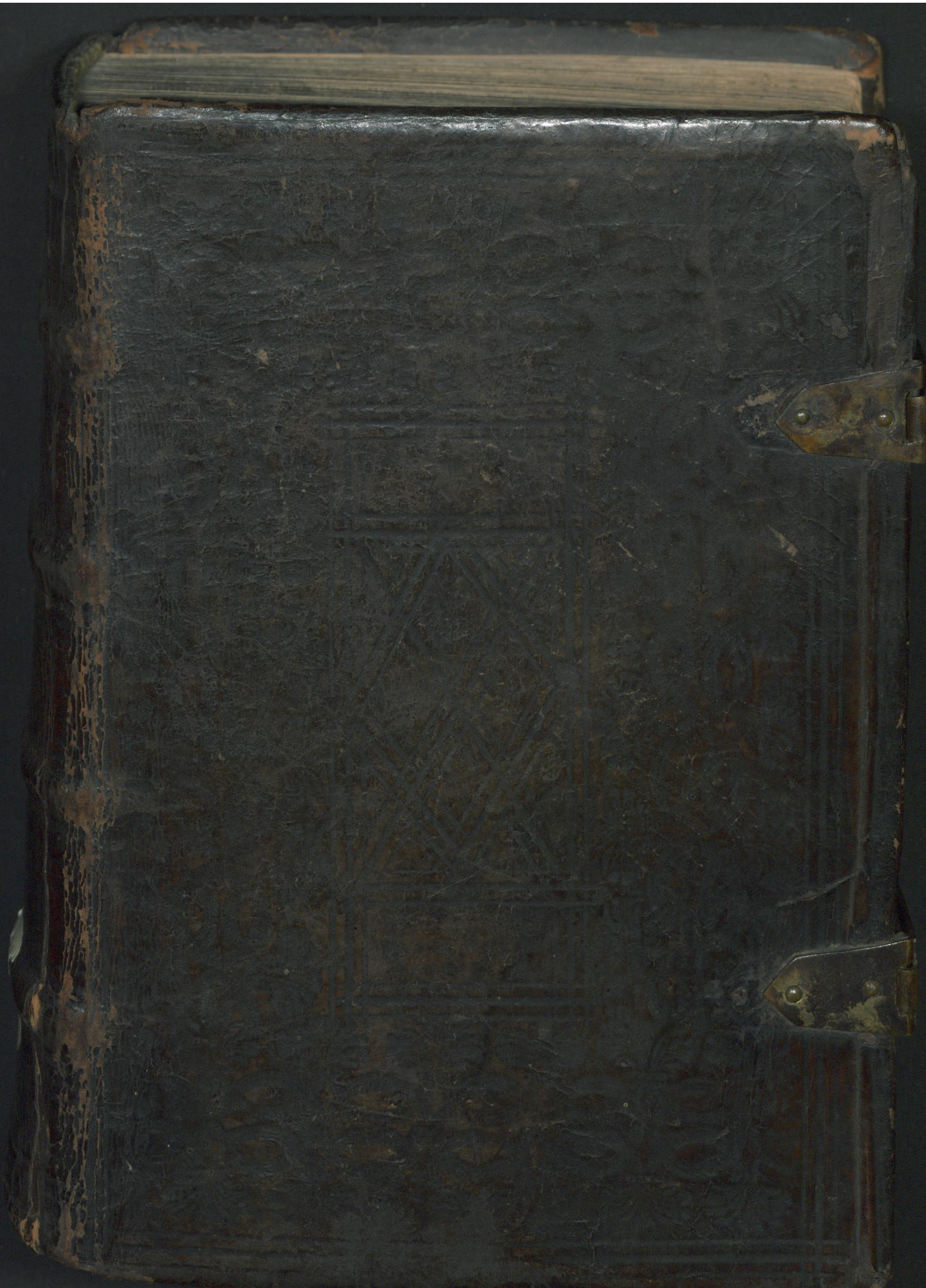

2
L
1

Nr.

BIBLIA:

Dat is/

De gantsche H. Schrift/

Grondelick ende trouwelick verduytschet:

Met verclaringhe duysterer Woorden, Redenen, Spreucken/ende verscheyden Lectien/die in andere loflicke Oversettinghen gheuonden/ ende hier aen de cant toeghesettet zijn.

Met noch rijcke aenwijsingen, der ghelijck ofte ongheliick stemmenden plaetsen/ op het aller ghewiste/ met Scheyd-letteren/ende versen ghetale(daer een yeghelick Capittel na Hebreischer wijse/mede onderdeylt is) verteeckent.

Noch zijn hier van nieus toeghedaen die Figueren ende die Caerten na de Copie der Fransoysche Bybelen/ dienende den Christelicken Leser tot verclaringhe des Texts.

Deut. 31, 11.

De Wet suldy vvtroepen laten voor den gantschen Israël voor haren ooren, namelick, voor de versamelinghe des volcx, beyde der mannen ende der vrouvven, kinderen ende uvves vreemdelincx die in uvver poorten is.

Iosue 1. 8.

Latet boeck deses Wets van uvven monde niet comen: maer besinnet dach eñ nacht: op dat ghy houdet ende doet alle dinghen, naer dien dat daerin ghescreuen staet.

TOT DORDRECHT,

By Peeter Verhaghen/ woonende naest des Princen Logiment/ inde Druckerije.

ANNO 1587.

Den Drucker tot den Leser.

HET is onder de menschen een groote ondanckbaerheyt/ dat sy dickmael schelden/ straffen ende lasteren/ dat tot haer groot voordeel gheschickt ende ghegheven is. De verscheyden oversettinghen/ hebben voortijden in sulcker eere gheweest/ datse Godtsalighe mannen/ als eenen costelicken schat/ neerstichlick sonder eenigen cost daer aen te sparen/ versamelt ende by een ghestelt hebben: welverstaende/ dat deen oversettinge door de ander bevesticht/ ghebetert ende verclaert wort/ ende dat alle dingen connen bescheydelicker wt vele monden/ dan wt eenen verstaē worden. Maer nv is het vele menschen leet/ datter meer dan een oversettinghe te vinden is. Sy roepen dat de Schriftuere door menigerley oversettinghe vervalscht ende twijfelachtich ghemaeckt wort. Nochtans waer dat een onverdraghelicke hoovaerdicheyt/ dat eenich Oversetter ofte Wtlegghe der H. Schrift soude meynen/ dat die alle dwalen oft de Schriftuere vervalschen/ diese van letter tot letter/ niet even alsoo en verstaen/ oversetten ende wtlegghen/ ghelijck hyse verstaen/ overgeset ende wtgeleyt heeft. Oock canmen wel een dinck met verscheyden woorden/ ende een sake met verscheyden wijse van spreken/ verclaren. Ende de Gheest Godts en heeft alle gaven der oversettinghe/ verclaringhe ende duydinghe der Schriftuere/ niet in eenen mensche wtghestort: maer ghelijck zijne gaven menigherley zijn/ alsoo deylt hyse oock menigherley menschen wt by maten/ soo dat niet een mensche dese gave/ ende een ander die soo volcomen heeft/ dat hem niet daer aen en gebreke (want sulcke volcomenheyt der gaven is in Christo alleen/ wt des welcken volheyt wy alle ontfanghen/ dat wy hebben.) Want wy sien/ dat verscheyden menschen verscheyden gaven hebben/ ende dat vele menschen de selve gaven hebben met ongelijcke maten. Waerom oock Paulus seyt: Ghy cont alle een na den anderen prophetéren/ &c. Ende de gheesten der Propheten zijn den Propheten onderworpen. Maer het en is niet noodich teghenwoordichlick vele hier van te spreken/ dewijle dit gheen nieuwe oversettinge en is te achten/ maer is meest van woorde te woorde de seer gheprezen oversettinghe Marthini Lutheri (wiens naem soo groot is/ dat ick hem hier niet en wil beginnen met weynighe woorden te prijsen) in de Nederlandtsche sprake ghebracht/ soo veel het Oude Testament aengaet. Eñ het Nieuwe Testament/ is dat selve/ dat wy hier hebben/ Anno 59. laten wtgaen. (Ende dewijle ick inden Jare 1562. desen Bybel met groote oncosten ende grooten arbeyt hebbe laten wtgaen/ waer in ick buyten onse ghemeyne wijse van spreken/ sommighe woorden gebruyckt hebbe om onderschept inder sprake te maken/ ende te bewijsen (ten grooten behulp des Lesers) waer dat de H. Schrift tot velen/ ofte tot een alleen spreeckt. Dwelck dus langhe in alle onse Nederlandtsche Bybelen/ niet aenghemerckt en is/ dwelck nochtans in alle andere talen/ doch in sonderheyt in de H. Schrift/ neerstelick alle tijt gheobserveert gheweest is. Ende dat wy alle dit niet teghenstaende/ mijnen arbeyt my qualick vergolden wort/ ende van velen wedersproken is/ ende by de sommighe sonder alle recht ende billickheyt/ buyten mijnen weten eñ willen/ onderstaen hebben my den selven Bybel nae druckende/ te verbeteren (so sy meynen) so ben ick ten laetsten daer door bedwonghen gheweest/ den selven mijnen arbeyt/ selve inde handt te nemen/ ende daerin de ghemeyne wijse van spreken te volghen. Doch soo hebbe ick/ waer dat soude moghen eenighe twijfelinghe vallen/ oft de H. Schrift

van een ofte eenen/ van vele ofte tot velen sprecckt/dit onderscheyt gebruyct/ te weten/ tot eenen/u/oft ghy. Ende tot velen/ghylieden/oft u lieden. Doch niet alomme / maer alleenlick daer het weerdich is aenghemerckt te worden/ ofte daer eenighe swaricheyt wesen mochte / op dat ick/ soo veel in my is / tot der H. Schrift af noch toe en dede.) Ten anderen / hoewel de Oversetter eyghentlick heeft de Bybel Lutheri Nederlandts ghemaeckt / soo heeft hy nochtans daer by oock vele andere oversettinghen doorghesien / voornemelick S. Pagnini / Munsteri / de Zurische / de Geneefsche / ende de Annotatien Watabli / wt de welcke hy hier ende daer in de cant ghestelt heeft / dat sy anders hebben dan Luther. Dese verscheyden lesinghen zijn met een † gheteeckent. Ten derden salmen in desen Bybel overvloedigher aenwijsinghe der plaetsen der Schriftuere vinden/ dan in eenighen anderen / ende de selue niet alleenlick met cruyskens/ die den soecker mochten dickmael verwerren/ maer ordentlick met de letteren des A.B.C. gheteeckent/soo datmen daer in niet en can feylen. Boven desen/ dewijle de Bybels niet alle in Capittelen ende versen over een comen/ Ja Luther gheene versen hadde/ soo sal de Leser weten/ dat de Oversetter hier in de Geneefsche ghevolcht heeft: behoudens dat Luthers Capittelen meest altijts inde cant gheteeckent staen/ daer zijn scheydinghe niet overeen en comt met de Geneefsche: waer het anders is / dat salmen in de Versen wel mercken / alsoo zijn oock somtijdts Pagnini ende Munsteri Capittelen in de cant gheteeckent. Desghelijcx heeft hy oock de Geneefsche ghevolcht/in de orden der Boecken/sonderlinge diemen noemt Apocryphen/ dewijle Luther dat derde ende vierde Boeck Esdre niet en heeft/maer wt anderen hier in ghebracht was/ gelijck oock het derde Boeck der Machabeen/ dwelck hier achter de ander twee Boecken der Machabeen ghestelt is. Hier is somtijdts een Overlandts woordt in de oversettinghe ghebleven / ende in de cant somwijlen wtgheleyt/om het rechte verstant der plaetsen te beter wt te drucken. Waertoe oock vele verclaringhen in de cant ghestelt zijn.

Dit alle is ghedaen/Christelicke Leser tot uwe nut ende voordeel/ sonder moeyte ofte cost te sparen/ ofte anders groot tijdtlick ghewin daer van te verwachten. Want mijn verwerf is Godt.

Een wtlegginghe, vande eyghen Hebreeusche, Chaldeeusche/ ende Grieckſche Namen/ de welcke inden Bybel ghevonden worden.

AAron / eenen berch/ oft een mensche vā den berghe.
Abba/ vader/ het is ē Syrisch woort.
Abbarim / een doorganck/ doorlijt/ oft voorbyganghers.
Abdemelech/ ē knecht des Conincx.
Abed Nego/ ē knecht der claerheyt.
Abdia/ een knecht des Heeren.
Abdon/ een knecht.
Abel met een aleph inden beginne/ is dē name vā een stadt die Abel hiet/ eñ is so veel gheseyt als weeninge.
Abel/ met een h. inden beginne / was een sone van Adam/ ende is so veel gheseyt als ijdelheyt.
Abia/ de vader des Heeren.
Abiathar/ een hooghe vader.
Abigail / een vader der verheuginge.
Abimelech/ een vader des Conincx.
Abinadab/ ē vadē des goet behagēs.
Abisag/ de onwetenheyt des vaders.
Abner/ de Lampe des vaders.
Abra/ een Griecx woordt/ beteeckent Camerierie/ dienstmaecht.
Abram/ hooghe vader.
Abraham/ een vader van velen.
Absalon/ een vader des vredes.
Acam/ tribulatie.
Accaron/ onvruchtbaerheyt.
Achab/ een broeder des vaders.
Achaia/ pijne oft droefheyt.
Achaz/ grijpende oft besittende.
Achimelech/ mijn broeder dē Coninc.
Achitop/ broeder des deuchts.
Adam/ mensch/ oft vander aerden/ oft rootachtich.
Adon/ Heere oft vernederheyt.
Adonai/ mijn Heerē/ dit is een vandē namen Godts.
Adonias/ Heere oft Heerschapper.
Aegyptus/ benautheden oft tribulatien / int Hebreeusch/ Mitsrahim.
Aeneas/ gheprefen.
Aethiopia/ een Griecx woort/ beteeckent hitte/ int Hebr. Cus: dwelc bediet swertheyt oft een swert.
Agabus/ een Sprinckhaen.
Agag/ een dack.
Agar/ een vreemdelinghe.
Aggeus/ lieflick oft behaghende.
Ahod/ lovende.
Alexander/ een krachtich hulper.
Alexandria/ int Heb. No/ dwelck wtgheleyt wort/ rau oft terghinghe.
Allelupa/ loeft den Heere.
Amalec/ een leckende volck.
Amam/ moeder oft haer vreese.
Aman/ beroerende.
Amana/ trouwe oft waerheyt.
Amasai/ met een aleph indē beginne/ sterck oft krachtich.
Amasai/ met een Ain inden beginne/ een present oft gaue des volcx.
Amalek/ een Coninck.
Amen/ het geschie/ het zy/ het zy vast ende stantvastich.
Amorrheus/ bittere / rebelleerders / wederspannighe.
Amos/ met een aleph indē begin des woorts/ was dē vader vā Esaias/ ende is soo vele gheseyt/ als sterck.
Amos/ met een Ain indē beginsel des woorts/ was den naem van een vā den twaelf Prophetē / ende beteeckent gheladen.
Amri/ met een aleph/ beteeckēt bitter oft sprekende.
Amri / met een Ain / beteeckent een hantvol/ of heerschappije/ het was een Vorst des heyrs Israels.
Anania/ wolcke des Heeren.
Anathoth / antwoorden oft ghesanc.
Andre/ seer sterck.
Anna/ gracieuse oft barmhertighe.
Antiochia/ voor een waghen.
Aphrica/ int Hebr. Pul/ is te seggen/ eenen val/ ruine/ Esaie 66.
Aphrica/ int Hebr. Put/ is te seggen/ swaer/ vet/ Nahum 3.
Apostolos/ een ghesonden / oft Ambassadeur.
Arabes/ die vanden avondt zijn / oft des avonts/ 2. Par. 26.
Arabes/ Psal. 72. int Hebr. Saba/ is te segghen bekeeringhe.
Aram/ hoochte oft hoocheyt. (se.
Ararat/ ē vloec des vreesens/ of vree
Arba/ een stadt ghenaemt Hebron/ is te segghen/ vyere.
Arbel/ Godt heeft ghevochten.
Architriclinus/ een Hofmeester.
Areopagita / vanden berghe / oft de strate vanden afgodt Mars.
Areopagus/ dat straetkē vā Mars.
Areuna/ een koffer oft ghesanck.
Argod/ cleye des aertrijcx oft leem.
Armenia/ int Hebr. Ararat/ een vloet des vreesens oft vreese.
Arnon/ springhende van vreuchden.
Arpharat/ ghenesende.
Artaxerxes/ Licht oft verbloeckinge.
Asaph/ vergaderende.
Aser/ met een Samech inden beghinne/ bediet ghebonden/ een sone van Caath.
Aser / met een Schin inden beginne/ bediet salicheyt oft gheluck/ een sone van Jacob.
Assuerus/ een Prince oft een hooft.
Assur/ bespiedende oft wel gheluckich.
Astaroth/ kudden oft rijckdommen.
Athalia/ den tijt tot den Heere.
Athene/ sonder hoop.
Attalia/ vermeerderēde oft vredende.
Aua/ boosheyt.
Axa/ verciert.
Azaria/ de hulpe des Heeren.
Azor/ een hulper. (rije.
Azotus/ int Heb. Asdod/ bediet rooverije.

BAal/ een afgod oft heerschende.
Baalim/ afgoden oft heerschappers.
Babel/ confusie oft menghelinghe.
Bala/ veroudert oft beroert/ de diēstmaecht van Rachel met een h. in dat eynde.
Bala/ verslindende/ destruerende een stadt/ met een Ain int eynde.
Balaam/ ouderdom des volcx.
Balack/ destruerende.
Bananias/ een sone des Heeren.
Barack/ een blixem.
Barachias/ gebenedijdēde dē Heerē.
Bar Jona / een sone vander duyven.
Barnabas/ een sone des troosts.
Barsabas/ een sone der bekeeringhe.
Bartimeus/ een blint sone.
Bartholomeus/ een sone des ghenes die de wateren hanghe.
Baruch/ ghebenedijt.
Bathuel/ een kintschap Godts.
Bat/ een mate van vochtige dingen.
Beelphegor/ een afgod der openinge der aerden.
Beelzebub/ een afgod der vlieghen.
Beera/ eenen put.
Behemoth/ beesten met vier voeten.
Bel/ oudt.
Bela/ verslindende destruerende.
Belial/ verkeert/ sonder jock.
BenEnnon/ ē sone zijnr rijcdōmen.
BenJamin/ ē sone des rechter hāts.
BenOni/ een sone mijnder pijnen.
Bera/ eenen put.
Beresith/ int eerste/ inden beghinne/ also wort dat eerste boec des Wets ghenaemt.
Bersebea/ den put des Eedts.
BethAbara/ ē huys des doorganckx.
BethAnia / een huys der ghehoorsaemheyt ofte der tribulatien.
BethAuē / ē huys d' ongerechticheyt.
BethDagon/ een huys des corens.
BethEl/ dat huys Godts.
Bether/ een deylinghe.
Bethlehem/ een broothuys.
Bethphage/ een huys vanden mōde der dalen.
BethPhogor/ een huys der openinghe der aerden.
BethSabea / een dochter des eedts/ de huysvrouwe van Vrias.
BethSabea/ een huys des eedts/ dē naem van een stadt.
BethSaida/ een huys der vruchten.
BethSames/ een huys der Sonnen.
Bethul/ een maecht.
Besec/ eenen blixem.
Boanarges/ een sone des donders.
Booz/ in sterckte.
Bosor ende Bosra/ vasticheyt.

CAath/ een vergaderinghe oft teghenstoot.
Cades/ heylicheyt.
Cam/ possessie/ besit of beseten.
Caleb/ ghelijck therte.
Cana/ een yver oft nijt.
Cananeus/ die van Cana is een dorp van Galileen.
Capernaum/ is een velt der boeten.
Cappadoces/ int Heb. Caphthorius/ ballekens.
Cariath Jarim/ een stadt der bosschē.
Cariath Sepher/ ē stadt der letterē.
Carmel/ kentenisse der besnijdenis of besneden Lam.
Carthaginenses/ int Heb. Tharsis/ een schouwinghe der blijschap.
Cedar/ swertheyt of droefheyt.
Cedes/ heylicheyt.
Cedron/ gheswert oft drarne.
Cephas/ Peter also genaēt van eenē steen/ het is een Syrisch woort.
Cetura/ rookende de specerije.
Chaldea/ int Hebr. Chasdim/ ghelijck Duyvels.
Cham/ warm oft hitte.
Chanan/ een coopman.
Cherubin/ als Meester.
Christus/ ghesalft.
Chus/ Ethiopien oft Moorenlant.
Cis/ possessie/ verkrijcht.
Cinoth/ de claghen.
Cis/ hart oft stoppel.
Cleophas/ ghehéele glorie.
Celesyria/ krom Syrien
Colossenses/ ghestraft metten doot.
Corban/ Corbana/ een gaue oft offerhande.
Core/ kael oft kaelheyt / met een Het int eynde.
Core / met een aleph int eynde / roepende / lesende. 1. Par. 9.
Corosaim/ hier is de verborgētheyt.
Corbi/ een leughenaer.
Cyprus/ schoone.
Cyrus/ als jammer.

DAgon/ coorne.
Dalila/ armoede.
Damascus/ eenē sack des bloets/ een

 ghelijc

ghelijckenisse der ontstekinghe des vyers, int Hebr. Drumesec.
Dan/oordeelende oste oordeel.
Daniel/dat oordeel Godts.
Darius beghеerende.
Dathan/een costuyme/wet.
Dauid/bemint.
Debora / vlieghen des heunichs ost sprake.
Decapolis/ een lant van thien stedē.
Diabolus/een accuseerder/lasteraer/ de Duyuel.
Dina een oordeel ost oordeelende.
Dionysius/van Godt ghedropen.
Doeg/angstich ende sorchuuldich.
Dor/een generatie ost gheslachte.
Dura/een gheslachte ost wooninge.

EBal/een hope des ouderdoms.
Ecclesiastes / een predicant ost wtroeper.
Eden/wellustichеyt.
Edon/rosachtich.
Eglon/eenen Stier ost Calf.
Elcana/een jelours Godt.
Eleazar/de hulpe Godts.
Elhanan de gratie van God of barmhertichеyt.
Eliacin/de verrijsenisse Godts.
Elias/Godt de Heere.
Eliezer/de hulpe van Godt.
Elimelec/mijn Godt Coninck.
Elizabeth/Godt des eedts.
Elizeus/de salicheyt Gods ost Godsalichmakende.
Elnathan/ Godt heeftet ghegheuen.
Emanuel/Godt met ons.
Emmaus/breesende den raet.
Enoch/een reuse ost keten/ halsbant.
Enos/een mensche.
Ephraim/ vrucht dragēde wassende.
Ephraim/in Heb. Ephra/stofachtich ost lootachtich.
Ephrata/ouervloedicheyt ost vrucht baer.
Ephron/stof ost zant.
Esau/doende/werckende.
Esoras/hulper.
Esther/verborghen.
Etham/haerlieder sterckte.
Eubulus/voorsichtich.
Ezechias/de stercktе des Heeren.
Ezechiel/de kracht Gods.
Ezriel/de hulpe Godts.

GAbaa/een zijde des berchs.
Gabriel/een man Gods ost van Godt.
Gad/geluckich of opgeschort/bereyt.
Galaad/ eē hoep der getuycheniſſen.
Galatia/suyghende.
Galgad/een rat/ wiel ost omwentelinghe omkeeringhe.
Galilea/omdraeyende.
Gaser/voor afsnijdinghe.
Gedeon/brijselende.
Gehenna/dal des jammers.
Gehon/een borst ost wtganck.
Gelboe/ een omkeeringhe des ondersoecr.
Gersom/een vreēdelinck inde plaetse.
Gerson/zijn ellent.
Godt/een dack.
Golgatha/een doothof/ dat is te segghen/ de plaetse daermen de dootshoofden leyt.
Goliath/ eē ouerganc ost thuysinge.
Gomor/is een seker mate.
Gomorra/een rebel volck.
Grecus / int Hebr. Jeuanim/een bedriegher.

HAbacuc/een worstelaer.
Hallelupa/loeft den Heere.
Hanania / de genade des Heeren.
Haram/ghedestrueert.
Hanoth Jair/steden der verlichtinge.
Hebal/een hoop des ouderdoms.
Heber/een medegesel/mededeylende/ met een Her inden beghinne.
Heber / met een Ain int beghin / een doorlijt/doorganck.
Hebreus/eē doorlijder/voorbygāger.
Hebron/ gheselschap.
Heli/een offerhande.
Heliopolis/int Heb. On/is te seggen/ pijne lijden.
Hennon/siet hier dese.
Henoch/ghewijet/toegheschreuen.
Hermon/destructie.
Hesron/eenen pijl der verheuginghe.
Heua/leuende/leuendighe.
Hierapolis/ een ghewijde ost heylige stadt.
Hieronymus/heyligen naem/ ost gewijden naem.
Holofernes/een machtich Capiteyn.
Hor/eenen berch.
Horeb/een woestijne.
Horma/een destructie.
Hur/een vrydom/ vryheyt.
Hus/eenen raet.
Hymeneus een bruylofts Liedeken.

JAbel/afvlietende.
Jabes/ drooghte/ met een Schin int eynde.
Jabes/droefheyt/met een Sade.
Jacob een onderboetdrucker.
Jahel/opclimmende / ost cleyn geytkens.
Jahiel/Godt leeft.
Jair/Jairus/verlicht.
Jamin/die rechter handt ost rechts.
Japhet/verbreydet.
Jason/ghenesende.
Jauan/rouuende.
Jchabod / waer is de glorie / wee zy der glorien.
Jduмеus/rosachtich ost aertsche.
Jebus/vertredinghe des voets.
Jechonias/de bereydinge des Heerē.
Jehu/ hy ost die daer is.
Jehus / gheknaecht vanden worm/ met een Schin int eynde
Jemini/de rechter hant ost rechts.
Jephte/opendoende.
Jerameel / de barmhertichеydt des Heeren.
Jeremias/de hoocheyt des Heeren.
Jericho/de Mane/een Maent.
Jerobaal slaende den afgodt.
Jeroboam/slaende dat volck.
Jerosolyma/Jerusalem/een gesichte des vredes/ een volmaect gesichte.
Jesse/wesēde ost hi die gewreest heeft.
Jes boch/het is ijdel/ledich.
Jesus/Salichmaker/Bewaerder.
Jesus/int Hebr. Jehosua/ Heere ost Salichmaker/Bewaerder.
Jetro/excellent.
Jezonias/dat hooren des Heeren.
Jezrael/dat zaedt Godts.
Jndia/int Hebr. Hodu/eenen lof.
Jndia/ Job 28. int Hebr. Ophir/ een borgher.
Joab/vaderschap / ost hebbende een vader.
Joachas / dat vaten ost grijpen des Heeren.
Joachaz/2. Par. 34. vatende ost grijpende.
Joacim/ bereydinghe des Heeren.
Joachim/ de verrijsenisse des Heerē.
Joannes, gracieus/ heylich/barmhertich.
Joas/oneenich/wanhopende.
Joas 2. Reg. 12. int Heb. Jeohas/dat vyer des Heeren.
Joas 2. Par. 7. 27. geknaecht vanden wormen/ met een Ain.
Job/hemseluē beclagēde/suchtende.
Joel/willende ost beginnende.
Johanan/ gracieus/ heylich / barmhertich.
Jonas/ een duyue.
Jonadab/ghewillichlick.
Jonathan/een gaue des Heeren/ [...] sone Saul.
Joram/verheuen.
Jordanis/de Riuiere des oordeels.
Josaphat/ die Heere rechter.
Joseph/een wasdom/ ost vermeerderinghe.
Joseph/ Psal. 80. int Heb. Jehoseph/ toenemınge ost wasdom des Heerē.
Josias/dat vyer des Heeren.
Josue/Heere/Salichmaker.
Jsaac/eenen lach.
Jsai/een gaue ost die daer is.
Jsai/2. Par. 2. mijn man.
Jsaias/ de salicheyt des Heeren.
Jsboseth/ een man der uneeren.
Jscarioth/ een man des doots.
Jsmael/de verhooringhe Godts.
Jsrael/Godt verwinnende.
Jssaschar/eenen loon ost prijs.
Jthamar/ Eylāt des palmē booms.
Jubileus/ een Trompet.
Judas/eenen lof.
Julius/wollenhayr ost wolhayrachtich.

LAban/wit ost blinckende.
Lamech/ arm/ armoede/ Onderd[...]
Lapidoth/ blixem ost lampen.
Lazarus/de hulpe Godts.
Lechi/een kinnebacken/ ost kaeckbeen.
Lechi/een Wet ost leeringhe.
Leui/ ghecoppelt/tsamen ghevoecht.
Leuiathan tsamenbindinge/ tsamencoppelinghe/ ost zijn gheselschap.
Lia/arbeydelick ost moede.
Libanus/wit ost blinckende.
Libia/int Hebr. Lubin/ therte der [...]
Lithostrothos/steenplaueysel/ een wech van steenen gheplaueyt.
Loth/ingewickelt ost tsamen ghewonden/tsamen ghebonden.

MAacha/ghewrenen/versleten.
Maasias dat werc des Heere.
Maceda/ost Maceda/een ontstekinghe/ eenen brant des vyers.
Madian/een oordeel ost kijuende.
Magdalena/de heerlicke.
Malachias/ mijn bode.
Malaleel/Godt louende.
Malchus/een Coninck.
Mammona/ghelt ost rijckdommen.
Mamzer/een hoerenkint.
Manahem/een Trooster.
Manasses/ vergheтenheyt / die vergheten heeft.
Manue/een ruste.
Mara bitter.
Mardocheus/eē bitter smorselinge.
Maria verheuen ost een zee der bitterheyt.
Martha/verweckende ost tergende.
Massa/eenen last.
Maspha/die wachte.
Mathusael/begheerende zijn doot.
Mattheus ghegheuen.
Melchias/ een Coninck ost Heere.
Melchi Zedec/Coninck der gherechtichеyt.
Melchi Sua/een bewarende Coninck ost een Coninck bewaerdee.
Mesollam/ peysmakelick.
Mesopotamia/ een landtschap also geheetē/ om dat sy omringt is met twee riuieren / te weten / van Euphrates ende Tigris.
Micha/arm/armoede.
Michael ende Micheas / wie is gelijck Godt.
Michol/wie vermacht al.
Miphiboseth/ vanden mont oneere ost schande.

Misael

Miſael/wie heeſter begeert geweeſt.
Miſphat/een oordeel.
Mna/een pont.
Moab/vanden vader.
Moria/bitterheyt.
Moſes/wtghetrocken/te weten/wt de wateren.
Myſia/quade oft booſe.

Naaman/ſchoone.
Nabal/dwaes oft ſot.
Nabo ende Naboth/ een ſprake oft prophecye.
Nabuchodonoſor/ een droefheyt des oordeels.
Nachor/vercout oft drooghe.
Nadab/ghewillichlick.
Nahaſſon/een ſlanghe oft ſerpent.
Nahum/een Trooſter.
NaIm/ ſchoone.
Nathan/ghegheuen oft gheuende.
Nathanael/een gaue Godts.
Nazarenus / een afgheſcheyden oft gheheylgher.
Nazareth gheheylicht of afgeſondert: Maer is dit woort geſchreuen met een zade / het bediet / bewaert oft bloeyende.
Nehemias/een trooſt.
Nehuſtan/van koper.
Nemrod/ rebel oft wederſpannighe.
Nephthali een berghelyckinghe.
Ninive / ſchoone.
Noe/trooſt oft ruſte.
Noema/ſchoone.

Obadias/een knecht des Heeren.
Obed/een knecht.
Obed Edom/een knecht des mēſchen.
Ochoſias vatinghe oft begrijpinge.
Odollam / een getuyghniſſe tot haerlieden.
Og aſſchen broot.
Olla/een opheffinge/een brantoffer.
Onan pijne oft ſmerte.
Onani/pijne oft ongherechtichept.
Oneſimus proſijtelick.
Oolla/een hutte oft tente.
Ophni/eē vuyſt of vuyſtvol/ hātvol.
Oſeas/een Bewaerder/ſalichmaker/ behouder.
Oza/ kracht oft ſterckte.
Ozias kracht des Heeren.
Oziel/de kracht Godts.

Palestina/beſaept oft bedeckt/ te weten/van aſſchen.
Paſcha/een doorganc/ doorlijt.
Pentateucus/vijf boecken.
Pentecoſte/den vijftichſten (verſtaet dach)
Petra/een Steen oft Peter.
Phace/ doende een openinge/ oft opē doende.
Phanuel/ Godt ſiende.
Pharao/een verſtroyer.
Phares/een deylinghe/ende was een ſone van Juda.
Phares / met een Schin/ 1.Paral.7. een Ridderman te peerde.
Pharizeus/ghedeylt.
Phaſe/een doorlijdt/doorganck.
Phaſga/een verſchſken.
Philemon/kuſſende.
Philiſthea / beſaept oft bedeckt met aſſchen.
Phinees/een aēſicht des betrouwēs.
Phogor / een openinge des aertrijcr.

Phut oft Put/ Aphrica dat lant.
Pigmeus/int Hebr. Gamadin/het is een volck ſoo ghenaemt.
Probatica / een plaetſe oft ſtede voor de ſchapen.
Proſelitus/ een vreemdelinck oft pelgrim.

Raab/(Pſal. 86.) hooueerdighe oft ſtercke.
Rabba/menichte oft groote.
Rachel/ een ſchaep.
Raguel/een herder Godts.
Rahab/breede/oft wijde verbreyt.
Ram/verhaocht/verheuen.
Rameſſes/een donder van der motte.
Raphael/de medecijne Godts.
Rapham/ Reuſen oft Medecijnmeeſters.
Rebecca/gheuettet oft ghemeſt.
Rebla ende Reblata / queſtie oft ghekijf.
Rechab / een wagen met vier peerdē.
Remmon/Granaetappel.
Reſpha/wtgherechte.
Roboam/verbreydende dat volck.
Roma/verheuen oft hooghe.
Ruben/ſiende een ſone.
Ruma/verheuen.
Ruth/verſadicht.

Saaph / denckēde oft peynſende.
Saba/met een Schin/bekeerin ghe ofte gheuanckeniſſe.
Saba/ met een Samech / eenen omganck.
Sabaoth/heyrleghers.
Sabbath/ruſte oft ophoudinghe.
Sadduceus/Rechtveerdighe.
Sadoc/rechtveerdich.
Sale/gheſonden.
Salam oft Salem/peys oft vrede.
Salmanaſar / ghebonden peys oft vrede.
Salmon/peyſmakelick.
Salomon ende Salomith / peyſmakelick/vredemakich.
Salphaad / een ſchaduwe des vreeſens.
Samaria/een wachte oft diamant.
Samſon/ de ſonne van hem / oft zijn ſonne of wederhalinge des woorts.
Samuel/beueſticht van Godt.
Saphad/oordeelende.
Saphan / een Egel oft Conijn.
Sara/met een He int eynde/vrouwe/ dat wijf Abrahams.
Sara/met een Het int eynde/ riekende / een vrouwe des teucx.
Sarai/mijn vrouwe.
Sarepta/nauwen mont/ oft benautheyt des monts.
Saron/oft Sarona/vol.
Sathan / tegenpartije oft wederpartije.
Saul/begheert/ geeyſcht oft geleent.
Saul(1.Sam.4.)int Hebr. Saul/een Vos.
Sedechias / de rechtveerdighe des Heeren.
Segor/de cleyne.
Sehon / een wtwortelinghe oft wtroeyinghe.
Sela/ontbindende/een ſone van Judas.
Sellum / vredemakende oft peyſmakelick.
Sem een name/naminge/ gheſet oft gheſtelt.

Semei/ghehoorſaem.
Semei/1.Par.2.mijnen name.
Sennacherib / een boſch der deſtructien.
Seon/thoon oft ghelupt.
Sepharuaim/boecken oft ſchrijuers.
Sephora / met een Schin/ ſchoone of Trompette.
Sephora/ met een Zade/ een voghel oft Muſſche / de huyſvrouwe van Moſes/Exodi 2.
Seth/gheſet oft gheſtelt.
Sethin/wtgherect oft wtgeſpannen.
Siba/een heyr oft krijch.
Sibboleth/eenen laſt.
Sicera/dronckenſchap.
Sichem/een ſchouder.
Sihor / ſwert oft beroert/ de riviere Nilus.
Siloe/gheſonden oft ſeyndende.
Simeon/ toehoorende oft verhooringhe.
Simon/ghehoorſaem.
Sin / een boſch / met een Samech/ Exod.16.
Sin/met een Zade/ wapenen/oft eenen ſchildt.
Sion/eenen hoop/2.Sam.4.
Sion/ Deut 4.een rumoer/een fame.
Siſara/ſiende Swaluwe.
Sodoma/haerlieder ſecreet.
Somer/een wachter/de wachte.
Sophtin/Richters.
Sorec/een wijngaert.
Sulamitis / vredelicke / oft peyſmakelicke / volmaeckte.
Sunamitis/ſlapende.
Suſanna/een Lelie oft Rooſe.

Tharſum/geulogelt of geplupmt.
Thabor/ verkieſinge oft ſuyuerheyt.
Thaddeus/louende.
Thamar / een Palmboom oft Dadelaer.
Thara/rieckende.
Tharſis / een contemplatie ofte aenſchouwinghe der blijſchappen.
Thau/ een teecken oft onderwijs.
Thecua/hoope oft coordeken.
Theraphim/beelden.
Thomas/ongront / oft ſonder gront oft tweelinck.
Trophet/een Trōmel oft miſbruyck.
Timeus/blint oft blintheyt.
Timotheus/de eere Godts.
Titus/eerlick.
Tobias/een goet Heere.
Tubalcain/wereltlicke beſittinghe.
Tyrij/int Hebr. Sorim/ wtdrijuers oft wechjaghers.

Vaſthi/drinckende.
Vr/vyer.
Vreo/dat vyer des Heeren.

Zabad ende Zabdi/ gaue oft begaeſt.
Zablon/een wooninghe.
Zacheus/ reyn oft ſuyuer.
Zacharias/memorie des Heeren.
Zamri/ſinghende.
Zara/dat ooſte.
Zebedeus/een gifte oft gaue / oft begaeſt.
Zebec/een offerhande.
Zilpa/afdruppinghe des monts.
Zorobabel / wederſtaende de onetra/ oft vreemt van ſchande.

Vermaninghe tot der
Heyligher Schrift.

GHy en sult dier geen doen/dat wy heden hier doen/ een yeghelick wat hem recht duncket: maer alles wat ick gebiede/dat sult ghy houden/dat ghy daer na doet/ghy en sult daer niet toe doen/noch daer vā doē. Deut. 12. a.8/b.32.

DEse wet sult ghy wtroepen laten voor den gantschen Jsrael/voor haren ooren. Namelicken/ voor der versamelinge des volcx/beyde der mannen eñ vrouwē/kinderen/ eñ ws vremdelincx die in uwer poorten is: op dat syse hooren ende leeren/ op dat sy den Heere haren Godt vreesen/eñ houden/dat sy doen alle woordē deses wets. Deut. 31. b.11.

LAet het boec deses wets van uwen monde niet comē/ maer besint het dach eñ nacht: op dat ghy houdet eñ doet aller dingen na dien/ dat daer in gheschreuen staet. Als dan sal het v wel ghelucken / in allen dat ghy doet. Wijckt daer niet van / noch ter rechter noch ter slincker handt: op dat ghy cloeckelicken handelen moghet/ in allen dat ghy doen sult. Josue 1. 8.

ALle woorden Gods zijn doorloutert/ ende zijn eenen schildt dien / die op hem vertrouwen. Doet niets tot zijnen woorden: dat hy v niet en straffe/ eñ wordet leughenachtich beuonden. Prou. 30. a.5.

WAt voor henen gheschreuen is / dat is ons ter leere gheschreuen: op dat wy door gedult ende troost der Schrift/ een hope hebben. Rom. 15. a.4.

MAer blijft ghy int ghene dat ghy gheleert hebt/ eñ v toevertrouwet is / na den male ghy weet van wien ghy geleert hebt: Eñ dewijle dat ghy van kint op de H. Schrift weet/ can v deselue onderwijsen ter salicheyt / door dē geloove in Christum Jesum. Want alle Schrift van Gode ingegeuen/is nutte/ter leeringe/ ter straffinge/ter beteringhe/ ter tuchtinghe in gherechticheyt: dat een mensche Gods/zy volcomen/tot allen goeden wercken ghescicket. 2. Tim. 3. b.14.

DOet vlijt met lesen / met vermanen / met leeren / tot dat ick come. 1. Tim. 4. b.13.

Som-

¶ Een cort begrijp der gantscher heyligher Schriftuere des Ouden ende Nieuwen Testaments.

Een eenich ende dryuuldich God. De Sone.
De H. Gheest.

DE boecken des Ouden Testaments/ leeren ons dat die God/ den welcken Adam/ Noe/ Abraham/ ende de andere onse vaderen ghedient hebben/ zy alleen de warachtighe Godt/ die daer almachtich ende eewich is/ die om zijns goetheyts wille door zijn woort Hemel ende Aerde/ ende dat daer in is sienlick ende onsienlick gheschapen heeft/ ende door zijnen H. Gheest alle dinck leuendich maeckt/ ende bewaert/ vanden welcken alle dinghen voortcomen/ sonder den welcken gheen dinck en is. Die daer rechtveerdich ende barmhertich is/ ende werckt alle dinghen in allen na zijnen oprechten/ rechtveerdighen ende goeden wille/ den welcken te rechte alle creatueren eeren ende aenbidden moeten.

Ero. 3. Deut. 6. Gen. 17. Gen. 1. Psal. 33. Col. 1. Heb. 1. Esa. 40. 1. Corinth. 12. Psal. 145. ende 95.

De menschen.

Voort leeren ons de boecken des Ouden Testaments/ dat dese selue God/ Adam den eersten mensche na zijn Beelt ende ghelijckenisse gheschapen/ ende hem een heere ghestelt heeft ouer alle schepselen in het Aertrijck/ dwelck Adam door den nijt ende list des Duyuels/ den ghebode zijns Scheppers niet ghehoorsaem zijnde/ heeft door zijn sonde in dese werelt de sonde ghebracht/ de welcke sodanich ende so groot is/ dat wy die na den vleesche van hem gheboren worden/ van natueren kinderen des toorns zijn/ ende daeromme den doot/ verdoemenisse/ den Jock ende de moetwillicheyt des Duyuels onderworpen.

Genes. 12. Sap. 2. ende 10. Psal. 8. Gen. 3. Joan. 8. Ro. 5.

De Sonde, toorn, doot, ende verdoemenisse.

Heb. 2. Ephe. 2.

De ghenade, de Beloftenisse, ende het Euangelie.
Tghelooue der ouder vaderen.

Maer daer toe meer leeren ons de heylige boecken des Ouden Testaments/ dat van Godt den Vader dat ghebenedijde zaet Jesus Christus zijn Sone ende onsen Salichmaker beloeft is gheweest tot Adam/ Abraham/ Isaac/ Jacob/ Dauid/ ende den anderen vaderen/ de welcke van de sonde ende het tyranschap des Duyuels verlossen soude alle de ghene/ die met een leuendich ghelooue dese beloftenisse gheloouen/ ende Jesu Christo betrouwen souden: Dese verlossinge van hem/ ende door hem hopende. Ende dese beloftenisse is dickmael in de boecken des Ouden Testaments verhaelt ende vernieut.

Genes. 3. 22. 2. Sam. 7. Esa. 53. Jer. 23. Dan. 9. Zac. 3.

De Wet.

Maer dewijle dat de beloefde salicheyt ende verlossinge vanden vaderen verwacht was door Christum (ouermits dat de natuere der menschen soo hoouerdich ende verdoruen was/ datse haer niet geerne voor sondaers en wilden bekennen/ den welcken de beloefde Salichmaker noodich ware) soo is de Wet in steenen Tafelen ghescreuen/ van God door Mosen ghegheuen gheweest/ op dat de menschen daer door de sonde ende boosheyt des menschelicken herten bekennende/ te vyeriger begeeren souden de toecoemste Christi/ die haer van hare sonden verlossen soude: dwelck de Wet ende de Sacrificien ende de offerhanden des Wets niet en deden. Want sy waren alleen schaduwen ende voorbeelden der warachtigher offerhande Christi/ door de welcke alle sonden wtghedaen moesten wesen.

Jere. 17. Ro. 3. Exod. 19. 20. 2. Cor. 3. Gal. 3. Rom. 8. Heb. 7. 9. 10. Coloss. 2.

De Sacrificien des Wets.

Jesus Christus de Salichmaker der vverelt vvert gesonden.

Maer door de boecken des Nieuwen Testaments worden wy geleert/ dat Christus de beloefde (die daer is bouen alle dingen Godt gepresen inder eewicheyt/ ende die in de boecken des Ouden Testaments door de Sacrificien voorghebeelt was/) dat hy ten eynde van zijnen Vader ghesonden gheweest is/ in dien tijt/ den welcken hy by hemseluen gheordineert/ ende door de Propheten voorseyt hadde/ in dien tijt/ segghe ick/ als alle boosheyt ouervloedich was/ ende dat hy ghesonden zijnde/ warachtich mensche gheworden is/ gestoruen/ ende vanden dooden verresen: niet om yemants goede wercken (want sy alle sondaers waren) maer om dat hy warachtich zijnde/ de ouervloedighe rijckdommen zijnder genade/ die hy beloeft hadde/ wtgeuen soude/ ende ons na zijn barmhertichheyt salich maken. In het Nieuwe Testament wort dan claerlick bewesen/ dat Jesus Christus het warachtich Lam/ ende de warachtighe offerhande des werelts ghecomen zy/ op dat hy ons van onsen sonden in zijn bloet wasschende/ metten Vader versoenen soude/ (want hy is onse Vrede) ende van de slauernije des Duyuels (den welcken wy sondigende dienden) verlossen soude/ ende dat wy tot kinderen Gods/ door hem aenghenomen/ ende zijne mede erfgenamen worden souden.

Rom. 9. Joan. 1. 10. 1. Joan. 5. 1. Cor. 15. Gal. 4. Phil. 2. Luc. 12. 23. 24.

Wat ende hoe groote dinghen ons in Christo ghegeuen zijn.

Rom. 3. Titi 3. Joan. 1. 1. Cor. 5. Ephe. 2. Col. 1. 1. Pet. 2. 1. Joan. 1. Heb. 2. Rom. 6. Joan. 1. Joan. 16. 14. Ephes. 4.

Het Ghelooue.

Ende op dat wy dese sonderlicke ende aldermeeste weldaet Gods tonswaert bekennen souden/ so gheeft hy ons zijnen H. Geest/ wiens vrucht ende gaue is het ghelooue in God ende zijnen Gesalfden/ want sonder den H. Geest (door den welcken wy besegelt worden) wy niet geloouen en connen/ dat God den Vader Messiam gesonden heeft/ oft dat Jesus zy Christus/ want niemant (spreect Paulus) en can segghen Heere Jesus/ dan inden H. Gheest: de selue Gheest ghetuycht tot onsen gheest/ dat

De besegelinge ende gerustheyt der conscientie.

Hebr. 11. 1. Cor. 12. Rom. 8. Rom. 5. 1. Cor. 13. 2. Cor. 1. Ephes. 1. Galat. 6.

 wy

De Liefde. *Hope.*

wy kinderen Gods zijn / ende stort wt in onse herten de Liefde / de welcke Paulus totten Corinthen beschrijft/ende de Hope / de welcke is een seker verwachtinghe des eewighen leuens : der welcker Hope de selue H. Gheest/ eenen Godtspenninck ende Pant is/ ende deylt ons oock wt / andere gheestelicke gauen / van de welcke Paulus inden Sendbrief totten Galateren schrijft.

Door dit ghelooue ende betrouwen in Christum (dwelck door de liefde werct/ende streckt hem wt door de wercken der Liefde/den mensche daer toe verweckende) worden wy gherechtveerdicht ende gheheylicht / dat is / Godt de Vader onses HEEREN Jesu Christi / die oock onse Vader ghewordden is door hem onsen Broeder. Houdt ons voor Rechtveerdighe ende Heylighe door zijn ghenade / te weten om de verdiensten ende voldoeninghe Christi / den welcken alleen dese eere toebehoort/niet om eenighe onse verdiensten ofte wercken / ons onse sonden tot de verdoemenisse niet toerekenende.

De rechtveerdichmakinghe, ende heylichmakinghe.

Gal. 5. Roman. Joan. 20. Ephes. 1. Rom. 4. 2. Cor. 5.

Soo is Christus dan selue ghecomen/op dat wy door hem gheheylicht/ ende van onse sonden ghesuyuert zijnde/zijnen wille met goede wercken nauolghende/tgene dat vleeschelick is versaken souden/ende vrylick hem dienen in gherechticheyt ende heylicheyt alle de daghen onses leuens. Ende op dat wy oock door goede wercken (de welcke Godt bereyt heeft/op dat wy in de selue wandelen souden) ons bewijsen souden / tot dese ghenade gheroepen te zijn. Die dese goede wercken niet en heeft/ die betuycht / dat hy sodanich gheen ghelooue in Christum en heeft/ als hy in ons is eyschende.

De goede wercken. *Het ijdel ghelooue.*

Coloss. 3. Luc. 1. Eph. 2. Cor. 6. 2. Pet. 1. 1. Joan. 1.

Tot hem moeten wy gaen/ende hem met eenen lustighen moet volghen / op dat hy ons leere ende volmake/want hy is het hooft zijns Lichaems / twelcke de Ghemeynte is / de ghemeynschap der Heylighen / hy is onse Meester / saechtmoedich ende ootmoedich van herten/ onse Voorbeelt / daer af wy leeren moeten onnooselheyt/ghedult/ootmoedicheyt/soberheyt/sterckte/verstandicheyt in alle deuchden: ende de oprechte reghel des oprechtigen leuens/hy is oock onse Bisschop/ende opperste Priester/de eenighe Middelaer tusschen Godt ende de Mensche / die nu ter rechterhant Godts des Vaders sitt / ons een Voorspraker ghewordden / biddende door ons: De welcke sonder twijfel oock verbidden sal al dat wy oft van hem/oft in zijnen Naem vanden Vader begheeren sullen / soo verre als wy begheerende gheloouen/dat hyt alsoo doen sal. Want hy heuet alsoo toeghesegt / ende die in Christo zijn die dancken hem altijt voor de weldaden die haer gheschoncken zijn.

Christus is alle dinghen tot zijnder Gemeynte. *Het gebet ende dancksegginge.*

1. Pet. 2. Col. Mat. 23. Joan. 13. Mat. 5. 2. Pet. 2. 1. Tim. Roman. 8. 1. Pet. 5. 1. Joan. 2. Joan 15. 16. Mat. 7. Phil. 4. Mat. 1. Mat. 4. Luc. 24. 1. Tim. 1.

Als wy dan ghesondicht hebben/laet ons met leetschap (waer toe hy ons int beghinsel zijnder Predicatie roept ende verweckt) ende met betrouwen treden tot den Throon der ghenaden / betrouwende / dat wy barmherticheyt verweruen sullen/ want daerom is hy ghecomen/op dat hy de sondaers/door zijn ghenade salich maken soude.

Van het leetschap, vergeuinge, ende sekeren aflaet der sondē.

Mat 9. 2. Thess. 2. Mat. 24. 1. Cor. 15. 2. Cor. 5.

Dese Christus Jesus ist / de welcke nae dat hy den Mensche der sonde metten gheest zijns monts ghedoot sal hebben/in zijn Heerlickheyt sitten sal om alle menschen te oordeelē/ ende sal aller dooder menschen vleesch vanden doot verwecken/ ende eenen yeghelicken in zijn lichaem vergheldẽ / na dat hy ghedaen heeft/het zy goet ofte quaet/ende sal spreken totten ghenen die ter rechter handt zijn sullen / die inde werelt op de toecomende goeden ghewacht hebben: Coemt ghy ghebenedijde mijns Vaders/besit het Rijcke/dat u bereyt is vanden beginne des werelts: maer die ter slincker hant staen sullen / sal hy segghen : Gaet van my ghy veruloeckte in het eewighe vyer / dat daer bereyt is den duyuel ende zijne enghelen / ende dan sal het eynde wesen/als de Sone het Rijcke Gode ende den Vader ouergeuen sal / met den welcken de Heylighen regneren sullen inder eewicheyt.

De Antechrist. *Het laetste oordeel.* *Dat eewich leuen, ende de eewige doot, ofte verdoemenisse.*

Joan. 5. Mat. 25. 1. Cor. 15. Esaie 66. 2. Thess. 4.

Ende op dat wy dese dinghen bekennen souden / soo zijn aldereerst door de goetheyt Gods ons door den H. Gheest ouergeleuert de H. Bybelsche Schrift: Die alle waerheyt in haer volcomelicken besluyt/oock betrout de sleutelen des Hemelrijcx/ ende oock met hen den dienst des Woorts des HEEREN/ ende der Euangelischer Predicatie van Godt inghestelt/ende de Sacramenten: De welcke teeckenen ende ghetuyghenissen zijn/der goetwillicheyt Godts/ende onser verlossinghe/ende zijn heylighe oeffeninghe der verborghentheden Gods/ende der Ghemeynten: Op dat wy (segghe ick) bekennen ende gheloouen souden / datter maer een warachtich Godt en zy/ende die hy ghesonden heeft Jesum Christum. Ende op dat wy ghelooуende hebben dat eewich leuen.

De Schrifture. *Den Dienst des Woorts eñ der Sacramenten.* *Het eynde aller dinghen.*

Matth. 16. Joan. 20. Marc. 16. Ephe. 4. Ephes. 5. 2. Cor. 11. Joan. 17.

Niemant en can een ander fondament stellen van dit/ende Paulus wenscht hem eenen vloeck te zijn / die een ander ghelooue ende salicheyt vercondighen sal / dan door Jesum Christum/al waert oock een Enghel wt den Hemel. Den HEERE Jesu Christo den Coninck ende Verlosser des werelts/ zy met den Vader ende den H. Gheest/eere/lof/ende prijs inder eewicheyt/Amen.

Den Ban ende Vloeck.

1. Joan. 3. Cor. 3. Gal. 1. Petri 5.

A.

A ende O.

wighe-

nomen/23 a 3.2.Esdr.13 a 1. Worden gheslaghen van Israel/Judic.11 d 32/1.Reg.11 b 11/2.Re 8 b 12.10*. 12 c 26. Teghen Ammon wert gheprophetéert/ Psal. 83 a 8/Jere.49 a 1/Ezech.21 d 32/25 a 2/Amos 1 b 13 Sophon.2 a 8.

Ammon een sone Dauids verkracht zijn suster Thamar/2.Reg.13 b 14. Daerom wert hy van Absalon zijnen broeder doorsteken/13 c 28.

Amon de sone Manasse Coninck in Juda werdt verslaghen/ 4.Reg.21 b 19/c 23. Liet nae hem zijnen sone Coninck Josiam/22 a 1.

Amori een sone Canaan/Gen.10 b 16. De Amoriten keeren Israel door haer lant te trecken/Num.21 b 13/c 23.Judic.11 c*.

Amorrheen werden van Chodorlaomor verslagē/ Gen.14 a 7.8.

Der Amoritē steden bewoont Israel/Num.25 d 31

De Amoriten verslaen de Israeliten/Deut.1 e 44.

Amoriten wordē den kinderē Josephs chijnsbaer/ Judic.1 d 35. Ghelijck oock Salomon/3. Reg.9 c 21. Werden oock ghedoot/Num.32 d 39. Deut.20 b 17.

Amos de Propheet wert verdreuen/Amos 7 b 12.

Amram/ Moses ende Aarons vader/Exod.6 c 20

Amraphel/de Coninck Sennaar/Gen.14 a 1.

Amri/een godloose Coninck in Israel/ 3.Reg.16 b 10/17 c 23. Teghen Amri/Mich.6 b 16.

Anamelech/eē afgod Sepharuaim/ 4.Reg.17 d 31.

Ananias vercoopt den Acker met bedroch/Act.5 a 1

Ananias wert tot Paulū gesonden/ Act 9 b 11.17.

Anathoth een stadt des lants BenJamin/ Jere. 32 a 7. Daer wt is Jeremias geboren/Jere.1 a 1/ 29 e 27. Eñ de Priester Abiathar/3.Reg 2 c 22. De Anathothiten woudē Jeremiā niet hooren/ Jere.11 c 21.

Andreas wert van Christo geroepen/Mat.4 b 18. Marc.1 b 16/Joan.1 e 40.

Andronicus een Stadthouder Antiochi/ wert gedoot/2. Mach.4 d 38.

Annas ofte Hannas een Sweer Capphe/ was ouerste Priester/Luc.3 a 2. Joan.18 b 13. Act.4 a 6.

Vanden Antichrist ende zijn Rijck.

Psalm.9 b 17.10 a 2.8. Esai.1 a 4. Ezech.38*.39*. Dan.7 a 7.b 19.c 24 8 a 8.c 23/9 c 27/12 a 1.Zach.11 b 15. Mat.24 c 24. Mar.13 a 6. Joan.5 e 43. Act.20 c 29 2.Thess.2 a 3/1.Tim.4 a 1/2.Tim.3.a.1/ 2. Petr.2*. 1.Joan.2 b 18.c 22.4 a 3/2.Joan.1 a 7.Jude a 4.b 10. Apoc.11 a 7.12 a 8.13*.14 a 9.17*.19 c 20.20 a 2.8.

Antiochia hoort de predicatie van Christo/ Act.11 b 19 c 26.13 a 1.

Antiochus de voornaēste/een sone Antiochi Machri/treet tegen Egypten/ 1.Mach.1 b.18. Plondert den Tempel/ende verwoest de stadt Jerusalem/ 1. Mach.1 c 23.d 33/2. Mach.5 b 16. Stelt de afgoden op den Altaer des Heeren/ 1. Mach.1 f 57. Sterft/6 b 16/2. Mach.9*. Leest Dan.8*.11*.

Antiochus Eupator/ een sone des voornoemden Antiochi wert Coninck 1. Mach 6 b 17. Treckt met heyrkracht in Judeam/6 d 31. Wert meyneedich aen Israel/6 g 62. Wert verslagē/7 a 5. Leest 2. Mach.10.

Antipater Jasons sone/1. Mach.12 b 16.

Aphara/een stadt int lant BenJamin/Jos.18 c 23

Apollo/ een welsprekende ende Schriftgheleert man/Act.18 c 24/1.Cor.1 b 11 3 a 4.16 b 12.

Apollonius een hooftman in Syria/wert gedoot/ 1.Mach.3 b 11/10 i 84.

Vande Apostelen Christi.

De Apostelen worden wt den Jonghers gecoren/ Luc.6 b 13. Werden ghesonden om dat Rijcke Godts te vercondighen in Judea/Mat.10*. Luc.9 a 1/24 e 46. Keeren weder/ 9 b 10. Werden ghesonden om dat Euangelium te prediken in de gheheele werelt/Mat. 28 b 19. Mar.16 b 15.Luc 24 e 46. Joan 15 b 16.c 27. 20 c 21. Act.1 a 8.10 e 42. Siet wijder/ litera P. van Propheten.

De Apostelen ende Propheten hebben den Gheest Gods/Exod.4 b 12/2. Reg.23 a 2. Dan.9 b 10. Zach. 7 a 7. Mat 10 c 20. Mar.13 b 11. Joan.14 b 17. Act.1 a 5/2 a 4/4 d 31.9 b 17.19 a 6 1.Corint.2 b 12.12 a 3/2. Cor.13 a 3/1.Thess.4 a 8/ 2.Tim.3 b 16/1.Pet.1 b 11/ 2.Pet.1 c 21.

Christus de groote Apostel/Heb.3 a 1.

Valsche Apostelen/2.Cor.11 b 15. Apoc.2 a 2.

De Apostelen hebben groote sorghe ende opsien voor den armē gehadt/Act.11 c 29 d 30.20 c 28.Rom. 15 b 16.c 26/1.Cor 16 a 2/2.Cor.8 a 4 9 a 1.Gal.2 b 10 Siet armen.

Arad der Cananiten Coninck strijt tegen Israel/ Num.21 a 1.

Aram die oock Ram genaemt wort/ een sone Hezron/heeft voortghebracht Aminadab/ Ruth 4 b 18. 1.Par.2 b 10. Mat.1 a 4. Luc.3 d 33.

Aquila een weldader Pauli/Act.18 a 2.Rom.16 a 3 1.Cor.16 b 19 2.Tim.4 b 19.

Van Arbeyt.

Arbeyt ende moeyte is opghelept allen menschen/ Gen.3 b 17.Exod.20 a 9/34 c 21.Deut.5 b 13.Tob.2 b 13.Psal.128 a 2 Prou.6 a 6.10 a 4.14 a 4.20 a 4.Eccle. 5 b 11. Syr.29 c 29.41 a 8.Joan.21 a 3/Act.18 a 3.20 d 34/1.Cor.4 b 12. Ephes.4 c 28/ 1.Thess.2 a 9.4 b 11. 2.Thess.3 a 8.b 12.

De arbeyder is zijns loons weerdich/ Leu.19 b 13. Deut.24 b 15 25 a 4 Syrac.7 c 22 35 a 5. Tob.4 b 11. Jere.22 b 13. Mal 3 a 5. Matth.10 b 10. Luc.10 a 7. 1.Cor.9 a 9.b 14/1.Tim.5 b 18. Jac.5 a 4.

Arbeyt en maeckt niet rijck sonder Godts seghen/ Gen.3 b 17.26 a 3.b 12 30 c 27.Deut.8 b 18. Syr.11 a 6. Job 42 b 12. Prou 10 c 22.

Van nutticheyt ende lof des arbeyts der handen ende des ackers/ Prou.12 b 11.13 a 4.14 c 23.24 c 27. 28 b 19.

Archelaus regeert in de stede zijns vaders Herodis/Matth.2 c 22.

Arca Noe/ Gen 6 b 14 7*.8*. Sap.10 a 4.14 a 6. Mat.24 d 39.Luc.17 c 27 Heb.11 a 7/1.Pet.3 c 20.

Vande Arcke of Kiste des Verbondts Godts.

De Arcke des Verbonts wert ghemaeckt/ Exod. 25 b 10.c 21. Wort gheuoert na Gilgal/ Josue 4 b 19. Van daer na Sylo/18 a 1. Van daer inden legher tegen de Philistijnen/1.Reg.4 a 5. Van daer in de handen der Philistijnen/ 4 b 11. Van daer in dat huys Dagon/5 a 2. Van daer na Beth Semes/6*. Van daer na Kiriath-Jearim int huys Abinadab/ 7 a 1. Van daer nae Mizpa/7 a 6. 10 b 17. Van daer nae Gilgal/11 b 14. Van daer na Nobe/21 a 1. Van daer na Gibeon/1.Par.22 c 29/ 2.Par.1 a 3. Van daer in dat huys ObedEdom/ 2.Reg.6 b 10. Van daer nae Dauids stadt/6 b 12.15 c 25.29/1. Par.16*. Vā daer na Jerusalem op haer plaetse/3.Reg.8 a 1/2.Par.5*. Daer nae vanden Propheten ghedraghen in een gat op den berch Nebo/ 2.Mach.2 a 5. Wat inde Arcke geweest is/Exod.16 d 34. Deut.10 a 2.31 c 26/3.Reg. 8 a 9/2. Par.5 b 10. Heb.9 a 4.

Aristarchus/ de gheselle ende medegheuanghen Pauli/Act.19 c 29.20 a 4.27 a 2. Col.4 a 9.

Vanden Armen ende haren troost.

Deut.10 b 15.18/1.Reg.2 a 8. Syr.11 a 3. 13 a 3/25 a 4. Prou.15 b 16.c 25.21 b 13.12 a 4.c 22.28 a 6. Esais 25 a 4 66 a 2. Mat.5 a 3.8 c 20. Marc.10 c 21. Luc. 9 f 58.16 c 22.25. Jac.2 a 5. Apoc.2 a 9.

Armen sullen altoos by ons zijn/Deut.15 a 7.b 11. Mat.26 b 11. Joan.12 a 8. Welcken men sal bystaē/ helpen/ende troosten/Tob.4 a 7.8.9. Syr.29 a 2.b 11. Deut.15 a 7.b 10.13. Exo.22 c 25 23 b 11. Leu. 19 b 34. 25 d 34. Hest.9 c 20. Job 31 b 19 c 20.d 32. Psal.41 a 2.3 Prou.14 c 21.17 b 14.19 b 17. Eccle.11 a 1.2. Syr.4 a 1. 2.etc. Siet vouen/Aelmoessen.

Armen en salmen niet verdrucken/ Prouer.22 a 2. Amos 5 b 11.8 a 4. Noch de armoede haer niet verwijten/Prou 14 d 31.17 a 5.

Armen en sullen niet stout oft hooueerdich zijn/ want Godt haet sulcke/Syr.25 a 4. Leest wijder/ litera R. vanden Rijcken.

Arphaxat der Meden Coninck wert van Nebucad Nezar verwonnen/ Judith 1 a 1.7.

Arsaces der Persen ende Meden Coninc verwint Demetrium/1.Mach.14 a 3.

Arthahsastha de Coninck der Persen ontfangt claechbrieuen teghen de Joden/ 1.Esdr.4 a 7.b 17. Schrijft weder/ beueelt dat timmeren des Tempels te beletten/4 c 21. Consenteert Israel den Tempel te bouwen/1.Esd.7*. Sent een Mandament in al zijn Rijck/2.Hest.1 a 1.

Sommige lesen Artaxerxes/ende is een ghemeyn name der Coninghen van Persen.

Azahel wert van Abner doorsteken/ 2.Reg.2. c 23

Assaph een vermeten sangher Dauids/ 1. Par.7.d 39/16.a 5.

Azaria een sone Amasie Coninck in Juda/ werdt lazarich/4.Reg.15 a 5/2.Par 26 b 19. Laet na hem zijnen sone Coninc Jothā/4.Reg.15 d 32 1.Par.3 b 12. Wort genaemt Vsia/1.Par.26 b 19. Osia/Mat.1 a 9 Mattha/Luce 3.c 29.

Asaria de Propheet wert gesonden totten Coninc Assa/1.Par.15 a 2.

Asia quam onder het ghewelt der Romeynen/ 1. Mach.8.a.6.

In Asien wort Gods woort gepredict/Act.19 b 10

Asnath baert Joseph: Ephraim ende Manasse/ Gen.41.f 50/46.c 20.

Assa/ een sone Abiam / een vroom Coninck in Juda, doet de afgoden wech/ 3. Reg. 15. a 8 b 12. Soeckt hulpe byden Syriers / ende sterft/ 15. b 18. c 24. Josaphat zÿn sone wert Coninck na hem/ 1. Par. 3. b 10.

Asserhaddon/ na dat zÿn vader Sanherib doorsteken was/ wert hy Coninc in zÿn stede/ 4. Reg. 19 d 37. Esaie 37. d 38.

Assuerus/ Siet Ahassuerus.

Assur een sone Sem des soons Noah/ een stichter des Assyrischen rÿcx/ Gen. 10. c 22/ 1. Par. 1. b 17.

Assur een roede der gramschappen Gods/ Esa. 20 a 5 Teghen Assyrien wort geprophetеert/ Nu. 24. c 24 Esaie 10. a 5/ 14 c 21/ 17. a 3/ 30 c 28. d 31/ 31. a 8.

Astaroth/ Judic. 2. b 13/ 10. a 6/ 1. Reg 7. a 3/ 12. b 10

Athalia een dochter Jezabels / ende Ahabs / een godloos wÿf Joram des Coninck in Juda/ 4. Reg 8. c 26. Verdoet by na alle het Coninckliicke zaedt Dauids/ 11. a 1. Regeert ses Jaer in Judea, 2. Par. 22. b 12. Wert oock ghedoot/ 4. Reg. 11. b 16. c 20

Athenobius wort gesonden tot Simon/ 1. Mach. 15. c 28.

Athniel neẽt Calebs zÿns vaders broeders dochter ten wÿue/ Josue 15. b 17. Werdt Richter in Israel/ Judic. 3. a 9.

Augustus de Keyser laet een ghebodt wtgaen/ dat de gantsche werelt gheschat werde/ Luce 2. a 2.

Auontmael wert ingestelt/ Mat. 26. e 20. 26. Mar. 14. 22/ Luce 22. b 19. Hoemen ten Auontmael behoort te gaen/ 1. Cor. 10. b 16/ 11. c 21. 22. Men gebruyckte seer dickmael by de Apostelẽ/ Act. 2. e 42. 20. a 7. Siet Nachtmael/ ende Broot breken.

Arse die en mach haer niet beroemen / dat sy van haer seluen houwen can / noch dat leem teghen den Potbacker. Also en mach hem de mẽsche niet beroemen/ dat hy yet van hẽseluen vermach/ sonder Gods hulpe/ Esa. 10. b 15/ 45. a 9/ Jere. 18. a 5. Rom. 9. c 20.

B.

Baal/ een afgod der Samaritanen/ 3. Reg. 16. d 31

Baals altaer wort ghdestrueert/ Judic. 6. c 25. d 30.

Baals Priesters werden eensdeels verslaghen/ 3. Reg. 18. e 40/ 4. Reg. 10. c 25/ 23. a 5.

De Joden offeren hare kinderen den afgod Baal door t'vyer/ 4. Reg. 17. b 17.

Baalim ende Aseroth afgodẽ/ Judic. 2. b 11/ 3. b 19 8. d 33/ 1. Reg. 7. a 4.

Baalzebub den afgod tot Ekron wort raedt ghevraecht 4. Reg. 1. a 2.

Baalzebub een prince der duyuelen/ Mat. 10. c 25 12. c 24/ Mar. 3. c 22/ Luce 11. b 15.

Babel wert gesticht/ Gen. 10. b 10. De sprake wert verwerret/ ende daerom ghenoẽt Babel/ Gen. 11. a 8

De Babylonische 70. Jarige gheuanckenisse wert ghepropheteert/ Leuit. 26 d 31/ Deut. 4. c 26/ 28. d 36. e 49/ 4. Reg. 20. b 17/ Esai. 5 b 13/ 7. b 19. Jere. 13. b 19. c 24/ 16. a 9. 20. a 4. 6/ 25. a 8/ Ezech. 7 *. 12 *. 22. a 5/ Mich. 3. b 12/ 4. b 10 Abac. 1. a 6/ Baruc. 6 a 1. Wert veruult/ 4. Reg. 24 *. 25 *. 2. Par. 36 */ 3. Esdr. 1. e 40. f 52. Den wtganck wort beloeft ende ghepropheteert/ Leu. 26. e 42/ Deu. 4. c 29/ 30. a 2. 3. Reg. 8. d 33/ 2. Par. 6. c 24. d 36 Esai. 14. a 1/ 40. a 1/ 48. c 20/ Jere. 12. b 14/ 16. b 14/ 24. a 5/ 25. b 12/ 29 b 10/ 30 */ 31. a 8/ 32. d 37/ 46. c 27/ Ezech. 11. b 17/ Dan. 9. a 2. c 25/ Baruc. 6. a 2. Wort volbracht/ 1. Esd. 1 */ 2 */ 3. Esd. 2. a 1. Oorsake der gheuanckenisse/ 4. Reg. 17. a 7. b 13/ 18. Teghen Babylon/ Psal. 137. a 8/ Esa. 13 */ 14. a 2/ 4. b 14/ 21. a 2 9/ 47 */ Jer. 25 b 12/ 50 */ 51 */ Baruc. 4. c 27/ Apo. 14. a 8/ 16. b 19/ 17 */ 18 *.

Der Babyloniers afgod/ Socoth Benoch/ 4. Reg. 17. d 30

Bacchides een meyneedich tyran/ 1. Mach. 7 a 8. b 19. Hy doodt door Demetrius beuel Judam/ 1. Mach 9 b 18.

Baena eñ Rechob worden gehangen/ 2. Reg. 4. a. 9

Baesa een godloose Coninck in Israel/ trect tegen Assa den Coninck Juda/ 3. Reg. 15. b 16 *. Wort met alle zÿn ghслachte wtgeroeyt/ 16. a 4. Na dẽ woorde Jehu/ 15 d 35 e 41.

Balak der Moabiten Coninck / sendt boden tot Bileam/ Num. 22. a 5. Josue 24. a 9. Leest Judic. 11. e 25. Mich 6. a 5. Apoc. 2. b 14.

Balam outfangt vanden Heere zÿn woordt in den mont/ Num. 23. a 5. b 16.

Balaams leere/ 2. Pet. 2. b 15. Apoc. 2. b 14.

Balsasar of Baltazar de Coninck / siet een handt schrÿuende aen de wandt/ Dan. 5. a 5.

Vanden Ban inden Nieuvven Testamente.

Den Euangelischen Ban is van Christus Jesus ingeset ende gebodẽ/ Mat. 16. b 19/ 18. a 8. b 81/ 5. c 29 Mar. 9. e 42. Joan. 20. c 23. Ende ooc vanden Apostelen ghebruyct ende geleert/ 1. Cor 5. a 3. b 10/ 2. Thess. 3. a 6. b 14/ 1. Tim. 1. c 20. Titi 3. b 10. Tot reynhoudinge ende tot bewaringe van zÿnder Gemeynten/ ende oock tot beteringe. (Ende niet tot verdoemenisse) desgenen die daer gesondicht heeft/ 1. Cor. 5. a 4/ 1. Tim. 1 c 20/ 2. Thess. 3. b 14. Op dat de afvallige Christenen/ ouermits den Euangelischen Ban/ die hy wel weerdich is / schaemroot ende in zÿner zielen mach ghewonnen ende ghebetert worden/ 2. Thess. 3. b 14. In somma den afvallighen Christen behoortmen na der wtdoeninge te houden (na het beuel Christi Jesu) als een Heyden ende Publicaen. Verstaet ghelÿck als Christus Jesus dat ghemeynt / eñ als Paulus door den H. Gheest in zÿn brieuen dat verclaert eñ wtgheleyt heeft 1 Cor. 5 *. Tit. 3 b 10. Bannen eñ wtsluytẽ/ sullen eñ behooren oock de geloouige/ sonder aensien der persoonen/ na ghenoechsamer vermaninghe/ alle de ghene / die onder haer begrepen zÿn / die daer ergherlick leeren/ ende ergherlick leuen/ ende haer niet beteren en willẽ/ Prou. 22. b 10/ 3. Mac. 2 d 32. Mat. 18. b 17. Rom. 16. b 16/ 1. Cor. 5 * 2. Cor. 2. a 8/ 2. Thess. 3 *. 1. Tim. 1. c 20/ 6. a 5/ 2. Ti. 2. b 17. c 21/ 3. a 5. Tit. 3. b 10/ 2. Joan. b 10.

Ban der Phariseen/ Joã. 9. c 22. d 34/ 12. e 42/ 16. a 2

Bananias voor Joab/ 3. Reg. 2. d 34.

Barak een Richter in Israel verwindt Sisseram/ Judic. 4. c 22.

Bar Jehu wort met blintheyt geslagẽ/ Act. 13. b 11

Van Barmherticheyt ende Ontfermen.

Vande barmherticheyt eñ goetheyt Gods/ teghen den gelooуigen/ Gen. 18. c 26. d 30. Exod. 6. a 1/ 9. c 26 11. a 7. 20. a 6 34. a 6. Num. 20. a 7. Deut. 4. c 29/ 5. b 10. 7. a 9/ 8 b 10. 18/ 28. a 1/ 30. a 3/ 32. b 10/ 2. Reg. 7. b 12/ 12 b 13 24. b 14/ 3. Reg 8 c 23/ 4. Reg. 20. a 5/ 2. Esdr. 9. a 8 4. Esd 2. c 28/ 7. g 62. Sap. 11. c 24. Spr. 2. b 12/ 18 a 1. b 18. Psal. 32. a 5/ 36. a 7/ 37. c 25/ 86 a 5/ 103 *. 136 *. 145. a 8. Esai. 30. b 18/ 54. a 5. 7. 55. a 7. Jere. 12 b 15 18. a 7 Ezec 18. c 27/ 33. b 15 Osee 2. c 21. Joel 2. b 13. Jone 4. a 2. Mat. 11. c 28/ 18. b 19. Luce 1. e 46/ 6. d 36/ 15. c 20. 27 23 e 42. Rom. 11. a 4. d 31/ 2. Cor. 1. a 3. Ephes. 2. a 4/ 1. Tim. 1. b 13. 16.

Godes barmherticheden ende weldadẽ steldt Samuel den volcke voor oogen / haer van hare ondanckbaerheyt straffende/ etc. 1. Reg. 12. a 6.

Barmherticheyt wert den boetveerdighen beloeft/ Deut. 30. a 2. 3/ 31. a 3. 4. Ezech. 16. g 61/ 18 a 6. 7/ 33. b 12. Osee 14. a 1. 2. Jere. 18 a 8. Esa. 55 a 5. 6. Ephe. 2. a 4

Barmherticheyt doen/ is beter dan offeren/ Mat. 9. b 13 12. a 7. Osee 6. a 6. Mich. 6. a 6. Prou. 21. a 3.

Van barmherticheyt der gelooуigen tegen haren naesten / ende der seluer belooninghe/ 1. Reg. 15. a 6/ 2. Par. 28. a 9. b 15. Psal. 41. a 1/ 112. a 5. 9. Prou. 3. a 9/ 14. c 21. d 31/ 19. b 17/ 25. c 21. Esai. 58. a 7. Osee 6. b 11. Mich. 6 a 8. Zach. 7. a 9. Spr. 4. a 2/ 29. b 12/ 35. b 18. Mat. 5. a 7/ 9. b 13/ 10. e 41/ 18. d 33/ 25 e 41. Mar. 9 e 40 Luc. 6 d 35/ 10 d 33. Rom. 12 b 13. Gal. 6. b 12. Col. 3 b 12 1. Tim. 5. b 10. Soeckt Aelmoessen.

Barmherticheyt en is niet ouer de ghene/ die haer niet beteren en willen / Deut. 31. b 18. Esaie 57. b 11. Jere. 5. a 7/ 6. a 6. b 19/ 13. b 14/ 16. b 12/ 1. Esdr. 8. c 22/ 2. Mac. 9. b 13 *. Psal. 7. b 13. Prou. 1. c 28/ 4. Esd. 7. f 56 8. f 50/ 9 b 10. Spr. 5. a 7. 9/ 16. a 8. Matth. 18. a 3. Luce 13 a 3. Joan. 3. a 3. Rom. 2. a 5.

Van onbarmherticheyt eñ haer straffe/ Exo. 1. b 12 Deut. 23. a 3. Judic. 8. a 6. b 15/ 1. Reg. 25. b 10. d 38. Spr. 12. b 13. 35 c 28. Job 20. b 19 Prou. 21. b 10. Esaie 57. a 3. Amos 1. a 6. Matt. 18. d 30. 34/ 25. e 42. Luc. 16 c 21. 23. Jac. 2. b 13.

Barnabas bracht dat gelt vandẽ acker den Apostelen/ Act. 4. d 36. Leyt Paulum tottẽ Apostelẽ 9. c 27 Wort na Antiochien ghesonden/ 11 c 22. Keert weder na Jerusalem/ 11 d 30. Keert weder nae Antiochien met Paulum/ 12 c 25. Heeft eenen twist met Paulo/ 15 d 39. Wort door de gheueynstheyt Petri verleyt/ Galat. 2 b 13.

Barrabas de moordenaer wort los gelatẽ/ Mat. 27 c 26. Mar. 15 b 15. Luc. 23 b 18. c 24. Act. 3 b 14.

Barsillai besorcht den Coninck Dauid met spÿse/ 2. Reg. 17 c 27. Geleyt hem aen de Jordane/ 19. d 31 *. Dauid beueelt dat Barsillais kinderen goet geschiede/ 3. Reg. 2 a 7.

Barsillai om dat hy zÿn gheslachtregister niet bewÿsen en conde / wort hy vant Priesterdom verstooten/ 1. Esd. 2 g 62/ 2. Esd. 7 g 64.

Bartimeus wort siende ghemaeckt/ Mar. 10 e 46.

Baruch/ een sone Nerie/ Jere. 32 b 12 Schrÿft een boeck/ dat wordt verbrant/ 36 *. Schrÿft een ander/ dat wort weder ghelesen/ 45 a 1. Baruch 1 a 3.

Basan/ der Giganten oft Reusen lant/ Num 21 b

33. Esais 2 b 13. Onder den Coninck Og/ Deut. 3 a 1. b 10 11. 14.

Basmath / een dochter Salomonis/ eñ huysvrouwe Ahimaaz/ 3 Reg. 4 b 15.

Basuynen sullen de Engelen blasen/ int eynde der werelt/ Mat. 24 d 31/ 1. Cor. 15 f 52/ 1. Thess. 4 b 16.

Bathseba Eliams dochter/ Urias echte wijf wort van David beslapen/ ende baerde/ 1. Reg. 11 a 4. c 27. Het kint wordt kranck/ ende sterft/ 12 b 15. 18. Wordt Davids echte wijf/ ende baerde hem Salomon/ 11 c 24/ 1. Par. 3. a. 5. Mat. 1. a. 6.

Bathuel/ oft Bethuel/ de vader Rebecca/ Gen. 22 c 23. Item een stadt int lant Simeons/ 1. Par. 4 d. 30.

Becoren: De duyvel becoort oft tempteert/ Mat. 4. a 3. 16 c 22. Luce 8 b 12. Act 5 a 2/ 1. Cor. 7 a 5. Gal. 6 a 1 1. Thes. 3. a. 5/ 1. Tim. 6 a 9. Apoc. 20 b 10. Maer God verlost/ Mat. 6 b 13. 1. Cor. 10 b 13. Heb. 2 b 14. 18/ 2. Pet. 2 a 9. Apoc. 3 b 10. Daerom salmen hem oock altoos bidden/ Matt. 6 b 13/ 26 e 41. Luc. 11 a 4. 22 e 40. Phil. 4 a 6/ 1. Thess. 5. b. 17. Soeckt Temptatie.

Bel met zijnen Tempel wort vernielt/ Bel c 21.

Bedelen lancx de huysen/ Spr. 29 d 30. 41 b 19.

Beelphegor een afgodt/ Num. 25 a 3. Deut. 4 a 3. Josue 22 b 17.

Bedroch/ Jere. 9 a 6. Psal. 35 c 20. 10 a 7. Prou. 12 b 17. Mar. 7. c. 22. Act. 5 a 1. Rom. 1 c 29.

Bedroevinghe des H. Gheests / Ezech. 13. b. 19. Ephes. 4 d 30.

Bedroevinghe tot beteringhe is goet/ 1. Cor. 7. a. 9.

Beesten oft den vee / eñ de overstandighe Dieren en salmen niet te hardt wesen/ Gen. 33 b 13. Exod. 23 b 12. Num. 22. c 23. 28. Deut. 5 b 14. 22 b 10. Prou. 12 b 10. Spr. 7 c 24.

Begheerte ende vvellust des vleeschs, vvort verboden, overghetreden, ende ghestraft.

Exod. 20 b 17. Num. 11 d 33. 21 a 5. 6. Josue 7. c. 20. Spr. 19 a 1. 42 b 16. Job 31. a. 1. Prou. 6. c. 25. Mat. 5. c. 28. Mar. 4 b 18. Rom. 6. b 12. 7 a 8. 13 b 14. Gal. 5. b. 16. Col. 3 a 5/ 1. Thess. 4 a 3/ 1. Tim. 6. b 11/ 2 Tim. 2 c. 22/ 1. Cor. 10 a 6/ 1. Pet. 1 b 14/ 2 b 11. 4 a 3/ 2. Pet. 1 a 4/ 1. Joan. 2 b 16. Jac. 1 b 14/ 4 a 1. Judas c. 23. Soeckt van vleesch.

Begravinghe der dooden.

Genes. 23 b 19. 25 a 8. 35 b 19. c 29. 50 a 5. b 13. c. 25. Num. 20. a 1. Deut. 10 a 6. 21 c 23. Josue 24 d 30. Judic. 12 a 7/ 1. Reg. 25 a 1. 31 b 13/ 2. Reg. 2 d 31. 3 d 32/ 3. Reg. 2 b 10. d 31. 34. 11 e 43. 13 c 29. 14 d 31/ 4. Reg. 13 c 20/ 2. Par. 16 b 14. 24 b 16. 35 c 24. Tob. 1 b 17. 2 a 3. 6. 4 a 2. b 14. 8 b 13. 12 b 13. 14 b 13. 17/ 4. Esd. 2. c. 23. Spr. 7 d 36. 38 c 20. Mat. 8. c 21. 14 b 12. 27 f 58. mar. 16 d 30 Luc. 9 f 59. 10 a. 19 d 39. Act. 7. b. 16. 13 c 29/ 1. cor. 15 a 4

Behemoth/ Job 40 b 10.

Bekentenisse des Heeren/ Esai. 11 a 9. Jer. 9. c. 23. Abac. 3 b 10. Mat. 11 c 25. Luc. 10 c 21. Joan. 17 a 3. 8.

Bekeñinge der hartneckiger meñschen/ is min dan der beesten Esaie 1 a 3. Jere. 8 a 4. Soeckt kennen.

Beker oft Kelck / bediet de gramschap oft wrake/ Esai. 51 b 17. Jere. 25 b 15. Psal. 60 a 5. 75 a 9. Apoc. 16 b 19. Beker voor lyden/ Mat. 20 c 22. 26 d 38. Mar. 10 d 38. 14 d 36. Luc. 22 e 42. Joan. 18 b 11.

Bekeeren tot Godt/ coemt van Godt/ Luc. 22 g 61. Joan. 6 e 44. g 65. Act. 9. a 3. 4. 5. Deut. 30 a 6/ 3. Reg. 8 f 58. Jere. 10 c 23. 31 b 18. 32 d 39. Thren. 5 c 21. Ezec. 11 b 19. Sophon. 3 b 15. Siet voorder/ Beteringhe.

Belacchen/ bespotten/ beschimpen/ Esaie 28 c 22. Prou. 9. a. 7. Sap. 5. a. 3. Jerem. 20. a. 7. Thren. 3. b. 14. Psal. 44 b. 14. 79. a. 4.

Belacchen ende bespotten sal Godt de godloosen/ Psal. 2. a. 4. 37. b. 13. 59 a. 9. Prou. 1 c 26. Sap. 4. b. 12.

Van behaghen/ Prou. 11 a 1. 12 b 15. 14 b 12. 16 a 7. Ezech 18 d 32. 33 b 11. Mich 6 a 7. Spr. 2 a 5. b 19. 15 c 20. 29 d 30. 35 a 1. 44 b 16. Sap. 4 a 4. Matth. 9 b 13. Rom. 12 a 1. 15 a 2/ 1. Cor. 7 d 32. 10 a 5/ 2. Cor. 5 a 9 Gal. 1 b 10. Ephes. 1 a 5. 5 b 10. 6 a 6 Col. 1 b 10. 19. 3 c 22/ 1. Thess 2 a 4. 4 a 1/ 2. Tim 2 a 4/ 2. Pet. 1 b 17/ 1. Joan. 3 c 22. Heb. 11 a 6. 12 c 28. 13 b 16.

Belijdinghe der sonden/ oft hemselven schuldich te kennen Gen. 41 a 9. Leu. 16 c 21. 26 d 39/ 2. Reg. 24 b 17 1. Par. 22. b. 17 Esai 57. a 8. Jere. 3. d. 18. Jone 1. a. 9 Luce 15. b 18 18 b 13. Jac 5 b 16.

Belijdinghe der sonden in het ghebedt/ Dan. 9 a 5. 1. Esd 9 a 6. 10 a 1/ 2. Esd. 9 a 2. Psal. 32 a 5. Luc. 11 a 4 18 b 13. Soeckt voorder Biechten.

Belijden salmen Christum ende zijn woort/ Mat. 19 d 32. Luce 12 a 8. Rom. 10 a 9 1. Pet. 3 b 15. Soeckt Schamen.

Van Beelden ende Afgoden.

Beelden worden verboden/ Exod. 20 a 3. c 23. 34 b 14. Leu. 19 a 4. Deut. 4 b 16. c 23. 5 a 7. 17 a 4. 8. 27 b 15. Esai. 2 a 8. 44 a 9. b 13. 18. 45 b 16 46 a 4. Jere. 10 a 3. 8. 51 b 17. Ezech. 14 a 3. 18 a 6. Ozee 8 a 4. 13 a 2. Act. 15 c 20/ 1. Cor. 10 b 14. Joan. 5 c 21.

Beelden ende Afgoden der Heydenen zijn silver/ gout/ metalen/ hout/ ende steen/ menschẽ hantwerck/ Deut. 4 c 28. 28 d 36/ 4. Reg. 19 b 17. Psal. 115 a 4. 135 b 15. Esai. 37 b 19. Sap. 13 b 10. 11. 14 a 1. 8 b 15. Jere. 10 a 3. 9. Dan. 3 *. Baruc 6 *. Act. 17 c 29 Apoc. 9 c 20

Beelden salmen verdestrueren/ Gen. 35 a 2. Exod. 23 c 24. 34 b 13. Num. 32 f 52. Deut. 7 a 5. c 25. 12 a 3. Judic. 6 c 25/ 1. Reg. 7 a 3. Esai. 30 c 22.

Beelden worden opgericht/ Exod. 32 a 2. Deut. 9 b 12. Judic. 8 d 33. 17 a 4/ 3. Reg. 12 c 28. 14 c 23/ 4. Reg. 17 b 16. c 29. 21 a 3. 7/ 2. Paral. 25 b 14. 28 a 2. Dan. 3 a 1. Ozee 13 a 2/ 1. Mach. 1 f 56. 57.

Beelden worden wech genomen eñ verdestrueert/ Exod. 23 c 24. 32 c 20. Deut. 9 c 21. Judic. 6 c 27. 10 b 10 1. Reg. 7 a 3 4/ 3. Reg. 15 b 12/ 4. Reg. 10 c 26. 11 b 18. 18 a 4. 23 * 1. Par. 15 b 12/ 2. Par. 14 a 3. 15 a 8. b 16. 23 b 17. 29 b 16. 31 a 1. 33 b 15. 34 a 3/ 1. Mach. 2 c 25. e 45 5 g 68. 13 e 47. 14 a 7.

Beelden oft Afgoden dienst salmen schouwẽ/ Act. 15 c 20/ 1. Cor. 10 a 7. Eñ hem voor de Afgoden wachten/ 1. Joan. 5. c. 21.

Van Beelden dienst/ Soeckt Afgoderije.

Van Beloften ofte Gheloften.

Gen. 28 c 20. Leu. 27 a 1. Num 6 *. 21 a 2. 30 *. Deu. 23 c 21. Judic. 11 d 30/ 1. Reg. 1 b 10/ 2. Reg. 15 a. 8. Psal. 76 b 12. Spr. 5 a 3. Baruch 6 d 34. Mat. 14 a 7. Act. 18 b 18. 21 c 23. 23 b 12.

Van godloose Beloften/ Judic. 11 d 30. 31/ 1. Reg. 25 c 22. d 34. Mar. 14 a 7. Act. 23 b 12.

Beloften Gods zijn beloeft op condicien/ Deut. 19 a 9. 28 *. 33 a 4. Leu. 26 *. 1. Reg. 2 d 30. Ezech. 18 *. 33 b 15. 19. Mar. 16 b 16. Joan. 3 b 16. d 36 6 e 47 8 d 31. 13 b 17. 15 a 7. b 14. Rom. 8 b 17. Coloss. 1 c 23/ 1. Pet. 1. a 4. Heb. 3 b 14. Apoc 2 *. 3 *. 21 a 7.

Belsazer siet de handt schrijven/ Dan. 5 a 5. Werdt ghedoodt / ende zijn Rijck quam in de handt Darij/ 5 d 30. 6 a 1.

Benaia/ een Hooftman der twee hoopen Crethi eñ Plethi / 2. Reg. 20 c 23. Een heymelick raedtghever Davids/ 23 c 23/ 1. Par. 12 c 25. Namaels een Velthooftman Salomonis/ 3. Reg. 2 d 35.

Benhadad de sone Tabrimon/ houdt verbondt eñ gheloone aen den Coninck Assa 3. Reg. 15 b 18. Belegheert Samarien/ 20 a 1/ 4. Reg. 6 c 24 Leyt kranck/ eñ sterft/ 8 a 7. b 15.

Benhadad de sone Hasael werdt Coninck tot Syrien/ 4. Reg. 13 c 24. Verheert Israel/ 13 a 3.

Ben Jamin de sone Jacobs wort gheboren/ Gen. 35 b 16.

De Ben Jamiten mishandelen dat wijf des Leviten/ Judic. 19 c 25. Worden ghestraft/ 20 e 41.

Berechias Soeckt Sealthiel.

Berith/ een Afgod der Sichimiten/ Judic. 9 e. 46.

Bernice/ Act 25 b 13.

Berodach oft Brodach/ Coninc tot Babel/ 4. Re. 20 b 12. Welcke/ Esai. 39 a 1. ghenoemt wort Merodach.

Beroth/ een plaetse der kinderẽ Israels inde woestijne/ Deut. 10 a 6. Item een stadt der Heveers/ Job 9 b 17. niet verre van Hai int lantschap Ben Jamin/ Josue 18 c 25/ 2. Reg. 4 a 2. Daer van de Berothiten/ 1. Reg. 23 d 37. 1. Esd. 2 c 25.

Berrhea een stadt in Macedonien/ Act. 17 b 10.

Betsa/ de Coninck Gomorrhe/ Gen. 14 a 2.

Bezaleel/ een constich wercmeester des Tabernakels/ Exod. 31 a 1. 35 d 30.

Van de Besnijdenisse, beyde vleeschelicke ende gheestelicke, oft vvterlick ende innerlicke.

Gen. 17 b 10. 21 a 8 34 c 24. 35. c. d. Exod. 4 c 25. 12 f 44. Leu 12 a 3. Deut. 10 b 16 30 a 6. Josue 5 a 2. 7. Judit. 14 a 5 1. Mach. 1 b 16. f 51 g 63. 2 Mach 6 b 10. Jere. 4 a 4 6 b 10. 9 c 25. Luce 1 f 54. 2 c 21. Joan. 7 c 22. Act. 7 a 8. f 51. 15 a 1 c 24 16 a 3. Rom. 2 c 25. 29. 3 a 1. 4 b 18. 1 Cor. 7 b 19 Galat 2 a 3. 5 a 2. 6 b 14. Ephes. 2 b 10. Phil. 3 a 2. Col. 2 b 11. 3 b 11.

Besprenginghe met dat bloet/ Exod. 14 a 6. 2[illegible]. Leu. 1 a 5. b 11. 3 a 2. 8. b 13 4 a 6. b 16. 7 a 2 8 b 19. d 30. 9 b 18. 16 b 14. 18. 17 a 6/ 2. Par. 30 b 17. Ezech. 43 c 20. Heb 9 b 10. 13. 19.

Besprenghinghe des bloets Christi / Hebr. 9 b 14. 10 b 19 12 c 24/ 1. Pet. 1 a 2.

Van Beteringhe, Bekeeringhe, Berou ofte Boete.

Beteringe wort gepredict/ Jer. 7 a 3. Mat. 3 a 2. 4 b 17. Luc. 3 a 3. 8. 13 a 3. 24 e 46. Act. 2 d 38. 3 b 19. 8 c 22. 17 d 30. 20 c 21. 26 c 20. Siet berou/ bekeerẽ tot Godt.

C.

¶ Van Ceremonien der Ioden.

¶ Van Christo Iesu.

¶ Van Meyneedicheyt ende onghetrouvvicheyt.

¶ Van Eere.

¶ Van den H.Engelen ende Boden Gods.

ƺob 19.22 b 10.c 24.23 a 6.b 17.24 a 1.c 21.29 c 27. Jer. 16 a 8. Spr. 6 d 35.8 a 1.9 c 21.12 c 20.13 a 1.c 20. Tob. 1 a 6. Mat. 7 b 15. Act. 19 a 9/2. Cor. 6 b 14. Ephe. 5 b 11. 2. Tim. 4 b 14. Apoc. 18 a 4.

¶ Van Gheſichten, Ghehoor, ende verſchijninghen.

Joſue 5 b 13/4. Reg. 7 a 6/2. Mach 3 c 24.5 a 2.10 c 29.11 a 8/3. Mach. u 198.

Gibeoniters verloſſen haer leuen met liſt / Joſue 9*. Werden beleghert/ 10 a 5. Om haren twille werden ghehanghen de ſonen Sauls/ 2. Reg. 21 a 1.6 9.

Gideon een Hooftmã eñ Richter in Iſrael/ Judic. 6.7.8*.

Giheſi ofte Gehaſi / een dienaer Eliſa ofte Eliſei/ 4. Reg. 4 d. Wert melaetſch/ 5 c.

¶ Van Ghiericheyt ende vreckheyt.

Joſue 7 c 20/1. Reg. 8 a 3.25 a 3.b 10/ 3. Reg. 21 a 2. 4. Reg. 5 c 20.22. Pſal. 37 b 16.c 21. Prou. 1 b 19.11 c 28 12 c 27.15 a 6.b 16.c 27.28 b 16.c 22.30 b 15. Eccl. 2.c 26 4 a 8.5 a 9.6 a 1. Eſai. 5 a 8.56 b 11. Jer. 9 b 13.8 a 7. Ezec. 22 b 13. Amo. 8 a 4. Mic. 6 b 10. Abac. 3 a 2*. Spr. 14 a 1.31 a 1.41 a 4/2. Mach 4 f 50.10 c 20. Mat. 6 b 19 26 b 14.e 46.27 a 3. Mar. 8 d.36. Luc 12 b 15. Joã. 12 a 4 Act. 5 a 1.8 b 17.24 c 26/1. Cor. 6 b 10. Ephe. 5 a 3. Phil. 4 b 11. Col. 3 a 5/1. Tim. 6 a 9. Tit. 1 a 7.b 11. Heb. 13 a 5

Gilgal een legherſtede Iſraels / Joſue 4 b 16. Te Gilgal wert dat volc beſneden/ eñ Paeſſchen ghehouden/ 5 a 2.7 b 10. Treckt wt van daer om de Gibeoniters te verloſſen/ 10 a 7. Keert wederom/ 10 e 43.

¶ Van Ghetuygheniſſe.

Van warachtighe ende valſche ghetuygheniſſe/ Exod. 20 b 16 23 a 1 Num. 35 d 30. Deut. 5 c 20. 17 b 11.19 b 15.18/3. Re. 21 b 10. Pſal 27 b 12. 35 b 11. Pro. 6 b 19 14 a 5.16 a 5.9.21 c 28.24 c 24.25 b 18. Suſan. d 34*. Mat. 18 b 16.19 b 18.26 f 59.28 b 13. Mar. 10 b 19 Joan 8 b 17 Act. 6 b 11. Rom. 13 a 9/ 2. Cor. 13 a 1/ 1. Tim. 5 b 19 Heb. 10 c 28. Soeckt lieghen.

¶ Van gheueynſtheyt ende valſchen ſchijn.

1. Reg. 15 b 11*.18*.2. Reg. 15 a 2. 7/ 4. Reg. 1 a 6.9. Spr. 1 d 36.19 c 24 33 b 12/2. Mach 6 c 24. Job 8 b 13 13 b 16.15 c 20 d 34.20*.27 a 8.36 b 13. Prou. 30 b 13. Eſai. 29 b 13.58 a 2. Jerem. 2 d 30.9 a 8. Ezech. 33 d 30. Mal. 3 b 13. Mat. 2 a 7.b 16.6 a 2.b 16.7 a 5.15 a 7.16 a 3.22 b 18.23*.24 f 51. Mar. 7 a 6. Luc. 11 e 44.12 a 1. b 36.18 b 11. Act. 5 a 1.8 b 17.13 a 8. Rom. 2*. Gal. 2 b 13 1. Tim. 4 a 2/2. Tim. 3 a 5/ 1. Theſſ. 5 c 22/ 1. Pet. 2 a 1.

¶ Gheuanghenen ſalmen ghedencken, verſoecken, ende vertrooſten.

Gen. 14 b 14/1. Reg. 30 a 9. Tob. 1 b 13. Jere. 38 a 7. Mat. 25 d 37. Act. 12 a 5/2. Tim. 1 b 16. Heb. 13 a 3.

Gheuen ſalmen lieuer dan ontfanghen/ Spr. 4 d 38 Act. 20 d 33.

Geuen ſalmen wt medelijden die bidt/ ſonder aenſien der perſoonẽ goede ende quade/ maer aldermeeſt den ghenooten des geloofs/ Spr. 7 d 35.12 a 8. Mat. 5 e 42. Luc. 6 d 30.38. Rom. 12 b 13. Gal. 6 b 12. Soeckt Aelmoeſſen.

Met ghewelt (oft met gheweldighe verwinninge des ſondighen aerdts ende vleeſchs) wordt Godts Rijck ingheuomen/ Mat. 11 b 12. Luc. 16 b 16. Gal. 5 b 16. Apoc 2*.3*.21 a 7.

¶ Van ghevvoonheyt, zeden ende ghebruyck der Hebreen, ende vvaer vvt ſommighe van dien ghesproten zijn.

Gen. 18 c 22.32 d 31. 43 d 32. Judic. 21 e 40. Ruth 4 a 7/2. Par. 35 c 25.

Godolias en wil niet geloouen de waerſchouwinghe/ daerom wort hy doot gheſteken/ Jere. 41 a 1.

¶ Van Godt.

Godt is weſentlick/ eeuich/ ſonder welcken gheen ander/ Exod. 3 b 14. Deut. 4 d 35.6 a 4.7 a 9. Job 17. 32 d 39 2. Reg. 7 c 22/3. Reg. 8 g 60.18 d 36/1. Par. 18 c 20 Sap. 12 b 13. Eſa. 37 b 16.43 b 10.44 a 6.c 24.45*.46 a 8. Oſee 13 a 4. Tob. 8 c 20.13 a 4. Spr. 36 a 5. Mar. 12 c 29. Joan. 17 a 3/ 1. Cor. 8 a 6.12 a 6. Gal. 3 c 20. Ephe. 4 a 6/1. Tim 2 a 5.

De Godlicke drie eenicheyt/ bediet ende beweſen/ Gen. 1 c 26.18 a 2. Exo. 3 a 6 b 15.16.4 a 5. Pſal. 33 a 6. Eſai. 6 a 3.24 b 16.48 b 16. 61 a 1. Mat. 3 b 16.10 c 20. 17 a 5.28 b 19 Luc. 4 b 18 Joan. 3 d 35.14 b 16.c 26.15 c 26.16 a 3/1. Joan. 5 a 7.

Godt is een eewighe Godt/ hy en heeft noch begin noch eynde/ maer hy is dat ſelue/ Gen. 21 d 33. Exod. 15 b 18. Job 36 c 22. Eſai. 41 a 4.43 b 10.44 a 6.48 b 12. 57 b 13. Dan. 7 a 9. Rom. 16 c 26. Heb. 1 a 8. Apoc. 1 a 8 b 17.21 a 7.22 b 13.

Godt is almachtich/ ende niet en is hem onmogelick/ Gen 17 a 1.18 b 14.35 b 11.43 b 14.48 a 3. Num. 11 e 23/1. Reg. 13 a 6/2. Par. 14 b 11. Sap. 11 c 22. Job 42 a 2. Eſai. 40 b 10*.46 a 9.50 a 2.59 a 1. Jere. 32 b 17.c 27 Zach. 8 a 6. Mat. 19 c 26. Marc. 9 c 22.10 c 27.14 d 36. Luc. 1 d 33.18 c 27. Epheſ. 3 c 20. Apoc. 16 a 7.b 14.19 a 6.

Godt werckt/ ſchict/ beſorcht/ ordineert/ richt/ ende regeert alle dinck na zijnen wille/ Gene. 45 a 5.50 c 20. Deut. 8 b 18/1. Regum. 9*. Sapien. 12 b 13. Tob. 7 b 12. Job 9 a 5.12 b 13. Pſal. 103 b 19. 115 a 3.127 a 1. Pro. 10 c 22.16 a 4.9.19 c 21.20 c 24.21 a 1.d 30/ Eccleſ. 3 b 15 Eſa. 26 b 15.45 a 7. Jer. 10 c 23.27 a 5. Dan. 2 c 21.4 b 16 Mat. 6 d 33.10 d 34.11 c 25. Luce 12 d 31. Joan. 5 b 17. Rom. 9 b 15/2. Cor. 3 a 5. Philip. 2 b 13. Hebr. 13 c 21. Apoc. 4 b 11.

Godt weet/ hoort/ ende ſiet alle dinck/ Exo. 3 b 19. Num. 12 a 2. Deut. 31 c 21 1. Reg. 2 a 3.16 a 7/ 1. Par. 29 a 9/2. Par. 16 a 9. Job 28 c 25/31 a 4.42 a 2. Pſal. 7 b 10.33 b 13.38 b 10. Prou. 5 c 21.15 a 3.b 11.24 b 12. Eſaie 29 b 15.40 c 27.45 a 5.48 a 3. Jere. 1 a 5.7 b 11.17 b 10. 23 e 42.32 b 19. Ezech 11 a 5. Spr. 16 b 16.17 b 19.23 c 27 40 a 9. Sap. 1 b 10/ 2. Mach. 9 a 5.12 c 22. Mat. 6 a 4. 21 a 3. Mar. 2 a 8.14 b 13. Luc. 12 b 10. Joan. 1 e 47.7 d 30.8 c 20.13 c 21.16 d 30 21 b 17. Act. 15 a 8. Rom. 8 c 27/ 1. Theſſ. 2 a 4/1. Joan. 3 c 20. Heb. 4 b 13. Apoc. 2 c 23.

Godt/ ende alle dat Godlick is/ en mach wt kracht des menſchelicken vernufts ende ſonder openbaringhe niet bekent worden/ Geneſ. 33 c 20/ 3. Reg. 3 a 5. Job 32 a 8. Pſal. 94 b 10. 119*. 143 a 8. Eſaie 22 c 22. 54 b 13. Jerem. 34 b 10. Matth. 11 c 25.13 b 11. 16 b 17. Luc. 8 b 10.10 c 21.24 e 44. Joan. 1 b 10.3 a 3.6 e 44 g 65. 8 e 46.14 a 8.b 17 17 a 6. Act. 16 b 14. Rom 1 b 19.11 d 33. 1. Cor. 2*. Gal. 1 b 11/ 1. Joan. 2 b 10.c 27. Apoc. 3 a 7.

Godt is een Heere eñ Schepper des Hemels ende der aerden Geneſ. 1 a 1. Exod. 20 b 11/ 1. Par. 30 b 10. Pſal. 89 b 12.90 b 15.15 b 15.121 a 2.124 a 8.146 a 6. Eſa. 37 b 16.40 c 28.42 a 5 44 c 24 45 b 12.48 b 13.51 b 13. Jere. 10 b 12.32 b 17.51 b 15. Zach. 12 a 1 Jone 1 a 9. Spr. 1 a 6. Baruch 3 d 32/3. Eſd. 6 b 13/4. Eſd. 3 a 4. 6 d 38*. 16 f 56/3. Mach. 2 a 9/2. Heſt. 2 a 2. Mat. 11 c 25. Joã. 1 a 1. Act. 4 c 24.14 b 14.17 c 24/ 1. Cor. 8 a 6. Epheſ. 3 a 9 Col. 1 b 15. Heb. 1 a 2.b 10.3 a 4.11 a 3. Apoc. 4 b 11.10 a 6.14 a 7.

Godt is onmetelick ende onbeſluytelick ouer al/ eñ en woont in gheen Tempelen met handen gemaect/ 3. Reg. 8 c 27/2. Par. 2 a 6.6 b 18. Job 11 a 8. Pſal. 39 a 7.b 10. Eſai. 6 a 3.66 a 1. Jer. 23 c 24. Amos 9 a 2. Sap. 1 a 7. Mat. 5 d 35. Act. 7 e 48.17 c 24.

Godt betuycht hem te weſen een God/ dat is/ Salichmaker eñ trooſt Iſraels/ ende alle der ghener die hem aenroepen/ Gen. 17 a 1.7. Exo. 6 a 2.20 a 2.29 e 45. Leuit. 26 b 11. Pſal. 18 a 3.50 a 6. Eſai. 30 b 19. Jere. 31 d 33.32 d 38. Ezech. 37 c 23. Joan. 20 b 17.

Godt is een Vader aller Gheloouighen/ Deut. 32 a 6. Pſalm. 102 b 13. Prou. 1 a 8. Jerem. 2 d 38.3 b 14. Malach. 1 a 6. Matth. 6 a 9.18 b 14.23 a 8. Luce 11 a 2. Joan. 20 b 17. Rom. 8 b 15/1. Cor. 8 a 6/2. Cor. 1 a 3.6 b 18. Epheſ. 3 b 14.4 a 6/2. Theſſ. 2 b 16.

Godt doet alle de werelt goet wt louter ghenaden/ ende om zijns Naems/ dat is / om zijns ſelfs wille/ Deut. 4 d 37.7 a 6.7/1. Reg. 12 c 22/4. Regum 19 d 34. Pſal. 23 a 3.79 a 9.106 a 8.143 a 1. Eſai. 43 c 25.48 a 9. Ezech. 20 a 9.36 c 21. Epheſ. 1 b 11.

Godt is ghetrou ende warachtich / Exod. 34 a 6. Num. 23 b 19. Deut. 7 a 9 23 a 4/1. Reg. 15 c 29. Eſaie 49 a 7. Joan. 3 d 33.8 c 26. Rom. 3 a 4/1. Cor. 1 a 8.10 b 13/1. Theſſ. 5 c 24/2. Theſſ. 3 a 3/2. Tim. 2 b 13. Tit. 1 a 2/1. Joan. 1 a 9.5 c 20. Heb. 10 c 23. Apoc. 3 a 7.b 14.

Van Godts barmhertichheyt/ lijdſaemheyt/ liefde/ wijſheyt/ ende woort/ Soeckt een yeghelick aen zijn letter oft plaetſe.

¶ Van Godtſdienſt.

Van warachtighen Godſdienſt / eñ Gode behagelicke wercken/ Exo. 19 a 5.20*.23 b 19 c 25. Deut. 5 a 6 b 11.16.10 b 12. Joſue 22 a 5/1. Reg. 15 c 22. Pſal. 2 b 10. 40 a 7.50 b 14. Prou. 3 a 1.9.14 d 31 21 a 3. Eſai. 1 b 16. 58 a 6. Jere. 22 a 3. Ezech. 18 a 5. Oſee 6 b 11. Mich. 6 a 8. Zach. 7 a 9.8 b 16. Spr. 35 b 12. Mat. 5 c 23.29 d 38 Luce 1 g 69.3 b 11. Joan. 12 c 26. Rom. 12*.13*.14 b 17 Phil. 3 a 3. Jac. 1 c 27.

Warachtighe Godtſdienſt/ eyſcht dat herte ende den wille/ Deut. 5 c 29.6 a 4.10 b 12.11 b 13.26 b 16.28 e 47.30 a 2.6.b 10. Joſue 22 a 5/1. Reg. 12 c 20. Spr. 7 d 31. Eſa. 29 b 13 64 b 11. Mat. 15 a 8.22 d 36. Joã 4 c 23

Godt ſalmen alleen dienen/ Deut. 6 b 13/1. Reg. 7 a 3. Dan. 3 b 17. Mat. 4 b 10. Luce 4 a 8.

Van valſchen Godtſdienſt/ Soect Afgoderije.

¶ Vanden Godlooſen.

Vanden ghedachten / woorden ende wercken der Godlooſen teghen de vromen/ Sap. 2*. Pſal. 10 a 2*. 11*.12*.14*. Prou. 4 b 14.

Der Godlooſen gheluck ende welvaert brengt den

Gheloouighen

Coopt

wert

Heb.6 b 18. Maer de menschen/Rom.3 a 5. Psal.115.
Leughen salmen schouwen/Exod.23 a 1.7. Leu.19 b 15. Ephes.4 c 28. als bouen.
Lysanias/een Vperborst of Ouerste ouer het lantschap Abilene/Luc.3 a 1.
Lysias een Veldthooftman Antiochi/1. Mac.3 d 32 Maeckt een verbont metten Joden 6 f 55. Wort geuanghen/ende wt beuel Demetrij verslaghen/7 a 3.
Lysimachus/Menelai broeder/2. Mach. 4 c 29.
Lystra/een stadt in Lycaonia/Act.14 a 6.

¶ Van Lot ende Lotvvorpen.

Leuit.16 a 8. Num.17*.26 f 55 33 f 54. Josue 7 b 16 18 b 10/1. Reg.10 c 20.14 b 17. e 42/1. Par.25 a 5/2. Esd. 11 a 1. Prou.16 d 33.18 b 18. Ezech.21 c 25. Jone 1 a 7. Act.1 c 26.
Loth wordt verlost wt Sodoma/Genes.19 b 15.17/ 2. Pet.2 a 7. Syn wijf wort verandert in eenē Soutsteen/Gen.19 c 26. Sap.10 a 7. Luce 17 d 32. Beslaept zijn tweedochteren/Gen.19 d 31.35.
Louen salmen Godt na den eten/ Deut 6 c.8 b 10.
Louen en canmen Godt niet ghenoech/Psal.96 a 7 106 a 2.119 r 165.145 a 3. Syr 43 e 42.
Loffanck salmen Gode singhen/Psal.74 a 2.147 a 7 149 a 1. Esai.12 a 4. Ephes.5 b 19. Col 3 b 16. Jac.5 b 13. Heb.13 b 15.
Loffanck salmen metter herten singhen/ Psal.84 a 5. Syr.40 c 25/1. Cor.14 b 15. Col.3 b 16.
Lucas de Euangelist/een Medecyn/Coloss 4 b 13. Woont ende wandelt met Paulo/2. Tim.4 b 11.
Lucifer valt vanden Hemel/Esai.14 a 8.
Lucius/Act.13 a 1.
Lus wert ghenoemt BethEl/Gen.28 b 19.
Luyhept/Soect Traechept/ ende vouē Ledichept.
Lust des vleeschs/Soect Begheerte.
Lust der jonckhept salmen vlieden/ 2. Tim.2 c 22.
Luysen sendt de Heere in Egypten/ Exod. 8 b 16. Psalm.105 d 31.

M.

Maacha/ een dochter Thalmai des Coninckx te Gesur/een moeder Absaloms/2. Sam.3 a 3.
Maachati/een stadt der Amorrheen is inde Jordane/Josue 12 a 5.13 b 10 1. Par.4 b 19.
Maachathiters woonen onder den kinderen Israels/Josue 13 b 13.
Maceda/ een stadt/Siet Makeda.
Macedonia berept een hantreyckinge den armen te Jerusalem/Rom.15 c 26/2. Cor.8 a 1. Na Macedonien wort Paulus beroepen Act.16 a 9.
Der Machabeer seuen broederen eñ haers moeders martelye ende doot/2. Mach.7 a*.
Madian/ Madianiten/Siet binnen Midian.
Maecha een dochter Abisalon/eñ moeder Abiam des Coninckx Juda/3. Reg.15 a 2. Wordt ghenoemt Michaia/2. Par 13 a 2.
Maenkrancke wort ghesont ghemaeckt/Mat. 17 b 15. c 28. Marc.9 c 24. Luce 9 d 37.
Magdalena vanden seuen duyuels ontbonden/ volcht Christum nae/ Luce 8 a 2. Staet by het cruys des Heeren/ Joan 19 c 25. Christus verschijnt haer/ Mar.16 a 9/1. Cor.15 a 5.
Mageddo oft Megiddo/een Stadt int lantschap Manasse/Josue 17 b 11. Welcke Salomō wederom ghebouwet heeft/3. Reg.9 b 15/ 1. Paral.7 c 29. Die plaetse daer Josias ghedoodet wert/4. Reg.23 c 29.
Magdalum ofte Migdal/ een stadt in Egypten/ Exod.14 a 1. Num/33 a 7. Jere 44 a 1.
Magog/een sone Japhets/Gen.10 a 2. Daer van de Scythen afcomen / eerst Magogi ghenoemt/ Apoc.20 a 8.
Makeda wort ghewonnen/Josue 10 c 28.
Malcho houdt Petrus een ore af/ Joan.18 b 10.
Melaetshept/Soeckt Lazarije.

¶ Van het Manna oft hemelsch broot.

Exod.16* Num.11 a 7. Deut. 8 a 3. Josue 5 b 11. Sap.16 c 20. Psal.78 c 24. Joan.6 d 31.
Manasse/ de eerste sone Josephs wort gheboren/ Gen 41 f 51. 48 b 14.
Manasse/een Godtloose soon des vromen Hiskie/ eerst een Godtloose/namaels een vroom Coninck in Juda/4 Reg.21 a 1 6. 2. Par 32 d 33. 33 a 1. Jere.15 a 4. Wort na Babel gheuoert. hadde berou ende quam weder tot het Rijck/2. Par.33 a 1. b 11.13. Liet na hem Amon/4. Reg.21 b 18. Mat. 1 b 10. Wort ghenoemt Er/Luc.3 c 28.

Vanden Man.

Van het officie ende ghewelt des mans tegen het wijf/Gen.2 c 22.3 b 16.30 b 17. Num.5 b 11.17.30 a 7. b 13. Deut.22 a 5. b 13.16.24 a 1. Syr.7 c 28.9 a 1.25 a 2 c 27.26 a 1. Prou.5 b 17.18 c 22.31 b 10. Eccles.9 a 9. Malac.2 b 14.16/1. Cor.7*.11 a 2. b 10. Ephes.5 c 22. Col.3 b 18. Tit.2 a 4/1. Pet.3 a 1/1. Tim.2 b 11.
Maozim/een Afgodt/Dan.11. d 38.
Mardachai/ een Voorstander Hesters/ wort gheuoert in Babylonien/1. Hest.2 a 5 7. Claecht dat verderuen der Joden/ 4 a 1. Wort vanden Coninck verhoocht 6 b 10. Quam weder na Jerusalem/ 1. Esdr.2 a 2/2. Esdr.7 a 7.
Maria ontfangt de Enghelsche groete/ Luc.1 c 22 29. Besoeckt Elizabeth/ ende prijst Godt/1 d 35. e 42. Treckt met Joseph na Bethlehem totter schattinge/ 2 a 4. Treckt met Joseph in Egypten/ Mat.4 b 14. Keert weder van daer int landt Israels/ 2 b 19. Vint Christum inden Tempel/ Luc. 2 e 45. Stondt by het Cruys/ende wert den Apostel Joanni beuolen/Joā. 19 c 25. Onthielt haer bijde Apostelen/ Act.1 b 14.
Maria salft de voeten des Heeren/ Mat. 26 a 6. Luc.7 d 37.29. Joan.11 a 2.12 a 3.
Martha herbercht den Heere/ Luc.10 d 38. Heeft eē vast gheloone/ Joan.11 c 27.
Masphaofte Mezpa/ een stadt int lantschap Juda/ Josue 15 d 38. Van Assaden Coninck Juda ghebouwet/3. Reg.15 c 22. Daer de Israeliten versamelden om te raetbraghen tegen de Gabaoniten/Judic. 20 a 1/1. Reg.7 a 5.
Mathan Baals Priester wert ghedoot/ 4. Reg.11 b 18/2 Par.25 b 17.
Mathania / een vader Joiakim wert Coninck in Juda/4 Reg.24 b 17. Wert Sedekia ghenoēt/1. Par. 3 b 15. Laet na hem den sone Sealthiel/3 b 17.
Mathathias de Priester yuert/ 1. Mach.2 c 24. Strijt ridderlick/2 e 41. Vermaent zijn sonen tot onderhoudinghe des Wets Godts/2 e 49. g 64.
Matthias wort gecorē tot een Apostel/Act.1 c 25.
Mattheus de Publicaen wert beroepen/ Matt.9 a 9.10 a 3. Wert Leui genoemt eē sone Alphei. Mar. 2 b 14. Luc.5 c 27.
Mate daermen mede wtmeet / salmen van Godt ontfanghen/sy zy goet ofte quaet Exod. 21 c 23. Judic.1 a 7/1. Reg.15 d 33/2. Reg.12 c 25. Psalm.18 c 21. Prou.22 c 23. Esa 33 a 1.65 a 6.66 a 4 Jerem.50 b 15. c 29.51 e 49. Ezech.16 f 59. Joel 3 a 7. Matth.7 a 2. Marc.4 c 23. Luc.6 d 38.
Mate ende ghewichte moeten goet zijn / Leuit.19 d 35. Deut.25 b 13. Ezec.45 b 10. Mich.6 b 11. Amos 8 a 5. Prou.16 b 11.20 b 10.
Malachias de Propheet wert een Enghel Gods ghenoemt/4 Esdr.1 e 40.
Malaleel wert gheboren/Gen.5 b 12.
Mathusalach een sone Hanoch wert gheboren/eñ leeft 969. Jaer/ende sterf. Gen.5 c 21.25.
Megiddo/ Siet Mageddo.
Medaba oft Mediba/een stadt Arabie int landtschap Ruben/Num.21 d 30. Josue 13 a 9. 1. Par.19 a 7. Esaie 15 a 2.
Medad ende Eldad/ mannen op welcken de Geest des Heeren int legher rustede / ende propheteerden/ Num.11 c 26.
Meyneedich/Jer.7 a 9. Mal.3 a 5/ 1. Tim.1 b 10. Soeckt Eedt doen.
Meden nemen dat Rijck Babel in/ Dan.6 a 1.
Media/ Meden. een lantschap Asie/ 3. Esdr.3 a 2. Jere.51 c. 1 Mach.14 a 1. Van Madai de sone Japhets alsoo ghenoemt/Gen.10 a 2.
Meester Christus is onse Meester/ Mat.23 a 8.
Hoe meesters ende Vrouwen haer huysghesin regeren sullen/Ephes.6 a 4. Col.3 b 11.
Melchizedech/ een Priester ende Coninck te Salem/Gen.14 b 18. Psal.110 a 4. Heb.7 a 1.
Melite/een Eylant tusschen Epirum eñ Italien/ Act.28 a 1.
Menahem/een Coninck in Israel/4. Reg.15 b 14.
Menelaus/een verrader zijns vaderlants/ werde met gewelt hooge Priester/2. Mach.4 c 27. Wert gerabraect/ende sterft schandelick/ 2. Mach.13 a 3.7.
*Melck ende ghoen spijse/ Esai.28 a 9 1. Cor.3 a 2. Heb.5 b 15/1. Pet.2 a 2.

¶ Vanden Mensche.

De Mensche is gheschapen na den beelde Gods/ Gen.1 c 26.2 a 7.5 a 1.9 a 6. Sap.2 c 23. Syr.17 a 9. Job 10 a 8. Psal.119 h 73. Jac.3 a 9.
De Mensche wert veruloeckt/ Genes.3 b 17. Wert weder ghebenedijdt in Christo/ Genes.12 a 3.22 b 18. Gal.3 a 9.
Vande wederghebooꝛte des Menschen / Mat.18 a 3. Joan.1 b 13.3 a 3 6.4 b 14.7 d 38/ 1. Cor.4 b 15. Gal 4 b 19. Ephes 4 c 22. Col.3 a 8. Tit.3 a 5/ 1. Pet. 1 c 23.2 a 2. Jac.1 b 19.

De

2 L 1 [1]

O.

¶ Van Offerhande.

¶ Van Onderdanicheyt.

¶ Van Onderdanen.

¶ Van Onschult.

¶ Van Oordeel.

¶ Van ootmoedicheyt ende nieticheyt.

¶ Van oproer,muyterije, ende hare straffe.

Vande Ouerheyt.

¶ Van Ouerspel,beyde vleeschelick ende ende gheestelick.

P.

Van Paesschen.

¶ Van Pandtnemen.

Van Maria/ van welcke gheboren is Jesus/ die daer heet Christus/ Mat.1 b 16.c 23. Gal.4 a 4. Van oft wt ē sade Dauids na den vleesche/ Rom.1 a 2 2. Tim.2 a 8.

¶ Van Salicheyt ende het eewich leuen.

Salicheyt wort verkreghen door het gheloove ende ghenadighe verkiesinghe Gods/ Esai.25 a 9. Mat.20 c 23.25 d 34. Mar.10 e 40. Joan.3 b 15.16 d 36.5 c 24. 20 e 29. Act.2 e 21.15 b 11.16 d 31. Rom.1 b 16.10 a 4. Ephes. 1 b 13.2 a 4/1. Thess.5 a 9/2. Thess.2 b 13/2. Tim.1 a 9. Tit.1 a 1.3 a 5/1. Pet.1 a 9. Heb.5 b 12.

Van het vrolicke ende heerlick wesen der Saligher/ 4. Esdr.2 e 42. Sap.3 a 7.5 a 1.b 16. Esa.25 a 9.30 c 29.49 b 10.60 *.64 b 17. Jer.31 a 3.8.b 17. Dan.12 b 13. Mat. 13 e 43.19 c 28.25 *. Mar.12 e 25. Luc.9 d 33.16 e 22.22 e 29 Joan.16 c 20.17 a 2.c 24. Rom. 8 d 30/1. Cor 2 a 9.15 e 41/2. Cor.12 a 3/2. Tim.4 a 8/1. Pet.1 a 4.8.5 a 4. Heb. 10 d 35.12 e 23. Jas.1 b 12. Apoc.2 *.3 *.7 a 9.b 15.14 a 1 21 *.22 *.

Saduceen loochenen de verrijsenisse der dooden/ Mat.22 c 23. Mar.12 b 18. Luc.20 c 27. Act.4 a 1.23 a 8

Salamina/ oft Salamis/ eeylant Cypri/ Act.13 a 5

Sallum de sone Jabes/ na dien hy Zachariam verslaghen hadde wert hy Coninck in Israel/ ende oock verslaghen/ 4. Reg.15 b 10.14.

Sallū/ eē soō Josie des Coninckx Juda/ 1. Par.3 b 15

Salma/ een soon Nahesson heeft geghenereert Boas van de Rahab/ 1. Par.2 b 11. Mat.1 a 5.

Salmanesser treckt eerstmael teghen Samarien/ eñ voert Israel met haren Coninck Hozea nae Assyrien/ 4. Reg.17 a 6. Anderwerf/ 18 a 9/1. Esdr.4 a 2.

Salmon/ een zeestadt van Creta/ Act.27 a 7.

Salome/ een moeder Joannis ende Jacobi der sonē Zebedei/ Mar.15 e 40.16 a 1. Soeckt Zebedeus.

Salomons des soons Dauids gheboorte ende naem wort beloeft/ 2. Reg.7 b 12/1. Par.23 a 7. Wert gheborē/ ende onder de handen Nathans gedaen/ 2. Reg.5 b 14. 12 c 24. Wert ghesalft tot eenē Coninck ouer Israel/ 3. Reg.1 d 33. Godt verschijnt hem te Gibeon/ van dien begheert hy wijsheyt/ 3 a 5.9/2. Par.1 a 7. Scheydt de twee wijuen/ 3. Reg.3 b 16. Van zijn Amptlieden/ heerlickheyt/ huyshoudinghe/ eñ wijsheyt/ 4 *.2. Par.9 a 3. Verbint hem met Hiram dē Coninc Tyri 3. Reg.5 b 12 Timmert dē Tempel/ Soeckt Tempel. Schenckt Hiram xx. steden/ 3. Reg.9 b 11. Tot hem coemt de Coninginne van rijck Arabiē/ 10 a 1. Mat.12 e 42. Luc.11 d 31. Bou wet den Chamos een hooghte/ 11 a 7. Maeckt de Cananiten chijnsbaer/ 2. Par.7 a 8. Werdt ten anderen mael Coninck ghesalft/ 1. Par.30 c 22. Sterft/ 3. Reg.11 e 43. Laet na hem zijnen sone Coninck Rehabeam/ 14 c 21.

Samaria/ namaels een hooftstadt der x. gheslachten Israels wert gebout/ 3. Reg.16 b 17. Wert vandē Syriers belegert/ 4. Reg.6 c 24. Wert vande Assyriers tot int derde iaer belegert/ gewōnē/ eñ wech gevoert/ 17 a 5

Teghen Samarien wert gepropheteert/ Esai.7 b 30 9 a 7. Ezec.23 *. Osee 8 *.13 *. Amos 3 b 12. Mich.1 a 5

Samaria en wilde Godts Woordt niet aennemen/ Luce 9 f 52. Nam Godts Woort aen/ Act.8 a 5. De Samaritaen ontfermt hem des gewonden/ Luc 10 d 33.

Samaritinne spreect met Christo by dē put/ Joan. 4 a 7.

Samothrace/ een eylandt van de inwoonende Samiers ende Thracen alsoo ghenoemt/ Act.16 b 11.

Samgar/ een Richter in Israel/ slaet 600. Philistijnen/ Judic.3 d 31.

Samson/ Siet Simson.

Samuel wert gheboren/ 1. Reg.1 c 20. Wert den Heere gebracht tot Sylo/ 1 c 24 Wert beroepen 3 a 4.b 10. Roept dat volc na Mizpa/ ende bidt voor haer/ 7 a 4 9 Set zijn sonen tot Richters/ 8 a 1. Betuycht zijn onstraffickheyt/ 12 a 3. Doot Agag/ 15 d 32. Salft Dauid tot eenen Coninck/ 16 b 12. Sterft/ 25 a 1. Prophetéert Saul na zijn doot/ 28 b 15.16. Syr.46 c 23. Wert gepresen/ Syr.46 b 16.

Samus/ een eylandt in de zee Aegeo/ Act.20 b 15/1. Mach.15 d.

Saneballat de stadthouder te Samarien/ belet het timmeren des Tempels 2. Esd 4 a 1.6 *.

Sanherib der Assyriers Coninc trect tegen de stedē Juda/ ende wintse/ 4. Reg.18 b 13/2. Par.32 a 1. Lastert Godt/ Esai.36 *. Wert ghedoot/ 4. Reg.19 d 37. Esai.37 d 37. Na den woorde/ 10 d 33.31 a 8.33 a 1.36 *.

Sapphira liecht den H. Gheest/ Act.5 a 1.8.

Sara een dochter Raguels/ wert Tobie te houwelic ghegheuen/ Tobie 7 b 10.15.

Sarai/ een wijf Abrahams/ Gen.11 c 29. Wert ghenoemt Sara/ 17 b 15. Wert ghebracht tot Abimelech/ 20 a 2. Sterft/ 23 a 1.

Sarephtha/ een stadt int midden tusschen Tyrum ende Sidon/ 3. Reg.17 a 9. Abdie 1 g. Luce 4 c 26.

Saron/ oft Sarona/ een vet eñ seer vruchtbaer lantschap/ tusschen den berch Tabirinū en de zee Tiberiadis/ 1. Par.27 c 29. Esai.33 b. Act.9 d 35. Item een stadt daerin de kinderen Gads gewoont hebbē/ 1. Par.27 d.

SarEzer/ Soeckt Adramalec.

Saul geboren wt den geslachte BenJamin/ soect de Ezelinnen/ 1. Reg.9 a 3. Wert van Samuel gesalft tot eenen Coninck ouer Israel/ 10 a 1.11 b 14. Act.13 c 21. Na het beuel/ 1. Reg.9 b 15. Slaet de Ammoniten/ 11 b 11. Offert brantoffer/ 13 a 9. Was onghehoorsaem der stemmen Gods/ 15 a 1.9. Wert vant Rijck verstooten/ 13 b 13.15 c 22.26.28 b 16. Een boose gheest besat hem/ 16 b 14.18 b 10.19 a 9 Veruolcht Dauid/ 18 b 10 *.19 a 9 *.23 *. Doodt de Priesters des Heeren/ 22 b 18. Soecht raedt by den dooden/ 28 a 7. Doorstack hemseluē/ 31 a 4 Wert begrauen/ 31 b 11. Sijn sonen werden gehangen/ 2. Reg.21 a 8.

Saulus bewaert de cleederen van de ghetuyghen/ Act.7 f 58. Soeckt Paulus.

Sceue des hooghen Priesters sonen/ besweeren de boose gheesten/ Act.19 b 14.

¶ Van Schamen.

Schamen en salmen hem niet des Euangeliums/ Psal.40 b 11. Syr.42 a 9.c 21. Marc.8 d 38. Luc.9 c 26. Rom.1 b 16/2. Tim.1 a 8.

Schamen salmen hem der sonden/ Ezech.16 f 51. Syr.42 b 11.

Schat diemen meest soude lief hebben/ heeft men meest lief/ Osee 9 a 1. Mat.6 b 19.19 c 22. Mar.10 c 22. Luc.12 c 22.d 33.18 c 23. Joan.6 c 26/2. Cor.4 b 11.

Schattinghe betalen/ Mat.17 c 24.22 b 17. Mar.12 b 16. Luce 20 c 22. Rom.13 a 7.

¶ Van Scheydbrief.

Deut.24 a 1. Esai.50 a 1. Jerem.3 a 3 Mal.2 b 16. Mat.5 d 31.19 a 7. Marc.10 a 4. Luc.16 b 18.

¶ Vande Schriftuere des Godlicken Woorts.

Van het hercomen/ gheloofweerdicheyt eñ gebruyc der H. Schrift/ Exo.17 b 14.34 c 27. Deut.4 a 2.17 c 23. 31 a 9.b 19. Jos.1 a 8/4. Reg.22 a 8.23 a 2/2. Par.17 a 9. Esai.8 b 12.30 a 8.34 b 16. Jer.30 a 2.36 a 2. Dan.10 c 21 Mat.4 a 4.5 b 17 22 c 29. Luc.4 a 4.b 10.16 c 29. Joan.5 d 39.10 d 34.20 d 30. Act.15 a 1.17 b 11. Rom.1 a 2.4 c 23 15 a 3/1. Cor.9 a 9.10 b 11.15 a 3/2. Thess.2 b 15/2. Tim. 3 b 15/2. Pet.1 c 20.3 a 1. Hebr.4 a 2. Apoc.1 a 3.b 19.

Sealthiel/ eē sone Jechanie/ 1. Par.3 b 17. Mat.1 b 12

Seb ende Oreb werden ghedoot/ Judic.7 c 25.

Sebah ende Salmuna/ beyde Coninghen der Madianiten/ Judic.8 a 8.

Seba/ een oproerder wert onthooft/ 2. Reg.20 c 21.

Sebena oft Sebna/ 4. Reg.18 b 18. Esai.22 b 15.

Sebul wert een boocht te Sichē/ Judic.9 c 28.d 36.

Sedechias of Sedekia eē valsch Propheet Ahabs/ 3. Reg 22 b 11/2. Par.18 b 10. Wert verbrāt/ Jer.29 c 22

Seleuci/ 1. Mach.7 a 1/2. Mach.14 a 1.

Seleucia een stadt/ Act.13 a 4.

Seleucus/ een Coninck in Asien/ 2. Mach.3 a 3.

Selumiel/ een Hooftman der Simeonitē/ Num.1 a 6

SemaJa de Propheet werdt ghesonden tot Rehabeam/ 3. Reg.12 c 22/1. Par.11 a 2.12 a 5.7.

Semaia/ een valsch Prophect wert ghestraft/ Jere. 29 d 31.

Serah treckt wt met heyrkracht teghen Juda/ 2. Par.14 a 9.

Sergius Paulus begheert van Paulo dat woordt Godts te hooren/ Act.13 a 7.

Serubabel/ een sone Sealthiel/ 2. Esdr.12 a 1. Oft Sorobabel/ Mat.1 b 13. Luc.3 c 27. Vernieut den Tēpel des Heeren/ 1. Esdr.3 *.3. Esdr.5 h 78. Syr.49 b 13. Wort Berechia ghenoemt/ 3. Esdr.6 b 18. Dese heeft voortghebracht Abiud/ Mat.1 b 13.

Sichem de sone Hemor schendt Dinam/ Gen.34 a 2 Wert ghestraft/ 34 c 26.

Sichem wert verdestrueert/ Judic.9 c 45. Wert weer gebout/ 3. Reg 12 c 25. Wert genoēt Sichar/ Jos.4 a 5.

Sidon/ Sidonia/ een stadt in Phenicia/ van Sidon gebouwet/ Jos.11 a 8.19 c 28. Mat.11 c 21.22. Act 27 a 3

Sihon der Amoriten Coninck en wilde Israel niet toelaten door zijn lant te treckē/ Num.21 c 21. Deut.2 e 25.29. Wert gheslaghen eñ ouerwonnen/ Num.21 c 24.

Silas werdt met Paulo na Antiochien ghesonden/ Act.15 c 27. Reyst met Paulo/ 15 e 40.16 *. Blijft te Berrhoen/ 17 b 14.

Silo. Te Silo was de Arcke Godts/ Josue 18 a 1. Judic.18 d 31.20 b 18/1. Reg.1 a 3.4 a 3. Te Silo wert een dachvaert ghehouden des ghehcelen Israels om der Rubeniten wille/ Josue 22 b 12. Silo wert verdestrueert/ 3. Reg.4 *. Jere.7 b 12.26 a 6.

Siloe oft Siloah/ een fonteyne oft vloet/ Esais 8 a 6 Wert ooc genoemt Gihon/ 3. Reg.1 d 33/1. Par.32 d 30

Luce 17 a 3. Gal. 2 b 11.15. 6 a 3/1. Tim. 5 a 1. b 19/2. Ti. 2 c 25. Heb. 3 b 13. Jac. 5 b 19.

Straffe der boosen dient den goeden tot vreese ende waerschouwinge/ Deut. 13 b 11. 17 b 18. 19 c 20. 21 c 21. Prou. 19 c 25. 21 b 11. Spr. 23 d 33. Act. 5 b 11/1. Ti. 5 c 20

De straffer sal onstraffelick zijn/ Mat. 7 a 3. Luc. 6 e 41. Joan. 8 a 3/1. Tim. 3 a 2. Tit. 1 a 6.

Suchoth/ om dat sy Gideon spijse weygerden/ werden sy hardt ghestraft/ Judic. 8 a 5. b 14.16.

Sunamitin/ wt het verweruen Elisa/ baert eenen soon/ 4. Reg. 4 b 15.

Suchten/ Exo. 2 c 24. Ezech. 9 a 4. Tob. 3 a 1/2. Machab. 6 d 30. Rom. 8 c 22. Jac. 5 a 9.

Suerdeech bediet valsche leere/ Leuit. 2 b 11. 6 a 9. Deut. 16 a 3. Matth. 16 a 6. Marc. 8 b 15. Luce 12 a 1/ 1. Cor. 5 a 5. Gal. 5 a 6.

Sweeren lichtveerdich/ oft ijdel sweeren/ is verboden/ Mat. 5 d 34.35. Jac. 5 b 12. Siet Eedtsweeren.

Vant sweert/ Mat. 26 f 50. Marc. 14 e 47. Luc. 22 e 49 Joan. 18 b 10.

Het sweert des geests is Gods Woort/ 4. Esd. 13 a 9 c 27. Esa. 11 a 4. 27 a 1. 31 a 8. 49 a 2. 66 b 16. Ephes. 6 b 17 Heb. 4 b 12. Apoc. 1 b 16. 2 b 16. 19 b 15/2. Thess. 2 a 8.

Swijghen is profijtelick/ Prou. 17 c 27. Eccles. 3 a 8. Spr. 20 a 6. 32 c 22.

T.

Tarsis de hooftstadt des landts Cilicie/ Act. 22 a 3. Siet Tharsis.

¶ Van Teeckenen.

Wonder teeckenen gheschieden/ datmen daer wt bekenne Gods almachtichheyt/ waerheyt gherechtichheyt ende goetheyt/ Exod. 4 a 2.6.7 b 17. 16 b 12. Josue 3 b 10 14/3. Reg. 13 a 4. 17 b 14. 18 d 38. 20 b 13. c 28/ 4. Reg. 5 b 14. 20 a 9. Mat. 8 c 26. 6 a 2. 14 c 28.

Teeckenen der sekerheyt oft waerteeckenē/ Gen. 9 b 12. Exo. 31 b 13. Jos. 2 b 18/1. Reg. 2 d 34. 10 a 2/2. Reg. 5 c 24/ 4. Reg. 19 c 29. Esai. 38 a 7. Tob. 5 a 3. Luc. 2 b 12.

Van ghedenckteeckenen/ Exo. 12 a 3.8. Num. 15 d 38 16 d 38. e 40. 17 a 9. Josue 4 a 4.8.

¶ Vanden Tempel.

Wanneer/ hoe langhen tijdt/ ende in wat forme den Tempel ghetimmert gheweest zy/ 3. Reg. 6*. 7*. 2. Par. 3*. 4*. Belofte/ 2. Reg. 7 b 13. Werdt ghetimmert door hulpe der Heydenen/ 3. Reg. 5*. Wert ingewijt/ 3. Reg. 8*. 2. Par. 7 a 7. Wert ontwijt door Ahas/ 2. Par. 28 c 21. Wert weder gheheylicht door Hiskiam/ 29*. Wert ontwijt eñ weder ghewijt door Manasse/ 33 a 7. b 15. Wert verbrant/ 4. Reg. 25 a 9. Nae dat voorseyt was/ 2. Par. 7 c 20. Wert weder getimmert/ 1. Esd. 1*. 3*. 4*. 5*. 6 a 3.7. Wert berooft eñ aengesteken/ 1. Mac. 1 c 23 d 33. Wert ontwijt/ 1 e 46. f 57. Wert gesuyuert eñ ghewijt/ 4 d 36*. 2. Mach. 10 a 1. Wert totten gronde toe verdestrueert eñ verbrant/ na het voorsegghen/ Dan. 9 c 26. Mat. 24 a 2. Mar. 13 a 2. Luc. 19 e 41. 21 a 5. Act. 7 e 43. Teghen den Tempel wert gheprophetetet/ Leui. 26 d 31/3. Reg. 9 a 7/4. Reg. 21 b 12/2. Par. 7 c 20. Psal. 74 a 6. Esai. 66 a 1. Jerem. 7 a 3. b 14. 26 a 6. b 12. Amos 9 a 1. Mich. 3 b 12. Zach. 11 a 2.

Vanden gheestelicken Tēpel eñ huys Gods/ 2. Reg. 7 b 13. Prou. 9 a 1. Hagg. 2 a 8. Mat. 7 c 24. 16 b 18. Joā. 2 b 19/1. Cor. 3 b 16. 6 b 19/2. Cor. 6 b 16. Ephes. 2 c 20/ 1. Tim. 3 b 14/1. Pet. 2 a 5. Heb. 3 a 6. Soect Kercke.

¶ Van Temptacie.

Godt en salmen niet tempteren/ Exod. 14 b 11. 17 a 2. Deut. 6 b 16. Judit. 8 b 11. Mat. 4 a 7/ 1. Cor. 10 a 9.

Godt tempteert de zijne om haer te proeuen Gen. 22 a 1*. Exo. 15 c 25. 16 a 4. 20 c 20. Deu. 8 a 2. 13 a 3. Judic. 2 c 22. 3 a 1/2. Par. 32 d 31. Job 1 b 12. Eccl. 3 b 11. Zach. 13 a 9. Sap. 3 a 5. Spr. 2 a 4. 27 a 8. Tob. 2 a 8. Rom. 5 a 4 2. Pet. 2 a 9. Jac. 1 a 2.

Tertullus de Taelmā beschuldicht Paulū/ Act. 24 a 1

Tabitha wert verweect vander doot/ Act. 9 d 36. e 40.

Thabor/ een seer hooghen berch/ Jere. 46 b 18. Psal. 88 b 13. Item/ een stadt int lant Zabulon den Leuiten ghegheuen/ 1. Par. 6 h 77/ 1. Reg. 10 a 3.

Thaddeus/ Soeckt Lebbeus.

Thalassa/ een oeuerstadt Crete/ Act. 27 b.

Thalassar/ ofte Thelessar/ een lantschap Syrie/ daer in de kinderē Eden woondē/ Esa. 37 b 12/4. Reg. 19 b 12

Thalmai/ een Coninck tot Gesur/ 2. Reg. 13 d 37.

Thamar werdt bevrucht van Juda haren Sweer/ Gen. 38 b 15. Baert Perez ende Serah/ 38 c 27. 46 b 12.

Thamar/ een dochter Absaloms/ 2. Reg. 14 c 27.

Thamar wert beslapē van Ammon haren broeder/ 2. Reg. 13 b 14.

Tharah/ een vader Abrahams/ Gen. 11 c 26.

Tharsis/ Jauans sone/ Gen. 10 a 4. Item een landtschap eertijts Cilicia ghenoemt/ van Jauans sone soo ghenoemt/ 3. Reg. 10 c 22. Psal. 72 b 10. Esai. 2 b 16. Ezech. 10 a 9. Daer van de hooftstadt daer in Tarsis genoemt wert. Siet bouen Tarsus.

Thebez wert beleghert eñ ghewonnen Judic. 9 f 50.

Van Thekoa/ een seer cloecke vrouwe treedt voor Dauid/ 2. Reg. 14 a 2.

Tharsa ofte Thirsa/ een stadt op eenē hoogen berch/ 3. Reg. 14 c 27/4. Reg. 15 b 14.

Thessalonica/ een stadt in Macedonien/ eerst Halia ghenoemt/ Act. 17 a 1.

Theudas/ om dat zijn sake niet wt Godt en was/ ginck hy te gronde/ Act. 5 d 37.

Thibni/ een Coninck in Israel/ 3. Reg 16 b 14.

Tempteren en laet God de zijne niet bouē haer vermoghen/ 1. Cor. 10 b 13. 2. Pet. 2 a 9. Apoc. 2 b 10.

Testament/ Galat. 4 c 24. Heb. 9 b 15. 13 c 20. Soeckt Nieuwe Testament.

¶ Van Thienden.

Van Thienden eñ haer gebruyc/ Gen. 14 c 21. 28 c 22. Leu. 27 d 30.32. Num. 18 c 21.28. Deut. 12 a 6. 14 c 28. 26 b 12/1. Reg. 8 b 15/2. Par. 31 a 5/2. Esd. 10 d 37. Heb. 7 a 2

Thiglath Pillesser treet teghen Israel/ ende voertse eensdeels in Assyrien/ 4. Reg. 15 c 29.

¶ Vanden Tijdt.

Gelegentheyt der tijt sal ghebruyct worden in allen dingē/ Spr. 20 a 6. 32 c 20. Eccl. 3 a 1. 8 a 5. Rom. 12 b 11.

Onsen tijt is hier cort/ 1. Cor. 7 c 29.

Christus quam op den tijdt vanden Vader bestelt/ Mat. 1 c 23. Rom. 5 a 6. 2. Cor. 6 a 2.

Tijt en behoort ons niet te weten/ etc. Act. 1 a 7.

Thola/ een Richter in Israel/ Judic. 10 a 1.

Thomas de tweelinck wilde met Christo tot inden doot/ Joan. 11 b 16. Was onghelooiuch/ 20 c 24.27.

Thubal/ Japhets sone/ daer van de Iberen hercomen/ Gen. 10 a 2. Ezech. 27 b 13.

Thyatira/ een stadt des lants Lydie in cleyn Asien/ Act. 16 b 14. Apoc. 2 b 18.

Tiberias/ een stadt Galilee/ aent Galileetsche meyr/ eertijts Cinereth/ Joan. 6 a 1. 21 a 1.

Tiberius/ een Roomsch Keyser/ Luce 3 a 1.

Tigris/ een vloet/ Genes. 2 c.

Timeus ofte Thimeus/ de vader des blinden Barthimei/ Marc. 10 e 46.

Thimon/ een Diakens neem/ Act. 6 a 5.

Timotheus wert verslaghen/ 2. Mach. 10 d 37.

Timotheus wert besneden eñ reyst met Paulo/ Act. 16 a 1. Wert van Paulo na Macedoniē gesondē/ 19 c 22

Titum den Heyden en wilde Paulus niet latē besnijden/ Gal. 2 a 3. Wert een Bisschop te Creta/ Tit. 1 a 4.

Tobias/ een vroom man/ Tob. 1 a 3. Wert blint/ 2 a 8. Wert weder siende/ 11 b 14.

¶ Van Toornicheyt.

Toornicheyt/ eñ wat quaet daer wt volcht/ Gen. 4 a 5. Job 5 a 2. Prou. 12 b 16. 14 d 30. 15 b 18. 19 b 12. 27 a 3. 29 c 22. Eccles. 7 b 10. Syrach 25 c 22. 28 a 6. b 14. 30 c 26. Mat. 5 c 22. Luc. 4 c 28. Gal. 5 c 20. Ephes. 4 c 26. Col. 3 a 8. Tit. 1 a 7. Jac. 1 b 19.

De toornighe salmen vlieden/ Gen. 27 e 42. Josue 2 b 15. Prou. 22 c 24. 29 c 22. Spr. 8 b 19. Matth. 2 b 13. Siet Gramschap.

¶ Van Tonghen.

Voor boose tonghen salmen hem wachten/ Leu. 19 b 16. Deut. 22 b 16. Job 5 c 21. Psal. 52 a 4. 140 a 4. b 13. 141 a 3. Pro. 4 c 24. 10 b 18. 11 a 9. 12 b 13. 19. 15 a 2. 16 c 26. 28 17 c 20. 18*. 20 b 19 21 c 23. 26 c 20. 30 b 11. Eccles. 5 a 2. Sap. 1 b 11. Spr. 5 b 16. 19 b 18. 23 a 1. 25 b 12. 28*. 1. Cor. 15 d 33/1. Petr. 2 a 1. Jac. 1 b 19. 3 a 5. 8. 4 b 11. Soeckt Achterclap.

Goede/ warachtighe/ voorbaerlicke/ ende behulpsame redenen sullen de Gheloouighe ghebruycken/ Exod. 22 c 28. Spr. 7 d 37. Psal. 15*. Prou. 13 a 2 24 c 26. 25 b 11. 29 c 20. Eccles. 5 a 2. Mat. 5 d 37. 12 d 36. Ephes. 4 e 29. 5 a 3. Col. 3 a 8/1. Pet. 3 b 10.

¶ Van Toouerije.

Exod. 7 b 11. 8 b 18. 22 b 18. Leuit. 19 d 31. 20 a 6. c 27. Num. 23 c 23. Deut. 18 b 10/ 1. Reg. 28*. 4. Reg. 17 b 17. 21 a 6. Esa. 2 a 6 44 c 25. 47 b 13. Jere. 10 a 2. Dan. 2 a 2. b 10. Mich. 5 b 11. Act. 8 a 8. 13 a 6. 16 b 16. 19 b 19. Gal. 5 c 20. Apoc. 18 c 23. 21 a 8.

Traconitis/ een landtschap Syrie/ oock Iturea genoemt/ Luc. 3 a 1.

Tryphon/ een Alexandrinisch Krijchsman/ 1. Mach. 11 d 39. Verriet ende doot Jonathan/ 12 d 39 e 48. Were meyneedich aen Simon/ 13 b 14. c 20. Vermoort Antiochum den sone Alexandri/ 13 d 32.

Troas/ een z estadt Asie/ oock Antigonia genoemt/ Act. 16 a 8.

¶ Van Troosten.

Goedē troost van God/ Rom. 15 a 5/2. Cor. 1 a 4. 7 a 6 Phil. 2 a/2. Thes. 2 b 16. Inder Schriftueren/ Ro 15 a 5 1. Thess. 4 d.

¶ Van Vraghen.

¶ Van Vrede vvtvvendich ende tijdtlick.

¶ Vrede invvendich, ghelijck daer is tusschen Godt ende den Ghelooughen.

Van Vreemdelinghen.

Van Vreese.

Van Vrienden.

¶ Vanden Vrijen vville ende nieticheyt der menschelicker kracht.

¶ Vande Vryheyt der Gheloouighen.

¶ Vande Vrysteden der Ioden.

Van Vreuchde ofte blijschap.

W.

¶ Van Waken.

Vande Waerheyt.

¶ Van Wapenen.

Van Weduvven.

Vande Wet.

De Wettafelen werden ghegheuen / Exod.31 b 18. Deut.5 c 22. Werden ontstucken ghewoɾpen / Exo.32 b 19. Deut 9 b 17. Ander Tafelen werden ghegheuen / Exod.34 c 27. Deut.10 a 1.

Van natuere / officie ende werckinghe des Wets / Rom 3 c 20.4 b 15.5 c 20.7 a 1.7. Gal.3 b 19 / 1. Tim.1 a 8 Heb.7 b 18.c 27.

De Wet Gods en machmen sonder den Gheest niet veruullen / Deut.5 c 29. Psal.119 c 24. Luc.18 c 22. Act. 15 b 10. Rom.8 a 2.

Christus is gecomẽ om de Wet te veruullen / Mat. 5 b 17.

Van straffe ende belooninghe der ghener die Godts Wet houden ofte ouertreden. Soect Gehoorsaemheyt.

De ouertreders des Wets werden verbloect / Gen.3 b 16.17. Deut.27 c 26.28 b 15. Dan.9 b 11. Gal.3 b 10.

Alle ouertredighe wert vergheuen / door Christum / Soeckt Sonde.

De Ceremonische Wet werdt wech ghenomen door Christum / Mat.11 b 13. Marc.15 d 38. Act.13 d 38.15 b 11. Rom.6 b 14.7 a 4.8 a 3. Gal.3 b 13.4 a 4. Ephes.2 b 13. Col.2 b 14 / 1. Pet.1 b 18. Heb.8 a 1.

De Wet wert ghelesen / Deut.1 a 5.31 a 9.b 11. Jos. 8 d 33 / 4. Reg.23 a 2 / 2. Esdr. 8 a 2.9 a 3 / 3. Esdr.9 d 38 / 2. Mach.8 b 19.

De eenighe nieuwe ende groote Wet der Christenẽ / is de liefde / Matth.5 e 44.7 b 12.22 d 36. Joan.13 d 34. Rom.13 b 10. Gal.5 b 14.6 a 4 / 1. Tim.1 a 5.

Van ydelheyt der menschen Wetten / Soeckt Leere.

Van Wijsheyt.

Van oorspronck ende eyghenschap / prijs ende nutbaerheyt der Godtlicker wijsheyt / Deut. 4 a 6. 29 a 9. Job 28 c 20 28.32 a 7. Psal. 2 *.3 *.4 *.5 *.6 * 7 *. 8 *. 6 a 1. 25 a 3.9. Eccl.7 b 12.9 b 13. Jer.8 a 6. Sap.6 b 13. 16.7 *.8 *.9 *.10 *. Spr.1 *.4 b 15.19.21 b 11.24 *.39 b 15 Luc.21 b 14 Rom.8 b 11.d 33 / 1. Cor.1 b 15.17.2 a 6.b 10. 3 b 19. Col.2 a 3. Jac.1 a 5.3 b 15.

Van Wijuen.

Vant officie / eñ schult des wijfs tegen dẽ man / Gen. 2 c 22.3 b 16. Num.30 a 7.b 13. Deut.22 a 5 / 1. Hest.1 b 20 *. Tob.10 b 12. Prou.11 b 16.12 a 4. Esai.3 b 15.17 / 1. Cor.7 *.11 a 4.9.14 d 34. Ephe.5 c 22. Col.3 b 18 / 1. Tim. 2 b 11.3 b 11.5 a 2.b 10. Tit.2 a 4 1. Petr.3 a 1. Soeckt van den man.

Van Willen.

In den wille Godts sullen wy begeuen onsen wille / 1. Reg.3 b 18 / 2. Reg / 10 b 12.15 c 26 / 1. Machab.3 g 60. Mat.6 b 10.26 d 38. Mar.14 d 36. Luc.22 e 42. Act.18 b 12.21 b 14 / 1. Cor.4 b 19. Heb.6 a 4. Jac.5 b 15. Soeckt Ghelatenheyt.

Wille Gods / Mat.7 c 21.12 f 50. Mar.3 d 35. Joan. 6 d 39. Rom.12 a 2. Ephes.5 b 17. Col.1 a 9 / 1. Thess.4 a 3 1. Tim.2 a 4 / 1. Joan.2 b 18.

Den wille Gods is / dat alle menschen salich wordẽ / Ezech.18 c 23. Joan 6 d 39 / 1. Tim.2 a 4 / 2. Pet.3 a 9.

Wille Godts door welcken hijt al doet / Ephes.1 a 5. b 11. Apoc.4 b 11. Heb.2 b 10 / 1. Thess.4 a 3 / 1. Pet.2 b 13 Wy moeten bidden dat hy geschiede / Mat. 6 b 10.26 d 39. Luce 11 a 2. Joan.4 b 10. Heb.13 c 20. Col.1 a 9. Wy sullent al in zijnen wille setten / Jac.4 b 15. Rom.15 d 32 Matth 10 b 19 / 1. Cor.4 b 15.16 a 7 / 1. Pet.4 d 36.5 a 7. De quade verharden daer door / Rom.1 c 28.9 b 18.19. Act.4 c 27.28. Joan.9 f. Niemant en can door zijnen eyghen wille goet doen sonder Godt / Mat.10 c 21.11 c 25.13 c 21.16 b 17 23 a. Luc.24 c 27.d 31. Joan.1 b 13.16. 8 b 13.d 38.14 a 6.15 a 5.17 a 2.19 b 11. Rom.9 b 12 / 1. Cor. 1 c 27.2 b 14 3 a 7 4 b 19 15 b 10. Galat.1 b 11. 12. 5 b 17. Ephes.1 a 9 b 18. Act.6 b 10. Jac.1 b 17 / 1. Joan.2 c 29. Siet bouen / Vrijen wille.

Verwillinghe ende voornemen rekent Godt voor de daet / Gen.20 a 3.6.22 a 9 / 2. Reg.11 b 14.12 a 9 / 3. Reg. 21 b 19. Soeckt Herte.

Wyngaert / Genes.9 c 20. Deut. 23 c 24. Esaie 5 a 1. Cant.8 b 11. Mat.20 a 1 21 d 33.

Wijnrancke wordt de Ghemeynte ofte Israel ghenoemt / Osee 10 a 1. Joan.15 a 5.

Wijnstoc / Genes.49 b 11. Judic.9 b 12. Zach.3 b 10. 1. Mach.14 b 12. Joan.15 a 1.

Wint wort de valsche leere ghenoemt / Mat.11 a 7. Luc.7 c 24. Ephes.4 b 14.

De Wyse quamen wt den Oosten te Jerusalem / Mat.2 a 1. Offerden Christo Goudt / Wieroock ende Myrrhe / 2 b 11.

De wijse oft zeden der Heydenen en salmen niet leeren noch doen / Leu.18 a 3.20 c 23. Jere.10 a 2.

¶ Van Woecker ende ouerbaet.

Exod.22 c 25. Leu.25 d 35. Deut.23 b 19 / 2. Esdr.5 a 7. Psal.15 a 5. Prou.22 b 16.28 a 8. Jer.15 b 10. Ezec.18 a 8 b 13.22 b 12. Luc.6 d 34.10 a 8.

Vant Woort Godts.

Dwoort Godts salmen altijdt voor ooghen hebben / Deut.4 a 1.6 a 6.b 17.11 b 18. Num.15 d 39. Psal.1 a 2. Prou.3 a 1.4 a 1.c 20.6 c 20.7 a 1.

Vant Woort Godts en salmen niet wijcken / Deut.4 a 2.5 d 32.17 b 16.c 25.28 b 14. Josue 1 a 7.23 a 6. Prou. 4 c 27. Esai.30 c 21.

Het Woort Gods en salmen niet alleen hooren ende spreken / maer van herten geloouen ende houdẽ / Deut. 5 a 1.c 27.6 a 1.31 b 12. Esa.29 b 13. Ezec.33 d 30. Mat. 5 c 21.7 c 24 15 a 8.28 c 20. Luc.6 e 47.11 c 28.12 e 47. Joã. 13 b 17. Heb.4 a 2. Jac.1 c 22.

Van verachtinghe des Godlicken Woorts / met de straffe / 3. Reg.13 a 4 / 4. Reg.17 b 14. 19 / 2. Par.30 a 6 b 10.36 b 15. Prou.1 c 24.28.28 a 9. Esai.28 b 14. 30 a 9. b 14.65 b 10.66 a 4. Jere.2 a 5.5 b 12.c 20.7 b 13.16 a 9.19 * 25 a 4. Ezech.33 d 30. Mat.10 b 14.11 c 20. Luc. 10 b 10. Act.13 e 45.18 a 6. Rom.1 c 21.d 30 / 2. Thes.2 b 10. Heb.2 a 3. Soeckt Ghehoorsaemheyt.

Den Woorde Godts en salmen niet toedoen noch afdoen / Deut.4 a 2.12 d 32.28 b 14. Prou.30 a 6. Gal.3 b 15. Apoc.22 b 18.

Het Woort Gods blijft inder eewicheyt / Num 23 b 19. Tob.14 a 5. Psal.33 b 11.117 a 2.119 189 Esai.40 a 8. 51 a 6.54 b 10. Mat.5 b 18.24 d 35. Mar.13 d 31. Luc.16 b 17 21 d 30 / 1. Pet.1 c 25.

Dwoort Gods volbrengt het ghene dat het spreect / Gen.1 *.4. Esd.6 d 38 *. Psal.33 a 9. Job 38 b 11. Esaie 46 b 10.55 b 11. Mat.8 b 13.c 26. Mar.1 c 27. Luc.5 b 13 c 24.8 c 24.18 e 42.

Dwoort Gods is een spijse des leuens / Deut.8 a 3. Jerem.15 b 16. Ezech 2 b 13. Sap.16 c 26 Matth.4 a 4 Luce 4 a 4.

De Woorden salmen wegen / ende niet lichtveerdich wtspreken / Psal.112 a 5. Prou.15 a 2.c 23.13 a 3.20 b 15. 17 c 27.21 c 23.25 b 11. Eccles.5 a 2. 12 b 10. Spr.5 b 12 20 a 7.23 a 1.7.28 d 31.32 b 18. Matth.12 d 36. Col.4 a 5 Jac.1 b 19.

Van Wrake.

De Wrake ende vergheldinghe behoort Godt toe / ende zijne Dienaers der Ouericheyt / daerom oock verboden / Gen.15 b 14. Leu 19 b 18. Deut.32 d 35. Spr.28 a 7. Judit.8 c 20.16 c 24. Psal.7 a 7 9 b 13.94 a 1. Prou.17 b 11.20 c 22.24 c 29.28 c 22. Ezech.25 b 12.14 Nahum 1 a 2 Mat.5 d 39. Luc.9 f 54.18 a 6. Rom.12 b 19. Gal.5 b 10. 1. Thess.5 b 15 / 2. Tim.4 b 14 / 1. Pet.3 a 9. Hebr.10 d 30. Jac.5 a 4. Apoc.6 b 10. Soeckt Vergheuinghe.

Z.

Zacharia / een sone Joiada oft Barachie des Priesters / wert ghesteenicht / 2. Par.24 c 20. Mat.23 d 34.

Zacharia prophetEert ten tijden Dary Zach.1 a.

Zacharias / een vader Joannis des Doopers / Luc. 1 a 1.

Zacheus herbercht Christum den Heere / Luc.19 a 6.

Zadok / de sone Abiathar wert hooghe Priester / 3. Reg.2 d 35.

Salmuna ende Sebah de Coninghen der Midianiten werden gheuanghen / Judic.8 *.

Zebedeus / een vader Jacobi ende Joannis / Mat.4 c 20. Sijn wijf Salome bidt voor hare sonen den Heere / 20 c 20.

Vande Zee.

De zee wert gheschapen / Gen.1 a 9. Wijckt den kinderen Israels / Exo.14 c 21. Is gehoorsaem den woorde Christi / Mat.8 c 26. Haer is een perck ofte mate gestelt / waer ouer sy niet can gaẽ / Gen.1 a 9. Job 26 b 10. 28 c 26. Prou.8 c 29. Jere.5 c 21.

Zelapheads dochteren eysschen dat erfdeel / Num. 27 a 1.36 a 2. Josue 17 a 3.

Zeru Ja / eẽ dochter Isai / ende suster Dauids / heeft ghebaert Abisa / Joab ende Asahel / 2. Reg.2 b 18 / 1. Par.2 b 16.

Ziba Sauls knecht werdt gheordineert tot een besorgher Mephi Boseths / 2. Reg.9 a 9. Hem wert gheschoncken alle het goet zijns Heeren / 16 a 2. Treckt te ghemoet den Coninck Dauid / 19 b 17.

Zidekia / een broeder Joiakim wert Coninck in Juda / 4. Reg.24 b 18. Jere.37 a 1. Wert afvallich / geuanghen / ende na Babel geuoert / 4. Reg.25 a 3. Jere.39 a 4 7.52 a 4. Alsoo hem voorseyt was / Jere.27 b 12.37 b 16. Ezech.12 a 3.7.b 13.17 b 16.21 c 22.29.

Ziklag wert den Coninck Dauid gheschoncken / 1. Reg.27 a 5. Wert verbrant vanden Amalekiten / 30 a 1.

Zipora wert Moses huysvrouwe / Exod.2 c 21. Besnijt haren sone / 4 c 25.

Eynde des Registers.

De Iaren der scheppinghe der vverelt.

Een beschrijvinge der Jaren, vande Scheppinghe der wereltaen, tot desen teghenwoordighen Jare 1587. toe/ meest ghetrocken wt de H. Schriftuere/ met oock onderrichtinghe sommiger Schriften/ daer so wat verschils in de tellinghe der Jaren wtcomen conde.

1948 — Men rekent van Adam tot de Sundtvloet 1656. Jaer/ Gen. 5 ende 6. Ende wederom van de Sundtvloet op Abraham/ 292. Jaer/ Gen. 11.

2308 — * Van Abraham tot Isaac zijn 100. Jaren/ Gen. 17. Van Isaac tot Jacob 60. Jaren/ Gen. 25. Ende van Jacob tot Joseph 90. Jaer. Daer na heeft Joseph gheleeft 110. Jaer/ Gen. 50.

2448 — Vande doodt Josephs aen tot Mosen/ teltmen (alsoo Philo schrijft) 60. Jaren. Ende van Mose tot den wtganck der kinderen Israels wt Egypten 80. Jaer. Act. 7.

2526 — † T'volck van Israel woonde inde woestijne 40. Jaer/ Deut. 29. Daer nae werden sy int lant ghebracht door Josuam/ die over dit volck regeerde na Mosen 32. Jaren.

2688 — Na Josuam regeerde Othoniel 8. Jaer/ Judic. 4. Daer na Aod 80. Jaer/ Judic. 3. Na Aod/ Debora 40. Jaer. Judic. 4. Daer na Gedeon noch 40. Jaer/ Judic. 8.

2732 — Abimelech regeerde na Gedeon 3. Jaer/ Judic. 9. Daer na Thola 23. Jaer Judic. 10. Thola nv ontslapen zijnde/ was t'volck 18. Jaer onder de tyrannye der Ammoniten/ Judic. 10.

2755 — Jephthe verloste t'volck wt het ghewelt der Ammoniten/ ende regeerdet ses Jaer/ Judic. 11. Na Jephthe Abesson seven Jaer/ Judic. 12. Daer na Elon thien Jaer/ Judic. 12.

2833 — Abdon regeerde na Elon acht Jaer/ Judic. 12. Daer na Samson twintich Jaer/ Judic. 13. Daer na Eli veertich Jaer/ 1. Sam. 4.

2863 — Nae Eli regeerde Samuel ende Saul veertich Jaer/ maer de Schrift schrijft (om de Coninckliicke weerdichept wille) alle het gouvernement Saul toe/ Act. 7.

2943 — David regneerde na Saul veertich Jaer/ 2. Sam. 5. Salomō zijn soon drij Jaer voor de bouwinghe des Tempels/ dwelck is 480. Jaer na den wttoch van Egyptē/ 1. Reg. 6 Eñ regneerde in als veertich Jaer/ 1. Reg. 1.

3004 — Roboam Salomons sone regneerde seventhien Jaer/ 1. Reg. 12. Abias zijn sone drij Jaer/ 1. Reg. 13. Daer na Asa eenēveertich Jaer/ 1. Reg. 15.

3041 — Na Asa regneerde Josaphat vijfentwintich Jaer/ 1. Reg. 15. Ende Joram zijn soon drij Jaer met hem/ ende vijf Jaer alleen/ 2. Reg. 8. Ochosias na Joram seven Jaer/ 2. Chron. 22.

3117 — Athalia Ochosie moeder regneerde seven Jaer/ 2. Reg. 11. Joas regneerde na haer veertich Jaer/ 2. Reg. 12. Daer na Amasias zijn sone neghenentwintich Jaer/ 2. Reg. 14.

3180 — ‡ Na Amasiam was het volck sonder Coninck elf Jaer/ alsmen besupten can wt het 14 ende 15. Capittel des tweeden boecx der Coninghen. Daer na regneerde Azarias tweenvijftich Jaer/ 2. Reg. 15.

3241 — Joathan regneerde na Azariam sesthien Jaer/ 2. Reg. 15. Daer na Achas zijn sone sesthien Jaer/ 2. Reg. 16. Ende na hem Ezechias negenentwintich Jaer/ 2. Reg. 18.

3923 eñ 3 maenden — Manasses sone van Ezechias regneerde drijenvijftich Jaer/ 2. Reg. 21. Amon zijn sone twee Jaer/ 2. Reg. 21. Daer nae Josias eenendertich Jaer/ 2. Reg. 22. Ende Joachas drij Maenden/ 2. Reg. 23.

3340 eñ 6 maenden — Eliachim anders Joachim genaemt/ heeft gheregneert elf Jaer/ 2. Reg. 23 Ende nae hem Jechonias drij Maenden/ na welcke hy in Babylonien wert ghevanghen ghevoert/ 2. Reg 23.

3421 eñ 6 maenden — Sedechias regneerde elf Jaer/ ende wert daer nae ghedoodt/ ende de stadt Jerusalem met den Tempel gheraseert/ ende t'volck ghevanghen ghevoert in Babylonien/ alwaer sy tseventich Jaren waren/ 2. Reg. 25.

3975 eñ 6 maenden — " Na de tseventich Jaren deser gevanckelickheyt/ so stelde Cyrus de eerste Monarcha van Persen t'volck wederom in vryheyt/ ende gaf hen oorlof weder na haer landt te trecken. Nv was het Danieli den Prophete gheopenbaert/ dat daer souden zijn tseventich Jaerweken (is 490. Jaer) te tellen vanden tijdt af dat sy bevel ontfinghen/ om de stadt wederom op te bouwen/ tot de coemste Christi toe/ Dan. 9. Ende dit bevel werdt ghedaen van Dario Longomanno inden twintichsten Jare zijns Rijcx/ Nehe. 2. Dwelck was vierentsestich Jaer na de voorseyde verlossinghe/ alsmen oock sal moghen sien inde Caerte die wy over Esdram ghestelt hebben. Daerom rekent die tsestich Jarē van de voorseyde verlossinge/ ende daer by voeghende de tseventich weken Danieli gheopenbaert/ soo salmen bevinden/ dat vande voorseyde verlossinghe af/ tot Christi doodt toe/ zijn even vijfhondert vierenvijftich Jaren.

5504 eñ 6 maenden — Vander gheboorten onses HEEREN Jesu Christi tot dit teghenwoordich Jaer toe/ tellen wy 1587. Jaer. Van welck getal/ somen treckt de Jaren van zijnder gheboorten tot zijn stervdach toe (dwelc zijn xxxiij. Jaer) salmen bevinden vanden eynde der tseventich weken Danielis af tot dit teghenwoordich Jaer 1548.

* Abraham vverdt ghetrocken van Vr in Chaldeen, het lant zijnder gebooorten, doen hy 70. iaren oudt vvas, ende quam vvoonen in Charan, daer zijn vader sterf, doen hy nu 75. iaer out vvas, quam hy in het lant Chanaan, Gen. 12. Ende 25. iaer daer nae genereerde hy Isaac, Gen. 21. Soo dat alsmen de iaren der pelgrimagie Abrahams ende zijnder nacomelinghen rekent, totten vvttoch vvt den lande van Egypten, beghinnende doen hy vvt zijn lant trock, so salmen euen vinden 430. iaren, daer Exod. 24. af verhaelt vvordt. Maer soomen de tellinghe maer aen en vangt vande gheboorte Isaacx af: soo en salmen daer maer 400. iaer vinden. Ende also moetmen verstaen die sententiē diemen Genes. 15. ende Act. 7. is lesende.

† De iaren inde vvelcke het volck is geregeert ghevvorden, door de ghene, die de Schrift Richters is noemēde, van Iosua tot Samuel toe, (sonder daer in te begrijpen dē tijdt der verdruckinge onder de Ammoniten) beloopt 357 iarē. Nu stater Act. 13. dat dese tijt soude beloopen ontrent 450. iaren. Waerop te bedenckē staet, dat dese passagie der Schrift ghecorrumpeert is ghevveest, eñ datmen in de plaetse van drye hondert vier hondert ghestelt heeft, vvelck ghetal drye hondert seer fijn ouereen stemt, met het gene dat vvy hier beneuens vvt der Schrift voortghebracht hebben.

‡ Amasias regneerde negenentvvintich iaer. In zijnen vijfthienden iare begonste Ieroboam te regneren ouer Israel in Samaria, 2. Reg. 14. Soo eyndichden dan de neghenentvvintich iaren, der regneringhe Amasie, inden vijfthienden iare des voorseyden Ieroboams. Nu ist soo, dat Azarias de sone vanden voorseyden Amasia niet eer en begonste te regneren, dan inden seuenentvvinticsten iare Ieroboams, 2. Reg. 15. Soo blijct dan, datmen tusschen het eynde des Rijcx Amasie, ende het beghin der regneringhe Azarie sal vinden elf iaren.

" Daer is verschil onder de auctheuren, belanghende het beghin oft inganck der tseuentich vveken Danielis. Sommighe beghinnense vanden tvveeden iare Cyrij aen. De andere vanden tvveeden iare Darij Lōgomanni, de andere van zijnen sesten iare. Maer het is der vvaerheydt best gelijckformich, dat deselue aengaen oft beghinnen in zijnen tvvintichsten iare, vvt oorsake van het ghene vvelck Dan. 9. gēschreuen staet, alsmen het by Nehem. 2. Cap. verghelijct.

Alles dwelck voorseyt is/ wel oversien ende gecalculeert hebbende: salmen bevinden/ dat vande Scheppinghe der werelt aen/ tot dit teghenwoordich Jaer 1587. comen even tot 5587. Jaren/ ende ses Maenden.

De orden der boecken des Ou-
den Testaments, met het ghetal der
Capittelen der seluer.

	Capit.		Capit.		Capit.
Genesis.	l.				
Exodus.	xl.	1.Samuel.	xxxj.	Nehemia.	xiij.
Leuiticus.	xxvij.	2.Samuel.	xxiiij.	Esther.	x.
Numeri.	xxxvj.	1.Regum.	xxij.	Job.	xlij.
Deuteronomion.	xxxiiij.	2.Regum.	xxv.	Psalter.	cl.
Josua.	xxiiij.	1.Paralipomenon.	xxix.	Salom. Spreucke:Prou.	xxxj.
Judicum.	xxj.	2.Paralipomenon.	xxxvj.	Salom. Prediker:Eccles.	xij.
Ruth.	iiij.	Esra.	x.	Salom. Hooge Liet:Cant.	viij.

De Propheten.

	Capit.		Capit.		Capit.
Esaia.	lxvj.	Joel.	iij.		
Jeremia.	lij.	Amos.	ix.	Habacuc.	iij.
Claghe Jeremie.	v.	Obad Ja.	j.	Zephania.	iij.
Ezechiel.	xlviij.	Jona.	iiij.	Haggai.	ij.
Daniel.	xij.	Micha.	vij.	Sacharia.	xiiij.
Osee.	xiiij.	Nahum.	iij.	Maleachi.	iiij.

Dese boecken en zijn niet inder Hebreischer *Biblia*, ende worden *Apocrypha* ghenoemt.

	Capit.		Capit.		Capit.
3.Esdra.	ix.	Wijsheyt:Sapientia.	xix.	Manasse Ghebedt	
4.Esdra.	xvj.	Jesus Syrach:Ecclesiastic.	lj.	1.Machabeen.	xvj.
Tobias.	xiiij.	Baruch.	vj.	2.Machabeen.	xv.
Judith.	xvj.	Sömige stuckē in Esther eñ Daniel.		3.Machabeen.	vij.

De orden der Boecken des
Nieuwen Testaments, met het ghetal der
Capittelen der seluer.

	Capit.		Capit.
Euangelium S.Matthei.	xxviij.	1.Aen Timotheum.	vj.
Euangelium S.Marci.	xvi.	2.Aen Timotheum.	iiij.
Euangelium S.Luce.	xxiiij.	Aen Titum.	iij.
Euangelium S.Joannis.	xxi.	Aen Philemon.	j.
De Handelinghe der Apostelen.	xxviij.	Tot de Hebreen.	xiij.
De Sendbrieuen S. Pauli.		**De andere alghemeyne Sendbrieuen.**	
Tot de Romeynen.	xvi.		
1.Tot de Corinthen.	xvi.	Sendbrief S.Jacobi.	v.
2.Tot de Corinthen.	xiij.	1.Sendbrief S.Petri.	v.
Tot de Galaten.	vi.	2.Sendbrief S.Petri.	iij.
Tot de Ephesien.	vi.	1.Sendbrief S.Joannis.	v.
Tot de Philippensen.	iiij.	2.Sendbrief S.Joannis.	j.
Tot de Colossensen.	iiij.	3.Sendbrief S.Joannis.	j.
1.Tot de Thessalonicensen.	v.	De Sendbrief Jude.	j.
2.Tot de Thessalonicensen.	iij.	De Openbaringhe Joannis.	xxij.

GENESIS,
SCHEPPINGHE.
Dat eerste Boeck Mose.

Argument.

MOses (een Vader ende gulden Riviere aller heyligen Schrijueren/ door den welcken de Hemelsche leere is van God onder den menschen ghebracht) heeft alle Godsalicheyt en de warachtige Wijsheyt/ in vijf Boecken veruaet/ ende met groote neersticheyt en wonderlijcke getrouwicheyt der gantscher Werelt aengegeuen. Dat hy vanden beginne der Werelt aen/ tot zijnen tijt toe beschreuen heeft/ dat heeft hy also beschreuen/ gelijck hyt door des heyligen Gheests ingeuinge ontfanghen hadde: ende de Wet heeft hy door Gods toedieninge gegeuen/ waerby hy oock ghestelt heeft de Historie der veertich Jaren/ die Israel in de Woestijne leefde/ waer hy mede was/ ende selue alle dingen ghesien ende gehandelt hadde. Zijne boecken veruaten een Historie van 2570. Jaren. Want zijn eerste Boeck Genesis, veruaet 2390. Jaren. Want van Adam tot de Sontvloet/ zijn 1656. Jaren: ende van de Sontvloet/ tot dat Abraham wt Chaldea ginck/ 363. Jaren/ ende van daer voort/ tot Josephs doot/ 290. Zijn tweede boeck Exodus/ veruaet de nauolgende 140. Jaren der verdruckinge/ ende de geschiedenissen des eersten Jaers des wttochs: ende zijne drie laetste boecken veruaten de veertich Jaren/ die Israel in de Woestijne beleefde. Ende also dese Jaren te samen ghereekent/ maken 2570. Jaren.

HEt eerste boeck Mosis/ genaemt Genesis/ verclaert de oorspronck ende de oorsaken aller dingen: ende voornemelijc de eerste Scheppinge des menschen/ ende hoedanich hy inden beginne geweest zy/ hoe hy geuallen/ ende van zijnen val weder opgericht zy: hoe van eenen mensche alle menschen gegenereert zijn/ ende hoe sy in verscheyden landen ende plaetsen gestropt zijnde/ met hare sware grouwelijcke sonden so vele ghedaen hebben/ datse God verdoruen heeft met de Sontvloet: wederomme wie die zijn/ die in de Sontvloet bewaert werden/ ende door welcke alle Rijcken een begin ghekreghen hebben. Ten laetsten beschrijft hy Abrahams/ Isaacx/ Jacobs/ Josephs/ ende andere heylige Voorvaderen/ leuen/ die geleeft hebben/ eer de Wet gheschreuen/ ende in steenen Tafelen ghegheuen was: Hy beschrijft hare zeden/ woorden/ ende daden/ die der ghedachtenisse weerdich zijn/ hare religie ende vreese/ daer mede sy Gode gehoorsaem geweest zijn: ende hoe sy wt den lande Canaan zijn in Egypten gecomen. Ende om deser ende andere heylighe persoonen wille/ hebben sommige desen eersten Boeck Mosis genaemt/ Den boeck der Rechtueerdighen: Nochtans heeft het by ons ende onse Voorvaders den naem Genesis behouden/ om den oorspronck ende de generatie aller dinghen/ daer van Moses begint.

Dat eerste Capittel.

1. Scheppinge der Werelt/ 3. met tsamen der onderscheydinghe ende vercieringhe der schepselen: 26. Scheppinghe ende onderhoudinghe des menschen/ om wiens wille alle dingen geschapen zijn/ ende dat in ses daghen.

1 INDEN beginne a schiep God Hemel ende Aerde.

2 Ende Aerde was woest ende ledich/ ende het was duyster op den afgront/ ende de b Gheest Godts sweuede opt water.

3 c Ende Godt sprack: Het worde licht: ende het wert licht.

4 Ende God sach/ dat het licht d* goet was: doe scheydde Godt het licht vander duysternisse:

5 Ende noemde het licht/ Dach: en de duysternisse/ Nacht: doe wert wt auont en morghen/ de eerste dach.

6 En God sprack: Daer e worde een f* Firmament tusschen de wateren/ ende het zy een onderschept tusschen den wateren.

7 Doe maeckte Godt het Firmament/ ende scheydde het water onder het Firmament/ van het water bouen het Firmament: en het gheschiede also.

8 Ende Godt noemde het Firmament/ Hemel: doe wert wt auont ende morghen de tweede dach.

9 Ende Godt sprack: g Het water versamele onder den Hemel/ aen besonderige plaetsen/ datmen het drooghe sie: en het geschiede also.

10 Ende God noemde het drooghe/ Aerde: en de versamelinghe der wateren noemde hy/ Zee: ende Godt sach dat het goet was.

11 Ende Godt sprack: De Aerde late opgaen gras ende kruyt dat hem bezade/ en vruchtbaer boomen/ dat een yeghelick na zijner aert vrucht draghe/ ende hebbe zijn eyghen zaet by hem seluen/ op Aerden: en het geschiede also.

12 En de Aerde liet opgaen/ gras ende kruyt/ dat hem bezaeyde/ een yegelijc na zijner aert/ ende boomen die daer vrucht droeghen/ ende haer eygen zaet by hen seluen hadden/ een yegelijck na zijnder aert: ende God sach dat het goet was.

13 Doe wert wt auont ende morgen/ de derde dach.

14 Ende God sprack: h Daer worden lichten aen het Firmament des Hemels/ ende scheyden dach ende nacht/ i ende zijn k teeckenen/ l tijden/ daghen ende Jaren.

15 Ende zijn lichten aen het Firmament des Hemels/ dat sy schijnen op Aerden: ende het ghesciede also.

16 m Ende Godt maeckte twee groote lichten: n* een groot licht/ dat den dach regere/ en een cleyn licht/ dat den nacht regere/ daer toe oock Sterren.

17 Ende God settese aen het Firmament des Hemels/ dat sy schenen op de Aerde.

18 Ende den dach ende den nacht regeerden/ ende scheyden licht ende duysternisse: ende Godt sach dat het goet was.

19 Doe wert wt auont ende morgen/ de vierde dach.

20 En Godt sprack: o Het water woele hem C op met wemelende en leuendige dieren/ ende p* met ghevoghelte/ dat op Aerden onder het Firmament des Hemels vlieghe.

21 Ende Godt schiep groote Walvisschen en

A allerley

a Act.14.b.15 ende 17.c.24. Psal.33.a.6. ende 136.a.5. Syra.18.a.1. Joan.1.a.3. Collos.1.b.16 Hebr.11.a.3.
b Den wint en is op dat mael noch niet gheweest/ daerom moet het den heyligē Geest beduyden.
c Hebr.11.a.3
Licht.
d* Or is/ nut/ schoon/ costelijck.
I. Firmamēt.
e Psa.33.b.16 ende 136.a.5. ende 46.a.6. Jer.10.b.12. ende 51.b.15.
f† Anders/ onderslacht Hemel.
II.
g Psa.148.a.4 ende 38.a.4. Psa.33.a.7. ende 89.b.12. ende 136.a.6. Prou.1.c.29.
Aerde.
Zee. Gras. Kruyt. Boomen.
III.
h Psa.136.a.7
Sonne. Mane. Sterren.
i Deut.4.b.19
k Als der Sonne ende mane duysternisse/ en ander wonder werck aen den Hemel.
l Als daer is/ de Meye/ de Somer/ Herfst ende Winter.
m Ier.31.d.35
n† And. Het grootste/ ende het minder/ etcet.
IIII.
Allerley visschē ende voghelen.
o 4.Esd.6.e.47
p† Anders/ het gevogelte vlieghe op etc. Hemels.

allerley gedierte/ dat daer leeft ende wemelt/ ende van den water opgewoelt wort/ een yeghelijck na zijner aert: ende allerley benedert ghevogelte/ een yeghelijck na zijner aert/ ende Godt sach dat het goet was.

22 Ende seghendese/ ende sprack: Zijt vrucht-baer eñ vermeeret v/ ende vervullet het water in de Zee: ende het ghevogelte vermeere hem op der Aerden.

V.

23 Doe wert wt avont ende morghen de vijf-ste dach.

Allerley gedierte eñ ghewormte.

24 Ende God sprack: De Aerde brenge voort levendige dieren/ een yegelijck na zijner aert/ vee/ gewormte/ ende ghedierte op Aerden/ een yeghelijck na zijner aert: eñ het geschiede also.

25 Ende God maeckte de ghedierten op Aer-den/ een yegelijck na zijner aert/ eñ het vee na zijner aert/ eñ allerley ghewormte op der Aer-den/ nae zijner aert: ende Godt sach dat het goet was.

Scheppinge des mēsches. q Gene. 5. a. 1. ende 9. a. 6. Coloss. 3. b. 10. 1. Cor. 11. a. 7.

26 Ende Godt sprack: Latet ons menschen maken/ q een beelt/ dat ons ghelijck zy: die daer regeren over de visschen in de Zee/ ende over de vogelen onder den Hemel/ ende over het vee/ ende over de gantsche Aerde/ eñ over alle ghewormte dat op Aerden kruypt.

r Sap. 2. c. 23. ende 9. a. 1. Syr. 17. a. 1. f mat. 19. a. 4. marc. 10. a. 6.

27 r Ende Godt schiep den mensche hem tot een beeldt/ tot een beeldt Godts schiep hy hem: f ende hy schiepse eenen Man ende een Wijf.

t Gen. 8. b. 17. ende 9. a. 1. Iere. 29. a. 6. u Wat ghy bouwet ende arbeydet op den lande/ dat sal uwe eygen zijn/ eñ de aerde sal v hierinne dienen/ vrucht dragen ende gheven. Psalm. 8. a. 7.

28 Ende Godt segendese/ ende sprack tot hen: t Zijt vruchtbaer ende vermeerdert v/ ende vervullet de Aerde/ ende maecktse v lieden u onderdaen: ende regeert over de visschen in de Zee/ ende over de voghelen onder den Hemel/ ende over alle ghedierte dat op Aerden kruypt.

x† And. Tot uwer spijse/ eñ allen dieren op aerden etc. [hebbe ick ghegheven] etcet.

29 Ende Godt sprack: Siet daer/ ick hebbe v ghegeven allerley kruyt/ dat hem bezadet/ op der gantscher Aerdē/ ende allerley vruchtbare boomen/ ende boomen die hen bezaden/

30 x† Tot uwer ende aller gedierten spijse op der Aerden/ allen vogelen onder den Hemel/ O ende allen ghewormte/ dat het leven heeft op der Aerden/ dat sy allerley groen kruyt eten/ ende het gheschiede also.

Spijse d' menschen. Genes. 9. a. 3. Psa. 104. b. 14.

31 y Ende Godt sach aen al wat hy gemaect hadde: ende siet daer/ het was alles seer goet. Doe werdt wt avont ende morghen de seste dach.

VI. y exo. 31. b. 17. Deut. 32. a. 4. marc. 7. d. 37. Syr. 39. c. 21.

Dat ij. Capittel.

1. Ruste eñ heylighinghe des sevenden daechs/ 6. met een verhael der schepselen. 8. Beschrijvinghe des Lusthoves den mensche ter wooninge ghegheven/ doch van den houte der kennisse goets eñ quaets/ niet te eten/ 19. Adam geeft allerley dieren hare namen. 21. Eva wort geschapē/ 24. ende den Eestant ingheset.

Godt heylicht dē Sabbath.

1 Alsoo wert volbracht Hemel ende Aerde/ met haren gantschen heyre.

2 Ende also volbracht God aenden sevensten dage/ zijne wercken die hy gemaeckt hadde/ a ende rustede aen dē sevensten dage/ van alle zijne wercken die hy maeckte.

a Exo. 20. b. 11. ende 31. b. 17. Deut. 5. b. 14. Hebr. 4. a. 4.

3 Ende segende den sevenden dach/ eñ heylichden/ daeromme/ dat hy aenden selven gerust hadde van alle zijne wercken/ die Godt schiep ende maeckte.

4 Also is Hemel ende Aerde geworden/ doe sy gheschapen zijn/ te dien tijde/ doe Godt de Heere de Aerde ende den Hemel maeckte,

5 b† Ende allerley boomen op den velde/ die te voren noyt geweest en waren op der Aerden: ende allerley kruyt op den velde/ dat te voren noyt gewassen en was/ want Godt de Heere en hadde noch niet laten reghenen op der Aerden/ ende daer en was gheen mensche die het lant bouwede.

b† an. Ende erghens een struyckelken des velts was op aerden/ of ergens eenich groē cruyt op dē velde was.

6 Doch eenen † nevel ginck op vander Aerden/ ende vochtichde alle het lant.

† And. Damp.

7 Ende God de Heere maeckte den mensche wt den klompe der Aerden: ende hy blies hem in/ den levendigen adem/ in zijnen neuse/ ende also wert de mensche een levendighe ziele.

Adam aerdisch. Tobie 8. a. 8. Sap. 10. a. 1. 1. cor. 15. e. 4[7].

8 Ende Godt de Heere plantede eenē Lusthof in Eden/ tegent Oosten/ ende settede den mensche daer in/ die hy ghemaeckt hadde.

Paradijs [in] Eden.

9 Ende God de Heere liet opwassen wt der Aerden allerley boomen/ lustich aen te sien/ ende goet te eten: c ende dē boom des levens midden in den Lusthove/ ende den boom der kennisse des Goeden ende des Quaets.

c Pro. 3. b. 18. Apoc. 2. a. 7. ende 22. a. 2.

10 Ende eenen stroom ghinck wt van Eden/ B te wateren den Lusthove/ ende deylde hem aldaer in vier Hooftwateren.

11 Het eerste heet d Pison/ dat vliedt om het gantsche landt Hevila: ende aldaer vintmen goudt/

d Pison/ dat is/ dat groote water in Indien/ datmen heet Ganges: want Hevila is in Indien-lant. Syr. 24. d. 3[5].

12 Ende dat goudt des lants is costelijck: ende daer vintmen Bedellion/ ende den edelen steen Onix.

13 Het ander water heet e Gihon/ dat vliedt om het gantsche Moorenlandt.

e Gihon is het water in Egyptē/ datmen Nilus heet.

14 Het derde water heet f Hydekel/ dat vliedt voor Assyrien henen. Het vierde water is de Phrath.

f Hydekel/ is het water in Assyrien/ datmen Tigris heet. Maer de Phrath is het naeste water in Syrien/ dat men Euphrates heet.

15 Ende Godt de Heere nam den mensche/ eñ sette hem in den Lusthove Eden/ dat hy dien bouwede ende bewaerde.

16 Ende Godt de Heere geboodt dē mensche/ ende sprack: Ghy sult eten van allerley boomen in den Lusthove.

Gods gebodt Adam gegeven.

17 Doch vandē boome der kēnisse des Goets ende Quaets/ en sult ghy niet eten: want in welcken dage ghy daer van etet/ sult ghy des doots sterven.

18 Ende Godt de Heere sprack: Het en is niet goet dat de mensche alleen zy: Ick wil hem een hulpe maken/ die by hem zy.

Syr. 15. b. 14.

19 Want als God de Heere gemaeckt hadde van der Aerden/ allerley dieren op den velde/ ende allerley voghelen onder den Hemel/ doe bracht hyse tot den mensche/ dat hy saghe hoe hyse noemde: want so de mensche allerley levendige g Dieren noemen soude/ so souden sy heeten.

g Heb. Ziele.

20 Ende de mensche gaf eenen yeghelijcken C vee/ ende vogel onder den Hemel/ eñ gedierte op den velde zijnen naem: doch voor dē mensche en wert geen hulpe ghevonden/ h* die by hem mochte zijn.

h* Dat is/ Gedierte en [was] hem des menschen aen by hem te zijn/ bij hem holpe [ende] vermeerē [te] gheneeren.

21 Doe liet God de Heere eenen diepen slaep vallen op den mensche/ ende hy ontsliep: ende nam een zijner ribben/ ende sloot de stede toe met vleesche.

22 Ende Godt de Heere maeckte een wijf wt der ribben/ die hy vanden mensche nam/ ende brachtse tot hem.

malac. 2. b. 14. 1. Cor. 11. a. 8. 1. tim. 2. b. 13.

23 Doe sprack de mensche: i Dat is een been van mijnen beenen/ ende vleesch van mijnen vleesche:

i 1. cor. 11. a. 9.

Eestant gegrondet. Matt. 19.a.5. Marc. 10.a.7. Ephe. 5.d.31. 1.Cor. 6.b.16. k Gene. 3.a.7. Hier gaet aē de sonde en doot ouer alle menschen. Sap. 2.c.24. 2.Cor. 11.a.3. De Slanghe verleyt Euā. a Joā. 8.e.44. b Heb. Godē/ Dē val Eue ende Ade. c Spr. 25.b.35. 1.Tim. 2.b.14 d Of / wetenschap toebracht: e Gen. 2.c.25. Adam ende Eua vlieden voor Godt. f* Dz was ontrent dē auōt/ als de hitte vergaen is. Eñ be duydt/ dat als de sonde gedaē is / dat dan de conscientie angst lydt/ tot dat Godts genadighe stēme come/ eñ coele weder/ eñ verquicke het herte: hoewel haer oock de bloede natuere ontset tet eñ vlucht voor het Euāgelio / dewijle het cruyce eñ steruen leert. g Adam / heet op Hebreisch / Mensche / Daerō machmen mensche segghen waer Adam staet/ ende wederom Adam/etcet. h Apoc. 12.a.9 i Dit is het eerste Euangelium ende toeseggunghe van Christo ghescheidt op aerdē/ dat hy souwde sonde/doot/ eñ helle ouerwinnen/ ende ons van der Slangen ghewelt salich maken. Daer een gheloofde Adā met alle zijnen nacomelingē/ daer van is hy een Christē/ eñ salich ghewordē vā zijnē val k Col. 2.b.15.

vleesche: men salse Mannine heetē/ daeromme dat sy van den Manne ghenomen is.

24 Daerom sal een man zijnen vader eñ zijne moeder verlaten/ ende aen zijnen wijue hanghen/ ende sy sullen zijn een vleesch.

25 k Ende sy warē beyde naeckt/ de mensche ende zijn wijf/ eñ en schaemden hen niet.

Dat iij. Capittel.

1. De mensche wort vander Slangen versocht/ 6. laet hem van de lust ouerwinnen/ eñ ouertreet/ 7. wort ghestraft/ 23. ende wtghedreuen/ hoe seer hy hem oock ontschuldicht.

1 Ende de Slanghe was listiger dan alle dieren op den velde/ die Godt de Heere A ghemaeckt hadde/ ende sprack tot der vrouwen: Ja/ soude Godt ghesydt hebben: Ghy en sult niet eten van allerley boomen inden Lusthoue?

2 Doe sprack het Wijf totter Slangen: Wy eten van de vruchten der boomē inden Lusthoue.

3 Doch van den vruchten des booms midden inden Lusthoue/ heeft Godt geseyt: Etet daer niet van/ roert hem oc niet aen/ dat ghy niet en steruet.

4 Doe sprac de Slange tottē Wijue: a Ghy en sult gheenderley wijse des doots steruen:

5 Maer Godt weet het/ dat in welcken dage ghy daer van etet/ so worden uwe ooghen geopent/ ende sult zijn als b† Godt/ ende weten wat goet ende quaet is.

6 c Ende dat Wijf sach aen / dat van dien boome goet te eten ware/ ende lieflijck aen te sien/ dat het eenen lustighen boom was / dewijle hy d cloeck maeckte: ende nam van der vrucht/ ende att: ende gaf haren manne oock daer van/ ende hy att.

7 e Doe werden haerder beyder ooghen opghedaen/ ende werden ghewaer dat sy naeckt waren : ende vlochten vyghenbladeren te samen/ ende maeckten hen schorten.

8 Ende sy hoorden de stemme Godts des Heeren/ die in den Lusthoue ghinck/ doe den dach f* coel ghewordden was: eñ g Adam verberch hem met zijnen Wijue voor den aengesichte Gods des Heeren/ onder de boomen in den Lusthoue.

9 Ende God de Heere riep Adam/ eñ sprack tot hem: Waer zijt ghy?

10 Ende hy sprack: Jck hoorde uwe stemme inden Lusthoue / ende vreesde my: want ick B ben naeckt/ daerom verberch ick my.

11 Ende hy sprack: Wie heeft het v ghesegdt/ dat ghy naeckt zijt? Hebt ghy niet ghegheten vanden boom daer ick v van geboodt/ Ghy en soudet daer niet van eten?

12 Doe sprack Adam: Dat Wijf die ghy my toegheghenen hebt/ gaf my van dien boome/ ende ick att.

13 Doe sprack God de Heere tot den Wijue: Waerom hebt ghy dat gedaen? De vrouwe sprack: h De Slange heeft my also bedrogen/ dat ick att.

14 Doe sprack Godt de Heere tot der Slanghen: Dewijle ghy sulcx ghedaen hebt/ so zijt ghy vervloeckt onder allen Vee/ ende onder allen gedierten op dē velde: Op uwen buyck sult ghy gaen/ ende Aerde eten v leefdaghe.

15 Ende ick wil vyantschap setten/ tusschen v ende den Wijue/ ende tusschen uwen zade ende haren zade; i dat selue sal v den cop vertreden/ eñ ghy sult hem in de versssene k stekē.

16 Ende tot den Wijue sprack hy: Jck wil v vele smerten toe voeghen / wanneer ghy met kinde wort: ghy sult met smerte kinderen baren: ende uwen wille sal uwen Manne onderworpen zijn/ l ende hy sal v heere zijn.

17 Ende tot Adam sprac hy: dewijle ghy hebt gheluystert de stemme ws wijfs/ ende gegeten van den boome/ daer ick v van ghebaot/ ende sprac: Ghy en sult daer niet van eten: so zy de Acker vervloeckt/ om uwent wille/ met commer sult ghy v daer op gheneeren v leefdage.

18 Doornen ende distelen sal hy v draghen/ ende ghy sult het cruydt op den velde eten.

19 Jnt sweet ws aensichts sult ghy v broodt eten/ tot dat ghy weder tot Aerde wort/ daer ghy van genomen zijt: m want ghy zijt Aerde/ ende sult tot Aerde worden.

20 Ende Adam hiet zijn Wijf n Heua/ daerom dat sy een moeder is aller leuendighen.

21 Eñ God de Heere maecte Adam eñ zijnen wijue rocken van vellen/ eñ toochse hen aen.

22 Ende God de Heere sprack: Siet/ Adam is geworden als onser een/ ende weet wat goet eñ quaet is: nu dan/ dat hy niet wtstrecke zijne handt/ ende breke oock van den boom des leuens/ ende ete/ ende leue eewichlijck o†.

23 Doe liet hen Godt de Heere wt den Lusthoue Eden/ dat hy dat velt bouwede/ daer hy van ghenomen is.

24 Ende dreef Adam wt/ ende leyde voor den Lusthof Eden/ dē Cherubim/ met eenē blooten houwenden sweerde/ te bewaren dē wech tot den boome des leuens.

Dat iiij. Capittel.

1. Verstreckinghe menschelijcken gheslachts/ door de gheboorte Cain ende Habel Adams sonen/ des eenes offer den Heere voor des anderē geualt/ 5. Daerom hem de ander hatet/ verslaet/ eñ daer voor vervloeckt wert. Vertellinghe der kinderen Cain tot op Lamech. 25. Adam genereerde voorttaen Seth ende Enos.

1 Ende Adam bekende zijn Wijf Heua: A ende sy wert a swanger/ ende baerde dē Cain/ ende sprack: Jck hebbe ghekregen b c den man des Heeren.

2 Ende sy voer voort/ eñ baerde Habel zijnen broeder: ende Habel werdt een schaepherder/ maer Cain wert een Ackerman.

3 Het gheschiede na sommighe daghen/ dat Cain den Heere offer brachte/ vanden vruchten des velts.

4 Eñ Habel brachte oock van den eerstelinghen zijnder schapen / ende van haren vette. d Ende de Heere sach genadichlijck aen Habel ende zijnen offer:

5 Doch Cain ende zijn offer/ en sach hy niet genadichlijck aen: Doe wert Cain seer toornich/ ende zijn ghebaer veranderde.

6 Doe sprac de Heere tot Cain: Waeromme wordt ghy toornich? ende waerom verandert hem v ghebaer?

7 Jst niet also? Wanneer ghy vroom zijt/ so zijt ghy aengenaem: zijt ghy oc niet vroom/ so rustet de sonde voor der e† deure: doch en laet ghy haer niet haren wille/ maer heerschet ouer haer.

8 Doe sprack f Cain met zijnen broeder Habel: ende het begaf hem/ doen sy op den velde

k* Dz is/ plagen/ cruycigen ende marterē. Dan also gaet het oock toe: Christus vertreet den duyuel zijnen cop/ (dat is / zijn rijcke des doodts / sonde ende Helle) soo steeckt hem de Duyuel in de versssen / dz is/ hy doodt ende martert hem ende dē zijnen lijffelijck. l Gen. 18.b.12. 1.Cor. 14.d.34 Ephes. 5.c.22. 2.Tim. 2.b.10 Titi 2.a.5. 1.Petr. 3.a.6. m Spr. 40.b. 11. eñ 41.b.13 n Ha heet leuē daer vā coemt Heua ofte Haua / leuen ofte leuendighe. o† And. laten ons wtworpen]

a Met kinde. b Dat is/ Gode zy lof / hier hebbe ick den Heere dē man/ dat zaet die dē Sathā oft der Slangen den cop vertreden sal: dese sal het doen. c Act. 17 d.31. Joan. 1.d.30. d Heb. 11.a.4. e† Hebreeusch luydet Deure/ so vele als dat opē staet / ofte dat open ghedaen wort. Marc. 7. Hephethath/ doedy op/ etc. Eñ is de meyninge/ De sonde ligt ende rustet/ als een Osse ligt ende rustet/ maer sy ligt inde deure. Dat is / sy sal opē staen/ ofte openbaer wordē/ ofte do sonder wel een tijt lanck seker daer henen gaet / als sliep de sonde ofte sy doot ware. f Dat is / des schaemts halnen/ moeste hy hem wtwendighe vroom stellen/ ende sprac met zijnē broeder/ dewijle hy ghestraffet werdt. Oft hy wel in der herten dachte hem te dooden. Alsoo is Cain aller huycheler ende der valscher heylighen vader.

¶ Dese Figuere afbeeldet ons de gheleghentheyt des Lusthofs Eden.

So daer eenich Lantschap onder den Hemel is/dat wtghenomen is in schoonheydt / in overvloedt der vruchten / in vruchtbaerheyt/in wellustichheyt/ende andere dierghelijcke gaven meer: so en is daer geen heerlijcker dan dit selfde. Want alle de gene die van Landtschappen schrijven/prijsen dit bouen alle ghelijck dese Figuere hier verthoont. Daerom den lof met welcke Moses dit Landt verheft / met recht hem toequam. Ende is wel ghelijckformich / dat het Landtschap van Eden in dit Lantschap gheleghen is / ghelijck men versamelen can wt het 37. Capittel Esaie/ ende 27. Capit. Ezechielis. Voorts dat Moses seydt/ dat van dese plaetse eenen bloedt soude wtghegaen zijn/ beduydt hy het vlieten des waters / als of hy seyde: Adam woonde aen den oever der Zee/ of in d'lant dwelck over beyde zijden bewatert was/ indien men beyde de vloeden totten Paradijse nemen wilt. Hoe wel datter geen groot belanck aen en is/ oft Adam ghewoondt heeft beneden de plaetsen daer de twee vloeden haer vergaderen na Babylonien ende Seleucien/ oft daer bouen: het is ghenoech dat hy in een plaetse gheweest is / dat met water bewatert is geweest. Ten is geen duyster noch sware saecke om verstaen / hoe dat desen vloedt ghedeyldt is gheweest in vier vloedē. Want het zijn twee vloeden die haer int een vereenighen / ende dan verscheyden sy haer in diversche deelen. Alsoo datse in hare tsamenvoeghinghe oft gheleghentheyt maer eenen bloet en is: vanden welcken zijn twee vloeden comende / van bouen met twee conduyten / ende twee vloeden nederwaerts nae der Zee vlietende. Als sy haer noch voorder wederom beghint te scheyden / soo rest daer een questie / aenghaende de namen van Phison ende Gihon: daerom dattet niet en dunckt redelijck te zijn toe te wijsen twee namen aen elcken bloedt. Oock ten zijn gheen nieuwe dinghen dat haer de bloeden veranderen van namen/ principalijckē alsser eenich vermaert teecken is om haer te onderscheyden. De Tigris selve na Plinij schrijven/(ontrent zijnen oorsprонck) is ghebeeren Diglito: ende na dat hy hem in velen verdeylt / ende coemt wederom hem te vereenighen/ soo noemen hem Pasitigris. Soo en isset dan niet onbequaem/ dat wy segghen/ dat int beghinsel der plaetsen daer sy haer beghint te vereenighen/ d'een met d'ander diversche namen gheweest zijn. Oft datter eenich nabuerschap tusschen Pasis ende Phisis ghevoecht is op sulcke maniere: dattet wel warachtich ghelijckt/ dat den naem Pasitigris eenen voet is/ van oude tijden alsoo ghenaemt. Ende inden vijfden Boeck Q. Curtij/ de welcke gheschreven heeft de handelinghe van Alexander / waer in dat hy vermaent vanden Pasitigris/ dat de Inwoonders des Landts Boecken hebben/ daer sy hem noemen Phasis: dwelck niet qualijcken over een en coemt met de omstaende saken. By den welcken Moses bekent drij bloeden/ Phison omringhelt het Landt Heuilah / daer het gout wast. Hy seyt recht wt / dat de Tigris hem omcinghelt: door oorsake/ dat hy veel omringhelt onder die van Mesopotamia. Ende d'Landt Heuilah neemt hem hier na mijn meyninghe door ghebuerschap van Persia. Want hier onder int 25. Capittel verhaelt Moses/ dat de Ismaeliten van Heuilah daer ghewoont hebben tot op Sur: dwelck zijn de palen van Egypten na Assyrien. De frontieren van Heuilah zijn ghestelt op de palen van Sur/ die Moses de naeste sett nae Assyrien: soo datter na volcht / dat Heuilah hem wtstreckt nae Susian ende nae Persen. Want het is nootlijck dattet veel leegher is van Assyrie na de Zee van Persen/ ende dan heeft sy haren wechganc van Egypten/ om dat Moses vermaen maeckt van veelderley volcken/ die daer tusschen de frontieren ghewoont hebben. Ende dan ist oock kennelijck dat de Nabateuen/ waeraf hy oock vermaent/ waren ghebueren van Persen. Nv behoordent seer wel/ dat Moses benestichde/ dat daer int Landt wies goudt/ ende costelijcke ghesteente. Daer rest/ dat wy oock handelen van Gihon/ dwelck Moses seyt: passeert door het Landt Chus/ dwelck de Oversetters oversetten Ethiopien: Maer in Mosen het Landtschap van Madianiten/ ende d'Landtschap van Arabia: dwelcke de naeste is van dit selfde/ begrepen onder den seluen naem. Om welcke oorsake zijn Vrouwe ghenaemt is in een ander passagie Ethiophinne. Nv/ aenghesien dat den ganck van beneden Euphrates/ streckt na die deelen toe/ en sie ick gheen onbequaemheyt/ dat het beworpen zy by desen naem Gihon. Alsoo den simpelen sin van Mose is/ dat den Hof / van den welcken Adam besitter gheweest heeft / met wateren bewatert is gheweest: welverstaende / dat den loop des bloets daer was / dwelck hem verdeyldt in vier bloeden.

waren/ g verhief hem Cain tegen zijnen broeder Habel/ ende sloech hem doot.

g Sap. 10. a. 3. Mat. 23. d. 35. 1. Joa. 3. b. 12. Jude b. 11.

9 Doe sprack de Heere tot Cain: Waer is v broeder Habel? Eñ hy sprack: Ick en wetet niet: Sal ick mijns broeders hoeder zijn?

10 Hy sprack: Wat hebt ghy ghedaen? h De stemme des bloets uws broeders / roept tot my van der aerden.

h Heb. 12. c. 24.

11 Ende vervloect zijt ghy nv op der aerden/ die haren mont heeft opghedaen/ eñ uws broeders bloet van uwen handen ontfanghen.

12 Wanneer ghy dē acker bouwen sult/ so en sal hy v van zijn vermoghen niet geuen: i onstadich eñ vluchtich sult ghy zijn op aerden.

i Pro. 28. b. 17.

13 Cain sprac tot den Heere: k Mijn l† sonde is grooter / dan dat sy my vergheuen mach worden.

k Job. 15. c. 20. l† And. straffe is etc. dan dat ickse draghen meughe.

14 Siet/ ghy drijft my heden vot den lande/ eñ ick moet my voor uwen aenghesichte verborgen/ ende moet onstadich ende vluchtich zijn op aerden: soo sal het my gaen/ dat my dootslaet m† wie my vindet.

m† And. Wat. n Gen. 4. c. 24.

15 Doch de Heere sprac tot hem: Neē/ n maer wie Cain dootslaet/ dat sal seuenvoudich gewroken worden. Ende de Heere maeckte een teecken aen Cain/ dat hem niemandt en versloeghe/ wie hem oock vonde.

16 Also ginck Cain van den aenghesichte des Heeren/ ende woonde inden lande Nod / op ghene zijde Eden/ teghen den Oosten.

17 Ende Cain bekende zijn wijf/ die wert bevrucht/ ende baerde Hanoch/ eñ hy bouwede eene stadt / die noemde hy nae zijns soons naem/ Hanoch.

Cains ghe-slachte.

18 Hanoch genereerde Irad: Irad genereerde Mahuiael: Mahuiael genereerde Methusael: Methusael genereerde Lamech.

Lamech.

19 Lamech nā twee wijuen/ de eene hiet Ada/ de ander Zilla.

20 Ende Ada genereerde Jabed/ vā dien zijn gecomen die in de hutten woonden/ ende vee hadden.

o† And. Harpenslaghers. p Eerin. q† And. Ic sal eenē man verslaen etc. of ick soude eenē mā verslaen etc. r Gen. 4. b. 15.

21 Ende zijn broeder hiet Jubal/ vā dien zijn ghecomen de o† vedelers ende pijpers.

22 Zilla baerde oock/ namelijck/ Tubalcain/ den meester in allerley p metael eñ ijserwerc: ende de suster Tubalcain was Naema.

23 Ende Lamech sprac tot zijne wijuen / Ada ende Zilla: Ghy wijuen Lamech/ hoort mijne reden/ eñ mercket wat ick segge: q† Ick hebbe eenen Man nv verslaghen my ter wonden/ ende eenen jonghelinck my ter buylen.

24 r Cain sal seuen mael gewroken worden/ doch Lamech seuenentseuentich mael.

25 Adam bekende noch eenmael zijn wijf/ eñ sy baerde eenē sone/ dien hiet sy Seth: Want God heeft my (sprack sy) een ander zaet ghesettet voor Habel/ die Cain ghedoot heeft.

Adams ghe-slachte. Seth. Enos.

26 Ende Seth genereerde oock eenen sone/ eñ hiet hem Enos: Ter selver tijt s† begostmen te prediken van des Heeren Naem.

s† Niet dat te voren ooc niet Godes Name gepredict ware: maer daer nae als door Cains boosheyt dē dienst Gods geuallē was/ wert hy op dz mael weder opgerichtet: ende wert eē Altaer ghebouwet/ daer sy hen versamelden/ Gods woort te hooren ende te bidden. †An. des Heeren Naem aen te roepen.

Dat v. Capittel.

1. Verhael des menschen scheppinghe/ 3. ouderdom ende doot Adams/ Seth/ eñ zijner sonen tot op Noah.

1 Dit is het boeck van des menschen ghe-slachte. a Doen Godt den mensche schiep/ maeckte hy hem na de ghelijckenisse Godts.

a Gen. 9. a. 6. Sap. 2. c. 23. Syr. 17. a. 1. b Gen. 1. c. 28.

2 Ende schiepse eenen man ende een Wijf/ b ende segendese/ ende hiet harē name Mensche/ te dier tijt doe sy gheschapen werden.

3 Ende Adam was hondert eñ dertich Jaer out/ ende c genereerde eenen sone / die zijnen beelde ghelijck was/ ende hiet hem Seth.

Adam heeft geleeft 930. Jaer. 1. Par. 1. a. 1. c Ghebaer.

4 Ende leefde daer nae acht hondert Jaer/ ende genereerde sonen ende dochteren.

5 Dat zijn gantsche ouderdom wert/ neghen hondert ende dertich Jaer/ ende sterf.

6 Seth was hondert ende vijf Jaer out/ ende genereerde Enos.

Seth 912. Jaer.

7 Ende leefde daer na acht hondert eñ seuen Jaer/ ende genereerde sonen ende dochteren.

8 Dat zijn gantsche ouderdom wert/ neghen hondert ende twaelf Jaer/ ende sterf.

9 Enos was neghentich Jaer out/ ende genereerde Kenan.

Enos 905. Jaer.

10 Ende leefde daer nae acht hondert eñ vijfthien Jaer/ eñ genereerde sonen eñ dochteren.

11 Dat zijn gantsche ouderdom wert/ neghen hondert ende vijf Jaer/ ende sterf.

12 Kenan was tseuentich Jaer out / ende genereerde Mahalaleel.

Kenan 910. Jaer.

13 Ende leefde daer nae acht hondert eñ veertich Jaer/ eñ genereerde sonē ende dochteren.

14 Dat zijn gantsche ouderdom wert/ neghen hondert ende thien Jaer/ ende sterf.

15 Mahalaleel was vijf eñ tsestich Jaer out/ ende genereerde Jared.

Mahalaleel 895. Jaer.

16 Ende leefde daer nae acht hondert eñ dertich Jaer/ eñ genereerde sonē ende dochteren.

17 Dat zijn gantsche ouderdom werdt / acht hondert eñ vijfentnegentich Jaer / ende sterf.

18 Jared was hondert eñ tweentsestich Jaer out/ ende genereerde Henoch.

Jared 962. Jaer.

19 Ende leefde daer na acht hondert Jaer/ eñ genereerde sonen ende dochteren.

20 Dat zijn gantsche ouderdom wert/ neghen hondert tweentsestich Jaer/ ende sterf.

21 Henoch was vijfentsestich Jaer out/ ende genereerde Methusalah.

22 Ende nae dien hy Methusalah ghegenereert hadde / bleef hy in een Godlijck leuen/ dry hondert Jaer/ ende genereerde sonē ende dochteren.

23 Dat zijn gātsche ouderdom wert/ dry hondert ende vijfentsestich Jaer.

God nā Henoch wech/ doe hy 365. Jaer oudt was.

24 Ende dewijle hy een d Godlijck leuen leyde/ nam hem Godt wech/ ende en werdt niet meer ghesien.

Sap. 4. b. 10. Syr. 44. b. 16. ende 49. b. 16.

d Dat is / hy sal met Godts woordt meer als de anderen omnegegaen/ ende een Prophete geweest zijn/ die allenthaluen den lieden Gods vreese gepredickt/ ende de straffe (welcker de Sondtbloet daer na dede) vercondighet/ ende vele daer ouer gheleden ende ghedaen heeft. Heb. 11. a. 5. 2. Reg. 2. b. 11.

25 Methusala was hondert seuenentachtentich Jaer out/ ende genereerde Lamech.

26 Ende leefde daer na seuen hondert tweentachtentich Jaer/ ende genereerde sonen ende dochteren.

27 Dat zijn gantsche ouderdom wert/ neghen hondert negheneutsestich Jaer/ ende sterf.

28 Lamech was hondert tweentachtentich Jaer out/ ende genereerde eenen sone/

29 Ende hiet hem Noah/ ende sprack: Die sal ons troosten onser moeyte ende arbeydt op aerden/ e die de Heere vervloeckt heeft.

e Gen. 3. b. 17. Noah.

30 Daer nae leefde hy vijf hondert vijfentneghentich Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

31 Dat zijn gantsche ouderdom werdt / seuen hondert seuenentseuentich Jaer/ ende sterf.

32 Noah was vijf hondert Jaer out/ eñ genereerde Sem/ Ham/ ende Japhet.

Dat vj. Capittel.

1. Oorsake der Sontvloet/ 14. beuel eñ mate der Arcke te bouwē/ 19. eñ wat alles daerin te nemē.

Doe hen nv de menschen begonsten te vermeeren op aerden/ende genereerden hen dochteren/ 1 A

Doe sagen de kinderen Gods na de dochteren der menschen/ dat sy schoon warē/ende namen tot wijuen/ welcke sy wilden. 2

Doe sprack de Heere: a De menschen en willen hen [door] mijnē geest niet meer straffen latē/want sy zijn vleesch:ick wil hen noch b tijt gheuen/hondert ende twintich Jaren. 3

Te dien tyden waren ooc tyrannen op aerden:want doe de c kinderen Gods/ de dochteren der menschen besliepen/ eñ hen kinderē baerden/werden daer wt geweldige ende beroemde lieden inde Werelt. 4

Doe nv de Heere sach / dat der menschen boosheyt groot was op aerden/ ende alle het dichten ende pooghen haers herten/ lancx soo booser was. 5

d Doe beroude het hem/dat hy de menschē gemaeckt hadde op aerden/eñ het becommerde hem in zijnen herte/ 6

Ende sprack: Jck wil de menschen die ick gheschapen hebbe/verdelgen van der aerden/ van den menschē aen/ tot op het vee/ende tot op het gewoonte / ende tot op de vogelen onder dē Hemel:e want het berout my/dat ickse ghemaeckt hebbe. 7

Doch Noah vant genade voor den Heere. 8

Dit is het gheslachte Noah: Noah f was een oprecht man/ende sonder veranderinghe/ ende leyde een Godlijck leuen te zynē tyden. 9

Ende genereerde dry sonen: Sem/ Ham/ Japhet. 10 B

Doch de aerde was verdoruen voor Gods ooghen/ ende vol moetwillens. 11

Doe sach Godt op aerdē/ende siet/sy was verdoruen: wāt alle vleesch hadde zijnē wech verdoruen op aerden. 12

Doe sprac Godt tot Noah: Alles vleesches eynde/ is voor my ghecomen: want de aerde is vol boosheyts van hen:ende siet daer/ Jck wilse verderuen met der aerden. 13

Maeckt v een Arcke van dennen houte/ ende maeckt cameren daer in/ ende bepecktse met peck/binnen ende buyten. 14

a Dat is/ Het is te vergeefs wat ick door mijnen Gheest hen predikẽ/ seggē eñ straffen late. Sy zijn veel te seer vleeschelijc geworde verachten eñ lasteren mijnes Gheestes woordt: daerom sal hy ophouden/ eñ ick wilse laten varen/ eñ met hen niet meer twisten ende straffen. Gen. 8.c.21 Jere. 17.a.9 Prou. 6.b.14 Mat. 15.b.19 b respijt 1. Pet. 3.b.19. c Dat waren der hepligher Vaders kinderen/ die inder vreese Godts opghetoghen/ daer nae erger dan de andere werden/ onder dē Name Godes: als alletijt der Hepligen nacomelingē/ de erchste tyrannen eñ verkeertste gheworden zyn. d 1. Sa. 15.b.11 e Esai. 42.a.1 Mat. 3.b.17 ende 17.a.5 f Syr. 44.b.17 Exod. 7.a.1

De Arcke Noah.

A. B. De lengde dry hondert ellen.
B. C. De wijdde vijftich ellen.
D. E. De hoochde dertich ellen.
F. Een venster van eener ellen groot.
G. De deure midden in haer zijde.
H. J. K. De dry solders een onder den anderen int midden/de derde in der hoochde.

15 Ende maecktse also. Dry hondert ellen zy de lengde/ vijftich ellen de wydde/ eñ dertich ellen de hoochde.

16 Een venster sult ghy daer in maken bouen aen/eener ellen groot: de deure sult ghy midden in haer zijde setten / ende sal dry solders hebben/eenen onder den anderē int midden/ de derde inder hoochde.

17 Want siet/ ick wil een g Sondtvloedt met water laten comen op aerden/te verderuē alle het vleesch/ daer een leuendighe adem inne is/onder den Hemel: alles wat op aerden is/ sal ondergaen.

18 Doch met v wil ick een verbondt maken: ende ghy sult in de Arcke gaen/met uwen sonen/ met uwen wijue/ ende met uwe soons wijuen.

19 Ende ghy sult met v in de Arcke nemen/ allerley ghedierte van allen vleesche / elcx een paer/een manneken ende een wyf ken/ dat sy leuendich blijuen by v.

20 Vanden vogelen na harer aert/ van dē vee C na zijner aert/ende van allerley gewormte op aerden/ na zijner aert: van dien allen/ sal een paer tot v ingaen/dat sy leuendich blijuen.

21 Ende ghy sult allerley spijse tot v nemen/ diemen eet / ende sultse by v versamelen/ dat sy v ende hen / ter onderhoudinghe daer zy.

h Ende Noah dede alles wat hem Godt gheboodt.

Noahs Arcke. g Ouerwateringhe. h Hebr. 11.a Gen. 7.a.5

Dat vij. Capittel.

1. Inganck in de Arcke na des Heeren beuel.
10. aencoemste ende dueringhe der Sondtvloet/
21. onderganck alles vleeschs tot op Noah ende de zijne.

1 A Ende de Heere sprack tot Noah: a Gaet in de Arcke/ ghy ende v gantsche huys/ want v hebbe ick rechtueerdich ghesien voor my/te deser tijt.

2 Wt allerley reynē vee neemt tot v/ telcken seuen ende seuen/ het manneken eñ zijn wijfken:maer vanden onreynen/van elcx eē paer/ het manneken ende zijn wijf ken.

3 Desseluen ghelijcken vandē voghelen onder den Hemel/van elcx seuen ende seuen/het manneken ende zijn wijf ken / op dat daer zaedt leuendich blijue op dē gantschen Aerdbodem.

4 Want noch ouer seuen dagen wil ic laten regenen op aerden/veertich dagen eñ veertich nachten/ende verdelgen vanden Aerdbodem/ alles wat het wesen heeft/ dat ick ghemaeckt hebbe.

5 b Ende Noah dede al wat hem de Heere gheboodt.

6 Hy was ses hondert Jaer out/doe het water der c Sondtvloet op aerden quam.

7 d Eñ hy ginck in de Arcke met zijne sonen/ zijnen wijue / eñ zijns soons wijuen voor den wateren der Sondtvloet.

8 Vanden reynē vee/ende vanden onreynen/ vanden vogelen/ ende van allen ghewormte op aerden/

9 Gingen tot hem in de Aercke by paer / een manneken eñ een wijf ken/ als hem de Heere gheboden hadde.

10 Ende doe de seuen dagen vergaen waren/ B quamen de waterē der Sontvloet op aerden.

11 Jnden ses hondertstē Jare des ouderdoms Noah/aen den seuenthienden dach der tweeder Maent/ dat is den dach / doe alle Fonteynen

Sondtvloet. a 2. Pet. 2.a b Gen. 6.c c Ouerwateringhe. d Mat. 24.b.38 Luce 17.c.26 1. Pet. 3.c.20

teynen des grooten afgronts opbraken/ ende de vensteren des Hemels hen op deden.

Eñ daer quam een reghen op aerden/ veer- 12 tich daghen ende veertich nachten.

Noah gaet in de Arcke. e 1. Pet. 3. c. 20

e Euen aen den seluen dage/ ginck Noah 13 in de Arcke/ met Sem/ Ham/ eñ Japhet zijne sonen/ ende met zijnen wijue/ ende met zijne soons drij wijuen.

Daertoe allerley ghedierte nae zijner aert/ 14 allerley vee na zijner aert/ allerley gewormte dat op aerden kruypt/ na zijner aert/ eñ allerley ghevogelte na zijner aert: al wat vlieghen conde/ ende al wat vleughelen hadde/

Dat ghinck alle tot Noah in de Arcke by 15 paren/ van allen vleesch/ daer een leuendighe gheest in was.

Ende dat waren manneken eñ wijfkens 16 van allerley vleesch/ ende gingen in/ als dan God hem geboden hadde: ende de Heere sloot achter hem toe.

Sondtbloet coemt. f Syr. 39 c 27

f Doe quam de Sondtbloet veertich dagen 17 op aerden/ eñ de wateren wiesschen/ ende hieuen de Arcke op/ ende droegense hooge bouen der aerden.

Alsoo namen de wateren ouerhandt ende 18 wiessen seer op aerden/ dat de Arcke op den wateren voer.

Ende de wateren namen ouerhandt/ ende 19 wiessen so seer op aerden/ dat alle hooghe berghen onder den gantschen Hemel bedeckt werden.

Vijfthien ellen hooch/ ginck het water bo- 20 uen de berghen/ die bedeckt werden. C

Alles wat leefde/ is in der Sondtbloet verdelghet. Sap. 10. a. 4 Syr. 39. c. 21

Doe ghinck alle het vleesch onder/ dat op 21 aerden kruypt/ aen vogelen/ aen vee/ aen ghedieren/ ende aen allen dat hem ruert op aerden/ ende aen allen menschen.

Alles wat eenen leuendighen adem hadde 22 in het drooghe/ dat sterf.

Noah wort behouden. Sap. 14. a. 6 1. Pet. 3. c. 20

Also wert verdelget alles wat op dē Aerdbodem was/ van den menschē aen/ tot op het 23 vee/ eñ op het gewormte/ ende vogelen onder den Hemel/ dat wert alle van der aerden verdelghet: Noah bleef alleene ouer/ eñ wat met hem inder Arcken was.

Ende de wateren stonden op aerden/ hon- 24 dert ende vijftich daghen.

Dat viij. Capittel.

1. Ophoudinge der Sondtvloet/ door t'geuogelte eerstelijcken vercondicht. 15. Wtganck wt der Arcke. 17. Des Heeren segen ouer alles/ dat daerinne gheweest was. 21. Een verwillinghe voortaen niet meer alle het leuendighe op aerden also te verdelghen.

Ophouden des Sondtvloets.

DOe ghedachte Godt aen Noah/ ende 1 alle ghedierte/ ende aen alle het vee/ dat A met hem in der Arcken was/ ende liet eenen wint op aerden comē: ende de wateren vielen.

Ende de Fonteynē des afgronts werden 2 verstoppet/ met tsamen dē vensteren des Hemels: ende den regen van den Hemel hiel op.

Ende de wateren verliepen van der aerde 3 so lancx so meer henen/ eñ namen af/ na hondert ende vijftich daghen.

Ararat.

Aenden seuenthienden daghe der seuender 4 Maent/ liet haer de Arcke neder op het gheberchte Ararat.

De wateren verliepen voortaen/ eñ namen 5 af/ tot op de thiende Maent: aen den eersten dach der thiender Maent/ sagen de scherpten der berghen wt.

6 Na veertich daghen dede Noah de venster op aen der Arcken/ die hy ghemaeckt hadde/

7 Eñ liet eene Raue wt vliegen: Die vlooch altijt ouer ende weder/ tot dat de waterē verdroochden op aerden. Raue.

8 Daer nae liet hy eene Duyue van hem wt vliegen/ op dat hy bevonde/ of de wateren geuallen waren op Aerden. Duyue.

9 Doe nu de Duyue niet en vant/ daer haren voet rusten conde/ quam sy weder tot hem in de Arcke: want de wateren warē noch op den gantschen Aerdbodem/ doe stack hy de handt wt/ ende namse tot hem in de Arcke.

10 Doe verbeyde hy noch ander seuen dagen/ B ende liet noch eens een Duyue vlieghen wt der Arcken.

11 Die quam tot hem op den auont: ende siet/ sy hadde eē a Olyeblat afgebroken/ eñ droech het in haren mont: doe vernam Noah/ dat de wateren ghevallen waren op aerden.

a Dat Blat bedupt het Euāgelium/ dat de H. Geest inder Christenh. heeft laten prediken. Want Olye bedupde barmherticheyt eñ vrede/ daer het Euangelium van leert.

12 Doch hy verbeyde noch ander seuē dagen/ ende liet een Duyue wt vliegen/ die en quam niet weder tot hem.

13 In den seshondertsten ende eenen Jare des ouderdoms Noah/ aen den eersten dach der eerster Maent/ verdroochden de wateren op aerden: doe nam Noah het dack van der Arcken af/ ende sach dat den Aerdbodem drooghe was.

14 Alsoo wert de aerde gantsch drooghe aen den seuenentwintichsten dach der tweeder Maent.

15 Doe sprack Godt met Noah/ ende seyde:

16 Gaet wt der Arcken/ ghy ende v wijf/ uwe sonen/ ende uwe soons wijuen met v.

17 Allerley ghedierte dat by v is/ van allerley vleesche/ aen vogelen/ aen vee/ ende aen allerley ghewormte/ dat op Aerden kruypt/ dat gae wt met v: ende b† ruert v lieden op aerden/ ende zijt vruchtbaer/ ende vermeerdert v op aerden.

b† And. beslaet de aerde. Gen. 1. c. 28

18 Also ginck Noah wt met zijnē sonen/ ende met zijnen wijue/ ende zijnes soons wijuen.

19 Daertoe allerley ghedierte/ allerley ghewormte/ allerley vogelen/ ende al wat op aerden kruypt/ dat ginck wt der Arcken/ een yegheliick tot zijns gelijcken.

20 Nv/ Noah boude den Heere eenen Altaer/ C ende nam van allerley c reynē vee/ ende van allerley reynen geuogelte/ eñ offerde brandtoffer op den Altaer.

Noah bouwet eenē Altaer. c Leui. 11. a. 2

21 Ende de Heere roock den lieflijcken reucke/ ende sprac in zijn herte: Ick en wil nv voortaen niet meer de aerde vervloecken/ om der menschen wille: d want het dichten des menschelijcken herten is boos vander jeughet op: ende ick en wil nv voortaen niet meer slaen alles wat daer leeft/ als ick ghedaen hebbe.

d Gen. 6. a. 5 Pro. 22. b. 15 mat. 15. b. 19

22 e So langhe de aerde staet/ en sal niet ophouden/ zaeyen ende inooghsten/ vrost eñ hitte/ somer ende winter/ dach ende nacht.

e Gen. 45. a. 6. Esaie 54. a. 9 Jere. 33. c. 20.

Dat ix. Capittel.

1. Noah ende zijne sonen worden ghesegent/ ende ouer alle leuendighe op aerden ghesettet. 4. Bloedt eten eñ bloetvergieten verboden. 12. Een verbont opgherichtet met een ghegeuen teecken/ geen Sondtvloet meer te laten comen. 21. Noah droncken/ wert vā Ham beschimpt/ van Sem ende Japhet toeghedeckt.

God segenet Noah. a Gen. 1. c. 22. 26. eñ 8. b. 17

1 A ENde Godt seghende Noah eñ zijne sonen/ eñ sprack: a Weest vruchtbaer/ ende vermeeret v/ ende veruult de aerde.

Uwe vreese ende verschricken/ zy ouer alle 2 ghedierte op aerden / ouer alle vogelen onder den Hemel/ende ouer alles wat op den aerdbodem kruypt/ ende alle visschen in der Zee/ zijn in uwe handen ghegheuen.

b Gen.1.c.29.

b Al wat hem ruert ende leeft/ dat zy uwe 3 spijse: als het groen kruypt/ hebbe ickt v lieden ghegheuen.

c leuit.3.b.17. ende 7.c.26. eñ 17.b.10.14 ende 39.c.26. d Exo.21.c.28

c Alleen/ etet het vleesch niet/ dat noch leeft 4 in zijnen bloede.

d Want ick wil oock vws lijfs bloet wreken/ eñ wilt aen allen gedierten wreken: ende 5 wil des menschen leuen wreken / aen eenen yeghelijcken mensche/ als die zijn broeder is.

e Thre.4.b 13 f Hier is het Wereltlijcke Sweert ingesettet/ datmen de moorders dooden sal. g Gen.1.c.27. h Gen 1.c.28. ende 8.b.17.

e Wie menschen bloet vergiet/ diens bloet 6 sal oock f door menschen vergoten worden: g want Godt heeft de mensche tot zijn beeldt ghemaeckt.

h Weset vruchtbaer eñ vermeeret v lieden/ 7 ende genereert op aerden/ dat uwer vele daer op worden.

Gods Vbont met Noah na der Sontvloedt.

Voorder seyde God tot Noah/ ende zijnen 8 soons met hem:

Siet/ ick make met v lieden een verbont/ 9 ende met uwen zade na v lieden.

Ende met allen leuendigen gedierte by v 10 lieden/ aen voghelen/ aen vee/ ende aen allen B gedierte op aerden by v lieden/ van allen dat wt der Arcke ghegaen is/ welckerley gedierten het zijn op aerden.

i Esai. 54.a.9 Syr.44.b.19.

i Eñ make mijn verbont also met v lieden: 11 Dat nv voortaen niet meer alle vleesch verdorue woorde en sal/ met het water der Sontvloet/ eñ daer en sal nv voortaen geen Sontvloet meer comen / die de aerde verderue.

Ende Godt sprack: Dat is het teecken des 12 verbonts/ dat ick gemaect hebbe tusschen my ende v lieden/ ende allen leuendighen gedierten by v lieden/ nv voortaen eewichlijcken.

Regenboge/ teecken des verbonts.

Mijnen Boghe hebbe ick ghesettet in de 13 Wolcken/ die sal het teecken zijn des verbondes tusschen my ende der aerden.

Ende wanneert coemt / dat ick Wolcken 14 ouer de aerde brenge/ so salmen mijnen Boge sien in den Wolcken.

Ende dan wil ick gedenckē aen mijn ver- 15 bont tusschen my ende v liedē / ende allen leuendigen gedierten/ in allerley vleesche: Dat nv voortaen niet meer een Sontvloet come/ die alle vleesch verderue.

Daeromme sal mijnen Boge in dē Wolc- 16 kē zijn/ dat ick hem aensie/ ende gedencke aen dat eewige verbont/ tusschen God ende allen leuendigen gedierten in allen vleesche/ dat op aerden is.

Dat selue seyde God oock tot Noah: Dit 17 zy het teecken des verbondts / dat ick ghemaeckt hebbe/ tusschen my ende alle vleesche op aerden.

Noahs sonē.

De sonen Noah/ die wt der Arcken ghingē/ 18 zijn dese: Sem/ Ham/ Japhet. Doch Ham is de vader Canaan.

Dat zijn de dry sonē Noah: van de welcke 19 alle het lant besettet is.

Noah begonste ende wert een Ackerman/ 20 ende plantede wijnberghen. C

Noah dronken ende bespottet.

Ende doe hy des wijns dranck / werdt hy 21 droncken/ ende lach in der Hutten ontdeckt.

Doe nv Ham/ Canaans vader/ sach zijns 22 vaders schaemte / seyde hy het zijnen beyden broederen daer buyten.

23 Doe namen Sem ende Japhet een cleedt/ ende leyden dat op hare beyde schouderen/ eñ gingen ruggelincx daertoe/ ende deckten haer vaders schaemte toe: ende hare aenghesichte was afgewēdet/ dat sy haers vaders schaemte niet en saghen.

24 Als nv Noah opwaecte van zijnen wijne/ ende beuant wat hem zijn cleynste sone ghedaen hadde/

De vloeck ouer Canaan.

25 Doe sprack hy: Verbloeckt zy Canaan/ ende zy een knecht aller knechtē/ onder zijnen broederen.

26 Ende sprack voorder: Geloeft zy de Godt de Heere des Sems / ende Canaan zy zijn knecht.

27 Godt breyde Japhet wt/ ende k† late hem woonen inden hutten des Sems/ eñ Canaan zy zijn knecht.

k† And. woone in etcet. 1.Par.1.a.5.

28 Noah leefde na der Sondtvloet/ dry hondert ende vijftich Jaer:

Noahs ouderdom 950. Jaer.

29 Dat zijn gantsche ouderdom wert/ negen hondert ende vijftich Jaer/ ende sterf.

Dat x. Capittel.

5. Vermeerderinge menschelijcken geslachtes na der Sondtvloet/ door de dry sonen Noah/ met tsamen besettinghe der landen door de seluen.

Noahs gheslachte.

1 A DAt is het geslachte der kinderen Noah: Sem/ Ham/ Japhet: eñ sy genereerden kinderen na der Sondtvloet.

Japhets geslachte. 1.Par.1.a.5

2 De kinderen Japhet zijn dese: Gomer/ Magog/ Madai/ Jauan/ Tubal/ Mesech/ ende Thiras.

3 Nv/ de kinderen van Gomer zijn dese: Ascenas/ Riphat/ ende Thogarma.

4 De kinderen van Jauan/ zijn dese: Elisa/ Tharsis/ Kithim/ ende Dodanim.

5 Van desen zijn wtgebreydet de Eylanden der Heydenen in haren landen/ een yegelijck na zijner sprake/ gheslachte ende lieden.

Hams gheslachte.

6 De kinderen van Ham/ zijn dese: Chus/ Mizraim/ Phut/ ende Canaan.

7 Nv/ de kinderē van Chus/ zijn dese: Seba/ Henila/ Sabtha/ Raema/ eñ Sabtecha: maer de kinderen van Raema/ zijn dese: Scheba/ ende Dedan.

a 1.par.1 b 10 Nimrod. b† And. Helt

8 a Chus genereerde dē Nimrod: die begonste een gheweldich b† Heere te zijn op aerden.

9 Ende was een gheweldich Jagher voor den Heere: daer van spreecktmen: Dat is een gheweldich Jagher voor den Heere/ als Nimrod.

Babel. * Gen.11.a.9.

10 * Ende het beghin zijns Rijcx was/ Ba- B bel/ Erech/ Arad/ ende Chalne/ in den lande Sinear.

Assur. c† anders/ der Stadt straten. Ninive. d Jone.1.a.2. ende 4.b.11.

11 Van dien lande is daer nae ghecomen de Assur/ ende bouwede Niniue/ ende c† Rehoboth/ Jr/ ende Calah.

12 Daer toe Ressen/ tusschen Niniue eñ Calah: d dit is eene groote stadt.

13 Mizraim genereerde Ludim / Anamim/ Leabim/ Naphthuhim.

Philistim.

14 Pathrusim ende Casluhim / van welcken zijn ghecomen/ de Philistim ende Caphthorim.

Cananiters.

15 Canaan nv/ genereerde Zidon zijnē eersten sone/ ende Heth.

16 Jebusi/ Emori/ Girgosi/

17 Hiui/ Arki/ Sini/

18 Arnadi/ Zemari/ ende Hamathi/ van welcken zijn wtghebreydet de geslachten der Cananiters.

19 Ende hare landtpalen waren van Zidon aen / door Gerar / tot Gaza toe / tot datmen coemt tot Sodoma / Gomorra / Adama / Zebaim / ende tot Lasa.

Sems gheslachte.

20 Dat zijn de kinderen Ham in haren Gheslachten / Spraken / Landen / ende Lieden.

C

21 Sem / Japhets grootste broeder / genereerde oock kinderen / die een vader is aller kinderen van Eber.

Eber.
e 1.par.1.b 17

22 e Ende dit zijn zijne kinderë: Elam / Assur / Arphachsad / Lud / ende Aram.

23 Nv / de kinderen van Aram / zijn dese: Vz / Hul / Gether / ende Mas.

24 Arphachsad genereerde Salah / Salah genereerde Eber.

f Peleg / heet op Duytsch een van een ende deylinge.

25 Ebet genereerde twee sonen / de eene hiet f Peleg / daerom dat te zijner tijdt de wereldt ghedeylt werdt: zijn broeder hiet Jaketan.

26 Ende Jaketan genereerde Almodad / Saleph / Hazarmaveth / Jarah /

27 Hadoram / Vsal / Dikela /

28 Obal / Abimael / Seba /

29 Ophir / Hevila / eñ Joab: dat zijn alle kinderen van Jaketan.

30 Ende haer wooninghe was van Mesaen / tot datmen coemt tot Sephar / aen den berch teghen Oosten.

D

31 Dat zijn de kinderen van Sem / in haren Gheslachten / Spraken / Landen / ende Lieden.

32 Dat zijn nv de nacomelinghen der kinderen Noah / in haren Geslachten ende Lieden: van dien zijn wtghebreydet de lieden opter aerden / na de Sondtvloet.

Dat xi. Capittel.

1. De bouwinghe des Torens Babel / werdt met verwerringhe der sprake verhindert / ende de vermeten Bouwers in alle landen verstroyt. 10. Verhael des ghestachtes Sem / tot op Abram / Nahor / ende Haran Loths vader. 31. Abram ende Loth trecken wt met haren wijuë / van Vr in Chaldea / ende woonen tot Haran.

a Gap.10.a.5 Sinear.

1 Alle de wereldt hadde een tonghe ende sprake.

A

2 Doe sy nv toghen teghen Oosten / vonden sy een vlack lant / indë lande Sinear / ende woonden aldaer.

3 Ende spraken onder malcanderen: Wel op / latet ons tichelsteenen strijcken / ende bernen: ende namen tichelsteen tot steenen / ende leem tot kalck /

Toren Babel.

4 Ende spraken: Wel op / latet ons eene stadt ende toren bouwen / diens opperste tot aen den Hemel reycke / dat wy ons eenen name maken: want wy worden misschien verstropt in allen landen.

5 Doe quam de Heere neder / dat hy saghe de stadt ende den toren / die de menschen kinderen bouweden.

6 Ende de Heere sprack: Siet / het is eenerley volck ende eenerley sprake onder hen allen / ende hebben dat begonnen te doen: sy en sullen niet af laten / van allen dat sy voor ghenomen hebben te doen.

Verwerringhe der spraken.
b Deu.32.a.8

7 Wel op / laet ons neder varen / ende hare sprake aldaer verwerren / dat gheener des anderen sprake en verstae.

c† And. Daer wt Babel heet op Duytsch een vermenginghe ofte verweringhe.

8 b Alsoo verstroydese de Heere van daer in alle landen / dat sy moesten ophouden de stadt te bouwen.

9 c† Daer van heet haren naem Babel / dat de Heere aldaer verwerret hadde / aller landen sprake / eñ haer verstropt vä daer in alle landë.

Het gheslachte Sem / die 600. Jaer gheleeft heeft tot op Abram.

10 d Dit zijn de gheslachten Sem: Sem was hondert Jaer oudt / ende genereerde Arphachsad / twee Jaer na der Sondtvloet:

B

11 Ende leefde daer na vijf hondert Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

d 1.par.1.b.17

12 Arphachsad was vijf eñ dertich Jaer out / ende genereerde Salah.

Arphachsad 438. Jaer.

13 Ende leefde daer na vier hondert ende dry Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

Salah 433. Jaer.

14 Salah was dertich Jaer oudt / ende genereerde Eber.

15 Ende leefde daer na vier hondert ende drye Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

Eber 464. Jaer.

16 Ende was vier ende dertich Jaer out / ende genereerde Peleg.

17 Ende leefde daer na vier hondert eñ dertich Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

Peleg 239. Jaer.
1.Par.1.c.25.

18 Peleg was dertich Jaer oudt / ende genereerde Regu.

19 Ende leefde daer na twee hondert ende neghen Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

Regu 239. Jaer.

20 Regu was twee ende dertich Jaer oudt / ende genereerde Serug.

C

21 Ende leefde daer na twee hondert ende seuen Jaer / ende genereerde sonen eñ dochteren.

Serug 230. Jaer.

22 Serug was dertich Jaer oudt / ende genereerde Nahor.

23 Ende leefde daer na twee hondert Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

Nahor 148. Jaer.

24 Nahor was neghen ende twintich Jaer oudt / ende genereerde Tharah.

25 Ende leefde daer na hondert ende neghenthien Jaer / ende genereerde sonen ende dochteren.

Tharah Abrams vader
e Josu.24.a.2
1.par.1.c.26.

26 Tharah was tseuentich Jaer oudt / ende genereerde Abram / Nahor ende Haran.

Loth.

27 e Dit zijn de gheslachten Tharah: Tharah genereerde Abram / Nahor ende Haran: nv / Haran genereerde Loth.

28 Maer Haran sterf voor zijnen vader Tharah / in zijnen vaderlande te Vr in Chaldea.

Abram. Sarai.
f gen. 20.b.12
Gen. 22.c.20.

29 Doe namen Abram ende Nahor wijuen: Abrams wijf hiet Sarai / ende Nahors wijf f Milca Harans dochter / die een vader was der Milca ende Jisca.

30 Nv / Sarai was onvruchtbaer / ende en hadde gheen kinderen.

D

g Josu.24.a.2
Nehem. 9.a.7
Judit. 5.a.6.
Act.7.a.4.

31 g Doe nam Tharah zijnen sone Abram / ende Loth zijnes soons Harans sone / ende zijnes soons wijf Sarai / zijnes soons Abrams wijf / ende voerdese van Vr wt Chaldea / dat hy int landt Canaan tooch / ende sy quamen tot Haran / ende woonden aldaer.

32 Ende Tharah wert twee hondert ende vijf Jaer oudt / ende sterf in Haran.

Dat xij. Capittel.

1. Abram trect wt het beuel ende op de toesegginghe Gods / wt zijnen lande int landt Canaan. 10. Treckt daer na in Egypten / der dieren tijt haluen. 15. Daer wort hem zijn wijf ghenomen / 19. ende wedergheghenen door Godts beuel.

a Act.7.a.3.
Hebr.11.a.8.

1 Ende de Heere sprack tot Abram: a Gaet wt uwen vaderlande / ende van uwer maechschap / ende wt uwes vaders huys in een landt dat ick v wijsen wil.

A

Abram wort ghesceghent.

2 Ende ick wil v tot grooten volcke maken / ende wil v seghenen / ende v eenen grooten name maken / ende sult eenen seghen zijn.

b Gala.3.a.8.
Gen.18.b.18.
ende 22.b.18.

3 Ick wil segenen die v segenen / eñ vervloecken die v vervloecken: b ende in v sullen ghesceghent worden alle gheslachten op aerden.

Abram treect wt Haran. Heb.11.a.8.

Doe tooch Abrã wt/als de Heere tot hem 4 ghesept hadde / ende Loth tooch met hem. Abram was vijf ende tseuentich Jaer oudt/ doe hy wt Haran tooch.

Also nam Abram zijn wijf Sarai / ende 5 Loth zijns broeders sone / met alle haerder haue die sy gewonnen hadden/ ende de c zielen die sy gheboren hadden in Haran / ende toghen wt te reysen in het landt Canaan.

c Gen.14.b 14. d† And. Het Eyckwoudt. Cananiters. e Gen.10.b 18 ende 13.a.7.

Ende als sy ghecomen waren in dat selnighe landt / tooch Abram henen tot aen de 6 stede Sichem/ ende aen den d† Hagen Mo:re:e want de Cananiters woonden te dier tijt inden lande.

Abram wort het lant Canaan hier eerstmael toeghesept. Gen.13.b.15. ende 15.b.18. ende 17.a.8. ende 24.a.7. ende 26.a.4. Deut. 34.a.4 f† And. Riep aen den etcet. Een dierte tijt by Abrãs tijden.

Doe verscheen de Heere Abram/eñ sprack: 7 Uwen zade wil ick dit landt gheuen : ende hy bouwede aldaer den Heere eenen Altaer/ die hem verschenen was.

Daer nae brack hy op van daer/ aen eenen 8 Berch / die lach teghent Oosten der stadt BethEl/ende richtede zijne hutten op/dat hy BethEl teghent Westen / ende Ai teghent Oosten hadde/ende bouwede aldaer dẽ Heere eenen Aldaer / ende f† predickte van den Name des Heeren.

Daer na weeck Abram voorder / eñ tooch 9 wt teghent Suyden.

g Gen.26 a.2.

g Daer quam eenen dieren tijt in dat lant: 10 doe tooch Abram af in Egypten/ dat hy hem aldaer als een vreemdelinck onthielde: want de dierte was groot inden lande.

h Gen. 20.a.2 ende 26.a.7.

Ende doe hy harde by Egypten quam/ 11 sprack hy tot zijnen wijue Sarai:h Siet / ick weet dat ghy een schoone vrouwe van aenghesichte zijdt.

Als v nv de Egyptenaers sien sullen/soo 12 sullen sy segghen: Dat is zijn wijf : ende sullen my verworghen/ende v behouden.

Gen.20.b.11.

Lieue/so segt doch : Ghy zijt mijn suster: 13 om dat het my des te beter gae / om uwent wille/ i ende mijn ziele by den leuen blijue/ om uwent wille.

Als nv Abram in Egypten quam/ saghen 14 de Egyptenaers de vrouwe/dat sy seer schoone was.

Ende de Vorsten Pharaos saghense/ ende 15 presense voor hem: doe wert sy in des Pharaos huys ghebracht.

Ende hy dede Abram goet om harent wille / ende hy hadde schapen / runderen/ezelen/ knechten/ende maechden/ ezelinnen ende Kemelen. 16

k Esai.43.a.1

k Ende de Heere plaechde Pharao met 17 groote plaghen/ende zijn huys/om Sarai Abrams wijfs wille.

Doe riep Pharao Abram tot hem / ende 18 sprack tot hem : Waerom hebt ghy my dat gedaen? waerom en seydet ghy my niet/ dat het v wijf was?

Waerom spraeckt ghy dan / sy ware v suster? dechaluen ickse my tot eenen wijue nemẽ woude:ende nv siet/daer hebt ghy v wijf/ neemtse/ende treckt henen. 19

Ende Pharao beual zijnen lieden ouer 20 hem/dat sy hem gheleyden/ende zijn wijf/ende alles wat hy hadde.

Dat xiij. Capittel.

1. Abram ende Loth treckẽ wederom wt Egypten in Canaan/van daer sy te voren wtghetoghen waren. 8. Hebben beyde veel Vees/datse het lant niet wel by malcanderen verdraghen en conde/ daerom sy hen scheyden. 13. Van der Sodomiter boosheyt. 14. Abram ende zijnen zade wordt het landt ende den seghen noch eens toeghesept.

1 Also tooch Abram op wt Egypten / met zijn wijf/ende met alle dat hy hadde/ eñ Loth oock met hem/teghent Suyden.

2 Ende Abram was seer rijck van Vee / siluer ende goudt.

a Gen. 12.a.7

3 Ende hy tooch ymmer voort wt den Suydẽ tot BethEl/ a aen de stede die indẽ eersten zijn hutte was/tusschen BethEl ende Ai.

b† Anders/ Riep aen.

4 Euen aen de stede daer hy te voren dẽ Altaer ghemaeckt hadde: b† ende predickte aldaer den Name des Heeren.

Loth.

5 Loth die met Abram tooch/ hadde ooc schapen/ende runderen/ende hutten.

c Gen.36.a.7

6 Ende het lant en condes niet verdraghen/ dat sy by malcanderen woonden:c want haer haue was groot / ende en conden by malcanderen niet woonen.

d Gen.10.b.18 ende 12.a 6. Cananiters. Pherelsiters.

7 Ende daer was altijdt twist tusschen den herderen ouer Abrams vee/ende tusschen den herderen ouer Loths vee:d te dier tijt so woonden oock de Cananiters ende Pherelsiters inden lande.

e Spr. 25.a.8.

8 Doe sprack Abram tot Loth: Lieue/laet geenen twist zijn tusschen my ende v/ende tusschen mijnen ende uwen herderen/e want wy zijn broeders.

f Jer.40.a.4. g† And. Jordane/ dat het een gantsch vocht messich lant was: want eer/ etcet. was het rondtom Zoar als een Lusthof des etcet.

9 f Staet v niet alle dat landt open? Lieue/ scheydt v van my: wilt ghy ter slincker hant/ soo wil ick ter rechter handt : ofte wilt ghy ter rechter handt/soo wil ick ter slincker.

10 Doe hief Loth zijne ooghen op/ende besach de gantsche landtstreke aen den g† Jordane : want eer de Heere Sodoma verderf / was sy rijck van water / tot datmen tot Zoar coemt/ als een Lusthof des Heeren / ghelijck als Egypten landt.

h Deut. 2.a.8.

11 h Doe koos hem Loth het gantsche vlacke aen de Jordane/ende tooch tegent Oosten:also scheyde de een broeder van den anderen.

i† Anders/ bestreckte etc. tot Sodoma toe. Sodomiters.

12 Dat Abram woonde inden lande Canaan/ ende Loth in de stede der seluer vlacke / ende i† sette zijn hutte te Sodom.

13 Doch de lieden te Sodom waren boos ende sondichden seer teghen den Heere.

14 Doe hem nv Loth van Abram gescheyden hadde/ sprack de Heere tot Abram : Heft uwe oogen op/ende siet van der stede aen/daer ghy woonet/ teghent Noorden/ teghent Suyden/ teghent Oosten/ ende teghent Westen.

k Gen. 12.a.7 ende 15.b.18. ende 26.a.3. Deut. 34.a.4. act.7.a.5.

15 k Want alle dat landt dat ghy siet / wil ick v gheuen/ende uwen zade eewichlijck.

16 Ende wil v zaet maken / als het stof op der aerden: can een mensche het stof op aerden tellen? die sal oock v zaedt tellen.

17 Daerom soo maket v op/ende treet door het landt/ in de lengde ende breede/want v wil ick het gheuen.

l Gen.14.b.13 m† And. By den Eyckenwoude/etc.

18 l Alsoo hief Abram zijne hutte op/quam ende woonde in m† den Haghen Mamre/die te Hebron is / ende bouwede aldaer den Heere eenen Altaer.

Dat xiiij. Capittel.

1. Loth wort in de bekrijghinghe ende plonderinghe der stadt Sodom/ gheuanckelijck wech geuoert/ 12. ende van Abram verlost. 18. Melchizedech gaet Abram ende zijnen krijschvolcke teghen / sulcx doet oock den Coninck van Sodom/ 22. teghen welcken hy weygheret yet zijner hauen voor hem te behouden.

ENde het gheschiede ter tijt des Coninex Amraphel van Sinear/Arioth des Coninex van Elassar/Kedor-Laomor des Coninex van Elam/ ende Thideal des Coninex der Heydenen: 1 A

Dat sy krijchden met Bera den Coninck van Sodom / ende met Birsa / den Coninck van Gomorra/ende met Sineab den Coninck van Adama / ende met Semeber den Coninc van Zeboim/ende met den Coninck van Bela / die heet Zoar. 2

Dese quamen alle te samen in den dale Siddim/daer nu de zandtzee is. 3

Want sy waren twaelf Jaer onder den Coninck Kedor-Laomor ghweest / ende inden derthienden Jare waren sy van hem afghevallen. 4

Daerom quam Kedor-Laomor / ende de Coninghen die met hem waren inden veerthienden Jare/eñ sloeghen de a† Reusen te Astaroth / Karnaim / ende te Susim tot Ham/ ende de Emim/inden velde Kyriathaim. 5

a† Anders/ Rephaim te Astaroth/de Karnaim ende de eteer. Susim. Emim. Horiter.

Ende de Horiters / op [haren] gheberchte Seir/ tot aen de euene Pharan/welcke aen de Woestijne stoot. 6

Daernae keerden sy omme / ende quamen aenden b† waterput Mispat / dat is Kades/ ende sloeghen het gantsche landt der Amalekiters: daertoe de Amoriters die tot Hazezon Thamar woonden. 7

b† Anders/ Rechtborne.

Doe toghen wt de Coninck van Sodom/ de Coninck van Gomorra / de Coninck van Adama/de Coninc van Zeboim/ ende de Coninck Bela/die Zoar heet / ende rusteden hen te strijden inden dale Siddim/ 8

Met Kedor-Laomor den Coninck van Elam/ende met Thideal den Coninck der Heydenen / ende met Amraphel den Coninck van Sinear / ende met Arioch den Coninck van Elassar/vier Coninghen † met vijuen. 9

† Anders/tegē

Ende inden dale Siddim warē vele leenpytten: ende de Coninck van Sodom ende Gomorra werden aldaer inde vlucht gheslaghen/ende nederghelept: ende wat daer ouerbleef/vloot op het gheberchte. 10 B

Doe namen sy alle haue tot Sodom ende tot Gomorra / ende alle spijse / ende toghen daer van. 11

Ende sy namen ooc met hen Loth/Abrams broeders sone/ende zijne haue/(wāt hy woonde tot Sodom) ende toghen daer van. 12

Doe quam daer een die ontloopen was/ eñ seyde het Abram aen c† den vreemdē/d die daer woonde inden Haghen Mamre des Amoriters / welcker een broeder was Escol ende Aner: Dese waren met Abram in een verbondt. 13

c† And. die daer ouer comen was/ Anders/den Hebreer/ d gen.13.b.19 Escol. Aner.

e Als nu Abram hoorde/dat zijn broeder geuanghen was / wapende hy zijne knechten/ drye hondert achthien / in zijnen huyse gheboren/ende jaechde hen na tot Dan. 14

e iosf.10.a.6.7 1.sam.30.a.9. Iere.41.b.11

Ende deyde hem ende viel des nachts ouer hen met zijnen knechten / ende sloechse / ende jaechdese tot Hoba / die ter slincker handt der stadt Damascus leyt: 15

Ende bracht alle haue weder/ daertoe ooc Loth zijnen broeder / met zijner haue / oock de wijuen ende het volck. f 16

f Heb.29.b.17.

Als hy nu weder quam / vander slachtinge des Kedor-Laomor/ ende der Coninghen met hem/ g doe ghinck hem teghen de Coninck van Sodom in het velt/ dat des Coninex Dal heet. 17

g Hebr.31.b.17

h Doch Melchizedech de Coninck van Salem/ i droech broot ende wijn hervoor/ende hy was een Priester Godts des Alderhoochsten. 18

h Hebr. 7.a.1. i Niet dat hy het offerde/ maer dat hy de gasten spijsede ende eerde daer is Christus door bedupdt/ die de werelt met den Euangelio spyset.

Ende seghende hem / ende sprack: Ghesegheent zijt ghy Abram / den hoochsten Gode/ die Hemel ende Aerde besitt: 19

Ende ghelouet zy Godt de hoochste / die uwe vyanden in uwe handt besloten heeft: ende den seluen gaf [Abram] de thiende van allerley. 20 C

Doe sprack den Coninck van Sodom tot Abram: Gheeft my de k‖ lieden / de goeden behoudet v. 21

k‖ Heb. Zielen

Ende Abram sprack tot den Coninck van Sodom: Jck heffe mijne handen op tot den Heere den hoochsten Godt / die Hemel ende aerde besitt/ 22

Dat ick van allē dat v is/ niet eenen draet/ noch eenen schoenriem nemē en wil/ dat ghy niet en segghet/ l† ghy hebbet Abram rijck gemaeckt. 23

l† Anders/ Jck hebbe.

Wtghenomen/ wat de jonghelinghen verteert hebben / ende m† de mannen Aner ende Escol/ die met my ghetogen zijn/ die laet haer deel nemen. 24

m† Anders/ het deel der

Dat xv. Capittel.

1. Abram cleynmoedich/ wordt ghetroost/ende door den ghelooue gerechtueerdicht. 4. Hem wort toeghesepdt een erue zijns lijfs / ende vermeert te worden ghelijck de sterren des Hemels. 7. Het lant Canaan nu derdemael. 13. Mishandelinge zijns zaets in Egypten/ende verlossinge desseluen daer wt/voorsept/ 18. ende de toesegghinghe des landts Canaan noch eenmael verhaelt.

NA dese gheschiedenisse gheuerdet dat tot Abram gheschiede het woordt des Heeren in een ghesichte / ende sprack: Vreest v niet Abram / ick ben v schilt/ ende v seer grooten loon. 1 A

Doch Abram sprac: Heere/ Heere/ wat wilt ghy my gheuen ? Jck gae henen sonder kinderen/ a† ende mijn huysknecht/ dese Eleasar van Damasco/ heeft eenen sone. 2

a† Anders/ die een sone ende besorgher mijnes huys/ [anders / soon der onvruchtbaerheyt in mijnen huyse is/] dat is dese Eliesel vā Damasco.

Ende Abram sprack voorder: My en hebt ghy gheen zaedt ghegheuen/ ende siet/ de sone mijns ghesindes sal mijn erfghename zijn. 3

Ende siet/ de Heere sprack tot hem : Hy en sal v erue niet zijn : maer die van uwen lijue comen sal/ die sal v erue zijn. 4

Ende hy hiet hem wtgaen/ eñ sprac: b Siet na den Hemel/ ende telt de sterren : cont ghyse tellen ? ende sprack tot hem: c Also sal v zaedt zijn. 5

b Deu. 10.c.22. Esai. 49.b.18. Iere.33.e.22. c Rom. 4.b.18. Hebr. 11.b.12. d Ps. 106.d.31. Galat.3.a.6. Iaco.2.c.23.

d Abram gheloofde den Heere/ ende dat rekende hy hem tot gherechticheyt. 6

Ende hy sprack tot hem: Jck ben de Heere/ die v van Ur wt Chaldea ghenoert heeft/ dat ick v dit landt te besitten gheue. 7

Ende [Abram] sprack: Heere/ Heere/ waer by sal ick dat mercken / dat ick dit [lant] besitten sal? 8

Ende hy sprack tot hem : e Brengt my een dryejarighe koe / ende een dryejarighe gheyte/ ende eenen dryejarighen ram/ ende een tortelduyue/ ende een jonghe duyue. 6

e Jer.24.b.18

Ende hy brachte hem suler alles / ende hy deylde het midden van malcander / ende leyde een deel teghen het ander ouer: doch de voghelen en deylde hy niet. 10 B

Ende het f ghebogheltе viel op den Ase/ ende Abram jaechdese daer van. 11

Doe nv de Sonne ondergegaen was/ viel eenen diepen slaep op Abram / ende siet/ verschricken ende groote duysternisse ouerviel hem. 12

Doe sprack hy tot Abram: g Dat sult ghy weten/ dat v zaet sal vreemt zijn in eenen lande dat niet zijne en is / ende daer salmense h† dwingen te dienen/ ende plaghen vier hondert Jaer. 13

Jck nochtans / wil Richter zijn ouer dat volck/ dies knechten sy zijn sullen: i daer nae sullen sy wttrecken met grooten goede. 14

Ende ghy sult varen tot uwē vaderen met vrede/ k ende in goeden ouderdom begrauen worden. 15

l Ende sy sullen m† nae vier mans leuen/ weder hier comen: n want de misdaet der Amoriters en is noch niet gantsch hier. 16

Als nv de Sonne ondergegaen ende duyster gheworden was/ siet / doe roockte eenen ouen/ ende een vierblamme voer tusschen den stucken henen. 17

Aen dien daghe maeckte de Heere een verbont met Abram / ende sprack: o Uwen zade wil ick dit landt gheuen/ p van den water Egypti aen/ tot aen het groot water Phrath/ 18

De Keniters/ de Kinisiters/ de Kadmoniters/ 19

De Hethithers/ de Pheresiters/ de q† Reuzen/ 20

De Amoriters/ de Cananiters/ de Gergesiters/ de Jebusiters. 21

f Dat gheuogheltе en roockende ouen/ ende den vyerighen brant beduyden de Egyptenaers / die Abrams kinderen veruolghen souden: maer Abram jaechdese daer van/ dat is/ Godt verloste om der toeseggинge wille Abrā ghedaen. Maer dat hy hem nae der Sonnen ondergancк verschricket / beduypt/ dat God zijn zaet eenen tijt lanck verlaten wilde/ dat sy veruolghet werden/ als de Heere hier selfs duydet. Also gaet het oock allen gheloouighen/ dat sy verlatē/ ende doch verlost werden.
g Act.7.a.6. Exod.12.e.40 Judith.5.b10 Gala.3.b.17.
h† Anders/ tot eygene lieden maken ende pijnighen.
i Exo.3.c.22. ende 11.a.2. ende 12.d.36
k Gen.25.a.6.
l Exo.12.e.40. Act.7.a.6.
m† Anders/ tot int vierde gheslachte.
n nu.21.d.31.
o Gen.12.a.7 ende 13.b.15. ende 24.a.7. ende 26.a.3. Exo.32.b.13. Deut.34.a.4.
p 1.re.4.c.21. 2.par.9.c.26.
q† Anders/ Kephaim.

Dat xvj. Capittel.

1. Sarai onvruchtbaer/ gheeft haer maget Hagar Abram ten wijue/ 4. die wort met kinde/ veracht haer vrouwe/ 6. die wiltse verootmoedigen/ so vliedt sy van haer. 9. Wort vanden Engel weder henen ghewesen / van dien sy hooret/ hoe haer zaedt vermeerdert sal werden. 13. Loeft dē Heere/ baert eenen sone/ die wort Jsmael gheheeten.

Sarai Abrams wijf/ en baerde hem niet: sy hadde een Egyptische maghet / die hiet Hagar/ 1

Ende sy sprack tot Abram: Siet/ de Heere heeft my a toegheslooten/ dat ick niet gebaren en can: b Lieue/ legget v tot mijner maget/ of ick doch misschien wt haer / my c† bouwen mochte. 2

Abram die hoorde de stemme Sarai. Doe nam Sarai Abrams wijf / hare Egyptische maget Hagar / ende gafse Abram haren man ten wijue/ doe sy thien Jaren indē lande Canaan ghewoont hadden. 3

Ende hy leyde hem tot Hagar/ die werdt met kinde. Als sy nv sach / dat sy met kinde was / achtede sy haer vrouwe d† cleyn voor haer. 4

Doe sprack Sarai tot Abram : Ghy doet onrecht aen my / ick hebbe v mijne maghet by ghelepdt/ nv sy siet dat sy met kinde ghewoorden is/ moet ick e† cleyn gheacht worden voor haer : de Heere zy Richter tusschen my ende v. 5

Abram sprack tot Sarai: Siet/ uwe maget is onder v ghewelt / doet met haer/ als het v behaecht. Doese nv Sarai wonde f† verootmoedighen/ vluchtede sy van haer. 6

Ende de Engel des Heeren vantse by eenen waterput inder Woestijne/ namelijcken/ by den put aen den wech tot Sur: 7

Sara gheeft Abram de maghet Hagar tē wijue.
a Esai.66.a.9
b Gen.30.a.2.
c† Anders/ kinder krijgen.
d† Anders/ snoode.
e† Anders/ snoode.
f† And. hardt houden/
Hagar vlucht voor Sarai.

8 Die sprack tot haer: Hagar/ Sarai maget/ van waer coemt ghy/ ende waer wilt ghy henen? Sy sprack : Jck ben van mijner vrouwen Sarai ghevloden.

9 Ende de Engel des Heeren sprac tot haer: Keert wederom tot uwer vrouwen/ ende g† verootmoedicht v onder haer handt.

10 Ende de Engel des Heeren sprac tot haer: Jck wil v zaedt alsoo vermeeren/ dat het van grooter veelheyt niet ghetelt en sal worden.

11 Voorder sprack de Enghel des Heeren tot haer: h Siet/ ghy zijdt met kinde ghewoorden/ ende sult eenen sone baren/ diens naem sult ghy Jsmael heeten / daeromme dat de Heere v ellende verhoort heeft.

12 Hy sal een wildt mensche zijn: zijne hant teghen yeghelijcken/ ende een yeghelijcx handt teghen hem/ ende sal teghen zijnen broederen ouer woonen.

13 Ende sy hiet den Naem des Heeren / die met haer sprack: Ghy i† Godt siet my : want sy sprack: Ghewisselijcken hebbe ick hier ghesien dien/ die my aenghesien heeft.

14 Daerom hiet sy den waterput: Eenen put des leuendighen / die my aenghesien heeft: Welcke [waterput] is tusschen Kades ende Bared.

15 Ende Hagar baerde Abram eenen sone: Ende Abram hiet den sone dien hem Hagar baerde Jsmael.

16 Ende Abram was ses ende tachtentich Jaren out/ doe hem Hagar Jsmael baerde.

g† Anders/ ondergheeft.
h Gen.17.b.19 Judi.13.a.3. luce 1.b.31.
Jsmael heet Lyde verhoort.
i† And. zijdt de Godt die my ghesien heeft/ want etc. hier dien naghesien die my sach.

Dat xvij. Capittel.

1. ende 10. Godt vernieut ende beuesticht zijn verbondt met Abram met der Besnijdinghe. 5. Verandert zijnen naem in Abraham/ 15. ende Sarai in Sara. 16. Seydt hem Jsaac toe wt Sara/ ende den seluen den seghen. 20. Abraham wort oock om Jsmael verhoort/ 23. ende voldoet den beuele vander Besnijdinghe.

1 Als nv Abram neghen ende tneghentich Jaer out was/ a verscheen hem de Heere/ ende sprac tot hem: Jck ben de b† Almachtighe Godt/ wandelt voor my/ ende zijt vroom.

2 Ende ick wil mijn verbondt tusschen my ende v maken/ ende wil v gantsch seer vermeeren.

3 Doe viel Abram op zijn aengesichte: Ende Godt sprack voorder met hem/ ende seyde:

4 Siet/ Jck bent/ ende hebbe mijn verbondt met v : ende ghy sult een vader veler volcken worden.

5 Daerom en sult ghy niet meer Abram heeten/ maer Abraham sal uwen naē zijn: c Wānt ick hebbe v ghemaeckt tot een vader veler volcken.

6 Ende wil v gantsch seer vruchtbaer maken/ ende van v volcken maken/ d ende van v sullen Coninghen comen.

7 Ende ick wil mijn verbont makē tusschen my ende uwen zade na v / by haren e" nacomelingen/ dat het een eewich verbont zy: also dat ick v Godt zy/ ende uwes zades na v.

8 f Ende wil v/ ende uwen zade na v/ geuen het lant/ daer ghy een vreemdelinck inne zijt: namelijcken/ het gantsche landt Canaan tot eewiger besittenghe/ ende wil haer God zijn.

9 Ende Godt sprack voorder tot Abraham: g So houdt nv mijn verbont / ghy ende v zaedt na v/ by haren nacomelinghen.

10 Dat is nv mijn verbondt/ dat ghy houden

a Gen.12.a.7 ende 13.b.15. ende 15.b.18. ende 24.a.7. ende 26.a.3.
b† And. Godt Schadai [dat is/ een Almachtiger/ ende een Ouervloedighe genoechsaemheyt ende volheyt alles goedts]
c Abram heet hooghe Vader/ maer Abraham der hoope Vader/ hoewel de selue hoopen maer met eener letter beteeckent worden in zijnen name / ende in sōder oorsake.
Rom.4.b.17.
d mat.1.a.8.
e" Heb. ledorotham/ dat is/ soo langhe als haer dinc dueren sal. Dan Mose beduydet hier mede dat haer dinck sal eyndelijck ophouden / ende eē ander comē.
f Exod.6.a.8.
g act.7.a.3.

sult tusschen my ende v / ende uwen zade na v:h Alles wat manlijck is onder v / sal besneden worden.

h Luce 2.c.21.

11 Ghy sullet Ja de voorhuyt aen uwẽ vleesche besnijden / i dat selue sal een teecken zijn des verbonts tusschen my ende v lieden.

i Rom.4.b.11 Ghebodt der Besnijdinge.

12 k Een yeghelijck knechtken / wanneer het acht dagẽ out is / sult ghyt besnijdẽ by uwen nacomelinghen: desseluen ghelijcken / alle dat ghesinde dat in uwen huyse gheboren ofte ghecocht is / van allerley vreemden die niet van uwen gheslachte en zijn.

k Leuit.12.a.3 Genes.21.a.2 Joan.7.c.22.

13 Also sal mijn verbont aen uwen vleesche zijn / ten eewighen verbonde.

14 Ende waer een knechtken niet en wort besneden / aẽ der voorhuyt zijns vleeschs / diens ziele sal wtgheroeyt worden wt zijnen volcke: daerom dat het mijn verbont l† naghelaten heeft.

l† And. crachteloos gemaect.

15 Ende Godt sprack voortaen tot Abraham: Ghy en sult v wijf Sarai / niet meer Sarai heeten / maer Sara sal haren naem zijn.

Sara.

16 Want ick wilse seghenen: ende oock van haer wil ick v eenen sone m† geuen: Ick wilse seghenen / ende volcken sullen wt haer worden / n ende Coninghen ouer vele volcken.

m† And. geuẽ die wil etcet.

n Mat.1.a.1.

17 Doe viel Abraham op zijn aenghesichte / ende loech / ende sprack in zijnder herten: Sal my / die ick hondert Jaer oudt ben / een kindt gheboren worden / ende Sara die tneghentich Jaer oudt is / baren?

18 Ende Abraham sprack tot Godt: Och dat Jsmael leuen soude voor v.

19 Doe sprack Godt: o Ja / Sara v wijf sal v eenen sone baren / dien sult ghy Jsaac heeten: want met hem wil ick een eewich verbondt maken / ende met zijnen zade na hem.

o Gen.18.b.10 ende 21.b.2. Jsaac.

20 Daertoe om Jsmael hebbe ick v oock verhoort: Siet / ick hebben ghesegheent / ende wil hem vruchtbaer maken / ende gantsch seer vermeerderen: p twaelf Vorsten sal hy genereren / ende wil hem tot grooten volcke maken.

Jsmael.

p Gen.25.b.12 15.

21 Dan noch mijn verbondt wil ick oprechten met Jsaac / dien v Sara baren sal / om dese tijt inden anderen Jare.

22 Ende hy hielt op met hem te spreken: ende Godt voer op van Abraham.

23 Doe nam Abraham zijnen sone Jsmael / ende alle knechten die in zijnen huyse gheboren / ende alle die ghecocht waren / ende alles wat mans name was / in zijnen huyse / ende besneedt de voorhuyt aen haren vleesche / euen desseluen daghes als hem Godt ghesept hadde.

De eerste Besnijdinghe.

24 Ende Abraham was neghen ende tnegentich Jaer oudt / doe hy de voorhuyt aen zijnen vleesche besneedt.

25 Ende Jsmael zijn sone was derthien Jaer oudt / doe zijns vleeschs voorhuyt besneden wert.

26 Euen op eenen dach werden sy alle besneden / Abraham / zijn sone Jsmael /

27 Ende wat manlijck gheslachtes in zijnen huyse was / in zijnen huyse gheboren / ende gecocht van vreemden: het wert alles met hem besneden.

Dat xviij. Capittel.

1. Dry mannẽ verschijnen Abraham / die spijset hy. 10. Hem wort den tijdt der ontfanckenisse ende gheboorte des toegeseyden soons bestẽmet / 13. des lacht Sara / ende wort daerom ghestraft. 20. De verberuinghe Sodoms ende harer byligghende steden wort Abrahe condt ghedaen. 23. Die bidt voor de Jnwoonders aldaer / van weghen sommigher vermeynde rechtueerdighe onder hen.

1 Ende de Heere verscheen hem in a† den Haghen Mamre / doe hy b satt aen der deure zijner hutten / doe de dach aent heetste was.

a† Anders / den Eycken Woude / ofte der vlack.

b Gen.19.a.1

2 Ende als hy zijne ooghen ophief / eñ sach / doe stonden drye mannen teghen hem ouer: ende doe hyse sach / liep hy hen teghen van der deure zijner hutten / ende neychde hem voor c hen neder op de aerde.

c Voor eenen valt hy neder / ende redet ooc als met eenẽ / ende doch niet dryen: daer is de Dryvuldichеyt in Gode beteeckent.

3 Ende sprack: d Heere / hebbe ick ghenade geuonden voor uwen ooghen / soo en gaet voor uwen knechte niet voorby.

d Jud.19.c.21 1.Sa.28.c.22 Act.16.b.15. Hebr.13.a.2.

4 Men sal v een weynich waters brenghen / ende uwe voeten wasschen / ende rustet v onder den boom.

5 e Ende ick wil v een bete broots brengen / dat ghy uwe herte lauet / daer na sult ghy voortgaen: want daerom zijdt ghy tot uwen knechte ghecomen. Sy spraken: Doet als ghy ghesept hebt.

e Judi.19.a.5 Psa.104.b.15

6 Abraham haestede hem in de hutte tot Sara / ende sprack: Haest v / ende f mengt drye maten meelbloemen / knedet ende backet koecken.

f Mat.13.d.33 Luce 13.b.18.

7 Ende hy liep totten runderen / ende haelde een fijn goet Calf / ende gaf het den jonghe: die haestede hem / ende bereydet toe.

8 Ende hy droech op / boter ende melck / ende van den Calue / dat hy toebereydt hadde / ende settede het hen voor / ende g† tradt voor hen onder den boom / h ende sy aten.

g† And. hielt hem by hen onder etc. de wijle sy aten.

h Gen.19.a.3 Tob.12.b.19 Judi.13.b.16

9 Doe spraken sy tot hem: Waer is v wijf Sara? Hy antwoorde: Daer binnen inder hutten.

10 Doe sprac hy: Jck wil tot v weder comen / i* so ick leue: siet / so sal Sara v wijf eenen sone hebben. Dat hoorde Sara achter hem / achter der deure der hutten.

i* Dat is / So warachtich als ick leue. Godt spreeckt als eẽ mẽsche. Gen.3. Adam waer zijt ghy? Item Gen.11 Jck wil neder varen / eñ sien / Gene.18. Jck wil sien of het also zy. Want dit woort (So ic leue /) settet het hoe ghy wilt, soo en luydt het doch niet / als of hy vander vrucht oft Ouderen woude seggen. Ghy sult eenẽ sone hebben / so hy leuet / ofte so ghy leuet. Meynt ghy / hy en wete nz / of de sone ofte de Ouderen leuẽ soudẽ? Ja / so sy niet ghewisse leuẽ souden / wat wars dan de toeseghinghe?

11 k Ende sy warẽ beyde / Abraham ende Sara / oudt ende wel bedaecht / also dat het Sara niet meer en ghinck nae der vrouwen aert.

k Ge.17.b.17 Luce 1.b.18.

12 l Daerom loech sy by haer selfs / eñ sprack: Nv ick out ben / sal ick noch met wellust omgaen / ende m mijn heere oudt is?

l Spr.25.a.4. m 1.Pet.3.a.6

13 Doe sprack de Heere tot Abraham: Waerom lachet dies Sara / ende spreeckt: Meynt ghy dat het waer zy / dat ick noch baren sal / soo ick doch oudt ben?

14 Soude dan den Heere wat n† onmogelijck zijn? Om dese tijt wil ick weder tot v comen / so ick leue: so sal Sara eenen sone hebben.

n† Anders / te wõderbaerlyc

15 Doe verloochende dat Sara / ende sprack: Jck en hebbe niet ghelachen: want sy vreesde haer. Ende hy sprack: Het en is niet also / ghy hebt ghelachen.

16 Doe stonden die mannẽ op van daer / ende keerden hen teghen Sodom: ende Abraham ghinck met hen / dat hyse ghelepde.

17 Doe sprack de Heere: Hoe can ick Abraham verborghen / wat ick doe?

18 Nademael hy een groot ende machtich volck sal worden / o ende alle volcken op aerden in hem ghesegheent worden sullen?

o Gen.12.a.3. ende 22.b.17.

19 Want ick weet / hy sal het beuelen zijnen kinderen / eñ zijnen huyse na hem / dat sy des Heeren weghen houden / ende doen wat recht ende goet is: op dat de Heere op Abraham late comen / wat hy hem toeghesept heeft.

20 Ende de Heere sprack: Daer is een ghe-schrey tot Sodom en Gomorra/ dat is groot/ ende hare sonden die zijn seer swaer.

p Hos. 16. e. 48

21 Daerom wil ick afvaren/ ende sien/ of sy dat alles ghedaen hebben/ na den gheschreye/ dat voor my ghecomen is/ q† of het also niet en zy/ dat ickt wete.

q† And. hebben sy het gedaen/ soo is het uut/ ofte soo niet/ dat ict eet.

22 Ende de mannen keerden haer aengesich-te/ ende ginghen na Sodom: doch Abraham bleef staende voor den Heere.

23 Ende tradt tot hem/ ende sprack: Wilt ghy dan den rechtveerdighen met den godtloosen ombrenghen?

24 Daer mochten misschien vijftich rechtveer-dighe inder stadt zijn: woudet ghy die om-brenghen/ ende dier stede het niet vergheven/ om der vijftich rechtveerdighen willen/ die daer inne waren?

25 Dat zy verre van v/ dat ghy dat doet/ ende doodet den rechtveerdighen met den godloo-sen/ dat de rechtveerdighe zy/ ghelijck als de godtloose: dat zy verre van v/ die r† ghy aller Werelt Richter zijdt/ ghy en sult alsoo niet richten.

r† And. aller etc. soude die niet recht oor-deelen?

26 De Heere sprack: Vinde ick vijftich recht-veerdighe tot Sodom in der stadt/ soo wil ickt om harent willen/ allen den plaetsen ver-gheven.

27 Abraham antwoorde/ ende sprac: Och siet/ ick hebbe my onderwonden te spreken met den Heere/ hoewel ick s aerde ende assche ben.

s Genes. 2. a. 7.

28 Daer mochten misschien vijve weynigher dan vijftich rechtveerdighe in zijn: woudet ghy dan de gantsche stadt verderven/ om der vijve willen? Hy sprack: Vinde ick daer vijf ende veertich inne/ soo en wil ickse niet ver-derven.

29 Ende hy sprack voorder met hem/ ende sey-de: Men mochte misschien veertich daerin-ne vinden. Hy sprack: Ick en wil hen niet doen/ om der veertich willen.

30 Abraham sprack: En vertoornet niet Hee-re/ dat ick noch meer spreke: Men mochter misschien dertich daerinne vinden. Hy ant-woorde: Vinde icker dertich inne/ soo en wil ick hen niet doen.

31 Ende hy sprack: Och siet/ ick hebbe my onderwonde met den Heere te spreken: Men mochte misschien twintich daerinne vinden: Hy antwoorde: Ick en wilse niet bederven/ om der twintich willen.

32 Ende hy sprack: Och en vertoornet niet Heere/ dat ick slechs noch eenmael spreecke: Men mochte misschien thiene daerinne vin-den. Hy sprack: Ick en wilse niet verderven om der thiene willen.

Niet thien gherechtighe tot Sodom.

34 Ende de Heere ginck henen/ doe hy met A-braham wtghesproken hadde: ende Abraham ghinck weder henen aen zijn stede.

Dat xix. Capittel.

1. Twee Enghelen comen tot Sodom/ worden van Loth gheherberghet/ 5. ende van der stadt inwooners ghesocht te misbruycken. 16. Door die wort Loth tsamen met zijnen wijve ende tween dochteren wtgeleydet/ hen te behoeden. 24. Sodom ende haer omligghende landt verderft. 26. Loths wijf wort tot eenen Soudtpilaer of Soudt-hoop. 27. Abraham beschouwet de landtstreke Sodom. 33. Loths dochteren worden bevrucht van haren vader ende baren.

a Gen. 18. a. 1
Een werck der liefde.

1 De twee Engelen quamen tot Sodom des avonts/ ende Loth a satt tot So-dom onder de poorte: ende doe hyse sach/ stondt hy op hen te ghemoete/ en neych-de hem met zijnen aenghesichte op de aerde/ ende sprack:

2 b Siet c† Heere/ coemt doch in ten huyse uwes knechts/ ende blijvet over nacht: latet uwe voeten wasschen/ soo staet ghy morghen vroech op/ ende trecket uwer strate. Doch sy spraken: Neen/ maer wy willen overnacht op der strate blijven.

b Heb. 13. a. 2.
c† And. Heeren

3 d Doe e noodichde hyse seer: ende sy ghin-ghen tot hem in/ ende quamen in zijn huys: ende hy bereyde hen een maeltijdt/ ende biecK ongheheveldde koecken: f ende sy aten.

d luce 14. c. 23.
ende 24. c. 29.
e† And. lach hen heftich aen
f Gen. 18. a. 8.
Tob. 12. b. 19.
Judi. 13. b. 16.

4 Doch eer sy hen slapen leyden/ quamen de lieden der stadt Sodom/ ende omringden dat huys/ jonghe ende oudt/ het gantsche volck wt allen eynden.

Ontucht en sonde der Sodomiten.

5 Ende riepen Loth/ ende spraken tot hem: Waer zijn de mannen die tot v ghecomen zijn dese nacht? laetse wtgaen tot ons/ g dat wyse bekennen.

g leu. 12. c. 22.
Rom. 1. c. 27.

6 h Loth ginck wt tot hen voor de deure/ ende sloot de deure achter hem toe/

h iud. 19. c. 23.

7 Ende sprack: Och lieve broeders/ en doet soodanighen quaet niet.

Loth straft de Sodomiters.

8 Siet/ ick hebbe twee dochteren/ die en heb-ben noch gheenen man bekent/ die wil ick hier wt gheven onder v/ ende doet met hen wat v believet/ alleene dese mannen en doet niet: wāt daerom zijn sy onder de schaduwe mijns i† dakes inghegaen.

i† And. solders

9 Sy spraken daer teghen: Coemt hier/ doe spraken sy: Ghy zijdt k een eenich vreemde-linck hier/ ende wilt regeren? Wel aen/ wy willen v beter plaghen dan de ghene: l ende sy drongen hardt op den man Loth/ ende liepen toe/ ende wouden de deure opbreken.

k Exo. 2. b. 14.
Act. 7. c. 27.
l 2. Pet. 2. a. 7.

10 Doe grepen de mannen wtwaert/ ende to-ghen Loth tot hen int huys/ ende sloten de deure toe.

11 m Ende de mannen die voor der deure aen den huyse waren/ werden met blintheyt ghe-slaghen/ beyde cleyn ende groot/ tot dat sy moede werden/ ende de deure niet vinden en conden.

m sap. 19. b. 16.
Sodomiters verblint.

12 Ende de mannen spraken tot Loth: Hebt ghy noch erghens hier eenen [toecomende] schoonsone/ ende soons ende dochteren/ ende n† wie v toebehoort in der stadt/ dien brengt wt deser stede.

n† And. wie v etc. dat

13 Want wy sullen dese stede verderven/ daer-om dat haer gheschrey groot is voor den Hee-re/ die heeft ons hier ghesonden/ haer te ver-derven.

14 Doe ginck Loth wt/ ende sprack met zijnen toecomenden schoonsonen/ die zijne dochteren nemen souden: Maeckt v op/ ende gaet wt de-ser plaetsen/ want de Heere sal dese stadt ver-derven: doch het was hen belachelijck.

15 Doe nv de dagheraet opghinck/ hieten de Enghen den Loth hem haesten/ ende spraken: Maeckt v op/ neemt v wijf/ ende uwe twee dochteren/ die voor handen zijn/ dat ghy oock niet om en comet inder misdaedt deser stadt.

Verlossinge des recht-veerdighen Loths.
1. Pet. 2. a. 7.

16 Doe hy het nv vertooch/ o grepen de man-nen hem/ ende zijn wijf/ ende zijn twee doch-teren by der handt/ daerom dat de Heere zy-ner verschoonde/ ende brachten hen wt/ ende lieten hen buyten voor der stadt.

o sap. 10. a. 6.
ende 19. b. 16.

17 Ende als sy hen hadden daer wt ghebracht/

doe

doe spraken sy: Behout v ziele/ende en siet niet te rugghe/ oock en staet niet in desen vlacke des landts: op den berghe behoudt v/dat ghy niet om en comet.

Loths ghebedt tot Godt.

18 Loth sprack tot hem: Och neen Heere.

19 Siet/dewijle v knecht ghenade ghevonden heeft voor uwen ooghen/ so woudet doch uwe barmherticheyt groot maken/die ghy aen my ghedaen hebt/ dat ghy mijne ziele by den leven behieldet: ick en can my niet op den berghe behouden/ my mochte een ongheval aencomen/dat ick storue.

p Zoar heet cleyn.

20 Siet/daer is eene stadt harde by/daer ick in vlieden can/ ende is cleyn / aldaer wil ick my C behouden: Sy is doch p cleyn / dat mijn ziele levendich blijue.

21 Doe sprack hy tot hem: Siet / ick hebbe v oock in desen stucke aengesien/dat ick de stadt niet om en keere / daer ghy van ghesproken hebt.

q Daer wt

22 Haest v/ende behout v aldaer/ want ick en can niet doen/tot dat ghy daer in comet.

23 q Daer van de stadt ghenoemt is Zoar: ende de Sonne was opgegaen op aerden/ doe Loth te Zoar in quam.

r deu.29.c.23. Esaie 13.b.19 Jere.50.e.40. Ezec.16.e.49 Osee 11.a.8. Amos 4.b.11 luce 17.c.27. Iude a 7.

24 r Doe liet de Heere swevel ende vyer regenen van den Heere/ vanden Hemel af op Sodom ende Gomorra.

25 Ende keerde de steden omme / de gantsche landtstreke / ende alle inwooners der steden/ ende wat op den lande ghewassen was.

s luce 17.d.32

t† Anders/ Southoop.

26 s Ende zijn wijf sach te rugghe/ ende werdt t† tot een Soudtpilaer.

27 Abraham maecte hem des morgens vroech op / aen de stede daer hy ghestaen hadde voor den Heere.

28 Ende keerde zijn aenghesichte teghen Sodom ende Gomorra / ende alle dat landt dier streke/ende sach toe/ende siet/ doe ghinck daer eenen roock op vanden lande/ als eenen roock van eenen oven.

29 Want doe Godt de steden in dier lantstreke verderf/ dachte hy aen Abraham/ ende leyde Loth wt den steden / die hy ommekeerde/ daer Loth in woonde.

u† Anders/ een graft.

30 Ende Loth trooch wt Zoar / ende bleef op den berch met zijnen beyden dochteren: want D hy vreesde hem tot Zoar te blijuē / ende bleef alsoo in een u† hol / met zijnen beyden dochteren.

31 Doe sprack de oudtste tot der jonckster: Onse vader is oudt/ende daer en is geen man meer op aerden / die ons beslapen can na alle werelt wijse/

32 Soo coemt / laet ons onsen vader wijn te drincken gheven/ ende by hem slapen/ dat wy zaet van onsen vader behouden.

x Levit.18.a.7.

33 Alsoo gaven sy haren vader wijn te drincken inder seluer nacht: x ende de outste ghinck henen / ende leyde haer tot haren vader; ende hy wert des niet ghewaer / doe sy haer leyde/ noch doe sy opstont.

34 Des morghens sprack de oudtste totter jonckster: Siet / ick hebbe ghisteren by mijnen vader ghelegen/ laet ons hem desen nacht oock wijn te drincken gheven / dat ghy henen gaet / ende legghet v tot hem / dat wy zaedt van onsen vader behouden.

35 Alsoo gaven sy haren vader dien nacht oock wijn te drincken: ende de jonckste maecte haer op / ende leyde haer tot hem: ende hy en werdt des niet ghewaer/ doe sy haer leyde/ noch doe sy opstont.

y Met kinde.

36 Alsoo werden beyde de dochteren Loths y bevrucht van haren vader.

Moab.

37 Ende de oudtste baerde eenē sone/ dien hiet sy Moab: van dien comen de Moabiters/ tot op desen huydighen dach.

Ammi.

38 Ende de jonckste baerde oock eenen sone/ dien hiet sy/het kint Ammi: van dien comē de kinderen Ammon/tot op den huydigen dach.

Dat xx. Capittel.

1. Abimelech neemt Abraham zijne afghesey de Sara ten wijue. 3. Wert van Godt gedrongen de selue ongeschent weder te geuen. 9. Bescheldet Abraham. 14. eñ gheeft hem zijn wijf Sara weder met grooten gheschencken. 17. Voor hem bidt Abraham/ ende zijn huys werdt weder vruchtbaer.

Abraham een vreemdelinck tot Gerar.

1 A Ende Abraham trooch van daer/ int lant teghent Suyden/ende woonde tusschen Kades ende Sur: ende wert een vreemdelinck te Gerar.

a gen.12.b.13 ende 26.a.7.

2 Ende seyde van zijnē wijue Sara: a Het is mijn suster: Doe sandt Abimelech den Coninck tot Gerar nae haer ende lietse halen.

Godt sorget voor zijne gheloouige.

3 Ende Godt quā tot Abimelech des nachts inden droom/ende sprack tot hem: Siet daer/ ghy zijdt des doots/ om des wijfs willen/ die ghy ghenomen hebt: want sy is eens mans ghetrout wijf.

4 Abimelech en hadtse noch niet aengeroert/ ende sprack: Heere / wilt ghy dan een rechtveerdich volck dooden?

5 En heeft hy niet tot my gesept: Sy is mijn suster? ende sy heeft oock ghesept: Hy is mijn broeder? Ick hebbe doch dat ghedaen met eenvoudighen herten / ende ontschuldighen handen.

6 Ende Godt sprack tot hem inden droom: Ick weet oock/ dat ghy dat met eenvoudigen herten ghedaen hebt/daerom hebbe ick v oock behoet/dat ghy niet teghen my en sondichdet/ ende en hebbe dat v niet toeghelaten/ dat ghyse aentastedet.

7 So gheeft nv dē man zijn wijf weder/ want hy is eē Propheet: ende laet hem voor v bidden/so sult ghy levendich blijuen: waer ghyse daerenteghen niet weder en gheeft / soo weet/ dat ghy des doodes steruen moet / ende alle wat uwe is.

8 Doe stont Abimelech des smorgens vroech op / ende riep alle zijne knechten / ende seyde hen dit alles voor haren ooren: ende de lieden vreesden hen seer.

9 Ende Abimelech riep Abraham oock/ ende sprack tot hem: Waerom hebt ghy ons dat ghedaen? ende wat hebbe ick aen v ghesondicht / dat ghy een sulcke groote sonde wouldet op my ende op mijn rijcke brenghen? ghy hebt met my ghehandelt / niet als men handelen sal.

b Dewijle ghy een Propheet zijt/ meucht ghy wat ghesien hebben/dat ic sulcx verdient hebbe met mijnen sonden.

10 Ende Abimelech sprack voorder tot Abraham: b Wat hebt ghy ghesien / dat ghy sulckes ghedaen hebt?

c Of/ deser blecke.

11 Abraham sprack: Ick dachte / misschien en is gheen vreese Gods aen c deser plaetsen/ ende sullen my om mijns wijfs wille dooden

12 Oock is sy waerachtich mijn suster / want sy is mijns vaders dochter / doch niet mijner moeder dochter/ ende is mijn wijf geworden.

d gen.12.b.13

13 Doe my nu Godt wt mijnes vaders huyse wandelē hiet/ sprac ick tot haer: d Die barmhertic-

hertichept doet aen my/dat ghy/waer wy he-hen comē/van my segghet: Jck zy v broeder.

14 Doe nam Abimelech schapen ende rinde-ren/ knechten/ ende maechden/ ende gafſe A-brahām/ende gaf hem weder zijn wijf Sara.

15 Ende ſprack: Siet daer / mijn landt ſtaet v open: woont waer het v wel behaecht.

16 Ende ſprack tot Sara: Siet daer/ick heb-be uwen broeder duyſent ſilverlinghen ghe-gheven: Siet/e† dat ſal v een deckſel der oo-ghen zijn/ voor allen die by v zijn/ ende f† al-om: g dat was haer ſtraffe.

e† Anders/ die f† And. ende eene ghewiſſe bewaringhe.

g De Heyligen worde ſupuerlijck ende met ghewinſte ge-ſtraft/ als hier Sara wort ge-ſtraffet/ dat ſy Abzaham had-de broeder ge-noemt/ eñ ver-kreech groote weldaet.

17 Ende Abraham badt tot Godt: doe heel-de Godt Abimelech / ende zijn wijf/ ende zijn maechden/dat ſy kinderen baerden.

18 Want de Heere hadde te voren toegheslo-ten alle baermoeders des huys Abimelech/ om Sara Abrahams wijfs wille.

Dat xxi. Capittel.

1. Iſaac wert gheboren/ 4. beſneden/ 8. ende ghespeent/ 10. Hagar met haren ſone wtghedreven/ 17. ende vandē Heere vertrooſt/ 20. Iſmael opghetoghen / ende verhouwelijckt. 22. Abimelech begheert een verbondt met Abraham te maken/ 31. dat ſweeren ſy malcanderen by den borneput die Abraham ghegraven hadde.

a Ge. 17.b.19 ende 18.b.10.

1 Ende de Heere beſocht Sara/ a alſo hy voorſprokē hadde / ende dede met haer/ als hy gheſeyt hadde.

b Act. 7.a.8. Gala.4.c.23. Hebr. 11.b.11

Iſaac wordt gheboren.

c Mat. 1.a.2. Joſue. 24.a.3

2 b Ende Sara wert bevrucht / ende baerde Abraham eenen ſone in zijnen ouderdom / in de tijt/die hem Godt gheſeyt hadde.

3 c Ende Abraham hiet zijnen ſone die hem geboren was/ Iſaac/dien hem Sara baerde.

4 Ende beſneet hem aen den achtſten dage/ als hem Godt gheboden hadde.

5 Hondert Jaer was Abraham oudt / doe hem zijn ſone Iſaac gheboren wert.

6 Ende Sara ſprack: Godt heeft my een lachen toegherichtet: want wie het hooren ſal/die ſal d† mijner lachen.

d† Anders/ hem mijner verheughen.

7 Ende ſprack voorder: Wie dorſde dat van Abraham ſegghen/dat Sara kinderen ſooch-de / ende hadde hem eenen ſone ghebaert in zijn ouderdom?

8 Ende dat kint wies/ende wert gheſpeent: ende Abraham maeckte een groote gaſterye/ aen den daghe doe Iſaac gheſpeent wert.

Iſmael een beſpotter.

e† And. dertel/ ofte moetwil-lich/

f Gala.4.d.30 Judic.11.a.2.

9 Ende Sara ſach den ſone Hagar der E-gyptiſchen / dien ſy Abraham ghebaert had-de/dat hy e† een beſpotter was.

10 Eñ ſprack tot Abraham: Drijft deſe ma-ghet wt met haren ſone: f want deſe maghet ſone en ſal niet erven met mijnen ſone Iſaac.

11 Dit woort beviel Abraham ſeer qualijck/ om zijns ſoons willen.

12 Ende Godt ſprack tot hem: Latet v niet qualijck bevallen/ g† den jonghen ende der maghet halven: alles wat Sara v gheſeydt heeft/ dat hoort: h want in Iſaac ſal v het zaedt ghenoemt worden.

g† Ofte/ van weghē des etc.

h Rom. 9.a.7. Heb. 11.b.18. Geneſ.17.b. 16.19.

i Gen.16.b 10 ende 17.c.20.

13 i Oock wil der maghet ſone ten Volcke maken/ daerom dat hy uwes zaedts is.

14 Doe ſtont Abraham des morgens vroech op / ende nam broodt / ende een fleſſche met water / ende leyde het Hagar op haer ſchou-deren/ende den jonghen mede/ ende lietſe wt. Doe tooch ſy henen / ende ginck inder Woe-ſtijne dwalende by Berſaba.

15 Doe nu het water in der fleſſchen wt was / wierp ſy den jonghen onder eenen eycken k† boom,

k† An. ſtruyc.

16 Ende ginck henen/ eñ ſette haer tegen hem over van verre/een l† boochſcheut wijt: want ſy ſprack: Jck en can des jonghen ſterven niet aenſien: ende ſy ſette haer teghen hem over/ende hief haer ſtemme op/ende weende.

l† And. ... boghſtes ...

17 Doe verhoorde God de ſtemme des jongē/ ende de Enghel Gods riep vandē Hemel tot Hagar/ende ſprack tot haer: Wat is v m Ha-gar? en vreeſt v niet / want Godt heeft ver-hoort de ſtemme des jonghen/ daer hy leyt.

m Merct ... op Hagar ... die des G... ſettes ende ... looſoſer wercke ... is/ Galat.4 ... eñ haer no... tans Godt... lijcke beloe... ende groot maeckt hie... op Aerden.

18 Staet op/neemt den jonghen / ende n† ley-det hem aen uwer hant: o want ick wil hem tot grooten Volcke maken.

n† And. ha... hem met.

o Gen.17.c.20

19 p Ende Godt dede haer ooghen op/ dat ſy eenen waterborne ſach: doe ginck ſy henen/ ende vulde de fleſſche met water/ eñ drenckte den jonghen.

p Eſai.4...

20 Ende Godt was met den jonghen / die wies ende woonde inde Woeſtijne / eñ wert een goet Schutter.

21 Ende woonde inder Woeſtijne Pharan: ende zijn moeder nam hem een wijf wt E-gyptenlandt.

22 q Ter ſelver tijdt ſprack Abimelech ende Phicol zijn Velt-hooftman met Abraham/ eñ ſeyde: God is met v in allen dat ghy doet.

q Gen.26.c... Een Ver-bōt tuſſchen Abraham ende Abi-melech.

23 Soo ſweert my nu by Godt/ dat ghy my/ noch mijnē kinderē/noch mijner kints kinde-ren r† geen ontrouwe bewijſen willet / maer dat ghy de barmhertichept die ick aen v ghe-daen hebbe / aen my oock doet / ende aen den Lande daer ghy een vreemdelinck inne zijdt.

r† And. beſch... dighet ofte vercoꝛten.

24 Doe ſprack Abraham: Jck wil ſweeren.

25 Ende Abraham ſtrafte Abimelech/om des waterputtes willen/ dien Abimelechs knech-ten hadden met ghewelt ghenomen.

26 Doe antwoorde Abimelech: Jck en hebbe dat niet ghewetert wie dat ghedaen heeft/ oock en hebt ghy dat my niet aengheſeydt: daertoe en hebbe ick dat niet ghehoort meer dan heden.

27 Doe nam Abraham ſchapen ende rinde-ren / ende gafſe Abimelech: ende maeckten beyde een verbont te ſamen.

28 Ende Abraham ſettede daer by ſevē ſ† jon-ghe lammeren byſonder.

ſ† And. jong... Ofen.

29 Doe ſprack Abimelech tot Abraham: Wat ſullen die ſeven lammeren/ die ghy byſonder daer gheſettet hebt?

30 Hy antwoorde: Seven lammeren ſult ghy van mijnder hant nemen/ dat ſy my ter ghe-tuygeniſſe zijn/dat ick deſen waterputte ghe-graven hebbe.

31 Daer van heet de ſtede t BerSaba / dat ſy daer beyde te ſamen gheſworen hebben.

t Is/ Sweer... borne/ ofte Eedtborne. Men machſe oock wel Seven borne heeten.

32 Ende alſo maeckten ſy het verbont te Ber-ſaba. Doe maeckten hen op Abimelech ende Phicol zijn Velthooftman / ende toghen we-der in der Philiſteen landt.

33 Ende Abraham plantede boomen te Ber-Saba/ ende u† predickte van den Naem des Heeren des eewighen Godts.

u† And. riep aldaer aen ... etcet.

34 Ende was een vreemdelinck in der Phi-liſteen landt/eenen langhen tijdt.

Dat xxij. Capittel.

1. Abraham wort verſocht/zijnen ſone Iſaac te offeren/ 10. Dat onderſtaet hy/ende dat wort hem vanden Enghel behindert/ende voor ghedaen aen-ghenomen. 13. Hy ſiet eenen ram achter hem/dien offert hy in Iſaacx ſtede. 16. Hem wort de belofte met eenen eedt beveſticht. 20. ende Nahors zijns broeders vruchtbaerhept aengheſeyt.

NA dese gheschiedenissen versocht Godt Abraham / ende sprack tot hem: Abraham. Ende hy antwoorde: Hier bẽ ick. 1

a Ende hy sprack: Neemt Isaac uwen eenighen sone / dien ghy lief hebt / ende gaet henen in het landt b Moria / ende offert hem aldaer tot eenen brandtoffer / op eenen berch dien ick u segghen sal. 2

c Doe stont Abraham des morgens vroech op / eñ zadelde zijnen ezel / ende nam met hem twee jonghers / ende zijnen sone Isaac / ende cloof houdt totten brandtoffer / maeckte hem op / ende ginc henen d aen de plaetse daer hem Godt ghesevt hadde. 3

Aen den derden daghe hief Abraham zijn ooghen op / ende sach de stede van verre. 4

e Ende sprack tot zijnen jonghers: Blijft ghy hier met den ezel: ick ende de jonghe willen daer henẽ gaen / ende wanneer wy aen gebeden hebbẽ / willen wy weder tot u comen. 5

Ende Abraham nam dat houdt ten brantoffer / ende leyde dat op zijnen sone Isaac: ende hy nam dat vyer ende mes in zijn hant / ende die beyden ghinghen te samen. 6

Doe sprack Isaac tot zijnen vader Abraham: Mijn vader. Abraham antwoorde: Hier ben ick mijn sone. Ende hy sprack: Siet / hier is vyer ende hout / waer is nu het schaep totten brandtoffer? 7

Abraham antwoorde: Mijn sone / Godt sal selue f† wtsien een schaep ten brandtoffer: ende die beyde ghinghen te samen. 8

Ende als sy quamen aen de stede die hem Godt seyde / bouwede Abraham aldaer eenen Altaer / ende leyde het hout daer op / g ende bandt zijnen sone Isaac / leyde hem op den Altaer bouen op het hout. 9

Ende reyckte zijn hant wt / ende vattede het mes / op dat hy zijnen sone slachtede. 10 B

Doe riep hem de Enghel des Heeren vanden Hemel / ende sprack: Abraham / Abraham. Hy antwoorde: Hier ben ick. 11

Hy sprack: En legt u handt niet aen den jonghen / ende en doet hem niet: h want nu weet ick dat ghy Godt vreeset / i ende en hebt uwen eenighen sone niet verschoont om mijnent wille. 12

Doe hief Abraham zijne ooghen op / ende sach eenen ram achter hem / inden k† bossche hanghen met zijnen hoornen: ende ginck henen / ende nam den ram / ende offerden ten brandtoffer in zijns soons stede. 13

Ende Abraham hiet de stede: De Heere l† siet: daer wt men noch hedens daechs seyt: Op den berch daer de Heere m† siet. 14

Ende de Enghel des Heeren riep Abraham noch eenmael vanden Hemel / 15

Ende sprack: Ick hebbe by my seluen ghesworen / spreeckt de Heere: Dewijle ghy sulckes ghedaen hebt / ende en hebt ws eyghenen soons niet verschoont. 16

Dat ick u zaet segenen ende vermeerẽ wil / als de Sterren aen den Hemel / ende als het zant aen den oeuer des zees / o ende u zaedt sal besitten de poorten zijner vyanden. 17

p Ende door u zaet sullen allen volcken op aerden ghesegent worden: daeromme dat ghy mijner stemme q gehoorsaem gheweest hebt. 18

r Also keerde Abraham weder tot zijnẽ jonghers: ende maeckten hen op / ende toghen tsamen na BerSaba ende woonden aldaer. 19

a Judi. 8.c.22 Syra.44.c.20 Hebr. 11.b.17
b Morija / heet Godes vreese / reuerẽtia Dei, cultus Dei: want de oude vaders / Adã / Noah / Sem / hebben op den seluen berghe Godt gheeert / gebreest eñ hẽ ghedient. Wy Duytschẽ heetẽ het belichte / dẽ Heyligen berch / ofte daernen God diẽt met louẽ / bidden ende dancken.
c Joan.8.d 39 & 40.
d Ofte / de stede
e Gen.22.c20
f† And. Sien om eẽ schaep.
g Jaco.2.c.21
h Syr.44.c20 1. mat.2.f.52.
i Rom. 8.d.32 Esaie 53.b.15 Joan. 3.b.16.
k† And. sal sien of verschijnen:
l Dat is / Godt forghet voor alle dinc / ende waker.
m* And. schijnet.
n Psa.105.a9 Jere.31.d.33. Syr.44.c.22. Luce 1.h.72. Heb.6.b.13.17
o gen.24.g.60
p Gen. 12.a.3 ende.18.b.18. ende 26.a.4. Syr.44.c.24. Actuum 3.c.25. Galat.3.a.8.
q Hier en wert Abraham niet gherechtueerdicht door zijnen gheloone voor hẽ / maer verdient sulcker heerlichevt zijnes zades: want hy is te voren rechtveerdich. Gen.15.a.6.
r Gen.22.a.4.

20 NA dese gheschiedenisse gheberdet: dat Abraham aenghesevdt werdt: Siet / Milca heeft oock kinderen ghebaert uwen broeder Nahor.

21 f Namelijcken / Uz / den eerstgheboren / ende Bus zijnen broeder / ende Kemuel van dien de Syriers comen.

22 Ende Chesed / ende Haso / ende Phidas / ende Jedlaph / ende Bethuel.

23 Eñ Bethuel genereerde Rebeca: dese achte baerde Milca den Nahor / Abrahãs broeder.

24 Ende zijn bywijf / met namen Rehuma / baerde oock / namelijcken / den Thebah / Gaham / Thahas / ende Maatha.

f gen.11.c.29.

Dat xxiij. Capittel.

1. Abraham beweent zijn verstoruene Sara / 10. Coopt Ephrons des Hethiters Acker / met dẽ tweeuoudigen hole / ter erfbegrauenisse / 19. daer in begraeft hyse.

1 SAra wert hondert seuen ende twintich Jaer oudt / soo langhe leefde sy.

2 Eñ sterf inder a hoofstadt / die heet Hebron / in den lande Canaan: b daer quam Abraham / dat hyse beclaechde ende beweẽde.

3 Daer na stont hy op van zijnen lijcke / ende sprack met den kinderen Heth / ende seyde:

4 Ick ben een vreemt man / ende een c† inwooner by u / gheeft my een erf begrauenisse by u / dat ick d† mijnen dooden begraue / die voor my leydt.

5 Doe antwoorden Abraham de kinderen Heth / ende spraken tot hem:

6 Hoort ons / lieue heere / ghy zijdt een Vorst Godts onder ons: begraeft uwen dooden in onsen e† eerlijckste graven / gheen mensche onder ons en salt u weeren / dat ghy in zijnen graue niet en begrauet uwen dooden.

7 Doe stont Abraham op / ende neychde hem voor den volcke des lants / namelijcken / voor den kinderen Heth.

8 Ende hy sprack met hen / ende seyde: Is het uwen wille / dat ick mijnen dooden die voor my leydt begraue / soo hoort my / ende biddet voor my / teghen Ephron den sone Zoar.

9 Dat hy my gheue zijn f dobbel spelencke / die hy heeft aen het eynde zijns Ackers: om een ghelijck ghelt gheue hyse my / soo vele als sy weerdt is onder u / ter erf begrauenisse.

10 Want Ephron woonde onder den kinderen Heth. Doe antwoorde Ephron de Hethiter Abraham / dat het de kinderen Heth aenhoorden / voor alle die te zijner stadtpoorten wt ende in ghinghen / ende sprack:

11 Neen mijn heere: maer hoort my toe: Ick gheue u den Acker / ende daer toe de † spelencke daerinne: ende gheesse u ouer voor den kinderen mijns volcks / om te begrauen uwen dooden.

12 Doe neychde hem Abraham voor dẽ volcke des landts.

13 Ende sprack met Ephron / dat het aenhoorde dat volck des landts / ende seyde: Wilt ghy my dien laten / so bidde ick / neemt van my het ghelt voor den Acker / dat ick u gheue / soo wil ick mijnen dooden aldaer begrauen.

14 Ephron antwoorde Abraham / ende sprack tot hem:

15 Mijn heere / hoort my doch / het velt is vier hondert g sikels siluers weerdt: doch wat is dat tusschen my ende u? begraeft slechts uwen dooden.

a Hebron / is Kiriath Arba spreect Mose / dat is / de vierstadt: want de hooghe hoofsteden waren in voortijden alle Arba / dat is / in vier deelen ghedeylt / als Rome / Jerusalem / ende Babylon ooc. Gen. 10.
b gen.50.b.10 2.Sam.3.d31 act.6.a.2.
c† And. inghesetẽ.
d† And. mijn Lijck begraue wt mijnẽ aenghesichte.
e† And. keurlijcksten.
f Of / tweeuoudich / ofte dat hol dat tweeuoudich is / etc.
† Spelencke heet dat indes aerden of berghen hol ende hol is / als het in sommighe landen is.
g Sikel / is een ghewicht aen der munte / een oort van eenen gulden: want in voortijden woechmen het ghelt als men nu het gouds weghet.

h Act. 7.b.16.

16 h Abraham verhoorde Ephron/ende woech hem het ghelt daer henen/dat hy ghesept hadde/ dat het aenhoorden de kinderen Heth/ namelijck/ vier hondert sikel silvers/ dat in coope i gave ende gangbaer was.

i Of/ ongeweyghert/ gangbaer/

17 Alsoo wert Ephrons Acker/ daer de dobbel spelonck in is / teghen Mamre over / Abraham tot eyghenen goede k bevesticht.

k Of/ stadich/ ofte stadtgrijpich gemaect.

18 Met der spelonken/daerinne/ende met allen boomen op den Acker rontomme / dat het de kinderen Heth aensaghen / ende alle die te zijner stadtpoorte wt ende in ghinghen.

Sara wordt begraven.

19 Daer na begroef Abraham Sara zijn wijf/ inder spelonken des Ackers die dobbel is/ teghen Mamre over/dat is Hebron/inden lande Canaan.

20 Also wert bevesticht den Acker ende de spelonke daerinne/ Abraham ter erf begravenisse/van den kinderen Heth.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Van de trouwe des knechts Abraham so teghen Godt als teghen zijnen heere/ 15. ende zijnen goeden voorspoede in het versoecke des wijfs voor Isaac. 22. Van zijner/ Rebeca ende Labans eerbaerheydt. 30. De verwillighinghe des houwelijcx Rebeca/ van haren ouderen/ 66. ende bestedinghe desselven.

Abraham schickt zijnen oudtsten knecht wt/ zijnen sone Isaac te vrijen.

1 Abraham was oudt ende wel bedaecht/ ende de Heere hadde hem ghesegent A a† alomme.

a† And. aen alle zijden.

2 Ende sprack tot zijnen oudtsten knecht zijnes huyses/ die alle zijne goederen voorstont: Legt uwe handt onder mijn heupe.

b gen. 47.c.29

3 c† Ende sweert my by de Heere/den God des Hemels ende der aerden/d dat ghy mijnen sone gheen wijf en nemet van den dochteren der Cananiteren/onder den welcken ick woone.

c† And. dat ick v make te sweeren.

d Gen. 28.a.1 Exod. 32.b.12 Deut. 7.a.3.

4 Maer dat ghy trecket in mijn vaderlandt/ e ende tot mijnen maechschappe / ende nemet mijnen sone Isaac een wijf.

e gen. 11 c.27

5 De knecht sprack: Hoe? so dat wijf my niet en wonde volghen in dit landt / sal ick dan uwen sone weder brengen in ghene lant / daer ghy wtghetoghen zijt?

6 Abraham sprack tot hem: Daer hoedt v voor/ dat ghy mijnen sone daer niet weder henen en brenghet.

7 De Heere de God des Hemels/die my van mijns vaders huyse genomen heeft/ ende van † mijn maechschap / die my gheloeft heeft/ende my oock ghesworen heeft / ende ghesepdt: f Dit landt wil ick uwen zade gheven / g die sal zijnen Enghel voor v henen senden / dat ghy mijnen sone aldaer een wijf nemet.

† And. den lande mijner etc.

f Gen. 12.a.7. ende 13.b.15. ende 15.b.15. ende 26.a.4.

g De Engelen helpen oock houwelijck maken. Tob.6.b.10.

8 So v nu het wijf niet volghen en wil/soo zijt ghy des eedts quijt/alleene en brengt mijnen sone daer niet weder henen.

9 Doe leyde de knecht zijne handt onder de heupe Abrahams zijns heeren / ende swoer hem sulckes.

10 Also nam de knecht thien Kemelen zijns heeren / ende tooch henen / h† ende hadde met B hem allerley goeden zijnes heeren/ende maeckte hem op/ende tooch na i† Mesopotamien / tot der stadt Nahor:

h† (And. Wāt alle goeden zijnes heeren waren in zijner hant/)ende etcet.

i† And. Naharim/ of Aram Naharim.

Een ghebedt des knechts Abrahams.

11 Daer liet hy de Kemelen hen legeren buyten voor de stadt/by een fonteyne/ des avonts omtrent der tijdt/ wanneer de [vrouwen] pleghen wt te gaen/ende water te putten.

12 Ende sprac: Heere/ghy God mijnes heeren Abraham k† ontmoete my huyden / ende doe barmherticheyt aen mijnen heere Abraham.

k† And. beieghene/ of/ make dat my huyden beiegene.

13 Siet/ick sta hier by de waterfonteyne/ende der lieden dochteren in deser stadt sullen wtcomen/[om] water te putten.

14 Wanneer nu eene maecht coemt / tot dier ick spreke: Neycht uwe kruycke / ende laet my drincken / ende sy sal spreken : Drinckt/ ick wil uwe Kemels oock drencken: Dat sy die zy / die ghy uwen dienaer Isaac l beschict hebt / ende ick m daer aen bekenne / dat ghy barmherticheydt aen mijnen heere ghedaen hebt.

l Of/ toeghe-eyghent

m† Anders/ derselven.

15 Ende eer hy wtghesproken hadde/ siet / doe quam wt n Rebeca / Bethuels dochter / die een sone Milca was/ welcke Nahors/Abrahams broeders wijf was/ende droech een kruycke op haer schouderen.

Rebeca Bethuels dochter.

n gen. 22.d.20

16 Ende sy was een seer schoon Deerne van aengesichte/ noch een maget/ende gheenen man en hadse bekent:die ghinck af totter fonteyne/ ende vulde de kruycke vol/ende ghinck weder op.

17 Doe liep haer de knecht teghen / ende sprack: Laet my een weynich waters wt uwer kruycken drincken.

18 Ende sy sprack: Drinckt mijn heere: Ende sy liet de kruycke haestelijck neder op haer handt/ende gaf hem te drincken.

19 Ende doe sy hem te drincken ghegheven hadde/sprac sy: Ick wil uwen Kemelen oock wat vullen/tot dat sy o† alle drincken.

o† Anders/ ghenoech.

20 Ende sy haestede haer/ende goot de kruycke vol inden drinckback/ ende liep weder totter fonteyne om water te putten voor alle zijnen Kemelen.

21 De man daerentusschen verwonderde hem p† seer/ ende sweech stille/tot dat hy bekende/ of de Heere tot zijner reyse ghenade ghegheven hadde oft niet.

p† And. hem

22 Doe nu de Kemelen alle gedroncken hadden / nam hy een gulden q† spansel:eens halven sikels swaer / ende twee armringhen aen haer handt/thien sikels goudts swaer.

q† And. Oorghecierſel.

23 Ende sprack: Mijn dochter / wien behoort ghy toe? dat segt my doch : Hebben wy oock ruymte in ws vaders huys te herberghen?

24 Sy sprac tot hem: Ick ben Bethuels dochter / des soons Milca / dien r sy Nahor ghebaert heeft.

r gen. 22.d.23

25 Ende seyde voorder tot hem : Veel stroos ende voeders is oot by ons/ ende ruymts genoech/te herberghen.

26 Doe neychde hem de man / ende s† badt den Heere aen/

Abrahams knecht danct Godt.

s† And. dancte den Heere.

27 Ende sprack : Geloeft zy de Heere de Godt mijns Heeren Abraham / die zijne barmherticheydt ende zijne waerheydt niet verlaten en heeft aen mijnen heere : Want t† de Heere heeft my den wech ghelept / tot mijns heeren broeders huyse.

t† And. Doe ick op den weghe was/ heeft my de Heere gheleydt.

28 Ende de Deerne liep / ende seyde sulckes alles aen/in haers moeders huyse.

29 Ende Rebeca hadde eenen broeder/die hiet Laban: Ende Laban liep totten man daer buyten by de fonteyne.

30 u† Ende als hy sach de oorspanselen ende D armringhen aen zijner suster handen / ende hoorde de woorden Rebeca zijner suster/dat sy sprack: Alsoo heeft my de man ghesepdt. Doe quam hy tot den manne: ende siet / hy stondt by den Kemelen aen der fonteyne.

u† And. (Want hy sach het oorvercierſel etc. ghesepdt) ende so hy tot den mannen quam/ siet doe stondt hy by/ etc. Of/ Ende dat quam daer van/ dat hy sach/ etcet.

31 Ende sprack : Coemt in / ghy ghesegehende des Heeren: Waeromme staet ghy daer buyten?

ten:? Jck hebbe het huys gheruymt/ende voor de Kemelen oock ruym ghemaeckt.

32 Also brachte hy den man int huys/ en ontvomde de Kemels / ende gaf hen stroo ende voeder / ende water om zijne voeten te wasschen/ende der mannen die met hem waren:

33 Ende setten hem eten voor. Doch hy sprac: x Jck en wil niet eten / tot dat ick te voren mijne sake voorghegheuen hebbe. Sy antwoorden: Segt aen.

34 Hy sprack: Jck ben Abrahams knecht:

35 Ende de Heere heeft mijnē heere rijckelijcken ghesegheut/ende is groot gheworden/ende heeft hem schapen ende ossen / siluer ende gout/knechten ende maechden/ Kemels ende ezels ghegheuen.

36 y Daer toe heeft Sara mijns heeren wijf/ eenen sone ghebaert mijnen heere in z† zijnen ouderdom/ dien heeft hy ghegeuen alles wat hy heeft.

37 Ende mijn heere heeft eenen eedt van my ghenomen/ende ghesept: Ghy en sult mijnen sone geen wijf nemen/ van den dochteren der Cananiteren/in welcken lande ick woone:

38 Maer trect henen tot mijnes vaders huyse / ende tot mijnen gheslachte / aldaer neemt mijnen sone een wijf.

39 Ende ick sprack tot mijnen heere: Hoe:? So my dat wijf niet volghen en wil:?

40 Doe sprack hy tot my: De Heere voor dien ick wandele / sal zijnen Engel met v senden/ ende ghenade tot uwer reyse gheuen/ dat ghy mijnen sone eē wijf nemet van mijnē maechschappe/ende mijnes vaders huyse.

41 Als dā sult ghy mijns eets quijt zijn: wanneer ghy tot mijne maechschap coemt: geuen sy se v niet/so zijt ghy mijnes eets quijt.

42 Also quam ick huyden totter fonteyne/ende sprack: Heere Godt mijnes heeren Abrahams/ hebt ghy ghenade tot mijner reyse ghegheuen/daer ick ghereyst ben/

43 Siet/so sta ick hier by der waterfonteynen/ wanneer nu eene maghet wtcoemt water te halen / ende ick tot haer spreke: Gheeft my een weynich waters te drincken / wt uwer kruycken.

44 Ende sy sal segghen: Drinckt ghy/ick wil uwe Kemelen oock wat vullen: dat die zy het wijf / die de Heere mijnes heeren sone a† beschickt heeft.

45 Eer ick nu sulcke woorden wtghesproken hadde in mijn herte / siet / doe coemt Rebeca wt/met een kruycke op haer schouderen/ ende gaet af totter fonteyne/ende puttede water. Doe sprack ick tot haer: Gheeft my te drincken.

46 Ende sy nam haestelijck de kruycke van hare schouderen/ende sprack: Drinct/ en uwe Kemels wil ick oock drencken: Alsoo dranck ick/ende sy drenckede de Kemelen oock.

47 Ende ick vraechde haer/ en sprack: Wiens dochter zijt ghy:? Sy antwoorde: Jc ben Bethuels dochter / des soons Nahor / die hem Milca gebaert heeft. Doe hinck ick een spansel aen haer aenghesicht/ ende armringen aen hare handen.

48 Ende neyghende my/ende badt den Heere aen/ ende louede den Heere den Godt mijnes heeren Abrahams / die my den rechten wech ghelept heeft/dat ick zijnen sone/ mijnes heeren broeder dochter neme.

x [illegible].16.b.11

y Gen.21.a.2

z† And. haren

a† And. toegeeyghent. a Spansel/ is gheweest een half circkel op het voorhooft tot beyden ooren: daerom noemt hy het nu oorenringhen/ nu voorhoofts pansele: ende schijnet/ als hebbē beyde mans ende vrouwen sulcker ghedragen tot verciering: als hier na cap.35.pro 11 Circulus aureus in naribus suis. Dat segghen wy Duytschē: De seughe ghecrooner. Inde Diadema Regum, & lamina summi sacerdotis in Troyre.

49 c Zijdt ghy lieden nu die / die aen mijnen heere vrientschap ende trouwe bewijsen wilt/ so segghet my: indien niet/so segget my oock/ op dat ick my wende ter rechter of ter slincker handt.

50 Doe antwoorde Laban ende Bethuel ende F spraken : Dat coemt vanden Heere / daerom en connen wy niet teghen v seggen/noch booses noch goedes.

51 Daer is Rebeca voor v/neemtse/ ende trect henen/dat sy ws heeren soons wijf zy/ als de Heere d ghesproken heeft.

52 Doe dese woorden Abrahams knecht hoorde/buckede hy hem den Heere tot der aerde.

53 Ende tooch voort silueren ende guldē cleynodien/ende cleederen/ende gaf se Rebeca: haren broeder ende der moeder gaf hy e† kruyden.

54 Doe att hy ende dranck met den mannen die met hem waren / ende bleuen daer de nacht ouer. Nu / des smorghens stondt hy op / ende sprack : Latet my trecken tot mijnen heere.

55 Ende haer broeder ende moeder spraken: Latet doch de Deerne eenē dach ofte thien by ons blijuen/ daer na sult ghy henen trecken.

56 Doe sprack hy tot hen : Houdet my niet/ want de Heere heeft ghenade tot mijnder reyse ghegheuen: verlatet my/dat ick tot mijnen heere trecke.

57 Doe spraken sy: f Latet ons de Deerne roepen/ende vraghen wat sy daer toe sept.

58 Ende sy riepen Rebeca / ende spraken tot haer : Wilt ghy met desen manne henen trecken:? Sy antwoorde: Jae/ick wil met hem.

59 Also lieten sy Rebeca haer suster trecken/ met haer voester / met tsamen Abrahams knecht/ende zijnen lieden.

60 Ende sy segheuden Rebeca / ende spraken G tot haer: Ghy zijt onse suster / wasset tot vele duysentmael duysent/ g ende v zaet besitte de poorten zijner vyanden.

61 Alsoo maeckte haer Rebeca op met haren deernen / ende sette haer op de Kemels / ende toghen den manne na: ende de knecht nam Rebeca aen/ende tooch henen.

62 Jsaac quam van den h bornputte des leuendighen † ende sienden/want hy woonde inden lande teghent Suyden.

63 Ende was wtghegaen i† te bidden op den velde ontrent den auont: ende hief zijne oogen op/ende sach dat daer Kemelen quamen.

64 Ende Rebeca hief hare ooghen op / ende sach Jsaac: doe viel sy van den Kemel/

65 Ende sprack totten knechte : Wie is die man/die ons teghen coemt op den velde:? De knecht sprack: Dat is mijn heere: doe nam sy k† den mantel/ende bewant haer.

66 Ende de knecht vertelde Jsaac alle saken/ die hy wtghericht hadde.

67 Doe brachtse Jsaac in de hutte zijner moeder Sara: ende nam Rebeca / ende sy werdt zijn wijf: ende kreechse lief: alsoo wert Jsaac ghetroostet l† ouer zijner moeder.

c Mercket wt desen voorhandel met der moeder ende broederen/ dat de heymelijcke vertrouwinge sonder voorweten der ouders nz recht en zy.

d Dat is als hijt gheordineert heeft.

e Dat is/ costelijcke vruchtē. † And. ghiften/ of presenten.

f De Bruydt sal ongedwonghen ten houwelijck wtgegeuen worden vanden ouderen: daertoe oocghevraecht wordē om haren wille.

g Gen.22.b.17

h Gen.16.b.14 † And. die my siet/

i† And. te bedencken ofte versinnen.

k† Anders/ Sluyer/

l† Anders/ na

Dat xxv. Capittel.

1. Abraham krijcht kinderen van Ketura. 5. dien gheeft hy ghescheucken / dat sy van Jsaac/ (dien hy zijn goet gantschelijck laet) ten Oostenlande trecken. 10. Jsaac wordt na zijne vaders doodt ende begrauenisse ghesegheut. 11. Meldinghe Jsmaels ouders/ kinderen ende steruens. 23.

Ghebooꝛte Esau ende Jacob. 28. Ende Esau vercoopt zijn eerstgheboozten recht.

Abrahams kinderen vā der Ketura.
a 1.par.1.d31

1 Abraham nam een ander wijf/ die hiet Ketura/ die baerde hem a Simran ende Jacksan/ Medan ende Madian/ Jesback/ende Suah.

2 Jacksan genereerde Seba ende Dedan.

b 1.par.1.d32

b De kinderen van Dedan waren: Assurim/ Latusim/ende Leumim.

3 De kinderen Madian waren/ Epha/ Epher/Hanoch/ Abida/ ende Eldaa: Dese alle zijn kinderen der Ketura.

4 Ende Abraham gaf alle zijn goet Isaac.

5 Daerenteghen den kinderen die hy by den bywyuen hadde/gaf hy gheschencken/ ende liet se van zijnen sone Isaac trecken/ dewijle dat hy noch leefde/ teghen den opganck der Sonnen int Oostlandt.

c gen. 15.b.15
Abrahams ouderdom 175. Jaer.

6 c Dit is nu Abrahams ouderdom dat hy gheleeft heeft/ hondert ende vijf ende tseuentich Jaer.

7 Ende hy nam af/ ende sterf in eenen rustigen ouderdom/ doe hy oudt en des leuens sadt was/ ende wert tot zijnen volcke ghesamelt.

d† And. Hol ofte graf.
Abrahams graf.
e gen.23.b.16

8 Ende zijne sonen Isaac ende Ismael begroeuē hem in de dobbel d† speloncke/ op den Acker Ephron/ des soons Zoar des Hethiters/ die daer leyt teghen Mamre/

9 e Inden velde dat Abraham vanden kinderen Heth ghecocht hadde: daer is Abraham begrauen met Sara zijnen wijue.

f gen. 16.b.14
† And. die my siet/

10 Ende na den doodt Abrahams/ seghende Godt Isaac zijnen sone/ ende hy woonde by den f bornputte des leuendighen † ende sienden.

Ismaels gheslachte.

11 Dit is het gheslachte Ismaels/ Abrahams sone/ dien hem Hagar baerde de maghet Sara wt Egypten.

g 1.par.1.c.29

12 Ende dit zijn de namen der kinderen Ismael/daer hare nacomelinghen van genoemt zijn: g de eerstgheboren sone Ismaels/ Nabaioth/Kedar/Abdeel/Mibsam/

13 Misma/Duma/Masa/

14 Hadar/Thema/Jetur/Naphis/ende Kedma.

h† And. Dorpen/ende vasticheden/
i twaelf landtsvorsten.

15 Dit zijn de kinderen Ismaels met haren namen in hare h† houen ende steden/ i twaelf Vorsten ouer haer lieden.

i gen.17.c.20.
Ismaels ouderdom 137. Jaer.

16 Ende dit is den ouderdom Ismaels/ hondert ende seuenendertich Jaren: ende hy nam af/ende sterf/ ende wert ghesamelt tot zijnen volcke.

k Luth. mentgherley duydinge can hier zijn/ mijne is dese/ dat Ismael een heerlijck man gheweest sy/ dat tot zijnen eynde alle zyne broeders ende vrienden gecomen zijn: ende is voor den seluen eerlijck ende loflijc gestoruen.

17 Ende sy woonden van Heuila tot Sur tegen Egypten/ wanneermen na Assyrien gaet: ende hy k verviel voor allen zijnen broederen.

18 Dit is het gheslachte Isaac/ Abrahams sone: Abraham genereerde Isaac.

19 Doch Isaac was veertich Jaer oudt/ doe hy Rebeca te wijue nam/ de dochter Bethuel des Syriers van Mesopotamia/ Labans des Syriers suster.

l Rom. 9.b.10

20 Ende Isaac badt den Heere voor zijn wijf/ want sy was onvruchtbaer: ende de Heere liet hem afbidden/ l ende Rebeca zijn wijf werdt m swangher.

m Of, met kinde,

21 Ende de kinderen stieten hen te samen in haren lijue/ doe sprac sy: Doe het my also soude gaen/ waerom ben ick swangergeworden? ende sy ginck henen den Heere te vraghen.

22 Ende de Heere sprack tot haer: Twee volcken zijn in uwen lijue/ ende tweederley lieden sullen hen scheyden wt uwen lijue/ ende een volck sal den anderen te bouen gaen/ n ende de grootste sal den cleynsten dienen.

n 2.sa. 8.b.14
Rom. 9.b.12

23 Doe nu de tijdt quam dat sy baren soude/ siet/ doe waren tweelinghen in haren lijue.

Esau.

24 De eerste die daer wt quam/ was rootachtich/ gantsch ruu als een vel/ ende sy noemde hem Esau.

o Hosee 12.a3
matt.1.a.2.

25 o Haest daer na quam hy wt zijn broeder/ ende hieldt met zijner hant de verssen Esaus/ ende hieten hem Jacob: tsestich Jaer out was Isaac/ doe sy gheboren werden.

p† And. die bouwer des veldts
Jacob.
q† And. eenvoudighe, oft tam.

26 Ende doe de jongelinghen groot werden/ wert Esau een jagher/ ende p† een Ackerman/ ende Jacob een q† vroom man/ ende woonden in den hutten.

27 Ende Isaac hadde Esau lief/ ende at gerne van zijnen wildtvanck/ Rebeca daerenteghen hadde Jacob lief.

r† And. ghecooksel.
Edom/ heet rootachtich.

28 Ende Jacob koockte een r† gherichte: doe quam Esau vanden velde/ ende was moede/

29 Ende sprack tot Jacob: Laet my proeuen dat roode gerichte/ want ick ben moede: Daer van heet hy Edom.

30 Ende Jacob sprack: Vercoopt my heden u uwe eersteghebooꝛte.

Esau vercoopet zijne eersteghebooꝛte.
s gen. 47.b.31
t heb. 12.b.16

31 Esau antwoorde: Siet/ ick moet doch steruen/ wat sal my dan de eersteghebooꝛte?

32 Jacob sprac: s So sweert my heden: ende hy swoer hem/ t ende vercocht alsoo Jacob zijne eersteghebooꝛte.

33 Doe gaf hem Jacob broot/ ende dat lintsenghelichte: ende hy att ende dranck/ ende stont op/ ende ginck daer van: also verachtede Esau zijne eersteghebooꝛte.

Dat xxvi. Capittel.

1. Isaac treckt der dierte haluen na Gerar. 2. Hem wort de bestedinghe des eedts zijnen vader Abraham ghedaen/ toegheseyt/ ende bystandt beloeft. 9. Wordt ghestraft om het afsegghen zijns wijfs. 13. Wort benijt/ ende moet vertrecken om zijns voorspoets wille. 19. De herderen twisten om de waterputten. 24. De Heere troost Isaac. 25. So roept hy hem aen. 26. Abimelech maect verbondtnisse met hem. 34. Esau verhouwelijckt hem/ teghen zijner ouderen danck.

Eenen dieren tijdt te Isaacs tijde.
a gen.12.b.10

1 Daer quam eenen dierentyt int lant/ bouen a dien die te voren tot Abrahams tijden was: ende Isaac tooch tot Abimelech der Philisteen Coninck na Gerar.

2 Doe verscheen hem de Heere/ ende sprack: En treckt niet af in Egypten/ maer blijft in den lande/ dat ick u segghe.

b Gen. 12.a.7
ende 13.b.15.
ende.15.b.18.
Deut. 34.a.4.
c Oft/ stadtich/ oft stadtgrijpich maken.

3 Zijdt een vreemdelinck in desen lande/ ende ick wil met u zijn/ ende u seghenen: b want u ende uwen zade/ wil ick alle dese landen gheuen/ ende wil mijnen eedt c beuestighen/ dien ick uwen vader Abraham ghesworen hebbe.

d gen.13.b.16.
Christus wort Isaac toegheseyt.
e gene.12.a.3.
ende 18.b.18.
ende 22.b.18.
ende 49.b.10.
Syr.44.c.21.
Act.3.c.25.
gal.3.a.8.b16

4 d Ende ick wil u zaedt vermeeren/ als de Sterren aen den Hemel/ ende wil uwen zade alle dese landen gheuen: e ende door u zaedt sullen alle volcken op aerden ghesegent worden.

5 Daerom dat Abraham mijner stemme ghehoorsaem gheweest is/ ende heeft ghehouden mijne rechten/ mijne gheboden/ mijne zeden/ ende mijne wetten.

6 Alsoo woonde Isaac te Gerar.

f gen.13.b.13.
ende 20.a.2.

7 Ende wanneer de liedē aen der seluer plaetse vraechden van zijnen wijue/ soo sprack hy: f Sy is mijn suster: want hy vreesde hem te segghen; Sy is mijn wijf/ sy mochten my verwor-

verworghen om Rebeca wille / want ſy was ſchoon van aengheſichte.

8 Als hy nv daer eenen tijt lanck was / ſach Abimelech der Philiſteen Coninck door de venſter / ende wert gewaer dat Iſaac g ſchertzede met zijnen wijue Rebeca.

g Of/bootzede.

9 Doe riep Abimelech Iſaac / ende ſprack: Siet / het is v wijf / hoe hebt ghy dan gheſeyt: Sy is mijn ſuſter? Iſaac antwoorde hem: Ic dachte / ick ſoude miſſchien ſteruen moeten om harent wille.

10 Abimelech ſprack: Waeromme hebt ghy ons dan dat ghedaen? het ware lichtelijcken B gheſchiet / dat hem yemant vanden volcke tot uwen wijue ghelegt hadde / ende ghy haddet alſo een ſchult ouer ons ghebracht.

11 Doe gheboodt Abimelech allen volcke / ende ſprack: Wie deſen man oft zijnen wijue aentaſt / die ſal des doots ſteruen.

12 Ende Iſaac zaeyde inden lande / ende kreech deſſeluen Iaers / hondertvoudighe vrucht: want de Heere ſeghende hem.

13 Ende hy wert een groot man / ghinck / ende nam toe / tot dat hy ſeer groot wert:

14 Dat hy veel goets hadde aen cleynen ende grooten Vee / ende een groot gheſinde: ende daerom benijden hem de Philiſteen.

h Gen.21.c.25

15 h Ende verſtopten alle bornputten / die zijns vaders knechten ghegrauen hadden / ter tijdt Abrahams zijns vaders / ende vuldenſe met aerde.

16 Dat oock Abimelech tot hem ſprack: Treckt van ons / want ghy zijt ons te machtich ghe worden.

17 Doe trooch Iſaac van daer / ende ſloech zijn tente op inden dale Gerar / ende woonde aldaer.

18 Ende hy liet de waterputtē weder opgrauen / dieſe te Abrahams tijden zijns vaders ghegrauen hadden / welcke de Philiſteen verſtopt haddē / na Abrahams doot / ende noemdeſe met den ſeluen name / daerſe zijn vader mede ghenoemt hadde.

19 Oock groeuen Iſaacx knechten inden dale / ende vonden aldaer eenen put leuendich waters.

20 Doch de herderen van Gerar / twiſteden met den herderen Iſaacx / ende ſpraken: Dat C water is onſe: doe hiet hy den waterput i Eſeck / daerom dat ſy k† hem dat onrecht ghedaen hadden.

i Eſeck / heet onrecht / wanneer men yemanden ghewalt ofte onrecht doet.
k† and. met hē gherwiſtigher hadden.

21 Doe groeuen ſy eenen anderen waterput / daer twiſteden ſy oock ouer: daerom hiet hy hem l Sitna.

l Sitna / heet wederſtandt: daer van de Duyuel Sathan heet / die eenen wederſtandt ofte een wederpaertis.

22 Doe maeckte hy hem van daer / ende groef eenen anderen waterput / daer en twiſteden ſy niet ouer / daerom hiet hy hem m Rehoboth / ende ſprack: Nv heeft ons de Heere ruymte ghemaeckt / ende ons waſſen laten inden lande.

m Rehoboth / heet ruym ofte breyt / dat niet enghe en is.

23 D[illegible] nae trooch hy van daer nae Ber-Sab[illegible]

24 [illegible]e de Heere verſcheen hem inder ſeluer nacht / ende ſprack: Ick ben ws vaders Abrahams Godt / en vreeſt v niet: want ick ben met v / ende wil v ſeghenen / ende v zaedt vermeeren / om mijns knechts Abrahams wille.

25 Doe bouwede hy eenen Altaer aldaer / ende n† predickte van den Naem des Heeren: ende richtede aldaer zijn hutten op: ende zijn knechten groeuen aldaer eenen waterput.

n† And. riep den / etc. aen:

o Gen.31.c.22

26 o Ende Abimelech ginc tot hem van Gerar / ende p† Ahuſath zijn vrient / ende Phicol zijn Velthooftman.

p† And. eenen hoop zijner vrienden.

q Iud.11.a.7.

27 Ende Iſaac ſprack tot hen: q Waerom coemt ghy tot my? ghy hatet my doch / ende hebbet my van v ghedreuen.

28 Sy ſpraken: Wy ſien het met onſen oogen / dat de Heere met v is: daerom ſpraken wy: Eenen eedt ſal tuſſchen ons ende v zijn / ende willen een verbondt met v maken.

29 Dat ghy ons gheen ſchade en doet / gelijck als wy v niet aenghetaſt en hebben / ende als wy v niet dan alle goet ghedaen en hebben / ende v met vreden trecken laten: ghy dan / zijt nv de gheſeghende des Heeren.

30 Doe maeckte hy een maeltijdt / ende ſy aten D ende droncken.

31 Ende des morghens ſtonden ſy vroech op / ende de een ſwoer den anderen: ende Iſaac liedtſe gaen: ende ſy toghen van hem met vreden.

32 Deſſeluen daechs quamen Iſaacx knechten / ende ſeyden hem aen vanden waterput / dien ſy ghegrauen hadden / ende ſpraken tot hem: Wy hebben water ghevonden.

33 Ende hy noemde dien r Saba: daer wt heet de ſ† ſtadt Ber-Saba: tot op den huydighen dach.

r Saba / heet een eedt / ofte ſweeren / ofte volheyt. Ber / heet een waterputte.
ſ† And. ſtede

t Gen.36.a.2.

34 Doe Eſau veertich Iaer oudt was / nam hy ten wijue t Iudith de dochter Beri / des Hethiters / ende Baſmath de dochter Elon des Hethiters.

u Gen.27.e.46
x† And. dingen

35 u Die [x† beyden] maeckten Iſaac ende Rebeca euckel herten leedt.

Dat xxvij. Capittel.

1. Iacob wert wt beſchicken der moeder voor Eſau gheſeghent / 34. Eſau jammert om den ontoghen ſeghen / 41. krijcht dootlijcken haet tegen Iacob / ende dreyght hem. 42. Iacob vliedt wt raedt zijner moeder in Haran.

Iacob beliſtiget Iſaac zijnen vader.

1 Ende het gheſchiede doe Iſaac out ghe- A worden was / dat zijn ooghen doncker wordē te ſien / riep hy Eſau zijnē grootſten ſone / ende ſprac tot hem: Mijn ſone. Ende hy antwoorde hem: Hier ben ick.

2 Ende hy ſprac: Siet / ick ben out geworden / ende en weet niet wanneer ick ſteruen ſal.

3 Soo neemt nv v ghereetſchap / den koker ende boghe / ende gaet op het velt / ende vangt my een wiltbraedt:

4 Ende maeckt my een eten / alſo ickt geerne hebbe / ende brengt het my hier in / dat ick ete: dat v mijn ziele ſeghene / eer ick ſterue.

5 Rebeca hoorde deſe woorden die Iſaac zijnen ſone Eſau ſeyde: ende Eſau ginck henen op het veldt / dat hy een wiltbraedt jaechde / ende te huys brachte.

6 Doe ſprack Rebeca tot Iacob haren ſone: Siet / ick hebbe uwen vader hooren ſpreken met Eſau uwen broeder / ende ſegghen.

7 Brengt my een wildtbraedt / ende maeckt my een eten / dat ick ete / ende v ſeghene voor den Heere / eer ick ſterue.

8 Soo hoort nv mijn ſone mijn ſtemme / wat ick v heete.

9 Gaet henen totter kudde / ende haelt my twee goede bockens / dat ick uwen vader een eten daer van make / alſoo hy het gheerne etet.

10 Dat ſult ghy uwen vader binnen draghen / B dat hy ete: op dat hy v ſeghene voor zijnen doodt.

11 Maer Jacob sprack tot zijner moeder Rebeca: Siet/ mijn broeder Esau is rou/ ende ick glat.

12 So mochte my misschien mijn vader betasten/ ende worde voor hem geachtet/ als woude ick hem bedrieghen/ ende brochte over my eenen vloeck/ ende niet eenen seghen.

13 Doe sprack zijn moeder tot hem: De vloeck zy op my/ mijn sone. Hoort slechs mijn stemme/ gaet ende haeltse my.

14 Doe ghinck hy henen ende haeldese/ ende brachtse zijner moeder: doe maeckte zijn moeder een eten/ also het zijn vader geerne hadde.

15 Ende nam Esaus haers grootsten soons a† costelijcke cleederen/ die sy by haer in huys hadde/ ende toochse Jacob aen/ haren cleynsten sone.

a† And. lustige

16 Ende de vellen van de boeckens/ maeckte sy hem om zijne handen/ ende waer hy glat was aen den halse.

17 Ende gaf alsoo het eten met broot/ alsoo sy het ghemaeckt hadde/ in Jacob haers soons handt.

18 Ende hy ginck binnen tot zijnen vader ende sprack: Mijn vader. Hy antwoorde: Hier ben ick: Wie zijdt ghy/ mijn sone?

19 Jacob sprack tot zijnen vader: Ick ben Esau v eerstgheboren sone/ ick hebbe ghedaen/ alsoo ghy my ghesept hebt: staet op/ settet v/ ende eedt van mijnen wildtbrade/ op dat my uwe ziele seghene.

20 Isaac sprack tot zijnen sone: Mijn sone/ hoe hebt ghy het so gheringhe gevonden? Hy antwoorde: De Heere uwe Godt heeft my dat voor mijn aenghesicht doen te gemoete comen.

21 Doe sprack Isaac tot Jacob: Treedt hier toe mijn sone/ dat ick v betaste/ oft ghy mijn sone Esau zijt oft niet.

22 Alsoo tradt Jacob tot zijnen vader Isaac: ende doe hy hem betastet hadde/ sprac hy: De stemme is Jacobs stemme/ daerenteghen de handen zijn Esaus handen.

23 Ende hy en kende hem niet/ want zijn handen waren rou/ als Esaus zijns broeders handen: ende seghende hem.

24 Ende hy sprac tot hem: Zijt ghy mijn sone Esau? Hy antwoorde: Ja ick bent. Doe sprack hy:

25 So brengt my hier mijn sone te eten van v wildtbraedt/ dat v mijn ziele seghene. Doe brachte hy het hem/ ende hy att: ende droech hem oock wijn binnen/ ende hy dranck.

26 Ende Isaac zijn vader sprack tot hem: Coemt hier/ ende cust my mijn sone.

27 Hy tradt toe/ ende kussede hem: doe roock hy b† den reuck zijner cleederen/ ende segende hem/ ende sprack: Siet/ den reuck mijns soons is als eenen reuck des velts/ dat de Heere ghesegent heeft.

b† And. het gereuck.

28 c Godt geve v vanden dauwe des Hemels/ ende vander vetheydt der aerden/ ende corens ende wijns overvloedicheyt.

c Heb. 11. c. 20
Sprac. 3. b. 10

29 Volcken moeten v dienen/ ende lieden moeten v te voete vallen: zijdt een heere over uwe broederen/ ende uwer moeder kinderen moeten v te voete vallen: d vervloeckt zy/ wie v vervloecket/ ghesegent zy/ wie v seghent.

d Gen. 12. a. 3

30 Als nu Isaac volbracht hadde den seghen over Jacob/ ende Jacob nauwelijcx wtghegaen was van zijnen vader Isaac/ doe quam e† Esau zijn broeder van zijner jacht.

e† And. kuym

31 Ende maeckte oock een eten/ ende droech het binnen tot zijnen vader/ ende sprack tot hem: Staet op mijn vader/ ende eedt van den wildtbrade uws soons/ dat my uwe ziele seghene.

32 Doe antwoorde hem Isaac zijn vader: Wie zijt ghy? Hy sprack: Ick ben Esau v eerstgeboren sone.

33 Doe ontsettede hem Isaac over de maten seer/ ende sprack: Wel? Waer is dan de jagher die het my ghebracht heeft/ ende ick hebbe van alles ghegheten/ eer ghy quaemt/ ende hebbe hem ghesegent? hy sal oock ghesegent blijven.

34 Als Esau dese redene zijns vaders hoorde/ schreyde hy luyde/ ende werdt over de mate seer bedroeft: ende sprack tot zijnen vader: Seghent my oock mijn vader.

35 Ende hy sprack: V broeder is ghecomen met liste/ ende heeft uwen seghen al wech.

36 Doe sprack hy: Hy heet wel Jacob/ want hy heeft my nu tweemael f onder ghetreden: g mijn eerstgheboorte heeft hy wech/ ende siet/ nu neemt hy my oock mijnen seghen/ ende sprack: Hebt ghy dan gheenen seghen behouden?

f Ekeb heet de voetsole/ daer van coemt Jacob een ondertreder ofte die met voeten treedt. Ende bedupt alle Gheloovigen/ die door het Evangelium de wereldt/ het vleesch/ ende den duyvel met voeten onder treden door Christum.
g Gen. 25. d. 33
h Heb. 12. b. 17
i Heb. 11. c. 20

37 Isaac antwoorde/ ende sprack tot hem: Ick hebbe hem tot eenen heere over v ghesett/ ende alle zijne broeders hebbe ick hem tot knechten ghemaeckt/ met coren ende wijn hebbe ick hem voorsien/ wat sal ick doch v nu doen/ mijn sone?

38 Esau sprac tot zijnen vader: Hebt ghy dan maer eenen seghen/ mijn vader? seghent my oock mijn vader/ h ende hief op zijn stemme/ ende weende.

39 Doe antwoorde Isaac zijn vader/ ende sprack tot hem: i Siet daer/ ghy sult een vette wooninghe hebben op aerden/ ende van den dauwe des Hemels van boven heraf.

40 Ws sweerts sult ghy v gheneren/ ende uwen broeder dienen/ ende het sal geschieden/ k† dat ghy l† oock een heere [worden/] ende zijn jock van uwen halse scheuren sult.

k† Anders/ soo ghy v verneert/ dat ghy zijn jock etcet.
l† Anders/ heerschen/ ende zijn etcet.

41 Ende Esau was op Jacob m gram/ om des seghens wille/ daer hem zijn vader mede ghesegent hadde/ ende sprack in zijner herten: n De tijdt sal o† haest comen/ dat mijn vader leet draghen moet/ want ick wil mijnen broeder Jacob dooden.

m Ofte hatisch ofte vyandisch/
n Obad. b. 10.
o Of/ in corts/
† Anders/ die claghens mijnes vaders hiertoe ruckt daer wil ick mijnen etc.

42 Doe werden Rebeca aenghesepdt dese woorden Esaus haers grootsten soons/ ende schickte henen/ ende liet Jacob haren cleynsten sone roepen/ ende sprack tot hem: Siet/ v broeder Esau dreycht v/ dat hy v dooden wil.

43 Ende nu hoordt mijn stemme/ mijn sone/ maket v op/ ende vliet tot mijnen broeder Laban in Haran.

44 Ende blijft een wijle by hem/ tot dat de[r] toornicheyt uws broeders keere.

45 Ende tot dat hem zijnen toorne t[egen v] van v keere/ ende verghete wat ghy aen hem ghedaen hebt: soo wil ick daer na henen schicken/ ende v van daer laten halen: waeromme soude ick uwer beyder berooft worden op eenen dach?

46 Ende Rebeca sprack tot Isaac: p My verdriet te leven voor den dochteren Heth: Soo Jacob een wijf neemt vanden dochteren Heth/ die daer zijn als de dochteren deses landts/

p Gen. 26. b. 35

landts/ wat sal my het leuen zijn?

Dat xxviij. Capittel.

1. Isaac schicket Jacob/ wt aenbrenghen Rebeca/ tot Laban/ hem met desseluen dochteren te verhouwelijcken. 6. Esau neemt noch een wijf/ zijnen vader te spijte. 12. Jacob siet op den wech inden slaep een leeder die tot aen den Hemel reyct/ daer aen de Enghelen op ende neder climmen: de Heere bouen daer op bekrachticht hem zijn beloste Abraham ende Isaac ghedaen/ 15. Ende beloeft hem by te staen/ 18. Jacob teeckent de stede. 20. Ende doet den Heere een belofte.

Jacob wort van zijnen vader gesonden in Mesopotamian/ aldaer een wijf te nemē.
a Gen. 24.a.3
b Hos. 12.b 12

1 Doe riep Isaac [zijnen sone] Jacob ende seghende hem/ ende gheboodt hem/ ende sprack tot hem: a En neemt gheen wijf vanden dochteren Canaan.

2 Maer maeckt v op/ b ende treckt in Mesopotamian/ tot Bethuel/ uwer moeder vaders huys/ ende neemt v aldaer een wijf van den dochteren Laban/ ws moeders broeder.

3 Ende de almachtighe Godt seghene v/ ende make v vruchtbaer/ ende vermeere v/ dat ghy wordet eenen hoop volcken.

c Gen. 15.b.18 ende 24.a.7.
d Ofte stuerde
e† Anders/ wt

4 Ende gheue v den seghen Abrahams/ v ende uwen zade met v/ dat ghy besittet het landt/ daer ghy een vreemdelinck in zijt/ c dat Godt Abraham ghegheuen heeft.

5 Also d sandt Isaac Jacob wech/ dat hy in Mesopotamian toghe/ tot Laban/ Bethuels sone/ e† in Syrien/ den broeder Rebeca/ zijner ende Esans moeder.

Esau beleedight zijne Ouders.

6 Als nv Esau sach dat Isaac Jacob ghesegent hadde/ ende henen ghesonden in Mesopotamian/ dat hy aldaer een wijf name: ende dat hy dewijle hy hem seghende/ hem gheboodt ende sprack: Ghy en sult gheen wijf nemen vanden dochteren Canaan.

7 Ende dat Jacob zijnen vader ende zijner moeder ghehoorsaem was/ ende in Mesopotamian tooch/

8 Sach oock dat Isaac zijn vader niet geerne en sach de dochteren Canaan.

Mahalath Esaus wijf.
f Gen. 36.a.3.

9 Doe ginc hy henen tot Ismael/ ende nam bouen de wijuē die hy te voren hadde/ f Mahalath de dochter Ismael/ des soons Abrahams/ de suster Nebaioth ten wijue.

g Ofte/ stede/

10 Ende Jacob tooch wt van BerSaba/ ende reysde na Haran.

h† An. Van dē steenē desseluē vlecke/ en̄ leyden tot een kussen te zijnē etcet.

B 11 Ende quam aen een g vlecke/ daer bleef hy de nacht ouer/ want de Sonne was ondergegaen: ende hy nam h† eenen steen dier plaetsen/ ende leyde dien te zijnen hoofde/ ende leyde hem aen derseluen plaetse slapen.

i Ofte/ roerde/
k Joan. 1.f.51

12 Ende hem droomde/ ende siet/ een leeder stondt op der aerden/ die met den oppersten aen den Hemel i raeckte/ ende siet/ k de Engelen Gods clommē daer aen op ende neder.

l Gen. 35.a.1. ende 48.a.3.
m Spr. 44.c.26
n 1.Pa. 17.c.21
o Deu. 12.c.20 ende 19.a.8.
Genes. 26.a.4.
Christus wort dē verden Patriarch toeghesept.

13 l Ende de Heere stont bouen daer op/ ende sprack: m Ick ben de Heere Abrahams ws vaders Godt/ ende Isaacx Godt/ het landt daer ghy op ligghet/ wil ick v ende uwen zade gheuen.

14 n Ende v zaet sal worden als het stof op aerden: ende ghy sult wtghebreydet worden teghent Westen/ Oosten/ Noorden/ en̄ Suyden: p ende door v ende door v zaedt/ sullen alle ghesclachten op aerden ghesegent worden.

p Gen. 12.a.3 ende 18.b.18. ende 22.b.17. ende 26.a.4. ende 49.b.10.
q Esa. 43.a.5.

15 Ende siet/ q ick ben met v/ ende wil v behoeden waer ghy henen trecket/ ende wil v wederom brenghen in dit landt: want ick en wil v niet verlaten/ tot dat ick doe alles wat ick v ghesept hebbe.

16 Doe nv Jacob van zijnen slape ontwaecte/ sprack hy: r Ghewisselijcken is de Heere aen deser plaetse/ ende ick en wistes niet.

r Act. 12.b.11

s† An. vreedsaē. Waer Godes woort is/ daer is Godts huys/ daer staet de Hemel open met allen genaden/ etc.

17 Ende vreesde hem/ ende sprac: Hoe s† heylich is dese stede: hier en is niet anders/ dan een huys Godts/ ende hier is de poorte des Hemels.

18 Ende Jacob stondt des smorghens vroech op/ t ende nam den steen dien hy tot zijnen hoofde gheleyt hadde/ ende rechte dien op tot een teecken/ ende goot daer olye bouen op.

t Gen. 31.b.13
*BethEl heet Godts huys.
u Gen. 33.b.18 ende 35.a.1.

19 Ende hiet de stede * BethEl/ te voren hiet sy anders de stadt Lus.

20 u Ende Jacob dede een ghelofte/ en̄ sprack: C So Godt met my sal zijn/ ende my behoeden op den wege/ dien ick reyse/ ende broot te eten gheuen/ ende cleederen aen te trecken/

1 Pet. 4.b.10.
x Niet dat hy te vorē nz zijn God gheweest en zy/ maer hy geloefde eenen Godsdienst op te richtē/ daer men prediken en̄ bidden soude: daer wil hy den thienden toe geuen/ den Predikeren/ als Abraham Melchisedech dede.

21 Ende my met vreden weder te huys/ tot mijnen vader brenghen/ x so sal de Heere mijn Godt zijn.

22 Ende dese steen/ dien ick opghericht hebbe tot een teecken/ sal een Godts huys worden: ende alles wat ghy my gheeft/ des wil ick v den thienden gheuen.

Dat xxix. Capittel.

1. Jacob coemt aen den borne by Haran. 10. Drenckt Labans schapen. 12. Gheeft hemseluen Rahel te kennen. 13. Wordt van Laban ontfanghen. 18. Dien dient hy seuen Jaer om Rahel. 23. Hem wort Lea by ghelept. 27. Dient weder seuen Jaer om Rahel. 31. Lea baert hem vier sonen. Rahel is onvruchtbaer.

1 A Doe hief Jacob zijn voeten op/ en̄ ginck in het landt dat tegent Oosten leydt.

2 Ende sach om hem/ ende siet/ daer was eenen waterput op den velde/ ende siet/ dry kudden schapen laghen daer by: want van dien waterput pleghen sy de kudden te drencken/ ende eenen grooten steen lach voor den hol des waterputs.

3 Ende sy pleghen de kudden alle aldaer te versamelen/ ende den steen van den hole des waterputs te wentelen/ ende de schapen te drencken/ ende leyden dan den steen weder voor het hol in zijn stede.

4 Ende Jacob sprac tot hen: Lieue broeders/ van waer zijt ghy? Sy antwoorden: Wy zijn van Haran.

5 Hy sprack tot hen: Kent ghylieden ooc Laban/ den sone Nahor? Sy antwoorden: Wy kennen hem wel.

6 Hy sprack: Gaet het hem oock wel? Sy antwoorden: Het gaet hem wel: ende siet/ daer coemt zijn dochter Rahel met den schapen.

7 Hy sprack: Het is noch hooch dach/ ende het en is noch gheen tijdt het Vee in te drijuen: drenckt de schapen/ ende gaet henen ende weydtse.

8 Sy antwoorden: Wy en commē niet/ so lanche tot dat alle de kudden te samen gebracht worden/ en̄ wy den steen vandē hole des puts wentelen/ ende also de schapen drencken.

9 Als hy noch met hen sprack/ doe quam Rahel met de schapen haers vaders/ want sy hoede de schapen.

10 B Doe nv Jacob Rahel sach/ de dochter Labans/ zijner moeder broeder/ tradt hy daertoe/ ende wentelde den steen vandē hole des puts/ ende drenckte de schapen Labans/ zijner moeder broeder.

a† An. de seluē hief op z ara stemme etc. maer hy etc.

11 Ende kussede Rahel/ a† hief op zijn stemme/ ende weende.

12 Ende seyde haer/ dat hy haers vaders broe-

der was / ende Rebeca sone: Doe liep sy he-nen/ ende seyde dat haren vader aen.

Zusters kinderẽ worden broeders ghenoemt / nae der aert der Hebreischer sprake Labã.

13 Doe nv Laban hoorde / van Jacob zijner suster sone / liep hy hem teghen / ende helsde ende kussede hem/ eñ bracht hem in zijn huys: doe vertelden hy Laban alle dese gheschiedenissen.

14 Doe sprack Laban tot hem: Wel aen/ ghy zijt mijn been ende mijn vleesch: ende hy bleef by hem een Maent lanck.

15 Daer na sprack Laban tot Jacob: Hoewel ghy mijn broeder zijt/ sondet ghy my daerom om niet dienen? Segt/ wat sal uwẽ loon zijn?

Lea eñ Rahel Labãs dochteren.

16 Laban hadde twee dochteren / de oudtste hiet Lea/ ende de jonckste Rahel.

17 Doch Lea hadde een teer ghesichte / Rahel was schoon van ghedaente / ende schoon van aenghesichte.

18 Ende Jacob kreech Rahel lief/ ende sprac: Ick wil v seuen Jaer om Rahel v jonckste dochter dienen.

19 Laban antwoorde: Het is beter dat ickse v gheue/ dan eenen anderen/ blijft by my.

20 Also diende Jacob om Rahel/ seuen Jaer/ ende sy dochten hem/ als warent b† sommige daghen/ so lief hadde hyse.

b† And. eenige

21 Eñ Jacob sprac tot Laban: Geeft my mijn wijf/ want de tijdt is hier/ dat ick byligghe.

22 Doe noode Laban alle de lieden dier vlecke/ ende maeckte een weerdtschap.

Lea Jacobs wijf.

23 Des auonts nam hy zijn dochter Lea / ende brachtse tot hem/ ende hy besliepse.

24 Ende Laban gaf Lea zijner dochter / zijn maecht Silpa ter maecht.

25 Des morghens/ siet/ doe was het Lea/ ende sprack tot Laban: Waerom hebt ghy my dat ghedaen? hebbe ick v niet om Rahel ghedient/ waerom hebt ghy my dan bedroghen?

26 Laban antwoorde: Het en is niet gewoonlijck in onsen lande / datmen de jongste wtgheue voor der oudtster.

27 Houdt met deser dese weke wt/ soo wil ick v dese oock geuen / om den dienst die ghy my noch ander seuen Jaren doen sult.

28 Jacob dede also / ende hielt de weke wt.

Rahel Jacobs wijf.

29 Doe gaf hem Labã Rahel zijn dochter ten wijue: ende gaf Rahel zijner dochter / zijn maecht Bilha ter maecht.

30 Also lach hy oock by met Rahel/ ende hadde Rahel lieuer dan Lea: ende diende by hem voortaen de ander seuen Jaeren.

31 Doe nv de Heere sach / dat Lea onweerdt was / maeckte hyse vruchtbaer / ende Rahel onvruchtbaer.

c Of/ met kinde/
d 1. Par. 2. a. 1
e Ruben/ heet een schouwkint.

32 Ende Lea wert c swangher / ende baerde eenen sone/ d dien hiet sy e Ruben/ ende sprac: De Heere heeft aenghesien mijn ellende: nv sal my mijn man lief hebben.

33 Ende Lea wert noch eenmael met kinde/ ende baerde eenen sone/ ende sprack: De Heere heeft ghehoordt/ dat ick onweert ben / ende heeft my desen oock ghegheuen / ende hieten f Simeon.

f Simeon/ heet ẽe hoorer kint.

34 Noch eenmael wert sy met kinde/ eñ baerde eenen sone / ende sprack: Nv sal hem mijn man weder tot my doen/ want ick hebbe hem dry sonẽ gebaert: daerom hiet sy hem g Leui.

g Leui/ heet toegedaen.
h Mat. 1. a. 2
i Juda/ heet ẽe bekenner ofte danckseggher.

35 Ten vierden wert sy met kinde/ ende baerde eenen sone / ende sprack: Nv wil ick den Heere dancken: h daerom hiet sy hem i Juda: ende hielt op kinderen te baren.

Dat xxx. Capittel.

1. Vanden vlijdt die Lea ende Rahel aenleyden kinderẽ te krijgen/ eñ namen derseluen. 25. Jacob bestaet wederom na huys te keeren/ 27. dat bidt hem Laban af/ ende verdraecht hem met Jacob ouer zijnen loon. 37. Bonte ende plackighe schapen eñ geyten/ het middel der rijcdommẽ Jacobs.

1 Doe Rahel sach / dat sy Jacob niet en baerde/ benijde sy haer suster/ eñ sprack tot Jacob: Gheeft my oock kinderen: indien niet/ so steruе ick.

Rahel gheeft Jacob haer maghet Bilha tẽ wijue.

2 Jacob werdt seer toornich op Rahel / ende sprack: a Ick en ben doch Godt niet / die vs lijfs vrucht niet gheuen en wil.

a 1. Sa. 1. a. 7.

3 Ende sy sprack: Siet daer is mijn maecht Bilha / b legt v tot haer / dat sy op mijnen schoot bare/ ende ick doch door haer ghebouwet worde.

b Gen. 16. a. 2.

4 Ende gaf hem also Bilha haer maecht ten wijue: ende Jacob leyde hem by haer.

5 Also wert Bilha c swangher/ ende baerde Jacob eenen sone.

Bilha.
c Of/ met kinde/

6 Doe sprack Rahel: Godt heeft mijn sake gherichtet / ende mijn stemme verhoort/ ende my eenen sone ghegeuen: daerom hiet sy hem d Dan.

d Dan heet/ gherichtet
1. Par. 2. a. 3

7 Noch eẽmael wert Bilha Rahels maecht met kinde/ eñ baerde Jacob dẽ anderen sone.

8 Doe sprac Rahel: e† God heeft het gewendet met my ende mijner suster/ ende ick neme de ouerhant: ende hiet hem f Naphthali.

e† And. Ic heb be treflijck geworstelt met mijner etc.
f Naphthali/ heet verwisselt/ omgewendet/ omgheкeert/ wanneermen het wederspel doet. Psal. 18. Met den verkeerden verkeert ghy v.

9 Doe nv Lea sach dat sy opgehoudẽ hadde met baren / nam sy haer maecht Silpa/ ende gafse Jacob ten wijue.

10 Also baerde Silpa Lea maghet/ Jacob eenen sone.

11 Doe sprack Lea: g† Rustich: ende hiet hem h Gad.

g† And. dat is gheluck:
h Gad heet ru stich tẽ strijde.

12 Daer na baerde Silpa Lea maecht/ Jacob den anderen sone.

13 Doe sprack Lea: Wel my / want my sullen salich prijsen de dochteren: ende hiet hem i Asser.

i Asser/ heet salich.

14 Ruben ginck wt ter tijt der Terwen oogst/ ende vant k† Dudaim op dẽ velde/ eñ brachtse te huys/ zijner moeder Lea. Doe sprac Rahel tot Lea: Gheeft my van der Dudaim vs soons een deel.

k† An. Alreum and. lelie/ and. besien: sommige Joden heeten het kersenbesiẽ / die in de terwen Oogst rijpe zijn: also wat het zy/ is onseker.

15 Sy antwoorde: En hebt ghy niet genoech/ dat ghy my mijnen man genomen hebt/ ende wilt oock de Dudaim mijns soons nemen? Rahel sprack: Wel aen/ hy sal desen nacht by v slapen voor de Dudaim vs soons.

16 Doe nv Jacob des auonts van den velde quam/ ginck Lea wt/ hem tegen/ ende sprack: By my sult ghy liggen/ wãt ick hebbe v gecocht voor de Dudaim mijns soons: ende hy sliep dien nacht by haer.

17 Ende Godt verhoorde Lea/ eñ sy wert met kinde/ ende baerde Jacob den vijfsten sone.

18 Ende sprac: God heeft my geloont/ dat ick mijnen manne/ mijne maecht gegeuen hebbe: ende hiet hem l Issaschar.

l Issaschar/ heet loon.

19 Noch eenmael wert Lea met kinde / ende baerde Jacob den sesten sone.

20 Ende sprack: God heeft my wel beraden: nv sal mijn mã weder by my woonen: want ick hebbe hem ses sonen ghebaert: ende hiet hem m Sebulon.

m Sebulon/ heet bywooninghe.

21 Daer nae baerde sy een dochter/ die hiet sy n Dina.

n Dina/ heet een sake of gerichte. gen. 34. a. 1.

22 o† De Heere dacht oock aen Rahel / ende verhoordese/

o† And. Godt

verhoordese/ende maecktese vruchtbaer.

23 Doe wert sy met kinde/ende baerde eenen sone/ende sprack: God heeft mijne smaetheyt van my ghenomen/

24 Ende hiet hem p Joseph/ende sprack: De Heere wonde my doch noch eenen anderen sone daer toe gheuen.

p Joseph/heet toenemínghe/ 1. Par. 2. a. 2

25 Doe nv Rahel Joseph ghebaert hadde/ sprack Jacob tot Laban: q Laet my trecken aen mijn stede/ ende in mijn lant.

q 1. Re. 11. c 21

26 Gheeft my mijn wijf ende mijn kinderen/ daer ick v om ghedient hebbe / dat ick henen trecke: want ghy weet r†hoe lange ende ghetrouwelijck ick v ghedient hebbe.

r† And. wat voor eenẽ dienst ick v ghedaen hebbe.

27 Laban sprac tot hem: Laet my genade voor uwen ooghen vinden/ s ick mercke dat my de Heere ghesegent heeft om uwent wille:

s Gen. 39. a. 5 Esai. 45. a 3. 4

28 Besteint my dẽ loon dien ick v geuen sal.

29 Ende hy sprac tot hem: Ghy weet wel hoe ick v gedient hebbe / ende wat ghy voor Vee hebt onder my.

30 Ghy haddet weynich eer ick hier quam/ nv daerentegen isset wtgebreydet in de veelheyt: ende de Heere heeft v gesegent door mijnen t voet: ende nv / wanneer sal ick ooc mijn huys versorghen?

t Dat is / ick hebbe moeten loopen eñ rennẽ door dunne ende dicke/ dat ghy soo rycke worden: mijnẽ voet heeft het moeten doen. Inde pedes euãgelisantium pacem, &c. cursus verbi sui ministerij.

31 Ende hy sprack: Wat sal ick v dan geuen? Jacob sprac: Ghy en sult my niets met allen gheuen: maer so ghy doen wilt dat ick v segge/ so wil ick wederom weyden/ eñ uwe schapen hoeden.

32 Ick wil heden door alle v kudden gaen/ eñ wtscheyden alle plackighe eñ bonte schapen/ ende alle u† swarte schapen onder den lammeren/ ende de bonte ende plackighe geyten: wat nv bont ende plackich vallen sal/ dat sal mijnen loon zijn.

u† And. rosse/ Na aerdt deser sprake heet hier Mose het cleyn Vee / nv geytẽ/ nv lammeren/ nv bocken. Want hy wil so veel seggẽ/ dat Jacob hebbe alle witte Vee behouden/ eñ alle het bonte eñ swarte Labã gedaẽ: wat nv bontes van eener verwen Vee quã/ dat soude zijn loon zijn. Des wert Labã blijde/ eñ hadde de natuere voor hem / daerom dat van eender verwen nz veel bonte natuerlijcken comen: maer Jacob halp de natuere met der cõst/ dat die van eẽder verwẽ bele bonte droegẽ.

33 So sal my mijne gerechticheyt betuyghen heden oft morgen/ wanneer het coemt dat ick mijnen loon van v nemen sal: alsoo dat/ wat niet plackich/ oft bont/ oft niet swart zijn en sal/ onder den lammeren ende geyten/ dat zy een dieuerije by my.

34 Doe sprac Laban: Siet daer/ het zy als ghy ghesevt hebt.

35 Eñ sonderde dies daechs wt de gesprenckelde ende bonte bocken/ ende alle plackighe ende bonte geyten: maer waer wat wits aen was/ ende alles wat swart onder den lammeren was / ende dede het onder de handen zijner kinderen.

36 Ende maeckte ruym dry dachreysen wijt/ tusschen hem ende Jacob: also weyde Jacob de kudden Labans/ die daer ouer waren.

37 Jacob dan/ nam stockẽ van groenẽ x† Popelierboomen/ Haseleren/ ende Castanien/ eñ schelde witte strepẽ daer aen/ dat aen de stocken het witte bloot wert:

x† An. Wydẽ/

38 Ende leyde de stocken die hy geschelt hadde/ in de drinckgoten/ voor de kuddẽ/ die daer comen moesten te drincken: dat sy ontfangen souden/ wanneer sy te drincken quamen.

39 Also ontfingen de kudden bouen de stocken/ ende brachten ghesprenckelde/ plackighe ende bonte.

40 Doe schevde Jacob de lammeren / ende y† dede de afgheschevde kudden tot den plackigen ende swarten inder kudde Labans: eñ maeckte hem een eyghen kudde / dat en dede hy niet tot der kudde Labans.

y† And. richtede het aenghesichte der seluẽ kudden tegen den geblecten eñ rosachtigen in den etc.

41 Wanneer nv de rammighe der vroegelinghen kudden was / leyde hy de stocken in de drinckgoten voor de ooghen der kudden/ op dat sy ouer de stocken ontfinghen.

42 Daerentegen in der spadelingen rammingħe/ en leyde hyse niet daerin: also werden de spadelingen/ Labans/ ende de vroegelingen/ Jacobs: daer van wert de man ouer de mate rijck/ soo dat hy veel schapen/ maechden ende knechten/ kemels ende ezels hadde.

Dat xxxj. Capittel.

1. Jacob vermeert den afgonst zijns gheluex. 3. Treckt wt beuel des Heeren eñ raet zijner wijuen heymelijckẽ na huys. 19. Rahel steelt haers vaders beelden. 23. Laban wort inden najagen Jacobs haluen van God gewaerschout/ 26. verwijt hem ghelijckewel zijne vlucht ende ghestolen beelden/ 33. ende soo hy de selue by hem niet en vint/ 36. wort daer ouer hestich van Jacod ghescholden. 44. Maken met malcanderen een verdrach/ ende trecken henen.

1 E Nde de redenen der kinderen Labans quamen voor hem/ dat sy sprakẽ: Jacob heeft al ons vaders goet tot hem ghebracht/ eñ van ons vaders goet heeft hy sulcken rijckdom te weghe ghebracht.

2 Ende Jacob sach aen het aenghesichte Laban/ ende siet/ het en was niet tegen hem/ als gisteren ende eergisteren.

3 Ende de Heere sprack tot Jacob: a Treckt weder in uwer vaderen landt/ ende tot uwer maechschap/ ick wil met v zijn.

a Gen. 32. a. 9

4 Doe sandt Jacob henen/ eñ liet Rahel ende Lea roepen / op het velt by zijn kudde / ende sprack tot hen:

5 Ick sie ws vaders aengesichte/ dat het niet teghen my en is / als gisteren ende eergisteren: doch de Godt mijns vaders is met my gheweest.

6 Ende ghylieden weet/ dat ick wt alle mijn krachten uwen vader ghedient hebbe.

7 Ende hy heeft bedrieghelijck met my ghehandelt/ ende nv thienmael mijnen loon verandert: doch Godt en heeft het hem niet toeghelaten/ dat hy my schade dede.

8 Wanneer hy sprac: De bontẽ sullen uwen loon zijn/ so droech de gantsche kudde bonte: wanneer hy daerentegen sprac: De gesprenckelde sullen uwẽ loon zijn/ so droech de gantsche kudde ghesprenckelde.

9 Also heeft God de goeden ws vaders hem ontwendet/ ende my ghegheuen.

10 Want wanneer den tijdt der ramminghe B quam/ hief ick mijne oogen op/ ende sach inden droom / ende siet / de bocken spronghen op de ghesprenckelde / plackighe / ende bonte schapen.

11 Ende de Enghel Godts sprack tot my in den droom: Jacob. Ende ic antwoorde: Hier ben ick.

12 Ende hy sprack: Heft op uwe ooghen ende siet/ b de bocken springhen op de gesprenckelde/ plackige/ ende bonte schapen: want ic hebbe al dat ghesien/ wat v Laban doet.

b Bocken zijn hier oock rammen.

13 Ick ben de Godt te BethEel / c daer ghy den steen gesalft hebt/ ende my aldaer een gelofte gedaen: Nv/ maeckt v op/ ende treckt wt desen lande/ eñ treckt weder in het lant uwer maechschap.

c Ge. 28. b. 18

14 Doe antwoorden Rahel ende Lea/ eñ spraken tot hem: Wy en hebben doch gheen deel noch erue meer in ons vaders huys.

15 Hy heeft ons doch gehouden als de vreem-

de/

de/want hy heeft ons vercocht: eñ onſen loon verteert.

16 Daerom heeft God onſen vader ontwent zijnen rijckdom tot ons/ende onſen kinderen: alles wat v nv Godt gheſeyt heeft/ dat doet.

17 Alſo maeckte hem Jacob op / eñ loedt zijn kinderen ende wijuen op kemels.

Jacob reyſt wederom in Canaan.

18 Ende voerde wech alle zijn Vee/ ende alle zijn haue/ die hy te Meſopotamia verworuē hadde/ dat hy quame tot Iſaac zijnen vader int lant Canaan.

19 (Laban nv/ was ghegaen om zijn kudden te d ſcheeren/) ende Rahel ſtal haers vaders Afgoden.

d gen.28.b.12 2.Sam. 13.c. 23.

20 Alſo e ſtal Jacob Labā te Syrien het herte/ daer mede dat hy hem niet aē en ſeyde dat hy vloodt.

e Het herte ſtelen is op Hebreiſch wat doen buyten eens anderen weten.

21 Alſo vloodt hy/ ende alles wat zijne was/ maeckte hem op/eñ voer ouer het water/ende rechtede hem na den berghe Gilead.

22 Aenden derden dage wert het Laban aengheſeyt/dat Jacob vloodt.

23 Ende f†hy nam zijn broeders tot hem/ eñ jaechde hem nae/ ſeuen dachreyſen/ eñ kreech hem op den berghe Gilead.

f†And. die

Merckt hoe God voor de zijne ſorghet.

24 Doch/God quam tot Labā den Syrier/in den droom des nachts / ende ſprack tot hem: Hoedet v/ dat ghy met Jacob niet anders en ſpreeckt dan vriendelijck.

25 Eñ Laban naerderde hem tot Jacob. Jacob hadde zijn huttē opgeſlagen op dē berch/ ende Laban met zijnen broederen/ ſloech zijne hutten oock op/op den berghe Gilead.

26 Doe ſprac Labā tot Jacob: Wat hebt ghy gedaen/ dat ghy mijn herte geſtolen hebt? eñ hebt mijne dochteren ontuoert / ghelijck g†oft ſy door het ſweert gheuanghen waren?

g†Anders/ die door etc.

27 Waerom zijt ghy heymelijck ghevloden/ ende hebt v wech geſtolen/ eñ en hebt het my niet aengheſeyt/dat ick v hadde geleydet met vreuchden/ met ſinghen / met trommen ende harpen?

28 Ende en hebt my mijne kinderen eñ dochteren niet laten kuſſen? nv/ghy hebt doorlijcken ghedaen.

29 Ende ick hadde[met Gods hulpe]wel ſo veel machts/ dat ic v liedē conde quaet doen/ doch ws vaders God/ heeft ghiſteren tot my geſeyt: Hoedt v/ dat ghy met Jacob niet anders dan vriendelijck en ſpreket.

30 Eñ dewijle ghy dan woudet trecken/ende begheerdet ſo ſeer ws vaders huys/waerom hebt ghy my mijne goden gheſtolen?

31 Jacob antwoorde / ende ſprack tot Laban: Ick vreeſde my/ eñ dachte / ghy ſoudet uwe dochteren van my † trecken.

†And. rōten

32 By welcken ghy dannoch uwe godē vindet/die ſterue hier voor onſen broederen: ſoect het uwe by my/ende neemt het henen: Jacob en wiſte niet datſe Rahel gheſtolen hadde.

33 Doe ginck Laban in de hutten Jacobs/eñ Lea/ ende der beyden Maechden/ eñ en vant niets: ende ginck wt der hutte Lea/in de hutte Rahel.

34 Doe nam Rahel de afgoden / ende leydeſe onder het ſtroyſel der kemelen/eñ ſettede haer daer op:ende Labā beſocht de gantſche hutte/ ende en vant niets.

35 Doe ſprac ſy tot haren vader: Mijn heere/ en weeſt niet toornich / want ick en can niet teghen v opſtaen ; want het gaet my nae der vrouwen wijſe : alſoo en vant hy de afgoden niet/hoe ſeer dat hyſe oock ſochte.

36 Ende Jacob wert toornich/ende ſchalt Laban/ende ſprack tot hem: Wat hebbe ick miſhandelt oft ghesondicht / dat ghy alſo op my verhittet zijt?

37 Ghy hebt alle mijne huyſraet betaſtet/wat hebt ghy daer in ws huyſraets ghevonden? legt dat daer voor mijnē eñ uwen broederen/ dat ſy tuſſchen ons beyden richten.

38 Deſe twintich Jaer ben ick by v geweeſt/ uwe ſchapen ende gheyten en h†zijn niet onvruchtbaer geweeſt/ de rammē uwer kudden en hebbe ick noyt gegeten/ i wat de gedierten verſcheurden/ k brachte ict v niet/ ick moeſtet betalen.

h†And. hebben niet miſdragen. i Exo.22 b 13 k Gelijc of hy ſeyde: Je hebbe de andere inde plaetſe gedaen. l Of, vorderdet

39 Ghy l eyſſchede het van mijner handt/ het ware des daechs oft des nachts gheſtolen.

40 Des daechs verſmachtede ick van hitte/ eñ des nachts van vroſte / ende geenen ſlaep en quam in mijnen ooghen.

41 Alſo hebbe ick deſe twintich Jaer in uwen huyſe gedient / veerthien om uwe dochteren/ ende ſeſſe om uwe kuddē / ende hebt my mijnen loon thienmael verandert.

42 Eñ waer de God mijns vaders/ de Godt Abrahams/ende m de Vreeſe Iſaacx/op mijner zijden niet gheweeſt en ware/ ghy haddet my ledich laten wech treckē:doch Godt heeft mijn ellende ende arbeyt aengheſien/ eñ heeft v ghiſteren gheſtraft.

m Jacob noemt hier Godt Iſaacx Vreeſe/ daerom dat Iſaac Godt vruchtich was eñ Gods Dienaer.

43 Laban antwoorde ende ſprack tot Jacob: De dochteren zijn mijn dochteren / eñ de kinderen zijn mijn kinderen/ende de kudden zijn mijn kudden/ eñ alles wat ghy ſiet/is mijne: wat can ick mijnen dochteren heden/ ofte haren kinderen doen/die ſy ghebaert hebben?

44 So coemt nv/eñ laet ons een verbont maken/ick ende ghy/dat een getuygeniſſe zy tuſſchen my ende v.

45 Doe nam Jacob eenē ſteen/ ende rechtede dien op tot eenen n†merckſteen.

n†And. tot een Calumne.

46 Eñ ſprack tot zijnen broederen: Raept ſteenen op : ende ſy namen ſteenen/ eñ maeckten eenen hoop/ende aten op den ſeluen hoop.

47 Ende Laban hieten Jegar Sahadutha/ eñ Jacob hieten o Gilead.

o Dat is/ een getuychhoop/ eñ beduydt de Schrift/ daer vele getuygenissen vā Goede met hoopen inne zijn. Acervus teſtimonij.

48 Doe ſprack Laban : p Den hoop zy heden een ghetuyghe tuſſchen my ende v (daer van heetmen hem Gilead.)

p Joſ.22.e.27 ende 24.c.27.

49 Ende zy een hoede : Want hy ſprack : De Heere ſie daer in/ tuſſchen my eñ v/ wanneer wy van malcanderen comen.

50 Soo ghy mijne dochteren beſchadicht / oft andere wijuen daer toe neemt / bouen mijne dochteren/hier en is gheen menſche met ons/ ſiet/dannoch God is de getuyge tuſſchen my ende v.

51 Ende Laban ſprack voorder tot Jacob: Siet/dat is den hoop/ende dat is dat merckteecken dat ick opghericht hebbe tuſſchen my ende v.

52 Den ſeluen hoop zy een getuyge/ ende dat merckteecken zy oock een ghetuyge/ waer ick ouer vare tot v / ofte ghy ouervaret tot my ouer deſen hoop ende merckteecken/om te beſchadighen.

53 De God Abrahams/ eñ de God Nahors/ ende de God haerder vaderen/zy Richter tuſſchen ons:eñ Jacob ſwoer hem by der Vreeſe zijns vaders Iſaacx.

Ende

54 Ende Jacob offerde een offer op dē berge/ ende noodde zijn broeders/ het broodt te eten: ende doe sy gegeten hadden/ bleuen sy op den berghe den nacht ouer.

55 Des morgens stont Laban vroech op/ kußede zijne kinderen eñ dochteren/ ende segende se/ ende tooch henen / ende quam wederom aen zijn plaetse.

Dat xxxij. Capittel.

1. Jacob beiegenen de Enghelen Godts/ 3. hy schickt boden voor henen tot Esau. 7. Wiens coemst so hy verneemt/ deylt hy zijn volck eñ Vee wt vreesen / in twee hoopen. 9. Bidt Godt met ootmoet des herten/ ende vermaent hem zijner beloften. 13. Bestelt geschencken voor Esau. 24. Worstelt met eenen Engel. 27. Ende verkrijcht den name Israel.

a Ge. 48.b.16

1 JAcob tooch oock zijnen wech / a ende de Enghelen Godts ontmoetteden hem.

2 Ende doe hyse sach/ sprac hy: Het zijn Gods heyren/ ende hiet de selue stede/ b Mahanaim.

b Dat is, heyrlegher. Psal. 34.a.8

3 Eñ Jacob schickte boden voor hem henen/ tot zijnen broeder Esau/ c in het lant Seir/ in der lantstreke Edom.

c Josu.24.a.4

4 Ende beual hen/ ende sprack: Also segghet mijnē heere Esau: V knecht Jacob laet v segghen: Jck ben tot nu toe by Laban / langhe d† daer buyten ghewecst.

d† And. in der vreemde

5 Ende hebbe rinderen ende ezels/ schapen/ knechten/ ende maechden/ eñ hebbe wtgesonden/ v mijnen heere aen te seggen/ dat ick genade voor uwen ooghen vonde.

6 De boden quamen weder tot Jacob/ ende spraken: Wy quamē tot uwen broeder Esau/ ende hy treckt v oock tegen/ met vier hondert mannen.

7 Doe vreesde hem Jacob seer/ eñ hem wert bange/ eñ deylde het volck dat by hem was/ ende de schapē/ ende de rinderen/ ende de kemelen in twee heyren/ ende sprack:

8 So Esau coemt op het een heyr/ ende slaet het/ so sal het ouergheblevene ontloopen.

Jacob bidt tot Godt in zijnē angste.

9 Voorder sprack Jacob: God mijns vaders Abraham/ eñ God mijns vaders Isaac/ Heere die tot mi geseyt hebt: e Treckt weder in v lant/ eñ tot v maechschap/ ick wil v wel doen.

e Gen. 31.a.3

10 Jck ben te f† snoode aller barmherticheyt eñ aller trouwe/ die ghy aen uwen knechte ghedaen hebt: want ick en hadde niet meer dan desen staf/ doe ick ouer desen Jordaen ginck/ ende nu ben ick twee heyren ghewoorden:

f† Of/ slecht

11 g† Helpt mi doch vander hant mijns broeders/ vander hant Esau: want ick vreese my voor hem/ dat hy niet en come/ eñ slae my/ de moeders met den kinderen.

g† Anders/ behoedt my

12 Ghy hebt geseyt: Jck wil v wel doen/ ende v zaet makē/ als het zant aen der zee/ datmen niet tellen en can van veelheyt.

13 Ende hy bleef dien nacht daer/ h ende nam vā dien dat hy voor handen hadde/ geschencken/ om zijnen broeder Esau:

h 1. Sam. 25. b.18.

14 Twee hondert gheyten/ twintich bocken/ twee hondert schapen/ eñ twintich rammen.

15 Dertich suygende kemelen met haren veulen/ veertich koeyen/ ende thien i† ossen/ twintich ezelinnen/ met thien veulens.

i† And. varren of stieren.

16 Ende dedese onder de handē zijner knechten/ elck kudde bysonder/ ende sprack tot hen: Gaet voor my henē/ eñ laet ruymte tusschen de een kudde na den anderen.

17 Ende geboot den eersten/ eñ sprack: Wanneer v mijn broeder Esau ontmoet/ eñ vraget: Wien hoort ghy toe / ende waer wilt ghy henen? eñ wiens is het/ dat ghy voor v drijft?

18 So sult ghy seggen: Het hoort uwē knecht Jacob toe/ die sendet geschencken zijnē heere Esau/ ende treckt ons achter na.

19 Alsoo gheboot hy oock den tweeden / ende den derden/ ende allen die den kuddē na ginghen / ende sprac: Als ick v lieden geseyt hebbe/ so segget tot Esau/ wanneer ghy hem ontmoet.

20 Ende segget oock: Siet v knecht Jacob is achter ons: wāt hy dochte: Jck wil hem versoenen met dē geschencke/ dat voor my henen gaet: daer na wil ick hem sien / misschien sal hy my aennemen.

21 Also ginck het gheschenck voor hem henen/ doch hy bleef den seluen nacht by den heyre:

22 Ende stont op inder nacht / ende nam zijn twee wijuen / ende de twee maechden / ende zijn elf kinderen / ende tooch aen dat veyr * Jaboc:

* Josu. 12 a 2

23 Namse eñ voerdese ouer het water/ soo dat het al ouer quam wat hy hadde.

24 Eñ bleef op dese zijde alleen: k† Doe l worstelde een man met hem/ tot dat den dageraet aenbrack.

k† And. Doe ringede. Indē Hebreischen coemt ringhen van stoue. Als wanneer twee ringē/ dat het stof dicke omme hen wort: eñ luydet also vele als / daer stouede eē mā met hem. Dat is / een heftich cāp was het/ dat sal niemāt verstaen / dan de beuindinge.

l Hozee 12 a 3

25 Ende doe hy sach dat hy hem niet en ouermochte/ roerde hy m het ghelidt zijner heupe aen/ ende het gelidt zijner heupe wert ouer het worstelen met hem n† verwrenghet.

m Of/ zijnes dyen aē de wervel oft weruelbeen/ etc.

n† An. vrenct.

26 Ende hy sprack: Laet my gaen/ want den dageraet breeckt aen. Hy antwoorde: Jck en verlate v niet/ ghy en seghenet my dan.

27 Hy sprack: Hoe heet ghy? Hy antwoorde: Jacob.

28 Hy sprac: o Ghy en sult niet p meer Jacob heeten/ maer q Israel: wāt ghy hebt met Gode ende met menschen gecampt/ ende hebt bouen gheleghen.

o gen. 35 b 10 1. Re. 18. d. 31

p Sommighe: alleenlijck.

q Israel coemt van Sara/ dat heet kempē of te verweldigē. Daer van coc Sar eē Vorst ofte heere: eñ Sara eē vorstinne of vrouwe heet: eñ Israel een Vorst of kemper Godts: dat is/ die met Gode ringet eñ ouerwint. Welcke gheschiet door dē geloove die so vast aē Godes woorden houdt/ tot dat hy Godes toorne ouerwint/ eñ God tot eygen verkrijget tot eenē genadigen Vader.

29 Ende Jacob vraechde hem / ende sprack: Segt doch: Hoe heet ghy? Hy sprack: r Waerom vraecht ghy hoe ic heete? Ende hy segende hem aldaer.

r Exo. 3. b. 13 Judi. 13. b. 18

30 Ende Jacob hiet de stede f Pniel: want ick hebbe God van aenghelichte gesien/ eñ mijn ziele is ghenesen.

f Pniel of Pniel heet Godes aengesichte oft bekentenisse: want door den geloove inden stride des cruyces / leert men God recht kēnē eñ beuindē/ so heeft het dā geē noot meer/ so gaet de Sōne op.

31 Ende als hy voor Pniel ouer quam/ ginck hem de Sonne op/ ende hy hinckte aen zijner heupe.

32 t Daer van en eten de kinderen vā Israel/ geen spanaderen op den gelede der heupe/ tot op desen huydighen dach: daeromme dat de spanader aen den ghelede der heupe Jacobs gheraeckt wert.

t Of/ daerdat

Dat xxxiij. Capittel.

1. Jacob treet zijnen broeder Esau met zijnen volcke teghen. 5. Sy spreken vriendelijcken met malcanderen/ eñ woordens eens. 13. Esau bewijst veel goets tegen zijnen broeder. 17. Jacob coemt tot Suchoth ende Salem/ daer woont hy.

1 JAcob hief zijn ooghen op/ ende sach zijnen broeder Esau comen/ met vier hondert mannen / ende deylde zijne kinderen tot Lea/ ende tot Rahel / ende tot beyden Maechden.

2 Eñ schickte de Maechden met haren kinderen voor aen/ ende Lea met haren kinderen daer na/ ende Rahel met Joseph ten lesten.

3 Ende hy ginck voor hen henen/ eñ neychde hem seuenmael op de aerde/ tot dat hy tot zijnen broeder quam,

Ende

4 Ende Eſau liep hem teghen/eñ nam hem inden arm/ende viel hem om den hals/ ende kuſte hem:ende ſy weenden.

5 Ende hief zijne ooghen op/eñ ſach de wijuen met de kinderen/eñ ſprack: Wie zijn deſe by v? Hy antwoorde: Het zijn kinderen/die God uwen knechte verleent heeft.

6 Eñ de maechden traden toe met den kinderen/ende neychden hen voor hem.

7 Lea tradt oock toe met haren kinderen/ende neychde haer voor hem:Daer na tradt Joſeph ende Rahel toe/ende neychden haer oock voor hem.

8 Eñ hy ſprac: Wat wilt ghy met allen den heyre dat ick ontmoet hebbe? Hy antwoorde: Dat ick ghenade vinde voor mijnen heere.

9 Eſau ſprac:Ick hebbe genoech/mijn broeder/behout wat ghy hebt.

10 Jacob antwoorde:Och neen/hebbe ick genade ghevonden voor v/ſoo neemt mijn gheſchenck van mijnen hant:wāt ick ſach v aengeſichte/als ſage ick Godes aengeſichte/ende a†laet het v wel bevallen van my.

a† And.weeſt met my ghſoēt.

11 Neemt doch den ſeghen van my aen/dien ick v toegebracht hebbe: Want God heeft het my verleent/eñ ick hebbe alles ghenoech:alſo dwanck hy hem/dat hy het aennam.

12 Ende hy ſprac: Laet ons voort trecken ende reyſen/ ick wil b†met v trecken.

b† And.neven/ anders/voor.

13 Hy daerentegen ſprac tot hem: Mijn heere/ ghy bekennet dat ick cleyne kinderen by my hebbe/daer toe Vee/ ende kalf draghende koeyen: wanneer ſy eenen dach afghedreven werden/ ſoo ſoude my de gantſche kudde ſterven.

14 Mijn heere trecke voor zijnen knechte henen/ick wil c ſachte nae drijven/daer nae als het Vee ende de kinderē gaen connen/tot dat ick come tot mijnen heere in Seir.

c Merckt/dat de rechtgeloovigen eñ wercheylighen niet en connen met malcanderen wandelē: wāt de gheloovige varen ſuyverlijc met ſtillen geeſte/maer de wercheyligen varē ſterc met vermetenheyt harer wercken/ in Godes Wetten.

15 Eſau ſprack: Soo wil ick doch by v laten ſommige van den volcke/dat met my is. Hy antwoorde: Wat is het van nooden? laet my ſlechts ghenade voor mijnen heere vinden.

16 Alſoo tooch Eſau dies daechs weder/ om zijns weechs na Seir.

17 Ende Jacob tooch na Suchoth/eñ bouwede voor hem een huys / eñ maecte zijnen Vee hutten. Daer van heet de ſtede/Suchoth.

Suchoth.

18 d Daer nae tooch Jacob e†tot Salem/ tot der ſtadt Sichem / die inden lande Canaan leyt/ nae dien hy wt Meſopotamien ghecomen was / ende maeckte zijnen legher voor der ſtadt.

d Ge.28.c.20.
e† And. met vreden.
Salem Sichems ſtadt.

19 f Ende kocht een ſtuck Ackers vā den kinderen Hemors des vaders Sichem/voor hondert g Groſſen.

f ioſu.24 d 32
g Of/ hondert lammerē voor het marck.

20 Aldaer richtede hy zijne hutten op:eñ richtede aldaer eenē Altaer toe/ ende riep aen den Naem des ſtercken Gods Iſraels.

Dat xxxiiij. Capittel.

1. Dina Jacobs dochter/ wort vanden jonghen Vorſt des lants geſchent/ 25. daer wt een groot bloetvergieten ende ſchade allen lantlieden/ 29. ende een groot onruſt dē huyſe Jacobs ontſtaet.

1 Ende Dina Lea dochter/ a diē ſy Jacob gebaert hadde / ghinck wt/de dochteren des Landts te ſien.

Dina Jacobs dochter.
a Gen.30 c 21

2 Doe die Sichem / Hemors ſone / die des lants een heere was/ſach/ nam hyſe/ende beſliepſe/b ende ſchendeſe.

b 2.Sam. 13. b,14

3 Ende zijn herte hinck aen haer / ende hadde de Deerne lief/ ende ſprac vriendelijck met haer.

4 Ende Sichem ſprack tot zijnen vader Hemor: Neemt my de Deerne ten wijue.

5 Ende Jacob wert gewaer/dat zijn dochter Dina gheſchendt was:ende zijn ſonen waren met den Vee op den velde/eñ Jacob ſweech/ tot dat ſy quamen.

6 Doe ginck Hemor Sichems vader wt tot Jacob/om met hem te ſpreken.

Hemor ende Sichem handelen om Dina.

7 Onder dien quamē de ſonen Jacobs vā den velde/ende doe ſy dat hoorden / verdroot het den mannen / ende werden ſeer toornich/ dat hy een dorheydt aen Iſrael begaen / ende Jacobs dochter beſlapen hadde:want alſo en ſoudet niet zijn.

8 Doe ſprack Hemor met hen / ende ſeyde: Mijns ſoons Sichems herte / heeft een verlanghen na uwer dochter: Lieve/ geeftſe hem ten wijue.

9 Bevriēdet v met ons/geeft ons uwe dochteren/ende neemt ghylieden onſe dochteren.

10 Eñ woont by ons:het lant ſal v open zijn/ woont ende handelt/ eñ c†gewinnet daer in.

c† And.woont inlandiſch.

11 Ende Sichem ſprack tot haren vader ende broederen:Laet my genade by v vinden: wat ghy my ſegghet/dat wil ick gheven.

12 Eyſſchet ſlechts fluer vā my d den bruytſchat ende geſchencken/ick wilt v geven/ alſo ghy dat eyſcht/ gheeft my ſlechts de Deerne ten wijue.

d Of/ bruyts gaven.

13 Doe antwoorden Jacobs ſonen tot Sichem eñ zijnen vader Hemor bedriechlijcken/ daerom dat haer ſuſter Dina geſchent was.

14 Ende ſpraken tot hen : Wy en connen dat niet doē / dat wy onſe ſuſter eenē onbeſneden man geven/want dat ware ons een ſchande.

15 Doch dat willen wy v te wille zijn/ſo ghy ons gelijck wordet / ende alles wat manlijck onder v lieden is/ beſneden worde.

16 Dan willē wy onſe dochteren v lieden geven/ende uwe dochteren ons nemen/ ende by v lieden woonen/ ende een volck zijn.

17 Iſt dat ghy daerentegen ons niet en hoort/ v te beſnijden/ſo willen wy onſe dochters nemen/ende daer van trecken.

18 Die redene beviel Hemor ende zijnen ſone wel.

19 Ende de jonghelinck en vertooch het niet/ ſulcx te doen: wāt hy hadde luſt totter dochter Jacobs / ende hy was heerlijck gehouden boven allen/ in zijns vaders huyſe.

20 Doe quamen ſy nv/ Hemor ende zijn ſone Sichem/ onder der ſtadt poorte/ende ſpraken met den Burgheren der ſtadt/ende ſeyden:

21 Deſe lieden zijn vreedſaem by ons/eñ willen inden lande woonen ende handelen: ſo is nv het lant wijt e†genoech voor hen/wy willen ons hare dochteren tot wijuen nemē/ende hen onſe dochteren gheven.

e† an. voor hen te beydē zijde. [and. bevangh voor hen.]

22 Doch dan willen ſy ons te wille zijn/ dat ſy by ons woonen/eñ een volc met ons worden/ſo wy alles wat manlijck onder ons is/ beſnijden/ghelijck als ſy beſneden zijn.

23 Haer Vee ende goeden / ende alles wat ſy hebbē/ſal onſe zijn/ ſo wy hen ſlechts te wille worden/dat ſy by ons woonen.

24 Ende ſy f†hoorden den Hemor/eñ Sichem zijnen ſone/ alle die te zijner ſtadtpoorten wt

f† An. volchden.

ende

ende in ghinghen / ende besneden alles wat manlijck was / dat te zijner stadt wt ende in ghinck.

25 Eñ aen den derden dage / doe het hen smertede / g namen de twee sonē Jacobs / Simeon ende Levi / Dina broeders / een yeghelijck zijn sweert / ende gingen in de stadt coenlijck / h eñ doodden alles wat manlijck was.

26 Ende doodden oock Hemor / eñ zijnen sone Sichem / met der scherpte des sweerdts / ende namen haer suster Dina / wt den huyse Sichem / ende ghinghen daer van.

27 Doe quamen de sonē Jacobs over de verslagenen / ende plonderden de stadt / daerom dat sy haer suster hadden gheschent.

28 Ende namen haer schapē / runderen / ezels / ende wat inder stadt / ende op dē velde was / ende alle haer have: alle kinderen ende vrouwen namen sy ghevangen / ende plonderden alles wat inden huysen was.

29 Ende Jacob sprack tot Simeon eñ Levi: Ghy hebbet my i† ongheluck aengericht / dat ick stincke voor den inwooners deses lants / den Cananiteren eñ Pheresiteren / eñ ick ben eenen cleynen hoop: wanneer sy hen nu versamelen over my / soo sullen sy my slaen: also worde ick k verdelghet met mijnen huyse.

30 Sy antwoorden daerenteghen: Souden sy dan met onser suster / als met eener hoeren handelen?

g Judit. 9. a. 1
h Gen. 49. a. 6
i† And. onrust
k Of / wtgheroeyt.

Dat xxxv. Capittel.

1. Jacob / na dat hy de beeldē vergraven heeft / treckt wt bevel ende met bescherminge Godts na BethEl / daer hy eenen Altaer bouwet. 9. Godt verthoont hem andermael / eñ stelt hem voor ooghen het gesichte boven int 28. Capittel beschreven. 16. Rahel zijn wijf sterft inder gheboorte BenJamins. 22. Ruben beslaept zijns vaders wijf. 27. Jacob coemt tot Isaac zijnen vader. 29. Die sterft / ende wort van Esau ende Jacob zijnen sone begraven.

1 Ende God sprack tot Jacob: Maeckt u op / ende treect nae BethEl / ende woont aldaer / ende maect aldaer eenen Altaer / den Gode / a die u verscheen / doe ghy vlodet voor uwen broeder Esau.

2 Doe sprack Jacob tot zijnen huyse / eñ tot allen die met hem waren: Doet vā u de vreēde goden / b die by u lieden zijn / ende reynicht u / verandert uwe cleederen /

3 Ende latet ons op zijn / ende nae BethEl trecken / dat ick aldaer eenen Altaer make / dē Godt die my verhoort heeft / ter tijdt mijner c† bedroeffenisse / eñ is met my geweest op den weghe / dien ick ghetoghen ben.

4 Doe gaven sy hem allen vreemde goden / die onder haren handen waren / eñ haer d oorspanselen: ende hy begroesse onder een eycke / die by Sichem stont.

5 Ende sy toghen wt / ende een vreese Godts quam over den steden / die rontom hen henen lagen: Also dat sy de sonen Jacobs niet na en jaechden.

6 Also quam Jacob te Lusz / inden lāde Canaan / die daer BethEl heet / met allen den volcke dat met hem was.

7 Ende bouwede aldaer eenen Altaer / ende hiet de stede BethEl / e daeromme dat hem aldaer God geopenbaert was / doe hy vloodt voor zijnen broeder.

8 f Doe sterf Debora / der Rebeca voester / ende wert begravē onder BethEl / onder der Eycken / ende wert genaemt / de Claecheycke.

9 g Eñ Godt verscheen Jacob noch eēmael / daer nae als hy wt Mesopotamia gecomen was / ende segende hem / ende sprack tot hem:

10 Ghy heet Jacob / h doch ghy en sult niet B meer Jacob heeten / maer Israel sult ghy heeten: Ende also hietmen hem Israel.

11 Ende Godt sprack tot hem: Ick ben de Almachtighe God / zijt vruchtbaer eñ vermeeret u: Volcken / ende volcken hoopen sullen van u comen / eñ i Coningen sullen wt uwen lendenen comen.

12 Ende het landt / dat ick Abraham eñ Isaac gegeven hebbe / wil ick oock u geven / eñ wilt uwen zade gheven na u.

13 Also voer God op van hem / vā dier plaetse / daer hy met hem ghesproken hadde.

14 Jacob richtede een steenen k† Mercteecken op / aen dier plaetse / daer hy met hem gesproken hadde / eñ goot l dranckoffer daerop / ende begoot hem met olye.

15 Eñ Jacob hiet de plaetse / daer Godt met hem ghesproken hadde / BethEl.

16 Ende sy toghen van BethEl: ende doe het noch een veldt weechs was vā Ephrath / doe baerde Rahel: eñ het [wee] quam haer hardt aen over de gheboorte.

17 Ende doe het haer nu soo suer werdt inder gheboorte / sprack de Vroeyvrouwe tot haer: m Vreest u niet / want desen sone sult ghy ooc hebben.

18 Ende doe haer nu de ziele wtghinck / dat sy sterven moeste / hiet sy hem n BenOni: doch zijn vader hiet hem o BenJamin.

19 p Also sterf Rahel / ende wert begravē / aen dē wech na Ephrath / die nu heet Bethlehem.

20 Eñ Jacob richtede een staende q† teecken C op / boven harē grave: r Dat selve is het grafteecken Rahels / tot op desen dach.

21 Ende Israel tooch wt / ende richtede eene hutte op / op ghene zijde des Toorens s Eder.

22 Ende het ghebeurde / doe Israel in dien lande woonde / ghinck Ruben henen / t ende sliep by u Bilha / zijnes vaders bywijf: x ende het quam voor Israel. Jacob hadde twaelf sonen.

23 De sonen Lea waren dese: Ruben de eerstgheboren sone Jacobs / Simeon / Levi / Juda / Isaschar / ende Sebulon.

24 De sonen Rahel waren: Joseph eñ BenJamin.

25 De sonen Bilha / Rahels maget: Dan ende Naphthali.

26 De sonen Silpa / Lea maghet: Gad ende Asser. Dat zijn de sonen Jacob / die hem gheboren zijn in Mesopotamia.

27 Ende hy quam tot zijnen vader Isaac / tot Mamre / y† in de hoofstadt / die daer heet Hebron / daer Abraham ende Isaac vreemdelinghen inne gheweest zijn.

28 Ende Isaac wert hondert ende tachtētich Jaer oudt:

29 Ende nam af / ende sterf / ende wert versamelt tot zijnen volcke / oudt / ende des levens sat: ende zijne sonen Esau ende Jacob / begroeven hem.

BethEl.
a Gen. 28. b 13
b Gen. 31. b. 19
c† And. mijnes druck /
d Lunulas / dat is / heet eñ gulden hayrbandt: nu zijn het peerlen geworden. Siet Pro. 11. ende Gen. 24.
e Gen. 28. b. 13
Debora sterft.
f Gen. 24. f. 59
g Hose. 12 a 4
h Gen. 32. c. 28
1. reg. 18. d 31
Israel.
i Mat. 1. a. 6
k† An. Columne / of staende teecken /
l Dat was wijn / als dat inden navolgenden Boecken ghenoechsaem ghesien wort.
BethEl.
m 1 sa. 4. b 19
n BenOni is / mijner smerten sone.
o Heet. der rechterhant sone.
Rahel sterft.
p Gen. 48. a. 7
q† And. pilaer
r† And. aldaer is de grafsteen Rahels / etc.
s Mich. 4 a. 8
Rubē slaept by Bilha.
t 2. sa. 16. c. 22
u Gen. 30 a. 3
x Gen. 49. a. 4.
Jacob hadde twaelf sonē.
y† An. Kiriath Arbe / die daer is etcet.
Isaac sterft 180. jaer oudt zijnde.

Dat xxxvj. Capittel.

1. Vertellinghe der Vorsten / die van Esau gecomen zijn. 6. Aftoch Esau van zijnen broeder / eñ oorsake desselven. 8. Plaetse ende nacomelingen Esau / des vaders der Edomiters / met tsamē der selven wooninghen.

Esaus vrouwen.

DIt is het gheslachte Esau/ die daer heet Edom: 1 XXXVI

Esau nam wijuen van de dochteren Canaan/ a Ada de dochter Elon des Hethiters / ende Ahalibama de dochter des Ana/ b†het kints kint Zibeons des Heviters. 2

a Ge. 26.d.34
b† Anders / de dochters
c Gen. 28.a.9

c Ende Basmath/ Ismaels dochter/ Nabaiots suster. 3

d 1.par.1.d.35

d Ende Ada baerde Esau/ Eliphas: ende Basmath baerde Reguel. 4

Ahalibama baerde Jehus/ Jaelam/ ende Korah: dat zijn Esaus kinderen/ die hem gebooren zijn in den lande Canaan. 5

Ende Esau nam zijne wijuen/ sonen ende dochteren/ alle zielen zijns huyses/ zijne have/ eñ alle het Vee/ met allen goedē die hy inden lande Canaan verworven hadde/ ende tooch in een lant van zijnen broeder Jacob. 6

e Gen. 13.a.6

e Want haer have was te groot/ dat sy niet en conden by malcanderen woonen: ende het lant daer sy vreemdelingen inne waren/ con- dese niet verdraghen/ f† van grooter veelheyt haers Vees. 7

f† And. voor haren goeden.

Alsoo woonde g Esau op den gheberchte Seir: Ende Esau is de Edom. 8

g Josu. 24 a 4. Deut. 2.a.4
h 1.par.1 d 35
Esaus gheslachte.

h Dit is het gheslachte Esau/ van dien de Edomiters comen/ op den gheberchte Seir. 9

Eñ also heeten de kinderē Esau: Eliphas/ de sone Ada / Esaus wijf : Reguel de sone Basmath/ Esaus wijf. 10

Eliphas soons warē dese: Themā/ Omar/ Zepho/ Gaetam/ ende Kenas. 11

i Gen. 36.c.22.

i Ende Thimna was een bywijf Eliphas Esaus sone/ die baerde hē Amalek. Dat zijn de kinderen van Ada/ Esaus wijf. 12

De kinderen Reguel zijn dese: Nahath/ Serah/ Samma/ Misa. Dat zijn de kinderen van Basmath/ Esaus wijf. 13

k† Anders / der dochter/ etc.

De kinderen Ahalibama/ Esaus wijf/ der dochter des Ana/ k†het kints kint Zibeons/ zijn dese/ die sy Esau baerde: Jehus/ Jaelam/ ende Korah. 14

Dat zijn de Vorsten onder den kinderen Esau: De kinderē Eliphas/ des eerstē soons Esau / waren dese : De Vorst Theman/ de Vorst Omar / de Vorst Zepho / de Vorst Kenas. 15

De Vorst Korah / de Vorst Gaetham/ de Vorst Amalek. Dat zijn de Vorsten vā Eliphas/ inden lande Edom/ ende zijn de kinderen van der Ada. 16

Ende dit zijn de kinderen Reguel / Esaus sone: De Vorst Nahath/ de Vorst Serah/ de Vorst Samma/ de Vorst Misa. Dit zijn de Vorsten van Reguel / inden lande der Edomiten/ ende zijn kinderen van der Basmath/ Esaus wijf. 17

Dit zijn de kinderen Ahalibama / Esaus wijf: De Vorst Jehus/ de Vorst Jaelam/ de Vorst Korah. Dat zijn de Vorsten vā Ahalibama/ der dochter des Ana/ Esaus wijf. 18

Dat zijn Esaus kinderen/ ende hare Vorsten: hy is de Edom. 19

De kinderen Seir des Horiters.
l 1.par.1 d 38
m Gen. 36.b.12.

l De kinderen van Seir des Horiten/ die in den lande woonden/ zijn dese: Lothan/ Sobal/ Zibeon/ Ana/ 20 C

Dison/ Eser/ eñ Disan. Dat zijn de Vorsten der Horiten / alle kinderen Seir / inden lande Edom. 21

Eñ de kinderen Lothans waren dese: Hori eñ Hemā, m Eñ Lothās suster hiet Thimna. 22

23 De kinderen vā Sobal warē dese: Alwan/ Manahath/ Ebal/ Sepho/ ende Onam.

n Leu. 19 b 19

24 De kinderen van Zibeon waren/ Aia/ ende Ana : n dat is de Ana / die in de Woestijne muylpeerden vandt/ doe hy zijns vaders Zibeons ezels hoedde.

25 De kinderen Ana waren: Dison eñ Ahalibama/ dat is de dochter Ana.

26 De kinderen van Dison waren: Hemdan/ Esban/ Jethran ende Charan.

27 De kinderen Ezer waren: Bilhā/ Sawan ende Akan.

28 De kinderen Desan waren : Uz eñ Aran.

29 Dit zijn de Vorstē der Horiten : De Vorst Lothan/ de Vorst Sobal/ de Vorst Zibeon/ de Vorst Ana.

30 De Vorst Dison/ de Vorst Ezer/ de Vorst Disan. Dat zijn de Vorstē der Horiten/ o† die gheregeert hebben inden lande Seir. D

o† And. na haren Vorstendommen.
Coningen in Edom.

31 De Coningen die inden lande Edom gheregeert hebben / eer dan de kinderen Israels Coninghen hadden/ zijn dese:

32 Bela was Coninc in Edom/ eē sone Beor/ ende zijn stadt hiet Dinhaba.

p† An. Bozra.

33 Ende doe Bela sterf/ wert Coninck in zijn stede/ Jobab/ een sone Serah van p†Badzra.

34 Doe Jobab sterf/ wert in zijn stede Coninc/ Husam/ wt der Themaniter lant.

35 Doe Husam sterf/ wert Coninc in zijn stede/ Hahad/ een sone Bedad: die de Midianiters sloech/ op der Moabiteren velde: eñ zijne stadt hiet Awith.

36 Doe Hadad sterf/ regeerde Samla van Masreck.

37 Doe Samla sterf/ wert in zijn stede Coninc Saul van Rehoboth/ aen den water.

38 Doe Saul sterf/ wert in zijn stede Coninc/ Baalhanan/ een sone Achbor:

39 Doe Baalhanan Achbors sone sterf/ wert in zijn stede Coninck Hadar/ ende zijne stadt hiet Pagu / ende zijn wijf hiet Mehetabeel/ een dochter Matred / die Mehasabs dochter was.

q 1.par.1 f 51

40 q Alsoo heeten de Vorsten van Esau / in haren gheslachten / orden ende namen: De Vorst Thimna / de Vorst Alwa / de Vorst Jetheth/ E

41 De Vorst Ahalibama / de Vorst Ela / de Vorst Pinon/

42 De Vorst Kenas / de Vorst Theman / de Vorst Mibzar/

r† And. landen harer besittinghe:

43 De Vorst Magdiel/ de Vorst Iram: dat zijn de Vorsten in Edom / als sy ghewoont hebben r† in haren Erflande: ende Esau is de vader der Edomiteren.

Dat xxxvij. Capittel.

1. Zeden Jacobs/ ende liefde tegen zijnen sone Joseph. 4. Dootlijcke haet zijner anderen kinderen teghen den seluen/ wt oorsake zijnes aengeuens ende droomens. 18. Haer moordadighe wreetheyt ende boosheyt/ 13. die haer oock tot op haren eyghenen vader bestreckt. 28. Joseph wort vercocht den Midianiten/ 36. die vercoopen hem voort in Egypten.

1 JAcob woonde inden lāde/ daer zijn vader een vreemdelinc inne geweest was/ namelijcken / inden lande Canaan. XXXVII

a† And. gheboorten. and. ghescheidenissen; Joseph.

2 Ende dat zijn de a†geslachten Jacobs: Joseph was seuenthiē Jaer out/ doe hy een herder des Vees wert met zijnen broederen: ende de jonghe was by den kinderen Bilha ende Silpa/ zijnes vaders wijuen/ eñ bracht voor

haren

haren vader/wanneer daer een boos gerucht teghen hen was.

3 Israel hadde Joseph liever / dan alle zijne kinderen/daerō dat hy hem in zijn ouderdom ghegenereert hadde/ ende maeckte hem eenen b†bonten rock.

b† And. veelverwigen ofte gedeplden. De rock Josephs van menigerley verwen eñ draden bedupt de menigerley genade eñ gaven des eenigē Geests in Christo ende zijnen Christenen. Act. 7.

4 Doe nv zijne broeders sagen/dat hem haer vader liever hadde / dan alle zijne broeders/ waren sy hem vyāt/ende en conden hem geen vriendelijck woort toespreken.

5 Daer toe hadde Joseph eenmael eenen droom/ende seyde zijnen broederen daer van: doe werden sy hem noch vyandigher.

6 Want hy sprack tot hen: Lieve/ hoort wat my doch ghedroomt heeft.

Josephs twee droomen.

7 My dochte/ wy bonden c†schooven op dē velde/eñ mijnen schoof richtede hem op/ ende stont/ende uwe schooven rondtom/neychden hen teghen mijnen schoof.

8 Doe sprakē zijne broeders tot hem: Soudet ghy onse Coninck worden/ eñ over ons heerschen? ende werden hem noch vyandiger/om zijns drooms/ende zijner reden willen.

9 Eñ hy hadde noch eenen anderen droom/ dien vertelde hy zijnen broederen/ ende sprac: Siet/ick hebbe noch eenē droom gehadt: My dochte/de Sonne ende de Mane/eñ elf Sterren neychden hen voor my.

10 Ende doe dat zijnen vader eñ zijnen broederen geseyt wert/ strafte hem zijn vader/ende sprac tot hem: Wat is dat voor een droom/ die v ghedroomt heeft? Sal ick eñ v moeder/ ende uwe broeders comē/ ende v aenbidden?

11 Ende zijn broeders benijdē hem / doch zijn vader behielt dese woorden.

12 Doe nv zijne broeders henen ghinghen/ te weyden het Vee haers vaders in Sichem/ sprack Israel tot Joseph:

13 Hoeden uwe broeders niet het Vee in Sichem? coemt / ick wil v tot hen senden. Hy sprack: d Hier ben ick.

d 1. Sa. 3. b. 16

14 Ende hy seyde: Gaet henen/eñ siet/ of het wel staet met uwe broeders/ eñ met het Vee/ eñ segghet my wederom/hoe het daer met is: ende hy sandt hem wt den dale Hebron/ dat hy na Sichem ghinghe.

15 Doe vandt hem een man / dat hy dwalen ghinck op den velde/ die vraechde hem / ende sprack: Wien soeckt ghy?

16 Hy antwoorde: Ic soecke mijne broeders: Lieve/segghet my waer sy hoeden.

17 De man sprack: Sy zijn van daer getogen: want ick hoorde dat sy seyden: Laet ons nae Dothā gaen: Doe volchde Joseph zijne broeders na/ende vandtse tot Dothan.

Joseph willē zijne broeders dooden.

18 Als sy hem nv sagen vā verre/eer hy hardt by hen quam/ sloeghen sy eenen raet aen/dat sy hem doodden/

19 Ende spraken onder malcanderen: Siet/ de droomer coemt daer.

20 So coemt nv / ende laet ons hem dooden/ ende in een kuyle werpen/ende segghen: Een boose gedierte hebbe hem verscheurt: so salmē sien/wat zijne droomen zijn.

Rubē verlost Joseph. e gen. 42. c. 22

21 Doe dat Ruben hoorde/ wilde hy hem wt haren handen verlossen/en sprac: e Latet ons hem niet dooden.

22 Ende voorder sprac Ruben tot hen: Latet ons geen bloet vergieten/maer werpt hem in de kuyle/die inder Woestijne is/ eñ en legget de hant niet aen hem; Hy wilde hem also wt haerder hant verlossen/dat hy hem zijnen vader weder brochte.

23 Als nv Joseph tot zijnen broederē quam/ togen sy hem zijnen rock met dē bonten rock wt/dien hy aen hadde.

24 Ende namen hem / eñ worpen hem in een kuyle: doch de selve kuyle was ledich/ ende gheen water daerinne.

25 Ende setteden hen neder te eten: onder dies hieven sy hare oogen op/eñ sagen eenen hoop Ismaeliten comen vā Gilead/ met haren kemelen/die droeghen kruyden/ f†balssem/ende myrrhe/ ende toghen af na Egypten.

f† And. Haest ende Gummi.

26 Doe sprac Juda tot zijnē broederen: Wat helpet ons/ dat wy onsen broeder dooden/ eñ zijn bloet vergieten?

Joseph wort vā zijne broeders vercocht.

27 Coemt/ laet ons hem den Ismaeliten vercoopen/dat haer onse handen aen hem niet en vergrijpē: wāt hy is onse broeder/onse vleesch ende bloet. Ende sy hoorden hem.

g sap. 10. d. 13 Psa. 105 b 17 Act. 7. a. 9

28 g Eñ doe de Midianiteren de coopliedē/ daer voorby reysden / toghen sy hem wt der kuylen/ ende vercochten hem dē Ismaeliten/ voor twintich silverlingen. Die brachten hem in Egypten.

29 Als nv Ruben wederom totten kuyle quā/ ende en vādt Joseph niet daerin/ verscheurde hy zijn cleedt.

30 Ende quam weder tot zijnen broederen/eñ sprack: De jonge en is daer niet/ waer sal ick nv henen?

31 Doe namen sy Josephs rock/ ende slachteden eenen gheytenbock / ende h†staken den rock int bloedt / ende schickeden den bonten rock henen.

h† And. ducte[n]

i gen. 44. c. 28

32 i Ende lieten hem haren vader brengen/ eñ segghen: Desen hebben wy gevonden/ siet of het ws soons rock zy/ofte niet.

k gen. 44. c. 28

33 Hy kende hem / ende sprack: Het is mijns soons rock/ een k boos ghedierte heeft hem verslonden/een rijtende gedierte heeft Joseph verscheurt.

34 Eñ Jacob verscheurde zijne cleederen/ende leyde eenen sack om zijne lendenen/eñ droech leedt om zijnen sone/langhe tijt.

35 Ende alle zijne sonen ende dochterē traden tot hem/ dat sy hem troosteden: doch hy en wilde hem niet laten troosten/eñ sprack: Ick sal met leet ondervarē in de kuyle tot mijnen sone. Ende zijn vader beweende hem.

l Psa. 105 b. 17

36 l Ende de Midianiten vercochten hem in Egypten/Potiphar/des Pharao Camerlinc ende Hofmeester.

Dat xxxviij. Capittel.

8. Verhouwelijckinghe Juda ende zijner kinderen. 7. Sonde eñ straffe der beyder Oudesten. 11. Thamar weduwe/ 18. werdt beslapen van Juda haren Sweer. 27. Daer wt comen Perez ende Serah.

De linie Christi / van Jacob door Judam.

1 HEt gheheurde omtrent de selve tijt/ dat Juda aftooch vā zijnen broederen/ ende gaf hem tot eenen manne te Odollam/ die hiet Hira.

a 1. Par. 2. a. 3

2 a Eñ Juda sach aldaer eenes Cananiters mans dochter/die hiet Suha/ ende namse.

Judas soōs. b† And. Er. Nu. 26 b. 17

3 Ende doe hyse besliep / wert sy met kinne/ ende baerde eenen sone/ die hiet hy b†Ger.

4 Ende sy wert daerenbovē met kinde/ende baerde eenen sone/ dien hiet sy Onam.

c† Anders/ hy. And. sy hielt op te barē doe sy etcet.

5 Sy baerde noch eenmael eenen sone / dien hietse Sela: c†ende sy was te Chesib / doe sy hem baerde.

Ende

Thamar.

6 Ende Juda gaf zijnen eerstē sone Ger/een wijf/die hiet Thamar.

7 Doch hy was boos voor dē Heere/daerom doodde hem de Heere.

8 Doe sprack Juda tot zijnen sone Onam: d Legget v tot uwes broeders wijf/eñ neemtse ten houwelijcke / dat ghy uwen broeder zaedt verwecket.

d Deu.25.a.5 Mat.22.c.24

9 Doch doe Onā wiste / dat het zaet niet zijn eygen zijn en soude/als hy hem tot zijns broeders wijf leyde/ liet hy het op de aerde vallē/ ende verderf het/ op dat hy zijnē broeder geen zaedt en gave.

10 Doe beviel het den Heere qualijck dat hy dede/ende doodde hem oock. B

Merckt dese grouwelijcke straffe/ tegen de onnatuerlijcke sonde.

11 Doe sprac Juda tot zijns soons wijf Thamar: Blijft een Weduwe in uwes vaders huyse/tot dat mijn sone Sela groot wort;wāt hy dachte: Misschien mochte hy ooc sterven/ als zijne broeders. Also ginck Thamar henē/ ende bleef in haers vaders huyse.

12 Doe nu vele dagen verloopen warē/ sterf des Suha dochter/ Judas wijf. Eñ als Judas wtghetreurt hadde/ ginck hy opwaerts/ om e zijne schapē te bescheerē na Thimnath/ met zijnen f herder Hira van Odollam.

e gen.31.b.19 2.Sa.13.c.23

f Het mach ooc heerē/ (vrient) daer na als de puncten inden Hebreischē hen latē settē. wāt Judas heeft ymmers moeten weyde hebben/ misschien ooc eēs vriēts niet ontbeeren connē de puncten connē also wel feylen als treffen: Vt Esa. 7. & sepe alias.

13 Doe werdt der Thamar ghesepdt: Siet/ v Sweer gaet op nae Thimnath/ zijne schapen te bescheeren.

14 Doe leyde sy de Weduwen cleeders van haer/die sy droech/ g† bedeckte haer met eenen mantel/ende vermaeckte haer/ eñ settede haer buyten h† voor de poorte / aen den wech nae Thimnath: wāt sy sach dat Sela was groot ghewordē/ eñ sy en was hem niet ten wijue ghegheuen.

g† and. Hulde

h† And. poorte der fonteyne etcet.

15 Doese nu Juda sach/meynde hy/het waer een hoere: want sy hadde haer aenghesichte bedeckt.

16 Ende maecte hem tot haer aen den wech/ ende sprack: Lieve/laet my by v liggen: want hy en wiste niet/dat het zijns soōs wijf was. Sy antwoorde: Wat wilt ghy my geven/dat ghy by my ligghet?

17 Hy sprac: Ick wil v eenen geytenbock vāder kudde senden. Sy antwoorde: Soo gheeft my een pandt/tot dat ghy het my sendet.

18 Hy sprack: Wat wilt ghy voor een pandt/ dat ick v geve? Sy antwoorde: Uwen rinck/ ende v snoer/ eñ uwen staf/ dien ghy in uwe handen hebt. Doe gaf hy het haer/ende i lach by haer/ende sy wert van hem met kinde.

i Mui.18.b.15

19 Ende sy maecte haer op/ ende ginc henen/ ende leyde den mantel af/ eñ tooch haer Weduwen cleeders wederom aen.

20 Doch Juda sandt den gheytenbock/ door zijnen herder van Odollam / op dat hy het C pandt wederom haelde van den wijue / ende hy en vandtse niet.

21 Doe vraechde hy den liedē der selver plaetse/eñ sprack: Waer is die hoere/die daer buyten aen den wech sat? Sy antwoorden: Daer en is gheen hoere gheweest.

22 Ende hy quam weder tot Juda/ eñ sprac: Ick en hebse niet ghevonden: daer toe seggen de liedē der selver plaetse/dat daer geen hoere gheweest en zy.

k† An. sy houde het pandt tot haer/etc.

23 Juda sprack: k Sy hebbe het henen: l† sy en can ons doch gheen schande na seggen: want ick hebbe den bock ghesonden/ soo en hebt ghyse niet ghevonden.

l† And. dat wy niet misschiē te schāde wordē.

24 Na dry Maenden wert Juda aengesept: Ws soons wijf Thamar / heeft hoererije bedreven/ daertoe siet / sy is van hoererije met kinde geworden. Juda sprack: Brengtse hier voor/ dat sy verbrant worde.

25 Ende doemense voortbracht / schickede sy tot haren Sweer/ende sprack: Van dien man ben ick met kinde/diens dit is: eñ sprac: Kent ghy oock/ wiens desen rinck/ ende dit snoer/ ende desen staf is.

26 Juda bekende het/ende sprac: Sy is rechtveerdiger dan ick: want ick en hebse niet gegeven mijnen sone Sela: doch en besliep hyse niet meer.

27 m Ende doe sy baren soude/werden tweelinghen in haren lijve ghevonden.

m 1.Par.2.a. Mat.1.a.3

28 Ende als sy nu baerde / gaf haer een hant wt: doe nam de Vroeyvrouwe/ ende bādt eenen rooden draet daeromme/ eñ sprack: Die sal de eerste wt comen.

29 Doe die nu zijne hant weder in tooch/quā zijn broeder wt: ende sy sprack: Waerom hebt ghy om uwent willen sulcke rete ghereten? Ende men hiet hem n Perez.

30 Daer na quam zijn broeder wt/die dē rooden draet om zijnder handt hadde/ ende men hiet hem o Serah.

n Perez/ een verscheurde 1.Par.2.a. ende 4.a.1 o Serah/ Opganck.

Dat xxxix. Capittel.

1. Joseph wert van zijnen heere ghelievet. 7. Vander vrouwen tot onordentlijcker liefde gherecht/ 12. ende so hy haer niet en verwillicht/ valschelijcken beschuldiget/ 20. ende gevangen. 21. Vanden Heere wort hy vertroostet/ ende ooc in de ghevanckenisse verheven.

1 Joseph wert af in Egypten gevoert/ eñ A Potiphar een Egyptisch man / Pharaonis Camerlinck ende Hofmeester/ cocht hem vanden Ismaeliten / die hem afbrachten.

Joseph wort in Egypten vercocht. Gen.37.c.28 d.36. Psa.105.b.17

2 Eñ de Heere was met Joseph/ dat hy een gelucksalich man wert/eñ was in zijnes heeren des Egyptenaers huyse.

3 Eñ zijn heere sach / dat de Heere met hem was: wāt alles wat hy dede/dat liet de Heere gheluckelijcken voortgaen door hem.

4 Also dat hy genade vandt voor zijnen heere/eñ zijn dienaer werdt: die settede hem over zijn huys/ ende alles wat hy hadde / dede hy onder zijne handen.

5 a Ende van dier tijdt aen/doe hy hem over zijn huys ende alle zijne goeden gesettet hadde/segende de Heere des Egyptenaers huys/ om Josephs wille: ende het was enckel segen den Heeren / in alles wat hy hadde/ te huys ende te velde.

a gen.30.e.27 Esai.45.a.3.4

6 Daerom liet hy het alle onder Josephs hāden/wat hy hadde: eñ hy nam hem b geens dings aen/dewijle hy hem hadde/dan dat hy att ende dranc: c eñ Joseph was schoon ende fijn van aenghesichte.

b† And. wiste vā geenerley niet/dā alleene van de spyse die hy att. c 1.Sam.16 b.12.19

7 Eñ het ghebeurde na d dese geschiedenisse/ dat zijns heeren wijf haer ooghen op Joseph werp/ende sprack: Slaept by my.

d Of/ desen geschickte/

8 Hy weygerde het haer / eñ sprack tot haer: Siet/ mijn heere neemt hem gheens dings aen voor my/ wat inden huyse is/ ende alles wat hy heeft / dat heeft hy onder mijne handen ghedaen.

9 Ende e heeft niet soo groot inden huyse/ dat hy voor my verhouden heeft / sonder v/

e Dat is/ niemant en is so in uwen huyse als ic/eñ hy en heeft niet verborghen voor my/ dā v/ want ghy zijt zijn etcet.

daerin

f daerin ghy zijn wijf zijt: hoe soude ick dan nv een sulck groot quaet doen/ ende teghen God sondighen?

f† Anders/ soo moeste hy ooc de vrouwe besorghen/ alsoo wel als het gantsche huys: behaluen dat hy nz by haer slape en soude. Teghen het ouerspel ende oncuysheyt/ een treffelijc exempel.

Ende sy dreef sulcke woorden tegen Joseph 10 dagelijcx: doch hy en hoorde haer niet/ dat hy B by haer sliepe/ noch by haer ware.

Het ghebeurde op eenen dach/ dat Joseph 11 in het huys ghinck/ zijn werck te doen/ ende gheen mensche van den ghesinne des huyses/ was daerby.

Ende sy greep hem by zijnen cleede/ ende sprac: 12 Slaept by my: doch hy liet het cleedt in harer hant/ ende vloodt/ ende liep ten huyse wt.

Doe sy nv sach/ dat hy zijn cleedt in harer 13 hant liet/ ende wt ontvloot/

Riep sy het gesinne inden huyse/ ende sprack 14 tot hen: Siet/ hy heeft ons den Hebreischen man hier in gebracht/ dat hy ons te g† schande make: hy quam tot my hier in/ ende wilde by my slapen: h† so riep ick met luyder stemmen.

g† And. spotte

h† And. ic riep

Ende doe hy hoorde/ dat ick een gheschrey 15 maecte/ ende riep: doe liet hy zijn cleet by my/ ende vloot/ ende liep wt.

Ende sy leyde zijn cleedt by haer/ tot dat zijn 16 heere te huys quam/

Ende seyde tot hem euen de selue woorden/ 17 ende sprack: De Hebreische knecht/ dien ghy ons hier in ghebracht hebt/ quam tot my hier in/ ende wilde my te schanden maken.

Doe ick nv een geschrey maecte/ ende riep: 18 doe liet hy zijn cleedt by my/ ende vloodt.

Als zijn heere hoorde de reden zijns wijfs/ 19 die sy hem seyde/ ende sprack: Alsoo heeft my de Hebreische knecht ghedaen/ werdt hy seer toornich.

i Psal. 105.b.18

i Doe nam hem zijn heere/ ende leyde hem 20 in de geuanckenisse/ daer des Conincx geuanghen inne lagen: ende hy lach daer in der gheuanckenisse.

k Psal. 105.b 19 Sap. 10.b.13

l Of/ barmherticheyt.

k Doch de Heere was met hem/ ende neychde 21 zijne l hulde tot hem/ ende liet hem ghenade vinden voor den amptman ouer de gheuanckenisse.

Dat hy hem onder zijne handt beual alle 22 gheuangenen inder geuanckenisse: op dat alles wat daer gheschiede/ door hem geschieden moeste.

m† And. sach niet in zijner handt:

Want de amptman ouer de geuanckenisse 23 m† nam hem geens dincx aen: want de Heere was met Joseph/ ende wat hy dede/ daer gaf de Heere gheluck toe.

Dat xl. Capittel.

1. Joseph leyt den tween gheuanghenen hare droomen wt/ ende seyt wat hen beyegenen soude. 20. De daet maket de wtlegghinghe waer. 23. De schencker blijft ondanckbaer.

Oorsake Josephs verlossinghe.

Ende het gebeurde daer na/ dat hen ver- 1 sondichden/ de schencker des Conincx A in Egypten/ ende de backer/ aen haren heere/ den Coninck in Egypten.

a† And. ouersten schencker ende den oversten backer.

Ende Pharao wert toornich ouer zijne bey- 2 de Camerlingen/ ouer den a† amptman ouer de schenckers/ ende ouer den amptman ouer de backers:

Ende lietse setten in des Hofmeesters huys/ 3 in de gheuanckenisse daer Joseph gheuangen lach.

b† And. een tijt lanck. and. een Jaer lanck.

Ende de Hofmeester settede Joseph ouer 4 hen/ dat hy hen diende: ende sy saten b† sommighe daghen in de gheuanckenisse.

Ende hen droomde beyde/ den schencker 5 ende backer des Conincx in Egypten/ in eener nacht/ een yegheliicken eenen eygenen droom/ ende eenes yegelijcken droom hadde zijne beduydinghe.

Des ouersten schenckers ende backers droomen.

6 Doe nv des morgens Joseph tot hen daer in quam/ ende sach dat sy treurich waren/

7 Vraechde hyse/ ende sprack: Waerom zijt ghy heden so bedroeft?

8 Sy antwoorden: Ons heeft gedroomt/ ende en hebben niemant/ die het ons wtlegge. Joseph sprac: Wtleggen behoort Gode toe: doch vertelt het my.

9 Doe vertelde de ouerste schencker zijnen droom Joseph/ ende sprack tot hem: My heeft ghedroomt/ dat een wijnstock voor my was/

10 Die hadde dry rancken/ ende hy groende/ B wies/ ende bloeyde/ ende zijne druyuen werden rijp.

11 Ende ick hadde den beker Pharaonis in mijner hant/ ende nam de c† besien/ ende d druckese wt inden beker/ ende gaf den beker Pharaoni in de hant.

c† And. druyuen/

d Of/ druckte se gantsch in tween.

12 Joseph sprack tot hem: Dat is zijne beduydinghe: Dry rancken zijn dry daghen.

Joseph beduydet den ouersten schencker ende backer des Pharao/ hare droomen.

13 Na dry dagen sal Pharao v hooft verheffen/ ende v wederom aen v ampt setten/ dat ghy hem den beker in de hant geuet/ na der voriger wijse/ doe ghy zijn schencker waret.

14 Doch gedenckt mijner/ wanneer het v wel gaet/ ende doet barmherticheydt aen my/ dat ghy het Pharao vermanet/ dat hy my wt desen huyse brenghe.

15 Want ick ben wt den lande der Hebreen heymelijck gestolen: daertoe en hebbe ick ooc hier niet gedaen/ dat sy my souden hier in gesettet hebben.

16 Doe de ouerste backer sach/ dat de beduydinghe goet was/ sprack hy tot Joseph: My heeft ooc eenen droom gedroomt: dat ick droech dry e† witte coruen op mijn hooft/

e† And. ghevlochtens

17 Ende inden ouersten corf allerley gebacken spijse voor Pharao/ ende de voghels aten wt den corf op mijn hooft.

18 Joseph antwoorde/ ende sprac: Dat is zijne beduydinghe: Dry coruen/ zijn dry daghen.

19 Ende nae dry dagen sal v Pharao v hooft verheffen/ ende v aen de galge hanghen/ ende de voghelen sullen v vleesch van v eten.

f Mat. 14.a 6

g† An. gheboorten dach:

20 Ende het geschiede des derden dachs/ f doe C hieldt Pharao zijnen g† Jaers dach: ende hy maeckte een maeltijdt alleen zijnen knechten/ ende verhief het hooft des ouersten schenckers/ ende het hooft des oversten backers onder zijnen knechten.

21 Ende settede den ouersten schencker wederom tot zijnen schenckampte/ dat hy den beker gaue in Pharaonis handt.

22 Daerenteghen den ouersten backer liet hy hanghen/ als hem Joseph beduydet hadde.

23 Doch de ouerste schencker ghedachte niet aen Joseph/ maer vergat zijner.

Dat xli. Capittel.

1. Den Pharao droomen tweerley droomen. 14. Joseph wort wt der ghuanckenisse ghehaelt/ 25. die legtse hem wt/ 34. ende wordt een heere ouer Egypten ghesettet. 45. Neemt de dochter Potiphera des Priesters ten wijue/ die hem baerde twee soons. 47. De vruchtbaer Jaren/ 54. ende daer na de dierte ende honghe gaen aen.

Droome des Pharaonis.

1 A Ende na twee Jaren hadde Pharao eenen droom/ hoe hy stont aen den water/

2 Ende sach wt den water opgaen/ seuen

schoone vette koeyen / ende ghinghen aender weyden inden grase.

Na desen sach hy andere seuen koeyen wt 3 den water opgaen/ die waren ongestalt/ende mager/ ende traden by de koeyen aen den oeuer aen het water/

Ende de ongestalte ende maghere koeyen/ 4 verslonden de seuen schoone eñ vette koeyen: Doe waeckte Pharao op.

Ende hy sliep wedercom/ eñ hem droomde 5 noch eenmael/ eñ sach/ dat seuen aaren wiessen wt eenen halm/vol ende dicke.

Daer na sach hy seuen dunne eñ a verseng- 6 de aaren opgaen:

a†And. van dẽ Oostenwinde wt ghedorret

Ende de seuen magher aaren verslonden 7 de seuen dicke ende volle aaren: Doe waeckte Pharao op/ ende merckte dat het eenen droom was.

Eñ doe het morgen wert/ was zijnen geest 8 b beconmert: ende schicte wt/ende liet beroepen alle waersegghers in Egypten/ ende alle Wijsen/ende vertelde hen zijne droomen: doch daer en was niemant diese Pharaoni beduyden conde.

b†An. verbaest

Doe sprac de ouerste Schencker met Pha- 9 raoni/ende seyde: Ick dencke heden aen myne sonden.

Doe Pharao toornich werdt ouer zijne 10 knechten / ende my met den ouersten backer B in de geuãckenisse leyde/ in des Hofmeesters huys:

Doe droomde ons beyde in eener nacht/ee- 11 nen yeghelijcken zijnen eyghenen droom/ des beduydinghe hem c belangde.

c Of/trefte.

Daer was by ons een Hebreisch jongelinc/ 12 des Hofmeesters knecht / dien vertelden wy het: eñ hy beduydede ons onse droomen/eenen yeghelycken na zijnen droome.

Eñ als hy ons beduydede/ so isset gegaen: 13 want ick ben wederom aen mijn ampt gesettet/ende de andere is ghehanghen.

d Doe sandt Pharao henen/ ende liet Jo- 14 seph roepen/ ende lieten hem haestelijcken wt der geuanckenisse: ende hy liet hem bescheerẽ/ ende trock ander cleederen aen/ende quam in tot Pharao.

Pharao laet Joseph wt de geuanckenisse halen.
d psa.105 c 20

Doe sprac Pharao tot hem: My heeft ee- 15 nen droom ghedroomt/eñ daer en is niemant die hem beduydẽ can: doch ick hebbe gehoort van v seggen/wanneer ghy eenen droom hoort/so condt ghy hem beduyden.

Joseph antwoorde Pharaoni/ende sprack: 16 Dat en staet e by my niet/God sal doch Pharaoni f†wat goets g prophereren.

e Hy wil seggen: Ick en zy het niet/die de droomen beduyt/ of beduydẽ conde: God ist/die het voor my ghedaen heeft/die cã het v ooc doẽ: geeft Gode de eere/ eñ en slaet zijnen dienst niet af.
f†And. vrede laten seggen
g Of/ Prophetischer wijse aenseggen.

Pharao seyde voorts tot Joseph: My 17 droomde/ ic stont aen den oeuer by dẽ water/

Eñ sach wt den water opclimmen / seuen 18 schoone vette koeyen/ die gingen aẽ der weyde inden grase.

Ende nae hen/ sach ick andere seuen dorre/ 19 seer onghestalte ende magere koeyen opclimmen: ick en hebbe inden gantschẽ Egyptenlande/ sulcke onghestalte niet ghesien.

Ende de seuen magere ongestalte koeyen/ 20 verslonden de seuen eerste vette koeyen. C

Eñ doe sy die ingesloct hadden/ en merck- 21 temen het aen haer niet/ dat sy die verslonden hadden/ende waren onghestalt/ gelijck als te voren: Doe waeckte ick op.

Ende sach noch eenmael in mijnẽ droome/ 22 seuẽ aaren op eenẽ halme wassen/vol eñ dick.

23 Daer na gingen op/seuẽ dorre aaren/ dunne ende versenghet.

24 Ende de seuen dunne aaren verslonden de seuen dicke aaren: ende ick hebbet den waerseggeren ghesegt/ doch sy en conuent my niet beduyden.

25 Joseph antwoorde Pharaoni: Bey de droomen Pharaonis zijn eenderley: want Godt vercondicht Pharaoni/ wat hy voor heeft.

Pharao vertelt Joseph zijne droomē.

26 De seuen schoone koeyen/zijn seuen Jaren: ende seuen goede aaren/ zijn ooc de seuen Jaren: het is eenerley droom.

27 De seuen magere ende ongestalte koeyen/ die na de gheuen opgeclommen zijn / dat zijn seuen Jaer/eñ de seuen magere ende versengde aaren/zijn seuen Jaer dieren tijt.

28 Dat isset nv/dat ick gesegt hebbe tot Pharao/ dat Godt Pharaoni condt maeckt/ wat hy voor heeft.

29 Siet/seuen rijcke Jarẽ sullen comen/inden gantschen lande Egypten:

De Prophecie der dieren tijt in Egypten/waer door Joseph verheuen wort.

30 Eñ na den seluen/ sullen seuen Jaer dieren D tijt comen / datmen vergheten sal/alle sulcke ouervloedichheyt inden lande Egypti/ende de diere tijt sal het lant verteeren/

31 Datmen niet weten en sal/vã ouervloedicheyt inden lande/ om der dieren tijdt/ die hier na coemt: want hy sal seer swaer zyn.

32 Dat nv Pharao tẽ anderẽ mael gedroomt heeft/beduydet/dat God sulcx gewisselijck ende in corten doen sal.

33 Nv / dat Pharao na eenen verstandighen ende wijsen manne sie/ die hy ouer den lande Egypti sette/

Eenẽ wijsen raet Josephs.

34 Eñ beschrijue/dat hy amptlieden verordene inden lande/ ende neme den vijfdendeel inden lande Egypti/inden seuen rijcken Jaren.

35 Eñ versamele alle spijse der goeden Jaren/ die daer comen sullen: dat sy coren opleggen/ h†in Pharaonis corenhuysen / ten voorrade in den steden/ende verwarent.

h†And. onder Pharaonis ghewelt.

36 Op datmen spijse verordent vinde den lande/inden seluen dieren Jaren/die ouer Egyptenlant comẽ sullen/dat het lant niet vã hongher en verderue.

37 Die reden beuiel Pharaoni eñ allen zijnen knechten wel.

Joseph wort hooch verheuen ende geeert na zijnen grooten ontgelucke ende leedt.

38 Ende Pharao sprack tot zijnen knechten: Hoe conden wy eenen sulcken man vinden/ in dien de Gheest Gods zy? Ende sprack tot Joseph:

39 Dewijle v Godt sulckes alles heeft condt gedaen/ so en is niemant so verstandich ende wijs/ als ghy.

i psa.105 c 21
Dani. 2 e 48
Sap. 10 b 14
1. mach. 2 f 53
act. 7 b 10

40 i Ghy sult ouer mijn huys zijn/eñ k†nwen E woorde sal alle mijn volck ghehoorsaem zijn/ alleene des Conincklijcken stoels wil ick hoogher zijn als ghy.

41 Ende voorder sprack Pharao tot Joseph: Siet/ick hebbe v ouer het gantsche Egyptenlant ghesettet.

k†An. na uwe woorde sal hem etc. custe. and. sal alle etc. gespijst worden.

42 Ende trock zijnen rinck van zijner handt / eñ gaf hem Joseph aen zijne hant/ende cleede hem met witter zyden/ eñ hinck hem een gulden keten aen zijnen hals/

l Heb. Abrech. Luth. Wat is brech heet/laet wy de hijstorie soeckẽ/ tot den jonckstẽ dach/ wy willent dewijle geſtaẽ/ gelijc het beduyptichet is. An. beduyt het/datmen de knyen voor hẽ buygen soude.

43 Ende liet hem op zijnen tweeden waghen varen/ende liet voor hem wtroepen: l Dese is des lants vader: eñ settede hem ouer het gantsche Egyptenlant.

44 Ende Pharao sprack tot Joseph: Ick ben Pharao / sonder uwen wille en sal niemant

zijne hant ofte zijnē voet verroeren indē gantschen lande Egypti.

m† An. Zaphnath Paena:

45 Ende naemde hem / m Den heymelijcken Raet: eñ gaf hem een wijf / Asnath / de dochter Potiphera des Priesters te On. Alsoo tooch Joseph wt / het lant Egypti te besien.

46 Eñ hy was dertich Jaer out / doe hy voor Pharao stont / den Coninc in Egypten: ende voer wt van Pharao / eñ tooch door het gantsche Egyptenlant.

n† An. gaf etc. Jarē gantschē hant vol.

47 Ende het lant n† dede also / de seuen rijcke Jaren /

48 Eñ versamelden alle spijse der seuē Jaren / die inden lande Egypti waren / ende dedense in de stedē: wat daer voor spijse op den velde / eener yeghelijcken stadt rontomme wies / dat deden sy in.

49 Also goot Joseph het corē op / ouer de mate vele / als zandt aen der zee: also dat hy ophiel te tellen / want men en conde niet meer tellen.

o Ge.46.c.20 ende 48.a.5

50 o Eñ Joseph werdē twee soons geborē / eer dan de diere tijt quā: die baerde hem Asnath / Potiphera des Priesters te On dochter.

p Manasse / heet / vergeten:

51 Ende hiet den eersten p Manasse: Godt [sprack hy] heeft my laten vergeten alle mijnes ongeluckes / eñ alle mijnes vaders huys.

q Ephraim / heet / ghewassen:

52 Den anderen hiet hy q Ephraim: want God [sprac hy /] heeft my laten wassen inden lande mijner ellenden.

r psa.105 b 16 Act.7.b.11.

53 Doe nv de seuen rijcke Jarē omme waren inden lande r Egypten /

54 Doe begonsten de seuen diere Jaren aen te comen / daer Joseph van ghesept hadde.

Eene diere tijt seuē Jaer lanck te Jacobs tijden.

55 Eñ daer wert een diere tijt in allen landen: doch in den gantschen Egyptischen lande was broodt.

56 Doe nv het gantsche Egyptenlandt oock hongher leedt / riep het volck tot Pharao om broodt: doch Pharao sprack tot allen Egyptenaren: Gaet henen tot Joseph: wat die v seydt / dat doet.

s† An. op alles wat by hen was.

57 Als nv ouer alle het lāt diere tijt was / doe dede Joseph s† alomme corenhuysen op / ende vercochte den Egyptenaren: wāt de diere tijt wert so langher so grooter inden lande.

58 Ende alle de landen quamen in Egypten / te coopen by Joseph: want de diere tijdt was groot in allen landen.

Dat xlij. Capittel.

1. Jacob schickt zijne thien soons in Egypten coren te coopen / 7. die bekent Joseph / 9. ende indachtich zijner droomen / beangstichtse menigerley wijse. 20. Sy verwilligen haerder eener vaststinge / tot dat sy Ben Jamin daer stellen. 25. So schickt hyse met coorne eñ gelt wederom na huys. 29. Daer vertellen sy wat met hen ghescheet is / 36. ende Jacob bedroeuet hem des hoochlijck.

Jacobs thiē sonē trecken in Egypten / om coren te coopen.

1 Den nv Jacob sach / dat daer coren in Egypten veyl was / sprack hy tot zijne soons: Wat siet ghy v langhe omme?

2 Siet / ick hoore / daer zy in Egypten coren veyl: trecket henen af / ende coopt ons coren / dat wy leuen / ende niet en steruen.

a act.7.b.12

3 a Alsoo togen af / de thien broeders Josephs / op dat sy in Egypten coren cochten.

b† And. bejegheuen.

4 Doch Ben Jamin Josephs broeder / en liet Jacob niet met zijnen broederen trecken: wāt hy sprack: Hem mochte een ongheual b† ontmoeten.

5 Alsoo quamen de kinderen Israels / coren te coopen / met tsamen anderen / die met hen toghen: want inden lande Canaan was oock diere tijt.

6 So was nv Joseph de Regent inden lande Egypten / ende vercochte coren allen volcke inden lande. Doe nv zijne broederen tot hem quamen / vielen sy voor hem neder ter aerden op haer aenschijn.

7 Ende hy sachse aen / ende kendese / eñ stelde hem vreemt tegen haer / ende sprack hardt met hen / ende seyde tot hen: Vā waer coemt ghy? Sy spraken: Wt den lande Canaan / spijse te coopen.

8 Nv / hoewel hyse kende / so en kendē sy hem doch niet.

c Ge.37.a.5.9

9 Ende Joseph dachte aen de droomen / c die hem van hen ghedroomt hadde / eñ sprack tot hen: Ghy zijt verspieders / ende zijt ghecomen te sien / waer het lant d† open is.

d† Anders / bloot is.

10 Sy antwoordē hem: Neen mijn heere: uwe knechten zijn ghecomen spijse te coopen.

B

e Ge.42.d.33.

11 e Wy zijn alle eens māns soons / wy zijn redelijck / ende uwe knechtē en zijn noyt verspieders gheweest.

12 Hy sprack tot hen: Neen / maer ghy zijt ghecomen te besien waer het lant open is.

f Gen.43.a.29

13 Sy antwoorden hem: Wy / uwe knechten / zijn twaelf gebroeders / eens mans soons inden lande Canaan / f ende de jonckste is noch by onsen vader / doch de eene en is niet meer voorhanden.

14 Joseph sprack tot hen: Dat isset / dat ick gesept hebbe: Verspieders zijt ghy.

15 Daer aen wil ick v proeuen / by den leuen Pharaonis / ghy en sullet niet vā hier comen / of uwe jonckste broeder come dan hier.

16 Sendet eenen van v liedē henen / die uwen broeder hale: ghylieden daerentusschen sullet geuangen zijn: also wil ick proeuen uwe redenen / of ghy met waerheydt omme gaet / ofte niet: want waer niet / so zijt ghylieden by den leuen Pharaonis / verspieders.

17 Ende hy liet se te samen verwaren / drye daghen lanck.

18 Eñ aen den derden dach / sprack hy tot hen: Willet ghy leuen / so doet also / want ick vreese Godt.

19 Zijt ghy redelijck / so latet uwer broederen een gebonden liggen / in uwer geuanckenisse: ghylieden daerenteghen / trecket henen / ende brenghet te huys g† wat ghy ghecocht hebbet voor den hongher.

g† An. het corē der nootdruft.

h Gen.43.a.5

20 h Ende brenghet uwen jonckxsten broeder tot my / so wil ick uwen woorden ghelooouen / op dat ghylieden niet en moet steruen. Ende sy deden also.

C

21 Sy spraken onder malcanderen: Dat hebben wy aen onsen broeder verdient / dat wy sagen dē angst zijner ziele / doe hy ons i smeecte / ende wy en wilden hem niet verhooren / daerom coemt nv dese droeffenisse ouer ons.

i Smeecken / heet ernstlijck bidden / ofte in dē biddē / door yet bidden / dat groot voor dit gelt / dien men bidt: als door de barmhertichz Gods / door Christum. An. bleyen /

k Ge. 37.c.22

22 Ruben antwoorde hen / eñ sprack: k Seyde ick het v liedē niet / doe ick sprac: Versondicht v lieden niet aen den jonghen / ende ghylieden en wildet niet hooren? Nv werdt zijn bloedt versocht.

23 Sy en wisten niet / dat het Joseph verstont / want hy sprack met hen door eenen taelman.

24 Ende hy wende hem van hen / eñ weende: doe hy hem nv wederom tot hen keerde / ende met hen sprac / nam hy wt hen Simeon / ende bandt hem voor haren ooghen.

25 Ende Joseph dede beuel / datmen hare sacken met coren vulde / ende haer gelt wederom

gave/een yeghelijcken in zijnen sack / daertoe oock teeringhe op den wech. Ende men dede hen also.

l† And. corens

Ende sy loedē haer l† ware op hare ezelen/ 26 ende toghen van daer.

Doe nv eener zijnen sack op dede / dat hy 27 zijnen ezel voeder gave inder herberghe/ wert hy ghewaer zijnes gheldes / dat daer boven inden sack lach.

Ende sprack tot zijnen broederen : Mijn 28 ghelt is my wederom geworden : siet/in mij-nen sacke. Doe ontviel hen haer herte / ende verschricten onder malcanderen/ eñ spraken: m† Waeromme heeft ons Godt dat gedaen?

m† And. Och wat heeft/ etc.

Doe sy nv te huys quamen tot haer vader 29 Jacob/ int landt Canaan/ seyden sy hem al-les wat hen gheschiet was/ ende spraken:

De man die inden lande heere is/sprack 30 hardt met ons / ende hieldt ons voor versp ie-ders des landts,

Ende doe wy hem antwoorden : Wy zijn 31 redelijck/ende noyt verspieders geweest:

Maer twaelf ghebroeders / onses vaders 32 soons: de eene en is niet meer voorhanden/eñ de jonckste is noch by onsen vader/inden lan-de Canaan:

Sprack de heere inden lande tot ons:Daer 33 aen wil ick mercken of ghy redelijc zijt : eenen uwer broederē latet by my/ eñ nemet de noot-druft voor uwen huyse ende/trecket henen/

Eñ brengt uwen jonckste broeder tot my: 34 so mercke ick dat ghyliedē geene verspieders/ maer redelijck zijt:so wil ick v ooc uwen broe-der wederom geven / ende menget inden lan-de handelen.

n gen. 49.c.21

n Eñ doe sy de sacken wtschuddeden/ vant 35 een yeghelijck zijn bundelken ghelts in zijnen sacke: eñ doe sy saghen/dat het de bundelkens haers ghelts waren/verschrickten sy/met tsa-men haren vader.

Doe sprack Jacob haer vader:Ghy hebbet 36 my mijner kinderē berooft: Joseph en is niet meer voor handen : Simeon en is niet meer voor handen : BenJamin willet ghylieden oock henen nemen: het gaet alles over my.

Ruben antwoorde zijnen vader/ende sprac: 37 Wanneer ick hem niet weder en brenghe / soo doodet mijne twee soons: geeft hem in mijne hant/ick wil hem v wederbrenghen.

Hy sprack : Mijn sone en sal niet met v af 38 trecken/ want zijn broeder is doot/ ende hy is alleen overbleven:want hem een o† ongheval op den wege gheschiede/daer ghy op reyset/so soudet ghy mijn grauwe hayr met p† herten-leet inden grave brenghen.

o† And. doot-lijcke schade
p† An. smerten

Dat xliij. Capittel.

1. Jacob vermaent zijne kinderē andermael in Egypten te trecken. 3. Die weygeren hem dies/ tot dat sy hem BenJamin af dringhen/ 15. ende trecken also henen met geschenckē ende dobbelen ghelde. 16. Joseph heet haer te gast nooden. 18. Sy bedachten hen erges/ 20. ende gheven voort vanden gevonden gelde in harē sacken. 23. Wor-den ghemoet/ 27. Van Joseph/(diens liefde haer sonderlinge aen BenJamin vaert/)vriendelijcken aengesproken/ende ordeutlijcken teghen hem over aen de tafel gheschickt.

De diere tijt druckede het landt. 1

Eñ doe het verteert was/wat sy voor 2 coren wt Egyptē gebracht haddē/ sprac 2 haer vader Jacob tot hen : Trecket wederom henen/ ende coopt ons een weynich spyse.

a gen.44.c.23

Doe antwoorde hem Juda/eñ sprac: a De 3 man verboot ons dat harde/ ende sprac: Ghy en sullet mijn aenghesichte niet sien / of uwe broeder zy dan met v lieden.

4 Is het nv dat ghy onsen broeder met ons sendet/soo willen wy aftrecken/ende v wat te eten coopen.

5 Is het oock / dat ghy hem niet met ons en sendet/so en trecken wy niet af: want de man heeft gesept tot ons: b Ghy en sult mijn aen-ghesichte niet sien/of uwe broeder zy dan met v lieden.

b gen.42.c.4[illegible]

6 Israel sprac: Waerom hebbet ghylieden so qualijck by my gedaen/ dat ghy het dē man-ne seydet/dat ghy noch eenen broeder hebbet?

7 Sy antwoorden : De man ondersocht soo nauwe nae ons/ ende onser maechschap/ende sprack: Leeft uwe vader noch? hebbet ghylie-den oock noch eenen broeder? doe seyden wy hem/ als hy ons vraechde: Hoe conden wy so juyste weten/ dat hy seggen soude/ Brenghet uwen broeder meds hier af?

8 Doe sprack Juda tot Israel zijnen vader: Laet den jongen met my trecken/dat wy ons opmakē eñ reysen/ eñ leven/ende niet en ster-ven/ beyde wy eñ ghy/ ende onse kinderkens.

c gen.44.b.3[illegible]
d Ofte eysch[illegible]

9 c Ick wil borge voor hem zijn/ van mijnen handen sult ghy hem d versoecken : wanneer ick hem v niet weder en brenge/eñ voor uwen oogen sette/ so wil ick mijn leefdage de schult draghen.

10 Want waer wy het niet en hadden verto-ghen/soo waren wy reede wel tweemael we-derom ghecomen.

11 Doe sprac Israel haer vader tot hen: Moet het dan also zijn/so doet het:eñ nemet vanden besten vruchten des lants in uwe sackē/ ende brenghet den manne gheschencken hier af/een weynich e† balsem/ ende heunich/ ende cruy-ken/ ende myrren/ ende dadelen/ ende aman-delen.

e Dese nam[en] der vruchten zijn noch tot nv toe ongh[e]wisse/ooch by den Joden selfs.
† And. harst/ eñ ghecruyd[e] ende grumm[...]

12 Ende het ghelt dat v lieden boven in uwen sacken weder geworden is/brenget ooc weder met v: misschien is daer een feyl ghesch iet.

13 Daertoe nemet uwen broeder / maect v op/ ende coemt wederom tot den manne/

14 Doch de almachtighe God/ gheve v lieden barmhertichheyt voor dē manne/ dat hy v we-derom late uwen anderen broeder ende Ben-Jamin: ick doch moet zijn/als eener die zijner kinderen berooft is.

15 Doe namen sy dese gheschencken/ ende het gelt dobbel met hen/ende BenJamin/ maec-ten hen op/ toghen in Egypten/ ende traden voor Joseph.

16 Doe sachse Joseph met BenJamin / ende sprack tot zijnen huyshouder : Brenghet dese mannen int huys / ende slachtet/ ende richtet toe: want sy sullen te middage met my eten.

Jacobs so[o]nen reysen ten anderen mael in E[-]gypten.

17 Ende de man dede als hem Joseph geseyt hadde : ende brachte de mannen in Josephs huys.

18 Doe vreesdē sy hen/dat sy in Josephs huys ghebracht werden/ende spraken: Wy zijn hier in ghebracht om des gelts willen/ dat wy in onsen sacken te voren wederom gevondē heb-ben/dat hy het op ons f† brenge/ende velle een oordeel over ons: op dat hy ons neme tot ey-ghenen knechten met onsen ezelen.

f† And. treck[en] ende vallen make/ende [...] me ons etc.

19 Daerom traden sy tot Josephs huyshou-der / ende spraken tot hem voor de deure des huys/

Ende

g Gen.42.a.3

20 Ende seyden: g Mijn heere/wy zijn voormaels hier af ghetoghen/spijse te coopen:

C

h gen.42.b.35

21 h Ende doe wy in de herberghe quamen/ ende onse sacken op deden/siet/doe was eenen yeghelijcx ghelt bouen in zijnen sacke met vollen ghewichte/daerom hebben wy het wederom met ons ghebracht.

22 Hebben oock ander ghelt met ons afghebracht/om spijse te coopen: wy en weten van noch niet wie onse ghelt in onse sacken ghesteken heeft.

23 Hy sprack: Weset goets moets/vreest v lieden niet: uwe Godt ende uwes vaders God/ heeft v lieden eenen schat ghegheuen in uwen sacken: uwe ghelt is my gheworden/ ende hy bracht Symeon tot hen wt.

24 Ende brachtse in Josephs huys / gaf hen water/dat sy hare voeten wiesschen/ ende gaf haren ezelen voeder.

25 Sy daerentusschen bereyden het gescencke toe / tot dat Joseph quam op dē middach: want sy hadden ghehoordt / dat sy aldaer het broot eten souden.

26 Doe nv Joseph ten huyse in ginck/brachten sy hem te huys het geschenck in harē handen/ende vielen voor hem neder ter aerden.

Joseph vraghet na zijnen vader.
i Gen.29.a.6.

27 Hy groetese vriendelijcken / ende sprack: i Gaet het uwen vader den ouden wel / van dien ghylieden my seydet? leeft hy noch?

28 Sy antwoorden: Het gaet uwen knechte onsen vader wel/ ende leeft noch: ende neychden hen/ende vielen voor hem neder.

k gen.42.b.15

29 Ende hy hief zijne oogen op/ende sach zijnen broeder BenJamin zijner moeder sone/ ende sprack: k Is dat uwe jonckste broeder/ daer ghy my van seydet? ende sprack voorder: Godt zy v ghenadich mijn sone.

l 1.reg.3.c.26
m Gen.45.a.2

30 Ende Joseph haestede l hem / want zijn herte ontstack hem teghen zijnen broeder / ende sochte waer hy weende: ende ginck in zijn camer/m ende weende aldaer.

D

31 Ende doe hy zijn aenghesichte gewasschen hadde/ ginck hy wt/ ende onthielt hem vaste/ ende sprack: Legghet broot op.

n Tob.1.b.12
Judit.12.a.2

32 Ende men droech hem bysonderen op/ ende hen oock bysonderen: ende den Egyptenaers die met hen aten/ooc bysonder:n Want de Egyptenaers en derren gheen broot eten met den Hebreen: want het is een grouwel voor hen.

33 Ende men settede haer tegen hem/dē eerstgheboren na zijner eerstgheboorte / ende den jonckstten na zijner jonckheydt: des verwonderden sy hen onder malcanderen.

34 Ende men droech hen eten voor van zijne tafel: doch BenJamin wert vijf mael meer van den anderen [toegedient:] ende sy droncken/ ende werden droncken met hem.

Dat xliiij. Capittel.

1. Sy trecken na huys met coren/ghelde/ ende Josephs beker in BenJamins sack. 4. Joseph laet hen najaghen/ende hen beschelden: 7. ende sa sy hen hier ontschuldichdē/12. wert by hen de daet bonden. 13. Keeren wederom tot Joseph/15. die beangstichtse heftighen/ ende wil alleen den schuldigen ten knechte hebben. 18. Juda bestaet met velen woorden BenJamin te helpen om te lossen/ ende hem in zijne stede setten.

1 Ende Joseph beual zijnen huyshouder/ eñ sprac: Vullet den mannē hare sacken met spijse/so vele sy vperen commen/ende legghet eenen yeghelijcken zijn ghelt bouen in zijnen sack.

A

2 Ende mijnen silueren beker/legghet bouen in des joncstē sack/ met den gelde voor het coren: die dede als hem Joseph hadde ghesept.

3 Des morghens doe het licht wert/ lieten sy de mannen henen trecken met haren ezelen.

4 Doe sy nv ter stadt wt waren / ende niet verre ghecomen/sprac Joseph tot zijnen huyshouder: Op/ende jaecht den mannen na: ende wanneer ghyse aengrijpet/ so spreeckt tot hen: Waerom hebt ghylieden goet met quaet vergolden?

a† And. waersegginge voordert?

5 Is het niet dat / daer mijn heere wt drinct/ ende daer hy a† mede waerseydt? ghylieden hebbet qualijck ghedaen.

6 Ende als hyse aengreep/sprack hy met hen sulcke woorden.

7 Sy antwoorden: Waerom spreeckt mijn heere sulcke woorden? het zy verre van uwen knechten/een sulck dinck te doen.

8 Siet / het ghelt dat wy ghevonden hebben bouen in onsen sacken / hebben wy wederom ghebracht tot v / wt den lande Canaan: ende hoe souden wy dan wt ws heeren huyse ghestolen hebben siluer ofte gout?

9 By welcken hy ghevonden wordet? onder uwen knechten / die zy des doodes: daertoe willen wy oock mijns heeren knechten zijn.

10 Hy sprac: Het zy als ghy gesproken hebbet: by welcken hy ghevonden wort / die zy mijn knecht/ ghylieden daerentegen sullet los zijn.

B

11 Ende sy haesteden hen/ ende een yeghelijck dede zijnen sack op.

12 Ende hy sochte/eñ begonste aen den grootsten/ tot op den jonckstten: doe wert ghevonden de beker in BenJamins sack.

13 Doe verscheurden sy hare cleederen / ende een yeghelijck loedt op zijnen ezel/ ende togen wederom in de stadt.

14 Ende Juda ginck met zijnen broederen in Josephs huys / want hy was noch aldaer: ende sy vielen voor hem neder op de aerde.

b† An. wat is dat voor een daet die ghylieden gedaen hebt?

15 Joseph sprac tot hen: b† Hoe hebbet ghylieden dat derren doen? wetet ghyliedē niet/dat het een sulc man als ick ben/gheraden conde?

16 Juda sprack: Wat sullen wy segghen mijnen heere: ofte/hoe sullen wy spreken? eñ wat connen wy ons rechtueerdighen? Godt heeft de misdaet uwer knechten ghevonden: siet daer / wy/ ende die / by den welcken de beker ghevonden is/zijn mijns heeren knechten.

17 Hy sprack daerenteghen: Dat zy verre van my/sulckes te doen: de man by dien de beker ghevonden is/sal mijn knecht zijn/ ghylieden daerenteghen trecket op met vreden tot uwen vader.

De reden Juda tot Joseph.

18 Doe tradt Juda tot hem/ende sprac: Mijn heere/laet uwen knecht een woort sprekē/voor uwen ooren: mijn heere / ende uwen toorn en vergrimme niet ouer uwen knecht/ want ghy zijt als Pharao.

19 Mijn heere vraechde zijnen knechten/ ende sprack: Hebt ghylieden oock eenen vader ofte broeder.

20 Doe antwoorden wy: Wy hebben eenen vader die out is/ende eenen jonghen knecht in zijnen ouderdom geboren/ende zijn broeder is doot / ende hy is alleene ouergheblenen van zijner moeder/ende zijn vader heeft hem lief.

C

21 Doe spraect ghy tot uwen knechten: Bren-

ghet hem af tot my/ ick wil hem ghenade bewysen.

22 Wy daerentegen antwoorden mijnen heere: De jonghe en can niet van zijnen vader comen: waert dat hy van hem quame/ so soude hy sterven.

23 Doe spraeckt ghy tot uwen knechten: c So uwe jonckste broeder niet met v lieden hier en coemt/ so en sullet ghylieden mijn aengesichte niet meer sien.

c gen. 43. a. 3. 5

24 Doe togen wy op tot uwen knechte mijnen vader/ ende seyden hem mijns heeren reden.

25 Doe sprack onse vader: Treckt wederom henen/ ende coopt ons een weynich spijse.

26 Wy daerenteghen spraken: Wy en connen niet aftrecken/ of onse jonckste broeder zy dan met ons/ so willen wy aftrecken: want wy en connen des mans aenghesichte niet sien/ soo onse ionckste broeder niet met ons en is.

27 Doe sprack v knecht mijn vader/ tot ons: Ghy wetet dat my mijn wijf twee sonen gebaert heeft.

28 Een ginck wt van my/ ende d† men seydt: e Hy is verscheurt: ende en hebbe hem niet gesien/ sus langhe.

d† An. ic seyde
e gen. 37. d. 33

29 Soudet ghylieden desen oock van my nemen / ende hem een ongheval beyeghent / soo sult ghy mijne grauwe hayr met iammer onder int graf brenghen.

30 So ic nu te huys quame/ tot uwen knechte mijnen vader/ ende de ionge en ware niet met ons / dewijle zijne ziele aen deses ziele hangt.

31 So sal het gheschieden/ wanneer hy siet dat de ionge niet daer en is/ dat hy sterven: so souden wy uwe knechten/ de grauwe hayren vws knechts onses vaders/ met herten leedt in den graue brenghen.

32 f Want ick v knecht ben borghe geworden voor den ionghen teghen mijnen vader / ende sprack: Brenghe ick hem v niet weder/ so wil ick mijn leef daghe de schult draghen.

f Gen. 43. a. 9.

33 Daerom laet uwen knecht hier blijven aen des ionckslen stede / tot eenen knechte mijns heeren / ende den ionghen met zijnen broederen op trecken.

34 Want hoe sal ick optrecken tot mijnen vader / wanneer de ionge niet met my en is? ick soude den iammer sien moeten/ die mijnen vader ontmoeten soude.

Dat xlv. Capittel.

1. Joseph gheeft hem zijnen broederen te kennen. 5. Vertrooftse met Godes voorsichtichept/ die quaet in goet verkeeren can. 9. Ende schicktse henen/ 17. oock wt bevele Pharao met waghenen ende teeringhe/ zijnen vader te halen. 26. Jacob ontsettet hem/ ende verheucht hem hoochlijck.

1 Doe en conde hem Joseph niet langher onthouden/ voor allen/ die rontom hem stonden / ende hy riep: Latet alle man van my henen wtgaen: ende gheen mensch en stont by hem/ doe hem Joseph a† met zijnen broederen bekende.

Joseph openbaert hemselven zijnen broederen.
a† And. zijnen etc. te kennen gaf.

2 b Ende hy weende luyde/ dat het de Egyptenaers en het huysghesin Pharaos hoorden.

b gen. 43. d. 30

3 Ende sprac tot zijnen broederen: c Jck ben Joseph / leeft mijn vader noch? en zijne broederen en conden hem niet antwoorden/ so verschrickten sy voor zijn aenghesichte.

c Act. 7. b 13.

4 So sprack hy tot zijnen broederen: Treedt hier tot my: ende sy traden toe/ ende hy sprac: Jck ben Joseph uwe broeder/ d dien ghylieden in Egypten vercocht hebt.

d gen. 37. f. 28

5 e Ende nu en becommert v lieden niet / ende en f† denct niet/ dat ick daerom toornich zy/ dat ghy my hier henen vercocht hebt: g want om uwes levens wille / heeft my Godt voor v henen ghesonden.

e gen. 50. b. 19
f† And. daer en zy gee toorn in uwen ooghen.
g gen. 50. c. 20 ende 49. c. 25.

6 Want dit zijn twee Jaren / dat het diere in den lande is / ende het zijn noch vijf Jaren/ dat daer h gheen ploegen noch gheen oogsten zijn en sal.

h Gen. 8. c. 22.

7 Doch Godt heeft my voor v lieden henen gesonden/ dat i† hy v overblijven late op aerden/ ende uwen leven behoude door een groote verlossinghe.

i† An. Jc v lieden voor te sende lepde in de lande / en levendich onthielde tot eener grooter verlossinghe.

8 Ende nu/ ghylieden en hebt my herwaerts niet ghesonden / maer Godt heeft my Pharao tot eenen vader ghesettet/ ende tot een heere over alle zijn huys/ ende eenen Vorst inden gantschen Egypten lande.

9 Haest v lieden nu/ ende treckt op tot mijnen vader / ende segghet hem: Dat laet v Joseph v sone segghen: Godt heeft my tot een heere inden gantschen Egypten ghesettet: coemt af tot my/ suymt niet langhe.

Joseph ontbiedt zijnen vader in Egypten.

10 Ghy sult inden lande Gosen woonen/ ende B hardt by mijn zijn/ ghy / ende uwe kinderen/ ende uwer kinder kinderen/ v cleyn ende groot Vee/ ende alles wat ghy hebt.

11 Jck wil v aldaer versorghen: Want het zijn noch vijf Jaer dieren tijts/ op dat ghy niet en verderuet met uwen huyse / ende alles wat ghy hebt.

12 Siet/ uwe oogen sien/ ende de oogen mijns broeders Ben Jamin/ dat ick mondelijck met v lieden spreke.

13 Vercondicht mijnen vader alle mijne heerlijckheyt in Egypten/ ende alles wat ghylieden ghesien hebt: haest v/ ende coemt hier neder met mijnen vader.

14 Ende hy viel zijnen broeder Ben Jamin om den hals/ ende weende: ende Ben Jamin weende oock aen zijnen halse.

15 Ende kuste alle zijne broeders / ende weende over hen; daer na spraken zijne broeders met hem.

16 Ende doe het gheruchte quam in Pharaos huys / dat Josephs broederen ghecomen waren gheviel het Pharao wel / ende alle zijnen knechten.

17 Ende Pharao sprack tot Joseph: Segghet uwen broederen: Doet hem alsoo: Beladet uwe dieren/ trecket henen.

18 Ende wanneer ghylieden coemt int landt Canaan/ so neemt uwen vader/ ende uwe gesinde/ ende coemt tot my: ick wil v lieden k† goeden gheven in Egypten lande/ dat ghy eten sult het merch inden lande.

k† And. het beste.

19 Ende ghebiedt hen: Doet hem also: Neemt tot v lieden wt Egypten lande / waghens tot uwen kinderen ende wijuen/ ende voert uwen vader ende coemt.

20 Ende en siet uwe l huysraet niet aen: want C de goeden des gantschen landes Egypten sullen uwe zijn.

l Dat is/ En laet v uwen huysraet niet verhinderen: wat ghylieden niet becoopen connet in sulcker dieren tijt dat laeter te rugge blijven.

21 De kinderen Jsraels deden also: ende Joseph gaf hen wagens na den bevele Pharao/ ende teeringhe op den wech.

22 Ende gaf hen allen/ eenen yeghelijcken een viercleedt: doch Ben Jamin gaf hy drij hondert silverlinghen/ ende vijf viercleederen.

23 Nu/ zijnen vader sandt hy daerby thien ezelen met goede wt Egypten ghe laden / ende

thien

thien ezelinnē met coren/ende broot/ende spij-se zijnen vader op den wech.

24 Also verliet hy zijne broeders / ende sy toghen henen/ ende sprack tot hen: En kijft niet op den weghe.

25 Also toghen sy op van Egypten/ende quamen int lant Canaan tot haren vader Jacob.

26 Ende vercondichdent hem / ende spraken: Joseph leeft noch / ende is een Heere inden gantschen Egyptenlande: m doch zijn herte ghedachte heel veel anders / want hy en gheloof de hen niet.

m Luth. Vaiapog libbo. Hebreisch heeten eygentlijc enders doen/ anders worden. Thren. 2. en 3. Psal. 73. Jck en can niet anders. Fleto, & non despugat tibi, neque quiescat pupilla oculi tui. Weent / en en laet uwe ooghē niet anders doen. Lex Tabug. Habac. 1. Het gaet anders dā recht. Recht gaet anders/ ghelt niets. Sic Iacob longe aliud sentit, quam illi narrant.

27 Doe seyden sy hem alle woordē Josephs/ die hy tot hen gesept hadde: ende doe hy sach de wagens/die hem Joseph gesonden hadde/ om hem te voerē/wert de geest Jacobs haers vaders leuendich/

28 Ende sprack: Jck hebbe genoech/ dat mijn sone Joseph noch leeft: ick wil daer henen/ en hem sien eer ick sterue.

Dat xlvj. Capittel.

1. Jacob/na dien hy in BerSeba geoffert/ ende van den Heere gesterckt is/ treckt af in Egypten met alle zijnen volcke ende haue/ 19. dien coemt Joseph tegen/en ontfangt hem. 31. Geeft zijnen broederen onderricht ende raedt / het landt Gosen in te krijghen.

1 Jsrael tooch henen met allē dat hy hadde: en doe hy quam tot BerSeba/offerde hy offer dē God zijns vaders Jsaac.

2 En God sprack tot hem des nachts inden gesichte: Jacob/Jacob. Hy sprac: Hier ben ick.

3 En hy sprac: Jck ben de Godt ws vaders/ en vreest v niet in Egyptē af te trecken: b wāt aldaer wil ick v tot grooten volcke maken.

a Josue 24. a. 4 act. 7. b. 15 b gen. 13. b. 16 Exod. 2. a 9.

4 Jck wil met v af in Egypten trecken/ende wil v oock hier op brenghen: ende Joseph sal zijne handen op uwe ooghen legghen.

5 Doe maecte hem Jacob op van BerSeba/ ende de kinderen Jsrael voerdē Jacob haren vader/ met haren kinderen ende wijuē/op den waghenen/die Pharao ghesonden hadde om hem te voeren.

6 Ende namen haer Vee/ en haue/ die sy in den lande Canaan verworuen hadden/ c ende quamē also in Egypten/ Jacob ende alle zijn zaedt met hem.

c Josu. 24. a 4 Psa. 105. c. 23 Esai. 52. a. 4.

7 Zijne kinderen / en zijner kinder kinderen met hem/ zijne dochteren/ ende zijner kinder dochterē/ ende alle zijn zaet/die bracht hy met hem in Egypten.

8 d Dit zijn de namen der kinderen Jsrael/ die in Egypten quamen / Jacob en zijne sonen: e de eerstghebozen Jacobs sone/ Ruben.

d Exod. 1. a. 2. ende 6. b. 14. Jacobs ghe-slachte. e Nu. 26. a. 5. f 1. pa. 5. a. 1. 3 g 1. par. 4. c 24

9 f De kinderē Ruben: Hanoch/ Pallu/ Hezron/ ende Charmi.

10 g De kinderen Simeon: Jemuel/ Jamin/ Ohad/ Jachin/ Zohar/ en Saul/ de sone van den h Cananeischen wijue.

h Gen. 9. b. 18 i 1. Par. 6. a. 1

11 i De kinderen Leui: Gerson/ Cahath/ ende Merari.

12 De kinderen Juda: k† Ger/ Onan/ Sela/ Perez ende Serah: l nv Ger ende Onan/ waren ghestozuen in den lande Canaan: ende de kinderen Perez/ Hezron ende Hamuel.

k† And. Er. l Gen. 38. a. 3.

13 m De kinderen Jssaschar: Thola/ Phua/ Job/ ende Semrom.

m 1. par. 7. a. 1

14 De kinderen Sebulon: Sered/ Elon/ ende Jahleel.

15 Dat zijn de kinderen vā Lea/ die sy Jacob baerde in Mesopotamia/ met zijner dochter Dina; die maken al te samen met sonen ende dochteren/ dry ende dertich zielen.

Kinderen van Lea 33. int ghetal.

16 De kinderen Gad: Ziphon/ Haggi/ Suni/ Ezbon/ Eri/ Arodi/ ende Areli.

17 De kinderen Asser: Jemna/ Jesua/ Jesui/ Bria/ ende Serah haer suster: ende de kinderē Bria/ Heber/ ende Malchiel.

18 Dat zijn de kinderen Silpa/ die Laban gaf Lea zijner dochter / ende baerde Jacob dese sesthien zielen.

Kinderen van Silpa 16. int getal.

19 De kinderen Rahel Jacobs wijf: Joseph ende BenJamin.

20 n Ende Joseph werden geboren in Egyptenlande/ Manasse/ ende Ephraim/ die hem baerde Asnath de dochter Potiphera des Priesters te On.

n gen. 41. f. 50 ende 48. a. 5.

21 o De kinderen BenJamin: Bela/ Becher/ Asbel/ Gera/ Naaman/ Ehi/ Ros/ Mupim/ Hupim/ ende Ard.

o 1. par. 7. a. 6 ende 8. a. 1.

22 Dat zijn de kinderē van Rahel/ die Jacob gheboren zijn/ al te samen veerthien zielen.

Kinderen van Rahel 14. int getal.

23 De kinderen Dan: Husim.

24 De kinderen Naphthali: Jahzeel/ Guni/ Jezer/ ende Sillem.

25 Dat zijn de kinderen Bilha: die Laban zijnder dochter Rahel gaf: ende baerde Jacob dese seuen zielen.

Kinderen Bilha 7. int ghetal.

26 p Alle zielen die met Jacob in Egypten quamen / die van zijnen lendenen ghecomen waren/ wtghenomen de wijuen zijner kinderen/ zijn al te samen ses ende tsestich zielen.

p Deu. 10. c. 22

27 Ende de kinderen Josephs die in Egypten gheboren zijn/ waren twee zielen: also dat alle zielen des huyses Jacobs die in Egypten quamen/ waren tseuentich.

Alle kinderen Jacobs waren 70.

28 Ende hy sandt Juda voor hem henen tot Joseph/ dat hy hem aenwese tot Gosen/ ende quamen in het landt Gosen.

29 Doe spande Joseph zijnen waghen aen/ ende tooch op/ zijnen vader Jsrael teghen/ na Gosen: ende doe hy hem sach / viel hy om zijnen hals/ ende weende lange aen zijnen halse.

Het landt Gosen ofte Raemses.

30 Doe sprack Jsrael tot Joseph: q Jck wil nv gheerne steruen/ na dien ick v aengesichte ghesien hebbe/ dat ghy noch leuet.

q Luc. 2. c. 29.

31 Joseph sprack tot zijnen broederen/ en zijns vaders huys: Jck wil optrecken/ ende Pharao aensegghen/ ende tot hem spreken: Mijne broeders/ ende mijns vaders huys/ is tot my ghecomen/ wt den lande Canaan.

32 Ende het zijn Veeherderen / want het zijn lieden die met Vee omgaen : haer cleyn ende groot Vee/ ende alles wat sy hebben/ hebben sy mede ghebracht.

33 Wanneer v lieden nv Pharao sal roepen/ ende segghen: Wat is uwe r† neeringhe?

r† An. handel.

34 So sult ghylieden segghen: Uwe knechten zijn lieden/ die met Vee omgaen/ van onser jeughet op tot nv toe/ beyde wy ende onse vader: op dat ghy woonen meucht in den lande Gosen: want wat Veeherderen zijn/ dat is den Egyptenaren eenen grouwel.

Dat xlvij. Capittel.

1. Pharao spreect met Jacob/ ende zijnē kinderē. 6. Geeft hen het lāt Gosen ingeuen. 14. Joseph brengt allen Cananiteren gelt/ met tsamē aller Egyptenaers goet en haue aē Pharao / wt oorsake grooten hongers noot. 22. Der Priesteren goet/ blijft onbelastet. 28. Jsrael wort out/ en besweert voor zijnē doot Joseph/ zijner begrauenisse haluē.

1 Doe quā Joseph/ en seyde Pharao aen/ en sprack: Mijn vader en mijne broeders/ haer cleyn en groot Vee/ en alles

Pharao spreket met Josephs broederen.

wat sy hebben / zijn ghecomen wt den lande Canaan/ende siet/sy zijn inden lande Gosen.

2 Ende hy nam vyue zijner jonckste broederen/ ende settese voor Pharao.

3 Doe sprack Pharao tot zijnen broederen: Wat is uwe a† neeringhe? sy antwoorden: Uwe knechten zijn Veeherderen/ wy ende onse vader.

a† An. handel?

4 Ende senden voorder tot Pharao: Wy zijn gecomen/ by v lieden te b woonen in den lande: want uwe knechten en hebben geene weyde voor haer Vee/ so hardt druckt de diere tijt het lant Canaan: so laet doch nv uwe knechten inden lande Gosen woonen.

b Dat is / ter herberge / gasten/ vreemdelinge zijn: niet burgeren ofte heeren deser Werelt.

5 Pharao sprack tot Joseph: Het is v vader/ eñ het zijn v broeders/die zijn tot v gecomen.

6 Het landt Egypten staet v open/laetse aen de beste plaetse des landts woonen / laetse in den lande Gosen woonen: ende so ghy weter/ dat onder henlieden zijn/ die daer toe deugen/ so settetse ouer mijn Vee.

Joseph brengt zijnen vader voor Pharao.

7 Joseph brachte oock zijnen vader Jacob binnen / ende settede hem voor Pharao/ ende Jacob seghende Pharao.

8 Ende Pharao vraechde Jacob: Hoe oudt zijdt ghy?

9 Jacob sprac tot Pharao: c De tijt d† mijns wandelens / is hondert ende dertich Jaren/ weynich ende boos is de tijdt mijns leuens/ ende en is niet ghecomen tot de tijdt mijner vaderen in haren wandelen.

c Psal. 119. b 19
d† And. die ick een vreemdelinck geweest ben.

10 Ende Jacob seghende Pharao/ende ginck van hem wt. B

11 So beschickede nv Joseph zijnen vader ende zijne broederen wooninghe / ende gaf hen een goet in Egyptenlande/aen de beste plaetse des lants/namelijcken/inden lande Raemses/als Pharao gheboden hadde.

12 Ende hy versorchde zijnen vader ende zijne broeders / ende het gantsche huys zijns vaders/eenen yegelijcken/ daer na als hy e† kinderen hadde.

e† An. alsmen de kinderen pleech: Luth. Quia nos senes mali propter pueros omnibus bonis fruimur &c. Wy oude narrē eten met den kinderen/ nz sy met ons. Ipsi domini, nos procuratores.

13 Daer en was nv gheen broot in allen landen: wãt de diere tijt was seer swaer / dat het landt Egypten ende Canaan/versmachteden van der dieren tijdt.

14 Ende Joseph bracht al het ghelt te samen/ dat in Egypten ende Canaan ghevonden wert/voor het coren dat sy cochten: ende hy brachte alle het ghelt in het huys Pharao.

15 Doe nv het gelt ontbrack inden lande Egypten ende Canaan / quamen alle Egyptenaers tot Joseph/ ende spraken: Beschict ons broodt waerom laet ghy ons voor v steruen/ daerom dat wy sonder ghelt zijn?

16 Joseph sprack: Doet v Vee hier/ so wil ick v lieden voor het Vee wat geuen/ dewyle ghy sonder ghelt zijdt.

17 Doe brachten sy Joseph haer Vee/ ende hy gaf hen broot voor hare peerden/schapen/rinderen ende ezels: also f† voede hyse met broode dat Jaer voor alle haer Vee.

f† An. onthielt

18 Doe dat Jaer om was / quamē sy tot hem in den tweeden Jare / ende spraken tot hem: Wy en willen onsen heere niet verbergen/ dat niet alleen het ghelt / maer oock al het Vee daer henen is/tot onsen heere / ende daer en is niet meer ouer voor onsen heere / dan alleene onse lijuen/ende onse veldt.

19 Waerom laet ghy ons voor v steruen/ende onse velt? g† Coopt ons / ende onse landt om het broot/dat wy ende onse landt / lijfeyghen zijn tot Pharao/ gheeft ons zaedt/ dat wy leuen ende niet en steruen / ende het velt niet en verwoeste.

g† And. neemt ons aen/

20 Also cochte Joseph tot Pharao het gantsche C Egypten: want de Egyptenaers vercochten/ een yeghelijck zijnen Acker / want de diere tijt was te sterck ouer hen: ende also wert het lant Pharao eyghen.

21 Ende hy delde het volc wt in de steden/van eener plaetse in Egypten/tot aen de ander.

22 h Wtghenomen der Priesteren velt/ dat en cochte hy niet in: want het was van Pharao voor de Priesters verordent/dat sy hen gheneren souden / van den benoemden / dat hy hen ghegheuen hadde: daerom en dorsten sy haer velt niet vercoopen.

h 1. Ti. 5. b. 17. Der Priesteren vrijheydt.

23 Doe sprack Joseph tot den volcke: Siet/ick hebbe heden ghecocht / v lieden ende uwe velt voor Pharao: siet / daer hebt ghylieden zaedt ende bezaeyt het velt.

24 Ende van den coren/sult ghyliedē den vijfsten Pharao gheuen: vier deelen sullen uwe zijn/ te bezaeyen het velt tot uwer spijse / ende voor uwe huys ende kinderen.

25 Sy spraken: Laet ons slechs leuen/ende genade voor v onsen heere vindē/ wy willē geerne Pharaos lijfeyghen zijn.

Gesette van den vijfsten.

26 Also maecte hen Joseph een Wet tot op desen dach / ouer der Egyptenaren velt/den vijfsten Pharao te geuen/wtghenomen der Priesteren velt/dat en wert Pharao niet eyghen.

27 Also woonde Israel in Egypten/in dē lande Gosen/ende haddent in/ende wiessen/ ende vermeerden hen seer.

28 Ende Jacob leefde seuenthien Jaren in Egypten landt: dat zijn gantsche ouderdom wert/hondert ende seuen ende veertich Jaer.

Jacobs ouderdom. 147. Jaer.

29 Doe nv de tijdt by quam / dat Israel steruen soude / riep hy zijnen sone Joseph / ende sprack tot hem: Hebbe ick genade voor v ghevonden/i so legt uwe handt onder mijne heupe/ dat ghy die liefde eñ trouwe aen my doet/ ende en begraeft my niet in Egypten:

Jacob en wil in Egypten niet begrauen worden.
i Gen. 24. a. 2.

30 Maer ick wil ligghen by mijnen vaderen/ D ende ghy sult my wt Egypten voeren / ende in haerder begrauenisse begrauen. Hy sprack: Ick wil doen/als ghy ghesept hebt.

31 Hy daerenteghen sprack: Soo sweert my: ende hy swoer hem. Doe k neychde hem Israel opt bedde ten hoofde.

k Hy lach in de bedde kranck/ richtede hem nochtans op/ neychde hem totten hoofde/ badt eñ dancte Godt/ dewyle dede Joseph den eedt.

Dat xlviij. Capittel.

1. Joseph besoeckt zijnen vader in zijn kranc-bedde. 5. Die wilt Manasse ende Ephraim/ Josephs sonen voor de zijne gehoudē hebben. 15. Zeghent de slue/ende ser den jonckste voor den outste teghen haers vaders danck. 21. Maeckt zijn testament / ende propheteert van haerder wedercoemste int landt Canaan.

1 A Aer na wert Joseph ghesept: Siet/v vader is kranck: ende hy nam met hem zijn beyde sonē/Manasse eñ Ephraim.

2 Doe wert Jacob ghesept: Siet/v sone Joseph coemt tot v: ende Israel maeckte hem sterck/ende settede hem int bedde.

3 Ende sprack tot Joseph: a De almachtighe Godt verscheen my te Lus / in den lande Canaan/ende seghende my.

a Gen. 28. b 13.

4 Ende sprack tot my: Siet / ick wil v wasschen laten / ende vermeeren / ende wil v tot hoopen volcr maken / ende wil dit landt tot eyghen gheuen/ uwen zade na v eewichlijck.

Hoo

b So sullen nu uwe twee sonen/ Manasse 5 ende Ephraim c die v geboren zijn in Egyptenlande/ mijne zijn/ ghelijck als Ruben ende Simeon.

Manasse ende Ephraim verkiest Jacob/ dat sy met den twaelven ghe- slachten ghelijck te deele souden gaen.
b Josu.14.a.4 ende 17.b.17
c Gen.41.f.50 ende 46.c.20
d Ge.35.b.15 Rahel.
e†And. eenes mans loop/ And. een dachreyse.

Die ghy daerenteghen nae hen genereert/ 6 die sullen uwe zijn/ ende ghenoemt worden/ als hare broeders in haren erf deele.

Ende doe ick wt Mesopotamia quam/ 7 d sterf my Rahel inden lande Canaan/ op den weghe/ doe ick noch een e†veldt weechs was tot Ephrath: ende ick begroefse aldaer/ aen den weghe nae Ephrath/ die nu Bethlehem heet.

Ende Israel sach de sonen Joseph/ ende 8 sprack: Wie zijn die?

Joseph antwoorde zijnen vader. Het zijn 9 mijne sonen/ die my God hier gegeuen heeft. Hy sprac: Brengtse hier tot my/ dat icse segene.

f†And. swaer

Want de ooghen Israels waren f†doncker 10 gheworden van ouderdom/ ende en condẽ niet B wel sien: ende hy brachtse tot hem: soo kusse hyse/ ende namse in den arm.

Ende sprack tot Joseph: Siet/ ick hebbe v 11 aenghesichte ghesien/ dies ick niet gedacht en hadde/ ende siet/ Godt heeft my oock v zaedt sien laten.

Ende Joseph namse van zijnen schoot/ eñ 12 neychde hem ter aerdẽ tegen zijn aengesichte.

Doe namse Joseph beyde/ Ephraim in zij- 13 ne rechter hant/ teghen Israels slincker hant/ eñ Manasse in zijne slincker hant/ tegen Israels rechter hant/ ende brachtse tot hem.

Doch Israel streckte zijne rechter hant wt/ 14 eñ leydse op Ephraims des jonckstẽ hooft/ eñ zijne slincker hant op Manasses hooft/ eñ dede wetende soo met zijne handen: g†want Manasses was de eerstgheboren.

g†An. hoewel Josue 17.a.1
h Heb.11.c.21

h Ende hy segende Joseph/ eñ sprack: God 15 voor dië mijne vaders/ Abraham ende Isaac gewandelt hebben: God die my mijn leef daghe gheneert heeft/ tot op desen dach.

Christus Godt.
i Gen.31.c.24 ende 32.a.2

i De Engel die my verlost heeft van allen 16 quade/ die segene dese jongen/ dat sy na mijne/ ende nae mijner vaderen/ Abraham ende Isaac/ namen genoemt worden/ dat sy wassen ende veel worden op Aerden.

Doe nu Joseph sach/ dat zijn vader de rech- 17 ter hant op Ephraims hooft leyde/ beviel het hem qualijck/ ende vatte zijns vaders handt/ dat hyse vã Ephraims hooft/ op Manasses hooft keerde/

Ende sprac tot hem: Niet also mijn vader: 18 dese is de eerstgheboren/ legget uwe hant op zijn hooft.

k†And. In v sal Israel segenen/ datmen segghe/ etc.
l Jere.31.a.9 c.20.

Doch zijn vader weygerde hem dat/ ende 19 sprack: Ick weet het wel mijn sone/ ick weet het wel: dese sal oock een volck worden/ ende sal groot zijn: doch zijn jonckste broeder sal grooter worden dan hy/ ende zijn zaet sal een groot volck worden.

Jacobs testament ende Prophetie.
m Josu.13.a.7 ende 16.a.1 Joan.4.a.5
n Stucke heet in Hebreisch Sichem/ ende de selue stadt meynt hy hier.
o Ge.33.b.18 ende 34.c.25 Josue 24.a.8. b.32.

Also segende hyse te dien dage/ ende sprac: 20 k†Wie in Israel wil yemande seghenen/ die C segge: Godt sette v/ als Ephraim ende Manasse/ ende l settede Ephraim voor Manasse.

Eñ Israel sprack tot Joseph: Siet/ ick sterue/ 21 ende God sal met v liedẽ zijn/ eñ sal v liedẽ wederom brengẽ in het lãt uwer vaderen.

m Ick hebbe v n een stuck lants gegeuen 22 buyten uwen broederen/ o dat ick met mijnen sweerde ende boge wt der hant der Amoriteren ghenomen hebbe.

Dat xlix. Capittel.

1. Jacob voorseyt zijnen sonen wat ouer hen comen sal/ ende segentse. 29. Doet hen beuel van zijner begrauenisse/ ende sterft.

1 A Ende Jacob riep zijne sonen/ eñ sprack: Versamelt v/ dat ick v lieden vercondige wat v a†ontmoeten sal in toecomenden tijden.

2 Coemt te hoope/ ende hoort toe/ ghy kinderen Jacobs: ende hoort uwen vader Israel.

3 (†) Ruben mijn eerste sone/ b ghy zijt mijn kracht/ ende mijn eerste macht/ eñ de ouerste in c†den offer/ ende ouerste int rijck:

4 Hy voer lichtueerdich wech als water: ghy en sult de ouerste niet zijn: d want ghy zijt op uws vaders leger geclommen: aldaer hebt ghy mijn bedde verontreynicht e† met dien opclimmen.

5 De ghebroeders Simeon ende Leui/ haer sweerden zijn moordische wapenen:

6 Mijn ziele en come niet in haren raet: ende mijn eere en zy niet in haerder kercke: f want in haren toorne hebbẽ sy den mã verworcht/ ende in haren moetwille hebben sy dẽ g†osse verdorven.

7 Vervloect zy haren toorne/ dat hy so heftich is/ ende haer grimmicheyt/ dat hy soo hardtneckich is: ick wilse verdeylen in Jacob/ ende verstroyen in Israel.

8 i Juda/ ghy zijt het/ v sullen uwe broeders louen: uwe handt sal uwen vyanden op den hals zijn/ voor v sullen hen uws vaders kinderen neyghen.

9 k Juda is een jonck leeuwe/ ghy zijt hooch ghecomen mijn sone/ l† door groote ouerwinninghe: m† hy heeft neder gheknielt/ ende hem ghelegert als een leeuwe/ eñ als een leeuwinne: wie wil n† hem teghen hem verheffen?

10 o De (‡) Scepter en sal van Juda niet ge- B nomen worden/ noch een meester van zijnen voeten/ tot dat de †* Heldt come/ ende den seluen sullen de Volcken aenhanghen.

11 Hy sal zijn Veulen aen den wijnstock binden/ ende zijner ezelinnen sone aen den edelen rancken: hy sal zijn cleedt in wijn wasschen/ ende zijnen mantel in wijnbesien bloede.

12 Zijne ooghen zijn p† rootachtiger als wijn/ ende zijne tanden witter dan melck.

13 q Sebulon sal aen der havẽ des zees woonen/ ende aen der aenvaert der schepen/ ende reycken aen Zidon.

14 Isaschar sal een beenen ezel zijn/ ende hem legheren tusschen r† de lantpalen.

15 Ende hy sach de ruste/ dat sy goet is/ ende het landt/ dat het lustich is: soo heeft hy zijne schouderẽ gheboycht/ ende is een f t'zijnsbaer knecht ghe worden.

16 ⁑ t Dan/ sal richter zijn in zijnẽ volcke/ als een ander ghestachte in Israel.

a†And. bejegenen
(†) Ruben soude der eersten geboorte weerdicheyt hebbẽ/ namelijck het Priesterdom/ eñ het Coninckrijcke: maer beyde wort het van hem ghenomẽ/ eñ Leui het Priesterdom/ eñ Juda het Coninckrijcke gegeuẽ. Hier is beduyt de Synagoga/ die het bedde Jacobs/ dz is/ de Schrift bevlecket/ met valscher leere/ daer door sy verloren heeft het Priesterdõ ende Coninckrijcke.
b Ge.29.d.32 Deu.21.b.17
c†An. weerdicheyt ofte regimente/ eñ etce. macht.
d Ge.35.c.22. 1.Par.5.a.1
e†An. eñ en is mijn leger niet meer geweest.
f Gen.34.c.25
g†And. muer verreten.
h Josu.19.a.1 ende 21.a.b.
i 1.Par.5.a.2
k Mich.5.a.8
l†And. van dẽ rooven:
m Nu.24.a.9
n†An. hem op wecken?
o Mat.2.a.6 Luce 3.b.15 Joan.1.e.45 ende 7.e.42
(‡) Hier begint den segen van Christo/ die vã Juda soude geboren wordẽ/ eñ heetẽ Silo/ dat is/ die gelucsalich zijn/ eñ sluer doordringẽ soude/ met geest ende geloove/ dat te voren door wercken suer ende onsalich dinck was. Daerom noemen wy Silo/ eenen Heldt: want het voorste deel deses segens/ betreft den Coninck Dauid. Ende daer en is anders in allen seghen niet meer van Christo/ maer alle dat ander is van tijtlijcke geluckicheyt/ dat den kinderen Israels ghegeuen is: Als dat Sebulon soude aen de zee woonen tot Sidon: ende Isaschar midden inden lande van der zee woonen/ ende doch t'zijnsbaer gheweest is/ den Conninghen van Assyrien. † Anders/ Silo.
* Christus wort toegheseyt wt den stamme Juda.
p†Anders/ blosich vã wijne etc. ende wit van melcke. q Josu.19.b.10. r†Anders/ twee last bundelen. f Of/ schotplichtich.
⁑ Dans seghen heeft Simson vervullet.
t Judicum 13.14.15.16.17.18.

u†An. ic hebbe etc. ghewacht
*Gad heeft zijnẽ segen wtghericht/ doe sy voor Israel henen toghen. Josue 1.
x†Anders/ Dẽ Gad sal eene gerustede heyr tocht ouervallen ten lesten/ doch sal hy ouerwinnen.
y Asser heeft goet corenlant inghehadt.
z†An. nootlijcke spijse geuẽ.
a Judic. 4.5
* Naphthali segen is vervult door Debora ende Barack.
b†An. Hinde/
(‡) De segẽ Josephs gaet op het Coninckrijcke Israels/ eñ is gantsch van lijfẽlijcken regimente gesepdt: dat de dochteren/ dat is/ de stedẽ inden lande wel geregeert worden eyntlijcken/ eñ vele Prophe ten eñ groote liedẽ tot hoecsteenen hadde. Eñ hoewel sy dickmael aengeuochtẽ werdẽ/ so gewinnẽ sy nochtãs: eñ dit Coninckrijcke was in het gheslachte Ephraim. Alsoo blijft de geestelijcke segen eñ het rijcke op Juda / eñ het lijflijcke rijcke op Ephraim.
c†And. op den mueren.
d Ge. 50.c.20.
e 1. re. 12.b.19
f†And. tot aen het eynde der heuuelen der ercet.
g†And. afghesonderden/
h Phil. 3.a.5
* Bẽ Jamins segẽ heeft veruult de Coninc Saul/ ende de Burgers tot Gaba. Judic. 20.
i†And buet
k Ge. 23.c.20
l†And. aen het hol of spelonck/
m†An. dobbel spelonck.
n Act. 7.b.16
o Ge. 35.c.29
p Act. 7.b.15.

Dan/ sal een slange worden op den wege/ 17 ende een ader op den pade/ eñ het peerdt in de versen byten/ dat zijn ruyter te rugghe valle.

Heere u†ick wachte op uwe salicheyt. 18

* x†Gad/ gerustert/ sal het heyr voeren/ en- 19 de wederom voeren.

Vã y Asser coemt zijn vette broot/ ende hy 20 sal den Coninghen z te gheuallen doen. C

a* Naphthali is een snel b†Herte/ eñ geeft 21 schoone reden.

(‡) Joseph sal wassen / hy sal wassen als 22 aen eener fonteyne sprnyte/ de dochteren tredẽ in c†het regiment.

d Eñ hoewel hen de schutters vertoornen/ 23 ende tegen hem krijgen ende hem veruolgen:

So blijft doch zijnen boge vaste/ eñ de arm 24 zijner hãden sterck/ door de handẽ des machtigen in Jacob: e wt hem zijn ghecomen herderen ende steenen in Israel.

Van uwes vaders Gode is v gheholpen/ 25 ende van den Almachtigen zijt ghy gesegent/ met seghen bouen van den Hemel heraf/ met seghen van der diepte/ dis hier onder leyt/ met seghen aen borsten ende buycken.

De segenẽ uwes vaders gaen stercker/ als 26 de segenen mijner voorvaderen/ f†na wensche der hoogen in der Werelt/ ende sullen comen opt hooft Joseph / ende op de scheedele des g† Nasir onder zijnen broederen.

h* Ben Jamin is een verscheurende wolf/ 27 des morgens sal hy roof eten/ eñ des auonts sal hy den i†roof wt deylen.

Dat zijn de twaelf stammen alle Israels/ 28 eñ dat is het dat haer vader met hen gesprokẽ heeft/ doe hyse segende/ eenen yegelijcken met eenen bysonderighen seghen.

Ende geboot hen/ ende sprack: Ick worde 29 versamelt tot mijnen volcke / k begraeft my by mijne vaderen in l†het graf op den acker Ephron des Hethiters.

m† In der tweevoudighe graft die teghen 30 Mamre leyt inden lande Canaan/ die Abraham cocht met den Acker van Ephron den Hethiter/ ter erf begrauenisse. D

n Aldaer hebben sy Abraham begrauen/ eñ 31 Sara zijn wijf/ aldaer hebben sy ooc o Isaac begrauẽ/ ende Rebeca zijn wijf/ eñ aldaer hebbe ick oock Lea begrauen.

Inden Acker ende inder graft/ die vanden 32 kinderen Heth ghecocht is.

Ende doe Jacob geeyndet hadde de gebo- 33 den aen zijne kinderen / dede hy zijne voeten te samen op het bedde / ende verschiet/ p ende wert versamelt tot zijnen volcke.

Dat L. Capittel.

1. Na den balsemen ende rouwe draghen ouer Jacob/ 7. treet Joseph met grootẽ state opwaert in het lant Canaan/ aldaer zijnẽ vader te begrauẽ. 15. Josephs broederen besorgen hen van wegen harer misdaet/ eñ bidden ootmoedelijck om genade. 19. Joseph neemtse lieflijcken aen/ vertrooftse met Godes voorsichticheydt/ die haer boos voornemen ten besten veler gewent hebbe/ eñ seyt hen alle hulp eñ bystant toe. 24. Ende voorseyt hen haer wederkeeren in het lant Canaan/ gheeft een ernstlijck beuel/ zijne gebeente mede henen te voeren: ende ghestoruen/ wort in Egypten begrauen.

Doe viel Joseph op zijns vaders aenge- 1 sichte/ ende weende ouer hem/ eñ kuste hem. A

Ende Joseph beual zijnen knechten den 2 medecijnen/ dat sy zijnen vader salueden/ ende de medecijnen salfden Israel,

3 Tot dat de veertich dagen om waren/ wãt so lange a†waren de salf dagen/ eñ de Egyptenaren beweenden hem tseuentich daghen.

4 Doe nv de rouwdagen om waren/ sprac Joseph met Pharaos gesinde/ ende seyde: Hebbe ick genade voor v lieden geuonden/ so spreect met Pharao/ ende segghet:

5 Mijn vader heeft eenen eedt van my ghenomen/ eñ ghesept: b Siet/ ick sterue/ begraeft my in mijnen graue/ dat ick my inden lande Canaan ghegrauen hebbe: soo wil ick nv op trecken/ ende mijnen vader begrauen/ eñ wederom comen.

6 Pharao sprack: Treckt op/ ende begraeft uwen vader/ als ghy hem ghesworen hebt.

7 Also tooch Joseph op/ zijnẽ vader te begrauen / eñ alle knechten Pharaos/ de oudtsten zijns huys/ eñ alle oudtsten des lants Egypten toghen met hem.

8 Daertoe het gantsche ghesinde Josephs/ eñ zijne broeders/ ende het gesinde zijns vaders: alleen hare kinderen/ schapẽ ende ossen/ lieten sy in den lande Gosen.

9 Eñ daer togen oock met hen op / wagenen ende reysigers/ eñ het was eẽ seer groot heyr.

10 Doe sy nv in den plane Arad quamen/ die B op gene zijde des Jordaens leyt/ daer hielden sy een seer groote ende bittere clage: c ende hy droech ouer zijnen vader rouwe/ seuen dagen.

11 Eñ doe de lieden inden lande / de Cananiters saghen/ dat rouwe draghen in den plane Arad/ spraken sy: De Egyptenaers houden daer groote clage. Daerwt hietmẽ de plaetse: Der Egyptenaers clage: welck leyt op gene zijde der Jordane.

12 Ende zijne kinderen deden d als hy hen beuolen hadde.

13 e Ende voerden hem int lãt Canaan/ ende begroeuen hem in der tweevoudige spelonck des Ackers/ f die Abrahã gecocht hadde/ met den Acker / ter erf begrauenisse/ van Ephron den Hethiter teghen Mamre.

14 Als sy hem nv begrauen haddẽ/ tooch Joseph wederom in Egypten / met zijnen broederen/ ende met allen die met hem op getogen waren/ zijnen vader te begrauen.

15 Ende de broeders Josephs / vreesden hen/ doe haer vader gestoruen was/ ende spraken: Joseph mochte ons g gram zijn/ ende betalen alle boosheyt die wy aen hem gedaẽ hebben.

16 Daerom lieten sy hem seggen: O vader beual ons voor zijnen doot/ ende sprack:

17 Also suit ghylieden Joseph segghen: Lieue/ vergheeft uwen broederen de misdaet eñ hare sonden/ dat sy so qualijc by v gedaen hebben: lieue/ soo vergheeft nv dese misdaet/ ons/ den dienaren des Gods uws vaders: ende Joseph weende/ doe sy sulcx met hem spraken.

18 Ende zijne broeders gingen henẽ/ ende vielen voor hem neder/ ende sprakẽ: Siet/ wy zijn uwe knechten.

19 h Joseph sprac tot hen: Vreest v niet: i†wãt ick ben onder Gode.

20 Ghy dachtet het boos met my te maken/ C daerentegen Godt dachte het goet te maken/ dat hy dede/ als het nv aen den daghe is/ k te behouden vele volckes.

21 So en vreest v nv niet/ ick wil v lieden versorgen/ ende uwe kinderen: ende hy troostese/ ende sprack vriendelijcken met hen.

22 Also woonde Joseph in Egyptẽ met zijns vaders

a†And. du...
b Ge. 47.c.29
c Spr. 22.b.8
d Ge. 49.c.29
Jacob wort begrauen inde lande Canaan.
e Act. 7.b.16
f Ge. 23.b.16
g Of/ hatelijck vyandtlijck
h Gen. 45.a.5
i†And. ben ick dan aen Gods stadt.
k Of/ op te houden Gen. 45.b.5 ende 49.c.25

Josephs ouderdom 110. Jaer.

vaders huys/ende leefde hondert ende thien Jaer.

l Ende sach Ephraims kinderen tot in het derde lidt: desseluen ghelijcken de kinderen Machir/ Manasses sonen/ m† baerden oock kinderen op Josephs schoot. 23

l Nu. 32.d.39 Job 42.b.16 Psal. 128.a.6 m† An. werden gheboren etc.

Ende Joseph sprack tot zijnen broederen: n Ick sterue/ ende Godt sal v te huys soecken/ ende wt desen lande voeren in het lant/dat hy Abraham/Isaac/ende Jacob/gesworen heeft. 24

n Heb. 11.c.22

25 o Daerom nam hy eenen eedt vā den kinderen Israel/ende sprack: Wanneer v Godt te huys soecken sal/ soo voert mijn ghebeente met v lieden van hier.

o Exo13 b 19 iosue 24.d.32 act.7.b.16

26 Also sterf Joseph/ doe hy was hondert eñ thien Jaer oudt: ende sy salfden hem/eñ leyden hem in een p† schrijn in Egypten.

p† And. kiste

¶ Eynde des eersten boecx Mose.

EXODVS,

WTTOCH.

Dat tweede Boeck Mose.

¶ Argument.

HEt tweede boeck Mosis/ ghenaemt Exodus/ verclaert/ hoe de Israeliten in de Egyptische dienstbaerheyt onder den wreeden Pharao verdruct zijnde/ door Mosen verlost werden/ende door de rode Zee gheleyt/ende ghebracht zijn de Woestijne: daerna/ hoe sy tegen de Amalekiten gestreden hebben: bouen desen/ hoe sy door het Manna van den Hemel ghevoet werden/ hoe sy door het beuel ende clare verordeninghe Godts/ Overicheden vercoren hebben: ende ten laetsten/ hoe sy de Wet ontfanghen hebben/ waerin de warachtighe ende suyuere Religie/ de wijse van heylichlijck te leuen/ de Ceremonien ende onderhoudinghen/ ende een goet rechtueerdich regiment ende Policie vertoont ende gheboden wordt. Daar wort oock de grouwelijcke sonde vertoont/ dat de Israeliten een gulden Calf ghemaeckt hebben. Ende de voorneemste oorsake/ waerom dit Boeck ghenaemt is Exodus/ (dat is/ Wttoch) is om haren wttoch ende verscheydinghe wt Egypten.

¶ Dat eerste Capittel.

1. De kinderen Jacobs die met hem in Egypten gecomen zijn/ worden genoemt. 7. Hier na(?) melingen (op dat sy hen niet meeren) onderstaet eē nieuwe Pharao met listē te dempen. 11. Gebruyct daertoe swaren ende lastbaerlijcken dienst/ 15. eñ avertyrannische geboden aen dē Vroeyvrouwen: 12.19. Eñ dewijle sulcx al niet helpen en wil/ 22. laet hy opēbare Mandamenten wtgaē/ alle nieugeborene knechtkēs in den water te verdrencken.

Jacobs sonē die in Egypten ghetogen zijn.

a Gen. 46.a.8 b† And. doch c Ge. 50.c.26 Psal 105.c.24 actum 7.b.17

DIt zijn de namē der kinderē Israel/ a die met Jacob in Egyptē quamē. Een yegelijc quam daer met zijnen huyse inne. 1

Ruben/ Simeon/ Leui/ Juda/ 2

Isaschar/ Sebulon/ Ben Jamin. 3

Dan/ Naphthali/ Gad/ Asser. 4

Ende aller zielen/ die wt den lendenen Jacobs gecomen waren/ dier waren tseuentich: b† maer Joseph was te voren in Egypten. 5

c Doe nu Joseph ghestoruen was/ eñ alle zijne broeders/ ende alle die te dier tyt geleeft hadden. 6

d† And. wummelde (of krielden) eñ meerdē hen/ eñ werden seer machtich/ dat etcet.

Wiessen de kinderen Israel/ ende d† genereerden kinderen/ ende vermeerden hen/ ende haerder werden seer veel/ dat haer het landt vol werdt. 7

De nieuwe Coninc Pharao is dē kinderen Israel gram/ eñ gedenckt se met list te dempen.

Doe quam een nieuwe Coninck op/ ouer Egypten/ die en wiste niet van Joseph. 8

Ende sprack tot zijnen volcke: Siet/ des volcx der kinderen Israel is veel/ ende meer dan wy. 9

e† And. latet ons wijslijck met hen omme gaen.

Wel aē/ e† wy willense met liste dempen/ dat haerder niet so veel en worden: want soo daer eenich krijch verhiene/ mochten sy hen oock tot onsen vyanden geuen/ ende tegen ons strijden/ ende ten lande wt trecken. 10

Israel wort met dienst geplaecht.

f Deu. 26.a.1 g Zijn die/ diē beuolen wordt den arbeyt te vorderen ende tot den arbeyt te drijuen.

f Eñ hy settede g Beuelhebberen ouer hen/ die se met swaren diensten drucken souden: want men bouwde Pharao de stede Pithon ende Raemses tot schadthuysen. 11

12 Doch/ hoe sy het volck meer onderdruckten/ hoe het hem meer vermeerde eñ wtbreyde: ende sy h† hielden de kinderen Israel/ als eenen grouwel.

h† An. hadden eenen onwille/ vanden kinderen Israel.

13 Eñ de Egyptenaers dwongen de kinderen Israel te dienen/ met onbarmherticheyt.

14 Ende maeckten hen haer leuen suer/ met swaren arbeyde/ aen leem ende tichelsteenen/ ende met allerley hofdienst op dē velde/ ende met allerley arbeyt/ dien sy hen opleyden/ met onbarmhertichcyt.

15 Ende de Coninck van Egypten/ sprack tot den Vroeyvrouwen der Hebreischen wijuen: de eene hiet Siphora/ ende de ander Pua.

16 i Wanneer ghy den Hebreischen wijuen helpet/ ende op den stoel siet/ dat het een sone is/ so doodet hem/ is het daerentegen eē dochter/ so laetse leuen.

Pharao ghebiet datmen alle sonē der Hebreē dooden sal.

i Sap. 18.a.5

17 Doch de Vroeyvrouwen vreesden God/ eñ en deden niet als hen de Coninc vā Egypten ghesevt hadde/ maer lieten de kinderen leuen.

18 Doe riep de Coninc in Egyptē de Vroeyvrouwen/ ende sprack tot hen: Waerom doet ghy dat/ dat ghy de kinderen latet leuen?

19 De Vroeyvrouwen antwoorden Pharao: De Hebreische wijuen en zijn niet als de Egyptische: want sy zijn harde wijuen/ eer de Vroeyvrouwe tot hē comet/ hebbē sy gebaert.

20 Daeromme dede God dē Vroeyvrouwen goet: ende het volck vermeerde hen/ ende wert seer veel.

21 Eñ dewijle de Vroeyvrouwen Godt vreesden/ k bouwde hy hen huysen.

k Vermeensfvuldichde haer ghesinne/ hem vergeldēde het goede dat sy gedaē hadden den Hebreen. Psal. 127.a.3

22 Doe geboot Pharao alle zijnen volcke/ eñ sprac: Alle sonen die geboren worden/ die worpet int water/ ende alle dochteren laet leuen.

¶ Dat ij. Capittel.

1. Mose gheboren/ 3. wert op het water geleyt. 5. De dochter Pharaos treckt hem wt/ ende voet hem op voor haren sone. 11. Groot geworden/ doet hy eē monster zijns toecoemstigen ampts

aen zijne broederen. 15. Moet vluchten in Midian/ 21. ende hem wort Zipora ten wijue. 24. Godt hoort der kinderen Israels gheschrey.

Moses wort gheboren.
a Exo.6. b.19
Num.26.f 59
2.par.23 b 13
b act.7.c.20
Hebr. 11.c.23
c Ofte/ met kinde

ENde a een man vã den huyse Leui ginc henen/ ende nam een dochter Leui. 1 A

b Ende de vrouwe wert c swanger/ ende baerde eenen sone: ende doe sy sach/ dat het een fijn kindt was / verberch sy hem dry Maenden. 2

Ende doe sy hem niet langher verborghen en conde/ maeckte sy een kiste van riete/ ende becleef dese met leem ende peck / eñ leyde het kint daer in/ ende leyde hem int d†riet/ aen dẽ oeuer des waters. 3

d†And. biesen ofte lis.

Doch zijn suster stont vã verre/ dat sy vernemen wilde/ hoe het hem gaen soude. 4

e act.7.c.21
Hebr. 11.c.23
f 2.Sa.11 a 2
Susanna b 15

e Eñ de dochter Pharao ginck neder/ f dat sy baedde in dẽ water/ ende hare Jonckvrouwen ghingen aen den kant des waters: ende doe sy de kiste in het riet sach / sandt sy haer maecht henen / ende lietse halen. 5

Ende doe syse opdede/ sach sy het kint: ende siet/ het knechtken weende. Doe jammerde het haer/ eñ sprack: Het is een der Hebreischen kinderkens. 6

Doe sprack zijne suster tot der dochter Pharao: Sal ick henen gaen/ ende eene der Hebreischer wijuen roepen / die daer soocht/ dat sy dat kindeken sooghe? 7

De dochter Pharaos sprac tot haer: Gaet henen. De maecht ginck henen/ ende riep des kints moeder. 8

Doe sprack Pharaos dochter tot haer: Neemt dat kindeken henen / ende soocht het my/ ick wil v loonen. Het wijf nam het kindeken/ ende soochde het. 9

Ende doe het kindeken was groot geworden/ brachte sy het der dochter Pharao: ende het werdt haer sone / ende hiet hem g Mose: want sy sprac: Ick hebbe hem wt den water ghetoghen. 10 B

g Masa/ heet treckẽ: daer vã heet Mose getogẽ/ namelijc wt den water.
h Heb.11.c.24

h Te dien tijden / doe Moses was groot geworden/ ginck hy wt tot zijnen broederen/ ende sach harẽ last: ende wert gewaer dat een Egyptenaer / eenen zijner broederen der Hebreischen sloech. 11

Moses ijuer

Ende hy wende hem herwaert ende ginswaert: ende doe hy sach dat daer gheen mensche en was / versloech hy den Egyptenaer/ ende verberchden in het zandt. 12

Op eenen anderen dach ginck hy ooc wt/ ende sach twee Hebreische mannen te samen twisten: eñ sprac tot den ongerechten: Waerom slaet ghy uwen naesten? 13

i Gen.19.a.9
mat.21.c.23
act.4.a.7
ende 7.c.27

Hy daerenteghen sprack: i Wie heeft v tot ouerste ofte richter ouer ons ghesettet? Wilt ghy my oock dooden / als ghy den Egyptenaer ghedoot hebt? Doe vreesde hem Mose/ ende sprac: Hoe is dat kondtbaer geworden? 14

k†And. trachtede
l Heb. 11.c.27
Mose vlucht voor Pharao in Midian.
m†And. settede hem

Ende het quam voor Pharao/ die k†stont na Mose/ dat hy hem doodde: l doch Mose vloot voor Pharao/ ende onthielt hem inden lande Midian/ eñ m†woonde by eenen waterputte. 15

Ende de Priester in Midian hadde seuen dochteren/ die quamen om water te halen/ eñ vulden de drenckgoten/ om de schapen haers vaders te drencken. 16

Doe quamen de herderen/ eñ stietense daer van: doch Mose maeckte hem op/ ende halp hen/ ende drenckte hare schapen. 17

18 Ende doe sy tot haren vader Reguel quamen/ sprack hy: Hoe zijt ghylieden heden so gheringhe ghecomen?

19 Sy spraken: Een Egyptisch mã n†verloste ons van den herders/ ende vulde ons water/ ende drenckte de schapen.

n†And. halp

20 Hy sprac tot zijnen dochteren: Waer is hy? Waerom liet ghylieden den man vã v gaen/ o†dat ghy hem niet en noodichdet met ons te eten? C

o†And. roept hem op dat hy broot ete/ ... met ons ete.

21 Eñ Mose bewillichde by den man te blijuen: p eñ hy gaf Mose zijne dochter Zipora.

Zipora Mose wijf.

22 Die baerde eenen sone/ q ende hy hiet hem r Gersom: want hy sprac: Ick ben een vreemdelinck ghewordden in vreemden lande. s [Eñ sy baerde noch eenẽ soon/ dien hiet hy t Eliezer/ ende sprack: De Godt mijns vaders is mijn hulper/ ende heeft my vãder hant Pharao verlost.]

p Nu.12.a.1
q Exo.18.a.3
1.Par.23 b 1...
r Gersom/ ... een vreemt... ofte wtlan...
s Dit en is ... inden Hebr... schen.
t Eliezer/ ... God mijn h... per.

23 Lange tijt daer nae/ sterf de Coninck in Egypten / ende de kinderen Israels suchteden ouer haren arbeyt/ ende schreydden/ ende haer schreyen ouer haren arbeyt/ quam voor God.

24 u Ende God verhoorde haer weeclaghen/ ende dachte aen zijn x verbont met Abraham/ Isaac/ ende Jacob.

Godt ... het schrey... om zijns ... bonts ...
u Judi.2.b...
x Gen.17...

25 Ende hy sach daerin/ ende nam hem haerder aen.

Dat iij. Capittel.

1. Godt verschijnt Mose in eenen bernenden Bossche. 6. Geeft hemseluen Mose te kennen/ 10. ende een beuel aen den Coninck/ ende aent volck.

1 A MOse hoedde de schapen a Jethro zijns sweers / des Priesters in Midian/ ende dreef de schapen henen achter in de Woestijne/ ende quam aẽ den berch Gods Horeb.

De Engel Godts verschijnt Mose in eener vyerigen vlamme.
a Exo. 18...
b 2.Esd.14...
act.7.b.29

2 b Eñ de Engel des Heeren verscheen hem in eener vyerigen vlammen wt den Bossche: eñ hy sach dat den Bosch met vyer brandde/ ende en wert doch niet verteert.

3 Ende sprack: Ick wil daer henen/ ende besien dat groote gesichte/ waerom den Bosch niet en verbrandt.

4 Doe nv de Heere sach dat hy henẽ ginck te sien/ riep hem God wt den Bossche/ eñ sprac: Mose/ Mose. Hy antwoorde: Hier ben ick.

c Josu.5.b...
act.7.b.33

5 Hy sprack: c Treedt hier niet toe/ treckt uwe schoenen wt van uwen voeten: wãt de plaetse daer ghy op staet/ is een heylich lant.

d mat.22...
marc.12...
Luce 20...
Act.7.b...
Hebr. 11.b...

6 Eñ sprack voorder: d Ick ben de Godt uws vaders/ de God Abrahams/ de God Isaacx/ ende de Godt Jacobs. Ende Mose bedeckte zijn aengesichte / want hy vreesde hem Godt aen te sien.

e Syr. 21...

7 Ende de Heere sprack: Ick hebbe gesien de elende mijns volcx in Egypten/ e ende hebbe haer gheschrey gehoort ouer die/ diese drijuen: ick hebbe haer leedt bekent.

f†And. halp...

8 Eñ ben neder geclommen/ dat ickse f†verlosse van der Egyptenaren handt/ ende haer wtleyde wt desen lande / in een goet wijdt lant/ in een lant/ daer melck ende honich inne vloeyt/ namelijc/ aen de plaetse der Cananiteren/ Hethiteren/ Amoriterẽ/ Pheresiteren/ Heuiteren/ ende Jebusiteren.

Mose ... pinghe.
Act.7.b.37

9 Dewijle dan nv het geschrey der kinderen Israels voor my gecomen is/ ende hebbe ooc daertoe gesien haren angst/ hoese de Egyptenaers beangstighen.

So gaet nv henē/ ick wil v tot Pharao sen- 10 den/ op dat ghy mijn volck de kinderen Isra- B els/ wt Egypten leydet.

Mose sprack tot Godt: g Wie ben ick/ dat 11 ick tot Pharao gae/ eñ leyde de kinderen Israels wt Egypten?

Hy sprack: Ick wil met v zijn/ ende dat sal 12 v het teecken zijn/ dat ick v ghesonden hebbe: wanneer ghy mijn volck wt Egypten gheleyt hebt/ soo sult ghylieden Gode offeren op desen berghe.

Mose sprac tot God: Siet/ wāneer ick tot 13 den kinderen Israels come/ eñ spreke tot hen: De God uwer vaderen heeft my tot v lieden gesonden/ ende sy my seggen sullen: Hoe heet zijnen Naem? wat sal ick hen segghen?

God sprack tot Mose: Ick sal zijn/ die ick 14 zijn sal/ ende sprack: Also sult ghy tot den kinderen Israels segghen: h Ick sal het zijn/ die heeft my tot v lieden ghesonden.

h Wāneer ghy daer henē coēt/ so wil ick by v zijn/ eñ my also vertoonē/ dat ghy bekennen sult dat ick het by.

Ende God sprac voorder met Mose: Also 15 sult ghy tot den kinderē Israels seggen: i De Heere uwer vaderē God/ de God Abrahams/ de God Isaacx/ de God Jacobs/ heeft my tot v lieden ghesonden: dat is mijnen naem eewichlijc/ k† daer by men my noemē sal voort ende voort.

i Heb. 11. b. 16
k† And. eñ mijner gedencken van kinde tot kindts kinde.

Daerō so gaet henen/ eñ versamelt de Out- 16 sten in Israel/ ende spreect tot hen: De Heere uwer vaderen Godt/ is my verschenen: De Godt Abrahams/ de Godt Isaacx/ de Godt Jacobs/ ende heeft ghesept: Ic hebbe v lieden te huys ghesocht/ ende gesien/ wat v lieden in Egypten gheschiet is.

Ende hebbe gesept: Ic wil v lieden wt der 17 ellende Egypti leyden/ in het lant der Cananiteren/ Hethiteren/ Amoriterē/ Phereziteren/ Heuiteren/ ende Jebusiteren/ in het lant daer melck ende heinich inne vloeyt.

Ende wanneer sy uwer stemme hooren/ so 18 sult ghy/ ende de Oudtsten in Israel/ henen gaen tot den Coninck in Egypten/ ende tot hem segghen: De Heere der Hebreen Godt/ l† heeft ons geroepen: so laet ons nv gaen/ drye dachreysen in de Woestijne/ dat wy offeren den Heere onsen Gode.

l† And. is ons bejeghent of voorgecomen:

Doch ick weet het/ dat v lieden de Coninc 19 in Egypten/ niet en sal laten trecken/ m† dan door een stercke handt.

m† And. ia niet met stercker handt.

Want ick sal mijne handt wtstrecken/ en- 20 de Egypten slaen/ met allerley wonderen/ die C ic daerin doē sal: daer na sal hy v laten treckē.

Exo. 12. c. 29 ende 14. b. 10

n Ende ick wil den volcke ghenade geuen 21 voor den Egyptenaren/ dat/ wanneer ghylieden wt treckt/ niet ledich wt en trecket:

n Exo. 11. a. 2 ende 12. d. 35.

Maer een yegelijcx wijf/ sal van haer na- 22 buerinnen ende o† huysgenooten eysschen/ silueren ende gulden vatē/ ende cleeders/ die sult ghylieden op uwe soons ende dochteren legghen/ ende den Egyptenaers ontkeeren.

o† An. vrouwe des huys.

Dat iiij. Capittel.

1. De Heere berichtet Mose voorder/ eñ sterct hem met verscheyden teeckenen. 10. Mose ontschuldicht ende weygert hem noch: 14. So geeft hy hem met toorne Aaron ten taelmanne/ ende dē staf om wonder te doen. 18. Mose trect ten laetstē met oorloue zijns Sweers/ na waerschouwinge ouer zijnen vyanden/ ende ernstige inknoopinge des beuels aen Pharao/ na Egypten. 24. Zipora besnijdt haren sone/ des Heeren toorne van Mose te weeren. 27. Aaron gaet wt beuel des Heeren/ Mose teghen. 28. Hoort van hem den wille des Heeren/ ende gaen te samen henen met des Heeren woorden eñ teeckenen tot den volcke. 31. Dat ghelooft/ ende bidt Godt aen.

1 A Mose antwoorde/ ende sprack: Siet/ sy en sullen my niet ghelooven/ noch mijner stemme hooren/ maer sullen segghen: De Heere en is v niet verschenen.

Miraculen daer door mē Mose geloouen sal.

2 De Heere sprac tot hem: Wat isset/ dat ghy in uwer hant hebt? Hy sprack: Eenen staf.

3 Hy sprac: Werpten van v op de aerde: ende hy werpen van hem. Doe wert hy een slange/ ende Mose vloot voor haer.

4 Ende de Heere sprac tot hem: Streckt uwe hant wt/ eñ grijptse by den steert. Doe strecte hy zijne handt wt/ ende hieldtse/ ende sy wert eenen staf in zijner hant.

5 Daerom sullen sy gelooven/ dat v verschenen zy/ de Heere de Godt harer vaderen/ de Godt Abrahams/ de Godt Isaacx/ de Godt Jacobs.

6 Eñ de Heere sprac voorder tot hem: Steect uwe hant in uwen boesem: ende hy stackse in zijnen boesem/ ende toochse wt: siet/ doe was sy melaetsch als sneeuw.

7 Ende hy sprack: Steecktse weder in uwen boesem: ende hy stackse wederom inden boesem/ eñ toochse wt: siet/ doe wert sy wederom als zijn ander vleesch.

8 Wanneer sy v nv niet en sullen gelooven/ noch uwer stemme hooren/ by dē eersten teecken/ so sullen sy doch gelooven uwer stemme/ by den anderen teecken.

9 Wanneer sy oock dese twee teeckenen niet gelooven en sullen/ noch uwe stemme hooren/ soo neemt van het water wt den stroome/ ende ghiet het wt op het drooghe landt/ soo sal dat selue water dat ghy wt den stroome ghenomen hebt/ bloedt worden/ op den drooghen lande.

10 Mose daerenteghen sprack tot den Heere: B a Och mijn Heere/ ick en ben b'' noyt wel ter tale gewecst/ sindt der tijt dat ghy met uwen knecht ghesproken hebt: want ick hebbe een swaere sprake ende een swaere tonghe.

a Jere. 1. a. 6 Exod. 6. b. 11 c. 29.
Swaere sprake ende tonge Mose.
b'' Heb. gisteren eñ eergisteren/ dat is/ tot nv toe/ ende hier te voren/ ghelijck etc. Ge. 31. a. 5

11 De Heere sprack tot c hem: Wie heeft den menschen de mont gheschapen? Of wie heeft den stommen/ of dooven/ of sienden/ of blinden ghemaeckt? hebbe ick het niet gedaen/ de Heere?

c Psal. 49. a. 6
d mat. 10. b. 19

12 So gaet nv henē/ d ick wil met uwen monde zijn/ ende v leeren/ wat ghy segghen sult.

13 Mose sprack: Mijn Heere/ sendt wien ghy senden wilt.

14 Doe wert de Heere seer toornich ouer Mose/ ende sprack: Weet ick het dan niet/ dat v broeder Aaron/ wt den stamme Leui/ wel ter tale is? ende siet/ hy sal wtgaen v tegen/ ende wanneer hy v siet/ soo sal hy hem van herten verheughen.

15 e Ghy sult tot hem spreken/ eñ de woorden in zijnen mont leggen: ende ick wil met uwen ende zijnen monde zijn/ ende v leerē/ wat ghylieden doen sult.

e Exo. 7. a. 1 ende 5. 8
Spr. 45. a. 7
Aaron sal Mose mont zijn.

16 Ende hy sal voor v tot den volcke spreken: Hy sal f† uwen mondt zijn/ ende ghy sult zijn * godt zijn.

f Exo. 7. a. 2
† Dat is/ wtleggher.
* Dat is/ leytsman/ die het opperste regiment heeft.

17 Ende desen staf neemt in uwe handt/ daer ghy teeckenen mede doen sult.

18 Mose ginck henen/ ende quam weder tot Jethro zijnen Sweer/ eñ sprac tot hem: Lieue/ laet my gaen/ dat ick wederom tot mijnen

broederen come/ die in Egypten zijn/ ende sie of sy noch leuen. Jethro sprack tot hem: Gaet henen met vreden.

Oock sprac de Heere tot hem in Midian: 19 g Gaet henen/ende treckt wederom in Egypten: want de lieden zijn doot/die na uwen leuen stonden.

g Mat.2.c.20

Alsoo nam Mose zijn wijf/eñ zijne soons/ 20 ende voerdese op eenen ezel / eñ tooch weder= C om in Egyptenlant/ ende nam de staf Gods in zijne hant.

Ende de Heere sprack tot Mose: Siet toe/ 21 wanneer ghy wederom in Egypten comet/ dat ghy alle de wonderen doet voor Pharao/ die ick v in uwe hant ghegeuen hebbe: ick wil dan noch h†zijn herte verstocken / dat hy het volck niet verlaten en sal.

h†An. zijn herte verhouden. Exo.7.a.3

Eñ sult tot hem seggen: So seyt de Heere: 22 Israel is mijn eerstghebozen sone.

Ende ick ghebiede v / dat ghy mijnen sone 23 latet treckē/dat hy my diene: So ghy my dat weyghert/i so wil ick uwen eerstgebozen sone dooden.

i Exo.12.c.29

Ende als hy onderweghen in de herberge 24 was / doe quam hem de Heere teghen / ende wilde hem dooden.

Doe nam Zippora eenen k steen/eñ besneet 25 haren sone de voorhuyt/ende roerde hem zijne voeten aen/ eñ sprack: Ghy zijt my een bloetbruydegom.

k Josue 5.a.2

Doe liet hy van hem af: l†Doch sy sprack: 26 m Bloetbruydegō/ om der besnijdinge wille.

l†Anders/ Sy sprack: m Dat is/ Sy wert toornich/ eñ sprack: Het cost bloet dat ghy mijn man zijt/ ende moet mijn kindt besnydē: welckes sy ongeern dede/ als dat eene schāde was onder dē Heydenē: ende beduyt het volck des Wets/ welck gheerne wildē God hebben/ maer het en wil het cruyce niet lyden/ noch dē ouden Adam latē besnydē/ so lange tot het dat doē moet.

Eñ de Heere sprack tot Aaron: Gaet henen 27 Mose tegen in de Woestijne. n Eñ hy ginck henen/eñ ontmoette hem aen dē berch Gods/ ende kuste hem.

n Exo.4.b.14.

Ende Mose seyde Aaron alle woordē des 28 Heeren/die hem gesonden hadde/ eñ alle teeckenen die hy hem beuolen hadde.

Ende sy gingen henen / ende versamelden 29 alle oudtsten vanden kinderen Israels.

Eñ Aaron sprac alle woorden/ die de Hee= 30 re met Mose gesproken hadde/ ende dede de D teeckenen voor den volcke.

Ende het volck geloofde: ende doe sy hoor= 31 den/dat de Heere de kinderen Israels te huys besocht/ ende hare ellende aenghesien hadde/ neychden sy hen/ ende aenbaden.

Dat v. Capittel.

1. Pharao en neēt hem des beuels des Heeren alleene niet aen: 6. Maer laet oock daerenbouen den volcke meer diensts opleggen. 15. Het volck beclaecht hen der ouerlast/ 17. blijft onuerhoort/ 20. ende murret teghen Mose ende Aaron: 22. Die draghen de clachte voor den Heere/ ende die gheeft troost.

Mose ende Aaron gaen tot Pharao.

Daer na gingen Mose eñ Aaron henen/ 1 ende spraken tot Pharao: Soo seydt de A Heere de God Israels: Laet mijn volck trecken / dat het my een feest houde in der Woestijne.

Pharao antwoorde: a Wie is de Heere/ 2 diens stemme ick hoorē moet/ende Israel laten trecken? Ick en weet niet van den Heere/ en wil oock Israel niet laten trecken.

a Job.21 b 15

Sy spraken: Der Hebreen Godt heeft ons 3 gheroepen: soo laet ons nv henen trecken dry dachreysen inder Woestijne/eñ den Heere onsen Gode offeren / dat ons niet en ouercome/ Pestilencie ofte sweert.

Pharao weygert hem het volck te verlaten.

Doe sprac de Coninck in Egypten tot hen: 4 Ghy Mose eñ Aaron/ waerom wilt ghy het volck van haren arbeyt vry maken? Gaet henen aen uwe b†diensten.

b†Anders/ arbeyden.

5 Voorder sprack Pharao: Siet/des volcx is reede tot veel inden lande/eñ ghy wiltse noch heeten vyeren van haren dienste?

6 Daerom beual Pharao inden seluen dage/ den c voochden des volcx/ende hare amptlieden/ende sprack:

Den dienst der kinderen Israels vermeert.

7 Ghy en sult den volcke gheen d†stroo meer samelen ende geuen / dat sy tichelsteenen bernen/als te voren: laetse selfs henen gaen/ende stroo te samen lesen.

c De welcke hadde last ouer het volcke te arbeyden / werckmeesters. d†And. stro

8 Ende het ghetal der tichelsteenen/ die sy te voren gemaect hebben/ sult ghy hen euenwel opleggen/eñ niet verminderen: want sy gaen ledich/daerom schreyen sy/ende spreken: Wy willen henen trecken / ende onsen Gode offeren.

9 Men drucke de lieden met arbeyden / dat sy wat te doen hebben / eñ hen niet en keeren aen valsche reden.

10 Doe ghinghen de voochden des volcx / ende B de hare amptlieden wt / ende spraken tot den volcke: So spreeckt Pharao: Men sal v geen stroo gheuen.

11 Gaet ghylieden selfs henen/ ende samelt v stroo/waer ghy het vindt: doch van uwen arbeyde en sal niet vermindert worden.

12 Doe verstroyde hen het volck in het gantsche lant Egypten/ dat het stoppelē samelde/ op dat sy stroo hadden.

13 Ende de voochden dreuense/ ende spraken: Veruult uwe dachwerck/gelijck als doe ghylieden stroo haddet.

14 Ende de amptlieden der kinderen Israels/ die de voochden Pharaonis ouer hen ghesett hadden/ werden geslagen/ ende daer wert tot henlieden geseyt: Waerom en hebt ghy noch heden noch gisteren uwe ghesette dachwerck niet ghedaen/als te voren?

15 Doe ghinghen henen de amptlieden der kinderen Israels / ende schreyden tot Pharao: Waerom wilt ghy met uwen knechten also varen?

16 Men gheeft uwen knechten gheen stroo/ ende sullen de tichelsteenen maken / die ons e verordent zijn: ende siet/uwe knechten worden gheslaghen / ende v volck moeten f sondaers zijn.

e Gheboden. f Dat is/ uwe arme lieden ... tē onrechte ... vā eñ ... zijn: men ... schult ... salke tot ... volcke.

17 Pharao sprack: Ghylieden gaet ledich / ledich gaet ghylieden / daerom spreeckt ghylieden: Wy willen henen trecken/ende den Heere offeren.

18 So gaet nv henen/eñ doet uwen hofdienst: stroo en salmen v lieden niet gheuen/euenwel het ghetal der tichelsteenen sult ghylieden gheuen.

19 Doe g†nv de amptlieden der kinderen Israels/van Pharao ginghen/eñ sagen dat het erger wert/ dewijle men seyde: Ghylieden en sult niet verminderen vanden dachwerck aen den tichelsteenen:

g†And. ... de etc. ... raeliten) ... droefheyt ... dewijle ... Doe sagen ... etc. dat ... toornich ... dewijle etc. ... chelen. Eñ ... Mose ... ron ... gingen ... sy daer ... dat sy ... pegeuen/ ... spreken/ ...

20 Ontmoetten sy Mosen ende Aaron/ ende C traden teghen haer/

21 Eñ spraken tot hen: De Heere sie op v lieden/ende richte het/ dat ghy onsen reuck hebt stinckende gemaect voor Pharao ende zijnen knechten/eñ hebt hen het sweert in hare handen ghegheuen/ons te dooden.

22 So quam Mose wederom tot den Heere/ ende sprack: Heere/ waerom doet ghy so qua-

lijck

lijck by desen volcke? waerom hebt ghy my hier ghesonden.

23 Want sindt dien dat ick ben ingegaen tot Pharao/ met hem te spreken in uwen naem/ heeft hy het volck noch harder gheplaecht/ en ghy en hebt u volck niet verlost.

h Exo. 3.b.19. ende 12.c.29. ende 14.a.5

24 De Heere sprack tot Mose: Nv sult ghy sien/wat ick Pharao doen sal: want door een stercke hant moet hyse verlaten/ h hy moetse noch door een stercke hant wt zijnẽ lande van hem drijuen.

Dat vj. Capittel.

1. De Heere gheeft hem noch claerder te bekennen. Meldet zijnes verbonts/ met Abraham/ Isaac/ende Jacob/ 5. ende vernieut het met ghewisser toeseggingghe der verlossinghe aen de kinderen Israels. 8. Die en nemen des Heeren bootschap niet aen. 9. Moses/ hoewel hy hem ontschuldicht/ wert noch met Aaron/ aent volck ende Pharao gesondẽ/ 13. De geslachten wordẽ getelt.

1 Ende Godt sprac met Mose/ende seyde tot hem: Ick ben de Heere.

a Ge. 32.c.29 De Patriarchẽ hebbẽ God wel bekent/ maer eene sulke opẽbare ghemeyne predike/ en was te dier tydt van God noch niet opgegaen/ als door Mose eñ Christum gheschiet is.

2 Eñ ben verscheenẽ Abraham/ Isaac/ eñ Jacob/ dat ick haer almachtighe God zijn wilde: Doch a mijnen naem/ HEERE/ en hebbe ick hen niet condt ghedaen.

b Gen. 17.a.8

3 Oock hebbe ick mijn verbont met hen ghemaeckt/ b dat ick hen geuen wil het lant Canaan/het lant haers wandelens/daer sy vreẽdelinghen inne gheweest zijn.

4 Oock hebbe ick ghehoort de weeclaghe der kinderen Israels/ die de Egyptenaers met houendienste beswaren/ ende hebbe aen mijn verbondt ghedacht.

5 Daerom segt den kinderen Israels: Ic ben de Heere/eñ wil u wtleyden van uwen lasten in Egypten/ ende wil ũ wthelpen van uwen houendienst/ ende wil u verlossen door eenen wtghereckten arm/ende groote gherichten.

6 Ende wil u voor mijn volck aennemen/eñ wil uwe Godt zijn/dat ghy het beuindẽ sult/ dat ick de Heere ben uwe Godt / die u lieden wtghelept hebbe van de last Egypti/

c Dat is/ ghesworen. Gen. 22.b.16.

7 Ende u lieden ghebracht in het landt/daer ick c mijne hant hebbe ouer gheheuen/dat ick het gheue Abraham/ Isaac/ ende Jacob/ dat wil ick u lieden gheuen tot eyghen / Ick de Heere.

8 Mose seyde sulcx den kinderen Israels: doch sy en hoorden hem niet/door suchtẽ ende angst/ende harden arbeyde.

9 Doe sprack de Heere met Mose/ eñ seyde:

10 Gaet henen/ ende spreect met Pharao den Coninck in Egypten/dat hy de kinderen Israels/wt zijnen lande verlate.

d Exo.4.b.10. ende 6.c.29 e† And. inder sprake belemmert.

11 Mose daerenteghen sprack voor den Heere/ ende seyde: Siet/ de kinderen Israels en hooren my niet / hoe soude my dan Pharao hooren? d daertoe ben ick van e†onbesneden lippen.

12 Also sprack de Heere met Mose ende Aaron/ende dede hen beuel aen den kinderen Israels/ende Pharao den Coninc in Egypten/ dat sy de kinderen Israels wt Egypten leyden souden.

* Gen. 49.a.9 Num. 26.a.5. 1. Par. 5.a.1

13 Dit zijn de hoofden in yegelijcken geslachte der vaderen. * De kinderen Ruben / des eerstẽ soons Israel/zijn dese: Hanoch/Pallu/ Hezron/Charmi. Dat zijn de geslachten van Ruben.

f 1. Par. 4 c 24

14 f De kinderen Simeon zijn dese: Jemuel/ Jamin/ Ohad/ Jachin/ Zoar/ende Saul/de sone des Cananeischen wijfs. Dat zijn Simeons gheslachten.

Leui gheslachte.

g Ge. 46.b.11 1 par. 6.a.1 ende 23.a.6 Nu. 23.b.17 ende 26. f.57. h 1.par. 23.b. 16. i Nu. 26. f. 58

15 g Dit zijn de namen der kinderen Leui in haren gheslachten: Gerson/Kahath/Merari: Ende Leui wert houdert ende seuen ende dertich Jaer oudt.

16 h De kinderen Gerson zijn dese: Libni ende Semei in haren gheslachten.

17 i De kinderen Kaath zijn dese: Amram/ Jezear/Hebron/Usiel. Kahath wert hõdert dry ende dertich Jaer oudt.

18 De kinderen Merari zijn dese: Maheli ende Musi. Dat zijn de gheslachten Leui in haren stammen.

Amram/ Aarons eñ Moses vader. k Exo. 1.a.1 Nu. 26.f.59 l† An. broeders suster of dochter. and. grootvaders suster.

19 k Ende Amram nam zijns vaders l†suster Jochebed ten wijue / die baerde hem Aaron eñ Mose. Ende Amram wert houdert seuen ende dertich Jaer oudt.

20 De kinderen Jezear zijn dese: Korah/ Nepheg/ Sichri.

21 De kinderẽ Usiel zijn dese: Misael/Elzaphan/Sithri.

Eliseba/ Aarons wijf.

22 Aaron nam ten wijue Eliseba/ de dochter Amminadab/ Nahassons suster/ die baerde hẽ Nadab/Abihu/Eleasar/Ithamar.

m Nu. 3.a.2 1.par. 6 c.22, ende 9.b.19

23 m De kinderen Korah zijn dese: Assir/Elkana/Abiassaph. Dat zijn de ghellachten der Koritheren.

24 Ende Eleasar Aarons sone / die nam van dẽ dochteren Putiel een wijf/ die baerde hem Pinehas. Dat zijn de hoofden onder den vaderen/ der Leuiten gheslachte.

25 Dat is die Aaron ende Mose / tot dien de Heere sprack: Leydet de kinderen Israels wt Egyptenlande/met haren heyre.

26 Sy zijnt / die met Pharao den Coninck in Egypten spraken/dat sy de kinderen Israels wt Egypten leyden souden/namelijckẽ Mose ende Aaron.

27 Ende in dien daghe sprack de Heere met Mose in Egyptenlande/

28 Ende sprack tot hem : Ick ben de Heere: Spreect met Pharao den Coninck in Egypten/alles wat ick met u spreke.

n Exo. 4.b.10 ende 6.b.12

29 Eñ hy antwoorde voor den Heere: n Siet/ ick ben van onbesneden lippẽ/hoe sal my dan Pharao hooren?

Dat vij. Capittel.

1. De Heere dreyght de Egyptenaers met swaren ende menigherley straffe. 6. Met diens beuel gaen Mose ende Aaron wederom totten Coninck. 10.20. Doen voor hem teeckenen: 11.22. Ende dewijle hen oock de Toouenaers het selue na doen met Toouerye/ 13. 22. blijft hy ongehoorsaem ende verstockt.

a Of / Richter ouer/ etc. b Exo. 4.b.15

1 De Heere sprac tot Mose: Siet/ick hebbe u eenen a Godt ghesettet ouer Pharao/ b ende Aaron u broeder sal u Propheet zijn.

2 Ghy sult spreken alles wat ick u gebieden sal/ ende Aarõ u broeder sal tot Pharao spreken/ dat hy de kinderen Israels wt zijnẽ lande verlate.

God verhart Pharaonis herte. c Exo. 4.c.21.

3 c Doch ick wil Pharaos herte verharden/ dat ick mijner teeckenen ende wonderen vele doe in Egyptenlande.

4 Eñ Pharao en sal u lieden niet hooren/ op dat ick mijne hant in Egypten bewijse/ ende leyde mijn heyr/ mijn volc/de kinderen Israels wt Egyptenlant/ door groote gherichten.

5 Ende de Egyptenaers sullen gewaer worden/dat ick de Heere ben/ wanneer ick mijne

hant

hant ouer Egypten wtstreckẽ/ende de kinderen Israels van hen wech leyden sal.

Mose ende Aarons ouderdom.

6 Mose ende Aaron deden/als hen de Heere gheboden hadde.

7 Ende Mose was tachtentich Jaer oudt/ ende Aaron drientachtentich Jaer oudt/ doe sy met Pharao spraken.

8 Ende de Heere sprac tot Mose eñ Aaron: Wãneer Pharao tot v lieden seggen sal: Bewijst uwe wonderen:

9 So sult ghy tot Aaron seggen: Neemt uwẽ staf/ ende worpten voor Pharao/ dat hy een slanghe worde.

Mose ende Aaron gaen tot Pharao.

10 Doe gingen Mose ende Aaron henen tot Pharao/eñ deden also hen de Heere geboden hadde:ende Aaron werp zynẽ staf voor Pharao/ende voor zijnen knechten/ ende hy werdt een slanghe.

d 2.Ti.3.a.8

11 Doe riep Pharao de Wijsen ende toouenaers: eñ de d Egyptische toouenaers deden oock also met haren besweeren.

12 Een yeghelijck werp zijnen staf van hem/ ende daer werden slanghen wt: doch Aarons staf verslont hare stauen.

13 Also wert dat herte Pharaonis verstockt/ ende en hoordese niet/gelijck als de Heere gesproken hadde.

14 Ende de Heere sprac tot Mose: Het herte Pharaonis is hardt/ hy weyghert hem het volck te verlaten.

15 Gaet henẽ tot Pharao/morgen/siet/hy sal aent water gaen:so gaet hem onder de oogen/ aen den oeuer des waters/ende neemt dẽ staf in uwe hant/die tot een slanghe werdt/

16 Eñ spreeckt tot hem:De Heere der Ebreen Godt/heeft my tot v ghesonden/ende v laten seggen: e Verlaet mijn volck/dat het my diene inder Woestijne:doch ghy en hebt dus lãghe niet willen hooren.

e Exo.8.a.1 ende 9.b.13

17 Daerom spreeckt de Heere also: Daer aen sult ghy beuinden/dat ick de Heere ben: Siet/ ick wil met den staf/ dien ick in mijner handt hebbe / het water slaen dat in den stroom is/ ende het sal in bloet verandert worden:

De eerste plaghe ouer Egyptenlãt. Water wort in bloet verandert.

18 Dat de visschen in den vliedt steruen sullen/ende de vliedt stincken sal/ eñ den Egyptenaren sal walgen / te drincken vanden water wt den vliete.

19 Ende de Heere sprack tot Mose:Segt Aaron: Neemt uwen staf/ ende reckt uwe hant wt/ ouer de wateren in Egypten / ouer hare beken ende stroomen/ende f†stillen wateren/ ende ouer alle waterputten/ dat sy bloet werden/ende daer zy bloet indẽ gantschen Egyptenlande/ beyde in houten ende steenẽ vaten.

f†And. Zeen

20 Mose eñ Aaron deden / als hen de Heere gheboden hadde: g ende hief den staf op/ende sloech int water dat inden vliete was voor Pharao ende zijnen knechten/ h ende alle het water inden vliete wert in bloet verandert.

g Exo 14 b 16 ende 17.a.5
h Psa.78.e.44 ende 105.c.29

21 Ende de visschen in den vliete storuẽ/ende de vliedt wert stinckende/ so dat de Egyptenaers niet drincken en conden vanden water wt den vliete: eñ daer was bloet inden gantschen Egyptenlande.

22 i Ende de Egyptische toouenaers deden oock also/met haren besweeren: also wert het herte Pharaonis verstoct/ eñ en hoorde niet/ k ghelijck de Heere ghesproken hadde.

i Exo.8.a.7 Sap.17.a.7
k Erod.4.c.21 ende 7.a.5

23 Ende Pharao keerde hem/ ende ginck na huys/ ende en keerde zijn herte daer niet aen.

24 Doch alle Egyptenaers groeuen na water/omtrent alle riuieren/om te drincken.

25 Ende dat duerde seuen daghen lanck/ dat de Heere het vliedt ende water sloech.

Dat viij. Capittel.

1. De Heere dreycht Pharao. 5. Laet door het slaen der wateren/vorschen: 16. des stofs/luysen: 24. ende daerenbouen allerley boose ghewormten comen/om het gantsche Egyptenlant te verderuẽ. 7. Het eerste doen de toouenaers na: 18. aen den anderen feylet hen/ ende bekennen Godts kracht. 8. 25. Pharao onder den plagen/ begheeft hem het volck te verlaten: 15.19.32. doch so haest als de straffe door Mose ende Aarons ghebedt ophoudt/ so is hy godloos als te voren.

1 DE Heere sprack tot Mose: Gaet henen tot Pharao/ende spreeckt tot hem: Soo seydt de Heere: a Verlaet mijn volc/dat het my diene.

De ander plaghe/ vorschen padden.

a Ero. 7. ende 9.

2 So ghy my dat weygert/siet/so wil ick alle uwe lantpalen met vorschen plaghen.

3 Dat het vliedt ende water sal van vorschen krielen: die sullen opcomen/ ende comen in v huys/ in v camer/op uwen leger/ op v bedde: ooc in de huysen uwer knechten/onder v volc/ in uwe backouens/ende in v deech.

4 Ende de vorschen sullen op v/eñ op v volc/ ende op alle uwe knechten kruypen.

5 b Ende de Heere sprack tot Mose: Segt Aaron: Reckt uwe hant wt met den staf/ouer de beken/ ende stroomen/eñ c†stille wateren/ ende laet vorschen ouer Egyptenlant comen.

b Psa.78. ende 10
c† And.

6 Eñ Aaron reckte zijn hant ouer de wateren in Egypten/ ende daer quamen vorschen op/ so dat Egyptenlandt bedeckt wert.

d Erod.7. Sap.17.

7 d Doe deden de toouenaers oock also/ met haren besweren/ende lieten vorschen ouer Egyptenlant comen.

8 Doe riep Pharao/Mose ende Aaren/ende sprac: e Biddet den Heere [voor my/] dat hy de vorschen van my ende van mijnen volcke neme/so wil ick het volc verlaten/dat het den Heere offere.

e 1.Re.13. Ero.9. ende 10. act.8.

9 Mose sprack: f†Hebt ghy de eere voor my/ ende bestemt my / wanneer ick voor v/ voor uwe knechten / ende voor v volck bidden sal/ dat de vorschen vã v/eñ van uwen huyse verdreuen worden/eñ alleen inden vliete blijuen.

f†And. voordeel van my betoochen.

10 Hy sprack: Morghen. Hy sprack: Als ghy ghesept hebt: op dat ghy weter/dat daer niement en is/ als de Heere onse Godt/

11 So sullen de vorschen van v/van uwẽ huyse/ van uwen knechten/ ende van uwen volcke ghenomen worden/ende alleen inden vliete blijuen.

12 Also gingen Mose ende Aaron van Pharao: ende Mose riep tot dẽ Heere/om de vorschen/ g†also hy Pharao hadde toeghesept.

g†And. tegen Pharao ghesept.

13 Ende de Heere dede/als Mose gesept hadde/ende de vorschen storuen inden huysen/inden h†houen/ende op den velde.

h†And. huysen/ hallen.

14 Eñ sy hoopteuse te samen/hier eenen hoop/ ende daer eenen hoop / ende het landt stanck daer van.

15 Doe nu Pharao sach/ dat hy locht ghekreghen hadde/ wert zijn herte verhardt/ ende en hoordese niet/ ghelijck dan de Heere ghesproken hadde.

16 Eñ de Heere sprac tot Mose: Segt Aaron: Reckt uwen staf wt/ ende slaet in den stof op aerden/ dat daer luysen worden in den gantschen Egypten lande.

De derde plaghe/ luysen.

17 Sy deden also: ende Aaron recte zijn handt wt met zijnen staf / ende sloech in den stof op aerden : ende daer werden luysen aen den menschen / ende aen den vee : alle het stof des landts wert luysen / in den gantschen Egyptenlande.

18 De Toouenaers deden oock also/ met haren besweeren / dat sy luysen voortbrachten / doch sy en conden niet : ende de luysen waren beyde aen den menschen / ende aen den vee.

19 Doe spraken de Toouenaers tot Pharao : i Dit is Godts vingher : Doch het herte Pharaonis werdt verstockt / ende en hoordese niet / k ghelijck dan de Heere ghesept hadde.

i Luce 11.c.20.
k Exo.7.a.3

20 Ende de Heere sprack tot Mose: Maeckt v morghen vroech op / ende treedt voor Pharao/ siet/ hy sal aent water gaen/ ende spreeckt tot hem : Soo sept de Heere : Verlaet mijn volck/ dat het my diene.

21 So dan niet/ so wil ic l allerley boose wormen laten comen / ouer v / uwe knechten/ v volck / ende v huys / dat aller Egyptenaren huysen/ ende het velt/ ende wat daer op is/ vol booser wormen worden sullen.

De vierde plaghe/ allerley boose wormen.
l Dat de Grieken heeten kynomyia: is allerley boose gewormte/ die daer schade doen den vruchten inde velde: als daer zijn/ Luysen/ vliegen/ Cenoten/ Luysenschijters/ Kevers/ Malders/ Horselen/ Brumsen/ en dierghelijcke schadelycke gewormte/ dat de boomen en ghewassene vruchten verderuet.

22 En wil dies daechs/ een sonderlijck dinck doen/ met den lande m Gosen/ daer mijn volc in is / dat daer gheen boose worm zy : op dat ghy ghewaer wordet/ dat ick de Heere ben op aerden alomme.

23 Ende wil een verlossinge setten/ tusschen mijnen ende uwen volcke : morghen sal dat teecken gheschieden.

24 Ende de Heere dede also: n ende daer quamen vele schadelycke boose wormen in Pharaos huys / in zijner knechten huysen / ende ouer het gantsche Egyptenlandt : ende het landt werdt verdorven van den boosen wormen.

m Ge.47.c.27
n Psa.78.c.45
Sap.16.a.9.5

25 Doe riep Pharao Mose en Aaron / ende sprack : Gaet henen / ende offert uwen Godt hier inden lande.

26 Mose sprack: Dat en schicht hem niet / dat wy also doen: want wy souden der Egyptenaren grouwelen offeren onsen Gode den Heere : siet/ wanneer wy dan der Egyptenaren grouwelen voor haren ooghen offerden/ souden sy ons niet steenighen?

27 Dry dachreysen willē wy gaen in de woestijne / ende den Heere onsen Godt offeren/ o also hy ons ghesept heeft.

o Exo.3.b.18.

28 Pharao sprack : Ick wil v verlaten / dat ghylieden den Heere uwen Gode offeret in der woestijne / alleene dat ghyliedē niet vorder en trecket/ ende bidder voor my.

29 Mose sprack: Siet/ wanneer ick van v wt come / so wil ick den Heere bidden/ dat dese boose wormen van Pharao/ en zijnen knechten/ ende zijnen volcke genomē worden/ morghen des daechs/ alleene en bedriecht my niet meer / dat ghy het volck niet en verlatet den Heere te offeren.

30 Ende Mose ginck wt van Pharao/ ende badt den Heere.

31 Ende de Heere dede/ als Mose gesept hadde/ ende maeckte de boose wormen wech van Pharao/ van zijnen knechten/ ende van zijnen volcke/ dat daer niet een ouer en bleef.

32 Doch Pharao verharde zijn herte oock op dat selue mael/ ende en verliet het volck niet.

Dat ix. Capittel.

1. De Heere dreycht noch den Pharao. 6. Laet een groote sterfte comen ouer alle Vee der Egyptenaren: 10. Daer na ghesweer/ bladeren ende droesen / ouer menschen ende Vee. 7. 12. Noch blijft Pharao verstocket/ 23. soo slaet de Heere/ wtghenomen het lant Gosen / gantsch Egypten/ met hagel/ donder/ ende blixem. 27. Pharao bekennet zijne sonden/ ende beloeft het volck te verlaten: 33. Doch/ soo Mose der straffe met zijnen gebede weert/ 34. so en laet hyse noch niet gaen.

1 De Heere sprack tot Mose: Gaet henen tot Pharao/ ende spreect tot hem: Also sept de Heere/ de Godt der Hebreeren: Verlaet mijn volck/ dat sy my dienen.

De vijfste plaghe/ Pestilencie des vees.

2 Soo ghy my dat weyghert/ ende hen voorstaen ophoudet.

3 Siet/ soo sal de handt des Heeren zijn/ ouer v Vee op den velde/ ouer peerden/ ouer ezelen/ ouer kemelen / ouer ossen/ ouer schapen / met eener gantsch sware pestilentie.

4 Ende de Heere sal een sonderlijck dinck doen / tusschen den Vee der Israeliten ende der Egyptenaren/ dat daer niet en sterue van allen/ dat de kinderen Israels hebben.

5 Ende de Heere a† bestemde een tijdt / ende sprack : Morghen sal de Heere sulckes op aerden doen.

a† Anders/ benoemde

6 Ende de Heere dede sulckes des morgens: ende allerley vee der Egyptenarē sterf / daerenteghen vanden Vee der kinderen Israels en sterf niet een.

De seste plaghe / boose swarte bladeren.

7 Ende Pharao sandt daer na / [te vernemen/] ende siet/ vanden Vee Israels en was niet een gestorven: doch het herte Pharaonis wert verstockt/ ende en verliet het volck niet.

8 Doe sprac de Heere tot Mose ende Aaron: Neemt uwe vuystē vol b† roets/ wt dē schoorsteen/ ende Mose sprenghe dat na den Hemel voor Pharao.

b† And. roockers/ an. gheblasen wt den Kalckouen.

9 Dat het ouer het gantsche Egypten landt stuyue/ ende dat daer boose swarte bladeren oploopen / beyde aen den menschen ende aen den vee/ inden gantschen Egyptenlande.

10 Ende sy namen roet wt den schoorsteen/ ende traden voor Pharao/ en Mose sprengde dat na den Hemel: doe werdē c† boose swarte bladeren/ beyde aen den menschen en aen dē vee.

c† An. gesweer ende droesen/

11 Also dat de Toouenaers niet en condē voor Mose staen/ door den boosen bladeren: want aen de Toouenaers waren euen so wel boose bladeren/ als aen allen Egyptenaren.

12 Doch de Heere verstocte het herte Pharaonis/ dat hyse niet en hoorde/ d ghelijck dan de Heere Mose ghesept hadde.

d Exod.4.c.21

13 Doe sprack de Heere tot Mose : Maket v morghen vroech op/ ende treedt voor Pharao/ ende spreeckt tot hem: Soo seydt de Heere/ der Hebreen Godt: e Verlaet mijn volck/ dat het my diene:

e Exo.7.b.16 ende 8.a.1

14 Jck wil anders op dit mael alle mijne plagen f" ouer v selfs senden/ ouer uwe knechten/ ende ouer alle v volck/ dat ghy ghewaer worden sult/ dat mijns ghelijcken niet en is in allen landen.

f" Heb. in v hert

15 Want ick wil nv mijn hant wtrecken/ ende v/ ende v volck met Pestilencie slaen/ dat ghy vander aerden sult verdelghet worden.

16 g Ende tis waer/ daerom hebbe ic v h† verwecket/ dat mijn kracht aen v verschijne / ende mijnen naem vercondicht worde in allen landen.

g Ro. 9.b.17
h† An. verhouden inde standt

i† And. verheft v noch teghen mijn volc/als eẽ(regẽ)weere.

De ſeuende plage/ hagel ende vyer.

17 Ghy i † tredet mijn volck noch onder v/ ende en wilt het niet verlaten.

18 Siet / ick wil morghen om deſe tijt eenen ſeer grooten haghel laten reghenen/ deſghelijcken in Egypten niet gheweeſt en is/ ſindt der tijt het ghegrondet is tot nv toe.

19 Ende nv/ſent henen/ ende verwaert v vee/ ende alles wat ghy op den velde hebt: want alle menſchen/ ende vee/ dat op den velde gevonden wort / ende niet in de huyſen verſamelt is/ſo de hagel op hen valt/ ſullẽ ſterven.

20 Wie nv onder den knechten Pharaonis/ des Heeren woort vreeſde/die liet zijne knechten ende vee in de huyſen vlieden.

21 Welcker herte hem daerenteghen niet en keerde aen des Heeren woort / die lieten hare knechten ende vee op den velde.

22 Doe ſprack de Heere tot Moſe: Streckt uwe handt wt nae den Hemel / dat het haghele ouer het gantſche Egyptenlandt / ouer menſchen / ouer vee / ende ouer alle het kruyt op den velde / in den gantſchen Egyptenlande.

k pſal. 78. e 47 ende 105 d 32 Sap. 16. b. 16 ende 19. b. 19

23 k Alſo recte Moſe zijnen ſtaf nae den Hemel/ende de Heere liet donderen ende haghelen/ dat het vyer op de aerde ſchoot.

24 Alſo liet de Heere hagel reghenen ouer Egyptenlant/ dat daer haghel ende vyer onder malcanderen voeren/ſo grouſamelijcken/ dat deſgelijcken in den gantſchen Egyptenlande noyt gheweeſt en was / ſindt der tijt dat daer lieden in gheweeſt zijn.

25 Ende de hagel ſloech inden gantſchen Egyptenlande / alles wat op den velde was/ beyde menſchen ende vee/ ende ſloech alle het kruyt op den velde / ende verbrack alle boomen op den velde.

26 Sonder alleene inden lande Goſen / daer de kinderen Iſraels waren / daer en haghelde niet.

l 1. Re. 13. a. 5 Exo. 8. a. 8 ende 10. b. 17 m Hebr. de ſtẽme Gods.

27 Doe ſchicte Pharao henen/ende liet Moſe ende Aaron roepen/ eñ ſprack tot hen: l Ick hebbe my op dit mael verſondicht/ de m Heere is rechtueerdich / ick daerenteghen ende mijn volck/ zijn goddeloose.

28 Biddet dan nv den Heere / dat ſulck donderen ende hagelen Gods ophoude: ſo wil ick ulieden verlaten/ dat ghy niet langer hier en blijft.

29 Moſe ſprack tot hem : Wanneer ick ter ſtadt wt come / ſo wil ick mijne handen wtbreyden tot den Heere / ſo ſal dat donderen aflaten/ eñ geenen hagel meer zijn: op dat ghy ghewaer wordet/ n dat de aerde des Heerẽ zy.

n pſal. 24. a. 1

30 Ick weet het dannoch / dat ghy ende uwe knechten / v noch niet en vreeſet voor Godt den Heere.

o† And. aaren/ ende het vlas knoppen.

31 Alſo wert geſlaghen het vlas ende de gherſte: want de gerſte hadde o † gheſchoten/ ende het vlas bollen ghecreghen.

32 De terwe ende rogghe en wert niet gheſlaghen/ want ſy waren ſpade geſaept.

33 So ghinck nv Moſe van Pharao ter ſtadt wt/ eñ breydde zijne handen tot den Heere/ eñ het donderen ende haghelen liet af / ende den reghen en druypte niet meer op aerden.

34 Doe nv Pharao ſach/ dat den regen/ ende donder ende haghel op hielt/ verſondichde hy hem voorder / ende verhardde zijn herte/ hy ende zijn knechten.

35 Alſo werdt Pharaos herte verſtockt/ dat hy de kinderen Iſraels niet en verliet/ ghelijck als dan de Heere gheſproken hadde door Moſe.

Dat x. Capittel.

1. De Heere dreycht Pharao met grouſame Sprinchanen. 7. Pharaos knechten vreeſen hen der ſtraffe. 10. Pharao ſchimpt met Moſe ende Aaron/ eñ ſtootſe van hem wt. 14. De Sprinchanẽ comen: vñ eten al het groen/ vanden hagel ouergebleuẽ. 16. Pharao kent wederom ſonde/ eñ blijft euenwel verſtoct: 32. ſo laet de Heere eyſſelijcke duyſterniſſe comen. 24. Pharao verwillicht in des gantſchen volcx wechreyſen/ alleene dat hare vee thuys blyue: ende ſoo Moſe ſulcke handelinghen afſlaet/ 28. verbiet hy hem meer voor hem te comen.

1 Ende de Heere ſprack tot Moſe: Gaet henen tot Pharao/ want ick hebbe zijn/ ende zijner knechten herte verhardt / op dat ick deſe mijne teeckenen onder hen doe.

2 Ende dat ghy vercondicht voor den ooren uwer kinderen/ ende uwer kinder kinderen/ wat ick in Egypten bedreuen hebbe/ende hoe ick mijne teeckenen onder hen bewesen hebbe: op dat ghy weetet/ dat ick ben de Heere.

3 Alſo ghingen Moſe ende Aaron henen tot Pharao/ ende ſpraken tot hem: So ſpreeckt de Heere der Hebreen Godt: Hoe lange weygert ghy v/ voor my te verootmoedigen/ a dat ghy mijn volck verlatet/ my te dienen?

a Exo. 7. a. 1[?] b. 16. eñ 8. [...] ende 9. b. 1[...] b Sap. 16[...] De achte plage/ ſprin[...]hanen of[...] ſpringhers.

4 b Weyghert ghy v mijn volck te verlaten/ ſiet/ſo wil ick morghen c ſprinckhanen laten comen aen allen plaetſen/

c Deſe ſprin[...]hanẽ en [...] hier in Hag[...] hier in He[...] op Hebre[...] als aẽ ſom[...] ghe plaet[...] maer Arbe[...] het zijn [...] viervoetig[...] vliegende [...] ren/ eñ [...] eren / als [...] gab. Leui. 11. Doch ons [...] bekent ſonde[...] dz ſy deſ[...] hanen gheleg[...] zijn.

5 Dat ſy het lant bedecken/ alſo datmen het lant niet ſien en can: ende ſullen eten / wat v ouergheblenen ende bevrijdt is voor den haghel/ende ſullen alle uwe groenende boomen af eten op den velde.

6 Ende ſullen vervullen v huys/ alle uwer knechten huyſen/ eñ aller Egyptenaren huyſen/ deſghelijcken niet gheſien en hebben uwe vaders/ende uwer vader vaders/ ſindt der tijt dat ſy op aerden gheweeſt zijn / tot op deſen dach: ende hy d keerde hem / ende ghinck van Pharao wt.

d† An. verkeer[...] e† And. m[...] ſen weſen [...] ſtricke.

7 Doe ſpraken de knechten Pharao tot hem: Hoe lange ſullen wy e † daermede gheplaecht worden? Laet de lieden gaen/ dat ſy den Heere haren Gode dienen: weet ghy noch niet dat Egypten verdoruen is?

8 Moſe eñ Aaron werden weder tot Pharao ghebracht/ die ſprack tot hen: Gaet henen/ ende dient den Heere uwen Gode: welcke zijn ſy dannoch/ die henen gaen ſullen?

9 Moſe ſprack : Wy willen gaen met ionck ende out/ met ſonen ende dochteren/ met ſchapen ende runderen: want wy hebben een feeſte des Heeren.

10 Hy ſprack tot hen: O Ja/ de Heere zy met v: ſoude ick ulieden/ ende uwe kinderen daertoe laten trecken? f † Siet daer/ of ghy niet wat booſes voor en hebt?

f† And. ſiet [...] het quaet is [...] voor uwe a[...] gheſichte/ [...] ſommige [...] legge de ſtraf[...] ſe is berey[...]

11 Niet alſo / maer ghy g mannen gaet henen/ eñ dienet den Heere : want dat hebt ghy oock h† gheſeyt. Ende men ſtietſe wt van Pharao.

g† An. volwa[...] ſenen h† An. begeert[...] i pſal. 105. b. 3[...] Sap. 16. a. 9 Ioel 1. a. 4 Apoca. 9. a. [...]

12 Doe ſprack de Heere tot Moſe: Streckt uwe handt ouer Egyptenlant/ om de i ſprinckhanen: dat ſy op Egyptenlant comen/ eñ eten alle het kruyt inden lande op/ met alle tghene dat van den haghel ouergheblenen is.

13 Moſe reckte zijnen ſtaf ouer Egyptenlant/ ende de Heere dreef eenen Ooſtenwindt int landt / den gantſchen dach/ ende de gantſche

nachts

nacht: ende des morgens bracht den Oosten-windt de sprinckhanen voort.

14 Ende sy quamen over het gantsche Egyptenlant/ eñ lieten hen neder aen allen plaetsen in Egypten / so gantsch vele/ dat te voren desgelijcken noyt gheweest en is / noch voortaen zijn en sal.

15 Want sy bedecten het landt/ ende verduysterdent: ende sy aten alle het kruyt inden lande op/ ende alle vruchten op den boomen/ die van den haghel waren overghebleven: ende en lieten niet groens over / aen den boomen / ende aen den kruyden op den velde / in den gantschen Egyptenlande.

16 Doe riep Pharao haestelick Mose ende Aaron/ eñ sprack: k Ick hebbe my versondicht aen den Heere uwen Godt/ ende aen ulieden.

k exod. 8. a. 8 ende 9. c. 27

17 Vergeeft my mijn sonde op ditmael noch/ eñ biddet den Heere uwen God / dat hy doch slechs desen doot van my wech neme.

18 Ende l hy ginck wt van Pharao/ eñ badt den Heere.

l Mose

19 Doe keerde de Heere eenen gantsch sterken Westenwindt/ende hief de sprinckhanen op / ende werpse in de m † Schelpzee / dat daer niet een over en bleef / aen allen plaetsen Egypti.

m† And. rietzee And. roode zee

20 Doch de Heere verstockede Pharaos herte/dat hy de kinderen Jsraels niet en verliet. C

21 De Heere sprack tot Mose: Reckt uwe hant nae den Hemel / dat het so duyster worde in Egyptenlant/ datmen het grijpen mach.

De negenste plaghe/ tastlijcke duysternisse.

22 Ende † Mose reckte zijn handt na den Hemel/ n doe werdt een dicke duysternisse inden gantschen Egyptenlande/ dry daghen/

n Sap. 17. a. 2

23 Dat niemandt den anderen en sach / noch opstont vander plaetse daer hy was/ in dry daghen: o daerentegen by allen kinderen Jsraels/was het licht in haren wooninghen.

o Sap. 18. a. 1

24 Doe riep Pharao Mosen/ eñ sprack: Gaet henen / ende dient den Heere: p alleen uwe schapen ende runderen laet hier: laet ooc uwe kinderkens met u gaen.

p exo. 12. d. 32

25 Mose sprack: Ghy moet ons oock offer ende brandtoffer geven / dat wy onsen Godt den Heere offeren moghen.

26 Onse vee sal met ons gaen / ende niet een clauwe en sal achterblijven: want vanden q † onsen sullen wy nemen / ten dienste onses Godes des Heeren: want wy en weten niet/ waer wy den Heere mede dienen sullen / tot dat wy daer henen comen.

q† And. seluen

27 Doch de Heere verstockte het herte Pharaonis/ dat hyse niet verlaten en wonde.

28 Ende Pharao sprack tot hem: Gaet van my/ ende hoedt u/ dat ghy niet voor mijne ooghen en comet: want in welcken daghe ghy voor mijne ooghen comet/ sult ghy sterven.

29 Mose antwoorde: Alsoo ghy ghesepdt hebt / ick en r † wil niet meer voor uwe ooghen comen.

r† And. en sal niet meer u aenschijn sien.

Dat xj. Capittel.

1. De Heere heet de Jsraeliten/ gulden ende silveren cleynodien ontleenen van de Egyptenaren. 4. Dien vercondicht Mose nu de laetste plaghe. 9. Pharao blijft verstocket.

1 Ende de Heere sprack tot Mose: Jc wil noch een plage over Pharao eñ Egypten laten comen / daer na sal hy ulieden verlaten van hier: eñ en sal niet alleene alles verlaten/ maer ulieden oock van hier drijven,

A

2 So segt nu voor den volcke/ dat een yegheliick van zijnen b † naesten/ ende een yegelijcke van harer c † naesten / silveren ende gulden cleynodyen eyssche:

a exo. 3. c. 22 ende 12. d. 35
b† And. nabuer.
c† And. nabuerinne.

3 Want de Heere sal den volcke genade gheven / voor den Egyptenaren. d Ende Mose was een seer * groot man in Egyptenlandt/ voor den knechten Pharaonis/ ende voor den volcke.

d Syr. 45. a. 1
* Dat seyt hy daerom/ dat het wonder is dat hy niet gedoot en is van den Egyptenaren/ sy hebben hen moeten eenes ergeren ende opzoers bevreesen.

4 Eñ Mose sprack: So seyt de Heere: e Jck wil ter middernacht wtgaen in Egyptẽlant/

e Exo. 12. c. 29
De thiende plaghe/ de doodt aller eerstgeboren.

5 Ende alle f † eerstgeboorte in Egyptenlande sal sterven / g van den eersten sone Pharaonis aen / die op zijnen stoel sit/ tot aen den eersten sone der magher / die achter de meulen is / ende alle eerstgheboorte onder den vee.

f† And. eerstgheboren
g Sap. 18. a. 5

6 Ende daer sal een groot gheschrey zijn in den gantschen Egyptenlande / desghelijcken noyt gheweest en is/ noch zijn en sal.

7 Daerenteghen by allen kinderen Jsraels/ en sal niet een hont zijn tonge verroeren/ van den mensche aen / tot aen het vee: op dat ghy bevindet/ hoe de Heere Egypten ende Jsrael scheydde.

8 h Dan sullen tot my afcomen alle dese uwen knechten/ ende my te voete vallen / ende segghen: Treckt wt/ ghy/ eñ alle het volck dat onder u is: daernae wil ick wttrecken/ ende hy ghinck van Pharao met grimmighen toorne.

h exo. 12. d. 30

9 De Heere dan sprack tot Mose: Pharao en hoort u niet/ op dat vele wonders gheschieden in Egyptenlande.

10 Ende Mose ende Aaron hebben dese wonderen alle ghedaen voor Pharao: doch de Heere verstockte hem zijn herte / dat hy de kinderen Jsraels niet verlaten en woude wt zijnen lande.

Dat xij. Capittel.

1. De Heere leert het ghebruyck des Paeschlams ende ongheheuelden broots. 29. Slaet alle eerstgheboren der Egyptenaren, ende haer werdt een groot jammergheschrey. 30. Pharao heet het volck trecken. 33. De Egyptenaers dringhense wt den lande/ 36. ende zijn hen te willen in leenen. 37. Het ghetal des volcx so sy wt Egypten trocken/ 40. den tijdt die sy daerinne gheweest zijn/ 43. de wijse Passah te houden/ 47. ende wie daer toe sullen worden toeghelaten / worden beschreven.

1 De Heere sprack tot Mose ende Aaron in Egyptenlant.

A

2 Dese maendt sal by u de eerste maent zijn / ende van haer sult ghy de maendt des Jaers beghinnen.

Vanden Paeschlãme der Joden.

3 Segghet der gantscher a menichte Jsraels/ ende spreket: b Aen den thienden daghe deser maendt/ neme een yegelijck een c † lam/ waer een huys vader is/ een lam tot eenen huyse.

a Luth. Waer ghy dat woort Menichte vindt/ moech t ghy oock wel Versamelinge lesen.
b exo. 12. c. 21 ende 32. b. 15 ende 34. b. 18 Num. 5. a. 2 Deut. 16. a. 1
c† And. lammeke/ oft geytken

4 Waer harer nu in eenen huyse voor een lam te weynich zijn/ so neme hy het/ ende zijn naeste nabuer aen zijnen huyse/ tot dat harer so vele wordt/ dat sy dat lam op eten connen.

5 Ghy sult oock een sulck lam nemen/ daer gheen feyl aen en is/ een manneken/ ende van een iaer oudt: van den lammeren ende gheyten sult ghy het nemen.

6 d Ende sult het behouden tot op den veerthienden dach der maendt/ ende een yegelijck hoop/ in gheheel Jsrael/ salt slachten tusschen den avondt.

d Ezec. 45. c. 21 Luce 22. a. 7

7 Ende ghy sult van zijnen bloede nemen/

ende beyde de posten aen de deure/ ende den bouensten dorpel daer mede bestrijcken/ aen den huysen/ daer sy het inne eten.

8 Ende sullet also vleesch eten inder seluer nacht/ aen den vyere ghebraden ende ongeheuelt broot/ en sult het met bitteren sauce eten.

9 Ghy en salt het niet rou eten/ noch met water ghesoden/ maer aen den vyere ghebraden/ tsamen zyn hooft met zijnen beenen ende ingheewant.

10 Ende en sult daer niet van ouerlaten tot morghen: indien daer dan noch yet ouer-B blijft tot morghen/ so sult ghy het met vyere verbranden.

11 Also sult ghy het nu eten: Om uwe lendenen sult ghy ghegort zijn/ ende uwe schoenen aen uwe voeten hebben/ en staven in uwe handen/ en sult het met haeste eten/ als die hen wech haesten: want het is des Heeren e† Passah.

e†And. Passah/ of ouerganck.

12 Want ick wil inder seluer nacht door Egyptenlandt gaen/ en alle eerstgeboorte slaen in Egyptenlande/ beyde onder den menschen en vee: ende wil g† mijne straffe bewijsen/ aen allen goden der Egyptenaren/ Ick de Heere.

f Psal.135 a 8 ende 136.b.10
g†An. gericht oeffenen ae etc.

13 h Ende het bloet sal uwe teecken zijn/ aen den huysen daer ghy inne zijt/ dat/ wanneer ick het bloet sie/ door u voorby gae/ en ulieden niet de plage en gebeure/ die u verderue/ wanneer ick Egyptenlandt slae.

h Heb.11 c 28

De dagen der sueten brooden/ &c.

14 Ende sult desen dach hebben ter ghedachtenisse/ ende sulten vyeren den Heere tot een Feeste/ ghy ende alle uwe nacomelingen/ tot eener eewigher wijse.

15 i Seuen dagen sult ghylieden ongheheuelt broot eten/ namelijcken/ aenden eersten daghe sult ghy ophouden met gheheuelden broode in uwen huyse: wie gheheuelt broot etet/ vanden eersten daghe aen/ tot op den seuenden/ diens ziele sal wtgheroept worden van Israel.

i Exo.23 b 15 ende 34.b.18.

16 De eerste dach sal heylich zijn/ dat ghy k te samen coemt/ ende de seuende sal oock heylich zijn/ dat ghy te samen coemt: geen arbeyt en sult ghy daerinne doen/ sonder wat tot der spijse behoort voor allerley zielen/ dat selue alleene moecht ghy voor u doen.

k Dat is/ prediet ende bidt voor het Passah/ en voor de verlossinge wt Egypten: daeromme bruyckt hy des woordekens Kara/ welck heet prediken ende leeren in der versamelinghe.

17 Ende houdet u aen het ongeheuelde broot: want euen aen den seluen dage/ hebbe ic uwe heyr wt Egyptenlandt ghelevdt: daerom sult ghylieden desen dach houden/ ende alle uwe nacomelinghen/ tot eener eewigher wijse.

18 l Aen den veerthienden daghe der eerster maent des auondts/ sult ghylieden ongheheuelt broot eten/ tot aen den eenentwintichsten dach der maendt/ aenden auondt.

l Leui.23.a.5 Nu.28.b.16 Deut.16.a.1 Ezec.45.c.21

19 Dat men seuen dagen geen gheheuelt broot en vinde in uwen huysen: want wie gheheuelt broot eet/ diens ziele sal wtgheroept worden van der ghemeynte Israels/ het zy een vreemdelinck of een inwooner in den lande.

20 Daerom so en eet gheen gheheuelt broodt/ maer enckel ongheheuelt broot/ in allen uwen C wooninghen.

21 Ende Mose riep alle Oudtsten in Israel/ ende sprac tot hen: Leset wt/ ende neemt schapen/ een yeghelijck man voor zijn huysgesien/ ende slachtet het Passah.

Het Passah offer.

22 Ende m neemt een busselken ysope/ ende duetse in het bloet inden becken/ ende beroert daer den bouendorpel mede/ ende de twee posten/ ende geen mensche en gae te zijner huysdeure wt/ tot aenden morghen,

m Heb.11 c 28

23 Want de Heere sal omgaen/ ende de Egyptenaren plaghen: ende wanneer hy het bloet sien sal/ aen den bouensten dorpel/ en aen den tween posten/ so sal hy voor de deure voorby gaen/ ende den Verderuer niet in uwe huysen comen laten/ om te plaghen.

24 Daerom so houdt dese wijse voor u/ ende uwe kinderen eewichlijck.

25 Ende wanneer ghy int landt coemt/ dat u de Heere gheuen sal/ als hy ghesproken heeft/ so houdet desen dienst.

26 n En wanneer uwe kinderen sullen tot u seggen: Wat hebt ghy daer voor eenen dienst?

n Josu.4.[illegible]

27 Soo sult ghylieden segghen: Het is het o†Passahoffer des Heeren/ die voor den kinderen Israels voorby ghinck in Egypten/ doe hy de Egyptenaers plaechde/ ende onse huysen bevrijdde. Doe neychde hen het volck/ ende aenbadt.

o†An. [illegible] tinge des ouer schrijdens/

28 Ende de kinderen Israels ghinghen henen/ ende deden/ also de Heere Mose ende Aaron gheboden hadde.

29 p Ende ter middernacht sloech de Heere alle eerstgheboorte in Egyptenlant/ van den eersten sone Pharaonis aen/ die op zijnen stoel sat/ tot op den eersten sone des geuanghen in der gheuanckenisse/ ende alle eerstgheboorte des vees.

De thiende plage/ als [illegible] nen [illegible] voort hier [illegible] bracht.

p Exo.11.[illegible] Psal.78.[illegible] ende 135.[illegible] ende 136 b[illegible] Sap.18.a.[illegible] b.11.15.

30 Doe stont Pharao op/ en alle zijne knechten/ inder seluer nacht/ en alle Egyptenaers/ ende daer werdt een groot gheschrey in Egypten: want daer en was gheen huys/ daer niet een doode in en was.

31 Ende hy riep Mose ende Aaron inder nacht/ ende sprack: q Maeckt u op/ ende treckt wt van mijnen volcke/ ghy/ ende de kinderen Israels: gaet henen/ ende dient den Heere/ als ghy ghesept hebt.

q 1.Sa.6.[illegible]

32 r Neemt oock met u uwe schapen en runderen/ also ghy ghesept hebt: gaet henen/ ende seghent my oock.

r Exo.10 c [illegible]

33 Ende de Egyptenaers drongen het volck/ dat sy het haestelijcken wt den lande dreuen: want sy spraken: Wy zijn alle des doodes.

34 En het volck droech het rauwe deech/ eer het dan gheheuelt wert/ tot hare spijse/ gebonden in haren cleederen/ op haren schouderen.

35 s Ende de kinderen Israels hadden gedaen als Mose ghesept hadde/ ende van den Egyptenaren gheeysschet/ siluren ende gulden * vaten ende cleederen.

s Exod.3.c.22 ende 11.a.2

* Of/ gheree[illegible] schap

36 Daer toe hadde de Heere den volcke ghenade ghegheuen voor den Egyptenaren/ dat zijt hen leenden: ende ontkeerdent den Egyptenaren.

37 t Also toghen de kinderen Israels wt van Raemses na Suchoth/ u seshondert duysent mannen te voete/ behaluen de kinderen.

T'ghetal der kinderen Israels/ soo sy wt Egypten getogen zijn.

t Num.33[illegible] Josue 26.a.6

38 Ende veel ghemeynes volcx trooch oock met hen/ ende schapen/ ende runderen/ ende gantsch veel vees.

39 Ende sy biecken wt den rauwen deeghe/ dat sy wt Egypten brachten/ ongheheuelde coecken: want het en was niet gheheuelt/ dewijle sy wt Egypten ghestooten werden: en en conden niet vertrecken/ ende en hadden henseluen anders gheen teeringhe bereydt.

Hebr.11.c.2[illegible] u Nu.11.c.2[illegible]

430. jaer zijn de kinderen Israels in Egypten gheweest.

40 x De tydt nu/ die de kinderen Israels in E Egypten ghewoont hebben/ is vier hondert ende dertich iaer.

x Ge.15.b.16 Act.7.a.6 Judit.5.b.10 Gal.3.b.17

41 Doe de selue omme waren/ ginck het gantsche

sche heyr des Heeren op eenen dach wt Egyptenlandt.

42 Daerom wort dese nacht den Heere ghehouden / dat hyse wt Egyptenlant gheleydt heeft: eñ de kinderen Israels sullen hem den Heere houden/sy ende hare nacomelinghen.

De wijse het Passah te houden.

43 Eñ de Heere sprack tot Mose eñ Aaron: dit is de wijse y Passah te houden: gheen vreemde en sal daer van eten.

y Passah/ heet eenen ganck/ daerom dat de Heere in Egyptenlande des nachts ginck/ ende sloech alle eerstgeboorte doot: eñ bedudt Christi sterven eñ opstädinge/ daer hy mede van deser werelt gegaen is/ eñ inde seluē sonde/ doot eñ duyuel gheslagen/ ende ons wt den rechten Egypten gheuoert heeft tot den Vader: dat is/ onse Passah of Paeschen.

z Nu. 9. b.12 Joā. 19. d.39

44 Doch wie een ghecocht knecht is/ dien sal men besnijden/eñ dan sal hy daer van eten.

45 Een yeghelijck huysghenoot ende gehuert knecht en sullen daer niet van eten.

46 In eenen huyse salmen het eten: ghy en sult niet van zijnē vleesche wt voor dat huys draghen: z ende en sult gheen been aen hem verbreken.

47 Ende de gantsche menichte Israels sal sulckes doen.

48 So nu een vreemdelinck by v woont/ende den Heere het Passah houden wil/die besnijde alles wat mannelijck is / eñ dan eerst make hy hem daer toe / dat hy sulcx doe/ ende zy als een Lantbesitter: want geen onbesnedene en sal daer van eten.

49 Eenerley Wet zy den Landtbesitter ende den vreemdelinck die onder v woont.

50 Ende alle kinderen Israels deden also de Heere Mose ende Aaron gheboden hadde.

51 Alsoo leydde de Heere op eenen dach de kinderen Israels wt Egyptenlandt met haren heyre.

Dat xiij. Capittel.

1. De Heere heet hem alle eerstgeborē heyligen/ 11. dat/ 3. met tsamen den beuele vanden ongheheuelden broodē/ knoopt Mose den volcke hertich ende vlijtich inne. 15. De Heere voert het volck met Josephs ghebeente in het toegheseyde landt/ niet ten naesten/ maer door de woestijne/ 21. des daechs met eener wolckencolomne/ des nachts met een vyercolomne.

De Wet van allerley eerst gheboorte.

a Exo.22 c29 ende 24.b.19 Num.3.b.13 ende 8.b.17 Leuit.27.c.26 1.Sa.1.c.24 Ezec.44.d.30 Luce 2.c.23 b Exo.23.b15 c 1.Cor. 5.a.6 b Exo.23 b 15 ende 32.d.34 ende 33.a.1. e Gen. 12.a.7 ende 13.b.15 ende 15.b.18 ende 24.a.7. ende 26.a.6. Exod.32.b.13 Deut.34.a.4

† Soo hardt wert het heuel deech verbodē/ om datmē ymmer het louter Euangelium/ eñ Godes / genade/ende niet onser wercken eñ gesetten sal predikē/na der opstandinghe Christi: als Paulus 1.cor. 5. oock bewijset. Leest vā heueldeech/ mat. 16. Mar. 8. Ende sulc eeten en is niet anders van ghelooue in Christum.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

2 a Heylicht my alle eerstgheborene/die allerley moeder breeckt/ by den kinderen Israels / beyde onder den menschen ende den vee/ want sy zijn mijne.

3 Doe sprack Mose totten volcke: b Ghedenct aen desen dach / aen dien ghy wt Egypten/ wt den diensthuyse ghegaen zijt / dat de Heere v lieden met machtiger handt van hier heeft wtgheleydt: c Daerom en sult ghy geen heueldeech eten.

4 Heden zijt ghylieden wtghegaen inder maendt Abib.

5 d Wanneer v nu de Heere bringhen sal in het lant der Cananiteren/ Hethiteren / Amoriteren/ Heuiteren/ ende Jebusiteren/ e dat hy uwen vaderen gesworen heeft v te geuen/ een landt daer melck ende henninch inne vloeyt/ so sult ghy desen dienst houden in deser maent.

6 † Seuen daghen sult ghy ongeheuelt broot eten / ende aen den seuensten daghe is des Heeren feest.

7 Daerom sult ghy seuen daghen ongheheuelt broodt eten: Dat by v gheen heueldeech noch geheuelt broot ghesien en worde aen alle uwe plaetsen.

8 Ende sult uwen sone segghen aenden selnen dage: [Sulcx houden wy] om dies wille dat ons de Heere ghedaen heeft/ dos wy wt Egypten toghen,

9 Daeromme salt v zijn een teecken in uwer handt/eñ een f ghedenckenisse voor uwen oogen: op dat des Heeren wet in uwen mondt zy/ dat v de Heere met machtigher hant wt Egypten gheleydt heeft.

f Of / litteeckē

10 Daerom houdet jaerlijcx dese wijse te zijner tijt.

Alle eerstgeborene zijn dē Heere heylich.

11 Wanneer v nu de Heere int landt der Cananiteren ghebracht heeft/ g als hy v eñ uwen vaderen ghesworen heeft / ende het v ghegheuen [heeft.]

g Ge. 15.b.18 h Exo.22.c.29 ende 34.b.19 Ezec. 44.d.30

12 So sult ghy wtsonderen den Heere alles wat de moeder breect/ h ende de eerstgeboorte onder den vee/dat een manneken is.

13 De eerstgheboorte van eenen ezel sult ghy lossen met eenen schaepe: wanneer ghy het oock niet en losset/so verbreect hem den necke: doch alle eerstgheboorte der menschen onder uwen kinderen sult ghy lossen.

14 Ende wanneer v heden ofte morghen v kint sal vraghen: Wat is dat? sult ghy hem seggē: De Heere heeft ons met machtiger hant wt Egypten van den diensthuyse gheleydt.

15 Want doe Pharao verhardt was ons los te laten / versloech de Heere alle eerstgeboorte in Egyptenlant / vander menschen eerstgheboorte aen / tot aen de eerstgeboorte des vees: daeromme offere ick den Heere alles wat de moeder breect / dat een manneken is / ende de eerstgheboren mijner kinderen losse ick.

16 Eñ dat sal v een teecken in uwer hant zijn/ eñ een gedenckteecken voor uwen oogen/ dat ons de Heere heeft met machtigher handt wt Egypten gheleydt.

17 Doe nu Pharao het volck verlaten hadde/ en leydese Godt niet op der strate door der Philistynen lant/die ten naesten was: want Godt dachte: Het mocht den volcke berouwen wanneer sy den strijdt sien/ eñ wederom keeren in Egypten.

18 Daeromme leyde hy het volck om op de strate door de woestijne aen de i † Schelfzee: ende de kinderen Israels togen k " gewapent wt Egyptenlant.

i † An. Rietzee/ De Griecken heetent de rood de zee/ vanden rooden zande eñ grōde: doch de Hebreē heetent Schelfzee vandē schelffe of biesen. Ende bedudt de werelt met haren prale/ daer de heylighen met vele lijdēs moeten door gaen. k " Hebr. gevijfter/ dat is/ by vijf hoopē/ oft vijf dicke neuē malcāder / andere/anders.

19 Ende Mose nam met hem het ghebeente Joseph: l want hy hadde eenen eedt vanden kinderen Israels genomen/eñ gesprokē: God sal v lieden te huys besoecken/ so voert mijn ghebeente met v lieden van hier.

l Gen.50.c.25 Josue 24 d 32

20 m Also toghen sy wt van Suchoth / ende sloeghen tenten op in Etham / voor inder woestyne.

m Nu. 33.a.6 n Nu.14.b.14 Psal.77.c.21 ende 78.b.14 ende 105.d 39 Deut. 1.d.33 ende 4.d.37 Neh.9 b 12.19 1.Cor. 10.a.1

21 n Ende de Heere tooch voor hen des daechs in eener o wolckencolomne / dat hyse den rechten wech leydde / ende des nachts in een vyercolomne/dat hy hen lichtede te wandelen dach ende nacht.

o Of/ wolcken pilaer/

22 De wolckencolomne en weeck nemmermeer van dē volcke des daechs/ noch de vyercolomne des nachts.

Dat xiiij. Capittel.

Pharao na waerschouwinge des Heeren/jaecht den volcke na/ 10. dat verschrickt / ende murret tegen Mose/ 13. die trooste met Gods tegēwoordigen bystande/ eñ bidt voor hen. 19. De Engel/ wolcke/ eñ duysternisse/ beschermense voor den Egyptenaren. 21. Het ghedeylde meyr is hen een wonderbaerlijcke verlossinge/ 24. den vyanden daerenteghen een verschrickelick verderuen/ 31. daer wt Israel leert Gode vreesen / hem vertrouwen/ eñ van Mose beroepinge gewisse zijn.

Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde: 1 A

Spreeckt met den kinderen Israels/ ende segt dat sy hen omkeeren / ende hen legheren tegen den dale Hiroth/a tusschen Megdol/ eñ der zee/tegen BaalZephon/eñ aldaer tegen ouer hen legheren aen der zee. 2

Pharao iaecht Israel na.
a num.33.a.7

Want Pharao sal seggen vanden kinderen Israels: Sy zijn verdoelt inden lande/de woestijne heeftse besloten. 3

Eñ ick wil zijn herte verstocken/dat hy hen naiaghe/ ende wil aen Pharao/ ende aen alle zijner macht eere behalen:ende de Egyptenaren sullen gewaer worden dat ick de Heere ben: ende sy deden also. 4

b Ende doe dat den Coninck in Egypten wert geseyt/ dat het volc was genloden/ wert zijn herte verandert / ende zijner knechten/ tegen den volcke/ eñ spraken: Waerom hebben wy dat gedaen/dat wy Israel hebben verlaten/dat sy ons niet en dienden? 5

b sap.19.a.1

Ende hy spande zijnen waghen aen/ ende nam zijn volck met hem. 6

Ende nam ses hondert wtgelesen waghenen / ende wat noch van waghenen in Egypten was / ende de hooftlieden ouer c † alle zijne [heyren.] 7

† An. derseluẽ peghelijcke.

Want de Heere verstocte het herte Pharaos des Conincx in Egypten / dat hy den kinderẽ Israels naiaechde: doch de kinderen Israels warẽ door een hooge hant wtgegaen. 8

d Eñ de Egyptenaers iaechden hen na/eñ achterhaeldense/ (daer sy hen gelegert hadden aen de zee) met peerden eñ wagenen / eñ ruyteren / ende allen heyre des Pharaos / inden dale Hiroth/teghen BaalZephon. 9

d Josu.24 a 6
1.mach.4.a.9

e Ende doe Pharao harde by hen quam/ hieuen de kinderen Israels hare ooghen op: ende siet / de Egyptenaers togen achter hen henen: ende sy vreesden seer/ ende riepen tot den Heere/ 10 B

e Josu.24 a 7

Ende spraken tot Mose: f En waren daer geen grauen in Egyptẽ/ dat ghy ons moestet wtleyden / dat wy in de woestijne steruen? waerom hebt ghy ons dat ghedaen / dat ghy ons wt Egypten gheleydt hebt? 11

Israel murmureert tegen Mosen.
f Psal.106 a 6
Judith 7 b 12

Is het niet dat / dat wy seyden in Egypten? Houdt op/ ende laet ons den Egyptenaren dienen / want het waer ons doch beter den Egyptenaren te dienen / dan inde woestijne te steruen. 12

Mose sprack totten volcke: g En vreest v niet / staet vaste / ende siet toe wat voor een h heyl de Heere heden aen ulieden doen sal: i want dese Egyptenaers die ghy heden siet/ en sult ghy nemmermeer meer sien inder eewicheyt. 13

g 2.Par. 20.b 15.
Esai. 30.b.15
1.mach. 4.a.8
h Ofte / hulpe
i deu.28.g.68

De Heere sal voor v strijden/ ende ghylieden sullet stille zijn. 14

De Heere sprack tot Mose : k Wat roept ghy tot my? segt den kinderen Israels dat sy voort trecken. 15

k Merckt hier een treflijc exẽpel/hoe het geloove campt/ wanckelt ende schreyt in noodẽ eñ vaerlijcheyt. Ende hoe hy hem slecht ende bloot aen Godts woort houdt/ eñ van Gode troost ontfangt ende verwint.

l Ende ghy/ heft uwen staf op/ ende reckt uwe hant ouer de zee/eñ deyltse van malcanderen/dat de kinderẽ Israels daerinne gaen/ midden door/ op den droghen. 16

Siet / ick wil het herte der Egyptenaren verstocken/ dat sy ulieden na volghen/ so wil ick eere behalen aenden Pharao / ende aen alle zijner macht / aen zijnen waghenen ende ruyteren, 17

l ...ap, 14.a.3

Eñ de Egyptenaers sullent ghewaer worden / dat ick de Heere ben / wanneer ick eere behaelt hebbe aen Pharao / ende aen zijnen waghenen ende ruyteren. 18

m Doe verhief hem de Enghel Gods/die voor den heyre Israels ginck/ ende maeckte hem achter hen / ende de n wolckencolomne maeckte haer oock van haren aengesichte / eñ tradt achter hen. 19

m Psal. 10...
d.39.
ende 78 b...
n Of. wolc... pilaer

Eñ quam tusschen het heyr der Egyptenaren/eñ het heyr Israels : het was een duyster wolcke/ eñ o verlichtede de nacht / dat sy de gantsche nacht / dese ende de ghene niet te samen comen en conden. 20 C

o Dz is/ ... was eẽ wol... lichtẽ ofte ... derschyn ... dickẽ wolc... so datter ... kinderẽ Is... els claer ...

p Doe nu Mose zijne handt wtreckte ouer de zee / lietse de Heere wech varen/door eenen stercken Oostenwint de gantsche nacht/ q eñ maecte de zee drooghe/ ende de wateren deylden hen van malcanderen. 21

p nehe.9...
De kinde... Israels g... door de ... de zee.
q Josu.4...
Psal.78...
ende 114...

r Eñ de kinderen Israels gingen in/midden in de zee/ op den droogen/ ende het water was hen voor mueren ter rechter handt ende ter slincker. 22

Judith 5...
r 1.Cor.10...
Heb.11.c...

Ende de Egyptenaers volchden / ende ginghen inne/ hen na/alle peerden Pharaos/ ende waghenen / ende ruyteren / midden in de zee. 23

s Als nu de morghenwake quam/ doe sach de Heere op der Egyptenaers heyr/ wt der vyercolomme/ eñ wolcken / ende maeckte een t † verschricken in haren heyre. 24

s Judith ...
t † An. ver... ren

Ende u † stiet de raders van haren wagenen/ x stortedese met ongestuymicheyt : Doe spraken de Egyptenaers : y Laet ons vlieden van Israel / de Heere strijdt voor haer teghen de Egyptenaers. 25

u † An. versp... de de raders aẽ etc. eñ ver... dese met ong... stuymicheyt... etcet.
x Of / wierp... te gronde
y Deu. 20...
ende 32.d...
Judic.7.c...

Eñ de Heere sprack tot Mose : Reckt uwe hant wt ouer de zee/ dat het water weder toevalle ouer de Egyptenaers/ ouer hare wagenen ende ruyters. 26

Doe reckte Mose zijne handt wt ouer de zee/ende de zee quam wederom voor den morgen / in haren stroom / ende de Egyptenaers vloden die teghen : z also stortedese de Heere midden in de zee/ 27

Pharao ... drenckt ... zijnen volc... in de roode zee.
z sap.10.b.19

Dat het water weder quam / eñ bedeckede wagenen eñ ruyteren / ende alle macht Pharaos/die hem nagevolcht waren inder zee/dat daer niet een van haer ouer en bleef. 28

a Daerentegen de kinderen Israels ghinghen drooghe / midden door de zee/ ende het water was hen voor mueren ter rechter hant/ ende ter slincker. 29

a Psa.106...
Esaie 11.b.16
ende 63.a.9

b Also halp de Heere Israel aen dien dage/ van de Egyptenaers hant : ende sy sagen de Egyptenaers doot/ aen den oeuer der zee/ 30 D

b 1.mach.4.a.9

Ende de groote handt/die de Heere aen den Egyptenaren bewesen hadde. Ende het volc vreesde den Heere/ende gheloofde hem/ ende zijnen knechte Mose. 31

Dat xv. Capittel.

1. Moses met den mannen singen den Heere eenen lofsanck. 20. Sulckes doet oock Mir Jam met den vrouwen. 22. Comen door de woestijne Sur/ tot Mara/daer murmureren sy ouer de bittere wateren. 25. De Heere leert het soet maken/ ende vermaentse ter ghehoorsaemheyt.

Doe a sanck Mose eñ de kinderen Israels dit liedt den Heere/ ende spraken: 1 A

Mose ende alle Israeliten dancken Godt.
a Sap.10 c 20
b Exo.15.c...
c Of/ te gronde ghewo...

b Ick wil den Heere singhen/ want hy heeft een heerlijcke daet ghedaen : Peert ende waghenen heeft hy c ghestortet in de zee.

d Psa.118.b.14. Esaie 12.a.2. *Of/hulpe

2 d De Heere is mijn stercke/ende lofsanck/ ende is mijn * salicheyt: dat is mijn Godt/ick wil hem prijsen: hy is mijns vaders Godt/ ick wil hem verheffen.

3 De Heere is de rechte krijchsman/ Heere is zijnen naem.

4 De wagens Pharao/eñ zijn macht/wierp hy in de zee/ zijn e † wtghelesen hooftlieden versoncken inder f Schelfzee.

e † And. wtvercorene. f † And. rietzee.

5 De diepte heeftse bedect/ sy vielen te gronde als de steenen.

6 Heere/uwe rechter handt doet groot wonder/Heere/ uwe rechterhant heeft de vyanden g † te morsele gheslaghen.

g † An. verbroken.

7 Ende met uwer grooter heerlijckheyt hebt ghy uwe wederpartije ghestortet: want doe ghy uwe grimmicheyt wtlietet/verteerde syse als stoppelen.

8 Door u blasen h † deden hen de wateren op/ende de vloeden stonden op hoopen/ de diepten wentelden van malcanderen/ midden inder zee.

h † An. viel het water te samē/ de vloedē voeren op eenen hoop/ de diepē rounē te samē middē etc.

9 De vyant dacht: Ick wil hen najagen eñ haer grijpen/eñ den roof wtdeylen/eñ mijnen moet aen hen coelen: ick wil mijn zweert wt trecken/ende mijn hant salse verderuen.

10 Doe liet ghy uwen windt blasen/ ende de zee bedectese/ ende soncken onder als loot in de machtighe wateren.

11 Heere/ wie is u ghelijck onder den Goden? wie is u ghelijck/ die i † so machtich/ heylich/ verschrickelijck/ loeflijck/ ende wonderdadich zy?

i † An. heerlijck inder heylicheyt/

12 Doe ghy u rechterhandt wtreckte/so verslontse de aerde.

13 Ghy hebt geleydet door uwe barmhertickheyt u volck/ dat ghy verlost hebt/ende hebtse ghevoert door uwe stercke tot uwer heylgher wooninghe.

14 Doe dat de volcken hoorden/ beefden sy/ angst quam den Philisteen aen.

15 Doe verschrickten de vorsten Edoms/ beuen quam den geweldigē Moabs aen/k alle inwooners Canaan werden vertzaecht.

k Josue 2.a.9. ende 5.a.1. Deu.28.b.10.

16 Laet ouer haer vallen verschricken ende vreese/door uwen grooten arm/dat sy l † verstijuen als de steenen/ tot dat u volck/Heere/ henen door come/ dat ghy verworuen hebt.

l † And. stille swijghen

17 Brengtse inne/ ende plantse opden berghe uws erf deels/dien ghy Heere u ter wooninge gemaect hebt/ tot uwen heylichdom Heere/ dat uwe handt bereydet heeft.

18 De Heere sal Coninck zijn/ altoos ende eewichlijck.

19 Want Pharao trooch henen in de zee/ met peerden ende waghenen/ eñ ruyteren: ende de Heere liet de zee weder ouer haer vallen: daerenteghen de kinderen Israels ginghen droghe midden door de zee.

De vrouwē singen oock lofsangen.

20 Ende MirJam de prophetinne/ Aarons suster/nam een tambourijn in haer hant/ende alle vrouwen volchden haer na buyten/ met tambourijnen aen reyen.

m † Hebr. Antwoorde hen/ namelijc/ Mose eñ den mannen.

21 Eñ MirJam m † sanck hen voor: n Laet ons den Heere singhen/ want hy heeft een heerlijcke daet ghedaen/ man ende peert heeft hy in de zee ghestortet.

n Exod.15.a.1. Sur.

o Num.33.a.8.

22 o Mose liet de kinderen Israels trecken van der Schelfzee henen/ tot der woestijne Sur/ ende sy wandelden drye daghen in de woestijne/dat sy gheen water en vonden.

Bitter water te Mara.

23 Doe quamen sy tot Mara: doch sy en conden van het water Mara niet drincken/want het was seer bitter: daeruwt hietmen de plaetse Mara.

24 p Doe murmureerde het volck tegen Mose/ende sprack: Wat sullen wy drincken?

p Mara/ heet bitter/ eñ bedupt lijden eñ aenvechtinge/ welcke door het cruyce Christi int geloove oock soet worden/ mat. 11. mijn iock is soete. Hier gaet alreede op sulcke heerlijcke eñ wonderlijcke verlossinge/ het murmureren aen.

25 Hy riep tot dē Heere: q ende de Heere wees hem eenen boom/dien leyde hy int water: doe wert het soete. Aldaer maeckte hy hen een wet/ende een recht/ende r † beproef dese.

q Judit.5.b.15. Syr.38.a.5. 2.Reg.4.e.41. r † An. temteerdese.

26 Ende sprack: s Ist dat ghy wilt der stemmen des Heeren uws Gods gehoorsaem zijn/ eñ doen wat recht is voor hem/ eñ ter ooren vaten zijne Gheboden/ ende houden alle zijne Wetten/so en wil ic der cranckheden geene op u legghen/ die ick op Egypten geleyt hebbe: want ick ben de Heere u t † heylmeester.

s Deu.28.f.59. t † And. medecijn.

27 u Ende sy quamen in Elim/ daer waren twaelf waterfonteynen ende tseuentich palmboomen/ ende legherden hen aldaer aen het water.

u Nu.33.a.9.

Dat xvj. Capittel.

1. Het volck so het inder woestijne spijse haluen murmureert/ 6. wort van Mose eñ Aaron ghestraft. 10. De Heere laet hem hoorē wt der wolcke. 13. Beschiet hen quackelen/ 14. ende Manna op bestemde mate/ wijse/ eñ tijt/ 20. daer sy hen aen vergrijpen te samelen eñ te houden. 22. Eñ heylicht met daet ende beuele zijnen Rustdach. 28. Des volcx onghehoorsaemheyt wordt ghestraft. 32. Ende het wordt tot eewighe gedachtenisse bewaert.

1 Van a Elim togen sy/eñ de gantsche menichte der kinderen Israels quam in de woestijne Sin/ die daer leyt tusschen Elim eñ Sinai/ aenden vijfthienden daghe der b † tweeddermaent/ na dien sy wt Egyptenlant ghetoghen waren.

a Sap.11.a.2. Sin. b † And. de anderde.

2 Ende de gantsche menichte der kinderen Israels/ murmureerden teghen Mosen ende Aaron/in der woestijne/

Murmureren des volcx tegen Mose. c num.11.a.1.

3 Eñ spraken tot hen: Woude Godt dat wy waren in Egypten ghestoruen/door des Heeren handt/daer wy by de vleeschpotten saten/ ende hadden de volheyt des broodts te eten: want ghylieden hebt ons daerom wtgeleydt in dese woestijne/ dat ghy dese menichte van hongher soudt steruen laten.

4 Doe sprack de Heere tot Mose: d Siet/ick wil ulieden broot vanden Hemel laten reghenen/ende het volc sal wtgaen/ ende versamelen daghelijcx/ wat het des daechs behoeft: dat ick het beproeue/ of het in mijne Wet wandele of niet.

Hemels broot wilt hen Godt gheuen. d Sap.16.c.20. Psal.78.c.24. Joan.6.d.33.

5 Ende des sesten daechs sullen sy hen bereyden/ dat sy dobbel so vele in draghen/ bouen dien dat sy anders daghelijcx samelen.

6 Mose ende Aaron spraken tot allen kinderen Israels: Aen den auont sult ghylieden gewaer worden/dat u de Heere wt Egyptenlandt gheleydt heeft.

7 Ende des morghens sult ghy des Heeren heerlijckheyt sien: want hy heeft u murmureren teghen den Heere ghehoort: wat zijn wy/ dat ghylieden teghen ons murmureert?

8 Voorder sprack Mose: e De Heere sal ulieden aen den auont vleesch te eten gheuen/ eñ aenden morgē broots de volheyt: daerom dat de Heere uwe murmureren gehoort heeft/ dat ghylieden teghen hem ghemurmureert hebt: want wat zijn wy? uwe murmureren en is niet teghen ons/ maer teghen den Heere.

e num.11.a.7. b.31.

Ende Mose sprack tot Aaron: Segt der 9 gantscher menichte der kinderen Israels: Coemt hier by voor den Heere/ want hy heeft uwe murmureren ghehoort.

f Eñ doe Aaron also sprack tot der gant- 10 scher menichte der kinderen Israels / keer- den sy hen teghen de woestijne / ende siet/ de heerlijckheyt des Heeren verscheen in eener wolcken.

Ende de Heere sprack tot Mose: 11

Ic hebbe der kinderen Israels murmure- 12 ren gehoort. Segt hen: Tusschen den avondt sult ghylieden vleesch te eten hebben / eñ aen den morgen broots sadt worden: eñ sult we- ten dat ick de Heere uwe God ben.

g Eñ aen den avont quamender quackelen 13 op/ eñ bedecten h † het heyr / eñ aen den mor- gen lach den dauwe rontom de tenten.

Eñ als den dauwe i † gevallen was/ k siet/ 14 doe lach daer wat in de woestijne rondt ende cleyn/als den rijm op den lande is.

l Eñ doe het de kinderen Israels saghen/ 15 sprakẽ sy onder malcanderẽ: Dat is m Man: want sy en wisten niet wat het was. Ende Mose sprack tot hen: n Het is het broot dat u lieden de Heere te eten ghegheven heeft.

Ende dit is het dat de Heere ghebooden 16 heeft: Een yeghelijc samel des so vele hy voor hem eten mach/ ende neme een Gomer op een yeghelijck hooft/ na het ghetal der zielen in zijner hutten.

Eñ de kinderen Israels deden also / ende 17 versamelden de een vele/ de ander weynich.

Doch doemen het met den gomor wt mat/ 18 o hadde die / die veel ghesamelt hadde/ niets over/ eñ die weynich gesamelt hadde/en ghe- brack niets / maer een yegelijck hadde ghesa- melt so vele als hy voor hem eten mochte.

Ende Mose sprack tot hen: Niemandt en 19 late daer wat van over tot morghen.

Doch sy en hoorden Mose niet/ende som- 20 mige lieten daer wat van over tot morghen: doe wiessen daer wormen in / eñ werdt stinc- kende: ende Mose wert toornich op hen.

So versamelden sy desselven alle morgen/ 21 so vele een yeghelijck voor hem selven eten mochte: doch wanneer p de Sonne heet scheen/ so versmalt het.

Ende des sesten daechs samelden sy des 22 broots dobbel so vele /telckẽ twee gomor voor q † een: eñ alle oversten der menichte quamen henen/ ende vercondichden het Mose.

Ende hy sprack tot hen: Dat is het dat de 23 Heere ghesevt heeft: Morgen is de Sabbath der heyliger ruste des Heeren: wat ghylieden backẽ wilt/dat backt: eñ wat ghy coken wilt/ dat cooct: ende wat dan daer over is/dat laet blijven/ dat het bewaert worde tottẽ morgen.

Ende sy lietent blijven tot den morghen/ 24 als Mose gheboden hadde / doe en wert het niet stinckende / ende daer en was oock ghee- nen worm inne.

Doe sprack Mose: Eet dat heden / want 25 het is heden den Sabbath des Heeren: ghy en sult het heden niet vinden op den velde.

Ses daghen sult ghy het versamelen/doch 26 de sevensten dach is de Sabbath/ inden welc- ken het niet en sal zijn.

Doch aenden sevensten dage gingen som- 27 mige vanden volcke henen te versamelen / eñ en vonden niets.

f Gen. 45. a. 5
g Nu. 11. d. 31
h † An. dẽ leger
i † An. die daer gelegẽ hadde/ wech was etc.
k Nu. 11. a. 7 Psal. 28. c. 24 Sap. 16. c. 20.
l Deut. 8. a. 3
m Man / heet op Hebreisch een gave. Beduyt / dat ons het Evangelium/ buytẽ onse verdienste ende danck/ wt louter genade vã dẽ Hemel/ (als ooc dit Man) gegevẽ wort/ Christus om onsent wille mẽsche gewordẽ/ is selve dat Man / doch door het Evãgelium wort hy ons ghe-schonckẽ/ ende onse eyghen.
n Joã. 6. d. 31 1. Cor. 10. a. 3
o 2. Cor. 8. b. 13
p Sap. 16. c. 20
q † And. eenen Sabbath van oudts geheyliget. Gen. 2. a. 2

28 Doe sprack de Heere tot Mose: r Hoe lan- ghe weygheert ghy u lieden te houden mijne Gheboden ende Wetten?

29 Siet/ de Heere heeft u lieden den Sabbath gegeven/ daeromme geeft hy u aen den sesten dage tweer daghen broot: so blijve nu een ye- gelijck in den zijnen / ende niemant en gae wt van zijner plaetse des sevenden daechs.

30 Alsoo vierde het volck des sevensten daechs.

31 Ende het huys Israels hiet het Man: s ende het was als coriander zaet / ende wit/ ende hadde eenen smaeck als t † meelbloeme met heynich.

32 Eñ Mose sprack: Dit is het dat de Heere geboden heeft: Vullet eenen gomor daer van/ om te bewaren tot op uwe nacomelinghen/ op datmen sie het broot daer ick u liedẽ mede ghespijst hebbe inder woestijne/ doe ick u wt Egyptenlant leydde.

33 Eñ Mose sprack tot Aaron: u Neemt een kruycke/ ende doet een gomor vol Man daer in / ende laet voor den Heere / om te bewaren op uwe nacomelinghen.

34 Also de Heere Mose gheboden heeft/ also liet het Aaron aldaer/ voor der x Getuygenis- se/ om te bewaren.

35 y Ende de kinderen Israels aten Man veertich iaer / tot dat sy totten lande quamen daer sy woonen souden: tot z † aen de palen des landts Canaan aten sy Man.

36 Nu/ een Gomor / is het thiende deel eens Epha.

Dat xvij. Capittel.

1. Het volck verlegert hem in Raphidim/ ende murmureert teghen Mose/ om des waters wille. 2. Mose beschelt se/ ende bidt tot dẽ Heere. 5. Die heet hem den Rotzsteen slaẽ/ ende daer coemt water wt. 8. Sy strijden met Amaleck/ ende brengen hem tõder/ met hulpe des gebets Mose. 15. Mose bouwet den Heere eenen Altaer.

1 Ende de gantsche menichte der kinderen Israels tooch wt der woestijne Sin/ hare dachreysen/ als hen de Heere beval/ eñ legherden hen in a Raphidim / daer en hadde het volck gheen water te drincken.

2 b Ende sy twistichden met Mose/ eñ spra- ken: Geeft ons water/ dat wy drincken. Mo- se sprack tot hen: Wat twistet ghylieden met my? Waerom versoeckt ghy den Heere?

3 Doe nu den volcke aldaer dorstede na wa- ter/ murmureerden sy teghen Mose / eñ spra- ken: c Waerom hebt ghy ons laten wt Egy- pten trecken / op dat ghy ons / onse kinderen ende vee van dorste sterven lietet?

4 Mose riep tot den Heere / ende sprack: Hoe sal ick doch met den volcke handelen? daer en feylt niet veel aen / sy en sullen my noch steenighen.

5 De Heere sprack tot hem: Gaet voor den volcke henen/ ende neemt somnige Oudtsten van Israel met u / ende neemt uwen staf in u handt/ d daer ghy het water mede sloecht/ ende gaet henen.

6 e Siet/ ick wil aldaer voor u staen op eenen rotzsteen in Horeb/ daer sult ghy den rotzsteen slaen/ so sal daer water wtloopen/ dat het volc drincke / Mose dede also voor den Oudtsten van Israel.

7 f Doe hietmen de plaetse † Massa ende * Meriba / om des twists wille der kinderen Israels/ eñ dat sy den Heere versocht eñ ghe-

sept

r Eze. 20. b. 13
s Nu. 11. a. 7 Het Man was suete.
t † An. heynich koecrkens.
Man wort bewaert.
u Hebr. 9. a. 4
x Dat is/ aen der plaetse daermẽ offer- de eñ badt/ en- de daer de Ge- dickstoel was/ eer de hutten warẽ gemaect.
Israel heeft xl. iaer Man ghegeten.
y Nehe. 19. b. 13.
Josue 5. b. 12
z † An. het eynde des etc.
Raphidim.
a Nu. 33. b. 14
Israel murmureert om dat sy gheen water en hebben.
b Nu. 20. a. 4
c Nu. 20. b. 15 Judith 7. b. 14
d Exo. 7. c. 20 ende 14. b. 16
Water loopt wt den steene.
e Nu. 20. a. 8 Sapi. 11. a. 4 Psal. 78. b. 15 ende 105. e. 41 1. Cor. 10. a. 4
f Nu. 20. b. 13 Deu. 9. c. 23
† Massa/ heet versoeckinge.
* Meriba/ heet twist.

seyt hadden: Is de Heere onder ons of niet?

g Doe quam Amaleck/ende street tegē Israel in Raphidim. 8

Ende Mose sprack tot Josua: Kiest ons mannen/ treckt wt/ende strydt teghen Amaleck: morghen wil ick op des cleynen berchs hoochste staen/ ende den staf Godts in mijn hant hebben. 9

Eñ Josua dede als Mose hem seyde / op dat hy tegen Amaleck streede. Mose nv/ende Aaron/ ende Hur/ clommen opt hoochste des cleynen berchs. 10

Eñ dewijle Mose zijn handen ophief/lach Israel bouen/ wanneer hy daerenteghen zijn handen neder liet/ so lach Amaleck bouen. 11

Doch de handen Mose warē swaer/daerom namen sy eenē steen/ende leyden dien onder hem/ dat hy hem daer op settede. Eñ Aaron ende Hur onderhielden hem zijn handen/ op elcker zyden een. Alsoo bleuen zijn handen h ghewisse/tot dat de Sonne onderghinck. 12

Ende Josua dempede Amaleck ende zijn volck/ door des sweerts scherpte. 13

Ende de Heere sprack tot Mose: Schrijft dat ter ghedachtenisse in een boeck/eñ beueelt dat in de ooren Josua: i want ic wil dē Amaleck onder den Hemel wtdelgen/datmē zijner niet meer en ghedencke. 14

Ende Mose boude eenen Altaer/ende hieten/de Heere k Nissi. 15

Want hy sprac: Het is l een litteecken by den stoel des Heeren/dat de Heere strijden sal tegen Amaleck/m van kinde tot kints kinde. 16

g Deu.25.b.17 Sap.11.a.3

Amaleck wort verdelghet. 1.Sa.34.a.7

Moses handen zijn swaer.

h Dat is/ghetrouwe/dat sy niet en feylden noch af en lietē als eē trouweloosen.

i Nu.24.c.20 1.Sa.15.a.2

k Nissi/heet mijn banier/ ofte wonderdaet.

l Aud. de hant [opgheheuen] by etc.

m An. van generachte tot generachte.

Dat xviij. Capittel.

1. Jethro Mose Sweer/ brengt hem zijn wijf ende kinderen/ 9. ende so hy hoort wat de Heere aen Israel ghedaen hadde/ verblijdt hem/ looft den Heere/ ende doet hem offer. 13. Mose richt het volck. 17. Zijn Sweer geeft hem raet/ zijnen last te lichten.

Ende doe a Jethro de Priester in Midiā/ Moses Sweer/ hoorde al wat God ghedaen hadde met Mose/ ende zijnen volcke Israel / dat de Heere Israel hadde wt Egypten gheleydt. 1

Nam hy Zipora/ Moses wijf/die hy hadde wederomme ghesonden/ 2

Met hare twee sonē: b de een hiet Gerson/ want hy sprack: Ick ben een gast gheworden in vreemden lande. 3

Ende de ander Eliezer/want hy sprac: De God mijns vaders is mijn hulpe gheweest/eñ heeft my verlost vandē sweerde Pharaonis. 4

Doe nv Jethro Moses Sweer/ ende zijne sonen / ende zijn wijf tot hem quamen in de Woestijne/aen den berch Gods/daer hy hem gheleghert hadde. 5

Liet hy Mose seggen: Ick Jethro v sweer/ ben tot v gecomen/ende v wijf/ende haer beyde sonen met haer. 6

Doe ginck Mose wt/hem tegen/eñ neych de voor hem/ende kuste hem: ende doe sy haer onder malcanderen ghegroet hadden/ gingen sy in de hutten. 7

Doe vertelde Mose zijnen Sweer / alles wat de Heere Pharao ende dē Egyptenaren gedaen hadde om Israels wille/ ende alle de moeyte die hen op den wege c ontmoet was/ ende datse de Heere verlost hadde. 8

So verblijdde hem Jethro van alle goeden die de Heere Israel gedaē hadde/dat hyse verlost hadde vander Egyptenaren hant. 9

Jethro/ Moses wijfs vader reyst tot Mose.

a Exo.3.a.1

b Exo.2.c.22

c And. beyeghent

10 Ende Jethro sprac: Geloeft zy de Heere/die v lieden verlost heeft vander Egyptenaren ende Pharaos hant/die weet zijn volc vander hant Egypti te verlossen.

11 Nv weet ick / dat de Heere grooter is/ dan alle goden / daerom dat d sy hoochmoet aen hem ghebruyckt hebben.

12 Eñ Jethro Moses Sweer/nam brantoffer/ ende offerde Gode. Doe quam Aaron eñ alle outsten in Israel / met Moses Sweer / het broot te eten voor Gode.

13 Des anderen morgens settede hem Mose/ het volck te richten: eñ het volck stont rontom Mose/vanden morghen aen totten auont.

14 Doe nv zijn Sweer sach/alles wat hy met den volcke dede/sprack hy : Wat ist dat ghy doet met dē volcke? waerom sit ghy alleene/ ende alle het volck staet rontomme v/vanden morghen aen totten auont?

15 Mose antwoorde hem: Het volc coemt tot my/ende vraghen Godt om raet.

16 Want wanneer sy wat te doen hebben/soo comen sy tot my/dat ick richte tusschen eenen yegelijcken ende zijnen naesten/ende leere hen Godts recht ende zijn wetten.

17 Zijn Sweer sprack tot hem: e Het en is niet goet/dat ghy doet.

18 Ghy maeckt v seluen te moede/daer toe het volck oock dat met v is : de sake is te swaer/ ghy en condt het alleene niet wtrichten.

19 f Doch hoort mijn stemme ic wil v raden/ ende Godt sal met v zijn : g Pleecht ghy des volcx voor Gode / ende brengt de sake voor Godt.

20 Ende maeckt hen rechten ende wetten/dat ghy hen leeret den wech daer sy in wandelen/ ende de wercken die sy doen sullen.

21 Ende ghy/siet v om/onder alle den volcke/ na redelijcke lieden/die God vreesen/warachtich/eñ der ghierichent vyant zijn/die set ouer hen: sommige ouer duysent/ouer hōdert/ ouer vijftich/ ende ouer thiene/

22 Dat sy het volc alle tijt rechten: h wanneer nv eē groote sake is/dat sy deselue aen v brenghen/ende sy alle i cleyne saken richten: so sal het v lichter worden / ende sy sullen den last met v draghen.

23 Soo ghy dat doet/ soo cont ghy wtrichten/ wat v Godt ghebiet / ende alle dit volck can met vreden aen zijn plaetse comen.

24 k Mose hoorde zijns Sweers woort/ ende dede alles wat hy seyde.

25 Eñ vercoos redelijcke lieden wt den gantschen Israel / eñ maecktese tot hoofden ouer het volck/ sommighe ouer duysent/ouer hondert/ ouer vijftich/ende ouer thiene.

26 Dat sy het volck alle tijdt richteden : wat sware saken waren/tot Mose brochten/ende sy de cleyne saken richteden.

27 Also liet Mose zijnen Sweer weder in zijn lant trecken.

Jethro danct God van Israels wegen.

d An. hyse eñ met denseluen daer mede sy ghemoetwillīget hebbē [gestraft heeft.] Exo.1.b.10 ende 16.c.22 eñ 5.a.7.b.18 ende 14.a.8

Mose richt het volck.

e Deut.1.a.9 Act.6.a.2

f Deut.1.b.13

g Of/ weest ghy een voorgāger des etc.

Dē raet Jethro des Heydens/ Mose ghegheuen.

h Deu.1.b.17 ende 17.a.8

i Of/ slechte

k Nu.11.b.16

Dat xix. Capittel.

1. God laet den volcke/na dien het in de Woestijne Sinai gecomen is/zijne weldaden/so hy hem bewesen ende noch bewijsen wil/door Mose voordragen. 8. Dat geeft hem ghewillichlijck ter gehoorsaemheyt. 10. So laet hy hen aēseggen heyliginge op den derden dach/ende den berch gheensins aen te roeren. 16. Aen den derden dach een grousaem verschijnen der maiesteyt des Heeren/ allen Israel onuerdragelijck/ wtgenomen Mose. 21. Het volck wort andermael gewaerschout/hem tot den berghe niet te naken.

Het volc coēt in de woestijne Sinai.
a Nu.33.b.15

1 A En der derder Maent/ na den wtgane der kinderen Israels wt den lande Egypten / a quamen sy in desen daghe in de woestijne Sinai.

2 Want sy waren wtghetogen van Raphidim/ eñ woonden in de woestijne Sinai: ende legherden hen inder woestyne aldaer teghen den berghe.

b Act.7.d.38.
c Exo.24.a.1

3 b Ende Mose clam op tot Godt: c ende de Heere riep hem vanden berge/ende sprack: Soo sult ghy segghen tot den huyse Jacobs/ ende vercondighen den kinderen Israels:

d Deu.29.a.2
De leere des gesettes gaet hier aen.

4 d Ghylieden hebbet ghesien / wat ick den Egyptenaren ghedaen hebbe / ende hoe ick v lieden ghedraghen hebbe op arents vleughelen/ende hebbe v lieden tot my ghebracht.

e Deu.5.a.2 ende 14.a.2
f† And. hoewel de etc.is.
Psal.24.a.1

5 e So ghy nv mijn stemme wilt hooren/ eñ mijn verbondt houden / soo sult ghy mijn eyghendom zijn voor allen volcken: f† want de gantsche aerde is mijne.

g Deu.7.a.6 ende 14.a.2 ende 16.b.18
Psal.114.a.2
Hozee 4.a.6
1.Pet.2.a.9

6 g Ende ghy sult my een Priesterlijck Coninckrijck/ ende een heylich volc zijn: dat zijn de woorden die ghy den kinderē Israels segghen sult.

7 Mose quam / ende riep de Oudtste inden volcke / ende leyde hen alle dese woordē voor/ die de Heere gheboden hadde.

h Exo.24.a.3
Deu.5.c.27 ende 26.b.17

8 Ende alle het volck antwoorde te gelijck/ ende spraken: h Alles wat de Heere ghesproken heeft/willen wy doen: ende Mose seyde de redene des volcx den Heere wedercomme.

9 Eñ de Heere sprack tot Mose: Siet/ic wil tot v comen in een dicke wolcke / op dat dit volc mijne woorden hoore/ die ick met v sprekc/ende geloove v eewichlijcken. Ende Mose vercondichde den Heere de reden des volcx.

10 De Heere sprack tot Mose: Gaet henen tot den volcke/ ende heylichtse heden eñ morghen/dat sy hare kinderen wasschen. B

11 Ende bereyt zijn op den derdē dach: want aen den derden daghe/sal de Heere voor allen volcke afcomen op den berch Sinai.

i Heb.12.b.18

12 Ende maecket den volcke een perck rondtomme/ende spreeckt tot hen: Hoedt v lieden/ dat ghy niet op den berch en climt/ noch zijne eynden en aenroert/ i want wie dē berch aenroert/sal des doots sterven.

k† And. als de hoorne langhe zijn geluyt gegevē heeft/tec.

13 Gheen hant en sal hem aenroeren/maer hy sal gesteēt oft met geschut doot geschotē worden: het zy een ghedierte oft mensche/so en sal hy niet leven: wanneer des hoorns k† geluyt aengaet/ so sullen sy aen den berch gaen.

14 Mose clam van dē berge tot dē volcke/ eñ heylichdese: ende sy wiesschen hare cleederen.

15 Ende hy sprack tot hen: Weest bereydt op den derden dach / ende niemandt en naerdere hem ten wijve.

De wet heft haer grouwelijcken.

16 Als nv den derden dach quam / ende morgen was / doe verhief hem een donderen ende blixemen / ende een dicke wolcke op den berghe / ende een gheluydt eener gantsch stercker basuynen: ende het gantsche volck dat in den legher was/verschrickte.

l Deut.4.b.11 ende 5.a.5

17 Ende Mose leyde het volck wt den leger/ Gode teghen/ l ende sy traden onder aen den berch.

18 De gantsche berch Sinai roockte / daerom dat de Heere neder op den berch quam met vyere: ende zijnen roock ghinck op/ als eenen roock van eenen oven / dat den gantschen berch seer beefde.

19 Ende der basuynen geclanck wert alle tijt stercker. Mose sprack/ende Godt antwoorde hem luyde.

* scherpte/opperste/oft top

20 Als nv de Heere neder ghecomen was / op C den berch Sinai / boven op zijne * spitse/ doe riep hy Mose/boven op het spitse des berchs: ende Mosen clam daer op.

m† An. by avontuerē het perck niet overtredē om den Heere te sien etc.

21 Doe sprack de Heere tot hem: Climt af/ eñ betuycht den volcke / dat sy niet m† herwaert toe en breken tot den Heere / dat sy hem sien/ ende vele van hen vallen.

*Of/na naken
n† And. de Heere niet een gat in haer en breke.

22 Daertoe de Priesters die hen tot den Heere * naerderē/ sullen hen heyligen/ datse n† de Heere niet ontwee en smijte.

23 Ende Mose sprac tot den Heere: Het volck en can niet op den berch Sinai gheclimmen/ want ghy hebt ons betuycht / ende ghesevdt: Maeckt een perck rondtom den berch ende heylichten.

o Exo.24.a.9

24 o De Heere sprack tot hem: Gaet henen/ climt af: ghy ende Aaron met v / sult hierop climmen / doch de Priesters ende het volck/ en sullen niet herwaert toe brekē/ dat sy [souden] opclimmen tot den Heere / dat hyse niet ontwee en smijte.

25 Ende Mose clam neder tot den volcke/ ende seyde het hen.

Dat xx. Capittel.

1. De Heere geeft Mose de twee Tafelen der Geboden/ 18. Het volck vreest het grouwelijc wesen/ het welck aldaer ghesien wort/ 20. ende wort van Mose ghetroost. 22. De Heere verbiet alle gulden eñ silveren beelden te maken benevens hem/ 24. ende wilt men sal hem eenen slechten Altaer van aerden oft onghehouwen steenen maken.

De thien Gheboden Godts.
a Deu.5.a.6
Psal.81.b.11
b Exo.14.a.3

1 E Nde Godt sprack alle dese woorden:

2 a Jck ben de Heere v God/ b die v wt A Egyptenlande/ wt den dienſthuyse geleyt hebbe.

c† And. voor
d Deu.4.b.16 ende 27 c 23. b.15.
Leui.26.a.1
Psal.97.a.7

3 Ghy en sult gheen ander goden e† benevens my hebben.

4 d Ghy en sult v gheen beeldt/ noch eenighe ghelijckenisse maken / noch van dat daer boven in den Hemel/ noch van dat daer beneden op aerden / noch van dat in den watere onder der aerden is.

e† An. en eertse niet/
f Exo.34.a.7
Deut.7.a.9
Jere.32.b.18
*Of/der gene

5 En e† bidtse niet aen/ eñ en dient hen niet: want ick de Heere v Godt / ben een zeloers Godt / f die daer te huys soeckt der vaderen misdaet aen den kinderen tot in het derde ende vierde lidt/* die my haten.

*Of/der gener

6 Eñ doe barmhertichheydt aen vele duysent/ * die my lief hebben/ eñ mijn gebodē houden.

g Deu.5.b.11
Leui.19.b.12
Spr.23.a.9
matth.5.f.33
h† An. lichtveerdich noemen:
i Leu.24.b.14
k† An. onschuldich houden/

7 g Ghy en sult den naem des Heeren ws Godts niet h† misbruycken: i want de Heere en sal dien niet k† onghestraft laten / die zijnen naem misbruyckt.

l Deut.5.b.12
Exo.23.b.14 ende 31.b.14 ende 34.c.21. ende 35.a.2
Ezec.20.b.12

8 l Ghedenckt des Sabbathsdach / dat ghy hem heylighet.

9 Ses daghen sult ghy arbeyden / ende alle v m dinck wtrichten.

m Dat is/ alles wat ghy te doen hebt.

10 Doch aenden sevenden daghe / is de Sab- B bath des Heeren ws Godts: soo en sult ghy gheen werck doen / noch v sone/ noch v dochter/ noch v knecht / noch uwe maecht/ noch v vee/ noch v vreemdelinck/ die in uwer [stadt] poorten is.

n Gen.2.a.2

11 n Want in ses daghen / heeft de Heere Hemel ende aerde ghemaeckt / ende de zee / ende alles wat daer in is / ende rustede aenden sevenden dage : daerom seghende de Heere den Sabbathdach/ende heylichden.

o Deu.5.b.16 Spr.3.a.9 ende 7.c.29 matth.15.a.4 Ephe.6.a.2 p† And. geuen sal.

o Ghy sult uwen vader ende uwe moeder eeren/ op dat ghy lange leuet inden lande/dat u de Heere uwe Godt p† gheeft. 12

q mat.5.c.21 Rom.13.a.9 r† And, gheuen s† And. ghy en sult u niet latē ghelusten etce. t Rom.7.a.7 ende 13.a.9

q Ghy en sult niet dooden. 13

Ghy en sult niet eebreken. 14

Ghy en sult niet stelen. 15

Ghy en sult gheen valsche ghetuyghenisse r† spreken teghen uwen naesten. 16

s† En laet u t niet ghelusten ws naesten huys: en laet u niet ghelusten ws naesten wijf/ noch zijnen knecht/ noch zijner maecht/ noch zijns ossen/noch zijns ezels / noch alles dies / dat uwe naeste heeft. 17

Ende alle het volc sach het donderen ende blixemen/ende het gheluyt der basuynen/ ende den berch roocken: doe sy nu sulcx saghen/ vloden sy/ende stonden van verre. 18

u Heb.12 b 18 Deu.5.c.25 ende 18.b.16

Eñ spraken tot Mose: u Spreect ghy met ons/ wy willen toehooren/ende en laet Godt niet met ons sprekē/wi mochtē anders steruē. 19

x† And. beproeuen soude/

Eñ Mose sprac tot den volcke: En vreest u niet: Want Godt is ghecomen/op dat hy u x† versochte / ende dat u zijne vreese voor oogen ware/ ende ghylieden niet en sondichdet. 20 C

Also tradt het volck van verre/daerentegen Mose maeckte hem henen tot int doncker/ daer Godt inne was. 21

Ende de Heere sprack tot hem: Alsoo sult ghy den kinderen Israel segghen: Ghy hebbet gesien dat ick met u lieden vanden Hemel ghesproken hebbe. 22

Daerom en sult ghy niets beneuē my maken: silueren ende gulden goden en sult ghy u lieden niet maken. 23

Altaer van Aerde. y Exo.24.a.4 ende 27.a.1 ende 38.a.1 Esai.65.a.3

y Eenen Altaer van aerdē maect my/ daer ghy uwe brantoffer eñ danckoffer/ uwe schapen ende rinderen op offert: want aen welcker plaetse ick mijns naems ghedachtenisse stichten sal / daer wil ick tot u comen/ende u seghenen. 24

z Deu.27.a.5 Josue 8.d.30. 1.mach.4.e 47

z Eñ so ghy my eenen steenen Altaer wilt maken/ so en sult ghy dien niet van ghehouwē steenen bouwen: wāt so ghy met uwen messe daer op coemt/ so sult ghy hem ontwyen. 25

a† An. schamelheydt

Ghy en sult oac niet op trappen tot mijnen Altaer climmē/ dat uwe a† schaemte niet ontdeckt en worde voor hem. 26

Dat xxi Capittel.

1. De Heere schrijft den Richteren settingen ende straffen voor/ van den lijfeyghen/ 12. doodslagen/ 15. van onbehoorlijcken ende vertoorninghen aen vader ende moeder/ 16. aen ander lieden/ 20. aen dienstboden/ 22. aen swangere vrouwen begaen/ 28. van schaden voor ghedierten/ of ghemaeckte kuylen.

Wereltlijcke wetten ende rechten.

Dit zijn de rechtē / die ghy hen sult voorlegghen. 1 A

a Deu.25.b.39 Deu.15.b.12 Jere.34.b.14 b† And. alleen Hebr. met zijnen lijue

a Soo ghy eenen Hebreischen knecht coopt/ die sal u ses jaer dienen/ in dē seuenden jare sal hy vry ende ledich wtgaen. 2

Is hy b† sonder wijf ghecomen/ soo sal hy oock sonder wijf wtgaen: is hy oock met eenen wijue ghecomen/ so sal zijn wijf met hem wtgaen. 3

c† And. ghetuycht/

Heeft hem zijn heere een wijf ghegeuen/ eñ heeft sonen oft dochteren c† geboren/ so sal het wijf eñ de kinderen zijns heeren zijn/ hy daerentegthen sal sonder wijf wtgaen. 4

d Deu.15.b.16 e Dat is/ richters

d Spreect nu die knecht: Ick hebbe mijnen heere lief/ ende mijn wijf ende kinderen/ ick en wil niet vry worden. 5

So sal hem zijn heere voor de e goden brengen/ ende houden hem aen de deure oft poste/ ende booren hem met eenen priem door zijn oore/ ende hy zy zijn knecht eewichlijck. 6

Vercoopt yemant zijn dochter ter maecht/ so en sal sy niet wtgaen als de knechten. 7

f† And. heeftse niet verhouwelijckt.

Beualt sy dannoch harē heere niet/ende hy en f† wilt haer niet te houwelijcke helpen/ soo sal hyse te lossen geuen: doch onder eē vreemt volc haer te vercoopē/en heeft hy geen macht/ dewijle hyse versmaet heeft. 8

g Dat is/ heeft hyse tot eē wijf voor zijnē sone aengenomen.

g Vertrouwet hyse nu zijnen sone/ so sal hy dochter recht aen haer doen. 9

Gheeft hy hem oock eene andere/ soo sal hy haer aen harer spijse/ cleedinge/ ende houwelijcksche schult niet af breken. 10 B

Doet hy dese dry niet/ so sal sy vry wt gaen/ sonder losghelt. 11

Dootslach is verboden. Gen.9.a.6 h Leu.24 b 15 mat.5.b.12 i Nu.35.a.6 Deu. 19.a.2

h Wie eenen mensche slaet/ dat hy sterft/ die sal des doots steruen. 12

i Heeft hy hem dānoch niet nagestelt/ maer God heeft hem laten onuerhoets in zijne handen vallen/ so wil ick u eē plaetse bescheyden/ daer hy henen vlieden sal. 13

* Of/ vreuel k 1.Reg.1 f 53

So daerentegen yemant aen zijnen naesten * moetwil gebruyckt/ ende hem met liste verworcht/ k soo sult ghy denseluen van mijnen Altaer nemen/ datmen hem doode. 14

Wie zijnen vader ofte moeder slaet/ die sal des doots steruen. 15

l Deut.24.a.7 1.Tim.1 b 10

l Wie eenen mensche steelt ende vercoopt/ datmē hem by hem vindet/ die sal des doots steruen. 16

m Leui.20.a.9 Deu. 21.b.18 ende 27.b.16 Prou.20.c.20 mat.15.a.4 marc.7.b.10

m Wie vader ende moeder vloeckt / die sal des doots steruen. 17

Wanneer mannē met malcanderen hen in twiste geuen/ende d'een slaet dē anderen met eenen steen/ ofte met eener vuyst/ dat hy niet en sterft/ maer te bedde leyt: 18

Coemt hy op/ dat hy wtgae by zijnē stock/ soo sal de ghene die hem sloech / ontschuldich zijn/ behaluen dat hy hem betale/ wat hy versuymt heeft/ ende het meesterghelt gheue. 19

Wie zijnen knecht oft maecht slaet met eenen stock/ dat hy sterft onder zijnen handen/ die sal daeromme ghestraft worden. 20 C

Beleuet hy nochtans eenen ofte twee dagē/ so en sal hy daerom niet gestraft worden/ want het is zijn ghelt. 21

Swangher vrouwen te verschoonen. n Of/ wedervaret/ o† And. dedinges lieden.

Wanneer mannen te samen hen in twist geuen/ ende verseerighen een swangere vrouwe/ dat haer de vrucht afgaet/ ende haer geen schade n ouer en coemt/ so salmē hen om gelt straffen / hoe vele hen der vrouwen man opleyt/ ende sal dat gheuen nae der o† scheydlieden bekennen. 22

p Deu.19 c 21 mat.5.d.38 Leui.14.c.20

Coemt haer daerenteghen een schade daer wt p so sal hy laten/ ziele om ziele. 23

Ooge om ooge/ tandt om tandt/ handt om handt/ voet om voet. 24

Brandt om brandt/ wonden om wonden/ buylen om buylen. 25

Wanneer yemandt zijnen knecht oft zijn maecht in een ooghe slaet/ ende verderftse/ die salse vry los laten om de ooghe. 26

Desseluen ghelijcken / wanneer hy zijnen knecht oft maecht eenē tant wt slaet/ sal hyse vry los laten om den tandt. 27

Schade door gedierte ghedaen. q Gen.9.a.5

q Wanneer een osse eenen man oft vrouwe stoot dat hy sterft/ so salmen den osse steenen/ ende zijn vleesch niet eten / soo is de heere des ossen ontschuldich. 28

29 Js nochtans de oſſe te vozen ſtootich gheweeſt/ eñ zijnen heere is het aengheſeyt/ ende hy en heeften niet verwaert/ ende doot daerenbouen eenen man ofte vrouwe/ ſoo ſalmen den oſſe ſteenen/ende zijn heere ſal ſteruen.

30 r† Salmen hem nochtans een ghelt oplegghen/ ſoo ſal hy gheuen zijn leuen te loſſen/ D watmen hem opleyt.

r† And. Woztmen hem etc.

31 Deſſeluen gelijck ſalmen met hem handelen/ wanneer hy eenen ſone oft dochter ſtoot.

32 Stoot hy nv eenen knecht ofte maghet/ ſo ſal hy haren heere dertich ſilueren ſikels gheuen/ende den oſſe ſalmen ſteenighen.

Schadelijcke kuylen.

33 So yemant eenen kuyl op doet/ oft graeft eenen kuyl/ende en deckten niet toe/ende valt daerouer een oſſe ofte ezel daerin.

34 So ſalt de heere des kuylen/ den anderen weder betalen met ghelde/ ende het aes ſal zijne zyn.

35 Wanneer yemants oſſe/eens anderen oſſe ſtoot/ dat hy ſterft/ ſoo ſullen ſy den leuendighen oſſe vercoopen/ende het gelt deylen/ ende het aes oock deylen.

36 Js het nochtans condt gheweeſt/ dat de oſſe te voozẽ ſtootich geweeſt is/ eñ zyn heere en heeften niet verwaert/ſoo ſal hy eenen oſſe om den anderẽ vergelden/ eñ het aes hebben.

Dat xxij. Capittel.

1. Van dieſte/ 5. veltſchade/ 7. bewaerden/ 9. onrecht/ 10. vertrouden/ 14. gheleenden ende gehuerden Vee. 16. Jonckvrouwẽ ofte maechden ſchendinghen. 18. Toouerye. 19. Veebuggerye. 20. Afgoderye. 21. Ellendige verſchoonẽ. 25. Leenen. 26. Verpanden. 28. Miſgunſte ende achterclap der Ouerheyt. 29. Gods offeren/ 31. ende heylighen wandel.

Staffe der dieuerye.
a Pzo. 6.d.30
b 2.ſa. 12.a.6

1 Wanneer yemant eenẽ oſſe ofte ſchaep ſteelt/ende ſlachtet/ oft vercoopt het/ A a die ſal vijf oſſen voor eenen oſſe weder gheuen/ b ende vier ſchapen voor een ſchaep.

2 Wanneer een dief ghegrepen woꝛt/om dat hy inbreeckt/ ende wordt daer ouer gheſlaghen/ dat hy ſterft/ ſoo en ſalmen nochtans gheen bloedtgherichte ouer c den ghenen laten gaen.

c Dat is/ ouer den genẽ dien gheſlaghen heeft/etcet.
d Oz is/is het ſchoon dach

3 Js nochtans de d Sonne ouer hem opgegaen/ſo ſalmen het bloedtghericht ouer hem laten gaen. Een dief die ſal weder vernoeghen/ heeft hy niet/ ſo ſalmen hem vercoopen voor zijn dieuerye.

4 Vintmen damoch by hem de dieuerije leuendich/het zy oſſe/ezel/ oft ſchaep/ ſo ſal hyt dobbel wedergheuen.

Veltſchade.
e 2.ſa.14 d 30
f Of/maeyhoopen/ of ſchoouen/
g 2.mach.3.b.15
† And. tuych
h Goden, heerẽ de Richters/ daerom dat ſy nae Godes ſtede/ nae Godes ghesette ende woort/niet na haren eyghen goetduncken richtẽ ende regerẽ moeſten/ als Chriſtus betuycht / ioã. 10.d.34.
Pſalm.82.a.5

5 Wanneer yemant eenen Acker oft Wijnberch beſchadicht/ dat hy zijn Vee laet ſchade doen in eens anderen Acker / die ſalt vanden beſten op zijnen Acker ende Wijnberghe weder vernoeghen.

6 e Wanneer een vyer wtcoemt/ ende coemt in de doornen/ ende verbrandt de f garuen oft het coren dat noch ſtaet/ oft den Acker/ſoo ſal hy het weder vernoeghen/die dat vyer aengeſteken heeft.

7 g Wanneer yemandt zijnen naeſten ghelt oft † vaten te bewaren doet / ende het wordt denſeluẽ wt zijnẽ huyſe geſtolen: vindet men den dief/ ſo ſal hy dat dobbel weder gheuen.

8 Ende vindet men daerenteghen den dief niet / ſo ſalmen den huyſweert voor de h goden brenghen/ oft hy niet zijne hant aen zijns naeſten haue ghelept en heeft.

9 Jſt dat eener den anderẽ beſchuldicht om eenigherley i† onrecht/het zy van oſſe/oft ezel/ ofte ſchaep/oft cleederen/ oft allerley dat verlozen is / ſoo ſullen allebeyder ſaken voor de goden comen : welcken de goden verdoemen/ die ſalt dobbel zijnen naeſten weder gheuen.

Onrecht.
i† An. ouertredinghe/

Toevertroude Vee.

10 Wanneer yemant zijnen naeſten eenen ezel B ofte oſſe oft ſchaep / oft eenich Vee te bewaren doet/ende ſterftet hem af/ oft woꝛt verſeericht / oft woꝛdt hem wech ghedreuen dat het niemandt en ſiet.

11 Soo ſalmen het onder hen op eenen eedt by den Heere laten comen / oft hy niet en heeft zijn handt aen zijns naeſten haue ghelept: ende de heere des goedts ſalt k† aennemen / dat het de andere niet en derf betalen.

k† And. dē eedt aennemen
l Ge.31.d.39.

12 l Steelt het hem daerenteghen een dief/ ſoo ſal hy het zijnen heere weder vernoeghen.

13 Woꝛt het hem verſcheurt/ ſo ſal hy ghetuyghenisse daer van brenghen/ende niet betalen.

Gheleent ende gehuert Vee.

14 Wanneer yemant van zijnen naeſten wat leent/ende het woꝛt beſchadicht/ oft ſterft/dat zijn heere daer niet by en is / ſo ſal hyt hẽ weder vernoeghen.

Jonckvrouwen krencken.
m Ge. 34.a.2
Deu.22.c.28
n† And. Jonckvrouwe ouerredet/

15 Js daerenteghen zijn heere daer by / ſoo en ſal hy hem niet wedergheldẽn/ dewijle hy het voor zijn ghelt ghehuert heeft.

16 m Wanneer yemandt een n† maecht berout/die noch niet vertrout en is/ eñ beſlaeptſe/ die ſal haer gheuen haer bruytſchat / ende haer ten wijue hebben.

Toouerſſen.
o 1.ſa.28.a.3
p Leu.18.c.23 ende 20.b.15
Deut.27.c.21

17 Weygert hem daerentegen haer vader/haer hem te geuen/ſo ſal hy daer gelt henẽ wegen/ ſo vele eener maecht tẽ bruytſchatte behoort.

18 De Toouererſſchen en ſult ghy niet laten leuen.

Vreemdelinghen verſchoonen.

19 p Wie een vee beſlaept / die ſal des doots ſteruen.

q Leu.19.d.33 ende 23.a.9
Zach.7.b.10

20 Wie den goden offert/ behaluen den Heere C alleene/die zy verbannet.

Weduwen ende weeſen.

21 q De vreemdelingen en ſult ghy niet ſchenden/noch onderdrucken : want ghylieden zijt oock vreemdelinghen in Egyptenlande gheweeſt.

r Job 24.a.3
Zach.7.b.10.
* Dat is/ benauwen/ verdrucken/ verdriet aendoen.
ſ Of/ woedichlijck aengaen.

22 r Ghy en ſult gheen weduwen ende weeſen * beleedighen.

23 Want ſo ghy haer beleedicht/ ſoo ſullen ſy tot my roepen / ende ick ſal haer roepen verhooren.

t Leu. 25.d.35
Deu.23.b.19
Ezec.22.b.12
u Deu.24.a.6
x 2.ſa.16.a.5
Act.23.a.5
y Dat is/ moſt ende olye dat met menichte in de ſtande coemt: anders/ vulle/ druyden/ alle harde vruchten/ als coren/ gherſte/ appelẽ/ peerẽ/ daermen ſpijſe vã maect: trãnen/ alle weecke vruchten/ daer men ſap ende dranc vã maecht/ als daer zijn wijndruyuen/olyue/ etcet.
z Exo.13.a.2 b.12.

24 Soo ſal mijnen toozne ſ vergrimmen / dat ick v liedẽ met den ſweerde doode/ ende uwe wijuen weduwẽ/ende uwe dinderen tot weeſen worden.

25 t Wanneer ghy ghelt leent mijnen volcke/ dat arm is by v / ſoo en ſult ghy hen niet tot ſchade dringhen / ende gheenen woecker op hem drijuen.

26 u Wanneer ghy van uwen naeſten een cleedt te pande neemt/ ſo ſult ghyt hem weder geuen eer de Sonne onder gaet:

27 Want zijn cleet is zijn eygen deckſel zijner huyt/daer hy in ſlaept : Wanneer hy dan tot my ſal roepen/ſo ſal ick hem verhoozen/want ick ben ghenadich.

28 Den Goden en ſult ghy niet vloecken: x eñ den Ouerſten in uwen volcke en ſult ghy niet laſteren.

29 Uwe y vulle ende tranen en ſult ghy niet vertrecken: z uwen eerſten ſone ſult ghy my gheuen.

30 So ſult ghy oock doen met uwen oſſen eñ

ſchapen;

a exo.23.b.19

schapen: a seuen dagen laet het by zijner moeder / aen den achsten daghe sult ghy het my gheuen.

b leuit.23.a.8 Ezec.44.d.31

31 Ghy sullet heylighe lieden voor my zijn: b daerom en sult ghy gheen vleesch eten dat op den velde vanden gedierten verscheurt is / maer voor de honden worpen.

Dat xxiij. Capittel.

1. 6. Van ghetuyghen ende richteren. 4. Liefde teghen den vyandt. 9. Vreemdelinghen verschooninge. 10. Besadinge ende ruste des lants. 12. Kerckenrechten ende Jaerfeesten. 20. Ghelofte des Enghels ter gheleydinge des volcx. 22. Vruchten der ghehoorsaemheydt des Wets. 28. Lancksame wtroeyinghe der Heydenen / 31. ende van het schouwen derseluen.

Dit zijn schone leeringen hoemen recht doen sal.

a† And. ongegronden gherüchten etcet. dat ghy v hät met eenē godloosen ophesset ende een onrecht etcet. b Još.7.c.24 c† And. om quaet te doen / d leu.19.b.15 e Dat is / ongheachteden / Rechtē / armen niet verciere / optopen / etc. f Deu.22.a.1 g Deu.22.a.4 Luce 14.a.5. h Susa f.53. † And. ick en sal den etcet. niet rechtueerdighen. i Deu.16.b.19 Syr.20.d.31 k exo.22.c.21 leuit.19.d.33 l Gen.46.a.5. m leui.25.a.2 n Ofte / wilde Kercken rechten. Vyerdagen. o Exo.20.a.9 ende 31.b.14 ende 34.c.21. ende 35.a.2. leuit.23.a.3. Deut.5.b.13. p Ephe 5.a.3 q Jshier / prekē / roemen / dancken Gode sdienst volbrenghen. * Dat is / het Paschefeest in April / Pincxteren / inder Braeckmaēt / ende het Loofhuttenfeest inder Wijnmaent / die hy heet den wtganck des Jaers / om dz het dan wt is met vruchten wassen / ende insamelen. r exo.12.b.14 ende 34.b.18. s Exo.12.a.3. ende 13.a.3. t exo.34.c.20 Deu.16.b.16.

1 Ghy en sult a† eener valscher aenclaghe niet gheloouen / b dat ghy eenen Godtloosen bystandt doet / ende een valsche ghetuyghe zijdt.

2 Ghy en sult niet volgē der veelheyt c† totten boosen / ende niet antwoorden voor tghe-richte / dat ghy der veelheydt na [volghende] vanden rechten wijcket.

3 d Ghy en sult den e gheringhen niet smucken in zijner sake.

4 f Wanneer ghy ws vyandts osse oft ezel / ontmoet / dat hy dwaelt / so sult ghy hem den seluen weder toeleyden.

5 g Wanneer ghy ws vyandts osse oft ezel / die v hatet / siet onder den last ligghen / hoedt v / ende en verlaet hem niet / maer versuymt gheerne het uwe om zijnent wille.

6 Ghy en sult het recht uwer armē niet buyghen in zijner sake.

7 Zijdt verre van valsche saken: h den ontschuldigen ende gherechtigen en sult ghy niet dooden: † want ick en late dē godtloosen niet recht hebben.

8 i Ghy en sult gheen gheschencke nemen: want gheschencken maken den sienden blint / ende verkeeren de saken der rechtueerdighen.

9 k De vreemdelingen en sult ghylieden niet onderdrucken: want ghy weet hoe dē vreemdelinghen om het herte is: l dewijle ghy oock zijt vreemdelingē in Egyptenlande geweest.

10 m Ses Jaer sult ghy v landt besaeyen / ende zijne vruchten insamelen.

11 Inden seuendē Jare sult ghy het rusten eñ liggen laten / dat de armen onder uwē volcke daer van eten / eñ wat daer ouer blijft / laet het n wildewerck op den velde eten: also sult ghy oock doen met uwen wijnberghe ende olyberghen.

12 o Ses daghen sult ghy uwen arbeyt doen / maer den seuenden dach sult ghy vyeren: op dat uwen osse ende ezel rustē / ende uwer maghet sone ende vreemdelinck hen verquicken.

13 Alles wat ick v lieden ghesendt hebbe / dat hout / p ende anderer goden namē en sult ghy niet q ghedencken / ende wt uwen monde en sullen sy niet ghehoort worden.

14 * Drymael sult ghyliedē mijn Feest houden inden Jare.

15 r Namelijcken / het Feest des ongheheuelden broots sult ghy houdē / dat ghy seuen daghen ongheheuelt broot etet (s als ick v gheboden hebbe) om de tijt der s Maent Abib: want in der seluer zijt ghy wt Egypten ghetogen: t verschijnt daniioch niet ledich voor my.

16 Ende het Feest des eersten Oogst / der vruchten / die ghy op den velde gesaeyt hebt: ende het Feest der insamelinghe: inden wtganck des Jaers / wanneer ghy uwen arbeyt inghesamelt hebt vanden velde.

17 u Drymael inden Jare / sullen verschijnen voor den Heere den heerschapper alle v mans persoonen.

18 x Ghy en sult het bloedt mijns offers niet met den heueldeeghe offeren / ende het vette van mijnen Feeste / en sal niet blyuen tot op den morghen.

19 y Het eerstelinck / van der eersten vrucht op uwen velde / sult ghy brenghen in het huys des Heeren ws Godts: z ende en sult het bocxken niet koken / dewijle het aen zijner moeder melck is.

20 a Siet / ick sende eenen Enghel voor v henen / die v behoede op den weghe / ende brenge v aen de plaetse die ick v bereydet hebbe.

21 Daeromme hoedt v voor zijnen aensichte / ende hoort zijner stemmen / ende en verbittert hem niet: want hy en sal uwe ouertredinghe niet verghenen / ende mijnen naem is in hem.

22 Soo ghy dan zijner stemmen wilt hooren / ende doen alles wat ick v segghen sal / so wil ick uwer vyanden vyant / ende uwer wederpartijders wederpartije zijn.

23 b Wanneer mijnen Enghel voor v henen gaet / ende brenghet v aen de Amoriters / Hethiters / Phereliters / Cananiters / Heuithers / de Jebusiters / ende ickse alle verdelghe.

24 c So en sult ghy hare goden niet aenbidden / noch hen dienen / ende niet doen als sy doen / maer ghy sult haer d† afgoden af doen ende verbreken.

25 Daerenteghen den Heere uwen Godt sult ghylieden dienen / so sal hy v broot ende v water segenen / ende ick wil alle kranckheyt van v wenden.

26 e Daer en sal gheen f† onsvanghere ende onvruchtbare zijn in uwen lande / ende ic wil hen laten oudt worden.

27 Ick wil mijn verschricken voor v henen senden / ende g† alle het volck vertzaecht maken / daer ghy henen coemt / ende ick wil v gheuen alle uwe vyanden in de vlucht.

28 h Ick wil Horselen voor v henen senden / die voor v wtjagen de Heuiters / Cananiters / ende Hethiters.

29 i Ick en wilse niet in eenē Jare wtstooten voor v / op dat het landt niet woest en worde / eñ de wilde gedierten hen tegen v vermeeren.

30 Allenskens eenen nae den anderē / wil ickse wtstooten / tot dat ghy wasset / ende het lant besittet.

31 k Ende ick wil uwe landtpalen setten / de l† schelfzee / ende der Philistijnen zee / ende de woestijne / tot aen het water: want ick wil v in uwe handt gheuen / de inwooners des landts / dat ghyse sult wtstooten voor v.

32 m Ghy en sult met hen of met haren goden gheen verbondt maken.

33 Maer en laetse niet woonen in uwen landen / dat sy v niet en n† beruoeren tegen my: o want ist dat ghy haren goden dienet / so sal het v p† ter erghernisse ghedijen.

u deu.16.b.16 x Exo.34.c.25 y Exo.34.c.26 Deut.26.a.2 Pro.3.a.9. z Deu.14.c.21 ende 34.c.26

De Enghel wort voor dē kinderen Israels henen ghesonden. a Exo.13.a.5 ende 32.d.34 ende 33.a.2 Deut.7.c.21 Gen.12.a.1.3 2.Re.19.c.20 Act.9.a.4 b Exo.33.a.2 Josue 24 b 12 Deu.7.c.21 c Nu.25.a.2 d† An. Colomne nederryten. e Deu.7.b.14 f† And. misdrachtighe g† And. in alle volcke een oproer aenrichtē / h Deu.7.c.20. Exo.33.a.2 i Josu.11 b 18 De grenzen of palen des beloefden landts. k 1.Re.4.c.21 l† And. rietzee / m exo.34 b 12 Deut.7.a.2 Josu.22.b.12 n† And. sondigen maken teghen my. o 1.Re.11.a.2 Num.25.a.2 p† An. ten aenstoote gerakē,

Dat xxiiij. Capittel.

1. Meldet int corte wederom / dat bouen int neghenthienste Capittel ghesepdt is / 4. vanden Altare / boeck ende bloet des verbonts. 9. Mose Aaron / Nadab / Abihu / ende tseuentich Oudtstē / sien den Godt Israels. 12. Mose / so hy van den Heere gheroepen werdt de steenen Tafelen te ontfanghen /

fangen/beschepdet onder aen den berge het volck. 15. Climt alleen op den berch/ eñ blijft daer veertich daghen ende veertich nachten.

a Exo.19.a.3

ENde tot Mose sprack hy: a Climt hier 1 op tot den Heere/ ghy ende Aaron/ Nadab/ende Abihu/ ende de tseuentich oudesten Israels/ende biddet aen van verre. A

Doch Mose naerdere hem alleene tot den 2 Heere/ ende laet b† de gene niet hier toe naerderen / ende het volck en come oock niet met hem hier op.

b† An.de selue/ etcet.te weten/ Aarõ/ Nadab/ eñ Abihu/ etc.

Mose quam/ende vertelde den volcke alle 3 woorden des Heeren/ ende alle rechten: Doe antwoorde alle dat volck met c eener stemmen/ende spraken: d Alle woordẽ die de Heere ghesept heeft/willen wy doen.

c De wet dwinget wel wtwẽdich eenerley te segghen of geloouẽ / maer het herte en is daer niet by: daerom is hier der volcx wel eene stemme/ doch geẽ herte.

Doe schreef Mose alle woorden des Hee- 4 ren / ende maeckte hem des morghens vroech op/ e ende bouwede eenen Altaer onder aen den berghe / met twaelf f Colommen / na den twaelf stammen Israels.

d Ero. 19. a.8
e Exo.20.c.24
f Of/ staende teeckenen/ pilaren/

Ende sant henen jongelingen vanden kin- 5 deren Israels/dat sy brantoffer daer op offerden/ ende danckoffer den Heere van g† ossen.

g† And.varren

Ende Mose nam de helft des bloets/ende 6 dede het in een becken / de ander helft sprengde hy op den Altaer.

Ende nam het boeck des verbondts/ ende 7 las het voor de ooren des volcx. Ende doe sy spraken: Alles wat de Heere ghesendt heeft/ willen wy doen/ ende dien ghehoorsaem zijn:

h Doe nam Mose het bloet/eñ besprengde 8 het volck daer mede/ende sprack: i Siet/dat is het bloet des verbondts / dat de Heere met v lieden maket ouer alle desen woorden.

h 1.Pet.1.a.2
Bloet des verbondts.
i Hebr.9.c.20

k Doe clommen Mose ende Aaron/ Na- 9 dab / Abihu / ende de tseuentich oudtsten Israels opwaerts.

k Exo.19 c 24

Eñ sagen den Godt Israels : onder zijnen 10 voeten was het als een schoon Saphir/eñ als B het ghestalt des Hemels/wanneert claer is.

l Ende hy en liet zijne handt niet ouer de 11 seluen ouersten in Israel. Ende doe sy Godt ghesien hadden/aten sy ende droncken.

l Hy verschrictese niet met donder eñ blixem/als als te voren het volc verschrict wert/ Capit.20.

m Ende de Heere sprack tot Mose: Coemt 12 hier op tot my op dẽ berch/ ende blijft aldaer/ dat ick v gheue steenen tafelen / ende wetten/ ende gheboden/ die ick gheschreuen hebbe/die ghy hen leeren sult.

m Exo.31 b 18 ende 32 b.15

Doe maeckte hem Mose op/ ende zijn die- 13 naer Josua/ende clam op den berch Godts.

Mose climt op den berch.

Ende sprack tot den oudtsten : Blijft hier/ 14 tot dat wy weder tot ulieden comen: siet/Aaron ende Hur zijn by ulieden / heeft yemandt enighe sake/ die come voor de selue.

Doe nu Mose op den berch quam/bedeck- 15 te een wolcke den berch.

Ende de heerlijckheyt des Heeren woonde 16 op den berch Sinai/ende bedeckede hem metter wolcken ses daghen : ende hy riep Mose aen den seuenden daghe wt der wolcken:

Ende het aensien der heerlijckheyt des Hee- 17 rẽ was als eẽ verteerende vyer/op der scherpte des berchs/voor den kinderen Israels.

Ende Mose ginck midden inder wolcke/ 18 ende clam op den berch/ n ende bleef op den berghe veertich daghen ende veertich nachten.

Mose blijft op den berge veertich daghen.
n Exo.34.c.28 Deut.9.a.9 b.18

Dat xxv. Capittel.

1. De Heere heet hem maken van ghewilligen offeren een heylichdom/ 10. Lade/kiste oft Arcke/ 17. Genadenstoel/ 18. twee Cherubim/ 23. Tafel/ 35. ende Luchter/met haren toebehoorten.

1 **E**Nde de Heere sprack met Mose / ende seyde: A

2 Segt den kinderen Israels / dat sy my een heefoffer gheuen : ende nemet desseluen a van yeghelijcken mensche / die het willichlijck gheeft.

Heefoffer.
a Of/ yede manne/
Exo.35.a.5

3 Dat is nu het heefoffer / dat ghy van hen nemen sult/gout/siluer/b† metalen.

b† And. eeren
c† And. blauwe

4 c† Ghele zijde/ scharlaken/ roosijnroot/witte zijde/Gheyten hayr.

5 Rootachtige Rams vellen/Dassen vellen/ vueren hout:

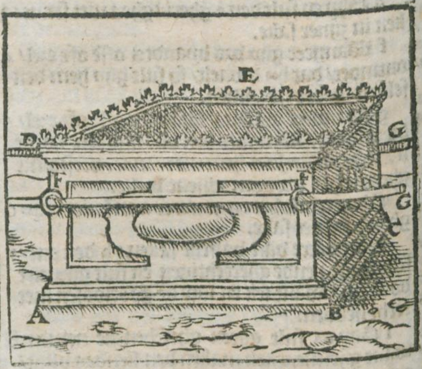
6 Olye totter lampen/specerije ter saluen/ eñ goeden reuckwercke:

7 Onichsteen/ende geaatede steenen/ten lijfrock ende ten borstlappe.

8 Ende sy sullen my eẽ heylichdom maken/ dat ick onder hen woone.

9 Als ick nu een d voorbeelt der wooninghe/ ende alles zijnes gheeretschaps wijsen sal/ soo sult ghy het maken.

De Arcke des verbonts.

A. B. De lengde twee ellen ende een hal.
B. C. De breedde van twee ellen ende een half.
A. D. De hoochde anderhalf elle.
E. Eenen gulden krantz rontom d'Arcke.
F. Vier gouden ringen/twee ouer d'een zijde/ende twee ouer d'ander zijde, om de handtboomen door te steken.
G. De vergulde houte hantboomen/ in de ringen te steken/om d'Arcke te draghen.
H. Het binnenste van d'Arcke om de ghetuyghenisse te stellen.

10 Maect een e† Kiste vã vueren houte: twee ellen ende een half sal de lengde zijn / anderhalf elle de breedde / ende anderhalf elle de hoochde. B

e† And. Lade/ of Arcke.

11 Ende sultse met louterẽ goude ouertrecken/ binnen ende buyten/ende maeckt bouen rontom eenen gulden krantz.

12 Ende giet vier gulden ringen/ ende maectse aen hare vier hoecken also/ dat twee ringen zijn op eener zijdẽ/eñ twee op der anderẽ zijdẽ.

13 Ende maeckt f handtboomen van vueren houte/ende ouertrecktse met goude.

f Of/ Stanghen

14 Ende steecktse in de ringhen/ aen de zijden der Kisten/ datmense daer mede draghe.

15 Ende sullen in de ringhen blijuen/ende niet wtghetoghen worden.

16 Ende sult in de Kiste / het ghetuyghenisse legghen/dat ick v gheuen sal.

17 Ghy sult oock eenen g† Genadenstoel maken/van louteren goude : twee ellen ende een half sal zijne lengde zijn / ende anderhalf elle zijn breedde.

Ghenadenstoel.
g† And. Genadendeckſel

Cherubim.
h 1.Re.6.c.23

h Ende sult twee Cherubim makē van dichtē goude/tot beydē eyndē des Genadēstoels. 18

Dat een Cherub zy aen desen eynde/de ander aen den anderen eynde: eñ also twee Cherubim zijn/aen des Ghenadenstoels eynden. 19

Den Ghenadenstoel.

I. Den Ghenadenstoel / dwelck het deckfel der Arcke was / hebbende de selue lengde / ende breedde van dien.
K. Dat is daer de wtsprake wt coemt bouen den Ghenadenstoel/ende van onder de vleughelen der Cherubijnen.

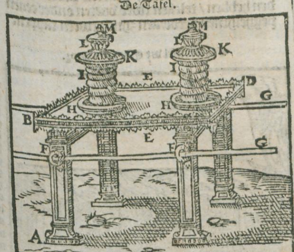
Ende de Cherubim sullen hare vleugelen wtbreyden / bouen oueral / dat sy met haren vleugelen den Ghenadenstoel bedecken/ende eens yeghelijcken i† aenschijn teghen den anderen staë/ ende hare aenschijnē sullen op den Ghenadenstoel sien. 20

i† And. andlaet
k Nu.7.i.89
Rom.3.c.27
Hebr.4.16
l Dat is/ daer by/als by eenē gewissen teecken eñ getuygenisse wil ick v laten weten/ dat ic daer tegenwoordich bē/ dat ic daer selue spreken sal/etcet.

Ende sult den Genadenstoel bouen op der Kiste setten / ende inder Kiste het ghetuyghenisse legghen/dat ick v gheuen sal. 21

k Van dier plaetse wil ick v l betuyghen/ ende met v spreken/namelijckē/van den Ghenadenstoel tusschen den twee Cherubim / die op der Kiste der ghetuyghenisse is / alles wat ick v gebieden wil/ aen den kinderen Israels. 22

De Tafel.

B. C. De lengde twee ellen.
C. D. De breedde van een elle.
A. B. De hoochde anderhalf elle.
E. Eenen gulden krantz rondtom de Tafel/bouen ende onder verscheyden met eenen lijst. B. van eener handt breedt hoochde.
F. Vier ringhen aen de vier voeten des Tafels.
G. De handtboomen om de Tafel te draghen.
H. Beckens/inden welcken men de brooden leyde op de Tafel.
I. Twaelf brooden gheheeten Thoonbrooden.
K. De schalen daermede de broodē ouerdect warē.
L. Wierooickvaten / ofte Kroesen / inden welcken men het Wierooick dede.
M. De schelen der Wierooickvaten.

23 m Ghy sult ooc eenen n† Disch maken van vueren houte: twee ellen sal zijn lengde zijn/ ende een elle zijn breedde / ende anderhalf elle zijn hoochde.

m Exo.37.b 10
n† Anders/ een Tafel.

24 Ende sulten ouertrecken met louteren goude / ende eenen gulden krantz rondtomme maken.

25 Ende eenen lijst rondtomme eener handt breedt hooch / ende eenen gulden krantz om den lijst rondtomme.

26 Ende sult vier gulden ringhen daer aen maken / aen de vier hoecken / aen zijnen vier voeten.

27 Hart onder de lijsten sullen de ringen zijn/ datmen handtboomen daer in steke / ende de Disch draghe.

28 Ende sult de hantboomen van vueren houte maken ende haer met goude ouertrecken/ dat den Disch daermede ghedraghen worde.

29 Ghy sult oock zijne schotelen/ o† bekeren/ kannen / schalen / wt louteren goude maken/ datmen daermede wt ende in ghiete.

o† An. lepelē/ halue rieten/ met dē welckē men reyniget/ eñ in de welcke ghegoten wert/ wt etc. maken.

30 p Ende sult op den Disch alletijdt schouwebrooden legghen voor my.

p Leu. 24.a.5.
Schouwbroot.

31 q Ghy sult oock eenen Luchter van louteren dichten goude maken: daer aen sal de schacht met rieten/ r† coppen/ knoopen/ende bloemen zijn.

Luchter.
q Exo.37 b 17
Num. 1.a.2
r† And. schalē/ of bekeren/.

32 Ses rieten sullen wt den Luchter tot den zijden wtgaen/ wt yegelijcker zijdē dry rieten.

33 Een yeghelijck riedt/ sal dry opene schalen/ knoopen ende bloemen hebben: dat sullen zijn de ses rieten wt den Luchter.

34 Nv/de schacht aen dē Luchter/sal vier opene schalen met knoopen ende bloemē hebben.

35 Ende telcken eenen knoop onder twee rieten/ welcker ses wt den s† Luchter gaen.

s† And. Candelaer.

36 Want beyde haer knoopen ende rieten/sullen wt hem gaen / altemael een dicht louter goudt.

37 Ende sult seuen Lampen maken daer bouen op/dat sy teghen malcanderen luchten.

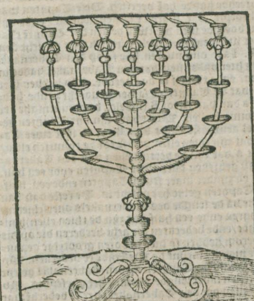
Seuen Lampen.

38 Ende lichtscheeren/ ende demphoornen/ van louteren goude.

38 Wt een t Centener louters goudes sult

t Centener is dertich pondt gouts.

Den Candelaer.

Wy en hebbē den Candelaer niet afgeteeckent met den A. B. C. daerō dat het licht genoech is te verstaē in het aēsiē der figurē/als hy seyt int 34. veers/ datter sullen wesen vier schalen aen den Luchter. Dat verstaet hy wt des Cādelaers standaert/ daer de schachtē wt comē. Want daer en zijn maer dry schalen aē die ander ses schachtē/ dat is dry aen elckē: maer daer zijnder vier aen den genē die int midden staet/ dry bouē ende een onder / ghelijck ons de figure aenwijst. Aengaende int 35. veers/ daer hy seydt datter wesen sal eenē knoop onder de twee rieten/ dat is/ als de rieten beginnē van d'een eñ d'ander zijde wt dē Luchter te comen. Daer sal ooc eenen knoop onder wesen: het welcke de figure wel te kennen gheeft.

ghy dat maken/ met alle desen gereetschappe.

u Ende siet toe/ dat ghy het maket na ha= 40 ren x beelde / dat ghy op den berghe ghesien hebt.

a Heb.8.a.5 Exo.26 d.30 Act.7.e.44

x Hy verhaelt het hier ten anderen mael/ dat hy daer bouen in desen Capittel seyt: het sullen altemael ydel voorbeelden ende figuren zijn met Mose: op dat het tweemael ghesept/ ymmers ghewisljck ghe= looue wozde.

Dat xxvj. Capittel.

1. Van de Wooninghe/ ende haren decksselen/ 15. van berderen/ 26. rijchelen/ 31. ende voor= hanghen.

De Wooninge/Hutte/ ofte Tabernakel.

a Exo.36.a.8.

b† An. wit lijnë getwernt van blauwer zijdë/ etcet.

De a Wooninghe sult ghy maken van 1 thien Tapijtë/ wt b† witter getweern= A der zijden/ van gheler zijden/ van schar= laken/ ende rozijnroot: Cherubim sult ghy daer aen maken constelijck.

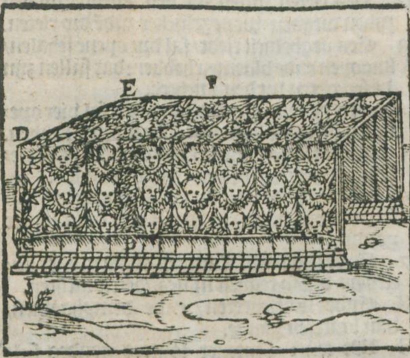
De lengde eens Tapijts/ sal acht eñ twin= 2 tich ellen zijn / de breedde vier ellen/ ende sul= en alle thiene ghelijck zijn.

Ende sullen telcken vijue te samë geuoecht 3 zijn/ een aen het ander.

c Ofte/ strick= woordekens

Ende sult c stricklitskens maken / van ge= 4 ler zijden/ aen eens yegelijcken Tapijtshoeck/ daer sy mede sullen te samen gheuoecht zijn/ dat telcken twee ende twee / aen haren hoec= ken/ te samen ghenaect worden.

Omhanck gheboorduert met Cherubijnen.

Om het waerachtich verstant te hebbë van dese Tapijtë/ daer vä den text een weynich duyster is/ sal het veel beter wesen eerstelijck te besië de beschrijuinghe des Tabernakels/ de welcke is aen het 35. veers. Dä coemt wederom tot dese beschrijuinghe. Daer zijn thië Tapijten/ die elck in de lengde hadde 28. ellen. Nv als de Tapijten/ t'samen gheuoecht waren/ deden sy 40. ellen: Want de thienmael vier ellen die elcke Tapijte in de breedde hadde/ doë veertich. Dese Tapijten waren in twee deelen ghedeylt/ vijf waren t'samen gehecht / ende vijf andere t'samen. Dan voechde men die twee deelen der Tapijtë t'samen/ vijf ende vijf met litsen ende hechselen/ gelijck ghy meucht sien by de figure B. tot F. Laet ons nv sien hoe sy op den Tabernakel geleyt was/ wy sullen hier onder sien/ dat den Tabernakel hadde in de lengde dertich ellen/ ende twaelf in de breedde. Wy hebben hier bouen oock ghesept/ dat de Tapijten t'samen genoecht zijnde hadden veertich ellen: So dan van A. tot B. (dwelck de veruatinghe der Tapijten zijn) isser twintich ellen. Want daer zijn vijf Tapijten gelijck ons de figure wel aenwijst. Ende van B. tot C. isser twee Tapijten ende een half/ dat zijn thien ellen: doetse tot de twintich ellen/ dwelck zijn van B. tot A. dat zijn de dertich ellen van des Tabernakels ouerdecksel. Nv gebreken daer twee Tapijten ende een half. Want van A. tot C. en zijnder maer seuen Tapijten ende een half/ ende daer zijn thien Tapijten gelijc het geseyt is. De reste dan van de thien Tapijten/ die vä de lengde des Tabernakels ouerschieten/ (te weten/ twee Tapijten ende een half, dat zijn de thien ellen) hangende aen de West zijde/ ende bedeckten die acht berderen die op die zijde waren. Siet daerom hebben sy hier te voren grootelijc geabuseert/ want men heeft niet ghemeynt de Westzijde te bedecken. Wy moeten ooc sien de lengde so de Tapijten op den Tabernakel geleyt waren: sy hadden 28. ellen inder lengde ghelijck het ghesept is. Nv moet daer zijn twaelf ellen om den Tabernakel ouer te bedeckë: dat is/ van D. tot E. om dat den Tabernakel hadde in de breedde twaelf ellen/ ghelijck wy onder seggen sullen ter plaetsen der figuren. Daer restë noch sesthien ellen/ de welcke hangen ter zijden van den Tabernakel/ te weten/ acht op de Suydtzijde D.C. eñ de andere acht op de Noordtzijde H, G. so waren de Tapijten op den Tabernakel gheleyt.

5 Vijftich stricklitskens aë eenen yegelijcken Tapijte/ dat eë aen het ander te samen vatte.

d† And. haecskens

6 Eñ sult vijftich guldë d† hechtselen maken/ daermen de Tapijtë mede te samë hechte/ een aen het ander/ op dat het eë wooninge worde.

Een deckse[l] van elf Ta[pijten.]

e Exo.36.b.[...]

7 e Ghy sult oock een decksel wt gheytenhayr maken/ tot eener Hutten ouer de Wooninghe van elf Tapijten.

8 De lengde eens Tapijts / sal dertich ellen zijn/ de breedde vier ellen: ende sullen alle elue ghelijck groot zijn.

9 Vijue sult ghy aen malcanderen voeghen/ ende sesse oock aen malcanderen / dat ghy het seste Tapijt ooc tweeuoudich maket voor aen der Hutten.

f† And. strick[...] coordekens

10 Ende ghy sult aen eenen yeghelijcken Ta= B pijte vijftich f† stricklitsken makë aen haren hoecken/ dat sy aen malcanderen by den eynden gheuoecht worden.

g† And. [...]

11 Ende sult vijftich g† coperen hechtsels ma= ken / ende de hechtselen in de stricklitskens knoopen / dat de Hutte te samen gheuoecht/ ende [een Hutte] worde.

h† And. [...] lengde

12 Nv/ dat h† daer ouer is / aen den Tapijten der Hutten / sult ghy de helft laten ouerhan= ghen/ achter aen der Hutten.

i† And. dat [...] ouerschiet

13 Op beyde zijden eener ellen lanck / dat het i ouerighe zy op der Hutten zijden / ende op beyde zijden haer bedecke.

14 Ouer dit decksel sult ghy een decksel ma= ken van rootachtighen ramsvellen: daertoe ouer haer een decksel van dassen vellen.

15 k Ghy sult oock berderen maken tot der Wooninge/ van uuerë houte/ die staen sullen.

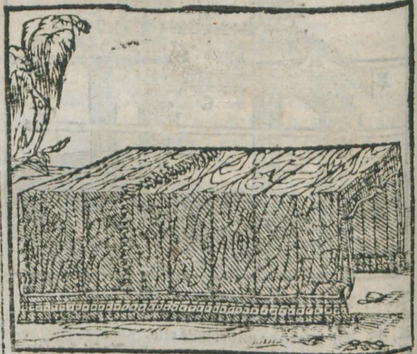
16 Thien ellen lanck sal een bert zijn/ ende an= derhalf elle breedt.

17 Twee l† tappen sal een bert hebben/ dat een aen het ander meughe gheset worden: alsoo sult ghy alle berderen der Wooninge maken.

18 Twintich sullë haren staë tegent Suyden.

19 Die sullen veertich silueren voeten beuen= den hebben / telcken twee voeten onder eenen yeghelijcken berde/ aen zijnen tween tappen.

Een decksel wt Gheyten hayr.

Dese [elf Ta]pijtë wt G[heyten]hayr zijn [...] der beschrij[uinghe] ghehier te [...] gedaen [...] lecken te [...] staen/ [...] ghebeck[...] gelyc be[...] gaede/ [...] op den [Taber]nakel. [...] manier[e] d'ander[...] differen[tie ...] datter eë [...] pyte me[er ...] dan aen [...] der / [...] dwelck [...] hangt op den incomen van dë Tabernakel B. ende sy waren ooc twee ellen hooger dan de eerste. Want sy hadden in de lengde dertich ellen/ ende de an= der en hadde maer 28. Als Moses seyt int 35. veers/ dat de helft datter ouer was/ soude op t'achterste des Tabernakels hangen: dat is/ oft hy seyde: Dese Tapijten zijn meer dä de helft van eë Tapijte breeder dan de eerste/ het welcke zijn twee ellen (want sy haddë vier ellen breedde/ gelijck wy geseyt hebben.) Dit ouerige sal een elle ouer elcke zijde des Tabernakels leeger comen dan de eerste/ te weten/ aen de Suydtzijde een elle D. ende een ander elle aen de Noordtzijde [...] twelck hy wel te verstaen gheeft aen het 13. veers.

f†An. Ephod/ Aarons cleederen eñ gheſmucke.
g†And. wijde hemde/
h†An. peerlenrock/
i†And. blauwe
k†And. lijnewaet.

Dit zijn nv de cleederen/die ſy maken ſullen: eenen borſtlap/ f† lijfrock/ g† zijden rock/ h† enghen rock/ hoet/ ende gordel: alſo ſullen ſy heylighe cleederen makẽ uwen broeder Aaron/eñ zijnen ſonen/ dat hy mijn Prieſter zy. 4

Daer toe ſullen ſy nemen / gout / i† ghele zijde/ſcharlaken/rozijnroot/ende witte zijde. 5

Lijfrock.

Den lijfrock ſullen ſy maken van goude/ gheler zijden/ſcharlaken/rozijnroot/eñ witter ghetweernder zijden/conſtelijck. 6

Dat hy op beydẽ ſchouderen te ſamen genoecht/ ende aen beyden zijden te ſamen ghebonden worde. 7

l†And. boortzijſt/ of boortbelech

Ende zijnen l†gordel daer op/ſal der ſeluen conſt ende werckes zijn/ van goude/geler zijden/ ſcharlaken/ rozijnroot/ ende witter ghetweernder zijden. 8

Gedencſteenen.

Ende ſult twee Onixſteenen nemen/ ende daer op grauen de namẽ der kinderẽ Iſraels. 9

m†And. gheſlachts/and. gheboorte.

Op eenen yegelijcken ſes namen/na der ordene harer m†ouderen. 10

B

Dat ſult ghy doen door de ſteenſnijderen/ die de ſeghelen grauen/alſo/dat ſy met goude rontom ghenattet worden. 11

Ende ſultſe op de ſchouderen des lijfrocx hechten/dat het ſteenen zijn der gedachteniſſe/ voor de kinderen van Iſrael/ dat Aaron hare namen op beyde ſchouderen draghe voor den Heere/ ter ghedachteniſſe. 12

Ende ſult guldene ſpanſelen maken. 13

Eñ twee ketenen van louteren goude/met twee eynden/ doch dat de leden in malcanderen hangen/eñ ſultſe aen de ſpanſelen maken. 14

n†An. des gerichtes of rechtes ſult ghy etc.

Dẽ borſtlap n†ſult ghy makẽ na der conſt/ als den lijfrock / van goude / gheler zijden/ ſcharlaken/ rozijnroot/ ende witter getweernder zijden. 15

Geſtalt des borſtlaps.

Vierhoeckich ſal hy zijn/ ende dobbel/ een hant breet ſal zijne lengde zijn/ ende een hant breet zijne breedde. 16

Ende ſullent vullẽ met vyer rijen vol ſteenen: de eerſte rije zy / een Sardix/ Topaſer/ Smaragde. 17

o†And. Deamant.

De ander/eẽ Rubijn/Saphir/ o†Demant. 18

De derde/ een Lincurer/ Achat/ Amethiſt. 19

De vierde/een Turkis/Onich/Jaſpis: In goude ſullen ſy gheuatet zijn/ in allen rijen. 20

C

Ende ſullen na de twaelf namen der kinderen Iſraels ſtaen/gegrauen van den ſteenſnijder/een yeghelijck nae zijnen naem/ na de twaelf ſtammen. 21

Eñ ſult ketenen aen den borſtlap maken/ met twee eynden / doch dat de leden in malcanderen hanghen/van louteren goude. 22

Eñ twee gulden ringen aen den borſtlap/ alſoo dat ghy de ſelue twee guldene ringhen hechtet/aen de twee hoecken des borſtlaps. 23

Ende de twee gulden ketenen/ in de ſelue twee ringen/ aen de beyde hoecken des borſtlaps doet. 24

Nv/de twee eyndẽ der tweer ketenen/ſult ghy in de ſpanſelen maken/ende haer hechten op de ſchouderen aen den lijfrock/ tegen malcanderen ouer. 25

†And. Ephod.

Ende ſult twee ander gulden ringhen maken/ende aen de twee ander hoeckẽ des borſtlaps hechten / aen zijnen boorde/ inwendich teghen den † lijfrock. 26

Eñ ſult noch twee gulden ringen maken/ ende op de twee hoecken beneden aen dẽ lijfrock/ buyten teghen malcanderen ouer hechten/ daer den lijfrock tſamen gaet/ p† bouen aen den lijfrock conſtelijck. 27

p†And. bouen op den conſtelijcken wercke des lijfrocx.
q†An. blauwe

28 Eñ men ſal den borſtlap met zijnẽ ringen/ met eenen q†gelen ſnoere/ aen de ringhen des lijfrocx knoopen/ dat hy op den conſtelijcken gemaeckten lijfrock harde ſitte/eñ de borſtlap hem niet van den lijfrock los en make.

r†An. borſtlappe des gerichtes/
ſ Urim ende Thummim/ wat dz geweeſt zy/ daer van en weetmen niet meer: op Hebreiſch heet het Urim ende Thummim. Deut. 33.a.8

29 Alſo ſal Aaron de namen der kinderen Iſraels dragen inden r†borſtlap/ op zijnẽ herte/ wanneer hy in het heylige gaet/ ter gedachteniſſe voor den Heere alletijt.

30 Ende ſult inden borſtlap doen/ſ Licht ende D Recht/dat ſy op den herte Aarons zijn/wanneer hy ingaet voor den Heere/ende drage het r†Ampt der kinderen Iſraels op zijnen herte/ voor den Heere alletijt.

t†And. Recht
Zyden rock.

31 Ghy ſult oock u†den zijden rock onder den lijfrock maken/gantſch van geler zijden.

u†Anders/het wijdt hemde totten lijfrock etcet. van
x†And. blauwer
y†And. als eenen ouerboort eenes pantſiers/dat hy etcet.

32 Ende bouen middẽ in/ſal een hol zijn/ende eenẽ boort rontom het hol/te ſamen genoecht/ y†dat hy niet en verſcheure.

33 Ende beneden aen zijnen ſome / ſult ghy granaetappelen maken / van gheler zijden/ ſcharlaken/rozijnroot/ om ende om: ende tuſſchen deſeluen/ gulden ſchellekens/ oock rontomme.

34 Dat daer een gulden ſchelleken zy / daer nae een granaetappel / ende ſoo voortaen een gulden ſchelleken / ende wederom een granaetappel / rontom aen den ſoome deſſeluen zijden rocx.

z Syr. 45 b 10

35 z Eñ Aaron ſal hem aen hebben/ wanneer hy dient/datmen zijnen geclanck hoore/wanneer/hy wt ende in gaet/in het heylighe/voor den Heere/ op dat hy niet en ſterue.

a Of/ voorhooftblads.

36 Ghy ſult oock een a voorhooft plate makẽ van louteren goude/ ende daer in grauen/ gelijck men de ſegelen wtgraeft: DE HEYLICHEYT DES HEEREN.

37 Eñ ſult het hechten aen een gele ſnoer/voor aen den hoet op het voorhooft Aarons.

38 Dat alſo Aaron drage de miſdaet des heyligen/dat de kinderen Iſraels heyligen in allen gauen harer heyliginge: eñ het ſal alletijt aen zijn voorhooft zijn/dat hyſe verſoene voor den Heere.

Engen rock.
b†An. peerlenrock ofte oogẽrock.

39 Ghy ſult oock eenen b†enghen rock maken van witter zijden / ende eenen hoet van witter zijden maken / ende eenen gheſtickeden gordel.

c†An. ter eeren eñ verciereringe.

40 Ende den ſoons Aaron / ſult ghy rocken/ E gordelen/ende huyuen maken/ c†die heerlijck ende ſchoon zijn.

d Wat dit zy/ na het gebruyc der Hebreiſcher ſprake/ dat moetmen gewoon worden wt dẽ naevolgendẽ Cap. c.24. etc.
e†And. heyligẽ
f†And. gheye
g†And. getuyghenisse of ſtifts/

41 Eñ ſultſe uwen broeder Aaron met tſamen zijne ſoons aentreckẽ: ende ſultſe ſaluen/ende hare handẽ d vullen/ ende hen e†wijen/dat ſy mijne Prieſters zijn.

42 Eñ ſult hen lijnen nedercleederen maken/ te bedecken het vleeſch der ſchaemte/ vanden lendenen tot aen de f†heupe.

43 Ende Aaron ende zijne ſoons ſullenſe aen hebben / wanneer ſy in de Hutte des g† beſchepts gaen/ofte toe treden tot dẽ Altaer/dat ſy hare miſdaet niet en dragen/ ende ſteruen moeten: dat ſal hem/ende zijnen zade na hem/ een eewighe wijſe zijn.

Dat xxix. Capittel.

2. Vander wijinghe Aarons ende zijner ſonen/ 32. haren rechte aen den offer. 37. Wijinghe des Altaers/ende daghelijcken offer. 42. Handel ende wooninghe des Heeren onder zijnen volcke.

Aaron ende zijner sonen wijinghe.

a leuit. 8.a.2. ende 9.a.2.
b† And. varre ende twee weders.
c† And. vlecke

DAt isset oock/ dat ghy hen doē sult/ dat 1 sy my tot Priesters ghewijet worden: A a neemt eenen jonghen b† osse/ eñ twee rammen sonder c† ghebreck.

Ongheheuelt broot/ eñ ongheheuelde koec- 2 ken met oly ghemengt / ende ongheheuelde bladen met oly bestreken: van terwen meel sult ghy het alles maken.

Ende sult het in eenen korf legghen / ende 3 in den korue hier toe brenghen / met den osse ende den tweeen rammen.

d ero. 40.b.12
e† And. stiftes

d Ende sult Aaron ende zijne soons / voor 4 der deure der Hutten des e† bescheydts brenghen/ende met water wasschen.

f† Anders/het wijdt hemde.
g† An. het constelijck werck des lijfrocx.

Ende de cleederē nemen/ ende Aaron aen- 5 trecken den enghen rock / ende f† den zijden rock/ ende den lijfrock/ ende den borstlap totten lijfrock / ende sulten gorden buyten g† op den lijfrock.

Ende den hoet op zijn hooft setten/ende de 6 heylighe croone aen den hoet.

Ende sult nemen de salf-oly / ende op zijn 7 hooft gieten/ende hem saluen.

Eñ zijne soons sult ghy ooc hier toe bren- 8 ghen/ende hen den enghen rock aentrecken:

Ende beyde Aaron ende ooc hen/ met gor- 9 delen gorden / ende hen huyuen op setten/dat sy het Priesterdom hebben tot eewigher wijse: ende sult Aaron ende zijne soons de handen h vullen.

h Dit vullen is in Hebreischer sprake/ der welcker men moet gewoon wordē: ende was dat/ dat inder wijinge den Priesteren de handen met offer gevult werden voor den Heere. Siet achter int Cap. c.24.
i leuit. 1.a.3.
k† And. stifts ofte getuygenisse.
l† Anders/ des stifts.
m leuit. 3.a.3.
n leuit. 4.d.11

i Ende den osse hier toe brenghen / voor de 10 Hutte des k† bescheydts/ende Aaron met zij- B ne soons / sullen hare handen op des ossen hooft legghen.

Ende sult den osse slachtē voor den Heere/ 11 voor der deure der Hutten des l† bescheyts.

Ende sult van zijnen bloede nemen / ende 12 op des Altaers hoornen doen/met uwen vingher / ende alle het ander bloedt aen des Altaers bodem gieten.

m Ende sult alle het vette nemen aen den 13 inghewande / ende het nette om der leueren/ ende de twee nieren met den vette/dat daerom is/ende sult het op den Altaer aensteken.

n Nv/des ossen vleesch/ vel ende mest/ sult 14 ghy buyten voor den leger met vyer verbranden: want het is een sondoffer.

Oock den eenen ram sult ghy nemen/ende 15 Aaron met zijne sonen/sullen hare handen op zijn hooft legghen.

Dan sult ghy hem slachtē/ende van zijnen 16 bloede nemen/ ende op den Altaer sprenghen rondtom.

Ende den ram sult ghy verhouwē in stuc- 17 ken/eñ zijn ingewant wasschen/eñ de beenen/ eñ sult het op zijne stucken ende hooft leggen.

o Dit woort ghebruyckt Mose seer vele/eñ wy sullē des gewoon wordē/dat het so vele heete/ als een offer des Heerē/ als wanneer ghy van verre een vyer saget/ eñ vraechdet: Wat is dat:/so spreecktmen: Het is Godts vyer/ dat is/ men offerde aldaer Gode.
p leuit. 8.c.22

Ende den gantschen ram aensteken op den 18 Altaer: want het is den Heere een brandtoffer/een soeten reuck/o een vyer des Heeren.

p Daer na den anderen ram sult ghy ne- 19 men/ende Aaron met zijne soons/ sullen hare handen op zijn hooft legghen.

Ende sulten slachtē/ ende van zijnen bloe- 20 de nemen / ende Aaron ende zijne soons / op C het rechter oorlapken strijckē/ende op de duymen harer rechterhandt/ ende op den grooten teen haers rechten voets: ende sult het bloedt op den Altaer sprenghen/rontom henen.

Ende sult vanden bloede op den Altaer ne- 21 mē/ende salf-oly/ ende Aaron ende zijne cleederen/zijne soons ende hare cleederen besprenghen: soo wordt hy ende zijne cleederen/ zijne soons ende hare cleederen ghewijet.

q leuit. 8.c.25
r† And. heyliginghe.
s† Anders/ broots.

22 q Daer na sult ghy nemē het vette vanden ramme/den steert/ende het vette aenden ingewande/het vette om der leueren/ende de twee nieren met den vette daer om / ende de rechte schouder: (want het is een ram der r† vulle.

23 Ende een s† broodt / ende eenen olykoeck/ ende een blade / wt den korue des ongeheuelden broots/die voor den Heere staet.

t† An. heft het op/ ende beweecht het voor den Heere.
Deel vanden offer/ den Priesteren ende Priesters sonen.
u leuit. 8.c.29

24 Eñ legt het al op de handen Aarons/ ende zijner soons/ende t† beweecht het den Heere.

25 Daer na nemet van haren handen / ende steeckt het aen op den Altaer ten brandtoffer/ ten soeten reucke voor den Heere: want dat is een vyer des Heeren.

26 u Ende sult de borst nemen vanden ramme der vulle Aarons/ eñ sultse voor den Heere beweghen: Dat sal v deel zijn.

27 Ende sult alsoo heylighen de weghe-borst/ ende de heefschouder / die beweecht ende gheheuen zijn / vandē ramme der vulle Aarons ende zijner soons.

x† And. dancofferen.
y nu. 20.c.26.

28 Ende sal Aarons ende zijner soons zijn/tot eener eewigher wijse/ vanden kinderen Israels: want het is een heefoffer/ende de heefoffers sullen des Heeren zijn/ vanden kinderen Israel / aen haren x† danckofferen ende heefofferen/dat sy den Heere doen.

29 y Ende de heylighe cleederen Aarons/ sullen zijne soons hebben na hem/ dat sy daerinne gesalft/ ende hare handen ghevult worden.

z† And. stifts of ghetuyghenisse.

30 Welcker onder zijnen sonen/ in zijne stede D Priester wort/ die salse seuen dagen aentrecken / dat hy gae in de Hutte des z† bescheyts te dienen in den Heylighen.

31 Ghy sult dan nemē den ram der vullinge/ eñ zijn vleesch in eener heyligen plaetse coken.

a leuit. 8.d.31 ende 24.a.9. Mat. 12.a.4

31 Ende Aaron met zijnen sonen/sal desseluen rams vleesch eten/a met dē broode inden corue voor der deuren der Hutten des bescheyts:

33 Want daer is versoeninghe mede geschiet/ te vullen hare handen/dat sy gewijet worden: een vreemder en salt niet eten: want het is heylich.

34 Waer nv wat ouerblijft/vandē vleesche der vullinge/ende vandē broode/tot aenden morghen: dat sult ghy met vyer verbranden/ende niet laten eten: want het is heylich.

35 Ende sult also met Aaron ende zijne sonen doen / alles wat ick v gheboden hebbe: seuen daghen sult ghy hare handen vullen.

b Dat is/ absolueren eñ loos dich spreken/ als Psalm. 51. Asperges me Isopo: dat is/ outsondicht eñ absolueert my met Hysop/ etc.
Dachlijcke brandtoffer.
c leuit. 6.a.9. Num. 28.a.3. 1. par. 16.e.40
d† And. semels meels.
e Hin/ is hier so vele/ als twaelf stoops pen/ etc.

36 Ende daghelijcx eenen osse ten sondoffer slachten/tot eener versoeninghe/ ende sult den Altaer b ontsondigen/ wanneer ghy hem versoenet / ende sulten saluen / dat hy ghewijet worde.

37 Seuen daghen sult ghy den Altaer versoenen/ende hem wijen/dat hy zy een Altaer des Allerheylichsten: wie den Altaer aenroeren wil/ die sal ghewijet zijn.

38 c Ende dat sult ghy met den Altaer doen: Twee iarighe lammeren sult ghy alle mael des daechs daer op offeren.

39 Een lam des morgens/ het ander tusschen den auont.

40 Ende tot eenen lamme / een thienden E d† meelbloemen ghemengt / met een vierendeel van een e Hin ghestooter oly / ende een vierēdeel van een Hin wijns ten dranckoffer.

41 Met den anderen lamme tusschen den auont/

auont/ sult ghy doen/ als met den Spijsoffer ende Dranckoffer des morghens/ ten soeten reucke een vyer den Heere.

42 Dat is het dachlijcke Brantoffer by uwen nacomelingen/ voor der deure der hutten des f †Bescheyts/ voor den Heere/ g daer ick h † v betuyghen/ ende met v spreken wil.

43 Aldaer wil ick den kinderen Israels i † bekent ende gheheylicht worden in mijner Heerlijckheyt.

44 Ende wil de hutte des Bescheyts met den Altaer heylighen/ ende Aaron ende zijne sonen my tot Priesteren wijen.

45 k Ende wil onder den kinderen Israels woonen/ ende haer Godt zijn.

46 Dat sy weten sullen/ ick zy de Heere haer Godt/ diese wt Egyptenlande voerde/ dat ick onder hen woonde/ ick de Heere haer Godt.

f Anders/ des stifts/
g Leui. 1. a. 1 Num. 12. a. 5
h † An. my met v bedediġe oft bescheyden.
i † An. bescheyt gheuen/
Toesegginghe Gods.
k Leu. 26. b. 11 Ezec. 37. c. 26 2 Cor. 6. d. 16

Dat xxx. Capittel.

1 Van den Reuckaltaer. 12. hooftschattinghe des volcx. 17. Metalen waschvaten/ 21. Heylgher Salfolye/ 34. ende Reuckwerck.

1 Ghy sult oock eenen *Reuckaltaer maken van vueren houte/ om te roocken/

A

2 Eener ellen lanck ende breedt/ recht a † viercantich/ ende twee ellen hooch/ b † met zijnen hoornen.

Reuckaltaer
* Dese Altaer is daer buytē voor dē voorhanghe in den Heylige/ ende niet achter dē voorhange in den Allerheylichsten ghestaen/ Exod. 27. a. 1
a † And. vierhoeckich.
b † And. eñ de hoornē sullen wt hem selfs zijn.

Den Reuckaltaer.

Daer en is aen desen Altaer niet dat zwaer te verstaen is/ daerom voldoet de Figure ghenoech.

3 Ende sult hem met louteren goude ouertrecken/ zijn dack ende zijne wanden rontomme/ ende zijne hoornen/ ende sult eenen krantz van louteren goude daerontme maken.

4 Eñ twee gulden ringen onder den krantze tot beyden zijden/ datmen handtboomen daer in steke/ ende hem daermede draghe.

5 De handtboomen sult ghy oock van vueren houte maken/ eñ met goude ouertrecken.

6 Ende sult hem setten voor den Voorhanc/ die voor de Arcke des ghetuygenisse hangt/ eñ voor den c † Ghenadenstoel/ die op het Getuygheniisse is/ van daer ick v betuyghen sal.

7 d Ende Aaron sal daer op roocken goet reuckwerck alle morghen/ wanneer hy de lampen toerichtet.

8 Desseluen ghelijcken/ wanneer hy de lampen aensteeckt/ tusschen den auondt/ so sal hy sulck reuckwerck oock roocken: dat sal het daghelijcx reucken zijn voor den Heere/ by uwen nacomelinghen.

c † And. Genadendecksel/
d 2 Par. 26 b. 16
Dachlijcke roocken.

9 e Ghy en sult geen vreemt roocken daerop maken/ oock geen brantoffer noch spijsoffer/ ende gheen dranckoffer daer op offeren.

10 Ende Aaron sal op zijnen hoornen versoenen/ eenmael inden Jare/ met den bloede des sondoffers/ tot eener versoeninghe. f Sulcke versoeninge sal iaerlijcx eenmael ghescheiden by uwen nacomelinghen: want dat is den Heere het Allerheylichste.

B

11 Eñ de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

12 g Wanneer ghy de hoofden der kinderen Israels tellet/ so sal een yeghelijck den Heere gheuen de versoeninge zijner ziele/ op dat hen gheen plaghe en h ouercome/ wanneer sy ghetelt worden.

13 Een yeghelijck die mede inden ghetale is/ sal eenen haluen sikel geuen/ na den sikel des Heylichdoms: i een Sikel gelt twintich k Gera: een sulck half Sikel sal het heefoffer des Heeren zijn.

14 Wie inden ghetale is/ van twintich iaren ende daer bouen/ die sal het heefoffer den Heere gheuen.

15 De rijcke en sal niet meer gheuen/ ende de arme niet weynigher aen den haluen sikel/ die men den Heere ter heuinghe gheeft/ voor de versoeninghe harer zielen.

16 Ende ghy sult sulck ghelt der versoeninghe nemen vanden kinderē Israels/ ende aen den Godsdienst der hutten des l † bescheyts legghen/ dat het den kinderen Israels zy eene ghedachtenisse voor den Heere/ dat hy hem ouer hare zielen versoenen late.

17 Eñ de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

18 m Ghy sult oock een n metalen handtvat maken/ met eenen metalen voet/ om te wasschen: ende sult het setten tusschen der hutten des bescheyts ende den altaer/ ende water daer inne ghieten:

19 Dat Aaron ende zijne soons hare handen ende voeten daer wt wasschen/

e Leui. 10. a. 1
f Leu. 16. a. 2 d. 34 Heb. 9. a. 7 c. 25
g Num. 1. a. 2 ende 26. a. 2 2 Sam. 24. a. 2
h Of/ wedervare/
Sikel.
i Leu. 27. c. 25 Num. 3. e. 47 Ezec. 45. b. 12
k Gera is by ons een halue stuyuer ende ses mijten Brabants.
l † And. Ghetuyghenisse.
Hantvat oft Waschvat.
m Exo. 40. d. 30
n Ofte/ coperē

Het coperen Hantvat.

20 Wanneer sy in de hutte des bescheyts gaē/ ofte ten altaer/ o † dat sy dienen souden met roocken/ een vyer des Heeren/ op dat sy niet en steruen.

C

21 Dat sal een eewighe wijse zijn/ hem ende zijnen zade/ by haren nacomelinghen.

22 Eñ de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

23 p Neemt tot v de beste specerije/ de edelste myrre/ vijfhondert [sikel/] eñ kaneel de helft so vele/ vijftich ende twee hondert/ ende calmes oock vijftich ende twee hondert/

o † An. om dat sy roockē souden den ghebranden offer des Heeren.
Heylighe salf olye.
p Exod. 40. a. 9

24 Ende casien vijf hondert/ na den sikel des heylichdoms / ende olye van olyboomen/ een Hin.

25 Ende maeckt een heylighe salfoly/ na der apotekeren const.

26 q Ende sult daermede salven de hutte des bescheydts/ende de arcke des Getuygenisse.

27 De tafel/met alle r haren vaten/de luchter met zijnen s ghereetschap/op den reuckaltaer/

28 Den brandtoffer altaer / met alle zijnen ghereedtschappe / ende het handtvat met zijnen voete.

29 Ende sultse alsoo wijen/dat sy het allerheylichste zijn : wiese aenroeren wil / die sal ghewijet zijn.

30 Aaron ende zijne soons sult ghy oock salven/ende hen my tot Priesteren wijen. D

31 Ende sult met den kinderen Israels spreken/ende seggen: Dese olye sal my een heylighe salve zijn/by uwen nacomelinghen.

32 Op der menschen lijf en sal sy niet ghegoten worden : ghy en sult oock harer gelijcken niet maken/want sy is heylich/daerom sal sy ulieden heylich zijn.

33 Wie een sulcke maeckt/ofte eenen anderen daer van gheeft/die sal van zijnen volcke wtgheroept worden.

34 Ende de Heere sprack tot Mose: Neemt tot u specerije/ balsem/stackten/galban/ ende reynen wieroock / des eenen so veel als des anderen/

35 Ende maeckt reuckwerck daer wt/na der apotekeren const gemengt / dat het reyn ende heylich zy.

36 Ende sult het tot pulver stooten/ende sult desselven legghen voor het Ghetuygenisse/ in der hutte des bescheydts/ van daer ick u ghetuyghen sal: dat sal ulieden het Allerheylichste zijn.

37 Ende des reuckwerck ghelijcken en sult ghy ulieden niet maken / maer het sal u heylich zijn den Heere.

38 Wie een sodane maken sal / dat hy daer mede roocke / die sal wtgheroept worden van zijnen volcke.

q Luc.8.b.10
r ofte/ tuyghe
s ofte/tuyghe/ of vaten.
Heylich reuc werck.

Dat xxxj. Capittel.

1. Wat werckmeesters den Tabernakel maken sullen. 13. Van houdinge des Sabbaths/ 18. en gheuinghe der steenen Tafelen.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde: A

2 a Siet / ick hebbe by namen geroepen Besaleel den sone Vri / des soons Hur / van den stamme Juda/

3 b Ende hebbe hem vervullet met den geest Gods / met wijsheyt / ende verstandt/ ende bekentenisse/

4 Ende met allerley werck constlijcken te arbeyden van goude/ silver/c† coper.

5 Constlijcke steenen te snijden ende in te setten/ ende constlijcken te timmerē van houte/ te maken allerley werck.

6 Ende hebbe hem toegedaen Ahalias/ Ahisamachs sone/van den stamme Dan:en hebbe allerley wijsen/ de wijsheyt int herte ghegheven / dat sy maken sullen alles wat ick u ghebaden hebbe.

7 d De hutte des e † bescheyts / de arcke des ghetuyghenisses/den ghenadenstoel daer op/ ende alle het ghereetschap der hutten.

8 De tafel en hare vaten/ den fijnen luchter/ ende alle zijn ghereetschap / den reuckaltaer/

9 Den brantoffers altaer / met alle zijn ghereetschap/het handtvat met zijnen voete:

10 De ampts cleederen/ ende de heylighe cleederen des Priesters Aaron/ende de cleederen B zijner sonen totten Priesterdom:

11 De salf oly/ende het reuckwerck van specerije totten heylichdomme: alles wat ick u geboden hebbe/sullen sy maken.

12 Ende de Heere sprack tot Mose / en seyde:

13 Segghet den kinderen Israels/ en spreeckt: f Houdt mijnen Sabbath : want die selve is een teecken tusschen my ende ulieden/op uwe nacomelingen/dat ghy weter/dat ick de Heere ben die ulieden heylighet.

14 Daerom so houdet mijnen Sabbath/want hy sal heylich zijn : g wie hem ontheylicht/die sal des doots sterven: want wie een h† arbeyt daer in doet / diens ziele sal wtgheroept worden van zijnen volcke.

15 Ses dagen salmen arbeyden: maer aenden sevenden dach is de Sabbath/ i de heylighe ruste des Heeren: wie een arbeyt doet aenden Sabbath dach/die sal des doots sterven.

16 Daerom sullen de kinderen Israels den Sabbath houden / dat sy hem oock by haren nacomelingē houden / ten eewigen verbonde.

17 Hy is een eewich teecken tusschen my ende den kinderen Israels : k want in ses daghen maecte de Heere hemel ende aerde/ ende aen den sevenden daghe rustede hy / ende verquickte hem.

18 l Ende doe de Heere wtghesproken hadde met Mose/op den berch Sinai / gaf hy hem twee Tafelen des ghetuygenissen/ die waren steenen/en gheschreven met den vinger Gods.

a Exo. 35.d.36
1.Par.2.c.30.
Bezaleel.
b 1.Re.7.b.14
c† And.eerin
Ahalias.
d Exo.25.26.27.28.d.30
e† And.stijes/
Sabbath.
f Exod.20.
Ezec.20.
g Num.15.
d.30.35
h† and.
i Gen.2.
k Gen.1.
ende 2.a.2
exod.20.
Twee Tafelen Mose.
l exo.24.
ende 32.
Deut.5.
ende 9.b.10

Dat xxxij. Capittel.

1. Het volck werpt hem een gulden calf op / int afwesen Mose: 7. Des hem de Heere met toorne beclaget/ en wiltse verdelgen. 11. Mose na ernstigen gebede/ 15. climt vandē berge. 16. Werpt des Heeren Tafelen ontwee/ 20. ende verpulvert het calf. 22. Aaron ontschuldicht hem. 26. Levi volstreckt des Heeren straffe over de overtreders. 30. Mose/ na bescheldinghe des volcx / keert weder om tot den Heere/ 34. ende en wilt hem die niet laten versoenen.

1 Doe nu het volck sach / dat het a Mose A vertooch/ vanden berghe te comen/versamelde het hen teghen Aaron/ ende sprack tot hem : b Op/ ende maeckt ons goden / die ons voorgaen : want wy en weten niet wat desen manne Mose gheschiedt is/ die ons wt Egyptenlande gheleydt heeft.

2 Aaron sprack tot hen : Scheurt af de gulden oorringhen aen de ooren uwer vrouwen/ uwer soons en uwer dochteren/ ende brengtse tot my.

3 Doe trocken alle het volck hare guldene oorringhen van haren ooren/ ende brachtense tot Aaron.

4 Ende hy namse van haren handen / ende d bewerp het met eener griffie/e ende maeckte een ghegoten calf : ende sy spraken : Dat zijn uwe goden / Israel / die u wt Egyptenlande gheleydt hebben.

5 Doe dat Aaron sach / bouwede hy eenen altaer voor hem/ende liet wtroepen/en sprac: Morghen is des Heeren feest.

6 Ende sy stonden des morghens vroech op/ en offerden brantoffer/ende brachten daer toe danckoffer: f daer na settede hem het volck te eten en te drincken/ende stondē op te spelen.

b Act.7.
c Iudic.8.
f 1.Cor.10.

De

7 De Heere sprack dan tot Mose: q Gaet climt af: want v volck / dat ghy wt Egyptenlant ghelept hebt/heeft het verdoruen.

8 Sy zijn h† haest vanden weghe afghetreden / dien ick hen gheboden hebbe: sy hebben hen een ghegoten calf ghemaeckt / ende hebbent aengheheden / ende hem gheoffert / ende gesept: i Dat zijn uwe goden Israel/die v wt Egyptenlande gheleydt hebben.

9 Ende de Heere sprack tot Mose: k Ick sie dat het een hardtneckich volck is.

10 Ende nv/ latet my toe / dat mijnen toorne ouer hen vergrimme/ende hen verslinde/l† so Ȝ wil ick v ten grooten volcke maken.

11 m† Mose daerentegen badt rustelijc voor den Heere zijnen Godt/ eñ sprac: Och Heere/ waerom wil uwen toorne vergrimmen ouer v volck / dat ghy met grooter kracht eñ stercker handt/ hebt wt Egyptenlande gheleydt?

12 n Waerom sullẽ de Egyptenaers seggen/ eñ spreken: Hy heeftse tot haren onghelucke wtghelept / dat hyse doode inden gheberchte/ ende vernieldese vanden aerdtbodem: keert v vander grimmicheydt uwes toorns / ende zy ghenadich ouer de boosheyt uwes volcx.

13 Ghedenct uwe dienaers/Abraham/Isaac/ ende Israel / dien ghy by v selues gesworen/ eñ hen toegesept hebt: o Ic wil uwe zaet vermeeren/als de Sterren aen dẽ Hemel/ eñ alle dat lant dat ic v toegesept hebbe/wil ic uwen zade geuen / ende sullent besitten eewichlijck.

14 Alsoo berouwde den Heere dat boose/dat hy dreychde zijnen volcke te doen.

15 p Mose wende hem/ende clam vandẽ berghe/ ende hadde twee tafelen des ghetuyghenisses in zijner hant/ die waren beschreuen op beyden zyden.

16 Ende Godt hadse selfs ghemaeckt / ende selfs de schrift daerin ghegrauen.

17 Doe nv Josua hoorde des volcx geschrey/ dat sy iuychten/sprack hy tot Mose: Daer is een gheschrey inden legher / als inden stryde.

18 Hy antwoorde: Het en is niet een geschrey teghen malcanderen / q der ghener die bouen ende onder ligghen: maer ick hoore een gheschrey r† van eenen singhenden dantze.

19 s Als hy nv hart by den legher quam/ende het calf ende dẽ reye sach / vergrimde hy met toorne/ ende werp de tafelen wt zijner handt/ ende brackse beneden aen den berghe.

20 t Ende nam het calf dat sy ghemaect hadden/ende verbrande het met vyer/ eñ maeckte het tot puluer: ende strovde het opt water/ ende gaf het den kinderẽ Israels te drincken.

21 Ende sprack tot Aaron: Wat heeft v dit volck ghedaen / dat ghy een soo groote sonde/ ouer hen ghebracht hebt?

22 Aaron sprac: Mijn heere en late zijnẽ toorne niet vergrimmen: ghy weet het / dat dit volck boos is.

23 Sy spraken tot my: Maect ons goden/die voor ons gaen: want wy en weten niet / hoe het desen mã Mose gaet / die ons wt Egyptenlande gheleydt heeft.

24 Ick sprack tot hen: Wie gout heeft / die u trecke het af/ ende geue het my: eñ ick werp het int vyer/ daer wt is een calf ghewordeñ.

25 Doe nv Mose sach / dat het volck x† vry ghewordeñ was: (want Aaron hadse vry ghemaeckt door een gheclap / daermede hyse syn wilde toerichten.)

g Deu.9.b.12 — h Of/in corten — i 1.re.12.c.28 — k Ero.33.a.3 Nu.14.b.11. Deut.9.b.13. Mose ghebedt voor het volck. — l† Au. ick sal v doen (wassen) v groot volck. — m Ps.106.c.23 — n Nu.14.b.13 — o Gen.12.a.7 eñ 15.a.5.b. 18.eñ 22.b17 ende 48.b.16. — p Deu.9.b.15 — q Dat is/van diẽ inden slach winnen oft verliesen. — r† And. der ghener die teghen malcanderen singhen. — s Deu.9.b.17 ende 10.a.2. Mose breect de twee tafelen. — t Deu.9.c.21 — u Of/ryte/ofte scheurehet/etc — x† And. los/ Het Hebreisch woort Phrea/ luydet eñ heet bynadẽ vuytschen gelijck/ bly: als wilde hy seggen: Het volck sy bly/ bloot ende ledich ghemaect van Godes woorde ende ghehoorsaemheyt / gelijc de menschen leere het volck bolt/ bly/los/ ende bereydt maeckt tot alder afgoderije/ ende doet het doch der menschinghe/ als wilden sy den liedẽ ophelpẽ/ ende beter maken. Ende is doch een schemetz/ a Schama / een verhoor ofte claeppinghe/ daer niet achter en is. And. ontbloot was: Want Aaron hadse ontbloot ter schande/ voor allen die hen teghen haer opstaen.

26 Tradt hy in de poorte des leghers / ende sprack: Hier tot my/ die den Heere toebehoort. Doe versamelden haer tot hem/ alle kinderen Leui.

27 Ende hy sprack tot hen: So spreect de Heere/ de Godt Israels: y Een yeghelijck binde zijn sweert op zijn lendẽ/ ende doorgaet wech ende weder / van eener poorten tot der anderen inden legher / ende een yeghelijck verslae zijnen broeder/ vrient ende naesten.

28 De kinderen Leui deden / als hen Mose ghesept hadde: ende in dien daghe viel vanden volcke/ dry duysent mannen.

29 Doe sprack Mose: z† Vullet huyden/ uwe handen den Heere / een yeghelijck aen zijnen sone ende broeder / dat huyden ouer ulieden de seghen ghegheuen worde.

30 Des morghens sprack Mose totten volcke: Ghyliedẽ hebt eene groote sonde gedaen: nv / ick wil opclimmen tot den Heere / of ick misschien uwe sonden versoenen conde.

31 Als nv Mose wederom tot den Heere quam / sprack hy: Och / dat volck heeft een groote sonde ghedaen / ende hebben hen gulden goden ghemaeckt.

32 a Nv vergeeft hen hare sonden: waer niet/ so delget my oock wt uwen b boecke/ dat ghy gheschreuen hebt.

33 De Heere sprack tot Mose: Wat? ick wil dien wt mijnen boecke wtdelgen/ die aen my sondicht.

34 So gaet nv henen / ende ghelept het volck henen / daer ick v ghesept hebbe: c Siet/ mijn Enghel sal voor v gaen: Ick sal hare sonde wel te huys soeckẽ/ wanneer mijne tijt coemt/ haer te huys te soecken.

35 d Also placchde de Heere het volck/ om dat sy dat calf hadden ghemaeckt / welck Aaron ghemaeckt hadde.

y Nu.25.a.5. — z† And. Wijet — a Rom.9.a.3. — b Ps.69.c.29. — c Exod.13.a.5 ende 23.c.20. — d Niemant en sal zijner sonde straffe ontloopen.

Dat xxxiij. Capittel.

1. De Heere heet het volck/ sonder hem/ eñ met dreyghen / na den beloefden lande trecken. 4. Het volck draecht leedt / ende lept zijn verciersel af/ 7. Mose slaet de Hutte op, buyten verre voor den leger/ eñ so hy daer henen gaet/ siet hem het volck na in de deure zijner Hutten. 11. De Heere spreeckt met hem vriendelijcker wijse/ 14. sept hem toe zijn aenghesichte tot ghelepder: 18. Maer zijne volcomene heerlijckheyt te sien/ 20. slaet hy hem af.

1 De Heere sprac tot Mose: Gaet henen/ treckt van hier/ ghy / ende het volc dat ghy v wt Egyptenlande ghelept hebt/ int lant dat ick Abraham/ Isaac/ende Jacob ghesworen hebbe/ende ghesept: a Uwen zade wil ick het gheuen.

2 b Ende ick wil voor v henen senden eenen Enghel / ende wtstooten de Cananiters / Amoriters/ Hethiters/ Pheresiters / Heuiters/ ende Jebusiters.

3 Int landt daer melck ende hennich inne vloeyt: ick en wil niet met v optrecken/ want ghy zijt een c† hardtneckich volck/ ick mochte v onderweghen verslinden.

4 Doe het volck dese boose reden hoorde/ droeghen sy leedt / ende niemandt en droech d† verciersel aen hem.

5 Ende de Heere sprack tot Mose: Segghet tot den kinderen Israels: Ghylieden zijdt een hardtneckich volck/ ick sal eenmael haestigen ouer v comen / ende v verdelghen: ende nv/ legghet uwe verciersel van v / dat ick weet/ wat ick v doen sal.

a Gen.12.a.7 ende 13.b.15. ende 24.a.7. ende 26.a.4. Enghel. — b Exo.23.c.20 ende 32.d.34. Deut.7.c.21. Josu.24.b.12 — c† Au. halstarrich. — d† Anders/ verciersel.

6 Also deden de kinderen Israels haer verciersel van hen/voor den berghe Horeb.

De Hutte des stiftes. e†An. Stifts/ Heb. Ohel-Moed.

7 Ende Mose nam de Hutte / ende sloechse op/buyten verre voor den legher / ende hietse een Hutte des e † Bescheyts : ende wie den Heere vraghen wilde/die moest wtgaen totter hutte des Bescheyts/voor het legher.

8 Ende wanneer Mose wtginck totter hutte/so stont alle het volck op / ende een yegheliick tradt in zijner hutten deure/ f ende sagen hem na/tot dat hy in de hutte quam.

f Den rugghe Mose sien alle Werckheylighe/ die het Gesette niet en verstaen / noch onder hen en kennen/ 2. Cor.3.a.7 Deu.31.b.15 g Ofte/ Calomne/ h num.12.a.8

9 Ende wanneer Mose in de hutte quam/so quam de Wolckpilaer neder/ende stont inder hutte deure/ende sprack met Mose.

10 Ende alle het volck sach den Wolcken g pilaer in der hutten deure staen / ende stonden op / ende neychden hen / een yegheliick in zijner hutte deure.

11 h De Heere dan sprac met Mose/van aenghesichte tot aenghesichte / als een man met zijnen vriendt spreeckt : ende wanneer hy wederkeerde ten legher / so en weeck zijn dienaer Josua / de sone Nun / de Jonghelinck / niet wt der hutten.

Mose spreeckt tot Gode.

12 Ende Mose sprack tot den Heere : Siet/ ghy spreket tot my: Leydt het volck op / ende en latet my niet weten / wien ghy met my senden wilt : so ghy doch gheseyt hebt: Ick kenne v by namen / ende hebt ghenade voor mijnen ooghen ghevonden.

13 Hebbe ick dan ghenade voor uwen oogen gevonden / so laet my uwen wech weten / op dat ick v bekenne / ende ghenade voor uwen oogen vinde/ ende siet doch aen/ dat dit volc/ v volck is.

i Zijn aenghesichte is hier/ de Wolcken ende vyerighe pilaer. k†And. en ick wil v te rusten brenghen. l†And. wat sonderlincx

14 Hy sprack : i Mijn aenghesichte sal gaen/ k † daer wil ick v mede leyden.

15 Hy daerentegen sprack : So v aenghesichte niet [voor ons] en gaet / so en leydt ons niet van hier op.

Mose begheert Godt te sien.

16 Want waer by sal doch bekent worden/dat ick ende v volck/ voor uwen ooghen ghenade ghevonden hebben / dan wanneer ghy met ons gaet ? op dat ick ende v volck l † gheroemt worden / voor allen volcke dat op den aerdtbodem is.

m†An. noemē n rom.9.b.15 o Is hier Godt selfs. Deut.4. b.12 Judic.6. c.22 ende 13.c.22 Joan.1.b.18 1.tim.6.b.16 1.Joā.4.b.12 p†And. met mijn hant sal ick v bedeckē/ prophecye vā Christo/ welcke soude verschijnen inder menschеyt/ daer na/ wanneer Mosis rijcke een eynde hadde/ onder dies soude Mose inden steene staen/ ende den toegeseydē Christum sien ende prediken/ tot dz hy quame/ dz also Israel Godes woort altyt hebbe / tot op Christum.

17 De Heere sprack tot Mose : Wat ghy nv ghesproken hebt / wil ick oock doen: want ghy hebt ghenade voor mijnen ooghen gevonden/ ende kenne v by namen.

18 Hy sprack : So latet my uwe Heerlijckheyt sien.

19 Ende hy sprack : Ick wil voor uwen aenghesichte henen/ alle mijne goeden voorby laten gaen / ende wil laten m † prediken des Heeren naem voor v : n Wien ick ghenadich ben/ dien ben ick ghenadich ; ende wiens ick my ontferme/diens ontferme ick my.

20 Ende sprack voorder: Ghy en comet mijn o aenghesichte niet sien: want gheen mensche en sal leven/ die my siet.

21 Ende de Heere sprack voorder : Siet / daer is een ruym by my / daer sult ghy op den steen staen.

22 Wanneer dan nv mijne Heerlijckheydt voorby gaet / so wil ick v inder steenclove laten staen : ende p † mijne handt sal boven v stil staen/ tot dat ick voorby gae.

23 Ende wanneer ick mijne handt van v neme/so sult ghy my achternae sien: doch mijn aenghesichte en canmen niet sien.

C

Dat xxxiiij. Capittel.

1. De Heere heet Mose twee ander Tafelen maken/endt alleene op den Berch comen. 4. Mose roept hem aen/ en biddet hy wille met hem trecke. 10. De Heere maket een verbont met Israel/ende vernieuwet hem sommige settinghen. 28. Mose schrijft de Tafelen. 29. Coemt van den Berghe met glinsteriger huyt/ 33. en met den verschricten volcke/ met verhulleden aenghesichte spreken.

Twee steenē Tafelē richtet Mose wederom toe. a deut.10.a.1

1 Ende de Heere sprack tot Mose: a Houwt v twee steenen Tafelen / als de eerste waren / dat ick de woorden daer op schrijve/ die inden eersten Tafelen waren / die ghy ghebroken hebt:

2 Ende zijt morghen bereydt/dat ghy vroech op den berch Sinai climmet / ende aldaer tot my tredet/ op des berghes toppe.

3 En en laet niemant met v opclimmen/ dat daer niemant gesien en worde om den gantschen berghe : oock en laet gheen schaep ofte rindt weyden teghen desen berghe over.

4 En Mose hieu twee steenen Tafelen / als de eerste waren / ende stont des morghens vroech op/ ende clam op den berch Sinai/ als hem de Heere gheboden hadde/ ende nam de twee steenen Tafelen in zijn handt.

b Mose beschrijft hier dese heymelicheyt/ dat Christus de Heere zy / die voor hem/ [dat is] voor de volcke des Gesettes soude voor henen gaen/ ende prediken/ dat de gantsche werelt schuldich zy/ ende alleen wt ghenaden/ en niet met verdiensten salich moeten worden. c Jer.32.b.18 Deut.5.a.9 Psal.143.a.2 d† And. doch en laet hyse geens weechs onghestraft.

5 Doe quam de Heere neder in eener wolcken/ende tradt aldaer selfs by hem/ en b predickte van des Heeren naem.

6 Ende doe de Heere voor zijnen aengesichte voorby ghinck / riep hy : Heere/ Heere Godt/ barmhertich/ en genadich/ende lanckmoedich/ ende van grooter ghenade ende trouwe.

7 c Die ghy bewijst ghenade in duysent leden/en vergeeft de mis daet/ overtredinge/en sonde/d † en voor welcke niemandt ontschuldich en is : die ghy de mis daet der vaderen te huys soecket/ op [de] kinderen en kints kinderen/tot in het derde ende vierde lidt.

8 Ende Moses neychde haestelijck totter aerde/ende badt hem aen/

9 Ende sprack: Hebbe ick/ Heere/ genade voor uwen oogen ghevonden/ so gae de Heere met ons : want het is een hardtneckich volck/ dat ghy onser mis daet ende sonde ghenadich zijt/ ende laet ons uwe erve zijn.

Gods verbont met Israel. e Deut.5.a.3 f Jer.32.c.21 Josue 3.b.16 ende 6.c.20 ende 10.b.13

10 Ende hy sprack: e Siet/ ick wil een verbont B maken voor allen uwen volcke / f ende wil wonder doen / dierghelijcken niet gheschiedt en zijn in allen landen/ende onder allen volcken : ende alle het volck / daer ghy onder zijt/ sal sien des Heeren werck : want het sal wonderbaerlijck zijn/dat ick met v doen sal.

11 Houdt wat ick v heden ghebiede : Siet/ ick wil voor v wtstooten de Amoriters / Cananiters/ Hethiters/Phereliters/Heviters/ende Jebusiters.

g exo.23.b.32 num.34.f.51 Deut.7.a.3 1 Reg.11.a.2 h†An. aenstoot i Ofte/ omrytten/ k Oft/ lusthwouden. l Ofte / Jaloufer/ m Ofte/ Jalours n exo.23.b.33 Deut.7.a.4 o num.25.a.2 p Ofte/ te gaste op nemen: †An. noodeny

12 g Hoedt v/ dat ghy niet een verbont en maket met den inwoonders des lants / daer ghy in comet/dat sy v niet een h † ergernisse onder v en worden:

13 Maer haer altaren sult ghy i omstorten/ ende haer afgoden verbreken/ende hare k Haghen wtroeyen.

14 (Want ghy en sult gheenen anderen Godt aenbidden: want de Heere heet een l Jueraer/ daerom dat hy een m yverich Godt is.)

15 n Op dat/ waer ghy een verbondt met den inwoonderē des lant maket/ende wanneer sy haren goden na hoereren / ende offeren haren goden/ o dat sy v niet p † en laden / ende ghy van haren offer etet.

16 q Ende nemet uwe sonen / hare dochteren tot wijuen / ende deselue dan haren goden na hoereren / ende maken uwe sonen / oock haren goden na te hoereren.

17 Ghy en sult v geene gegoten godẽ maken.

18 r Het feest der ongheheuelden brooden sult ghy houden: seuen daghen sult ghy ongheheuelt broot eten / (als ick v gheboden hebbe /) om der tijdt der Maent Abib: want in der Maent Abib / zijt ghy wt Egypten getogen.

19 t Alles wat zijner moeder allereerst breect / is mijne: wat een manneken zijn sal / in uwen Vee / dat zijne moeder breect / het zijn ossen ofte schapen.

20 Nv / den eerstelinc des ezels / sult ghy met een schaep lossen: waer ghy hem oock niet en losset / so breeckt hem het ghenecke: Alle eerstgeboorte uwer sonen sult ghy lossen: u eñ dat daer niemant voor my ledich en verschijne.

21 x Ses daghen sult ghy arbeyden / aen den seuenden daghe sult ghy vyeren / beyde met ploeghen ende met oogsten.

22 y Het feest der weken sult ghy houdẽ / met den eerstelinghen der terwenoogste / ende het feest der insamelinge / wãneer het Jaer om is.

23 z Drymael int Jaer / sal alle mans naem verschijnen voor den heerschapper / den Heere ende Godt Israels.

24 Wanneer ick de Heydenen voor v wtstooten / ende uwe * lantpalen verwijden sal / soo en sal niemant ws landts begheeren / dewijle ghy henen op gaet / drymael in den Jare te verschijnen voor den Heere uwen Godt.

25 a Ghy en sult het bloedt mijns offers / niet offeren op den * gheheuelden broode / ende het offer des Paeschfeests / en sal de nacht ouer niet blijuen / tot aen den morghen.

26 b De eerstelinghen van den eersten vruchten ws Ackers / sult ghy in het huys des Heeren ws Godts brenghen: c ghy en sult het bocxken niet koken / wanneer het noch aen zijner moeder melck is.

27 Eñ de Heere sprac tot Mose: Schrijft dese woorden: want na desen woorden hebbe ick met v eñ met Israel een verbont ghemaeckt.

28 d Ende hy was daer by dẽ Heere veertich daghen eñ veertich nachten / ende en att geen broot / eñ en dranc geẽ water: e eñ hy schreef op de tafelen sulck verbondt / de thien woorden.

29 Doe nv Mose vanden berge Sinai ginc / hadde hy de twee tafelen des ghetuygenisses in zijner hant / ende en wiste niet / dat de huyt zijns aengesichts glinsterde / daervan dat hy met hem ghesproken hadde.

30 Ende doe Aaron eñ alle kinderen Israels saghen / dat de huyt zijns aenghesichts glinsterde / vreesden sy hen tot hem te naken.

31 Doe riep hen Mose: ende sy wenden hen tot hem / beyde Aaron ende alle Ouersten der menichte / ende hy sprack met hen:

32 Daerna naerderden hen alle de kinderen Israels tot hem / ende hy gheboodt hen alles wat de Heere met hem ghesproken hadde / op den berghe Sinai.

33 f Ende wanneer hy sulcx al met hen sprac / leyde hy een decksel op zijn aenghesicht.

34 Ende wanneer hy in ginck voor den Heere / met hem te sprekẽ / nam hy het decksel af / tot dat hy wedederom wt ginck: ende wanneer hy wt quam / ende sprack met den kinderen Israel / wat hem gheboden was /

35 So sagen dan de kinderen Israel zijn aenghesichte aen / hoe dat zijn aenghesichte glinsterde: soo leyde hy het decksel wederom op zijn aenghesichte / tot dat hy wederom henen ghinck met hem te spreken.

Margin: q 1. Re. 11. a. 2 — Ongheheuelt broot. r Exo. 12. b. 14 ende 23. b. 15. s Of ongebeesemt. — Eerstghebooꝛte. t Exo. 13. a. 2. b. 12. ende 22. c. 29. Nu. 18. b. 15. Ezec. 44. b. 30. Luce 2. c. 23. u Exo. 23. b. 15. Deu. 16. b. 16. Syr. 35. a. 6. — Vyerdach. x Exo. 20. a. 9 ende 23. b. 12. ende 31. b. 14. ende 35. a. 2. Leui. 23. a. 3. y Exo. 23. b 16. z Exo. 23. b. 17. Deu. 16. b. 16. — * Of grentzen. — a Exo. 23. b. 18. * Hier merckt dat Christus bloet niet beneuen ofte by hem en lijdt eyghen menschẽ leere ende wercken. Mat. 16. a. 6. b Exo. 24. b. 18. Deut. 26. a. 2. Prou. 3. a. 9. c Deu. 14. c. 21. d Exo. 24. b. 18. Deut. 9. a. 9. b. 18. e Deu. 4. b. 13. ende 10. a. 4. — Mose aenghesichte blinckt. — f 2. Cor. 3. b. 13.

Dat xxxv. Capittel.

1. Hier worden sommighe settingen vertelt / 4. ende voornemelijck wat tot den Tabernakel behoort / bestẽt: 20. Het volc brengt meer dã te vele. 29. Constelijcke werckmeesters worden bestelt.

1 Ende Mose versamelde de gantsche menichte der kinderen Israels / eñ sprac tot hen: Dat is het dat de Heere gheboden heeft / dat ghylieden doen sult.

2 a Ses dagen sult ghy arbeyden / den seuenden dach daerenteghen / sult ghy heylich houden / een Sabbath der ruste des Heeren: wie daerinne arbeydt / die sal steruen.

3 Ghy en sult gheen vyer aensteken / aen den Sabbath / in allen uwen wooninghen.

4 * Ende Mose sprack tot der gantsche menichte der kinderẽ Israels: Dat is het dat de Heere gheboden heeft:

5 Gheeft onder v heefoffer den Heere / b also / dat het heefoffer des Heeren / een yeghelijck willichlijck brenghe / gout / siluer / c coper.

6 d† Ghele zijden / scharlakẽ / rozijnroot / witte zijden / ende Gheyten hayr.

7 Rootachtachtighe rams vellen / dassenvellen / ende vueren houte.

8 Olye ter lampen / ende specerije ter saluen / ende tot goeden reuckwercken /

9 Onich ende inghenatede steenen / ten lijfrocke / ende ten borstlappe.

10 Ende wie onder v liedẽ verstandich is / die come / eñ make wat de Heere gheboden heeft.

11 Namelijcken / de Wooninghe met haerder Hutten / ende deckselen / ringhen / berderen / rijchelen / pilaren / ende voeten.

12 De Arcke met haren handtboomen / den e† Ghenadenstoel ende voorhanck.

13 Den disch met zijnen handtboomen / ende alle zijn ghereetschap / ende de schoubrooden.

14 Den luchter te luchten / ende ghereetschap / ende zijne lampen / ende oly ten lichte.

15 Den reuckaltaer met zijnen hantboomen / de salue ende specerije ten reuckwercke / het laken voor de deure der Wooninghe.

16 Den brandtoffers Altaer met zijnen metalen f traliewercke / handtboomen / ende alle zijne g ghereetschap: h† het handtvat met zijnen voete.

17 Den omhanck des voorhofs met zijnen pilaren ende voeten / ende het laken der poorte aen den voorhoue.

18 De naghelen der Wooninghe ende des voorhofs met haren zeelen.

19 De cleederen des ampts ten dienste in den heylihgen / de heylighe cleederen Aarons des Priesters / met den cleederen zijner sonen / ten Priesterdomme.

20 Doe ghinck de gantsche menichte der kinderen Israels / wt van Mose.

21 Ende alle die het gheerne ende ghewillichlijck gauen / quamen / ende brachten het heefoffer den Heere / ten wercke der Hutten des bescheydts / ende tot alle zijne diensten / ende totten heylighen cleederen.

22 So brachten nv beyde mans eñ vrouwen / die het willichlijck deden / i† gespen / oorringhen / ringhen / ende spanselen / k† ende allerley gulden

Margin: Sabbath te heylighen. — a Exo. 20. a. 9 ende 23. b. 12. ende 31. b. 14. ende 34. c. 21. Leuit. 23. a. 3. — * Wat Godt daer bouẽ van den 25. Capit. aẽ tot het 32. Mose beuolẽ heeft / vander Wooninghe eñ alle harer ghereedete maken / dat wijst hy in desen Capit. den volcke aen / etc. — b Exo. 25. a. 2. c Ofte / eerin / oft metael. d† and. blauw. — e† and. Ghenaden decksel. — f Schrenckwerck. g Ofte / vaten. g† and. waschvat. — i† and. hechsels oft armspansels. k† and. welck ghetuych alles gulden was.

gulden getuych: daer toe bracht een yegelijck gout ter l beweghinghe den Heere.

l Dese twee woorden/ heuen ende bewegen/ moeten wy leeren gebruycken ende verstaen: want een offer oft gaue tot Godes dienst/ heet daerom een heue ofte heefoffer/ om datmen het den Heere stracx in de hoochde hief/ doch beweginge heet/ datmen herwaerts ende ghinswaerts tooch in vier eynden/ tegen Oosten/ Westen/ Zuyden/ ende Noorden/

23 Ende wie daer hadde gele zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ witte zijden/ geytenhayr/ rootachtighe ramsvellen ende dassenvellen/ die brochte het.

24 Ende wie silver ende metael hief/ die bracht het ter heffinghe den Heere: ende wie vuren hout hadde/ die brachte het tot alderley werck des Godsdiensts.

25 Ende welcker verstandige vrouwen waren/ die wrochten met haren handen/ ende brachten haer werck van geler zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ witter zijden.

26 Ende welcker vrouwen sulcke arbeyden conden/ ende willich daer toe waren/ die brachten gheytenhayr.

27 De Vorsten nu/ brachten Onich ende inghevatede steenen ten lijfrocke/ ende ten borstlappe/

28 Ende specerye/ ende olye tot den lichten/ ende ter salve/ ende tot goeden reuckwercke.

29 Also brachten de kinderen Israels vrijwillich/ beyde mans ende vrouwen/ tot allerley werck/ dat de Heere geboden hadde door Mosen/ datmen het maken soude.

m Exo.31.a.2 Bezaleel.

30 Ende Mose sprack tot den kinderen Israel: m Siet/ de Heere heeft by namen gheroepen/ Bezaleel den sone Vri/ des soons Hur/ van den stamme Juda/

31 Ende heeft hem vervult met den Gheest Gods/ dat hy wijs/ verstandich/ ende geschickt zy/ tot allerley werck:

32 Constelijck te arbeyden/ van goude/ silver ende n metael.

n Of/ eerin/ of coper.

33 Edele steenen te snijden/ ende in te setten/ hout te timmeren/ te maken allerley constelijck arbeydt.

Ahaliab.

34 Ende heeft hem onderwijsinghe in zijn herte ghegeven/ met tsamen Ahaliab/ den sone Ahisamach/ van den stamme Dan.

35 Hy heeft hare herten met wijsheyt vervult/ te maken allerley werck/ te snijden/ wercken/ ende te sticken/ met gheler zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ ende witter zijden: ende met weven/ dat sy maken allerley werck/ ende constelijck arbeyt vinden.

Dat xxxvj. Capittel.

1. Hier gaet het werc aen. 6. Den volcke wert verboden/ meer te brenghen/ ten bouwe des Tabernakels. 8. Tapijten/ 20. berderen/ 31. rijchelen/ 35. ende voorhanck worden ghemaeckt.

Hier gaet nu het werc aen.

1 Doe arbeydden Bezaleel ende Ahaliab/ ende alle wijse mannen/ dien de Heere wijsheyt ende verstant gegeven hadde/ te weten: Hoe sy allerley werck maken souden/ ten dienste des heylichdoms/ na allen dat de Heere gheboden hadde.

2 Ende Mose riep den Bezaleel ende Ahaliab/ ende alle wijse mannen/ dien de Heere wijsheyt ghegeven hadde in hare herten/ namelycken/ alle die hen willich daertoe aenboden/ ende toe traden te arbeyden aen den wercke.

a† An. heffinge

3 Ende sy namen tot hen van Mose alle a† heninge die de kinderen Israels brachten/ totten wercke des diensts des heylichdoms/ op dat het gemaect werde: want sy brachten alle morghen hare ghewillighe gaven tot hem.

4 Doe quamen alle Wijse/ die aen den wercke des heylichdoms arbeydden/ een yegelijck na zijnen wercke/ dat sy maeckten/

5 Ende spraken tot Mose: Het volck brengt te vele/ meer dan ten wercke deses diensts noot is/ dat de Heere te maken gheboden heeft.

6 Doe gheboodt Mose/ datmen liete roepen door het legher: Niemant en brenghe meer ter b† heninge des heylichdoms: c† doe hieldt het volck op te brenghen.

b† An. heffinghe c† And. werde den volcke ghe weert. and. alsoo verboden men het volck te offeren.

7 Want des dinex was ghenoech tot allerley werck/ dat te maken was/ ende noch daer over.

d Exo. 26.a.1 Thien tapijten. e† And. blauwes

8 d Alsoo maeckten alle wijse mannen onder den arbeyders/ aen den wercken: de wooninge/ thien tapijten van witter getweernder zijden/ e† geler zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ Cherubim constelijck.

9 De lengde eens tapijts/ was achtentwintich ellen/ ende de breede vier ellen: ende waren alle van eener mate.

10 Ende hy knoopte telcken vijf tapijten tsamen/ een aen het ander.

f† An. schuyfkens/ strickens/ of [...]kens/ of coordekens.

11 Ende maeckte gele f† knoopkens aen eens yeghelijcx tapijts rant/ daer sy te samen ghevoecht werden.

12 Telcken vijftich knoopkens aen eenen tapijte/ daer een het ander mede vatede:

13 Ende maeckte vijftich gulden rincxkens/ ende voechde de tapijten met den rincxkens een aen het ander te samen/ dat het eene wooninghe wert.

Elf tapijten.

14 Ende hy maeckte elf tapijten van gheyten hayr/ tot der hutte over de wooninghe.

15 Dertich ellen lanck/ ende vier ellen breedt/ ende van eener mate.

16 Ende voechde harer vijf te samen op een deel/ ende ses te samen op het ander deel.

17 Ende maeckte telcken vijftich knoopkens aen een yegelijck tapijt aen den randt/ daer sy mede te samen ghehecht werden.

18 Ende maeckte telcken vijftich metalen rincxkens/ daer de hutte mede te samen in een ghevoecht wert.

19 Ende maecte een decksel over de hutte/ van rootachtighen ramsvellen/ ende over die noch een decksel van dassenvellen.

Berderen. g Exo.26.b.15

20 g Ende maeckte berderen ter wooninge van vueren houte/ die staen souden.

21 Een yeghelijck thien ellen lanck/ ende anderhalf elle breedt.

22 Ende aen eenen yegelijcken twee tappen/ daer een aen het ander mede gheset wert: also maeckte hy alle berderen ter wooninghe.

23 Dat derselven berderen twintich teghen Zuyden stonden.

24 Ende maeckte veertich silveren voeten daer onder/ onder een yeghelijck bert twee voeten/ aen zijne twee tappen.

25 Also ter anderen zijden der wooninge tegen Noorden/ maeckte hy ooc twintich berderen/

26 Met veertich silveren voeten/ onder een yeghelijck berdt twee voeten.

27 Nu/ achter aen de wooninghe tegen Westen/ maeckte hy ses berderen.

28 Ende twee ander op de twee hoecken der wooninghe achter aen.

h Of/ twee tsamen vereenicht [...]den/

29 Dat een yegelijck der beyden/ hen met zijnen hoeckberde van beneden h opwaerde/ ende bouen aen den hoofde tsamen quame met eenen clampe.

30 Dat de berderen achte werden/ ende sesthien silveren voeten/ onder eenen yegelijcken twee voeten.

Rijchelen.

31 Ende hy maecte rijchels van vueren houte/ vijfne totten berderen op der eener zijden der wooninge.

Ende

32 Ende vijue op der anderen zijden/ eñ vijue achter aen teghent Westen.

33 Ende maeckte de i† rijchelen dat sy middē in den berderen door henen gestootē werden/ van eenen eynde ten anderen.

i† An. den middelsten rijchel/ dat hy inwendich door de berderē gaen/ ende rijchelen sullen van etc. gaen.

34 Ende ouertooch de berderen met goude/ daerentegen hare ringen maecte hy van goude tot dē rijchelen/ ende ouertooch de rijchelen met goude.

Voorhanck.

35 Eñ maeckte den voorhanck met den Cherubim daer aen constelijck van gheler zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ ende witter getweernder zijden.

36 Ende maeckte tot der seluē vier pilaerstijlen van vueren houte/ ende ouertoochse met goude/ eñ hare koppen van goude/ ende goot daertoe vier silueren voeten.

37 Eñ maecte een laken in de deure der hutte/ van gheler zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ ende witter ghetweernder zijden ghesticket:

38 Ende vijf pilaren daertoe met harē knoopen: ende ouertooch hare knoopen ende reepen met goude/ ende vijf metalen voeten daer aen.

Dat xxxvij. Capittel.

1. Van der Arcke des ghetupghenisse met haren handtboomen/ 6. ghenadenstoele/ 10. dissche der schoubrooden/ 17. luchter/ 25. reuckaltaer/ 29. hepligher olye/ ende reuckwerck.

De Arcke woort ghemaeckt.
a Exo. 25. b. 10

1 Ende a Bezaleel maeckte de Arcke van vueren houte/ twee ellen ende een halue lanck/ anderhalf elle breet ende hooch.

2 Ende ouertoochse met louterē goude/ binnen ende buyten/ ende maeckte eenen gulden krantz rontom.

3 Eñ goot haer vier gulden ringen aen hare vier hoecken/ op elcker zijden twee.

* Of/ stangen

4 Ende maeckte * hantboomen van vueren houte/ ende ouertoochse met goude.

5 Ende stackse in de ringhen aen der Arcken zijden/ datmense draghen conde.

Ghenadenstoel.
b† And. ghenadendeckel

6 Eñ maecte den b† genadenstoel van louteren goude/ twee ellen eñ een halue lanck/ ende anderhalf elle breedt.

7 Ende maeckte twee Cherubim van dichten goude/ aen de twee eynden des ghenadenstoels:

8 Eenen Cherub aen desen eynde/ den anderen aen ghenen eynde.

9 Ende de Cherubim breyden hare vleugelen wt van bouen af/ ende bedecktē daermede den genadenstoel: ende hare aenschijnē stonden teghen malcanderen/ ende saghen op den ghenadenstoel.

Tafel.
c Exo. 25. c. 23

10 c Ende hy maeckte den disch van vueren houte/ twee ellen lanck/ een elle breet/ ende anderhalf elle hooch.

11 Ende ouertoochse met louterē goude/ ende maeckte eenen gulden krantz daerommme.

12 Eñ maeckte hem eenen lijst daerom/ eener hantbreet hooch/ ende maeckte eenen gulden krantz rontom den lijst.

13 Ende goot daer toe vier gulden ringhen/ ende maecktese aen de vier hoecken aen zijne vier voeten/

14 Hardt aen de lijsten/ dat de hantboomen daer in warē/ daermen dē disch mede droech.

15 Ende maecte de hantboomen van vueren houte/ ende ouertoochse met goude/ datmen den disch daermede droech.

16 Ende maecte oock van louteren goude het tuych op dē disch: Schotelen/ d† bekeren/ kannen ende schalen/ daermen medē wt ende in schenckede.

d† An. lepelen/ halve rieten eñ vaten daermē mede repnicht/ in welcke ghegoten wort.

Luchter.
e Exo. 25. d. 31

17 e Ende maeckte den luchter van louteren dichten goude: daer aen was den schacht met rieten/ schalen/ knoopen ende bloemen.

18 Ses rieten ginghen tot zijnen zijden wt/ tot eener yeghelijcker syden drye rieten.

19 Drye schalen waren aen eenen yegelijcken riete met knoopen ende bloemen.

20 Aen den luchter waren vier schalen met knoopen ende bloemen.

21 Telcken onder twee f rieten eenen knoop: dat also ses rieten wt hem ghinghen.

f Of/ schachten

22 Ende hare knospen ende rieten daer aen: ende was altemael een dicht louter goudt.

Seuen lampen.

23 Ende maecke de seuen lampen met haren lichtscheeren/ ende bluschoornen van louteren goude.

24 Wt eenen g centener fijn goudes maeckte hyse/ ende alle haer h† ghetuych.

g Of/ talent
h Of/ ghereetschap/
† And. vaten.

Reuckaltaer.
i Exod. 30. a. 1

25 i Hy maeckte oock den Reuckaltaer van vueren houte/ een elle lanck ende breedt/ ghelijck vierecantich/ ende twee ellen hooch met zijnen hoornen:

26 Ende ouertooch hem met louteren goude/ zijn dack eñ zijne wanden rontom/ ende zijne hoornen/ ende maecte hem eenen krantz rontomme/ van louteren goude:

27 Ende twee gulden ringen onder dē krantz tot beydē zijden/ datmen de hantboomē daer in stake/ ende hem daer mede droeghe.

28 Eñ de hantboomen maecte hy van vueren houte/ ende ouertoochse met goude.

29 Ende maeckte de heylighe salue/ eñ reuckwerck van reyner specerye/ nae der apotekers conste.

Dat xxxviij. Capittel.

1. Van den Brantoffeealtaer/ 8. handtvate/ 9. voorhoue/ eñ haren toebehoorten. 24. Summa des goudts/ siluers ende copers/ dat aen den gantschen wercke des Tabernakels verarbeyt is.

Brantofferaltaer.
a Exo. 27. a. 1
2. Par. 1. a. 5

1 Ende maeckte den a Brandtofferaltaer van vueren houte/ vijf ellen lanck ende breet/ gelijc vierecātich/ eñ drye ellē hooch.

2 Eñ maeckte vier hoornen die wt hem gingen aen zijnen vier hoecken/ ende ouertooch het met b coper.

b Of/ eerin.

3 Ende maecte allerley tuych tot den Altaer/ aschpotten/ c† schoeffelen/ becke[n]en/ krauwelen/ colepannen/ alles van coper.

c† An. bessemē/
d Of/ schrenckwerck

4 Ende maecte aen den Altaer d tralieWerck als een nette van metael/ rontom/ van beneden op tot aen de helft des Altaers.

5 Eñ goot vier rinckens aen de vier hoecken des metalen traliewercx tot dē hantboomen.

6 Deselue maecte hy van vueren houte/ ende ouertoochse met coper/

7 Ende stackse in de ringen aen de zijden des Altaers/ datmen hem daer mede droech/ e eñ maeckte hem inwendich hol.

e Exo. 27. a. 8

8 Ende maeckte het f† hantvat van coper/ eñ zijnen voet oock van coper/ g† tegen de h vrouwen/ die voor de deuren der hutte des getuyghenisse dienden.

f† And. waschvat
g† An. met den spieghelen der versamelden/ die voor der deure d' hutte des bescheyts hen versamelt hadden.
h Dese vrouwen waren de aendachtighe weduwen eñ vrouwen/ die met vastē ende biddē voor der hutte/ Gode dienden: als 1. Sam. 2. wtwijset/ eñ Paulus 1. Ti. 5. a. 5. Als ooc Lucas de heylige prophetinne Hanna noemet [ofte prijset] Luc. 2. d. 37

9 Eñ hy maeckte den i† voorhof tegent Suyden/ met eenen omhange/ hondert ellen lanck/ van witter ghetweernder zijden/

i† Anders/ hof

10 Met haren twintich pilaerstylen/ eñ twintich voeten van coper/ hare knoopen ende reepen van siluer.

Desseluen gelijcken tegent Noorden/ hondert ellen/met twintich pilaerstijlen/eñ twintich voeten van metael/ hare knoopen eñ reepen van siluer. 11

Nv/tegent Westē vijftich ellen/ met thien pilaerstijlen/ende thien voeten/eñ hare knoopen ende reepen van siluer. 12

Teghent Oosten vijftich ellen. 13

Vijftich ellen op elcker zijden der poorten aen den voorhof. 14

Telcken met drij pilaerstijlen ende drij voeten. 15

Dat alle omhanghen des voorhofs waren van witter ghetweernder zijden. 16

Eñ de voeten der pilaerstijlen van metael/ ende hare knoopen eñ reepen van siluer:alsoo dat hare koppen ouertogen waren met siluer: Daerenteghen hare reepen waren silueren/aen allen pilaerstijlen des voorhofs. 17

Ende het lakē inden poorte des voorhofs/ maecte hy gestickt van gheler zijden/ scharlaken/rozijnroot/eñ witter getweernder zijden/ twintich ellen lanck/ ende vijf ellen hooch/na der mate der onhanghen des voorhofs. 18

Daertoe vier pilaerstijlen / ende vier voetē van metael/eñ hare knoopen van siluer/ ende hare knoopen ouertoghen / ende hare reepen silueren. 19

Ende alle nagelen der Wooninghe eñ des voorhofs rontomme/waren van k coper. 20 C

k Of/eerin

Dat is nv de summa tot der Wooninghe des getuygenisse/die vertelt is/als Mose geseyt heeft/ten Godsdienste der Leuiten/onder der handt Jthamar / Aarons des Priesters soons/ 21

Summa des gouts/ siluers ende copers/dat in desen wercke verarbeyt is.

Die Bezaleel de sone Vri/des soons Hur/ van den stamme Juda/maecte alle dinck als de Heere Mose gheboden hadde. 22

Eñ met hem Ahaliab de sone Ahisamach vanden stamme Dan/ een meester te snijden/ te wercken/ ende te sticken met gheler zijden/ scharlaken/rozijnroot/ende witter zijden. 23

Alle het gout dat daer verarbeyt is in desen gantschen wercke des Heylichdoms/ dat totter beweghinghe ghegeuen wert/is negen ende twintich Centener / seuen hondert ende dertich sikel/ nae den sikel des Heylichdoms. 24

Des siluers dat van der menichte quam/ was hondert Centener / duysent / seuen hondert/vijf ende tseuentich sikel/na den sikel des Heylichdoms. 25

l So menich hooft/so menich half sikel/na den sikel des Heylichdoms/van allen die ghetelt werden/ van twintich jaren aen/ eñ daer bouen:ses hondertmael duysent/drij duysent/ vijf hondert ende vijftich. 26

l Exo.30.b.12

Wt de hondert m Centener siluers / gootmen de voeten des Heylichdoms/ eñ de voeten des voorhancx/hondert voetē/wt hondert Centener/ telcken een Centener ten voete. 27

m Of/talenten

Ende wt de duysent/seuen hondert eñ vijf ende tseuentich sikelen/ werden ghemaeckt de pilaerstijlen knoopen/ende hare koppen ouertoghen/ende hare reepen. 29

De beweginghe des metaels/was tseuentich Centeners / twee duysent ende vier hondert sikelen. 29

Daer wt werden gemaect de voeten in de deure der Hutte des bescheydts / eñ den metalen Altaer/ eñ het metalen tralieWerck daer aen/ende alle het tuych des Altaers. 30 D

Daertoe de voeten des voorhofs rondtom: ende de voeten der poorte aen dē voorhof/alle naghelen der Wooninghe/ende alle naghelen des voorhofs rontomme henen. 31

Dat xxxix. Capittel.

1. Van dē Priesters cleederen/hoe die gemaect werden. 32. Alle werck des Tabernakels wert voleynt/ende tot Mose ghebracht.

1 A — Ende a van der b† geler zijdē/ scharlaken ende rozijnroot / maeckten sy c† Aaron amptcleederen/om te dienen inden Heylichdom/ als de Heere Mose geboden hadde.

Aarons cleederen. a Exo. 28.a. b† An. blau... c† And. ampt cleeders om dienen in Heylichdom ende maecte Aaron heylighe cleederen/ als de Heere ...

2 Ende hy maeckte den lijfrock van goude/ gheler zijden/ scharlaken/rozijnroot/eñ witter ghetweernder zijden.

3 Ende sloech het gout / ende sneedt het tot draeyen/ datmen het constelijck wercken conde/onder de gele zijden/scharlaken/rozijnroot/ ende witte zijde.

4 Eñ maecte datmen den lijfrock op beyden d† schouderen te samen voechde/ende aen beyden syden te samen bonde.

Lijfrock. d† an. spold... dē zoomen ... mē vaerde ... constich ... zijnes bo... legs (of bo...) lijfte/ was ... hem na der ... uer ...

5 Ende zijn gordel was nae der seluen const eñ werck van goude/geler zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ ende witter ghetweernder zijden/ als de Heere Mose gheboden hadde.

6 Eñ sy maeckten twee Onixsteenen rontom gheuaet met goude/gegrauen door den steensnyder/ met den namen der kinderen Jsraels.

7 Ende hechtedese op de schouderen des lijfrocx/dat het steenen zyn/ter gedachtenisse der kinderen Jsraels/als de Heere Mose gheboden hadde.

8 Eñ sy maeckten den borstlap/na der const ende werck des lyfrocx/van goude/gheler zijden/ scharlaken/ rozijnroot/ ende witter ghetweernder zijden.

Borstlap.

9 Dat hy vierkant ende tweevoudich was/ een hant lanck ende breedt.

10 B — Ende vulden hem met vier rijen van steenen:de eerste rye was/een Sarder/ Topaser/ ende Smaragde.

11 De ander/ een Robijn/ Saphir/ ende Demant.

12 De derde/ een Lyncurer/Achat/ ende Amethiste.

13 De vierde/een Turkoys/ Onix/eñ Jaspis/ rontomme ghevaet met goude in allen rijen.

14 Ende de steenen stonden na de twaelf namen der kinderen Jsraels / gegrauen door de steensnijder/een yegelyck zyns naems/ na de twaelf stammen.

15 Eñ sy maeckten aen den borstlap ketenen/ met twee eynden van louteren goude.

16 Ende twee guldē spangen/ ende twee gulden ringhen/ende hechtede de twee ringen op de twee hoecken des borstlaps.

17 Ende de twee gulden ketenen toghen sy in de twee ringhen op de hoecken des borstlaps.

18 Nv/ de twee eynden der ketenen maeckten sy aen de twee spanghen/ende hechtedense op de hoecken des lijfrocx / teghen malcanderen ouer.

19 Ende maeckten twee ander guldē ringen/ ende hechtedense aen de twee ander hoecken des borstlaps/ aen zijnen rande / dat hy hem fijn schicktede op den lijfrock.

20 C — Eñ maeckten twee ander gulden ringhen/ die maeckten sy op de twee hoecken/beneden aen den lijfrock tegen malcanderē ouer/ daer den lijfrock onder te samen gaet.

Dat

Dat den borstlap met zijnen ringen/aen de 21 ringen des lijfrocx gheknoopt worde/met eenẽ gelen snoere / dat hy op den lijfrock vast sate/ ende van den lijfrock niet los en worde / als de Heere Mose gheboden hadde.

Zijden rock. e Exo.28 d 31 f† Anders/ het wijdt hemde/ g† An. als voren aen eenen pantsier vat etc.

e Ende hy maeckte den zijden rock totten 22 f† lijfrocke/ gewracht/ gantsch vã geler zijden.

Ende zijn hol middẽ bouen in/ ende eenen 23 boort rontom het hol g† ghezoomt/dat hy niet en verscheure.

Ende sy maeckten aen zijne zoomen gra-24 naetappelen/ van geler zijden/ scharlaken/rozijnroot/ende witter ghetweernder zijden.

Ende maeckten schellekens van louteren 25 goude/ die maecten sy tusschen de granaetappelen/rontom henen aen dẽ zoom des lijfrocx.

Telcken een granaetappel/ ende een schel-26 leken rontom aen dẽ zoom / daerin te dienen/ als de Heere Mose gheboden hadde.

Enghen rock. h Exo.28.d.34

h Eñ maeckten oock den enghen rock/van 27 witter zijdẽ/gewracht/Aaron eñ zijnen sonen.

Ende den hoedt van witter zijden/ende de 28 schoone huyuen van witter zijden/ende neder cleederen van witten getweernden lijnwade.

Ende den gestickten gordel van witter ge-29 tweernder zijden/gheler zijden/scharlaken/rozijnroot/als de Heere Mose gheboden hadde.

Voorhooft spansel. i Exo.28 d 36 k† And. aen de heylige croone

i Sy maeckten oock het voorhooftspansel/ 30 namelijck/ k† de heylige kroone/van louteren goude / ende groeuen daer schriften in: DE HEYLICHEYT DES HEEREN.

Ende bonden een gheel snoer daer aen/ dat 31 sy aen den hoedt van bouen henen ghehecht werde/ als de Heere Mose gheboden hadde.

Nu is het gãtsche werc der Wooninghe voleynt. l Of/ stifts/ m† An. tuych/ of gereetschap

Also wert volbracht het gantsche werck der 32 Wooninghe der Hutten des l beschepts/ende de kinderen Israels deden al wat de Heere Mose gheboden hadde.

Ende brachten de Wooninghe tot Mose/ 33 de Hutte/ ende alle hare m† vaten/ rincrkens/ berderen/rijchelen/pilaerstijlen/voeten/

Het decksel van rootachtighe ramsvellen/ 34 het decksel van dassenvellen/ ende den voorhanck.

n Dat is/ al haer toebehoorte/

De Arcke des ghetuyghenisses met haren 35 hantboomen/den Ghenadenstoel.

De Tafel/ende alle haer n gereetschap/en-36 de de toonbrooden.

o† And. tuych/

Den Candelaer met den Lampẽ toeberept/ 37 ende alle zijne o† ghereetschap / ende olye te lichten.

Den schoonen gulden Altaer/ eñ de salue/ 38 ende goet reuckwerck / het laken in de deure der Hutten.

p Of/ coperen q Schrenckwerck, of traliewerck/

Den p metalen Altaer/ ende zijnẽ metalen 39 q Reoster/met zijne hantboomen/eñ alle zijne ghereetschap/ het Hantvat met zijnen voeten.

r Of/ stifts,

Den omhanck des voorhofs / met zijnen 40 pilaerstijlen/ eñ voeten/het laken in de poorte E des voorhofs/met zijnen zeelen ende nagelen/ eñ alle zijn gereetschap/ ten dienste der Wooninghe der Hutten des r beschepts.

De Amptlieden des Priesters Aarons/ te 41 dienen int heylichdom/eñ de cleederen zijnder sonen/ dat sy Priesterampt deden.

Alle dinck als de Heere Mose gheboden 42 hadde / deden de kinderen Israels aen allen desen dienste.

Ende Mose sach aen al dit werck / dat sy 43 gemaeckt hadden/als de Heere geboden hadde/ende seghende se.

Dat xl. Capittel.

1. De Heere heet Mose de Wooninghe oprichten een yeghelijck deel sijn ordentlijck aen zijn plaetse setten. 9. De selue met allen toebehoorte/ 12. daertoe Aaron ende zijne sonen saluen ende wijen. 16. Sulcx werdt alles volbracht aen den anderen Jare/na dẽ wttoch wt Egypten. 34. De Wolcke (een teecken der Godlijcker teghenwoordicheydt) bedeckte de Wooninghe/ 36. ende bediedet den volcke/ beyde rusten/ ende reysen.

De Heere beveelt de wooninghe op te richten.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 Ghy sult de Wooninghe der Hutten des a† beschepts oprichten aen den eersten daghe der eerster Maent/

a† And. stifts/ of ghetuyghenisse/ b† And. kiste

3 Ende sult daer in setten de b† Arcke des getuyghenisses / ende voor de Arcke den voorhanck hanghen.

4 Eñ ghy sult de Tafel daer henen brengen/ ende haer toebereyden/eñ den Candelaer daer in setten/ende de lampen daer op setten.

5 Ende sult den gulden Reuckaltaer setten voor de Arcke des getuygenisses/eñ het laken in de deure der Wooninghe ophanghen.

6 Den Brantofferaltaer sult ghy setten wtwaert/voor de deure der Wooninge der Hutte des beschepts.

c Of/ stifts/

7 Ende het Hantvat / tusschen de Hutte des c beschepts/ ende den Altaer/ ende water daer in ghieten.

8 Ende den voorhof setten rontom/ ende het laken in de deure des voorhofs ophanghen.

d Exo. 30.c.23.

9 d Ende sult de salue nemen/ende de Wooninge/ende al wat daer in is/saluen/ eñ sultse wijen met allen haren ghereetschap / dat sy heylich zy.

10 Ende sult den brandtoffers Altaer saluen/ B met alle zijn ghereetschap/ ende wijen/dat hy het allerheylichste zy.

11 Ghy sult oock het Hantvat ende zijnen voet saluen ende wijen.

e Exo.29.a.4

12 e Ende sult Aaron ende zijne sonen/voor de deure der Hutten des beschepts brengen/ende met water wasschen.

13 Ende Aaron de heylighe cleederen aentrecken/ende saluẽ/ende wijen/dat hy mijn Priester zy.

14 Ende zijne sonen hier toe brengen/ende hen den enghen rock aentrecken/

15 Ende hen saluen als ghy haren vader ghesalft hebt/dat sy mijne Priesters zijn: eñ dese saluinge sullen sy hebben / ten eewigen Priesterdomme by haren nacomelinghen.

f Num.7.a.1

16 f Ende Mose dede alle dinck / als hem de Heere gheboden hadde.

g† And. na den wttoch wt Egypten/

17 Also wert de Wooninghe opgericht inden anderen Jare / g aen den eersten daghe der Maent.

18 Ende doese Mose oprichtede/ settede hy de voeten/ ende de berderen/ ende rijchelen/ ende richtede de pilaerstijlen op.

19 Eñ breydde de Hutte wt ter Wooninghe/ ende leyde het decksel der Hutten daer bouen op/ als hem de Heere gheboden hadde.

h Of/ kiste

20 Ende nam het Ghetuyghenisse/ende leyde C het in de Arcke: ende stack de hantboomẽ aen de Arcke/ende settede den Ghenadenstoel bouen op de h Arcke.

21 Ende brachte de Arcke in de Wooninghe/ ende hinck den voorhanck voor de Arcke des ghetuyghenisses/als hem de Heere gheboden hadde,

Ende

22 Ende settede de Tafel in de Hutte des beschepts/ in den hoeck der Wooninghe tegent Noorden/buyten voor den voorhanck.

23 Ende bereyde broot daer op voor den Heere/als hem de Heere ghebodẽ hadde.

24 Ende settede den Candelaer oock daer in/ teghen de Tafel ouer/inden hoeck der Wooninghe teghent Suyden.

25 Eñ settede de lampen op voor den Heere/ als hem de Heere ghebodẽ hadde.

26 Ende settede den gulden Altaer daer in/ voor den voorhanck.

27 Ende maeckte reuck daer op met goeden reuckwerck/ als hem de Heere gebodẽ hadde.

28 Ende hinck het i† laken in de deure der Wooninghe.

i† And. decksel

29 Nv den brantoffer Altaer settede hy voor de deure der Wooninghe der Hutten des beschepts / ende offerde daer op brantoffer ende spijsoffer/ als hem de Heere ghebodẽ hadde.

30 k Ende het Hantvat settede hy tusschẽ der Hutten des beschepts / ende den Altaer/ende goot daer water in te wasschen.

k Exo.30 b 18

31 Ende Mose/Aaron ende zijne sonen/wiesschen hare handen ende voeten daer wt.

32 Want sy moeten hen wasschen/wanneer sy in de Hutte des bescheydts gaen/of henen toetreden totten Altaer: als hem de Heere gheboden hadde.

33 Ende hy richtede den voorhof op / om de Wooninge ende rontom den Altaer/eñ hinck den voorhanck in de deure des voorhofs: also volbracht Mose het gantsche werck.

34 l Doe bedeckte een wolcke de Hutte des beschepts/ ende de Heerlickheyt des Heeren veruulde de Wooninghe.

l Num.9.d. 1.Reg.8.b. Ezech.9.a.

35 Ende Mose en conde niet in de Hutte des bescheydts gaen / dewijle de wolcke daer op bleef/ende de Heerlicheyt des Heerẽ de Wooninghe veruulde.

36 Ende wanneer haer de wolcke ophief van der Wooninge/so toghen de kinderen Israels [voort/] so dickmael sy reysden.

37 Wanneer haer oock de wolcke niet op en hief/ so en toghen sy niet [voort/] tot aen den dach dat sy haer ophief.

38 Wãt de wolcke des Heerẽ was des daechs op der wooninghe / ende des nachts was sy vyerich / voor den oogen des gantschen huys Israels/so langhe als sy reysden.

¶ Eynde des tweeden boecx Mose.

¶ De beschrijuinghe van het Voorportael.

Dese nabolghende figure aenwijst ons de oordẽ die de kinderẽ van Israel (na de gebodẽ Gods) hieldẽ/ int oprechtẽ van harẽ Leger voor de Hutte des beschepts/ besiet Num.2. eñ ooc hoe den Tabernakel geset was int Portael: besiet het laetste Capit. Exodus.

A. B. De lengde van het Voorportael aen de Suydzijde 100. ellen: in welcke lengde warẽ 20. pilaren van 5. ellen in de hoochde/ aen welcke men de Tapijten vast maecte om het portael te bedeckẽ. Desgelijcx ooc de Noortzijde C. D.

De Westzijde hadde in de breede 50. ellen B. C.

In welcker breede warẽ 10. pilaren/ vander seluer hoochde als de ander/waer aẽ men de Tapijten vã het besluyt aẽ dier zijde ooc vast maecte. De Oostzijde hadde in de breede oock 50. ellen A. D.

Soo dat het Portael 50. ellen langer was dã breet: Het incomẽ vant Portael/ was aen de Oostzijde: ter plaetsen vã het incomen was eenen voorhanck F. twelck hadde in de lengde 20. ellen/ vast gemaeckt aen vier pilaren: eñ om de selue zijde voorts te besluyten/ waren daer Tapijten van 15. ellen lanck E. Welcke aen beyde zijden vast ghemaeckt waren aen drie pilaren/ het welcke de figure wel te kennen gheeft.

LEVITICVS,

Leuitisch, of Priesterboeck.

Dat derde Boeck Mose.

¶ Argument.

HEt derde boeck is genaemt Leuiticus/ om de diensten ende officien der Leuiten. Want daer wort ghesproken van de offerhanden/ belosten/ besmettinghen/ ontreyninge/ ghemeyne reyningen van sonden/ van gheoorloefden ende ongeoorloefden Houwelijcke/ van heyliginge ende andere diergelijcke dingen. Daer zijn oock sommighe dingen in/ van der Policie ende burgerlijcker ordinancie/ hoewel daer voornemelijck gehandelt wort/ van de Ceremonien ende onderhoudige des Godlijcken diensts: ende men mach het te rechte noemen het Geestelijcke recht. Desgelijcx machmen oock in desen boeck sien/ dat het betamelijck ende voegelijck is/ dat de Priesters heylich/ wetende ende verstandich in de heylige Schriftuere zijn/ en een goede suyvere conscientie hebben. Bouen desen veruaet dit boeck alle geheymenissen ende hooge verborgentheden des Euangelij/ hoewel nochtans onder figuren bedeckte: Item/ de offeringen ende selfs de offerhanden des Soons Godts/ Ja de gantsche verlossinghe/ die door hem verkreghen is/ ende alle haer kracht.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Van ordeninge ende gebruyck des brantoffers/ 3. het zy van grooten/ 10. of van cleynen vee/ 14. of oock van voghelen.

a Exo. 29. e. 42
b † And. kists/

1 ENde de Heere riep Mose/ a en sprack met hem van der Hutten des b† bescheyts/ ende seyde:

2 Spreeckt met den kinderen Israels/ ende segt tot hen: Wie onder ulieden den Heere een offer doen wilt/ die doe het van den vee/ rinderen/ ende van schapen.

Brantoffer van runderē.
c Exo. 19. b. 10.
Leui. 3. a. 1
d Of/ ghebreck

3 Wil hy een brantoffer doen van ossen/ c so offere hy een manneken dat sonder d vlecke zy/ voor de deure der Hutten des bescheydts/ op dat het den Heere aenghenaem zy van hem.

4 Ende legghe zijn hant op des brantoffers hooft/ soo sal het aenghenaem zijn/ ende hem versoenen.

5 Ende sal dat jonck rindt slachtē voor den Heere: ende de Priesteren Aarons sonen/ sullen het bloet hiertoe brengen/ ende op den Altaer rontom sprenghen/ die voor de deure der Hutten des bescheyts is.

6 Ende men sal den brandtoffer de huyt af trecken/ ende het sal in stucken ghehouwen worden.

7 Eñ de sonen Aarons des Priesters/ sullen een vyer op den Altaer maken/ ende hout daer bouen op legghen:

e † And. leuervet, of greel.
Au. strompfs.

8 Ende sullen de stucken/ namelijc/ den cop/ ende het e† vette op het hout leggen/ dat op dē vyere op den Altaer leydt.

f Dat is/ vyeroffer.

9 Het inghewant nv/ ende de beenen/ salmen met water wasschen/ ende de Priester sal dat alle aensteken op den Altaer/ ten brandtoffer: dat is een f vyer ten sueten reucke den Heere.

Van schapē en gheyten.
g Of/ ghebreck

10 Wil hy nv vanden schapen/ of vā geyten/ een brantoffer doen/ so offere hy een manneken dat sonder g vlecke zy.

11 Eñ sallen slachten aen de zijde des Altaers/ tegent Noorden/ voor den Heere: eñ de Priesteren/ Aarons sonen/ sullen zijn bloet op den Altaer rontom sprenghen:

12 Ende men salt in stucken houwen/ ende de Priester sal den cop eñ het vette/ op het hout ende vyer dat op den Altaer is/ legghen:

13 Nv/ het ingewant ende de beenen/ salmen met water wasschen / ende de Priester salt al offeren/ eñ aensteken op den Altaer ten brantoffer: dat is een vyer ten sueten reucke den Heere.

Vā vogelen.

14 Wil hy nv vā vogelen dē Heere een brantoffer doen/ so doe hy het van torteldupuen/ of van jonghe duyuen.

h Of/ afspitsen

15 Ende de Priester salt ten Altaer brenghen/ ende hem den cop h afnijpen/ dat het op dē Altaer aengesteken worde/ eñ zijn bloet wtbloeden laten/ aen de wandt des Altaers:

16 Ende zijnen krop met den vederen/ salmen by den Altaer tegent Oosten/ op den asschenhoop worpen.

i † And. het met zijne vleugelen etcet.

17 Ende sal i† zijne vleugelen clieuē: doch niet afbreken: ende also sal het de Priester op den Altaer aensteken/ op het hout/ op dat vyer ten brantoffer: dat is een vyer ten sueten reucke den Heere.

Dat ij. Capittel.

1. Van spijsoffer met meelbloemen ende menigherley ghebacK. 4. Heuel ende heunich in den offeren verbodē/ ende sout geboden. 14. Van spijsoffer der eerster vruchten.

Spijsoffer.
a Leui. 6. b. 14 ende 9. b. 17
Num. 15. a. 4

1 WAnneer a een ziele den Heere een spijsoffer doen wil/ so salt van semelmeel zijn/ ende sal olye daer op gieten/ ende wieroock daer op legghen/

2 Ende also brengen tot den Priesteren/ Aarons sonen/ so sal de Priester zijn hantvol nemen/ van desseluē semelmeels ende olye/ met tsamen den gantschen wieroock/ ende aensteken/ ter gedachtenisse op den Altaer: dat is een vyer ten sueten reucke den Heere.

b Leu. 10. b. 12
Syr. 7. d. 33

3 b Dat daer nv ouer is van dē spijsoffer/ sal Aarons ende zijner sonen zijn: dat sal het allerheylichste zijn/ vanden vyere des Heeren.

4 Wil hy nv een spijsoffer doē/ van gebacken in den ouen/ soo neme hy koecken van semelmeel/ ongeheuelt/ met olye gemengt/ ende ongheheuelde vladen/ met olye bestreken.

5 Is oock v spijsoffer wat van ghebacken in der pannen/ so salt van ongeheuelden semelmeel met olye ghemengt zijn.

6 Ende sult het in stucken deylen/ ende olye daer op gieten/ so is het een spijsoffer.

c † And. roostpanne

7 Is oock v spijsoffer wat op den c† rooster geroostet/ so sult ghy dat van semelmeel met olye maken.

8 Ende sult het spijsoffer dat ghy van sulckerley maken wilt/ den Heere totten Priester brenghen/ die salt tot den Altaer brenghen/

Ende

Ende de selue spijsoffers heffen ter gedach- 9 tenisse/ende aensteke op den Altaer:dat is een vyer ten sueten reucke den Heere.

Dat daer nv ouer is/sal Aarons eñ zijnder 10 sonen zijn/dat sal het allerheylichste zijn/van B het vyeren des Heeren.

Gheen heuel noch heunich.

Alle spijsoffer die ghylieden den Heere of- 11 feren wilt/sult ghy sonder heuel makē: want geen heuel noch heunich en sal daer onder/dē Heere ten vyere aenghesteken worden.

d†And. het offer der eerstelingē sult ghy den etc.

d†Ten offer der eerstelingen sult ghyse den 12 Heere offeren/ doch op gheenen Altaer sullen sy comen ten sueten reucke.

Alle offer sal gesoutē zijn. e Mat.5 b 13 Mar.9.e.49 Colos.4.a.6

e Alle v spijsoffer sult ghy souten/eñ v spijs- 13 offer en sal nemmermeer sonder sout des verbonts ws Gods zijn: want in alle uwē offer sult ghy sout offeren.

Wilt ghy nv een spijsoffer den Heere doen/ 14 vanden eerstē vruchten/so sult ghy het groensel aen den vyere dorre maken/ eñ cleyn stooten/ende also het spijsoffer uwer eerster vruchten offeren.

Ende sult olye daer op doen/ eñ wieroock 15 daer op legghen/so is het een spijsoffer.

Ende de Priester sal vanden ghestooten/ 16 eñ van der olye met den gantschen wieroock aensteken/ ter ghedachtenisse: dat is een vyer den Heere.

Dat iij. Capittel.

1. Van danckoffer van runderen/ 6. schapen/ 12. ende gheyten. 17. Alle vet ende bloedt verboden te eten.

Danckoffer vā runderen. a Verstaet/ voor eenige genade ende wel daet vā Gode aē hem bewesen. b Of/ seere. c†And. tuygenisses of stifts: d exo.29.b.16

Is zijn offer een a dancoffer van runde- 1 ren/ het zy een osse of koe/ so sal hy offe- A rē voor dē Heere/ dat sonder b vlecke zy.

Ende sal zijne hant op desseluen hooft leg- 2 ghen/ ende slachten voor de deure der Hutten des c†beschepts:d ende de Priesteren Aarons sonen/ sullen het bloet op den Altaer rontom sprenghen.

Ende sal van den dancoffer den Heere of- 3 feren/namelijc/alle het vette aē het ingewant.

Eñ de twee nieren met den vette dat daer 4 aen is aen den lendenen/ende het nette om de

e†An. daertoe.

leuere/aen den nieren e†afghetrocken.

Ende Aarons sonen sullent aensteken op 5 den Altaer ten brantoffer/op den houte dat op den vyere leydt:dat is een vyer ten suetē reucke den Heere.

Van cleynē Vee. f†Anders/ hy schaep/ of een sy schaep.

Wil hy nv den Heere een danckoffer van 6 cleynen Vee doen/ het zy een f†manneken of wijf ken/so salt sonder vlecke zijn.

Is het een lammeken/so sal hy het voor dē 7 Heere brenghen.

Ende sal zijne hant op desseluen hooft leg- 8 ghen / ende slachten voor der Hutten des beschepts/eñ de sonen Aarons sullen zijn bloedt op den Altaer rontom sprenghen.

Eñ sal also van den danckoffer/ den Heere 9 offeren ten vyere/namelijc/ zijn vet/den gantschen steert/g†vanden rugge afghetrocken/eñ alle dat vette aen het inghewant.

g†And. met dē ruggrate

Eñ de twee nieren/ met den vette dat daer 10 aen is aen den lendenen / ende het nette ront- B om der leuere aen den nieren afghetrocken.

Ende de Priester salt aensteken op den Al- 11 taer/ten spijse h des vyers den Heere.

h Dat is / dat het vā dē vyere worde verteert.

Is oock zijn offer een gheyte / ende brengt 12 het voor den Heere/

So sal hy zijne hant op haer hooft leggen/ 13 ende haer slachten voor der Hutten des beschepts/ eñ de sonen Aarons sullen het bloedt op den Altaer rontom sprenghen/

14 Ende sult daer van offeren een offer den Heere/namelijck/ het vette aen het ingewant.

15 De twee nieren/ met den vette dat daer aen is aen den lendenen / ende het nette ouer der leuere/aen den nieren afghetrocken.

16 Eñ de Priester salt aensteken op dē Altaer ter spijse des vyers/ i†ten sueten reucke: k alle het vette is des Heeren.

i†And. dat het vette ten sueten reucke zy den Heere. k Leui.7.

17 Dat zy een eewighe wijse by uwen naecomelingen in allen uwē wooningen/ dat ghylieden gheen vet l noch bloet en etet.

Alle vet ende bloet verboden te eten. l Gen.9.a.4 Leui.17.b.1 ende 19. Deu.12.

Dat iiij. Capittel.

1. Van sondoffer voor de onwetentheydt eens Priesters/ 13. eener gātscher menichte/ 22. eens Vorsten/ 27. of eenen bysonderen persoone.

Sondoffer voor de onwetentheyt.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende A seyde:

2 Spreeckt met den kinderen Israels/ ende segt: Wanneer een ziele sondicht wt onwetentheyt/ aen eenigen gebode des Heeren/ dat sy niet doen en soude:

3 Namelijck/soo een Priester die ghesalft is/ sondicht/dat hy het volc a ergerde/die sal voor zijne sonde/die hy gedaen heeft/ eenen jongen b†osse brengen/die sonder vlecke zy/den Heere ten sondoffer.

a Dat is/ zijnē leeren/ leuē ongelijck ter sonde eñ schult sake gaue/ b†And. varre c Leui.9.b. d†And. stifts

4 c Eñ sal den osse voor de deure der Hutten des d†beschepts brengen/voor den Heere/ende zijn hant op desseluen hooft legghen/eñ slachten voor den Heere.

e Leu.16.b. Num.19.

5 e Ende de Priester die ghesalft is / sal des ossen bloedt nemen / ende in de Hutte des beschepts brenghen.

6 Ende sal zijnen vinger in dat bloet steken/ ende daer seuenmael mede sprengen voor den Heere/voor dat voorhanckſel des heylighen.

7 Ende sal vanden seluen bloede doen/ op de hoornen des Reuckaltaers/die voor den Heere in der Hutten des beschepts staet/ ende alle het bloet gieten/ aen den bodem des brantoffers Altaer/die voor der Hutten deure des beschepts staet.

8 Ende alle het vette des sondoffers / sal hy heffen/namelijck/het vette aen het ingewant/

9 De twee nieren met den vette dat daer aen is aen de lendenen/ ende het nette ouer der leuere/ aen den nieren † afghetrocken.

†And.

10 Gelijck als hyt heffet van ossen in dē danc- B offer / ende salt aensteken op den brantoffers Altaer.

f Exo.29.b.14 Num.19.a.5

11 f Nv/het vel des ossen/met alle dē vleesche/ met tsamen den cop eñ den beenen/ ende het inghewant/ende den dreck:

g†And. Vmmers dē gantschen osse sal hy alles etc.

12 g†Dat sal hy alle wt voeren buyten den legher/ aen een reyne stede/daermen de asschen henen schuddet / ende salt verbranden op den houte met vyere.

h leui.9.b.15. Num.15.c.22

13 h Wanneert een gantsche menichte in Israel versien sal/ eñ de daet voor haren ooghen verborghen waer / dat sy erghens teghen een ghebodt des Heeren ghedaen hadden / dat sy niet doen en souden/ ende hen alsoo verschuldichden.

14 Ende daer nae hare sonden ghewaer worden/die sy ghedaen hadden/ so sullen sy eenen jonghen osse daer brenghen ten sondoffer/ ende voor de deure der Hutten des beschepdts setten.

15 Ende de ouders van der menichte/ sullen

hare

hare handen op zijn hooft legghen / voor den Heere / ende den osse slachten voor den Heere.

16 Ende de Priester die ghesalft is sal het bloet vanden osse in de hutte des bescheydts brenghen:

17 Ende met zijnen vingher daer in doppen / ende sevenmael sprenghen voor den Heere / voor het voorhangsel.

18 Ende sal van den bloede op de hoornen des altaers strijcken / die voor den Heere staet inder hutten des bescheydts / ende alle het ander bloet aen den bodem des brandtoffersaltaer ghieten / die voor de deure der hutten des bescheydts staet.

19 Alle zijn vet sal hy heffen / ende op den altaer aensteken.

20 Ende sal met dē osse doen / als hy met den osse des sondoffers ghedaen heeft: ende alsoo C sal se de Priester versoenen / so wordt het hen vergheven.

21 Ende sal den osse buyten het leger voeren / ende verbranden / ghelijck hy den eersten osse verbrandt heeft. Dat sal het sondoffer der menichten zijn.

22 Wanneer nu een Vorst sondicht / ende ergens teghen des Heeren zijns Gods ghebodt doet / dat hy niet doen en soude / ende versiet het / dat hy hem verschuldicht /

23 Ende wordt zijnder sonde ghewaer die hy ghedaen heeft / die sal ten offer brengen eenen gheytenbock sonder vlecke:

24 Ende zijne hant op des bocx hooft leggen / ende hem slachten op de stede daermen het brandtoffer slachtet voor den Heere: dat zy zijn sondoffer.

25 Soo sal dan de Priester het bloet vanden sondoffer nemen met zijnen vingher / ende op de hoornen des brandtoffersaltaer strijcken / eñ het ander bloet aen den bodem des brandtoffers altaer ghieten.

26 Nu / alle zijn vet sal hy opden altaer aensteken / ghelijck als het vette des danckoffers: ende alsoo sal de Priester zijn sonden versoenen / so wordt het hem vergheven.

Num. 15. c 27

27 i Wanneer nu een ziele vanden gemeynen volcke versiet / ende sondicht / dat sy erghens teghen een van den gheboden des Heeren doet / dat sy niet doen en soude / ende haer also verschuldicht /

28 Ende harer sonde ghewaer wordt die sy ghedaen heeft / die sal ten brantoffer een geyte brenghen sonder k vlecke / voor de sonde die sy ghedaen heeft:

k of / ghebreck

29 Ende sal hare handt op des sondoffers hooft legghen / ende slachtent aen de stede des brandtoffers.

30 Ende de Priester sal vanden bloede met zijnen vinger nemen / ende op de hoornen des brandtoffersaltaer strijcken / ende alle het ander bloet aen des altaers bodem ghieten.

31 Nu / alle zijn vet sal hy daer af nemen / ghelijck hy het vette des danckoffers afneemt / eñ salt aensteken op den altaer / ten sueten reucke den Heere: ende also salse de Priester versoenen / so wordt het haer vergheven.

32 Sal hy daerentegen een schaep ten sondoffer brengen / so sal hy brengen dat een wijfken is / sonder vlecke:

33 Ende leggen zijn handt op des sondoffers hooft / ende slachten het ten sondoffer / aen de stede daermen den brandtoffer slachtet.

34 Ende de Priester sal vanden bloede met zijnen vingher nemen / ende opde hoornen des brantoffersaltaer strijcken / ende alle dat bloet aen den bodem des altaers ghieten.

35 Nu / alle zijn vet sal hy aftrecken / ghelijck hy het vette vanden lamme des danckoffers afghetrocken heeft / ende salt opden altaer aensteken ten vyere des Heeren: ende alsoo sal de Priester versoenen zijn sonde die hy ghedaen heeft / so wordt het hem vergheven.

Dat v. Capittel.

1. Watmen offeren sal voor gehoorden eñ verzwegen vloeck. 2. Gauloos aenroeren dies / dat onreyn is. 4. Lichtveerdich zweeren. 6. Vergrijpen aent ghewijede / 17. of aen eenigen gheboden des Heeren door onwetentheyt.

1 A Wanneer a een ziele sondigen sal / dat hy eenen vloeck hoort / ende hy dies ghetuyge is / of gesien of bevonden heeft / ende niet voort van hem gesept / die is eender misdaet schuldich.

Schultoffer voor de onwetentheyt / dat heetmen vreemde sonde.

2 b Of wanneer een ziele wat onreyns c aenroert / het zy een aes van eenen onreynen ghedierte / of vee / of ghewormte / ende en wiste het niet / die is onreyn / ende heeft haer verschuldicht:

a leu. 24. b. 11
b hag. 2. b. 14
c 2. cor. 6. b. 17

3 Of / wanneer hy eenen onreynen mensche aenroert / in welckerley onreynicheydt de mensche onreyn worden can / ende en wistes niet / ende wordt het ghewaer / die heeft hem verschuldicht.

4 Of wanneer een ziele zweert / dat hem wt den monde ontgaet quaet of wel te doen / als dan eenen mensche een zweerē ontgaen mach eer hy dat bedenckt / ende wordt het ghewaer / die heeft hem aen dier een verschuldicht.

5 Wanneer nu geschiedt dat hy hem aen dier een verschuldicht / ende bekent dat hy daeraen ghesondicht heeft /

6 So sal hy voor zijne schult deser zijner sonde die hy gedaen heeft / den Heere brengen van der kudde een schaep oft gheytenmoeder ten sondoffer / soo sal hem de Priester zijne sonde versoenen.

7 d Vermach hy dannoch geen schap / soo sal hy brengen den Heere voor zijne schult / die hy gedaen heeft / twee torteldupven / of twee jonghe duyven / de eene ten sondoffer / de ander ten brandtoffer.

d leui. 12. a. 8

8 Ende salse brengen den Priester / die sal de eerste ten sondoffer maken / ende haer den cop e afnijpen achter den necke / ende doch niet afbreken.

e of / afknijpen

9 Eñ sal sprengen met den bloede des sondoffers aen den wandt des altaers / ende laten het bloet dat daer over is wtbloeden aen des altaers bodem: dat is het sondoffer.

10 De andere sal hy ten brandtoffer maken B na zijnen rechte: eñ also sal de Priester hem zijn sonde versoenen / die hy ghedaen heeft / so wordt het hem vergheven.

11 Vermach hy oock niet twee torteldupven / of twee jonge duyven / so brenge hy voor zijne sonde zijn offer / een thiendendeel Ephi semelmeels ten sondoffer: hy en sal dannoch gheen olye daer op doen / noch wieroock daer op legghen / want het is een sondoffer.

12 Eñ salt totten Priester brengen / so sal dan de Priester een handtvol daer van nemen ter ghedachtenisse / ende aensteken op den altaer / ten vyere den Heere; dat is een sondoffer.

Ende de Priester sal hem also zijne sonde/ 13 die hy ghedaen heeft/ versoenen/ so wordt het hem vergheuen / ende sal des Priesters zijn/ als een spijsoffer.

Eñ de Heere sprack met Mose / eñ seyde: 14

Schultoffer.

Wanneer haer een ziele vergrijpt / dat sy 15 het versiet/ende haer besondicht aen het ghene dat den Heere gewijet is/ so sal sy haer schultoffer den Heere brenghen / eenen ram sonder vlecke vander kudde / die twee sikel silvers weert zy/ f na den sikel des heylichdoms ten schuldtoffer.

f exo.30.b.13

Daer toe wat hy ghesondicht heeft aen 16 den ghewijeden/ sal hy wedergeuen/ ende het vijfste deel daer ouer geuen: eñ salt den Priester geuẽ/ die sal hem versoenen met den ramme des schultofferꝭ/ so wordet hem vergeuẽ.

Wanneer een ziele sondicht / ende doet er- 17 ghens teghen een ghebodt des Heeren/ dat sy niet doen en soude/ende en heeft het niet gheweten / die heeft haer beschuldicht / ende is eener misdaet schuldich:

Ende sal brengen eenen ram vander kud- 18 de sonder vlecke / die eens schultoffers weert is/ totten Priester/ die sal hem zijn onwetentheyt versoenen/ die hy ghedaen heeft / ende en wiste het niet/ so wert het hem vergeuen. Dat is het schultoffer dat hy den Heere veruallen is.

Dat vj. Capittel.

1. Wat offeren sal / die met valschen eede / vertrout/gherooft/ onrecht/ of geuonden goet verloochent/ 9. van diesgelijcken brantofferen/ 14. van spijsofferen/ 20. oock wat de Priester offeren sal aen den daghe zijner salinghe. 25. Van tweederley sondoffer.

Ende de Heere sprack met Mose / ende 1 seyde:

A

Wanneer een ziele sondigen sal / ende 2 haer aen den Heere vergrijpen / dat hy zijnen euen mensche verloochent/ dat hy hem beuolen heeft / of dat hem tot trouwer handt ghedaen is / of dat hy hem met ghewelt ghenomen/ of met onrecht tot hem ghebracht heeft/

Of dat verloren is/ gheuonden heeft/ende 3 verloochent sulcx met eenen valschen eede/ a als het dier een is/ daer een mensche teghen zijnen naesten sonde in doet.

a Num.5.a.6

Wanneert nv gheschiedt dat hy also son- 4 dicht/ende hem beschuldicht/ so sal hy wedergeuen wat hy met ghewelt genomen / of met onrecht tot hem ghebracht heeft/ of wat hem beuolen is/ of wat hy gheuonden heeft/

Of waer hy den valschen eedt ouer ghe- 5 daen heeft/ dat sal hy alle gantsch weder gheuen: daer toe het vijfstedeel daer ouer gheuen/ dien/ diens het geweest is/ in dien dage/ wanneer hy zijn schultoffer gheeft.

Nv/ voor zijn schuldt sal hy den Heere tot 6 den Priester eenen ram vander kudde sonder vlecke brengen/ die eens schultoffers weert is:

So sal hem de Priester versoenen voor den 7 Heere / so wordet hem vergeuen alles wat hy gedaẽ heeft/ daer aen hy hẽ beschuldicht heeft.

* Ende de Heere sprack met Mose / ende 8 seyde:

* Cap.6. Luth. Wet des brandtoffers.

Ghebiedt Aaron eñ zijnen sonen/ende segt: 9 b Dit is de wet des brantoffers: Het brandtoffer sal branden op den altaer den gantschen nacht tot aen den morghen / ende des altaers vyer sal [alleen] daer op branden.

b exo.29.b.39

Ende de Priester sal zijnen lijnen rock aen- 10 B trecken / ende het lijnen nedercleedt aen zijn lijf: ende sal de asschen op nemen die het vyer des brantoffers opden altaer ghemaect heeft/ ende salse by den altaer schudden.

11 Ende sal zijne cleederen daer na uttrecken/ ende ander cleederen aentrecken / ende de asschen utdraghen buyten het legher aen een reyne plaetse.

12 Het vyer op den altaer sal branden / ende nemmermeer utblusschen: de Priester sal alle morgen hout daerop aensteken, ende daer bouen op brandtoffer bereyden/ ende het vet der danckofferen daer op aensteken.

13 Eewich sal het vyer opden altaer branden/ ende nemmermeer utblusschen.

14 Ende dat is de wet des c spijsoffers / dat Aarons sonen offeren sullen voor den Heere op den altaer.

Wet des spijsoffers. c Leui.2. Num.15.

15 Daer sal een heffen zijn hantvol semelmeel vanden spijsoffer/ende der olye/ ende alle den wieroock die op den spijsoffer leyt/ ende salt aensteken op den altaer/ ten sueten reucke/ een ghedachtenisse den Heere.

16 Dat daer nv ouer is / sullen Aaron ende zijne sonen verteeren / ende salt onghehevelt eten inder heyligher stede/ inden voorhoue der hutten des d † beschedts.

d Apoc. ... getuygenisse ...

17 Sy en sullen niet met hevel backen: want het is haer deel dat ick hen ghegheuen hebbe van mijnen offer: het sal hen het allerheylichste zijn / ghelijck als het sondoffer ende schuldtoffer.

18 Wat manlijck is onder den kinderen Aarons sullent etẽ: dat zy een eewich recht iuwen nacomelinghen aen den offer des Heeren: niemant en salse aenroeren/ hy zy dan ghewijet.

19 Ende de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

20 * Dat sal het offer zijn Aarons ende zijner C sonen/ dat sy den Heere offeren sullen/ aen den daghe e zijner salinge: het thiendedeel Ephi van semelmeel tot een daechlijcken spijsoffer/ de een helft des morghens/ de ander helft des auondts.

* Luth. hier siet ghy dat Moses claerlijck tweerley sondoffer/ of tweerley gheb... ...

21 Inder pannen met olye sult ghyt maken/ ende gheroostet daer henen brenghen / ende in stucken ghebacken sult ghy sulcx offeren / ten sueten reucke den Heere.

22 Ende de Priester die onder zijne sonen in zijn stede ghesalft wordt / sal sulcx doen: dat is een eewich recht den Heere: Het sal alles verbrandt worden:

23 Want alle het spijsoffer eens Priesters sal gantsch verbrant/ende niet ghegeten worden.

24. Ende de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

25 Segt Aaron ende zijne sonen / ende spreect: Dit is de wet des sondoffers: Inder stede daer ghy het brantoffer slachtet/ sult ghy oock het sondoffer slachten voor den Heere: Dat is het allerheylichste.

26 f De Priester die het sondoffer offert / salt eten inder heyliger stede / inden voorhoue der hutten des beschedts.

27 Niemant en sal zijn vleesch aenroeren / hy zy dan gheheylicht: ende wie van zijnen bloede een cleedt besprengt/ die sal dat besprengde stuck wasschen inder heyligher stede.

28 h Ende den pot daer het in gecockt is / salmen brekẽ: Isset dannoch een metalen pot/ so salmen hem schueren/ ende met water spoelen.

29 Wat manlijck is onder den Priesterẽ/ sullen daer van etẽ/ wãt het is het allerheylichste.

f Hosee 4.b.8 h Leu.11.d.33 ende 15.b.12

i Heb.13.b.12. Exo.29.b.11. Leu.4.a.5.c.21 ende 16.c.27. Num.9.a.2. k† And. ſtifts/

i Daerenteghen alle het ſondoffer / diens 30 bloet inder hutte des k† beſcheyts ghebracht wort te verſoenen inden heyligen / dat en ſalmen niet eten / maer met vyer verbranden.

Dat vij. Capittel.

1. Van ſchuldtofferen / 11. ende danckofferen / 23. van vet eten / 26. ende bloet eten verboden / 29. noch van danckoffer / 35. een Epilogus of beſluytreden.

Wet des ſchultoffers.

1 Ende dit is de wet des ſchultoffers / ende dat is het allerheylichſte.

2 In der ſtede / daermen het brantoffer ſlachtet / ſalmen het ſchultoffer ſlachten / ende zijn bloet op den Altaer rondtom ſprenghen.

3 Ende alle zijn vet ſalmē offeren / den ſteert / ende het vet aen het inghewant.

4 De twee nieren / met dē vette dat daer aen is / aen de lendenen / ende het net om de levere aen den nieren a† afgheſcheurt.

a† And. daer toe.

5 Eñ de Priester ſalt op dē altaer aenſtekē / tot een vyer des Heerē: dat is een ſchultoffer.

6 Wat manlijc is onder den Prieſteren / ſullen dat eten / in der heyligher ſtede: want het is het allerheylichſte.

7 Als het ſondoffer / alſo ſal oock het ſchultoffer zijn / alle beyde ſal eenerley wet zijn: eñ ſal des Prieſters zijn / die daer door verſoent.

8 Welcke Prieſter yemandts brantoffer offert / diens ſal desſelven brantoffers vel zijn / dat hy gheoffert heeft.

9 Ende alle het ſpijſoffer dat inden oven / of op den b† rooſter / of inder pannen ghebacken is / ſal des Prieſters zijn / die het offert.

b† And. rooſtpanne.

10 Ende alle ſpijſoffer dat met olye ghemengt of drooch is / ſal aller kinderen Aarons zijn / B des eenen als des anderen.

11 Ende dit is de wet des danckoffers / dat men den Heere offert.

c Pſ.116.b.17 d Loſoffer / danckoffer / de ſe twee offeren zijn in eē offer gerekēt. Dat offer heet / wāneer ſy ſchapē / oſſen etc. gheſlachtet heb ben. Loſoffer / wāneer ſy vladen eñ coecken (geiije als een ſpijſoffer) daer toe ghedaen hebben / ende noemt alſo het een het ander: dat het heet / bleeſch des loſoffers / dat is / neffens dz loſoffer. Itē / loſoffers des danckoffers.

12 c Willen ſy een d loſoffer doen / ſo ſullen ſy ongheheuelde coecken offeren / met olye ghemengt / ende ongheheuelde vladen met olye beſtreken / ende gherooſtede meelbloemcoecken met olye ghemengt.

13 Sy ſullen dock ſulcken offer doen / op eenen coeck van ongheheuelden broode / ten loſoffer zijns danckoffers.

14 Ende ſal eenen van dien allen / den Heere ter heffinghe offeren / ende ſal des Prieſters zijn / die het bloet des danckoffers ſprengt.

And. Offer ter danckſegginge. e Leuit.19.a.6

15 Ende het vleeſch des loſoffers in zijnen danckoffer / ſal desſelven daechs ghegheten worden / wanneert geoffert is / ende niet overghelaten worden tot aen den morghen.

16 Ende het zy een gheloeſt of vrywillich offer / e ſo ſalt desſelven daechs / wanneer het geoffert is / ghegeten worden: ſo daer oock wat overblijft op den anderen dach / ſo ſalmen het doch eten.

17 Doch / wat vanden gheofferden vleeſche overblijft aen den derden daghe / dat ſal met vyer verbrant worden.

18 Ende ſo yemant aen den derden daghe ſal eten van den gheofferden vleeſche zijns danckoffers / ſoo en ſal hy niet aenghenaem zijn / die het gheoffert heeft / het en ſal hem oock niet toegerekent worden / maer het ſal eenen grouwel zijn: ende welcke ziele daer van eten ſal / die f† is eener miſ daet ſchuldich.

f† An. ſal hare ſonde dragen.

19 Ende het vleeſch dat wat onreyns aenroert / en ſal niet ghegeten / maer met vyer verbrandt worden; wie daerenteghen reyn van lijve is / ſal vanden vleeſche eten.

20 Ende welcke ziele eten ſal / van den vleeſche C des danckoffers / dat den Heere toebehoort / derſelver onreynicheyt zy op haer / ende ſy ſal wtgheroept worden van haren volcke.

21 Ende wanneer een ziele wat onreyns aenroert / het zy eē onreyn mēſche / vee / of wat anders grouwelijc is / ende vanden vleeſche des danckoffers eet / dat den Heere toebehoort / die ſal wtgheroept worden van haren volcke.

22 Ende de Heere ſprack met Moſe / eñ ſeyde:

23 Spreeckt met den kinderen Iſraels / ende ſegt: g Ghylieden en ſult gheen vet eten / van oſſen / lammeren / ende gheyten.

g Leuit.3.b.16

24 Het vet van een aes / ende wat van * wiltwerck verſcheurt is / maect v tot allerley nut: maer eten en ſult ghy het niet.

* Of / ghewilde

25 Want wie het vet eet van den vee / dat den Heere ten offer ghegheuen is / desſelven ziele ſal wtgheroept worden van haren volcke.

26 h Ghy en ſult oock gheen bloet eten / noch van vee / noch van vogelen / waer ghy woont.

h Gen.9.a.4. Leuit.3.b.17. ende 17.b.14. ende 19.c.26. Deu.12.b.16 1.ſa.14.d.32.

27 Welcker ziele eenich bloedt eten ſal die ſal wtgheroept worden van haren volcke.

28 Ende de Heere ſprack met Moſe / eñ ſeyde:

29 Spreect met den kinderen Iſraels / eñ ſegt: Wie den Heere zijn danckoffer doen wil / die ſal oock mede brenghen / wat ten danckoffer den Heere behoort.

30 Hy ſalt met zijner handt hier toe brenghen / D ten offer des Heeren: namelijck / het vet aender borſt ſal hy brenghen / met der borſt / dat ſy een beweghinghe worden voor den Heere.

31 Ende de Prieſter ſal het vet aenſteken op den Altaer / ende de borſt ſal Aarons ende zyner ſonen zijn.

32 Eñ de rechter ſchouder ſullen ſy den Prieſter geuē / ter heffinge van haren dancofferen.

33 Ende wie onder Aarons ſonen het bloedt des danckoffers offert / ende het vet / diens ſal de rechter ſchouder zijn tot zijnen deele.

34 i Want de beweechborſt ende de hefſchouder hebbe ick ghenomen vanden kinderē Iſraels / van harē dancofferen / ende hebbeſe den Prieſter Aaron ende zijnen ſonen ghegheuen ten eewighen rechte.

i Nu.18.b.11

35 Dit is de ſalvinghe Aarons / ende zijner ſonen / vanden offer des Heeren / des daechs doe ſy k† overghegeuen werden Prieſteren te zyn den Heere.

Epilogus ofte beſluytreden. k† And. gepreſenteert. l† Anders / hem

36 Doe de Heere ghebood aenden daghe doe hyſe ſalfde / wat l† hem ghegheuen worden ſoude / van den kinderen Iſraels / ten eewighen rechte / allen harennacomelinghen.

37 Eñ dit is de wet des brantoffers / des ſpijſoffers / des ſondoffers / des ſchultoffers / der vullen offeren / ende der danckofferen.

38 Dat de Heere Moſe ghebood op den berghe Sinai / inden daghe doe hy hem ghebood aen den kinderen Iſraels te offeren haren offer den Heere / inder Woeſtijne Sinai.

Dat viij. Capittel.

1. Vander ſalvinghe ende wijinghe Aarons / ende zijner ſonen / 10. oock de Wooninghe.

Der Iodiſche Prieſters wijinge a Exo.28.a.2 b Exo.29.a.1. c† And. varre

1 A Ende de Heere ſprack met Moſe / ende ſeyde:

2 Neemt Aaron ende zijne ſonen met hem / a met tſamen haren cleederen / ende de ſalfolye / b eñ eenen c† oſſe ten ſondoffer / twee rammē / eñ eenē corf met ongeheueldē broode.

3 Ende vergadert de gantſche menichte voor

de deure der hutten des d † beſcheydts.

d† and. tuyge-niſſe/ of ſtifts.

4 Moſe dede als hem de Heere geboot/ ende vergaderde de menichte voor de deure der hutten des beſcheydts/

5 Ende ſprack tot haer: Dat iſſet dat de Heere gheboden heeft te doen.

Aarons eñ zijner ſonen wijinghe.

6 Ende nam Aaron ende zijne ſonen/ ende wieſchſe met water.

7 Ende trock hem e † lijnen rock aen/ eñ gordde hem met den gordel/ ende trock hem f † den ghelen zijden rock aen / eñ trock hem den lijfrock aen/ ende gordde hem ouer g den lijfroc.

e† and. enghen f† an. het wijdt hemde aen/ g† and. het cõſtelijck werck des lijfrocx.

8 Ende dede hem den borſtlap aen / ende in den borſtlap h † Licht ende Recht.

h† and. Vrim eñ Thumim.

9 Ende ſettede hem den hoet op zijn hooft/ ende ſettede aen den hoet bouen op zijn voorhooft het gulden bladt aen de heylige croone/ als de Heere Moſe gheboden hadde.

i Exo. 30. c. 26

10 i Ende Moſe nam de ſalfolye/ ende ſalfde de wooninghe / ende alles wat daer in was/ ende wijede het.

B

11 Ende ſprengde daermede ſeuenmael op den altaer/ ende ſalfde den altaer met allen zijnen gereetſchappe/ het handtuat met zijnen voete/ dat het ghewijet werde.

k ſpr. 45. b 18 Pſal. 133. a. 2

12 k Ende goot de ſalfolye op Aarons hooft/ ende ſalfde hem/ dat hy ghewijet werdt.

13 Ende brachte hier toe Aarons ſonen / ende trock hen lijnen rocken aen/ ende gorddeſe met den gordel / ende bandt hen huyuen op/ als hem de Heere beuolen hadde.

14 Ende liet hier toe brenghen eenen oſſe ten ſondoffer / ende Aaron met zijnen ſonen leyden hare handen op zijn hooft.

15 Doe ſlachtede men hem / ende Moſe nam vanden bloede/ ende * doppede daermede op de hoornen des altaers rondtom met zijnen vinger/ ende ontſondichde den altaer: eñ goot het bloet aen des altaers bodem/ ende wijede hem dat hy hem verſoende.

* of/ ſtreeck

16 Ende nam alle het vet aen het inghewant/ het nette om de leuer/ ende de twee nieren met den vette daervan / ende ſtack het aen op den altaer.

17 Nv den oſſe met zijnen velle / vleeſſche/ eñ drecke/ verbrande hy met vyer buyten den legher/ l als hem de Heere gheboden hadde.

l Exod. 29. a. 1 b. 10

18 Ende bracht hier toe eenen ram ten brantoffer / ende Aaron met zijnen ſonen leyden hare handen op zijn hooft.

19 Doe ſlachtede men hem/ eñ Moſe ſprengde vanden bloede op den altaer rontomme:

20 Hieu den ram in ſtucken / ende ſtack aen het hooft/ de ſtucken/ ende den romp:

C

21 Ende wieſch het ingewant ende de beenen met water/ ende ſtack alſo den gantſchẽ ram aen op den altaer. Dat is een brandtoffer ten ſueten reucke/ een vyer den Heere/ als hem de Heere gheboden hadde.

m exo. 29. b. 19 n† and. offers der inwijinge

22 m Hy brachte oock hier toe den anderen ram des n † vullenoffers/ eñ Aaron met zijne ſonen leyden hare handen op zijn hooft:

23 Doe ſlachtede men hem/ ende Moſe nam van zijnẽ bloede/ ende o doppede Aaron daermede op het lapken van zijn rechter oor/ ende op den duym zijner rechter hant/ ende op den grooten teen zijns rechten voets.

o of/ ſtreeck

24 Ende brachte hier toe Aarons ſonen/ ende doppede met den bloede op het lapkẽ van harer rechter ooren/ ende op den duym harer rechter handt / ende op den grooten teen haers rechter voets / ende ſprengde het bloet op den altaer rontom.

p exo. 29. c. 22

25 p Ende nam het vet ende den ſteert / ende alle het vet aẽ het ingewant / ende het net om de leuer / de twee nieren met den vette daervan/ ende de rechter ſchouder.

26 Daer toe nam hy wt den corue des ongheheuelden broots voor den Heere eenen ongheheuelden coeck/ ende eenen coeck gheolyts broodts/ ende een vlade/ ende leyde het op het vette/ ende op de rechter ſchouder.

27 Ende gaf dat alle te ſamen in de handen Aarons ende zijner ſonen/ ende beweechde het ter beweginghe voor den Heere.

28 Ende nam het alle weder van haren handen / ende ſtack het aen op den altaer bouen op den brandtoffer: want het is een vullenoffer ten ſueten reucke/ een vyer den Heere.

q exo. 29. c. 26

29 q Ende Moſe nam de borſt/ eñ beweechde een beweginge voor den Heere/ vanden ramme des vullẽoffers/ die wert Moſe tot zijnen deele/ als hem de Heere gheboden hadde.

30 Ende Moſe nam der ſalfolye/ ende des Obloets op den altaer/ ende ſprengde op Aaron ende zijne cleederen / op zijne ſonen ende op hare cleederen / ende wijede alſo Aaron ende zijne cleederen / zijne ſonen ende hare cleederen met hem:

31 Ende ſprack tot Aaron ende zijne ſonen: Coket het vleeſch voor de deure der hutten des beſcheyts/ ende etet aldaer. Daer toe oock r het broot in de coruen des vullenoffers/ als my gheboden is/ ende gheſeyt/ dat het Aaron ende zijne ſonen ſullen eten.

r exo. 29. b 32 leuit. 24. a. 9 Mat. 12. a. 4

32 Wat daer nv ouerblijft vanden vleeſſche eñ broode/ dat ſult ghy met vyer verbranden.

33 Ende en ſult in ſeuen daghen niet wtgaen van der deure der hutten des ſ beſcheydts/ tot aen den dach/ wanneer de dagen ws vullenoffers wt zijn: want in ſeuen dagen zijn uwe handen gheuult/

ſ of/ ſtifts

32 Als het aen deſen dage geſchiedt is. t † De Heere heeft het gheboden te doen/ op dat ghy verſoent zijt.

t† and. is/ alſo heeft het de Heere gheboden/ etc.

33 Ende ſult voor der hutte des beſcheydts dach ende nacht blijuen ſeuen daghen lanck/ eñ ſult op de wacht des Heeren wachten/ dat ghy niet en ſterft: wãt alſo iſſet my geboden.

36 Ende Aaron met zijne ſonen deden alles wat de Heere gheboden hadde door Moſe.

Dat ix. Capittel.

1. Aaron begint hier eygentlijck zijn ampt aen/ na het beuel des Heeren. 8. Doet het eerſte offer voor hem eñ het volck/ 21. ende ſegent het volck.

1 EN de aen den achtſten dage riep Moſe Aaron ende zijne ſonen / ende de oudtſte in Iſrael/ ende ſprack tot Aaron:

Aenuãc des amps Aarõ. a Verſtaet den maet Niſſon/ of Mertſ/ aẽ den anderen iare des wtoochs.

b exod. 29. a. 1

2 b Neemt tot v een ionck calf ten ſondoffer/ eñ eenen ram ten brandtoffer/ beyde ſonder vlecke/ ende brengtſe voor den Heere.

3 Ende ſpreeckt met den kinderen Iſraels/ ende ſegt: Neemt eenen geytenbock ten ſondoffer/ ende een calf/ ende een ſchaep/ beyde van eenen iare oudt / ende ſonder vlecke / ten brandtoffer:

4 Ende eenen oſſe ende eenen ram ten danckoffer/ dat wy voor den Heere offeren/ ende een ſpijſoffer met olye gemengt: want heden ſal ulieden de Heere verſchijnen.

5 Ende ſy namen wat Moſe geboden hadde voor de deure der hutten des c † beſcheydts/ ende

ende de gantsche menichte tradt hier toe ende stont voor den Heere.

6 Doe sprack Mose: Dat isset dat de Heere ghesproken heeft / dat ghy doen sult / so sal v des Heeren heerlijckheyt verschijnen.

d Leui.16.a.6 b.15 Hebr.5.a.7. ende 7.c.26

7 Ende Mose sprack tot Aaron: d Treet tot den Altaer / ende maeckt v sondoffer / ende v brantoffer / ende versoent v ende het volc: daer na maeckt des volcx offer / ende versoentse oock / als de Heere gheboden heeft.

e Leui.4.a.4 Aarons eerste offer voor hem eñ het volck.

8 e Ende Aaron tradt totten altaer / ende slachtede het calf tot zijnen sondoffer.

9 Eñ zijne sonen brachten het bloet tot hem / ende hy stack zijnen vinger int bloet / eñ dopede daer mede op de hoornen des altaers / ende goot het bloet aen des altaers bodem.

10 Nv / het vet eñ de nieren / eñ het net van de leuer aen den sondoffer / stack hy aen op den altaer / als de Heere Mose gheboden hadde.

B

11 Ende het vleesch ende het vel verbrandde hy met vyere buyten den legher.

12 Daer na slachtede hy het brantoffer / ende Aarons sonē brachten het bloet tot hem / ende hy sprengde het op den altaer rontomme.

13 Ende sy brachten het brantoffer tot hem in stucken / ende den cop / ende hy stack het aen op den altaer.

14 Ende hy wiesch het inghewant / ende de beenen / ende stac het aen bouen op den brantoffer op den altaer.

f Leui.4.b.13

15 f Daer na bracht hy hier toe des volcx offer / ende nam den bock / het sondoffer des volcx / ende slachtede hem / ende maeckte een sondoffer daer toe / als het voorste.

16 Ende brachte het brantoffer hier toe / ende dede als het recht is.

g Leui.2.a.1

17 g Ende brachte hier toe het spijsoffer / ende nam zijne hant vol / ende stack het aen op den altaer / buyten des morghens brandtoffer.

18 Daer na slachtede hy den osse ende ram totten danckoffer des volcx / ende zijne sonen brachten hem het bloedt / dat sprengde hy op den altaer alomme.

19 Nv / het vette vanden osse eñ vanden ramme / den steert / eñ het vette aenden ingewant / ende de nieren / ende het nette om der leuere:

20 Alle sulcken vette leyden sy op de borst / eñ staken het vette aen op den altaer.

C

h Leui.7.d.32

21 h Ende de borst / ende de rechte schouder beweechde Aaron ter beweghinghe voor den Heere / als de Heere Mose gheboden hadde.

22 Eñ Aaron hief zijne hant op totten volcke / eñ segendese: eñ clam af / doe hy het sondoffer / brantoffer / ende danckoffer volbracht hadde.

i 2 Par.7.a.1 2 Mac.2.b.10

23 Ende Mose eñ Aaron gingen in de hutte des bescheyts: ende doe sy weder daer wt gingen / seghenden sy het volck. i Doe verscheen de heerlickheyt des Heeren allen volcke.

24 Want het vyer quam wt van den Heere / ende verteerde op den altaer het brandtoffer / ende het vette. Doe dat alle het volck sach / verheuchden sy hen seer / ende vielen op hare aensichten.

Dat x. Capittel.

1. Nadab eñ Abihu besondigen hen / 2. worden vanden vyere verteert / 4. eñ buyten voor het leger gedraghen. 6. Die mach het volck beweenen / niet Aaron noch zijne sonen. 9. Den Priesteren wordet stercken dranck in harē Ampte verboden / 12. ende haer recht aen den offer des Heeren bestemmet. 16. Mose is gram op Eleazar ende Ithamar / om des onghegheten sondoffers wille / 19. ende wort van Aaron ghestilt.

Nadab ende Abihu verteeret het vyer.

a leui.16.a.1 Num.3.a.4 ende 26.g.61 1 Par.24.a.2

b† and. Nap / c Exo.30.a.9

1 A Ende a de sonen Aarons / Nadab ende Abihu / namen een yegelijc zijn b† roockvat / ende deden vyer daer in / ende leyden reuckwerck daer op / ende brachten het vreemde vyer voor den Heere / c dat hy hen niet gheboden en hadde.

2 Doe voer een vyer wt van den Heere / ende verteerdese / dat sy storuen voor den Heere.

* of / genaken /

3 Doe sprack Mose tot Aaron: Dat isset dat de Heere gesept heeft: Ick sal geheylicht worden aen dien / die hen tot my * naerderen: ende voor allen volcke sal ick heerlijc worden. Ende Aaron zweech stille.

4 Ende Mose riep Misael ende Elzaphan den soon Vsiel / Aarons oom / ende sprack tot hen: Tredet hier toe / ende draecht uwe broederen vanden heylichdom wt voor den leger.

5 Ende sy tradē daer toe / ende droegense wt / met haren lijnen rocken voor den legher / als Mose ghesept hadde.

d Deu.14.a.1 Jere.16.a.4

6 Doe sprack Mose tot Aaron / ende zijnen sonen / Eleazar ende Ithamar: d Ghy en sullet uwe hoofden niet blooten / noch uwe cleederen verscheuren / dat ghy niet en sterft / ende toorne ouer de gantsche menichte come: Laet uwe broeders vanden gantschē huyse Israels weenen ouer desen brandt / die de Heere ghedaen heeft.

7 Ghylieden daerenteghen en sullet niet wtgaen vander deure der hutte des bescheydts / ghy mochtet steruen: want de salfolye des Heeren is op ulieden. Ende sy deden als Mose seyde:

8 Eñ de Heere sprack met Aaron / eñ seyde:

e ezec.44.c.21 1 Tim.3.a.3 Titi 1.a.7

f† and. Getuyghenisse / of Stifts

9 e Ghy ende uwe sonen met v en sullet geenen wijn noch stercken dranc drincken / wanneer ghylieden in de hutte des f† bescheydts gaet / op dat ghylieden niet en sterft: dat zy een eewich recht allen uwen nacomelingen:

10 Op dat ghy connet onderscheyden / wat B heylich eñ onheylich / wat reyn eñ onreyn is:

11 Ende dat ghy de kinderen Israels leeret alle rechten / die de Heere tot v ghesproken heeft door Mose.

g leuit.2.a.3

12 Ende Mose sprack met Aaron / ende met zijnen ouergheblenenen sonen Eleazar ende Ithamar: g Neemt dat daer ouergheblenen is vanden spijsoffer / aenden offer des Heeren / ende etet onghehevelt by den altaer: want het is het Allerheylichste.

13 Ghylieden sullet dan noch inder heyligher stede eten: want dat is v recht / eñ uwer sonen recht aen den offer des Heeren: want so isset my gheboden.

14 Oock de bewegeborst / ende de hef schouder sult ghy / ende uwe sonen ende uwe dochteren met v / eten inder reyner stede: want sulck recht is v ende uwen kinderen ghegeuen aen den danckofferen der kinderen Israels.

15 Want de hefschouder ende de bewegeborst tot den offer des vees worden ingebracht / dat sy ter beweginghe beweecht worden voor den Heere: daerom isset v / ende uwer kinderen tot een eewighe recht / als de Heere gheboden heeft.

h 2 Mach.2 b.10.

16 h Ende Mose sochte den boeck des sondoffers / ende vant hem verbrant: ende hy wert toornich ouer Eleazar eñ Ithamar Aarons sonen / die noch ouer waren / ende sprack:

17 Waerom en hebbet ghylieden het sondoffer niet geetē inder heyliger stede? want het

dat Allerheylichste is/ eñ hy heeft het ulieden gegeuē/ dat ghy de mis daet der menichte dragen sout/ dat ghyse versoenet voor den Heere.

i Siet/ k zijn bloet en is niet gecomē in het 18 heylichdom binnen in/ ghylieden soudet int heylichdom gegeten hebbē/ als my gebodē is.

l †So sprack Aaron tot Mose: Siet/ heden 19 hebben sy hare sondoffer ende hare brandtoffer voor den Heere geoffert/ ende het is m my also gegaen als ghy sien meucht/ ende ic soude heden eten van den sondoffer/ soude dat den Heere behaghen?

Doe dat Mose hoorde/ liet hyt hem ghe- 20 noeghen.

i Dewyle zijn bloet niet int heylichdom ghebracht en is/ soude het niet verbrant/ maer gegeten zijn gewordē/ welcr bloedt binnen ghebracht werdt/ en moeste men niet etē/ maer altemael verbranden.
k leuit.4.a.5 eñ 6.c.26.d. 30.eñ 16.c.27
l †and. Maer Aaron sprack m Namelijck/ ouer mijne sonen Nadab eñ Abihu/

Dat xj. Capittel.

1. Van onderschepdt der reynen ende onreynen dieren. 10. Onreyninge door aenroerē eenes aes/ 42. ende veulijtinghe ter heylichept.

Ende de Heere sprack met Mose eñ Aa- 1 ron/ ende seyde tot hen: Spreect met den 2 kinderen Israels/ ende segt:

a Dat zijn de dieren die ghy eten sult onder 2 allen dieren op aerden:

Alles wat de clauwen clieuet/ ende b we- 3 derkauwet onder den dierē/ dat sult ghy eten.

Wat daerentegen wederkauwet/ ende heeft 4 clauwen/ ende en clieuetse doch niet/ als de kemel/ dat is v onreyn/ eñ en sult het niet etē..

De conijnkens wederkauwen wel/ doch sy 5 en clieuē de clauwē nz/ daerom zijn sy onreyn.

De hase wederkauwet ooc/ doch hy en clie- 6 uet de clauwen niet/ daerom is hy v onreyn.

c Eñ het zwijn clieuet wel de clauwē/ doch 7 het en wederkauwet nz/ daerom isset v onreyn.

Van deser vleessche en sullet ghy niet eten/ 8 noch haer aes aenroerē/ want sy zijn v onreyn.

Dit sullet ghylieden eten van dien dat inde 9 wateren is: Alles wat vlotvederkens ende schubben heeft in de wateren/ inder zee ende beken/ sullet ghylieden eten.

Doch alles wat geene vlotvederkens ende 10 schubben en heeft inder zee ende beken/ onder B allen dat hem d verruert inde wateren/ ende alle wat daer leuet int water/ sal v een schouwinghe zijn.

Dat ghylieden van haren vleessche niet en 11 etet/ ende ulieden van haren ase schouwet.

Want alle wat geene vlotvederkens ende 12 schubben en heeft in de wateren/ dat sullet ghylieden schouwen.

Ende dit sullet ghylieden schouwen onder 13 den voghelen/ dat ghy het niet en etet: Den arent/ den hanick/ e † de meeuwe/

De ghieren/ de wouwen/ ende wat harer 14 aerdt is.

Ende alle rauen met harer aerdt. 15

Den struys/ f † den nachtuyl/ den koeck- 16 koeck/ den sperwer met zijnen aerdt:

Den steenuyl/ den zwaen/ den schuyffut/ 17

De vledermuys/ de roerdomp/ den ouvaer/ 18

Den reyger/ den g roetaert met zijnen aert/ 19 de hoppe/ ende de z waluwe.

Oock alles wat hem roert onder de voge- 20 len/ ende gaet op vier voeten/ dat sal ulieden C een schouwinghe zijn.

Doch dat sullet ghylieden eten vanden vo- 21 gelen/ dat hem ruert/ eñ gaet op vier voeten/ h teñ niet met twee beenē op aerdē en springt.

Vanden seluen meughet ghylieden eten: 22 als daer is/ i Arbe met zijner aerdt/ ende Selaam met zijner aerdt/ ende Hargol met zijner aerdt/ ende Hagab met harer aerdt.

Reyne ende onreyne dieren by den Joden.
a deut.14.a.4 Act.10.b.14
b of/ irricket
c 2 Mac. 6. b.18
Reyne ende onreyne visschen.
d of/ reughet
Onreyne voghelen.
e † anders/ de Vischaar/
f † anders/ de nachtraue/ de sagelgans/ de schuyffut/ den valck/ dē reyger [and. storc] den huhu/ den porphyrion/ de hoppe/ de exter/ dē storc/ de kau met harer aert/ den wouthaen/ eñ vledermuys.
g of/ hegher
Reyne voghelen.
h † anders/ dat knyē effen aen dē beenē heeft/ daermede etc.
i Luth. Dese vier dieren en zijn in onsen lāde niet/ hoewel Arbe ende Hagab voor sprinckhanen gehoudē worden/ die oock viervoetighe voghelen zijn: Doch het is ghewisser dese Hebr. namen te gebruyckē/ als wy met andere vreemder sprake namen doen,

23 Doch alles wat anders vier voeten heeft onder den vogelen/ sal v een schouwinge zijn.

24 Eñ sultse onreyne achtē/ k wie sulcker l aes aenroert/ die sal onreyn zijn tot op den auont.

25 Ende wie deser aes een draghen sal/ die sal zijne cleederen wasschen/ ende sal onreyn zijn tot op den auondt.

26 Daerom alle dier dat clauwen heeft/ ende en clieuetse niet/ ende en wederkauwet niet/ dat sal ulieden onreyn zijn: wiet aenroert/ sal onreyn zijn.

27 Ende alles wat op pooten gaet onder den dieren die op vier voeten gaen/ sal ulieden onreyn zijn: wie haer aes aenroert/ sal onreyn zijn tot op den auondt.

28 Ende wie haer aes draecht/ die sal zijne cleederen wasschen/ ende onreyn zijn tot op den auondt: want sulcke zijn ulieden onreyn.

29 Dese sullen ulieden oock onreyn zijn onder den dieren die opder aerden kruyppen: het wesel/ de muys/ de padde/ een yeghelijck na zijner aerdt.

30 De zwijneghel/ de molch/ de eghedisse/ de Slecke/ de mol:

31 Die zijn ulieden onreyn/ onder allen dat daer kruypt: wie haer aes aenroert/ die sal onreyn zijn tot op den auondt.

32 Eñ alles waer een sulck doot aes op valt/ dat wort onreyn: m het zy allerley houten vaten/ of cleederen/ of vel/ of sack: ende alle sulcke n tuych/ daermen wat mede doet/ sal men int water steken/ ende is onreyn tot op den auondt: dan wordt het reyn.

33 Allerley aerden vaten/ ist dat sulcker aes een daer in valt/ so wort alle dat onreyn wat daer in is: ende sult het breken.

34 Alle spijse diemen etet/ so sulckē water daer in coemt/ is onreyn: eñ allen dranck dien men drincke in allerley sulcken vaten/ is onreyn.

35 Eñ alles waer een sulck aes op valt/ wort onreyn/ het zy ouen of ketel/ so salmen het breken: want het is onreyn/ eñ sal v onreyn zijn.

36 Doch de fonteynen ende putten/ ende andere vergaderinghen der wateren zijn reyn: wie dannoch haer aes aenroert/ is onreyn.

37 Ende of een sulck aes op het zaet viele/ datmen ghesaeyt heeft so isset doch reyn.

38 Wanneermen daerentegen water ouer dat zaet gote/ ende een sulck aes viel daer na daer op/ so worde het ulieden onreyn.

39 Wanneer een dier sterft/ dat ghy eten meughet/ wie dat aes aenroert/ die is onreyn tot aen den auondt.

40 Wie van sulcken aes etet/ die sal zijn cleedt E wasschē/ eñ sal onreyn zijn tot aenden auont.

41 Alsoo/ wie oock draecht sulck een aes/ sal zijn cleedt wasschen/ ende sal onreyn zijn tot aen den auondt.

42 Wat op aerden kruypt/ dat sal ulieden een schouwinghe zijn/ ende men salt niet eten.

43 Ende alles wat op den buycke kruypt/ ende alles wat op vier of meer voeten gaet/ onder allen dat op aerden kruypt/ en sult ghylieden niet eten: want het sal ulieden een schouwinghe zijn.

44 Maect uwe zielen niet tot een schouwinghe/ ende en verontreynicht ulieden niet aen hen/ dat ghy ulieden bevleckt:

45 Want ick ben de Heere uwe Godt: a Daerom sult ghy ulieden heyligē/ dat ghy heylich zijt/

k leuit.5.a.9 Aggei 2.b.14
Onreyne dieren.
l Dit woordt ... ken/ Aes/ ... bruycken ... hier voor ... doodt vleesch ... der onreyne ... voghelen/ ... anderen ... reynē beesten ... de welcke ... dā aes ...
m leuit.6.c.28 ende 15.b.12
n of/ gheereetschap/
a leuit.19.a.2 ende 20.a.7 1 Pet.1.b.15

zijdt/ want ick ben heylich: ende en sult uwe zielen niet onreyn maken aen eenich kruypende dier dat op aerden kruypt.

46 Want ic bē de Heere/ die v wt Egyptenlāde gelept heeft/ dat ic uwe Godt zy. Daerom sult ghyliedē heylich zijn/ want ick bē heylich.

47 Dit is de wet vandē dieren ende vogelen/ ende allerley kruypende dierē in de wateren/ ende allerley dieren die op aerden kruypen.

48 Dat ghylieden onderscheyden connet/ wat reyn ende onreyn is: ende welck dier men eten/ ende welck men niet eten en sal.

Dat xij. Capittel.

1. Van onreynicheydt eender barender vrouwen/ 6. van harer reyninghe ende offeren.

Wet voor de vrouwe die eenen sone oft dochter baert.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

2 Spreeckt met den kinderen Israels/ eñ segt: Wanneer een vrouwe bezadet wort/ ende baert eenen sone/ so sal sy seuen daghen onreyn zijn/ so lange sy hare kranckheyt lijdt.

a Datis/ met zade wort oft zadet/ als Gen. 1.c.29. Wāt int Heb. staet duytlijcken: Seminificauerit: Als daer zijn ghetuyghen/ S. Pagnius/ S. Munsterus/ ende alle die der heyligher sprake wetenschap hebben. Hiervan wydder/ beyde inden cleynē Biblia Roberti Stephani/ An. 45. ende ooc inder grootē/ An. 57 ghedruckt.

3 b Ende aen den achsten daghe/ salmen het vleesch zijner voorhuyt besnijden.

b Gen. 17 b 12 Luce 2.c.21. Joan. 7.c.22.

4 Ende sy sal in huys blijuen dry ende dertich daghen/ inden bloede harer reyninghe/ niet heylichs sal sy aenroeren/ ende tottē heylichdom en sal sy niet comen/ tot dat de daghen haerder reyninghe wt zijn.

5 Baert sy daerenteghen een maechdeken/ so sal sy twee weken onreyn zijn/ so langhe sy hare kranckheydt lijdt: ende sal ses ende tsestich daghen in huys blijuen/ in den bloede harer reyninghe.

6 Ende wanneer de daghen harer reyninge wt zijn/ voor den sone of voor de dochter/ soo sal sy een iarich lam brenghen totten brandtoffer/ ende een ionghe duyue oft tortelduyue totten sondoffer/ den Priester voor de deure der Hutte des c† bescheydts.

c† And. stifts/ of ghetuyghenisse.

7 Die salt offeren voor den Heere/ ende haer versoenen/ so wort sy reyn van haren bloedtgange: Dat is de wet voor die/ die eē knechtken oft maechdeken baert.

8 d Vermach nv haer handt gheen schaep/ so neme sy twee tortelduyuen/ oft twee ionghe duyuen/ de eene ten brandtoffer/ de ander ten sondoffer: soo salse de Priester versoenen/ dat sy reyn worde.

d Leuit. 5.a.7. Luce 2.c.24.

Dat xiij. Capittel.

1. Hoemen melaetschept aen het lijf/ 47. ende cleederen bekennen sal.

Hoemen de melaetscheit bekennē sal.

1 Ende de Heere sprack met Mose ende Aaron/ ende seyde:

2 Als een mensche aen der huyt zijns vleeschs wat opuaert/ ofte schurft ofte etterwit wort/ als wildet een melaetschepdt worden aen de huyt zijns vleeschs/ so salmen hem totten Priester Aaron brenghen/ oft tot zijner sonen eene/ onder den Priesteren.

a Of/ bleeteeken.

3 Ende als de Priester dat a merckteecken aē de huyt des vleeschs siet/ dat de hayren in wit verandert zijn/ ende het aensien aen de plaetse dieper is dan de ander huydt zijns vleeschs/ soo isset ghewisse de melaetschepdt: daerom sal hem de Priester besien/ ende voor onreyn oordeelen.

Hier isset openbaer/ dat Moses melaetschepdt heet/ allerley schurft ende bladerē/ daer melaetscheit wt worden can/ oft der melaetscheit ghelijck is.

4 Wanneer daerenteghen yet wat etterwits is aen de huydt zijns vleeschs/ ende doch het aensien niet dieper en is/ dan de ander huydt zijns vleeschs/ ende de hayren niet in wit verandert en zijn/ soo sal de Priester den seluen besluyten seuen daghen.

Leuit. 19.a.9. Jude 20.a.7. Pet. 1.b.15

5 Ende aenden seuenden dage besien: Ist dat het teecken blijft/ als hy het te voren ghesien heeft/ ende en heeft niet voorder ghegeten aen de huyt/ so sal hem de Priester noch eenmael seuen daghen besluyten.

6 Ende als hy hem ten andermael aenden seuenden daghe besiet/ ende vint dat dat teecken verdwenen is/ ende niet voorder ghegeten en heeft aen de huyt/ so sal hy hem reyn oordeelen: want het is b rupdicheyt/ ende hy sal zijne cleederen wasschen/ so is hy reyn.

b Of/ grillicheyt.

7 Als nv de schurftheydt voorder in etet in de huyt/ daerna als hy van den Priester besien/ ende reyn gesproken is/ ende wordt nv ten andermael vanden Priester besien.

8 Als dā de Priester daer siet/ dat de schurftheyt voorder ghegheten heeft in de huydt/ soo sal hy hem onreyn oordeelen/ want het is gewislijck melaetschept.

9 Wanneer een teecken der melaetschept aen den mensche zijn sal/ dien salmen ten Priester brenghen.

10 Als de selue siet ende vint/ dat daer wit opgheuaren is aen de huydt/ ende de hayren int wit verandert/ ende rouwe vleesch in des sweeringhe is.

11 Soo is ghewis een oude melaetschepdt in de huydt zijns vleeschs: daerom sal hem de Priester onreyn oordeelen/ ende niet besluyten/ want hy is alreede onreyn.

12 c Wanneer oock de melaetschepdt bloeyet in de huyt/ ende bedect de gantsche huyt/ van den hoofde aen tot aen de voeten: alles wat de Priester voor ooghen sien mach.

c Dese melaetschept is reyn: wāt het is een ghesont lijf/ dat hem also selfs reynicht: als met pocken/ maseren/ eñ schurfte ghescheidt/ door welcke het gātsche lijf het boose wtslaet: als men seyt: Het is gesont dat het wtslaet.

13 Als dan de Priester besiet/ ende vint dat de melaetschepdt het gantsche vleesch bedeckt heeft/ so sal hy den seluen reyn oordeelen/ dewyle het alle aen hem in wit verandert is/ want hy is reyn.

14 Is dan daer noch rouwe vleesch in den daghe als hy besien wort/ so is hy onreyn.

15 Ende als de Priester dat rouwe vleesch besiet/ so sal hy hem onreyn oordeelen: want hy is onreyn/ ende het is ghewisse melaetschept.

16 Verkeert hem dan noch het rouwe vleesch weder/ ende verandert hem in wit/ soo sal hy tot den Priester comen.

17 Ende als de Priester besiet/ ende vint dat dat teecken is in wit verandert/ so sal hy hem reyn oordeelen/ want hy is reyn.

18 Als in yemandts vleesch aen de huydt een d droes wort/ ende weder heylt/

d Of/ geswere.

19 Ende daer na aē de selue plaetse wat wits opuaert/ of rootachtighe etterwit wort/ so sal hy van den Priester besien worden.

20 Als dan de Priester siet/ dat het aensien neerder is/ dan de ander huyt/ ende het hayr in dat witte verandert/ so sal hy hem onreyn oordeelen/ want daer is gewis een melaetsch teecken wt den droese ghewo rden.

21 Siet daerenteghen de Priester/ ende vindt/ dat de hayren niet wit en zijn/ ende niet neerder dan de ander huyt/ ende is wat verdwenen/ so sal hy hem seuen daghen besluyten.

22 Etet voorder in de huydt/ so sal hy hem onreyn oordeelen/ want het is ghewis/ een melaetsch teecken.

23 Blijft daerentegen dat etterwit also staen/ eñ en etet niet voorder/ so isset de e nars vādē droese/ eñ de Priester sal hem reyn oordeelen.

e Of/ het likteecken.

24 Wanneer hem yemant aen de huyt by den

vyere verbrandt/ende het brandtteecken rootachtich of wit is/

25 Ende de Priester hem besiet / ende vindt/ dat het hayr int wit verandert aen het brantteecken/ ende het aensien dieper dan de ander huyt:so is gewis melaetschept wt den brantteecken ghewozden : daerom sal hem den Priester onreyn oordeelen / want het is een melaetsch teecken.

26 Siet daerenteghen de Priester/ende vindt dat de hayren aen het brandtteecken niet in wit en verandert/ ende niet neerder en is dan de ander huyt/ende is daertoe verdwenen/ so sal hy hem seuen daghen besluyten.

27 Ende aenden seuenden daghe sal hy hem besien: Heuet voorder ghegheten aen de huyt/ so sal hy hem onreyn oordeelen / want het is melaetschept.

28 Isset daerenteghen staen bleuen aen het brandtteecken/ ende niet voorder gegeten aen de huyt/ende is daer toe wat verdwenen / soo isset een zweeringe des brandtteeckens : ende de Priester sal hem reyn oordeelen/ want het is een naers des brandtteeckens.

29 Wanneer een man oft vrouwe op den hoofde/of aen den baerdt schurft woxt:

30 Ende de Priester dat teecken besiet/ ende vindt / dat het aensien dieper is dan de ander huyt/ende het hayr aldaer gulden ende dunne/so sal hy hem onreyn oordeelen / want het is een melaetsche schurfthept des hoofts of des baerts.

31 Siet daerentegẽ de Priester/dat de schurfthept niet dieper aen te sien en is dan de huyt/ ende het hayr niet vael en is/so sal hy den selnen seuen daghen besluyten.

32 Ende als hy hem aenden seuenden daghe besiet/ende vint/dat de schurfthept niet voorder gegeten en heeft / ende dat daer geen gulden hayr en is / ende het aensien der schurfthept niet dieper en is/dan de ander huyt/

33 So sal hy hem bescheeren : doch dat hy de schurfthept niet en bescheere/eñ de Priester sal hem noch eenmael seuen daghen besluyten.

34 Eñ als hy aenden seuenden daghe besiet/ eñ vindt/ dat de schurfthept niet voorder ghegeten en heeft in de huyt / ende het aensien en is niet dieper dan de ander huyt / so sal hem de Priester reyn spreken:ende hy sal zijne cleederen wasschen/want hy is reyn.

35 Etet daerentegen de schurftheydt voorder aen de huyt/daer na als hy reyn gesprokẽ is/

36 Ende de Priester besiet hem / ende vindt/ dat de schurftheydt alsoo voorder ghegheten heeft aen de huyt / so en sal hy niet meer daer na vragen/of de hayren gulden zijn / want hy is onreyn.

37 Is daerenteghen voor ooghen de schurfthept stil staende ghebleuen / ende is aldaer vael hayr opghegaen / soo is de schurftheydt heel/ ende hy reyn : daerom sal hem de Priester reyn spreken.

38 Wanneer een man oft een wijf aende huyt haers vleeschs wat etterwit is/

39 Ende de Priester siet aldaer/dat dat etterwit wat verdwijnt : dat is een witte schurfthept in de huyt opghegaen/ende hy is reyn.

40 Als eenen manne de hoofthayren wt vallen/dat hy kael woxt/die is reyn.

41 Vallen sy hem voor aen den hoofde wt/ so ist een f † blesse/ ende hy is reyn.

f and. glatte/

42 Woxt daerentegen aen der blessen/ of daer hy kael is/een wit of rootachtich teecken/ soo is hem melaetschept aen de blesse/ of aen den kalen cop opghegaen.

43 Daerom sal hem de Priester besien : ende als hy vint/dat wit of rootachtich teeckẽ opgheloopen aen zijner blesse of kalen cop/ dat hy siet/als anders de melaetschz aen de huyt/

44 So is hy melaetsch ende onreyn : ende de Priester sal hem onreyn spreken / om sulckes teeckens wille op zijnen hoofde.

45 Wie nv melaetsch is/ diens cleederen sullen verscheurt zijn/ende het hooft bloot / ende de lippen bewimpelt : ende sal aller dinghen onreyn ghenoemt worden.

46 g Ende so langhe dat teecken aen hem is/ sal hy onreyn zijn / alleen woonen / ende zijn wooninghe sal buyten den legher zijn.

g Num. 5.a 2 reg. 15.a

Melaetschept der cleederen

47 Als aen eenen cleede een teecken der melaetschept zijn sal/het zy wollen of lijnen/

48 Aen der h werpte of inslach / sy zy wollen of lijnen/ of aen eenen velle/ of aen allen dat wt vellen ghemaeckt wordt.

h of/webbe

49 Ende als dat teecken bleeck of rootachtich is aen den cleede/of aen den velle/ of aen der werpte/ of aen den inslach/of aen eenigerley dingen dat van vellen ghemaeckt is : dat is ghewis een teecken der melaetschept:daerom salt de Priester besien.

50 Ende als hy dat teecken siet/ soo sal hy het insluyten seuen daghen.

51 Ende als hy aenden seuenden dage siet/dat dat teecken heeft voorder ghegheten aen den cleede/ aen der werpte/of aen den inslach/aen den velle/of aen allen datmẽ wt vellẽ maect/ so is het een etende teecken der melaetschept/ ende is onreyn.

52 Eñ sal dat cleet verbranden/ of de werpte/ of den inslach/ het zy wollen of lijnen/ of allerley velwerck daer sulck teecken in is:want het is een teecken der melaetschept : ende sal het met vyer verbranden.

53 Sal daerenteghen de Priester sien / dat het teecken niet voorder gegeten en heeft aen den cleede/ of aen der werpte/ of aen den inslach/ of aen allerley velwerck/

54 So sal hy ghebieden datmen dat wassche/ daer dat teecken in is/ ende salt insluyten ander seuen daghen.

55 Ende als de Priester sien sal/ daer na als dat teecken ghewassen is/dat dat teecken niet verandert en is voor zijnen oogen/eñ ooc niet voorder ghegheten en heeft/so isset onreyn/eñ sal met vyere verbrant worden : want het is diep ingheghеten/ende heeft het beschauet.

56 Als daerenteghen de Priester siet / dat dat teecken verdwenen is/ nae zijnen wasschen/ so sal hy het af scheuren vanden cleede/ vanden velle/vander werpte/of vanden inslach.

57 Wordt het dannoch ghesien aen den cleede/aen der werpte/aen den inslach/of allerley velwerck / soo isset een i † placke : ende sal het met vyer verbranden/daer sulck teecken in is.

i and. bleckie/

58 Het cleedt daerenteghen/ of werpte/ of inslach/of allerley velwerck dat gewasschen is/ ende dat teecken van hem ghelaten heeft / sal men ten anderen mael wasschen/so isset reyn.

59 Dat is de wet ouer de teeckenen der melaetschept aen den cleederen/sy zijn wollen of lijnen/aen der werpte/ eñ aen den inslach / eñ allerley velwerck/reyn of onreyn te spreken.

Dat

Dat xiiij. Capittel.

1. Van reyninghe der melaetscheydt/ende wat offer hy gheuen sal. 34. Van melaetscheydt der huysen/ ende harer reyninghe.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

2 Dat is de Wet ouer de melaetschen/ als hy sal gereynicht worden: a Hy sal tot den Priester comen.

a Mat. 8.a.4. Marc. 1.e.44. Luce 5.b.14. ende 17.b.14.

3 Ende de Priester sal wt den leger gaen/ en besien hoe het teecken der melaetscheyt aen dē melaetschen heel ghewordden is.

4 Ende sal gebieden dien/ die te reynigen is/ dat hy twee leuende voghelen neme/ die daer reyn zijn/ ende cederē hout/ ende rozijnverwighe wolle/ ende Ysope.

5 Ende sal gebieden/ dē eenen vogel te slachten in eenen aerdē vate/ aent vlietende water.

6 Ende sal dē leuendigen vogel nemen met den cederen houte/ rozijnverwiger wolle/ ende Ysope/ ende in des geslachteden vogels bloet steken/ aent vlietende water/

7 En bespzengen den genen die van der melaetschept te reynigen is/ seuēmael: ende reynigen hem also/ ende late den leuendigen voghel int vrij velt vlieghen.

8 De gereynichde nv/ sal zijne cleederen wasschen/ ende alle zijn hayr af scheeren/ ende hem met water baden/ soo is hy reyn: daer na gae hy inden leger/ doch sal hy buyten zijne hutte seuen daghen blijuen.

9 En aen den seuenden dage sal hy alle zijn hayr af scheeren op den hoofde/ aen dē baerde/ aen dē b oogebrauwē/ dat alle hayren afgeschozen zijn: en sal zijne cleederen wasschen/ ende zijn vleesch in water badē/ so is hy reyn.

b Of/ wijnbrauwen/

10 Ende aen den achtsten daghe sal hy twee lammeren nemen sonder vlecke/ en een iarich schaep sonder vlecke/ ende drij thiendē c meelbloemen/ ten spijsoffer/ met olye gemengt/ ende een d Log olye.

c Of/ semelmeel

d Log/ is een cleyne mate/ op Hebreisch also genaemt: ende als C. Dauid seydt/ veruaet ses ey eren. Andere willen/ sy zy noch onseker hoe groot sy is.

11 So sal de Priester den seluen ghereynichden/ ende dese dinghen setten voor den Heere/ voor de deure der hutte des e† beschepts.

e† And. tuyghenisse.

12 Ende sal het een lam nemen/ en ten schultoffer offeren met de Log olye/ ende sal sulcx voor den Heere beweghen.

13 Ende daer na het lam slachten/ daermen het sondoffer ende brantoffer slachtet/ namelijck/ inder heyligher stede: want ghelijck het sondoffer/ also is ooc het schultoffer des Priesters: want het is het allerheylichste.

14 Ende de Priester sal vandē bloede nemen vanden schultoffer/ ende den ghereynichden op het lapken des rechteren oors strijcken/ en op den duym zijner rechter hant/ ende op den grooten teen zijnes rechteren voets.

15 Daer na sal hy de olye wt dē Log nemen/ en op zijne (des Priesters) slincker hāt gieten/

16 Ende met zijnen rechteren vinger in de oly stippen/ die in zijner slincker handt is/ ende sprengen met zijnen vinger de oly seuenmael voor den Heere.

17 De oly nv/ die daer ouer is in zijner hant/ sal hy den ghereynichden op het lapken des rechteren oors strijcken/ ende op den rechteren duym/ en op den grooten teen zijns rechteren voets/ bouen op het bloet des schultoffers.

18 De oly nv/ die daer ouer is in zijner hant/ sal hy op des gereynichden hooft gieten/ ende hem versoenen voor den Heere.

19 Ende sal het sondoffer maken/ en den ghereynichden versoenen/ zijner onreynicheyts haluen.

20 Ende sal daer nae den brantoffer slachten/ Ende salt op den altaer offeren/ met den spijsoffer/ ende hem versoenen/ so is hy reyn/

21 f Is hy dannoch arm/ ende mag zijner hant so vele niet en verweruet/ so neme hy een lam ten schultoffer te bewegen/ hem te versoenen/ ende eē thiende semelmeels/ met oly gemengt ten spijsoffer/ ende een Log olye.

f Leui. 5.a.7 ende 12.a.8

22 Ende twee torteldupuen / of twee ionghe duyuen/ die hy met zijner hant verwerue can: dat de een zy eē sondoffer/ de ander een brantoffer.

23 En brengtse aen den achtsten daghe/ zijner reyninghe tot den Priester/ voor de deure der hutte des beschepts/ voor den Heere.

24 So sal de Priester dat lam ten schultoffer nemē/ ende dat Log olye/ ende salt alle beweghen voor den Heere.

25 En dat lam/ het schultoffer slachten/ ende vanden bloede nemen vanden seluen schuldtoffer/ ende den gereynichden strijcken op het lapken zijns rechteren oors/ en op den duym zijner rechterhandt/ ende op den grooten teen zijns rechteren voets.

26 Ende de oly in zijne (des Priesters) slincker hant ghieten.

27 Ende met zijnen rechter vinger/ de olye die in zijner slincker hant is/ seuenmael sprengen voor den Heere.

28 De ouerblijuende in zijner hant/ sal hy den ghereynichden op het lapken zijns rechteren oors/ ende op den duym zijner rechter handt/ ende op dē teen zijns rechten voets strijcken/ bouen op het bloet des schultoffers.

29 De olye die daer ouer is in zijner hant/ sal hy den gereynichden op het hooft gieten/ hem te versoenen voor den Heere.

30 En daer nae wt der eener torteldupue/ oft ionghe duyue/ als zijne hant heeft moghen verweruen een sondoffer/

31 Wt de andere een brandtoffer maken/ met tsamen den spijsoffer: ende de Priester sal den gereynichden also versoenen voor den Heere.

32 Dat zy de Wet vanden melaetschen / die met zijner handt niet verweruen en can/ wat tot zijner reyninghe behoort.

33 Ende de Heere sprack met Mose/ en seyde:

Melaetsch der huysen.

34 Als ghy in het lant Canaan coemt/ dat ick ulieden ter besittinge geue/ ende sal ergens in eenen huyse uwer besittinghe / een melaetsch teecken gheuen/

35 So sal die comen/ diens dat huys is/ ende het den Priester aenseggen/ ende spreken: Ick sie het daer voor aen/ als zy eē melaetsch teecken in mijnen huyse.

36 So sal de Priester heeten/ dat sy dat huys wt ruymen / eer de Priester daer in gaet dat teecken te besien / op dat niet onreyn en worde/ alles wat daer in huys is: daer na sal de Priester daer in gaen/ dat huys te besien.

37 Als hy nv dat teecken besiet/ ende vint/ dat aen de wandt des huys/ gele oft rootachtige kuylkens zijn / ende haer aensien neerder dan anders de wandt is/

38 So sal hy ten huyse ter deure wtgaen/ ende dat huys seuen daghen toesluyten.

39 Ende als hy aen den seuenden daghe weder coemt / ende siet dat dat teecken voorder

gheghеten heeft/ aen de wandt des huys/

40 So sal hy de steenen heeten wtbrekē/ daer dat teecken in is/ eñ buyten voor de stadt aen een onreyn plaetse werpen. E

41 Ende dat huys salmē inwendich rontom schrappen/ ende sullen den afgeschrapten leem buyten voor de stadt/ aen een onreyne plaetse schudden.

42 Ende andere steenen nemen/ eñ aen gener stede setten: ende anderen leem nemen/ ende dat huys g bewerpen.

g Of/ besetten

43 Als dan dat teecken weder coemt/ eñ wtbreect aen den huyse/ daer na wanneermen de steenen ende den leem wtghebroken/ ende dat huys h†anders beworpen heeft/

h†And. ouerschrapt ende beworpen/ etc.

44 So sal de Priester daer in gaen: eñ als hy siet/ dat dat teecken voorder gegeten heeft aen den huyse/ so isset ghewis een etende melaetschept aen den huyse/ ende is onreyn.

45 Daerom salmē dat huys afbreken/ steenen ende hout/ ende alle leem aen den huyse/ ende salt buyten voerē voor de stadt/ aen de onreyne plaetse.

46 Eñ wie in dat huys gaet/ so lange het toegheslоten is/ die is onreyn tot aen den auont.

47 Ende wie daer in leydt/ of daer in etet/ die sal zijne cleederen wasschen.

48 So daerenteghen de Priester/ als hy daer in gaet/ siet dat dit teecken niet voorder aen dē huyse ghegeten en heeft/ na dien dat huys i beworpen is/ so sal hy het reyn spreken: want dat teecken is heel ghewоrden.

i Of/ beset

49 Ende sal ten sondoffer voor dat huys nemen/ twee vogelen/ cederen hout/ ende rozijnverwighe wolle/ ende Ysope.

50 Ende den eenen voghel slachten/ in eenen aerden vate/ aen een vlietende water. F

51 Eñ sal nemen dat cederen hout/ de rozijnverwige wolle/ de Ysope/ ende den leuendigen vogel/ eñ in des geslachteden vogels bloet steken/ aent vlietende water/ eñ dat huys seuenmael besprenghen.

52 Ende sal also dat huys ontsondighen/ met den bloede/ des voghels/ met den vlietenden water/ met den leuendigen vogel/ met den cederen houte/ met Ysope/ eñ met rozijnverwigher wolle.

53 Ende sal den leuendigen vogel laten buyten voor de stadt/ int vrije velt vlieghen/ ende dat huys versoenen/ so is het reyn.

54 Dat is de wet ouer allerley teeckē der melaetschept ende schurftheyt.

55 Ouer de melaetscheydt der cleederen ende huysen.

56 Ouer de buylen/ k vlechten ende etterweit.

k Of/ kruppende schorftheyt of grillicheyt

57 Op datmen wete/ wanneer wat onreyns of reyns is: Dat is de wet van der melaetscheydt.

Dat xv. Capittel.

1. 16. Van zaedtvloeyighe mannen/ ende dinghen/ die sy/ oft hen aenroeren/ 13. van harer reyninghe. 19. Van bloetvloeden der vrouwen/ 28. ende harer reyninghe.

Andere onreynicheydt der mannen eñ vrouwen.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde: A

2 Spreeckt met den kinderen Israels/ ende segt tot hen: Als een man aen zijnē vleesche eenen vloet heeft/ deselue is onreyn:

3 Maer dan is hy onreyn aen desen vloedt/ als zijn vleesch vanden bloede ettert of verstopt is.

4 Alle legher daer hy op leyt/ ende alles daer hy op sit/ sal onreyn worden.

5 Ende wie zijnen leger aenroert/ die sal zijne cleederen wasschen/ eñ hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

6 Eñ wie hem set daer hy ghesеten heeft/ die sal zijne cleederen wasschen/ eñ hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

7 Wie zijn vleesch aenroert/ die sal zijne cleederen wasschen/ ende hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

8 Als hy zijn speecksel worpt op diē die reyn is/ die sal zijne cleederen wasschen/ ende hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

9 Ende dē zadel daer hy op rijdt/ sal onreyn worden.

10 Ende wie erghens wat aenroert/ dat onder B hem is geweest/ die sal onreyn zijn tot op den auondt: eñ wie sulcx draecht/ die sal zijne cleederen wasschen/ ende hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

11 Ende wien hy aenroert/ ende niet te voren de handen wasschet/ die sal zijne cleederē wasschen/ eñ hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

12 Als hy een aerden vat aenroert/ dat salmen breken/ doch het houten vat salmen met water wasschen.

13 a Ende als hy reyn wort van zijnen vloet/ so sal hy seuen daghen tellen/ na dien hy reyn ghewоrden is/ ende zijne cleederen wasschen/ ende zijn vleesch met vlietende water baden/ so is hy reyn.

a Leui. 6.c.28 ende 11.d.33

14 Ende aen den achtsten daghe sal hy twee torteldюyuen of twee ionghe duyuen nemen/ ende voor den Heere brenghen/ voor de deure der hutte des b†bescheydts/ ende den Priester gheuen.

b†And. getuyghenisse/ of stifts.

15 Ende de Priester sal wt de eene een sondoffer/ wt de andere een brantoffer maken/ ende hem versoenen voor dē Heere/ zijns vloets haluen.

16 Wanneer eenen manne indē slaep het zaedt ontgaet/ die sal zijn gantsch vleesch met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

17 Ende al dat cleedt/ ende al dat vel/ dat met sulcken zade bevleckt is/ sal hy wasschen met water/ ende onreyn zijn tot op den auont.

18 Een wijf by welcker een sodanige leyt/ die sullen hen met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

19 Wanneer een wijf haers lijfs bloetvloedt heeft/ die sal seuen daghen wech gedaen worden: wiese aenroert/ die sal onreyn zijn tot op den auont.

Bloetvloedt der vrouwen.

20 Ende alles waer sy op leyt/ so lange als sy C haren tijt heeft/ sal onreyn zijn/ eñ waer sy op sit/ sal onreyn zijn.

21 Ende wie haren leger aenroert/ die sal zijne cleederen wasschen/ eñ hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

22 Ende wie ergens wat aenroert/ daer sy op geseten heeft/ sal zijne cleederen wasschen/ ende hem met water baden/ ende onreyn zijn tot op den auont.

23 c Ende als een man by haer leydt/ ende sy haren tijt krijcht by hem/ die sal seuen daghen onreyn zijn.

c Leui. 18.d.19

24 Ende den legher daer hy op gelegen heeft/ sal onreyn zijn.

d Mat.9.c.20

25 d Wanneer oock een wijf haren bloetvloet eenen langhen tijdt heeft / niet alleen ter ghewoonlijcker tijdt / maer oock ouer den ghewoonlijcken tijt / so sal sy onreyn zijn so lange als sy bloeyt: ghelijck als sy ter tijt harer afsonderinghe/ so sal sy oock hier onreyn zijn.

26 Alle den legher daer sy op leydt den gantschen tijt haers bloets/ sal zijn als den legher haerr afsonderinghe: ende alles waer sy op sitt/ sal onreyn zijn / ghelijck de onreynicheyt haerder afsonderinghe.

27 Wie van dien wat aenroert / die wort onreyn / ende sal zijne cleederen wasschen / ende hem met water baden / ende onreyn zijn tot op den auont.

28 Wort sy nv reyn van haren bloet/ so sal sy seuen daghen tellen/ daer na sal sy reyn zijn.

29 Ende aen den achsten daghe sal sy twee tortelduyuen oft twee ionge duyuen nemen/ ende tot den Priester brenghen voor de deure der Hutte des bescheydts.

30 Ende de Priester sal wt der eender maken een sondoffer/ wt der anderer een brantoffer/ ende haer versoenen voor den Heere/ ouer den bloedt harer onreynicheyt.

pt An. afscheyden van steer.

31 Soo sult ghylieden de kinderen Israels et waerschouwẽ voor haerder onreynicheyt/ dat sy niet en sternẽ in haerder onreynicheyt/ als sy mijne Wooninghe onreyn maken/ die onder ulieden is.

32 Dat is de wet ouer dien / die eenen vloedt heeft/ ende dien het zaet inden slaep ontgaet/ dat hy reyn daer van wordt.

33 Eñ ouer die/ die haren bloetvloet heeft: eñ wie eenen vloet heeft/ het zy man oft wijf/ ende als een man by eener onreyner leyt.

Dat xvi. Capittel.

1. Bericht aen Aaron op sonderlijcke wijse int heylichdom te gaen/ 6. ende zijn ende des volcx sondoffer te doen. 7. Vandẽ gebruycke der tweer bocken / daer het lot ouer ghewolpen worden sonde. 16. Van ontsondinghe des heylichdoms/ der Wooninghe/ ende des Altaers. 21. Bekentenisse der sonde. 24. Brandtoffer der Priesteren ende des volcx/ 29. ende feest der versoeninghe.

a Leuit.10.a.2

1 Ende de Heere sprac met Mose/ (a daer na als de twee sonẽ Aarons gestoruen waren/ doe sy voor den Heere offerden.)

b Exo.30.b.10 Leuit.16.b.34. Hebr.9.a.7. c.25. ct And. Ghenadendecksel. d 1.Re.8.b.12

2 Ende seyde: Segt uwen broeder Aaron/ b dat hy niet tot allerley tijt in het inwẽdige heylichdom en ga / achter het voorhangsel/ voor den ct Ghenadenstoel die op der Kisten is/ dat hy niet en sterue: d want ic wil in eener wolcken verschijnen op den Ghenadenstoel.

et And. varre

3 Maer daermede sal hy ingaen: met eenen ionghen et osse ten sondoffer / ende met eenen ram ten brandtoffer.

4 Ende sal den heyligen lijnen rock aentrecken/ ende een lijnen nedercleet aen zijnen vleesche hebben/ ende hem met eenen lijnen gordel gorden / ende den lijnen hoedt op hebben/ want dat zijn heylighe cleederen/ ende sal zijn vleesch met water baden / ende haer aentrecken.

f Heb.9.a.7.

5 Ende sal van der menichte der kinderẽ Israels twee geyten-bocken nemen ten sondoffer/ ende eenen ram ten brandtoffer.

6 Eñ Aaron sal den osse/ zijn sondoffer daer toe brengen/ f eñ hem eñ zijn huys versoenen.

gt And. Ghetuyghenisse/ getuyghenisse/ of stiftenisse.

7 Ende daer na de twee bocken nemen/ ende voor den Heere setten/ voor de deure der Hutte des gt bescheydts.

8 Ende sal het lot worpen ouer de twee bocken/ eens boox lot den Heere / ende het ander den ht ledighen bocke.

ht An. bijbeeck

9 Ende sal den bock/ op welcken des Heeren lot valt/ offeren ten sondoffer.

10 Daerenteghen den bock/ op welcken het lot B des ledighen valt/ sal hy leuendich voor den Heere setten/ dat hy hem versoene/ eñ late den leuendighen bock in de woestijne loopen.

Ledigẽ bock.

11 Eñ also sal hy van dẽ osse zijns sondoffers daertoe brenghen/ ende hem eñ zijn huys versoenen/ ende sal hem slachten.

12 Eñ sal een panne vol gloeyender colen van den altaer nemen/ die voor den Heere staet/ eñ de hantvol gestootẽ reuckwercx/ ende binnen achter den voorhanck brenghen.

13 Eñ dat reuckwerc op het vyer leggen voor den Heere/ dat de neuel van den reuckwercke den genadenstoel bedecke/ die op de getuygenisse is/ dat hy niet en sterue.

i leui.4.a.5 Hebr.9.b.13 ende 10.a.4

14 i Ende hy sal van den bloede van den osse nemen/ ende met zijnen vinger tegen dẽ genadenstoel sprengen voor aen: seuenmael sal hy also voor den genadenstoel/ met zijnen vinger vanden bloede sprenghen.

15 Daer na sal hy den bock/ des volcx sondoffer slachten/ eñ van zijnen bloede inbrenghen achter den voorhanck/ ende sal met zijnẽ bloede doen/ als hy met den ossenbloede ghedaen heeft/ eñ daer oock mede sprengen voor teghen den ghenadenstoel.

16 Ende sal alsoo versoenen het heylichdom/ van de onreynicheydt der kinderen Israels/ ende van haerder ouertredinghe/ in allen haren sonden: also sal hy doen der hutte des bescheyts/ kt want sy zijn onreyn die om henen ligghen.

k Dz is/ gãtsch Israel is onreyn/ ende in sondẽ/ eñ Godt woont doch midden onder de sondarẽ/ eñ heylichtse: dat is/ zijner heylicheyt genietẽ sy/ ende heeten heylich om zijnent wille: anders is alle dinck onreyn/ eñ sonde met hen. Dat is Christus in zijnẽ volcke etc.
†An. welck de wooninghe by hen is / onder haerder onreynicheyt.
l Luc.1.c.22

17 l Gheen mensche en sal in der hutte des bescheydts zijn/ wanneer hy daer in gaet te versoenen inden heylichdom/ tot dat hy wtgaet/ ende sal alsoo versoenen hem ende zijn huys/ ende de gantsche menichte Israels.

18 Ende als hy wtgaet tot dẽ altaer/ die voor den Heere staet/ so sal hy hem versoenen/ ende sal van den bloede des ossen/ eñ van den bloede des bocx nemen/ eñ op des altaers hoornen om strijcken/

19 Ende sal met zijnen vinger vanden bloede daer op sprengen seuenmael/ eñ hem reynigen ende heyligen vander onreynicheyt der kinderen Israels.

20 Eñ als hy volbracht heeft dat versoenen C des heylichdoms/ eñ der hutte des bescheyts/ eñ des altaers/ so sal hy den leuendigen bock hiertoe brenghen:

21 Soo sal dan Aaron zijne beyde handen op zijn hooft legghen/ ende bekennen op hem alle misdaet der kinderen Israels/ ende alle haer ouertredinge in allen haren sonden/ ende salse den bock op het hooft legghen/ ende hem door eenen man/ die voorhanden is/ in de woestijne loopen laten.

22 Dat alsoo de bock / alle haer misdaet/ op hem in een wildernisse draghe/ ende late hem inder woestijne.

23 Ende Aaron sal in de hutte des bescheydts gaen / ende wttrecken de lijnen cleederen/ die hy aentrock/ doe hy in het heylichdom ginck/ ende salse aldaer laten.

24 Ende sal zijn vleesch met water baden/ in der heyligher stede/ ende zijn eyghen cleederen

aen-

aentrecken: ende wtgaen/ ende zijn brandtoffer / ende des volcx brandtoffer maken / ende beyde hem ende het volck versoenen.

25 Ende het vette vanden sondoffer / op den Altaer aensteken.

26 Ende die den vrijen bock heeft wtgevoert/ die sal zijn cleederen wasschen/ eñ zijn vleesch met water baden/ eñ daer na int leger comen.

m ezc. 43.c.21 Exo.29.b.11 Leui.4.b.12 ende 6.c.20 Num. 19.a.3 Hebr.13.b.11

27 m Den osse des sondoffers/ende den bock des sondoffers/welcx bloet in het heylichdom te versoenen gebracht wort/salmen wtvoeren voor den legher / ende met vyere verbranden/ beyde haer huyt/vleesch/ende dreck.

28 Ende diese verbrant/sal zijne cleederẽ wasschen/ ende zijn vleesch met water baden/ ende daer na in het legher comen.

Feest der versoeninge. n leui 23.c.27 Num.29.a.7 o† And. zielen becommeren/

29 n Oock sal ulieden dat een eewich recht zijn: Aenden thienden daghe der seuender Maent/ sult ghy v o† lijf castijen/ ende geen werck doen/ hy zy een lantbesitter of vreemde onder v.

30 Want aen desen daghe gheschiet v versoeninghe/dat ghylieden ghereynicht wort: van allen uwen sonden wordt ghy ghereynicht voor den Heere.

31 Daerom salt ulieden de grootste Sabbath zijn / ende ghylieden sult v lijf verootmoedighen. Een eewich recht zy dat.

32 Maer sulcke versoeninghe sal doen een Priester/ diemen ghesalft/ eñ diens hant men ghevult heeft / tot eenen Priester in zijns vaders stede/ ende sal de lijnen cleederẽ aentrecken/ namelijck/ de heylighe cleederen.

33 Ende sal also versoenen het heylighe Heylichdom / ende de Hutte des beschepdts/ende den Altaer / ende de Priesters / ende alle het volck der menichte.

p exo.30.b.1 Heb.9.a.7

24 p Dat sal ulieden een eewich recht zijn/ dat ghylieden den kinderen Jsraels versoent/ van allen haren sonden/ inden Jare eenmael. Ende Mose dede als hem de Heere gheboden hadde.

Dat xvij. Capittel.

1. Datmẽ alle offer voortaen ter deure der wooninge brenghen sal. 10. Datmen geen bloet noch aes eten en sal.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 Segt Aaron ende zijnen sonen / ende allen kinderen Jsraels/ ende spreect met hem: Dat is het dat de Heere gheboden heeft.

3 Wie wt den huyse Jsraels eenen osse oft lam/ oft gheyte slachtet inden legher/ oft buyten den legher.

a† And. getuyghenisse oft stifts

b Hier siet ghy dat hy niet en wilt eyghenen eñ selfs vercoren Godsdienst hebbẽ/ buyten zijnẽ verorden dẽ Godsdienst/ daerom noemt hy sulckẽ offer aen eenẽ moorder/ gelijc Esaias int 66. Capittel oooc doet.

c Niet sy selue/ wt eyghener verkiesings eñ deuocie.

d Hier worden verstaẽ duyuelen / die daer rumpelgeesten zijn/ eñ aẽ byzonderẽ plaetsen verschijnẽ/ waer door sy bedeuaert/ valsche teeckenen eñ beloftẽ aenrichtẽ/ eñ heerẽ op Hebreisch/ Schirim / Latijnsch Funi Satyri/ etc.

4 Eñ niet voor der deure der Hutte des a† beschepdts brengt / dat het den Heere ten offer ghebracht worde voor de wooninge des Heeren/ b die sal des bloets schuldich zijn/ als die bloet vergoten heeft/ eñ een sulck mensche sal wtgheroept worden wt zijnen volcke.

5 Daerom sullen de kinderen Jsrael haren offer/ die sy op den vrijen velde offerẽ willen/ voor dẽ Heere brengen/ voor de deure der hutte des beschepdts totten c Priester/ ende daer haren danckoffer den Heere offeren.

6 Ende de Priester sal het bloet op dẽ Altaer des Heeren sprenghen/ voor de deure der hutte des beschepts/ ende het vette aensteken/ ten sueten reucke den Heere.

7 Ende gheensins haren offer nv voortaen den d veltduyuelen offeren/ daer sy mede hoereren: dat sal hen een eewich recht zijn by haren nacomelinghen.

8 Daerom sult ghy tot hen segghen: Welcke mensche wt den huyse Jsraels / of oock een vreemdelinc/ die onder ulieden is/ die eẽ offer oft brantoffer doet/

9 Ende en brengt het niet voor de deure der hutte des beschepts/ dat hy het dẽ Heere doe/ die sal wtgheroept worden van zijnen volcke.

Bloet te eten verboden. e Leui.7.… ende 17.…

10 e Ende welcke mensche/ hy zy van dẽ huyse Jsraels/ of een vreemdelinck onder ulieden/ eenich bloet eet/ teghen dien wil ick mijn aenschijn setten/ ende wil hem midden wt zijnen volcke roepen.

Aes of … verstickt … verboden … eten. f Gen. 9.a.4 leuit. 3.b.17 ende 19.c.… Deu. 12.… 1.Sa.14.… Act.15.…

11 Want des lijfs leuen is in den bloede/ende ick hebbe het ulieden ten Altaer ghegeuen/ dat uwe zielen daer mede versoent worden: want het bloedt is de versoeninghe voor het leuen.

12 Daerom hebbe ick gheseydt den kinderen Jsraels: Gheen ziele onder v sal bloet eten/ oock gheen vreemdelinck die onder ulieden woont.

13 Ende welcker mensche/ hy zy van dẽ huyse Jsraels/ of een vreemdelinck onder ulieden/ die een dier of voghel vangt in der jacht/ datmen eet/ die sal desseluen bloet vergieten/ ende met aerde bedecken/

14 Want des lijfs leuen is in zijnen bloede/ so lange als het leeft/ eñ ick hebbe den kinderen Jsraels geseyt: e Ghy en sult geens lijfs bloet eten: want des lijfs leuen is in zijnen bloede: wie het eet/ die sal wtgheroept worden.

15 Ende welcke ziele een aes of dat van wiltwerck verscheurt is/ eet/ hy zy een lantbesitter of vreemdelinck/ die sal zijn cleet wasschen/ eñ hem met water badẽ/ ende onreyn zijn tot op den auont/ so wort hy reyn.

16 Soo hy zijne cleederen niet wasschen/ noch hem badẽ en sal/ so sal hy zijn misdaet dragẽ.

Dat xviij. Capittel.

1. De Heere wil/ zijn volck sal hem alleene na zijne wijse ende rechten houden. 6. Verbodene gradus der naeschap ende maechschap / met tsamen maeusuchtighen/ vermijden: 19. Ende hem met geen ouerspel/ Molechs offer/ buggerije verontreynighen/ 20. op dat sy niet / als de Heydenen/ (die hen met sulcken grouwelen verontreynicht hebben/) ghestraft/ ende wt den lande wtghespoghen worden.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

2 Spreeckt met den kinderen Jsraels/ ende segt tot hen: Jck ben de Heere uwe God.

3 Ghy en sult niet doen nae de wercken des Egyptischẽ lants/ daer ghyliedẽ in gewoont hebt/ oock niet na de wercken des landts Canaan/ daer ick v in leyden wil: ghylieden en sult v oock na hare wijsen niet houden.

a Ezec.18.a.…

4 a Maer nae mijne rechten sult ghylieden doen/ ende mijne insettingen sult ghy houdẽ/ dat ghylieden daer in wandeldet: want ic ben de Heere uwe Godt:

b Eze.20.b.12 Rom.10.a.5 Gal.3.b.12

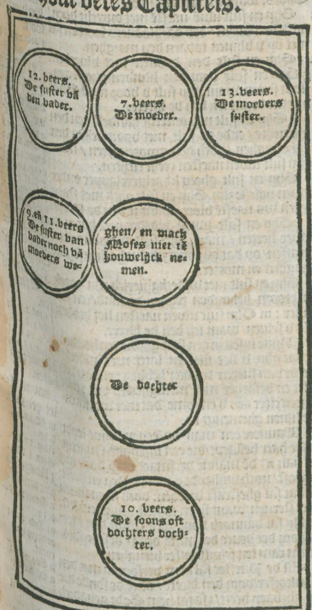
5 Daerom sult ghy mijne insettinghen houden/ ende mijne rechtẽ: b want welck mensche deselue doet/ die sal daer door leuen: want ick ben de Heere.

Verbodene graden. c Ge.19.b.… Ezec.22.b.…

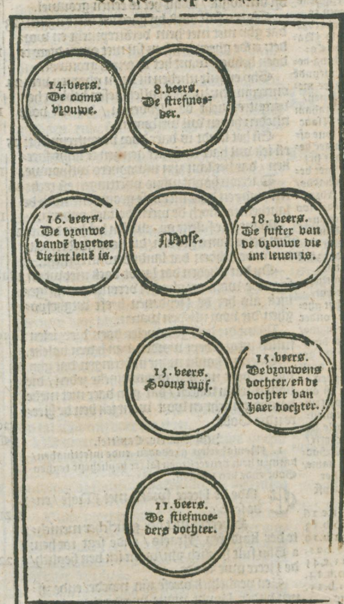
6 Niemãt en sal hem tot zijner naester bloetvriendinne maken om hare schaemte te blooten: want ick ben de Heere.

7 c Ghy en sult ws vaders eñ uwer moeder schaemte niet blootẽ: het is v moeder/ daerom en sult ghy haer schaemte niet blooten:

Graden der maechschap die houwelijck beletten / nae het in hout deses Capittels.

Graden der naeschap die houwelijck beletten / na het inhout deses Capittels.

Ghelijck Moses niet en can houwelijck trackteren met de gene die hem so nae maechschap ofte naeschap zijn / na het inhoudt van hier bouen: also oock Marie de suster Mose / en can oock niet tracteren met de ge-ne die haer so na in gelijcken graet zijn. Nv isser aen te mereken dat bouen de persoonen hier gespecificeert / begrepen zijn de afcoemste ende naecoemste in ghelijcke gheslachte t'zy maechschap oft naeschap.

8 d Ghy en sult ws vaders wijfs schaemte niet blootẽ / want het is ws vaders schaemte.

9 e Ghy en sult uwer f suster schaemte / die ws vaders oft uwer moeder dochter is / in huys of buyten huys gheboren / niet blooten.

10 Ghy en sult ws soons dochter / oft uwer dochter dochter schaemte niet blooten: want het is v schaemte.

11 Ghy en sult der g dochter ws vaders wijf / die uwen vader gheboren is / ende v suster is / schaemte niet blooten.

12 h Ghy en sult ws vaders suster schaemte niet blooten / want het is ws vaders naeste bloetvriendinne.

13 Ghy en sult uwer moeder suster schaemte niet blooten / want het is uwer moeder naeste bloetvriendinne.

14 Ghy en sult ws vaders broeder schaemte niet blooten / dat ghy zijn wijf nemet / want sy is v moeye.

15 i Ghy en sult ws soons wijf schaemte niet blooten / want het is ws soons wijf: daerom en sult ghy hare schaemte niet blooten.

16 k Ghy en sult ws broeders wijf schaemte niet blooten / want het is ws broeders schaemte.

17 Ghy en sult ws wijfs met tsamen haerder dochter schaemte niet blooten / noch haers soons dochter / of dochters dochter nemẽ / hare schaemte te blooten: want het is haer naeste bloetvriendinne / ende is eenen laster.

18 l Ghy en sult oock ws wijfs suster niet nemen neffens haer / haer schaemte te blooten / m† haer te spijte / dewijle sy noch leeft.

19 n Ghy en sult niet totten wijue gaẽ / dewijle sy hare kranckheyt heeft / in haerder onreynicheyt / hare schaemte te blooten.

20 o Ghy en sult ooc niet by ws naesten wijf ligghen / om haer te bezaden / daermede ghy v aen haer verontreynighet.

d 1.Cor. 5.a.1 Leui.20.b.11 Deu.22.d.30 ende 27.c.20
e Deu.27.c.22 2.Sa.13.b.14
f Dese is de echte stiefsu-ster beyder ou-ders halven / ... de halve suster vã va-der of moeder.
h Leui.20.b.19
i Ge.28.b.18 Ezec. 22.b.16
k Leui.20.c.21 Mat.14.a.4 Deu.25.a.5
l Gen.29.c.29
m† And. haer te reytzen. Naensuch-tighe te ver-mijden.
n Leui.15.c.24 ende 20.b.18 Ezec. 22.b.10
Overspel verboden.
o 2.Sa.11.a.4

Ghy

21 p Ghy en sult oock van uwen zade niet ge- nen / dat het den q Molech verbrant worde/ dat ghy niet en ontheylighet den naem ws Godts: want ick ben de Heere.

22 r Ghy en sult niet by ionghen ligghen/als by den wijue / want het is eenen grouwel.

23 Ghy en sult oock by gheenen diere liggen/ dat ghy niet met hem verōtreynicht en wor- det: ende gheen wijf en sal met eenen diere te doen hebben/want het is eenen grouwel.

24 Ghy en sult ulieden in desen gheenen ver- ontreynigen: want in allen desen hebben hen verontreynicht de Heydenen / die ick voor ulieden henen wil wtstooten.

25 Eñ het landt is daer door verontreynicht: eñ ick wil hare misdaet aen hen te huys soec- ken / dat het lant zijn inwooners wtspouwe.

26 Daerom houdt mijne insettingen eñ rech- ten/ ende en doet niet dese grouwelē/ noch de lantbesitter/noch de vreemdelinck onder v.

27 Want alle sulcke grouwelen hebben de lie- den deses lants gedaen/ die voor ulieden wa- ren/ende hebben dat landt verontreynicht.

28 Op dat ulieden dat landt oock niet wt en spouwe/wanneer ghy het verontreynicht/ge- lijck als het de Heydenen heeft wtghespo- ghen/die voor ulieden waren.

29 Want die dese grouwelen doen/dier zielen sullen wtgheroeyt worden van haren volcke.

30 Daerom houdt mijne insettingen/dat ghy niet en doet na den grouwelijcke zeden / die voor ulieden waren / dat ghy daer niet mede verontreynicht en wort/ want ick ben de Hee- re uwe Godt.

Dat xix. Capittel.

1. Menigherley gheboden ende insettinghen/ datmen hem beneerstigen sal ter heylicheyt teghen Godt ende den naesten.

1 Ende de Heere sprack met Mose / en- de seyde: A

2 Spreeckt met der gantscher menich- te der kinderen Israels / ende segt tot hen: a Ghy sult heylich zijn/want ick ben heylich/ de Heere uwe Godt.

3 Een yeghelijck vreese zijn moeder ende zij- nen vader. Houdt mijne vyerdaghen : want ick ben de Heere uwe Godt.

4 Ghylieden en sult v niet tot den afgoden keeren / ende en sult v gheene ghegoten goden maken : want ick ben de Heere uwe Godt.

5 Ende wanneer ghylieden den Heere wilt danckoffer doen / soo sult ghy offeren/ b dat hem behaghen can.

6 c Ende ghy sult het desseluen daechs eten/ als ghylieden het offert / ende des anderen daechs : ende wat op den derden dach ouer- blijft/dat salmen met vyere verbranden.

7 Sal dan noch yemant aenden derden da- ghe daer van eten / soo is het eenen grouwel/ ende en sal gheen ghenade vinden.

8 Ende deselue eter/sal zijn misdaet dragen/ dat hy het heylichdom des Heeren onthey- licht / ende soodanighen ziele sal wtgheroeyt worden van haren volcke.

9 d Als ghy v lant inoogst/so en sult ghy het niet aenden eynden alom afsnijden/oock niet altemael so nauwe vergaderen.

10 Also en sult ghy oock den wijnberch niet so nauwe lesen/ noch de afgheuallen bezien op- B lesen/ maer den armen eñ vreemdelingen sult ghy het latē: want ic ben de Heere uwe Godt.

p leuit.20.a.2 2.Reg.2,a.6. ende 23.b.11.
q Molech was een af- godt/ dien sy hare eyghene kinderen te dienste verbrā- den / als Ma- nasse de Co- ninc Juda de- de eñ meyndē God daer me- de te dienen/ als Abraham doe hy Isaac zijnen sone of- ferde:maer de- wyle dat het Godt niet be- uolē en hadde/ als hy Abra- ham dede / soo was het on- recht. Daer- om spreeckt Godt dat zijnē naem daer door onthey- licht werdt/ want het ghe- schiede onder Godts name/ eñ was doch Duyuels / ge- lijck als oock de cloosters belofte eñ an- dere opsettin- ghe der men- schen vele lie- den verderft/ onder dē God- lijcken name/ als of het Godtsdienst ware.
r Rom. 1.c.26 leuit. 20.b.13
f ero.22.b.19 Deu.27.c.21.
a Leu.11.e.45 ende.20.b.13. 1.Pet.1.b.15.
b Dat is/ Maect het al- soo als hy het ghebiedt / niet als het v goet dunckt of ghe- ualt na uwer eygheuer aen- dacht/ wat hy en wil stracx geen selfs ver- corē / noch ey- gene verdach- te wijse hebbē. Daerom siet toe/ dz ghylie- dē also offert/ dat het hem wel behaghe/ eñ dat hy niet voorder ver- toornt en wor- de door uwe eygene wijse.
c leuit.7.b.16
d leu.23 c.22. Deu. 24.b.19 2.Cor.8.b.14 ende 9.a.5.
Den armen salmen haer deel laten.

11 Ghy en sult niet stelen / noch lieghen/noch valschelijc handelē/ de eene met den anderen.

12 e Ghy en sult niet valsch sweeren by mij- ne name / ende ontheylighen den naem ws Godts: want ick ben de Heere.

13 Ghy en sult uwē naestē niet onrecht doen/ noch berooven: f des dachlooners loon en sal niet by v blijuen tot aen den morghen.

14 Ghy en sult den dooven niet vloecken: g Ghy en sult voor den blinden gheen aen- stoot setten: want ghy sult v voor uwē Godt vreesen/want ick ben de Heere.

15 h Ghy en sult niet onrecht handelē aen den ghérichte / ende en sult niet voortrecken den i gheringhen / noch den grooten eeren / maer ghy sult uwen naesten recht richten.

16 Ghy en sult gheen k† achterclapper onder uwen volcke zijn. Ghy en sult oock niet staen tegen ws naestē bloet/ want ic ben de Heere.

17 l Ghy en sult uwen broeder niet haten in uwer herten / maer ghy sult uwen naesten straffen/ op dat ghy niet zijnent haluen schult draghen en moetet.

18 Ghy en sult niet wraeckghierich zijn / oock niet toorn behouden teghen de kinderen ws volcr : m Ghy sult uwen naesten lief hebben als v seluen/ want ick ben de Heere.

19 Mijne insettingen sult ghylieden houden/ n dat ghy v vee niet en latet met anderley aerdt van dieren te doen hebben : ende v velt niet en besaeyet met menigherley zaet : ende gheen cleet aen v en come/ dat niet wollen en- de lijnen ghemengt is.

20 Wanneer een man by eenen wijue leydt/ C ende haer beslaept/die een lijfeyghen maecht/ eñ van n† dē manne versmaet is/ p doch niet verlost/ noch vrijheydt q verkreghen en heeft/ r† dat sal ghestraft worden: doch sy en sullen niet steruen/ want sy en is niet vry gheweest.

21 Hy sal dannoch voor zijne schult den Hee- re voor der deure der hutte des f† beschey̆dts/ eenen ram ten schuldtoffer brenghen.

22 Eñ de Priester sal hem versoenen met den schultoffer/voor den Heere / ouer de sonde die hy ghedaen heeft/ t so sal hem Godt genadich zijn ouer zijne sonde die hy ghedaen heeft.

23 Wanneer ghyliedē int lant coemt/eñ aller- ley boomen plantet/ daermen van etet/ so sult ghylieden derseluer voorhuyt besnijden / ende hare vruchtē : drye Jaer sult ghyse onbesneden achten/dat ghyse niet en etet.

24 Maer inden vierdē iare sullen alle vruch- ten heylich ende gheprésen zijn den Heere.

25 Maer indē vijfsten iare sult ghy de vruch- ten eten / u† ende haer vergaderen : want ick ben de Heere uwe Godt.

26 x Ghylieden en sult niet met bloede eten: y Ghylieden en sult niet op voghelschrey ach- ten/noch daghen verkiesen.

27 z Ghylieden en sult uwe hayren aenden hoofde niet rondtom afsnijden / noch uwen baert gantsch afscheeren.

28 Ghylieden en sult geen litteecken om eens dooden wille aen v lijf scheuren/noch letteren aen v houwen: want ick ben de Heere.

29 Ghy en sult v dochter niet ter hoererije hou- den / dat het landt gheen hoererije en drijue/ ende worde vol lasters.

30 Mijne vyerdagen houdt/eñ vreest ulieden D voor mijn heylichdom/want ic bē de Heere.

31 a Ghylieden en sult v niet keeren tot den

Waerseg-

Recht han- delen.
e Ero.20.a.7. b.17. Spr.23.a.9. Mat.5.d.33.
Verdienden loon.
f deu.24.b.14 Tob.4.b.15. Syra.7.c.22. ende 34.c.27.
Doet niet boosses den weerloosen.
g deu.27.b.18
h Ero.23.a.3 Deut.1.b.17. ende.16.b.19 2.Pat.19.a.6 Pro.24.c.23.
i Of/ slechten oft/ verachten.
k† An. kremer.
Niet achter- clappen.
Niet haten maer straf- fen.
l 1.ioā.2.b.11 ende 3.b.15.
Spr.19.b.11 Mat.18.b.15
Wrake ver- boden.
Somma al- ler geboden.
m Matt.22. d.39. Rom.13.a.9. Gala.5.b.14.
Menigerley zaet verboden.
n Deu.22.a.9 b.12.
o† And. eenen anderen ver- ruckt.
p Ero.21.a.7
q Of/ verwor- uen.
r† And. die sal met ossenrie- men geslagen worden/etc.
s† And. getuy- ghenisses/ of stifts.
t Heb.10.a.4.
u† An so wor- de ulieden den aert woecher- ghemeerdert.
x Leuit.3.b.17 ende 17.b.14
y deu.18.b.10
z Leuit.21.a.5 Num.6.a.5. Deut.14.a.1. Ezec.44.a.1.
Hoererije verboden.
Waerseg- ghers te ver- mijden.
a 1.sa.28.a.8.
Ouderen te eeren.

waerseggers/ ende en ondersoect niet vanden teeckenbedieders/ dat ghy aē hen niet verontreynicht en wort: want ick ben de Heere uwe Godt.

b Spr. 8. a. 7. 1. Timo. 5. a. 1

32 b Voor eenen grauwen hoofde sult ghy opstaen / ende de ouderen eeren / want ghy sult u vreesen voor uwen Gode: want ick ben de Heere.

Vreemdelinghen niet te beswaren. c Exo. 22. c. 21 ende 23. a. 9 Zach. 7. b. 10 †And. beleedighen/

33 c Wanneer eē vreemdelinck by u in uwen lande woonen sal/ dien en sult ghylieden niet d†schеynden.

34 Hy sal by ulieden woonen als een lantbesitter onder u/ ende sult hem lief hebben als u selfs / want ghylieden zijt oock vreemdelinghen gheweest in Egyptenlande: ick ben de Heere uwe Godt.

Rechte/ gherichte/ coopmanschap/ eñ hanteringe. e Deu. 25. b. 13 Ezech. 45. a. 9. Mich. 6. b. 10 f†And. Epha/ een recht hin.

35 e Ghylieden en sult niet ongelijck handelen aen den gherichte/ met der ellen/ met ghewichte/ met mate.

36 Rechte wage/ recht pont/ een recht f†Schepel/ een rechte kanne sal by ulieden zijn: want ick bē de Heere uwe God/ die u wt Egyptenlant ghelеyt heeft.

37 Dat ghylieden alle mijne insettingen ende alle mijne rechten houdt ende doet: want ick ben de Heere.

Dat xx. Capittel.

1. Straffe dier/ die den Molech haer zaedt (dat is/ hare kinderen) gheuen. 6. Waerseggers geloouen. 9. Den ouderē vloecken. 10. Overspel doen. 11. Vaders ofte soons wijuen. 18. Een maensuchtige/ 19. moeye/ 20. of ooms wijf beslapen. 13. Item/ die bugghery drijuen. 14. Dochter ende moeder te ghelijck/ 17. suster/ 21. of swagerinne nemen. 27. Item dier/ die waerseggen of teeckenen bedieden. 22. Israel sal hem nae des Heeren settinghen ende rechten houden/ 24. ende een afghesondert volck zijn.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

a leui. 18. c. 21 2. Reg. 12. a. 6 Psa. 106. d. 37 Molech.

2 Segt den kinderē Israels: a Wie onder den kinderen Israels/ of een vreemdelinc die in Israel woont/ van zijnen zade dē Molech gheeft/ die sal den doot steruen/ het volck inden lande sal hem steenighen.

Straffe dier/ die dē Molech haer zaet gegeuen hebben.

3 Ende ick wil mijn aenschijn setten teghen sodanighen mensche/ ende wil hem wt zijnen volcke roeyen/ dat hy den Molech van zijnen zade gegeuen/ ende mijn heylichdom verontreynicht/ ende mijnen heyligen name ontheylicht heeft.

* Dat is/ zijne kinderen.

4 Ende so het volck indē lande door de vingheren sien sal met dien mensche/ die van zijnen * zade den Molech gegeuen heeft/ dat het hem niet en doode:

b†An. met hem ghehoereert. Straffe dier/ die dē waerseggers ghelooуen.

5 So wil ick doch mijn aenschijn tegen denselven mensche setten/ eñ tegen zijn geslachte/ ende wil hem/ ende alle die hem b†na gehoereert hebben met dē Molech/ wt haren volcke roeyen.

c leui. 11. e. 45 ende 19. a. 2 1. Pet. 1. b. 15 Jsa. 11. b. 18. Josue 3. a. 5

6 Wanneer hem een ziele totten waerseggers ende teeckenbedieders keeren sal/ dat sy hem nahoereert/ so wil ick mijn aengesichte tegen de selue ziele setten/ ende wilse wt haren volcke roeyen.

Straffe diуs die zijne ouderen vloeckt. d Exo. 21. b. 17 Deu. 21. b. 18. ende 27. b. 16 Prou. 20. c. 20 Mat. 15. a. 4

7 c Daeromme heylicht u/ eñ weest heylich: want ick ben de Heere uwe Godt.

8 Ende houdt mijne insettinghen/ eñ doetse: want ick ben de Heere die ulieden heylicht.

9 d Wie zijnen vader of zijn moeder vloeckt/ die sal den doot steruen: zijn bloet zy op hem/ daerom dat hy zijnen vader of moeder ghevloeckt heeft.

Straffe des ouerspels. e Deu. 22. c. 22 Joan. 8. a. 5

10 e Wie ouerspel doet met yemants wijf/ die sal den doot steruen/ beyde de ouerspeelder eñ de ouerspeelderssе / daerom dat hy met zijns naesten wijf ouerspel ghedaen heeft.

f leui. 18. a. 8 Deu. 22. d. 30 ende 27. c. 20

11 f Wanneer yemandt by zijns vaders wijf slaept/ dat hy zijns vaders schaemte ghebloot heeft/ die sullen beyde den doot steruen: haer bloet zy op hen.

12 Wāneer yemāt by zijns soons wijf slaept/ die sullen beyde den doot steruē/ want sy hebben een schande begaen: haer bloet zy op hen.

g leui. 18. c. 22 Rom. 1. c. 26

13 g Wanneer yemant by eenen iongen slaept/ als by eenē wijue/ die hebben eenen grouwel ghedaen/ ende sullen beyde den doot steruen: haer bloet zy op hen.

h leui. 18. b. 17

14 h Wanneer yemandt een wijf neemt/ ende haer moeder daertoe/ die heeft eenen laster begaen: men sal hem met vyere verbrandē/ ende haer beyde oock/ dat daer geenen laster en zy onder ulieden.

Straffe der Sodomitischer sonde. i Exo. 22. b. 19 leui. 18. c. 23 Deu. 27. c. 21

15 i Wanneer yemant by een vee leydt/ die sal den doodt steruen / ende het vee salmen verworghen.

16 Wanneer een wijf haer ergens tot eenē vee maeckt/ dat sy met hem te doen heeft/ die sult ghy dooden/ dat vee oock: den doot sullen sy steruen: haer bloet zy op hen.

17 Wanneer yemandt zijn suster neemt/ zijns vaders dochter/ of zijnder moeder dochter/ eñ haer schaemte besiet / ende sy wederom zijn schaemte/ dat is een bloetschande: die sullen wtgeroept wordē voor den liedē haers volcx: want hy heeft zijnder suster schaēte ontbloot/ hy sal zijne misdaet draghen.

k leui. 15. c. 24 ende 18. b. 19

18 k Wanneer een man by eenē wijue slaept/ ter tijt haerder kranckheyt/ ende ontbloot hare schaemte/ ende ontdect hare fonteyne/ ende sy ontbloot de fonteyne haers bloets/ die sullen beyde wt haren volcke gheroept worden.

l leui. 18. b. 12

19 l Uwer moeder suster schaemte / ende uws vaders suster schaemte en sult ghy niet ontblooten: want een sodanighe heeft zijn naeste bloetvriendinne ontdeckt/ ende sy sullen hare misdaet draghen.

20 Wāneer yemant by zijns vaders broeders wijf slaept/ die heeft zijns ooms schaemte ontbloot/ sy sullen hare sonde dragen/ sonder kinderen sullen sy steruen.

m leui. 18. b. 16 Mat. 14. a. 4. Deu. 25. a. 5

21 m Wanneer yemandt zijns broeders wijf neemt/ dat is een schandelijcke daet: sy sullen sonder kinderē zijn/ daerom dat hy heeft zijns broeders schaemte ontbloot.

22 So houdt nu alle mijne wetten eñ rechten/ ende doet daer nae/ op dat u het landt niet wt en spouwe daer ick u in leyde / dat ghy daer in woont.

n Deut. 9. a. 4.

23 Eñ en wandelt niet in de wetten der Heydenen / die ick voor u wtstooten sal: n want sulcx alle hebben sy ghedaen / ende ick hebbe eenen grouwel aen hen ghehadt.

24 U lieden dan/ segge ick: Ghy en sult geener lant besitten: want ick wil ulieden een landt tot erue gheuen / daer melck ende honich in vloeyt: ick ben de Heere uwe God/ die u vanden volcke afghesondert heeft/

o leui. 11. a. 2. Deut. 14. a. 4.

25 Dat ghyliedē ooc afsonderen sult het reyn vee vanden onreynen/ ende onreyne voghelen vanden reynen/ eñ uwe zielen niet verontreynigen aen vee/ aen vogelen/ ende aē allen dat op aerden kruypt/ o dat ick ulieden afghesondert hebbe/ dat het onreyn zy.

26 p Daerom sult ghylieden my heylich zijn/ want ick de Heere ben heylich / die v afghesondert heeft vanden volcken / op dat ghy mijn waret.

27 q Wanneer een man of wijf een waersegger of teeckenbedieder zijn sal/ die sullen den doot sterven/men salse steenighen: haer bloet zy op hen.

p Leui. 19.a.2

q Deu.18.b.10 1.Sa.28.a.7 2.Reg.21.a.6 Andere Jodische gebodē/ dē Jootschen Priesteren voor gescreven.

Dat xxj. Capittel.

1. Priesters sullen reyn eñ onbesmet zijn/ 5. geene kruyne noch baert scheeren/ 7. ende eerlijck int houwelijck ende huys zijn. 10. Den Hoogenpriester werden sonderlinghe wetten voorgeschreven. 16. Gheene met feyle en mach dat Priesterampt bedienen.

1 Ende de Heere sprac tot Mose: Segt dē Priesteren/ Aarons sonen/ende spreeckt tot hen : a Een Priester en sal hem aen geenen dooden zijns volcx verontreynighen/

2 Behalven aen zijnen bloetvriendt/die hem ten naesten toebehoort:als aen zijner moeder/ aen zijnē vader/aen zijnē sone/aen zijne dochter/aen zijnen broeder/

3 Eñ aen zijnder suster/die noch eē b maecht ende noch by hem is/ende geens mans vrouwe geweest en is/aen die can hy hem verontreynighen.

4 c†Anders en sal hy hem niet verontreynigen ergens aen eenen die hem toebehoort onder zijnen volcke/dat hy hem ontheylighe.

5 d Hy en sal oock geene kruynen maken op zijnen hoofde / noch zijnen baert afscheeren/ ende aen haren lijve gheen teecken snijden.

6 Sy sullen haren Gode heylich zijn/eñ niet ontheyligen den naem haers Gods: want sy offerē des Heerē offer/het broot haers Gods: daerom sullen sy heylich zijn.

7 e Sy en sullen gheene hoere nemen / noch geene geschoffierde/ofte die van haren manne verstooten is:want hy is heylich zijnē Gode.

8 Daerom sult ghy hem heylich houdē/wāt hy offert het broodt zijns Gods:hy sal v heylich zijn / want ick ben heylich / de Heere die ulieden heylicht.

9 Wanneer eens Priesters dochter begint te hoereren / die salmen met vyere verbranden: want sy heeft haren vader gheschendet.

10 Welcker de Hooghepriester is onder zijnen broederen/ op welcx hooft de salfolye ghegoten/ende zijne hant ghevult is/dat hy aengetogen worde/metten cleederen/ die en sal zijn hooft niet blooten / ende zijn cleederen niet versnijden.

11 Ende en sal tot geenen dooden comen/f eñ en sal hem noch over vader noch over moeder verontreynighen.

12 Wt den heylichdom en sal hy niet gaen/ dat hy niet en ontheylige het heylichdō zijns Gods: want g de heylighe croone/de salfolye zijns Gods is op hem: ick ben de Heere.

13 h Een maecht sal hy ten wijve nemen.

14 Doch geen weduwe/ noch verstootē/noch gheschoffierde/ noch hoere/ maer een maecht zijns volcx sal hy ten wijve nemen.

15 Op dat hy zijn zaedt niet en ontheylige onder zijnen volcke : want ick ben de Heere die hem heylicht.

16 Ende de Heere sprack met Mose/eñ seyde:

17 Spreeckt met Aaron/ ende segt: Wanneer aen yemanden van uwen zade in uwen gheslachte/een ghebreck is/ die en sal niet hiertoe treden/dat hy het broot zijns Gods offere.

a Num. 6.a.6 Ezech.44.c.25

b Joncvrouwe c† An. Ooc sal hem een Vorst niet etc. eenen onder etc. An. Hy en sal hem niet verontreynigē noch ontheyligen [wāt hy is] de overste in zijnen volcke.

Kruynen eñ dē baert scheeren/ verbodē.

d Leui.19.c.27 Num.6.a.5 Ezech.44.c.20

Geē hoere of geschende en sal de Priester hebben.

e Ozee 1.a.2 1.Timo.3.a.2 Titi 1.a.6

Vā eerlijckē huysen des Bisschops.

Vā des Hooghepriesters sonderlinghe wet.

f Leui.9.g.60

g Opt Hebr. Nezir: hier vā wordē de Nazarei genoemt daerom dat sy hen onthielden eñ afsonderden vañ sommiger spijse/ Nu.9. Ende Simson wert oock van moeder lichaē aen een Nazareus geheeten. Judic.13. Eñ onse Heere Jesus Christus heet oock daer van de rechte Nazareus/ Mat.2. als die vā aller sonde reyn/eñ heylich/eñ niet onheylichs noch ongewijdts aen hem en is.

De Hooghepriester neme een ioncvrou ten wijve.

h Eze.44.c.22 Mala.2,b.10

18 i Want gheener aen dien een ghebreck is/ en sal hiertoe treden/hy zy blint/lam/met eenen k†seltsamen neuse/met eenen ongewoonlijcken lede.

19 Ofte die aen eenen voet ofte hant ghebreckelijck is/

20 Of l†hemmelruggich is/ of een vel op der oogē heeft/of scheel is/of grindich/of schorft/ of die ghebroken is.

21 Wie nv van Aaron des Priesters zade/een ghebreck aen hem heeft/ die en sal niet hiertoe treden/ te offeren den offer des Heeren: want hy heeft een ghebreck/ daerom en sal hy hem totten brooden zijns Godts niet genaken/dat hyse offere.

22 Nochtans sal hy het broodt zijns Godts eten/ beyde van den heylighen/ende van den allerheylichsten.

23 Doch totten voorhangsel en sal hy nochtans niet comen/noch hem totten altare ghenaken/dewijle het gebreck aen hem is/dat hy niet en ontheylighe mijn heylichdom: want ick ben de Heere diese heylighet.

24 Ende Mose sprack sulcx tot Aaron eñ tot zijnen sonen/ ende tot allen kinderen Israels.

Dat xxij. Capittel.

1. Welcker hem des heylighen onthouden soude. 18. Welckerley offer mē totten Heere brenghen/ 29. ende hoemen hem metten danckofferen houden soude.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 Segt Aaron ende zijnen sonen/dat sy hen a onthouden van den heyligen der kinderen Israels/ dat sy my heyligen/ende mijnen heyligen name niet en ontheyligen: want ick ben de Heere.

3 So segt nv hen/op hare nacomelinghe: So wie van uwen zade hiertoe treet totten heyligen/dat de kinderen Israels den Heere heylighen/ende verontreynicht hem alsoo over denselven/ diens ziele sal wtgeroeyt wordē voor mijnen aensichte:want ick ben de Heere.

4 Welcker van den zade Aarons melaetsch is/b ofte eenen vloet heeft/ die en sal niet eten vanden heylighen tot dat hy reyn worde:wie ergens een onreyn lichaem aenroert/ of wiens het zaet ontgaet in den slape:

5 Ende welcke ergens eē gewoonte aenroert dat hem onreyn is/of eenen mensche/die hem onreyn is/ ende alles wat hem ontreynighet:

6 Welcke ziele dier eē aenroert/die is onreyn tot op den avont/ende en sal vanden heyligen niet eten/ maer sal te voren zijn lijf met water baden.

7 Ende als de Sonne ondergegaen/ ende hy reyn gewordē is/dan mach hy daer van eten: want dat is zijn c neeringhe.

8 d Een aes ende wat van den wilden dieren verscheurt is/ en sal hy niet eten / op dat hy daer niet onreyn aen eñ worde / want ick ben de Heere.

9 Daerom sullen sy mijne settingen houden/ dat sy geen sonde op hen en laden/ ende daer van sterven/als sy hen ontheyligen:want ick ben de Heere diese heylicht.

10 Gheen ander en sal van dat heylighe eten/ noch des Priesters huysghenoote/noch dachlooner.

11 Wanneer daernoch de Priester eē ziele voor zijn ghelt coopt/die mach daer van eten: ende wat

Die eē ghebreck heeft en sal het Priesterdom niet bedienen.

Welcke vanden heyligen eten souden.

a Dat is/ de Nazarei hen heylich afhouden ...

b leui. 15.

c of/ voedinge. Het offer sal zijn sonder ghebreck.

d ero.22.d.31 Ezec.44.d.31

wat hem in zijnen huyse gheboren wordt/dat mach oock van zijnen broode eten.

12 Wanneer ooc des Priesters dochter/ eens vreemdelincx wijf wort/die en sal niet van de heylighe heffinghe eten.

13 Wort sy dannoch een weduwe ofte wtgestootē/ende en heeft geen zaet/eñ coemt weder tot haers vaders huys/so sal sy etē van haers vaders broot/als doe sy noch eē maecht was/ doch geen vreemdelinck en sal daer van eten.

14 Wie ooc anders van den heyligen eet/ onwetende/ die sal het vijfste deel daertoe doen/ ende dē Priester geuen metten geheylichden/

15 Op dat sy niet en ontheyligen het heylige der kinderen Israels/dat sy den Heere heffen.

16 Op dat sy hen niet met misdaet eñ schult en beladen/wanneer sy hare geheylichde eten/ want ick ben de Heere diese heylicht.

17 Ende de Heere sprack met Mose/eñ seyde:

18 Segt Aaron ende zijnē sonen/eñ allen kinderē Israels: e Welcker Israeliter ofte vreemdelinck in Israel / zijn offer doen wil / het zy ergens haer belofte/of van vrijen wille/dat sy den Heere een brantoffer doen willen.

19 Dat hem van ulieden aenghenaem zy/dat sal een Hy/ ende sonder vlecke f zijn/van runderen of lammeren/of gheyten.

20 Alles wat een gebreck heeft/en sult ghylieden niet offeren: want het en sal voor ulieden C niet aenghenaem zijn.

21 g Ende wie een danckoffer den Heere doen wil/ een sonderlijcke belofte / ofte van vrijen wille / van runderen of schapen/ dat sal sonder vlecke zijn/dat het aenghenaem zy: het en sal gheen ghebreck hebben:

22 Is het blint/of gebreckelijck/of gewont/of dorre/of grindich/of schorft/ so en sult ghylieden sulcx den Heere niet offeren / ende daer gheen offer van gheuen op den Altaer des Heeren.

23 Eenen osse of schaep dat onghewoonlijcke leden/of h ghebreckelijcke leden heeft/meucht ghy van vrijen wille offeren/ doch ter belofte en can het niet aenghenaem zijn.

24 Ghy en sult oock den Heere niet i† verstooten/of gewreuens/of verscheurts/ of dat gewont is/ offeren/ ende en sult in uwen lande sulcx niet doen.

25 Ghy en sult oock sulcker gheen van eens vreemdelincx hant neuen dē broode ws Gods offeren/ want het en deucht niet/ eñ heeft een ghebreck/ daerom en sal het niet aenghenaem zijn voor ulieden.

26 Ende de Heere sprack met Mose/eñ seyde:

27 Wanneer een osse oft lam/ oft geyte geboren is/soo salt seuen daghen by zijner moeder zijn/ende aenden achtsten dage/ende daer na/ machmen het den Heere offeren/so is het aenghenaem.

28 Het zy een osse ofte lam soo en salmen het niet met zijnen ionge op eenen dach slachten.

29 Wanneer ghyliedē nu wilt den Heere een danckoffer doen/ dat voor u aenghenaem zy/

30 So sult ghy het desseluen daechs etē/ ende en sult niet ouer behouden tot op dē morgen/ D want ick ben de Heere.

31 Daerom houdet nu mijn ghebodt/ eñ doet daer na: want ick ben de Heere.

32 Dat ghylieden mijnen heyligen name niet en ontheylighet / ende ick gheheylicht worde onder den kinderen Israels; want ick ben de Heere die u heylicht: Die u wt Egyptenlande ghelept hebbe/ dat ick uwe Godt ware/ick de Heere.

e Deu.15.c.21 ende 17.a.1 Mala.1.a.8 Syr.35.b.14

f Ouer dit stuc claecht Malachias/ aē den eerstē Capittel seer hart. Wāt wat niet en dooch noch goet en is, dat geeftmen God ende zijnē dienaren, eñ wilt aldaer besparē eñ bearighen. Maer God ve≑ doet doch sulcx hier/ als onaēgenaem: want hy heeft liefe≑ ren vrolijcken gheuer.

g Deu.15.c.20 Syr.35.b.14.

h Als/ oft maer een ooge/ of niet een ooge/ of niet een en heeft/ dien een of meer boeten ontbreken/ gebrekē, ossus ongestalt ende mismaeckt is.

† Het heet: Die wat geuē wil/ die gheue wat goets/ of late het aenstaen.

† Of/ vermorselt/ verpletteret.

Het offer sal oudt genoech zijn.

Danckoffer sal haestelijc gegeten worden.

Dat xxiij. Capittel.

1. Van den vyerdagen ende hoogenfeesten/namelijcken den Sabbath. 5. Paesschen. 10. Eerste vruchtoffer des anderen daechs na Paesschen/ 15. Pingsten/ 24. blaesdach/ 27. versoendach/ 34. ende loofhuttenfeest.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 Segt den kinderen Israels: eñ spreect tot hen: Dit zijn de feesten des Heerē/die ghylieden heylich/ende mijne feesten heeten sult/ daer ghylieden te samen coemt.

3 a Ses dagē sult ghy arbeyden/ eñ de seuende dach/ is de groote heylighe Sabbath/daer ghylieden te samen coemt: geen arbeyt en sult ghylieden daeran doen / want het is de Sabbath des Heeren in allen uwen wooninghen.

4 Dit zijn nu de feesten des Heeren/die ghylieden heylighe feesten heeten sult/daer ghy te samen coemt.

5 b Aenden veerthienden dach der eerster maendt / tusschen den auont / is des Heeren Paesschen.

6 Eñ aen den vijfthienden der seluer maent/ is het feest der ongeheuelder broodē des Heeren/so sult ghylieden seuen dagen ongeheuelt broot eten.

7 Den eersten dach sal heylich onder ulieden heeten/daer ghy tesamē coemt/so en sult ghylieden gheen c dienstwerck doen/

8 d Ende den Heere offeren seuen daghen: de seuenste dach sal ooc heylich heetē/ daer ghylieden te samen coemt: daer in en sult ghylieden oock gheen dienstwerck doen.

9 Ende de Heere sprack met Mose/eñ seyde:

10 Segt den kinderen Israels/ eñ spreeckt tot hen: e Wanneer ghylieden int lant coemt/dat ick u gheuen sal/ ende sullet beoogsten/ so sult ghylieden een f† garue der eerstelinghen ws Oogsts totten Priester brenghen.

11 So sal de garue beweecht worden voor den Heere/dat het van uliedē aengenaem zy: sulcx sal de Priester doen / des anderen daechs na den Sabbath.

12 Ende sult des daechs/ wanneer uwe garue beweecht wort/ een brantoffer dē Heere doen/ van eenen lamme/ dat sonder vlecke ende iarich zy/

13 Metten spijsoffer/twee thiendē semelmeels met olye ghemengt/ ten offer den Heere eens sueten reucx/daertoe het dancoffer een vierendeel hin wijns.

14 g Ende en sult gheen nieuwe broodt/ noch h† sangen/noch coorn te voren eten tot op den dach / wanneer ghylieden uwen Gode offer brengt: dat sal eē recht zijn uwen nacomelinghen/in allen uwen wooninghen.

15 i Daerna sult ghyliedē tellen van dē anderen dage des Sabbaths/doe ghy de beweechgaruen brachtet / seuen gantsche Sabbathen/

16 Tot aen den anderen dach des seuenden Sabbaths/namelijcken/vijftich daghen sult ghylieden tellen / ende nieuwen spijsoffer den Heere offeren.

17 Ende sult het wt allen uwen wooninghen offeren/namelijck/twee beweechbrooden van twee thienden semelmeels/geheuelt ende ghebacken/tot eerstelinghen den Heere:

18 k Eñ sult hiertoe brengen met uwē broode/ seuen

De feestē dē Joden gheboden.

Sabbath.

a Exo.29.a.9. ende 23.b.12. ende 34.c.21. Deu.5.b.13

Paesschenfeest.

b exo.12.b.18 Num.28.b.16 Ezec.45.c.21.

c Dienstwerck is/ datmen aen dē wercdagen doet/ neeringe te soeckē/ daermen ghesinde eñ vee toe gebruyckt/ maer het huyswerck eñ Godsdienstē en zijn niet verboden / als coken/ vagen/ cleeden/ etc.

d Num.28.b.19.c.24

e Nu.15.b.18

f Of/ senghe

† And. Gomer

g Josu.5.b.10

h† And. Rijsel/ noch senghelcoorn.

Pingstēfeest

i Deu.16.a.9.

k Nu.28.c.27

l And. barre/

ſeuen iarighe lammeren/ ſonder vlecke / ende eenen ionghen l† oſſe/ende twee rammen:dat ſal des Heeren brandtoffer / ſpijſoffer / ende danckoffer zijn : dat is een offer eens ſueten reuck den Heere.

19 Daertoe ſult ghylieden maken eenen geytenbock ten ſondoffer/ende twee iarighe lammeren ten danckoffer.

20 Ende de Priester ſalt beweghen metten broode der eerſtelinghen voor den Heere totten twee lammeren / ende ſal den Heere heylich/ ende des Priesters zijn.

m Of / wtroepen/

21 Ende ſult deſen dach m wtſchreyen/want hy ſal onder v heylich heeten / dat ghylieden te ſamen coemt:geen dienſtwerck en ſult ghy doen : een eewich recht ſal dat zijn / by uwen nacomelinghen/ in allen uwen wooninghen.

n Leui.19.a.9 Deu.24.b.19

22 n Wanneer ghy nu uwe landt beoogſt/ ſo en ſult ghylieden dat niet gheheel opten velde inſnijden/ oock niet altemael ſo nauwe oyleſen / maer ſullet den armen ende vreemdelinghen laten: ick ben de Heere uwe Godt.

23 Ende de Heere ſprac met Moſe/ eñ ſeyde:

o Nu.29.a.1.

24 Spreeckt metten kinderen Iſraels / ende ſegt : o Aen den eerſten daghe der ſeuender Maendt/ſult ghylieden den heylighen Sabbath des p blaſens/ter gedachteniſſe houden/ daer ghylieden te ſamen coemt.

p Leu.16.c.29 Num. 29.a.7 Sulck blaſen met eenē hooren geſchiede/ datmen daermede Godes eñ zijner wonder gedachte. Hoe hyſe verloſt hadde/ daer vā predikende/ eñ hem daer voor dāckende: Als by ons door het Euangelium Christi / eñ zijner verloſſinge gedacht/ eñ daer van ghepredict wort.

25 Soo en ſult ghylieden gheen dienſtwerck doen/ ende ſult den Heere offeren.

26 Ende de Heere ſprac met Moſe/ eñ ſeyde:

q Verſoendach.

27 q Den thienden dach in deſer ſeuender Maent/is de verſoendach/die ſal by ulieden heylich heeten/dat ghy te ſamen coemt ſo ſult ghylieden uwe r† lichaem caſtijen / ende den Heere offeren.

r† And. zielen becommeren.

28 Ende en ſult gheen arbeyt doen aen deſen dage/want het is de verſoendach/ dat ghylieden verſoent wort voor dē Heere uwē Gode.

29 Want wie zijn lichaem niet en caſtijt aen deſen daghe/die ſal wt zijnen volcke gheroeypt worden.

30 Ende wie in deſen dach eenich werc doet/ dien wil ick ombrenghen wt zijnen volcke.

31 Daerom en ſult ghylieden gheen arbeydt doen : dat ſal een eewich recht zijn uwen nacomelinghen/ in allen uwen wooninghen.

32 Het is uwen grooten Sabbath/dat ghylieden uwe lichamen caſtijt : aen den negenden dage der Maent/opten auont ſult ghylieden deſen Sabbath houden / vanden eenen auont totten anderen auondt.

33 Ende de Heere ſprac met Moſe/ eñ ſeyde:

Loofhuttenfeeſt.
ſ Deu. 16.b.13 Nu. 29.b.12. 3.Eſd.5.e.49. 2.Mac.1.a.9

34 Spreeckt metten kinderen Iſraels / ende ſegt : ſ Aenden vijfthienden dage deſer ſeuender Maent/ is het feeſt der loofhutten/ſeuen daghen den Heere.

35 Den eerſten dach ſal heylich heetē/dat ghylieden te ſamen coemt : gheen dienſtbaerheyt en ſult ghylieden doen.

t Joā.7.d.37.

36 Seuen dagen ſult ghylieden den Heere offeren : t den achtſten dach ſal ooc heylich heeten/dat ghy te ſamen coemt/eñ ſult uwe offeren den Heere doen : want het is der u† verſgaderinghe dach : gheen dienſtwerck en ſult ghylieden doen.

u† An. openthoudinghe/oft behulpdach:

37 Dat zijn de feeſten des Heeren/die ghylieden ſult voor heylich houden / dat ghy te ſamen coemt/ende den Heere offer doet/brandtoffer/ ſpijſoffer/ danckoffer/ ende ander offer/ een yeghelijck na zijnen daghe.

38 Behaluen wat den Sabbath des Heeren/ ende uwe gauen ende belofte / ende vrijwillige gauen zijn / die ghylieden den Heere geeft.

39 So ſult ghylieden nu aen den vijfthienden dach der ſeuender Maendt/als ghy het incomen van den lande inghebracht hebt/het feeſt des Heeren houden ſeuen daghen lanck. Aen den eerſten daghe is het Sabbath / ende aen den achtſten daghe is het oock Sabbath.

40 Ende ſult aen den eerſten dach vruchten nemen / van ſchoone boomen palmtacken/ ende meyen van dichte boomen / ende beeckwilligen/ende ſeuen daghen vrolijck zijn voor den Heere uwen Godt.

41 Ende ſult alſoo den Heere des Jaers dat feeſte houden ſeuen dagen: dat ſal een eewich recht zijn by uwen nacomelinghen / dat ſy in der ſeuender Maent alſo vyeren.

42 Seuen daghen ſult ghylieden in loofhutten woonen: wie een landtbeſitter is in Iſrael/die ſal in loofhutten woonen.

43 Op dat uwe nacomelingen weten/ hoe ick de kinderen Iſraels hebbe laten in hutten woonen/ doe ickſe wt Egyptenlande voerde: ick ben de Heere uwe Godt.

44 Ende Moſe ſeyde den kinderen Iſraels/ ſulcke feeſte des Heeren.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Van olye totten lampen ende kandelaren/ 5. ende twaelf toonbrooden. 10. Van de wet ouer het laſteren/wt oorſake eens laſteraers. 27. Van ſtraffe des doodſlachs / ende andere lijflijcke ſchaden.

1 Ende de Heere ſprack met Moſe / ende ſeyde:

2 a Ghebiedt den kinderen Iſraels/dat ſy tot v brenghen geſtooten ſuyuer boomolye totten lichten/die bouen in de lampen daghelijcx ghegoten worden.

3 Buyten voor den voorhanck des ghetuygheniſſes in der hutte des b† beſcheyts : ende Aaron ſalt toerichten des auonts ende des morghens voor den Heere alle tijdt : dat zy een eewich recht uwen nacomelinghen.

4 Hy ſal dan de lampen op den ſuyuerē kandelaer toerichten voor den Heere / alletijt.

5 c Ende ſult d† meelbloemen nemen / ende twaelf koecken daer van backen / twee thienden ſal een coeck hebben.

6 Ende ſultſe leggen telckē ſeſſe op een e† geſchickt op den ſuyueren diſch voor den Heere.

7 Ende ſult op deſelue legghen reynen wieroock/dat het zijn f gedenckbroodē/ ten g vyere den Heere.

8 Alle Sabbath voort ende voort/ſal hyſe toerichten voor den Heere/van den kinderen Iſraels/ten eewighen verbonde.

9 h Ende ſullen Aarons eñ zijner ſonen zijn/ die ſullenſe eten in de heylighe ſtede : want dat is zijn allerheylichſte van den offeren des Heeren/ten eewighen rechte.

10 Daer ghinck yemmers eenen Iſraelitiſchen wijfs ſone wt / die een Egyptiſchen mans kint was / onder den kinderen Iſraels/ ende twiſtede in den legher met eenen Iſraelitiſchen manne.

11 i Ende laſterde den k name / ende vloeckte: l doe brachten ſy hem tot Moſe: (doch zijne moeder hiet Selomith/ een dochter Debri/ vanden ſtamme Dan.)

12 m Ende leyden hem geuangen/ tot dat een claer antwoort wert door dē mont des Heerē.

Ende

Ende de Heere sprack met Mose/ eñ seyde: 13 Brengt den vloecker buyten voor dẽ leger/ 14 ende laet alle die het gehoort hebbẽ/ hare handen op zijn hooft leggen/ eñ laet hem de gantsche menichte steenighen.

Gods lasteringe verboden.

Ende segt den kinderen Israels: n Wie zijnen Gode vloeckt/ die sal zijn sonde draghen. 15

n Mat.26.g.65 Joan.19.a.7

Wie des Heeren name lastert/ die sal den 16 doot sterven / de gantsche menichte sal hem steenighen: als de vreemdelinck/ so sal oock de lantbesitter zijn: wanneer hy dẽ name lastert/ so sal hy sterven.

Doodtslach/ oock schade aen lijf ende goet verbodẽ

Wie ergens eenen mensche verslaet/ die sal 17 den doot sterven.

Wie daerenteghen een vee verslaet/ die salt 18 betalen: lijf om lijf.

Ende wie zijnẽ naesten verleemt/ dien sal- 19 men doen als hy ghedaen heeft.

o† Schade om schade/ ooghe om ooge/ tant 20 om tant: als hy heeft eenẽ mensche verleemt/ C so salmen hem weder doen.

o† An. Breucke om breucke/ Exod.21.c.23 Deut.19.c.21 Matt.5.d.38 Judic.1.a.7

Also/ dat wie een vee verslaet/ die salt beta- 21 len/ wie eenẽ mensche verslaet/ die sal sterven.

Dat sal eenerley recht onder ulieden zijn/ 22 den vreemdelinck als den lantbesitter: want ick ben de Heere uwe Godt.

Mose seyde het den kinderen Israels: ende 23 brachten den vloecker buyten voor den leger/ ende steenichden hem: also deden de kinderen Israels/ als de Heere Mose gheboden hadde.

Dat xxv. Capittel.

1. Vanden vperiare des lants/ 8. eñ luytiare. 14. Van coophandel. 18. Eñ dry dobbelden seghen des Heeren telcken sesten iare/ soo men zijne wetten houdt. 25. Van verlossinge eens verarmdẽ broeders haue/ 29. Item eens vercochtẽ huys/ binnen in der stadt ofte op den dorpe. 32. Van den rechte der stede/ huysen ende velden der Leviten. 35. Van woecker ende van vriendelijckheyt teghen den verarmden/ 39. oft oock ghecochten broeder. 43. Van lijfeygen knechten te coopen/ 47. ende Joden te lossen.

Het vperiaer des lants.

Ende de Heere sprack met Mose op den 1 berch Sinai/ ende seyde: A

Spreeckt met den kinderen Israels/ 2 ende segt tot den: a Wanneer ghylieden int lant coemt dat ick v geven sal/ so sal dat lant zijne vperinghe den Heere vperen:

a Exo.23.b.10

Dat ghy ses iaer v velt besaeyt / ende ses 3 iaer uwẽ wijnberch besnijdet/ ende vergadert de vruchten in.

Doch inden sevendẽ iare/ sal het lant zijne 4 groote vperinghe den Heere vperen/ daer ghy v velt niet en besaeyen/ noch uwen wijnberch besnijden en sult.

Wat van hemselven na uwẽ oogst wasset/ 5 en sult ghy niet beoogsten / ende de druyven die sonder uwen arbeydt wassen/ en sult ghy niet lesen / dewijle het een b vperiaer is des landts.

b Deu.15.a.1

Maer dat vperẽ des lants sult ghylieden 6 daerõ houden/ dat ghy daer vã etet/ v knecht/ v maecht/ v dachlooner / v huysghenoote/ v vreemdelinck by v.

c Dat is/ ghewassen zijn/ eñ niet inghesaeyt noch opgegeten/ andere te voorbaen: etc.

V vee/ ende de dieren in uwen lande: alle 7 vruchten sullen c spijse zijn.

Eñ ghy sult tellen sulcker vperiaren seven/ 8 soo dat seven iaer/ sevenmael ghetelt worden/ ende de tijt der seven vperiaren/ maken negen ende veertich iaer.

Jubileus/ dz is eẽ vry iaer. Een ander vry iaer/ leest Deut.15.a.1

So sult ghy de basuynen latẽ blasen/ door 9 alle uwe lant/ aẽ den thiendẽ dage der sevender maent/ even aen dẽ dage der versoeninge.

10 Eñ ghy sult dat vijftichste iaer heylighen/ B eñ sult het een vry iaer heeten inden lande/ allen die daer in woonẽ: wãt het is uwe d† luytiaer/ e so sal een yegelijc by ulieden/ weder tot zijner haue/ ende tot zijnen ghellachte comen.

d† An. haliaer/ of schaliaer/ e Eze.46.b.17

11 Want dat vijftichste iaer/ is uwe luytiaer: ghylieden en sult niet zaeyen/ noc niet beoogsten/ dat van hemselven wast: oock niet lesen in den wijnberch/ dat sonder arbeyt wast:

12 Want dat luytiaer sal onder uliedẽ heylich zijn: ghy sullet dan eten wat het velt draecht.

13 Dat is het luytiaer/ wanneer alleman weder totten zijnen comen sal.

14 Wanneer ghy nu uwen naesten wat vercoopt/ ofte hem wat afcoopt/ so en sal niemãt zijnen broeder vercorten:

15 Maer na den getale vanden luytiare aen/ sult ghy het van hem coopen/ ende wat de iaren hier na draghen meughen/ so hooch sal hy het v vercoopen.

16 Na der veelheydt der iaren / sult ghy den coop verhoogen/ ende na der weynicheyt der iaren sult ghy den coop f† verminderen: want hy salt v/ na diẽ als het dragẽ mach/ vercoopen.

f† And. verringheren:

17 So en vercorte nu niemant zijnen naesten/ maer vreest v voor uwen Gode: want ick ben de Heere uwe Godt.

18 Daerom doet na mijne settinghen/ eñ houdt mijne rechten / dat ghy daer nae doet/ op dat ghy inden lande seker woonen meucht.

19 Want het landt sal ulieden zijne vruchten gheven/ dat ghy te eten genoech hebt/ eñ seker daer in woont.

20 Ende of ghylieden sult seggen: Wat sullen C wy eten inden sevenden iare? Want wy en zaeyen niet/ soo en vergaderen wy oock gheen coren in.

21 So wil ick mijnen segen over uliedẽ inden sesten iare gebieden/ dat hy sal dryer iaren coren maken.

22 Dat ghylieden zaeyet inden achtsten iare/ eñ vanden oudẽ coren etet/ tot in het negende iaer/ dat ghylieden vanden ouden etet/ tot dat daer nieuwe coren weder coemt:

23 Daerom en sult ghyliedẽ het lant niet vercoopen eewichlijck: g want het landt is mijn/ ende ghy zijt vreemdelinghen ende gasten voor my.

g Psal.24.a.1

24 Ende sult in allen uwen lande/ het lant te lossen gheven.

25 h Wanneer v broeder verarmt/ eñ vercoopt v zijne haue/ ende zijn naeste vrient coemt tot hem/ dat hy het losse: so sal hy het lossen/ wat zijn broeder vercocht heeft.

h Nu.36.a.8 Jere.32.a.7 Ruth 4.a.3

26 Wanneer oock yemandt gheenen losser en heeft/ ende can met zijner hant so veel te wege brenghen/ dat hy het een deel losse/

27 So salmen trecken vanden iare aen/ doe hy het vercocht heeft/ eñ i† den vercooper de overighe iaren weder k inruymen/ dat hy weder tot zijner haue come.

i† An. wat overich is/ wedergevẽ dien hyt vercocht heeft/ dat etc. k Of/ instaen/

28 Can oock zijne hant so veel niet vinden/ dat het hem een deel weder worde/ so sal dat gene dat hy vercocht heeft/ inder hant des coopers zijn/ totten luytiare: inden selven sal het uytgaen/ ende hy weder tot zijner haue comen.

29 Wie een woonhuys vercoopt binnen der stadtmuerẽ/ die heeft een gantsch iaer l respijt/ dat selve weder te lossen: dat sal den tijt zijn/ daer hy het in lossen mach.

l Vetsel / of vertreck/

30 So hy het dan niet en lost/eer dat gantsche iaer om is/so salt de cooper eewichlijc behouden/ende zijne nacomelingen/ ende en sal niet los wtgaen inden luytiare.

31 Isset eē huys opten dorpe/ daer geen muer om en is/ dat salmen den velde des lants gelijck rekenen/ ende sal los worden/ende inden luytiare ledich wtgaen.

32 De steden der Leuiten/ eñ de huysen inden steden/daer hare haue in is/mogen altyt ghelost worden.

33 Wie wat vandē Leuiten losset/die salt verlaten inden luytiare / het zy huys ofte stadt/ dat hy besetē heeft:want de huysen inden steden der Leuiten/zyn hare haue onder den kinderen Israels.

m Jer. 32.a.7

34 m Doch het velt voor haren steden/en salmen niet vercoopen/ want dit is haer eygendom eewelijck.

n Exo. 22.c.25 Deu. 23.b.19 Ezec. 22.b.12

35 n Wanneer v broeder verarmt/ eñ by v afneemt/ soo sult ghy hem aennemen als eenen vreemdelinck ofte gast/dat hy leue by v.

Woecker verboden.

36 Ende en sult geenen woecker van hem nemen/ noch o ouersettinghe / maer sult v voor uwen Gode vreesen/op dat v broeder by v leuen mach.

o Woecker heet hy/ dat met gelt gheschiet/ ouersettinge oft ouersat/ wāneer de arme mā moet coopē oft aennemē de dagelijcksche ware/ so duer als de gierighe stoelroouer wil/dewijle hyse noothaluen hebben moet.

37 Wāt ghy en sult hem v gelt niet op woecker doen/noch uwe spijse op ouersettinghe wt doen.

38 Want ick ben de Heere uwe God/die uliedē wt Egyptēlande geleyt heeft/ dat ic uliedē het lant Canaan gheue/ende uwe God ware.

Uwē broeder en houdt niet als eenen knecht.

p Exo. 21.a.2 Deu. 15.b.12 Jere. 34.b.14

39 p Wanneer v broeder verarmt by v / ende vercoopt v heinseluen/so en sult ghy hem niet laten dienen als een lijfeyghen:

40 Maer als eē dachlooner eñ gast/sal hy by v zijn/ende tot aen het luytiaer by v dienen.

41 Dan sal hy van v los wtgaen / ende zijne kinderen met hem / ende sal weder comen tot zijnen gheslachte/ende tot zijner vaders haue.

42 Want sy zyn mijne knechtē/die ick wt Egyptēlande geleyt hebbe: daerom en salmense niet op lijfeyghen wijse vercoopen.

q Syr. 7.c.22 ende 33.d.31 Ephe.6.a.9 Colos.4.a.1

43 q Ende en sult niet strenghelijck ouer hen regeren/maer v vreesen voor uwen Godt.

44 Wilt ghy dannoch lijfeygen knechtē ende maechden hebben/so sult ghyse coopen vandē Heydenen/die rontom ulieden zijn.

45 Vanden gasten die vreemdelinghen onder ulieden zijn/eñ van haren nacomelinghen/die sy by uleden in uwen lande baren.

46 De selue sult ghylieden tot eygen hebben/ eñ sultse besitten/ ende uwe kinderen na v/ter eewiger besittinge/die sult ghy lijfeygē knechten zyn latē:r doch ouer uwe broeders de kinderen Israels/en sal niemant ouer den anderē regeren metter strengicheyt.

r Deu. 17.c.20 1. Reg. 9.c.22.

Eēs vercochtē Jodēs lossinghe.

47 Wanneer ergens een vreemdelinc oft gast by v toeneemt/eñ v broeder by hem verarmt/ eñ hem den vreemdelinck ofte gast by v / ofte yemant van zijnen stamme vercoopt/

48 So sal hy na zijnen vercoopen recht hebbē/ weder los te worden/ ende yemant onder zijnen broederen mach hem lossen.

49 Als zijn oom/ ofte ooms sone/ofte anders zijn naeste bloetvrient zijns ghesiachts:ofte so zijn eyghen hant soo veel verkrijcht/soo sal hy hem lossen.

50 Eñ sal met zijnen cooper rekenen/ vanden iare aen/doe hy hem vercocht heeft/ tot op het luytiaer:ende dat ghelt sal na den ghetale der iaren zijns vercoopers/gerekent worden/ende sal zijnen dachloon der gantscher tijt mede inrekenen.

51 Zijn het noch vele iaren [tot aent luytiaer] soo sal hy na den seluen dies te meer te lossen gheuen/daer na hy ghecocht is.

52 Zyn daer oock weynich iaren ouer tot aent luytiaer/so sal hy oock daer nae weder geuen/ tot zijner lossinghe.

53 Ende sal zijn dachloon vā iaer tot iaer mede inrekenen: eñ en sult niet laten met strengicheydt ouer hem heerschappen / voor uwen ooghen.

54 So hy hem ooc op dese wijse niet en losset/ so sal hy in het luytiaer los wtgaen/ ende zijne kinderen met hem.

55 Want de kinderē Israels zijn mijne knechten/die ick wt Egyptenlant geleyt hebbe: Ic ben de Heere uwe Godt.

Dat xxvj. Capittel.

1. De Heere verbiet de beeldē/3.doet troostlijcke beloften zijnen volcke/so sy zijnen woorden ghehoorsaem zijn: 14. eñ grouwelijcke dreygingen/so sy datselue verachten sullen: 39. haren ouerighen dānoch/so sy noch inder straffe hare misdaet bekēnē/eñ daer ouer bidden/ 42. wil hy niet verstootē/ maer in genade aennemē/ om zijns verbōts wille.

Troostlijcke beloften Gods/ die zijnen woorde ghehoorsaē zijn.

1 Ghy a en sult v geenen afgod makē/noch beelde/ende en sult v geene b colommen oprichten/ noch eenē teeckensteen setten in uwen lande/ dat ghy daer voor aenbiddet: want ick ben de Heere uwe Godt.

a Exo. 20.a.4 Deut. 4.c.23 ende 5.a.8 ende 27.b.15 Psal. 97.a.7 b Of/ pilaren stijlen * Cap. 26. Luth.

2 Houdet mijne Sabbathen/eñ vreeset v voor mijnen heylichdom:ick ben de Heere.

3 * Ist dat c ghy in mijne settingen wandelen sult/eñ mijne geboden houden ende doen/

c Deu. 28.a.1

4 So wil ick v regen gheuen tot zijner tijt/eñ het lant sal zijn vrucht geuen/ende de boomen op den velde haer vruchten brenghen.

5 Ende de dorschtijt sal reycken totten wijnoogst/ ende den wijnoogst sal reycken/ totten zaeytijt/ende sullet broots de volheyt hebben/ d ende sult seker in uwen lande woonen.

d 1. Re. 4.c. e Heb. 11.b.

6 Ick wil vrede gheuen in uwen lande/e dat ghy slapet/ ende v niemant en verschricke: ick wil de boose dieren wt uwen lande nemen/eñ gheen sweert sal door uwe lant gaen.

7 Ghy sult uwe vyandē iagen/ende sy sullen voor ulieden henen int sweert vallen.

f Josu. 23.b. Esai. 30.b.

8 f Uwer vijue sullen hondert iaghen : ende uwer hondert sullen thien duysendt iaghen: want uwe vyanden sullen voor v henen vallen int sweert.

9 Ende ick wil my tot ulieden wenden/ ende wil v wasschen ende vermeerderen laten/ende wil mijn verbont ulieden houden.

10 Ende ghy sult vanden ouden eten / ende wanneer het nieuwe coemt / het oude varen laten.

g Exo. 29. 2. Cor. 6.b. Ezec. 37.c.

11 g Ick wil mijne wooninghe onder ulieden hebben/ eñ mijne ziele en sal v niet verwerpē.

Grouwelijcke dreyginghen den verachteren Gods woort.

12 Ende wil onder ulieden wandelen/ eñ wil uwe God zijn/ soo sult ghylieden mijn volck zijn:

13 Want ick ben de Heere uwe God/ die ulieden wt Egyptenlant geuoert hebbe/ dat ghy hare knechtē niet zyn en soudt : ende heb uwe jock ghebroken/ende heb v oprechtelijck wandelen laten.

h Deu. 28. Judic. 2. Thren. 2. Dani. 9. Malac. 2.

14 h So ghylieden ny ooc niet en hooret/ende niet en doet dese gheboden alle/

15 Ende so ghylieden mijne insettinghen verachtet/

achten/ ende uwe ziele mijne rechten verwerpet/ dat ghy niet en doet alle mijne geboden/ ende so ghy mijn verbondt latet staen.

16 So wil ick ulieden oock sulcx doen: Ic wil te huys soecken met verschricken/ met geswel ende cortsen/ dat v de aenghesichten vervallen/ ende de lijnen versmachten: ghy sult te vergheefs uwe zaedt saeyen/ ende uwe vyanden sullen dat eten.

17 Ende ick wil mijn aenschijn teghen ulieden setten/ ende sult gheslagen worden voor uwen vyanden: ende die v haten/ sullen ouer ulieden heerschappen: i ende sult vlieden daer v niemandt en iaecht.

18 So ghylieden my dan bouē dat noch niet en hoort/ so wil ic dies noch seuenmael meer maken/ v te castijden/ om uwer sonden wille.

19 Dat ick uwe houeerdicheyt eñ halsstercicheydt breke: k ende wil uwen Hemel als yser/ ende uwe aerde als l metael maken.

20 Ende uwe moeyte ende arbeyt/ sal verloren zijn/ dat uwe lant zijnen wasdom niet en gheue/ eñ de boomen inden lande/ hare vruchten niet en brenghen.

21 Ende ist dat ghylieden roeckeloosiick met my omgaet/ ende my niet hooren en wilt/ so wil ic dies noch seuenmael meer maken/ op ulieden te slaen/ om uwer sonden wille.

22 Ende wil wilde dieren onder ulieden senden/ die sullen uwe kinderen verslinden/ ende uwe vee verderuen/ ende uwer weynich maken/ ende uwe straten sullen woest worden.

23 Ist dat ghy v dā daer mede noch niet van my castijen en laet/ ende wandelt teghen my.

24 So wil ick ulieden oock teghen wandelen/ ende wil ulieden noch seuenmael meer slaen/ om uwer sonden wille.

25 Ende wil een wraecksweert ouer ulieden brengen/ dat mijn verbont wreken sal: ende of ghy ulieden in uwe stedē vergadert/ so wil ick doch de pestilencie onder ulieden senden/ ende wil v in uwer vyanden handen gheuen.

26 m Dan wil ick ulieden den voorraet des broots verderuē: dat thien vrouwē sullē uwe broodt in eenen ouen backen/ ende uwe broot salmen met ghewichte wtweghen: n ende als ghy etet/ en sult ghylieden niet satt worden.

27 Ende ist dat ghylieden my dan noch daer door niet en hoort/ ende teghen my wandelt.

28 So wil ick teghen ulieden in grimmicheyt wandelen/ ende wil ulieden seuenmael meer straffen/ om uwer sonden wille.

29 o Dat ghylieden sult uwer sonen eñ dochteren vleesch eten.

30 Ende wil uwe hooge altarē te niete doen/ ende uwe p beelden wtroeyen/ ende wil uwe doode lichamen op uwe afgoden worpen/ ende mijn ziele sal voor ulieden walghen.

31 Ende wil uwe steden woest maken/ ende uws heylichdoms kercken inscheuren/ ende en wil uwen sueten reuck niet riecken.

32 Alsoo wil ick het landt woest maken/ dat uwe vyanden die daer in woonen/ hen daer voor ontsetten sullen.

33 V lieden daerenteghen/ wil ick onder de Heydenen verstroyen/ ende het sweerdt wttrecken achter ulieden henen/ dat uwe landt sal woest zijn/ ende uwe steden verstoort.

34 Dan sal den lande zijn vyeren beuallen/ so lange als het woest leyt/ ende ghyliedē inder vyanden landen zijdt: Ja dan sal het landt vyeren/ ende hem zijn vyeren beuallen laten.

35 So langhe als het woest leyt: daerom dat het niet vyeren en conde/ doe ghylieden het sondt vyeren laten/ doe ghylieden daer in woondet.

36 Ende den ghenen die van ulieden ouerblijuen/ wil ic een weeck vertzaecht herte maken/ in harer vyanden landt/ datse een ruysschende blat iaghen sal/ ende sullen daer voor vlieden/ als iaechdese een sweert: ende vallen/ daerse niemandt en iaecht.

37 Ende een sal ouer den anderē q henen vallen/ ghelijck als voor den sweerde/ daer hen doch niemant en iaecht: ende ghyliedē en sult v niet verheffen derren teghen uwe vyanden.

38 Ende ghylieden sult omcomen onder den Heydenen/ ende uwer vyanden lant sal ulieden eten.

39 Die dan van ulieden ouerblijuen/ die sullen in harer misdaet versmachten in der vyanden landt/ oock sullen sy in harer vaderen misdaet versmachten.

40 So sullen sy dan bekennen hare misdaet/ ende harer vaderen misdaet/ met welcker sy hen aen my besondicht/ ende teghen my ghewandelt hebben.

41 Daerom wil ick oock teghen hen wandelen/ ende wilse in harer vyanden landt wech drijuen: so sal hem ymmers haer onbesneden herte verootmoedigen/ ende dan sullen sy hen de straffe harer misdaet r welgheuallen laten.

42 s Ende ick sal ghedencken aen mijn verbondt met Jacob/ ende aen mijn verbondt met Isaac/ ende aen mijn verbont met Abraham: ende sal aen het landt ghedencken.

43 Dat van hen verlaten is/ ende hem zijne vyerdaghen welgheuallen laet/ dewijle het woest leyt vā hen/ ende sy hen de straffe harer misdaet welgheuallen laten: daerom dat sy mijne rechten verachtet/ ende hare ziele aen mijne settinghen walghinghe ghehadt heeft.

44 Oock wanneer sy alreede inder vyanden landt zijn/ soo en heb ickse ghelijckewel niet verworpen/ ende my en walcht harer niet also/ dat het met hen wt zijn soude/ ende mijn verbondt met hen niet meer en soude gelden: want ick ben de Heere haer Godt.

45 t Ende wil ouer hen aen u† mijn eerste verbondt ghedencken/ doe ickse wt Egyptenlandt voerde/ voor de ooghen der Heydenen/ dat ick haer Godt ware/ ick de Heere.

46 Dit zijn de settinghen ende rechten/ ende wetten/ die de Heere tusschen hem ende den kinderen Israels ghemaeckt heeft/ op den berch Sinai/ door de handt Mose.

Dat xxvij. Capittel.

1. Van sondelijcken beloften des lijfs/ 9. vees/ 14. huyses/ 16. erfackers/ 22. of ghecochten ackers/ ende harer volleueringhe. 28. Van eerstgheboorte onder den vee/ 26. van verbannen goede/ 30. ende thienden.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

2 Spreeckt metten kinderen Israels/ ende segt tot hen: Wanneer yemant dē Heere een sonderlijcke belofte doet/ dat hy zijn lijf schattet.

3 Soo sal dat de schattinghe zijn: Een mans naem twintich iaren oudt/ tot in het festichste iaer/ sult ghy schatten op vijftich silueren sikels/ na den sikel des heylichdoms.

---

i Psal.28.a.1.
k Deu.28.c.23
l Of/ ceuin
m Dat is/ de spijse die men op toecomende dieretijdt beleyt. In Hebr. staet/ den staf der spijse/ dat is/ uwe spijse daer ghy v op vertrooft hebt ende ghelenet als op eenen staf.
n Oze.4.b.10 Mich.6.b.14 Hagg.1.a.6.
o Deu.28.f.53 2.Reg.6.c.28 Thren.4.b.10 Baruc.2.a.3.
p And. Sonnenbeeldt.
q Als het ghescheidt inder vlucht/ vreese/ ende verschrickinghe.
r Dat is/ ghelijck als lust aē hare sonden ende walginge aen mijnen rechten hadden/ also sullen sy wederō lust eñ welgeuallē hebbē aen der straffe/ eñ segghen: och/ hoe recht is ons geschiet/ dane heb onse veruloecte sonde/ dat hebbē wy nu daer van. O recht/ lieue Heere God/ O recht. Ende dz zijn gedachten ende woordē/ eener ernstlijcken rouwe eñ boete/ die hem seluen wt des herten grondt haten eñ aenspijē leert: Psy v aē/ wat hebbe ick gedaen? Dat behaghet dan Gode soo wel/ dz hy weder ghenadich wordt: Daerō hebbē wy dat woordt (misdaet verduytschet/ de straffe der misdaedt sulck verstant te geuē. Euen also ist oock te verstaen. Den lande beualt zijne vyeren. And. Dan sullē sy hare misdaet versoenē.
s Deu.4.d.31.
t Exod.19.a 5
u† An. het verbondt metten vorighen [vaderen] gedencken/ etcet.
Van sonderlijcken beloften.

Eens wijfs naem op dertich sikel: 4

Van vijf iaren tot op twintich iaer/ so sult 5 ghy hem schatten op twintich sikel/ alst eens mans naem is: een wijf daerentegen op thien sikel:

a Nu. 3.e.46

a Van een maent aen tot op vijf iaer/ soo 6 sult ghy hem schatten op vijf silueren sikel/ alst eens mans naem is; een wijf op dry silueren sikel.

Is hy oock tsestich iaer oudt/ ende daer 7 bouen/ soo sult ghy hem schatten op vijfthien sikel/ alst eens mans naem is: een wijf op thien sikel.

Is hy dannoch te arm tot sulcker schattin- 8 ge/ so sal hy hem voor den Priester setten: ende de Priester sal hem schatten: hy sal hem ymmers schatten / daer nae als zyne handt/ diens/ die beloeft heeft/ verweruen can.

Isset daerentegen een vee/ datmen den Hee- 9 re offeren can: alles watmen den Heere geeft/ is heylich.

Men salt niet verwisselen noch verman- 10 ghelen/ een goet voor een quaet/ of een quaet B voor een goet: sal het dannoch yemant verwisselen/ een vee om het ander/ so sullen sy beyde den Heere heylich zyn.

Is oock het dier onreyn / datmen het den 11 Heere niet offeren en derf/ so salmen het voor den Priester setten.

Ende de Priester salt schatten/ of het goet 12 of quaet zy/ en het sal by des Priesters schattinghe blijuen.

Wil het dan yemant lossen/ die sal den vijf- 13 sten [deel] ouer de schattinghe gheuen.

Wanneer yemant zyn huys heylicht / dat 14 het den Heere heylich zy / dat sal de Priester schatten / of het goet ofte quaet zy: ende daer nae dat het de Priester schattet / soo salt blijuen.

Soo het dan die/ die het gheheylicht heeft/ 15 wil lossen/ so sal hy het vijfste deel geldts/ bouen dat het gheschattet is/ daer op gheuen/ so sal het zyne worden.

Wanneer yemant een stuck ackers van zij- 16 nen erfgoede den Heere heylicht/ so sal hy geschattet worden / daer nae als hy draecht: draecht hy een b Homor ghersten/ soo sal hy vijftich sikel siluers ghelden.

b Homor/ of Corus/ thien Epha/ dat is ontrent een ezels last.

Heylicht hy zijnen acker vanden Iuydtiare 17 aen/ so sal hy na c† zijner weerdde ghelden.

c† And. deser schattinghen.

Heeft hy hem oock na den Iuptiare geheyl- 18 licht/ soo sal hem de Priester rekenen nae den ouerighen iare totten Iuptiare/ ende daer nae minder schatten.

Wil nv die/ die hem gheheylicht heeft/ den 19 acker lossen/ so sal hy het vijfste deel gheldts/ bouen dat hy geschat is/ daer op geuen/ so sal hy zyne worden.

20 Wil hy hem oock niet lossen/ maer vercoopt C hem eenen anderen / soo en sal hy hem niet meer lossen:

21 Maer denseluen acker/ wanneer hy inden Iuydtiare los wt gaet / sal den Heere heylich zijn/ als eenen verbanden acker/ ende sal des Priesters erfgoet zijn.

22 Wanneer yemandt eenen acker den Heere heylicht/ dien hy ghecocht heeft/ ende niet zijn erfgoet en is/

23 Soo sal hem de Priester d† bekennen/ wat hy gelt tot aen t Iuytiaer/ ende hy sal desseluen daechs sulcke schattinghe gheuen/ dat het den Heere heylich zy.

d† An. ...

24 Doch inden Iuytiare sal hy weder comen/ aen den seluen/ van dien hy hem gecocht heeft/ dat hy zijn erfgoet inden lande zy.

25 Alle weerderinge sal geschien/ na den sikel des heylichdoms: e een sikel maeckt twintich Gera.

Sikel. e Exo. 30.b.13 Num. 3.e.47 ende 18.b.16 Ezec. 45.b.12

26 f De eerstgheboorte onder het vee / die den Heere anders toebehoort/ sal niemandt [den Heere] heylighen/ het zy een osse ofte schaep: want het is des Heeren.

f Deu. 15.d.19

27 Is dannoch aen het vee wat onreyns/ soo salmen het lossen nae zynder weerde / ende daer ouer gheuen den vijfsten: wil hy het niet lossen / soo salmen het vercoopen nae zyner weerde.

28 g Men sal niet verbannens vercoopen/ noch lossen dat yemant den Heere verbant/ van allen dat zijn goet is/ het zy menschen/ vee/ of erfacker: want alle het verbannen is het allerheylichste den Heere.

Verbannen goet. g Josue 6.d 19.c.24.

29 Men en sal oock geenen verbannen mensche lossen/ maer hy sal den doot steruen.

30 Alle thienden inden lande / beyde vanden D zade des landts/ ende van vruchten der boomen/ zijn des Heeren / ende sullen den Heere heylich zijn.

De thienden.

31 Wil dannoch yemant zijne thiende lossen/ die sal den vijfsten daer ouer gheuen.

32 Ende alle thienden van runderen ende schapen/ ende wat onder de roede gaet/ dat is een heylighe thiende den Heere.

33 Men sal niet vragen/ of het goet ofte quaet zy/ men salt oock niet verwisselen: salt dannoch yemant verwisselen/ soo salt hylich zijn/ ende niet ghelost worden.

34 Dit zijn de gheboden / die de Heere Mose gheboodt aen den kinderen Israels / op den berch Sinai.

¶ Eynde des derden Boecx Mose.

NVME.

NVMERI, GHEtal ofte Tellinghe.

Dat vierde Boeck Mose.

Argument.

HEt vierde boeck / is genaemt Numerus/dat is dat ghetal/om dat in dit boeck de tellinge des volcx Israels beschreuen is. Daerin wort verhaelt/wat ghescheit is/van den tweeden iare na den wttoch wt Egypten/ tot den doot Mosis. Daer worden oock treffelijcke exempelen verhaelt van menigerley beroerte/geruchte ende oproer/door des volcx wederspannicheyt. Ende daer na wort bewesen/wat eynde ende wtcoemste de oproermakers connen ghekrijghen: oock de veranderlijcke conditie der gener die het gemeyn regiment bedienen. Desgelijcx machmen in dit boeck sien/met wat wonderlijcker lijdsaemheyt ende goedertieren vromicheyt/ Moses ghestadichlijck dat onghenadich ouerlast verdraghen heeft/alsoo wel van zijnen eygen volcke/als van de vreemde:ende en is nochtans niet sonder feyl. In dit boeck zijn vele dingen/ die dienen tot het Politische ende burgherlijcke regiment/ ende tot de religie/ ende voornemelijck dit/ Dat daer bewesen wort/ dat de Priester de sake der burgerlijcker regeringe niet en verwerpen: ende die het burgherlijcke regiment bedienen/en verwerpen niet/dat de religie aengaet/ Byna in het eynde beschrijft hy de grouwelijcke krijghen ende strijden teghen de vyanden. Daer worden oock sommighe Wetten breeder verclaert/op de eynden ende landouwen der Moabiten.

Dat eerste Capittel.

1. Mose/ Aaron/ ende twaelf benoemde Vorsten Israels/tellen wt beuele des Heeren alle kinderen Israels/ die ten strijde bequaem waren/ na den stammen. 49. Leui blijft onghetelt/ende wert ten dienste der hutte beschepden.

Somma der kinderen Israels.

ENde de Heere sprack met Mose / in der Woestijne Sinai/ inder hutte des a† beschepts/ aen den eersten dage der anderder maent/ in den anderen iare/ doe sy wt Egyptenlande gegaen waren/ende seyde: 1

a† And. getuyghenisse of Wets/

b Neemt de somme der gantscher menichten der kinderen Israels/na haren geslachten ende harer vaderen huysen ende namen/alles wat manlijck is/van hoofde te hoofde: 2

b Exo.30.b.12 Num.20.a.2.

Van twintich iaren aen/ende daer bouen/ wat int heyr te trecken bequaem is in Israel/ ende sultse tellen na haren heyren / ghy ende Aaron. 3

Ende sult tot v nemen van elcken geslachte/eenen hooftman ouer zijns vaders huys. 4

De namen der twaelf Vorsten in Israel.

Dit zijn nv de namen der hooftlieden/ die by v staen sullen: Van Ruben zy/ Elizur de sone Sedeur. 5

Van Simeon zy Selumiel/ de sone Zuri-Sadai. 6

Van Juda zy Nahesson/ de sone Amminadab/ 7

Vā Isaschar zy Nethaneel/ de sone Zuar. 8

Van Sebulon zy Eliab/de sone Helon. 9

Vanden kinderen Joseph/ van Ephraim zy Elizama/de sone Ammihud:van Manasse B zy Gamaliel/de sone PedaZur. 10

Van BenJamin zy Abidan / de sone Gideoni. 11

Vā Dan zy Ahiezer/de sone AmmiSadai. 12

Van Asser zy Pagiel/de sone Ochran. 13

Van Gad zy Eliasaph/de sone c† Deguel. 14

c† And. Dehuel/ of/ Reuel.

Van Naphthali zy Ahira/de sone Enan. 15

Dat zijn de d† voornemste der menichte/ de hooftlieden onder den stammen harer vaderen/ die daer hoofden ende Vorsten in Israel waren. 16

d† And. naemachtighen

Ende Mose ende Aaron namense tot hen/ als sy daer by namen ghenoemt zijn. 17

Eñ vergaderden oock de gantsche menichte/ aen den eersten daghe der anderer maent/ ende rekendese na harer gheboorte/ na haren geslachten/ ende vaderē huysen ende namen/ van twintich iaren eñ daer bouen/ van hoofte te hoofde: 18

19 Als de Heere Mose gheboden hadde/ ende teldense inder woestijne Sinai.

De stamme Ruben.

20 Der kinderen Ruben / des eersten soons C Israels/na harer gheboorten/geslachten/harer vaders huysen ende namē/van hooft te hoofde/alles wat manlijck was/van twintich iaren ende daer bouen / ende int heyr te trecken bequaem was/

21 Werden ghetelt totten stamme Ruben/ses ende veertich duysent ende vijf hondert.

Simeon.

22 Der kinderen Simeon/na harer gheboortē/ gheslachten/harer vaders huysen/ghetal ende namen/van hooft te hoofde/ al wat manlijck was/van twintich iarē ende daer bouen/ende int heyr te trecken bequaem was/

23 Werden getelt totten stamme Simeon/neghen ende vijftich duysent ende drij hondert.

Gad.

24 De kinderen Gad/ na harer gheboorten/geslachtē/harer vaders huysen ende namen/van twintich iaren ende daer bouen/ wat int heyr te trecken bequaem was/

25 Werden ghetelt tot den stamme Gad/ vijf eñ veertich duysent/ses hondert ende vijftich.

Juda.

26 Der kinderen Juda/ na harer gheboorten/ geslachten/harer vaders huysen ende namen/ van twintich iaren ende daer bouen/ wat int heyr te trecken bequaem was/

27 Werden getelt vier ende tseuentich duysent ende ses hondert.

Isaschar.

28 Der kinderē Isaschar/na harer gheboorten/ geslachten/harer vaders huysen ende namen/ van twintich iaren ende daer bouen/ wat int heyr te trecken bequaem was/

29 Werdē getelt totten stamme Isaschar/vier ende vijftich duysent ende vier hondert.

Sebulon.

30 Der kinderē Sebulon/na harer gheboorten/ D geslachten/ harer vaders huysen ende namē/ van twintich iaren ende daer bouen/ wat int heyr te trecken bequaem was/

31 Werden getelt totten stamme Sebulon/seuen ende vijftich duysent ende vier hondert.

Ephraim.

32 Der kinderen Joseph van Ephraim / nae harer gheboorten / ghesiachten/ harer vaders huysen ende namen/ van twintich iaren ende daer bouen/ wat int heyr te trecken bequaem was/

33 Werden ghetelt totten stamme Ephraim/ veertich duysent ende vijf hondert.

Manasse. 34 Der kinderen Manasse/ na harer gheboorten/ geslachten/ harer vaders huysen ende namen/ van twintich iaren ende daer bovẽ/ wat int heyr te trecken bequaem was/

35 Werden totten stamme Manasse ghetelt/ twee ende dertich duysent ende twee hondert.

BenJamin. 36 Der kinderẽ BenJamin/ na harer gheboorten/ geslachten/ harer vaderẽ huysen ende namen/ van twintich iaren ende daer bovẽ/ wat int heyr te trecken bequaem was/

37 Werden tot den stamme BenJamin ghetelt / vijf ende dertich duysent ende vier hondert.

Dan. 38 Der kinderen Dan/ nae harer gheboorten/ geslachten/ harer vaderẽ huysen ende namen/ van twintich iaren ende daer boven/ wat int heyr te trecken bequaem was/

39 Werden ghetelt totten stamme Dan/ twee ende tsestich duysent ende seven hondert.

Asser. 40 Der kinderen Asser/ nae harer gheboorten/ geslachten/ harer vaderẽ huysen ende namen/ ẽ van twintich iaren ende daer boven/ wat int heyr te trecken bequaem was/

Naphthali. 41 Werden totten stamme Asser ghetelt / een ende veertich duysent ende vijf hondert.

42 Der kinderẽ Naphthali/ na harer gheboorten/ geslachten/ harer vaderẽ huysen ende namen/ van twintich iarẽ aen ende daer boven/ wat int heyr te trecken bequaem was/

43 Werden tottẽ stamme Naphthali ghetelt/ dry ende vijftich duysent ende vier hondert.

44 Dit zijnse/ die Mose ende Aaron telden/ met den twaelf vorsten Israels/ dier oock een over een huys harer vaderen was.

e Exo.12.d.37 Num.11.c.21 45 e Ende de somma der kinderen Israels na harer vaderen huysen/ van twintich iarẽ ende daer boven / wat int heyr te trecken dochte over Israel/

Het getal der Israeliten/ behalven hare Leviten. 46 Dier was sesmael hondert duysent/ ende f† dry duysent vijf hondert ende vijftich.

f† And. dertich

47 Eñ de Leviten/ na harer vaderen stamme/ werden daer niet mede ghetelt.

48 Ende de Heere sprac met Mose/ eñ seyde:

De stamme Levi. 49 Den stamme Levi en sult ghy niet tellen/ noch hare somme nemen onder den kinderen Israels:

50 Maer ghy sultse ordineren totter wooninghe/ by de ghetuyghenisse/ ende tot allen ghereetschap/ ende tot allen dat daer toebehoort: g ende sy sullen de wooninghe draghen/ ende alle het ghereetschap / ende sullen zijner pleghen / ende hen om de wooninghe henen legheren.

g 1.Par.23.c.27.

51 Ende wanneer men reysen sal/ so sullen de Leviten de wooninghe afnemen: wanneer daerentegen het heyr te legheren is/ sullen sy de wooninge opslaen: ende so hem een vreemde daer toe maeckt/ die sal sterven.

52 De kinderen Israels sullen hen legheren/ een peghelijck in zijnen legher / ende by de baniere zijner scharen.

53 Ende de Levitẽ sullen hen om de wooninghe des ghetuygenisses henen legeren/ op dat daer gheenen toorn over de menichte der kinderen Israels come/ daerom sullen de Leviten de hutte wachten / aen de wooninghe des getuyghenisses.

54 Ende de kinderen Israels dedẽ alles / als de Heere Mose gheboden hadde.

Dat ij. Capittel.

1. De legeringhe der twaelf stammen by den Tabernakel, 3. Juda / Isaschar / eñ Sebulon/ met haren banieren/ heyren/ ende hooftmannen/ tegent Oosten: 10. Ruben/ Simeon/ ende Gad/ tegent Suyden: 18. Ephraim / Manasse / ende BenJamin/ tegent Westen/ 25. ende Dan/ Asser/ ende Naphthali/ teghent Noorden.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende Aaron/ ende seyde:

De legeringe der twaelf geslachtẽ Israels/ by den Tabernakel [illegible]

2 De kinderen Israels sullen hen voor de hutte des a† beschepts rontomme legeren/ een yegelijck onder zijn baniere ende teecken/ na harer vaderen huysen.

a† And. ghetuyghenisse oft stiftinghe.

3 Tegent Oosten sal hem Juda legeren met zijner banieren ende heyr: haer hooftmã Nahesson/ de sone Amminadab:

Het legher Juda.

4 Ende zijn heyr aẽ der somme/ vier ende tseventich duysent/ ende ses hondert.

5 Neffens hem sal hem legheren de stamme Isaschar: haer hooftman Nethaneel/ de sone Zuar.

6 Ende zijn heyr aen der somme/ vier eñ vijftich duysent/ ende vier hondert.

7 Daertoe de stamme Zebulon: haer hooftman Eliab/ een sone Helon:

8 Zijn heyr aen der somme/ seven eñ vijftich duysent/ ende vier hondert.

9 Dat alle die int leger Juda behooren/ zijn aen der somme / hondert ende ses ende tachtentich duysent/ ende vier hondert/ die tot haren heyre behooren: ende die sullen voor aen trecken.

10 Teghent Suyden sal ligghen de tente ende B baniere Ruben/ met harẽ heyr: haer hooftman Elizur/ de sone Sedeur:

Het legher Ruben.

11 Eñ zijn heyr aen der somme/ ses ende veertich duysent/ ende vijf hondert.

12 Neffens hem sal hem legheren de stamme Simeon: haer hooftman Selumiel/ de sone SuriSadai:

13 Ende zijn heyr aen der somme/ neghen ende vijftich duysent/ ende dry hondert.

14 Daer toe de stamme Gad: haer hooftman Eliasaph/ den sone b† Reguel:

b† An. Re[illegible]

15 Eñ zijn heyr aen der somme/ vijf ende veertich duysent/ ses hondert ende vijftich.

16 Dat alle die int leger Ruben behooren/ zijn aen der somme/ hondert ende eẽ ende vijftich duysent/ vier hondert eñ vijftich/ die tot haren heyre behoorẽ: ende sullen de anderde int uyttrecken zijn.

17 Daer na sal de hutte des beschepts trecken/ met den leger der Leviten/ midden onder den legheren: ende als sy hen legheren/ so sullen sy oock trecken / een peghelijck aen zijn plaetse/ onder zijn baniere.

Der Leviten legher.

18 c Teghent Westen sal liggen de tente ende baniere Ephraim: haer hooftman sal zijn/ Elisama/ de sone Amihud:

Het legher Ephraim.

c Psal. 80.[illegible]

19 Ende zijn heyr aẽ der somme/ veertich duysent ende vijf hondert.

20 Neffens hem sal hem legheren de stamme C Manasse: haer hooftman Gamaliel/ de sone PedaZur.

21 Zijn heyr aen der somme / twee eñ dertich duysent/ ende twee hondert.

22 Daertoe de stãme BenJamin: haer hooftman Abidan/ de sone Gideoni:

23 Zijn heyr aen der somme/ vijf ende dertich duysent/ ende vier hondert.

24 Dat alle die int leger Ephraims behooren: zijn

zijn aē der somme/hondert ende acht duysent/ ende een hondert / die tot zijnen heyre behooren: ende sullen de derde int wttrecken zijn.

Het legher Dan.

25 Tegent Noorden sal ligghen de tente ende banniere Dan/met haren heyre: haer hooftman Ahieser/ de sone Ammi Sadai:

26 Zijn heyr aen der somme twee ende tsestich duysent/ende seuen hondert.

27 Neffens hem sal haer legeren de stamme Asser: haer hooftmā Pagiel/ de sone Ochran:

28 Zijn heyr aen der somme een ende veertich duysent/ende vijf hondert.

29 Daer toe de stamme Naphthali: haer hooftman Ahira/de sone Enan:

30 Zijn heyr aen der somme dry ende vijftich duysent/ende vier hondert.

31 Dat alle die int legher Dan behooren/ zijn aen der somme hondert seuen ende vijftich duysent/ende ses hondert: ende sullen de laetste zijn int wttrecken met haren banieren.

Somma der kinderen Israels.

32 Dat is de somme der kinderen Israels/na harer vaderen huysen ende legher / met haren heyren / ses hondert duysent / ende dry duysent/vijf hondert ende vijftich.

d num.1.g.38

33 Nv/ de Leuiten en worden niet inden sommen onder de kinderen Israels ghetelt/ d als de Heere Mose gheboden hadde.

34 Ende de kinderen Israels deden alles als de Heere Mose gheboden hadde / ende legerden hen onder haer banieren / ende togen wt/ een yeghelijck in zijnen gheslachte / na harer vaderen huysen.

Dat iij. Capittel.

1. Aaron ende zijne sonen/ den Priesteren/ worden met bestemden ampte toegeordent de Leuiten/ als een gheschenck des Heeren vanden kinderen Israels/14. ende worden getelt. 21. Den Gersoniteren/ 29. Kahathiteren/ 33. Merariteren/ 38. met tsamen Mose eñ Aaron/ende zijne sonen/ haer legheringhe ende besonderich ampt aender hutte voorgeschreuen/ 40. alle eerstgeboorte onder den kinderen Israels ghetelt/ 45. ende de Leuiten/ met lossinghe ghener ouerghetals / den Heere opghenomen.

Het priester-gheslachte: Aaron ende zijne sonen.

1 Dit is het gheslachte Aarons ende Mose/ter tijdt doe de Heere met Mose sprac op den berch Sinai.

a exod.6.c.23

2 a Ende dit zijn de namen der sonē Aarons: de eerstgheboren / Nadab / daer na Abihu/ Eleasar/ ende Ithamar.

b leuit.8.a.6

3 Dat zijn de namen der sonen Aarons/ b die tot Priesteren ghesalft waren/ende hare handen ghevult totten Priesterdomme.

c leuit.10.a.1 nu.28.a.g.61 1 Par.24.a.2

4 Nv/ Nadab ende Abihu storuen voor den Heere / doe sy vreemdt vyer offerden voor den Heere inder woestijne Sinai/ende en hadden gheene sonen / Eleasar dan ende Ithamar/ pleechden dat Priesterampt onder haren vader Aaron.

Ampt der Leuiten.

d num.16.a.9 ende 18.a.2

5 d Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

6 Brengt den stamme Leui herwaerts/ ende setse voor den Priester Aaron / dat sy hem dienen/

e tand. getuyghenisses/ of bescheyts/

7 Ende zijner / ende der gantscher menichte wacht houden voor der hutten des e † bescheydts / ende dienen aen den dienste der wooninghe/

8 Ende nemen waer al het ghereetschap der hutten des bescheyts / ende de wacht der kinderen Israels te dienen aen den dienst der wooninghe.

9 Ende sult de Leuiten / Aaron ende zijnen sonen toe ordineren / ten gheschencke vanden kinderen Israels.

10 Aaron nv / ende zijne sonen sult ghy setten/ dat sy haers Priesterdoms f wachten: g soo hem eē vreemde daer toe maect/die sal steruē.

f Of/ waernemen:

g Nu.3.d.38 ende 16.d.35 1.reg.12.d.31

11 Ende de Heere sprack met Mose/eñ seyde:

12 h Siet/ ick hebbe de Leuiten ghenomen onder de kinderen Israels / voor alle eerstgheboorten / die de moeders breken onder den kinderen Israels / also / dat de Leuiten sullen mijne zijn.

h num.3.e.41 ende 8.b.16

13 Want de eerstgeboorten zijn mijne/sindt der tijdt dat ick alle eerstgheboorten sloech in Egyptenlande: i doe heylichde ic my alle eerstgeboorten in Israel/vanden menschen aen tot op het vee/dat sy mijne zijn sullen: ic de Heere.

i Exo.13.a.2 b.12. ende 34.b.19 leuit.27.c.26 Num.8.b.16 Ezec.44.d.30 luce 2.c.23

14 Ende de Heere sprack met Mose in der woestijne Sinai/ende seyde:

Het gheslachte Leui.

15 Telt de kinderen Leui / nae harer vaderen huysen ende gheslachten / alles wat manlijck is/eener maendt oudt/ende daer bouen.

16 Also telde Mose na den woorde des Heeren/also hy gheboden hadde.

k Exo.6.b.15 num.26.f.57 1 Par.6.a.1 ende 23.a.6

17 k Ende dit waren de kinderen Leui met namen/Gerson/Kahath/Merari.

18 Maer de namen der kinderen Gerson in haren gheslachten/ waren Libni ende Simei.

19 De kinderen Kahath in haren geslachten/ waren Amram/Jezehar/ Hebron ende Vsiel.

20 De kinderen Merari in haren gheslachte waren Maheli ende Musi: Dit zijn de gheslachten Leui na harer vaderen huysen.

21 Dit zijn de gheslachten van Gerson / de Libniters ende Simeiters.

22 Der seluen somme wert aen den ghetale ghevonden/ seuen duysent ende vijf hondert/ alles wat manlijck was eener maendt oudt/ ende daer bouen.

Gersoniters

23 Ende dat selue gheslachte der Gersoniters sullen haer legheren achter de wooninghe teghent Westen.

24 Haer ouerste zy Eliasaph/de sone Lael.

25 Ende sy sullen wachten aen der hutten des bescheydts/ namelijcken/ dat der wooninghe der hutten/ende het decksel/ ende dat laken in der deure der hutten des bescheydts/

26 Dat omhangsel aen den voorhof/ ende dat laken aen der deure des voorhofs / welck om de wooninge/ende om den altaer henen gaet/ ende zijn zeelē/ ende alles wat tot zijnen dienste behoort.

Kahathiters

27 Dit zijn de gheslachten van Kahath: de Amramiten/ de Jezehariten / de Hebroniten/ ende Vsieliten/

28 Wat manlijck was/ eener maendt oudt eñ daer bouen/ aen den getale acht duysent ende ses hondert / die de wacht des heylichdoms waer namen.

29 Ende sullen hen legheren aen de zijden der wooninghe teghent Zuyden.

30 Haer ouerste zy Elizaphan/de sone Vsiel.

31 Ende sy sullen wachten de kiste/den disch/ den candelaer/den altaer/ ende alle de ghereetschap des heylichdoms / daer sy aen dienen/ ende dat laken / ende wat tot zijnen dienste behoort.

32 Nv/ de ouerste ouer alle ouersten der Leuiten sal Eleazar zijn/Aarons sone des Priesters / ouer die/ die gheordineert zijn te l † bewaren der hutten des heylichdoms.

l tand. hoeden

Merariter.

33 Dit zijn de gheslachten Merari: De

Maheliters ende Musiters.

34 Die aen den ghetale waren ses duysent eñ twee hondert/alles wat mannelijck was/ eener maent oudt/ende daer bouen.

35 Haer ouerste zy Zuriel/ de sone Abihan: ende sullen hen legheren aen der zyden der Wooninghe/ teghent Noorden.

36 Ende haer ampt sal zijn/te bewarẽ de berderen/ de rijchelen/ ende m calommen eñ voeten der Wooninghe / ende alle zijns ghereedtschaps ende zijns diensts.

m Of / pilaer-stylen/

37 Daertoe de calommen rondtomme den voorhof/ met den voeten/ ende naghelen ende zeelen.

38 Voor de Wooninghe / ende voor de hutte des beschepts/ teghent Oosten/ sullen hen legheren Mose ende Aaron / ende zijne sonen/ dat sy dat heylichdom wachten/ ende de kinderen Israels: n Als hem een vreemde daer toe maeckt/die sal steruen.

n Nu.3.b.10. ende 16.d.35.

De somma aller Leuitẽ.

o Nu.26.g.62

39 o Alle Leuiten inder somme/die Mose ende Aaron telden na haren gheslachten/na den woorde des Heeren / enckel knechtkens/ eener maent out/ ende daer bouen/ waren twee ende twintich duysent.

40 Ende de Heere sprack tot Mose: Telt alle eerstegeboorte/wat mannelijck is/ onder den kinderen Israels/ eener maent out/ende daer bouen/ende neemt het ghetal harer namen. E

41 p Ende sult de Leuiten my den Heere wtsonderen/voor alle q eerstgheboorten der kinderen Israels/ende der Leuiten vee/ voor alle eerstegheboorten onder den vee / der kinderen Israels.

p Nu.3.b.12. ende 8.b.16.

q Of/ eerstgeboren.

De eerstegeboorte behoordt Godt toe.

42 Ende Mose telde/ als hem de Heere gheboden hadde/ alle eerstegheboorten onder den kinderen Israels.

43 Ende werden ghevonden aen den ghetale der namen alle eerstegheboorten / wat mannelijck was/ eener maent oudt/ ende daer bouẽ/ in harer somme/twee ende twintich duysent/twee hondert/ ende dry ende tseuentich.

44 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

45 Neemt de Leuiten voor alle eerstegheboorten/onder den kinderen Israels / ende het vee der Leuitẽ/voor haer vee/ dat de Leuiten mijne/des Heeren zijn.

46 r Nv het losghelt / van den twee hondert dry ende tseuentich eerstegheboorten der kinderen Israels/die daer ouer zijn/ ouer der Leuiten ghetal.

r Leui.27.a.6.

47 Sult ghy vijf sikel nemen / van hooft te hoofde/na den sikel des heylichdõs: (twintich gera gheldt een sikel.)

Exo.30.b.13. Leui.27.c.25. Nu. 18.b.16. Ezec.45.b.12

48 Ende sult dat selue gelt/ dat daer ouer is/ ouer haer getal/geuen Aaron eñ zijne sonen.

49 Doe nam Mose dat losgelt/dat daer ouer was/ ouer der Leuiten ghetal / van de eerstegheboorten der kinderen Israels.

50 Duysendt dry hondert ende vijf ende tsestich sikel/na den sikel des heylichdoms. F

51 Ende gaf het Aaron ende zijnen sonen / na den woorde des Heeren / als de Heere Mose gheboden hadde.

Dat iiij. Capittel.

2. Der Kahathiter Leuiten/ 15. Aaron ende zyner sonen/ 22. der Gersoniter/ 29. ende der Merariter Leuiten/ dienst ende ampt bestemt / in het opbreken des heyrs/ 34. der Kahathiter/ 38. Gersoniter/ 42. ende Merariter Leuiten somme/ door Mose/Aaron/ende de hooftlieden geuonden.

1 Ende de Heere sprack met Mose ende Aaron/ende seyde:

Ampt der Kahathiten Leuiten.

2 Neemt de somme der kinderen Kahath wt den kinderen Leui/na haren geslachten ende vaderen huysen.

3 Van dertich iaren aen / ende daer bouen/ tot int vijftichste iaer / alle die int heyr bequaem zijn/dat sy doen de wercken inder hutte des a† beschepts.

a† And. of ghetuyghenisses.

4 Dat sal nv het ampt der kinderen Kahath in der hutte des beschepts zijn / dat het allerheylichste is.

5 b Wanneer het heyr opbreect/ so sal Aaron ende zijn sonen daer in gaen / ende het voorhangsel af nemen / ende de kiste des ghetuyghenisses daer in winden.

6 Ende daer op decken het decksel van dassenvellen/ende daer bouen op een gantsch gele decksel wtbreyden/ ende zijn handtboomen daer toe legghen.

7 Ende ouer den toondisch oock een ghele decksel wtbreyden/ ende daer op settẽ de schotelen/lepelen/schalen ende kannen/wt ende in te ghieten: ende het daghelijcx broot sal daer op ligghen.

8 Ende sullen daer ouer breyden een rozijnroode decksel/ende dat selue bedecken met een decksel van dassenvellen/ende zijne hantboomen daer toe legghen.

9 Ende sullen een ghele decksel nemen/ ende daer in winden den kandelaer des lichts/ ende zijne lampen met zijnẽ snutters en bluschhoornen/ ende alle olyvaten die totten ampte behooren.

10 Ende sullen om dat alle doen / een decksel B van dassenvellen / ende sullense op handtboomen legghen.

11 Also sullen sy oock ouer den gulden altaer/ een ghele decksel van dassenvellen/ ende zijne handtboomen daer toe legghen.

12 Alle de ghereetschap daer sy mede handelen in het heylichdom / sullen sy nemen/ ende ghele decksels daer ouer doen / ende met een decksel van dassenvellen bedecken / ende op handtboomen legghen.

13 Sy sullen oock de asschen vanden altaer vaghen/ende een scharlaken decksel daer ouer breyden.

14 Ende alle zijn ghereetschap daer op leggen/ daer sy mede daer op handelen/ coolepannen/ krauwels/† schoeffelen/beckenen/met alle ghereetschap des altaers / ende sullen daer ouer breyden een decksel van dassenvellẽ/ ende zijne handtboomen daertoe legghen.

15 Wanneer nv Aaron ende zijne sonen sulcx wtgherricht hebben/ eñ het heylichdom / ende alle zijn ghereetschap bedeckt: wanneer het heyr opbreeckt / daer nae sullen de kinderen Kahath daer in gaen/dat sy c het draghen: ende en sullen het heylichdom niet aenroeren/ d dat sy niet en steruen. Dit zijn de lasten der kinderen Kahaths / aen der hutte des beschepts.

16 Ende Eleasar Aarons des Priesters sone / sal het ampt hebben / dat hy ordinere de olye tot den lichte / ende de specerye totten reuckwercke / ende het daghelijcks spijsoffer / ende de salfolye : dat hy beschicke de gantsche Wooninghe/ende alles wat daer in is/ in het heylichdom / ende zijne ghereedtschap.

Ende

17 Ende de Heere sprack met Mose ende met Aaron/ ende seyde:

18 Ghy sult den stamme des gheslachtes der Kahathiters hen niet laten verderuen/ onder den Leuiten.

19 Maer dat sult ghy met hen doen/ dat sy leuen/ ende niet en steruen/ ist dat sy aenroeren het allerheylichste: Aaron ende zijne sonen sullen daer ingaen/ ende e † eenen yegelijcken setten tot zijnen ampte ende last.

e † and. het eenen yegelijcke afsetten nae zijnen etcet.

20 Sy daerentegen en sullen daer niet ingaen te sien f † onbedeckt het heylichdom/ dat sy niet en steruen.

f † and. het heylichdom / soo weynt inwinder.

21 Ende de Heere sprack met Mose/ [ende Aaron] ende seyde:

Der Gersoniter Leuitē.

22 Neemt de somma der kinderen Gerson oock/ na harer vaderen huysen en gheslachten/

g num. 8. c. 24

23 g Van dertich iaren ende daer ouer/ tot int vijftichste iaer/ ende ordineert alle die ten heyre bequaem zijn/ dat sy een ampt hebben in der hutten des beschepdts.

24 Dat sal dan des geslachts der Gersoniters ampt zijn/ dat sy handelen ende draghen.

25 Sy sullen de tapijten der wooninghe/ ende der hutten des beschepts draghen/ ende zijn deckfel/ ende het deckfel van dassenvellen dat daer bouen ouer is/ ende het laken inder deure der hutten des beschepdts.

26 Ende het omhangsel des voorhofs/ ende het laken in der deure der poorten/ aen den voorhoue/ dwelck rontom de wooninge ende altaer gaet/ ende hare zeelen/ ende alle de ghereetschap haers ampts/ ende alles wat tot haren ampte behoort.

27 Na den woorde Aarons ende zijner sonen sal alle het ampt der kinderen Gersons gaen/ alles wat sy dragen en handelen sullen: ende ghy sulth † toesiē dat sy alle haren last wachtē.

† and. ordineren/

28 Dat sal het ampt des gheslachts der kinderen der Gersoniters zijn inder hutten des beschepdts/ en hare wacht sal onder de handt Ithamar zijn/ des soons Aarōs des priesters.

Ithamars ampt.

29 De kinderen Merari na haren geslachten ende vaders huysen sult ghy oock ordineren/

De Merariter Leuitē.

30 Van dertich iaren aen/ ende daer bouen/ tot int vijftichste iaer/ alle die int heyr bequaem zijn/ dat sy een ampt hebben in der hutten des beschepdts.

31 Op dese lasten dan sullen sy wachten aen alle haer ampt inder hutten des beschepdts/ dat sy dragen de berderen der wooninge/ ende rychelen/ ende de i calomnen/ ende voeten.

i of/ pilaersische.

32 Daer toe de calomnen des voorhofs rontom/ ende voeten/ ende nagelen/ en zeelen/ met alle haer gereetschap/ na alle haer ampt: eenen yegelijcken sult ghy zijn deel des lasts aen de ghereetschap te wachten verordineren.

33 Dat zy het ampt der gheslachten der kinderen Merari/ alles dat sy handelen inder hutten des beschepdts/ onder der hant Ithamar des Priesters/ Aarons soon.

34 Ende Mose ende Aaron/ met tsamen den hooftlieden der menichte/ telden de kinderen der Kahathiters/ na haren gheslachten ende vaders huysen/

De somma der Kahathiter Leuiten.

35 Van dertich iaren aen/ ende daer bouen/ tot int vijftichste/ alle die int heyr bequaem waren/ dat sy een ampt inder hutte des beschepts hadden.

36 Ende de somme was twee duysent/ seuen hondert ende vijftich.

37 Dat is de somme der gheslachten der Kahathiters/ die alle te beschicken hadden inder hutten des beschepdts/ die Mose ende Aaron teldē/ na den woorde des Heerē door Mosen.

38 De kinderen Gerson werden oock ghetelt in haren gheslachten ende vaders huysen/

De Gersoniter Leuitē.

39 Van dertich iaren ende daer bouen/ tot int vijftichste/ alle die int heyr bequaem waren/ dat sy een ampt inder hutten des beschepdts hadden.

40 Ende de somme was twee duysent/ ses hondert ende dertich.

41 Dat is de somme der gheslachten der kinderen Gerson/ die alle te beschicken hadden in der hutten des beschepts/ welcke Mose ende Aaron telden/ na den woorde des Heeren.

42 De kinderen Merari werden oock getelt/ na haren gheslachten ende vaders huysen/

Der Merariter Leuitē.

43 Van dertich iaren aen ende daer bouen/ tot int vijftichste/ alle die int heyr bequaem waren/ dat sy een ampt inder hutten des beschepdts hadden.

44 Ende de somme was drye duysent ende twee hondert.

45 Dat is de somma des gheslachtes der kinderen Merari/ die Mose ende Aaron telden/ na den woorde des Heeren door Mosen.

46 De somma aller Leuiten die Mose ende Aaron met den hooftlieden Israels telden/ na haren gheslachten ende vaders huysen/

Somma aller Leuiten.

47 Van dertich iaren ende daer bouen/ tot int vijftichste/ alle die/ die ingingen te doen een yeghelijck zijn ampt/ ende te draghen den last inder hutten des beschepdts/

48 Was acht duysent/ vijf hondert ende tachtentich/

49 Die ghetelt werden nae den woorde des Heeren door Mosen/ een yeghelijck tot zijnen ampte ende last/ als de Heere Mose geboden hadde.

Dat v. Capittel.

1. Wat lieden men wt den leger doen ende vermijden sal. 5. Van bekentenisse der sonden aen den menschen begaen/ ende vernoeginghe ouer der seluen. 12. Van yueroffer eens mans/ die van zijns wijfs eere quaet vermoeden heeft/ 16. ende wroechhandel des Priesters aen der seluer.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

2 Ghebiedt den kinderen Israels a dat sy wt den legher brengen alle melaetschen/ en alle die etteruloeden hebben/ ende die aenden dooden onreyn ghewoorden zijn.

Melaetsche te vermijdē. a leui. 13. e. 46 2. par. 26. c 21

3 Beyde mans ende vrouwen sullen sy buyten brenghen voor den legher/ dat sy haren legher niet verontreynighen/ daer ick onder hen in woone.

4 Ende de kinderen Israels deden also/ ende brachtense buyten voor den leger/ als de Heere tot Mose ghesept hadde.

5 En de Heere sprack met Mose/ en seyde:

6 Segt den kinderen Israels/ [ende spreeckt tot hen:] b Wanneer een man of vrouwe ergens een sonde tegen eenen mensche doet/ ende hem aen den Heere daer mede besondicht/ soo heeft de ziele een schult op haer.

Schultoffer. b leuit. 6. a. 3

7 c Ende sy sullen haer sonde bekennen/ die sy ghedaen hebben/ ende sullen haer schuldt versoenen met der hooftsomme/ ende daer bouen het vijfste deel daer toe doen/ ende dien gheuen/ aen dien sy hen verschuldicht hebben.

c leuit. 5. a. 5

8 Is dan niemant daer/ dien men de schult

betalen

betalen soude/ so salmen het den Heere geuen voor den Priester/ noch ouer den ram der versoeninghe daer hy mede versoent wordt.

9 Desghelijcken sal alle heffinghe van alle dat de kinderen Israels heylighen/ ende den Priester offeren/ zijne zijn.

10 Ende wie wat heylicht / dat sal oock zijne zijn: ende wie den Priester wat gheeft/ dat sal oock zijne zijn.

11 Ende de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

12 Segt den kinderen Israels/ ende spreect tot hen: d Wanneer erghens eens mans wijf haer verliepe/ ende haer aen hem besondichde/

Marg.: d Deu. 22. b. 13

13 Ende haer yemant vleeschelijcken besliepe/ ende het werde doch den man verborgen voor zijnen ooghen / ende wordt bedeckt dat sy onreyn gheworden is / ende en cause niet ouertuyghen/ want sy en is daer niet in begrepen/

Marg.: Een grouwelijc yueroffer/ wanneer eē man zijn wijf niet en geloofde/ der eeren haluen.

14 Ende de e yuergeest ontsteect hem/ dat hy om zijn wijf f yuert/ sy zy onreyn of niet onreyn/

Marg.: e of/ heftighen hertbrandt f of/ met hertbrandt ontsteken wordt/

15 So sal hyse totten Priester brenghen/ ende een offer ouer haer brenghen/ den thienden Epha gerrstenmeels/ ende en sal geen olye daer op gieten/ noch wierooc daer op leggen: want het is een yueroffer / ende g een wroegheoffer dat de misdaet wroecht.

Marg.: g Wroeghen/ heet hier openbaren/ verclagen/ eñ de sonde aen dē dach brengen. And. Denckoffer/ dat de misdaet ghedenckt.

16 So salse de Priester hier toe brengen/ ende voor den Heere setten/

17 Ende des h heyligen waters nemen in een aerden vat/ ende stof vanden vloer der wooninghe int water doen:

Marg.: h Leu. 19. b. 10

18 Ende sal dat wijf voor den Heere setten/ ende haer hooft ontblooten: ende dat wroegeoffer/ dat een yueroffer is/ op haer handt leggen/ ende de Priester sal in zijner rechter hant bitter vervloeckt water hebben/

19 Ende sal dat wijf bezweeren/ ende tot haer segghen: Heeft v geen man beslapen/ ende zijt van uwen manne niet gheloopen / dat ghy v verontreynicht hebt/ so en sullen v dese bittere vervloeckte wateren niet schaden.

20 So ghy daerentegen van uwen manne zijt gheloopen / dat ghy onreyn zijt/ ende heeft v yemandt beslapen/ behaluen v man/

21 (So sal de Priester dat wijf bezweerē met sulcken vloeck/ ende sal tot haer segghen:) De Heere sette v ten vloecke ende ter vermaledijdinge onder uwen volcke / dat de Heere uwe heupe i † verruylen / ende uwen buyck zwellen late:

Marg.: i † and. vervallē

22 So ga nv dat vervloeckte water in v lijf/ dat uwen buyck zwelle/ ende uwe heupe verruyle: eñ dat wijf sal segghen: Amen/ Amen.

23 Alsoo sal de Priester desen vloeck op een k † cedel schrijuen/ ende met den bitteren water afwasschen:

Marg.: k † and. boeck/ etcet.

24 Ende sal den wijue vanden bitteren vervloeckten water te drincken gheuen: l † ende wanneer dat vervloeckte bitter water in haer ghegaen is/

Marg.: l † and. dat dat etc. in haer ga

25 So sal de Priester van harer handt dat yueroffer nemen / ende ten spijsoffer voor den Heere beweghen/ ende op den altaer offeren/

26 Namelijcken/ hy sal een hantvol des spijsoffers nemen tot haren wroegheoffer/ ende op den altaer aensteken / ende daer na den wijue dat water te drincken gheuen.

27 Ende wanneer sy dat water ghedroncken heeft/ is sy onreyn/ ende heeft haer aen haren man besondicht / so sal dat vervloeckte water in haer gaen / ende haer bitter zijn / dat haer den buyck zwellen/ ende de heupe verruylen sal / ende dat wijf sal een vloeck zijn onder haren volcke.

28 Is daerentegen een sodanich wijf niet verontreynicht / maer reyn / soo en salt haer niet schaden/ dat sy can m zwangher worden.

Marg.: m of/ met kinde

29 Dat is de yuerwet/ als een wijf van haren man loopt/ ende onreyn wordt.

30 Of als eenen man den yuergeest ontsteect/ dat hy om zijn wijf yuert: dat hyse sette voor den Heere / ende de Priester met haer/ alles na dese wet.

31 Ende de man sal onschuldich zijn aen der misdaet/ daerentegen dat wijf sal haer misdaet draghen.

Dat vj. Capittel.

1. Van de wet der Nazareers / ende haer ordeninghe. 23. Van des Priesters segheninghe tot den volcke.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 Segt den kinderen Israels/ eñ spreeckt tot hen: Wanneer een man ofte wijf a † een sonderlijcke belofte doet den Heere/ hen te onthouden/

3 Die sal hem van wijn ende stercken dranck onthouden / b wijnedick oft stercken dranckedick en sal hy oock niet drincken/ oock niets dat wt wijnbezien ghemaeckt wort: hy en sal noch versche noch dorre wijnbezien eten/

4 So langhe zijn belofte c † duert: oock en sal hy niet eten datmen vandē wijnstock maect/ noch wijnkeernen/ noch basten.

5 d So lange als den tijt sulcker zijner beloften duert en sal gheen scheermes op zijn hooft comen/ tot dat den tijt wt zy die hy den Heere beloeft heeft: want hy is heylich/ ende sal het hayr op zijnen hoofde vry laten wassen.

6 e Den gantschen tijt ouer die hy den Heere beloeft heeft/ en sal hy tot geenē dooden gaen.

7 Hy en sal hem oock niet verontreynighen aen dē doot zijns vaders/ zijner moeder/ zijns broeders / oft zijner suster: want de belofte zijns Gods is op zijnen hoofde.

8 Ende den gantschen tijdt ouer zijner beloften sal hy den Heere heylich zijn.

9 Ende oft yemandt voor hem onversiens haestelijck sterft / so wordt het hooft zijner beloften verontreynicht: f daeromme sal hy zijn hooft bescheeren aen den daghe zijner reyninghe/ dat is/ aen den seuenden daghe.

10 Ende aen den achtsten daghe sal hy twee torteldnyuen brengen / oft twee jonghe duyuen/ totten Priester voor der deure der hutten des g † beschepdts.

11 Ende de Priester sal de eene ten sondoffer/ ende de ander ten brandtoffer maken/ ende hem versoenen / daerom dat hy hem aen eenen dooden besondicht heeft/ ende alsoo zijn hooft desselven daechs heylighen:

12 Dat hy den Heere den tijdt zijner ghelosten wthoude: ende sal een jarich lam brengen ten schultoffer: doch de verganghen daghen sullen te vergheefs zijn/ daerom dat zijn ghelofte verontreynicht is.

13 Dit is de wet des h † verloefden: Wanneer de tijdt zijner ghelosten wt is/ so salmen hem brengē voor de deure der huttē des beschepts:

14 Ende hy sal brenghen zijn offer den Heere/ een jarich lam sonder vlecke ten brandtoffer/ ende

ende een iarich ſchaep ſonder vlecke ten ſondoffer / ende eenen ram ſonder vlecke ten danckoffer.

15 Ende eenen coꝛf met ongeheuelde coecken van i meelbloeme met olye ghemengt/ ende ongeheuelde vladen met olye beſtreken / ende haer ſpijſoffer ende danckoffer.

i of/ ſemelmeels

16 Ende de Prieſter ſalt vooꝛ den Heere bꝛenghen / ende ſal zijn ſondoffer ende zijn bꝛantoffer maken.

17 Ende den ram ſal hy ten danckoffer maken den Heere / met tſamen den coꝛf des ongeheuelden bꝛoodts / ende ſal oock zijn ſpijſoffer ende dꝛanckoffer maken.

k Act. 21. c. 24

18 k Ende ſal den verloefden het hooft zijner gheloften beſcheeren vooꝛ der deure der hutten des beſcheydts / ende ſal het hoofthayꝛ zijner gheloften nemen / ende op het vyer woꝛpen/ dat onder den danckoffer is.

19 Ende ſal de gecockte ſchouder nemen van den ram/ ende eenen ongheheuelden coeck wt den coꝛue/ ende een ongheheuelde vlade/ ende ſalt den verloefden op zijne handen legghen/ daer na wanneer hy zijn ghelofte af gheſchoꝛen heeft.

20 Ende ſalt vooꝛ den Heere bewegen: dat is heylich den Pꝛieſter met der bewegeboꝛſt/ eñ C der hefſchouderen: daer nae mach de verloefde wijn dꝛincken.

21 Dat is de wet des verloefden / die zijn offer den Heere gheloeft van weghen zijner gheloften / buyten het ghene wat hy anders vermach: als hy gheloeft heeft/ ſal hy doen/ na de wet zijner gheloften.

Der Prieſters ſeghen totte volcke.

22 Eñ de Heere ſpꝛack met Moſe/ eñ ſeyde:

23 Segt Aaron ende zijnen ſonen/ eñ ſpꝛeeckt: Alſo ſult ghylieden ſegghen totten kinderen Iſraels/ wanneer ghyſe ſeghenet:

l Syr. 36. b 19 Pſal. 115. b 12

24 l De Heere ſeghene v/ ende behoede v:

25 De Heere late zijn aengeſichte lichten ouer v/ ende zy v ghenadich:

26 De Heere heffe zijn aengeſicht ouer v/ ende ghene v vꝛede.

27 Want ghylieden ſult mijnen Naem op de kinderen Iſraels legghen/ dat ickſe ſeghene.

Dat vij. Capittel.

1. Van den offer der twaelf Voꝛſten Iſraels/ ter inwijinghe der wooninghe/ 10. ende des Altaers. 89. Godt ſpꝛeeckt met Moſe van den Ghenadenſtoel.

a Exo. 40. b 18

1 Ende doe Moſe de wooninghe opghericht hadde / ende haer a gheſalft ende A gheheylicht met alle haer ghereetſchap: daer toe oock den altaer met alle zijn ghereetſchap gheſalft ende gheheylicht/

2 Doe offerden de Voꝛſten Iſraels/ die de ouerſte waren in harer vaders huyſen : want ſy waren de ouerſte onder den ghellachten/ ende ſtonden b † bouen aen / onder dien/ die ghetelt waren.

b † and. in haren ampte And. ouer de ghetelden/

3 Ende ſy bꝛachten haren offer vooꝛ den Heere / ſes bedeckte waghenen / ende twaelf runderen / elcken eenen waghen vooꝛ twee Voꝛſten / ende elck eenen oſſe/ ende bꝛachtenſe vooꝛ de wooninghe.

4 Ende de Heere ſpꝛack tot Moſe:

5 Neemt het van hen/ dat het diene ten dienſte der hutten des c † beſcheyts/ ende gheeftſe den Leuiten/ eenẽ yegelijckẽ na zijnen ampte.

c † and. ſtifts/ of ghetuyghe-niſſe/

6 Doe nam Moſe de waghenen ende runderen/ ende gaf ſe den Leuiten.

7 Twee waghenen / ende vyer runderen gaf hy den kinderen Gerſon na haren ampte.

8 Ende vier waghenen / ende acht oſſen gaf hy den kinderen Merari na haren ampte/ onder der handt Ithamar/ Aarons des Pꝛieſters ſoons.

9 Maer den kinderẽ Kahats en gaf hy niet/ d daerom dat ſy eẽ heylich ampt op hen hadden/ eñ op haren ſchouderen dꝛagen moeſten.

d Nu. 4. b. 15 2. ſam. 6. a. 6

10 Ende de Voꝛſten offerden ter inwijinghe B des altaers/ aendẽ dage doe hy gewijet wert/ ende offerden hare gauen vooꝛ den altaer.

11 Ende de Heere ſpꝛack tot Moſe: Laet eenen yeghelijcken Voꝛſt aen zijnen daghe zijn offer bꝛenghen ter inwijinghe des altaers.

12 Aen den eerſten daghe e † offerde zijne gaue Naheſſon / de ſone Amminadab/ des ſtammen Juda/

e † and. bꝛacht hier toe zijn offer

f † and. offer

Naheſſons offer.

13 Ende zijn f † gaue was een ſilueren ſchotel/ hondert ende dertich ſikel weert: een ſilueren g † ſchale/ tſeuentich ſikel weert / na den ſikel des heylichdoms / beyde vol h ſemelbloemen met olye ghemengt/ ten ſpijſoffer:

g † and. Spꝛetzbecken / of ſpꝛengbecken.

h of / ſemelmeels

14 Daer toe eenen gulden i lepel / thien ſikel gouts weert/ vol reuckwercx:

i of/ copken/ of wat oock inwendich ront was/ als de ſauſſierkens/

15 Eenen oſſe wt den runderen/ eenen ram/ een iarich lam ten bꝛandtoffer:

16 Eenen gheytenbock ten ſondoffer:

17 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen/ vijf bocken/ ende vijf iarighe lammeren : dat is de gaue Naheſſon / des ſoons Amminadab.

Nethaneels offer.

18 Aen den anderen dage offerde Nethaneel/ de ſone Zuar/ de Voꝛſt Iſaſchar.

19 Zijn gaue was een ſilueren ſchotel/ hondert ende dertich ſikel weert : een ſilueren ſchale/ tſeuentich ſikel weert / na den ſikel des heylichdoms / beyde vol ſemelmeels met olye ghemengt/ ten ſpijſoffer:

20 Daer toe eenen gulden lepel / thien ſikel C gouts weert/ vol reuckwercx:

21 Eenen oſſe wt den runderen / eenen ram/ een iarich lam ten bꝛandtoffer:

22 Eenen gheytenbock ten ſondoffer:

23 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen/ vijf bocken/ ende vijf iarighe lammeren : dat is de gaue Nethaneel des ſoons Zuar.

Eliabs offer

24 Aen den derden daghe / de Voꝛſt der kinderen Sebulon/ Eliab de ſone Helon.

25 Zijn gaue was een ſiluerẽ ſchotel/ hondert ende dertich ſikel weert / een ſilueren ſchale/ tſeuentich ſikel weert / na den ſikel des heylichdoms/ beyde vol ſemelmeels met olye ghemengt/ ten ſpijſoffer:

26 Eenen gulden lepel / thien ſikel goudts weert/ vol reuckwercx:

27 Eenen oſſe wt den runderen / eenen ram/ een iarich lam ten bꝛandtoffer:

28 Eenen gheytenbock ten ſondoffer:

29 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen/ vijf bocken/ ende vijf iarighe lammerẽ: dat is de gaue Eliab/ des ſoons Helon.

EliZurs offer.

30 Aen den vierden daghe / de Voꝛſt der kinderen Ruben/ EliZur/ de ſone Sedeur.
D

31 Zijn gaue was een ſilueren ſchotel/ hondert ende dertich ſikel weert / een ſilueren ſchale/ tſeuentich ſikel weert / na den ſikel des heylichdoms / beyde vol ſemelmeels met olye ghemengt/ ten ſpijſoffer:

32 Eenen gulden lepel thien ſikel goudts weert/

weerdt / vol reuckwercks:

33 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brantoffer:

34 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

35 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / ende vijf iarige lammeren: dat is de gaue Elizur / des soons Sedeur.

Selumiels offer.

36 Aen den vijfsten daghe de Vorst der kinderē Simeon / Selumiel / de sone ZuriSadai.

37 Zijn gaue was een silverē schotel / hondert ende dertich sikel weert: een silveren schale / tseuentich sikel weert / na den sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye gemengt / ten spijsoffer:

38 Eenen gulden lepel / thien sikel goudts weert / vol reuckwercx:

39 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brantoffer:

40 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

41 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / ende vijf iarige lammeren: dat is de gaue Selumiel / des soons ZuriSadai. E

Elisaphs offer.

k † an. Dehuel / oft Deuel / cap. 2. b. 14. wordt hy Reguel genoemt.

42 Aen den sesten daghe de Vorst der kinderen Gad / Elisaph / de sone k † Deguel.

43 Zijn gaue was een silveren schotel / hondert ende dertich sikel weert: een silverē schale tseuentich sikel weert / na dē sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye ghemengt / ten spijsoffer:

44 Eenen gulden lepel thien sikel goudts weert / vol reuckwercx:

45 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brandtoffer:

46 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

47 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / vijf iarighe lammeren: dat is de gaue Elisaph / des soons Deguel.

Elisama offer.

48 Aen den seuenden daghe de Vorst der kinderen Ephraim / Elisama / de sone Amihud.

49 Zijn gaue was een silveren schotel / hondert ende dertich sikel weerdt: een silveren schale tseuentich sikel weert / na den sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye ghemengt ten spijsoffer:

50 Eenen gulden lepel / thien sikel goudts weert / vol reuckwercx: F

51 Eenen osse wt den runderē / eenen ram / een iarich lam ten brantoffer:

52 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

53 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / vijf iarighe lammeren: dat is de gaue Elisama / des soons Amihud.

Gamaliels offer.

54 Aen den achtsten daghe de Vorst der kinderē Manasse / Gamaliel / de sone PedaZur.

55 Zijn gaue was een silveren schotel / hondert ende dertich sikel weert: een silveren schale / tseuentich sikel weert / na den sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye gemengt / ten spijsoffer:

56 Eenen gulden lepel / thien sikel goudts weert / vol reuckwercx:

57 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brantoffer:

58 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

59 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / vijf iarighe lammeren: dat is de gaue Gamaliel / des soōs PedaZur.

Abidans offer.

60 Aen den negensten dage de Vorst der kinderen BenIamin / Abidan / de sone Gedeoni. G

61 Zijn gaue was een silverē schotel / hondert ende dertich sikel weert: een silveren schale / tseuentich sikel weert / na den sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye gemengt / ten spijsoffer:

62 Eenen gulden lepel / thien sikel goudts weert / vol reuckwercx:

63 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brandtoffer:

64 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

65 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / vijf iarighe lammeren: dat is de gaue Abidan / de sone Gideoni.

Ahiesers offer.

66 Aenden thienden daghe de Vorst der kinderen Dan / Ahieser / de sone AmmiSadai.

67 Zijn gaue was een silveren schotel / hondert ende dertich sikel weert: een silveren schale / tseuentich sikel weert / nae den sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye gemengt / ten spijsoffer:

68 Eenen gulden lepel / thien sikel goudts weert / vol reuckwercx:

69 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brandtoffer:

70 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

71 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bockē / vijf iarige lammeren: dat is de gaue Ahiezer / des soons AmmiSadai. H

Pagiels offer.

72 Aenden elfsten daghe de Vorst der kinderen Asser / Pagiel / de sone Ochran.

73 Zijn gaue was een silveren schotel / hondert ende dertich sikel weert: een silveren schale / tseuentich sikel weert / na den sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye gemengt / ten spijsoffer:

74 Eenen gulden lepel / thien sikels goudts weert / vol reuckwercx:

75 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brandtoffer:

76 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

77 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / vijf iarige lammeren: dat is de gaue Pagiel / des soons Ochran.

Het offer Ahira.

78 Aenden twaelfsten dage de Vorst der kinderen Naphthali / Ahira / de sone Enan.

79 Zijn gaue was een silveren schotel / hondert eñ dertich sikel weert: een silveren schale / tseuentich sikel weert / na den sikel des heylichdoms / beyde vol semelmeels met olye gemengt / ten spijsoffer:

80 Eenen gulden lepel / thien sikels goudts weert / vol reuckwercx: I

81 Eenen osse wt den runderen / eenen ram / een iarich lam ten brandtoffer:

82 Eenen gheytenbock ten sondoffer:

83 Ende ten danckoffer twee runderen / vijf rammen / vijf bocken / vijf iarighe lammeren: dat is de gaue Ahira / des soons Enan.

84 Dat is de inwijinge des Altaers / ter tijdt als hy ghewijet werdt / daer de Vorsten Israels toe offerdē dese twaelf silveren schotelē / twaelf silveren schalen / twaelf guldē lepelen.

85 Also dat elcke schotel hondert ende dertich sikel silvers / ende elcke schale tseuentich sikel hadden: Dat de somma alles silvers aen den vaten bedroech / twee duysent vier hondert sikel / na den sikel des heylichdoms.

86 Ende de twaelf gulden lepelen vol reuckwercx / hadde elck thien sikel / na den sikel des heylichdoms: dat de somme gouts aenden lepelen bedroech / hondert ende twintich sikel.

87 De somme der runderen ten brandtoffer was

was twaelf ossen/ twaelf rammen/ twaelf iarighe lammeren / met tsamen haren spijsofferen : ende twaelf gheytenbocken ten sondoffer.

88 Ende de somme der runderen ten danckoffer / was vier ende twintich ossen / tsestich rammen/ tsestich bocken / tsestich iarige lammeren: dat is de inwijinghe des Altaers/ doe hy ghewijet werdt.

Godt spreect vanden ghenadenstoel af.

89 l Eñ als Mose in de hutte des bescheyts ginck/ dat met hem ghesproken wert/ so hoorde hy de stemme met hem spreken van den ghenadenstoel/ die op de m † kiste des ghetuyghenisses was / tusschen den tween Cherubim/ van daer wert met hem ghesproken.

l exo.25.c.22
m tand. lade

Dat viij. Capittel.

1. Van het toerichten der lampen op den candelaer. 6. Van offeren ende reyninghe der Leuiten/ ten dienste des Heeren/ 16. in de stede aller eerstegheboorten der kinderen Israels/ 24. Van der seluen ouderdom ende ontledigingé aen den dienst der hutten.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

A

2 Spreeckt met Aaron / ende segt tot hem: a Wanneer ghy de lampen op settet/ soo sult ghyse also setten/ dat sy alle seuen b voorwaerts den candelaer lichten.

a exo.25.d.31
b Dat is/ de rappē of snuppē ende lampen/ sal hy na den voorhāge richtē/ dat het voor den candelaer / of tusschen den candelaer ende voorhanghe licht zy.

3 Ende Aaron dede also/ ende settede de lampen op/ voorwaerts den candelaer te schijnen/ als de Heere Mose gheboden hadde.

4 Ende de candelaer was dicht gout/ beyde zijnen schacht/ ende zijne bloemen/ na den ghesichte dat de Heere Mose ghewesen hadde: also maeckte hy den candelaer.

Der Leuiten reyninghe.

5 Eñ de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

6 Neemt de Leuiten wt den kinderen Israels/ ende reynichtse.

7 Also sult ghy dan met hen doen / dat ghyse reyniget: Ghy sult c sondewater op hen sprengen / ende sullē alle hare hayren reyn afscheeren/ eñ wasschē hare cleederen/ so zijn sy reyn.

c ontsondigt/ is so vele als los spreken: daervan heet het water daer sy mede los gesprokē worden/ Sondewater.

8 Dan sullen sy nemen eenen iongen osse/ eñ zijn spijsoffer d † meelbloemen met olye ghemengt : ende eenen anderen ionghen osse sult ghy ten sondoffer nemen.

d tand. semelmeel

9 Ende sult de Leuiten voor de hutte des e † bescheydts brenghen/ ende de gantsche menichte der kinderen Israels vergaderen.

e tand. stifts/ of ghetuyghenisses

10 Ende de Leuiten voor den Heere brengen/ ende de kinderen Israels sullen hare handen op de Leuiten legghen.

B

11 Ende Aaron sal de Leuiten voor den Heere beweghen/ van den kinderen Israels/ op dat sy dienen mogen aen den ampte des Heeren.

12 Ende de Leuiten sullen hare handen op het hooft der ossen leggen/ eñ de eene sal ten sondoffer / de andere ten brantoffer den Heere gemaect worden/ om de Leuiten te versoenen.

13 Ende sult de Leuiten voor Aaron ende zijne sonen setten/ ende voor den Heere bewegē.

14 Ende sultse also scheyden vandē kinderen Israels/ dat sy mijne zijn.

15 Daer na sullen sy ingaen/ dat sy dienen in der hutten des bescheyts : also sult ghyse reynighen ende beweghen:

16 Want sy zijn mijn ghifte vanden kinderen Israels/ f ende ick hebse my ghenomen/ voor alle dat zijn moeder breect/ namelijcken / voor de eersteghebooorten aller kinderen Israels.

f Nu.3.b.12
e.41
g exod.13.a.2
Num.3.b.13
Ezec.44.d.30
Luce 2.c.23

17 g Want alle eersteghebooorten onder den kinderen Israels zijn mijne / beyde der menschen ende des vees / sindt der tijt dat ick alle eersteghebooorten in Egyptenlande sloech/ ende heylichdese my.

18 Ende nam de Leuiten aen voor alle eersteghebooorten onder den kinderen Israels:

19 Ende gaf se tot een gifte Aaron ende zijnen sonen/ wt den kinderen Israels / dat sy dienen aen den ampte der kinderen Israels inder hutte des bescheydts/ de kinderen Israels te versoenen : op dat daer gheen plaghe en zy onder den kinderen Israels/ so sy hen ghenaken wilden totten heylichdom.

20 Ende Mose / met Aaron/ met tsamen der gantscher menichte der kinderen Israels/ deden met den Leuiten alles/ als de Heere Mose gheboden hadde.

C

21 Ende de Leuiten ontsondichden hen / ende wiesschen hare cleederen / ende Aaron beweechdese voor den Heere / ende versoendese/ dat sy reyn werden.

22 Daer na gingen sy in/ dat sy haer ampt deden inder hutten des bescheydts/ voor Aaron eñ zijnen sonen : als de Heere Mose geboden hadde ouer de Leuiten/ so deden sy met hen.

23 Eñ de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

24 Dat is het dat den Leuiten behoort/ h van vijfende twintich iaren aen/ ende daer bouen/ zijn sy bequaem int heyr / ende ten dienste inder hutten des bescheydts.

h Nu.4. e.23

25 i Ende van den vijftichsten iare aen sullen sy ledich zijn vanden ampte des diensts/ ende en sullen niet meer dienen:

i 1.sam.1.c.23

26 Maer op dē dienst harer broederē k wachten inder hutten des bescheydts : des ampts pynners en sullen sy niet bedienen : alsoo sult ghy met den Leuiten doen/ dat een yeghelijck zijne wacht waer neme.

k of/ acht hebben

Dat ix. Capittel.

1. Paesschenfeest houden / wordt den kinderen Israels gheboden. 6. Den verhinderden/ de veerthiende dach inder anderder maendt bestemmet. 13. ende den verachters haer straffe voorgeschreuen. 17. Vanden vyere ende wolcke inder wooninghe/ ende wanneer sy reysden.

Hier gebiedt God dē kinderē Israels het Paesschē feest te houden.

1 Ende de Heere sprack met Mose inder woestijne Sinai/ indē anderen iare daer na als sy wt Egyptenlande ghetoghen waren/ inder eerster maendt/ ende seyde:

A

2 a Laet de kinderen Israels Paesschen houden te zijner tijdt.

a exod.12.a.3
b.18
Leuit.23.a.5
Nu.28.b.16
Deut.16.a.1

3 Aen den veerthienden daghe deser maendt/ tusschen den auondt : te zijner tijdt sullen syt houden/ na aller zijner settinghe ende rechten.

4 Ende Mose sprack met den kinderen Israels/ dat sy het Paesschen hielden.

5 Ende sy hielden Paesschen aenden veerthienden daghe der eerster maendt / aen den auondt / inder woestijne Sinai : alles als de Heere Mose gheboden hadde / soo deden de kinderen Israels.

6 Doe waren daer sommige mannen onreyn ouer eenen dooden mensche / dat sy gheenen Paesschen houden en conden in dien dage: die tradē voor Mose eñ Aaron desseluen daechs/

7 Ende spraken tot b † hem: Wy zijn onreyn ouer eenen dooden mensche: waerom sullen wy c † minder zijn / dat wy onse gauen den Heere niet brengen en d moeten te zijner tijdt/ onder den kinderen Israels?

b † and. hem
c of/ snooder/ verachtelijcker/ etc.
† an. geweeret
d of/ meughen

8 Mose sprack tot hen : Staet stille / ick wil hooren wat ulieden de Heere ghebiedt.

Ende

Ende Heere sprack met Mose/ende seyde: 9
Segt den kinderen Israels / ende spreeckt: 10
e Wanneer yemandt onreyn ouer eenen doo- B
den/ oft verre van ulieden ouer veldt is/ ofte
onder uwen vrienden / die sal dannoch den
Heere Paesschen houden.

Doch dat inder anderer maendt/ aen den 11
veerthienden daghe tusschen den auondt/ende
sal het met ongheheuelden broode ende saus-
sen eten.

Ende en sullen niet daervan ouerlaten tot 12
den morghen : f oock gheen been daervan
breken / ende sullent na aller wijse des Paes-
schen houden.

Wie nv reyn / ende niet ouer veldt en is/ 13
ende laet het aenstaen het Paesschen te hou-
den / diens ziele sal wtgheroept worden van
zijnen volcke/ daerom dat hy zijn gaue den
Heere niet ghebracht en heeft te zijner tijt : hy
sal zijn sonde draghen.

Ende wanneer een vreemdelinck by ulie- 14
den woont / die sal oock den Heere Paesschen
houden/ende salt houden na der settinghe en-
de recht des Paesschen : dese settinghe sal
ulieden ghelijck zijn / den vreemden als den
landtbesitter.

g Ende des daechs doe de wooninghe op- 15
ghericht werdt/ bedecktese een wolcke op der
hutten der ghetuyghenisse / ende des auonts/
tot aen den morghen was ouer de wooninge
een ghedaente des vyers.

Alsoo gheschiedder doorgaens / datse de 16
wolcke bedeckte / ende des nachts de gedaen-
te des vyers.

Ende wanneer haer de wolcke ophief van 17
der hutten/so toghen de kinderen Israels : eñ
aen welcker plaetse de wolcke bleef / daer le-
gherden hen de kinderen Israels.

Na den woorde des Heeren togen de kin- 18
deren Israels/ ende na zijnen woorde legher-
den sy hen : soo langhe de wolcke op de woo-
ninghe bleef/ so langhe laghen sy stille.

h Ende wanneer de wolcke veel daghen 19
vertooch op der wooninghe / soo i wachteden
de kinderen Israels opde wacht des Heeren/
ende en toghen niet.

Ende wanneert quam dat de wolcke opde 20
wooninghe was eenich ghetal der daghen/ C
so legherden sy hen na den woorde des Hee-
ren/ende toghen na den woorde des Heeren.

Wanneer de wolcke daer was / van den 21
auondt totten morghen / ende haer dan ver-
hief / soo toghen sy : of wanneer sy haer des
daechs oft des nachts verhief/so togē sy oock.

Wanneer sy oock twee daghen / oft een 22
maendt/oft somwijlen langhe op de woonin-
ghe bleef, so laghen de kinderen Israels/ en-
de en toghen niet / ende wanneer sy haer ver-
hief/ so toghen sy.

Want na des Heeren monde laghen sy/ eñ 23
na des Heeren monde togen sy/ dat sy op des
Heeren wacht wachteden / na des Heeren
woordt door Mosen.

e 2.par.30.a 1

Paesschē in der anderder maent den verhinderdē.

f exo.12.e.46
Joā.19.d.36

g exo.40.d.34
1.reg.8.b.10
Ezech.9.a.3
Vandē vyereñ wolcke/ eñ wanneer sy reysden.

h 1.cor.10.a 1
i of/ hadden acht

Alles na den woorde des Heeren. Aenmerckt dat wel.

Dat x. Capittel.

1. Van twee trompetten/ ende hoemen die ghebruycken sal. 11. Hoe de kinderen Israels opbreken/ende reysen tot Paran/ aen de landtpalen des landts dat hen toeghesëyt was. 29 Hoe Hobab Mose zijnen zweer zijn bede ontseyt. 35. Ende hoe Mose beyde int trecken ende rusten der kiste/ den Heere bidt.

1 A
Ende de Heere sprack met Mose / ende
seyde :

2 a Maect v twee trompetten van dich-
ten silver / dat ghy harer ghebruyckt om de
menichte te eysschen / ende wanneer het heyr
opbreken sal.

3 Wanneermen met beydē slechtelijc blaest/
so sal hem tot v vergaderē de gātsche menich-
te voor de deure der hutten des b †bescheyts.

4 Wanneermen alleene met eener slechtelijc
blaest/ soo sullen hen tot v vergaderen de vor-
sten eñ de ouersten ouer de duysent in Israel.

5 Wanneer ghylieden dan trompettet/ soo
sullen de leghers opbreken / die teghent Oo-
sten ligghen.

6 Ende wanneer ghyliedē ten anderen male
trompettet/ so sullen de leghers opbreken/die
teghent Suyden ligghen: want als sy reysen
sullen/so sullet ghylieden trompetten.

7 c Wanneer daerenteghen de menichte te
vergaderen is / so sullet ghylieden slecht bla-
sen/ ende niet trompetten.

8 Doch sulc blasen met den trompetten sul-
len de sonen Aarons des Priesters doen/ en-
de sal uwe recht zijn eewichlijck by uwen
nacomelinghen.

9 Wanneer ghylieden in eenē strijdt treet in
uwen lande/tegen uwe vyandē/die v d quel-
len / soo sult ghylieden trompetten metten
trompetten / dat uwer ghedacht worde voor
den Heere uwen Godt / ende verlost wordet
van uwen vyanden.

10 Desseluen ghelijcken/ wanneer ghylieden
B vrolijck zijt aen uwen feesten / ende in uwen
nieuwen maenden/ so sult ghylieden met de
trompetten blasen/ ouer uwe brantoffer ende
danckoffer / dat het ulieden ter ghedachte-
nisse zy voor uwen Gode : ick ben de Heere
uwe Godt.

11 Aen den twintichsten daghe inder anderer
maendt des anderen iaers / verhief haer de
wolcke vander wooninghe der getuygenisse:

12 e Ende de kinderen Israels braken op/ eñ
toghen wt der woestijne Sinai/ eñ de wolcke
bleef inder woestijne Paran.

13 De eerste dan braken op / na den woorde
des Heeren door Mosen:

14 Namelijcken / de baniere des leghers der
kinderen Juda tooch ten eersten met haren
heyre/ende ouer haer heyr was Nahesson/de
sone Amminadab.

15 Ende ouer het heyr des stams der kinde-
ren Isaschar/was Nethaneel de sone Zuar.

16 Ende ouer het heyr des stams der kinderen
Sebulon was Eliab de sone Helon.

17 f Doe brackmen de wooninghe van mal-
canderen/ende de kinderen Gerson ende Me-
rari togen voort/ende droegen de wooninghe.

18 Daer na tooch de baniere des leghers Ru-
ben/met haren heyre:ende ouer haer heyr was
EliZur de sone Zedeur.

19 Ende ouer het heyr des stams der kinde-
ren Simeon was Selumiel / de sone Zuri-
Sadai.

20 Ende Elisaph de sone g †Deguel/ouer het
C heyr des stams der kinderen Gad.

21 Doe togen oock de Kahathiten / ende droe-
ghen het heylichdom : h ende de ghene richte-
den de wooninge op/tot dat dese na quamen.

22 Daer na tooch de baniere des leghers der
kinderen Ephraim met haren heyre / eñ ouer
haer

heer heyr was Elizama/ de sone Amihud.

Ende Gamaliel de sone PedaZur/ ouer 23 het heyr des stams der kinderen Manasse.

Ende Abidan de sone Gideoni/ ouer het 24 heyr des stams der kinderen BenJamin.

Daer na tooch de baniere des leghers der 25 kinderen Dan met haren heyre: ende soo waren de leghers alle op/ ende Ahiezer de sone AmmiSadai was ouer het heyr:

Eñ Pagiel/ de sone Ochran/ ouer het heyr 26 des stams der kinderen Asser:

Ende Ahira/ de sone Enan/ ouer het heyr 27 des stams der kinderen Naphthali.

> i † and. Dat is den tocht der kinderen Israels met haren heyren/ sy toghen.

i† Soo toghen de kinderen Israels met 28 haren heyre.

> k exod.2.c. Hobab Mose zweer

k Ende Mose sprack tot zijnen zweer Ho- 29 bab/ den sone Reguel wt Midian: Wy trecken derwaerts aende stede/ daer de Heere van ghesept heeft: Ick wilse ulieden gheuen: soo coemt nu met ons/ so willen wy het beste by v doen: want de Heere heeft Israel wat goets toeghesept.

> l iudic.1.b.16 1.sam.15.a.6

Hy daerentegen antwoordde: l Ick en wil 30 niet met ulieden/ maer in mijn lant tot mijn maechschap trecken.

Hy sprack: Lieue/ en verlaet ons niet/ want 31 ghy weet waer wy ons inde woestijne legheren sullen/ ende sult onse ooghe zijn.

Ende wanneer ghy met ons trecket/ wat 32 de Heere goets aen ons doet/ dat willen wy aen v doen.

> De kiste gaet voor.

Also toghen sy vanden berghe des Heeren 33 dry dachreysen/ ende de kiste des verbondts des Heeren tooch voor hen henen de dry dachreysen/ hen te wijsen waer sy rusten souden.

Eñ de wolcke des Heeren was des daechs 34 bouen hen/ wanneer sy vot den legher toghen.

> m psa.68.a.2

Eñ wanneer de kiste tooch/ so sprac Mose: 35 m Heere staet op/ laet uwe vyandē verstroeyt/ ende die v haten/ vluchtich worden voor v.

Ende wanneer sy rustede/ soo sprack hy: 36 Coemt weder Heere tot de veelheyt der duysenden Israels.

Dat xj. Capittel.

1. Het volck wordt om zijn onlijdsaemheyt van den Heere grouwelijcken ghestraft. 4. Begheert vleesch/ ende heeft een walghinghe aen het Man. 16. Den Mose die in grooten angst is/ ende oock murmureert/ 16. heet de Heere tseuentich oudtsten wtkiesen/ tot zijner hulpe/ 18. ende den volcke aenseggheu/ hy wil hen vleesch gheuen/ dat het hen ter neusen wtgae. 21. Moses begint te twijfelen. 24. De tseuentich oudtsten ontfangen den gheest Gods/ ende propheteren by der hutten. 26. Dat doen oock Eldad eñ Medad inden leger. 28. Josue wordt ghestraft om zijnen iuer teghen Mose. 31. Quackelen comen inden leger. 33. Eñ eenen grimmighen toorne des Heeren/ ende een groote plaghe ouer het volck.

> Het volck murmureert teghen Godt/ ende wordt grouwelijcken ghestraft. a exod.16.a.2 Deut.9.c.22 b Thabeera/ heet afsteken/ Het volck begheert vleesch. c psa.106.b.14 1.Cor.10.a.6

Ende doe hen het volck a onverduldich 1 maeckte/ beuiel het qualijck voor de ooren des Heeren: ende als het de Heere hoorde/ vergrande zijnen toorne/ ende stack het vyer des Heeren onder hen aen/ dat verteerde den buytensten legher.

Doe schreydde het volck tot Mose: ende 2 Mose badt den Heere/ doe verdweē dat vyer.

Ende men hiet de stede b Thabeera/ daer- 3 om dat hem onder hen des Heeren vyer aenghesteken hadde.

c Want het ghemeyn volck onder hen 4 was met lusten ghewordden/ ende saten ende weenden metten kinderen Israels/ ende spraken: Wie wil ons vleesch te eten gheuen?

> d † and. concommeren/ pompoenen/

5 Wy ghedencken der visschen/ die wy in Egypten om niet aten/ ende der d † corwitzen/ meloen/ loock/ ayuyn/ ende knoploock.

6 Nu/ daerenteghen is onse ziele verdorret/ want wy en sien niet dan dat Man.

> e exo.16.b.14 psal.78.c.24 Sap.16.c.20 Joan.6.d.31

7 e Ende het Man was als corianderzaet/ ende aen te sien als bedellion.

8 Ende het volck liep hier ende daer/ ende versameldet/ ende wreeft metter meulen/ ende stietet in mortieren/ ende cockte dat in potten/ ende maeckten hen aschcoecken daervan: ende het hadde eenen smaeck als eenen olyecoeck.

9 Ende wanneer des nachts den dauw opden legher viel/ so viel het Man daer mede op.

> Mose is in grootē angst ende murmureert. f and. het verdroot Mose oock.

10 Doe nu Mose het volck hoorde weenen B onder haren gheslachten/ eenen yeghelijcken in zijner hutten deure: Doe vergrande den toorne des Heeren seer/ ende f Mose werdt oock banghe.

11 Ende Mose sprack tot den Heere: Waerom becommert ghy uwen knecht? ende waerom en vinde ick gheen ghenade voor uwen oogen/ dat ghy den last deses gantschen volcx op my legt?

12 Hebbe ick nu alle dat volck ontfanghen oft ghebaert/ dat ghy tot my segghen meucht: Draecht het in uwen armen (als een voester een kint draecht) int landt/ dat ghy haren vaderen ghezworen hebt?

13 Van waer sal ick vleesch nemen/ dat ick allen desen volcke geue? sy weenen voor my/ ende spreken: Geeft ons vleesch/ dat wy eten.

14 Ick en can dat volck altemael alleen niet verdraghen/ want het is my te zwaer.

15 Ende wilt ghy also by my doen/ soo doodt my lieuer/ hebbe ick anders ghenade voor uwen ooghen ghevonden/ dat ick mijn ongheluck also niet sien en derf.

> Mose verkiest tseuentich oudtsten hē tot hulpe. g exo.18.c.25 h ezec.8.b.11

16 Ende de Heere sprack tot Mose: g Versamelt my h tseuentich mannen onder den oudtsten Israels/ die ghy wetet dat de oudtsten inden volcke/ ende zijne amptlieden zijn/ ende neemtse voor de hutte des bescheypts/ ende setse aldaer by v.

17 Soo wil ick afcomen/ ende met v aldaer spreken: ende uws geests/ die op v is/ nemen/ ende op hen leggen/ dat sy met v den last des volcx draghen/ dat ghy niet alleene en draget.

> i Nu.20.a.7 Josue 3.a.5 1.sam.10.a.5

18 Ende totten volcke sult ghy seggen: i Heylighet ulieden op morghen/ dat ghy vleesch etet: want uwe weenen is voor de ooren des Heeren gecomen/ ghylieden die spreect: Wie geeft ons vleesch te eten? want het ginck ons wel in Egypten: k daeromme sal v de Heere vleesch gheuen/ dat ghylieden etet:

> k exod.16.a.8

19 Niet eenen dach/ niet twee/ niet vijue/ niet thiene/ niet twintich daghen lanck:

> l num.21.a.5

20 Maer een maent lanck/ tot dat het ulieden C ter neusen wtga/ ende v een walghinghe zy: daerom dat ghylieden den Heere verworpen hebt/ die onder v is/ ende voor hem gheweent/ ende ghesept: l Waerom zijn wy wt Egypten ghegaen?

> Moses beghint hier te twijfelen. m exo.12.d.37 Num.1.e.45 ende 33.a.2 Joan.6.a.7

21 Ende Mose sprack: m Ses hondert duysent mannen voetvolcx isser/ daer ick onder ben/ ende ghy spreect: Ick wil ulieden vleesch gheuen/ dat ghy etet een maent lanck:

22 Salmen schapen ende runderen slachten/ dat het hen ghenoech zy? oft sullen hen alle

visschen der zee hiertoe versamelen / dat het hen ghenoech zy?

n Esai.50.a.2 ende 59.a.1.

23 Doch de Heere sprac tot Mose: n Is dan de handt des Heeren vercort? doch ghy sult nu sien/ oft v mijne woorden wat gelden connen oft niet.

De tseuentich vercoren outsten ontfanghen den geest Gods.

24 Ende Mose ginc wt/ende seyde den volcke des Heeren woort: ende versamelde de tseuentich mannē onder den outsten des volcx/ ende settedese rontom de hutte.

25 Doe quam de Heere af inder wolckē/ ende sprack met hem: ende nam des gheests die op hem was/ ende leyde hem op de tseuentich outste mannen: eñ doe de geest op hen ruste de/ propheteerden sy/ ende en hielden niet op.

Eldad ende Medad propheteren oock.

26 Daer waren oock noch twee mannē inden legher ghebleuen / de eene hiet Eldad/ de ander Medad / ende de gheest rustede op hen: (want sy waren oock aengheschreuen / ende doch niet wtghegaen tot der hutte) eñ sy propheteerden inden legher.

27 Doe liep eenen ionghen henen/ ende seyde het Mose aen/ ende sprac: Eldad ende Medad propheteren inden legher.

o† And. eene van zijnen ionghen.
p Luc. 9.e.44.

28 Doe Atwoorde Josua/ de sone Nun/ Mose dienaer / o† dien hy vercoren hadde / ende sprack: p Mijn Heere Mose/ verbiedtse.

Josue onrechtē yuer.
q† An. Waerō zijt ghy afgonstich om my?
r Of / die daer herten brandt heeft.
s Joel.2.c.28. 1.Cor.14.a.5.

29 Doch Mose sprack tot hem: q Zijdt [?] ghy de r yueraer voor my? woude het Godt s dat alle het volck des Heeren propheteerde / ende de Heere zijnen gheest op hen gaue.

30 Also versamelde hem Mose tot den leger/ ende de oudtste Israels.

Quackelen comen int legher.
t Exo.16.b.13 Psa.78.c.26. Sap.16.a.2.

31 t Doe voer de wint wt vanden Heere/ ende liet quackelen comen vander zee / ende stroydese ouer den legher/ hier een dachreyse lanck/ ende daer een dachreyse lanck / rontom den legher/ twee ellen hooch bouen der aerden.

32 Doe maeckte hem het volck op/ denseluen gantschen dach/ eñ den gantschen nacht/ ende den anderen gantschen dach/ ende versamelde quackelen: ende wie aldaer weynichste versamelde / die versamelde thien Homor / ende hinghense op/ rondtom den legher.

u Ps.78.d.30.

33 u Doe dā het vleesch noch onder haer tanden was/ ende eer het op was / doe vergrimde den toorn des Heeren onder den volcke/ x ende sloechse met een seer groote plaghe.

x 1.cor.10.a.5
y† And. daer van.
Lustgrauen.

34 y† Daer wt heet de selue stede lustgrauen/ daerom datmen aldaer dat velust volck begroef.

z Nu.33.b.17

35 z Ende vanden lustgrauen tooch het volc wt na Hazeroth/ ende bleuen te Hazeroth.

Dat xij. Capittel.

1. MirJam ende Aaron murmureren teghen Mose/ 4. ende worden vanden Heere ernstlijcken ghestraft. 10. MirJam wordt melaetsch. 11. Aaron bidt Mose voor haer/ 13. ende die roe den Heere/ 15. so werdt sy heel. 16. Het volck coemt in de woestijne Paran.

a Deu.24.a 9
b Exo.2.c.21.
c Spr. 45.a.4
d Dat is/ ellendich mensche/ vele lijdē moeste/ Psal.132. Gedenct Dauids/ ende alle zijns lijdens/ Pro.18.b.12. Eermē te/ etc.
e† And. saechtmoedich.

1 Ende a MirJam eñ Aaron spraken teghē Mose/ om zijns wijfs wille de moorinne/ b die hy genomen hadde/ daerom dat hy eē moorinne ten wijue genomē hadde.

2 Ende sprakē: Spreect dan de Heere alleen door Mosen? en spreeckt hy niet oock door ons? Ende de Heere hoorde dat.

3 c Doch Mose was een d seer e† geplaecht mensche/ bouen alle menschen op aerden.

4 Ende de Heere sprack haestelijck tot Mose ende tot Aaron / ende tot MirJam: Gaet henē wt/ ghy dry totter hutte des f† bescheyts ende sy ginghen alle dry wt.

5 g Doe quam de Heere af inder wolckencolumne / h ende tradt inder hutten deure/ ende riep Aaron ende MirJam: ende die beyde ghinghen wt.

6 Ende hy sprac: Hoort mijne woorden: Is yemant onder ulieden een Propheet des Heeren/ dien wil ic my condt maken in eē gesichte/ oft in eenē droom wil ic met hem spreken.

7 Doch niet also met mijnen knecht Mose/ i die in mijnen gantschen huyse ghetrouwe is.

8 k Mondelijcken spreke ick met hem / ende hy siet dē Heere in zijner ghedaente/ niet door duyster woorden/ oft ghelijckenisse: waerom en hebt ghy ulieden dan niet ghevreest / teghen mijnen knecht Mose te spreken?

9 Ende den toorn des Heeren vergrimde ouer hen/ ende ginck wech.

10 Daertoe de wolcke weeck oock van der hutte:l ende siet / doe was MirJam [wit] melaetsch als de sneeu: ende Aaron keerde hem tot MirJam/ ende wert ghewaer/ dat sy melaetsch was.

11 Ende sprack tot Mose: Och mijn heere/ en laet de sonde niet op ōs blijuē/ daer wy sottelijckē mede gedaē/ eñ ons besondicht hebben.

12 Dat dese niet en zy/ als een doot dinck/ dat van zijns moeders lijf coemt: het heeft alree de de helft haers vleeschs verslint.

13 Mose dan schreyde tot den Heere/ ende sprack: Och Godt/ heeltse.

14 De Heere sprack tot Mose: Wanneer haer vader haer in haer aensicht gespoghen hadde/ en soude sy haer niet seuen daghen schamen? m laetse besluyten seuen daghen buyten den legher/ daer na laetse weder aennemen.

15 Also wert MirJam seuen daghen besloten buyten den leger/ ende het volck en tooch niet voorder/ tot dat MirJam aengenomē wert.

16 n Daer na tooch het volck van Hazeroth/ ende legherden hen in de woestyne o Paran.

Dat xiij. Capittel.

1. Twaelf mannen die de Heere heet wtschicken het landt te verspieden/ 17. veerdicht Mose af met ernstigen beuele. 21. Sy gaen henen/ 23. nemen met hen sommighe vruchten des landts/ 25. ende keeren weder na veertich dagen tot den volcke/ 27. ende seggen hem des lants gelegentheyt aē. 30. Caleb der verspieders een/ vermaentse te treckē/ ende het lant in te nemen/ 31. de andere schrickense af/ ende makense veruaert.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 Sendt mannen wt / die het lant Canaan verspieden/ dat ick den kinderē Israels ghenen wil: van eenen yegelijcken stamme hartver [?] vaderen / eenē voornemelijcken man.

3 Mose sandtse wt der woestijne Paran/ na den woorde des Heerē/ die alle voornemelijcke mannē waren onder den kinderē Israels.

4 Ende hietē also: Sammua de sone Zacur/ des stams Ruben.

5 Saphat/ de sone Hori/ des stams Simeon.

6 Caleb/ de sone Jephunne / des stās Juda.

7 Igeal/ de sone Joseph/ des stās Isaschar.

8 Hosea/ de sone Nun/ des stams Ephraim.

9 Palti/ de sone Raphu / des stams Benjamin.

10 Gadiel/ de sone Sodi/ des stams Sebulon.

11 Gadi/ de sone Susi/ des stams Joseph van Manasse.

Mennjch [?]

Ammiel/de ſone Gamalli/ des ſtā̃s Dan: 12
Sethur/de ſone Michael/des ſtams Aſſer: 13
Nahebi/de ſone Vaphſi/ des ſtams Naphthali: 14
Guel/de ſone Machi/des ſtams Gad. 15
Dat zijn de namen der mannen die Moſe 16 wtſant het lant te verſpieden: ende Hoſea den ſone Nun/ noemde Moſe Joſua.
Doeſe nv Moſe henen ſandt het lant Canaan te verſpieden/ſprac hy tot hen: Trect henen op tegent Zuydẽ / eñ gaet opt geberchte/ 17
Ende beſiet het landt hoe het is / ende het 18 volck dat daer in woont / oft het ſterck oft zwack/ weynich oft vele is:
Ende wat het voor een landt is daer ſy in 19 woonen/of het volck goet of quaet zy: eñ wat het voor ſteden zijn daer ſy in woonen / oft ſy in tenten oft in ſtercten woonen:
Eñ wat het voor lant zy/ of het vet of mager zy/ eñ of daer boomen in zijn of niet. Zijt C 20 vrijmoedich/ eñ neemt de vruchten des lants: het was euẽ om den tijt der eerſter wijnbezië.
Sy ginghen op/ende verſpiedden het lant/ 21 vander woeſtijne Sin aen / tot Rehob / daer men na Hemath gaet.
Sy gingen oock op teghent Zuyden/ ende 22 a quamẽ tot Hebron toe/ daer was Ahiman/ Seſai / ende Thalmai / de kinderen Enack: maer Hebron was ſeuen iaer getimmert voor Zoan in Egypten.
b Ende ſy quamen tot aen de beke Eſcol/ 23 ende ſnedẽ aldaer een rancke af met een wijndruyue/ende lietenſe twee op eenen ſtock dragen/ daer toe oock granaetappelen/eñ vijgen.
De plaetſe heet / De beke c Eſcol/ om der 24 druiuen wille/die de kinderen Iſraels aldaer afſneden.
Ende ſy keerden om/ doe ſy het landt verſpiedt hadden/na veertich daghen: 25
Ghynghen henen/ ende quamen tot Moſe 26 ende Aaron / ende totter gantſcher menichte der kinderen Iſraels inder woeſtijne Paran te Kades/ende ſeyden hen wederom/ende der gantſcher menichte/hoe het ſtont: ende lieten hen de vruchten des lants ſien.
Ende vertelden hen/ende ſpraken: Wy zijn 27 int lant ghecomen / daer ghylieden ons henen ſondet/daer melck ende heninch in vloept: ende dit is van zijne vrucht.
Behaluen dat daer ſterck volck in woont/ 28 ende ſeer vaſte ende groote ſteden zijn : ende ſaghen oock d Enacks kinderen aldaer.
Doch de Amalekiters woonen inden lan- 29 de tegent Zuyden/de Hethiters ende Jebuſiters/ende Amoriters woonen opt gheberchte/ de Cananiters woonen aen de zee / ende om de Jordane.
Caleb dan ſtilde het volck tegen Moſe/ eñ 30 ſprack: Laet ons op trecken/ eñ dat landt in D nemen/want wy comen ouerweldighen.
e Doch de mannen die met hem waren op- 31 getogen/ſpraken: f Wy en comen niet optrecken tegen dat volck/want ſy zijn ons te ſterc.
Ende maeckten den lande dat ſy verſpiedt 32 hadden / een quaet gheroep onder den kinderen Iſraels / ende ſpraken : Het lant daer wy doorghegaen zijn te verſpieden/ verſlindt zijn inwoonders : ende al dat volck dat wy daer in ſaghen/zijn lieden van grooter lengde.
Wy ſaghen oock reuſen aldaer/ Enacks 33 kinderen vanden reuſen: ende wy waren voor onſen ooghen als de ſprinckhanen/ende alſoo waren wy oock voor haren ooghen.

a Aand. [Caleb] quam

b Deut.1.c.24

c Eſcol/ heet een druyue/ daer wt wert de naem Druyuenbeke

d Daer waren reuſen kinderen/ Joſue 11 c.21. Judic.1.c.20

e Nu.32.a.8 f Nu.14.e.40

Dat xiiij. Capittel.

1. Het volck maeckt miſbaer/murmureert/ende wil wt vertwijfeltheyt weder in Egyptẽ. 6. Joſua eñ Caleb, ſo ſy hen het lant aenpriſen/eñ der ander verſpieders trouweloose affſchrickinge/ met tſamẽ harer vertzaginge wederlegghen, onderſtaen ſy te ſteenighen/ 10. de Heere dreychtſe te verdempen/ 13. ende ſo Moſe met grootẽ ernſt voor hen bidt/ 20. vergeeft hyt/ 21. doch zweert allen ongheloonighen ende laſteraers zijn toegheſeyde landt af/ 24. eñ den trouwen Caleb/ 30. met tſamen Joſua aen/ 25. voorſeyt hen harer allẽ ondergan/ 31. eñ harer kinderen openthoudinghe inder woeſtijne veertich iaer. 39. Het volck treurt ouer de boodtſchap des Heeren/ 41. eñ wil nv tegen zijnen wille int lant/ 45. Soo worden ſy vande Amalekiteren ende Cananiteren iammerlijcken verſlaghen.

1 Doe voer de gantſche menichte op/ ende ſchreyde / a ende het volck weende den nacht ouer.

2 Ende alle kinderen Iſraels murmureerden teghen Moſe ende Aaron/ ende de gantſche menichte ſprack tot hen : Och dat wy in Egyptenlande gheſtoruen waren / oft noch ſtoruen in deſe woeſtijne.

3 Waerom leydt ons de Heere in dat landt/ dat onſe wijuen door het zweert vallen / ende onſe kinderen eenen roof worden:? iſt niet beter dat wy weder trecken in Egypten:?

4 Ende d'een ſprack totten anderen: Laet ons eenen hooftman opworpen / ende weder in Egypten trecken.

5 Moſe dan ende Aaron vielen op hare aenghesicht voor de gantſche vergaderinghe der menichte der kinderen Iſraels.

6 b Ende Joſua de ſone Nun / ende Caleb de ſone Jephunne/ die oock het lant verſpiedt hadden/verſcheurden hare cleederen/

7 Ende ſpraken totter gantſcher menichte der kinderen Iſraels: Het landt dat wy doorghewandelt hebben te verſpieden/is ſeer goet:

8 Wanneer de Heere ons c ghenadich is/ ſoo ſal hy ons in dat ſelue lant brengen/ ende ons gheuen/ dat een landt is daer melck ende heninch in vloept.

9 Valt niet af van den Heere / d ende en vreeſt ulieden voor den volcke deſes landts niet : want wy willenſe als broodt verſlinden : hare beſchuttinghe is van hen ghewecken: e de Heere daerenteghen is met ons / en vreeſt v niet voor hen.

10 Doe ſprack dat gantſche volck/men ſoudeſe ſteenighen. Doe verſcheen de heerlijckheyt des Heeren inder hutten des f beſcheyts allen kinderen Iſraels.

11 Ende de Heere ſprack tot Moſe: Hoe lange laſtert my dit volck :? ende hoe lange en willen ſy aen my niet gheloouen / door alderley teeckenen die ick onder hen ghedaen hebbe:?

12 So wil ickſe met peſtilentien ſlaen/ eñ verdelghen / ende v ten grooteren ende machtigheren volcke maken dan dit is.

13 g Moſe dan ſprack totten Heere: So ſullent de Egyptenaers hooren : want ghy hebt dit volc met uwer kracht middẽ wt hen geleydt.

14 Ende men ſal ſegghen totten inwoonders deſes lants/ die daer gehoort hebben dat ghy/ Heere / onder deſen volcke zijt / dat ghy van aengheſichte gheſien wordet/ h ende v wolcke ſtaet bouen hen / ende ghy/ Heere / gaet voor hen henen inder wolckẽcalomne des daechs/ ende vyercalomme des nachts:

a Deu.1.d.34 pſal.106.c.24

b Syrach.46. a.9.b.11 1.Mach.2. f.55.56

Joſue ende Caleb die vermanẽ Iſrael het lant in te nemen.

c Aand. luſt aen ons heeft/

d Deu.20.a.3

e rom.8.d.31

f and. ſtifts/of getuygeniſſes

Moſe bidt voor tvolck.

g ero.32.b.12 Deut.9.c.26

h ero.13.c.20 Pſal.78.d.14 ende 105.d.39 Deu.1.d.33 ende 4.d.37 Nehem.9.b. 12.19 1.Cor.10.a.1

15 Ende soudet dit volck dooden als eenen man:/ soo souden de Heydenen segghen / die sulck gheruchte van v hooren/ende spreken:

16 i De Heere en conde in gheenderley wijse dat volck int landt brenghen/dat hy hen ghezworen hadde / daerom heeft hyse gheslachtet inder woestijne.

i Exo.32.b.12 Deut.9.c.28

17 So laet nv de kracht des Heeren groot worden/als ghy ghesevt hebt ende ghesproken:

Moses ghebet voor het volck.

18 k De Heere is geduldich/ende van grooter barmhertichevt / en vergeeft misdaet en overtredinge:en en laet niemant ongestraft/ l maer besoeckt te huys de misdaet der vaderen over de kinderen/int derde ende vierde lidt.

k ps.130.c.28 l exod.20. a.5 ende 34.a.7 Iere.32,b.18

19 Soo zijt nv ghenadich der misdaedt deses volcx/na uwer grooter barmhertichevdt / als ghy ooc vergeven hebt desen volcke wt Egypten tot hier toe.

20 Ende de Heere sprack: Ick hebt vergeven/ als ghy ghesevt hebt.

21 Doch soo waerachtich als ick leve/ soo sal alle de wereldt der heerlijckhevdt des Heeren vol worden.

22 m Want alle de mannen die mijne heerlijckhevt ende teeckenen gesien hebben/die ick ghedaen hebbe in Egypten / ende inder woestijne/ n ende my nv thienmael versocht/ende mijner stemme niet ghehoort en hebben/

m Num. 26. g.65 Deut.1.d.35 n psal.95. a.8

23 Dier en sal niemant het landt sien/ dat ick haren vaderen ghezworen hebbe: oock en salt niemant sien/die my o ghelastert heeft.

o † an. geterght

24 p Doch mijnen knecht Caleb/ daerom dat een ander gheest met hem is / ende heeft my ghetrouwelijcken na ghevolcht / dien wil ick in dat lant brengen / daer hy in ghecomen is/ ende zijn zaedt salt in nemen:

Caleb wordt gheloeft. p Ios. 14. a.6

25 Daer toe de Amalekiters en Cananiters/ die inden grondt woonen: morgen keert ulieden / ende treckt weder inde woestijne op den wech na de † Schelfzee.

† of/ Riszee. And. Rietzee/ of Roodezee.

26 Ende de Heere sprack met Mose ende Aaron/ende seyde:

27 q Hoe langhe murmureert dese boose menichte teghen my:/ want ick hebbe het murmureren der kinderen Israels / datsy teghen my ghemurmureert hebben/ghehoort.

q ps.106.c.25

28 Daerom spreeckt tot hen: r So waerachtich als ick leve/spreeckt de Heere/ ick wil ulieden doen als ghy voor mijne ooren ghesevt hebt.

r Nu.26.g.65 ende 32.b.10 Deut.2.b.13 psal.106.c.26

29 Uwe lijven sullen in deser woestijne vervallen : ende ghy alle s die ghetelt zijt van twintich iaren ende daer boven/ghylieden die teghen my ghemurmureert hebt/

s Nu.1.e.45 Deut.1.d.35

30 Sult niet in dat lant comen/ daer ic mijne hant over gheheven hebbe/dat ick ulieden daer in soude laten woonen / behalven Caleb/ de sone Jephunne/ende Josua de sone Nun.

D

31 t Uwe kinderen daer ghylieden van seydet: Sy sullen eenen roof zijn : die wil ick daer in brenghen / dat sy bekennen sullen dat landt dat ghylieden verworpt.

t Deu.1.d.39 Iosue 5.a.7

32 Doch ghylieden met uwe lijven sult in deser woestijne vervallen.

33 Ende uwe kinderen sullen † herders zijn inder woestijne veertich iaer / ende uwe hoererije draghen/tot dat uwe lijven te niete worden inder woestijne/

† and. dwalende oft onseker van d'een plaetse tot de andere

34 Na het getal der veertich dagen/daer ghylieden het lant in verspiedt hebt : u Ja/ eenen dach sal een iaer ghelden / x dat sy veertich iaer uwe misdaedt draghen : dat ghylieden ghewaer wordet / wat het zy / als ick y † de handt af trecke.

u Ezec.4. a.6 x psal.95.b,10

y † and. [illegible] verbinde.

35 Ick de Heere hebt ghesevt/dat wil ick doen alle deser booser menichte/die haer teghen my opgheheven heeft : in deser woestijne sullen sy te niete worden/ende aldaer sterven.

36 z Alsoo storven door de plage voor den Heere/ alle de mannen die Mose henen gesonden hadde het lant te verspieden/ende weder ghecomen waren/ ende daer tegen murmureren de maeckten de gantsche menichte:

Alle verspieders des lants sterven behalven Iosua ende Caleb.

37 Daermede dat sy den lande een gheruchte maeckten/dat het quaet was.

z 1.Cor.10 b.10 Hebr.3 Iude a Ios.

38 a Doch Josua de sone Nun/ende Caleb de sone Jephunne / bleven levendich van den mannen die henen ghegaen waren het landt te verspieden.

39 En Mose sprack dese woorden tot alle de kinderen Israels: Doe treurde het volck seer.

40 Ende maeckten hen des morghens vroech op/ende togen opde hoochte des berchs/ende spraken: b Hier zijn wy/ende willen optrecken aen de plaetse daer de Heere van gesevt heeft/ want wy hebben ghesondicht.

E

b deut.

41 Mose daerentegen sprack: Waerom overtreedt ghylieden alsoo het woort des Heeren:/ Het en sal v niet ghelucken.

42 Treckt niet op / want de Heere en is niet met ulieden/dat ghy niet geslaghen en wordt voor uwen vyanden.

43 Want de Amalekiters ende Cananiters zijn voor ulieden aldaer / ende ghy sult door haer zweert vallen/daerom dat ghy v vanden Heere ghekeert hebt / ende de Heere en sal niet met v zijn.

44 Doch sy c † waren verblint op te trecken op de hoochte des gheberchts: maer de Arcke des verbonts des Heeren/ende Mose/en quamen niet wt den legher.

c † and. [illegible] hen [illegible] lich.

45 Doe quamen de Amalekiters ende Cananiters/die op het geberchte woonden/af/ ende sloeghen/ende versmetense tot Horma.

Dat xv. Capittel.

1. Van menigherley offeren / ende hoe vele tot eenen yeghelijcken spijse oft dranckoffer behoort. 22. Van onwetenhevt ende ghebreckelijckhevt die Godt in zijnen volcke lijdet/ 30. ende sonde door moetwil. 32. Een Sabbathbreker wordt gedoot. 37. De Heere heet ghedenckteeckenen maken aen de cleederen.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

A

Kerckenrecht.

2 Spreect metten kinderen Israels/ende segt tot hen: Wanneer ghyliedē int lant uwer wooninghe coemt/dat ick v gheven sal/

3 Ende wilt den Heere offer doen / het zy een brandtoffer / oft een offer tot een bysonder belofte/oft een vrijwillich offer/ oft uwe feestoffer/ op dat ghylieden den Heere eenen soeten reuck maeckt van runderen oft van schapen.

4 a Wie nv zijn gave den Heere offeren wil/ die sal het spijsoffer doen/ een thienden b semelmeels ghemengt met olye / eens vierdendeels van Hin:

a Levi. [illegible] ende 6.b.14 b of/ bloemen

5 Ende wijn ten dranckoffer/oock eens vierdendeels van Hin / ten brandtoffer / oft ten offer daer een lam gheoffert wordt.

6 Daer nv eenen ram gheoffert wordt/sult ghy het spijsoffer maken / twee thienden semelmeels met olye ghemengt / eens derdendeels van Hin:

Ende

Ende wijn tẽ dranckoffer/ oock des derden- 7 deels van Hin/dat ſult ghy den Heere ten ſue- ten reucke offeren.

Wilt ghy dan een rundt ten brantoffer/ of 8 tot een byſonder beloftoffer / oft ten danckof- fer den Heere maken/

Soo ſult ghy tot den runde een ſpijsoffer 9 doen/den thienden ſemelmeels/ gemengt met olye eens haluen Hin:

Eñ wijn ten dranckoffer ooc een half Hin. 10 Dat is een offer den Heere ten ſueten reucke. B

Alſoo ſult ghy doen met eenen oſſe/ met ee- 11 nen ramme/met eenen ſchape/van lammeren ende gheyten.

Daer nae het ghetal is deſes offers/ daer 12 nae ſal oock het ghetal der [ſpijsofferen ende dranckofferen] zijn.

Wie een landtbeſitter is / die ſal ſulcks 13 doen / dat hy den Heere offere een offer ten ſueten reucke.

Ende of een vreemdelinc by uliedẽ woont/ 14 of onder v by uwen vrienden is/ende wil den Heere een offer ten ſueten reucke doen/ die ſal doen als c ſy doen.

c Ìand. ghy doet.

Der gantſcher menichte zy een wet / beyde 15 v ende den vreemdelingen:een eewige wet ſal dat zijn uwen nacomelinghen/ dat voor den Heere een vreemdelinck zy als ghylieden.

Een wet/een recht ſal v ende den vreemde- 16 linck zijn die by ulieden woont.

Eñ de Heere ſprack met Moſe/ eñ ſeyde: 17

Spreeckt met den kinderen Iſraels / ende 18 ſegt tot hen: d Wanneer ghy int landt coemt/ daer ick ulieden in brengen ſal/

d Exo.23.c.23 Deut.8.b.10

Dat ghylieden etet van den broode des 19 landts / ſoo ſult ghylieden den Heere een hef- finghe gheuen/

Namelijck / vws deechs eerſtelinck / ſult 20 ghylieden eenen coeck ter heffinghe gheuen: C e als de heffinghe vander ſchuren/

e Leui.23.b.10

Alſoo ſult ghylieden oock den Heere vws 21 deechs eerſtelinck ter heffinghe gheuen / by uwen nacomelinghen.

f Ende wanneer ghylieden door onwetent- 22 heyt deſer gheboden erghens een niet en doet/ die de Heere tot Moſe gheſproken heeft/

Onwetẽheit eñ gebrecke- lijckheydt dulder Godt hier in zijnen volcke. f Leuit.4.b.13

Eñ alles wat uliedẽ de Heere door Moſe 23 geboden heeft/ vanden dage aen doe hy aen- hief te ghebieden op uwe nacomelinghen.

Wanneer nv de menichte wat onweten- 24 de dede / ſoo ſal de gantſche menichte eenen ionghen oſſe wt den runderen ten brandtof- fer maken/ten ſueten reucke den Heere / met zijnen ſpijsoffer ende dranckoffer / als het recht is/ ende eenen gheytenbock ten ſond- offer.

Ende de Prieſter ſal alſo de gantſche me- 25 nichte der kinderen Iſraels verſoenen / ſoo ſalt hen vergheuen zijn / want het is een on- wetentheyt:ende ſullẽ ſulcke hare gaue bren- ghen den Heere ten offer/ ende haer ſondoffer voor den Heere/ouer hare onwetentheyt.

So wort het vergheuen der gantſcher me- 26 nichte der kinderen Iſraels: daer toe ooc den vreemdelinck die onder v woont/ dewijle het gantſche volck is in ſulcker onwetentheyt.

g Wanneer daerenteghen een ziele wt on- 27 wetentheyt ſondighen ſal/ die ſal een iarighe gheyte ten ſondoffer brenghen.

g Leuit.4.c.27

Ende de Prieſter ſal ſodanige onwetende 28 ziele verſoenen met den ſondoffer voor de on- wetentheyt voor den Heere / dat hyſe verſoe- ne/ ſo ſalt haer vergheuen worden.

29 Ende het ſal een wet zijn/ dat ghy voor de onwetentheyt doen ſult / beyde den landtbe- ſitter onder den kinderen Iſraels / ende den vreemdelinck die onder ulieden woont.

30 h Wanneer oock een ziele wt i moedtwille D wat doet/ het zy een lantbeſitter of vreemde- linck/die heeft den Heere gelaſtert: ſodanighe ziele ſal wtgeroept worden wt haren volcke:

h Heb.10.c.26 i Moetwillige boosheyt / dat is/ een ſonde die niet en wil ſonde zijn/ maer wil recht hebben/ als de ketters ende rotten ſonde /welcke Gods woordt ende wet ver- anderen/ ende na haren wille bedieden.

31 Want ſy heeft des Heeren woordt veracht/ ende zijn gebodt laten varen:ſy ſal ſlechs wt- gheroept worden : de ſchult zy hare.

32 Als nv de kinderen Iſraels inder woeſtij- ne waren / vonden ſy eenen man hout leſen aen den Sabbathdaghe.

33 Ende die hem daerop beuonden haddẽ/doe hy hout las / brachten hem tot Moſen ende Aaron/ende voor de gantſche menichte:

34 k Ende ſy leyden hem geuangen:want het en was niet claer wtghedruckt watmen met hem doen ſoude.

k Leui.14.b 12

35 De Heere dan ſprack tot Moſe: Die man ſal den doodt ſteruen: de gantſche menichte ſal hem ſteenighen buyten den legher.

36 Doe brachte hem de gantſche menichte buyten voor den leger/ ende ſteenichden hem dat hy ſterf: als de Heere Moſe gheboden hadde.

Hier wordt ghedoodt de Sabbath- breker.

37 l Ende de Heere ſprack tot Moſe:

38 Spreeckt met den kinderen Iſraels / ende ſegt tot hen/dat ſy hen m† lepkens makẽ aen de hoecken harer cleederẽ/ onder alle uwe na- comelingen/ende ghels ſnoeren opde lepkens aende hoecken maken.

l Deu.22.b.12 Mat.23. a.4 m † and. lijſt- kens maken aenden gheeren harer etc. eñ eẽ blau ſnoer- ken opde lijſt- kens aenden gheere etcet.

39 Ende de lepkens ſullen v daer toe dienen/ dat ghyſe aenſiet/ ende gedencket aller ghebo- den des Heeren/ende doẽſe/dat ghy niet n†na vws herten duncken richtet/noch uwen oogen na hoereert.

n † and. vws etc. na ſpeuret/

40 Daerom ſult ghy ghedencken / ende doen E alle mijne gheboden / ende heylich zijn uwen Gode.

41 Ick de Heere uwe God, die v wt Egypten- lande ghelepdt heeft/dat ick uwe God ware: Ick de Heere uwe Godt.

Dat xvj. Capittel.

1. Korach ende zijne rotten maken oproer van des Prieſterdoms wegen. 5. Moſe beroept hem op den Heere / ende ſtraft hen. 12. Dathan ende Abiram ontboden/ bedrijuen ſchimp met Moſe. 15. ſo bidt hy met toorne teghen haer/ 16. ende daecht ſet ſamen met Korach ende zijnen gantſchen rotte/ eñ Aaron/ met reuckwerck voor den Heere: 20. Die heet Moſe / Aaron ende de gantſche me- nichte afſtaen vander oproeriſcher wooninge/ende beueſticht/ 31. door grouſame ſtraffe derſeluen/ 35. ende der twee hondert ende vijftich die reuck- werck offerden/des Moſe ordentlijcke ſendinghe. 37. Eleazar verſmedet wt beuele des Heeren der verbranden roockpannen / ende behangt daer den altaer mede ten ghedenckteecken. 41. Het volck murmureert ouer de ghedoodde/ 46. ende 14700 vergaen/ eer de plaghe door Aarons roocken ghe- betert can worden.

1 Ende a Korach de ſone Jezehar / des 20 ſoons Kahath/des ſoons Leui/ met tſa- men Dathan eñ Abiram / de ſonen E- liab/eñ On de ſone Peleth/des ſoons Rubẽs/

Korach ende zijn rot zijn oproerich. a Nu. 27.a.3 Syr.45. c.21 Jude b.11 1.cor.10.b 10

2 Die verhieuen hen tegen Moſe/ met ſom- mige mannẽ onder den kinderẽ Iſraels/ twee hondert ende vijftich/ de voorneemſte der me- nichte/raetsheeren/ ende eerlijcke lieden:

Ende sy vergaderden hen tegen Mosen eñ 3 Aaron/ende spraken tot hen: Ghyliedẽ maect des te vele: b want de gantsche menichte is ouer al heylich / ende de Heere is onder hen: waerom verheft ghy v ouer de menichte des Heeren?

b exod. 19. a. 5

Doe Mose dat hoorde/viel hy op zijn aen= 4 ghesicht/

Ende sprack tot Kozah / ende tot zijnen 5 gantschen rotte: Morghen sal de Heere condt doen/ wie zijne zy/ wie heylich zy / eñ hem of= feren sal: wien hy verkiest/die sal hem offeren.

Dat doet: Neemt v pannen / Kozah ende 6 zijn gantsche rot/

Ende legt daer vyer in/ende legt daer reuc= 7 werck op voor den Heere / morghen: wien de Heere verkiest/die zy heylich: ghy makes des te vele/ ghy kinderen Leui.

c Ende Mose sprack tot Kozah: Lieue/ 8 hoort doch ghy kinderen Leui:

c Num. 3 a. 6

d Is v dat te e slecht/dat v de God Israels 9 afgescheyden heeft vande menichte Israels/ dat ghy voor hem offeren sult / dat ghy dient in het ampt der wooninghe/ ende voor de me= nichte henen tredet te dienen?

d Deu. 18. a. 5
e of geringhe/ cleyne/

Hy heeft v/ende alle uwe broederen de kin= 10 deren Leui met v/tot hem genomen/ende ghy B soeckt nu oock het Priesterdom?

Ghy ende v gantsche rot maeckt een op= 11 roer teghen den Heere: wat is Aaron/ dat ghy teghen hem murmureert?

Ende Mose schickte henen/ ende liet Da= 12 than eñ Abiram eysschen/ de sonen Eliab: sy sprakẽ daerẽtegẽ: Wy en comẽ nz opwaerts:

Is v dat te luttel/ dat ghy ons wt den lan= 13 de gheleydt hebt / daer melck ende heunich in vloeyt / dat ghy ons doodet inder woestijne/ ghy moet oock noch ouer ons heerschappen?

Hoe fijn hebt ghy ons ghebracht in een 14 landt / daer heunich ende melck in vloeyt/ ende hebt ons ackers ende wijnberghen tot erfdeel ghegheuen? Wilt ghy den f lieden oock de ooghen wtbreken? wy en comen niet op= waerts.

f Nu. 13. d. 31

Doe vergrimde Mose seer / ende sprack 15 totten Heere: En keert v niet tot haren spijs= offer/ g ick en hebbe niet eenen ezel van hen ghenomen / ende en hebbe harer gheene noyt gheen leedt ghedaen.

g 1. sa. 12. a. 3

Ende hy sprack tot Kozah: Ghy ende v 16 gantsche rot sult morgen voor den Heere zijn: Ghy/ende sy oock/ende Aaron.

Ende een yeghelijck neme zijn panne/ende 17 legghet daer reuckwerck op/ eñ treedt hier toe voor den Heere / een yegelijck met zijner pan= ne/dat zijn twee hondert ende vijftich pannẽ.

Eñ een yegelijck nam zijn panne/ eñ leyde 18 daer vyer in / ende leyde daer reuckwerck op/ eñ traden voor de deure der hutten des h † be= scheydts: ende Mose ende Aaron oock.

h † and. ftifts/ of ghetuyghe= nisses/

Ende Kozah vergaderde teghen hen de 19 gantsche menichte voor de deure der hutten des bescheyts: ende de heerlijckheyt des Hee= ren verscheen voor der gantscher menichte.

Ende de Heere sprack met Mose ende 20 Aaron/ endeseyde: C

Scheydet v van deser menichte/ dat ickse 21 haestelijck verdelghe.

Sy vielen dan op haer aenghesicht / ende 22 spraken: Och Godt / ghy zijt een Godt der gheesten alles vleeschs; of een man gheson= dicht heeft/ wilt ghy daerom ouer de gantsche menichte woeden?

Mose ende Aarons ghe= bedt.

23 Eñ de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

24 Segt der menichte/ ende spreeckt: Wijckt rontomme vander wooninghe Kozah / ende Dathan/ende Abiram.

25 Ende Mose stont op/ende ghinck tot Da= than ende Abiram/ende de Oudtsten Israels volchden hem na:

26 Ende sprack met der menichte/ ende seyde: Wijckt vanden hutten deser godtloosen men= schen/ ende en roert niet aen wat hare is / dat ghylieden niet misschien om en coemt ergens in harer sonden eene.

27 Ende sy ghinghen op vander wooninghe Kozah / Dathan / ende Abiram. Maer Da= than ende Abiram gingẽ wt/ ende traden aen de deure harer hutten / met haren vrouwen/ ende sonen/ende kinderen.

28 Ende Mose sprack: Daer by sult ghylie= den mercken dat my de Heere gesondẽ heeft/ dat ick alle dese wercken doen soude/ende niet wt mijner herten:

29 Ist dat sy steruen/ als alle menschen ster= uen/ ofte te huyse ghesocht/als alle menschen te huys ghesocht worden / soo en heeft my de Heere niet ghesonden.

30 Sal daerentegen de Heere wat nieus doen/ D dat de aerde haren mondt op doet / ende ver= slindtse met allen dat sy hebben/dat sy leuen= dich onderwaerts inde helle varẽ/ so sult ghy= lieden bekennen / dat dese lieden den Heere ghelastert hebben.

31 i Ende als hy dese woorden hadde alle wt= ghesproken/ scheurde de aerde onder hen/

32 Ende dede haren mont op/ende verslondtse met haren huysen/ met allen menschen die by Kozah waren/ende met alle haer haue:

33 Ende voeren leuendich onder inde helle/ met allen dat sy hadden: ende de aerde deck= tese toe/ende quamen om/wt der menichte.

34 Ende het gantsche Israel/ dat rontom hen was/ vloot voor haer gheschrey: want sy spra= ken: Dat ons de aerde oock niet en verslinde.

35 Daer toe voer het vyer wt vanden Heere/ ende verslondt de twee hondert ende vijftich mannen die het reuckwerck offerden.

36 Eñ de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

37 Segt Eleasar den sone Aarons des prie= sters/ dat hy de pannen opneme wt den bran= de/ende strowe het vyer hier ende daer.

38 Want de pannen van sulcke sondaers zijn gheheylicht door hare zielen: datmense tot breedt bleck sla/ ende den altaer daermede be= hanghe: want sy zijn geoffert voor den Heere/ ende geheylicht/ ende sullen den kinderen Is= raels ten teecken zijn.

39 Eñ Eleasar de priester nam de k metalen pannen/die de gebranden geoffert hadden/ eñ sloechse tot bleck/ om den altaer te behangen/

40 Ter ghedachtenisse den kinderen Israels: E dat hem niemant vreemts hier toe en genake/ die niet en is vanden zade Aarons / te offeren reuckwerck voor den Heere / op dat het hem niet en gae als Kozah ende zijnen rotte / als de Heere hem gheseyt hadde door Mosen.

41 Des anderen morghens nu/ murmureerde de gantsche menichte der kinderen Israels te= ghen Mose ende Aaron/ ende spraken: Ghy= lieden hebt des Heeren volck ghedoodt.

42 Ende doe hen de menichte vergaderde teghen

teghen Mose ende Aaron/keerden sy hen tot-ter hutte des bescheyts: ende siet/ doe bedeckte de wolcke/ ende de heerlijckheyt des Heeren verscheen.

43 Ende Mose ende Aaron ginghen binnen in de hutte des bescheyts.

44 Ende de Heere sprac met Mose/ en seyde:

45 Maeckt v wt deser menichte/ ick wilse haest verdelghen: ende sy vielen op haer aenghesicht.

46 Ende Mose sprack tot Aaron: Neemt de panne/ ende doet daer vyer in vanden altaer/ ende legt daer reuckwerck op/ l ende gaet haestelijc tot der menichte/ende versoentse: want het woeden is vanden Heere wtghegaen/ ende de plaghe is aenghegaen.

l Sap.18.c.21
m Dan.3.b.17

47 m Ende Aaron nam het/ als hem Mose gesept hadde/ ende liep midden onder de menichte/ (ende siet/ de plaghe was aenghegaen onder den volcke/) ende hy roockte ende versoende het volck.

48 Ende stondt tusschen den dooden ende leuendighen: doe wert de plaghe ghebetert.

49 Dier nv/ die aen der plaghe gestoruen waren/ was veerthien duysendt ende seuen hondert/ wtghenomen die/ die met Korah storuen.

14700. der murmureerders vergaẽ.

50 Ende Aaron quam weder tot Mose/ voor de deure der hutte des bescheyts: ende de plaghe wert n ghebetert.

n Of/ hiel op.

Dat xvij. Capittel.

1. Den stock Aarons groenende/ bewijst desselven Priesterdom/ ende den stamme Levi vanden Heere vercoren/ 10. ende wert den onghehoorsamen bewaert tot een teecken.

1 A Nde de Heere sprack met Mose/ ende seyde:

2 Segt den kinderen Israels/ en neemt van hen twaelf stocken/ van eenen yeghelycken Vorst zijns vaders huys/ eenen/ en schrijft eens yeghelijcken naem op zijnen stock.

3 Doch dẽ naem Aarons sult ghy schrijuen op den stock Levi: want voor elck hooft harer vaders huys/ sal een stock zijn.

4 Ende legtse in de hutte des bescheydts/ voor de ghetuyghenisse/ daer ick a† v betuyghe.

a† An.my met v bevoeghe/ of/ bescheyde.

5 Ende welckẽ ick verkiesen sal/ diens stock sal groenen/ dat ick het murmureeren der kinderen Israels/ dat sy teghen uliedeu murmureeren/ stille.

6 Mose sprack met den kinderen Israels: ende alle hare Vorsten gauen hem twaelf stocken/ een yeghelijck Vorst eenen stock/ na den huyse harer vaderen: ende de stock Aarons was oock onder hare stocken.

7 Ende Mose leyde de stocken voor den Heere/ inder hutte des ghetuyghenisses.

b Syr.45.c.25
Aarons stoc groent.
c† Anders/ bloeysel.

8 b Des morgens dan/ doe Mose in de hutte des getuygenisses ginck/ vandt hy den stock Aarons des huys Levi groenen/ ende het c† bloeyen opgaen/ ende Amandelen draghen.

9 Ende Mose droech de stocken alle wt vanden Heere/ voor allen kinderen Israels/ dat sy het saghen/ ende een yeghelijck nam zijnen stock.

d Hebr.9.a.4.

10 Ende de Heere sprac tot Mose: d Draecht den stock Aarons weder voor het ghetuyghenisse/ dat hy bewaert worde ten teecken/ den onghehoorsamen kinderen/ dat haer murmureeren van my ophoude/ dat sy niet en steruen.

11 Mose dede het/ als hem de Heere geboden hadde.

12 Ende de kinderen Israels sprakẽ tot Mose: Siet/ wy verderuẽ ende vergaen/ wy worden alle verdelghet/ ende vergaen.

13 Wie hem ghenaeckt tot de wooninghe des Heeren/ die sterft: sullen wy dan e aller dinghen ondergaen?

e Of/ allesins

Dat xviij. Capittel.

1. Van het ampt ende dienst Aarons/ der Priesteren ende Leuiten: 8. ende wat die voor haren dienst hebben sullen/ 20. dewijle sy gheen erfgoet en hebben onder haren broederen. 26. Van thienden/ offeren der Leuiten.

Ampt der Leuiten.

1 E Nde de Heere sprack tot Aaron: Ghy ende uwe sonen/ ende uws vaders huys met v/ sult de misdaet des heylichdõs draghen/ ende ghy/ ende uwe sonen met v/ sult de misdaedt uws Priesterdoms draghen.

a Num.3.a.6 ende 16.a.9.

2 a Ende uwe broeders des stams Levi/ uws vaders/ sult ghy tot v nemen/ dat sy by v zijn/ ende v dienen: ghy dan/ ende uwe sonen met v/ voor der hutte des ghetuyghenissen.

b Deu.18.a.5
c Of/ waernemen/ acht hebben.
* Gereetschap

3 b Ende sy sullen uws diensts/ ende des diensts der gantscher hutten c wachten: doch tot de * vaten des heylichdoms/ ende tot den altaer en sullen sy hen niet naerderẽ/ dat beyde sy ende ghy niet en sterft.

4 Maer sy sullẽ by v zijn/ dat sy des diensts wachten inder hutte des d† bescheyts/ in allen ampte der hutte: ende gheen vreemde en sal hem tot v ghenaken.

d† And. stifts/ of/ ghetuyghenisses/

5 So wacht nv den dienst des heylichdoms/ ende den dienst des altaers/ dat daer nv voortaen niet meer een woeden en come ouer den kinderen Israels.

6 Want siet/ ick hebbe de Leuiten uwe broederen ghenomen wt den kinderen Israels/ ende v ghegheuen/ den Heere ten gheschencke dat sy des ampts hanteren in der hutte des bescheyts.

7 Ghy daerenteghen/ ende uwe sonen met v/ sult uws Priesterdoms wachtẽ/ dat ghy dient in allerley handel des altaers/ ende inwendich achter den voorhanck: want uwe Priesterdom gheue ick v ten ampte voor een gaue: wanneer hem een vreemde hiertoe maect/ die sal steruen.

e Leu. 6.b.17.

8 Ende de Heere seyde tot Aaron: e Siet/ ick hebbe v ghegheuen mijn hefoffer/ van allen dat de kinderen Israels heylighen/ voor uwe Priesterlijcke ampt/ ende uwe sonen/ ten eewighen rechte.

Wat de Priester en de Leuiten voor haren dienst hebbẽ sullen.

9 Dat sult ghy hebben vanden allerheylichsten dat sy offeren: alle haer gaue/ met allen haren spijsoffer/ ende met allen haren sendoffer/ ende met allen haren schuldtoffer/ dat sy my gheuen/ dat sal v ende uwen sonen het allerheylichste zijn.

10 Aen de allerheylichste plaetse sult ghy het eten: wat manelijck is sal daer van eten/ want het sal v heylich zijn.

f Leui.7.d.34.

11 f Ick hebbe oock het hefoffer harer gaue/ aen allen beweechofferen der kinderen Israels/ v ende uwen sonen/ ende uwen dochteren ghegheuen/ met v ten eewighen rechte: Wie reyn is in uwen huyse/ die sal daer van eten.

12 Alle de beste olye/ ende alle besten most/ ende coorne harer eerstelinghen/ die sy den Heere gheuen/ hebbe ick v ghegheuen.

13 De eerste vrucht alle des/ dat in haren lande is/ dat sy den Heere brenghen/ sal uwe zijn: wie reyn is in uwen huyse/ sal daer van eten.

14 Allẽ het verbannen in Israel sal uwe zijn.

g Exo.34.b.19

15 g Alle dat zijn moeder breeckt onder allen vleesche/ dat sy den Heere brenghen/ het zy mensch of vee/ dat sal uwe zijn: doch dat ghy de eerste menschen vrucht lossen latet/ ende de eerste vrucht eens onreynen vees oock lossen latet.

16 Sy sullent doch lossen alst een maendt oudt is/ ende sult het te lossen gheuen voor ghelt/ voor vijf sikel/ na den sikel des heylichdoms/ h die ghelt twintich Gera.

h Exo.30.b.13 Levit.27.c.25 Num.3.e.47 Ezec.45.b.12

17 Nv/ de eerste vrucht van eene osse/ of lam/ of gheyte/ en sult ghy niet te lossen gheuen/ want sy zijn heylich: haer bloedt sult ghy sprenghen op den altaer/ ende haer vette sult ghy aensteken/ ten offer des sueten reucks den Heere.

18 Haer vleesch sal uwe zijn/ ghelijck als oock de bewegheborst/ ende de rechte schouder uwe is.

19 Alle hefoffer die de kinderen Israels heylighen den Heere/ hebbe ick v ghegheuen/ ende uwen sonen/ ende uwen dochteren met v/ ten eewighen rechte: dat sal een i onverganckelijck verbondt zijn/ eewich voor den Heere/ v/ ende uwen zade met v.

i In Heb. heet dat een Sout verbont/ alsoo dat/ ghelijck het sout het vleesch onverganckelijc behoudt/ also sal oock dit verbondt onverganckelijc zijn. So spreect de Schrift oock/ 2. Paral. 13. God heeft het rijcke Dauid ghegeuen ende den zijnē/ met eenen soutverbonde.

20 Ende de Heere sprack tot Aaron: k Ghy en sult in haren lande niet besitten/ oock gheen deel onder hen hebben: want ick ben v deel/ ende v erfgoet onder den kinderen Israels.

k Deu.10.a.9 ende 18.a.1 Josue 13.b. 14.d.33 Ezec.44.c.28

21 De kinderen Leui daerentegen hebbe ick alle thienden ghegeuen in Israel/ ten erfgoede/ voor haer ampt dat sy my doen inder hutten des beschepdts.

22 Dat hen nv voortaen de kinderen Israels niet en genaken totter hutten des beschepts/ om sonde op hen te laden/ ende steruen.

23 Maer de Leuiten sullen des ampts bedienen inder hutten des beschepts/ ende sy sullen gheuer misdaet draghen/ ten eewighen rechte by uwen nacomelinghen/ l ende sy en sullen onder den kinderen Israels gheen erfgoedt besitten.

l Act.4.d.37

De Priesters eñ Leuiten en hebben gheen erfgoet.

24 Want de thienden der kinderen Israels/ die sy den Heere heffen/ hebbe ick den Leuiten ten erfgoede ghegheuen: daerom hebbe ick tot hen geseyt/ dat sy onder den kinderen Israels gheen erfgoet besitten en sullen.

25 Eñ de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

26 Segt den Leuiten/ ende spreeckt tot hen: Wanneer ghy de thienden neemt vanden kinderen Israels/ die ick v van hen ghegeuen hebbe tot uwen erfgoede/ so sult ghy daervan een hefoffer den Heere doen/ telcken de thiende vanden thienden.

De Leuiten sullen de thienden offeren.

27 Ende sult sulck uwen hefoffer achten/ als gaeft ghy coren wt der schure/ ende m volheyt wt der wijnperssen.

m Dat is/ Most/ wijn/ olye/ eñ diergheljcken.

28 Alsoo sult ghy oock het hefoffer den Heere geuen van allen uwē thienden/ die ghy neemt vanden kinderen Israels/ dat ghy sulckē hefoffer des Heeren den priester Aaron gheeft.

29 Van allen dat v ghegeuen wordt sult ghy den Heere allerley hefoffer gheuen/ van allen n besten dat daer van gheheylicht wordt:

n Op Hebr. heet dit/ Vetste: daer wt ooc de rijcken/ de Vettē heeten/ dat is/ de beste inde volcke. Psal.17 b. 10. eñ 78.b10

30 Ende spreect tot hen: Wanneer ghylieden also het beste daervan heffet/ so salt den Leuiten ghereekent worden/ als een incomen der schuren/ ende als een incomē der wijnperssen.

31 Ende meucht het eten in allen steden/ ghy ende uwe kinderen: want het is uwen loon voor uwe ampt inder hutten des beschepts.

32 Soo en salt ghy gheen sonde op v laden aen het selue/ wanneer ghy het beste daervan heffet/ ende niet ontweret het gheheylichde der kinderen Israels/ ende niet en sterft.

Dat xix. Capittel.

1. Vanden sondoffer der iongher koe/ of veerze/ 9. ende sprengwater van harer asschen/ ter reyninghe ende ontsondinghe der ghener/ die hen aen eenen dooden/ 14. of sterfhuyse/ 16. of verslagenen etcet. verontreynigen. 13. 20. Vander straffe der ghener die dat na laten.

1 Ende de Heere sprack met Mose ende Aaron/ ende seyde:

2 Dese zede sal een wet zijn/ die de Heere gheboden heeft/ ende geseyt: Segt den kinderen Israels/ dat sy tot v brengen een rootachtighe koe sonder vlecke/ aen de welcke gheen ghebreck en zy/ ende daer noch noyt geen iock op ghecomen en is:

3 Ende gheeftse den priester Eleasar/ a die salse buyten den legher brenghen/ ende aldaer voor hem slachten laten.

a Heb.13.

4 Ende Eleasar de priester b sal van haren bloede met zijnen vingher nemen/ ende stract teghen de hutte des c † beschepdts seuenmael sprenghen.

b Heb.9.

c † Tand. of ghetuyghnisses

5 d Ende de koe voor e hem verbernen laten/ beyde haer vel ende vleesch/ daertoe haer bloet met haren dreck/

d Exo.29. Levit.4.

6 Ende de Priester sal cederen hout/ ende ysope/ ende rosijnroode wolle nemen/ ende op de bernende koe worpen.

7 Ende sal zijne cleederen wasschen/ ende zijn lijf met water baden: ende daer na inden legher gaen/ ende onreyn zijn totten auondt.

8 Ende diese verbrandt heeft/ sal oock zijne cleederen met water wasschen/ ende zijn lijf in water baden/ eñ onreyn zijn tot aen dē auont.

9 Ende een reyn man sal de f asschen vander koe op rapen/ ende haer schudden buyten den legher/ aen een reyn plaetse/ dat sy aldaer bewaert worde voor de menichte der kinderen Israels/ ten g † sprengwater/ want het is een sondoffer.

f Heb.9.

g † Tand. ... der afsonderinghe/ Sprengwater ...

10 Ende de selue die de asschen vander koe opgheraept heeft/ sal zijn cleederen wasschen/ ende onreyn zijn tot aen den auondt: dit sal een eewich recht zijn den kinderen Israels/ ende den vreemdelinghen die onder ulieden woonen.

h Nu.31. ... Hagg.2. ...

11 h Wie nv erghens eenen dooden mensche aenroert/ die sal seuen daghen onreyn zijn.

12 Die sal hem i hier mede ontsondighen aen den derden daghe/ ende aenden seuenden daghe soo wort hy reyn: ende so hy hem aenden derden dage ende aenden seuenden dage niet en ontsondicht/ so en sal hy niet reyn worden.

i te weten/ met de asschen der koe.

13 Wanneer oock yemandt ergens eenen dooden mensche aenroert/ ende hem niet ontsondighen en wilde/ die verontreynicht de woninghe des Heeren/ ende soodanighe ziele sal wtgheroept worden wt Israel/ daerom dat dat sprengwater niet ouer hem ghesprengt en is: so is hy onreyn/ so langhe als hy hem daer niet van reynighen en laet.

14 k Dat is de wet. Wanneer een mensch inder hutten sterft: Wie inde hutte gaet/ ende alles wat inder hutten is/ sal onreyn zijn seuen daghen.

k Hy en spreect hier niet ... Godes ... maer ... lieden ... woonde ... inden ... houden ... in haer ... quamen.

15 Ende alle de opene * gereetschap/ die gheen deckssel noch bandt en heeft/ is onreyn.

* of/ vaten.

16 Oock wie aenroert opden velde eenen verslaghenen

slaghenen met den sweerde/of eenen dooden/ of eens menschen beenderen / of graf / die is onreyn seuen daghen.

17 So sullen sy nu voor den onreynē nemen/ vanden asschen deses verbranden sondoffers/ ende vlietende water daer op gietē in een vat.

18 Ende een reyn man sal l Ysop nemen / eñ int water steken/ende de hutte bespreng(en)/ eñ alle de ghereetschap/ eñ alle zielen die daer in zijn: alsō diē/die eens doodē been/of eenē verslaghenen/of dooden/of graf aengeroert heeft.

19 De reyne dan / sal den onreynen aen den derden daghe / ende aen den seuenden daghe besprenghen / ende hem aen den seuenden daghe ontsondighen. Ende sal zijne cleederen wasschen/ ende hem in water baden/ so wort hy aen den auont reyn.

20 Wie daerenteghen onreyn zijn sal/ eñ hem niet ontsondighen en wil / diens ziele sal wtgheroeydt worden wt der menichte/ want hy heeft het heylichdom des Heeren verontreynicht / ende en is met bespreng water niet besprengt/daerom is hy onreyn.

21 Ende dit sal hen eē eewich recht zijn:eñ die/ die met besprengwater ghesprenget m† heeft/ sal oock zijn cleederen wasschen: ende wie het besprengwater aenroert / die sal onreyn zijn aenden auondt.

22 Ende alles wat hy aenroert / sal onreyn worden : ende welcke ziele hy aenroeren/ sal onreyn zijn tot aen den auondt.

Psal.51.a.9.

m† Anders/ la.

Dat xx. Capittel.

1 MirJam sterft in Kades. 3. Het volc twistet met Mose ende Aaron/van ghebreke des waters/ 8. de Heere geeft hen water wt dē rotzsteen/ 12. eñ ontseyt Mose eñ Aarō/om haer ongeloove/ het landt Canaan. 14. Mose sent bootschap aen den Coninck Edom/ 18. die en wil Israel door zijn landt niet laten trecken / so reysen sy van Kades na Hor. 24. Daer sterft Aaron/na dē woorde des Heeren/ 28. ende Eleasar coemt in zijn stede.

1 ENde de kinderen Israels quamen met de gantsche menichte in de woestijne Zin/ a inder eerster maent / b ende het volck lach te Kades: ende MirJam sterf aldaer ende wert aldaer begrauen.

2 Ende de menichte en hadde gheen water/ eñ vergaderden hen teghen Mose eñ Aaron.

3 c Ende het volck twistede met Mose ende sprack : Och / dat wy vergaen waren / d doe onse broeders verginghen voor den Heere.

4 e Waerom hebt ghyliedē de menichte des Heeren in de woestijne gebracht / dat wy hier steruen met onse vee?

5 Ende waerom hebt ghy ons wt Egypten gheleydt / aen desen quaden hoeck / daermen niet zaeyen en can / daer noch vijghen / noch wijnstocken/noch granaetappelen en zijn/ eñ daertoe en isser gheen water te drincken?

6 Mose ende Aaron ginghen van der menichte tot der deure d' hutte des f† beschepts/ ende vielen op haer aengesichte/ ende de heerlijckheyt des Heeren verscheen hen.

7 Ende de Heere sprac met Mose/ eñ seyde:

8 g Neemt den staf / ende vergadert de menichte / ghy ende uwe broeder Aaron / ende spreect met den rotzsteen voor haren ooghen/ die sal zijn water gheuen : h alsō sult ghy hen water wt den rotzsteen doen hebben / ende de menichte drencken/ende haer vee.

9 Doe nam Mose den staf voor den Heere/ als hy hem ghebaden hadde.

Woestijne Zin.
a Nu.33.d.36
b Deu.1.e.46
MirJam sterft.
c Exo.17.a.2.
d Nu.16.d.31
e Exo.17.a.3.
f† And. stifts/ of ghetuyghenisses/
g Exo.17.a.6.
h Psal.78.b. & 114.b.

10 Ende Mose ende Aaron vergaderden de menichte voor den rotzsteen / ende sprack tot hen: Hoort ghy onghehoorsame: i Sullen wy v oock water brenghen wt desen rotzsteen?

11 Ende Mose hief zijn handt op/ ende sloech den rotzsteen met den staf k tweemael : doe ginck daer veel waters wt/ so dat de menichte dranck/ ende haer vee.

12 De Heere dannoch sprack tot Mose / ende Aaron : l Daerom dat ghylieden aen my m niet gheloeft en hebt / dat ghy my heylichdet voor den kinderen Israels / en sult ghy dese menichte niet in het lant brenghen / dat ick hen gheuen sal.

13 n Dat is het twistwater / daer de kinderen Israels met den Heere ouer twisteden / ende hy gheheylicht wert aen hen.

14 o Ende Mose sandt boodtschap wt Kades tot den Coninck der Edomiteren : Alsoo laet v p uwe broeder Israel segghen : Ghy weet alle de moeyte die ons gheschiet is.

15 Dat onse vaders af in Egypten ghetoghen zijn/ q ende wy langhen tijt in Egypten ghewoont hebben: ende de Egyptenaers handelden ons ende onse vaders qualijck.

16 Ende wy schreyden totten Heere/die heeft onse stemme verhoort/ ende eenen Enghel ghesonden / ende ons wt Egypten gheleydt: ende siet / wy zijn tot Kades inder stadt/ aen uwe landtpalen.

17 r Laet ons door v lant trecken : wy en willen niet door de ackers/noch wijnbergē gaen/ oock geen water wt de bornputten drincken: de landtstrate willen wy trecken / noch ter rechter noch ter slincker hant wijcken/ tot dat wy door uwe landtpalen comen.

18 t De Edomiters daerenteghen spraken tot hen : Ghy en sult niet door my trecken/ of ick wil v met den sweerde teghen trecken.

19 De kinderen Israels sprakē tot hen: u Wy willen op de ghebaende strate trecken : ende so wy ws waters drinckē/ wy ende onse vee/ soo willen wy dat betalen/ wy en willen niet dan slechts te voete door trecken.

20 Hy daerenteghen sprack : Ghy en sult niet door trecken. x Ende de Edomiters toghen wt/ hen teghen / met machtighen volcke ende stercker handt.

21 y Alsoo weygherden de Edomiters/ Israel te verginnen/ door hare palen te trecken: ende Israel weeck van hen.

22 Ende de kinderen Israels braken op van Kades/ z ende quamen met der gantscher menichte tot Hor aen het gheberchte.

23 Ende de Heere sprack met Mose ende Aaron / te Hor aen het gheberchte / aen de palen des landts der Edomiters/ ende seyde:

24 Laet hem Aaron vergaderen tot zijnē volcke/ want hy en sal niet in het lant comen/ dat ick den kinderen Israels ghegheuen hebbe/ daerom dat ghylieden mijnen monde ongehoorsaem gheweest zijt/ by den twistwater.

25 a Neemt dan Aaron ende zijnē sone Eleasar/ ende leydtse op Hor/ in het gheberchte.

26 b Ende treet Aaron zijne cleederen wt/ ende trecktse Eleasar aen zijnen sone : ende Aaron sal hem aldaer vergaderen/ ende steruen.

27 Doe dede Mose/ als hem de Heere gheboden hadde/ ende clommen op Hor in het gheberchte/ voor der gantscher menichte.

Hier vliedt veel waters wt den rotzsteen.
i Deu.32.f.51. Psal.78.c.20. ende 105.e.41 ende 106.d 62 Sap.11.a.4. 1. Cor.10.a.4
k Eenmael hadde hy moeten slaen.
l Nu.27.b 14 Deut. 1.d.37. ende 31.a.2.
m Aenmerct/ Twijffelen is ongheloove eñ sonde : ende is hier een mijsterie/ dat het volc des wets door zijnē leeraer niet en cā salich worden/ eñ dat om de tijt Christi de ongeloouige Mose/ dat is het ongheloouich volck valt.
n Exo. 17.a.7
o Iu.11.b.17
p gen.25.c.23
q Gen.46.a.6
r Deut.2.a.3.
s Nu.21.c.22
1. mac.5.e.48
t Ezec. 35.a.3 Obad. b.10.
De Edomiters en willē Israel door haer lāt niet latē trecken.
u Deu.2.c.26
x Exo.17.a.8.
y Deu. 2.a.7. c.28.
Van Kades reysen de kinderen Israels te Hor/ daer sterft Aaron.
z Nu.33.d.37
a Nu.33 d 38 Deut.32.f.50
b exo.29.c.29

Eñ Mose tooch Aaron zijne cleederen wt/ 28 ende toochse Eleasar aen/ zijnen sone: c ende Aaron sterf aldaer bouen op dẽ berch: Mose dan ende Eleasar/clommen af vanden berge.

c Deu. 10.a.6 ende 32.f.50
Aarõs doot.

Ende doe de gantsche menichte sach dat 29 Aaron wech was/ d beweenden sy hem dertich daghen/het gantsche huys Israels.

d Deu.34.a.8

Dat xxj. Capittel.

1. Vanden strijde Israels/ eñ Arad des Cananiters. 5. Van het murmureren des volcx/ ende harer straffe met den slanghen. 8. Item vander metalen slange/ten teecken opgerichtet. 10. Het volc treckt voorder eñ voorder. 21. Israel sendt tot Sihon/der Amoriten Coninck/eñ die weygert haer door zijn lantpalen te trecken/ 23. stelt hem heftich met alle zijnen volcke ten strijde tegen hen: 24. So slaet hem Israel/ende neemt zijn lant in. 32. Mose sendt verspieders na Jaeser. 34. Og de Coninck te Basan wort ooc geslagen/ende zijn lant ende lieden inghenomen.

Arad der Cananiter Coninck.
a Nu.33.e.40
b Judic.1 b 17
c Harma/ heet een ban of vervloeckfel.
d Deu.2.a.1
e † And. rietzee/ of roode zee/
f Nu.11.c.20
Murmurerẽ des volcx.
g 1.cor.10 a 9
Sap.16 a 1.5
Vyerige slãghen.
h Exo.8.a.8
1.Reg. 13.a.6
Act.8.c.23
i † An. aẽ eenen hooghen stock of staeck.
De metalen slange beteeckẽt Christus.
k Joã. 3.b.14 ende 8.c.28 ende 12.d.32
2.Reg. 18.a.4
l Nu.33.e.43
Reyse der kinderen Israels.
m Arnon/is deselue hooghe Rotzsteen die in Besupha/ dat is/ hooch in de wolcken/ winden/ ende weder staet: on der vlietende beken/ende hy streect hem aen de selue zijne beken te Ar.
n Judi.11 b 18
o † An. Dat hy gedaẽ heeft in de rietzee/ende indẽ bekẽ Arnon: Eñ de goꝛes der bekẽ die hen ter woonīnge Ar henẽ streckẽ [of buyghen] eñ lenen hen aẽ de lantpale Moab.

Ende doe de Cananiter/de a Coninck Arad/ die tegent Suyden woont/ hoorde/ dat Israel in coemt/ door den wech der verspieders/streedt hy tegen Israel/eñ voerde sommighe gheuanghen. 1

Doe beloef dẽ Israel dẽ Heere een belofte/ eñ sprac: Wanneer ghy dit volck onder mijne hant geeft/ so wil ick hare steden verbannen. 2

Eñ de Heere verhoorde de stemme Israels/ ende gaf hen de Cananiters/ ende sy verbandense met haren steden/ b ende hieten de steden c Harma. 3

d Doe togen sy van Hor aen het geberchte op den wech tot de e † schelf zee/ dat sy om der Edomiters lant henen togen/ ende het volck wert verdrietelijck op den weghe/ 4

Ende sprac tegen God eñ Mosen: f Waerom hebt ghy ons wt Egypten geleyt/dat wy steruen inder woestijne? want hier en is geen broot noch water/ ende onse ziele walget ouer dese loose spijse. 5

g Doe sandt de Heere vyerige slangen onder het volck/die beten het volck/dat daer een groot volck in Israel sterf. 6

Doe quamen sy tot Mose/ ende spraken: Wy hebben ghesondicht/ dat wy teghen den Heere ende tegen v ghesproken hebben: h bidt den Heere/dat hy de slanghen van ons neme. Mose badt voor het volck. 7

Doe sprack de Heere tot Mose: Maeckt v een metalen slanghe/ eñ richtse i † tot een teecken op: Wie gebeten is/ende siet se aen/die sal ghenesen. 8

k Doe maecte Mose een metalen slange/ ende richtese op tot een teecken: ende wanneer yemanden een slanghe beet/ so sach hy de metalen slanghe aen/ende bleef leuendich. 9

l Ende de kinderen Israels togen wt/ende legherden hen in Oboth/ 10

Ende van Oboth togen sy wt/eñ legerden hen in Jjim/ aen het geberchte Abarim/in der woestijne teghen Moab ouer/ tegen den opganck der Sonnen. 11

Van daer togen sy/ende legherden hen aen de beke Sared. 12

Van daer toghen sy/ ende legerden hen op dese zijde aen m Arnon/ welcke is in de woestijne/eñ reyckt daer wt van de lantpalen der Amoriters: n wãt Arnon is de lantpale Moab/tusschen Moab/ ende der Amoriters. 13

Daerwt spreecktmen inden boeck vanden strijden des Heeren: o † Het Waheb in Supha/ ende de beken aen Arnon. 14

15 Ende de springader der beke/welcke reyckt tot aen de stadt Ar/ende leunet haer/ende is de lantpale Moab:

16 Eñ van daer [p † toghen sy] totten bornput. Dat is de bornput daer de Heere tot Mose van seyde: Vergadert het volck/ ick wil hen water gheuen.

17 Doe sangk Israel dit Liedt/ q † ende songen een om den anderen ouer den bornput.

18 Dat is de bornput die de Vorsten ghegrauen hebben: de edele inden volcke hebbense ghegrauen/ door den leeraer ende hare r Stauen: ende van deser woestijne toghen sy nae Mathana:

19 Ende van Mathana na Nahaliel: eñ van Nahaliel na Bamoth:

20 Eñ van Bamoth in het dal/dat inden velde Moab leyt/ tot den hoogen berge Pisga/ die teghen de woestijne siet.

21 s Ende Israel sandt boden tot Sihon den Coninck der Amoriten/ ende liet hem seggen:

22 t Laet my door v lant trecken: wy en willen niet wijckẽ in de ackers/noch in de wijngaerden/willẽ ooc des bornputs water niet drincken: de lantstraten willen wy trecken/tot dat wy door uwe lantpalen comen.

23 u Doch Sihon en oorloefde den kinderen Israels den tocht niet door zijne landtpalen/ maer vergaderde alle zijn volck/eñ tooch wt/ Israel teghen/in de woestijne: ende als hy tot Jahza quam/ streedt hy teghen Israel.

24 x Maer Israel sloech hem met de scherpte des sweerts/ eñ nam zijn lant in/ van Arnon aen/ tot aen den Jabok/ eñ tot aen de kinderen Ammon: y want de lantpalen der kinderen Ammon waren vaste.

25 Also nam Israel alle dese steden/ eñ woonde in allen steden der Amoriters/tot Hesbon/ ende in allen haren z Dochteren.

26 Want Hesbon de stadt/ was Sihons des Coninck der Amoriters/ ende hy hadde a † te voren met den Coninck der Moabiters ghestreden/ ende hem alle zijn lant afgewonnen/ tot Arnon toe.

27 Daerwt spreectmen in de gemeyne spreucke: Coemt tot Hesbon/ datmẽ de stadt Sihon bouwe ende oprichte.

28 Want vyer is wt Hesbon ghevaren/ een vlamme van der stadt Sihon/ die heeft verslanden Ar der Moabiten/eñ de burgers der hoochte Arnon.

29 Wee v Moab/ghy volc b Camos zijt verloren/ men heeft zijne sonen in de vlucht ghe slagen/ eñ zijne dochteren geuangen gevoert: Sihon den Coninck der Amoriters.

30 Hare heerlijchept is te niete geworden/van Hesbon aẽ/tot Dibon toe/ sy is verstoort tot Nopha toe/ die daer reyckt tot Medba.

31 c Alsoo woonde Israel in het landt der Amoriters.

32 Eñ Mose sandt wt verspieders na Jaheser/ eñ wonnen hare Dochteren/ende namen de Amoriters in/die daer in waren.

33 d Ende keerden hen/ende togen opwaerts/ des weechs tot Basan: doe tooch wt hen tegen/Og de Coninc te Basan/met alle zijnen volcke/ te strijden in Edrei.

34 Ende de Heere sprack tot Mose: Vreest v niet voor hem/ want ick hebbe hem in uwe hant ghegeuen/ met lant eñ lieden: e ende sult met hem doẽ/als ghy met Sihon den Coninc der

p † And. borput/ sy haer na Beer: dat is Beer of borput daer of ...
q † An. ... op ghy Bo... singet hem ... om [of na] ... anderen.
r Stauen ... gen hier ... de Vorste... alsoo in ... de Con... Egypte ... staf heeren ... dat sy ... regeerden ... een herde ... vee met ... staf.
s Deu. 2. ... ende 20. ... Judi. 11. ... t Nu. 20. ...
u Deu. 2. ... ende 29. ... Sihon ...
x Deu. 1. ... ende 2. ... ende 31. ... Josue 24. ... Amos 2. ... Psal. 135. ... y Deu. 2. ... 36.
Israel ... Sihons ... ten eersten ...
z Dat is ... pen eñ ... contrõ ... ligghende ...
a † And. ... vorighen Co... ninck etc.
b Judi. 11 ... 1.Reg. 11. ...
c Gen. 15 ...
d Deu. 3. ... ende 29. ... Og de Co... ninck te Ba... san wort ... slaghen.
e Psalm. 13... b.11.

der Amoriters ghedaen hebt/ die tot Hesbon woonden.

35 Ende sy sloegen hem/ ende zijne sonen/ eñ alle zijn volck/ tot dat daer niemant ouer en bleef/ende namen het lant in.

Dat xxij. Capittel.

1. Balack vertzaecht voor Israel/sendet boden na Bileam het volc te verbloecken. 9. Die weyghert hem dies/wt verbot des Heeren: 15. Ende so hy andermael met heerlijcke Vorsten eñ grooter toesegginge besendet wert/ 19. ende nv hoort hy soude gaen/ 21. maect hy hem op tegen des Heeren wille/eñ krijcht wederstant van desseluen Engel. 28. Wort van zijner ezelinne/ 31. ende van den Enghel gestraft/ 36. ende van Balack na bescheldinghe/ heerlijcken opghenomen.

Balack Coninc der Moabiter.

1 Daer na togen de kinderen Israels:ende legherden hen in het velt Moab/ op de ander zijde van de Jordane / teghen Jericho.

a Josu.24 a 9

2 a Eñ doe Balack de sone Zipor sach/alles wat Israel ghedaen hadde den Amoriteren:

3 Ende dat hen de Moabiters seer vreesden voor den volcke/ dat soo groot was/ende dat den Moabiteren grouwelde voor den kinderen Israels/

4 Ende spraken totten oudtsten der Midianiters: Nv sal desen hoop op knaghen/ wat rontom ons is/als een osse krupt op dẽ velde op knaecht. Balack dan de sone Zipor/ was tot dier tijt Coninck der Moabiters.

Balack sendet tot Bileam.

b Num.23 a 7 Josue 24 a 9. c 2.Pe.2.b.15 Jude b.11 d Dit seyt Petrus wt Bosor. 2.Pet.2.b.15

5 b Ende hy sandt boden wt tot c Bilam d den sone Beor/tot Pethor/ die woonde aen het water/ indẽ lande der kinderẽ zijns volcx/ dat sy hem eyscheden/ ende liet hem segghen: Siet/daer is een volck wt Egypten getogen/ dat bedect het aensichte der aerden/ ende leyt teghen my.

6 So coemt nv/eñ verloeckt my dat volck/ want het is my te machtich: of ick het slaen conde/ende wt den lande verdrijuen:want ick weet dat/wien ghy segent/die is gesegent/ende wien ghy verloeckt/die is verloeckt.

Bileam.

7 Ende de oudtsten der Moabiters gingen wech metten oudtsten der Midianiters/ende hadden het loon des waersegghers in haren handen/ende gingen tot Bileam in/eñ seyden hem de woorden Balack.

8 Eñ hy sprac tot hen: Blijft hier ouer nacht/ soo wil ick ulieden weder segghen/ als my de Heere segghen sal. Also bleuen de Vorsten der Moabiters by Bileam.

Bileã spreeckt met Gode.

9 Ende Godt quam tot Bileam/ende sprac: Wie zijn de lieden die by v zijn?

10 Bileam sprack tot Gode: Balack de sone Zipor/ der Moabiten Coninck heeft tot my B ghesonden:

11 Siet/een volck is wt Egypten ghetoghen/ ende bedeckt het aensicht der aerden: so coemt nv/ eñ verloeckt hen/of ick niet hen strijden conde/ende hen verdrijuen.

12 God daerenteghen sprack tot Bileam: En gaet niet henen/ en verloeckt dat volck oock niet/want het is ghesseghent.

13 Doe stont Bileam des morghens op/ende sprack totten Vorsten Balack: Gaet henen in uwe lant/ want de Heere en wil niet ghehenghen dat ick met v trecke.

14 Eñ de Vorsten der Moabiters maeckten hen op/quamẽ tot Balack/ende spraken: Bileam weyghert hem met ons te trecken.

15 Doe sandt Balack noch grooter eñ heerlijcker Vorsten henen/ dan die waren,

16 Doe die tot Bileam quamen/ sprakẽ sy tot hem: Also laet v Balack de sone Zipor seggẽ: Lieue/en weyghert v niet tot my te trecken:

17 Want ick wil v hooch eeren/ ende wat ghy my segt/ dat wil ick doen: Lieue/ coemt/ende verloeckt my dit volck.

18 Bileam antwoorde/ eñ sprac totten knechten Balack: e Wãneer my Balack zijn huys vol silners eñ gouts gaue/ so en conde ic doch niet ouertreden / het woort des Heeren mijns Gods/cleyn ofte groot te doen.

e Nu.24.b.13

19 So blijft ghylieden doch ooc nv hier desen nacht/dat ick f eruare/ wat de Heere voorder met my spreken sal.

f Of/ ghewaer worde/

20 Doe quam Gode des nachts tot Bileam/ C eñ sprac tot hem: Zijn de mannen gecomen v te eyschen/so maect v op/ende treckt met hen/ doch dat ick v segghen sal/ sult ghy doen.

Vander ezelinnen Bileam.

21 Doe stont Bileam des morghens op/ ende sadelde zijne ezelinne/ende tooch metten Vorsten der Moabiters.

22 Doch de toorn Godts vergrimde / dat hy henen tooch: Eñ de Enghel des Heeren tradt in dẽ wech/dat hy hem wederstonde: ende hy reedt op zijne ezelinne/ende twee iongers waren met hem.

23 Eñ de ezelinne sach den Engel des Heeren inden weghe staen/eñ een bloot sweert in zijner hant: eñ de ezelinne weeck wt den weghe/ ende ghinck opten velde: Bileam sloechse dat sy inden wech soude gaen.

24 Doe tradt de Engel des Heeren indẽ wech by den wijnberghen / daer op beyden zijden wanden waren.

25 Ende doe de ezelinne dẽ Engel des Heeren sach/drang sy hem aẽ de wandt/ ende clemde Bileam den voet aen de wandt/eñ hy sloechse noch meer.

26 Doe ginck de Engel des Heeren voorder/ ende tradt aen een enge plaetse/ daer gheenen wech en was te wijckẽ/ noch ter rechter/noch ter slincker hant.

27 Eñ doe de ezelinne den Engel des Heeren sach/viel sy op hare knien onder Bileam: doe vergrimde den toorn Bileam / ende sloech de ezelinne metten stock.

Bileams ezelinne spreeckt.

g 2.Pe.2 b 16

28 g Doe dede de Heere der ezelinnen den mont op/ ende sprack tot Bileam: Wat heb ick v ghedaen/dat ghy my gheslagen hebt nv drymael?

29 Bileam sprack totter ezelinnen: Dat ghy my bespot hebt: Och dat ick nv een sweert in de hant hadde/ick woude v verworghen.

30 De ezelinne sprac tot Bileam: Ben ick niet D v ezelinne/daer ghy op gereden hebt tot uwer tijt/tot op desen dach? hebbe ick v ooc oyt also ghedaen? Hy sprack: Neen.

31 Doe opende de Heere Bileam de ooghen/ dat hy den Engel des Heeren sach indẽ wech staen/ eñ een bloot sweert in zijner hant/ende neychde eñ buckte hem met zijnẽ aengesichte.

32 Ende de Engel des Heeren sprac tot hem: Waerom hebt ghy v ezelinne gheslaghen nv drymael? Siet/ ick ben wtghegaen / op dat ick v wederstae / want de wech is voor my verkeert.

33 Ende de ezelinne heeft my gesien/ ende my drymael ghewecken: sus/ soo sy niet voor my ghewecken en hadde/soo woude ick v oock nv verworcht/ ende de ezelinne leuendich behouden hebben.

Doe

34 Doe sprac Bileam totten Engel des Heeren: Ick hebbe ghesondicht/ want ick en hebt niet geweten/ dat ghy my tegen stondet inden wech: eñ nu/ so het u niet en behaecht/ soo wil ick wederom keeren.

35 De Engel des Heerē sprac tot hem: Treet henen metten mannen/ doch niet anders/ sonder wat ick u seggen sal/ sult ghy spreken: also tooch Bileam metten Vorsten Balack henen.

36 Doe Balack hoorde dat Bileam quam/ tooch hy wt hem tegen/ in de stadt der Moabiten/ die daer leyt aen de palen Arnon/ welc is aen de wterste palen/

37 Ende sprack tot hem: Hebbe ick niet tot u gesonden/ ende u laten eyschen? Waerom en zijt ghy dan niet tot my ghecomen? Meynt ghy/ ick en conde u niet eeren?

38 Bileam antwoorde hem: Siet/ ick ben tot u gecomen: h doch hoe can ick wat anders spreken/ als dat my God inden mont gheeft/ dat moet ick spreken.

h Nu.23 b 12

39 Also tooch Bileam met Balack/ ende quamen in de straten van der stadt.

40 Ende Balack offerde runderen ende sc[...]pen/ ende sandt na Bileam/ ende na dē Vorsten die by hem waren.

41 * Eñ des morgens nam Balack Bileam/ ende voerde hem op de hoochte Baals/ dat hy van daer sien conde/ tot aent eynde des volcx.

* Cap. 23. Luth. Kercken Baal.

Dat xxiij. Capittel.

1. Bileam/ na bouwen vā sevē altaren/ met bestemden offer daer op/ bestaet hem Israel te verbloecken: 4. ende so hem Godt zijn woort inden mont leyt/ 7. moet hy segen voor bloeck spreken. 11. Balack daer ouer ontrust/ 14. voert hem aen een ander plaetse/ laet andermael altaren met offeren toerichten/ als voor/ 18. ende hoort wederom segen voor bloecken. 25. Dat verdriet hem/ voert hem op de hoochte Peor/ eñ laet derdemael altaren toerichten als voor.

1 Ende Bileam sprack tot Balack: Bouwet my hier seven altaren/ ende besorcht my hier seven ossen ende rammen.

2 Balack dede als hem Bileam seyde/ ende beyde Balack ende Bileam offerdē/ a telcken op eenen altaer eenen osse ende eenen ram.

3 Ende Bileam sprack tot Balack: Tredet by u brandtoffer/ b ick wil henen gaen/ of my nusschien de Heere gemoettede/ dat ick u segghe/ wat hy my condt doet: ende ginck henen c† haestelijck/

4 Ende God ghemoettede Bileam: ende hy sprack tot hem: Seven altaren heb ick toeghe richtet/ ende telcken op eenē altaer/ eenen osse/ ende eenen ramme.

5 De Heere daerentegen gaf dat woort Bileam inden mont/ ende sprac: Gaet weder henen tot Balack/ ende spreeckt also:

6 Eñ doe hy weder tot hem quam: Siet/ doe stont hy by zijnē brantoffer/ met tsamen allen Vorsten der Moabiters.

7 Doe hief hy aen zijne d sprencke/ eñ seyde: Wt Syrien heeft my Balack der Moabiter Coninck halen laten/ van het geberchte tegen den opganck: Coemt/ vervloeckt my Jacob/ coemt/ scheldet Israel.

8 Wien sal ick vervloecken/ dien Godt niet en vervloeckt? Wien sal ick schelden/ dien de Heere niet en scheldet?

9 Want vander hoochte der e steenrotzen sie ick hem wel/ eñ vanden cleynen berghen aensie ick hem: siet/ dat volck sal alleen woonen/ ende niet onder de Heydenē gerekent worden.

10 Wie can tellen het stof Jacobs/ eñ het ghetal des vierden deels Israels? Myn ziele moet sterven dē doot der rechtveerdigen/ ende mijn eynde worde als deser eynde.

11 Doe sprack Balack tot Bileam: Wat doet ghy nu by my? Ic hebbe u halen laten te verbloecken mijne vyanden/ eñ siet/ ghy segentse.

12 Hy antwoorde/ ende sprac: f Moet ick dat niet houden ende sprekē/ dat my de Heere inden mont gheeft.

13 Balack sprac tot hem: Coemt doch met my aen een ander plaetse/ van welcker ghy zijn eynde siet/ ende doch niet gantsch en siet/ ende vervloeckt my hen aldaer.

14 Ende hy voerde hem op een g† vrije pleyn/ op de hoochte Pisga/ eñ bouwede seven altaren/ ende offerde telcken op eenen altaer eenen osse/ ende eenen ram/

15 Eñ sprac tot Balack: Treet also by u brantoffer/ ick wil daer wachten.

16 Ende de Heere gemoettede Bileam/ eñ gaf hem dat woort in zijnen mont/ eñ sprac: Gaet weder tot Balack/ ende spreeckt also.

17 Ende doe hy weder tot hem quam/ siet/ doe stont hy by zijnen brantoffer metten Vorsten der Moabiters. Ende Balack sprac tot hem: Wat heeft de Heere ghesept?

18 Ende hy hief aen zijne sprencke/ ende seyde: Staet op Balack/ ende hoort/ vaet ter ooren wat ick segghe/ ghy sone Zipor.

19 h God en is niet eē i mensche dat hy liege/ noch een menschen kint/ dat hem yet wat berouwe: soude hy yet wat seggen/ eñ niet doē? soude hy yet wat spreken/ ende niet houden?

20 Siet/ te segenen ben ick hier gebracht/ k† ick seghene/ ende en cans niet ghekeeren.

21 Men en siet geen l moeyte in Jacob/ ende gheen arbeyt in Israel: de Heere zijn Godt is by hem/ ende het m trompetten des Coninckx onder hem.

22 n God heeftse wt Egypten geleyt/ zijn vrijmoedicheyt is/ als eens eenhoorens.

23 Want daer en is geen toovenaer in Jacob/ ende gheen waerseggher in Israel: Tot zijner tijt salmen van Jacob seggen/ eñ van Israel/ welcker wonderwercken Godt doet.

24 Siet/ dat volck sal opstaen/ als een jonghe leeuwe/ eñ sal hem verheffen/ als eenen leuwe: het en sal hem niet leggen/ tot dat het den roof verslinde/ ende het bloedt der verslaghenen drincke.

25 Doe sprack Balack tot Bileam: Ghy sult hem noch vloecken noch seghenen.

26 Bileam antwoorde/ eñ sprack tot Balack: Hebbe ick u niet ghesepdt: Alles wat de Heere spreken sal/ sal ick doen?

27 Balack sprac tot hem: Coemt doch/ ic wil u aen eē ander plaetse brengen/ of het nusschien Gode beviel/ dat ghyse my aldaer vervloeckte.

28 Eñ hy voerde hē op de hoochte des berchs Peor/ welcke teghen de woestijne siet.

29 Eñ Bileam sprack tot Balack: Bouwet my hier seven altaren/ eñ beschickt my seven ossen/ ende seven rammen.

30 Balack dede als Bileam seyde/ ende offerde telcken op eenen altaer/ eenen osse/ ende eenen ram.

a Of/ ymmers

b Hier liecht Bileam/ want de Heere hadde hē eerde voorhenen ghesept/ dat hy niet en soude vloeckē: maer hy gaet tot zijnen toovenaren onder des Heerē naē/ Num.23 b 16

c† Anders/ op de hoochte/ And. alleen/

d Spreucke heet hier/ Oracula/ dz is/ sulcke woordē die hy niet van hēselvē en spreect maer die hem God indē mōt gaf: als wanneer een Godlooser den text des woordts Gods spreect/ dat tegē hemselven ende dē zijnen is.

e Num.22 a 5

f Nu.22

g† And. plaen/ Pisga.

n Nu.24.8

Dat xxiiij. Capittel.

1. Bileam moet zijns ondancks Israel seghenen/ 10. ende soo hem Balack met toorne ende onghe[...]

ongheeert nae huys sendet/ 14. propheteert hy vander gheluckfalicheydt des ryck Israels / ende der toecoemste Messiah: 20. Item vanden Amalekiteren/ 21. Keniteren/ 24. ende Romeynen ende haren onderganck.

Hier wt merct men/dat Bileam te voren altijt zy tot toouerije gegaen/ onder Godts naem: maer de Heere is hem altijt beveghet/ en heeft de toouerije ghehindert / dat hy heeft moeten het recht woordt Godts vaten/ in de stede der toouerije.

1 Doe nu Bileam sach/ dat het den Heere beviel/dat hy Israel seghende/en ginck hy niet henen/als voormaels/na de toovenaers/maer richtede zijn aenghelicht strackx totter woestijne/

2 Hief zijne ooghen op/ en sach Israel/a hoe sy laghen na haren stammen/ende de Gheest Gods quam op hem.

3 b Ende hy hief aen zijne sprencke/en seyde: Het seydt Bileam de sone Beor/ het seydt de man/dien de ooghen c† gheopent zijn.

4 Het seydt de hoorder Godtlijcker sprake/ die des Almachtighen openbaringe siet/ dien de oogen geopent worden/ wanneer hy neder d† knielt.

5 Hoe fijn zijn uwe e hutten/ Jacob/ en uwe wooninghen/ Israel?

6 Ghelijck als haer de beken wtbreyden/als de houen aen de wateren/als de f† hutten/die de Heere plantet/ als de cederen aen het water.

7 Daer sal water wt zijnen eemer vloeyen/ ende zijn zaet sal een groot water worden: zijn Coninc sal hooger worden dan g Agag/ ende zijn rijcke sal hem verheffen.

8 h God heeft hem wt Egypten geleyt: zijn vrymoedicheyt is als eens eenhoorens: i Hy sal de Heydenen zijne vervolgers verslinden/ ende haer gebeenten verwrijuen/ en met zijnen pijlen in stucken schieten.

9 k Hy heeft hem nedergeleyt als eenen leeuwe/ende als een l† jonck leeuwe/wie wil hem tegen hem verheffen? Ghesegent zy/die v seghent: ende vervloect/ die v vloeckt.

10 Doe vergrimde Balack in toorne tegen Bileam/en sloech de handen te samen/en sprack tot hem: Ic hebbe v geeyscht/dat ghy mijnen vyanden vloecken soudet/ ende siet/ghy hebtse nu drymael ghesegent.

11 En nu/maect v aen uwe plaetse: ick dachte/ick wilde v eeren/ doch de Heere heeft v de eere ghekeert.

12 Bileam antwoorde hem: Hebbe ick niet oock uwen boden geseyt/die ghy tot my sondt/ ende ghesproken:

13 m Wanneer my Balack zijn huys vol silvers ende gouts gaue / soo en conde ick doch voor des Heeren woort niet voorby/ quaet ofte goet te doen/ nae mijnen herte / maer wat de Heere spreken sal/dat sal ick oock spreken?

14 En nu siet/wanneer ick tot mijnen volcke trecke/so coemt/ so wil ick v n raden/ wat dit volck uwen volcke doen sal/ ter laetster tijt.

15 o Ende hy hief aen zijne sprencke/en seyde: Het seyt Bileam de sone Beor/het seyt de man/ dien de ooghen gheopent zijn:

16 Het seyt de hoorder Godlijcker reden/ende die de kennisse heeft des Hoochsten/die de openbaringhe des Almachtigen siet/ ende dien de ooghen gheopent worden/ wanneer hy neder knielt.

17 Ick sal hem sien/ doch als nu niet/ ick sal hem aenschouwen/doch niet harde by: p een Sterre sal wt Jacob opgaen/ende een Scepter wt Israel op comen / q ende sal r verslaen de Vorsten der Moabiten/ ende verstooren alle kinderen Seth.

a Num. 1.2.3
b Nu.24.b.15
c† An. verdonckert
d† And. valt/ ofte slaept.
e Jer.30.b.18
f† And. Aloesboomen/
g 1.Sa.15.a.8
h Nu.23.c.22
i Nu.23.c.24
k Gen.44.a.9
l† An. leeuinne
m Nu.22 b 18
n Apo.2.b.14
o Nu.24.a.3
p Mat.2.a.2
q 2.Sa.8.a.2
r Of/ verpletteren

18 s Edom sal hy innemen/ en Seir sal zijnen vyanden onderworpen zijn: ende Israel sal ouerwinninghe hebben.

19 Wt Jacob sal de Heerschapper comen/ ende ombrengen wat daer ouer is vanden steden.

20 En doe hy de Amalekiten sach/hief hy aen zijne sprencke/ ende seyde: t Amaleck de eerste onder den Heydenen / doch ten laetsten sult ghy gantsch ommecomen.

21 Ende doe hy sach de Kenithers/hief hy aen zijn sprencke/en sprack: Vast is v wooninge/ en hebt uwen nest in eenen rotzsteen ghelegt.

22 Doch/ O Cain/ghy sult verbrant worden/ wanneer v Asser ghevangen wech voeren sal.

23 Ende hief noch eenmael zijne sprencke/ende sprac: Och/wie sal leuen/wanneer God sulcx doen sal?

24 u En schepen wt x Chitim sullen verderuen den Assur ende Eber/ hy dannoch sal oock ommecomen.

25 Ende Bileam maecte hem op/ ende tooch henen/ ende quam weder aen zijn plaetse: ende Balack tooch zijnen wech.

s Gen.25.c.22
2.Sa.8.b.14
t Amaleck was de eerste onder den Heydenen die de kinderen Israels aenvochten/ maer door Saul tonderbracht of wtgeroept, Exo. 17.a.8
1.Sa.15.a.7
u Dan.11 d 30
x Chitim / zijn die wt Europa, als de groote Alexander en de Romeynen/ welcke oock ten laetsten onder gaen. En dese prophecye bewijst hier dat alle Coninckrijcken op aerden/ het eene na den anderen onder gaen moeten beneuen den volcke Israels / welc eewich blijft om Christi wille.

Dat xxv. Capittel.

1. So het volck hoereert metten Moabitischen vrouwen/ ende hen hanghet aen den Baal Peor/ 4. heet de Heere alle Ouersten in de Sonne hanghen/ ende den schuldigen gemeynen man verworghen. 6. Den Pinehas / nae ernstlijcker straffe der onbeschaemder hoererye Simri ende Casbi/ 12. gheeft hy een verbont van eewigen Priesterdomme. 16. Ende heet de Midianiten ommebrenghen.

1 Ende a Israel woonde in Sittim: ende het volc hief aen te hoereren metten dochteren der Moabiten/

2 b Welcke noodden het volck ten offer haerder goden: ende het volck att / ende badt hare goden aen:

3 Ende Israel hinck hem aen den Baal Peor: doe vergrimde den toorn des Heeren ouer Israel/

4 Ende sprac tot Mose: c Neemt alle ouersten des volcx / ende hangtse den Heere in de Sonne/op dat den grimmigen toorne des Heeren van Israel ghekeert worde.

5 En Mose sprack totten richteren Israels: d Een yegelijck verworge zijne lieden/die hen aen den Baal Peor ghehanghen hebben.

6 e Ende siet/een man wt den kinderen Israels quam/ ende bracht onder zijne broeders een Midianitinne / ende liet Mose toesien/ en de gantsche menichte der kinderen Israels/ die daer weenden voor de deure der hutte des f† bescheyts:

7 g Doe dat sach Pinehas de sone Eleasars des soons Aarons des Priesters/ stont hy op wt der menichte/ ende nam een spiesse in zijn handt/

8 Ende ginck den Israelitischen manne na/ tot inden hoeren winckel/ en doorstackse beyde/den Israelitischen man/ende het wijf/ door haren buyck: Doe hiel de plaghe op van den kinderen Israels.

9 h Ende daer werden gedoot inder plaghe/ vier ende twintich duysent.

10 Ende de Heere sprack met Mose/en seyde:

11 i Pinehas de sone Eleasar/des soons Aarons des Priesters/heeft mijne grimmicheyt van den kinderen Israels gekeert/door zijnen k yuer om my / dat ick in mijnen yuer de kinderen Israels niet gantsch en verdelchde.

a Gen.33 e 49
b Exo.34.b.15
Psal.106 c 28
c Josu.22 b 17
Deut. 4 a.3
d Exo.32 c 27
e Deu.23 b 17
f† And. stifts/ of ghetuyghenisses/
g 1. Mach.2. c.26.f.54
Psal.106 d 30
Pinehas straft ernstelijck de onbeschaemde hoererye.
h 1.cor.10.a.8
i Syr.45.c.28
1.Mac.2.f.54
k Of/ hartbrant

Daer-

12 Daeromme segt: Siet/ ick gheue hem mijn l verbont des vredts/

l Mala. 2. a. 5

13 Ende hy sal hebben/ ende zijn zaet na hem/ het verbont eens eewigē Priesterdoms/ daeromme dat hy voor zijnen God gheijuert/ ende de kinderen Israels versoent heeft.

Simri.

14 De Israelitische man dan/ die verslaghen wert metter Midianitinne/ hiet Simri/ de sone Salu/ een Vorst inden huyse des vaders der Simeoniten.

Casbi.

15 Het Midianitische wijf/ dat oock verslaghen werdt/ hiet Casbi/ een dochter Sur/ die een Vorst was/ eens gheslachts onder den Midianiten.

16 Ende de Heere sprack met Mose/ eñ seyde:

m Nu. 31. a. 2

17 m Doet dē Midianiten schade/ eñ slaetse:

18 Want sy hebben ulieden schade gedaē niet haerer listichevt/ die sy v ghestelt hebben door Peor/ ende door haer suster Casbi/ de dochter des Vorsten der Midianiten/ die verslaghen is aen den dage der plage/ om Peors n† wille/ ende de plaghe daer na quam.

n† And. willen

Dat xxvj. Capittel.

1. De kinderen Israels worden ten anderen male ghetelt/ ende men vint haerder 601730. 52. De Heere heet het lant door het lot/ ende na lange veelheyt eñ weynicheyt wtdeelen. 57. Der Leuiten somma coemt 23000.

Cap. xxvj. Eñ als de plaghe een eynde hadde/ sprack de Heere tot etc.

Somma der kinderen Israels.

a Exo. 30. b. 12 Num. 1. a. 2

Hier worde ten anderen mael de kinderē Israels ghetelt/ dewijle de andere omcomen zijn inder woestijne (die te voren waren getelt/ nae den woorde des Heerē) so voorhenen inden 14. Capittel.

1 Ende de Heere sprack met Mose ende Eleasar/ den sone des Priesters Aaron: A

2 a Neemt de somme der gātscher menichte der kinderen Israels/ van twintich iaren eñ daer bouen/ na haerder vaders huyse/ alle die int heyr trecken connen in Israel.

3 Ende Mose sprac met hen/ met tsamen Eleasar den Priester/ inden velde der Moabiten/ aen de Jordane teghen Jericho/

4 Die twintich iaren oudt waren/ ende daer bouen/ als de Heere Mose gheboden hadde/ ende den kinderen Israels/ die wt Egyptenlande ghetoghen waren.

Rubens kinderen.

b Gen. 46. a. 9 Exod. 6. b. 12 1. Par. 5. a. 1. 3

5 b Ruben de eerstgheboren Israels: doch de kinderen Ruben warē: Hanoch/ van dien het geslachte der Hanochiters coemt: Pallu/ van dien het gheslachte der Palluiters coemt:

6 Hezron/ van dien het gheslachte der Hezroniters coemt: Charmi/ van dien het geslachte der Charmiters coemt.

7 Dat zijn de geslachten van Ruben/ eñ haer ghetal was/ drie ende veertich duysent/ seuen hondert ende dertich.

8 Nv/ de kinderen Pallu/ waren: Eliab.

c Num. 16. a. 2. d. 31.

9 Eñ de kinderen Eliab/ waren: Nemuel/ eñ Dathan/ ende Abiram: c dat is de Dathan ende Abiram/ de voornemste in de menichte/ die hen teghen Mose ende Aaron verhieuen/ in der rotte Korah/ doe sy hen tegen den Heere verhieuen/

10 Ende de aerde haren mont op dede/ eñ verslontse met Korah/ doe de rotte sterf/ doe het B vyer twee hondert ende vijftich mannen verslinde/ ende werden een d teecken.

d Een schrickteeckē daer aē sy gedachten/ ende hen voor gelycker sonde hoeden.

11 Maer de kinderen Korah en storuen niet.

Simeons kinderen.

1. Par. 4. c. 24

12 De kinderen Simeon in haren geslachten waren: Nemuel/ daer af coemt het gheslachte der Nemueliters: Jamin/ daer af coemt het gheslachte der Jaminiters: Jachin/ daer het gheslachte der Jachiniters af coemt.

13 Serah/ daer het geslachte der Serahiters af coemt: Saul/ daer het geslachte der Sauliters af coemt.

14 Dat zijn de gheslachten van Simeon/ twee ende twintich duysent/ ende twee hondert.

Kinderen Gad.

15 De kinderen Gad in haren geslachten/ waren: Ziphon/ daer het geslachte der Ziphoniters af coemt: Haggi/ daer het gheslachte der Haggiters af coemt: Suni/ daer het geslachte der Suniters af coemt:

16 Osni/ daer het gheslachte der Osniters af coemt: Eri/ daer het gheslachte der Eriters af coemt:

17 Arod/ daer het gheslachte der Aroditers af coemt: Ariel/ daer het geslachte der Arieliters af coemt.

18 Dat zijn de gheslachten der kinderen Gad/ aen haren ghetale veertich duysendt/ ende vijf hondert.

Kinderen Juda. Gen. 38 e† Ander

19 De kinderen Juda: e† Ger ende Onan/ die beyde storuen inden lande Canaan.

20 De kinderen Juda in haren gheslachten/ C waren: Sela/ daer het gheslachte der Selaniters af coemt: Perez/ daer het gheslachte der Pereziters af coemt: Serah/ daer het geslachte der Serahiters af coemt.

21 Nv/ de kinderē Perez/ waren: Hezron/ daer het gheslachte der Hezroniters af coemt: Hamuel/ daer het gheslachte der Hamueliters af coemt.

22 Dat zijn de geslachtē Juda in harē getale/ ses ende tseuentich duysent/ ende vijf hondert.

Kinderen Isaschar.

23 De kinderen Isaschar in haren geslachten/ waren: Thola/ daer het geslachte der Tholaiters af coemt: Phuua/ daer het gheslachte der Phuuaiters af coemt:

24 Jasub/ daer het gheslachte der Jasubiters af coēt: Simron/ daer het geslachte der Simroniters af coemt.

25 Dat zijn de gheslachten Isaschar/ aen den ghetale/ vier ende tsestich duysendt ende drie hondert.

Kinderen Sebulons.

26 De kinderē Sebulon in haren geslachten/ waren: Sered/ daer het gheslachte der Serediters af coemt: Elon/ daer het geslachte der Eloniters af coemt: Jahelel/ daer het gheslachte der Jaheliters af coemt.

27 Dat zijn de geslachtē Sebulons/ aen haren ghetale/ tsestich duysent/ ende vijf hondert.

28 De kinderen Josephs in haren geslachten/ waren: Manasse ende Ephraim.

Kinderen Manasse. f Josue 17.

29 f De kinderen nv Manasse/ waren: Machir/ daer af coemt het geslachte der Machiriters: Machir genereerde oock Gilead/ daer af coemt het geslachte der Gileaditers.

30 Dat zijn nv de kinderen Gilead: Hieser/ D daer af coemt het gheslachte der Hiesiters: Heleck/ daer af coemt het gheslachte der Helekiters:

31 Asriel/ daer af coemt het geslachte der Asrieliters: Sichim/ daer af coemt het geslachte der Sichimiters:

32 Smida/ daer af coemt het gheslachte der Smiditers: Hepher/ daer af coemt het gheslachte der Hepheriters.

g Nu. 27. a. 1 Josue 17. a. 3

33 g Zelaphead nv/ was Hephers sone/ ende en hadde gheen sonen/ maer dochteren/ die hieten Mahela/ Noa/ Hagla/ Milca/ ende Thirza.

34 Dat zijn de gheslachten Manasse/ aen haren ghetale/ twee ende vijftich duysendt/ ende seuen hondert.

Kinderen Ephraim.

35 De kinderen Ephraim in harē geslachten/ warē: Suthelath/ daer af coemt het geslachte der

der Suthelaiters: Becher/daer af coemt het ghesachte der Becheriters: Thahan/daer af coemt het gheslachte der Thahaniters.

36 De kinderen nv Suthelath/waren: Eran/ daer af coemt het gheslachte der Eraniters.

37 Dat zijn de geslachten der kinderẽ Ephraim/aen haren getale/ twee eñ dertich duysent ende vijf hondert: dat zijn de kinderẽ Josephs in haren gheslachten.

Kinderẽ BẽJamin.

38 De kinderen BenJam in harẽ geslachten/ waren: Bela/daer af coemt het gheslachte der Belaiters: Asbel/daer af coemt het geslachte der Asbeliters: Ahiram/ daer af coemt het geslachte der Ahiraniters:

39 Supham/daer af coemt het gheslachte der Suphamiters: Hupham/ daer af coemt het gheslachte der Huphamiters:

40 De kinderẽ nv Bela/waren: Ard/eñ Naeman/ daer af coemt het gheslachte der Arditers ende Naemaniters.

41 Dat zijn de kinderen BenJamin in haren gheslachten / aen den getale vijf ende veertich duysent ende ses hondert.

Kinderen Dan.

42 De kinderen Dan in haren geslachtẽ: waren: Suham/daer af coemt het gheslachte der Suhamiters: dat zijn de gheslachten Dan in haren gheslachten.

b† An. alle geslachten der Suhamiters aen den etc.

43 Ende waren h† al te samen aen den getale/ vier ende tsestich duysent / ende vier hondert.

Kinderen Asser.

44 De kinderen Asser in haren gheslachten/ warẽ: Jemna/daer af coemt het geslachte der Jemniters: Jeswi/daer af coemt het geslachte der Jeswiters: Bria/ daer af coemt het geslachte der Briters.

45 Nv/de kinderen Bria/waren: Heber/daer af coemt het gheslachte der Hebriters: Melchiel/ daer af coemt het gheslachte der Melchieliters.

46 Ende de dochter Asser/hiet Serah.

47 Dat zijn de gheslachten der kinderẽ Asser/ aen haren ghetale/dry ende vijftich duysendt ende vier hondert.

Kinderen Naphthali.

48 De kinderen Naphthali in haren geslachten/waren: Jahezicl / daer af coemt het gheslachte der Jahezeliters. Guni/daer af coemt het gheslachte der Guniters:

49 Jezer/daer af coemt het gheslachte der Jezriters: Sillem/daer af coemt het gheslachte der Sillemiters.

50 Dat zijn de geslachtẽ van Naphthali/ aen haren getale/ vijf ende veertich duysent/ ende vier hondert.

Somma der kinderen Jsraels. i Num.26.b.11

51 i Dat is de somma der kinderen Jsraels/ ses mael hondert duysent/ een duysent/ seuen hondert ende dertich.

52 Ende de Heere sprac met Mose/ eñ seyde:

k Nu.33.f.54 Josue 11.c.23 ende 14.a.2 God ghebiet het lant door het lot wt te deylẽ: alsoor ghesciet is/ ghelijckmen leest int boec Josua.

53 Dese sult ghy het landt wtdeylen ten erfgoede/na den ghetale der namen.

54 k Velen sult ghy vele ten erfgoede gheuen/ ende weynigen weynich: eenen yegelyckẽ salmen gheuen na haren ghetale.

55 Doch mẽ sal het lant door het lot deylen: na de namen der stammen haerder vaderen/ sullen sy het erue nemen.

56 Want nae den lote sult ghy haer erue wtdeylen/tusschen den velen ende weynighen.

Somma der Leuiten. l Exod.6.b.15

57 Ende dat is de somme der Leuiten in harẽ geslachten: l Gerson/daer af het geslachte der Gersoniters: Kahath/daer af het geslachte der Kahathiters: Merari/ daer af het gheslachte der Merariters.

58 Dat zijn de gheslachten Leui: het geslachte der Libniters/ het geslachte der Hebroniters/ het geslachte der Maheliters / het gheslachte der Musiters/het gheslachte der Korahiters: m Kahath nv/genereerde Amram.

m Exo.6.b.17

59 n Ende Amrams wijf hiet Jochebed/ een dochter Leui/ die hem geboren wert in Egypten: ende sy baerde den Amram/Aaron ende Mosen/ende haer suster MirJam.

n Exo.2.a.2 ende 6.b.19

60 Ende den Aaron wert ghebooren/ Nadab/ Abihu/Eleasar/ende Jthamar.

61 o Nadab nv / ende Abihu storuen / doe sy vreemt vyer offerden voor den Heere.

o Leui. 10.a.2 Num.3.a.4 1.Par.24.a.2

Somma der Leuiten. p Nu.3.d.36

62 p Ende haer somme was / dry ende twintich duysendt / alle mans namen/ van eener maent aen ende daer bouen: want sy en werden niet ghetelt onder de kinderen Jsraels: want men en gaf hen geen erue onder dẽ kinderen Jsraels.

63 Dat is de somme der kinderen Jsraels/die Mose ende Eleasar de Priester telden in den velde der Moabiten/ aen de Jordane teghen Jericho:

64 q Onder welcke en was gheener vanden sommen/ r doe Mose ende Aaron de Priester de kinderen Jsraels telden inder woestijne Sinai.

q 1.Cor.10.a.6 r Num.1.c.45

65 s Want de Heere hadde hen geseyt: Sy souden den doot steruen in der woestijne: eñ daer en bleef niemant ouer/ behaluen Caleb de sone Jephunne/ende Josua de sone Nun.

s Nu.14.c.22 Deu.1.d.35

Dat xxvij. Capittel.

1. De dochters Zelaphead / versoecken erue onder haers vaders broederen/ 6. verwervent. 8. Ende wert een wet van erfgoede ende erue gegheuen. 12. Mose siet van op den berghe Abarim/het beloefde lant/ daer hy niet en mach in comen. 15. Bidt om eenen getrouwen herder ouer des Heeren volck na hem. 18. Ende hoort hy sal den Josua/ met opleggen der handen ende heerlijckheyt/ inhulden.

Zelapheads dochteren. a Nu.26.d.33 ende 36.a.2 Josue 17.a.3.

1 Ende de dochteren a Zelaphead / des soons Hepher / des soons Gilead / des soons Manasse / onder den geslachten Manasse/ des soons Joseph / met namen Mahela/ Noa/Hagla/Milca ende Thirza.

2 Quamen hiertoe / ende traden voor Mose ende Eleasar den Priester/ ende voor de Vorsten/ende de gantsche menichte / voor de deure der hutte des b† bescheydts/ende spraken.

b† And. getuyghenisses/ of/ stifts/

3 Onse vader is ghestoruen inder woestijne/ ende en was niet mede onder de menichte/ c die hen teghen den Heere verhieuen inder rotte Korah / maer is in zijner sonde ghestoruen/ende en hadde gheene sonen.

c Num.6.a.1. b.31

4 Waerom sal dan onses vaders naem / onder zijnen gheslachte ondergaen / oft hy wel gheenen sone en heeft? gheeft ons oock een goet onder onses vaders broederen.

5 Mose bracht haer sake voor den Heere.

6 Ende de Heere sprack tot hem:

7 De dochteren Zelaphead hebben recht ghesproken: ghy sult hen oock een erfgoet onder haers vaders broederen gheuen/ende sult hen haers vaders erue toekeeren.

Een wet vã erfgoet ende eruen.

8 Ende segt den kinderen Jsraels: Wanneer yemandt sterft / ende en heeft gheene sonen/ soo sult ghy zijn erue / zijnen dochteren toekeeren.

9 Heeft hy gheene dochteren/ soo sult ghy lieden dat zijnen broederen gheuen.

Heeft

Heeft hy gheene broederen/ soo sult ghylieden dat zijnen ooms gheuen. 10

B

Heeft hy geen ooms/ so sult ghylieden dat zijnen naesten vrienden gheuen/ die hem toebehooren in zijnen gheslachte/ dat sy het innemen: dat sal den kinderen Israels een wet ende recht zijn/ als de Heere Mose gheboden heeft. 11

d Eñ de Heere sprack tot Mose: Climt op dat gheberchte Abarim/ ende besiet het landt/ dat ick den kinderen Israels gheuen sal. 12

Ende wanneer ghy dat ghesien hebt/ soo sult ghy v vergaderen tot uwen volcke/ e als v broeder Aaron vergadert is. 13

f Dewijle ghy mijnen woorde onghehoorsaem gheweest zijt inder woestijne Zin/ ouer den twist der menichte/ doe ghylieden my heylighen soudet/ door het water voor hen: g dat is het twistwater tot Kades/ inder woestijne Zin. 14

Ende Mose sprack met den Heere/ ende seyde: 15

De Heere/ de Godt ouer alle leuendighe vleesch/ wilde doch eenen man setten ouer de menichte. 16

Die voor hen wt ende in gae/ ende hen wt ende in leyde: dat de menichte des Heerẽ niet en zy als de schapen sonder herder. 17

h Ende de Heere seyde tot Mose: i Neemt Josua tot v/ den sone Nun/ die een man is/ in welcken de gheest is/ ende legt uwe handen op hem. 18

Ende set hem voor den Priester Eleasar/ ende voor de gantsche menichte/ ende gebiedt hem voor haren ooghen: 19

Ende legt uwe k heerlijckheyt op hem/ dat hem hoore de gantsche menichte der kinderen Israels. 20

C

Ende sal tredẽ voor den Priester Eleasar/ die sal voor hem raet vragẽ door de wijse des l† lichts voor dẽ Heere: na desseluẽ mont sullen wt eñ in treckẽ/ heyde hy/ ende alle kinderẽ Israels met hem/ eñ de gantsche menichte. 21

Mose dede als hem de Heere gheboden hadde/ ende nam Josua/ ende settede hem voor dẽ Priester Eleasar/ ende voor de gantsche menichte. 22

m Eñ leyde zijne hant op hem/ eñ geboodt hem/ als de Heere met Mose gesprokẽ hadde. 23

Den berch Abarim.
b Deu. 1. d. 37 ende 3. c. 27. ende 4. c. 21. ende 32. e. 48. ende 34. a. 1.
e Nu. 20. c. 28 Deut. 3. c. 27.
f Nu. 20. b. 12
g Exo. 17. a. 7 Nu. 20. b. 13. Deut. 9. c. 23.
Josua coemt in Moses stede.
h Deu. 31. a. 3
k Dat sal misschien een sonderlinge wijse gheweest zijn/ dat Mose dẽ Josua dẽ staf of de hant opt hooft gheleypt heeft: ghelijck als mẽ de Coningen te saluẽ: ofte de leenen te ontfanghen plach.
l Dat is/ dat licht op der borst des hooghen Priesters/ Exo. 28. d. 38. Daer af seggẽ sommige: Wanneer Godt heeft op des Priesters vrage geãtwoort/ dat het heeft moeten iazijn/ soo heeft dat licht glantzen van hem ghegeuen. Maer dat hebben de Coningẽ daer na ghebruyct/ wanneer sy Godt om raet vraechdẽ. Als 1. Sa. 28. eñ 30
† And. na den gebruycke des Urim.
m Act. 6. a. 6. ende 13. a. 3. 1. Tim. 4. b. 14 ende 5. c. 22.

Dat xxviij. Capittel.

1. Eener peghelijcker tijdt wordt haer offer bestemt/ 6. den Sabbathdach. 11. Nieumaendach. 16. Paesschen/ 26. Eerstelinghenfeest.

Ende de Heere sprack met Mose/ ende seyde: 1

A

Ghebiedt den kinderen Israels/ ende spreeckt tot hen: Den offer mijns broodts/ dwelc mijn offer des sueten reucx is/ sult ghy liedẽ houdẽ te zijner tijt/ dz ghy het my offert. 2

Ende spreeckt tot hen: a Dat zijn de offeren die ghylieden den Heere offeren sult: iarighe lammeren die sonder vlecke zijn/ dagheliicx twee ten daghelijckschen brandtoffer. 3

Een lam des morghens/ het andere tusschen den auont. 4

b Daertoe een thiendẽ Epha c semelmeels ten spijsoffer/ met olye ghemengt/ die gestooten is/ een vierendeel van Hin. 5

Dat is een dachlijcx brandtoffer/ dat ghylieden aen den berghe Sinai offerdet/ ten sueten reucke/ een vyer den Heere. 6

Daghelijcx offer.
a Exo. 29. d. 38 1. Par. 16 e 40 1. Esdr. 3. a. 3. Hebr. 9. a. 6.
b Nu. 15. a. 4.
c Of/ meelblomen.

7 Daertoe zijn dranckoffer/ telcken tot eenen lamme een vierendeel van Hin: in het heylichdom salmen den d wijn des dranckoffers offeren den Heere.

8 Het ander lam sult ghy tusschen den auont maken/ als het spijsoffer des morghens/ ende zijn dranckoffer des sueten reucx den Heere.

9 Aen den Sabbathdaghe nu/ twee iarighe lammeren sonder vlecke/ ende twee thienden semelmeels/ ten spijsoffer/ met olye gemengt/ ende zijn dranckoffer.

10 Dat is het brandtoffer eens peghelijcken Sabbaths/ bouen het daghelijcx brandtoffer met zijnen dranckoffer.

B

11 Nu des eersten daechs uwer maenden/ sult ghylieden den Heere een brandtoffer offeren/ twee ionghe ossen/ eenen ram/ seuen iarighe lammeren sonder vlecke.

12 Ende telcken dry thienden semelmeels ten spijsoffer/ met olye ghemengt/ tot eenen osse/ ende twee thienden semelmeels ten spijsoffer/ met olye ghemengt/ tot eenen ram.

13 Ende telcken eenen thienden semelmeels ten spijsoffer met olye ghemengt/ tot eenen lamme: dat is het brandtoffer des sueten reucx/ een offer den Heere.

14 Ende haer dranckoffer sal zijn/ een halue hin wijns ten osse/ eẽ derdendeel hin ten ramme/ een vyerendeel hin ten lamme: dat is het brandtoffer/ eener peghelijcker maent in het iaer.

15 Daertoe salmen eenẽ geytenbock ten sondoffer den Heere maken/ ouer het daghelijcksche brandtoffer ende zijn dranckoffer.

16 e Nu/ aen den veerthienden daghe der eerster maent/ is het Paesschen den Heere.

17 Ende aen den vijfthienden dage der seluer maent isset feest: seuen daghen salmen ongheheuelt broot eten.

18 De eerste dach sal heylich heeten/ dat ghylieden te samen coemt: gheen dienstwerck en sult ghylieden daer in doen.

19 f Ende sult den Heere brandtoffer doen/ twee ionghe ossen/ eenen ram/ seuen iarighe lammeren sonder vlecke.

20 Met haren spijsoffer/ dry thienden semelmeels met olye ghemengt/ op eenen osse/ ende twee thienden op den ram.

C

21 Ende oock een thiende op een lam onder den seuen lammeren.

22 Daertoe eenen bock ten sondoffer/ datmen ulieden versoene.

23 Ende sult sulcx doen g† aen den morghen/ bouen het brandtoffer/ dwelck een daghelijcx brandtoffer is.

24 Na deser wijse sult ghylieden alle dagen/ seuen dagen lanck/ het broot offeren ten offer des sueten reucx den Heere/ totten daghelijckschen brantoffer/ daertoe zijn dranckoffer.

25 Ende den seuenden dach sal by ulieden heylich heeten/ dat ghy te samen coemt/ geen dienstwerck en sult ghylieden daer in doen.

26 Ende den dach der h† eerstelinghen/ wanneer ghyliedẽ offert het nieuwe spijsoffer den Heere/ wanneer uwe weken om zijn/ sal ulieden heylich heeten/ dat ghy te samen coemt/ geen dienstwerc sult ghylieden daer in doen.

27 i Ende sult den Heere brantoffer doen/ ten sueten reucke/ twee ionghe ossen/ eenen ram/ seuen iarighe lammeren.

28 Met haren spijsoffer/ dry thienden semelmeels

Sabbaths offer.
Nieumaens offer.
Paesschen offer.
f Leui. 23
Eerstelinghen feestoffer.
i Leu. 23.

meels met olye gemengt tot eenen osse/ twee thienden totten ramme/

29 Ende telcken een thiende op een lam der seuen lammeren/

30 Ende eenen gheytenbock ulieden te versoenen.

D

31 Dit sult ghylieden doen/ behaluen het dagelijcx brantoffer met zijnen spijsoffer/ sonder blecke salt zijn: daertoe hare dranckoffer.

Dat xxix. Capittel.

1. Van het feest der seuender maendt/ vanden eersten/ 7. thienden/ 12. vijfthienden met zijnen aenhange/ 35. ende twee ende twintich daghen/ ende haren offeren.

Feest der seuender maent. a Leui.23.c.24. 1.Esdr.3.a.4.

1 Ende den a eersten dach der seuender maendt/ sal by ulieden heylich zijn/ dat ghy te samen coemt/ gheen dienstwerck en sult ghylieden daerin doen: het is uwer trompettendach.

A

b † And. varre

2 Ende sult brantoffer doen ten sueten reucke den Heere: eenen iongen b osse/ eenen ram/ seuen iarighe lammeren sonder blecke.

3 Daertoe hare spijsofferen/ drie thienden semelmeels met olye gemengt totten osse/ twee thienden totten ramme.

4 Ende een thiende op een yegelijc der seuen lammeren.

5 Oock eenen geytenbock ten sondoffer/ ulieden te versoenen:

6 Behaluen het brandtoffer der maent ende zijn spijsoffer/ ende behaluen het daghelijcx brantoffer/ ende met haren dranckoffer/ na haren rechte/ ten sueten reucke: dat is een offer den Heere.

c Leui.16.c.29 ende 23.c.27

7 c Den thienden dach deser seuender maent/ sal by ulieden oock heylich heeten/ dat ghy te samen coemt/ ende sult uwe lijuen castijen/ ende gheen werck daerin doen:

8 Maer brantoffer den Heere ten sueten reucke offeren: eenen iongen osse/ eenen ram/ seuen iarighe lammeren sonder blecke/

9 Met haren spijsoffer/ drie thienden semelmeels met olye ghemengt totten osse/ twee thienden totten ramme/

10 Ende een thiende telcken op een der seuen lammeren.

B

11 Daertoe eenen geytenbock ten sondoffer/ behaluen het sondoffer der versoeninghe/ ende het dagelijcsche brantoffer met zijne spijsoffer/ ende met haren dranckoffer.

d Leui.23.c.24. 2.Mach.1.a.9. 3.Esdr.5.e.49

12 d De vijfthiende dach der seuender maent sal by ulieden heylich heeten/ dat ghy te samen coemt/ gheen dienstwerck en sult ghylieden daerin doen/ ende sult den Heere seuen dagen vyeren.

13 Ende sult den Heere brantoffer doen/ ten offer des sueten reucx den Heere: derthien ionge ossen/ twee rammen/ veerthien iarige lammeren sonder blecke/

14 Met haren spijsoffer/ drie thienden semelmeels met olye gemengt/ telcken tot eenen der derthien ossen/ twee thienden/ telcken tot eenen der twee rammen/

15 Ende een thiende/ telcken tot eenen der veerthien lammeren.

16 Daertoe eenen gheytenbock ten sondoffer/ bouen het dagelijcx brantoffer met zijnen spijsoffer ende zijnen dranckoffer.

17 Aen den anderen dage/ twaelf ionge ossen/ twee rammen/ veerthien iarighe lammeren sonder blecke/

18 Met haren spijsoffer ende dranckoffer/ totten ossen/ totten rammen/ ende totten lammeren/ in haren ghetale na den rechte.

19 Daertoe eenen gheytenbock ten sondoffer/ bouen het dagelijcksche brantoffer/ met zijnen spijsoffer/ ende met haren dranckoffer.

20 Aen den derden daghe/ elf ossen/ twee rammen/ veerthien iarige lammeren sonder blecke/

C

21 Met haren spijsofferen ende dranckofferen/ totten ossen/ totten rammen/ ende totten lammeren/ in haren ghetale na den rechte.

22 Daertoe eenen gheytenbock ten sondoffer/ bouen het dagelijcksche brantoffer met zijnen spijsoffer ende zijnen dranckoffer.

23 Aen den vierden dage/ thien ossen/ twee rammen/ veerthien iarige lammeren sonder blecke/

24 Met haren spijsofferen ende dranckofferen/ totten ossen/ totten rammen/ ende totten lammeren/ in haren ghetale na den rechte.

25 Daertoe eenen gheytenbock ten sondoffer/ bouen het dagelijcksche brantoffer met zijnen spijsoffer ende zijnen dranckoffer.

26 Aen den vijfsten dage/ negen ossen/ twee rammen/ veerthien iarige lammeren sonder blecke/

27 Met tsamen haren spijsofferen ende haren dranckofferen/ totten ossen/ totten rammen/ ende totten lammeren/ in haren getale na den rechte.

28 Daertoe eenen gheytenbock ten sondoffer/ bouen het dagelijcksche brantoffer/ met zijnen spijsoffer ende zijnen dranckoffer.

29 Aen den sesten dage/ acht ossen/ twee rammen/ veerthien iarige lammeren sonder blecke/

30 Met haren spijsofferen ende dranckofferen/

D

totten ossen/ totten rammen/ ende totten lammeren/ in haren ghetale na den rechte.

31 Daertoe eenen gheytenbock ten sondoffer/ bouen het dagelijcksche brantoffer/ met zijnen spijsoffer ende zijnen dranckoffer.

32 Aen den seuenden daghe/ seuen ossen/ twee rammen/ veerthien iarighe lammeren sonder blecke/

33 Met tsamen haren spijsofferen ende dranckofferen/ totten ossen/ totten rammen/ ende totten lammeren/ in haren ghetale na den rechte.

34 Daertoe eenen bock ten sondoffer/ bouen het dagelijcksche brantoffer/ met zijnen spijsoffer/ ende met zijnen dranckoffer.

35 Aen den achtsten daghe/ sal den dach der e † vergaderinge zijn/ geen dienstwerck en sult ghylieden daerin doen.

e Ezeroth/ een vergaderinghe als op eenen kerckhoue vergadert ende besloten/ de vloecken etc. te hooren: Deut.28.a.4. † And. ophoudinghe

36 Ende sult brantoffer offeren/ ten offer des sueten reucx den Heere: eenen osse/ eenen ram/ seuen iarighe lammeren sonder blecke/

37 Met haren spijsofferen ende dranckofferen/ totten ossen/ totten rammen/ ende totten lammeren/ in haren ghetale na den rechte.

38 Daertoe eenen bock ten sondoffer/ bouen het daghelijcksche brantoffer met zijnen spijsoffer ende zijnen dranckoffer.

39 Sulcx sult ghylieden den Heere doen op uwe feesten/ wtgenomen dat ghylieden beloeft/ ende vrywillich geeft tot brantofferen/ spijsofferen/ dranckofferen/ ende danckofferen.

40 Ende Mose seyde den kinderen Israels/ alles wat hem de Heere ghebodē hadde.

Dat xxx. Capittel.

1. Beloften/ wanneer die te houden zijn ofte niet.

1 Ende Mose sprack metten Vorsten der stammen der kinderen Israels/ ende seyde: Dat is het dat de Heere gheboden heeft:

A

Beloften/ wanneer die te houdē zijn.
a Deu.23.c.21 Eccle.5.a.3. Baru.6.d.34.

2 a Wanneer yemant den Heere een belofte doet/ ofte eenen eedt sweert / dat hy zijn ziele verbindt / die en sal zijn woort niet krencken/ maer alle dat doen / als het tot zijnen monde wtghegaen is.

3 Wanneer eens wijfs naem den Heere een belofte doet/ende haer verbindt/ dewijle sy in haers vaders huys/ende in maechdom is/

4 Ende haer belofte ende verbont/dat sy doet ouer haer b ziele/coemt voor harē vader/ ende hy swijcht daer stille toe/soo gheldt alle haer belofte / ende alle verbont / dies sy haer ouer hare ziele verbonden heeft.

b Dat is/ wā neer sy hē verbonden te vastē/ of sus wat te doē met haren lijue / Gode te dienste. Sodat de ziele hier heet/ so veel als het leuendighe lijf/ alst de schrift ouer al ghebruyckt.

5 So het haer daerenteghen haer vader belet/ des daechs wanneer hy het hoort / so en gheldet gheen belofte noch verbondt/ dies sy haer ouer hare ziele verbonden heeft : ende de Heere sal haer genadich zijn/ dewijle het haer vader haer belet heeft.

6 Heeft sy daerenteghen eenen man/ eñ heeft een belofte op haer/ ofte onuaert haer wt haren lippen een verbont ouer hare ziele/

7 Ende de man hoort het / ende swijcht dese lueu daechs stille/ so gheldt haer belofte ende verbandt / dies sy haer ouer haer ziele verbonden heeft.

8 So het haer daerenteghen haer man belet/ dies daechs/wanneer hy het hoort/ so is haer belofte los/die sy op haer heeft/eñ het verbōt/ dat haer wt haren lyppen ontuaren is ouer haer ziele/eñ de Heere sal haer ghenadich zijn.

9 De belofte eener weduwe ende verstootene/alles wat sy haer verbinden ouer haer ziele/dat ghelt op haerlieden.

10 Wanneer c† yemandts huysghesin wat beloeft/ofte hem met eenen eedt verbindt ouer zijn ziele/

c† Anders / sy doch in den huyse haers mans beloeft/ etc. haer ziele.
Ende haer mā hoortet etc. sy haer verbondē heeft ouer haer ziele.
d† And. haer man des etc. wt haren lippen gegaē is/ dat sy beloeft/ etc. ouer haer ziele: wāt haer man heeft het etcet.
e† And. haer man.
f Ofte/ stadich stadtgrijpich maken.
g† And. haer etcet. die sy op haer etcet.

11 Ende de huysheere hoort het/ ende swijcht stille daer toe/ ende en belet het niet/ soo ghelt alle de selfste belofte / ende alles wat het hem verbonden heeft ouer zijn ziele.

12 Maect het daerenteghen d† de huysheere des daechs los / wanneer hy het hoort/soo en gelt het niet/ wat wt zijnen lippen gegaen is/ dat het beloeft ofte hem verbonden heeft ouer zijn ziele : want de huysheere heeft het los gemaeckt ende de Heere sal hem ghenadich zijn.

13 Ende alle beloften ende eeden te verbinden / het lijf te castijen/ mach e† de huysheere f beuestighen oft krencken also.

14 Wanneer hy daer stille toe swijcht van eenen daghe ten anderen/ soo beuesticht hy alle g† zijne beloften ende verbont/ die het op hem heeft / daerom dat hy ghesweghen heeft dies daechs/ doe hy het hoorde.

15 Sal hy het daerenteghen krencken/daer na wanneer hy het ghehoordt heeft/ soo sal hy de misdaet draghen.

16 Dat zijn de settinghen die de Heere Mose gheboden heeft tusschen den manne ende den wijue / tusschen den vader ende der dochter/ dewijle sy noch een maecht is in haers vaders huys.

Dat xxxi. Capittel.

1. De Midianiten worden bekrijcht/ende krijgen/ 8. met tsamen Bileam haerder sonde loon. 11. Mose vertoornt der Midianitischen vrouwen haluen/ die onder den roof gebracht worden/ 17. heedtse verworghen/met alle wat manlijck is/ende alleen den iongen maechden verschoonen. 19. De verontreynichde in strijde/met tsamen alsen ghereetschap ende roof / worden ghereynicht/ 26. het roof / beyde aen menschen ende vee / in somme ghenomen. 27. Achterblijuers ende wtreysers ghelijck gedeylt. 28. Den Heere zijn hefoffer bestemt. 41. Den Priester Eleasar/ 47. ende den Leuiten ghegheuen/ 48. allerley gulden cleynodien vanden hooftlieden ten gheschencke gheoffert/ 54. ende ter ghedachtenisse in de hutte voor den Heere ghebracht.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 a Wreect de kinderē Israels aen den Midianiten/dat ghy v daer na vergadert tot uwen volcke.

3 Doe sprack Mose metten volcke/ende seyde: Rustet onder ulieden ten heyre teghen de Midianiters / dat sy den Heere wreken aen de Midianiten.

4 Wt eenen yeghelijcken stamme duysendt dat ghylieden wt allen stammen Israels/ in het heyr schickt.

5 Ende sy namen aen wt den duysenden Israels/duysent wt elcken stamme/twaelf duysent gherust ten heyre.

6 Ende Mose schicktese met Pinehas den sone Eleasar des Priesters int heyr / ende de heylighe cleederen / ende de luydtrompetten in zijne handt:

7 Ende sy voerden heyr teghen de Midianiten/als de Heere Mose gheboden hadde/ende verworchden alles wat manlijck was.

8 b Daertoe de Coninghen der Midianiters verworchden sy/met tsamen haren verslaghenen/namelijck: Eui/Rekem/ Zur/ Hur/ende Reba / de vijf Coninghen der Midianiten: Bileam den sone Beor verworchden sy oock metten sweerde.

9 Ende de kinderen Israels namen geuanghen de vrouwen der Midianiters/ende hare kinderen/alle haer vee/alle haer haue/ ende alle hare goeden roofden sy.

10 Ende verbranden met vyere alle hare steden/hare wooninghen/ eñ alle hare borchten.

11 Ende namen allen roof / ende alles wat te nemen was/beyde menschen ende vee.

12 Ende brachtent tot Mose / ende tot Eleasar den Priester/ende totter menichte der kinderen Israels/namelijcken/de gheuangenen/ ende het ghenomen vee/ ende het gheroofde goet int legher opter Moabiten velt/ dat aen de Jordane leydt teghen Jericho.

13 Ende Mose ende Eleasar de Priester ginghen hen teghen buyten voor het legher.

14 Ende Mose werdt toornich ouer de hooftlieden des heyrs/die hooftlieden ouer duysent ende hondert waren/ die wt den heyre ende strijde quamen/

15 Ende sprack tot hen: Waerom hebt ghylieden alle vrouwen leuen laten?

16 c Siet/en hebben sy niet de kinderen Israels door Bileams raet afghekeert / hen te besondigen aen den Heere/ ouer den Peor/ ende een plage ghescheidde der menichte des Heeren?

17 d So verworcht nu alles wat manlijck is onder den kinderen/ende alle vrouwen / die eenen man bekent ende byghelegen hebben.

18 Doch alle kinderen die van wijfs namen zijn/ende gheenen man bekent/noch by ghelegen en hebben/ die laet voor ulieden leuen.

19 e Ende leghert v buyten den legher seuen daghen / alle die yemanden verworcht/ ofte verslagenē aengeroert hebben/ dat ghyliedē v ontsondicht aen den derden eñ seuendē dage/

Bileams woort werdt waer. b Josue 13. c Num. 25. Apoc. 2. d iud. 21. e Num. 19. Hagg. 2.

met dien die ghy ghevanghen genomen hebt.

20 Ende alle cleederen en alle het gereetschap van vellen/ende alle het pelswerck/ende alle houten vaten/ sult ghylieden ontsondighen.

21 Ende Eleasar de Priester sprack tot den krijchsvolcke/ dat inden strijdt getogen was: Dat is de Wet/ f welck de Heere Mose gheboden heeft:

f Num.6.c.28 ende 11.b.33

22 Gout/siluer/metael/ijser/tin ende loot/.

23 En alles wat het vyer lijdt/sult ghylieden door het vyer laten gaen/en reynigen/ dat het mettẽ sprengwater ontsondicht worde: daerentegen alles wat gheen vyer en lijdt/dat sult ghylieden door het water gaen laten.

24 En sult uwe cleederen wasschen aenden seuenden daghe/so wort ghylieden reyn: daer na sult ghylieden int legher comen.

25 Ende de Heere sprac met Mose/ en seyde:

26 g Neemt de somme des roofs der geuanghenen/beyde aen menschen ende vee/ghy en Eleasar de Priester / ende de ouerste vaders der menichte:

Den roof recht wtghedeylt.

g Deu.20 b 14 Josue 8.c.27 ende 22.a 8 2.Mach.8.c. 22.

27 Ende gheeft de helft dien/die wtghetogen zijn int heyr/ ende den slach ghedaen hebben/ h ende de ander helft de menichte.

h Die te huys bliuen/ en die wt reysdẽ/ krijghen euen veel/ 1.Sa.30.c.24

28 En sult den Heere heffen/ vanden krijchsliedẽ die int heyr ghetoghen zijn/telcken van vijf hondert / een ziele/ beyde aen menschen/ rinderen/ezelen/ende schapen.

29 Van harer helft sult ghy het nemen/ ende den Priester Eleasar gheuen ter heffinge den Heere.

30 En van de helft der kinderen Israels/sult ghy telcken van vijftighen nemen een stuck goets/ beyde aen menschen/rinderen/ ezelen/ en schapen/ende van allen vee/en sult het den Leuiten geuen/ die de wacht waer nemen aen der woninghe des Heeren.

31 Ende Mose ende Eleasar de Priester/deden als de Heere Mose gheboden hadde.

Somma der wtbuete.

32 En den ouerblijuendẽ buet/die het krijchsvolck gherooft hadde/was ses mael hondert/ ende vijf ende tseuentich duysent schapen/

33 Twee ende tseuentich duysent rinderen/

34 Een ende tsestich duysent ezelen.

35 En de wijfs persoonen/die gheen mannen bekent/noch bygelegen en hadden/ twee ende dertich duysent zielen.

36 Ende de helft/die den ghenen die int heyr getogen waren/toebehoorde/was aen den getale/ drijhondertmael ende seuen ende dertich duysent/ende vijf hondert schapen.

37 Daer van werden den Heere / ses hondert vijf ende tseuentich schapen.

38 Item / ses ende dertich duysent rinderen: daer van werdẽ den Heere twee en tseuentich.

39 Item / dertich duysent ende vijf hondert ezels: daer van werden den Heere een ende tsestich.

40 Item menschen zielen/ sesthien duysendt zielen: daer van werden den Heere twee ende dertich.

41 Ende Mose gaf sulcke heffinge des Heeren/ den Priester Eleasar/ als hem de Heere gheboden hadde.

42 Nv/de ander helft/die Mose den kinderẽ Israels toedeylde vanden krijchslieden/

43 Namelijcken/ de helft der menichte toecomende/ was oec drijhondertmael ende seuen en dertich duysent/ende vijf hondert schapen/

44 Ses ende dertich duysent rinderen;

45 Dertich duysent ende vijf hondert ezelen.

46 Ende sesthien duysent menschen zielen.

47 Ende Mose nam van deser helft der kinderen Israels/ telckẽ een stuck van vijftigen/ beyde des vees ende der menschen/ en gaf het den Leuiten/die de wacht waer namẽ aen der wooninghe des Heeren / als de Heere Mose gheboden hadde.

48 Ende de hooftlieden ouer de duysendt des krijchsvolcx/namelijck/die ouer duysent ende ouer hondert waren/ tradẽ hiertoe tot Mose/

49 Ende spraken tot hem: Uwe knechtẽ hebben de somme genomen der krijchslieden/ die onder onsen handen gheweest zijn/ ende daer en ghebreeckt niet een.

50 Daerom brengen wy den Heere geschencken/wat een yeghelijck ghevonden heeft/van gulden gereetschap/ketenẽ/ armgesmijde/ ringen/oorringen/ende spanselen/ dat onse zielen versoent worden voor den Heere.

51 Ende Mose nam van hen / met tsamen den Priester Eleasar/ het goudt allerley ghereetschaps.

52 En alles gouts heffinge / dat sy den Heere hievẽ/ was sesthien duysent en seuen hondert ende vijftich sikel / vanden hooftlieden ouer duysent ende hondert.

53 Want de krijchslieden hadden gerooft/ een yeghelijck voor hemseluen.

54 En Mose met Eleasar den Priester/nam dat gout vanden hooftlieden ouer duysent en hondert / ende brachtent in de hutte des bescheyts/ ter gedachtenisse der kinderẽ Israels voor den Heere.

Dat xxxij. Capittel.

Ouer de Jordane kryghen met sonderlijcker aendringinghe het landt Gilead/ de stamme Gad/ Ruben ende de halue stamme Manasse.

1 De kinderen Ruben en de kinderẽ Gad/ hadden seer veel vees/en sagen het lant Jaeser ende Gilead aen/voor bequame plaetsen tot haren vee/

Rubeniters/ Gadditers/ en den haluẽ stãme Manasse/bidden om het lands Gilead.

2 Ende quamen en spraken tot Mosen ende den Priester Eleasar/ende tot den Vorstẽ der menichte:

3 Het lãt Atrot/Dibon/Jaeser/Nimra/Hesbon/Eleale/Seban/ Nebo ende Beon/

4 Dat de Heere geslagen heeft voor der menichte Israels/ is bequaem ten vee / ende wy uwe knechten hebben vee.

5 Ende spraken voorder: Hebben wy genade voor v geuonden/so geeft dit lant uwẽ knechten tot eyghen/ soo en willen wy niet ouer de Jordane trecken.

6 Mose sprack tot hen: Uwe broeders sullen in den strijdt treckẽ/ ende ghylieden wilt hier blijuen?

7 Waerom maect ghylieden der kinderẽ Israels herte wederkeerich / dat sy niet ouer en trecken in dat lant dat hen de Heere geuẽ sal.

8 a Also deden uwe vaders oec/doe ickse wtsandt van Kades Barnea/het lant te besien.

a Nu.13 b 31

9 Ende doe sy opgecomen waren tot aen de beke Escol/en sagen het lant/maeckten sy het herte der kinderen Israels wederkeerich/ dat sy niet in het lant en wouden/dat hen de Heere gheuen woude.

10 b En des Heeren toorn vergrimde ter seluer tijt/ende swoer ende seyde:

b Nu.14.c.28 ende 26.g 65 Deu.2.b.13 Psal.95.b.11 ende 106.c.26

11 Dese lieden die wt Egypten ghetogen zijn/ van twintich iaren en daer bouen / en sullen

dat lant niet sien/dat ick Abraham/ Isaac/eñ Jacob ghesworen hebbe/ daerom dat sy my niet trouwelijck naghevolcht en hebben/

12 Wtgenomen Caleb de sone Jephunne des Kenisiters/ eñ Josua de sone Nun: want sy hebben den Heere trouwelijck naghevolcht.

13 Also vergunde des Heeren toorn ouer Israel/ende liet se hier ende daer inder woestijne trecken/veertich iaer/ tot dat een eynde werdt alles des gheslachts/ dat quaet gedaen hadde voor den Heere.

14 Eñ siet/ ghylieden zijt opgetreden in uwer vaders stede/ dat der sondaers dies te meer zijn/ende ghy ooc des toorns eñ grimmicheyt des Heeren noch meer maeckt teghen Israel.

15 Want so ghylieden v van hem keert/ so sal hyse ooc noch langer laten in de woestijne/ eñ ghylieden sult dit volck alle verderuen.

16 Doe traden sy toe/ eñ spraken: Wy willen hier slechts schaepshutten bouwen voor onse vee/ende steden voor onse kinderen.

17 Ende wy willen ons rusten voor aen voor den kinderen Israels/ tot dat wyse brenghen aen haer plaetse: onse kinderẽ sullen in de besloten steden blyuẽ/om der inwoonders wille des landts.

18 Wy en willen niet weder te huys keeren/ tot dat de kinderen Israels innemen/ een yeghelijck zijn erue:

19 Want wy en willen niet met hen eruen op ghene zijde des Jordaens/ maer onse erue sal ons op dese zijde des Jordaens tegent Oostẽ gheuallen zijn.

20 Mose sprac tot hen: c Wanneer ghylieden dat doen wilt/ dat ghy v rustet tẽ stryde voor den Heere/

c Josu. 1. b. 13 ende 4. b. 12

21 So trect ouer de Jordane voor den Heere/ wie onder ulieden gherust is/ tot dat hy zijne vyanden wtdrijue van zijnen aenghesichte/

22 Ende het lant onderdaen worde voor den Heere: daer na sult ghylieden omkeeren/ende ontschuldich zijn den Heere/ende voor Israel/ ende sult dit lant also hebben tot eyghen voor den Heere:

23 So ghylieden daerentegen so niet doen en wilt/ siet/ so sult ghy v aen den Heere besondigen/ende sult uwer sonden ghewaer worden/ als sy ulieden vinden sal.

24 So bouwet nv steden voor uwẽ kinderen/ eñ hutten voor uwe vee/ ende doet wat ghylieden ghesproken hebt.

25 De kinderen Gad/ eñ de kinderen Ruben spraken tot Mose: Uwe knechten sullen doẽ als mijn heere gheboden heeft.

26 Onse kinderen/ vrouwen/ haue/ eñ alle onse vee/ sullen in den steden Gilead zijn.

27 Wy daerentegen uwe knechtẽ/ willen alle gherustet ten heyre in den strijdt trecken voor den Heere/ als mijn heere ghesproken heeft.

28 d Doe geboot Mose harenthaluẽ dẽ Priester Eleasar/ ende Josua den sone Nun/ ende den ouersten vaderen der stammẽ der kinderen Israels/ ende seyde tot hen:

d Josu. 4. b. 12

29 Wanneer de kinderẽ Gad/ eñ de kinderen Ruben met ulieden ouer de Jordane trecken/ alle gherustet ten strijde voor den Heer/ ende uliedẽ dat lant onderdaen is/ so geeft hen het lant Gilead tot eyghen.

30 Trecken sy daerenteghen niet met ulieden gherust/ so sullen sy met ulieden eruen inden lande Canaan.

31 De kinderen Gad ende de kinderen Ruben antwoorden/ eñ seyden: Als de Heere spreect tot uwen knechten/ so willen wy doen.

32 Wy willen gherust trecken voor den Heere int landt Canaan/ eñ onse erfgoet besitten op dese zijde der Jordane.

33 e Also gaf Mose den kinderen Gad eñ den kinderẽ Ruben/ eñ den haluen stamme Manasse/ des soons Joseph/ het Conincrijcke Sihon/ des Coninex der Amoriten/ ende het Coninckrijcke Og/ des Coninex tot Basan/ het landt metten steden inden gantschen lantpalen rontom.

e Deu. 3. ende 29. Josue 13. ende 22.

34 Doe bouweden de kinderen Gad/ Dibon/ Ataroth/ Aroer/

35 Atroth/ Sophan/ Jaeser/ Jegabea.

36 Bethnimra ende Betharan/ beslotẽ steden ende schaepshutten.

37 De kinderen Ruben bouweden Hesbon/ Eleale/ Kariathaim/

38 Nebo/ Baal Meon/ eñ veranderden de namen/ ende Sibama/ ende gauen de steden namen die sy bouweden.

39 f Eñ de kinderen Machir des soons Manasse/ gingen in Gilead/ ende wonnent/ ende verdreuen de Amoriten die daer in waren.

f Gen. 50. Deut. 3. 12.

40 Doe gaf Mose den Machir/ den soon Manasse/ Gilead/ ende hy woonde daerin.

41 Jair nv/ de sone Manasse/ ghinck henen/ ende wan hare dorpen/ eñ hietse Hauoth Jair.

42 Nobah ghinck henen/ eñ wan Knath met haren dochterẽ/ ende hietse Nobah/ na zijnen name.

Dat xxxiij. Capittel.

1. Wederom wort hier beschreuen de reyse wt Egypten int beloefde lant/ (als te voren Exo. 12. ende Num. 20. 21.) 50. ende den volcke wordt gheboden/ alles in den seluen/ te verderuen ende om te brenghen.

1 Dit zijn de reysen der kinderen Israels/ die wt Egyptenlande ghetogen zijn/ na haren heyre door Mose ende Aaron.

2 Ende Mose beschreef haren wttoch/ als sy toghen/ na het beuel des Heeren: ende dit zijn namelijcken de reysen haers wttreckens:

3 a Sy toghen wt van Raemses aenden vijfthienden dage der eerster maent/ des anderen daechs des Paesschen/ door een hooghe hant/ dat het alle Egyptenaers saghen/

a Exo. 12.

4 Ende begroeuen euen de eersteghebooren/ die de Heere onder hen geslagẽ hadde: want de Heere hadde oock aen hare goden gerichte gheoeffent.

5 Als sy van Raemses wttogen/ legerden sy hen in Suchoth.

6 b Ende toghen wt van Suchoth/ eñ legerden hen in Etham/ welck leyt aen het eynde der woestijnen.

b Exo. 13.

7 Van Etham togen sy wt/ eñ bleuen inden gront Hahiroth/ welck leyt teghen Baal Zephon/ ende legherden hen teghen Migdol.

c Exo. 14.

8 c Van Hahiroth togen sy wt/ ende ginghen midden door de zee in de woestijne/ ende reysden dry dachreysen inder woestijne Etham/ ende legherden hen in Marah.

9 d Van Marah togen sy wt/ ende quamen tot Elim: daer waren twaelf waterfonteynen/ ende tseuentich palmen/ ende legherden hen aldaer.

d Exo. 15.

10 Van Elim togen sy wt/ ende legerden hen aen de e † Schelfzee.

Vander

Ohunon.
nu.21.b.10
Oboth.

Igim.

DibonGad.

Almon Di-
blathaim.

Abarim.

ler/ Moabi-
en veldt.
Nu.25.a.3

De inwoon-
ders des läts
sal Israel
verdrijuen.
Deu.7.a.2
ende 12.a.1
ende 20.b.16
Josu.11.b.11
ende 16.b.10
Stand. beeldt-
werck.
Dat is ghe-
schiedt door
Josua.
Nu.26.f.53
Josue 14.a.2

Judic.1.c.
1.27.28

stand. naghe-
en/ etc. en tot
doornē in etc.
stand. belees-
ighen.

De wijdde-
es beloefs-
en lants.

Jos.15.a.1

of/ booghe/

stand. Hazar-
ldar/
of/ booghe.

De stam

a Josu. 1.b.13 ende 4.b.12

b Josu. 4.b.

Reyse I

Sin.

Daphka.

Alus.

Raphidim.

Sinai

Lustgraven

Hazeroth.

Rithma.

Rimō Par

Libna.

Rissa.

Kehelath

Sapher,

Harada,

Makel

Tahath,

Tharah,

Mithka

Hasmon

Moser

Bne Jae

Hor Gid

Jathba

Abzona

Ezeong

Kades.

Hor.

Numeri 33.

Dese Caerte (de welcke behoort ingevoecht te worden voor het 33. Capittel des boecks Numeri) teeckent ons dẽ wech die het volck veertich gedueri ghe iaren ghewandelt heeft / van het lande Egypti aen / lancx henen de woestijne vã Arabien / tot dat sy indẽ lande van Canaan (also tselue in de boecken Exodi / Numeri / ende Deuteronomij te lesen is) quamen. Item / sy begrijpt oock de veertich legheringhen / rustplaetsen / ofte neerslainghen / die int 33. Capittel Numeri gestelt zijn / mitsgaders oock haer graden van lengde ende breedde / hoe wijdt elcke legheringe van malcanderen gescheidt is / die wy ooc tot des Lesers nutticheydt met ghetalen aengeteeckent hebben.

De Leser mach selue het voorseyde 33. Capittel Numeri lesen / alwaer hy de namen der seluer legeringen gespecificeert vinden sal / met het veruolch van dien.

11 f Vander schelfzee toghen sy wt/ ende leghe-rden hen in de woestijne Sin. (Sin. f exod.16.a.1)

12 Vander woestijne Sin toghen sy wt/ ende legherden hen in Daphka. (Daphka.)

13 Van Daphka toghen sy wt / ende legherden hen in Alus. (Alus.)

14 g Van Alus toghen sy wt/ ende legherden hen in Raphidim: aldaer en hadde het volck gheen water te drincken. (g exod.17.a.1 Raphidim.)

15 h Van Raphidim toghen sy wt / ende leghe-rden hen inder woestijne Sinai. (h exod.19.a.1 Sinai)

16 i Van Sinai toghen sy wt/ende legherden hen in de Lustgrauen. (i num.10.b.12 Lustgrauen.)

17 k Van de Lustgrauen toghen sy wt / ende legherden hen in Hazeroth. (k nu.11.b.34 Hazeroth.)

18 l Van Hazeroth toghen sy wt/ende legherden hen in Rithma. (l nu.12.b.16 Rithma.)

19 Van Rithma toghen sy wt/ ende legerden hen in Rimmon Parez. (Rimō Parez)

20 Van Rimmon Parez toghen sy wt/ende leghe-rden hen in Libna. (num.1.b.31. Libna.)

21 Van Libna toghen sy wt / ende legherden hen in Rissa. (Rissa.)

22 Van Rissa toghen sy wt / ende legherden hen in Kehelatha. (Kehelatha.)

23 Van Kehelatha toghen sy wt/ende legherden hen in het gheberchte tot Sapher. (Sapher.)

24 Van het gheberchte Sapher toghen sy wt/ ende legherden hen in Harada. (Harada.)

25 Van Harada toghen sy wt/ ende legerden hen in Makeloth. (Makeloth.)

26 Van Makeloth toghen sy wt/ende legerden hen in Tahath. (Tahath.)

27 Van Tahath toghen sy wt / ende legerden hen in Tharah. (Tharah.)

28 Van Tharah toghen sy wt/ ende legerden hen in Mithka. (Mithka.)

29 Van Mithka toghen sy wt / ende legherden hen in Hasmona. (Hasmona.)

30 m Van Hasmona toghen sy wt / ende leghe-rden hen in Moseroth. (m deut.10.a.6 Moseroth.)

31 Van Moseroth toghen sy wt/ ende legherden hen in Bne Jaekon. (Bne Jaekon)

32 Van Bne Jaekon toghen sy wt / ende leghe-rden hen in Hor Gidgad. (Hor Gidgad)

33 Van Hor Gidgad toghen sy wt / ende leghe-rden hen in Jathbatha. (Jathbatha.)

34 Van Jathbatha toghen sy wt/ ende legerden hen in Abrona. (Abrona.)

35 Van Abrona toghen sy wt/ n ende legherden hen in Ezeongaber. (n num.20.a.1 Ezeongaber.)

36 Van Ezeongaber togen sy wt/ ende legerden hen in de woestijne Zin/ dat is Kades. (Kades.)

37 o Van Kades togen sy wt/ende legherden hen aenden berch Hor/ aen de landtpalen des landts Edom. (o nu.20.c.22 Deut.10.a.6 Hor.)

38 p Doe ginc de Priester Aaron opten berch Hor/ na het beuel des Heeren/ ende sterf aldaer inden veertichsten iare des wtgancx der kinderen Israels wt Egyptenlande / inden eersten daghe der vijffster maendt. (p nu.20.c.25 Deu.32.f.50)

39 Doe hy honderdt ende drie ende twintich iaer oudt was. (Aarons ouerlijden.)

40 q Ende r † Arad de coninck der Cananiters / die daer woont teghen Zuyden des E landts Canaan / hoorde dat de kinderen Israels quamen. (q num.21.a.1 r † and. de Canaiter/ de coninc tot Arad/ die etcet.)

41 s Ende vanden berch Hor toghen sy wt/ ende legherden hen in Zalmona. (s Num.21.a.1 Zalmona.)

42 Van Zalmona togen sy wt / ende legherden hen in Phunon.

43 t Van Phunon toghen sy wt/ende legherden hen in Oboth. (Phunon. t nu.21.b.10)

44 Van Oboth toghen sy wt/ ende legherden hen in Jgim/ aen het gheberchte Abarim / in der Moabiten landtpalen. (Oboth.)

45 Van Jgim toghen sy wt/ ende legherden hen in Dibon Gad. (Jgim.)

46 Van Dibon Gad toghen sy wt/ende legerden hen in Almon Diblathaim. (Dibon Gad.)

47 Van Almon Diblathaim toghen sy wt/ ende legherden hen inden gheberchte Abarim teghen Nebo. (Almon Diblathaim.)

48 Vanden gheberchte Abarim toghen sy wt/ ende legherden hen int veldt der Moabiten/ aen de Jordane teghen Jericho. (Abarim.)

49 Ende sy legerden hen van Beth Jsimoth/ u tot aen de breedde Sittim des veldts der Moabiten. (Aer Moabiten veldt. u Nu.25.a.1)

50 Ende de Heere sprac met Mose inden velde der Moabiten/ aende Jordane teghen Jericho/ende seyde:

51 Spreeckt metten kinderen Israels / eñ segt tot hen: x Wanneer ghylieden ouer de Jordane ghegaen zijt int landt Canaan/

52 Soo sult ghylieden alle inwoonders verdrijuen voor uwen aengesichte/ ende alle hare y pilaren / ende alle hare ghegoten beelden ombrenghen : ende alle hare hoochten te niete doen. (De inwoonders des lāts sal Israel verdrijuen. x Deu.7.a.2 ende 12.a.1 ende 20.b.16 Josu.11.b.12 ende 16.b.10 y † and. beeldewerck.)

53 Dat ghylieden dat lant alsoo inneemt/ ende daer in woont: want ulieden hebbe ick dat lant ghegheuen/dat ghyt inneemt.

54 z Ende sult het landt wtdeylen door het lott onder uwe gheslachten : den ghenen der welcker veel is / sult ghylieden dies te meer toedeylen : ende den ghenen der welcker weynich is/ sult ghylieden dies te weynigher toedeylen : als het lott eenen yeghelijcken aldaer valt/so sal hyt hebben/na den stammen haerder vaderen. (Dat is ghescheidt door Josua. z Nu.26.f.53 Josue 14.a.2)

55 a Soo ghylieden nu de inwoonders des landts niet en verdrijft voor uwen aenghesichte/ so sullen u de gene die ghylieden ouerblijuen latet/ tot b † doornen worden in uwen oogen/ende tot prickelen in uwen zijden/ende sullen u c † dringhen opden lande daer ghylieden in woont. (a Judic.1.c. 21.27.28 b † and. naghelen/ etc. eñ tot doornē in etc. c † and. belesdighen.)

56 So sal het dan gaen/dat ick ulieden gelijck doen sal/wat ick hen dachte te doen.

Dat xxxiiij. Capittel.

1. De wijdde des beloefden landts wordt hier beschreuen/ 17. ende de namen der wtdeylders desseluen benoemt.

1 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

2 Ghebiedt den kinderen Israels / ende spreeckt tot hen : Wanneer ghy int landt Canaan coemt/ so sal dat lant/dat u ten erfdeele valt / inden lande Canaan zijne landtpalen hebben. (De wijdde des beloefden lants.)

3 a Den hoeck teghent Zuyden sal beginnen aen der woestijne Sin by Edom / dat uwe landtpalen teghent Zuyden zy van het eynde der soutter zee/die teghent Oosten leyt: (a Jos.15.a.1)

4 Ende dat de selue landtpale haer b crōme vanden Zuyden op na Akrabbim / ende gae door Zinna / ende haer eynde vanden Zuyden tot Kades Barnea toe/ende cromme aen het dorp c † Adar/ ende gae door Azmon. (b of/ booghe/ c † and. Hazar Adar/)

5 Ende d cromme haer van Azmon aen de beke Egypti/ende haer eynde zy aende zee. (d of/ booghe.)

6 Ab/ de landtpale teghent Westen sal dese zijn / namelijcken / de groote zee : die zy uwe landtpale teghent Westen.

7 De landtpale teghent Noorden sal dese zijn : ghy sult meten vander grooter zee / aen den berch Hor.

8 Ende vandē berch Hor meten/tot datmen tot Hemath coemt / dat haren wtganck zy de landtpale Zedada.

9 Ende dier seluer landtpale sal eynden te Siphron / ende haer eynde zy aen den dorpe e† Enan: dat zy uwe lātpale tegēt Noorden.

e† Anders/ HazarEnan.

10 Ende sult v meten de lantpale tegent Oosten/van den dorpe Enan tot Sepham.

25

11 Ende de lantpale sal afgaen van Sepham/ na Ribla tot Ain van Oostenwaerts / daer na sal sy afgaen / ende haer crommen op de zyden der zee Cinereth teghent Oosten.

12 Ende sal afcomē aen de Jordane/dat haer eynde zy de soutzee: dat zy uwe lant / met zijnen landtpalen rondtom.

13 Ende Mose gheboodt den kinderen Israels/ende seyde: Dat is het lant dat ghylieden door het lott onder v deylen sult/dat de Heere gheboden heeft den neghen stammen ende den haluen stamme te gheuen:

14 f Want den stamme der kinderen Ruben des huys harer vaderen / ende den stamme der kinderen Gad / des huys harer vaderen/ ende den haluen stamme Manasse / hebben haer deel ghenomen.

f Nu. 32. d. 33

15 Also hebben de twee stammen/eñ de halue stamme haer erf deel wech / op dese zyde der Jordanen teghen Jericho/teghent Oosten.

16 Ende de Heere sprac met Mose / eñ seyde:

17 g Dat zyn de namen der mannen / die het landt onder ulieden deylen sullen : de Priester Eleasar/ende Josua de sone Nun.

De namen der wtdeylers des lāts Canaan.

g Deu. 3. c. 28 Josue 14. a. 1. [illegible] 19. h. 15.

18 Daertoe sult ghy nemen eens yegelijcken stams Vorsten/het landt wt te deylen.

19 Ende dat zijn der mannen namen : Caleb de sone Jephunne des stams Juda.

20 Semuel/ de sone Amihud / des stams Simeon.

C

21 Eliad / de sone h† Chischlon / des stams BenJamin.

h† An. Cislon/

22 Buki/ de sone Jagli/ de Vorst des stams der kinderen Dan.

23 Hanniel/ de sone Ephod/ de Vorst des stās der kinderen Manasse/ van den kinderen Joseph.

24 Kemuel/ de sone Siphthan / de Vorst des stams der kinderen Ephraim.

25 Elizaphan/de sone Parnach/de Vorst des stams der kinderen Sebulon.

26 Paltiel/ de sone Asan/ de Vorst des stās der kinderen Isaschar.

27 Ahihud/de sone Selomi/de Vorst des stās der kinderen Asser.

28 Pidahel/de sone Ammihud/ de Vorst des stams der kinderen Naphthali.

29 Dit zynse / die de Heere gheboodt / dat sy den kinderen Israels het erue wtdeylden/ inden lande Canaan.

Dat xxxv. Capitteel.

1. Waer der Leuiten steden ende ruym zijn sal. 10. Van vrijsteden/ 16. van onderscheydende moetwillighen/ 22. ende onmoetwillighen doot-slachs dat dese bekent/ 30. gheene sonder eenighe ghenade ende gheitsoen / naer twee ghetuyghen mondt/ ghestraft sal worden.

1 Ende de Heere sprack met Mose/ opten velde der Moabiten / aen de Jordane teghen Jericho/ ende seyde:

20

2 a Ghebiet den kinderen Israels/dat sy den Leuiten steden gheuen van haren erfgoede/ dat sy woonen connen : daer toe de b† voorsteden rondtom de steden/ sult ghy den Leuiten oock gheuen.

3 Dat sy in de steden woonen/eñ in de voorsteden/haer vee/ende goet / ende allerley ghedierte hebben.

4 Ende de wijdde der voorsteden / die sy den Leuiten gheuen/sal duysent ellen / buyten der stadtmueren rondtom hebben.

5 Soo sult ghy uw c meten buyten voor der stadt/vandē hoeck tegent Oosten/ twee duysent ellen/ eñ vanden hoeck teghent Suyden/ twee duysent ellen/ende vanden hoeck tegent Westen/twee duysent ellen/eñ vanden hoeck teghent Noorden/ twee duysent ellen/ dat de stadt int midden zy : Dat sullen hare voorsteden zijn.

6 d Ende onder den steden / die ghy den Leuiten geuē sult/ sult ghy ses vrijsteden geuen/ dat daer in vliede/ wie eenē dootslach gedaen heeft : bouē deselue sult ghyse noch twee ende veertich steden gheuen.

7 Dat alle de steden die ghy den Leuiten gheeft/zijn acht ende veertich met haren voorsteden.

8 Ende sult derseluer dis te meer geuen vanden ghenen die veel besitten onder den kinderen Israels / ende des te weynigher vanden ghenen die weynich besitten: een yeghelijck sal na zijnen erf deele dat hem toegedeylt wort/ den Leuiten steden gheuen.

9 Ende de Heere sprack met Mose / ende seyde:

10 e Spreeckt metten kinderen Israels / ende segt tot hen : Wanneer ghylieden ouer de Jordane int landt Canaan coemt.

25

11 Sult ghylieden steden wtkiesen / dat het vrije steden zijn / daer die henen vliede/die eenen dootslach onwetens doet.

12 Ende sulcke vrijesteden sullen onder uliedē zijn/voor de bloedtwreker/dat die niet steruen en derf/die eenen dootslach gedaen heeft/ tot dat hy voor de menichte voor het gerichte ghestaen heeft.

13 Ende de steden die ghylieden gheuen sult/ sullen ses vrijesteden zijn.

14 Drye sult ghylieden geuen op dese zyde der Jordanen/ende drye in den lande Canaan.

15 Dat zijn de ses vrijesteden / beyde den kinderen Israels/ ende den vreemdelingen/ ende den huysghenooten onder ulieden / dat daer henen vliede / wie eenen dootslach ghedaen heeft onwetens.

16 f Wie yemanden met een ijseren g instrument slaet/dat hy sterft/ die is eē dootslager/ ende sal den doot steruen.

17 Worpt hy hem met eenen steen / (daer yemant mede can gedoot worden) dat hy daer van sterft/ soo is hy een dootslagher/ ende sal den doot steruen.

18 Slaet hy hem oock met eenen houte/ (daer yemant mede can doot gheslaghen worden) dat hy sterft/ soo is hy een dootslagher.

19 De wreker des bloets sal den dootslagher ter doot brenghen: h† als hy hem ghevlaghen heeft/ soo salmen hem weder dooden.

Stoode

i Deu. 19. b. 11

i Stoot hy hem wt hate / ofte werpt wat 20 op hem wt liste / dat hy sterft /

C Ofte slaet hem door vyantschap met zijner 21 hant dat hy sterft / so sal hy den doot steruen / die hem geslagen heeft / want hy is een dootslagher: de wreker des bloedts sal hem k† ter doot brenghen.

k† An. dooden / wanneer hy hem aencoemt
l Deu. 19. a. 4.

l Wanneer hy hem daerentegē onuerhoets 22 stoot sonder vyantschap / ofte werpt erghens wat op hem onuersiens /

Ofte werpt erghens eenen steen (daermen 23 van steruen can / eñ en heeft het niet ghesien /) op hem / dat hy sterft / ende hy en is zijn vyant niet / heeft hem oock niet quaets ghewilt /

So sal de menichte richten tusschen dien / 24 die geslagē heeft / ende den wreker des bloets m† in desen gherichte.

m† An. na desen rechten
n† And. verlossen.

Ende de menichte sal den dootslager n† beurijden vander hant des bloetwrekers / eñ sal hem weder comē laten / totter vryer stadt / daer 25 hy henen geuloden was: ende sal aldaer blijuen tot dat de hooghe Priester sterft / diemen metter heyligher olye ghesalft heeft.

So dannoch de dootslager wt zijner vryen 26 stadtpalen gaet / daer hy henen gheuloden is /

Ende de bloetwreker vint hem buyten de 27 landtpalen zijner vryer stadt / ende slaet hem doot / die en sal des bloets niet schuldich zijn:

Want hy soude in zijne vrye stadt blijuen / 28 tot aen den doot des hoogen Priester / ende na des hooghen Priesters doot / weder ten lande zijns erfgoets comen.

Dat sal uliedē een recht zijn / by uwen na- 29 comelinghen / in allen uwen wooninghen.

o Deu. 17. a. 6 ende 19. b. 15
Gheen ghelt en salmen nemen voor moetwilligē dootslach.

Den dootslagher salmen dooden / nae den 30 monde twee ghetuygen: o een getuyge en sal D niet antwoorden ouer een ziele ter doot.

Ende ghy en sult gheen versoeninghe ne- 31 men ouer de ziele des doodtslaghers / want hy is den doodt schuldich / ende sal den doodt steruen.

p† And. ontheyliget.

Ende en sult geen versoeninge nemen ouer 32 dien / die ter vryer stadt gheuloden is / dat hy weder come te woonen inden lande / tot dat de Priester sterft.

Ende en p† schendt het lant niet / daer ghy 33 in woont: want wie des bloets schuldich is / die schendt het lant: ende het lant can vanden bloede niet versoent worden / dat daerin vergoten wort / sonder diens bloet die het vergoten heeft.

En verontreynicht het lant niet / daer ghy 34 in woont: daer ick oock in woone: want ick ben de Heere / die onder den kinderen Israels woone.

Dat xxxvj. Capittel.

I. Wt oorsake der dochteren Zelaphead / G. wort een wet ghegheuen / dat een yegelijck het sy vrouwe oft man / een gade zijns stams ten houwelijcke neme / 7. op dat het erfdeel der stammen / niet vermengt noch verandert en worde.

1 A

Ende de ouerste vaders der gheslachten der kinderen Gilead / des soons Machir / die Manasses soon was / vanden gheslachte der kinderen Josephs / traden toe / eñ spraken voor Mose / ende voor den Vorsten / den ouersten vaderen der kinderen Israels / ende seyden:

a Nu. 26. f. 53
b Nu. 27. a 6 Josue 15. d. 18 ende 17. a. 4.

2 Lieue heer / a de Heere heeft ghebooden / datmen het lant ten erf deele gheuen soude / door het lott den kinderen Israels / b eñ ghy mijn heere / hebt ghebooden door den Heere / datmen het erf deel Zelaphead onses broeders / zijnen dochteren gheuen sal.

3 Wanneerse yemant wt den stamme Israels ten wijue neemt / soo sal onses vaders erfdeel weynigher worden / eñ so veel als sy hebben / sal totten erf deele comen des stams daer sy henen comen: alsoo wort het lott onses erfdeels gheemindert.

4 Wanneer nv dan het Iupliaer der kinderen Israels coemt / soo sal haer erf deel totten erfdeele des stams comen / daer sy zijn: also wort onses vaders erf deel verminderr / soo veel als sy hebben.

5 Mose gheboot den kinderen Israels / na den beuele des Heeren / ende sprack: Den stamme der kinderen Josephs heeft recht ghesproken.

c Tob. 1. a. 9 ende 7. b. 15 1. Cor. 7. d. 39
d Of / ten houwelijcke nemē
† And. mannē /

6 Dat is het / dat de Heere gebiet den dochteren Zelaphead / ende seyt: c Laetse d† trouwen wie het hen beualt / alleen dat sy trouwen onder den gheslachte des stams haers vaders.

7 Op dat het erf deel der kinderē Israels niet en valle van eenen stamme ten anderē: want een yeghelijck onder den kinderen Israels / sal aenhanghen aen de erue des stams zijns vaders.

e Leui. 25. e. 23 Jere. 32. a. 7 Ruth 4. a. 3

8 Ende alle dochterē die erf deel besitten onder den stammen der kinderen Israels / sullen trouwen vanden gheslachte des stams haers vaders: e op dat een yegelijck onder den kinderen Israels / zijns vaders erue behoude /

9 Ende gheen erf deel van eenen stamme en valle op den anderen: maer een yegelijck hange aen zijn erue / onder den stammen der kinderen Israels.

10 B Als de Heere Mose gheboden hadde / so deden de dochteren Zelapheads /

11 Mahela / Thirsa / Hagla / Milca / eñ Noa / ende trouden de kinderen harer oomen /

12 Des geslachts der kinderen Manasse des soons Josephs: also bleef haer erf deel aē den stamme des gheslachts haers vaders.

13 Dat zijn de gheboden ende rechten / die de Heere gheboot door Mose / den kinderen Israels / aen de Jordane teghen Jericho.

¶ Eynde des vierden Boecx Mose.

¶ DEVTERONOMIVM,

Verhael des Wets.

Dat vijfde Boeck Mose.

¶ Argument.

HEt vijfde ende het laetste boeck Mose is ghenaemt Deuteronomium/ dat is de Wet andermael ghegheuen ende wtgeleyt. Dit boeck heeft Moses na de andere gheschreuen/ als een hantboeck/ oft als een cort verhael van de gantsche Hemelsche Philosophie/ waerin alle dingen/ die schijnẽ tot een goet ende heylich leuen te dienen/ veruaet zijn. Het is cort/ ende als een wtlegginge der thien geboden der Wet. Ende Heere heeft ghewilt/ dat zijne gheloouige souden dit boeck altijts in hare handen hebben. Want hy heeft alle dingen daerin also gheuoecht/ datse allen menschen van wat ouderdom ofte state sy zijn/ nut ende bequaem zijn.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Mose verhaelt den kinderen Israels de vorighe gheschiedenissen / die hen verloopen hebben van den wttoch van Horeb/ tot dat sy quamen in Kades Barnea/ vermaentse der goetdaet Godts/ ende harer ondanckbaerheyt ende ongheloofs bescheldt hyse.

Mose verhaelt de voorledẽ geschiedenissen.

DAt zijn de woorden die Mose sprac 1 totten gantschen Israel/ op a†gene zijde der Jordanẽ/ in der woestyne/ op den velde tegen der b†schelfzee/ tusschen Paran ende Tophel/ Laban/ Hazeroth/ ende Disahab/

a†An. dese zijde verstaet/ so ghy buytẽ den heylighen lande zijt.
b†An. rietzee/ of roodezee.

Elf dachreysen van Horeb/ door den wech 2 des gheberchts Seir/ tot Kades Barnea.

Ende dit geschiedde indẽ veertichsten iare/ 3 aen den eersten daghe der elfster maendt/ doe sprack Mose metten kinderen Israels/ alles als hem de Heere aen hen gheboden hadde/

c Na dien hy Sihon den Coninc der Amo- 4 riten gheslagen hadde/ die te Hesbon woonde: daertoe Og den Coninck te Basan/ die te Astharoth ende te Edrei woonde.

c Num.21.c. 24.d.34.
Sihon.
Og.

Op gene zijde des Jordaens/ inden lande 5 der Moabiten/ hief Mose aen wt te legghen dese Wet/ ende seyde:

De Heere onse God/ sprac met ons aen den 6 berch Horeb/ eñ seyde: d Ghylieden zijt lange ghenoech aen desen berghe gheweest:

d Nu.10 b.12

Keert v/ ende treet henen/ op dat ghylieden 7 tot den gheberchte der Amoriten coemt/ ende allen haren gebueren/ inden velde/ op bergen/ ende in de leechten/ teghen het Suyden/ ende tegen de hauen der zee/ inden lande Canaan/ ende totten berghe Libanon/ tot aen het groot water Phrath.

Siet daer/ ick hebbe ulieden dat landt/ dat 8 voor v leyt/ gheghenen: gaet daer in/ ende nemet in/ dat de Heere uwen vaderẽ Abraham/ Isaac/ ende Jacob/ ghesworen heeft/ e dat hy het hen ende haren zade na hen/ geuen wilde.

e Gen.15 b.18 ende 17.a.8 ende 26.a.3 ende 28 b.13
f Exo. 18.b.17

Doe sprack ick ter seluer tijt tot v: f Jck en 9 can v niet alleen verdraghen:

Wãt de Heere uwe God heeft v vermeert/ 10 dat ghy hedensdaechs zijt/ als de veelheyt der Sterren aen den Hemel.

(De Heere uwer vaderen God make uwer 11 noch veel duysent meer/ ende segene v/ als hy v ghesproken heeft.)

Hoe can ick alleẽ sulcke moeyte/ ende last/ 12 ende twist van v verdraghen?

Bestelt hier wijse/ verstandighe eñ eruaren 13 lieden/ die onder uwen stammen bekent zijn/ die wil ick v tot hoofden setten.

Welcke men tot regenten wesen sal.

Doe antwoordet ghy my/ eñ seydet: Dat 14 is een goet dinck daer ghy van segt / dat ghy het doen wilt.

15 Doe nam ick de hoofden uwer stammen/ wijse ende eruarene mannen / eñ settese ouer v tot hoofdẽ/ ouer duysent/ ouer hondert/ ouer vijftich/ eñ ouer thiene/ ende amptlieden ouer uwen stammen.

16 Ende ghebood uwe richteren ter seluer tijt/ eñ sprack: Verhoort uwe broederen/ g eñ richtet recht tusschen eenẽ yegelijcken/ ende zijnen broeder/ ende den vreemdelinck.

Rechte [...] ters.
g Joh.7.[...]

17 Geen persoonen en sult ghy in het gerichte aensien/ maer sult den cleynẽ hooren/ als den grooten/ h eñ v voor niemants persoon schouwen: want het gherichtampt is Gods: i sal v dannoch eenige sake te hardt zijn/ die latet aẽ my comen/ dat ickse hoore.

h Leui.19.[...] Deu.16.[...] 2.Par.19.[...] Prou.24.[...] Syr.42.[...] Jacobi 2.[...]
i Deut.1[...] Exo.18.[...]

18 Also geboot ick v te dier tijt/ alles wat ghy doen soudet.

19 Doe togẽ wy wt van Horeb/ ende wandelde door de gantsche woestyne/ (die groot ende grousaem is/ als ghy gesiẽ hebt) opter strate ten geberchte der Amoritẽ/ als ons de Heere onse God geboden hadde/ ende quamen tot Kades Bernea.

20 Doe sprack ick tot v: Ghy zijt aen het gheberchte der Amoriten ghecomen / dat ons de Heere onse Godt gheuen sal.

21 Siet daer / dat lant voor v/ dat v de Heere uwe Godt gegeuen heeft: treet op/ ende neemt het in/ als v de Heere uwer vaderen God ghesproken heeft: k en vreest v niet/ ende en laet v niet grouwelen.

k Deu.[...]

22 Doe quaemt ghy alle tot my/ ende seydet: l Laet ons mannen voor ons henen senden/ die ons het lant verspieden/ eñ ons wederom seggen/ door welcken wech wy daerin trecken sullen/ ende de stedẽ daer wy in comen sullen.

Verspied[...]
l Num.13.[...]

23 Dat beuiel my wel/ ende nam wt v twaelf mannen/ van eenẽ yegelijcken stamme eenen.

m Nu.13.[...]

24 m Doe de selue wech ginghen/ eñ op togen op het gheberchte/ ende aen de beke Escol quamen/ doe besaghen sy het.

25 Eñ namen der vruchtẽ des lants met hen/ ende brachtense af tot ons/ eñ seyden ons weder/ ende spraken: Het lant is goet/ dat ons de Heere onse Godt ghegheuen heeft.

26 Doch ghy en wildet niet op trecken / ende werdet ongehoorsaem dẽ monde des Heeren uws Godts/

27 Ende murmureerdet in uwen hutten/ ende spraect: De Heere is ons n gram/ daerõ heeft hy ons wt Egyptenlant ghelept/ dat hy ons in der Amoriters handen gheue te verdelgen.

n Dat is [...] tisch/ of [...] disch/

28 Waer sullen wy henen op? onse broeders hebben onse herten vertzaecht gemaeckt/ ende ghesept: Het volck zy grooter ende langer dan wy/

wy/ de steden zijn groot / ende tot aenden hemel bemuert: daer toe hebben wy de kinderen Enakim aldaer ghesien.

o Nu.13.b.30

o Ick sprac dan tot v: En latet v niet grouwelen/ende en vreest v niet voor hen: 29

De Heere uwe Godt treckt voor v henen/ ende sal voor v strijden/ als hy met v gedaen heeft in Egypten voor uwen ooghen: 30

Ende inder woestijne/daer ghy gesien hebt hoe v de Heere uwe Godt gedragen heeft/als een man zijnen sone draecht / door alle weghen daer ghy door ghewandelt hebt / tot dat ghy aen dese stede ghecomen zijt. 31

Dannoch dat en galt niet by v/dat ghy aen den Heere uwen Godt haddet gheloooft/ 32

p Die voor v henen ginck/v de stede te wijsen waer ghy v legheren soudt / des nachts in vyere/dat hy v den wech wese daer ghy ingaen soudt/ende des daechs inder wolcken. 33

p Exo.13.c.21 Nu.14.b.14 Deut.4.b.37 psal.77.c.21 ende 78.b.14 ende 105.d.39 Nehem.9.b.12.b.19 1.Cor.10.a.1

Als nv de Heere uwe roepen hoorde/wert hy toornich: ende zwoer/ende sprack: 34

q Van desen quaden ghestachte en sal niemant dat goede lant besien/ dat ick haren vaderen te gheuen ghezworen hebbe/ 35

q Nu.14.c.22 ende 26.g.65 psal.95.b.11 r Jos.14.a.6

Behaluē Caleb de sone Jephunne/ die salt sien: r ende hem wil ick het landt gheuen daer hy op ghetreden heeft / ende zijne kinderen/ daerom dat hy den Heere ghetrouwelijcken ghevolcht heeft. 36

f Ooock werdt de Heere ouer my toornich/ om uwent wille/ende seyde: Ghy en sult daer oock niet in comen. 37

f Nu.20.b.12 ende 27.b.12 Deut.3.c.27 ende 4.c.21 ende 31.a.2

Daerentegen Josua de sone Nun/ die uwe dienaer is/ die sal daer in comen,: Den seluen sterct/ want hy sal Jsrael het erue wtdeylen. 38

t Nu.14.b.31

r Ende uwe kinderen/daer van ghy seydt: Sy sullen een roof worden : ende uwe sonen/ die hedēsdaechs noch goet noch quaet en verstaen/ die sullen daer in comen: den seluen wil ickt gheuen/ende sy sullent in nemen. 39

Ghy daerenteghen keert v om/ende treckt na der woestijne/ den wech der u † Schelfzee. 40

u and. Rietzee. x Nu.14.e.40

x Doe antwoordet ghy / ende spraeckt tot my : Wy hebben aen den Heere ghesondicht: wy willen op/ende strijden/als ons de Heere onse Godt gheboden heeft. Doe ghy v nv rustedet/een yeghelijck met zijn harnasch / ende waert aen dien / dat ghy opwaerts toocht op het gheberchte/ 41

Doe sprack de Heere tot my: Segt hen dat sy niet opwaerts en trecken/ oock niet en strijden: want ic en ben niet onder ulieden: op dat ghy niet geslagen en wort voor uwē vyanden. 42

Doe ick v dat seyde / en hoordet ghy niet/ ende werdet onghehoorsaem den monde des Heeren: ende waert vermeten/ende toocht opwaerts op het gheberchte. 43

Doe toghen de Amoriten wt / die op het gheberchte woonden / v te ghemoete / ende iaechden v/als de bien doen/ ende sloegen v te Seir/tot Harma toe. 44

Doe ghy nv weder quaemt/ende weendet voor den Heere/ doe en wilde de Heere uwe stemme niet hooren/ ende en neyghde zijne ooren niet tot v. 45

y Num.20.a.1.c.22 Deut.2.b.13

y Alsoo bleeft ghy in Kades eenen langhen tydt. 46

Dat ij. Capittel.

1. Tegen Seir/ 8. de Moabiten/ 18. ende Ammoniten en sullen sy niet strijden / noch haer beleedighen/ 23. Sihon der Amoriten coninck werdt in de handen ghegheuen.

47 Doe keerden wy ons/ende togen wt der z woestijne opter strate ter † Schelfzee/ als de Heere tot my seyde / ende omtoghen het gheberchte Seir eenen langhen tydt.

z Nu.21.a.4 † and. Rietzee/

Luth.cap.ij.

1 Ende de Heere sprack tot my:

2 a Ghylieden hebt dit gheberchte ghenoech A omghetoghen: keert v teghent Noorden:

a nu.20.b.16

3 Ende ghebiedt den volcke/ende segt : Ghy sult door de landtpalen uwer broederen/ der kinderen Esau trecken / die daer woonen tot Seir / ende sy sullen hen voor v vreesen : doch wacht v neerstelijck/

4 Dat ghyse niet en b † bekrijcht: want ick en sal v van haren lande niet eenen voetbreedt gheuen : c want het geberchte Seir hebbe ick den kinderen Esau te besitten ghegheuen.

b and. verweert ten krijghe: De landen der kinderen Esau.

5 Spijse sult ghy voor ghelt van hen coopen/ dat ghy etet : ende water sult ghy voor ghelt van hen coopen/dat ghy drincket.

c Gen.36.a.8 Josue 24.a.4 Malac.1.a.3

6 Want de Heere uwe Godt heeft v ghesegent in allen wercken uwer handen: hy heeft uwe reysen ter herten ghenomen / door dese groote woestijne/ ende de Heere uwe Godt is veertich iaer by v gheweest/dat v niet ontbroken en heeft.

7 Doe wy nv door onse broeders de kinderen Esau getogen waren/ die opt gheberchte Seir woonden / opten wech des veldts van Elath ende Ezeon Gaber/ keerdē wy ons/ eñ gingen door den wech der woestijne der Moabiten.

8 Doe sprack de Heere tot my: d Ghy en sult den Moabiten niet lastich wesen/ noch hen bekrijghen: want ick en wil v van haren lande niet te besitten geuen: e want ick hebbe Ar den kinderen Loth te besitten ghegheuen.

Der Moabiten landt. d Judic.3.d.30 ende 11.b.15 e Gen.13.b.11

9 De Emim hebben in voortijden daer in ghewoont/ dat was een groot/ sterck/ eñ lanck volck/ als de * Enakim:

Emim heeten Grouwelijck/ Gen.17.a.5 *Enakim heeten die hē met ketenen vercieren/ num.13.d.33

10 Men hieltse oock voor reusen/ ghelijck als B de Enakim/ ende de Moabiten heetense oock Emim.

11 f Ooock woonden voortijden in Seir de Horiten / ende de kinderen Esau verdreuen ende verdelchdense voor hen/ ende woonden in hare steden / ghelijck als Jsrael den lande zijner besittinghe dede/ dat hen de Heere gaf.

f gen.36.c.20

12 So maeckt v nv op/ende treckt door de beke Sared: ende wy togen daer door.

12 Den tijdt dan die wy van Kades Barnea toghen / tot dat wy door de beke Sared quamen / was acht ende dertich iaer : op dat alle krijchslieden in den legher storuen / g als de Heere hen ghezworen hadde.

g nu.14.c.24 ende 26.g.65 ende 32.b.10

13 Daer toe was oock de hant des Heeren teghen hen/ dat sy om quamen wt den legher/ tot dat harer een eynde wert.

15 Ende doe alle der krijchslieden een eynde was/ dat sy storuen onder den volcke/

16 Sprack de Heere met my/ende seyde:

17 Ghy sult heden door de landtpalen der Moabiten trecken/ by Ar/

Der Moabiten landt.

18 Ende sult naby comen teghen de kinderen Ammon: h die en sult ghy niet lastich wesen/ noch bekrijghen : want ick en wil v vanden lande der kinderen Ammon niet te besitten gheuen: want ick hebbet den kinderen Loth te besitten ghegheuen.

h Judic.11.b.15.d.32

19 i Het is oock gheachtet voor der reusen landt / ende daer hebben in voortijden reusen in ghewoont : ende de Ammoniten heetense * Sammesumim,

i num.21.c.24 * Sammesumim heeten Tyrannen/ of Roouers.

Dat was een groot/sterc/ende lanck volc/ 20 als de Enakim: ende de Heere verdelchdese voor hen/ ende lietse de selue besitten / dat sy daer in hare steden woonden/

k Gen.36.c.20

k Gelijck als hy gedaen hadde metten kin- 21 deren Esau/ die opden geberchte Seir woon-den/ doe hy de Horiten voor hen verdelchde/ ende lietse deselue besitten/ dat sy daer in hare steden woonden/tot op desen dach.

Ende de Caphthorim togen wt Caphthor/ 22 ende verdelchden de Auim/ die tot Hazerim woonden/tot Gaza toe/ende woonden in ha-re steden aldaer.

l Maeckt v op / ende treckt wt / ende gaet 23 ouer de beke by Arnon: siet/ ick hebbe Sihon de coninck der Amoriten tot Hesbon in uwe handen ghegheuen met zijnen lande: Begint in te nemen/ende l† strijdt teghen hem.

† And. beroepet hem tē krijge.

Hedens daechs wil ick beghinnen/dat hen 24 voor v vreesen ende verschricken sullen allen volcken onder allen hemelē/dat hen/wanneer sy van v hooren/ banghe ende wee worden sal voor m † uwer toecomste.

m † And. uwen aengesichte.

n Nu.21.c.21
Deu.20.b.10

n Doe sant ick boden wt der woestijne van 25 Oostenwaert/ tot Sihon den coninc tot Hes-bon/ met vreedsamen woorden/ ende liet hem segghen:

o Nu.10. b.19.

o Ick wil door v landt trecken/ ende waer 26 de strate henen gaet / wil ick gaen: ick en wil noch ter rechter / noch ter slincker handt wtwijcken.

Spijse sult ghy my voor ghelt vercoopen/ 27 dat ick ete: ende water sult ghy my voor gelt geuen/dat ick drincke:ick wil slechts te voete door v henen gaen:

p Nu.20.c.20
Deut.2.a.7.

p Als my de kinderen Esau ghedaen heb- 28 ben die tot Seir woonen / ende de Moabi-ten die tot Ar woonen / tot dat ick come ouer de Jordane / int landt dat ons de Heere onse Godt gheuen sal.

Doch Sihon de coninck tot Hesbon / en 29 wilde ons niet doortrecken laten: want de Heere uwe Godt verhardde zijnen moet/ende verstockte hem zijn herte / op dat hy hem in uwe handen gaue/alst nv aenden daghe is.

q Amos 2.a.9

Ende de Heere sprack tot my: q Siet/ ick 30 hebbe begonst te gheuen voor v den Sihon met zijnen lande; beghint in te nemen/ ende te besitten zijn landt.

r Nu.21.c.23
Deut.29.a.7

r Ende Sihon tooch wt ons teghen met 31 alle zijnen volcke ten strijde na Jahza.

Doch de Heere onse Godt gaf hem voor 32 ons / dat wy hem sloeghen met allen zijnen kinderen/ende zijnen gantschen volcke.

Doe wonnen wy tot dier tijdt alle zijne 33 steden / ende verbanden alle steden / beyde mans/ wijuen/ ende kinderen / ende en lieten niemanden ouerblijuen/

Behaluen het vee roofden wy voor ons/ 34 ende den wtbuete der steden die wy wonnen/

Van Aroer aen / die aenden oeuer der beke 35 by Arnon leyt/ende vander stadt aenden wa-ter/ tot Gilead toe / daer en was gheen stadt die haer voor ons beschutten conde: de Heere onse Godt gaf ons alle dinck voor ons:

s Num.21.c.24

s Behaluen totten lande der kinderen Am- 36 mon en quamen wy niet / noch tot allen dat aender beke Jabok was / noch totten steden op het gheberchte / noch tot allen dat ons de Heere onse Godt verboden hadde.

Dat iij. Capittel.

1. Og de coninck Basan wert geslagen/ 4. zijne steden/ 8. met tsamen den gantschen lande bey-der Coninghen der Amoriten ghedwonghen ende ingheuomen/ 12. ende den Rubeniten/Gadditen/ ende den haluen stamme Manasse/ 18. so sy hare broederen ter ruste helpen/ingheguen. 21. Mose doet beuel aen Josua/ 28. die aen zijne stede ghe-ordineert werdt/ 23. bidt met grooten ernste int beloefde landt te comen/ 26. ende het werdt hem gheweyghert.

a Nu.21.b.33
Deut.29.a.7

1 Ende wy keerden ons/ ende toghen op-waerts den wech tot Basan: a ende Og de coninck tot Basan tooch wt ons te-ghen / met alle zijnen volcke/ te strijden by Edrei.

b Num.21.c.24.b.33
Deut.2.b.24

2 Doch de Heere sprack tot my: En vreest v niet voor hem: want ic hebbe hem/ende alle zijn volc met zijnen lande in uwe handen ge-gheuen: ende sult met hem doen b als ghy met Sihon den coninck der Amoriten gedaen hebt/die tot Hesbon woonde.

3 Alsoo gaf de Heere onse Godt oock den co-ninck Og tot Basan in onse handen/ met alle zijnen volcke/dat wy hem versloegen/ tot dat van hem niet ouer en bleef.

c† And. steden
Deu.20.b.15

4 Doe wonnen wy te dier tijdt alle zijne ste-den/ende daer en was geen stadt die wy hem niet en namen / tsestich steden/ de gantsche c† contreye inden coninckrijcke Og tot Basan.

5 Alle dese steden waren vast / met hooghe mueren / poorten / ende rijchelen / behaluen gantsch veel andere vlecken sonder mueren:

6 Ende verbandense gelijck als wy met Si-hon den coninck tot Hesbon deden: alle ste-den verbanden wy/beyde met mans/wijuen/ ende kinderen:

7 Doch alle het vee ende roof der steden roof-den wy voor ons.

8 Also namen wy tot dier tijdt dat lant wter handt der tweer Coningen der Amoriten/op ghene zijde der Jordanen/vander beke by Ar-non aen/tot aenden berch d Hermon/

De berch Hermon.
d Psa.89.b.13

9 Welcken de Zidoniters Sirion heete: doch de Amoriters heeten hem Senir.

10 Alle steden opden slechten velde/ ende het gantsche Gilead / ende het gantsche Basan tot Salsha toe / ende Edrei/ de steden des co-ninckrijcx Og tot Basan.

Og een reuse: zijn bedde negen ellen lanck.

11 Want de coninck Og tot Basan was noch alleen ouer vanden Reusen: Siet/zijn ijseren bedde is hier tot Rabbath der kinderen Am-mon/negen ellen lanck/ ende vier ellen breet/ na eens mans ellenboghe.

e Nu.32.d.33
Deut.29.a.8
Josue 12.a.6
ende 13.a.8
ende 22.a.4

12 Sodanighe landt namen wy in ter seluer tijdt/van Aroer aen/die aender beke by Arnon leyt: e ende ick gaf het halue gheberchte Gi-lead met zijnen steden den Rubeniteren ende Gadditeren.

f† And. steden

13 Nv het ouerblijuende in Gilead/ ende het gantsche Basan des coninckrijcx Og/ gaf ick den haluen stamme Manasse: de gantsche f† contreye Argob / totten gantschen Basan/ dat heet der Reusen landt.

Hauoth Jair.

14 Jair de sone Manasse / nam de gantsche contreye Argob / tot aende lantpalen Gessuri ende Maachati: ende hiet dat Basan na zij-nen name/ Hauoth Jair / tot hedē inden dach.

15 Ende Machir gaf ick Gilead:

Der Rubeniters deel.

16 Ende den Rubeniteren ende den Gaddi-teren gaf ick des Gileads ten deel / tot aen de beke by Arnon/ midden in de beke / die de landtpale is / ende tot aen de beke Jabok/

die de landtpale is der kinderen Ammon.

17 Daer toe het veldt / ende de Jordane/ (die de landtpale is) van Cinereth aen/ tot aende zee aenden velde/ namelijcken/ de Soutzee/ beneden aenden berch Pisga teghent Oosten.

18 g Ende gheboodt ick u ter seluer tijdt/ ende sprac: De Heere uwe Godt heeft u dit landt ghegeuen in te nemen: soo treckt nu gherustet voor uwen broederen den kinderen Israels henen/ wat strijdtbaer is:

19 Behaluen uwe wijuen/ ende kinderẽ/ ende vee/ (want ick weet dat ghy veel vees hebt) latet in uwen steden blijuen / die ick u ghegeuen hebbe/

20 Tot dat de Heere uwe God uwe broederen oock tot ruste brengt / als u: dat sy oock het landt innemen dat hen de Heere uwe Godt gheuen sal / op ghene zijde der Jordanen: soo sult ghy dan wederkeeren tot uwer besittinghe/ die ick u ghegheuen hebbe.

21 Ende Josua gheboodt ick ter seluer tijdt/ ende sprack: h Uwe oogen hebben ghesien alles wat de Heere uwe Godt dese twee Coningen ghedaen heeft: alsoo sal de Heere oock allen Coninckrijckẽ doen daer ghy henen treckt.

22 En vreest ulieden niet voor hen/ want de Heere uwe Godt strijdt voor u.

23 Ende ick badt den Heere ter seluer tijdt/ ende sprack:

24 Heere/ Heere/ ghy hebt begonst te bewijsen uwẽ knecht uwe heerlijckheyt ende uwe stercke handt: want waer is een Godt in hemel ende in aerden / die het uwen wercken ende uwer macht conde na doen?

25 Laet my gaen / ende sien dat goede landt/ op ghene zijde der Jordanen / dit goede gheberchte ende den Libanon.

26 i Doch de Heere was toornich op my om uwẽ wille/ ende en verhoorde my niet: maer sprack tot my: Laet het ghenoech zijn/ en segt my daer niet meer van.

27 k Climt opde hoochte des berchs Pisga/ ende heft uwe ooghen op teghent Westen/ ẽ teghent Noorden/ ende teghent Zuyden/ ende teghent Oosten: want ghy en sult niet ouer dese Jordane gaen.

28 Ende ghebiedt Josua dat hy getroost ende onuertzaecht zy: want hy sal ouer de Jordane gaen voor den volcke henen/ l ende sal hen dat landt wtdeylen/ dat ghy sien sult.

29 m Alsoo bleuen wy in het dal teghen den n huyse Peor.

Margin notes: g Iosu.12.c.20 — Beuel Mose aen Josua. h nu.27.c.22 — Mose en coemt niet int beloefde landt. — i Deut.1.b.37 ende 4.c.21 ende 31.a.2 ende 34.a.4 — k Num.27.b.12 — l Nu.34.b.17 Josue 14.a.1 — m Nu.25.a.1 — n Dat is/ Verderf tem[illegible] Pel.

Dat iiij. Capittel.

1. Gods wet sonder alle afdoen ende toedoen houden/ behoedt den mensche voor den doot/ 6. eñ is zijne gantsche wijsheyt op aerden/ 9. der wercken Gods/ 11. Item/ zijns verbondts/ 23. ghestadige ghedachtenisse wordt ernstlijck den volcke ingheknoopt. 21. Mose en mach dat schoon beloefde landt niet betreden. 25. Verderf ende omcomen wordt allen beeldeneerders ghedreycht. 29. Ghewisse ghenade ende barmherticheyt allen die hen totten Heere van gantscher herten bekeeren/ toeghesept. 32. Vander heerlijckheyt Israels voor allen Heydenen. 41. Drij vrijsteden ouer de Jordane/ 44. ende waer Mose des Heeren gheboden ende rechten ghesproken heeft.

1 Ende nu hoort/ Israel/ de gheboden ende rechten die ick u leere / dat ghyse doen sult: a op dat ghy leeft/ ende incoemt/ eñ het landt inneemt/ dat u de Heere uwer vaderen Godt gheeft.

2 b Ghy en sult daer niet toe doen / dat ick u ghebiede / ende en sult daer oock niet af doen: op dat ghy c bewaren meucht de geboden des Heeren uws Gods/ die ick u ghebiede.

3 d Uwe oogen hebben ghesien wat de Heere ghedaen heeft teghen den Baal Peor: want alle die den Baal Peor volchdẽ/ heeft de Heere uwe Godt verdaen onder u.

4 Ghy daerentegen/ ghy die den Heere uwen Gode aenhingt/ leeft alle hedensdaechs.

5 Siet / ick hebbe u gheleerdt gheboden ende rechten/ als my de Heere mijn Godt geboden heeft / dat ghy alsoo doen sult e inden lande daer ghy in comen sult/ dat ghy het inneemt.

6 Soo behoudt het nu/ ende doet het: f want dat sal uwe wijsheyt ende verstant zijn by allen volcken/ wanneer sy hooren sullen alle dese gheboden/ dat sy moeten seggen: Ey/ welcke wijse ende verstandige lieden zijn dat/ ende een heerlijck volck?

7 Want waer is een sulck heerlijck volck/ tot den welcken de goden aldus nakende zijn/ als de Heere onse Godt/ g soo dickwils wy hem aenroepen?

8 Ende waer is een sulck heerlick volck / dat soo rechtueerdighe zeden ende gheboden heeft/ als alle dese Wet/ die ick u hedensdaechs voor legghe?

9 Wacht u slechts / ende bewaert uwe ziele wel / dat ghy niet en vergheetet de ghesciedenissen die uwe ooghen ghesien hebben / ende dat sy niet wt uwen herte en comen alle uwe leefdaghe: h ende sult uwen kinderen / ende kints kinderen condt doen/

10 Den dach / i doe ghy voor den Heere uwen Godt stondet aenden berch Horeb / doe de Heere tot my seyde: Vergadert my het volck/ dat sy mijne woorden hooren / ende leeren my vreesen alle hare leefdaghe op aerden/ k ende die hare kinderen leeren.

11 l Ende ghy traedt hier toe/ ende stondet beneden aenden berghe: ende den berch brandde tot midden aendẽ hemel/ ende daer was duysternisse/ wolcken ende donckerheyt.

12 Ende de Heere sprac met u midden wt den vyere: de stemme zijner woorden hoordet ghy/ m doch gheen gelijckenisse en saecht ghy / behaluen de stemme.

13 n Ende vercondichde u zijn verbondt / dat hy u gheboodt te doen / namelijcken/ de thien Woorden/ o eñ schreef se op twee steenẽ taffelẽ.

14 Ende de Heere gheboodt my ter seluer tijt/ dat ick u leeren soude gheboden ende rechten/ dat ghy daer na dedet inden lande daer ghy in treckt/ dat ghy het inneemt.

15 So bewaert nu uwe zielen wel: want ghy en hebt geen ghelijckenisse gesien dies daechs doe de Heere met u sprack wt den vyere / op den berch Horeb:

16 p Op dat ghy u niet en bederft ende maect u eenich beeldt/ dat ghelijck zy eenen manne/ ofte wijue/

17 Ofte vee op aerden / ofte voghel onder den hemel/

18 Ofte ghewormte opden lande/ ofte visschen int water onder der aerden.

19 q Dat ghy oock uwe oogen niet op en heft na den hemel/ eñ siet de Sonne/ eñ de Mane/ eñ de Sterren / het gantsche heyr des hemels/ ende valt af / ende bidtse aen / ende dient hen/ r welc de Heere uwe Godt verordineert heeft allen volcken onder den gantschen hemel.

Margin notes: Een vermaninge tot het houden des Wets. — a mat.19.b.17 — b deu.11.b.32 ende 12.b.32 ende 28.b.14 Josue 23.a.6 Prou.30.a.6 Apoc.22.[illegible] — c Want menschẽ leere verhinderẽ Gods geboden/ ende verleyden van der waerheyt. Titi 1.b.14 — Baal Peor. d Nu.25.a.4 Jos.22.b.17 — e Deu.5.d.32 ende 6.a.1 — Gods woort maect wijs. f Psal.19.a.8 ende 119.k.98 ende 147.b.19 — g ps.145.b.18 — De wercken Gods niet te vergheten. — h Deu.6.c.20 — i exo.19.b.16 Deut.9.b.10 — k deu.11.b.19 — l exod.19.b.17 Deut.5.a.5 — m exo.33.c.20 1.Joã.4.b.12 — n exod.20.a.1 — o exo.34.c.28 Deut.10.a.4 — p Deut.5.a.8 Geen beeldẽ en salmen hebben aen te bidden. — q Deu.17.a.3 Sap.13.b.2 Job 31.c.26 — r Gen.1.b.14

v dan heeft de Heere aenghenomen/ s ende 20 wt den ysceren ouen / namelijcken / wt Egy- C pten gheleydt / dat ghy zijn erfuolck sult zijn/ als het aen desen daghe is.

s Deut.6.b 12 ende 32. a.9
t nu.20.b.12 ende 27.b.12 Deut.1.d.37 ende 3.c.27 ende 14.c.21 ende 31.a.2 ende 34.a.1

t Eñ de Heere was toornich ouer my om 21 ws doens wille/ dat hy zwoer: Ick en soude niet ouer de Jordane gaen/ noch in dat goede lant comen/ dat v de Heere uwe Godt ten erf- deele gheuen sal:

u Deu.34.a.5

u Maer ick moet in desen lande steruen/ 22 ende en sal niet ouer de Jordane gaen: ghy daerenteghen sult daer ouer gaen / ende sulck goede landt innemen.

Soo wacht v nv dat ghy het verbondt des 23 Heeren ws Godts niet en verghetet/ dat hy met v ghemaeckt heeft/ ende gheen beelden en maeckt van eenigherley gestalte/ als de Heere uwe Godt gheboden heeft:

x Deut.9. a.3 Zach.2.a.5 Hebr.12.c.29
y of/ hertbrandich in liefde.

x Want de Heere uwe Godt is een ver- 24 teerende vyer/ ende een y ijuerich Godt.

Dreych- woorden.
z Leui.26. a.1 Deut.8. b.19 ende 27. b.15 Jere.16.b.11
a Deu.30.b.19 ende 31.c.28

Wanneer ghy nv kinderen genereert/ ende 25 kints kinderen / ende het lant bewoont/ ende verderft v/ ende z maeckt v beelden van eeni- gerley ghestalte/ dat ghy quaet doet voor den Heere uwen Godt/ ende ghy hem vertoornt/

a So roepe ick hedensdaechs ouer v tot ge- 26 tuyghen hemel ende aerde/ dat ghy gheringhe sult omcomen/ vanden lande daer ghy ingaet ouer de Jordane/ dat ghy het inneemt: ghy en sult niet langhe daer in blijuen/ maer sult ver- nielt worden.

b deu.28.d.36
c of/ dunne/ verachtet/ sleyn/

b Ende de Heere sal v verstroyen onder de 27 volcken / ende ghy sult een c gheringhe ghe- meyn ouerblijuende volcxken zijn onder den Heydenen/ daer v de Heere henen drijuen sal:

Aldaer sult ghy dienen den goden/ die men- 28 schen handen werck zijn/ hout ende steen : die noch sien noch hooren/ noch eten/ nock rieckẽ.

d Deu.30.a.1 2.Par.15.a.4 Jere.29.b.12 Sap.1.a.2

d Wanneer ghy nv aldaer den Heere uwen 29 Godt soecken sult/ so sult ghy hem vinden/ so ghy hem sult van gantscher herten ende van gantscher zielen soecken.

Wanneer ghy beangst zijn sult/ ende v tref- 30 fen sullen alle dese dinghen inden laetsten da- D gen so sult ghy v bekeeren totten Heere uwen Godt/ ende zijn stemme hooren.

Want de Heere uwe Godt is een barmher- 31 tich Godt: hy en sal v niet verlaten/ noch ver- deruen : en sal oock niet vergheten des ver- bonts e dat hy uwen vaderẽ gezworen heeft.

e Gen.12. a.2
Israelsheerlijckh z voor allen Heydenen.

Want vraecht na de vergangen tijden / die 32 voor v gheweest zijn/ van dien daghe aen doe Godt den mensche op aerden geschapen heeft/ van eenen eynde des hemels ten anderẽ/ ofter oyt een sulck groot dinck ghescheidt/ ofte dies- ghelijcken oyt ghehoort zy/

f exo.19. b.16 Deut.5.a.4 ende 9. b.10
g † and. leue.

Dat een volck Gods stemme gehoort heb- 33 be f wt den vyere spreken / als ghy ghehoort hebt/ ende dannoch g † leuet?

Ofte / of Godt versocht heeft in te gaen/ 34 ende hem een volck/ midden wt eenen volcke/ te nemen/ door versoeckinghe/ door teeckenen/ door wonder/ door strijdt/ ende door eẽ mach- tige hant / ende door eenen wtgereckten arm/ ende door seer verschrickelijcke daden als dat altemael de Heere uwe God h voor v gedaen heeft in Egypten voor uwen ooghen?

h Dat is/ om uwen wille

i Deut.6.a.4 ende 32. b.39
k exo.19.b 16.

Ghy hebbet gesien/ op dat ghy wetet i dat 35 de Heere alleen Godt is/ ende gheen meer.

k Vanden hemel heeft hy zijn stemme hoo- 36 ren laten/ dat hy v onderwese: ende op aerden heeft hy v ghewesen zijn groot vyer/ ende zijne woorden hebt ghy wt den vyere ghehoort.

l deu.10.b.15 Ephes.1.a.4
m exo.13.
Deut.1.d.33
n Versta wolcke ende vyercalom

37 l Daerom dat hy uwe vaders lief gehadt/ ende haer zaedt na hen vercoren heeft / m ende heeft v wechgeleydt met zijnen n aengesichte/ door zijne groote kracht / wt Egypten:

38 Dat hy verdreef voor v groote volckẽ/ ende stercker dan ghy zyt / ende v daer in brachte/ dat hy v haer lant gaue ten erfdeele / als het hedensdaechs staet.

Toeseggi...
o Leuit.26. 1.Re.21.

39 Soo sult ghy nv hedensdaechs weten/ ende ter herten nemen/ o dat de Heere een Godt is bouen inden hemel/ ende beneden op aerden/ ende gheen meer.

40 Dat ghy houdet zijne rechten ende ghebo- E den/ die ick v heden ghebiede : soo salt v ende uwen kinderẽ na v welgaen/ dat v leuen lan- ghe duere / inden lande dat v de Heere uwe Godt gheeft eewichlick.

Dry vry... den ouer... Jordaen.
p exo.21. num.35. b.10 Deut.19. q Jos.20.

41 p Doe scheydde Mose dry steden wt / op gene zijde der Jordanen/ teghen den opganck der Sonnen/

42 Dat aldaer henen vliedde wie zijnen nae- sten dootslaet onwersiens/ ende hem te vooren niet vyandt gheweest en is/ die sal in dier ste- den een vlieden/ dat hy leuendich blijue.

43 Bezer q inder woestijne int effen landt/ on- der den Rubeniteren : ende Ramoth in Gi- lead onder den Gadditeren : ende Golan in Bason onder den Manassiteren.

44 Dat is de wet die Mose den kinderen Israels voorleyde.

45 Dat is dat ghetuygenisse/ ende gheboden/ ende rechten die Mose den kinderen Israels seyde/ doe sy wt Egypten ghetoghen waren/

Waer M... se gesp... heeft.
r num.21. 24.d.33.

46 Op ghene zijde der Jordanen / in het dal teghen den huyse Peor / inden lande Sihon des coninck der Amoriters / die te Hesbon woonden / r die Mose ende de kinderen Is- raels sloegen / doe sy wt Egypten ghetoghen waren.

47 Ende namen zijn lant in/ daer toe het lant Og/ des coninck tot Basan/ der tweer conin- gen der Amoriten/ die op ghene zijde der Jor- danen waren/ tegen den opganck der Sonnẽ/

Hermon.

48 Van Aroer aen/ die aenden oeuer leydt der beke by Arnon / tot aenden berch Sihon / dat is de Hermon.

49 Ende alle het vlacke velt op gene zijde der Jordanen/ teghen den opganck der Sonnen/ tot aende zee / inden vlacken velde / beneden aenden berch Pisga.

Dat v. Capittel.

1. Verhalinghe der gheboden Gods / 22. ende wie die ghegheuen zijn. 32. Een scherp vermaen de selue te houden.

a Exo.20.

1 A Ende Mose riep het gantsche Israel/ eñ seyde tot hen: a Hoort/ Israel/ de ghebo- den ende rechten / die ick v heden voor uwen ooren spreke/ ende leertse/ ende behoudt- se/ dat ghy daer na doet.

b exod.19.

2 b De Heere onse Godt heeft een verbondt met ons ghemaeckt tot Horeb.

c exo.20. b.

3 c Ende en heeft dit verbondt met onsen va- deren niet ghemaeckt/ maer met ons/ die wy hier zijn hedensdaechs/ ende alle leuen.

d gen.19.b.16 Deut.4.b.11 b.33
e † and. van aensichte te aensichte.

4 d Hy heeft van e † aenghesichte met ons wt den vyere opden berghe ghesproken.

5 Ick stont ter seluer tijdt tusschen den Heere ende v/ dat ick v aenseyde des Heeren woordt: want ghy vreesdet v voor den vyere / ende en

ghinck

ghinckt niet op den berch: ende hy sprack:

f Ick ben de Heere uwe Godt/die v wt E- 6 gyptenlande gheleydt heeft/ wt den dienst-huyse.

Ghy en sult gheen ander goden hebben 7 voor my.

g Ghy en sult gheen beelden maken/ van 8 eenigerley gestalte/ noch bouē in den Hemel/ noch beneden op aerden/ noch int water on-der der aerden.

Ghy en sultse niet aenbiddē/noch hen die- 9 nen: h want ick ben de Heere/ een ijuerich God/ die de misdaet der vaderē te huys soect ouer de kinderen/ int derde ende vierde lidt/ aen dien/die my haten:

Ende barmhertichheyt bewijse in veel duy- 10 sent/dien/die my lief hebben/ende mijne ghe- B boden houden.

i Ghy en sult den naem des Heeren ws 11 Godts niet misbruycken: k want de Heere en sal dien niet l† onghestraft laten/ die zijnen naem misbruyckt.

m Den Sabbathdach sult ghy houden/dat 12 ghy hem heylighet/ als de Heere uwe Godt gheboden heeft.

Ses daghen sult ghy arbeyden/ende alle v 13 werck doen.

n Nv/aenden seuenden daghe is de Sab- 14 bath des Heeren ws Godts: soo en sult ghy gheen arbeyt doen/noch uwe sone/ noch uwe dochter/ noch uwe knecht/noch uwe maecht/ noch uwē osse/noch uwen ezel/noch alle uwe vee/ noch de vreemdelinck die in uwe poorten is: op dat uwe knecht ende uwe maecht ru-ste/ghelijck als ghy.

Want ghy sult ghedencken/ dat ghy oock 15 een knecht in Egyptenlande waret/ ende de Heere uwe Godt/v van daer wtghelevt heeft met een machtige hant/eñ wtgherecktē arm: daerom heeft v de Heere uwe Godt gheboden/ dat ghy den Sabbathdach houden sult.

o Ghy sult uwen vader ende uwe moeder 16 eeren/ als v de Heere uwe Godt gheboden heeft: op dat ghy langen tijt leuet op aerden/ eñ dat het v welga inden lande dat v de Hee-re uwe Godt gheuen sal.

p Ghy en sult niet dootslaen. 17

Ghy en sult gheen ouerspel doen. 18

Ghy en sult niet stelen. 19

Ghy en sult geen valsch getuyghenisse spre- 20 ken teghen uwen naesten. C

q Ghy en sult ws naesten wijf niet begee- 21 ren: ghy en sult niet begheeren ws naesten huys/acker/knecht/ osse/ ezel: noch alles wat zijne is.

Dat zijn de woorden/ die de Heere sprack 22 tot uwer gantscher menichte/ op den berch wt den vyere/ ende der wolcken/ ende donc-kerheydt/met luyder stemmen: ende en dede daer niet toe/ r ende schreef se op twee steenen tafelen/ende gaf se my.

Doe ghy nv de stemme wt de duysternis- 23 se hoordet/ ende den berch met vyere bernen saecht/tradet ghy tot my/ alle ouersten onder uwen stammen/ende uwen ondtsten.

Ende seydet: s Siet/ de Heere Godt heeft 24 ons laten sien zijne heerlijckheydt ende zijne maiesteydt/ ende wy hebben zijn stemme wt den vyere ghehoort: hedensdaechs hebben wy gesien/dat Godt met menschen spreeckt/ende sy blijuen leuendich.

25 Ende nv/ waerom sullen wy steruen/ dat ons dit groote vyer verteert: t wanneer wy des Heeren onses Godts stemme meer hoo-ren/ so moeten wy steruen.

26 Want wat is alle vleesch/ dat het hooren can de stemme des leuendigen Gods/wt den vyere sprekē/als wy/ ende leuendich blijuen?

27 Tredet ghy daer toe/ ende hoort alles wat de Heere onse Godt seydt/ ende segghet ons: u alles wat de Heere onse Godt met v spre-ken sal/dat willen wy hooren ende doen.

28 Doe nv de Heere uwe woorden hoorde/die ghy met my spraect/seyde hy tot my: Ic heb-be gehoort de woorden deses volcx/die sy met v ghesproken hebben: het is altemael goet wat sy ghesproken hebben:

29 Och/ dat sy een sulck hert hadden/ my te vreesen/ ende te houden alle mijn gheboden/ haer leef daghe: op dat het hen wel ghinghe/ ende haren kinderen eewichlijck.

30 Gaet henen/ende segt hen: Gaet te huys in D uwen hutten.

31 Ghy daerenteghen sult hier voor my staen/ dat ick met v spreke alle wetten/ ende ghebo-den/ende rechten/ die ghy hen leeren sult/ dat sy daer na doen x inden lande dat ick hen ge-uen sal in te nemen.

32 Soo behoudet nv/ dat ghy doet/ als v de Heere uwe Godt geboden heeft/ y eñ en wijct niet noch ter rechter noch ter slincker handt.

33 Maer wandelt in allen weghen/ die v de Heere uwe Godt ghebeden heeft: op dat ghy leuen meucht/ende v welgae/ende lange leuet inden lande dat ghy innemen sult.

Dat vi. Capittel.

1. Gelijck voor int iiij. Capittel een wtlegginge is des anderen ghebots/so is hier des eersten. 16. God en salmen niet versoecken. 20. De kinderen salmen in zijnen gheboden onderrichten.

1. A Dit zijn dan de wetten/ende a gheboden ende rechten/ die de Heere uwe Godt gheboden heeft/ dat ghyse leeren ende doen sult inden lande/ daer ghy henen treckt/ dat selue in te nemen.

2 b Dat ghy den Heere uwen Godt vreeset/ ende houdet alle zijne rechten ende gheboden/ die ick v ghebiede: ghy ende uwe kinderen/ ende uwe kints kinderen/alle v leef daghe/op dat ghylieden langhe leuet.

3 Israel ghy sult hooren ende behouden/ dat ghy het doet/dat het v wel gae/ ende seer ver-meerdert wordet/ als v de Heere uwer vade-ren God ghesproken heeft/ een lant daer hey-nich ende melck in vloeyt.

4 Hoort Israel/ c de Heere onse Godt is een eenich Heere.

5 d Ende ghy sult den Heere uwen God lief hebben van gantscher herten/ van gantscher zielen/van alle vermeughen.

6 e Ende dese woorden/ die ick v heden ghe-biede/ sult ghy ter herten nemen.

7 Ende sultse uwe kinderen f scherpen/ ende daer van spreken/wanneer ghy in uwen huy-se sittet/ of op den weghe gaet/ wanneer ghy v neder legt/ ofte opstaet.

8 Eñ sultse binden ten teecken op uwe hant/ ende sullen v een dencktee cken zijn voor uwen ooghen.

9 Ende sultse op ws huys posten schrijuen/ ende aen de poorten.

10 g Wanneer v nv de Heere uwe Godt in B het landt brenghen sal/dat hy uwen vaderen

Abra-

Marginal notes:

f Exo.20.a.2. Psa.81.b.11.

De thien gheboden.

g Leui.26.a.1. Deu.4.b.16. c.23. ende 27.b.15. Psa.97.a.7.

h Exo.34.a.7 Jer.32.b.18. Nahum.1.a.2.

i Exo.20.a.7. Leui.19.b.12. Mat.5.b.33. k leu.24.b.14 l† An. ontschul dich houden/

m Exo.20.a.8 ende 23.b.12. Eze.20.b.12.

n Gen.2.a.2.

o Exo.20.b.12 Mat.15.a.4. Ephes.6.a.2. p mat.5.c.21. Exo.21.b.12. Leui.24.b.17.

q Rom.7.a.7. ende 13.a.9.

r Exo.31.b.18

s Deut.5.b.24

t Exo.20.b.19 Deu.18.b.16 Hebr.12.b.18

u Exo.19.a.8 ende 24.a.3. Deu.26.b.17 Josue 1.b.16.

x Deu.4.a.5. ende 6.a.1.

y Deu.17.b.18

a Deut.4.a.5 ende 5.d.31. b deu.10.b.12 c Deu.4.d.35 ende 10.b.17. d mat.22.d37 Mar.12.c29 Luc.10.c.27. Deu.10.b.12 ende 30.a.6. e deu.11.b.18 ende 32.e.46. Num.15.e40

f Dat is/ meer eñ meer drijuē ende oeffenen/ dat sy niet en verroestē noch en verdonckerē/ maer altijt in gedachtenisse eñ woordē/ als nieuwe eñ claer blijuen: Want somen Godts woort meer handelt/ hoe claerder eñ nieuwer het wort/ eñ heet billijc/hoe langer hoe lieuer: waermen het niet en drijft/ so wordt het haest vergetē/ ende onkrachtich. etc.

† And. inscherpen/

Afgoderije verboden.

g Jos.24.b.13.

Abraham/Isaac ende Jacob gezworen heeft/ v te gheuen/ groote ende fijne steden / die ghy niet ghebout en hebt/

11 Ende huysen alles goets vol / die ghy niet ghevult en hebt / ende wtghehouwen born-putten die ghy niet wtghehouwen en hebt/ ẽ wijnberghen ende olybergen die ghy niet geplant en hebt/dat ghy etet/ende satt wordet:

12 Soo hoedt v / dat ghy des Heeren niet en verghetet/ h die v wt Egyptenlande / wt den diensthuyse gheleydt heeft:

h Deu. 4.c.20

13 i Maer sult den Heere uwen Godt vreesen/ ende hem dienen/k ende by zijnen Naem zweeren.

i Deu.10.c.20
k Esa.45.c.23 ende 65.b.15. Jere.4.a.2.
1.Sam.7.a.3
Mat.4.b.10.
Luce 4.a.8.

14 l Ende en sult ander goden niet navolgen der volcken die rontom v zijn:

l Exo.32.c.26

15 Want de Heere uwe Godt is een ijuerich Godt onder v : dat den toorn des Heeren uws Gods ouer v niet en vergrimme/ende verdoe v vander aerden.

Godt en salmen niet versoecken.

16 m Ghy en sult den Heere uwen Godt niet versoecken/n als ghy hem versocht te Massa:

m Mat.4.a.7
Luce 4.b.12.
n Exo. 17.a.2
Num.20.a 4. b 13.ẽ 21 a 5

17 Maer sult houden de geboden des Heeren uws Gods / ende zijne ghetuyghenissen / ende zijne rechten die hy ghebođen heeft:

18 Dat ghy doet wat recht ende goet is voor den ooghen des Heeren/ op dat het v wel ga/ ende ingaet ende innemet dat goede lant / dat de Heere ghezworen heeft uwen Vaderen:

19 Dat hy veriaghe alle uwe vyanden voor v/ als de Heere ghesproken heeft.

20 o Wanneer nu v sone heden oft morghen vraghen sal/ende segghen : Wat zijn dat voor Ghetuyghenissen / Gheboden ende Rechten/ die v de Heere onse Godt gheboden heeft?

o Deut.4.a.9.
De Joden souden hare kinderen in Gods geboden onderrichten.

21 So sult ghy uwen sone seggen: Wy waren des Pharaos knechten in Egypten / ende de Heere leydde ons wt Egypten met machtigher handt:

22 Ende de Heere dede groote ẽ quade teeckenen ende wonder ouer Egypten ende Pharao/ ende alle zijnen huyse/ voor onsen oogen:

23 Ende leydde ons van daer/ op dat hy ons in leydde / ende gaue ons het lant dat hy onsen Vaderen ghezworen hadde.

24 Ende de Heere heeft ons gheboden te doen na alle dese Rechten/ dat wy den Heere onsen Godt vreesen: op dat het ons wel ga alle onse leefdaghe/als het gaet hedensdaechs.

25 Ende het sal onse gherechticheydt zijn voor den Heere onsen Godt / soo wy houden ende doen alle dese Gheboden/als hy ons geboden heeft.

Dat vij. Capittel.

1. Israel en sal geen verbont metten Heydenen maken/ 5. maer sal alle haer afgoderije ende afgoden kramen te gronde wtroeyen ẽ verdoen: 9. so wil de Heere zijn trouwe barmherticheyt ende menichvuldigen segen aen hen bewijsen/ 22. ende hen het lant allenskens ruymen. 25. Afgodenbeelden salmen met siluer ende gout verbernen/ op datmen daer niet in beuanghen en worde.

Het volc Israel en sal gẽ verbont met dẽ Heydenẽ maken.

1 Wanneer v de Heere uwe Godt int lant brengt daer ghy in comen sult/dat selue in te nemen / a ende wtwortelt vele volcken voor v henen/ de Hethiters/ Girgositers / Amoriters / Cananiters / Pheresiters/ Heuiters/ ende Jebusiters/ seuen volcken die grooter ende stercker zijn dan ghy:

a Deu.31.a.3
b Dat is / als eẽ verbloeesel wtroeyen.
c exo.32.b.32 ende 34.b.12 Josu.23.b.12 2.Cor.6.b.14 Nehe.13.a.3.

2 Ende wanneerse de Heere uwe Godt voor v gheeft/ dat ghyse slaet / so sult ghyse b verbannen/c dat ghy gheen verbondt met hen en maket/noch hen gonste en bewijset.

3 Ende ghy en sult met hen gheen vriendtschap maken: uwe dochteren en sult ghy haren sonen niet gheuen/ ende hare dochteren en sult ghy uwen sonen niet nemen.

4 d Want sy sullen uwe sonen my afvallich maken/dat sy andere goden dienen:so sal dan des Heeren toorn vergrimmen ouer v/ ende v haestelijck vernielen.

d Als de ... Num.25.

5 e Maer also sult ghylieden met hen doen: Hare altaren sult ghylieden verscheuren/ hare f calomnen breken / hare haghen afhouwen/ ende hare afgoden met vyere verbernen.

e exo.34. Nu.33.
f Of/ pilaren ...

6 g Want ghy zijt een heylich volck den Heere uwen Gode: h v heeft de Heere uwe Godt vercoren ten volcke des eyghendoms / wt allen volcken die op aerden zijn.

g Deu.14. ende 26. 1.Petr.2.
h Exo.19.

7 De Heere en heeft ulieden niet aenghenomen ende v vercoren / dat uwer meer waren dan alle volckẽ/ want ghy zijt het i weynichste onder allen volcken:

i Of/ ...

8 Maer om dat hy ulieden lief gehadt heeft/ ende dat hy zijnen eedt hielde/k dien hy uwen Vaderen ghezworen heeft / daerom heeft hy ulieden wtgheleydt met machtigher handt/ ende heeft v verlost van den huyse des diensts / wt der hant Pharao des conincx in Egypten.

k Ge.22.

9 l So sult ghy nu weten/ dat de Heere uwe Godt een Godt is/ een trouwe Godt/ die het verbondt ende barmherticheyt houdt / dien/ die hem lief hebben/ende zijne ghebođen houden/in duysent leden:

l Exo.20. ende 34. Deut.4. Jer.32.

10 Ende betaelt dien / die hem haten/voor zijnen aenghesichte/ dat hyse ombrenghe : ende en versuymt niet / dat hy dien vergheldt voor zijnen aenghesichte/die hem haten.

11 So behoudt nu de ghebođen ende wetten/ ende rechten die ick v heden ghebiede/dat ghy daer na doet.

12 m Ende wanneer ghylieden dese rechten hoort/ende houdtse/ende daer na doet/ soo sal de Heere uwe Godt oock houden het verbont ende barmherticheydt / die hy uwen vaderen ghezworen heeft.

m Exo. 22.25. Leui.26. Deut.28.

13 Ende sal v lief hebben/ende segghenen/ende vermeerderen: ende sal de vrucht uws lyfs seghenen / ende de vrucht uws landts / v coorn/ most/ende olye: de vrucht uwer koeyen/ende de vrucht uwer schapen / op den lande dat hy uwen vaderen ghezworen heeft v te gheuen.

14 Ghesegent sult ghy zijn bouẽ alle volcken: n daer en sal niemandt onder v onvruchtbaer zijn/noch onder uwen vee.

n exo.23.

15 De Heere sal van v nemen alle kranckheyt/ ende en sal v geen quade sieckte der Egiptenaren opleggen / o die ghy beuonden hebt/ ende salse allen uwen haters opleggen.

o Exod.9.

16 Ghy sult alle volcken verslinden / die v de Heere uwe Godt geuen sal: Ghy en sult haerder niet verschoonen / ende haren goden niet dienen: want dat soude v een strick zijn.

17 Ist dat ghy dannoch sult in uwer herten seggen: Deses volcx is meer dan ic ben: Hoe can ickse verdrijuen?

18 p Soo en vreest v niet voor hen : ghedenckt wat de Heere uwe Godt Pharao/ ende allen Egyptenaren ghedaen heeft/

p Deu.20. Josue 8.

19 Door groote versoeckinghen / die ghy met uwen ooghen gesien hebt/ ẽ door teeckenen ende wonder / door een machtighe hant ende

uwtghe-

wtgereckten arm/ daer v de Heere uwe Godt mede wtleydde: alsoo sal de Heere uwe Godt allen volcken doen/ daer ghy v voor vreest.

20 q Daertoe sal de Heere uwe God horselen onder hen senden/ tot dat het verdaen worde/ wat daer over is/ ende hem verborget voor v.

21 r Laet v niet grouwelen voor hen/ want de Heere uwe God is onder v/ de groote ende verschrickelijcke Godt.

22 Hy/ de Heere uwe God sal dese lieden wtroeyen voor v/ eenen na den anderen: f ghy en condtse niet haestelijc te niete doen/ op dat hem de dieren op den velde teghen v niet en vermeerderen.

23 De Heere uwe Godt salse voor v gheuen/ ende salse met groote slaghen verslaen/ tot dat hyse verniele.

24 Ende sal v hare Coningen in uwe handen geuen/ ende ghy sult haren name te niete doen onder den Hemel: niemant en sal v wederstaen/ tot dat ghyse vernielet.

25 De beelden harer goden sult ghy met vyere verbernen/ t ende en sult niet begeeren des siluers/ oft gouts dat daer aen is/ u oft tot v nemen/ dat ghy v daerinne niet en verstricket: want sulcx is den Heere uwen Godt eenen grouwel.

26 Daerom en sult ghy den grouwel in v huys niet brenghen/ dat ghy niet verbant en wordet/ als dat selue is: maer ghy sult een walginghe ende grouwel daer aen hebben/ want het is verbannen.

q Exo.23.c.28 ende 33.a.2 Josu.24.b.12
r Exo.23.c.20 ende 33.a.2
f Exo.23.c.29 Josu.11.b.18
t Deu.23.b.17
u Josu.6.b.18 ende 7.a.1 2.Mach.12.e.40

Dat viij. Capittel.

1. Vermaninge dat sy Gods geboden houden/ 2. dat sy gedachtich zijn sullen wat wonder wercken ende weldaden God gedaen heeft by hen/ 7. ende noch doen wil/ 10. ende daer voor dancbaer zijn/ 12. Item/ dat sy niet stout en souden worden van Gods gauen/ 17 dewyle zijse van henseluen niet en hebben/ 19. noch hen met vergheteniſſe des Heeren/ aen andere goden hangen/ willen sy geen ghewisse vernielinghe op henseluen laden.

1 Alle gheboden die ick v heden ghebiede/ sult ghylieden houden/ dat ghy daer na doet: op dat ghylieden leuet ende ghemeerdert wordet/ ende incomet/ ende innemet dat lant/ dat de Heere uwen vaderen ghesworen heeft.

2 Ende weest ghedachtich alle des weechs a door welcken v de Heere uwe Godt ghelept heeft/ dese veertich iaer inder woestijne: op dat hy v verootmoedichde ende versochte/ dat het condt worde/ wat in uwer herten ware/ of ghy zijne gheboden houden soudet/ of niet.

3 Hy verootmoedichde v/ ende liet v hongeren/ c ende spijsde v met Man/ dat ghy ende uwe vaders niet ghekent en haddet/ op dat hy v condt dede/ dat d de mensche niet en leeft van den broode alleen/ maer van allen dat wt den monde des Heeren gaet.

4 e Uwe cleederen en zijn niet veroudet aen v/ ende uwe voeten en zijn niet f ghesvvollen dese veertich iaer.

5 So bekent ghylieden ymmers in uwer herten/ dat v de Heere uwe God g opghetoghen heeft/ als een man zijnen sone opbrengt.

6 So houdt nv de gheboden des Heeren ws Gods/ dat ghy in zijne wegen wandelet/ ende vreeset hem.

7 Want de Heere uwe Godt leydt v in een goet landt/ h een landt daer beken ende fonteynen/ ende i zeen in zijn/ die aen den bergen ende inden landouwen vlieten.

8 Een landt/ daer tarwe/ gherste/ wijnstocken/ vijchboomen/ ende granaetappelen in zijn: een landt daer olyboomen ende henich in wast.

9 Een landt/ daer ghy broodts ghenoech te eten hebt/ daer oock niet en ontbreeckt: k een landt/ diens steenen ijser zijn/ daer ghy l coper wt den berghe houwet.

10 m Ende wanneer ghy gegeten hebt/ ende satt zijt/ dat ghy den Heere uwen Godt loouet/ voor dat goede lant/ dat hy v ghegeuen heeft.

11 Soo wacht v nv/ dat ghy des Heeren ws Godts niet en vergheet/ daermede dat ghy zijne gheboden ende zijne wetten ende rechten die ick v heden ghebiede/ niet en houdet.

12 Dat n wanneer ghy nv ghegheten hebt/ ende satt zijdt/ ende schoone huysen bouwet/ ende daer in woonet.

13 Ende uwe runderen ende schapen/ ende siluer ende goudt/ ende allen wat ghy hebt/ hem vermeerdert.

14 Dat hem dan v herte niet en verheffe/ ende vergetet des Heeren ws Gods (die v wt Egyptenlande ghelept heeft/ wt den diensthuyse:

15 Ende heeft v gheleydt door dese groote ende grousame woestijne/ o daer vyerighe slanghen ende Scorpioenen/ ende enckel dorheyt/ ende geen water en was/ p ende liet v water wt den harden rotzsteen gaen.

16 q Ende spijsde v met Man inder woestijne/ van welcke uwe vaders niet geweten en hebben: op dat hy v verootmoedichde ende versochte/ dat hy v daer nae wel dede.

17 Ghy mochtet anders segghen in uwer herten: r Mijne kracht/ ende mijner handen stercte hebben my dit vermocht wt te richten.)

18 Maer dat ghy ghedachtet aen den Heere uwen Godt: f want hy ist die v kracht geeft/ sulcke machtige daden te doen: op dat hy hielde zijn verbondt/ dat hy uwen vaderen ghesworen heeft/ gelijck het heden ten dage gaet.

19 Sult ghy daerentghen des Heeren ws Gods vergheten/ t ende andere goden nabolghen/ ende hen dienen/ ende hen aenbidden/ so betuyghe ick heden ouer ulieden/ dat ghy gantschelijck vernielt sult worden.

20 Euen als de Heydenen die de Heere vernielt voor uwen aenghesichte/ alsoo sult ghylieden oock vernielt worden/ daerom dat ghy niet ghehoorsaem en zijt der stemme des Heeren ws Godts.

Gedencket wat groote wonderwercken ende weldaedt God hy v gedaen heeft.
a Deu.29.a.5
b Deu.13.a.3 Judic.1.c.22 ende 3.a.3 2.Par.32.b.31
c Exo.16.b.14 Num.11.a.7 Psal.78.c.24
d Mat.4.a.4 Luce 4.a.4
e Deu.29.a.5
f Of/ ghezwollen
g Of/ opghetoghen
h Deu.11.b.10
i Of/ waterdiepten.
k Job.26.a.2
l Of/ eerin
m nu.15.b.18 1.cor.10.d.30 1.Tim.4.a.4.
n Deu.31.c.20 Prou.30.a.8.
En wordt niet stout van Godts gauen/ want ghy en hebtse niet van v eruet.
o Nu.21.a.6.
p nu.20.b.11.
q exo.16.b.15
r 1.Sa.2.a.9.
f Eze.36.c.22 27. Philip.2.b.13.
t Deu.4.c.25

Dat ix. Capittel.

1. Niet de gerechticheyt/ van Gods enckel genade ende trouwe/ brengt Israel int beloefde lant/ 6. Jae harenthaluen hadden sy vele billicker bescholdet/ datse Godt alle hadde omghebracht/ dewyle sy een ongehoorsaem ende halstarrich volck waren. 9. Vanden tween tafelen des verbondts/ 12. gegoten calue/ 18. ende Mose ghebeden ende vasten om der sonden wille beyde des volcx/ 20. ende Aarons. 22. Item/ van desseluen ghebede/ so het volck den Heere vertoornt te Thabera/ te Massa/ ende by den lustgrauen.

1 Hoort Israel: ghy sult heden ouer de Jordane gaen/ dat ghy incomet/ om in te nemen de volcken/ a die grooter ende stercker zijn dan ghy/ groote steden/ bemuert tot inden Hemel.

2 Een groot lanck volck/ de kinderen Enakim/ die ghy ghekent hebt/ van dien ghy oock ghehoort

Moses vermanınghe aen het volc Israels.
a Nu.13.d.32. Deut.1.c.28.

ghehoort hebt: Wie can teghen de kinderen Enack bestaen?

3 So sult ghy heden weten/ dat de Heere uwe Godt voor v henen gaet / b een verteerende vyer: hy salse c†verdelghen/ ende salse onderwerpen voor v henen/ eñ salse verdrijuen/ ende haest ombrengen/ als v de Heere geseyt heeft.

b Deu.4.c 24 Zach.2.a 5
c†and. wtroeden/ tonderbrenghen/ te niete doen/

4 d Wanneerse nv de Heere uwe Godt wtghestooten heeft voor v henen/ so en segt niet in v herte: De Heere heeft my hier ingheleydt dit lant in te nemen/ om mijner gerechtichept wille: soo doch de Heere dese Heydenen verdrijft voor v henen/ om e haers godtloosen wesens wille.

d 1.re.20.c 28
e leui.20.c 23

5 f Want ghy en comt hier niet in/ haer lant in te nemen/ om uwer gerechtichept/ ende ws oprechtigen herten wille/ maer de Heere uwe Godt verdrijft dese Heydenen om haers godloosen wesens wille/ dat hy het woordt houde / dat de Heere gezworen heeft uwen vaderen Abraham/ Isaac/ ende Jacob.

f Rom.11.a 6

6 So weet nv dat v de Heere uwe Godt/ niet om uwer gherechtichept wille/ dit goet landt gheeft in te nemen / nademmale ghy een halstarrich volck zijt.

Moses vermaent het volc vā haer onghehoorsaemheyt.

7 Ghedenckt ende en verghetet niet/ hoe ghy den Heere uwē Godt vertoorndet inder woestijne: vanden dage aen doe ghy wt Egypten lande toghet/ tot dat ghylieden ghecomen zijt aen dese plaetse/ zijt ghy onghehoorsaem gheweest den Heere:

g ero.14.b 11 ende 16.a 2 ende 17.a.2

8 h Want in Horeb vertoorndet ghyliedē den Heere also/ dat hy v van toorne verdoē wilde.

h erod.32.a 7

9 Doe ick opden berch gegaen was/ de steenen Tafelen te ontfanghen / de Tafelen des verbondts/ i dat de Heere met ulieden maecte: k ende ick veertich daghen ende veertich nachten opden berch bleef/ ende gheen broot en att/ ende gheen water en dranck:

i Deut.5.a 2
k ero.24.b 18 ende 34.c 28

10 l Ende my de Heere twee steenen Tafelen gaf/ met den vingher Gods beschreuen / ende B daer op alle woorden / m als de Heere met ulieden wt den vyere opden berch ghesproken hadde/ aenden dach der vergaderinghe.

Twee steenē Tafelen.
l erod.31.b 18
m ero.19.b 16 ende 24.a 3 Deut.4.b.10 b 33. eñ 5.a 4

11 n Ende nae de veertich daghen ende veertich nachten gaf my de Heere twee steenen Tafelen des verbondts/

n ero.31.c 28

12 Ende sprack tot my: o Maeckt v op/ gaet haestelijc nederwaerts van hier: want v volc dat ghy wt Egypten ghelepdt hebt/ heeft het verdoruen/ sy zijn haest afgetreden vandē weghe die ick hen gheboden hadde: sy hebben hen een ghegoten beeldt ghemaeckt.

o erod.32.a 7

13 Ende de Heere sprack tot my: Ick sie dat dit volck een halstarrich volck is:

14 Laet van my af/ dat ickse verniele/ ende haren name wtdoe onder den hemel: ick wil wt v een stercker ende grooter volck maken dan dit is.

15 p Ende als ick my keerde / ende vanden berghe ghinck / die met vyer brandde/ ende de twee Tafelen des verbondts in mijne beyde handen hadde/

p ero.32.b 15

16 Doe sach ick op/ ende siet/ doe hadt ghylieden v aenden Heere uwe Godt besondicht/ dat ghylieden v een ghegoten calf ghemaeckt hadt / ende haest vanden weghe afghetreden waert/ die ulieden de Heere gheboden hadde.

Gegotē calf van goude.

17 Doe vattede ick beyde de Tafelen / ende wierpse wt beyden handen/ ende brackse voor uwen ooghen.

18 q Ende viel voor den Heere / r als ten eersten/ veertich daghen ende veertich nachten/ eñ en att gheen broodt / ende en dranck geen water / om alle uwe sonden wille die ghylieden gedaen hadt / doe ghy alsulcken quaet dedet voor den Heere/ hem te vertoornen.

q ero.34.. r ero.24..

19 Want ick vreesde my voor den toorne ende grimmichept/ daer de Heere ouer ulieden mede vertoornt was/ dat hy ulieden verderuen woude: s doch de Heere verhoorde my op dat mael oock.

s Deu. 10..

20 Oock was de Heere seer toornich ouer Aaron/ dat hy hem verdoen woude: doch ic badt oock voor Aaron ter seluer tijdt.

Aaron.

21 t Ende uwe sonde / het calf dat ghylieden ghemaeckt hadt/ nam ick/ eñ verbrandde dat met vyere / ende versloech dat / ende verwreef dat/ tot dat het stof werdt/ ende wierp dat stof inde beke die vanden berghe vliedt.

t erod.3..

22 Oock soo vertoorndet ghylieden den Heere u te Thabera/ x ende te Massa/ y ende byden Lustgrauen.

u Nu.11.. x erod.17.. y Nu.11..

23 z Ende doe hy ulieden wt Kades Barnea sandt/ ende sprack: Gaet opwaerts/ eñ neemt dat landt in/ dat ick ulieden ghegeuen hebbe: waert ghylieden onghehoorsaem des Heeren ws Gods mont/ ende en gheloofdet aen hem niet/ ende en hoordet zijn stemme niet:

z Nu.1.. b 34

24 a Want ghylieden zijt den Heere onghehoorsaem gheweest/ so langhe als ick ulieden ghekent hebbe.

a Act.7..

25 Doe viel ick voor den Heere veertich daghen ende veertich nachten/ die ick daer lach: want de Heere sprack / hy woude ulieden verdoen.

26 Ick daerenteghen badt den Heere / ende sprack: b Heere / Heere / en verderft v volck eñ v erfdeel niet/ dat ghy door v groote kracht verlost/ ende met machtigher handt wt Egypten ghelepdt hebt.

b ero.32.. ende 34.. Nu.14.. Josue 7..

27 Ghedenckt aen uwe knechten Abraham/ Isaac/ ende Jacob: eñ en siet niet aen de hardichept / ende het godloos wesen ende sonde deses volcx:

Moses bedt.

28 Dat dat landt / daer ghy ons wtghelepdt hebt/ niet en segghe: De Heere en condese niet int langt brenghen daer hy hen af geseyt hadde: ende heeftse daerom wtghelepdt / om dat hy op hen c gram was / dat hyse dooden soude inde woestijne.

c of/ grimmich/ hatich/

29 Want sy zijn v volck / ende v erfdeel / dat ghy met uwe groote krachtē/ ende met uwen wtghereckten arme hebt wtghelepdt.

Dat x. Capittel.

1. Mose gaet met twee ander Tafelen opden berch/ 10. veertich daghen ende veertich nachten/ 4. ende leptse/ beschreuen met der eerste schrift / in een vueren kiste. 6. Aaron sterft. 8. Leui wordt wtghesondert ten dienste des Heeren. 12. Wat Godt vanden mensche vordert / met claren woorden voorgheschreuen.

1 A Ter dier seluer tijdt sprack de Heere tot my: Houwet v twee steenen Tafelen als de eerste / ende comt tot my opden berch/ ende maeckt v een houten kiste:

Moses weder twee Tafelen.
a Ero.34.. b ero.32.. Deut.9..

2 So wil ic opde Tafelen schrijuen de woorden die opde eerste waren / b die ghy ghebroken hebt: ende sultse inde kiste legghen.

3 Also maeckte ick een kiste van vueren houte/ ende hieu twee steenen Tafelen/ als de eerste waren: ende ghinck opden berch/ ende de twee Tafelen waren in mijnen handen.

c Doe schreef hy opde Tafelen / d als de eerste schrift was / de thien woorden die de Heere tot ulieden sprack wt den vyere / opden berch / ter tijdt der vergaderinghe: ende de Heere gaf se my. 4

e Ende ick keerde my / ende ginck vanden berghe / ende leyde de Tafelen inde kiste die ick ghemaeckt hadde / dat sy aldaer waren / als my de Heere gheboden hadde. 5

f Ende de kinderen Jsraels togen wt van Beroth Bne Jakan / na Mosera / (aldaer sterf Aaron / ende is aldaer begrauen / g ende zijn sone Eleasar werdt voor hem Priester.) 6

Van daer toghen sy wt na h † Gudegoda: van Gudegoda na Jathbath / een landt daer beken zijn. 7

i Ter seluer tijt scheydde de Heere den stam Leui wt / de kiste des Verbondts des Heeren te draghen / ende te staen voor den Heere / hem te dienen / ende zijnen Name te louen / tot op desen dach. 8

k Daerom en sullen de Leuiten gheen deel noch erue hebben met haren broederen: want de Heere is hare erue / als hen de Heere uwe Godt ghesept heeft. 9

l Ende ick stont opden berch / als te vooren / veertich daghen ende veertich nachten: ende de Heere verhoorde my ooc op dat mael / ende en woude u niet verderuen. 10 B

Doch hy sprack tot my: Maeckt u op / ende gaet henen / dat ghy voor den volcke henen treckt / dat sy daer in comen / ende het lant innemen / dat ick haren Vaderen ghezworen hebbe hen te gheuen. 11

m Nv / Jsrael / wat eyscht de Heere uwe Godt van u / dan dat ghy den Heere uwen Godt vreeset / dat ghy in alle zijne weghen wandelt / ende hem lief hebt / ende dienet den Heere uwen Godt van gantscher herten / ende van gantscher zielen: 12

Dat ghy de gheboden des Heeren houdet / ende zijne rechten / die ick u heden ghebiede / op dat het u wel ga. 13

n Siet / de hemel / ende aller hemelen Hemel / ende de aerde / ende alles wat daer in is / dat is des Heeren uws Gods. 14

o Noch heeft hy alleen tot uwen Vaderen lust gehadt / dat hyse beminde / ende heeft haer zaedt vercoren na hen / uliedẽ ouer allen volcken / als het hedensdaechs staet. 15

p So besnijdet nv uws hertẽ voorhuyt / ende en weest nv voortaen niet halstarrich: 16

Want de Heere uwe Godt is een Godt aller goden / ende een Heere ouer alle heeren / een groot Godt / machtich ende verschrickelijck / q die gheen persoonen en achtet / ende gheen ghiften en neemt: 17

Ende doet recht den weesen ende weduwen / ende heeft de vreemdelinghen lief / dat hy hen spijse ende cleederen gheue. 18

r Daerom sult ghylieden ooc den vreemdelinghen lief hebben / want ghylieden zijt oock vreemdelinghen gheweest in Egyptenlandt. 16

s Den Heere uwen Godt sult ghy vreesen / hem sult ghy dienen / hem sult ghy aenhanghen / t ende by zijnen Name zweeren. 20 C

Hy is uwen roem / ende uwe Godt / die by u sulcke groote eñ verschrickelijcke dingen ghedaen heeft / die uwe ooghen ghesien hebben. 21

u Uwe Vaders toghen af in Egypten met tseuentich zielen: ende nv heeft u de Heere uwe Godt vermeerdert: x als de sterren aen den hemel. 22

c exo. 34. c 28 / Deut. 4. b 13 / d exo. 24. b 12 ende 34. c 28 / e Deu. 21. c 25 / f Nu. 33. b 30 / g Nu. 20. c 29 / h † heet Oberh Num. 20 / † and. Gadgad of Galgad: / i Nu. 3. 4. 18 / k Nu. 18. c 10 / Deut. 18. a 2 / Josue 13. b. 14. b 33 / l Exod. 34. c 28 / Deu. 9. b 18 / m Deut. 6. a 2 / Josue 22. a 5 / Jere. 7. c 21 / n psa. 89. b 11 / Jere. 23. a 5 / o Deu. 4. b 37 / Besnijdinge des herten. / p Deu. 30. a 6 / Rom. 2. c 29 / q 2. pa. 19. a 7 / Job 34. b 19 / Sap. 6. a 8 / Syr. 35. b 15 / Act. 10. b 34 / Rom. 2. b 11 / Galat. 2. a 6 / Ephes. 6. a 9 / Coloss. 3. c 25 / 1. Pet. 1. b 17 / r exo. 22. c 21 / s Deut. 6. b 13 / 1. Sam. 7. a 3 / Mat. 4. b 10 / Luce 4. a 8 / t Esa. 45. c 23 ende 65. b 15 / Jerem. 4. a 2 / u Gen. 49. c 27 / x gen. 15. a 5. / Deut. 28. g 62

Dat xj. Capittel.

1. Wt veelheyt der weldaden ende wonderwercken Gods aen Jsrael bewesen / 8. verweckt hyse tot houdinghe der gheboden Gods / 18. dat sy zijn woordt altijdt ter herten nemen / 19. ende oock hare kinderen dat selue met vlijte leeren. 10. Verhaelt wat landt / 13. ende seghen hen de Heere gheuen / 21. Item / hoe hy hen der Heydenen landt wil ruymen / so sy hen der Godtsvruchticheyt veulijtighen: 16. daerenteghen wat onghenade sy verwachten / soo sy aftreden / ende andere goden aenhanghen: 26. leyt hen alsoo beyde segen ende vloeck voor. 29. Seghen opden berch Grisim / ende vloeck op den berch Ebal te vercondighen.

1 A So sult ghy nv den Heere uwen Godt liefhebben / ende zijne wetten / zijne wijsen / zijne rechten / ende zijne gheboden houden u leefdaghe.

2 † Ende bekent heden dat uwe kinderen niet en weten noch gesien en hebben / namelijcken de onderwijsinge des Heeren uws Gods / zijne heerlijckheyt / daer toe zijne machtighe handt / ende wtghereckten arm:

3 Ende zijne teeckenen ende wercken die hy ghedaen heeft onder den Egyptenaren / aen Pharao den coninck in Egypten / ende allen zijnen lande:

4 Ende wat hy aen der macht der Egyptenaren ghedaen heeft / aen hare rossen ende waghenen / a doe hy het water der b † Schelfzee ouer hen voerde / doe sy ulieden naiaechden / ende de Heere haer verdede tot op desen dach.

5 Ende wat hy ulieden ghedaen heeft inder woestijne / tot dat ghy aen dese plaetse ghecomen zijt.

6 c Wat hy Dathan ende Abiram ghedaen heeft / den kinderen Eliab / des soons Rubens: hoe de aerde haren mondt op dede / ende verslondtse met haren ghesinne ende hutten / ende alle haer goet / dat sy d † verworuen hadden midden onder het gantsche Jsrael.

7 Want uwe oogen hebben de groote wercken des Heeren ghesien / die hy ghedaen heeft.

8 Daerom sult ghylieden alle de gheboden houden / die ick u heden ghebiede: op dat ghy ghesterckt wordet in te comen / ende het landt in te nemen / daer ghylieden henen treckt dat ghyt inneemt.

9 e Ende dat ghy langhe leeft opden lande dat de Heere uwen Vaderen ghezworen heeft hen te gheuen / ende haren zade / een landt daer melck ende heunich in vloeyt.

10 B f Want het landt daer ghy henen comt / dat in te nemen / en is niet als Egyptenlant / daer ghylieden van wtgherogen zijt / daer ghy zijn zaet zaeyen / ende g selue h drencken moestet / als eenen coolhof:

11 Maer het heeft berghen ende landouwen / die den reghen vanden hemel drencken moet.

12 Op welck lant uwe Heere uwe Godt acht heeft / ende de ooghen des Heeren uws Gods sien altijdts daer op / vanden beghinne des iaers / tot aen het eynde.

13 Jst dat ghylieden nv mijne geboden hoort / die ick u heden ghebiede / dat ghy den Heere uwen Godt lief hebt / eñ hem dient van gantscher herten / ende van gantscher zielen /

14 i So wil ick uwen lande reghen gheuen tot zijner tijdt / vroeghen reghen / ende spaden reghen /

De weldadẽ die Jsrael vã Godt in Egypten ende inde woestijne ontfanghen heeft. / † and. Eñ ghylieden bekent heden / dat ghy niet en zijt gelijck uwe kinderen / dewelcke niet gewetẽ noch etcet. / a exo. 14. c 27 / b † and. Rietzee / c Nu. 16. d 31 ende 26. a 9 / psa. 105. b 17 / d † Hebreisch: Onder / of met haren voeten hadden. Jck hebbe geloopẽ ende geronnẽ / dat ick het te samẽ brachte. Non sterti nec otiosus fui. Het is my suer geworden. Jc heb beiaecht / beloopen / etc. † and. onder haer ghewelt. / e exod. 23. c 26 / Gods ooghe maeckt vruchtbaer. / f Deut. 8. a 7 / g Hebreisch: met uwen voeten / h Dat is / wateren / Gods woort salmen altijt ter herten nemen. / i Deu. 28. b 12 / Joel 2. c 23 / Amos 4. a 7

regen/dat ghy inmencht doen v coorne/uwen most/ende uwe olye:

15 Ende wil uwen vee gras gheuen op uwen velde/dat ghylieden etet ende sat wordet.

16 Hoedt v doch/dat hem uwe herte niet ouerreden en late/ dat ghylieden aftreedt/ eñ dient andere goden/ende bidtse aen:

17 Ende dat dan den toorn des Heeren vergrimme ouer uliedẽ / k ende sluyte den hemel toe / datter gheenen regen en ~~come/~~ ende de aerde hare vrucht niet en ~~gene~~/ende haest omcomt vanden goeden lands / dat v de Heere ghegheuen heeft.

k deu. 28. c. 23 1. Reg 17. a. 1 Luce 4. c. 25

18 l So vaet nv dese woorden ter herten/ ende in uwe zielen/ ende bintse ten teecken op uwe handen / dat sy een deucliteecken voor uwen ooghen zijn:

l Deut. 6. a. 5 Prou. 3. a. 1 ende 4. c. 21

19 m Ende leertse uwe kinderẽ/dat ghy daer van spreect/ wanneer ghy in uwe huysen sitt/ oft op den wech gaet / wanneer ghy v nederlegt/ende wanneer ghy opstaet.

Gods woort salmen oock den kinderen leeren. m deu. 4. b. 10.

20 Ende schrijfse aende posten ws huys/ende aen uwe poorten:

C

21 Dat ghy ende uwe kinderen langhe leuet opden lande/dat de Heere uwe Vaderen ghezworen heeft hen te geuen/ so lange als de daghen vanden hemel op aerden dueren.

22 Want so ghylieden dese gheboden alle sult houden/die ick v heden gebiede/ dat ghy daer na doet/dat ghylieden den Heere uwen Godt lief hebt/ ende wandelt in alle zijne weghen/ ende hem aenhangt:

23 So sal de Heere alle dese volcken voor ulieden henen verdrijuen / dat ghy grooter ende stercker volcken inneemt dan ghylieden zijt.

24 n Alle plaetse daer uwe voetsole op treedt/ sal uwe zijn : van der woestyne aen / ende vanden berghe Libanon / ende vanden water Phrath / tot aen de wterste zee / sal uwe landtpale zijn.

n Josue 1. a. 3

25 Niemandt en sal ulieden wederstaen connen: uwe vreese ende verschricken sal de Heere ouer allen landen comen laten / daer ghy inreyst/als hy ulieden ghesevt heeft.

26 o Siet/ick legghe ulieden heden voor / den seghen ende den vloeck.

Segen ende vloeck. o deu. 30. b. 15

27 p Den seghen/ soo ghy hoort de gheboden des Heeren ws Godts / die ick v heden ghebiede.

p deut. 28. a. 1 Leuit. 26. a. 3

28 Den vloeck daerentegen/ so ghylieden niet hooren en sult de gheboden ws Heeren ws Gods / ende aftredet vanden weghe dien ick ulieden heden ghebiede/dat ghy andere goden na wandelt/die ghylieden niet en kent.

29 Wanneer v de Heere uwe Godt int landt brengt / daer ghy in comt/ dat ghyt inneemt/ q so sult ghy den segen r † spreken laten opden berch Grisim / ende den vloeck opden berghe Ebal:

q deu. 27. b. 18 Josue 8. d. 33 r. and. gheuen

30 Welcke zijn op ghene zijde der Jordanen der straten na/tegen den nedergane der Sonnen/inden lande der Cananiters/die opt vlacke veldt woonen / teghen Gilgal ouer/ byder s † haghen More.

D

s and. eycken-woude.

31 Want ghy sult ouer de Jordane gaen / dat ghy in comt het lant in te nemen / dat ulieden de Heere uwe Godt ghegeuen heeft/ dat ghylieden dat inneemt/ende daer in woont.

32 Soo behoudet nv / dat ghylieden doet na alle gheboden ende rechten / die ick v heden voorlegghe.

Dat xij. Capittel.

1. Alle afgoden plaetsen ende altaren sullen sy verstooren/ 5. ende den Heere/ 8. alleen nae zijnen beuele/ ende aende stede van hem vercoren/dienen. 11. 26. Alle offeren / belofte/ 17. thienden/ ende eersteghebooren des vees voor den Heere brengen/ ende der seluen aldaer met vreuchden ghenieten. 15. 20. Ander vleesch moghen sy aen hare plaetsen slachten / ende nae lust haerder zielen eten/ 16. 23. alleene dat sy des bloedts verschoonen. 29. Afgoderije sullen sy als eenen strick schouwen.

1 Dit zijn de gheboden ende rechten die ghylieden houden sult/ dat ghy daer na doet inden lande / dat v de Heere uwer Vaderen Godt ghegheuen heeft in te nemen/ so langhe ghylieden op aerden leeft.

Afgoderije verboden.

2 a Verdestrueert alle plaetsen daer de Heydenen (die ghylieden innemen sult) hare goden gedient hebben / het zy op hooge bergen/ op cleyne berghen/ oft onder groene boomen:

a exo. 34. ... num. 33. ... Deut. 7. ...

3 Ende breeckt af hare altaren/ende breeckt hare b calomnẽ in stucken/ ende verbernt met vyere hare c haghen / ende de afgoden harer goden d † doet af / ende doet te niete hare namen wt de selue plaetse.

b of/pilaren/ stylen/ ... teecken ... c of/ ... den/ d † an. ... eñ verm... c 2. par. ... b 17

4 e Ghylieden en sult den Heere uwen Gode also niet doen:

5 Maer aen de plaetse f die de Heere uwe Godt verkiesen sal/ wt alle stammen / dat hy zijnen Name aldaer laet woonen/ sult ghylieden na vraghen/ende daer henen comen:

f 1. reg. 8. ... 2. par. 7. ...

6 g Ende uwen brandtoffer / ende uwen anderen offer / ende uwe thienden / ende uwer handen heffinghe/ende uwe belofte/eñ uwen vrijwillighen offer / ende de eersteghebooren uwer runderen ende schapen daer henen brenghen.

g deu. 14. ... ende 15. ... ende 16. ...

7 h Ende sult aldaer voor den Heere uwen Godt eten ende vrolijck zijn / ouer allen dat ghylieden ende uwe huys brengt / daer v de Heere uwe Godt in ghesegehent heeft.

h 1. Sa. ... ende 16. ...

8 i Ghylieden en sult dier gheen doen/ dat wy heden hier doen / een yeghelijck wat hem recht dunckt.

i deut. 2...

9 Want ghylieden en zijt tot hier toe noch niet totter ruste ghecomen / noch totten erfdeele/dat v de Heere uwe Godt gheuen sal.

10 Ghylieden sult dan ouer de Jordane gaen/ ende inden lande woonen dat ulieden de Heere uwe Godt sal ter erue wtdeylen / ende sal ulieden ruste geuen van allẽ uwen vyanden rontom v henen/ ende sult seker woonen.

B

11 Wanneer de Heere uwe Godt een plaetse verkiest / k dat zijnen Naem aldaer woone/ so sult ghylieden aldaer henen brenghen alles wat ick v ghebiede/ uwen brandtoffer/uwen anderen offer / uwe thienden / uwer handen heffinge/ende alle uwe vrije beloften/die ghylieden den Heere belouen sult.

k 1. re. 8. ... 2. reg. 21. ...

12 Eñ sult vrolijck zijn voor den Heere uwen Godt/ ghylieden ende uwe sonen/ ende uwe dochteren/eñ uwe knechten/ende uwe maechden/ ende de Leuiten die in uwe poorten zijn/ l want sy en hebben gheen deel noch erue met ulieden.

l deut. 10. ...

13 Wacht v dat ghy uwe brandtoffer niet en offert aen alle plaetsen die ghy siet:

14 Maer aen de plaetse die de Heere verkiest/ ergheus in eenen uwer stammen : daer sult ghy uwen brandtoffer offeren / ende doen alles wat ick v ghebiede.

15 m Doch meucht ghy slachten ende vleesch eten in alle uwe poorten/ na aller lust uwer zielen/

m Gen. 9. ...

zielen / nae den seghen des Heeren uws Godts / dien hy u ghegheuen heeft: n beyde de reyne ende onreyne moghent eten / als een rhee oft hert.

(u deu. 15. c. 22 — n Leui. 3. b. 19 ende 17. b. 14 ende 19. c. 26 — p Deut. 14. c. 22. 24)

16 o Behaluen het bloet en sult ghy niet eten / maer opde aerde gieten als water.

17 p Ghy en meucht oock niet eten in uwe poorten vande thiendē uws coorns / uws mosts / uwer olye / noch van de eerstegheboorte uwer runderen / uwer schapen / oft van eenighen uwer beloften die ghy beloeft hebt / oft van uwen vrijwilligen offer / oft van uwer hantheffinghe:

18 Maer voor den Heere uwen Godt sult ghy sulcx eten / aende plaetse die de Heere uwe Godt verkiest: ghy eñ uwe sonen / uwe dochteren / uwe knechten / uwe maechden / ende de Leuijt die in uwer poorten is: ende sult vrolijc zijn voor den Heere uwen God / ouer alle dat ghy brenghet.

(q Deu. 14. a. 24 Syr. 7. d. 32)

19 q Ende wacht u dat ghy den Leuijt niet en verlaet / so langhe als ghy opder aerden leuet.

(r Gen. 28. b. 14 Deut. 19. a. 8)

20 Wanneer nu de Heere uwe Godt uwe palen verwijden sal / r als hy u gheseyt heeft / eñ C spreket: Ick wil vleesch eten / dewijle uwer zielen vleesch te eten lust: so etet vleesch / na aller lust uwer zielen.

21 Is oock de stede verre van u / die de Heere uwe Godt vercoren heeft / dat hy zijnen Name aldaer woonen late / soo slacht van uwen runderen ofte schapen / die u de Heere ghegeuen heeft / als ick u gheboden hebbe / ende etet in uwer poorten / na aller lust uwer zielen.

(s Deu. 15. c. 22)

22 s Als men een rhee ofte hert etet / meucht ghyt eten: beyde reyne ende onreyne meugent tsamen eten.

(t 1. Sa. 14. d. 32)

23 t Alleen merckt / dat ghy het bloedt niet en etet: want het bloedt is de ziele / daerom en sult ghy de ziele niet met den vleesche eten:

24 Maer sult het op de aerde ghieten / als water.

(u Deu. 14. c. 23 ende 15. d. 19)

25 Ende en sult het daerom niet eten / dat het u wel gae / ende uwe kinderen nae u / dat ghy ghedaen hebt wat recht is voor den Heere.

26 u Doch wanneer ghy erghens wat heylighen wilt vanden uwen / oft belouen / so sult ghyt opladen / ende brenghen in een stede die de Heere vercoren heeft:

(x Brandt-offer neuen den altaer eten.)

27 Ende uwen brandtoffer met vleesche ende bloede doen opden altaer des Heeren uws Gods: het bloedt x †uws offers sult ghy gieten opden altaer des Heeren uws Gods / ende het vleesch eten:

28 Siet toe / ende hoort alle dese woorden die ick u gebiede: op dat het u wel gae / ende uwe kinderen na u eewichlijck / dat ghy ghedaen hebt wat recht ende welghevallich is voor den Heere uwen Godt.

(y Deut. 18. a. 9 Josue 23. a. 5 — z Psal. 106. d. 36)

29 y Wanneer de Heere uwe Godt voor u henen de Heydenen wtroept / daer ghy henen comt om in te nemen / ende hen inghenomen hebt / ende in haren lande woont /

30 z Soo hoedt u dat ghy niet inden strick en valt hen na / daer na als sy verdaen zijn voor u / ende niet en vraecht na haren goden / ende spreeckt: Ghelijck als dese volcken hare goden ghedient hebben / alsoo wil ick oock doen.

(a Deut. 18. a. 9 Jere. 10. a. 2 ende 19. a. 4. 5 Esa. 65. a. 3)

31 a Ghy en sult niet alsoo aen den Heere uwen Godt doen: want sy hebben hare goden ghedaen alles wat den Heere eenen grouwel is / ende dat hy haet: want sy hebben oock hare sonen ende dochteren met vyere verbrandt / haren goden.

32 Alles wat ick ulieden ghebiede sult ghy houden / dat ghy daer na doet: b ghy en sult daer niet toe doen / noch daer van doen.

(b Deut. 4. a. 2 ende 28. b. 14 Josue 1. a. 7 Prou. 30. a. 6 Jere. 26. a. 2)

Dat xiij. Capittel.

1. Van straffe dier / die opentlijcken / 6. ofte heymelijcken de menschen vanden warachtigen Gode af leyden. 12. Item dier / die hen also verleyden laten. 3. Godt ondertastet ons ghelooue door teeckenen ende wonderen.

1 W Anneer a een propheet of droomer onder u sal opstaen / ende gheeft u een teecken oft wonder /

(a Mat. 7. b. 15)

2 Ende dat teecken oft wonder comt daer hy u van gheseyt heeft / ende spreeckt: Laet ons b ander goden na volghen / die ghy lieden niet en kent / ende hen dienen:

(b Dese Prophete leert tegen de oude eñ beuestichde leere / ende wil (gelijc hy seyt / andere goden) de eerste niet laten blijuen. Ende sulcken en salmen niet gelooué / wanneer hy oock teeckené dede. Maer in het xviij. Capittel wort de Prophete verdoët die niet tegen de eerste / maer nieuwe leere voorgeeft / eñ de selue sal teeckené doé / oste niet ghehoort worden.)

3 So en sult ghy niet hooren de woordē sulcker propheten oft droomers: c want de Heere uwe Godt versoeckt ulieden / dat hy verneme of ghy hem van gantscher herten / ende van gantscher zielen lief hebt.

(c Deut. 8. a. 2)

4 d Want ghy sult den Heere uwen Godt na volghen / ende hem vreesen / ende zijne gheboden houden / ende zijne stemme hooren / ende hem dienen / ende hem aenhanghen.

(d Jos. 10. a. 4 b. 14. 16)

5 e Ende die propheet oft droomer sal sterué / daerom dat hy u vanden Heere uwen Godt (die ulieden wt Egyptenlande ghelepdt / ende u vanden diensthuyse verlost heeft) af te vallen gheleert / ende u wt den weghe ghelepdt heeft / dien de Heere uwe Godt gheboden heeft daer in te wandelen / op dat ghy den boosen van u doet:

(e Jer. 28. b. 16 ende 29. d. 32)

6 f Wanneer nu uwe broeder / uwer moeder sone / of uwe dochter / of het wijf in uwen armen / of u vrient / die u is als u herte ouerreden sal heymelijck / ende segghen: Laet ons gaen / ende ander goden dienen / die ghy niet en kent / noch uwe vaders /

(f Zach. 13. a. 3 Mat. 5. d. 30 ende 18. a. 8)

7 Die onder de volcken rontom u zijn / sy zijn u na by oft verre / van eenen eynde der aerden tot aen het ander:

8 Soo en bewillicht niet / ende en hoort hem niet: g oock en sal uwe ooghe zijner niet verschoonen / ende en sult u zijner niet h ontfermen / noch hem verberghen:

(g Deut. 17. a. 5 — h Dat heet Godt bouen alle dinck beminnen.)

9 Maer sult hem verworghen: uwe handt sal de eerste ouer hem zijn / datmen hem doode / ende daer na de hant des gantschen volcx.

10 Men sal hem doodt steenighen / want hy B heeft u willen verleyden vanden Heere uwen Godt / die u wt Egyptenlant vanden diensthuyse ghelepdt heeft.

11 i Op dat het gantsche Israel hoore / eñ vreese hem / ende niet meer alsulck quaet voorneme onder ulieden.

(i Deu. 19. c. 20)

12 Wanneer ghy hoort ergés van eener stadt / die u de Heere uwe Godt ghegheuen heeft daerin te woonen / datmen seyt:

13 Daer zijn sommighe kinderen Belials wtghegaen onder u / ende hebben de burghers haerder stadt verlepdt / ende ghesept: Laet ons gaen / ende andere goden dienen / die ghy lieden niet en kent:

14 k Soo sult ghy neerstelijck ondersoecken / l vernemen ende vraghen: ende soo haer de waerheyt vindt / dat het ghewisse also is / dat de grouwel onder ulieden gheschiedt is /

(k Deut. 17. a. 4 ende 19. b. 18 — l of / naseecken)

So sult ghy de burgheren der seluer stadt/ 15 slaen met des sweerts scherpte/ ende hen verbannen met al dat daer in is / ende haer vee/ met de scherpte des sweerts.

Ende alle haren roof sult ghy vergaderen 16 midden op de strate / ende met vyere verbernen/ beyde stadt ende alle harē roof met malcanderen/ den Heere uwen Godt/ dat sy op eenen hoop ligghe eewichlijck / ende nemmermeer ghebouwet en worde.

m Deu.7.c.25 Josue 7.a.1. 2.Mac.12.e40

m Ende en laet niet van dat verbannen 17 aen uwer hant hanghen/ op dat de Heere van der grimmicheydt zijns toorns afghewendet worde/ ende gheue v barmherticheyt/ eñ ontferme hem uwer/ ende vermeerdere v/ als hy uwen vaderen ghesworen heeft:

Daerom dat ghy de stemme des Heerē ws 18 Gods ghehoort hebt/ te houden alle zijne gebodē/ die ick v hedē gebiede/ dat ghy doet wat recht is voor de oogen des Heeren ws Gods.

Dat xiiij. Capittel.

1. Dewijle sy een reyn heylich volck Gods zijn/ en sullen sy hen met geenen Heydenschen gebruycken ouer den dooden/ 3. noch onreyner/ spijse verontreynighen/ 22. de thienden alles incomens. 24. ofte ghelt daer voor / soo den wech ten huyse des Heeren verre is/ sullen sy den Heere brenghen/ 27. ende den Leuite/ vreemdelinck / weesen ende weduwen met nootdruft versorghen.

a Leu.10.a.6. Jere.16.a.4. b Of/ lickteeckenen snijden/ Au. verkretzē/ Leu.19.a2 c Deut.7.a.6. ende 26.b.18. d Exo.19.a.5

Ghy zijt kinderē des Heeren ws Gods/ 1 a ghy en sult v gheen b† teecken steken/ A noch kael scheeren bouen op den oogen/ ouer eenen dooden.

c Want ghy zijt een heylich volc den Heere 2 uwen Godt: d ende de Heere heeft v vercoren / dat ghy zijn eyghendom zijt / wt allen volcken die op aerden zijn.

Reyne ende onreyne ghedierten. e leuit.11.a.2. f† And. gemsen, steenbocken/ g† An. kemels

Ghy en sult gheenen grouwel eten. 3

e Dit is dan het ghedierte dat ghylieden 4 eten sult: ossen/ schapen/ gheyten/

Herten/ rheen/ f† bussels/ ghemsen/ eenhoornen/ 5 wilde ossen/ ende g† elanden.

Ende alle het ghedierte dat zijn clauwen 6 clieft/ ende wedercaut/ sult ghylieden eten.

Dat en sult ghylieden daerenteghen niet 7 eten/ dat wedercaut/ ende de clauwen niet en clieft: de kemel / den hase / ende conijnkens/ die daer wedercauwen / ende doch de clauwen niet en clieuen / sullen v onreyn zijn.

Het vercken of het wel de clauwen clieft/ 8 so en wedercauwet doch niet / sal ulieden ooc onreyn zijn: van haren veesche en sult ghy niet eten/ ende haer aes en sult ghylieden niet aenroeren.

Visschen. h leuit.11.a.9 Voghelen. i leui.11.b.13 k† And. vischar/ de wiltgier/ de gier/ de wouwe/ met etc. l† And. nachtraue/ de hagelgās/ de schupfwt/ etc. m† An. valck/ de nachtwl/ de etc. n† And. reygher/ de erter/ den duycker/ den opeuaer/ den hegher met etc. dē korckhaen/ oft woudthas/ de hoppe.

h Dat is het dat ghylieden eten sult van 9 allen dat in de wateren is: alle wat vlotveeren ende schubben heeft/ sult ghy eten.

Wat daerentegen gheen vlotvederen noch 10 schubben heeft / en sult ghylieden niet eten/ B want het is v onreyn.

i Alle reyne voghelen etet. 11

Dat zijn sy dan/ die ghylieden niet eten en 12 sult/ den arent/ den hauick/ den k† meeuwe.

Den duycker / den wouwe/ den ghier met 13 zijner aerdt.

Ende alle rauen met haerder aerdt. 14

Den struys/ den l† nachtwl/ dē koeckoeck/ 15 den sperwer met zijner aerdt.

Den m† steenwl / den schupffwt / de vledermuys. 16

Den n† roerdomp/ de swane/ den opeuaer. 17

18 Den reygher / den hegher met zijner aerdt/ de hoppe/ de swaluwe.

19 Ende alle het ghevoghelte dat cruypt / sal ulieden onreyn zijn/ ende en sult het niet eten.

20 Het reyne ghevoghelte sult ghylieden C eten.

21 Ghylieden en sult gheen aes eten: den vreemdelinck in uwer poorten meucht ghy het gheuen/ dat hy het ete/ oft vercoopt het eenen vreemdē: want ghy zijt een heylich volck den Heere uwē Gode: o ghy en sult het bocxken niet koken/ dewijle het zijne moeder noch suycht.

22 p Ghy sult alle iaer de thienden afscheyden van alle incomen q ws zaedts/ dat wt uwen acker coemt.

23 Ende sult het eten voor den Heere uwen Godt/ r aen de plaetse die hy verkiest dat zijnen name aldaer woone / namelijcken/ van den thiendē ws coorns/ ws mosts/ uwer olye/ ende de eerstegeboorten s uwer runderen/ ende schapen: op dat ghy leert vreesen den Heere uwen Godt/ v leefdaghe.

24 t Wanneer v danoch des weechs te vele is/ dat ghy sulcx niet wech gedragen en cont/ die de daeromme dat v de plaetse te verre is / die de Heere v Godt vercoren heeft/ dat hy zijnen naem aldaer woonen late/ (want de Heere heeft v ghesegent.)

25 So maket te ghelde: u ende neemt dat gelt in v hant/ ende gaet aen de plaetse die de Heere uwe Godt vercoren heeft.

26 Ende gheeft dat ghelt voor alles dat uwer ziele lustet: het zy voor runderen / schapen/ wijn/ stercken dranck/ oft voor alles dat uwe ziele wenscht: ende etet aldaer voor den Heere uwen Gode / ende weest vrolijck/ ghy ende v huys.

27 Ende de Leuijt die in uwer poortē is: x ghy en sult hem niet verlaten/ y want hy en heeft gheen deel noch erue by v.

28 z Ouer drie iaer sult ghy v wtscheyden alle thienden ws incomens desseluen iaers / ende sult het laten in uwer poorten:

29 So sal comen de Leuijt die gheen deel noch erue met v en heeft/ ende de vreemdelinc/ ende de weesen ende weduwen / die in uwer poorten zijn/ ende eten / ende hen versadighen: op dat v de Heerr uwe Godt seghene in allen wercken uwer handen/ die ghy doet.

Dat xv. Capittel.

1. Alle seuen iaer sal een vrij iaer zijn/ 4. bedelrije salmen weeren/ 7. ende alle billicheyt met vriendelijckheydt teghen den verarmden broeder pleghen. 12. Een ghecocht Hebreer oft Hebreerinne / sal inden seuenden iare met goede beladen/ wtgaen/ 16. oft eewichlijck dienen. 19. Hoedanighe eersteghebooorten men den Heere heylighen sal.

1 Ouer seuen iaer sult ghy een a vrij iaer A maken.

2 Alsoo salt ymmers toegaen met den vrij iare: b wanneer yemant zijnen naestē wat borcht/ die salt hem nalaten/ ende en salt niet inmanen van zijnen naesten oft van zijnen broeder: want het heet het vrij iaer den Heere.

3 Van eenen vreemden meucht ghy het inmanen / doch dien die v broeder is / sult ghy het nalaten.

4 c Daer en sal gheensins gheen bedelaer onder v zijn: want de Heere sal v seghenen inden lande dat v de Heere uwe Godt gheuen sal/

sal / tot eender erven in te nemen.

5 Alleen dat ghy der stemme des Heeren uws Gods hoort / ende houdet alle dese geboden die ick u heden ghebiede/ dat ghy daer na doet.

6 Want de Heere uwe Godt sal u seghenen/ als hy u ghesept heeft: d so sult ghy e †velen volcken leenen / eñ ghy en sult van niemanden f † borghen: ghy sult over vele volcken g †regeren/ eñ over u en sal niemant regeren.

7 h Als uwer broederen erghens een arm is/ erghens in eener stadt in uwen lande/ dat u de Heere uwe Godt geven sal/ so en sult ghy uwe herte niet verharden/ noch uwe hant toe houden teghen uwen armen broeder:

8 Maer sultse hem op doen / ende hem leenen/ daer na als hy ghebreck heeft.

9 Hoedt u dat in uwe herte gheen Belials i † nucke en zy / die daer spreke: Het sevenste iaer/ het vry iaer k is na by/ ende siet uwē armen broeder onvriendelick aen/ ende en geeft hem niet: so sal hy over u totten Heere roepen/ so sult ghy dies sonde hebben:

10 l Maer ghy sult hem gheven /ende uwer herten niet verdrieten laten / dat ghy hem gheeft: want om sulcx wille sal u de Heere uwe Godt seghenen in allen uwen wercken/ ende wat ghy voorhanden neemt.

11 m Daer sullen alletijdt armen zijn inden lande: daerom gebiede ick u/ ende segge: Dat ghy uwe hant opdoet uwen broeder/ die verdruckt ende arm is in uwen lande.

12 n Wanneer hem uwe broeder/ een Hebreer oft Hebreerinne/ u vercoopt / soo sal hy u ses iaer dienē: inden sevensten iare sult ghy hem vry los gheven.

13 Ende wanneer ghy hem vry los gheeft/ so en sult ghy hem niet ijdel van u gaen laten:

14 Maer sult hem opleggen van uwen schapen/ van uwen dorschvloer/ van uwer wijnpersen/ dat ghy geeft van het ghene dat u de Heere uwe Godt ghesegent heeft:

15 o Ende ghedenckt dat ghy oock een knecht waert in Egyptē lande/ ende u de Heere uwe Godt verlost heeft: daeromme ghebiede ick u sulcx heden.

16 p Ist dat hy dannoch tot u spreken sal: Ick en wil niet wtrecken van u: want ic hebbe u eñ uwe huys lief/ (dewijle hem wel by u is:)

17 So neemt eenē priem/ ende boort hem door zijn oore aender deure/ ende laet hem eewichlick uwe knecht zijn: met uwer maecht sult ghy oock alsoo doen.

18 Ende en latet u niet zwaer duncken / dat ghy hem vry los gheeft/ want hy heeft u/ als een dobbel dachlooner/ ses iaer ghedient: soo sal u de Heere uwe Godt seghenen in allen wat ghy doet.

19 q Alle eerstegeboorte die onder uwen runderen ende schapen gheboren wordt / dat een r † Hy is/ sult ghy den Heere uwen God heylighen: ghy en sult niet ackeren met den eersteling uwer ossen/ ende niet bescheeren het eerstelinck uwer schapen.

20 Voor den Heere uwen Godt sult ghyse iaerlicx eten: f inder stede die de Heere verkiest/ ghy ende uwe huys.

21 t So het nochtans een ghebreck heeft / dat het hinct/ oft blint is/ of sus ergens een quaet ghebreck / soo en sult ghy dat niet offeren den Heere uwen Godt:

Margin: b deu.28.b.12 / e † and. vele volcken panden/ ende etc. / f † an. ontleenē: / g † and. heerschappye hebben/ / Huysarmen en salmen niet verachten/ of overcrijsschē. / h 1.ioā.3.b 17 / i † and. tucke/ of listichept. / and. verkeertheyt. / k of/ naeckt. / l Rom.12.a 8 / Mat.5.e 42 / Luce 8.b 30 / Tobie 4.a 7 / Prov.4.a 1 / m Mat.26.b 11 / n exod.21.a 1 / leui.25.b 34 / Iere.34.b 14 / o exod.21.a 2 / Iere.34.b 14 / Eyghen knechten. / p exod.21.a 6 / Alle eerstegheboorte is des Heeren. / q exod.13.a 2 / leuit.27.c 26 / Num.3.b 12 / r † and. manneken / f Deut.12.a 6 / c 26. ende 14. / c 23. eñ 16.a 2 / t leui.22.c 21 / Deut.17.a 1 / Malac.1.a 8 / Eccl.35.b 14

22 Maer in uwer poorte sult ghy het eten/ (u ghy zijt reyn oft onreyn/) als een rhee oft herte.

23 Alleen dat ghy zijns bloedts niet en etet/ maer opde aerde gietet als water.

Margin: u deu.12.b 16

Dat xvj. Capittel.

1. Vanden drye voornemelicken Feesten der Joden/ Paesschē/ 9. Pingsten/ 13. eñ Loofhuttenfeest/ 16. die yeghelick manlick iaerlicx ende met gaven sal houden. 18. Vanden ampte der rechten Richters/ 21. ende vermyden aller afgoderye.

1 Houdt de maent a Abib/ dat ghy b Paesschen houdet den Heere uwē God: want inder maent Abib heeft u de Heere uwe Godt wt Egypten ghelept inder nacht.

2 Ende sult den Heere uwen Godt het Passah slachten/ schapen ende runderen/ c aen der stede die de Heere verkiesen sal/ dat zijnen Naem aldaer woone.

3 Ghy en sult niet ghehevelts op dat feest eten: seven daghen sult ghy ongehevelt broot der ellenden eten: want met d † vreesen zijt ghy wt Egyptenlant ghetoghen/ op dat ghy dies daechs uws wtganckx wt Egyptenlant ghedencket u leefdaghe.

4 Daer en sal in seven dagen niet gehevelts ghesien worden in alle uwe landtpalen/ ende en sal oock niet van vleesch e/ dat des avonts aenden eersten daghe geslachtet is/ den nacht overblijven tot aenden morghen.

5 Ghy en condt het Passah niet slachten in eenighe van uwe poorten/ die u de Heere uwe Godt ghegheven heeft:

6 Maer inder stede die de Heere uwe Godt verkiesen sal/ dat zijnen Naem f aldaer woone / daer sult ghy het Passah slachten/ des avonts/ wanneer de Sonne is ondergegaen/ tot der tijt als ghy wt Egypten toghet.

7 Ende sult het coken / ende eten inder stede die de Heere uwe Godt verkiesen sal / ende u daer nae keeren des morghens / ende te huys gaen in uwe hutten.

8 Ses daghen sult ghy des ongheheveldēn eten/ ende aenden sevenden dage is de vergaderinghe des Heeren uwes Gods/ soo en sult ghy gheen arbeydt doen.

9 g Seven weken sult ghy u tellen / ende beghinnen te tellen/ wanneermen begint met de sickel int h zaet.

10 Ende sult houden i het feest der weken den Heere uwen Godt / dat ghy een vrijwillighe gave uwer handt ghevet/ na dien u de Heere uwe Godt ghesegent heeft.

11 Ende sult vrolijck zijn voor Godt uwen Heere/ ghy ende uwe sone/ uwe dochter/ uwe knecht/ uwe maecht/ eñ de Leviet die in uwer poorten is / de vreemdelinck / de weesen ende weduwen die onder u zijn/ aende stede die de Heere uwe Godt vercoren heeft / dat zijnen Naem daer woone.

12 Ende ghedenckt dat ghy een knecht in Egypten geweest zijt/ dat ghy houdet ende doet na dese gheboden.

13 k Het feest der Loofhutten sult ghy houden seven daghen/ wanneer ghy hebt inghesamelt van uwen l † dorschvloer/ ende van uwer wijnpersen.

14 Ende sult vrolijck zijn op uwe feest/ ghy eñ uwe sone / uwe dochter / uwe knecht / uwe maecht/ de Leviet/ de vreemdelinck/ de weese eñ de weduwe die in uwer poorten zijn.

15 m Seven daghen sult ghy den Heere uwen God

Margin: Paesschen. / a Abib/ is de maent die wy April heeten: want de Hebreen beginnē haer nieuwe iaer na de nature/ wāneer alle dinck weder nieu groeē eñ wast / ende hem bezadet: daerom heet sy oock de maent der nieuwer vruchten / om dat dan alle dinck nieuw wordet. / b exod.12.a 3 ende 23.b 15 ende 34.b 18 / Leuit.23.a 5 / Num.9.a 2 ende 28.b 16 / c deut.12.a 6 ende 14.c 23 ende 15.c 20 / d † and. haeste / e 2.par.35.a 1 / f 1.reg.8.c 29 / Pingsten. / g leui.23.b 15 / h of/ gezaeytsel. / i Act.2.a / Loofhuttenfeest. / k leui.23.b 34 / l † and. dele/ / m 2.reg.8.6

God het feest houden/ inder stede die de Heere verkiesen sal: want de Heere uwe Godt sal v seghenen in allen uwen incomen / ende in allen wercken uwer handen/ daerom sult ghy vrolijck zijn.

16 n Drymael des iaers sal alles wat manlijc is/ voor den Heere uwen Godt verschijnen/ aender stede die de Heere verkiesen sal: op het feest der Onghehevelder brooden/ op het feest der Weken / ende op het feest der Loofhutten: o maer het en sal niet ijdel voor den Heere verschijnen:

n ero.23.b 17 ende 34.c 23 Leuit.23.a 4

o ero.23.b 15 ende 34.c 20 Syr.35.a 6

17 Een yeghelijck na der gaue zijnder handt/ na den seghen die v de Heere uwe Godt ghegheuen heeft.

18 p Richters ende amptlieden sult ghy v setten in allen uwen poorte / die v de Heere uwe Godt gheuen sal/ onder uwen stammen/ dat sy het volck richten met rechten gherichte.

Het ampt der rechte Richteren wordt hier beschreuen.

p Cap.xvij.na afdeylinge S. Pagnini ende der Duytsché.

19 q Ghy en sult het recht niet buyghen/ ende en sult oock gheen persoonen aensien/ noch geschencken nemen: r want de geschencken maken de wijsen blindt/ ende verkeeren de saken der rechtueerdighen.

q Exod.18.c 21 ende 23.a. Leuit.29.a 6 q deu.24.b 17 1.Sam.8.a 3 r exod.23.a 8 Syr.20.d 31

20 Wat recht is dat sult ghy navolghen / op dat ghy leuen/ ende innemen meucht het lant dat v de Heere uwe Godt gheuen sal.

C

21 Ghy en sult v s † geene haghen van t † boomen planten / byden altaer des Heeren ws Gods/ den welcken ghy v maket.

Afgoderije verboden.

s † and. gheen Lustwoudt. t † and. alderley boomen.

22 u Ghy en sult v geen calommen oprichten/ die de Heere uwe Godt hatet.

u 1.sa.15.b 12 2.sa.18.b 18

Dat xvij. Capittel.

1. Offer met ghebreck is den Heere eenen grouwel. 3. Straffe der afgoderije, de doodt. 6. Een ghetuyghe/ gheen ghetuyge. 8. Sware saken sullen de Leuiten ende de Hooghepriester beschepden/ 10. ende sal haer oordeel by straffe des doots ghehouden worden. 14. Van verkiesinghe eens Conincx/ 16. ende zijner plicht.

A

1 Ghy a en sult den Heere uwen Godt geenen osse oft schaep offeren dat een ghebreck/ oft erghens wat quaets aen hem heeft: want het is den Heere uwen God eenen grouwel.

a leui.22.c 21 Deut.15.c 21 Malac.1.a 8 Syr.35.b 14

2 b Wanneer onder v in der poorten eener/ die v de Heere uwe Godt gheuen sal/ ghevonden wort een man oft vrouwe/ die daer quaet doet voor de ooghen des Heeren ws Gods/ dat hy zijn verbondt ouertreedt/

Straffe der afgoderije.

b ero.32.c 25 3.reg.10.b 18

3 Ende gaet henen/ ende dient andere goden/ ende bidtse aen/ c het zy Sonne / oft Mane/ oft eenich heyr des hemels / dat ick niet gheboden en hebbe/

c Deu.4.b 19

4 Ende het wordt v aengheseyt/ ende hooret/ d so sult ghy daer wel na vraghen: ende wanneer ghy vindt dat het gewisselijc waer is/ dat sodanighen grouwel in Israel ghescheidt is/

d deu.13.b 14 ende 19.b 18 Josue 7.b 16 e 22

5 Soo sult ghy den seluen man/ oft de selue vrouwe buyten brenghen/ die alsulcken quaet hebben ghedaen / tot uwer poorten/ ende men salse ter doot steenighen.

6 e Op tweer oft dryer ghetuygen mont/ sal steruen/ wie des doots weerdich is: f doch op eens ghetuygen mont en sal hy niet steruen.

Een getuyghe / gheen ghetuyghe.

e Nu.35.d 30 Deut.19.b 15 Hebr.10.c 28 f Deu.19.b 13 num.35.d 30

7 De hant der getuyge sal de eerste zijn hem te dooden / ende daer na de handt alles volcx/ dat ghy † den boosen van v doet.

† and. het boose van v wtroepet.

8 g Wanneer v een sake voor het gherichte te zwaer zijn sal / tusschen bloede ende bloede/ tusschen handel ende handel / tusschen schade ende schade/ ende wat twistighen saken zijn in uwen poorten: so sult ghy v op maken/ ende opgaen totter stede die de Heere uwe Godt verkiesen sal:

g ero.18.c 22 Deut.1.b 17

9 Ende totten Priesteren/ den Leuiten/ ende tot * den Richter/ die te dier tijt zijn sal/ comé/ ende vragen: h die sullen v het oordeel spreké.

* 2.Par.19. h deut.21.a Ezec.44.c

10 Ende ghy sult doen na dien / dat sy v segghen / inder stede die de Heere vercoren heeft: ende sult het houden / dat ghy doet na allen dat sy v leeren sullen.

B

11 Na de wet die sy v leeré/ ende na den rechte dat sy v seggen/ sult ghy v houden: i dat ghy van dat selue niet af en wijcket noch ter rechter handt/ noch ter slincker.

i Deu.5.

12 Ende soo yemandt vermetelijck handelde/ dat hy den Priester niet en hoorde/ die aldaer in des Heeren ws Gods ampt staet/ oft den Richter/ die sal steruen: ende sult den quaden wt Israel doen:

13 Dat het alle dat volc hoore/ ende hem vreese/ ende niet meer vermeten en zy.

14 Wanneer ghy int lant comt/ dat v de Heere uwe Godt gheuen sal / ende neemt het in/ ende woonet daer in/ ende sult segghen: k Ick wil eenen Coninck ouer my setten / als alle volcken rontom my hebben:

Van het verkiesen eens Conincx.

k 1.Sa.8. Hosee 13. Act.13.

15 So sult ghy dien tot eenen Coninck ouer v setten/ dien de Heere uwe Godt verkiesen sal: ghy sult doch wt uwen broederen eenen/ tot eenen Coninck ouer v setten: ghy en cont niet erghens eenen vremden/ die uwe broeder niet en is/ ouer v setten.

16 l Alleene / dat hy niet veel peerden en houde / ende en brenghe dat volck niet weder in Egypten/ om der veelheyt wille der peerden/ dewijle de Heere ulieden geseyt heeft dat ghy nv voortaen niet weder door desen wech comen en sult.

l 1.reg.4. 2.par.9.

17 m Hy en sal oock niet vele wijuen nemen/ dat zijn herte niet afghewendet en worde: n ende en sal ooc niet veel siluers ende gouts vergaderen.

m Gen.6. 1.Reg.11. Syr.47. n 1.re.10. Esaie.2.

18 Ende wanneer hy nv sitten sal opden stoel zijns Coninckrijcx / so sal hy o dese ander wet vanden Priesteren den Leuiten nemen / ende in een Boeck schrijuen laten.

o Deuteronomium/ Leesboeck der Coninghen.

19 Dat sal by hem zijn / p ende sal daer in lesen zijn leefdaghe: op dat hy leere vreesen den Heere zijnen Godt / dat hy houde alle woorden deser Wet / ende dese Rechten / dat hy daer na doe.

Jere.3. Mich.3. p Josue 1.

20 q Hy en sal zijn herte niet verheffen ouer zijne broeders / ende en sal niet wijcken van den Gheboden / noch ter rechterhandt noch ter slincker: op dat hy zijne daghen verlenghe in zijn Coninckrijcke/ hy/ ende zijne kinderen in Israel.

q leui.25.

Dat xviij Capittel.

1. Vander Priesteren en Leuiten erue/ 2. ende recht. 9. Toouerije / ende andere lasterwoorden verboden. 15. Een ander Prophete als Mose toegheseydt. 20. Van straffe ende kennisse eens valschen propheten/ die tegen Gods woort leert.

A

1 De Priesters/ de Leuiten des gantschen stamme Leui/ en sullen gheen deel noch erue hebben met Israel: a den offer des Heeren/ ende zijn erfdeel/ sullen sy eten.

Vander Priesteren en Leuiten rechte.

Num.8.c 20 Num.10. Deut.10.b 12 ende 12.b ende 14.c 27 ende 14. Josue 13. 14.d 33 ende 14.a Ezec.44.c 28 a 1.cor.9.b

2 Daerom en sullen sy gheen erue onder haren broederen hebben/ dat de Heere haer erue is/ als hy hen gheseyt heeft.

3 Dat sal dan noch het recht der Priesteren zijn / aen den volcke / ende aen dien/ die

daer

daer offeren/ het zy een osse oft schaep/ datmen den Priester gheue de schouder/ ende beyde kinnebacken/ ende de b pentsen:

4 Ende de eerstelinghe uwes coorns/ uwes mosts/ ende uwer olye/ ende de eerstelinghen vander bescheeringhe uwer schapen.

5 c Want de Heere uwe God heeft hem vercoren wt alle uwen stammen/ dat hy sta inden dienst/ inden naem des Heeren/ hy/ ende zijne sonen eewichlijck.

6 Wanneer een Leuijt comt ergens wt eener uwer poorten/ of sus erghens wt den gantschen Israel/ daer hy een gast is/ ende comt na aller lust zijner zielen/ aen de plaetse die de Heere d † vercoren heeft/

7 Dat hy diene inden naem des Heeren zijns Gods/ als alle zijne broederen de Leuiten/ die aldaer voor den Heere staen/

8 Die sullen ghelijck deel te eten hebben/ behaluen wat hy heeft vanden vercochten goede zijner vaderen.

9 e Wanneer ghy int landt comt/ dat v de Heere uwe Godt geuen sal/ so en sult ghy niet leeren doen de grouwelen deser volcken.

10 f Dat onder v niet ghevonden en worde/ die zijnen sone of dochter door het vyer gaen B late: of een g † voorsegger/ of een dachverkieser/ of een die op voghelgheschrey achtet/

11 h Of een touuenaer/ of een bezweerder/ of waersegger/ of een teeckenbedieder/ of een die de dooden vraghe:

12 Want wie sulcx doet/ die is de Heere eenen grouwel: ende om sulcken grouwelen wille verdrijft se de Heere uwe Godt voor v wech.

13 Ghy dan sult sonder vlecke zijn met den Heere uwen Godt.

14 Want dese volcken/ die ghy innemen sult/ hooren de dachverkiesers ende voorsegghers: doch ghy en sult v niet also houden tegen den Heere uwen Godt.

15 i Eenen Propheet/ als my/ sal v de Heere uwe Godt verwecken: k dien sult ghy hooren.

16 Als ghy dan vanden Heere uwen Godt gebeden hebt te Horeb/ aenden daghe der vergaderinge/ ende spraket: l Ick en wil nu voortaen niet meer hooren de stemme des Heeren mijns Gods/ ende dat groote vyer niet meer sien/ dat ick niet en sterue.

17 Ende de Heere sprack tot my: Sy hebben wel ghesproken:

18 m Ick wil hen eenen Propheet/ als ghy zijt/ verwecken wt haren broederen/ ende mijne woorden in zijnen mondt gheuen: die sal tot hen spreken alles wat ick hem ghebieden sal.

19 n Ende wie mijne woorden niet hooren en sal/ die hy in mijnen Name spreken sal/ van dien wil ick het eysschen.

20 o Doch wanneer een Propheet vermeten is te spreken in mijnen name/ dat ick hem niet C gheboden en hebbe te spreken: ende wie daer spreeckt inden name anderer goden/ dieselue Propheet sal steruen.

21 Of ghy dan in uwer herten segghen sult: Hoe can ick ghemercken/ welck woordt de Heere niet ghesproken en heeft?

22 p Wanneer de Propheet spreeckt inden Naem des Heeren/ ende daer en wordt niet wt/ ende en comt niet: dat is het woordt dat de Heere niet ghesproken en heeft: de Propheet heeft het wt vermetenheyt ghesproken: daerom en ontsiet v niet voor hem.

Dat xix. Capittel.

1. Van dry Vrijsteden. 4. Dootslach sonder voornemen. 8. Noch dry ander Vrijsteden/ 11. en moetwillighen dootslach. 12. Der voorvaderen paelsteenen salmen onverruckt laten. 15. Een ghetuyghe/ gheen ghetuyghe. 19. Een valsch ghetuyghe sal zijner valschept straffe draghen.

1 A Wanneer de Heere uwe Godt de volcken wtgheroeyt heeft/ welck lant v de Heere uwe God geuen sal/ dat ghyse in nemet/ ende in haren steden ende huysen woonet/

2 a So sult ghy v dry steden wtscheyden inden lande/ dat v de Heere uwe Godt gheuen sal in te nemen.

3 Ende sult b † bequame plaetsen verkiesen/ ende de palen uwes landts/ dat v de Heere uwe Godt wtdeylen sal/ in dry deelen scheyden: dat daer henen vliede/ wie eenen dootslach gedaen heeft.

4 c Ende dat sal de sake zijn/ dat derwaerts vliede die eenen dootslach ghedaen heeft/ dat hy leuendich blijue: d wanneer yemant zijnen naesten slaet/ niet met opset/ ende en heeft te vooren gheenen haet op hem ghehadt.

5 Maer wanneer yemandt met zijnen naesten in het wout ginge/ hout te houwen/ ende reyckte de handt met der axe wt/ om het hout af te houwen/ ende het ijser spronghe af van den stele/ ende treffede zijnen naesten/ dat hy storue: die sal in deser steden een vlieden/ dat hy leuendich blijue:

6 Op dat de bloetwreker den doodtslagher niet na en iage/ dewijle zijn herte verhittet is/ ende grijpe hem/ dewijle den wech so verre is/ ende sla hem zijn ziele: soo doch gheen oordeel des doots aen hem en is/ dewijle hy te vooren gheenen haet tot hem ghedraghen en heeft.

7 Daerom ghebiede ick v/ dat ghy dry steden wtscheydet.

8 e Ende soo de Heere uwe Godt uwe paden verbreyden sal/ als hy uwen Vaderen ghezworen heeft/ ende gheeft v alle dat landt/ dat hy ghesept heeft uwen Vaderen te gheuen/

9 (So ghy anders alle dese geboden houden sult/ dat ghy daer na doet/ dat ick v heden gebiede dat ghy den Heere uwen Godt lief hebbet/ ende in zijne weghen wandelt v leefdage) f soo sult ghy noch dry steden doen tot desen dryen:

10 Op dat daer gheen ontschuldich bloedt in B uwen lande vergoten en worde/ dat v de Heere uwe Godt gheeft tot een erue/ ende come bloetschult op v.

11 g Wanneer daerenteghen yemandt haet draecht tegen zijnen naesten/ ende loert op hem/ ende maeckt hem ouer hem/ ende slaet hem zijn ziele doot/ ende vlucht in deser steden eene/

12 Soo sullen de oudtste in zijner stadt henen schicken/ ende van daer halen laten/ ende hem inde handen des bloetwrekers gheuen/ dat hy sterue.

13 Uwe ooghe en sal zijner niet verschoonen/ ende sult het ontschuldich bloedt wt Israel doen/ dat het v wel gae.

14 h Ghy en sult uwes naesten lantpalen niet te rugghe drijuen/ die de voorvaderen geset hebben in uwen erfdeele/ dat ghy eruet inden lande/ dat v de Heere uwe Godt ghegheuen heeft in te nemen.

15 i Een ghetuyghe alleen en sal teghen niemanden optreden/ ouer eenigher misdaedt of sonde/ het zy welckerley sonde het zy/ diemen

Dry Vrysteden.
a Deu.4.e 41
Exo.21.b 13
Num.35.a 6 b 10
Josue 20.a 2
b † and. den wech vlijtich toerichten.
c exo.21.b 13
num.35.b 10
d nu.35.d 22
Josue 20.a 3
Dootslach sonder opset.

e gen.18.b 14
deut.12.c 20
Noch dry ander Vrysteden.
f Josue 20.a 7

g nu.35.c 20
2.sam.14.a 6
Moetwillighen dootslach

h pro.22.c 28
Deu.27.b 17
Job 24.a 2
Een ghetuyghe/ gheen ghetuyghe.
i Nu.35.d 30
Deut.17.a 6
Mat.18.b 16
Joan.8.b 17

k 2.cor.13.a 1 Hebr.10.c 28

doen can: k Maer in twee ofte dryer getuy-ghen mont sal alle sake bestaen.

l Of/moetwillich onbeschaemt.

Rechte straffe des valschen getuyghes.

16 Wanneer een l wrevelich ghetuyghe tegen yemanden optreedt / ouer hem te betuyghen een ouertredinghe/

17 So sullen die beyde mannen / die een sake met malcanderen hebben / voor den Heere/ voor den Priesteren ende richteren staen/ die ter seluer tijt zijn sullen.

m deu.13.b 14 ende 17.a 4

n Of/ doorgronden/ ondersoecken.

18 m Ende de richters sullē wel n vereyschē: ende wanneer de valsche ghetuyghe een valsche ghetuygenisse teghen zijnen broeder ghegheuen heeft/

o Pro.19.a 5 Susan.g 62

19 o So sult ghy hem doen/gelijck als hy zijnen broeder dachte te doen/ dat ghy den boosen van v wech doet:

20 Op dat het de andere hooren/hen vreesen/ ende niet meer sulcken boosen stuck voor en nemen te doen onder v.

21 V ooghe en sal zijner niet verschoonen: [maer] p ziele om ziele/ ooghe om ooge/tant om tant/handt om handt/voet om voet.

p exo.21.c 23 Leui.24.c 20 Mat.5.d 38

Dat xx. Capittel.

1. Hoemen hem inde krijch ende aengrijp houden sal. 10. Oock in beleghheringhe ende inneminghe der steden/ 15. in ende buyten Canaan. 19. Vruchtbare boomen salmen ongheschendet laten.

Hoe sy hen in krijchs beloften houden sullen.

a Deu.7.b 18

1 Wanneer ghy in eenen krijch trecket teghen uwe vyanden/a ende siet rossen ende wagenen des volcx/ dat grooter is dan ghy/so en vreest v niet voor hen: want de Heere uwe Godt die v wt Egyptenlandt gheleydt heeft/is met v.

2 Wanneer ghylieden nv comt totten strijde/so sal de Priester toe treden/ ende met den volcke spreken/

3 Ende tot hen segghen: Israel/ hoort toe: ghylieden gaet heden inden strijdt tegen uwe vyanden: uwe herte en vertzaghe niet: b en vreest v niet/ende en verschrict v niet/ende en laet v niet grouwelen voor hen.

b Deu. 1.c 21 Num.14.a 9 1.Mac.4.a 8

c Deu. 28.a 7

4 c Want de Heere uwe Godt gaet met v/ dat hy voor v strijde met uwen vyanden / v te helpen.

5 Daertoe de amptlieden sullē met dē volcke spreken/ende seggen: d Wie een nieu huys gebout heeft / ende en heeft het noch niet e ingheweijet/ die gae henen/ende blijue in zijnen huyse: op dat hy niet en sterue inden krijch/ ende een ander wije het in.

d Judic.7.a 3

e Een huys wijen/ heet op Hebr. wanneermē daer in beghint te woonē: Eenē wijnberch gemeyn maken / heet/ wanneermen vrucht beginnet daer wt te nemen: dwelck voor den vijfsten iare niet gheoorloeft en was/als oock aen allen boomen.

Leui. 19.c 22

6 Wie eenen wijnberch gheplant heeft/ende en heeft hem noch niet ghemeyn ghemaeckt/ die gaet henē/ende blijue te huys/dat hy niet in den krijch en sterue / ende een ander make hem ghemeyn.

f Deut.24.a 5

7 f Soo wie een vrouwe ondertrout heeft/ eñ en heeftse noch niet te huys ghehaelt/die gae henen/ende blijue te huys/ dat hy niet in den krijch en sterue / eñ een ander haelse te huys.

g Judic.7.a 3

8 Ende de amptliedē sullen vreder met den volcke spreken/ ende seggen: g Wie hem vreeset/ende een vertzaecht herte heeft/die gae henen/ende blijue te huys/op dat hy zijner broederen herte oock niet verbaest en make / als zijn herte is.

9 Ende wanneer de amptlieden wtghesproken hebbē met den volcke/ so sullē sy de ouerstē des heyrs/voor het volc aē de spitse setten.

h Deu.2.c 25 Nu.21.c 21

Vrede aenbieden.

10 h Wanneer ghylieden voor een stadt trecket/ teghen haer te strijden/soo sult ghy haer den vrede aenbieden.

11 Antwoordet sy v vreedtsaem/eñ doet v op/ so sal v alle dat volck dat daer in gheuonden wort/ i chijnsbaer/ ende onderdanich zijn.

i Dat is/ schot eñ ... geuen moeten.

12 Wil sy daerenteghen niet vreedtsaem met v handelen/ eñ wil met v krijgen/ so belegtse.

13 Eñ wanneerse v de Heere uwe God in de hant gheeft/so sult ghy alles wat mannelijck daer in is/ met des sweerts scherpte slaen:

k Josu.8...

14 Behaluen de vrouwen/kinderen/k eñ vee/ ende alles wat in der stadt is/ eñ alle dē roof sult ghy onder v wedeylen: ende sult eten van den wtbuete uwer vyanden/die v de Heere uwe Godt ghegheuen heeft.

15 Also sult ghy alle steden doē/die seer verre van v liggen/ ende niet en zijn van dē steden deser volcken hier.

l Deut.... Num.33... Josue ... Judic.1...

16 l Doch in den stedē deser volcken/ die v de Heere uwe God tot een erue geuen sal/en sult ghy niets leuen laten dat den adem heeft:

De Cananiters te ... deruen.

m Deut...

17 Maer sultse verbannen/m namelijcken/de Hethiters/Amoriters/ Cananiters/Pheresiters/Heuiters/eñ Jebusiters: gelijck als v de Heere uwe Godt gheboden heeft.

18 Op dat sy ulieden niet en leeren doen alle de grouwelen die sy haren goden doen / ende ghy v besondicht aen den Heere uwen God.

n 2.Re... o Wat ... ghy v te... boomē ... ende ... als ... eē mēsche ... bolwerck ... v. Het ... op den ... ende niet ... stadt. ... doet v ... De ... Hic ... gruit ... ce, Non ... gnandi ... eos, qui ... sunt ... sed pro ...

19 Wanneer ghy voor eenighe stadt lange tijt ligghen moet/daer ghy tegen strijdet om die in te nemen/ n so en sult ghy de boomen niet verderuen/dat ghy met axen daer aē houwet: want ghy condt daeruan etē/daerom en sult ghyse niet wtroeyen: o het is doch hout op dē velde/ende gheen mensche/dat het voor v een bolwerck zijn mochte.

20 Welcke damnoch boomē zijn/die ghy weter datmen daer niet van en eet / die sult ghy verderuen eñ wtroeyen/ende bolwerckē daer van bouwen/tegen de stadt die met v krijcht/ tot dat ghy harer machtich wordet.

Dat xxj. Capittel.

1. Van sonde eens dootslachs, welcx dader onbekent is/ 10. ende vertrouwinge eener Heydenscher vrouwen/ die inden krijch gheuangen wort. 15. De eerstgeboren sone moet aller dingen zijns rechts genieten. 18. Ongehoorsaemheyt tot den ouderen met den doot ghestraft. 22. Ende dat de opgehangene, die by Gode verbloect is/ dessuluen daechs begrauen sal worden.

Van de ... moordt ... necemen ... en weet ... dat ghe... heeft.

1 Wanneermen eenen verslagenen vindt inden lande/dat v de Heere uwe God genen sal in te nemē/ ende leyt in den velde/ende men en weet niet wie hem verslaghen heeft:

2 So sullen uwe oudtsten ende richters wtgaen/ende vanden verslagenen meten/aen de steden die rondtom ligghen:

3 Welcke stadt de naeste is/derseluen oudtsten sullen een ionghe koe van den runderen nemen/ daermē niet mede gearbeyt en heeft/ noch aen het iock ghetrocken en heeft/

a† An. heyachtich dal/

4 Ende sullense nederwaerts brengen in eenen a† steenachtigen gront/die noch bearbeyt noch bezaeyt en is/eñ aldaer inden gront haer den hals af houwen.

b Deu.17.8.9 Ezech.44.c ... Syr.45.b 19

5 So sullen daer toe comen de Priesters/ de kinderen Leui: (b want de Heere uwe Godt heeftse vercoren/ dat sy hem dienen/ eñ zijnen name louen/ende na haren monde sullen alle saken ende alle schaden gehandelt worden:)

6 Ende alle oudtsten der seluer stadt sullender toe treden/tot den verslagenen/ ende hare handen wasschen ouer de ionge koe/die indē

gront

gront den hals afgehouwen is/

Ende sullen antwoorden eñ seggen: Onse 7 handen en hebben dit bloet niet vergoten/ soo en hebbent oock onse ooghen niet ghesien.

c Weest genadich uwē volcke Israels/dat 8 ghy Heere verlost hebt: legt dat ontschuldich bloet niet op v volc Israels: so sullen sy ouer den bloede versoent zijn.

Also sult ghy het ontschuldich bloet van v 9 doen/dat ghy doet wat recht is/ voor den ooghen des Heeren.

Wanneer ghy in eenē strijdt trecket tegen 10 uwe vyanden/eñ de Heere uwe God geeftse B in uwe handen/ dat ghy hare ghevanghenen wech leydet/

Ende siet onder de gevangenen een schoo- 11 ne vrouwe/ende hebt lust tot haer/ dat ghyse ten wijue nemet:

So brengtse in v huys/eñ laet haer het hayr 12 afscheeren / ende hare naghelen besnijden/

Eñ de cleederen afleggen/daer sy in geuan- 13 gen is:ende laetse sitten in uwen huyse/ ende beweenen een maent lanck haren vader ende haer moeder: d daer nae slaept by haer / ende neemtse ten houwelijcke/eñ laetse v wijf zijn.

Wanneer ghy nv gheenen lust tot haer en 14 hebt/so sult ghyse wt laten/waer sy henē wil/ eñ niet voor gelt vercoopen/noch e versetten/ daerom dat ghyse vernedert hebt.

f Wanneer yemant twee wijuē heeft/eene 15 die hy lief heeft/ende eene die hy haet/ende sy hem kinderen baren / beyde de liefste ende de vyantsalige/ dat de eerstegeboren der vyantsaligher is:

Ende de tijdt comt dat hy zijnen kinderen 16 het erue wtdeylt/so en can hy dē sone der liefste niet ten eerstengeboren sone maken / voor den eerstengheboren sone der vyantsaligher:

Maer hy sal dē sone der vyantsaliger voor 17 den eersten sone bekennen/g dat hy hem dobbel ghene/ alles wat voorhanden is: h want deselue is zijne eerste kracht/ ende de eerstgeboorten recht is zijne.

i Wanneer yemant eenen eyghenwilligen 18 eñ ongehoorsamē sone heeft/die zijns vaders ende moeders stemme niet en hoort/ende als sy hem castijden/ hen niet hooren en wil:

So sal hem zijn vader eñ moeder grijpen/ 19 ende tot den Outsten der stadt brengen/ende tot der poorten der seluer plaetsen/

Ende tot den Outsten der stadt segghen: 20 Dese onse sone is eygenwillich eñ ongehoorsaem/ende en hoort onse stemme niet/ende is een k† swelgher ende dronckaert.

l So sullen hem steenigen alle de liedē der 21 seluer stadt/dat hy sterue: eñ sult also m† den boosen van v doen/datter het gantsche Israel hoore/ende hem vreese.

n Wanneer yemant een sonde gedaē heeft/ 22 die des doots weerdich is/ende wort also gedoot/datmen hem aen een hout hanghet:

So en sal zijn lichaem den nacht ouer niet 23 aen den houte blijuen/maer men sal hem desseluen daechs begrauen:o want eē opgehangene is vervloect by Gode:op dat ghy v lant niet en verontreynighet/ dat v de Heere uwe Godt gheeft tot een erue.

e Jos. 1. b 14 · Heydensche vrouwen. · d Deut. 7. a. 3 · e† An. een arbeyt gebruycken. · Recht des eerstgeboren soons. · f Gen. 29. d 30 · g 1. Par. 5. a 1 · h Gen. 49. a 3 · i Exo. 21. b 17 · Onghehoorsaemheyt der ouderē/ wert niet dē doot ghestraft. · k† An. slemmer · 2. Sa. 18. b 17 · m† anders/het boose · De opgehanghene is vervloeckt. · n Josu. 8. c 29 ende 10. c 27 · Joan. 19. d 31 · o Gal. 3. b 13

Dat xxij. Capittel.

1. Des naesten/ooc des vyants schade salmen weeren. 5. Gesette vā cleedinge/ 6. vogelnesten/ 8. nieugebouts/ 9. bezaeyinghe des wynberchs. 10. arbeyt met ongelijcken dieren/ 11. stof ende belegsel der cleederen. 13. Item/ van eener vrouwen die maecht/ 20. of niet maecht beuonden en wort inden houwelicken staet. 22. Van straffe des ouerspels/ 23. beslapinge of verkrachtinge eener ghetrouder/ 28. of ongherrouder maecht. 30. Des vaders decksel en salmē niet ontdecken.

1 Wanneer ghy ws broeders a osse ofte schaep siet gaen dolen/soo en sult ghy v niet ontrecken van hen/ maer sultse weder tot uwen broeder brenghen.

2 Wanneer v nv uwe broeder niet na en is/ ende en kent hem niet / soo sult ghyse in uwe huys nemen / dat sy by v zijn / tot datse uwe broeder soecke/ende dan hem weder gheuet.

3 Also sult ghy doē met zijnē ezel/met zijnen cleede/ende met allen verloren/dat uwe broeder verliest/ende ghy het vindet: ghy en cont v niet ontrecken.

4 b Wanneer ghy ws broeders ezel of osse siet vallen op den wege/ so en sult ghy v niet van hem ontreckē/ maer sult hem op helpen.

5 c Een vrouwe en sal geens mans d† habijt dragen/eñ een man en sal geen vrouwen cleederen aentrecken:want wie sulcx doet/ die is den Heere uwen God eenen grouwel.

6 Wanneer ghy op den weghe vindet eenen voghelnest/op eenen boom/of op der aerden/ met iongen/of met eyerē/ende dat de moeder op de ionghen/of op de eyeren sitt/soo en sult ghy de moeder met den eyeren niet nemen:

7 Maer sult de moeder vlieghen laten/ende de iongen nemen; op dat het v wel gae/ ende langhe leuet.

8 Wanneer ghy een nieu huys bouwet/ soo maket een † leue daerom op uwe dack:op dat ghy geen bloet op v huys en ladet / wanneer yemant daer afviele.

9 e Ghy en sult uwē wijnberch niet met menigherley bezaeyen/dat ghy ter vullinge niet en heyliget sulck zaet (dat ghy gezaeyt hebt/) met het incomen des wijnberchs.

10 Ghy en sult niet te gelijck ackerē met eenen B osse ende ezel.

11 f Ghy en sult niet aentrecken een cleet/van wollen ende lijnen te samen ghemengt.

12 g Ghy sult v leykens maken aen de vier h † hoecken ws mantels / daer ghy v mede bedecket.

13 i Wanneer yemandt een wijf neemt / ende wort op haer k gram als hyse beslapen heeft/

14 Ende leydt haer wat schandelijcx op/ende brengt een boos gheschrey ouer haer wt/ende spreeckt: Dese vrouwe hebbe ick ghenomen/ ende doe ick my tot haer dede/ en vandt ickse gheen maecht.

15 Soo sullen der deernen vader ende moeder haer nemen/ ende voor de Oudtstē der stadt in de poorte / voortbrenghen der deernen maechdom.

16 Eñ der deernē vader sal tot den Oudtsten seggen: Ic hebbe desen man mijn dochter ten wijue gegeuē/nv is hy haer gram geworden/

17 Ende leyt een schandelick dinck op haer/ en seyt: Ic en hebbe uwe dochter geen maecht geuonden:hier is de maechdom mijner dochter:eñ sullen de cleederen voor den Oudtsten der stadt wtbreyden.

18 So sullen de Oudtsten der stadt den man nemen/ende castijden.

19 Ende om hondert sikel siluers straffen/ eñ de selue der deernen vader geuen:daerom dat

Ghy sult beletten de schade ws naesten/ ooc ws vyants. · a Exo. 23. a 4 · b Mat. 12. b 11 · Luce 13. b 15 · c 1. Cor. 11. a 6 · d † An. gewees · † Om dat het dack der huysen plat was/ ghelijck het blijckt/ Mat. 10. c 27. ende Marc. 2. a 4 · e Leui. 19. b 19 · f Leui. 19. b 19 · g Nu. 15. d 38 · h† An. geeren/ of pande/ · Wānneer een man wil segghen dat zijn wijf gheen maecht gheweest is/ etc. · i Num. 5. b 12 · k Of/ hatich/

hy een maecht in Israel beruchticht heeft/ eñ salse ten wijue hebben/ dat hyse zijn leef dage niet verlaten en can.

20 Is het dãnoch de waerheyt: dat de deerne gheen maecht ghevonden en is/

C 21 Soo salmense buyten voor de deure haers vaders huys brenghen/ eñ de lieden der stadt sullense doot steenighen: l daerom dat sy een dwaelheyt in Israel begaen heeft/ eñ in haers vaders huys gehoereert heeft/ eñ sult het boose van v doen.

l Deu.23.b.17

Overspel gestraft met dẽ doot.

22 m Wanneer yemant ghevonden wort/ die by eener vrouwen slaept/ die eenen echtẽ man heeft/ so sullen sy beyde sterven/ de man eñ de vrouwe/ daer hy by geslapen heeft/ eñ sult het boose van Israel doen.

m Leu.20.b.10 Job 31.b.11 Joan.8.a.5

Vertrouwde maghet.

23 Wanneer een maecht yemandẽ beloeft is/ ende een man krijchtse inder stadt/ ende slaept by haer/

24 So sult ghyse alle beyde tot der stadtpoorte brengen/ ende sultse beyde steenigen/ dat sy sterven: de maghet/ daerom dat sy niet geroepen en heeft/ dewijle sy inder stadt was: de mã/ daerom dat hy zijns naestẽ wijf geschendet heeft: ende sult het boose van v doen.

25 Wanneer daerenteghen yemant een † verloef de maecht op den velde krijcht/ eñ grijptse/ eñ slaept by haer/ so sal de man alleen sterven/ die by haer gheslapen heeft.

† Of/ ondertrouwde

26 Ende de maecht en sult ghy niets doen/ want sy en heeft geen sonde des doots weert/ ghedaen: maer ghelijck als wanneer hem yemant tegen zijnen naesten verhief/ ende sloech zijn ziele doot/ so is dit oock.

27 Want hy vantse op den velde/ eñ de n verloef de maecht schreyde/ ende daer en was niemant die haer halp.

n Of/ ondertrouwde

28 o Wanneer yemant aen eẽ maecht coemt/ die niet beloeft en is/ ende grijptse ende slaept by haer/ ende het wort also bevonden:

Die een maghet onteert.

o Exo.22.b.16 Gen.34.a.2

29 So sal die/ diese beslapen heeft/ harẽ vader vijftich sikel silvers gevẽ/ ende salse ten wijue hebben/ daerom dat hyse geschent heeft/ hy en canse niet verlaten zijn leef daghe.

30 p Niemant en sal zijns vaders wijf nemẽ/ ende niet ontdecken zijns vaders decksel.

p Levi. 18.a.8 ende 20.b.11 Deu.27.c.20 1.Cor.5.a.1

Dat xxiij. Capittel.

1. Hoedanige in de Ghemeynte des Heeren comen sullen/ ofte niet. 9. Hoe sy hen inden legher houdẽ sullen. 15. Hoe sy eenen verloopenẽ knecht beschutten sullen. 17. Alle hoererye vermijden/ 18. ende gheen onrecht goet noch oneerlijck ghelt in des Heeren huys brengen. 19. Van woecker/ 21. beloften/ 24. druyven eten/ 25. ende aaren plucken over den wech.

A 1 Gheen a ghebroken noch gesneden en sal in de menichte des Heeren comen.

2 Ooc en sal geen hoerenkint in de menichte des Heeren comen/ oock niet nae dat thiende lidt/ maer het en sal gheensins in de menichte des Heeren comen.

a Esai. 56.a.3

Hoedanighe in de Ghemeynte des Heeren comẽ sullen/ ende hoedanighe niet.

3 b De Ammoniters eñ Moabiters en sullen niet in de menichte des Heeren comen/ ooc niet na het thiende lidt/ maer sy en sullẽ daer nemmermeer in comen:

b Nehe.13.a.1

4 Daerom dat sy ulieden niet tegen en quamen met broot ende water/ op den wech/ doe ghy wt Egypten tooght: c eñ daertoe teghen v huerden den Bileam/ den sone Beor/ van Pethor/ wt Mesopotamia/ dat hy v vervloecken soude.

c Nu.22.a.5 Josue 24.a.9.

5 Doch de Heere uwe God en woude Bileã niet hooren/ ende veranderde v den vloeck inden seghen/ daerom dat v de Heere uwe God lief hadde.

Bileam.

6 Ghy en sult hen noch geluck noch salicheyt wenschen v leefdaghe eewichlijck.

7 De Edomiters en sult ghy voor gheenen grouwel houden: d hy is v broeder: Dẽ Egyptenaer en sult ghy ooc voor geenen grouwel houden/ want ghy zijt een vreemdelinc in zijnen lande gheweest.

8 De kinderen die sy in het derde lidt baren/ sullen in de menichte des Heeren comen.

9 e Wanneer ghy wt den legher gaet teghen uwe vyanden/ so hoedt v voor alle f quaden.

10 Wanneer yemant onder v is/ die niet reyn

B en is/ dat hem des nachts wat geschiet is/ die sal buyten gaen voor den leger/ ende daer niet weder in comen/

11 Tot dat hy hem voor den avont met water bade: eñ als de Sonne onderghegaen is/ so sal hy weder inden legher gaen.

12 Ende ghy sult buyten voor den legher een plaetse hebben/ daer ghy ter noot wt gaet:

13 Ende sult g† een schupken hebben/ ende als ghy v daer buyten settẽ wilt/ so sult ghy daer mede graven: eñ wanneer ghy gheseten hebt/ so sult ghy toedecken wat van v ghegaen is.

14 Want de Heere uwe Godt wandelt onder uwen leger/ dat hy v verlosse/ ende gheve uwe vyanden voor v: daerom sal uwen leger heylich zijn/ dat daer geen schande onder v gesien en werde/ ende hy hem van v keere.

15 Ghy en sult den knecht zijnen heere niet h† overleveren/ die hem van hem tot v afghekeert heeft.

16 Hy sal by v blijvẽ aen de plaetse die hy verkiest in eener uwer poortẽ/ hem te goede ende en sult hem niet schenden.

17 i Daer en sal geen hoere zijn onder dẽ dochteren Israels/ ende geenen hoerenleger onder den kinderen Israels.

18 k Ghy en sult geenen hoerẽ loon/ noch honden gelt/ in het huys Gods uws Heeren brengen/ wt eeniger beloften: want dat is dẽ Heere uwen Godt beyde eenen grouwel.

19 l Ghy en sult aen uwen broeder niet woeckeren/ noch met ghelde/ noch met spijse/ noch met allen daermen mede woeckeren can.

20 Aen den vreemden meucht ghy woeckeren/

C doch niet aen uwen broeder: op dat v de Heere uwe God seghene/ in allen dat ghy voorhanden neemt/ indẽ lande daer ghy henen coemt/ dat selve in te nemen/

21 m Wanneer ghy den Heere uwen God een belofte doet/ so en sult ghy het niet vertrecken te houdẽ: want de Heere uwe God sal het van v eysschen/ ende sal v sonde zijn.

22 Wanneer ghy het beloven onderwegen latet/ so en ist v gheen sonde.

23 Doch wat tot uwen lippen wtghegaen is/ sult ghy houden/ eñ daer na doen/ als ghy den Heere uwen God vrywillich beloeft hebt/ dat ghy met uwen monde ghesproken hebt.

24 Wanneer ghy in uws naesten wijnberch gaet/ so meucht ghy der druyvẽ eten na uwen wille/ tot dat ghy ghenoech hebt: doch ghy en sult niets in v vat doen.

25 n Wanneer ghy in het zaedt uws naesten gaet/ so meucht ghy met der hant aarẽ af brekẽ/ doch met der o sickele en sult ghy daer niet in herwaerts ende derwaerts varen.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Van den schepdtbrief den Joden ter vertwijfelder hardicheyt ghegheuen. 5. Van vryheyt des nieuwen ghehouden mans/ 6. 10. 17. ende pant nemen. 7. Menschen diefstal wort met den doot gestraft. 8. Voor melaetschept te wachten: 14. eñ verdienden loon gheuen/ ernstlijck ghebodèn: 16. Ende eygen sonden eyghen straffe opgheleyt. 17. Vreemdelinghen/ weduwen ende weesen salmen te rechte helpen/ 19. ende hem tegen de selue inden oogste olye lesen/ ende wijnwinninghe weldadich bewijsen.

Den schepdtbrief hoordt tot der vertwijfelden hardicheyt der Joden. b Jer.3.a.1. Mat.5.b.31. ende 19.a.7. Mar.10.a.4. b Of/ hatich.

1 20 Wanneer yemandt een wijf neemt/ ende neemtse ten houwelijcke/ ende sy en vindet gheen ghenade voor zijnen ooghen/ om eenigher onlust wille/ a soo sal hy een schepdtbrief schrijuen/ ende haer in de hant gheuen/ ende wt zijnen huyse verlaten.

2 Wanneer sy dan wt zijnen huyse ghegaen is/ ende henen gaet/ eñ wort eens anders wijf.

3 Ende de selue ander man op haer oock b gram wort/ ende eenen schepdtbrief schrijft/ ende haer in de hant gheeft/ ende haer wt zijnen huyse verlaet: of soo de selue ander man sterft/ diese hem ten wijue ghenomen hadde.

4 So en canse haer eerste man/ diese wtliet/ niet wederom nemen dat sy zijn wijf zy/ nadien sy onreyn is/ want sulcx is eenen grouwel voor den Heere: op dat ghy het lant niet tot sonden maket/ dat v de Heere uwe Godt ten erue ghegheuen heeft:

c Deu.20.a.7. d Of/ heyrvaert/ † An. dẽ krijch.

5 c Wanneer yemandt nieuwelijck een wijf ghenomen heeft/ die en sal niet in d† het heyr trecken/ ende men en sal hem niet oplegghen: hy sal vrij in zijnen huyse zijn een iaer lanck/ dat hy vrolijck zy met zijnen wijue die hy ghenomen heeft.

e Exo.22.c.26.

6 e Ghy en sult niet te pande nemen den onversten/ ende den ouersten meulensteen: want hy heeft v de ziele te pande gheset.

f Exo.21.b.16. 1.Tim.1.b.10. g† And. ghestolen/ of gerooft. Ghepijnicht/ ghebrandtmerckt/ ende verkocht/ of/ verduytse ten arbeyt/

7 f Wanneer yemant geuonden wort/ die wt zijnen broederẽ een ziele steelt wt dẽ kinderen Israels/ eñ g† verserse of vercooptse/ eensulck dief sal steruen/ dat ghy het quaet van v doet.

h Deu.17.b.11. Leui.14.a.2. Mat.23.a.3. Luc.17.b.14. Mar.12.b.10.

8 Wacht v voor de plaghe der melaetschept/ dat ghy met neersticheydt houdet ende doet/ Alles dat v de Priesters/ de Leuiten leeren/ h ende als sy ulieden ghebieden/ dat sult ghy houden/ ende daer na doen.

9 i Ghedenckt wat de Heere uwe God dede met Mir Jam op den wech/ doe ghy wt Egypten toocht.

Van pant nemen.

10 Wanneer ghy uwen naesten erghens een schult borghet/ so en sult ghy niet in zijn huys 23 gaen/ ende hem een pant nemen:

11 Maer ghy sult daer buytẽ staen/ ende hy/ dien ghy borghet/ sal zijn pandt buyten tot v brenghen.

k Leui.19.b.13. Syr.7.c.22. ende 34.c.27. Tobie 4.b.15. Verdienden loon weyt tot Godt. l Dat is/ in dien dach als hy ghearbeyt heeft. m Dat is te seggen na som mige/ het geene dat hy arbeyt/ is om hẽ loon die hy verwacht.

12 Is hy dannoch eẽ nootdruftiger/ so en sult ghy v niet slapen legghen met zijnen pande.

13 Maer sult hem zijn pandt weder gheuen/ wanneer de Sonne ondergaet/ dat hy in zijnẽ cleede slape/ ende segene v: dat sal v voor den Heere uwen Godt een gherechticheyt zijn.

14 k Ghy en sult den nootdruftighen ende armen zijnen loon niet behouden/ hy zy van uwen broederen/ of vreemdelinghen/ die in uwer poorten is:

15 Maer sult hem zijnen loon l des daechs gheuen/ dat de Sonne daer niet ouer onder en gae: want hy is nootdruftich/ ende m onthout zijn ziele daer mede: op dat hy den Heere niet teghen v en aenroepe/ ende zy v sonde.

n Jer.31.c.29. 2.Reg.14.a.6. 2.Par.25.a.4. Ezech.18.a.2. b.19.c.20. o Deu.16.b.18. ende 28.b.19. Van weldaet teghen den Armen.

16 n De vaders en sullen niet voor de kinderen/ noch de kinderen voor de vaders steruen/ maer een yegelijck sal voor zijn sonde steruen.

17 o Ghy en sult het recht des vreemdelincx ende des weesen niet buyghen: ende en sult der weduwen cleet niet te pande nemen:

18 Want ghy sult ghedencken/ dat ghy een knecht in Egypten gheweest zijt/ ende de Heere uwe Godt/ v van daer verlost heeft: daerom ghebiede ick v/ dat ghy sulcx doet.

p Leui.19.a.9. q Of/ schoof

19 p Wanneer ghy op uwen acker gheoogstet hebt/ ende een q garue vergheten hebt op den acker/ so en sult ghy niet omkeeren dieselue te halen: maer sy sal des vreemdelincx/ des weesen ende der weduwen zijn: op dat v de Heere uwe Godt seghent/ in allen wercken uwer handen.

20 Wanneer ghy uwe olyboomen hebt afgelesen/ soo en sult ghy daer na niet nauwe aflesen: het sal des vreemdelincx/ des weesen/ ende der weduwen zijn.

21 Wãneer ghy uwen wijnberch belesen hebt/ soo en sult ghy daer niet nauwe oplesen: het sal des vreemdelincx/ des weesen/ ende der weduwen zijn.

22 Ende sult ghedencken/ dat ghy een knecht in Egyptenlande gheweest zijt: daerom ghebiede ick v/ dat ghy sulcx doet.

Dat xxv. Capittel.

1. De boose salmen richtelijck eñ met billicheyt straffen/ 4. ende den arbeyder zijn voeder niet ontwenden. 5. Broeder sal den broeder zaet verwecken/ 11. eñ een onbeschaemt wijf harer onbeschaemtheyt straffe dragen. 13. Onrechtẽ handel ende coopmanschap wort verboden/ 17. eñ datse de Amalekiters vernielen souden/ gheboden.

a 1.Cor.6.a.1.

1 20 Wanneer daer eenen a twist is tusschen mannen/ so salmense voor tgherichte brenghen/ ende den gherechten recht spreken/ ende den godtloosen verdoemen.

2 Ende so de godtloose slagen verdient heeft/ so sal hem de richter heeten nedervallen/ ende sullen hem voor hem slaen/ na der mate ende ghetale zijner misdaet.

Veertich slaghen. b 2.Cor.11.c.24. c† An. schuyselijck/ of snoods

3 b Wanneermen hem veertich slaghen ghegheuen heeft/ so en salmen niet meer slaen: op dat hy niet/ so men meer slaghen gheeft te vele geslagen en worde/ ende v broeder c† eysselijck voor uwen ooghen en zy.

d 1.Cor.9.a.9. Gheeft den arbeyder zijn voeder.

4 d Ghy en sult den osse den mont niet toebinden/ die daer dorscht.

e Gen.38.a.8. Ruth.4.a.5. b.10. Mat.22.c.24. Mar.12.b.19. Luce 20.c.28. f† And. vermaechschappen/ of bevrienden. g Of in stede setten. † And. oprichten.

5 e Wanneer broeders by malcanderen woonen/ ende de eene sterft sonder kinderen/ soo en sal dat wijf des verstoruenen/ geenen vreemden man daer buyten nemen/ maer haer swagher salse beslapen/ ende ten wijue nemen/ ende haer f† trouwen:

6 Ende den eersten sone dien sy baert/ sal hy g† bestedighen/ na den name zijns verstoruen broeders/ dat zijnen naem niet wtghedaen en worde vut Israel.

7 Beualt het nv den man niet/ dat hy zijn swagerinne neme/ so sal sy/ zijn swagerinne/ opwaerts gaen/ onder de poorte/ voor de oudtsten/ ende segghen: Mijn swagher weyghert hem zijnen broeder eenen naem te verwecken in Israel/ ende en wil my niet te houwelijck nemen.

8 Soo sullen hem de oudtsten der stadt roepen/ ende met hem spreken. Wanneer hy dan staet/ ende seyt: Het en beualt my niet haer te nemen:

Soo

So sal zijn swagerinne tot hem tredẽ/ voor 9 de Oudtsten/ eñ hem eenen schoen wttrecken van zijnen voeten/ ende in zijn aensicht spouwen/ ende sal antwoorden/ ende seggen: Also salmen doen eenen yegelicken die zijns broeders huys niet bouwen en wil.

Ende zijnen naem sal in Israel heeten/ des 10 barvoeten huys. B

Wanneer twee mannen met malcanderen 11 twisten/ ende des eenen wijf loopt toe/ dat sy haren man verlosse van der hant des ghenen die hem slaet/ ende steeckt haer hant wt/ ende grijpt hem by zijner schamelheyt:

So sult ghy haer de hant af houwen/ ende 12 uwe ooghe en sal harer niet verschoonen.

Onrechten handel ende coopmanschap wordt hier verbodẽ.

h Leui.19.d 35 Ezech. 45.a 9 Mich. 6.b 10

i† And. Epha. Epha/ is by dẽ Hebreischẽ een seker mate door der dingẽ/ vermaet so veel als men met eenen hollen eye op 430 mael souden meugen opmeten.

h Ghy en sult niet tweerley ghewichte in 13 uwen sack/ groot ende cleyn hebben.

Ende in uwen huyse en sal niet tweerley 14 i† Schepel/ groot ende cleyn zijn.

Ghy sult een volcomen eñ recht ghewicht/ 15 eñ eenen volcomen ende rechten Schepel hebben: op dat v leuen lange duere inden lande/ dat v de Heere uwe God gheuen sal.

Want wie sulcx doet / die is den Heere u- 16 wen Godt eenen grouwel/ als alle die / die quaet doen.

k Exo. 17.a 8

Tegen de Amalekiten.

l Te weten/ de Amalekiters.

m 1.Sa.14.e 48

k Gedenckt wat v de Amalekiters deden/ 17 op den wech doe ghy wt Egypten toocht:

Hoe sy v aengrepen op dẽ wech ende sloe- 18 gen uwe achterstẽ/ alle de swacken die v achter na togen/ doe ghy moede ende mat waert/ l ende en vreesden God niet.

Wanneer v nu uwe Heere uwe Godt tot 19 ruste brengt/ van alle uwe vyanden rontom/ inden lande dat v de Heere uwe God gheeft ten erue in te nemen/ m so sult ghy de gedachtenisse der Amalekiters wtroeyen onder den Hemel: dat en vergheet niet.

Dat xxvj. Capittel.

1. Den Heere salmen met lof ende dancseggin- ge alle eerste vruchten toebrengen/ 12. ende den Leuiten/ vremdelingen/ weesen ende weduwen alle thienden des derden iaers op gelijcke wijse geuen. 16. Van den verbonde des Heerẽ/ als hier te vooren int seuenste ende thienste Capittel.

Eerste vruchtẽ/ bewijs der danckbaerheyt.

a Prou. 3.a 9 Mal.3.b 10

WAnneer ghy in het landt comt / dat v 1 de Heere uwe Godt ten erue gheuen A sal / ende neemt het in / ende woonet daer inne:

So sult ghy nemen a allerley eerste vruch- 2 ten des landts/ die wt der aerde comen/ die v de Heere uwe God geeft/ ende sultse in eenen korf leggen/ eñ henen gaen aen de plaetse die de Heere uwe Godt verkiesen sal / dat zijnen naem aldaer woone.

Eñ sult tot den Priester comen/ die te dier 3 tijt daer is/ ende tot hem seggen: Ick bekenne heden den Heere uwen God/ dat ick gecomen ben in het landt dat de Heere onsen vaderen ghesworen heeft/ ons te gheuen.

Ende de Priester sal den korf nemen van 4 uwer hant / ende voor den altaer des Heeren uws Godts neder setten.

b† An. mijn vader de Syrier ware vergaẽ/ ende hy tooch etc. Ge.42.a 2 ende 46.a 5 anders / mijn vader was een Syrier/ arm man/ eñ tooch af/ etc.

c† An kleynen ecet.

d Exo. 1.b 11

Daer sult ghy antwoorden / ende segghen 5 voor den Heere uwen Godt : b† De Syriers wouden mijnen vader verdoen / die tooch af in Egypten/ eñ was aldaer een vremdelinck met c† weynigen volcke/ ende wert aldaer een groot/ sterck/ ende veel volcx:

d Doch de Egyptenaers handelden ons 6 qualijck/ ende dwongen ons/ eñ leyden eenen harden dienst op ons.

7 Doe schreydden wy tot den Heere dẽ God onser vaderen : ende de Heere verhoorde onse schreyen/ eñ sach onse ellende/ angst/ eñ noot.

8 e Ende leydde ons wt Egyptẽ met machtiger hant/ ende wtgherecktem arm/ ende met groot verschrickẽ/ door teeckenen ende wonderen:

9 Ende bracht ons in dese plaetse/ eñ gaf ons dit lant / daer melck ende heunich in vloeyt.

10 Nu brenghe ick de eerste vrucht des lants/ B die ghy Heere my ghegeuen hebt: ende sultse laten voor den Heere uwen God / eñ aenbidden voor den Heere uwen Godt.

11 Ende vrolick zijn ouer allen goede dat v de Heere uwe God gegeuen heeft/ eñ uwen huyse: ghy/ ende de Leuijt/ ende de vremdelinck die by v is.

12 f Wanneer ghy alle thiendẽ uws incomens te samen gebracht hebt inden derden iare/ dat een iaer der thienden is/ so sult ghy den Leuiten/ den vremdelinghen/ de weesen/ ende den weduwen geuẽ/ dat sy eten in uwer poorten/ ende sat worden.

13 Eñ sult spreken voor den Heere uwen Gode: g Ick hebbe h† gebracht dat geheylicht is/ wt mijnen huyse/ ende hebbe het gegeuen den Leuiten/ den vremdelingen/ den weesen/ ende weduwen/ i na alle uwe Gebodẽ die ghy my geboden hebt: ick en hebbe uwe Gebodẽ niet ouertreden noch vergheten.

14 Ick en hebbe daer niet van gegeten in mijnen k leede/ eñ en hebbe daer niet van gedaen in onreynicheyt: ick en hebbe tot den dooden daer niet van gegeuen: ick ben de stemme des Heeren mijns Gods ghehoorsaem geweest/ ende hebbe ghedaen alles/ als ghy my geboden hebt.

15 l Siet nederwaert van uwe heylighe woninge vanden Hemel/ ende segent v volck Israel/ ende het lant dat ghy ons gegeuen hebt: als ghy onsen vaderen gesworen hebt/ eẽ lant daer melck ende heunich in vloeyt.

16 Hedẽ ten dage gebiet v de Heere uwe God/ dat ghy doet na alle dese Geboden eñ Rechten/ dat ghyse houdet/ ende daer na doet van gantscher herten ende van gantscher zielen.

17 m Den Heere hebt ghy heden geseyt/ dat hy uwe God zy/ dat ghy in alle zijne wegẽ wandelt/ ende houdet zijne Wettẽ/ Geboden/ ende Rechten/ ende zijne stemme hooret.

18 n Ende de Heere heeft v heden gesproken/ dat ghy zijn eyghen volck zijn sult/ als hy v ghesepdt heeft/ dat ghy alle zijne Ghebođen houdet:

19 o Ende hy v het hoochste make/ eñ dat ghy gheroemet/ gepresen/ ende geeert wordet ouer alle volcken die hy ghemaeckt heeft/ dat ghy den Heere uwen Gode een heylich volck zijt/ als hy v ghesept heeft.

Dat xxvij. Capittel.

1. Steenen salmen op gene zyde der Jordanen oprichten/ 3. eñ daer op de Geboden des Heeren schrijuen/ 12. Grisim eenen berch te seghenen/ 13. ende Ebal eenen berch te vervloecken.

1 A ENde Mose gheboodt met tsamen den Outsten Israels/ den volcke/ eñ sprack: Behoudt alle Geboden die ick v heden ghebiede.

2 a Ende te dier tijt als ghy ouer de Jordane gaet/ int lant dat v de Heere uwe God geuen sal/ so sult ghy groote steenen oprichten/ ende

hare

haer met kalck bestrijcken/

3 Ende daer op schrijuen alle woorden deser Wet/ wanneer ghy ouer coemt: op dat ghy comet int lant/ dat v de Heere uwe God ghenen sal/ een landt daer melck ende heunich in vloeyt/ als v de Heere uwer vaderen God geseyt heeft.

4 Wanneer ghy nv ouer de Jordane gaet/ so sult ghy sulcke steenen oprichten/ (daer ick v heden van ghebiede/) op den berge Ebal/ en met kalck bestrijcken/

b Josu. 8. b. 30

5 b Ende sult aldaer den Heere uwen Godt eenen steenen altaer bouwen/ daer gheen ijser op en coemt.

c Exo. 20. c. 25

6 c Van heelen steenen sult ghy desen altaer den Heere uwen God bouwen/ en brantoffer daer op offeren den Heere uwen Godt.

7 Ende sult danckoffer offeren/ ende aldaer eten/ ende vrolijck zijn voor den Heere uwen Godt.

8 En sult op de steenen alle woorden deses Wets schrijuen/ claer ende duydelijck.

9 Ende Mose/ met tsamen den Priesteren en Leuiten/ spraken met den gantschen Jsrael/ ende seyden: Merckt en hoort toe Jsrael: Heden op desen dach/ zijt ghy een volc geworden des Heeren uws Godts.

10 Dat ghy der stemme des Heeren uws Gods gehoorsaem zijt/ ende doet na zijne Gheboden B ende Rechten/ die ick v heden ghebiede.

d Deu. 11. c. 29. Josue 8. d. 33

11 d En Mose geboodt den volcke desseluen daechs/ ende seyde:

Grisim/ eenen berch te ghebenedijden/ en Ebal te vermaledijden. Vermaledijdinghe der ouertreders des Wets.

12 Dese sullen staen op den berch Grisim/ te segenen het volck/ wanneer ghy ouer de Jordane ghegaen zijt: Simeon/ Leui/ Juda/ Jsaschar/ Joseph/ ende BenJamin.

13 Ende dese sullen staen op den berch Ebal/ te vloecken: Ruben/ Gad/ Asser/ Zebulon/ Dan/ ende Naphthali.

14 Ende de Leuiten sullen beghinnen/ ende segghen tot alle man van Jsrael/ met luyder stemmen:

e Exo. 20. a. 4. leui. 26. a. 1. Esaie 17. a. 8. Dan. 9. b. 12

15 e Vervloeckt zy/ wie eenen afgod of gegoten beelt maect/ eenen grouwel des Heeren/ een werck des werckmeesters hant/ en settet verborghen: ende alle het volck sal antwoorden ende segghen: Amen.

f Exo. 21. b. 17. leui. 20. a. 9. Prou. 20. c. 20. Mat. 15. a. 5

16 f Vervloect zy/ wie zijnen vader of moeder vloeckt. ende alle het volck sal seggen: Amen.

g Deu. 19. b. 14

17 g Vervloeckt zy/ wie zijns naesten palen engher maeckt: ende alle het volck sal seggen: Amen.

h leui. 19. b. 14. Blinden verdwalen.

18 h Vervloect zy/ wie eenen blinden dwalen maeckt op den wech: ende alle het volck sal segghen: Amen.

Rechtrichten. Behoden. graden.

19 i Vervloeckt zy/ wie het recht des vreemdelincx/ des weesen ende weduwen buycht: ende alle het volck sal segghen: Amen.

i Deu. 24. b. 17. k leuit. 18. a. 8. Deut. 22. d. 30. l An. de geere

20 k Vervloeckt zy/ wie by zijns vaders wijf leyt: dat hy ontdect l † het decksel zijns vaders: C ende alle het volck sal segghen: Amen.

m Exo. 22. b. 19. leuit. 18. c. 23. ende 20. b. 15

21 m Vervloect zy/ wie ergens by een vee leyt: ende alle het volck sal segghen: Amen.

n leui. 18. a. 9. 2. Sa. 13. b. 14

22 n Vervloect zy/ wie by zijner suster leyt/ die zijns vaders of zijns moeders dochter is: ende alle het volck sal segghen: Amen.

o leui. 18. a. 6. b. 15

23 o Vervloect zy/ wie by zijn sweerinne leyt: ende alle het volck sal segghen: Amen.

Dunplagen. p Exo. 21. b. 12. leuit. 24. b. 17. Deu. 19. b. 11

24 p Vervloect zy/ wie zijnen naesten heymelijcken slaet: ende alle het volck sal segghen: Amen.

q Eze. 22. b. 14. Deu. 16. b. 19. Geschencken.

25 q Vervloeckt zy/ wie gheschencken neemt/ dat hy de ziele des onschuldigen bloets slae: ende alle het volck sal segghen: Amen.

r Gala. 3. b. 10

26 r Vervloect zy/ wie niet alle woorden deser Wet en veruult/ dat hy daer na doe: ende alle het volck sal segghen: Amen.

Dat xxviij. Capittel.

1. Wat geluck ende heyl dien gemoeten sal/ die Gods geboden houden: 15. Wat ongeluck ende straffe den ouertreders.

Ghebenedijdinge/ so ghy de wet houdet.

a leuit. 26. a. 3

1 A Ende a wanneer ghy der stemme des Heeren uws Godts hooren sult/ dat ghy houdet ende doet alle zijne Gheboden/ die ick v heden ghebiede/ soo sal v de Heere uwe Godt het hoochste maken ouer alle volcken op aerden.

2 Ende alle dese seghenninghen sullen ouer v comen/ ende sullen v treffen/ daerom dat ghy der stemme des Heeren uws Gods zijt gehoorsaem gheweest:

3 Ghesegent sult ghy zijn inder stadt/ ghesegent op den acker.

4 Ghesegent sal zijn de vrucht uws lichaems/ de vrucht uws lants/ ende de vrucht uws vees/ en de vrucht uwer ossen/ ende de vrucht uwer schapen.

5 Ghesegent sal zijn uwen b korf/ ende c † dat v ouer is.

b Dat is/ alles wat ghy tegenwoordich ghebruycket/ ende wat ghy bezijden legt te bewaren/

c † An. v broots kiste/ of meelkiste.

6 Ghesegent sult ghy zijn/ wanneer ghy ingaet/ ghesegent wanneer ghy wtgaet.

d Deu. 20. a. 4

7 d Ende de Heere sal uwe vyanden/ die hen tegen v verheffen/ voor v slaen: door eenen wech sullen sy wttrecken teghen v/ ende door seuen weghen voor v vlieden.

8 De Heere sal ghebieden den seghen/ dat hy met v zy in uwen kelder/ en in allen dat ghy voorhanden nemet/ ende sal v seghenen inden lande/ dat v de Heere uwe God gegeuen heeft.

9 De Heere sal v hem ten heylighen volcke oprichten/ als hy v ghesworen heeft/ daerom dat ghy de Gheboden des Heeren uws Godts houdet/ ende wandelt in zijne weghen:

e Josue 2. b. 9

10 Dat het alle volcken op aerden sullen sien/ B dat ghy na den Naem des Heeren genoemt zijt/ e ende sullen hen voor v vreesen.

11 Ende de Heere sal maken/ dat ghy ouervloet aen goederen hebben sult/ aen de vrucht uws lichaems/ aen de vrucht uws vees/ ende aen de vrucht uws ackers/ op den lande/ dat de Heere uwen vaderen ghesworen heeft/ v te gheuen.

f Deu. 11. b. 14

12 f Ende de Heere sal v zijnen goeden schat op doen/ den Hemel/ dat hy zijnen lande reghen geue tot zijner tijt/ en dat hy segene alle wercken uwer handen: g ende ghy sult velen volcken leenen/ ghy daerentegen sult van niemanden † borghen.

g Deu. 15. a. 6

† And. ontleenen

13 Ende de Heere sal v ten hoofde maken/ ende niet ten steerte/ ende sult bouen sweuen/ ende niet onder ligghen: daerom dat ghy ghehoorsaem zijt den Gheboden des Heeren uws Gods/ die ick v heden gebiede te houden en te doen.

h Deut. 4. a. 2. ende 12. d. 32. ende 17. b. 10

14 h En dat ghy niet en wijcket van eenighen woorde dat ick v heden gebiede/ noch ter rechter hant/ noch ter slincker/ op dat ghy anderen goden na wandeldet/ hen te dienen.

i leui. 26. b. 14. Judic. 2. b. 14. Thren. 2. b. 17. Dani. 9. b. 14. Mala. 2. a. 2. Wederom vermaledydinge: want de Wet dreycht/ dwinght en en laet geenen vrede.

15 i Wanneer ghy daerenteghen niet hooren en sult de stemme des Heeren uws Gods/ dat ghy houdet ende doet alle zijne Gheboden ende Rechten/ die ick v heden ghebiede/ soo sullen v alle dese vloecken ouer v comen/ ende v raken.

Vervloeckt

16 Vervloect sult ghy zijn in inder stadt/ vervloeckt opten acker.

17 Vervloeckt sal zijn uwen corf/ ende wat v over is.

18 Vervloect sal zijn de vrucht ws lichaems/ de vrucht ws landts/ de vrucht uwer ossen/ ende de vrucht uwer schapen.

19 Vervloeckt sult ghy zijn wanneer ghy ingaet/ ende vervloeckt wanneer ghy wtgaet.

Ongheluck. k† An. verswommen/ende verwerren/ende bescheldinge/ l Of/ miscaeck m† Anders/ sterfdroesen/ Pestilencie. Febris. n† An. geswel/ brandt / ende bleeckheyt.

20 De Heere sal onder v senden k† ongheval/ l onraet/ ende ongeluc/ in allen dat ghy voor C de handt neemt/dat ghy het doet: tot dat ghy vernielt wordet/ende haest onder gaet om ws boosen doens wille/dat ghy my verlatẽ hebt.

21 De Heere sal v de m† pestilencie aenhangen/tot dat hy v verdoe inden lande daer ghy henen coemt/dat selue in te nemen.

22 De Heere sal v slaen met ghes wel/ febris/ hitte/brant/n† dorricheyt/verghiftighe locht/ ende gheelsucht/ ende sal v vervolgen/tot dat hy v verdoe.

o Leu. 26. b 19 Deu. 11. b. 17

23 o Vwen Hemel / die boven uwen hoofde is/sal metael zijn/ eñ de aerde onder v ijseren.

24 De Heere sal uwẽ lande stof ende asschen voor reghen gheven / vanden Hemel op v/tot dat hy v verdoe.

25 De Heere sal v voor uwe vyanden slaen: door eenen wech sult ghy tot hen wttrecken/ ende door seven wegen sult ghy voor hen vlieden/ ende sult p† verstroyt worden onder alle rijcken op aerden.

p† And. een verschricken worden allen rycken etc.

26 Vwe lichaem sal een spijse zijn/ allen ghevoghelten des Hemels/ende allen ghedierten op aerden/ende daer en sal niemant zijn/ diese daer van iaghe.

q Exo. 9. a. 8. Droesen/ schorft. Grouwelijcke blintheyt. r Mic. 3. a. 6. Rom. 1. c. 27. s Iob 3. b. 14.

27 q De Heere sal v slaen mettẽ sweeren Egypti/mettẽ speenen/met grillicheyt eñ schorftichheyt/ dat ghy niet en cont ghesont worden.

28 r De Heere sal v slaen met onsinnicheydt/ blintheyt ende raserijen des herten.

29 s Ende sult om v tasten inden middage/ als eẽ blinde om hem tastet int doncker/ ende en sult op uwen wech gheen gheluck hebben/ ende sult ghewelt ende onrecht lijden moeten v leef daghe/ ende niemant en sal v helpen.

* 2. Sa. 22 b 11 Deut. 20. a. 5. 6. 7.

30 * Een wijf sult ghy v vertrouwen laten/ doch een ander sal by haer slapen : een huys D sult ghy bouwen / doch ghy en sult daer niet in woonẽ: eenen wijnberch sult ghy planten/ doch ghy en sult hem niet t ghemeyn maken.

t Hebr. ontmaecchden/ vanmelchelen in vier iaren/ als voorseyt is.

31 Vwen osse sal voor uwen ooghen geslachtet worden / doch ghy en sult daer niet van eten : uwen ezel sal voor v aenghesichte met ghewelt ghenomen/ ende v niet weder ghegeven worden: v schaep sal uwen vyanden gegeven worden/ ende niemant en sal v helpen.

32 Vwe sonen ende uwe dochteren sullen eenen anderen volcke ghegheven worden / dat het uwen ooghen aensien / ende amechtich worden over hen den gantschen dach / ende daer en sal geen sterckte in uwen handẽ zijn.

33 De vrucht ws landts / ende alle uwen arbeydt sal een volck verteeren/ dat ghy niet en kennet: ende sult onrecht lijden/ende verstooten worden v leef daghe.

34 Ende sult ontsinnich worden van diẽ/ dat uwe ooghen sien moeten.

35 De Heere sal v slaẽ met eenẽ boosen sweer aen de knyen ende schenen / dat ghy niet en condt gheheelt worden/ vanden voetsole aen/ tot op den schedel.

u Deu. 4... 2. reg. 24... 2. par. 33... ende 36... Ierem. 24...

36 u De Heere sal v/ende uwen Coninc/dien ghy over v geset hebt/ drijven onder een volc/ dat ghy niet en kent/noch uwe vaders / ende sult aldaer dienen anderen goden / hout ende steenen.

37 Ende sult een schousel / eñ een spreecwoort ende een spot zijn onder allen volcken/ daer v de Heere henen ghedreven heeft.

x Mic. 6... Haggi. 1...

38 x Ghy sult veel zaets wtvoeren op het velt/ ende weynich in vergaderen/ want de sprinchanen sullent af eten.

39 Wijngaerden sult ghy planten ende bouwen/ doch gheenen wijn drincken noch lesen/ want de wormen sullent verteeren.

40 Olyboomen sult ghy hebbẽ in allen uwen E lantpalen/doch ghy en sult v niet salven met olye / want uwen olyboom sal wtghescheurt worden.

41 Sonen ende dochteren sult ghy generen/ ende doch niet hebben/want sy sullen gevanghen wech ghevoert worden.

42 Alle uwe boomẽ ende vruchten ws lants/ sal y† het boose ghewormte eten.

y† And... roode... douwe.

43 De vreemdelinck die by v is / sal over v climmen / ende altoos boven sweven / ghy daerenteghen sult onder dalen / ende altoos onder ligghen.

44 Hy sal v leenen / ghy daerenteghen en sult hem niet leenen: hy sal het hooft zijn / eñ ghy sult de steert zijn.

45 Ende alle dese vloecken sullen over v comen / ende v vervolghen ende treffen/ tot dat ghy verdaẽ werdet: daerom dat ghy de stemme ws Heeren ws Godts niet ghehoordt en hebt/ dat ghy zijne geboden ende rechten hieldet/ die hy v gheboden heeft.

46 Daerom sullen teeckenen ende wonderen aen v zijn/ ende aen uwen zade eewichlijck.

47 Dat ghy den Heere uwen Godt niet ghedient en hebt / met vreucht ende lust ws herten/ doe ghy allerley ghenoech haddet.

48 Ende sult uwen vyanden / die v de Heere toeschicken sal/ dienen in hongher ende dorst/ in blootheydt ende allerley ghebreken : ende sal een ijseren iock op uwen hals legghen/ tot dat hy v verdoe.

z Ba. 4... Ier. 5... ende 50...

49 z De Heere sal een volck over v schicken van verre van der werelt eynde/als een arent vliecht / welckers sprake ghy niet en verstaet.

50 Een wreet volck/dat de persoonen des ouF den niet aensiet/noch verschoont den ionghelinghen:

a Of/ gantsch tonder... of vernielt/... teniete ghe... bracht/ etc.

51 Ende sal verteeren de vrucht ws vees/ende de vrucht ws lãts/ tot dat ghy a verdaẽ wordet: ende sal v niet over laten aen coorn/most/ olye/aen vruchten der ossen ende schapen/ tot dat het v ombrenghe.

52 Ende sal v benauwen in alle uwe poorten/ tot dat het nederworpe uwe hooghe ende vaste muerẽ/ daer ghy v op verlatet/ in alle uwe lande : ende sult benaut worden in alle uwe poorten / in uwen gantschen lande / dat v de Heere uwe Godt ghegheven heeft.

b Leu. 26... 2. Reg. 6... Thren. 4 b... Baru. 2. a...

53 b Ghy sult de vrucht ws lijfs eten / het vleesch uwer sonen ende uwer dochteren / die v de Heere uwe Godt ghegheven heeft/ inden angst ende der noodt / daer v uwe vyant mede benauwen sal.

c† And. ... ... of ...

54 Dat een man die te voren seer c† teerlijck ende in lusten geleeft heeft onder v / sal zijnen broeder/

broeder/ ende het wijf in zijnen arm/ende den soon die noch ouer is van zijnen sonen/

55 Vergunnen te geuen yemandẽ onder hen/ vanden vleesche zijner sonen/dat hy ete/nademael hem niet ouer en is van allen goede/inden angst ende der noot / daer v uwe vyandt mede dringhen sal in alle uwe poorten.

56 Een wijf onder v/ die te voren teerlijc ende in lust gheleeft heeft / dat sy niet versocht en heeft/ hare voetsolen op de aerde te setten van teerheyt eñ wellust/die sal dẽ man in haren armen/ ende haren sone/ende harer dochter/

57 Vergunnen de achtergheboorten/die tusschen haer eygen beenen zijn wtgegaen/daertoe hare sonen die sy ghebaert heeft: want sy sullense voor allerley gebreck heymelijc eten/ in den angst ende der noot/daer v uwe vyant mede beangsten sal in uwer poorten.

58 Soo ghy niet en sult houden/dat ghy doet alle woorden deser Wet / die in desen Boeck geschreuen zijn/ dat ghy vreeset desen heerlijcken ende verschrickelijcken Naem/ den Heere uwen Godt/

59 So sal de Heere wonderlijc met v omgaen/ met plagen op v ende op uwe zaet/met groote eñ lanckduerende plagen/ g met boose ende lanckduerenden kranckheden.

60 Ende sal v toekeeren alle sieckten Egypti/ daer ghy v voor vreeset / ende sullen v aenhanghen.

61 Daer toe alle kranchept ende alle plagen/ die niet geschreuen en zijn in den Boeck deser Wet/sal de Heere ouer v comen laten/ tot dat ghy verdaen wordet.

62 Eñ uwer sal een weynich geneyns volck overblijuẽ/ ghy die te voren geweest zijt h als de Sterren aen den Hemel/ na der veelheydt: daerom dat ghy niet gehoort en hebt de stemme des Heeren uws Gods.

63 i Ende ghelijck als hem de Heere te voren ouer v verblijdde / dat hy v wat goets dede/ ende vermeerderde v: alsoo sal hy hem ouer v verblijden/dat hy v verniele ende verdoe:ende sult verstoort worden vandẽ lande/ daer ghy als nv in trecket/het in te nemen.

64 Wãt de Heere sal v verstroyen onder alle volcken/ van eenen eynde der werelt tot aent ander/ ende sult aldaer anderen godẽ dienen/ die ghy niet en kent/noch uwe Vaders/ hout ende steenen.

65 Daer toe sult ghy onder de selue volcken geen blijuende wesen hebben/ eñ uwe voetsolen en sullen geen rust hebben: want de Heere sal v aldaer een beuende herte gheuen / ende amechtichept der ooghen/ende een versmachte ziele:

66 Dat uwe leuen sal voor v swenen: nacht ende dach sult ghy v vreesen/ ende uws leuens niet seker zijn,

67 Des morghens sult ghy seggen: Och/ dat ick de auont af leuẽ mochte. Des auonts sult ghy seggen: Och/dat ick den morgen af leuen mochte / van grooter vreese uws herten / die v verschricken sal/ ende voor het ghene/ dat ghy met uwen ooghen sien sult.

68 k Ende de Heere sal v met schepẽ vol weder in Egypten voeren / door den wech daer ick v van ghesept hebbe: Ghy en sult hem niet meer sien: eñ ghylieden sult aldaer uwen vyanden tot knechten ende maechden vercocht worden/ ende daer en sal gheen cooper zijn,

Dat xxix. Capittel.

1. Het Verbondt wort vernieut/ 2. ende met verhael menigerley weldaden eñ wonderwercken Gods/ dẽ onuerstandigen volcke door Mose aengesept. 18. De ouertreders worden met grousame straffen ende vloecken ghedreycht. 29. Godt openbaert zijne heymelijckheden zijnen volcke.

1 Dit zijn de woorden des Verbonts/ dat de Heere Mose gebodẽ heeft te maken metten kinderen Israels/a in der Moabiten landt/ten anderen mael/b nae dien hy dat selue met hen ghemaeckt hadde in Horeb.

a Nu. 21.c.20 ende 22.a.1
b Exo. 19.a.5

2 Eñ Mose riep het gantsche Israel/ eñ sprac tot hen: c Ghy hebt gesien alles wat de Heere gedaen heeft in Egypten/ voor uwen oogen/ den Pharao met tsamen allen zijnen knechten/ende zijnen gantschen lande:

c Exo. 19.a.4

3 De groote versoeckinghen die uwe oogen ghesien hebben/ dat het groote teeckenen ende wonderen waren.

4 * Ende de Heere heeft ulieden tot op desen huydigen dach noch niet ghegeuen een herte/ dat verstandich ware/ oogen die daer saghen/ ende ooren die daer hoorden.

* Deu. 30.a.6
Jere. 31.d.33

5 d Hy heeft ulieden veertich iaer inder woestijne laten wandelen : uwe cleederen en zijn aen uliedẽ niet veroudt/ ende uwen schoen en is niet veroudt aen uwen voeten.

d Deut. 8.a.2

6 Ghylieden en hebt gheen broot gegeten/ ende gheenen wijn ghedroncken / noch stercken dranck: op dat ghy wetet dat ic de Heere uwe Godt ben.

7 e Eñ doe ghylieden quaemt aen dese plaetse/ tooch wt de Coninck Sihon tot Hesbon/ eñ de Coninc Og tot Basan/ons tegen/om met ons te strijden: ende wy hebbense ghessagen/

e Nu. 23.c.23
Deut. 2.c.29 ende 3.a.2

8 Eñ haer lant ingenomen/ende ten erf deele gegeuen den Rubeniten/ den Gadditen/ ende den haluen stamme der Manassiten.

9 So houdt nv de woorden deses Verbonts/ eñ doet daer na / op dat ghylieden f wijslijck handelen meucht in allen uwen doen.

f Sonder Gods woort is alle onse doen sotheyt.

10 Ghy staet heden alle voor den Heere uwen Godt / de Ouersten uwer stammen / uwe Oudtsten/ uwe Amptlieden/ een yegelijck in Israel.

11 Uwe kinderen eñ wijuen / v vreemdelinck die in uwen legher is/ g beyde uwe houthouwers ende uwe waterdraghers/

g Josu. 9.c.21

12 Dat ghy gaẽ sult in het Verbont des Heeren uws Godts/ ende inden eedt/ die de Heere uwe Godt heden met v maeckt:

13 Op dat hy v heden hem ten volcke oprichte/ ende hy v Godt zy/ als hy gesept heeft/h ende als hy uwen vaderen/ Abraham/ Isaac/ ende Jacob ghesworen heeft.

h Gen. 17.a.2

14 Want ick en make dit Verbont ende desen eedt/niet met ulieden alleene:

15 Maer beyde / met ulieden / ghy die heden hier zijt/ende met ons staet voor dẽ Heere onsen Godt / ende met dien/ die heden niet met ons en zijn.

16 Want ghy wetet hoe wy in Egyptenlant ghewoont hebben/ende midden door de Heydenen ghetogen zijn: door welcke ghy tooght/

17 Ende saecht harẽ grauwel ende hare afgoden/ hout ende steen/ silner ende gout/die by hen waren.

18 Dat niet misschien eenen man/ of een wijf/ of een ghesin / of eenen stamme onder ulieden zy/ diens herte hem heden van den Heere onsen Godt ghewendet hebbe / dat het

henen

henen gae/ende diene den gode deser volcken/ i ende worde misschien een wortel onder ulieden/die daer galle ende alssen draghe.

i Act.8.c.23

19 Ende of hy alreede hoore de woorden deses vloecx/ nochtans hen segent in zijn herte/ ende spreeckt: k Het gaet my wel/ l dewijle ick wandele als het mijnen herte dunckt: op dat de dronckene metten dorstighen m† verloren worde.

k Dat is/ der roeckeloosen hedē woort eñ gedachte/ Ey/ de helle en is niet soo heet/ het heeft geen noot/ de duyuel en is soo grouwelyc nz als men hem maelt: welc alle wercheyligē bzy ende coenlijck doen/ Ja noch loon indē Hemel daer voor verwachten.

l Dat is/ dewijle ick also doe/ eñ mijn afgoderije drijue/ so is ydel geluck daer: wie God dient/ diē gaet het nemmermeer wel/

Deut.12.a.8

m† And. versamelt.

20 So en sal de Heere dien niet genadich zijn/ maer dan sal zijnen toorn ende yuer/ roocken ouer sulcken man/ eñ alle vloecken sullen hen op hem leggen/ die in desen Boeck geschreuen zijn/ ende de Heere sal zijnen naem wt doen/ onder den Hemel:

21 Ende sal hem afscheyden ten ongeluck wt allen stāmen Israels/ na inhoudt aller vloecken des verbonts/ dat in den Boeck deser wet gheschreuen is.

22 So sullen dan segghen de nacomelinghen uwer kinderen/ die nae ulieden opcomen sullen/ende de vreemden / die wt verren landen comen/ wanneer sy de plagen deses lants siē/ ende de kranckheden / daerse de Heere mede beladen heeft:

23 Dat hy alle haer lant met sulpher eñ sout verbrandt heeft/ dat het niet bezaeyt worden en can/ noch wast/ noch eenich kruydt daerin op gaet: n gelijck als Sodoma/ Gomorra/ Adama/ eñ Zeboim omgekeert zijn/ die de Heere in zijnen toorne ende grimmicheyt/ omghekeert heeft.

n Gen.19.c.25

24 o So sullen alle volcken seggen: Waerom heeft de Heere desen lande also gedaen? Wat is dat voor eenen so grimmighen toorne?

o 1.Reg.9.a.8 Jere.22.a.8

25 So salmē seggen: Daerom dat sy dat verbont des Heeren des Gods haerder vaderen verlaten hebben/ dat hy met hen maeckte/ doe hyse wt Egyptenlant leydde:

26 Ende zijn henen gegaen/ eñ hebben andere goden ghedient/ ende hen aengebeden/ sulcke goden diē sy niet en kennen/ eñ die p† hen niet ghegheuen en hebben.

p† And. hy hen niet toeghedeylt etc.

27 Daerom is des Heeren toorne vergrimt ouer dit lant/ dat hy ouer hen heeft comen laten alle vloecken/ die in desen boeck gheschreuen staen.

28 Ende de Heere heeftse wt haren lande gestooten/ met grooten toorne/ grimmicheyt eñ ongenade/ ende heeftse in een ander lant ghe worpen/ als het staet heden ten daghe.

29 q† De heymelijckheydt des Heeren onses Gods/ is ons eñ onsen kinderen geopenbaert eewichlijck/ dat wy doen sullen alle woorden deser Wet.

q Hy wil also segghen: Ons Joden heeft God voor allē volckē op aerdē zijnen wille geopenbaert/ eñ wat hy indē sinne heeft/ daerom sullen wy ooc dies te vlijtigher zijn/ † An. Wat heymelijck is/ hoort den Heere onsen Godt [te straffen] maer wat openbaer is/ ons eñ onsen kinderē eewichlijc etc. 1.Cor.4.a.5

Dat xxx. Capittel.

1. Barmherticheyt/ 6. Besnijdinghe des herten/ 9. daertoe allerley seghen eñ voorspoet/ wort toegeseyt dien/ die hen tot God bekeeren/ 17. verderf daerenteghen / die hen van hem afwenden. 15. Mose betuycht den volcke/ hy hebbe hen leuen ende seghen/ doodt ende vloeck voorghelegdt/ 19. ende vermaentse met heftighe woorden/ sy en willen gheen voor desen verkiesen.

1 Wanneer nu ouer v coēt dit alles/ a het zy den segen ofte den vloeck/ die ick v voorghelept hebbe/ eñ in v herte gaet/ waer ghy onder den Heydenen zijt/ daer v de Heere v God henen verstooten heeft/

Barmherticheyt wort toe ghesept dien/ die hen bekeeren.

a 1.Re.8.d.33 2.par.33.b.12 Psal.106.e.45

2 Ende bekeert v totten Heere uwen Godt/ dat ghy zijner stemme hooret / ghy ende uwe kinderen van gantscher herten / eñ van gantscher zielen/ in allen dat ick v heden ghebiede:

3 b So sal de Heere v God/ v gheuanckenisse wenden ende hem uwer ontfermen/ ende sal v weder vergaderen wt allen volcken/ daer v de Heere v Godt verstroyt heeft.

b Jer.32... 2 mac.1... ende 2...

4 Wanneer ghy tot aen der Hemelen eynde verstooten waert / soo sal v doch de Heere v Godt van daer vergaderen/ ende v van daer halen.

5 Ende sal v in het landt brenghen/ dat uwe vaderen beseten hebben/ende sult het innemē/ ende sal v wel doen/ ende v vermeerderen bouen uwe vaders.

6 c Ende de Heere uwe Godt sal v herte besnijden/ ende het herte ws zaets/ dat ghy den Heere uwen Godt lief hebbet/ van gantscher herten/ ende van gantscher zielen/ op dat ghy leuen meucht.

c Deut... Jerem... Rom... Philip... Coloss...

7 Daerenteghen dese vloecken sal de Heere v God alle op uwe vyanden legghen/ eñ op die/ die v haten ende veruolghen.

8 Ghy dan/ sult v bekeeren/ ende de stemme des Heerē hooren/ dat ghy doet alle zijne Geboden/ die ick v heden ghebiede.

9 Ende de Heere v God sal v gheluck geuen in alle wercken uwer handen / aen de vrucht ws lichaems/ aen de vrucht ws vees/ aen de vrucht ws landts/ dat het d v te goede come: e want de Heere sal hem keeren / dat hy hem ouer v verblijde/ v te goede / als hy hem ouer uwen vaderen verblijdt heeft:

10 Daerom dat ghy de stemme des Heerē ws Gods hooret/ te houden zijne Geboden ende Rechten/ die gheschreuen staen in den Boeck deser wet/ so ghy v sult bekeeren totten Heere uwen Godt/ van gantscher herten/ ende van gantscher zielen.

11 Want dat gebodt dat ick v heden gebiede/ en is v niet verborghen/ noch te verre:

12 Noch indē hemel/ dat ghy mochtet seggen: f Wie wil ons inden hemel varen / ende ons halen/ dat wy het hooren ende doen?

f Rom...

13 Het en is oock niet op ghene zijde der zee/ dat ghy mochtet segghen: Wie wil ons ouer zee varen/ ende ons halen/ dat wy het hooren ende doen?

14 Want het woort is vast na by v / in uwen mont/ ende in uwer herten/ dat ghy het doet.

15 g Siet/ ick hebbe v heden voorgeleyt/ het leuen ende den doot: het goet/ ende het quade/

g Deu... Jere...

16 Die ick v heden gebiede/ dat ghy den Heere uwen God lief hebt/ eñ wandelt in zijne weghen/ ende zijne Geboden Wetten ende Rechten houdet/ ende leuen meucht/ ende vermeerdert wordet/ ende v de Heere v Godt seghene in den lande daer ghy in trecket / dat selue in te nemen.

17 Keert ghy daerentegē v herte/ ende en hoort niet/ maer latet v verleyden / dat ghy andere goden aenbiddet/ ende hen dienet/

18 So verkondighe ick ulieden heden/ dat ghy omcomen sult/ eñ niet lange inden lande blijuen / daer ghy henen treckt ouer de Jordane/ dat selue in te nemen.

19 h Ick neme hemel ende aerde heden ouer ulieden tot ghetuyghen/ ick hebbe ulieden het leuen ende den doot/ den seghen ende vloeck/ voorghelept/ dat ghy het leuen verkieset/ ende ghy ende v zaet leuen meucht:

h Deu.4... ende 31...

20 Dat ghylieden den Heere uwen Godt lief hebbet / ende zijner stemme hoort / ende hem aenhangt:

aenhangt: want i dat is v leuen / ende uwen langen ouderdom/ dat ghy inden lande woonet/ dat de Heere uwen vaderen / Abraham/ Isaac / ende Iacob ghesworen heeft / hen te gheuen.

Dat xxxj. Capittel.

1. Mose beuel aen Israel/ 7. ende Iosua cort voor zijnen doot/ 10. ende dat sy het Boeck des Wets alle seuen iaer lesen. 14. Godt settet Iosua in zijn ampt/ 16. voorsept zijnen toorn ouer des volcx afval/ 19. en laet een Liedt/ hen ter ghetuygenisse schrijuen/ 25. Mose heet het Wetboeck leggen in de Arcke des ghetuygenisses. 27. Settet den volcke zijn vorighe ende coemstige onghehoorsaemheyt voor oogen/ 28. ende spreeckt des Liedts woort voor de gantsche menichte wt.

Mose ander half hondert en twintich iaer.

ENde Mose ginck henen/ en sprack dese 1 woorden metten gantschen Israel:

En seyde tot hen: Ick ben heden hon- 2 dert ende twintich iaer oudt / ick en can niet meer wt ende in gaen: daer toe heeft de Heere tot my ghesepdt: a Ghy en sult niet ouer dese Iordane gaen.

a Nu. 20.c.24 ende 27.b.12 Deut. 3.c.27 ende 4.c.21 ende 32.e.48 Iosua. b Nu. 27.b.18

De Heere v God sal selfs voor v henen gaē: 3 hy sal selue dese volcken voor v henē verdoen/ dat ghyse inneemt: Iosua die sal voor v ouer- gaen/ b als de Heere ghesept heeft.

Ende de Heere sal hen doen / als hy ghe- 4 daen heeft Sihon ende Og/ den Coninghen der Amoriten ende haren lande / c die hy verdaen heeft.

c Nu. 21.c.24 b.35 d Deut. 7.a.1 ende 20.b.16

d Wanneerse nv de Heere voor ulieden ge- 5 uen sal/ so sult ghy hen doen/ na alle ghebodt/ dat ick ulieden gheboden hebbe.

e Esd. 35.a.4 Iosue 1.a.7.9

e Weest goets moets ende onuertzaecht/ en 6 vreest v niet/ ende en laet uliedē niet voor hen grouwelen: wāt de Heere v God sal selfs met v wandelen/ f ende en sal de hant niet af trecken/ noch v verlaten.

f Iosue 1.a.5 Hebr. 13.a.5

Ende Mose riep Iosua/ en sprac tot hem 7 voor de ooghen des gantschen Israels: g Zijt goets moets en onuertzaecht/ h wāt ghy sult dit volck int lant brengen/ dat de Heere haren vaderen ghesworen heeft/ hen te gheuen/ ende ghy sult het onder hen wt deelen.

g Deu. 31.c.23 1. Reg. 2.a.3 h Nu. 27.b.16

Maer de Heere die selfs voor ulieden henē 8 gaet/ die sal met v zijn/ en en sal de handt niet aftrecken/ noch v verlatē/ en vreest v niet/ ende en verschrickt v niet.

Ende Mose schreef dese Wet/ en gafse den 9 Priesteren/ den kinderen Leui / i die de Arcke des verbonts des Heeren droegen / ende allen Oudtsten Israels.

i Num. 3.a.6 Iosue 8.a.33.

Ende geboot hen/ ende seyde: k Ouer seuen 10 iaer/ ter tijdt des vrijen iaers/ aen het feest der Loofhutten/

Alle seuē iaer salmen het boec der Wet lesen. k Nehe. 8.a.3

Wanneer het gantsche Israel coemt/ te ver- 11 schijnen voor den Heere uwen Godt / aen de plaetse/ die hy verkiesen sal / soo sult ghy dese Wet voor den gantschen Israel wtroepen laten/ voor haren ooren:

Namelijcken voor de vergaderinghe des 12 volcx / beyde der mannen ende der vrouwen/ kinderen/ ende uws vreemdelincx die in uwer poorten is: op dat sy het hooren en leeren/ op dat sy den Heere haren God vreesen/ en houden/ dat sy doen alle woorden deser Wet.

Ende dat het hare kinderen/ die het niet en 13 weten/ooc hooren en leeren/ op dat sy dē Heere uwen Godt vreesen al v leef dage/ die ghyliedē op den lande leeft/ daer ghy in gaet ouer de Iordane/ om dat in te nemen.

14 Ende de Heere sprac tot Mose: Siet/ uwen tijt is hier by gecomē/ dat ghy steruet: Roept Iosua/ ende treedt voor de hutte des l besche ypts/ dat ick hem beuel doe. Mose ghinck henen met Iosua/ ende traden in de hutte des bescheydts.

Iosua wordt in zijn ampt ghesett van Godt. l And. stifts/ of/ ghetuyghenisses.

15 En de Heere verscheen in der hutte / in een m wolckencolomne/ n ende deselue wolckencolomne stont in der hutte deure.

m Of/ wolckēpilaer/ n Exo. 33.a.9

16 Ende de Heere sprack tot Mose: Siet/ ghy sult slapen met uwen Vaderen/ ende dit volc sal opcomen/ ende sal vreemde goden nahoeren/ dies lants daer sy in comē/ o ende sal my verlaten/ ende het Verbondt varen laten/ dat ick met hen ghemaeckt hebbe:

Godt weet wel dat niet goets in ons en is. o 1. Sa. 8.a.7.

17 So sal mijnen toorne vergrimmen ouer hen ter seluer tijdt/ ende salse verlaten/ ende mijn aensicht voor hen verberghen/ dat sy verteert worden: p en wanneer hen dan veel ongeluck ende angsts treffen sal/ so sullen sy seggen: Is my dit quaet niet alle wedervaren / dewijle mijn God niet met my en is?

p Iere. 2.e.27

18 Ic dan/ sal mijn aensicht verbergen te dier tijdt/ om alle het quaets wille/ dat sy ghedaen hebben/ dat sy hen tot anderen goden gekeert hebben.

19 So schrijft ulieden nv dit Liedt/ en leert het den kinderen Israels / ende legt het in haren mont/ dat my dat q Liedt een getuyge zy onder den kinderen Israels.

Een Liedt/ Israel ter getuyghenisse ghegheuen. q Deu. 32.a.8

20 Want ick wilse int landt brenghen/ dat ick haren Vaderen ghesworen hebbe: daer melck en heunich in vloeyt: r ende als sy eten/ ende satt en vet worden/ so sullen sy hen keeren tot anderen goden/ ende hen dienen/ en my lasteren/ ende mijn Verbont varen laten.

r Deu. 8.b.14 Prou. 30.a.8

21 Ende wanneer hen dan veel ongeluck ende angsts wedervaren sal / soo sal dit Liedt hen antwoorden ter getuygenisse: want het en sal niet vergheten worden wt den monde haers zaets: s want ick weet hare gedachten/ daer sy nv alreede mede omgaen / eer ickse int landt brenghe dat ick ghesworen hebbe.

s Rom. 7.b.18 Ioan. 2.c.25

22 Alsoo schreef Mose dit Liedt ter seluer tijt/ ende leerde het den kinderen Israels:

23 Ende beual Iosua den sone Nun/ en sprac: t Weest goets moets/ ende onwertzaecht: wāt ghy sult de kinderen Israels in het landt leyden/ dat ick hen gesworen hebbe/ ende ick wil met v zijn.

t Deut. 31.a.7 Iosue 1.a.9 ende 23.b.15

24 u Doe nv Mose de woorden deser Wet gantsch wtgheschreuen hadde in een boeck/

u Deu. 10.a.5

25 Gheboodt hy den Leuiten/ die de Arcke der ghetuyghenisse des Heeren droeghen / ende sprack:

26 Neemt dat Boec deses wets/ ende legt het in de zyde der Arcke des verbondts des Heeren uws Godts/ dat het aldaer een ghetuyghe zy teghen v.

27 x Want ick bekenne uwe onghehoorsaemheyt en hardtneckicheyt: siet/ dewijle ick noch heden met uliedē leue/ zijt ghy ongehoorsaem gheweest teghen den Heere / hoeveel meer na mijnen doot?

x 2. Re. 17.b.14 Malac. 3.a.7

28 Soo vergadert nv voor my alle Oudtsten uwer stammen/ ende uwe Amptliedē/ dat ick dese woorden voor haren ooren spreke/ y ende hemel ende aerde teghen hen tot ghetuyghe neme.

y Deu. 4.c.26 ende 30.b.19

29 Want ick weet het dat ghylieden het nae mijnen doot verderuen sult/ ende wt dē wege

tredē/ dien ick v geboden hebbe: so sal u lieden van ongeluck ontmoeten hier na/ daerom dat ghy quaet gedaē hebt voor de oogen des Heeren/ dat ghylieden hē vertoornt/ door de wercken uwer handen.

Also sprac Mose de woorden deses Liedts 30 gheheel wt / voor de ooren der gantscher meenichte Israels.

Dat xxxij. Capittel.

1. Mose/ soo hy Godt hooch prijst/ 5. straft heftich de afvallige Joden/ 7. eñ vermaentse ten nadenckē der weldadē Gods. 15. Weelde brengt Israel tot Afgoderije. 19. so dreycht hem Godt met grousame straffe/ 29. Jae met eewiger wtroepinge/ so hy hem des onrechten roems der vyandē niet en ontsage. 35. Wrake is des Heeren/ die alleen dē zijnen can ende wil in noode helpen/ 40. ende zijnen vyanden hare boosheydt op den cop brengen. 44. Mose na ernstigen bevele aen het volc/ deses Liedts halven/ 48. wort geboden/ hy sal hem opten berch Nebo vergaderē/ ende het beloefde lant voor zijnen doot besien.

a Esaie 1.a.2 Mich.1.a.2

Merckt op/ ghy a hemelen/ ick wil spreken/ ende de aerde hoore de redē mijns mondts. 1

b Esa.55 b 10

b Mijne leere druppe als den regen / ende mijn reden vloeye als den dauwe / als den regen op het gras/ ende als de druppen op het kruydt. 2

† An. aenroepē
c Dat is/ laet onsē Heere God alleē God zijn/ ende alle eere hebben/ eñ geenen anderen.
* De Hebreische sprake heet God eenē Rotzsteen/ dat is/ eenē trotz/ troost/ stercte/ eñ versekeringe/ allē die hen op hem verlaten/ ende hem vertrouwen.
d Gen. 1.d.31
e By den godloosen moet Godt altijdts onrecht hebbē/ eñ hem meesteren latē/ Mat. 11.b.19. De wijsheyt moet haer latē recht veerdigen van harē kinderen: die weten alle dine beter: als het God maect soo en deughet niet.
f Mala.1.a.6 Jere.31.a.9
g Gen.1.c.26.
h Gen. 11.a.8 Act. 17.c.26
i Deut. 4.c.20
k Exo. 19.a.3
† And. Hy vernoechde
l† an. verstant:
m Exo.19.a.4
n Psal.81 b 17
o Deu. 6.b.10
p† an. het wert die rechtich verhoorde te zijn/ wert hy weder spannich [ofte vertel.]

Want ick wil den Naem des Heerē † prijsen: gheeft onsen Godt c alleen de eere. 3

Hy is een * Rotzsteen/ d zijne wercken zijn onstraffelijck: want alles wat hy doet/ dat is recht: getrouwe is God/ ende niet quaets aen hem/ e rechtveerdich ende vroom is hy. 4

De verkeerde ende boose aerdt / valt van hem af: sy zijn schandtvlecken/ ende niet zijne kinderen. 5

Danckt ghy alsoo den Heere uwen Godt/ ghy dwaesachtich ende onwijs volck? is f hy niet v Vader ende v Heere? g is hy het niet alleen/ die v ghemaeckt ende bereyt heeft? 6

Ghedenckt aen de voorleden dagen tot nu toe/ ende merckt wat hy gedaen heeft aen den ouden Vaderen: vraecht het uwen vader/ die sal het v vercondigen/ uwe Oudtsten/ die sullent v segghen. 7

h Doe de Alderhoochste de volckē wtdeylde ende verstroyde der menschē kinderen/ doe settede hy de lantpalen der volcken/ na het getal der kinderen Israels. 8

i Want des Heeren deel is zijn volc/ Jacob is het snoer zijnder erven. 9

k† Hy vādt hem in de woestijne/ in de dorre wildernisse/ daer het huylde: hy voerde hem/ ende gaf hem l† de wet: hy bewaerde hem als zijnen ooghenappel. 10

Als een arent zijne ionghen vervoert / ende boven hen sweeft: m hy breydde zijde vederen wt/ ende droechse op zijne vleughelen. 11

De Heere alleen leydde hem / ende daer en was gheen vreemt Godt met hem. 12

Hy liet hem hooch varen op aerden / ende spijsde hem metten vruchten des veldts: n eñ liet hem heunich suygen wt den Rotzsteenen/ ende olye wt den harden steenen. 13

Boter vanden koeyen/ ende melck vanden schapen/ met het vette vandē lammeren: ende vette rammen/ ende bocken met vette nieren/ ende tarwe: ende dronckte hem met goet druyvenbloedt. 14

o Doe hy p† nu vet ende sat wert/ wert hy weeldich: hy is vet ende dick/ ende sterck ghe- 15 worden: eñ hy heeft den God laten varen/ die hem ghemaeckt heeft/ hy heeft den Rotzsteen zijns heyls cleyn gheacht:

16 Eñ heeft hem tot ijver verweckt door vreemde [goden/] door de grouwelen heeft hy hem vertoornt.

17 q Sy hebben den veltduyvelen gheoffert/ ende niet haren Gode: den goden die sy niet en r kenden/ den nieuwen/ die s† te vooren niet geweest en zijn/ die uwe Vaders niet gheeert en hebben.

18 Uwe Rotzsteen die v ghebooren heeft/ hebt ghy wt der acht gelaten/ ende hebt Gode vergheten die v ghemaeckt heeft/

19 Eñ doe het de Heere sach/ wert hy toornich over zijne sonen ende dochteren.

20 Ende hy sprac: Jck wil mijn aensicht voor hen verbergen/ wil sien/ wat hen ten laetsten wedervaren sal: want het is eenen verkeerden aerdt/ het zijn ontrouwe kinderen.

21 Sy hebben mu verweckt aen dien/ dat geen Godt en is/ met haerder afgoderije hebben sy my vertoornt: t eñ ick wilse weder verwecken aen dien/ dat geen volck en is/ aen een dwaesachtich volck wil ickse vertoornen.

22 Want het vyer is aenghegaen door mijnen toorne/ ende sal bernē tot in de onderste helle: ende sal verteeren het landt met zijne vruchten / ende sal aensteken de fondamenten der aerden.

23 Jck wil alle ongeluck over hen hoopen/ ick wil alle mijne pijlen in hen schieten.

24 Van hongher sullen sy versmachten / ende verteert wordē van der u† febris/ eñ van snellen doot: x Jck wil der dierē tanden onder hen schicken/ ende der slanghen vergift.

25 Van buyten salse het sweerdt y berooven/ eñ inwendich het verschricken/ beyde ionghelingen ende maechden/ de suygende kinderen met den grijsen mannen.

26 Jck wil segghen: Waer zijn sy? ick sal hare ghedachtenisse wech nemen onder den menschen,

27 Wanneer ick den toorne der vyanden niet en schoude / dat hare vyanden niet stout en werden/ ende mochten segghen: Onse macht is hooch/ ende de Heere en heeft sulcx niet al les ghedaen.

28 Want het is een volck daer gheen z raet in en is/ ende daer en is gheen verstant in hen.

29 O dat sy wijs warē/ ende vernamen sulcx/ dat sy verstonden wat hen hier nae ontmoeten sal.

30 Hoe gaet het toe / dat een sal haerder duysent iaghen / ende twee sullen thien duysent vluchtich maken? is het niet alsoo/ om datse haren Rotzsteen veracht heeft? eñ de Heere heeftse overghegheven.

31 Want onsen Rotzsteen en is niet als haren Rotzsteen / a des zijn onse vyanden selfs richters.

32 Want haren wijnstock is vanden wijnstock tot Sodom/ ende vanden acker Gomorra: hare wijndruyven zijn galle/ sy hebben bitter besijen,

33 Haren wijn is draken vergift/ eñ woedender aderen galle.

34 Js sulcx niet by my verborgen? ende b versseghelt in mijne schatten?

35 c De wrake is mijne / ick wil betalen. Te zijner tijdt sal haren voet slibberen; want de tijdt

tijdt haers ongheuals is na by/ende wat hen ontmoeten sal/haestet hem hier toe.

36 d Want de Heere sal zijn volck richten/ende ouer zijne knechten sal hy hem ontfermen: want hy sal aensien/dat hare kracht wech is/ende dat beyde e het besloten ende verlaten/wech is.

37 Ende men sal seggen: f Waer zijn hare goden? haren rotzsteen / daer sy op betrouden?

38 Van welcker offer sy vet aten/ende droncken den wijn haers dranckoffers: laetse opstaen/ende ulieden helpen/ende v beschutten.

39 Siet ghylieden nv dat ick het alleene ben/ g ende [datter] geen God beneuen my en is? h ick can dooden ende leuendich maken: ick can i† verslaen/ ende can heelen: k ende [daer en] is niemandt die vvt mijner hant verlosse.

40 Want ick wil mijne handt inden Hemel heffen/ ende wil seggen: Ic leue eewichlijck.

41 E l Als ic het blinckende mijns sweerts wetten sal/ende mijn handt ter straffe grijpen sal/soo wil ick my weder wreken aen mijne vyanden/ende dien die my haten/betalen.

42 Ick wil mijne pijlen met bloede droncken maken / ende mijn sweerdt sal vleesch eten m ouer den bloede der verslaghenen/ eñ ouer de gheuanckenisse / ende ouer den ontblooten hoofde des vyandts.

43 n Juychet alle/ ghy die zijn volck zijt: want hy sal het bloedt zijner knechten wreken: ende sal hem aen zijne vyanden wreken/ ende ghenadich zijn den lande zijns volcx.

44 Ende Mose quam ende sprack alle woorden deses Liedts voor den ooren des volcks/ hy ende Josua de sone Nun.

45 Doe nv Mose dat alle vvt gesproken hadden tot alle Israel:

46 Sprack hy tot hen: o Neemt ter herten alle woorden / die ick ulieden heden betuyghe/ dat ghy uwen kinderen beveeldt/dat sy houden ende doen alle woorden deses wets.

47 Want het en is niet een vergheefs woort aen ulieden/ maer het is uwe leuen : ende sodanighe woort sal uwe leuen verlenghen opten lande/ daer ghylieden henen gaet ouer de Jordane/dat ghy het inneemt.

48 p Ende de Heere sprac met Mose desseluen daechs / ende seyde:

49 Gaet op het gheberchte Abarim / op den berch Nebo/ die daer leydt in der Moabiten lant/teghen Jericho ouer/ ende besiet het lant Canaan/dat ick den kinderen Israels ten eyghendom gheuen sal.

50 Eñ sterft opten berch/als ghy daer op gecomen zijt/ende vergadert v tot uwen volcke: F q gelijc als v broeder Aaron sterf opten berch Hor/ ende hem tot zijnen volcke vergaderde.

51 r Daerom dat ghyliedẽ v besondicht hebt onder den kinderen Israels/by den twistwater te Kades/ in de woestijne Zin / dat ghylieden my niet en heylichdet onder den kinderen Israels.

52 Want ghy sult het lant teghen v sien / dat ick den kinderen Israels gheue / doch ghy en sult daer niet in comen.

b Psal.134.b.14. 2.Mac.7.a.6.
e Dat is/ het dierbaer ende snoode.
f Jere.2.c.28.
g Deu.4.b.35. h 1.Sa.2.a.6. Tob.13.a.2. Sap.16.b.13.
i Of/ ontwee slae/ † An. verwonden/
k Job.10.a.7
l Ps.149.b.10
m Dyt straffe des sweerts onder den Joden; Verwoestinghe/ gheuanckenisse/ ende berooüinghe des Coninckrijcx ende Priesterdoms/ door het hayr opten hoofde bediedt.
n 2.Mac.7.a.6 Rom.15.b.10
o Deut.6.a.6 ende 11.b.18.
p Nu.27.b.12 Deut.3.c.27.
q Nu.20.c.28. ende 33.d.38.
r Nu.20.b.12. Nu.27.b.14.

Dat xxxiij. Capittel.

1\. Mose segent voor zijnẽ doot de twaelf stammen Israels/ende seyt wat hen wederuaren sal.

1 Dit is den seghen / daer Mose de man Godts de kinderen Israels voor zijnen A doodt mede seghende:

Mose seghent voor zijnen doot de twaelf stammen Israels.

2 Ende sprack: De a Heere is van Sinai gecomen/ b ende is hen opgegaen van Seir: c hy is claerlijc verschenen vandẽ berch Paran/ eñ is ghecomen met veel duysent heylighen : tot zijner rechterhant is een vyerige wet aen hen.

3 d Hoe heeft hy de lieden so lief? e alle zijne heylighen zijn in uwer handt : f sy sullen hen setten tot uwen voeten/ende sullen leeren van uwe woorden.

4 Mose heeft ons de wet gheboden / de erue der menichte Jacobs.

5 Ende hy volbrengt g het ampt eens Coninckx/ eñ hielt te hoope de ouersten des volcx/ met tsamen dẽn stammen Israels.

6 Ruben leue / ende en sterue niet / ende zijn ghemeyn volck zy h gheringhe.

7 Dit is den seghen Juda : Ende hy sprack: Heere/ verhoort de stemme Juda / maect hem ten regente in zijnen volcke / ende laet zijne macht groot worden ende hem moet teghen zijne vyanden gheholpen worden.

8 Ende tot Leui sprack hy: i Uwe recht ende v licht/ blijue by uwen heyligen name/ k dien ghy versocht hebt tot Massa / doe ghylieden twistet aen het twistwater.

9 l Wie tot zijnen vader ende tot zijner moeder spreect: Ick en sie hem niet: ende tot zijnen broeder/ ick en kenne hem niet: ende tot zijnen sone / ick en weet hem niet : die houden uwe redenen/ ende bewaren v verbondt.

10 Die sullen Jacob uwe rechten leeren/ende B uwe wet: die sullen reucwerc voor uwen neuse legghen/ende gheheel offer op uwen altaer.

11 Heere/ seghent zijn vermueghen /ende laet v beuallen de wercken zijner handen : verslaet den rugghe der ghener/ die hen tegen m† hem verheffen/ende der ghener die hem haten / dat sy haer niet op en richten.

12 Ende tot Ben Jamin sprack hy: n Het lieflijcke des Heeren sal seker woonen: alle tijdt sal hy ouer hen houden/ende sal tusschen zijne schouderen woonen.

13 Ende tot Joseph sprack hy: Zijn landt leyt in den seghen des Heeren : daer zijn o edele vruchten vanden hemel/ vanden dauwe/ende vander diepte die hier onder leyt:

14 Daer zijn edele vruchten vander Sonnen/ ende edele rijpe vruchten der Manen/

15 Ende van den hooghen berghen teghent Oosten/ eñ vanden cleynen bergen eewelijck.

16 Ende edele vruchten der aerden / ende wat daer in is: de ghenade des ghenen/ p die inden bossche woonde / come op het hooft Josephs/ ende opden schedel des Nasir / onder zijnen broederen.

17 Zijne heerlijckheyt is als eenen eerstgheboren osse / ende zijne hoornen zijn/ als eens eenhorens hoorne : met den seluen sal hy de volcken stooten te hoope / tot aen des landts eynde : dat zijn de q duysent Ephraim / ende de duysent Manasse.

18 Ende tot Sebulon sprac hy : Sebulon verheucht v ws r wttochs / ende Isaschar verheucht v uwer hutten.

19 Sy sullen de volcken opden berch roepen/ ende aldaer offeren offer der gherechtichheydt: want sy sullen de veelheyt des zees suyghen/ ende de versoncken schatten inden zande.

20 Ende tot Gad sprack hy: s †Gad zy ghesegheent de ruymmaker : hy leydt als een leeuwe/ende rooft den arm ende den schedel.

a Exod.3.a.2 ende 19.a.3.
b Nu.21.a.4.8
c Num.11.b. 17.d.31.
d Titi 3.a.4.
e Sap.3.a.1.
f Luc.10.d.39
g Hy en was niet Coninck/ en hadde oock niet daer van/ eñ hieldt doch het volck te samen: alsoo dat het een hooft hadde / als eenen Coninck/ ende niet verstropt inder verbijsteringe ghinck.
Ruben.
h Of/ slecht/ dunne/ verachtelijck.
Juda. Leui.
i Dat is/ als Exo.28. staet/ het heylichdõ op den borstlappe. Hy will also segghen: V Priesterlijck ampt zy ghelucksalich voor Godt eñ den menschen met bidden eñ leeren.
j Mal.2.a.4.8
k Nu.20.b.10
l Mat.19.c.29 Luce 14.c.26.
m† And. hen
Ben Jamin.
n Dat is/ de tempel/ ende Jerusalem/ eñ het Coninckrijcke was in Ben Jamin.
Joseph.
Josue 16.b.17
o Dat is van den Coninckrijcke Israels ghesept: welck hooch gesegẽt werdt in allen dat de Hemel/ Sonne/ Mane/ aerde/ berch/ dal water/ ende alles dat tijdtlijck goet droech eñ gaf: daertoe ooc Prophetẽ eñ heylighe regenten hadde.
p Exod.3.a.2.
q Hebr. thien duysent.
Sebulon.
Isaschar.
r Dit heeft Debora ende Barac gedaẽ/ Judic.5.
Gad.
s 2.reg.10.
Gad verwijdert.
† An. gesegent zy die den.

21 Ende hy sach/ x† dat hem een u hooft ghegheuen was/ een leeraer die verborghen is/ welcker quam metten ouersten des volcx/ ende beschickte de gherechticheyt des Heeren/ ende zijne rechten aen Israel.

22 Ende tot Dan sprack hy: Dan/ een ionge leeuwe die sal x† vloeyen van Basan.

23 Ende tot Naphthali sprac hy: Naphthali sal ghenoech hebben/ wat hy begheert/ y ende sal vol seghens des Heeren zijn/ teghent Westen ende Suyden/ sal zijne besittinghe zijn.

24 Ende tot Asser sprac hy: Asser zy gesegent met sonen: hy zy aenghenaem zijnen broederen/ ende doppe zijnen voet in olye.

25 Ijser ende z metael a† zy aen uwen schoenen/ uwe ouderdom als uwe ieucht.

26 Daer en is gheen Godt/ als de Godt des b† rechtueerdighen/ die inden Hemel sit: die zy uwe hulpe/ ende diens zijne heerlijckheydt in de wolcken is.

27 c Dat is de Wooninghe Godts vanden beghinne/ ende onder den armen eewichlijck: ende hy sal voor v henen/ uwen vyanden wtdrijuen/ ende segghen: d Zijt verstroyt.

28 e Israel sal seker alleen woonen: de f† fonteyne Jacobs sal zijn opten lande/ daer coren ende most is: daertoe zijnen Hemel sal met dauwe druppen.

29 Wel v Israel/ wie is v gelijc? O volc/ die ghy door den Heere salich wordet / die uwer hulpe schildt/ ende het sweert uwer ouerwinninghe is: uwen vyanden sal het faelgeren/ doch ghy sult op haer hoochte henen treden.

xt And. zijnen aenvanck/ dat daer des leeraers deel verborgen lagen/ ende quam etc.
u Den seghen Gad heeft de Coninck/ Jehu wtgericht. 4. reg. 10. daer hy Baal te niete brenget/ ende dat volck weder te rechte bracht/ ende noch twee Coninghen doot/ daertoe Jesabel: ende de leeraer is Elias de Propheet/ die inden Hemel ghenomen ende verborgē is/ want hy was een burgher wt Gilead in dē stamme Gad.
Dan.
x† An. springē/
Naphthali.
y Mat. 4. a. 3.
Asser.
z Of eerin.
a† And. sullen uwe slotē zijn/ ende v smerte als v [goede] daghen.
b† an. Israels
c Godts wooninghe is int volck Israel van begin af/ onder welcke sy eewichlijck blijuen als de hoenderkens onder de armē ofte vleugelen der hinnen.
d Of/ wtgheroept vernielt.
e Jere. 23. a. 6
f† And. ooghe.

Dat xxxiiij. Capittel.

1. Mose nae dien hy het beloefde landt heeft ghesien/ 5. sterft. 6. Wordt vandē Heere begrauē/ 8. ende van Israel beweent. 9. Josua comt na hem ten regimente. 10. Daer en staet voortaen gheen Propheet meer op als Mose.

1 Ende a Mose ghinck vanden velde der Moabiten / opten berch Nebo / op de spitse des gheberchts Pisga/ tegen Jericho ouer: * ende de Heere wees hem het gantsche landt van Galaad tot Dan toe:

2 Ende het gantsche Naphthali/ ende het landt Ephraim ende Manasse: ende het gantsche landt Juda tot aen de wterste zee:

3 Ende teghent Suyden / ende de contreyen der breedde Jericho/ der palmen stadt tot Zoar toe.

4 Ende de Heere sprac tot hem: b Dit is het landt/ dat ick Abraham/ Isaac / ende Jacob ghesworen hebbe/ ende ghesepdt: Ick wil dat uwen zade gheuen: ghy hebt het met uwen ooghen ghesien / c doch ghy en sult niet ouer gaen.

5 Alsoo sterf Mose de knecht des Heeren aldaer inden lande der Moabiten/ na dē woorde des Heeren.

6 d Ende hy begroef hem inden dale inden lande der Moabiten/ tegen den huyse Peor/ ende niemant en heeft zijn graf vernomen tot op desen huydighen dach.

7 Ende Mose was hondert ende twintich Jaer oudt doe hy sterf: zijne ooghen en waren niet doncker geworden / ende zijne kracht en was niet veruallen.

8 f Ende de kinderē Israels beweendē Mose indē velde der Moabiten / veertich dagen/ ende de daghen des weenens ende claghens ouer Mose/ werden volleynt.

9 Josua de sone Nun/ werdt veruult metten gheest der wijsheyt: g want Mose hadde zijne handen op hem ghelept: ende de kinderen Israels hoorden hem/ ende deden als de Heere Mose gheboden hadde.

10 h Ende daer stondt namaels gheen Propheet in Israel op/ als Mose / dien de Heere ghekent hadde van i† aenghesichte/

11 Tot allerley teeckenen ende wonderen/ daer hem de Heere toesandt/ dat hyse dede in Egyptenlande/ aen Pharao/ ende allen zijnē knechten/ ende aen allen zijnen lande:

12 Ende tot aller deser machtigher hant/ ende groote k† ghesichten/ die Mose dede/ voor de ooghen des gantschen Israels.

a nu. 27. b. 12 Deut. 3. c. 27 2. mac. 2. a. 4
Mose siet het beloefde landt / maer en mach daer niet in.
b Gen. 12. ende 13. ende 15. ende 26.
c nu. 20. Deut. 3. Mose
Mose 120. iaer leeft.
Josua na Mose totten regimente.
g Nu. 27. Act. 6.
h deu. 18.
i† An. tot aenghesichte.
k† And. vreese.

¶ Eynde des vijfsten Boecx Mose.

¶ HET BOECK IOSVA.

¶ Argument.

Daer na volcht dat boeck Josua/ het welcke voornemelijck de waerheydt der Godtlijcker belofte bewijst: te weten / hoe het volck Israel is na de doot Mosis in het beloefde lant ghebracht door Josua/ (van welcken dit boeck den naem heeft ghekregen) de Coninckrijcken ende volcken des lants Canaan gantschelijck te niete ghebracht hebbende/ tot grouwelijcke straffe der grooter grouwelijcker sonden. In dit boeck is oock een beschrijuinghe des heylighen lants/ ende een patroon ofte exemplaer eens goeden Princes/ ende eens ghehoorsamen volcx; ende daer wort een historie vervolcht ontrent van ses ofte seuen ende twintich iaren.

¶ Dat eerste Capittel..

1. Godt sterckt ende troost Josua/ 7. ende geeft hem een leesboeck in de handt/ daer in hy hem altoos oeffenen sal. 10. Josua ghebiet den volcke dat sy vooraet bereyden ter reyse/ 12. ende den Rubeniten / Gadditen / ende den haluen stamme Manasse/ dat sy na aengedingder toesegghinghe/ haren broederen tot ruste helpen/ 16. ende beloouen hem volcomen ghehoorsaemheydt / als den Mose toegheseyt was.

1 Na den doodt Mose des knechts des Heeren / sprack de Heere tot Josua / den sone Nun/ a Moses dienaer:

2 Mijn knecht Mose is gestoruen: soo maeckt v nv op / ende trect ouer dese Jordane / ghy ende dit gantsche volck/ in het landt dat ick hen/ den kinderen Israels/ gheuen hebbe.

3 b Alle steden daer uwe voetsolen op treden sullen / hebbe ick ulieden ghegheuen / als ick Mose ghesept hebbe.

4 Van der woestijne aen/ ende desen Libano/ tot aē het groote water Phrath: het gantsche landt der Hethiters / tot aen de groote zee teghent Westen/ sullen uwe landtpalen zijn.

5 D en sal niemant wederstaen uwe leefdaghe: ghelyck als ick met Mose geweest ben/ alsoo wil ick ooc met v zijn: d ick en wil v niet verlaten/ noch van v wijcken.

Godt sterckt ende troost Josua.
a Exo. 33. 11.
b Deut. 11. Josua 14.
c Josua 1. Deut.
d Hebr. 13.

Zijdt ghetroost / ende weest onvertzaecht: 6 want ghy sult desen volcke het lant wtdeylen/ dat ick haren vaderen ghesworen hebbe/ dat ick het hen gheuen wilde.

e Hebt slechts eenen goeden moet/ eñ weest 7 gantsch vrijmoedich / dat ghy houdet ende doet f aller dingē na de wet/ die v Mose mijn knecht gheboden heeft: g en wijckt daer niet van/ noch ter rechter noch ter slincker handt/ op dat ghy cloeckelijcken handelen meucht/ in allen dat ghy doen sult.

h Ende en laet het Boeck deser wet / van 8 uwen monde niet comen / maer i overdenckt het dach ende nacht: op dat ghy houdet ende doet altemael na dien/ dat daer in geschreuen staet/ als dan sal het v wel ghelucken in allen dat ghy doet/ eñ sult wijslijc handelē connen.

Siet/ ick hebbe v gheboden/ dat ghy eenen 9 goeden moet hebt / ende vrijmoedich zijdt: en laet v niet grouwelen/ ende en ontsettet v niet: want de Heere uwe Godt is met v / in allen dat ghy doen sult.

Doe gheboodt Josua den hooftlieden des 10 volcx/ ende sprack:

Gaet door den legher / eñ ghebiet den volc- 11 ke/ ende segt: Bereydet uliedē voorraet: want na dry daghen / sult ghylieden over dese Jordane gaen/ dat ghy in coemt/ ende het lant inneemt/ dat v de Heere uwe Godt gheuen sal.

Ende totten Rubeniten/ Gadditen/ eñ den 12 haluen stamme Manasse/ sprack Josua:

k Denckt aen het woort/ dat ulieden Mo- 13 se de knecht des Heeren seyde/ ende sprac: De Heere uwe Godt heeft ulieden tot ruste ghebracht/ ende dat landt ghegheuen.

Uwe wijuen ende kinderen/ ende vee/ laet 14 inden lande blijuen / dat ulieden Mose ghegeuen heeft/ op dese zijde der Jordanen: daerentegen sult ghylieden voor uwen broederen henen trecken ghewapent / wat strijdtbare mannen zijn/ ende hen helpen:

Tot dat de Heere uwe broederen oock tot 15 ruste brengt/ gelijc als ulieden/ dat sy oock innemen het landt/ dat hen de Heere uwe Godt geuē sal/ als dan sult ghyliedē wederom keeren in uwe landt / dat v Mose de knecht des Heeren ingegeuen heeft te besittē op dese zijde der Jordane / tegen den opganc der Sonnen.

Ende sy antwoorden Josua/ ende spraken: 16 l Alles wat ghy ons gheboden hebt/ dat willen wy doen / ende waer ghy ons henen senden/ daer willen wy henen gaen.

Ghelijck als wy Mose ghehoorsaem ghe- 17 weest zijn/ so willen wy v oock ghehoorsaem zijn: alleen dat de Heere uwe Godt / slechts met v zy/ ghelijck als hy met Mose was.

Wie uwen monde onghehoorsaem is/ ende 18 en hoort niet uwe woorden / in allen dat ghy ons ghebiedet/ die sal steruen: hebt slechts eenen goeden moet/ ende weest onuertzaecht.

[Margin: e 1.Reg.2.3 Josue 23.6 — f Of/ allesins — g Deut.12.12 — h Deut.17.19 ende 18.14 — i Of/ bedinc — k Nu.32.20. 28 Josue 4.12 — l Deut.5.27 Jere.42.5 1.Mach.2.34]

Dat ij. Capittel.

1. Josua sendt verspieders wt/ het landt te bespieden. 3. Rahab verberchtse voor den Coninck. 8. Doet bekentenisse haers gheloofs/ 12. ende bidden om harer ende der haren verschooninge/ in der stadt inneminge. 14. De verspieders maken met haer een verbont. 22. Gaen henē des weechs als sy gewesen worden. 23. Ende comende/ vertellen Josua alle saken.

[Margin: Verspieders worden wtgesonden het lant te besiē. Rahab.]

Josua de sone Nun/ hadde twee verspie- 1 ders heymelijcken wtgesonden vā Sittim/ eñ hen geseyt: Gaet henen/ besiet het lant/ ende a† Jericho: die ginghen henen/ b eñ quamen in het huys eener c† hoeren / die hiet Rahab / ende laghen aldaer ter herberghen.

2 Doe werdt den Coninck tot Jericho gheseyt: Siet / in deser nacht zijn mannen hier in ghecomen vanden kinderen Israels/ het lant te verspieden.

3 Doe sandt de Coninck te Jericho/ tot Rahab/ ende liet haer segghen: Gheeft de mannen wt/ die tot v in uwe huys ghecomen zijn: want sy zijn ghecomen/ het gantsche landt te verspieden.

4 Doch het wijf verberch de twee mannen/ ende sprack also: Daer zijn ymmers mannen tot my ingecomen/ doch ick en wiste niet van waer sy waren.

5 Ende doemen de poorte wilde toesluyten/ doe het duyster was/ ghinghen sy wt/ dat ick niet en weet/ waer sy henē gegaen zijn: iaecht hen d haestelijck nae / want ghylieden sultse e† grijpen.

6 Doch sy lietse op het dack climmen / ende verberchdese onder het f† vlas/ dat sy haer op den dake wtghebreyt hadde.

7 Ny / de mannen iaechden hen na / op den wech na de Jordane/ tot aen het veyr/ eñ men sloot de poorte toe/ doe die daer wt waren/ die hen na iaechden.

8 Ende eer hen de mannen slapen leydē/ clam sy op tot hen/ op het dack/

9 Ende sprack tot hen: g Jck weet het / dat de Heere ulieden dit landt ghegheuen heeft: h want een verschrickinghe is op ons gheuallen uwent haluen/ ende alle inwoonders des landts / zijn van uwer toecoemst vertzaecht ghewoorden.

10 Want wy hebbē i gehoort/ hoe dat de Heere het water in de k† schelfzee heeft wtghedroocht voor ulieden henen/ doe ghylieden wt Egypten tooght: l ende wat ghylieden den tween Coninghen der Amoriten/ Sihon ende Og / op ghene zijde der Jordanen ghedaen hebt/ hoe ghyse verbannen hebt.

11 Ende sindt dat wy sulcx ghehoort hebben/ is onse herte vertzaecht/ ende daer en is gheen opghericht ghemoet meer in yemanden/ voor uwer toecoemst: want de Heere uwe God/ is een Godt/ beyde/ bouen inden hemel/ ende beneden op aerden.

12 m So sweert my nv n by dē Heere/ dat/ nademael ick barmhertichheydt aen ulieden ghedaen hebbe/ dat ghylieden oock wederom aen mijns vaders huys barmhertichheydt doet/ eñ gheeft my een ghewisse teecken/

13 Dat ghylieden leuen laet mijnē vader/ mijne moeder/ mijne broeders / eñ mijne susters/ ende alles wat sy hebben / ende verlost onse zielen vanden doot.

14 De mannen spraken tot haer: o Eñ doen wy geen barmhertichheyt ende trouwe aen v/ wāneer ons de Heere dit lant geeft/ so sal onse ziele voor uliedē des doots zijn/ so verre als ghy onsen aenslach niet en verradet.

15 p Doe liet sy deselue by een zeel neder door de venster: wāt haer huys was aen der stadtmueren/ ende sy woonde oock op der mueren.

16 Eñ sy sprack tot hen: Gaet op het geberchte/ op dat ulieden die niet en ontmoeten/ die v na iaghen/ ende verbercht ulieden aldaer dry daghen/ tot dat die weder comen/ die v na iaghen: daer na gaet uwer straten.

[Margin: a† And. Jericho — b Hebr. 11.31 — c† And. weerdinnen/ — Rahab verbercht de verspieders. — d Of/ fluer — e† And. achterhalen. — f† And. de vlas stenghelen/ die sy etc. — g Hebr.11.31 — h Deut.28.10 Josue 5.1 — i Exod. 14.21 Josue 9.9 — k† An. rietzee/ roodezee. — l Num.21.24 — m Judic.1.24 — n Deu. 10.20 — o Jos.6.17.23 — p 1.Sa.19.12 Act.9.25]

De mannen daerentegen spraken tot haer: 17 Maer wy willen des eedts los zijn/ die ghy van ons ghenomen hebt/

Verbont der verspieders met Rahab.

Wanneer wy int lant comen/ende ghy dit 18 roode zeel niet in de venster en knoopet/ daer ghy ons mede afghelaten hebt/ ende tot v int huys versamelt/uwen vader/uwe moeder/uwe broeders/ende ws vaders gantsche huys.

Eñ wie ter deuren ws huys wt gaet/ diẽs 19 bloet zy op zijn hooft/ ende wy ontschuldich: doch alle der gener die in uwen huyse zijn/ so een hant aen hen gelept wort/so sal haer bloet op onsen hoofde zijn.

Ende so ghy vã desen onsen aenslach wat 20 sult naseggen/so willẽ wy des eedts los zijn/ dien ghy van ons ghenomen hebt.

Sy sprack: Het zy als ghylieden segget/eñ 21 lietse gaen:ende sy gingen henen:eñ sy knoopte het roode zeel in de venster.

Sy dan gingen henen/ende quamẽ op het 22 geberchte/ eñ bleuen aldaer dry dagen lanck/ tot dat die weder quamẽ die hen naiaechden: want sy haddense ghesocht op alle straten/eñ doch niet ghevonden.

Also keerden de twee mannen weder/ende 23 gingen van het gheberchte/ende voeren ouer/ ende quamen tot Josua den sone Nun/ ende vertelden hem alle dinck/als sy het bevonden hadden.

q Judic.7.15

Ende spraken tot Josua:q De Heere heeft 24 ons alle dat lant in onse handen ghegheuen: oock zijn alle inwooners des lants verbaest voor ons.

Dat iij. Capittel.

1. Josua coemt metten volcke aen de Jordane 6. De Leuiten worden geordineert metter Arcke voortaen henen te gaen. 7. Josua versterct vanden Heere/ 9. geeft den volcke een merckteecken der Godtlijcker tegenwoordichept. 15. De Jordane staet eensdeels/ het ander deel loopt af/ ende gaen alle drooch daer door.

Het volc coẽt aen de Jordane.

Ende Josua maecte hem vroech op/ende 1 sy toghen wt Sittim/ende quamen aen de Jordane / hy/ende alle kinderen Israels/ eñ bleuen aldaer den nacht ouer/ eer sy ouer toghen.

a Josue 1.11

a Ende na dry daghen gingen de hooftlieden 2 door den leger/ende geboden den volcke/ ende spraken:

Wanner ghylieden de Arcke des verbonts 3 des Heeren ws Gods sien sult/ende de Priesters wt den Leuiten haer draghen/soo treckt wt van uwe plaetsen/ende volcht haer na.

Doch dat tusschen ulieden eñ haer ruymte 4 zy/by twee duysent ellen: ghylieden en sult v niet tot haer ghenaken / op dat ghy wetet/op welcken wech ghy gaen sult/want ghylieden en hebt den wech te voren niet ghegaen.

b Leui. 20.7 Num. 11.18 1. Sam. 16.5

Eñ Josua sprack totten volcke:b Heylicht 5 v/want morgen sal de Heere een wonder onder ulieden doen.

Eñ tot den Priesteren sprack hy: Draecht 6 de Arcke des verbondts / ende gaet voor den volcke henen: c doe droeghen sy de Arcke des verbondts / ende ghinghen voor den volcke henen.

c Num.7.9

d Josue 4.14

e Josue 1.5

Eñ de Heere sprack tot Josua:d Heden wil 7 ick beginnen v groot te maken voor het gantsche Israel/ dat sy weten/dat e gelijck als ick met Mose gheweest ben/ also oock met v zy.

Eñ gebiet ghy den Priesteren/ die de Arcke 8 des verbonts dragen/ ende segt: Wanneer ghylieden coemt voor aen int water der Jordanen/so staet stille.

9 Eñ Josua sprack totten kinderen Israels: Herwaerts/ ende hoort de woorden des Heeren ws Godts:

10 Ende sprack:Daerby sult ghylieden mercken/dat een leuendich Godt onder v is/ ende dat hy voor ulieden wtdrijuen sal / de Cananiten/ Hethiten/ Heuiten/ Pheresiten/Gergesiten/Amoriten/ende Jebusiten.

11 Siet/de Arcke des verbonts des Heerschers ouer de gantsche werelt / sal voor ulieden henen gaen in de Jordane.

12 So neemt nv twaelf mannẽ wt dẽ stammẽ Israels/wt eenen yegelijcken stamme eenen.

13 Wanneer hen dan de voetsolen der Priesteren/ die des Heeren Arcke/ des Heerschers ouer de gantsche werelt draghen/ in des Jordaens water laten / soo sal hen het water dat van bouen af vliet/ in der Jordanẽ aftrecken/ dat het op eenen hoop staende blijue.

14 * Doe nv het volck wt tooch wt zijne hutten/dat sy ouer de Jordane ginghen/f ende de Priesters/ die de Arcke des verbonts voor dẽ volcke henen droeghen/

15 Ende aen de Jordane quamen / ende met haren voeten voor int water tradẽ/ (g ende de Jordane was vol aen alle hare oeueren / den gantschen tijt des oogsts.)

16 h Doe stont het water dat van bouẽ neder quam/ opgherichtet in eenen hoop/ i† gantsch verre van den lieden der stadt / die ter zijden Zarthan leydt:daerentegen het water dat na der zee af liep ter soutzee/dat nam af/ende verliep: k also ginck het volck henen ouer teghen l† Jericho.

17 Eñ de Priesters/die de Arcke des verbonts des Heeren droegen/ stonden also int drooge/ midden in de Jordane: ende het gantsche Israel ghinck drooch door/ tot dat het gantsche volck alle ouer de Jordane quam.

Dat iiij. Capittel.

1. Twaelf steenen wt der Jordane/ wordẽ na het beuel des Heeren/ 20. in Gilgal ter eewigher ghedachtenisse opgherichtet. 9. Josua richtet twaelf andere op/midden in de Jordane. 12. De Rubeniten / Gadditen / ende den haluen stamme Manasse gaen ghewapent voor aen/ voor de kinderẽ Israels. 16. De Priesters climmen op met der Arcke wt de Jordane/ 18. so comt die weder in haer stede.

1 Ende de Heere sprack tot Josua:

2 a Neemt ulieden twaelf mannen/wt eenen yeghelijcken stamme eenen/

3 Ende gebiedt hen/ende segt: Neemt twaelf steenen op/wt de Jordane / van der plaetsen daer de voeten des Priesters b also staen/ende neemtse met ulieden ouer / dat ghyse in de herberge laet/daer ghylieden desen nacht herberghen sult.

4 Doe riep Josua twaelf mannen/die verordineert waren vanden kinderen Israels/ wt eenen yeghelijcken stamme eenen.

5 Ende sprack tot hen:Gaet henen ouer voor de Arcke des Heeren ws Gods/midden in de Jordane/ende een yegelijck neme eenen steen op zijne schouderen/na den ghetale der stammen der kinderen Israels:

6 Dat sy een teeckẽ zijn onder ulieden: wanneer uwe kinderen hier namaels hare vaders vraghen sullen/ende segghen: Wat doen dese steenen daer?

7 Dat ghylieden hen dan ſegt / hoe hem het water der Jordane afghetogen heeft voor de Arcke des verbondts des Heeren/ doe ſy door de Jordane ginghen: dat deſe ſteenen den kinderen Iſraels tot eener ewigher ghedachteniſſe zijn.

8 Doe dedē de kinderen Iſraels/ als hen Joſua gheboden hadde/ eñ droeghen twaelf ſteenen midden wt de Jordane/ als de Heere tot Joſua geſeyt hadde/ c na den getale der ſtammen der kinderē Iſraels/ ende brachtenſe met hen ouer in de herberghe/ ende lietenſe aldaer. [c 1.Re. 18.31]

9 Ende Joſua richtede twaelf ſteenen op/ middē in de Jordane/ daer de voetē der Prieſteren gheſtaen hadden/ die de Arcke des verbonts droegen/ ende ſy zijn noch aldaer/ tot op deſen dach.

10 Want de Prieſters die de Arcke droegen/ ſtonden midden in de Jordane / tot dat alles wtgericht wert/ dat de Heere Joſua geboden hadde den volcke te ſeggen/ d als dan Moſe Joſua gheboden hadde/ eñ het volck haeſtede hem/ ende ghinck henen ouer. [d Deut. 27.2]

11 Doe het volck gantſch ouer ghegaen was/ doe ginck de Arcke des Heeren ooc ouer/ ende de Prieſters voor den volcke henen.

12 e Ende de Rubeniters eñ Gadditers/ ende den haluen ſtamme Manaſſe/ gingen gewapent voor de kinderē Iſraels henen/ als Moſe tot hen gheſeyt hadde: [e Num. 32.20 29. Joſue 1.13]

13 By veertich duyſendt gheruſtet ten heyre/ gingen voor den Heere ten ſtrijde op het veldt f Jericho. [f Rn. Jericho/ g Joſue 3.7]

14 g Aen dien daghe maeckte de Heere Joſua groot/ voor het gantſche Iſrael/ ende ſy vreeſden hem/ ghelijck als ſy Moſe vreeſden/ zijn leefdaghe.

15 Ende de Heere ſprack tot Joſua:

16 Ghebiedt den Prieſteren/ die de Arcke des ghetuygeniſſes dragen/ dat ſy wt de Jordane opclimmen.

17 Alſo ghebood Joſua den Prieſteren/ ende ſprack: Climt op wt de Jordane.

18 h Ende doe de Prieſters/ die de Arcke des verbonts des Heeren droegen/ wt de Jordane opclommen/ ende met haren voetſolen op het drooghe traden/ doe quam het water der Jordanen weder in zijn ſtede/ ende vloodt als te voren/ aen alle zijnen oeueren. [Het water der Jordane comt weder in zijn ſtede. h Joſue 3.14]

19 Eñ het was inden thienden dach der eerſter maendt/ doe het volck wt de Jordane op clam/ ende legherden hen in Gilgal / teghent Ooſten der ſtadt Jericho.

20 Ende de twaelf ſteenen/ die ſy wt de Jordane genomen hadden/ richtede Joſua op tot Gilgal/ [Joſua richt twaelf ſteenē op/ ter eewiger ghedachteniſſe.]

21 Eñ ſprac tot den kinderen Iſraels: i Wanneer uwe kinderen hier namaels haren vader vraghen ſullen/ ende ſeggen: Wat ſullen deſe ſteenen? [i Gen. 12.26]

22 So ſult ghy het hen condt doen/ eñ ſeggen: Iſrael ginck droochs voets door de Jordane/

23 Doe de Heere uwe God het water der Jordanen verdroochde voor ulieden/ tot dat ghy daer ouer ginckt: gelijc als de Heere uwe God dede in de k† ſchelfzee / l die hy voor ons verdroochde/ tot dat wy daer door ginghen. [k† Rn. rietzee. roodtzee/ l Exo. 14.21 Pſalm. 114.3]

24 Op dat alle volcken op aerden de handt des Heeren bekennen/ hoe machtich dat ſy is: dat ghylieden den Heere uwen Godt vreeſt alle tijt.

Dat v. Capittel.

1. De Coninghen aen gene zijde der Jordanen verſchricken. 2. Het volck wordt in Gilgal beſneden. 10. Eten het Paſſah/ ende ongheheuelt broot. 12. Het Man houdt op. 13. Een Engel verſchijnt Joſua.

1 Doe nu alle Coningen der Amoriteren/ die op ghene zijde der Jordanen tegent Weſten woonden/ ende alle Coningen der Cananiters aen de zee hoorden / dat de Heere het water der Jordanen hadde wtghedroocht/ voor de kinderen Iſraels / tot dat ſy daer ouer gingen/ vertzaechde haer herte/ ende daer en was gheenen moet meer in hen/ voor den kinderen Iſraels.

2 Te dier tijdt ſprack de Heere tot Joſua: a Maeckt v ſteenen meſſen/ ende beſnijdt de kinderen Iſraels weder ten anderen mael. [a Exod. 4.25]

3 Doe maeckte hem Joſua b ſteenen meſſen/ ende beſneet de kinderen Iſraels op den berghe c Araloth. [b Dz is/ ſcherp als aen ſteenē ghewettet/ Pſalm. 89.44. Auertiſti lapidē gladij eius. De ſcherpte zyns ſweerts is plomp / dat het nz en ſnijt. c Dat is/ voorhuyt.]

4 Eñ dat is de ſake/ daer Joſua alle het volc dat wt Egyptē getogen was/ mans namen/ om beſneedt: want alle krijchſlieden waren ghestoruen inder woeſtijne/ op den wech/ doe ſy wt Egypten toghen.

5 Want alle het volck dat wttooch/ was beſneden: daerenteghen alle het volck dat in der woeſtijne geboren was/ op dē wech/ doe ſy wt Egypten toghen/ dat en was niet beſneden.

6 Want de kinderen Iſraels wandeldē veertich iaer in der woeſtijne/ tot dat het gantſche volck der krijchſmannen/ die wt Egypten getogen waren/ om quamen/ daerom dat ſy der ſtemmen des Heeren niet gehoort en hadden: d als hen dan de Heere gheſworen hadde/ dat ſy het lant niet ſien en ſouden/ welck de Heere haren vaderē geſworen hadde/ ons te geuen/ een lant daer melck ende heunich in vloeyt. [d Num. 14.23]

7 e Derſeluer kinderē die in haer plaetſe waren opgecomen/ beſneedt Joſua: want ſy hadden de voorhuyt noch/ ende en waren op den wech niet beſneden. [e Num. 14.31]

8 Eñ doe het gantſche volck beſneden was/ bleuen ſy aen haer plaetſe inden leger/ tot dat ſy heel werden.

9 Ende de Heere ſprac tot Joſua: Heden hebbe ick de ſchande Egypti van uliedē gewendet: eñ de ſelue plaetſe wert Gilgal ghenoemt tot op deſen dach. [Gilgal.]

10 Eñ als de kinderen Iſraels in Gilgal alſo het leger hadden/ f hieldē ſy Paeſſchen inden veerthienden dage der maent aen den auont/ op den velde Jericho. [f Exod. 2.3 Leuit. 23.14]

11 Ende aten vanden coorne des landts/ aen den anderen dage des Paeſſchens/ namelijc/ ongheheuelt broot/ ende g Sangen/ euen deſſelven daechs. [g Dat is/ verſengde aaren/ Spicas, coſtas.]

12 h Eñ het Man hielt op des anderē daechs/ doe ſy des lants coorne aten/ dat de kinderen Iſraels geen Man meer en hadden/ maer ſy aten des coorns vanden lande Canaan/ van den ſeluen iare. [Het Man houdt op. h Exod. 16.35]

13 Ende het begaf hem doe Joſua by Jericho was/ dat hy zijne ooghen ophief/ i ende werdt ghewaer dat daer een man teghen hem ſtont/ eñ hadde een bloot ſweert in zijner hant: ende Joſua ginck tot hem/ eñ ſprac tot hem: Hoort ghy ons toe/ of onſe vyanden? [i Exod. 23.23 Joſua verſchijnet een man.]

14 Hy ſprack: Neen/ maer ick ben een k Vorſt ouer het heyr des Heeren/ ende ben als nu gecomen. Doe viel Joſua op zijn aenghesichte [k Dani. 10.13]

ter aerden/ ende badt aen/ eñ sprack tot hem: Wat seyt mijn Heere zijnen knechte?

15 Ende de Vorst ouer het heyr des Heeren sprack tot Josua: l Treckt uwe schoenen wt van uwen voeten/ want de stede daer ghy op staet/ is heylich: Ende Josua dede also.

l Exod. 3.5 Act. 7.33

Dat vj. Capittel.

1. Hoe Jericho ghewonnen/ inghenomen/ ende verweldicht wert. 22. Rahab met dẽ haren wort behouden. 26. De oprichter eñ bouwer Jericho verbloeckt.

1 Ja † Ericho dan was b toegheslotẽ ende bewaert om der kinderen Jsraels wille/ dat daer niemant wt of in comen en conde.

a † An. Jeriho b Josue 24.11

2 Doch de Heere sprac tot Josua: Siet daer/ ick hebbe Jericho/ met tsamen haren Conin- gen ende krijchslieden in uwe hant gegeuen.

3 Laet alle krijchsmannen rondtom de stadt henen gaen eenmael/ ende doet alsoo ses daghen lanck.

4 Aenden seuendẽ dage nv/ laet de Priesters seuen c † Basuynen des Luytiaers nemẽ/ voor de arcke/ eñ gaet desseluen seuenden daechs/ seuenmael om de stadt/ ende laet de Priesters de Basuynen blasen.

c † And. rams hoornen nemẽ. Dese Basuynen van hoornen gemaeckt/ bedieden het Euangelium van Christo/ door welcker ghelupt ende predike/ valt Jericho/ de werelt/ eñ alle hare macht: doch de sonderse Rahab met haren vrienden wert behoudẽ/ de werckheylighen zijn alle verloren.

5 Ende wanneermen het Luytiaers Hoorn blaest/ ende het langhe tuyt/ dat ghy de Basuynen hoort/ so sal het gãtsche volc een groot veltgheschrey maken/ so sullen der stadtmueren om vallen: eñ het volc sal daer in vallen/ een yeghelijck strax voor hem.

6 Doe riep Josua de sone Nun de Priesterẽ/ ende sprac tot hen: Draecht de Arcke des verbonts/ ende seuen Priesters laet seuen Luytiaers Basuynen draghen/ voor de Arcke des Heeren henen.

7 Doch totten volcke sprac hy: Trect henen/ ende gaet om de stadt: ende wie wel gerustet is/ die gae voor de Arcke des Heeren henen.

8 Doe Josua sulcx den volcke geseyt hadde/ droegen de seuen Priesters/ seuen Luytiaers Basuynen/ voor de Arcke des Heeren henen/ ende ginghen ende bliesen de Basuynen/ ende de Arcke des verbondts des Heeren volchde hen nae.

9 Ende wie gerustet was/ die ginck voor de Priesters henen/ die de Basuynen bliesen/ ende den hoop volchde de Arcke nae/ ende blies d † Basuynen.

d † an. het clanc alles van Basuynen.

10 Josua dan/ geboodt den volcke/ eñ sprack: Ghy en sult gheen veltgeschrey maken/ noch uwe stemmen hooren laten/ noch een woort wt uwen monde geuen/ tot op dẽ dach/ wanneer ick tot ulieden segghen sal: Maeckt een veltgheschrey/ so maect dan een veltgheschrey.

11 Also ginck de Arcke des Heeren rontom de stadt eenmael/ ende quamen weder int leger/ ende bleuen daer in.

12 Want Josua plach hem des morghens vroech op te maken/ ende de Priesters droeghen de Arcke des Heeren:

13 Soo droeghen de seuen Priesters/ de seuen Luytiaers Basuynen voor de Arcke des Heeren henen/ eñ gingen/ ende bliesen de Basuynen: ende wie gherustet was/ ghinck voor hen henen/ ende den hoop volchde de Arcke des Heeren na/ ende blies Basuynen.

14 Des anderen daechs ginghen sy oock eenmael om de stadt/ eñ quamen weder int leger: Also deden sy ses daghen lanck.

15 Aenden seuenden daghe nv/ doe den dagheraet opghinck/ maeckten sy hen vroech op/ eñ ginghen na der seluer wijse seuenmael om de stadt/ dat sy desseluen eenighen daechs/ seuen mael om de stadt quamen.

16 Ende aen den seuenden mael/ doe de Priesters de Basuynen bliesen/ sprack Josua totten volcke: Maeckt een veltgeschrey/ want de Heere heeft ulieden de stadt ghegheuen.

17 Doch dese stadt/ ende alles wat daer in is/ sal dẽ Heere verbannen zijn: e alleen de f hoere Rahab sal leuendich blijuen/ ende alle die met haer inden huyse zijn: g want sy heeft de boden verborghen/ die wy wtsonden.

e Josue 2. f † And. w[...] dinne g Josue [...]

18 h Alleen wacht ulieden voor den verbandẽ goede/ dat ghy v niet en verbannet: so ghy des verbanden goets wat neemt/ eñ maeckt het leger Jsraels verbannen/ ende brengt het tot ongheluck.

h Josue [...]

19 Doch alle het siluer ende gout/ met tsamen den metalen eñ ijseren ghereetschappe/ sal den Heere gheheylicht zijn/ dat het tot des Heeren schat come.

20 Doe maeckte het volck een veltgheschrey/ ende bliesen in de Basuynen: want als het volc den clanck der Basuynen hoorde/ maecte het een groot veltgeschrey: i ende de mueren vielen om/ eñ het volck clam in de stadt/ een yegelijck strax voor hem: k Also ghewonnen sy de stadt.

Jerich[o] te gro[nde] i Hebr. 11 k 2. mac[h]. l Deut. 2[0]

21 l Eñ verbandẽ alles wat inder stadt was/ met de scherpte des sweerts/ beyde mannen ende vrouwẽ/ ionck ende oudt/ ossen/ schapen/ ende ezels.

22 Ende Josua sprack tot den twee mannen/ m die het lant bespiet hadden: Gaet in het huys der hoeren/ eñ brengt het wijf van daer wt/ met alle dat sy heeft/ als ghy haer gesworen hebt.

m Jos. 2. [...]

23 Doe ghinghen de iongheliugen de verspieders daer in/ ende brachten Rahab wt met tsamen haren vader/ ende moeder/ ende broederen/ alles wat sy hadde/ ende alle haer gheslachte/ ende lietense buyten den legher Jsraels.

Rahab [...] behoude[n]

24 Nv de stadt verbrandden sy met vyere/ ende alles wat daer in was/ alleen het siluer/ ende gout/ ende metalen/ ende ijseren n † ghereetschap/ deden sy ten schatte in het huys des Heeren.

n † And. [...]

25 o Rahab daerentegen de hoere/ met tsamen den huyse haers vaders/ ende alles wat sy hadde/ liet Josua leuen: ende sy woont in Jsrael tot op desen dach/ daerom dat sy de boden verborgen hadde/ die Josua te verspieden wtghesonden hadde na Jericho.

o Hebr. 1[1] Jaco. 2. [...]

26 Te dier tijt swoer Josua/ eñ sprack: p Veruloeckt zy de man voor den Heere/ die dese stadt Jericho/ oprichtet ende bouwet: Als hy haren gront leyt/ dat coste hem zijnen eersten sone/ eñ wanneer hy hare poorten settet/ dat coste hem zijnen ionckxsten sone.

p 1. Re. 1[6]

27 Also was de Heere met Josua/ datmẽ van hem seyde in allen landen.

Dat vij. Capittel.

1. Achan neemt vanden verbandẽ goede. 2. Ai wert verspiet. 4. Jsrael/ vliedt voor zijne vyanden. 6. Josua is in grooten angste/ ende roept tot God/ 10. die troost hem/ ende geeft hem raet. 16. Josua volcht hem. 19. Achan bekent zijne misdaet/ 22. ende so die wert beuonden/ wert hy met den zijnen ghesteenicht ende omghebracht.

Doch

Achā neemt vanden verbandēgoede. a Deut.7.25 Josue 6.18 ende 22.20 2 mac.12.40 1.Paral.2.7

1 Doch de kinderen Israels vergrepen hen aenden verbannē goede: want a Achan de sone Charmi/ des soons Sabdi/ des soons Serah/ vanden stamme Juda/ nam des verbanden goets wat: doe vergrimde den toorn des Heeren ouer de kinderen Israels.

Ai werdt verspiedt.

2 Doe nv Josua mannen wt sandt van Jericho na Ai/ die by BethAuen leyt teghent Oosten voor BethEl/ ende sprack tot hen: Gaet henen op/ ende verspiedt het lant. Ende doe sy opghegaen waren/ ende Ai verspiedt hadden/

3 Quamen sy weder tot Josua/ ende spraken tot hem: En laet het gantsche volck niet op treckē maer by twee oft dry duysent mannen/ dat sy op trecken/ ende slaen Ai/ dat hen het gantsche volc daer niet mede en bemoeye/ want harer is weynich.

b Josue 8.5.

4 Also togen des volcx by dry duysent mannen op/ b ende die vloden voor de mannen tot Ai.

Israel vlucht voor zijne vyanden.

5 Ende die van Ai sloegen harer by ses ende dertich mannen/ ende iaechdēse vander poorte aen tot Sabarim toe/ ende sloeghense den wech neder. Doe werdt den volcke het herte vertzaecht/ c ende werdt als water.

c psal.22.15 Josua is in grootē angste/ eñ roept tot Godt.

6 Ende doe verscheurde Josua zijne cleederen/ ende viel op zijn aensicht ter aerden/ voor de Arcke des Heeren tot aen den auondt/ met tsamen de Oudtste Israels/ ende werpen stof op hare hoofden.

d Deut.9.26

7 d Ende Josua sprack: Och Heere/ Heere/ waerom hebt ghy dit volck ouer de Jordane gheleydt/ dat ghy ons inde handen der Amoriters gheeft/ ons om te brenghen? O dat wy waren op ghene zijde der Jordanen gebleuen/ als wy begoest hadden?

8 Och myn Heere/ wat sal ic seggen/ dewijle Israel zijnen vyanden den rugghe toekeert?

9 Wanneer dat de Cananiters/ ende alle inwoonders des landts hooren/ so sullen sy ons omuanghen/ ende oock onsen name wtroeyen vander aerden: wat wilt ghy dan by uwen grooten Name doen?

10 Doe sprack de Heere tot Josua: Staet op/ waerom ligt ghy also op v aensicht?

11 Israel heeft hem besondicht/ ende hebben mijn verbondt ouertreden/ dat ick hen gheboden hebbe: daer toe hebben sy des verbanden goets genomen ende gestolen/ ende versaeckt/ ende onder haer ghereetschap ghelept.

12 De kinderen Israels en connen niet staen voor hare vyanden/ maer moeten hare vyanden den rugghe toekeeren/ want sy zijn inden ban: Ick en sal voortaen niet meer met ulieden zijn/ so ghy den ban niet wt en roeyt.

e 1.Sa.16.5 f Deut.13.17 * of/ vervolget

13 Staet op/ ende heylicht het volck/ ende segt: e Heylighet v op morghen: want also seyt de Heere de Godt Israels: f Daer is eenen ban onder v/ Israel/ daerom en condt ghy voor uwe vyanden niet staen/ tot dat ghy den ban wt ulieden * wech doet.

14 Ende sult v broech hier toe maken/ eenen stamme na den anderen: ende welcker stamme de Heere raken sal/ die sal hem hier toe maken/ een ghelachte na den anderen: ende welcker ghelachte de Heere raken sal/ dat sal hem hier toe maken/ een huys na den anderē: ende welcker huys de Heere raken sal/ dat sal hem hier toe maken/ een huyswEert na den anderen,

15 Ende wie beuonden wordt inden ban/ dien salmen met vyere verbranden/ met allen dat hy heeft: daerom dat hy het verbont des Heeren ouertreden/ ende een dwaesheyt in Israel begaen heeft.

g 1.Sa.10.20

16 g Doe maeckte hem Josua des morghens vroech op/ ende brachte Israel hier toe/ eenen stamme na den anderen: ende den stamme Juda werdt gheraeckt.

17 Ende doe hy de ghelachten in Juda hier toe brachte/ wert het geslachte der Serahiters gheraeckt: ende doe hy het ghelachte der Serahiters hier toe brachte/ eenen huyswEert na den anderen/ wert Sabdi gheraeckt.

Achan.

18 Ende doe hy zijn huys hier toe brachte/ eenen weert na den anderen/ werdt gheraeckt Achan de sone Charmi/ des soons Sabdi/ des soons Serah/ wt den stamme Juda.

h 1.Sa.14.43 Joan.9.24

19 Ende Josua sprack tot Achan: h Mijn sone/ gheeft den Heere den Godt Israels de eere/ ende geeft hem het lof/ ende segt my aen: Wat hebt ghy gedaen? ende en versaeckt my daer niet van.

Achan bekēt zijne misdaet.

20 Doe antwoordde Achan Josua/ eñ sprack: Voorwaer/ ick hebbe my besondicht aen den Heere den Godt Israels: soo ende soo hebbe ick ghedaen:

i of/ spansel/ als een tonge ghestalt.

21 Ick sach onder den roof eenen costelijcken Babylonischen mantel/ ende twee hondert sikel silvers/ ende een gulden i tonge/ vijftich sikel weert aen den ghewichte: des lustede my/ ende namt: ende siet/ het is begrauen inder aerden in mijner hutten/ ende het silver daer onder.

22 Doe sandt Josua boden henen/ die liepen ter hutten: ende siet/ het was begrauen in zijner hutten/ ende het silver daer onder.

23 Ende sy nament wt der hutten/ ende brachtent tot Josua/ eñ tot allen kinderen Israels/ ende leydent voor den Heere.

24 Doe nam Josua/ ende het gantsche Israel met hem/ Achan den sone Serah/ met tsamen den silver/ mantel/ ende gulden tonghe/ zijne sonen ende dochteren/ zijne ossen/ ende ezels/ ende schapen/ zijn hutte/ ende alles wat hy hadde/ ende voerdense opwaerts in het dal Achor.

Achan wert ghesteenicht. k † and. eenen commer aengericht hebt/ so becommere etcet. l 2.Sa.18.17

25 Ende Josua sprack: Dewijle dat ghy ons k † bedroeft hebt/ so bedroeue v de Heere aen desen daghe. l Ende het gantsche Israel steenichde hen/ ende verbrandese met vyere.

Het dal Achor.

26 Ende doe sy se ghesteenicht hadden/ maecten sy eenen grooten steenhoop ouer hen/ die blijft tot op desen dach: alsoo keerde hem de Heere vā de grimmicheyt zijns toorns. Daer van heet de selue plaetse/ het dal Achor/ tot op desen dach.

Dat viij. Capittel.

1. De Heere gheeft Ai Josua inde hant. 3. So bedeylt hy zijn volck in twee hoopen. 14. De coninck tot Ai iaecht Josua/ 15. die hem als vluchtich stelt/ met zijnen gantschen volcke/ onbedachtsaem na. 18. De achterhoede valt inde stadt/ eñ steecktse aen. 21. Josua wederom ghekeert/ slaet met hulpe des achterhoedts/ alles wat buytē ende binnen Ai is. 28. Laet de stadt wtbranden/ 29. ende haren Coninck/ 23. leuendich ophanghen. 30. Bouwt daer na den Heere eenen altaer/ 33. eñ laet de seghenen ende vloecken van Mose gheboden/ opden berghen Ebal ende Grisim lesen.

Ai. a Deut.7.18 ende 20.1

1 Ende de Heere sprack tot Josua: a En vreest v niet/ ende en vertzaecht niet: neemt met v alle het krijchsvolck/ ende

maeckt v op/ende treckt op nae Ai: siet daer/ ick hebbe den coninck Ai/met zijnen volcke/ in zijner stadt ende landt/in uwe handen ghegheuen.

2 Ende sult met Ai ende haren coninck doen b ghelijck als ghy met Jericho ende haren coninck ghedaen hebt: c behaluen dat ghy haer roof ende haer vee onder ulieden deylen sult: maer bestelt een d achterhoede achter de stadt.

b Josue 6.21
c Deut.20.14
d ofte/achterwacht/of achterlaghe. Josue 8.12

3 Doe maeckte hem Josua ende alle het krijchsvolck op/ te trecken na Ai: ende Josua las wt dertich duysent strijdtbare mannen/ ende sandtse wt by nachte/

4 Ende geboodt hen/ende sprack: e Siet toe/ ghylieden sult de achterhoede zijn achter de stadt: en maeckt v dannoch niet al te verre vander stadt/ eñ en zyt niet altesamen bereyt.

e Judic 20.29
1.Sam.15.4

5 Daerenteghen ick/ ende alle het volck dat met my is/willen ons na der stadt maken: eñ wanneer sy teghen ons wtvallen/ f gelijc als te vooren/so willen wy voor hen vlieden:

f Josue 7.5

6 Dat sy ons daer wt navolgen/tot dat wyse wtlocken vander stadt: want sy sullen ghedencken/ wy vlieden voor hen/ ghelijck als te vooren: ende dewijle dat wy voor hen vliedē/

7 Sult ghylieden v opmaken wt der achterhoede/ende de stadt innemen: want de Heere uwe Godt salse in uwe handen gheuen.

8 Wanneer ghylieden dan de stadt ingenomen hebt/ so steecktse aen met vyere/ eñ doet g na den woorde des Heeren: Siet/ick hebbet ulieden gheboden.

g Deut.20.13.16

9 Also sandtse Josua henen: ende sy gingen op de achterhoede/ ende hielden tusschen BethEl ende Ai/ teghent Westen aen Ai: Josua daerenteghen bleef dien nacht onder den volcke:

10 Ende maeckte hem des morghens vroech op/ ende h † ordineerde het volck/ ende tooch opwaerts met de Oudtste Jsraels/ voor den volcke henen na Ai.

h † and. monsterde

11 Ende alle het krijchsvolc dat by hem was tooch opwaerts/ende traden hier toe/eñ quamen teghen de stadt/ ende legherden hen teghent Noorden voor Ai/ dat daer slechts een dal was tusschen hen ende Ai.

12 Ende hy hadde by vijf duysent mannen ghenomen/eñ opde achterhoede geset/tusschen BethEl ende Ai/tegent Westen der stadt.

13 Ende sy ordineerden het volck des gantschen leghers/ dat teghent Noorden der stadt was/ dat zijn eynde reyckte teghent Westen der stadt. Also ginck Josua henen inder seluer nacht midden int dal.

14 Als nv de coninck tot Ai dat sach/ haesteden sy hen/ende maeckten hen vroech op/ i † eñ de mannen der stadt togen wt/ Jsrael te ontmoeten ten stryde/ met allen zijnen volcke/ aen k † een bestemde plaetse/ voor dat slecht veldt: want hy en wiste niet dat daer een achterhoede op hen was/achter de stadt.

i † and. ende tooch wt met de mannen der stadt/ Jsrael te ecet.
k † and. op bestemden tydt/

15 Josua dan/ende het gantsche Jsrael stelden hen/als werden sy ghe slaghen voor hen/ ende vloden opden wech na der woestijnen.

16 Doe l † schreydde het gantsche volck inder stadt/datmen hen soude naiaghen: ende sy iaeghden oock Josua na/ende gauen hen van der stadt wt/

l † an. wert tsamen geroepen

17 Dat daer niet een man ouer en bleef in Ai ende BethEl/ die niet wtgetogen en waren/ Jsrael na te iaghen; ende lieten de stadt open staen/ dat sy Jsrael na iaeghden.

18 Doe sprack de Heere tot Josua: Reckt de spiesse wt / die ghy inder handt hebt/ teghen Ai/ want ick wilse in uwe handt gheuen: ende doe Josua de spiesse/ die in zijner handt was/teghen de stadt wt reckte/

19 Doe brack de achterhoede haestelijck op van harer plaetse/ ende liepen na dien hy zijne handt wtreckte/ ende quamen inde stadt/ ende wonnense/ende haesteden hen/ ende staken se met vyere aen.

20 Ende de mannen van Ai keerden hen/ende saghen te rugghe/ ende saghen den roock der stadt opgaen na den hemel: ende en hadden geen ruymte te vlieden noch herwaerts noch derwaerts: ende het volck dat na de woestyne vluchtede/keerde hem/om hen na te iaghen.

21 Want doe Josua ende het gantsche Jsrael sach/ dat de achterhoede de stadt ghewonnen hadde/ dewijle dat der stadt roock op ginck/ keerden sy wederom/ ende sloeghen de mannen van Ai:

22 Ende die inder stadt quamen oock wt/hen teghen/ dat sy midden onder Jsrael quamen van beyde zyden/ ende sloeghense/ tot dat daer niemandt van hen ouer en bleef/ of ontloopen en conde.

23 Ende grepen den coninck te Ai leuendich/ ende brachten hem tot Josua.

24 Ende doe Jsrael alle inwoonders te Ai hadde verworcht/ opdē velde ende inder woestyne/die hen na gheiaeght hadden/ende vielen alle door de scherpte des zweerdts/ tot dat sy alle omquamen: doe keerde het gantsche Jsrael na Ai/ ende sloeghense met de scherpte des zweerdts:

25 Ende alle die dies daechs vielen/ beyde mannen ende vrouwen/ dier waren twaelf duysent/ altemael lieden van Ai.

26 Ende Josua en tooch zijne handt niet weder tot hem/ daer hy de spiesse mede wtreckte/ tot dat alle inwoonders Ai verbannē werdē:

27 m Behaluen het vee/eñ den roof der stadt/ deylde Jsrael wt onder hen/ na den woorde des Heeren/dat hy Josua gheboden hadde.

28 Ende Josua brandde Ai wt/ende maeckte eenen hoop daer wt eewichlijck/ die noch heden ten daghe daer leyt.

29 Ende liet den coninck tot Ai aen eenen boom hanghen/ tot aen den auondt. n Doe nv de Sonne was onderghegaen/ gheboodt hy/datmen zijn lichaem vanden boom name/ ende worpent onder de stadtpoorte/ eñ maecte eenen grooten steenhoop daer op/ die noch tot op desen dach daer is.

30 Doe bouwede Josua den Heere den Godt Jsraels eenen altaer/opden berch Ebal.

31 (o Als Mose de knecht des Heeren den kinderen Jsraels gheboden hadde/ als gheschreuen staet int wetboeck Mose/ eenen altaer van heelen steenen/ die met gheenen yser behouwen ware/) ende offerde daer den Heere op brandtoffer ende danckoffer.

32 Ende schreef aldaer opde steenen de ander Wet/ die Mose den kinderen Jsraels voorgheschreuen hadde.

33 Ende het gantsche Jsrael/ met zijne Oudtste/ ende Amptlieden/ ende Richteren/ stonden tot beyde zyden der Arcken/ teghen den Priesteren ouer wt Leui/ die de Arcke des verbondts des Heeren droeghen/ de vreemdelinghen

Grisim. Ebal. p Deu.11.29.

linghen so wel als de ingheboren: een helft by den berge Grisim/ende de ander helft by den berge Ebal/ p als Mose de knecht des Heeren te voren gheboden hadde/ het volck Israels te seghenen.

34 Daer na liet hy wtroepen alle woordē des wets/ vanden seghenen ende vloecken/ als sy gheschreven staen int wetboeck.

35 Daer en was gheen woort dat Mose geboden hadde / dat Josua niet en hadde laten wtroepen/ voor der gantscher gemeynten Israels/ende voor de wijuen/ende kinderen/ende vreemdelingen / die onder hen wandelden.

Dat ix. Capittel.

1. De Heydensche Coninghen rusten hen tegen Israel. 3. De Gibeoniters versoecken listelijck vrede ende verbont met Israel/ 14. ende verwervent. 16. Na dry daghen comt het bedroch wt. 18. De gemeynte wiltse ombrengen/ 22. so verloste Josua/ 27. ende maecktse tot houthouwers ende waterdraghers der ghemeynten/ ende des Heeren.

1 Doe nu dat alle Coninghen hoorden/ die op gene zijde der Jordanen waren/ op den geberchten/ende inden leechten/ ende aen alle havenen der grooter zee / oock die by den berghe Libanon waren / namelijcken / de Hethiters / Amoniters/ Cananiters/ Pheresiters/Heviters/ende Jebusiters.

a Josu.10.11 b 2.Sa.21.2.

2 a Vergaderdē sy hen eendrachtelijc te hoop/ dat sy teghen Josua ende Israel krijchden.

3 b Daerentegen de inwooners te Gibeon/ doe sy hoorden wat Josua met Jericho ende Ai ghedaen hadde.

Listicheyt der Gibeoniters.

4 Bedachten sy eenen list / ginghen henen/ ende maecten een bootschap wt/ ende namen oude sacken op hare ezels/ eñ oude verscheurde ghelapte wijnsacken.

5 Ende oude ghelapte schoenē aen hare voeten/ende toghen oude cleederen aen/ ende alle het broodt dat sy met hen namen/ was hardt ende schimmelachtich.

c Deu.20.10.

6 Ende ginghen tot Josua int leger/te Gilgal/ende spraken tot hem/eñ totten gantschen Israel/c Wy zijn wt verren landen gecomen/ so maeckt nu een verbont met ons.

d† Aud. woont ghy hier midde van my/ ende hoe/ etc.

7 Doe sprac het gantsche Israel tot den Heviters: Misschien d† mochtet ghylieden onder ons woonen / hoe conde ick dan een verbont met v maken?

8 Doch sy spraken tot Josua: wy zijn uwe knechten: Josua sprac tot hen: Wie zijt ghy? ende van waer comt ghylieden?

e Josue 2.10.

9 So spraken: Uwe knechtē zijn wt gantsch verren landen gecomen/ om des naems willes Godts/e want wy hebben zijn geruchte ghehoordt / ende alles wat hy in Egypten ghedaen heeft.

f Num.21.8. 24.35.

10 f Ende alles wat hy den tween Coningen der Amoriters / op ghene zijde der Jordanen/ ghedaen heeft / Sihon den Coninck tot Hesbon/ ende Og den Coninc tot Basan/ die tot Astaroth woonde.

11 Daerom spraken onse oudtsten / ende alle inwooners onses landts : Neemt spyse met ulieden op de reyse / ende gaet henen hen teghen/ende seyt tot hen : Wy zijn uwe knechten: so maeckt nu een verbont met ons.

12 Dit onse broot/dat wy wt onsen huyse tot onser spijsen namen/was noch versch/doe wy wttoghen tot ulieden: nu daerenteghen isset hardt/ende schimmelachtich.

13 Ende dese wijnsacken vulden wy vol / doe sy nieuwe waren/ende siet/sy zijn verscheurt: ende dese onse cleederen ende schoenen zijn oudt ghewordenen/ouer die al te langhe reyse.

g De verbontmakers atent met malcāderē/ ten teecken des aengegaē eñ vasten verbonts/ welcke wijse ooc Christus de Heere in zijnen laetste Avontmale ghehouden heeft.

14 g Doe namen de hooftliedē hare spijse aen/ ende en vraechden den mont des Heeren niet.

Eē verbont/ maect Israel met den Gibeoniters

h 2.Sa.21.2.

15 h Ende Josua maecte vrede met hen/ ende richtede een verbont met hen op/dat sy leuendich blijuen souden: ende de ouersten der gemeynten swoeren hen.

16 Nu/na dry daghen/ na dien sy een verbont met hen ghemaeckt hadden / quam het voor hen/dat de ghene na by hen waren/ ende souden onder hen woonen.

17 Want doe de kinderē Israels voort togen/ quamen sy des derdē daechs tot harē steden/ die hieten / Gibeon/ Caphira/Beeroth/ ende Kiriath Jearim:

18 Ende en slaeghense niet / daerom dat hen de ouersten der ghemeynten ghesworen hadden/by den Heere den Godt Israels.

19 Doe nu de gantsche ghemeynte teghen de ouersten murmureerden / spraken alle ouersten der gantscher ghemeynten : Wy hebben hen ghesworen by den Heere den Godt Israels / daerom en connen wyse niet aentasten.

20 Doch dat willē wy hen doen: laetse leuen/ dat daer gheenen toorn ouer ons en come/om des eedts wille dien wy hen gedaen hebben.

i Deut.29.11

21 Ende de ouersten spraken tot hen:laetse leuē/ i dat sy houthouwers ende waterdragers zijn der gantscher ghemeynten / als hen de ouersten ghesept hebben.

22 Doe riepse Josua/ ende sprack met hen/ eñ seyde: Waerom hebt ghyliedē ons bedrogen/ ende ghesevdt: Ghylieden zijdt gantsch verre van ons/ so ghyliedē doch onder ons woont.

23 Daerō sult ghyliedē veruloect zijn/dat onder v niet ophouden knechtē die hout houwē/ ende water draghen ten huyse mijns Gods.

24 Sy antwoorden Josua/ende spraken: Het is uwen knechten aenghesevdt / dat de Heere uwe Godt / Mose zijnen knechte gheboden heeft/dat hy ulieden het gantsche lant geuen/ ende alle inwooners des lants voor v henen vernielen woude: Doe vreesden wy onses leuens gantsch seer voor ulieden / ende hebben sulcx ghedaen.

25 Nu dan siet/ wy zijn in uwe handē/wat v goet ende recht dunckt ons te doen/ dat doet.

* Of/ dooden.

26 Ende hy dede hen alsoo / ende verlostese vanden kinderen Israels handt/ dat syse niet en *verworchden.

27 Also maectese Josua desseluen daechs tot houthouwers ende waterdraghers der ghemeynten/ eñ ten altaer des Heeren/tot op desen dach/aende plaetse die hy verkiesen soude.

Dat x. Capittel.

1. Gibeon van Adoni Zedeck eñ zijnen hulpers belegheret/ 6. soeckt ontset aen Josua. 7. Die comt / ende doet met hulpe des Heeren/ 10. door verschricken/ 11. haghel/ 12. ende bestandicheyt Sonnen ende Maens / eenen grooten slach. 16. Adoni Zedeck met den anderen Coninghen/ wort in dat hol daer sy in ghevonden werden / besloten/ 22. voor Josua wtgebracht/ 24. vanden ouersten Israels vertredē/ 26. ende aen vijf boomen ghehangen. 28. Josua vaert voort met hulpe des Heeren / ende ouerwindt noch vele andere Coninghen/ met steden ende landen.

Adoni Zedeck soeckt hulpe teghen Gibeon.

1 Doe nu Adoni Zedeck de Coninck tot Jerusalem hoorde / dat Josua Ai ghewonnē/eñ haer verbannē hadde/ eñ Ai

met

met tſamen haren coninck ghedaen hadde/ ghelijck als hy Jericho ende haren coninck ghedaen hadde: a ende dat die te Gibeon vrede met Iſrael ghemaeckt hadden/ende onder hen ghecomen waren/

a Joſue 9. 14

2 Vreeſde hy hem gantſch ſeer: (want Gibeon was een groote ſtadt / als een coninckl ijcke ſtadt/ eñ grooter dan Ai/ ende alle haer burghers ſtrijdtbaer.)

3 Ende ſandt henen tot Hoham den coninc tot Hebron/ ende tot Piream den coninck tot Jarmuth/ende tot Japhia den coninc tot Lachis / ende tot Debir den coninck tot Eglon/ ende liet hen ſegghen:

4 Comt op tot my / ende helpt my / dat wy Gibeon ſlaen: want ſy heeft met Joſua ende den kinderen Iſraels vrede ghemaeckt.

5 Doe quamen de vijf coninghen der Amoriters te hoope/ende toghen op/de coninck tot Jeruſalem/de coninck tot Hebron/de coninck tot Jarmuth/de coninck tot Lachis/de coninc tot Eglon / met allen haren heyrlegher / ende beleyden Gibeon/ende krijchden tegen haer.

6 Nv/die tot Gibeon ſonden tot Joſua/ int legher tot Gilgal / ende lieten hem ſegghen: Treckt uwe handt niet van uwe knechten/ comt b haeſtelijck tot ons op/ verloſt eñ helpt ons: want alle coninghen der Amoriters/die op het gheberchte woonen hebben hen teghen ons vergadert.

b of/ ſnel

Joſua verloſt de Gibeoniters/eñ ſlaet vijf Coninghen.

7 Joſua tooch op van Gilgal/ ende alle het krijchſvolck met hem / ende alle ſtrijdtbare mannen.

8 Ende de Heere ſprack tot Joſua: Vreeſt v niet voor hen / want ick hebſe in uwe handt ghegheven: niemandt van hen ſal voor v ſtaen connen.

9 Alſoo quam Joſua onverſiens ſnel over hen/ want den gantſchen nacht over tooch hy op van Gilgal.

10 c Ende de Heere verſchrickteſe voor Iſrael/ dat ſy eenen grooten ſlach ſloeghen tot Gibeon / ende iaeghden hen nae / den wech na Beth Horon / ende ſloeghenſe tot Aſeka ende Makeda toe.

c Eſaie 28.21 1.Sa.14.15

Eenē grooten haghel.

11 Ende doe ſy voor Iſrael vloden/ den wech af nae Beth Horon / liet de Heere eenen grooten haghel vanden hemel op hen vallen / tot Aſeka toe / dat ſy ſtorven: ende harer ſtorven veel meer vanden haghel / dan de kinderen Iſraels met den zweerde verworchden.

12 Doe ſprack Joſua met den Heere dies daechs / doe de Heere de Amoriters overgaf voor de kinderen Iſraels/ende ſprack inde tegenwoordicheyt Iſraels: d Sonne ſtaet ſtille tot Gibeon/ eñ de Mane in het dal Aialon.

d Syr.46.5 Habac.3.11

De Sonne eñ de Mane ſtaē ſtille.

13 Doe ſtont de Sonne ende de Mane ſtil/ tot dat hem het volck aen zijne vyanden wreekede. Js dit niet gheſchreven inden Boeck e † des Vromen? Alſoo ſtont de Sonne midden aenden hemel/ ende vertroc onder te gaen byna eenen gantſchen dach.

e † and. Jaſer? An. int Rechtboeck?

Exod.34.10 f Eſaie 38.8 Syr.46.5

14 f Ende daer en was gheenen dach deſen ghelijck/noch te vooren/ noch daer nae/ doe de Heere de ſtemme eens mans hoorde/ want de Heere ſtreedt voor Iſrael.

15 Joſua dan track weder int legher na Gilgal/ ende het gantſche Iſrael met hem.

16 Nv/ de vijf Coninghen waren ghevloden/ ende hadden hen verſteken inde ſpeloncke tot Makeda

17 Doe werdt Joſua aengheſeyt: Wy hebben de vijf Coninghen ghevonden / verborgen int hol tot Makeda.

18 Joſua ſprack: Soo wentelt groote ſteenen voor het hol der ſpeloncken/ ende beſtelt daer mannen voor dieſe bewaren.

19 Ghylieden oock en ſtaet niet ſtille/ maer iaecht uwe vyanden na / ende ſlaet hare achterſten / ende en laetſe niet comen in hare ſteden/want de Heere uwe Godt heeftſe in uwe handen ghegheven.

20 Ende doe Joſua ende de kinderen Iſraels den ſeer grooten ſlach aen hen gheeyndt hadden/ende hen gantſch verſlagen: wat doe van hen overbleef/dat quam inde vaſte ſteden.

21 Alſoo quam alle het volck weder int leghe tot Joſua tot Makeda met vreden/ ende niemandt en dorſte voor de kinderen Iſraels zijn tonghe roeren.

22 Joſua dan ſprack: Maeckt het hol der ſpeloncken op/ende brengt de vijf Coningen hier voor tot my.

23 Sy deden alſoo / ende brachten de vijf Coninghen tot hem wt der ſpeloncke/den coninc tot Jeruſalem / den coninck tot Hebron/ den coninck tot Jarmuth / den coninc tot Lachis/ den Coninck tot Eglon.

24 Doe nv de vijf Coninghen tot hem wtgebracht waren/riep Joſua het gantſche Iſrael/ ende ſprack tot den overſten des krijchſvolcx/ die met hem togen: Comt hier toe/ende treedt deſe Coningen met voeten op hare halſen.

25 Ende Joſua ſprack tot hen: Vreeſt ulieden niet/ende en verſchrickt niet / hebt eenen goeden moet/ ende zyt onvertzaecht: want alſoo ſal de Heere allen uwen vyanden doen / daer ghy teghen krijcht.

26 Ende Joſua ſloechſe daer nae/ ende doodde deſe/ g ende hingſe aen vijf boomen: h ende ſy hinghen aende boomen tot aenden avondt.

g Joſue 8. h Deut.21.

27 Doe nv de Sonne was ondergegaen/ ghe boodt hy datmenſe vande boomen name/ ende worpēſe inde ſpeloncke/ daer ſy hen in verſteken hadden: ende leyden groote ſteenen voor het hol der ſpeloncken/ die zijn daer noch tot op deſen dach.

Makeda.

28 Deſſelven daechs gewan Joſua ooc Makeda/ eñ ſloechſe metter ſcherpte des zweerts: daer toe haren Coninck / i ende verbanddeſe/ ende alle zielen die daer in waren/ende en liet niemanden overblijven: ende dede den coninck tot Makeda / k als hy den coninck tot Jericho ghedaen hadde.

i Deut.2. k Joſue 6.

29 Doe tooch Joſua/ende het gantſche Iſrael met hem/vā Makeda na Libna/ende krijchde teghen haer.

Libna.

30 Ende de Heere gaf de ſelve oock inde hant Iſraels/ met haren coninck: ende hy ſloechſe metter ſcherpte des zweerdts/ ende alle zielen die daer in waren/ ende en liet daer niet een in overblijven: ende dede haren coninck / als hy den coninck tot Jericho ghedaen hadde.

31 Daer na tooch Joſua/ende het gantſche Iſrael met hem/ van Libna na Lachis/ende beleydeſe/ende krijchde teghen haer.

Lachis.

32 Ende de Heere gaf Lachis oock inde handen Iſraels / dat ſyſe des anderen daechs wonnen/ ende ſloeghenſe metter ſcherpte des zweerts/ende alle zielen die daer in waren/ als ſins als hy Libna ghedaen hadde.

33 Ter ſelver tijdt tooch Horam de coninck tot Geſer

Horam.

Geser op/ Lachis te helpen: doch Josua sloech hem/ met alle zijnen volcke/ tot dat niemandt daer in overbleef.

Eglon.

34 Ende Josua tooch van Lachis/ met tsamē het gantsche Israel/ na Eglon/ ende beleyden se/ ende krijchde teghen haer:

35 Ende wanse desselven daechs/ ende sloechse metter scherpte des zweerts/ ende verbandde alle zielen/ die daer in waren/ desselven daechs/ allesins als hy Lachis gedaen hadde.

Hebron.

36 Daer na tooch Josua op/ met tsamen het gantsche Israel/ van Heglon na Hebron/ ende krijchde teghen haer:

37 Ende wanse/ ende sloechse metter scherpte des zweerdts/ ende haren Coninck/ met alle hare steden/ ende alle zielen die daer in waren/ ende en liet niet eenen overblijven/ allesins als hy Eglon ghedaen hadde/ ende verbandde se/ ende alle zielen die daer in waren.

Debir.

38 Doe keerde Josua wederom/ met tsamen het gantsche Israel/ na Debir/ ende krijchden teghen haer:

39 Ende wanse/ met haren Coninck/ ende alle hare steden/ ende sloeghense metter scherpte des zweerdts/ ende verbandden alle zielen die daer in waren/ ende en liet niet eenen overblijven/ ghelijck als hy Hebron gedaen hadde/ so dede hy Debir oock/ ende haren Coninck/ ende als hy Libna ende haren Coninck ghedaen hadde.

40 Alsoo sloech Josua alle het landt opt gheberchte/ ende tegent Zuyden/ ende inde leechten/ ende aende beken/ met alle hare Coningē/ ende en liet niet een overblijven: ende verbande alles wat eenen adem hadde/ g als de Heere de Godt Israels gheboden hadde.

g Deut.20.16

41 Ende sloechse van Kades Barnea aen/ tot Gasa toe/ ende het gantsche landt Gosen/ tot Gibeon toe.

42 Ende overwan alle dese Coninghen met haren lande/ op eenmael: want de Heere de Godt Israels krijchde voor Israel.

43 Ende Josua tooch weder int legher na Gilgal/ met het gantsche Israel.

Dat 11. Capittel.

1. Jabin vergadert vele Coningen tegen Israel. 6. Josua/ versterct vandē Heere/ brengt se alle om/ 10. neemt hare steden in/ 15. ende verworcht alle inwoonders der selver. 19. De Heydensche steden werden alle met strijdender handt ghewonnen. 21. Enakim wert wtgheroept.

Jabin vergadert vele Coninghen tegen Israel.

1 Doe nu Jabin/ de coninck tot Hazor/ sulcx hoorde/ sandt hy tot Jobab den coninck tot Madon/ ende tot den coninck tot Simron/ ende tot den coninck tot Achsaph/

2 Ende tot den Coningen die tegent Noorden opt gheberchte/ ende opden slechten velde tegent Zuyden Cinneroth/ eñ inde leechten/ ende in Naphoth Dor aende zee woonden:

3 De Cananiters tegent Oosten ende Westen/ de Amoriters/ Hethiters/ Pheresiters/ ende Jebusiters opt gheberchte: daer toe de Heviters beneden aenden berghe Hermon/ inden lande Mizpa.

4 Dese togen wt met allen haren heyre/ een groot volck/ so veel als des zants aende zee/ ende gantsch vele peerden ende waghenen.

5 Alle dese Coningen vergaderden hen/ ende quamen/ ende legherden hen te hoope aen het water Merom/ te krijghen met Israel.

6 Ende de Heere sprack tot Josua: Vreest u niet voor hen: want morgen om dese tijt wil ickse alle verslaghen gheven voor de kinderen Israels: hare peerden sult ghy verlemmen/ ende hare waghenen met vyere verbranden.

7 a Ende Josua quam onversiens over hen/ ende alle het krijchsvolck met hem/ aen het water Merom/ ende overvielense.

a Josue 10.9

8 Ende de Heere gafse inde handen Israels/ ende sy sloeghense/ ende iaeghdense tot groot Zidon toe/ ende tot aende warme wateren/ ende tot aende breydde tot Mizpa/ teghent Oosten/ ende sloegense/ tot dat daer niemant onder hen overbleef.

9 Doe dede hen Josua als hem de Heere ghesept hadde/ ende verlemde hare peerden/ ende verbrandde hare waghenen.

10 Ende keerde om ter selver tijdt/ ende wan Hazor/ ende sloech haren Coninck metten zweerde: (want Hazor was te voorē de hooftstadt aller deser Coninghen:)

Hazor werdt ghewonnen.

11 Ende sloegen alle zielen die daer in waren/ met de scherpte des zweerdts/ ende † verbanddese/ ende en lieten niets overblijven dat den adem hadde/ eñ verbrandde Hazor met vyere.

† and. verbādense/ ende en lieten niet etc. ende verbrādde Hazor etc.

12 Daer toe wan Josua alle steden deser Coningen/ met haren Coninghen/ ende sloechse metter scherpte des zweerts/ ende verbanddese/ b als Mose de knecht des Heeren gheboden hadde.

b Nu.33.52 Deut.7.2 ende 20.16

13 Doch verbrandden de kinderen Israels gheene steden/ die op c † de bergen lagen/ sonder Hazor alleen verbrandde Josua.

c † and. haren sterckten [nae den krijghe] stonden/

14 d Ende allen roof der steden/ ende het vee/ deylden de kinderen Israels onder hen: daerenteghen alle menschen sloeghen sy metter scherpte des zweerdts/ tot dat syse vernielden/ ende en lieten niets overblijven dat den adem hadde.

d Nu.31.26

15 e Als de Heere Mose zijnen knechte/ ende Mose Josua geboden hadde/ so dede Josua/ dat daer niets en faelgeerde aen allen dat de Heere Mose gheboden hadde.

e Exod.34.18 Deut.7.2

16 Also nam Josua in alle dat landt opt gheberchte/ ende alles wat teghent Zuyden leyt/ ende alle het landt Gosen/ ende de leechten/ ende de vlacke velden/ ende het gheberchte Israels met zijne leechten/

17 Van het gheberchte aen/ dat het landt opwaerts nae Seir scheydet/ tot Baal Gad toe/ inder breydde des berchs Libanon/ beneden aenden berghe Hermon: alle hare Coninghen overwan hy/ ende sloechse ende doodde se:

18 f Ende hy voerde eenen tijdt krijch met dese Coninghen.

f Exod.23.29

19 Daer en was geen stadt die haer met vreden gaf den kinderen Israels/ (g wtgenomen de Heviters/ die tot Gibeon woonden/) maer sy wonnense alle met strijde.

g Josue.9.14

20 Ende dat gheschiedde also vanden Heere/ dat haer herte verstoeckt werdt/ met strijde te ontmoeten den kinderen Israels/ op dat sy verbannet werden/ ende hen gheen genade en gheschiedde/ h maer vernieldt werden/ als de Heere Mose gheboden hadde.

h Deu.20.16

21 Te dier tijdt quam Josua/ ende roeyde wt i de Enakim/ vanden gebercthe/ van Hebron/ van Debir/ van Anab/ van alle gheberchten Juda/ eñ van alle gheberchten Israels/ ende verbanddese met hare steden:

i Num.13.33 Enakim wert wtgheroept van Josua.

22 Ende en liet geenen Enakim overblijven inden lande der kinderen Israels/ behalven

M.

k 1.Sa.17.4

tot Gasa/ k tot Gad/ ende tot Asdod/ daer bleuen sommighe ouer.

23 Also nam Josua alle dat landt in/ allesins als de Heere tot Mose ghesproken hadde/ eñ gaf het Israel ten erue/ l euen yeghelijcken stamme zijn deel. Ende het landt hielt op te kryghen.

l Num.26.53

Dat xij. Capittel.

1. Ghetal ende noeminghe aller Coninghen/ soo van Israel ende Josua verslaghen zijn/ aen beyde zijden der Jordanen.

a †and. Josua floech/

1 Dit zijn de Coningen des lants/ a † die de kinderen Israels sloeghen/ ende namen haer lant in/ op gene zijde der Jordanen/ tegen den opganck der Sonnen: vanden water † by Arnon/ tot aenden berch Hermon/ ende het gantsche effen veldt teghent Oosten.

†and. Aaron/

Sihon. b Nu.21.24 Deut.2.32

2 b Sihon de coninck der Amoriten/ die tot Hesbon woonde/ ende heerschapte van Aroer aen/ die aenden oeuer leyt des waters by Arnon/ ende midden int water/ ende ouer het halue Gilead/ tot aen het water c Jabok/ die de landtpale is der kinderen Ammon:

Jabok. c Gen.32.22

3 Ende ouer het vlacke veldt/ tot aende zee Cinneroth tegent Oosten/ ende tot aende zee des vlacken veldts/ namelijck de Zandtzee/ teghent Oosten des weechs nae BethJesimoth/ ende vanden Zuyden beneden aende beke des gheberchts Pisga.

Og. * Nu.21.33 Deut.3.3

4 *Daer toe de landtpale des coninct Og tot Basan/ die noch vanden Rephaim ouer was/ ende woonde tot Astaroth/ ende Edrei:

Rephaim zijn groote Reusen.

5 Ende heerschapte ouer den berch Hermon/ ouer Salcha/ ende ouer gantsch Basan/ tot aende landtpale Gesuri/ ende Maachati/ eñ des haluen Gilead/ welcke was de landtpale Sihon/ des coninct tot Hesbon.

d Num.32.33 ende 34.14 Deut.3.12 ende 29.8 Josue 13.8 ende 22.4

6 Mose de knecht des Heeren/ ende de kinderen Israels sloeghense: d ende Mose de knecht des Heeren gafse in te nemen den Rubeniteren/ Gadditeren/ ende den haluen stamme Manasse.

Eenendertich Coninghen verslaghen van Josua. e Deut.7.22

7 Dit zijn daerenteghen de Coninghen des landts/ e die Josua sloech ende de kinderen Israels op dese zijde der Jordanen/ teghent Westen/ van BaalGad aen/ opder breydde des berchs Libanon/ tot aenden berch die het landt opwaerts nae Seir scheydt/ ende dat Josua den stamme Israels in te nemen gaf eenen yeghelijcken zijn deel/

8 Wat opde geberchten/ leechten/ vlacke velden/ aende beken/ inde woestijnen/ ende teghent f Zuyden was: de Heuiters/ Amoriters/ Cananiters/ Pheresiters/ Hethiters/ ende Jebusiters.

f Josue 6.20

9 De coninc tot Jericho/ g de coninc tot Ai/ die ter zijden aen BethEl leyt/

g Josue 8.23

10 h De coninck tot Jerusalem/ de coninck tot Hebron/

h Josue 10.23

11 De coninck tot Jarmuth/ de coninck tot Lachis/

12 De coninc tot Eglon/ de coninc tot Geser/

13 De coninc tot Debir/ de coninc tot Geder/

14 De coninc tot Harma/ de coninc tot Arad/

15 De coninck tot Libna/ de coninck tot Adullam/

16 De coninck tot Makeda/ de coninck tot BethEl/

17 De coninck tot Thapnah/ de coninck tot Hepher/

18 De coninck tot Aphek/ de coninck tot Lasaron/

19 De coninck tot Madon/ de coninck tot Hazor/

20 De coninck tot Simron/ de coninck tot Achsaph/

21 De coninck tot Thaenach/ de coninck tot Megiddo/

22 De coninck tot Kedes/ de coninck Jackneam aen Chalmel/

23 De coninck tot Naphoth Dor/ de coninck der Heydenen tot Gilgal/

24 De coninc tot Tirza: dat zijn een ende dertich Coninghen.

Dat xiij. Capittel.

1. Hier begint de beschrijuinghe der wtdeylinge des lants/ als Godt hen toeghesept hadde/ 7. der negen stammen eñ des haluen Manasse dese zijde/ 8. ende 15. Ruben/ 24. Gad/ 29. eñ des anderen haluen Manasse gene zijde der Jordanen. 14. De stamme Leui is des Heeren offer.

1 Doe nu Josua oudt was/ ende wel bedaecht/ sprack de Heere tot hem: Ghy zijt oudt geworden/ ende wel bedaecht/ ende des landts is noch vast veel ouerbleuen in te nemen/

2 Namelijck/ a † het gantsche Galilea der Philisteen/ ende gantsch Gessuri:

3 Van Sihor aen/ die voor Egypten vliedt/ tot aende landtpale Ekron tegent Noorden/ die den Cananiten toegherekent wordt/ vijf heeren der Philisteen/ namelijck de Gasiten/ de Asdoditen/ de Asklonitten/ de Gethiten/ de Ekroniten/ ende de Auiten.

4 Nu/ vanden Zuyden aen/ het gantsche lant der Cananiten/ eñ Maara der Sidoniers tot Aphek toe/ tot aende landtpale der Amoriten:

5 Daer toe het landt der Gibliten/ ende den gantschen Libanon/ teghen den opganck der Sonnen/ van BaalGad aen/ beneden aenden berge Hermon/ tot datmen comt tot Hamath:

6 Alle die opt geberchte woonen van Libanon aen/ tot aende warme wateren/ ende alle Sidoniers/ ick wilse verdrijuen voor de kinderen Israels: legt slechts het lott daerom/ haer wt te deylen onder Israel/ als ick u gheboden hebbe.

7 So deylt nu dit landt ten erue onder de neghen stammen/ ende onder den haluen stamme Manasse:

8 Want de Rubeniten ende Gadditen hebben metten anderen haluen Manasse erfdeel ontfanghen/ b dat hen Mose gaf op ghene zijde der Jordanen/ teghen den opganck der Sonnen/ als hen dat selue Mose de knecht des Heeren ghegheuen heeft/

9 Van Aroer aen/ die aenden oeuer des waters c † by Arnon leyt/ ende vander stadt midden int water/ ende alle d † contreye Medba/ tot Dibon toe:

10 Ende alle steden Sihon/ des coninct der Amoriten/ die tot Hesbon regeeren/ * tot aen de landtpale der kinderen Ammon:

11 Daer toe Gilead/ ende de landtpale aen Gessuri ende Machati/ ende den gantschen berch Hermon/ ende het gantsche Basan tot Salcha toe.

12 Het gantsche rijcke Og tot Basan/ die tot Astaroth ende Edrei regeerde/ die noch een vanden ouerbleuen e † Reusen was: Mose sloechse ende verdreefse.

13 De kinderen Israels nu/ verdreuen de Gessuriters

suriters ende Maachiters niet / maer beyde Gessur en Maachat woonden onder de kinderen Israels tot op desen dach.

f Num. 18.20. Deut. 10.9. Jos. 13.14.33

14 f Nv / den stamme der Leviten en gaf hy gheen erfdeel: want het offer des Heeren des Gods Israels is haer erfdeel/ als hy hen ghesept heeft.

g Num. 33.33. Ruben.

15 g Also gaf Mose den stamme der kinderen Ruben/ nae hare gheslachten/

h tand. Arnon

16 Dat hare landtpalen waren van Aroer/ die aende oever des waters h† by Arnon leyt/ ende de stadt midden int water / met alle effen velden/ tot Makeda toe:

17 Hesbon ende alle hare steden die indē effen velde ligghen/ Dibon/ Bamoth Baal / ende Beth Baalmeon/

i † an. Sibama. k † and. Emek/

18 Jahza/ Kedemoth/ Mephaath/

19 Kiriathaim/ i† Sabama / Sereth Sahar/ opt gheberchte k† inden dale/

20 Beth Peor/ de beke aen Pisga/ ende Beth-Jesimoth/

l Num. 21.24. ende 31.8

21 Ende alle steden opden effen velde: ende het gantsche rijck Sihon des coninckx der Amoriten / die tot Hesbon regeerde: l dien Mose sloech met tsamen de vorsten Midian/ Evi / Rekem / Zur / Hur/ ende Reba/ de gheweldighe des coninckx Sihon/ die inden lande woonden:

Bileam wert verworcht. m Num. 31.8

22 m Daer toe Bileam den sone Beor / den waersegger/ verworchden de kinderē Israels metten zweerde/ met tsamen den verslagenen.

23 Ende de landtpale der kinderen Ruben/ was de Jordane: dat is het erfdeel der kinderen Ruben in hare gheslachten / van steden ende dorpen.

Gad.

24 Den stamme der kinderen Gad nae hare gheslachte/ gaf Mose/

n † and. Rabba. o † and. Ramoth in Mizpeh.

25 Dat hare landtpalen waren/ Jaeser/ ende alle steden in Gilead / ende het halve landt der kinderen Ammon/ tot Aroer toe/ die daer leyt voor n † Rabbath:

26 Ende van Hesbon tot o† Ramath toe/ Mizpe / ende Bethonim/ ende van Mahanaim/ tot aende landtpale Debir:

27 Maer int dal Beth Haran / Beth Nimra/ Sucoth ende Zaphon / die over bleven was vanden rijcke Sihon des coninckx tot Hesbon/ dat de Jordane de landtpale was/ tot aen het eynde der zee Cinneroth / op dese zijde der Jordanen teghen den opganck der Sonnen:

28 Dat is het erfdeel der kinderen Gad/ in hare gheslachten/ van steden ende dorpen.

Manasse. p Josue 17.1. 1. Par. 5.23

29 p Den halven stamme der kinderen Manasse/ nae hare gheslachten / gaf Mose/

30 Dat hare landtpalen waren van Mahanaim aen / het gantsche Basan/ het gantsche rijck Og des coninckx tot Basan / ende alle vlecken Jair die in Basan liggen/ namelyck/ tsestich steden.

31 Ende het halve Gilead / Astaroth/ Edrei/ de steden des coninckrijcx Og tot Basan/ gaf hy den kinderen Machir des soons Manasse / dat is de helft der kinderen Machir/ nae hare gheslachten.

32 Dat isset dat Mose wtghedeeldt heeft op den velde Moab/ op gene zyde der Jordanen voor Jericho/ tegen den opganck der Sonnen.

q Num. 18.20. Josue 13.14. Ezech. 44.28. r Num. 18.20

33 q Nv/ den stamme Levi en gaf Mose geen erfdeel: want de Heere de Godt Israels is haer erfdeel/ r als hy hen ghesproken heeft.

Dat xiiij. Capittel.

1. Wederhalinghe der wtdeylinghe des landts. 6. Caleb voordert zijn erfdeel / na de toeseggingħe des Heeren/ 13. ende vercrijghet.

Wtdeylinge des landts door het lott. a Num. 34.17

1 Dit ist nv / dat de kinderen Israels ingenomen hebben inden lande Canaan/ a dat onder hen wtghedeylt hebben de priester Eleasar / ende Josua de sone Nun/ ende de overste Vaders onder de stammen der kinderen Israels.

b Num. 26.53 ende 33.54

2 Sy deylden het door het lott onder hen/ b als de Heere door Mose gheboden hadde/ den neghen ende den halven stamme te geven.

c Josue 13.14

3 Want den tween ende den halven stamme hadde Mose erfdeel ghegeven/ op ghene zyde der Jordanen: c den Levitē daerentegen hadde hy gheen erf deel onder hen ghegheven.

d Gen. 48.5

4 d Want de kinderen Josephs wordē twee stammen/ Manasse ende Ephraim: daerom en gaven sy den Leviten geen deel inden lande/ maer steden daer in te woonen/ en e† voorsteden voor haer vee ende goeden.

e tand. vrije plaetsen. f Num. 35.2

5 f Als de Heere Mose gheboden hadde/ so deden de kinderen Israels/ en deylden het lant.

Calebs erfdeel. g Num. 14.24

6 Doe traden de kinderen Juda hier toe tot Josua tot Gilgal / en Caleb de sone Jephunne/ de Kenisiter sprack : g Ghy wetet wat de Heere tot Mose den Man Gods seyde / van mijnent ende uwent wegē/ in Kades Barnea.

h Num. 13.3

7 Ic was veertich iaer oudt/ h doe my Mose de knecht des Heeren wtsandt van Kades Barnea/ het landt te verspieden/ ende ick hem wederseyde/ als ickt in mijn herte wist:

8 En mijne broeders/ die met my opwaerts gegaen waren/ maeckten den volcke het herte vertzaecht: doch ick volchde den Heere mijnen Godt trouwelijck nae.

i Josue 1.3

9 Doe zwoer my Mose desselven daechs/ ende sprack : i Het landt daer ghy met uwen voeten op ghetreden hebt/ sal uwe ende uwer kinderen erf deel zijn eewelijck : daerom dat ghy den Heere mijnen Godt trouwelijck naghevolcht hebt.

k Num. 14.38

10 Ende nv siet / de Heere heeft my leven laten/ k als hy ghesproken heeft: het zijn nv vijf ende veertich iaer / dat de Heere sulcx tot my seyde / die Israel inde woestijne ghewandelt heeft: ende siet nv/ ic ben heden vijf ende tachtentich iaer oudt/

l Syr. 46.12

11 Ende ben noch heden inden dach so sterck/ als ick was dies daechs doe my Mose wtsandt : l als mijne kracht op dat mael was/ alsoo is sy oock noch nv te strijden/ wt ende in te gaen:

Caleb eyscht en verkrijcht zyn erf deel.

12 Soo gheeft my nv dit gheberchte / daer de Heere van ghesproken heeft aen ghenen dage: want ghy hebt het gehoort aenden selven daghe : want de Enakim woonen daer boven/ ende het zijn groote ende vaste steden: of de Heere met my zijn woude/ dat ickse verdreve/ als de Heere ghesproken heeft.

m Judic. 1.20. 1. Par. 6.55. Josue 21.12. n of/ Daerwt. 1. Mac. 2.56. o Josue 15.13. p Dat is/ Arbastadt : als wy op duytsch seggen/ Karlstadt / Arnstadt.

13 Doe seghende hem Josua/ m ende gaf also Hebron Caleb dē sone Jephunne tē erf deele.

14 n Daer af wert Hebron Calebs/ des soons Jephunne des Kenesiters erf deel/ tot op desen dach/ daerom dat hy den Heere den Godt Israels trouwelijck naghevolcht hadde.

15 o Ende Hebron hiet in voortyden p Kiriath Arba / die was een groot mensche onder den Enakim : ende het landt hadde opghehouden met krijghen.

Dat

De deylinge vanden lande Canaan, gedaen den kinderen van Israel: te vveten door Mose, tvvee stammen ende een half vander Iordane Oostvvaerts, ende den anderē stammen ouer dese zijde der Iordane, door Iosua.
SIDON
TYR
De Mediterranea zee.
HERMON
Tgheberchte Libanon.
A S E R
NEPH TALI
PTOLEMAIS
ZABV LON
ISACHAR
MANASSE
CÆSAREA
EPHRAIM
DAN
IOSEPH
ASCALON
BENIAMIN
GAZA
Philisthin.
SIMEON
IV DA
IDVMEE
De bloet der Jordanen
Het landt Basan.
Tgheberchte Galaad.
MA NAS SE
Het landt der Amorrheen.
GAD
RV BEN
MO AB
De Soutzee.
41
40
39
Tgheberchte Abarim.
Het landt der Ammoniten / oft Philadelphien.
Het deel Arabie petree.

Dat xv. Capittel.

1. De landtpalen/ 20. ende de steden des erfdeels des stams Juda. 13. Calebs erfdeel bysonder inden stamme Juda. Achsa Calebs dochter den Athniel vertrouwet/ 18. ende met erve beschencket.

De landtpalen des erfdeels des stams Juda.

Num. 34.3

HEt lott des stams der kinderen Juda 1 in hare gheslachten / was de landtpale Edom/ aender woestyne Zin/ die tegent Zuyden schiet / aen het eynde der landen teghent Zuyden:

Dat hare landtpalen tegent Zuyden wa- 2 ren / van den eynde des souten zees aen / dat is/ vander a tonghen die teghen het Zuydenwaert gaet/

a Dz is/ voorgeberchte / oft rotze. Andere willen/ het sy eenen zeearm/ die tongewys wtloopt.

Ende comt wt van daer opwaerts tot A- 3 krabbim/ ende gaet door Zin henen/ ende gaet weder opwaerts van Zuydenwaerts na Kades Barnea/ ende gaet door Hezron/ ende gaet op na Adar/ ende geeft haer rontom Karkaa:

Ende gaet door Azmon/ ende comt wt aen 4 de beke Egypti / dat het eynde der landtpalen/ de zee werdt : dat zy uwe landtpalen teghent Zuyden.

Nv/ de landtpale teghent Oosten/ is van 5 de soute zee aen / tot aen het eynde der Jordanen: de landtpale teghent Noorden/ is van der tonghen der zee / die aen den hoeck der Jordanen is/

Ende gaet opwaerts na Beth Hagla/ ende 6 treckt haer vant Noordenwaert na Beth Araba / ende comt opwaerts totten steen Bohen/ des soons Ruben/

Ende gaet opwaerts na Debir/ van den 7 dale Achor / ende vanden hoeck des Noorden dat tegen Gilgal leyt/ welck gheleghen is teghen ouer nae Adummim opwaerts / die van Zuydenwaerts aent water leyt: daer na gaet sy totten water En Semes/ ende comt wt tot der b † c fonteynen Rogel:

b † and. totten berghe

c 1. Reg. 1.9

Daer na gaet sy op ten dale des soons 8 Hinnam / aende zyde des Jebusiten/ die van Zuydenwaerts woont / dat is/ Jerusalem/ ende comt opwaerts op de spitse des berchs/ die voor den dale Hinnam leyt/ van Westwaerts / dwelck stoot aenden hoeck des dals Rephaim teghen Noordenwaerts:

Daer na comt sy van desseluen berchs spit- 9 se tot de waterfonteynen Nephthoath/ ende comt wt tot den steden des gheberchts Ephron / ende neycht haer na Baala / dat is/ Kiriath Jearim:

Ende gheeft haer om van Baala teghen 10 het Westen / na het gheberchte Seir / ende gaet aen de zyde henen des gheberchts Jearim / van Noordenwaerts tot Chessalon/ ende comt af na Beth Semes / ende gaet door Thimna:

Ende breeckt wt aende zyde Ekron tegent 11 Noordenwaerts / ende treckt haer na Sichron / ende gaet ouer den berch Baala / ende comt wt tot Jab Neel / dat haer eynde de zee is.

De landtpale nv teghent Westen / is de 12 groote zee : dat is de lantpale der kinderen Juda rontom in hare gheslachten.

Calebs erfdeel bysonder/ inden stamme Juda.

b Jos. 14.15

Judic. 1.10

d Judic. 1.20

Caleb nv/ den sone Jephunne/ werdt zyn 13 deel ghegenen onder den kinderen Juda / als de Heere Josua beual/ d namelyck/ Kiriath Arba des vaders Enack/ dat is/ Hebron.

c Ende Caleb die verdreef van daer de 14 dry sonen Enack / Sesai/ Ahiman / ende Thalmai/ gheboren van Enack:

15 Ende tooch van daer opwaerts tot den inwoonders Debir : maer Debir hiet in voortyden Kiriath Sepher.

16 Ende Caleb sprack: f Wie Kiriath Sepher slaet / ende wint / dien wil ick myne dochter Achsa ten wyue gheuen.

f Judic. 1.12

1. Par. 11.6

1. Sa. 17.25

17 Doe wanse Athniel den sone Kenas / des broeders Caleb / en hy gaf hem zyne dochter Achsa ten wyue.

Achsa Calebs dochter.

18 g Ende het begaf hem/ doe sy tot hem tooch/ wert haer geraden/ eenen acker van haren vader te bidden : ende sy viel vanden ezel : Doe sprack Caleb tot haer: Wat is v?

g Num. 36.2

Josue 17.4

19 Sy sprack: Gheeft my eenen seghen: want ghy hebt my een landt teghent Zuyden ghegeuen/ geeft my oock h † een waterich landt: doe gaf hy haer een waterich landt bouen ende beneden.

h † and. waterfonteynen/ oft waterspronge

20 Dit is het erfdeel des stams der kinderen Juda in hare gheslachten.

Steden des stams Juda.

21 Ende de steden des stams der kinderen Juda van eenen hoeck totten anderen/ aen de landtpale der Edomiten teghent Zuyden/ waren dese/ Kabzeel/ Eder/ Jagur/

22 Kina/ Dimona/ AdAda/

23 Kedes/ Hazor/ Jethnan/

24 Siph/ Thelem/ Bealoth/

25 i † Hazor Hadatha/ Kiriath Hezron/ dat is/ Hazor/

i † and. Hazor/ Hadatha/ Kerioth/ Hezron/ dat etcet.

26 Aman/ Sema/ Molada/

27 Hazar Gadda/ Hesmon/ Beth Palet/

28 Hazar Sual/ Beerzeba/ Bisioth Ja/

29 Baala/ Jim/ Azem/

30 El Tolad/ Chesil/ Harma/

31 Ziklag/ Madmanna/ San Sanna/

32 Lebaoth / Silhim / Ain / Rimon : k dat zyn neghen ende twintich steden ende hare dorpen.

k Josue 19.9

33 In de leechten nv was Esthaol / Zarea/ Asna/

34 Sanoah/ Enganim/ Thapuah/ Enam/

35 Jarmuth/ Adullam/ Socho/ Aseka/

36 Saraim / Adithaim / Gidera / Giderothaim / dat zyn veerthien steden ende hare dorpen.

37 Zenan/ Hadassa/ Migdal Gad/

38 Delean/ Mispe/ Jakthiel/

39 Lachis/ Bazekath/ Eglon/

40 Chabon/ Lahman/ Cithlis/

41 Gederoth/ Beth Dagon/ Naema / Makeda / dat zyn sesthien steden ende hare dorpen.

42 Libna/ Ether/ Asan/

43 Jephthan/ Asna/ Nezib/

44 Kegila/ Achsib/ Maresa: dat zyn neghen steden ende hare dorpen.

45 l Ekron met hare dochteren ende dorpen.

l Judic. 1.18

46 Van Ekron ende tot aende m † zee / alles wat aen Asdad reyckt/ ende hare dorpen/

m † an. Westen

47 Asdod met hare dochteren ende dorpen/ Gasa met hare dochteren ende dorpen/ tot aen het water Egypti / ende de groote zee is zyn landtpale.

48 Op het gheberchte nv was Samir / Jathir/ Sucho/

49 Danna/ Kiriath Sanna/ dat is/ Debir/

50 Anab/ Esthemo/ Animim/

51 Gosen/ Holon/ Gilo : dat zyn elf steden ende hare dorpen.

52 Arab/ Duma/ Esean/

Janum/BethThapuah/Apheka/ 53
Humta/KiriathArba/dat is/Hebro/Zior: 54
dat zijn neghen steden en de hare dorpen.
Maon/Calmel/Siph/Juta/ 55
Jesrael/ Jakdeam/Sanoag/ 56
Kain/ Gibea/Thimna : dat zijn thien ste- 57
den ende hare dorpen.
Halhul/Bethzur/Gedar/ 58
Maarath/BethAnoth/Elthekon:dat zijn 59
ses steden ende hare dorpen.
KiriathBaal/dat is/KiriathJearim/Har- 60
raba/twee steden ende hare dorpen.
Inder woestijne nu / was BethAraba/ 61
Middin/Sechacha/
Nibsan/ende de Soutstadt/ ende Enged- 62
di: dat zijn ses steden ende hare dorpen.

a Judic. 1.21 2.Sam.5.7 David heeftse daer nae verdreuen/so men leest.

n Ende de Jebusiten woonden te Jeru- 63
salem: ende de kinderen Juda en condense
niet verdrijuen: Alsoo bleuen de Jebusiten
met de kinderen Juda tot Jerusalem / tot op
desen dach.

Dat xvj. Capittel.

1. Het erfdeel Ephraim/ ende des haluen stamme Manasse/ 5. de landtpale Ephraim.

Het erfdeel Ephraim/en des haluen stāme Manasse.

a Judic. 1.22

Ende het lott viel den kinderen Joseph/ 1
vander Jordanen teghen Jeriho/ totten
water by Jeriho / van Oostenwaert:
ende de woestijne / die wt gaet van Jericho/
door het gheberchte BethEl/
Ende comt van a BethEl wt na Lus/ en- 2
de gaet door de landtpale Archi Ataroth:
Ende treckt haer af teghen het Westen- 3
waert / nae de landtpale Japhleti/ tot aen
de landtpalen des nederen BethHoron/
ende tot Gaser toe/ ende het eynde is aen
de zee:

De lantpale Ephraim.

Dat hebben de kinderen Josephs/ Ma- 4
nasse ende Ephraim ten erf deele ghenomen.
De landtpale der kinderen Ephraim in 5
hare geslachten / haers erf deels van Oosten-
waert / was AtarothAdor / tot den hooghen
BethHoron:
Ende gaet wt teghent Westen by Mich- 6
methath / die teghent Noorden leyt / aldaer
gheeft sy haer om teghent Oosten der stadt
Thaenath Silo/ende gaet daer door van Oo-
stenwaert na Janoha:
Ende comt af van Janoha na Ataroth 7
ende Naaratha/ende schiet aen Jericho/ende
gaet wt aen de Jordane.
Van Thapuah gaet sy teghen het We- 8
stenwaert na Nahalkana / ende haren wt-
ganck is aen de zee: dat is het erfdeel des
stams der kinderen Ephraim in hare ghe-
slachten.
Ende alle landtpalen / steden met tsa- 9
men hare dorpen der kinderen Ephraim /
waren verstroeyt onder het erfdeel der kin-
deren Manasse:

b Nu. 33.51 Judic. 1.29

b Ende sy en verdreuen de Cananiters niet 10
die tot Gaser woonden: alsa bleuen de Cana-
niters onder Ephraim tot op desen dach / en-
de werden chijnsbaer.

Dat xvij. Capittel.

1. Landt/ 7. ende landtpale des haluen stamme Manasse. 13. Chijnsbaerheydt der Cananiten. 14. Manasse ende Ephraim begeeren meer lants/ ende wert hen verwillicht.

Het lant des haluē stams Manasse.

a Josue 13.29
b Gen. 41.51 ende 48.14
c Num. 26.29

Ende het lott viel a den stamme Ma- 1
nasse : b want die is Josephs eerste so-
ne: ende viel op Machir / den eersten
sone Manasse / den vader Gilead : want hy
was een strijdtbaer man/ daerom werdt hem
Gilead ende Basan.
2 c Maer den anderen kinderen Manasse/
nae hare maechschappen / viel het oock/ na-
melijck/ den kinderen Abieser / den kinderen
Helek/ den kinderen Asriel/ den kinderen Se-
chem/ den kinderen Hepher / ende den kinde-
ren Semida : dat zijn de kinderen Manasse/
des soons Josephs / mans namen onder ha-
re maechschappen.
3 d Nu / Zelaphehad de sone Hepher / des
soons Gilead/des soons Machir / des soons
Manasse/ en hadde gheen sonen/maer doch-
teren : ende hare namen zijn dese/ Mahala/
Noa/Hagla/Milca/Tirza.
4 Ende sy traden voor den priester Eleasar/
ende voor Josua den sone Nun/ende voor de
Querste/ende spraken: e De Heere heeft Mo-
se gheboden/ dat hy ons soude erf deel gheuen
onder onsen broederen : ende men gaf hen
erf deel onder den broederen haers vaders/na
het beuel des Heeren.
5 Daer vielen dan op Manasse thien snoe-
ren / behaluen het landt Gilead ende Basan/
dat op ghene zijde der Jordanen leyt.
6 Want de dochteren Manasse namen erf-
deel onder hare sonen / ende het landt Gilead
werdt den kinderen Manasse.
7 Ende de landtpale Manasse was van As-
ser aen nae Michmethath / die voor Sichem
leydt / ende streckt totter rechter zijden aen die
van En Thapuah:
8 Want het landt Thapuah wert Manasse/
ende is de landtpale Manasse † aende kin-
deren Ephraim:
9 Daer na comt sy af na NaHalkana/tegent
Zuydenwaert / tot den beeckjsteden / die E-
phraims zijn/onder den steden Manasse: Nu
vanden Noorden is de landtpale Manasse
aende beke/ende gaet wt aende zee/
10 Den Ephraim tegent Zuyden/ ende Ma-
nasse tegent Noordē/ende de zee is zijne lant-
pale : ende sal schieten aen Asser vant Noor-
den/ende aen Isaschar vant Oosten.
11 So hadde nu Manasse/onder Isaschar en-
de Asser/ BethSean ende hare dochteren/ Je-
bleam ende hare dochteren / ende die tot Dor
ende hare dochteren ende die tot Endor ende
hare dochteren / ende die tot Thanach ende
hare dochteren / ende die tot Megiddo ende
hare dochteren/ ende het derdedeel Naphet.
12 Ende de kinderen Manasse en conden
dese steden niet in nemen / h † maer de Ca-
naniters begonsten te woonen in den seluen
lande.
13 Ende doe de kinderen Israels machtich
werden / maeckten sy de Cananiters chijns-
baer/ ende en verdreuense niet.
14 Doe spraken de kinderē Josephs met Jo-
sua / ende seyden : Waerom en hebt ghy my
maer een lott/ ende een snoer des erf deels ge-
geuen: ende ick ben doch een groot volck / als
my de Heere so wel ghesteghent heeft?
15 Doe sprack Josua tot hen : Dewijle dat
ghy een groot volck zijt/ so gaet opwaerts int
woult/ende houwet omme / ende maeckt v al-
daer steden inden lande der Phereſiteren/ en-
de Raphaim / dewijle dat v het gheberchte
Ephraim te enghe is.
16 Doe spraken de kinderen Josephs : Dat
gheberchte i † en sullen wy niet verkrijghen:
want

Ijserwaghenen.

want daer zijn ijseren waghenen by allen Cananiteren / die inden dale des lants woonen / by welcken leyt Beth Sean ende hare dochteren / ende Jesreel inden dale.

17 Josua sprack tot den huyse Josephs / tot Ephraim ende Manasse: Ghy zijt een groot volck: ende dewijle dat ghy so groot zijt / moet ghy niet alleen een lott hebben:

18 Maer dat gheberchte sal uwe zijn / daer het wout is / dat houwet omme / so salt ws lots eynde zijn / wanneer ghy de Cananiteren verdrijft / die de ijsere waghenen hebben / ende machtich zijn.

Dat xviij. Capittel.

1. De hutte des Bescheyts werdt tot Silo opgericht. 4. Drij mannen vanden seuen ouerblevenen stammen werden wtghesonden het landt te besien / ende wt te deylen. 10. Het lott wert ghewoꝛpen / ende het erfdeel BenJamin / 21. met sijnen steden beschreuen.

De hutte des Bescheydts is te Silo opghericht.

a †and. tuyghenisses / of stifts

1 EN de gantsche ghemeynte der kinderen Israels vergaderden hen tot Silo / ende richteden aldaer op de hutte des a † Bescheydts / ende het landt was hen onderwoꝛpen.

2 Ende daer waren noch seuen stammen der kinderen Israels / dien sy haer erfdeel niet wtghedeylt en hadden.

3 En Josua sprack totten kinderen Israels: Hoe langhe zijt ghy soo traech / dat ghy niet henen en gaet / het landt in te nemen / dat v de Heere uwer Vaderen Godt ghegeuen heeft?

4 Beschickt v wt eenen yegelijcken stamme drye mannen / dat ickse henen sende: ende sy hen op maken / ende dooꝛ het landt gaen / ende beschrijuent nae haren erfdeelen / ende weder tot my comen.

5 Deylt het landt in seuen deelen: Juda sal blijuen op zijne landtpalen vanden Zuyden af / ende het huys Josephs sal blijuen op zijne landtpalen vanden Noorden af.

6 Ghy dan beschrijft het landt der seuen deelen / ende brengtse herwaerts tot my / soo wil ick v het lott werpen vooꝛ den Heere onsen Godt.

b Josue 13.14 ende 14.3

7 b Want de Leuiten en hebben geen deel onder v / maer het Priesterdom des Heeren is haer erfdeel: Gad nu ende Ruben / ende den haluen stamme Manasse / hebben haer erfdeel genomen op gene zijde der Jordanen / teghent Oosten / c dat hen Mose de knecht des Heeren ghegheuen heeft.

c Num.32.33 ende 34.14 Deut.3.12 ende 29.8 Josue 12.6

d †and. doe

8 Doe maeckten hen de mannen op / dat sy henen ghinghen: ende Josua ghebodt hen / d † dat sy henen wouden gaen het landt te beschrijuen / ende sprac: Gaet henen / ende dooꝛwandelt het landt / ende beschrijuet: ende comt weder tot my / dat ick v hier het lott werpe vooꝛ den Heere tot Silo.

9 Also gingen de mannen henen / ende dooꝛtoghen het landt / ende beschreuent op eenen brief / na den steden in seuen deelen / ende quamen tot Josua int legher tot Silo.

10 Doe werp Josua het lott ouer haer tot Silo vooꝛ den Heere / ende deylde aldaer het landt wt onder de kinderen Israels / eenen yegheliicken zijn deel.

Erfdeel des stams der kinderen BenJamin.

11 Ende het lott des stams der kinderen BenJamin viel na hare gheslachten / ende de lantpale haers lots ginck wt / tusschen den kinderen Juda / ende den kinderen Josephs.

12 Ende hare landtpale was nae den hoeck tegent Noorden / vander Jordane aen / ende gaet opwaerts aende zijde Jericho van het Noordenwaert / ende comt opt gheberchte tegent Westenwaert / ende gaet wt aende woestijne BethAuen:

13 Ende gaet van daer na Lus / aende zijde aen Lus tegent Zuydenwaert / dat is / BethEl / ende comt af na AtarothAdar / aenden berge die vant Zuyden herwaert leyt aenden nederen BethHoron:

14 Daer na neycht sy haer / ende kromt haer om na den hoeck des Westens / tegent Zuyden / vanden berghe die vooꝛ BethHoron teghent Zuydenwaert leyt / ende gaet wt aen KiriathBaal / dat is / KiriathJearim / de stadt der kinderen Juda: dat is het eynde teghent Westen.

15 Nv / het eynde teghent Zuyden / is vanden KiriathJearim aen / ende gaet wt teghen het Westen / ende comt wt totter waterfonteynen Nephthoad:

16 En gaet af aen des berchs eynde / die vooꝛ den dale des soons Hinnam leyt / welcke in de leechte Rephaim tegent Noorden leyt / ende gaet af dooꝛ het dal Hinnam / aende zijde der Jebusiteren / teghent Zuyden / ende comt af totter fonteynen Rogel:

17 Ende treckt haer vant Noordenwaert / ende comt wt na EnSemes / ende comt wt tot den e † hoopen die teghen Adummim opwaert ligghen / ende comt af totten steen Bohen / des soons Ruben:

e †and. [plaetsen] Geliloth.

18 Ende gaet ter zijden henen bijden vlacken velde dat teghent Noorden leyt / ende comt af op het vlacke veldt:

19 Ende gaet aen der zijden BethHagla / die teghent Noorden leyt / ende zijn eynde is aen der tonghen des souten zees / teghent Noorden / aen den f † hoeck der Jordanen teghent Zuyden: dat is de landtpale teghent Zuyden.

f †and. eynde

20 Nv het eynde teghent Oosten sal de Jordane eynden: dat is het erfdeel der kinderen BenJamin / in hare landtpalen rontom / na hare gheslachten.

21 De steden nv des stams der kinderen BenJamins in hare gheslachten zijn dese: Jericho / BethHagla / EmekKezi /

22 BethAraba / Zemaraim / BethEl /

23 Auim / Hapara / Ophra /

24 CapharAmonai / Aphni / Gaba: dat zijn twaelf steden ende hare doꝛpen.

25 Gibeon / Rama / Beeroth /

26 Mizpe / Caphira / Moza /

27 Reken / Jerpeel / Tarala /

28 Zela / Eleph / ende de Jebusiters / dat is / Jerusalem / Gibeath / Kiriath / veerthien steden ende hare doꝛpen: dat is het erfdeel der kinderen BenJamin in hare gheslachten.

Dat xix. Capittel.

1. De erfdeelen der stammen / Simeon / 10. Sebulon / 17. Isaschar / 24. Asser / 32. Naphthali / 40. Dan / 49. ende Josua.

Erfdeel des stams der kinderen Simeons.

1 DAer na viel het ander lott des stams der kinderen Simeons na haren gheslachten / a ende haer erfdeel was onder het erfdeel der kinderen Juda.

a Gen.49.4

2 b Ende hen werdt ten erfdeele / Beerzeba / Molada /

b 1.Par.4.28

3 HazarSual / Bala / Azem /

4 Eltholad/ Bethul/ Harma/

5 Ziklag/ Beth Marcaboth/ Hasar/ Sussa/

6 Beth Lebaoth/ Saruhen: dat zijn derthien steden ende hare dorpen.

7 Ain/ Rimon/ Ether/ Asan: dat zijn vier steden ende hare dorpen.

8 Daer toe alle dorpen die rondtom dese steden ligghen/ tot c † Balaath/ Beer/ Ramath/ teghent Zuyden: dat is het erf deel des stams der kinderen Simeon/ in haren gheslachten:

9 d Want der kinderen Simeons erf deel is onder dat snoer der kinderen Juda: dewijle dat het erf deel der kinderē Juda hen te groot was/ daerom erfden de kinderen Simeons onder haer erf deel.

10 Het derde lott viel opde kinderen e Sebulon/ na hare gheslachten: ende de landtpale haers erf deels was tot Sarid toe:

11 Eñ gaet opwaerts/ na den Westenwaert/ na Mareala/ ende schiet aen Dabaseth/ ende schiet aende beke die voor Jakneam vliet:

12 Ende keert haer van Sarid/ tegen den opganck der Sonnen/ tot aende landtpale Cisloth Thabor/ ende comt wt na Dabrath/ ende gaet opwaerts na Japia:

13 Ende van daer gaet sy tegent Oosten door f † Githa Hepher/ Itha Kazin/ ende comt wt na Rimon/ Mithoar ende Nea:

14 Ende gheeft haer om van het Noorden na Nathon/ ende haren wtganck is in het dal Jephthath El/

15 Kahath/ Nahalal/ Simron/ Jedeala/ ende Bethlehem: dat zijn twaelf steden ende hare dorpen:

16 Dat is het erf deel der kinderen Sebulon in hare gheslachten: dat zijn hare steden ende dorpen.

17 Het vierde lott viel opde kinderē Isaschar/ na hare gheslachten:

18 Ende haer landtpale was/ Jesrael/ Ghesulloth/ Sunem/

19 Hapharaim/ Sion/ Anaharath/

20 Rabith/ Kiseon/ Abez/

21 Remeth/ Enganim/ En Hadda/ Beth Parez:

22 Eñ schiet aen Thabor/ Sahazima/ Bath Semes/ ende haer einde is aende Jordane: sesthien steden ende hare dorpen:

23 Dat is het erf deel des stams der kinderen Isaschar in hare ghesl achten/ steden ende dorpen.

24 Het vijfste lott viel opden stamme der kinderen Asser/ na hare gheslachten.

25 Ende haer landtpale was/ Helkath/ Hali/ Beten/ Achsaph/

26 Ala Melech/ Amead/ Misael: ende schiet aenden Carmel aen de zee/ ende aen g † Sihor Libnath:

27 Ende keert haer teghen den opganck der Sonnen na Beth Dagon/ ende schiet aen Sebulon/ ende aen het dal Jephthael/ teghent Noorden/ Beth Emek/ Negiel/ ende comt wt tot Chabul ter slincker zyden/

28 Ebron/ Rehob/ Hamon/ Kana/ tot aent groot Zidon:

29 Ende keert haer na Rama/ totter vaster stadt Zor toe/ ende keert haer na Hossa/ ende gaet wt aende zee/ na dat snoer tot Achsib/

30 Vma/ Aphek/ Rehob: twee ende twintich steden ende dorpen:

31 Dat is het erf deel des stams der kinderen Asser in hare gheslachten/ steden ende dorpen.

32 Het seste lott viel op de kinderē Naphthali in hare gheslachten:

33 Ende hare palen waren van Heleph/ Elon/ door Zanaim Adaim/ Nekeb/ Jabne El/ tot Lakum toe/ ende gaet wt aende Jordane:

34 Ende keert haer na den Westen na Asnoth Thabor/ ende comt van daer wt na Hukok: ende schiet aen Sebulon teghent Zuyden/ ende aen Asser teghent Westen/ ende aen Juda aen de Jordane/ teghen den opganck der Sonnen:

35 Ende heeft vaste steden/ Zidim/ Zer/ Hamath/ Rakath/ Chinnareth/

36 Adama/ Rama/ Hazor/

37 Kedes/ Edrei/ En Hazor/

38 Jereon/ Migdal El/ Harem/ Beth Anath/ Beth Sames: neghenthien steden ende hare dorpen:

39 Dat is het erf deel des stams der kinderen Naphthali in hare gheslachten/ steden ende dorpen.

40 Het sevende lott viel op den stamme der kinderen Dan/ na hare gheslachten:

41 Ende de palen haers erf deels waren/ Zarea/ Estheol/ Isrames/

42 Saalabim/ Aialon/ Jethla/

43 Elon/ Thimnatha/ Ekron/

44 Eltheke/ Gibethon/ Baalath/

45 Jehud/ Bne Barack/ Gath Rimon/

46 Me Jarkon/ Rakon met de palen teghen Japho.

47 Ende aen den selven eyndet haer de landtpale der kinderen Dan: ende de kinderē Dan toghen opwaerts/ ende krijchden teghen Lesem/ ende wonnen ende sloeghense metter scherpte des zweerdts/ ende namense in/ ende woonden daer in/ h ende noemdense Dan/ na haers vaders name.

48 Dat is het erf deel des stams der kinderen Dan in hare gheslachten/ steden ende dorpen.

49 Ende doe sy het landt gantsch wtghedeylt hadden met zijne landtpalen/ gaven de kinderen Israels Josua/ den sone Nun/ een erfdeel onder hen.

50 Ende gaven hem/ na den bevele des Heeren/ de stadt die hy begheerde/ i namelijcken/ Thimnath Serah/ op het ghebercht Ephraim: daer boude hy de stadt/ eñ woonde daer in.

51 k Dat zijn de erf deelen/ die Eleasar de Priester/ ende Josua de sone Nun/ ende de overste der Vaders onder de geslachten door het lott/ den kinderen Israels wtdeylden/ tot Silo voor den Heere voor de deure der hutten des l † bescheydts/ ende volbrachten also het wtdeylen des landts.

Dat xx. Capittel.

1. Wtdeylinghe der Vrijsteden/ ende van haren ghebruycke.

1 Ende de Heere sprack met Josua/ ende seyde:

2 Segt den kinderen Israels: Gheeft sommighe Vryesteden onder v/ a daer ick v door Mose van gheseyt hebbe:

3 Daer een dootslagher/ die een ziele onwetens eñ onwetende slaet/ henē vlieden mach/ dat sy onder v vry zijn voor den bloetwreker.

4 Ende die tot dier steden een vlucht/ die sal staen buyten voor der stadtpoorte/ ende

c tand. Baalaath/ Beer/ Ramath/

d Josue 15.32

Erf deel der kinderen Sebulon.

e Gen.4.13

f tand. Githa/ Hepher/ ende Ithakasin/ 2.Reg.14.25

Erf deel der kinderen Isaschar.

Erf deel der kinderen Asser.

g tand. Sihor/ ende Libnath/

Erf deel der kinderen Naphthali.

Erf deel der kinderen Dan.

Lesem ... woonen

h Judic. 18

Josua erf deel.

i Josua ...

k Num. 34

l tand. ... nissen/

Der Vrijsteden.

a Exo. 21 Num. 35 Deut. 19

voor den Oudtsten der stadt zijnte sake vertellen; soo sullen sy hem tot hen inde stadt nemen/ ende hem ruymte gheuen/ dat hy by hen woone.

5 Ende wanneer hem de bloetwreker naiaecht/ soo en sullen sy den dootslagher in zijne handen niet ouergheuen / dewijle dat hy onuersiens zijnen naesten gheslaghen heeft/ ende en is hem te vooren niet vyandt gheweest.

6 Soo sal hy inder stadt woonen/ tot dat hy stae voor der ghemeynten voor het gherichte: tot dat de hooghe Priester sterft / die tot der seluer tijdt zijn sal: alsdan sal die doodtslager weder comen in zijn stadt / ende in zijn huys/ inder stadt daer hy van ghevloden is.

7 Doe heylichden sy Kedes in Galilea / opt gheberchte Naphthali/ ende Sichem/ opt gheberchte Ephraim/ ende Kiriath Arba/ dat is/ Hebron/ opt gheberchte Juda.

8 Ende op ghene zyde der Jordanen / daer Jericho leyt/ tegen den opganck der Sonnen/ b gauen sy Bezer inder woestijne / op dat effen veldt wt den stamme Ruben / ende Ramoth in Gilead / wt den stamme Gad/ ende Golan in Basan/ wt den stamme Manasse.

b Deut.4.43

9 Dat waren de steden / die allen kinderen Israels/ ende den vremdelinghen / die onder hen woonden/ c bestemt waren / dat daer henen vluchten soude / wie een ziele onuersiens slaet / dat hy niet en sterue door den bloedtwreker / tot dat hy voor de ghemeynte ghestaen heeft.

c of/ bescheyden

Dat xxj. Capittel.

1. Steden den Leuiten / Aarons kinderen / 20. ende den anderen Kahathiten/ 27. Gersoniten/ 34. ende Merariten ghegheuen.

De steden den Leuiten ghegheuen.

1 DOe traden hier toe de ouerste vaders onder den Leuiten tot dē priester Eleasar/ ende Josua den sone Nun/ ende tot de ouerste Vaderen onder de stammen der kinderen Israels/

2 Ende spraken met hen tot Silo inden lande Canaan/ ende seyden: a De Heere heeft gheboden door Mose/ dannen ons steden geuen soude te woonen / ende der seluer b voorsteden tot onsen vee.

a Num.35.1
b land. hofsteden

3 Doe gauen de kinderen Israels den Leuiten van haren erfdeelen / nae den beuele des Heeren/ dese steden ende hare voorsteden.

4 Ende het lott viel opt ghesiachte der c Kahathiten/ ende den kinderen Aaron/ des Priesters wt den Leuiten / worden door het lott derthien steden/ vanden stamme Juda/ vanden stamme Simeon / ende vanden stamme BenJamin.

Kahath.
c Num.3.4

5 Den anderen kinderen daerenteghen Kahath/ desseluen gheslachts/ worden door het lott thien steden/ vanden stamme Ephraim/ vanden stamme Dan/ ende vanden haluen stamme Manasse.

6 Ende den kinderen Gerson / desseluen gheslachts / worden door het lott derthien steden/ vanden stamme Isaschar/ vanden stamme Asser/ ende vanden haluen stamme Manasse/ tot Basan.

Gerson.

7 Den kinderen Merari/ haers gheslachts/ worden twaelf steden / vanden stamme Ruben/ vandē stamme Gad/ ende vanden stamme Sebulon.

Merari.

8 Also gauen de kinderen Israels den Leuiten door het lott dese steden / ende hare voorsteden / als de Heere door Mose gheboden hadde.

9 Vanden stamme der kinderen Juda/ ende vanden stamme der kinderen Simeons / gauen sy dese steden / die sy met hare namen noemden.

10 Den kinderen Aaron / des gheslachts der Kahathiten/ wt den kinderen Leui/ want het eerste lott was haer.

11 d So gauen sy het nv Kiriath Arba/ die des vaders Enack was / dat is Hebron op het gheberchte Juda/ ende hare voorsteden rontom haer.

d 1.Par.6.55

12 e Doch den acker der stadt / ende hare dorpen/ gauen sy Caleb/ den sone Jephunne/ tot zijnder besittinghe.

e Josue 14.13 ende 15.13

13 Also gauen sy den kinderen Aaron des priesters de vrijestadt des doodtslaghers / Hebron ende hare voorsteden / Libna ende hare voorsteden/

14 Jathir ende hare voorsteden / Esthmoa ende hare voorsteden/

15 Holon ende hare voorsteden / Debir ende hare voorsteden/

16 Ain ende hare voorsteden / Juta ende hare voorsteden / BethSemes ende hare voorsteden: neghen steden van dese twee stammen.

17 Vanden stamme BenJamin nv/ gauen sy vier steden: Gibeon ende hare voorsteden/ Geba ende hare voorsteden/

18 Anathoth ende hare voorstedē/ Almon ende hare voorsteden:

19 Dat alle steden der kinderen Aaron des Priesters/ derthien waren met hare voorsteden.

20 f Den geslachten nv der anderen kinderen Kahath / den Leuiten / worden door het lott vier steden/ vanden stamme Ephraim:

De Kahathiters steden.
f 1.Par.6.66

21 Ende gauen hen de vrijestadt der doodtslaghers/ Sichem ende hare voorsteden/ opt gheberchte Ephraim/ Geser ende hare voorstedē/

22 Kipzaim ende hare voorsteden/ BethHoron ende hare voorsteden.

23 Vanden stamme Dan/ vier steden: Eltheke ende hare voorsteden / Gibthon ende hare voorsteden/

24 Aialon ende hare voorsteden / GadRimon ende hare voorsteden.

25 Vanden haluen stamme Manasse / twee steden/ Thaenach ende hare voorsteden/ GadRimon ende hare voorsteden:

26 Dat alle steden der anderen kinderen des gheslachts Kahath / thien waren met hare voorsteden.

27 Daerenteghen den kinderen Gerson wt de gheslachten der Leuiten / worden ghegheuen/ vanden haluen stamme Manasse / twee steden/ de vrijestadt voor de doodtslaghers/ Golon aen Basan/ eñ hare voorsteden/ Beesthra ende hare voorsteden.

Der Gersoniters stedē.

28 Vanden stamme Isaschar/ vier steden: Kision ende hare voorsteden / Dabrath ende hare voorsteden/

29 Jarmuth ende hare voorsteden / EnGannim ende hare voorsteden.

30 Vanden stamme Asser / vier steden : Miseal ende hare voorsteden / Abdon ende hare voorsteden/

31 Helkath ende hare voorsteden/ Rehob ende hare voorsteden.

32 Vanden stamme Naphthali / drÿ steden:

de vrije stadt Kedes voor de dootslaghers in Galilea/ende hare voorsteden / Hamoth Door ende hare voorsteden / Karthan ende hare voorsteden.

33 Dat alle steden des gheslachts der Gersoniten derthien waren met haren voorsteden.

Der Meraiters steden.

34 Den geslachten nu der kinderen Merari/ den anderen Leuiten worden ghegeuen: van den stamme Sebulon vier steden/ Jakneam met haren voorsteden / Kartha met haren voorsteden /

35 Dimna met haren voorsteden / Nahalal met haren voorstedē/Kartha met haren voorsteden.

36 Vanden stamme Ruben/vier steden: Bezer met haren voorsteden / Jahza met haren voorsteden.

37 Kedemoth met harē voorsteden/Mephath met haren voorsteden.

38 Vanden stamme Gad/vier stedē: de vrije stadt voor de dootslaghers / Ramoth in Gilead/met haren voorsteden/Mahanaim met haren voorsteden.

39 Hesbon met haren voorsteden/Jaeset met haren voorsteden.

40 Dat alle steden der kinderen Merari in haren gheslachten / der anderen Leuiten / na haren lote twaelf waren.

Acht ende veertich steden der Leuiten.

41 Alle steden der Leuiten onder dat erue der kinderen Israels / waren acht ende veertich/ met haren voorsteden.

42 Ende een yeghelijck deser stede hadde een voorstadt rondtom haer / de eene ghelijck als de ander.

g Ge.13.b.15 ende 15.b.18. ende 17.a.6. ende 28.b.13.

43 Also gaf de Heere den Israeliten alle dat landt/ g dat hy ghesworen hadde haren vaderen te gheuen/ende sy nament in/eñ woonden daer in.

44 Ende de Heere gaf hen ruste van allē rontom/ als hy haren vaderen ghesworen hadde/ ende niemant van haren vyanden wederstont hen / maer alle haren vyanden gaf hy in haren handen.

45 Ende daer en faelgeerde niets aen allen goede/dat de Heere den huyse Israels gesprosproken hadde: het quam altemael.

Dat xxij. Capittel.

1. De twee stammen ende haluen stamme worden te rugghe in haer landt gesonden/ 5. met beuele dat sy Godts gebodt neerstelijck houden souden/ 8. ende haer verouerde goet onder hare broeders wtdeylen/ 10. de stamme in Canaan ontrustet ouer den altaer dien sy onder wegen bouwen/ willense bekrijgen/ 13. senden hen ernstige bootschap nae/ 21. ende soo sy haer verantwoorden hooren/ 32. worden sy anders sins, eñ louen Godt.

Twee stammen ende eenen haluen wert te rugghe in zijn lant gesondē.

1 Doe eysche Josua de Rubeniten/ ende Gadditen / ende den haluen stamme Manasse.

a Nu.32.29.

2 Ende sprack tot hen: a Ghy hebt alles dat ghehouden/ wat v Mose de knecht des Heeren gheboden heeft/ ende mijnder stemme ghehoorsaem gheweest in allen wat ick v gheboden hebbe.

3 Ghy en hebt uwe broeders niet verlaten eenen langhen tijdt / tot op desen dach / ende hebt ghehouden aen dat ghebodt des Heeren uws Godts.

b Nu.32.33. Deut.3.12. Josue 12.6. ende 33.a.8.

4 Dewijle nu de Heere uwe God/uwe broeders heeft tot ruste ghebracht / als hy hen ghesworen heeft/so keert v nu / ende treet henen in uwe hutten/ inde lande uwer b eruen/ dat v Mose de knecht des Heeren ghegeuen heeft/op ghene zijde der Jordanen.

5 Houdt slechts aē met neersticheyt/dat ghy doet na den ghebode ende wet / dat v Mose de knecht des Heeren gheboden heeft: c dat ghy den Heere uwen Godt bemint / ende wandelt in alle zijne weghen/ ende zijne gheboden houdt/ende hem aenhangt / ende hem dient van gantscher herten / ende van gantscher zielen.

6 Alsoo seghende se Josua / ende liet se gaen: ende sy ghinghen henen na haren hutten.

7 d Den haluen stamme Manasse / hadde Mose erf deel ghegheuen tot Basan: de ander helft gaf Josua erf deel onder haren broederen/op dese zijde der Jordanen tegen Westen: ende doe hyse liet gaē na haren hutten/ ende haer ghesegent hadde.

8 Sprack hy tot hen: Ghy comt weder te huys met grooten goede tot uwen huttē/met seer veel vees/siluer/ gout/ metael/ yser/ ende cleederen: e so deylt nu den roof uwer vyanden wt onder uwe broederen.

9 Also keerden de Rubeniten/ Gadditen/ ende den haluen stamme Manasse om / ende ginghen van den kinderen Israels wt Silo/ die inden lande Canaan leydt / dat sy in het landt Gilead togen/ ten lande haerder eruen/ dat sy besaten wt den beuele des Heeren door Mose.

10 Ende doe sy quamen aen de f t hoopen aen de Jordane/ die inden lande Canaan liggen/ bouweden de selue Rubeniten / Gadditen/ ende den haluen stamme Manasse/ aldaer aen de Jordane eenen grooten schoonen altaer.

11 Doe nu de kinderen Israels hoorden segghen: Siet/de kinderen Ruben / de kinderen Gad / ende den haluen stamme Manasse/ hebben eenen altaer ghebout teghen het landt Canaan / by de hoopen aen de Jordane / op dese zijde der kinderen Israels.

12 Doe vergaderdē sy hen met der gantscher ghemeynten tot Silo / dat sy teghen hen optoghen met eenen heyre.

13 Ende sonden tot hen int landt Gilead/ Pinehas den sone Eleasar des Priesters.

14 Ende met hem thien ouerste vorsten van den huyse haerder vaderen / wt eenen yeghelijcken stamme Israels eenen.

15 Ende dat sy tot hen quamen int lant Gilead/spraken sy met hen/ende seyden:

16 So laet v de gantsche ghemeynte des Heeren segghen: h Hoe besondicht ghy v also aen den Godt Israels / dat ghy v vanden Heere af wendet/daermede dat ghy v eenen altaer bout/dat ghy afvalt vanden Heere?

17 Isset ons te weynich i aen der misdaedt Peor? vā welcker wy noch tot op desen dach niet ghereynicht en zijn / ende quam een plaghe onder de ghemeynte des Heeren.

18 Ende ghy wendt v oock noch heden van den Heere wech / ende zijt heden afvallich ghewoorden vanden Heere / dat hy heden oft morghen ouer de gantsche gemeynte Israels toornich worde.

19 Dunckt v het landt uwer eruen onreyn/ so comt ouer in het landt dat de Heere besitt/ daer de wooninge des Heerē is / eñ neēt erue onder ons / eñ en wort niet afvallich vanden Heere/eñ vā ons/dat ghy v eenē altaer bout/

[k Josue 7.1]

bouen den Altaer des Heeren onses Godts.

20 k Besondichde hem Achan de sone Serah niet aen den verbandden goede? ende den toorne quam ouer de gantsche ghemeynte Israels: ende hy en ginck niet alleen onder/ om zijnder misdaet.

21 Doe antwoorden de kinderen Ruben/ ende de kinderen Gad/ ende den haluen stamme Manasse/ ende seyden totten hoofden ende vorsten Israels:

22 De stercke Godt de Heere/ de stercke Godt de Heere weet het: soo weet het Israel oock: vallen wy af/ oft sondigen teghen den Heere/ so en helpe hy ons heden niet.

23 Ende soo wy daerom den altaer ghebouwet hebben/ dat wy ons van den Heere afwenden wilden/ brandtoffer oft spijsoffer daer op offeren/ oft danckoffer daer op doen den Heere/ soo eysche het den Heere van ons.

24 Ende soo wy het niet veel meer wt sorghe des dincks ghedaen en hebben/ ende ghesproken: Heden oft morghen mochten uwe kinderen tot onse kinderen segghen: Wat gaet u de Heere de Godt Israels aen?

25 De Heere heeft de Jordaen ter landtpale ghesett tusschen ons ende uwe kinderen Ruben ende Gad/ ghy en hebt gheen deel aen den Heere: daermede souden uwe kinderen onse kinderen vander vreese des Heeren afwijsen:

26 Daerom spraken wy: Laet ons eenen altaer bouwen/ niet ten offer noch ten brandtoffer:

[l Gen.31.48 Deut.30.19 Josue 24.27]

27 l Maer dat het een ghetuyghe zy tusschen ons ende u/ ende onse nacomelinghen/ dat wy den Heere dienst doen mogen voor hem/ met onse brandtofferen/ danckofferen/ ende andere offeren: ende uwe kinderen heden oft morghen niet segghen en derven tot onse kinderen: Ghy en hebt gheen deel aen den Heere.

[m †and. wy]

28 Wanneer sy dannoch alsoo tot ons segghen souden/ oft tot onse nacomelingen/ heden oft morghen/ soo conden m †wy segghen: Siet de gheleckenisse des altaers des Heeren/ dien onse vaders ghemaeckt hebben/ niet ten offer/ noch ten brandtoffer/ maer tot eenen ghetuyghe tusschen ons ende u.

29 Dat zy verre van ons/ dat wy afvallich worden van den Heere/ dat wy ons heden wilden van hem afwenden/ ende eenen altaer bouwen ten offer/ ten brandtoffer/ ende ten spijsoffer/ ende andere offeren/ buyten den altaer des Heeren onses Godts/ die voor zijne wooninghe staet.

30 Doe nu Pinehas de Priester/ ende de Oversten der ghemeynte/ de Vorsten Israels/ die met hem waren/ hoorden dese woorden/ die de kinderen Ruben/ Gad/ ende Manasse seyden/ beuielen sy hen wel.

31 Ende Pinehas/ de sone Eleasar des Priesters/ sprack totten kinderen Ruben/ Gad/ ende Manasse: Heden bekennen wy dat de Heere onder u is/ dat ghy u aenden Heere niet besondicht en hebt in deser daet: nu hebt ghy de kinderen Israels verlost vander hant des Heeren.

32 Doe toogh Pinehas/ de sone Eleasar des Priesters/ ende de Overste/ wt den lande Gilead/ van den kinderen Ruben ende Gad/ weder int landt Canaan/ tot den kinderen Israels/ ende seydent hen weder.

33 Dat beuiel den kinderen Israels wel: ende en seyden niet meer/ dat sy wilden optrecken met eenen heyr teghen hen/ te verderuen het landt daer de kinderen Ruben ende Gad in woonden.

[n †and. Het: want hy is ghetuyge tusschen ons dat de Heere God is.]

34 Ende de kinderen Ruben ende Gad hieten den altaer: n † Dat het een ghetuyghe zy tusschen ons/ ende dat de Heere Godt zy.

Dat xxiij. Capittel.

1. Een schoone ernstlijcke vermaninghe Josua aen het volck/ 6. dat sy hen in haerder ruste met gantscher ernste des wets des Heeren/ ende zijns reynen diensts beulijtighen/ 12. ende hoe sy met vermenghinghe met den Heydenen van den Heere afvallen/ 14. dat niet weynigher zijne gedreyghde straffe/ als zijne toegheseyde weldaet/ aen hen faelgeren sal.

[Een schoone vermaninge Josua/ aen het volck Israels.]

1 Ende na eenen langen tijdt/ doe de Heere Israel hadde te ruste ghebracht/ voor allen haren vyanden rontom/ ende Josua nu oudt ende wel bedaecht was/

2 Doe eysschede hy het gantsche Israel/ ende hare oudtste Hoofden/ Richters ende Amptlieden te samen/ ende sprack tot hen: Ick ben oudt ende wel bedaecht:

3 Ende ghy hebt ghesien alles wat de Heere uwe Godt ghedaen heeft aen alle dese volcken voor u henen: want de Heere uwe Godt heeft selfs voor u ghestreden.

[a Judic.1.9]

4 a Siet/ ick hebbe u de ouergebleuen volcken door het lott wtghedeylt/ eenen yeghelijcken stamme zijn erfdeel/ vande Jordane aen ende alle volcken/ die ick wtgheroeyt hebbe/ ende aende groote zee/ teghen den onderganck der Sonnen.

[b Deut.12.29]

5 b Ende de Heere uwe Godt salse wtstooten voor u henen/ ende van u verdrijuen/ dat ghy haer landt inneemt/ als u de Heere uwe Godt ghesproken heeft.

[c Josue 1.7]

6 c So hebt nu eenen gantsch vrijmoedighen moet/ dat ghy houdt ende doet alles wat gheschreuen staet int Wetboeck Mose: d dat ghy daer niet van en wijckt noch ter rechter/ noch ter slincker handt:

[d Deut.4.2 ende 6.24]

7 Op dat ghy niet onder dese ouerbleuen volcken en comt/ die by u zijn/ ende niet en ghedenckt e noch zweert by den name haerder goden/ noch hen en dient/ noch hen aenbidt:

[e Deut.10.20]

8 Maer den Heere uwen Godt aenhanghet/ als ghy tot op desen dach ghedaen hebt:

[f Deut.7.1 ende 28.7]

9 f So sal de Heere voor u verdrijuen groote ende machtighe volcken: ende niemandt en heeft u wederstaen/ tot op desen dach.

[g Leuit.26.8 Esaie 30.17]

10 g Uwer een sal duysent iaghen: want de Heere uwe Godt strijdt voor u/ als hy u ghesproken heeft.

11 Daerom soo bewaert op het alderneerstichste uwe zielen/ dat ghy den Heere uwen Godt lief hebt.

[h Deut.7.2 ende 11.28]

[i †and. verbint door houwelijck/]

12 h Soo ghy u daerenteghen omkeert/ ende desen ouerghebleuen volcke aenhangt/ ende u met hen i † vermaechschapt/ dat ghy onder hen/ ende sy onder u comen/

13 So weter dat de Heere uwe Godt niet meer en sal alle dese volcken voor u verdrijuen: maer sy sullen u ten stricke ende nette/ ende ter gheessel in uwer zijden worden/ ende ten doorn in uwen ooghen/ tot dat hy u ombrengt vanden goeden lande/ dat u de Heere uwe Godt ghegheuen heeft.

k 1.Reg.2.2

14 Siet/ k ick gae heden daervan/ als alle weerelt: ende ghy ſult weten van gantſcher herten ende van gantſcher zielen/ dat niet een woordt ghefaelgeert en heeft aen allen den goeden/ dat de Heere uwe Godt gheſproken heeft: het is alles ghecomen/ ende niet een achterbleuen.

l Deut. 28.15

15 Ghelijck als alle het goet ghecomen is/ dat v de Heere uwe Godt gheſproken heeft: l alſo ſal de Heere oock ouer v comen laten alle het quaet/ tot dat hy v verdelghe van deſen goeden lande/ dat v de Heere uwe Godt ghegheuen heeft:

m Joſ.24.20

16 m Wanneer ghy ouertreedt het verbondt des Heeren uws Gods/ dat hy v geboden heeft/ ende henen gaet/ ende andere goden dient/ ende hen aenbidt/ dat den toorn des Heeren ouer v vergrammet/ ende v haeſt ombrenghet/ vanden goeden lande dat hy v ghegheuen heeft.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Een verhael der weldaden Gods/ van Abraham af tot op de tijden Josue/ den volcke Israels bewesen/ 14. ende daer op een ander vermaninghe/ dat sy zijne gheboden trouwelijcken houden/ ende zijnen dienst/ 19. dewijle hy een heylich/ sterck/ ende ijuerich Godt is/ onuermengt bewaren. 15. Gods verbondt werdt/ 16. ouer des volcx bekenteniſſe/ 22. ende verplichtinghe/ vernieut/ 26. ende een ghedenckſteen ten ghetuyghe opgherichte. 29. Josua/ 33. ende Eleaſar ſterven. 32. Josephs ghebeente wordt/ na zijnen beuele/ begrauen.

Sichem. Een ander vermaninge Josue/ aen het volck Israels.

a † and. riep

b Gen.11.26. 31 Judith 5.6 Act.7.7

c Gen.12.1

d Gen.21.2

1 JOſua vergaderde alle ſtammen Israels tot Sichem/ ende a † eyſchede de Oudtſte van Iſrael/ de Hoofden/ de Richters/ ende Amptlieden: ende doe ſy voor Godt ghetreden waren/

2 Sprack hy totten gantſchen volcke: Soo ſeyt de Heere de Godt Israels: b Uwe Vaders woonden in voortijden op ghene zijde des waters/ Tharah/ Abraham ende Nahors vader/ ende dienden andere goden.

3 c Doe nam ick uwen vader Abraham/ op ghene zijde des waters/ ende liet hem wandelen in den gantſchen lande Canaan/ ende vermeerderde hem zijn zaedt/ d ende gaf hem Iſaac:

e Gen.25.23 f Gen.36.8 g Gen.46.6

4 e Ende Iſaac gaf ick Jacob ende Eſau: f ende gaf Eſau het gheberchte Seir te beſitten: g Jacob daerenteghen ende zijne kinderen toghen af in Egypten.

h Exod.3.10 i Exod.7.8.9. 10.11

5 h Doe ſandt ick Moſen ende Aaron: i ende plaechde Egypten/ als ick dan onder hen ghedaen hebbe.

k Exod.12.37 l Exod.14.9

6 k Daer na leydde ick v ende uwe Vaders wt Egypten: l Ende doe ghy aen de zee quaemt/ ende de Egyptenaers uwe Vaderen naiaechden/ met waghenen ende ruyteren/ tot aende * Schelfzee.

* and. Rietzee/ of Roodezee.

7 Doe schreyden ſy totten Heere/ die ſettede een duyſterniſſe tuſſchen v ende den Egyptenaren/ ende voerde de zee ouer hen/ ende bedecktese: ende uwe ooghen hebben gheſien wat ick in Egypten ghedaen hebbe: ende ghy hebt ghewoont inder woeſtijne eenen langhen tijdt.

m Num.21. 24.35.

n Num.22.3 Deut.23.4

8 Ende ick hebbe v ghebracht int landt der Amoriten/ die op ghene zijde der Jordanen woonden: m ende doe ſy teghen v krijchden/ gaf ickſe in uwe handen/ dat ghy haer landt beſatet/ ende verueldeſe voor v:

9 n Doe maeckte hem Balack/ de ſone Zipor/ der Moabiten coninck op/ ende krijchde teghen Israel: ende ſandt henen/ ende liet Bileam den ſone Beor halen/ dat hy v vervloeckede:

10 Doch ick en wilde hem niet hooren/ ende hy ſeghende v/ ende ick verloſte v wt zijnen handen.

11 Ende doe ghy ouer de Jordaen ginckt/ ende tot Jericho quaemt/ o krijchden teghen v de burghers van Jericho/ de Amoriters/ Phereſiters/ Cananiters/ Hethiters/ Girgaſiters/ Heuiters/ ende Jebuſiters/ doch ick gafſe in uwe handen:

12 p Ende ſandt Horſelen voor v henen/ die dreuenſe wt voor v henen/ de twee coninghen der Amoriten/ niet door v zweerdt/ noch door uwen boghe.

13 q Ende hebbe v een landt ghegheuen/ daer ghy niet aen ghearbeydt en hebt/ ende ſteden die ghy niet ghebouwet en hebt/ dat ghy daer in woonen ſoudt/ ende eten vande wijnberghen ende olyfboomen/ die ghy niet gheplant en hebt.

14 r Soo vreeſt nu den Heere/ ende dient hem ghetrouwelijck ende oprechtich/ ende laet varen de goden die uwe vaders ghedient hebben op ghene zijde des waters/ ende in Egypten/ ende dient den Heere.

15 ſ Behaecht het v dan noch niet dat ghy den Heere dient/ ſo verkieſt v heden/ welcken ghy dienen wilt/ den Gode die uwe Vaders ghedient hebben op ghene zijde des waters/ of de goden der Amoriten/ in welcker landt ghy woont: daerentegen ick ende mijn huys willen den Heere dienen.

16 Doe antwoordde het volck/ ende ſprack: Dat zy verre van ons/ dat wy den Heere verlaten/ ende andere goden dienen:

17 Want de Heere onſe Godt heeft ons ende onſe vaders wt Egyptenlandt gheleydt/ wt den dienſthuyſe: ende heeft voor onſen oogen ſulcke groote teeckenen ghedaen/ ende ons bewaert opden gantſchen wech die wy ghegaen zijn/ ende onder alle volcken door welcke wy ghegaen zijn.

18 Ende heeft wtgheſtooten voor ons henen alle volcken der Amoriten/ die inden lande woonden: daerom willen wy oock den Heere dienen/ want hy is onſe Godt.

19 Josua ſprack totten volcke: Ghy en cont den Heere niet dienen: want hy is een heylich ende ſterck Godt/ ende een ijuerich Godt/ die uwer ouertredinghe ende ſonde niet verſchoonen en ſal.

20 t Wanneer ghy den Heere verlaet/ ende eenen vremden godt dient/ ſoo ſal hy hem omkeeren/ ende v plaghen/ ende v ombrenghen/ nadien hy v goet ghedaen heeft.

21 Het volck daerenteghen ſprack tot Josua: Niet alſo/ want wy willen den Heere dienen.

22 Doe ſprack Josua tot den volcke: Ghy zijt ghetuyghen ouer v/ dat ghy v den Heere vercoren hebt/ dat ghy hem dient: ende ſy ſpraken: Ja.

23 Soo doet nu van v wech de vremde goden/ die onder v zijn/ ende neycht uwe herten tot den Heere den Godt Israels.

24 Ende het volck ſprack tot Josua: Wy willen den Heere onſen Godt dienen/ ende zijnder ſtemme hooren.

25 u Alſoo maeckte Josua deſſeluen daechs een

een verbont metten volcke/ ende gaf hen wetten ende rechten voor tot Sichem.

26 Ende Josua schreef dit alrem in dat Wetboeck Gods/ y ende nam eenẽ grooten steen/ ende richtede hem op aldaer onder een eycke/ die by den heylichdom des Heeren was/

27 Eñ sprack tot den gantschen volcke: z Siet/ desen steen sal een getuyge zijn tusschen ons: want hy heeft gehoort alle reden des Heeren/ die hy met ons ghesproken heeft/ ende sal een ghetuyge over u zijn/ dat ghy uwen God niet en versaket.

28 Also verliet Josua het volck/ eenen yeghelijcken in zijn erfdeel.

29 a Ende het gheviel na dese gheschiedenisse/ dat Josua de sone Nun/ de knecht des Heeren sterf/ doe hy hondert ende thien iaer oudt was.

30 Eñ men begroef hem in de lantpalen zijns erfdeels/ tot b Thimnath Serah/ die op het geberchte Ephraim leyt vant Noordewaert/ aen den berghe Gaas.

31 c Ende Israel diende den Heere/ so langhe als Josua leefde/ ende de Outsten die langen tijt leefden na Josua/ die alle werckẽ des Heeren wisten/ die hy aen Israel ghedaen hadde.

32 Het ghebeente Josephs/ d dat de kinderen Israels haddẽ uit Egypten gebracht/ begroeven sy tot Sichem/ in den stucke veldts/ e dat Jacob cochte van den kinderen Hemor/ des vaders Sichem/ voor hondert grosschen/ ende wert der kinderen Josephs erfdeel.

33 Eleasar de sone Aaron/ sterf oock/ ende sy begroeven hem tot Gibea/ zijns soons Pinehas/ die hem ghegheven was/ op het geberchte Ephraim.

y 1.Sa.7.12 Josua richt een gedencksteen ofte getuychsteẽ op. z Gen.31.40 Josue 22.27 — Josua sterft. a Judic.2.8 — b Josue 19.50 — c 1.Par.34.33 — Josephs gebeente wordt begraven na zijnen bevele. d Gen.50.25 Exod.13.19 Act.7.b.16 e Gen.33.19 — Eleasar sterft.

IVDICVM: HET Boeck der Richteren.

Argument.

Het Boeck der Richteren dat daer nae volcht/ heeft desen naem van de Richters des volcks Israels: welck een schoon beschryvinghe bevaet van daden ende van de regeringe der Politie ofte Burgerlycken regiments. Ist datmen Josua mede telt/ so salmen vinden/ dat daer derthien Richters geweest zijn over dit volck. Ende dese Richters en waren noch Coninghen noch Princen/ maer krijchslieden ende Regeerders eens vryen volcx/ ofte als Voorstanders ofte Raetsheeren. So beschryft hy dan de ghestalte eens vryen volcx: Ja den staet der vryheyt selve/ de menigherley wtcomste/ eerlycke overwinninghen/ ellendige verdruckinghen/ verlossingen/ oordeelen/ ende menigerley beroeringe. Boven desen worden hier vele geschiedenissen voor oogen gestelt/ de naturlycke ongestadichept des volcx/ ende genegentheyt tot alle boose dingen/ ende wonderlycke stryden tusschen de warachtige Religie ende valsche superstitie. Boven desen is daer by gestelt een exemplaer ofte stant eens volcx sonder Overicheyt/ daer een yegelyck doet eñ volcht dat hem goet dunckt. Daer wort oock wel vertoont wat eynde ende ongeluck na sulcke ongeschicte vryheyt volcht. Want daer door comt inlantsche krijch eñ stryde/ daer wt worden alle dingen door verstoorynge vermengt. Men sal in dit Boeck vinden een geduerige historie van dry hondert ende ses ende dertich iaren/ te weten/ ist datmen hier toe voecht de iaren Josue/ ende de twintich voorgaende iaren voor de regeringhe Heli.

Dat eerste Capittel.

1. Juda wordt het regiment bevolen/ 3. die treckt op met Simeon zynen broeder/ 4. eñ slaet de Cananiters ende Pheresiters/ 8. wint Jerusalem/ 10. Hebron/ Debir/ (die den Athniel Achsa Calebs dochter ten wyve verkrycht) 17. ende meer andere steden. 16. Jethros kinderen comẽ onder Juda. 21. 28. Israel en roept de volcken der Heydenen niet wt/ als het hen Godt geboden hadde.

1 Na den doodt Josua/ vraechden de kinderen Israels den Heere/ ende spraken: Wie sal onder ons den krijch voerẽ tegen de Cananiters?

2 De Heere sprack: Juda sal den voorganck doen: siet/ a ick hebbe het lant in zijne handt ghegheven.

3 Doe sprack Juda tot zijnen b broeder/ Simeon: Treckt met my opwaerts in mijn lott/ ende laet ons teghen de Cananiters krijgen/ soo wil ick weder met u trecken in uwe lott: alsoo tooch Simeon met hem.

4 Doe nu Juda opwaerts tooch/ gaf hem de Heere de Cananiten ende Pheresiten in hare handen/ ende sy sloegen tot Besek thien duysent mannen.

5 Ende vonden den Adoni Besek/ eñ streden teghen hem/ ende sloegen de Cananiten ende Pheresiten.

6 Doch Adoni Besek vluchtede: eñ sy iaechden hem na/ ende doe sy hem grepẽ/ hieuwen sy hem de duymen af/ aen zijne handen ende voeten.

7 Doe sprack Adoni Besek: Tseventich Coningen met afgehouwẽ duymen harer handẽ eñ voeten/ lasen onder mijne tafelen de kruymen op: c ghelijck als ick nu gedaen hebbe/ so heeft my Godt weder vergolden: ende men bracht hem tot Jerusalem/ aldaer sterf hy.

8 Ende de kinderen Juda krijchden teghen Jerusalem/ ende wonnen se/ d ende sloeghen se met der scherpte des sweerts/ ende staken de stadt aen.

9 Daerna toghen de kinderen Juda af/ te krijghen teghen de Cananiten/ die op het geberchte/ ende tegen Zuydẽ/ ende inden leechten woonden.

10 Ende Juda tooch henen tegen de Cananiten/ die tot Hebron woonden/ (e ende Hebron hiet in voortyden Kiriath Arba) ende sloeghen den Sesai/ ende Ahiman/ ende Thalmai.

11 Ende tooch van daer tegen de inwooners tot Debir/ (maer Debir hiet in voortyden Kiriath Sepher.)

12 Eñ f Caleb sprack: g Wie Kiriath Sepher slaet/ ende wint/ dien wil ick mijn dochter Achsa ten wijve gheven.

13 Doe wanse Athniel/ de sone Kenas/ des Calebs iongste broeder/ eñ hy gaf hem zijn dochter Achsa ten wijne.

14 Ende het gheviel doe sy tot hem in tooch/

a Judic.3.4 — b Jos.18.19 — Adoni Besek wordẽ de duymen afgehouwen. — c Levi.24.19 Judic.15.11 — Jerusalem wort gewonnen. d Deut.20.16 — e Josue 14.15 ende 15.b.13 — Caleb. f Naemlijc/ de Vorst des stãs Juda. g Josu.15.16 1.Par.11.6 1.Sam.17.25 — Achsa.

wiert haer geraden/ dat sp… n soude eenen acker van haren vader: eñ sp… vanden ezel: doe sprack Caleb tot haer: Wat is v?

h Dat is / dat ick v bidde sal.
i of/ middachs dorre.
k† And. waterfonteynen/ oft springende wateraderen.
l† And. de fonteynen van boven/ etc.

15 Sy sprac: Geeft my h eenen segen: wãt ghy hebt my een i Suyden lant gegeuen/ geeft my oock een k† waterich lant: doe gaf hy haer l† een waterich lant bouen ende beneden.

m Deut. 34.3
n Num. 10.30
1. Sam. 15.6
o Num. 21.3

16 Eñ de kinderẽ des Keniters/ Mose swecrs/ togen op wt der m palmstadt/ met den kinderen Juda/ in de woestijne Juda / die daer leydt teghent Suyden der stadt Arad / n ende gingen henen/ eñ woonden onder den volcke.

17 Eñ Juda tooch henen met zijnen broeder Simeon/ ende sloeghen de Cananiten tot Sephath/ ende verbandense/ o ende noemden de stadt/ Yarma.

p Josue 15.45

18 p Daertoe wan Juda Gaza met harẽ toebehoorten/ eñ Asklon met harẽ toebehoorten/ ende Ekron met haren toebehoorten.

19 Ende de Heere was met Juda/ dat hy het gheberchte in nam: want hy en conde de inwooners in der leechte niet innemen/ daerom dat sy ijseren waghen hadden.

q Num. 14.24
Josue 14.13
ende 15.14.

20 Ende sy gauen den Caleb Hebron / q als Mose geseyt hadde: ende hy verdreef daer wt de dry sonen Enak.

r Josue 15.63
Israel en heeft de Heydenen niet al connen verdrijuen.

21 r Daerentegen de kinderen Ben Jamin en verdreuẽ de Jebusiten niet/ die tot Jerusalem woonden/ maer de Jebusiten woondẽ by den kinderen Ben Jamin tot Jerusalem / tot op desen dach.

s Josue 16.2

22 s Desselven gelijcken togen oock de kinderen Josephs opwaerts nae BethEl / ende de Heere was met hen.

Lus.

23 Eñ het huys Josephs verspiedde BethEl (die te voren Lus hiet.)

t Josue 2.12

24 Eñ de wachters sagen eenen man wt der stadt gaen/ ende spraken tot hem: t Wijst ons waer wy in de stadt comen / soo sullen wy barmherticheyt aen v doen.

25 Ende doe hy hen wees/ waer sy in de stadt quamen / sloeghen sy de stadt met de scherpte des swcerts/ doch den man ende alle zijn geslachte lieten sy gaen.

26 Doe tooch deselue man int lant der Hethiten/ ende bouwede een stadt/ ende hietse Lus/ die heet noch heden ten daghe also.

u Num. 35.33
Josue 17.11
x Dochterẽ zijn hier cleyne steden eñ dorpen.

27 u Ende Manasse en verdreef BethSean met haren x dochterẽ niet/ noch Taenach met haren dochteren / noch de inwooners te Dor met haren dochteren/ noch de inwooners tot Jebleam met haren dochterẽ/ noch de inwooners tot Megiddo met haren dochteren: ende de Cananiten y begosten te woonen in den seluen lande.

y† An. sloegen hen af/ etc.

28 Doe nu Israel sterck wert / maeckte hy de Cananiten chijnsbaer/ ende en verdreefse niet.

z Josue 16.10

29 z Desgelijcx en verdreef oock Ephraim de Cananiten niet/ die tot Gasar woondẽ/ maer de Cananiten woonden onder hen te Gaser.

30 Sebulon en verdreef ooc de inwooners tot Kitron ende Nahalol niet/ maer de Cananiters woondẽ onder hen/ eñ waren chijnsbaer.

31 Asser en verdreef de inwooners tot Ako niet/ noch de inwooners tot Sidon/ tot Ahelab/ tot Achsib/ tot Helba/ tot Aphik ende tot Rehob:

32 Maer de Asseriten woonden onder dẽ Cananiten/ die inden lande woonden / want sy en verdreuense niet.

33 Naphthali en verdreef de inwooners tot BethSemes niet/ noch tot BethAnath/ maer woonden onder den Cananiten/ die indẽ lande woonden: doch die tot BethSemes ende tot BethAnen werden chijnsbaer.

34 Eñ de Amoriten drongen de kinderẽ Dan op het gheberchte/ ende en lieten niet toe/ dat sy onder in den leechten quamen.

35 Ende de Amoriten begosten te woonen op het gheberchte Heres/ tot Aialon/ eñ tot Saalbim/ doch wert hen de hãt des huys Josephs te swaer/ ende werden chijnsbaer.

36 Eñ de landtpale des Amoriten was/ daermen nae Akrabbim opwaerts gaet/ ende van den rotzsteen/ ende van der hoochte.

Dat ij. Capittel.

1. Israel wert gestraft/ dat sy metten Heydenẽ verbont maken. 6. Onder Josua eñ zijns ghelijcken/ gaet Gods dienst in swange. 10. Onder den nacomelinghen / die den Heere ende zijne wonderwercken niet en kennen/ vertwijfelde afgoderije/ 14. die de Heere met geuanckenisse eñ allerley ongheluck straft/ 16. eñ hoewel daer na verlossinge comt/ door opgewecte Richters/ 17. so veruallen sy euenwel weder/ ende keeren weder tot dẽ afgoden/ 20. eñ vertoornen den Heere heftich/ dat hy de ouerbleuene Heydenen niet verderuen en wil.

1 Ende daer quam de a Engel des Heeren opwaerts van Gilgal tot b Bochim/ ende sprack: Jck hebbe v wt Egypten opwaerts geleyt/ ende in het lant ghebracht/ dat ick uwen vaderen gesworen hebbe/ eñ sprack: c Jck en wilde mijn Verbont met uliedẽ niet nalaten eewichlijck.

2 Dat ghy niet en soudet een verbont maken met den inwooners deses lants/ eñ hare altaren breken: Doch ghy en hebt mijner stemmen niet ghehoort: waerom hebt ghy dat gedaen?

3 Doe sprac ick ooc: Jck en wilse niet voor v verdrijuen/ dat sy v ten d† stricke worden/ ende hare goden tot eenen nette.

4 Ende doe de Enghel des Heeren sulcke woorden ghesproken hadde / tot allen kinderen Israels / hief het volck zijne stemme op/ ende weende.

5 Ende hieten de stede e Bochin/ eñ offerden aldaer den Heere.

6 f Want als Josua het volck van hem ghelaten hadde / ende de kinderen Israels wech getogen waren/ een yeghelijck in zijn erfdeel/ het lant in te nemen/

7 Diende het volck den Heere/ soo langhe als Josua leefde / ende de Oudtsten die langhe na Josua leefden / ende alle groote wercken des Heeren gesien hadden/ die hy Israel ghedaen hadde.

8 g Doe nu Josua de sone Nun ghestoruen was/ de knecht des Heerẽ/ doe hy hondert ende thien iaer oudt was/

9 Begroeuen sy hem in de landtpalen zijns erfdeels/ tot Timnath Heres/ op het gheberchte Ephraim / van Noordenwaert aen den berch Gaas.

10 Doe ooc alle/ die te dier tijt geleeft hadden/ tot haren Vaderen vergadert werden / doe quam na hen een ander geslachte op/ dat den Heere niet en kende / noch de wercken die hy Israel ghedaen hadde.

11 h Doe dedẽ de kinderen Israels quaet voor den Heere/ ende dienden Baalim.

12 Ende verlieten den Heere harer Vaderen Godt/ die se wt Egypten lant gheleyt hadde/ ende volchden andere goden na/ oock de goden der

der volcken/ die rondtom hen woonden/ ende badense aen/ ende vertoornden den Heere.

Baal. Astaroth.

13 Want sy verlieten al meer ende meer den Heere/ ende dienden Baal ende Astaroth.

14 Doo vergrimde dan den toorn des Heeren ouer Israel/ ende gaf se in de hant/ diese roofden/ dat syse beroofden/ ende vercochtse in de handen haerer vyanden rontom/ eñ sy en conden hare vyanden niet wederstaen:

i Leuit.26.14. Deut.2.14 ende 28.15.

15 Maer waer sy henen wilden/ soo was des Heeren hant tegen hen tẽ ongelucke i als hen de Heere ghesept ende ghesworen hadde/ ende werden hardt ghedronghen.

16 Wãneer dan de Heere Richters op wecte/ die hen holpen wt der roouers handen/

17 So en hoordẽ sy de Richters ooc niet/ maer bedreuen hoererye met anderen goden/ eñ badense aen/ eñ weken haest vanden wech daer hare vaders op ghegaen hadden/ des Heeren gheboden ghehoorsaem te zijn/ ende en deden niet als de selue.

k Exod.2.24. l Judic.3.12.

18 Wanneer hen dan de Heere Richters verweckte/ so was de Heere met den Richter/ eñ halp hen wt der vyanden hant/ so langhe als de Richter leefde: k wãt hare weeclagen ouer de ghene diese dwonghen ende drongen/ iammerde den Heere.

19 l Wanneer daerenteghen de Richter sterf/ so keerden sy hen/ ende verdoruent noch meer dan hare Vaders/ dat sy andere goden volchden/ hen te dienen/ eñ hen aen te bidden: sy en lieten van haren voornemen niet af/ noch van haren hardtneckighen wesen.

20 Daerom vergrimde also des Heeren toorn ouer Israel/ dat hy sprack: Dewyle dat dit volck mijn Verbont ouertreden heeft/ dat ick haren Vaderen geboden hebbe/ ende en geuen mijner gheen ghehoor/

m† An. niemãde verdrijuen vor den Heydenen/ die etc. n Deut.8.2 ende 13.3 Josue 23.12.

21 So en wil ick oock voortaen m† de Heydenen niet verdrijuen/ die Josua heeft laten blijuen/ doe hy sterf:

22 n Dat ick Israel aen hen versoecke/ of sy op de wegen des Heeren blijuen/ dat sy daerin wandelen/ gelyck als hare Vaders gebleuen zijn/ ofte niet.

23 Alsoo liet de Heere dese Heydenen blijuen/ dat hyse niet haest en verdreef/ die hy niet en hadde in Josua hant ouer ghegheuen.

Dat iij. Capittel.

1. Ouerbleuen Heydenen/ 5. met welcke hem Israel vermaechschapt/ den Heere vertoornt ende gestraft wert. 9. Athniel/ 15. Ehud/ 31. ende Samgar/ Richters/ door welcke de Heere hen/ soo sy tot hem schreyen/ wonderbaerlijck helpt.

Welcke Heydenen onder Israel ghebleuen zijn. a Jos.13.3 b† An. heeren.

1 Dit zijn de a† Heydens die de Heere liet blijuen/ dat hy aen hen Israel versochte/ die niet en wisten vanden kryghen Canaan/

2 Ende op dat de gheslachten der kinderẽ Israels wisten ende leerden kryghen/ die daer te voren niet van en wisten/

3 Namelijcken/ de vijf b† Vorsten der Philisteen/ ende alle Cananiten/ ende Zidoniten/ eñ Heuiten/ die aen den berge Libanon woonden/ vanden berch Baal Hermon aen/ tot datmen comt te Hemath.

c Deut.8.2 ende 13.3 Judic.2.22.

4 De selue bleuẽ/ c Israel aen hen te versoecken: datmen gewaer werde/ of sy den geboden des Heeren ghehoor gauen/ die hy haren Vaderen gheboden hadde/ door Mose.

5 Doe nu de kinderẽ Israels also woonden onder den Cananiten/ Hethiten/ Amoriten/ Phereſiten/ Heuiten/ ende Jebusiten/

d Exod.23.32 Deut.7.2 ende 11.28

6 d Nãmen sy derseluer dochterẽ tot wijuen/ ende gauen hare dochteren der seluer sonen/ ende dienden hare goden:

e† An. Aseroth

7 Ende deden quaet voor den Heere/ eñ vergaten des Heeren haers Godts/ ende dienden Baalim ende e† den Haghen.

Cusan Risathaim heeft Israel ghevanckelijck.

8 Doe vergrimde den toorn des Heeren ouer Israel/ ende vercochtse onder de hant Cusan-Risathaim des Conincx tot Mesopotamia: ende alsoo dienden de kinderen Israels den Cusan-Risathaim acht iaer.

Athniel de eerste richter in Israel regneerde veertich iaer. f Of/ heylmaker/ † And. helper g Judic.1.13

9 Doe schreyddẽ de kinderen Israels totten Heere/ eñ de Heere verwecte hen eenen f Heylant/ diese verloste/ g† Athniel dẽ sone Kenas/ Calebs iongsten broeder.

10 Ende de Geest des Heeren was in hem/ eñ hy wert Richter in Israel/ ende tooch wt ten stryde: ende de Heere gaf den Coninc tot Sirien Cusan-Risathaim in zijne hant/ dat zijne hant ouer hem te sterck wert.

h 2.Par.15.19

11 h Doe wert het lant stil veertich iaer/ ende Athniel de sone Kenas sterf.

Eglon heeft Israel ghevanckelijck. i Judic.2.19 ende 4.1

12 i Doch de kinderen Israels dedẽ voortaen quaet voor den Heere: Doe sterckte de Heere Eglon den Coninck der Moabiten/ tegen de kinderen Israels/ daerom dat sy quaet deden voor den Heere.

k Exod.34.3

13 Ende vergaderde tot hem de kinderen Ammon/ ende de Amalekiten: ende hy tooch henen/ ende sloech Israel/ ende nam in k de palmstadt.

14 Ende de kinderen Israels dienden Eglon/ der Moabiten Coninck/ achthien iaer.

Ehud de tweedde richter in Israel. l† An. ondüchtich met zijner rechter hant.

15 Doe schreydden sy tot den Heere: eñ de Heere verweckte hen eenen Heylant/ Ehud den sone Gera/ des soõs Jemini/ die was l† slincx: ende doe de kinderen Israels door den selmen gheschencken sonden/ Eglon der Moabiten Coninck/

m† And. stootdeghen/

16 Maeckte hem Ehud een tweesnijdende m† sweert/ eener ellen lanck/ eñ gorde het onder zijn cleet op zijn rechter heupe/

17 Ende brachte het geschenck den Eglon/ der Moabiten Coninck: Doch Eglon was een gantsch vett man.

18 Ende doe hy het ghescheck hadde ouergelevert/ verliet hy het volck/ die het ghescheck ghedraghen hadden.

19 Ende keerde wederom van den afgoden tot Gilgal/ ende liet hem aenseggen: Ick hebbe v/ O Coninck/ wat heymelijcx te segghen: hy daerentegen hiet/ men soude swyggen: ende alle die rontom hem stonden/ ghinghen van hem wt.

n 2.Sa.3.27

20 Ende Ehud quam tot hem in: maer hy sat in de somersale alleen: eñ Ehud sprack: n Ick hebbe Gods woort aẽ v: doe stont hy op van zijnen stoele.

Ehud doorsteect Eglon.

21 Ehud dan reckte zijne handt wt/ ende nam het sweert van zijner rechter heupe/ ende stiet het hem in zijnen buyck.

22 Dat oock den hecht na het lemmer daerin volchde/ eñ het vette den hecht besloot (want hy en treck het sweert niet wt zijnen buycke) so dat den dreck van hem ghinck/

o De raedtcamer de raedtstoue/ vbi ordinante erant sedes.

23 Doch Ehud ghinck o ter salen wt/ eñ dede de deure achter hem toe/ ende slootse.

24 Doe hy nu wt was/ quamen zijne knechten in/ ende saghen dat de deure der somersalen toegheslooten was/ ende spraken: Hy is

missehien

missehien ten stoele ghegaen/in de camer aen de somersale.

25 Doe sy nv langhe beydden/ tot dat sy hen schaemden: want niemandt en dede de deure der salen op/namen sy den sleutel/ ende slotense op: siet/ doe lach haer heere doodt op der aerden.

26 Ehud dan was ontvloden/dewijle dat sy het vertogen/en ginck voor den afgoden voorby/ende ontquam tot Seyrath toe.

27 Ende doe hy daer in quam / p blies hy de basuynen op het gheberchte Ephraim: Ende de kinderen Jsraels toghen met hem vanden gheberchte/ende hy voor hen henen.

p Num. 10.7 Judic. 5.11

28 En hy sprac tot hen: Volcht my na:want de Heere heeft v de Moabiten uwe vyanden/ in uwe handen gegeuen: en sy volchden hem na/ en wonnen dat veer aen de Jordane/ die na Moab gaet/ ende en lieten daer niemanden ouer gaen.

29 Ende sloeghen de Moabiten te dier tijdt/ by thien duysent mannen/ altemael de beste ende strijdtbare mannen/dat daer niet een en ontquam.

30 Alsoo werden de q Moabiten te dier tijt/ onder de handen der kinderen Jsraels / tonder gebracht/ende het lant was stille tachtentich iaer.

q Deut. 2.8

31 Daer na was Samgar de sone Anath/ die sloech ses hondert Philisteen met eenen r† ossen stock/ende verloste Jsrael oock.

Samgar de derde richter in Jsrael.

r† An. met een herders kudse Judic. 5.5

Dat iiij. Capittel.

1. Jsrael is gevanckelick onder Jabin. 4. Debora richtet Jsrael/ 6. ende schickt Barak wt/ te kryghen met Sissera/ 12. die vergadert een gantsch groote macht/ Jsrael te beleghenen/ 15. wert vluchtich door verschrickinghe des Heeren/ 17. ende van Jael verworcht.

1 Maer a de kinderen Jsraels deden voortaen quaet voor den Heere/ doe Ehud ghestoruen was.

Jsrael is geuanckelijck onder Jabin.

a Judic. 2.11 ende 3.12 1. Sam. 12.9

2 Ende de Heere vercochtse in de handt Jabin: des Coninck der Cananiten/ die tot Hazor regeerde / ende zijn veldthooftman was Sissera/ ende hy woonde b† tot Haroseth der Heydenen.

b† And. in den woude/ etcet.

Sissera.

3 Ende de kinderen Jsraels schreydden tot den Heere: want hy hadde negen hondert ijseren waghenen/ende dwanck de kinderen Jsraels met ghewelt/ twintich iaer lanck.

4 Ter seluer tijdt was een richtersche in Jsrael/de propheterssche Debora / een echte wijf Lapidoth.

Debora prophetinne / de vierde richtersche in Jsrael/regneert veertich iaer.

5 Ende sy woonde onder den palmboom Debora/tusschẽ Rama ende BethEl/ op het geberchte Ephraim/ende de kinderen Jsraels quamen tot haer opwaerts voor t' gherichte.

c Judic. 5.11

6 c De selue sandt henen / ende liet eysschen Barak dẽ sone Abi Noam/van Kedes Naphthali/ende liet hem segghen: Heeft v de Heere de God Jsraels/niet gheboden: Gaet henen/ ende treet op het geberchte Thabor/ en neemt thien duysent mannen met v/ vanden kinderen Naphthali ende Sebulon?

Barak Jsraels hooftmã.

7 Want ick wil Sissera den veldthooftman Jabin tot v voortbrenghen aen het water Kison/met zijnen wagenen/ ende met zijnẽ hoopen/ ende wil hem in uwe handen gheuen.

8 Barak sprack tot haer: Wanneer ghy met my treckt/soo wil ick henen trecken: en treckt ghy oock niet met my/ soo en wil ick niet henen trecken.

9 Sy sprack: Jck wil met v trecken/doch den prijs en sal uwe niet zijn op dese reyse die ghy doet/ maer de Heere sal Sissera in eens wijfs hant ouergheuen: also maeckte haer Debora op/ ende tooch met Barak na Kedes.

10 Doe ontboot Barak Sebulon en Naphthali tot hem na Kedes/en tooch te voete met thien duysendt mannen: Debora tooch oock met hem.

11 Maer Heber de Keniter/was van den Keniteren/ van den kinderen d Hobab / Moses sweer/ghetoghen/ ende hadde zijn hutte opgeslagen e† by de eycken Zaanaim by Kedes.

Heber.

d Nu. 10.29

e† And. in effene Zaanaim.

12 Doe wert Sissera ghesedt/ dat Barak de sone Abi Noam/ op den berch Thabor ghetoghen ware.

Sissera.

13 Ende hy vergaderde alle zijne wagenen te hoope/ neghen hondert yseren wagenen/ ende alle het volc dat met hem was/ van Haroseth der Heydenen/aen het water Kison.

14 Debora dan sprack tot Barak: Op/ dit is den dach/in welcken v de Heere Sissera heeft in uwe hant gegeuen: want de Heere sal voor v wt trecken: also tooch Barak vanden berch Thabor neder/ende de thien duysent mannen met hem.

15 f Ende de Heere verschrickte den Sissera/ met alle zyne wagenen ende gantschen heyre/ voor de scherpte des sweerts Barak/dat Sissera van zynen waghen spranck/ende vluchte te voet.

f 1. Sa. 14

16 g Barak dan iaechde den waghenen ende den heyre na/tot Haroseth der Heydenen toe/ ende alle het heyr Sissera viel voor de scherpte des sweerts/dat daer niet een ouer en bleef.

g Psal. 83

17 Maer Sissera vluchte te voet in de hutte Jael/des wijfs Heber des Keniters: want de Coninck Jabin tot Hazor/ende het huys Heber des Keniters/ stonden met malcanderen in goeden vrede.

18 Jael dan ginck wt Sissera te gemoet/ende sprack tot hem: Wijckt mijn heere/ wijckt tot my in/ende en vreest v niet: ende hy weeck tot haer in hare hutte/ ende sy bedeckte hem met eenen mantel.

Jael

19 Hy sprack daer nae tot haer: h Lieue/gheeft my een weynich waters te drinckẽ/ want my dorstet: * doe dede sy eenen melckpot op/ende gaf hem te drincken/en deckte hem weder toe.

h 1. Re. 17

* Judic. 5

20 Ende hy sprack tot haer: Treedt in der hutte deure / ende wanneer yemandt comt/ ende vraecht: oft hier yemandt zy/so spreeckt: Niemant.

i Judic. 5

21 i Doe nam Jael Hebers wijf eenen naghel van der hutte/ ende eenẽ hamer in haer hant/ en ginck k heymelijck tot hem in/ende sloech hem den naghel door zijnen slaep/dat hy l† ter aerden sanck: hy dan ontsluymerde / werdt amechtich/ende sterf.

22 Doe nv Barak Sissera na iaechde/ghinck hem Jael te gemoet/en sprack tot hem: Comt herwaerts/ick wil v dẽ man wijsen/dien ghy soeckt/ende doe hy tot haer binnen in quam/ lach daer Sissera doot/ende den naghel stack in zijnen m slape.

23 Alsoo dempte Godt te dier tijt Jabin der Cananiten Coninck / door den kinderen Jsraels.

24 Ende de n† hant der kinderẽ Jsraels voer voort/ende wert sterck teghen Jabin der Cananiten Coninck/tot dat sy hen wtroeyden.

Dat v. Capittel.

1. Dit Liedt wil so veel segghen/ dat Godt den Sisera heeft gheslaghen/ door de alderclepnste lieden in Israel/ op dat de alderclepnste oock eens heerlijck ende groot ghewozden zijn/ doe de groote ende hooghe gheslachten Israels stille saten/ ende haer verlieten inden nooden: dat is dat nieuwe/ dat de Heere vercozen heeft: doe zijn de boeren Israels oock heerlijck / ende heeren ghewozden/ Deut. 2.

Doe sang Debora ende Barak de sone 1 Abi Noam / te dier tijdt / ende seyden: Loeft den Heere dat a† Israel weder vrij is ghewozden/ende dat het volck willich daer toe gheweest is.

Hoozt toe ghy Coninghen ende merckt op 2 ghy vorsten: ick wil / den Heere wil ick singen/ den Heere de God Israels wil ic spelen.

b Heere/ doe ghy van Seir toget/ ende gingher banden velde Edom/ doe beefde de aerde/ den Hemel droop/ ende de wolcken droopen met water. 3

De berghen veruloten voor den Heere/ de 4 Sinai voor den Heere den Godt Israels.

c Ten tijde Samgar/ des soons Anath/ ten 5 tijden d Jael/ waren vergaen de weghen/ ende die daer op paden gae souden/ die wandelden door e kromme weghen.

Het ghebrack / aen boeren ghebrack het in 6 Israel/ tot dat ick Debora op quam / tot dat ick op quam/ een moeder in Israel.

f† Wat nieus heeft God vercozen/ hy heeft 7 de poorten in ghenomen : daer en was gheen schildt noch spiesse/ onder veertich duysent in Israel te sien.

Mijn herte is wel aen de regenten Israels/ die daer vrijwillich zijn onder den volcke: Loeft den Heere/ 8

Ghy die op schoone ezelen rijt / ghy die int 9 gherichte sitt / ende g† singt ghy die op den wech gaet.

h Daer de schutters schreyden/ tusschē den 10 waterdraghers/ daer segghe men van der gerechticheyt des Heeren/ van der gerechticheyt zijner boeren in Israel: doe tooch des Heeren volck af tot de poorten.

Wel op/ wel op Debora/ wel op / wel op/ 11 ende singt een Liedeken/ i maect v op Barak/ eñ vangt uwe vangers/ ghy sone Abi Noam.

Doe heerschedē de verlatene over de machtighe lieden: de Heere heeft gheheerschet door my over de gheweldighe. 12

Wt Ephraim was haer k wortel tegen Amalek: ende na v Ben Jamin in uwē volcke: van Machir zijn regenten ghecomen/ ende van Sebulon zijn regeerders ghewozden/ door de schrijfpenne: 13

Ende Vorsten tot Isaschar waren met 14 Debora/ ende Isaschar was als Barak in de leechte/ ghesonden met zijnen voetvolcke: Ruben hieldt veel van hem/ ende scheydet hem van ons af.

Waerom blijft ghy tusschen den l† schaepshutten/ te hooren het bleeten der kudden/ ende hieldet groot van v/ ende scheydet v van ons? 15

Galaad bleef op gene zijde der Jordanen: 16 ende waerom woonde Dan onder de schepē? Asser woonde aen de hauen der zee/ ende bleef in zijne verscheurde vlecken:

Sebulons volck daerenteghen waechde 17 zijn ziele in den doot/ Naphthali oock in der hoochten des veldts.

De Coninghen quamen ende streden; doe 18 streden de Coninghē der Cananiten tot Thaanath / aen het water Megiddo / doch sy en brachten gheen ghewin daer van.

19 Van den Hemel wert teghen hen ghestreden/ de sterren in haren loop streden teghen Sissera.

20 De beke Kison wentelde se/ de beke Kedumim/ de beke Kison : tredet mijn ziele op de stercken.

21 Doe beefde der peerden voeten/ van de vertzaginghe harer machtigher ruyteren.

22 Vloeckt de stadt Meros (sprack de Engel des Heeren) vloeckt haren burgheren/ dat sy den Heere niet te hulpe en comē/ te hulpe den Heere totten helden.

23 Ghesegghent zy onder den wijuen Jael/ dat wijf Heber des Keniters : ghesegghent zy sy in der hutten onder den wijuen.

24 m Melck gaf sy/ doe hy water begheerde/ ende boter bracht sy daer in eener heerlijcker schale.

25 Sy greep met harer handt den naghel/ ende met harer rechterhandt den smehamer / ende sloech hem Sissera door zijn hooft : ende versloech ende doorboorde zijnen slaep.

26 Tot haren voeten kromde hy hem/ viel neder ende leyde hem : hy kromde hem / ende viel neder tot harē voeten: als hy hem kromde/ so lach hy oock verdoruen.

27 De moeder Sissera sach ter venster wt/ ende huylde door de tralien : waerom blijft zijnen wagen so lange wt / dat hy niet en comt? waerom blijuen de raders zijner waghenen so langhe te rugghe?

28 De wijste onder zijne wijuen/ antwoorden n† doe sy hare claechwoorden meer ende meer vermeerderde.

29 Sullen sy den roof niet vinden ende wtdeylen / eenen yeghelijcken manne een fijne Deerne ofte twee tē buete/ ende Sissera bonte ghestickte cleederen ten buete / gestickte bonte cleederen o† om den hals / ten buete?

30 Alsoo moeten omcomen/ Heere/ alle uwe vyanden/ die hem daerentegen lief hebben/ moeten zijn ghelijck als de Sonne/ wanneer sy op gaet in harer macht. Ende het landt hadde vrede veertich iaer.

Margin notes: m Judic. 4.19. — Jael verworcht Sissera. — n† And. Jae oock sy fels settede haer sulcke woorden voor. — o† Anders/ de hooftmanne.

Left margin (partly legible): a† Anders/ de vryheyt Israels/ gewonnen is/ ende dat het volck weder willich ghewozden. — b Exo. 19.16. Psal. 68.8. Deut. 4.9. Psalm. 68.8. — c Judic. 3.31. — d Judic. 4.17. — e Dat is/ daer en was gheen regiment noch ordeninghe in den lande. — f† And. Doe [Israel] nieuwe goden vercoos/ was kryghs in haren poorten/ eñ en was doch geen weer. — g† An. ghy die opwaerts etc. gaet/ segt [daer van.] — h Dat is/ daer de schutters Sissera schreyden van groote noodt by het water Kison/ daer men water pleecht te halen/ daer hulp Godt zijnen boeren/ eñ liet het recht gaen. — i Judic. 4.6.

Dat vi. Capittel.

1. Israel ghevanckelijck onder den Midianiten/ 8. wert door eenen Prophete ghestraft. 11. Gideon/ 15. met teecken/ van den Heere een verlosser geeyscht/ 25. verstoort den altaer Baals/ 28. ende overcomt den naem JerubBaal. 33. De Midianiten vergaderen hen ten stryde/ 36. Gideon eyscht van God een teecken gewisser verlossinghe/ ende verkrijghet.

1 Ende doe de kinderen Israels quaet deden voor den Heere/ gafse de Heere onder de hant der Midianitē/ seuen iaer.

2 Ende doe der Midianiten handt te sterck wert over Israel / maeckten de kinderen Israels voor hen holen inden gheberchten / eñ grachten ende a vesten.

3 Ende wanneer Israel wat saeyde/ so quamen de Midianiten ende Amalekiten / ende die wt dē Oostenlande/ opwaerts over hen.

4 Ende legherden hen teghen haer / ende verdoruen de vrucht op het landt / tot Gaza toe / ende en lieten niets over van voederinghe in Israel/ noch schapen/ noch ossen/ noch ezels.

5 Want sy quamen op met haren vee ende hutten/

Margin notes: Onder den Midianiten is Israel gevanckelijck seuen iaer. — a Of/ stercten.

hutten/gelijck als eenen grooten hoop ſprinc-hanen/ datmen noch hen/ noch hare kemelen tellen en conde/ende vielen int lant/dat ſy het verdoruen.

b Of/dunne/ † An. veraermt.

6 Alſo wert Iſrael ſeer b†cleyn voor dẽ Midianiten: doe ſchreydden de kinderen Iſraels tot den Heere.

7 Als ſy dan totten Heere ſchreyddẽ/ om der Midianiten wille/

Eẽ Propheet woort tot Iſrael geſondẽ. c Exod.13.14

8 Sandt de Heere eenẽ Propheet tot hen/die ſprack tot hen: So ſeyt de Heere de God Iſraels: c Ick hebbe v wt Egypten ghelept/ende wt den dienſthuyſe ghebracht.

9 Eñ hebbe v verloſt vander Egyptenaers hant/ende van der hant aller der ghener/die v drongen/ende hebſe voor v wtgeſtooten/ende v haer lant ghegheuen.

d 2 Re. 17.38 Iere.10.5

10 Ende ſprack tot v: Ick ben de Heere uwe Godt/ d Vreeſt der Amoriten goden niet/ in welcker lant ghy woont: eñ ghy en hebt mijner ſtemme gheen ghehoor ghegheuen.

† An. kelder/ of dorſchvloer/

11 Ende een Engel des Heeren quam/ eñ ſettede hem onder een eycke te Ophra/ die was Ioas des vaders der Eſriten/eñ zijn ſone Gideon dorſchede tarwe in der † perſſen/ dat hy vluchte voor den Midianiten.

12 Doe verſcheen hem de Engel des Heeren/ ende ſprack tot hem: De Heere met v/ ghy ſtrijdtbaer Heldt.

Gideons exſchuyghe.

13 Gideon daerentegen ſprack tot hem: Mijn Heere/ is de Heere met ons/ waerom is ons dan ſulcx alle wedervaren? eñ waer zijn alle zijne wonderẽ/ die ons onſe vaders verteldẽ? eñ ſeyden: De Heere heeft ons wt Egyptẽ gelept: doch nv heeft ons de Heere verlaten/ende onder der Midianiten handen ghegeuen.

e 1.Sa.12.11

14 De Heere dan keerde hem tot hem/ ende ſprack: e Gaet henen in deſe uwe kracht: ghy ſult Iſrael verloſſen wt der Midianitẽ handen: ſiet/ick hebbe v gheſonden.

f Exod.3.11

15 Hy ſprack daerenteghen tot hem: f Mijn Heere/ waer mede ſal ick Iſrael verloſſen? ſiet/mijn maechſchap is dat ſlechtſte in Manaſſe/ ende ick ben de cleynſte in mijns vaders huys.

Gideon begeert eẽ teecken.

16 De Heere dan ſprac tot hem: Ick wil met v zijn/dat ghy de Midianiten ſlaen ſult/ghelijck als eenen eenighen man.

17 Hy ſprack daerentegen tot hem: Lieue/heb ick voor v genade gevonden/ ſo geeft my een teecken/ dat ghy het zijt/ die met my ſpreeckt.

18 Wijckt niet van hier/ tot dat ick weder tot v come/ende brenge met ſpijſoffer/dat ic voor v ſette. Hy ſprack: Ick wil hier blijuen/tot dat ghy weder comet.

19 Ende Gideon quam/ ende bereydde een bocxken/ ende een Epha ongheheuelt meels/ ende leyde vleeſch in eenen korf/ ende dede de broeye in eenen pot/ ende brachte het tot hem wt onder de eycke/ende tradt toe.

g Iudic.13.19

20 Doch de Enghel Godts ſprack tot hem: g Neemt het vleeſch ende dat ongheheuelde/ ende legghet op den rotzſteen die hier is/ende giet de broeye wt: ende hy dede alſo.

h Gen.15.17 1.Reg.18.38

21 Doe ſtack de Engel des Heeren den ſtock wt/dien hy inder handt hadde/eñ rTerde met den eynde het vleeſch eñ het ongeheuelt meel aen: h ende het vyer voer wt den rotzſteen/eñ verteerde het vleeſch ende ongheheuelde meel: ende de Enghel des Heeren verdween wt zijnen ooghen.

22 Doe nv Gideon ſach/dat het eẽ Engel des Heeren was/ſprack hy: O Heere/Heere/i hebbe ick alſo eenen Engel des Heeren van aenghesichte gheſien?

23 Doch de Heere ſprac tot hem: Vrede zy met v/vreeſt v niet/ghy en ſult niet ſteruen.

24 Doe bouwede Gideon aldaer dẽ Heere eenen altaer/ ende hiet hem/ k† De Heere des vreedts: die ſtaet noch tot heden in den dach/ tot Ophra des vaders des Eſriten.

25 Ende in der ſeluer nacht ſprac de Heere tot hem: Neemt eenen oſſe/van den oſſen die uws vaders zijn/ ende eenen anderẽ oſſe die ſeuenjarich is/ ende breeckt den altaer Baals/die uws vaders is/ende houwet af l† de haghe/die daer by ſtaet:

26 Ende bouwet den Heere uwen Godt/ bouen op der hoochten m des rotzſteens eenen altaer/ ende bereydet hem: ende neemt den anderen oſſe/ ende offert den brandtoffer met den houte der haghen/ dat ghy afghehouwen hebt.

27 Doe nam Gideon thien mannen wt zijnen knechten/ende dede als hem de Heere gheſeyt hadde: doch hy vreeſde hem ſulcx te doen des daechs/voor zijns vaders huys/eñ den lieden in der ſtadt/ende dede het by nacht.

28 Doe nv de lieden der ſtadt des morghens vroech op ſtonden/ ſiet/ doe was den altaer Baals ghebroken/ ende de hage daerby afgehouwen/eñ den anderen oſſe/een brandtoffer op den altaer die ghebouwet was.

29 Ende eener ſprac tot dẽ anderen: Wie heeft dat gedaen? ende doe ſy ſochten eñ na vraechde/wert gheſeydt: Gideon de ſone Ioas/heeft dat ghedaen.

30 Doe ſpraken de lieden der ſtadt tot Ioas: Geeft uwen ſone wt/hy moet ſteruen/dat hy den altaer Baals ghebroken/ ende de haghe daerby afghehouwen heeft.

31 Ioas daerenteghen ſprack tot allen die by hem ſtonden: Wilt ghy om Baal twiſten? wilt ghy hem helpen? wie om hem twiſtet/ die ſal n† deſen morghen ſteruen: is hy Godt/ ſo richte hy voor hem seluen/ dat zijnen altaer ghebroken is.

32 Van dien dage aen hietmen hem o Jerubbaal/eñ ſprack: Baal richte voor hemſeluen/ dat zijnen altaer ghebroken is.

33 Doe hen nv alle Midianiten eñ Amalekiten/ eñ die wt den Ooſtenlande te hoop vergadert hadden/ ende trockender p door/ ende legherden hen inder leechten Ieſraels/

34 Tooch de Gheeſt des Heeren Gideon aen: q ende hy liet de baſuynẽ blaſen/ r eñ riep Abi-Eſer/dat ſy hem volghen ſouden.

35 Ende ſandt bootſchap in gantſch Manaſſe/ende riep hen aen/dat ſy hem ooc na volchden: ſandt oock boodtſchap tot Aſſer/ende Sebulon/ende Naphthali/ die quamen op/hem te ghemoet.

36 Ende Gideon ſprack tot Godt: Wilt ghy Iſrael door mijn hant verloſſen/als ghy ghesproken hebt/

37 So wil ick een ſ vel metter wolle in dẽ hof legghen: ſal den dauwe alleen op het vel zijn/ ende op de gantſche aerde drooge/ ſoo wil ick mercken dat ghy Iſrael verloſſen ſult door mijne hant/als ghy gheſproken hebt.

38 Ende het gheſchiedde alſo: ende doe hy des anderen morghens vroech op ſtont/ druckte hy

e† And. ghesch: ken

hy de dauwe wt het vel/ende vulde een gantsche e†schale vol vanden water.

39 Ende Gideon sprac tot God: Uwen toorn en vergrimme niet teghen my / dat ick noch eenmael spreke: ick wilt slechts noch eenmael versoecken met den velle: Het zy alleene op het vel drooghe / ende den dauwe op de gantsche aerde.

40 Ende Godt dede alsoo den seluen nacht/ dat het alleene drooge was op den velle/ende den dauwe op de gantsche aerde.

Dat vij. Capittel.

1. Hoe Gideon na het beuel des Heeren zijn krijchsvolc neemt ende deylt. 9. Hoe hy der Midianiten legher verspiedet/ 15. hen aengrijpt/ 21. ende slaet.

a Judic.6.32

1 Doe maeckte hem a Jerub Baal/dat is/ Gideon/vroech op / ende alle het volck dat met hem was / eñ legerden hen aen de fonteyne Harod/ dat hy het heyr der Midianiten/ hadde teghent Noorden/ achter den berch der wachten in der leechten.

2 Ende de Heere sprack tot Gideon: Des volcks is te vele/ dat met v is / dat ick soude Midian in hare handen geuen/ Jsrael mochte hem beroemen tegen my/ eñ seggen: Myne hant heeft my verlost.

b Deut.20.8 1.Mac.3.56

3 Soo laet nv wtroepen voor den ooren des volcx/ende segghen: b Wie bloode ende versaecht is/die keere wederom: doe keerde des volcx wederom / twee ende twintich duysent mannen/ dat daer slechts thien duysent ouer bleuen.

4 Ende de Heere sprack tot Gideon: Des volcx is noch te veel: leytse neder aen t water/ aldaer wil ickse proeuen: eñ van welcken ick v segghen sal/dat hy met v trecken sal/ die sal met v trecken: doch van welcken ick v seggen sal/dat hy niet met v trecken en sal/die en sal niet met v trecken.

5 Ende hy leydde het volck nederwaerts aen het water: ende de Heere sprack tot Gideon: Wie met zijner tonghen des waters lecket/ghelijck als een hondt leckt/dien set alleen: desseluen ghelijcken wie op zijne knien valt te drincken.

c Judic.8.16

6 Doe was het ghetal der gener/die daer gelect hadden wt der hant ten monde/ dry hondert mannen: het ander volck alles hadde op de knien ghedroncken.

7 Ende de Heere sprack tot Gideon: c Door de dry hondert mannen die daer geleckt hebben/wil ick v verlossen/eñ de Midianiten in uwe handen gheuen: daerenteghen het ander volck laet altemael gaen aen zijn plaetse.

d† An. handen volcks

8 Eñ sy namen voederinge d†voor het volck met hen/eñ hare basuynen: Nu/de ander Jsraeliten liet hy alle gaen/eenen yegelijcken in zijn hutte: hy stercte hem met dry hondert mannen: ende het heyr der Midianiten/ lach daer beneden voor hem in der leechten.

Heere Gideons schilde: pieghen.

9 Ende de Heere sprack inder seluer nacht tot hem: Staet op/ ende gaet henen af int legher / want ick heb het in uwen handen ghegheuen.

10 Vreeset ghy v dannoch af te gaen/ soo laet uwen ionghe Pura / met v af gaen int legher/

11 Dat ghy hooret/ wat sy segghen: daer nae sult ghy met der macht af trecken ten legher: Doe ginck Gideon met zijnen iongen Pura af aẽ der plaetse der schiltwachters/die in den legher waren.

12 Ende de Midianiten eñ Amalekiten/ende alle die vanden Oostenlande/hadden hen neder ghelept in der leechten/ ghelijck als eenen hoop sprinckhanen/ende hare kemelen waren ontellijck van veelheyt/ghelijck als het zandt aen den ouer der zee.

e† And. sup: schende

13 Doe nv Gideon quam / siet/ doe vertelde daer eener eenen anderen eenen droom / ende sprac: Siet/my heeft eenen droom gedroomt: my dochte/ een e†geroostet gerstẽ broot wentelde hem ten heyre der Midianiten / eñ doe het quam aen de tente/sloech het de selue/ende werpse neder/eñ keerdese om/dat het onderste bouen quam/dat het ghetente lach.

14 Doe antwoordde de ander: Dat en is niet anders dan het sweerdt Gideons des soons Joas des Jsraeliten: God heeft de Midianiten in zijne handen ghegeuen/ met den gantschen heyre.

Gideõ rustet zyn volck.

f Josue 2.24

15 Doe Gideon dien hoorde sulcken droom vertellen / ende zijne wtlegginghe / aenbadt hy/ ende quam weder int heyr Jsraels/ ende sprack: Maect v op / f want de Heere heeft het heyr der Midianiten/ in uwe handen ghegheuen.

g 1.Sa.11.11

16 g Ende hy deylde de dry hondert mannen in dry hoopen/ende gaf eenen yegelijcken een basuyne in zijne hant/ende ledighe kruycken/ ende lampen daerinne.

h Judic.9.48

17 Ende sprack tot hen: h Siet op my/eñ doet oock alsoo: ende siet/wanneer ick aen de plaetse des heyrs come/ghelijck als ick doe/so doet ghy oock.

18 Wanneer ick de basuyne blase/ende alle die met my zijn/ so sult ghy ooc de basuynen blasen/rontom het gantsche heyr/eñ seggen: Hier de Heere ende Gideon.

i† And. heyrleghers/ontrent den tijt wanneer de mid del ste wacht aengaet/ eñ weckẽ de wachters op, etcet.

19 Alsoo quam Gideon / ende hondert mannen met hem/ aen de plaetse des i†heyrs/ aen de eerste wachters/ die daer verordineert waren / ende wecktense op/ende bliesen met basuynen/ ende versloeghen de kruycken in haren handen.

20 Alsoo bliesen alle dry hoopen met basuynen/ ende braken de kruycken: maer sy hielden de lampen in haer slincker handt/ende de basuynen in harer rechter hant/ dat sy bliesen ende riepen: Hier het sweert des Heeren ende Gideon.

Gideon slaet de Midianiten.

21 Ende een yeghelijck stont aen zijn plaetse/ rontom het heyr: k doe wert het gantsche heyr loopende/ ende schreydden ende vloden.

k Exo.14.25 1.Sam.17.51 l 1.Sa.14.20 2.Par.20.22 Psalm.83.10

22 Ende in dien als de dry hondert mannen de basuynen bliesen/beschickte de Heere/l dat in den gantschen heyre / eens yeghelijcken sweerdt teghen den anderen was: ende het heyr vluchte tot BethSitta Zeredetha toe/ tot aen de lantpalen der breedde Mehola by Tabath.

23 Ende de mannen Jsraels by Naphthali/ van Asser/ ende vanden gantschen Manasse riepen/ende iaechden den Midianiten na.

m† An. vergaderden hen.

24 Ende Gideon sandt bootschap op het gantsche geberchte Ephraim/eñ liet seggen: Comt af den Midianiten teghen / ende onderloopt hen het water tot BethBara/eñ de Jordaen: doe m†schreydden alle die van Ephraim waren/ende onderliepen hen het water tot BethBara/ende de Jordaen.

Ende

Oreb ende Seb/ Vorstē der Midianiten.

n Esai. 10.26 Psalm. 83.12

n Ende bingen twee Vorsten der Midianiten/ Oreb ende Seb: eñ verworchden Oreb op dē rotzsteen Oreb/ ende Seb in der perssen Seb: ende iaechden de Midianiten/ eñ brachten de hoofden Oreb ende Seb tot Gideon ouer de Jordane. 25

Dat viij. Capittel.

1. Gideon stilt den toorn der mannē Ephraim/ 4. werdt inden naiaghen Sebah ende Zalmuna/ van dien te Suchoth ende te Pnuel bespottet/ 13. ende vergheldet hen/ 19. slaet het sorgeloos heyr der Midianiten/ 12. vangt hare Coningen/ 18. ende verworchtse/ 24. maeckt eenen ergherlijcken lijfrock/ 29. heeft met vele wijuen vele kinderen/ 32. ende sterft/ 33. Israel keert hem weder tot afgoderije.

a Judic. 12.1

Ende de mannen van Ephraim spraken tot hem: a Waerō hebt ghy ons dat gedaē/ dat ghy ons niet en riepet/ doe ghy inden strijdt trocht/ teghen de Midianiten? ende sy twistichden b heftich met hem. 1

b Of, sterckelijck.

Hy sprack daerentegen tot hen: Wat hebbe ick als nv gedaen/ dat uwer daet ghelijck zy? c is niet d † een wijnranck Ephraims beter van den gantschen wijnoogst Abieser? 2

c Judic. 6.34 d † And. het na soecken AbiEser.

Godt heeft de Vorsten der Midianiten/ Oreb ende Seb/ in uwe handen gegeuen: hoe hadde ick connen dat doen/ dat ghy ghedaen hebt? doe hy sulcx sprac/ liet haren toorne van hem af. 3

Gideō iaecht Seba eñ Zalmuna nae.

Doe nv Gideon aen de Jordane quā/ ginc hy daer ouer met den dry hondert mannen die by hem waren/ ende waren moede/ ende iaechden na. 4

Ende hy sprack tot den lieden te Sucoth: e Lieue/ geeft dē volcke dat onder my is/ sommige brooden/ want sy zijn moede/ dat ick na iage den Coningen der Midianiten/ Sebah ende Zalmuna. 5

e 1. Sa. 21.3 ende 25.8

Doch de Ouersten tot f Sucoth spraken: g Zijn de vuysten Sebah ende Zalmuna alreede in uwe handē/ dat wy uwen heyre souden broodt gheuen? 6

f Gen. 33.17 g 1. Sa. 10.28

Gideon sprac: Wel aen/ wanneer de Heere Sebah ende Zalmuna in mijne handē geeft/ soo wil ick v vleesch metten doornen wt der woestijne/ ende met distelen verdorschen. 7

Eñ hy trooch vā daer opwaerts na Pnuel/ ende sprack oock also tot hen: ende de lieden tot Pnuel antwoordden hem/ ghelijck als die tot Sucoth. 8

Eñ hy sprac oock totten lieden tot Pnuel: Come ick met vreden weder/ so wil ick desen toorn breken. 9

Sebah dan ende Zalmuna warē tot Karkor/ ende haer heyr met hen/ by vijfthien duysent/ alle die ouergheblenen waren/ vanden gantschen heyre der ghener vanden Oostenlande: want hondert ende twintich duysendt warender ghevallen/ die sweerdt wttrecken conden. 10

h Ozee 10.14 Psalm. 83.12

h Eñ Gideon trooch opwaerts op de strate/ daermen in hutten woont/ teghen Oosten na Nobah ende Jagbeha/ ende sloech het heyr: want het heyr was seker ende sonder sorghe. 11

Ende Sebah ende Zalmuna vloden: doch hy iaechde hen na/ ende vinck de twee Coningen der Midianiten/ Sebah ende Zalmuna/ ende verschrickte het gantsche heyr. 12

i † And. vanden opganck der Sonnen. k † And. ondergegaen/ of, doe de Sōne noch hooch was.

Doe nv Gideon de sone Joas weder quam van den stryde/ i † eer de Sonne k † opghegaen was/ 13

14 Vinck hy eenen ionghen vanden lieden tot Sucoth/ ende vraechde hem: die beschreef hem de Ouerste tot Sucoth/ ende hare Oudtsten seuen ende tseuentich mannen.

15 Ende hy quam totten lieden tot Sucoth/ eñ sprack: Siet/ hier is Sebah eñ Zalmuna/ ouer welcken ghy my bespottedet/ ende spraect: Is dan Sebahs ende Zalmuna vuyst alreede in uwen handen/ dat wy uwen lieden die moede zijn/ broot gheuen souden?

16 Ende hy nam de Oudtsten der stadt/ ende doornen wt der woestijne/ ende distelen/ ende liet het de lieden tot Sucoth l ghevoelen.

17 m Ende den toren Pnuel brack hy/ ende n verworchden de lieden der stadt.

18 Ende hy sprac tot Sebah ende Zalmuna: Wat warent voor mannē/ die ghy verworchdet tot Tabor? Sy spraken: Sy waren als ghy/ ende een yeghelijck schoon/ als eens Coninckx kinderen.

19 Eñ hy sprack: Het zijn mijne broeders/ mijner moeder sonē geweest: so waer als de Heere leeft/ so ghyse haddet leuen laten/ so en wilde ick v niet o verworghen.

20 Ende sprack tot zijnen eersteghebooren sone Jether: Staet op/ eñ verworchtse: doch de ionghelinck en trock zijn sweert niet wt/ want hy vreesde hem/ dewijle dat hy noch een ionghelinck was.

21 Sebah dan ende Zalmuna spraken: Staet ghy op ende slaet ons: want daer na als de man is/ daerna is oock zyne macht: also stont Gideon op/ eñ verworchde Sebah ende Zalmuna/ ende nam de spanselen die aen haren kemelen halsen waren.

22 Doe sprakē sommige in Israel tot Gideon: Weest een heere ouer ons/ ghy ende v soon/ ende vws soons soon/ dewijle ghy ons wt der Midianiten handen verlost hebt.

23 Doch Gideon sprack tot hen: Ick en wil gheen heere ouer v zijn/ ende mijn soon en sal oock geen heere ouer v zijn/ maer de Heere sal Heer ouer v zijn.

24 Gideon dan sprac tot hen: Een dinc begeer ick van v: p een yegelijck geue my de q voorhooftbandē die hy gerooft heeft: want dewijle dat het Ismaeliten waren/ hadden sy voorhooftsbanden.

25 Sy spraken: Die willen wy v geuen: ende spreydden een cleet wt: ende een yeghelijck werp de voorhooftsbanden daer op/ die hy gherooft hadde.

26 Ende de gulden voorhooftsbanden die hy eysschte/ maeckten in gewichte/ duysent/ seuen hondert sikel gouts/ sonder de spancelen ende ketenen/ eñ scharlaken cleederen/ die der Midianiten Coninghen droegen/ ende sonder de halsbanden harer kemelen.

27 Ende Gideon maecte daer eenen r † lijfrock af/ ende settede hem in zijne stadt tot Ophra: eñ gantsch Israel bedreef daer hoererije mede aldaer/ ende het wert Gideon ende zijnē huyse ter ergernisse.

28 Alsoo werden de Midianiten verootmoedicht voor den kinderen Israels/ ende en hieuen haren cop niet meer op: ende het landt was stil veertich iaer/ soo langhe als Gideon leefde.

29 Ende JerubBaal de sone Joas/ ginck henen/ ende woonde in zijnen huyse.

30 s Ende Gideon hadde tseuentich sonen/ die wt

wt zijner heupe ghecomen waren: want hy hadde veel wyuen.

31 Ende zijn bywijf die hy tot Sichem hadde/ baerde hem oock eenen sone/ dien noemde hy AbiMelech.

AbiMelech

32 Ende Gideon de sone Joas sterf in goeden ouderdom / ende werdt begrauen in zijns vaders Joas graf/ tot Ophra des vaders der Esriten.

33 Doe nv Gideon ghestoruen was/ keerden hen de kinderen Israels om / ende bedreuen hoererye met Baalim / t ende maeckten hen u† BaalBerith tot eenen Godt.

t Num. 25.3. u† And. Baal met eenen verbondstot etc.

34 Ende de kinderen Israels en dachten niet aen den Heere haren Godt/ diese verlost hadde van der handt aller vyanden rontom.

35 Ende en dede ghene barmhertichheydt aen den huyse JerubBaal Gideon / ghelijck als hy alle goet by Israel ghedaen hadde.

Dat ix. Capittel.

1. AbiMelech comt met liste/ 5. ende schenticker moort ter ouerheydt/ 7. des straffet Jotham Gideons sone de Sichimiters/ 19. ende voorseyt hen/ hare ende haers Coninex ongeluck. 23. De Sichimiters verachten AbiMelech. 26. Gaal moet/ 30. met liste ende hulpe Sebul/ 35. voor hem blieden/ 42. soo werden ghene met steden/ 46. ende toren van hen verdeiget. 50. Den toren tot Thebez betaelt AbiMelech zijner boosheydt loon.

AbiMelech de feste richter in Israel.

1 AbiMelech nv de sone JerubBaal/ ginc henen na Sichem totten broederen zijner moeder / ende sprack met hen / ende met den gantschen gheslachte des huyses zijner moeder vader/ ende seyde:

2 Lieue/ spreect voor den ooren aller mannen tot Sichem: Wat is v beter / dat tseuentich mannen/ altemael kinderen JerubBaal ouer v heeren zijn / ofte dat een man ouer v heere sy? Dencket oock daer beneuen/ dat ick uwe ghebeente ende vleesch ben.

3 Doe spraken de broeders zijner moeder voor hem / alle dese woorden/ voor den ooren aller mannen tot Sichem / ende hare herte neychde hem tot AbiMelech: Want sy dachten/ hy is onse broeder.

4 Ende gauen hem tseuentich siluerlingen/ wt den huyse BaalBerith/ ende AbiMelech bestelde daermede a† loose lichtueerdighe mannen/ die hem navolchden.

a Of/ ydele/ † And. verdoruene/ AbiMelech verworcht zijn tseuentich broeders b 2.Re.21.4.

5 Ende hy quam in zijns vaders huys tot Ophra/ b ende verworchde zijne broeders/ de kinderen JerubBaal/ tseuentich mannen op eenen steen: doch Jotham de iongste sone JerubBaal/ die bleef ouer/ want hy werdt versteken.

6 Ende alle mannen van Sichem / ende het gantsche huys Millo/ vergaderden hen/ ghinghen henen / ende maeckten AbiMelech ten Coninck / by der hoogher eycken/ die tot Sichem staet.

Jotham Gideons sone spreect tegen Sichemiten.

7 Doe dat Jotham aengheseyt werdt/ ginck hy henen ende tradt op de hoochte des berchs Grisim/ ende hief zijne stemme op/ riep ende sprac tot hen: Hoort my/ ghy mannen tot Sichem/ dat v Godt oock hoore.

c 2.Re.14.9. 4.Re.14.13.

8 c De boomen ginghen henen/ dat sy eenen Coninck ouer hen salfden / ende spraken ten olyboome: Weest onse Coninck.

9 Doch de olyboom antwoorde hen: Sal ick mijne vetticheyt verlaten/ die beyde Godt ende den menschẽ aen my prijsen / ende henen gaen/ dat ick d sweue bouen den boomen?

d Oft hy seggen wilde: Het en bestaet my/ het is doch eẽ lichtueerdich kintsch dinck.

10 Doe spraken de boomen ten vijgheboom: Comt ghy / ende weest Coninck ouer ons.

11 Doch de vijchboom sprack tot hen: Sal ick mijne soeticheydt/ ende mijne goede vruchten verlaten/ ende henen gaen/ dat ick bouen den boomen sweue?

12 Doe spraken de boomen ten wijnstock: Comt ghy/ ende weest onse Coninck.

13 Doch de wijnstock sprack tot hen : Sal ick mijnen most verlatẽ/ die Godt eñ e den menschen vrolijck maeckt/ ende henen gaen / dat ick bouen den boomen sweue?

e Psa.104.15

14 Doe spraken alle boomen ten f† doornenbossche: Comt ghy/ ende weest Coninck ouer ons.

f† And. eglentier.

15 Ende de doornenbosch sprack totten boomen : Isset waer/ dat ghy my ten Coninck salft ouer v/ soo comt/ ende vertrouwet v onder mijne schaduwe: soo niet/ soo ga vyer wt de doornebossche / ende verteere de Cederen Libanon.

16 Hebt ghy nv recht ende redelijck ghedaen/ dat ghy AbiMelech ten Coninck ghemaect hebt : ende hebt ghy wel ghedaen by JerubBaal / ende by zijnen huyse / ende hebt hem ghedaen/ als hy aen v verdient heeft?

17 Dat mijn vader om uwent wille gekrijcht heeft/ ende zijne ziele van hem henen ghewor pen / dat hy v verlossede van der Midiaten handt?

18 Ende ghy verheft v heden teghen mijns vaders huys/ ende verworcht zijne kinderen/ tseuentich mannen op eenen steen/ eñ maeckt v eenen Coninck AbiMelech / zijner maghet soon / ouer de mannen tot Sichem / dewijle dat hy uwe broeder is.

19 Hebt ghy nv recht ende redelijcken gehandelt by JerubBaal/ eñ by zijnen huyse in desen dage/ so weest vrolijck ouer den AbiMelech/ ende hy zy vrolijck ouer ulieden.

20 Is dat niet/ soo gae vyer wt van AbiMelech/ eñ verteere de mannen tot Sichem/ ende het huys Millo : ende daer gae ooc vyer wt vanden mannen tot Sichem / ende vanden huyse Milla/ ende verteere AbiMelech.

21 Ende Jotham vluchte eñ ontweeck / ende ghinck na Ber/ ende woonde aldaer voor zijnen broeder AbiMelech.

22 Als nv AbiMelech drye iaer ouer Israel gheheerschet hadde/

De Sichimiten verachten AbiMelech.

23 g Sandt Godt eenen boosen wille tusschen AbiMelech ende der mannen tot Sichem: want de mannen tot Sichem h† verspraken AbiMelech.

g Esaie 45.7. h† And. vielen af vã AbiMelech/ dat den wreuel [moetwillige onbillickheyt] aen den tseuentich sonen JerubBaal begaen/ eñ haer bloedt ouer hen quame/ eñ gheleyt werde op AbiMelech/ etc.

24 Ende toghen aen den moetwil/ aen de tseuentich sonen JerubBaal / volbracht : ende leyden derseluer bloedt op AbiMelech haren broeder diese verworcht hadde / ende op de mannen tot Sichem/ die hem zijne hant daer toe ghesterckt hadden / dat hy zijne broeders verworchde.

25 Ende de mannẽ tot Sichem bestelden een achterwacht op de spitzen der berghen / ende beroofden alle die op der stratẽ tot hen wandelden: ende het wert AbiMelech aengeseyt.

Gaal verheft hem teghen AbiMelech.

26 Gaal oock de sone Ebed quam/ ende zijne broeders ende ghinghen tot Sichem in: ende de mannen tot Sichem verlieten hen op hem.

27 Ende toghen wt opt velt / ende lasen hare wijnbergen af/ ende vertradense/ ende maeckten

eenen dans/ ende gingen in haers godshuys/ ende aten ende droncken, ende vloeckten AbiMelech.

28 Ende Gaal de ſone Ebed ſprack: Wie is AbiMelech? eñ wat is Sichem/ dat wy hem dienen ſoudē? Is hy niet JerubBaals ſone/ ende heeft Sebul zijnen knecht i† geſet ouer de lieden k Hemor des vaders Sichem? waerom ſouden wy hem dienen?

Sebul AbiMelechs knecht.
i† And. gheſet? maer dient dē lieden Hemor des vaders Sichem/ etc.
k Gene. 34. 2
l† An. van den AbiMelech ſeyde hy vermeerdert/ etc. Maer Sebul is etc.

29 Wilde Godt/ het volck ware onder mijne hant/ dat ick den AbiMelech verdreue. Ende l† AbiMelech werdt gheſeyt: Vermeerdert v heyr/ ende treckt wt.

30 Want Sebul de ouerſte in der ſtadt/ doe hy de woordē Gaal des ſoons Ebed hoorde/ doe vergrimde hy in zijnen toorne/

31 Ende ſandt boodtſchap tot AbiMelech heymelijcken/ ende liet hem ſegghen: Siet/ Gaal de ſone Ebed/ eñ zijne broeders/ zijn tot Sichem ghecomen/ ende maken v de ſtadt wederſpannich.

32 So maeckt v nv op by der nacht/ ghy ende v volck dat by v is/ ende maeckt een achterwacht op hen inden velde:

33 Ende des morghens wanneer de Sonne op gaet/ ſo maeckt v vroech op/ ende ouervalt de ſtadt: ende ſo hy ende het volck dat by hem is/ tot v wt treckt/ ſoo doet met hem/ als het uwe handt vindet.

34 AbiMelech ſtont op by nacht/ ende alle het volck dat by hem was/ ende hielt op Sichem met vier hoopen.

35 Ende Gaal de ſone Ebed trock wt/ ende ſtadt voor den inganck aen der ſtadtpoorte. Ende AbiMelech maeckte hem op wt de achterwacht/ met tſamen den volcke dat met hem was.

36 Doe nv Gaal het volck ſach/ ſprack hy tot Sebul: Siet/ daer comt een volck neder van der hoochte des geberchts: Sebul daerentegen ſprac tot hem: Ghy ſiet de ſchaduwe der berghen voor lieden aen.

37 Gaal ſprac noch meer/ ende ſeyde: Siet/ een volck comt neder wt het middel des landts/ ende eenen hoop comt op den wech der tooner eycken.

38 Doe ſprack Sebul tot hem: Waer is nv uwen mondt/ die daer ſprack: Wie is AbiMelech/ dat wy hem dienen ſouden? Is dat niet het volck dat ghy veracht hebt? Trect nv wt/ ende ſtrijdt met hem.

39 Gaal trock wt/ voor den burgeren tot Sichem/ ende ſtreedt met AbiMelech.

40 Doch AbiMelech iaechde hem/ dat hy voor hem vluchte: ende daer vielen veel verſlagene/ tot aen den inganck der poorten.

41 Eñ AbiMelech bleef tot Aruma: ende Sebul veriaechde den Gaal ende zijne broeders/ dat ſy tot Sichem niet en moeſten blijuen.

42 Op den morgen nv ginck het volck wt op het velt. Doe dat AbiMelech wert aēgeſeyt:

43 Nam hy het volck/ ende deylde het in dry hoopen/ ende maecte een achterwacht op hen in den velde. Als hy nv ſach/ dat het volck wt der ſtadt ghinck/ maeckte hy hem ouer hen/ ende ſloechſe.

44 AbiMelech nv/ ende de hoopē die by hem waren/ ouervielenſe/ ende traden aen den inganck der poorten der ſtadt: daerentteghen de ander twee hoopen ouervielen alle die opten velde waren/ ende ſloeghenſe.

45 Doe ſtreedt AbiMelech teghen de ſtadt/ den ſeluen gantſchen dach/ ende wanſe/ ende verworchde het volc dat daer in was/ m ende verbrack de ſtadt/ ende zaeyde daer ſout op.

46 Doe dat hoorden alle mannē des torens tot Sichem/ gingen ſy in de ſterckte des huys des godts n Berith.

47 Doe dat AbiMelech hoorde/ dat hen alle de mannen des torens tot Sichem vergadert hadden/

48 Ginck hy op den berch Zalmon/ met alle zijnen volcke dat by hem was/ ende nam een axe in zijne hant/ ende hieuw eenen dickē tack vanden boome/ ende nam hem op/ ende leyde hem op zijne ſchouderen: ende ſprack tot allen volcke dat met hem was: o Wat ghy gheſien hebt dat ick doe/ dat doet ghy oock haeſt/ gelijck als ick.

49 Doe hieuw alle het volck een yeghelijck eenen tack af/ ende volchden AbiMelech na: ende leydenſe aen de ſterckte/ ende ſtakenſe aen met vyer/ dat oock alle mannen des torens tot Sichem ſtoruen/ by duyſent mannen ende vrouwen.

50 AbiMelech tooch oock nae Thebez/ ende beleydeſe/ ende wonſe.

51 Daer was ymmers eenen ſtercken toren midden inder ſtadt/ op welcken vloden alle de mannen ende vrouwen/ ende alle burgers der ſtadt/ ende ſloten dien achter hen toe/ ende clommen op het dack des torens.

52 Doe quam AbiMelech tot aen den toren/ ende beſtormde hem: ende ghenaeckte totter deuren des torens/ dat hy hem met vyere verbrandde.

53 p Doch een wijf wierp een ſtuck van eenen meulenſteen AbiMelech op den cop/ ende brack hem de herſſenpanne.

54 Doe riep AbiMelech haeſtelijck den iongen die zijn wapen droech/ eñ ſprack tot hem: q Treckt v ſweert wt/ ende doot my/ datmen niet van my en ſegghe: Een wijf heeft hem verworcht: Doe doorſtack hem zijn ionghen/ ende hy ſterf.

55 Doe nv de Iſraeliters [die met hem waren/] ſagen dat AbiMelech doot was/ ginck een yeghelijck aen zijn plaetſe.

56 Alſo betaelde God AbiMelech dat quaet/ dat hy by zijnen vader ghedaen hadde/ doe hy zijne tſeuentich broeders r verworchde.

57 Deſſeluen gelijckē alle dat quaet der mannen Sichem/ vergalt hen God oock op haren cop: ſ ende den vloeck Jotham/ des ſoons JerubBaal/ quam ouer hen.

Dat x. Capittel.

1. Thola/ 3. eñ Jair/ regeren het volck. 6. Als ſy der Heydenen afgoderije is by dē Iſraeliten/ 7. ſo werden ſy vanden Philiſteen eñ kinderen Ammon beangſtet. 10. Schreyen totten Heere/ 11. die en wil hen haerder niet aennemen/ 15. dan door geduerighe bekenteniſſe haerder ſonden/ wtroepinge vremder goden/ ende ernſtige bekeeringe tot God. 17. Ouerheydt wordt verordineert dien/ die met Ammon den ſtrijdt beghint.

1 NAe AbiMelech ſtont een ander a † heylandt op/ Iſrael te helpen/ Thola/ een ſone Pua/ een man van Iſaſchar/ ende een ſone Dodo: eñ hy woonde tot Samir/ op het gheberchte Ephraim.

2 Ende hy richtede Iſrael dry ende twintich iaer/ ende ſterf/ ende werdt begrauen tot Samir.

Nae

Jair de achtste Richter in Israel / regneerde twee eñ twintich iaer.

3 Na hem stondt Jair een Gileaditer op/ eñ richtede Israel twee ende twintich iaer.

4 Eñ hadde dertich sonen/ b op dertich ezels veulen rydende: ende hadde dertich stedẽ/ die hieten dorpen Jair/ tot op desen dach/ eñ ligghen in Gilead.

b Judic.12.14

5 Ende Jair sterf/ ende wert begrauen tot Kamon.

Aller Heydenẽ afgoderije is by den Israeliten.

6 Doch de kinderen Israels deden voortaen quaet voor den Heere/ ende dienden Baalim eñ Astaroth/ ende den goden tot Syria/ ende den goden tot Zidon/ eñ den goden Moab/ ende den goden der kinderen Ammon/ eñ den goden der Philisteen/ eñ verlieten den Heere/ ende en dienden hem niet.

7 Doe vergrimde den toorn des Heeren ouer Israel/ eñ gafse ouer onder de hant der Philisteen/ ende der kinderen Ammon.

8 Ende sy vertraden ende plaechden de kinderen Israels van dien iare aen/ wel achthien iaer lanck/ namelijckẽ/ alle kinderen Israels/ op ghene zijde der Jordanen/ inden lande der Amoriten/ die in Gilead leyt.

9 Daertoe togen de kinderen Ammon ouer de Jordane/ ende krijchden tegen Juda/ Benjamin/ ende teghen het huys Ephraim/ also dat Israel seer beangstet wert.

10 Doe schreyden de kinderen Israels tot den Heere/ ende spraken: Wy hebben aen v gesondicht/ want wy hebben onsen God verlaten/ ende Baalim ghedient.

11 Doch de Heere sprac tot den kinderen Israels: Hebben ulieden de Egyptenaers/ de Amoriters/ de kinderen Ammon/ de Philisteen/

12 De Zidoniters/ de Amalekiters/ eñ Maoniters/ oock niet ghedwongen? ende ick halp ulieden wt haren handen/ doe ghylieden tot my schreydet:

13 Noch hebt ghylieden my verlaten/ ende anderen goden ghedient/ daerom en wil ick ulieden niet meer helpen.

14 Gaet henen/ ende roept de goden aen/ die ghylieden vercoren hebt/ laet v dese helpen/ ter tijt c uwer droeffenissen.

c Of/ uwer ...

15 Doch de kinderen Israels spraken tot den Heere: Wy hebben ghesondicht/ maket ghy slechs met ons als het v behaecht/ alleen verlost ons te deser tijt.

d 1.Sam.7.3

16 d Ende sy dedẽ van hen de vreemde goden/ ende dienden den Heere: ende het iammerde hem/ dat Israel also gheplaecht wert.

e 1.Sam.11.1 f Of/ vergaderden/ † An. beriepen hen te samen/

17 e Ende de kinderẽ Ammon f † schreydden/ ende legerden hen in Gilead: daerentegen de kinderen Israels vergaderdẽ hen/ ende legerden hen tot Mizpa.

18 Ende de Ouersten des volcx tot Gilead spraken onder malcanderen: Wie eerst beghint te strijden tegen de kinderen Ammon/ die sal het hooft zijn ouer alle die in Gilead woonen.

Dat xj. Capittel.

1. Jephthah wordt Regeerder des volcx. 12. Sendt bootschap tot der Ammoniten Coninck/ 28. eñ so die geen gehoor en wil geuen/ 29. gaet hy henen/ 30. met onbedachter belofte/ 32. ende verootmoedicht de kinderen Ammon. 34. Jephthah eenighe dochter/ wert na zijn belofte/ 37. na twee maenden gheoffert.

Jephthah de negenste Richter in Israel/ regneerde ses iaer.

1 Jephthah een Gileaditer/ was eẽ strijdtbaer Heldt/ doch een hoeren kindt: Doch Gilead hadde Jephthah ghegenereert.

2 Doe nv Gileads wijf hem kinderen baerde/ ende desseluen wijfs kinderen groot werden/ stieten sy Jephthah wt/ ende spraken tot hem: a Ghy en sult niet eruen in onses vaders huys/ want ghy zijt eens anderen wijfs sone.

a Gen.21.10 Gala.4.30

3 Doe vloodt hy voor zijnen broederen/ ende woonde indẽ lande Tob: b daer vergaderden hen c † loose lieden/ ende toghen wt met hem.

b 1.Sa.22.2 c Of/ ijdele, ledighe/ † And. verdoruen.

4 Eñ ouer een wijle tijdts daer na/ krijchden de kinderen Ammon met Israel.

5 Doe nv de kinderen Ammon alsoo krijchden met Israel/ gingen de Oudtsten van Gilead henen/ dat sy Jephthah haelden wt den lande Tob/

6 Ende spraken tot hem: Comt/ ende weest onse hooftman/ dat wy strijden tegen de kinderen Ammon.

7 Doch Jephthah sprac totten kinderen van Gilead: Zijt ghyliedẽ niet die/ die my haten/ ende wt mijns vaders huys gestootẽ hebbet: ende nv comt ghylieden tot my/ dewyle dat ghy in droeffenisse zijt?

8 De Outstẽ van Gilead spraken tot Jephthah: Daerom comen wy nv weder tot v/ dat ghy met ons trecket/ ende helpet ons strijden tegen de kinderen Ammon/ eñ zijt onse hooftman ouer alle die in Gilead woonen.

9 Jephthah sprack totten Oudtsten van Gilead: Soo ghylieden my weder haelt te krijghen teghen de kinderen Ammon/ ende de Heere hen voor my geuen sal/ sal ick dan uwe hooft zijn?

10 De Outsten van Gilead sprakẽ tot Jephthah: De Heere zy een toehoorder tusschen ons/ ist dat wy niet en doen als ghy ghesegt hebt.

11 Alsoo ghinck Jephthah met den Oudtsten van Gilead/ d ende het volck settede hem ten hoofde ende ouerste ouer hen: ende Jephthah sprack sulcx alle voor den Heere te Mizpa.

d Deut.16.18

12 e Doe sandt Jephthah bootschap tot den Coninck der kinderen Ammon/ ende liet hem seggen: Wat hebt ghy met my te doẽ/ dat ghy tot my comt/ teghen mijn lant te krijghen?

Jephthah sendet boden tot der Ammonitẽ Coninc.

e Num.11.26

13 De Coninck der kinderen Ammon antwoorde den boden Jephthah: f Daerom dat Israel mijn landt ghenomen heeft/ doe sy wt Egypten toghen/ van Arnon aen/ tot aen Jabok/ ende tot aen de Jordane: so geeft het my nv weder met vreden.

f Nu.21.13.31

14 Jephthah daerenteghen sandt noch meer boden tot den Coninc der kinderen Ammon/

15 Die spraken tot hem: Soo seydt Jephthah: g Israel en heeft geen lant genomen/ noch den Moabiten/ noch den kinderen Ammon:

g Deu.2.8.18 1.mach.15.33

16 Want doe sy wt Egypten togen/ wandelde Israel door de woestijne/ tot aẽ de h † schelfzee/ ende quam tot Kades.

h † An. Rietzee/ of Roodezee/

17 i Ende sonden boden totten Coninck der Edomiten/ ende sprack: Laet my door v lant trecken: doch der Edomiten Coninck en verhoorde se niet: Oock sonden sy totten Coninck der Moabiten/ die en woude oock niet. Alsoo bleef Israel in Kades/

i Num.20.14

18 Ende wandelde inder woestijne/ eñ togen het lant der Edomiten ende Moabiten om/ ende quam van dẽ opganck der Sonnen/ aen der Moabiten lant/ ende legerden hen op gene zijde Arnon/ eñ en quamen niet in de lantpalen der Moabiten: k want Arnon is der Moabiten landtpale.

k Num.21.13

Nu.21 21
Deut.2.25

19 l Ende Israel sandt boden tot Sihon/ der Amoriten Coninck tot Hesbon/ende liet hem segghen: Laet ons door v lant trecken tot aen myn plaetse.

20 Och Sihon en betroude Israel niet door zijne palen te trecken: maer vergaderde alle zijn volck/ende legherde hem tot Jahza/ende streedt met Israel.

21 De Heere van de God Israels/gaf dẽ Sihon met alle zijnen volcke/ inde handen Israels/ dat syse sloeghen: alsoo nam Israel in/ alle dat landt der Amoriten/ die inden seluen lande woonden:

22 Ende namen alle palen der Amoriten in/ van Arnon aen/ tot aen Jabok/ ende van der woestijne aen/ tot aen de Jordane.

23 So heeft nv de Heere de Godt Israels/ de Amoriters verdreuen voor zijnen volcke Israel/ende ghy wiltse innemen.

Camos.
m Nu.21.29
1.Reg.11.11
n Jere.27.6
Leuit.25.23
o Num.22.2
Deut.23.4.

24 Ghy soudet die innemen / die nwe Godt m Camos verdreef/ n ende ons laten nemen/ alle die/die de Heere onse Godt voor ons verdreuen heeft.

25 Meynt ghy dat ghy beter recht hebt/ dan o Balack de sone Zipor/ der Moabiten Coninck? heeft de selue oock opt gerichtet oft gekrijghet teghen Israel?

26 Hoewel Israel nv drye hondert iaer/ ghewoont heeft in Hesbon / ende in haren dochteren/ in Aroer ende in haren dochteren / ende in allen steden/ die aen Arnon liggen? waerom en verlossedet ghylieden het niet in der seluer tijdt?

27 Ick en hebde niets aen v gesondicht/ende ghy doet so qualijck by my/ dat ghy tegẽ my krijget: De Heere geue heden een oordeel/tusschen Israel ende den kinderen Ammon.

28 Doch de Coninck der kinderen Ammon/ en verhoorde de reden Jephthah niet / die hy tot hem sandt.

29 Doe quam de Geest des Heeren op Jephthah/ende trock door Gilead ende Manasse/ ende door Mizpe/ dat in Gilead leyt/eñ van Mizpe dat in Gilead leyt/tegen de kinderen Ammon.

Jephthah onbedachte belofte.
p Marc.6.23.

30 Ende Jephthah beloefde dẽ Heere een belofte/eñ sprack: p Geeft ghy de kinderen Ammon in mijne handt/

31 Wat tot mijner huysdeure wtgaet/ my te gemoete/als ick met vreden weder come van den kinderen Ammon/dat sal des Heerẽ zijn/ ende ick wilt ten brandtoffer offeren.

q Deut.2.18

32 q Also tooch Jephthah teghen de kinderen Ammon/ tegen hen te strijden/ ende de Heere gafse in zijne handen/

33 Eñ hy sloechse/ van Aroer aen/tot datmen comt tot Minnith/ twintich steden/ ende tot aen de pleyne der wijnberghen / eenen seer grooten slach: ende alsoo werden de kinderen Ammon verootmoedicht voor de kinderen Israels.

r Of/ verootmoedicht ghy etc. Godt heeft my hooch verheuẽ door dese ouerwinninge/ dat ic myn hooft hooch eñ vrolijc oprichtede: maer ghy buycht my/ dz ic dẽ cop moet neder slaẽ met groot hertenleet / eñ sulcke groote vreucht in diep hertenleet verkeeren.

34 Doe nv Jephthah quam te Mizpa/ voor zijn huys/ siet/daer gaet zijn dochter wt/ hem te gemoete/met tamboryñen ende reyen: ende sy was een eenich kint/ ende hy en hadde anders gheen sone noch dochter meer.

35 Ende doe hyse sach / verscheurde hy zijne cleederen/ende sprack: Och mijn dochter/ hoe r buycht ghy my/ende bedroeuet my: wãt ick hebbe mijnen mont opgedaen tegen den Heere/ ende en cans niet wederroepen.

36 Sy sprack daerenteghen: Mijn vader/ hebt ghy uwen mont opghedaen tegen den Heere/ so doet my/als het wt uwen monde ghegaen is/na dien v de Heere gewrokẽ heeft aen uwe vyanden den kinderen Ammon.

37 Eñ sy sprack tot haren vader: Ghy wildet my doch dat te wille doen/ dat ghy my twee maenden laet / dat ick van hier af ga op de bergen/ende mijne maechdelijckheyt beweene met mijne ghespelen.

38 Hy sprac: Gaet henen/eñ lietse twee maenden gaen. Doe ginck sy henen met haren ghespelen/ ende beweende haer maechdelijckheyt op de berghen.

39 Ende na twee maendẽ quam sy weder tot haren vader: eñ hy dede haer f als hy beloeft hadde: eñ sy en was noyt geens mans schuldich ghewoorden.

40 Ende het wert een gewoonheyt in Israel/ dat de dochteren Israels/ iaerlijcx henẽ gaen/ ende beclagen de dochter Jephthah/ des Gileaditers/des iaers vier daghen.

Dat xij. Capittel.

1. De Ephraimiters verheffen hen tegen Jephthah/ 4. ende worden haerder twee ende veertich duysent verslagen. 7. Jephthah sterft. 8. Ebzan/ 11. Elon/ 13. ende Abdon/ volgen hem na malcanderen in het regiment.

1 Ende die van Ephraim a† schreydden/ ende ginghen na den Noordenwaert/eñ spraken tot Jephthah: b Waerom zijt ghy inden krijch ghetogen tegen de kinderen Ammon/ ende en hebt ons niet aengeseyt dat wy met v toghen: wy willen v huys met v/ met vyere verbranden.

2 Jephthah sprack tot hen: Ick eñ mijn volck hadden een groote sake met den kinderẽ Ammon/ende ick riep uliedẽ aen doch ghylieden en holpt my niet wt haren handen.

3 Doe ick nv sach dat ghylieden niet helpen en woudet / c settede ick mijne ziele in mijne hant/eñ tooch henen teghen de kinderen Ammon/ende de Heere gafse in mijn hant: waerom comt ghylieden nv tot my op/ teghen my te strijden?

4 Ende Jephthah vergaderde alle mannen in Gilead/ende streedt teghen Ephraim: ende de mannen in Gilead sloegen Ephraim/ daerom dat sy seyden: Zijt doch ghy Gileaditers d vluchtighe te Ephraim.

onder Ephraim eñ Manasse/als de d vluchtighe te Ephraim.

5 Ende de Gileaditers namẽ in het veyr der Jordanen / voor Ephraim: Wanneer nv de veltvluchtige Ephraim sprakẽ: Laet my ouer gaen: soo spraken de mannen van Gilead tot hem: Zijt ghy een Ephraiter? Wanneer hy dan antwoorde: Neen/

6 So hieten sy hem spreken: e Schiboleth: so sprack hy: Siboleth/ende en condes niet recht segghen. So grepen sy hem/ende sloegen hem aen het veyr der Jordanen: dat te dier tijt van Ephraim vielen twee ende veertich duysent.

7 Eñ Jephthah doch richtede Israel ses iaer. Ende Jephthah de Gileaditer sterf / ende wert begrauen in den steden tot Gilead.

8 Na desen richtede Israel/ Ebzan vã Bethlehem.

9 Die hadde dertich sonen / eñ dertich dochteren nam hy wederom van buyten/ zijnen sonen: ende teren gaf hy wt: ende dertich dochteren richtede Israel seuen iaer/

Ende

Ende sterf/ ende werdt begrauen te Beth- 10
Lehem.

Elon de elfste richter in Israel/ regneert thien iaer lanck.

Na desen richtede Israel Elon/ een Sebu- 11
loniter: ende richtede Israel thien iaer/

Eñ sterf/ ende werdt begrauen tot Aialon/ 12
inden lande Sebulon.

Abdon de twaelfste richter in Israel/ regneert acht iaer lãc. (Judic.10.1

Na desen richtede Israel Abdon/ een sone 13
Hillel/ een Piriathoniter.

Die hadde veertich sonen/ eñ dertich soons 14
kinderen / f die op tseuentich ezels veulen re-
den: ende richtede Israel acht iaer/

Ende sterf/ eñ wert begrauen te Piriathon 15
inden lande Ephraim / op het gheberchte der
Amalekiten.

Dat xiij. Capittel.

1. Israel comt in de handen der Philisteen. 3. Simsons/ 5. diese verlossen sal/ ontfanckenisse wort eerstlijck der moeder/ 8. ende daer na den vader/ 11. met berichte wijse ende werck des geboren knechtkens aengesept. 15. De Engel des Heeren vaert in de vlamme des brantoffers (dat hy in de stede zijner spijse den Heere begheert) ten Hemel. 21. Manoah so hy hem seluen zyns lyfs ontsept/ wort van zijnen wyue gesterct. 24. Des Heeren Gheest is in Simson.

a Judic.10.7

Ende de kinderen Israels deden voort- 1
aen quaet voor den Heere/ a eñ de Heere
gaf se in de handen der Philisteen veer-
tich iaer.

Manoah Simsons vader.

Daer was een man te Sarga / van eenen 2
geslachte der Daniten/ met name Manoah/
ende zijn wijf was onvruchtbaer / ende en
baerde niet.

Ende de Engel des Heeren verscheen den 3
wyue/ ende sprack tot haer: Siet/ ghy zyt on-
vruchtbaer/ ende en baert niet : doch ghy sult
swangher worden/ ende eenen sone baren.

b Num.6.3

b Soo wacht v nv / dat ghy gheenen wijn 4
noch stercken dranck drincket / ende niet on-
reyns en etet.

c 1.Sa.1.11
d Een geboren Nazir/ of Nazareus/ niet nae der Wet/ vã belofte wesen/ maer van Gode sonderlyck daer toe ghemaeckt.

Want ghy sult swanger worden/ eñ eenen 5
sone baren/ c dien gheen scheermesse sal op het
hooft comen: want dat knechtkẽ sal een d ver-
loef der Gods zijn/ van moeders lijue aen: en-
de hy sal beginnen Israel te verlossen wt der
Philisteen hant.

Doe quam dat wijf / ende seyde dat haren 6
man aen/ ende sprack : Daer quam een man
Gods tot my/ eñ zijn gestalte was aẽ te sien/
als een Engel Gods/ seer verschrickelijck/ dat
ick hem niet en vraechde van waer / of waer
henen/ ende hy en seyde my niet hoe hy hiet.

e Gen.16.11 Luce.1.31.

Hy sprac dannoch tot my: e Siet/ ghy sult 7
swanger worden/ ende eenen sone baren: so en
drinckt nv geenen wijn/ noch stercken dranc/
ende en eet niet onreyns: f want dat knechtkẽ
sal een verloef der Godts zijn / van moeders
lijue aen/ tot in zijnen doot.

f Mat.2.23

Doe badt Manoah den Heere/ ende sprac: 8
Ach Heere/ laet den man Gods weder tot ons
comen/ dien ghy gesondẽ hebt: dat hy ons lee-
re/ wat wy met het knechtkẽ doen sullen/ dat
gheboren worden sal.

Eñ God verhoorde de stemme Manoah: 9
eñ de Enghel Gods quam weder totten wij-
ue: Ende sy sat op den velde / ende haer man
Manoah en was niet by haer.

So liep sy haestelick henen/ ende seyde het 10
haren man aen / ende sprack tot hem : Siet/
de man is my verscheenen / die heden tot my
quam.

Manoah maeckte hem op/ eñ ginck zijnen 11
wyue na/ ende quam tot den man/ ende sprac
tot hem : Zijt ghy de man die met den wijue
ghesproken hebt? Hy sprack: Ja.

12 Ende Manoah sprac: Wanneer nv comen
sal/ dat ghy gesprokẽ hebt/ wat sal des knecht-
kens wijse ende werck zijn?

13 De Engel des Heeren sprac tot Manoah:
g† Hy sal hem wachten voor alle dat ick den
wijue ghesept hebbe.

g† An. de vrouwe sal haer etc. dat ic haer gesept heb. Sy en sal etcet. Num.6.3 Amos 2.12

14 Hy en sal niet eten dat wt den wijnstock
comt/ ende en sal gheenen wijn noch stercken
dranck drincken/ ende niet onreyns eten: alles
wat ick haer gebodẽ hebbe/ dat sal sy houden.

15 Manoah sprack totten Engel des Heeren:
Lieue/ laet v hier behouden/ wy willen v een
bocrken bereyden.

16 Doch de Enghel des Heeren antwoordde
Manoah: Wanneer ghy my hier alreede be-
hieldet/ h so en ete ic doch uwer spijse niet: wilt
ghy i† daerenteghen den Heere een brantoffer
doen/ so meucht ghy het offeren: want Ma-
noah en wiste niet dat het een Enghel des
Heeren was.

h Gene.18.8 ende 19.3 Tobi. 12.19
i† An. doch een brãtoffer doẽ/ so doet het den Heere.

17 Ende Manoah sprack tot den Enghel des
Heeren : Hoe heet ghy / dat wy v prijsen/ alst
nv comt dat ghy ghesproken hebt?

18 Doch de Engel des Heeren sprac tot hem:
k Waerom vraecht ghy na mijnen name / die
doch wonderlijck is?

k Gen.32.29. Exod.3.13
l† And. verborghen is?

19 m Doe nam Manoah een bocrken / ende
spijsoffer / ende offerde dat op eenen rotzsteen
den Heere/ n eñ hy maecte het o wonderbaer-
lijck: Manoah ende zijn wijf saghen toe.

m Judic.6.20
n Psal.72.18. ende 136.4.
o Dat is/ Het ginck wonderbaerlijck toe/ alsoot volcht/ dat de Enghel verdween: eñ in de vlamme op voer.

20 Ende doe de p† vlamme opvoer / van den
altaer/ na den Hemel/ voer de Engel des Hee-
ren in der vlamme des altaers op : doe dat
Manoah ende zijn wijf saghen / vielen sy ter
aerden op haer aenghesichte.

p† And. laeye

21 Ende de Enghel des Heeren en verscheen
Manoah ende zijnen wijue niet meer. Doe
bekende Manoah dat het een Enghel des
Heeren was/

22 Ende sprac tot zijnen wijue: q Wy moeten
den doot steruen/ dat wy God gesien hebben:

q Exod.33.20 Judic. 6.22

23 Doch zijn wijf antwoordde hem: Wanneer
de Heere lust hadde ons te dooden/ so en had-
de hy het brantoffer ende spijsoffer niet geno-
men van onsen handen: hy en hadde ons ooc
sulcx alles niet bewesen/ noch ons sulcx hoo-
ren laten/ ghelijck als nv gheschiet is.

24 Ende dat wijf baerde eenen sone/ ende hiet
hem r† Simson/ ende de Heere seghende hem.

r 1.Sa.12.11

25 Ende de Gheest des Heeren begonst met
hem te zijn inden legher Dan/ tusschen Zarea
ende Esthaol.

Dat xiiij. Capittel.

1. Simson begheert een wijf onder den Philisteen. 5. Doot eenen iongen leeuwe/ 8. ende vint heunich in desseluen ase. 10. Geeft een raetsel op in zijn bruyloftmael/ met winninghe oft verbeurte van dertich hemden/ ende so vele ouercleederen/ in seuen daghen te treffen: 15. Zijne ghesellen/ (11. dien sulckes gelt) dringen zijn wijf/ 16. die hen dat sept/ 19. so gedijet hem dat selue tot toorne/ ende den Philisteen tot een groot ongheluck.

De Gheest des Heerẽ is in Simson.

1 Simson ginck henen af na Thimnath/
ende sach eẽ wijf tot Thimnath/ onder
den dochteren der Philisteen.

2 Eñ doe hy weder opwaerts quam / seyde
hy dat zijnen vader ende zijner moeder/ ende
sprac: Jck hebbe een wijf gesien te Thimnath
onder den dochteren der Philisteen/ geeft my
nv de selue ten wijue,

a Deut.7.3
b t And. mijnen

Zijn vader ende zijn moeder spraken tot 3 hem: a Is daer dan nv gheen wijf onder den dochteren uwer broederen/ eñ in alle b t uwen volcke/ dat ghy henen gaet/eñ neemt een wijf by den Philisteen/die onbesneden zijn? Simson sprack tot zijnen vader: Gheeft my dese/ want sy bevalt mijnen ooghen.

Doch zijn vader eñ zijn moeder en wisten 4 niet dat het vandẽ Heere ware: de Philisteen heerscheden te dier tijt over Israel.

Simson doot eenen iongen leeuw door de kracht des Geest Gods.

Alsoo ghinck Simson af met zijnen vader 5 ende zijner moeder na Thimnath: ende als sy quamen aen de wijnberghen te Thimnath: siet/ doe quam hem een ionge brullende leeuw teghen.

c 1.Sa.17.35 Dani.6.22 Hebr.11.33

Ende de Gheest des Heeren wert veerdich 6 over hem/ c ende verscheurde hem/ gelijck als men een bocxken van malcanderen scheurt/ eñ en hadde doch gantsch niet in zijner hant: ende en seyde het zijnen vader noch zijner moeder niet/ wat hy ghedaen hadde.

Doe hy nv af quam/ sprac hy met den wijve/ 7 ende sy beviel Simson in zijnen ooghen.

Ende na sommige dagen quam hy weder/ 8 dat hyse name: ende tradt wt den weghe/ dat hy dat aes des leeuwen besaghe: siet/ doe was een byenswerm in den ase des leeuwen/ ende heunich.

Ende hy nam het in zijne hant/ eñ att daer 9 van onderwegen: ende ginck tot zijnen vader ende tot zijner moeder/ ende gaf hen daer van/ dat sy ooc aten: hy en seyde hen dannoch niet dat hy dat heunich van des leeuwen ase ghenomen hadde.

Eñ doe zijn vader af quam tot den wijve/ 10 maeckte Simson aldaer een bruyloft/ ghelijck als de iongelinghen pleghen te doen.

Ende doe sy hem sagen/ gaven sy hem der- 11 tich ghesellen/ die by hem zijn souden.

Simson dan sprac tot hen: Ick wil ulieden 12 een raetsel voorgeven/ wanneer ghy liedẽ my dat geradet ende treffet in desen seven dagen der bruyloft/ so wil ick uliedẽ dertich hemden gheven/ ende dertich overcleederen:

Connet ghylieden dat daerentegen niet ge- 13 raden/ soo sult ghylieden my dertich hemden ende dertich overcleederẽ geven: ende sy spraken tot hem: Gheeft v raetsel voor/ latet ons hooren.

Simsons raetsel.

Hy sprack tot hen: Spijse ghinck van den 14 eter/ ende soeticheydt van den stercken: ende sy en conden dat raetsel in dry daghen niet gheraden.

Aen den sevendẽ dage spraken sy tot Sim- 15 sons wijf: Overredet uwen man/ dat hy ons dat raetsel segge/ oft wy willẽ v ende uws vaders huys met vyere verbernen: hebt ghyliedẽ ons daerom genoot/ op dat ghy ons soudt arm maken/ ofte niet?

d Of/ hatich/ vyandisch/

e Judic.14.6

Doe weende Simsons wijf voor hem/ eñ 16 sprac: Ghy zijt my d gram/ eñ en hebt my niet lief: ghy hebt den kinderen mijns volcks een raetsel voorgegeven/ ende en hebt het my niet geseyt. Hy sprack daerentegen tot haer: e Siet/ ick en hebbe het mijnen vader eñ mijner moeder niet gheseyt/ ende soude het v segghen?

Eñ sy weende de seven daghen voor hem/ 17 dewijle dat sy bruyloft hadden: Nv/ aen den sevenden daghe seyde hy het haer/ want sy drongde hem hardt: ende sy seyde dat raetsel den kinderen haers volcx.

18 Doe spraken de mannen der stadt tot hem aen den sevenden dage/ eer de Sonne onderghinck: Wat is soeter dan heunich? Wat is stercker dan de leeuwe?

19 Doch hy sprac tot hen: Wanneer ghylieden met mijnen calve niet en hadt geploecht/ ghy en haddet mijn raetsel niet gheraeckt.

20 Ende de Gheest des Heeren wert veerdich over hem/ ende ginck af tot Asklon/ eñ sloech dertich mannen f onder hen: ende nam hare cleederen/ ende gaf overcleederen dien/ die het raetsel gheraden hadden: ende vergrimde in zijnen toorne/ ende ghinck op in zijns vaders huys.

21 g Nv Simsons wijf/ wert eener zijner ghesellen ghegheven/ die hem toebehoorde.

Dat xv. Capittel.

1. Simson veroorsaeckt tegen de Philisteen/ 4. steeckt haer coren eñ wijnbergen aen. 9. Zijn wijf tsamẽ met haren vader/ wort om zijnent wille verbrant/ 7. noch en wil hy van beschadighen niet ophouden. 9. Den Philisteen soo sy Juda beleghereren/ 11. wordt hy ghebonden ghelevert. 14. Breeckt de stricken/ ende slaet met eens ezels kinnebacken duysent mannen. 18. Godt gheeft hem water in zijnẽ dorst/ wt des ezels kinnebackẽ.

1 Het begaf hem dan nae sommige dagen/ om dẽ tijt des tarwenooghsts/ dat Simson zijn wijf besochte met een bocxken/ ende als hy dachte: Ick wil tot mijnen wijve gaen in de camer/ en woude hem haer vader daer niet in laten/

2 Ende sprack: Ick meynde ghy waert haer a gram geworden/ ende hebse uwen vrient ghegheven: sy heeft doch een ionghe suster/ die is schoonder dan sy/ die laet uwe zijn voor dese.

3 Doe sprac Simson tot hem: Ick hebbe eenmael een rechte sake tegen de Philisteen: Ick wil b t ulieden schade doen.

4 Ende Simson ghinck henen/ ende vinck dry hondert vosschen/ ende nam branden/ ende keerde twee ende twee de steertẽ te samen/ ende bant steets tusschen twee steerten eenen brandt.

5 Ende stack die aen met vyere/ ende lietse onder het coren der Philisteen loopen/ c ende stack alsoo de opperen aen/ met tsamen den staenden coorne/ ende de wijnberghen/ ende olyboomen.

6 Doe spraken de Philisteen: Wie heeft dat gedaen? Doe seydemen: Simson/ des Thimniters schoonsone: daerom dat hy hem zijn wijf ghenomen/ ende zijnen vrient ghegheven heeft. Doe toghen de Philisteen op/ ende verbrandese met tsamen haren vader/ met vyere.

7 Simson dannoch sprack tot hen: Hoewel dat ghylieden alschoon dat gedaen hebbet/ so wil ick my doch aen ulieden selven wreken/ ende daer na ophouden.

8 Eñ sloechse hardelijc/ d beyde aen de schouderen ende lendenen: ende tooch af/ eñ woonde in het steenhol Etam.

9 Doe toghen de Philisteen henen/ ende belegerden Juda/ eñ leyden hen neder tot Lehi,

10 Doch die van Juda spraken: Waerom zijt ghylieden teghen ons opghetoghen? Sy antwoorden: Wy zijn opghecomen/ Simson te binden/ dat wy hem doen gelijck als hy ons ghedaen heeft.

11 Doe togen dry duysent mannẽ van Juda af in dat steenhol tot Etam/ eñ sprakẽ tot Simson: En weet ghy niet dat de Philisteen over ons

ons heerſchen? Waerom hebt ghy dan dat by ons ghedaen? Hy ſprack tot hen: e Als ſy my gedaen hebbē/ ſo hebbe ick hen weder gedaen.

e Leui. 24.19 Judic. 1.7

12 Sy ſpraken tot hem: Wy zijn afgecomen v te binden/ende in der Philiſten handen te geuen. Simſon ſprack tot hen: Soo ſweert my/ dat ghylieden my niet f† weeren en wilt.

f† An. ouervallen/of dooden.

13 Sy antwoordē hem: Wy en willen v niet weeren/maer willen v ſlechts binden/ende in hare handen geuen/ende en willen v niet dooden: eñ ſy bondē hem met twee nieuwe ſtricken/ ende brachten hem op vanden ſteen.

Simſon ſlaet de Philiſteē.

14 Ende doe hy quam tot Lehi toe/ juychden de Philiſteen hem aen: g Doch de Geeſt des Heeren wert veerdich ouer hem/eñ de ſtricken aen zijne armen werden als draden die het vyer verſengt heeft/ dat de banden aen zijne handen verſmolten.

g 1.Sa.10.10

15 Eñ hy vandt een vuyl ezels kinnebacken: doe reckte hy zijn hant wt/ende nam het/ende ſloech daer duyſent mannen mede.

De Gheeſt des Heerē is in Simſon/ ende hy ſlaet met des ezels kinnebacken duyſent mānen.

16 Ende Simſon ſprack: Daer ligghen ſy by hoopen: met het kinnebacken eens ezels/hebbe ick duyſent mannen gheſlaghen.

17 Eñ doe hy dat wtgeſproken hadde/ wierp hy het kinnebacken wt zyner handt/ende hiet de ſtede h Ramath Lehi.

h Heet/ een wechworpen des kinnebacken.

18 Doe hem nv ſeer dorſtede/ riep hy dē Heere aen/ ende ſprack: Ghy hebt ſulcken grooten heyl ghegeuen door de hant ws knechts: ende nv moet ick van dorſte ſteruē/ende in der onbeſneden handen vallen.

Godt gheeft Simſon water wt des ezels kinnebacken.

19 Doe opende Godt eenen backtant/ in dat kinnebacken/dat daer water wt ghinck: ende als hy dranck/ quam zijnen geeſt weder/ende wert verquickt: daerom heet hy noch hedē ten dage/Des aēroepers fonteyne/die in dat kinnebacken wert.

20 Ende hy richtede Jſrael ter tijt der Philiſten twintich iaer.

Simſon de derthienſte richter in Jſrael/regneert twintich iaer.

Dat xvj. Capittel.

1. Simſon vanden burgeren Gaſa omringt/ draecht der ſtadt poorden wech. 4. Delila menichmael ghehoonet/ verdwaeſt hem ten laetſten/ 16. dat hy haer zijne heymelijckheydt vermeldt/ 18. ende van hen gheuangen/ 21. iammerlijck mishandelt wort. 23. De Philiſteen maken den Dagon een feeſt ouer hem. 25. Hy roept in zijner beſpottinge den Heere aen/ 29. ende maeckt meer dooden in zijnen doot/ dan by zijnen leuen.

1 Simſon ghinck henen na Gaſa/ eñ ſach aldaer een a† hoere/ende lach by haer.

Simſon hoereert te Gaſa. a† And. weerdinne/ende quam tot etc.

2 Doe wert dē Gaſiteren geſeyt: Simſon is hier in gecomen: ende omringdē hem/ ende lieten op hem loeren dē gantſchen nacht inder ſtadtpoorte/ ende waren den gantſchen nacht ſtille/eñ ſpraken: Beyt morghen wanneer het licht wordt ſoo willen wy hem verworghen.

3 Eñ Simſon lach tot middernacht toe/ doe ſtont hy op ter middernacht/ ende greep beyde de deuren aen der ſtadtpoorte/ met tſamen de beyde poſten/ ende hiefſe wt met dē rijchedoechſe opwaerts op de hoochte des berchs voor Hebron.

4 Daer na kreech hy een wijf lief aen der beke Sorek/die hiet Delila.

Delila.

5 Te dier tijt quamen der Philiſteen vorſten op/ende ſpraken tot haer: Ouerreet hem/ende ſiet toe/waer hy ſulcke groote kracht in heeft/ ende waermede wy hem machtich meughen worden/dat wy hem binden ende dwinghen/ ſo willen wy v gheuen een yeghelijck duyſent ende hondert ſiluerlinghen.

6 Ende Delila ſprac tot Simſon: Lieue/ ſegt my/waer uwe groote kracht in zy/eñ waermē v mede binden mach/datmen v dwinghe?

7 Simſon ſprac tot haer: Wanneermen my bonde met ſeuen zeelen van verſſche baſten/ die noch niet verdort en zijn/ ſoo werde ick ſwack/ende ware als een ander menſche.

8 Doe brachten der Philiſteen vorſten tot haer op/ ſeuen zeelen van verſſche baſten/ die noch niet verdorret en waren/ ende ſy bandt hem daer mede.

9 (Men loerde doch op hem by haer in der camer:) eñ ſy ſprack tot hem: De Philiſteen ouer v Simſon: Hy daerentegen brack de zeelen/gelijck als een vlaſſen ſnoer breeckt/wanneer het aent vyer comt: ende het en wert niet kennelijck waer zijne kracht in ware.

10 Doe ſprack Delila tot Simſon: Siet/ ghy hebt my b bedroghen/ ende voor my gelogen: nv ſoo ſegt my doch / waer canmen v mede binden?

b Of/beſpot.

11 Hy antwoorde: Wanneer ſy my bondē met nieuwe ſtricken daer noyt geenen arbeyt mede geſchiet en is/ ſo werde ick ſwack/ende als een ander menſche.

12 Doe nam Delila nieuwe ſtricken/ eñ bant hem daer mede/eñ ſprac: De Philiſteen ouer v Simſon / (men loerde doch op hem in der camer:) ende hy brackſe van zijnen armen als eenen draet.

13 Delila voortaen ſprack tot hem: Noch hebt ghy my bedroghen/ ende my ghelogen: Lieue/ ſegt my doch: Waer can mē v mede binden? Hy antwoorde haer: Wanneer ghy ſeuen locken hayrs mijns hoofts vlochtet met c† een vlechtſnoer / ende hechtedeſe met eenen naghel erghens aen.

c† And. in een weuers webbe. Eñ ſy hechtedet met eenē nagel in/ ende ſprack: etc.

14 Ende ſy ſprac tot hem: De Philiſteen ouer v Simſon: Eñ hy waeckte op van zijnen ſlape/ ende trock de gheuIochten locken met den naghel ende vlechtſnoer wt.

15 Doe ſprac ſy tot hem: Hoe cont ghy ſeggen: Ghy hebt my lief/ ſo v herte doch niet met my en is? drymael hebt ghy my bedroghen/ ende my niet gheſeydt / waer uwe groote kracht in is.

16 Doe ſy hem nv harde dringde met haren woorden alle dage/ eñ en liet hem geen ruſte/ wert zijn ziele madt tot aen den doodt/

Simſon openbaert zijne verborgentheyt eener hoere.

17 Ende ſeyde haer zijn gantſch herte/eñ ſprac tot haer: d Daer en is noyt gheen ſcheermes op mijn hooft gecomē/ want ick ben een verloef der Gods vā moeders lijue aen; wanneer ghy my nv beſchoert/ ſo weke mijn kracht vā my/dat ick ſwack werde/ende gelijck als alle andere menſchen.

d Num.6.3 Judic. 13.5

18 Doe nv Delila ſach / dat hy haer alle zijn herte geopenbaert hadde/ſandt ſy henen/ende liet der Philiſteen vorſten roepen/ eñ ſeggen: Comt noch eenmael op/wāt hy heeft my alle zijn herte geopenbaert. Doe quamen der Philiſteen vorſten tot haer op / ende brachten het ghelt met hen in harer hant.

19 Eñ ſy liet hem ontſlapen op haren ſchoot/ ende riep eenen die hem de ſeuen locken zijns hoofts afſchoer: ende ſy begoſt hem te dwingen; doe was zijne kracht van hem geweken.

Eñ ſy ſprack tot hem: De Philiſteen ouer 20 v Simſon. Doe hy nv van zijnen ſlaep opwaeckte/ dachte hy: Jck wel wtgaen/ als ick dickwils ghedaen hebbe/ eñ wil my los trecken: ende en wiſte niet dat de Heere van hem gheweken was.

Simſõ wort geuangen/ eñ hem worden de oogen wtgheſteken.

Doch de Philiſteen grepen hem/ ende ſtaken 21 hem de ooghen wt/ ende voerden hem af na Gaſa/ ende bondẽ hem met twee metalen ketenen: ende hy moeſte malen inder geuanckeniſſe.

Nv/ het hayr zijns hoofts begonſt weder 22 te waſſen/ waer het beſchoren was.

Eẽ feeſt des afgods Dagon.
e 1.Sa.5.11

e Doe hen nv der Philiſteen Vorſten ver- 23 gaderdẽ/ haren gode Dagon eẽ offer te doen/ ende hen te verblijden/ ſpraken ſy: Onſe godt heeft ons onſen vyandt Simſon/ in onſe handen ghegheuen.

Deſſeluen gelijcken als hem het volc ſach/ 24 loef den ſy haren godt: want ſy ſpraken: Onſe godt heeft ons onſen vyandt in onſe handen gegeuen: die ons onſe lant verderf/ ende onſer vele verſloech.

Doe nv haer herte vrolijc was/ ſpraken ſy: 25 Laet Simſon halen/ dat hy voor ons ſpele. Doe haeldẽ ſy Simſon wt de geuanckeniſſe/ ende hy ſpeelde voor hen/ ende ſy ſettedẽ hem tuſſchen twee f†pilaernen.

f† And. colomnen.

Simſon nv/ ſprack tot den iongen die hem 26 by der hant leydde: Laet my gaen/ dat ick de pilaernen gheuoele/ op welcke het huys ſtaet/ dat ick my daer aen lene.

Simſon roept dẽ Heere aen.

Ende het huys was vol mannen eñ vrouwen: 27 Der Philiſteen Vorſten alle waren ooc daer/ ende op den dake/ by dry duyſent mannen ende vrouwen/ die toeſaghen hoe Simſon ſpeelde.

Simſon ſterft/ als hy Jſrael twintich iaer gherichtet hadde.
g Judic.14.20 ende 15.8.15

Simſon riep den Heere aen/ ende ſeyde: 28 Heere/ Heere/ ghedenckt mijner/ ende ſterckt my doch Godt/ op dit mael/ dat ick my voor mijn beyde ooghen/ eens wreke aen den Philiſteen.

Eñ hy vattede de twee middelſte pilaer- 29 nen/ op welcke het huys geſettet was/ eñ hem daer op onthiel/ de eene in zijn rechter/ de ander in zijn ſlincker handt/

Eñ ſprac: Mijn ziele ſterue met den Phi- 30 liſteen/ ende buychdeſe krachtelijcken: doe viel het huys op de Vorſten/ ende op alle dat volc dat daer in was: dat der dooden meer was/ die in zijnen doot ſtoruen/ g dan die by zijnen leuen ſtoruen.

Doe quamen zijne broeders af/ ende zijns 31 vaders gantſche huys/ ende namen hem op/ ende droegen hem opwaerts/ ende begroeuen hem in zijns vaders Manoah graf/ tuſſchen Zarea eñ Eſthaol. Hy richtede yniners Jſrael twintich iaer.

De Hiſtorie vã Michas afgoderije.

Dat xvij. Capittel.

1. Van Micha ende zijner moeder afgoderije. 7. Van den ghehuerden Leuijt ten Prieſter in zijnen huyſe.

Daer was een man op het gheberchte E- 1 phraim/ met namen Micha/

Die ſprac tot zijner moeder: De duy- 2 ſent ende hondert ſiluerlinghen/ a† die ghy tot v ghenomen hebt/ ende b ghe ſworen/ ende geſeyt voor mijnen ooren: ſiet/ dat ſelue ghelt is by my/ ick hebbe het tot my ghenomen. Doe ſprack zijn moeder: Gheſeghent zy mijn ſone den Heere.

a† An. v genomen zijn worden/ ende ghy hebt gevloect/ ende etcet.
b Deſe vrouwe ſal beloeft hebben ſulck ghelt tot het beeldt te geuen/ ende dat en ſal den ſone int eerſte niet beuallen hebben/ eñ heuet haer daerom gheſtolen: daer nae hem van haren claghen bewegen latende/ heuet haer weder gegeuen/ eñ daer mede doẽ latẽ/ wat ſy woude: maer dat het nv wel gelucte (gelijck ſulck dinc pleech) ſo laet hyt hem oock wel ghe-Willen.

3 Alſoo gaf hy zijner moeder de duyſent ende hondert ſiluerlingen weder. Eñ zijn moeder ſprack: Jck hebbe dat gelt den Heere gheheylicht van mijner handt/ voor mijnen ſone/ datmen een ghegoten beelt ende afgodt daer wt maken ſal: daerom gheue ick het v nv weder.

4 Doch hy gaf zijner moeder dat gelt weder. Doe nam zijn moeder twee hondert ſiluerlingen/ eñ brachtſe tot den goudtſmit/ die maecte een ghegoten beeldt ende afgodt/ dat was daer na inden huyſe Micha.

5 Eñ de man Micha hadde alſo een godtſ- huys/ ende maeckte eenen lijfrock/ ende c† het heylige/ d ende vulde zijner ſonen een de hant/ dat hy zijn Prieſter wert.

6 e Te dier tijt en was daer geen Coninck in Jſrael/ ende een yegelijck dede wat hem recht dochte.

7 Daer was een iongelinck van Bethlehem Juda/ onder den gheſlachte Juda/ eñ hy was een Leuijt/ ende was aldaer vreemt.

8 Eñ hy tooch wt der ſtadt Bethlehem Juda/ te wandelen waer hy henen conde. Ende doe hy op het gheberchte Ephraim quam/ ten huyſe Micha/ dat hy zijnen wech ginghe/

9 Vraechde hem Micha: Van waer comt ghy? Hy antwoordde hem: Jck ben eẽ Leuijt van Bethlehem Juda/ eñ wandele waer ick henen can.

10 Micha ſprack tot hem: Blijft by my/ ghy ſult mijn vader eñ mijn Prieſter zijn: ick wel v iaerlijcx thien ſiluerlingen ende f† beſproken cleederen/ ende v voetſel geuen: ende de Leuijt ghinck met hem.

11 g† De Leuijt begonde te blijuen by den man/ ende hy hieldt den iongelinck ghelijck als eenen ſone.

12 Ende Micha vulde den Leuijt de hant/ dat hy zijn Prieſter werdt/ ende was alſoo inden huyſe Micha.

13 Ende Micha ſprack: Nv weet ick/ dat my de Heere ſal wel doen/ dewijle dat ick een Leuijt tot eenen Prieſter hebbe.

Dat xviij. Capittel.

1. Vijf verſpieders van Dan wtgeſchict/ keeren by Micha in/ 5. vraghen zijnen Prieſter na haren wech/ 8. ende wedergekeert/ raden haren broederen het verſpiedde landt in te nemen. 13. Micha worden zijne afgoden ende prieſter/ 22. metten ghewade ontuoert. 27. Lachis wort ghewonnen/ ende Dan genoemt. 30. Ende Michas beeldt wordt opgherichte.

1 Te a dier tijt en was daer geen Coninc in Jſrael: ende den ſtam der Daniten ſocht haer een erfdeel daer ſy woonen mochten: b want daer en was tot op dien dach noch geen erue voor hen geuallen/ onder den ſtammen Jſraels.

2 Eñ de kinderen Dan ſonden wt haren geſlachten/ van haren eynden/ vijf ſtrijdtbare mannen/ van Zarea ende Eſthaol/ het lant te verſpieden/ eñ te onderſoecken/ eñ ſpraken tot hen: Treet henen/ eñ verſpiet het lant: ende ſy quamẽ op het geberchte Ephraim/ aẽ het huys Micha/ ende bleuen aldaer den nacht ouer.

3 Ende dewijle dat ſy aldaer by den geſinne Micha warẽ/ kendẽ ſy de ſtemme des iongelincx des Leuiten: eñ ſy weken daer henen/ eñ ſpraken tot hem: Wie heeft v hier ghebracht? Wat doet ghy daer? ende wat hebt ghy hier?

Hy antwoorde hen: So ende so heeft Micha by my ghedaen / ende heeft my ghehuert dat ick zijn Priester zy. 4

Sy spraken tot hem: Lieue/e vraecht God/ dat wy bekennen/ oft onsen wech dien wy wandelen oock wel ghelucken sal. 5

e Judic. 7.a.1 ende 20.b.18.

De Priester antwoorde hen: Treect henen met vreden: uwē wech is recht voor den Heere/ die ghylieden treckt. 6

Doe ginghen de vijf mannen henen/ende quamen tot Lais / ende saghen het volck dat daer in was / seker woonen / na de wijse/ als de Zidoniters / stil ende seker / ende daer en was niemant die hen b leedt dede inden lande / oft een heere ouer hen ware : ende waren verre vanden Zidoniten / ende en haddē met den lieden niet te doen. 7

b Dat is/sy en hadden noch vyanden noch heeren.

Ende sy quamen tot haren broederen te Zarea ende Esthaol : eñ hare broeders spraken tot hen: Hoe staet het met ulieden toe? 8

Sy spraken: Op/ende laet ons tot hem op trecken/want wy hebben het lant besien / dat is gantsch goet : daerom haest ulieden / ende en weest niet luy opwaerts te treckē/dat ghy henen comt dat landt in te nemen. 9

Wanneer ghyer henen comt / so sult ghylieden tot eenen sekeren volcke comen : ende dat landt is wijdt ende breedt / want Godt heeft het in uwe handen ghegheuen: een sulcken plaetse daer niet en ontbreeckt/ alles wat op aerden is. 10

Doe togē van daer/wt den geslachte Dan/ van Zarea eñ Esthaol/ses hondert mannen gherustet met haren wapenen ten krijghe. 11

Ende toghen op / ende legherden hen tot Kiriath Jearim in Juda : daer van noemden sy de plaetse/het leger Dan/tot op desen dach/ dat achter Kiriath Jearim is. 12

Dans leger.

Ende van daer ginghen sy op het geberchte Ephraim/ende quamen ten huyse Micha. 13

Doe antwoorden de vijf mannen die wtghegaen waren het landt Lais te verspieden/ ende spraken tot haren broederen: Weet ghylieden oock dat in desen huyse eenen lijfrock/ heylichdom/ beelden / ende afgoden zijn ? nv meucht ghyliedē bedenckē wat v te doen is. 14

Sy weken daer henen / ende quamen aen het huys des iongheliners des Leuiten/ inden huyse Micha/eñ groeteden hem vriendelijck. 15

Nv de ses hondert geruste met haren harnassche / die vanden kinderen Dan waren/ stonden voor de poorte. 16

Ende de vijf mannen die wtghetogen waren het lant te verspieden/gingen op/eñ quamen daer henen / ende namen het beelt / den lijfrock/het heylichdom/ende afgodt: dewijle stondt de Priester voor de poorte / by de ses hondert gherustede met haren harnasch. 17

De Daniten nemen Micha zijn afgods/ende den Priester.

Als nv ghene int huys Micha ghecomen waren/ende namen het beelt/den lijfrock/ het heylichdom / ende afgodt/ sprack de Priester tot hen: Wat maeckt ghylieden? 18

Sy antwoorden hem: Swijcht/ende hout den mont toe / ende treect met ons / dat ghy onse vader eñ Priester zijt: ist v beter dat ghy in des eenighen mans huys Priester zijt/ofte onder eenen gantschen stamme ende geslachte in Israel? 19

Dat beviel den Priester wel / ende nam beyde den lijfrock/het heylichdom ende beelt/ ende quam mede onder het volck. 20

21 Ende doe sy hen keerden/ende wech togen/ schickten sy de kinderkens ende het vee / ende wat sy e† costelijck hadden/voor hen henen.

e† And. verhinderlijcx/of den krijchtrosse/

22 Doe sy nv verre van Michas huys quamen / schreyden de mannen die inden huyse waren by Michas huys / ende volchden de kinderen Dan na.

23 Ende riepen den kinderen Dan : sy daerenteghen keerden haer aenghesicht om / ende spraken tot Micha: Wat is v/dat ghy sulck een gheschrey maket?

24 Hy antwoorde: Ghylieden hebt mijne goden genomen/ die ick ghemaeckt hadde/ ende ende den Priester/ ende treect wech/ ende wat hebbe ick nv meer? ende ghylieden vraecht noch/wat my ghebreeckt.

25 Daerenteghen de kinderen Dan spraken tot hem : Laet v stemme niet hooren by ons/ dat niet ouer v en comen toornige lieden/ende uwe ziele/ ende ws huys zielen niet wech gerupt en worden.

26 Alsoo ghinghen de kinderen Dan haers weechs: ende Micha/doe hy sach dat sy hem te sterc waren/keerde hy hem/ende quam weder in zijn huys.

27 Sy dan namen dat Micha gemaect hadde/ende den Priester dien hy hadde / eñ quamen aen Lais / aen een stil seker volck : ende sloeghense met de scherpte des sweerts/ende verbranden de stadt met vyere.

Lais wordt ghewonnen/ ende Dan ghenoemt.

28 Ende daer en was niemant diese verloste: want sy lach verre van Zidon / ende en hadden met den lieden niet te doen: ende sy lach in de leechte die aen BethRehob leydt : doe bouden sy de stadt/ende woonden daerin/

29 f Ende nomdēse Dan/na den name haers vaders Dan / die van Israel gheboren was: ende de stadt hiet in voortijden Lais.

f Josu.19.28.

30 g Ende de kinderen Dan/richteden voor hen dat beelt op. Eñ Jonatham de sone Gerson/des soons h Manasse/ ende zijne sonen/ waren Priesters onder den stamme der Daniten/ i tot aen den tijdt doe sy wt den lande gheuanghen wech ghevoert werden.

g 1.Re.12.28

h Niet van geboorte/nae welcke Gersō/ Mose sone was/ maer vā ghelijcheyt in sondē wegen/ dewijle Manasse oock een afgodendienaer was.

i 1.Sam.4.10.11.

31 k Ende settede alsoo onder hen dat beeldt Micha/dat hy ghemaeckt hadde/soo langhe als het huys te Silo was.

k 2.Re.17.27

Dat xix. Capittel.

1. Eens Leuiten wijf verloopt tot haren vader/ 3. Wort vanden man weder ghehaelt. 22. Van den Gibeoniten/(12. in welcke stadt sy herbergen) 25. tot inden doot schandelijcken misbruyct. 29. Ende in twaelf stucken ghedeylt / wort in allen landtpalen Israels ghesonden.

1 TE dier tijt en was daer geen Coninck in Israel/ende een Leuitisch mā/ was een vremdelinck aender zijden des geberchts Ephraim/ ende hadde een bywijf ten wijue genomen van Bethlehem Juda.

De historie van des Leuiten wijf.

2 Ende doe sy by hem hadde hoererije ghedreuē/liep sy van hem tot haers vaders huys te Bethlehem Juda / ende was aldaer vier maenden lanck.

3 Eñ haer mā maecte hem op/ eñ tooch haer na/dat hy vriendelijcken met haer sprac/ ende haer weder tot hem haelde/ende hadde eenen ionghen / ende een paer ezels met hem : ende sy brachten hem in haers vaders huys. Doe hem nv der deernen vader sach / wert hy vrolijck/ende ontfinck hem.

4 Ende zijn sweer / der Deernen vader / behielt hem / dat hy dry daghen by hem bleef/

aten ende dronckẽ/eñ bleuẽ daer des nachts.

5 Des vierden daechs maeckten sy hen des morghens vroech op/ ende hy stondt op/ende woude wech trecken. Doe sprack der deernen vader tot zijnen schoonsone: a Laeft v herte te vooren met eenen bete broodts / daer na sult ghylieden wech trecken.

a Gen.18.4
Psal.104.15

6 Ende sy setteden hen/ ende aten beyde met malcanderen/ ende droncken. Doe sprack der deernen vader totten man: Lieue/ blijft ouer nacht/ende laet v herte vrolijck zijn.

7 Doe nv de man opstont/ende woude wech trecken/noodichde hem zijn zweer/dat hy den nacht ouer daer bleef.

8 Des morgens aenden vijfsten dage maecte hy hem vroech op / ende woude wech trecken. Doe sprac der deernen vader: Lieue/laeft v herte / ende laet het ons vertrecken / tot dat hem de dach neycht : ende also aten die beyde met malcanderen.

9 Ende de man maeckte hem op/ende woude wech trecken met zijnen bywijue/ ende met zijnen ionghen : doch zijn zweer/ der deernen vader / sprack tot hem : Siet/ de dach neycht hem / ende het wil auondt worden/ blijft hier ouer nacht : siet / hier is noch herberghe desen dach: b blijft hier ouer nacht/ ende laet v herte vrolijck zijn : morghen soo staet ghylieden vroech op / ende treckt henen vws weechs tot uwer hutten.

b 2.Sa.11.12

10 Doch de man en woude niet ouer nacht blijuen: maer maeckte hem op/ende tooch henen/ende quam tot voor Jebus dat is/Jerusalem / ende zijn paer ezels beladen / ende zijn bywijf met hem.

Jebus/ is Jerusalem.

11 Doe sy nv tot Jebus quamen/ghinck den dach vast wech : ende den ionghen sprack tot zijnen Heere: Lieue/treckt voort/ende laet ons in dese stadt der Jebusiten wijcken/ende ouer nacht daer in blijuen.

12 Daerenteghen zijn Heere sprack tot hem: Wy en willen inder vremder stadt niet wijcken/die niet en zijn vanden kinderen Israels/ maer wy willen voortaen henen ouer gaen na Gibea.

13 Ende sprack tot zijnen iongen: Gaet voort/ dat wy daer henẽ comen aen een plaetse/ende ouer nacht tot Gibea/oft te Rama blijuen.

14 Ende sy toghen voort / ende wandelden/ ende de Sonne ginck onder hardt by Gibea/ die daer leyt onder Ben Jamin.

15 Ende sy weken aldaer henen/ dat sy daer henen quamen/ende den nacht ouer te Gibea bleuen. Doe hy daer nv in quam / settede hy hem opder stadt strate : want daer en was niemandt diese den nacht ouer in huys herberghen woude.

16 Ende siet / doe quam een oudt man van zijnen arbeyde vanden velde / op den auont: ende hy was oock een van het gheberchte Ephraim / ende een vreemdelinck tot Gibea : doch de lieden dier plaetsen waren kinderen Jemini.

17 Ende doe hy zijn ooghen op hief / ende sach den gast op der straten / sprack hy tot hem : Waer wilt ghy henen? ende van waer comt ghy?

18 Hy antwoordde hem : Wy reysen van Bethlehem Juda/ tot dat wy comen aen dese zijde des gheberchts Ephraim / van daer ick ben; ende ben na Bethlehem Juda ghetogen/ ende trecke nv na den huyse des Heeren: ende niemandt en wil my herberghen.

19 Wy hebben stroo ende voeder voor onse ezels/ende broot ende wijn voor my ende uwe maecht/ende voor den ionghen die met uwen knecht is/dat ons niet en ontbreke.

20 De oude man sprack : De vrede zy met v: alles wat v ontbreect/dat vindet ghy by my: en blijft slechts ouer nacht niet opder straten.

21 Ende bracht hem in zijn huys/ende gaf den ezelen voeder : ende sy wiesschen hare voeten/ ende aten ende droncken.

22 Ende doe haer herte nv vrolijck was / siet/ doe quamen de lieden der stadt / c boose boeuen/ ende omsetteden het huys / ende sloegen aen de deure / ende spraken tot den ouden manne / den huysweerdt : Brengt den man buyten / die in v huys ghecomen is/ dat wy hem bekennen.

c Hebr. ... een Belial

23 d Doch de man de huysweerdt ghinck tot hen wt/ende sprack tot hen: Niet/mijne broeders/en doet niet so qualyc/na dien dese man in mijn huys ghecomen is/en doet niet sulcke dwaesheyt.

d Gen.19.

24 Siet / ick hebbe een dochter / noch een maghet/ ende dese een bywijf/die wil ick uliedẽ wtbrenghen : die meucht ghylieden te schande maken/ende doet met hen wat uliedẽ behaecht / doch aen dese man en doet niet sulcke dwaesheyt.

25 Doch de lieden en wouden hem niet hooren. Doe greep de man zijn bywijf/eñ brachtse tot hen wt: die bekenden sy/ende ghinghen schandelijcken met haer om / den gantschen nacht tot aen den morghen : ende doe den dagheraedt aenbrack lieten syse gaen.

26 Doe quam de vrouwe vroech morghens/ ende viel neder voor de deure des huys des mans/daer haer heere in was/ende lach daer tot dat het licht werdt.

27 Doe nv haer heere des morgens opstont/ ende de deure des huys op dede/eñ wt ginck/ dat hy zijns weechs soude reysen : siet/ doe lach zijn bywijf voor de deure des huys/ ende hare handen opden dorpel.

28 Ende hy sprack tot haer: Staet op/laet ons voortaen treckẽ : doch sy en antwoordde niet. Doe nam hyse op zijnen ezel/ maecte hem op/ ende tooch aen zijn plaetse.

29 Als hy nv thuys quam/ nam hy een mes/ ende greep zijn bywijf / e ende hieuwse met beenderen eñ met alle in twaelf stucken/ende sandtse in alle landtpalen Israels.

e 1.Sa.11.

30 Wie dat sach/die sprac: Sulcx en is niet geschiedt noch gesien/ tsindt der tijdt dat de kinderen Israels wt Egyptenlande ghetoghen zijn/tot op desen dach : Nv bedenckt uliedẽ daer ouer/ende gheeft raet/ ende segt aen.

Dat xx. Capittel.

1. Israel verbint hem tegen Ben Jamin/ 12. ende eyscht de schandelijcke boeuẽ tot Gibea ter straffe. 13. Ben Jamin en gheeft gheen gehoor/ maer stelt hem in teghenweer. 18. Israel wordt eenmael/ 22. ende andermael grouwelijcken gheslaghen. 26. ende so sy Godt ten derdenmael om raedt vraghen/ 28. hooren sy/ hy wil de eere hebben/ ende Ben Jamin in hare handen geuen. 33. Den strijdt gaet aen. 35. Den stamme Ben Jamins wordt schier gantsch wtgheroeyt.

1 Doe a togen de kinderẽ Israels wt/ende vergaderden hen te hoope als een man/ van Dan tot Berseba toe/ende vanden lande Gilead/totten Heere te Mizpa.

a Oset 10.

b tart. het traden te hoope van alle hoecken des volcx/ ende van alle stammen etc.

2 Eñ b†traden te hoope de Ouerste des gantschen volcx aller stammen Jsraels/ inder ghemeynte Gods/ vier hondert duysent mannen te voete/ die het zweerdt wt trocken.

c Sand. waren getogen/ ende haddē gesept: Segt ghy kinderen Jsraels/ hoe is etc.

3 Nv/ de kinderen Ben Jamins hoorden dat de kinderen Jsraels c † opwaert na Mizpa getogen waren: eñ de kinderen Jsraels spraken: Segt/ hoe is doch dat quaet toeghegaen?

d of, ghedoodt was/

4 Doe antwoordde de Leuijt/ der vrouwen man/ die d verwoorcht was/ ende spracklangk: Jck quam tot Gibea in Ben Jamin met mijnen bywijue/ om den nacht ouer daer te blijuen.

5 Doe maeckten hen teghen my op de burghers te Gibea/ ende omringden my inden huyse des nachts/ ende dachtē my te verworghen: ende hebben mijn bywijf gheschendt/ dat sy ghestoruen is.

6 Doe nam ick mijn bywijf/ ende hieuwse in stucken/ ende sandtse in alle velden des erues Jsraels: want sy hebben eenen moetwille ende dwaesheyt ghedaen in Jsrael.

7 Siet/ daer zijt ghy kinderen Jsraels alle/ houdt raet/ ende doet hier toe.

8 Doe maeckte hem alle dat volck op/ als een man/ ende sprack: Daer en sal niemandt in zijn hutte gaen/ noch in zijn huys wijcken:

9 Maer dat willen wy als nv doen tot Gibea: Laet ons het lott daerom worpen:

10 Ende nemen thien mannen van hondert/ ende hondert van duysent/ ende duysent van thien duysent/ wt allen stammen Jsraels/ dat sy spijse nemen voor het volck/ dat sy comen ende doen met Gibea Ben Jamin/ nae alle hare dwaesheyt die sy in Jsrael ghedaen hebben.

11 Alsoo vergaderden hen tot der stadt alle mannen Jsraels/ als een man/ ende verbonden hen.

e Jos. 22.16

[illegible]

12 Ende de stammen Jsraels sonden mannen tot alle gheslachten Ben Jamins/ ende lieten hen seggen: e Wat is dat voor een boosheyt/ die by ulieden gheschiedt is?

13 f Soo gheeft nv wt die mannen/ die boose boeuen tot Gibea/ dat wyse dooden/ ende het quaet van Jsrael wech doen. Doch de kinderen Ben Jamins en wouden niet hooren der stemme harer broederen der kinderen Jsraels:

14 Maer sy vergaderden hen wt den steden na Gibea/ wt te trecken inden strijdt teghen de kinderen Jsraels.

15 Ende dies daechs werden de kinderen Ben Jamins wt den steden ghetelt/ ses ende twintich duysent mannen/ die het zweerdt wtrocken/ behaluen de burghers tot Gibea/ vier werden seuen hondert ghetelt/ wtgelesen mannen.

16 Ende onder alle desen volcke waren seuen hondert mannen wtgelesen/ g die slincx waren/ ende conden met de slingheren een hayr treffen/ dat het hen niet en miste.

17 Nv/ der mannen van Jsrael/ (behaluen die van Ben Jamin) werden getelt vier hondert duysent mannen/ die het zweerdt voerden/ ende alle strijdtbare mannen waren.

18 Ende de kinderen Jsraels maeckten hen op/ ende toghen opwaerts ten huyse Gods/ h ende vraechden Godt/ ende spraken: i Wie sal voor ons optrecken/ den strijdt te beghinnen metten kinderen Ben Jamins? De Heere sprack: Juda sal beghinnen.

19 Also maeckten hen de kinderen Jsraels des morghens vroech op/ ende legherden hen voor Gibea.

20 Ende een yegelijck man van Jsrael ginck wt te strijden met Ben Jamin/ ende schicten hen ten strijde teghen Gibea.

21 Doe vielen de kinderen Ben Jamins daer wt/ wt Gibea/ ende sloegen op dien dach van Jsrael twee eñ twintich duysent daer neder.

22 Doch het volck der mannen van Jsrael vermandde hen/ ende rusteden hen noch beter te strijden/ aen de selue plaetse/ daer sy hen des voorighen daechs gherustet hadden.

23 Ende de kinderen Jsraels toghen op/ ende weenden voor den Heere tot aenden auondt/ ende vraechden den Heere/ ende spraken: k Sullen wy ons noch meer genaken te strijden met de kinderen Ben Jamins onse broederen? De Heere sprack: Treckt opwaerdts tot hen.

k Noch en bidden sy niet/ ende hen en wordt derhaluē geene ouerwinninge toegheseyt.

24 Ende doe hen de kinderen Jsraels maeckten aen de kinderen Ben Jamins/ des anderen daechs/

25 Vielen de Ben Jamiters wt Gibea hen teghen desseluen daechs/ ende sloeghen van de kinderen Jsraels noch achthien duysent daer neder/ die alle het zweerdt voerden.

26 Doe toghen alle de kinderen Jsraels op/ ende alle het volck/ ende quamen ten huyse Gods/ ende weendē/ ende bleuen aldaer voor den Heere/ ende vasteden dien dach tot aenden auondt/ ende offerden brandtoffer ende dancoffer voor den Heere.

27 Ende de kinderen Jsraels vraechden den Heere/ (de Arcke des verbondts Godts was te dier tijdt aldaer/

28 Ende l Pinehas de sone Eleasar/ Aarons sone/ stont voor hem te dier seluer tijdt/) ende spraken: Sullen wy noch meer wt trecken te strijden met den kinderen Ben Jamins onse broederen/ of sullen wy af laten? De Heere sprack: Treckt op/ morghen wil m ickse in uwe handen gheuen.

l Pinehas was Hooge priester te Silo: ende leefde/ soo de Hebreen gheuoelen/ 300 iaer.

m Jck/ spreeckt Godt/ wilt doen: tot nv toe hebt ghyt willen doen: maer het heet Jck. niet ghy.

n Josue 8.4

29 n Ende de kinderen Jsraels bestelden een achterwachte op Gibea rontom.

30 Ende also toghen de kinderen Jsraels op/ des derdendaechs aen de kinderen Ben Jamins/ ende rusteden hen aen Gibea/ ghelijck als te vooren tweemael.

31 Doe voeren de kinderen Ben Jamins wt/ den volcke teghen/ ende gauen hen vander stadt/ ende begonden te slaen/ ende verwondden sommighe van den volcke/ ghelijck als te vooren tweemael/ in den velde op twee straten/ daer de eene na BethEl/ de ander na Gibea gaet/ by dertich mannen in Jsrael.

42 Doe dachten de kinderen Ben Jamins/ Sy zijn gheslaghen voor ons/ ghelijck als te vooren. Doch de kinderen Jsraels spraken: Laet ons vlieden/ dat wyse vander stadt trecken op de straten.

33 Doe maeckten hen op alle mannen van Jsrael van harer stede/ ende rusteden hen te Baal Thamar: ende de achterwachte Jsraels brack voort van zijnder plaetse/ vanden o †hole Gaba/

o Sand. groeffe

34 Ende quamen tegen Gibea thien duysent mannen/ wtgelesen wt den gantschen Jsrael/ dat den strijdt hardt wert: sy en wisten niet dat hen het ongheluck treffen wilde.

Also

p De Heere sloechse met Israel: want het heet Gloria in excelsis Deo.

35 Alsoo sloech de p Heere BenJamin voor den kinderē Israels: dat de kinderen Israels op dien dach verdorven vijf ende twintich duysent eñ hondert mannen in BenJamin/ die alle het zweerdt voerden.

36 Want doe de kinderen BenJamin saghen dat sy gheslaghen waren/ gauen hen de mannen Israels ruymte: want sy verlieten hen op de achterwacht die sy by Gibea ghestelt hadden.

37 Ende de achterwacht haestede haer oock/ ende brack voorwaerts na Gibea toe/ ende tooch haer daer aen/ ende sloech de gantsche stadt met de scherpte des zweerdts.

38 Ende sy hadden een lose met malcanderen/ de mannen van Israel/ eñ de achterwachte/ mettē zweerde hen te overvallen/ wanneer den roock vander stadt opginghe.

39 Doe hen nv de mannen van Israel keerden inden strijdt/ ende BenJamin begonst te slaen/ ende verwondden in Israel by dertich mannen: ende dachten: Sy zijn voor ons gheslagen/ gelijck als inden voorgaenden strydt:

40 Doe begonst hem te verheffen vāder stadt eenen roock/ recht opwaerts gaende: ende BenJamin keerde hem te rugghe: ende siet/ doe ginc [het branden] van de gantsche stadt op inde locht.

41 Ende de mannen van Israel keerden hen oock om/ ende verschrickten de mannen BenJamins: want de mannen BenJamins saghen dat hen het ongheluck treffen woude:

42 Ende keerdē hen voor de mannen Israels op den wech na der woestijne: doch den strijdt volchde hen nae: daer toe die van den steden daer ghecomen waren/ die verdorvense midden onder hen.

43 Ende sy omringden BenJamin/ ende iachden hen nae tot Nemah toe/ ende vernederdense tot voor Gibea/ teghen der Sonnen opganck.

44 Ende van BenJamin vielen achthien duysent mannen/ die alle strijdtbare mannen waren.

45 Doe keerden sy hen/ ende vloden nae der woestijne/ aen den rotzsteen Rimmon: ende op der seluer strate sloeghen sy vijf duysent mannen/ ende volchdē hen achterna tot Gibeon toe/ ende sloeghen harer twee duysent.

25000. BenJamiters werden verslaghen.

46 Ende alsoo vielen dies daechs van BenJamin/ vijf ende twintich duysent mannen/ die het zweerdt voerden/ ende alle strijdtbare mannen waren.

47 Alleen ses hondert mannen keerden hen/ ende vloden na de woestijne/ ten rotzsteen Rimmon/ ende bleuen inden rotzsteen Rimmon vier maenden lanck.

48 Ende de mannen Israels quamen weder totten kinderen BenJamins/ ende sloeghen met de scherpte des zweerdts die inder stadt/ beyde lieden eñ vee/ ende alles watmen vant/ ende alle steden diemen vant verbranddemen met vyere.

Dat xxj. Capittel.

1. Hoe de overghebleuen BenJamiten wijuen kreghen/ die de Israeliten hen te gheuen verzworen hadden.

1 DE mannen Israels nv haddē te Mizpa ghezworen/ ende ghesept: Niemant en sal zijn dochter den BenJamiten te wijue gheuen.

2 Ende het volck quam totten huyse Gods/ ende bleef daer tot opden avondt voor Godt: ende hieuen op hare stemmen/ ende weenden seer/

3 Ende spraken: Och Heere Godt van Israel/ waerom is dat gheschiedt in Israel/ dat heden eenen stam van Israel weynigher gheworden is?

4 Des anderen morghens maeckte hen het volck vroech op/ ende bouwede aldaer eenen altaer/ ende offerde brandtoffer ende danckoffer.

5 Ende de kinderen Israels spraken: Wie is daer vanden stamme Israels/ die niet metter ghemeynten en is opghecomen ten Heere? a want daer was eenen grooten eedt gheschiedt/ dat wie niet op en quam ten Heere te Mizpa/ die soude den doodt steruen.

a 1.Sa. [illegible]

6 Ende den kinderen Israels berouwdet over BenJamin haren broeder/ ende spraken: Heden is eenen stam van Israel afghebroken:

7 Hoe willen wy hem doen/ dat de overgheblenen/ wijuen krijghen? want wy hebben gezworen by den Heere/ dat wy hen van onse dochteren gheene wijuen gheuen en willen.

8 Ende spraken: Wie is daer vande stammen Israels/ die niet opgecomen en zijn ten Heere te Mizpa? ende siet/ daer en was niemandt gheweest inden legher der ghemeynten/ van Jabes in Gilead:

9 Want sy telden het volck/ ende siet/ gheen burgher en was daer van Jabes in Gilead.

Jabes in Gilead [illegible] niet.

10 Doe sandt de ghemeynte daer twaelf duysent mannen henen/ van strijdtbare mannen/ ende geboden hen/ ende spraken: Gaet henen/ ende slaet met de scherpte des zweerdts de burghers te Jabes in Gilead/ met wijuen ende kinderen.

11 Doch also sult ghyliedē doen: b Alles wat manlijck/ ende alle wijuen die by eenen man gheleghen hebben/ verbannet.

b Nu. 31. [illegible]

12 Ende sy vonden byden burgeren te Jabes in Gilead/ vier hondert deernen die maechden waren/ ende by gheenen man gelegen en hadden/ die brachten sy inden legher te Silo/ die daer leyt inden lande Canaan.

13 Doe sandt de gantsche ghemeynte henen/ ende liet spreken met de kinderen BenJamins/ c die inden rotzsteen Rimmon waren/ ende riepen hen vriendelijcken.

c Judic. [illegible]

14 Alsoo quamen de kinderen BenJamins weder ter seluer tijdt: ende sy gauen hen de wijuen/ die sy hadden behouden vanden wijuen Jabes tot Gilead/ ende en vonden gheene meer alsoo.

15 Doe berouwdet den volcke over BenJamin/ dat de Heere een scheure ghemaeckt hadde in de stammen Israels.

16 Ende de Oudtste der ghemeynten spraken: Wat willen wy doen/ dat de overgheblenene oock wijuen krijghen? want de wijuen in BenJamin zijn vernielt:

17 Ende spraken: De overgeblenen van BenJamin moeten hare erue behouden/ dat niet eenen stam wtgheroept worde in Israel.

18 Ende wy en connē hen onse dochteren niet geuen tot wijuen: want de kinderen Israels hebben gezworen ende gesept: Vervloect zy de ghene/ die de BenJamiten een wijf gheeft.

Ende

Hier wort beschreuen/ niet de gelegentheyt Silo/die allen condt was/ maer de plaetse daer hen de maechden van Silo ter speelfeesten henen vergaderden.

Ende sy spraken: Siet/ daer is een iarich 19 Feest des Heeren tot Silo/ die na den Noordenwaert leyt/tegen BethEl/ teghen den opganck der Sonnen/ op der strate daermen henen opgaet van BethEl na Sichem/ ende van Zuydenwaert leyt sy teghen Libona.

Ende sy gheboden den kinderen Ben Ja- 20 mins/ende spraken: Gaet henen/ende loert in de wijnberghen:

Wanneer ghylieden dan siet/ dat de doch- 21 teren Silo met reyen buyten ten dansse gaen/ soo weset haest voorwaerts wt den wijnberghen/ ende een peghelijck neme hem een wijf vanden dochteren Silo / ende gaet henen int landt BenJamin.

b Wanneer dan hare vaders oft broeders co- 22 men / met ons te richten/ willen wy tot hen segghen: Zijt d † hen ghenadich / want wy en hebbense niet ghenomen met krijghen / maer ghylieden en woudtse hen niet gheuen/ de schult is als nv uwe.

b † and. ons ghenadich/ barmhertich.

23 De kinderen BenJamins deden also: ende namen wijuen na haren getale/vanden reyen diese roofden: ende toghen henen/ende woonden in haer erfdeel: ende bouwden steden/ende woonden daerinne.

24 Oock maeckten hen de kinderen Israels van daer te dier tijdt/een yegelijck tot zijnen stamme ende tot zijnen geslachte: ende toghen van daer wt/ een peghelijck in zijn erfdeel.

25 e Te diertijdt en was daer gheen Coninck in Israel: een peghelijck dede wat hem recht dochte.

e Judic. 17. 6 ende 18. 1 1. Sam. 8. 5.

¶ Eynde des Boecx Judicum/ ofte der Richteren.

HET BOECK RVTH.

¶ Argument.

HEt Boeck Ruth volcht daer na/dwelck den naem heeft van Ruth/van welcke hier in voornemelijck gheschreuen wort. Men sal hier vinden grouwelijcke versoeckinghen/ zware gheschiedenissen/maer de wtcomste is seer heughelijck. So wort dan hier in wel bewesen/ dat de deuchden niet ongheloont en blijuen/ende dat Godt na groote versoeckinghen een heughelijck eynde ende wtcomste geeft/so verre de menschen blijuen eerlijck leuende/ ende gheenen heylighen arbeyt en vlieden. Bouen desen wordt hier verkondicht het gheslachtregister Dauids/ofte meer Messie/om tot de nabolgende historie te comen/ ende tot de kennisse der beloften/dwelck een seer nutte orden ende veruolginge is. Ende so veel dese Historie aengaet/sy is in den tijt der Richteren toe.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Eli Melech trect des dieren tijts halven met zijnen wijue en twee sonen inder Moabiten lant. 5. Naemi/nae den doot haers mans ende beyder sonen/ keert weder int landt Juda/ 8. ende heet haer schoondochteren nae huys gaen: 14. Arpa verlaetse/ 18. Ruth comt met haer te Bethlehem.

Eenen dieren tijdt by der Richterstijden.

TE dier tijdt doe de Richters regeer- 1 den/ wert eenen dieren tijt inde lande: ende een man van Bethlehem Juda/tooch wt/ en wandelde inder Moabiten landt / met zijnen wijue ende twee sonen/

Eli Melech. Naemi.

Die hiet Eli Melech/en zijn wijf Naemi/ 2 ende zijne twee sonen / Mahelon ende Chil-Jon/die waren Ephraiters/ van Bethlehem Juda: ende doe sy quamen int lant der Moabiten/ woonden sy aldaer.

Ende Eli Melech der Naemi man sterf/ 3 ende sy bleef ouer met haren twee sonen.

a Ruth 4. 5. Arpa. Ruth.

a Die namen Moabitische wijuen/de eene 4 hiet Arpa/ de ander Ruth/ ende doe sy aldaer by thien iaren ghewoont hadden/

Storuen sy alle beyde/ Mahelon en Chil- 5 Jon/ dat dat wijf ouerbleef/ de beyden sonen ende haren man.

Doe maeckte sy haer op met haren twee 6 soons wijuen/ende tooch weder wt der Moabiten landt: want sy hadde vernomen inder Moabiten lant/dat de Heere zijn volck hadde besocht/ende hen broot ghegheuen.

Ende ginck wt van de plaetse daer sy ghe- 7 weest was/ ende haer beyde soons wijuen met haer: ende doe sy ghinck op den weghe/dat sy weder quame int lant Juda/

Sprack sy tot haren beyden soons wijuen: 8 Gaet henen/ende keert wederom/een yegelijc tot haers moeders huys: de Heere doe aen u lieden barmherticheyt/ ghelijck als ghylieden aen den dooden ende aen my ghedaen hebt.

De Heere geue ulieden/ dat ghy ruste vin- 9 det/een yeghelijck in haers mans huys: ende kustese. Doe hieuen sy hare stemme op/ ende weenden/

10 Ende spraken tot haer: Wy willen met v tot uwen volcke gaen.

11 Doch Naemi sprack: Keert wederom/ mijn dochteren: waerom wilt ghylieden met my gaen? b † hoe can ick nv voortaen kinderen in mijnen lijue hebben/ die uwe mannen zijn mochten?

b † and. hebbe ick noch sonen in mijn lichaem die etcet. Deut. 25. 5.

12 Keert wederom mijne dochteren/ ende gaet henen : want ick ben nv te oudt dat ick eenen man neme: ende wanneer ick spreke: Het is te hopen dat ick in deser nacht eenen man neme ende kinderen ghebare/

13 Hoe condet ghylieden doch beyden tot dat sy groot worden? Hoe wilt ghylieden vertoeuen/dat ghy geene mannen en soudt nemen? niet mijne dochteren / want my iammert uwer seere: want des Heeren handt is ouer my wtghegaen.

14 Doe hieuen sy hare stemmen op/ en weenden noch meer: ende Arpa kussede haer zweerinne: Ruth daerenteghen bleef by haer.

Arpa verlaet Naemi.

15 Sy sprack dan: Siet/ v zwagherinne is omghekeert tot haren volcke / ende tot haren gode: Keert ghy oock wederom / uwer zwagherinne na.

16 Ruth antwoordde: c Spreeckt my dat niet in / dat ick v verlaten soude / ende van v omkeeren: Waer ghy henen gaet / daer wil ick oock henen gaen: waer ghy blijft/ daer blijue ick oock: V volck is mijn volck / d ende v Godt is mijn Godt.

c 2. Sa. 15. 20 Ruth en wil van Naemi niet wijcken. d Judic. 11. 23.

17 Waer ghy sterft/daer sterue ic ooc/daer wil ic ooc begrauen worden: de Heere doe my dit ende dat/ de doot moet my ende v scheyden.

18 Als sy nv sach dat sy haer vast in haren sin voorghesett hadde met haer te gaen / liet sy af met haer daer van te spreken.

19 Also ginghen die beyde met malcanderen/

tot dat sy te Bethlehem quamen: ende doe sy te Bethlehem inquamen / beweechde haer de gantsche stadt ouer hen/ende spraken: Is dat de Naemi?

20 Sy sprack daerenteghen tot hen: Heet my niet e Naemi/maer Mara: want de Almachtighe heeft my seer bedroeft.

e Naemi/ heet Myn lust. Mara/ heet/ bitter / oft bedroeft.

21 Vol trooch ick wt / doch ledich heeft my de Heere weder thuys ghebracht: waerom heet ghy my dan Naemi? soo my doch de Heere verootmoedicht/ende de Almachtige bedroeft heeft.

22 Ende het was om de tijdt dat den gherstenoogst aenghinck / doe Naemi ende haers soons wijf Ruth de Moabitische weder quamen/ vanden lande der Moabiten tot Bethlehem.

Dat ij. Capittel.

1. Ruth vergadert aaren opden acker Boas/ haers mans oom/ 8. ende vindt genade voor hem.

1 DAer was oock een man / der Naemi mans vriendt /vanden gheslachte EliMelech / met namen Boas / die was een redelijck ende vermeughen man.

Boas / Dauids ouergrootvader. Matth. 1. 5

2 Eñ Ruth de Moabitische sprac tot Naemi: Laet my opt velt gaen/ eñ aaren oplesen/ dien nae/voor dien ick genade vinde. Sy sprac dan tot haer: Gaet henen/ mijn dochter.

3 Sy ghinck henen / quam ende las op/ den maeyers nae opden velde: ende het begaf hem euen / dat dat selue veldt des Boas was/ die vanden gheslachte EliMelech was.

4 Ende siet/ Boas quam euen van Bethlehem/ende sprack tot den maeyers: De Heere zy met ulieden. Sy antwoordden: De Heere seghene v.

5 Eñ Boas sprac tot zijnen iongen/ die ouer de maeyers gesettet was: Wiēs is die deerne?

6 Den iongen die ouer de maeyers ghesettet was/antwoordde/ ende sprack: De deerne is de Moabitische vrouwe / die met Naemi wedergecomen is vander Moabiten landt.

7 Want sy sprack: Lieue/laet my oplesen/ende vergaderen onder de garuen/ den maeyers na: ende is alsoo gecomen/ ende heeft daer gestaen van heden morgen aen tot nv toe/a ende blijft weynich te huys.

a Dat is/ sy en is niet der meyssēs eene/ die thuys op de saechte kussens sitten/ ende ledige luye dagen hebben

8 Doe sprac Boas tot Ruth: Hoort ghy wel/ mijn dochter? ghy en sult niet gaen op eenen anderen acker op te lesen / eñ en gaet ooc niet van hier/maer houdt v tot mijnen maechden:

9 Ende siet toe waer sy snijden inden velde/ daer gaet hen na: ick hebbe mijnen ionghen gheboden/dat v niemant aen en taste: ende so v dorstet / soo gaet henen tot de vaten / ende drinckt daer mijne ionghers wt tappen.

10 Doe viel sy op haer aengesicht/ eñ badt aen ter aerden/ eñ sprac tot hem: Waermede hebbe ick die genade geuonden voor uwen ooghen/ dat ghy my kennet/ die ick doch vremdt ben?

11 Boas antwoordde / ende sprack tot haer: Het is my geseyt / alles wat ghy gedaen hebt by uwer zweerinne / nae vws mans doodt: dat ghy verlatē hebt uwen vader ende uwe moeder/ eñ v vaderlant/ ende zijt tot eenen volcke ghetoghen/dat ghy te vooren niet en kendet.

12 De Heere vergelde v uwe daet/ ende uwen loon moet volcomen zijn by den Heere den Godt Israels/ tot welcken ghy gecomen zijt/ dat ghy onder zijne vleugelē toeulucht hadt.

13 Sy sprack: Laet my genade voor uwe ooghen vinden/ mijn heere: want ghy hebt my getroostet / ende uwer maecht vriendelijcken toegheſproken / soo ick doch niet en ben/ als uwer maechden eene.

14 Boas sprack tot haer: Wanneer het etens tijdt is / soo maeckt v hier toe / ende etet vanden broode / ende weyckt uwen bete inden azijn: eñ sy stelde haer ter zijden der maeyers: ende hy leyde haer dan versengde aaren voor: ende sy att ende wert satt/ ende liet noch wat ouer.

15 Ende doe sy haer opmaeckte te lesen/ ghebooDt Boas zijnen iongen/ende sprack: Laetse oock tusschen de schoouen lesen/ ende en beschaemptse niet.

16 Ooc vanden hoopen laet wat ouerblijuen/ ende latet ligghen/dat sy dat oplese: ende niemandt en scheldese daeromme.

17 Also las sy opden velde tot aenden auondt/ ende sloech het wt wat sy opghelesen hadde/ ende het was by eenen Epha ghersten.

18 Ende sy nam het op/ende quam inde stadt/ ende haer zweerinne sach het/ wat sy ghelesen hadde: daer toe track sy voorwaerts/ ende gaf haer wat ouerbleuen was / daer sy satt van gheworden was.

19 Doe sprack haer zweerinne tot haer: Waer hebt ghy heden ghelesen/ ende waer hebt ghy gearbeyt? Gesegent zy die/die v gekent heeft. Sy seydet dan harer zweerinne / by wien sy gearbeydet hadde/ eñ sprack: De man daer ick heden by ghearbeyt hebbe/ die heet Boas.

20 Naemi daerentegen sprac tot haers soons wijf: Ghesegent zy hy den Heere/ want hy en heeft zijne barmhertichejt niet naghelaten/ beyde aen den leuendigen ende aenden dooden: ende Naemi sprack tot haer: Die man hoort ons toe/ende is onse b † erfghenaem.

21 Ruth de Moabitische sprac: Hy sprac oock dat tot my: Ghy sult v tot mijne iongen houden/ tot dat sy alle mijnen oogst wtrichten.

22 Naemi sprack tot Ruth haers soons wijf: Het is beter/ mijn dochter / dat ghy met zijne maechden wtgaet/ op dat v niemant en roepe op eenen anderen acker.

23 Also hielt sy haer tot Boas maechden/ dat sy las / tot dat den gerstenoogst ende tarwenoogst wt was/ ende quam weder tot haer zweerinne.

Dat iij. Capittel.

1. Ruth leyt haer wt raet harer zweerinne tes vaeten aen het bedde Boas/ 8. die wort harer gewaer/ 11. beloeft haer hy wilse/met affeggen eens naderen/ten wijue nemen/ 14. ende beerdichtse des morghens vroech met ses maten ghersten af.

1 ENde Naemi haer zweerinne sprack tot haer: Mijn dochter/ick wil v ruste maken/dat het v wel gae.

2 Nv / de Boas onse vriendt/ by welckers maechden ghy gheweest zijt / wannet desen nacht gherste op zijnen dorschuloer.

3 So badet v nv / ende salft v / ende treckt v cleedt aen / ende gaet henen af in het dorschhuys / dat v niemandt en kenne / tot datmen gantsch ghegeten ende ghedroncken heeft.

4 Wanneer hy hem dan leyt / soo merckt de stede daer hy hem henen leyt/ende comt/ende slaet het decsel op te zijnen voeten/ende legt v: so sal hy v wel segghen / wat ghy doen sult.

5 Sy sprac tot haer: Alles wat ghy my segt/ dat wil ick doen.

6 Sy ginc af int dorschhuys/ eñ dede alles/ als het haer hare zweerinne gheboden hadde.

Ende

Ende doe Boas ghegheten ende gedroncken hadde/wert zijn herte vrolijc/ende quam/ ende leyde hem achter eenen schoof: ende sy quam a stillekens/ende dede het decksel op te zijnen voeten/ende leyde haer. 7

a Of heymelijc.

Doe het nv middernacht was/ verschricte de man/ende greep om hem/eñ siet/een vrouwe lach te zijnen voeten. 8

Ende hy sprack: Wie zijdt ghy? Sy antwoorde: ic bẽ Ruth uwe maecht: breyt uwen vleughel ouer uwe maecht / want ghy zijt de b† erfghenaem. 9

b† Anders/ nauwent.

Hy sprack dan: Ghesegheent zijdt ghy den Heere/mijn dochter/ghy hebt een beter barmhertichèyt na ghedaen/ dan te voren/ dat ghy niet en zijdt na ionghelinghen ghegaen/ noch rijck/ noch arm. 10

Nv/mijn dochter/ vreest v niet : alles wat ghy segt/ dat wil ick doen : want de gantsche stadt mijns volcx weet het dat ghy eẽ deuchdelijck wijf zijdt. 11

Nv/het is waer/dat ick de erfgenaem ben/ doch daer is noch een naerder dan ick. 12

Blijft ouernacht/ morghen so hy v neemt/ goet: lustet hem oock niet v te nemen/ so wil ick v nemen/ soo waerlijck als de Heere leeft: slaept tot morghen toe. 13

Ende sy sliep tot des morghens te zijnen voeten: ende sy stont op / eer dan een den anderen kennen conde : ende hy dachte / dat het slechts niemandt wijs en worde/dat een wijf in het dorschhuys ghecomen zy/ 14

Eñ sprack : Langt herwaerts den mantel/ dien ghy aen hebt / eñ houdt hem toe: ende sy hielt hem toe : ende hy matt ses matẽ gersten/ ende leydet op haer: eñ hy quam in de stadt. 15

Ende sy quam tot haer zweerinne / die sprack: Hoe staet het met v toe/mijn dochter? Ende sy seyde haer alles wat haer de man ghedaen hadde/ 16

Ende sprack: Dese ses maten ghersten gaf hy my: want hy sprack : Ghy en sult niet ledich tot uwer zweerinne comen. 17

Sy sprack dan : Beydt slechs mijn dochter / tot dat ghy bekennet waer het wt wil: want de man en sal niet rusten / hy en brenget dan heden ten eynde. 18

Dat iiij. Capittel.

1. Boas werdt met recht als de naeste/ Ruths ghetroude man/ 13. die baert hem Obed/ Dauids grootvader. 18. Dauids voorouderen worden beschreuen.

Boas ginc op in de poorte / ende settede hẽ aldaer: eñ siet/ doe de a† erfgenaem daer voorby ginc / sprac Boas met hẽ/ eñ seyde: Comt / ende settet v b† ergens/ hier of daer. Ende hy quam/ende settede hem. 1

a† Anders/ naeste. b Ploni, Almoni, Nomen loci incerti, id est, aliquo, Daer ghy bent. † Anders/ hier/ hoe ghy heet. c Leu.25.25. Iere.32.7.

Ende hy nam thien mannen vanden outsten der stadt/ende sprack: Settet v hier. Ende sy setteden hen. 2

Doe sprack hy tot den erfgenaem : c Naemi / die vanden lande der Moabiten weder ghecomen is/ biedt veyl dat stuck veldts/dat onses broeders was/EliMelech. 3

Daerom dachte ict voor uwe oorẽ te brenghen/ende te segghen: Wilt ghy het beerven/ soo coopt het voor den burgheren / ende voor den oudtsten mijns volcx : wilt ghy het oock niet beerven/so segget my/dat ict wete: want 4

daer en is gheen erfghenaem behaluen ghy ende ick na v. Hy sprack : Ick wilt beerven.

5 Boas sprack : d Op welcken dach ghy dat velt coopt vander hant Naemi / so moet ghy oock Ruth de Moabitische/ des verstorvenen wijf nemen / dat ghy den verstorvenen eenen naem verwecket op zijn erf deel.

d Deu.25.5.

6 Doe sprack hy : Ick en cans niet beerven/ op dat ick mijn erf deel niet misschien en verderue : beervet ghy / wat ick beerven sonde/ want ick en cans niet beerven.

7 e Daer was van oudts af / een sulcke ghewoonheyt in Israel / wanneer eener een goet niet beerven noch coopen en woude / op dat allerley sake bestonde/so track hy zijnẽ schoen wt / ende gaffen den anderen. Dat was de ghetuyghenisse in Israel.

e Deu.25.7.

8 Ende de erfghenaem sprack tot Boas: Coopt ghy het : ende track zijnen schoen wt.

9 Ende Boas sprack tot den oudtsten / ende tot allen volcke: Ghylieden zijt heden getuyghe/dat ick alle dat ghene gecocht hebbe/wat EliMelechs ghewesst is / ende alles wat ChilJon ende Mahelon / vander handt Naemi.

10 f Daertoe oock Ruth de Moabitische/ Mahelons wijf / neme ick ten wijue/ dat ick den verstorvenen eenen naem verwecke op zijn erf deel/ ende zijnen naem niet wtgeroept en worde onder zijnen broederen/ ende wt der poorten zijner plaetsen: des zijt ghylieden heden ghetuyghe.

f Deut.25.5.

11 Ende alle het volck dat inder poorten was/ met tsamen den oudtsten / spraken : Wy zijn ghetuyghe : de Heere make de vrouwe / die in v huys comt / als Rahel ende Lea / g die beyde het huys Israels ghebouwet hebben: ende wasse seer in h Ephrata / ende worde gheprefen te Bethlehem:

g Gen.29.30. (wasset seer/) Id est, det Deus, vt cum illa magnificeris, vt certe factum est: Nam peperit Obed, Auũ Dauidis.

h Ephrata eñ Bethlehem/ is een dinck.

12 Ende v huys worde / als het huys Perez/ i dien Thamar Juda baerde / van den zade dat v de Heere gheuen sal/van dese vrouwe.

i Gen. 38.29.

13 Also nã Boas Ruth/ dat sy zijn wijf wert: eñ doe hy by haer lach/ gaf haer de Heere dat sy k swangher wert/ende baerde eenen sone.

k Of/ met kinde.

14 Doe spraken de vrouwen tot Naemi : Gheloeft zy de Heere/die v niet en heeft laten ontbreken een erfghenaem te deser tijt/ dat zijnen naem in Israel bleue.

15 Die sal v verquicken / ende v onderdom versorgen : want ws soons wijf die v bemint heeft/heeft hem ghebaert/die v beter is dan seuen sonen.

16 Ende Naemi nam het kint/ ende leyde het op haren schoot/ende wert zijn l† voester.

l† And. Bewaerster.

17 Ende hare nabuerinnen gauen hem eenen naem/ ende spraken : Naemi is een kint ghebooren/ende hieten hem m Obed: die is de vader Isai/welcker is Dauids vader.

Obed. Isai.

m 1.Par.2.4.12.

18 Dit is het gheslachte Perez: n Perez genereerde Hezron / Hezron genereerde Ram/ Ram genereerde Amminadab / Amminadab genereerde Nahesson / Nahesson genereerde Salma/Salma genereerde Boas/Boas genereerde Obed / Obed genereerde Isai/ Isai genereerde Dauid.

Perez gheslachte tot op Dauid.

n 1.Par.2.5.6.9.10.11.12.15. Mat.1.3.

¶ Hier eyndt dat boeck Ruth.

¶ HET

HET EERSTE Boeck Samuels.

Argument.

Samuel en de Conincx.

DAer na volghen de twee boecken Samuelis/ ende de boecken der Coninghen. Dese boecken veruaten menigerley ende schoone argumenten / ende zyn vol seer schooner gesonder ende saliger leere. De ordinantien ende belosten Godts worden hier bevesticht ende verclaert door schoons exempelen. Bouen desen zyn oock daer wt ghenomen de Psalmen ende ghemeyne sermoonen der Propheten. Ende om int corte te segghen/ onder de boecken die de voorneemste plaetsen hebben/ ende sonderlijckste leere ende gheleertheydt veruaten/ en zyn dese laetste niet/ noch oock in het wel spreken ende weerdicheydt/ noch oock onder die/ die seer nootsakelijck zyn. Het boeck der Richteren heeft bewesen/ hoedanich de Democratie ofte Aristocratie/ dat is/ de regeringhe des volcx ofte der besten des volcx zy: maer de boecken Samuelis ende der Coninghen/ beschrijuen leuendichlyck de Monarchie / ofte regeeringhe der Coninghen. Daer en wort oock niet alleenlijck de persoon eens Coninck beschreuen/ maer oock het hof eens Conincx/ ende het gantsche Coninckrijcke vanallerleyde goet ende quaet. Men sal in dese boecken oock vinden schoone exempelen van alle staten/ soo veleley menschen heylich ende onheylich: soo veel verscheyden mandaten ende ordinnantien verandert/ des gescheyden wijsen ende onderhoudinghen/ ende oock verachtinghen der religie/ schoone exempelen des geloofs/ der trouwe/ onghetrouwicheyt/ voorsichticheyt/ sterckte ende rechtueerdicheydt. Int corte/ men sal hier allerley wijse van leuen vinden: Item welcke de goede ende ghetrouwe Priesters/ ende welcke de boose zyn: oock welcke de goede Princen zyn/ ende welcke die zyn/ die wreede tyrannye bedrijuen. Maer het en is niet meughelijck de argumenten ende langhe materien / ende het groot nut der grooter dinghen in dese boecken veruaet / met corte woorden te begrijpen. Het eerste boeck beschrijft alleenlijck ende voornemelyck de regeringhe Samuelis/ ende des Conincx Sauls: Het tweede spreeckt van David: Het derde veruaet de heerlijckheyt Salomonis: ende terstont daer na machmen lichtelyck sien/ hoe groote heerlijcke Coninckrijcken comen te vallen/ so sy niet door een heylighe begheerte der warachtigher religie / ende der reyner vreese Godts/ ende der deucht ende eendrachticheyt bewaert en worden. Hierom wort in het laetste bewesen/ hoe dat de Coninghen Juda ende Israels malcanderen verdoruen hebben door krijghen/ die sy teghen malcanderen gheuoert hebben / hoe sy oock in groote krijghen de Egyptische ende Assyrische Coninghen tot hulpe gheroepen hebben/ ende door sulcken middel oorsake ghegheuen/ het Coninckrijcke Israels in te nemen: het welcke het vierde boeck breedt verclaert: oock de grouwelijcke verderuingen der Joden verhalende/ die ouer hen ghecomen zyn eer sy wech ghevoert werden/ het welcke begoste ten tyde Jechonie/ in het iaer der scheppinghe der werelt / drie duysent vier hondert ende dertich. Want Samuels historie veruaet hondert ende veerthien iaren/ te weten/ de twintich laetste iaren Heli/ ende de veertich iare Samuels en Sauls/ ende de veertich iaren Dauids. Ende de twee boecken der Coninghen/ tot de Babylonische gheuanckenisse/ hebben vier hondert ende drientwintich iaren / ende ses maenden. Ist datmen wil daer by stellen de iaren der historie Mosis ende der Richteren/ so salmen drie duysent vier hondert ende dertich iaren vinden. Ende ist datmen daer na oock wil de tseuentich iaren der Babylonischer gheuanckenisse tellen/ so sullen daer wesen vier hondert ende vijf ende tneghentich iaren / ende ses maenden na het twintichste iaer Heli. Voort in de rekeninge der tseuentich iaren der gheuanckenisse/ comt het boeck Hester.

Dat eerste Capittel.

1. Elkana heeft twee wijuen/ 14. dier de eene der anderen haer onvruchtbaerheyt verwijt/ ende haer bedroeft. 9. Hanna bidt den Heere/ en doet hem een belofte. 12. Eli achtse droncken/ 15. ontrechten. 19. Samuel wordt gheboren. 22. ghespeent/ 24. ende den Heere gheoffert.

Elkana ende Hanna/ Samuels Ouderen.
a† An. vanden [ghesachten] Zophim.
b 1. Par. 6.34

1 DAer was een man van Ramathaim a† Zophim/ van den gheberchte Ephraim/ b die hiet Elkana/ een sone Jeroham/ des soons Elihu/ des soons Tohu / des soons Zuph/ die daer van Ephrath was.

2 Ende hy hadde twee wijuen / de eene hiet Hanna / de ander Peninna. Peninna nv/ hadde kinderen/ ende Hanna en hadde gheen kinderen.

c Exod. 23.14 Deut. 16.16
d† Anders/ der heyren/
Hophni ende Pinehas Priesters.
e† And. bysonder schijnbaer stucken
f Gen. 29.31 ende 30.2
g† An. moeder
h Of/ misgonstige tegenstellinghe/
i† And. moeder
k† And. hy etc. wanneermen op etc. huyse: so terchde syse also/ etcet.

3 c Ende de selue man ghinck op van zijner stadt/ te zijner tijt/ dat hy aenbade/ ende offerde den Heere d† Zebaoth/ te Silo: ende aldaer waren Priesters des Heeren/ Hophni en Pinehas/ de twee sonen Eli.

4 Doe het nv op eenen dach quam/ dat Elkana offerde/ gaf hy zijnen wijue Peninna/ ende allen haren sonen en dochteren stucken:

5 Daerenteghen Hanna gaf hy een e† stuck truerich/ want hy hadde Hanna lief/ f doch de Heere hadde haer lijf toeghesloten.

6 Ende haer benijderssE bedroef dese ende terchdese seer/ dat de Heere haer i† lijf toeghesloten hadde.

7 Alsoo dedese k† sy alle iaer/ wanneer sy opginck tot des Heeren huys / ende bedroef dese also: so weende sy dan/ ende en att niet.

8 Elkana dan haer man / sprack tot haer: Hanna / waerom weent ghy? ende waerom en eet ghy niet? ende waerom benaut hem v herte soo seer? ben ick v niet beter dan thien sonen?

9 Doe stont Hanna op/ doe sy ghegeten hadde te Silo ende ghedroncken: (Ende Eli de Priester sat op eenen stoel/ aen de posten des Tempels des Heeren.)

10 Ende sy was van herten bedroeft/ en badt tot den Heere/ ende weende:

11 Ende beloefde een belofte/ en sprack: Heere Zebaoth/ soo ghy uwer maghet ellende aensiet/ ende aen my gedencket/ ende uwer maget niet en vergetet/ ende ghy uwer maget eenen sone gheuet/ so wil ick hem den Heere geuen/ l zijn leefdage/ m ende daer en sal geen scheermesse op zijn hooft comen.

12 Ende doe sy langhe badt voor den Heere/ hadde Eli achtinghe op haren mont.

13 Want Hanna sprack in harer herten/ alleen hare lippen verruerden haer/ ende haer stemme en hoorde men niet. Doe meynde Eli sy ware droncken/

14 Ende sprack tot haer: Hoe langhe wilt ghy droncken zijn? laet den wijn van v comen/ dien ghy by v hebt.

15 Hanna daerentegen antwoorde/ en sprack: Neen mijn heere/ ick ben een bedroefde vrouwe / wijn ende stercken dranck en hebbe ick niet gedroncken/ n maer hebbe mijn herte voor den Heere wtghegoten.

16 En wilt doch uwe maghet niet achten als eyg

n† And. dochter Belials.

een o† loos wijf: want ick hebbe wt mijnen grooten commer ende treuricheyt ghesproken tot nv toe.

Eli antwoordde haer / ende ſprack: Gaet 17 henen met vreden: de Godt Iſraels ſal v gheuen uwe bede / die ghy van hem ghebeden hebt.

Sy ſprack: Laet uwe maecht ghenade vinden 18 voor uwe ooghen. Alſo ginck de vrouwe henen haers weechs / ende att / ende en ſach niet meer ſo treurich.

Ende des morghens vroech maeckten ſy 19 hen op: ende doe ſy aenghebeden hadden voor den Heere / keerden ſy wederom / ende quamen thuys tot Ramath. Ende Elkana bekende zijn wijf Hanna / ende de Heere dachte aen haer.

Samuel wordt gheboren.
p Gen.21.1.

p Ende doe ſommige daghen om waren / 20 werdt ſy zwangher / ende baerde eenen ſone / ende hiet hem Samuel: want ick hebbe hem vanden Heere ghebeden.

Ende doe de man Elkana op tooch met 21 zijnen gantſchen huyſe / dat hy den Heere offerde / het offer ter ghewoonlijcker tijdt / ende zijn belofte /

Doe en tooch Hanna niet mede op / maer 22 ſprack tot haren man: Soo langhe tot dat het kindt ghespeent worde / ſoo wil ick hem brenghen / dat hy voor den Heere verſchijne / ende blijue aldaer q eewelijck.

q Num.4.3. 23. ende 8.24

Elkana haer man ſprac tot haer: So doet 23 alſt v behaecht: blijft tot dat ghy hem ſpenet: de Heere r beueſtighe doch wat hy ghesproken heeft. Alſo bleef de vrouwe / ende ſoochde haren ſone / tot dat ſy hem ſpeende.

r Of / beſtedighe, of maecke kandtghebich.
ſ Luce 2.41.

ſ Ende bracht hem met haer op / doe ſy hem 24 gheſpeent hadde / met drij oſſen / met een Epha meels / ende eener fleſſchen vol wijns / ende bracht hem int huys des Heerē te Silo: maer het kindt was noch ionck.

Ende ſy ſlachtedē eenen oſſe / ende brachten 25 het kindt tot Eli:

Eñ ſy ſprack: Och mijn heere / ſo warachtelijck als v ziele leeft / mijn heere / ick ben die 26 vrouwe / die hier by v ſtont / eñ badt dē Heere /

Doe ic om dit ionckſken badt: nv de heeft 27 de Heere mijn bede ghegeuen / die ick van hem badt.

Daerom gheue ick hem den Heere weder 28 zijn leef daghe / dewijle hy vanden Heere ghebeden is: Ende ſy baden aldaer den Heere aen.

Dat ij. Capittel.

1. Een Prophetiſche lofpſalm Hanne. 12. Eli ſonen zijn godtlooſe boeuen / 23. werden vanden vader niet gheſtraft met ernſte / 30. daerom hem oock Godt ſware ſtraffen dreycht. 18. Samuel dient voor den Heere. 20. Hanna wert geſeghent.

Ende Hanna badt ende ſeyde: ſ Mijn herte is vrolijck inden Heere: mijnen hoorn 1 is verhoocht inden Heere: mijnen mont heeft hem wijdt opghedaen ouer mijne vyanden: want ick verblijde my vws heyls.

Daer en is niemant heylich / als de Heere: 2 buyten v en is gheen / ende daer en is gheen a† ſterckte / als onſe Godt is.

Laet uwe groot beroemen ende trotzen / laet 3 wt uwen monde blijuen het b oude: want de Heere is een Godt / die het mercket / ende c† hy en laet ſulck voornemen niet ghelucken.

Den d boge der ſtercken is gebroken / ende 4 de ſwacken zijn omgort met ſterckheyt.

t 1 Reg.2.1. Luce 1.46.
u Pſalm. ... ende 62.9
d Luce 1.52.

5 Die daer ſatt waren / e zijn om broodt vercocht worden / ende die hongher leden / dien en honghert niet meer: tot dat de onvruchtbare ſeuen baerde: ende die vele kinderen hadde / afnam.

e Dat is / ſy moeſten om het broot dienen.

6 De Heere doodet / ende maket leuendich: leydet in de helle / ende weder wt.

f Deut.32.39 Tobie 13.2 Sap.16.13

7 De Heere maeckt arm ende maeckt rijcke: hy vernedert ende verhoocht.

8 g Hy heft op den nooddruftighen wt den ſtof / ende verhoocht den armen wt den dreck: dat hy hem ſette onder den Vorſten / ende den ſtoel der eeren eruen late: want der wereldt eynden h† zijn des Heeren / ende hy heeft den aerdtbodem daer op gheſett.

g Pſal. 113.6
h † and. fondament

9 Hy ſal bewaren de voeten zijner heyligen / daerenteghen de godtlooſe moeten te niete worden inder duyſterniſſe: i want vele vermeughen en helpet doch niemanden.

i Deut.8.17

10 Die met dē Heere twiſten / moeten te gronde gaen / bouen hen ſal hy donderen inden Hemel: de Heere ſal richten der wereldt eynde / ende ſal macht gheuen zijnen Coninck / ende verhooghen den hoorn zijns ghesalfden.

11 Elkana dan ginc weder henen na Ramath in zijn huys: ende den ionghen was des Heeren dienaer / voor den Prieſter Eli.

12 Doch de ſonen Eli waren k† booſe boeuen / ende en vraechden niet nae den Heere /

k † and. kinderen Belials /

13 l† Noch na den rechte der Prieſteren aen het volck: wanneer yemant wat offeren woude / ſo quam des Prieſters iongen / dewijle dat het vleeſch koockte / ende hadde eenē krauwel met drij tacken in zijner handt /

l † and. Dit doch gebruyctē de Prieſters met dē volcke.

14 Ende greep in de teyle / of ketel / of panne / of pot / ende wat hy met den krauwel voorwaerts tooch / dat nam den Prieſter daervan: alſo deden ſy den gantſchen Iſrael / die daer henen quamen tot Silo.

15 Deſſeluen gelijcken / eer ſy dan het vette aenſtaken / quam des Prieſters ionghen / ende ſprack tot dien / die het offer brachte: Gheeſt my dat vleeſch / den Prieſter te braden: want hy en wil gheen ghecoockt vleeſch van v nemen / maer rouw.

16 Wanneer dan yemandt tot hem ſeyde: Laet het vette aenſteken / als het heden behoordt / ende neemt daer na wat v herte begheert: ſoo ſprack hy tot hem: Ghy ſult het my als nv gheuen / ſo niet / ſo wil ickt met gewelt nemen.

17 Daerom was de ſonde der ionghers ſeer groot voor den Heere: want de lieden laſterden het ſpijſoffer des Heeren.

18 Samuel was een dienaer voor den Heere: ende de ionghe was ommegort met eenen lijnen m lijfrock.

m Dat waren prieſterlycke cleederen / daer men breeder van leeſt Exo. 18.40

19 Daertoe maeckte hem zijn moeder eenen cleynen rock / ende brachten hem op / n† te zijner tijdt / wanneer ſy met haren man opginck te offeren / o den offer te zijner tijdt.

n † and. iaerlijcx /
o Deut.16.1

20 Ende Eli ſegghende Elkana eñ zijn wijf / ende ſprack: De Heere gheue v zaet van deſer vrouwen / voor de bede die ſy vanden Heere ghebeden heeft: ende ſy ghinghen weder aen haer plaetſe.

21 Eñ de Heere beſocht Hanna / dat ſy p ſwangher wert / ende baerde drij ſonen ende twee dochteren: q doch Samuel den ionghen nam toe by den Heere.

p of / met kinde.
q Luce 1.80

22 Ende Eli werdt ſeer oudt / ende vernamt

Eli straft zijne sonen niet met ernste.

alles wat zijne sonen deden den gantschen Israel/ ende dat sy sliepen by de wijuen / die et daer dienden voor der deure der Hutte des ft veschepts.

et And. daer waeckten of vergaderden voor etcet.
ft And. getuyghenisses.

23 Ende hy sprack tot hen: Waerom doet ghylieden sulcx? want ick hoore uwe boose wesen van desen gantschen volcke.

24 Niet/ mijne kinderen/ dat en is gheen goede gheschrey dat ick hoore: ghylieden maect/ dat des Heeren volck ouertreedt.

t Alsmē tegen God sondicht/ ende hy selue dat niet en vergeeft/ so en is daer gheen ander noch hoogher. die tusschen hem ende den sondaer schepden of middelen meughe/ als onder dē menschen etcet. Matt. 12.31.

25 t Wanneer yemandt teghen eenen mensche sondicht/ soo candt de richter slecht maken: wanneer daerenteghen yemandt teghen den Heere sondicht/ wie can voor hem bidden? Doch sy en hoordē haers vaders stemme niet/ want de Heere hadde in wille hen te dooden.

u Luce 2.52.

26 u Doch de iongelinck Samuel ginc ende nam toe/ ende was aenghenaem by den Heere/ ende by den menschen.

27 Daer quam oock een man Gods tot Eli/ ende sprack tot hem: Soo spreeckt de Heere: Ick hebbe my geopenbaert uws vaders huys/ doe sy noch in Egypten waren in Pharaos huys.

x Deut. 12.11. Leuit. 10.17.
y Of/ vperoffer.

28 Ende hebbe hem aldaer my vercoren voor allen stammen Israels/ ten Priesterdom/ dat hy offeren soude op mijnen altaer/ ende reuckwerck aensteken / ende den lijfrock voor my draghen: x ende hebbe den huyse uws vaders ghegheuen/ alle y vperen der kinderen Israels:

z Dat is/ ghelijc als S. Paulus Act. 9. tegen enē pricsel achter wt sloech/ dat is/ stout ende moetwillich was.

29 Waerom slaet ghy z dan achter wt teghen mijnen offer ende spijsoffer/ die ick gheboden hebbe inder wooninghe? ende ghy eeret uwe sonen meer dan my/ dat ghy ulieden mestet vanden besten aller spijsoffer mijns volcks Israel.

God dreycht Eli swaere straffen.

30 Daerom spreect de Heere de God Israels: Ick hebbe ghesept: O huys/ ende uws vaders huys/ souden wandelen voor my eewichlijck: doch / nu spreeckt de Heere: Het zy verre van my: Maer wie my eert: dien wil ick oock eeren: wie my daerentegen veracht / die sal wederom veracht worden.

a 1. Sa. 9.11. 3. Reg. 2.27.

31 a Siet/ de tijt sal comē / dat ic wil in tween breken uwen arm / ende den arm des huys uws vaders / dat daer gheen oude zy in uwen huyse.

32 Ende sult sien uwen wedersaker inder wooninghe in allerley goet / dat Israel gheschieden sal: ende daer en sal gheen oude zijn in uws vaders huys eewichlijck.

b Ick wil ymmers uwe nakomelinghen niet gheheel wtroepen van mijnen altaer: doch sy sullen int beste haers leuens steruē.

33 b Doch en wil ick wt v niemanden van mijnen altaer wtroepen: op dat uwe ooghen versmachten / ende uwe ziele haer wt quele: ende alle veelheydt uws huys sullen steruen/ wanneer sy mannen ghewoorden zijn.

c 1. Sa. 10.2. Esaie 38.7.
d 1. Sa. 2.11.

34 c Ende dat sal v een teecken zijn: dat ouer uwe twee soonen Hophni ende Pinehas comen sal: d Op eenen dach sullen sy alle beyde steruen.

e Iere. 33.18. Sadok een ghetrouwe Priester voor den ghesalfden Salomo.

35 e Ick dannoch wil my eenen ghetrouwen Priester verwecken/ die sal doen/ als het mijner herten ende mijner zielen wel behaecht: dien wil ick een bestandich huys bouwen/ dat hy voor mijnen ghesalf den wandele eewichlijck.

36 Ende wie ouerbleuen is van uwen huyse/ die sal comen/ ende voor ghenen nedervallen/ om eenen silueren penninck / ende een stuck broots/ ende sal seggen: Lieue/ ft laet my tot een Priestersdeel / dat ick een bete broots etc.

Dat iij. Capittel.

1. Samuel viermael vanden Heere gheroepen/ 11. hoordt wat ouer Eli ende ouer zijn huys/ om der sonde wille zijner kinderen/ comen sal/ 16. ende sept hem altemael aen. 19. God is met Samuel/ 20. so wordt zijn ampt allen volcke condt.

1 Ende doe Samuel de ionghe/ den Heere diende onder Eli/ was des Heerē woort seltsaem ende a dierbaer te dier seluer tijdt/ ende daer was weynich bt prophecije.

2 Ende het gheschiede ter seluer tijt: Eli lach aen zijn plaetse/ c ende zijn ooghen begonsten doncker te worden / dat hy niet sien en conde.

3 Ende Samuel hadde hem ghelendt inden tempel des Heeren/ daer de arcke Gods was/ eer dan de lampe Godts wtblusschte.

4 Ende de Heere riep Samuel. Hy antwoorde dan: Siet/ hier ben ick.

5 Ende liep tot Eli / ende sprack: Siet/ hier ben ick / ghy hebt my gheroepen. Hy sprack daerenteghen: Ick en hebbe v niet geroepen/ gaet weder henen / ende legt v weder slapen. Ende hy ginc henen/ ende leyde hem slapen.

6 De Heere riep weder: Samuel. Ende Samuel stont op/ ende ginck tot Eli/ eñ sprack: Siet/ hier ben ick/ ghy hebt my geroepen. Hy sprack daerenteghen: Ick en hebbe v niet geroepen mijn sone/ gaet weder henen ende legt v slapen.

7 Doch Samuel en kende den Heere noch niet/ ende des Heerē woort en was hem noch niet gheopenbaert.

8 Ende de Heere riep Samuel weder tē derdenmale: ende hy stont op/ ende ginc tot Eli/ ende sprack: Siet / hier ben ick/ ghy hebt my gheroepen. Doe merckte Eli / dat de Heere den ionghen riep.

9 Ende sprack tot hem: Gaet weder henen/ eñ legt v slapen: ende so ghy geroepen wort/ so segt: Spreect Heere/ want v knecht hooret. Samuel ginc henen/ ende leyde hem aen zijn plaetse.

10 Doe quam de Heere/ ende tradt daer henē/ ende riep als te voren: Samuel/ Samuel. Ende Samuel sprack: Spreeckt/ want v knecht hooret.

11 Ende de Heere sprack tot Samuel: Siet/ ick doe een dinck in Israel / dat wie dat hooren sal/ dien sullen zijnen beyden ooren klincken.

12 d Aen dien daghe wil ick verwecken ouer Eli / alles wat ick teghen zijn huys ghesproken hebbe: ic wilt beginnen/ ende volbrengen.

13 Want ick hebt hem aenghesepdt / dat ick richter zijn wil ouer zijn huys eewichlijck/ om der misdaet wille/ dat hy wiste dat hen zijne kinderen schandelijckē hielden / ende en hadde et niet eenmael daerom suer ghesien.

14 Daerom hebbe ick den huyse Eli ghesworen / dat dese misdaet des huys Eli / niet en soude versoent worden/ noch met offer / noch met spijsoffer eewichlijck.

15 Ende Samuel lach tot aenden morghen/ ende dede de deure op aenden huyse des Heeren: doch Samuel vreesde hem/ dat gheslichte Eli te segghen.

16 Doe riep hem Eli / ende sprack: Samuel mijn sone. Hy antwoorde: f Siet/ hier ben ic.

17 Hy sprack: Wat is dat woordt / dat tot v ghesepdt is? en verborget niet voor my: God doe my dit eñ dat/ so ghy my wat verborget/

van allen dat met v ghesproken is.

18 Doe seydet hem Samuel altemael/ende en verberch niet voor hem. Ende hy sprack: Het is de Heere/hy doe wat hem wel ghevalt.

19 Samuel nv / nam toe/ ende de Heere was met hem / ende daer en viel niet een van alle zyne woorden opde aerde.

20 Ende gantsch Israel / van Dan aen tot Bersaba toe / bekende dat Samuel een ghetrouwe Propheet des Heeren was.

21 Ende de Heere g verscheen voortaen meer te Silo / want de Heere was Samuel openbaer gheworden te Silo/door het woordt des h Heeren.

g Lidest, Deus cepit apparere copioso verbo sub Samuele, &c.

h Luth. Heeres/ ende Samuel/ wert. Israel. Cap. iiij. Doch Israel tooch/ ster.

Dat iiij. Capittel.

1. Israel werdt vanden Philisteen hardt gheslaghen/ 3. gedenckt niet tegenwoordichept der Arcken Gods/ de selue te ouerwinnen/ 9. ende werdt noch harder ghеslaghen. 11. De Arcke wert ghenomen / Hophni en Pinehas comen om. 12. Eli/ 19. ende zyn schoondochter/ so sy het hooren/ steruen van grooten rouwe.

1 ENde Samuel begonst te prediken den gantschen Israel. Doch Israel tooch wt den Philisteen tegen inden strydt/ende legherden hen by a † Eben Ezer: de Philisteen daerentegen hadden hen gelegert tot Aphek/

a Lat. Helpensteen.

2 Ende rusteden hen teghen Israel: ende den strydt deylde hem van malcanderen/ende Israel werdt voor de Philisteen geslagen / ende sloeghen inder ordeninge inden velde by vier duysent mannen.

3 Ende doe dat volck inden legher quam/ spraken de Oudtste Israels: Waerom heeft ons de Heere heden laten slaen vanden Philisteen? Laet ons tot ons nemen de Arcke des verbondts des Heeren van Silo / ende laetse onder ons comen / dat sy ons helpe vander handt onser vyanden.

4 Ende het volck sandt henen na Silo/ende liet van daer halen de Arcke des verbondts des Heeren Zebaoth/ die bouen de Cherubim sitt. Ende daer waren de twee sonen Eli met de Arcke des verbondts Gods / Hophni ende Pinehas.

5 En doe de Arcke des verbonts des Heeren inden leger quam/iuychte het gantsche Israel met een groot iuychen/ dat de aerde klanck.

6 Doe nv de Philisteen hoorden het geschrey sulckes iuychens/spraken sy: Wat is dat voor een geschrey sulcx grooten iuychens inder Hebreen legher? Ende doe sy vernamen dat de Arcke des Heeren inden leger gecomen was/

7 Vreesden sy hen/ ende spraken: Godt is in den legher ghecomen. Ende spraken voorder: Wee ons / want het en heeft te vooren alsoo niet ghestaen.

8 Wee ons / wie wil ons verlossen vander handt deser machtigher Goden? dat zyn de Goden die Egypten sloeghen niet alderley plaghen inder woestyne.

9 So hebt nv eenen goeden moet/ende weest mannen / ghy Philisteen / op dat ghylieden niet dienen en dorft den Hebreeren/ b als sy ons ghedient hebben: Weest mannen/ ende stryder.

b Iud. 13.1

10 Doe streden de Philisteen / ende Israel werdt ghеslaghen / ende een peghelyck vluchtede in zyner hutten : ende het was eenen gantsch grooten slach / dat wt Israel vielen dertich duysent mannen voetvolcx.

De Philisteen nemen de Arcke Gods/ ende slaen Israel.

11 Ende de Arcke Gods werdt ghenomen/ c ende de twee sonen Eli / Hophni ende Pinehas/ storuen.

c 1.Sam.2.34

12 Doe liep een van BenJamin wt den heyre/ende quam tot Silo desseluen daechs/ende hadde zyn cleedt verscheurdt/ ende hadde aerde op zyn hooft ghestroyt:

13 Ende siet / als hy daer in quam/ sadt Eli op eenen stoel / dat hy opden wech saghe: want zyn herte was schroemende ouer de Arcke Gods. Ende doe de man in de stadt quam / seyde hy het van hem: ende de gantsche stadt schreydde.

14 Ende doe Eli dat luyde schreyen hoorde/ vraechde hy : Wat is dat voor een luydt rumoer? Doe quam de man haestelyck / ende seydet Eli aen.

15 (Eli nv / was acht ende tneghentich iaer oudt/ d ende zyne ooghen waren doncker/dat hy niet sien en conde.)

d 1.Sam. 3.2

16 De man dan sprack tot Eli: Ick come/ ende ben heden wt den heyre gheuloden. Hy sprack dan: Hoe gaet het toe/myn sone?

17 Doe antwoordde de verrondiger/en sprack: Israel is gheuloden voor de Philisteen/ ende daer is eenen grooten slach inden volcke ghescheidt: ende uwe twee sonen / Hophni ende Pinehas / zyn ghestoruen : daer toe de Arcke Gods is ghenomen.

18 e Doe hy nv der Arcken Gods ghedachte/ viel hy te rugghe vanden stoel aen der deure/ ende brac zynen hals ontwee/ende sterf: want hy was oudt / ende een zwaer man. Hy richtede Israel veertich iaer.

e Wanneer de menschē/ ende vernuft bouen leyt/ soo gaet Gods woordt en alle eereonder/ so valt dz rechte Priesterlycke ampt te rugge/ ende sterft/ ende dat alles wt Gods toorne. Maer de ghene die daer gewinnē/ hebbē daer nu geen ruste inde consciētie: wāt waer Gods woort nzrechte gaet/ daer leyt het der conscientien alle plage en hertē leet aen/ gelijc als hier de Arcke Gods de Philisteen/ so lange tot dz sy ten laetsten haer schande bekēnen moetē/ dz sy Gods woordt verkeert hebben/ ende met eerē weder te rechte brengē moeten: dat is hier bediet metten ghulden eersen ende muysen: dwelc niet anders en is dan de heymelycke plage der conscientien / die ten lestē openbaer wordt door Gods woort/ als Paulus seyt 1.Tim.4. Hare dwaesheyt sal allen mēschen openbaer worden.

19 Syn schoondochter oock / Pinehas wyf/ was zwangher / ende soude schier int kinderbedde ghеleghen hebben: doe sy dat gheruchte hoorde / dat de Arcke Gods ghenomen / ende haer zweer ende man doodt waren / kromde sy haer/ ende baerde/ want haren noot quam haer aen.

20 Ende doe sy nv starf/ spraken de vrouwen die by haer stonden : Vreest v niet / ghy hebt eenen ionghen sone. Doch sy en antwoordde niet/ende en namt oock niet ter herten.

21 Ende sy hiet dat kindt f Icabod/en sprack: De heerlyckheyt is wech van Israel/ dewyle de Arcke Gods ghenomen was / ende haer zweer ende haer man.

f is sonder eere/

22 Ende sprack noch eenmael : De heerlijckheyt is wech van Israel/wāt de Arcke Gods is ghenomen.

Dat v. Capittel.

1. De Arcke Gods wordt ghesett byden afgodt Dagon. 4. So verschynt daer een verschrickelyck voordeel en plage des Heeren aenden seluen/ 6. aen die van Asdod/ 8. ende Gath. 10. Die van Ekron willen/men salse aen hare plaetse weder brengen.

De Arcke Gods wordt byden afgod Dagon ghestelt.

1 DE Philisteen dan namen de a † Arcke Gods / ende brachtense van b † Eben-Ezer na Asdod/

a † and. kiste/ lade.

b † and. Helpensteen 1.Sam.7.12

2 In het huys Dagon / ende steldense by Dagon.

3 Ende doe die van Asdod des anderen morghens vroech op stonden / vonden sy Dagon op zyn aensicht ligghen opder aerden/ voor de Arcke des Heeren : Doch sy namen den Dagon/ende stelden hem weder in zyn stede.

4 Doe sy nv des anderen morghens vroech op stonden/ vonden sy Dagon weder op zyn aensicht ligghen opder aerden / voor de Arcke des Heeren; doch zyn hooft ende zyn beyde

handen afghehouwen/ opden dorpel / dat den romp alleen daer op lach.

Daerom en treden de priesters Dagon/ 5 ende alle die in Dagons huys gaen / niet op den dorpel Dagons tot Asdod / tot op desen dach.

Doch de handt des Heeren werdt zwaer 6 ouer die van Asdod / ende verderf se / c ende sloech Asdod ende alle hare landtpalen/ aen hare heymelijcke plaetsen.

c Psal. 78. 66

Doe nv de lieden te Asdod saghen/dat het 7 so toeghinck/ spraken sy : d Laet de Arcke des Gods Israels niet by ons blijuen/ want zijn handt is te hardt ouer ons/ ende onsen godt Dagon.

d Deut. 32. 31

Ende sonden henen/ende vergaderden alle 8 vorsten der Philisteen tot hen / ende spraken: Wat sullen wy met de Arcke des Gods Israels maken ? Doe antwoordden sy : Latet die van Gad de Arcke des Gods Israels rondtom draghen : Ende sy droeghen de Arcke des Gods Israels rondtom.

Doe sy nv de selue rondtom droegen/wert 9 door de handt des Heeren inde stadt een gantsch groot rumoer / ende sloech de lieden inder stadt / beyde cleyn ende groot / ende sy kreghen heymelycke plaghen aen hare heymelycke plaetsen.

Doe sonden sy de Arcke des Heeren na 10 Ekron. Doe nv de Arcke Gods tot Ekron quam/schreyden die van Ekron: Sy hebben de Arcke Gods rondtom ghedraghen tot my/ dat sy my ende mijn volck dooden souden.

Doe sonden sy henen / ende vergaderden 11 alle vorsten der Philisteen / ende spraken: Sendet de Arcke des Gods Israels weder aen haer plaetse / dat sy my ende mijn volck niet en doode: want de handt Gods maeckte een seer groot rumoer met dooden in e † der gantscher stadt.

e tand. sommighes.

Ende welcke lieden niet en storuen / die 12 werden ghestagen aen hare heymelijcke plaetsen/dat het gheschrey der stadt opginck inden hemel.

Dat vi Capittel.

1. De Philisteen / door den raet haerder papen/ ende voorseggers/ 10. schicken de Arcke den volcke Gods weder/ 17. met sommighe offeren ende gauen/ 13. des verblyden hen die van BethSemes/ 15. offeren den Heere/ 19. ende worden grouwelijcken gheslaghen.

De Arcke Gods is in der Philisteen landt.

Alsoo was de Arcke des Heeren seuen 1 maenden inden lande der Philisteen.

Ende de Philisteen riepen hare prie- 2 steren ende a voorsegghers/ende senden: Wat sullen wy met der b † Arcke des Heeren maken? Leert ons / waer mede sullen wyse aen haer plaetse senden?

a of/ toecomende dingen voorsegghers.
b tand. Kiste/ lade.

Sy spraken : Wilt ghylieden de Arcke des 3 Gods Israels wech senden/ so en sendtse niet ledich wech / maer sult haer een schuldtoffer vergheldeu / so sult ghylieden gesont worden/ ende ulieden sal condt worden / waerom zyn handt niet van ulieden af en laet.

Sy spraken dan: Welck is dat schultoffer 4 dat wy hen gheuen sullen? Sy antwoordden: Vijf gulden eersen/ ende vijf gulden muysen/ na den getale der vijf vorsten der Philisteen: want het is eenderley plaghe gheweest ouer v alle/ende ouer uwe Vorsten.

So moet ghylieden nv maken gelijcke ge- 5 staente uwer eersen ende uwer muysen / die uwe landt verdorven hebben / dat ghylieden den Godt Israels de eere gheeft: misschien sal zijne handt lichter worden ouer ulieden/ende ouer uwen godt/ende ouer uwe landt.

6 Waerom verstockt ghylieden uwe herte/ ghelijck als de Egyptenaers ende Pharao haer herte verstockten? c is het niet alsoo/ doe hy hem aen hen bewees/ lieten sy se varen/ dat sy wech ghinghen?

c Exod. 12.

7 d So neemt nv/ ende maect eenen nieuwen wagen/ ende twee ionge suygende koeyen/ op welcke noyt gheen iock ghecomen is/ ende spantse aenden waghen / ende latet hare calueren van hen thuys blijuen:

d 2. Sam.

8 Ende neemt de Arcke des Heerẽ/ende setse opden waghen : ende de gulden cleynodien/ die ghylieden hem ten schuldtoffer geeft/ legghet in een kistken by haer zijden/ ende sendtse henen ende laetse gaen.

9 Ende siet ghylieden toe: Gaet sy henen op den wech harer landtpalen na Bethsemes/ so heeft hy ons alle dat groote quaet ghedaen: is dat niet/ soo sult ghylieden weten/ dat ons zijne handt niet gheroert en heeft/ maer het is ons sus e by ghevalle gheschiedt.

e of/ ... gebeurt.

10 De lieden deden alsoo : ende namen twee ionghe suygende koeyen / ende spandense aen eenen waghen / ende behielden hare caluereu thuys.

11 Ende setteden de Arcke des Heeren opden wagen/ende het kistken metten gulden muysen/ende met de beelden haerder eersen:

12 Ende de koeyen gingen stracx weechs nae BethSemes toe/op eener strate: ende gingen ende loepden/ eñ en weken niet noch ter rechter noch ter slincker handt. Ende de vorsten der Philisteen gingen hen na/tot aende landtpalen Bethsemes.

13 Ende de BethSemiters maeyden euen in der tarwenoogst inder leechte : ende hieuen hare ooghen op / ende saghen de Arcke / ende verblijdden hen de selue te sien.

14 De waghen dan quam opden acker Josua des BethSemiters / ende stont aldaer stille: ende aldaer was eenen grooten steen : ende sy clouen het hout vanden waghen / ende offerden de koeyen den Heere ten brandtoffer.

15 Doch de Leuiten hieuen de Arcke des Heeren af/ende de kiste die daer by was / daer de gulden cleynodien in waren/ ende settense op den grooten steen : ende de lieden tot BethSemes offerden den Heere desseluen daechs brandtoffer ende ander offer.

16 Doe nv de vijf vorsten der Philisteen toegesien hadden/togẽ sy wederom na f † Ekron desseluen daechs.

f tan. Accaron.

17 Dit zijn de gulden eersen die de Philisteen den Heere ten schuldtoffer gauen: Asdod eenen/Gasa eenen/ Asklon eenen/Gath eenen/ ende Ekron eenen.

18 Ende gulden muysen na den ghetale aller steden der Philisteen onder de vijf Vorsten/ beyde der ghemuerde steden ende dorpen/ ende tot aenden grooten g † Abel / daer sy de Arcke des Heeren op lieten / tot op desen dach / op den acker Josua des BethSemiters.

g tand. cleyn steen/

19 Ende sommighe te BethSemes werden gheslaghen/ daerom dat sy de Arcke des Heeren ghesien hadden ; ende hy sloech des volcx

vijftich

vijftich duysent ende tseuentich manne. Doe droech dat volck leet / om dat de Heere sulck een groote slachtinghe inden volcke ghedaen hadde.

20 Ende de lieden tot BethSemes spraken: Wie can staen voor den Heere sulcken heylighen Godt? ende tot wien sal hy van ons trecken?

21 Ende sy sonden boden totten burgheren KiriathJearim/ ende lieten hen segghen: De Philisteen hebben de Arcke des Heeren weder ghebracht / comt af / ende haeltse tot uliedewaerts.

Dat vij. Capittel.

1. De Arcke des Heeren comt tot Kiriath Jearim. 3. Israel bekeert hem door vermaninghe Samuels tot den Heere/ 7. werdt door desseluen hulpe der Philisteē machtich/ 14. ende verkrijcht zijne afghenomen steden weder. 15. Samuel bedient het richterampt na den doot Eli, met groote neersticheyt.

De Arcke des Heeren tot Kiriath-Jearim inden huyse Abi Nadab des Priesters tot Gibea.

1 Also quamen de lieden van Kiriath Jearim / ende haelden de Arcke des Heeren op/ ende brachtense int huys a Abi Nadab tot Gibea : ende zijnen sone Eleasar heylichden sy / dat hy de Acke des Heeren bewaerde.

2 b Ende van dien daghe aen / doe de Arcke des Heerē tot Kiriath Jearim bleef/ vertooch hem den tijdt so langhe / tot dat het twintich iaer werden: ende het gantsche huys Israels c† weende voor den Heere.

3 Samuel dan sprack totten gantschen huyse Israels : d Soo ghy ulieden met gantscher herten bekeert totten Heere / so doet van uliеden de vreemde goden / ende Astaroth / ende richtet uwe herte totten Heere / e ende dient hem alleen / so sal hy v verlossen wt der Philisteen handt.

a 2.Sa.6.3. b 1.Par.13.3. c Dat is/ sy droeghen leet/ en claechden der Heere haer leet/ ouer de Philisteen. † Anders, iam merden. d Josu.24.14 Tobie 14.11. e Deu.6.13. Matt.4.10.

4 Doe deden de kinderen Israels van hen Baalim ende Astaroth / ende dienden den Heere alleen.

5 Samuel dan sprack : Vergadert het gantsche Israel na Mizpa / dat ick den Heere voor ulieden bidde.

6 Ende sy quamen te samen tot Mizpa/ ende vulden water / eñ goten wt voor den Heere/ ende vasteden den seluen dach / ende spraken aldaer : Wy hebben den Heere ghesondicht : Also richtede Samuel de kinderen Israels te Mizpa.

7 Doe nv de Philisteen hoorden/ dat de kinderen Israels te samen ghecomen waren tot Mizpa/ togen de Vorsten der Philisteen op teghen Israel : doe dat de kinderen Israels hoorden/ vreesden sy hen voor dē Philisteen.

8 Ende spraken tot Samuel : Laet niet af voor ons te roepen tot den Heere onsen God/ dat hy ons helpe wt der Philisteen handt.

9 Samuel nam een f† melcklammekē/ ende offerde den Heere een gantsch brantoffer ende schreyde totten Heere voor Israel : ende de Heere verhoorde hem.

10 Ende in dien als Samuel dat brandtoffer offerde / quamen de Philisteen aen / om te strijden teghen Israel / doch de Heere liet eenen grooten donder donderen ouer de Philisteen desseluen daechs/ ende verschricte se/ dat sy voor Israel gheslaghen werden.

11 Doe toghen de mannen Israels wt van Mizpa/ ende iaechden de Philisteen/ eñ sloeghense tot onder BethCar.

12 g Doe nam Samuel eenen steen / ende setteden tusschen Mizpa ende Sen/ ende hieten h† EbenEzer/ ende seyde : Tot hier toe heeft ons de Heere gheholpen.

13 Also werden de Philisteen ghedempet/ ende en quamen niet meer in de landtpalen Israels : ende de handt des Heeren was teghen de Philisteen / soo langhe als Samuel leefde.

14 Alsoo kreech Israel de steden weder/ i die hen de Philisteen ghenomen hadden : van Ebron aen/ tot Gath toe / met tsamen haren landtpalen/ die verloste Israel vander handt der Philisteē : want Israel hadde vrede met den Amoriten.

15 Samuel richtede Israel zijn leefdaghe.

16 Ende tooch iaerlijcx rondtom tot Beth-El ende Gilgal/ ende Mizpa/ ende wanneer hy Israel aen alle dese plaetsen gherichtet hadde/

17 Soo quam hy weder te k Ramath / want daer was zijn huys : ende richtede Israel aldaer / ende bouwde den Heere aldaer eenen altaer.

g Josu.24.26 h† And. Helpensteen. 1.Sam.4.1. i 1.Sam.4.8. k Josu.18.25 1.Sam.1.1. ende 15.34.

Dat viij. Capittel.

1. Samuels sonen zijn godloose richters/ 4. so eyscht Israel ouer hen eenen Coninck. 6. Samuel, dien sulcx qualijck beualt/ 10. settet den volcke des Conincx recht voor ooghen/ 19. ende sy varen ghelijckewel voort in haren voornemen.

Samuels sonen zijn godtloose richters.

1 Doe nv Samuel oudt werdt/ stelde hy zijne sonen tot richters ouer Israel.

2 a Zijn eersteghevoren sone hiet Joel/ ende de ander hiet Abia/ ende waren richters te Bersеba.

3 Doch zijne sonen en wandelden niet in zijnen wege / maer neyghden hen tot giericheyt/ b ende namen gheschencken / ende buyghden het recht.

Israel eyscht eenen Coninck.

4 Doe vergaderden hen alle oudtsten in Israel/ ende quamen te Ramath tot Samuel.

5 Ende spraken tot hem: c Siet/ ghy zijt oudt geworden/ ende uwe sonen en wandelen niet in uwe weghen: d so settet nv eenen Coninck ouer ons/ die ons richte/ ghelijck alle Heydenen hebben.

6 Dat beuiel Samuel qualijc/ dat sy seyden: Gheeft ons eenen Coninck die ons richte/ ende Samuel badt voor den Heere.

7 De Heere sprack doch tot Samuel : Hoort de stemme des volcx in allen dat sy tot v geseyt hebben: e want sy en hebben niet v/ maer my verworpen: dat ick gheen Coninck en sal ouer hen zijn.

8 Sy doen v/ als sy altoos ghedaen hebben/ vanden daghe aen/ doe ickse wt Egypten leyde/ tot op desen dach : ende hebben my verlaten/ ende anderen goden ghedient.

De rechten des Conincx.

9 So hoort nv haer stemme : doch betuycht hen/ ende vercondicht hen f het recht des Conincx/ die ouer hen heerschen sal.

10 Ende Samuel seyde alle woordē des Heeren den volcke / dat eenen Coninck van hem versocht.

11 Dat sal des Conincx recht zijn/ die ouer uliеden heerschen sal: g Uwe sonen sal hy nemen tot zijnen waghen ende ruyteren/ die voor zijnen waghen henen draven.

12 Ende tot hooftlieden ouer duysent / ende ouer vijftich : ende tot ackerlieden / die hem zijnen acker bouwen / ende tot maeyers in

a 1.Par.6.28 Joel. Abia. b Deu.16.19. c 1.Sa.12.1 d Jud.17.6. Ose.13.10. Act.13.21. e Deu.31.16. 1.Sa.10.20. f Deu.17.15. 1.Sa.10.26. g 1.Reg.9.22

zijnen oogst / ende dat sy zijn harnasch / ende wat tot zijnen waghen behoort/maken.

Uwe dochteren oock sal hy nemen/ dat sy 13 apotekerssen / knechtemnaechden ende backerssen zijn.

h 1.Reg. 21.2

Uwe beste ackeren/ ende h wijnberghen/ 14 ende olygaerden sal hy nemen / ende zijne knechten gheuen.

Daer toe van uwe zaet ende wijnberghen 15 sal hy de thiende nemen / ende zijne camerlinghen ende knechten gheuen.

Ende uwe knechten ende maechden / en- 16 de uwe fijnste iongheling hen / ende uwe ezels sal hy nemen / ende zijn volck daermede wtrichten.

Van uwen kudden sal hy de thienden ne- 17 men/ende ghylieden moet zijne knechten zijn.

Wanneer ghylieden dan schreyen sult te 18 dier tijdt ouer uwen Coninck / dien ghy ulieden vercoren hebt/soo en sal v de Heere te dier seluer tijdt niet verhooren.

Doch het volck weygherde hem te hooren 19 de stemme Samuels / ende spraken: Gheenderley wijse / maer daer sal een Coninck ouer ons zijn:

Dat wy ooc zijn als alle ander Heydenen/ 20 dat onse Coninck richte / ende voor ons wt trecke/wanneer wy onse kryghen voeren.

Doe hoorde Samuel alle het ghene dat 21 dat volck seyde / ende seyde het voor de ooren des Heeren.

De Heere dan sprack tot Samuel : Hoort 22 haer stemme/ende maeckt hen eenen Coninc. Ende Samuel sprac totten mannen Israels: Gaet henen een yeghelijck in zijn stadt.

Dat ix. Capittel.

1. Saul soeckt de ezelinnen zijns vaders. 5. Comt door aengheuen zijns ionghen/ 14. tot Samuel/ 19. die seyt hem/ hoe zijn ezelinne ghevonden / ende hy tot een Coninck van den Heere verordent zy.

Kis sendet Saul de ezelinnen te soecken.

a 1.Par. 8.33 ende 9.39 1.Sam.14.51

Daer was een man van BenJamin 1 met namen a Kis / een sone AbiEl des soons Zeror/ des soons Bechorath/ des soons Apiah / des soons eens mans Jemini/een strydtbaer man:

Die hadde eenen sone met namen Saul/ 2 die was een fyn ionck man/ende daer en was gheen fijner onder den kinderen Israels/ b eenes hoofts langher dan alle het volck.

b stand. vander schouderë aen/ ende daer bouen was hy hoogher/ etc.

Kis nv / Sauls vader / hadde zijne ezelin- 3 nen verloren : ende hy sprack tot zijnen sone Saul: Neemt der iongers een met v/ maeckt v op/gaet henen/ ende soeckt de ezelinnen.

Eñ hy ginck door het geberchte Ephraim/ 4 ende door het landt Saliza / ende en vonden se niet: sy gingen door het landt Saalim/ende sy en waren niet daer:sy gingen door het lant Jemini/ende en vonden se niet.

c Zuph was Samuels lät. 1.Sam.1.1

Doe sy nv quamen int lant c Zuph/ sprac 5 Saul totten iongë die met hem was: Comt/ laet ons weder na huys gaen : mijn vader mochte van den ezelinnen aflaten/ ende voor ons sorghen.

Hy sprack daerenteghen: Siet/hier is een 6 beroemder man Gods in deser stadt/ alles wat hy seyt/ dat ghescheidt : nv laet ons daer henen gaen/ misschien seyt hy ons onsen wech dien wy gaen.

Saul dan sprack tot zijnen ionghen: Wan- 7 neer wy daer alreede henen gaen / wat brengen wy dan den manne ? want het broodt is wech wt onsen sack : so en hebben wy ooc (...) gheene gaue / die wy den man Gods brenghen: Wat hebben wy?

8 De ionghen antwoordde Saul weder / ende sprack : Siet/ ick hebbe een vierendeel eens silueren sikels by my / dien willen wy den man Gods gheuen / dat hy ons onsen wech segghe.

9 In voortijden in Israel/wanmeermen ginc Godt te vraghen/ soo sprackmen : Comt/laet ons gaen totten d Siender : want dienmen nv Propheten heet / die hietmen in voortijden Sienders.

d Propheten heeten ... ders / ... sien ... Gods ... wat ... wille ...

10 Saul sprack tot zijnen ionghen: Ghy hebt wel ghesept: Comt/laet ons henen gaen. Ende doe sy henen gingen na der stadt / daer de man Gods was/

11 Ende ter stadt op quamen/ vonden sy maechden / die wtghegaen waren water te halen: tot den seluen spraken sy: Is de Siender hier?

12 Sy antwoordden hen / ende spraken: Ja/ siet/ daer is hy : haest v/ want hy is heden in de stadt ghecomen/ dewijle het volck heden te offeren heeft op der hoochte.

13 Wanneer ghylieden inde stadt comt /soo sult ghy hem vinden/ eer hy dan opgaet op de hoochte te eten : want het volc en sal niet eten tot dat hy comt /want hy seghent het offer: daer nae eten die ghenoodt zijn : daerom so gaet op / want nv sult ghylieden hem euen treffen.

14 Ende doe sy op totter stadt quamen / ende midden inder stadt waren / siet / doe ghinck Samuel wt / hen teghen / ende wilde op de hoochte gaen.

15 e Na/ de Heere hadde Samuel zijne ooren gheopenbaert / eenen dach te vooren eer Saul quam/ende ghesept:

e 1.Re... Act.13...

16 Morghen om dese tijdt wil ick eenen man tot v senden/ wt den lande BenJamin/ dien sult ghy tot een Vorst saluen ouer mijn volck Israels / dat hy mijn volck verlosse wt der Philisteen handt: want ick hebbe mijn volck aenghesien / ende zijn ghescrey is voor my ghecomen.

17 Doe nv Samuel Saul aensach/antwoordde hem de Heere : Siet/ daer is de man/ daer ick v van ghesept hebbe / dat hy ouer mijn volck heersche.

18 Doe tradt Saul tot Samuel onder der poorte / ende sprack : Segt my / waer is hier des Sienders huys?

19 Samuel antwoordde Saul / ende sprack: Ick ben de Siender: Gaet voor my op/ op de hoochte / want ghylieden sult heden met my eten: morgen wil ick v laten gaen: ende alles wat in v herte is/wil ick v segghen.

20 Ende om de ezelinne / die ghy voor dry daghen verloren hebt / becommert v slechts niet / sy zijn ghevonden : Ende wiens salt zijn / alles wat het beste is in Israel ? sal het niet uwe / ende des gantschen huys uws vaders zijn?

Saul is ... moedich ... hy Coninck worde.

21 Saul antwoordde : Ben ick niet een sone van Jemini : f ende van de g slechte stamme/ ende mijn geslachte het cleynste onder alle geslachten der stammen BenJamins? waerom segt ghy my dan van sulcken?

f Judic. 20. 31.47 1.Sa.15.17 g of, die ... verachtste

22 Samuel dan nam Saul ende zijnen ionghen/ende brachtse inde sale/ende settese bouen aen/

aen/ onder die/die ghenoodt waren/ die waren by dertich mannen.

23 Ende Samuel sprack totten cock: Gheeft dat stuck herwaerts / dat ick u dede/ ende beval/ ghy soudt dat by u behouden.

24 Doe droech de cock een schouder op/ ende dat daer aen hinck: ende hy leyde het Saul voor/ende sprack: Siet/dat is ouerbleuen/legt voor u / ende etet / want het is euen op deser tydt op u behouden/doe ick het volck noodde. Also att Saul met Samuel dies daechs.

25 Ende doe sy af ginghen vander hoochte in de stadt/ sprack hy met Saul opden dake:

26 Ende stonden vroech op: ende doe den dagheraet opginck / riep Samuel den Saul op den dake/ ende sprack: Op dat ick u gaen late. Ende Saul maeckte hem op: ende die beyde ghinghen met malcanderen wt/hy ende Samuel.

27 Ende doe sy af quamen aender stadt eynde/sprac Samuel tot Saul: Segt den iongen dat hy voor ons henen gae: ende hy ghinck voorhenen: doch staet ghy nu stille/ dat ick u condt doe/wat Godt gheseyt heeft.

Dat x. Capittel.

1. Saul wordt met sommighe teeckenen tot een Coninck ouer Israel ghesalft. 9. Crycht een ander herte. 10. Prophetert/ 14. ende verbercht des Coninckrycx handel. 17. Samuel settet den volcke zyne sonden voor ooghen. 21. Gheeft hen haren Coninck/ 27. dien sy alle niet aen en nemen. 26. Ende schryft desselven Recht in een Boeck.

1 Doe nam Samuel een olyglas/ ende goot op zijn hooft/ ende kuste hem/ ende sprack: b Siet ghy dat u de Heere tot een Vorst ouer c zijn erf deel ghesalft heeft?

Saul wordt tot een Coninck over Israel ghesalft. *a 1.Sa.16.13 b Ose 9.25 Act.13.21 c Deut.9.26 d Gen.35.19*

2 Wanneer ghy nu van my gaet/so sult ghy twee mannen vinden by d den graue Rahel/ inde landtpale BenJamin tot Zelzah / die sullen tot u segghen: De ezelinnen zijn ghevonden / die ghy te soecken zijt wtghegaen: ende siet/ u vader heeft de ezels wt der sorgen ghelaten/ende sorghet voor ulieden/ ende seyt: Wat sal ick om mijnen sone doen?

3 En wanneer ghy van daer voortaen gaet/ so sult ghy comen totter eycken Thabor/ alder sullen u aencomen dry mannen / die opgaen tot Godt na e BethEl: de een draecht dry bocxkens / de ander dry stucken broodts/ de derde een flessche met wijn:

e Josue 13.13

4 Ende sy sullen u vriendelyck groeten/ende u twee brooden gheuen: die sult ghy van haren handen nemen.

5 Daer na sult ghy comen opdē berch Gods/ daer der Philisteen legher is: ende wanneer ghy aldaer inde stadt comt / sal u ontmoeten eenen hoop Propheten/vander hoochte af comende/ende voor hen een psalter / ende tamboryn / ende pypen / ende harpen /ende sy propheterende.

f 1.Sa.14.14

6 f Ende de gheest des Heeren sal veerdich worden ouer u/ dat ghy met hen sult propheteren/ so sult ghy een ander man worden.

g 1.Sam.7.3 1.Reg.17.2

7 Wanneer u nu dese teeckenen comen/ g soo doet wat u voor handen comt / want Godt is met u.

h 1.Sa.13.8

8 Ghy sult voor my af gaen na Gilgal/ siet/ daer wil ick tot u af comen/te offeren brandtoffer ende danckoffer: h seuen dagen sult ghy beyden / tot dat ick tot u come / ende u condt doe wat ghy doen sult.

9 Ende doe hy zijn schouderen keerde / dat hy van Samuel ghinck / gaf hem Godt een ander herte: ende alle dese teeckenen quamen opden seluen dach.

10 Ende doe sy quamen aenden berch / siet/ doe quam hem eenen hoop i Propheten tegen: kende de gheest Gods werdt veerdich ouer hem/dat hy onder hen propheteerde.

i By Propheten/ verstaē de Hebreen/ Propheten leerjongers/die hē der leere der heyliger schriften veulijtigē.

11 Doe hem nu alle die saghen/ die hem te vooren ghekendt hadden/dat hy met de Propheten propheteerde/

12 Spraken sy alle onder malcanderen: Wat is den sone Kis ghesschiedt? is Saul oock onder den Propheten?

k 1.Sa.11.6

13 Ende een aldaer antwoordde/ ende sprack: l Wie is haer vader? m Daer is een spreeckwoordt af ghecomen: Is Saul oock onder de Propheten?

l Dat is/ laetse propheterē: het en is hen doch van vader niet aengeboren/maer van Godt/ die is de rechte vader. *m 1.sa.19.24*

14 Ende doe hy wt gheprophetеerdt hadde/ quam hy opde hoochte.

15 Ende Sauls oom sprack tot hem / ende tot zijnen ionghen: Waer zijt ghylieden henen ghegaen? sy antwoordden: De ezelinnen te soecken: ende doe wy saghen dat sy niet daer en waren/ quamen wy tot Samuel.

16 Doe sprack Sauls oom: Segt my: Wat seyde ulieden Samuel?

17 Saul antwoordde zijnen oom: Hy seyde ons dat de ezelinnen ghevonden waren: doch vanden Coninckrijcke en seyde hy hem niet/ wat Samuel ghesevt hadde.

18 Samuel dan eyschte het volck te samen tot den Heere na Mizpa/

19 Ende sprack totten kinderen Israels: Soo seyt de Heere de Godt Israels: Ick hebbē Israel wt Egypten gheleydt / ende ulieden vander Egyptenaren handt verlost/ ende vander handt aller Coninckrijcken / die u dwonghen.

20 n Ende ghylieden hebt heden uwen Godt verworpen/die u wt alle uwe ongheluck ende droeffenisse gheholpen heeft / ende seydet tot hem: Sett eenen Coninck ouer ons. Wel aen/ so treedt nu voor den Heere/na uwe stammen ende o † maechschappen.

n 1.Sam.8.7

o † and. hooftlieden.

21 p Doe nu Samuel alle stammen Israels daer toe bracht / werdt gheraeckt de stamme BenJamin.

p Josue 7.16 Jone 1.7

22 Ende doe hy den stamme BenJamin daer toe brachte/ met zijne gheslachten/ werdt gheraeckt het gheslachte Matri/ ende werdt gheraeckt Saul/ de sone Kis: ende sy sochten hem/doch sy en vonden hem niet.

23 Doe vraechden sy voorder den Heere: Sal hy oock noch herwaerts comen? De Heere antwoordde: Siet/hy heeft hem onder de vaten versteken.

Voor de eersalmen vlieden / eñ hem daer toe dwijnen laten.

24 Doe liepen sy henen / ende haelden hem van daer. Ende doe hy onder het volck tradt/ q † was hy eens hoofts langher dan alle het volck.

q † an. doe ginc hy hooch boven alle het volck/ vande schouderē aen eñ daer bouē.

25 Ende Samuel sprac tot allen volcke: Daer siet ghy welcken de Heere vercoren heeft. Doe juychte alle dat volck / ende sprack: r Geluck ende heyl den nieuwen Coninck.

r 1.Reg. 1.29

26 s Samuel nu seyde den volcke alle dat recht des Coninckrycx / ende schreef het in eenen Boeck/ende leyde dat voor den Heere. t Ende Samuel liet alle het volck gaen/ eenen yegelijcken in zijn huys.

s Deut.17.15 1.Sam.8.11 t 1.Sa.8.22

27 Ende Saul ghinck oock thuys na Gibea:

ende des heyrs ginck een deel met hem/ welcker herte Godt roerde.

a Judic. 8.7 / 1. Sa. 12.12

Doch sommige boose lieden spraken: Wat 28 soude ons dese helpen? u ende verachteden hem/ende en brachten hem geen geschencken: doch hy dede als en hoorde hy het niet.

Dat xj. Capittel.

1. De Ammoniters bekryghen Israel. 6. De Gheest Gods comt ouer Saul/ 11. die slaetse/ 14. ende wordt in zijnen rijcke beuesticht.

Nahas bekrycht Israel. Judic. 10.17

Ende Nahas de Ammoniter trooch opwaerts / ende beleghерde Jabes in Gilead : ende alle mannen te Jabes spraken tot Nahas: Maeckt een verbondt met ons/so willen wy v dienen. 1

Doch Nahas de Ammoniter antwoordde hen : Daer wil ick een verbondt met ulieden in maken / dat ick v alle de rechte ooghe wt steke / ende make v te schanden onder het gantsche Israel. 2

Doe spraken tot hem alle Oudtste te Jabes: Gheeft ons seuen daghen/dat wy boden senden in alle landtpalen Israels : is daer dan niemandt die ons verlosse/ so willen wy tot v wtgaen. 3

Doe quamen de boden te Gibea tot Saul / ende seyden sulcx voor de ooren des volcx. Doe hief alle dat volck zijn stemme op/ ende weende. 4

Ende siet/ doe quam Saul vanden velde/ achter de runderen / ende sprack: Wat is den volcke/dat het weent? Doe vertelden sy hem de sake der mannen van Jabes. 5

De gheest Gods comt ouer Saul. a 1. Sa. 10.10 / b Judic. 19.29

a Doe werdt de geest Gods veerdich ouer hem/als hy sodanighe woorden hoorde/ ende zijnen toorne vergrimde seer. 6

Ende nam een paer ossen / b ende hieuwse in stucken / ende sandtse in alle landtpalen Israels / door de boden : ende liet segghen: Wie niet wt en treckt Saul ende Samuel na / diens runderen salmen alsoo doen. Doe viel de vreese des Heeren op het volck / dat sy wt toghen/ghelijck als een eenich man. 7

c 1. Sa. 13.15 / ende 15.4

c Ende men maeckte de ordeninge te Basek: ende der kinderē Israels waren dry hondert mael duysent mannen / ende der kinderen Juda dertich duysent. 8

Ende sy seyden den boden die daer ghecomen waren: Also segghet den mannen te Jabes Gilead : Morgen sal ulieden hulpe gheschieden / wanneer de Sonne beghint heet te schijnen. Doe de boden quamen / ende vercondichden dat den mannen te Jabes / doe werden sy urolijck. 9

Ende de mannen te Jabes spraken: Morghen willen wy tot ulieden wtgaen / dat ghy ons doet alles wat ulieden behaecht. 10

d Judic. 7.16 / 2. Sam. 18.2

d Ende des anderen morghens ordineerde Saul het volck in dry hoopen / ende quamen inden legher om de morgenwake/ende sloech de Ammoniten tot dat den dach heet werdt. Die nu ouerbleuen / die werden alsoo verstroyt/dat haerder niet twee by malcanderen en bleuen. 11

Doe sprack het volck tot Samuel : Wie zijn sy die daer seyden : e Soude Saul ouer ons heerschen? gheeftse herwaerts die mannen/dat wyse dooden. 12

e 1. Sa. 10.28

Saul daerenteghen sprack : Daer en sal op desen dach niemandt steruen: want de Heere heeft heden heyl ghegheuen in Israel. 13

14 Samuel sprack totten volcke: Comt/laet ons na Gilgal gaen / ende het Coninckrijcke aldaer vernieuwen.

15 Doe ginck alle dat volck na Gilgal / ende maeckten aldaer Saul ten Coninck / voor den Heere tot Gilgal / ende offerden dancke offer voor den Heere : ende Saul/met tsamen alle mannen Israels verblijdden hen aldaer gantsch seer.

Dat xij. Capittel.

1. Samuel is hier eenen spiegel ende voorbeeldt aller vromer Ouerheden ende Richters. 7. Straft het volck harer ondanckbaerheyt / dat sy voor haren Coninck / Godt / eenen mensche ten Coninck ghecoren hadden. 10. Godt dringtse door een onghewoonlijck teecken tot kennisse harer sonden. 20. Samuel trooftse/ 23. ende neemt aen/ voor hen altydt te bidden / dat sy slechts trouwelijcken den Heere aenhanghen.

1 Doe sprack Samuel totten gantschen Israel: a Siet / ick hebbe uwer stemme ghehoort in allen dat ghylieden my geseyt hebt / ende hebbe eenen Coninck ouer ulieden ghemaeckt.

a 1. Sam. ...

2 Ende nu siet / daer treckt uwe Coninc voor ulieden henen : Ick nu ben oudt ende grauw gheworden/ende mijne sonen zijn by ulieden/ ende ic hebbe voor ulieden henen gegaen van mijner ionckheyt op/tot op desen dach.

3 b Siet/hier ben ick/ antwoordet tegen my voor den Heere ende zijnen Gesalfden/ oft ick yemandts osse ofte ezele ghenomen hebbe? oft ick yemanden hebbe ghewelt ofte onrecht ghedaen? oft ick yemanden onderdruckt hebbe? oft ick van yemandts handt een ghescheнck ghenomen hebbe / ende my de ooghen blinden laten? so wil ick het ulieden weder gheuen.

b Syr. 46... / Act. 20...

4 Sy spraken : Ghy en hebt ons gheen gheweldt noch onrecht ghedaen / noch onderdruckt / ende van niemandts handt wat ghenomen.

5 Hy sprack tot hen : De Heere zy een ghetuyghe teghen ulieden ende zijnen Gesalfden heden ten daghe / dat ghy niet in mijner handt gheuonden en hebt. Sy spraken: Ja/sy sullen ghetuyghen zijn.

6 Ende Samuel sprack totten volcke : Jae/ de Heere / die Mose ende Aaron ghemaeckt/ ende uwe Vaders wt Egyptenlandt ghelеydt heeft/

7 Soo tredet nu herwaerts/ dat ick met ulieden rechte voor den Heere / ouer alle weldaet des Heeren/die hy aen ulieden ende uwe Vaderen ghedaen heeft.

8 c Als Jacob in Egypten ghecomen was/ doe schreyden uwe Vaders totten Heere: d ende hy sandt Mose en Aaron / dat sy uwe Vaders wt Egypten leyden / ende hen aen dese plaetse woonen liete.

c Gen. 46... / Exod. 2... / d Exod. 3...

9 Doch doe sy des e Heeren haers Godts vergaten / vercocht hyse onder het gheweldt Sissera des hooftmans tot Hazor/ f ende onder het gheweldt der Philisteen / g ende onder het gheweldt des conincx der Moabiten/ die krijchden teghen hen.

e Judic. 4... / f Judic. 13... / g Judic. 3...

10 Ende sy schreyden voortaen totten Heere / ende spraken : Wy hebben ghesondicht/ dat wy den Heere verlaten/ ende Baalim ende Astaroth gedient hebben: doch verlost ons nu vander handt onser vyanden / soo willen wy v dienen.

Doe

h Doe sandt de Heere JeruBaal/ i Bedan/ 11 k Jephthah l ende Samuel/ eñ verloste ulieden van der hant uwer vyandē rontom/ende liet ulieden seker woonen.

h Judic.6.14
i Judic.13.24
k Judic.11.1
l 1.Sam.7.4

Doe ghylieden nv saecht/ dat Nahas de 12 Coninck der kinderen Ammon teghen ulieden quam/ m spraect ghylieden tot my: Niet ghy/ maer een Coninck sal ouer ons heerschen: soo doch de Heere uwe Godt uwe Coninck was.

m 1.Sam.8.5

Nv/ daer hebt ghylieden uwen Coninck/ 13 dien ghy gecozen ende ghebeden hebt: n want siet/ de Heere heeft eenen Coninck ouer ulieden ghesett.

n Godt beuechte den Coninck/ ende is doch toornich/ dat sy hem gecozen hadden. Dat is so veel geseyt: Sy deden quaet/ dat sy haer trouwen van Godt op eenen mensche eñ op hen selfs setten: soo sy doch sus lange so dick sonder Coninck/ door God verlost waren. Daertoe dewijle dat hen toegeseyt was Coninghen te hebben/ soo en laet het Godt niet toe dat sy hem verkiesen/ maer hy verkiest hem selfs: op dat het bestae/ dat alles wat Godt niet en begint ende doet/ voor God niet en gheldt.

Soo ghylieden nv den Heere vreest ende 14 hem dient/ ende zyne stemme hoort/ende den mont des Heeren niet ongehoorsaem en zyt/ soo sullet beyde ghylieden ende uwe Coninck die ouer ulieden heerschet/ den Heere uwen Godt volghen.

Soo ghylieden daerenteghen des Heeren 15 stemme niet en hoort/maer zynen monde ongehoorsaem zyt/ so sal de hant des Heeren teghen ulieden/ende teghen uwe vaders zijn.

Ooc treder nv herwaerts/ ende siet dat 16 groote dinck/dat de Heere voor uwen ooghen doen sal.

Is als nv niet den tarwenoogst? ick wil 17 dannoch den Heere aenroepē/ dat hy sal donderen ende reghenen laten: dat ghy bevinden ende sien sult/ dat groot quaet/ dat ghy voor des Heeren oogen gedaen hebt/ dat ghy ulieden eenen Coninck ghebeden hebt.

o 1.Reg.18.42

o Ende doe Samuel dē Heere aenriep/ liet 18 de Heere donderen ende reghenen desselven daechs: doe vreesde dat gantsche volck den Heere ende Samuel seer/

Ende spraken alle tot Samuel: Bidt voor 19 uwe knechten/den Heere uwen God/ dat wy niet en steruen: want bouen alle onse sonden/ hebben wy oock dat quaet ghedaen/ dat wy ons eenen Coninck ghebeden hebben.

Samuel daerentegen sprack totten volcke: 20 Vreest u niet/ ghy hebt (tis waer) dat quaet alle ghedaen: doch wijckt niet achter vanden Heere af/ maer dient den Heere van gantscher herten:

Ende en wijckt der ydelheyt niet na/ want 21 het en baet ulieden niet/ende en can u niet bevryden/ dewyle dat het een ydel dinck is.

p Doch de Heere en verlaet zijn volck niet/ 22 om zyns grooten naems wille: want de Heere heeft begost/ u hemselven ten volcke te maken.

Doch het zy oock verre van my/ my alsoo 23 aen den Heere te besondigen/ dat ick soude aflaten voor ulieden te bidden/ ende ulieden te leeren den goeden ende rechten wech.

Vreest slechs den Heere/ ende dient hem 24 trouwelijcken van gantscher herten: want ghylieden hebt ghesien hoe groote dingen hy met u doet.

So ghylieden daerentegen quaet handelt/ 25 soo sult beyde ghylieden ende uwe Coninck verlozen zijn.

Dat xiij. Capittel.

1. De Philisteen van Saul ende Jonathan geslaghen/ 5. wedergaen den stryt met ontallijcke krijchsrustinghe. 6. Israel verschrickt hem van bangicheyt. 9. Saul wort ghestraft zyns offers haluen/ 15. Telt zyn volck/ 19. ende vindt het ouer al wapenloos.

1 Saul was a† een iaer Coninck geweest/ ende doe hy twee iaer ouer Israel geregeert hadde/

a† An. [als] eē iarich kindt in zynen rycke/ ende doe etc. 1.Sam.15.17

2 Vercoos hy hem dry duysent mannen wt Israel: twee duysendt waren met Saul te Michmas/ eñ op het geberchte BethEl/ende een duysendt met Jonathan/ tot Gibea BenJamin/ nv het ander volck liet hy gaen/ eenen yeghelijcken in zijn hutte.

3 Doch Jonathan sloech de Philisteē in harē leger/ b die tot Gibea was: dat quam voor de Philisteen: ende Saul liet de basuynē blasen inden gantschen lande/ende segghen: Dat latet den Hebreen hooren.

Jonathan slaet de Philisteen.

b 1.Sam.10.5

4 Ende het gantsche Israel hoorde segghen: Saul heeft der Philisteen legher ghesllaghen: wāt Israel stanck voor den Philisteen: ende alle dat volck schreyde Saul na/ na Gilgal.

5 Doe vergaderdē hen de Philisteen te strijden met Israel/ dertich duysent wagenen/ ses duysent ruyters/ ende ander volck/ so vele als des zants aen den oeuer der zee: ende toghen op/ ende legherden hen te Michmas/ teghent Oosten voor BethAuen.

6 Doe dat de mannen Israels saghen dat sy in nooden warē/ (want den volcke was bange/) verstaken sy hen in de spelonckē eñ kuylen/ eñ rotzsteenen/ ende holen/ eñ bornputten.

7 De Hebreen nv ginghen ouer de Jordane/ int landt Gad ende Gilead: ende Saul was noch tot Gilgal/ ende alle dat volck wert achter hem vertzaecht.

8 c Doe toefde hy seuen daghen/ op den tijdt van Samuel bestemt: ende doe Samuel niet en quam tot Gilgal/ verstroyde hen het volck van hem.

c 1.Sam.10.8

9 Doe sprack Saul: Brengt my herwaerts brantoffer ende danckoffer: ende hy offerde brantoffer.

Saul offert brantoffer.

10 Als hy nv dat brantoffer volbracht hadde/ siet/ doe quam Samuel: doe ghinck Saul wt hem teghen/ hem te seghenen.

11 Samuel daerentegen sprack: Wat hebt ghy gemaect? Saul antwoorde: Ick sach dat hen het volck van my verstroyde/ ende ghy en quaemt niet ter bestemder tijdt/ ende de Philisteen waren vergadert te Michmas.

Samuel straft Saul.

12 Doe sprac ick: Nv sullen de Philisteen tot my af comē tot Gilgal/ ende ick en hebbe het aenghesicht des Heeren niet ghebeden: doe waechde ick het/ ende offerde brantoffer.

13 Samuel daerentegen sprac tot Saul: Ghy hebt sottelijck ghedaen/ ende niet ghehouden des Heeren ws Gods ghebodt/ dat hy u gheboden heeft: want hy hadde u rijcke d bevesticht ouer Israel voort ende voort.

d Of/ stadtgrijpich gemaect.

14 Doch nv en sal u rijcke niet bestaen/ e de Heere heeft hem eenē man wtgesocht na zijnder herten/ dien heeft de Heere geboden Vorst te zijn ouer zijn Rijck: want ghy en hebt des Heeren ghebodt niet ghehouden.

e 1.Sa.16.13 Psalm.78.70. Act.13.22

15 Ende Samuel maeckte hem op/ ende ginck van Gilgal op na Gibea BenJamin: f ende Saul telde het volck dat by hem was/ by ses hondert mannen.

f 1.Sam.11.8 ende 15.4

16 Saul ende zijn sone Jonathan/ eñ het volck dat by hem was/ bleuen op den cleynen berch te BenJamin/ de Philisteen daerenteghen hadden hen ghelegert te Michmas.

17 Ende wt den legher der Philisteen toghen dry hoopen/ het landt te verderuen: den eenen

keerde hem op de strate nae Ophra/ int landt Sauls:

18 Den anderen keerde hem op de strate Beth-Horon/ den derden keerde hem op de strate/ die daer gaet nae den dale Zeboim/ aen der woestijne.

g Iudic.5.7

19 g En daer en wert gheen smit inden gantschen lande Israels gevonden/ want de Philisteen dachten: De Hebreen mochten sweerden ende spiessen maken.

20 Ende gantsch Israel moest aftrecken tot den Philisteen/ wanneer yemandt hadde een ploechyser/ houweel/ byl/ of h† seyssen te scherpten.

h † Anders/ saeghyser

21 Ende de sneden aen de seyssens/ en houweelen/ ende gaffelen/ ende bylen waren af gearbeydet/ ende de scherpen stomp ghewordden.

22 Doe nu den strijtdach quam/ en wert daer gheen sweerdt noch spiesse ghevonden in des gantschen volcx hant/ dat met Saul ende Jonathan was/ behaluen Saul ende zijn sone hadden wapen.

23 Ende der Philisteen legher tooch wt voor Michmas ouer.

Dat xiiij. Capittel.

1. Jonathan met zijnen wapendrager slaet der Philisteen legher op de vlucht/ 16. Saul soo hy hem met den volcke te hulpe comt/ 24. doet een verbot der spijse tot op den avont/ 27. dat Jonathan onwetende ouertreet/ 32. desgelijcx het volc eet bloedich vleesch/ teghen de Wet. 36. Saul vraecht Godt om raet teghen de Philisteen/ 30. wilt zijnen sone die metten lote gheraeckt werdt/ doot hebben/ 45. ende moet denseluen voor den volcke los gheuen. 47. Van Sauls krijghen/ 49. ende gheslachten.

Jonathan Sauls sone.

1 Het geviel op eenen dach/ dat Jonathan de sone Saul sprac tot zijnen iongen/ die zijn wapendrager was: Comt/ laet ons ouer gaen tot der Philisteen legher/ die daer bouen leyt: en en seydet zijnen vader niet aen.

2 En Saul bleef te Gibea/ aent eynde/ onder eenen granaten boom/ die in a† der voorstadt was/ b ende des volcx dat by hem was/ was by ses hondert mannen.

a † And. Migron
b 1.Sa.13.15

3 Ende c Ahia de sone Ahitob/ d Icabods broeder/ Pinehas sone/ des soons Eli/ was Priester des Heeren tot Silo/ en droech den lijfrock aen: het volck en wiste oock niet dat Jonathan was henen ghegaen.

c 1.Sa.21.1
d 1.Sam.4.21

4 Daer waren aenden wege/ daer Jonathan socht ouer te gaen tot der Philisteen legher/ twee spitze steenclippen/ deen op dese zyde/ de ander op gene zyde: de eene hiet Bozez/ de ander Senin.

5 En de eene sach vanden Noorden na Michmas/ ende de ander vanden Zuyden na Gaba.

6 Ende Jonathan sprack tot zijnen wapendragher: Comt laet ons ouer gaen tot den legher deser onbesneden/ misschien sal de Heere wat door ons wtrichten: e want het en is den Heere niet swaer/ door vele ofte weynighe te helpen.

e 2.par.14.11

7 Doe antwoorde hem zijn wapendragher: Doet alles wat in u herte is: vaert voort/ siet/ ick ben met u/ als u herte wil.

8 Jonathan sprack: Welaen/ wanneer wy ouer comen tot den lieden/ ende hen int ghesichte comen/

9 Ist dat sy dan seggen: Staet stille/ tot dat wy aen u comen/ so willen wy aen onse plaetse staen bliuen.

10 Ist dat sy daerenteghen seggen: Comt tot ons op: so willen wy tot hen opgaen/ so heeftse ons de Heere in onse handen ghegheuen/ ende dat sal ons een teecken zijn.

11 Doe sy nu der Philisteen legher alle beyde int ghesichte quamen/ spraken de Philisteen: f Siet/ de Hebreen zijn wt de holen ghegaen/ daer sy hen in versteken hadden.

12 Ende de mannen inden leger antwoorden Jonathan ende zijnen wapendrager/ en spraken: Comt tot ons opwaerts/ soo willen wy het u wel leeren: Doe sprack Jonathan tot zijnen wapendrager: g Climt my na/ de Heere heeftse ghegheuen in de handen Israels.

13 Ende Jonathan clauerde met den handen ende met den voeten daer op/ ende zijn wapendragher hem na: doe vielense voor Jonathan neder/ ende zijn wapendragher doodde se hem altoos na:

14 Alsoo dat de eerste slachtinge/ die Jonathan ende zijn wapendrager deden/ was by twintich mannen/ by na in een half bunder lants/ dat een ionck ossen om ploecht.

15 h Ende daer quam een verschricken inden leger op den velde/ ende in het gantsche volck des legers/ ende de stroopende rovende rotten verschricken ooc/ also dat het lant beefde: i want het was een verschricken van Godt.

16 Ende de wachters Sauls tot Gibea Benjamin sagen/ dat hem den hoop verstroyde/ ende verliep hier ende daer/ en wert versinete.

17 Saul sprac tot den volcke dat by hem was: Tellet ende siet toe/ wie van ons zy wech ghegaen: ende doe sy telden/ siet/ doe en was Jonathan ende zijn wapendragher niet daer.

18 Doe sprack Saul tot k Ahia: Brengt de Arcke Godts herwaerts (want de l† Arcke Godts was te dier tijdt by den kinderen Israels.)

19 Ende doe Saul noch sprack metten Priester/ doe wert dat rumoer ende dat loopen in der Philisteen leger noch grooter: ende Saul sprack totten Priester: Treckt uwe hant af.

20 En Saul riep/ ende alle dat volck dat met hem was/ ende quamen ten strijde: ende siet/ m doe ghinck een yeghelijcks sweerdt teghen den anderen/ ende daer was een gantsch groot rumoer.

21 Ooc de Hebreen die te voren by den Philisteen geweest waren/ ende met hen int leger op getogen waren/ rontom gauen hen tot Israel/ die met Saul ende Jonathan waren.

22 Ende alle mannen van Israel/ die hen op het gheberchte Ephraim n versteken hadden/ doe sy hoorden dat de Philisteen vloden/ streken sy achter hen wech in den strijdt.

23 Alsoo halp de Heere te dier tijt Israel/ ende den strijdt duerde tot Beth Auen toe.

24 Ende doe de mannen Israels moede waren desseluen daechs/ beswoer Saul alle dat volck/ ende sprack: Vervloect zy een yegelijck/ die broot eet voor den avont/ dat ick my aen mijnen vyanden wreke: doe en at ooc alle dat volck gheen broodt.

25 Ende het gantsche lant quam in het wout: ende daer was heunich inden velde.

26 En doe het volc henen in het wout quam: siet/ doe vloeyde het heunich/ doch niemant en nam desseluen metter hant tot zijnen monde: want het volck vreesde hem voor den eedt.

27 Maer Jonathan en hadde niet ghehoort/ dat zijn vader het volck beswozen hadde/ ende

reyckte

reyckte zijnen staf wt/ dien hy in zijner handt hadde/ en stack metter spitzen inden heunichseem/ ende keerde zijne hant tot zijnen monde: doe werden zijne oogen wacker.

28 Doe antwoorde een vanden volcke/ ende sprack: V vader heeft het volck beswooren/ ende geseyt: Vervloeckt zy een yegelijck/ die heden wat eet: ende het volck was moede gheworden.

29 Doe sprack Jonathan: Mijn vader heeft het landt bedroeft: siet/ hoe wacker zijn mijne oogen gheworden/ dat ick een weynich deses heunichs ghesmaeckt hebbe.

30 Dewijle dan het volck heden niet en heeft mogen eten/ vander buete zijner vyanden/ die het ghevonden heeft/ soo en heeft oock nv den slach niet grooter gheworden connen teghen de Philisteen.

31 Sy sloeghen damnoch de Philisteen dies daechs/ van Michmas tot Aialon toe: ende het volck wert seer moede.

Teghen de Wet.
o Deut.12.16 Leuit.3.17 ende 7.26 ende 17.14 ende 19.26

32 Ende het volc richtede den buete toe/ ende namen schapen ende runderen/ ende calueren/ ende slachtedense opter aerden/ o ende atent soo bloedich.

33 Doe vercondichde men Saul: Siet/ het volck besondicht hem aen den Heere/ dat het bloet eet. Hy sprack: Ghy hebt quaet ghedaen/ wentelt herwaerts tot my als nv eenen grooten steen.

34 Ende Saul sprac voorder: Verstroyt v onder het volck/ ende segghet hen/ dat een yeghelijc zijnen osse ende zijne schapen tot my brenghe/ ende slachtse hier/ dat ghyse etet/ ende v niet en besondicht aen den Heere/ met den bloedt eten: doe brachte alle dat volck/ een yeghelijck zijnen osse/ met zijner hant hiertoe † dies nachts/ ende slachtedense aldaer.

† And. tot den nacht/

35 Ende Saul bouwede den Heere eenen p Altaer: dat is den eersten Altaer dien hy den Heere bouwede.

p 1.Sa.18.30

36 Ende Saul sprac: Laet ons af trecken/ den Philisteen na by nacht/ ende hen berooven/ tot dat het licht morgen wort/ dat wy niemanden van hen ouer laten. Sy antwoorden: Doet al les wat v behaecht: Daertoe de priester sprac: Laet ons herwaert tot Godt ghenaken.

q 1.Sa.28.6

37 q Ende Saul vraechde Godt: Sal ick aftrecken/ den Philisteen na? ende wilt ghyse gheuen in Israels handen? doch hy en antwoorde hem te dier tijt niet.

38 Doe sprack Saul: Laet hiertoe treden alle hoopen des volcx/ ende ondervint/ ende siet toe/ aen wien de sonde zy te deser tijt.

39 Want so waer als de Heere leeft/ de r Heylant Israels/ ende wanneer sy oock alreede aen mijnen sone Jonathan ware/ soo sal hy sterven: ende niemant en antwoorde hem wt den gantschen volcke.

40 Ende hy sprack tot het gantsche Israel: Weest ghylieden op gener zyden/ ick ende mijn sone Jonathan willen zijn op deser zijden: het volck sprack tot Saul: Doet wat v behaecht.

41 Ende Saul sprack tot den Heere/ den God Israels: Doet wat recht is. Doe wert Jonathan ende Saul gheraeckt: daerenteghen het volck ghinck vry wt.

s Josue 7.19

42 Saul sprack: Worpt het lot ouer my/ ende mijnen sone Jonathan: doe wert Jonathan gheraeckt.

43 Ende Saul sprack tot Jonathan: s Segt my/ wat hebt ghy ghedaen? Jonathan seyde het hem/ ende sprack: Ick hebbe een weynich heunichs ghesmaeckt met den staf dien ick in mijner handt hadde/ ende siet/ ick moet daerom sterven.

44 Doe sprack Saul: Godt doe my dit ende dat/ Jonathan ghy moet den doot sterven.

45 Doch het volck sprac tot Saul: Soude Jonathan sterven/ die sulck eenen grooten heyl in Israel ghedaen heeft? dat zy verre: t soo waer als de Heere leeft/ daer en sal geen hayr van zijnen hoofde op de aerde vallen: want u † Godt heeft het heden door hem gedaen: alsoo verloste het volck Jonathan/ dat hy niet sterven en moeste.

t 2.Sa.14.11

u † An. met Godt heeft hy te deser tijdt ghewrocht.

46 Doe tooch Saul op vanden Philisteen: ende de Philisteen toghen aen haer plaetse.

47 Nv/ doe Saul het Rijck ouer Israel ingenomen hadde/ krijchde hy tegen alle zijne vyanden rontom/ teghen de Moabiters/ teghen de kinderen Ammon/ teghen de Edomiters/ teghen de Coninghen Zoba/ tegen de Philisteen: ende waer hy hem henen keerde/ daer oeffende hy straffe.

48 x Ende maecte een heyr/ ende sloech de Amalekiten: ende verloste Israel vander hant aller diese beroofden.

x Deut.25.19

49 Saul hadde sonen: Jonathan/ Jswi/ Malchisua: ende zijn twee dochteren hieten also/ de eersteghebooren Merob/ ende de iouckste Michal.

Sauls gheslachte.

50 Ende Sauls wijf hiet Ahinoam/ een dochter Ahimaaz/ ende zijn velthooftman hiet Abner/ een sone Ner/ Sauls oom.

51 y Ende Kis was Sauls vader: ende Ner Abners vader/ was een sone AbiEl.

y 1.Sam.9.1 1.Par.8.33

52 Daer was doch eenen harden krijch tegen de Philisteen/ so lange als Saul leefde/ ende waer Saul eenen z † rustighen ende sterckcken man sach/ dien nam hy tot hem.

z † An. man geschict ten kryghe sach/ etcet.

Dat xv. Capittel.

1. Samuel heet Saul wt Godts beuel Amalek slaen ende wtroepen. 9. Saul ongheoorsaem/ 13. 20. stelt hem als hadde hy ghehoorsaem geweest/ 17. 22. hoort zijn straffe/ 24. ende laet hem zijne sonden slechs huychelscher wijse rouwen. 32. Samuel hout Agag in stucken/ 35. ende draecht ernstlijck leedt ouer Saul.

1 Samuel dan sprack tot Saul: a De Heere heeft my herwaerts ghesonden/ dat ick v ten Coninck salfde ouer zijn volc Israel: soo hoort nv de stemme der woorden des Heeren.

Godts beuel aen Saul dat hy de Amalekiten slaen ende verbannen soude.

2 Soo spreeckt de Heere Zebaoth: Ick hebbe bedacht wat Amalek Israel dede/ b ende hoe hy hem den wech verleyde/ doe hy wt Egypten tooch.

a 1.Sa.9.15
b Exod.17.8 Num.24.20 Deut.25.16

3 Soo treckt nv henen/ ende slaet de c † Amalekiters/ ende verbandtse met allen dat sy hebben: en verschoont zijner niet/ maer doot beyde mans ende vrouwen/ kinderen/ ende schoonkinderen/ ossen ende schapen/ kemelen ende ezels.

c † An. Amalek.

4 Saul liet alsulcks voor het volck comen/ ende hy teldese te Telaim/ twee hondert duysent voetvolcx/ ende thien duysendt mannen wt Juda.

d 1.Sa.11.8 ende 13.15

5 Ende doe Saul quam tot der Amalekiters stadt/ maeckte hy een achterwacht aen der beke.

De Keniters zijn van den Keniter Jethro/ Moses sweer.

6 Ende liet den Keniter seggen: Gaet wech/ wijcket/ ende treckt af vanden † Amalekiteren/ dat

† An. Amalek.

e Exod. 18.19 Num.10.29 Judic.1.16 ende 4.17

dat ick v niet met hem wech en ruyme: e wãt ghy dedet barmhertichheyt aen allen kinderen Israels/ dat sy wt Egyptẽ togen: also maecten hen de Keniters vanden Amalekiteren.

7 Doe sloech Saul de Amalekiters van He-vila aen tot Seir toe/ die voor Egypten leyt.

Agag der Amalekiters Coninck.

f 1.Sa.17.9

8 Eñ greep Agag der Amalekiten Coninck leuendich/ f ende alle dat volck verbandde hy met de scherpte des sweerts.

9 Doch Saul ende het volck verschoonde Agag/ ende wat goede schapẽ ende runderen/ ende ghemestet was/ ende de lammeren/ ende alles wat goet was/ ende en woudent niet verbannen: wat daerentegen slim was/ ende niet en dochte/ dat verbandden sy.

10 Doe geschiedde des Heeren woort tot Samuel/ ende sprack:

g Exod.6.6 1.Sam.15.29

11 g Het rouwet my dat ick Saul ten Coninc gemaect hebbe: want hy heeft hem achter van my afghekeert/ ende mijne woorden niet veruullet: dies wert Samuel toornich/ eñ schreyde tot den Heere den gantschen nacht.

12 Ende Samuel maecte hem vroech op/ dat hy Saul ontmoettede: ende hem wert geseyt/ dat Saul te Carmel ghecomen ware/ h ende hadde hem een i† litteecken opghericht/ ende ware daerom ghetoghen/ ende af te Gilgal ghecomen.

h Deut.16.22 i† And. calomne. And. plaetse [den heyre dẽ huyt wt te deylen] verordent.

13 Als nu Samuel tot Saul quam/ sprack Saul tot hem: Ghesegent zijt ghy den Heere: Ick hebbe des Heeren woort veruult.

14 Samuel antwoorde: Wat is dan dat voor een bleeten der schapen in mijnen ooren/ ende een loepen der runderen/ die ick hoore?

15 Saul sprack: Vanden Amalekiten hebben sy se gebracht: want het volck verschoonde de beste schapen ende runderen/ om des offers wille des Heerẽ uws Gods/ het ander hebben wy verbannen.

16 Samuel daerenteghen antwoorde Saul: Laet v segghen/ wat de Heere met my gesproken heeft/ desen nacht. Hy sprack: Segt op.

k 1.Sa. 9.21 ende 10.1.22 ende 13.1

17 Samuel sprack: k Isset niet also? doe ghy cleyn waret voor uwen ooghen/ werdet ghy het hooft onder den stammen Israels: ende de Heere salfde v ten Coninck ouer Israel:

18 Ende de Heere sandt op den wech/ ende sprack: Treckt henen/ eñ verbant de sondaers/ de Amalekiters/ ende strijdt tegen hen/ tot dat ghyse verdelghet.

19 Waerom en hebt ghy niet gehoort de stemme des Heeren? maer hebt v tot den roof gekeert/ ende quaet ghedaen voor den oogen des Heeren?

20 Saul antwoorde Samuel: Ick hebbe doch der stemme des Heeren gehoort/ ende ben henen getogen dẽ wech dien my de Heere henen sandt/ eñ hebbe Agag der Amalekiten Coninc ghebracht/ ende de Amalekiters verbannen.

21 Doch het volck heeft des roofs genomen/ schapen ende runderen/ het beste vanden verbannen/ den Heere uwen Gode te offeren in Gilgal.

22 Samuel daerentegen sprack: Meynt ghy dat de Heere lust heeft aen offer ende brandtoffer/ als aen ghehoorsaemheyt der stemmen des Heeren? Siet/ l ghehoorsaemheyt is beter dan offer/ ende opmercken is beter dan het vette vanden rammen.

l Eccle.4.17 Ozee 6.7 Matth.9.13 ende 12.7 m Exo. 22.18 Deut.18.11

23 Want onghehoorsaemheyt is m een sonde der toouerye/ ende wederspannicheyt is afgoderije ende afgodendienst: dewijle ghy nu des Heeren woort verworpen hebt/ soo heeft hy v oock verworpen/ dat ghy gheen Coninck zijt.

24 Doe sprack Saul tot Samuel: Ick hebbe ghesondicht/ dat ick des Heeren beuel/ eñ uwe woorden ouertreden hebbe: want ick vreesde het volck/ ende hoorde haer stemme.

25 Ende nu vergeeft my de sonde/ ende keert met my om/ dat ick den Heere aenbede.

26 Samuel sprack tot Saul: Ick en wil niet met v omkeeren/ n want ghy hebt des Heeren woort verworpen/ ende de Heere heeft v oock verworpen/ dat ghy gheen Coninck zijt ouer Israel.

27 Ende als hem Samuel omkeerde/ dat hy wech ginghe/ greep hy hem by eender slippen zijns rocx/ ende sy scheurde.

28 Doe sprack Samuel tot hem: o De Heere heeft het Coninckrijcke Israels heden van v ghescheurt/ ende uwen naesten ghegeuen/ die beter is dan ghy.

29 Oock en liecht de Helt in Israel niet/ ende het en p berout hem niet: q want hy en is niet een mensche/ dat hem wat berouwen soude.

30 Hy sprack daerenteghen: Ick hebbe ghesondicht: dannoch eert my doch voor den Oudtsten mijns volcx/ ende voor Israel/ ende keert met my om/ dat ick den Heere uwen Godt aenbede.

31 Alsoo keerde Samuel om/ eñ volchde Saul na/ dat Saul den Heere aenbedede.

32 Samuel dan sprack: Laet Agag der Amalekiten Coninck herwaerts tot my brenghen: Ende Agag ginck r† getroostet tot hem/ ende sprack: Alsoo moetmen des doots bitterheydt verdrijuen.

33 Samuel sprack: s Ghelijck als v sweert de vrouwen haren kinderen berooft heeft/ alsoo sal oock v moeder harer kinderen berooft zijn onder den vrouwen: Also hieuw Samuel den Agag in stucken voor den Heere te Gilgal.

34 t Ende Samuel ginck henen na Ramath/ Saul daerenteghen tooch op na zijnen huyse te Gibea Saul.

35 u Ende Samuel en sach Saul doe voortaen niet meer/ tot aen den dach zijns doots: euenwel doch droech Samuel leet om Saul/ dat het dẽ Heere x berouwet hadde/ dat hy Saul tot eenen Coninc ouer Israel gemaect hadde.

Dat xvj. Capittel.

1. Samuel treurich ouer Saul/ wert met voorwendinghe eens offers henen gesonden/ eenen wt Isai sonen ten Coninc te saluen. 14. Saul vanden boosen gheest gequelt/ 19. laet wt aengeuen zijner knechtẽ/ David halen/ dat hy hem met harpen spel/ verlichtinghe zijns quaets doen soude.

1 ENde de Heere sprack tot Samuel: Hoe langhe draecht ghy leet om Saul/ dien ick verworpen hebbe/ dat hy gheen Coninck zy ouer Israel? Vult uwen hoorn met olye/ ende gaet henen/ ick wil v henen senden tot den Bethlehemiter Isai: want onder zijne sonen hebbe ick my eenen Coninc wtghesien.

2 Samuel daerenteghen sprack: Hoe sal ick henen gaen? Saul sal het vernemen/ ende my verworgen. De Heere sprack: Neemt een calf vanden runderen tot v/ ende spreeckt: Ick ben ghecomen den Heere te offeren.

3 Eñ ghy sult Isai ten offer nooden/ soo wil ick v wijsen/ wat ghy doen sult/ dat ghy my saluet dien ick v segghen sal.

Samuel dede als hem de Heere gheſeydt hadde/ ende quam tot Bethlehem. Doe ontſetteden hen de oudtſten der ſtadt/ ende ginghen hem tegen/ende ſpraken: a Is uwe toecomſt oock vreedtſaem? 4

Hy ſprack: Ja/ick ben ghecomen den Heere te offeren: b heylighet ulieden/ ende comt met my ten offer: ende hy heylichde Iſai ende zijne ſonen/ende noodde ſe ten offer. 5

Doe ſy nu in quamen/ ſach hy den Eliab aen/ende dachte: Oft, voor den Heere zy zijn ghesalfde? 6

Doch de Heere ſprack tot Samuel: Siet niet aen zijn gheſtalte/ noch de groote zijns perſoons/ick hebbe hem verworpen:want het en gaet niet toe/ als een menſche ſiet: c een menſche ſiet wat voor ooghen is/daerentegen de Heere ſiet het herte aen. 7

Doe riep Iſai den Abi Nadab/ende liet hem voor Samuel voorby gaen/ eñ hy ſprac: Deſen en heeft de Heere oock niet vercoren. 8

Doe liet Iſai Samma voorby gaen. Hy ſprack weder: Deſen en heeft de Heere oock niet vercoren. 9

Doe liet Iſai zijne ſeuen ſonen voor Samuel voorby gaen: doch Samuel ſprack tot Iſai: De Heere en heeft dier gheene vercoren. 10

Ende Samuel ſprack tot Iſai: Zijn dat de ionghers alle? Hy ſprack: De cleynſte is daer noch ouer/ ende ſiet/ hy hoet de ſchapen. Doe ſprack Samuel tot Iſai: d Sendt henen/ ende laet hem halen: e want wy en ſullen ons niet ſetten/ tot dat hy hier henen comt. 11

Doe ſandt hy henen/ ende liet hem halen: ende hy was bruynachtich met ſchoone ooghen/ ende goeder gheſtalte. Ende de Heere ſprack: f Op/ende ſaluet hem want hy iſſet. 12

* Doe nam Samuel zijnē olyhoorne/ ende ſalfde hem midden onder zijnen broederen: ende de gheeſt des Heeren wert veerdich ouer Dauid/van dien daghe aen/eñ voortaen: Eñ Samuel maecte hem op/ eñ ginck na Rama. 13

g De gheeſt van des Heeren weeck van Saul/ h ende eenen booſen geeſt vandē Heere maeckte hem ſeer onruſtich. 14

Doe ſpraken Sauls knechtē tot hem: Siet/ eenen booſen gheeſt van Gode maeckt v ſeer onruſtich. 15

Onſe heere ſegghe zijne knechten die voor hem ſtaen/ dat ſy eenen man ſoecken/ die op der harpen wel ſpelen conne: op dat hy/ wanneer de booſe gheeſt Godts ouer v comt/ met ſijner hantſpele/dat het beter met v worde. 16

Doe ſprack Saul tot zijne knechten: Siet na eenen man/die goet zy op ſnarenſpel/ende brengt hem tot my. 17

Doe antwoorde der iongers een/ eñ ſprac: i Siet/ ick hebbe ghesien eenen ſone Iſai des Bethlehemiten/ die can wel op ſnarenſpel/ een ruſtich man/ ende ſtrijdtbaer/ ende verſtandich in ſaken/ k ende ſchoon/ende de Heere is met hem. 18

Doe ſandt Saul boden tot Iſai/ ende liet hem ſegghen: Sendt uwen ſone Dauid tot my/die by den ſchapen is. 19

Doe nam Iſai eenen ezel met broot/ ende een fleſſche wijns/ ende een geytenboexken/ ende ſandt het Saul by zijnen ſone Dauid. 20

Alſo quam Dauid tot Saul/ ende diende voor hem/ ende hy kreech hem ſeer lief: ende hy wert zijn wapendragher. 21

Marginal notes: a 1.Reg.2.13 — b Nu.11.18. Joſue 3.5. ende 7.13. — Godt en is gheen aennemer der perſoonen. Act.10.34. 2.Paralip.2. — c Pſal.7.10. — d 2.Sam.7.8 Pſal.78.70. ende 89.21. — e Gene.24.33 — f Pſal.78.70. Act.13.22. — * 1.Sa.10.1. Godt is met zijnen geeſte by Dauid/ maer de booſe geeſt is by Saul. — g Act.13.22. — h 1.Sa.19.9. — i Amos 6.5. — k Gen.39.6. — Dauid wert Sauls wapendragher.

22 Ende Saul ſandt tot Iſai/ ende liet hem ſegghen: Laet Dauid voor my blijuen/want hy heeft genade geuondē voor mijnen oogen.

23 Wanneer nu de gheeſt Godts ouer Saul quam/ ſo nam Dauid de harpe/ ende ſpeelde met zijner handt: ſo vequickte hem Saul/ ende het wert beter met hem/ende de booſe geeſt weeck van hem.

Dat xvij. Capittel.

1. De Philiſteen ruſten hen te ſtrijden met Iſrael. 4. Goliath beroept met grooter hoonſprake eenen byſonderen camp/ op verlies des gantſchen heyrs. 12. Dauid van zijnen vader/ 17. inden legher gheſonden/ 22. hoort het. 26. Soect oorſake teghen den ſeluen gheuoordert te worden/ 32. eñ ſet hem wt beuindinge Godlijcker byſtant/ ghewiſſe ouerwinninghe voor/ 38. maeckt hem wapenloos/met ſtaf/ſlingher/ ende vijf glatte ſteenen den Goliath onder oogen/ 42. wederlegt hem zijne verachtelijcke ſchimpreden/ 45. met ernſtighe woorden/ 48. eñ brengt hem wonderlijck om. 51. Iſrael ſlaet de Philiſteen in de vlucht. 54. Dauid comt met Goliaths hooft voor Saul.

1 De Philiſteen vergaderden haer heyr ten ſtryde/ ende quamen te ſamen tot Socho in Juda/ende legerden hen tuſſchē Socho eñ Aſeka/aen het eynde Damim.

2 Daerenteghen Saul ende de mannen Iſraels/ quamen te ſamen/ ende legherden hen inden Eyckgront/ ende ruſtedē hen ten ſtrijde teghen de Philiſteen.

3 Ende de Philiſteen ſtondē op eenen berch op ghene zijde/ ende de Iſraeliten op eenen berch op deſe zijde/ dat daer een dal tuſſchen hen was.

4 a Doe tradt daer voor wt den legher der Philiſteen/een b† reuſe/ met namen Goliath van c Gath/ ſes ellē ende een handtbreet lanck.

5 Ende hadde eenen coperen helm op zijn hooft/ende een ſchubachtich pantzier aen/ende het gewichte zijns pantziers was/vijf duyſent ſikel copers/

6 Ende hadde cooperē beenharnaſch aen zijne beenen/ ende eenen coperen ſchildt op zijne ſchouderen.

7 Ende den ſchacht zijner ſpieſſen/ was als eenen weef boom/ ende het yſer zijner ſpieſſen hadde ſes hondert ſikel yſers: ende zijn wapendragher ginck voor hem henen.

8 Ende ſtont/ende riep totten heyre Iſraels/ ende ſprack tot hen: Wat zijt ghy wtgetogen ulieden te ruſten in eenen ſtrijt? ben ick niet een Philiſteus/ ende ghy Sauls knechten? Kieſt eenen onder ulieden wt/ die tot my afcome.

9 Can hy teghen my ſtrijden/ ende ſlaet my/ ſo willen wy uwe knechten zijn: can ick daerenteghen hem ouerweldighen/ ende ſla hem/ ſo ſult ghylieden onſe knechten zijn/ dat ghy ons dient.

10 Ende de Philiſteus ſprack: Ick hebbe heden ten daghe dat heyr Iſraels d beſchimpt. Gheeft my eenen/ ende laet ons met malcanderen ſtrijden.

11 Doe Saul ende het gantſche heyr deſe redenen des Philiſteus hoorden/ ontſetteden ſy hen/ende vreeſden hen ſeer.

12 e Ende Dauid was een Ephratiſchen mans ſone/ van Bethlehem Juda/ die hiet Iſai/ die hadde acht ſonen/ ende was een out man te Sauls tijden/ ende was wel bedaecht onder den mannen.

13 Ende de drie grootſte ſonen Iſai/ warē met Saul inden krijch ghetogen/ ende hieten met

Marginal notes: a 2.ſa.21.16. — Goliath een reuſe. — b† And. Tuſſchē beyt treder [dz is/ die midden tuſſchen tween heyren henen tradt.] An. bret man. — c Joſu.11.22 — Goliath trotzet met Iſrael. — d† And. hoon geſproken. — Iſai Dauids vader. — e 1.Sa.16.1. [illegible].18.

namen: Eliab de eerstgeboren/ Abi Nadab de ander/ ende Samma de derde/

14 Doch David was de iongste. Doe nu de drye outste/ met Saul inden krijch toghen/

15 Ginck David wederom van Saul/ dat hy de schapen zijns vaders hoedde te Bethlehem.

16 Nv/ de Philisteus tradt hiertoe des morgens vroech/ ende des auonts/ ende boot hem wt/ veertich daghen lanck.

Isai sendt David int legher.

17 Isai dan/ sprack tot zijnen sone David: Neemt voor uwe broederen dese Epha versengde aaren/ eñ dese thien broodẽ/ ende loopt inden legher tot uwen broederen/

18 Ende dese thien weecke keesen/ eñ brengtse den hoofman/ ende besoeckt uwe broeders of het hen wel gaet/ ende neemt wat sy v beuelẽ.

19 Saul dan/ ende sy/ eñ alle mannen Israels/ waren inden eyckgront/ ende krijchden tegen de Philisteen.

20 Doe maeckte hem David des morghens vroech op/ eñ liet de schapen den hoeder/ ende droech dat/ ende ginc henen/ als hem Isai geboden hadde/ ende quam ter waghenborch: eñ het heyr was wtgetogen/ ende hadde hem gerustet/ ende schreyde inden strydt.

21 Want Israel hadde hem gerustet/ so warẽ de Philisteen tegen haer heyr oock gherustet.

22 Doe liet David dat vat dat hy droech/ by den bewaerder der f† vaten/ ende liep int heyr/ ende ghinck daer in ende groettede zijne broeders.

f† An. tuyghs/ of ghereetschaps

23 Ende doe hy noch met hen sprack/ siet/ doe tradt de Reuse met namen Goliath/ de Philisteus van Gath voorwaerts/ wt der Philisteen heyr/ ende sprac als te voren. Ende David hoorde het.

24 Doch een yegelijck in Israel/ wanneer hy den man sach/ so vluchtede hy voor hem/ ende vreesde hem seer.

25 Ende yegelijck in Israel sprack: Hebt ghy den man gesien voortreden? wãt hy is voortgetreden Israel te * beschimpen: g eñ wie hem slaet / dien wil de Coninck seer ryck maken/ h ende hem zijn dochter geuen/ ende wil zijns vaders huys vry maken in Israel.

* of/ smaetheyt te spreken: g Josue 15.16 Judic. 1.12 1. Par. 11.6 h 1. Sa. 18.17

26 Doe sprac David tot den mannen die by hem stonden: Wat salmen dien doen/ die desen Philisteus slaet/ ende de schande van Israel keert? wãt wie is de Philisteus/ dese onbesneden/ die het heyr des leuendigen Godts i† beschimpt.

i† And. wtgetscht?

27 Doe seyde hem het volck als te voren: So salmen dien doen/ die hem slaet.

28 Ende Eliab zijn grootste broeder / hoorde hem spreken met den mannen/ ende vergrimde met toorn tegen David/ eñ sprac: Waerom zijt ghy afghecomen? ende waerom hebt ghy daer inder woestijne gelatẽ de weynige schapen? Ick kenne uwe vermetenheyt wel/ ende ws hertẽ boosheyt: want ghy zijt afgecomen/ dat ghy den strydt saghet.

29 David antwoorde: Wat hebbe ick dan nu ghedaen? k† Isset my niet beuolen?

k† Anders/ Is daer geen oorsake?

30 Ende keerde hem van hem teghen eenen anderen/ ende sprack/ als hy te vooren ghesept hadde. Doe antwoorde hem het volck als te vooren.

31 Ende doe sy de woorden hoorden/ die David seyde / vercondichden sy die voor Saul. Ende hy liet hem halen.

32 Ende David sprack tot Saul: Het herte en ontvalle gheenen mensche/ om dies wille: v knecht sal henen gaen / ende met den Philisteus stryden.

33 Saul daerentegen sprack tot David: Ghy en cont niet henen gaen teghen desen Philisteus/ om met hem te stryden: want ghy zijt een iongelinck/ dese daerentegen is eẽ krijchsman van zijner ionckheyt op.

34 David daerenteghen sprack tot Saul: V knecht hoedde de schapen zijns vaders / ende daer quam eenen leeuwe ende eenẽ beyr/ ende nam een schaep wech vander kudde.

35 Ende ick liep hem na/ eñ sloech hem / ende ontruckter wt zijnen monde: m eñ doe hy hem ouer my maeckte / greep ick hem by zijnen baerde/ ende sloech hem/ ende doodde hem.

36 Alsoo heeft v knecht gheslaghen/ beyde den leeuwe ende den beyr: Soo sal nu dese Philisteus de onbesneden zijn/ gelijck als dier een: want hy heeft gescheyndt het heyr des leuendighen Godts.

37 Ende David sprac: De Heere die my van den leeuwe ende beyr verlost heeft/ die sal my oock verlossen van desen Philisteo. Ende Saul sprack tot David: Gaet henen: De Heere zy met v.

38 Eñ Saul tooch David zijne cleederen aen/ ende settede hem eenen metalen helm op zijn hooft/ ende dede hem een pantzier aen.

39 Ende David gordde zijn sweert ouer zijne cleederen/ eñ begonste te gaen/ want hy hadde het noyt versocht. Doe sprac David tot Saul: Ick en can also niet gaen / want ick en bens niet ghewoon: ende leyde het van hem.

40 Ende nam zijnen staf in zijn hant/ las vijf glatte steenen wt der beke/ ende stackse in zijn herders tessche die hy hadde/ ende inden sack/ ende nam den slinger in zijn hant/ eñ maeckte hem tot den Philisteum.

41 Ende de Philisteus ginck oock henen/ ende maeckte hem tot David/ ende zijn wapendragher voor hem henen.

42 Doe nu de Philisteus opsach / ende sach David aen/ verachtede hy hem: want hy was een iongheliuck / bruynachtich/ van schoonder ghestalt.

43 Eñ de Philisteus sprack tot David: Ben ick dan een hondt / dat ghy met eenen stock tot my comt? Ende vloeckte David by zijnen gode/

44 Eñ sprack tot David: Comt hier tot my/ ick wil v vleesch geuen dẽ vogelen onder den hemel/ ende den dieren op den velde.

45 David daerenteghen sprack tot den Philisteum: Ghy comt tot my met eẽ sweert/ spiesse/ eñ schildt: doch ick come tot v/ in den n name des Heerẽ Zebaoth/ des Godts des heyrs Israels/ dien ghy beschimpt hebt.

46 Hedẽ ten dage sal v de Heere in mijn hant ouerleueren/ dat ick v sla/ eñ neme v hooft van v/ eñ geue v lichaem des heyrs der Philisteẽ/ heden/ den vogelen onder den hemel/ ende den o wiltwerck op aerden: dat alle dat lant verneme/ dat Israel eenen Godt heeft.

47 Ende dat alle dese Gemeynte beuinde/ dat de Heere niet door sweerdt noch door spiesse en helpt: want den strijdt is des Heeren ende sal v gheuen in onsen handen.

48 Doe hem nu de Philisteus opmaeckte/ ginc daer henen/ eñ genaecte hem tot David/ haestede

haestede hem David/ ende liep p† wt dē heyre teghen den Philisteum.

49 Ende David greep met der handt in de tessche/ ende nam daer eenen steen wt/ ende slingherde: q ende trefte den Philisteus aen zijn voorhooft/ dat den steen in zijn voorhooft voer/ ende hy ter aerden viel op zijn aensicht.

50 r Alsoo overwan David den Philisteum met der slingher ende met den steen/ eñ sloech hem/ ende doode hem: s† Ende doe David gheeen swEert in zijner handt en hadde/

51 Liep hy henen/ eñ trat tot den Philisteum/ t ende nam zijn swEert/ ende trock het wt der schede/ ende doode hem/ ende hieuw hem den cop daer mede af. Doe nv de Philisteē sagē/ dat haer allersterckste doot was/ u vloden sy.

52 Ende de mannen Israels eñ Juda maecten hen op/ ende riepen eñ iaechden den Philisteen na/ tot datmen comt in het dal/ ende tot aē de poorte Ekron: Ende de Philisteen vielen verslaghen op den wech/ x† na de poorte tot Gath ende tot Ekron toe.

53 Ende de kinderen Israels keerden om van den naiaghen der Philisteen/ ende beroof den haren legher.

54 Ende David nam des Philisteus hooft/ ende brachte het tot Jerusalem: zijne wapen daerenteghen leyde hy in zijn hutte.

55 Doe nv Saul David sach wtgaen teghen den Philisteum/ sprack hy tot y Abner zijnen velthooftman: Wiens sone is die iongelinc?

56 Abner sprack: Soo warachtich als v ziele leeft/ heer Coninck ick en weets niet.

57 De Coninck sprack: So vraecht daer na/ wiens sone die iongheлinck zy.

58 Doe nv David weder quam van dē slach des Philisteus/ nam hem Abner/ eñ brachte hem voor Saul/ eñ hy hadde des Philisteus hooft in zijner handt.

59 Eñ Saul sprack tot hem: Wiens sone zijt ghy/ iongheлinck? David sprack ick ben een sone ws knechts Isai/ des Bethlehemiten.

p† Anders/ totten camp/
q Syr.47.4.
r 1.Mac.4.30.
s† Anders/ hem/ in David die daer geen etc. hadde. Ende David liep henē/ etc.
t 1.Par.11.23 Judi.7.21.
x† Anders/ Saarayim.
y 1.Sa.14.50

Dat xviij. Capittel.

1. Jonathan ende David worden groote vrienden/ ende maken een verbont te samen. 6. Saul vergierich/ 10. pooghet den David te verspeten/ 13. Sett hem wt ontsach/ ten voorste over duysent mannen/ 17. ende hoont hem met zijner dochter Merob. 20. Met Michal die hem lief heeft/ vencht hy hem inder Philisteen handt te brengen. 22. Ghebruyckt teghen hem menigherley list/ 27. ende so hy siet dat hem alle gheluck toeslaet/ 29. werdt hy hem vyandt zijn leefdaghe.

1 Ende doe hy hadde wtghesproken met Saul/ a verbandt hem het herte Jonathā met het herte David/ eñ Jonathan kreech hem lief/ als zijn eyghen herte.

2 Ende Saul nam hem dies daechs/ ende en liet hem niet weder tot zijns vaders huys comen.

3 b Ende Jonathan ende David maecten een verbondt met malcanderen: c want hy hadde hem lief als zijn eyghen herte.

4 Ende Jonathan trock zijnē rock wt/ dien hy aen hadde/ ende gaffen David/ daertoe zijnen mantel/ zijn swEert/ zijnen boghe/ ende zijnen gordel.

5 Ende David tooch wt/ waer hem Saul henen sandt/ ende hielt hem cloeckelijck: ende Saul settede hem over de krijchslieden/ ende hy beviel allen volcke wel/ oock den knechten Sauls.

6 Het ghevīel/ doe hy weder ghecomen was vā des Philisteus slach/ d dat de vrouwē wt allen steden Israels waren ghegaen/ met gesange eñ reyen/ den Coninck Saul tegen/ met tamboriinen/ met vreuchdē ende met vedelen.

7 Ende de vrouwen songen teghen malcanderen/ ende speelden eñ spraken: e Saul heeft duysent ghessaghen/ daerenteghen David thien duysent.

8 Doe vergrimde Saul seer/ ende dat woort beviel hem qualijck/ ende sprack: Sy hebben David thien duysent gegeven/ ende my duysent: Het Coninckrijcke wil noch zijne worden.

9 Ende Saul sach David qualijck aen/ van dien daghe aen/ ende voortaen.

10 f Des anderen daechs werdt den boosen gheest van Gode veerdich over Saul/ ende prophetteerde midden inden huyse: David nv speelde op de snaren met zijnder hant/ als hy daghelijcx plach: ende Saul hadde een spiesse inder handt/

11 Ende schoot na hem/ ende dachte: Jck wil David aen de wandt spitten: Ende David ontweeck tweemael van hem.

12 Ende Saul vreesde hem voor David: wāt de Heere was met hem/ ende was van Saul gheweken.

13 Doe dede hem Saul van hem/ ende settede hem ten Vorste over duysent mannen: eñ hy ginck wt ende in voor den volcke.

14 Ende David hielt hem cloeckelijck in alle zijnen doen/ ende de Heere was met hem.

15 Doe nv Saul sach/ dat hy so gantsch cloec was/ g† schouwede hy hem voor hem.

16 Doch het gantsche Israel ende Juda hadde David lief/ want hy tooch wt ende in voor hen henen.

17 Ende Saul sprack tot David: Siet/ h mijn grootste dochter Merob wil ick v ten wijue geuē/ zijt slechts i dapper/ eñ voert des Heerē krijch: k want Saul dachte: Mijn hāt en sal niet aē hem zijn/ maer de hant der Philisteen.

18 David daerenteghen antwoordde Saul: Wie ben ick? ende wat is mijn leuen ende gheslachte mijns vaders in Israel/ dat ic des Coninx schoonsoon worden sal?

19 m Doe nv den tijdt quam/ dat Merob de dochter Sauls/ soude David ghegeuen worden/ doe wert sy Adriel den Meholathiter ten wijue ghegheuen.

20 Ende Michal Sauls dochter hadde David lief. Doe dat Saul ghesept wert/ n† sprac hy: Dat is recht.

21 Jck wilse hem gheuen/ dat sy hem ten valle ghedije/ ende der Philisteen handen ouer hem comen: eñ sprac tot David: Ghy sult heden met der anderer mijn schoonsoon wordē.

22 Ende Saul geboodt zijne knechten: spreect met David heymelijcken/ ende segt: Siet/ de Coninc heeft lust tot v/ ende alle zijne knechten hebben v lief: soo weest nv des Coninx schoonsoon.

23 Ende de knechten Sauls spraken sodanige woorden voor den ooren Davids. David daerentegen sprack: Dunct v dat een o cleyn dinck zijn/ des Coninx schoonsoon te zijn? Jck ben doch een arm slecht man.

24 Ende Sauls knechtē seyden hem weder/ ende spraken: Sulcke woorden heeft David ghesproken.

25 Saul sprack: So segt tot David: De Coninc en begeert gheen morghengaue/ dan allen

voorders

Jonathan eñ David worden groote vrienden/ ende maken een verbont te samen.
a 1.Sa.19.1.
b 1.Sa.20.8. 16 en 23.18.
c 1.Sa.20.18

d Judi.11.34
e 1.Sa.21.12 ende 29.a.5. Syr.47.7.
Sauls list teghen David.
f 1.Sa.19.9.
g† And. vreesde hy voor hem/ of ontsach.
Merob Sauls dochter.
h 1.Sa.17.25
i Of/ vromoedelijck. and. rodelijck/
k Psal. 64.6. 2.Sam. 9.8.
m Jud.14.21 1.Sa.25.44. 2.Sa.21.a.8.
Michal Sauls dochter.
n† And. ghe-viel hem de sake wel/ ende sprac: Jck. etc.
o Of/ licht/ slecht/
p Of/ Bruyd-gaue/

hon dert voorhuyden vanden Philisteen/ datmen hem wreke aen des Coninex vyanden: wãt Saul poochde Dauid te vellen door der Philisteen handt.

26 Doe seyden zijne knechten Dauid sulcke woorden weder: ende de sake dochte Dauid goet zijn/ dat hy des Coninex schoonsoon soude werdẽ: ende den tijt en was noch niet om.

27 Doe maeckte hem Dauid op/ ende tooch henen met zijne mannen/ ende sloech vanden Philisteen twee hondert mannen: ende Dauid brachte hare voorhuyden/ ende vernoechde den Coninck van t'ghetal/ dat hy des Coninex schoonsoõ werde. q Doe gaf hem Saul zijne dochter Michal ten wijue.

Michal Dauids wijf.
q 2.Sa.3.14

28 Ende Saul sach ende mercte/ dat de Heere met Dauid was: Ende Michal Sauls dochter hadde hem lief.

29 Doe vreesde hem Saul noch meer voor Dauid/ ende wert zijn vyant zijn leefdaghe.

30 Ende doe der Philisteen vorstẽ wt togen/ handelde Dauid cloecklijcker dan alle knechten Sauls/ wanneer sy wt toghen/ so dat zijnen name gheacht wert.

Dat xix. Capittel.

1. Jonathan waerschout Dauid/ 4. spreeckt van hem het beste/ 6. ende stilt zijns vaders quaden moet. 8. Dauid slaet wederom de Philisteen/ 10. verkrijcht daermede/ datmen hem na zijn leuen stelt/ 11. ende moet hem door hulpe Michal met vluchte daervan brengen. 19. Saul ende zijne dienaers/ soo sy den Dauid naiaghen/ worden met den Prophiterenden/ Propheten.

Jonathan waerschouwet Dauid.
a 1.Sa.18.1.3

1 SAul dan sprack met zijnen sone Jonathan/ ende met alle zijne knechten/ dat sy Dauid souden dooden: a doch Jonathan Sauls sone hadde hem seer lief.

2 Ende vercondichde het hem/ ende sprack: Mijn vader Saul pooghet daer na/ dat hy v doode/ soo bewaert v nv des morghens/ ende blijft verborghen/ ende versteeckt v.

3 Doch ick wil wtgaen/ ende by mijnen vader staen op den velde daer ghy zijt/ ende van v met mijnen vader spreken: ende wat ick sie/ dat wil ick v condt doen.

Jonathan spreeckt voor Dauid.

4 Eñ Jonathan sprac het beste van Dauid/ met zijnẽ vader Saul/ ende seyde tot hem: De Coninc besondige hem niet aen zijnen knecht Dauid/ want hy en heeft geen sonde teghen v ghedaen: ende zijn doen is v seer nut.

b 1.Sa.17.49

5 b Ende hy heeft zijn leuen in zijn hant gheset/ ende sloech den Philisteus/ ende de Heere dede eenen grooten heyl den gantschen Israel: dat hebt ghy ghesien/ ende v des verblijt/ waerom wilt ghy v dan aen ontschuldich bloedt besondighen/ dat ghy Dauid sonder oorsake doodet?

6 Doe hoorde Saul der stemme Jonathan/ ende zwoer: Soo warachtich als de Heere leeft/ hy en sal niet steruen.

7 Doe riep Jonathan Dauid/ ende seyde hem alle dese woorden: ende brachte hem tot Saul/ dat hy voor hem was als te vooren.

8 Doe verhief hem weder eenen krijch: Ende Dauid tooch wt/ ende krijchde teghen de Philisteen/ ende dede eenen grooten slach/ dat sy voor hem vloden.

c 1.Sa.16.14 ende 18.10
Saul legget Dauid lagẽ op dat hy hẽ ombrenghe.

9 c Doch de boose geest vanden Heere quam ouer Saul/ ende hy sadt in zijnen huyse/ ende hadde een spiesse in zijner handt: ende Dauid speelde op de snaeren met der handt.

10 Ende Saul poochde Dauid met der spiesse aen de wandt te spittẽ: doch hy ontweeck van Saul/ ende de spiesse vlooch in de wãdt. Dauid dan vluchtede/ ende ontquam den seluen nacht.

11 Saul nv sandt boden henen tot Dauids huys/ dat sy hem bewaerden/ ende doodden des morgens. Dat vercondichde den Dauid zijn wijf Michal/ ende sprack: Ist dat ghy desen nacht v ziele niet d en verlosset/ so moet ghy morghen steruen.

12 e Doe liet hem Michal door de venster neder/ dat hy neder ginck/ ontvluchtede/ ende ontquam.

13 Ende Michal nam een beeldt/ eñ leyde het int bedde/ ende leyde een geytenvel tot zijnen hoofde/ ende deckte het met cleederen toe.

14 Doe sandt Saul boden henen/ dat sy Dauid haelden. Doch sy sprack: Hy is kranck.

15 Saul dan sandt boden henen/ Dauid te besien/ ende sprack: Brengt hem op tot my met den bedde/ dat hy ghedoot worde.

16 Doe nv de boden quamen/ siet/ doe lach dat beeldt int bedde/ ende een geytenvel tot zijnen hoofde.

17 Doe sprack Saul tot Michal: Waerom hebt ghy my bedroghen/ ende mijnen vyant verlaten/ dat hy ontvluchte? Michal sprack tot Saul: Hy sprack tot my: Laet my gaen/ of ick doode v.

18 Dauid dan ontvluchtede/ ende ontliep/ ende quam tot Samuel te Rama/ ende seyde hem aen/ alles wat hem Saul gedaen hadde: ende hy ghinck henen met Samuel/ ende bleuen te Naioth.

19 Ende het wert Saul aengeseyt: Siet/ Dauid is te Naioth in Rama.

20 Doe sandt Saul boden henen/ dat sy Dauid haelden: ende sy saghen f † twee choozen Propheten propheteren/ ende Samuel was haer opsiender. Doe quam de geest Gods op de boden Sauls/ dat sy oock propheteerden.

21 Doe dat Saul werdt aengeseyt/ sandt hy andere boden henen/ die propheteerden oock. Doe sandt hy de derde boden henen/ die propheteerden oock.

22 Doe ginck hy selue na Rama/ ende doe hy quam ten grooten bornput/ die tot Seku is/ vraechde hy/ ende sprack: Waer is Samuel ende Dauid? Doe werdt hem gheseyt: Siet/ te Naioth in Rama.

23 Ende hy ghinck aldaer henen na Naioth in Rama: ende de geest Gods quam oock op hem/ ende ginck ende propheteerde/ tot dat hy quam te Naioth in Rama.

24 Ende hy tooch oock zijne cleederen wt/ ende propheteerde oock voor Samuel/ ende viel g bloodt neder den gantschen dach ende den gantschen nacht. Daer wt spreeckmen: h Is Saul oock onder de Propheten?

Dat xx. Capittel.

1. Dauid spreect met Jonathan/ 8. ende vermaẽt hem des verbonts. 12. Jonathan vernieut zijnis vaders sin te bekennen. 18. ende versteint hem een teecken/ zijns boosheyt/ 27. Saul vaert zijne ... 33. ende wil Jonathan doodẽ om Dauids wille. 35. Jonathan na trouwer waerschouwinghe/ maeckt een hertlijck afscheyt met Dauid.

1 DAuid nv/ vluchtede van Naioth tot Rama/ ende quam ende sprack voor Jonathan: Wat hebbe ick ghedaen? wat hebbe ick misshandelt? wat hebbe ick ghesons

ghesondicht voor uwen vader/dat hy my nae mijn leven staet?

David spreeckt met Jonathan/ eñ vermaent hem des verbonts.

2 Hy sprack daerenteghen tot hem: Dat zy verre/ghy en sult niet sterven: Siet/ mijn vader en doet niets/ noch groot noch cleyn/ dat hy mijnen ooren niet en openbare / waerom soude dan mijn vader dit voor my verberghen? Het en sal also niet zijn.

3 Doe swoer David voorder/ende sprac: V vader weet het wel/ dat ick genade voor uwē ooghen gevonden hebbe/daerom sal hy dencken: Jonathan en sal sulcx niet weten / het mochte hem commeren: Voorwaer/ soo warachtich als de Heere leeft/ eñ soo warachtich als v ziele leeft / daer is slechts eē schrede tusschen my ende de doot.

4 Jonathan sprack tot David: Ick wil by v doen/ wat v herte begheert.

5 David sprack tot hem: Siet/morgen is de nieuwe Mane/ dat ick met den Coninck ter tafelen sitten soude/ soo laet my nv gaen/ dat ick my op den velde verberghe tot aenden avondt des derden daechs.

a Luce 2.4 Joan. 7.41

6 Ist dat v vader na my vraecht/so segt: David badt my/dat hy a nae Bethlehem tot zijner stadt loopen mochte / want aldaer is een iaerlijcx offer den gantschen gheslachte.

7 Ist dat hy seydt: Het is goet/ soo staet het wel om uwen knecht: sal hy daerentegen vergrimmen/so sult ghy merckē/dat wat quaets by hem besloten is.

b 1.Sa. 18.3 ende 13.16

8 Soo doet nv barmhertichevdt aen uwen knecht: b want ghy hebt met my uwē knecht een verbont inden Heere gemaect: is dannoch een misdaet in my/soo doodet ghy my: want waerom wondet ghy my tot uwen vader brenghen?

9 Jonathan sprac: Dat zy verre van my/dat ick soude mercken/dat wat quaets by mijnen vader besloten ware/ over v te brenghen/ende en soude het v niet aensegghen?

10 David daerenteghen sprack: Wie wil my aenseggen/ so v uwe vader wat hardts antwoordet?

11 Jonathan sprack tot David: Comt laet ons wt op het velt gaen. Ende sy gingen beyde wt op het veldt.

Jonathan vernieut het verbont met David/ ende [illegible] naem des Heeren.

12 Ende Jonathan sprack tot David: Heere Godt Israels/wanneer ick c† speure aen mijnen vader/ morghen ende aen den derden daghe/ dat het wel staet met David / ende niet henen en sende tot v/ ende het voor uwen ooren openbare/

c† And. onder- vinde.

13 Soo doe de Heere Jonathan dit ende dat: wanneer oock het quaet mijnen vader behaecht teghen v / soo wil ick het oock voor uwen ooren openbaren / ende v verlaten / dat ghy met vreden wechgaet / ende de Heere zy met v/ghelijck als hy met mijnen vader gheweest is.

14 Doe ick het niet/ so en doet geen barmhertichevt des Heeren aen my/dewijle dat ick leve/oock niet so ick sterve.

15 Ende wanneer de Heere de vyanden Davids wtroepen sal/eenen yeghelijcken wt den lande / soo en treckt ghy uwe barmhertichevt niet van mijnen huyse eewichlijck.

[illegible]

16 Alsoo maeckte Jonathan een verbont met den huyse Davids/ [ende sprack:] De Heere eyssche het vander hant der vyandē Davids.

17 Ende Jonathan voer voort/ende v† swoer David: so lief hadde hy hem/e want hy hadde hem so lief als zijn ziele.

e 1.Sa. 18.3

18 Ende Jonathan sprack tot hem: Morgen is de nieuwe Mane/ so salmen na v vragen: want mē sal uwer gemissen/daer ghy pleecht te sitten.

19 Des derden daechs nv / comt haestelijck neder: ende gaet aen een plaetse/ daer ghy v verberghet aen de werckdaghen/ ende settet v by den steen Asel.

20 So wil ick tot zijner zijden dry pijlen schieten/even als schote ick na dat teecken.

21 Ende siet / ick wil de iongen henen senden: Gaet henen/soect de pijlen weder: Ist dat ick totten ionghen segghe: Siet/de pijlen ligghen herwaerts achter v/haeltse: so comt/want het is vrede/ende en heeft gheen perijckel/soo warachtich als de Heere leeft.

22 Segghe ick daerentegen totten iongelinck: Siet / de pijlen liggen derwaerts voor v: soo gaet henen/want de Heere heeft v laten gaen.

23 f Wat ghy ende ick met malcanderen ghesproken hebben/daer is de Heere by/ tusschen my ende v eewichlijck.

f 1.Sa.20.42

24 David verberch hem inden velde: ende doe de nieuwe Mane quam/ settede hem de Coninck ter tafelen te eten.

25 Doe hem nv de Coninc geset hadde in zijn stede/ als hy te vooren ghewoon was/ aen de wandt/doe stondt Jonathan op: ende Abner settede hem aen Sauls zijde/ eñ men gemiste David in zijn stede.

26 Eñ Saul en sprack dies daechs niet/ want hy dachte: Hem is ergens wat ontmoet/ dat hy niet reyn en is.

27 Des anderen daechs der nieuwer Mane/ doemen David ghemiste in zijn stede/ sprack Saul tot zijnen sone Jonathan: Waerom en is de sone Isai niet ter tafelen gecomen/noch ghisteren noch heden?

28 Jonathan sprack: Hy badt my/dat hy nae Bethlehem mochte gaen/

29 Ende sprack: Laet my gaen/want onse geslachte heeft een offer inder stadt/ ende mijn broeder heeft het my selve geboden: hebbe ick nv ghenade voor uwen ooghen gevonden / so wil ick henen gaen/ ende mijne broederē sien: daerom en is hy niet ghecomen tot des Coninex tafel.

Saul scheldt Jonathan.

30 Doe vergrimde den toorn Sauls teghen Jonathan/ende sprack tot hem: Ghy g ongehoorsaem booswicht/ic weet het wel/dat ghy den sone Isai wtvercoren hebt / v ende uwer schandelijcker moeder te schanden.

g Niet een vry edel/ maer eener schendelijcker snooder eñ onaerdigher vrouwen kint.

31 Want soo langhe als de sone Isai leeft op aerden/ sult ghy/ daertoe oock v Coninckrijck/ niet bestaen: so sendet nv henen/ende laet hem halen tot my/h want hy moet sterven.

h 1.Sa.26.16

32 Jonathan antwoorde zijnen vader Saul/ ende sprack tot hem: Waerom sal hy sterven? Wat heeft hy ghedaen?

33 Doe schoot Saul de spiesse na hem/ dat hy hem speten soude. Doe merckte Jonathan/ dat het by zijnen vader gantschelijck besloten was/ David te dooden.

34 Ende stont op vander tafelen met grimmighen toorne/ ende en att desselven anderen daechs der nieuwer Mane geen broot: want hy was becommert om David/ dat hem zijn vader also verdoemde.

35 Des morgens ginck Jonathan wt op het

veldt / daer henen hy David bestemt hadde/ ende eenen cleynen ionghe met hem.

36 Ende hy sprack tot den ionghe: Loopt henen / ende soeckt my de pijlen weder / die ick schiete. Doe nu de ionghe henen liep / schoot hy eenen pijl ouer hem henen.

37 Ende als de ionge aen de stede quam/daer Jonathan den pijl henen gheschoten hadde/ doe riep hem Jonatha na / ende sprack: De pijl leydt derwaerts voor v.

38 Ende riep hem noch eenmael na: Haest v rasch / ende en staet niet stil. Doe las de ionghe Jonathan de pijlen op / ende brachtse tot zijnen heere.

39 Eñ de ionge en wiste daer niet van/alleen Jonathan ende David wisten om de sake.

40 Doe gaf Jonathan zijne wapē zijnē ionghe / ende sprack tot hem: Gaet henen/ ende draechtse in de stadt.

Jonathan waerschout David.

41 Doe de ionge daer in quam/ stont David op van de plaetse teghent Suyden / ende viel op zijn aensicht ter aerden/ende badt drymael aen: Ende sy kusten i malcanderen / ende weenden met malcanderē / David dannoch allermeest.

i Of, hen te samen.

42 Ende Jonathan sprack tot David: Gaet henen met vreden: k Wat wy beyde gesworen hebben indē name des Heeren/ eñ geseyt: De Heere zy tusschen my ende v/tusschē mijnen zade eñ uwen zade / dat blijue eewichlijc.

k 1.Sa.20.23

43 Ende l† Jonathan maeckte hem op / ende quam in de stadt.

l† Anders/ [David] maecte hē op/ eñ tooch henē: doch Jonathā quam in de stadt.

Dat xxi. Capittel.

1. David comt tot Ahimelech te Nobe. 6. Eet van den thoonbrooden/ 8. ende neemt met hem het sweerdt Goliath. 10. Comt totten Coninck Achis/ 13. ende stelt hem als ware hy niet wijs.

David comt tot Ahimelech tot Nobe.

1 DAuid nu quam tot Nobe/totten Priester a Ahimelech: Eñ Ahimelech ontsettede hem/doe hy David tegen ginc/ ende sprack tot hem: Waerom comt ghy alleen/ende gheen man en is met v?

a 1.Sa.14.3.

2 David sprack tot Ahimelech den Priester: De Coninc heeft my eē sake beuolen/eñ sprac tot my: Laet het niemanden weten / waerom ick v wtgesonden hebbe ende wat ick v beuolen hebbe: want ick hebbe oock mijnen ionge hier of daer henen beschevden.

b 1.Sa.25.8. Judic.8.5.

3 b Hebt ghy nu wat onder uwer handt/ een broot ofte vijue/ die gheeft mijn in mijn hant/ of wat ghy vindet.

c Ind Schrift heet een vegelijc inf/ eē vat/ instrument of wercktuych/ daerom dat Godt daermede werct / ghelijck als een handtwercman met zijnē tuyghe of instrumenten/ so wil nu David hier segghen: Wanneer de persoō heylich is/ so is het altemael heylich / watmen eet / drinckt/ doet/ ofte laet. Als Paulus Titi 1. spreect: Den reynen is alle dinc reyn.

4 De Priester antwoorde David / eñ sprac: Jck en hebbe gheen gemeyn broot onder mijner handt/sonder heylich broot/ wanneer hen slechs de ionghers vanden wijuen onthouden hadden.

5 David antwoorde den Priester/eñ sprack tot hem: De wijuen zijn ons dry daghen besloten gheweest/doe ick wt tooch/ende der ionghers vaten waren heylich: Js dannoch desen wech onheylich/ soo sal hy heden gheheylicht worden aen de c vaten.

6 d Doe gaf hem de Priester des heylighen/ dewijle dat daer gheen ander broot voorhanden was/dan de thoonbrooden / diemen voor den Heere opnam/dannen ander versch broot opleggen soude dies daechs/ doe hy die wech ghenomen hadde.

d Exo.25.30. Leuitici 24.5. Matth.12.3. Luce 6.3.

7 Daer was nu dies daechs een man e daer binnen beslotē voor den Heere/vandē knechten Sauls/ met namen Doeg/ een Edomiter/ die machtichste onder den herderen Sauls.

e 1.Sa.22.9.

8 Ende David sprac tot Ahimelech: Js hier niet onder uwer handt een spiesse of sweert? Jck en hebbe mijn sweerdt ende wapen niet met my genomen/ want de sake des Coninck was haestich.

9 De Priester sprack: Het sweerdt des Philisteus Goliath/ f dien ghy sloecht inder eyckengrondt / dat is hier ghewonden in eenen mantel/achter den lijfrock: wilt ghy dat selue hebben/ soo neemt het henen/ want hier en is gheen ander dan dat. David sprack: Zijns ghelijcken en is niet/langhet my hier.

f 1.Sa.17.

10 g Ende David maecte hem op/ende vluchte voor Saul / ende quam tot Achis den Coninck tot Gath.

g 1.Sa.

11 Maer de knechten Achis spraken tot hem: Dat is David/des lāts Coninc/daer sy van songen in reyen/ ende spraken: h Saul sloech duysent/daerenteghen David thien duysent.

h 1.Sa.

12 Ende David nam de reden ter herten/ende vreesde hem seer voor Achis den Coninck tot Gath/

13 Ende veranderde zijn ghelaet voor hem/ende stelde hem / als oft hy niet wijs en ware/ onder haren handen / ende i† stiedt hem aen de deure aen der poorten/eñ zijn zeeuer vloodt hem inden baert.

i† Anders...

14 Doe sprac Achis tot zijnen knechten: Siet/ ghy siet dat dese man onsinnich is / waerom hebt ghylieden hem tot my ghebracht?

15 Hebbe ick der ontsinnighen te weynich/dat ghylieden desen hier brochtet / dat hy by my rasede? Soude die in mijn huys comen?

Dat xxij. Capittel.

1. David staet zijn vrienden / ende andere bekommerden lieden voor/ tot Adullam. 3. Laet zijn ouderen by der Moabiten Coninck/ 5. ende gaet wt rade Gods / in het landt Juda. 7. Saul beschuldicht de zijnen heymelijckes verbondts met hem. 9. Laet wt verradē ende hantplicht Doeg/ den Ahimelech met tsamen zijns vaders gantsche huys/ vijf ende tachtentich Priesters/ schandelicken vermoorden/ 19. ende haer stadt Nobe met den sweerde slaen. 20. Abiathar een sone Ahimelech ontloopt/ ende seydt het David aen.

1 DAuid ginck van daer / ende vluchte in de a† spelonucke Adullam. Doe dat zijne broederen hoorden / ende het gantsche huys zijns vaders/ quamē sy derwaerts tot hem af.

2 b Ende allerley mannen die in noot ende schult / ende eens bedroefden herten waren/ vergaderden haer tot hem: ende hy was haer ouerste / c dat daer by vier hondert mannen by hem waren.

3 Ende David ghinck van daer na Mizpe/ in der Moabiten landt / ende sprack totter Moabiten Coninc: Laet mijnen vader ende mijne moeder by ulieden wt ende in gaen/ tot dat ick verneme/ wat Godt met my doen sal.

4 Ende hy lietse voor den Coninc der Moabiten / dat sy by hem bleuen/ soo langhe als David in de burcht was.

5 Ende de Propheet Gad sprack tot David: Blijft niet in de burcht / d maer gaet henen/ ende comt int landt Juda. e Doe ginck David henen / ende quam in het woudt Hareth.

6 Ende het quam voor Saul / dat David ende de mannen die by hem waren/hier voor gecomē warē. Als nu Saul tot Gibea/woonde/onder eenē ft hagen in in Rama/hadde hy

g† And. speerh

zijn g†spiesse in de hant/ende alle zijne knechten stonden by hem.

7 Doe sprack Saul tot zijnen knechten die by hem stonden: Hoort ghy kinderen Jemini: Sal ooc de sone Isai/ulieden alle ackers ende wijnberghen geuen/ ende v alle ouer duysent ende ouer hondert tot Ouersten maken?

h 2.Reg.6.11 1.Sa.18.3 ende 20.8.16. ende 23.18

8 Dat ghy v alle verbonden hebt tegen my/ h ende daer en is niemant die het mijnen ooren openbaerde/ i dewijle dat oock mijn sone een verbont gemaect heeft met den sone Isai: daer en is niemandt onder ulieden/ die het crencke mijnent haluen/ ende het mijnen ooren openbare: want mijnen sone heeft mijnen knecht teghen my opgheweckt/dat hy my na stelt/als het aen den dach is.

Doeg. k 1.Sa.21.7 Psalm. 50.20 ende 52.2

9 Doe antwoordde Doeg de Edomiter/ die by den knechten Sauls stont/ende sprac: k Ic sach dē sone Isai/dat hy tot Nobe quam/ tot Ahimelech den sone Achitob/

10 Die vraechde raet voor hem dē Heere/ende gaf hem spijse/ende het sweerdt Goliath des Philisteus.

11 Doe sandt de Coninck henen/ eñ liet roepen Ahimelech den Priester/dē sone Achitob/ ende zijns vaders gantsche huys/ eñ de Priesters die tot Nobe warē: ende sy quamen alle totten Coninck.

12 Ende Saul sprac: Hoort ghy sone Achitob. Hy sprack: Hier ben ick mijn heere.

13 Ende Saul sprack tot hem: Waerom hebt ghy een verbont tegen my ghemaeckt/ghy eñ de sone Isai/dat ghy hem broot eñ dat sweert ghegeuen/ende Godt voor hem raet gevraget hebt/dat ghy hem verwecket / dat hy my nae stelle/als het aen den dach is?

14 Ahimelech antwoorde den Coninck / ende sprack: Eñ wie is onder uwen knechten/ als David/die trouwe is/ eñ des Coninck schoonsoon/ende gaet in uwe gehoorsaemheyt/ ende is heerlijck ghehouden in uwen huyse?

15 Hebbe ick dan heden eerst aenghevangen/ God voor hem raedt te vragen? Dat zy verre van my: de Coninc en legge sulcx zijnē knecht niet op inden gantschen huyse mijns vaders: want v knecht en heeft van allen desen niet gheweten/noch cleyn noch groot.

Saul laet 85 Priesters ...

16 Doch de Coninck sprack: Ahimelech / ghy moetet den doot steruen/ghy ende ws vaders gantsche huys.

17 Ende de Coninc sprack tot zijnen trauanten/die by hem stonden: Wendet v/ende doodet des Heeren Priesters: want haer hant is oock met David: ende doe sy wisten dat hy vluchtede/ hebbē sy het my niet geopenbaert. Doch de knechten des Conincks en wouden hare handen aen de Priesters des Heerē niet leggen/hen te verslaen.

18 Doe sprack de Coninck tot Doeg: Wendet ghy v/ende verslaet de Priesters. l Doeg de Edomiter wendde hem/ ende versloech de Priesters: dat dies daechs storuen/ vijf ende tachtentich mannen / die lijnen m† lijfrocken droeghen.

19 Ende de stadt der Priesters Nobe / sloech hy met der scherpte des sweerts/ beyde mannen ende vrouwen / kinderen ende soochkinderen/ossen/ ende ezels/ende schapen.

20 Daer ontquam dannoch een soon Ahimelech/des soons Achitob/die hiet Abiathar/ende vluchtede tot David/

21 Eñ vercondichde hem / dat Saul de Priesters des Heeren verworcht hadde.

22 David dan sprack tot Abiathar: Ick wiste het wel aē dien dage/doe de Edomiter Doeg daer was/dat hy het Saul soude segghen: ick ben schuldich aen allen zielen des huys ws vaders.

23 Blijft by my/ende en vreest v niet: wie na mynen leuen staet/ die sal ooc na uwen leuen staen/ende sult met my behouden worden.

Dat xxiij. Capittel.

1. David verlost die van Kegila vanden Philisteen. 7. Saul meynt hem aldaer te versluyten/ 13. ende wert door des Heeren beschickinge ghehoonet. 16. Jonathan sterckt David/ vernieut hem het verbondt 19. Saul door verradische aenbrengen der Siphiters/iaecht hem heftich na/ 26. ende moet nv inden aengrijp, van zijnen boosen voornemen afstaen.

David verlost die tot Kegila/ vandē Philistēe.

1 Ende David wert aengheseydt: Siet/de Philisteen krijghen teghen Kegila/ende berooven de schueren.

a 2.Sam. 2.1 ende 5.19

2 a Doe vraechde David den Heere / ende sprack: Sal ick henen gaen/ende dese Philisteen slaen? Ende de Heere sprack tot David: Gaet henen/ ghy sult de Philisteen slaen/ende Kegila verlossen.

3 Doch de mannen by David spraken tot hem: Siet/wy vreesen ons hier in Juda ende willen henen gaen na Kegila / tot der Philisteen heyr?

4 Doe vraechde David den Heere weder/eñ de Heere antwoorde hem / ende sprack: Optreckt af nae Kegila / want ick wil de Philisteen in uwe handen gheuen.

5 Also tooch David met tsamen zijne mannen na Kegila/eñ streedt tegen de Philisteen/ ende dreef hen haer vee wech/ende dede eenen grooten slach aen hen. Alsoo verloste David die tot Kegila.

6 Want doe Abiathar de sone Ahimelech vluchtede tot David na Kegila / droech hy den b† lijfrock met hem af.

b† An. Ephod

7 Doe wert het Saul aengeseyt / dat David tot Kegila gecomen ware/ende sprack: Godt heeft hem in mijne handen ouerghegeuen/dat hy besloten is/nv hy in een stadt gecomen is/ met poorten ende grendelen bewaert.

8 Ende Saul liet alle dat volck roepen ten strijde/nederwaerts na Kegila/dat sy David ende zijne mannen beleyden.

9 Doe nv David merckte / dat Saul wat quaets ouer hem dachte/sprac hy tot dē Priester Abiathar: c Langt den lijfrock hier.

c 1.Sam.30.7

10 Ende David sprack: Heere Godt Israels/ v knecht heeft gehoort/dat Saul daer na pooghet/dat hy tot Kegila comt / de stadt te verderuen om mijnent wille:

11 Sullen my ooc de burgers tot Kegila ouerleueren in zijne handen? d ende sal oock Saul afcomē/als v knecht gehoort heeft? Dat vercondige de Heere God Israels uwē knechte. Ende de Heere sprack: Hy sal afcomen.

d 1.Sa.26.2

12 David sprack: Sullen de burgeren tot Kegila / my ende mijne mannen ouerleueren in de handen Sauls? De Heere sprack: Ja.

13 Doe maeckte hem David op / met tsamen zijne mannen/ e dier by ses hondert waren/eñ togen wt van Kegila/ ende wandelden waer sy henen conden. Doe het nv Saul gheseydt wert/dat David van Kegila ontvlodē ware/ liet hy zijn wttrecken aenstaen.

e 1.Sam.22.2

Dauid nv bleef in der woestijne / in de 14 Burcht/ende bleef op dē berch/inder woestij-ne Siph/ende Saul sochte hem zijn leef dage/ doch Godt en gaf hem niet in zijne handen.

Jonathan comt tot Dauid ende ver-nieuwen het verbont.

Ende Dauid sach dat Saul wtghetoghen 15 was/zijn leuen te soecken:Ende Dauid was inder woestijne Siph/inder heyden.

Doe maecte hem Jonathan de sone Sauls 16 op/ende ginc henen tot Dauid inder heyden/ ende sterckte zijn hant in Godt/

Ende sprack tot hem: Vreest v niet/ mijns 17 vaders Sauls hant en sal v niet vinden/ende ghy sult Coninc worden ouer Jsrael: So wil ick de naeste by v zijn: Oock weet sulcx mijn vader wel.

f 1.Sa.18.3 ende 20.8

f Ende sy maeckten beyde een verbont te 18 hoop/voor den Heere:ende Dauid bleef inder heyden/ eñ Jonathan tooch weder nae huys.

g Daervan is den tytel des 54. Psalm. 1.Par.2.42 1.Sam.26.1

g Eñ de Siphiters toghen op tot Saul na 19 Gibea / ende spraken: is niet Dauid by ons verborgen in de Burcht inder heyden/op den berch Hachila/ die ter rechterhandt leyt inder woestijne?

Soo come nv de Coninck neder/nae allen 20 zijns herten begeerte/so willen wy hem ouer-leueren in des Coninckx handen.

Doe sprack Saul: Gesegent zijt ghylieden 21 den Heere/dat ghy v mijner ontfermt hebt.

So gaet nv henē / ende wort dies noch ge- 22 wisser/dat ghylieden weet eñ siet/ aen welcke plaetse zijne voetē geweest zijn/ende wie hem aldaer ghesien heeft: want my is ghesept/dat hy listich is.

Besiet/ende verspiet alle plaetsen/ daer hy 23 hem versteect/ende comt weder tot my/wan-neer ghylieden dies ghewis zijt / soo wil ick met ulieden trecken : is hy inden lande/ soo wil ick na hem h speurē onder allen duysen-den in Juda.

h† And. verey-schen.

Doe maeckten sy hen op/ende ginghen na 24 Siph/voor Saul henen:Dauid nv/ende zijne mannen / waren inder woestijne Maon/ op den velde ter rechterhant der woestijnen.

Doe nv Saul henen tooch met zijne man- 25 nen hem te soeckē/wert het Dauid aengesept: ende hy maecte hem nederwaerts inden rotz-steen/ende bleef inder woestijne Maon. Doe dat Saul hoorde/iaechde hy Dauid na inder woestijne Maon.

Eñ Saul met zijne mannen ginck aender 26 eener zijde des berchs: Dauid met zijne man-nen aen de ander zijde des berchs. i Doe hem nv Dauid haeste Saul te ontgaen / doe om-ringde Saul met tsamen zijne mannē/Dauid ende zijne mannen/ dat hyse grepe.

i Psal.115.1

k Esai.37.8

k Doch daer quam een bode tot Saul/en- 27 de sprack: Haest v / ende comt: want de Phi-steen zijn int lant ghevallen.

Doe keerde hem Saul van het naeiaghen 28 Dauids/ende tooch henen den Philisteen te-ghen : daer van heetmen die plaetse: l Sela Mahelkoth.

l Dat is/schey-densteen.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Saul soeckt Dauid/ 5. die/ hoewel hy den Saul dooden conde/ verschoont zijner/ 9. ende houdt hem voor zijn onschult tegē hem/met vrien-delijcke reden. 17. Saul bekent zijn onrecht/ 21. ende begeert/Dauid wil hem zijner ende zijns zaedts/in zijnen rijcke aennemen.

Ende Dauid tooch op van daer / ende 1 bleef in de borcht tot EnGedi.

Doe nv Saul weder quam vanden 2 Philisteen/wert hem gesept: Siet/Dauid is inder woestijne EnGedi.

3 Ende Saul nam dry duysent ionge man-nen wt den gantschen Jsrael / ende tooch he-nen/ Dauid met tsamen zijne mannē te soec-ken/op den rotzsteenen der a†Gemsen.

4 Ende doe hy quam tot den schaepshutten aen den weghe/ was aldaer een b†spelonckе/ ende Saul ginck daer in/ zijne voeten te c be-decken: ende Dauid ende zijne mannen saten achter in de spelonckе.

5 Doe spraken de mannen Dauids tot hem: Siet/dat is den dach daer v de Heere van ge-sept heeft: Siet/ick wil uwen vyandt in uwe handen gheuen/dat ghy met hem doet/wat v behaecht. Ende Dauid stont op/ ende sneedt d†heuslijcken een stuck van Sauls rock.

6 Doch daer na als hy dat stuck Sauls had-de afghesneden/sloech e†hy in hem/

7 Ende sprack tot zijnen mannen: f Dat late de Heere verre van my zijn / dat ick dat doen soude/ ende mijn hant leggen aen mijnē hee-re den ghesalfden des Heeren : want hy is de ghesalfde des Heeren.

8 Eñ Dauid wees zijne mannen met woor-den van hem / ende en lietse hen teghen Saul niet verheffen. Doe hem nv Saul opmaeckte wt der spelonckе/ ende ginck op den wech/

9 Maeckte hem daer na Dauid ooc op/ende ghinck wt der spelonckе/ende riep Saul ach-terna/ eñ sprack: Mijn heere Coninck. Saul sach om: ende Dauid neychde zijn aēsicht ter aerden/ ende badt aen/

10 Ende sprack tot Saul: Waerom hoort ghy menschen woorden/die daer segghen: Dauid soeckt v onghelyck?

11 Siet/heden ten dage sien uwe oogen/ dat v de Heere heden heeft in mijne hant gegeuen/ inder spelonckе:ende daer wert gesept/dat ick v soude verworghen / doch uwer werdt ver-schoont:wāt ick sprac: Jck en wil mijne hant aen mijnen heere niet legghen/ want hy is de ghesalfde des Heeren.

12 Mijn vader/Siet doch dat stuck vā uwen rock in mijner hant/dat ick v niet verworgen en woude / doe ick dat stuck van uwen rock afsneedt : Bekennet ende siet / dat daer niet quaets in mijner handt en is / noch eenighe ouertredinghe : Jck en hebbe oock aen v niet gesondicht/eñ ghy iaecht mijn ziele/dat ghyse wech nemet.

13 g De Heere sal Richter zijn tusschen my eñ v/ende my aen v wreken: doch mijne hant en sal niet ouer v zijn.

14 Als men sept na der ouder spreucke: h Van dē godloosen comt ondeucht: doch mijne hant en sal niet ouer v zijn.

15 Wien treckt ghy na/ Coninck van Jsrael? wien iaecht ghy nae? Eenen dooden hondt/ ende een eenighe vloo.

16 De Heere zy Richter / ende richte tusschen my ende v/ende sie daer in/eñ voere mijn sake wt/ende verlosse my van uwer hant.

17 Als nv Dauid sulcke woorden tot Saul hadde wtgesproken/doe sprac Saul: i Js dat niet v stemme/mijn sone Dauid? Ende Saul hief zijn stemme op ende weende.

18 Ende sprac tot Dauid: Ghy zijt rechtuer-digher dan ick : ghy hebt my goet vergolden/ doch ick hebbe v quaet vergolden.

19 Ende ghy hebt my heden ghewesen/ hoe ghy

a† And. [...]bocken. b† And. hol. c So [...] is de [...] Schrift [...] voeten [...] ken / [...] geuoech[...] d† Ander[...] selijc[...] pe oft [...] Dauid [...] schoot [...] inder [...] loncke. e† An[...] herte/ [...] f 1.Sa[...] Dauid [...] spreect [...] delijcken [...] Saul. g 1.Sa[...] h Van [...] Judic[...] i 1.Sa.[...] Saul be[...] zijn on[...]

ghy wat goets by my ghedaen hebt / dat nu de Heere hadde in uwe handen besloten / ende ghy my doch niet en hebt verworcht.

Hoe soude yemandt zijnen vyant vinden / 20 ende hem laten eenen goede wech gaen? De Heere betale u dat goede voor desen dach / dat ghy aen my ghedaen hebt.

Nu siet / ick weet het / dat ghy Coninc wor- 21 den sult / ende het Coninckrijck Israels staet in uwer handt:

So sweert my nu by den Heere / dat ghy 22 mijn zaedt niet wtroeyet na my / ende mijnen name niet wtdelget van mijns vaders huys.

Ende Dauid swoer Saul: doe tooch Saul 23 weder na huys: Dauid daerentegen met zy- ne mannen / maeckten hen op in de borcht.

Dat xxv. Capittel.

1. Samuel sterft. Dauid in Paran / 4. sendt om een hantreyckinghe aen den rijcken Nabal / 10. die verachtet hem / 12. soo rust hy hem met zijnen volcke ter wrake. 14. Abigail dies verno- men / 18. rijdt Dauid teghen / 23. bruyckt een schoone ende wijse reden / 42. ende versoent hem. Dauid loeft Godt ouer den doodt Nabals. 40. Neemt Abigail 43. ende Ahinoam ten wij- uen / 44. ende is der Michal beroofd ghewörden.

Samuel de laetste rich- ter sterft / nu het Conine- rijck is aen- ghegaen.

a 1. Sa. 28. 3. Syra. 46. 23.

Ende a Samuel sterf / ende het gantsche 1 Israel vergaderde hem / drueghen leedt om hem / ende begroeuen hem in zijn al huyse tot Rama: Dauid nu / maecte hem op / ende tooch af in de woestijne Paran.

b† Anders be- drijue. Nabal. Abigail. c Gen. 31. 19. ende 38. 12. 2. Sa. 13. 23.

Ende daer was een man tot Maon / ende 2 zijn b† wesen tot Carmel / ende die man was gantsch van grooten vermeughen / ende had- de drij duysent e schapen / ende duysent gheyt- ten: ende het ghesciede juyst / dat hy zijne schapen beschoer tot Carmel.

Ende hy hiet Nabal: maer zijn wijf hiet 3 Abigail / ende was een wijf van goeden ver- stande / ende schoon van aenghesichte: de man daerenteghen was hardt ende boosachtich in zijnen doen / ende was een van Caleb.

Dauid schict zijne boden tot Nabal.

Doe nu Dauid inder woestijne hoorde / 4 dat Nabal zijne schapen beschoer.

Sandt hy thien jonghelinghen wt / ende 5 sprack tot hen: Gaet op na Carmel / en wan- neer ghylieden tot Nabal comt / so groet hem van mijnent weghen vriendelijcken /

Ende spreeckt: Godt groete u / vrede zy met 6 u / ende met uwen huyse / ende met allen dat ghy hebt.

d† Anders / ver- smaet.

Ic hebbe gehoort dat ghy schaepscheerders 7 hebt: nu / uwe herders die ghy hebt / zijn met ons geweest: wij en hebbense niet d† veracht / ende hen en heeft niet ghebroken aen den ghe- tale so langhe als sy tot Carmel geweest zijn.

e Judic. 8. 5. 2. Sam. 21. 3.

Vraecht uwe jonghelinghen daerom / die 8 sullent u segghen: ende laet de jonghelinghen ghenade vinden voor uwen oogen: want wy zijn in eenen goeden daghe ghecomen: e geeft uwen knechten / ende uwen sone Dauid wat uwe handt vint.

Nabal ver- acht Da- uids boden.

Ende doe de jonghelingen Dauids henen 9 quamen / ende van Dauids weghen / alle dese woorden met Nabal ghesproken hadden / hiel- den sy op.

Doch Nabal antwoorde den knechten 10 Dauids / ende sprac: Wie is die Dauid? ende wie is die sone Isai? der knechtē worden nu te mael vele / die van haren heeren loopen.

Soude ick mijn broot / water ende vleesch 11 nemen / dat ick voor mijne scheerders geslach- tet hebbe / ende den lieden gheuen / die ick niet en kenne van waer sy zijn?

12 Doe keerden hen de jonghelingen Dauids weder op haren wech: ende doe sy weder tot hem quamen / seyden sy hem sulcx altemael.

f 1. Sa. 21. 8.

13 Doe sprack Dauid tot zijne mannen: Een yeghelijck gorde zijn sweerdt om hem f: ende een yeghelijck gordde zijn sweert om hem: ende Dauid gordde zijn sweert ooc om hem: ende hem toghen na opwaerts by vier hon- dert mannen: nu de twee hondert bleuen by het ghereetschap.

g† And. weese se met spitzic- heydt af and. snauwese aen.

14 Nu der Abigail / Nabals wijf / seyde een der jonghelinghen / ende sprack: Siet / Dauid heeft boden hier ghesonden wt der woestijne / onsen heere te segghenen: doch g† hy richtese qualijck af.

15 Ende sy zijn ons doch seer nutte lieden ghe- weest / ende en hebbē ons niet versmaet / ende ons en heeft niet ghefaelgeert aen het getal / so langhe als wy by hen ghewandelt hebben / wanneer wy op den velde waren:

16 Maer zijn onse mueren geweest dach ende nacht / soo langhe als wy de schapen by hem ghehoedt hebben.

h† Anders / Behals.

17 So merct nu ende siet / wat ghy doet: want daer is ghewislijck een ongeluck voorhanden ouer onsen heere / en ouer zijn gantsche huys: ende hy is een h† heyloos man / dien niemant wat segghen derf.

Abigail rijdt Dauid tegē / hem te ver- soenen.

i Gen. 32. b 14. 1. Sam. 16. 1.

18 Doe haestede haer Abigail / i en nam twee hondert brooden / ende twee flesschen wijns / ende vijf ghecoockte schapen / ende vijf schepel meels / ende hondert stucken rozijns / en twee hondert stucken vyghen / ende laedt het op ezels.

19 Ende sprack tot haren jonghelingen: Gaet voor my henen / siet / ick wil na comen: ende sy en seyde haren man Nabal daer niet van.

20 Ende als sy op den ezel reet / ende af tooch in het donncker des berchs / siet / doe ontmoete- de haer Dauid en zijne mannē nederwaerts / dat sy aen hen stiet.

21 Ende Dauid hadde ghesept: Wel aen / ick hebbe vergheefs gehoedt / alles wat dese heeft in der woestijne / dat daer niets ghefaelgeert en heeft aen allen wat hy hadde / ende hy be- taelt my goet met quaet.

k Judic. 21. 5.

l 1. Reg. 4. 10. 2. Reg. 9. 8.

22 k Godt doe dit ende noch meer den vyan- den Dauids / soo ick desen tot aen den lichten morghen l eenen ouer late / die aen de wandt pisset / van allen dat hy heeft.

23 Doe nu Abigail Dauid sach / clam sy haes- telijck van den ezel / ende viel voor Dauid op haer aensicht / ende badt aen ter aerden:

Een schoone ende wijse reden der Abigail.

24 Ende viel tot zijnē voeten / ende sprac: Och mijn heere / mijn zy dese misdaedt / ende laet uwe maghet spreken voor uwen ooren / ende hoort de woorden uwer maghet.

Nabal heet een dwaes ende ondanc- baer.

25 Mijn heere en sette zijn herte niet teghen desen Nabal / dē heyloosen man: want hy is dwaes / als zijnen name heet / ende dwaes- heydt is by hem: maer ick uwe maghet / en hebbe de jonghelinghen mijns heeren niet ge- sien / die ghy hier ghesonden hebt.

m† And. daer3 oock ghy ver- lost uwe hant [van bloetuer- gieten.]

26 Nu dan mijn heere / so warachtich als de Heere leeft / en so warachtich als u ziele leeft / de Heere heeft u verhindert / dat ghy niet en quamet tegē het bloet / m† en heeft u uwe hāt verlost / so moeten nu worden als Nabal uwe vyanden / ende die mijnen heere quaet willen.

Gen. 43. 11

27 n Hier is den segen/ die uwe maget mijnen heere hier gebracht heeft: dien geeft den iongelingen/ die onder mijnen heere wandelen.

28 Vergheeft uwer maget de ouertredinghe/ want de Heere sal mijnen heere een bestandich huys maken: want ghy voeret des Heeren krijch/ ende en laet niet quaets aen v gevonden worden v leefdaghe.

29 Ende wanneer hem een mensche verheffen sal v te veruolghen/ ende nae uwer zielen staet/ soo sal de ziele mijns heeren inghebonden zijn int bondelken der leuendighen/ by den Heere uwen Godt: daerenteghen de ziele uwer vyanden sal gheslinghert worden met den slingher.

30 Wanneer dan de Heere alle dat goet mijnen heere doen sal/ dat hy v ghesproken heeft/ ende ghebieden/ dat ghy een Hertooch zijt ouer Israel/

31 So en salt den herte mijns heeren gheenen aenstoot noch ergheruissen zijn/ dat ghy geen bloet vergoten en hebt sonder oorsake/ ende v seluen gheholpen: soo sal de Heere mijnen heere wel doen/ ende sult aen uwe maghet ghedencken.

32 Doe sprack Dauid tot Abigail: Gheloeft zy de Heere de Godt Israels/ die v heden ten daghe my heeft teghen ghesonden.

33 Ende gesegent zy uwe redenen/ ende ghesegent zijt ghy/ dat ghy my heden ghekeert hebt/ dat ick niet tegent bloet ghecomen ben/ ende my met eyghener hant verlost hebbe.

34 Warachtelijck/ so warachtich als de Heere de God Israels leeft/ die my verhindert heeft dat ick geen quaet aen v dede/ waert ghy nu niet snellijck ontmoetet/ so ware den Nabal niet een ouerbleuen/ tot op desen lichten morghen/ die aen de wandt pisset.

35 Alsoo nam Dauid van haerder handt wat sy hem ghebracht hadde/ ende sprack tot haer: Treckt met vreden op in v huys: Siet/ ick hebbe uwe stemme ghehoort/ ende uwen persoon aenghesien.

36 Doe nu Abigail tot Nabal quam/ siet/ doe hadde hy een maeltijdt bereydt in zijnen huyse/ als eens Conincx maeltijdt: ende zijn herte was goederdinghen o by hemseluen/ ende hy was seer droncken: doch sy en seyden hem niet/ noch cleyn noch groot/ tot aen den lichten morghen.

o Niemadt en voodde hy/ en en hadde der armen gheen achtinghe.

37 Doe het nu morghen wert/ ende den wijn van Nabal ghecomen was/ seyde hem zijn wijf sulcx: doe besterf zijn herte in zijn lijf/ dat hy werdt als eenen steen:

Nabal sterft

38 Ende na thien daghen sloech hem de Heere dat hy sterf.

39 Doe dat Dauid hoorde dat Nabal doot was/ sprack hy: p Gheloeft zy de Heere/ die mijne versmaetheyt ghewroken heeft aen den Nabal/ ende zijnen knecht onthouden heeft voor het quaet: ende de Heere heeft dē Nabal dat quaet op zijnen cop vergolden. Ende Dauid sandt henen/ ende liet met Abigail spreken/ dat hyse ten wijue soude nemen.

p Psal. 58. 11

40 Ende doe de knechtē Dauids tot Abigail quamen tot Carmel/ spraken sy met haer/ ende seyden: Dauid heeft ons tot v gesonden/ dat hy v ten wijue neme.

41 Sy stondt op/ ende badt aen op haer aensichte ter aerden/ ende sprack: Siet/ hier is uwe maghet/ dat sy diene de knechten mijns heeren/ ende haer voeten wassche.

42 Ende Abigail haestede haer/ ende maeckte haer op/ ende reedt op eenen ezel/ ende vijf ionckvrouwen die onder haer waren/ eñ tooch den boden Dauids na/ ende werdt zijn wijf.

Abigail ... Ahinoam Dauids ... nen.

43 Oock nam Dauid Ahinoam van Iesreel: ende waren alle beyde zijne wijuen.

44 Eñ Saul gaf Michol zijn dochter q Dauids wijf/ Phalti/ dē sone Lais van Gallim.

q 1. Sa. ... 2. Sam. ... 2. mach ...

Dat xxvj. Capittel.

1. Dauid vanden Siphiters andermael verraden/ 2. wordt van Saul ghesocht/ 7. comt by nachte in desseluen legher/ 8. eñ neemt hem (met verschooninghe zijner) zijn spiesse/ eñ waterbeker/ 13. beschelt beyde volck eñ hooftman/ dat sy haren Coninck niet beter en bewaren/ eñ den Saul/ dat hy hem sonder oorsake veruolcht. 21. Saul bekent zijn onrecht/ 23. soo houdt hem Dauid Gods gherechticheyt/ voor ende scheydt daer van.

1 Ende die van Siph quamen tot Saul/ te Gibea/ ende spraken: a Is Dauid niet verborghen op den berch Hachila voor der woestijne?

2 b Doe maecte hem Saul op/ ende tooch af nae der woestijne Siph/ eñ met hem dry dusent ionghe manschap in Israel/ dat hy Dauid sochte in der woestijne Siph.

3 Ende legherden hen op den berch Hachila/ die voor der woestijne leydt/ aen den weghe: ende Dauid daerentegen bleef inder woestijne: ende doe hy sach dat Saul hem na quam in de woestijne/

4 Sandt hy verspieders wt/ eñ vernam dat Saul ghewisselijck ghecomen ware.

5 Ende Dauid maeckte hem op/ ende quam aen de plaetse daer Saul zijnen legher hadde/ ende sach de stede daer Saul lach met zijnen velthooftman c Abner/ den sone Ner: want Saul lach inden Wagenborch/ ende het heyrs volck rontom hem.

6 Doe antwoordde Dauid/ ende sprack tot Ahimelech den Hethiter/ ende tot Abisai den sone Zeru Ia/ dē broeder Ioab: Wie wil met my afgaen tot Saul indē leger? Abisai sprac: Ick wil met v af gaen.

7 Also quam Dauid eñ Abisai totten volcke des nachts/ ende siet/ Saul lach ende sliep inden Wagenborch/ ende zijn d† spiesse stack inder aerden tot zijnē hoofde: Doch Abner ende het volck lach rontom hem.

8 Doe sprack Abisai tot Dauid: Godt heeft uwen vyant heden in uwe hant besloten: soo wil ick hem nu met de spiesse stekē in de aerde eenmael/ dat e† hy dies sal ghenoech hebben.

9 Dauid daerentegen sprack tot Abisai: Verderft hem niet: want wie wil de hant aen den Gesalfden des Heeren leggen/ ende ontschuldich blijuen?

10 Voorder sprac Dauid: f So warachtich als de Heere leeft/ soo hem de Heere niet en slaet/ oft zijnen tijt comt dat hy sterue/ oft in eenen strijdt trecke ende come om:

11 So late de Heere dat verre van my zijn/ dat ick mijn hant soude aen den Ghesalfden des Heeren legghen: so neemt nu de spiesse tot zijnen hoofde/ ende den g† waterbeker/ ende laet ons wech gaen.

12 Also nam Dauid de spiesse ende dē waterbeker ten hoofde Sauls/ ende ginghen wech: ende daer en was niemant die het sach noch merckte/ noch opwaecte/ maer sy sliepen alle:

want eenen diepen slaep vanden Heere was op hen ghevallen.

13 Doe nv David op ghene zijde ghecomen was/ tradt hy op des berchs spitse van verre/ dat een wijdt ruym tusschen hen was/

14 Ende riep dat volck aen/ende Abner de sone Ner/ ende sprack: Hoort ghy niet Abner? Ende Abner antwoorde/ en sprack: Wie zijt ghy/ dat ghy so schreyet tegen den Coninck?

15 Ende David sprack tot Abner: Zijt ghy niet een man? ende wie is v ghelijck in Israel? waerom hebt ghy dan uwen heere den Coninck niet bewaerdt? want een van den volcke is daer in ghecomen / uwen heere den Coninck te verderuen.

16 Het en is niet fijn dat ghy ghedaen hebt: so waarachtich als de Heere leeft/ h ghylieden zijt kinderen des doots/ dat ghy uwen heere den ghesalfden des Heeren niet bewaert en hebt: nv siet / hier is de spiesse des Coninck / ende den waterbeker/ die te zijnen hoofde waren.

17 i Doe kende Saul de stemme Davids/ ende sprack: Is dat niet v stemme / mijn sone David? David sprac: Het is mijn stemme/ mijn heere/heer Coninck.

18 Ende sprack voorder: Waerom vervolcht mijn heere also zijnen knecht? wat hebbe ick ghedaen? ende wat is quaets in mijner hant?

19 Soo hoore doch mijn heere de Coninck/ de woorden zijns knechts/ k verweckt v de Heere teghen my/ l soo latemen hem een spysofferriecken: doent daerentegen menschen kinderen/ so zijn sy vervloect voor den Heere/ dat sy my heden verstooten / dat ick niet en woonen in des Heeren erfdeel ende spreken: Gaet henen/ dient andere goden.

20 So en vervalle nv mijn bloet niet op aerden van het aengesichte des Heeren: n want de Coninck Israels is wtghetoghen/ te soecken een vloye / ghelijck alsmen een velthoen iaecht op de berghen.

21 Ende Saul sprack: Ick hebbe gesondicht: comt weder mijn sone David / ick en wil v voortaen geen leet doen/ daerom dat mijn ziele heden ten daghe dierbaer gheweest is in uwen ooghen: siet/ ick hebbe dwaesselijc ende seer onwijsselijcken ghedaen.

22 David antwoorde/ende sprack: Siet/ hier is o de spiesse des Coninckx: een der iongelinghen come herwaerts/ ende haelse.

23 De Heere doch sal een yegelijck vergelden na zijner gherechticheyt ende gheloove: want de Heere heeft v heden in mijne hant ghegheven/ doch ick en wonde mijn hant aenden gesalfden des Heeren niet legghen.

24 Ende ghelijck als heden v ziele in mijnen ooghen is groot gheacht gheweest/ soo worde mijn ziele groot gheacht voor de ooghen des Heeren/ en verlosse my van aller droeffenisse.

25 Saul sprack tot David: Ghesegent zijdt ghy mijn sone David/ ghy sult het doen/ ende vermoeren. David dan ginc zijner strate/ ende Saul keerde wederom in zijn plaetse.

Dat xxvij. Capittel.

1. David vliedt tot Achis den Coninck tot Gath/ 5. die gheeft hem Ziklag in. 8. De Philisteen worden van hem bekrijcht/ 11. ende Achis bedroghen.

1 DAvid van dachte in zijner herten: Ick sal der daghen een Saul in de handen vallen: my en is niet beter / dan dat ick ontuliede in der Philisteen lant/ dat Saul van my afiate my voortaen te soecken in allen landtpalen Israels / so sal ick zijnen handen outcomen.

2 a Ende maeckte hem op/ ende ghinck ouer met den ses hondert mannen die by hem waren/ tot Achis/ den sone Maoch/ de Coninck te Gath.

3 Also bleef David by Achis/ tot Gath/ met zijnen mannen/ een yegelijck met zijnen huyse: David oock met zijne b twee wyuen / Ahinoam de Jesreelitische/ ende Abigail Nabals wijf der Carmelitischen.

4 Ende doe het Saul ghesept wert/ dat David na Gath gevloden ware/ en socht hy hem niet meer.

5 Ende David sprack tot Achis: Hebbe ick ghenade voor uwen ooghen ghevonden / soo laet my een ruymte gheuen / in eender steden op den lande dat ick daer in woone: wat sal v knecht in de Coninclycke stadt by v woonen?

6 Doe gaf hem Achis des daechs Ziklag: daer van is Ziklag der Coninghen Juda/ tot op desen dach.

7 De tijt nv die David inder Philisteen lant woonde/ is c† vier maent.

8 David nv tooch op met tsamen zijnen mannen ende viel int lant der d Gessuriters/ ende Girgisiters / ende Amalekiters: want dese waren van oudts af de inwooners deses landts / alsmen comt tot Sur / tot aen Egyptenlandt.

9 Doe dan David dat landt sloech/ e en liet hy noch mans / noch vrouwen leuen / ende nam schapen/ runderen/ ezels kemelen/ ende cleederen/ ende keerde weder / ende quam tot Achis.

10 Wanneer dan Achis seyde: En hebt ghylieden heden geenen inval gedaen? So sprack David: Teghent Suyden Juda/ ende tegent Suyden der Jerahmeeliters/ en tegent Suyden der Keniters.

11 Ende David en liet noch man noch vrouwe leuendich tot Gath comen / ende dachte: Sy mochten tegen ons spreken/ ende clappen: also dede David/ ende dat was zijn wijse/ soo langhe als hy inder Philisteen lant woonde.

12 Daerom geloof de Achis David/ en dachte: Hy heeft hem stinckende ghemaeckt voor zijn volck Israel : daerom sal hy altoos mijn knecht zijn.

Dat xxviij. Capittel.

1. So de Philisteen inden strydt trecken tegen Israel/ werdt David ghesedt ten hoofthoeder Achis. 7. Saul beangstighet/ vraecht raedt eender toouenersse 11. laet hem (als hy meyndt) den Samuel opbrenghen/ 16. ende so hy zijne/ ende des gantschen Israels straffe hoordt / ouer zijner onghehoorsaemheydt/ 20. wort hem soo banghe/ 22. dat hy hem aller lijfs noodtdruft afslaet.

1 ENde het gheschiedde ter seluer tijt / dat de Philisteen haer heyr vergaderden in eenen strydt te trecken teghen Israel: ende Achis sprack tot David : Ghy sult weten/ dat ghy ende uwe mannen sullen met my wttrecken int heyr.

2 David sprack tot Achis: wel aen / ghy sult beuinden wat v knecht doen sal. Achis sprack tot David: Daerom wil ick v ten bewaerder mijns hoofts setten/ mijn leef daghe.

3 a Ende Samuel was gestoruen/ en gantsch Israel hadde leedt om hem ghedraghen/ ende

Marginal notes: h 1.Sa.20.31. — i 1.Sa.24.17. — a 1.Sa.21.10 — b 1.Sa. 30.5. — Ziklag Davids staet. — c† An. Maenden/ ende sommige daghen. And. een iaer/ ende vier maenden. — d 2.Sa.13.37 — e Den.20.13. — a 1.Sa.25.1.

b Dat vertelt de Schrift daerō op dat sy een yeghelyc waerschouwe dat hy de nauolghende sprenckerye van Samuel recht verstae/ ende wete dat Samuel doot zy/ eñ dat sulcx de boose geest metter toouenersse eñ Saul spreeckt ende doet / in Samuels persoon ende name. Exod. 22. 18

c 1. Sa. 14. 37

d Oz licht / is dat op dē borst lap des Ouerpriesters was/ Exo. 28. † An. Vrim/

e Leuit. 20. 27

Saul vraecht raedt eender toouenersche tot Endor.

hem begrauen in zijnder stadt Rama: b so hadde Saul wt den lande verdreuen de waerseghers ende teeckenbedieders.

4 Doe hen nv de Philisteen vergaderden/ ende quamen ende legherden hen tot Sunen/ doe vergaderde Saul oock het gantsche Israel/ende legherden hen tot Gilboa.

5 Doe nv Saul der Philisteen heyr sach/ vreesde hy hem / ende zijn herte verzaechde gantsch seer.

6 c Ende hy vraechde raet den Heere / doch de Heere en antwoordde hem niet/ noch door droomen / noch door het d† licht / noch door Propheten.

7 Doe sprac Saul tot zijnē knechten: Soeckt my een vrouwe/ e die eenen waerseggHenden geest heeft/ dat ick tot haer ga/ende haer vraghe. Zijn knechten spraken tot hem: Siet/ te Endor is een vrouwe/die heeft eenē waerseggHenden gheest.

8 Ende Saul wisselde zijn cleederē om/ende tooch andere aen/ende ghinck henen/eñ twee mannen met hem/ ende quamē by nachte tot der vrouwen/ ende sprack: Lieue/ propheteert my door den waerseggenden geest/ eñ brengt my op/dien ick v segghe.

9 De vrouwe sprack tot hem: Siet/ghy weet wel wat Saul gedaen heeft/ hoe hy de waerseggHers ende teeckenbedieders wtgheroeyt heeft vanden lande: waerom wilt ghy dan myn ziele in het nette voeren/dat ick ghedoot worde?

10 Saul dan swoer haer by den Heere / ende sprack: Soo warachtich als de Heere leeft/het en sal v ter misdaet niet ghedijen.

11 Doe sprack de vrouwe: Wien sal ick v dan opbrenghen? Hy sprack: Brengt my Samuel op.

12 Doe nv de vrouwe Samuel sach/schreydde sy luyde/ende sprack tot Saul: Waerom hebt ghy my bedroghen? ghy zijt Saul.

13 Ende de Coninck sprack tot haer: Vreest v niet: wat siet ghy? De vrouwe sprack tot Saul: Ick sie f goden opclimmen wt der aerden.

f Dat is/ richters Exod. 22 ende den zijden rock in dē Priesterlijckē rock/ Exod. 28.

14 Hy sprack: Hoe is de gestalte? Sy sprack: Daer comt een oudt man op/ende is becleedt met eenen zijden rock: Doe vernam Saul/dat het Samuel was/ eñ neyghde hem met zijnen aenghesichte ter aerden/ende badt aen.

g Syr. 46. 23

15 g Samuel nv sprack tot Saul: Waerom hebt ghy my onrustich gemaect/ dat ghy my opbrenghen laet? Saul sprack: Ick ben seer beangst: de Philisteen krijgen tegen my/ende Godt is van my geweken/ ende en antwoort my niet/noch door Prophetē/noch door droomen: daerom hebbe ick v laten eysschen/ dat ghy my wijset wat ick doen soude.

16 Samuel sprac: Wat wilt ghy my vragen/ dewijle dat de Heere van v gheweken/ende v vyant ghewordden is?

h 1. Sa. 15. 28

17 De Heere sal v doen/ h als hy door my ghesproken heeft/ eñ sal het Rijcke van uwer hant scheuren/ ende David uwen naesten gheuen:

18 Daerom dat ghy der stemme des Heeren niet gehoort/ eñ de grimmicheyt zijns toorns niet wtghericht en hebt teghen Amalek: daerom heeft v de Heere als nv sulcx ghedaen.

i 1. Sa. 31. 5

19 Daertoe sal de Heere Israel met v/ooc inder Philisteen handen geuen: i morghen sult ghy ende uwe sonen met my zijn; oock sal de Heere het heyr Israels inder Philisteen hant gheuen.

20 Doe viel Saul haestelijck ter aerden / soo lanck als hy was / ende verschrickte seer van den woorden Samuels/ dat daer geen kracht meer in hem en was: want hy en hadde niet ghegeten den gantschen dach/ ende den gantschen nacht.

21 Ende de vrouwe ghinck tot Saul in/ ende sach dat hy seer verschrickt was / ende sprack tot hem: Siet/ uwe maecht heeft uwer stemme ghehoort / ende hebbe mijn ziele in mijne hant geset/dat ick uwe woorden gehoort hebbe/die ghy tot my seydet.

k Gen. 18.

22 So hoort nv ooc de stemme uwer maecht: k ick wil v een bete broots voorsettē/ dat ghy etet / dat ghy tot krachten comet / ende uwe strate gaet.

23 Doch hy weygherde hem/ende sprack: Ick en wil niet eten: Doe noodichden hem zijne knechten ende de vrouwe/ dat hy harer stemmen hoorde: ende hy stont op vander aerden/ ende settede hem op het bedde.

24 Ende de vrouwe hadde een gemest calf in huys: doe haestede sy haer/ ende slachte het: ende nam meel/ende kneddet/ ende bieck het ongheheuelt/

25 Ende brachte het voor Saul eñ voor zijne knechten: ende doe sy gegeten haddē/ stonden sy op/ende ghinghen den nacht ouer.

Dat xxix. Capittel.

1. Der Philisteen vorsten en betrouwen hen David ende zijner mannen indē kryghstoch niet.
6. De Coninck schickt se weder te huys.

a † An. fontein.

1 De Philisteen vergaderden alle haer heyr te Aphek: ende Israel legerde hem te a† Am in Jesrael.

2 Ende de vorsten der Philisteen/ ghinghen daer henen met honderden ende met duysenden: ende David ende zijne mannen ginghen achter na by Achis.

3 Doe spraken de vorsten der Philisteen: Wat sullen dese Hebreen? Achis sprack tot hen: Is dat niet David de knecht Sauls/ des Conincks Israel? die nv by my gheweest is iaer ende dach/ eñ ick en hebbe niets aen hem ghevonden / sindt der tijt dat hy afghevallen is/tot nv toe?

b 1. Par. 12.

c 1. Sa. 27.

4 b Doch de vorsten der Philisteen werden toornich op hem / ende spraken tot hem: Laet den man omkeeren / ende aen c zijn plaetse blijuen / daer ghy hem henen bestelt hebt/dat hy niet met ons af en trecke ten strijde/ende onse wederpartye worde indē strijdt: want hoe conde hy zijnen heere beter een welbehaghen aendoen / dan aen de hoofden deser mannen?

d 1. Sa. 18. ende 21. Syr. 47.

5 Is hy niet die David daer sy van songhen inden reye: d Saul heeft duysent ghessaghen/ David daerenteghen thien duysent?

6 Doe riep Achis David / ende sprack tot hem: Soo warachtich als de Heere leeft/ ick houde v redelijck / ende uwen wtganck ende inganck met my inden heyre / behaecht my wel / ende en hebbe niet quaets aen v ghespeurt/ sint der tijt dat ghy tot my ghecomen zijt / tot nv toe: doch ghy en behaecht den vorsten niet.

7 So keert nv om/ ende gaet henen met vreden / op dat ghy niet quaets en doet voor den ooghen der vorsten der Philisteen.

David daerentegen sprack tot Achis: Wat 8 hebbe ick ghedaen / ende wat hebt ghy ghespeurt aen uwen knecht/sindt der tydt dat ick voor v gheweest ben tot nv toe/dat ick niet en sal comen ende stryden teghen de vyanden mijns heeren des Coninckx?

Achis antwoordde/ende sprack tot David: 9 Ick weet het wel: want ghy behaghet mijne ooghen als een engel Gods: doch der Philisteen Vorsten hebben ghesept: Laet hem niet met ons op inden strydt trecken.

So maeckt v nv morghen vroech op/ende 10 de knechten ws Heeren/ die met v ghecomen zijn: ende wanneer ghylieden v morghen vroech opghemaeckt hebt / dat het licht is/ so gaet henen.

Also maeckten hen David ende zijne man- 11 nen vroech op / dat sy des morghens wech ginghen / ende weder inder Philisteen landt quamen: de Philisteen daerenteghen toghen op na Jesrael.

Dat xxx. Capittel.

1. De Amalekiters plonderen ende verbranden Ziklag. 6. David iaecht hen na wt Gods raedt. 11. Vindtse door het aenleyden eens Amalekiters knecht/ 17. ende slaetse. 21. Den roof wordt na den gheboden rechte wtghedeylt/ 26. ende den Oudtsten in Juda gheschencken ghesonden.

De Amalekiters plonderen en verbrandden Ziklag.

DOe nv David des derden daechs 1 quam te Ziklag met zijne mannen: doe waren de Amalekiters daer in ghevallen teghent Zuyden / ende te Ziklag / ende hadden Ziklag gheslaghen / ende met vyere verbrandt:

Ende hadden de vrouwen daer wt wech 2 ghevoert/beyde cleyn ende groot: sy en hadden dannoch niemanden ghedoot/maer wech ghedreven ende waren wech haers weechs.

Doe nv David met tsamen zijne mannen 3 ter stadt quam / ende sach dat sy met vyere verbrandt was/ende hare wijuen/ sonen ende dochteren ghevanghen waren/

Hief David / ende dat volck dat by hem 4 was/hare stemmen op/ende weenden/tot dat sy niet meer weenen en conden.

a 1.Sa.27.3

a Want Dauids twee wijuen waren oock 5 ghevanghen/Ahinoam de Jesreelitische/ende Abigail Nabals wijf des Carmeliten.

Ende David was seer bedroeft/ want het 6 volck woude hem steenigen: want des gantschen volcx ziele was onwillich/ een yeghelijck over zijne sonen ende dochteren. David dannoch sterckte hem inden Heere zijnen Godt/

b 1.Sa.23.9

Ende sprack tot AbJathar den priester/ 7 Ahimelechs sone: b Brengt my den c† lijfrock hier. Ende doe AbJathar den lijfrock tot David ghebracht hadde/

Vraechde David den Heere / ende sprack: 8 Sal ick de krijchslieden naiagen/ende sal ickse grijpen? Hy sprack: Jaecht hen na: ghy sultse grijpen/ende verlossinghe doen.

d Doe tooch David henen / ende de ses 9 hondert mannen die by hem waren: ende doe sy quamen aende beke Besor / bleuen sommighe staende.

David daerenteghen ende de vier hondert 10 mannen iaechden hen nae: de twee hondert mannen die staende bleuen / waren te moede over de beke Besor te gaen.

e Ende sy vonden eenen Egyptischen man 11 opden velde/dien brachten sy tot David/ende gauen hem broodt dat hy att / ende drenckten hem met water:

12 Ende gauen hem eenen clomp vijgen/ende twee clompen rozijnen. Ende doe hy ghegeten hadde/quam zijnen gheest weder tot hem: want hy en hadde in dry daghen ende dry nachten niet ghegheten / ende gheen water ghedroncken.

13 David sprack tot hem: Wien behoort ghy toe? ende van waer zijt ghy? Hy sprack: Ick ben een Egyptisch iongen/ eens Amalekiters knecht / ende mijn heere heeft my verlaten: want ick werdt cranck voor dry daghen.

14 Wy zijn hier ingheuallen teghent Zuyden Crethi/ende nae Juda/ende teghent Zuyden Caleb/ende hebben Ziklag verbrandt.

15 David sprack tot hem: Wilt ghy my henen af leyden tot dese krijchslieden? Hy sprack: Zweert my by Gode / dat ghy my niet en doodet / noch in mijns heeren handt over en levert / soo wil ick v henen af leyden tot de krychslieden.

16 Ende hy leyddese henen af: ende siet / sy hadden hen verstroyt opder gantscher aerden/ aten ende droncke͂/ende vyerden/ om alle des grooten roofs wille dien sy genomen hadden wt der Philisteen ende Juda landt.

David slaet de Amalekiters die Ziklag geplondert en͂ verbrant hadde͂.

17 Ende David sloechse/vanden morgen aen/ tot aenden avondt des anderen daechs/ dat haerder gheen en ontquam / behaluen vier hondert iongelinghen / die vielen opde kemelen/ende vloden.

18 Alsoo verloste David alles wat de Amalekiters ghenomen hadden / ende zijne twee wijuen.

19 Ende het en faelgeerde aen niemanden / noch cleyn noch groot/ noch sonen noch dochteren/ noch roof/ noch alles dat sy ghenomen hadden/David brachtet altemael weder.

20 Ende David nam de schapen ende rinderen/ende dreef het vee voor hem wech: ende sy spraken: Dat is Dauids roof.

21 Ende doe David tot de twee hondert mannen quam/die te moede gheweest waren David na te volghen/ende aender beke Besor gebleuen waren/ ginghen sy wt David teghen/ ende den volcke dat by hem was. Ende David tradt totten volcke / ende groettese vriendelijcken.

f† an. Belials

22 Doe antwoordden wat boose ende f† heyloose mannen waren/ onder die͂ die met David gheroghen waren/ende spraken: Dewijle dat sy niet met ons getogen en zijn / so en salmen hen niet gheuen vanden roof dien wy verlost hebben: maer een yeghelijck neme zijn wijf ende kinderen/ ende gae wech.

23 Doe sprack David: Ghylieden en͂ sult soo niet doen/mijne broeders/met dien dat ons de Heere ghegeuen heeft/ende heeft ons behoedt/ ende dese krijchslieden/ die teghen ons ghecomen waren/in onse handen ghegheuen.

g Num.31.27 Deut.20.14 Josue 8.27 ende 22.8 2.Mac. 8.28 Dit was e͂e gebode͂ recht Num.31.27. doch hier wort het gehouden/ende vernieuwt.

24 Wie soude ulieden daerin hooren? g ghelijck als der gheener deel is / die neder inden strijdt ghetoghen zijn / so sal oock zijn het deel der gheener die bude ghereetschap ghebleuen zijn/ende sal ghelijck ghedeylt worden.

25 Dat is sindt dier tijdt / ende namaels in Jsrael een wijse ende recht ghewordden/tot op desen dach.

h Gen.14.23

26 h Ende doe David te Ziklag quam/ sandt hy des roofs den Oudtsten in Juda

zijne vrienden / ende ſprack: Siet / daer hebt ghylieden den ſeghen vanden roof der vyanden des Heeren/

27 Namelijcken / dien tot Bethel / dien tot Ramoth teghent Zuyden/dien tot Jathir/

28 Dien tot Aroer/dien tot Siphamoth/ dien tot Eſthemoa/

29 Dien tot Rachal/dien inde ſteden der Jerahmeeliters/dien inde ſteden der Keniters/

30 Dien tot Harma / dien tot BorAſan/ dien tot Atach/

31 Dien tot Hebron / ende in allen plaetſen daer David ghewandeldt hadde met zijne mannen.

Dat xxxj. Capittel.

1. Iſrael wordt vande Philiſteen gheſlaghen. 4. Saul doorſteeckt hemſeluen. 8. Zijn lichaem wordt beſpott/ 11. van die tot Jabes by nachte ghehaelt / ende met tſamen zyne ſonen eerlijcken begrauen.

Hier wordt beſchreuen Sauls doot/ met zijn drÿ ſonen.

a 1.par.10.1

† and. achtervolchden

1 De a Philiſteen nu / ſtreden teghen Iſrael: ende de mannen Iſraels vloden voor de Philiſteen / ende vielen verſlaghen opt gheberchte Gilboa.

2 Ende de Philiſteen † leyden hen aen Saul ende zijne ſonen / ende ſloeghen Jonathan/ ende Abinadab / ende Malchiſua / de ſonen Sauls.

b 1.Sa.24.14

3 b Ende de ſtrijdt werdt hardt tegen Saul/ ende de ſchutters ſchoten op hem met boghen/ ende werdt ſeer ghewont vande ſchutters.

Saul doorſteeckt hemſeluen.

c Judic.9.54

4 Doe ſprack Saul tot zijnen wapendrager: c Treckt u zweerdt wt / ende doorſteeckt my daermede/dat deſe onbeſnedene niet en comē/ ende my doorſteken / ende drijuen eenen ſpot met my: doch zijn wapendragher en wonde niet / want hy vreeſde hem ſeer. Doe nam Saul het zweerdt/ende viel daer in.

5 Doe nu zijn wapendragher ſach dat Saul doot was / viel hy oock in zijn zweerdt/ ende ſterf met hem.

6 Alſo ſterf Saul / ende zijne drÿ ſonen/ ende zijn wapendragher/ ende alle zijne mannen te ghelijck op deſen dach.

d and. bedie zijde

7 Doe nu de mannen Iſraels/die op d † gene zijde der leechten/ende op ghene zijde der Jordanen waren/ſaghen dat de mannen Iſraels gheuloden waren / ende dat Saul ende zijne ſonen doodt waren/ verlieten ſy de ſtede/ende vloden oock: alſo quamen de Philiſteen/ende woonden daerinne.

e 1.par.10.8

8 e Des anderen daechs quamē de Philiſteen de verſlaghene wt te trecken / ende vonden Saul ende zijn drÿ ſonen ligghen op het gheberchte Gilboa.

9 Ende hieuwen hem zijn hooft af/ ende togen hem zijn wapen wt / ende ſondenſe in der Philiſteen landt rondtom/ te vercondigen in den huyſe haerder afgoden/ende onder den volcke.

10 Ende leyden zijn harnaſch int huys Aſtaroth: daerenteghen zyn lichaem hinghen ſy opder mueren te Bethſan.

f 1.Sa.11. 2.Sam.2.

11 Doe die tef Jabes in Gilead hoorden/wat de Philiſteen Saul ghedaen hadden/

12 Maeckten ſy hen op/wat ſtrijdtbare mannen waren/ende gingen den gantſchen nacht/ ende namen de lichamen Sauls ende zijner ſonen vander muerē te Bethſan / ende brachtenſe te Jabes ende g † verbrandenſe aldaer.

g and. bevanden. Jerem.34. 2.par.16.

13 Ende namen haer ghebeenten/ende begrouenſe onder den boom te Jabes / ende vaſteden ſeuen daghen.

¶ Eynde des eerſten Boecx Samuels.

¶HET TWEEDE Boeck Samuels.

¶ Dat eerſte Capittel.

1. De vercondiger van Sauls ende Jonathans doodt/ wordt van David gedoodt/ 17. ende ſyliden beweent ende beclaecht.

a David.

a 1.Sa.30.17

1 NAe de doot Sauls/doe David van a den ſlach der Amalekiters weder ghecomen was/ende twee daghen te Ziklag ghebleuen was/

Sauls ende Jonathans doodt werdt David vercondicht.

2 Siet/ doe quam aenden derden daghe een man wt den heyre van Saul/met verſcheurde cleederen / ende aerde op zijn hooft: ende doe hy tot David quam / viel hy ter aerden/ ende badt aen.

3 David nu ſprac tot hem: Van waer comt ghy? Hy ſprack tot hem: Wt den heyre Iſrael ben ick ontuloden.

4 David ſprack tot hem: Segt my/hoe gaet het toe? Hy ſprack: Het volck is gheuloden vanden ſtrijde / ende veel volcx is ghevallen: daertoe is Saul doot/ eñ zijn ſone Jonathan.

5 David ſprack totten jonghelinck die hem ſulcx ſeyde: Waervan weet ghyt / dat Saul ende zijn ſone Jonathan doodt zijn?

6 De jonghelinck die hem ſulcx ſeyde/ ſprac: Ick quam onverhoedts opt gheberchte Gilboa/ende ſiet/Saul leende hem op zijn ſpieſſe/ ende de waghenen ende ruyteren iaechden achter hem henen:

7 Ende hy keerde hem om/ende ſach my/ende riep my: ende ick ſprack: Hier ben ick.

8 Ende hy ſprack tot my: Wie zyt ghy? Ick ſprack tot hem: Ick ben een Amalekiter.

9 Ende hy ſprack tot my: Treedt tot my/ ende doodt my: want ick ben ghedrongen rontom/ende mijn leuen is noch gantſch in my.

10 Doe tradt ick tot hem / ende doodde hem: want ick wiſte wel dat hy niet leuen en conde na zijnen valle. Ende nam de kroone van zijnen hoofde/ende het armgheſmijde van zijnen arme / ende hebbe het hier gebracht tot mijnen heere.

a 1.Sa.3.31. ende 13.31.

11 a Doe vattede David zijne cleederen / ende verſcheurdeſe / ende alle mannen die by hem waren.

b of, weenden

12 Ende droeghen b leet/ ende weenden/ ende vaſteden tot aenden auondt/ ouer Saul ende Jonathan zijnen ſone/ ende ouer het volc des Heeren / ende ouer het huys Iſraels / dat ſy door het zweerdt gheuallen waren.

13 Ende David ſprack totten jonghelinck die hem

het hem seyde: Van waer zijt ghy? Hy sprack: Ick ben eens vreemdelincx eens Amalekiters sone.

a psal.105.15

Dauid sprack tot hem: c Hoe/ dat ghy niet 14 gevreest en hebt uwe hant te legghen aen den ghesalfden des Heeren/ hem te verderuen?

b 2.Sa.4.10

Ende Dauid sprack tot zijner iongelingen 15 een: d Hier toe/ ende slaet hem: ende hy sloech hem dat hy sterf.

e mat.12.37 Luce 19.22

Doe sprack Dauid tot hem: V bloet zy op 16 uwen cop: e want uwen mondt heeft teghen v seluen ghesproken/ ende gheseyt: Ick hebbe den ghesalfden des Heeren ghedoodt.

Ende Dauid claechde dese claghe ouer 17 Saul ende zijnen sone:

Ende beual/ men soude de kinderen Juda 18 den f Boghe leeren: siet/ het staet ghescreuen inden boeck g der Riedelijcken.

f So heet dit liedt/ ghelijck als oock by ons sommige liedekens namen hebben. g † and. des rechtighen oft vromen [Mose.] And. des Jasar.

De edelste in Jsrael zijn op uwer hooch- 19 ten verslaghen: hoe zijn de helden ghevallen?

h Segt het niet tot Gath/ vercondicht het 20 niet op de strate tot Askelon: dat hen niet en verblyden de dochteren der Philisteen/ dat niet vrolijck en zijn de dochteren der onbesneden.

h Mich.1.10

Ghy berghen tot Gilboa: Het en moet 21 noch dauwen noch regenen op v/ noch ackers zijn daer hefoffers van comen: want aldaer is de helden haren schildt afgheslaghen: den schildt Sauls/ ghelijck als en ware hy niet ghesalft met olye.

i 1.Sa.13.3 ende 14.13 k 1.Sa.11.7 Judic.11.11

i Den boghe Jonathans en heeft noyt ge- 22 feylt/ k ende het zweerdt Sauls en is noyt ledich weder ghecomen vanden bloede der verslaghenen/ ende vanden vette der helden.

Saul ende Jonathan vrientlijck ende lief- 23 lijck in haren leuen/ en zijn oock inden doodt niet ghescheyden: lichter dan den arent/ ende stercker dan leeuwen.

Ghy dochteren Jsraels weent ouer Saul/ 24 die v cleedde met rozijnverwe suyuerlijck/ ende verciert v met gulden cleynodyen aen uwe cleederen.

Hoe zijn de helden ghevallen inden strijdt? 25 Jonathan is op uwe hooghten verslaghen.

Het is my leet om uwent wille/ mijn broe- 26 der Jonathan: ick hebbe groote vreucht ende l vrolijckheyt aen v ghehadt: v liefde is my sonderlijcker gheweest dan vrouwen liefde.

l of, bereytwillicheyt m † and. het harnasch verloren.

Hoe zijn de helden ghevallen/ ende m † de 27 strijdtbare omcomen?

Dat ij. Capittel.

1. Dauid treckt wt Gods raet na Hebron/ wort ghesalft tot een Coninck ouer Juda/ 5. ende prijst hoochlijck de weldaedt der burgheren Jabes. 8. Jsboseth werdt Coninck ouer Jsrael/ 14. zijn hooftman Abner richtet een bloedich spel/ ende daer nae een groot ongheluck aen zijnen volcke. 18. doorsteeckt Asahel/ 24. ende en can Joab ende Abisai/ desseluen broederen sonder genade soecken/ niet ontloopen.

Dauid wort ghesalft tot Coninck ouer Juda.

a 1.Sa.23.2 2.Sam.5.19 2.Sa.22.6 Judic.1.1

Na dese gheschiedenisse a vraechde Da- 1 uid den Heere/ ende sprack: Sal ick henen op trecken in eene der steden Juda? Ende de Heere sprack tot hem: Treckt op. Dauid sprack: Waer henen? Hy sprack: Na Hebron.

Alsoo tooch Dauid daer henen/ met zijn 2 twee wijuen/ Ahinoam der Jesreelitischen/ ende met Abigail Nabals des Carmeliten wijf.

Daertoe leydde Dauid oock de mannen 3 die by hem waren opwaerts/ een yeghelijck met zijnen huyse/ ende woonden in de steden Hebron.

4 b Ende de mannen Juda quamen/ ende salfden aldaer Dauid tot een Coninck ouer het huys Juda. Ende doe het Dauid werdt aengheseyt/ c dat die van Jabes in Gilead Saul begrauen hadden/

b 1.mac.2.57 c 1.Sa.31.13

5 Sandt hy boden tot hen/ ende liet hen seggen: Ghesegent zijt ghy den Heere/ dat ghy sulcke barmherticheyt aen uwen heere Saul ghedaen/ ende hem begrauen hebt:

6 So doe nu de Heere aen v barmherticheyt ende trouwe: ende ick wil v oock goet doen/ dat ghy sulcx ghedaen hebt:

7 Soo zijn nu uwe handen ghetroostet/ ende weest dapper ende coen: want uwe heere Saul is doot/ soo heeft my het huys Juda tot een Coninck ghesalft ouer hen.

8 Abner nu/ de sone Ner/ die Sauls veldthooftman was/ nam Jsboseth Sauls sone/ ende leydde hem d † door het heyr/

d † and. na Mahanaim

9 Ende maeckte hem tot een Coninck ouer Gilead/ Assuri/ Jesreel/ Ephraim/ Ben Jamin/ ende ouer gantsch Jsrael.

10 Ende Jsboseth Sauls sone was veertich iaer oudt/ doe hy Coninck werdt ouer Jsrael/ ende regeerde twee iaer: daerentegen het huys Juda hielt het met Dauid.

Jsboseth is Coninc ouer Jsrael twee iaer.

11 e Den tijdt nu die Dauid Coninck was te Hebron ouer het huys Juda/ was seuen iaer ende ses maenden lanck.

e 2.Sam.5.5

12 Ende Abner/ de sone Ner/ tooch wt/ met tsamen de knechten Jsboseths/ des soons Sauls/ wt den heyre na Gibeon.

13 Ende f Joab/ de sone Zeru Ja/ tooch wt/ met tsamen de knechten Dauids/ ende quamen te hoope byden g † poel te Gibeon: ende leyden hen/ dese op deser zijden des poels/ gene op ghener zijden.

f 1.par.11.6 Abner ende Joab comen te samen. g † and. piscina

14 Ende Abner sprack tot Joab: Laet hen de iongers opmaken/ ende voor ons spelen. Joab sprack: Wel aen/ het ghelde wel.

15 Doe maeckten hen op/ ende gingen henen/ aen den ghetale twaelf wt Ben Jamin/ van Jsboseth Sauls soons deel/ ende twaelf van den knechten Dauids:

16 Ende een yeghelijck greep den anderen by den cop/ ende stiet hem zijn zweerdt in zijn zyde/ ende vielen met malcanderen. daeruan wert de plaetse genoemt h Helkath Hazurim.

h Dat is/ den acker der Vasten oft helde.

17 Ende daer verhief hem eenen seer harden strijdt in dien daghe. Abner ende de mannen Jsraels werden gheslaghen/ door de knechten Dauids.

18 Aldaer waren nu drie sone Zeru Ja/ Joab/ Abisai/ ende Asahel: Asahel dan was van lichte voeten/ als een rhee opden velde/

19 Ende iaechde Abner nae/ ende en weeck niet van Abner/ noch ter rechter noch ter slincker handt.

20 Doe keerde hem Abner om/ ende sprack: Zijt ghy Asahel? Hy sprack: Ja.

21 Abner sprack tot hem: Maeckt v wech dier een/ ter rechter oft ter slincker handt/ ende neemt voor v der iongeren een/ ende neemt hem zijn harnasch: doch Asahel en woude niet van hem af laten.

Asahel Joabs broeder. 2.Sam.23.13.24 1.par.11.26

22 Doe sprack Abner voorder tot Asahel: Maeckt v van my: waerom wilt ghy dat ick v ter aerden sla? ende hoe dorfte ick mijn aensicht opheffen voor uwen broeder Joab?

Doch

Abner doorsteect Asahel
i 2.Sam.3.27 ende 20.10
k † and. onder zijn vijfste ribbe]

23 Doch hy en woude niet wijcken. i Doe stack hem Abner achter hem met eener spiessen k † in zijnen buyck / dat de spiesse door henen ginck: ende hy viel aldaer/ende sterf voor hem: ende wie aende plaetse quam daer Asahel doot lach/die stont stille.

24 Nv Joab ende Abisai iaechden Abner na/ tot dat de Sonne onder ghinck. Ende doe sy quamen opden berch Amma / die voor Giah leyt/opden weghe na der woestijne Gibeon/

25 Vergaderden hen de kinderẽ Ben Jamins achter Abner henen / ende werden een hoopken/ende traden op eens berchs spitze.

26 Ende Abner riep tot Joab/ende sprac: Sal dan het zweerdt sonder eynde verslinden? weet ghy niet dat hier namaels mocht meer iammers worden? hoe langhe en wilt ghy den volcke niet segghen / dat het af late van zijnen broederen?

27 Joab sprack: Soo warachtich als Godt leeft / hadt ghy heden morghen soo ghesproken / het volck hadde een yegelijck van zijnen broeder afghelaten.

l 2.Sa.20.22

28 l Ende Joab blies de basuynen/ ende alle dat volck stont stille/ende en iaechden Israel niet meer na/ende en streden oock niet meer.

29 Abner dan ende zijne mannen gingen den seluen gantschen nacht ouer het vlacke veldt/ ende ginghen ouer de Jordane/ende wandelden door het gantsche Bichron/ende quamen inden legher.

30 Joab oock keerde hem van Abner / ende vergaderde het gantsche volck: ende daer gebraken aen de knechten Dauids negenthien mannen/ende Asahel.

31 Daerentegen de knechten Dauids hadden ghesllaghen onder Ben Jamin/ ende de mannen Abner/dat daer dry hondert ende tsestich mannen waren doot ghebleuen.

m † an. de dach verscheen

32 Ende sy namen Asahel op / ende begroeuen hem in zijns vaders graf te Bethlehem: ende Joab met zijne mannen ghinghen den gantschen nacht / dat hem m † het licht aenbrack te Hebron.

Dat iij. Capittel.

1. Van den stande des huys Dauids eñ Sauls. 2. Item van Dauids kinderen tot Hebron gheboren. 7. Abner van wegen Rizpa Sauls bywijf bescholden. 12. Valt tot Dauid. 17. Wendet hem het herte Israels ende Ben Jamins toe/ 20. ende wordt van hem eerlijcken / met tsamen Michal die hy mede brengt / ontfanghen. 23. Joab wt misgunst ende haet / doorsteeckt hem listelijcken. 28. wordt met vloecken bezwaert. 32. ende moet met tsamen den gantschen volcke / wt beuel des Coninck/ 35. die dese daet qualijck beualt/ leedt draghen.

1 ENde daer was eenen langen crijch tusschen den huyse Sauls ende den huyse Dauids. Dauid ymmers ghinck ende nam toe / ende het huys Sauls ghinck ende nam af.

Dauids kinderen.
n 1.par.3.1 2.Sam. 5.14

2 Ende Dauid werden kinderen gheboren te Hebron: zijn eerstegheboren sone/Ammon/ der Jesreelitischen:

3 De ander/ Chileab/ van Abigail Nabals wijf des Carmeliten: de derde Absalom / de sone Maacha/der dochter Thalmai/des Coninck te b Gesur:

v 1.Sa.27.8

4 De vierde Adonia/de sone Hagith: de vijfste/Saphatja/de sone Abital:

5 De seste/ Jethream / van Egla den wijue Dauids: dese zijn Dauid geboren te Hebron.

6 Als nv den krijch was tusschen den huyse Sauls ende den huyse Dauids / sterckte Abner het huys Sauls.

7 Ende Saul hadde een bywijf die hiet Rizpa/een dochter Aia. Ende [Jsboseth] sprack tot Abner: Waerom slaept ghy by mijns vaders bywijf?

8 Doe werdt Abner seer toornich ouer dese woorden Jsboseths ende sprac: Ben ick dan een honskop/ick die tegen Juda/aenden huyse uws vaders / ende aen zijne broederen ende vrienden barmhertichepyt doe/ende en hebbe v niet in Dauids handen ghegheuen/ ende ghy rekenet my heden eenighe misdaet toe / om eener vrouwen wille?

9 Godt doe Abner dit ende dat / wanneer ick niet en doe / c als de Heere Dauid ghezworen heeft/

10 Dat dat Coninckrijcke vandẽ huyse Sauls opghenomen worde/ende den stoel Dauids op gherichtet worde ouer Jsrael ende Juda/ van Dan tot Ber Seba toe.

11 Doe en conde hy hem voortaen geen woort voorder antwoorden / soo vreesde hy hem voor hem.

12 Ende Abner sandt boden tot Dauid voor hem/ende liet hem seggẽ: Wiens is het lant? ende sprack: Maeckt v verbondt met my: siet / mijn handt sal met v zijn / dat ick tot v keere het gantsche Jsrael.

13 Hy sprack: Wel / ick wil een verbondt met v maken: doch eenderley dinck bidde ick van v / dat ghy mijn aenghesicht niet en siet/ ghy brengt dan te vooren tot my Michal/ Sauls dochter/ wanneer ghy comt mijn aenghesicht te sien.

14 Oock sandt Dauid boden tot Jsboseth den sone Sauls/ende liet hem seggen: d Geeft my mijn wijf Michal weder / dat ick my vertrouwet hebbe met hondert voorhuyden der Philisteen.

15 e Jsboseth sandt henen / ende lietse nemen vanden manne Paltiel/den sone Lais.

16 Ende haer man ginc met haer/ende weende haer na tot Bahurim toe. Doe sprack Abner tot hem: Keert wederom ende gaet wech: ende hy keerde wederom.

17 Ende Abner hadde een reden met de Oudste in Jsrael/ende sprack: Ghy hebt te vooren langhe na Dauid ghepoocht/ dat hy Coninck ouer v ware.

18 Soo doet het nv: want de Heere heeft van Dauid gesept: Jc wil mijn volck Jsrael verlossen door de handt Dauids mijns knechts/ vander Philisteen handt/ende van alle haerder vyanden handt.

19 Oock sprack Abner voor den ooren Ben Jamins: ende ghinck oock henen te spreken voor de ooren Dauids tot Hebron/alles wat Jsrael ende den gantschẽ huyse Ben Jamins wel behaechde.

20 Doe nv Abner te Hebrõ tot Dauid quam/ ende met hem twintich mannen/ maecte hem Dauid een maeltijdt.

21 Ende Abner sprack tot Dauid: Jck wil my op maken ende henen gaen/dat ick het gantsche Jsrael tot mijnen heere den Coninck vergaders / ende dat sy een verbondt met v maken/op dat ghy Coninck zijt/als het uwe ziele begheert. Alsoo liet Dauid Abner van hem/ dat hy henen ginghe met vreden.

Ende

Ende siet/ de knechten Davids en̄ Joabs 22 quamen van de krijchslieden / ende brachten met hen eenen grooten roof: ende Abner en was nv niet by David te Hebron / maer hy hadde hem van hem gelaten/ dat hy met vreden wech ghegaen was.

f 2.Sam.2.4

f Doe dan Joab ende het gantsche heyr met 23 hem gecomen was/ wert hem geseyt/ dat Abner de sone Ner / totten Coninck ghecomen was/ende hy hadde hem van hem ghelaten/ dat hy met vreden was wech ghegaen.

Doe ghinck Joab totten Coninck in/ende 24 sprack: Wat hebt ghy ghedaen? siet/Abner is tot v ghecomen: waerom hebt ghy hem van v ghelaten/dat hy is wech ghegaen?

Kent ghy Abner den sone Ner niet? want 25 hy is ghecomen/v te overreden/dat hy bekenne uwen wtganck ende inganck / ende verneme alles wat ghy doet.

Ende doe Joab van David wtginc/sandt 26 hy boden Abner na / dat sy hem wederom haelden van Borhasira/ende David en wiste daer niet af.

g Als nv Abner weder tot Hebron quam/ 27 leydde hem Joab midden onder de poorte/ dat hy heymelijcken met hem sprake: en̄ stack hem aldaer in h † den buyck/dat hy sterf/i om zijns broeders Asahels bloet wille.

g 1.Reg.2.5 Judic.3.20 Joab vermoort Abner met list. h † and. onder de vijfste ribbe i 2.Sa.2.23 k Act.20.26 Susan.46

Doe dat David daer na vernam / sprack 28 hy: k Ick ben ontschuldich / ende mijn Coninckrijck voor den Heere eewichlijck/aenden bloede Abner/des soons Ner.

Het valle daerenteghen opden cop Joabs/ 29 ende op zijns vaders gantsche huys: en̄ daer en moet niet ophouden inden huyse Joabs die een ettervloet ende melaetsheyt hebbe / ende by den stock gae / ende door het zweerdt valle/ende aen broodt ghebreck hebbe.

l 2.Sa.2.23

Also verworchden Joab ende zijn broeder 30 Abisai/Abner/daerom dat l hy haren broeder Asahel gedoot hadde inden strijdt te Gibeon.

m 2.Sa.1.11 ende 13.31

David dan sprac tot Joab/ende allen den 31 volcke dat met hem was: m Scheurt uwe cleederen/ende gordt sacken om v/ en̄ draecht leedt om Abner: ende de Coninck ginck achter de bare.

Ende doe sy Abner begroeven tot Hebron/ 32 hief de Coninck zijn stemme op / ende weende by Abners graf: ende alle dat volck weende oock.

David beclaecht Abner. n † of/ voeten aen ketenen

Ende de Coninck beclaechde Abner / ende 33 sprack: Abner en is niet ghestorven ghelijck als een sot sterft.

Uwe handen en zijn niet ghebonden/ uwe 34 voeten en zijn niet in n † veteren ghesloten: ghy zijt gheuallen ghelijck alsmen voor boose schalcken valt. Doe beweende hem alle dat volck noch meer.

Doe nv alle dat volck binnen quam/ met 35 David te eten/doe het noch hooch dach was/ zwoer David/ende sprack: Godt doe my dit ende dat/ so ick broodt oft yets wat smake/eer de Sonne ondergaet.

Ende alle het volck bekende het / ende het 36 beviel hen oock wel / alle dat goede / dat de Coninck dede voor de ooghen des gantschen volcx.

Ende alle dat volck ende gantsch Israel 37 merckten dies daechs / dat het vanden Coninck niet en quam / dat Abner de sone Ner ghedoodt werdt.

38 Ende de Coninck sprack tot zijne knechten: Weet ghy niet dat op desen dach een vorst ende groot man ghevallen is in Israel?

39 Nv/ ick ben noch o † teerder/ ende een ghesalfde Coninc / p † so zijn my de mannen q de kinderen Zeru Ja verdrietelijck: de Heere vergheldt dien / die het boose doet / na zijnder boosheyt.

o † and. cleynlijck/ p † and. doch de mannen/ de etc. zijn my te hardt. q 2.Sa.19.22

Dat iiij. Capittel.

1. Isboseth Sauls sone werdt van zijne hooftlieden Baena ende Rechob/ verraderlijcken doorsteken/ 8. ende wordt zijn doot aenden seluen van David ghewroken.

1 Doe nv Sauls sone hoorde dat Abner tot Hebron doot ware/ werdē zijne handen mat/ en̄ gantsch Israel verschricte.

2 Daer waren dannoch twee mannen hooftlieden over de krijgers/ onder dē sone Sauls/ de eene hiet Baena / de ander Rechob / sonen Rimon des Berothiters / wt den kinderen BenJamins: want Beroth werdt oock onder BenJamin gherekent.

Baena ende Rechob hooftlieden Jsboseths.

3 Ende de Berothiters waren gevloden na Gethaim / ende woonden aldaer gastswijse/ tot heden inden dach.

4 a Oock hadde Jonathan / de sone Sauls/ eenen sone/ die was lam aen de voeten / ende was vijf iaer oudt/ doe het geschrey van Saul ende Jonathan wt Jesreel quam / ende zijn voester hem opnam / ende vluchtede: ende in dien als sy haer haestede ende vluchtede / viel hy / ende wert hinckende / ende hy hiet MephiBoseth.

MephiBoseth/ Jonathans sone. a 2.Sam.9.3

5 So gingen nv de sonen Rimon des Berothiters/ Rechob ende Baena henen/ende quamen ten huyse b Jsboseths/ doe dē dach aent alderheetste was/ ende hy lach op zijnen leger inden middaghe.

Jsboseth wordt vermoort van Baena ende Rechob. b 2.Sam.2.8 c † and. onder de vijfste ribbe

6 Ende sy quamen int huys om tarwe te halen/ ende staken hem c † inden buyck/ende liepen wech.

7 Want doe sy int huys quamen/ lach hy op zijn bedde in zijn slaepcamer/ende staken hem doot/ende hieuwen hem den cop af: ende namen zijnen cop/ende gingē henen des weechs opden vlacken velde/den gantschen nacht.

8 Ende brachten het hooft Jsboseths tot David te Hebron / ende spraken totten Coninck: Siet / daer is het hooft Jsboseths Sauls sone / ws vyants / die na uwer zielen stont: De Heere heeft heden mijnen heere den Coninc gewroken aen Saul en̄ aen zijnē zade.

9 Doe antwoordde hen David: Soo waerachtich als de Heere leeft/ die mijn ziele wt alle droeffenisse verlost heeft/

David straft de moordenaers Jsboseths. d 2.Sa.1.15

10 Ick greep dien / d die my vercondichde/ ende sprack: Saul is doot: ende meynde / hy ware een goet bode: ende verworchde hem te Ziklag/ dien ick soude bodenloon ghenen.

11 Ende dese godtloose lieden hebben eenen rechtveerdigen man in zijnen huyse/ op zijnen legher verworcht: Ja/ en soude ick dies bloet niet eyschen van uwen handen / ende v van der aerden afdoen?

12 Ende David gheboodt zijnen ionghelinghen: die verworchdense / ende hieuwen hen handen ende voeten af/ende hinghense op aen den poel te Hebron. Nv het hooft Jsboseths namen sy/ ende begroeven it inne Abners graf te Hebron. e 2.Sa.3.32

Dat v. Capittel.

1. Dauid wordt ghesalst tot een Coninck ouer gantsch Israel/ 6. wint de burcht Zion/ 11. ende bouwt een coninclijck huys/ 23. krijcht wt meer wijuen ende bywijuen meer kinderen/ 17. ende slaet tweemael/ wt raet ende hulpe des Heeren/ de Philisteen.

1 Ende alle stammen Israels quamen tot Dauid te Hebron/ ende spraken: a Siet/ wy zijn ws ghebeents ende uwes vleeschs.

2 Daer toe oock te voren/ doe Saul Coninc ouer ons was/ voerdet ghy Israel wt ende in: so heeft v de Heere geseyt: b Ghy sult mijn volck Israel hoeden/ ende sult een Hertoghe zijn ouer Israel.

3 Ende alle Oudtste in Israel quamen tot den Coninc in Hebron: ende de Coninc Dauid maeckte een verbondt met hen te Hebron/ voor den Heere/ ende sy salfden Dauid tot een Coninck ouer Israel.

4 Dertich iaer was Dauid oudt doe hy Coninck wert/ c ende regeerde veertich iaer.

5 Te Hebron regeerde hy seuen iaer ende ses maenden: ouer Juda ende te Jerusalem regeerde hy drij ende dertich iaer/ ouer gantsch Israel ende Juda.

6 Ende de Coninck tooch henen met zijne mannen na Jerusalem/ tegen de Jebusiters/ die inden lande woonden. Doch sy spraken tot Dauid: Ghy en sult hier niet in comen/ d † maer blinde ende lamme sullen v af drijuen: (dat meynden sy doch/ dat Dauid daer niet in en soude comen.)

7 Dan Dauid wan de burcht Zion/ dat is Dauids stadt.

8 Doe sprac Dauid desseluen daechs: e Wie de Jebusiters slaet/ ende verkrijcht de dackgoten/ de lammen ende blinden/ dien de ziele Dauids vyandt is: daerwt spreecktmen: f Laet gheenen blinden noch lammen in het huys comen.

9 Alsoo woonde Dauid opde Burcht/ ende hietse Dauids stadt: ende Dauid bouwde roudtom van Millo/ ende van binnen.

10 Ende Dauid ginck/ ende nam toe/ ende de Heere de Godt Zebaoth was met hem.

11 g Ende Hiram de Coninck te Tyro sandt boden tot Dauid/ ende cederen boomen ter wandt/ ende timmerlieden ende steenhouwers/ dat sy Dauid een huys bouweden.

12 Ende Dauid merckte dat hem de Heere een Coninck ouer Israel beuesticht hadde/ ende zijn Coninckrijcke verhoocht/ om zijn volck Israels wille.

13 h Ende Dauid nam noch meer wijuen ende bywijuen te Jerusalem/ daer na als hy van Hebron gecomen was/ ende hem werden noch meer sonen ende dochteren ghebooren.

14 i Ende dat zijn de namen dier/ die hem te Jerusalem gheboren zijn: Samua/ Sobab/ k Nathan/ Salomo/

15 Jebehar/ Elisua/ Nepheg/

16 Japhia/ Elisama/ Eliada/ Elipheleth.

17 l Ende doe de Philisteen hoorden datmen Dauid tot een Coninck ouer Israel ghesalft hadde/ toghen sy alle op/ Dauid te soecken. Doe dat Dauid vernam/ tooch hy af in een burcht.

18 Doch de Philisteen quamen/ ende leyden hen neder inde leechte Rephaim.

19 m Ende Dauid vraechde den Heere/ ende sprack; Sal ic op trecken tegen de Philisteen/ ende wilt ghyse in mijn handt gheuen? De Heere sprack tot Dauid: Treckt op: ick wil de Philisteen in uwe handen gheuen.

20 n Ende Dauid quam te Baal Prazim/ ende Dauid sloechse aldaer/ ende sprack: De Heere heeft de mijn vyanden voor my van malcanderen gescheurt/ ghelijck als hen de wateren van malcanderen scheuren: daerwan heetmen de selue plaetse o Baal Prazim.

21 Ende sy lieten hare afgoden aldaer: Dauid dannoch ende zyne mannen namense op.

22 p De Philisteen dannoch toghen wederom op/ ende leyden hen neder inde leechte Rephaim.

23 Ende Dauid vraechde den Heere/ die sprac: Ghy en sult niet op trecken/ maer comt van achter tot hen/ dat ghy aen hen comt teghen de q † moerbeziebnomen ouer.

24 Ende wanneer ghy hooren sult het ruysschen opde r † tacken der moerbeziëboomen henen gaen/ so s † weest dapper: want de Heere is dan wtgegaen voor v henen/ te slaen het heyr der Philisteen.

25 Dauid dede als hem de Heere ghebođen hadde/ ende sloech de Philisteen/ van Geba aen/ tot dannen comt te Gaser.

Dat vj Capittel.

1. De Arcke Gods wordt ghehaelt van Gibea/ 9. die brengt Vsa/ diese aenroert/ den doot: 10. ende ObedEdom/ diese herbercht/ des Heeren seghen. 12. Dauid ghesterckt/ laetse daer na in zijn stadt halen/ 16. springt ende dansset voor den Heere/ 20. ende wert van zijn wijf Michal veracht.

1 Ende Dauid a vergaderde wederom alle ionghe manschap in Israel/ dertich duysent:

2 Ende maeckte hem op/ ende ghinck henen met allen volcke dat by hem was/ vanden burgheren Juda/ dat hy de b † Arcke Gods van daer op halen soude/ welcx naem heet: Den naem des Heeren Zebaoth woont daer op c † bouen den Cherubim.

3 d Ende sy lieten de Arcke Gods voeren op eenen nieuwen waghen/ ende haeldense e wt den huyse Abi Nadab/ die te Gibea woonde: Dreuen Vsa ende Ahio/ de sonen Abi Nadab/ den nieuwen waghen.

4 Ende doe sy hem met de Arcke Gods wt den huyse Abi Nadab voerden/ die tot Gibea woonde/ ende Ahio voor de Arcke henen ginck/

5 Speelde Dauid ende het gantsche huys Israels voor den Heere henen/ met alderley snarenspel van dennen houte/ met harpen ende psalteren/ ende tamboriinen/ ende schellen/ ende cymbalen.

6 f Ende doe sy quamen ter schueren Nachon/ g greep Vsa toe ende hielt de Arcke Gods/ want de runderen traden ter zyden wt.

7 Doe vergrimde den toorn des Heeren ouer Vsa/ ende Godt sloech hem aldaer/ om zijns h † vermetentheyts wille/ dat hy aldaer sterf byder Arcken Gods.

8 Doe werdt Dauid bedroeft/ dat de Heere sulck een scheure aen Vsa dede: ende hiet de selue stede/ Perez Vsa/ tot op desen dach.

9 Ende Dauid vreesde hem voor den Heere/ dies daechs/ ende sprac: Hoe sal de Arcke des Heeren tot my comen?

10 Ende en woudese niet laten tot hem brengen inde stadt Dauids/ maer lietse brenghen int huys ObedEdom des Gathiters.

Ende

a 1.par. 11.1 ende 12.23
b psal.78.71
c 1.Reg.2.11
d † and. ghy drijft dan de lamme ende blinde af. Dese blinde ende lamme zijn haer afgoden gheweest/ welcke sy Dauid te spijt/ ende tegen hem op de mueren stelden/ als hare patroonen/ diese beschutten ende beschermen souden: gelijck als men nv ter tijt met de belden der Heylighen doet. Q. D. Ghy en krijcht niet met ons/ maer met onse goden: biedt v met hen/ sy sullen v wel weeren. Niet dat sy de selue Blinde ofte Lamme geheeten hebben/ maer de gheest Gods/ inden genen die daer na de hystorien beschreuen hebben/ noemtse also.
e 1.par.11.6 Dit zijn haestige afgebroken woorden/ alsoo men in breuchden ende treuren plach te spreken: of hy segghen woude/ dien salt wel ende sonderlijck geloont worden.
f Leuit.21.18
g 1.par.14.1
h 2.Sam. 3.2
i 1.par.3.5
k Luce 3.31
l 1.par.14.8
m 1.Sa. 23.2 2.Sam.2.1

11 Ende doe de Arcke des Heeren drij maenden bleef in ObedEdom des Gathiters huys/ seghende hem de Heere / ende zijn gantsche huys.

Godt segent ObedEdom. i 1.par.13.14

12 i Ende het werdt den Coninck David aengesept/ dat de Heere het huys ObedEdom seghende / ende alles wat hy hadde / om der Arcken Gods wille. k Doe ginck hy henen/ ende haelde de Arcke Gods wt den huyse ObedEdom opwaerts inde stadt Davids/ met vreuchden.

k 1.par.15.25

13 Ende doe sy henen ginghen met de Arcke des Heeren ses l † gangen / offerde men eenen osse ende een vet schaep.

l † an. schreden

14 Ende David danste met aller macht voor den Heere henen/ ende was begordt met eenen lijnen m † lijfrock.

m † an. Ephod.

15 Ende David met tsamen den gantschen Israel voerden de Arcke des Heeren op / met juychen ende basuynen.

n 1.pa.15.29

16 n Ende doe de Arcke des Heeren inde stadt Davids quam / keeck Michal / de dochter Sauls/ door de venster/ ende sach den Coninc David springen ende danssen voor den Heere/ ende verachtede hem in haer herte.

o 1.par.16.1 ende 17.1

17 o Doe sy nu de Arcke des Heeren in brachten/ stelden sy die in haer stede midden inder hutten / die David voor haer hadde opgeslaghen : ende David offerde brandtoffer ende danckoffer voor den Heere.

18 Ende doe David hadde wtgheoffert den brandtoffer ende danckoffer/ seghende hy dat volck inden naem des Heeren Zebaoth.

19 Ende deylde wt allen volcke/ ende der veelheyt Israels / beyde mannen ende vrouwen/ eenen yegelijcken eenen broodtcoeck/ ende een stuck vleesch / ende een neussel wijns. Doe ginck alle dat volck henen een yegheliick in zijn huys.

Michal veracht David.

20 Doe nu David weder quam/ zijn huys te segenen/ ginck Michal de dochter Sauls wt/ hem teghen / ende sprack : Hoe eerlijck is heden de Coninck van Israel geweest/ die hem voor de maechden zijner knechten ontbloodt heeft/ ghelijck als hem de p † loose lieden ontblooten?

p † an. onnutte

21 David dan sprack tot Michal : Ick wil voor den Heere spelen / die my vercoren heeft voor uwen vader/ ende voor alle zijnen huyse/ dat hy my bevolen heeft een Vorst te zijn over het volck des Heeren over Israel.

q † of, minder/ verachteliicker.

22 Ende wil noch q geringer worden dan also/ ende wil nederich zijn in mijne ooghen/ ende metten maechden daer ghy van ghesept hebt/ tot eeren worden.

23 Doch Michal Sauls dochter en hadde gheen kindt/ tot aen den dach haers doots.

Dat vij. Capittel.

1. David neemt hem voor / den Heere een huys te bouwen/ 5. dat wort hem van den Heere door Nathan verboden/ 12. ende op zijnen sone gespaert. 18. David sept den Heere danck/ 25. ende bidt hem/ hy wil zijn toeseggingnhe volbringhen.

r 1.par.17.1

1 Doe nu de a Coninck in zijn huys satt/ ende de Heere hem ruste gegeven hadde van alle zijne vyanden rontom/

Nathan de Propheet. b † and. hutte/ lade. c 1.Reg.8.16 1.Pa.19.1

2 Sprack hy totten propheet Nathan: Siet/ ick woone in een cederen huys/ ende de b † Arcke Gods woont onder de tapijten.

3 Nathan sprack totten Coninck : Gaet henen/ c alles wat ghy in v herte hebt/ dat doet/ want de Heere is met v.

4 Des nachts nu quam het woordt des Heeren tot Nathan/ ende sprack:

5 Gaet henen / ende segt mijnen knecht David : Soo spreeckt de Heere: Soudet ghy my een huys bouwen/ dat ick daer in woonde?

6 d Ick en hebbe doch in gheenen huyse ghewoont/ sindt dien daghe/ doe ick de kinderen Israels wt Egypten leydde / tot op desen dach/ maer ick hebbe gewandelt inder hutten ende wooninghe.

d 1.Reg.8.16 1.par.17.5 2.par.6.5 Esaie 66.1

7 Waer ick met allen kinderen Israels henen wandelde/ hebbe ick oyt ergens met eenen der stammen Israels gesproken/ dien ick bevolen hebbe mijn volck Israel te weyden/ ende ghesept : Waerom en bouwt ghy my niet een cederen huys?

8 So sult ghy nu also mijnen knecht David seggen: So spreeckt de Heere Zebaoth: e Ick hebbe v genomen vanden schaepshutten/ dat ghy zijn soudet een Vorst over mijn volck Israel.

e 1.Sa.16.12 psal.78.70

9 Ende ben met v gheweest waer ghy henen ghegaen zijt : ende hebbe alle uwe vyanden voor v wtgeroeyt/ f ende hebbe v eenen grooten naem gemaeckt/ als de namen der Grooten op aerden.

f Mat.16.18

10 Ende ick wil mijnen volcke Israels een plaetse setten/ ende wil het planten/ dat het aldaer woone/ ende dat het niet meer dwalende en ga/ ende het de kinderen der boosheyt niet meer en dringen als te vooren.

11 Ende sindt der tijdt dat ick Richters over mijn volck Israel geordineert hebbe: ende wil v ruste geven van alle uwe vyanden: ende de Heere vercondighet v / dat de Heere v g een huys maken wil.

g Dat is/ na Hebreeuscher wijse/ een kint of hoir geven.

12 h Wanneer nu uwen tijdt wech is/ dat ghy met uwe Vaderen slapen ligt/ so wil ic v zaet na v verwecken / dat van uwen lijve comen sal/ dien wil ick zijn rijck i bevestighen.

Christus wort David toeghesept. h psal.89.30 ende 132.11 1.Reg.5.5 1.par.22.10 ende 28.5 Jer.33.10 i of/ stadtgrijpich maken.

13 Die sal mijnen Naem een huys bouwen/ ende ick wil den stoel zijns Coninckrijcx bevestighen eewichlijck.

14 k Ick wil zijn vader zijn / ende hy sal mijn sone zijn: l Wanneer hy een misdaet doet/ soo wil ick hem met menschen roeden/ ende met der menschen kinderen slaghen straffen.

k Hebr.1.5 l 1.Reg.9.6 ende 11.9 psal.89.31

15 Doch mijn barmhertichept en sal niet van hem gewendet worden/ ghelijck als ickse ghewendet hebbe van Saul / m dien ick voor v hebbe wech ghenomen.

m 1.sa.15.26

16 Doch v huys ende v Coninckrijck sal bestendich zijn eewichlijck voor v / ende uwen stoel sal eewichlijck bestaen.

Davids gebet tot God.

17 Doe Nathan alle dese woorden / ende alle dat ghesichte David ghesept hadde/

n of/ slecht/ weynich/ etc.

18 Quam David de Coninck/ ende stelde hem voor den Heere / ende sprack : Wie ben ick/ Heere/ Heere? ende wat is mijn huys / dat ghy my tot hier toe ghebracht hebt?

19 Daer toe hebt ghy dat nach te n gheringhe geacht/ Heere/ Heere/ maer hebt den huyse uws knechts noch van over langhe toecomenden ghesproken : o dat is een p † wijse eens menschen/ die Godt de Heere is.

o Dat is/ Ghy spreeckt met my va sulc een eewich rijcke/ daer niemant ean Coninc in zijn/ hy en moet va Godt ende mensche zijn: dewijle hy mijn sone/ en doch voort en voort een Coninck zijn sal/ welck alles alleen God toebehoort. p † and. recht eens etc. Heere/ Heere.

20 Ende wat sal David meer met v spreken? ghy kent uwen knecht/ Heere/ Heere.

21 Om uws woordts wille/ ende na uwer herten/ hebt ghy sulcke groote dinghen alle ghedaen/ dat ghyse uwen knecht condt dedet.

22 Daerom zijt ghy oock groot gheacht/ Heere

Godt:

q Deu. 32.39

God: q want daer en is niemandt gelijck als ghy / ende daer en is gheen Godt dan alleene ghy / na allen dat wy met onsen ooren gehoort hebben.

r Deu. 4.7.

23 r Want waer is een volck op aerden / als v volck Israel? om welckers wille Godt is henen ghegaen / hem een volck te verlossen / ende hem eenen naem te maecken / ende sulcke groote ende verschrickelijcke dinghen te doen / op uwen lande voor uwen volcke / s dat ghy verlost hebt van Egypten / vanden Heydenen ende hare goden.

s Exo. 14.29.

24 Ende ghy hebt v uwe volck Israel bereydet / v ten volcke in eewichheyt / ende ghy Heere zijt haer Godt ghewoorden.

25 So becrachtige nu Heere Godt dat woort in eewichheyt / dat ghy ouer uwen knecht / ende ouer zijn huys ghesproken hebt / ende doet als ghy ghesproken hebt.

26 So sal uwen naem groot worden in eewicheydt / datmen sal segghen: De Heere Zebaoth is de God ouer Israel / ende dat huys ws knechts Dauids sal bestandich zijn voor v.

27 Want ghy Heere Zebaoth ghy Godt Israels / hebt de ooren ws knechts gheopent / ende ghesepdt: Ick wil v een huys bouwen: daerom heeft v knecht zijn herte ghevonden / dat hy dit ghebedt tot v bade.

t Deu. 32.39.

28 t Nu Heere Heere / ghy zijt God / ende uwe woorden sullen waerheyt zijn: ghy hebt sulck goet ouer uwen knecht ghesproken.

29 So beghint nu / ende seghent het huys ws knechts / dat het eeuwelijc voor v zy: want ghy Heere Heere hebt het ghesproken: ende met uwen seghen sal ws knechts huys ghesegent worden eewichlijck.

Dat viij. Capittel.

1. De Philisteen / 2. Moabiters / 3. ende HadadEser / 5. ooc de Syriers te Damasco / 13. eñ in het Soutdal / wordē van Dauid geslagē / 14. eñ de Edomiters onderdanich ghemaect. 9. Thoi de Coninck Hemath begheert vrede. 11. Dauid heylicht dē Heere veel gouts / siluers eñ metaels / 15. ende hout een ordentlijck regiment in zijnen houe.

De Philistē / Moabiters / ende HadadEser / oock de Syriers worden van Dauid gheslaghen.

1 Ende het gheviel daer na / a dat Dauid de Philisteen sloech / ende maecktese swack / ende nam den dienstboom vander Philisteen handt.

a 1. Par. 18.1.
b Nu. 24.17.
c 2. Reg. 1.1. ende 3.4.

Dit zijn alle groote stryden gheweest / doch seer cort beschreuen.

2 b Hy sloech oock de Moabiters alsoo ter aerden / dat hy twee deelen totter doot brachte / ende een deel by den leuen liet: c Also werden de Moabiters Dauid onderdanich / dat sy hem gheschencken brochten.

3 Dauid sloech oock HadadEser den sone Rehob / den Coninck te Zoba / doen hy henen tooch zijn macht weder te halen aen het water Phrath.

4 Ende Dauid vinck van hen / duysent ende seuen hondert ruyters / ende twintich duysent voetvolcx / ende verlemde alle wagenen / ende hielt ouer / hondert waghenen.

5 Ende de Syriers van Damasco quamen te helpen HadadEser / den Coninck te Zoba: ende Dauid sloech der Syriers / twee ende twintich duysent mannen.

6 Ende leyde volck te Damasco in Syria: also werdt Syria Dauid onderdanich / dat sy hem gheschencken brochten: want de Heere halp Dauid waer hy henen tooch.

d Jud. 16.23.

7 d Ende Dauid nam de gulden schilden / die HadadEsers knechten hadden / eñ brachtse te Jerusalem.

8 Daertoe van Betah ende Berothai / den steden HadadEsers / nam de Coninc gantsch veel e metaels.

9 f Doe nu Thoi de Coninck te Hemath hoorde / dat Dauid hadde alle macht HadadEsers gheslaghen /

10 Sandt hy Joram zijnen sone tot Dauid / hem vriendelijcken te groeten / ende hem te seghenen / dat hy tegen HadadEser gekrijcht / ende hem gheslaghen hadde: (want Thoi hadde eenen krijch met HadadEser) ende hy hadde met hem / silueren / gulden / ende metalen cleynodien.

11 Welcke de Coninck Dauid / oock den Heere g heylichde / met tsamen het siluer eñ gout / dat hy den Heere heylichde van allen Heydenen die hy onder hem bracht.

12 Van Syrea / van Moab / vanden kinderen Ammon / vanden Philisteen / van Amalek / vanden roof HadadEser den sone Rehob / den Coninck te Zoba.

13 h Oock maeckte hem Dauid eenen naem / doe hy weder quam / ende sloech de Syriers int Soutdal / achthien duysent.

14 i Ende hy leyde volck int gantsche Edomea / ende het gantsche Edom was Dauid onderworpen: want de Heere halp Dauid waer hy henen tooch.

15 Alsoo was Dauid Coninck ouer gantsch Israel: ende hy dede recht ende gerechticheyt allen volcke.

16 k Joab de sone ZeruJa was ouer het heyr: eñ Josaphat de sone Ahilud was Cancelier.

Zadok de sone Ahitob / ende Ahimelech de sone AbJathar waren Priesters / Seraia was schrijuer.

18 Benaia de sone Joiada / was ouer de l† Creti ende Plethi / m ende de sonen Dauids waren n† Priesters.

Dat ix. Capittel.

1. Dauid laet MephiBoseth den sone Jonathan halen / 7. gheeft hem alle goeden Sauls 9. ende den Ziba met zijnen kinderen ende knechten / dat sy zijne landtbouwers zijn.

1 Ende Dauid sprack: Is daer oock noch yemandt ouergheblenen vanden huyse Sauls / dat ic barmhertichheyt aen hem doe / om Jonathans wille?

2 Daer was dannoch een knecht vandē huyse Sauls / die hiedt a Ziba / dien riepen sy tot Dauid: ende de Coninck sprack tot hem: Zijt ghy Ziba? Hy sprack: Ja / v knecht.

3 De Coninck sprack: Is daer noch yemant vanden huyse Sauls / dat ick Godts barmhertichheydt aen hem doe? Ziba sprack totten Coninck: b Daer is noch een sone Jonathan / lam aen de voeten.

4 De Coninck sprack tot hem: Waer is hy? Ziba sprack totten Coninck: Siet / hy is te Lodabar / inden huyse c Machir des soons Ammiel.

5 Doe sandt de Coninck Dauid henen / ende liet hem halen van Lodabar / wt den huyse Machir des soons Ammiel.

6 Doe nu MephiBoseth de sone Jonathan / des soons Sauls / tot Dauid quam / viel hy op zijn aenghesicht / ende badt aen. Dauid dan sprack: MephiBoseth. Hy sprack: Hier ben ick v knecht.

7 Dauid sprack tot hem: Vreest v niet / want ick wil barmhertichheyt aen v doen / om Jonathan

c 2.Sa.19.28 than uws vaders wille/ d ende wil u alle ackeren uws vaders Sauls weder gheuen: eñ ghy sult dagelijcx by mijner tafelen het broot eten.

8 Hy daerentegen badt aen/ende sprac: Wie ben ick u knecht/ dat ghy u wendet tot eenen dooden hondt/ als ick ben?

9 Doe riep de Coninck Ziba Sauls ionge/ ende sprack tot hem: e Alles wat Sauls gheweest is/ ende zijns gantschen huys/ dat hebbe ick den sone uws Heeren ghegheuen. (e 2.Sa.16.4.)

10 Soo bearbeydt hem nu zijnen acker/ ghy ende uwe kinderen ende knechten/ ende brengt het hem in/ dat het uws heeren soons broodt zy/ dat hy hem gheneere: doch MephiBoseth uws heeren sone sal daghelijcx het broot eten by mijner tafelen: Ziba hadde vijfthien sonen ende twintich knechten.

11 Ende Ziba sprack totten Coninck: Alles als mijnen heere de Coninck zijnen knecht gheboden heeft/ soo sal zijn knecht doen: ende g MephiBoseth etc by mijner tafelen/ als des Conincx kinderen een. (g [And. de Coninck sprac &c.])

12 Ende MephiBoseth hadde eenen cleynen sone/ die hiet Micha: ende alle wat indẽ huyse Ziba woonde dat diende MephiBoseth. (Micha MephiBoseths sone.)

13 Ende MephiBoseth woonde te Jerusalem: want hy att daghelijcx by des Conincx tafel/ f ende hinckte met zijnen beyden voeten. (f 2.Sa.4.4.)

Dat x. Capittel.

1. Hanon de Coninck der kinderen Ammon schendt Dauids boden. 6. De Syriers/ soo sy werden onderstaen den kinderen Ammon te helpen/ 13. 18. tweemael van Dauid ende zijnen volcke gheslaghen.

1 Ende het gheviel daer na/ a dat de Coninc der kinderen Ammon sterf/ eñ zijn sone Hanon wert Coninc in zijn stede. (a 1.Par.19.1 Hanon.)

2 Doe sprack Dauid: Jck wil barmherticheyt doen aen Hanon/ den sone Nahas/ b gelijc als zijnen vader aen my barmherticheyt ghedaen heeft: ende sandt henen/ ende liet hem troosten door zijn knechten ouer zijnen vader. Doe nu de knechten Dauids int landt der kinderen Ammon quamen. (b 1.Sa.22.3.)

3 Spraken de gheweldige der kinderen Ammon tot haren heere Hanon: Meynt ghy dat c Dauid uwen vader eere voor uwen oogen/ dat hy troosters tot u gesonden heeft? meynt ghy niet/ dat hy daerom zijn knechten heeft tot u ghesonden/ dat hy de stadt verspeure/ ende verspiede/ ende omkeere? (c Of het is om uwen vader te eeren in uwe tegenwoordicheyt dat Dauid troosters &c. tot u &c.)

4 Doe nam Hanon de knechten Dauids/ ende schoer hen den baerdt half/ ende sneedt hen de cleederen half af/ tot aen den gordel/ ende lietse gaen. (Hanon de Coninck der kinderen Ammon/ schent Dauids boden.)

5 Doe dat Dauid wert geseyt/ sandt hy hen tegen: want de mannen waren seer geschent: ende de Coninck liet hen segghen: Blijft tot Jericho/ tot dat uwen baert weder wasset/ so comt dan weder.

6 Doe dan de kinderen Ammon saghen/ dat sy voor Dauid stinckende gheworden waren/ sonden sy henen/ ende namen aen de Syriers des huys Rehob/ ende de Syriers te Zoba/ twintich duysendt mannen voetvolcx/ ende vanden Coninck Maacha duysendt mannen/ ende van Jstob twaelf duysendt mannen.

7 Doe dat Dauid hoorde/ sandt hy Joab henen met den gantschẽ heyre der krijchslieden.

8 Ende de kinderen Ammon toghen wt/ ende rusteden hen ten strijde voor den inganc der poorten: ende de Syriers van Zoba/ van Rehob/ van Jstob/ ende van Maacha/ waren alleen int veldt.

9 Doe nu Joab sach/ dat den strijdt op hem ghesteldt was voor ende achter/ vercoos hy sommighe wt alle iongemanschap in Jsrael/ ende rustede hem teghen de Syriers.

10 Ende dat ouergheblieuen volck dede hy onder de hant zijns broeders Abisai/ dat hy hem rustede teghen de kinderen Ammon.

11 Ende sprack: d Jst dat my de Syriers te machtich zijn/ soo comt my te hulpe: worden u oock de kinderen Ammon te machtich/ soo wil ick u te hulpe comen. (d 1.Pa.19.12)

12 Hebt eenen goeden moet/ eñ laet ons sterck zijn voor ons volck/ ende voor de steden onses Godts: de Heere danmoch doe wat hem behaecht.

13 Ende Joab maeckte hem daertoe/ met den volcke dat by hem was/ te strijden teghen de Syriers: ende sy vloden voor hem. (De Syriers ende Ammoniters vlieden voor Dauid.)

14 Ende doe de kinderen Ammon sagen/ dat de Syriers vloden/ doe vloden sy oock voor Abisai/ ende toghen in de stadt. Alsoo keerde Joab om van den kinderen Ammo/ ende quam te Jerusalem.

15 Ende doe de Syriers saghen/ dat sy voor Jsrael ghesłagen waren/ quamen sy te hoope.

16 Ende HadadEser sandt henẽ/ ende bracht de Syriers op ghene zijde des waters wt/ ende voerde hare macht daer in/ ende Sobach de veldthooftman HadadEsers tooch voor hen henen. (HadadEser. Sobach.)

17 Doe dat Dauid werdt aengheseyt/ vergaderde hy te hoope het gantsche Jsrael/ ende tooch ouer de Jordane/ ende quam te Helam: ende de Syriers rusteden hen teghen Dauid/ met hem te strijden.

18 Nu de Syriers vloden voor Jsrael: ende Dauid verworchde vanden Syriers seuen hondert waghenen/ ende veertich duysendt ruyters: daertoe Sobach den velthooftman sloech hy/ dat hy aldaer sterf.

19 Doe nu de Coninghen die onder HadadEser waren/ saghen dat sy gheslaghen waren voor Jsrael/ maeckten sy vrede met Jsrael/ ende werden hem onderdanich: ende de Syriers vreesden hen/ den kinderen Ammon meer te helpen.

Dat xi. Capittel.

1. Joab eñ het gantsche Jsrael trecken wt into den strydt teghen Ammon/ Dauid valt thuys in ouerspel/ 6. ende soo hy dat soeckt te bedecken/ 9. ende hem niet en wil ghelucken/ 4. sendt hy den trouwen Vriam met eenen moordadighen brief in zijnen doodt. 18. Joab schickt den Coninck boodtschap weder/ 25. die laet hem deselue welbehaghen/ 27. ende neemt BathSeba ten wyue.

1 Ende doe dat iaer om quam/ a ter tijdt wanneer de Coninghen pleghen wt te trecken/ sandt Dauid Joab ende zijne knechten met hem ende het gantsche Jsrael henen/ dat sy de kinderen Ammon verderuen souden/ ende beleggen Rabba: Dauid daerenteghen bleef te Jerusalem. (a 1.Par.20.1. Rabba beleydt.)

2 Ende het gheschiede/ dat Dauid om den auont opstont van zijnen legher/ ende ginck op het dack des Conincx huys/ ende sach van het dack een wijf b haer wasschen: ende dat wijf was van seer schoonen ghestalte. (b Exod.2.5. Susan.15.)

3 Ende Dauid sandt henen/ ende liet na dat

wijf vragen/ ende ſeggen: Is dat niet Bath-Seba / de dochter Eliam / dat wijf Vria des Hethiters?

David valt in overſpel.

4 Ende David ſandt boden henen / ende lietſe halen: ende doe ſy tot hem in quam/ c ſliep hy by haer. Ende ſy d † reynichde haer van hare onreynicheyt/ ende keerde wederom na haren huyſe.

c Levit. 18. 20
d † and. heylichde Levit. 15. 30
e of/ met kinde

5 Ende de vrouwe wert e zwanger/ en ſandt henen/ ende liet het David vercondigen/ ende ſegghen: Ick ben zwangher ghevvorden.

6 Ende David ſandt henen tot Joab: Sendt tot my Vriam den Hethiter: ende Joab ſandt Vriam tot David.

7 Ende doe Vrias tot hem quam/ Vraechde David/ oft het met Joab/ ende metten volcke/ ende met den kryjch wel ſtout.

8 Ende David ſprack tot Vriam: Gaet af in v huys/ ende waſcht uwe voeten. Ende doe Vrias tot des Coninckx huys wtginck/ volchden hem des Coninckx gheſchencken na.

9 Ende Vrias leyde hem ſlapen voor de deure des huys des Coninckx / daer alle knechten zijns heeren laghen/ ende en ghinck niet af in zijn huys.

10 Doemen nv David ſeyde: Vrias en is niet af in zijn huys gegaen: ſprack David tot hem: Zijt ghy niet over veldt hier gecomen? waerom en zyt ghy niet gegaen in v huys?

11 Vrias daerenteghen ſprack tot David: De Arcke/ ende Iſrael/ ende Juda blijven in de tenten / ende Joab mijn heere / ende mijns heeren knechten ligghen te velde/ ende ick ſoude in mijn huys gaen/ dat ick ate ende droncke/ ende by mijnen wijve laghe? f So waerachtich als ghy leeft/ ende uwe ziele leeft/ ick en doe ſulcx niet.

f 2. Sa. 14. 19

12 David ſprac tot Vriam: g So blijft heden oock hier: morghen ſoo wil ick v laten gaen. So bleef Vrias te Jeruſalem dies daechs/ ende des anderen daechs daer toe.

g Judic. 19. 9

13 En David noodde hem/ dat hy voor hem att ende dranck/ ende maeckte hem droncken: ende des avonts ginc hy wt/ dat hy hem ſlapen leyde op zijnen legher / met zijns heeren knechten/ ende en ginck niet af in zijn huys.

Vrias brief.

14 Des morghens ſchreef David eenen brief tot Joab/ ende ſandten hem by Vriam.

h 1. Reg. 21. 2

15 h Ende hy ſchreef alſo inden brief: Stellet Vriam aen de plaetſe des ſtrijdts/ daer hy ten alder hardtſten is / ende wendt v achter van hem af/ dat hy verſlaghen worde/ ende ſterve.

16 Als nv Joab rontom de ſtadt lach/ ſtelde hy Vriam aende plaetſe daer hy wiſte dat daer ſtrijdtbare mannen waren.

17 Ende doe de mannen der ſtadt wt vielen/ ende ſtreden tegen Joab/ vielen ſommige wt den volcke vande knechten Davids: ende Vrias de Hethither ſterf oock.

18 Doe ſandt Joab henen / ende liet David ſegghen allen handel des ſtrijdts:

19 Ende geboodt den bode/ ende ſprac: Wanneer ghy allen handel des ſtrijdts hebt wtgheſproken met den Coninck/

20 Ende ſiet dat de Coninck toornich is/ ende tot v ſpreeckt: Waerom hebt ghy ulieden ſoo na ter ſtadt ghemaeckt met den ſtrijdt? en weet ghylieden niet datmen pleech van de mueren te ſchieten?

i Judic. 9. 53

21 i Wie ſloech Abi-Melech den ſone Jeru-Beſeth? wierp niet een vrouwe een ſtuc van eenen meulen op hem vanden mueren/ dat hy ſterf te Thebez? Waerom hebt ghy ulieden ſoo na ter mueren ghemaeckt? Soo ſult ghy ſegghen: Uwe knecht Vrias de Hethiter is oock doot.

22 De bode ginck henen/ ende quam ende ſeyde David alles daer hem Joab om wtghesonden hadde.

23 Ende de bode ſprack tot David: De mannen namen de overhandt tegen ons/ ende vielen tot ons wt opt veldt: wy daerentegen waren aen hen/ tot voor de deure der poorten:

24 Ende de ſchutters ſchoten vander mueren op uwe knechten / ende doodden ſommighe van des Coninckx knechten: daertoe is Vrias uwe knecht de Hethiter oock doodt.

25 David ſprack tot den bode: Soo ſult ghy tot Joab ſegghen: En laet v dat niet qualijck behaghen: want het zweerdt verſlindt nu deſen/ nu dien: laet ſlechts niet af vanden krijch teghen de ſtadt / dat ghyſe breket: ende hebt eenen goeden moet.

26 Ende doe Vrias wijf hoorde dat hare man Vrias doodt was / droech ſy leedt om haren huyſweerdt.

27 Doe ſy nv wtghetreurt hadde / ſandt David henen/ ende lietſe in zijn huys halen: ende ſy werdt zijn wijf/ ende baerde hem eenen ſone: doch de daet beviel den Heere qualijck/ dat David dede.

Dat xij. Capittel.

1. Nathan ſtelt David zijner ſonden grootheyt/ 10. ende des Heeren eenſtige ſtraffe onder oogen. 13. David bekent zijn ſonde/ 16. treurt om het ghebooren knechtken/ dat de Heere met kranckheyt ſlaet: 19. ende ſo hy verneemt het zy doot/ 20. behaecht hem dat wonderlijcken wel. 24. Salomo wordt gheboren. 26. David / wt beſchickinghe Joabs/ 29. wint Rabba/ 31. ende ſtraft hare burgheren / met tſamen alle kinderen Ammons/ grouwelijcken.

1 ENde de Heere ſandt Nathan tot David: doe die tot hem quam/ ſprack hy tot hem: a Daer waren twee mannen in eender ſtadt: de eene rijcke/ de ander arm.

2 De rijcke hadde gantſch veel ſchapen ende rinderen:

3 Daerenteghen de arme en hadde niet meer dan een eenich cleyn ſchaepken/ dat hy gecocht hadde/ ende hy voedset dat het groot werdt/ by hem ende zijne kinderen te ghelijck: het att van zijne beten/ ende dranck van zijnen beker: ende ſliep in zijnen ſchoot / ende hy hielt het als een dochter.

4 Doe nv den rijcken man eenen gaſt quam/ verſchoonde hy te nemen van zijne ſchapen ende rinderē/ dat hy den gaſte wat bereydde/ die tot hem ghecomen was: ende nam dat ſchaep des armen mans / ende bereydde het dien man die tot hem ghecomen was.

5 Doe vergrimde David met grooten toorne tegen dien man/ ende ſprack tot Nathan: Soo waerachtich als de Heere leeft/ die man is een kindt des doots/ die dat ghedaen heeft:

6 b Daertoe ſal hy dat ſchaep viervoudich betalen/ daerom dat hy ſulcx ghedaen/ ende niet verſchoont en heeft.

7 Doe ſprack Nathan tot David: Ghy zijt die mā. So ſpreect de Heere de God Iſraels: c Ick hebbe v tot een Coninck ghesalft over Iſrael/ en hebbe v verloſt wt der hant Sauls:

8 Ende hebbe v uws heeren huys ghegheven/ ende daer toe zijne wijven in uwen ſchoot/ ende hebbe

hebbe v het huys Israels ende Juda ghegheuen: ende is dat te weynich/so wil ick dit ende dat noch daer toe doen:

9 Waerom hebt ghy dan het woordt des Heeren veracht / dat ghy sulcken quaet voor zijne oogen dedet? Vrian den Hethiter hebt ghy verslagen met den zweerde/zijn wijf hebt ghy v ten wijue genomen: hem daurnoch hebt ghy verworcht met den zweerde der kinderen Ammon.

10 d Nv so en sal van uwen huyse het zweert niet aflaten eewichlijck/ daerom dat ghy my verachtet hebt/ ende het wijf Vrie des Hethiters ghenomen hebt dat sy v wijf zy.

11 So spreeckt de Heere: e Siet/ick wil onghelück ouer v verwecken/ wt uwen eygen huyse / ende wil uwe wijuen nemen voor uwen ooghen/ ende wilse uwen naesten gheuen/dat hy by uwe wijuen slapen sal aender lichter Sonnen.

12 Want ghy hebt het heymelijck ghedaen/ doch ick wil dit doen voor den gantschen Israel/ende aender Sonnen.

13 Doe sprack David tot Nathan: f Jck hebbe ghesondicht teghen den Heere. Nathan sprack tot David: Soo heeft oock de Heere uwe sonde wech genomen: ghy en sult niet steruen.

14 Doch dewijle dat ghy de vyanden des Heeren door dese gheschiedenisse hebt lasterende ghemaeckt/sal de sone die v geboren is den doot steruen.

15 Ende Nathan ginck weder thuys. Ende de Heere sloech het kindt / dat Vrias wijf David ghebaert hadde / dat het doot kranck werdt.

16 Ende David g † versocht Godt om dat knechtken/ ende vastede/ ende ginck in/ ende lach den nacht ouer opde aerde.

17 Doe stonden de Oudtste zyns huys op/ ende wouden hem oprichten van der aerden: doch hy en wonde niet / ende en att niet met hen.

18 Aenden seuenden daghe nv sterf dat kint: ende de knechten Dauids vreesden hen/hem te segghen / dat het kindt doot ware: want sy dachten: Siet / doe het kindt noch leuendich was/spraken wy met hem / ende hy en hoorde onser stemmen niet : hoe veel te meer sal hy hem wee doen/ so wy seggen: Het kint is doot?

19 En David sach dat zijn knechten h † heymelijcken spraken/ende merckte dat het kint doot ware: ende sprack tot zijne knechten: Is het kindt doot? Sy spraken: Ja.

20 Doe stont David op vander aerden/ ende wiesch hem/ende salfde hem/ ende tooch an der cleederen aen / ende ghinck int huys des Heeren / ende badt aen : doe hy weder int huys quam/ hiet hy hem broodt op draghen/ ende att.

21 Doe spraken zyne knechten tot hem: Wat is dat voor een dinck dat ghy doet? doe dat kindt leefde / vastede ghy/ ende weendet: nv het daerenteghen ghestorven is/staet ghy op/ ende etet.

22 Hy sprack: i Om des kints wille vastede ick ende weende / dat het leefde : want ick dachte: Wie weet het/of my de Heere genadich werdt/dat dat kint leuendich blijue?

23 Nv het daerenteghen doot is / wat sal ick vasten? can ick hem oock wederom halen? ick sal wel tot hem varen / het en comt dan noch niet weder tot my.

24 Ende doe David zijn wijf Bath Seba ghetroost hadde / ginck hy tot haer in/ ende sliep by haer : k ende sy baerde eenen sone/dien hiet hy Salomo: ende de Heere l beminde hem.

25 Ende hy dede hem onder de handt Nathan des Propheten / die hiet hem m Jedid-Ja/ om des Heeren wille.

26 n Soo krijchde nv Joab teghen Rabba/ der kinderen Ammon / ende wan de coninckljcke stadt.

27 Ende sandt boden tot David / ende liet hem segghen : Jck hebbe ghekrijcht teghen Rabba/ ende hebbe oock ghewonnen de Waterstadt:

28 Soo neemt nv te hoope het ouergheblenen volck/ ende belegt de stadt / ende wintse: op dat icse niet en winne/ende den naem daer van hebbe.

29 Also nam David alle dat volck te hoope/ ende tooch henen / ende krijchde teghen Rabba/ende wanse.

30 Ende nam de kroone haers Coninck van zijnen hoofde/ die aen den ghewichte eenen centener gouts hadde/ ende edel steenen / ende wert David op zijn hooft ghesett/ende voerde gantsch veel roofs wt der stadt.

31 Nv / dat volck daer binnen voerde hy wt/ ende leydese onder ysere saghen ende o † tacken/ ende ysere kijlen / ende verbrandde se in tichelouens : so dede hy allen steden der kinderen Ammon. Doe keerde David ende alle dat volck wederom na Jerusalem.

Marginal notes: g † and. dede sijn versoeck; k 1.par.3.5 Mat.1.6; l of, hadde hem lief; m Dat is/liefelijck den Heere; n 1.par.20.1; David wint Rabba; o † of, eechden/ ende ysere beytelen [† and. arcen of bylen]

Dat xiij. Capittel.

1. Ammon/ 3. met listighen raedt Jonadabs/ 9. schendt Thamar/ 15. haetse daer na/ 17. ende stootse van hem wt. 19. Absalō haer broeder vertrootse: 23. heeft een scheermaeltijt na tweeiarē/ 28. Ende laet Ammon doodtslaen. 30. Het gheschrey comt voor David/die is bouen maten droeuich. 37. Absalom vliedt na Gesur.

1 Ende het gheuiel daer na dat Absalom de sone Dauids hadde een schoone suster/die hiet Thamar / ende Ammon de sone Dauids kreechse lief.

2 Ende Ammon stelde hem kranc om Thamar zijner susters wille : want sy was een maget : ende het dochte Ammon zwaer zijn/ dat hy haer wat doen soude.

3 Ammon nv hadde eenen vriendt / die hiet Jonadab/ een sone Simea/ Dauids broeder/ en de selue Jonadab was een seer wys man.

4 Die sprack tot hem : Waerom zijt ghy soo mager/ghy Conincx sone/ van dage te dage? meucht ghyt my niet segghen? Doe sprack Ammon tot hem: Jck hebbe Thamar mijns broeders Absaloms suster lief ghekreghen.

5 Jonadab sprack tot hem : Legt v op v bedde/ ende maeckt v kranck: wanneer dan uwe vader comt v te besien / soo spreeckt tot hem: Lieue/ laet mijn suster Thamar comen/dat sy mi spijse/ende make voor my een eten/dat ick het aensie/ende van harer handt ete.

6 Alsoo leyde hem Ammon / ende maeckte hem kranck . Doe nv de Coninck quam hem te besien sprack Ammon tot den Coninck: Lieue / laet mijn suster Thamar comen/ dat sy voor my een moes of twee make/ende ick van harer handt ete.

7 Doe sandt David na Thamar int huys/ ende liet

Marginal notes: Thamar Absaloms suster. Hier gaet nv dat ongeluc aen/dat Nathā hier voor Cap.12. den David vercōdicht heeft.

liet haer segghen: Gaet henen int huys uws broeders Ammon/ ende maect hem een spijse.

8 Thamar ginck henen int huys haers broeders Ammon: hy nu lach te bedde: ende sy nam a † meel/ eñ roerdet te hoop/ ende soot het voor zijnen oogen/ ende cockte hem een moes.

a † and. deech/ ende kneedde ende bieck het voor zijne oogen/ eñ cockte hem een gheback. Ende sy nam de pañe/ eñ schudde het voor hem wt/ etcet.

9 Ende sy nam dat gherichte/ ende goot het voor hem wt: doch hy en woude niet eten. Ende Ammon sprack: Laet een yegelijck van my wtgaen: ende een yeghelijck ghinck van hem wt.

10 Doe sprack Ammon tot Thamar: Brengt my dat eten inde camer/ dat ick van uwer handt ete. Doe nam Thamar dat moes dat sy gemaeckt hadde/ ende brachte het tot Ammon haren broeder inde camer.

11 Ende doe sy het tot hem brachte/ dat hy ate/ greep hyse/ ende sprack tot haer: Comt hier/ mijn suster/ slaept by my.

12 Doch sy sprac tot hem: Niet/ mijn broeder/ onteert my niet: want soo en doetmen niet in Israel: en doet niet sulck een sotheyt.

13 Waer wil ick met mijne schande henen? ende ghy sult zijn als de sotten in Israel: spreeckt daerenteghen metten Coninck/ die en sal my u niet ontsegghen.

14 Doch hy en woude haer niet hooren/ ende overweldichdese/ b ende onteerdese/ ende sliep by haer.

Ammon schendet Thamar.
b Gen. 34. 2 Levit. 18. 9

15 Ende Ammon wert op haer over de mate c gram/ dat den haet grooter was dan te vooren de liefde was. Ende Ammon sprack tot haer: Maeckt u op/ ende packt u.

c of/ vyandisch/ hatich/

16 Sy sprack daerentegen tot hem: Dat quaet is grooter dan dat ander/ dat ghy aen my ghedaen hebt/ dat ghy my wtstoot: doch hy en hoorde harer stemme niet:

17 Maer riep zijnen iongen/ die zijn dienaer was/ ende sprack: Drijft dese van my wt/ ende sluyt de deure achter haer toe.

18 Eñ sy hadde eenen bonten rock aen: want sulcke rocken droeghen des Coninckx dochteren/ dewijle dat sy maechden warẽ. Ende doe haer zijn dienaer wtghedreven/ ende de deure achter haer toegheslooten hadde/

19 Wierp Thamar asschen op haer hooft/ ende scheurde den bonten rock dien sy aen hadde/ ende leyde hare handen op haer hooft: ende ginck daer henen/ ende schreyde.

20 Ende haer broeder Absalom sprac tot haer: Is uwe broeder Ammon by u geweest? Nu/ mijn suster/ zwijcht stille: het is uwe broeder: ende en neemt de sake so niet ter herten. Alsoo bleef Thamar d bedroeft in Absaloms haers broeders huys.

d Dat is/ sy hieldt haer in huys/ ende en ginc niet meer als een maget metten krantz onder de liedẽ.

21 Ende doe de Coninck David sulcx alles hoorde/ werdt hy seer toornich.

22 Doch Absalom en sprac niet met Ammon/ noch quaet noch goet: doch Absalom was Ammon gram/ daerom dat hy zijn suster Thamar onteert hadde.

23 Na twee iarẽ nu hadde Absalom e schaepscheerders te BaalHazor/ die onder Ephraim leyt: ende Absalom noodde alle kinderen des Coninckx:

e Gen. 31. 19 ende 38. 12 1. Sam. 25. 2

24 Ende quam totten Coninck/ ende sprack: Siet/ uwe knecht heeft schaepscheerders/ de Coninc wilde doch/ mettsamen zijne knechten/ met zijnen knecht henen gaen.

25 De Coninck dan sprack tot Absalom: Niet/ mijn sone/ en laet ons niet alle henen gaen/ dat wy u niet en beswarẽ. Ende doe hy hem noodichde/ en wonde hy doch evenwel niet henen gaen: maer seghende hem.

26 Absalom sprac: Sal dan mijn broeder Ammon niet met ons gaen? De Coninc sprack tot hem: Waerom sal hy met u gaen?

27 Doe noodichde hem Absalom/ dat hy Ammon ende alle kinderen des Coninckx liet met hem henen gaen.

28 Absalom nu gheboodt zijne ionghers/ ende sprack: Siet daer op/ wanneer Ammon f vrolijck wordt vanden wijn/ ende ick tot ulieden spreke: Slaet Ammon/ ende doodet hem/ dat ghylieden niet en vreest/ want ick hebbet u gheheeten: weest vrijmoedich ende g † dapper daer aen.

29 Also deden Absaloms ionghers Ammon/ als hen Absalom gheboden hadde. Doe stonden alle kinderen des Coninckx op/ ende een yeghelijck satt op zijnen muyl/ ende vloden.

30 Eñ doe sy noch opden wech waren/ quam het gheruchte voor David/ dat Absalom hadde alle kinderen des Coninckx verslaghen/ dat daer niet een van hen over en ware.

31 h Doe stont de Coninck op/ ende scheurde zijne cleederen/ ende leyde hem opde aerde: ende alle zijn knechten/ die rontom hem stonden/ scheurden hare cleederen.

32 Doe antwoordde Jonadab de sone Simea/ des broeders David/ ende sprack: Mijn heere en dencke niet/ dat alle ionghelingen de kinderen des Coninckx doot zijn/ maer Ammon is alleene doot: want Absalom heeft het by hem behouden/ van dien daghe aen/ doe hy zijn suster Thamar onteerde.

33 Soo neme nu mijn Heere de Coninck sulcx niet ter herten/ dat alle kinderen des Coninckx doot zijn/ maer Ammon is alleene doot.

34 Absalom dannoch vluchtede. Ende de ionge opder wacht hief zijn ooghen op/ ende sach/ ende siet/ een groot volck quam opden wech na malcanderen/ aender zijden des berchs.

35 Doe sprack Jonadab totten Coninc: Siet/ de kinderen des Coninckx comen: alsoo uwe knecht ghesevt heeft/ so is het toeghegaen.

36 Ende doe hy hadde wtghesproken/ siet/ doe quamen de kinderen des Coninckx/ ende hieven hare stemme op/ ende weenden: de Coninck ende alle zijn knechten weenden oock gantsch seer.

37 Absalom dan vluchtede/ ende tooch tot Thalmai den sone Ammihud/ den Coninck te Gesur: ende i hy droech leet over zijnen sone alle daghe.

38 Doe nu Absalom vluchtede/ ende te Gesur tooch/ was hy aldaer dry iaer.

39 Ende de Coninck David hielt op wt te trecken teghen Absalom: want hy hadde hem ghetroost over Ammon/ dat hy doot was.

f of/ wel... woordt...
g † and. ...
Absalom... Ammon... slaen.
h 2. ... ende ...
i te weten David

Dat xiiij. Capittel.

1. Joab handelt voor Absalom/ 2. dien neemt zijn vader in ghenaden/ 24. doch soo/ dat hy zijn aenghesicht niet sien en mach. 25. Absalom is vele schoon. 29. steeckt den onwilligen Joab zijn velt aen/ 31. Ende comt so totten Coninck.

1 Ende Joab/ de sone ZeruJa/ merckte dat des Coninckx herte was tegen Absalom.

2 Ende sandt henen te Thekoa/ ende liet van daer halen een cloecke vrouwe/ ende sprack tot haer: Draecht leet/ ende treckt leetcleederen aen/ ende en salft u niet met olye/ maer stelt u als een vrouwe die eenen langen tydt

tijdt leet ghedragen heeft over eenen dooden.

3 Ende sult totten Coninc ingaen/ ende met hem spreken so ende so: ende Joab gaf haer in wat sy spreken soude.

4 Ende doe de vrouwe van Thekoa metten Coninck spreken woude/ viel sy op haer aensicht ter aerden/ende badt aen/ende sprack: a Helpt my/heer Coninck.

a 1.Reg.6.26

5 De Coninck sprack tot haer: Wat is v? Sy sprack: Ick ben een weduwe/een vrouwe die leedt draecht/ende mijn man is gestorven.

6 Ende uwe maghet hadde twee sonen/ die twisteden met malcanderen opden velde/ ende doe hen niemant en weerde/ sloech een den anderen/ende doodde hem.

7 En siet/ nv staet het gantsche maechschap op teghen uwe maecht/ ende seggen: b Geeft dien hier/ die zijnen broeder verslaghen heeft/ dat wy hem dooden voor de ziele zijns broeders/ die hy verworcht heeft/ ende oock den erfghenaem verdelghen: ende willen mijn voncke wtblusschen/ die noch over is/ dat mijnen man gheenen name/ ende niets over en blijve op aerden.

b Deut.19.11

8 De Coninck sprack totter vrouwen: Gaet t'huys/ ick wil voor v ghebieden.

9 Ende de vrouwe van Thekoa sprack tot den Coninck: Mijn heer Coninck/ de misdaet zy op my/ ende op mijns vaders huys/ maer teghen de Coninck ende zijnen stoel zy onschuldich.

10 De Coninck sprack: Wie tegen v spreect/ dien brengt tot my/ soo en sal hy v niet meer aentasten.

11 Hy sprack: De Coninck ghedencke aen den Heere uwen Godt/ dat der bloetwrekers niet te vele en worden te verderven/ ende mijnen sone niet en verdelghen. Hy sprack: c Soo waerachtich als de Heere leeft/ daer en sal gheen hayr van uwen sone op de aerde vallen.

c 1.Sa.14.45

12 Ende de vrouwe sprack: Laet uwe maecht mijnen Heere den Coninck wat segghen. Hy sprack: Segt aen.

13 De vrouwe sprack: Waerom hebt ghy een sulcken ghedachte tegen Gods volck/dat de Coninck sulcx ghesproken heeft/dat hy hem beschuldighe ende zijnen verstooten niet weder halen en laet?

14 Want wy sterven den doodt/ ende ghelijck als het water inde aerde verloopt/ datmen niet op en houdt: d ende Godt en wil het leven niet wech nemen/ maer bedenckt hem/ dat het verstootene oock niet van hem verstooten en worde.

d Gen.18.32

15 So ben ick nv ghecomen/met mijnen heere den Coninck sulcx te spreken/ want het volck maeckt my bange: want uwe maecht dachte: Ick wil metten Coninck spreken/ misschien sal hy doen wat zijne maecht seyt.

16 Want hy sal zijne maecht verhooren / dat hy my verlosse vander handt alle der genen die my met mijnen sone verdelghen willen vander erven Gods.

17 Ende uwe maecht dachte: Mijns heeren des Coninck woordt sal my eenen troost zijn: e want mijn heere de Coninck is als een Engel Gods/ dat hy goet ende quaet hooren can: Daerom sal de Heere uwe Godt met v zijn.

e 2.Sa.19.27

18 De Coninck antwoordde ende sprack tot der vrouwen: En versaeckt my niet wat ick v vraghe. De vrouwe sprack: Mijn heere de Coninck spreke.

19 De Coninck sprack: Is niet de handt Joabs met v in allen desen? De vrouwe antwoordde ende sprack: f So waerachtich als v ziele leeft/ mijn heere Coninck/ daer en is niemandt anders/ noch ter rechter noch ter slincker handt/ dan als mijn heere de Coninck ghesproken heeft: want uwe knecht Joab heeft my gheboden/ende hy heeft sulcx alle uwer maecht ingheghevèn:

f 2.Sa.11.11

20 Dat ick dese sake alsoo wenden soude/ dat heeft uwe knecht Joab ghemaeckt. Doch mijn heere is wijs/ als de wijsheyt eens Engels Gods/ dat hy alle dinc merct op aerden.

21 Doe sprack de Coninck tot Joab: Siet/ick hebbe sulcx gedaen: so gaet henen/ende brengt den jongheliinck Absalom weder.

David neemt Absalom tot ghenaden.

22 Doe viel Joab op zijn aensicht ter aerden/ ende badt aen/ende danckte den Coninck ende sprack: Heden merckt uwe knecht/ dat ick ghenade ghevonden hebbe voor uwe ooghen/ mijn heere Coninck/ dat de Coninck doet wat zijn knecht seyt.

23 Alsomaeckte hem Joab op/ende tooch na Gesur/ende bracht Absalom te Jerusalem.

24 Doch de Coninck sprack: Laet hem weder in zijn huys gaen/ ende mijn aenghesicht niet sien. Alsoo quam Absalom weder in zijn huys/ en en sach des Coninck aengesicht niet.

25 Daer en was nochtans int gantsche Israel gheen man so schoon als Absalom: van zijne voetsolen aen tot op zijnen schedel/ en was niet een ghebreck aen hem.

26 Ende wanneer men zijn hooft beschoer/ (dat geschiedde gemeynlijc alle iaer/want het was hem te zwaer datment afscheeren moeste) so woech zijns hoofts hayr twee hondert sikel/na den Coninclijcken ghewichte.

27 g Ende Absalom werden dry sonen gheboren/ ende een dochter/ die hiet Thamar/ ende was een vrouwe schoon van ghestalte.

g 2.Sa.18.18

28 Alsoo bleef Absalom twee iaer te Jerusalem/ dat hy des Coninck aenghesichte niet en sach.

29 Ende Absalom sandt na Joab/dat hy hem totten Coninc senden soude/ende hy en woude niet tot hem comen. Hy sandt nochtans ten anderenmael henen / noch en woude hy niet comen.

30 Doe sprack hy tot zijne knechten: h Siet/ dat stuck ackers Joabs byden mijnen: ende hy hadde gherste daer op: so gaet henen/ende steket met vyere aen. Doe staken Absaloms knechten dat stuck met vyere aen.

h Exod.22.5

31 Doe maeckte hem Joab op / ende quam tot Absalom int huys / ende sprack tot hem: Waerom hebben uwe knechten mijn stuck met vyere aenghesteken?

32 Absalom sprack tot Joab: Siet/ ick sandt na v/ende liet v segghen: Comt hier/dat ick v totten Coninck sende: Waerom ben ick van Gesur ghecomen? het waer my beter dat ick daer noch ware: So laet my nv het aenghesichte des Coninck sien: is nochtans een misdaet in my/so doodet my.

33 Ende Joab ginck in totten Coninck / ende seydet hem aen: ende hy eysschede Absalom dat hy totten Coninck in quam. En hy badt aen op zijn aensicht ter aerden voor den Coninck: ende de Coninck custe Absalom.

Dat xv. Capittel.

I. Absalom werdt een listich oproerder teghen zijnen eyghenen vader/ 10. eñ hem valt veel volck toe. 13. David vlucht met den zijnen/ 19. ende den trouwen Ithai/ 24. Zadok/ AbJathar/ ende hare sonen keeren met de Arcke weder. 32. Husai sal des Ahitophels raet te niete maken.

a 1.Reg.1.5

Ende het gheviel daer nae/ a dat hem Absalom liet maken waghenen ende peerden/ ende vijftich mannen die zijne trauanten waren. 1

Absalõ wort een oproerder tegen zijnen eygenen vader David.

Ende Absalom maeckte hem alle tijt des morghens vroech op/ende tradt aenden wech byder poorte: ende wanneer yemandt eenen handel hadde / dat hy totten Coninck voor tgerichte comen soude/riep hem Absalom tot hem/ende sprac: Wt welcker stadt zijt ghy? Wanneer die dan sprack: Uwe knecht is wt der stammen Israels eenen: 2

Soo sprack Absalom tot hem: Siet / uwe sake is recht ende slecht / doch ghy en hebt gheenen verhoorder vanden Coninck. 3

Ende Absalom sprack: O/ wie settet my tot een Richter inden lande/dat een yegelijck tot my quame / die een sake ende gherichtshandel heeft/ dat ick hem ten rechte hielpe? 4

Ende wanneer hem yemãt tot hem maecte/dat hy hem woude aenbidden/ so reycte hy zijn hant wt/ende greep hem/ende custe hem. 5

Na dier wijse dede Absalom het gantsche Israel/ wanneer sy quamen voor het gerichte totten Coninck: ende stal alsoo het herte der mannen Israels. 6

b Iuth. Dese xl. iaer rekenẽ wy aen/ vãder eerster salvinghe Davids: want hy is xx iaer out zijnde ghesalft/ ende heeft x. iaer vervolginghe gheleden/eñ is sudẽ xxx. iare Coninck bevestícht eñ aenghenomen. Ander bereken sense vander tijt aen/als de kinderen Israels eenẽ Coninc eyschten/ eenden x. iare Samuels/ die daer voor David/ tot in het xxxvij.iaer toe desselven.

b Na veertich iaren sprac Absalom totten Coninck: Ick wil henen gaen/ende mijn beloste te Hebron wtrichten / die ick den Heere beloeft hebbe. 7

Want uwe knecht dede een belofte/ c doe ick tot Gesur in Syria woonde / ende sprack: Wanneer my de Heere weder te Jerusalem brengt / so wil ic den Heere eenen godsdienst doen. 8

De Coninck sprack tot hem: Gaet henen met vreden. Ende hy maeckte hem op / ende ginck na Hebron. 9

Absalom hadde verspieders wtghesonden in alle stammen Israels/ ende laten segghen: Wanneer ghy der basuynen ghelupt hooren sult / soo spreeckt: Absalom is Coninck gheworden tot Hebron. 10

Ende daer ginghen twee hondert mannen met Absalom/van Jerusalem geeyscht: doch sy gingen in haer eenwoudicheyt/ende en wisten niet vande sake. 11

c 2.Sa.15.37

Ahitophel/ Davids raet/ valt tot Absalom.

Absalom dan sandt ooc na Ahitophel den Giloniter/ Davids raet/ wt zijner stadt Gilo. Doe hy nu den offer dede/ werdt het verbondt sterc/ende het volck liep toe/ ende vermeerderde hem met Absalom. 12

d Psal.3.1

Doe quam daer een die seydet David aen/ ende sprack: d Het herte eens yegelijcx in Israel volcht Absalom na. 13

David vlucht voor Absalom.

Doe sprack David: Op/laet ons vlieden/ want hier en sal gheen ontvlieden zijn voor Absalom: Haest v/ dat wy gaen/ dat hy ons niet en verrassche/ende grijpe ons/ ende brenghe een ongheluck op ons/ ende slae de stadt met de scherpte des zweerdts. 14

Doe spraken de knechten des Coninck tot hem: Wat mijn heere de Coninck verkiest/ siet/hier zijn uwe knechten. 15

Ende de Coninck ginck te voete wt/ met zijnẽ gantschen huyse. e Hy liet daer dannoch thien bywijuen/het huys te bewaren. 16

17 Ende doe de Coninck ende alle dat volck te voete wt quamen / traden sy verre vanden huyse:

18 Ende alle zijne knechten ginghen by hem: daertoe alle f † Crethi ende Plethi / ende alle Gethiters / g ses hondert mannen / die van Gath te voete ghecomen waren/gingen voor den Coninck henen.

19 Ende de Coninck sprack tot h Ithai den Gethiter: Waerom gaet ghy oock met ons? keert wederom / ende blijft byden Coninck/ want ghy zijt vreemdt/ende van v plaetse herwaerts ghetoghen.

20 Ghisteren zijt ghy ghecomen / ende heden waecht ghy v met ons te gaen? doch ick wil gaen waer ick henen gaen can: keert wederom / ende uwen broederen met v ghescheide barmherticheyt ende trouwe.

21 Ithai antwoordde/ende sprack: i So waerachtich als de Heere leeft / ende soo waerachtich als mijn heere de Coninck leeft / aen welcke plaetse mijn heere de Coninck zijn sal/ daer sal het ghevalle ten doode ofte ten leven/ uwe knecht oock zijn.

22 David sprack tot Ithai: Soo comt ende gaet mede. Also ginck Ithai de Gethiter/ende alle zijn mannen mede/ende den gantschen hoop der kinderen die met hem waren.

23 Ende het gantsche landt weende met luyder stemmen/ende alle het volck ginck mede. Ende de Coninck ghinck over de k beke Kidron/ ende alle het volck ghinck voor/ opden weghe die ter woestijnen gaet.

24 Ende siet/ Zadok was oock daer/ende alle Leviten die by hem waren / ende droeghen de l † Arcke des verbondts Gods / ende stelden se daer henen: ende AbJathar tradt in de hoochte / tot dat alle dat volck ter stadt wt quam.

25 Doch de Coninc sprac tot Zadok: Brenght de Arcke Gods weder inde stadt: sal ick ghenade vinden voor den Heere/ so sal hy my weder halen/ eñ salse my sien laten/eñ zijn huys.

26 Spreeckt hy oock also: Ick en hebbe gheenen lust tot v: siet/ hier ben ick/ hy make het met my alsoot hem welbehaecht.

27 Ende de Coninc sprack totten priester Zadok: O ghy m Siender/ keert wederom inde stadt met vreden / ende met uwer beyder sonen / Ahimaaz uwe sone / ende Jonathan de sone AbJathar.

28 Siet/ic wil so lange vertrecken opden blacken velde inder woestijne/tot dat daer boodschap van v come/ende segghet my aen.

29 Alsoo bracht Zadok ende AbJathar de Arcke Gods weder te Jerusalem / ende bleven aldaer.

30 David nu ghinck henen aenden olyberch/ ende weende: ende zijn hooft was n † toeghewonden: daer toe ginck hy barvoets. Ende alle het volck dat by hem was/een yeghelijck zijn hooft toegewonden/ende ginghen aen/ende weenden.

31 Ende doe het David aenghesept werdt/ dat Ahitophel met Absalom int verbondt was/sprack hy: Heere/maeckt den raet Ahitophels tot sotheyt.

32 Ende doe David opde hoochte quam/daer men Godt pleecht aen te bidden/siet/doe ontmoetede

moettede hem Husai de Arathiter/met eenen verscheurden rock/ende aerde op zijn hooft.

33 Ende Dauid sprac tot hem: Wanneer ghy met my gaet/so sult ghy my eenen last zijn:

34 Wanneer ghy daerenteghen weder inde stadt gingt/ ende spraeckt tot Absalom: Ick ben v knecht/ick wil des Coninck zijn/ick die ws vaders knecht was te dier tijdt/wil nv v knecht zijn: o soo soudt ghy my te gorde den raetslach Ahitophels te niete maken.

a 2.Sam.17.2.8.

35 So is doch Zadok ende Ab Jathar de priesters met v: alles wat ghy hoordet wt des Coninck huys/ dat seydt ghy den priesteren Zadok ende Ab Jathar.

36 Siet/by hen zijn hare twee sonē/Ahimaaz Zadoks/ende Jonathan Ab Jathars sone/ by de selue condt ghy my ontbieden wat ghy hooren sult.

37 Also quam Husai/de vriendt Dauids inde stadt/ ende Absalom quam te Jerusalem.

Dat xvj. Capittel.

1. Ziba bedriecht Dauid. 5. Den bloecker Simei/ 9. wilt Abisai doot hebben/ 10. ende wordt hem van Dauid gheweert. 15. Absalom comt te Jerusalem/ 16. Husai biedt hem gheluck toe. 20. Ahitophel geeft hem eenen schandelijckē raet.

Ziba bedriecht Dauid.

a 1.Sam.9.2

1 Ende doe Dauid een weynich vander hoochte gegaen was/siet/doe ontmoettede hem a Ziba/ Mephi Boseths iongen/met twee gesadelde ezels/ daer op waren twee hondert brooden/ ende hondert stucken rozijns/ende hondert stucken vijgen/ende een flessche wijns.

2 Doe sprack de Coninck tot Ziba: Wat wilt ghy daermede maken? Ziba sprack: De ezels sullen voor het ghesinne des Coninck zijn/ daer op te rijden/ ende de brooden ende vijghen voor de iongers te eten/ende den wijn te drincken/ wanneer sy moede worden inder woestijne.

b 2.Sa.19.29

3 De Coninck sprack: Waer is de sone ws heeren? Ziba sprack totten Coninck: b Siet/ hy bleef te Jerusalem: want hy sprack: Heden wordt my het huys Israels/ mijns vaders rijck/ weder ghegheuen.

4 De Coninck sprack tot Ziba: Siet/het sal uwe zijn/ alles wat Mephi Boseth heeft. Ziba sprack: Ick bidde aen: laet my ghenade vinden voor v/mijn heere Coninck.

Simei bloeckt Dauid.

c 2.Sa.19.16 d 1.Reg.2.8

5 Doe nv de Coninck tot Bahurim toe quam/siet/doe ginck een man aldaer wt/ van het gheslachte des huys Sauls/ die hiet c Simei de sone Gera: die ginc wt/d ende vloecte:

6 Ende wierp Dauid met steenen/ ende alle knechten des Coninck Dauids: want alls het volck ende alle gheweldighe waren te zijner rechter ende slincker handt.

e Deu.13.20

7 So sprack nv Simei / doe hy vloecktede: e Heer wt / herwt / ghy bloethont / ghy loose Belials man:

8 De Heere heeft v vergolden alle dat bloet des huys Sauls/dat ghy in zijn stede zijt Coninck geworden: nv heeft de Heere dat rijcke gegeuen inde handt ws soons Absaloms: ende siet/ nv steeckt ghy in v ongheluck: want ghy zijt een bloethont.

f 2.Sa.19.22 Alsoo sal hem een geloouich heere in allen noden oock in Gods wille ouergheuen.

9 Ende Abisai / de sone Zeru Ja/ sprack tot den Coninck: Soude dese doode hont mijnen heere den Coninck vloecken? ick wil henen gaen/ende hem den cop afslaen.

10 De Coninck sprack: f Ghy kinderen Zeru Ja/ wat hebbe ick met v te doen? laet hem vloecken/ want de Heere heeft het hem geheeten: Vloeckt Dauid: wie can nv segghen: Waerom doet ghy also?

11 Ende Dauid sprac tot Abisai/ ende tot alle zijne knechten: Siet/mijn sone die van mijnen lijue ghecomen is / staet my na mijn leuen/ waerom nv niet de sone Jemini? Laet hem ghewortden dat hy vloecke / want de Heere heeft het hem gheheeten.

g 1.Reg.2.43

12 g Misschien sal de Heere mijn ellende aensien / ende my met goede vergheldert zijn huydighe vloecken.

13 Alsoo ghinck Dauid met zijne lieden zijns weechs: nv Simei ginck aen des berchs zijde neuen hem henen/ ende vloeckte / ende wierp met steenen tot hem in/ ende besprengde hem met aerde clompen.

14 Ende de Coninck quam in moede/ met allen volcke dat by hem was / ende verquickte hem aldaer.

Absalom eñ zijn volck comen te Jerusalem.

15 Ende Absalom ende alle het volc der mannen Israels quamen te Jerusalem/ende Ahitophel met hem.

Husai.

16 Doe nv Husai de Arathiter Dauids vrient tot Absalom in quam / sprack hy tot Absalom: Gheluck toe/ heer Coninck: geluck toe/ heer Coninck.

17 Absalom daerentegen sprack tot Husai: Is dat uwe barmherticheyt aen uwen vriendt? waerom en zijt ghy niet met uwen vriendt ghetoghen?

18 Ende Husai sprack tot Absalom: Niet alsoo/ maer welcken de Heere verkiest/ ende dit volck/ ende alle man in Israel/ diens wil ick zijn/ende by hem blijuen.

19 Ten anderen: Wien soude ick dienen/ sonde ick niet voor zijnen sone dienen? gelijck als ick voor uwen vader ghedient hebbe/ soo will ick voor v zijn.

20 Ende Absalom sprac tot Ahitophel: Geeft raet/ wat sullen wy doen?

h 2.Sam.12. 14. eñ 15.16 Ahitophels schandelijcken raedt. i † and. voor uwen vader stinckende zijt ghewortden/ k Gen.35.22

21 Ahitophel sprack tot Absalom: h Beslaept de bywijuen ws vaders / die hy hier ghelaten heeft het huys te bewaren: so sal het gantsche Israel hooren / dat i † ghy uwen vader hebt stinckende ghemaeckt / ende aller handt die by v zijn sal dies te stouter worden.

22 Doe maeckten sy Absalom een hutte op den dake: k ende Absalom besliep de bywijuen zijns vaders voor de ooghen des gantschen Israels.

23 Te dier tijdt / wanneer Ahitophel eenen raedt gaf/ dat was/ als wanneermen Godt om yet gheuraecht hadde: alsoo waren alle raedtslaghen Ahitophels / beyde by Dauid ende by Absalom.

Dat xvij. Capittel.

1. Ahitophels raet tegen Dauid/ 6. Husai raet voor Dauid. 15. Boodtschap wordt aen Dauid ghеschickt door de Priesters. 23. Ahitophel verhangt hemseluen. 24. Absalom iaecht zijnen vader na/ met Amasa zijnen hooftman. 27. Dauid krijcht onthout inder woestijne.

Ahitophels raet teghen Dauid. a 2.Sa.15.34

1 Ende Ahitophel sprack tot Absalom: a Ick wil twaelf duysent mannen wtlesen / ende my opmaken/ ende Dauid naiaghen by nachte:

2 Ende wil hem ouervallen / dewijle dat hy mat ende moede is: wanneer ic hem dan verschricke/ dat alle tvolck dat by hem is vlucht/ so wil ick den Coninck alleene slaen/

3 Ende alle het volck weder tot v brenghen:

wanneer dan een yeghelijck tot v gebracht is/ als ghy begheert/ ſoo blijft alle het volck met vreden.

4 Dat dochte Abſalom goet zijn/ eñ alle outſten in Iſrael.

5 Doch Abſalom ſprack: Liene/ latet Huſai den Arachiten oock eyſſchen/ ende hooren wat hy daer toe ſeyt.

6 Ende doe Huſai tot Abſalom inquã/ ſprac Abſalon tot hem: Sulcx heeft Ahitophel ghesproken: ſegt ghy: Sullen wy het doen/ ofte niet?

Huſai raedt voor David.

7 Doe ſprack Huſai tot Abſalom: Het en is gheenen goeden raet dien Ahitophel op dit mael ghegheuen heeft.

8 Ende Huſai ſprac voorder: Ghy kent uwẽ vader wel/ ende zijne lieden/ dat ſy ſterck zijn/ ende eens toornighen ghemoedts/ b als eenen beyr/ dien de ionghen op den velde ghenomen zijn: daertoe is v vader een krijchſman/ ende en ſal niet verſuymen met den volcke.

b Pſa. 17.12.

9 Siet/ hy heeft hem nv miſſchien verſteken erghens in eenen cuyl/ oft elders aen een plaetſe: wanneert dan gheſchiede/ dat het ten eerſtenmael qualijck verghinck/ ende daer quame een gheſchrey/ ende ſprake: Daer is eenen ſlach geſchiet inden volcke/ dat Abſalom navolchde/

10 Soo ſoude een yeghelijck vertzaecht worden/ die ſus oock een krijchſman is/ ende een herte heeft als een leeuw: want gantſch Iſrael weet dat v vader ſterc is/ eñ alle krijchſlieden/ die by hem zijn.

11 Daerenteghen/ dat rade ick: dat ghy tot v vergadert het gantſche Iſrael/ van Dan aen tot Berſeba toe/ ſo vele als des zandts aen de zee ende uwe perſoon trecke met hen.

12 So willen wy hem ouervallen/ aen welcke plaetſe wy hem vinden/ ende willen ouer hem comen/ ghelijck als den dauw op de aerde valt/ dat wy van hem ende alle zijne mannen niet eenen ouerlaten.

13 Iſt dat hy hem dannoch in een ſtadt vergadert/ ſo ſal het gantſche Iſrael ſtricken aen de ſelue ſtadt worpen/ ende in het water trecken/ datmen daer niet een ſteenken van en vinde.

14 Doe ſprack Abſalom/ ende een yeghelijck in Iſrael: Den raet Huſai des Arachiten is beter/ dan Ahitophels raedt: c doch de Heere ſchicktede het alſo/ dat den goeden raedt Ahitophels verhindert wert: op dat de Heere ongheluck ouer Abſalom brochte.

c Eſaie 8.10. ende 19.11.

15 d Ende Huſai ſprack tot Zadok ende AbIathar den Prieſteren: So ende ſo heeft Ahitophel Abſalom ende den oudtſten in Iſrael gheraden: daerentegen ick hebbe ſoo ende ſoo gheraden.

d 2. Sa. 15.36

Door de Prieſters wort aen David bootſchap gheſchickt.

16 So ſendet nv e† haeſtelijc henen/ ende laet het David aenſegghen/ ende ſegt: En blijft niet ouer nacht op den vlackẽ velde der woeſtijnen/ maer maeckt v daer ouer/ dat de Coninck niet verſlonden en worde/ ende alle het volck dat by hem is.

e† And. Fuer/ ſaen ſtonden aen.

17 Ionathan nv ende Ahimaaz ſtonden by de fonteyne Roghel: ende een maecht ginck henen/ ende ſeyde het hen aen: ende ſy ghinghen henen ende ſeydent David aen: want ſy en dorſten hen niet ſien latẽ/ dat ſy in de ſtadt quamen.

18 Eenen ionghen dannoch ſachſe/ ende ſeyde het Abſalom aen: doch die beyde gingen haeſtelijck henen/ ende quamen in eens mans huys te Bahurim/ die hadde eenen bornput in zijnen hof/ daer daelden ſy in.

19 Ende de vrouwe nam ende ſpreydde een deckſel ouer den put/ ende ſpreydde daer gort ouer/ datmen het niet en merckte.

20 Doe nv de knechtẽ Abſaloms tot de vrouwe int huys quamen/ ſpraken ſy: Waer is Ahimaaz ende Ionathan? De vrouwe ſprac tot hen: Sy ginghen ouer dat waterken: ende doe ſyſe ſochten ende niet en vonden/ ginghen ſy weder na Ieruſalem.

21 Ende doe ſy wech waren/ clommen ſy wt den put/ ende ghinghen henen/ ende ſeydent David den Coninck aen/ ende ſpraken tot David: Maeckt v op/ ende gaet haeſtelijck ouer dat water/ want ſoo ende ſoo heeft Ahitophel teghen v raedt ghegheuen.

22 Doe maeckte hem David op/ ende alle het volck dat by hem was/ ende ginghen ouer de Iordane/ tot dat het licht morghen werd: ende het en faelgeerde niet aen eenen/ die niet ouer de Iordane ghegaen en ware.

23 Als nv Ahitophel ſach/ dat zijnen raedt niet voort ghegaen en was/ ſadelde hy zijnen ezel/ maeckte hem op/ ende tooch na zijn ſtadt/ ende beſchickte zijn huys/ f ende verhinck hem/ ende ſterf: ende wert begrauen in zijns vaders graf.

24 Ende David quam tot Mahanaim: ende Abſalom tooch ouer de Iordane/ ende alle mannen Iſraels met hem.

25 g Ende Abſalom hadde Amaſa in Ioabs ſtede gheſtelt ouer het heyr: h Amaſa nv was eens mans ſone/ die hiet Iethra/ een i† Ieſraeliter/ die welcke lach by Abigail der dochter Nahas/ der ſuſter ZeruIa Ioabs moeder.

26 Iſrael nv ende Abſalom legherden hen in Gilead.

27 Doe David te Mahanaim ghecomen was/ doe brachtẽ Sobi de ſone k Nahas/ van Rabbath der kinderen Ammon/ ende l Machir de ſone Ammiel van Lodabar/ ende m Barſillai een Gileaditer van Roglim/

28 n† Beddewerck/ beckens/ aerde vaten/ tarwe/ gherſte/ meel/ ſanghen/ boonen/ erweten/ gorte/

29 Heunich/ boter/ ſchapen/ ende runderkeſe tot David/ ende tot den volcke dat by hem was: want ſy dachten/ dat volck ſal hongherich/ moede ende dorſtich zijn inder woeſtijne.

Dat xviij. Capittel.

1. David ordineert zijn veltordeninge/ 3. ende ſo hem geweert wort mede te trecken/ 5. doet hy ernſtich beuel/ ſy ſullen des Abſaloms verſchoonen/ 7. de oproerige comẽ om/ 9. Abſalom hanght by den hayre aen den boom/ 4. wert doorſteken/ 17. ende eergierich oneerlijck begrauen/ 19. Ahimaaz ende Cuſi loopen tijdinghe draghen den Coninck/ 33. die werdt hoochlijck bedroeft.

1 Ende David ordineerde het volck dat by hem was/ eñ ſettede ouer hen hooftlieden/ ouer duyſent ende ouer hondert.

2 a Ende ſandt des volcx een derdendeel onder Ioab/ ende een derdendeel onder Abiſai/ den ſone ZeruIa/ Ioabs broeder/ ende een derdendeel onder b Ithai den Gethiter: ende de Coninck ſprack totten volcke: Ick wil oock met v wttrecken.

b 2.Sa.21.17

Doch het volck ſprack: c Ghy en ſult niet 3 wttrecken: want wanneer wy al vielen/of de helfte ſteruen / ſoo en ſullen ſy hen onſer niet aennemen: want ghy zijt als wanneer onſer thien duyſent waren: ſo iſſet nu beter/dat ghy ons wt der ſtadt helpen menghet.

De Coninck ſprack tot hen: Wat v be- 4 haecht/dat wil ick doē: Ende de Coninc tradt aen de poorte/ ende alle het volck tooch wt by honderden ende by duyſenden.

Ende de Coninck gheboot Joab/eñ Abiſai/ 5 ende Jthai/eñ ſprack: Gaet my ſuyuerlijcken om met den iongheIinck Abſalom: eñ alle het volck hoorde het/doe de Coninck allen hooft- lieden gheboot van Abſalom.

Ende doe het volck wt quam op het veldt 6 Jſrael tegen/verhief hem den ſtrijt int woudt Ephraim.

Slach ende straffe der ouerigen/ die Abſalom aēhinghen.

Ende het volck Jſraels wert aldaer geſla- 7 gen/voor den knechten Dauids/dat deſſeluen daechs eenen grooten ſlach geſchiedde/twin- tich duyſent mannen.

Eñ den ſtrijt was aldaer verſtroyt op alle 8 den lande: eñ het woudt verſlinde veel meer volcx dies daechs/dan het ſweert verſlinde.

Abſalō hangt aē der eycke.

d Dat is / die veel tacken hadde.

Ende Abſalom ontmoettede den knechten 9 Dauids/ende reedt op eenē muyl: Ende doe den muyl onder eenen grooten d dicken eyck quam/verhinck zyn hooft aen den eycke/ende ſweefde tuſſchē hemel ende aerde/ende zijnen muyl liep onder hem wech.

Doe dat een man ſach / ſeyde hy het Joab 10 aen/ende ſprack: Siet/ick ſach Abſalom aen eender eycken hanghen.

Joab ſprac tot den man/die het hem hadde 11 aenghſeyt: Siet/ſaghet ghy dat/Waerom en ſloecht ghy hem dan niet aldaer ter aerden? So woude ic v vā mijnent wegē/thien ſiluer- linghen/ ende eenen gordel ghegeuen hebben.

De man ſprack tot Joab: Wanneer ghy 12 my duyſent ſilverlinghen in mijne hant ghe- wogen hadder/ſo en woude ick dannoch mij- ne hant niet aen des Coninck ſone gelept heb- ben: want de Coninck gheboot v/ende Abiſai/ ende Jthai voor onſen ooren/ende ſprac: Hoe- det v dat niet yemandt den iongheIinck Ab- ſalom.e

Oft wanneer ick wat valſch gedaē hadde/ 13 op mijnder zielen perijckel / dewijle dat den Coninck niets verholen wert/ ſoo ſoudet ghy ſelue teghen my gheſtaen hebben.

Joab ſprack: Jck en can niet ſo lange by v 14 vertrecken: Doe nam Joab drie ſpieſſen in zij- ne hant/ende ſtietſe Abſalom in zijn herte/doe hy noch leefde aen der eycke.

Ende thiē iongers/Joabs wapendragers/ 15 maeckten hen rondtom hem / ende ſloeghen hem doot.

Doe blies Joab de baſuyne / ende brachte 16 het volck weder / dat het Jſrael niet voorder naiaechde: want Joab woude des volcx ver- ſchoonen.

Abſaloms graf.

f Ende ſy namen Abſalom / ende worpen 17 hem int woudt in eenen grooten kuyl/eñ ley- den eenen gantſch grooten hoop ſteenen op hem: ende het gantſch Jſrael vluchteden een yeghelijck in zijn hutte.

Abſaloms Calomme.

g Abſalom nu hadde hem een h Calomne 18 opgericht/doe hy noch leefde/ die ſtaet in des Coninck valleye: want hy ſprac: i Jck en heb- be gheenen ſone/daerom ſal dit mijns naems ghedachteniſſe zijn: ende hiet de Calomne nae zijnen name: ende heet oock tot op deſen dach/ Abſaloms ruymte.

19 Ahimaaz de ſone Zadok ſprack: Lieue/laet my henen loopen / eñ den Coninck vercondi- gen/dat hem de Heere recht gedaen heeft/van zijner vyanden handen.

20 Joab daerenteghen ſprack: Ghy en brenget heden geen goede bootſchap: Op eenen ande- ren dach ſult ghy bootſchop brengen/ende he- den niet: want des Coninck ſone is doot.

21 Ende tot Cuſi ſprack Joab: Gaet henen/eñ ſegt den Coninck aen/ wat ghy gheſien hebt: ende Cuſi badt aen/ende liep henen.

22 Ende Ahimaaz de ſone Zadok/ſprac noch eenmael tot Joab: Hoe/wāneer ick ooc henen liep den Cuſi na? Joab ſprac: Waer wilt ghy henen loopē myn ſone? Comt herwaerts/ghy ſult gheen goede bootſchap brenghen.

23 Hoe of ick henen liepe? Hy ſprack tot hem: Soo loopt doch henen: Alſoo liep Ahimaaz henen op den ſtracken wege/ ende quam voor Cuſi.

24 Dauid nu ſat tuſſchen twee poorten: ende de wachter ginck op het dack der poorten aen der mueren/ende hief zijne ooghen op/eñ ſach eenen man loopen alleen/

25 Ende riep/ ende ſeyde het den Coninc aen: De Coninc ſprac: Js hy alleen/ ſo is eē goe- de bootſchap in zijnen monde. Ende doe de- ſelue ghinck ende hier toe quam/

26 Sach de Wachter eenē anderen man loo- pen/ende riep inde poorte/ende ſprack: Siet/ een man loopt alleen: Eñ de Coninck ſprack: Die is oock een goede bode.

27 De wachter ſprac: Jck ſie des eerſten loop aen/als dē loop Ahimaaz/des ſoons Zadok: Ende de Coninc ſprac: Het is een goet man/ ende brengt een goede bootſchap.

Ahimaaz brēgt Dauid tydinghe.

28 Ahimaaz nu riep/ ende ſprack tot den Co- ninc: Vrede/ende badt aen voor den Coninc op zijn aenſicht ter aerden/eñ ſprack: Geloeft zy de Heere v God/die de liedē/die hare hant teghen mijnen heere den Coninck ophieuen/ ouer ghegheuen heeft.

29 De Coninck daerentegen ſprack: Gaet het ooc den iongelinck Abſalom wel? Ahimaaz ſprack: Jck ſach een groot rumoer doe des Coninck knecht Joab/my uwen knecht hier ſandt/ ende en weet niet wat het was.

30 De Coninck ſprack: Gaet daer om/ ende treedt herwaerts: Ende hy ghinck daer om/ ende ſtondt daer.

Cuſi brenght ooc tydinge.

31 Siet/doe quam Cuſi/ende ſprac: Jck bren- ge goede bootſchap mijn heere Coninck: De Heere heeft v heden recht gedaē/van der hant aller/ die hen teghen v verhieuen.

32 De Coninck ſprack tot Cuſi: Gaet het den iongheIinck Abſalom oock wel? Cuſi ſprack: Het moet allen vyanden mijns heeren des Coninck ſo gaen/ als het dē iongelinck gaet/ ende allen die hen teghen v verheffen / quaet te doen.

Dauids claghe ouer Abſalom.

k 2.Sa.19.4

33 Doe wert de Coninck bedroeft/ende ginck opwaerts op dē ſael in de poorte/ ende ween- de: ende int gaen/ ſprack hy alſo: k Mijn ſone Abſalom/ mijn ſone/mijn ſone Abſalō: wou- de het God/dat ick voor v moeſte ſteruen: O Abſalom/ mijn ſone.

Dat xix. Capittel.

1. Wt des ouerwinninge Abſaloms wert leed

ende schande. 5. David wort gedrongen vriendelijcken met dẽ volcke te spreken. 9. Israel bekent zijn dwaesachtighe ontrouwe aen David begaen. 11. Juda sal ten eersten dẽ Coninc weder halen/ 13. ende Amasa aẽ Joabs stede comen. 16. Simei eñ Ziba handelen om genade/ ende vindense/ 24. desghelijcken MephiBoseth. 31. Barsillai bewijst den Coninck veel vrientschap. 41. Israel wil by hem meer rechts hebben van Juda.

1 ENde het wert Joab geseyt: Siet/ de Coninck weent/ ende draecht leedt om Absalom.

2 Ende wt der overwinninghe werdt dies daechs een leedt onder den gantschen volcke: want het volc hadde dies daechs gehoort/ dat hem de Coninc om zijnen sone becommerde.

3 Ende het volck stal hem aen dien daghe/ dat het niet in de stadt en quam: ghelijck als hem een volck wech steelt / dat te schanden ghewordden is/ wanneer het inden strijdt ghevloden heeft.

4 De Coninc nu hadde zijn hooft toegewonden/ eñ schreydde luyde: a Och mijn sone Absalom/ Absalom mijn sone/ mijn sone.

a 2. Sa. 18. 33

5 Joab nu quam totten Coninck int huys/ ende sprack: Ghy hebt heden schaemroot ghemaect alle uwe knechten/ die hedẽ uwe/ uwer sonen/ uwer dochteren/ uwer wijuen/ ende uwer bywijuen zielen verlost hebben:

6 Dat ghy lief hebt die v haten / ende hatet die v lief hebbẽ: want ghy latet v heden mercken/ dat v niets ghelegen is aen den hooftlieden ende knechten : want ick mercke heden wel/ wanneer v Absalom slechs leefde / ende wy heden alle doot waren/ dat dochte v recht zijn.

7 Soo maeckt v nu op / ende gaet wt / ende spreeckt met uwen knechten vriendelijcken: want ick sweere v by den Heere: So ghy niet wt en gaet/ so en sal daer geen man by v blijuen desen nacht ouer: dat sal v erger zijn/ dan alle het quaet dat ouer v ghecomen is/ van uwer ionckheyt op/ tot nu toe.

8 Doe maeckte hem de Coninck op/ ende settede hem in de poorte : ende men seyde het allen volcke: Siet/ de Coninck sitt in de poorte: doe quam alle het volck voor den Coninck: doch Israel was ghevloden / een yegelijck in zijn hutte.

9 Ende alle het volck in allen stammen Israels twisteden/ ende spraken : De Coninck heeft ons verlost van de hant onser vyanden/ ende verloste ons van der Philisteen handt/ ende heeft moeten wt den lande vlieden voor Absalom.

10 So is Absalom gestorven inden strijt/ dien wy ouer ons gesalft haddẽ: waerom zijt ghylieden nu so stil/ dat ghy den Coninc niet weder en haelt?

11 De Coninck nu sandt tot Zadok eñ AbJathar den Priesteren/ ende liet hen seggen: Spreeckt met den oudtsten in Juda / eñ segt: Waerom wilt ghylieden de laetste zijn / den Coninc weder te halen in zijn huys? (Want de reden des gantschen Israels was voor den Coninck ghecomen in zijn huys.)

12 Ghy zijt mijne broederen / mijne beenen/ ende mijn vleesch.

13 Ende tot Amasa segt : Zijt ghy niet mijn been ende mijn vleesch? God doe my dit ende dat/ b soo ghy niet en sult zijn veldthooftman voor my/ v leef daghe in Joabs stede,

b 2. Sa. 17. 25 ende 20. 4 Amasa hooftman.

14 Ende hy maeckte het herte aller mannen Juda/ als eens mans : ende sy sonden henen totten Coninck : Comt weder/ ghy ende alle uwe knechten.

15 Also quam de Coninc weder: Ende doe hy aen de Jordane quam/ warẽ de mannen Juda tot Gilgal gecomen/ om af te trecken/ den Coninck te gemoete/ dat sy den Coninck ouer de Jordaen voerden.

16 c Ende Simei de sone Gera/ des soons Jemini/ die tot BaJurim woonde/ haestede hem/ ende tooch met den mannẽ Juda af/ den Coninck David teghen.

17 Eñ duysent mannen waren met hem van BenJamin: d daertoe ooc Ziba de knecht wt den huyse Sauls/ met zijnen vijfthien sonen/ ende twintich knechten / ende haesteden hen door de Jordane voor den Coninck henen/

18 Ende maeckten het veyr/ dat sy het ghesin des Coninex ouer voerden/ eñ deden wat hem behaechde. Simei dan den sone Gera / viel voor den Coninck neder / doe hy ouer de Jordaen voer/

19 Ende sprack totten Coninck: Mijn heere/ en rekẽt my de mis daet niet toe/ e ende en gedenckt niet/ dat v uwen knecht lijden aen dede/ in dien daghe/ doe mijn heere de Coninck wt Jerusalem ginck/ ende de Coninc en neme het niet ter herten.

20 Want v knecht bekent/ dat ick gesondicht hebbe: Ende siet/ ick ben heden de eerste/ die ghecomen is vanden gantschen f huyse Josephs/ dat ick mijnen heere den Coninc te gemoete af tooch.

21 Doch Abisai de sone ZeruJa antwoordde/ ende sprac: Ende en soude Simei daerom niet steruen/ so hy doch den gesalfden des Heeren ghevloeckt heeft?

22 David daerenteghen sprack: g Wat hebbe ick met ulieden te doen/ ghy kinderen ZeruJa/ dat ghy my heden wilt ten Sathan worden? Soude heden yemant steruẽ in Israel? Meynt ghy/ ick en wete niet dat ick hedẽ een Coninck ghewoorden ben ouer Israel?

23 Ende de Coninck sprack tot Simei : Ghy en sult niet steruen / ende de Coninck swoer hem.

24 h MephiBoseth de sone Sauls/ quã oock af/ den Coninck tegen: ende hy en hadde zijne voeten noch zijnẽ baert niet schoon i gemaect/ ende zijne cleederen niet gewasschen/ van dien daghe aen / doe de Coninck wech ghegaen was/ tot aenden dach doe hy met vreden weder quam.

25 Doe hy nu tot Jerusalem quam / den Coninck te ontmoeten/ sprac de Coninc tot hem: Waerom en zijt ghy niet met my ghetoghen MephiBoseth?

26 Ende hy sprack: Mijn heere Coninc/ mijn knecht heeft my bedroghen : want v knecht dachte: Ick wil eenen ezel zadelen/ ende daer op rijden/ ende totten Coninck trecken : want v knecht is lam.

27 k Daertoe heeft hy uwen knecht aengegeuen/ voor mijnen heere dẽ Coninc: l doch mijn heere de Coninck is als een Enghel Godts: Doet wat v wel bevalt.

28 Want alle mijns vaders huys en is niets gheweest dan lieden des doodts voor mijnen heere den Coninc: m so hebt ghy uwen knecht geset onder die/ die by uwen dissche eeten: wat

hebbe

hebbe ick meer voor gherechticheyt/ oft meer te schreyen aen den Coninck?

29 De Coninck sprack tot hem: Wat spreect ghy noch voorder van uwen dinghen? n Ick hebbe ghesept: Ghy ende Ziba deylt den acker onder malcanderen.

30 MephiBoseth sprac totten Coninck: Hy neme het oock gantsch wech/ na dien mijn heere de Coninck met vreden te huys ghecomen is.

31 o Eñ Barsillai de Gileaditer quam af vã Roglim/ eñ voerde den Coninc ouer de Jordane/ dat hy hem inder Jordane beleydede.

32 p Ende Barsillai was gantsch oudt/ wel tachtentich iaer/ die hadde den Coninck besorcht/ dewijle dat hy te Mahanaim was: want hy was een seer treflijck man.

33 Ende de Coninck sprack tot Barsillai: Ghy sult met my ouer trecken: ick wil v versorghen by my te Jerusalem.

34 Doch Barsillai sprac tottẽ Coninc: Wat is het noch dat ick te leuen hebbe/ dat ick met den Coninck soude optrecken na Jerusalem?

35 Ick ben heden tachtentich iaer oudt: hoe soude ick kennen wat goet ofte quaet is/ oft smakẽ wat ick ete oft drincke/ oft hooren wat de sanghers ende sangherssen singen? Waerom soude v knecht mijnen heere den Coninck voorder lest waren?

36 V knecht sal met den Coninc een weynich gaen ouer de Jordane: Waerom wil my de Coninck sulck een vergheldinghe doen?

37 Laet uwen knecht wederom keeren/ dat ic sterue in mijnder stadt/ by mijns vaders ende mijner moeder graf: Siet/ daer is v knecht Chimeham/ dien laet met mijnen heere den Coninck ouer trecken/ ende doet hem wat v wel ghevalt.

38 De Coninck sprack: Chimeham sal met my ouer trecken/ ende ick wil hem doen wat q† v wel ghevalt: Oock alles wat ghy aen my begeert/ dat wil ick v doen.

39 Ende doe alle het volck ouer de Jordane ghegaen was/ ende de Coninck oock/ kuste de Coninck den Barsillai/ eñ seghende hem: Ende hy keerde wederom aen zijn plaetse.

40 Ende de Coninck quam ouer na Gilgal/ ende Chimeham tooch met hem: ende alle het volck Juda hadde den Coninck ouer gevoert: Doch des volcx Israels/ was slechs de helft daer.

41 Ende siet/ doe quamẽ alle de mannen Israels totten Coninck/ ende spraken tot hem: Waerom hebben v onse broeders de mannen Juda ghestolen/ ende hebben den Coninck ende zijn huys ouer de Jordane ghevoert/ ende alle mannen Dauids met hem?

42 Doe antwoorden de mannen Juda/ dien van Israel: De Coninck behoordt ons na toe: Wat zijdt ghylieden gram daerom? Meynt ghy dat wy van den Coninck onderhoudinghe oft gheschencken ontfanghen hebben?

43 So antwoorden van die van Israel/ dien van Juda/ eñ spraken: Wy hebbẽ thienmael meer by den Coninc/ daertoe ook by Dauid/ dan ghylieden: Waerom hebt ghy my dan so r gheringhe gheachtet/ dat het onse niet het eerste geweest en is/ onsen Coninck te halen? Doch die van Juda spraken harder dan die van Israel.

n 2.Sa.16.4.
o 1.Reg.2.7.
p 2.Sa.17.22.
Chimeham.
q† And. my

Dat xx. Capittel.

1. Seba maeckt gantsch Israel afuallich. 3. Dauid besluydt zijne gheschende bywijuen. 4. Denckt den Seba met Amasa ende den gantschen Juda te ghemoeten: ende sou deser opcomen hem vertreckt/ 6. wordt Abisai met den volcke dat voorhanden is/ henen gheschickt. 8. Joab doorsteeckt den Amasa verradelijcken. 13. Drijft den Seba in Abel/ 16. ende laet hem door wijsheydt eens vernuftighen wijfs/ ter behoudinghe der stadt/ ombrenghen. 23. Dauids hofregiment wordt weder aen gheteeckent.

1 Ende aldaer was een vermaert a heyloos man/ die hiet Seba/ een sone Bichri/ eens mans van Jemini/ die blies de basuynen/ ende sprack: b Wy en hebben gheen deel aen Dauid/ noch erue aen den sone Isai: Een yeghelijck make hem na zijnder hutte/ O Israel.

2 Doe viel van Dauid eẽ yegelijc in Israel/ ende volchdẽ Seba den sone Bichri: Daerentegen de mannẽ Juda/ hingen aen haren Coninck/ van de Jordane aen tot Jerusalem toe.

3 Doe nv de Coninck Dauid te huys quam tot Jerusalem/ nam hy de thien bywijuen/ die hy c ghelaten hadde het huys te bewaren/ ende dedese in een bewaringhe/ ende besorchdese/ doch hy en besliepse niet: Ende sy waren also besloten tot aen haren doot/ ende leefden als weduwen.

4 Ende de Coninck sprac tot Amasa: Roept my te samen alle mannen in Juda/ op den derden dach/ ende ghy sult hier oock staen.

5 Ende Amasa ginc henen/ Juda te roepen: Doch hy vertooch den tijdt die hy hem bestemt hadde.

6 Doe sprack Dauid tot Abisai: Nv sal ons Seba de sone Bichri/ meer leedts doen/ dan Absalom: Neemt ghy de knechtẽ vws heeren/ ende iaecht hem na/ dat hy nerghens vaste steden voor hem en vinde/ ende ontvlieden wt onsen ooghen.

7 Doe toghen hem na de mannen Joabs: daertoe de Crethi ende Plethi/ ende alle de stercken: ende sy toghen wt van Jerusalem/ na te iaghen Seba den sone Bichri.

8 Doe sy nv by den grooten steen waren te Gibeon/ quam Amasa voor hen henen: Joab nv was begort op zijn cleet/ dat hy aen hadde/ ende hadde daer een sweerdt om ghegort/ dat hinck op zijnder heupe in de scheede/ dat ghinck gheerne e† wt ende in.

9 Ende Joab sprack tot Amasa: Vrede met v mijn broeder: ende Joab vattede met zijnder rechterhandt Amasa by den baert/ dat hy hem kuste.

10 f Ende Amasa en hadde gheen achtinghe op het sweerdt inder handt Joabs: ende hy stack hem daer mede g† inden buyck/ dat hem zijn inghewandt op de aerde goot/ ende en gaf hem geenen steeck meer/ ende hy sterf. Joab nv ende zijn broeder Abisai/ iaechden Seba den sone Bichri na.

11 Ende daer tradt eener van Joabs iongers by hem/ ende sprack: h† Trotz/ dat hem yemandt make aen Joab/ ende voeghe hem by Dauid na Joab.

12 Amasa nv lach int bloet ghewentelt/ midden op der straten: Doe dan eener sach/ dat alle het volck daer staende bleef/ nam hy Amasa van der straten op den acker/ ende wierp cleederen op hem: Dewijle hy sach/ dat wie aen hem quam/ staende bleef.

Seba een oproerigher.
a Dat is/ een van den grooten hansen/ vã hooghen adel/ die eenen grooten aenhanck onder den volcke, ende eẽ aensien of naem hadde/ als Catilina te Romen/ etc.
b 1.Re.12.16
c 2.Sa.15.16

Amasa.
d 2.sa.17.25 ende 19.13.

Abisai iaecht den Seba na.

e† And. ontuiel hem.
Joab steeckt Amasa doot/ om afgonst wille der veldtʃhooftmanschap.
f 2.Sa.2.23. ende 3.27. 1.Reg.2.32.
g† And/ onder de vijfste ribbe/
h Of/ poch/
† Anders/ wie met Joab eens is/ daer toe oock met Dauid/ [die volghe] Joab na.

Doe

Doe hy nv van der straten genomen was/ volchde alleman Joab nae/ Seba den sone Bichri na te iaghen. 13

Ende hy tooch door alle stammē Israels/ na Abel ende Beth Maacha / ende gantsch Haberim: ende sy vergaderden hen/ eñ volchden hem na. 14

Ende quamen/ ende beleydē hem tot Abel ende Beth Maacha: ende maeckten een bolwerck om de stadt / ende traden aen de mueren: Ende alle het volck dat met Joab was/ stormde/ende wouden de mueren neder worpen. 15

Een wijs wijf verlost de stadt Abel

Doe riep eē wijs wijf wt der stadt: Hoort/ hoort: spreect tot Joab/dat hy herwaerts come: Ick wil met hem spreken. 16

Ende doe hy tot haer quam/sprac het wijf: Zijt ghy Joab? Hy sprack: Ja. Sy sprack tot hem: Hoort de redene uwer maget. Hy sprac: Ick hoore. 17

i† And. Men sal [brede] aenbiedē: also souden men oock met Abel voortgevaren zijn. Deut.20.10

Sy sprack: In voortijden spracmen: i† Wie vraghen wil/die vraghe te Abel/ende so ginck het wel voort. 18

Ick ben een vanden vreedsamen eñ trouwen steden in Israel/ ende ghy wilt de stadt dooden/ende de moeder in Israel? Waerom wilt ghy het erfdeel des Heeren verslinden? 19

Joab antwoorde/ende sprac: Dat zy verre/ dat zy verre van my/ dat ick verslinden ende verdernen soude. 21

Het en is niet also daerom: maer een man van het geberchte Ephraim/met namen Seba/de sone Bichri/heeft hem k† verheuē tegen den Coninc David: l geeft denselven hier alleen/so wil ick vā der stadt trecken: Het wijf sprack tot Joab: Siet/zijn hooft sal tot v over de mueren ghewvorpen worden. 22

k† And. opgeporret/ l Judic.20.13

Seba de oproerder comt om. m 2.Sa.2.28

Ende het wijf quam tot allen volcke met haerder wijsheyt : ende sy hieuwen Seba den sone Bichri/ dē cop af/ende wierpen hem tot Joab: m Doe blies hy de basuynen / ende sy verstroyden hen van der stadt/ een peghelijck in zijn hutte : Joab dan quam te Jerusalem totten Coninck. 22

Davids hofregiment. n 2.Sa.8.16

n Joab nv was over het gantsche heyr Israels/ Benaia de sone Joiada/ was over Crethi ende Plethi. 23

Adoram was rentmeester: Josaphath de sone Ahilud/was Cantzelier. 24

Seia was Schrijver: Zadok eñ Ab Jathar waren Priesters. Daertoe was Ira de Jairiter/ Davids Priester. 25

Dat rrj. Capittel.

1. Driejarigen dieren tijt wort door seuē mannen/ 3. wt Sauls huyse den Heere opgehangen/ gestilt. 7. David houdt den eedt Jonathan gesworen/ 10. wort bewogen Sauls ende Jonathans ghebeente te begraven/ 15. eñ voert vier groote kryghen teghen de Philisteen.

Eenē dieren tijt dry iaer lanck. a 1.Sa.22.18

Daer wert oock eenen dieren tijt tot Davidstijden / dry iaer nae malcanderen: ende David sochte het aengesichte des Heeren. Ende de Heere sprack: a Om Sauls wille/ ende om des bloedthuys wille/ dat hy de Gibeoniters ghedoot heeft. 1

b Josue 9.3 c Josue 9.15

Doe liet de Coninck de Gibeoniters eyschen/ende sprack tot hen: (b De Gibeoniters nv en waren niet van den kinderen Israels/ maer overblevenen van den Amoriten: c ende de kinderen Israels hadden hen ghesworen/ ende Saul sochtese te slaen in zijnen yver/ voor de kinderen Israels ende Juda.) 2

3 Soo sprack nv David totten Gibeoniten: Wat sal ic uliedenen doen? ende waer mede sal ick versoenen/ dat ghy het erfdeel des Heeren seghenet?

4 De Gibeoniters spraken tot hem: Het en is ons niet om gout eñ silver te doen/ aen Saul ende zijnē huyse/ eñ het en is ons niet te doen om yemandt te dooden in Israel. Hy sprack: Wat segget ghylieden dan/dat ick v doē sal?

5 Sy spraken totten Coninck: Dien man die ons verdorven/ende te niete ghemaeckt heeft/ sullen wy verdelghen/dat hem niets blijve in allen lantpalen Israels.

6 Geeft ons seven mannen wt zijnen huyse/ dat wyse ophanghen den Heere tot Gibea Sauls/des vercoren des Heeren. De Coninc sprack: Ick wilse gheven.

7 Doch de Coninc verschoonde MephiBoseth des soons Jonathan/ des soons Sauls/ d om des eedts wille des Heeren/die tusschen hen was/namelijc/tusschen David ende Jonathan/den sone Sauls.

8 Doch de twee sonē Rizpa/der dochter Aia/ die sy Saul gebaert hadde / Armoni eñ MephiBoseth : e daertoe de vijf sonen Michal der dochter Sauls/diese Adriel ghebaert hadde/ den sone Barsellai des Mahalothiters/ nam de Coninck.

9 Ende gafse inde handen der Gibeoniters/ die hingense op den berch voor den Heere: also vielen dese seven op eenmael/ende storven ter tijdt des eersten oogst/ wanneer den gersten oogst aengaet.

10 Doe nam Rizpa de dochter Aia/eenē sack/ ende spreydde hem op den rotzsteen/ uit begin des oogsts/ tot dat daer water vanden hemel op hen f druppede/ ende en liet des daechs de voghelen des hemels niet op hen rusten/noch des nachts de dieren des velts.

11 Eñ het wert David ghesept/ wat Rizpa de dochter Aia/ Sauls bywijf ghedaen hadde.

12 g Ende David ginck henen/ ende nam het gebeente Sauls/ende het gebeente Jonathan zijns soons/ vanden burgheren tot Jabes in Gilead/ (die sy van der strate Bethsan gestolen hadden/ daerse de Philisteen henē gehangen haddē/te dier tijt doe de Philisteen Saul slooghen op den berch Gilboa.)

13 Ende brachtese van daer op / ende vergaderdense te hoope/ met den ghebeente der gehanghenen.

14 Ende begroeven het gebeente Sauls/ende zijns soons Jonathan/ inden lande BenJamin tot Zela/ in het graf zijns vaders Kis: eñ deden alle dinck / als de Coninck ghebonden hadde: Alsoo werdt Godt na desen den lande weder versoent.

15 Daer verhief hem nv weder eenen krijch der Philisteen teghen Israel/ eñ David trock af / ende zijne knechten met hem / ende streden teghen de Philisteen : Ende David wert moede.

16 h Ende Jesbi tot Nob (die daer was der kinderen Rapha een/ eñ het gewichte zijnder i metaels/ spiessen/was dry hondert gewicht metaels) ende hadde een nieuwe harnasch aen) die dachte David te slaen.

17 k Doch Abisai de sone ZeruJa halp hem/ ende sloech den Philisteus doot: Doe swoeren hem de mannen Davids/ ende spraken: l Ghy en sult niet meer met ons uittrecken in den

den strijdt/ dat het licht in Israel niet wt en blussche.

m 1.Par.20.4 n† And. Gob

m Daer na verhief hem noch eenen krijch 18 tot n† Nob/ met den Philisteen: Doe sloech Sibechai de Husathiter den Saph / die oock der kinderen Rapha een was.

Ende daer verhief hem noch eenen krijch 19 tot Gob met den Philisteen: Doe sloech Elhanan de sone Jaere Orgim / een Bethlehemiter/ Goliath den Gethiter / die daer hadde een spiesse/ welckers staf was als eenen wevers boom.

Ende daer verhief hem noch eenen krijch 20 tot Gath/daer was een lanck man/die hadde ses vingeren aen zijn handen/ ende ses teenen aen zijn voeten/dat is/vier ende twintich aen den ghetale: ende hy was oock gheboren van Rapha.

Eñ doe hy Israel beschimpte / sloech hem 12 Jonathan de sone Simea / des broeders Dauid.

De kinderen Rapha ghenoemt Raphaim/ zijn overblenen van dẽ grooten Reusen.

Dese viere waren den Rapha geboren tot 22 Gath/ende vielen door de hant Dauids/ ende zijner knechten.

Dat xxij. Capittel.

Een dancksegghinghe Dauids / daeromme dat hem Godt van alle zijne vyanden verlost hadde.

Ende Dauid sprack voor den Heere de 1 woorden deses Liedts / te dier tijdt/ doe hem de Heere verlost hadde van der hãt aller zijnder vyanden/ ende vander handt Sauls/

a Psalm.18.3

Eñ sprack: a De Heere is mijn Rotzsteen/ 2 ende mijn Borcht/ende mijn Verlosser.

b† An. hoobt of rotze. c† An. verhooghinghe d of/ behouder etc. van moetwilligen ghewelt. e† An. verknitinghe oft verwullinghe/

God is mijn b† Troost/op welcken ic ver- 3 trouwe/ mijn Schildt ende Hoorne mijns Heyls/mijn c Bescherminge ende mijn Toevlucht: mijn d Heylandt ghy die my helpet van ghewelt.

Ick wil den Heere louen ende aenroepen/ 4 so sal ick van mijne vyanden verlost worden.

Want my hadden omvangen de e† smer- 5 ten des doodts / ende de beken Belials verschrickten my.

Der hellen banden omgauen my:ende des 6 doots stricken overweldichden my.

Wanneer ick beangstet ben / soo roepe ick 7 den Heere aen/ ende schreye tot mijnen God: So verhoort hy mijn stemme van zijnẽ Tempel / ende mijn gheschrey comt voor hem tot zijnen ooren.

De aerde beefde/ ende werdt beweecht/de 8 fondamenten des hemels verruerden hen/ eñ beefden doe hy toornich was.

Roock ginck van zijnder neusen/ende ver- 9 terende vyer van zijnen monde/ dat het daer van blixende.

Hy neychde den hemel/ende voer neder/eñ 10 het was doncker onder zijne voeten.

a Psalm.104

Ende hy voer op den Cherub/ende vlooch 11 daerhenen/ ende hy sweefde op de * vederen des wints.

f Of/ glants. g† And. ontbranden de dyeren.

Zijn tente rontom hem was duysternisse/ 12 ende swerte dicke wolcken.

Van den f glantz voor hem g† brandde het 13 met blixem.

De Heere donderde van den hemel / ende 14 de Hoochste liet zijnen donder wt.

Hy schoot zijne stralen/ende verstroydese: 15 Hy liet blixemen/ende verschricktese.

Daer sachmen watergoten/eñ des aerdbo- 16 dems gront wert opgedeckt/voor het schelden des Heeren/voor den adem ende snuyuen zijner neusen.

17 Hy schickte wt vander hoochte / eñ haelde my/ende trock my wt groote wateren.

18 Hy verloste my van mijne stercke vyandẽ/ van mijne haters/ die my te machtich waren.

19 Die my overweldichden ter tijt mijns onghevals/ ende de Heere wert mijn toeverlaet.

20 Hy voerde my wt in het ruyme: Hy ruckte my wt/want hy hadde lust tot my.

12 De Heere doet wel by my / na mijnder gerechticheyt: Hy vergelt my na der reynicheyt mijnder handen.

22 Want ick houde de weghen des Heeren/eñ en ben niet godloos teghen mijnen Godt.

23 Want alle zijne Rechten houde ick voor oogen/ ende zijne Geboden en worpe ick niet van my.

24 Maer ick ben sonder h† vlecke voor hem/ ende hoede my voor sonden.

h† And. versseertheyt

25 Daerom vergeldt my de Heere na mijnder gerechticheyt/ na mijnder reynicheyt voor zijnen ooghen.

26 i By den heyligen zijt ghy heylich/ by den vromen zijt ghy vroom.

i Psal. 18.26

27 By den reynen zijt ghy reyn / ende by den verkeerden zijt ghy verkeert.

28 Want ghy helpet den ellendigen volcke/eñ met uwen ooghen vernedert ghy de hooghe.

29 k Want ghy Heere zijt mijn licht: de Heere maeckt mijn duysternisse ten lichte.

k Psalm.19.8 ende 119.105

30 l Want met v can ick krijchsvolck versmijten / ende met mijnen Gode over de mueren springhen.

l 1.Sa. 17.50

31 Gods wegen zijn sonder vlecke: des Heeren reden zijn doorlotert: Hy is eenen Schildt/ allen die op hem vertrouwen.

32 Want waer is een Godt/behaluen de Heere? Ende waer is een m† troost/behaluen onse Godt?

m† And. hoofd of rotze/

33 Godt stercket my met kracht / ende wijset my eenen wech sonder vlecke.

34 Hy maect mijne voeten gelijck den Herten/ ende settet my op mijne hoochten.

35 n Hy leert mijne handen stryden/ende leert mijnen arm den metalen boghe spannen.

n Psal. 144.1

36 Ende gheeft my den schilt ws heyls/ ende wanneer ghy my verootmoediget/ so maeckt ghy my groot.

37 Ghy maket onder my ruym te gaen / dat mijne enckelen niet en o slibberen.

o Of/ swancken.

38 Ick wil mijne vyanden na iagen/ende hen verdelgen/ende en wil niet omkeeren/ tot dat ickse omghebracht hebbe.

39 Ick wilse ombrengen ende versmijten/ende en sullen my niet wederstaen: Sy moeten onder mijne voeten vallen.

40 Ghy cont my rusten met stercke ten strijde: ghy cont onder my worpen / die hen tegen my setten.

41 Ghy geeft my mijne vyanden in de vlucht/ dat ick verstoore die my haten.

42 Sy p liefooghen hen toe / doch daer en is geen helper: tottẽ Heere/doch hy en antwoordet hen niet.

p Die hen met velẽ godsdiensten by eñ om Godt veel verdienen willen/ meynẽt vã herten / eñ doent met ernste: maer sonder Godts woort wt eygen vercoren voornemen / als onse Monikẽ ende alle afgodische doen.

43 Ick wilse ontween stooten als stof op der aerden: Als dreck op der straten/wil ickse wtbreyden ende verstroyen.

44 Ghy helpt my vanden twistighen volcke/ ende behoedt my ten hoofde onder den Heydenen:

denen: Een volck dat my niet en kende/ dienet my.

45 q† Den vreemden kinderen heeft het teghen my ghefaelgeert / ende hooren mijner met ghehoorsamen ooren.

46 De vreemde kinderen zijn versmachtet/ ender r† dwinghen hen in hare banden.

47 De Heere leeft / ende gheloeft zy mijnen s† troost / ende Godt de troost mijns heyls/ moet verheuen worden.

48 De Godt die my wrake gheeft/ ende worpet de volcken onder my.

49 Hy voert my wt van mijne vyande / ende verhooghet my van dien / die hen teghen my verheffen: Ghy helpt my vanden moetwilighen.

50 t Daerom wil ick v dancken Heere/ onder den Heydenen/ ende uwen name lofsinghen.

51 u Die zijnen Coninc groot heyl bewijset/ ende barmherticheydt doet zijnen ghesalfden Dauid/ ende zijnen zade eewichlijck.

q† And. De vreemde kinderen hebbē my verlsochent
r† And. worden vertzaecht in hare binnēste cameren.
s† An. stercte/
t Gods lof onder den Heydenen/ Roma. 15. 9.
u Psa. 18. 51.
a† And. geordineert.
Gods geest heeft door Dauid ghesproken.
b† An. Israels
c† And. rotze.
d Moses richtede des Wets rijcke aen / op den berge Sinai / donderen ende wolcken ende blixem/ vschrickelijck. Maer dit rijcke sal lieflijck zijn / ghelijck het in den Meye / wanneer het geregent heeft / eñ de Sonne des vroech morghens schijnt.
e 2. Sa. 7. 12.
f† And. lust
g Gee Coninckrijck en is soo hooch voor Godt/ sal oock niet also wassen/ maer moeten alle vergaen/ allee dit rijcke bestaet in eewicheyt.
h Belial/ zijn/ die den rijcke Christi vyant zijn/ als dē Joden / Paus / ketters ende Turckē/ deselue willē alleen nutte ende de beste zijn/ ende zijn dannoch de schadelijckste: daerō heeten sy Belial/ dat is / de onnutte ofte schadelijcke. leest Jere. 23. 32.

Dat xxiij. Capittel.

1. Dauid beruycht in zijnen laetsten woorden/ Godts gheest hebbe door hem ghesproken. 8. De helden aen zijnen houe worden beschreuen. 15. Dauid hoe wel hy met luste beuanghen is/ en wil des waters niet drincken/ dat met lijfs perijckel ghehaelt werdt.

1 Dit zijn de laetste woorden Dauids: Dauid de sone Isai sprack: De man/ die vanden Messia des Godts Jacob / a† versekert is/ lieflijck met Psalmen Israels/ sprack:

2 De Geest des Heeren heeft door my ghesproken/ ende zijne reden is door mijnen mont gheschiedt.

3 De Godt b† Jacobs heeft tot my ghesproken/ de c† Hort Israels heeft ghesproken / een rechtueerdige heerscher onder den menschen/ een heerscher in der vreese Godts.

4 Ende ghelijck als het licht des morghens/ wanneer de Sonne opgaet / des morghens d sonder wolcken/ so van den glantze na den reghen het gras wt der aerden wasset.

5 Want mijn huys en is niet also by Godt: e want hy heeft my een verbondt ghesett / dat eewich / ende altemael wel gheordineert ende ghehouden wort: Want alle mijn heyl ende f† doen is/ dat niets en g wasset.

6 Daerenteghen de h Belial zijn altemael als wtgeworpen i† distelen/ diemen met den handen niet vaten en can.

7 Maer wiese aengrijpen sal / die moet ijser ende spiesboomē in der handt hebben: Ende sy sullen met vyere verbrandt worden in der wooninghe.

8 Dit zijn de namen der k helden Dauids: l† Jasabeam de sone Hachmoni / de voorneemste onder dryen: Hy hief zijn spiesse op/ ende versloech acht hondert op eenmael.

i† Anders/ doornen/ k Dat is/ heerlijcke coene mannen. l† Anders / die daer sit inden stoel der wijsheydt die voorneemste onder de helden is: Adina/ HaEzni/ die versloech etc. Aen dese plaetse staet het in Hebreische alsou: Joseb / Basebeth Thachmoni / de voorneemste onder dryen. Ipse Adino, HaEznib: ende sloech acht / etc. Hier achten wy den text zy door eenen schrijuer verdoruen erghens wt eenen boecke onbehentijcker schrift/ ende van boosen letteren. Ende zy also: Adino voor Ozer/ ende HaEznib voor Ethhanitho geset/ want de Hebrei weten wel/ hoemē in boosen hant schrift/ Daleth voor Res/ Vau voor Nun/ He voor Thau/ ende we derom lesen can. Daerom hebben wy het na den text 1. Par. 11. ghe corrigeert: want de text aen dese plaetse en heeft sulcx niet. Desgelijcx can oock ghesciet zijn inden woordeken dry. Item acht hondert. soo in der Chronica dertich: Item dry hondert staet: Doch can dat oock wel een ander meyninghe hebben: als 1. Par. 12.

9 Na hem was Eleasar de sone Dodo/ des soons Ahohi / onder den dryen helden met Dauid / doe sy den Philisteen beschimpten/ ende aldaer vergadert waren ten strijde/ ende de mannen Israels optoghen.

10 Doe stondt hy / ende sloech de Philisteen/ tot dat zijn handt moede aen het sweert verstijfde: ende de Heere gaf eenen grooten heyl te dier tijt / dat het volck omwendde hem na te rooven.

11 Na hem was Samma de sone Age des Harotiters: Doe hen de Philisteen vergaderden in een dorp/ ende aldaer was een stuck ackers vol wicken / ende het volck vluchtede voor de Philisteen.

12 Doe tradt hy midden op dat stuck/ ende verloste dat [volck/] ende sloech de Philisteen/ ende Godt gaf eenen grooten heyl.

13 m Ende dese dry voorneemste onder dertighen / quamen af in den oogst tot Dauid in de spelouncke Adullam/ ende het heyr der Philisteen lach inder leechten Rephaim.

14 Dauid nv was op dat mael in de borcht: ende der Philisteē volc lach tot Bethlehem.

15 Ende Dauid wert lustich/ ende sprac: Wie wil my te drincken halen des waters/ wt den bornputte tot Bethlehem onder de poorte?

16 Doe vielen die dry helden inden legher der Philisteen / ende hulden des waters wt den putte tot Bethlehem onder de poorte/ ende droeghent / ende brachtent Dauid: Doch hy en wonde het niet drincken/ maer goot het wt den Heere.

17 Ende sprack: Dat late de Heere verre van my zijn/ dat ick dat doe: Is het niet het bloet der mannen / die haer leuen ghewaecht hebben/ ende daer henen ghegaen zyn? Ende en wonde het niet drincken: dat deden de dry helden.

18 n Abisai Joabs broeder/ de sone Zeru Ja/ was oock een voorneemste onder dryen: Hy hief zijn spiesse op/ ende sloech er dry hondert: ende was oock beroemt onder dryen:

19 Ende de heerlijckste onder dryē/ ende was haer ouerste: doch hy en quam niet tot aen de o† dry.

20 p Ende Benaia de sone Joiada/ des soons Ishail/ van grooten daden/ van Kabzeel: die sloech twee leeuwen der Moabiten / ende ginck af / ende sloech eenen leeuwe inden put ter sneeuw tijdt.

21 Ende sloech oock eenen Egyptischen grouwelijcken man / die hadde een spiesse in zijnder handt: ende hy ghinck tot hem af met eenen stock / ende nam den Egyptenaer de spiesse / ende verworchde hem met zijn eygen spiesse.

22 q Dat dede Benaia de sone Joiada: ende was beroemt onder den dryen helden/

23 Ende heerlijcker dan de dertich: doch hy en quam niet tot aen de dry: Ende Dauid maeckte hem ten heymelijcken rade.

24 Ahasel de broeder Joab/ is onder dē dertighē: Ethanam de sone Dodo tot Bethlehem.

25 Samma de Haraditer / Elika de Haraditer.

26 Herez de Paltiter / Ira de sone Ikes des Tekoiters.

27 Abieser de r† Anthothiter/ Mebunai de Husathiter.

m 1. Par. 11. 15.
n 1. Par. 11. 2. Par. ...
o† And. ... dry ...
p 1. Par ...
q 1. Par. ... ende ...
r† And. An... thothiter.

Zalmon

28 Zalmon de Ahohiter/ Maherai de Netophathiter.

29 Heleb de sone Baena de Netophathiter/ Ithai de sone Ribai vā Gibea/ der kinderen BenJamin.

30 Benaia de Pirgathoniter/ Hidai van den beken Gaas.

31 Abialbon de Arbathiter/ Asmaneth de Barhumiter.

32 Eliaheba de Saolbaniter/ de kinderen Jasen/ ende Jonathan.

33 Sammia de Harariter/ Ahiam de sone Sara des Harariters.

34 Eliphelet de sone Ahasbai/ des soōs Maechati/ Eliam de sone Ahitophels des Gileoniters.

35 Hezrai de Carmeliter/ Paerai de Arbiter.

36 Jegeal de sone Nathan van Zoba/ Bani de Gaditer.

37 Zeleg de Ammoniter: Naharai de Beerothiter/ de wapendragher Joabs des soons ZeruJa.

38 Ira de Jethiter/ Gareb de Jethriter/ Uria de Hethiter: Dier is altesamen seuen ende dertich.

Dat xxiiij. Capittel.

1. David vertoornt int tellen des volcx/ den Heere/ 10. wert zijner sonden gewaer/ 12. ende so hem dryerley straffe wert opghelept/ kiest meer in Godes/ dan in menschen handen te vallen. 17. Hem is wee om der straffe wille der ontschuldiger schapen. 19. Coopt een rupnte/ dē Heere eenen altaer te bouwen/ 24. ende en wil niet/ dat hem ten offer yet gheschoncken sal worden.

David laet het volck tellen tot Godts bevoncken gerichte daer toe bewoghē. a 1.Par.21.1. b Exod.30.11

1 Ende den toorn des Heeren vergrimde weder teghen Israel/ a ende beweechde David onder hen/ dat hy sprack: Gaet henen/ telt Israel ende Juda.

2 Ende de Coninck sprack tot Joab zijnen veldthooftman: Gaet rontom in allen stammen Israels/ van Dan aen tot Berseba toe/ b ende telt het volck/ dat ick wete hoe vele dat het is.

3 Joab sprack totten Coninck: De Heere v Godt doe tot desen volcke/ als het nv is/ noch hondertmael soo vele/ dat mijn heere de Coninck zijner ooghen lust daer aen sie: Doch wat heeft mijn heere de Coninck tot deser saken lust?

4 Doch des Conincx woort ghinck voort teghen Joab ende de Hooftlieden des heyrs. Also tooch Joab wt/ ende de Hooftlieden des heyrs/ vanden Coninck/ dat sy het volck Israels telden.

5 Ende ghinghen ouer de Jordane/ ende legherden hen tot Aroer/ ter rechterhandt der stadt/ die in de beke Gad leydt/ ende tot Jaeser.

6 Ende quamen tot Gilead/ ende int nederlant Hadsi/ ende quamen te DanJaan/ ende rondtom Zidon.

7 Ende quamen tot der vaster stadt Tyro/ ende allen steden der Heuiters/ ende Cananiters/ ende quamen wt aent Zuyden Juda/ tot Berseba.

Somma des Israels ende Juda.

8 Eñ toghen int gantsche lant rontom/ ende quamen na neghen Maenden ende twintich daghen te Jerusalem.

9 Ende Joab gaf den Coninck de somme des volcx/ dat ghetelt was: Ende daer waren in Israel acht hondert mael duysendt sterke mannen/ die het sweerdt wttoghen/ ende in Juda/ vijf hondertmael duysendt mannen.

10 Ende het herte sloech David/ nae dien als het volck getelt was: Ende David sprac totten Heere: Ick hebbe swaerlijck gesondicht/ dat ick dat ghedaen hebbe/ ende nv Heere/ neemt de misdaet ws knechts wech/ want ick hebbe gantsch sottelijck ghedaen.

Gad de Propheet.

11 Ende doe David des morghens opstondt/ quam des Heeren woordt tot Gad den Prophete/ Davids siender/ ende sprack:

12 Gaet henen/ ende spreeckt met David: Soo seydt de Heere: Dryerley brenge ick tot v/ verkiest v dier een wt/ dat ick v doe.

13 Gad quam tot David/ ende seyde het hem aen/ ende sprack tot hem: Wilt ghy dat seuen iaer lanck dieren tijt in v lant come? Of dat ghy dry maenden voor uwe wederpartijen vlieden moetet/ ende sy v veruolghen? Of dat dry daghen lanck Pestilencie in uwen lande zy? Soo merckt nv/ ende siet toe/ wat ick weder seggen sal dien/ die my hier gesonden heeft.

David verkiest Pestilencie. c Spr.2.22 Susan.22.

14 David sprack tot Gad: c My is seer banghe/ doch laet ons in de handt des Heeren vallen/ (want zijne barmhertichheydt is groot/) ick en wil niet inder menschen handt vallen.

70000. mannen aen der Pestilencie ghestorven.

15 Alsoo liet de Heere Pestilencie in Israel comen/ vanden morghen aen/ tot den bestemden tijdt/ dat des volcx sterf/ van Dan aen tot Berseba toe/ tseuentich duysendt mannen.

d 1.Sa.15.18 e of den dorsch vloer 1.Par.21.28

16 Ende doe de Enghel zijne hant wtstreckte ouer Jerusalem/ dat hyse verdorve/ d rouwede het den Heere ouer het quaet/ ende sprack totten Engel/ tot den verderuer int volck: Het is genoech/ uwe hant late nv af. Ende de Engel des Heeren was by e der schuere Araffna des Jebusiters.

17 David nv/ doe hy den Enghel sach/ die het volck sloech/ sprack hy tot den Heere: Siet/ ick hebbe ghesondicht/ ick hebbe de misdaet ghedaen: wat hebben dese schapen gedaen? Laet uwe handt teghen my ende mijns vaders huys zijn.

18 Eñ Gad quam tot David te dier seluer tijt/ ende sprac tot hem: Gaet op/ ende richtet den Heere eenen altaer op/ inder schuere Araffna des Jebusiters.

19 Also ginck David op/ als Gad geseyt/ ende de Heere gheboden hadde.

20 Ende doe Araffna hem omwendde/ sach hy den Coninck met zijnen knechten tot hem comen/ ende badt aen op zijn aenghesichte ter aerden/

f t An. zijn runderen g t And. wagen eñ offentuych hout [te halē] h Dese Araffna sal der Jebusiten Coninc gheweest zijn te Jerusalem/ ende daer nae tot Godt bekeert/ vroom/ ende salich gewordē/ eñ vanden Coninc ghelaten zijn om Godts wille.

21 Ende sprack: Waerom comt mijn heere de Coninck tot zijnen knechte? David sprack: Te coopen van v de schuere/ ende te bouwen den Heere eenen altaer/ dat de plaghe vanden volcke ophoude.

22 Doch Araffna sprack tot David: Mijn heere de Coninc neme ende offere sō het hem ghevalt: Siet/ daer is f t een rundt ten brandtoffer/ ende een g t sledde/ ende de ghereetschap dat ten offer behoort/ tot hout.

23 Alle dinck gaf Araffna den Coninc: Ende Araffna sprack totten Coninck: De Heere v Godt late v hem aenghenaem zijn.

24 Doch de Coninck sprack tot h Araffna:

Niet

t Pꝛou. 3.9

Niet alſoo/maer ick wilt v afcoopen om zijn gelt:t want ick en wil den Heere mijnen God gheen bꝛantoffer doen/ dat ick om niet hebbe. Alſo cochte David de ſchuere ende het rundt/ vooꝛ vijftich ſikel ſilvers.

25 Ende bouwede aldaer den Heere eenen altaer / ende offerde bꝛandtoffer ende danckoffer. Ende de Heere werdt den lande verſoent / ende de plaghe hielt op vanden volke Iſraels.

¶ Eynde des tweeden Boecx Samuels.

¶ REGVM, HET EERSTE Boeck van den Coninghen.

¶ Dat eerſte Capittel.

1. Soo David ſwack wert op zijn ouderdom/ 5. ſtaet Adonia na zijn rijcke. 11. Salomo verkrijcht het dooꝛ beſchickinghe Nathan eñ BathSeba: 32. Wert inghehuldet/ 38. ende geſalft. 41. Adonia hooꝛt het/ 49. ende vliedt.

David wert ſwack in zijnen ouderdō.

1 Ende doe de Coninc David out was/ ende wel bedaecht / en conde hy niet warm werden/wanneermen hem ooc ſchoon met cleederen bedeckte.

2 Doe ſpꝛaken zijne knechtē tot hem: Laetſe mijnen heere den Coninck een fijne Deerne een maghet ſoecken/ die vooꝛ den Coninck ſtae/ende hem † onderhoude/ende ſlape in zijne armen/ende warme mijnen heere den Coninck.

† And. pleghe/

Abiſag.

3 Ende ſy ſochten een ſchoone Deerne in alle lantpalen Iſraels/ende vondē Abiſag van Sunem/ende bꝛachtenſe den Coninck.

4 Ende ſy was een gantſch ſchoone Deerne/ ende † onderhiel den Coninck / ende diende hem: Doch de Coninck en bekendeſe niet.

† An. pleechde des

Adonia ſtaet na dē Rijcke. 2. Sam. 15.1

5 Adonia nv de ſone Hagith / vierhief hem/ ende ſpꝛack: Ick wil Coninck woꝛden / ende maeckte hem waghenen ende ruyteren / ende vijftich mannen ende trauanten vooꝛ hem henen.

6 Eñ zijn vader en woude hem niet becommerē by zijner tijt/dat hy hadde geſeyt: Waerom doet ghy alſo? Ende hy was ooc een ſeer ſchoon man/a ende † hy hadde hem gheboꝛen naeſt Abſalom.

a 1. Reg. 3.12
† And. de moeder hadde hem ghebaert.
b 1. Reg. 2.22

7 b Eñ hadde zijnen raet met Ioab den ſone ZeruIa/ende met AbIathar dē Pꝛieſter/die holpen Adonia.

8 Doch Zadok de Pꝛieſter/ende Benaia de ſone Ioiada/ende Nathan de Pꝛopheet/ende Simei/ende Rei/ende de Helden Davids/ en waren niet met Adonia.

9 Ende doe Adonia ſchapen ende runderen/ ende ghemeſt vee offerde by den ſteen Soheleth / die by de c fonteyne Rogel leyt/ noodde hy alle zijne bꝛoederen des Conincx ſonen / ende alle mannen Iuda des Conincx knechten:

c Ioſue 15.8 ende 18.17

10 Daerentegen de Pꝛopheet Nathan / ende Benaia/ende de Helden/ende Salomo zijnen bꝛoeder/en noodde hy niet.

11 Doe ſpꝛack Nathan tot BathSeba Salomons moeder: Hebt ghy niet gehooꝛt/ dat Adonia de ſone Hagith is Coninck gewoꝛden/ ende onſe heere David en weet daer niet vā?

12 Soo comt nv/ick wil v eenen raet gheven/ dat ghy v ziele/ ende ws ſoons Salomo ziele verloſt.

13 Gaet henen/ende gaet totten Coninck David in/ende ſpꝛeeckt tot hem : Hebt ghy niet/ mijn heere Coninck/ uwer maget geſwoꝛen/ ende gheſeydt : V ſone Salomo ſal na my Coninck zijn/ ende hy ſal op mijnen ſtoel ſitten : Waerom is dan Adonia Coninck ghewoꝛden?

14 Siet/dewijle dat ghy daer noch zijt/eñ met den Coninck ſpꝛeect : wil ick na v daer in commen/ende v wooꝛt te vollen wtſpꝛeken.

15 Ende BathSeba ginck in totten Coninck in de camer:ende de Coninck was ſeer oudt/ eñ Abiſag van Sunem diende den Coninck.

16 Ende BathSeba neychde haer / ende badt den Coninck aen. De Coninck daerenteghen ſpꝛack: Wat is v?

17 Sy ſpꝛack tot hem : Mijn heere/ ghy hebt uwer maghet gheſwoꝛen/by den Heere uwen Godt: V ſone Salomo ſal Coninck zijn nae my/ ende op mijnen ſtoel ſitten:

18 Nv daerenteghen ſiet/ Adonia is Coninck ghewoꝛden/ende mijn heere Coninck/ ghy en weet daer niet van.

19 Hy heeft oſſen ende gemeſt vee/eñ veel ſchapen geoffert/ ende heeft genoot alle ſonen des Conincx:daertoe AbIathar den Pꝛieſter/ende Ioab dē velthooftman: Doch uwē knecht Salomo en heeft hy niet ghenoodt.

20 Ghy zijt nuumers mijn heere de Coninck/ de oogen des gantſchen Iſraels ſien op v/dat ghy hen condt doet / wie op den ſtoel mijns heeren des Conincx na hem ſitten ſal.

21 Wanneer nv mijn heere de Coninc/met zijnen Vaderen ontſlapen is/ ſo ſullen ick ende mijn ſone Salomo/moeten d ſondaers zijn.

22 Dewijle ſy nv noch al ſpꝛack met den Coninck/quam de Pꝛopheet Nathan.

23 Eñ ſy ſeydent den Coninck aen: Siet/daer is de Pꝛopheet Nathan: Eñ als hy in quam vooꝛ den Coninck / badt hy den Coninc aen/ op zijn aengheſicht ter aerden/

24 Ende ſpꝛac: Mijn heere Coninc/hebt ghy gheſeyt: Adonia ſal na my Coninck zijn/ende op mijnen ſtoel ſitten?

25 Want hy is heden afgegaen/ende heeft geoffert oſſen ende gemeſt vee/ eñ veel ſchapen/ ende heeft alle ſonen des Conincx ghenoodt/ ende de Hooftlieden/ daertoe dē Pꝛieſter AbIathar: ende ſiet/ ſy eten ende dꝛincken vooꝛ hem/ende ſeggen: Geluck ende heyl den Coninck Adonia.

26 Daerenteghen my uwen knecht/ende Zadok den Pꝛieſter/ende Benaia de ſone Ioiada/ ende uwen knecht Salomo/ en heeft hy niet ghenoot.

Is

Is dat van mijnen heere den Coninck be- 27 uolen / ende en hebt het uwen knecht niet laten weten/ wie op den stoel mijns heeren des Coninex/ na hem sitten sal?

28 De Coninck Dauid antwoorde/ eñ sprac: Roept my BathSeba herwaerts: Ende sy quam in voor den Coninck: Ende doe sy voor den Coninck stondt/

29 Swoer de Coninck/ende sprac: So waerachtich als de Heere leeft / die mijn ziele verlost heeft wt aller noodt/

30 Ick wil heden doen / als ick v ghesworen hebbe by den Heere den Godt Israels / ende gheseydt: Dat Salomo v sone/sal na my Coninck zijn/ ende hy sal op mijnen stoel sitten voor my.

31 Doe neychde haer BathSeba met haren aengesichte ter aerden/ ende badt den Coninc aen/ende sprack: Geluck ende heyl mijn heere den Coninck Dauid eewichlijck.

32 Ende de Coninck Dauid sprack: Roept my den Priester Zadok herwaerts / ende den Prophect Nathan/ ende Benaia den sone Joiada. Ende doe sy in quamen voor den Coninck/

33 Sprack de Coninck tot hen: Neemt met u lieden ws heeren knechten/ende settet mijne sone Salomo op mijnen Muyl / ende voert hem af na e Gihon.

e 2.Par.32.30

34 Ende de Priester Zadok/met tsamen den Propheet Nathan / salue hem aldaer tot een Coninck ouer Israel : ende blaest met de basuynen/ ende segt: Geluck ende heyl den Coninck Salomo.

35 Ende treet hem nae opwaerts/ende comt: so sal hy sitten op mijnen stoel/ ende Coninck zijn voor my: ende ick wil hem ghebieden/dat hy Vorst zy ouer Israel ende Juda.

36 Doe antwoorde Benaia de sone Joiada den Coninck/ende sprack: Amen/de Heere de Godt mijns heeren des Coninex segghe oock alsoo.

37 Gelijck als de Heere met mijnen heere den Coninck geweest is/so zy hy oock met Salomo/ dat zijnen stoel grooter worde / dan den stoel mijns heeren des Coninex Dauids.

38 Doe gingen af/de Priester Zadok/ende de Propheet Nathan/ende Benaia de sone Joiada / ende Crethi ende Plethi/ ende setteden Salomo op dē Muyl des Coninex Dauids/ ende voerden hem na Gihon.

Salomo wert tot Coninc ghesalft/ van dē Priester Zadok.

39 Eñ de Priester Zadok nam den olyehoorn wt der hutte/ende salfde Salomo : ende bliesen met der basuynen/ende alle het volc sprac: f Ghelück den Coninck Salomo.

f 1.Sa.10.25

40 Ende alle het volc tooch hem na op: eñ het volck pypte met pypen/ ende was seer vrolic/ dat de aerde van haren gheschreye clanck.

41 Ende Adonia hoorde het / ende alle die hy genoot hadde/ die by hem waren/ ende sy hadden alreede ghegeten. Ende doe Joab der basuynen geluyt hoorde/sprac hy: Wat wil dat gheschrey ende rumoer der stadt?

42 Ende doe hy noch sprack / siet / doe quam Jonathan de sone AbJathar des Priesters: Ende Adonia sprack: Comt in / want ghy zijt een redelijck man/ ende brenghet goede bootschap.

43 Jonathan antwoorde/ ende sprac tot Adonia: Ja/ Onse heere de Coninck Dauid heeft Salomo tot een Coninck ghemaeckt/

44 Ende heeft met hem henen ghesonden den Priester Zadok/ ende de Propheet Nathan/ ende Benaia den sone Joiada / ende Crethi ende Plethi/ende sy hebben hem op des Coninex Muyl gheset.

45 Ende Zadok de Priester/ met tsamen den Propheet Nathan/ heeft hem ghesalft tot een Coninck te Gihon/ende zijn van daer opghetoghen met vreuchden / dat de stadt alsoo te werck gaet: dat is het gheschrey dat ghy ghehoort hebt.

46 Daertoe sitt Salomo op den Conincklicken stoel.

47 Ende de knechten des Coninex zijn inghegaen / onsen heere den Coninck Dauid te segenen/ende hebben geseyt: O God make Salomo eenen beteren name / dan uwen name is/ ende make zijnen stoel grooter dan uwen stoel/ ende de Coninck heeft aenghebeden op den legher.

48 Oock heeft de Coninc also geseyt: Geloeft zy de Heere de Godt Israels/die heden eenen heeft laten sitten op mijnen stoel/dat het mijne ooghen ghesien hebben.

49 Doe verschrickten ende maeckten hen op/ alle die by Adonia genoodt waren/ende ginghen henen/een yeghelijck zijnen wech.

50 g Doch Adonia vreesde hem voor Salomo/ ende maeckte hem op/ ginck henen/ende vattede de hoornen des altaers.

g Reg.2.34

51 Ende het wert Salomo geseyt: Siet/ Adonia vreest den Coninck Salomo/ende siet/hy vattet de hoornen des altaers / ende spreect: De Coninck Salomo sweere my heden/ dat hy zijnē knecht niet en doode met dē sweerde.

52 Salomo sprack: Sal hy redelijck zijn/so en sal gheen hayr van hem op de aerde vallen: wert daerenteghen wat boos aen hem geuonden/ so sal hy steruen.

53 h Ende de Coninck Salomo sandt henen/ ende liet hem af halen vanden altaer : Ende doe hy quam badt hy den Coninck Salomo aen : Ende Salomo sprack tot hem : Gaet in v huys.

h Exo.21.14

Dat ij. Capittel.

1. Dauids beuel aen Salomo, voor zijnen doot.
13. Adonia begeert Abisag/ 23. tot zijn verderf.
26. AbJathar wert van het Priesterdom gheset/
28. Joab/ 36. ende Simei ghedoot.

1 Als nv dē tijt aen quam/dat Dauid sterven soude/gheboot hy zijnen sone Salomo/ende sprack:

Dauids beuel aen Salomo / voor zijnen doot.

2 a Ick ga henen den wech der gantscher werelt: soo zijt ghetroost/ende weest een man.

a Josue 23.14 Deut.31.14

3 Ende neemt waer de wacht des Heeren ws Godts/ dat ghy wandelt in zijne wegen/ ende houdet zijne Wijse / Gheboden / Rechten/ende Gheruyghenissen/b als gheschreuen staet in de Wet Mose: op dat ghy clueck zijt/ in allen dat ghy doet/ende waer ghy v henen wendet/

b Deut.17.16

4 Op dat de Heere zijn woordt verwercke/ c dat hy ouer my ghesproken heeft/ ende gheseyt: So uwe kinderen haren wech bewaren/ dat sy trouwelicken/ ende van gantscher herten/ ende van gantscher zielen voor my wandelen/ soo en sal van v nemmermeer een man ontbreken/ op den stoel Israels.

c 1.Sa.7.18

5 Oock weet ghy wel / wat my Joab de sone ZeruJa ghedaen heeft: d wat hy dede den

d 2.Sa.3.27 ende 20.10

tween velthooftlieden Iſraels/Abner den ſone Ner/ ende Amaſa den ſone Jether/ die hy verwoꝛcht heeft/ende vergoot krijchſ bloet in vꝛede: ende dede krijchſ bloedt aen zynen goꝛdel/die om zijne lendenen was/ende aen zijne ſchoenen/die aen zijne voeten waren.

6 Doet nae uwer wijſheydt / dat ghy zijn grauwe hayꝛ niet met vꝛedē onder ter hellen en bꝛenghet.

Barſillai.
e 2.Sa.17.27 ende 19.31.

7 Oock ſult ghy den kinderen e Barſillai des Gileaditers/ barmhertichevdt bewijſen/ dat ſy by uwen diſſche eten: want alſo deden ſy by my/ doe ick vooꝛ Abſalom uwen bꝛoeder vluchtede.

Simei.
f 2.Sa.19.5 ende 19.19.

8 Ende ſiet / ghy hebt by v Simei den ſone Gera/des ſoons Jemini/ vā Bahurim/ f die my ſchandelycken vloeckte/ter tijt/doe ick na Mahanaim ginck: hy dannoch quam af my tegen aen de Joꝛdane: Doe ſwoer ick hem by den Heere/ende ſpꝛack: Ick en wil v niet dooden met den ſweerde.

9 Ghy dannoch laet hem niet ontſchuldich zijn: want ghy zijt een wijs man / ende ſult wel weten wat ghy hem doen ſult / dat ghy zijn grauwe hayꝛ met bloede onder de helle bꝛenghet.

David ſterft als hy hadde 70. iaer gheleeft/2.Sa.5. ende 40. gheregeert.
g Act.2.29 ende 13.36
h 2.Sam.5.4
i 1.par.29.23

10 g Alſo ontſliep David met zijnē vaderen/ ende wert begrauen in de ſtadt Davids.

11 Den tijt nv die David Coninck gheweeſt is over Iſrael / is veertich iaer: h Seuen iaer was hy Coninck te Hebꝛon/ ende dꝛy eñ dertich iaer te Jeruſalem.

12 i Ende Salomo ſatt op den ſtoel zijns vaders Davids / ende zijn Coninckrijck werdt ſeer ſtandtachtich.

Adonia begeert Abiſag.
k 1.Sa.16.4

13 Ende Adonia de ſone Hagith/quam in tot BathSeba der moeder Salomo/ eñ ſy ſpꝛac: k Comt ghy oock met vꝛeden? Hy ſpꝛack: Ja.

14 Ende ſpꝛack: Ick hebbe wat met v te ſpꝛeken. Sy ſeyde: Segt aen.

15 Hy ſpꝛac: Ghy weet dat het Coninckrijck mijn was/ende het gātſche Iſrael hadde hem op my gherichtet/dat ick Coninck zijn ſoude: doch nv is het Coninckrijcke ghewendet/ende mijns bꝛoeders ghewoꝛden: vanden Heere is het hem ghewoꝛden.

16 Nv bidde ick een bede van v/ghy en wondet mijn aengeſichte niet beſchamen. Sy ſpꝛac tot hem: Segt aen.

l 1.Reg.1.4

17 Hy ſpꝛack: Spꝛeeckt met den Coninck Salomo/ (want hy en ſal v aengheſicht niet beſchamen/) dat hy my geve l Abiſag van Sunem ten wijue.

18 BathSeba ſpꝛack: Wel/ ick wil met den Coninck uwent haluen ſpꝛeken.

19 Eñ BathSeba quam in totten Coninck Salomo/met hem te ſpꝛekē Adonias haluen: Ende de Coninck ſtont op/ende ghinck haer tegen/ende badtſe aē/ ende ſettede hem op zijnē ſtoel: ende des Coninckſ moeder wert eenen ſtoel gheſet/ dat ſy haer ſettede tot zijner rechter zijden.

20 Ende ſy ſpꝛack: Ick bidde een cleyn bede van v / ghy en wondet mijn aengheſicht niet beſchamen. De Coninck ſpꝛac tot haer: Bidt mijn moeder / ick en wil v aengheſicht niet beſchamen.

21 Sy ſpꝛac: Latet Abiſag van Sunem/uwen bꝛoeder/Adonia ten wijue gheuen.

22 Doe antwooꝛde de Coninck Salomo / eñ ſpꝛack tot zijner moeder: Waerom biddet ghy om Abiſag van Sunem/dē Adonia? Bidt hem het Coninckrijck oock: want hy is mijn grootſte bꝛoeder / m ende heeft den Pꝛieſter AbJathar/ ende Joab den ſone ZeruJa.

23 Ende de Coninck Salomo ſwoer by den Heere/ende ſpꝛack: God doe my dit ende dat/ Adonia ſal dat teghen zijn leuen gheſpꝛoken hebben.

24 Eñ nv/ſoo waerachtich als de Heere leeft/ die my n †beveſtiget heeft/ende laten ſitten op den ſtoel mijns vaders Davids/ende die my een huys gemaeckt heeft / o als hy geſpꝛoken heeft/heden ſal Adonia ſteruen.

25 Ende de Coninck Salomo ſandt henen/ dooꝛ Benaia den ſone Joiada/die ſloech hem/ dat hy ſterf.

26 Ende tot den Pꝛieſter AbJathar ſpꝛack de Coninck: Gaet henen na Anathoth op uwen acker/want ghy zijt des doodts: Doch ick en wil v heden niet dooden: want ghy hebt de Arcke des Heeren vooꝛ mijnen vader David gedꝛagen/ ende hebt mede geleden/waer mijn vader gheleden heeft.

27 Alſo verſtiet Salomo den AbJathar / dat hy niet en mochte Pꝛieſter des Heeren zijn: p Op dat veruult woꝛde des Heeren wooꝛt/ dat hy over het huys Eli gheſpꝛoken hadde tot Silo.

28 Ende dit geruchte quam vooꝛ Joab: want Joab hadde aen Adonia ghehangen/ hoewel niet aen Abſalom: Doe vluchte Joab in de hutte des Heeren / ende vattede de hooꝛnen des altaers.

29 Ende het wert den Coninck Salomo aengheſeyt/ dat Joab ter hutten des Heeren ghevloden ware: ende ſiet / hy ſtaet by den altaer: Doe ſandt Salomo Benaia den ſone Joiada henen/ ende ſpꝛack: Gaet henen ende ſlaet hem.

30 Ende doe Benaia totter hutten des Heeren quam/ſpꝛack hy tot hem: So ſeyt de Coninc: Gaet hier wt. Hy ſpꝛack: Neen/ hier wil ick ſteruen. Ende Benaia ſeyde ſulcx den Coninc weder/ende ſpꝛac: So heeft Joab gheſpꝛoken/ ende ſo heeft hy my gheantwooꝛt.

31 De Coninck ſpꝛack tot hem: Doet als hy gheſeyt heeft / ende ſlaet hem / ende begraeft hem: dat ghy dat bloet dat Joab te vergeefs vergoten heeft/ van my doet/ende van mijns vaders huys/

32 Ende de Heere hem zijn bloet betale op zijnen cop/ dat hy twee mannen geſlagen heeft/ die rechtveerdigher ende beter waren dan hy/ ende heeftſe verwoꝛcht met den ſweerde/ dat mijn vader David daer niet vā en wiſte/ namelijckē/q Abner den ſone Ner/dē velthooftman over Iſrael/ende Amaſa dē ſone Jether/ den velthooftman over Juda.

33 Dat haer bloet betaelt woꝛde op den cop Joab/ende zijns zaedts eewichlick: Daerentegen David ende zijn zaedt/zijn huys ende zijnen ſtoel / vꝛede hebbe eewichlijck vanden Heere.

34 Ende Benaia den ſone Joiada ginck op/ ende ſloech hem/ende doodde hem: eñ hy wert begrauen in zijn huys inder woeſtijne.

35 Ende de Coninck ſettede Benaia den ſone Joiada in zijn ſtede over het heyꝛ: r eñ Zadok den Pꝛieſter ſettede de Coninck in AbJathars ſtede.

36 Ende de Coninck ſandt henen / ende liet Simei

Simei,

Simei roepen/ende sprack tot hem: Bouwet v een huys te Jerusalem/ende woont aldaer/ ende en gaet van daer niet wt/noch hier noch daer henen.

37 Welckes daechs ghy sult wtgaen/ ende ouer de beke Kidron gaen/ soo weet dat ghy den doot steruē moet/v bloet zy op uwen cop.

38 Simei sprack totten Coninck: Dat is een goede meyninge: Als mijn heere de Coninc ghesproken heeft/so sal v knecht doen: Alsoo woonde Simei te Jerusalem langhen tijdt.

39 Ende het gheviel na drie iaren/ dat twee knechten den Simei ontliepen/tot Achis den sone Maecha/ den Coninck te Gath. Ende het wert Simei aengeseyt: Siet/ uwe knechten zijn te Gath.

40 Doe maeckte hem Simei op/ende sadelde zijnen ezel/ ende toech henen na Gath tot Achis/ dat hy zijne knechten sochte: Ende doe hy daer henen quam/ bracht hy zijne knechten weder van Gath.

41 Ende het wert Salomo aenghesepdt/ dat Simei henen ghetoghen ware van Jerusalem na Gath/ ende weder ghecomen.

42 Doe sandt de Coninc henen/ende liet Simei roepen/ ende sprack tot hem. Hebbe ick v niet gesworen by den Heere/ende v betuycht/ ende ghesept: Welckes daechs ghy sullet wt trecken/ende hier of daer henē gaen/dat ghy weten soudet ghy moet den doodt steruen? Ende ghy spraket tot my: Ic hebbe een goede meyninghe ghehoort.

43 Waerom en hebt ghy v dan niet ghehouden na den eedt des Heeren/ ende ghebode dat ick v gheboden hebbe?

f 1.Sa.16.5. Simei wort ghedoodt.

44 Ende de Coninck sprac tot Simei: f Ghy weet alle de boosheydt dier v uwe herte kenneliick is/die ghy mijnen vader David ghedaen hebt: De Heere heeft uwe boosheyt betaelt op uwen cop.

45 Ende de Coninck Salomo is ghesegent/ ende den stoel Davids sal bevesticht zijn voor den Heere eewichlijck.

46 Ende de Coninck gheboodt Benaia den sone Joiada: Die ginc wt/ ende sloech hem dat hy sterf. Ende het Coninckrijck wert bevesticht door Salomons handt.

Dat iij. Capittel.

1. Salomo neemt een Heydensch wijf/ 5. bidt den Heere om wijsheydt/ 10. ende verkrijchtse/ met tsamen rijckdom ende eere/ dat zijns ghelijcken niet en is. 16. Van eenē wijsen ende scherpsinnighen gerichte Salomo/wt de heymelijckheyt der natueren vlietende.

Salomo neemt een Heydensch wijf. a 3.Reg.7.3. * Si/ beurien: bede. b Gen.12.17.

1 Ende Salomo a* vermaechschapte hē met Pharao den Coninc in Egypten/ ende nam Pharaos dochter/eñ brachtse in de stadt Davids / tot dat hy bouwede zijn huys ende des Heeren huys / ende de mueren rondtom Jerusalem.

2 b Doch het volc offerde noch op de hoochten: wāt daer en was noch geē huys gebouwet den Name des Heeren tot op die tijdt.

3 Salomo nu hadde den Heere lief/ ende wandelde na de zedē zijns vaders Davids: behaluen dat hy op de hoochten offerde ende roockte.

c 1.Par.1,3.

4 c Ende de Coninck ginck henen na Gibeon/ aldaer te offeren: want dat was een heerlijcke hoochte: Ende Salomo offerde duysent brandtoffers op den seluen altaer.

5 d Ende de Heere verscheen Salomo te Gibeon / inden droom des nachts / ende Godt sprack: Biddet wat ick v gheuen sal.

d 1.Reg.9.2.

6 Salomo sprack: Ghy hebt by mijnen vader David uwen knecht/groote barmherticheyt ghedaen/als hy dan voor v ghewandelt heeft in waerheyt ende gherechticheyt/ ende met een oprecht herte voor v / ende hebt hem dese groote barmherticheyt ghehouden/ende hem eenen sone ghegheuen die op uwen stoel sate/ als het dan als nu voor ooghen is.

7 e Nu Heere mijn Godt / ghy hebt uwen knecht tot een Coninck ghemaect/ in mijns vaders Davids stede: So ben ick een cleyn iongelinck/ weet niet/ noch mijnen wtganck noch inganck.

e Sap.9.4. 2.Para.1.9. Salomo bidt van God wijsheyt/ welcx alle goet met hē brenget. Ende dit treflijc exempel is allen Vorsten ende heeren voorgestelt/ ten saligen regimente harer landē ende lieden.

8 Ende v knecht is onder den volcke / dat ghy vercoren hebt/ so groot/ dat het niemant tellen noch beschrijuen en can / van veelheydt haluen.

9 * So wilt doch uwen knecht gheuen een ghehoorsaem herte / dat hy v volck richten moghe / ende verstaen wat goet ende quaet is: want wie vermach dit/v machtich volck te richten?

* 2.Par.1.10.

10 Dat beviel den Heere wel / dat Salomo sulcx badt.

11 Ende Godt sprack tot hem: Dewijle dat ghy sulcx biddet / ende en biddet niet om een lanc leuen/noch om rijckdom/noch om uwer vyanden ziele / maer om verstant / gherichte te hooren:

12 Siet soo hebbe ick ghedaen na uwe woorden: f Siet/ ic hebbe v een wijs ende verstandich herte ghegheuen / dat ws gelijcken voor v niet gheweest en is / ende na v niet opcomen en sal.

f Eccle.1.13.

13 g Daertoe/ dat ghy niet ghebeden en hebt/ hebbe ick v oock gegeuen/ namelijck: Rijckdom ende eere / dat ws ghelijcken niemandt onder den Coninghen en is te uwen tijden.

g Mat.6.33. Psal.37.25. ende 55.23. Sap.7.11.

14 Ende so ghy sult in mijne weghen wandelen / dat ghy houdet mijne zeden ende gheboden/ gelijck h als v vader David gewandelt heeft/so wil ick v geuen een lanck leuen.

h 1.Reg.15.4.

15 Ende doe Salomo opwaeckte / siet/ doe was het eenen droom: i Eñ hy quam te Jerusalem / ende tradt voor de Arcke des Verbondts des Heeren/ende offerde brandtoffer ende danckoffer: ende maeckte een groote maeltijdt allen zijnen knechten.

i 2.Par.1.13.

16 Te dier tijdt quamen twee k hoeren totten Coninck/ende traden voor hem.

k Het Hebreisch woort bedupdt een hoere/ eñ oock een weerdinne. Eñ dewijle de hoeren/ of niet en baren/ hare vruchten ombrengen/ of ten minsten niet lief en hebben/ so houden de gheleerden veel meer/ dit sullē weerdinnen gheweest zijn welcker mannē te dier tijt haers handels haluē niet te huys gheweest en zijn.

17 Ende het een wijf sprack: Och mijn heere/ ic eñ dit wijf woonden in een huys / ende ick quam by haer inden huyse int kinderbedde.

18 Ende na drie dagen / doe ick gebaert hadde/ baerde sy ooc: Ende wy waren by malcanderē / dat daer niemant vremts met ons en was in huys/sonder alleen wy beyden.

19 Ende deses wijfs sone sterf inder nacht/ want sy hadde hem indē slaep doot gedruct.

20 Ende sy stondt inder nacht op/ende nam mijnen sone van mijner zijden/doe v maghet sliep/ ende leyde hem in haren arm/ ende haren dooden sone leyde sy in mijnen arm.

21 Ende doe ick des morghens opstont/mijnen sone te sooghen: siet/ doe was hy doodt: Doch des morghens sach ick hem euen aen/ ende siet / het en was mijn sone niet dien ick ghebaert hadde.

22 Het ander wijf sprac: Niet alsoo/mijn sone

leeft / ende v sone is doodt: Ghene daerente-ghen sprack: Niet alsoo/ v sone is doot/ende mijn sone leeft: Ende spraken also voor den Coninck.

23 Ende de Coninck sprack: Dese spreeckt: Mijn sone leeft/ende v sone is doodt: Ende ghene spreeckt: Niet also/ v sone is doot/ende mijn sone leeft.

Een wijs en scherpsinnich gerichte Salomonis/ wt de heymelijckheyt der naturen vlietende.

24 Ende de Coninck sprack: l Haelt my een sweerdt hier: Ende doe het sweerdt voor den Coninck ghebracht wert/

25 Sprack de Coninck: Deylt dat leuendige kint in twee deelen/ende gheeft deser de helft/ ende ghener oock de helft.

l Susan. 51.
m Gen. 43. 30

26 Doe sprack het wijf/welckers sone leefde/ ten Coninck: (want m haer moederlijck herte ontbrande ouer haren sone) Och mijn heere/gheeft haer dat kint leuendich/ ende en doe het niet: Ghene daerenteghen sprack: Het en zy noch mijn noch v: Laet het deylen.

27 Doe antwoorde de Coninck/ ende sprack: Gheeft deser het kint leuendich/ ende en doot het niet: Die is zijn moeder.

28 Ende dat oordeel dat de Coninck gesproken hadde/ wert kundtbaer voor het gantsche Israel: ende vreesden hen voor den Coninc/ want sy sagen dat de wijsheyt Gods in hem was/ gherichte te houden.

Dat iiij. Capittel.

1. Ordentlijcke bestellinghe des hofs Salomonis / met zijnen Vorsten. 22. Daechlijcksche spijsinghe voor zijn hof/ 29. ende van zijner grooter wijsheydt.

Ordentlijcke bestellinghe des hofs Salomonis/ zijne Vorsten.

1 Also was Salomo Coninc ouer gantsch Israel/

2 Ende dit waren zijne Vorsten: Asarja de sone Zadok des Priesters.

3 Elihoreph ende AhiJa de sone Sisa / waren schrijuers. Iosaphat de sone Ahilud was Canceliier.

4 Benaia de sone Ioiada/ was veldthooftman: Zadok ende AbJathar waren Priesters.

5 Asaria de sone Nathan/ was ouer de amptlieden: Sabud de sone Nathan des Priesters/ was des Conincx vrient.

a 1. Re. 12. 18

6 Ahisar was hofmeester: a Adoniram de sone Abda / was rentmeester.

Twaelf amptlieden Salomonis.

7 Ende Salomo hadde twaelf amptlieden ouer het gantsche Israel / die den Coninck ende zijn huys besorchden: een yegelijck hadde des iaers een maent lanck te besorghen.

8 Ende hieten alsoo: De sone Hur/op den gheberchte Ephraim.

9 De sone Deker/ te Makaz/ende te Saalbin/ende te BethSames/ ende te Elon ende te BethHanan/

10 De sone Hesed te Aruboth/ en hadde daertoe Socho/ende het gantsche landt Hepher.

11 De sone Abinadab/de gantsche heerschappije te Dor/ende hadde Thaphat/ Salomons dochter ten wijue.

Thaphat.

12 Baena de sone Ahilud / te Thaenach ende te Megiddo / ende ouer het gantsche BethSean/ die daer leyt by Zarthana/ onder Jesreel/ van BethSean tot aen de lantpalē Mehola/ tot op ghene zijde Jakmeam.

13 De sone Geber te Ramoth in Gilead/ ende hadde de vlecke Jair des soons Manasse in Gilead / ende hadde de streke Argob die in Basan leydt/ tsestich groote steden bemuert/ ende met metalen grendelen.

14 Abi Nadab de sone Iddo/ te Mahanaim.

15 Ahimaaz in Naphthali: ende die nam oock Salomons dochter Basmath ten wijue.

16 Baena de sone Husai/ in Asser en te Aloth.

17 Iosaphath de sone Paruah/ in Isaschar.

18 Simei de sone Ela/ in BenJamin.

19 Geber de sone Vri/ inden lande Gilead/ inden lande Sihon des Conincx der Amoriten/ ende Og/ des Conincx te Basan: een amptman was inden seluen lande.

20 b Iuda nu ende Israel dies was vele/ als des zandts aender zee / ende aten ende dronken/ende waren vrolijck.

21 c Also was Salomo en heere ouer alle Coninckrijck / vanden water aen in der Philisteen landt/ tot aen de lantpalen Egypti/ die hem geschencken brachten/ende dienden hem zijn leefdaghe.

22 Ende Salomo moeste dagheljicx ter spijsinghe hebbē/ dertich coor d semelmeels/ ende tsestich coor ander meel.

23 Thien ghemeste runderen / ende twintich weyderunderen / ende hondert schapen: wtghenomen herten/ ende rheen/ ende Gemsen/ ende ghemest e† vee.

24 Want hy heerschede inden gantschen lande / op dese zijde des waters / van Tiphsah aen tot Gasa toe/ ouer alle Coningen op dese zijde des waters: f Ende hadden vrede van allen zijnen onderdanen rontom.

25 Dat Iuda ende Israel seker woonden/ een yeghelijck onder zijnen wijnstock/ende onder zijnen vijchboom/ van Dan aen tot BerSeba toe/ so langhe als Salomo leefde.

26 g Ende Salomo hadde veertich duysent h† waghenpeerden/ ende twaelf duysent reysighers.

27 Ende de amptlieden besorchden den Coninck Salomo/ende alles wat ter tafelen des Conincx behoorde / een yeghelijck in zijner maent/ende en lieten niet faelgeeren.

28 Oock gherste ende stroo voor de peerden ende i† loopers/ brachtē sy aen de plaetse daer hy was/ een yeghelijck na zijn beuel.

29 k Ende Godt gaf Salomo seer groote wijsheyt ende verstant/ende een getroost herte/ als zandt aenden oeuer der zee leydt.

30 Dat de wijsheydt Salomo grooter was/ dan aller kinderen tegen Oosten / ende aller Egyptenaers wijsheydt.

31 Ende was wijser dan alle menschen/ oock wijser dan de l† dichter Ethan de Esrahiter/ Heman/ Chalchal ende Darda: ende was beroemt onder allen Heydenen rontom.

32 Ende hy sprack dry duysent spreucken/ ende zijne Lieden waren duysent ende vijue.

33 Ende hy sprack van boomen / vanden ceder aē te Libanon/tot aenden Isop/ die wt der wandt wasset: Oock sprack hy van vee/ van volghelen/ van wormen ende van visschen.

34 Ende wt allen volcken quamen sommige te hooren de wijsheyt Salomo/ van allē Coninghen op aerden / die van zijner wijsheydt ghehoort hadden.

Dat v. Capittel.

1. Hiram sendt zijne boden tot Salomo/ 6. verwilligt hem na zijn begeerte/ hout en knechten / ten bouwe des Tempels/ 12. ende maeckt een verbont met hem. 13. Vanden getale der arbeyders Salomo.

Hiram schict zijne bodē tot Salomo.
a 2.Sa.5.11

E Nde Hiram de Coninck te Tyro sandt zijne knechtē tot Salomo: want hy hadde gehoort dat sy hem tot een Coninck ghesalft hadden in zijn vaders stede: a want Hiram hadde Dauid lief zijn leefdaghe. (1)

b 1.Par.2.3

b Ende Salomo sandt tot Hiram / ende liet hem segghen: (2)

* 1.Par.22.8 ende 28.3

* Ghy weet dat mijn vader Dauid niet en conde bouwen een huys den Name des Heeren zijns Godts / om des krijchs wille / die rondtom hem was/ tot datse de Heere onder zijne voetsolen gaf. (3)

Nv daerenteghen heeft my de Heere mijn Godt ruste ghegheuen rondtom / dat daer gheen wederpartijder noch quade hindernisse meer en is: (4)

c 2.Sa.7.13
1.para.22.10

Siet/ so hebbe ick gedacht een huys te bouwen/ dē Name des Heeren mijns Gods / c als de Heere ghesproken heeft tot mijnen vader Dauid/ ende geseyt: V sone/ dien ick in v stede setten sal op uwen stoel / die sal mijnen Name een huys bouwen. (5)

Salomo begeert hout vā Hiram tot den Tempel.

So beueelt nv/ datmen my cederen wt Libanon houwe / ende dat uwe knechten met mijne knechten zijn: Ende het loon uwer knechten wil ick v gheuen / alles als ghy segt: want ghy weet dat by ons niemandt en is/ die hout te houwen weet / ghelijck als de Zidoniters. (6)

Doe Hiram nv hoorde de woorden Salomo/ verblijdde hy hem hooch/ ende sprack: Gheloeft zy de Heere heden / die Dauid eenen wijsen sone ghegheuen heeft ouer dit groot volck. (7)

Ende Hiram sandt tot Salomo / ende liet hem segghen: Ick hebbe ghehoort dat ghy tot my gesonden hebt: Ick wil doen na alle v begheerte/ met cederen ende dennen houte: (8)

Mijne knechten sullense van Libanon af brenghen aen de zee/ ende wilse in vloten leggen laten op de zee/ tot aen de plaetsen die ghy my sult aensegghen laten: ende wilse behouwen laten aldaer / ende ghy sult het halen laten: Doch ghy sult oock mijn begheerte doen/ endespijse gheuen mijnen ghesinne. (9)

Also gaf Hiram Salomo cederē ende dennen hout/ na alle zijne begheerte. (10)

Salomo daerentegen gaf Hiram twintich duysent coor tarwen/ te eten voor zijn ghesin/ ende twintich coor gestooten olye. Sulcx gaf Salomo iaerlicx den Hiram. (11)

Verbont tusschen Salomo ende Hiram.

Ende de Heere gaf Salomo wijsheyt/ als hy hem ghesproken hadde: Ende daer was vrede tusschen Heram eñ Salomo/ ende sy maecten beyde een verbondt te samen. (12)

Ende Salomo d † vercoos eē somme volcx tot den gantschen Israel: Eñ de somme was dertich duysent mannen. (13)

f 1.Re.4.6

Ende sandtse inden Libanon/ e † telcken op een maent thien duysendt / dat sy een maent lanck inden Libanon warē/ ende twee maenden te huys: f Ende Adoniram was ouer sulcken somme. (14)

Ende Salomo hadde tseuentich duysendt die daer last droegen/ eñ tachtentich duysent die daer timmerden op den berghe: (15)

Behaluen de ouerste amptlieden Salomo/ die ouer het volck ghesét waren / namelijck/ dry duysendt ende dry hondert / die ouer het volck heerscheden / dat daer aenden wercke arbeydde. (16)

17 Ende de Coninck gheboot dat sy groote eñ costelijcke steenen wtbraken/ namelijck/ ghehouwen steenē/ tot het fondament des huys.

18 Ende de bouwlieden Salomo/ eñ de bouwlieden Hiram/ ende de Giblim/ hieuwen wt/ ende bereydden toe hout eñ steenen/ het huys te bouwen.

Dat vj. Capittel.

1. 14. Vanden ghebouwe ende ghestalte des Tempels Salomonis/ 11. Item/ toesegghinghe Gods ouer denseluen.

Ghebouwte ende gestalte des Tempels Salomo.
a 2.para.3.1
Act.7.47

1 I Nden a vierhondertsten ende tachtentichsten iare/ nae den wtganck der kinderen Israels wt Egyptenlande/ inden vierden iare des Coninckrijcx Salomo ouer Israel/ in der maēt Siff/ dat is de ander maēt/ wert het huys des Heeren ghebouwet.

2 Dat huys nv dat de Coninc Salomo den Heere bouwede/ was tsestich ellē lanc/ twintich ellen breedt/ ende b dertich ellen hooch.

b Verstaet tot aen dē onderstē solder: was des gantschen huys hoochte (als 2. par.3 staet) was 120.ellen.

3 Ende bouwede een c † voorhuys voor den Tempel/ twintich ellen lanck/ na der breedde des huys / ende thien ellen breedt voor den huyse heenen.

c † And. halle Joan.10.23 Act.3.11 ende 5.12

4 Ende hy maeckte vensteren aen het huys/ d inwendich wijt/ wtwendich enghe.

d De vensterē die so zijn, daer en caunmē niet wel/ noch veel in siē/ doch seer wel ende veel daer wt sien. Sulcx rijme hem fijn met den mysterio. Een geestelicke mensche kent alle dinc / ende siet het wel wtwendich/ doch niemāt en kent hem. Dat is nae mijn meyninghe/ dat de tert spreeckt: De vensteren waren open eñ toe: my wanneer ick daer binnen bē zijn sy open/ v daer buyten zijn sy toe. and. inwēdich enge/ wtwēdich wijdt.

5 Ende hy bouwede eenen omganck aen de wandt des huys rondtom / dat hy beyde om den Tempel ende choor ghinck/ ende maeckte zijnen buytensten wandt rontom.

6 Den onderstē † ganck was vijf ellen wijt/ ende den middelsten ses ellen wijt / ende den derden seuē ellen wijt: want hy leyde balcken buyten aen den huyse rontom/ dat sy hen aen de wandt des huys niet en hielden.

† And. soldèringhe

7 Ende doe het huys gebouwet wert/ waren de steenen te vooren gantsch toegerichtet/ datmen geenen hamer/ noch bijl/ noch eenich ijseren instrument int bouwen en hoorde.

8 Ende een deure was ter rechter zijdē midden aen den huyse/ datmē door eenen windelsteen opginck/ op den middelsten ganck/ ende vanden middelsten ganck op den derden.

9 Also bouwede hy het huys/ ende volbrachte het: Ende e beschoot het huys met cederen/ beyde bouen ende aen de wanden.

e Of besette

10 Hy bouwede oock eenen ganck / bouen op den gantschē huyse rontom / vijf ellen hooch/ ende bedeckte het huys met cederen houte.

Toeseggings Godts.

11 Ende des Heeren woort geschiedde tot Salomo / ende sprack:

12 Dat zy het huys dat ghy bouwet: Ist dat ghy in mijne Geboden wandelt/ eñ na mijne Rechten doet/ ende alle mijne Geboden houdet/ om daer in te wandelen/ soo wil ick mijn woort met v f beuestighen / g als ick Dauid uwen vader ghesproken hebbe.

f of/ stadtgrijpich/ of vast maken.
g 2.Sa.7.12
1.Par.22.10,19

13 Ende wil woonen onder den kinderen Israels / ende en wil mijn volck Israels niet verlaten.

14 Also bouwede Salomo het huys/ ende volbracht het.

15 Ende bouwede de wanden des huys/ binnen aen de zijnen van cederen / van des huys vloer aen/ tot aen het dack: Ende beschootet binnen met houte: ende solderde dē vloer des huys met dennen berderen.

16 Ende hy bouwede achter int huys eenen cederen wandt/ twintich ellen lanck/ van den

h Het choor daer de arcke des Heeren in stont/ als in der hutte Moses vooren.

vloer aen tot aen het dack: Ende bouwede daer binnen het h choor/ ende het allerheylichste.

17 Ende het huys des Tempels voor [den choor/] was veertich ellen lanck.

18 Binnen was het huys enckel cederen/met ghedraeyde knoopen ende bloemwerck/ datmen gheenen steen en sach.

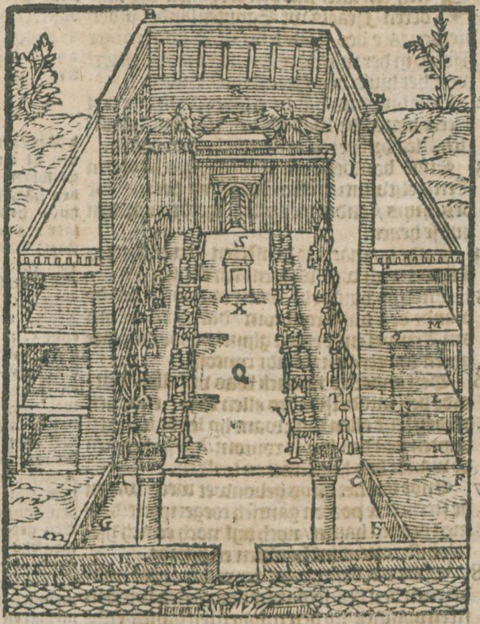
19 Ab/ het choor bereydde hy binnen inden huyse/ datmen de Arcke des Verboudts des Heeren aldaer henen settede.

20 Ende voor den choor/ die twintich ellen lanck/ ende twintich ellen wijt/ ende twintich ellen hooch was/ ende overtoghen met louteren goude/ beschoot hy den altaer met cederen.

21 Ende Salomo overtooch het huys binnen met louterē goude: ende tooch gulden ritchelen voor den choor henen/ dien hy met goude overtoghen hadde.

22 Alsoo dat het gantsche huys gantsch met goude overtoghen was: daertoe oock den gantschen altaer voor den choor/overtooch hy met goude.

Den open Tempen.

De reden waerom dat wy den Tempel open ghemaeckt hebben/ ende van vooren sonder muer/ dat is om datmen sien soude de orden der dinghen die daer in waren/ ende hoe sy gheset stonden.

A. B. De lengde des Tempels 60. ellen.
A. C. De breedde 20. ellen/ te weten van binnen/ sonder de dickte van de mueren.
C. D. De hoochde dertich ellen.
G. H. De lengde der galerije die voor den Tempel was/ende hadde diergelijcke breedde/als A. C. dese galerije hadde in de breedde 10. ellen/ A. G. ende C. H.
I. De venfteren des Tempels.
E. F. De Overpriesters cameren/welcke sloten den Tempel aen dry zijden/Zuyden/ West/ende Noorden/ende waren dry stagien hooch.
K. De eerste camer hadde in de breedde 5. ellen.
L. De tweede ses.
M. De derde seven.
N. O. P. De tsamentrecksel van de mueren/ waer op dat de balcken laghen/die de cameren scheydde. Daer was eenen wenteltrap aen de Zuydtzijde/ waer lancx men op de cameren ginck/ maer wy en hebben hen hier niet connen laten blijcken/om de bewoypinge wille van het werck: Men siet er hedendaechs in de cloosteren/om op de Monicken cameren te clummen. Wanneer hy seydt int 10. veers/ dat hy een camer timmerde over dē gheheelen huyse/ welcke vijf ellen hooch was/hy wil seggen/ dat alle de cameren om dē Tempel/ warē elck vijf ellen hooch.
Q. De heylige plaetse/ waer dat gestelt waren thien candelaers vijf aen elcke zyde/ T.
V. Ende 10. tafelen in twee ryen/ om de toonbrooden op te legghen.
X. Den reuck altaer.
R. Het allerheylichste/ daer de Arcke der ghetuyghenisse was.
S. De deure om in het alderheylichste te gaen.

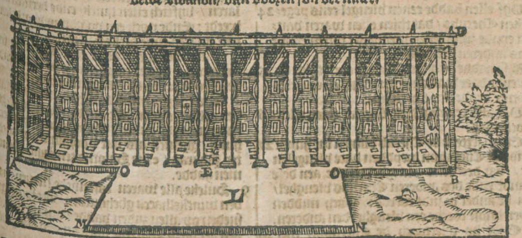
Den overdeckten Tempel met zijn ga[lerije]/ het portael des Overpriesters/ ende dien van het volck.

Ghy cont by dese tegenwoordige figuere sien/hoe den Tem[pel] van buyten was/ ende die twee pilaren die voor den Tempel stonden in de galerije.

A. Het portael des Overpriesters neffens de galerije/ ghe[...] binnenste portael/ om dat het naerder den Tempel was [...] vanden volcke.
B. Den brantoffer altaer/ welck veel grooter was dan dien [...] se: Want hy hadde in de lengde 20. ellen/ ende oock so[...] breedde/ ende 10. in de hoochde.
C. Thien kanoyren oft hantvaten/besiet 2. Chroni. 4. 6.
D. De ghegoten zee/ 2. Chroni. 4. 2.
E. Het portael van het volck/ welck 2. Chro. 4. 9. ende 6. 1[...] heeten het groot schrenckwerck/ende Act. 3. 11. Salomo[...] huys/ dit portael is dickmaels int Nieuwe Testament [...] Tempel ghenoemt: Ghelijck Mat. 21. 23. Act. 3. 2. 3. [...] volck niet voorder en ginck/ maer vaden aen van int po[...] dit portael predickte Jesus Christus/ ende van daer [...] oock de coopers ende vercoopers.
F. Eenen coperen cantzelstoel/ op den welcken Salomo stont/ [...] beter vanden volcke gesien ende gehoort te worden/ als hy [...] dwelck hadde in de lengde vijf ellen/ende oock so veel in de [...] de/ ende dry in de hoochde/ 2. Chroni. 6. 13.
G. De poorte aē de Oostzijde/ welcke genaemt is/ de poorte Sur[...] Seir/ 2. Reg. 11. 6. ende de fondamentpoorte/ 2. Chro. 23. [...] is de ghene die ghenaemt is/ de Schoone/ Act. 3. 1. De re[...] om dat het volck daer lancx niet in het schrenckwerck en g[...] van alleenlijck den Vorst/ gelijck ghy meucht sien in Ezech. [...] het volck en ginck niet in dan lancx de deure tegent Zuyden [...] lancx die teghent Noorden/ ghelijck ghy cont aenmercken by [...] figuere/ ende in Ezechiel 46. 9.

Het eerste bewerp vanden Coninckclicken huyse/ inden velde Libanon/ van vooren sonder muer.

Men heeft grootelicx geabuseert inden figuere van desen huyse: Inden eersten heeftmense twee stagien hooch gemaeckt/ nochtans en maeckt den text daer van geen vermaen/ ende noch hebben sy de eerste stagie sonder vensteren ghemaeckt/ ghelijck of het eenen kelder gheweest ware: Daerenbouen soo en maeckten sy gheenen wenteltrap/ om op de tweede solderinghe te climmen: voorder soo en is de galerye voor den huyse niet gheset/ ghelijck het behoorde.

A. B. De lengde hondert ellen.
B. C. De breedde vijftich ellen.
B. D. De hoochde dertich ellen.
E. F. G. H. Vier rijen pilaren: wy en hebben maer de voorste rije opghetrocken/ ende die drij ander rijen hebben wy haer ghesetten geteeckent/ beneden met het viercant/ om datmen te beter bemercken soude den gront vanden huyse: want hadden wy alle de vier rijen opghetrocken/ het achterste soude heel verduystert gheweest hebben.
I. De balcken die daer steunden op de pilaren/ die waren vier rijen/ ende in elcke rije vijfthien: maer de balcken en steunden maer op drij rijen.
K. Drij rijen vensteren.
L. De wandelplaetse oft galerije/ die voor den huyse was/ hadde in der lengde vijftich ellen/ M. N. ende dertich ellen de breedde/ M. O. ende N. O.

Het tweede bewerp vanden Coninckclicken huyse/ inden velde Libanon.

Wy hebben dese tweede figuere hier by gheset/ om vanden Coninckclicken huyse noch meerder verstant te gheuen: Want de eerste figuere hebben wy van vooren sonder muer ghesett/ om van binnen de ghestaltenisse te sien: maer in dese tweede vertoonen wy het huys van buyten/ met zijn gepilaerde galerije/ het welcke wy hier ghesett hebben/ na dat het wel dienende was tot de timmeringe/ om dat den text van haer ordeniet en vermeldt. Wy moeten wy verstaen/ dat Salomo dede dit huys timmeren in een lustighe plaetse by Jerusalem/ welcke hiet het woudt Libanon: om dat het euen ghelijck was in schoonheydt als dat te Libadwelck was in Syrie: ende hielt des somers zijn wooninghe in desen huyse/ om der coelheyt wille: ende tot dien eynde dede hy veel drijrijighe vensteren maken/ ghelijck ghy condt by de figuere sien. Wy en hebben in dander figuere zijn raedtperck niet connen laten/ noch zijnen richterstoel/ om dat den text niet te kennen en gheeft de plaetse daer hy stondt: nochtans en isser gheen twijfel/ daer is eenen gheweest/ midtsdien oock den text daer van vermaent. Ende en hadde Salomo in dese plaetse gheenen richterstoel gehadt om te richten (ghelijck sommighe segghen/) hy soude veel moeyte ghehadt hebben tot allen tijden te Jerusalem in zijn raedtcamer te gaen/ om een yeghelijck vonnisse te gheuen: het welcke de waerheydt niet ghelijck en is: maer datter oock een richterstoel was inden huyse/ daermen eenen yegelijcken richtede dewijle hy daer was: Ende als hy in Jerusalem was/ hadde hy zijnen throon/ daer hy oock eenen yeghelicken reden gaf: gelijckmen hier onder sien mach/ 10.19. Ende daerom was de galerije vanden huyse ghemaeckt/ om deselvighe daer te houden/ die recht begheerden: ende wandelden onder de galerije tot datse gheroepen werden/ om voor Salomo te gaen. Wanneer hy seyt/ dat hy zijn vrouwe een huys dede maken/ dien euen gelijck/ daer by sien wy/ so wanneer Salomo daer ginck/ dat hy een deel van zijnen Staet mede leydde/ ende dat hy daer lange verweerde: Daerom was het noodich datter eenen stoel was om te richten/ ende oock der daer ontrent ander huysen waren/ om zijnen Staet te herberghen.

i Exo.25.18

i Hy maecte oock inden choor twee Cherubim / thien ellen hooch / van olyeboomen houte. 23

Vijf ellen hadde eenen vleugel eens yegelijcken Cherubs / dat thien ellen waren vanden eynde zijns eenen vleugels / totten eynde zijns anderen vleughels. 24

Also hadde de ander Cherub oock thien ellen/ende daer was eenerley mate/ eñ eenerley eynde beyde der Cherubim: 25

Dat also een yegelijck Cherub thien ellen hooch was. 26

Eñ hy settede de Cherub binnen int huys: Ende de Cherubim breydden hare vleugelen wt / dat des eens vleughel roerde aen dese wandt/ende des anderen Cherubs vleughel/ aen de ander wandt roerde: Doch midden inden huyse roerde een vleughel den anderen. 27

Ende hy ouertooch de Cherubim met goude: 28

Eñ aen allen wanden des huys allom/liet hy gesneden werck maken van wtgehoolden Cherubim/ palmẽ ende bloemwerck/inwendich ende wtwendich. 29

Oock ouertooch hy den vloer des huys met gulden platẽ/ inwendich eñ wtwendich. 30

k Of/vijf hoeckighe.

Ende inden inganck des choors / maeckte hy twee deuren van olyeboomen houte / met k vijfcantighe posten. 31

Ende liet gesneden werck daer op maken/ van Cherubim / palmen/ ende bloemwerck/ ende ouertoochse met gulden platen. 32

Alsoo maeckte hy oock inden inganck des Tempels/ viercantige posten vã olyeboomen houte. 33

l Of/bladeren an† An. syn euẽ op den wtghegraen/

Ende de twee deuren van dennen hout/ dat een yeghelijck deure twee l vleughelen hadde/ aen malcanderen hanghende in haren henghen. 34

Ende maeckte daer op ghesneden werck van Cherubim / palmen/ ende bloemwerck/ ende ouertoochse met goude/m† recht als het beuolen was. 35

Ende hy bouwede ooc eenen hof daer binnen/ van drij rijen ghehouwen steenen / ende van eener rije gheschaefde cederen. 36

Inden vierdẽ iare inder maent Ziff/ wert het fondament ghelepdt aen het huys des Heeren. 37

Ende inden elfsten iare inder maent Bul/ (dat is de achtste maent/) werdt het huys bereydet/als het zijn soude: dat sy seuẽ iaer daer aen bouweden. 38

Dat vij. Capittel.

1. Van het ghebouwe des huys Salomo/ 13. ende menigherley toebehoorte aen het huys des Heeren.

Salomons huys.
a 3.Reg.9.10.

Maer aen zijn huys bouwede Salomo a derthiẽ iaer/ dat hy het gantsch volbouwede: 1

Namelijck/hy bouwede een huys vanden 2 woude Libanon/ hondert ellen lanck/vijftich ellen wijdt/ ende dertich ellen hooch: Op dat selue viercantige gebouwte/ leyde hy den solder van cederen berderen/op cederen pilaren/ nae der rijen heuen.

Ende bouen daer op een ghetimmer van 3 cederen/op der seluer pilaren/ welcker waren vijf ende veertich/ is vijfthien in eener rijen.

Ende daer warẽ vensteren in de drij rijen/ 4 teghen malcanderen ouer/

5 Drij teghen drij/ende waren in hare posten viercantich.

6 Hy bouwede oock een b† voorhuys met pilaren / vijftich ellen lanck/ ende dertich ellen breedt: Ende noch een voorhuys voor desen/ met pilaren ende dicke balcken.

b† And. hallen. Hoffael/ Canzelerie.

7 Ende bouwede oock een voorhuys ten richtstoel / daermen gherichte in hieldt/ende beschoodt beyde de solders met cederen.

Richthuys.

8 Daertoe zijn huys daer hy in woonde / inden achterhoue/achter aen den voorhuyse/ gemaeckt als de andere: Ende maecte oock een huys / ghelijck als dat voorhuys der dochter Pharao / c die Salomo ten wijue ghenomen hadde.

c 1.Reg.3.

9 Sulcke alle waren costelijcke steenen/ nae den winckelhaeck ghehouwen/ met sagen ghesneden op allen zijden vanden grondt op/ tot aen het dack: Daertoe oock buyten den grooten hof.

10 De fondamenten nv/ waren ooc costelijcke ende groote steenen/ thien eñ acht ellen groot.

11 Ende daer op costelijcke gehouwẽ steenen/ na den winckelhaeck/ende cederen.

12 Nv/den grooten hof rondtom / hadde drij rijen ghehouwen steenen/ eñ een rije van cederen berderen: Alsoo oock den binnensten hof aen den huyse des Heeren/ ende het voorhuys aen den huyse.

13 Ende de Coninc Salomo sandt henen/ ende liet halen d Hiram van Tyro/

Hiram. d 2.Par.2.

14 Eener weduwẽ sone wt dẽ stamme Naphthali/ende zijn vader was een man van Tyro geweest: e die was een meester in f metel/ vol wijsheyt/verstant ende conste/te arbeyden alderley metael werck: Doe hy totten Coninck Salomo quam/ maeckte hy alle zijn werck:

e Exod.31. f Of/ coper.

15 g Ende maeckte twee metalen pilaren/ een yeghelijck achthien ellen hooch / ende eenen draet van twaelf ellen/ was de mate om elcke calomne.

Twee metalen pilaren. g 2.Re.25. 1.Par.3. Jer.52.

16 Ende maecte de twee knoopen van metael gegoten/ bouen op de calomnen te setten/ ende elcken knoop was vijf ellen hooch.

Tfatsoen der pilaren die in de galerije des Tempels stonden.

Daer waren twee pilarẽ voor dẽ Tempel / beyde van een fatsoen / te weten/ 18. ellen hooch.
A B. De rondde der pilaren bedroech 12. ellen.
C. C. Op dẽ pilaer stont eenen ronden knoop treckende op de forme eens schaeps: dwelck hadde inder hoochde 5. ellen.
B. D. Den knoop was int midden gesloten met twee reyẽ granaetappelen.
E. Eñ de rest was rijckelijck verciert met ruytẽ/ in de forme van nettẽ/ eñ inmiddẽ vã elcke ruyte was eẽ roose of lelie.

17 Ende aen eenen yeghelijcken knoop bouen op de calomne/ waren seuen gheulochten crepen/als ketenen.

18 Ende maeckte aen eenen yegelijcken knoop twee rijen granaetappelen / rontom aen eenen reep/ daer den knoop mede bedeckt wert.

19 Ende de knoopen waren gelijck als de roosen voor den voorhuyse/ vier ellen groot.

20 Ende der granaetappelen inde rijen rontom/ waren twee hondert/ bouen ende beneden aen den reep / die om den buyck des knoops henen ghinck / aen elcken knoop op beyde calommen.

21 Ende hy richtedede calommẽ op voor den voorhuyse des Tempels: ende die hy ter rechter handt settede/ hiet hy Jachin/ ende die hy ter slincker handt settede/ hiet hy Boas.

22 Ende het stont also bouen opde calommen als roosen. Alsoo werdt volbracht het werck der calommen.

23 Ende maeckte een ghegoten zee/ thien ellen wijdt/ vanden eenen rant tottẽ anderen rontom/ ende vijf ellen hooch: Ende een snoer/ dertich ellen lanck/ was de mate rontom.

24 Ende om de selue zee / die thien ellen wijdt was / ghinghen knoopen aen zijnen randen/ rontom de zee: dier knoopen nv waren twee rijen ghegoten.

25 Ende sy stont op twaelf runderen/ dier drye teghent Noorden ghewendet waren / drye teghent Westen / drye teghent Zuyden / ende drye teghent Oosten: ende de zee daer bouen op/ dat alle haer achterdeel inwaerts gekeert was.

26 Zijn dickte nv was een handt breedt/ ende zijnen randt was als een bekers randt / als een opghegaen roose: ende daer ghinck in twee duysent badt.

De coperen zee/ dat is te seggen/ een ghegoten vat/ inhoudende ouervloedich water.

A. B. Thien ellen wijdde vanden eenen rant tot den anderen.
C. D. De hoochde vijf ellen. Dit vat hadde 30 ellen int ronde/ E. F.
G. Twee randen die omgordden de zee/ rijckelijck verciert met ossenbeelden/ 2. Chron. 4. 3. ende in de ossenhoofden waren huysen/ waer lancx men het water wt dede.

27 Hy maeckte oock thien metalen ghestoelten/ een yeghelijck vier ellen lanck ende breet/ ende drye ellen hooch.

28 Ende dat ghestoelte was also ghemaeckt/ dat het zijden hadde tusschen de lijsten.

29 Ende aende zijden tusschen de lijsten waren leeuwen / runderen/ ende Cherubinen: ende de zijden daer de leeuwen ende ossen aen waren/ hadden lijsten bouen ende onder/ ende voeten daer aen.

30 Ende een yeghelijck ghestoelte hadde vier metalen raderen / met metalen stellen: ende op de vier hoecken waren voeten ghegoten/ een yeghelijck teghen den anderen ouer/ onder aenden ketel ghelenet.

31 Nv / den hals midden op het ghestoelte/ was een elle hooch ende rondt/ anderhalf elle wijdt: ende daer waren puckelen aen den hals inde velden / die viercant waren / ende niet ront.

32 De vier raders nv stonden beneden aende zijden/ ende de assen der raders waren aen het ghestoelte: een yeghelijck radt was anderhalf elle hooch.

33 Ende het waren raders/ als wagenraders: ende hare assen/ nauen/ speecken ende velgen/ waren altemael ghegoten.

34 Ende de vier voeten op de vier hoecken eens yeghelijcken ghestoelts waren oock aen het ghestoelte.

35 Ende aen den hals bouen het ghestoelte/ een halfelle hooch rontom/ waren lijsten ende zijden aen het ghestoelte.

36 Ende hy liet op het vlacke der seluer zijden: ende lijsten grauen/ Cherubinen/ leeuwen ende palmboomen/ een yeghelijck aenden anderen rondtom daer aen.

37 Op die wijse maeckte hy thien ghegoten gestoelten: eenderley mate ende ruymte was aen allen.

Het fatsoen een der thien ketelen / oft handtvaten.

Het ghestoelte daer op dat den ketel stont/ hadde in der lengde vier ellen/ A. B. ende oock soo veel in de breedde/ B. C. ende drye in de hoochde/ A. D. Daer waren bouen rijckelijcke vercierende verckens ingheset/ E. daer leeuwen/ ossen/ Cherubinen ende palmen in stonden/ gelijck ghy byder Figueren sien condt: bouen ende onder de verckens met eenen rant/ welck hy nomet ghecronckelt werck/ F. Daer waren vier raderen onder elck ghestoelte/ twee ouer d'een zijde/ ende twee ouer d'ander zijde/ G. twelck hadde anderhalf elle inder hoochde: Bouen aen de vier hoecken des ghestoelts waren vier ondersetsels oft steunsels/ H. om den ketel in zijnen standt te houden/ I.

Thien coperen of metale ketelen. 2.Par.4.6

38 Ende hy maeckte thien metalen ketelen/ dat veertich Bath in eenen ketel gingen/ ende was vier ellen groot/ ende op een yeghelijc ghestoelte was eenen ketel.

39 Ende settede vijf ghestoelten aenden rechten hoeck des huys/ ende de andere vijue aen den slincken hoeck: Nv/ de zee settede hy ter rechter handt/voor aen teghent Zuyden.

h † and. ketelen

40 Eñ Hiram maeckte oock coperen h † potten/schoeffelen/beckens/ ende volbracht alsoo alle wercken/die de Coninck Salomo aenden huyse des Heeren maken liet:

41 Namelijck/de twee calomnen/eñ de ronde knoopen bouen opde twee calommen/ende de twee gheulochten reepen/ te bedecken de twee ronde knoopen/opde calommen:

42 Ende de vier hondert granactappelen/aen de twee geulochten reepen/ telcken twee granactappelen aen eenen reep/ te bedecken de twee ronde knoopen opde calommen.

43 Daer toe de thien ghestoelten/ ende thien ketelen daer bouen op.

44 Ende de zee/ ende twaelf runderen onder de zee:

45 Ende de potten/schoeffelen/ende beckens: Ende alle dese vaten die Hiram den coninck Salomo maeckte ten huyse des Heeren/ waren van louteren metale.

i † and. stekes/ of euens

46 In de i † contreye aende Jordane lietse de Coninck ghieten/ inde dicke aerde/tusschen Suchoth ende Zarthan.

47 Eñ Salomo liet alle vaten onghewogen/ der seer grooter veelheyt haluen des metaels.

48 Oock maecte Salomo alle de gereetschap die ten huyse des Heeren behoorde: namelijc/ k eenen gulden Altaer/ eenen gulden Disch/ daer de Thoonbrooden op laghen:

k Exod.25.25

49 Vijf candelaers ter rechterhandt/ ende vijf candelaers ter slincker/ voor den choor/ van louteren goude/ met gulden bloemen/ lampen ende snutters:

50 Daer toe schalen/ vaten/ beckens/ lepelen/ende pannen van louteren goude: oock waren de herren aen der deure aen den huyse binnen in het Allerheylichste/ende aen de deure des huys des Tempels/gulden.

51 Also werdt volbracht alle dat werck/ dat coninck Salomo maeckte aen den huyse des Heeren. l Ende Salomo bracht daer in wat zijn vader Dauid gheheylicht hadde/ van silver ende gout/ ende vaten/ ende leyde het in den schat des huys des Heeren.

l 2.Sam.8.7 2.Par.5.1

Dat viij. Capittel.

1. De Arcke des Heeren wordt aen haer plaetse ghebracht. 15. Salomo danckt/ prijst/ 21. ende bidt Godt. 54. Seghent de gantsche ghemeynte/ 62. ende wijet/met offeren/den Tempel.

a 2.Par.5.2

1 DOe a vergaderde de coninck Salomo tot hem de Oudtste in Israel/alle ouersten inden stammen ende Vorsten der vaderen onder de kinderen Israels/tot Jerusalem/ de Arcke des verbondts des Heeren op te brenghen wt b der stadt Dauids/ dat is Zion.

b 2.Sam. 5.8 ende 6.17

2 Ende alle mannen in Israel vergaderden hen tot den coninc Salomo/ inder maent Ethanaim/ aen de feeste/ dat is de seuende maendt.

3 Ende doe alle Oudtste Israels quamen/ namen de Priesters de Arcke des Heeren op/

4 Ende brachtense op: daertoe de hutte des Bescheydts/ende alle de gereetschap des heylichdoms dat inder hutten was: dat deden de Priesters ende Leuiten.

5 Ende de coninc Salomo/ ende de gantsche ghemeynte Israels/ die hen tot hem vergadert hadden/ ghinghen met hem voor de Arcke henen/ ende offerden schapen ende runderen/ soo vele datmen het niet tellen noch rekenen en conde.

6 Alsoo brachten de Priesters de Arcke des verbondts des Heeren aen haer plaetse in het choor des huys/ in het Allerheylichste/ onder de vleughelen der Cherubim:

7 Want de Cherubim breydden de vleughelen wt aen de plaetse daer de Arcke stont/ende bedeckten de Arcke ende hare handtboomen van bouen neder.

8 Ende de handtboomen waren so lanc/ dat hare knoopen ghesien werden/inden heylichdom/voor den choor/ doch sy en werden buyten niet ghesien: ende waren aldaer tot op desen dach.

9 Ende daer en was niet inde Arcke/ dan alleen twee steenen Tafelen Mose/ c die hy daer liet in Horeb/ doe de Heere met de kinderen Israels een verbondt maeckte/ doe sy wt Egyptenlande ghetoghen waren.

10 d Doe nu de Priesters wt het heylichdom ghinghen/ veruulde een wolcke het huys des Heeren/

11 Dat de Priesters niet en conden staen/ ende des ampts volbrenghen voor der wolcken: want de heerlijckheydt des Heeren veruulde het huys des Heeren.

12 e Doe sprack Salomo: De Heere heeft geseyt: Hy wil int doncker woonen.

13 Ick hebbe/ tis waer/ een huys ghebouwet v ter wooninghe/ een stede/ dat ghy daer eewichlijck woonet.

14 Ende de Coninck keerde zijn aengesichte/ ende segende de gantsche ghemeynte Israels/ ende de gantsche ghemeynte stont.

15 Ende hy sprack: Gheloeft zy de Heere de Godt Israels/ die door zijnen mont mijnen vader Dauid ghesproken/ ende door zijn hant veruult heeft/ ende gheseyt:

16 f Van dien daghe aen/ doe ick mijn volck Israels wt Egypten leydde/ en hebbe ic noyt gheen stadt vercoren onder eenighen stamme Israels/ dat my een huys ghebouwet worde/ dat mijnen Name daer ware: g Dauid dan noch hebbe ic vercoren/ dat hy ouer mijn volc Israels zijn soude.

17 h Ende mijn vader Dauid hadde/ het is waer/ inden sin/ dat hy den Name des Heeren des Gods Israels een huys bouwede:

18 Doch de Heere sprac tot mijnen vader Dauid: Dat ghy in sinne hebt mijnen Name een huys te bouwen/ daer hebt ghy wel aen ghedaen/ dat ghy sulcx voornemet:

19 Doch ghy en sult dat huys niet bouwen/ maer uwe sone die wt uwe lendenen comen sal/ die sal mijnen Name een huys bouwen.

20 Ende de Heere heeft zijn woordt beuesticht dat hy ghesproken heeft: Want ick ben opghecomen in mijns vaders Dauids stede/ ende sitte op den stoel Israels/ als de Heere ghesproken heeft/ ende hebbe den Name des Heeren des Gods Israels een huys ghebouwet.

21 Ende hebbe aldaer een stede bereydet der Arcken/ daer het verbondt des Heeren in is/ dat hy ghemaeckt heeft met onsen vaderen/ doe hyse wt Egyptenlande leydde.

Salomons ghebet tot Godt.

i 2.Par.4.1.

k 2.Par.6.14. 2.Mac.2.10.

22 Ende Salomo tradt voor den i altaer des Heeren/ teghen de gantsche ghemeynte Israels/ eñ breydde zijn hant wt na den Hemel/

23 Ende sprack: k Heere Godt Israels/ daer en is geen Godt/ noch daer boven inden Hemel/ noch hier beneden op aerden/ v ghelijck/ ghy die houdt het verbont ende de barmherticheyt uwen knechten/ die voor v wandelen van gantscher herten.

24 Ghy die hebt ghehouden uwen knechte mijnen vader David/ wat ghy hem ghesproken hebt: Met uwen monde hebt ghy gesproken/ ende met uwer handt hebt ghyt vervult/ als aen desen daghe voor ooghen staet.

25 Nu Heere Godt Israels/ houdt uwen knecht mijnen vader David/ wat ghy hem ghesproken hebt/ ende ghesepdt: l Het en sal v niet ontbreken aen eenen man voor my/ die daer sidt op den stoel Israels: Also doch/ dat uwe kinderen haren wech bewaren/ dat sy voor my wandelen/ ghelijck als ghy voor my ghewandelt hebt.

26 Nu Godt Israels/ laet uwe woordē waer worden/ die ghy uwen knecht mijnen vader David ghesproken hebt.

27 Want meynt ghy oock/ dat Godt op aerden woone? Siet/ m de Hemel/ ende aller Hemelen Hemel/ en connen v niet n versorghen: Hoe soudet dan dit huys doen/ dat ick ghebouwet hebbe?

28 Wendet v dānoch ten gebede ws knechts/ ende tot zijnen smeecken/ Heere mijn Godt: op dat ghy hooret het lof ende ghebedt/ dat v knecht heden voor v doet.

29 Dat uwe oogen open staē over dat huys nacht ende dach/ over de stede daer ghy van ghesepdt hebt: o Mijnen name sal daer zijn: ghy woudet doch hooren het ghebedt/ dat v knecht aen dese stede doet.

30 Ende woudet doch verhooren het smeecken ws knechts/ ende ws volcx Israels/ dat sy hier doen sullen aen dese stede uwer wooninghen inden Hemel: ende wanneer ghy het hoort ghenadich zijn.

31 p Wanneer yemant teghen zijnen naesten sondicht/ ende neemt dies eenen eedt op hem/ daer hy hem mede verbindet/ ende den eedt comt voor uwen altaer in desen huyse:

32 So woudet ghy doch hooren indē Hemel/ ende recht doen uwen knechten/ den godloosen te verdoemen/ ende zijnen wech op zijnen cop brenghen/ ende den rechtveerdigen rechtveerdich maken/ hem te gheven nae zijnder gherechticheydt.

33 Wanneer v volck Israels voor zijne vyanden gheslaghen wort/ dewijle dat sy aen v ghesondicht hebben/ ende bekeeren hen tot v/ ende bekennē uwen Name/ ende bidden ende smeecken tot v in desen huyse:

34 So woudet ghy doch hooren inden Hemel/ ende der sonden ws volcx Israels ghenadich zijn: ende hen weder brenghen int landt dat ghy haren vaderen ghegheven hebt.

35 Wanneer den Hemel toegheslooten wordt/ dat het niet en reghent/ dewijle dat sy aen v ghesondicht hebben/ ende sullen bidden aen dese stede/ ende uwen name bekennen/ ende hen van haren sonden bekeeren/ dewijle dat ghyse dringhet:

36 So woudet ghy doch hooren inden Hemel/ ende ghenadich zijn der sonden uwer knechten/ ende ws volcx Israels: dat ghy hen den goeden wech wijset/ daer sy in wandelen sullen/ ende latet reghenen op dat landt/ dat ghy uwen volcke tot een erve ghegheven hebt.

37 Wanneer eenen dieren tijt oft pestilencie/ oft dorheyt/ oft q brandt/ oft sprinckhanen/ oft rupsen inden lande zijn sal/ oft zijn vyant inden lande zijne poorten beleghert/ oft ergheus een plaghe oft cranckheyt:

Dieren tijt.

q Als wanneer het coren versenget oft van der Sonnen verbrant is.

r Esa.56.6.

38 Wie dan biddet ende smeecket/ r het zijn sus menschen oft v volck Israels/ die daer ghewaer worden harer plaghe/ een yeghelijck in zijner herten/ ende breydet zijn handt wt tot desen huyse:

39 So woudet ghy doch hooren indē Hemel/ inder stede daer ghy woonet/ ende ghenadich zijn/ ende doen/ dat ghy ghevet eenen yeghelijcken/ als hy ghewandelt heeft/ als ghy zijn herte bekent: Want ghy alleen kent het herte aller kinderen der menschen:

40 Op dat sy v vreesen alle tijt/ so langhe als sy op den lande leven/ dat ghy onsen vaderen ghegheven hebt.

41 s Wanneer oock yemandt vreemts/ die niet van uwen volcke Israels en is/ comt wt eenen verren lande/ om ws Naems wille/

s Joan.12.20. Act.8.27.

42 (Want sy sullen hooren van uwen grooten Name/ ende van uwer machtigher hant/ ende van uwen wtghereckten arme/) ende comt dat hy bidde aen desen huyse:

43 So woudet ghy doch hooren indē Hemel/ inder stede uwer wooninghe/ ende doen alle dat/ daer v de vreemde om aenroept: op dat alle volcken op aerden uwen Naem bekennen/ dat sy v oock vreesen/ gelijck als v volck Israel: ende dat sy vernemen/ dat dit huys na uwen Name ghenoemt zy/ dat ick ghebouwet hebbe.

Dit huys sal een bedehuys zijn allē volcken. Esa.56.7. Mat.21.13.

44 Wanneer v volck wttreckt inden krijch tegen zijnen vyanden/ des weechs dien ghyse heven senden sult/ t eñ sullen bidden totten Heere/ teghen den wech na der stadt/ die ghy vercoren hebt/ ende na den huyse dat ic uwen Name ghebouwet hebbe:

Krijch.

t Dan.6.10.

45 So woudet ghy doch haer ghebedt ende smeecken hooren inden Hemel/ eñ recht doen.

46 Wanneer sy aen v sondigen sullē: (u want daer en is gheen mensche/ die niet en sondicht/) ende ghy wordet toornich/ ende geeftse voor hare vyanden/ dat syse ghevanckelijck leyden in der vyanden landt/ verre of na by:

u 2.Par.6.36. Eccle.7.20. Prov.20.9. 1.Joan.1.8.

Israel ghevanghen wech geleyt.

47 Ende sy in hare herte slaen inden lande/ daer sy ghevaughen zijn/ ende bekeeren hen/ ende smeecken v inden lande haerder gevanckenisse/ ende spreken: Wy hebben gesondicht ende mis daen/ ende godtloos gheweest:

48 Ende bekeerē hen also tot v van gantscher herten/ ende van gantscher zielen/ in harer vyanden landt/ diese wech ghevoert hebben/ ende bidden tot v teghen den wech na haren lande/ dat ghy haren vaderen ghegeven hebt/ ende na den huyse/ dat ick uwen Name ghebouwet hebbe:

49 So woudet ghy doch haer ghebedt ende smeecken hooren inden Hemel/ x van der stede uwer wooninghe/ ende recht doen:

x Amos 9.6.

Ende

50 Ende uwen volcke ghenadich zijn/dat aen v ghesondicht heeft / ende alle hare overtredinghen / daer sy teghen v mede overtreden hebbẽ/y ende hen barmhertichept geven voor dien/die sy gevanckelijck houden/ z † ende v haerder ontfermen:

y Esd. 1. 1
z † and. dat sy

51 Want sy zijn v volck / ende uwe erve/ die ghy wt Egypten/ wt den ijseren oven gheleydt hebt.

53 Dat uwe ooghen open zijn op het smeecken ws knechts / ende ws volcx Jsrael/ dat ghyse hoort in allen daer sy v om aenroepen.

53 a Want ghy hebtse v afghesondert tot een erve/ wt alle volcken op aerden/ als ghy ghesproken hebt door Mosen uwen knecht / doe ghy onse vaders wt Egypten leyddet/ Heere/ Heere.

a Exod. 19. 1

54 b Ende doe Salomo alle dit ghebedt ende smeecken hadde voor den Heere wtghebeden/ stont hy op vanden altaer des Heeren/ ende liet af van knielen / ende handen wt te breyden na den hemel.

b 2. Par. 7. 1

Salomo segent de ghemeynte.

55 Ende tradt daer henen/ ende seghende de gantsche gemeynte Jsraels met luyder stemmen/ ende sprack:

56 Gheloeft zy de Heere/die zijnen volcke Jsraels ruste ghegheven heeft / als hy ghesproken heeft: Daer en is niet een woort vervallen van alle zijne goede woorden/ die hy ghesproken heeft door zijnen knecht Mosen.

57 De Heere onse Godt zy met ons/ ghelijck als hy gheweest is met onse Vaderen. Hy en verlate ons niet/ ende en trecke de handt niet van ons af/

58 Te neyghen onse herten tot hem / dat wy wandelen in alle zijne weghen / ende houden zijne Gheboden/ Wijse/ ende Rechten/ die hy onse Vaderen gheboden heeft.

59 Ende dese woorden/ die ick voor den Heere gesmeeckt hebbe/ moeten genaken den Heere onsen Godt/ dach ende nacht/ dat hy recht doe zijnen knecht/ ende zijnen volcke Jsraels/ een yeghelijck te zijner tijdt:

60 Op dat alle volcken op aerden bekennen dat de Heere Godt is/ ende niemant meer.

61 Ende uwlieder herte zy oprecht metten Heere onsen Godt / te wandelen in zijne Wijsen/ ende te houden zijne Gheboden / als het heden gaet.

Salomo offert eñ wijet den Tempel.

62 Ende de Coninck / met tsamen den gantschen Jsrael/ offerden voor den Heere offer.

62 c Ende Salomo offerde danckoffer / (die hy dẽ Heere offerde) twee ende twintich duysent ossen / ende hondert ende twintich duysent schapen. Alsoo wijdden sy het huys des Heeren in / de Coninck ende alle kinderen Jsraels.

c 2. Par. 7. 5

64 Desselven daechs wijdde de Coninck den middelsten hof / die voor den huyse des Heeren was/ daer mede dat hy brandtoffer/ spijsoffer / ende het vette der danckofferen aldaer wtrichtede: Want den metalen altaer / die voor den Heere stondt / was te cleyn tot den brantoffer/ spijsoffer/ ende ten vette der danckofferen.

65 d Ende Salomo maeckte te dier tijdt een feest / ende het gantsche Jsrael met hem / een groote vergaderinghe / van de landtpale Hemath aen / tot aen de beke Egypti / voor den Heere onsen Godt: Seven daghen/ ende noch seven daghen/ dat waren veerthien daghen.

d Deut. 16. 16

66 Ende liet het volck des achtsten daechs gaen: Ende sy seghenden den Coninck/ ende ginghen henen na hare hutten vrolijck / ende goets moedts / over alle den goeden/ dat de Heere by David zijnen knecht/ ende by zijnen volcke Jsraels ghedaen hadde.

Dat ix. Capittel.

1. Godt verschijnt ten anderenmael Salomo/ 10. die geeft den Hiram twintich steden. 16. Pharao geeft zijne dochter/ Gaser. 20. Salomo maect de Cananiters ende ander Heydenen chijnsbaer/ 22. pleecht des volcx / ende des Heeren/ 26. ende laet gout wt Ophir halen.

1 Ende a doe Salomo hadde volgebouwt Godts des Heeren huys/ ende des Coninck[s] huys/ende alles wat hy begheerde/ende lust hadde te maken/

2 Verscheen hem de Heere ten anderenmael/ b ghelijck als hy hem verschenen was te Gibeon.

3 Ende de Heere sprack tot hem: Jck hebbe v ghebedt ende smeecken gehoort / dat ghy voor my ghesmeeckt hebt/ ende hebbe dit huys geheylicht/ dat ghy ghebouwet hebt/ dat ick mijnen Name aldaer henen sette eewichlijck/ ende mijne oogen ende mijn herte sullen daer zijn altoos.

4 Ende so ghy voor my wandelt/ gelijck als uwe vader David ghewandelt heeft/ met een oprecht herte/ ende oprechtelijck/ dat ghy doet alles wat ick v gheboden hebbe/ ende mijne Gheboden ende mijne Rechten houdet:

5 So wil ick c bevestighen den stoel ws Coninckrijcx over Jsrael / d als ick uwen vader David ghesproken hebbe/ ende ghesept: Het en sal niet ontbreken aen eenen man / op den stoel Jsraels.

6 e Sult ghylieden v daerenteghen achter van my afwenden/ ghylieden ende uwe kinderen/ ende niet houden mijne Gheboden ende Rechten / die ick v voorghegheven hebbe/ ende gaet henen ende dient andere goden/ ende bidtse aen:

7 So sal ick Jsrael wtroeyen vanden lande dat ick hen ghegheven hebbe: f ende dat huys dat ick gheheylicht hebbe mijnen Name/ wil ick verlaten van mijnen aenghesichte: g ende Jsrael sal een spreeckwoordt ende fabel zijn onder alle volcken.

8 Ende dat huys † sal neder getrocken worden/ dat alle die daer voorby gaen hen sullen ontsetten/ ende blasen/ ende seggen: h Waerom heeft de Heere desen lande / ende desen huyse also ghedaen?

9 So sal men antwoorden: Daerom dat sy den Heere haren Godt verlaten hebben/ die hare Vaders wt Egyptenlandt leydde / ende hebben andere goden aengenomen/ ende hen aenghebeden: daerom heeft de Heere alle dit quaet over hen ghebracht.

10 i Doe nu twintich iaren om warẽ/ in welcke Salomo de twee huysen bouwede / des Heeren huys/ ende des Coninck huys/

11 k Daer Hiram de Coninck te Tyro/ Salomo cederboomen/ ende dennenboomen/ ende gout na alle zijn begeerte toebrachte: doe gaf de coninck Salomo/ Hiram/ twintich steden inden lande Galilea.

12 Ende Hiram tooch wt van Tyro/ de steden te besien die hem Salomo ghegheven hadde/ ende sy en behaechden hem niet:

13 Ende sprack: Wat zijn dat voor steden/ mijn

mijn broeder/ die ghy my gegeuen hebt: ende hietse het lant † Cabul/ tot op desen dach.

14 Ende Hiram hadde den Coninck ghesonden hondert ende twintich centener gouts.

15 Ende dat selue is de somme der chijnse/ die de coninck Salomo opnam/ te bouwen des Heeren huys/ ende zijn huys/ ende l Millo/ ende de mueren Jerusalems/ ende Hazor/ ende Megiddo/ ende Gaser.

16 Want Pharao de coninc in Egypten was opghecomen/ ende hadde Gaser ghewonnen/ ende met vyere verbrant/ ende de Cananiters verworcht die inder stadt woonden/ ende hadde se zijner dochter/ Salomons wijf/ ten ghescencke ghegheuen.

17 Alsoo bouwede Salomo Gaser/ ende het m † leeghe Beth Horon/

18 Ende Baelath/ ende Thamar inder woestijne inden lande:

19 Ende alle steden der n † coornhuysen/ die Salomo hadde/ ende alle steden der waghenen/ ende de steden der ruyters: ende waer hy lust toe hadde te bouwen tot Jerusalem/ in Libanon/ ende inden gantschen lande zijnder heerschappije.

20 o Ende alle het ouergheblenen volck van de Amoriters/ Hethiters/ Pheresiters/ Heuiters/ ende Jebusiters/ die niet vande kinderen Israels en waren/

21 Der seluer kinderen/ die sy na hen ouerblijuen lieten indē lande/ die de kinderen Israels niet en conden verbannen/ die maeckte Salomo chijnsbaer/ tot op desen dach.

22 p Daerentegen vanden kinderen Israels en maeckte hy gheene knechten/ maer lietse krijchslieden/ ende zijne knechten/ ende vorsten/ ende ridders/ ende ouer zijne waghenen ende ruyters zijn.

23 Ende der amptlieden die ouer Salomons wercken waren/ dier was vijf hondert ende vijftich/ die ouer het volck heerscheden/ ende de wercken wtrichteden.

24 Ende de dochter Pharao tooch op vander stadt Dauids q in haer huys/ dat hy voor haer gebouwet hadde: r doe bouwede hy ooc Millo.

25 Ende Salomo offerde des iaers drymael brandtofferen ende danckoffer/ opden altaer s dien hy den Heere ghebouwet hadde/ ende roockte bouen hem voor den Heere: ende alsoo werdt het huys veerdich.

26 t Ende Salomo maeckte oock schepen tot Ezeon Geber/ die by Elon leyt/ aenden oeuer der u † Schelfzee/ indē lande der Edomiters.

27 Ende Hiram sandt zijne knechten henen in de schepen/ die goede schiplieden/ ende opde zee eruaren waren/ met de knechten Salomo.

28 Ende quamen tot x Ophir/ ende haelden aldaer vier hondert ende twintich centener gouts/ ende brachtent den coninck Salomo.

Dat x. Capittel.

1. De Coninghinne wt rijck Arabia comt tot Salomo/ 6. verwondert haer van zijn wijsheyt/ 10. ende geeft hem geschencken. 14. Van rijcke daghen/ schatten/ ende heerlijckheyt Salomons.

1 Ende doe het gerucht Salomo/ van den Name des Heeren/ a quam voor de Coninginne van b † rijck Arabien/ quam sy hem te versoecken met raetselen.

2 Ende sy quam te Jerusalē met een gantsch groot heyr/ met kemelen die specerijen droeghen/ ende veel gouts/ ende edele steenen: ende doe sy tot den coninc Salomo in quam/ sprack sy met hem alles wat sy voorghenomen hadde.

3 Ende Salomo seyde het haer altemael: ende de Coninck en was niets verborghen/ dat hy haer niet en seyde.

4 Doe nu de Coninginne van rijck Arabien sach alle wijsheyt Salomo/ ende het huys dat hy ghebouwet hadde/

5 Ende de spijse voor zijnen disch/ ende zijner knechten wooninghe/ ende zijner dienaers ampt/ ende hare cleederen/ zijn schenckers/ ende zijnen brandtoffer die hy inden huyse des Heeren offerde/ en conde sy haer niet langher onthouden:

6 Ende sprack tot den Coninck: Het is waer wat ick in mijnen lande ghehoort hebbe van uwen wesen/ ende van uwe wijsheyt:

7 Ende ick en hebbe het niet willen gheloouen/ tot dat ick ghecomen ben/ ende hebbe het met mijnen ooghen ghesien: ende siet/ het en is my niet de helft ghesept: ghy hebt meer wijsheyts ende goets/ dan het gerucht is dat ick ghehoort hebbe.

8 c Salich zijn uwe lieden/ ende uwe knechten/ die alle tijdt voor v staen/ ende uwe wijsheyt hooren.

9 Gheloeft zy de Heere uwe Godt/ die tot v lust heeft/ dat hy v opden stoel ghesett heeft/ daerom dat de Heere Israel lief heeft eewichlijck/ ende v tot een Coninck ghesett heeft/ dat ghy het gherichte ende rechtveerdicheydt d handthauet.

10 Ende sy gaf den Coninck hondert ende twintich centener goudts/ ende gantsch veel specerijen/ ende edele steenen: Daer en quam niet meer so veel specerijen/ als de Coninginne van rijc Arabien den coninc Salomo gaf.

11 Daertoe de schepen Hiram/ e die gout wt Ophir voerden/ brachten seer veel f † hebenhout/ ende edel steenen.

12 Ende de Coninck liet pilaren maken van hebenhout in den huyse des Heeren/ ende in den huyse des Conincx/ ende harpen ende psalters voor de Sanghers: daer en quam niet meer sulcken hebenhout/ het en werdt oock niet meer ghesien/ tot op desen dach.

13 Ende de coninck Salomo gaf der Coninginnen van rijck Arabien alles wat sy begheerde ende badt/ behaluen wat hy haer gaf van hem seluen: ende sy keerde haer/ ende tooch weder in haer landt met haer knechten.

14 Des goudts nu dat Salomo in eenen iare ghebracht werdt/ was aen gewichte/ ses hondert ende sessentsestich centener.

15 Behaluē wat vande Cremers/ ende Coopslieden/ ende Apotekers/ ende van alle g † Coninghen/ ende vande Gheweldighe in den lande quam.

16 h Ende de coninck Salomo liet maken twee hondert schilden vanden besten goude: ses hondert stucken gouts dede hy tot eenen schildt:

17 Ende dry hondert i † tartschen vanden besten goude/ ia dry pont gouts tot eener tartschen: ende de Coninck leydse in het k huys vanden woude Libanon.

18 Ende de Coninck maeckte eenen grooten stoel van l elpenbeē/ ende ouertooch hem met den edelsten goude.

Margin notes: † Cabul/ veel toemaecker/ of ... l Dat was een open plaets binnen Jerusalem ... m † and. sijde. n † and. schatthuysen. o 2.Paral. 8.7. p Leuit. 25.46. 2.Paral. 8.9. q 2.Paral. 8.11. r 1.Reg. 9.24. t 2.Paral. 8.17. u † and. Roode zee. x 1.Reg. 10.11. De Coninginne van rijck Arabia. a 2.Paral. 9.1. Mat. 12.42. Luc. 11.31. b † and. Saba. c Mat. 12.42. Luc. 10.23. d Dat is/ de hant daer aen houdet. e 1.Reg. 9.28. f is een boom in Indië lant. † an. Brasilien hout. and. coral. Hebr. Almugim. Rijcke dagen ende schat Salomonis. g † and. Coninghen teghen Westen/ And. Arabien. h 1.Re. 14.16. i † and. cleyne schilden. k 1.Reg. 7.2. l of/ yvoor/ elpenbeen/

Den yvooren Throon.

Salomons stoel. 2.Par. 9.17

Ende de stoel hadde ses trappen / ende het hooft aenden stoel was achter ront/ende daer waren leuen op beyde zijden/om het ghestisel ende twee leeuwen stonden aen de leuen. 19

Ende twaelf leeuwen stonden opde ses trappen op beyde zijden/sulcx en is noyt ghemaeckt in gheene Coninckrijcken. 20

Alle drincvaten des coninckx Salomo waren gulden / ende alle vaten inden huyse van den woude Libanon waren oock louter gout: m want des silvers en achtedemen ten tijde Salomo niet. 21

m Syr.47.20

n 1.Reg.9. 11.27

n Want het zeeschip des Coninckx / dat op de zee met de schepen Hiram voer / quam in drij iaren eenmael / ende bracht gout / silver/ elpenbeen/simmen/ende pauwen. 22

o 2.Par.9.22

o Alsoo wert de coninck Salomo grooter/ met rijckdom ende wijsheyt/ dan alle Coninghen op aerden. 23

Ende de gantsche werelt begheerde Salomo te sien/dat sy de wijsheyt hoorden die hem Godt in zijn herte ghegheuen hadde. 24

Ende een yeghelijck bracht hem geschenken/silveren ende gulden gereetschap/ cleederen ende harnasch/kruyden/peerden ende muylen iaerlijcx. 25

p Deut.17.16 1.Reg.4.20 2.Par. 1.14 ende 9.25

p Ende Salomo bracht te hoope wagenen ende ruyters/ dat hy hadde duysent ende vier hondert waghenen/ende twaelf duysent ruyters: ende lietse inde Waghensteden/ende by den Coninck te Jerusalem. 26

Des silvers was so veel als steenen/ in Salomōs tijden.

Ende de Coninck maeckte dat des silvers te Jerusalem so vele was/als de steenen/ende des cederhouts soo vele als der wilde vijchboomen in de valleyen. 27

Ende men brachte den coninck Salomo peerden wt Egypten / ende alderley ware: want de coopliedeu des Coninckx cochten deselue ware. 28

q of/telcken/ etcet.

Ende brachtense wt Egypten op: q elcken eenen waghen voor ses hondert silverlingen/ ende een peert voor hondert ende vijftich: alsoo brachtmense oock allen Coninghen der Hethiters/ ende den coninck tot Syrien/ door hare handt. 29

Dat xj. Capittel.

1. Salomo vertoornt den Heere / 14. die verwockt hem wederpartyders / Hadad/ 23. Reson/ 26. ende Jerobeam. 29. Het coninckrijcke Israels wordt Jerobeam van Ahia toeghesept. 40. Salomo staet na zijn leuen/ 43. ende sterft.

1 Ende de coninck Salomo a hadde vele wtlandische wijuen lief / b de dochter Pharao / ende Moabitische / Ammonitische / Edomitische / Zidonitische / ende Hethitische:

2 Van sulcke volcken daer de Heere den kinderen Israels van ghesept hadde : c En gaet niet tot hen/ende en laetse niet tot ulieden comen: sy sullen ghewisselijcken uwe herten neyghen tot hare goden : aen dese hinck Salomo met liefde.

3 d Ende hy hadde seuen hondert vrouwen tot wijuen/ende drij hondert bywijuen: e ende zijne wijuen neychden zijn herte.

4 Ende doe hy nu oudt was/ neychden zijne wijuen zijn herte tot vreemde goden/ dat zijn herte niet gantsch en was met den Heere zijnen God/als dat herte zijns vaders Dauids.

5 Also wandelde Salomo/ Astaroth den gode dier van Zidon na/ ende Milcom den grouwel der Ammoniters.

6 Ende Salomo dede dat den Heere qualijck beviel/ende en volchde niet gantschelijck den Heere/als zijn vader Dauid.

7 f Doe bouwde Salomo een hoochte: Chamos / den grouwel der Moabiters/ op den berch die voor Jerusalem leyt/ ende Moloch den grouwel der Ammoniters.

8 Alsoo dede Salomo alle zijnen wtlandischen wijuen / die haren Godt roockten ende offerden.

9 De Heere dan was toornich op Salomo/ dat zijn herte vanden Heere den Godt Israels gheneycht was / g die hem tweemael verschenen was/

10 h Ende hem sulcx gheboden hadde / dat hy andere goden niet na en wandelde : ende hy doch niet ghehouden en hadde wat hem de Heere gheboden hadde.

11 Daerom sprack de Heere tot Salomo: i Dewijle dat sulcx by v geschiedt is/ ende en hebt mijn Verbondt ende Gheboden niet ghehouden / die ick v gheboden hebbe : k soo wil ick oock het Coninckrijcke van v scheuren / ende uwen knecht gheuen.

12 Doch by uwer tijt en wil ick het niet doen/ l om uws vaders Dauids wille/ maer vander handt uws soons wil ick het scheuren.

13 Doch en wil ick het gantsche rijck niet van hem afscheuren: eenen stam wil ick uwen sone gheuen/om Dauids wille mijns knechts/ ende om Jerusalems wille / die ick vercoren hebbe.

14 m Ende de Heere verweckte Salomo eenen wederpartijder / Hadad den Edomiter/ wt vanden coninclijcken zade die daer was in Edom:

15 n Want doe Dauid in Edom was / ende Joab de veldthooftman optooch de verslaghene te begrauen / sloech hy wat mans persoonen waren in Edom.

16 (Want Joab bleef aldaer ses maenden/ ende het gantsche Israel/tot dat hy wtroeyde alles wat mans persoonen waren in Edom.

17 Doe vluchtede Hadad/ende met hem sommighe mannen der Edomiters/van zijns vaders knechten / dat sy in Egypten quamen: Hadad nu was een ionck ghesellle. Ende

18 Ende sy maeckten hen op van Midian/ ende quamen tot Paran/ ende namen lieden met hen wt Paran/ ende quamen in Egypten tot Pharao den coninck in Egypten: die gaf hem een huys/ende o voedinge/ende gaf hem een landt in.

19 Ende Hadad vant groote ghenade voor Pharao/ dat hy hem oock † zijns wijfs Taphenes der Coninginnẽ suster ten wijue gaf.

20 Ende Taphenes suster baerde hem Genubath zijnen sone: eñ Taphenez tooch hem op in Pharaonis huys/dat Genubath was inden huyse Pharaonis onder de kinderen Pharaonis.

21 Doe nv Hadad hoorde in Egypten/ dat David ontslapen was met zijne vaderen/ ende dat Joab de veldthooftman doot was/ sprack hy tot Pharao: p Laet my in mijn landt trecken.

22 Pharao sprack tot hem: Wat gebreeckt v by my/dat ghy wilt in v lant trecken? Hy sprack: Niet: dannoch laet my trecken.

23 Oock verweckte hem God eenen wederpartijder Reson/ den sone El Jada/ die van zijnen heere Hadad Eser/den coninck te Zoba/ ghevloden was:

24 Ende vergaderde teghen hem mannen/ ende werdt een hooftman der krijchs knechten/ doe se David verworchde/ ende toghen na Damasco/ ende woonden aldaer/ ende regeerden te Damasco.

25 Ende hy was Israels wederpartijder/ so lange als Salomo leefde: dat is q † de schade die Hadad leedt/ daerom hadde hy eenen haet teghen Israel: ende werdt Coninck over Syrien.

26 Daertoe Jerobeam de sone Nebath/ een Ephrater van Zareda/ Salomons knecht/ ende zijn moeder hiet Zeruga/ eẽ weduwe: die hief oock de handt op tegen den Coninc.

27 Ende dat is de sake, daerom hy de handt teghen den Coninck ophief: doe Salomo Millo bouwede/ sloot hy de innieren volcomen toe/ aen de stadt Davids zijns vaders.

28 Eñ Jerobeam was een strijdtbaer man: ende doe Salomo sach dat de jongheling behendich was/ stelde hy hem over alle last des huys Josephs.

29 r Het geviel nv te dier tijt/ dat Jerobeam wtghinck van Jerusalem/ ende de propheet Ahia van Silo quam aen hem opden wege/ ende hadde eenen nieuwen mantel aen/ ende die beyde waren alleen opden velde.

30 Ende Ahia vattede den nieuwen mantel die hy aen hadde/ eñ scheurde dien in twaelf stucken.

31 Ende sprack tot Jerobeam: Neemt thien stucken tot v: want so spreeckt de Heere de Godt Israels: Siet/ ic wil het Coninckrijcke vander handt Salomo scheuren/ ende v thien stammen gheven.

32 Eenen stamme sal hy hebben/ om mijns knechts Davids wille/ ende om der stadt Jerusalems wille/ s die ick vercoren hebbe wt alle stammen Israels:

33 Daerom dat sy my verlaten/ ende aengebeden hebben Astaroth den godt der Zidoniers/ Chamos den godt der Moabiters/ ende Milcom den godt der kinderen Ammon/ ende niet gewandelt en hebben in mijne weghen/ dat sy deden wat my behaecht/ mijne Ghebodden ende Rechten/ ghelijck als David zijn vader.

34 Ick en wil oock niet het gantsche rijck wt zijner hant nemen/ maer ick wil hem tot een Vorst makẽ zijn leefdage/ om David mijns knechts wille/ dien ick vercoren hebbe/ die mijne Geboden eñ Rechten gehouden heeft.

35 t Wt der hant zijns soons wil ick het Coninckrijck nemen/ eñ wil v thien stammen/

36 Ende zijnen sone eenen stamme gheven: u op dat David mijne knecht voor my een licht hebbe x altoos inder stadt Jerusalem/ die ick my vercoren hebbe/ dat ick mijnen Naem daer henen settede.

37 So wil ick v nemen/ dat ghy regeret over alles wat v herte begeert/ ende sult Coninck zijn over Israel.

38 Sult ghy nv hooren alle dat ick v ghebieden sal/ ende in mijne Weghen wandelen/ ende doen wat my behaecht/ dat ghy houdet mijne Rechten ende Ghebodden/ ghelijck als mijne knecht David ghedaen heeft: soo wil ick met v zijn/ ende v een bestendich huys bouwen/ als ick David ghebouwet hebbe: ende wil v Israel gheven:

39 Ende wil het zaet Davids om y dies wille verootmoedigen/ nochtans niet eewichlijck.

40 Salomo dan z † sochte Jerobeam te dooden. Doe maeckte hem Jerobeam op/ ende vluchtede in Egypten/ tot Sisak dẽ Coninc in Egypten: ende bleef in Egypten tot dat Salomo sterf.

41 a Wat meer van Salomo te seggen is/ eñ alles wat hy gedaen heeft/ eñ zijn wijsheyt/ dat is geschreuen inder b Chronica Salomo.

42 Den tijdt nv die Salomo Coninck was te Jerusalem over het gantsche Israel/ is veertich iaer.

43 Ende Salomo ontsliep met zijne vaderen/ ende werdt begrauen inder stadt Davids zijns vaders: ende zijn sone Rehabeam wert Coninck in zijn stede.

t 1.Re. 12.15

u 1.Reg. 15.4

Psal. 132.17

x 2.Sa. 7.13

Jerobeam wordt het Coninckrijcke Israels toegheseyt.

y Dat is/ om Salomons (daer wille

z † and. trachtede

Sisak.

a 2.Par. 9.29

b Dit boeck en is niet voor handen.

Salomo/ xl. jaer Coninc over gãtsch Israel/ sterft.

Dat xij. Capittel.

1. Israel wil zijn jock gelicht hebben van Rehabeam. 6. Die veracht der ouden ende wijsen raet/ 8. ende beantwoordt het volck na het aengheven der jonghe ende onverstandighe. 16. Israel valt af van Juda. 21. Rehabeam wort verboden met hen te krijghen. 25. Jerobeam haeltse met list ende gulde calveren aen hem.

1 Ende a Rehabeam tooch na Sichem: want het gantsche Israel was te Sichẽ gecomen/ hem tot een Coninc te maken.

2 Ende Jerobeam/ de sone Nebat/ hoorde dat/ doe hy noch in Egypten was (b daer hy voor den coninck Salomo henen gheuloden was) ende bleef in Egypten.

3 Ende sy sonden henen/ ende lieten hem roepen: eñ Jerobeam/ met tsamen der gantscher gemeynte Israels/ quamen/ ende spraken met Rehabeam/ ende seyden:

4 Uwe vader heeft ons jock te hardt ghemaeckt/ so maeckt ghy nv den harden dienst ende dat zware jock lichter/ dat hy ons opgeleyt heeft/ so willen wy v onderdanich zijn.

5 Ende hy sprac tot hen: Gaet henen tot aen den derden dach/ so comt weder tot my: ende het volck ginck henen.

6 Ende de coninck Rehabeam hielt eenen raet met de oudtste/ die voor zijnen vader Solomo stonden/ doe hy leefde/ ende sprack:

a 2.Par. 10.1

Rehabeam Salomons sone/ is alleẽ Coninc over Juda.

b 1.Re. 11.40

Hoe radet ghylieden dat wy desen volcke een antwoordt gheuen?

7 Sy spraken tot hem: Ist dat ghy heden desen volcke eenen dienst doet/ ende hen te wille zijt/ ende hen verhoort/ ende hen goede woorden gheeft/ soo sullen sy v onderdanich zijn v leefdaghe.

Der ouden ende wijsen raet veracht Rehabeam.

8 Doch hy verliet der Oudtsten raet/ die sy hem ghegheuen hadden/ ende hielt eenen raet met de ionge/ die met hem opghewassen waren/ ende voor hem stonden:

9 Ende hy sprack tot hen: Wat radet ghylieden dat wy antwoordden desen volcke/ die tot my gesept hebben: Maeckt het iock lichter/ dat uwe vader op ons ghelept heeft?

Der iongen ende onverstandighen raet.

c Syr.47.28

10 Ende de ionghe die met hem opgewassen waren/ spraken tot hem: c Ghy sult tot den volcke (dat tot v sept: Uwe vader heeft onse iock te zwaer ghemaeckt/ maeckt ghyt ons lichter) alsoo segghen: Mijnen cleynsten vingher sal dicker zijn dan mijns vaders lendenen.

11 Nv/ mijn vader heeft een zwaer iock op ulieden gheladen/ doch ick wils noch meer ouer ulieden maken: Myn vader heeft ulieden met roeden ghecastijdt/ doch ick wil ulieden met schorpioenen castijden.

12 Alsoo quam Jerobeam met tsamen den gantschen volcke tot Rehabeam/ aenden derden daghe/ als de Coninck ghesept hadde/ ende ghesproken: Comt weder tot my aenden derden daghe.

13 Ende de Coninck gaf den volcke een harde antwoordt: ende verliet den raet dien hem de oudtste ghegheuen hadden/

d Esaie 14.29

14 Ende sprack met hen na den raet der ionge/ ende sepde: d Mijn vader heeft uwe iock zwaer ghemaeckt/ doch ick wils noch meer ouer ulieden maken: Myn vader heeft ulieden met roeden ghecastijdt/ doch ick wil ulieden met schorpioenen castijden.

e 1.Re.11.29

15 Also en hoorde de Coninc den volcke niet: want het was also ghewendet vanden Heere: op dat hy zijn woordt bekrachtichde/ e dat hy door Ahia van Silo ghesproken hadde tot Jerobeam den sone Nebat.

f 2.Re.17.21

Jsraels afval van Juda.

g 2.Sa.20.1

16 f Doe nv het gantsche Jsrael sach dat de Coninck hen niet hooren en woude/ gaf het volck den Coninck een antwoorde/ ende sprack: g Wat hebben wy dan voor een deel aen Dauid/ oft erve aenden sone Jsai? Jsrael/ maeckt v na uwe hutten: soo siet ghy nv tot uwen hupse/ Dauid: Alsoo ghinck Jsrael in zijne hutten:

17 Dat Rehabeam slechts regeerde ouer de kinderen Jsraels/ die in de steden Juda woonden.

18 Ende doe de coninck Rehabeam henen sandt h Adoram den rentmeester/ wierp hem het gantsche Jsrael met steenen ter doot. Nv/ de coninck Rehabeam clam haestelijck op eenen waghen/ dat hy vluchtede na Jerusalem.

Adoram Salomons rentmeester wort met steenen doot geworpen.

h 1.Reg.4.6

19 Alsoo viel Jsrael vanden hupse Dauids/ tot op desen dach.

20 Doe nv het gantsche Jsrael hoorde dat Jerobeam was wederghecomen/ sonden sy henen/ ende lieten hem roepē totter gantscher ghemeynte/ ende maeckten hem tot een Coninck ouer het gantsche Jsrael: ende niemant en volchde den hupse Dauids/ dan den stamme Juda alleen.

Jerobeam wort coninc ouer Jsrael.

21 i Ende doe Rehabeam te Jerusalē quam/ vergaderde hy het gantsche hups Juda/ ende den stamme BenJamin/ hondert ende tachtentich duysent ionghe strijdtbare manschap/ om teghen het hups Jsraels te strijden/ ende het Coninckrijcke weder aen Rehabeam den sone Salomo te brenghen.

i 2.Pa.11.1

22 Doch Gods woordt quam tot SemaJa den man Gods/ ende sprack:

23 Segt Rehabeam den sone Salomo/ den coninck Juda/ ende tot den gantschen hupse Juda ende BenJamin/ ende den anderen volcke/ ende segt:

24 Soo spreeckt de Heere: Ghylieden en sult niet optrecken/ ende strijden teghen uwe broederen de kinderen Jsraels: een yeghelijck gae weder thuys/ want sulcx is van my geschiet. Ende sy hoorden de woorden des Heeren/ ende keerden om/ dat sy henen ghinghen/ als de Heere ghesept hadde.

25 Jerobeam nv bouwde Sichem/ op het geberchte Ephraim/ ende woonde daer in/ ende trocht van daer wt/ k ende bouwde Pnuel.

26 Ende Jerobeam dachte in zijn herte: l Het Coninckrijcke sal nv weder ten hupse Dauids vallen/

27 Soo dit volck sal opgaen/ offer te doen in des Heeren hups te Jerusalem/ ende het herte deses volcx sal hem keeren tot haren heere Rehabeam/ den coninck Juda/ ende sal my verworghen/ ende weder tot Rehabeam den coninck Juda vallen.

28 Ende de Coninck hieldt eenen raedt/ ende maeckte m twee gulden caluerē/ ende sprack tot hen: Het is ulieden te veel/ op na Jerusalem te gaen: n siet/ daer zijn uwe goden/ Jsrael/ die v wt Egyptenlande geleydt hebben.

29 Ende hy settede het een te BethEl/ ende het ander te Dan.

30 Ende dat wert tot sonde: want het volck ginck henen voor het een tot Dan toe.

31 Hy maeckte oock een hups der hoochten/ o ende maeckte Priesters vande p cleynste in den volcke/ die niet van de kinderen Leui en waren.

32 Ende hy maecte een feest/ aenden vijfthienden daghe der achtster maendt/ ghelijck als het feest in Juda/ ende offerde opden altaer: so dede hy te BethEl/ datmen den caluerē offerde/ die hy ghemaeckt hadde: ende stichtede te BethEl Priesters der hoochten/ die hy ghemaeckt hadde.

33 Ende offerde op den altaer (dien hy ghemaeckt hadde) te BethEl/ aenden vijfthienden daghe der achtster maent/ dien hy wt zijn herte verdacht hadde: ende maeckte den kinderen Jsraels feeste/ ende offerden opden altaer/ datmen roocken soude.

Dat xiij. Capittel.

1. Een Propheet prophetеert teghen den altaer te BethEl. 4. Jerobeams arm/ dien hy tegen hem wtreckt/ verdorret/ 6. ende wordt door deselue Propheten gebedt als te vooren. 8. De Propheet heeft Gods beuel/ hy en sal aen die plaetse noch eten/ noch drincken/ 14. laet hem dat selue van eenen anderen Propheet ontgheuen/ 20. ende wordt na des Heeren woordt/ (24. van eenen leeuwe gedoodt/) 30. in een vreemdt graf begrauen. 33. Jerobeam blijft godtloos ende onbekeert.

1 Ende siet/ een man Gods quam van Juda/ door het woordt des Heeren te BethEl/ ende Jerobeam stont bijde altaer om te roocken.

Ende

Ende hy riep teghen den altaer door het 2 woordt des Heeren/ ende sprack: Altaer/ altaer/ so spreeckt de Heere: a Siet/ daer sal een sone den huyse Dauids geboren worden/ met name Josia/ * die sal op v offeren de Priesters der hoochten/ die op v roocken/ ende sal menschen beenen op v verbernen.

a Gen.16.11 ende 17.19 Judic.13.20 * 2.Re.23.16

Ende hy gaf dies daechs een teecken/ ende 3 sprac: Dat is het teecken/ dat de Heere sulcx gesproken heeft: Siet/ den altaer sal van malcanderen scheuren/ ende de asschen vergoten worden die daer op zijn.

Doe nv de Coninck dat woordt van den 4 man Gods hoorde/ die teghen den altaer te BethEl riep/ reckte hy zijn handt wt by den altaer/ ende sprack: Grijpt hem: en zijn handt verdorde/ die hy tegen hem wtgereckt hadde/ ende en condese niet weder na hem trecken.

Jeroboams arm verdort.

Ende den altaer scheurde van malcande- 5 ren/ ende de asschen werden vergoten vanden altaer/ nae het teecken dat de man Gods ghegeuen hadde/ door het woordt des Heeren.

Ende de Coninck antwoordde/ ende sprac 6 tot den man Gods: b Bidt het aenghesicht des Heeren ws Gods/ ende bidt voor my/ dat mijn handt weder tot my come. Doe badt de man Gods het aengesichte des Heeren/ ende den Coninc werdt zijne hant weder tot hem ghebracht/ ende werdt als sy te vooren was.

b Exod.8.8 ende 9.28 ende 10.17 Num.21.7 Acte.8.24

Ende de Coninck sprack met den man 7 Gods: Comt/ ende gaet met my thuys/ ende laeft v/ ick wil v een gheschenck gheuen.

Daerentegen de man Gods sprack tot den 8 Coninck: c Wanneer ghy my oock uwe half huys gauet/ soo en ginge ick doch niet met v: want ick en wil aen dese plaetse gheen broot eten/ noch water drincken:

c 2.Reg.5.16

Want also is my geboden door des Hee- 9 ren woort/ ende gesept: Ghy en sult geen broot eten/ ende geen water drincken/ ende niet weder door den wech comen dien ghy ghegaen zijt.

Ende hy ginck wech door eenen anderen 10 wech/ ende en quam niet weder door den wech dien hy na BethEl ghecomen was.

Daer woonde nv een oudt Propheet te 11 BethEl/ tot dien quam zijn sone/ ende vertelde hem alle wercken die de man Gods gedaen hadde dies daechs te BethEl/ ende de woorden die hy tot den Coninck gesproken hadde.

Ende haer vader sprack tot hen: Waer is 12 de wech dien hy getogen is? ende zijn sonen wesen hem den wech dien de man Gods getoghen was/ die van Judea ghecomen was.

Ende hy sprack tot zijne sonen: Sadelt my 13 den ezel: ende doe sy hem den ezel sadelden/ reedt hy daer op:

Ende tooch den man Gods na/ ende vant 14 hem onder een eycke sitten: ende sprack tot hem: Zijt ghy de man Gods die van Judea ghecomen is? Hy sprack: Ja.

Hy sprack tot hem: Comt ende gaet met 15 my thuys/ ende eet broodt.

Hy sprack daerenteghen: Ick en can niet 16 met v omkeeren/ ende met v gaen: ick en wil oock gheen broodt eten/ noch water drincken met v aen dese plaetse:

Want daer is met my gesproken door het 17 woordt des Heeren: Ghy en sult aldaer noch broodt eten/ noch water drincken: ghy en sult niet weder door den wech gaen dien ghy ghegaen zijt.

18 Hy sprack tot hem: Ick ben oock een Propheet als ghy/ d ende een Engel heeft met my gesproken door des Heeren woordt/ ende gesept: Voert hem wederom met v thuys/ dat hy broodt ete/ ende water drincke: doch hy looch hem voor:

d Galat. 1.8

19 Ende voerde hem wederom/ dat hy broodt att/ ende water dranck in zijnen huyse.

20 Ende doe sy ter tafelen saten/ quam het woort des Heeren tot den Propheet/ die hem wederom gheuoert hadde/

21 Ende riep den man Gods aen/ die van Judea gecomen was/ ende seyde: So spreect de Heere: Daerom dat ghy den monde des Heeren zijt onghehoorsaem gheweest/ ende en hebt niet ghehouden het gebodt dat v de Heere uwe Godt gheboden heeft/

22 Ende zijt wederom ghekeert/ hebt broodt gegeten/ ende water gedroncken/ aende plaetse daer hy v van seyde: Ghy en sult daer noch broodt eten/ noch water drincken: soo en sal v lichaem niet in uwer vaderen graf comen.

23 Ende doe hy broot gegeten/ ende gedroncken hadde/ sadelde men den Propheet/ dien hy wederom gheuoert hadde/ den ezel.

24 e Ende doe hy wech tooch/ vandt hem eenen leeuw opden wech/ ende doodde hem: ende zijn lichaem lach geworpen inden wech/ ende de ezel stont by hem/ ende de leeuw stont by het lichaem.

e 1.Re.20.36

De propheet die Gods stemme ongehoorsaem is/ wort van eenen leeuw ghedoodt.

25 Ende doe daer lieden voorby ginghen/ saghen sy het lichaem inden wech ghewornen/ ende den leeuw by het lichaem staen: ende quamen ende seydent inder stadt/ daer de oude Propheet in woonde.

26 Doe dat de Propheet hoorde/ die hem wederom gheuoert hadde/ sprack hy: Het is de man Gods/ die den monde des Heeren is ongehoorsaem geweest/ daerom heeft hem de Heere den leeuwe ghegheuen/ die heeft hem ghebroken ende ghedoodt/ na het woordt dat hem de Heere ghesept heeft.

27 Ende sprac tot zijne sonen: Sadelt my den ezel: ende doe sy hem ghesadelt hadden/

28 Tooch hy henen/ ende vandt zijn lichaem inden wech geworpen/ ende den ezel ende den leeuw by het lichaem staen: de leeuw en hadde niet ghegheten van het lichaem/ ende den ezel oock niet ghebroken.

29 Doe nam de Propheet het lichaem des mans Gods op/ ende leyde hem opden ezel/ ende voerde hem wederom/ ende quam inde stadt des ouden Propheten/ dat sy hem beclaechden ende begroeuen.

30 Ende hy leyde het lichaem in zijn graf/ ende beclaechde hem: Och broeder.

31 Ende doe sy hem begrauen hadden/ sprack hy tot zijne sonen: Wanneer ick sterue/ soo begraeft my in het graf daer de man Gods in begrauen is/ ende legt mijn ghebeente by zijn ghebeente:

32 f Want het sal gheschieden/ wat hy geroepen heeft tegen den altaer te BethEl/ door het woordt des Heeren/ ende teghen alle huysen der hoochten/ die inde steden Samarie zijn.

f 2.Re.23.16

33 Euenwel na dese gheschiedenisse en keerde hem Jeroboam niet van zijnen boosen wege/ maer verkeerde hem/ ende maeckte Priesters der hoochten vande g alderslechtste des volcx: tot wien hy lust hadde/ diens hant vulde hy/ ende die werdt Priester der hoochten.

g of/ alderverachtste

Ende dit werdt den huyse Jerobeam tot 34 sonde/ dat hy verdorven/ ende vander aerden verdelghet werdt.

☞ Dat xiiij. Capittel.

1. Jerobeam schickt/ wt oorsake zijns krancken soons/ zijn wijf aenden propheet Ahia/ 7. die propheteert teghen Jerobeams huys/ 12. ende het benoemde teecken/ 17. comt. 22. Juda doet alderley afgodische grouwelen. 25. Sisak coninc in Egypten berooft den Tempel. 29. Rehabeam sterft.

Abia Jerobeams sone.

TE dier tijdt was Abia de sone Jerobeam kranck. 1

Ende Jerobeam sprac tot zijnen wijne: a Maeckt u op/ ende vercleedt u/ dat het niemant en mercke dat ghy Jerobeams wijf zijt/ ende gaet henen na Silo: siet/ aldaer is de prophcet Ahia/ b die my ghesproken heeft dat ick soude Coninck zijn ouer dit volck. 2

a 2. Reg. 8. 8

b 1. Re. 11. 31

Ende neemt met u thien brooden ende koecken/ ende een kruycke met heunich/ ende gaet tot hem/ dat hy u segge/ hoe het den ionghen gaen sal. 3

Ende Jerobeams wijf dede alsoo: ende maeckte haer op/ ende ginc na Silo/ eñ quam int huys Ahie: Ahias nu en conde niet sien/ want zijn ooghen starreden van ouderdom. 4

Doch de Heere sprac tot Ahiam: Siet/ Jerobeams wijf comt/ dat sy een sake vã u vrage om haren sone/ want hy is kranc: so spreect ghy met haer/ so ende so. Doe sy nu in quam/ stelde sy haer vremdt. 5

Als dan Ahias hoorde het ruysschen haerder voeten ter deuren ingaen/ sprac hy: Comt hier in/ ghy wijf Jerobeams: waerom stelt ghy u so vremdt? ick ben tot u gesonden een hardt bode. 6

Ahias propheteert tegẽ het huys Jerobeams.

Gaet henen/ eñ segt Jerobeam: So spreect de Heere de Godt Israels: c Ick hebbe u verheuen wt den volcke/ ende tot een Vorst ouer mijn volck Israels gheset: 7

c 1. Re. 12. 15 vide 16. 2.

Eñ hebbe het Coninckrijcke van Dauids huyse ghescheurt ende u ghegheuen: ghy dannoch en zijt niet ghewcest als mijne knecht Dauid/ die mijn ghebodt hielt/ ende wandelde my na van gantscher herten/ dat hy dede wat my slechs wel beviel: 8

Ende hebt quaet ghedaen bouen alle die voor u gewcest zijn: zijt henen ghegaen/ ende hebt u ander goden gemaeckt/ ende ghegoten beelden/ dat ghy my tot toorne verweckedet/ ende hebt my achter uwen rugge geworpen: 9

d Daerom siet/ ick wil ongheluck ouer het huys Jerobeams voeren/ ende wtroeyen aen den Jerobeam/ e oock dien/ die aende wandt pist/ f den besloten ende verlaten in Israel: ende wil de nacomelinghen des huys Jerobeams wtvaghen/ ghelijck alsmen dreck wtvaecht/ tot dat het gantsch met hem wt zy. 10

d 1. Re. 15. 29

e 1. Sa. 25. 22 2. Reg. 9. 8

f Dat is/ oock de verworpene eñ verachtste van zijn ghe-slachte: want alle mans gesflachte/ de beste met de slechste/ sullen vernielt worden.

g Wie van Jerobeam inder stadt sterft/ diẽ sullen de honden eten: wie daerentegen opden velde sterft/ diẽ sullen de vogelen des hemels eten: want de Heere heeft het ghesproken. 11

So maeckt ghy u nu op/ ende gaet thuys: ende wanneer uwen voet ter stadt in treedt/ so sal het kindt steruen. 12

g 1. Reg. 10. 4

Ende het gantsche Israel sal hem beclagen/ ende sullen hem begrauen: want dese alleen van Jerobeam sal ten graue comẽ/ daerom/ dat wat goedts aen hem ghevonden is voor den Heere den God Israels inden huyse Jerobeams. 13

14 h De Heere daer noch sal hem eenen Coninck ouer Israel verwecken/ die sal het huys Jerobeams wtroeyẽ dies dacchs: i ende wat is nu wegherichtet?

15 k Ende de Heere sal Israel slaen/ gelijc als het riet in het water beweecht wordt/ ende sal Israel wtplucken van desen goeden lande/ dat hy hare Vaderen ghegheuen heeft/ ende salse verstroyen ouer het water: daerom dat sy haer l haghen ghemaeckt hebben/ den Heere te vertoornen.

16 Ende sal Israel ouergeuen om Jerobeams sonden wille/ die daer ghesondicht heeft/ ende heeft Israel sondighen ghemaeckt.

17 Eñ Jerobeams wijf maecte haer op/ ginck henen/ eñ quam te m Thirza: ende doe sy op den dorpel des huys quam/ sterf den iongen.

18 Ende sy begroeuen hem/ ende het gantsche Israel beclaechde hem/ n nae den woorde des Heeren/ dat hy ghesproken hadde door zijnen knecht Ahias de Prophete.

19 Wat meer van Jerobeam te seggẽ is/ hoe hy gekrijcht eñ geregeert heeft/ siet/ dat is gescreuẽ inder Chronica der coningẽ Israels.

20 De tijdt nu dat Jerobeam regeerde/ zijn twee ende twintich iaer: ende ontsliep met zijne vaderen: ende zijne sone Nadab wert Coninck in zijn stede.

21 So was Rehabeam/ de sone Salomonis/ Coninck in Juda: een ende veertich iaer was Rehabeam oudt/ doe hy Coninck wert/ ende regeerde seuenthien iaer te Jerusalem/ inder stadt die de Heere vercoren hadde wt allen stammen Israels/ dat hy zijnen Name aldaer henen settede. Zijn moeder hiet Naema/ een Ammonitische.

22 Ende Juda dede dat den Heere qualijck beviel/ ende verweckten hem tot ijuer/ meer dan alles dat hare vaders ghedaen hadden/ met hare sonden die sy deden:

23 Want sy bouweden hen hoochten/ o colommen ende haghen/ op alle hooghe bergen/ ende onder alle groene boomen.

24 Daer waren oock p † hoereniagers inden lande/ ende sy deden alle de grouwelen der Heydenen/ die de Heere voor de kinderen Israels verdreuen hadde.

25 q Nu/ inden vijfsten iare des coninc Rehabeam/ tooch Sisak de coninc in Egypten op teghen Jerusalem/

26 Eñ nam den schat wt den huyse des Heeren/ eñ wt den huyse des Coninc/ ende alles wat daer te nemen was: ende nam alle gulde schilden/ r die Salomo hadde laten maken.

27 In welcker stede liet de coninc Rehabeam metalen schilden maken/ ende benalse onder de handt der ouerste trauanten/ die de deure bewaerden aenden huyse des Coninck.

28 Eñ so dickwils als de Coninck int huys des Heeren ginc/ droegense de trauanten/ ende brachtense weder inder trauanten camer.

29 Wat meer van Rehabeam te seggen is/ ende alles wat hy gedaen heeft/ siet/ dat is ghescreuen inder Chronica der coningen Juda.

30 Ende daer was krijch tusschen Rehabeam ende Jerobeam haer leefdaghe.

31 s Ende Rehabeam ontsliep met zijne vaderen/ ende wert begrauen met zijne vaderen inder stadt Dauids: ende zijn moeder hiet Naema/ een Ammonitische: ende zijnen sone Abias werdt Coninck in zijn stede.

Dat xv. Capittel.

1. Abias regeert ouer Juda/ 8. ende na hem Assa/ 16. die wert bekrijcht vā Baesa/ 18. ontset van Benhadad/ 23. ende sterft. 25. Baesa slaet den Nadab/ 29. daertoe het gantsche huys Jerobeams/ 33. ende wert Coninck ouer Israel.

1 In den a achthiensten iare des coninck Jerobeam des soons Nebat/ werdt Abias Coninck in Juda:

2 Ende regeerde drij iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Maecha/ een dochter Abisalom.

3 Ende hy wandelde in alle sondē zijns vaders/ die hy voor hem gedaen hadde/ ende zijn herte en was niet oprecht aen den Heere zijnen God/ als het herte zijns vaders Dauids.

4 b Want om Dauids wille gaf hem de Heere zijnen God een licht te Jerusalem/ dat hy zijnē sone na hem verweckede ende onderhiel te Jerusalem:

5 Daerom/ dat Dauid ghedaen hadde wat den Heere wel beviel/ ende niet gheweken en was van alle dat hy hem gheboodt zijn leefdaghe/ behaluen alleen in c den handel met Urian den Hethiter.

6 Daer was dan eenen krijch tusschen Rehabeam ende Jerobeam zijn leefdaghe.

7 Wat nv meer van Abia te segghen is/ ende alles wat hy ghedaen heeft/ siet/ dat is ghe-schreuen d inder Chronica der Coningen Juda: daer was oock krijch tusschen Abiam ende Jerobeam.

8 Ende Abias ontsliep met zijne vaderen/ ende sy begroeuen hem inder stadt Dauids: e eñ Assa zijnē sone wert Coninc in zijn stede.

9 Int twintichste iaer des coninck Jerobeās ouer Israel/ wert Assa Coninck in Juda:

10 Ende regeerde een ende veertich iaer te Jerusalē: zijn f moeder hiet Maecha/ een dochter Abisaloms.

11 Ende Assa dede dat den Heere wel beviel/ als zijn vader Dauid.

12 g Ende verdreef de hoereniaghers wt den lande/ ende nam wech alle afgoden die zijn vaders ghemaeckt hadden.

13 Daertoe settede hy oock zijn moeder Maecha af vanden ampte/ dat sy den h Miplezeth ghemaeckt hadde inde i haghen: ende Assa roeyde haren Miplezeth wt/ eñ verbrandede hem inder beke Kidron.

14 Euenwel de hoochten en namen sy niet wech: doch was het herte Assa oprecht aen den Heere zijn leefdaghe.

15 Ende het silver/ ende gout/ ende vaten/ dat zijn vader gheheylicht hadde/ ende wat gheheylicht was ten huyse des Heeren/ bracht hy daer weder in.

16 Ende daer was krijch tusschen Assa ende Baesa den coninck Israels haer leefdaghe.

17 Baesa de coninck Israels tooch op teghen Juda/ ende bouwede Rama/ dat niemandt en soude wt ende in trecken op Assa zijde des coninck Juda.

18 Doe nam Assa alle het silver ende goudt dat ouergebleuen was inden schat des huys des Heeren/ ende inden schat des huys des coninck/ ende gaf het in zijner knechten handen/ ende sandtse k tot Benhadad den sone Tabrimon/ des soons Hesion/ den coninck in Syrien/ die te Damasco woonde/ ende liet hem segghen:

19 Daer is een verbondt tusschen v ende my/ ende tusschen mijnen vader ende uwē vader: daerom schicke ick v een gheschenck/ silver ende goudt/ dat ghy varen latet het verbondt dat ghy met Baesam den coninck Israels hebt/ dat hy van my aftrecke.

20 Benhadad hoorde den coninck Assa/ ende sandt zijn hooftliedē tegen de steden Israels/ ende sloech Jion/ ende Dan/ ende Abel Beth-Maacha/ het gantsche Cineroth l † aenden gantschen lande Naphthali.

21 Doe dat Baesa hoorde/ liet hy af Rama te bouwen/ ende tooch weder na Thirza.

22 De coninck Assa dan liet wtroepen inden gantschen Juda: Hier en sal niemandt ongestraft blijuen: ende sy namen de steenen ende het hout van Rama wech/ daer Baesa mede ghebouwet hadde/ ende de coninck Assa bouwede daer mede Geba Benjamin/ ende Mizpa.

23 Wat nv meer van Assa te segghen is/ ende alle zijn macht/ eñ alles wat hy gedaen heeft/ ende de steden die hy ghebouwet heeft/ siet/ dat is gheschreuen inder Chronica der Coninghen Juda: behaluen dat hy in zijnen ouderdom aen zijne voeten kranck was.

24 Ende Assa ontsliep met zijne vaderen/ ende wert begrauen met zijne vaderen inder stadt Dauids zijns vaders: ende Josaphat zijnen sone werdt Coninck in zijn stede.

25 Eñ Nadab de sone Jerobeam werdt Coninc ouer Israel/ indē anderē iare Assa des coninck Juda/ eñ regeerde ouer Israel twee iaer.

26 Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ ende wandelde inden wege zijns vaders/ ende in zijner sonden/ daer hy Israel mede hadde sondighen ghemaeckt.

27 Ende Baesa/ de sone Ahia/ wt den huyse Isaschar/ maeckte een verbondt teghen hem/ ende sloech hem t Gibethon/ die daer was der Philisteen: want Nadab eñ het gantsch Israel beleghерden Gibethon.

28 Alsoo doodde hem Baesa inden derden iare Assa des coninck Juda/ ende wert Coninc in zijn stede.

29 Als hy nv Coninck was/ sloech hy het gantsche huys Jerobeams/ ende en liet niet ouer dat den adem hadde van Jerobeam/ tot dat hy hem verdelchde/ m na dē woorde des Heeren/ dat hy ghesproken hadde door zijnen knecht Ahiam van Silo.

30 Om der sonden wille Jerobeams die hy dede/ ende Israel daermede sondigen maecte/ met n den verwecken daer hy den Heere den Godt Israels mede vertoornde.

31 Wat nv meer van Nadab te segghen is/ ende alles wat hy ghemaeckt heeft/ siet/ dat is gheschreuen inder Chronica der Coningen Israels.

32 Ende daer was krijch tusschen Assa ende Baesa den coninck Israels haer leefdaghe.

33 Inden derden iare Assa des coninck Juda/ werdt Baesa/ de sone Ahia/ Coninck ouer het gantsche Israel te Thirza/ vier ende twintich iaer.

34 Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ ende wandelde inden wech Jerobeams/ ende in zijner sonde/ daer hy Israel mede hadde doen sondighen.

Dat xvj. Capittel.

1. Jehu de propheet prophetеert teghen Baesa. 6. Ella twee iaer Coninck/ 10. met tsamen den gantschen huyse Baesa, wort van Simri verslagē.

Margin notes: a 2.Par.13.1 — b 1.Re.11.36 — d 2.Par.13.1 — l † and. met tsamen — Josaphat Coninck in Juda. 2.Par.17.1 — Nadab Coninck in Israel 2.iaer. — Baesa Coninck in Israel. 1.Reg.15.17 — Jerobeams huys wordt wegheroept door Baesa. m 1.Reg.14.10.14 — n of/ terghen — Baesa is 24 iaer Coninc ouer Israel.

16. Amri comt in Simri stede/ 24. bouwet Samariam/ 29. ende erft de kroone op zijnen sone Ahab. 30. Jeriho wordt herbouwet/ ende des Heeren woordt/ door Josua ghesproken/volbracht.

Jehu propheteert teghen Baesa.

ENde het woordt des Heeren quam tot 1 Jehu/den sone Hanani/ teghen Baesa/ ende sprack:

a 1. Reg. 14.7

a Daerom dat ick v wt den stof verheuen 2 hebbe/ende tot een Vorst gemaeckt ouer mijn volck Jsraels: ende ghy wandelt in de weghen Jerobeams/ende maket mijn volc Jsraels sondighen/dat ghy my vertoornet door hare sonden:

Siet/so wil ick de nacomelinghen Baesa/ 3 ende de nacomelinghen zijns huys wech nemen/ende wil v huys setten/als het huys Jerobeams des soons Nebat.

b 1. Reg. 14.7 ende 15.29 ende 16.12

b Wie van Baesa sterft inder stadt/ dien 4 sullen de honde eten: ende wie van hem sterft op den velde/ dien sullen de voghelen des hemels eten.

Wat nv meer van Baesa te seggen is/ ende 5 wat hy ghedaen heeft/ ende zyne macht/ siet/ dat is gheschreuen c inder Chronica der Coninghen Jsraels.

c 2. Par. 16.1

Baesa sterft. Ella coninc in Jsrael.

Ende Baesa ontsliep met zijne vaderen/ 6 ende werdt begrauen te Thirza: ende zijnen sone Ella werdt Coninck in zijn stede.

Oock quam het woordt des Heeren door 7 den propheet Jehu/ den sone Hanani/ ouer Baesa/ ende ouer zijn huys/ ende teghen alle het quaet dat hy dede voor den Heere/ hem te vertoornen door de wercke zijner handen/dat het werde als het huys Jerobeams/ en daerom d dat hy desen verslaghen hadde.

d 1. Re. 15.27
**Cap. xvj. Luth.*

Ella twee iaer Coninck ouer Jsrael.

*Inden ses ende twintichste iare Assa des 8 coninex Juda/wert Ella/de sone Baesa/ Coninck ouer Jsrael te Thirza/twee iaer lanck.

Ende zijnen knecht Simri/de ouerste ouer 9 de helft der waghenen/maeckte een verbondt teghen hem. Nv/hy was te Thirza/ dranck/ ende was droncken inden huyse Arza des Voochts te Thirza:

Simri verdelghet het huys Baesa.

e Ende Simri quam daer in/ ende sloech 10 hem doot/ inden seuen ende twintichsten iare Assa des coninex Juda/ ende werdt Coninck in zijn stede.

e 2. Reg. 9.31
f 1. Re. 14.10 ende 15.29 ende 21.27
g 1. Reg. 16.3

f Ende doe hy Coninck was/ ende op zijnen stoel sadt/ sloech hy het gantsche huys 11 Baesa/ ende en liet niemanden ouer die aen de wandt pist/ daertoe zijne erfghenamen ende zijne vrienden.

Also verdelchde Simri het gantsche huys 12 Baesa/ g na den woorde des Heeren/ dat hy ouer Baesa ghesproken hadde door den propheet Jehu:

Om aller sonden wille Baesa/ ende zijns 13 soons Ella/ die sy deden/ ende Jsrael sondighen maeckten/ den Heere den Godt Jsraels te vertoornen door hare afgoderije.

Wat nv meer van Ella te seggen is/ ende 14 alles wat hy gedaen heeft/siet/dat is geschreuen inder Chronica der Coninghen Juda.

Simri is seuen daghen Coninck in Jsrael.

Inden seuen ende twintichsten iare Assa 15 des coninex Juda/wert Simri Coninc seuen daghen lanck te Thirza: want het volck lach te Gibbethon der Philisteen:

Amri coninc in Jsrael.
h 1. Re. 12.19

Doe nv het volck inden legher hoorde seg- 16 ghen/ dat Simri een verbondt ghemaeckt/ ende ooc den Coninck verslagen hadde/h doe maeckte het gantsche Jsrael desseluen daechs Amri den veldthooftman tot een Coninck ouer Jsrael inden legher.

17 Ende Amri tooch op/ende het gantsche Jsrael met hem/van Gibbethon/ ende beleyden Thirza.

18 Doe nv Simri sach dat de stadt sonde ghewonnen worden/ ginck hy int paleys inden huyse des Coninex/ende verbrandde hem in den huyse des Coninex/ende sterf/

19 Om zijnder sonden wille die hy ghedaen hadde/ dat hy dede dat den Heere qualijck beviel/ ende wandelde inden weghe Jerobeams/ ende in zijner sonden die hy dede/dat hy Jsrael dede sondighen.

20 Wat nv meer van Simri te segghen is/ ende hoe hy een verbondt maeckte/ siet/ dat is gheschreuen inder Chronica der Coninghen Jsraels.

21 Op dat mael deylde hem het volck Jsraels in twee deelen: d'een helft hinc Thibni den sone Ginath aen/ dat sy hem tot een Coninck maeckten: de ander helft daerenteghen hinck Amri aen.

22 Doch het volck dat aen Amri hinck/wert stercker dan het volck dat Thibni den sone Ginath aenhinck: en Thibni sterf/doe wert Amri Coninck.

23 In het een en dertichste iaer Assa des coninex Juda/wert Amri Coninc ouer Jsrael twaelf iaer/ende regeerde te Thirza ses iaer.

24 Hy cochte de berch Samaria van Semer/ voor twee centener silvers/ en hy bouwde op den berch/ en hiet de stadt die hy bouwde na de name Semer/des berchs heere/ Samaria.

25 Ende Amri dede dat den Heere qualijck beviel/ ende was erger dan alle die voor hem gheweest waren:

26 Ende wandelde in alle weghen Jerobeams des soons Nebat/ ende in zijne sonden/daer hy Jsrael mede dede sondigen/dat sy den Heere den Godt Jsraels vertoornden in hare afgoderije.

27 Wat nv meer van Amri te seggen is/ ende alles wat hy ghedaen heeft/ ende zijn macht die hy gheoeffent heeft/ siet/dat is gheschreuen inder Chronica der Coninghen Jsraels.

28 Ende Amri ontsliep met zijne vaderen/ ende wert begrauen te Samaria/ende Ahab zijnen sone wert Coninck in zijn stede.

29 In het acht ende dertichste iaer Assa des coninex Juda/wert Ahab de sone Amri Coninck ouer Jsrael/ ende regeerde ouer Jsrael te Samaria twee ende twintich iaer.

30 Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ bouen alle die voor hem gheweest waren.

31 Ende het was hem een i slecht dinck/ dat hy wandelde in de sonden Jerobeams des soons Nebath: k ende nam daer toe Jsebel de dochter EthBaal/des coninex te Zidon/ ende diende Baal/ende badt hem aen.

32 Ende richtede Baal eenen altaer op inden huyse Baal/dat hy he bouwde te Samaria/

33 Ende maeckte een l haghe: dat Ahab meer dede/ den Heere den Godt Jsraels te vertoornen/dan alle coninghen Jsraels die voor hem gheweest waren.

34 Ter seluer tijdt bouwde Hiel van Beth-El Jeriho: het coste hem zijnen eersten sone Abiram/dat hy den gront leyde/en zijne ionckste sone Segub/dat hy de poorte settede: m na den

den woorde des Heeren/ dat hy ghesproken hadde door Josua den sone Nun.

Dat xvij. Capittel.

1. Elias voorsept den Ahab eenen dieren tijdt/ 6. wort vande rauen/ 9. daer na vander weduwe te Zarpath ghespijst/ 19. en maeckt zijner weerdinnen sone leuendich.

De historie van Elias de prophete. a Syr.48.3 Jaco.5.17 1.Reg.18.41 2.Reg.3.17 Luce 4.25 Eenē dieren tijt te Elias tyden.

1 Ende Elias de Thisbiter/ vanden burgheren Gilead/ sprack tot Ahab: a Soo waerachtich als de Heere de Godt Israels leeft/ voor dien ick stae: Daer en sal dit iaer ouer noch dauw noch reghen comen/ ick en segghe het dan.

2 Ende het woordt des Heeren quam tot hem/ ende sprack:

3 Gaet wech van hier/ende wendet v tegen Oosten/ ende verberecht v aender beke Crith/ die teghen de Jordane vliet:

4 Ende sult vander beke drincken: ende ick hebbe de rauen gheboden dat sy v aldaer sullen besorghen.

5 Hy dan ghinck henen/ ende dede na den woorde des Heeren: ende ghinck wech/ ende settede hem aen de beke Crith/ die teghen de Jordane vliet.

6 Ende de rauen brachten hem broodt ende vleesch/ des morghens ende des auonts/ ende hy dranck uut der beke.

7 Ende het geschiedde na sommige daghen/ dat de beke uutdroochde/ want daer en was gheenen reghen inden lande.

8 Doe quam het woort des Heeren tot hem/ ende sprack:

b Luce 4.26 Elias coimt totter weduwen te Zarpath.

9 b Maect v op/ende gaet na Zarpath/ die by Zidon leyt/ ende blijft aldaer: want ick hebbe aldaer eener weduwen gheboden/ dat sy v besorghe.

c Judic.4.19

10 Ende hy maeckte hem op/ ende ghinck na Zarpath. Ende doe hy quam aen de poorte der stadt/siet/doe was daer een weduwe/ende las hout op: ende hy riep haer/ende sprac: c Haelt my een weynich waters int vat/ dat ick drincke.

11 Doe sy nu henen ghinck wat te halen/ riep hy haer/ende sprack: Brengt my oock een beten broodts mede.

12 Sy sprack: Soo waerachtich als de Heere uwe Godt leeft/ ick en hebbe niets ghebackens/ sonder alleen een hantuol meels inden Cad/ ende een weynich olye inder kruycken: ende siet/ick hebbe een hout oft twee opghelesen/ende ga in/ende wil my ende mijnen sone wat toerichten/dat wy eten ende steruen.

13 Elias sprack tot haer: En vreest v niet: gaet henen/ ende maeckt het als ghy ghesept hebt: doch maect my eerst een cleyn gebac daer van/ ende brengt het my hier uut: v dan ende uwen sone sult ghy daer na oock wat maken.

14 Want also spreeckt de Heere de Godt Israels: Het meel inden Cad en sal niet verminderd worden/ende der olykruycken en sal niets ontbreken/ tot op den dach wanneer de Heere reghenen laten sal op aerden.

15 Sy ghinck henen/ ende maeckte het als Elias ghesept hadde: ende hy att/ende sy oock/ ende haer huys eenen tijdt lanck.

16 Het meel inden Cad en wert niet verminderd/ende der olykruycken en ontbrack niets/ na den woorde des Heeren/dat hy gesproken hadde door Eliam.

17 Ende na dese d gheschiedenissen wert der vrouwen zijner weerdinnen sone kranck: ende zijn kranckheyt was so seer hardt/dat geenen adem meer in hem en bleef.

18 Ende sy sprack tot Eliam: Wat hebbe ick met v te doen/ ghy man Gods? ghy zijt tot my hier in ghecomen/ dat mijner misdaet gedacht/ende mijn sone ghedoodt worde.

19 Hy sprack tot haer: Gheeft my uwen sone hier. Ende hy nam hem van haren schoot/ende ginck op/op de sale daer hy woonde/ ende leyde hem op zijn bedde:

20 Ende riep den Heere aen/ende sprack: Heere mijn Godt/ hebt ghy oock der weduwen/ by welcke ick een gast ben/ so qualijc gedaen/ dat ghy haren sone doodet?

Elias maect zijner weerdinnen sone leuendich. e 2.Re.4.34 Syr.48.5.15 Luce 7.14 Act.20.10

21 Ende hy mat hem ouer den kinde drymael/ ende riep den Heere aen/ ende sprack: Heere mijn Godt/laet de ziele des kindts weder tot hem comen.

22 Ende de Heere verhoorde de stemme Elie: ende de ziele des kints quam weder tot hem/ ende werdt leuendich.

23 Ende Elias nam het kindt/ ende brachte het af vande zale int huys/ende gaf het zijner moeder/ende sprac: Siet daer/uwe sone leeft.

24 Ende de vrouwe sprack tot Eliam: Nu bekenne ic dat ghy een man Gods zijt/ende des Heeren woordt in uwen monde/is waerheyt.

Dat xviij. Capittel.

1. Elias gaet uut beuel des Heeren na Ahab/ 3. die is met zijnen hofmeester uutghetogen/ hoy te soecken voor het vee. 7. Elias ontmoet ObadJa/ 17. straft Ahab/ 21. ende het gantsche volck Israels seer/ 23. ende gheeft voor/ men sal door offer een teecken des waerachtighen Gods nemen. 26. De Propheten Baals staen met schande. 30. De Heere bewijst hem aen den offer Elie. 40. ende gheeft (na het dooden der Baalsche propheten) op desselnen ghebet reden.

a Jacob.5.17 † and. ende ick sal den reghen geuen op etc.

1 Ende na eenen langhen tijdt quam het woordt des Heeren tot Eliam/ inden derden iare/ ende sprack: a Gaet henen/ ende vertoont v Ahab/ † dat ickt late regenen op aerden.

2 Ende Elias ginck henen/ dat hy hem van Ahab sien liete. Daer was dan eenen grooten dieren tijdt te Samaria.

ObadJa Ahabs hofmeester.

3 Ende Ahab riep ObadJa zijnen hofmeester: (ObadJa dan noch vreesde den Heere seer:

b Mat.10.41 Isebel doodt de Prophetē. c f an. den hole/

4 Want doe Isebel de Propheten des Heeren uutroeyde/ b nam ObadJa hondert Propheten/ ende verstackse inde c † spelonckē/ hier vijftich/ende daer vijftich/ ende versorchdese met broot ende water.)

5 Soo sprack nu Ahab tot ObadJa: Treckt door het lant tot alle waterfonteynē ende beken/ oft wy mochten hoy vinden/ en de peerden ende muylen behouden/ dat het vee niet altemael en vergae.

6 Ende sy deylden hen int lant/dat syt doortogen: Ahab tooch alleen op eenen wech/ ende ObadJa ooc alleen opden anderen wech.

Elias ontmoet ObadJa.

7 Doe nu ObadJa opden wech was/ doe ontmoettede hem Elias: ende doe hy hem kende/ viel hy op zijn aensicht/ ende sprack: Zijt ghy niet mijn heere Elias?

8 Hy sprack: Ja: gaet henen/ende segt uwen heere: Siet/Elias is hier.

9 Daerentegen hy sprack: Wat hebbe ick gesondicht/ dat ghy uwen knecht wilt inde handen Ahabs gheuen/dat hy my doode?

10 Soo waerachtich als de Heere uwe Godt leeft/daer en is geen volck noch Coninckrijc/ daer mijn heere niet en heeft henen gesonden/

v te soecken: ende wanneer sy spraken: Hy en is hier niet: so nam hy eenē eedt vanden Coninckrijcke ende volcke/ datmen v niet gevonden en hadde.

11 Ende ghy spreeckt nv: Gaet henen/ segt uwen heere: Siet/ Elias is hier?

12 Wanneer ick nv henen ghinghe van v/ soo sonde v de gheest des Heeren wech nemen/ ick en weet niet waer henen/ ende ic dan quame/ ende seyde het Ahab aē/ ende en vonde v niet/ so verworchde hy my: Nv/ uwe knecht vreest den Heere van zijner ionckheyt op.

13 Is het mijnen heere niet geseyt wat ic gedaen hebbe/ doe Isebel de Prophetē des Heeren verworchde? dat ick der Propheten des Heeren hondert verstack/ hier vijftich en daer vijftich/ inde spelonckē/ ende versorchdese met broodt ende water?

14 Eñ ghy spreect nv: Gaet henen/ segt uwen heere: Elias is hier: dat hy my verworghe.

15 Elias sprack: So waerachtich als de Heere Zebaoth leeft/ voor dien ick stae/ ick wil my heden van hem sien laten.

b Amos 7.10

Elias straft Ahab.

16 Doe ginck Obadja henen/ Ahab teghen/ ende seyde het hem aen: ende Ahab ginck henen/ Eliam teghen.

c Jerem.4.18

17 Ende doe Ahab Eliam sach/ sprack Ahab tot hem: d Zijt ghyt/ die Israel verwerret?

850. propheten Baals/ eñ der hagē.

f of/ lustwouts

g Josu.24.15

h Rom.11.3

18 Hy sprack daerenteghen: Ick en verwerre Israel niet/ e maer ghy eñ uws vaders huys/ daermede/ dat ghy des Heeren gebot verlaten hebt/ ende wandelt Baalim na.

19 Wel aen/ so sendt nv henē/ ende vergadert tot my het gantsche Israel opden berch Carmel/ eñ de vier hondert ende vijftich propheten Baals: ooc de vier hondert propheten des fhaghens/ die vanden dissche Isebels eten.

20 Alsoo sandt Ahab henen onder alle kinderen Israels/ ende vergaderde de Propheten opden berch Carmel.

21 Doe tradt Elias tot allen volcke/ eñ sprac: Hoe langhe hinckt ghy op beyde zijden? g is de Heere Godt/ so wandelt hem na: is het ooc Baal/ so wandelt hem na. Ende het volc en antwoordde hem niet.

22 Doe sprac Elias tot den volcke: h Ic ben alleen overgheblenen een Propheet des Heeren: daerenteghen der propheten Baals zijn vier hondert ende vijftich mannen.

23 So geeft ons nv twee ossen/ ende laetse uitkiesen eenen osse/ ende hem in stucken houwen/ ende op het hout leggen/ ende geen vyer daer aen leggen: soo wil ick den anderen osse nemen/ ende op het hout legghen/ ende oock gheen vyer daer aen legghen.

24 So roept ghylieden aen den naem uws gods/ ende ick wil den naem des Heeren aenroepē: welcker Godt nv met vyer antwoorden sal/ die zy Godt. Ende het gantsche volck antwoordde ende sprack: Dat is recht.

25 Eñ Elias sprack tot de propheten Baals: Kiest ghylieden eenen osse uit/ ende maeckt het ten eersten: want uwer is vele: ende roept uws godsnaem aen/ ende en legt daer gheen vyer aen.

26 Eñ sy namen den osse dien hy hen gaf/ ende richteden toe/ ende riepen aen den naem Baals/ vanden morgē aen tot aenden middach/ ende spraken: Baal/ verhoort ons: doch daer en was geen stemme noch antwoordt: eñ i sy hinctē rōtom dē altaer die sy gemaect haddē.

i De valsche heylige/ wanneer sy seer aendachtich zijn willen/ so worpen sy den cop op beydezijdē/ gelijck als een gans gaet/ dat het schijnt/ gelijck als een hinckende/ die op beyde zijdē derwaert ende herwaert wag gelt. Daervan comt oock het Passah, Exod. 12. doe Godt in Egypten doorginck/ eñ hinckte dat hy over sloech op beyde zijden/ hier eñ daer/ gelijck als een droncken man gaet. Als vonē: Wat hinct ghy op beyde zijden? Ende dat is de meyninghe/ dat de godloose lichtveerdich zijn/ dobbelmoedich/ eñ en hebben niet ghewis/ Ephes.4. Daervā heetse de Schrift ooc Dantsers/ om dat sy met copworpē der dantsers gheveer wtdrucken/ eñ rechte copdantsers zijn.

27 Doe het nv middach werdt/ bespottedese Elias/ ende sprack: Roept luyde/ want hy is een godt/ hy dichtet misschen/ of heeft watte doen/ of is over veldt/ of slaept misschien/ dat hy opwake.

28 Ende sy riepen luyde/ ende prickelden hen met messen ende priemen/ na haer wijse/ tot dat het bloet daer na volchde.

29 Doe nv de middach voorby was/ propheteerden sy/ tot datmen het spijsoffer doen soude: ende daer en was geen stemme/ noch antwoordt/ noch opmercker.

30 Doe sprack Elias tot allen volcke: Comt hier alle het volck tot my: eñ doe alle het volc tot hem tradt/ heelde hy k dē altaer des Heeren die ghebroken was:

k 1. Re.

31 l Ende nam twaelf steenen/ na den ghetale der stammen der kinderen Jacobs/ (tot welcken het woordt des Heeren sprac/ ende seyde: m Ghy sult Israel heeten.)

l Jos.4.

m Gen. ende 2. Reg.

32 Ende bouwede van de steenen eenen altaer inden name des Heeren: ende maeckte rondtom den altaer een groeve/ twee corenmaten wijdt:

33 Ende richtede het hout toe/ ende hiew den osse in stucken/ ende leyde hem opt hout/

34 Ende sprack: Haelt vier Cad vol waters/ ende giedet op het brandtoffer/ ende opt hout: ende sprack: Doet het noch eenmael: ende sy dedent noch eenmael: ende hy sprack: Doet het ten derdenmael: ende sy dedent ten derdenmael.

35 Ende het water liep rontom den altaer/ ende de groeve werdt oock vol waters.

36 Ende doe den tijdt was spijsoffer te offeren/ tradt Elias de Propheet daer toe/ ende sprack: Heere Godt Abrahams/ Isaacx/ ende Jacobs/ laet het heden condt worden/ dat ghy Godt in Israel zijt/ ende ick uwe knecht/ ende dat ick sulcx alles na uwen woorde gedaen hebbe.

37 Verhoort my/ Heere/ verhoort my: dat dit volck wete/ dat ghy/ Heere/ God zijt/ dat ghy haer herte daer na bekeert.

38 n Doe viel het vyer des Heeren neder/ ende verslinde het brandtoffer/ hout/ steenen/ ende aerde/ ende leckte het water op inder groeve.

n Judic. 2. Par.

39 Doe dat alle het volck sach/ viel het op zijn aenghesicht/ ende spraken: De Heere is God/ de Heere is Godt.

40 Elias daerentegen sprack tot hen: o Grijpt de propheten Baals/ dat harer gheen en ontloope: ende sy grepense. p Ende Elias voerdese neder aen de beke Kison/ ende slachse aldaer.

o Deu. ende 2. Re.

p Num. 1. Re.

41 Ende Elias sprack tot Ahab: Treet op/ eet ende drinckt/ want het ruyscht als woude het seer reghenen.

42 Ende doe Ahab optooch te eten eñ te drincken/ ginck Elias op des Carmels spitse/ ende buychde hem ter aerden/ ende leyde zijn hooft tusschen zijn knyen:

43 Ende sprack tot zijnen ionghen: Gaet opwaert/ ende siet henen na de zee. Hy ghinck opwaerts/ ende sach toe/ ende sprack: Daer en is niet. Hy sprack: Gaet weder opwaerts sevenmael.

44 Ende in den sevensten male sprack hy: Siet/ daer gaet een cleyn wolcke op uit der zee/ als eens mans handt. Hy sprack: Gaet opwaerts/ ende segt Ahab: Spant aen/ ende

ende vaert af/dat v den reghen niet en treffe.

45 9 Ende eermen toesach / werdt den hemel zwart van wolcken ende winde / ende quam eenen grooten reghen: Ahab dan voer / ende trooch na Jesreel.

46 Ende de hant des Heeren quam ouer Eliam/ende hy gordde zijne lendenen/ende liep voor Ahab henen/tot dat hy quam te Jesreel.

Dat xix. Capittel.

1. Elias vluchtet voor Jsebel/wenschet te sterven. 5. wordt vanden Enghel met broodt ende water ghesterckt/ 9. ende vanden Heere in zijner noodtclage getroost. 15. De Heere heet hem Hasael/ Jehu ende Elisa / ter straffe der afgoden dienaers in Jsrael/ salven.

1 ENde Ahab seyde Jsebel aen alles wat Elias ghedaen hadde: ende hoe hy hadde alle Propheten [Baals] met den zweerde verworcht.

2 Doe sandt Jsebel een bode tot Eliam/ende liet hem segghen: a De goden doen my dit ende dat/so ick niet morgen om dese tijt uwer ziele en doe/als deser zielen een.

3 b † Doe hy dat sach / maeckte hy hem op/ ende ghinck waer hy henen woude/ ende quam tot Berseba in Juda/ende liet zijnen ionghen aldaer.

4 Ende hy ghinck henen inde woestijne een dachreyse: ende quam daer in / ende settede hem onder eenen jeneverboom: ende badt dat zijn ziele storve/ende sprac: c Het is genoech/ so neemt nu/ Heere/mijn ziele: ick en ben niet beter dan mijn vaders.

5 Ende leyde hem/ ende sliep onder den jeneverboom: ende siet/de Enghel roerde hem aen/ende sprack tot hem: Staet op/ende eet.

6 Ende hy sach om/ende siet/tot zijnen hoofde lach een gheroostet broodt/ ende een canne met water: ende doe hy gegetẽ ende gedroncken hadde/leyde hy hem weder slapen.

7 Ende de Engel des Heeren quam ten anderen mael weder/ ende roerde hem aen/ende sprack: Staet op/ ende eet/ want ghy hebt eenen grooten wech voor v.

8 Ende hy stondt op/ende att/ ende dranck/ d ende ghinck door de kracht der seluer spijse/ veertich daghen ende veertich nachten/tot aen den berch Gods Horeb:

9 Ende quam aldaer in een spelonck / ende bleef aldaer den nacht ouer. Ende siet / het woordt des Heeren quam tot hem/ ende sprac tot hem: Wat maeckt ghy hier/Elia?

10 Hy sprack: e Jck hebbe f gheyuert om den Heere den Godt Zebaoth: want de kinderen Jsraels hebben v verbont verlaten/ende uwe altaren ghebroken/ ende uwe Propheten met den zweerde verworcht / ende ick ben alleene ouergheblenen / ende sy staen daer na dat sy my mijn leuen nemen.

11 Hy sprack: Gaet wt / ende treedt op den berch voor den Heere: ende siet/ de Heere ginc daer voorby/ ende eenen grooten sterken wint/ die de berghen scheurde / ende de rotzsteenen brack/voor den Heere henen: na de windt dan quam een aerdtbeuinghe: doch de Heere en was niet inder aerdtbeuinghe.

12 Ende na de aerdtbeuinge quam een vyer/ doch de Heere en was niet in het vyer: ende na het vyer quã een stil saechtmoedich suysen.

13 Doe dat Elias hoorde/bedecte hy zijn aensicht met zijnen mantel / ende ginck wt/ ende stadt inde deure der spelonken; ende siet/doe quam een stemme tot hem/ende sprack: Wat hebt ghy hier te doen/Elia?

14 Hy sprack: Jck hebbe om den Heere den Godt Zebaoth gheyuert: g want de kinderen Jsraels hebben uwe verbondt verlaten/ uwe altaren ghebroken / uwe Propheten met den zweerde verworcht/ende ick ben alleen ouerbleuen/ende sy staen daer na dat sy my het leuen nemen.

15 Nv de Heere sprac tot hem: h Gaet weder om uws weechs door de woestijne na Damasco: ende gaet daer in / ende salft i Hasael tot een Coninck ouer Syrien/

16 Ende k Jehu den sone Nimsi tot een Coninck ouer Jsrael/ende l Elisa dẽ sone Saphat vã Abel Mehola/tot eẽ Propheet in v stede.

17 Eñ het sal geschieden/ dat/wie den zweerde Hasael ontloopt / dien sal Jehu dooden: ende wie den zweerde Jehu ontloopt / dien sal Elisa dooden.

18 m Ende ick wil laten ouerblijuen seuen duysent in Jsrael/ namelyck/alle knyen die hen niet gebuyrcht en hebben voor Baal/ ende alle mont die hem niet gheeust en heeft.

19 Ende hy ginck van daer/ende vant Elisa dẽ sone Saphat/daer hy ploechde met twaelf iock ossen voor hem henen/ende hy was selue onder de twaelue. Ende Elias ginc tot hem/ ende wierp zijnen mantel op hem.

20 Hy nv verliet de runderẽ/ende liep Eliam na/ende sprack: n Laet my mijnen vader ende mijn moeder cussen/ soo wil ick v navolghen. Hy sprack tot hem: Gaet henen/ ende comt weder/want o † ick hebbe wat met v te doen.

21 Ende hy liep weder van hem/ende nam een iock runderen/ende offerde het/ ende cocte het vleesch met den houtwercke aen den runderen/ende gaf het den volcke/dat sy aten: ende maeckte hem op/ ende volchde Eliam na/ende diende hem.

Dat xx. Capittel.

1. Benhadad belegert Samariam/ 13. 22. zijn heyr/de Syriers/worden tweemael door des Heeren hulpe gheslaghen. 32. Ahab besondicht hem aen dẽ Heere/ dat hy des Benhadads verschoont/ 35. ende wordt daerom van eens Propheten scholier ghestraft.

1 ENde a Benhadad de coninck te Syrien vergaderde alle zijn macht / ende daer waren twee ende dertich Coninghen met hem/ende peerden/ende waghenen: ende tooch op/ende beleyde Samariam/eñ krijchden teghen haer.

2 Ende sandt boden tot Ahab den coninck Jsraels in de stadt/

3 Ende liet hem segghen: So spreeckt Benhadad: V silver ende v goudt is mijne / ende uwe wijuen ende uwe beste kinderen zijn oock mijne.

4 De coninc Jsraels antwoordde/ eñ sprac: Mijn heere Coninck / als ghy ghesept hebt: ick ben uwe/ende alles wat ick hebbe.

5 Ende de boden quamen weder / ende spraken: So spreeckt Benhadad: Dewyle dat ick tot v ghesonden hebbe/ende laten segghen: V silver ende goudt/uwe wijuen ende uwe kinderen sult ghy my gheuen:

6 Soo wil ick morghen om dese tijdt mijn knechten tot v senden / dat sy v huys / ende uwer onderdanen huysen besoeckẽ: ende wat v lief is/sullen sy in hare handen nemen/ende wech draghen.

Margin notes: a 1.Reg.17.1 — a 1.Re.20.10, 2.Reg.6.31 — Elias vlucht voor Jsebel. — b † and. Doe vreesde hy/ maeckte hem op/ etc. — Jacob.26.23 — Elie ghebet. c Jona.4.3 — d Exod.34.28, Matt.4.2 — e Rom.11.3, 1.Reg.18.21 — f Of ijv. met verbitteringhen gheyuert onstfe. (?) — g Rom.11.3 — h Syr.48.8 — i 2.Reg.8.7 — k 2.Reg.9.2 — l Syr.48.13 — m Rom.11.4 — Elias salft Elisam tot eẽ Propheet. — n Luce 9.61 — o † and. wat soude ick v doen? — Benhadad belegert Samariam. — a 1.Re.15.18

Doe riep de coninck Israels alle Oudtste 7 des lants/ende spraeck: Merckt ende siet hoe quaet hy het voorneemt: hy heeft tot my ghesonden om mijne wijuen ende kinderen / siluer ende gout/ende ick en hebbe hem des niet gheweyghert.

Doe spraken tot hem alle ouders/ende alle 8 het volck: Ghy en sult hem niet hooren/noch bewillighen.

Ende hy sprac tot de boden Benhadads: 9 Segget mijnen heere den Coninck: Alles wat ghy inden eersten uwen knecht ontboden hebt/ dat wil ick doen/ doch dit en can ick niet doen: ende de boden gingen henen/ ende seyden hem sulcx weder.

b 1.Reg. 19.2 2.Reg.6.31

Doe sandt Benhadad tot hem / ende liet 10 hem segghen: b De goden doen my dit ende dat/ waer het stof Samarie genoech sal zijn/ dat alle het volc onder my/een hantvol daer-van brenghe.

Daerentegen de coninc Israels antwoord- 11 de/ende sprack: Segt hem: Die het harnasch aentreckt/die en sal hem niet c beroemen/als die het heeft afghelept.

c Dat is/ Hy en segghe niet Huy/ eer hy ouer den berch comt: wat wie gewonnẽ heeft die leyt het harnasch af: maer diet aentrect/ die en heeft het daerom noch niet gewonnẽ.

Doe dat Benhadad hoorde / (eñ hy dranc 12 euen met de Coningen inde tenten) sprack hy tot zijne knechten: Rustet v: ende sy rusteden hen teghen de stadt.

Ende siet/ een Propheet tradt tot Ahab 13 den coninck Israels/ ende sprack: So spreect de Heere: Ghy hebt nv ghesien alle desen grooten hoop. Siet/ick wil haer heden in uwe handt gheuen/ dat ghy weten sult / ick zy de Heere.

Ahab sprack: Door wien? Hy sprack: So 14 spreeckt de Heere: Door de ionge der Landtvoochden. Hy sprack: Wie sal den strijdt beginnen? Hy sprack: Ghy.

Doe telde hy de ionge der Lantvoochden/ 15 ende harer was twee hondert ende twee ende dertich: ende telde na hen het gantsche volck aller kinderen Israels / seuen duysent mannen:

Benhadad is droncken.

Ende togen wt indẽ middage. Benhadad 16 nv dranck / ende was droncken inder tenten/ met tsamen de twee ende dertich Coningen/ die hem te hulpe ghecomen waren.

Ende de ionghe der Lantvoochden toghen 17 ten eersten wt: Benhadad dan sandt wt/ende die seyden hem weder / ende spraken: Daer trecken mannen wt Samaria.

Hy sprack: Grijptse leuendich/sy zijn om 18 vrede oft om strijdts wille wtghetoghen.

Doe nv de ionge der Lantvoochden waren 19 wtghetoghen/ende het heyr hen na/

De Syriers worden gheslaghen van Ahab.

Sloech een yegelijck wie hem voor quam: 20 ende de Syriers vloden / ende Israel iaechde hen na: ende Benhadad de coninck te Syrien ontuloot met peerden ende ruyteren.

Ende de coninck Israels tooch wt / ende 21 sloech peerden ende waghenen/ dat hy aende Syriers eenen grooten slach dede.

Doe tradt een Propheet tot den coninck 22 Israels / ende sprack tot hem: Gaet henen/ ende sterckt v/ende merckt ende siet wat ghy doet; want de coninck te Syrien sal teghen v optrecken/wanneer het iaer om is.

Want de knechten des coninex te Syrien 23 spreken tot hem: Hare goden zijn Berchgoden / daerom hebben sy ons afghewonnen: O dat wy met hen opden slechten velde stryden mochten/ wat ghelt het / wy wouden hen afwinnen.

24 Doet hem alsoo: Neemt de Coninghen wech/eenen yegelijcken van zijn plaetse/ ende stelt heeren aen hare steden:

25 Ende ordineert v een heyr/ als dat heyr was dat ghy verloren hebt/ende peerden ende waghenen/als de ghene waren/ ende laet ons tegen hen strijden op effenen velde: Wat gelt het/ wy willen bouen liggen? Hy hoorde harer stemme/ende dede also.

26 Als nv het iaer om was/ ordineerde Benhadad de Syriers/ ende tooch op na Aphek/ teghen Israel te strijden.

27 Ende de kinderen Israels ordineerden hen oock/ende besorchden hen/ende togen henen hen tegen/ ende legerden hen tegen haer/ ghelijck als twee cleyne kudden gheyten / ende der Syriers was het landt vol.

28 Ende een man Gods tradt toe/ ende sprac tot den coninck Israels: So spreeckt de Heere: d Daerom dat de Syriers hebben geseyt: De Heere zy een Godt der Bergen/ ende niet een Godt der Leechten: soo hebbe ick alle desen grooten hoop in uwer handt ghegheuen: dat ghy wetet/ ick zy de Heere.

29 Ende sy legerden hen stracx tegen ghene/ seuen daghen lanck: aenden seuenden daghe togen sy te hoope/om te strijden: ende de kinderen Israels sloegen de Syriers hondert duysent voetvolcx op eenen dach:

30 Ende de ouergheblevene vloden na Aphek inde stadt / ende de muer viel opde ouergheblevene seuen ende twintich duysent mannẽ: Ende Benhadad vluchtede oock inde stadt/ van d'een camer inde andere.

31 Doe spraken zijne knechten tot hem: Siet/ wy hebben ghehoort / dat de Coninghen des huys Israels barmhertighe Coninghen zijn: so laet ons sacken om onse lendenen binden/ ende stricken om onse hoofden / ende tot den Coninck Israels wtgaen / misschien laet hy uwe ziele leuen.

32 Ende sy bonden sacken om hare lendenen/ ende stricken om hare hoofden/ende quamen tot den Coninck Israels/ende spraken: Benhadad uwe knecht laet v seggen: Lieue/ laet mijn ziele leuen. Hy sprack: Leeft hy noch/ so is hy mijn broeder.

33 Ende de mannen namen alsoo haest dat woordt van hem / ende bediedent voor hen/ ende spraken: Jae/ uwe broeder Benhadad. Hy sprack: e Comt / ende brengt hem hier. Doe ghinck Benhadad tot hem wt/ ende hy liet hem op de waghenen sitten/

34 Ende sprack tot hem: De steden die mijn vader uwen vader ghenomen heeft/ wil ick v weder gheuen: ende maeckt v straten te Damasco / als mijn vader te Samaria ghedaen heeft: so wil ick v met eenen verbonde verlaten: f ende hy maecte een verbondt met hem/ ende liet hem trecken.

35 Doe sprack een man vanden kinderen der Propheten tot zijnen naesten/ door het woordt des Heeren: Lieue/ slaet my: doch hy weygherde hem te slaen.

36 Doe sprack hy tot hem: Daerom dat ghy der stemme des Heeren niet en hebt gehoort/ siet so sal v eenen leeuwe slaen wanneer ghy vã my gaet: g eñ doe hy van hem wech ginc/ vandt hem eenen leeuwe/ende sloech hem.

Ende

Ende hy bandt eenen anderen man / ende 37 ſpꝛack: Lieue / ſlaet my: ende die man ſloech hem/ende verwondde hem.

Doe ginck de Pꝛopheet henen/ ende tradt 38 totten Coninck aenden wech/ende beſmeerde zijn aengheſicht met aſſchen.

Ende doe de Coninck daer voozby tooch/ 39 ſchreydde hy den Coninck aen / ende ſpꝛack: h V knecht was inghetoghen midden inden ſtrijt/ende ſiet/een man was ghewekẽ/ ende bꝛacht eenen man tot my/eñ ſpꝛac: Bewaert deſen man: ſoomen zijner ſal miſſen/ſoo ſal v ziele in zijner zielen ſtede zijn: of ſult daer eenen centener ſiluers vooꝛ weghen.

Ende doe v knecht hier ende daer te doen 40 hadde/en was die daer niet meer. De Coninc Iſraels ſpꝛac tot hem: Dat is v oordeel/ ghy hebt het ſelue gheſpꝛoken.

Doe wiſchte hy de aſſchen i haeſtelicken 41 van zijn aengheſicht: ende de Coninck Iſraels kende hem / dat hy der Pꝛopheten een was.

Eñ hy ſpꝛack tot hem: So ſpꝛeect de Hee- 42 re: k Daerom dat ghy den verbannen man hebt van v ghelaten/ ſal v ziele vooꝛ zijn ziele zijn/ende v volck vooꝛ zijn volck.

Doch de Coninck Iſraels tooch henen 43 bedꝛoeft ende toornich in zijn huys / ende quam te Samaria.

h 1.Re.12.1 · i Oſ.14 · k 1.Re.22.31

Dat xxj. Capittel.

1. Naboth weygert Ahab zijnen wijnberch/ 8. woꝛt dooꝛ een grouſame beſchickinge Iſebels ghesteenicht. 15. Ahab met wilkeur ſchandelijcker daet/ſettet hem in zijn erue. 17. Elia pꝛopheteert teghen Ahab ende Iſebel. 27. Ahab buycht hem vooꝛ den Heere/ ende krijcht des toegeſeyden ongheluck een vertreck.

NA deſe geſchiedeniſſen gevielt/dat Na- 1 both een Ieſreeliter / eenen a wijnberch hadde te Ieſreel/ by dẽ pallepſe Ahabs des Coninck te Samaria.

Ende Ahab ſpꝛac tot Naboth/ende ſeyde: 2 Geeft my uwen wijnberch: ick wil my eenen coolhof daer van maken / dewijle dat hy ſoo na aen mijnen huyſe leyt: ick wil v eenen beteren wijnberch daer vooꝛ geuen: oft ſo het v behaget/ ick wil v ſiluer daer vooꝛ gheuen/ſo vele als hy ghelt.

Doch Naboth ſpꝛack tot Ahab: b Dat la- 3 te de Heere verre vã my zijn / dat ick v mijner vaders erue ſoude gheuen.

Doe quam Ahab te huys bedꝛoeft eñ toor- 4 nich/ om des woozdts wille/ dat Naboth de Ieſreeliter tot hem geſeyt hadde/ende geſpꝛoken: Ick en wil v mijns vaders erue niet gheuen: ende hy leyde hem op zijn bedde / ende keerde zijn aegheſicht om / ende en att gheen bꝛoodt.

Doe quam Iſebel zijn wijf tot hem in/ 5 ende ſpꝛack tot hem: Wat is het/ dat uwen gheeſt ſo bedꝛoeft is/ ende dat ghy geen bꝛoot en etet?

Hy ſpꝛac tot haer: Ick hebbe met Naboth 6 den Ieſreelijt gheſpꝛoken/ende geſeyt: Gheeft my uwen wijnberch om gelt: of ſoo ghy luſt daer toe hebt / ick wil v eenen anderen daer vooꝛ geuen. Doch hy ſpꝛac: Ick en wil v mijnen wijnberch niet gheuen.

Doe ſpꝛack Iſebel zijn wijf tot hem: Wat 7 waer dat vooꝛ een Coninckrijck in Iſrael/ c wanneer ghy het niet en dedet? Staet op/ ende eet bꝛoot/ eñ weeſt goets moets: ick wil v dẽ wijnberch Naboth des Ieſreeliten doen hebben.

Ahab ſtaet na Naboths wijnberch. · a 1.Re.8.14 · b Levi.25.23 Num.36.8

8 d Ende ſy ſchreef bꝛieuen onder Ahabs name / ende verſegheldeſe met zijn Signet/ ende ſandtſe totten Oudtſten ende Ouerſten in zijner ſtadt / die rondtom Naboth woonden/

9 Ende ſchreef alſoo inde bꝛieuen: Latet een e vaſten wtroepen/ende ſettet Naboth bouen aen inden volcke.

10 Ende ſtellet twee looſe boeuen vooꝛ hem/ die daer ghetuyghen ende ſpꝛeken: Ghy hebt God ende den Coninck f geſegent: ende voert hem wt/ ende ſteenicht hem dat hy ſterue.

11 Ende de Oudtſten ende Ouerſten zijner ſtadt / die in zijner ſtadt woonden / deden als hen Iſebel ontboden hadde/ als ſy inde bꝛieuen gheſchꝛeuen hadde/ die ſy tot hen ſandt.

12 Ende lieten een vaſten wtroepen / ende lieten Naboth bouen aen ſitten onder den volcke.

13 Doe quamen de twee looſe boeuen / ende ſetteden hen vooꝛ hem/ ende ghetuychden teghen Naboth vooꝛ den volcke / ende ſpꝛaken: Naboth heeft Godt ende den Coninck geſegent. g Doe voerden ſy hem vooꝛ de ſtadt wt/ende ſteenichden hem dat hy ſterf.

14 Ende ſy ontboden Iſebel/ ende lieten haer ſegghen: Naboth is gheſteenicht ende doodt.

15 Doe nv Iſebel hoozde dat Naboth geſteenicht ende doot was/ſpꝛac ſy tot Ahab: Staet op / ende neemt den wijnberch Naboth des Ieſreeliten in/dien hy weygherde/v om ghelt te gheuen: want Naboth en leeft niet meer/ maer is doot.

16 Doe Ahab hoozde dat Naboth doot was/ ſtont hy op/dat hy afghinck inden wijnberch Naboth des Ieſreeliten/ ende hem inname.

17 Doch het woozt des Heeren quã tot Eliam den Thiſbiter/ ende ſpꝛack:

18 Maeckt v op / ende gaet henen af/ Ahab den Coninck Iſraels teghen / die te Samaria is/ (ſiet/hy is inden wijnberch Naboths/ daer henen is hy afghegaen / dat hy hem inneme/)

19 Ende ſpꝛeect met hem/ eñ ſegt: So ſpꝛeeckt de Heere: Ghy hebt doodt gheſlaghen/ daer toe oock inghenomen: Ende ſult met hem ſpꝛeken/ende ſegghen: Soo ſpꝛeeckt de Heere: h Aen de ſtede daer de honden het bloet Naboths geleckt hebben / ſullen oock de honden v bloedt lecken.

20 Ende Ahab ſpꝛac tot Elias: Hebt ghy my oock op uwen vyant gevonden? Hy ſpꝛack: Ia/ick hebbe v ghevonden: daerom dat ghy vercocht zijt ſlechs quaet te doen vooꝛ den Heere.

21 i Siet/ ick wil ongheluck ouer v bꝛenghen/ ende uwe nacomelinghen nemen / ende wil van Ahab wtroepen / oock dien/ die aen de wandt piſſet/ ende die beſloten ende ouergheſaten is in Iſrael.

22 Ende wil v huys maken / k als het huys Ierobeams/des ſoons Nebat/ l ende als het huys Baeſa/des ſoons Ahia/om des terghen wille/daer ghy my mede vertoornet/ende Iſrael ſondighen ghemaeckt hebt.

23 Ende ouer Iſebel ſpꝛack de Heere oock/

d 2.Sa.11.15

e Schandelijcke miſdaet op vaſteldagẽ gevozdert eñ geſtraft.

f Dat is/ ghelaſtert/ wãt de Schꝛift noemt het grouſamẽ laſter/dat God laſteren heet/ aen deſe plaetſe opt aldertuchtichſte: als oock Iob 3. ſtaet. Doch Godt laſteren hadde Moſes by pene des doots verbodẽ: ſo was het Coninckrijcke Iſraels van God ingheſet/ alſo dat dẽ Coninck laſteren/ oock God aenghinck.

g Leui.24.13. Act.7.58

h 1.Re.22.38

i 2.Reg.9.7 Hozee 1.4

k 1.Re.15.29

l 1.Reg.16.3

m 2.Re.9.10. 36.

ende seyde: m De honden sullen Isebel eten/ aen der mueren Jesraels.

n 1.reg.14.11 ende 15.29. ende 16.4.

24 n Wie van Ahab sterft inder stadt / dien sullen de honden eten: ende wie op den velde sterft / dien sullen de voghelen onder den Hemel eten.

o 1.mac.1.16.

25 o Also en was daer niemãt/die so gantsch vercocht ware/ quaet te doen voor den Heere/ als Ahab: want zijn wijf Isebel overredede hem also.

26 Ende hy maeckte hem ten grooten grouwel/ dat hy den afgoden na wandelde in alle manieren/ als de Amoriters ghedaen hadden/ p die de Heere voor den kinderen Israels verdreuen hadde.

p Nu. 21.24.

27 Doe nu Ahab sulcke woorden hoorde/ verscheurde hy zijne cleederen / ende nam eenen q sack om zyn lijf/ ende vastede / eñ sliep in sacken/ende ginck iammerlijck henen.

q Dat is/ bedroefde slechte cleederen / als wanneermen leedt draecht of arbeydt.

28 Ende het woort des Heeren quam tot Eliam den Thisbiter/ende sprack:

29 Hebt ghy niet ghesien/hoe hem Ahab voor my buycht? dewijle dat hy hem nu voor my buycht / en wil ick dat ongheluck niet inuoeren by zijnen leuen: doch by zijns soons leuen wil ick ongeluck ouer zyn huys r voeren.

r Sebast. Mun. voerẽ. Eñ sy satẽ dry iaer / dat daer geenen etc. Israel. Cap. 22. Maer inden derden iare tooch etc.

Dat xxij. Capittel.

1. Ahab/ met hulpe Josaphat / onderstaet Ramoth te bekrijghen. 6. Zijn valsche Propheten/ 11. met tsamen Zedekia / spreken daer gheluck toe. 15. De eenighe Micha / ongheluck/ 24. eñ wort daerom (van Zedekia gheslaghen/) vanden Coninck in de geuanckenisse geworpẽ. 29. Ahab comt om in den krijch/ 42. Josaphat sterft.

Ahab ende Josaphat stryde tegen Ramoth.

1 Ende dry iaeren quamen om / dat daer geenen krych en was tusschen de Syriers ende Israel.

a 2.Par.18.2

2 a Inden derden iare dan/ tooch Josaphat de Coninck Juda af totten Coninck Israels.

3 Ende de Coninck Israels sprac tot zijnen knechten: En weet ghylieden niet/ dat Ramoth in Gilead onse is/ende wy sitten stille/ ende en nemense niet vander handt des Coninck te Syrien?

4 Ende sprack tot Josaphat: Wilt ghy met my trecken inden strydt na Ramoth in Gilead? Josaphat sprack totten Coninck Israels: b Ic wil zijn als ghy/ ende mijn volck als v volck/ende mijne peerden als uwe peerden.

b 2.Reg.3.7.

5 Ende Josaphat sprack totten Coninck Israels: c Vraecht doch heden om het woort des Heeren.

c 1.Sa.23.2. 2.Sam.2.1. ende 5.19.

6 Doe vergaderde de Coninc Israels Propheten/ by d vier hondert mannen/ eñ sprack tot hen: Sal ick na Ramoth in Gilead trecken te strijden / of sal ick het laten aenstaen? Sy spraken: Treckt op / de Heere salse in de handt des Coninckx gheuen.

d 1.reg.18.22

7 Josaphat daerentegen sprack: En is hier geen Propheet meer des Heeren/ dat wy van hem vraghen?

Micha de Propheet.

8 De Coninck Israels sprack tot Josaphat: Daer is noch een man Micha/ de sone Jemla / van dien men den Heere vraghen can: doch ick ben hem e gram: want hy en prophetéert my niet goets maer enckel quaedt. Josaphat sprac: De Coninck en spreke niet also.

e Of/ hatisch/ vyandich/

9 Doe riep de Coninck Israels eenen camerlinck / ende sprack: Brengt f haestelijck hier Micha den sone Jemla.

f Of/ Saec.

10 g Nu/ de Coninck Israels/ende Josaphat de Coninck Juda/ saten een yegelijck op zijnen stoel/ aenghetoghen met cleederen/ op de plaetse voor der deuren aen der poorten Samarie / ende alle Propheten propheteerden voor hen.

g 2. Par.

11 Ende Zedekia de sone Cnaena hadde hem yseren hoornen ghemaeckt/ ende sprack: Soo spreeckt de Heere: Hier sult ghy de Syriers mede stooten/ tot dat ghyse te niete maket.

12 Ende alle Propheten propheteerden also/ ende spraken: Treckt op na Ramoth in Gilead/ende vaert gheluckelijck / de Heere salse in de handt des Coninckx gheuen.

13 Ende de bode die henen ghegaen was Micha te halen / sprack tot hem: Siet / der Propheten redenen zyn eendrachtich goet voor den Coninck: soo laet nu v woort oock zyn/ als dat woordt der seluen / ende spreeckt wat goets.

14 Micha sprack: Soo warachtich als de Heere leeft / ick wil spreken wat my de Heere segghen sal.

15 Ende doe hy totten Coninck quam/ sprack de Coninck tot hem: Micha / sullen wy na Ramoth in Giliad trecken te krijgen / of sullen wy het laten aenstaen? Hy sprac tot hem: Ja/ treckt op/ende vaert geluckelijck/ de Heere salse inde handt des Coninckx gheuen.

16 De Coninck sprack noch eenmael tot hem: Ick besweere v / dat ghy my niet anders en segt / dan de waerheydt/ inden Name des Heeren.

17 Hy sprack: Ick sach het gantsche Israel verstroydt op de berghen / als de schapen die gheenen herder en hebben: ende de Heere die sprack: En hebben dese gheenen heere? Een yegheliyck keere wederom te huys met vreden.

18 Doe sprack de Coninck Israels tot Josaphat. En hebbe ick v niet gheseyt/ dat hy my niet goets en propheteert/ maer enckel quaet?

19 Hy sprack: Daerom hoordt nu het woort des Heeren: h Ick sach den Heere sitten op zijnen stoel / ende alle het Hemelsche heyr by hem staen/ te zijner rechter ende slincker hant.

h 2. Par. 18.

20 Ende de Heere sprack: Wie wil Ahab overreden/ dat hy optrecke/ ende valle te Ramoth in Gilead? Ende de eene seyde dit / de ander dat.

21 Doe ginck eenen gheest wt/ ende trat voor den Heere / ende sprack: Ick wil hem overreden. De Heere sprack tot hem: Waer mede?

22 Hy sprack: Ick wil wtgaen / ende wil eenen valschen gheest zijn / in alle zijner Propheten mont. Hy sprack: Ghy sult hem overreden/ende sult het wtrichten: gaet wt/ ende doet also.

23 i Nu siet/ de Heere heeft eenen valschen gheest ghegheuen in alle deser uwer Propheten mont: ende de Heere heeft over v ghesproken.

i Esa. 19. Eze. 14.

24 k Doe tradt Zedekia de sone Cnaena toe/ ende sloech Micha op de kinnebacken / ende sprack: Hoe? is de Gheest des Heeren van my ghewecken/ dat hy met v spreke?

k Job. Mat. Jerem.

25 Micha sprack: Siet/ ghy sult het sien aen dien daghe/ wanneer ghy van de eencamer in de ander gaen sult/ dat ghy v versteket.

De

26 De Coninck Israels sprac: Neemt Micha/ende laet hem blijuen by Amon den burghemeester / ende by Joas den sone des Conincks/

27 Ende spreeckt: So seyt de Coninck: Desen settet indē kercker/ ende spijset hem met broot ende water der droeffenisse / tot dat ick met vreden weder come.

28 Micha sprack: Comt ghy met vreden weder/ so en heeft de Heere door my niet gesproken:ende sprack: Hoort toe alle het volck.

29 Also trooch de Coninck Israels/ ende Josaphat de Coninck Juda / op na Ramoth in Gilead.

30 Ende de Coninck Israels sprack tot Josaphat: Vercleedt v/ ende comt inden strijdt/ met uwe cleederen aenghetogen: ende de Coninck Israels vercleedde hem oock/ eñ trooch inden strijdt.

31 Mb de Coninck te Syrien gheboodt den Ouersten ouer zijne waghenen / dier waren twee ende dertich/ende sprack: l Ghylieden en suit niet strijden/ noch teghen cleyne/noch teghen groot/ maer teghen den Coninck Israels alleen.

32 Ende doe de Ouersten der wagenen Josaphat saghen / meynden sy hy ware de Coninck Israels / ende vielen op hem met den strijdt:doch Josaphat schreyde.

33 Doe nv de Ouerste der waghenen saghen dat hy de Coninc Israels niet en was/ keerden sy hen te rugghe van hem.

34 Een man dannoch spandde den boghe m† onuersiens / ende schoot den Coninck Israels tusschen het pantzier eñ n hansel: ende hy sprack tot zijnen voerman : Keert v handt ende voert my vot den heyre / want ick ben ghewont.

35 Eñ den strijdt nam de ouerhant desseluen daechs:ende de Coninck stont op den wagen teghen de Syriers/ende sterf des auonts:ende het bloet vloodt vanden wonden midden inden waghen.

36 Ende men liet wtroepē in het heyr/doe de Sonne onderginck/ende segghen: Een yegelijck ga in zijner stadt ende in zijn landt.

37 Alsos sterf de Coninck/ ende wert na Samaria ghebracht / ende sy begroeuen hem te Samaria.

38 Ende doe sy den waghen wiesschen by den Poel Samaria / leckten de honden zijn bloet (o† ende hem wiesschen de hoeren) p na den woorde des Heeren / dat hy ghesproken hadde.

39 Wat meer van Ahab te segghen is / ende alles wat hy ghedaen heeft / ende het q Elpenbeenen huys dat hy bouwede / ende alle steden die hy ghebouwet heeft: siet / dat is gheschreuen inder Chronica der Coninghen Israels.

40 Alsoo ontsliep Ahab met zijnen vaderen/ ende zijn sone Ahasia werdt Coninck in zijn stede.

41 Ende Josaphat de sone Assa/wert Coninc ouer Juda/ inden vierden iare Ahab des Coninex Israels/

42 Ende was vijf ende dertich iaer oudt doe hy Coninck wert/ ende regeerde vijf eñ twintich iaer te Jerusalem : zijn moeder hiet Asuba/een dochter Silhi.

43 Ende wandelde in allen wegen zijns vaders Assa/ ende en weeck daer niet van/ ende dede dat den Heere wel beuiel.

44 Doch en nam hy de hoochten niet wech/ ende het volck offerde ende roockte noch op de hoochten.

45 Ende hadde vrede met den Coninck Israels.

46 Wat nv meer van Josaphat te seggen is/ ende de macht/ wat hy ghedaen/ ende hoe hy ghekrijcht heeft/ siet/ dat is gescreuen in der Chronica der Coninghen Juda.

47 r Oec verdreef hy wt den lande/wat daer noch ouerbleuen hoereniaghers waren / die ter tijdt zijns vaders Assa waren ouergheblenen.

48 s Ende daer en was gheen Coninck in Edom.

49 t Ende Josaphat hadde u † schepen laten maken op de zee / die in Ophir gaen souden / gout te halen : doch sy en ghinghen niet : want sy werden ghebroken te Ezeon-Geber.

50 Op dat mael sprack Ahasia de sone Ahab tot Josaphath: Laet mijn knechtē met v knechten in de schepen varen : x ende Josaphat en woude niet.

51 Ende Josaphat ontsliep met zijnen vaderen / ende werdt begrauen met zijnen vaderen inder stadt Dauids zijns vaders : ende Joram zijn sone werdt Coninck in zijn stede.

52 y *Ahasia de sone Ahab/wert Coninc ouer Israel te Samaria/ inden seuenthienden iare Josaphat des Coninex Juda / ende regeerde ouer Israel twee iaer.

53 Ende dede dat den Heere qualick beuiel/ ende wandelde inden wege zijns vaders ende zijner moeder / ende inden weghe Jeroboams des soons Nebath / die Israel sondighen dede.

54 Ende diende Baal/ende badt hem aen:ende vertoornde den Heere den Godt Israels/ ghelijck als zijn vader z † dede.

Marginal notes:

Ahasia Coninck in Israel.

Josaphat is 25. iaer Coninc in Juda 2.Par.17.1 ende 20.31.

r 1.reg. 15.12

s 2.Sa.8.14

t 1.Reg. 9.26 2.Par.20.36

u † And. thien schepen

x 2.par.20.37

Joram. y 2.reg 8.16

Ahasia is twee iaer Coninck ouer Israel.

* Dat eerste Capittel des tweedē Boecx der Coningen/ Luther.

z † And. dede/ Oock vielen de Moabiters van / etc.

¶ Eynde des eersten Boecx der Coninghen.

REGVM.

REGVM, HET TWEEDE Boeck vanden Coninghen.

Dat eerste Capittel.

1. Moab valt af vā Israel/ 2. Elias prophetEERT teghen den afgodischen Ahasia/ 9. so soeckt hy hem behendichlicken te dooden/ende hem worden twee Hooftlieden ouer vijftich met haren vijftighen / vanden vyere vanden Hemel verteert/ 13. des derden smeecken laet hem Elias geuallē. 16. Ahasia sterft nae den woorde des Heeren/ 17. ende Jozam wert Coninck in zijn stede.

a 2.Sam. 8.2 2.Reg.3.4 — b Of/schrenckwerck. — c 1.Reg. 14.2 2.Reg.8.8 BaalSebub

1 DOck vielen a de Moabiters van Israel af/doe Ahab doot was.

2 Ende Ahasia viel door de b tralien in zijn sale te Samaria / ende wert cranck: ende sandt boden uyt/ ende sprac tot hen: c Gaet henen/ende vraget BaalSebub den godt te Ekron / oft ick van deser kranckheyt ghenesen sal?

3 Doch de Enghel des Heeren sprack met Eliam den Thisbiter: Op/ende ontmoet den boden des Coninck te Samaria/ ende spreect tot hen: Is daer dan geen God in Israel/dat ghy henen gaet te vraghen BaalSebub den godt Ekron?

Elia prophetEERT teghen Ahasia.

4 Daerom so spreeckt de Heere: Ghy en sult niet vanden bedde comen/daer ghy v op ghelept hebt/maer sult den doot steruen: ende Elias ginck wech.

5 Ende doe de boden weder tot hem quamen/ sprack hy tot hen : Waerom comt ghy weder?

6 Sy spraken tot hem: Ons quam een man opwaerts teghen/ende sprack tot ons : Gaet wederom henen tot den Coninck / die v uytgesonden heeft/ende segt tot hem: So spreeckt de Heere: Is daer dan gheen Godt in Israel/ dat ghy henen sendet te vragen BaalSebub/ den godt Ekron? daerom en sult ghy niet comen van dē bedde/daer ghy v op gelept hebt/ maer sult den doot steruen.

7 Hy sprack tot hen : Hoe was de man ghestalt die v ontmoettede / eñ sulcx tot v seyde?

d Mat.3.4 Cleedinghe Elie.

8 Sy spraken tot hem: d Hy hadde een rouwe huyt aen / ende eenen lederen gordel om zijn lendenen. Hy sprac dannoch: Het is Elias de Thisbiter.

9 Eñ hy sandt henen tot hem eenen Hooftman ouer vijftich/ met tsamen dē seluen vijftighen: ende doe die tot hem opwaert quam/ siet / doe satt hy bouen op den berch. Hy sprac dan tot hem : Ghy man Godts/ de Coninck seyt/ghy sult afcomen.

Syr.48.3 Luce 9.54 Elias gebiet het vyer van den hemel te comen.

10 Elias antwoorde dē Hooftman ouer vijftich/ ende sprack tot hem : Ben ick een man Gods/so valle vyer vanden hemel/ ende verslinde v ende uwe vijftich : doe viel het vyer van den hemel/ ende verslindde hem ende zijne vijftich.

11 Ende hy sandt wederom eenen anderen Hooftman ouer vijftich tot hem/ met tsamen zijnen vijftigen: die antwoorde/ ende sprac tot hem: Ghy man Gods/so spreeckt de Coninc: Comt e haestelick af.

e Of/flucx/vanstonden aen/ sonder toeuen.

12 Elias antwoorde/ ende sprac: Ben ick een man Gods/ soo valle vyer vanden hemel af/ ende verslinde v eñ uwe vijftich : doe viel het vyer Godts vanden hemel / ende verslindde hem ende zijne vijftich.

13 Doe sandt hy wederom henen/ den derden hooftman ouer vijftich / met tsamen zijnen vijftigen: Doe die tot hem opwaerts quam/ buyechde hy zijne knyen tegen Eliā/eñ smeecte hem/ende sprac tot hem: Ghy man Gods/ laet mijn ziele/ ende de ziele uwer knechtē deser vijftich/voor v wat ghelden.

14 Siet/ het vyer is vanden hemel ghevallen/ eñ heeft de twee eerste Hooftlieden ouer vijftich met haren vijftighen verslonden: nv dan/ laet mijn ziele wat ghelden voor v.

15 Doe sprac de Engel des Heeren tot Eliam: Gaet niet hem af / ende en vreest v niet voor hem: ende hy maeckte hem op/ende ginck met hem af totten Coninck.

16 Ende hy sprack tot hem: So spreect de Heere: Daerom dat ghy hebt boden henen gesonden/ende laten vragen BaalSebub den godt tot Ekron / ghelijck als en ware daer gheen God in Israel/diens woort men vragen conde: soo en sult ghy vanden bedde niet comen/ daer ghy v op gelept hebt/maer sult den doot steruen.

17 Also sterf hy na dē woorde des Heeren/ dat Elias gesprokē hadde: ende Jozam wert Coninck in zijn stede/inden anderen iare Jozam des soons Josaphath / des Coninck Juda: want hy en hadde gheenen sone.

18 Wat meer van Ahasia te seggen is/ dat hy ghedaen heeft/ siet/ dat is ghescreuen in der Chronica der Coninghen Israels.

Dat ij. Capittel.

1. Elisa/so hy den Elias onuerscheydentlicken aēhangt/ 9. vercrijcht des Geests Eli tweeuoudich. 15. Elias wort ghesocht ende niet gheuonden. 19. Elisa maeckt boose wateren gesont/ 23. zijn bespotters xlij. kinderen / werden vanden beyren verscheurt.

Elias. Elisa.

1 DOe nv de Heere Eliam woude int onweder ten hemel halen/ginck Elias eñ Elisa van Gilgal.

2 Ende Elias sprac tot Elisa : Lieue/ blijft hier/ want de Heere heeft my na BethEl gesonden. Elisa daerenteghen sprack: So waerachtich als de Heere leeft / ende v ziele / ick en verlate v niet : ende doe sy af te BethEl quamen/

3 Ghinghen der Propheten kinderen die te BethEl waren/uyt tot Elisa/ ende sprakē tot hem: Weet ghy ooc dat de Heere heden uwen heere sal a van uwē hoofde nemen? Hy daerentegen sprac: Ick weet het oock wel: swijcht slechs stille.

4 Eñ Elias sprack tot hem: Elisa/lieue blijft hier / want de Heere heeft my na Jericho ghesonden. Hy sprack daerenteghen: Soo waerachtich als de Heere leeft/ ende v ziele/ick en verlate v niet : ende doe sy te Jericho quamen/

5 Traden der Propheten kinderen die te Jericho waren/ tot Elisa/ ende spraken tot hem: Weet ghy ooc dat de Heere heden uwen heere sal van uwen hoofde nemen? Hy sprack daer-

daerenteghen: Ick weet het oock wel: swijcht slechs stille.

6 Ende Elias sprack tot hem: Liene blijft hier/ want de Heere heeft my gesonden aen de Jordane. Hy sprack daerenteghen: So waerachtich als de Heere leeft/ ende v ziele/ ick en verlate v niet/ ende die beyde ghinghen met malcanderen.

7 Ende vijftich mannen vanden kinderen der Propheten/ ginghen henen/ ende stonden daer tegen ouer van verre: nv die beyde stonden aen de Jordane.

8 Doe nam Elias zijnē mantel/ ende wandt hem te samen ende sloech int water: dat deylde hem op beyde zijden van malcanderen/ dat die beyde drooch daer door henen ghinghen.

9 Ende doe sy ouer quamen/ sprack Elias tot Elisa: Biddet wat ick v doen sal/ eer ick van v ghenomen worde. Elisa sprack: b† Dat uwen gheest by my zy tweevoudich.

10 Hy sprac: Ghy hebt een hardt dinck gebeden; doch so ghy my sien sult wanneer ic van v genomen worde/ so sal het ia zijn/ so niet/ so sal het niet zijn.

11 Ende doe sy met malcanderē gingen/ ende hy sprack/ siet/ doe quam eenen vyerigen waghen met vyerighe peerden/ ende scheydde die beyde van malcanderē: c ende Elias voer also in onweder ten hemel.

12 Elisa dan sach het/ ende schreydde: d Mijn vader/ mijn vader/ waghen Israels ende zijn ruyter: ende en sach hem niet meer: ende hy vattede zijne cleederē/ ende scheurdese in twee stucken.

13 Ende nam den mantel Elie/ die hem ontvallen was/ op/ ende keerde wederom/ ende tradt aen den oeuer der Jordane.

14 Ende nam denseluē mantel Elie/ die hem ontvallen was/ ende sloech int water/ ende sprack: Waer is nv de Heere de Godt Elie? ende sloech int water: doe deylde het hem van malcanderen op beyde zijden/ eñ Elisa ginck daer henen door.

15 Ende doe hem der Prophetē kinderen saghen/ die tot Jeriho teghen hem ouer waren/ spraken sy: Den gheest Elie rustet op Elisa/ ende ghinghen hem teghen/ ende baden aen ter aerden/

16 Ende sprakē tot hem: Siet/ daer zijn onder uwe knechten vijftich mannen stercke lieden/ laet die henen gaen/ ende uwen heere soecken: misschien heeft hem de Geest des Heeren genomen/ ende ergens op eenē berch/ oft ergens in eenen dale ghewozpen. Hy sprack daerenteghen: Laetse niet henen gaen.

17 Doch sy noodichden hem/ tot dat hy hem onmoedich stelde/ ende sprack: Laetse henen gaen; ende sy sonden vijftich mannen henen/ ende sochten hem drie daghen/ doch sy en vonden hem niet/

18 Ende quamē weder tot hem: ende hy bleef in Jeriho/ ende sprack tot hen: En seyde ick v niet/ ghy en soudet niet henen gaen?

19 Ende de mannē der stadt spraken tot Elisa: Siet daer is goet woonen in deser stadt/ als mijn heere siet/ doch daer is quaet water/ ende het lant onvruchtbaer.

20 Hy sprack: Brengt my hier een nieuwe schale/ ende doet daer zandt in: ende sy brachten hem.

21 Doe ghinck hy wt tot den waterspronck/ ende wierp het zandt daerin/ ende sprack: So spreeckt de Heere: Ick hebbe dit water gesont ghemaeckt: daer en sal nv voortaen geen doot noch onvruchtbaerheyt meer van comen.

22 Alsoo wert het water ghesont tot op desen dach/ na den woorde Elisa/ dat hy sprack.

23 Ende hy ginck op na BethEl: ende als hy op den wech daer voortaen ghinck/ quamen cleyne iongers ter stadt wt/ ende bespotteden hem/ ende spraken tot hem: Caelcop/ comt op/ caelcop/ comt op.

24 Ende hy keerde hem om: ende doe hyse sach/ vloeckte hyse inden Name des Heeren: doe quamen twee beyren wt den woude/ ende verscheurden der kinderen twee ende veertich.

42. kinderen worden vanden beyren verscheurt.

25 Van daer ghinck hy op den berch Carmel/ ende keerde wederom van daer na Samaria.

Dat iij. Capittel.

1. Jozam/ 7. met tsamen Josaphat/ 9. ende den Coninck Edom/ rusten hen te strijden teghen Moab/ 10. ende meynen van dorste te steruen. 13. Elisa prophetcert om Josaphats wille/ 16. sept toe water sonder reghen ende wint/ 18. daer toe der Moabiters ouerwinninge/ 20. ende zijn propheteringhe brengt de daet met waerheyt.

1 Jozam de sone Ahab wert Coninc ouer Israel te Samaria/ inden achthiensten iare Josaphat des Coninck Juda/ ende regeerde twaelf iaer.

Jozam is 12. iaer Coninc ouer Israel.

2 Ende dede dat den Heere qualick beviel/ doch niet als zijn vader eñ zijn moeder: a wāt hy nam wech de b calommen Baals/ die zijn vader maken liet.

a 1.reg.16.32 b Of/ pilaren/ stantteeckenē.

3 Gelijckewel hy bleef hangen aen de sonden Jeroveams des soōs Nebath/ die Israel sondighen dede/ ende en liet daer niet van af.

4 Mesa der Moabiten Coninck hadde veel schapen/ ende gaf te chijnse den Coninck Israels/ wolle van hondert duysent lammeren/ ende van hondert duysent rammen.

Mesa valt af vā Jozam.

5 c Doe nv Ahab doot was/ viel der Moabiten Coninck vanden Coninck Israels af.

c 2.Reg.1.1.

6 Doe tooch ter seluer tijt de Coninc Jozam wt van Samaria/ ende ordineerde het gantsche Israel.

7 Ende sandt henen tot Josaphat den Coninck Juda/ ende liet hem seggen: Der Moabiten Coninck is van my afgevallen: comt met my te strijden teghen de Moabiten. Hy sprack: d Ick wil op comen: ick ben als ghy/ ende mijn volck als v volck/ ende mijn peerden als v peerden.

d 1.reg.22.4

8 Ende sprack: Door welcken wech willen wy optrecken? Hy sprack: Door den wech inder woestijne Edom.

9 Alsoo tooch henen de Coninck Israels/ de Coninck Juda/ ende e de Coninck Edom: ende doe sy seuen dachreysen toghen/ en hadde dat heyr ende het vee dat sy met hen hadden gheen water.

e Dese was eē stadthouder des Coninck Juda. 2.Reg.8.20 2.Sam.8.14

10 Doe sprack de Coninck Israels: O wee/ de Heere heeft dese drie Conninghen te gaste ghenoot/ dat hyse inder Moabiten handen gheue.

11 f Josaphat daerenteghen sprack: Is daer geen Propheet des Heeren/ dat wy den Heere door hem raet vraghen? Doe antwoorde een van de knechten des Coninck Israels/ ende sprac: Hier is Elisa de sone Saphat/ die Elia water op de handen goot.

f 1.Reg.22.7

Josaphat

12 Josaphat sprack: Des Heeren woort is by hem: alsoo toghen de Coninck Israels/ ende Josaphat/ende de Coninc Edom tot hem af.

13 Ende Elisa sprac totten Coninck Israels: Wat hebt ghy met my te doen? gaet henen totten Prophetē ws vaders/ende tot de Propheten uwer moeder. De Coninck Israels sprack tot hem: Neen/ want de Heere heeft dese dry Coninghen ghenoodt/dat hyse in der Moabiten handen gheve.

Elisa prophetert om Josaphats wille.

14 Elisa sprac: So waerachtich als de Heere Zebaoth leeft/voor dien ick sta/ wanneer ick Josaphat den Coninck Juda niet aen en saghe/ ick en woude v niet aensien noch achten.

15 Soo brengt my nv eenen speelman: ende doe de speelman op het snarenspel speelde/ quam de hant des Heeren op hem.

16 Ende hy sprack: Soo spreeckt de Heere: Maeckt hier ende daer grachten/ aen dese g† beke.

g† And. euene
h 1. Reg. 17. 1 ende 18. 45.

17 Want so spreeckt de Heere: h Ghy en sult gheenen windt noch reghen sien/dannoch sal de beke vol waters wordē/dat ghy/ende uwe ghesinne/ende uwe vee drincken.

18 Daertoe is dat een slecht dinck voor den Heere: Hy sal oock de Moabiters in uwe handen gheven.

i Deut. 20. 19

19 Dat ghy slaen sult alle vaste steden/ ende alle vytghelesene steden/i ende sullet vellen alle goede boomen/ ende sullet toestoppen alle waterfonteynen/ ende sullet allen goeden acker met steenen woest maken.

20 Des morghens nv wanneermen spijsoffer offert/ siet/doe quam eē water des weechs van Edom herwaerts/ ende vervulde het landt met water.

21 Doe nv alle Moabiters hoorden/ dat de Coninghen op toghen/om teghen hen te strijden/ riepen sy alle/ die ter rustinghe out ghenoech/ ende daer over waren/ende traden aen de landtpalen.

22 Ende doe sy hen des morghens vroech opmaecten/ ende de Sonne opginck op dat water dochte den Moabiteren/ het water tegen hen root zijn/als bloet.

23 Ende spraken: Het is bloet: de Coningen hebben hen met den sweerde verdorven/ ende deen sal den anderen gheslaghen hebben: huy Moab/maect v op ter vytbuete.

De Moabiters werden gheslaghen.

24 Doch doe sy ten legher Israels quamen/ maecte hem Israel op/ ende sloegen de Moabiters: ende sy vloden voor hen: doch sy quamen in/ende sloeghen Moab.

25 De steden braken sy/ ende een yeghelijck wierp zijn steenen op allen goeden acker/ ende maecktese vol/ende stopten alle waterfonteynen toe/ ende velden alle goede boomen/ tot dat slechts de steenen aen k† tichelsteenen mueren overbleven/ende sy omcingdense met slingheren/ende sloeghense.

k† And. der Tichelstadt

26 Doe nv der Moabiten Coninck sach/dat hem den strijdt te sterck was/ nam hy seven hondert mannen tot hem/ die het sweerdt vyt toghen/ vyt te vallen teghen den Coninck Edom/doch sy en conden niet.

l Vel, Quod ipsi Israel offensi, ista abominatione, timuerunt ne Deus ne ipsos quoque irasceretur.

27 Doe nam hy zijnen eersten sone/ die in zijn stede soude Coninck worden/ ende offerde hem tot een brantoffer op de muerē: doe wert Israel seer l toornich/ dat sy van hem aftoghen/ende keerden weder te lande.

Het iiij. Capittel.

1. Elisa helpt een arme weduwe. 8. Verkrijcht zijner onvruchtbarer weerdinnen eenen sone/ 18. ende maeckt hem ghestorven wederom levendich. 38. Inden dieren tijt/ maect hy bitter moes soet/ 42. ende weynich broots vermeerdert.

1 Ende een wijf onder de wijven der kinderen der Propheten/ riep tot Elisa/ ende sprack: V knecht mijn man/ is doot ghestorven: soo weet ghy/ dat hy/ v knecht/ den Heere vreesde: nv coemt de schultheere/ ende wil mijn beyde kinderen nemen tot eyghen knechten.

2 Elisa sprack tot haer: Wat sal ick v doen? segt my: Wat hebt ghy inden huyse? Sy sprack: Uwe maecht en heeft niets inden huyse/dan alleen een olykruycke.

3 Hy sprac: Gaet henen/ende leent daer buyten van alle uwen naburinnen/ ledighe vaten/ ende der selve niet weynich:

4 Ende gaet in/ende sluydt die deure achter v toe met uwe sonen/ ende giet daer af in alle dese vaten: ende wanneer ghyse gevult hebt/ so gheeftse henen.

5 Sy ginck henen/ ende sloot de deure achter haer toe/ mettsamen hare sonen/ die brachten haer die vaten toe/so goot sy in.

6 Ende doe de vaten vol waren/ sprac sy tot haren sone: Langt my noch een vat hier. Hy sprack tot haer: Hier en is gheen vat meer: doe stondt de olye stille.

7 Ende sy ghinck henen/ ende seyde het den man Gods aen. Hy sprack: Gaet henen/ vercoopt de olye/ ende betaelt uwen schultheere: ghy dan ende uwe sonen/ gheneert v van het overghebleveне.

8 Ende het gheviel op eenen tijdt/ dat Elisa ginc na Sunem/aldaer was een rijcke vrouwe/die hielt hem op/ dat hy by haer att: ende nam hy nv dicwils aldaer door tooch/ ghinck hy tot haer in/ende att by haer.

9 Ende sy sprack tot haren man: Siet/ ick mercke dat dese man Godts heylich is/ die hier altoos door gaet.

10 Laet ons hem een cleyn verdeeren camerken daer boven maken/ende een bedde/disch/ stoel/ ende candelaer/ daer in setten: op dat/ wanneer hy tot ons comt/hy daer in zy.

11 Ende het gheviel op eenen tijt/ dat hy daer in quam/ ende leyde hem boven in de camer/ ende sliep daer in.

12 Ende sprack tot zijnen ionghen Gehasi: Roept der Sunamitischen: ende doe hy haer riep/tradt sy voor hem.

13 Hy sprack tot hem: Segt haer: Siet/ ghy hebt ons alle desen dienst ghedaen/ wat sal ic v doen? hebt ghy een sake aen den Coninc/ oft aen den velthooftman? Sy sprack: a Ick woone onder mijnen volcke.

14 Hy sprack: Wat salmen haer dan doen? Gehasi sprack: Och/ sy en heeft geenen sone/ ende haer man is oudt.

15 Hy sprack: Roept haer: ende doe hy haer riep/tradt sy in de deure.

16 Ende hy sprack: b Om dese tijdt c over een iaer/ sult ghy eenen sone kussen. Sy sprack: Och niet mijn heere/ ghy man Godts/ liecht uwer maecht niet voor.

17 Ende de vrouwe werdt d swangher/ ende baerde eenen sone om de selve tijdt over een iaer/als haer Elisa ghesept hadde.

18 Doe nv het kint groot werdt/ ghebeurdet dat

dat het wt tot zijnen vader tot den maeyers ghinck/

19 Ende sprac tot zijnen vader: O mijn hooft/ mijn hooft. Hy sprac tot zijnẽ iongen: Brengt hem tot zijner moeder.

Der Sunamitischen vrouwen sone sterft.

20 Ende hy nam hem/ende bracht hem in tot zijner moeder: ende sy settede hem op haren schoot tot aenden middach/ doe sterf hy.

21 Eñ sy ginck op/ende leyde hem op het bedde des mans Gods/ sloot toe/ ende ginck wt.

22 Ende riep haren man/ende sprack: Sendt my der iongers een/ende een ezelinne/ ick wil tot den man Gods/ ende weder comen.

23 Hy sprac: Waerom wilt ghy tot hem? het en is doch heden niet nieuwe Mane noch Sabbath. Sy sprack: Het is goet.

24 Ende sy sadelde de ezelinne/ende sprac tot dẽ iongen: Drijft voort/ende en versuymt my niet langhe met den rijden/ als ick v segghe.

25 Alsoo tooch sy henen / ende quam tot den man Godts op den berch Carmel: als nv de man Godts haer tegen hem sach/ sprac hy tot zijnen iongen Gehasi: Siet/ de Sunamitische is daer/

26 So loopt haer nv tegen/ende vraecht haer/ oft het haer ende haren man ende sone wel gae? Sy sprack: Ja wel.

27 Doe sy nv tot den man Gods op dẽ berch quam/ hieldt sy hem by zijnen voeten: Gehasi van tradt hier toe/ dat hyse af stiete: doch de man Godts sprack: Laetse gheworden/ want haer ziele is bedroeft/ eñ de Heere heeft het my verborghen/ ende niet cont ghedaen.

28 Sy sprack: Wanneer hebbe ick eenen sone gebeden van mijnen heere? seyde ick niet/ ghy en soudet my niet bespotten?

29 Hy sprac tot Gehasi: e Gordet uwe lenden/ende neemt mijnẽ staf in uwe hant/ende gaet henẽ/ (Eest dat v yemant ontmoet/ so en groet hem niet: ende groet v yemant/ soo en danckt hem niet) ende legt mijnen staf op des ionghens aenghesicht.

30 De moeder daerentegẽ des iongens sprac: So waerachtich als de Heere leeft/ eñ v ziele/ ick en late van v niet af: doe maeckte hy hem op/ende ghinck haer na.

31 Gehasi ghinck voor hem henen/ ende leyde den staf den iongen op het aengesicht: daer en was ghelijckewel gheen stemme noch gevoelen/ ende hy ginck wederom hem tegen / ende vercondichde het hem/ende sprac: De iongen en is niet opghewekt.

32 Ende doe Elisa int huys quam / siet/ doe lach de ionghen doot op zijn bedde.

33 g Ende hy ghinck daerin/ eñ sloot de deure toe/ voor hen beyden/ende badt tot den Heere.

34 h Ende clam op / ende leyde hem op het kint/ ende leyde zijnen mondt op des kints mont/ende zijne ooghen op zijne oogen/ ende zijne handen op zijne handen: ende vreydde hem alsoo over hem / dat des kints lijf warm werdt.

35 Hy stondt dan weder op/ eñ ginc int huys eenmael herwaerts ende derwaerts/ eñ clam op/ende breydde hem over hem: doe niesde de ionghen sevenmael: daerna dede de ionghen zijne ooghen op.

36 Ende hy riep Gehasi/ende sprack: Roept de Sunamitische: eñ doe hy haer riep/ quam sy tot hem in. Hy sprack: Siet daer/ neemt wech uwen sone.

37 Doe quam sy/ eñ viel te zijnen voeten/ende badt aen ter aerden: ende nam haren sone/ ende ginck wt.

38 Doe nv Elisa weder tot Gilgal quã/ wert het dieren tijt in dien lande: ende de kinderen der Propheten woonden voor hem: ende hy sprac tot zijnen iongen: Settet toe eenen grooten pot / ende cockt een moes voor de kinderen der Propheten.

Eenẽ dieren tijt te Elisa tijden.

39 Doe ginc daer een op het velt dat hy cruyt lase/ende vandt wilde rancken/ende las daer van Colochinten zijn cleet vol / ende doe hy quam/ sneedt hyse indẽ pot tottẽ moese/ want sy en kendense niet.

40 Ende doe sy het opgaven voor de mannen te eten/ eñ sy vanden moese aten/ schreyden sy/ ende spraken: O man Godts/ de doot is inden pot: want sy en condens niet eten.

41 Hy daerenteghen sprack: k Brenghet meel hier: ende hy dede het in den pot/ende sprack: Gheeft het den volcke op/ dat sy eten: doe en was daer niet quaets meer in den pot.

k Exo. 15.25

42 Daer quam dan een man van BaalSalisa/ende brachte den man Gods eerstelinghen broodt/ namelijck/ twintich gersten brooden/ ende nieuw coorn in zijnen l† cleede. Hy sprac dan: Gheeft den volcke/ dat sy eten.

l† An. hulsen/ Na sommiges wtleggen/ haren oft garvẽ.

43 Zijn dienaer sprac: m Wat sal ick hondert mannen daer van gheven? Hy sprack: Gheeft het den volcke/ dat sy eten: want soo spreeckt de Heere: Men sal eten/ ende daer sal overblijven.

m Joan.6.9.

44 Ende hy leyde het hen voor/ dat sy aten: ende daer bleef noch wat over/ na den woorde des Heeren.

Dat v. Capittel.

1. Naeman van Syrien comt door aengheven eener Hebreeuscher deerne / ende met Coninclicke brieven tot den Coninck Israels/ 8. wort door Elisa van zijner melaetschepdt gherreynicht/ 15. eñ versaeckt met waerachtigen geloove allen valschen godsdienst. 20. Gehasi ergherlicke gierichept/ wort met Naemãs melaetschept gestraft.

1 NAeman de velthooftman des Conincx te Syrien / was een treflijck man voor zijnen heere / ende groot aenghesien: want door hem gaf de Heere heyl in Syrien/ ende hy was een gheweldich man / ende melaetsch.

2 De a† krijchsliedẽ nv in Syrien waren hier wt ghevallen / ende hadden een cleyn deerne wech gevoert/ wt den lande Israels/ die was inden dienst des wijfs Naemans/

a† An. rotbenden.

3 Die sprack tot haerder vrouwen: Och dat mijn heere by den Propheet te Samaria ware/ die soude hem van zijner melaetschept los maken.

4 Doe ginc hy in tot zijnen heere/ ende seyde het hem/ende sprack: So ende so heeft de deerne wt den lande Israels ghesproken.

5 De Coninck te Syrien sprack: Soo treckt henen/ ick wil den Coninc Israels eenen brief schrijven. Ende hy toch henen/ende nam met hem thien centener silvers/ende ses duysendt gulden/ende thien b overcleederen.

b Hebr. wissel cleederen / dat is/ diemẽ alleẽ ter eeren/ ende int openbaer draecht/ ende in den huyse verandert.

6 Ende brachte den brief den Coninck Israels/ die luydde also: Wanneer desen brief tot v comt/ so weet/ ick hebbe mijnẽ knecht Naeman tot v gesonden/ dat ghy hem van zijnder melaetschept los maket.

7 Ende doe de Coninck Israels den brief las/

las/ ſcheurde hy zijne cleederen / ende ſpꝛack: c Ben ick dan Godt/ dat ick dooden ende levendich maken conne / dat hy tot my ſchicket / dat ick den man van zijner melaetſchept los make ? Merckt ende ſiet/ hoe ſoeckt hy oorſake tot my.

c Deut.32.39 1.Sam.2.6 Sap.16.13

8 Doe dat Eliſa de man Godts hooꝛde/dat de Coninck Iſraels zijne cleederen verſcheurt hadde/ ſant hy tot hem/ende liet hem ſeggen: Waerom hebt ghy uwe cleederen verſcheurt: Laet hem tot my comen/ dat hy verneme/dat daer een Pꝛopheet in Iſrael is.

9 Alſoo quam Naeman met peerden ende waghenen / ende hiel vooꝛ der deure aen den huyſe Eliſa.

Eliſa maect Naeman reyn van zijner melaetſheydt.

10 Doe ſandt Eliſa eenen bode tot hem/ ende liet hem ſegghen: Gaet henen/ende waſcht u ſevēmael in der Joꝛdane/ſo ſal u uwe vleeſch weder gheghenen/ ende reyn woꝛden.

11 Doe werdt Naeman tooꝛnich/ ende tooch wech/ende ſpꝛack: Ick meynde/ hy ſoude tot my wtcomen/ende herwaerts gaen/ende den name des Heeren zijns Godts aenroepen/eñ met zijner hant over de ſtede ſtrijcken/ende de melaetſchept alſo verdꝛijven.

12 Zijn niet de wateren Amana ende Pharphar te Damaſco beter dan alle wateren in Iſrael / dat ick my daer wieſſche/ ende reyn woꝛde ? ende keerde hem / ende tooch wech met tooꝛne.

13 Doe maeckten hen zijne knechten tot hem/ ende ſpꝛaken met hem/ende ſeyden: Lieve vader/wanneer u de Pꝛopheet wat groots hadde gheheeten / ſoudet ghy dat niet doen ? hoe veel meer/ ſo hy tot u ſeyt: Waſcht u/ ſo woꝛt ghy reyn ?

d Luce 4.27

14 d Doe clam hy af/ende wieſch hem ſevenmael in de Joꝛdane/als de man Gods geſeyt hadde:ende zijn vleeſch wert hem weder ghegheven/ghelijck als een vleeſch eens ionghen iongheliner/ende wert reyn.

15 Eñ hy keerde wederom tot dē man Gods/ met zijnen gantſchen heyꝛe : ende doe hy in quam/tradt hy vooꝛ hem/ende ſpꝛac: Siet/ick weet het/ dat daer gheen Godt en is in allen landen/ſonder alleen in Iſrael: ſoo neemt nu den ſeghen van uwen knecht.

Eliſa vacht alle gavē ende geſchenckē Naemans.

16 Hy ſpꝛack daerentegen: e So waerachtich als de Heere leeft/ vooꝛ dien ick ſtae / ick en neemſ niet : ende hy noodichde hem dat hy het name/doch hy en woude niet.

e 1.Reg.13.8 Dani.5.17

17 Doe ſpꝛack Naeman: Mochte dan uwen knecht niet ghegeven woꝛden eenen laſt deſer aerden / ſoo veel als twee muylen dꝛaghen ? want u knecht en wil niet meer andere goden offeren/ ende bꝛantoffer doen/ ſonder den Heere:

18 Dat de Heere uwen knecht daer in woude ghenadich zijn/ ſoo ick aenbidde inden huyſe Rimmon / wanneer mijn heere in het huys Rimmon gaet/ aldaer aen te bidden/ende hy hem aen mijn f hant lenet.

f Dꝛ is op Hebꝛeiſch geſpꝛoken / gelijc als wy Duytſchen ſegghen: Hy is my ter hāt/ hy is by my/doet ende richtet wt wat ic hem bevele/ ende ick verlate my op hem.

19 Hy ſpꝛac tot hem: Trect henen met vꝛeden: ende als hy een veldt weechs van hem wech ghetoghen was op den lande/

20 Ghedachte Gehaſi den iongen Eliſa/ des mans Godts : Siet / mijn heere heeft deſes Syꝛiers Naeman verſchoont / dat hy niets van hem ghenomen en heeft/ dat hy gebꝛacht heeft: Soo waerachtich als de Heere leeft/ick wil hem naloopē/ ende wat van hem nemen.

21 Alſo iaechde Gehaſi den Naeman na: Eñ [...] doe Naeman ſach dat hy hem na liep/ clam [...] hy van den waghen hem teghen/ende ſpꝛack: [...] Gaet het recht toe ?

22 Hy ſpꝛack: Ja/ Doch mijn heere heeft my hier ghesonden/ende laet u ſegghen: Siet/als nu zijn twee iongherſ van den kinderen der Pꝛopheten tot my gecomen/ van dē geberchte Ephꝛaim: Gheeft hen een centener ſilvers/ ende twee overcleederen.

23 Naeman ſpꝛack: Lieve/ neemt twee centeners/ ende hy noodichde hem/ eñ bandt twee centener ſilvers in twee buydels / ende twee overcleederen/ ende dede het zijnen twee ionghers/die dꝛoeghent vooꝛ hem henen.

24 Ende doe hy quam tot g † Ophel/ nam hy het van haren handen/ende leyde het bezijden int huys/ende liet de mannen gaen.

g † Andere [...]

25 Ende doe ſy wech waren/tradt hy vooꝛ zijnen heere : Ende Eliſa ſpꝛack tot hem: Van waer Gehaſi ? Hy ſpꝛac: U knecht en is noch hier noch daer ghegaen.

26 Hy ſpꝛack daerenteghen tot hem: h Wandelde niet mijn herte / doe de man omkeerde van zijnen wagen/ u tegen ? Was dat de tijt/ ſilver ende cleederen te nemen / olyegaerden/ wijnberghen/ſchapen/runderen/knechten ende maechden ?

27 Nu/ de melaetſchept Naemans ſal u aenhanghen/ende uwen zade eewichlick : i Doe ghinck hy van hem wt/melaetſch als ſneeu.

Dat vj. Capittel.

1. Eliſa maeckt het ijſer ſwemmende. 8. De Coninck wt Syꝛien/diens lagen hy ontdeckt/wil hem vangen/ 15. ende hy woꝛt van Godt wonderbaerlick verloſt. 18. Bꝛengt zijne vyanden met blintheyt geſlagen tot Samaria/ 21. weert des Conincks handen van hem af/ 23. ende beſchaffet hen met aller weldaet/ oock vꝛyen wederkeer na huys. 24. Samaria woꝛt van den Syꝛiers beleyt/ 25. met hongher op het heſtichſte beladen. 30. De Coninck wil Eliſa den cop afhouwen.

1 DE kinderen der Pꝛopheten ſpꝛaken tot Eliſa: Siet/de ruymte daer wy vooꝛ u woonen is ons te enghe.

2 Laet ons aen de Joꝛdane gaen/ende eenen yegelicken aldaer houten halen / dat wy ons aldaer een ſtede bouwē daer wy woonen. Hy ſpꝛack: Gaet henen.

3 Ende daer ſpꝛac een: Lieve/gaet met uwen knechten. Hy ſpꝛack: Ick wil mede gaen.

4 Ende hy ghinck met hen: Ende doe ſy aen de Joꝛdane quamen/hieuwen ſy hout af.

5 Ende doe daer een eenen boom velde / viel het ijſer int water : Ende hy ſchꝛeyde / ende ſpꝛack : O wee/mijn heere/ daertoe is het gheleent.

6 Doch de man Gods ſpꝛack: Waer iſſet henen gevallen ? Eñ doe hy hem de ſtede wees/ hieu hy een hout af / ende ſtiet aldaer henen: Doe ſwemde het ijſer.

7 Ende hy ſpꝛack: Neemt het op. Doe reckte hy zijn hant wt/ende nam het op.

8 Ende de Coninck wt Syꝛien voerde eenen krijch teghen Iſrael/ende beraetſlaechde hem met zijnen knechten/ende ſpꝛack: Wy willen ons legheren/ daer ende daer.

9 Doch de man Gods ſpꝛack totten Coninc Iſraels/ende liet hem ſegghen : Hoedt u/dat ghy aen die plaetſe niet en trecket/ want de Syꝛiers ruſten aldaer.

Soo ſandt dan de Coninck Iſraels henen 10 aen die plaetſe/ die hem de man Godts ſeyde/ verwaerde hen / eñ wachtede hem aldaer/ eñ dede dat niet eenmael oft tweemael alleẽ.

Doe wert het herte des Coninc te Syrien 11 ontruſt daer ouer/ende riep zijne knechten/ eñ ſprac tot hen: a Wilt ghy my het dan niet ſeggen? Wie is vanden onſen totten Coninc Iſraels ghevloden?

Doe ſprack zijner knechten een: Niet alſo 12 mijn heere Coninc / maer Eliſa de Propheet in Iſrael/ ſeyt het altemael den Coninc Iſraels/ wat ghy inder camer ſpreect/ daer uwen legher is.

Hy ſprack: So gaet henen/ ende ſiet waer 13 hy is/ dat ick henen ſende/ ende late hem halen: ende ſy ſeyden hem aen / ende ſpraken: Siet hy is te Dothan.

Doe ſandt hy henen peerden ende wagenen/ende een groote macht: ende doe ſy daer 14 by nacht henen quamẽ/omgauen ſy de ſtadt.

Ende de dienaer des mans Godts ſtondt 15 vroech op/dat hy hem opmakede ende uttoge; ende ſiet / doe lach een macht om de ſtadt henen/ met peerden ende wagenen: doe ſprack zynen ionghen tot hem: O wee / mijn heere/ hoe willen wy nu doen?

Hy ſprac: b Vreeſt v niet/want dier is meer 16 die by ons zijn/dan dier/die by hen zijn.

Ende Eliſa badt/ende ſprac: Heere/ opent 17 hem de oogẽ/dat hy ſie: doe opende de Heere den iongen zijne oogen/dat hy ſach: ende ſiet/ doe was den berch vol vyeriger peerden ende waghenen/ om Eliſa henen.

Eñ doe ſy tot hem af quamen / badt Eliſa/ende ſprac: Heere/ ſlaet dit volc met blintheyt c ende hy ſloechſe met blintheyt/ nae den woorde Eliſa. 18

Ende Eliſa ſprack tot hen: Dit en is den 19 wech niet/ noch de ſtadt: volghet my na/ick wil v leyden tot den man / dien ghy ſoeckt: ende leyddeſe na Samaria.

Ende doe ſy tot Samaria quamen/ſprack 20 Eliſa: Heere / opent deſe de ooghen : dat ſy ſien: eñ de Heere opende hen de ooghen/dat ſy ſaghen / ende ſiet / doe waren ſy midden in Samaria.

Ende de Coninck Iſraels / doe hyſe ſach/ 21 ſprack hy tot Eliſa : Mijn vader / ſal ickſe ſlaen?

Hy ſprac: Ghy en ſultſe niet ſlaen: die ghy 22 met uwen ſweerde ende boghe vanghet / die ſlaet: ſet hen broodt ende water voor / dat ſy eten ende drincken / ende laetſe tot haren heere trecken.

Doe wert een groote maeltijt bereydet: ende doe ſy gegeten ende ghedroncken hadden/ liet hyſe gaen/ dat ſy tot haren heere toghen: na dier tijt en quamen de krijchſlieden der Syriers niet meer in Iſrael. 23

Na deſen begaf het hem / dat Benhadad 24 de Coninck te Syrien/alle zijn heyr vergaderde/ende tooch op/ende beleyde Samaria.

Ende daer was eenen grooten dieren tijt 25 te Samaria : ſy beleyden ymmers de ſtadt/ tot dat eenen ezels cop tachtentich ſiluerlinghen/ ende een vierendeel Kab duyuenmeſt/ vijf ſiluerlinghen galt.

Eñ doe de Coninck Iſraels op de mueren 26 gaen wonde / riep hem een wijf aen / ende ſprack: d Helpt my: mijn Heere Coninck.

27 Hy ſprack: Helpt v de Heere niet / waer af ſal ick v helpen? vanden dorſchvloer/ of van der wijnperſſen.

28 Eñ de Coninck ſprack tot haer: Wat is v? Sy ſprac: Dit wijf ſprac tot my: Geeft uwen ſone hier / dat wy hem heden eten/ morghen willen wy mijnen ſone eten.

29 So hebben wy mijn ſone gecoct / ende gegeten: ende ick ſprack tot haer aen den anderen dage: Geeft uwen ſone hier/ende laet ons eten: doch ſy heeft haren ſone verſteken.

30 Doe de Coninck de woorden des wijfs hoorde/ verſcheurde hy zijne cleederen/ indien als hy henen ghinck op de mueren : doe ſach alle het volck / dat hy een ſack onder aent lichaem aen hadde.

31 Eñ hy ſprack: e Godt doe my dit ende dat/ ſo het hooft Eliſa des ſoons Saphat/hedẽ op hem ſtaen ſal.

32 Eliſa nu ſat in zijn huys/ ende de Outſten ſaten by hem: ende f hy ſandt eenen man voor hem henen : doch eer de bode tot hem quam/ ſprack hy totten Outſten : Hebt ghy ghesien/ hoe dat hy g dit moortkint heeft hier geſondẽ/ dat hy mijn hooft afhouwe? Siet toe / wanneer de bode comt / dat ghy de deure toeſluyt / ende ſtoot hem met der deure wech: ſiet / het ruyſchen der voeten zijns heeren volcht hem na.

33 Doe hy noch alſoo met hen ſprack/ſiet/ doe quam de bode tot hem af / ende ſprack: Siet/ h ſulck quaet comt vanden Heere : wat ſal ick meer vanden Heere verwachten?

Margin notes: a 1.Re.21,8. — Godt verloſt Eliſa wonderbaerlijck. — b 2.Par.32,7. — c Gen.19,11. — d 2.Sa.14.4 — Merckt deſe grouſame daet. Leui.26.19. Deut.28.53. — e 1.Reg.19.2. ende 20.10. — f De Coninck — g dat is/de ſone Ahab/die den Naboth met bewillinghe ghemoort heeft. — h Ia/alſo gaet het ons/ wanneer wy uwen Godt dienen/ ghy heyloose Propheten: hoe veel beter hadden wy het doe wy Baal dienden. Ieremie 44.

Dat vij. Capittel.

1. Eliſa vercondicht den Samariteren verloſſinghe ende oueruloet. 3. Vier melaetſchen die haer leuen wagen/ 5. beuinden ende verkrijgent/ 9. brenghent in de ſtadt/ 12. ende blijft ongheloofit / tot dat hem de waerheydt aen alle zijden voorgeeſt. 17. Een ongeloouich ridder comt om/ na den woorde des Heeren.

1 Ende Eliſa ſprack: Hoort des Heeren woort: ſo ſpreeckt de Heere: a Morgen om deſe tijt ſal een ſchepel b † ſemelmeels eenen ſikel ghelden / ende twee ſchepel gerſten eenen ſikel / onder de poorte te Samaria.

2 Doe antwoordde en ridder/ op welckers hant hem de Coninck leende/ den man Gods/ ende ſprack: Ende wanneer de Heere venſteren inden hemel maecte/ hoe conde ſulcx gheſchieden? Hy ſprack: Siet daer / met uwen oogen ſult ghy het ſien/ eñ daer niet van eten.

3 Ende daer waren vier melaetſche mannen by c † der deure voor der poorten : ende een ſprac totten anderen: Wat willen wy hier blijuen/ tot dat wy ſteruen?

4 Wanneer wy alreede dochten in de ſtadt te comen/ ſo is daer dieren tijt in der ſtadt/ende moeſten daer doch ſteruen: Blijuen wy daerentegen hier/ ſo moeten wy oock ſteruen: ſo laet ons nu henen gaen/ eñ tot den heyre der Syriers vallen : laten ſy ons leuen / ſo leuen wy: dooden ſy ons/ ſo zijn wy doot.

5 Ende maecten hen vroech op/ dat ſy ten heyre der Syriers quamen: ende doe ſy voor aen de plaetſe des legers quamen/ ſiet/ doe en was daer niemant.

6 Want de Heere hadde de Syriers laten hooren een geluyt van peerden/ wagenen/ ende groote heyrcracht / dat ſy onder malcan-

Margin notes: Eliſa propheteert van der Samariters verloſſinghe eñ oueruloet. — a 2.Reg.7.16 — b † And. meelbloeme. — c † And. den ingauck. — Godt verſchrickt ende veriaecht de Syriers. 2.Mac.5.2. Eſais 13.4.

deren spraken: Siet/ de Coninck Israels heeft tegen ons gehuurt de Coningen der Hethiten/ ende de Coningen der Egypters/ dat sy ouer ons comen sullen.

7 Ende maeckten hen op / ende vloden alst noch duyster was / ende lieten hare hutten/ peerden ende ezels inden leger als het stont/ ende vloden met haren leuen daer van.

8 Als nv de melaetsche aen de plaetse des leghers quamen/ ginghen sy in der hutten eene/ aten ende droncken/ ende namen siluer/ gout/ ende cleederen/ ende ginghen henen ende verberchdent: ende quamen weder/ ende gingen in een ander hutte/ ende namen daer wt/ ende ghinghen henen ende verberchdent.

9 Doch een sprack totten anderen: Laet ons also niet doē/ dese dach is een dach eener goeder bootschap: so wy dat vers wijgen/ eñ beyden tot dat het licht morghen wort/ so sal onse mis daet ghevonden worden: soo laet ons nv henen gaen/ dat wy henen comen/ eñ seggent den huyse des Coninck aen.

10 Ende doe sy henen quamen/ riepen sy voor der poorte der stadt/ ende seydent hen aen/ ende spraken: Wy zijn totten leger der Syriers gecomen/ ende siet/ daer en is niemant meer/ noch geens menschen stemme/ maer peerden ende ezels aenghebonden/ ende de hutten als sy staen.

11 Doe riepmen de poortwachters/ dat sy het daer binnen aenseyden inden huyse des Coninck.

12 Ende de Coninck stont op inder nacht/ ende sprack tot zijnen knechten: Laet v segghen/ hoe de Syriers met ons omgaen: sy wetē dat wy hongher lyden / ende zijn tot den legher gegaen/ dat sy hen inden velde versteken/ ende dencken: Wanneer sy wt der stadt gaen/ so willen wyse leuendich grijpen / ende in de stadt comen.

13 Doe antwoorde zijner knechten een / ende sprack: Men neme de vijf ouergebleuen peerden/ die noch hier binnen zijn ouergheblenen/ (siet / die zijn hier binnen ouergheblenen van allen volheyt in Israel / die alle te niete ghe-worden is/) die laet ons henen senden / ende toessen.

14 Doe namen sy twee wagenē met peerden/ ende de Coninck sandtse den leger der Syriers na/ ende sprack. Trect henen/ ende siet toe.

15 Ende doe sy hen na togen tot aen de Jordane/ siet/ doe lach den wech vol cleederen eñ ghereetschap/ dat de Syriers van hen geworpen hadden / doe sy hen haesteden. Ende doe de boden weder quamen/ ende seydent dē Coninck aen/

16 Ghinck het volck wt / ende beroofde den legher der Syriers : ende een schepel semelmeels galdt eenē sikel/ ende twee schepel gersten/ oock eenen sikel / d nae den woorde des Heeren.

d 2.Reg.7.1

De ongeloouighe ridder compt om.

17 Ende de Coninck bestelde den ridder / op des hant hy hem leende/ onder de poorte: ende het volck vertradt hem in der poorte dat hy sterf/ als de man Gods gesproken hadde/ doe de Coninck tot hem af quam.

18 Ende het geschiedde gelijck de man Gods den Coninck seyde/ doe hy sprack: Morghen om dese tijt sullen twee schepel gersten eenen sikel geldē/ ende een schepel semelmeels eenen sikel/ onder de poorte te Samaria/

19 Ende de ridder den man Godts antwoorde/ ende sprack: Siet/ wanneer de Heere vensteren aen den hemel maecte/ hoe conde sulck gheschieden? Hy daerenteghen sprack: Siet/ met uwen ooghen sult ghy het sien/ ende daer niet van eten.

20 Ende het ghinck hem euen also / want het volck vertradt hem in de poorte dat hy sterf.

Dat viij. Capittel.

1. Elisa heet zijn weerdinne in een ander landt trecken/ toecomender dierten haluen/ 3. die comt weder/ 5. ende roept den Coninck aen om haer huys ende acker. 7. Hasael van Benhadad den Coninc te Syrien/ tot Elisa wtgesondē/ 11. hoort wat hy voor quaet doen sal den kinderen Israels. 16. Jozam Coninck Juda wandelt den huyse Ahab na. 20. Edom ende Libna vallen van hem af. 24. Ahasia/ quaet kiecken quaet ey/ wort Coninck in zijn stede.

1 Elisa sprack met den wijue / a welckers sone hy hadde leuendich gemaeckt/ ende seyde : Maeckt v op / ende gaet henen met uwen huyse/ ende weest een vremdelinck waer ghy cont : want de Heere sal eenen dieren tijdt roepen/ die sal int landt comen seuen iaer lanck.

a 2.reg.4.[illegible] Eenē dieren tijt seuen iaer lanck.

2 Het wijf maeckte haer op/ ende dede als de man Gods seyde/ ende tooch henē met haren huyse/ ende was een vremdelinck in der Philisteen landt seuen iaer.

3 Doe nv de seuen iaer om waren/ quam het wijf weder wt der Philisteen landt: ende sy ginck wt den Coninck aen te roepen/ om haer huys ende acker.

4 De Coninck dan sprack tot Gehasi / den iongheren des mans Godts/ ende seyde: Vertelt my alle groote daden die Elisa ghedaen heeft.

5 Ende in dien als hy den Coninck vertelde/ hoe hy hadde eenen dooden leuendich ghemaeckt/ siet/ doe quam euen het wijf daertoe/ welckers sone hy hadde leuendich gemaeckt/ ende riep den Coninck aen/ om haer huys eñ acker: Doe sprac Gehasi: Mijn heer Coninc/ Dit is het wijf/ ende dit is haer sone/ dien Elisa heeft leuendich ghemaeckt.

6 Ende de Coninc vraechde den wijue: ende sy vertelde het hem: doe gaf haer de Coninck eenen camerlinck/ ende sprack: Doet haer weder alles dat hare is/ daertoe alle incomelinghe des ackers/ sindt dier tijt dat sy het landt verlaten heeft/ tot nv toe.

7 b Ende Elisa quam tot Damascon: doe lach Benhadad de Coninc te Syrien kranck: ende men seyde het hem aen/ ende sprack: De man Gods is hier ghecomen.

b 1.reg.19.[illegible]

Benhadad sendt tot Elisa.

8 Doe sprac de Coninck tot Hasael: c Neemt geschencken met v/ ende gaet den man Gods teghen/ ende vraecht den Heere door hem/ ende segt: Oft ick van deser kranckheydt mach ghenesen.

c 1.reg.14.[illegible] 2.Reg.1.[illegible]

9 Hasael ginck hem tegen/ eñ nam geschencken met hem/ ende allerley goedē te Damasco/ veertich kemelen last: ende doe hy henen quam/ tradt hy voor hem/ ende sprac: V sone Benhadad de Coninc te Syrien/ heeft my tot v gesonden/ ende laet v seggen: Can ick oock van dese kranckheyt ghenesen?

10 Elisa sprack tot hem : Gaet henen/ eñ segt tot hem : Ghy sult ghenesen: Doch de Heere heeft my condt gedaen/ dat hy den doot steruen sal.

Ende

Ende de man Gods sach ernstlijcken/ende 11 stelde hem bedroeft/ende weende.

Doe sprack Hasael: Waerom weent mijn 12 heere? Hy sprack: d Jck weet het/wat quaet ghy den kinderen Jsraels doen sult: ghy sult hare vaste steden met vyere verbranden/ende hare ionghe manschap met den sweerde verworgen/ende hare ionge kinderen dooden/ende hare swangher wijuen in stucken houwen.

Hasael sprac: Wat is v knecht de hont/dat 13 hy sulck groot dinck doen soude? Elisa sprac: e De Heere heeft my condt ghedaen/dat ghy Coninck te Syrien zijn sult.

Ende hy ginck wech van Elisa/ ende quam 14 tot zijnen heere/die sprack tot hem: Wat seydt v Elisa? Hy sprack: Hy seyde my: Ghy sult ghenesen.

Des anderē daechs nv nam hy de f † sarde 15 se/ende stackse int water/ende breyddese ouer g hem henen: doe sterf hy/ ende Hasael werdt Coninck in zijn stede.

Inden vijfsten iare Jozam des soons A- 16 hab des Coninck h Jsraels/werdt Jozam de sone Josaphat Coninck in Juda.

Twee ende dertich iaer was hy oudt / doe 17 hy Coninck werdt/ende regeerde acht iaer te Jerusalem:

Ende wandelde op den wege der Conin- 18 gen Jsraels/ gelijck als het huys Ahab dede: want Ahabs dochter was zijn wijf/ ende hy dede dat den Heere qualick beviel.

Doch de Heere en woude Juda niet ver- 19 derven/om zijns knechts Dauids wille/ i als hy hem ghesproken hadde/hem te gheuen een licht onder zijnen kinderen altoos.

k Te zijner tijt vielē de Edomiters af van 20 Juda/ende maeckten eenen Coninck ouer hen:

Want Jozam was door Zair ghetogen/ 21 ende alle wagenen met hem/ende hadde hem des nachts opgemaeckt/ende de Edomiters gheslagen die rontom hem waren: daertoe de oversten ouer de waghenen / dat het volck vluchtede in zijne hutten.

Daerom vielen de Edomiters af vā Ju- 22 da/ tot op desen dach: oock viel te dier seluer tijt Libna af.

Wat nv meer van Jozam te segghen is/ 23 ende alles wat hy ghedaen heeft / siet/ dat is gheschreuen in der Chronica der Coninghen Juda.

l Ende Jozam ontsliep met zijnē vaderen/ 24 ende wert begrauen met zijnen vaderen inder stadt Dauids / ende Ahasia zijn sone werdt Coninck in zijn stede.

Inden twaelfsten iare Jozam des soons 25 Ahabs des Coninck Jsraels/wert Ahasia de sone Jozam Coninck in Juda.

Twee ende twintich iaer was Ahasia out 26 doe hy Coninck wert / ende regeerde een iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Athalia/ een dochter Amri des Coninck Jsraels.

Ende wandelde op den wech des huys A- 27 habs/ende dede dat den Heere qualick beviel/ ghelijck als het huys Ahabs: want hy was schoonsone inden huyse Ahabs.

Ende hy tooch met Jozam den sone Ahab 28 inden krijch teghen Hasael den Coninck te Syrien/na Ramoth in Gilead: doch de Syriers sloeghen Jozam.

m Doe keerde Jozam de Coninc wederom/ 29 dat hy hem heelen liete te Jesreel/vanden slaghen die hem de Syriers geslagen hadden te Rama/ doe hy met Hasael den Coninck te Syrien krijchde: ende Ahasia de sone Jozam de Coninck Juda/ quam af te besien Jozam dē sone Ahab te Jesreel/want hy lach kranck.

Margin: d 2.reg.10.32 ende 12.17 — Hasael Coninck in Syrien. — e 1.reg.19.17 — f Of/ bedde/ † And. een dick kuck lakens. g Jn sulcken verstande/ dat Hasael zijnen heere ghsmachtet hebbe. — Jozam acht iaer Coninck in Juda. 1.Par.21.4 — h Jeh. Jsrael/ doe nv Josaphat de Coninc Juda [gestoruen was] wert etc. — i 2.Sa.7.13 1.Reg.11.36 — De Edomiters vallen vā Juda af. k 2.Sa.8.14 1.reg.22.48 1.Par.21.8 — l 2.Par.21.19 — Ahasia is een iaer Coninck in Juda. 2.Par.22.1 — m 2.reg.9.15.

Dat ix. Capittel.

1. Jehu tot een Coninck ghesalft ouer Jsrael/ 15. ouervalt onuersiens beyde Coningen/ Jozam ende Ahasia/ 24. 27. ende verslaetse. 30. Jsebel wert ghedoot/ 35. ende vanden honden gegeten.

1 Elisa dan de Propheet/riep der Propheten kinderen een / ende sprack tot hem: a Gordt uwe lendenen/ ende neemt dese olykruycke met v/ende gaet henen na Ramoth in Gilead.

2 Ende wanneer ghy daer henen comt / sult ghy aldaer sien Jehu den sone Josaphat/des soons Nimsi: ende gaet in/ende heet hem opstaen onder zijnen broederen/ende brengt hem in de binnenste camer.

3 Ende neemt de olykruycke / ende giet hem op zijn hooft/ende spreeckt: So seyt de Heere: Jck hebbe v tot een Coninck ouer Jsrael gesalft: ende sult de deure op doen ende wech vlieden/ ende het niet vertrecken.

4 Ende de iongelinc des Propheten/de ionghe ginck henen na Ramoth in Gilead.

5 Ende doe hy daer in quam/ siet/ daer saten de Hooftlieden des heyrs: ende hy sprac: Jck hebbe v Hooftman wat te segghen. Jehu sprack: Welcker onder ons allen? Hy sprack: V Hooftman.

6 Doe stont hy op/ende ginc in: hy dan goot de olye op zijn hooft/ende sprack tot hem: So seydt de Heere de Godt Jsraels: Jck hebbe v tot een Coninck ghesalft ouer des Heeren volck Jsrael.

7 b Ende ghy sult het huys Ahabs uws heeren slaen/ dat ick het bloet der Propheten mijner knechten/ende het bloet aller knechten des Heeren wreke/ c van der hant Jsebels/

8 d Dat dat gātsche huys Ahabs omcome: ende ic wil van Ahab wtroeyen/ dien die aen de wandt pisset / ende den besloten ende verlaten in Jsrael.

9 Ende wil het huys Ahabs maken e als het huys Jerobeams des soons f Nebat/ ende als het huys Baesa des soons Ahia.

10 g Ende de hondē sullen Jsebel eten op den acker te Jesreel/ende niemant en salse begrauen: ende hy dede de deure op ende vluchtede wech.

11 Ende doe Jehu wtginck tot den knechten zijns heeren/spracmen tot hem: Staet het wel toe? Waerom is dese rasende mensche tot v gecomen? Hy sprack tot hen: Ghy kent doch den man wel/ende wat hy seyt.

12 Sy spraken: Dat en is niet waer: doch segghet ons aen. Hy sprack: So ende so heeft hy met my ghesproken/ ende geseyt: So spreeckt de Heere: Jck hebbe v tot een Coninck ouer Jsrael ghesalft.

13 Doe haesteden sy hen/ h ende een yegelijck nam zijn cleedt ende leyde het onder hem / op de i † hooghe trappen: ende bliesen met der basuynen/ ende spraken: Jehu is Coninck ghewordden.

14 Also maeckte Jehu de sone Josaphat / des soons Nimsi/ eē verbont tegen Jozam: k Joram dan lach voor Ramoth in Gilead met-

Margin: a 1.reg.19.16 2.Reg.4.29 — Jehu werde tot een Coninck gesalft ouer Jsrael. — b 1.reg.21.21 c 1.Reg.18.4. d 1.reg.21.21 e 2.reg.14.10 ende 15.29 f 1.Reg.16.3. g 1.reg.21.23 — Propheten/ rasende ende onsinnighe menschen by den godloosen. — h Mat.21.7 — i Dit sal der Ouericheydts stoel gheweest zijn/ hooch verheuen inder stadt/ende wit blinckende als beenē: Hier sullē sy Jehu opgesettet hebbē: ende dewijle sy hem met Coninclicken gesmucke ende tapyten so haest niet en hebben connen eeren/ hebben sy hem inder haest sulcker pracht hare cleederē ondergheleypt. — † And. by den Sonnē wijser.

den gantschen Israel / tegen Hasael den Coninck in Syrien.

15 Ende Jozam de Coninck was weder gecomē/dat hy hem heelen liete te Jesreel/ vande slaghen die hem de Syriers geslagen hadden/doe hy krijchde met Hasael den Coninck te Syrien: ende Jehu sprack: l † Isset uwe gemoet / soo en sal niemandt ontcomen wt der stadt/dat hy henen ga/ende het vercondige te Jesreel.

l † And. So het v believt/

16 Ende hy liet hem voeren / ende tooch nae Jesreel/want Jozam lach aldaer: so was Ahasia de Coninck Juda afghetogen Jozam te besien.

17 De wachter nv/ die op dē torren te Jesreel stont/sach den hoop Jehu comen/ende sprac: Ick sie eenen hoop volcx: doe sprack Jozam: Neemt eenen ruyter/ ende sendt hem teghen/ ende spreeckt: Isset vrede?

18 Ende de ruyter reedt henen hem tegen/ende sprack: So seydt de Coninck: Isset vrede? Jehu sprac: Wat gaet v de vrede aen? wendt v achter my. De wachter vercondichde het/ ende sprack: De bode is tot hen gecomen/ ende en comt niet weder.

19 Doe sandt hy eenen anderē ruyter henen: doe die tot hem quam/sprack hy: So spreeckt de Coninck: Isset vrede? Jehu sprack: Wat gaet v den vrede aen? wendet v achter my.

20 Dat vercondichde de wachter/ ende sprac: Hy is tot hen gecomē/ende en comt niet weder: ende het is een dryuen/als het dryuen Jehu/ des soons Nimsi: want hy dryft/ als of hy onsinnich ware.

21 Doe sprack Jozam: Spant aen: ende men spande aen voor zijnen wagen: ende sy togen wt/ Jozam de Coninck Israels/ende Ahasia de Coninc Juda/ een yegelijck op zijnen wagen/dat sy Jehu tegen quamen: ende sy quamen aen hem op den acker Naboth des Jesreeliten.

22 Ende doe Jozam Jehu sach/sprac hy: Jehu/isset vrede? Hy sprack daerenteghen: Wat vrede? Uwer moeder Isebels hoererye ende tooverye wert altoos grooter.

23 Doe keerde Jozam zijn hant / ende vluchtede/ ende sprack tot Ahasia: Het is verraderye Ahasia.

Jozam wert doorschoten van Jehu.

24 Ende Jehu vattede den boge/ ende schoot Jozam tusschen den armen in/ dat den pijl door zijn herte henen voer/ ende viel in zijnen waghen.

25 Ende hy sprack totten ridder Bidekar: Neemt ende werpt hem op dat stuck ackers Naboths des Jesreeliten: want ick gedencke des dat ghy ende ick/ op eenen wagen zijnen vader na voeren/dat de Heere sulcke last ouer hem hief.

26 Wat gheldt het/sprack de Heere: Ick wil v het bloet Naboths ende zijner kinderen/dat ick gisteren sach/vergelden op desen acker: so neemt nv/ende werpt hem op den acker/ m na den woorde des Heeren.

m 1. Re. 21. 19

n 2. par. 22. 6

Ahasia wert geslagen/ ende sterft.

27 n Doe dat Ahasia de Coninck Juda sach/ vluchtede hy des weechs henen na den huyse des hofs: ende Jehu iaechde hem na/ en hiet hem oock slaen op den wagen na Gur/die by Jeblaam leyt: en hy vluchtede nae Megiddo/ende sterf aldaer.

28 Ende zijne knechten lieten hem voeren na Jerusalem/ende begroeven hem in zijn graf/ met zijnen vaderen/ inder stadt Dauids.

29 Ahasia regeerde ouer Juda/ inden elfsten iare Jozam des soons Ahab.

30 Ende doe Jehu te Jesreel quam/ende Isebel dat vernam/blanckettede sy haer aenghesichte/ ende vercierde haer hooft / ende keeck ter vensteren wt.

31 En doe Jehu onder de poorte quam/ sprack sy: Isset Simri wel gegaen/ o die zijnen heere verworchde?

o 1. Re. 16

32 Ende hy hief zijn aenghesicht op nae der vensteren/ende sprack: Wie is hier by my? Doe keerden hen twee of dry camerlinghen tot hem.

33 Hy sprack: Stootse van bouen af: ende sy stietense af/dat de wandt ende de peerdē met haren bloede besprengt werden/ende sy wert vertreden.

34 Ende doe hy in quam/ende ghegeten ende gedroncken hadde/ sprack hy: Siet doch na de vervloecte/ende begraeftse/ p want sy is eens Coninckx dochter.

p 1. reg. 16

35 Doe sy nv henen ghinghen haer te begrauen/ en vonden sy niets van haer/ dan alleen de herssenpanne/ ende voeten/ende hare vlacke handen/

36 Ende quamen weder/ en seydent hem aen. Hy dan sprack: Het is q dat de Heere gesproken heeft door zynē knecht Eliam den Thisbiter/ende geseyt: Op den acker Jesreels/sullen de honden der Isebels vleesch eten.

q 1. reg. 21

37 Alsoo werdt het aes Isebels / als dreck op den velde / inden acker Jesreels/ datmen niet segghen en conde: Dat is Isebel.

Dat x. Capittel.

1. Het gantsche geslachte Ahabs/ 18. met den Baals dienst/ wert wtgeroeyt/ 12. twee en veertich broeders Ahasia verworcht/ 15. ende Jonadab opghenomen, dat hy den yver Jehu saghe. 30. Jehu verkrycht het Rijcke Israels/tot in het vierde lidt. 32. Israel wert van Hasael swaerlicken gheslaghen. 35. Joahas comt in Jehu stede.

1 Ahab nv hadde tseuentich sonen te Samaria: ende Jehu schreef brieuen/ ende sandtse nae Samaria tot den Ouersten der stadt Jesreels/tot den Outsten en Voormunderen Ahabs/die luydden also:

2 Wanneer desen brief tot ulieden comt/ ghy die vws heeren sonen/wagenen/peerden/vaste steden/ende rustinghe by ulieden hebt/

3 So siet toe/welcker de beste ende geschicste zy onder den sonen vws heerē/ ende settet hem op zijns vaders stoel / ende strijdt voor vws heeren huys.

4 Doch sy vreesden hen gantsch seer/en spraken: Siet/twee Coninghen en zijn niet voor hem bestaen/hoe willen wy dan bestaen?

5 End die ouer het huys ende ouer de stadt waren/ ende de Oudtsten en Voormunders/ sonden henen tot Jehu / ende lieten hem seggen: Wy zijn uwe knechten: wy willen alles dat doen / wat ghy ons segt: wy en willen niemanden ten Coninck maken: doet wat v behaecht.

6 Doe schreef hy den anderen brief tot hen/ die luydde also: So ghylieden mijn zijt/ende mijner stemmen hoort / soo neemt de hoofden vanden mannen vws heeren sonen / ende brengtse tot my/morghen om dese tijt tot Jesreel: (der sonen dan des Coninckx waren tseuentich mannen / ende de grootste der stadt voeddense op.)

7 Doe nu den brief tot hen quam / namen sy des Coninckx sonen / ende sloeghen tseventich mannen / ende leyden hare hoofden in corven / ende schicktense tot hem na Jesreel.

8 Ende doe de bode quam / ende seyde het hem aen / ende sprack: Sy hebben de hoofden der kinderen des Coninckx ghebracht: Doe sprack hy: Legtse op twee hoopen / voor de deure aen de poorte tot morghen toe.

9 Ende des morgens doe hy wtginck / tradt hy daer henen / ende sprack tot allen volcke: Ghylieden wilt ymmers recht hebben? siet / hebbe ick tegen mijnen Heere een verbont ghemaeckt / ende hem verworcht / wie heeft dan dese alle verslaghen?

10 So bekennet ymmers / dat geen woort des Heeren is op de aerde gevallen / dat de Heere gesproken heeft tegen het huys Ahab: ende de Heere heeft ghedaen a als hy gesproken heeft door zijnen knecht Eliam.

11 Also sloech Jehu alle overghebleuene vanden huyse Ahabs te Jesreel / alle zijne groote / zijne maghen / ende zijne Priesters / tot dat hem niet een over en bleef.

12 Ende maeckte hem op / tooch henen / ende quam tot Samaria: ende onderweghen was een b† herders huys.

13 Daer quam Jehu aen de broederen Ahasia des Coninckx Juda / ende sprac: Wie zijt ghylieden? Sy spraken: Wy zijn broeders Ahasia / ende trecken af / te groeten des Coninckx kinderen / ende der Conninginnen kinderen.

14 Hy sprac daerentegen: Grijptse levendich: ende sy grepense levendich / ende sloegense by den bornput aen des herders huys / twee ende veertich mannen / ende en liet niet eenen van hen over.

15 Ende doe hy van daer tooch / vant hy Jonadab den sone c Rechab / die hem ontmoette / ende groetede hem / ende sprac tot hem: Is u herte oprecht / als mijn herte met uwen herte? Jonadab sprack: Ja: Isset also / soo gheeft my u hant. Ende hy gaf hem zijn hant / ende liet hem tot hem op den waghen sitten /

16 Ende sprack: Comt met my / ende siet mijnen yver tot den Heere: ende sy voerden hem met hem op zijnen waghen.

17 Ende doe hy tot Samaria quam / sloech hy alles wat daer over was van Ahab te Samaria / tot dat hy hem verdelchde / d na den woorde des Heeren / dat hy tot Eliam ghesproken hadde.

18 Ende Jehu vergaderde alle het volc / ende liet tot hen segghen: e Ahab heeft Baal een weynich gedient / Jehu wil hem beter dienen.

19 So laet nu roepen alle propheten Baals / alle zijne knechten / ende alle zijne Priesteren tot my / datmen niemant en ghemisse / want ick hebbe eenen grooten offer den Baal te doen: diemen gemissen sal / die en sal niet leven: doch Jehu dede sulcx te ondertreden / dat hy de dienaers Baals ombrochte.

20 Ende Jehu sprac: Heyliget den Baal het feest / ende latet wtroepen.

21 Oock sandt Jehu in het gantsche Israel / ende liet alle dienaers Baals comen / dat daer niemant over was die niet en quame: ende sy quamen in het huys Baals / dat het huys Baals vol was aen allen eynden.

22 Doe sprac hy tot dien die over het * cleederhuys waren: Brenget allen dienaers Baals cleederen wt: ende sy brachten de cleederen wt.

23 Ende Jehu ginck in de kercke Baals / met Jonadab den sone Rechab / ende sprack tot den dienaers Baals: Ondersoeckt ende siet toe / dat hier niet ergens een dienaer des Heeren onder uliedem en zy / maer Baals dienaers alleen.

24 Ende doe sy daer in quamen / offer ende brantoffer te doen / bestelde hem Jehu daer buyten tachtentich mannen / ende sprack: Wanneer der mannen yemant ontloopt / die ic onder uwe handen ghevе / soo sal voor zijn ziele / desselven ziele zijn.

25 Doe hy nu den brandtoffer volbracht hadde / sprack Jehu tot den travanten ende ridderen: f Gaet in / ende slaet alleman / laet niemat daer wt gaen: ende sy sloegense met der scherpte des sweerts: ende de travanten ende ridders wierpense wech / ende ginghen in de stadt der kercken Baals /

26 Ende brachten wt de g calommen der kercken Baals / ende verbranddense.

27 Ende braken de calommen Baals / met tsamen der kercken Baals / ende maeckten daer een heymelijckheydt van / tot op desen dach.

28 Also verdelchde Jehu den Baal wt Israel.

29 Doch vanden sonden Jerobeams des soons Nebat / die Israel sondighen maeckte / en liet Jehu niet af / vanden gulden calveren te Beth-El ende te Dan.

30 Ende de Heere sprack tot Jehu: h Daerom dat ghy ghewillich geweest zijt te doen wat my behaecht heeft / ende hebt aenden huyse Ahabs ghedaen / alles wat in mijner herten was: so sullen u op uwen stoel Israels sitten / uwe kinderen tot int vierde lidt.

31 Ghelijckewel doch en hieldt Jehu niet / dat hy in de Wet des Heeren des Gods Israels wandelde van gantscher herten: want hy en liet niet af vanden sonden Jerobeams / die Israel hadde sondighen ghemaeckt.

32 Te dier selver tijdt begoest de Heere i† verdrietich te worden over Israel: want Hasael sloechse in allen lantpalen Israels.

33 Van de Jordane teghen den opganck der Sonnen / ende het gantsche landt Gilead der Gadditers / Rubeniters ende Manassiters / van Aroer aen / k† die aen de beke by Arnon leyt / ende Gilead / ende Basan.

34 Wat nu meer van Jehu te seggen is / ende alles wat hy gedaen heeft / ende alle zijn macht / siet / dat is geschreven inder Chronica der Coninghen Israels.

35 Ende Jehu ontsliep met zijnen vaderen / ende sy begroeven hem te Samaria: ende Joahas zijn sone wert Coninck in zijn stede.

36 Den tijdt die Jehu over Israel gheregeert heeft / zijn acht ende twintich iaer te Samaria.

Tseventich sonen Ahabs werden ghedoot. Jehu 9.
g 1.Re.16.
Isebel gedoot ... Jehu.
a 1.Re.21.29 p 1.reg.16.
b† And. herders schaephuys.
Q. broeders Ahasia verworcht Jehu.
Jonadab. c Jere. 35.2
d 1.Re.21.21
e 1.Re.16.32.
* Dat is / over de cleederen.
De prophete Baals worden verworcht. f 1.Re.18.40
g of / stanttee-ken / of standtbeelden
h 2.Re.15.12 Exod.20.5
Hasael. 1.Reg.19.15
i† And. Israel af te schorten
k† And. tot aen de beke die by etcet.
Joahas / Jehu sone.
Jehu 28 iaer Coninc over Israel.

Dat xj. Capittel.

1. Joas de sone Ahasia / wert voor der tyrannischer Athalia verborghen / 4. Den oversten vanden Priester Joiada na seven iaren gewesen / 9. ende over Juda Coninc gemaeckt. 13. Athalia wert ghedoot. 17. Het volck maeckt een verbont met Godt ende den Coninck. 18. Baal met zijnen dienst wort wtgheroept.

1 Athalia dan / a Ahasia moeder / doe sy sach dat haer sone doot was / maeckte sy haer op / ende brachte om alle het Coninckliјcke zaedt.

Athalia. a 2.par.22.

Doch Joseba de dochter des Coninck Joram/ Athalia suster/ nam Joas den sone Ahasia/ ende stal hem van des Coninck kinderen/ die ghedoot werden / met zijner voester inder slaepcamer: ende sy verberchden hem voor Athalia/ dat hy niet ghedoot en wert. 2

Joas de sone Ahasia/ wordt voor Athalia verborghen.

Ende hy was met haer verborghen inden huyse des Heeren/ ses iaer lanck: Athalia nv was Coninghinne inden lande. 3

b 2.Par. 23.1

b Inden seuende iare nv/ sandt Joiada henen/ ende nam de ouersten ouer hondert/ met den hooftlieden/ ende de trauanten/ ende lietse tot hem int huys des Heeren comen / ende maecte een verbont met hen/ ende nam eenen eedt van hen inden huyse des Heeren / ende wees hen des Coninck sone. 4

Ende geboot hen/ ende sprac: Dat isset dat ghyliede doe sult: Uwer een derdedeel/ c ghyliede die des Sabbaths ae gaet/ sult de wacht houden inden huyse des Coninck. 5

c Dat waren die die op des Coninck dienst wachteden/ ee weke om de ander: wãneer ee deel afginc/ soo ghinck het ander aen.

Ende ee derdedeel sal zijn aen der poorten Sur / ende een derdedeel aen der poorten die achter den trauanten is/ ende sullen de wacht houden aen den huyse Massa. 6

Nv/ twee deelen uwer allen / ghy die des Sabbaths afgaet/ sult de wacht houde inden huyse des Heeren om den Coninck: 7

Ende sult v rontom den Coninck maken/ een yegelijck met zijnen geweere in de handt: ende wie hier in tusschen de d† wandt comt/ die sterue/ dat ghy by den Coninck zijt/ wanneer hy wt ende in gaet. 8

d† And. ordeninghe

e 2.Par. 23.8

e Ende de Ouersten ouer hondert deden alles als hen Joiada de Priester gheboden hadde/ ende namen tot hen hare mannen die des Sabbaths aenginghen/ met dien die des Sabbaths afginghen / ende quamen tot den Priester Joiada. 9

Ende de Priester gaf de Hooftliede spiessen ende schilden / die des Coninck Dauids geweest waren/ ende inden huyse des Heere waren. 10

Ende de trauanten stonden rondtom den Coninck/ een yegelijck met zijnen geweere in de hant/ van den hoecke des huys/ ter rechter zijden/ na den altaer toe/ ende na den huyse. 11

Ende hy liet des Coninck sone hier voor comen/ ende settede hem een croone op/ ende gaf hem het f Ghetuygenisse/ ende maeckten hem tot een Coninck/ ende waren g† vrolick/ ende sloegen de handen te samen/ ende spraken: Gheluck toe den Coninck. 12

Joas werdt Coninc ouer Juda.

f Dat was het vijfste Boeck Mosi/ dat den Coninc beuolen wert. Deut. 17.18 Josue 1.7

g† And. salfden hem

Ende doe Athalia hoorde het gheschrey des volck dat toeliep/ quam sy totten volcke in het huys des Heeren/ 13

Ende sach toe/ siet/ doe stondt de Coninck aen de calomne/ als het een ghewoonheydt was: ende de sanghers ende de trauanten by den Coninck/ ende alle het volck des landts was vrolick / ende bliesen met trompetten: Athalia dan verscheurde hare cleederen/ ende sprack: Oproer/ oproer. 14

Ende de Priester Joiada gheboodt den Ouersten ouer hondert/ die ouer het heyr gheset waren/ ende sprack tot hen: Leydtse ten huyse wt h† inden hof/ ende wie haer volcht / die sterue door het sweert: wãt de Priester hadde gesept/ sy en soude inden huyse des Heeren niet steruen. 15

h† An. tusschen de ordeninghe

Ende sy leyden de handen aen haer / ende sy ginghen in/ des weechs/ daer de peerden totten huyse des Coninck gaen / ende wert aldaer ghedoot. 16

17 i Doe maecte Joiada een verbont tusschen den Heere/ ende den Coninck/ ende den volcke/ dat sy des Heeren volck zijn souden: alsoo oock tusschen den Coninck ende den volcke.

Een verbont des Volcks Juda met Godt ende den Coninck Joas.

18 Doe ginck alle het volck des Landts inde kercke Baals / ende braken zijne altaren af/ ende braken zijne beelden recht wel: ende Mathan de priester Baals verworchden sy voor den altaer: de Priester nv bestelde de ampt lieden inden huyse des Heeren.

i 2.Par. 23. Mathan Baals priester wert ghedoodt.

19 Ende nam de Ouersten ouer hondert/ ende alle de Hooftlieden / ende de Trauanten/ ende alle het volck des lants/ ende leyden den Coninc af van den huyse des Heeren/ ende quamen op den wech vander poorten der Trauanten/ totten huyse des Coninck / k ende hy settede hem op der Coninghen stoel.

k 1. Re. 1. 46.

20 Ende alle het volck inden lande was vrolijck/ ende de stadt werdt stille: Athalia nv dooden sy metten sweerde / in des Coninck huys.

21 Ende Joas was seuen iaer oudt / doe hy Coninck werdt.

Dat xij. Capittel.

1. Joas Godvruchtich/ so lange als hem de priester Joiade leert. 4. Heet den Priestere verbeteren/ 17. wat aen den huyse des Heeren bouwallich is/ 6. ende so sy dat aenstaen laten / 10. doet hy het selue. Hasael bekrycht Juda. 20. Joas wert van zijnen eygen knechten verslaghen.

1 IN den seuenden iare Jehu/ werdt Joas Coninck / ende regeerde veertich iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Ziba van BerSaba.

Joas regeert de 40. iaer te Jerusalem. 2. para. 24. 2. para.

2 a Ende Joas dede wat recht was/ ende den Heere wel beviel/ so langhe als hem de Priester Joiada leerde.

3 Sonder dat sy de hoochten niet wech en namen: want het volc offerde ende roockte noch op de hoochten.

4 Ende Joas sprack tot den Priesteren: b Alle het gelt/ dat gheheylicht werdt/ dat het in het huys des Heeren gebracht worde / dat gangbaer ende ongangbaer is / het ghelt dat een yegelijck geeft inder schattinghe zijner sielen/ ende alle het gelt dat een yegelijck van vryer herten offert/ dat het in des Heeren huys gebracht worde:

b Exo. 30.

5 Dat laet de Priesters tot hen nemen/ eenen yegelijcken van zijnen bekenden : daer sullen sy van beteren / wat c† veruallich is aenden huyse des Heeren / waer sy vinden dat het veruallich is.

c† And. bouwallich.

6 Doe nv de Priesters tot int drye ende twintichste iaer des Coninck Joas / niet en beterden / wat d † veruallich was aenden huyse/

d† And. bouwallich.

7 Riep de Coninck Joas den Priester Joiada/ met tsamen den Priesteren / ende sprack tot hen : Waerom en betert ghylieden niet wat veruallich is aenden huyse? soo en sult ghylieden niet tot v nemen het ghelt / een yegelijck van zijnen bekenden/ maer sult het geuen tot dien/ dat veruallich is aenden huyse.

8 Ende de Priesters bewillichden vanden volcke geen gelt te neme / ende het veruallich aen den huyse te beteren.

9 e Doe nam de Priester Joiada een kiste/ ende boorde daer bouen een hol in / ende settede [illegible]

e Een offerkiste. 2. Para. 24.

deſe ter rechterhant by den altaer/daermen in het huys des Heeren gaet: ende de Prieſters die aen den dorpel de wacht hielden/ ſtaken daerin alle het gelt dat tot des Heeren huys ghebracht wert. — f 2.Reg.22.3

[10] Ende wanneer ſy dan ſagen dat daer veel gheldts inder kiſten was/ f ſoo quam des Coninckx ſchrijuer op met den hooghen Prieſter/ ende bonden dat gheldt te ſamen/ ende telden/ wat voor des Heeren huys ghevonden werdt. — g Of/ bloode

[11] Ende men gaf dat gelt g ghereet ouer/ dien die daer arbeydden ende beſtelt waren tot den huyſe des Heeren: ende ſy gauent wt den timmerlieden/ die daer bouweden eñ arbeydden aen den huyſe des Heeren:

[12] Namelijcken/ den muerlieden ende ſteenhouwers/ ende die daer hout ende gehouwen ſteenen cochten/ dat het h† veruallich aen den huyſe des Heeren ghebetert werde/ ende alles wat ſy vonden aen den huyſe/ dat van noode was te beteren. — h Of/ bouwallich

[13] Doch en lietmen niet maken ſilueren ſchalen/ pſalters/ beckens/ trompettē/ noch eenich gulden of ſilueren ghereetſchap inden huyſe des Heeren/ van ſulcken ghelde dat tot des Heeren huys ghebracht wert/

[14] Maer men gaf het den arbeydtslieden/ dat ſy het veruallighe aen den huyſe des Heeren daermede beterden.

[15] Oock en dorſten de mannen gheen rekenſchap doen/ dien men dat gheldt dede/ dat ſy het den arbeytslieden gauen/ maer ſy handelden op ghelooue.

[16] Doch het gheldt van ſchuldtofferen ende ſondofferen/ en wert ten huyſe des Heerē niet ghebracht/ want het was der Prieſters.

[17] i Te dier tijdt tooch Hasael de Coninck te Syrien op/ ende krijchde teghen Gath/ ende wanſe: k ende doe Hasael zijn aengheſichte richtede na Jeruſalem op te trecken/ — Hasael beleghert Jeruſalem. i 2.reg.13.25 k 2.reg.8.12 2.par.14.23 l 2.reg.18.15

[18] l Nam Joas de Coninck Juda/ alle het geheylichde/ dat zijne vaders/ Joſaphat/ Joram/ ende Ahaſia/ de Coninghen Juda/ gheheylicht hadden/ ende wat hy geheylicht hadde: daertoe alle het gout/ datmen vandt inden ſchatte/ in des Heeren huys/ ende in des Coninckx huys/ ende ſchickte het Hasael den Coninck te Syrien: doe tooch hy van Jeruſalem af.

[19] Wat nv meer van Joas te ſeggen is/ ende alles wat hy ghedaen heeft/ dat is geſchreuen inder Chronica der Coninghen Juda.

[20] m Ende zijne knechten verhieuen hen/ ende maeckten een verbondt/ ende ſloeghen hem inden huyſe Millo/ daermen af gaet na Silla. — Joas werdt van zijn eyghē knechten verslaghen. m 2.reg.14.5 Millo. 2.reg.9.15. Amazia Coninck Juda.

[21] Want Joſabar de ſone Simeath/ ende Joſabad de ſone Somer/ zijne knechten/ ſloeghen hem doodt: ende men begroef hem met zijnen vaderen inder ſtadt Dauids: ende Amazia zijn ſone werdt Coninck in zijn ſtede.

Dat xiij. Capittel.

1. Iſrael comt door Joahas ſonde onder de hant der Syriers/ 4. ende krijcht vanden Heere eenen * Heylant. 9. Joas Joahas ſone comt in zijns vaders ſtede ende ſonde. 14. Eliſa werdt kranck/ ende prophetecrt teghen de Syriers. 20. Eenen dooden ſtaet leuendich wt den graue † op. 23. De Heere ontfermt hem zijns volcx om zijns verbondts wille. — * Of/ noothelper/ verloſſer/ † Eliſa.

[1] In den drye ende twintichſten iare Joas des ſoons Ahaſia/ des Coninckx Juda/ werdt Joahas de ſone Jehu Coninck ouer Iſrael te Samaria/ ſeuenthien iaer. — Joahas 17 iaer Coninck ouer Iſrael.

[2] Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ ende wandelde na de ſondē Jerobeams des ſoons Nebat/ die Iſrael ſondighen maeckte/ ende en liet daer niet af.

[3] Ende des Heerē toorn vergrimde ouer Iſrael/ a ende gafſe onder de handt Hasael des Coninckx te Syrien/ eñ Benhadad des ſoons Hasael/ haer leef daghe. — a 1.reg.19.1

[4] Doch Joahas badt des Heeren aengeſichte/ eñ de Heere verhoorde hem: want hy ſach den iammer Iſraels aen/ hoeſe de Coninck te Syrien dreef.

[5] (Ende de Heere gaf Iſrael eenē b heylant/ dieſe wt der ghewelt der Syriers voerde/ dat de kinderen Iſraels in haren hutten woonden als te vooren. — b Of/ noothelper/ namelijcken/ Joas den ſone Joahas/

[6] Doch en lieten ſy niet af vander ſonde des huys Jerobeams/ die Iſrael ſondigen maeckte/ maer wandelden daerin: ooc bleef de c haghe te Samaria ſtaen.) — c Het luſtwout

[7] d Want des volcks Joahas en was niet meer ouergheblenen/ dan vijftich ruyters/ thien waghens/ ende thien duyſendt voetvolcx: want de Coninck te Syrien haddeſe omghebracht/ ende haddeſe ghemaeckt als dorſchſtof. — d 2.reg.8.12

[8] Wat nv meer van Joahas te ſegghen is/ ende alles wat hy gedaē heeft/ eñ zyn macht/ ſiet/ dat is gheſchreuen in der Chronica der Coninghen Iſraels.

[9] Ende Joahas ontſliep met zijne vaderen/ ende men begroef hem te Samaria: ende zijn ſone Joas wert Coninck in zijn ſtede.

[10] Inden ſeuen ende dertichſten iare Joas des Coninckx Juda/ werdt Joas de ſone Joahas Coninck ouer Iſrael te Samaria/ ſeſthien iaer. — Joas Coninck ouer Iſrael 16 iaer lanck.

[11] Ende dede dat den Heere qualick beviel/ eñ en liet niet af van alle ſondē Jerobeams des ſoons Nebat/ die Iſrael ſondighen maeckte/ maer wandelde daerin.

[12] e Wat nv meer van Joas te ſeggen is/ ende wat hy ghedaen heeft/ ende zijn macht/ hoe hy met Amazia den Coninck Juda gekrijcht heeft/ ſiet/ dat is gheſchreuen inder Chronica der Coninghen Iſraels. — e 2.reg.14.16

[13] Ende Joas ontſliep met zijne vaderen: ende Jerobeam ſatt op zijnen ſtoel: Joas nv wert begrauen te Samaria by de Coningen Iſraels. — Jerobeam Coninc ouer Iſrael.

[14] Ende Eliſa wert kranck/ daer hy oock aen ſterf/ ende Joas de Coninck Iſraels quam tot hem af/ ende weende voor hem/ eñ ſprack: f Mijn vader/ mijn vader/ Wagen Iſraels/ ende zijn Ruyter. — Eliſa werdt kranck/ ende propheteert tegen de Syriers. f 2.reg.2.13

[15] Eliſa nv ſprack tot hem: Neemt den boghe ende den pijle: ende doe hy den boghe ende pijle nam/

[16] Sprack hy totten Coninck Iſraels: Spandt den boghe met uwer handt: ende hy ſpande hem met zijner hant: Ende Eliſa leyde zijn hant op des Coninckx hant.

[17] Ende ſprack: Doet de venſteren op tegent Ooſten: ende hy dedeſe op: ende Eliſa ſprac: Schiet: ende hy ſchoot: ende hy ſprack: Eenen pijl des Heyls vanden Heere/ eenen pijl des Heyls tegē de Syriers: ende ghy ſult de

g 1.reg.20.30

Syriers slaen g tot Aphek / tot dat sy te niete worden.

18 Ende hy sprack: Neemt uwe pijlen: ende doe hyse nam / sprack hy totten Coninck Israels: Slaet de aerde/ende hy sloech drymael/ ende stont stil.

19 Doe wert de man Gods toornich op hem/ ende sprack: Haddet ghy vijf of ses mael gheslaghen/so soudet ghy de Syriers gheslaghen hebben/ tot dat sy te niete gheworden waren: doch nv sult ghyse drymael slaen.

Elisa ghestoruen.

h† And. inden navolghenden iare.

i Syr.48.14

20 Doe nv Elisa ghestoruen was/ ende men hem begrauen hadde / vielen de krijchslieden der Moabiters int lant/ h†desseluen iaers.

21 Ende het begaf hem dat sy eenen man begroeuen: doe sy nv de krijschknechten saghen/ wierpen sy den man in Elisa graf: i ende doe hy daerin quam/ende het gebeente Elisa aenroerde/wert hy leuendich/ ende tradt op zijne voeten.

22 Also dwanck nv Hasael de Coninc te Syrien Israel/so langhe als Joahas leefde.

23 Dach de Heere dede hen genade/ende ontfermde hem harer / ende keerde hem tot hen/ om zijns verbôts wille met Abraham/Isaac/ ende Jacob/ende en woudese niet verderuen/ k verwerpse oock niet van zijn aenghesichte/ tot op deser uren toe.

k 2.Re.14.27
Obadja 17

24 Ende Hasael de Coninck te Syrien sterf/ ende zijn sone Benhadad werdt Coninck in zijn stede.

l 2.Reg.12.17

25 Joas nv keerde wederom / ende nam l de stedē wt der hant Benhadad des soons Hasael/ die hy wt der hant zijns vaders Joahas ghenomen hadde met krijghe: drymael sloech hem Joas / ende brachte de steden Israels weder.

Dat xiiij. Capittel.

1. Amazia Coninck Juda/ 5. slaet den slagher zijns vaders. 8. Terghet Joas den Coninck Israels totten camp/ 11. ende haelt ouer hem / zijn volck / Jerusalem / ende den Tempel/ groot ongheluck. 15. Joas sterft. 17. Amazia werdt van den zijnen ghedoodt. 23. Jerobeam brengt Israel veel landts weder.

Amazia 29. iaer Coninck ouer Juda.

a 2.par.25.2

1 In den anderen iare Joas des soons Joahas / des Coninck Israels / werdt Amazia Coninc/de sone Joas des Coninck Juda.

2 a Vijf eñ twintich iaer was hy oudt / doe hy Coninck wert/ende regeerde neghen ende twintich iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Joadan van Jerusalem.

3 Eñ hy dede dat den Heere wel beuiel/doch niet als zijn vader Dauid: maer ghelijck als zijn vader Joas/so dede hy oock.

4 Want de hoochten en werden niet wech genomen: maer het volck offerde ende roockte noch op de hoochten.

b 2.reg.12.20

5 Doe hy nv des Coninckrijcks machtich wert/sloech hy zijne knechten/ b die zijnen vader gheslaghen hadden.

c Deut.24.16
Jere.31.29
Ezec.18.19

6 Doch de kinderē des dootslagers en doodde hy niet: als het dan gescreuen staet in het Wetboeck Mose / daer de Heere ghebodē heeft/ ende gesept: c De vaders en sullen niet om der kinderen wille steruen/ende de kinderen en sullen niet om de vaders wille steruen/ maer een yegelijck sal om zijner sonden wille steruen.

7 Hy sloech oock de Edomiters int zoutdal thien duysent/ ende gewan de stadt Sela met krijghe / ende hietse Jaktheel/ tot op desen dach.

d 2.par.25.17

8 d Doe sandt Amazia boden tot Joas den sone Joahas/ des soons Jehu/ den Coninck Israels/ende liet hem seggen: Comt hier/ laet onser een den anderen besien.

e† And. distel ofte cardoen struyck

f Of/ wilde

9 Daerenteghen Joas de Coninck Israels/ sandt tot Amazia den Coninck Juda / ende liet hem segghen: e† Den doornen struyck die in Libanon is/ sandt totten cederen in Libanon/ende liet hem segghen: Gheeft v dochter mijnen sone ten wijue: doch het f wildtwerck op den velde in Libanon / liep ouer den doornen struyck/ende vertradt hem.

10 Ghy hebt de Edomiters geslagen/des verheft hem v herte: hebbet den roem/ ende blijft te huys: waerom haeckt ghy nae ongheluck/ dat ghy vallet/ende Juda met v?

11 Doch Amazia en hoorde niet: doe tooch Joas de Coninck Israels op / ende sy besaghen hen onder malcanderen/hy ende Amazia de Coninck Juda / te BethSemes die in Juda leyt.

12 Doch Juda wert gheslaghen voor Israel/ dat een yeghelijck in zijn hutten vluchtede.

Joas de Coninck Israels wint Jerusalem/ plundert de Tempel ende Conincks huys.

13 Ende Joas de Coninck Israels / greep Amazia den Coninck Juda / de sone Joas/des soons Ahasia/te BethSemes: ende quam te Jerusalem / g ende verscheurde de mueren Jerusalems/ van der poorten Ephraim aen/ tot aen de hoeckpoorte / vier hondert ellen lanck.

g 2.par.25.2?

14 Ende nam alle het gout ende silver / ende gereetschap / dat gevonden wert in den huyse des Heeren / ende inden schatte des Coninck huys: daer toe de kinderē te pande/ende tooch weder na Samaria.

h 2.reg.13.12

15 h Wat nv meer van Joas te seggen is/ dat hy gedaen heeft/ende zijn macht/ ende hoe hy met Amazia den Coninck Juda ghekrijcht heeft/ siet/ dat is gheschreuen in der Chronica der Coninghen Israels.

Jerobeam Coninck Israel.

16 Ende Joas ontsliep met zijnen vaderen/ ende werdt begrauen te Samaria onder den Coningen Israels: ende zijn sone Jerobeam wert Coninck in zijn stede.

i 2.par.25.2?

17 Amazia nv de sone Joas des Coninck Juda / leefde na de doodt Joas des soons Joahas des Coninck Israels/vijfthien iaer.

18 i Wat nv meer van Amazia te segghen is/ dat is geschreuen inder Chronica der Coninghen Juda.

Amazia wert gedoodt

19 Ende sy maeckten een verbont teghen hem te Jerusalem: doch hy vluchtede na Lachis: ende sy sonden henen hem na tot Lachis / ende doodden hem aldaer.

20 Ende brachten hem op peerden/ ende wert begrauen te Jerusalem by zijne vaders/ in der stadt Dauids.

Asaria Coninck Juda. 2.par.26.1

21 Ende het gantsche volck Juda/ nam Asaria in zijnen sesthiensten iare/ ende maeckten hem tot een Coninck in zijns vaders Amazia stede.

k 2.Reg.1?

22 Hy bouwede Elat / k ende brachtse weder tot Juda/ na dien de Coninck met zijnen vaderen ontslapen was.

Jerobeam Coninck Israel 41. iaer lanck.

23 Indē vijfthienden iare Amazia des soons Joas/ des Coninck Juda/ werdt Jerobeam de sone Joas/ Coninc ouer Israel te Samaria/ een ende veertich iaer.

Ende

24 Ende dede dat den Heere qualijck beviel / ende en liet niet af van allen sonden Jerobeams / des soons Nebat / die Israel sondighen dede.

25 Ende hy brachte weder hier toe de landtpalen Israels / van Hemath aen tot aen de zee / die inden blackē velde leyt: na den woorde des Heeren des Gods Israels / dat hy gesproken hadde door zijnen knecht l Jona den sone Amithai den Propheet / die van Gathhepher was.

(l Jone 1.1)

26 Want de Heere sach aen den ellendighen iammer Israels / dat oock de besloten ende verlaten wech waren / ende gheen helper en was in Israel.

27 m Ende de Heere en hadde niet gesproken / dat hy den naem Israels woude wtdelghen onder den hemel: ende halp hen door Jerobeam den sone Joas.

(m 2.Re.13.23 Ose 1.4.6)

28 Wat nv meer van Jerobeam te seggen is / ende alles wat hy ghedaen heeft / ende zijn macht / hoe hy ghekrycht heeft / ende hoe hy Damasco ende Hemath weder brachte aen Juda in Israel / siet / dat is gheschreven inder Chronica der Coninghen Israels.

29 Ende Jerobeam ontsliep met zijne vaderen / met de coninghen Israels / ende zijnen sone Sacharias werdt Coninck in zijn stede.

(Sacharias coninck Israels.)

Dat xv. Capittel.

1. Van Asaria / 31. ende Jotham / coninghen Juda. 8. Sacharia / 10. Sallum / 14. Menahem / 22. Pekahia / 25. Pekah / 30. ende Hosea coninghen ouer Israel / ende wat hem tot haren tijden begheven heeft.

1 IN den seven ende twintichsten iare Jerobeams des coninckx Israels / werdt a Coninck Asaria / de sone Amazia / des coninckx Juda.

(Asaria 52. iaer coninck ouer Juda. a 2.Par.26.3)

2 Ende was sesthien iaren oudt doe hy Coninck werdt / ende regeerde twee ende vijftich iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Jethalia van Jerusalem.

3 Ende dede wat den Heere wel beviel / aller dinghen als zijn vader Amazia.

4 Sonder dat sy de hoochten niet wech en namen: want het volck offerde ende rookte noch opde hoochten.

5 b Ende de Heere plaechde den Coninck / dat hy melaetsch was / tot aen zijn doot / c ende woonde in een besondert huys: ende Jotham des Coninckx sone regeerde het huys / ende richtede het volck inden lande.

(b 2.Par.26.21 c Leu.13.46)

6 Wat nv meer van Asaria te segghen is / ende alles wat hy ghedaen heeft / siet / dat is gheschreven inder Chronica der Coninghen Juda.

7 Ende Asarias ontsliep met zijne vaderen / ende men begroef hem by zijne vaders inder stadt Dauids / ende zijnen sone Jotham wert Coninck in zijn stede.

8 Inden acht ende dertichsten iare Asarie des coninckx Juda / werdt Sacharias de sone Jerobeams Coninck ouer Israel / te Samaria / ses maenden lanck:

(Sacharias 6. maenden Coninck ouer Israel.)

9 Ende dede dat den Heere qualijck beviel / ghelijck als zijne vaders ghedaen hadden: hy en liet niet af van de sonden Jerobeams des soons Nebat / die Israel sondighen maeckte.

10 Ende Sallum de sone Jabes maeckte een verbondt teghen hem / ende sloech hem voor den volcke / ende doodde hem / ende wert Coninck in zijn stede.

(Sallum.)

11 Wat nv meer van Sacharia te segghen is / siet / dat is gheschreven inder Chronica der coninghen Israels.

12 d Ende dat is dat de Heere Jehu ghesproken hadde: V sullen kinderen tot in het vierde lidt sitten opden stoel Israels: ende het is also gheschiedt.

(d 2.Re. 10.30)

13 Sallum nv de sone Jabes werdt Coninck inden neghen ende dertichsten iare e † Asarie des coninckx Juda / ende regeerde een maendt lanck te Samaria.

(Sallum een maendt Coninck ouer Israel. e † and. lesen Vsia.)

14 Want Menahem de sone Gadi tooch op van Thirza / ende quam tot Samaria / ende sloech Sallum den sone Jabes te Samaria / ende doodde hem / ende wert Coninck in zijn stede.

(Menahem.)

15 Wat nv meer van Sallum te segghen is / ende zijn verbondt dat hy maeckte / siet / dat is gheschreven inder Chronica der Coninghen Israels.

16 Op dat mael sloech Menahem Tiphsah / ende alle die daer in waren / ende hare landtpalen van Thirza / daerom dat sy hem niet en wouden in laten / ende sloech alle haer bevruchte / ende verscheurdese.

17 Inden neghen ende dertichsten iare Asarie des coninckx Juda / werdt Menahem de sone Gadi / Coninck ouer Israel thien iaer te Samaria:

(Menahem 10. iaer Coninck ouer Israel.)

18 Ende dede dat den Heere qualijck beviel: hy en liet zijn leefdaghe niet af van de sonden Jerobeams des soons Nebat / die Israel sondighen maeckte.

19 Ende Phul de coninc van Assyrien quam int lant: ende Menahem gaf den Phul duysent centener silvers / dat hy het met hem hielde / ende bekrachtichde hem het Coninckrijck.

(Phul coninc van Assyrien 1.Par.5.25)

20 Ende Menahem settede een ghelt in Israel op de ryckste / vijftich sikel silvers op eenen peghelijcken man / dat hy den coninc van Assyrien gaue: alsoo tooch de coninck van Assyrien weder na huys / ende en bleef niet inden lande.

21 Wat nv meer van Menahem te segghen is / ende alles wat hy ghedaen heeft / siet / dat is gheschreven inder Chronica der Coningen Israels.

22 Ende Menahem ontsliep met zijne vaderen / ende Pekahia zijnen sone wert Coninck in zijn stede.

23 Inden vijftichsten iare Asarie des coninckx Juda / werdt Pekahia de sone Menahem / Coninck ouer Israel te Samaria twee iaer lanck:

(Pekahia coninck ouer Israel 2. iaer lanck.)

24 Ende dede dat den Heere qualijck beviel: want hy en liet niet af van de sonden Jerobeams des soons Nebat / die Israel sondighen maeckte.

25 Ende Pekah de sone Remalia zijns ridders / maeckte een verbondt teghen hem / ende sloech hem te Samaria / int palays des Coninckx huys / met Argob ende Arie / ende vijftich mannen met hem van den kinderen Gilead / ende doodde hem / ende werdt Coninck in zijn stede.

26 Wat nv meer van Pekahia te segghen is / ende alles wat hy ghedaen heeft / siet / dat is gheschreven inder Chronica der Coninghen Israels.

27 Inden twee ende vijftichsten iare Asarie des coninckx Juda / werdt Pekah de sone Re-

(Pekah 20. iaer coninck ouer Israel.)

malia Coninc ouer Israel/ te Samaria twintich iaer.

28 Ende dede dat den Heere qualijc beuiel: want hy en liet niet af vanden sonden Jerobeams des soons Nebat/ die Israel sondighen maeckte.

Thiglath Pillesser, Coninc in Assyrien. Esaie. 9.1. f† and. Abel/ Beth Maecha/ g† An. galiba.

29 Ten tyden Pekah des Coninck Israels/ quam Thiglath Pillesser/ de Coninc te Assyrien/ en nam Hion/ f† Abel Beth Maecha/ Jonaha/ Kedes/ Hazor/ Gilead/ g† Galilea/ ende het gantsche Landt Naphthali/ ende voerdese wech in Assyrien.

30 Ende Hosea de sone Ella/ maeckte een verbont tegen Pekah den sone Remalia/ en sloech hem doot/ ende werdt Coninck in zijn stede/ in den twintichsten iare Jotham des soons Vsia.

31 Wat nv meer van Pekah te seggen is/ en alles wat hy gedaen heeft/ siet/ dat is geschreuen inder Chronica der Coningen Israels.

32 Inden anderen iare Pekah des Soons Remalia des Coninck Israels/ werdt Coninc Jotham/ de sone Vsia des Coninck Juda.

Jotham 16. iaer Coninc in Juda 2.par.27.1.

33 Ende was vijf ende twintich iaer oudt/ doe hy Coninck wert/ ende regeerde sestien iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Jerusa/ een dochter Zadok.

34 Ende dede dat den Heere wel beuiel/ aller dingen als zijn vader Vsia gedaen hadde.

35 Sonder dat sy de hoochten niet wech en namen: want het volck offerde ende roockte noch op de hoochten: hy bouwede de hooghe poorte aen den huyse des Heeren.

36 Wat nv meer van Jotham te segghen is/ en alles wat hy gedaen heeft/ siet/ dat is geschreuen in der Chronica der Coningen Juda.

Rezin Coninck te Syrien.

37 Te dier tijdt begonste de Heere te senden in Juda/ Rezin den Coninck te Syrien/ ende Pekah den sone Remalia.

38 Ende Jotham ontsliep met zijnen vaderen ende wert begrauen by zijne vaderen/ in der stadt Dauids zijns vaders: ende Ahas zijn sone wert Coninck in zijn stede.

Dat xvj. Capittel.

1. Ahas begeeft hem ter grousamer afgoderije/ 5. werdt van den Coninghen te Syrien en Israel bekrijcht/ 7. en verbint hem met Thiglath Pillesser den Coninc te Assyrien/ hulpe haluen. 10. Vria bouwet eenen altaer na den bewerpe/ hem van Damasco gesonden. 12. Ahas offert daerop allerley offer/ 15. ende verwoestet den dienst Gods/ den Assyrischen Coninck te gheualle.

1 In den seuenthienden iare Pekah des soons Remalia/ werdt Coninck Ahas/ de sone Jotham des Coninck Juda.

Ahas 16. iaer Coninc in Juda. 2.par.28.1.

2 Twintich iaer was Ahas out/ doe hy Coninc wert/ en regeerde sesthien iaer te Jerusalem: ende en dede niet wat den Heere zijnen Godt wel beuiel/ als zijnen vader Dauid.

a deu.18.10. 2.Reg.21.6.

3 Want hy wandelde op den wege der Coninghen Israels: a daer toe liet hy zijnen sone door het vyer gaen/ na de grouwelen der heydenen/ die de Heere voor den kinderen Israels verdreuen hadde.

4 Ende dede offer/ ende roocte op de hoochten/ ende op alle cleyne bergen/ en onder alle groene boomen.

Rezin. Pekah. b Esaie.7.1.

5 b Op dat mael tooch Rezin de Coninck te Syrien/ ende Pekah de sone Remalia/ de Coninc in Israel/ op na Jerusalem te krijgen/ ende belepden Ahas; doch sy en condense niet ghewinnen.

6 Te dier seluer tijt bracht Rezin de Coninc te Syrien/ c Elath weder aen Syrien/ en stiet de Joden wt Elath: en de Syriers quamen/ ende woonden daer in tot op desen dach.

7 d Nv Ahas sant boden tot Thiglath Pillesser/ den Coninc te Assyrien/ en liet hem seggen: Ick ben v knecht en v sone: comt op en helpt my wt der hant des Coninck te Syrien/ ende des Coninck Israels/ die hen teghen my hebben opghemaeckt.

8 En Ahas nam het siluer en gout/ dat in den huyse des Heeren/ ende inde schatten des Coninck huys geuonden werdt/ ende sant den Coninc te Assyrien gheschencken.

9 e Ende de Coninck te Assyrien hoorde hem/ ende tooch op na Damascon/ en wanse/ ende voerdese wech na Kir/ ende doodde Rezin.

10 Ende de Coninck Ahas tooch Thiglath Pillesser den Coninc te Assyrien teghen/ nae Damascon: f en doe hy eenen altaer sach/ die te Damasco was/ sant de Coninc Ahas desseluen altaers euenbeelt ende ghelijckenisse totten Priester Vria/ als den seluen ghemaeckt was.

11 En Vria de Priester bouwede eenen altaer/ ende maeckte hem als de Coninck Ahas tot hem gesonden hadde van Damasco/ tot dat de Coninck Ahas van Damasco quam.

12 Ende doe de Coninc van Damasco quam ende den altaer sach/ offerde hy daer op.

13 Ende stack daer op aen zijn Brantoffer/ Spijsoffer/ ende goet daer op zijn Dranckoffer/ ende liet het bloet der Danckoffer die hy offerde/ op den altaer sprenghen.

14 Daerentegen den metalen Altaer die voor den Heere stont/ nam hy wech/ dat hy niet en stonde tusschen den altaer en den huyse des Heeren/ maer settede hem aen den hoeck des altaers teghen Noorden.

15 Ende de Coninck Ahas gheboodt Vria den Priester/ ende sprack: Op den grooten altaer sult ghy aensteken den Brantoffer des morgens/ ende den Spijsoffer des auonts/ ende den Brantoffer des Coninck ende zijn Spijsoffer/ ende den Brantoffer alles volcx in den lande/ mettsamen haren Spijsoffer en Dranckoffer: ende alle het bloet der Brantofferen/ ende aller anderen offers bloet sult ghy daer op sprengen: nv met den metalen altaer wil ick dencken: wat ick daer mede make.

16 Vria de Priester dede alles wat hem de Coninck Ahas hiet.

17 g Ende de Coninc Ahas brack af de zijden aen de ghestoelten/ en nam den ketel daer bouen af/ ende de zee nam hy van den metalen runderen/ die daer onder waren/ ende settede het op het steenen plaueytsel.

18 Daertoe dat decksel des Sabbaths/ die sy aen den huyse gebouwet hadden/ ende den ganck des Conincks daer buyten/ wende hy ten huyse des Heeren/ den Coninc te Assyrien te dienste.

19 Wat nv meer van Ahas te segghen is/ dat hy gedaen heeft/ siet/ dat is geschreuen in der Chronica der Coninghen Juda.

20 Ende Ahas ontsliep met zijnen vaderen/ ende werdt begrauen by zijne vaderen/ in der stadt Dauids/ i ende Hiskia zijn sone wert Coninck in zijn stede.

Dat

Dat xvij. Capittel.

1. Israel werdt van den Salmanasser chijns-baer gemaeckt/ 4. ende daer na vanden seluen wech gheuoert in Assyrien/ 7. om zijner sonden wille/ 24. Samaria met Heydenen besettet/ werdt ghe-plaecht met leeuwen/ 27. van eenen Jodischen Priester in Gods wijse onderrichtet/ 29. vermengt den waren Godt met den afgoden/ 34. ende en dienen noch desen noch ghenen recht.

1 In den twaelfsten iare Ahas des coninck Juda/ wert Coninc ouer Israel te Samaria Hosea de sone Ella/ neghen iaer.

2 Ende dede dat den Heere qualyck beviel/ doch niet als de coninghen Israels/ die voor hem waren.

3 Tegen den seluen tooch op Salmanasser de coninck te Assyrien/ a eñ Hosea wert hem onderdanich/ dat hy hem ghescheucken gaf.

4 Doe nu de coninc te Assyrien vernam/ dat Hosea een verbondt maeckte/ ende boden hadde tot So den coninck in Egypten ghesonden/ ende niet en gaf de gheschencken den coninck te Assyrien alle iaer/ belegherde hy hem/ ende leyde hem inde ghevanckenisse.

5 b Ende de coninck te Assyrien tooch int gantsche landt/ ende na Samaria/ ende belegdese drij iaren lanck:

6 c Ende inden neghenden iare Hosee wan de coninck te Assyrien Samariam: eñ voerde Israel wech in Assyrien/ ende settedese tot Halah/ ende tot Habor/ aent water Gosan/ ende inde steden der Meden.

7 Want doe de kinderen Israels tegen den Heere haren Godt sondichden/ d diese wt Egyptenlande gheleydt hadde/ wt der handt Pharaonis des coninck in Egypten/ ende andere goden vreesden/

8 Ende wandelden na de zeden der Heydenen/ die de Heere voor den kinderen Israels verdreuen hadde/ ende deden als de coningen Israels.

9 Ende de kinderen Israels e vercierden hare saken teghen den Heere haren Godt/ die doch niet goet en waren/ namelycken/ dat sy hen hoochten bouweden in alle steden/ beyde in borchten ende vaste steden/

10 Ende richteden colomnen op/ ende hagen op alle hooghe bergen/ ende onder alle groene boomen:

11 Ende roockten aldaer op alle hoochten/ ghelijck als de Heydenen/ die de Heere voor hen wech ghedreuen hadde: ende bedreuen boose stucken/ daer sy den Heere mede vertoornden:

12 Ende dienden den afgoden/ daer de Heere tot hen van geseyt hadde: f Ghy en sult sulcx niet doen.

13 Ende wanneer de Heere betuychde in Israel ende Juda/ door alle Propheten ende Dienders/ ende liet hen segghen: g Keert om van uwe boose weghen/ ende houdt mijne Gheboden ende Rechten/ na alle Wetten die ick uwe Vaderen gheboden hebbe/ ende die ick tot u ghesonden hebbe door mijne knechten de Propheten/

14 So en hoorden sy niet/ h maer verhardden hare necken/ als de necken harer vaders/ die niet en geloofden aen den Heere haren God.

15 Daertoe verachteden sy zijne Gheboden ende zijn Verbondt dat hy met hare vaderen ghemaeckt hadde/ ende zijne Ghetuyghenisse die hy onder hen dede: maer wandelden harer ijdelheyt na/ ende werden ijdel ghelijck als de Heydenen die rondtom hen woonden: van welcker de Heere gheboden hadde/ Sy en souden niet doen als sy.

16 Doch sy verlieten alle geboden des Heeren haers Gods/ i ende maeckten hen twee gegoten calueren/ eñ k hagen/ ende baden aen alle heyr des hemels/ ende dienden Baal:

17 l Ende lieten hare sonen ende dochteren door het vyer gaen/ ende ginghen met waersegginge ende toouerije om/ ende gauen hen ouer te doen dat den Heere qualijck beviel/ hem te vertoornen.

18 Doe wert de Heere seer toornich ouer Israel/ ende dedese wech van zijnen aengesichte/ dat daer niets ouer en bleef/ m dan den stamme Juda alleen.

19 Daertoe en hielt oot Juda de geboden des Heeren haers Gods niet/ ende wandelden na de zeden Israels/ die sy ghedaen hadden.

20 Daeromme n † verwierp de Heere alle het zaedt Israels/ ende drongse/ ende gaffse inde handen der roouers/ tot dat hyse werp van zijnen aenghesichte.

21 o Want Israel werdt ghescheurt vanden huyse Dauids: ende sy maeckten Jerobeam den sone Nebat tot een Coninck: de selue wende Israel achter af vanden Heere/ ende maeckte dat sy zwaerlijcken sondichden.

22 Alsoo wandelden de kinderen Israels in alle sonden Jerobeams/ die hy aengerichtet hadde/ ende en lieten daer niet af/

23 Tot dat de Heere Israel van zijn aenghesichte wech dede/ p als hy ghesproken hadde door alle zijne knechten de Propheten: alsoo wert Israel wt zijnen lande wech gheuoert in Assyrien/ tot op desen dach.

24 q Nu/ de coninck te Assyrien liet comen van Babel/ van Chuta/ van Ana/ van Hemath/ ende Sepharuaim/ ende besettede de steden in Samaria/ in der kinderen Israels stede/ ende sy namen Samariam in/ ende woonden inde selue steden.

25 Doe sy nu begonsten aldaer te woonen/ eñ den Heere niet en vreesden/ sandt de Heere leeuwen onder hen/ die verworchdense.

26 Ende sy lieten den coninc te Assyrien segghen: De Heydenen die ghy hebt hier ghebracht/ ende de steden Samarie daer mede besettet/ en weten niets van der wijse des Gods in den lande: daerom heeft hy leeuwen onder hen ghesonden/ ende siet/ deselue doodense/ dewijle dat sy niet en weten van der wijse des Gods inden lande.

27 De coninck te Assyrien geboot/ ende sprac: Brengt der Priesters een daer henen/ die van daer zijn wech gheuoert/ ende treckt henen/ ende woonet aldaer/ ende hy leere hen de wijse des Gods inden lande.

28 Doe quam der Priesters een/ die van Samaria wech gevoert waren/ ende settede hem te BethEl/ ende hy leerdese hoe sy den Heere vreesen souden.

29 Doch een yeghelijck volck maeckte zijnen Godt/ eñ settedense inde huysen opde hoochten/ die de Samariters maeckten/ een yeghelijck volck in zijne steden daer sy in woonden.

30 Die van Babel maeckten SuchothBenoth: die van Chuth maeckten Nergel: die van Hemath maeckten Asima:

Die

Hosea coninck ouer Israel 9. iaer lanck.

Salmanasser coninck te Assyrien.

Israel wert wech ghevoert in Assyrien.

Samaria werdt met Heydenen besettet.

Afgoderije der Samariters.

i 1.Re. 12.28
k of/ lust wouden/
l Deut. 18.10 2.Reg.16.3
Ozee 1.6.7
m 1.Re.12.20
n † and. walchde den Heere ouer alle etc.
o 1.Re. 26.14
p Jerem.25.9 Ozee 2.6 Amos 7.17
q Esr.4.10

31 Die van Avi maeckten Nebehas ende Tharthak: die van Sepharuaim verbranden hare sonen den Adramelech ende Anamelech den goden dier van Sepharuaim.

32 Ende dewijle dat sy den Heere oock vreesden / r maecten sy hen Priesters opde hoochten van de sleynste onder hen / en settedense inde huysen op de hoochten.

r Num. 3.10 1. Reg. 12.31 s of/slechste/of verachteste

33 Alsoo vreesden sy den Heere / ende dienden oock den goden / na eens yeghelijcken volcx wijse van daer sy ghebracht waren.

34 Ende noch tot op desen dach doen sy na der ouder wijse: dat sy noch den Heere vreesen/noch hare wijsen ende rechten houden/na de Wet ende Gheboden / die de Heere gheboden heeft den kinderen Jacobs / t dien hy den naem Israel gaf:

t Gen. 32.28

35 Ende maeckte een verbondt met hen / ende gheboodt hen / ende sprack: u Vreest geen andere goden / ende en bidtse niet aen / ende en dient hen niet / ende en offert hen niet:

u Judic. 6.10 Jerem. 10.5

36 Maer den Heere die v wt Egyptenlandt gheleydt heeft / met grooter kracht ende wtghereckten arme / dien vreest / dien bidt aen / ende dien offert:

37 Ende de zeden / rechten / wetten ende gheboden / die hy v heeft beschrijuen laten / die houdt / dat ghy daer na doet alle tijt / ende andere goden niet en vreest.

38 Ende des verbondts dat hy met v ghemaeckt heeft / verghetet niet / dat ghy andere goden niet en vreeset /

39 Maer vreeset den Heere uwen Godt / die sal v verlossen van alle uwe vyanden.

40 Doch sy en hoorden niet / maer deden na hare voorleden wijse.

41 Alsoo vreesden dese Heydenen den Heere / ende dienden oock hare afgoden: alsoo deden oock hare kinderen / ende de kindts kinderen / ghelijck als hare vaders ghedaen hebben / tot op desen dach.

Dat xviij. Capittel.

1. Hiskia werdt hooch ghepresen zijner vromicheydts halven. 9. Samaria werdt te zijnen tijden van Salmanesser ghewonnen. 13. Sanherib krijcht teghen Juda / 19. dreycht den Hiskia door zijne sendtboden / 27. ende lastert Godt smaedtlijcken.

Hiskia 29. iaer coninck in Juda. 2. Par. 28.27 ende 29.1

1 In den derden iare Hosea des soons Ela / des coninck Israels / werdt Coninck Hiskia de sone Ahas / des coninck Juda.

2 Ende was vijf ende twintich iaer oudt doe hy Coninck wert / ende regeerde neghen ende twintich iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Abi / een dochter Sacharie.

3 Ende dede wat den Heere wel beviel / als zijn vader David.

4 a Hy nam de hoochten wech / ende brack de b colomnen / ende roeyde de c haghen wt / ende brack de metalen slanghe d die Mose gemaeckt hadde: want tot dier tijdt toe hadden haer de kinderen Israels gheroockt / ende men hietse e Nehustan.

a Deut. 7.5 2. Reg. 23.4 b of / standtteeckenen / c of / lustwouden d Num. 21.9 e Een stont Conincis dat / die de slanghe / va Godt selve te dier tijt gebode ende opgherichtet / afbreect / daerom dat sy in eenen misbruyck der afgoderije gecome was / en derf verachtelijc predike laten: Het is Nehusthan / dat is / een copers slancxken / een slecht stuck van copers / een cleyn coperen dinc: wat soude dat voor een Godt zijn?

5 Hy betroude den Heere den Godt Israels / also dat na hem zijns ghelijcken niet en was onder allen coninghen Juda / noch voor hem gheweest en was.

6 Hy hinck den Heere aen / ende en weeck niet achter van hem af / ende hielt zijne gheboden / die de Heere Mose gheboden hadde.

7 Ende de Heere was met hem / ende waer hy wttooch / handelde hy cloeckelijcken: daer toe werdt hy afvallich van den coninck te Assyrien / ende en was hem niet onderdanich.

8 f Hy sloech ooc de Philisteen tot Gasa toe / ende hare landtpalen / van de berghen aen tot aen de vaste steden.

9 g In den vierden iare Hiskia des coninck Juda / dat was het sevende iaer Hosea des soons Ella des coninck Israels / doe tooch Salmanesser de coninck te Assyrien op tegen Samaria / ende beleydese /

10 Ende wanse na drie iaren: in den sesten iare Hiskia / dat is in den neghensten iare Hosea des coninck Israels / doe werdt Samaria ghewonnen.

11 Ende de coninck te Assyrien voerde Israel wech na Assyrien / ende settedese te Halah / ende in de Habor / ende aen het water Gosan / ende in de steden der Meden.

12 h Daerom dat sy niet ghehoort en hadden der stemme des Heeren haers Gods / ende overtreden hadden zijn verbondt: ende alles wat Mose de knecht des Heeren gheboden hadde / dier en hadden sy gheene gehoort / noch ghedaen.

13 i In den veerthienden iare nv des coninck Hiskia / tooch Sanherib de coninck te Assyrien op teghen alle vaste steden Juda / ende namse in.

14 Doe sandt Hiskia de coninck Juda tot den coninck van Assyrien tot Lachis / ende liet hem segghen: Ick hebbe my besondicht / keert wederom van my: wat ghy my oplegt / dat wil ick draghen. Doe leyde de coninck van Assyrien Hiskia den coninck Juda op / drie hondert centener silvers / ende dertich centener gouts.

15 k Also gaf Hiskia alle het silver dat in den huyse des Heeren / ende inde schatten des Conincx huys ghevonden werdt.

16 Te dier selver tijdt brack Hiskia de coninc Juda de deuren aen den tempel des Heeren / ende het bleck dat hy selfs hadde daer overtrecken laten / ende gaf het den coninck van Assyrien.

17 Ende de coninck van Assyrien sandt Tharthan / ende den oversten camerlinck / ende den l Rabsake van Lachis / tot den coninck Hiskia / met grooter macht na Jerusalem: ende sy toghen op / ende doe sy henen quamen / hielden sy by der waterkuyle / by den oversten Poel / die daer leyt aen der strate op den acker des Vollers /

18 Ende riep den Coninck: Doe quam tot hem wt Eliakim / de sone Hilkia de hofmeester / ende Sebena de schrijver / ende Joah de sone Assaph / de Cantzelier.

19 Ende de overste Schencker sprac tot hem: Lieve / segt den coninck Hiskia: So spreeckt de groote Coninck / de coninck van Assyrien: Wat is dat voor een stoutheydt / daer ghy v op verlaet?

20 Meynt ghy m † daer zy noch raedt ende macht te strijden? Waerop verlaet ghy v dan nv / dat ghy afvallich van my ghewor den zijt?

21 n Siet / verlaet ghy v op desen ghebroken o rietstock op Egypten? welcker / so hem yemandt daer op leent / sal hy hem inde handt gaen / ende die doorbooren: Alsoo is Pharao de coninck in Egypten / allen die op hem verlaten.

So

22 So ghylieden nu woudet tot my ſegghen: Wy verlaten ons opden Heere onſen Godt: is het dan niet die/ diens hooghten ende altaren Hiskia heeft afghebroken/ ende gheſeyt tot Juda ende Jeruſalem: Voor deſen altaer die te Jeruſalem is/ ſult ghyliedē aenbiddē?

23 So gheloooft nu mijnen heere den coninck van Syrien: ſo wil ick v twee duyſent peerden geuen/ dat ghy meucht ruyteren daer toe beſtellen.

24 Hoe wilt ghy dan blijuen voor der p minſte heeren een/ mijns heeren onderdanen? ende verlaet ghy v op Egypten / om der waghenen ende ruyteren wille?

25 Meynt ghy dan / ick zy ſonder den Heere opghetoghen / dat ick deſe ſteden verdorue? de Heere heeft het my gheheeten: Treckt op in dit landt/ende verderft het.

26 Doe ſprack Eliakim de ſone Hilkie/ende Sebena/ende Joah/tot den ouerſten Schencker: Spreeckt met uwe knechten op Syriſch/ want wy verſtaent wel/ ende en ſpreeckt niet met ons op Jodiſch/ voor de ooren des volcx dat opder mueren is.

27 Doch de ouerſte Schencker ſprac tot hen: Heeft my dan mijnen heere tot uwen heere/ oft tot v gheſonden/ dat ick ſulcke woorden ſpreke? Jae tot den mannen die opder mueren ſitten / dat ſy met ulieden haren eyghen dreck eten/ende haer eyghen water ſuppen.

28 Alſo ſtont de ouerſte Schencker/ende riep met luyder ſtemmen op Jodiſch / ſeyde ende ſprack: Hoort het woordt des grooten Coninex/ des coninex van Aſſyrien:

29 So ſpreect de Coninck: Laet ulieden Hiskia niet bedriegen/ want hy en vermach ulieden niet te verloſſen van mijner handt.

30 Ende en laet ulieden Hiskia niet vertrooſten op den Heere/ dat hy ſeyt: De Heere ſal ons verloſſen / ende deſe ſtadt en ſal niet inde handen des coninex van Aſſyrien ghegheuen worden.

31 Hoort Hiskiam niet: want ſoo ſpreeckt de coninck van Aſſyrien: Neemt aen mijn ghenade / ende comt tot my hier wt: ſoo ſal elck man van zijnen wijnſtock / ende van zijnen vijghboom eten/ēn wt zijne fonteyne drinckē/

32 Tot dat ick come/ende hale ulieden in een landt/ dat uwen lande gelijck is/ daer coren/ moſt/broodt wijnberghen/olyboomen/ olye ende heninch in is: ſoo ſult ghylieden leuen/ ende niet ſteruen. Hoort Hiskia niet/ want hy verleydet ulieden/ dat hy ſeyt: De Heere ſal ons verloſſen.

33 Hebben oock de goden der Heydenen een yeghelijck zijn landt verloſt vander hant des coninex van Aſſyrien?

34 Waer zijn de goden te Hemath ende Arphad? waer zijn de goden te Sepharuaim/ Hena/ ende Jwa? hebben ſy oock Samariam verloſt van mijner handt?

35 Waer is een Godt onder alle goden der landen/ die haer landt hebben van mijner handt verloſt/ dat de Heere ſoude Jeruſalem van mijner handt verloſſen?

36 Het volck nu zweech ſtille / ende en antwoordde hem niets: want de Coninck hadde gheboden ende gheſeyt: Antwoordet hem niets.

37 Doe quam Eliakim de ſone Hilkie de hofmeeſter/ende Sebena de ſchrijuer/ ende Joah de ſone Aſſaph de cantzelier/tot Hiskiam met verſcheurde cleederen/ ende vertelden hem de woorden des ouerſten Schenckers.

Sanherib laſtert ende verſmaedt Godt.

Dat xix. Capittel.

1. Hiskia ſendt boden tot den propheet Eſaia/ 6. ende wordt van hem door Gods toeſegginghe ghetrooſt. 7.36. Sanherib treckt te rugghe nae huys / ende laſtert wederom Godt. 14. Hiskias gheeft hem totten gebede. 20. Eſaias trooſt hem/ ende vercondicht hem de ouerwinninghe. 35. Het heyr des coninex van Aſſyrien wort gheſlaghen.

1 Doe de coninck Hiskia dat hoorde/ verſcheurde hy zyne cleederen / ende trock eenen ſack aen / ende ginck in het huys des Heeren.

Hiskias ſendt boden totten propheet Eſaiā, Eſaie 37.1

2 Ende ſandt Eliakim den hofmeeſter/ ende Sebena den ſchrijuer/ met tſamen de oudtſte Prieſteren / met ſacken verleedt/tot den propheet Eſaiam den ſone Amoz:

3 Ende ſy ſpraken tot hem: So ſeyt Hiskias: Dat is eenen dach der noot / ende ſcheldens/ ende laſterens: de kinderen zijn ghecomen tot aen de gheboorte/ ende daer en is geen kracht te baren.

4 Of miſſchien de Heere uwe Godt hooren woude alle woorden des ouerſten Schenckers / die zijn heere de coninck van Aſſyrien hier gheſonden heeft / ſchimp te ſpreken den leuendigen Godt/ende te ſchelden met woorden / die de Heere uwe Godt wel ghehoort heeft: ſoo heft uwe ghebedt op voor de ouerghebleuene/die noch voorhanden zijn.

5 Ende doe de knechten des coninex Hiskie tot Eſaiam quamen/

6 Sprack Eſaias tot hen: Soo ſegt uwen heere: Soo ſpreeckt de Heere: Vreeſt v niet voor de woorden die ghy ghehoort hebt / daer my de ionghelinghen des coninex van Aſſyrien mede ghelaſtert hebben.

Eſaias propheteert ende trooſt door Gods toeſegghinghe Hiskiam.

7 Siet/ ick wil hem eenen gheeſt gheuen laten/ dat hy een geruchte hooren ſal / ende weder in zijn landt trecken/ a ende wil hem door het zweerdt vellen in zijnen lande.

a Eſaie 37.38 2.Par. 32.22

8 Ende doe de ouerſte Schencker weder quam / vandt hy den coninck van Aſſyrien ſtryden teghen Libna: want hy hadde ghehoort dat hy van Lachis ghetoghen was.

9 Ende hy hoorde van Thirhaka den coninc der Mooren: Siet/ hy is wtgetoghen met v te kryghen. Doe keerde hy om: ende ſandt boden tot Hiskiam/ ende liet hem ſegghen:

Thirhaka coninck der Mooren.

10 So ſegget Hiskie den coninck Juda: Laet v uwen Godt niet bedrieghen/ daer ghy v op verlatet/ ende ſpreket: Jeruſalem en ſal niet inde handt des coninex van Aſſyrien ghegeuen worden.

Het derde belech Jeruſalems van de Aſſyriers.

11 Siet/ ghy hebt ghehoort wat de coninghen van Aſſyrien ghedaen hebben allen landen/ ende die verbannen: ende ghy ſoudet verloſt worden?

12 Hebben der Heydenen goden die oock verloſt/ die mijne vaders verdoruen hebben/ Goſan/ Haran/ Rezeph/ ende de kinderen Eden/ die te Thelaſſar waren?

Sanherib laſtert wederom God.

13 Waer is de coninck te Hemath / de coninc te Arpad / ende de coninck der ſtadt Sepharuaim/ Hena ende Jwa?

14 Ende doe Hiskias de brieuen van de boden ontfanghen ende gheleſen hadde/ ghinck hy op ten huyſe des Heeren/ ende breyddeſe wt voor den Heere.

15 Ende badt voor den Heere / ende ſprack: Heere

Het ghebedt Hiskie des Coninex Juda toc Godt.

Heere God, Israels/ ghy die bouen cherubim sittet / ghy zijt alleen Godt/ onder allen Coninckrijcken op aerden : ghy hebt hemel ende aerde ghemaeckt.

16 Heere / neycht uwe ooren ende hoort : doet uwe ooghen op / ende siet / ende hoort de woorden Sanherib / die hier ghesonden heeft b schimp te spreken den leuendighen Godt.

b Of/ smaethz

17 Het is waer Heere/de coninghen van Assyrien hebben de Heydenen met den sweerde omghebracht/ende haer lant.

18 Ende hebben hare goden int vyer ghewor-pen : want het en waren geene goden / maer menschen hantwerck / hout ende steen: daerom hebben sy se omghebracht.

19 Nv dan Heere onse Godt / helpt ons wt zijner hant/op dat alle Coninckrijcken op aerde bekennen dat ghy Heere alleen Godt zijt.

Esaias de Propheet troost Hiskiam/ende vercondicht hem de ouerwinninghe.

20 Doe sandt Esaias de sone Amos tot Hiskiam/ende liet hem seggen: So spreect de Heere de Godt Israels: Wat ghy tot my ghebeden hebt om Sanherib den Coninck van Assyrien/dat hebbe ick ghehoort.

21 Dat is het dat de Heere teghen hem ghesproken heeft: De maghet de dochter Sion/ verachtet v/ende bespot uwer/ de dochter Jerusalem/schuddet v met haren hoofde na.

c Zach.2.8. Mat.25.41. Act.9.4.

22 c Wien hebt ghy beschimpt ende ghelastert? ouer wien hebt ghy v stemme verheuẽ? ghy hebt uwe ooghen verheuen teghen den Heylighen in Israel.

23 Ghy hebt den Heere door uwe boden beschimpt/ende ghesept: Ick ben door de veelheydt mijner waghenen op de hoochten der berghen gheclommen / op den zijden des Libanon: ick hebbe zijn hooge cederen ende wtghelesen dennen afgehouwen / ende ben ghecomen aen d † de buytenste herberghe des wouts zijns carmels.

d † And. herberghe zijns nestes/ ende aen het Wout zijner euene.

24 Jck hebbe ghegrauen ende wtghedroncken de vreemde wateren / en hebbe verdrooght met mijnen voetsolen de e † Zeen.

e † And. weerachtige stadtgrauen.

25 Hebt ghy dan niet gehoort dat ick f † sulcx lange te vooren gedaen hebbe/ ende van aenbegin hebbe ick het bereydt? doch nv hebbe ick het laten comen / dat vaste steden sullen vallen in eenen woesten steenhoop.

f † And. dese [stadt] van langhe tijt herwaert ghemaect hebbe/ ende haer van aenbegin toegherichtet? en salse nv hiertoe comen latẽ dat sy woest worde/hoewel dat vaste stedẽ in steenhoopẽ vallen? Eñ die daer in woonẽ/ dat sy mat etcet. rijpe is?

26 Ende die daer in woonen sullen mat worden/ende hen vreesen eñ schamẽ moeten/g ende worden als het gras op den velde/ende het groen krupt tot hoy op de daken/dat verdorret eer dan het rijp is.

g Psal.37.2. ende 129.6.

27 Jck weet uwe wooninghe wel/v wt eñ in trecken/ende dat ghy teghen my woedet.

28 Dewijle ghy dan teghen my woedet/ende uwe ouermoet voor mijnẽ ooren opgecomen is/so wil ick v eenẽ rinck inden neuse leggen/ ende een ghebitt in uwen mondt /ende wil v den wech weder henen voeren / daer ghy hier ghecomen zijt.

29 Ende dit sy v een teecken: Jn desen iare eet wat h † vertreden is/in den anderen iare/wat van sels wasset/ inden derden iare sayet ende mayet / ende plantet wijnberghen / ende etet hare vruchten.

h † And. selfs wasset in den anderen iare/ wat van selfswassige weder wtspruytet/ indẽ derdẽ etc.

30 Ende de dochter Juda die verlost ende ouerghegeuen is/sal voortaen onder haer wortelen/ende bouen haer vruchten draghen.

31 Want vã Jerusalẽ sullen wtgaen die ouer gebleuẽ zijn/eñ de verloste vandẽ berch Sion: den yuer des Heeren Zebaoth sal sulcx doen.

32 Daerom spreect de Heere vanden Coninc van Assyrien also: Hy en sal niet in dese stadt comen/ende geenen pijl daer in schieten/ende en sal gheenen schildt daer voor comen/ ende en sal gheenen wal daerom maken:

33 Maer hy sal den wech wederom trecken/ dien hy ghecomen is/ende en sal in dese stadt niet comen/ de Heere seyt het.

34 Ende ick wil dese stadt beschermen / dat ick haer helpe / om mijnent wille / ende om Dauid mijns knechts wille.

35 i Ende in derseluer nacht voer de Enghel des Heeren wt / ende sloech inden legher van Assyrien / hondert ende vijf ende tachtentich duysent mannen : ende doe sy hen des morghens vroech opmaecten/siet/doe lach het al lenthenen vol enckel dooder lichamen.

36 k Also brack Sanherib de coninck van Assyrien op / ende tooch wech / ende keerde weder om/ ende bleef te Niniue.

37 Ende doe hy aenbadt / inden huyse Nisroth zijns Gods/sloech hem met dẽ sweerde/ Adramelech eñ SarEzer zijne sonen : eñ sy ontvloden int landt Ararot / l ende zijn sone Assarhaddon wert Coninck in zijn stede.

Dat xx. Capittel.

1. Den Hiskia so hy doot kranck is/ 5. wort zijn leuen verlengt vijfthien iaer/ 8. ende krijcht dies een ghewis waerteecken vanden Heere. 12. Brodach brẽgt hem geschenckẽ. 14. Esaias straft hem zijnder onbedachtsaemheyt haluen/ 17. ende seyt hem de Babilonische gheuanckenisse aen/

1 TE dier tijt wert Hiskias a doot kranc: Ende Prophet Esaias de sone Amos/ eñ de Propheet Esaias de sone Amos/ quam tot hem / ende sprack tot hem: So spreect de Heere: Beschickt v huys/want ghy sult steruen ende niet leuendich blijuen.

2 Hy dan keerde zijn aẽgesicht na de wandt/ ende badt totten Heere/ende sprack:

3 Och Heere/ghedenckt doch/dat ick voor v trouwelijcken ghewandelt hebbe / ende met een oprecht herte/eñ hebbe ghedaen dat v wel gheualt: ende Hiskias weende seer.

4 Doe nv Esaias noch niet half b † ter stadt wt ghegaen en was/quam des Heeren woort tot hem/ende sprack:

5 Keert wederom / eñ segt Hiskias dẽ vorst mijns volcx: So spreeckt de Heere/ de Godt uws vaders Dauids: Jck hebbe v ghebet gehoort/ende uwe tranen ghesien: siet/ick wil v ghesont maken / aen den derden daghe sult ghy opgaen in het huys des Heeren.

6 Ende wil vijfthien iaer tot uwen leuen doen / eñ v ende dese stadt verlossen van den coninck te Assyrien / ende dese stadt beschermen om mijnent wille/eñ om mijns knechts Dauids wille.

7 Eñ Esaias sprack: Brengt een stuck vijgen hier: ende doe sy die brachten/leyden sy se op het ghes wel/ende hy wert ghesont.

8 Hiskias dan sprac tot Esaiam: Welcker is het teecken dat my de Heere sal ghesont maken/ende in des Heeren huys op gaen sal/aen den derden daghe?

9 Esaias sprack: Dat teecken sult ghy hebben vandẽ Heere / dat de Heere doen sal wat hy ghesproken heeft: Sal de schaduwe thien graden voorwaerts gaen / ofte thien graden te rugghe gaen?

10 Hiskias sprac: Het is lichtelijc dat de schaduwe thien graden nederwaerts gae / dat en wil

en wil ick niet/ maer dat ſy thien graden achterwaerts te rugghe gae.

11 Doe riep Eſaias de propheet den Heere aen/ d ende de ſchaduwe ginck achterwaerts te rugghe thien graden/ aen den wijſer Ahas/ die ſy was nederwaerts ghegaen.

d Syr.48.26

12 Te dier tijdt ſandt Brodach / de ſone Baledan / des soons Baledan / coninck te Babel/ brieuen ende gheſchencken tot Hiskiam: want hy hadde ghehoort dat Hiskias kranc gheweeſt was.

Brodach coninck te Babel. Eſaie 39.1

13 Ende Hiskias e † was vrolijck met hem/ eñ wees hem het gantſche ſchathuys / ſilver/ gout/ ſpecerye/ ende de beſte olye/ ende de harnaſchcamer / ende alles wat in zijne ſchatten voorhanden was : daer en was niet in zijnen huyſe/ ende in zijner gantſcher heerſchappyen/ dat hem Hiskias niet en thoonde.

† And. hoorde/ gewillichlijcker dy hy.

14 Doe quam Eſaias de propheet tot den coninck Hiskiam/ eñ ſprack tot hem: Wat hebben deſe lieden gheſeyt: ende van waer zijn ſy tot u ghecomen? Hiskias ſprack: Sy zijn wt verre landen tot my ghecomen van Babel.

15 Hy ſprack: Wat hebben ſy geſien in uwen huyſe? Hiskias ſprack: Sy hebben alles dat ſy ghesien wat in mijnen huyſe is / ende daer en is niet in mijne ſchatten/ dat ick hen niet ghewesen en hadde.

16 Doe ſprack Eſaias tot Hiskiam : Hoort des Heeren woordt:

17 f Siet/ de tijdt comt/ dat alle dinck ſal wech gheuoert worden na Babel/ wt uwen huyſe/ ende wat uwe vaders vergadert hebben tot op deſen dach / ende daer en ſal niet ouergheLaten worden/ ſpreeckt de Heere.

f 2.Re.24.13 ende 25.13 Jerem.20.5

18 g Daertoe de kinderen die van u comen/ die ghy genereren ſult/ ſullen ghenomen worden/ dat ſy camerlinghen zijn int palays des coninck te Babel.

g Dan.1.3

19 Hiskias daerentegen ſprack tot Eſaiam: Dat is doch goet / dat de Heere ghesproken heeft: ende ſprack voorder: Het ſal doch vrede ende trouwe zijn te mijnen tijden.

20 Wat meer van Hiskia te ſeggē is/ eñ alle zijn macht/ ende wat hy ghedaen heeft ende den poel/ ende de waterpijpen/ daer hy water mede inde ſtadt geleydt heeft/ ſiet/ dat is geſchreuen inder Chronica der coningen Juda.

h 2.Par.32.33

21 h Ende Hiskias ontſliep met zijne vaderen / ende Manaſſe zijnen ſone werdt Coninck in zijn ſtede.

Dat xxj. Capittel.

1. Manaſſe ſettet weder in allerley afgoderije. 10. Des Heeren Propheten propheteren teghen Jeruſalem ende Juda. 16. Manaſſe vergiet veel onſchuldich bloets. 18. Sijnen ſone Amon/ die na hem op zijnen weghe wandelt/ 23. wordt van zijn eyghen knechten omghebracht.

1 Manaſſe was a twaelf iaer oudt/ doe hy Coninck werdt/ ende regeerde vijf ende vijftich iaer te Jeruſalem : zijn moeder hiet Hephziba.

Manaſſe 55. iaer Coninc Juda. a 2.Par.33.1

2 Eñ hy dede dat den Heere qualijc beviel/ na den grouwel der Heydenen / die de Heere voor de kinderen Iſraels verdreuen hadde.

3 b Ende verkeerde hem/ ende bouwede de hoochten / die zijn vader Hiskias hadde ombracht/ ende richtede Baals altaer op/ ende maeckte c haghen/ gelijck als Ahab de coninc Iſraels ghedaen hadde/ ende badt aen alder heyr aen den hemel/ ende diende hen.

b 1.Reg.11.7 1.Reg.18.4 c Of boſſchen.

4 Ende bouwede altaren inden huyſe des Heeren/ daer de Heere van gheſeyt hadde: d Jc wil mijnen Name te Jeruſalem ſetten.

d 1.Reg.8.29 2.Par.6.6 Jerem.32.34

5 e Ende hy bouwede allen heyre aen den hemel/ altaren/ in beyden hoven aen den huyſe des Heeren.

e 2.Re.23.12

6 f Ende liet zijnen ſone door het vyer gaen/ ende achtede op voghelſchen ende teeckenen/ ende hielt waerſegghers ende teeckenbedieders / ende dede des veel/ dat den Heere qualijck beviel/ daer hy hem mede vertoornde.

f Levit.20.27 Deut.18.10 2.Reg.16.3

7 Hy ſettede oock eenen haghen afgodt/ dien hy gemaeckt hadde/ in het huys/ g van welcke de Heere tot David ende tot Salomo zijnen ſone gheſeyt hadde: Jn deſen huyſe/ ende te Jeruſalem / die ick verkoren hebbe wt alle ſtammen Iſraels/ wil ick mijnen name ſetten eewichlijck.

g 2.Sa.7.10 1.Reg.8.16 ende 9.3

8 Ende en wil den voet Iſraels niet meer bewegen laten vanden lande dat ick haren vaderen ghegheuen hebbe : ſo doch/ ſo ſy houden ende doen na allen dat ick gheboden hebbe/ ende na alle de Wet/ die hen mijne knecht Moſe gheboden heeft.

9 Doch ſy en hoorden niet / maer Manaſſe verleydde ſe/ dat ſy ergher deden dan de Heydenen / die de Heere voor de kinderen Iſraels verdelghet hadde.

10 Doe ſprack de Heere door zijne knechten de Propheten/ ende ſeyde:

11 Daerom dat Manaſſe de coninck Juda deſe grouwelen ghedaen heeft/ die ergher zijn dan alle grouwelen die de Amoziten ghedaen hebben/ die voor hem geweeſt zijn/ ende heeft oock Juda ſondighen ghemaeckt met zijne afgoden/

Prophetecinghe tegen Jeruſalem ende Juda. Jerem.15.4 1.Par.33.9

12 Daerom ſpreeckt de Heere de God Iſraels alſoo : h Siet/ ick wil ongeluck ouer Jeruſalem ende Juda brenghen/ dat wie het hooren ſal/ dien ſullen zijne beyde ooren clincken.

h Jerem.19.3

13 Ende wil ouer Jeruſalem het meetſnoer Samarie trecken / ende het ghewichte des huys Ahabs/ ende wil Jeruſalem i † wtgieten/ ghelijck alſmen vaten wtgiet/ ende wilſe omſtorten.

i † And. wtvaghen/ ghelijck alſmen een ſchotel wtvaecht/ ende wentſe daer na om.

14 Ende ick wil ſommighe mijns erfdeels onerblijuen laten/ ende hen gheuen inde handen harer vyanden / dat ſy eenen roof ende plucken worden alle haren vyanden:

15 Daerom dat ſy ghedaen hebben dat my qualijck beviel / ende hebben my vertoornt/ van dien dage aen/ doe hare vaders wt Egypten ghetoghen zijn/ tot op deſen dach.

16 Oock vergoot Manaſſe gantſch veel onſchuldich bloets/ tot dat Jeruſalem hier ende daer vol werdt: behalue de ſonde daer hy Juda mede ſondighen maeckte/ dat ſy deden dat den Heere qualijck beviel.

Ontſchuldich bloet vergoten door Manaſſe.

17 Wat nu meer van Manaſſe te ſegghen is/ ende alles wat hy ghedaen heeft / ende zijne ſonde die hy dede/ ſiet/ dat is geſchreuen inder Chronica der coninghen Juda.

18 Ende Manaſſe ontſliep met zijne vaderen/ eñ wert begrauen inden hof aen zijnen huyſe/ namelijck / inden hof Vſa : ende zijnen ſone Amon werdt Coninck in zijn ſtede.

19 Twee ende twintich iaer was Amon oudt doe hy Coninck wert/ ende regeerde twee iaer te Jeruſalem: zijn moeder hiet Meſulemeth/ een dochter Hazur van Jatba.

Amon coninck Juda twee iaer lanck. 1.Par.33.20

20 Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ gelijck als zijn vader Manaſſe gedaē hadde.

Ende

Ende wandelde in alle wegen die zijn vader ghewandelt hadde/ ende diende de afgoden die zijn vader ghedient hadde/ ende badtse aen: 21

Ende verliet den Heere zijner Vaderen Godt / ende en wandelde niet in den weghe des Heeren. 22

Ende zijne knechten maeckten een verbont teghen Amon/ende doodden den Coninck in zijnen huyse. 23

Doch het volck inden lande sloech alle de ghene die dat verbondt ghemaeckt hadden teghen den coninck Amon :ende het volck in den lande maeckte Josiam zijnen sone tot een coninck in zijn stede. 24

Wat nv Amon meer ghedaen heeft / siet/ dat is gheschreuen inder Chronica der coninghen Juda. 25

Ende men begroef hem in zijn graf / in den hof Vsie /ende zijnen sone Josias werdt Coninck in zijn stede. 26

Dat xxij. Capittel.

1. Josias een vroom Coninc/ 3. laet den Tempel weder beteren. 8. Becommert hem ouer het gheuonden Wetboeck/ 13. ende soo hy daer den Heere ouer raedt vraeght/ 16. hoort hy vanden ongheluске dat ouer Jerusalem ende hare inwoonders ontstaen soude na zijn doot.

Josias coninck Juda 31. iaer.
a 2.Par.34.1

1 JOsias was a acht iaer oudt doe hy Coninck wert/ ende regeerde een ende dertich iaer te Jerusalem : zijn moeder hiet Jedida/een dochter Adaia/ van Bazkath.

2 Ende dede dat den Heere wel beviel/ ende wandelde in alle weghen zijns vaders Dauids/ende en weeck niet noch ter rechter noch ter slincker handt.

Dē Tempel wordt weder ghebetert.
b 2.par.34.8
c 2.Re. 12.10
d t'ān.ophoude vanden ghelde dat tot etc.

3 b Eñ inden achthienden iare des coninck Josie / sandt de coninck Saphan / den sone Azalie/ des soons Mesullams den schrijuer/ henen int huys des Heeren/ende sprack:

4 c Gaet op tot den hoogen Priester Hilkia/ datmen d † hem doe dat ghelt / dat tot den huyse des Heeren gebracht is/ dat de wachters aen den dorpel vergadert hebben vanden volcke:

5 Dat syt gheuen den arbeydtslieden die bestelt zijn inden huyse des Heeren : ende geuet den arbeytslieden aenden huyse des Heeren/ dat sy beteren wat vervallich is aendē huyse:

6 Namelijcken/den timmerlieden ende bouwlieden / ende muerlieden / ende die daer hout ende ghehouwen steenen coopen sullen / het huys te beteren.

7 Doch datmen gheen rekenschap van hen en neme vanden ghelde/ dat onder hare handen ghedaen wordt/ maer dat syt op geloove handelen.

Het Wetboeck wordt gheuonden.
e 2.par.34.15
Manasse hadde het alles inde Tempel verwoestet/ daertoe ooc de heylighe boecken henen gedaen/ alst hier blijct.

8 Ende de hooghe priester Hilkias sprack tot den schrijuer Saphan: Jc hebbe het Wetboeck gheuonden inden huyse des Heeren: ende Hilkias dede Saphan het boeck/dat hy het lase.

9 Ende Saphan den schrijuer bracht het den Coninck: ende seyde hem weder/ende sprack: Uwe knechten hebben dat gheldt te samen ghebracht/ dat inden huyse geuonden is/ende hebbent den arbeytslieden ghegeuen/ die daer bestelt zijn aenden huyse des Heeren.

10 Oock seyde Saphan de schrijuer den Coninck/ende sprack: Hilkias de Priester dede my een Boeck : ende Saphan las het voor den Coninck.

1 Doe nv de Coninck hoorde de woorden in het Wetboeck/verscheurde hy zijne cleederen.

2 Ende de Coninck ghebood Hilkiam den priester/ende Ahikam den sone Saphan/ende Achbor den sone Michaia/ ende Saphan den schrijuer / ende Asaiam den knecht des Coninck/ ende sprack:

13 f Gaet henen / ende vraecht den Heere voor my / voor het volck / ende voor het gantsche Juda/ om de woorden deses Boecx dat gheuonden is: want het is een groote grimmicheyt des Heeren / die ouer ons aenghesteken is / daerom dat onse vaders niet ghehoort en hebben de woorden deses Boecx/ dat sy deden alles wat daer in gheschreuen is.

14 Doe ghinck Hilkias de priester / Ahikam/ Achbor/ Saphan/ ende Asaias henen tot der prophetinnen Hulda/den wijue Sallum des soons Thikwa/des soons Arham/des wachters der cleederen : ende sy woonde te Jerusalem g inden anderen deele / ende sy spraken met haer.

15 Sy dan sprac tot hen: Segt den manne die ulieden tot my ghesonden heeft:

16 So spreect de Heere: Siet/ick wil ongeluck brenghen ouer dese stadt ende hare inwoonders / alle woorden des Wets/ die de Coninck Juda heeft laten lesen:

17 Daerom dat sy my verlaten / ende andere goden gheroockt hebben/dat sy my vertoornden met alle wercken harer handen : daerom sal haer mijn grimmicheyt teghen dese stadt aensteken/ ende niet wtgheblischt worden.

18 Doch den coninck Juda / die ulieden hier ghesonden heeft / den Heere te vraghen / sult ghy lieden also segghen : So spreeckt de Heere de Godt Jsraels:

19 Daerom dat v herte weeck gheworden is ouer de woorden die ghy ghehoort hebt / ende hebt v veroot moedighet voor den Heere/ doe ghy hoordet wat ick ghesproken hebbe tegen dese stadt/ ende hare inwoonders/ dat sy sullen een verwoestinghe ende vloeck zijn / ende hebt uwe cleederen verscheurt/ ende hebt voor my gheweent: so hebbe ick het oock verhoort/ spreeckt de Heere.

20 h Daerom wil ick v tot uwe vaderen vergaderen/dat ghy met vreden in uwe graf vergadert wordet/ende uwe ooghen niet en sien alle dat ongeluck dat ick ouer dese stadt brenghen wil : eñ sy seydent den Coninck weder.

Dat xxiij. Capittel.

1. Josias/ met tsamen den volcke/ treedt in een verbondt voor den Heere. 4. Alle afgoderye wort van hem verdelget. 21. Paeschen/ende alles wat inde wet Mosi gheboden was / nae de Wet neerstelijck ghehouden/ 26. de Heere wil ghelijckewel zijn grimmicheyt ouer Juda niet sincken laten. 29. Josias sterft. 31. Joiakim wordt in des ghevanghen Joahas stede / van Pharao Necho Coninck ghemaeckt.

1 ENde de Coninc a sandt henen/ ende het vergaderde hen tot hem alle Oudtste in Juda ende Jerusalem.

2 Ende de Coninck ghinck op int huys des Heeren / ende alle man van Juda/ende alle inwoonders te Jerusalem met hem/ Priesters ende Propheten / ende alle het volck / beyde cleyn ende groot : b ende men las voor haren ooren alle woorden des Boecx vanden verbonde / dat inden huyse des Heeren gheuonden was.

ende

r Ios.24.25. s 2.Pa.6.13. e Of pilaer.

3 e Ende de Coninc tradt d aen een e calomne/ ende maecte een verbont voor den Heere/ dat sy souden wandelen den Heere na/ende houden zijne Gheboden/ Gheruyghenisse ende Rechten / van gantscher herten / ende van gantscher zielen/ dat sy oprichteden de woorden deses verbonts/ die gheschreuen stonden in desen Boeck: ende alle het volck tradt mede in het verbont.

*2.Re.18.4.

4 *Ende de Coninck gheboot den hooghen Priester Hilkia / en den Priesteren der tweeder ordeninge/ende de wachters aen den dooren/f dat sy souden wt den Tempel des Heeren brenghen alle de gereetschap/ die den Baal ende den haghen / ende allen heyre des hemels ghemaeckt was: ende verbranden het buyten voor Jerusalem inden dale Kidron/ ende zijn stof wert ghedraghen na BethEl.

5 Ende hy verdelchde de g† Camarim / die de coninghen Juda hadden gesticht/ te roocken op de hoochten/ inden steden Juda/ ende rontom Jerusalem: oock de roockers des Baals/ ende der Sonnen/ ende der Manen/ ende der Planeten/ ende alle des heyrs aen den Hemel.

6 Ende liet de h haghen wt den huyse des Heeren voeren/ buyten voor Jerusalem/ in de beke Kidron / en verbrandde dien inder beke Kidron / en maecten tot stof / ende wierp het stof op de doode grauen der ghemeynen lieden.

7 Ende hy brack af de huysen der hoereniagers/ die aen den huyse des Heeren waren/ daer de vrouwen i † huysen maeckten ten haghen.

8 Ende hy liet alle Priesters comen wt de steden Juda/ ende verontreynichde de hoochten/ daer de Priesters roocken/ van Geba aen tot BerSeba toe: ende brack de hoochten in de poorten af / die in der deure der poorten waren Josua des stadtvoochts / welcke ter slincker handt was / wanneermen nae der poorte der stadt gaet.

9 Doch en hadden de Priesters der hoochten noyt gheoffert op den altaer des Heeren te Jerusalem/ maer aten des ongheheuelden broots onder haren broederen.

10 Hy verontreynichde oock het k Thophet/ inden dale der kinderen Hinnom / dat niemandt zijnen sone oft dochter / den Molech door vyer liet gaen.

11 Ende nam wech de peerden/ die de coninghen Juda der Sonnen hadden gheset inden ingance des huys des Heeren/ aen de camer NethanMelech des camerlincx/ die l † te Parwarim was/ en de waghenen der Sonnen verbrande hy met vyere.

m 2.Re.21.5. n 1.Re.11.7.

12 Ende de altaren op den dake in de sale Ahas/ die de coningen Juda gemaect hadden/ m ende de altaren / die Manasse ghemaeckt hadde in de twee houen des huys des Heeren/ brack de Coninck af: ende liep van daer/ ende wierp haer stof in de beke Kidron.

13 n Oock verontreynichde de Coninck de hoochten die voor Jerusalem waren/ ter rechter hant aen den berch o Mathith/ die Salomo de coninck Israels ghebouwet hadde/ Astharoth den grouwel van Zidon / en Camos den grouwel van Moab/ en Milkom den grouwel der kinderen Ammon.

14 Ende brack de calommen: ende roeyde wt de haghen / en veruulde haer stede met menschen beenen.

15 p Oock dien altaer te BethEl / ende de hoochte die Jerobeam ghemaeckt hadde / de sone Nebat / die Israel sondighen maeckte/ den seluen altaer brac hy af/ ende de hoochte: ende verbrandde de hoochte / en maecktese tot stof/ ende verbrandde de haghen.

p 1.Re.12.28

16 Ende Josia keerde hem om / en sach der dooden grauen/ die daer waren op den berch/ ende sandt henen / ende liet de beenen wt de grauen halen / ende verbranddese op den altaer / ende verontreynichde dien / q nae den woorde des Heeren/ dat de man Godts wtgheroepen hadde/ die sulcx wt riep.

q 1.Re.13.2. 32.

17 Ende hy sprack: Wat is dat voor een r grafteecken / dat ick hier sie? ende de lieden inder stadt spraken: Het is het graf des mans Godts die van Juda quam / ende riep sulcx wt: dat ghy ghedaen hebt tegen den altaer te BethEl.

r Wat doch sulcke camers of Gazophilatia of merckteecken zijn/ sult ghy in Jeremia ende Ezechiel wel vinden.

18 Ende hy sprack: Laet hem ligghen / niemant en beweghe zijn ghebeente: alsoo wert zijn gebeente behouden/ met den gebeente des Propheten/ die van Samaria gecomen was.

19 Hy nam oock wech alle huysen der hoochten in den steden Samaria/ die de coninghen Israels ghemaeckt hadden te vertoornen/ ende dede met dien in alle manieren / als hy te BethEl ghedaen hadde.

20 s Ende hy offerde alle Priesters der hoochten/ die aldaer waren op de altaren/ ende verbrandde also menschen beenen daer op / ende quam weder te Jerusalem.

s 1.Reg.23.2.

21 t Ende de Coninck ghebood den volcke/ ende sprack: Houdet den Heere uwen Godt Paeschen / u gelijck als het geschreuen staet inden Boeck deses verbonts/

t 2.Par.35.1. 3.Esd.1.1. Paeschen ghehouden na der wet. u Deut.16.1.

22 Want daer en waren gheen Paeschen so gehouden als dese/ van der Richters tyt aen/ die Israel gherichtet hebben/ ende in allen tyden der coninghen Israels / ende der coninghen Juda.

23 Maer inden achthienden iare des coninex Josia / wert desen Paeschen ghehouden den Heere te Jerusalem.

Alles wat teghen de wet Mose was/ dede Josias af.

24 Oock vaechde Josia wt alle waerseggers/ teeckenbedieders / beelden ende afgoden/ ende alle grouwelen die inden lande Juda ende te Jerusalem gesien werden/ op dat hy oprichtede de woorden des wets/ die gheschreuen stonden inden Boeck die Hilkia de Priester vant inden huyse des Heeren.

25 Zijns ghelijcken en was voor hem gheen Coninck geweest/ die hem so van gantscher herten/ van gantscher zielen / ende van allen krachten totten Heere bekeerde/ na alle de wet Mose/ ende na hem en quam zijns gelijcken niet op.

26 Doch en keerde hem de Heere niet af van de grimmicheyt zijns grooten toorn / daer hy ouer Juda mede vertoornt was / om alle de terginghe wille daer hem Manasse mede getercht hadde.

27 Ende de Heere sprac: x Ick wil Juda oor van mijnen aenghesichte wech doen/ ghelijck als ick Israel wech ghedaen hebbe / ende wil dese stadt verworpen/ die ick vercoren hadde/ namelijcken Jerusalem/ ende het huys daer ic van gesept hebbe: Mijnen nae sal aldaer zijn.

x 2.Reg.24.3

28 Wat nu meer van Josia te segghen is/ en

alles wat hy gedaen heeft/siet/dat is gescheruen inder Chronica der coninghen Juda.

Pharao Necho.
y 2.Pa.35.20
z † and. [Pharao] doodde hem.

y Te zijner tijt tooch Pharao Necho de coninck in Egypten op/ tegen den coninck van Assyrien / aen het water Phrath : ende de coninck Josias tooch hem teghen/ende z † sterf te Megiddo/doe hy hem ghesien hadde. 29

Josias sterft
a 2.Re.21.20
b 2.Par.36.1

Ende zijne knechten voerden hem doodt van Megiddo / ende brachten hem te Jerusalem/ a ende begroeuē hem in zijn graf: b ende het volck inden lande nam Joaham / den sone Josie / ende salfden hem/ ende maeckten hem tot een Coninck in zijns vaders stede. 30

Joahas is dry maendt coninck in Juda.
c † and. Hamuel/

Dry ende twintich iaer was Joahas oudt doe hy Coninc wert/ende regeerde dry maenden lanck te Jerusalem : zijn moeder hiet c † Hamutal/een dochter Jeremie van Libna. 31

Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ ghelijck als zijne vaders ghedaen hadden. 32

d Ezech.19.4
e † and. dewijle hy regeerde

d Doch Pharao Necho vinck hem te Ribleth/inden lande Hemath/ e † dat hy niet regeren en soude te Jerusalem ; ende leyde een schattinghe op het landt/hondert centener silvers/ende eenen centener gouts. 33

Joiakim is elf iaer coninc in Juda.
2.Par.36.4
f † and. Jehoiakim:
g Jere.22.10

Ende Pharao Necho maeckte Eliakim/ den sone Josie / tot een Coninck in zijns vaders Josie stede / ende veranderde zijnen name f † Joiakim: g nv Joaham nam hy/ ende bracht hem in Egypten: aldaer sterf hy. 34

Ende Joiakim gaf dat silver ende gout Pharaoni ; doch schattede hy het landt / dat hy sodanighen silver soude gheuen/na Pharaonis beuel : eenen yeghelijcken na zijn vermoghen schattede hy aen silver ende gout/ onder den volcke inden lande / dat hy het den Pharao Necho gaue. 35

Vijf ende twintich iaer was Joiakim out doe hy Coninck werdt/ ende regeerde elf iaer te Jerusalem : zijn moeder hiet Sebuda/ een dochter Pedaia van Ruma. 36

Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ ghelijck als zijne vaders ghedaen hadden. 37

Dat xxiiij. Capittel.

1. Joiakim wort afvallich vanden coninck Nebucad Nezar/ na dat hy hem dry iaer onderdanich was geweest. 2. Ontschuldich bloet wort vanden Heere ghewroken. 5. Joiakim sterft. 8. Joiachin begheeft hem onder Nebucad Nezar/ 14. wordt van hem gevanckelijck gevoert na Babel. 17. Zidekias wordt Coninck in zijn stede.

Nebucad Nezer coninc te Babel.
a 2.Par.36.6
Dan.1.1

Te zijner tijdt a tooch op Nebucad Nezar / de coninck te Babel / ende Joiakim werdt hem onderdanich dry iaer lanck: ende hy keerde hem om/ende wert afvallich van hem. 1

b Jerem.22.5

Ende de Heere liet krijchsknechten op hem comen wt Chaldeam/ wt Syrie/wt Moab/ ende wt den kinderen Ammons / ende lietse in Juda comen/dat sy hen ombrachten/ b na den woorde des Heeren / dat hy ghesproken hadde door zijne knechten de Propheten. 2

c 2.Re.21.11
ende 22.27
Jerem.15.4

c Ende het ghesciedde Juda alsō/ na den woorde des Heeren/ dat hyse van zijnen aenghesichte wech dede / om der sonden wille Manasse/die hy ghedaen hadde: 3

Ontschuldich bloedt wreect God.

Oock om des ontschuldigen bloets wille dat hy vergoot/ende maeckte Jerusalem vol met ontschuldich bloet / daerom en woudet de Heere niet verghenen. 4

Wat nv meer te seggen is van Joiakim/ ende alles wat hy ghedaen heeft / siet / dat is gheschreuen inder Chronica der coninghen Juda. 5

6 Ende Joiakim ontsliep met zijne vaderen/ende zijnen sone d † Joiachin werdt Coninck in zijn stede.

7 e Ende de coninck in Egypten en tooch niet meer wt zijnen lande : want de coninc te Babel hadde hem ghenomen alles wat des coninckx in Egypten was/vander beke Egypti aen/tot aent water Phrath.

8 Achthien iaer was Joiachin oudt doe hy Coninck werdt / ende regeerde dry maenden lanck te Jerusalem : zijn moeder hiet Nehustha / een dochter Elnathans van Jerusalem.

9 Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ ghelijck als zijne vaders ghedaen hadden.

10 f Te dier tijdt toghen de knechten Nebucad Nezars / des coninckx tot Babel / op na Jerusalem / ende quamen aen de stadt met bolwercken.

11 Ende doe Nebucad Nezar aen de stadt quam/ende zijne knechten/beleyde hyse.

12 Nv/Joiachin de coninck Juda ginck wt totten coninck van Babel / met zijner moeder/met zijne knechten/met zijne ouerste ende camerlinghen : ende de coninck van Babel nam hem aen / inden achtsten iare zijns Coninckrijcx.

13 g Ende nam van daer wt alle schatten inden huyse des Heeren / ende inden huyse des Coninckx/ende versloech alle gulde vaten/ die Salomo de coninck Israels gemaeckt hadde inden tempel des Heeren/als dan de Heere ghesproken hadde.

14 Ende voerde wech het gantsche Jerusalem/alle ouerste/alle gheweldige/thien duysent gheuanghen/ende alle timmerlieden/ende alle smeden/ ende en liet niet ouer/ sonder alleen h † slecht volck des landts.

15 i Ende voerde Joiachin wech na Babel/ de moeder des Coninckx / de wyuen des Coninckx/ende zijn camerlingen : daertoe de machtighe inden lande voerde hy oock gheuanckelyck van Jerusalem na Babel.

16 Ende wat der beste lieden waren /seuen duysent /ende timmerlieden / ende smeden/ duysent / alle stercke krijchslieden : ende de coninck van Babel brachtse te Babel.

17 k Ende de coninck van Babel maeckte Mathania zijnen oom tot een Coninc in zijn stede/ende veranderde zijnen naem Zidekia.

18 Een ende twintich iaer was Zidekias out doe hy Coninck werdt/ende regeerde elf iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Hamutal/een dochter Jeremie van Libna.

19 Ende hy dede dat den Heere qualijck beviel/ghelijck als Joiakim ghedaen hadde.

20 Want het gheschiedde also met Jerusalem ende Juda / wt den toorne des Heeren/ tot dat hyse van zijn aengesichte wech wierp: ende Zidekias werdt afuallich vanden coninck te Babel.

Dat xxv. Capittel.

1. Jerusalem wordt beleghert ende ghewonnen/ 5. Zidekias gheuanghen/ 8. den Tempel ende alle groote huysen verstoort ende verbrandt/ 11. het slechte volck wordt inden lande ghelaten/ de andere/of gedoodt / of na Babel wech gevoert. 22. Gedalia wordt ouer het ouergheblieuen volck inden lande Juda ghesett/ 25. Ismael slaet hem doot. 27. Joiachin wordt wt der gheuanckenisse weder verheuen.

Ende

Jerusalem wort belegt/ ghewonnen/ verstoort en verbrandt.

a 2.Par.36.13 Jerem.39.1 ende 52.4

1 Ende het gheuiel int a negenste iaer zijns Coninckrijcx / aenden thienden daghe der thiender maendt / quam Nebucad-Nezar / de coninck te Babel / met alle zijn machtteghen Jerusalem : ende sy legherden hen teghen haer / ende bouweden bolwercken rondtom haer.

2 Also werdt de stadt beleghert/tot int elfste iaer des coninck Zidekie.

b Jerem.39.1 Ezech.4.16 ende 5.16

3 b Nv / inder c † neghenster maendt werdt den hongher sterck inder stadt / dat het volck des landts niet te eten en hadde.

4 Doe braecmen inde stadt: ende alle krijchslieden vloden bijder nacht / des weechs henen vander poorte tusschen de twee muren / die na des Coninck hof gaet: (nv de Chaldeers lagen rontom de stadt) ende d hy vloodt des weechs henen na den vlacken velde.

d Zidekia

Zidekias wordt ghevanghen.

5 Doch de macht der Chaldeen iaechde den Coninck na/ ende grepen hem inden vlacken velde te Jericho: ende alle krijchslieden die by hem waren werden van hem verstropt.

e Deut.28.36 Jerem.44.30

6 e Sy dan grepen den Coninck/ ende voerden hem opwaerts tot den coninck van Babel na Riblath : ende sy spraken een oordeel ouer hem.

7 f Ende sy sloeghen de kinderen Zidekie voor zijne ooghen / ende verblindden Zidekiam zijn ooghen/ ende bonden hem met ketenen/ende voerden hem na Babel.

8 Aenden seuensten dage der vijfster maent/ dat is het neghenthiende iaer Nebucad Nezars/des coninck te Babel/ quam Nebusar-Adan de hofmeester des coninck te Babels knecht te Jerusalem/

9 g Ende verbrandde het huys des Heeren/ ende het huys des Coninck/ende alle huysen te Jerusalem / ende alle groote huysen verbrandde hy met vyere.

10 Ende de gantsche macht der Chaldeen/ die met den hofmeester was / brack de muren rondtom Jerusalem.

11 Het ander volck nv dat ouerbleuen was inder stadt/ende die tot den Coninck te Babel vielen / ende het ander ghemeyne volck/ voerde Nebusar-Adan de hofmeester wech:

12 Ende vande h slechtste inden lande liet de hofmeester wijngaerdeniers ende ackerliedē ouerblijuen.

13 i Nv/ de metalen calommen aenden huyse des Heeren/ ende de ghestoelten/ende de metalen zee/ die aenden huyse des Heeren was/ braken de Chaldeen/ende voerden het metael na Babel.

14 Ende de potten/ schuppen/ messen/ lepels/ ende alle metale vaten daermen mede diende namen sy wech:

15 Daertoe nam de hofmeester de pannen ende beckens/ wat gulden ende silueren was.

16 Twee calommen/een zee/ende de ghestoelten die Salomo ghemaeckt hadde totten huyse des Heeren : men en conde het metael aller deser vaten niet gheweghen.

17 k Achthien ellen hooch was elcke calomne/ ende haren knoop daerop was oock metael/ ende dry ellen hooch/ende de reepen ende granaetappelen aende knoopen rondtom was altemael metael : na der wijse was oock de ander calomme met de reepen.

18 Ende de hofmeester nam den priester Seraja der eerster ordeninghe / ende den priester Zephanja der anderer ordeninghe/ende dry deurwachters/

19 Ende eenen camerlinck wt der stadt/ die ghestelt was ouer de krijchslieden / ende vijf mannen die altijdts by den Coninck waren/ die inder stadt geuonden werden/ende l † Sopher den veldthooftman / die den volcke in den lande krijghen leerde/ende tsestich mannen vanden volcke opden lande / die inder stadt gheuonden werden:

l † and. eenen schrijuer des veldthooftmans / die het volck inden krijch voerde.

20 Dese nam Nebusar-Adan de hofmeester/ ende brachtse tot den coninck van Babel te Riblath.

21 Ende de coninck van Babel sloechse doot te Riblath inden lande Hemath. Also werdt Juda wechghevoert wt zijnen lande.

22 m Nv/ouer het ouergheblenen volck inden lande Juda/dat Nebucad Nezar de coninck van Babel ouer liet/stelde hy Gedaliam den sone Ahikams/des soons Saphans.

m Jer.40.5.9

Gedalias.

23 Doe nu alle des volcx hooftlieden ende de mannen hoorden/ dat de coninck van Babel Gedaliam daer ghestelt hadde / quamen sy tot Gedaliam te Mizpa / namelycken/ Ismael de sone Nethanie/ende Johanan de sone Kareah/ ende Seraia de sone Thanhumeth de Nethophathiter / ende Jaesania de sone Maechati/met tsamen hare mannen.

Ismael.

24 Ende Gedalia zwoer hen/ ende hare mannen / ende sprack tot hen : n En vreest ulieden niet onderdanich te zijn den Chaldeen: blijft inden lande / ende weest onderdanich den coninck van Babel / soo sal het ulieden wel gaen.

n Jerem.40.9

25 o Nv / inder seuenster maendt quam Ismael de sone Nethanie/ des soons Elisame/ van Coninckliјcken ghesiachte / ende thien mannen met hem / ende sloeghen Gedaliam doot: daertoe de Joden ende Chaldeen die by hem waren te Mizpa.

o Jerem.41.1

Gedalias wordt doot gheslaghen.

26 Doe maeckten hen op alle het volck/ beyde cleyn ende groot/ende de ouerste des krijchs/ ende quamen in Egypten/ want sy vreesden hen voor de Chaldeen.

27 p Nv / inden seuen ende dertichsten iare/ na dien Joiachin de coninck Juda wech gheuoert was / inden seuen ende twintichsten daghe der twelfster maendt/ hief Euil-Merodach / de coninck te Babel / in den eersten iare zijns Coninckrijcx / het hooft Joiachins / des coninck Juda / wt den carcker voort:

Joiachin de coninc Juda wort wederom verheuē wt der ghevanckenisse.

p Jere.52.31

28 Ende sprack vriendelijcken met hem/ende stelde zijnen stoel bouen de stoelen der Coninghen die by hem waren te Babel.

29 Ende veranderde de kleederen zijner ghevanckenissen : ende hy att altoos voor hem/ zijn leefdaghe:

30 Ende besteinde hem zijn deel/datmen hem altoos gaf van den Coninck/ op eenen yegelijcken dach/alle zijn leefdaghe.

¶ Eynde des tweeden boecx der Coninghen.

¶HET EERSTE BOECK der Chronica.

¶ Argument.

Chronica/ ofte Paralipomenon.

HEt boeck der Cronijcken / twelck de Griecke ende oock de Latijnsche ghedeylt hebben in twee / ende hebbense ghenoemt Paralipomenon/ dat is / van dinghen die voorby ghegaen ofte achterghelaten zijn. Want men sal in dese boecken vinden dinghen int breede verhaelt/ die inde voorgaende boecken/ sonderlinghe inde boecken der Coninghen / wtghelaten zijn. Nochtans is het seker/ dat dit niet en zijn de Jaerboecken / ofte Cronijckboecken der Coninghen Juda ofte Israels/ vande welcke dickmaels ghesproken wordt indeboecken der Coninghen. Want het is sonder twijfel/ dat die boecken zijn geweest breede ende langhe beschrijuinghe der daden ende ghescchiedenissen der Coninghen Juda ende Israels / ende door hoorloghen vergaen zijn. Sommighe meynen dat dese boecken zijn een cort verhael ende vercortinghe der boecken der Coninghen/ ende voornemelijck der Coninghen Juda. Hoe het zy / sy dienen grootelijcx tot verclaringhe der Propheten. Dus verre hebben wy verhaelt alle de boecken der hepligher historien/ dewelcke van den beghinne der werelt aen/ tot de wederoprechtinghe der stadt Jerusalems / te weten/ tot het twee ende dertichste iaer des Coninckrijcx Darij/ vervaet 3488. iaren/ ende ses maenden. Wie de heylighe historien neerstelijck doorsoeckt/ die sal bevinden dat dese rekenschap waerachtich is : want wy hebben dese rekenschap ghemaeckt wt de iaren der Patriarchen/ Richteren/ Coninghen ende Princen. Josephus ende Eusebius/ ende meer andere/ volghen yet anders in hare rekeninghe : maer wy zijn de heylighe Schrijuers/ ia de waerheyt selfs/ naghevolcht.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Geslachte Adams tot op Israel. 35. De kinderen Esaus/ 43. met tsamen de Coninghen ende Vorsten in Edom.

Adam. a Gen. 2. 8. ende 4. 25. ende 5. 6.

1 ADam / Seth / Enos/
2 Kenan/ Mahaleel/ Jared/
3 Hanoch/ Methusalah/ Lamech/
4 Noah/ Sem/ Ham/ Japheth.

Japheth. b Gen. 10. 2.

5 b De kinderen Japheths zijn dese: Gomer/ Magog/ Madai/ Jauan/ Thubal/ Mesech/ Thiras.

6 Ende de kinderen Gomers zijn / Ascenas/ Riphath/ Thogarma.

7 De kinderen Jauans zijn/ Elisa/ Tharsisa/ Chitim/ Dodanim.

Ham.

8 De kinderen Hams zijn/ Chus/ Mizraim/ Put/ Canaan.

9 Ende / de kinderen Chus zijn / Seba/ Heuila/ Sabtha / Ragema Sabtecha : de kinderen Ragema dan zijn / Scheba ende Dedan.

Nimrod. Gen. 10. 8.

10 Chus dan genereerde Nimrod: die begonst gheweldich te zijn opder aerden.

11 Mizraim genereerde Ludim/ Ananim/ Lehabim/ Naphthuhim/

12 Pathrussim / Casluhim : van welcken zijn voortghecomen de Philistim ende Caphthorim.

Canaan.

13 Canaan dan genereerde Zidon zijnen eersten sone/

14 Heth/ Jebusi/ Amori/ Girgosi/
15 Heui/ Arki/ Sini/
16 Arwadi/ Zemari ende Hemathi.

Sem. Gen. 10. 22. ende 11. 10.

17 De kinderen Sems zijn dese : Elam/ Assur/ Arphachsad/ Lud/ Aram/ Vz/ Hul/ Gether/ ende Masech.

18 Arphachsad dan genereerde Salah/ Salah genereerde Eber.

Eber.

19 Eber werden twee sonen gheboren/ de eene hiet Peleg / daerom dat te zijner tijdt het landt ghedeylt werdt / ende zijn broeder hiet Jaktan.

20 Jaktan genereerde Almodad / Saleph/ Hazarmaueth/ Jarah/

21 Hadoram/ Vsal/ Dikla/
22 Ebal/ Abimael/ Scheba/

23 Ophir/ Heuila ende Jobab: dat zijn altemael Jaktans kinderen.

24 Sem/ Arphachsad/ Salach/ Eber/ Peleg/ Regu/

25 Seruh/ Nahor/ Tharah/

26 c Abram/ dat is Abraham.

27 d Ende/ de kinderen Abrams zijn/ Isaac ende Ismael.

28 Dit is haer gheslachte: De eerste sone Ismaels/ Nebaioth/ Kedar/ Abdeel/ Mibsam/

29 Misma/ Duma/ Masa/ Hadad/ Thema/

30 Jetur/ Naphis/ Kedma: dat zijn de kinderen Ismaels.

31 Maer de kinderen Ketura/ Abrahams bywijf/ die zy baerde/ zijn: Simram/ Jaksan/ Medan/ Midian/ Jesbak/ Suah.

32 Ende / de kinderen Jaksans zijn/ Scheba ende Dedan.

33 Ende de kinderen Midians zijn / Epha/ Epher/ Henoch/ Abida/ Eldaa : dat zijn altemael Ketura kinderen.

34 Abram genereerde Isaac: ende de kinderen Isaacs zijn/ Esau ende Israel.

35 f De kinderen Esaus zijn / Eliphas / Reguel/ Jeus/ Jaelam/ Korah.

36 De kinderen Eliphas zijn/ Theman/ Omar/ Zephi/ Gaetham / Kenas / Thimna/ Amalek.

37 De kinderen Reguels zijn/ Nahath/ Serah/ Samma ende Misa.

38 De kinderen Seirs zijn/ Lothan / Sobal/ Zibeon/ Ana/ Dison/ Ezer/ Disan.

39 De kinderen Lothans zijn/ Hori/ Homam: ende Thimna was Lothans suster.

40 De kinderen Sobals zijn / Alian / Manahath/ Ebal/ Sephi/ Onan. De kinderen Zibeons zijn/ Aia ende Ana.

41 De kinderen Ana/ Dison: de kinderen Dison zijn/ Hamrame/ Esban/ Jethran/ Chran.

42 De kinderen Esers zijn/ Bilhan/ Saewan/ Jaekan: de kinderen Disans zijn/ Vz ende Aran.

43 Dit zijn de Coninghen die daer geregeert hebben inden lande Edom / eer daer dan een Coninck regeerde onder den kinderen Israels : Bela / de sone Beors / ende zijn stadt hiet Dinhaba.

44 Ende doe Bela sterf/ wert Jobab/ de sone Sera van Bazra/ Coninck in zijn stede.

45 Ende doe Jobab sterf / werdt Husam wt der Themaniters lant / Coninck in zijn stede. Doe

46 Doe Husam sterf/ wert Hedad de sone Bedad/ die de Midianiters sloech inder Moabiten veldt/ Coninck in zijn stede/ ende zijn stadt hiet Awith.

47 Doe Hadad sterf/ wert Samla van Masrek Coninck in zijn stede:

48 Doe Samla sterf/ wert Saul van Rehoboth aent water/ Coninck in zijn stede:

49 Doe Saul sterf/ wert BaalHanan/ de sone Achbor/ Coninck in zijn stede:

50 Doe BaalHanan sterf/ wert Hadad Coninck in zijn stede: ende zijn stadt hiet Pagi/ ende zijn wijf hiet Mehetabeel/ een dochter Madred/ die Mesahabs dochter was.

51 Doe nu Hadad sterf/ werden Vorsten te Edom: vorst Thimna/ vorst Ala/ vorst Jetheth/

52 Vorst Ahalibama/ vorst Ela/ vorst Pinon/

53 Vorst Kenas/ vorst Theman/ vorst Mibzaar/

54 Vorst Magdiel/ vorst Iram: dat zijn Vorsten te Edom.

Vorsten in Edom. Gen.37.40

Dat ij. Capittel.

1. Geslachte Israels tot op Isai/ Davids vader.

1 Dit zijn de kinderen Israels: a Ruben/ Simeon/ Levi/ Juda/ Isaschar/ Zebulon/

2 Dan/ Joseph/ BenJamin/ Naphthali/ Gad/ Asser.

3 De kinderen Juda zijn: b † Ger/ Onam/ Sela: die drij werden hem ghebooren vander dochter Sua/ der Cananitische. Ger dan/ de eerste sone Juda/ was quaet voor den Heere/ daerom doodde hy hem.

4 c Thamar dan/ zijns soons wijf/ baerde hem Perez ende Serah: dat aller kinderen Juda vijue waren.

5 De kinderen Perez zijn: Hezron ende Hamul:

6 Ende de kinderen Serah zijn: Simri/ Ethan/ Heman/ Chalcol/ Dara: dier alle zijn vijue.

7 De kinderen Charmi zijn: d Achar/ welcke bedroefde Israel/ doe hy hem aen het verbannen vergreep.

8 De kinderen Ethan zijn: Asaria.

9 De kinderen Hezron dan die hem geboren zijn: Jerahmeel/ Ram/ Chalubai:

10 Ende Ram genereerde Ammi Nadab: Ammi Nadab genereerde Nahesson den vorst der kinderen Juda:

11 Nahesson genereerde Salma/ Salma genereerde Boas/

12 Boas genereerde Obed/ Obed genereerde Isai/

13 e Isai genereerde zijnen eersten sone Eliab/ Abi Nadab den anderen/ Simea den derden/

14 Nethaneel den vierden/ Raddai den vijfsten/

15 Ozem den sesten/ David den seuensten.

16 Ende hare susteren waren Zeru Ja ende Abigail. De kinderen Zeru Ja zijn: Abisai/ Joab/ Asahel/ die drij.

17 Ende Abigail genereerde Amasa: f de vader Amase nu/ was Jether/ een Ismaeliter.

18 g Caleb de sone Hezron genereerde h † met Asuba zijnen wijue/ ende Jerigoth: ende dit zijn derseluer kinderen: Geser/ Sobab ende Ardon.

19 Ende doe Asuba sterf/ nam Caleb/ Ephrath/ die genereerde hem Hur/

Jacob. a Gen.29.32 ende 30.5 Juda. Gen.38.3 b † and. Er/ c Mat.1.3 Perez. Ruth 4.18 d Josu.7.1 Hezron. Ruth 4.18 Mat.1.3 Isai. e 1.Sa.16.1 ende 17.12 David. f 2.Sa.17.25 g 1.Par.2.9 Caleb. h † and. wt Asuba) zijnre wijue. Asuba ende Jerigoth. an. Asuba Isa/ en Jerigoth.

20 i Hur genereerde Vri/ Vri genereerde Bezaleel.

21 Daer na besliep Hezron de dochter Machir/ des vaders Gilead/ ende hy namse doe hy tsestich iaer oudt was/ ende sy baerde hem Segub/

22 Segub genereerde Jair/ die hadde drij ende twintich steden inden lande Gilead:

23 Ende hy nam wt den seluen/ Gesur ende Aram/ de vlecke Jair: daer toe Kenath met hare dochteren/ tsestich steden: dat zijn altemael kinderen Machirs/ des vaders Gilead.

24 Na den doot Hezron in Caleb in Ephrata/ liet Hezron na Abia zijn wijf/ die baerde hem k Ashur/ den vader Thekoa.

25 Jerahmeel/ de eerste sone Hezrons/ hadde dese kinderen: den eersten Ram/ Buna/ Oren/ ende Ozem/ ende Ahia.

26 Ende Jerahmeel hadde noch een ander wijf/ die hiet Atara/ die is Onans moeder.

27 Nu/ de kinderen Rams/ des eersten soons Jerahmeels/ zijn: Maaz/ Jamin/ ende Eker.

28 Ende Onan hadde dese kinderen: Samai ende Jada. Ende de kinderen Samai zijn: Nadab ende Abisur.

29 Ende dat wijf Abisur hiet Abihail/ die hem baerde Ahban ende Molid.

30 Ende de kinderen Nadab zijn: Seled ende Appaim: ende Seled sterf sonder kinderen.

31 De kinderen Appaim zijn/ Jesei: de kinderen Jesei zijn/ Sesan: de kinderen Sesan zijn/ Ahelai:

32 Ende de kinderen Jada/ des broeders Samai/ zijn Jether ende Jonathan: ende Jether sterf sonder kinderen.

33 Ende de kinderen Jonathans zijn: Peleth ende Sasa: dat zijn de kinderen Jerahmeels:

34 Ende Sesan en hadde gheen sonen/ maer dochteren.

35 Ende Sesan hadde eenen Egyptischen knecht/ die hiet Jarha: ende Sesan gaf Jarha zijnen knecht zijn dochter ten wijue/ die baerde hem Athai:

36 Athai genereerde Nathan/ Nathan genereerde Sabad/

37 Sabad genereerde Ephlal/ Ephlal genereerde Obed/

38 Obed genereerde Jehu/ Jehu genereerde Asaria/

39 Asaria genereerde Halez/ Halez genereerde Elleasa/

40 Elleasa genereerde Sissemai/ Sissemai genereerde Sallum/

41 Sallum genereerde Jekamia/ Jekamia genereerde Elisama.

42 l De kinderen Calebs des broeders Jerahmeel zijn: Mesa zijnen eersten sone/ die is de vader m Ziph/ ende de kinderen Maresa/ des vaders Hebron.

43 De kinderen Hebrons dan zijn: Korah/ Thapuah/ Rekem ende Sama:

44 Sama genereerde Raham/ den vader Jarkaam: Rekem genereerde Samai:

45 Ende de sone Samai hiet Maon/ ende Maon was Bethzurs vader.

46 Epha oock/ Calebs bywijf/ † baerde Haran/ Moza ende Gases: Haran genereerde Gases.

47 De kinderen Jahdai dan zijn: Rekem/ Jotham/ Gesan/ Peleth/ Epha ende Saph.

i Exod.31.2 k 1.Par.4.3 Caleb. l 1.Par.4.15 m 1.Sa.23.19 † and. genereerde

Oock Maecha / Calebs bywijf / baerde 48 Seber ende Thirhena:

Ende † baerde oock Saaph den vader 49 Madmanna/ende Selwa den vader Machbena / ende den vader Gibea : n ende Achsa was Calebs dochter.

† and. genereerde Achsa Calebs dochter.
n Jos.15.16 Judic.1.12

Dit waren de kinderen o † Calebs: Hur de 50 eerste sone van Ephrata/ Sobal de vader Kiriath Jearim/

o † and. Caleb [des iongen] des soos Hur/ des eersten soons van etc.

Salma de vader Bethlehem / Hareph de 51 vader Bethgader/

Eñ Sobal de vader Kiriath Jearim hadde 52 sonen/ die p sach de helft Manuhoth.

p De Propheten heeten Sienders oft Schouwers inder Schrift: eñ Sien / heet Leeren of Prediken. Also is dese Sobal eē Propheet oft Prediker gheweest inden halven Manuhoth: eñ dat is eenen naem eens landekēs dat belichte stille ende wel gheleghen is: daerom heetet Manuhoth / dat is/ ruste/ of een stede der ruste.

De maechschap nv te Kiriath Jearim/ 53 waren de Jethriters / Puthiters / Sumahiters/ende Misraiters: van dese zijn gecomen de Zaregathiters ende Esthaliters.

De kinderen Salma zijn: Bethlehem/ende 54 de Netophathiters / de kroone des huys Joabs / ende de helft der Manathiters van den Zareithers.

Ende het maechschap der Schrijvers die 55 te Jabetz woonden / zijn de Thireathiters/ Simeathiters / Suchathiters / q dat zijn de Keniters / die daer ghecomen zijn van Hamath/des vaders Beth Rechab.

q Judic.1.16

Dat ij. Capittel.

1. Dauids kinderen. 10. Salomons gheslachte tot op Zidekiam. 17. Kinderen des ghevangenen Jechanie.

Dauids kinderen.

DIt zijn de kinderen Dauids/ die hem 1 te Hebron gheboren zijn: a de eerste Ammon / van Ahinoam de Jesreelitische: de ander/ Daniel/ van Abigail der Carmelitische:

a 2.Sam.3.2

De derde/ Absalom/ de sone Maecha der 2 dochter Thalmai / des conincx te Gesur: de vierde/ Adonia/ de sone Hagith:

De vijfste / Saphat Ja / van Abital: de 3 seste/ Jethream/ van b zijnen wijve Egla:

b Dese werdt alleene Dauids wijf ghenoemt/ belichte daerom dat sy de eerste eñ eenige is gheweest / doe hy noch de schapen ghehoedt heeft.

Dese sesse zijn hem gheboren te Hebron: 4 want hy regeerde aldaer seven iaer ende ses maenden: daerenteghen te Jerusalem regeerde hy drye ende dertich iaer.

c Ende dese zijn hem gheboren te Jerusalem: 5 Simea / Sobab / Nathan / Salomo/ die viere d van der dochter Sua / der dochter Ammiel:

c 2.Sa.5.14
d 2.Sa.13.

Daertoe Jebehar/Elisama/Eliphaleth/ 6
Noga/ Nepheg/ Japia/ 7
Elisama/Eliada/Eliphelet/ die neghen: 8

Dat zijn altemael Dauids kinderen/ son- 9 der wat der bywijven kinderen noch waren: e ende Thamar was haer suster.

e 2.Sam.13.1

Salomons ghestachte.

Salomons sone was Rehabeam/ diens 10 sone was Abia / diens sone was Assa / diens sone was Josaphat/

Matt.2.7

Diens sone was Joram / diens sone was 11 Ahasia/ diens sone was Joas/

Diens sone was Amazia/ diens sone was 12 Asaria/ diens sone was Jotham/

Diens sone was Ahas / diens sone was 13 Hiskias/ diens sone was Manasse/

Diens sone was Amon / diens sone was 14 Josias.

Josias sonen dan waren/ de eerste Joha- 15 nan/ de ander Joiakim / de derde Zidekias/ de vierde Sallum.

f Ende de kinderen Joiakims waren/ Je- 16 chanias/ diens sone was Zidekias.

f Matt.1.11

Ende de kinderen Jechanie g † die gevan- 17 ghen werdt/ waren Sealthiel/

g † and. waren Assir/ diens sone was Sealthiel.

18 Malchiram / Phadaia/ Senneazar/ Je- kamia/ Hosama/ Nedabia.

19 De kinderen Phadaie waren/ Zerubabel/ ende Simei : de kinderen Zerubabels waren / Mesullam ende Hananias / ende haer suster Selomith/

20 Daertoe Hasuba/ Ohel/ Berechia/ Hasadia/ Jasub Hesed/ die vijve.

21 Ende de kinderen Hananie waren / Plat Ja eñ Jesaia/ diens sone was Rephia/ diens sone was Arnan/ diens sone was Obad Ja/ diens sone was Sachan Ja.

22 De kinderen Sachan Ja nv warē/ Semaja: de kinderen Sama Ja waren/ Hathus/ Jegeal/ Bariath/ Near Ja/ Saphat/ die sesse: de kinderen Mear Ja nv waren / Elioenai/ Hiskia/ Asrikam/ die drye:

23 Ende de kinderen Elioenai waren/ Hoda Ja/ Eliasib Pla Ja/ Akub/ Johanan/ Delaia/ Anani/ die sevene.

Dat iij. Capittel.

1. Vanden kinderen Juda. 9. Jaebez ghebedt. 15. Calebs/ 21. ende Sela kinderen. 24. Van den stamme Simeons/ 28. harer wooninghe/ 39. ende Hams ghestachte / dat van hem verdreven werdt.

1 DE kinderen Juda warē: a Perez/ Hezron/ Charmi/ Hur ende Sobal.

2 Reaia nv/ de sone Sobal/ genereerde Jahath / Jahath genereerde Ahumai ende Lahad: dat zijn de maechschappen der Zaregathiters.

3 Ende dit is den stamme des vaders Ethams : Jesreel / Jesima/ Jedbas / ende haer suster hiet Hazelelponi.

4 Ende Pinuel de vader Gedor / ende Eser de vader Husa / dat zijn de kinderen Hurs/ des eersten soons Ephrata/ des vaders Bethlehem.

5 c Eñ Ashur de vader Thekoa hadde twee b wijven/ Hellea ende Naera:

6 Ende Naera baerde hem Ahusam / Hepher/ Themni/ Ahastari: dat zijn de kinderen Naera.

7 Ende de kinderen Hellea waren / Zeth/ Gezohar/ ende Ethnan.

8 Koz genereerde Anub ende Hazobeba / eñ het maechschap Aharhel des soons Harum.

9 Jaebez nv was heerlijcker dan zijn broeders: ende zijn moeder hiet hem Jaebez/ want sy sprac : Jc hebbe hem met commer gebaert.

10 Ende Jaebez riep den Godt Israels aen/ ende sprack: e So ghy my seghenen sult/ ende mijn landtpalen vermeerderen/ eñ uwe hant met my zijn sal / ende sult met den quaden doen / dat het my niet en becommere: ende Godt liet comen dat hy badt.

11 Chalub nv / de broeder Suha/ genereerde Mechir/ die is de vader Esthon.

12 Esthon dan genereerde Bethrapha / Paseah / ende Thehinna / den vader der stadt Nahas: dat zijn de mannen van Recha.

13 De kinderen Kenas waren / Athniel ende Seraia: ende de kinderen Athniels waren Hathath.

14 Ende Meonathai genereerde Ophra: ende Seraia genereerde Joab/ den vader des dals der Timmerlieden/ want sy waren timmerlieden.

15 d Ende de kinderen Calebs / des soons Jephunne / waren Jru/ Ela / ende Naam: de

Kinderen Juda.
a 1.Par. Gen.38. ende 46.
c Gen.

b 1.Par.
d 1.Par. Calebs

de kinderen Ela waren/ Kenas.

16 Ab/ de kinderen Jchaleel waren: Seph/ Sipha/ Thiria ende Asareel.

17 De kinderen Esau dan waren: Jether/ Mered/ Epher ende Jalon/ ende e † Thahar met MirJam/ Samai Jesba den vader Esthemoa:

e † nid. generecrde [Esra wijf ooc MirJam/ etc.

18 Ende zijn wijf JudiJa genereerde Jered den vader Gedor/ Heber den vader Socho/ Jekuthiel den vader Sanoah: dat zijn de kinderen Bithia der dochter Pharaonis/ die Mared nam.

19 De kinderen des wijfs HodiJa/ der suster Nahams des vaders Kegila/ waren Garmi ende Esthomoa de Maechathiter.

20 De kinderen Simeons waren/ Amnon/ Rinna ende Benhanan/ Thilon: de kinderen Jesai waren/ Soheth ende BenSoheth.

Sela kinderen.
Gen.38.5

21 De kinderen Sela nv/ des soons Juda/ waren Er de vader Lecha/ Laeda de vader Maresa/ ende het maechschap der Lijnenwevers inden huyse Asbea:

22 Daertoe Jokim/ ende de mannen van Coseba/ Joas/ Saraph/ die huysvaders werden in Moab/ ende Jasubi te Lahem/ ghelijck de oude reden luydet.

23 Sy waren potbackers/ ende woonden onder de planten ende tuynen/ by den Coninck tot zijne wercken/ ende quamen ende bleuen aldaer.

f Cap.1.Luth.
Gen.46.10
Num.26.12
Dē stamme Simeons.

24 f De kinderen Simeons waren: Nemuel/ Jamin/ Jarib/ Serah/ Saul/

25 Diens sone was Sallum/ diens sone was Mibsam/ diens sone was Misma.

26 De kinderen Misma dan waren/ Hamuel/ diens sone was Zachur/ diens sone was Simei.

27 Simei nv hadde sesthien sonen/ ende ses dochteren/ ende zijn broeders en hadden niet veel kinderen: oock alle harer maechschap en vermeerderden hen soo niet/ als de kinderen Juda.

g Josua 19.2

28 g Ende sy woonden te Berseba/ Molada/ HazarSual/

29 Bilha/ Ezem/ Tolad/

30 Bethuel/ Harma/ Ziklag/

31 BethMarchaboth/ HazarSussim/ BethBirei/ Saarim: dit waren hare steden/ tot op den coninck David.

32 Daertoe hare dorpen by Etham: Ain/ Rimmon/ Thochen/ Assan/ die vijf steden:

33 Ende alle dorpen die rondtom dese steden waren/ tot Babel toe/ dat is haer wooninge ende maechschap onder hen.

34 Ende Mesobab/ Jamlech/ Josa de sone AmazJa/

35 Joel/ Jehu de sone JosibJa/ des soons SeraJa/ des soons Asiels/

36 Elioenai/ Jaecoba/ Jesohaia/ AsaJa/ Adiel/ Jsmeel ende BenaJa/

37 Sisa de sone Siphei/ des soons Alon/ des soons JedaJa/ des soons Simri/ des soons SemaJa:

38 Dese werden machtighe Vorsten in hare gheslachten des huys harer vaderen/ ende deylde hen na der veelheyt.

39 Ende sy toghen henen/ dat sy te Gedor quamen/ tot teghent Oosten des dals/ dat sy weyde sochten voor hare schapen:

40 Ende vonden vette ende goede weyde/ ende een landt wijdt van ruymten/ stilleende rijck: want te vooren woonden aldaer die van Ham.

41 Ende die als nv by name geschreuen zijn/ quamen daer ter tijdt Hiskie des coninck Juda/ ende sloeghen der ghener hutten ende wooninghen/ die aldaer ghevonden werden/ ende verbanddense tot op desen dach/ ende woonden in haer stede/ want aldaer was weyde voor de schapen.

Hams gheslachte wort verdreuē vā de kinderen Simeons.

42 Oock gingen wt hen/ wt de kinderen Simeons/ vijf hondert mannen tot den ghebergte Seir/ met haren ouersten/ PlatJa/ NearJa/ RephaJa ende Vsiel/ den kinderen Jesei/

43 Ende sloegen de overgebleuene der Amalekiters/ die ontloopen waren/ ende woonden aldaer tot op desen dach.

Dat v. Capittel.

I. Ruben/ die zijner eerster gheboorte ontset wert. II. Item Gad/ 23. ende des halven Manasse gheslachte ende wooninghe/ 10. 18. met tsamen haer kryghen/ 25. ende gheuanckenisse.

Cap.vj. Luth. eñ dit Boeck eyndet alsoo met 30. Cap.
Dē stamme Rubens.

1 De kinderen Rubens des eersten soons Jsraels/ a want hy was de eerste sone: b doch daeromme dat hy zijns vaders bedde verontreynichde/ werdt zijn eerstgheboorte ghegheuen den kinderen Josephs/ des soons Jsraels/ c ende hy en wert niet ghereekent totter eerstegheboorte:

a Gen. 35.22
Exod.6.11
Num.26.5
b Gen. 49.4
c † and. hoewel het gheslachte na der seluer eerster gheboorte niet en wert ghereekent.

2 Want Juda/ die machtich was onder zijne broederen/ die wert het Vorstendom voor hem ghegheuen/ ende Joseph e de eerstegheboorte.

d Gen.49.8
e Dat is/ der eerstegheboorte vruchte.

3 f Soo zijn nv de kinderen Rubens/ des eersten soons Jsraels/ Hanoch/ Pallu/ Hezron ende Charmi.

f Gen.46.9
Exod.6.13
Num.26.5

4 De kinderen Joels dan waren/ Semeia/ diens sone was Gog/ diēs sone was Simei/

5 Diens sone was Micha/ diens sone was Reaia/ diens sone was Baal/

6 Diens sone was Beera/ h welcken voerde gheuanckelijck wech Thiglath Pillesser de coninc van Assyrien: ende hy was een Vorst onder de Rubeniten:

Beera.
g 2.Re.15.29

7 Ende zijn broeders onder zijnen gheslachte/ doe sy onder hare gheboorte ghereekent werden/ hadden tot hoofden/ Jeielende Sachariam.

8 Ende Bela/ de sone Asan/ des soons Sema/ des soons Joels/ h die woōde tot Aroer/ ende tot Nebo toe/ ende BaalMeon:

h Jos.13.16

9 Ende woonde teghen den opganck der Sonnen/ tot datmen comt aende woestijne/ aent water Phrath: i want haers vees was vele inden lande Gilead.

i Num.32.1

10 Ende ter tijdt Sauls voerden sy krijch teghen de Hagariters/ dat de ghene vielen door haer handt/ ende woonden inder gheener hutten/ teghen de gheheele Oostenzyde in Gilead.

Saul.
Hagariters.

11 Maer de kinderen Gads woonden teghen hen ouer/ inden lande Basan/ tot Salcha toe.

Dē stamme Gads.

12 Joel de voorneemste/ ende Sapham de ander/ Jacnai ende Saphat te Basan.

13 Ende hare broeders des huys harer vaderen waren/ Michal/ Mesullam/ Seba/ Jorai/ Jackan/ Sia ende Eber/ die seuen.

14 Dit zijn de kinderen Abihail/ des soons Huri/ des soons Jaroah/ des soons Gilead/ des soons Michaels/ des soons Jesisai/ des soons Jahdo/ des soons Bus.

Ahi/de ſone Abdiel/des ſoons Guni/was 15 een onerſte inden huyſe harer vaderen/

Ende woonde te Gilead in Baſan / ende 16 in hare dochteren / ende in alle voorſteden Saron/tot aen haer eynde.

Deſe werden alle gherekent ter tijdt Jo- 17 than des coninckx Juda/ ende Jerobeam des coninckx Jſraels.

De Rubeniters eñ Gadditers ſtrydẽ teghen de Hagariters.

De kinderen Ruben/der Gadditers/ende 18 des haluen ſtams Manaſſe/ wat ſtrijdtbare mannen waren / die den ſchildt ende zweerdt voerden/ende den boghe ſpannen conden/ende ſtrijdts eruaren waren/dier was vier ende veertich duyſent / ende ſeuen hondert ende tſeſtich/die int heyr toghen.

Ende doe ſy ſtreden met de Hagariters/ 19 k†holpen hen Jetur/Naphes ende Nodab.

k†and. Jetur/ Naphes/ ende Nodab/quam hen te hulpe teghen haer/ ende de etc.

Ende de Hagariters werden ghegheuen 20 in hare handen/ende alles wat met hen was: want ſy ſchreydden tot Godt inden ſtrijdt/ ende hy liet hem l verbidden/ want ſy betrouden hem.

l Siet hoe het recht geloone alle dinck vermach/ghelijck oock Chriſtus betuycht.

Ende ſy voerden wech haer vee/ vijf duyſent kemelen/twee hondert ende vijftich duyſent ſchapen / twee duyſent ezels/ ende hondert duyſent menſchen zielen. 21

Want daer vielen vele die daer verwondt 22 waren/want den ſtrijdt was van Godt:ende ſy woonden in haer plaetſe/ totter tijt toe doe ſy m gheuanghen werden.

m Namelijcke/ door Salmaneſſer.

Den haluen ſtam Manaſſe.

n Joſ.13.29

Ende de kinderen des haluen ſtams Ma- 23 naſſe woonden inden lande/ n van Baſan aen tot BaalHermon ende Senir toe / ende den berch Hermon/ ende harer was vele.

Ende deſe waren de hoofden des huys 24 harer vaders/ Epher/ Jeſei/ Eliel/ Aſriel/ Jeremia/ Hadawia/ Jahdiel/ gheweldighe redelijcke mannen/ ende beroemde hoofden in den huyſe harer vaderen.

o 2.Re.15.19

o Ende doe ſy hen aen den Godt harer va- 25 deren beſondichden / ende hoererije bedreuen met de afgoden der volcken inden lande/ die Godt voor hen verdelcht hadde/

Verweckte de Godt Jſraels den gheeſt 26 Phuls / des coninckx van Aſſyrien / ende den geeſt Thiglath Pilleſſer des coninckx van Aſſyrien/eñ voerden wech de Rubeniten/Gadditen/ende den haluen ſtam Manaſſe: ende brachtſe te Halah / ende Habor / ende Hara/ ende aent water Goſan/tot op deſen dach.

Phul.

Rubeniters/ Gadditers/ eñ den haluẽ ſtam Manaſſe/ wordẽ in Aſſyrien wech ghevoert.

Dat vj. Capittel.

1. Geſlachtregiſter der kinderen Leui/ 31. Sangers van Dauid beſtelt. 54. Der Prieſters/ 61. eñ Leuiten ſteden/ 67. met noch andere Vrijſteden den Leuiten ghegheuen.

Den ſtam Leui.

a Gen. 46.11

b 1.par.23.12 Exod.6.17

DE kinderen Leui waren: a Gerſon/ 1 Kahath/ ende Merari.

b De kinderẽ Kahath nv waren: Am- 2 ram/Jezehar/Hebron ende Vſiel.

Aarons kinderen.

De kinderen Amrams waren: Aaron/ 3 Moſe ende MirJam. De kinderen Aarons waren: Nadab/ Abihu/ Eleaſar ende Jthamar.

Eleaſar.

Eleaſar genereerde Pinehas/Pinehas ge- 4 nereerde Abiſua/

Abiſua genereerde Buki / Buki genereer- 5 de Vſi/

Vſi genereerde Seraia/Seraia genereerde 6 Meraioth/

Meraioth genereerde Amaria/ Amaria 7 genereerde Ahitob/

8 Ahitob genereerde Zadok / Zadok genereerde Ahimaaz/

9 Ahimaaz genereerde Aſaria/ Aſaria genereerde Johanan/

10 Johanan genereerde c Aſaria / dien / die Aſaria. Prieſter was inden huyſe dat Salomo bouwede te Jeruſalem.

11 Aſaria genereerde Amaria / Amaria genereerde Ahitob/

12 Ahitob genereerde Zadok / Zadok genereerde Sallum/

13 Sallum genereerde d Hilkia/ Hilkia genereerde Aſaria/

d 2.Re.22 ende 23.4 e 2.Re.25

14 Aſaria genereerde e SeraJa/ SeraJa genereerde Jozadak.

15 Jozadak nv wert mede wech ghevoert/doe de Heere Juda ende Jeruſalem/door Nebucad Nezer liet ghevanckelijck wechvoeren.

16 f So zijn nv de kinderen Leui deſe: Gerſon/ Kahath/ Merari.

f Exod.6

17 So hieten dan de kinderen Gerſon / Libni ende Simei:

18 Ende de kinderen Kahath hieten/Amram/ Jezehar/Hebron ende Vſiel:

19 De kinderen Merari hieten/ Maheli ende Muſi: dat zijn de gheſlachten der Leuiten onder hare vaderen.

20 Gerſons ſone was Libni/diens ſone was Jahath/diens ſone was Simea/

21 Diens ſone was Joah / diens ſone was Jddo / diens ſone was Serah / diens ſone was Jeathrai.

22 Kahaths ſone dan was Amminadab/diens ſone was Korah/diens ſone was Aſſir/

23 Diens ſone was Elkana/diens ſone was Abiaſſaph/diens ſone was Aſſir/

24 Diens ſone was Thahath / diens ſone was Vriel/diens ſone was Vſija/diens ſone was Saul.

25 De kinderen Elkana waren Amaſai ende Ahimoth/

26 g Diens ſone was Elkana / h diens ſone was Elkana van Zoph / diens ſone was Nahath/

27 Diens ſone was Elijab / diens ſone was Jeroham/diens ſone was Elkana/

28 Diens ſone was Samuel:diens eerſte geboren was Vaſni ende Abija.

29 Merari ſone was Maheli / diens ſone was Libni / diens ſone was Simei / diens ſone was Vſa/

30 Diens ſone was Simea / diens ſone was Haggija/diens ſone was AſaJa.

31 i Dit zijn nv/ die Dauid ſtelde te ſingen in den huyſe des Heeren/doe de Arcke ruſtede/

32 Ende dienden voor de wooninghe der hutten des k † Beſcheydts/ met ſinghen/ tot dat Salomo het huys des Heeren bouwede te Jeruſalem / ende ſtonden na haer wyſe in haren ampte.

33 Ende dit zijn ſy die daer ſtonden / ende hare kinderen: van den kinderen Kahaths was Heman de ſangher/ de ſone Joels/ des ſoons Samuels/

34 Des ſoons Elkane/des ſoons Jerohãs/ des ſoons Eliels/des ſoons Thoahs/

35 Des ſoons Zuphs/des ſoons Elkane/des ſoons Mahaths/des ſoons Amaſai/

36 Des ſoons Elkane/ des ſoons Joels/des ſoons Aſarie/ des ſoons Zephanie/

37 Des ſoons Thahaths / des ſoons Aſſirs/ des

des soons AbiAssaph / des soons Korah/

38 Des soons Jezehar / des soons Kahath/ des soons Leui/des soons Jsrael.

39 Ende m zyn broeder Assaph stondt te zyner rechter zyden: ende hy / de Assaph / was een sone BerechJa/des soons Simea/

40 Des soons Michael / des soons Baeseja/des soons Malchija/

41 Des soons Athni / des soons Serah/ des soons Adaia/

42 Des soons Ethan/des soons Sima/ des soons Simei/

43 Des soons Jahath/des soons Gerson/des soons Leui.

44 Hare broeders van de kinderen Merari/ stonden ter slincker zyden: namelycken/ Ethan de sone Kusi/des soons Abdi/des soons Malluch/

45 Des soons Hasabia / des soons Amazia/ des soons Hilkia/

46 Des soons Amzi / des soons Bani / des soons Samer.

47 Des soons Maheli / des soons Musi/ des soons Merari/des soons Leui.

48 n Haer broeders nu de Leuiten/waren gegeuen tot allerley ampt/ aen der wooninghe des huys des Heeren.

49 Aaron nu ende zyne sonen / waren in het ampt / aen te steken op den brantoffers altaer/ ende op den reuckaltaer / ende tot allen wercke in het allerheylichste / ende Jsrael te versoenen / als Mose de knecht Gods gheboden hadde.

50 Dit zyn dan de kinderen Aaron: Eleasar zyn sone/diens sone was Pinehas/diens sone was Abisua/

51 Diens sone was Buki / diens sone was Usi/diens sone was Serahia/

52 Diens sone was Meraioth / diens sone was Amaria/diens sone was Ahitob/

53 Diens sone was Zadok / diens sone was Ahimaaz.

54 Ende dit is hare wooninghe ende steden in haren lantpalen/namelycke/ der kinderen Aaron/ des geslachts der Kahathiters/ want het lot viel hen.

55 o Ende sy gauen hen Hebron in den lande Juda/ende derseluer voorsteden rontom.

56 Doch het velt der stadt ende hare dorpen/ gauen sy Caleb den sone Jephunne.

57 Soo gauen sy nu den kinderen Aaron de vrijsteden / Hebron ende Libna met hare voorsteden/

58 Jather ende Esthemoa / met hare voorsteden/

59 Hilen/ Debir/ Asan en BethSemes met hare voorsteden.

60 Ende wt den stamme BenJamin: Geba / Alemeth ende Anatoth / met hare voorsteden: dat aller steden in haren gheslachte derthien waren.

61 Nu den anderen kinderen Kahaths haers gheslachts/wt den haluen stamme Manasse/werden door het lot thien steden.

62 De kinderen Gerson haers gheslachts/ werden wt den stamme Jsaschar / ende wt den stamme Asser / ende wt den stamme Naphthali / ende wt den stamme Manasse in Basan/derthien steden.

63 De kinderen Merari haers gheslachts/ werden door het lot/ wt den stamme Ruben/ ende wt den stamme Gad/ende wt dē stamme Sebulon/twaelf steden.

64 Ende de kinderen Jsraels gauen den Leuiten oock steden met hare voorsteden/

65 Namelycken door het lott: wt den stamme Juda/ ende wt den stamme der kinderen Simeon / ende wt den stamme der kinderen BenJamin / de steden die sy by namen bestemden.

66 p Ende den gheslachten der kinderen Kahath/werden steden harer palen/wt dē stamme Ephraim.

67 So gauen sy nu hen/den geslachte der anderen kinderē Kahath/de vrijsteden: Sichem op het gheberchte Ephraim/Geser/

68 Jakmeam/BethHoron/

69 Aialon ende GathRimon met hare voorsteden.

70 Daertoe wt den haluen stam Manasse: Aner ende Bileam met hare voorsteden.

71 Daerenteghen de kinderen Gerson / gauen sy wt den geslachte des haluen stams Manasse: Golan in Basan/ ende Astharoth met hare voorsteden.

72 Wt den stamme Jsaschar: Kedes / Dabrath/

73 Ramoth ende Anem met hare voorsteden.

74 Wt den stamme Asser: Masal/Abdon/

75 Hukok ende Rehob met hare voorsteden.

76 Wt dē stamme Naphthali: Kedes in Galilea / Hammon ende Kiriathaim met hare voorsteden.

77 Den anderen kinderen Merari / gauen sy wt den stamme Sebulon: Rimono eñ Thabor met hare voorsteden.

78 Op gene zyde der Jordanen tegen Jericho ouer/teghen den opganck der Sonnen/aen de Jordane: wt den stamme Ruben: Bezer in der woestijne Jahza/

79 Kedemoth ende Mepaath met hare voorsteden.

80 Wt dē stamme Gad: Ramoth in Gilead/ Mahanaim/

81 Hesbon ende Jaeser met hare voorsteden.

Dat vij. Capittel.

1. Gheslachtregister Jsaschar/ 6. BenJamin/ 13. Naphthali/ 14. Manasse/ 20. Ephraim/ 30. ende Asser.

1 De kinderen Jsaschar waren: Thola/ Pua/ Jasub ende Simron: die viere.

2 De kinderen Thola nu waren: Usi/ Rephaia/ Jeriel/ Jahemai/ Jebsam eñ Samuel / hoofden inden huyse harer vaderen van Thola/ ende gheweldige lieden in haren gheslachte / a aen den ghetale te Dauids tijden / twee ende twintich duysendt / ende ses hondert.

3 De kinderen Usi waren/ Jesraia: ende de kinderen Jesraia waren: Michael/Obadia/ Joel/ende Jesia/die vyue: ende waren altemael hoofden.

4 Ende met hen in harē geslachte inden huyse harer vaderen / waren gherustet heyrvolck ten strijde/ses ende dertich duysent: want sy hadden vele vrouwen ende kinderen.

5 Ende hare broeders / in allen gheslachten Jsaschar/gheweldighe lieden / waren seuen ende tachtentich duysendt: ende werden alle ghereckent.

6 De kinderen BenJamin waren: Bela/ Becher/ende Jediael/die dry.

Marginal notes: m Des Hemā Assaph. — Ethan. — n 1.par.23.24 — Aarons kinderen. — Der Priesters steden. Num.35.2. — o Josue 14.6. 13.6. 21.11. — Der Leuiten steden. — p Josu.21.20 — Vrijsteden den Leuiten ghegheuen. — Dē stamme Jsaschar. Gen.46.13 — a 2.Sam.24 — Dē stamme BenJamin.

Eñ de kinderen Bela waren: Ezbon/ Usi/ Usiel/ Jeremoth ende Jri/ die vijue/ hoofden inden huyse der vaderen/ ende geweldige lieden: ende werdē gerekent twee ende twintich duysent/ ende vier ende dertich. 7

De kinderen Becher waren: Semira/ Joas/ Eliezer/ Elioenai/ Amri/ Jeremoth/ Abia/ Anathoth/ ende AlaſMeth/ die waren alle des Bechers kinderen. 8

Ende werden gerekent in haren gheslachten/ na de hoofden indē huyse harer vaderen/ gheweldighe lieden/ twintich duysendt ende twee hondert. 9

De kinderen Jediael nv waren: Bilhan: 10

Ende Bilhans kinderen waren: Jeus/ BenJamin/ Ehud/ Enaena/ Sethan/ Tharsis/ ende Abisahar.

Die waren altemael kinderen Jediael/ hoofden der vaderen/ geweldige lieden/ seuenthien duysent/ twee hondert/ die int heyr wtoghen te krijghen. 11

Ende Supim ende Hupim warē kinderen Jr: Husim nv waren kinderen Aher. 12

Dē stamme Naphthali.

De kinderen Naphthali waren: Jahziel/ Giuni/ Jezer/ ende Sallum/ b kinderen van Bilha. 13

b Gen. 30.4 ende 46.24.

De ander helft des stams Manasse/ op dese zijde der Jordanen.

De kinderen Manasse zijn dese: Esriel/ welcke baerde † Aramia zijn bywijf: c ende hy genereerde Machir den vader Gilead. 14

† And. [zijn wijf.] Aramia zijn bywijf heeft ghegenereert/ Machir den etc.

Ende Machir gaf Hupim ende Supim wijuen/ ende zijn suster hiet Maecha: zijn ander sone hiet Zelaphead: d ende Zelaphead hadde dochteren. 15

Ende Maecha Machirs wijf/ baerde eenen sone/ dien hiet sy Perez/ ende zijn broeder hiet Sares/ ende desseluen sonē waren: Ulam ende Rakem. 16

Ulams sone was e Bedan: dat zijn de kinderen Gilead/ des soons Machir/ des soons Manasse. 17

c Josue 17.1
d Num. 26.33 ende 27.1
e 1. Sa. 12.11

Eñ zijn suster Molechet/ baerde Jshud/ Abieser ende Mahela. 18

Ende Semida hadde dese kinderē: Ahean/ Sichem/ Likhi ende Aniam. 19

Dē stamme Ephraim.

De kinderē Ephraim waren dese: Suthelah/ diens sone was Bered/ diens sone was Thahath/ diens sone was Eleada/ diens sone was Thahath/ 20

Diens sone was Sabad/ diens sone was Suthelah/ diens sone was Eser ende Elead: ende de mannē tot Gath de inwoonders des lants verworchdense/ daerom dat sy afgetoghen waren/ haer vee te nemen. 21

Ende haer vader Ephraim droech langen tijdt leedt/ ende zijn broeders quamen hem te troosten. 22

Ende hy besliep zijn wijf/ die wert i swangher/ ende baerde eenen sone/ dien hiet hy Bria/ daerom dat het qualijck in zijnen huyse toeghinck. 23

f of/ met kinde

Zijn dochter nv was Seera/ die bouwede het leege ende hooge BethHoron/ ende Usen-Seera. 24

Diens sone was Rephah ende Reseph/ diens sone was Thelah/ diens sone was Thahan. 25

Diens sone was Laedan/ diens sone was Ammihud/ diens sone was Elisama/ 26

Diens sone was Nun/ diens sone was Josua. 27

Ende haer haue eñ wooninge was BethEl ende hare dochteren/ ende teghent Oosten Naeran/ ende tegent Westen Geser ende hare dochteren: Sichem eñ hare dochteren/ g † tot Aia toe/ ende hare dochteren. 28

g † And. [tot Aia toe] ende etc. [and. tot Ala toe]

29 Ende aen de kinderen Manasse/ BethSean ende hare dochterē/ Thenach ende hare dochteren/ Megiddo ende hare dochteren/ Dor ende hare dochteren: in dese woonden de kinderen Josephs/ des soons Jsraels.

Dē stamme Asser. Gen. 46.17

30 De kinderen Asser warē dese: Jemna/ Jeswa/ Jeswai/ Bria/ ende Serah haer suster.

31 De kinderen Bria waren: Heber eñ Malchiel/ dat is de vader Birsawith.

32 Heber nv genereerde Japhlet/ Somer/ Hotham/ ende Sua haer suster.

33 De kinderen Japhlet waren: Passach/ Bimehal/ ende Aswath: Dat waren Japhlets kinderen.

34 De kinderen Somer waren: Ahi/ Rahga/ Jehuba/ ende Aram.

35 Eñ de kinderen zijns broeders Helem waren: Zophah/ Jemna/ Seles ende Amal.

36 De kinderen Zophah waren: Suah/ Harnepher/ Sual/ Beri/ Jemra/

37 Bezer/ Hod/ Sama/ Silsa/ Jethran/ ende Beera.

38 De kinderen Jether waren: Jephunne/ Phispa/ ende Ara.

39 De kinderen Ulla waren: Arah/ Haniel/ ende Rizia.

40 Dese waren altemael kinderē Asser/ hoofden inden huyse harer vaderen/ wtghelesen/ geweldige lieden/ ende hoofden ouer vorsten: ende werden gerekent int heyr ten strijde/ aen haren ghetale/ ses ende twintich duysendt mannen.

Dat viij. Capittel.

1. Vanden gheslachte der BenJamiten.

1 BenJamin genereerde Bela zijnen eersten sone/ Asbal den anderē/ Ahrah den derden/

2 Noha den vierden/ Rapha den vijfsten.

3 Ende Bela hadde dese kinderen: Addar/ Gera/ Abihud/

4 Abisua/ Naeman/ Ahoah/

5 Gera/ Sephuphan/ ende Huram.

6 Dit zijn de kinderen Ehud/ die daer hoofden waren der vaders/ onder den burgeren te Geba: ende toghen wech na Manahath/

7 Namelijcken: Naeman/ Ahia/ ende Gera: deselue voerde se wech/ eñ hy genereerde Usa/ ende Ahiud.

8 Ende Seharaim genereerde inden lande Moab (doe hy gene van hem gelaten hadde) van Husim ende Baera zijne wijuen.

9 Ende hy genereerde van Hodes zijnē wijue: Jobab/ Zebia/ Mesa/ Malcham/

10 Jeuz/ SachJa/ ende Mirma: dat zijn zijne kinderen/ hoofden der vaderen.

11 Ende van Husim genereerde hy Abitob ende Elpaal.

12 Eñ de kinderen Elpaal waren: Eber/ Misam ende Samed: deselue bouwede Ono ende Lod/ ende hare dochteren.

13 Ende Bria ende Sama warē hoofden der vaders/ onder den burgeren te Aialon: sy veriaechden die tot Gath.

14 a † Zijn broeders nv: Sasak/ Jeremoth/

15 Sebadia/ Arad/ Ader/

16 Michael/ Jespa/ ende Joha: Dat zijn Bria kinderen.

a † And. [...] Ahio [...] sone] Sasak etc.

17 Sebadia/Mesullam/Uiski/Heber/
18 Jesmarai/Jeslia/Jobab: dat zijn Elpaal kinderen.
19 Jakim/Sichri/Sabdi/
20 Elioenai/Zilthai/Eliel/
21 Adaia/Braia/ende Simrath: dat zijn kinderen Simei.
22 Jespan/Eber/Eliel/
23 Abdon/Sichri/Hanan/
24 Hanania/Elam/Anthotia/
25 Jephdeia ende Pnuel: dat zijn de kinderen Sasak.
26 Samserai/Sehar Ja/Athal Ja/
27 Jaeres Ja/Elia ende Sichri. Dat zijn Jerohams kinderen.
28 Dat zijn de hoofden der vaderen harer gheslachten/ die woonden te Jerusalem.
29 b Ende te Gibeon woonde de vader Gibeon: ende zijn wijf hiet Maecha.
30 Ende zijn eerste sone was Abdon/Zur/Kis/Baal/Nadab/
31 Gedor/Ahio ende Secher.
32 Mikloth nu genereerde Simea: ende sy woonden teghen haren broederen ouer te Jerusalem/ met hen.
33 Ner genereerde Kis/ c Kis genereerde Saul/ Saul genereerde Jonathan/ Melchisua/ Abinadab/ ende Es baal.
34 Ende de sone Jonathan was/ Meri Baal. Meri Baal genereerde Micha.
35 De kinderen Micha waren: Pithon/ Melech/ Thaerea/ ende Ahas.
36 Ahas genereerde Joadda. Joadda genereerde Alemeth/ Asmaueth/ eñ Simri. Simri genereerde Moza.
37 Moza genereerde Binea/ diens sone was Rapha/ diens sone was Eleasa/ diens sone was Azel.
38 Eñ Azel hadde ses sonen/ die hieten/ Ebrikam/ Bochru/ Jsmael/ Sera Ja/ Abad Ja/ Hanan: die waren altemael Azels sonen.
39 De kinderen Esek zijns broeders waren: Ulam zijn eerste sone/ Jeus de ander/ Elipelet de derde.
40 De kinderen Ulam nu/ waren gheweldighe lieden/ ende gheschickt met boghen: ende hadden vele sonen/ ende soons sonen: hondert ende vijftich: die zijn altemael vanden kinderen Ben Jamin.

b 1.Par.9.35.

Sauls gheslachte. Jonathan. 1.Sam.9.1. ende 14.51. 1.Par.9.39.

Dat ix. Capittel.

3. Van dien, die te Jerusalem/ nade wederkoMinghe der stadt ghewoont hebben. 10. Vanden Priesteren ende Leuiten ampt. 35. Item Sauls gheslachte.

1 Ende het gantsche Jsrael wert gerekent: ende siet/ sy zijn aengheschreuen in den boeck der conninghen Jsraels ende Juda: a ende nu wech ghevoert na Babel/ om harer misdaet wille.
2 Die te vooren woonden op hare goederen ende steden/ namelijcken/ Jsrael/ Priesters/ Leuiten/ ende de b Nethinim.
3 Nu te Jerusalem woonden sommighe der kinderen Juda/ sommighe der kinderen Ben Jamin/ sommighe der kinderen Ephraim ende Manasse.
4 c Namelijcken/ vanden kinderen Perez des soons Juda/ was Uthai de sone Ammihud/ des soons Amri/ des soons Jmri/ des soons Bani.
5 Van Siloni van/ Asaia de eerste sone/ ende zijne andere sonen.
6 Vanden kinderen Serah/ Jeguel/ ende zijn broeders/ ses hondert ende tnegentich.
7 d Vanden kinderen Ben Jamin/ Sallu de sone Mesullam/ des soons Hodaw Ja/ des soons Hassina.
8 Ende Jebne Ja de sone Jeroham: ende Ella de sone Usi/ des soons Michri: ende Mesullam de sone Sephat Ja/ des soons Reguel/ des soons Jebne Ja.
9 Daer toe hare broederen in haren gheslachten/ negen hondert ende ses ende vijftich: alle dese mannen waren hoofden der vaderen/ inden huyse harer vaders.
10 e Vanden Priesteren nu/ Jedaia/ Joiarib/ Jachin:
11 Ende Asaria de sone Hilkia/ des soons Mesullam/ des soons Zadok/ des soons Meraioth/ des soons Ahitob/ een vorst inden huyse Gods/
12 Ende Adaia de sone Jeroham/ des soons Pashur/ des soons Malchia: ende Maesai de sone Adiel/ des soons Jahsera/ des soons Mesullam/ des Messilemech/ des soons Jmmer.
13 Daertoe hare broeders/ hoofden inden huyse harer vaders/ duysent/ seuen hondert ende tsestich/ vlytighe lieden aen het werck des ampts inden huyse Godts.
14 Vanden Leuiten oock/ vanden kinderen Merari/ Semaia de sone Hasub/ des soons Asrikam/ des soons Hasab Ja/
15 Ende Bakbakar Timmerman/ ende Galal/ ende Mathan Ja de sone Micha/ des soons Sichri/ des soons Assaph.
16 Ende Obad Ja de sone Semaia/ des soons Galal/ des soons Jedithum: ende Berechia de sone Assa/ des soons Elkana/ die inden dorpen der Netophathiters woonde.
17 De poortiers nu waren Sallum/ Akub/ Thalmon/ Ahiman met haren broederen/ eñ Sallum was de ouerste.
18 Want dus langhe hadden aen der poorte des Coninck/ tegen den opganck de Sonnen/ wacht ghehouden de kinderen Leui/ met leghers.
19 Ende Sallum de sone Kore/ des soons Abiassaph/ des soons Korah/ ende zijn broeders/ wt den huyse zijns vaders/ de Koriters/ aenden wercke des ampts/ dat sy wachteden aen den dorpel der hutten: ende hare vaders inden legher des Heeren/ dat sy waer souden nemen den inganck.
20 Ende Pinehas de sone Eleasar/ was een vorst ouer haer/ daerom dat de Heere te vooren met hem gheweest was.
21 Zachar Ja oock de sone Meselem Ja/ was wachter aen de poorte der hutten des f† beschents.
22 Alle dese waren wtghelesen tot wachters/ aen den dorpel/ twee hondert ende twaelue: die waren ghereckent in haren dorpen: ende Dauid eñ Samuel de Siender/ stichteden se g door haer ghelooue.
23 h Dat sy eñ hare kinderẽ de wacht houdẽ souden aen den huyse des Heeren/ namelijcken/ aen den huyse der hutten/ dat sy daer waer souden nemen.
24 i Sulcke deurwachters waren teghen de vier winden ghestelt/ teghent Oosten/ teghent

Priesteren. e Neh.11.10.

Leuiten. Neh.11.15.

Poortiers. Nehe.11.19.

Duerwachters. f† An. ftyfts/ of ghetuyghenisses.

g Dat is soo veel ghesept: Sulck stichtẽ en dedẽ sy niet wt menschelijcker aendacht eñ goede meyninghe/ maer door Godts beuel ende haren gelooue. want in Godts saken en sal gheen menschelijcke stichtinghe wat ghelden.

h 1.pa.26.28. i Num.3.6. ende 18.2.

c Nehe.11.4.

ghent Westen/ teghent Noorden ende tegent Zuyden.

25 Ende hare broeders wareñ op hare dorpen/ dat sy telcken des seuensten daechs daer in quamen/ alle tijt by hen te zijn.

26 Want de Leuiten waren dese vier ouersten deurwachters toebetrout: ende sy wareñ ouer de kisten ende schatten/ inden huyse Gods.

27 Oock bleuen sy den nacht ouer / rondtom het huys Gods: want hen behoorde de wacht te houden/ dat sy alle morghen op deden.

28 Ende sommighe van hen waren ouer de ghereetschap des ampts : want sy droeghen ghetelt wt ende in.

29 Ende harer sommighe waren bestelt ouer de vaten / ende ouer alle de heylige ghereetschap/ ouer k† semelmeel / ouer wijn/ ouer olye/ ouer wieroock/ ende reuckwerck.

k† And. meelbloeme/

30 Oec de Priesters kinderen/ maecten sommighe het l reuckwerck.

l Exod. 30. 20

31 Mathithia wt den Leuiten/ den eersten sone Sallum des Korhiters/ waren toebetrout de pannen.

32 Vanden Kahathiteren nv hare broederen/ waren sommighe ouer de thoonbrooden/ die te bereyden / dat syse alle Sabbath bereyden.

33 Dat zijn de saugers/ de hoofden onder den vaderen der Leuiten / oner de kisten wtghesondert: want dach ende nacht waren sy daer ouer int werck.

Sauls gheslachte.

1. Par. 8. 29

1. Sam. 14. 49

34 Dat zijn de hoofdeñ der vaders/ onder den Leuiten in haren geslachten: dese woonden te Jerusalem.

35 Te Gibeon woonde Jeiel/ de vader Gibeon: zijn wijf hiet Maecha.

36 Ende zijn eerste sone Abdon / Zur / Kis/ Baal/ Ner/ Nadab/

37 Gedor/ Ahaia/ Sacharia/ Mikloth.

38 Mikloth genereerde Sumeam : ende sy woonden oock rontom hare broederen te Jerusalem/ onder den haren.

m 1. par. 8. 33

39 m Ner dan genereerde Kis/ Kis genereerde Saul/ Saul genereerde Jonathan / Melchisua/ Abi Nadab/ Es baal.

40 Ende de sone Jonathã was/ Meri Baal. Ende Meri Baal genereerde Micha.

41 De kindereñ Micha waren: Pithon/ Melech/ ende Tharea.

42 Ahas genereerde Jaera. Jaera genereerde Alemeth/ Asmaueth/ ende Simri. Simri genereerde Moza.

43 Moza genereerde Binea/ diens sone was Rapha Ja/ diens sone was Eleasa/ diens sone was Azel.

44 Ende Azel hadde ses sonen/ die hieteñ Asrikam/ Bechru/ Jesmael/ Sera Ja/ Obad Ja/ Hanan: dat zijn Azels kinderen.

Dat x. Capittel.

1. Saul met tsamen zijne dry sonen worden verslaghen/ 11. ende van die te Jabes in Gilead begrauen.

Saul eñ zijner sonen doodt.

a 1. Sa. 31. 1

1 DE Philisteen a streden teghen Jsrael/ ende die van Jsrael vlodeñ voor de Philisteen / ende de verslaghene vielen op den berch Gilboa.

2 Nv/ de Philisteen hinghen hen aen Saul ende zijne sonen/ ende iaechden achter hen henen/ ende sloegen Jonathan/ Abi Nadab/ ende Melchisua de sonen Sauls.

3 Ende den strydt werdt hert teghen Saul/ ende de boghenschutters quamen aen hem/ dat hy van de schutters ghewont were.

4 Doe sprack Saul tot zijnen wapendrager: b Treckt v sweerdt wt / ende doorsteeckt my daermede: op dat dese onbesnedene niet en comen/ eñ schandelicken met my omgaen: doch zijn wapendragher en wonde niet / want hy vreesde seer. Doe nam Saul zijn sweert/ ende viel daer in.

b Judic. 9. 54

5 Doe nv zijn wapendragher sach dat Saul doot was/ viel hy oock int sweert/ ende sterf.

6 Also sterf Saul ende zijne dry sonen/ c ende zijn gantsche huys te gheiijck.

c 1. par. 8. 33 ende 9. 39

7 Doe nv de mannen Jsraels die inde leeghte waren/ sagen dat sy gevloden waren/ ende dat Saul ende zijne sonen doot waren/ verlieten sy hare steden/ ende vloden: ende de Philisteen quamen/ ende woonden daerinne.

8 d Des anderen morgens quamen de Philisteen/ de verslagene wt te trecken/ ende vonden Saul ende zijne sonen ligghen op den berch Gilboa.

d 1. Sa. 31. 8

9 Ende toghen hem wt / ende namen zijn hooft ende zijn wapen op / ende sondent int landt der Philisteen rondtom / ende lietent verrondighen voor haren afgoden / ende den volcke.

10 Ende leyden zijn wapen int huys haers godts / ende zijn hooft hechteden sy aen het huys Dagon.

11 e Doe nv alle die te Jabes in Gilead hoorden / alles wat de Philisteen Saul ghedaen hadden/

e 1. Sa. 31. 11 2. Sam. 2. 4

12 Maeckten sy hen op alle strijdtbare mannen/ ende namen het lichaem Sauls ende zijner sonen/ ende brachtense te Jabes/ ende begroeuen hare gebeenten onder de eycke te Jabes/ ende vasteden seuen daghen:

13 Also sterf Saul in zijner misdaet/ die hy teghen den Heere gedaen hadde/ f aenden woorde des Heeren/ dat hy niet en hielt: g oock dat hy de waersegster vraechde/

f 1. Sa. 13. 13

g 1. Sa. 28. 7

14 Ende en vraechde den Heere niet : daerom doodde hy hem/ ende keerde het Coninckrijck tot Dauid den sone Jsai.

Dat xj. Capittel.

1. Dauid wort Coninck ouer Jsrael/ 4. winnet de Burcht Zion/ 17. ende en wil des waters niet drincken/ dat dry zijner helden/ (10. die onder twee ende dertich werden ghetelt) met lijfs noot halen.

1 ENde het gantsche Jsrael vergaderde hem tot Dauid na Hebron/ ende spraec: b Siet/ wy zijn uwe beenen/ ende v vleesch.

Dauid tot Coninck ghesalft ouer Jsrael.

a 1. par. 12. 23 2. Sam. 5. 1

2 Oock voerdet ghy ons te vooren wt ende in/ doe Saul Coninc was : so heeft v de Heere uwe God gesproken: Ghy sult mijn volck Jsrael weyden / ende ghy sult vorst zijn ouer mijn volck Jsrael.

3 Ende alle Oudsten quamen oec totten Coninck te Hebron : ende Dauid maeckte een verbont met hen / te Hebron voor den Heere: ende sy salfden Dauid tot een Coninck ouer Jsrael / b nae den woorde des Heeren door Samuel.

b 1. Sa. 16. 13

4 Ende Dauid tooch henen / ende het gantsche Jsrael/ na Jerusaleñ dat is Jebus/ want de Jebusiters woonden daer inden lande.

Jebus. 2. Sam. 5. 6

5 Ende de burghers te Jebus spraken tot Dauid: Ghy en sult niet hier in comen. Da-

Dauids stadt.

uid dan noch wan de borcht Sion / dat is Dauids stadt.

6 Ende Dauid sprack: c Wie de Jebusiters ten eersten slaet/die sal een hooft ende ouerste zijn : doe beclamse aen het allereerste Joab/ de sone ZeruJa/ende wert een hooftman.

c 1.Jos.15.16. Judic.1.12. 1.Sa.17.27.

7 Dauid nv woonde op de borcht/daer van hietmense Dauids stadt.

8 Ende hy bouwede de stadt rontom / van Millo aen / tot gantsch rontomme : ende Joab d † liet leuen de ouergheblenene inder stadt.

9 Ende Dauid voer voort / ende nam toe/ ende de Heere Zebaoth was met hem.

e 2.Sa.23.8. Dauids Helden.

10 e Dit zijn de ouerste onder den helden Dauids / die hen redelyck met hem hielden in zijn coninckrijcke/by den gantschen Israel/ datmen hem tot een Coninc maeckte/na den woorde des Heeren ouer Israel.

11 Ende dit is het ghetal der helden Dauids: Jasabeam de sone Hachmoni/de voorneemste onder dertighen: hy hief zijn spiesse op/ende sloech f drie houdert op eenmael.

12 Nae hem was Eleasar de sone Dodo / de Ahothiter / ende hy was onder den drien helden.

13 Dese was met Dauid / g doe sy schimp spraken / ende de Philisteen hen aldaer vergadert hadden ten strijde: ende daer was een stuck ackers vol gherste/en het volck vluchtede voor de Philisteen.

14 Ende sy traden midden op het stuck/ ende verlosten dat/ ende sloegen de Philisteen/ende de Heere gaf eenen grooten heyl.

15 h Ende de drie vanden dertich voorneemsten/togē af totten Rotzsteen tot Dauid inde spelonck Adullam : ende der Philisteen leger lach inder leechte Rephaim.

16 Dauid nv was in de burcht:ende der Philisteen volc was op dat mael te Bethlehem:

17 i Ende Dauid wert met luste/ ende sprac: Wie wil my te drincken gheuen des waters/ wt den bornput te Bethlehē onder de poorte?

18 Doe vielen de drie inder Philisteen leger/ ende hulden des waters wt den bornput te Bethlehem onder de poorte/ende droeghent/ ende brachtent tot Dauid: doch hy en woudet niet drincken / maer k goot het den Heere wt/

19 Ende sprac: Dat late Godt verre van my zijn/dat ick dat doe/ende drincke het bloet deser mannē/in haers leuens perijckel:want sy hebbent met haers leuens perijckel gebracht: daerom en woude hy het niet drincken. Dat deden die drie helden.

Abisai.

20 Abisai de broeder Joabs/die was oock de voorneemste onder drien: ende hy hief zijn spiesse op / ende sloech drie houdert / ende hy was onder drien beroemt.

21 Ende hy de derde/heerlijcker dan de twee/ ende hy was haer ouerste:doch aen de l † drie en quam hy niet.

22 Benaia de sone Joiada/des soons Ishaiel/ van m † grooten daden / van Kabzeel: hy sloech twee leeuwen der Moabiten : ende ghinck af/ ende sloech eenen Leeuwe midden inden bornput/ter sneeutijt.

23 Hy sloech oock eenen Egyptischen man/ die was vijf ellen lanck/ende hadde een spiesse inder hant / als eens weuers boom: doch hy ghinck tot hem af met eenen stock/en nam hem de spiesse wt der hant/ n ende verworchde hem met zijn eyghen spiesse.

n 2.Sa.17.33

24 Dat dede Benaia de sone Joiada / ende was beroemt onder drie helden/

25 Ende was de heerlickste onder dertigen: doch aen de drie en quam hy niet: ende Dauid maeckte hem ten hemelijcken rade.

26 De strijdtbare helden zijn dese: Asahel de broeder Joabs/ Elhanan o † de sone Dodo/ van Bethlehem/

Strijtbare helden Dauids. Asahel.

27 Samoth de Harorither/Helez de Peloniter/

28 Ira de sone Ekes/de Thekoiter/Abieser de Anthothiter/

o † And. zijns Ooms sone.

29 p † Sibeachai de Husathiter/ Ilai de Ahohiter/

p † And. Sebechai.

30 Meherai de Netophathiter/Heled de sone Baena de Netophathiter/

31 Ithai de sone Ribai/van Gebeath der kinderen BenJamin/ Benai de Pirgathoniter/

32 Hurai vanden beken Gaas / Abiel de Arbathiter/

33 Asmaueth de Baherumiter/ Eliahba de Saalboniter.

34 De kinderen Hasem des Gisoniters / Jonothan de sone Sage de Harariter/

35 Ahiam de sone Sachar de Hararither / Eliphal de sone Vr/

36 Hepher de Macherathiter / Ahia de Peloniter/

37 Hezro de Carmeliter/ Naerai de sone Asbai/

38 Joel de broeder Nathan/ Mibear de sone Hagri/

39 Zeleg de Amoniter / Naherai de Berothiter / Joabs des soons ZeruJa wapendragher/

40 Ira de Jethriter/Gareb de Jethriter/

41 Vria de Hethiter/ Sabad de sone Ahelai/

42 Adina de sone Sisa de Rubeniter / een hooftman der Rubeniters/ ende dertich waren onder hem.

43 Hanan de sone Maecha / Josaphat de Mathonither/

44 Vsia de Astrahiter / Sama ende Jaiel de sonen Hotham des Aroeriters/

45 Jediael de sone Simri / Joha zijn broeder de Thiziter/

46 Eliel de Mahauiter/ Jeribai ende Josawia de sonē Elnaam/Jethma de Moabiter/

47 Eliel/Obed/Jasiel/van Mesobaia.

Dat xij. Capittel.

1. Dauids krijchsvolck dat te Ziklag tot hem coemt. 23. Het ghetal des krijchsvolcx / dat tot Dauid te Hebron ghecomen is.

1 Ock quamen dese tot Dauid te Ziklag/ a doe hy noch b besloten was voor Saul den sone Kis/ende sy waren oock onder de helden/ die ten strijde holpen/

Veel krijchsvolck comt tot Dauid te Ziklag.

a 1.Sa.27.6.

b Dat is, verborghen.

2 Ende met boghen geschict waren tot beyden handen / op steenen/ op pijlen / ende boghen: vande broederen Sauls/die wt BenJamin waren/

3 De voorneemste/ Ahieser ende Joas/ de kinderen Samaia des Gibeathiters / Jesiel ende Pelet de kinderen Asmaueth / Barachu ende Jehu de Anthothiter:

4 Jesmaia de Gibeoniter/gheweldich onder dertighen/ende ouer dertich: Jeremia/ Jahesiel/Johanon/ Josabad de Gederathiter,

5 Eleusai/Jerimoth/Bealia/Samaria/SaphatJa de Harophiter,

Elkana

6 Elkana/ Jeſije/ Aſareel/ Joeſer/ Jaſabeam de Kozhiter.

7 Joela ende Sabadia/ de kinderē Jeroham van c† Gedoz.

c† And. Gedud

8 Vanden Gadditeren scheydden hen wt tot Dauid inder Burcht inder woeſtijne/ ſtercke Helden ende krijchſlieden/ die ſchildt ende ſpieſſen voerden/ ende haer aengheſichte als der leeuwen / ende ſnel als de reen op de berghen.

Krijchſlieden die tot Dauid gecomen zijn wt Iſrael.

9 De eerſte Eſer/ de ander ObadJa/ de derde Eliab/

10 De vierde Maſmanna / de vijfſte Jeremia/

11 De ſeſte Athai/ de ſeuenſte Eliel/

12 De achtſte Johanan / de neghenſte Eliſabad/

13 De thienſte Jeremia / de elfſte Machbanai.

14 Deſe waren vanden kinderen Gad/ hoofden inden heyre/ de cleynſte ouer hondert/ ende de grootſte ouer duyſent.

15 Deſe zijn het/ die ouer de Jozdane ghinghen inder eerſter maent/ doe ſy vol was aen beyde oeueren/ d† dat alle leechten effen waren / beyde teghent Ooſten ende teghent Weſten.

d† And. eñ verjaechden alle/ ſo in leechten woonden beyde etc.

16 Ende daer quamen oock ſommighe vanden kinderen BenJamin ende Juda/ tot der Burcht Dauids.

17 Ende Dauid ghinck tot hen wt/ ende antwoorde/ ende ſprack tot hen: So ghylieden in vrede tot my comt/ ende my te helpen / ſoo ſal mijn herte met ulieden zijn: ſoo ghy daerenteghen comt op liſt/ ende my teghen te zijn/ ſoo doch gheen e† onbillickheydt aen my en is/ ſoo ſie de Godt onſer Vaderen daerin / ende ſtraffe het.

e† An. moetwil

18 Nv/ den Gheeſt tooch aen Amaſai / den hooftman onder dertigen/ [ende ſprac:] Vwe zijn wy Dauid / ende met v houden wy het/ ghy ſone Iſai: vrede/ vrede zy met v/ vrede zy met uwe helpers / want uwe Godt helpt v. Doe namſe Dauid aē/ ende ſteldeſe tot hoofden ouer de krijchſlieden.

19 Ende van Manaſſe vielen ſommighe tot Dauid / doe hy quam met de Philiſteen teghen Saul ten ſtrijde / ende en halp hen niet: f want de Vozſten der Philiſteen / lietenſe met rade van hen/ ende ſpraken: Wanneer hy tot zijnen herre Saul viel/ ſo mochtet ons onſen hals coſten.

f 1. Sa. 29. 4

20 g Doe hy nv na Ziklag tooch / vielen tot hem vā Manaſſe: Adna/ Joſabad/ Jediael/ Michael/ Joſabad/ Elihu/ Zilthai/ hoofden ouer duyſent in Manaſſe.

g 1. Sa. 30. 1

21 Ende ſy holpen Dauid tegen de krijchſlieden/ want ſy waren altemael redelijcke Helden/ ende werden Hooftlieden ouer het heyr.

22 Ooc quamen alle dage ſommige tot Dauid/ hem te helpen/ tot dat het een groot heyr wert/ ghelijck als een heyr Gods.

23 Ende dit is het getal der hoofden/ gheruſt ten heyre/ h die tot Dauid te Hebron quamē/ het Coninckrijck Sauls tot hem te wenden/ na den woorde des Heeren.

Het ghetal des volcx dat tot Dauid te Hebron gecomen is.

h 2. Sam. 5. 1

24 Der kinderē Juda/ die ſchilden ende ſpieſſen droegen/ warē ſes duyſent ende acht hondert gheruſtet ten heyre.

25 Der kinderen Simeon/ redelijcke Helden ten heyre/ ſeuen duyſent ende hondert.

26 Der kinderen Leui/ vier duyſendt ende ſes hondert.

27 Ende Joiada de Vozſt onder dien van Aaron/ met drie duyſent ende ſeuen hondert.

28 Zadok de iongheling een redelijck Helt/ met zijns vaders huys / twee ende twintich Ouerſten.

29 Der kinderen BenJamin/ Sauls broederen/ drie duyſent: want op die tijt hielden haer noch vele met den huyſe Sauls.

30 De kinderen Ephraim / twintich duyſent ende acht hondert/ redelijcke Helden / ende beroemde mannen inden huyſe harer vaderen.

31 Des haluen ſtamme Manaſſe / achthien duyſendt / die by namen ghenoemt werden/ dat ſy quamen/ ende maeckten Dauid tot een Coninck.

32 Der kinderen Iſaſchar / die i verſtandich waren/ ende rieden wat Iſrael op elcke tijdt doen ſoude/ twee hondert Hooftlieden / ende alle hare broeders volchden hare woorden.

i dat is wijs verſtandich

33 Van Sebulon / die int heyr togen ten ſtrijde/ geruſtet met allerley wapenen ten ſtrijde/ vijftich duyſent/ hen in de ordeninge te ſchicken eendrachtelijcken.

34 Van Naphthali/ duyſent hooftlieden/ ende met hen die ſchilden ende ſpiſſen voerden/ ſeuen ende dertich duyſent.

35 Van Dan/ ten ſtrijde gheruſtet/ acht ende twintich duyſent/ ſes hondert.

36 Van Aſſer/ die int heyr togen/ geruſtet ten ſtrijde/ veertich duyſent.

37 Van gene zijde der Jozdanen/ vanden Rubeniteren/ Gadditeren/ ende dē haluen ſtamme Manaſſe/ met allerley wapen ten ſtrijde/ hondert ende twintich duyſent.

38 Alle deſe krijchſlieden / het heyr te ordineren / k quamen van gantſcher herten tot Hebron/ Dauid tot een Coninck te maken ouer gantſch Iſrael: oock was alle het ander Iſrael eens herten/ datmen Dauid tot een Coninck maeckte.

k 2. Sa. [illegible]

39 Ende waren aldaer by Dauid drie dagen/ aten ende droncken: want haer broeders hadden voor hen wat bereyt.

40 Oock die de naeſte rondtom waren / tot aen Iſaſchar / Sebulon / ende Naphthali/ die brachten broot op ezelen / kemelen muylen / ende runderen te eten / meel/ vijghen/ rozijnen / wijn / olye / runderen ende ſchapen plantey: want daer was een blijſchap in Iſrael.

Dat xiij. Capittel.

1. Dauid laet de ouergheblenen geſlachten roepen/ 5. ende de Arcke Godts van Kiriath Jearim halen.

1 Ende Dauid hielt eenen raet a met den Hooftlieden ouer duyſent/ eñ ouer hondert/ ende met allen Vozſten/

a 2. Sa[illegible]

2 Ende ſprack tot der gantſcher Ghemeynten Iſraels: Behaecht het ulieden / ende iſt vanden Heere onſen Godt/ ſo laet ons oueral wtſchicken tot den anderen onſen broederen/ in allen landen Iſraels / ende met hen de Prieſters ende Leuiten inden ſteden daer ſy voorſteden hebben/ dat ſy tot ons vergadert werden/

3 Eñ laet ons de Arcke onſes Godts weder tot ons halen: b want by den tijden Sauls/ en vraechden wy niets na haer.

b 1. Sam[illegible]

Doe

Doe sprack de gantsche ghemeynte: Men 4 soude alsoo doen/ want sulcx behaechde allen volcke wel.

c 2.Sam.6.1.

c Alsoo vergaderde David het gantsche 5 Israel / van Sihor Egypti aen/ tot datmen comt te Hemath / de arcke Godts te halen van Kiriath Jearim.

Ende David tooch op met den gantschen 6 Israel tot Kiriath Jearim / die daer leyt in Juda / dat hy van daer op brochte / de arcke Gods des Heeren / die op den cherubim sitt/ daer den Name aengheroepen wert.

Ende sy lieten de arcke Godts / op eenen 7 nieuwen waghen voeren/ wt den huyse Abi-Nadab: Vsa nv ende zijn broeder dreuen den waghen.

David nv ende het gantsche Israel/ speel- 8 de voor Godt / wt gantscher macht/ met lieden/ met harpen/ met psalteren/ met tambo- rijnen/ met cymbalen ende met basuynen.

d 2.Sa.6.6. 1.Par.16.1.

d Doe sy nv quamē op de pleyne Chidon/ 9 reckte Vsa zijn handt wt/ de arcke te houden/ want de runderen traden ter zijden wt.

e Num.4.15. 19.

Doe vertoornde de grimmicheyt des Hee- 10 ren ouer Vsa / ende sloech hem / dat hy zijn hant hadde wtgereckt aen de arcke / e dat hy aldaer sterf voor Gode.

PerezVsa.

Doe wert David bedroeft / dat de Heere 11 een sulcke scheure dede aen Vsa/ ende hiet de stede/ PerezVsa/ tot op desen dach.

Eñ David vreesde hem voor Gode dies 12 daechs/ eñ sprack: Hoe sal ick de arcke Godts tot my brenghen?

Daerom en liet hy de arcke Godts niet 13 tot hem brenghen in de stadt Davids/ maer keerdese henen int huys ObedEdom des Githiters.

ObedEdō.

Also bleef de arcke Gods by ObedEdom 14 in zijnen huyse / dry maenden lanck : ende de Heere seghende het huys ObedEdom/ ende alles wat hy hadde.

Dat xiiij. Capittel.

1. Hiram schickt David hout ende wercklieden/ een huys te bouwen. 3. David krijcht by veel wijuen vele kinderen. 8. De Philisteen worden van hem met rade/ 14. ende hulpe Godts twee-mael gheslaghen.

Hiram. a 2.Sa.5.11.

E Nde a Hiram de coninck te Tyro/ sandt 1 boden tot David / ende cederen hout/ metsers ende timmerlieden/ dat sy hem een huys bouweden.

Ende David merckte / dat hem de Heere 2 tot een coninc ouer Israel b beuesticht hadde: want zijn coninckrijc clam op / om zijns volcx Israels wille.

Ende David nam noch meer wijuen te 3 Jerusalem / ende generéerde noch meer so-nen ende dochteren.

Kinderen Davids te Jerusalem ghebooren.

Ende die hem te Jerusalem geboren wer- 4 den/ die hieten alsoo: Sammua/ Sobab/ Na-than/ Salomo/

Jebehar/ Elisua/ Elipalet/ 5

Noga/ Nepheg/ Japhia/ 6

Elisamua/ BaalJada/ Eliphalet. 7

c 2.Sa.5.17.

c Ende doe de Philisteen hoordē/ dat Da- 8 vid tot een coninc gesalft was ouer het gant-sche Israel/ toghen sy alle op/ David te soec-ken. Doe dat David hoorde / tooch hy wt teghen hen.

Ende de Philisteen quamen/ ende leyden 9 hen neder in de leechten Rephaim.

David vraechde Godt / ende sprack: 10

Sal ick op trecken teghen de Philisteen/ ende wilt ghyse in mijn hant geuen? De Heere sprack tot hem: Treckt op/ ick hebse in v hant ghegheuen.

11 Ende doe sy optoghen na d Baal Prazim/ sloechse David aldaer: ende David sprack: Godt heeft mijn vyanden door mijn handt/ van malcanderen gescheurt/ ghelijck als hem het water van malcanderen scheurt/ daerom hieten sy die stede Baal Prazim.

d Baal heet een huysweert of man/ Perez/ heet een scheure of vackeel. Daeromme moet dese stede Baal Prazim heeten/ dewijle dat de Philisteen daer verstropt ende van malcanderen ghescheurt zijn.

12 Ende sy lieten hare goden aldaer : e doe hietse David met vyere verbranden.

e Deut.7.

13 f Nv/ de Philisteen maeckten hen daer weder aen/ ende leyden hen neder in de leechten.

f 2.Sa.5.22.

14 Ende David vraechde Godt noch eens: ende Godt sprack tot hem: Ghy en sult niet op trecken achter hen henen: maer gheeft v van hen / dat ghy aen hen comet teghen de g † moerbezien boomen ouer.

g † And. peerboomen.

15 Wanneer ghy dan hooren sult / het ruysschen bouen op de moerbezien boomen henen gaen/ soo comt wt ten stryde / want Godt is dan voor v wtghetoghen/ te slaen der Philisteen heyr.

16 Ende David dede als hem Godt ghebo-den hadde: ende sy sloeghen het heyr der Philisteen/ van Gibeon aen tot Gaser toe.

17 Ende Davids naem breydde hem wt in allen landen : ende de Heere liet zyn vreese ouer alle Heydenen comen.

Dat xv. Capittel.

1. David bouwet een stede voor de arcke Gods/ 12. die daer wort vanden Priesteren ende Leuiten/ 16. met ghesanghe / snarenspel ende blijschap opwaerts gebracht. 27. David wort zijns doens haluen van Michal veracht.

David laet de arcke Godts opwaerts halen aen haer stede.

1 E Nde hy bouwede hē huysen in de stadt Davids/ ende bereydde de arcke Gods een stede / ende bereydde een hutte ouer haer.

2 Op dat mael sprac David: De arcke Gods en sal niemant draghen / dan alleen de Leuiten: a want de selue heeft de Heere vercoren/ dat sy de arcke des Heeren draghen / ende hem dienen eewichlijck.

a 2.Sa.6.6. Nu.4.15. 19. ende 7.9.

3 Daerom vergaderde David het gantsche Israel te Jerusalē / dat sy de arcke des Heeren op brachten / aen de stede die hy daer toe bereyt hadde.

4 Ende David bracht te hoope/ de kinderen Aaron/ ende de Leuiten.

5 Vanden kinderen Kahath: Vriel den ouersten/ met tsamen zijnen broederen / hondert ende twintich.

6 Vanden kinderen Merari: Asaia de ouerste/ met tsamen zijnen broederen/ twee hondert ende twintich.

7 Vanden kinderen Gersom: Joel de ouerste/ met tsamen zijnen broederen / hondert ende dertich.

8 Vanden kinderen Elizaphan: SemaJa de ouerste / met tsamen zijnen broederen / twee hondert.

9 Vanden kinderen Hebron: Eliel de ouerste/ met tsamen zijnen broederen/ tachtentich.

10 Vanden kinderen Vsiel: Amminadab de ouerste/ met tsamen zijnen broederen/ hondert ende twaelue.

11 Ende David riep Zadok ende AbJathar den Priesteren ende Leuiten: namelijcken/ Vriel/ AsaJa / Joel/ SemaJa/ Eliel/ Amminadab/

Ende

12 Ende sprack tot hen: Ghy zijt de Hoofden der vaders onder den Leuiten: soo heylighet uliedẽ nv/ ende uwe broederen / dat ghy de Arcke des Heeren des Godts Israels opwaerts brenghet/ aen de stede die ick haer bereydet hebbe.

De Arcke Godts.

13 b Want te vooren/ doe ghylieden daer niet en waert/ dede de Heere onse God een scheure onder ons / daerom dat wy hem niet en sochten/ c als het hem behoort.

b 1.par.13.10

c Nu.4.15.19 ende 7.9

14 Also heylichden hen de Priesters ende Leuiten/ dat sy de Arcke des Heeren des Godts Israels opwaerts brochten.

15 Ende de kinderen Leui droeghen de Arcke Gods des Heeren op hare schouderen/ met de hantboomen daer aen/ d als Mose geboden hadde/ na den woorde des Heeren.

d Exod.25.13

16 Ende Dauid sprack tot den Ouersten der Leuiten/ dat sy hare broeders tot sangers setten souden/ met snarenspelen/ met psalteren/ harpen/ ende cymbalen/ dat sy luyde songen ende met blijschappen.

Sanghers met snarenspelen.

17 Doe bestelden de Leuiten/ Heman den sone Joel / ende van zijnen broederen / Assaph den sone Berechia: ende vanden kinderen Merari haren broederen / Ethan den sone KusaJa.

Heman. Assaph.

Ethan.

18 Ende met hen hare broederen des anderen deels/ namelijcken/ ZacharJa/ Ben/ Jaesiel/ Semiramoth/ Jehiel/ Vnni/ Eliab/ Benaia / Maeseia / Mathithia / Elipheleia/ Mikneа / ObedEdom / Jehiel / de deurwachters.

19 Want Heman / Assaph ende Ethan/ waren sanghers met metalen cymbalen/ helle te klincken.

20 SacharJa daerenteghen/ Asiel/ Semiramoth/ Jehiel/ Vnni/ Eliab/ Maeseia/ ende Benaia/ met psalteren e† te singhen.

e† And. ten Alamoth.

21 Ende Mathithia/ Elipheleia/ Mikneia/ ObedEdom/ Jehiel ende Asaia/ met harpen van acht snaren voor te singhen.

22 ChenanJa nv/ der Leuitẽ ouerste/ de sangmeester/ dat hyse onderwese te singhen/ want hy was verstandich.

23 Ende Berechia ende Elkana/ warẽ deurwachters der Arcken.

24 Nv SechanJa / Josaphat / Nethaneel/ Amasai / SacharJa / Benaia / Elieser de Priesters/ bliesen met trompetten voor de Arcke Godts: ende ObedEdom ende Jehia waren deurwachters der Arcken.

25 Also ghinghen Dauid ende de Oudtsten Israels / ende de Ouersten ouer de duysendt henen/ de Arcke des verbonts des Heeren op te halen/ wt den huyse ObedEdom/ met blijschappen.

26 Ende doe Godt den Leuiten halp / die de Arcke des verbonts des Heeren droegen/ offerdemen seuen ossen/ ende seuen rammen.

27 Ende Dauid hadde eenen lijnen rock aen/ daertoe alle Leuiten die de Arcke droeghen/ ende de sanghers/ eñ ChenanJa de sangmeester/ met den sangers: oock hadde Dauid eenen lijnen f† lijfrock aen.

f† And. Ephod

28 Also bracht het gantsche Israel / de Arcke des verbonts des Heeren opwaerts met juychen/ basuynen/ trompetten/ ende hellen cymbalen/ met psalteren ende harpen.

29 Doe nv de Arcke des verbonts des Heeren in de stadt Dauids quam / sach Michal Sauls dochter ter vensteren wt: ende doe sy den Coninck Dauid sach danssen eñ spelen/ verachtede sy hem in harer herten.

Dat xvj. Capittel.

1. Dauid offert ende seghent het volck/ 4. bestelt lof ende wacht by de Arcke Godts.

1 Ende a doe sy de Arcke Godts in brachten/ steldẽ syse in de hutte/ die haer Dauid opgericht hadde: eñ offerden brantoffer ende danckoffer voor Gode.

a 2.Sa.6.

Dauid offert ende seghent het volck.

2 Ende doe Dauid den brantoffer eñ danckoffer volbracht hadde / seghende hy het volck inden Name des Heeren.

3 b Ende deylde wt eenen yegelijcken in Israel / beyde mans ende vrouwen / een c ghewichte broodts / een stuck vleesch / ende een Neussel wijns.

b 2.Sa.6.

4 Ende hy stelde voor de Arcke des Heeren/ sommighe Leuiten tot dienaers / dat sy den Heere den God Israels prijsden/ danckten ende loefden.

5 Namelijcken/ Assaph den eersten/ SacharJa den anderen/ Jeiel/ Semiramoth/ Jehiel/ Mathithia/ Eliab/ BenaJa/ ObedEdom ende Jeiel/ met psalteren ende harpen: ende Assaph met hellen cymbalen.

6 BenaJa derentegẽ ende Jehasiel dẽ Priesters met trompetten/ altijt voor de Arcke des verbonts Godts.

7 Te dier tijt bestelde Dauid ten eersten/ den Heere te dancken / door Assaph ende zijne broeders.

8 d Danct den Heere/ predict zijnen Name/ doet condt onder de volcken zijn doen.

d Psal.105.1. Esaie 12.

9 Singhet/ spelet/ ende dichtet hem/ van alle zijne wonderen.

10 Roemet zijnen heylighen Name / het herte der ghener die den Heere soecken / verblijde hem.

11 Vraecht na dẽ Heere ende na zijner macht/ soeckt zijn aenghesichte altijt.

12 Ghedenckt zijner wonderen die hy gedaen heeft/ zijner wonderen ende e† zijns woorts.

e† And. richte monts.

13 Ghy/ het zaedt Israels zijns knechts/ ghy kinderen Jacobs zijns wtuercorenen.

14 Hy is de Heere onse Godt/ hy richtet ouer de gantsche wereldt.

15 Gedenckt eewichlijck zijns Verbonts/ wat hy beloeft heeft in duysent gheslachten:

16 f Dat hy ghemaeckt heeft met Abraham/ g ende zijns eedts met Isaac.

f Gen.

g Gen.

17 h Ende hy stelde het Jacob ten Rechte/ ende Israel ten eewighen Verbonde/

h Gen.

18 Ende sprack: Jck wil v het landt Canaan gheuen/ het lot ws erfdeels.

19 Doe sy noch weynich ende i cleyne waren/ ende vreemdelinghen daerin.

i Gen.

20 Ende sy togen van eenen volcke ten anderen / ende wt eenen Coninckrijcke ten anderen volcke.

21 Hy en liet niemanden hen schande doen/ eñ strafte om harent wille Coninghen.

22 k Tastet mijnẽ gesalfden niet aen/ ende een doet niet quaets mijnen Propheten.

k Psal.105.

23 l Singhet den Heere alle landen/ vercondighet daghelijcx zijn heyl.

l Psal.

24 Vertellet onder den Heydenen zijn Heerlichept/ ende onder de volcken zijn wonder.

25 Want de Heere is groot ende gantsch loflijck/ ende Heerlijck bouen alle andere goden.

m Gene.1.8

26 Want aller Heydenen goden zijn afgoden: m doch de Heere heeft den Hemel ghemaeckt.
27 Het staet heerlijck ende statich voor hem/ ende gaet gheweldich ende vrolijck toe/ aen zijn plaetse.
28 Geeft herwaerts den Heere ghy volcken/ geeft herwaerts den Heere/ eere ende kracht.
29 Gheeft herwaers den Naem des Heeren de eere/ brengt gheschencken/ ende comt voor hem/ ende bidt den Heere aen in heylighen verciersel.
30 De gantsche werelt vreese hem/ hy heeft den aerdtbodem bereyt/ dat hy niet beweecht en wort.
31 Den hemel verblijde hem/ende de aerde zy vrolijck/ ende men segge onder de Heydenen/ dat de Heere regeert.
32 De zee bruyse/ende wat daerin is/ende het velt zy vrolijck/ende alles wat daer op is.
33 Ende laet juychen alle boomē inden wou-de voor den Heere/ want hy comt te richten de aerde.
34 Dancket den Heere/want hy is vriendelic/ ende zijn barmhertichept duert eewichlick.
35 Ende segt: Helpt ons God onse n Heylāt/ ende vergadert ons/ ende verlost ons vanden Heydenen: dat wy uwen heylighen Name dancken/ende v lof segghen.
36 Geloeft zy de Heere de God Israels/ van eewichepdt tot eewichept: ende alle het volck segghe: Amen/ende loue den Heere.
37 Also liet hy aldaer voor de Arcke des ver-bonts des Heeren/ Assaph ende zijn broeders/ te dienen voor de Arcke alletijdt/ in eenen ye-ghelijcken daghe zijn dachwerck.
38 Daerenteghen ObedEdom ende † haere broederen/acht ende tsestich/ ende ObedEdom den sone Jedithun/ ende Hossa tot deur-wachters.
39 Ende Zadok den Priester/ende zijn broe-ders de Priesters/ liet hy voor de wooninghe des Heeren/op der hoochte te Gibeon:
40 Dat sy den Heere dagelijcx brantoffer de-den/ op den brantoffer altaer/ des morghens ende des auonts/o als geschreuen staet in de Wet des Heeren / dat hy aen Israel ghebo-den heeft.
41 Ende met hen Heman ende Jedithun/ ende andere vercoren/ die by namen genoemt wa-ren/te dancken den Heere/ dat zijne barmher-tichept eewichlijck duert.
42 Ende met hen Heman ende Jedithun / met trompetten ende cymbalen te klincken / ende met snarenspelen Gods: de kinderē Jedithun van/maeckte hy tot deurwachters.
43 Also tooch alle het volck weder henen/een yegelijck in zijn huys: ende David keerde oock wederom/zijn huys te seghenen.

n Of/ heylmaker/behouder/

Iosefs wacht by der Arcke Godts.

Dat xvij. Capittel.

1. De Heere/so hy hem geen huys en wil laten bouwen/ 7. doet David met verhael bewesener weldaden/ 9. 11. tweederley/(dat is/tytlijcke ende eewige) toesegginge. 16. David loeft ende dancket God met grooten verwonderē/ 23. ende bidt dat hy wil zijn toesegghinghe houden.

David wil een Tempel bouwen. a 2.Sam.7.1

1 ENde het geuiel/doe David in zijnē huy-se woonde/ sprack hy tot den Propheet Nathan: Siet/ick woone in een cederen huys/ende de Arcke des verbonts des Heeren is onder de tapijten.
2 Nathan sprack tot David: a Alles wat in uwer herten is / dat doet: want Godt is met v.
3 Doch inder seluer nacht / quam het woort Gods tot Nathan/ ende sprack:
4 Gaet henen/ende segt David mijnen knecht: So spreeckt de Heere: Ghy en sult my gheen huys bouwen ter wooninghe.
5 b Want ick en hebbe in geenen huyse ghe-woont/vanden dage aen/doe ick de kinderen Israels wtleydde/tot op desen dach: maer ick ben gheweest/ waer de hutte geweest is/ende de wooninghe.
6 Waer ick gewandelt hebbe indē gantschen Israel: hebbe ick tot der Richteren eenen in Israel oyt geseyt/ dien ick geboot mijn volck te weyden/ende gesproken: Waerom en bou-wet ghy my gheen cederen huys?
7 So segt nv also tot mijnen knecht David: Soo spreeckt de Heere Zebaoth: Ick hebbe v ghenomen van de weyde achter de schapen/ dat ghy soudet zijn een Vorst ouer mijn volck Israels/
8 Ende ben met v geweest/ waer ghy henen ghegaen zijt: ende hebbe uwe vyanden wtge-roeyt voor v / ende hebbe v eenen naem ghe-maeckt/ghelijck als de Groote op der aerden eenen naem hebben.
9 Ende ick wil mijnen volcke Israels een stede setten/ ende wil het planten/ dat het al-daer woonen sal/ ende niet meer beweecht en worde: ende de kinderen der boosheyt en sul-lent niet meer swacken als te vooren/
10 Ende te dien tijden/ doe ick Richters ouer mijn volck Israels ordineerde: ende ick wil alle uwe vyanden verootmoedighen / ende vercondigen v/ dat de Heere v een huys bou-wen wil.
11 Wanneer nv uwe dagē wt zijn/dat ghy he-nen gaet tot uwen vaderen/ so wil ick v zaedt na v verwecken/ dat uwer sonen een zijn sal/ dien wil ick zijn Coninckrijck c beuestighen:
12 d Die sal my een huys bouwen/ende ick wil zijnen stoel beuestighen eewichlijck.
13 Ic wil zijn Vader zijn/ ende hy sal mijn sone zijn: ende ick en wil mijn barmhertichepdt niet van hem wenden/e gelijck als ickse van dien ghewendet hebbe/ die voor v was:
14 Maer ick wil hem setten in mijn huys/ende in mijn Coninckrijcke eewichlijck/dat zijnen stoel stantvastich zy eewichlijck.
15 Ende doe Nathan na alle dese woorden ende ghesichte/ met David sprack/
16 Quam de Coninc David/ende stelde hem voor den Heere/ende sprac: Wie ben ick Hee-re God? ende wat is mijn huys/dat ghy my tot hier toe ghebracht hebt?
17 Ende dat heeft v noch f te cleyn ghedocht/ Godt: maer hebt ouer het huys vws knechts/ noch van ouerlange toecomenden gesproken: ende hebt my aenghesien/g† als inder gestalt eens menschen/ die inder hoochte Godt de Heere is.
18 Wat sal David meer tot v seggen/dat ghy uwen knecht soo heerlijck maket? ghy kent uwen knecht.
19 Heere/om vws knechts wille/na uwer her-ten/hebt ghy alle sulcke groote dingē gedaen/ dat ghy condt dedet alle Heerlijckheyt.
20 h Heere/ vws ghelijcke en is niet/ ende daer en is geen God/dan alleene ghy/ vā welcken wy met onse ooren ghehoort hebben.

Nathā wort van God tot David ghesonden.
b 1.Reg.8.16 1.Para.6.5

Dit is een tytlijcke toesegghinghe. Dit is eē eewige toesegginge/2.Samuel 7.12. want Christus wordt David toegheseyt.
c Of/ stadtgrijpich/ vast maken/
d Psal.132.11 1.Par.22.10
e 1.Sa.15.26

David loeft ende danckt God/ verwondert hem zijner grooter weldaet.

f Of/ slecht
g Dat is/ niet mijnē persoon maer mijns bloedes nacomelinc/Scilicet in futurum & longinquum, die eē sulc mensche zijn sal/ die ind hoochste God de Heere is/ Psal.89. Wie can Godt gelijc zijn onder den kinderen Gods? Hy is oock Gods kint/ doch wijt ende veel ouer de ander kinderē Gods/ als die selfs oock Godt is.
† An ende hebt my Heere God aengesien etc. hoochde is.
h Deu.32.39

k Deut.4.6.

i Ende waer is een volck op aerden/ gelijc 21 als v volck Israel / daer een Godt henen ghegaen zy / hem een volck te verlossen/ ende hemseluen eenen naem te maken/ van groote ende verschrickelijcke dingen/ Heydenen wt te stooten voor uwen volcke henen / dat ghy wt Egypten verlost hebt?

Ende hebt v uwe volck Israel ten volcke 22 ghemaeckt eewichlijck / ende ghy Heere zijt haer Godt ghewordden.

David bidt/ dat Godt zijn toesegginge houden wil.

Nv/ Heere/ het woort dat ghy ghesproken 23 hebt ouer uwen knecht/ ende ouer zijn huys/ worde waer eewichlijck / ende doet als ghy ghesproken hebt.

Ende uwen Naem worde waer en groot 24 eewichlijck/ datmen segghe: De Heere Zebaoth / de Godt Israels / is Godt in Israel/ ende het huys uws knechts Dauids/ zy stantvastich voor v.

Want ghy Heere/ hebt de ooren uws knechts 25 gheopent / dat ghy hem een huys bouwen wilt: daerom heeft v knecht geuonden/ dat hy voor v soude bidden.

Nv/ Heere/ ghy zijt Godt/ ende hebt sulck 26 goet uwen knecht ghesproken.

Nv/ begint te segenen het huys uws knechts/ 27 dat het eewichlijck voor v zy: want wat ghy Heere seghenet / dat is ghesegent eewichlijck.

Dat xviij. Capittel.

1. David/ na dien hy de Philisteen/ 2. Moabiters/ 3. HadadEsers/ 5. Syriers/ 12. ende Edomiters heeft gheslaghen ende onder hem ghebracht/ 7. 10. heylicht veel gouts siluers ende metaels den Heere/ 14. ende voert een ordentlijck hooftregiment. 9. Thogu handelt by he om vrede.

Vele volcken worden van David gheslaghen. a 2.Sa.8.1. Moabiters. HadadEser.

NA desen a sloech David de Philisteen/ 1 ende verootmoedichdese / ende nam Gath en hare dochteren / wt der Philisteen hant.

Oock sloech hy de Moabiters / dat de 2 Moabiters David onderdanich werden/ ende gheschencken brachten.

Hy sloech oock HadadEser / den Coninck 3 te Zoba in Hemath/ doe hy henen tooch/ zijn teecken op te richten aen het water Phrath.

Ende David wan hem duysent waghens 4 af/ seuen duysent ruyteren / en twintich duysent mannen te voet: ende David verlemdde alle waghenen/ ende behielt hondert waghenen ouer.

De Syriers van Damasco.

Ende de Syriers van Damasco quamen/ 5 den HadadEser den Coninck te Zoba te helpen: doch David sloech der seluen Syriers/ twee ende twintich duysent mannen.

Ende leyde volck te Damasco in Syria/ 6 dat de Syriers David onderdanich werden/ ende brachten hem gheschencken: want de Heere halp David/ waer hy henen tooch.

Ende David nam de gulden schilden/ die 7 HadadEsers knechten hadden/ ende brachtse te Jerusalem.

b 1.Reg.7.15, 23. c Of Pilaren/ d 2.Sa.8.9. Thogu/ of Thohu.

Oock nam David wt de steden Hadad- 8 Esers/ Thibeath en Chun / gantsch veel metaels/ b daer Salomo de metalen Zee / ende c Calommen/ en metalen vaten van maeckte.

d Ende doe Thogu de Coninc te Hemath 9 hoorde / dat David alle macht HadadEsers des Coninck te Zoba gheslaghen hadde/

e Dat is ghe- luck wenschen.

Sant hy zijnen sone Hadoram totten Co- 10 ninck David / ende liet hem groeten ende e segenen/ dat hy met HadadEser ghekrycht en hem geslagen hadde: (want Thogu hadde eenen krych met f HadadEser.

11 Doe heylichde de coninck David den Heere/ alle gulden/ silueren/ ende metalen vaten/ met den siluer ende goude / dat hy den Heydenen genomen hadde: namelijck/ den Edomiten/ Moabiten/ Ammoniten/ Philisteen/ ende Amalekiten.

12 Ende Abisai de sone ZeruJa / sloech der Edomiten in het Soutdal/ achthien duysent/

13 Ende leyde volck in Edomea/ dat alle Edomiters David onderdanich waren: want de Heere halp David/ waer hy henen tooch.

14 Also regeerde David ouer het gantsche Israel/ ende hanthaef de gerichte ende gherechtichept alle zijnen volcke.

15 Joab de sone Zeru Ja was ouer het heyr: Josaphat de sone Ahilud was cantzelier.

16 Zadok de sone Ahitob / ende AbiMelech de sone AbJathar waren Priesters Sawsa was schrijuer.

17 BenaJa de sone Joiada / was ouer de Chreti ende Plethi: ende de eerste sonen Dauids waren den Coninck ter hant.

Dat xix. Capittel.

1. Hanon schendt Dauids boden. 6. Zijn hulpers de Syriers/ 8. worden van David ende zijnen volcke/ 14. 16. tweemael gheslaghen.

1 ENde nae desen / a sterf Nahas de Coninck der kinderen Ammon / ende zijn sone wert Coninck in zijn stede.

2 Doe dachte David: Ick wil barmhertichept doen aen Hanon den sone Nahas/ want zijn vader heeft aen my barmhertichept ghedaen. Ende sandt boden henen/ hem te troosten ouer zijnen vader. Ende doe de knechten Dauids int lant der kinderen Ammon quamen tot Hanon/ hem te troosten/

3 Spraken de Vorsten der kinderen Ammon tot Hanon: Meynt ghy/ dat David uwen vader eere voor uwen oogen/ dat hy troosters tot v ghesonden heeft? Ja/ zijne knechten zijn tot v ghecomen/ te b verspeuren/ ende c om te keeren ende te verspieden het lant.

4 Doe nam Hanon de knechten Dauids/ en beschoorse ende sneedt hare cleederen half af/ tot aen de lendenen/ ende lietse gaen.

5 Ende sy ginghen wech/ ende lieten David aensegghen/ door sommighe mannen: hy nv sandt hen teghen: (want de mannen waren seer geschendt/) ende de Coninck sprac: Blijft te Jeriho/ tot dat uwen baert weder wasse: so comt dan weder.

6 Doe nv de kinderen Ammon saghen dat sy stoncken voor David / sonden sy henen/ beyde Hanon ende de kinderen Ammon/ duysent centener siluers/ waghenen ende ruyters aen te nemen/ wt Mesopotamia/ en d wt Maecha/ ende wt Zoba.

7 Ende namen aen twee ende dertich duysent waghenen / ende den Coninck Maecha met zijnen volcke: die quamen/ ende legerden hen voor Medba: ende de kinderen Ammon vergaderden hen ooc wt haren steden/ ende quamen ten strijde.

8 Doe dat David hoorde / sandt hy Joab henen/ met den gantschen heyre der helden.

9 De kinderen Ammon dan/ waren wtghetogen/ ende rusteden hen ten strijde/ voor der stadtpoorte: daerenteghen de Coninghen die gecomen waren/ hielden auden velde alleene.

Doe

10 Doe nv Ioab sach/dat beyde voor en achter hem/ strijdt teghen hem was/ vercoos hy sommige wt alle ionge manschap in Israel/ ende rustede hem teghen de Syriers.

11 Ende het ouergebleuen volck dede hy onder de handt Abisai zijns broeders/ dat sy hem rusteden teghen de kinderen Ammon/

12 Ende sprack: Wanneer my de Syriers te sterck worden/ so comt my te hulpe: so daerentegen de kinderen Ammon v te sterck worden/ soo wil ick v helpen.

13 Hebt eenen goedē moet/ ende laet ons vromoedich handelen voor ons volc/ ende voor de steden onses Gods: de Heere doe wat hem behaecht.

14 Ende Ioab maeckte hem daer toe/ met dē volcke dat by hem was/ tegen de Syriers te strijden: ende sy vloden voor hem.

De Syriers en Ammoniters worden geslagen van Dauid.

15 Doe nv de kinderen Ammon sagen/ dat der Syriers vloden/ doe vloden sy oock voor Abisai zijnen broeder/ ende togen in de stadt: Ioab nv quam te Ierusalem.

16 Doe nv de Syriers sagen dat sy voor Israel geslagen waren/ sonden sy boden henen/ ende brachtē de Syriers wt/ op gene zyde des waters: ende Sophach de velthooftman Hadad-Esers/ tooch voor hen henen.

17 Doe dat Dauid āgesept wert/ vergaderde hy te hoope het gantsche Israel/ en tooch ouer de Iordane: ende doe hy aen hen quam/ rustede hy hem tegē haer: ende Dauid rustede hem teghen de Syriers ten stryde/ ende sy streden met hem.

18 Nv/ de Syriers vloden voor Israel: ende Dauid verworchde der Syriers seuē duysent wagenen/ en veertich duysent mannē te voet: daertoe doodde hy Sophach den Veldthooftman.

19 Ende doe de knechten Hadad-Esers sagen dat sy voor Israel gheslaghen waren: maeckten sy vrede met Dauid ende c † zijnen knechten: ende de Syriers en wouden de kinderen Ammon niet meer helpen.

Dat xx. Capittel.

1. De Ammoniters ontghelden het schandelijck versmaden der boden Dauids. 4. De Philisteen ende Reusen werden ghesl aghen.

Het versmaden der bodē Dauids wert ghewroken.

1 Ende doe het iaer om was/ a ter tijt wanneer de Coningen wttreckē/ voerde Ioab des heyrs macht/ ende verderf der kinderen Ammon-landt/ quam ende beleyde Rabba/ Dauid dan bleef te Ierusalem: ende Ioab sloech Rabba/ ende brackse.

a 2.Sa.11,1 ende 12,26. Ioab slaet Rabba/

2 Ende Dauid * nam de kroone haers Coninex van zijnen hoofde/ ende vant aen haer een centener goudts swaer/ ende edelsteenen: ende sy werdt Dauid op zijn hooft gheset: oock voerde hy wt der stadt gantsch veel roofs.

* 2.Sa.12,30

3 Ende het volc daer binnen voerde hy wt/ ende deyldese met saghen/ ende ijseren b † raecken/ ende c bijlen. Also dede Dauid alle steden der kinderen Ammon: ende Dauid tooch met den volcke weder na Ierusalem.

De Philisteen worden gheslaghen.

4 d Daer na verhief hem eenen strijt te Gaser/ met den Philisteen: op dat mael sloech Sibechai de Husathiter/ den Sibai/ die van den kinderen der reusen was/ ende verootmoedichde hem.

d 2.Sa.21,18

5 Ende daer verhief hem noch eenen strijdt met den Philisteen: doe sloech Elhanan de sone Iair/ den Lahemi/ den broeder Goliath den Gathiter/ die daer hadde eenen spiesstaf/ als eenen weuers boom.

Elhanan.

6 Noch eens wert eenen strijt te Gath: daer was een groot man/ die hadde ses vingheren ende ses teenen/ die maken vier ende twintich: ende hy was oock vanden reusen ghebozen/

7 Ende beschimpte Israel: doch Ionathan de sone Simea des broeders Dauids/ sloech hem: dese waren gheboren vanden reusen te Gath/ ende vielen door de hant Dauids/ ende zijner knechten.

Dat xxi. Capittel.

1. Dauid laet het volck tellen wt vermetenheyt/ 8. wert zijner sonden gewaer/ 10. ende so hem dryerley straffe werden voorgeleyt/ 13. kiest hy meer in Godes/ dan in menschē handen te vallen. 16. Hem is wee om der straffe wille der ontschuldigher schapen. 18. coopt een ruymte/ den Heere eenē altaer te bouwen/ 22. ende wil alleen vanden zijnen offeren.

1 Ende de Sathan stont op tegen Israel/ a ende gaf Dauid in/ dat hy Israel tellen liet.

Dauid besondicht hem int tellē des volcx.

a 2.Sa.24.1

2 Ende Dauid sprac tot Ioab/ ende tot den Ouersten des volcx: Gaet henen/ telt Israel/ van Ber-Seba aen tot Dan toe/ en brengt het tot my/ dat ick wete hoe veel dat harer is.

3 Ioab sprac: De Heere doe tot zijnen volcke/ als sy nv zijn/ noch hondertmael soo veel: doch mijn heere Coninc/ zijn sy niet altemael mijns heeren knechtē? Waerom vraecht dan mijn heere daer na? Waerom sal een schuldt op Israel comen?

4 Gheiijckewel des Coninex woordt ghinck voort/ tegen Ioab: ende Ioab tooch wt/ ende wandelde door het gantsche Israel: en quam te Ierusalem/

5 Ende gaf het getal des getelden volcx Dauid: ende des gantschen Israels/ was elf hondertmael duysent mannen/ die het sweert wt trocken: ende Iuda/ vier hondertmael ende tseuentich duysendt mannen/ die het sweerdt wt trocken.

Somma des volcx Israels ende Iuda.

6 Leui nv ende Ben-Iamin/ en telde hy niet onder dese: want des Coninex woordt was Ioab eenen grouwel.

7 Nv/ sulcx behaechde Godt qualijck/ want hy sloech Israel.

8 Ende Dauid sprack tot Godt: Ick hebbe swaerlijck ghesondicht/ dat ick dat ghedaen hebbe: nv dannoch/ neemt wech de misdaet ws knechts/ want ick hebbe gantsch b sottelijcken ghedaen.

b Dauid beste de ijdel eere/ dat hy wonde sie hoe het Coninerijck door hem als door zyn doen/ so heerlijck hadde toegheno men. Daer siet ghy/ dat fiducia operis, ijdel eere tegen Gods eere ende afgoderije is.

9 c Ende de Heere sprac met Gad den Sienier Dauids/ ende seyde:

c God spreeckt tot Dauid.

10 Gaet henen/ spreect met Dauid/ ende segt: Soo spreeckt de Heere: Dryerley gheue ick v voor/ kiest v dier een wt/ dat ick v doe.

11 Ende doe Gad tot Dauid quam/ sprac hy tot hem: So seyt de Heere:

12 Kiest v wt dier een: Dry iaren dieren tijdt/ of dry maenden lanck vlucht voor uwe wederpartijen/ ende voor den sweerde uwer vyanden/ dat het v grijpe: oft dry daghen lanck het sweert des Heeren/ ende pestilentie inden lande/ dat het de Engel des Heeren verderue in allen landtpalen Israels: Soo siet nv toe/ wat ick antwoorden sal dien/ die my hier ghesonden heeft.

13 Dauid sprack tot Gad: My is gantsch banghe: doch ick wil in de handt des Heeren vallen / want zijn barmhertichheydt is seer groot/ ende en wil niet inder menschen handen vallen.

Tseuentich duysent mannen vallen door de pestilencie in Israel.

14 Doe liet de Heere pestilencie in Israel comen/dat tseuentich duysendt mannen van Israel vielen.

15 Eñ God sandt den Engel na Jerusalem/ haer te verderuen: ende in het verderuen sach de Heere daer in/ eñ het quaet rouwede hem/ ende sprack tot den Engel den verderuer: Het is ghenoech/ uwe hant late nv af. Eñ de Enghel des Heeren stondt by der schuere Arnan des Jebusiters.

16 Ende Dauid hief zijne ooghen op/ eñ sach den Enghel des Heeren staen tusschen hemel ende aerde/ eñ een bloot swcert in zyner hant/ wtgereckt ouer Jerusalem. Doe viel Dauid ende de Oudtsten met d sacken bedeckt op haer aensicht/

d Dat is/ met slechtē grouen cleederen / als daermen sacken wt maect/ als by ons de kedelen eñ het groue lijnwaet.

17 Ende Dauid sprack tot God: Ben ick het niet/ die het volck tellen hiete? Ick ben de gene/ die ghesondicht/ ende dat quaet ghedaen heeft: dese schapen daerenteghen/ wat hebben die ghedaen? Heere mijn God/ dat uwe hant tegen my/ ende mijns vaders huys/ ende niet teghen v volck en zy/ hen te plaghen.

18 Eñ de Engel sprack tot Gad/ dat hy Dauid soude segghen: Dat Dauid opgaen/ ende den Heere eenen altaer oprichten soude/ in der schuere Arnan des Jebusiters.

19 Alsoo ghinck Dauid op / na den woorde Gad/ dat hy ghesproken hadde in des Heeren Name.

20 Arnan nv/ doe hy hem omwendde/ eñ sach den Enghel/ ende zijne vier sonen met hem/ verstaken sy hen: want Arnan dorsschede tarwe.

21 Als nv Dauid tot Arnan ginck / sach Arnan op/ ende wert Dauid gewaer: ende ginck wt/ wt der schuere/ ende badt Dauid aen/ met zijn aensicht ter aerden.

22 Ende Dauid sprack tot Arnan: Geeft my ruymte inder schuere/ dat ick den Heere eenen altaer daer op bouwe: om zijn volle ghelt sult ghy het my gheuen: op dat de plaghe vanden volcke ophoude.

23 Arnan daerenteghen sprack tot Dauid: Neemt het v/ mijn heere Coninck/ eñ maeckt wat v behaecht: siet/ ick geue e† dat rundt ten brandtoffer/ ende de ghereetschap die daer toe behoort tot hout/ ende tarwe ten spijsoffer altemael gheue ickt v.

e† And. de runderen/

24 Doch de coninck Dauid sprac tot Arnan: Niet alsoo: maer om zijn volle gelt wil ick het coopen: want ick en wil niet dat uwe is / nemen voor den Heere/ ende en wilt niet te vergheefs hebben ten brantoffer.

25 Alsoo gaf Dauid Arnan voor de ruymte/ gout aen ghewichte/ ses hondert sikel.

26 Ende Dauid bouwede aldaer den Heere eenen altaer/ ende offerde brantoffer eñ dancoffer: ende doe hy dē Heere aenriep/ verhoorde hy hem door het vyer vanden hemel / op den altaer des brantoffers.

27 Ende de Heere sprack tot den Enghel/ dat hy zijn sweert in zyn scheede soude steken.

28 Ter seluer tyt/ doe Dauid sach dat hem de Heere verhoordt hadde/ op de pleyne Arnan des Jebusiters/ plach hy aldaer te offeren.

29 f Want de wooninge des Heerē/ die Mose inder woestijne gemaeckt hadde/ ende des brātoffers altaer/ was te dier tijt inder hoochte te Gibeon.

30 Dauid nv en conde daer niet henen gaen voor den seluen/ Godt te soecken/ soo was hy verschrickt voor dat sweert des Enghels des g† Heeren.

Dat xxij. Capittel.

1:14. Dauid beschict voorraet totten Tempel/ 6. dat hem daer Salomo van bouwe. 11. Vermaent zijnen sone Salomo/ dat hy den Heere vreese/ 17. ende alle Ouersten Israels / dat sy Godt van herten soecken.

1 Ende Dauid sprack: a Hier sal het huys Gods des Heeren zijn/ eñ dit den altaer totten brantoffer Israels.

2 Eñ Dauid hiet vergaderen de vreemdelingen/ die inden lande Israels waren/ ende bestelde steenhouwers / steenen te houwen/ het huys Gods te bouwen.

3 Eñ Dauid bereyde veel ijsers tot nagelen/ aen de deuren inde poorten/ ende wat te nagelen ware/ ende soo veel metaels / datmen het niet weghen en conde.

4 Oock cederen hout sonder getal: want die van Zidon ende Tyro brachten veel cederen houts tot Dauid.

5 Want Dauid dachte: Mijn sone Salomo is een iongelinck ende teer: het huys daerenteghen dat den Heere sal ghebouwet worden/ sal groot zijn / dat zynen Naem ende roem verheuen worde in allen landen: daerom wil ick een voorraedt beschicken. b Alsoo beschickte Dauid veel voorraedts / voor zijnen doot.

6 Ende hy riep zijnen sone Salomo/ eñ ghebood hem te bouwē het huys des Heeren des Godts Israels/

7 Eñ sprack tot hem: Mijn sone/ c ick hadde het inden sin / den Naem des Heeren mijns Gods een huys te bouwen/

8 Doch het woort des Heeren quam tot my/ ende sprac: d Ghy hebt veel bloets vergoten/ ende groote krijgen ghevoert: daerom en sult ghy mijnen Naem gheen huys bouwen/ dewijle dat ghy soo veel bloets op de aerde vergoten hebt voor my.

9 Siet/ de sone die v † sal gheboren worden/ die sal een gherustich man zijn: want ick wil hem rusten latē van alle zijne vyanden rontom: want hy sal Salomo heeten: want ick wil e vrede ende rust gheuen ouer Israel/ zijn leefdaghe.

10 f Die sal mijnen Naem een huys bouwen: hy sal mijn sone zijn / ende ick wil zijn vader zijn: ende ick wil zijnen Coninckliicken stoel ouer Israel g beuestighen eewichlijck.

11 Soo sal nv/ mijn sone/ de Heere met v zijn/ ende sult gelucksalich zijn/ dat ghy den Heere uwen Godt een huys bouwet / als hy van v ghesproken heeft.

12 h Oocsal v de Heere geuen cloeckheyt ende verstant / ende sal v Israel beuelen / dat ghy houdet de Wet des Heeren uws Godts.

13 i Dan ymmers sult ghy gelucksalich zijn/ wanneer ghy v hout/ dat ghy doet na de Geboden ende Rechten/ die de Heere Mose gheboden heeft aen Israel: k weest vrymoedich/ eñ hebt eenen goeden moet/ vreest v niet/ ende en vertzaecht niet.

Siet/ ic hebbe mijner armoet bestelt totten 14 huyse des Heeren/ honoert drij duysent l centener gouts / ende duysentmael duysent centener siluers/ daertoe metael ende ijser sonder getal/ want dies is te veel: oock hebbe ick beschickt hout ende steenen / dies meucht ghy noch meer maken.

Soo hebt ghy oock vele arbeyders / steen- 15 houwers ende timmerlieden/ tot steenen ende hout / ende allerley wijse lieden op allerley arbeydt/

Aen gout/ siluer/ metael/ ende ijser sonder 16 ghetal: so maeckt v nv op/ ende richt het wt: de Heere sal met v zijn.

Eñ Dauid geboot alle Ouersten Israels/ 17 dat sy zijnen sone Salomo helpen souden.

Is niet de Heere uwe God met v?/ eñ heeft 18 v ruste ghegheuen rontom?/ want hy heeft de inwoonders des lants in uwe handen gegeuen/ ende het lant is ondergebracht voor den Heere ende zijnen volcke.

So gheeft nv v herte eñ v ziele daer henen/ 19 dat ghy den Heere uwen Godt soeckt/ ende maect v op/ ende bouwet Godt den Heere een heylichdom/ datmen de Arcke des verbondts des Heeren/ ende de heylighe vaten Gods in het huys breughe/ dat den Naem des Heeren sal ghebouwet m† worden.

Dat xxiij. Capittel.

1. Dauid voor zijnen doot/ laet de Leuiten tellen ende bestelt de ampten inden huyse Godts.

Doen nv Dauid oudt/ eñ des leuens satt 1 was / maeckte hy zijnen sone Salomo tot een Coninck ouer Israel.

Ende vergaderde alle Ouersten in Israel/ 2 ende Priesters ende Leuiten/

Datmen de Leuiten telde/ van a dertich ia- 3 ren ende daer bouen: ende haer getal was van hoofde te hoofde/ dat stercke mannẽ waren/ acht ende dertich duysent.

Van welcken werden vier ende twintich 4 duysent geordineert/ die het werc inden huyse des Heeren dreuen/ ende ses duysent amptlieden ende richters.

Ende vier duysent deurwachters / ende 5 vier duysendt lofsanghers des Heeren / met snarenspel/ die ick gheordineert hebbe / lof te singhen.

b Ende Dauid maecte de ordeninge onder 6 den kinderen Leui / namelijcken onder Gerson/ Kahath ende Merari.

De Gersoniten waren/ Laedan eñ Simei. 7

De kinderen Laedan: de eerste Jehiel/ Se- 8 than ende Joel/ die drij.

De kinderen Simei dan waren: Salo- 9 mith/ Hasiel ende Haran / die drij: dese waren de voorneemste onder den vaderen van Laedan.

Ooc waren dese Simei kinderen: Jahath/ 10 Sina/ Jeus ende Bria: dese vier waren oock Simei kinderen.

Jahath nv was de eerste / Sina de ander: 11 nv Jeus ende Bria en hadden niet vele kinderen / daerom werden sy voor eens anders huys ghereckent.

De kinderen Kahath waren: Amram/ Je- 12 zehar/ Hebron ende Vsiel/ die viere.

c De kinderẽ Amram waren: Aaron ende 13 Mose: d Aaron nv wert afghesondert/ dat hy gheheylicht werde totten allerheylichsten/ hy ende zijne sonen eewichlijck / te roocken voor den Heere/ ende te dienen/ ende te segenen inden Name des Heeren eewichlijck.

14 Ende Mose des mans Godts kinderen / werden ghereckent onder der Leuiten stammen.

15 e De kinderen Mose nv waren: Gerson ende Eliezer.

16 De kinderen Gerson: de eerste was Sebuel.

17 De kinderẽ Eliezer: De eerste was Rehabia: Ende Eliezer en hadde geen ander kinderen: ende der kinderen Rehabia waren veel meer.

18 De kinderen Jezehar waren: Salomith de eerste.

19 De kinderen Hebron waren: Jeria de eerste/ Amaria de ander/ Jehasiel de derde/ ende Jakmeam de vierde.

20 De kinderen Vsiel waren: Micha de eerste/ ende Jesia de ander.

21 De kinderen Merari waren: Maheli ende Musi: de kinderen Maheli waren: Eleasar ende Kis.

22 Eleasar nv sterf/ ende en hadde geen sonen/ maer dochteren / ende de kinderen Kis hare broeders/ namense.

23 De kinderẽ Musi waren: Maheli/ Eder/ ende Jeremoth/ die drij.

24 Dat zijn de kinderen Leui in harer vaders huysen/ ende voorneemste der vaders/ die gerekent werden na het getal der namen/ nae de hoofden: welcker deden het werck des ampts inden huyse des Heeren/ f van twintich iaren ende daer bouen.

25 Want Dauid sprack: De Heere de Godt Israels heeft zijnen volcke rust gegeuen / ende sal te Jerusalem woonen eewichlijck.

26 Oock g† werden onder den Leuiten getelt/ sommighe der kinderen Leui/

27 Van twintsch iaren ende daer bouen/ h dat sy de wooninghe niet dragen en dorften/ met alle hare ghereetschap haers ampts: maer na de laetste woorden Dauids/

28 Dat sy staen souden onder der handt der kinderen Aarons / te dienen inden huyse des Heeren/ inden houe/ ende tot der Arcken/ ende ter reyninghe / ende tot alderley heylichdom/ ende tot allẽ wercke des ampts/ inden huyse Godts.

29 Ende tẽ thoonbroode/ k ten semelmele/ ten spijsoffer/ tot ongheheuelde bladen/ ter pannen/ ten roosters/ ende tot allen gewichte ende mate.

30 Ende te staen des morghens / te dancken ende te louen den Heere / ende des auondts oock alsoo.

31 Ende alle brantoffer / den Heere te offeren op de Sabbathen/ nieuwe maenden ende feesten/ na den getale ende behoorte/ altoos voor den Heere.

32 Dat sy de wacht houden aen de hutte des beschepts/ ende des heylichdoms/ eñ der kinderen Aarons harer broeders/ te dienen inden huyse des Heeren.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Ordeninghe der Priesters.

1 Ende dit was de ordeninge der kinderen Aaron: a De kinderen Aaron waren: Nadab/ Abihu/ Eleasar eñ Ithamar.

2 Ende Nadab ende Abihu storuen voor

Kinderen Mose. e Exod. 2.22 ende 18.3

Kinderen Merari.

f Num. 4.3. g† And. [heeft hy rust ghegeuen/] dẽ Leuiten / dat sy de wooninge niet dragen en dorstẽ/ met alle haren vatẽ haers ampts. Want nae de laetste woorden Dauids / werden ghetelt de kinderẽ Leui/ van twintich iaren eñ daer bouen/ dat sy etc. h Num. 1.50 2. Par. 35.3 i† An. cameren k Of/ ter meelbloemen/

Ordeninghe der Priesters a Leui. 10.1 Num. 3.1 ende 26.61.

haren vaderen / ende en hadden gheene kinderen: Ende Eleasar ende Jthamar werden Priesters.

3 Ende Dauid ordineerdese alsoo: Zadok vanden kinderen Eleasar / ende Ahimelech vanden kinderen Jthamar / na haren ghetale ende ampte.

4 Ende der kinderen Eleasar werden meer geuonden / tot voorneemste stercke mannen / dan der kinderen Jthamar: ende hy ordineerdese alsoo: namelijck / sesthien vanden kinderen Eleasar / tot ouersten onder harer vaderen huys: ende acht vanden kinderen Jthamar / onder harer vaderen huys.

3 Hy ordineerdese dan door het lot / daerom dat beyde van Eleasars ende Jthamars kinderen / ouersten waren int heylichdom / ende ouersten voor Godt.

6 Ende de schrijuer Semaia de sone Nethaneel / wt den Leuiten / beschreefse voor den Coninck / ende voor den ouersten / ende voor Zadok den Priester / ende voor Ahimelech den sone AbJathar / ende voor den ouersten vaderen onder den Priesteren ende Leuiten / namelijcken / eens vaders huys voor Eleasar / ende het ander voor Jthamar.

7 Ende het eerste lot viel op Joiarib / het ander op Jedaia /

8 Het derde op Harim / het vierde op Seorim /

9 Het vijfste op Malchia / het seste op Meiamin /

10 Het seuende op Hakoz / het achtste op b Abia /

Abia.
b Luce 1,5

11 Het negenste op Jesua / het thiende op Sechania /

12 Het elfste op Eliassib / het twaelfste op Jakim /

13 Het derthiende op Hupa / het veerthiende op Jesebeab /

14 Het vijfthiende op Bilha / het sesthiende op Jmmer /

15 Het seuenthiende op Hesir / het achthiende op Hapizez /

16 Het negenthiende op Pethahia / het twintichste op Jeheskel /

17 Het een ende twintichste op Jachin / het twee ende twintichste op Gamul /

18 Het drie ende twintichste op Delaia / het vier ende twintichste op Maasia.

19 Dat is haer ordeninge na haren ampte / te gaen in het huys des Heeren / nae harer wijse onder haren vader Aaron / als hen de Heere de God Jsraels gheboden heeft.

20 Nv vanden anderen kinderen Leui / was vanden kinderen Amram / Subael: vanden kinderen Subael / was Jehdea.

21 Vanden kinderen Rehabia / was de eerste Jesia.

22 Daertoe vanden Jezehariteren / was Slomoth: vanden kinderen Slomoth / was Jahath.

23 De kinderen c† [Hebron] waren: Jeria de eerste / Amaria de ander / Jehesiel de derde / Jakmeam de vierde.

c†an. [Banat]

24 De kinderen Vsiel waren / Micha: Van den kinderen Micha / was Samir.

25 Michas broeder was Jesia. Vanden kinderen Jesia / was Sacharia.

26 De kinderen Merari waren: Maheli ende Musi / diens sone was Jaesia.

27 De kinderen Merari / van Jaesia zijnen sone: waren Soham / Sacur ende Jbri.

28 Maheli nv / hadde Eleasar: d† want hy en hadde gheene sonen.

29 Van Kis: De kinderen Kis / waren: Jerahmeel.

30 De kinderen Musi waren: Maheli / Eder ende Jremoth: dat zijn de kinderen der Leuiten / in harer vaderen huysen.

31 Ende men werp voor haer oock het lot / neffens haren broederen den kinderen Aaron / voor den Coninck Dauid / ende Zadok ende Ahimelech / ende voor den Ouersten vaderen / onder den Priesteren ende Leuiten / den cleynsten broeder euen soo wel als den Ouersten onder den vaderen.

Dat xxv. Capittel.

1. Dauid ordineert sanghers.

1 ENde Dauid met tsamen den velthooften / schey-dde af tot ampten vanden kinderen Assaph / Heman ende Jedithim / de Propheten met harpen / psalteren / ende cymbalen: ende sy werden gestelt totten wercke na haren ampte.

2 Vanden kinderen Assaph was: Sachur / Joseph / Nethania / Asarela / kinderen Assaph onder Assaph / die daer propheteerden by den Coninck.

3 Van Jedithim: de kinderen Jedithim waren: Gedalia / Zori / Jesaia / Hasabia / Mathithia: die ses onder haren vader Jedithim / met harpen / die daer propheteerden / te dancken ende te louen den Heere.

4 Van Heman: de kinderen Heman waren: Bukia / Mathania / Vsiel / Sebuel / Jerimoth / Hanania / Hanani / Eliatha / Gidalthi / b† Romamthi Eser / Jasbekasa / Mallothi / Hothir ende Mahesioth.

5 Dese waren altemael kinderen Heman / des Dienders des Conincx / inden woorde Gods / c den hoorne te verheffen: want Godt hadde Heman veerthien sonen ende drie dochteren ghegheuen.

6 Dese waren altemael onder haren vaderen: Assaph / Jedithim ende Heman / te singen inden huyse des Heeren / met cymbalen / psalteren ende harpen / nae den ampte inden huyse Gods by den Coninck.

7 Ende haer ghetal was met tsamen haren broederen / die inden ghesange des Heeren geleert waren / altesamen meesters / twee hondert ende acht ende tachtentich.

8 Ende sy worpen het d lot ouer haer ampt te gelijc / den cleynsten als den grootsten / den leeraer als den scholier.

9 Ende het eerste lot viel onder Assaph op Joseph: het ander op Gedalia / met tsamen zijnen broederen ende sonen / dier waren twaelue.

10 Het derde op Sacur / met tsamen zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

11 Het vierde op Jezri / met tsamen zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

12 Het vijfste op Nethania / met tsamen zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

13 Het seste op Bukia / met tsamen zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

14 Het seuende op Jesreela / met tsamen zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

15 Het achtste op Jesaia / met tsamen zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

16 Het negende op Mathania / met tsamen zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

Het thiende op Simei / met tsamen zijnen 17 sonen ende broederen/ dier waren twaelue.

Het elfste op Asareel / met tsamen zijnen 18 sonen ende broederen/dier waren twaelue.

Het twaelfste op Hasabia/met tsamen zij- 19 nen sonen ende broederendier waren twaelue.

Het derthiende op Sabuel/ met tsamē zij- 20 nen sonen eñ broederen / dier waren twaelue.

Het veerthiende op Mathithia/met tsamē 21 zijnen sonē eñ broederē/ dier waren twaelue.

Het vijfthiende op Jeremoth/met tsamen 22 zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

Het sesthiende op Anania/ met tsamen zij- 23 nen sonen eñ broederen/dier waren twaelue.

Het seuenthiende op Jasbekasa/ met tsa- 24 men zijnen sonen eñ broederen / dier waren twaelue.

Het achthiende op Hanani/met tsamē zij- 25 nen sonen eñ broederen/dier waren twaelue.

Het negenthiende op Mallothi/ met tsa- 26 men zijnen sonen ende broederen/dier waren twaelue.

Het twintichste op Eliatha / met tsamen 27 zijnen sonen ende broederen / dier waren twaelue.

Het een ende twintichste op Hothir / met 28 tsamen zijnen sonen ende broederen/ dier wa- ren twaelue.

Het twee ende twintichste op Gidalthi/ 29 met tsamen zijnen sonen ende broederen/ dier waren twaelue.

Het drij ende twintichste op Mahesioth/ 30 met tsamen zijnen sonen ende broederen/dier waren twaelue.

Het vier ende twintichste op Romamthi- 31 Eser / met tsamen zijnen sonen ende broede- ren/dier waren twaelue.

Dat xxvj. Capittel.

1. Wachters des Tempels. 20. Schatmeesters des Godtshuys. 29. Item regeerders deser zijde/ 31. ende gheener zijde der Jordanen / werden gheordineert.

Ordeninge der wacht des Tempels.

1 Van der ordeninghe der deurwachters: van de Korhiten was Meselemia de sone Kore/van den kinderen Assaph.

2 De kinderen Meselemia dan waren de- se: de eerste gheboren Sacharia/de ander Je- diael/de derde Sebadia/ de vierde Jathniel.

3 De vijfste Elam/de seste Johanan / de se- uende Elioenai.

4 De kinderen ObedEdom nv waren dese: de eerste gheboren Semaia / de ander Josa- bad/ de derde Joah / de vierde Sachar / de vijfste Nethaneel/

5 De seste Ammiel / de seuende Jsaschar/ de achtste Pegulthai : want Godt hadde hem ghesegheut.

6 Ende zijnen sone Semaia / werden oock sonen geboren/ die inden huyse harer vaderen heerscheden: want het warē stercke a helden.

a Want de priesters moe sten te tijt des krijchs de voor eeenscheiut heyt zijn met de trompetts.

7 So waren nv de kinderen Semaia: Athni/Rephael/ Obed ende Elsabad/ welckers broeders vlijtighe lieden waren : Elihu ende Samachia.

8 Dese waren altemael vanden kinderen ObedEdom: sy/ met tsamen haren kinderen ende broederen/ vlijtighe lieden/ geschickt tot ampten / waren twee ende tsestich van ObedEdom.

9 Meselemia hadde kinderen eñ broeders/ vlijtighe lieden/achthiene.

10 Hossa nv vanden kinderen Merari/had- de kinderen/den voorneemsten Simri: want de eersteghehoren en was niet voorhanden/ daerom settede hem zijn vader ten voor- neemsten.

11 Den anderen Hilkia/den derden Tebalia/ den vierden Sacharia: aller kinderen ende broeders Ossa/waren derthiene.

12 Dit is de ordeninge der * deurwachters/ onder de hoofden der helden aen den ampte/neffens haren broederen/ te dienen inden huyse des Heeren.

*1. Par.9.22.

13 Ende het lot wert ghewörpen / den cleyn- sten als den grootstē/ in harer vaders huys/ tot eener yeghelycker poorten.

14 Het lot tegent Oostē/viel op Meselemia: eñ zijnen sone Sacharia/die een cloeck raedts- man was / werpmen het lot/ ende het viel hem teghent Noorden.

15 ObedEdom nv teghent Zuyden / eñ met zijne sonen by den b huyse Esupim.

b Dit is het Raethuys gheweest.

16 Ende Supim ende Hossa tegent Westen/ by der poorten / daermen gaet op der straten der brantoffers / daer de wacht teghen mal- canderen ouer staen.

17 Tegent Oosten waren der Leuiten ses: te- gent Noorden des daechs viere:tegent Zuy- den des daechs viere : by Esupim nv gesta- delijck twee ende twee.

18 Aen c Parbar dan tegent Westē/viere aen der strate/ende twee aen Parbar.

c Wert voor het ghetuyge- nisse of ghe- reedtcamer ghehouden.

19 Dit zijn de ordeningen der deurwachters/ onder den kinderen der Korhiters / ende den kinderen Merari.

Schatmee- ster des Godshuys.

20 Van den Leuiten nv/ was Ahia ouer de schatten des huys Godts/ eñ ouer de schat- ten die daer gheheylicht werden.

21 Vanden kinderen Laedan / der kinderen der Gersoniten: van Laedan waren hoofden der vaders/namelijcken/de Jehieliten.

22 De kinderen der Jehielieten waren : Se- tham/ende zijn broeder Joel/ouer de schatten des huys des Heeren.

23 Vanden Amaramiten / Jezehariten / He- broniten/ende d † Vsieliten/

24 Was Sebuel de sone Gersom/ des soons Mose/Vorst ouer de schatten.

Vsieliten.
d † And. [wa- ren oock som- mighe schat- meesters.] Se- buel de sone etcet.
was Vorst. etcet.

25 Ende zijn broeder Eliezer hadde eenen so- ne Rehabia: diens sone was Jesaia / diens sone was Joram / diens sone was Sichri/ diens sone was Selomith.

26 Deselue Selomith ende zijne broeders/ waren ouer de schatten der geheylichden/ die de coninck Dauid heylichde/ ende de ouerste vaders onder den ouersten ouer duysent/ ende ouer houdert / ende de ouerste inden heyre.

27 Van krijghen ende roouen hadden sy het gheheylicht / te beteren het huys des Heeren.

28 Oock alles wat Samuel de Siender / eñ Saul de sone Kis / ende Abner de sone Ner/ ende Joab de sone Zeru Ja/ geheylicht had- den: alle het ghehoylichde was onder de hant Selomith ende zijner broederen.

29 Vanden Jezehariten was Chenaia met zijnen sonen/ten wercke daer buyten ouer Js- rael/amptlieden ende richters.

30 Vanden Hebroniten nv was Hasabia en- de zijne broederen/ vlijtighe lieden / duysendt

ende seuen hondert / ouer de ampten Israels / op dese zijde der Jordanen teghent Westen / tot allerley werck des Heeren / ende te dienen den Coninck.

> Dese zijde der Jordanẽ regeerders.

31 Item / vanden Hebzoniten / was Ieria de boomeemste onder den Hebzoniten zijns geslachts onder den vaderen : daer werden dan onder hen gesocht ende gevonden / inden veertichsten iare des Coninckrijcx Dauids / vlijghe mannen te Iaeser in Gilead.

32 Ende hare broeders / vlijtighe mannen / twee duysent ende seuen hondert Ouerste vaders : ende Dauid stelde se ouer de Rubeniten / Gadditen / ende den haluẽ stamme Manasse / tot allen handelen Godts ende des Coninckx.

Dat xxvij. Capittel.

1. Hof ende landtregiment bestelt Dauid met amptlieden.

> Hof eñ lantregimẽt Dauids.

1 DE kinderen Israels dan nae haren ghetale / waren hoofden der vaders / ende ouer duysendt ende ouer hondert / ende amptlieden die op den Coninck wachteden / nae harer ordeninghe / af ende toe te trecken: in eener yeghelijcker maendt een / in allen maenden des iaers : een yeghelijcke ordeninghe nv hadde vier ende twintich duysendt.

2 Ouer de eerste ordeninge der eerster maent / was Iasabeam de sone Sabdiel / ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysendt.

3 Nv vanden kinderen Perez / was de ouerste ouer alle hooftlieden der heyren / inder eerster maent.

4 Ouer de ordeninghe der anderer maendt / was Dodai de Ahohiter : : ende Mikloth was Vorst ouer zijn ordeninghe: ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysendt.

5 De derde velthooftman der derder maent / de ouerste was Benaia de sone Ioiada des Priesters: ende onder zijner ordeninge waren vier ende twintich duysent.

> a 2.Sa.23.20 1.Par.11.22

6 a Dat is de Benaia / de Helt onder dertighen / ende ouer dertich: ende zijn ordeninghe was onder zijnen sone AmiSabab.

7 De vierde inder vierder maent / was Asael Ioabs broeder / ende nae hem SabadJa zijn sone: ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysent.

8 De vijfste inder vijfster maendt / was Samehuth de Iesrahiter: ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysent.

9 De seste inder sester maendt / was Ira de sone Ikes de Thekoiter : ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysendt.

10 De seuenste inder seuender maendt / was Helez de Peloniter / vanden kinderen Ephraim : ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysent.

11 De achtste inder achtster maent / was Sibechai de Husathiter / vandẽ Sarehiteren: ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysent.

12 De neghenste inder negender maent / was Abieser de Anthothiter / vanden kinderen Jemini: ende onder zijner ordeninge waren vier ende twintich duysent.

13 De thienste inder thiender maendt / was Maherai de Netophatiter vanden Sarchiteren: ende onder zijner ordeninge waren vier ende twintich duysent.

14 De elfste inder elfster maent / was Benaja de Pirgathoniter vanden kinderen Ephraim: ende onder zijner ordeninghe waren vier ende twintich duysent.

15 De twaelfste inder twaelffter maent / was Heldai de Netophatiter van Athniel: ende onder zijner ordeninge waren vier ende twintich duysent.

16 Ende ouer de stammen Israels waren de Vorsten [illegible] : Onder den Rubeniteren was Vorst Elieser de sone Sichri : onder den Simeoniteren [illegible] was Sephat Ja de sone Maecha.

17 Onder den Leuiten was Hasab Ja de sone Kemuel : onder den Aaroniteren was Zadok.

18 Onder Juda was Elihu / vanden broederen Dauids : onder Isaschar was Amri de sone Michael.

19 Onder Sebulon was Iesmaia de sone ObadJa : onder Naphthali was Ieremoth de sone Asriel.

20 Onder den kinderen Ephraim was Osea de sone Asasia : onder den haluen Manasse was Ioel de sone Bedaia.

21 Onder den haluen stamme Manasse in Gilead / was Jeddo de sone Sacharia: onder BenJamin / was Iaesiel de sone Abner.

22 Onder Dan / was Asareel de sone Jeroham : Dat zijn de Vorsten der stammen Israels.

23 Doch Dauid en nam int getal niet der gener / die van twintich iaren ende daer beneden waren: want de Heere hadde gesproken / Israel te vermeerderen / ghelijck als de Sterren aenden Hemel.

24 b Joab nv de sone ZeruJa / die hadde begonst te tellen / eñ en volbracht het niet: want daer den toorne quam daerom ouer Israel : daerom en quam het ghetal niet in die Chronica des Coninckx Dauids.

25 Ouer den schat des Coninckx / was Asmaueth de sone Adiel : ende ouer de schatten op den lande inden steden / dorpen ende sloten / was Jonathan de sone Vsia.

26 Ouer de ackerlieden het landt te bouwen / was Isri de sone Chelub.

27 Ouer de wijnberghen was Simei de Ramathiter : ouer de wijnkelders ende schatten des wijns / was Sabdi de Siphimiter.

28 Ouer de olyhouen ende moerbezenboomen inden landouwen / was BaalHanan de Gaderiter : ouer de olyeschatten was Ioas.

29 Ouer de weyderinderen te Saron / was Sitari de Saroniter : ende ouer de runderen inden valleyen / was Saphat de sone Adlai.

30 Ouer de kemelen / was Obil de Ismaeliter : ouer de ezels / was Jehedia de Merothiter.

31 Ouer de schapẽ / was Iasis de Hagariter. Dese waren altemael ouersten / ouer de goederen des Coninckx Dauids.

32 Jonathan nv Dauids oom / was den Raet / eñ c Hofmeester / ende Cantzelier : ende Jehiel de sone Hachmoni / was by den kinderen des Coninckx.

> c Of, Schrijuer.

d Achitophel was oock des Coninck raedt: Husai de Arachiter was des Coninck vrient. 33

Naest Achitophel was Joiada de sone Benaia/ende AbJathar: ende Joab was veltheoftman des Coninck. 34

Dat xxviij. Capittel.

1. Een ghemeyn vermaenreden Dauids aen zijn volck/ 9. ende aen zijnen sone Salomon/ 11. dien hy des Tempels ende zijns gantschen gereets bewerpt/ met tsamen allen toebehoorten/ 20. met ernstlijcker verwerkinghe overgheeft.

1 Ende Dauid vergaderde te Jerusalem alle overste Israels/ namelijcken/ de Vorsten der stammen/ de Vorsten der ordeninghen/ die op den Coninck a wachteden/ de Vorsten over duysent ende over hondert/ de Vorsten over de goederen ende het vee des Coninck ende zijner sonen/ met de camerlinghen/ de crijchslieden/ ende alle redelijcke mannen.

2 Ende Dauid de coninck stont op zijne voeten/ende sprack: Hoort my toe/mijne broeders ende mijn volck: b Jck hadde my voorghenomen een huys te bouwen/ daer de Arcke des verbondts des Heeren in rusten soude/ ende een voetschabel den voete onses Gods/ ende hadde my gheschickt te bouwen:

3 Doch Godt liet my seggen: c Ghy en sult mijnen Name gheen huys bouwen: want ghy zijt een krijchsman/ ende hebt bloet vergoten.

4 * Nu heeft my de Heere de Godt Israels vercoren wt den gantschen huyse mijns vaders/ dat ick een Coninc over Israel zijn soude eewichlijck: d want hy heeft Juda vercoren tot een Vorstendom/ ende inden huyse Juda mijns vaders huys/ende onder de kinderen mijns vaders heeft hy een welghevallen gehadt aen my/ dat hy my over het gantsche Israel tot een Coninck makede.

5 Ende onder alle mijne sonen (want de Heere heeft my vele sonen ghegheuen) heeft hy mijnen sone Salomo vercoren/ dat hy sitten sal op den stoel des Coninckrijcx des Heeren/ over Israel:

6 Ende heeft my ghesept: e Uwe sone Salomo sal mijn huys ende hof bouwen: want ick hebbe hem my wtvercoren tot een sone/ ende ick wil zijn vader zijn:

7 Ende wil zijn Coninckrijck g beuestigen eewichlijck/ soo hy sal neersticheyt aenwenden/ dat hy doe na mijne Gheboden ende Rechten/ als het heden staet.

8 Nu/ voor den gantschen Israel der ghemeynten des Heeren/ ende voor de ooren ons Gods/ h so houdet ende soecket alle Gheboden des Heeren ws Gods: op dat ghy besittet het goede lant/ ende ervet op uwe kinderen na v eewichlijck.

9 Ende ghy/ mijn sone Salomo/ bekent den Godt ws vaders/ ende dient hem met gantscher herten/ ende met eener willigher ziele: i want de Heere k ondersoeckt alle herten/ ende verstaet alle ghedachten dichten: soo ghy hem soecket/ soo sult ghy hem vinden: soo ghy hem daerentegen verlatet/ so sal hy v verwerpen eewichlijck.

10 So siet nu toe: want de Heere heeft v vercoren/ dat ghy een huys bouwet ten heylichdom: hebt eenen goeden moet/ ende bereydet.

11 Ende Dauid gaf zijnen sone Salomo een voorbeelt l † des voorhuys/ ende zijns huys/ ende der m ghemacken/ ende salen/ ende cameren daer binnen in/ ende des huys des ghenadenstoels:

12 Daertoe voorbeelden alle dies/ dat hy in zijn ghemoet hadde/ namelijcken/ des hofs aenden huyse des Heeren/ ende aller ghemacken rondtom/ des schats inden huyse Gods/ ende des schats der gheheylichden:

13 De ordeninge der Priesters ende Leuiten/ ende alle der wercken der ampten inden huyse des Heeren:

14 Gout/ na den goutghewichte/ tot alderley vaten eens yeghelijcken ampts/ ende alderley silveren ghereetschap/ na den ghewichte/ tot alderley vaten eens yeghelijcken ampts.

15 Ende gout tot gulde candelaren/ ende gulde lampen/ eenen yeghelijcken candelaer ende zijner lampen zijn ghewichte: also oock tot silvere candelaren gaf hy het silver/ ten candelaer ende zijner lampen/ na den ampte eens yeghelijcken candelaers.

16 Oock gaf hy gout tot disschen der Thoonbrooden/ tot eenen yeghelijcken dissche zijn ghewichte: also oock silver tot silvere disschen:

17 Ende louter gout tot crauwelen/ beckens/ ende cannen: ende tot gulde bekere/ eenen yeghelijcken beker zijn ghewichte: ende tot silvere bekeren/ eenen yeghelijcken beker zijn ghewichte:

18 Ende totten reuckaltaer zijn gewichte/ het alderlouterste gout: oock een voorbeeldt des waghens der guldenen Cherubims/ dat sy hen wtbreyddeden/ ende bedecken souden bouen de Arcke des verbondts des Heeren.

19 Het is my altemael beschreuen ghegheuen vander handt des Heeren/ dat het my onderwese alle wercken des voorbeeldts.

20 Ende Dauid sprack tot zijnen sone Salomo: Weest vrijmoedich/ ende hebt eenen goeden moet/ ende bereydt het: vreest v niet/ ende en vertzaecht niet: Godt de Heere/ mijnen Godt/ sal met v zijn/ ende en sal de handt niet aftrecken/ noch v verlaten/ tot dat ghy alle wercken ten ampte inden huyse des Heeren volbrenghet.

21 Siet daer/ de ordeninghe der Priesters ende Leuiten tot alle ampten inden huyse Gods zijn met v tot alle wercken/ ende zijn willich ende wijs tot alle ampten: daertoe de Vorsten ende alle het volck/ tot allen uwen handele.

Dat xxix. Capittel.

1. Voorraet ten Tempel/ 6. ooch der Vorsten ende des volcx willige offeren. 10. Dauids dancsegginge ende gebedt. 20. Item/ vermaninge aen het volck/ dat sy den Heere loven. 22. Salomo wort tot een Coninck gesalft. 28. Dauid sterft.

1 Ende de coninck Dauid sprack tot der gantscher gemeynten: Godt heeft Salomo/ eenen mijner sonen/ vercoren/ die noch ionck ende teer is/ het werck daerentegen is groot: want het en is niet eens menschen wooninghe/ maer Gods des Heeren.

2 Jck nu hebbe wt alle mijne krachten gheschickt ten huyse Gods/ goudt tot guldenen/ silver tot silveren/ metael tot metalen/ ijser tot ijseren/ hout tot houtenen ghereetschap: onyxsteenen/ inghestelde robijnen/ ende bonte steenen/ ende alderley edelsteenen/ ende marmersteenen/ de volheyt:

Marginal notes: a of/ wachten ende dienen/ — b 2.Sam.7.1 Wederom spreect Dauid van Salomo ende den Tempel. — c 1.Reg.5.3 1.Par.22.8 — d 1.Sa.16.12 — e Gen.49.8 1.Par.5.2 — f 1.Par.22.9 — g 2.Sam.7.12 — h 1.Reg.2.3 — i Psalm.7.10 — k 1.Sa.16.7 — m of/ ghemackcameren — Voorraedt totten Tempel: oock des Vorsten ende des volcx willighen offer.

3 Daertoe uyt welghevallen aenden huyse mijns Gods/ hebbe ick eyghens goets/ gout ende silver/ drye duysent centeners gouts van Ophir/ ende seuen duysent centeners louter silvers/ dat gheue ick totten heylighen huyse Gods/

4 Bouen alle het ghene dat ick daertoe ghe-schickt hebbe/ de wanden aen den huyse te ouertrecken.

5 Dat het gulden werde/ wat gulden/ ende silueren wat siluer zijn sal/ ende tot alderley wercke/ door de handt der werckmeesters: ende wie is nu vrijwillich zijn handt heden den Heere te vullen?

6 Doe werden de Vorsten der vaders/ de Vorsten der stammen Israels/ de Vorsten ouer duysent ende ouer hondert/ ende de Vorsten ouer des Coninckx wercken/ vrijwillich:

7 Ende gauen totten ampte inden huyse Gods/ vijf duysent centeners gouts/ ende thien duysent guldens/ ende thien duysent centeners silvers/ achthien duysent centeners metaels/ eñ hondert duysent centeners ijsers.

8 Ende by wien steenen geuonden werden/ die gauen sy tottē schatte des huys des Heeren/ onder de handt Jehiel des Gersoniten.

9 Ende het volck was vrolijck/ dat sy vrijwillich warē: want sy gauent van gantscher herten den Heere vrijwillich. Ende Dauid de coninck verblijdde hem hoochlijcken/

Dauids danckseggingghe ende ghebedt.

10 Ende loefde Godt/ ende sprack voor der gantscher ghemeynten: Ghelouet zijt ghy Heere Godt Israels onses vaders eewichlijc.

11 Uwe behoort de majesteyt ende ghewelt/ heerlijckheydt/ ouerwinninghe/ ende danck: want alles wat inden hemel ende op aerden is/ dat is uwe: uwe is het rijcke/ ende ghy zijt verhoocht ouer alle dinck ten ouersten:

12 Uwe is rijckdom ende eere voor v: ghy heerschet ouer alle dinck/ in uwer handt staet alle kracht ende macht: in uwer handt staet het/ yeghelijcken groot ende sterck te maken.

13 Nu/ onse Godt/ wy dancken v/ ende roemen den Naem uwer heerlijckheyt.

14 Want wat ben ick? wat is mijn volck? dat wy de kracht souden vermeughen/ vrijwillich te gheuen/ als het nu ghesciedt? want van v is het altemael ghecomen/ ende van uwer handt hebben wy het v ghegeuen.

Van Godt outfanghen wy/ dat wy hem geuen.

15 Want wy zijn vremdelingen ende gasten voor v/ ghelijck als alle onse vaders: b Onse leuen op aerden is als een schaduwe/ ende daer en is gheen ophouden.

a Gen. 15.12 ende 47.9 Hebr. 11.13 psal. 39.5.13 b Sap. 2.5 ende 5.9 Psal. 144.4 Job 8.9

16 Heere onse Godt/ allen desen hoop/ dien wy gheschickt hebben/ v een huys te bouwen uwen heyligen Name/ die is van uwer handt ghecomen/ ende is altemael uwe.

17 Ick weet het/ mijne Godt/ dat ghy het herte proeuet/ ende oprechticheyt is v aenghenaem: daerom hebbe ick dit alles uyt oprechtiger herten vrijwillich ghegeuen/ ende hebbe als nu met vreuchden ghesien uwe volck/ dat hier voor handen is/ dat het v vrijwillich ghegeuen heeft.

18 Heere Godt onser vaderē Abraham/ Isaac ende Israel/ bewaere eewichlyck sulcken sin ende ghedachten in het herte uws volcx/ ende schicke hare herten tot v.

19 Ende mijnen sone Salomo geeft een rechtschapen herte/ dat hy houde uwe Gheboden/ Ghetuyghenissen ende Rechten/ dat hy het altemael doe/ ende bouwe dese wooninghe/ daer ick alle dinck toe gheschickt hebbe.

20 Ende Dauid sprack tot der gantscher ghemeynten: Louet den Heere uwen Godt: ende de gantsche ghemeynte loefde den Heere den Godt harer vaderen: ende neyghden hem ende baden den Heere aen/ ende den Coninc.

21 Ende offerden den Heere offer: ende des anderen morghens offerden sy brandtoffer/ duysent ossen/ duysent rammē/ duysent lammeren/ met hare dranckofferen/ ende daer offerden de volheyt onder den gantschē Israel.

22 Ende aten ende droncken desseluē daechs voor den Heere met grooter vreuchden: ende maeckten ten anderenmael Salomo/ den sone Dauids/ tot een Coninc/ ende salfden hem den Heere tot een Vorst/ ende Zadok c tot een Priester.

Salomo wert tot Coninck ghesalft.

23 d Also satt Salomo opden stoel des Heeren/ een Coninck in zijns vaders Dauids stede/ ende werdt ghelucksalich: ende gantsch Israel was hem ghehoorsaem:

24 Ende alle ouerste ende gheweldighe/ oock alle kinderen des coninckx Dauids/ gauen hen onder den coninck Salomo.

25 Ende de Heere maeckte Salomo altoos grooter voor den gantschen Israel/ e ende gaf hem een loflijck Coninckrijck/ dat niemandt voor hem/ ouer Israel/ sulck een gheyadt hadde.

26 Soo is nu Dauid/ de sone Isai/ Coninck gheweest ouer gantsch Israel.

27 Den tijdt nu die hy Coninck ouer Israel geweest is/ is veertich iaer: te Hebron regeerde hy seuen iaer/ ende te Jerusalem drye ende dertich iaer.

28 Ende sterf in goeden ouderdom/ vol[illegible] uens/ rijckdoms/ ende eere: ende zijnen sone Salomo werdt Coninck in zijn stede.

29 De gheschiedenissen nu des coninckx Dauids/ beyde de eerste ende laetste/ siet/ die zijn gheschreuen onder de gheschiedenissen Samuels des Sienders/ ende onder de gheschiedenissen des Propheten Nathans/ ende onder de gheschiedenissen Gads des Sienders/

30 Met allen zijnen Coninckrijcke/ macht/ ende tijdt/ die onder hen verloopen zijn/ beyde ouer Israel/ ende alle Coninckrijcken inde landen.

¶ Eynde des eersten boecx der Chronica.

HET TWEEDE BOECK der Chronica.

Dat eerste Capittel.

1. Salomo offert te Gibeon/ 17. bidt van Godt wijsheyt ende kennisse: verkrijcht het/ 14. ende wert bouen de mate rijck.

Salomo.

ENde Salomo de sone Dauids wert 1 in zijn rijcke bekrachticht/ eñ de Heere zijne Godt was met hem/ ende maecte hem altoos grooter.

a Ende Salomo sprac metten gant- 2 schẽ Israel/ met de Ouerste ouer duysent ende hondert/ met de Richterẽ/ ende met alle Vorsten in Israel/ met de ouerste Vaders/

a 1.Reg.3.4

Dat sy henen ghinghen/ Salomo ende de 3 gantsche ghemeynte met hem/ op de hoochte die te Gibeon was: want aldaer was de hutte des b † bescheydts Godts/ c die Mose de knecht des Heeren ghemaeckt hadde inder woestijne.

Te Gibeon is de hutte Mose. 1.Par.21.29 b † and. ghetuyghenisses c Exod.36.8 d 2.Sam.6.2. De hutte Dauids.

d Want de Arcke Gods hadde Dauid 4 hier opghebracht van Kiriath Jearim/ in de stede die hy haer bereyt hadde: want hy hadde haer een hutte opgeslaghen te Jerusalem.

Oock den metalen altaer/ e dien Bezaleel 5 de sone Vri/ des soons Hur/ ghemaeckt hadde/ was aldaer voor der wooninghe des Heeren: ende Salomo ende de ghemeynte plegen hem te besoecken.

e Exod.38.1

Ende Salomo offerde opden metalen al- 6 taer voor den Heere/ die voor der hutten des bescheydts stont/ duysent brandtoffers.

Ende inder seluer nacht verscheen Godt 7 Salomo/ ende sprack tot hem: Bidt wat ick v gheuen sal.

Godt verschijnt Salomo.

Ende Salomo sprack tot Godt: Ghy hebt 8 groote barmhertichheyt aen mijnen vader Dauid ghedaen/ ende hebt my in zijn stede tot een Coninck ghemaeckt:

f 1.Par.17.11

f So laet nv/ Heere Godt/ uwe woorden 9 waer worden aen mijnen vader Dauid: want ghy hebt my tot een Coninck gemaect ouer een volck/ dies soo veel is als des stofs op aerden:

g 1.Reg.9.4

g So gheeft my nv wijsheyt ende kennis- 10 se/ dat ick voor desen volcke wt ende in ga: want wie can dit groot volck richten?

h 1.Reg.3.11

Doe sprack Godt tot Salomo: h Dewijle 11 dat ghy dat inden sinne hebt/ ende en hebt niet om rijckdom/ noch om goet/ noch om eere/ noch om uwer vyanden ziele/ noch om een lanck leuen ghebeden: maer hebt om wijsheyt ende kennisse ghebeden/ dat ghy mijn volck richten meught/ daer ick v tot een Coninck ouer ghemaeckt hebbe:

i 1.Reg.4.21

i So zy v wijsheyt ende kennisse gegeuen: 12 daertoe wil ick v rijckdom/ ende goet/ ende eere gheuen/ dat ws ghelijcke onder de Coninghen voor v niet geweest en is/ noch worden en sal na v.

Also quam Salomo vander hoochten die 13 te Gibeon was tot Jerusalem/ vander hutten des bescheydts/ ende regeerde ouer Israel.

k 1.Reg.4.26 2.Par.10.26

k Ende Salomo vergaderde hem waghe- 14 nen ende ruyters/ dat hy te weghe brachte/ duysent ende vier hondert waghens/ ende twaelf duysent ruyters/ ende lietse inde waghensteden/ ende by den Coninck te Jerusalem.

Macht eñ rijcdom Salomonis.

15 Ende de Coninck maeckte des siluers ende gouts te Jerusalem soo veel/ als de steenen/ ende der cederen/ als de l † moerbesieboomen die inde landouwen zijn.

l † and. wilde vijchboomen/

16 Ende men brachte Salomo peerden wt Egypten/ ende alderley waere: ende de coopluyden des Coninckx cochten de selue waere/

17 Ende brachtense wt Egypten/ elcken waghen om ses hondert silverlingen/ ende eenen hengst om hondert ende vijftich: alsoo brachten sy oock allen coninghen der Hethiters/ ende den coninghen te Syrien.

Dat ij. Capittel.

1. Salomo sendt aen Huram/ om hout ende constelijcke arbeyders/ ten ghebouwe des Tempels. 11. Huram danckt Godt/ 13. ende neemt hem der bede ghewillich aen. 17. De arbeyders Salomonis worden ghetelt.

1 ENde Salomo dachte een huys te bouwen/ den Name des Heeren/ ende een huys zijns Coninckrijcx.

Tempelbouwinghe Salomonis. 1.Reg.5.1

2 Ende telde af/ tseuentich duysent mannen ter last/ ende tachtentich duysent timmerlieden opden berghe/ ende dry duysent ende ses hondert amptlieden ouer haer.

3 Ende Salomo sandt tot Huram den coninck te Tyro/ ende liet hem segghen: Ghelijck als ghy met mijnen vader Dauid dedet/ a ende hem cederen sondet/ dat hy hem een huys bouwede/ daer hy in woonde/ [also doet oock met my.]

Huram. 1.Reg.5.3 a 2.Sa.6.12

4 Siet/ ick wil den Naem des Heeren mijns Gods een huys bouwen/ op dat hem geheylicht worde/ goet reuckwerck voor hem te roocken/ ende thoonbroodt altoos te bereyden/ ende brandtoffer des morgens ende des auondts/ op de Sabbathen ende nieuwe maenden/ ende opde feesten des Heeren onses Gods eewichlijck voor Israel.

5 Ende het huys dat ick bouwen wil/ sal groot zijn: want onse Godt is grooter dan alle goden.

b 1.Reg.8.27 Esaie 66.1 c † an. begrijpẽ: Act.17. Godt en is niet eener/ diemẽ met menschẽ handẽ pleecht/ etc. d † and. [sal dit gebouwe zijn] dat/ etc.

6 Doch wie vermach het/ dat hy hem een huys bouwe? b want den hemel/ ende aller hemelen hemel/ en connen hem niet c † versorghen: wie soude ick dan zijn/ dat ick hem een huys bouwede? maer alleen d † datmen voor hem roocke.

7 Soo sendt my nv eenen wijsen man/ te arbeyden met gout/ siluer/ metael/ ijseren/ scharlaken/ rozijnroot/ e † gheler zijden/ ende die daer weet wt te grauen/ met de wijse die by my zijn in Juda ende Jerusalem/ dis mijn vader Dauid gheschickt heeft.

e † and. blauwer f Dit is een sonderlijc houte in India: ende is hier beliehte het gene/ datmẽ alsnv Sandals heet/ etc. † and. corael/ Brezilie hout. Hebr. Algummim.

8 Ende sendt my cederen/ dennen/ ende f † hebenhout wt den Libanon: want ick weet het/ dat uwe knechten het hout weten op den Libanon: ende siet/ mijne knechten sullen met uwe knechten zijn/

9 Datmẽ my veel houts bereyde; want het

huys

huys dat ick bouwen wil sal groot ende sonderlijck zijn.

10 Ende siet / ick wil den timmerlieden uwe knechten / die dat hout houwen / twintich duysent Cor ghestootender tarwen / eñ twintich duysent Cor gersten / ende twintich duysent Bath wijns / eñ twintich duysent Bath olye gheuen.

11 Doe sprac Huram de coninck te Tyro door schriften / ende sandtse Salomo: Daerom dat de Heere zijn volck lief heeft / heeft hy v ouer hen tot een Coninck ghemaeckt.

12 Ende Huram sprack weder: Gheloeft zy de Heere de Godt Israels / die hemel ende aerde ghemaeckt heeft / dat hy den coninck Dauid heeft eenen wijsen / kloecken ende verstandighen sone gegeuen / die den Heere een huys bouwe / eñ een huys zijns Coninckrijcx.

13 So sende ick nv eenen wijsen man / die verstandt heeft / g † Huram Abif /

g † an. ende by mijnen vader Huram gheweest is. And. Huram Abi / 1. Reg. 7. 13

14 Die een sone is eens wijfs vanden dochteren Dans / ende zijn vader een Tyrier gheweest is: die weet te arbeyden aen het gout / silver / metael / yseren / steen / hout / scharlaken / gheler zijden / lijnen / rozijnroot / ende te grauen alderley / ende alderley constelijck te maken watmen hem voorgheeft / met uwe wijse / ende met de wijse mijns heeren des coninckx Dauids uws vaders.

15 Soo sende nv / mijn heere / tarwe / gherste / olye ende wijn zijnen knechten / als hy ghesproken heeft:

16 Soo willen wy het hout houwen op den Libanon / so veel als dies van nooden is: ende willent op vloten brenghen op de zee na Japho: van daer meucht ghyt op na Jerusalem brenghen.

17 Ende Salomo telde alle vremdelingen in den lande Israels / na den ghetale i als Dauid zijne vader telde / ende daer werden ghevonden hondert ende vijftich duysent / drie duysent ende ses hondert.

i 1. Par. 23. 1

18 Ende hy maeckte van de selue tseuentich duysent draghers / ende tachtentich duysent houwers op den berghe / ende drie duysent ende ses hondert opsienders / die het volck ten dienste aenhielden.

Dat iij. Capittel.

1. Den Tempel werdt begonst te bouwen.

Aenvanck des Tẽpels bouwinghe. 1. Reg. 6. 1

1 Ende Salomo hief aen te bouwen het huys des Heeren te Jerusalem / op den berghe a Moria / b die Dauid zijnen vader ghewesen was / die Dauid toebereydt hadde tot eener ruymte / op de pleyne c Arnan des Jebusiters.

a Op desen berch offerde Abraham zijnẽ sone Isaac Gen. 22. 9

b 1. pa. 22. 31

c Men hielt / Arnan zy der Jebusiten coninc geweest / eñ bekeert tot den Godt Abrahams.

2 Ende hy hief aen te bouwen inder anderer maendt des anderen daechs / inden vierden iare zijns Coninckrijcx.

Grondt.

3 Ende alsoo leyde Salomo den grondt / te bouwen het huys Gods: ten eersten de lengde / tsestich ellen lanck / de wijdde twintich ellen.

Voorhuys.

4 Ende d † het voorhuys voor de wijdde des huys henen / was twintich ellen lanck: de hoochte nv was hondert ende twintich ellen: eñ ouertooch het binnen met louteren goude.

d † and. de halle

Het groote huys.

5 Het groote huys nv / decte hy met dennenhoute / ende ouertooch het met den alderbesten goude / ende maeckte daerop palmen ende ketenwerck.

6 Ende ouertooch het huys met edele steenen / ter verecieringhe: het gout nv was Paruaim gout.

7 Ende ouertooch de c † balcken bouen ende de wanden / ende de deuren met goude / ende liet Cherubims snyden aen de wanden.

c † and. de [illegible] ende posten

8 Hy maeckte oock het huys des Allerheylichsten / diens lengde was twintich ellen / na der wijdde des huys / eñ zijn wijdde was oock twintich ellen / ende ouertooch het met den alderbesten goude / by ses hondert centeners.

Het huys der Allerheylichsten.

9 Ende gaf oock tot naghelen vijftich sikels gouts aen het ghewichte: ende ouertooch de sale met goude.

10 Hy maeckte oock inden huyse des Allerheylichsten twee Cherubims / na f † der beeltsnyders const / ende ouertooch se met goude.

Cherubims. f † and. [illegible] staltes /

11 Ende de lengde der vleughelen aende Cherubims was twintich ellen / alsoo dat eenen vleughel vijf ellen hadde / ende roerde aen de wandt des huys: ende den anderen vleughel oock vijf ellen hadde / eñ roerde aenden vleughel des anderen Cherubs:

12 Alsoo hadde oock den eenen vleughel des anderen Cherubs vijf ellen / ende roerde aende wandt des huys: ende zijnen anderen vleughel oock vijf ellen / ende roerde aenden vleughel des anderen Cherubs:

13 Alsoo dat dese vleughelen der Cherubims waren wtghebreydt twintich ellen wijdt: ende sy stonden op hare voeten / ende haer aensicht was ghekeert na den huyse waert.

14 Hy maeckte oock eenen voorhanck van g † ghelewerck / scharlaken / rozijnroot / ende lijnwerck / ende maeckte Cherubims daerop.

Voorhanck. g † an. [illegible] zyden /

15 Ende hy maeckte voor den huyse twee calommen / vijf ende dertich ellen lanck: ende den knoop daer bouen op / vijf ellen.

Twee [illegible] laren. 1 Reg. [illegible] hof. [illegible] plaeste.

16 Ende maeckte ketenwerck ten h choore / ende maeckte se bouen aende calommen: ende maeckte hondert granaetappelen / ende maeckte se aen dat ketenwerck.

17 Ende richtede de calommen op voor den Tempel / de eene ter rechter / ende de ander ter slincker handt: ende hiet die ter rechter handt Jachin / ende die ter slincker handt Boas.

Dat iiij. Capittel.

1. Des Tempels ghereetschap ende vaten.

Metalen altaer. [illegible]

1 Hy maeckte oock eenen metalen altaer / twintich ellen lanck ende breedt / ende thien ellen hooch.

2 a Ende hy maeckte een gegoten zee / thien ellen wijdt / vanden eenen rant tot aenden anderen rondtom / ende vijf ellen hooch: ende een mate van dertich ellen / die mochtse rontom begrijpen:

a 1. Reg. [illegible] Gegoten [illegible]

3 Ende ossenbeelden waren onder * hem rontom: b † ende daer waren twee ryen knoopen rontom de zee / (die thien ellen wijdt was) die daer mede aenghegoten waren.

4 Ende sy stont alsoo op de twaelf ossen / dat de drie gekeert waren tegent Noorden / drie tegent Zuyden / drie tegent Westen / drie tegent Oosten: ende de zee bouen op hen / ende alle haer achterdeel was inwaerts ghekeert.

5 Haer dickte was een handtbreedt / ende een ren rant was als eens bekers rant / ende een opgegaen roose: ende daer ginck in drie duysent Bath.

6 Ende hy maeckte thien ketels: dier stelde hy vijue ter rechter / ende vyue ter slincker zijden;

Thien [illegible] 1. Reg. 7. [illegible]

zijden: daer in te wasschen / wat ten brantoffer behoort / dat sy het daer in stieten: de zee nu / dat hen de Priesters daer in wiesschen.

Thien gulden candelaers.

7 Hy maeckte ooc thien gulden candelaers / als sy zijn souden / en stelt ese inden Tempel / vijue ter rechter / ende vijue ter slincker zijden.

Thien disschen of tafelen.

8 Ende maecte thien disschen / ende steldese inden Tempel / vijue ter rechter / ende vijue ter slincker zijden: ende maeckte hondert gulden beckens.

Hof.

9 Hy maecte oock eenen hof voor de Priesters / ende een groot schrencwerck / ende deuren in dat schrenckwerck / ende ouertooch de deuren met metael.

10 Ende stelde de zee op den rechten hoeck teghent Oosten na den Zuydenwaert.

c Of, eerin potten.

11 Ende Huram maeckte c de metalen potten / schoeffelen ende beckens: alsoo volbracht Huram den arbeyt / dien hy den coninck Salomo dede aen den huyse Godts.

12 Namelijcken / de twee calomnen met den buycken ende knoopen / bouen op beyden calomnen / ende beyde ghewonden reepen te bedecken beyde buycken ende knoopen / bouen op de calomnen.

13 Ende de vier hondert granaetappelen / aen den beyden ghewonden reepen / twee rijen granaetappelen aen eenen yegelijcken reepe / te bedecken beyde buycken ende knoopen / die bouen op de calomnen waren.

Ghestoelten.

14 Oock maeckte hy de ghestoelten / ende de ketelen op de ghestoelten /

15 Ende een zee ende twaelf ossen daer onder.

16 Daertoe metalē potten / schoeffelen / kranwelen / ende alle hare vaten / maeckte Huram Abif / den coninck Salomo / totten huyse des Heeren / wt den louteren metael.

d† An. ...

17 Inder d† streke der Iordanen lietse de coninck gieten / in e † dicker aerde / tusschen Suchot ende Zaredatha.

f 1.Reg.7.48.

18 Ende Salomo maeckte alle deser vaten gantsch vele / also datmen des matacls ghewichte niet weten en conde.

19 f Ende Salomo maeckte alle de ghereetschap totte huyse Gods / namelijckē / den gulden altaer / de disschen ende thoonbrooden daer op.

g Of, beschept plaets.

20 De candelaers met haren lampen van louteren goude / dat sy brandden voor den g choor / als het behoort.

21 Ende de bloemen aenden lampen / ende de snutters waren gulden / dat was altemael dicht goudt.

h† And. gul- ...

22 Daertoe de messen / beckens / lepelen ende nappen / waren louter goudt: ende den inganck / ende zijne deuren binnen totten allerheylichsten / ende de deure aen den huyse des Tempels / waren h† gulden: also wert alle arbeyt volbracht / dat Salomo dede aen den huyse des Heeren.

Dat v. Capittel.

1. Salomo laet alle het gheheylichde zijns vaders / 2. ende de arcke Godts inden Tempel brenghen. 11. De Priesters / Leuiten ende sanghers / looueu den Heere met sanghe ende spel.

a 1.Reg.7.51.

1 Ende Salomo a bracht daer in / alles wat zijn vader Dauid gheheylicht hadde: namelijcken / siluer ende goudt / ende allerley ghereetschap / ende leyde het inden schat inden huyse Godts.

b 1.Reg.8.2.

De arcke wort ghe bracht inden Tempel.

2 b Doe vergaderde Salomo alle outsten in Israel / alle hoofilieden der stammen / ende Vorsten der vaders onder den kinderen Israels / te Ierusalem / dat sy de Arcke des verbonts des Heeren / op brachten wt der stadt Dauids / dat is Zion.

c 1.Reg.7.51. ende.8.1.

3 c Ende alle man in Israel vergaderde hem tot den Coninck op het feest / dat is inder seuender maendt.

4 Ende alle outsten Israels quamen: ende de Leuiten namen de Arcke op /

d † And. Tuyghenisse / of Stifts.

5 Ende brachtense op met tsamen der hutten des d † beschepdts / ende alle het heylighe ghereetschap / dat inder hutten was: ende de Priesters ende de Leuiten brachtense mede op.

6 Nv / de coninck Salomo / ende de gantsche ghemeynte Israels / tot hem vergadert voor der Arcken / offerden schapen ende ossen / so vele / datse niemant tellen noch rekenen en conde.

e Of, de beschepdplaetse.

7 Also brachten de Priesters / de Arcke des verbonts des Heeren aen haer stede inden e choor des huys / in het allerheylichste / onder de vleughelen der cherubim.

8 Dat de cherubim hare vleugelen wtbreyden / ouer de stede der Arcken / ende de cherubim bedeckeden de Arcke ende hare hantboomen van bouen neder.

9 De hantboomen nv waren so lanck / datmen hare knoopen sach verre vander Arcken voor den choor / ghelijckewel daer buyten en sachmense niet: ende sy was aldaer tot op desen dach.

f 1.Reg.8.9. Heb.9.4.

10 f Ende daer en was niet inder Arcken / sonder alleen de twee tafelen / die Mose in Horeb daer in ghelepdt hadde / doe de Heere een verbont maeckte met den kinderen Israels / als sy wt Egypten toghen.

11 Ende doe de Priesters wt ginghen wt den heyligen: (want alle Priesters die voorhanden waren / heylichden hen / dat oock de ordenninghen niet ghehouden en werden.)

12 Ende de Leuiten met allen die onder Asaph / Heman / Iedithun / ende haren kinderen ende broederen waren / becleet met lijnwaet / songhen met cymbalen / psalteren ende harpen / ende stonden teghent Oosten des altaers / ende by hen hondert eñ twintich Priesters / die met trompetten bliesen.

13 Ende het was / euen als ware het alleen een / die daer trompettede eñ songe / als hoordemen een stemme / te louen ende te dancken den Heere: ende doe hem de stemme verhief van den trompetten / cymbalen / ende anderen snarenspelen / ende van den loue des Heeren: Dat hy goedich is / ende zijn barmhertichept eewich duert: doe wert het huys des Heeren veruult met eener wolcken /

g † An. door de neuelt.

14 Dat de Priesters niet staen en conden te dienen / g † om der wolcken: want de heerlijckeyt des Heeren / veruult het huys Gods.

Dat vj. Capittel.

1. Salomo seghent het volck / 4. danckt den Heere / dat hy zijn belofte / Dauid zijnen vader ghehouden hebbe / 14. ende bidt Godt / dat die / so in zijnen Tempel bidden / van hem verhoort worden.

a 2.Reg.8.12.

1 De sprack Salomo: a De Heere heeft ghesproken / te woonen int doncker.

2 Ick hebbe (tis waer) een huys ghebouwet

bouwet u ter wooninghe / daer ghy eewichlijck woonet.

Ende de Coninck keerde zijn aenlicht/en- 3 de seghende de gantsche ghemeynte Israels: want de gantsche ghemeynte stont.

Ende hy sprack: Gheloeft zy de Heere de 4 Godt Israels/die door zijnen mondt/ mijnē vader ghesproken/ ende met zijner handt vervult heeft/ doe hy seyde:

b 2.Sam.7.6 1.Reg.8.16 1.Par.17.5

b Sindt dier tijdt dat ick mijn volck wt 5 Egyptenlande gheleydt hebbe / en hebbe ick gheen stadt vercoren / in alle stammen Israels/ een huys te bouwē/dat mijnen Naem aldaer ware: ende en hebbe oock geenen man vercoren / dat hy een Vorst ware ouer mijn volck Israels:

c 2.Par.7.12

d Merct hier/ hoe dat alle dinc wt Gods beuel geschieden moet: op dat ymmers niemandt wt eyghener aendacht godtsdiensten aenrichte: want Salomo roemet hier/ beyde de stadt Jerusalem, ende den persoon Dauids/alsoo dat sy beyde van God vercoren zijn.

e of, stadtgrijpich gemaect.

c Doch Jerusalem hebbe ick d vercoren / 6 dat mijnen Naem daer zy: eñ Dauid hebbe ick vercoren/dat hy ouer mijn volc Israel zy.

Ende doe het mijne vader inden sin had- 7 de/een huys te bouwen den Name des Heeren des Gods Israels/

Sprac de Heere tot mijnen vader Dauid: 8 Ghy hebt wel ghedaen/ dat ghy inden sinne hebt mijnen Name een huys te bouwen:

Doch ghy en sult dat huys niet bouwen/ 9 maer uwe sone / die wt uwe lendenen comen sal/die sal mijnen Name een huys bouwen.

Soo heeft nu de Heere zijn woordt e be- 10 uestighet/dat hy ghesproken heeft: want ick ben opghecomen in mijns vaders Dauids stede/ende sitte opden stoel Israels / als de Heere ghesproken heeft: ende hebbe een huys gebouwet/den Name des Heeren des Gods Israels:

Ende hebbe daer in ghesett de Arcke/daer 11 het verbondt des Heeren in is/dat hy met de kinderen Israels ghemaeckt heeft.

Ende hy tradt voor den altaer des Heerē/ 12 voor der gantscher ghemeynten Israels/ ende streckte zijne handen wt.

f f and. cantgelstoel

Want Salomo hadde eenen metalen f kc- 13 tel ghemaeckt / ende ghesett in het schrenckwerck/ vijf ellen lanck ende breedt/ende drie ellen hooch: aen den seluen tradt hy/ende viel neder op zijn knyen/ voor der gantscher ghemeynten Israels/ende streckte wt zijne handen na den hemel/

Salomons ghebedt tot Godt.
1.Reg.8.22
2.Mach.2.8

Ende sprack: Heere Godt Israels / daer 14 en is geen Godt u ghelijck/noch inden hemel noch op aerden: die ghy houdet het verbondt ende barmhertichheyt uwe knechten/die voor u wandelen van gantscher herten.

Ghy hebt gehouden uwen knecht Dauid 15 mijnen vader/ wat ghy hem gesproken hebt: met uwen monde hebt ghy het ghesproken/ ende met uwer handt hebt ghy het veruult/ als het heden ten daghe staet.

g Nu laet ghy Salomo uwe woordt oock waer worden/ dat ghy Godt gesprokē hebt/ te wandelē in zijne Wet: anders so sal het mispte hebbē.
h Esaie 66.1
Jerem.23.24
Act.7.48

Nu / Heere Godt Israels / houdt uwen 16 knecht Dauid mijnen vader / wat ghy hem gesproken hebt/ende ghesegt: Het en sal u niet ontbreken aen eenen manne voor my / die op den stoel Israels sitte:doch so verre als uwe kinderen haren wech bewaren / dat sy wandelen in mijne Wet/ gelijck als ghy voor my ghewandelt hebt.

Nu/Heere Godt Israels/ g laet u woordt 17 waer worden / dat ghy uwen knecht Dauid ghesproken hebt.

Want meynt ghy oock / dat Godt bijde 18 menschen op aerden woone? h Siet/ den hemel / ende aller hemelen hemel / en can u niet i † versorghen: hoe soude het dan het huys doen/dat ick ghebouwet hebbe?

19 Keert u dannoch/Heere mijne Godt/totten ghebede ws knechts/ ende tot zijn smeecken/ dat ghy verhooret het bidden ende beden dat uwe knecht voor u doet.

20 Dat uwe ooghen open zijn ouer dit huys/ dach ende nacht / ouer de stede daer dat ghy uwen Naem henen te setten gesproken hebt/ dat ghy hooret het ghebedt dat uwe knecht aen deser stede doen sal.

21 So hoort nu het smeecken ws knechts/ende ws volcx Israels / dat sy bidden sullen aen dese stede: Hoort het doch vander stede uwer wooninghe vanden hemel: ende wanneer ghy het hooret/soo willet ghy doch ghenadich zijn.

22 Wanneer yemandt teghen zijnen naesten sondighen sal/ ende hem wert eenen eedt opgheleyt / dien hy zweeren sal / ende den eedt comt voor uwen altaer in desen huyse:

23 So willet doch hooren vanden hemel / ende uwen knecht recht doē: dat ghy den godtloosen vergheldet / ende gheuet zijnen wech op zijnen cop / ende den rechtveerdighen recht doet / ende gheuet hem na zijner ghe rechticheyt.

24 k Wanneer uwe volck Israels voor zijne vyanden gheslaghen werdt / deswijle dat sy aen u ghesondicht hebben/ende bekeeren hen/ eñ bekennen uwen name/bidden ende smeecken voor u in desen huyse:

25 So willet doch hooren vanden hemel/ ende genadich zijn der sondē ws volcx Israels/ ende hen weder int landt brenghen/ dat ghy hen ende hare vaderen ghegheuen hebt.

26 Wanneer den hemel toegheslooten werdt/ dat het niet en reghent / deswijle dat sy aen u gesondighet hebben / ende bidden aen deser stede/ende bekennen uwen Name / ende bekeeren hen van hare sonden/deswijle dat ghy se verootmoedicht hebt:

27 So willet doch hooren inden hemel / ende ghenadich zijn den sonden uwer knechten/ ende ws volcx Israels/dat ghy hen den goeden wech leeret / daer sy in wandelen sullen: ende reghenen latet op uwe landt / dat ghy uwen volcke ghegheuen hebt te besitten.

28 Wanneer eenen dieren tijdt inden lande werdt/ of pestilentie/ of dorheyt/ l † brandt/ ende sprinckhanen / rupsen: m of wanneer zijne vyandt inden lande zijn poorten beleghert/ of erghens een plaghe of kranckheyt:

29 Wie dan bidt of smeeckt / van n al derley menschen / ende van allen uwen volcke Israels/so yemant zijn plaghe of smerte voelet/ ende zijne handen wtbreydet tot desen huyse:

30 So willet doch hooren vanden hemel/van der stede o uwer wooninghe/ende ghenadich zijn / ende yeghelijcken gheuen na alle zijne weghen/ als ghy zijn herte bekennet:(Want ghy p alleen bekent het herte der menschen kinderen:)

31 Op dat sy u vreesen/ ende wandelen in uwe weghen alle daghe / soo langhe als sy leuen/ op den lande dat ghy onse vaderen ghegheuen hebt.

32 Wanneer oock yemandt vreemdts/die niet van uwen volcke Israels en is/ comt wt verre landen/om ws grooten Naems/eñ machtighet

tigher handt/ende wtgherecckten arms wille/ ende bidt tot desen huyse:

33 So willet doch hooren vanden hemel/van der stede uwer wooninghe / ende doen alles dat daer hy v om aenroept : op dat alle volc-ken op aerden uwen Naem bekennen/ende v vreesen/ ghelijck als uwe volck Israels/ende beuinden / dat dit huys / dat ick ghebouwet hebbe/na uwen Name ghenoemt zy.

34 Wanneer uwe volc wttreckt inden strijdt teghen zijne vyanden/des weechs dien ghyse henen senden sult / ende tot v bidden q teghen den weghe na deser stadt / die ghy vercoren hebt/ ende tot den huyse dat ick uwen Name ghebouwet hebbe:

q Bidt. Deut.6.10. Dan.6.10

35 So willet doch haer ghebedt ende smeec-ken hooren vanden hemel/ende hen tot haren rechte helpen.

36 Wanneer sy aen v sondighen sullen/ (r na-demael daer gheen mensche en is/ die niet en sondicht) ende ghy ouer hen toornich wordt/ ende gheeftse voor hare vyanden/ dat syse ge-vanckelijck wech voeren in een verre of na landt:

Wanneer het volck geuanghen wech geuoert &c. r 1.Reg.8.46 Prou.20.9 Eccles.7.20 1.Joan.1.8 s Deut.30.2

37 s Ende sy hen in hare herten bekeeren in den lande daer zy gheuanckelijck in zijn/ ende bekeeren hen / ende smeecken v inden lande harer gheuanckenisse / ende segghen : Wy hebben ghesondicht/ misdaen/ende godtloos gheweest:

38 Ende hen also van gantscher herten ende van gantscher zielen tot v bekeeren / in den lande harer geuanckenisse/daermense geuanc-kelijck houdt : ende sy bidden t teghen den wech na haren lande / dat ghy hare vaderen gegeuen hebt / ende tot der stadt die ghy ver-coren hebt / ende tot den huyse dat ick uwen Naem ghebouwet hebbe:

t Dan.6.10 u 1.Reg.9.6

39 u So willet doch haer ghebedt ende smeec-ken hooren vandē hemel/ vander stede uwer wooninghe/ende hen tot haren rechts helpen/ ende uwen volcke gheuadich zijn / dat aen v ghesondicht heeft.

40 So laet nv/mijne Godt/uwe oogen open zijn / ende uwe ooren opmercken op het ghe-bedt aen deser stede.

41 x So maect v nv op/Heere God/ tot uwer ruste / ghy ende de Arcke uwer macht : laet uwe Priesters/Heere Godt/met heyl becleet worden / ende uwe heylighen hen verblijden inder den goeden.

x Psal.132.8 Num.10.35 Josue.3.14 Iude.6.6 1.Reg.1.7

42 De Heere Godt en wende niet wech het aensicht ws gesalfden/ gedenct aen de barm-hertichheyt uwen knechte Dauid toeghesept.

Dat vij. Capittel.

1. Het vyer vandē hemel verteert den offer Salomonis. 4. Den Tempel wert ingewyhet. 8. Salomo houdt een groote feest. 12. De Heere verschijnt hem/ 17. ende gheeft een bediedelijck bescheydt zijner toesegghinghe.

a 1.Reg.8.10 b 1.Reg.18.36 2.Mac.1.32 Leui.9.24

1 Ende a doe Salomo wtghebeden had-de/ b viel een vier vanden hemel/ ende verteerde het brandtoffer/ ende anderen offer : ende de heerlijckheyt des Heeren ver-vulde het huys/

2 Dat de Priesters niet en condē ingaen int huys des Heeren/ dewijle dat de heerlijckheyt des Heeren het huys des Heeren veruulde.

c 1.Mac.4.55

3 Oock sagen alle kinderen Israels het vyer afvallen : ende de heerlijckheyt des Heeren ouer den huyse: ende c vielen op haer knyen/ met den aenghesichte ter aerden op het pla-veytsel / ende baden aen / ende danckten den Heere : Dat hy goedich is / ende zijn barm-hertichheyt eewichlijck duert.

4 De Coninck dan / ende alle het volck of-ferden voor den Heere.

5 d Want de coninck Salomo offerde twee ende twintich duysent ossen/ende hondert en-de twintich duysent schapen / ende wyeden also het huys Gods in / beyde de Coninck/ ende alle het volck.

Inwijinghe des Tēpels Salomonis 1.Reg.8.62 d Esra 6.16

6 Nv/ de Priesters stonden in harer wacht/ ende de Leuiten met de snarenspelen des Hee-ren / die de coninck Dauid hadde laten ma-ken / den Heere te dancken : Dat zijn barm-hertichheyt eewichlijck duert / met de psalmen Dauids door haer handt : ende de Priesters bliesen trompetten tegen hen / ende het gant-sche Israel stont.

7 Ende Salomo heylichde den middelsten hof/die voor den huyse des Heerē was: want hy hadde aldaer brandtoffer / ende het vette der danckofferen/wtgherichtet: want den me-talen altaer / dien Salomo hadde laten ma-ken/en conde alle brandtoffer/ spijsoffer/ende het vette niet ghevaten.

8 e Eñ Salomo hielt in de selue tijt een feest seuen daghen lanck/ende het gantsche Israel met hem/een gantsch groote ghemeynte/van Hemath aen/ tot aen de beke Egypti:

e 1.mac.8.56 Deut.16.15

9 Eñ hielt aenden achtsten daghe een f † ver-gaderinghe: want de inwijinghe des Altaers hielden sy seuen dagen lanc/ende het * Feest oock seuen daghen lanck.

*f † and. openthoudinghe/ of verhoudinge: * Verstaet, das Loouerhutten.*

10 Nv/ inden drye ende twintichsten dage der seuenster maendt / liet hy het volck gaen in hare hutten/ vrolijck ende goets moets/ ouer allen goede dat de Heere aen Dauid / Salo-mo/ ende zijnen volcke Israel gedaen hadde.

11 g Alsoo volbracht Salomo het huys des Heeren/ende het huys des Coninckx/ ende al-les wat in zijn herte gecomen was/ te maken inden huyse des Heeren/ ende in zijnen huyse gheluckfalichlijcken.

g 1.Reg.9.1

12 Ende de Heere verscheen Salomo des nachts/ ende sprack tot hem : Ick hebbe uwe ghebedt verhoort / h ende my dese stede ver-coren ten offerhuyse.

De Heere verschijnt Salomo. h 1.Reg.9.7 2.Par.6.6

13 Siet/wanneer ick den hemel toesluyte/ dat het niet en reghent/ of heete de sprinckhanen het lant verslinden/ of late een pestilencie on-der mijn volck comen/

14 Dat sy mijn volck verootmoedighen/ dat na mijnen Naem ghenoemt is : ende sy bid-den/ ende soecken mijn aenghesicht/ ende hen van hare boose weghen bekeeren sullen : soo wil ick vanden hemel hooren / ende hare son-den vergheuen/ende haer landt heelen.

15 So sullen nv mijne ooghen open zijn/ ende mijne ooren opmercken op het ghebedt aen deser stede.

16 i Soo hebbe ick nv dit huys vercoren ende gheheylicht / dat mijnen Naem aldaer zijn sal eewichlijck/ ende mijne ooghen ende mijn herte sal daer zijn altoos.

i 2.Par.33.4 1.Mac.7.36

17 Ende so ghy sult voor my wandelen/ ghe-lijck als uwe vader Dauid gewandelt heeft/ dat ghy doet alles wat ick v heete/ ende hou-det mijne Gheboden ende Rechten/

Bescheydt der toesegghinghe.

18 Soo wil ick den stoel ws Coninckrijcx k beuestighen/ gelijck als ick my uwen vader

k staodtghpich/ vast maken

l 2. Sa. 7. 12 verbonden hebbe / ende ghesept: l Het en sal v niet ontbreken aen eenen manne / die ouer Israel een heere zy.

19 Sullet ghy v daerentegen omkeeren / ende mijne Rechten ende Gheboden / die ick v voorghegheuen hebbe / verlaten / ende henen gaen ende andere goden dienen / ende haer aenbidden:

m † an. ick u etc. 20 Soo sal m † ickse wtwortelen wt mijnen lande / dat ick hen ghegheuen hebbe: ende dit huys / dat ick mijnen Naem gheheylicht hebbe / sal ick van mijnen aenghesichte wech werpen / n ende sal het tot een gemeyn spreecwoordt gheuen / ende tot een fabel onder alle volcken. (n Deu. 29.22 Jerem. 22.8)

21 Ende voor desen huyse / dat het alderhoochste geworden is / sullen hen ontsetten alle die daer voorby gaen / ende segghen: Waeromme heeft de Heere desen lande ende desen huyse also ghedaen?

22 So salmen segghen: Daerom / dat sy den Heere harer vaderen Godt verlaten hebben / diese wt Egyptenlandt gheleydt heeft / ende hebben andere godē aengehangen / ende haer aengebeden / ende hen ghedient: daerom heeft hy alle dit ongheluck ouer hen ghebracht.

Dat viij. Capittel.

1. Salomo bouwet vele steden / 7. brengt onder hem vele volcken / 11. ende laet zijn wijf / de dochter Pharaonis / in haer stadt halen. 12. Offert den Heere na den ghebode Mose / 14. bestelt de ampten inden huyse des Heeren / 17. ende laet veel gouts van Ophir halen.

1 Ende na a twintich iaren / in welcker Salomo des Heeren huys ende zijn huys bouwede / (a 1. Reg. 9.10)

2 b Bouwede hy oock de steden die Huram Salomo gaf / ende liet de kinderen Israels daer in woonen. (b 2. Par. 11.5 ende 14.6)

3 Ende Salomo tooch na Hemath Zoba / ende beuestichdese:

4 Ende bouwede Thadmor inder woestijne / ende alle coornsteden / die hy bouwede in Hemath.

5 Hy bouwede ooc hooge ende neder Beth-Horon / welcke vaste steden waren met mueren / poorten ende grendelen.

6 Oock Baelath / ende alle coornsteden die Salomo hadde / ende alle waghensteden / ende der ruyters / ende alles waer Salomo lust toe hadde te bouwen / beyde te Jerusalem / ende opden Libanon / ende inden gantschen lande zijner heerschappijen.

7 Alle het ouerbleuen volck van de Hethiten / Amoriten / Pheresiten / Heuiten / ende Jebusiten / die niet en waren van de kinderen Israels /

8 Ende hare kinderen / die sy na hen gelaten hadden inden lande / die de kinderen Israels niet verdelghet hadden / maeckte Salomo chijnsbaer tot op desen dach.

9 c Doch vande kinderen Israels en maecte Salomo gheene knechten / maer sy waren krijchslieden / ende ouer zijne vorsten / ende ouer zijne waghenen ende ruyters. (c 1. Reg. 9.22 Leuit. 25.11)

10 Ende der ouerste amptlieden des coninckx Salomo waren twee hondert ende vijftich / die ouer het volck heerscheden. (Ouerste amptlieden Salomonis 250.)

11 Ende de dochter Pharaonis liet Salomo op halen wt der stadt Dauids / d int huys dat hy haer ghebouwet hadde: want hy sprack: Mijn wijf en sal niet woonen inden huyse Dauids des coninckx Israels: want het is geheylicht / dewijle dat de arcke des Heeren daer in ghecomen was. (d 1. Reg. 7.8)

12 Van doe aen offerde Salomo den Heere brandtoffer / opden altaer des Heeren / dien hy ghebouwet hadde voor den voorhof:

13 Een peghelijck op zijnen dach / te offeren e na den ghebode Mose / op de Sabbathen / nieuwe maenden / ende bestemde tijden / f des iaers drymael: namelijcken / op het feest der Ongeheuelder brooden / op het feest der Weken / ende op het feest der Loofhutten.

14 Ende hy settede de Priesters in harer ordeninghe tot haren ampte / g ghelijck als het Dauid zijne vader gheordineert hadde / ende de Leuiten op hare wacht / te louē ende te dienen voor de Priesteren / een peghelijck op haren dach: ende de deurwachters in harer ordeninghe een yegelijck op haer poorte: want also haddet Dauid de man Gods beuolen.

15 Ende daer en wert niet ghewecken vanden ghebode des Coninckx ouer de Priesters ende de Leuiten / aen alderley saken / ende aen de schatten.

16 Alsoo werdt bereydt alle het werck Salomonis / van dien daghe aen / doe des Heeren huys ghefondeert werdt / tot dat hy het volbrachte / dat des Heeren huys gantsch bereydt werdt.

17 h Doe tooch Salomo na EzeonGeber / ende na Eloth / aenden oeuer der zee / inden lande Edomea.

18 Ende Huram sandt hem schepen door zijne knechten / die der zee eruaren waren / ende voeren met de knechten Salomonis in Ophir / ende haelden van daer vier hondert ende vijftich centeners goudts / ende brachtent den coninck Salomo.

Dat ix. Capittel.

1. De coninginne Saba comt tot Salomo om zijner wijsheyts wille / 9. brengt / 12. en ontfangt geschencken. 13. Salomons iaerlijcke incomste / 17. heerlijckheydt / 25. ende macht / 29. daer toe steruen / werden beschreuen.

1 Ende doe a de Coninghinne van rijck Arabien het geruchte Salomonis hoorde / quam sy met eenen gantsch grooten heyre te Jerusalem / met kemelen die kruyden ende goudts de volheyt droeghen / ende edel steenen / Salomo met raedtselen te versoecken: ende doe sy tot Salomo quam / sprac sy met hem / alles wat sy inden sinne hadde voorghenomen.

2 Ende de Coninck seyde haer alles wat sy vraechde; ende Salomo en was niet verborghen / dat hy haer niet ghesept en hadde.

3 Ende doe de Coninghinne van rijck Arabien sach de wijsheydt Salomonis / ende het huys dat hy ghebouwet hadde:

4 De spijse voor zijnen disch / de wooninghe voor zijne knechten / de ampten zijner dienaren / ende hare kleederen / ende zijn b † zale / daermen opghinck int huys des Heeren / en conde sy haer niet langher onthouden:

5 Ende sy sprack tot den Coninck: Het is waer / dat ick in mijnen lande gehoort hebbe / van uwe wesen / ende van uwer wijsheyt.

6 Ick en wonde daunoch hare woorden niet gheloouen / tot dat ick ghecomen ben / ende hebbe het met mijne ooghen ghesien: ende siet / de helft uwer grooter wijsheyt en is my niet ghesept; daer is meer aen v / dan het gheruchte

ghe ruchte dat ick ghehoort hebbe.

7 Salich zijn uwe mannen / ende salich zijn dese uwe knechten / die altoos voor u staen / ende uwe wijsheyt hooren.

8 De Heere uwe Godt zy gheloeft / die u lief heeft / dat hy u op zijnen stoel tot een Coninck ghesett heeft / den Heere uwen Godt: † dat maeckt / dat u Godt Israels lief heeft: dat hy hem eewichlijck oprichte / daerom heeft hy u over hen tot een Coninck gesett / dat ghy recht ende redelijckheyt c handthavet.

9 d Ende sy gaf den Coninck hondert ende twintich centeners gouts / ende gantsch veel kruydts / ende edel steenen: daer en was gheen kruydt ghelijck als dit / dat de coninghinne van rijck Arabien den coninck Salomo gaf.

10 e Daertoe de knechten Hurams / ende de knechten Salomonis / die daer gout wt Ophir brachten / die brachten oock f† ebenhout ende edelsteenen.

11 Eñ Salomo liet vanden ebenhoute trappen inden huyse des Heeren / ende inden huyse des Coninckx maken / ende harpen ende psalteren voor de Sanghers: sulcke houten en waren te vooren noyt ghesien inden lande Juda.

12 Ende de coninck Salomo gaf der coninghinnen van rijck Arabien alles wat sy begheerde ende badt / g † sonder wat sy totten Coninc gebracht hadde: ende sy keerde haer / eñ tooch weder in haer lât met hare knechtẽ.

13 Dies gouts nu / dat Salomo in eenen iare ghebracht werdt / was ses hondert ende ses ende tsestich centeners:

14 Sonder wat de kremers ende cooplieden brachten: ende alle coninghen der Arabiters / ende de heeren inde landen / brachten gout ende silver tot Salomo.

15 Daerom maeckte de coninck Salomo twee hondert h schilden vanden besten goude / dat ses hondert stucken gouts tot eenen schildt quamen.

16 Ende drie hondert tartsen vanden besten goude / dat drie hondert stucken goudts tot eener tartsen quamen: i ende de Coninck leyde se int huys vanden woude Libanon.

17 Ende de Coninck maeckte eenen grooten elpenbeenen stoel / ende overtrock hem met louteren goude.

18 Ende den stoel hadde ses trappen: ende een gulden voetbanck aenden stoel: ende hadde twee lenen op beyde zijden rontom het sitten / ende twee leeuwen stonden aende lenen:

19 Ende twaelf leeuwen stonden aldaer op de ses trappen tot beyde zijden: sulcx en is niet ghemaeckt in alle Coninckrijcken.

20 Ende alle drinckvaten des coninckx Salomonis waren gulden / ende alle vaten des huys vanden woude Libanon waren louter gout: want het silver en werdt niet geachtet ter tijdt Salomonis.

21 Want de schepen des Coninckx voeren op de zee met de knechten Hurams / ende quamen in drie iaren eenmael / eñ brachten gout / silver / elpenbeen / simmen ende pauwen.

22 l Alsoo werdt de coninck Salomo grooter dan alle Coninghen op aerden / met rijckdom ende wijsheyt.

23 Ende alle Coninghen op aerden begheerden het aenghesichte Salomonis / op dat sy zijn wijsheyt hoorden / die hem Godt in zijn herte ghegheven hadde.

24 Ende sy brachten hem een yeghelijck zijn gheschencken / silvere ende gulde vaten / kleederen / harnasch / kruyden / peerden ende muylen iaerlijcx.

25 Ende Salomo hadde vier duysent m† waghenpeerden / ende twaelf duysent ruyters / ende men dedese inde waghensteden / ende by den Coninck te Jerusalem.

26 Ende hy was een heere over alle Coningen / vanden water aen / tot aender Philisteen landt / ende tot aen de landtpalen Egypti.

27 Ende de Coninck maeckte des silvers soo veel te Jerusalem / als der steenen: ende der cederen soo veel / als der moerbesieboomen in de leechten.

28 Ende men bracht hem peerden wt Egypten / ende wt alle landen.

29 n Wat nu meer van Salomo te seggen is / beyde zijn eerste ende zijn laetste / siet / dat is geschreven inder Chronica des prophetẽ Nathans / ende inde prophecijen Ahie van Silo / ende inde ghesichten Jeddi des Sienders / teghen Jerobeam den sone Nebat.

30 Ende Salomo regeerde te Jerusalem over gantsch Israel veertich iaer.

31 Ende Salomo ontsliep met zijne vaderen / ende men begroef hem inder stadt Davids zijns vaders: ende Rehabeam zijnen sone werdt Coninck in zijn stede.

Margin notes: f om dat u etc. — c voorstaet eñ wtrichtet. — d 1.reg.10.10 — e 1.reg.9.27 — f† and. Algumim — g† and. doch niet soo vele als sy / etc. — Sommades iaerlijcke inkomst Salomonis. — h 1.reg.10.16 ende 14.16 — i 1.reg.7.2 — Salomons stoel van elpenbeen. 1.reg.10.18 — l 2.reg.10.23 — Wagenen eñ reysigepeerden Salomonis. — Deut.17.16 — 1.Reg.4.26 — m† an. stenden voor de wagenpeerden. — n 1.reg.11.41 — Salomo 40 iaer Coninck over Israel.

Dat x. Capittel.

1. Israel maeckt Rehabeam tot een Coninck / 3. eñ wil van hem zijn zware iock ghelicht hebben. 6. Rehabeam volcht der ionghen voor der ouden raet / 13. wil den volcke niets te wille zijn / 16. eñ maeckt also Israel van Juda afvallich.

1 Rehabeam a tooch na Sichem: want gantsch Israel was te Sichem ghecomen / hem tot een Coninck te maken.

2 Ende doe dat Jerobeam hoorde / de sone Nebat / die in Egypten was / (b daer hy voor den coninck Salomo henen ghevloden was) quam hy weder wt Egypten.

3 Ende sy sonden henen / ende lieten hem roepen: ende Jerobeam quam met den gantschen Israel / ende spraken met Rehabeam / ende seyden:

4 Uwe vader heeft onse iock te hardt ghemaeckt: so maeckt ghy nu den harden dienst uws vaders / ende het zware iock / dat hy ons opgheleyt heeft / lichter / soo willen wy u onderdanich zijn.

5 Hy sprack tot hen: Na drie daghen so comt weder tot my. Ende het volck ginck henen.

6 Ende de coninck Rehabeam raetvraechde met de oudtste / die voor zijnen vader Salomo gestaen hadden / doe hy leefde / ende sprac: Hoe radet ghylieden / dat ick desen volcke antwoorde ghevẽ?

7 Sy spraken met hem / ende seyden: Ist dat ghy desen volcke vriendelijck zijt / eñ wertse goedelijck handelen / ende hen goede woorden gheven / so sullen sy u onderdanich zijn altijt.

8 Doch hy verliet den raedt der oudtste / dien sy hem ghegheven hadden / ende raedtslaechde met de ionghe / die met hem opghewassen waren / ende voor hem stonden:

9 Eñ sprac tot hen: Wat raet ghylieden / dat wy desen volcke antwoorden / die met my ghesproken hebben / ende seggen: Maect dat iock lichter / dat uwe vader op ons gheleyt heeft?

Margin notes: Rehabeam coninck. — a 1.Reg.12.1 — b 1.reg.11.40 — Der ouden raedt.

Der ionghe raet.

De ionghe nv/ die met hem opghewassen 10 waren/spraken met hem/ende seyden: So sult ghy segghen tot den volcke/dat met v ghesproken heeft/ende seyt: Vwe vader heeft onse ioc te zwaer gemaeckt/maeckt ghy onse ioc lichter: ende spreeckt tot hen: Mijnen cleynsten vingher sal dicker zijn dan mijns vaders lendenen:

Heeft nv mijnen vader al te zwaren iock 11 op ulieden ghéladen/ so wil ick vws iocx noch meer maken: Mijne vader heeft ulieden met roeden ghecastijdt/ doch ick wil ulieden met schorpioenen castijden.

Als nv Jerobeam ende alle het volck tot 12 Rehabeam quam/aen den derden daghe/als dan de Coninck gheseyt hadde: Comt weder tot my aen den derden daghe:

Antwoordde hen de Coninck hardelijck: 13 ende de coninck Rehabeam verliet den raedt der oudtste/

Ende sprack met hen na den raet der ionghe/ 14 ende seyde: Heeft mijne vader uwe iock te zwaer gemaeckt/ so wil icx noch meer maken: Mijne vader heeft v met roeden ghecastijdt/ doch ic wil v met schorpioenẽ castydẽ.

Also en hoorde de Coninc den volcke niet: 15 want het was alsoo van Godt ghewendt: op dat de Heere zijn woordt c beuestichde/ d dat hy ghesproken hadde door Ahiham van Silo/ te Jerusalem/den sone Nebat.

c stadtgh[e]ytich maeckte/ Ahia. d 1.Reg.1.29

Doe nv het gantsche Israel sach/ dat hen 16 de Coninck niet en hoorde / antwoordde het volck den Coninck / ende sprack: Wat hebben wy dan voor een deel aen Dauid/ofte erve aen den sone Isai? een yeghelijck van Israel make hem na zijner hutten: soo siet ghy nv tot uwen huyse Dauids. Ende het gantsche Israel ginck in zijne hutten/

Dat Rehabeam slechts alleen ouer de kin- 17 deren Israels regeerde/die inde steden Juda woonden.

Hadoram werdt ghesteenicht.

Nv/ de coninck Rehabeam sandt henen 18 Hadoram den rentmeester: doch de kinderen Israels steenichden hem ter doot: ende de coninck Rehabeam clam rasch op zijnen waghen/dat hy vluchtede na Jerusalem.

Afval Israels van Juda. 1.Reg. 12.16

Also viel Israel af vanden huyse Dauids/ 19 tot op desen dach.

Dat xj. Capittel.

1. Rehabeam werdt gheweert teghen Israel te strijden. 5. Bouwet ende maeckt vele steden in Juda ende BenJamin vaste. 13. De Priesters des Heeren ende Leuiten/ met veel godsalige liedẽ/ moeten voor Jerobeam/ wt den gantschen Israel in Juda vlieden. 18. Rehabeam heeft vele wyuen/ 22. ende maeckt onder der seluer kinderen / Abiam den sone Maecha ten hoofde.

a 1.Re. 12.21

Ende a doe Rehabeam te Jerusalem 1 quam / vergaderde hy het huys Juda ende BenJamins / hondert ende tachtentich duysent ionger manschap/ die strijdtbaer waren / teghen Israel te strijden/ dat sy het Coninckrijcke weder aen Rehabeam brachten.

Semaia de Propheet.

Doch des Heeren woordt quam tot Se- 2 maiam den man Gods/ende sprack:

Segt Rehabeam / den sone Salomonis 3 den coninck Juda / eñ den gantschen Israel/ dat onder Juda eñ BenJamin is/ eñ spreect:

Soo spreeckt de Heere: Ghylieden en sult 4 niet optrecken / noch teghen uwe broederen strijden; een yeghelyck ga weder thuys/want dat is van my ghescliedt. Sy hoorden de woorden des Heeren/ende lieten af van den wttrecken teghen Jerobeam.

5 Rehabeam nv woonde te Jerusalem/b ende bouwede de steden vast in Juda/

6 Namelycken / Beth Lehem / Etam/ Tekoa/

7 Bethzur/Socho/Adullam/

8 Gath/Maresa/Siph/

9 Adoraim/ c Lachis/ Aseka/

10 Zarega / Aialon ende Hebron / de welcke waren de aldervastste steden in Juda ende BenJamin.

11 Ende maecktese vast / ende settede daer Vorsten in / ende voorraedt van spyse/ olye ende wijn.

12 Ende in alle steden beschickte hy schilden ende spiessen / ende maecktese gantsch vast: ende Juda ende BenJamin waren onder hem.

13 Oock maeckten hen tot hem de Priesters ende Leuiten wt den gantschen Israel/ ende alle hare landtpalen.

14 Ende sy verlieten hare voorsteden ende haue / ende quamen tot Juda te Jerusalem: want Jerobeam ende zijne sonen verstieten se / dat sy den Heere gheene Priesterlycke ampten pleghen en mochten.

15 d Hy stichtede hem daerentegen Priesters tot de hoochten/ ende tot de veldtduyuelen/ e ende calueren die hy maken liet.

16 Ende na hem quamen wt alle stammen Israels/die haer herte daer henen gauen/dat sy na den Heere den Godt Israels vraechden/ te Jerusalem/ dat sy offerden den Heere den Godt harer Vaderen.

17 Ende sterckeden alsoo het Coninckrijcke Juda/ende beuestichden Rehabeam den sone Salomonis dry iaer lanc: want sy wandelden inde weghen Dauids ende Salomonis dry iaer lanck.

18 Eñ Rehabeam nam Mahelat/ de dochter Jerimoths/des soons Dauids/ten wyue: eñ Abihail de dochter Eliabs des soons Isai:

19 Die baerde hem dese sonen/ Jehus / Samaria/ende Saham.

20 Na dier nam hy f Maecha/de dochter Absaloms/die baerde hem Abia / Athai / Sisa/ ende Selomith.

21 Ende Rehabeam hadde Maecham / Absaloms dochter / lieuer dan alle zijne wijuen ende bywijuen: want hy hadde achthien wijuen/ ende tsestich bywijuen: ende generreerde acht ende twintich sonen / ende tsestich dochteren.

22 Ende Rehabeam settede Abiam/ den sone Maecha / ten hoofde ende vorste onder zijne broederen: want hy dachte hem Coninck te maken.

23 Eñ hy g † nam toe/ende brack wt voor alle zijne sonen inden lande Juda ende BenJamins/in alle vaste steden: eñ hy gaf hen voetsels de volheyt/ende nam veel wyuen.

Dat xij. Capittel.

1. Sisak neemt/ door een ghērichte des Heeren/ de vaste steden Juda in. 5. Semaia prediet Rehabeam eñ zijnen volcke des Heeren straffe: 6. ende so daer beteringhe comt/ werdt des Heeren toorne noch voor een deel van Jerusalem ende Juda ghewendet. 13. De tijdt des regiments Rehabeams/ zijn wesen ende steruen werdt int corte verhaelt. 16. Abias werdt Coninck in zijn stede.

1 DOe nu het coninckrijcke Rehabeams bevestichtende bekrachticht wert/ verliet hy de wet des Heeren/ eñ het gantsche Israel met hem.

Sisak.
a 1.Re.14.25

2 a Nu/ inden vijfsten iare des conincx Rehabeams / tooch Sisak de coninck in Egypten op teghen Jerusalem: (want sy hadden hen besondicht aen den Heere/)

Merckt waer van landt ende steden verderuen.

3 Met duysent ende twee hondert waghenen/ende met tsestich duysent ruyteren/ ende des volcx en was gheen ghetal dat met hem quam wt Egypten / Lybien/ Suchim/ ende Moorenlandt.

b 2.Par.11.5

4 Ende hy wan b de vaste steden die in Juda waren/ende quam tot Jerusalem toe.

Semaia Propheet.

5 Doe quam Semaia de propheet tot Rehabeam/ eñ tot de ouerste Juda/ die hen te Jerusalem vergadert hadden voor Sisak / ende seyde tot hen: Soo spreeckt de Heere: Ghylieden hebt my verlaten:daerom hebbe ick ulieden oock verlaten in Sisaks handt.

6 Doe vercootmoedichden hen de ouerste in Israel met den Coninck/ ende spraken: De Heere is rechtueerdich.

7 Als nu de Heere sach dat sy hen verootmoedichden / quam het woordt des Heeren tot Semaiam / ende sprack : Sy hebben hen verootmoedicht/ daerom en wil icse niet verderuen / maer ick wil hen een kleyne verlossinghe gheuen/dat mijn grimmicheyt niet en druppe op Jerusalem.

c 1.reg.14.29

8 Doch soo sullen sy hem onderdanich zijn: dat sy ondervindẽ/wat het zy/my dienen/ende den Coninckrijcken inden lande dienen.

d 2.par.9.15

9 c Alsoo tooch Sisak de coninck in Egypten op na Jerusalem ende nam de schatten inden huyse des Heeren/ eñ de schatten inden huyse des Conincx wech/ eñ nam alle dinck wech: ende nam oock de gulde schilden wech / d die Salomo maken liet.

ess/loopers

10 In welcker stede liet de coninc Rehabeam metalen schilden maken/ ende beualse den ouersten dere trauanten/die aen der deure des huys des Conincx de wacht hielden.

11 Ende soo dickwils als de Coninck in des Heeren huys ghinck/quamen de trauanten/ ende droeghense/ ende brachtense weder inder trauanten camer.

f 1.Re.14.21
g of, Rurgerlich ghemaeckt Rehabeam 17.iaer Coninck in Juda.
h 2.par.6.6

12 Ende dewijle dat hy hem verootmoedichde/ keerde hem des Heeren toorne van hem/ dat het niet altemael verdoruen en werdt/ want in Juda was noch wat goets.

13 f Alsoo werdt Rehabeam de coninck g beuesticht in Jerusalem/ende regeerde:een ende veertich iaer was Rehabeam oudt / doe hy Coninck werdt/ende regeerde seuenthien iaer te Jerusalem / inder stadt h die de Heere vercoren hadde wt alle stammen Israels/ dat hy zijnen Name daer henen settede: zijn moeder hiet Naema/een Ammonitische.

14 Ende hy handelde qualijck / ende en schickede zijn herte daer niet na / dat hy den Heere sochte.

15 De geschiedenissen nu Rehabeams/beyde de eerste ende de laetste / zijn ghescreuen inde gheschiedenissen Semaia des Propheten/ende Iddo des Sienders/ ende aengheteeckent: daertoe de kryghen Rehabeams ende Jerobeams haer leefdaghe.

16 Ende Rehabeam ontsliep met zijne vaderen/ ende werdt begrauen inder stadt Dauids : ende zijnen sone Abias werdt Coninck in zijn stede.

Dat xiij. Capittel.

1. Inden krijghe/so tusschen Abiam ende Jerobeam ontstaet/ 4. wert Israel vermaent/ vanden strijde tegen den Heere harer vaderen Godt / af te staen. 13. Jerobeam vaert gelijckewel voort met listige aenslagen aen Juda/ 15. die schreyt totten Heere/so wert ghene vanden Heere geplaecht/ende Israel grousaemlicken gheslaghen.

Abias 3. iaer Coninck in Juda.

1 INden a achthienden iare des conincx Jerobeams / werdt Abias Coninck in Juda.

a 1.Reg.5.1

2 Ende regeerde drij iaer te Jerusalem : zijn moeder hiet Michaia / een dochter Vriels van Gibea: eñ daer verhief hem eenen krijch tusschen Abiam ende Jerobeam.

b 1.reg.15.7

3 b Ende Abias rustede hem totten strijde/ met vier hondert duysent iongher manschap / stercke lieden ten kryghe: Jerobeam nu rustede hem met hem te stryden/met acht hondert duysent ionghen manschap / stercke lieden.

Een reden Abie.

4 Ende Abias maeckte hem op/bouen opden berch Zemaraim / die daer leyt opden gheberchte Ephraims / ende sprack: Hoort my toe/Jerobeam/ende gantsch Israel:

5 Weet ghylieden niet / dat de Heere de God Israels heeft het Coninckrijcke te Israel Dauid ghegheuen eewichlijck / hem ende zyne sonen/ [met] een soutverbondt?

c 1.reg.11.26

6 Euenwel Jerobeam de sone Nebats / de knecht Salomonis Dauids sone/werp hem op/ c ende werdt zijnen heere afuallich.

7 Ende loose lieden / ende kinderen Belials hebben hen tot hem ghegheuen / ende hebben hen ghesterckt teghen Rehabeam den sone Salomonis : want Rehabeam was ionck/ ende bloode van herten/dat hy hem voor hen niet en weerde.

d 1.reg.12.28

8 Nu denckt ghy ulieden te setten teghen het rijcke des Heeren/ onder den sonen Dauids/ dewijle dat uwer eenen grooten hoop is/d eñ hebt guldene calueren / die u Jerobeam tot goden ghemaeckt heeft.

e 1.reg.12.31
2.par.11.15

9 e Hebt ghyliedẽ niet de Priesters des Heeren de kinderen Aarons/ende de Leuiten wtghestooten/ ende hebt u eyghen Priesters gemaeckt/ghelijck als de volcken inde landen? Wie daer comt zijn hant te vullen met eenen ionghen osse ende seuen rammen / die werdt Priester der ghene/ die gheen goden zijn.

10 Met ons daerenteghen is de Heere onse Godt/dien wy niet en verlaten:ende de Priesters die den Heere dienen / de kinderen Aarons/ende de Leuiten in haren wercke/

11 Die den Heere alle morgen ende alle auont brantoffer aensteken: daertoe het goede reuckwerck/ ende de bereydde brooden opden reynen disch: ende den gulden candelaer met zijne lampen / dat sy alle auondt aenghesteken worden : want wy behouden de wacht des Heeren onses Gods/ ende ghylieden hebt hem verlaten.

f Num.10.1

12 Siet/met ons is inder spitzen Godt/ ende zijne Priesters/ende de f trompetten/te trompetten/datmen teghen ulieden trompette:ghy kinderen Israels / en strijdt niet teghen den Heere uwer Vaderen Godt : want het en sal ulieden niet wel ghelucken.

Jerobeams aenslaghen.

13 Doch Jerobeam maeckte een achterlaghe rondtom hen/ dat hy van achter tot aen hen quame/

quame/ ende de achterlaghe achter hen.

14 Doe hem nu Juda omkeerde/siet/doe was voor ende achter hem strijdt. Doe schreyden sy tot den Heere/ende de Priesters trompetteden met de trompetten/

15 Ende een yeghelijck in Juda maeckte een geluydt: eñ doe een yegelijc in Juda een geluydt maeckte/ plaechde Godt Jerobeam eñ het gantsche Israel/voor Abia ende Juda.

16 Ende de kinderen Israels vloden voor Juda/ende Godt gaffse in hare handen:

Israel wort gheslaghen.

17 Dat Abia met zijnen volcke eenen grooten slach aen hen dede / ende vielen van Israel verslaghen vijf hondert duysent iongher manschap.

18 Also werden de kinderen Israels verootmoedicht te dier tijdt: daerenteghen de kinderen Juda werden getroost/want sy verlieten hen op den Heere harer Vaderen Godt.

19 Ende Abia iaechde Jerobeam na / ende wan hem steden af/ BethEl met hare dochteren/ Jesana met hare dochteren/eñ Ephron met hare dochteren:

Jerobeam sterft.

20 Also dat Jerobeam niet weder tot krachten en quam / dewijle dat Abia leefde: ende de Heere plaechde hem dat hy sterf.

21 Doe nu Abia gesterckt was/nam hy veerthien wijuẽ/ende genereerde twee ende twintich sonen/ende sesthien dochteren.

22 Wat nu meer van Abia te seggen is /ende zijne wegen ende zijn doen/ dat is geschreuen inder histozien des Propheten g † Iddo.

g † and. Iddo. Eñ Abia/ etc. thien iaer. Cap. xiiij. Eñ Asa/etc.

Dat xiiij. Capittel.

1. Asa wert Coninck in Abias stede. 3. Sterct/ met wtroepen aller afgoderije/ zijn landt/ 9. ende heeft een wonderbaerlijcke ouerwinninghe tegen de Mooren.

Abia sterft. 1.reg.15.8 Asa coninck Juda. 1.reg.15.8

1 Ende Abia ontsliep met zijne vaderen/ ende sy begroeuen hem inder stadt Dauids: ende Asa zijnen sone werdt coninck in zijn stede. Te diens tijden was het landt stille thien iaer.

2 Ende Asa dede wat recht was / ende den Heere zijnen Godt wel beviel.

a 2.Par.17.3 ende 31.1 ende 33.15 b of/ stādtteekenen/ pilarẽ/

3 a Ende brack af de vremde altaren/ende de hoochten/ ende brack de b colommen /ende hieuw de haghen af.

4 Ende liet Juda segghen/ dat sy den Heere den Godt harer Vaderen sochten/ende deden na de Wet ende Gheboden.

5 Ende hy nam wech wt alle steden Juda de hoochten ende afgoden :want het Coninckrijcke was stille voor hem.

c 2.Par.8.2 ende 11.5

6 c Ende hy bouwede vaste steden in Juda/dewijle dat het landt stille/ ende gheenen strijdt teghen hem en was/inden seluen iare: want de Heere gaf hem ruste.

7 Ende hy sprack tot Juda: Laet ons dese steden bouwen / ende mueren daer om trecken/ ende torrens/ poorten/ ende grendelen/ dewijle dat het landt noch voor ons is: want wy hebben den Heere onsen Godt ghesocht/ ende hy heeft ons ruste gheghenen rondtom. Alsoo bouweden sy/ende het ginck ghelückelijck vander handt.

8 Ende Asa hadde een heyrkracht/die daer spiessen ende schilden droeghen / ende met de boghen schieten conden / twee hondert ende tachtentich duysent: ende dese waren altemael stercke helden.

De Moorẽ krijgen tegen Juda.

9 Serah nu de Moor tooch wt tegen hen/ met eener heyrkracht / duysentmael duysent/ daer toe drie hondert wagenen/ende quamen tot Maresa toe.

10 Ende Asa tooch wt teghen hem: ende sy rusteden hen ten strijde in het dal Zephata/ by Maresa.

11 Ende Asa riep aen den Heere zijnen God/ ende sprack: Heere / by v en is het gheen onderscheydt/te helpen door veel/ofte daer geen kracht en is: Helpt ons/ Heere onse Godt: want wy verlaten ons op v/ ende in uwen Name zijn wy ghecomen tegen desen hoop: Heere onse Godt / voor v en vermach gheen mensche wat.

12 Ende de Heere plaechde de Moorlieden voor Asa ende voor Juda/dat sy vloden.

13 Ende Asa / met tsamen den volcke dat by hem was/ iaechden hen na tot Gerar toe: eñ de Moorlieden vielen / dat harer niet een leuendich en bleef/ maer sy werden gheslagen voor den Heere/ ende voor zijnen heyrlegher: ende sy brachtẽ gantsch veel roofs daer van.

14 Ende hy sloech alle steden rontom Gerar: want de vreese des Heeren quam ouer hen: ende sy beroofden alle stedẽ/want daer was veel roofs in.

15 Oock sloeghen sy de hutten des vees/ ende brachten schapen de volheyt/ende kemelen/ ende quamen weder te Jerusalem.

Dat xv. Capittel.

1. Asa door prophéteringhe Asarie versterckt/ 8. neemt alle grouwelen wt Juda / BenJamin/ ende alle ghewonnen steden / wech. 10. Laet een verbondt voor den Heere maken/dies hem gantsch Juda verblydt/ 16. ende sett zijn grootmoeder van haer ampt.

1 Ende op Asariam dẽ sone Obed/quam den gheest Gods/

2 Die ginck wt/Asa tegen/ende sprack tot hem: Hoort my toe / Asa/ ende gantsch Juda ende BenJamin: a De Heere is met ulieden / dewijle dat ghylieden met hem zijt: b eñ wanneer ghylieden hem soeckt/so sal hy hem van ulieden latẽ vinden: c sult ghy hem daerentegẽ verlaten/so sal hy v ooc verlaten.

3 d Daer sullen nu veel dagen zijn in Israel/ dat daer gheen recht Godt/ geen Priester die daer leert/ende gheen Wet zijn en sal.

4 e Ende wanneer sy hen bekeeren in haren noodt tot den Heere den Godt Israels/ ende hem soecken sullen/so sal hy hem latẽ vinden.

5 Te dier tijdt en sal het niet wel gaen/dien die wt ende in gaet: want daer sullen groote rumoerẽ zijn ouer alle die op aerden woonen:

6 Want een volck sal het ander verslaen/ende een stadt de andere: want Godt salse verschricken met alderley angst.

7 Ghylieden daerentegen hebt eenen goeden moet /ende en treet uwe handen niet af: want uwe werck heeft zijnen loon.

8 Doe nu Asa dese woorden / ende dese prophecije Obed des Propheten hoorde / kreech hy eenen goeden moet: ende nam wech de grouwelen wt den gantschen lande Juda ende BenJamin/ende wt de steden † die hy gewonnen hadde op het geberchte Ephraims/ ende vernieuwde den altaer des Heeren / die voor den g † voorhuyse des Heeren stont.

9 Ende vergaderde het gantsche Juda ende BenJamin / ende de vremdelinghen by hen wt Ephraim/ Manasse/ende Simeon: want van Israel vielender vele tot hem/als sy sagẽ dat

dat de Heere zijne Godt met hem was.

10 Ende ſy vergaderden hen te Jeruſalem/ des derden maendts inden vijfthienden iare des coninckrijcx Aſſa:

11 Ende offerdē deſſeluen daechs den Heere/ vanden roof dien ſy ghebracht hadden/ſeuen hondert oſſen/ende ſeuen duyſent ſchapen.

12 h Ende ſy traden in het verbondt/ dat ſy den Heere harer vaderen Godt ſochten van gantſcher herten/ende van gantſcher zielen:

h Joſ.24.25 Nehe.10.29 4.Reg.23.3

13 Ende wie den Heere den Godt Iſraels niet en ſal ſoecken / die ſoude ſteruen / beyde cleyn ende groot/beyde man ende vrouwe.

14 Ende ſy zwoeren den Heere met luyder ſtemmen/ met deunen/ met trompetten ende baſuynen.

15 Ende het gantſche Juda was vrolijc ouer den eedt: want ſy hadden ghezworen van gantſcher herten / ende ſy ſochten hem van gantſchen wille: ende hy liet hem van hen vinden/ ende de Heere gaf hen ruſte rontom.

16 i Oock ſtelde Aſſa de coninck Maecham zijn moeder af vanden ampte/dat ſy geſtichtet hadde inde haghen Miplezeth: ende Aſſa roeyde haren Miplezeth wt / ende k verſtiet hem/eñ verbrandde hem inder beke Kidron.

i 3.Re.15.13

Miplezeth, koſ/ verbrij-ſelde

17 Euenwel de hoochtē en werden niet wech ghenomen wt Iſrael:doch was het herte Aſſa rechtſinnich zijn leefdaghe.

18 Ende hy brachte in wat zijn vader geheylicht/ ende wat hy gheheylicht hadde/ in het huys Gods/ſilver/gout/ende vaten.

19 l Ende daer en was gheenen krijch/tot in het vijf ende dertichſte iaer des coninckrijcx Aſſa.

l Judic.3.11

Dat xvj. Capittel.

1. Aſſa ſoeckt hulpe aenden coninck te Syrien/ tegen Baeſa den coninck Iſraels: 7. ende ſo hem daer de Siender Hanani ouer ſtraft/ 10. laet hy hem met toorne vangen/ 12. ende ſoeckt in zijner kranckheyt de medecijnen bouen den Heere.

1 INden ſes ende dertichſten iare des coninckrijcx Aſſa / a tooch op Baeſa / de coninck Iſraels / teghen Juda / ende bouwede Rama / dat hy Aſſa den coninck Juda belettede in ende wt te trecken.

Baeſa. a 1.Re.15.17

2 Ende Aſſa nam wt den ſchat inden huyſe des Heeren/ ende inden huyſe des Coninckx/ ſilver ende goudt / ende ſandt tot Benhadad den coninc te Syriē/die te Damaſco woonde/ende liet hem ſegghen:

b 2.Sam.8.6

3 b Daer is een verbondt tuſſchen my ende v/ tuſſchen mijnen vader ende uwen vader: daerom hebbe ick v ſilver ende gout ghesonden / dat ghy het verbondt met Baeſa den coninck Iſraels varen latet / dat hy van my aftrecke.

4 Benhadad hoorde den coninck Aſſa/ ende ſandt zijne heyrvorſten teghen de ſteden Iſraels: die ſloeghen Eion/ Dan/ ende Abel-Maim/ende alle coornſteden Naphthali.

5 Doe Baeſa dat hoorde/liet hy af Rama te bouwen/ende hielt op van zijnen wercke.

6 Ende de coninck Aſſa nam tot hem het gantſche Juda / ende ſy droeghen de ſteenen ende het hout van Rama wech/ daer Baeſa mede bouwede/ende hy bouwede daer Geba ende Mizpa mede.

7 Te dier tijdt quam Hanani de Siender tot Aſſa den coninck Juda/ende ſprack tot hem: Dat ghy v op den coninck te Syrien verlatē hebt / ende en hebt v niet opden Heere uwen Godt verlaten: daerom is de macht des coninckx te Syrien uwer handt ontcomen.

Hanani de Propheet wordt geuan-ghen van Aſſa.

8 c Waren niet der Moorlieden ende der Libiers / eenen grooten hoop / met gantſch veel waghenen ende ruyteren? noch gafſe de Heere in uwe hant/ doe ghy v op hem verliet:

c 2.Par.14.9

9 d Want des Heeren ooghen ſien alle landen / dat hy ſtercke de ghene e die van gantſcher herten aen hem zijn: ghy hebt ſottelijcken ghedaen / daerom ſult ghy oock van nu aen krijch hebben.

d 2.Mac.9.5 ende 12.22 Pſal.3.13 Job 28.25 e Joan.7.38

10 Doch Aſſa wert toornich op den Siender/ ende leyde hem inde geuanckeniſſe: want hy murmureerde met hem ouer deſe ſake: ende Aſſa onderdruckte ſommighe des volcx te dier tijdt.

Merckt: De Propheet wort geuanghen/ eñ het volck verdruckt.

11 De geſchiedeniſſen Aſſa/ beyde de eerſte eñ de laetſte/ ſiet/ die zijn geſchreuen int Boeck vande coninghen Iſraels ende Juda.

12 Ende Aſſa wert kranck aen zijne voeten/in den negen ende dertichſten iare zijns Coninckrijcx/ende zijn kranckheyt nam ſeer toe: f ooc en ſochte hy in zijner kranckheyt den Heere niet/maer de medecijnmeeſters.

f Syr.38.9

13 Alſo ontſliep Aſſa met zijne vaderen / ende ſterf inden een ende veertichſten iare zijns Coninckrijcx:

14 Ende men begroef hem in zijnen graue/ dat hy hem hadde laten grauen inder ſtadt Dauids: g ende ſy leyden hem op zijnen leger/ datmen geuult hadde met goeden reuckwercke/ ende allerley ſpecerije / na der apotekers conſt ghemaeckt / ende maeckten een gantſch groot bernen ouer hem.

g Jerem.34.5

Dat xvij. Capittel.

1. Joſaphat/ ſo hy dē Heere ſoect/ 5. verkrijcht grooten rijckdom ende eere. 7. Laet des Heeren Wet leeren in alle ſteden Juda. 12. Wort geureeſt van alle Coninghen rondtom/ 13. ende heeft met veel voorraets een ſtercke wachte aen hooftlieden.

1 ENde zijnen ſone a Joſaphat werdt Coninck in zijn ſtede / ende werdt machtich teghen Iſrael.

Joſaphat coninck Juda. a 1.Re.15.24

2 Ende hy leyde krijchſvolck in alle vaſte ſteden Juda / ende ſtelde amptlieden inden lande Juda/ende inde ſteden Ephraims/ die zijnen vader Aſſa ghewonnen hadde.

3 Ende de Heere was met Joſaphat: want hy wandelde in de voorgaende weghen zijns vaders Dauids / ende en ſocht Baalim niet/

4 Maer den Godt zijns vaders: ende wandelde in zijne Geboden/ende niet na de wercken Iſraels:

5 Daerom beueſtichde hem de Heere het coninckrijck: ende gantſch Juda gaf Joſaphat gheſchencken / ende hy hadde rijckdom ende eere de volheyt.

6 Ende doe zijn herte moedich werdt in de weghen des Heeren / nam hy voortaen wech de hoochten ende haghen wt Juda.

7 Inden derdē iare zijns Coninckrijcx ſandt hy zijne vorſten / Benhail / Obad Ja / Sachar Ja/ Nethaneel ende Michaia henen/dat ſy leeren ſouden inde ſteden Juda:

Een coninclijcke daedt ter ſalicheyt des lants.

8 Ende met hen de Leuiten/ Sema Ja/ Nethan Ja / Sebadia / Aſahel / Semiramoth/ Jonathan / Adonai/ Tobia/ ende TobAdonai: ende met hen de Prieſters Eliſama ende Joram.

9 Ende ſy leerden in Juda / ende hadden het Wetboeck des Heeren met hen / ende to-

ghen rondtom in alle ſteden Juda/ende leerden het volck.

10 Ende de vreeſe des Heeren quam ouer alle Coninckrijcken in den lande die rondtom Juda laghen/dat ſy niet en krijchden teghen Joſaphat.

11 Ende de Philiſteen brachten Joſaphat gheſchencken / een laſt ſilvers: ende de Arabiers brachten hem ſeuen duyſent ende ſeuen hondert rammen / ende ſeuen duyſent ende ſeuen hondert bocken.

12 Alſo nam Joſaphat toe/ ende wert altoos grooter : ende hy bouwede in Juda burchten ende coornſteden:

13 Ende hadde veel b voorraets inde ſteden Juda/ende ſtrijdtbare mannen/ ende geweldighe lieden te Jeruſalem.

b Niet alleen des coorens/ maer oock des krijchtuychs/ als wapenen/ ende alle ruſtinghe.

Hooftlieden Joſaphats.

14 Ende dit was de ordeninghe in harer vaderen huys / die in Juda ouer duyſent ouerſte waren : Adna een ouerſte / ende met hem waren drij hondert duyſent gheweldighe lieden.

15 Naeſt hem was Johanan de ouerſte/ ende met hem waren twee hondert ende tachtentich duyſent:

16 Naeſt hem was Amaſia/ de ſone Sichri/ de vrijwillige des Heeren/ en met hem waren twee hondert duyſent gheweldighe lieden.

17 Van de kinderen BenJamins was Eliada/ een geweldich man/ ende met hem waren twee hondert duyſent / die met boghen ende ſchilden gheruſtet waren.

18 Naeſt hem was Joſabad / ende met hem waren hondert ende tachtentich duyſent/gheruſt ten heyre.

19 Deſe wachteden alle op den Coninck/ behaluen die/ die de Coninck noch ghelept hadde in de vaſte ſteden in het gantſche Juda.

Dat xviij. Capittel.

1. Ahab ende Joſaphat willen met malcanderen inden ſtrijdt. 4. Alle valſche propheten ſpreken daer gheluck toe/ 13. de eenighe Micha ongheluck/ 23. ende wordt daerom van Zidekiam gheſlaghen/ 25. ende vanden Coninck inden ghevanckeniſſe gheſett. 28. Den ſtrijdt beghindt. 31. Joſaphat werdt van den Heere gheholpen. 33. Ahab wordt doorſchoten.

1 EN Nde Joſaphat hadde grooten rijckdom ende eere/ ende maecte vrientſchap met Ahab.

Ahab.
a 1.Reg.22.2

2 a Ende na twee iaer tooch hy af tot Ahab na Samariam: ende Ahab liet voor hem/ ende voor het volck dat by hem was/ veel ſchapen ende oſſen ſlachten : ende hy ouerredede hem/dat hy op na Ramoth in Gilead toghe.

3 Ende Ahab de coninck Iſraels ſprack tot Joſaphat den coninck Juda: Treet met my na Ramoth in Gilead. Hy ſprack tot hem: b Jck ben als ghy / ende myn volck als v volck: wy willen met v inden ſtrijdt.

b 2.Reg.3.7

4 Nv Joſaphat ſprack tot den coninck Iſraels: Lieue/vraecht heden des Heeren woort.

5 Ende de coninck Iſraels vergaderde der Propheten vier hondert mannen/ende ſprack tot hen : Sullen wy na Ramoth in Gilead trecken inden ſtrijdt / of ſal ick het laten aenſtaen? Sy ſpraken: Treckt op/Godt ſalſe in des Coninck handt gheuen.

6 Ende Joſaphat ſprack : Js hier niet ergens noch een Propheet des Heeren/ dat wy van hem vraechden?

7 De coninck Iſraels ſprack tot Joſaphat: c Daer is noch een man / datmen den Heere van hem vraghe : doch ick ben hem d gram: want hy en prophetéert niet goets ouer my/ maer altydt quaet: namelijcken/ Micha/ de ſone Jemla. Joſaphat ſprack : De Coninck en ſpreke alſo niet.

8 Ende de Coninck riep zijner camerlinghen een/ ende ſprack: Brengt haeſtelijc herwaerts Micha den ſone Jemla.

9 e Ende de coninck Iſraels/ende Joſaphat de coninck Juda / ſaten een yeghelijck op zijnen ſtoel/met kleederen aengheroghen: ſy ſaten nv opde pleyne voor de deure ande poorte tot Samaria/ende alle Propheten propheteerden voor hen.

10 Ende Zidekias/ de ſone Cnaena/ maeckte hem yſeren hoornen/ende ſprack : So ſpreeckt de Heere: Hier ſult ghy de Syriers mede ſtooten/tot dat ghyſe te niete maket.

11 Ende alle Propheten propheteerden oock alſo/ ende ſpraken: Treckt op/ het ſal v gelucken/de Heere ſalſe geuē in des Coninck hant.

12 Ende de bode/ die henen gegaen was Micham te roepen/ ſprack met hem/ ende ſeyde: Siet / der Propheten redenen zijn eendrachtich goet voor den Coninck: Lieue/ laet uwe woordt oock zijn / als dier een / ende ſpreeckt wat goets.

13 Micha daerenteghen ſprack : Soo waerachtich als de Heere leeft / wat mijnen Godt ſegghen ſal/dat wil ick ſpreken.

14 En doe hy tot den Coninck quam / ſprack de Coninck tot hem : Micha / ſullen wy na Ramoth in Gilead inden ſtrijdt trecken/ of ſal ick het laten aenſtaen? Hy ſprack : Jae/ treckt op / het ſal ulieden ghelucken: het ſal v in uwe handen ghegheuen worden.

15 Doch de Coninck ſprack tot hem: Jck beſweere v noch eenmael / dat ghy my niet anders en ſegghet dan de waerheyt/ inden Name des Heeren.

16 Doe ſprack hy : Jck ſach het gantſche Iſrael verſtropt op de berghen / ghelijck als de ſchapen die gheenen herder en hebben : ende de Heere ſprack : Hebben deſe gheenen heere? een yeghelijck keere wederom na huys met vreden.

17 Doe ſprack de coninck Iſraels tot Joſaphat: Seyde ick v niet: Hy en propheteert ouer my niet goets/maer enckel quaet?

18 Hy ſprack daernoch : Hoort des Heeren woordt: f Jck ſach den Heere ſitten op zijnen ſtoel/ ende alle het hemelſche heyr ſtont tot zijner rechter ende tot zijner ſlincker handt:

19 Ende de Heere ſprack: Wie wil Ahab den coninck Iſraels g ouerreden / dat hy optrecke/ ende valle te Ramoth in Gilead? Ende doe de eene ſus/de ander ſo ſeyde/

20 Quam daer een gheeſt voort/ ende tradt voor den Heere / ende ſprack : Jck wil hem ouerreden. De Heere daerenteghen ſprack tot hem: Waer mede?

21 Hy ſprack : Jck wil uutgaen/ ende eenen valſchen gheeſt zyn in alle zijner Propheten mondt. Ende hy ſprack: Ghy ſult hem ouerreden/ ende ſult het uutrichten : vaert henen/ ende doet alſo.

22 h Nv ſiet/ de Heere heeft eenen valſchen gheeſt ghegheuen in deſer uwer Propheten mondt / ende de Heere heeft quaet teghen v ghesproken.

Zidekias slaet Micha. i 1.Reg.22.24 k Job 16.10 Marc.14.65

Doe tradt Zidekias / de sone Cnaena / 23 daertoe/ende i sloech Micham op de kinnebacken/ende sprack : Door welcken wech is de gheest des Heeren van my gegaen/ dat hy door v spreken soude?

k † and. van eener camer inde ander loopen/

Micha sprac: Siet/ghy sult het sië/wanneer ghy in k † de binnenste camer comet/dat ghy v versteket. 24

Ende de coninck Israels sprack: Neemt Micham / eñ laet hem blijuen by Amon den stadtvoocht/ eñ by Joan den sone Melech/ 25

Ende segt: Soo spreeckt de Coninck: Legt desen inde geuanckenisse/ende spyst hem met broodt ende water der droeffenissen/ tot dat ick met vreden weder come. 26

Micha sprac: Comt ghy met vredë weder/ so en heeft de Heere door my niet ghesproken. Ende hy sprack: Hoort toe/ghy volcken alle. 27

Also tooch de coninc Israels op/ ende Josaphat de coninck Juda / nae Ramoth in Gilead. 28

Ende de coninck Israels sprack tot Josaphat : Ick wil my verkleeden / ende inden strydt comen : ghy daerenteghen hebbe uwe kleederen aen . Ende de coninck Israels verkleedde hem/ende quam inden strydt. 29

Nv/de coninck te Syrien hadde zijne ouerste ruyteren gheboden : Ghylieden en sult niet stryden / noch teghen cleyn noch teghen groot / maer teghen den coninck Israels alleen. 30

l 1.Reg.23.31

l Doe nv de ouerste ruyters Josaphat saghen/dachten sy: Het is de coninck Israels/ende togen rontom teghen hem te stryden: doch Josaphat schreyde / eñ de Heere halp hem/ ende Godt wenddese van hem. 31

Want doe de ouerste ruyters saghen dat hy de coninck Israels niet en was/ keerden sy hen van hem af. 32

m 1.Re.23.34 n of/ onghewisse. † and. herdt/ schab werdt hier gescho- ten. o † and. bleef staende / was.

m Doch daer spandde een man zijnen boghe n † onghevaerlijck / ende schoot den coninck Israels tusschen het pantzier eñ hangsel: Doe sprack hy tot zijnen voerman: Keert uwe hant/ ende voert my wt den heyre/want ick ben ghewondt. 33

Ende den strydt o † nam toe dies daechs: ende de coninck Israels stont op zijnen waghen tegen de Syriers tot aenden auondt/ ende sterf doe de Sonne onder ginck. 34

Dat xix. Capittel.

1. Josaphat vanden prophete Jehu ghestraft/ 4. brengt het volck weder tot den Heere/ 5. settet Richters in alle vaste steden Juda/ 8. ende Leuiten ende Priesters te Jerusalem / met ernstighen beuele ende vermane / dat sy een recht gherichte houden.

Ende Josaphat / de coninck Juda / quam weder thuys met vreden te Jerusalem. 1

Jehu de prophete vermaent Josaphat. † Jehu de pro- pheet/een sone Hanani. 1.Reg.16.7

Ende Jehu/ de sone Hanani de Siender/ ginck wt hem teghen/ ende sprack tot den coninck Josaphat : Sult ghy soo den godtloosen helpen / ende lief hebben die den Heere haten? eñ om dies wille is ouer v den toorne des Heeren. 2

Ghelijckewel doch is wat goets aen v geuonden/ dat ghy de haghen hebt wtgeuaecht wt den lande/ende hebt uwe herte gherichtet Godt te soecken. 3

a 2.Par.17.7

Alsoo bleef Josaphat te Jerusalem : ende hy tooch a wederom wt onder het volck/ van Berseba aen tot op het gheberchte Ephraim/ 4 ende brachtese weder tot den Heere harer Vaderen Godt.

5 Ende hy stelde Richters inden lande/ in alle vaste steden Juda/ in eener yeghelycker stadt sommighe.

Een vermaninge Josaphats aen de Richters.

6 Ende sprack tot de Richters: Siet toe wat ghy doet: want ghy houdt het ghrichte/ niet den menschen / maer den Heere / ende hy is met ulieden int gherichte.

7 Daerom laet de vreese des Heeren by ulieden zijn/ende hoedt v/ende doet het: want by den Heere onsen Godt en is gheen onrecht/ b noch aensien der persoonen / noch aenneminghe des gheschencx.

b Deu. 10.17 Job 34.19 Rom.2.11 Act.10.34 Galat.2.6 1.Petr.1.17 Sap.6.8 Syr.35.22

8 Oock stelde Josaphat te Jerusalem / van den Leuiten ende Priesteren / ende van den ouerste Vaderen in Israel/ouer het gerichte des Heeren/ ende ouer de saken/ ende lietse te Jerusalem woonen/

9 Ende gheboodt hen/ende sprack: Doet also c inder vreese des Heeren/trouwelijck ende met rechter herten.

c Deut.1.16

Een recht gerichte beuelt Josaphat.

10 In alle saken die tot ulieden comen van uwe broederen / die in hare steden woonen/ tusschen bloedt ende bloedt / tusschen wetten ende gheboden / tusschen zeden ende rechten/ sult ghyse onderrichten/dat sy hen niet en beschuldighen aenden Heere/ende eenen toorne ouer uwe broederen en come : doet hem also/ so en sult ghy ulieden niet beschuldighen.

11 Siet/Amarja de Priester is de ouerste ouer ulieden/ in alle saken des Heeren : soo is Sabadja / de sone Ismaels / Vorst in den huyse Juda / in alle saken des Conincx : soo hebt ghylieden oock amptlieden de Leuiten voor ulieden : Hebt eenen goeden moet/ ende doet het / ende de Heere sal met den goeden zijn.

Dat xx. Capittel.

1. Josaphat gheeft hem in krijchs nooden tot vasten ende bidden/ 14. wordt van den Heere/ (18. dies hy zijn volck met dancksegghinghe/ tot waerachtighen gheloove onderrichtet) ghetroost/ 22. ende behaelt een ouervloedighe wtbuete aen dien/die sonder alle zweerdtslach vallen/ 27. keert daer nae met vreuchden ende vrede na huys/ 31. wordt zijns wandels voor een deel gheprezen/ 35. ende zijner vereeninghe met den godtloosen Ahasiam ghestraft.

Krijch tegen Josaphat. a 2.Reg.5.12 Ammim van de berge Seir/ daer de Edomiten waren/ als hier onder staet vers.10.

1 Na desen quamen de kinderen Moabs/ de kinderen Ammons / ende met hen vanden a Ammim / om teghen Josaphat te krijghen.

2 Ende men quam/ende seyde het Josaphat aen/ ende sprack : Daer comt een groote menichte teghen v/van ghene zijde der zee/ van Syrien : eñ siet/sy zijn te Hazezon Thamar/ dat is Engeddi.

3 Josaphat dan vreesde hem/ende stelde zijn aenghesichte den Heere te soecken : ende liet een vasten wtroepen in gantsch Juda.

4 Ende Juda quam te samen/ den Heere te soecken: oock quamen vele wt alle steden Juda/den Heere te soecken.

Josaphats ghebedt. b 2.par.6.12

5 b Ende Josaphat tradt onder de gemeynte Juda ende Jerusalems/inden huyse des Heeren/voor den nieuwen hof/

6 Ende sprack: Heere onser Vaderen Godt/ zijt ghy niet Godt inden hemel / ende heerscher in alle coninckrijcken der Heydenen? c ende in uwer handt is kracht ende macht/ ende daer en is niemandt die v wederstaen mach.

c Mat. 6.13 1.Par. 30,12

7 Hebt ghy/ onse Godt/ niet de inwoonders deses landts verdreuen voor uwen volcke Israels / ende hebt het ghegheuen den zade Abrahams vws liefhebbers eewichlijck.

8 Dat sy daer in ghewoont/ ende v een heylichdom tot uwen Name daer in gebouwet hebben/ ende ghesept:

d 2.par.6.28. ende 7.13.

9 d Wanneer een ongheluck/ sweert/ straffe/ pestilentie/ oft dieren tijt ouer ons comt / soo sullen wy staen voor desen huyse voor v: (want uwen Naem is in desen huyse/) ende schreyen tot v in onser noodt / soo willet ghy hooren ende helpen?

e Deut.2.1. ende 8,18.

10 Nv siet/ de kinderen Ammon/ Moab/ ende die vanden gheberchte Seir / e teghen de welcke ghy de kinderen Israels niet trecken en lietet / doe sy wt Egypten lande toghen / maer moesten van hen wijcken/ ende hen niet verdelghen.

11 Ende siet/ sy laten ons dies ontgelden/ ende comen ons te stooten wt der erue/ die ghy ons hebt ingheghenen.

12 Onse Godt/ wilt ghyse niet richten? want in ons en is gheen kracht/ teghen desen grooten hoop/ die teghen ons comt: wy en weten niet wat wy doen sullen / maer onse ooghen sien tot v.

13 Ende het gantsche Juda stont voor den Heere / met haren kinderen / vrouwen ende sonen.

De Propheet Jehasiel troost het volck.

14 Ende op Jehasiel den sone ZacharJa/ des soons BenaJa / des soons Jehiel des soons MathanJa den Leuyt / vanden kinderen Assaph / quam de gheest des Heeren inder ghemeynten/

15 Ende sprack: Merckt op gantsch Juda/ ende ghy inwoonders te Jerusalem/ ende de Coninck Josaphat: So spreeckt de Heere tot uliedẽ: f Ghy en sult v niet vreesen/ noch vertsaechachtich wordẽ voor desen grootẽ hoop: want ghylieden en strijdt niet/ maer Godt.

f Exo.14.13.

16 Morgen sult ghylieden tot hen aftrecken: ende siet/ sy trecken aen Ziz op/ ende ghy sult aen hen comen by de g † Rietzee/ inder beke voor der Woestijne Jeruel.

g † An. Schelfzee/ of/ biesen/ lisse/ And. eynden der beken voor der etcet.

17 Want ghy en sult niet strijden in deser sake: Tredet slechts henen/ ende staet stille/ ende siet den heyl des Heeren / die met ulieden is: Juda ende Jerusalem en vreest v niet/ ende en vertzaecht niet / morghen treckt wt teghen hen / de Heere is met ulieden.

18 Doe buychde hem Josaphat met zijn aenghesicht ter aerden/ ende gantsch Juda/ ende de inwoonders te Jerusalem vielen voor den Heere/ ende baden den Heere aen.

19 Ende de Leuiten vanden kinderen der Kahathiters / ende vanden kinderen der Korhiters/ maeckten hen op/ te louen den Heere den Godt Israels / met luyder stemmen inder hoochte.

20 Ende sy maecten hen des morgens vroech op/ ende togen wt na der woestijne Thekoa: ende doe sy wttoghen/ stont Josaphat/ ende sprack: Hoort toe Juda / ende ghy inwoonders te Jerusalem: geloooft aen den Heere uwen Godt/ soo sult ghylieden seker zijn: ende ghelooft zijne Propheten/ soo sult ghylieden gheluck hebben.

Lofsanck voor den krijchslieden henen.

21 Ende hy onderwees het volck / ende stelde sangers den Heere/ dat sy hem loof den in heylige cieragie / ende voor de gheruste soude trecken/ ende spraken: h Dancket den Heere/ want zijn barmhertichheyt duert eewichlijck.

h Psa.136.

22 Ende doe sy aenhieuen met dancken ende louen/ i liet de Heere de achterlage/ die tegen Juda ghecomen was/ ouer de kinderẽ Ammons/ Moabs/ ende die van het gheberchte Seir/ comen/ ende sloeghense.

i Judic.7.22. 1.Sa.14.20.

23 Doe verhieuen hen de kinderen Ammons ende Moabs/ teghen die vanden gheberchte Seir / hen te verbannen ende te verdelghen: ende doe sy alle die vanden gheberchte Seir hadden te niete ghemaeckt / halp een den anderen/ dat sy hen oock verdoruen.

24 Doe nv Juda tot Mizpa quam aen der woestijne/ wendden sy hen teghen den hoop: ende siet / doe lagen de doode lichamen opder aerden/ dat daer niet een ontcomen en was.

25 Ende Josaphat quam met zijnen volcke/ haren roof wt te deylen: ende vonden onder hen so veel goets/ ende kleederen/ ende costelijckes ghereetschaps / welcke sy hen namen/ datmen het oock niet draghen en conde: ende deylden drie daghen lanck den roof wt/ want dies was vele.

26 k Aenden vierden dage nv / quamen sy te samen indẽ dale des Lofs/ want aldaer loefden sy den Heere: daer van heet de stede: Het dal des Lofs/ tot op desen dach.

k 1.Mac. Lofdal.

27 Also keerde een yeghelijck van Juda ende Jerusalem wederom / ende Josaphat voer aen de spitze / dat sy na Jerusalem togen met vreuchden: want de Heere hadde hen een vreuchde ghegheuen aen hare vyanden.

28 Ende toghen te Jerusalem in / met psalteren/ harpen/ ende trompetten / ten huyse des Heeren.

29 Ende de vreese Gods quam ouer alle Coninckrijcken inden lande/ doe sy hoorden dat de Heere teghen de vyanden Israels ghekrijcht hadde.

30 Also was het coninckrijcke Josaphats stille/ ende Godt gaf hem ruste rondtom.

31 Ende Josaphat regeerde ouer Juda / ende was vijf ende dertich iaer oudt doe hy Coninck wert / ende regeerde vijf ende twintich iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Asuba/ een dochter Silhi.

32 Ende hy wandelde inden weghe zijns vaders Assa/ ende en liet daer niet van af/ dat hy dede wat den Heere wel beviel:

33 Sonder alleen de hoochten en werden niet wech ghenomen: want het volck en hadde zijn herte noch niet gheschickt tot den Godt harer vaderen.

34 Wat nv meer van Josaphat te seggen is/ beyde het eerste ende het laetste/ siet/ dat is gheschreuẽ inde geschiedenissen Jehu des soons Hanani/ die hy aengeteeckent heeft int Boec der Coninghen Israels.

35 Daer na vereenichde hem Josaphat de coninck Juda met Ahasia den coninc Israels/ welcke godloos was met zijnen doen.

36 l Ende hy vereenichde hem met hem/ schepen te maken/ dat sy opde zee voeren: ende sy maeckten de schepen te EzeonGaber.

37 Doch Eliefer/ de sone Dodaua van Maresa/ propheteerde tegen Josaphat/ eñ sprack: Daerom dat ghy v met Ahasiam vereenicht hebt/ heeft de Heere uwe wercken ghescheurt: ende de schepen werden ghebroken/ ende en conden opde zee niet varen.

Dat xxj. Capittel.

1. Jozam wordt Coninck in Josaphats stede/ 4. verworcht beneuen zijn afgoderye zijn broeders/ 8. ende maeckt de Edomiters ende die van Libna/ vã Juda afvallende, 12. wert van Elias door schriften ghestraft/ 16. ende van den Heere/ met vyantlicker verstooringe/ 18. ende met eyselicker kranckheyt tot den doot gheplaecht.

Jozam acht iaer Coninck in Juda.
a 1.Re.22.51
2.Reg.8.16

1 Ende a Josaphat ontsliep met zijnẽ vaderen/ende wert begravẽ by zijne vaderen in de stadt Dauids: ende zijn sone Jozam werdt Coninck in zijn stede.

2 Ende hy hadde broeders/ Josaphats sonen/ AsarJa/ Jehiel/ SacharJa/ AsarJa/ Michael/ende SephatJa: dese waren altemael Josaphats des Coninckx b† Juda kinderen.

b†And. Israel

3 Ende haer vader gaf hen vele gauen/ van siluer/gout/ende cleynodien/met vaste steden in Juda: doch het Conincrijcke gaf hy Jozam: want hy was de eerstegheboren.

Jozam verworcht zijne broeders.
c Judic.9.5

4 Doe nv Jozam opquam/ ouer het Conincrijcke zijns vaders/ende des machtich wert/ c verworchde hy zijn broeders altemael/met den sweerde/ daertoe oock sommighe Ouersten in Israel.

d 2.Reg.8.17

5 d Twee ende dertich iaer was Jozam out doe hy Coninck wert/ende regeerde acht iaer te Jerusalem.

6 Ende wandelde inden wege der Coningẽ Israels/ghelijck als het huys Ahabs gedaen hadde: want Ahabs dochter was zijn wijf: ende dede dat den Heere qualijck beviel:

e 2.Reg.7.12

7 e Doch de Heere en woude het huys Dauids niet verderuen/om des verbonts wille/ dat hy met Dauid gemaeckt hadde/ende als hy ghesproken hadde/ hem een licht te geuen/ ende zijnen kinderen altoos.

De Edomiters vallẽ af van Juda.
2.Reg.8.20

8 Te zijner tijt vielen de Edomiters af van Juda/ eñ maeckten ouer hen eenen Coninck.

9 Want Jozam was ouerghetogen met zijnen Ouersten/ende alle waghenen met hem/ ende hadde hem des nachts opgemaect/ende de Edomiters rondtom hem/ende de Ouersten der waghenen gheslaghen:

10 Daerom vielen de Edomiters van Juda af/tot op desen dach. Ter seluer tijt viel Libna oock van hem af: want hy verliet den Heere zijner vaderen Godt.

11 Oock maeckte hy hoochten op de berghen in Juda/ende maeckte/dat die te Jerusalem hoererije bedreuen/ende verleydde Juda.

Elias brief aen Jozam.

12 Daer quamen nv schriftẽ tot hem vanden Propheet Elias/die luydden alsoo: So spreect de Heere/de God vws vaders Dauids: Daerom dat ghy niet gewandelt en hebt in de wegen vws vaders Josaphat / noch in de wegen Assa des Coninckx Juda:

13 Maer wandelt in de wegẽ der Coningen Israels/ende maket dat Juda ende die te Jerusalem hoererije bedrijuen / nae der hoererije des huys Ahabs: ende hebt daertoe vwe broederen vws vaders huys verworcht/ die beter waren dan ghy:

14 Siet / soo sal v de Heere met eener grooter plaghe slaen/ aen vwen volcke/aen vwe kinderen/ aen vwe wijuen / ende aen alle vwer haue.

15 Doch ghy sult vele kranckheyt hebben/in v inghewant/tot dat v inghewant van grooter kranckheyt wtga/van daghe te daghe.

16 Also verweccte de Heere tegen Jozam/ den gheest der Philisteen ende Arabiers/die hart by de Mooren ligghen/

17 Ende togen op in Juda / ende verstoorden hen/ ende voerden wech alle haue / die voorhanden was inden huyse des Coninckx: daertoe zijn sonen ende zijn wijuen / dat hem niet een sone ouer en bleef/ dan alleen Joas zijn ionckste sone.

18 Ende na dien alle plaechde hem de Heere in zijn ingewant/ met sulck eener kranckheyt/ diemen niet heelen en conde.

Jozam de Coninc Juda sterft.

19 Ende dat duerde van dage te dage: als den tijt van twee iaren om was/ginck zijn inghewandt van hem met zijner kranckheydt: ende da sterft. hy sterf aen boose kranckheden: ende sy en maeckten geen bernen ouer hem/ f gelijck als sy zijnen vaderen ghedaen hadden.

f 2.Par.16.12

20 Twee ende dertich iaer was hy oudt / doe hy Coninck werdt/ ende regeerde acht iaer te Jerusalem: ende wandelde dat het niet fijn en was: ende sy begroeuen hem inder stadt Dauids/ doch niet onder der Coninghen grauen.

Dat xxij. Capittel.

1. Ahasia wordt van zijn moeder tot Godlooshеyt ghewent/ 5. treckt met Jozam den sone Ahabs inden strijdt/ 8. ende wort met zijnen broederen inder straffe des huys Ahabs/ van Jehu omgebracht. 10. Der tyrannischer Athalia wort Joas Ahasia sone ontstolen / ende ses iaer lanck inden huyse des Heeren versteken.

Ahasia een iaer Coninc in Juda.
2.Reg.8.24
a 2.Par.21.17

1 Ende die te Jerusalem maecten Ahasia zijnen ionckstẽ sone tot een Coninc in zijn stede: a want de krijchslieden die van den Arabiers met den heyre quamen/ hadden de eerste alle verworcht: daerom werdt Ahasia de sone Jozam des Coninckx Juda/ Coninck.

2 Twee ende veertich iaer was Ahasia oudt doe hy Coninck wert / ende regeerde een iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Athalia / de dochter Amri.

3 Ende hy wandelde oock in de weghen des huys Ahabs: wãt zijn moeder hielt hem daertoe/dat hy godloos was.

4 Daerom dede hy dat den Heere qualijck beviel/ghelijck als het huys Ahabs: want sy waren zijn raetgeuers na zijns vaders doot/ dat sy hem verdoruen.

Jozam Coninc Israels.

5 Ende wandelde nae haren raedt: ende hy tooch henen met Jozam den sone Ahabs den Coninck Israels / inden strijt na Ramot in Gilead / teghen Hasael den Coninck te Syrien: doch de Syriers sloeghen Jozam/

6 Dat hy wederom keerde/ om hem te laten heelen te Jesreel: want hy hadde wonden/ die hem geslagen waren te Rama/ doe hy streedt met Hasael den Coninck te Syrien: eñ Ahasia de sone Jozam de Coninck Juda tooch af/ Jozam den sone Ahabs / die daer kranck lach/ te besoecken te Jesreel.

7 Want dat ongeval was Ahasia van Gode toeghevoecht/ dat hy tot Jozam quame/ende also met Jozam wttoge tegen Jehu/den sone Nimsi/ b dien de Heere ghesalft hadde/ wt te roepen het huys Ahabs.

b 2.Reg.9.6

Jehu.

8 Doe nv Jehu straffe oeffende aen den huyse Ahabs / vant hy sommighe Ouersten wt Juda/ eñ de kinderen der broeders Ahasia/ die Ahasia dienden/ende verworchde se.

9 Ende hy sochte Ahasia / ende kreech hem daer hy hem versteken hadde tot Samaria:

ende hy wert tot Jehu ghebracht/ die doodde hem/ende men begroef hem: wāt sy spraken: Hy is Josaphats sone/ die nae den Heere poochde van gantscher herten: ende daer en was niemandt meer vanden huyse Ahasia/ die daer Coninck werde.

Athalia. *a 2.Reg. 11.1*

10 Doe nu Athalia Ahasia moeder sach dat haer sone doodt was/maeckte sy haer op/ende vermelde alle het Coninclijcke zaet inden huyse Juda.

Joas wordt versteken inden Tempel.

11 Doch Josabeath des Coninckx suster/nam Joas den sone Ahasia/ende stal hem vanden kinderen des Coninckx die gedoot werden/eñ bracht hem met zijner voester in een slaepcamer: alsoo verberch hem Josabeath/de dochter des Coninckx Joram/ Joiada des Priesters wijf/ (wāt sy was Ahasias suster) voor Athalia/dat hy niet ghedoot en werdt.

12 Ende hy wert met hen indē huyse Gods verstеken ses iaer lanck/ dewijle dat Athalia Conniginne was inden lande.

Dat xxiij. Capittel.

1. Joas wort door beschickinghe Joiada/ Coninc. 15. Athalia gedoot. 17. Het huys Baals met tsamen zijnen Priesteren verstoort.

Joas wordt Coninck. *2.Reg. 11.4.*

1 Ende inden sevenden iare/nam Joiada eenen moet/ ende nam de overstеn over hondert: namelijcken/ Asar Ja den sone Jerobeam/ Jsmahel den sone Johanan Asar Ja den sone Obed/ Maese Ja den sone Adaia/ ende Elisaphat den sone Sichri met hem/ten verbonde.

2 Die toghen rontom in Juda/ende brachten de Leuiten te hoope wt allen steden Juda/ ende de Ouerste Vaderen in Jsrael/dat sy quamen te Jerusalem.

3 Ende de gantsche ghemeynte maeckte een verbont inden huyse Gods/met den Coninc: ende a hy sprack tot hen: Siet des Coninckx sone sal Coninck zijn/ b als de Heere gesproken heeft over de kinderen Dauids.

a Joiada *b 1.Pa. 7.12*

4 Soo sult ghylieden nu alsoo doen: Wwer het derdedeel/die des Sabbaths aengaen/sal zijn onder den Priesteren ende Leuiten/ die de deurwachters zijn aen den dorpel.

5 Ende het derdedeel inden huyse des Coninckx/ ende het derdedeel aen de fondamentpoorte: nu/alle het volck sal zijn inden hof aē den huyse des Heeren.

6 Ende dat niemant in het huys des Heeren en gae/dan alleen de Priesters eñ Leuiten/die daer dienen/die sullen daer in gaen/ want sy zijn † Heylichdom: ende alle het volck houde de wacht des Heeren.

† And. geheylicht.

7 Ende de Leuiten sullen hen rondtom den Coninck maken/een yegelijck met zijnen geweere in de hant: ende wie int huys gaet die zy des doots: ende sy sullen by den Coninck zijn wanneer hy wt ende in gaet.

c 2.Reg. 11.9.

8 c Ende de Leuiten ende gantsch Juda deden als de Priester Joiada geboden hadde/ eñ een yegelijck nam zijne liedē/die des Sabbaths aenghinghen/ met dien/ die des Sabbaths afginghen: want Joiada de Priester en liet de twee hoopen daer buyten niet van malcanderen comen.

9 Ende Joiada de Priester/ gaf den ouersten ouer honder/ spiessen ende schilden/ ende wapenen des Coninckx Dauids/ die inden huyse Gods waren.

10 Eñ stelde alle het volck eenen yegelijcken/ met zijne wapenen inder hant/ vandē rechten hoeck des huys tot den slincken toe/ nae den altaer/ende na den huyse waert rontom den Coninck.

11 Ende sy brachten des Coninckx sone voort/ ende setteden hem de kroone op/ende d het getuygenisse/ende maeckten hem tot eenen Coninck: ende Joiada met tsamen zijnen sonen salfden hem/ ende spraken: Geluck ende heyl den Coninck.

12 e Doe nu Athalia hoorde het geschrey des volckx dat toeliep/ ende den Coninck loofde/ ghinck sy totten volcke inden huyse des Heeren/

13 Ende sy sach toe/ende siet/ de Coninck stont op zijn stede inden inganck/ ende de ouersten/ ende trompetten rondtom den Coninck/ ende alle het volc des lants was vrolyck/ ende blies trompetten/ ende de sangers met allerley snarenspel/ gheschickt te louen: doe verscheurde sy hare cleederen/ende sprac: Oproer/ oproer.

14 Doch Joiada de Priester maecte hem wt met den ouersten ouer hondert/ die ouer het heyr waren/ ende sprack tot hen: Leytse van den huyse ouer den hof wt/ende wie haer na volcht/ die salmen met den sweerde dooden: want de Priester hadde bevolē/ men en soude dese niet dooden inden huyse des Heeren.

15 Ende sy leyden de handen aen haer: ende doe sy quam tot den inganck der peerdenpoorte/ aen den huyse des Coninckx/ doodden sy se aldaer.

16 f Eñ Joiada maeckte een verbont tusschen hem ende allen volcke/ende den Coninc/ dat sy des Heeren volck zijn souden.

17 Doe ginck alle het volck int huys Baals/ ende braken hem af/ ende zijn altaren ende beelden braken sy/ ende verworchden den Mathan/ dē Baals Priester voor de altaren.

18 Ende Joiada bestelde de ampten in den huyse des Heeren/ onder den Priesteren den Leuiten/ g die Dauid geordineert hadde tot den huyse des Heeren/ brantoffer te doen den Heere: h als het geschreuen staet in de Wet Mose/met vreuchden ende Lieden/van Dauid ghedichtet.

19 Ende stelde deurwachters in de poorten aen den huyse des Heeren/ dat daer niet onreyns in en quame/van eenighe dinghen.

20 Ende hy nam de ouersten ouer hondert/ ende de machtige ende heeren inden volcke/ ende alle het volck des lants/ ende voerden den Coninck af van den huyse des Heeren/ ende brachten hem door de hooge poorte aen den huyse des Coninckx/ ende lieten den Coninck op den Coninckliјcken stoel sitten.

21 Ende alle het volc des lants was vrolijc/ ende de stadt was stille: Nu Athalia wert met den sweerde verworcht.

b Den Coninck ... is heerlick ... beyde de kroone ... des Wets ... op dat hy ... alleene ... tich maer ... wijs zijn ... de. Of ... ment ... mach/) ... Godts ... ende her... weten ... Also ... als nu ... gen/met ... sweerde ... boeck. *e 2.Re. 11 ...*

Athalia ghedoot. Verlossinge volck. *f 2.Reg. ... Josue ... 2.Par. ...*

Het huys Baals verstoort ... tsame ... Priesteren. *g 1.Par. ...* *h Num. ...*

Dat xxiiij. Capittel.

1. Joas eenen tijt lanck vroom/ 4. bouwet den Tempel/ ende wat tottē Godsdienst behoort/ 15. laet hem nae den doodt Joiada verleyden/ 19. ende so hy daer ouer gestraft wort/ 21. steenicht des Heerē Propheet/ zijns getrouwē vrients sone. 23. Godt straft Juda door de Syriers. 25. Joas wort vā zijn eygen knechtē verworcht.

1 Joas was seuen iaer oudt doe hy Coninck wert/ ende regeerde veertich iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Zibea van Berseba.

Joas 40 iaer Coninck Juda. 2.Reg. 12.1

2 Ende Joas dede wat dē Heere wel beviel/ so langhe als de Priester Joiada leefde.

3 Ende Joiada gaf hem twee wijuen/ ende hy genereerde sonen ende dochteren.

4 Daer nae nam Joas voor/ het huys des Heeren te vernieuwen.

5 Ende vergaderde de Priesters ende Leviten/ende sprack tot hen: Treckt wt in alle steden Juda/ ende vergadert gelt wt den gantschen Israel/ het huys ws Godts iaerlicx te beteren/ende haest v sulcx te doen: doch de Leuiten en haesteden hen niet.

6 Doe riep de Coninck/ Joiada den voorneemsten/ende sprack tot hem: Waerom en hebt ghy gheen achtinghe op de Leviten/ dat sy inbrenghen van Juda ende Jerusalem/de schattinge/ a die Mose de knecht des Heeren gheset heeft/ diemen vergaderde in Israel/ tot der hutte des b†beschepdts.

a Deut. 30, 13

b† Jn. Stifts/ of Ghetuygenisse.

7 Want de godtloose Athalia ende hare sonen/hebben het huys Godts verschenrt/ende alles wat totten huyse des Heeren gheheyliget was/ hebben sy aen Baalim vermaeckt.

c 1. Reg. 12. 9

8 c Doe beval de Coninck datmen een kiste maeckte/ ende settedese buyten in de poorte/ aen den huyse des Heeren/

9 Ende liet wtroepen in Juda ende te Jerusalem/ datmen den Heere inbrengen soude de schattinghe/ van Mose den knecht Gods/ op Israel ghelept inder woestyne.

10 Doe verblijdden haer alle Oversten/ ende alle het volck/ ende brachtense/ ende stakense in de kiste/ tot dat sy vol wert.

11 Eñ wanneer het tijt was/datmen de kiste voortbrengē soude/ door de Leuitē/ na des Coninck bevel/ (wanneer sy saghen dat daer veel ghelts in was) soo quam de schrijver des Coninck/ ende wie vanden voorneemsten Priesteren bevel hadde/ ende goten het gheldt wt der kiste/ ende droegen de kiste weder aē haer plaetse: so deden sy alle dage/ dat sy des gelts de volheyt te hoope brachten.

12 Ende de Coninc ende Joiada gaven den arbeydtslieden/ die daer arbeydden aen den huyse des Heeren/ de selve huerden steenhouwers ende timmerlieden/ te vernieuwen het huys des Heeren: oock den meester aen yser ende metael/ te beteren het huys des Heeren.

13 Ende de arbeydtslieden arbeydden/ dat de beteringhe in den wercke toenam door hare handen/ eñ maeckten het huys Gods gantsch beerdich/ ende wel toegerichtet/ ende maecktent vaste.

14 Ende doe syt volbracht hadden/ brachten sy het overgheblenen ghelt voor den Coninck ende Joiada: daervan maectemen vaten tot den huyse des Heeren vaten totten dienste/ eñ tot brandtofferen/ lepelen/ ende gulden ende silveren ghereetschap: ende sy offerden brantoffer by den huyse des Heeren altijt/ so lange als Joiada leefde.

Joiada 130 iaer oudt/ sterft.

15 Ende Joiada wert oudt/ ende des levens sat/ ende sterf/ ende was hondert ende dertich iaer oudt doe hy sterf.

16 Ende sy begroeven hem inder stadt Davids/ onder de Coningē/ daerom dat hy hadde wel ghedaen aen Israel/ ende aen Godt/ ende zijnen huyse.

* den hem ootmoedelich biddende/ eñ hem dienst beloofden. [margin note partly illegible]

17 Eñ na den doot Joiada/ quamē de Oversten in Juda/ ende * baden den Coninc aen: doe hoorde hen de Coninck.

18 Ende sy verlieten het huys des Heeren des Godts harer vaderen/ ende dienꝺē den hagen ende afgoden: doe quam den toorne des Heeren over Juda ende Jerusalem/ om deser harer schult wille.

19 Ende hy sandt Propheten tot hen/ dat sy hen tot den Heere bekeeren souden/ ende betuychdese: doch sy en namen niet ter ooren.

20 Ende de Geest Gods tooch aen Zacharia den sone Joiada des Priesters: die tradt op de hoochte over het volck/ ende sprac tot hen: Waerom overtreedt ghy de gebodē des Heeren/ dat v niet wel d ghelucken en sal? e want ghy hebt den Heere verlaten/ soo sal hy v weder verlaten.

d Of/ staen

e 2. Par. 15. 2. 4. Esdr. 1. 25

21 Doch sy maeckten een verbont tegen hem/ ende steenichden hem/ na den gebode des Coninck/ inden hof aen den huyse des Heeren.

De Propheet Zacharia wort ghesteenicht.

22 Ende de Coninck Joas en dachte niet aen de barmhertichept/ die Joiada zijn vader aen hem gedaen hadde/ f maer verworchde zijnen sone. Doe hy nv sterf/ sprac hy: De Heere salt sien/ ende soecken.

f Mat. 23. 35

23 g Ende doe het iaer om was/ tooch het heyr der Syriers op/ ende quamen in Juda ende Jerusalem/ ende verdorven alle Oversten in den volcke/ ende alle haren roof sondē sy den Coninck te Damascon.

g 2. Re. 12. 17

24 Want der Syriers macht quam met weynich mannē/ noch gaf de Heere in haer hant/ een gantsch groote macht/ daerom dat sy den Heere harer vaderen Godt verlaten hadden: oock oeffenden sy aen Joas straffe.

Weynich Syriers straffen Juda.

25 Ende doe sy van hem togen/ lieten sy hem in grooter kranckheden: zijne knechten dan maeckten een verbondt teghen hem/ om des bloets wille der kinderen Joiada des Priesters/ ende verworchden hem op zijn bedde/ ende hy sterf: ende men begroef hem inder stadt Davids/ doch niet onder der Coninghen graven.

Joas worde verworcht of doot gheslagē van zijn eygē knechten.

26 Die nv het verbont tegen hem maeckten/ warē dese: Sebad de sone Simeath der Ammonitischen/ ende Josabad de sone Simrith der Moabitischen.

27 Maer zijn sonen/ ende de somme die onder hem vergadert was/ ende het ghebouwte des huys Gods/ siet/ die zijn beschreven in de Historien inden Boeck der Coningen: ende zijn sone Amazia wert Coninck in zijn stede.

Dat xxv. Capittel.

1. Amazia wreeckt zijns vaders doot/ 5. wort gewaerschout/ hy en sal hem op menschelicke hulpe niet verlaten/ 11. ende valt nae den slach der Edomiten/ 14. in afgoderye/ daer van hy hem niet en wil laten straffen. 17. Tercht Joas den Coninck Israels ten stryde. 21. Ladet op hem ongeluck ende schade/ 27. ende wort ten laetsten vanden zijnen verslaghen.

1 Vijf ende twintich iaer was Amazia oudt a doe hy Coninck werdt/ ende regeerde neghen ende twintich iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Joadan van Jerusalem.

Amazia 29. iaer Coninck in Juda.

a 2. Reg. 13. 3

2 Ende hy dede wat den Heere wel beviel: doch niet van gantscher herten.

3 Doe nv zijn Coninckrijck bevestichtwert/ verworchde hy zijne knechten/ die den Coninc zijnen vader verslaghen hadden.

4 Doch hare kinderen en doodde hy niet: want alsoo staet ghescreven in de Wet/ in

het

b Gen. 24.16 2.Reg.14.6 Jere.21.29 ende 31.30 Ezech.18.20

het Boeck Mose/daer de Heere gebiedt ende spreeckt: b De vaders en sullē niet steruē voor de kinderen/noch de kinderen voor de vaders maer een yegelijck sal om zijner sonden wille steruen.

5 Ende Amasia bracht te hoop Juda/ende stelde se na der vaderen huysen/na den Ouersten ouer duysent/eñ ouer hondert/in gants Juda ende BenJamin/eñ teldese van twintich iarē aen ende daer bouen/ ende vant harer dry duysent wtgelesene / die int heyr trecken mochten/ende spiessen ende schilden voeren conden.

6 Daertoe nam hy aen wt Israel / hondert duysent stercke krijchslieden/om hondert centener siluers.

Een Propheet waerschout Amazia.

7 Daer quam nv een man Godts tot hem/ ende sprack : Heer Coninck / en laet het heyr Israels niet met v comen : want de Heere en is niet met Israel / noch met allen kinderen Ephraim.

8 Want so ghy comt / dat ghy een coenheyt bewijset inden strijdt/so sal v God laten vallen voor uwe vyanden : want by Gode staet de kracht te helpen/ende te laten vallen.

9 Amazia sprack tot den man Godts : Wat salmen dan doen met de hondert centeners/ die ick den krijchs knechten van Israel gegeuen hebbe? De man Gods sprac: De Heere heeft noch meer dan dies is / dat hy v gheuen can.

10 Doe scheydde Amazia de krijchs knechten af/die tot hem wt Ephraim gecomen waren/ dat sy henen gingen aen haer plaetse: doe vergrimde haren toorne teghen Juda gantsch seer / ende toghen weder aen haer plaetse met grimmighen toorne.

De Edomiters worden geslagen ende ghedoot.

11 Ende Amazia kreech eenen goeden moet/ ende leydde zijn volck wt / ende tooch wt in het Soutdal/eñ sloech der kinderen van Seir thien duysent.

12 Ende de kinderen Juda vingē harer thien duysendt leuendich/ ende voerdense henen op de spitze eens rotzsteens / ende stietense vander spitze des rotzsteens / dat sy altemael borsteden.

13 Nv/de krijchs knechten die Amazia hadde laten wederom trecken / dat sy met zijnen volcke ten strijde niet en toghen / leyden hen neder inden steden Juda / van Samaria aen tot BethHoron toe / ende sloeghen harer dry duysent/ ende namen gantsch veel roofs.

Afgoderije des Coninckx Amazia.

14 Eñ doe Amazia weder quam/van dē slach der Edomiters / bracht hy de goden der kinderē van Seir mede/ ende steldese hem tot goden/ende badt voor hen aen/ ende roocte hen.

Een Propheet straft Amazia.

15 Doe vergrimde dē toorne des Heeren ouer Amazia/ende sandt eenen Propheet tot hem/ die sprac tot hem: Waerom soeckt ghy de goden dies volcx/die haer volck niet en conden † bevrijden van uwer handt?

† An. verlossen

16 Ende doe hy met hem sprack/seyde hy tot hem : Heeftmen v tot des Coninckx raet ghemaeckt? hout op/waerom wilt ghy geslagen zijn? Doe hielt de Propheet op / ende sprack: Jck mercke wel dat Godt by hem besloten heeft/ v te verderuen / dat ghy sulcx ghedaen hebt/ende en hooret mijnen raet niet.

Amazia verweckt Joas ten strijde.
c 2.Reg.14.8

17 c Ende Amazia de Coninck Juda werdt des sins / ende sandt henen tot Joas dē sone Joahas/des soons Jehu/den Coninck Israels/ ende liet hem segghen: Comt herwaerts/ laet onser een den anderen besien.

18 Doch Joas de Coninck Israels/sandt tot Amazia den Coninc Juda/ende liet hem seggen: d Dē e† doornstruyck in Libanon/sandt totten cederen in Libanon/ ende liet hem segghen : Gheeft uwe dochter mijnen sone ten wijue : ende het wildtwerck in Libanon liep ouer den doornstruyck / ende vertradt hem.

19 Ghy dencket : Siet/ ick hebbe de Edomiters ghesllaghen/ dies verheft hem v herte/ende soecket roem : nv blijft te huys : waerom poocht ghy na ongeluck/dat ghy vallet/ende Juda met v?

20 Doch Amazia en hoorde niet: want het gheschiedde also van Godt/op dat sy gheghenen werden in † de hant/ daerom dat sy de goden der Edomiten ghesocht hadden.

21 Doe tooch Joas de Coninck Israels op/ ende besagen hen onder malcanderen/ hy ende Amazia de Coninck Juda / tot BethSemes/ die in Juda leyt.

22 Doch Juda werdt ghesllaghen voor Israel/ ende vloden/ een yeghelijck in zijne hutten.

23 Ende Amazia den Coninck Juda/den sone Joas / greep Joas de sone Joahas/ de Coninck Israels te BethSemes/ende bracht hem te Jerusalem: f ende brack de mueren te Jerusalem / van der poorten Ephraim aen/ tot aen de hoeckpoorte / vier hondert ellen lanck.

24 Ende alle het gout ende siluer / ende alle vaten die voorhanden waren inden huyse Gods by ObedEdom/ende inden schattē int den huyse des Coninckx / ende de kinderen te pande/nam hy met hem na Samaria.

25 Eñ Amazia de sone Joas/de Coninck Juda/leefde nae den doot Joas des soons Joahas/des Coninckx Israels/ vijfthien iaer.

26 g Wat nv meer van Amazia te seggen is/ beyde het eerste ende het laetste / siet / dat is gheschreuen int Boeck der Coninghen Juda ende Israels.

27 Ende van dier tijt aen/doe Amazia van den Heere afweeck/ maeckten sy een verbondt teghen hem te Jerusalem: hy dan vluchtede na Lachis/ende Lachis: doe sonden sy hem na te Lachis/ende dooden hem aldaer.

28 Ende sy brachten hem op peerden/ ende begroeuen hem by zijne vaders in der stadt Juda.

Dat xxvj. Capittel.

1. Usia richtet met hulpe des Heerē/ 5. dien hy voor eenen tijdt lanck soeckt/ vele dinghen te huys ende inden krijch gheluckelijck wt/ 11. heeft een wel gherustet ende sterck krijchsvolck/ 16. ende soo hy hem aen den Heere met te roocken vergrijpt/ 19. wort met melaetschept tot aen zijnen doot/ gheslaghen.

1 Doe a nam het gantsche volck Juda Usia/ die was sesthien iaer out/ eñ maecten hem tot een Coninc in zijns vaders Amazia stede.

2 Die selue bouwede Eloth / ende brachtse weder aen Juda/ na dien de Coninck ontslapen was met zijnen vaderen.

3 b Sesthien iaer was Usia oudt doe hy Coninck werdt/ ende regeerde twee ende vijftich iaer te Jerusalem : zijn moeder hiet Jechalia van Jerusalem.

Ende

c 2.Reg.12.3

4 c Ende dede dat den Heere wel beviel/ ghelijck als zijn vader Amazia ghedaen hadde.

5 Ende hy socht Godt/ soo langhe als Sacharia leefde / de Leeraer inden d ghesichten Godts: ende so lange als hy den Heere sochte/ liet hem Godt alle dinck wel e gelucken.

d Gesichtẽ zijn prophetiẽ. Eñ hy wil so veel seggẽ. Sacharia zy gheleert gheweest in Mose eñ indẽ Prophetẽ: als Samuel/ Dauid/ Gad/ende dierghelijcken.

6 Want hy tooch wt / ende krijchde teghen de Philisteen/ende verscheurde de mueren te Gath/ ende de muerẽ te Jabne/ende de mueren te Asdod/ende bouwede rondtom Asdod/ ende onder den Philisteen.

7 Want Godt halp hem teghen de Philisteen/ tegẽ de Arabiers/ tegen die te Gurbaal/ ende teghen de Meuniters.

8 Ende de Ammoniters gauen Vsia ghescencken/ende hy wert beroepen tot datmen comt in Egypten: want hy wert altijt stercker ende stercker.

9 Ende Vsia bouwede torrens te Jerusalem aen de hoecpoorte/ende aen de dalpoorte/ ende aen andere eynden/ende bevestichdese.

10 Hy bouwede oock torrens inder woestijne/ende groef vele borputten: want hy hadde veel vees/beyde in de laudouwen/ende op de effen velden: oock ackerlieden/ende wijngaerdeniers aen den berghen ende aen Charmel: want hy hadde lust tot ackerwercke.

Het getal des krijchsuolcx Vsia.

11 Ende Vsia hadde een macht ten strijde/ die int heyr toghen van krijchs knechten / inden ghetale gherekent / onder der hant Jeiel des schrijuers/ende Maeseia des amptmãs/ onder der hant Hanania / vanden ouersten des Coninckx.

f 1.Par.

12 Ende het ghetal der voorneemsten vaders onder den stercken krijgeren / was twee duysent ende ses hondert:

13 Ende onder harer hant des heyrs macht/ dry hondert duysent/ende seuen duysent/ende vijf hondert/ten strijde geschickt/ in heyrs kracht / den Coninck te helpen teghen de vyanden.

14 Ende Vsia schickte hem voor het gantsche heyr/ schildẽ/spiessen/helmen/pantziers/boghen/ ende slinghersteenen.

15 Ende maeckte te Jerusalem borstgeweeren constelick/ die op den torren ende hoecken zijn souden/te schieten met pylen ende groote steenen: ende zijn gheruchte quam wijdt wt/ daerom dat hem sonderlijck geholpen wert/ tot dat hy machtich wert.

16 Eñ doe hy machtich gewordẽ was/ f verhief hem zijn herte tot zijnen verderue: want hy vergreep hem aen den Heere zijnen Godt/ ende ginc inden Tempel des Heeren/te roocken op den reuckaltaer.

f 1.Par.6.10

17 g Doch Asaria de Priester ginck hem na/ eñ tachtentich Priesters des Heeren met hem redelijcke lieden/

h Num.18.1

18 Ende wederstonden Vsia den Coninck/ ende spraken tot hem: h Het en behoort v niet Vsia/ den Heere te roockẽ: maer den Priesteren/Aarons kinderen/die te roocken gheheylicht zijn: gaet wt/ wt het heylichdom: want ghy vergrijpet v / ende het en sal v gheen eere zijn voor Godt den Heere.

Vsia de Coninck wordt melaetsch.

19 Doch Vsia wert toornich/ ende hadde een wierooc-vat inder haut: i ende doe hy met den Priesteren murmureerde / voer de melaetschepdt wt aen zijn voorhooft / voor den Priesteren/ in het huys des Heeren/ voor den reuckaltaer.

i Zach.14.5 Num.12.10

20 Ende Asaria de overste Priester keerde hem tot hem/ende alle Priesters / ende siet/ doe was hy melaetsch aen zijn voorhooft: ende sy stieten hem wt: Hy haestede oock selfs wt te gaen: want zijn plaghe was vanden Heere.

21 k Also was Vsia de Coninck melaetsch/ tot aen zijnen doot: ende l woonde in een bysonder huys melaetsch: want hy wert verstooten van den huyse des Heeren: Jotham nv zijn sone/ stont des Coninck huys voor/ ende richtede het volck inden lande.

k 2.Reg.15.5
l Leui.13.46 Num.5.2 ende 12.14.

22 Wat nv meer van Vsia te segghen is/ beyde het eerste ende het laetste / dat heeft beschreuen de Propheet Esaia/de sone Amos.

23 Ende Vsia ontsliep met zijne vaderen/ende sy begroeuen hem by zijne vaderen/ inden acker / by der begrauenisse der Coninghen: want sy spraken: hy is melaetsch: ende Jotham zijn sone wert Coninck in zijn stede.

Dat xxvij. Capittel.

1. Jotham regeert loffelick/ 5. ende so hy zijne weghen voor God richtet / wort der Ammoniters machtich.

1 Ende Jotham a was vijf ende twintich iaer out doe hy Coninck wert/ ende regeerde sesthien iaer te Jerusalem: zijn moeder hiet Jerusa/een dochter Zadok.

Jotham 16. iaer Coninc in Juda.

a 2.reg.15.32

2 Ende dede dat den Heere wel beviel gelijc als zijn vader Vsia gedaen hadde: behaluen dat hy inden Tempel des Heeren b † niet en ginck / ende het volck hem noch verderf.

b † And. niet [vreuentlick]

3 Hy bouwede de hooge poorte aenden huyse des Heeren/ eñ aender mueren OpJel bouwede hy vele.

4 Ende bouwede de steden op het gheberchte Juda: ende inden woudẽ bouwede hy burchten ende torrens.

5 Ende hy krijchde met den Coninc der kinderen Ammon/ende hy wert harer machtich/ dat hem de kinderen Ammon desseluen iaers gauẽ/hondert centener siluers/ thien duysent cor tarwen/ende thien duysent gersten: so vele gauen hem de kinderen Ammon/ oock inden anderen ende derden iare.

6 Alsoo werdt Jotham machtich: want hy richtede zijn weghen voor den Heere zijnen Godt.

7 Wat nv meer van Jotham te segghen is/ ende alle zijne krijghen/ende alle zijn wegen/ siet/dat is gheschreuen in het Boeck der Coninghen Jsraels ende Juda.

8 Vijf ende twintich iaer was hy out doe hy Coninck werdt/ ende regeerde sesthien iaer te Jerusalem.

8 Ende Jotham ontsliep met zijnen vaderen / ende sy begroeuen hem inder stadt Dauids: ende zijn sone Ahas werdt Coninck in zijn stede.

Dat xxviij. Capittel.

1. Ahas/soo hy groote grouwelen tegen Gods aenrichtet/ 5. 17. ladet op hem ende zijn volck menigerley ongeluck ende iammer. 9. Jsrael zijner onghenade van Obed gestraft/ 12. sendet de gheuangheneu van Juda weder. 16. Ahas verlaet hem op onghewisse hulpe vremder Coningen. 22. Maeckt (oock in nooden) zijner godloosheyt noch mate noch eynde/ 27. ende sterft.

1 Ahas was a twintich iaer oudt doe hy Coninck werdt / ende regeerde sesthien iaer te Jerusalem/ ende en dede niet dat den Heere wel beviel / ghelijck als zijn vader Dauid.

Ahas 16 iaer Coninck in Juda / seer godloos.

a 2.Reg.16.2

Maer hy wandelde in de weghen der Co- 2 ningen Iſraels: daertoe maeckte hy gegoten beelden Baalim/

Ende roockte inden dale der kinderen 3 Hinnon/ b ende hy verbrandde zijne ſonē met vyer / nae den grouwel der Heydenen/ die de Heere voor den kinderen Iſraels verdreuen hadde.

b Deut. 18.10 2.Reg. 21.6 Iere. 7.30 ende 19.5

Ende offerde ende roocte op de hoochten/ 4 ende op de berghen / ende onder alle groene boomen.

c Esaie 7.1

c Daerom gaf hem de Heere zijn God in 5 de handt des Coninck te Syrien / dat ſy hem ſloegen/ende eenen grooten hoop vanden zy- nen geuanckelick wech voerden/ ende te Da- maſcon brachten: oock wert hy gegeuen on- der de handt des Coninck Iſraels/ dat hy ee- nen grooten ſlach aen hem dede.

Pekah Coninc Iſraels ſlaet Iuda.

Want Pekah de ſone Remalia / ſloech in 6 Iuda / hondert ende twintich duyſent op ee- nen dach / die altemale redelicke lieden wa- ren: daerom dat ſy den Heere harer Vaderen Godt verlieten.

Sichri.

Ende Sichri een gheweldich man in E- 7 phraim / verworchde Maeſeia den ſone des Coninck/ende Aſraikam den huyſpoorſt/ende Elkana/den naeſten na den Coninck.

Obed de propheet verſchricket de Iſraeliten/ alſo dat ſy de geuangenen van Iuda weder geuē.

Eñ de kinderen Iſraels voerden geuanc- 8 kelick wech/van haren broederen/ twee hon- dert duyſent/vrouwen/ ſonē/ende dochteren/ ende namen daertoe grooten roof van hen/eñ brachten den roof te Samaria.

Aldaer nv was een Propheet des Heeren/ 9 die hiet Obed/ die ginck wt/den heyre teghen dat nae Samaria quam/ende ſprack tot hen: Siet / dewijle dat de Heere uwer Vaderen Godt ouer Iuda toornich is/ heeft hyſe in u- we handen ghegheuen: ghylieden van hebtſe verworcht ſoo grouwelicken / dat het inden Hemel reyckt.

Nv denckt ghylieden daer toe/de kinderen 10 Iuda ende Ieruſalem/ v te onderworpen tot knechten ende maechden : Is dat dan gheen ſchult by ulieden / teghen den Heere uwen Godt?

So hoort my nv/ ende brengt de geuange- 11 nen weder henen/die ghylieden hebt wech ge- uoert van uwen broederen/want des Heeren toorne is ouer ulieden vergrimmet.

Doe maeckten hen op/ ſommighe vanden 12 voornemſten der kinderen Ephraim/ Aſar- Ia de ſone Iohanan/Berechia de ſone Me- ſillemoth/ Iehiskia de ſone Sallum/ende A- maſa de ſone Hadlai / teghen die/die wt den heyre quamen/

Ende ſpraken tot hen: Ghy en ſult de ghe- 13 uangenen niet hier in brengen : want ghylie- den denckt ſlechs ſchult voor den Heere ouer ons: op dat ghy onſer ſonde ende ſchult dies te meer maket: want de ſchult is alreede te vooren al te vele/ende den toorne ouer Iſrael vergrimmet.

Doe lieten de geharnaſchte/ de ghevange- 14 nen ende den roof/ voor de ouerſte/ ende voor de gantſche ghemeynte.

Doe ſtonden de mannen op/ die alſnv by 15 namen genoemt zijn / ende namen de geuan- genen/ende alle die daer bloot onder hen wa- ren/ toghen ſy aen van den gheroof den/ ende cleeddenſe/ende togen hen ſchoenen aen/ ende g men hen te eten ende te drincken / ende ſalf- denſe/ende voerdenſe op ezelen/ alle die ſwac waren/eñ brachtenſe na Iericho tot der palm- ſtadt by hare broederen/ ende quamen weder te Samaria.

16 d Te dier ſeluer tijdt ſandt de Coninck A- has tot den Coningen van Aſſur/ dat ſy hem holpen.

d 2.Reg. 16

17 Ende de Edomiters quamen noch eens/eñ ſloeghen Iuda/ende voerden ſommige wech.

18 Oock leyden hen de Philiſteen neder in- den ſtedē/inder landouwe/ende tegent Zuy- den Iuda/ ende wonnen BethSemes/ Aia- lon/ Gederoth / ende Socho met hare doch- teren/ende Thimna met hare dochteren/ende Gimeſo met hare dochteren/ ende woonden daer in.

19 Want de Heere verootmoedichde Iuda om Ahas wille/des Coninck e† Iuda/ daer- om dat hy Iuda f bloot maeckte / ende ver- greep hem aen den Heere.

20 Ende Tiglath Pilleſſer de Coninck van Aſſer quam g† teghen hem op/ die beleghe[r]de hem : doch hy en was hem niet machtich ghenoech:

21 Want Ahas deylde het huys des Heeren/ ende het huys des Coninck/ ende der ouerſtē/ welcker hy den Coninck te Aſſur gaf : doch het en halp hem niets.

22 Daertoe in zijner noot/maecte de Coninck Ahas des vergrijpens aen den Heere noch meer.

23 Ende offerde de goden te Damaſcon / die hem gheſlagen hadden/ende ſprack: h De go- den der Coningen te Syrien helpē hen/ daer- om wil ick hen offeren/dat ſy my ooc helpen: ſoo doch deſelue hem ende den gantſchen Iſ- rael eenen val waren.

24 Ende Ahas bracht te hoope / de vaten des huys Godts / ende i† vergaderde de vaten inden huyſe Gods/ k ende ſloot de deure toe aen den huyſe des Heeren/ ende maecte hem altaren in alle hoecken te Ieruſalem.

25 Ende inden ſteden Iuda hier ende daer/ maeckte hy hoochten / te roocken anderen goden / ende verweckte den Heere zijner Va- deren God tot toorne.

26 Wat nv meer van hem te ſeggen is / ende alle zijne wegen/ beyde de eerſte ende de laet- ſte/ ſiet / dat is gheſchreuen int Boeck der Coninghen Iuda ende Iſraels.

27 Ende Ahas ontſliep met zijne vaderen/ ende ſy begroeuen hem inder ſtadt Ieruſa- lem : doch ſy en brachten hem niet onder de grauen der Coningen Iſraels: ende zijn ſone Iehiskia werdt Coninck in zijn ſtede.

Dat xxix. Capittel.

1. Hiskia onderſtaet den verlaten ende verwoeſteden dienſt des Heeren weder te brengen/ 6. ende leert hoe deſelue zy alles ongheluck ende ſtraffe oorſake. 12. Des Heeren Tempel wort door de Leuiten ende Prieſteren gereynicht. 20. De Coninck met den oudtſten offeren daer in. 25. Des ſanghers louen Godt met ſnarenſpel. 31. Des volcr offer 34. is meer als de Prieſters wtrichten connen.

1 Iehiskia was vijf ende twintich iaer oudt a doe hy Coninck werdt / ende re- geerde negen ende twintich iaer te Ie- ruſalem : zijn moeder hiet Abia/ een dochter Sacharia.

a 2.Reg.

2 Ende hy dede dat den Heere wel beviel/ gheliick

ghelijck als zijn vader David.

b 2.par.28.24

3 b Hy dede op de deuren aenden huyse des Heeren/inder eerster maent des eersten iaers zijns Coninckrijcx/ende beuestichdese.

4 Ende bracht daer in de Priesters ende Leuiten/ende vergaderdese op de breede strate teghen Oosten/

Vermaninghe Hiskia aen de Leuiten.

5 Ende sprack tot hen: Hoort my toe / ghy Leuiten: Heylicht v / dat ghy heylicht het huys des Heeren uwer Vaderen God / ende brengt de onreynicheyt wt het heylichdom.

6 Want onse vaders hebbē hen vergrepen/ ende gedaen/dat den Heere onsen God qualijck beualt/ende hebben hem verlaten:want sy hebben haer aengesicht vander wooninge des Heeren ghekeert / ende haer den rugghe toe ghekeert.

7 Ende hebben de deuren aenden voorhuyse toegheslōten/ende de lampen wtgebluscht/ ende geen reuckwerck geroockt/ ende geenen brandtoffer ghedaen inden heylichdom/ den Godt Israels.

8 Daer van is den toorne des Heeren ouer Juda ende Jerusalem ghecomen/ende heeftse ghegeuen in verstroyinge ende verwoestinghe/datmense aenpijpt/als ghylieden met uwen ooghen siet.

9 Want siet/om desselnē wille/zijn onse vaderen geuallen door het sweert / onse sonen/ dochteren ende wijuen/zijn wech ghevoert.

10 Nv hebbe ick inden sinne / een verbont te maken met den Heere den God Israels/ dat hem zijnen toorne ende grimmichept vā ons wende.

c Num.18.1

11 Nv mijne sonē/en weest niet traech: c wāt u lieden heeft de Heere vercoren/ dat ghy voor hem staen sult/ende ghylieden zijne dienaers ende wieroockers zijt.

12 Doe maecktē de Leuiten hen op: Mahath de sone Amasai / ende Joel de sone Asaria/ vanden kinderen der Kahathiters: ende van den kinderen Merari: Kis de sone Abdi/ eñ Asaria de sone Jehaleleel: Nv vandē kinderen der Gersoniters: Joah de sone Simma/ ende Eden de sone Joah.

13 Ende vanden kinderen Elizaphan: Simri/ende Jeiel:ende vanden kinderen Assaph: Sacharia ende Mathania.

14 Ende vanden kinderen Heman: Jehiel eñ Simei:ende vanden kinderen Jedithun/ Semaia ende Vsiel.

15 Ende sy vergaderden hare broeders ende heylichdē hen/ende gingen daer in/na den gebode des Coninck/ wt dē woorde des Heeren te reynighen het huys des Heeren.

De Priesters reyngen den tempel des Heeren.

16 Ende de Priesters ginghen in/binnen in het huys des Heeren/te reynigen/ende brachten alle onreynicheyt/ (die inden tempel des Heeren geuonden werdt/) op den hof aenden huyse des Heeren: ende de Leuiten namense op/ ende droeghense wt in de beke Kidron.

17 Ende sy begonsten inden eersten dage der eerster maendt/hen te heylighen/ende aenden achtsten daghe der maendt/ginghen sy in het voorhuys des Heeren/eñ heylichdē het huys des Heeren acht daghen lanck / ende volbrachtent inden sesthienden daghe der eerster maendt.

18 Ende sy ginghen in totten Coninck Hiskia/ ende spraken: Wy hebben ghereynicht het gantsche huys des Heeren/den brandtoffers altaer / ende alle zijn ghereedtschap / den disch der thoonbrooden / ende alle zijn ghereetschap.

19 Ende alle vatē/die de Coninck Ahas/doe hy Coninck was/wech ghewōrpen hadde/ doe hy hem besondichde / die hebben wy bereyt ende geheylicht: siet/sy zijn voor den altaer des Heeren.

20 Doe maeckte hem de Coninck Hiskia vroech op/eñ vergaderde de ouerstē der stadt/ ende ginck op totten huyse des Heeren.

De Coninc metten oudsten in Juda offeren inden tempel.

21 Ende brachten hier toe seuen ossen / seuen rammen/ seuen lammeren/ ende seuen gheytenbocken ten sondoffer / voor het Coninckrijck/voor het heylichdom / ende voor Juda: ende hy sprack tot den Priesteren den kinderen Aaron / dat sy offeren souden op den altaer des Heeren.

22 Doe slachteden sy de runderen ende de Priesters namen het bloedt/ende sprengdent op den altaer:ende slachteden de rammen/ende sprengden het bloet op den altaer:eñ slachteden de lammeren/ ende sprengden het bloet op den altaer.

23 Ende brachten de bockē ten sondoffer/voor den Coninck/ende voor der gemeynten/ende leyden hare handen op haer.

24 Ende de Priesters slachtedense/ ende ontsondichden haer bloedt op den altaer / te versoenen het gantsche Israel:want de Coninck hadde beuolen / brandtoffer ende sondoffer te doen/voor het gantsche Israel.

25 Ende hy settede Leuiten inden huyse des Heeren/met cymbalen/psalterē ende harpen/ d als het David beuolen hadde/ende Gad de Siender des Coninck/ende de Propheet Nathan: want het was des Heeren gebodt door zijne Propheten.

De sangers louen Godt met snarenspel.

d 1.Par.25.1

26 Ende de Leuiten stonden met den snarenspelen Dauids / ende de Priesters met den trompetten.

27 Ende Hiskia hietse brandtoffer doen op den altaer:ende om den tijt alsmen het brantoffer begonde / begonste oock den sanck des Heeren / ende de trompetten / ende op menigherley snarenspel Dauids des Conincks Israels.

28 Ende de gantsche gemeynte badt aen: ende den sang der sangers/ ende het trompetten der trompetters/ duerde altemael tot dat het brantoffer wtgherichtet was.

29 Doe nv het brantoffer wtgherichtet was/ buyghde hem de Coninc/ende alle die by hem voorhanden waren/ende baden aen.

30 Ende de Coninck Hiskia/met tsamen den ouersten/hiet de Leuiten dē Heere louen/met den gedichte Dauids/ende Assaph des Sienders:ende sy loefden hem met vreuchden/ende neychden hen/ende baden aen.

31 Ende Hiskia antwoordde / ende sprack: Nv hebt ghylieden uwe handen geuult den Heere/ treedt toe / ende brengt hier den offer/ ende lofoffer/ totten huyse des Heeren : ende de gemeynte bracht daertoe offer ende lofoffer / ende elck man met vrijwillighen herten/ brantofferen.

32 Ende het getal der brantofferen die de gemeynte daertoe brachte/ was tseuentich runderen/ hondert rammen / ende twee hondert lammeren/ ende sulcx alle tot brantoffer den Heere.

Des volcx offer.

Ende

Ende sy heylichden ses hondert runderen/ 33 ende dry duysent schapen.

Doch der Priesteren was te weynich/ en- 34 de en conden alle brantofferen de huydt niet af trecken: daerom namen sy hare broederen de Leviten te hulpe / tot dat het werck wtgerichtet werdt / ende tot dat hen de Priesters heylichden: want de Leviten zijn lichter te heylighen dan de Priesters.

Oock was der brantofferen vele/ met den 35 vette der dancofferen ende dranckofferen/ tot den brantofferen: Also wert het ampt aẽ den huyse des Heeren veerdich.

Ende Hiskia verblijdde hem/met tsamen 36 allen volcke / datmen met Godt bereyt gheworden was: want het gheschiedde gantsch haestich.

Dat xxx. Capittel.

1. Hiskias vermaent het volc Paschen te houden/ 6. ende hen tot dẽ Heere harer vaderen God bekeeren/ 10. vele drijven daer haren spot mede. 11. Andere/ dier een gantsch grooten hoop is/ nemen hen der vermaninghe vlijtich aen. 14. Het Passah wort gheslachtet. 17. Onreyne worden door Hiskias ghebet / vanden Heere gheheylicht. 21. Het Feest wort met dobbelen dagen/ 24. met gantsch vele offeren ende groote vreuchde toegebracht.

Een vermaninghe Paschen te houden.

Ende Hiskia sandt henen tot den gant- 1 schen Israel ende Juda/ eñ schreef brieven aen Ephraim ende Manasse / dat sy quamen totten huyse des Heeren te Jerusalem/ Passah te houden den Heere den God Israels.

Ende de Coninck hielt eenen raet met zij- 2 nen oversten / ende der gantscher gemeynten te Jerusalem / a het Passah te houden inder anderer maendt.

a Exod.12.3 Num.9.10

Want sy en condent te dier seluer tijt niet 3 houden / daerom dat de Priesters noch niet ghenoech gheheylicht en waren / ende het volck noch niet te hoope ghecomen en was te Jerusalem.

Ende het behaechde den Coninck wel/en- 4 de der gantscher ghemeynten.

Ende bestelden sulcx/ dat het wtgeroepen 5 wert door gantsch Israel/ van Berseba aen/ tot Dan toe/ dat sy quamen Passah te houden/ den Heere den Godt Israels te Jerusalem: want het en was langhe niet gehouden/ als het gheschreven staet.

Een troostelicke vermaninghe Hiskia aen het volck.

Ende de loopers ghinghen henen met de 6 brieven/ vander handt des Conincx eñ zijner oversten/ door gantsch Israel ende Juda/ wt den bevele des Conincx/ ende spraken: Ghy kinderen Israels/ bekeert b tot den Heere den God Abrahams/ Isaacx ende Israels: so sal hy hem keeren tot de overgebleuene/ die noch overgebleven onder ulieden zijn/ wt der hant der Coninghen te Assur.

Ende en weest niet als uwe vaderen ende 7 broederen/ die hen aen dẽ Heere harer Vaderen God vergrepen/ ende hy gaffe in een verwoestinghe/ als ghylieden selfs siet.

Soo en weest nv niet halstarrich/ als uwe 8 vaderen: maer geeft uwe hant den Heere/ ende comt tot zijnen heylichdom/ dat hy geheylicht heeft eewichlick / ende dient den Heere uwen Godt: so sal hem de grimmichept zijns toorns van ulieden keeren.

Want so ghy ulieden bekeert tot den Hee- 9 re / soo sullen uwe broederen ende kinderen barmhertichept hebben/ voor dien/ diese ghevanckelick houden/ dat sy weder in dit landt comen: b want de Heere uwe Godt is genadich ende barmhertich / ende en sal zijn aengesicht niet van ulieden keeren/ so ghy v tot hem bekeert.

10 Ende de loopers ginghen van eener stadt tot der anderer / inden lande Ephraim ende Manasse/ ende tot Sebulon toe: doch sy belachtense ende bespottedense.

11 Doch verootmoedichden hen sommighe van Asser/ ende Manasse ende Sebulon/ ende quamen te Jerusalem.

12 Oock quam Gods handt in Juda/ dat hy hen gaf eenerley herte / te doen nae des Conincx ende der oversten gebot / wt den woorde des Heeren.

13 Ende daer quam een groot volck te hoope te Jerusalem/ te houden het Feest der ongheuelder brooden/ inder anderer maendt/ een gantsch groote ghemeynte.

14 Ende sy maeckten hen op/ ende braken de c altaren af die te Jerusalem waren/ ende alle reucwerck namen sy wech/ ende wierpense in de beke Kidron.

15 Ende slachteden het Passah / aenden veerthienden daghe der anderer maendt: ende de Priesters ende Leviten bekenden hare schande/ ende heylichden hen / ende brachten den brantoffer totten huyse des Heeren/

16 Ende stonden in harer ordeninghe/ als het behoort/ na de Wet Mose des mans Gods: ende de Priesters sprengden het bloet vander hant der Leviten.

17 Want harer waren vele inder ghemeynte/ die hen niet gheheylicht en hadden: daerom slachteden de Leviten het Passah / voor alle die/ die niet reyn en waren / dat sy den Heere gheheylicht werden.

18 Oock was des volcx vele van Ephraim/ Manasse/ Isaschar/ ende Sebulon / die niet reyn en waren: maer en aten het Paschlam niet/ als geschreven staet: want Hiskia badt voor hen/ ende sprack: De Heere die goedich is/ sal ghenadich zijn/

19 Alle die haer herte schicken/ God te soecken den Heere/ den God harer Vaderen/ d eñ niet om der heylighen reynichept wille.

20 Ende de Heere verhoorde Hiskia/ eñ heylichde het volck.

21 Also hielden de kinderen Israels/ die te Jerusalem gevonden werden/ het Feest der ongheheuelder brooden/ seven dagen lanck/ met grooter blijschappen: ende de Leviten eñ Priesters loefden den Heere alle daghe/ met stercken snarenspelen des Heeren.

22 Ende Hiskia sprack van herten/ met allen Leviten/ die een goet verstant hadden aen den Heere: ende sy aten het Feest over seven daghen/ ende offerden danckoffer/ ende danckten den Heere harer Vaderen God.

23 Ende de gantsche ghemeynte werdt des fins/ noch ander seven dagen te houden: ende hielden ooc de seven dagen met blijschappen.

24 e Want Hiskia de Coninck Juda/ gaf een heffinghe voor de ghemeynte/ duysent ossen/ ende seven duysent schapen: ende de overste gaven een heffinge voor de ghemeynte/ duysent ossen / ende thien duysent schapen: alsoo heylichden hen de Priesters vele.

25 Ende de gantsche gemeynte Juda verblijde hen/ de Priesters eñ Levitẽ/ ende de gantsche

sche ghemeynte/die wt Israel gecomen was/ ende de vremdelinghen/die wt den lande Israels ghecomen waren / ende die in Juda woonden.

26 Ende daer was een groote blijschap te Jerusalem / want sint der tijt Salomo / des soons Dauids des Coninck Israels/en was sulcx te Jerusalem niet gheweest.

27 Ende de Priesters ende de Leuiten stonden op/ende segenden het volc / eñ haer stemme wert verhoort / ende haer gebet quam in voor zyn heylighe wooninghe inden hemel.

Dat xxxj. Capittel.

1. Alle afgodische kramen worden in Juda/ Ben Jamin/ Ephraim/eñ Manasse/ na Paschenhouden/verstoort. 2. Priesters ende Leuitē werden in haer ampt ghestelt/ 3. met lyfs neeringhe ouervloedich versorght/ 11. ende met getrouwe opsienders ende wtdeylers haers incomens voorsien. 20. Hiskia soeckt den Heere van gantscher herten/ so heeft hy groot gheluck.

1 Ende doe dit altemael wtgerichtet was/ togen wt alle Israeliten/ die inden steden Juda gheuonden werden/a braken de b calomnen / ende hieuwen de haghen af/ ende braken de hoochten ende altaren af / wt den gantschen Juda/Ben Jamin/Ephraim/ ende Manasse : tot dat syse te niete maecten: ende de kinderen Israels togen altemael weder tot haren goede in hare steden.

a 2.Par.14.3 ende 17.3
b Of/ standtbeelden/

2 Hiskia ooc stelde Priesters ende Leuiten in hare ordeninge/eenen yegelijcken na zynen ampte/ beyde de Priesters ende Leuiten/ tot brantofferen ende danckofferen / dat sy dienden/danckten ende loefden/in de poorten des legers des Heeren.

3 Ende de Coninck gaf zijn deel van zijner hant/tot brantofferen des morgens ende des auonts/ende tot brantofferen des Sabbaths ende der nieuwer maenden ende feesten/c als het geschreuen staet in de Wet des Heeren.

c Num.28.3

4 Ende hy sprac totten volcke dat te Jerusalem woonde / dat sy deel gauen den Priesteren ende Leuiten : op dat sy des te d vlijtigher waren tot de Wet des Heeren.

d Op dat sy niet haluen des voetsels der boeckē/ beyde het studeren te verlaten/ ende haer voetsel te soecken/ ghedwongen worden: want die kerckendienaers sullen versorght zijn/ ende studeren: Nehemias ende Sprach [illegible]

5 Ende doe dat woort wt quam / gauen de kinderen Israels veel eerstelingē van coorn/ most/olye/heunich/ ende allerley incominge van velden/ ende allerley thienden/ brachten sy vele in.

6 Ende de kinderen Israels ende Juda/die in de steden Juda woonden / brachten oock thienden van rinderen ende schapen / ende thienden vanden gheheylichden / dat sy den Heere haren Godt gheheylicht hadden / ende maeckten hier eenen hoop / ende daer eenen hoop.

7 Inder derder maent begonsten sy hoopen te leggen / ende inder seuender maent richteden sy het wt.

8 Ende doe Hiskia met den ouersten daerin ginck/ende saghen de hoopen/loefden sy den Heere ende zyn volck Israel.

9 Ende Hiskia vraechde de Priesters ende de Leuiten/om de hoopen.

10 Ende Asaria de Priester / de voornemste inden huyse Zadok/sprack tot hem: Sint der tijt datmen begost heeft/de heffinghe te brenghen int huys des Heeren / hebben wy ghegeten/ ende zyn satt ghewor den/ende daer is noch vele ouergheblenen : want de Heere heeft zijn volck ghesegent/ daerom is desen hoop ouergheblenen.

11 Doe beual de Coninck / datmen de kisten maken soude/aenden huyse des Heeren: ende sy maecktense.

Kiste voor de Priesters ende Leuitē.

12 Ende leyden daer in de heffinge/ de thienden/ende het gheheylichde / trouwelijcken: ende ouer dat selue was e† voorste / Chanan Ja de Leuijt / ende Simei zyn broeder / de ander.

e† And. voorghesetts/

13 Ende Jehiel/ Asasia/ Nagath/ Asahel/ Jerimoth/ Josabad/ Eliel/ Jesmachia/ Mahath ende Bena Ja/geordineert vander hant Chanan Ja ende Simei zyns broeders / na den beuele des Coninck Hiskia: ud Asaria was voorste inden huyse Godts.

14 Ende Kore de sone Jemna de Leuijt / de Deurwachter tegent Oosten / was ouer de vrijwillige gauen Godts/hem toeuertrout/die den Heere ter heffinge gegeuen werden/ ende ouer de allerheylichsten.

15 Eñ onder zijner hant waren/ Eden/ Minjamin/ Jesua/ Semaia/ Amaria eñ Sachania/in de steden der Priesters/ op ghelooue/ dat sy gheuen souden hare broederen/ na harer ordeninghe/ den kleynsten als den grootsten.

16 f† Daertoe de ghene die daer gherekent werden voor mans persoonen van drie iaren oudt/ende daer bouen / onder allen die in het huys des Heeren ginghen / g† een yeghelijck aen zijnen daghe tot haren ampte in harer wacht/na harer ordeninghe.

f† And. wtghenomen

g† And. eenen yegelicken zijn dachbehoorte [of dachrecht]

17 Oock die voor Priesters gerekent werden inden huyse harer Vaderen/ende de Leuiten/ van twintich iaren ende daer bouen/in harer wacht na harer ordeninghe.

18 Daertoe die gherekent werden onder hare kinderen/wijuen/sonen ende dochteren/inder gantscher gemeynte: want sy heylichden getrouwelijcken het gheheylichde.

19 Oock waren h† daer mannen met namen benoemt/onder de kinderen Aaron de Priesteren / op de velden der voorsteden in allen steden / dat sy deel gauen alle mans persoonen onder den Priesteren/ ende allen die onder de Leuiten gherekent werden.

h† An. de mannē met namen benoemt [verordent] dat sy deel gauen den kinderen Aarons etcet. steden/ allen etc.

20 Also dede Hiskia inden gantschen Juda/ ende dede wat goet / recht ende warachtich was/voor den Heere zijnen Godt.

21 Ende in allen doen / dat hy begonde aen den dienste des huys Gods/ na de Wet ende Gheboden/te soecken zijnen Godt / dat dede hy van gantscher herten : daerom hadde hy oock gheluck.

Dat xxxij. Capittel.

1 Hiskias stopt alle putten voor Sanherib/ 5. sterckt Jerusalem ouer al met vrijmoedigher herten/ 6. ende vermaent zijn volck op Godt te betrouwen. 9. Sanherib onderstaet den volcke de vermaninghe Hiskie te ondernemen/ 16. lastert God/ 20. ende wort na grouwelicker slachtinghe zyns heyrs/ van zijnen eyghenen sonen in zijnen lande verworcht. 24 Hiskias is ondanckbaer teghen God. 31. wort van hem verlaten/ 33. ende sterft.

1 Na dese gheschiedenissen ende trouwe/ quam Sanherib de Coninck te Assur/ eñ tooch in Juda/ende leyde hem voor de vaste steden/ende dachtese tot hem te trecken,

Sanherib strijdet tegen Jerusalem.
1.Reg.18.13
Esaie 7.33 ende 36.1
Syr.48.20

Eñ doe Hiskia sach dat Sanherib quam/ 2 ende zijn angesichte stont te krijghen teghen Jerusalem.

Wert hy des raets met zijnen ouersten en- 3 de gheweldigen/ te bedecken de wateren van- de bornputten/ die buyten voor der stadt wa- ren: ende sy holpen hem.

Ende een groot volck vergaderde hen/ en- 4 de deckten toe alle bornputten/ ende vlietende wateren midden inden lande/ ende spraken: Op dat de Coninghen van Assur / niet vele waters en vinden/ wanneer sy comen.

a 2.par.25.19 Spr.48.19 — Ende hy kreech eenen goeden moet/ a en- 5 de bouwede alle muerẽ/ waer sy ontwee wa- ren / ende maeckte daer torrens op: ende bou- wede daer buyten noch eenen anderen muer/ ende bevestichde Millo / aen der stadt Da- uids: ende maeckte vele wapenen ende schil- den/

Ende stelde de hooftlieden ten strijde by 6 het volck / ende vergaderdese tot hem/ op de breede strate aen de poorte der stadt/ eñ sprac van herten met hen / ende seyde:

b 2.Reg.6.16 — b Hebt eenen goedẽ moet/ ende weest vrij- 7 moedich/ en vreest ulieden niet/ ende en wor- det niet vertzaecht voor den Coninck van As- sur / noch voor alle den hoop die by hem is: wãt daer is eẽ grooter met ons dã met hem.

c Jere.17.5 1.Joan.4.4 — c Met hem is eenen vleeschelijcken arm/ 8 met ons daerentegen/ is de Heere onse Godt/ dat hy ons helpe/ ende voere onsen krijch: en- de het volck verliet hem op de woorden His- kia/ des Coninex Juda.

d 2.Re.18.17 — d Daer na sandt Sanherib de Coninck te 9 Assur/ zijne knechten nae Jerusalem / (want hy lach voor Lachis ende alle zijn heerschap- pen met hem/) tot Hiskia den Coninc Juda eñ totten gantschen Juda/ dat te Jerusalem was/ ende liet hen segghen:

So spreect Sanherib de Coninc te Assur: 10 Waer op vertroost ghy v/ ghy die woont in- den beleghерden Jerusalem?

Hiskia ouerredet ulieden / dat hy v gheue 11 in den doot/ honger ende dorst / ende sept: De Heere onse Godt sal ons verlossen / vander hant des Coninex van Assur.

Is hy niet de Hiskia/ die zijn hoochtẽ en- 12 de altaren afghebroken heeft / ende ghesept tot Juda ende Jerusalem: Voor eenẽ altaer sult ghylieden aenbidden/ ende daer op roocken?

Weet ghyliedẽ niet/ wat ick ende mijn va- 13 der gedaen hebben allen volcken inden lan- den? Hebben oock de goden der Heydenen in den landen/ connen haer landt verlossen van mijnder hant?

Wie is daer van allen goden deser Heyde- 14 nen/ die mijn vaders verbannen hebben / die zijn volck hebbe connen verlossen wt mijner hant? dat uwe Godt uliedẽ soude connẽ ver- lossen wt mijner hant?

So en laet ulieden nv Hiskia niet bedrie- 15 gen/ ende en laet uliedẽ sulex niet ouerreden/ ende en gelooft hem niet: want so geen God aller Heydenen ende Conincrijcken/ heeft zijn volc connen van mijner/ ende mijner vaderen hant verlossen: so en sullen ulieden ooc uwe goden niet verlossen van mijner hant.

Daertoe spraken zijn knechten noch meer/ 16 tegen den Heere den Godt / ende tegen zijnen knecht Hiskia.

Oock schreef hy brieuen / schimp te spre- 17 ken den Heere den Godt Israels/ ende sprac van hem/ ende seyde: Ghelijck als de goden der Heydenen inden landen / haer volck niet verlost en hebben van mijner hant / so en sal oock de God Hiskia/ zijn volc niet verlossen van mijner hant.

18 Ende sy riepẽ met luyder stemmẽ op Jo- disch/ tot den volcke te Jerusalem/ dat op der mueren was/ hen vreesachtich te maken/ ende te verschricken / dat sy de stadt mochten ghe- winnen.

19 Ende spraken tegẽ den God Jerusalems/ gelijc als tegen de goden der volcken op aer- den/ die menschen hantwerck waren.

20 Doch de Coninck Hiskia/ ende de Pro- pheet Esaia de sone Amos/ baden daer tegen/ ende schreydden inden hemel.

21 Ende de Heere sandt eenen Enghel / die verdelchde alle gheweldigen des heyrs/ ende vorsten / ende ouersten inden legher des Co- ninex te Assur/ dat hy met schanden weder in zijn landt tooch: e ende doe hy in zijns Gods huys ghinck / velden hem aldaer door het f weerdt / die van zijnen eyghen lijue ghe co- men waren.

22 Alsoo halp de Heere Hiskia / ende dien te Jerusalem / wt der hant Sanherib des Co- ninex te Assur/ eñ alle andere/ ende f onthielt- se voor allen rondtom.

23 Dat vele den Heere ghescencken brachten te Jerusalem / ende kleynodien Hiskia den Coninck Juda: ende hy wert daer na verhe- uen voor alle Heydenen.

24 g Te dier tijdt wert Hiskia doodt kranck/ eñ badt den Heere: die seyde het hem toe/ ende gaf hem een teecken.

25 Doch Hiskia en vergaldt het niet/ ghelijck als hem ghegeuen was: want zijn herte ver- hief hem: daerom quam den toorne ouer hem ende ouer Juda ende Jerusalem.

26 Doch Hiskia veroatmoedichde hem / dat hem zijn herte verheuen hadde/ met tsamen diẽ te Jerusalem: daerom en quam den toor- ne des Heerẽ niet ouer hen/ dewyle dat His- kia leef de.

27 Ende Hiskia hadde gantsch grooten rijc- dom ende eere/ ende maecte hem schatten van siluer/ gout/ edelsteenen/ kruyden/ schildẽ/ en- de allerley costelijcke ghereetschap.

28 Ende coornhuysen/ tot der incominge des coorns/ mosts ende olye: ende stallen voor al- lerley vee/ eñ schaepsstallen voor de schapen.

29 Ende bouwede hem stedẽ/ ende hadde vee aen schapen ende runderen de volheyt: want God gaf hem seer groot goedt.

30 Hy is de Hiskia/ die de hooghe waterade- re in Gihon verdeckte / ende leydde se onder van Westenwaert / nae der stadt Dauids: want Hiskia was gheluckfalich in alle zijn wercken.

31 Doe nv de sendtboden der vorsten van Babel tot hem ghesonden waren/ te vraghen na het wonder dat indẽ lande geschiet was/ h verliet hem Godt alsoo / dat hy hem ver- sochte: op dat condt werde alles wat in zij- ner herten was.

32 Wat nv meer van Hiskia te seggen is/ en- de zijne barmherticheyt/ siet/ dat is ghesche- uen inden Ghesichte des Propheten Esaia/ des soons Amos/ inden Boec der Coningen Juda ende Israels.

4.Reg.20.21

i Ende Hiskia ontsliep met zijne vaderen/ 33 ende sy begroeven hem boven de graven der kinderen Davids: ende gantsch Juda ende die te Jerusalem/ deden hem eere in zijnen doot: ende zijn sone Manasse werdt Coninck in zijn stede.

Dat xxxiij. Capittel.

1. Manasse een heyloos afgodenstichter/ 4. ende verwoester aller Godlicker Religie/ 11. wort na zijn ghevanckenisse een waere dienaer Gods/ende afgodenverstoorer. 21. Amon / die alleen zijnen vader inden quaden nae wandelt/ 24. wort van zijnen knechten ghedoot.

Manasse 55 iaer Coninck in Juda. *a 2.Reg.21.1*

1 Manasse was a twaelf iaer out doe hy Coninck wert/ende regeerde vijf ende vijftich iaer te Jerusalem.

2 Ende dede dat den Heere qualijck beviel/ na de grouwelen der Heydenen/ die de Heere voor den kinderen Israels verdreven hadde.

b 4.Reg.18.4

3 Ende keerde hem om/ ende bouwede de hoochten/ b die zijn vader Hiskia afgebroken hadde: ende stichtede Baalim altaren/ ende maeckte haghen/ ende badt aen allerley heyr aen den hemel ende diende hen.

c 2.Sa.7.10 / 1.Reg.8.27 / 2.Par.7.16

4 Hy bouwede ooc altaren inden huyse des Heeren/ c daer de Heere van gesproken heeft: d Te Jerusalem sal mijnen Naem zijn eewichlick.

Deut.18.12 / Deut.18.10 / 4.Reg.16.3

5 Ende bouwede allerley altaren / allerley heyr aenden hemel / in beyden hoven aenden huyse des Heeren.

6 Ende hy liet zijne sonen e door het vyer gaen/ in het dal des soons Hinnon: ende vercoos dagen/ende achtede op vogelgeschrey/ ende tooverde/ ende stichtede waersegghers ende teeckenbedieders / ende dede veel dat den Heere qualick beviel/ hem te vertoornen.

f 2.Sa.7.10 / 1.Reg.8.16 / ende 9.3 / g 1.Reg.8.3

7 Hy stelde oock beelden ende afgoden/ die hy maken liet int huys Gods/ f daer de Heere David van ghesepdt hadde/ ende Salomo zijnen sone: In dit huys te Jerusalem/ g die ick vercoren hebbe voor alle stammen Israels/ wil ick mijnen Name stellen eewichlick.

8 Ende en wil niet meer den voet Israels laten wijcken vandē lande dat ick hare Vaderen bestelt hebbe: soo verre als sy hen houden/ dat sy doen alles wat ick hen gheboden hebbe/ in alle Wetten/ Gheboden ende Rechten door Mose.

9 Doch Manasse verleydde Juda ende die te Jerusalem / dat sy ergher werden dan de Heydenen/ die de Heere voor de kinderen Israels verdelcht hadde.

h Deut.28.36 / Jos.16.8 *Manasse gevangen tot Babel ghevoert.*

10 Ende wanneer de Heere met Manasse ende zijnen volcke spreken liet/ en merckten sy daer niet op.

11 h Daerom liet de Heere over hem comen de voorsten des heyrs des Coninex te Assur/ die namen Manasse ghevangen met i vetere/ ende bonden hem met ketenen/ eñ brachten hem na Babel.

12 k Eñ doe hy inden angst was/ smeeckte hy voor den Heere zijnen God/ ende verootmoedichde hem seer voor den God zijner vaderen.

13 Ende badt ende smeecte hem: doe verhoorde hy zijn smeecken / ende bracht hem weder te Jerusalem in zijn Coninckrijcke: doe bekende Manasse/ dat de Heere God is.

l Neh.3.27

14 Daer nae bouwede hy de buytenste muere aen der stadt Davids van Westenwaert aen Gihon inder beke / ende daer men totter vischpoorten ingaet/ ende rontom aē l Ophel/ ende maeckte se seer hooch: ende leyde hooftlieden inde vaste steden Juda.

m 2.Par.14.5 ende 17.3

15 m Ende nam wech de vreemde goden/ ende de afgoden wt dē huyse des Heeren: ende alle altaren die hy gebouwet hadde op den berch des Heeren/ ende te Jerusalem/ ende wierpse wt voor de stadt.

16 Ende richtede toe den altaer des Heeren/ ende offerde daer op dancoffer ende lofoffer/ ende beval Juda/ dat sy den Heere den God Israels dienen souden.

n Deu.12.4.

17 n Doch offerde het volck op de hoochten/ den Heere haren Godt.

18 Wat nu meer van Manasse te segghen is/ ende zijn gebedt tot God/ ende de redenen der Sienders/ die met hem spraken/ inden Name des Heeren des Godts Israels / siet/ die zijn onder de gheschiedenissen der Coningen Israels.

o Of/ lustwouden

19 Ende zijn ghebet ende smeecken / ende alle zijne sonden ende misdaet/ ende de stedē daer hy de hoochten op bouwede/ eñ o hagen ende afgoden stichtede / eer hy verootmoedicht wert/ siet/ die zijn gheschreven onder de gheschiedenissen der Sienders.

20 Eñ Manasse ontsliep met zijne vaderen/ ende sy begroeven hem in zijnen huyse: ende zijn sone Amon wert Coninck in zijn stede.

Amon twee iaer Coninck in Juda.

21 Twee ende twintich iaer p was Amon out doe hy Coninck wert/ ende regeerde twee iaer te Jerusalem.

p 2.Re.21.18

22 Ende dede dat den Heere qualick beviel/ gelijck als zijn vader Manasse gedaen hadde: ende Amon offerde alle afgoden/ die zijn vader Manasse gemaeckt hadde/ ende diende hen.

23 Doch hy en verootmoedichde hem niet voor den Heere / ghelijck als hem zijn vader Manasse verootmoedicht hadde: wāt Amon maeckte der schult vele.

24 Ende zijne knechten maeckten een verbont tegen hem/ ende doodden hem in zijnen huyse.

25 Doe sloech het volck inden lande / alle de ghene die dat verbondt teghen den Coninck Amon gemaect hadden: ende het volck inden lande maecte Josia zijn sone tot een Coninck in zijn stede.

Dat xxxiiij. Capittel.

1. Josias/ na verstooringe aller afgoderije indē lande/ 8. laet den Tempel veerdich maken ten dienste des Heeren. 14. Becommert hem hooch over het ghevonden Wetboeck/ 20. ende soo hy daer den Heere om raet vraecht/ 23. wordt van des lants ongeluck/ 26. dat dannoch zijn oogen niet sien en sullen/ berichtet. 29. Maect een verbont met Godt/ 32. ende houdt zijn volck onder des Heeren ghehoorsaemheyt zijn leefdaghe.

Josia 31 iaer Coninck in Juda.

1 Acht a iaer was Josia oudt doe hy Coninc wert/ ende regeerde een ende dertich iaer te Jerusalem.

a 1.Reg.22.1

2 Ende dede dat den Heere wel beviel / ende wandelde in de wegen zijns vaders Davids/ ende en weeck niet / noch ter rechter noch ter slincker zijden.

b 2.Reg.23.3

3 Want inden achtsten iare zijns Coninckrijcx/ doe hy noch een iongelinc was/ begonst hy te soecken den God zijns vaders Davids: ende inden twaelfsten iare/ begonst hy Juda ende Jerusalem te reynigen/ b vande hoochten ende hagen/ ende afgoden/ ende ghegoten beelden.

De afgoderije wert verstoort door Josia.

4 Ende liet voor hem af breken de altaren Baalim/ende de beelden daer bouē op/hieuw hy daer bouen af: ende de hagen/ ende afgoden/ ende beelden brack hy / ende maecktese tot stof / ende stropdese op de doode grauen der ghener die hen gheoffert hadden.

c 1.Reg.13.2. 2.Reg.23.20.

5 Ende c verbrandde het gebeente der Priesters op de altaren/ende reynichde alsoo Juda ende Jerusalem.

6 Daertoe inden steden Manasse / Ephraim/Simeon/ende tot aen Naphthali/ in hare woestijnen rontom.

7 Ende doe hy de altaren ende hagen afgebroken/ende de afgoden kleyn vergruyst/ende alle beelden afghehouwen hadde / inden gantschen lande Israels / quam hy weder te Jerusalem.

d 2.Reg.22.3

Den Godsdienst wordt weder aengerichtet na Gods woort en̄ Wet door Josia.

8 d Inden achthiensten iare zijns Coninckrijcx/doe hy het lant en̄ het huys ghereynicht hadde / sandt hy Saphan den sone AzalJa/ ende Maeseia den stadtvoocht / ende Joah den sone Joahas den cantzelier henen/ te beteren het huys des Heeren zijns Gods.

9 Ende sy quamen tot den hoogen Priester Hilkia/en̄ men gaf hen het ghelt dat tot den huyse Godts gebracht was/het welck de Leuiten/ die aen den dorpel de wacht hielden/ vergadert hadden van Manasse/ Ephraim/ ende van alle ouergheblenen in Israel/ ende vanden gantschen Juda ende BenJamin/ ende e† van dien/die te Jerusalem woonden/

e† And. weder te Jerusalem gecomē warē.

10 Ende gauent onder de handen der arbeytslieden/ die daer bestelt waren aenden huyse de Heeren : ende sy gauent dien/die daer arbeydden aen den huyse des Heeren / ende waer het vervallich was/dat sy het huys beterden.

11 Deselue gauent voortaen den timmerlieden ende bouwlieden/ gehouwen steenen ende gesi haeft hout te coopen/ tot de balckē aen de huysen die de Coningen Juda verdoruen hadden.

12 Ende de mannen arbeyddē aen den wercke trouwelicken : ende ouer hen waren geordineert / Jahath ende ObadJa de Leuiten/ vanden kinderen Merari : Sacharia ende Mesullam/vanden kinderē der Kahathiten/ het werck voort te drijuen : ende waren altemael Leuiten/die op snarenspel conden.

Het Wetboeck wort weder ghevonden/door Hilkia den Priester. 2.Reg.22.8

13 Nv ouer de lastdraghers ende toedrijuers / tot allerley arbeydt in allen ampten / waren vanden Leuiten de schrijuers/amptlieden ende deurwachters.

14 Ende doe sy dat gelt wt namē/dat totten huyse des Heeren ingeleyt was/vant Hilkia de Priester/het boeck des Wets des Heeren/ door Mose ghegheuen.

15 Ende Hilkia antwoordde/ende sprack tot Saphan den schrijuer: Ic hebbe het Wetboec geuonden inden huyse des Heeren:en̄ Hilkia dede het boeck Saphan.

16 Saphan nv / brachte het totten Coninck/ ende seydet den Coninck weder/ende sprack: Alles wat onder de handen uwer knechten ghegheuen is/dat maken sy.

17 Ende sy hebben het gelt te hoope gegoten/ dat inden huyse des Heeren geuonden is/ ende hebbent ghegeuen dien/die daer toe verordineert zijn/ ende den arbeytslieden.

18 Ende Saphan de schrijuer seyde den Coninck aen/ende sprac: Hilkia de Priester heeft my een Boeck gedaen:ende Saphan las daer in voor den Coninck.

19 En̄ doe de Coninck de woorden des Wets hoorde/verscheurde hy zijn cleederen.

20 Ende de Coninck gheboot Hilkia en̄ Ahikam den sone Saphan/ende Abdon den sone Micha/ende Saphan den schrijuer/ en̄ AsaJa den knecht des Coninex/ende sprack:

21 Gaet henen / ende vraecht den Heere voor my/ende voor de ouergebleuene in Israel/en̄ voor Juda/ouer de woorden des Boecx/ dat geuonden is: want de grimmicheyt des Heeren is groot/die ouer ons aengesteken is: dat onse Vaderen niet ghehouden en hebben het woort des Heeren/dat sy deden/als gheschreuen staet in desen Boeck.

22 f Doe ghinck Hilkia henen/met tsamen de andere vanden Coninck wtghesonden/tot de Prophetersse Hulda/den wijue Sallum/des soons Thakeath/des soons Hasra / des cleerderhoeders / die te Jerusalem woonde int g† ander deel/ende spraken sulcx met haer.

23 Ende sy sprac tot hen : So spreect de Heere de Godt Israels: Segt den man/die ulieden tot my ghesonden heeft/

24 So spreeckt de Heere: Siet/ick wil ongheluck brenghen ouer dese stede/en̄ hare inwooners/alle de volcken die gheschreuen staen in den Boeck diemen voor den Coninck Juda ghelesen heeft.

25 Daerom dat sy my verlaten / ende andere goden gheroockt hebben/dat sy my vertoornden met allerley wercken harer handen: ende myn grimmicheyt sal aenghesteken worden ouer dese stede / ende niet wtgheblusscht worden.

26 Ende totten Coninck Juda / die ulieden wtghesonden heeft/ den Heere te vragen/ sult ghy alsoo segghen : Soo spreeckt de Heere de Godt Israels / vanden woorde die ghy ghehoort hebt.

27 Daerom dat v herte weeck ghewoorden is/ ende hebt v verootmoedicht voor Godt / doe ghy zyne woorden hoorét teghen dese stadt/ ende tegen hare inwooners/ende hebt v voor my verootmoedicht/ ende uwe cleederen verscheurt/ende voor my geweent/ so hebbe ick v oock verhoort/spreeckt de Heere.

28 h Siet/ick wil v vergaderen tot uwe vaderen/ dat ghy in v graf met vreden vergadert wordet : dat uwe ooghen niet en sien alle dat ongheluck / dat ick ouer dese stede ende hare inwooners brengen wil : ende sy seydent den Coninck weder.

29 i Doe sandt de Coninck henen ende liet te hoope comen alle oudtsten in Juda ende Jerusalem.

30 Ende de Coninck ghinck op int huys des Heeren/ende alle man in Juda/en̄ de inwooners te Jerusalem/ de Priesters / de Leuiten/ ende alle het volck / beyde cleyn ende groot: en̄ alle woorden inden Boecke des verbonts/ dat inden huyse des Heeren geuonden werdt/ werden voor haren ooren ghelesen.

31 Ende de Coninck k tradt aen zijn plaetse/ende maeckte een l verbont voor den Heere: datmen den Heere nae wandelen sonde/ te houden zyne Gheboden/Ghetuygenissen ende Rechten / van gantscher herten / ende van gantscher zielen/te doen na alle woorden des

Verbonts/

Verbondts/ die gheschreuen stonden in desen Boeck.

32 Ende alle die te Jerusalem ende in Ben-Jamin voorhanden waren/ stonden daer: ende inwoonders te Jerusalem deden na dē Verbonde Gods harer Vaderen Godt.

33 Ende Josia nam wech alle grouwelen wt alle landen die der kinderen Israels waren: ende maeckte dat alle die in Israel geuonden werden/ den Heere haren God dienden: m soo lange als Josia leefde/ en weken sy niet van den Heere harer Vaderen Godt.

m Josu.24.31 Judic.2.7

Dat xxxv. Capittel.

1. Josia houdt Paschenfeest/ 2. bestelt Priesters ende Leuiten, die met berichte des volcx/ den Godsdienst na harer ordeninge wtrichtē/ 20. wort vanden Coninc in Egypten/ (dien hy na des Heeren woort niet en wil wijcken) gewont/ 24. ende na zijn doot vanden zijnen beklaecht.

Paschē wort ghehouden na de Wet/ te Josia tijden.

1 Ende Josia a hieldt den Heere Passah te Jerusalem/ ende slachtede het Passah inden veerthienden daghe der eerster maendt.

a 2.Re.23.21 3.Esdr.1.1 Deut.16.1

2 Ende hy settede de Priesters in hare wacht/ ende sterckte se tot haren ampte inden huyse des Heeren.

3 Ende sprack tot den Leuiten die gantsch Israel leerdē/ ende den Heere gheheylicht waren: Settet de heylige Arcke int huys dat Salomo de sone Dauids des Coninck Israels ghebouwet heeft: b ghy en sultse niet op de schouderen draghen: so dient nu den Heere uwen God/ ende zijnen volcke Israels.

b 1.par.23.27

4 Ende bereydt het huys uwer Vaderen in uwer ordeninghe / als sy gheschreuen is van Dauid den Coninck Israels/ ende zijnen sone Salomo.

5 Ende staet int heylichdom/ na der ordeninge der vaderen huysen/ onder uwē broederen/ van den volcke geboren: oock de ordeninghe der vaderen huysen onder den Leuiten.

6 Ende slachtet het Passah / ende heylighet ulieden/ ende schickt uwe broederen/ dat sy doen na den woorde des Heeren door Mose.

c 2.par.30.24

7 c Ende Josia gaf ter heffinge voor den ghemeynen man / lammeren ende ionge geyten/ (altemael tot den Passah / voor alle die daer voorhanden waren) aenden ghetale dertich duysent/ ende drie duysent runderen/ altemael vanden goede des Coninck.

8 Zijne vorsten daerentegen/ gauen ter heffinge vrijwillich voor het volck/ ende voor de Priesters/ ende Leuiten/ (namelijcken/ Hilkia / SacharJa ende Jehiel / de vorsten inden huyse Godts onder den Priesteren/) ten Passah/ twee duysent ende ses hondert [lammeren ende gheyten/] daertoe drie hondert runderen.

9 Nu ChananJa/ SamaJa / Nethaneel/ ende zijne broederen/ Hasab Ja/ Jeiel ende Josabad/ der Leuiten ouersten/ gauen ter heffinge den Leuitē ten Passah/ vijf duysent [lammeren ende gheyten/] ende daertoe vijf hondert runderen.

10 Also wert den Godsdienst beschickt / ende de Priesters stonden in harer stede / ende de Leuiten in harer ordeninghe/ na den ghebode des Coninck.

d 2.par.29.31

11 d Ende sy slachteden het Passah / ende de Priesters namen van haren handen / ende sprengdent / ende de Leuiten toghen hen de huyt af.

12 Ende namen de brantofferen daer van/ dat syse gauen onder de deelen der vaderen huysen/ in haren ghemeynen hoop/ den Heere te offeren/ e als het gheschreuen staet in het Boeck Mose: soo deden sy met den runderen oock.

e Leuit.1.2.

13 Ende sy cockten het Passah by den vyere/ f also het behoort: daerentegen wat geheylicht was/ dat cokten sy in potten/ ketelen ende pannen: ende sy maecktent met haeste voor den ghemeynen hoop.

f Exod.12.9

14 Ende daer na bereydden sy ooc wat voor hen ende voor de Priesters: wāt de Priesters de kinderen Aaron/ arbeydden aen den brantoffer ende vette/ tot indē nacht: daerom moesten de Leuiten voor hen / ende voor de Priesters de kinderen Aaron wat bereyden.

15 Ende de sanghers/ de kinderen Assaph/ stonden in harer stede/ g na den gebode Dauids/ ende Assaph/ ende Heman/ ende Jedithun/ des Sienders des Coninck/ ende de deurwachters in allen poorten: ende sy en weken niet van haren ampte: want de Leuiten hare broeders/ bereydden wat voor hen.

g 1.Par.25.1 ende 26.1.

16 Alsoo werdt beschickt alle Godsdienst des Heeren/ des daechs/ datmen Passah hielt/ ende brantoffer dede op den altaer des Heeren/ nae den ghebode des Coninck Josia.

17 Also hielden de kinderen Israels/ die voorhanden waren / Passah te dier tijt/ ende het Feest der ongheheuelder brooden / seuen daghen lanck.

18 Daer en was gheen Passah ghehouden in Israel/ als dat/ vander tijt Samuels aen/ des Propheten: ende gheen Coninck Israels en hadde sulcken Passah gehouden / gelijck als Josia Passah hielt/ ende de Priesters/ Leuiten/ ende gantsch Juda/ ende wat vā Israel voorhanden was/ ende de inwoonders te Jerusalem.

19 h Inden achthienden iare des Coninckrijcx Josia/ wert dit Passah ghehouden.

h 2.reg.23.23

20 Na desen/ als Josia het huys bereyt hadde/ tooch i Necho de Coninck in Egypten op/ te strijdē tegen Carchemis aen Phrath: ende Josia tooch wt hem teghen.

Necho Coninck in Egypten.

i 2.reg.23.29 3.Esdr.1.25

21 Doch hy sandt bodē tot hem/ ende liet hem segghen: Wat hebbe ick met u te doen/ ghy Coninck Juda: ick en come als nu niet tegen u/ maer ick krijge tegen een huys/ ende Godt heeft ghesevt/ ick soude my haesten: hout op van Gode die met my is/ dat hy u niet en verderue.

22 Doch Josia en keerde zijn aengesicht niet van hem/ maer schickte hem met hem te strijden/ ende en hoorde de woorden Necho niet/ wt dē monde Godts: k ende quam met hem te strijden op den effenē velde by Megiddo.

k Zach.12.11

23 Nu/ de schutters schoten den Coninck Josia: ende de Coninck sprack tot zijnen knechten: l Voert my ouer/ want ick ben seer ghewont.

Josia worde doodelic gewont / ende sterft.

l 1.Reg.22.34 3.Esdr.1.30

24 Ende zijn knechten namen hem vanden wagen/ ende voerden hem op zijnen anderen wagen/ ende brachten hem te Jerusalem: ende hy sterf/ ende wert begrauen onder de grauen zijner vaderen / ende gantsch Juda ende Jerusalem/ droeghen leedt om Josia.

Jeremia de Propheet beclacht Josia.

25 Ende Jeremia beclaechde Josia: ende alle sangers ende sangerssen/ spraken hare claechlieden ouer Josia / tot op desen dach: ende

Zach.12.11 3.Esdr.1.32

maeckten een ghewoonheydt daer wt in Israel: siet/ het is gheschreuen onder den Claechlieden.

26 Wat nv meer van Josia te segghen is/ ende zijne barmhertichheyt na der Schrift in de Wet des Heeren/

Ende zijne gheschiedenissen/ beyde de eerste ende de laetste/ siet/ dat is gheschreuen in het Boeck der Coninghen Israels ende Juda.

Dat xxxvj. Capittel.

1. Joahas wort door dē Coninck in Egypten/ vanden Conincklijcken ampte afgesettet. 4. Joiakim/ 9. Joiachin/ 11. Zedekia/ worden na malcanderen/ harer/ 14. der Priesteren/ ende des gantschen volcx sonde wille/ met den vaten des huys des Heeren/ ende alle den volcke/ 7. nae Babel gheuoert/ 18. Jerusalem ende den Tempel verstoort/ 20. ende na tseuentich iaren/ onder den Coninck Cores/ verlossinghe ende vryheyt wt der Babylonischer gheuanckenisse ghegheuen.

Joahas dry maendē Coninck in Juda.

a 2.reg.23.30 3.Esdr.1.34

1 Ende a het volck inden lande/ nam Joahas den sone Josia/ ende maecktē hem tot een Coninck in zijns vaders stede te Jerusalem.

2 Dry ende twintich iaer was Joahas out doe hy Coninck wert/ eñ regeerde dry maenden te Jerusalem.

3 Want de Coninc in Egypten stelde hem af te Jerusalem/ ende schattede het lant/ om hondert centener siluers/ ende eenen centener gouts.

Necho.

b Mat.1.13

c 2.Reg.24.1

4 b Ende de Coninck in Egypten/ maeckte Eliakim zijnen broeder tot een Coninc ouer Juda ende Jerusalem/ ende veranderde zijnen name Joiakim: nv zijnen broeder c Joahas nam Necho/ ende bracht hem in Egypten.

Joiakim elf iaer Coninck in Juda.

5 Vijf ende twintich iaer was Joiakim out doe hy Coninck werdt/ ende regeerde elf iaer te Jerusalem: ende dede dat den Heere zijnen God qualijck beviel.

d 2.Reg.24.1

6 Ende d Nebucad Nezar de Coninck te Babel tooch tegen hem op/ ende bandt hem met ketenen/ dat hy hem na Babel voerde.

Nebucad-Nezar.

e 1.Esdr.1.7 Dani.1.2.

7 Oock brachte Nebucad Nezar sommige e vaten des huys des Heeren na Babel/ ende leydese in zijnen tempel te Babel.

8 Wat nv meer van Joiakim te seggen is/ ende zijne grouwelen die hy dede/ ende die aen hem gheuonden werden/ siet/ die zijn gheschreuen in het Boeck der Coningen Israels ende Juda: ende zijn sone Joiachin wert Coninck in zijn stede.

Joiachin dry maendē eñ thien dagen Coninck in Juda.

9 Acht iaer was Joiachin oudt doe hy Coninck werdt/ ende regeerde dry maenden ende thien daghen te Jerusalem: ende dede dat den Heere qualijck beviel.

10 Doe nv het iaer om quam/ sandt Nebucad Nezar henen/ ende liet hem na Babel halen/ met de costelijcke vaten inden huyse des Heeren/ ende maeckte Zedekia [f†] zijnen broeder tot een Coninck ouer Juda ende Jerusalem.

f† And. zijns [vaders] broeder.

Zedekia elf iaer Coninc in Juda.

2.Reg.24.17. Jerem.37.1 ende 25.1.

11 Een ende twintich iaer was Zedekia out doe hy Coninck werdt/ ende regeerde elf iaer te Jerusalem.

12 g Eñ dede dat den Heere zijnen God qualijck beviel: ende en verootmoedichde hem niet door den propheet Jeremiam/ die daer sprack wt den monde des Heeren.

13 Daertoe wert hy afvallich van Nebucad Nezar den coninck te Babel/ die eenen eedt by Gode van hem ghenomen hadde: ende werdt hardtneckich/ ende verstockte zijn herte/ dat hy hem niet en bekeerde tot den Heere den Godt Israels.

14 Oock maeckten alle oversten onder den Priesteren/ met tsamen den volcke/ des sondigens veele/ na alderley grouwelen der Heydenen: ende verontreynichden het huys des Heeren/ dat hy gheheylicht hadde te Jerusalem.

15 h Ende de Heere harer Vaderen Godt i sandt vroech tot hen door zijne boden: want hy verschoonde zijns volcx/ ende zijner woninghe.

16 Doch sy bespotteden de boden Gods/ ende verachteden zijne woorden/ ende beschimpten zijne Propheten/ tot dat de grimmicheyt des Heeren ouer zijn volck wies/ dat daer gheen heelen meer en was.

17 k Want hy voerde ouer hen den coninck der Chaldeen/ ende liet verworghen hare ionghe manschap met den zweerde/ inden huyse haers heylichdoms: ende en verschoonde noch der iongelinghen noch der maechden/ noch der ouden/ noch der grootvaders/ altemael gaf hyse in zijn handt.

18 Ende alle vaten inden huyse Gods/ groot ende kleyn/ de schatten inden huyse des Heeren/ ende de schatten des Coninex ende zijne Vorsten/ l liet hy altemael na Babel voeren.

19 Ende sy verbranden het huys Gods/ ende braken af de mueren te Jerusalem/ ende alle hare paleysen verbranden sy met vyere/ dat alle haer costelijcke tuych verdoruē wert.

20 Ende voerde wech na Babel/ wie vanden zweerde ouergheblenen was: ende sy werden zijne ende zijner sonen knechten/ tot dat het Coninckrijcke der Persen regeerde.

21 Op dat veruult werde het woort des Heeren/ door den mont m Jeremia/ n tot dat het landt aen zijne Sabbathen ghenoech hadde: want den gantschen tijdt ouer der verstooringe/ was het Sabbath/ tot dat tseuentich iaer vol werden.

22 o Nv/ inden eersten iare Cores des coninex in Persen/ op dat veruult werde het woordt des Heeren/ p door den mondt Jeremie ghesproken/ q verweckte de Heere den geest Cores des coninex in Persen/ dat hy liet wtroepen door zijn gantsch Coninckrijcke/ oock door schriften/ ende segghen:

23 Soo spreeckt Cores de coninck in Persen: De Heere de Godt vanden hemel heeft my alle Coninckrijcken inden lande ghegheuen/ ende heeft my beuolen/ hem een huys te bouwen te Jerusalem in Juda: wie nv onder ulieden van zijnen volcke is/ met dien zy de Heere zijne Godt/ ende trecke op.

¶ Eynde des tweeden boecx der Chronica.

¶ Een seer nootwendighe ende nutte verclaringhe om

te beter verstant te krijghen van de historie Esdre / Nehemie / Esther / Daniel / ende meer andere plaetsen der Schrift / die soo wat duyster zijn / wt reden des discoorts of verschils / dwelck onder de historischrijueren ende wtlegghreren der H. Schriftueren is: Aengaende de successiue ordeninghe des Babylonischen ende Persischen Monarchie oft rijcx / van de iaren die de selue Monarchien ghestaen hebben / zedert de ouervoeringe der Joden onder Nabuchodonozor / tot de Monarchie der Griecken toe / ende van de confusie die daer is in de namen der Conninghen van Persen.

Wat den volcke van Israel gheschiedt zy / durende de Monarchie.

Nabuchodonozor destruerende inden 19 iare zijns rijcx / Jerusalem / ende voerde dat volck geuangen / 2. Reg. 24.17. Jere. 29.14.15.16.

Inden 25 iare zijns rijcx / stelde hy die Monarchie in / ende twee iaer nae deselue / sach hy den droom der vier Monarchien / Dani. 2.1.

Inden vijfsten iare sach hy den droom vanden ghesneden boom / Dani. 4.7.

Inden sestē iare wert hy by de wilde beesten gheiaecht seuen iaer lanck / Dani. 4.22.

Euilmerodach inden eersten iare zijns rijcx / trock wt de geuanckenisse Jechoniam / die zijnen vader gheuanghen gelept hadde / 2. Reg. 25.11. Jere. 52.31.

Ten eersten iare Baltassars / sach Daniel den droom van de vier beesten / de welcke beduyden de vier Monarchien / Daniel 7.3.4.5.6.7.

¶ Al den tijdt van dat Nabuchodonozor het volck in Babylonia voerde / tot den eynde der Monarchien van Baltassar / loopt 70 iaren / die van Jeremie voorsept waren.

Cyrus verloste het volck wederomme / inden iare doen hy Babylonien in nam / ende gaf hen vele schatten om den tempel te Jerusalem weder op te bouwen / alwaer hy hen henen sandt onder de geleydinghe Zorobabels / Esdr. 1.3.

Artaxerxes zijn nacomelinck / belettede de wederopbouwinghe des tempels / Esdr. 4.4.

Inden tweeden iare Artaxarxes propheteerden Aggus eñ Zacharias / dē volcke vermanende tot de bouwinghe des tempels te veruolgen / niet tegenstaende het beletsel / Esdr. 5.2.

Inden derden iare began de historie van Hester.

Inden seuenden iare wort hem Hester inghebracht / Esth. 2.8.

Indē 12 iare so conspireert Aman quaet teghen de Joden / Esth. 3.8.9.

Darius Longomannus beval indē tweeden iare zijns rijcx / dē tempel te volmaken / Esdr. 6.6.

Inden sesten iare was den tempel volmaeckt / Esdr. 6.15.

Inden seuensten iare ginc Esdras in Judeen / Esdr. 7.9.

Inden 20 iare begonnen de 70 wekē van Daniel voorsept / Dani. 9.24. Ende inden seluen iare ginck Nehemias in Judea / om de mueren van Jerusalem weder op te doen maken / Nehe. 2.17.

Indē 32 iare keerde hy wederom na den Coninck Dario / achteruolgende de belofte die hy hem gedaen hadde / daer na kreech hy oorlof van hem om weder na Jerusalem te keeren / Nehe. 13.6.

¶ Alle den tijdt dat de Monarchie der Persen gheduert heeft / is 191 iaren.

Alexander de groote / voerde inden seluen iare de voorseyde Monarchie ouer aen de Griecken / dwelck was inde twintichste weke der prophecyen Danielis / Dani. 9.

De Monarchie vā Babylonia.

1 Nabuchodonozor heeft geregeert na de geuangen voeringe 26 iaer.

2 Euilmerodach / zijn sone 30 iaer.

3 Regasar 3 iaer.

4 Labarsadach 6 iaer.

5 Baltassar 5 iaer / maeckt tsamen 70 iaren.

De Monarchie van Persen.

1 Cyrus met Darius zijn oom regeerde 2 iaer.

1 Cyrus alleen 22 iaer.

2 Darius / soon van Hystaspis gecoren Coninc / ende toegenaemt Artaxerxes / Assuerus / regneerde 20 iaren.

3 Darius Artaxerxes Lōgomannus 37 iaer. Tē tijde deses Darius / beghinnen de 70 wekē Danielis.

4 Darius Nothus 19 iaer.

5 Artaxerxes Mnemon 55 iaer.

6 Darius Ochus 26 iaer.

7 Arsenus 4 iaer.

8 Darius de leste Monarcke / die ouerwonnen wert door Alexāder de groote / welcke de Monarchie aen de Griecken ouer brachte / 6 iaer.

De somme der iarē der Persischer Monarchie is 191 iaer: ende zedert Nebuchodonozor 261.

¶ Van de iaren die de Monarcken van Persen ghereegeert hebben. Van den verschille die hier van onder dē Auctoren is / ende van de verscheydenheydt ende confusie der namen der seluer Monarcken.

Het verschil is groot onder den Schrijueren / so wel der historien / als der wtleggeren der H. Schriftueren / aengaende den tijt eñ de iaren die dese twee Monarchien van Babylonien eñ Persen gheduert hebben / ende oock aengaende de namen der Monarckē alhier gestelt. Eñ daerom alle ander opinien ter zijdē stellende / volgē wy hier / t'gene dat Philo Jode eñ Metasthenes / eē out schrijuer daervan seggē / welcker meyninge met der schrift best ouereē stemt.

Cyrus hebbende verkregen het Coninckrijcke der Meden tegē Astyages / liet t'selue rijck zijnē oom Dario / door wiens hulpe hy Babyloniam in nam / ende voerde de Babylonische Monarchie tot den Persen. Twee iaer daer nae / de voorseyde Darius keerde wederom in Meden / eñ Cyrus regneerde alleē in Babylonia. Daer na nam hy eenen krijch aen tegen de Scythen / tot dē welckē hy in tradt / eñ liet middeler tijt / in het lāt in zijn plaetse Cambyses zijn sone tot een Coninc, na de wijse van die van Persen, de welcke was: datmē een van den naesten bloede des genes die Coninc was / moeste ordineren tot Coninck int lant, de wijle den Coninck wt was teghen eenige vreemde Nacien krijch voerende. Ende dit is de redene waerom Cambyses niet ghestelt en is in de successiue orden der Monarcken / ende waerom ooc niet gesproken en wordt in deselue successie van de twee broeders die Magi waren / die het rijcke met bedroch te henwaerts trocken / ende so haest haer bedroch aen den dach gecomen was / so en bleuen sy maer weynich maenden in de regeringhe, ende Darius de sone van Hystaspis wert Coninck ghecoren.

Xerxes de sone des voorschreuen Darij / quam in zijn plaetse: maer hyen is hier niet gestelt int getal der Monarcken / ouermits dat hy zijn rijck Dario Longomanno zijnē sone ouerstelde / volghende de maniere der Persen / als hy ten oorloge ginck tegen de Griecken. De Griecksche historischrijuers / geen opsicht hebbende op de voorschreuen costuymen / tellen den gheseyden Xerxes eñ Cambyses, onder den voorschreuen Monarckē / met een successiue ordeninge / dwelc de oorsake is / dat sy meer iaren in deselue Monarchie rekenen / te weten 226 iaren.

Aengaende de namen die vol confusien zijn / is aen te mercken / dat onder de Persen / Darius / te seggen is / die achterhout / of te rugghe houdt / of ophoudt: Xerxes een groot strijder. Oock dat de naem Assuerus getrocken is van de Hebreen / in de plaetse van Artaxerxes. Item / dat Artaxerxes eenen gheineynen naem is allen Conninghen van Persen / als Pharao allē Egyptischen Conninghen / eñ Cesar den Roomschen Keyseren. Daerom soo men vele sonder onderscheyt vint Darius genoēt / of Artaxerxes / of bey de dese namen tsamen hebbende: soo is dat de oorsake datmen so swaerlijck begrijpen can / onder wat Coninc t'gene dat in de voorseyde boecken / Esdre / Nehemie / Esther / Daniel / eñ andere plaetsen der H. Schrift verhaelt wort / geschiet zy: so men daer niet wat nauwer op en siet / ende het inhout deser Caerten niet en verstaet.

¶ HET BOECK ESRA.

¶ Argument.

NV volgen de boecken/door welcken verclaert wort/wat dē volcke Gods geschiet is na de Babylonische gheuanckenisse. Het eerste is Esdras/waer door de waerheyt der beloften Gods bewesen wort. Want dewyle de Babylonische gheuanckenisse duerde/ heeft het volck tot den Heere geroepen/ende de Heere heeftse door zijn goetheyt verhoort. Daeromme doe de 70. iaren veruult waren/ was de Coninck Cyrus hen gonstich ende ghenadich/ende gaf hen vryheyt wederomme in haer lant te gaen/Ja met groote gauen van gout ende siluer/om met hen te draghen/op dat den tempel weder opgebouwet worde. So hebben sy dan begonnen eenen altaer op te richten: ende een yegelijck maeckte hem berept tot de wederopbouwinghe des tempels:nochtans waren sy daer veertich iaren lanck besich/om haer goede werck te volbrenghen. Ende den tempel wert ten eynde weder opghericht ende gheheylicht/ onder Coninck Darius den ionghen. Daer nae quam Esdras/ die de wetten ende oordeelen weder oprichtede/ ende heeft sommighe groote feylen in de gemeynte/ende in de voorneemste der ghemeynte ghebetert/ ende wederom te rechte gebracht.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Cores na den wtganck der tseuentich iaren/ laet het volck in Judeam trecken/ den tempel ende de stadt Jerusalem weder te bouwen. 4. Vermaent zijns landts insaten/ tot milde hantreyckinghe aen de selue/ 7. ende sendt de vaten des huys des Heeren/ van Nebucad Nezar wech gevoert weder.

IN den eersten iare a Cores des Coninckx in Persen/ op dat veruullet werde het woort des Heeren / b door den mont Jeremia gesproken: Verweckte de Heere den geest Cores des Coninckx in Persen;dat hy liet wtroepen door zijn gantsch Conincrijck / oock door schriften ende segghen: 1

So spreeckt Cores de Coninck in Persen: c De Heere de Godt vanden hemel/ heeft my alle Coninckrijcken inden lande gegeuen/ eñ hy heeft my beuolen / hem een huys te bouwen te Jerusalem in Juda. 2

Wie nv onder vlieden van zijnen volcke is/met dien zy zijn Godt / ende hy trecke op na Jerusalem in Juda/ende bouwe het huys des Heeren des Gods Jsraels:hy is de God die te Jerusalem is. 3

Ende wie noch ouerbleuen is / aen allen plaetsen/daer hy een vreemdelinck is/dien helpen de lieden zijner plaetsen / met siluer ende goudt/goede ende vee/wt vrijen wille/totten huyse Godts te Jerusalem. 4

Doe maeckten hen op de ouerste vaders wt Juda ende Ben Jamin / eñ de Priesters ende Leuiten / alle / welcker geest Godt verweckte op te treckē/ ende te bouwē het huys des Heeren te Jerusalem. 5

Ende alle die rondtom hen warē/stercten haer hant/met siluer ende guldē gereetschap/ met goude/ende vee/ ende cleynodien/behaluen wat sy vrijwillich gauen. 6

d Ende de Coninck Cores brachte wt/de vaten des huys des Heeren / e die Nebucad-Nesar wt Jerusalem genomen/ende in zijns godts huys ghedaen hadde. 7

Ende Cores de Coninc in Persen/brachtese wt door Mithredath den schatmeester/ ende teldese f Sesbazar den vorste Juda. 8

Eñ dit is haer getal: Dertich gulden beckens/ende duysent silueren beckens / negen ende twintich messen/ 9

Dertich gulden bekers / ende der anderen siluèren bekers/vier hondert ende thien/ende ander vaten duysent: 10

Dat aller vaten/ beyde gulden ende siluēren/vijf duysent ende vier hondert warē; alte- 11 maēl brachtese Sesbazar op/met dien/die wt der geuanckenisse van Babel / op toghen na Jerusalem.

Cores/na dē wtganck der tseuētich iaren / laet het volck in Judeam treckē/ den tempel ende de stadt Jerusalem wederom te bouwen.
a 2.par.36.22
3.Esdr.2.1
b Jere.25.12
ende 29.10
c Esaie 45.1

d Jere.27.22
Het getal der vaten des huys des Heeren / die wt beuel Cores / weder te Jerusalem ghebracht zijn.
e 2.par.36.7
Dan.1.2
Sesbazar eē vorst Juda.
f Esra 5.14

Dat ij. Capittel.

1. Somma dier/die na de lxx. iaren wt der gheuanckenisse te Babel weder opghetoghen zijn. 68. Gauen der Ouersten vaderen/ ter tempelbouwinghe ghegheuen.

1 DIt zijn de kinderen wt den lande/ a die optoghen wt der gheuanckenisse/ die Nebucad Nezar de Coninc te Babel/ hadde na Babel gevoert/ ende weder tot Jerusalem/ende in Juda quamen/een yeghelijc in zijn stadt.

2 Eñ quamen met Serubabel Jesua/ b Nehemia/Sera Ja/Reel Ja/Mardochai/ Bilsan/Mispar/Bigeuai/Rehum ende Baena. Dit is nv het ghetal der mannen des volcx Jsraels:

3 Der kinderen Pareos/twee duysent/hondert ende twee ende tseuentich.

4 Der kinderen Sephatia/dry hondert ende tseuentich.

5 Der kinderen Arach/seuen hondert eñ vijf ende tseuentich.

6 Der kinderen Pahath Moab / onder den kinderen Jesua ende Joab / twee duysent/ acht hondert ende twaelue.

7 Der kinderen Elam/ duysent / twee hondert ende vier ende vijftich.

8 Der kinderen Sathu / negen hondert ende vijf ende veertich.

9 Der kinderen Saccai / seuen hondert ende tsestich.

10 Der kinderē Bani/ses hondert ende twee ende veertich.

11 Der kinderen Bebai / ses hondert ende dry ende twintich.

12 Der kinderē Asgad/duysent/ twee hondert ende twee ende twintich.

13 Der kinderen Adonikam/ ses hondert ende ses ende tsestich.

14 Der kinderen Bigeuai/twee duysent ende ses ende vijftich.

15 Der kinderen Adin/ vier hondert ende vier ende vijftich.

16 Der kinderen Ater van Hiskia / acht ende tneghentich.

17 Der kinderen Bezai/ dry hondert ende dry ende twintich.

18 Der kinderen Jorah / hondert ende twaelue.

19 Der kinderen Hasum / twee hondert ende dry ende twintich.

Der

20 Der kinderen Gibbar/ vijf eñ tnegentich:

21 Der kinderen Bethlehem / hondert ende drij ende twintich:

22 Der mannen Netopha/ ses ende vijftich:

23 Der mannen van Anathoth/ hondert ende acht ende twintich:

24 Der kinderen Asmaueth / twee ende veertich:

25 Der kinderen van Kiriath Arim / Caphira ende Beeroth/ seuen hondert ende drij ende veertich.

26 Der kinderen van Rama ende Gaba/ ses hondert ende een ende twintich:

27 Der mannen van Michmas/ hondert ende twee ende twintich:

28 Der mannen van Beth El ende Ai/ twee hondert ende drij ende twintich:

29 Der kinderen Nebo/ twee ende vijftich.

30 Der mannen Magbis / hondert ende ses ende vijftich:

31 Der kinderen des anderen Elams / duysent/ twee hondert ende vier ende vijftich:

32 Der mannen Harim / drij hondert ende twintich:

33 Der kinderen Lod / Hadid/ ende Ono/ seuen hondert ende vijf ende twintich:

34 Der kinderen Jereho / drij hondert ende vijf ende veertich:

35 Der kinderen Senaa / drij duysent / ses hondert ende dertich.

36 Der Priesters: der kinderen Jodaia/ van den huyse Jesua / neghen hondert ende drij ende tseuentich:

37 Der kinderen Jmmer/ duysent ende twee ende vijftich:

38 Der kinderen Pathur/ duysent/ twee hondert ende seuen ende veertich:

39 Der kinderen Harim / duysent ende seuenthiene.

40 Der Leuiten: der kinderen Jesua ende Kadmiel: vanden kinderen Hodauia / vier ende tseventich.

41 Der Sanghers: der kinderen Assaph/ hondert ende acht ende twintich.

42 Der kinderen der Deurwachters: de kinderen Sallum/ de kinderen Ater/ de kinderen Thalmon / de kinderen Akub / de kinderen Hatita/ ende de kinderen Sobai/ al te samen hondert ende neghen ende dertich.

c Nehe. 7.46

43 c Der Nethinim: de kinderen Ziha / de kinderen Hasupha/ de kinderen Tabaoth/

44 De kinderen Keros/ de kinderen Sicha/ de kinderen Padon/

45 De kinderen Lebana/ de kinderen Haga ba/ de kinderen Akub/

46 De kinderen Hagab/ de kinderen Samlai/ de kinderen Hanan/

47 De kinderen Giddel/ de kinderen Gahar/ de kinderen Reaia/

48 De kinderen Rezin/ de kinderen Nekoda/ de kinderen Gasam/

49 De kinderen Vsa / de kinderen Passeah/ de kinderen Bessai/

50 De kinderen Asna/ de kinderen Meunim/ de kinderen Nephusim/

51 De kinderen Bakbuk/ de kinderen Hakupha/ de kinderen Harhur/

52 De kinderen Bazeluth/ de kinderen Mehira/ de kinderen Harsa/

53 De kinderen Barkom / de kinderen Sissera/ de kinderen Thamah/

54 De kinderen Neziah / de kinderen Hathipha/

55 De kinderen der knechten Salomonis: de kinderen Sotai / de kinderen Sophereth / de kinderen Peruda/

56 De kinderen Jaela/ de kinderen Darkon/ de kinderen Giddel/

57 De kinderen Sephatia/ de kinderen Hattil / de kinderen Pochereth van Zebaim / de kinderen Ami.

58 Aller Nethinim/ ende kinderen der knechten Salomonis / waren tsamen drij hondert ende twee ende tneghentich.

59 d Ende dese toghen oock mede op/ e † Mithel/ Melach/ Thel/ Harsa/ Cherub/ Addon/ ende Jmmer: doch sy en conden harer vaders huys noch zaedt niet bewijsen/ of sy wt wt Jsrael waren.

d Nehe. 7.61
e † and. van Thel Mela/ eñ Thel Harsa/

60 De kinderen Delaia/ de kinderen Tobia/ de kinderen Nekoda / ses hondert ende twee ende vijftich.

61 Ende vande kinderen der Priesters: de kinderen Habaia/ de kinderen Hakoz/ de kinderen Barsillai/ f die vande dochteren Barsillai des Giliaditers een wijf nam/ eñ werdt onder der seluer namen ghenoemt.

f Nehe. 7.63
3. Esre 5.36

62 De selue sochten haer gheboortregister/ ende en vonden gheen / daerom werden sy des Priesterdoms los.

63 Ende Hathirsatha sprack tot hen: Sy en souden niet eten van het alderheylichste / tot dat een Priester stonde met g † den Lichte ende Rechte.

Licht ende Recht.
g † and. Urim eñ Thumim. Exod. 28.30

64 Der gantscher ghemeynten / als een man/ was twee ende veertich duysent/ drij hondert ende tsestich:

65 Wtghenomen hare knechten ende maechden / dier waren seuen duysent/ drij hondert ende seuen ende dertich: ende hadden twee hondert Sanghers ende Sangherssen:

66 Seuen hondert ende ses ende dertich peerden: twee hondert ende vijf ende veertich muylen:

67 Vier hondert ende vijf ende dertich kemelen/ ende ses duysent/ seuen hondert eñ twintich ezels.

68 Ende sommighe der ouerste Vaderen / doe sy quamen totten huyse des Heeren te Jerusalem/ werdẽ sy drij willich ten huyse Gods/ dat men het stelde op zijn stede:

69 Ende gauen na haren vermoghen / ten schatte aent werck / een ende tsestich duysent guldens/ ende vijf duysent pont silvers/ ende hondert Priestersrocken.

Gauen ten Tempel te bouwen.

70 Alsoo stelden hen de Priesters ende Leuiten/ ende sommighe des volcx/ ende de Sanghers / ende de Deurwachters / ende de Nithinims / in hare steden / ende het gantsche Jsrael in zij[n]e steden.

Dat iij. Capittel.

1. Des Heeren altaer wert gebouwet. 4. Loofhuttenfeest / ende andere feesten des Heeren ghehouden/ 8. ende na versorghinghe alderley voorraedts/ 10. werdt des Tempels grondt met lof ende dancksegghinghe ghelept.

1 Ende doe de a seuenste maendt hiertoe quam / ende de kinderen Jsraels nu in hare steden waren / quam het volck te samen/ als een man/ te Jerusalem.

Jesua de Priester/ eñ Serubabel de Vorst/ bouwen den Altaer.

a Nehem. 8.1
3. Esr. 5.45

2 b Ende Jesua / de sone Jozadak/ maeckte hem op/ ende zijne broederen de Priesters/ ende c Serubabel/ de sone Sealthiels/ eñ zijne

b Syr. 49.14
c Mat. 1.12

broederen / ende bouwveden den altaer des Gods Israels / brandtoffer daer op te offeren / als het gheschreuen staet inde wet Mose des mans Gods.

3 Ende stelden den altaer op zijn ghestoelte: (want daer was een verschrickinghe onder hen vanden volcken inden landen/) en offerden den Heere brantoffer daer op / d des morghens ende des auondts.

d Num.28.3

4 Ende hielden der Loofhutten feest / e als het gheschreuen staet / ende deden brandtoffer alle daghe / na den ghetale als het hem behoort / op eenen yeghelijcken dach zynen offer.

Loofhutten feest / na de wet Mose. Leuit.23.34 e Num.29.12

5 Daer na oock de daghelijcksche brandtoffers / ende der nieuwer maenden / ende aller feestdaghen des Heeren die gheheylicht waren / ende alderley vrijwillighen offer / die sy den Heere vrijwillich deden.

6 f Aenden eersten dage der seuenster maent hieuen sy aen den Heere brandtoffer te doen: doch den grondt des tempels des Heeren en was noch niet ghelept.

f 3.Esd.5.51

7 Sy gauen nv gelt den steenhouwers ende timmerlieden / ende spijse ende dranck / ende olye / dien te Zidon ende te Tyro / dat sy cederenhout van Libanon op de zee na Japho brochten / na den beuele Cores des coninckx in Persen aen hen.

8 Inden anderen iare harer toecomst ten huyse Gods te Jerusalem / der tweedder maendt / hieuen aen Serubabel de sone Sealthiels / ende Jesua de sone Jozadaks / ende de ouerblevene harer broederen / Priesters ende Leuiten / ende alle die vander ghevanckenisse gecomen waren te Jerusalem / ende stelden de Leuiten van twintich iaren ende daer bouen / voort te drijuen het werc aen den huyse des Heeren.

Den grondt of fondamēt des Tēpels wort ghelept door Serubabel ende Jesua den Priester.

9 Ende Jesua stondt met zijnen sone ende broederen / ende Cadmiel met zijne sonen / ende de kinderen Juda / als een man / te drijuen de arbeydtslieden aen den huyse Gods / namelijcken / de kinderen Henadads met hare kinderen / ende hare broederen / de Leuiten.

10 Ende doe de bouwlieden den grondt leyden aen den tempel des Heeren / stonden de Priesters aenghetoghen / met trompetten: ende de Leuiten de kinderen Assaphs / met cymbalen te louen den Heere / g met den gedichte Dauids des coninckx Israels.

g 1.Par.16.8 Psal.147.8 ende 150.1

11 Ende songhen een om den anderen / met louen ende dancken den Heere / dat hy goedich is / ende zijn barmherticheydt eewichlijck duert ouer Israel: ende alle het volck dreunde luyde / met louen den Heere / dat den grondt aen den huyse des Heeren ghelept werdt.

12 h Doch vele der ouder Priesteren ende Leuiten / ende ouerste Vaderen / die het voorleden huys ghesien hadden / ende dit huys nv voor hare ooghen ghegrondet werdt / weenden seer luyde: vele daerentegen dreunden met vreuchden / dat het gheschrey hooch klanck:

h Hag.2.4

13 Dat het volck niet bekennen en conde / het dreunen met vreuchden / voor den ghescrey des weenens inden volcke: want het volck dreunde luyde / datmen het gheschrey verre hoorde.

Dat iiij. Capittel.

1. De Heydenen willen met de Joden bouwen / 3. ende so hen dat afgheslaghen wert / 4. verhinderen sy het met rade / 7. ende brieuen.

1 Doe nv de wederpartijders Juda ende BenJamins hoorden / dat de kinderen der geuanckenisse / den Heere den God Israels den Tempel bouweden /

2 Quamen sy tot Serubabel / ende tot de ouerste Vaderen / ende spraken tot hen: Wy willen met uliedē bouwen: want wy soecken uwen Godt / ghelijck als ghylieden: ende wy en hebben niet gheoffert / b sindt dier tijdt dat ons AsserHaddon de coninck te Assur heeft opghebracht.

3 Doch Serubabel ende Jesua / ende de andere ouerste Vaderen onder Israel antwoorden hen: Het en betaemt hem niet / ons ende ulieden / het huys onses Gods te bouwen: maer wy willen alleen bouwen / den Heere den Godt Israels / c als ons Cores de coninc in Persen gheboden heeft.

c Esra 1.3

4 Doe verhinderde het volck inden lande de handt des volcx Juda / ende verschricktense daer af int bouwen.

5 Ende huerden raetgeuers teghen hen / ende verhinderden haren raet / so lange als Cores de coninc in Persen leefde / tot aen het coninckrijcke Darij des coninckx in Persen.

6 Want doe Ahasueros Coninck werdt / int beginsel zijns Coninckrijcx / schreuen sy een aenclage tegen die van Juda en Jerusalem.

7 En ten tijden Arthahsastha schreef d † Bislam / Mithredath / Tabeel / ende de andere haers raedts / tot Arthahsastham den coninck in Persen: ende de schrift des briefs was op Syrisch gheschreuen / ende werdt op Syrisch wtghelept.

8 Rehum de cantzelier / en Simsai de schrijuer / schreuen desen brief teghen Jerusalem / tot Arthahsastham den coninck:

9 Wy Rehum cantzelier / ende Simsai de schrijuer / ende andere des raedts van Dina / van Arpharsach / van Tharplat / van Persen / van Arah / van Babel / van Susan / van Deha / ende van Elam:

10 Ende de andere volcken / e die de groote ende f † beroepen Asnaphar ouerghebracht / ende haer ghesettet heeft inde steden Samarie / ende andere op dese zijde des waters / ende in Canaan.

11 Ende dit is het inhoudt des briefs / dien sy tot den coninck Arthahsastham sonden: Uwe knechten / de mannen op dese zijde des waters / ende in Canaan:

12 Het zy condt den Coninck / dat de Joden / die van v tot ons opghecomen zijn / te Jerusalem / inde oproerische ende boose stadt bouwen deselue / ende maken hare mueren / ende brenghense wt den grondt.

13 So zy nv den Coninck condt / so dese stadt weder gebouwet wordt / ende de muere[n] [ghe]maeckt / soo en sullen sy den schot / tollen / ende iaerlijcksche chijnse niet gheuen / ende haer voornemen sal den Coninck schade in brenghen.

14 Nv / wy alle die daer by zijn / wy die den Tempel verstoort hebben / hebben wy de versmaetheyt des Coninckx niet langher willen sien: daerom schicken wy henen / ende latent den Coninck te weten doen,

Datmen

Datmen late soecken inde Chronijcken 15 uwer vaderen/ soo sult ghy vinden inde selve Chronijcken/ende bevindē/ dat dese stadt oprorisch ende schadelijck is den Coningen ende landen / ende maken dat andere oock afvallen/van oudts af : daerom is de stadt oock verstoort.

Derhalven doen wy den Coninck te weten/dat/so dese stadt ghebouwet werdt/ende 16 hare mueren ghemaeckt/soo en sult ghy voor daer niet behouden op dese zijde des waters.

Antwoorde des Coninx

Doe sandt de Coninck antwoorde tot Rehum de cantzelier / ende Simsai de schrijver/ 17 ende den anderen haers raedts/die in Samarian woonden / ende den anderen op ghene zijde des waters: g † Vrede ende groete:

g † and. Selam ende Cheheth.

Den brief dien ghy ons gheschickt hebt/ 18 is openbaer voor my ghelesen:

Ende het is van my bevolē/datmen soec- 19 ken soude : ende men heeft ghevonden/ dat hem dese stadt van oudts af teghen de Coninghen ghesettet heeft / ende oproer ende afval daer in gheschiedt.

Oock zijn machtighe Coningen te Jeru- 20 salem gheweest/die daer gheheerschet hebben over alles dat op ghene zijde des waters is/ dat hen tollen/ schot/ ende iaerlijcksche chijnse gheghenen werden.

So doet nu na desen bevele : Weert de sel- 21 ne mannen / dat de stadt niet ghebouwet en worde / tot dat van my het bevel ghegheven worde.

Soo siet nu toe / dat ghylieden hier niet 21 traech in en zijt/ op dat daer gheen schade wt ontsta den Coninck.

Doe nu den brief des Coninx Arthahsa- 23 stha gelesen wert voor Rehum ende Simsai den schrijver/ ende haren rade/ toghen sy haestelijck op na Jerusalem tot de Joden / ende weerden hen met den arme ende ghewalt.

h Esra 6.6

h Doe hielt het werc aenden huyse Gods 24 te Jerusalem op/ende bleef na/tot int tweede iaer Dary des coninx in Persen.

Dat v. Capittel.

1. Haggai ende Zacharias vermanen den Tempel te bouwen. 3. Thatnai de lantvoocht / so hyt niet verhinderen can/ 6. schrijft aen Darium/ wat daer zijn meyninghe over zy.

Haggai ende Zacharia propheteren/ en vermanē den Tempel te bouwen.

a 3. Esd. 6.1
b Hag. 1.12

De a Propheten nu Haggai/ ende Zacharias de sone Jddo/ propheteerden 1 tot de Joden die in Juda ende Jerusalem waren/inden Name des Gods Jsraels.

b Doe maeckten hen op Serubabel de sone Sealthiels/ende Jesua de sone Jozadaks/ 2 ende hieven aen te bouwen het huys Gods te Jerusalem/en met hen de Propheten Gods/ diese sterckten.

Thathnai.

Te dier tijdt quam tot hen Thathnai de 3 landtvoocht op dese zijde des waters / ende Sthar Bosnai / ende haren raedt / ende spraken also tot hen : Wie heeft ulieden bevolen dit huys te bouwen / ende zijne mueren te maken?

Doe seyden wy hen/hoe de mannen hieten 4 die dit bouwen deden.

Darius.

Doch de ooghe haers Gods quam op de 5 oudtste der Joden/dat hen niet gheweerdt en wert/ tot datmen de sake aen Darium comē liete/ende daer over een schrift weder quame.

Dit is nu het inhoudt des briefs / dien 6 Thathnai de landtvoocht op dese zijde des waters/ende Sthar Bosnai / ende haren raet van Arpharsach/die op dese zijde des waters waren/aen den coninck Darium sonden.

7 Ende de woorden die sy tot hem sonden/ luydden also: Den coninc Dario allen vrede:

Jnhout des briefs Thathnai aen Darium.

8 Het zy condt den Coninck/dat wy int Jodische landt ghecomen zijn / tot den huyse des grooten Gods / welck men bouwet met alderley steenen/ ende balcken leytmen in de wanden/ende dat werck gaet rasch voort onder haer handt.

9 Wy dan hebben de Oudtste ghevraecht/ ende also tot hen ghesept : Wie heeft ulieden bevolen dit huys te bouwen/ende zijne mueren te maken?

10 Oock vrachden wy / hoe sy hieten/op dat wijse u condt deden/ en hebben de namen der mannen/ die hare overste waren/beschreven.

11 Ende sy gaven ons sulcke woorden tot antwoorde/ende spraken: Wy zijn knechten des Gods des hemels ende der aerden/ende bouwen het huys / dat te vooren voor vele iaren ghebouwet was / c dat een groot coninc Jsraels ghebouwet hadde/ende opghericht.

c 1. Reg. 6.1.

12 Doch / doe onse vaders den Godt vanden hemel vertoornden / d gaf hyse inde handt Nebucad Nezars des coninx te Babel/des Chaldeers : die brack dit huys / ende voerde het volck wech na Babel.

d 2. Reg. 24. 1.10 ende 25.1

13 e Nu/inden eersten iare Cores des coninx te Babel / beval de selve coninck Cores dit huys Gods te bouwen.

e Esra 1.8
3. Esd. 2.1

14 Want oock de gulde ende silvere vaten in den huyse Gods/die Nebucad Nezar wt den Tempel te Jerusalem nam / ende brachtse in den tempel te Babel / nam de coninck Cores wt den tempel te Babel / f ende gafse Sesbazar met namen/dien hy tot een lantvoocht settede/

f Esra 1.8 Sesbazar.

15 Ende sprack tot hem : Dese vaten neemt/ ende treckt henen / ende brengtse inden Tempel te Jerusalem / ende laet het huys Gods bouwen aen zijner stede.

16 Doe quam de selve Sesbazar / ende leyde den gront aenden huyse Gods te Jerusalem: sindt dier tijdt bouwetmen / ende het en is noch niet volbracht.

17 Behaecht het nu den Coninck / soo late hy soecken inden schathuyse des Coninx/dat te Babel is/ of het van den coninck Cores bevolen zy / dat huys Gods te Jerusalem te bouwen : ende sendt tot ons des Coninx meyninghe hier van.

Dat vj. Capittel.

1. Darius vernieuwt het bevel Cores/over des Tempels bouwinge ghegheven. 13. Den Tempel wert volbracht/ 16. ende ingewijet. 19. Paschen wordt ghehouden.

1 Doe a beval de coninck Darius / datmen soecken soude inder Cantzelrije/ inden schathuyse des Coninx / die te Babel lach.

a 3. Esd. 6.23

2 Doe vantmē b † te Achmetha opder burcht die in Meden leyt/een Boec/ ende daer stont een gheschiedenisse in also ghescreven:

b † and. in eener laden

3 Jnden eersten iare des coninx Cores/ beval de coninck Cores het huys Gods te Jerusalem te bouwen/ opder stede daermen offert/ende grondt te leggen ter hoochte tsestich ellen/ende ter wijdde oock tsestich ellen:

c † an. grooten/ of marmeren steenen/

4 Ende dry wandē van c † alderley steenen/ ende

ende eenen wandt van houte: ende den cost sal van den huyse des Coninckx ghegheuen worden.

d Esra 1.7 ende 5.14

5 d Daertoe de gulde ende silvere vaten des huys Godts / die Nebucad Nezar wt den Tempel te Jerusalem ghenomen / ende na Babel ghebracht hadde / salmen weder gheuen / dat sy weder ghebracht worden inden Tempel te Jerusalem / aen haer stede inden huyse Gods.

Darij beuel of antwoort vande Tempel ende godtsdienst weder op te richten.

6 So maect v nv verre van hen / ghy Thathnai / Landtvoocht op ghene zijde des waters / ende Sthar Bosnai / ende haren raedt van Arpharsach / die ghy op ghene zijde des waters zijt:

7 Laetse arbeyden aenden huyse Gods / dat der Joden Landtvoocht ende hare Oudtste het huys Gods bouwen aen zijn stede.

8 Oock is van my beuolen / watmen de Oudtste Juda doen sal / te bouwen het huys Gods: namelijcken / datmen van des Coninckx goederen / vande renten op ghene zijde des waters / met vlijte neme / ende gheue het den lieden / ende datmen hen niet en weere.

e 3.Esr.6.30

9 e Ende so sy behoefden calveren / lammeren oft bocken / tot een brandtoffer den Godt vanden hemel / tarwe / sout / wijn ende olye / na der wijse der Priesters te Jerusalem / salmen hen daghelijcx gheuen haer toebehoorte: ende dat sulcx niet versuymelijck en gheschiede:

f 1.Tim.2.1

10 Dat sy offeren ten sueten reucke den God vanden hemel / f ende bidden voor des Coninckx leuen / ende zijner kinderen.

g † and. misschutte werden /

11 Van my is sulcken beuel gheschiedt: ende welcker mensche dese woorden verandert / van diens huyse salmen eenen balck nemen / ende oprichten / ende hem daer aen hanghen: ende zijn huys sal g † den gerichte veruallen zijn / om dier daet wille.

12 De God nv / die inden hemel woont / brenghe om alle Coninghen ende volck / dat zijn handt wtrecket / te veranderen ende te breken dat huys Gods in Jerusalem: Jck Darius hebbe het beuolen / dat het met vlijte ghedaen werde.

Den Tempel werdt volbracht.

h 3.Esr.7.1

13 h Dat deden met vlijte Thathnai de Landtvoocht op ghene zijde des waters / ende Sthar Bosnai met haren rade / tot welcker de coninck Darius ghesonden hadde.

i Esra 5.1

14 i Ende de Oudtste der Joden bouweden: ende het ghinck voort / door de prophecije des propheten Haggai / ende Sacharie des soons Jddo: ende bouweden / ende richteden op / na den beuele des Gods Jsraels / ende na den beuele Cores / Darij / ende Arthahsastha / der coninghen in Persen.

15 Ende volbrachten dat huys / tot aen den derden dach der maendt Adar: dat was het seste iaer des coninckx Darij.

Jnwijinghe des nieuwen Tempels.

k 2.par.7.5

16 k Ende de kinderen Jsraels / de Priesters / de Leuiten / ende de andere kinderen der ghevanckenisse / hielden een inwijinge des huys Gods met vreuchden:

17 Ende offerden inder inwijinghe des huys Gods / hondert calueren / twee hondert lammeren / vier hondert bocken / ende tot een sondoffer voor het gantsche Jsrael / twaelf gheytenbocken / na den ghetale der stammen Jsraels.

l Num.3.10 ende 8.16

18 Ende stelde de Priesters l in hare ordeninghe / ende de Leuiten in hare wacht / te dienen Godt die te Jerusalem is / als het ghescreuen staet int boeck Mose.

19 Ende de kinderen der gheuanckenissen hielden den Passah / inden veerthienden daghe der eerster maendt.

20 Want de Priesters ende Leuiten hadden hen ghereynicht / dat sy altemael reyn waren / als een man: ende slachteden het Passah voor alle kinderen der gheuanckenissen / ende voor hare broederen de Priesters / ende voor hen.

21 Ende de kinderen Jsraels / die wt der ghevanckenissen waren weder ghecomen / ende alle die hen tot hen wtghescheyden hadden / van der onreynicheydt der Heydenen inden lande / te soecken den Heere den Godt Jsraels / aten /

22 Ende hielden het Feest der ongheheuelde brooden / seuen daghen lanck met vreuchden: want de Heere haddese vrolijck ghemaeckt / ende het herte des coninckx te Assur tot hen ghewendet / dat hare handen ghesterckt werden int werck aen den huyse Gods / die een Godt Jsraels is.

¶ Dat vij. Capittel.

1. Esra reyst op / 10. met beuelbrieuen van Babel in Judeam. 26. Danckt ende loeft Godt voor zijne weldaet.

1 NA dese gheschiedenisse int coninckrijck Arthahsastha a des coninckx in Persen / tooch op van Babel b Esra de soone Sera Ja / des soons Asar Ja / des soons Hilkia /

2 Des soons Sallum / des soons Zadok / des soons Ahitob /

3 Des soons Amaria / des soons Asar Ja / des soons Meraioth / des soons Serah Ja / des soons Vsi / des soons Buki /

4 Des soons Abisua / des soons Pinehas / des soons Eleasars / des soons Aarons des ouerste Priesters /

5 Welcke was een gheschickt Schriftgeleerde in de wet Mose / c die de Heere de Godt Jsraels ghegheuen heeft: ende de Coninck gaf hem alles wat hy begheerde / na der hant des Heeren zijns Gods ouer hem.

6 Ende sommighe der kinderen Jsraels / ende der Priesters ende Leuiten / der Sangers / der Deurwachters / ende der Nethinims / toghen op na Jerusalem / inden seuenden iare Arthahsastha des coninckx:

7 Ende sy quamen te Jerusalem inder vijfster maendt / dat is het seuenste iaer des Coninckx.

8 Want aen den eersten daghe der eerster maendt / werdt hy des sins / op te trecken van Babel / ende aen den eersten daghe der vijfster maendt / quam hy te Jerusalem / na der goeder handt Gods ouer hem.

9 Want Esra schickte zijn herte te soecken de wet des Heeren / ende te doen / ende te leeren in Jsrael Gheboden ende Rechten.

10 Ende dit is het inhout des Briefs / dien de coninck Arthahsastha gaf Esra den Priester den Schriftgeleerden / die een leeraer was in de woorden des Heeren / ende zijner Gheboden ouer Jsrael.

11 Arthahsastha Coninck aller Coninghen: Esra den Priester ende Schriftgheleerden in

der Wet des Gods vanden hemel: Vrede ende groete.

12 Van my is beuolen/ dat alle die daer vrywillich zyn in mynen rycke / des volcx Israels/ ende de Priesters ende Leuiten na Jerusalem te trecken/ dat die met v trecken.

13 Vanden Coninck ende den seuen Raedtsheeren wtghesonden/ te besoecken Juda ende Jerusalem/ na de wet Gods/ dat onder uwer handt is.

14 Ende mede nemet silver ende gout/ dat de Coninck ende zyne Raedtsheeren vrywillich gheuen den Godt Israels/ diens wooninghe te Jerusalem is.

15 Ende alderley silver ende gout dat ghy vinden condt int gantsche landtschap te Babel/ met dien dat het volck ende de Priesters vrywillich gheuen totten huyse Gods te Jerusalem.

16 Alle dat selue neemt/ ende coopt met vlyte vanden seluen ghelde / caluers/ lammeren/ bocken ende spysoffer ende dranckoffer/ datmen offere op den altaer byden huyse uws Gods te Jerusalem.

17 Daertoe wat v ende uwen broederen/ met den ouerbleuenen gelde te doen behaecht/ dat doet na den wille uws Gods.

18 Ende de vaten/ die v ghegeuen zyn totten ampte indẽ huyse uws Gods/ ouerleuert voor Godt te Jerusalem.

19 Oock wat meer van nooden zyn sal totten huyse uws Gods / dat v voorcomt wt te gheuen / dat laet gheuen wt den cameren des Coninckx.

20 Jck Coninck Arthahsastha/ hebbe dit beuolen den schatmeesters op ghene zyde des waters/ dat/ wat Esra van v voorderen sal/ de Priester ende Schriftgheleerde in de wet Gods van den hemel / dat ghy dat vlytighen doet/

21 Tot op hondert centeners silvers / ende op hondert Cor tarwen / ende op hondert Bath wyns/ eñ op hondert Bath olye / ende souts sonder mate.

22 Alles wat totter wet Gods vanden hemel behoort/ datmen dat selue vlytigẽ doe totten huyse des Gods vanden hemel/ dat daer geenen toorne en come ouer des Coninckx Coninckrycke/ ende zyne kinderen.

23 Ende wieden zy condt / dat ghy gheen macht en hebt / chyns / tollen/ ende iaerlijcke rente op te legghen op eenighen Priester/ Leuyt/ Sangher/ Deurwachter/ Nethinim/ ende dienaer inden huyse deses Gods.

Merckt dese daet van eenen Heydenschen coninc.

24 Ghy oock/ Esra/ na de wysheyt uws Gods die onder uwer handt is / sett Richters ende Amptlieden/ die alle het volck richten dat op ghene zyde des waters is: alle die de wet uws Gods weten/ ende die het niet en weten/ dien leere het.

25 Ende alle die niet met vlyte doen en sullen de wet uws Gods / ende de wet des Coninckx/ die sal zyn oordeel om der daet wille hebben/ het zy ten doot/ of inden Ban/ of ter breucke aen goede/ of inde ghevanckenisse.

26 Gheloeft zy de Heere onser Vaderen God/ die sulcx den Coninck heeft ingheghcuen/ dat hy het huys Gods te Jerusalem soude vercieren.

Lof eñ danc-segghinghe Esre.

27 Ende heeft tot my barmhertichept gheneycht voor den Coninck ende zyne Raedtsheeren/ ende alle Gheweldighe des Coninckx: ende ick werdt ghetroostet / na der handt des Heeren myns Gods ouer my / ende vergaderde de Hoofden wt Israel / dat sy met my optoghen.

Dat viij. Capittel.

1. Welcke met Esra van Babel in Juda ghetogen zyn. 15. Esra in ouersiens zyns hoops/ misset der Leuiten/ dier hy sommighe laet halen. 21. Roept wt een vasten/ 24. ende bestelt het opghehaelde gout ende siluere onder twaelf Priesters handen te bewaren. 30. Den hoop breeckt op/ 31. ende comen met spoede te Jerusalem / daer sy haer beuel/ 34. ende den Heere lofficken offer wtrichten.

Optoch wt Babel.

a 3. Esd. 8.31

1 Dit a zyn de hoofden harer vaderen/ die ghereckent werden/ die met my optogen van Babel/ te dien tyden doe de coninc Arthahsastha regeerde.

2 Van de kinderen Pinehas/ Gerson: van de kinderen Jthamars/ Daniel: van de kinderen Dauids/ Hattus:

3 Van de kinderen SechanJa der kinderen Pareos / SacharJas / ende met hem mans persoonen ghereckent/ hondert ende vyftich.

4 Van de kinderen PahathMoab / Elioenai de sone SeraJa/ ende met hem twee hondert mans persoonen:

5 Van de kinderen SechanJa de sone Jehasiels / ende met hem dry hondert mans persoonen:

Die vã Babel getogen zyn in Judea met Esra.

6 Van de kinderen AdinEbed / de sone Jonathans/ ende met hem vyftich mans persoonen:

7 Van de kinderen Elams/ Jesaias/ de sone AthalJa/ ende met hem tseuentich mans persoonen:

8 Van de kinderen SephatJa / Sebadias de sone Michaels/ ende met hem tachtentich mans persoonen:

9 Van de kinderen Joabs / ObadJa de sone Jehiels/ ende met hem twee hondert ende achthien mans persoonen:

10 Van de kinderen Selomiths/ de sone JosiphJa / ende met hem hondert ende tsestich mans persoonen:

11 Van de kinderen Bebai / SacharJas de sone Bebai / ende met hem acht ende twintich mans persoonen:

12 Van de kinderen Asgads / Johanan de iongste sone / eñ met hem hondert ende thien mans persoonen:

13 Van de laetste kinderen Adonikams/ ende hieten alsoo: Elipheleth/ Jeiel ende SemaJa/ ende met hen tsestich mans persoonen:

14 Van de kinderen Bigeuai / Vthai/ ende Sabud/ ende met hen tseuentich mans persoonen.

Ahena.

15 Ende ick vergaderdese aent water dat te Ahena comt/ ende bleuen aldaer dry daghen: Ende doe ick achtinghe hadde op het volck ende de Priesters / en vandt ick aldaer gheen Leuiten.

16 Doe sandt ick henen Elieser / Ariel / SemaJa / Elnathan / Jarib/ Elnathan/ Nathan/ SacharJa / ende Mesullam de ouerste/ ende Joiarib ende Elnathan de leeraers/

17 Ende sandtse wt tot Jddo den ouersten tot Casphia/ dat sy ons dienaers haelden int huys onses Gods : ende ick gaf hen in/ wat sy spreken souden met Jddo / ende zyne broederen de Nethinims te Casphia.

Ende

18 Ende sy brachten ons/ na der goeder hant onses Gods ouer ons/ eenen kloecken man/ van den kinderen Maheli/ des soons Leui/ des soons Israels/ SerebJa/ met zijne sonen ende broederen/ achthiene:

19 Ende Hasabia/ ende met hem Jesaia/ van de kinderen Merari/ met zijne broederen ende hare sonen/ twintich:

20 Ende van de Nethinims/ die Dauid ende de Vorsten gauen te dienen den Leuiten/ twee hondert ende twintich/ altemael by namen ghenoemt.

Nethinim.
b 3.Esd.8.51

21 b Ende ick liet aldaer aent water by Ahena een vasten wtroepen/ dat wy ons veroótmoedichden voor onsen Godt/ te soecken van hem eenen rechten wech/ voor ons ende onse kinderen/ ende alle onse haue.

22 Want ick schaemde my vanden Coninck gheleyde ende ruyters te begheeren/ ende ons teghen de vyanden te helpen op den wech: want wy hadden den Coninck gheseyt: De handt onses Gods/ is ten besten bouen allen/ die hem soecken: ende zijn sterckte ende toorne ouer alle die hem verlaten.

23 Alsoo vasteden wy/ ende sochten sulcx aen onsen Godt: ende hy verhoorde ons.

24 Ende ick scheydder twaelue wt van de ouerste Priesteren/ SerebJa ende HasabJa/ ende met hen thien harer broederen:

25 Ende woech hen toe het siluer ende gout/ ende vaten/ ter heffinghe totten huyse onses Gods/ die de Coninck ende zijne Raedtheeren/ ende Vorsten/ ende gantsch Israel dat voorhanden was/ ter heffinghe ghegheuen hadden.

26 Ende woech hen toe onder haer hant/ ses hondert ende vijftich centeners siluers/ ende aen siluere vaten hondert centeners/ ende aen goude hondert centeners: twintich gulden c † bekers/ die hadden duysent guldens/ ende twee goede metalen costelijcke vaten/ louter als gout:

c † and. beckens/ of schalen/

27 Ende sprack tot hen: Ghylieden zijt heylich den Heere/ soo zijn de vaten oock heylich/ daertoe het vry ghegheuen siluer ende gout/ den Heere uwer Vaderen Godt.

28 Soo waeckt nu/ ende bewaert het/ tot dat ghyliedt het toe weget voor de ouerste Priesteren ende Leuiten/ ende ouerste Vaderen in Israel te Jerusalem/ inde kiste des huys des Heeren.

d 3.Esd.6.62

29 d Doe namen de Priesters ende Leuiten dat ghewoghen siluer ende gout/ ende vaten/ dat sy het brochten na Jerusalem/ totten huyse onses Gods.

30 Also braken wy op van het water Ahena/ aen den twaelfsten daghe der eerster maendt/ dat wy na Jerusalem toghen: ende de handt onses Gods was ouer ons/ ende verlossede ons vander handt der vyanden/ ende der gener die op ons loerden opden weghe.

31 Ende quamen tot Jerusalem/ ende bleuen aldaer drie daghen.

32 Nu/ aen den vierden daghe wert ghewoghen het siluer ende gout/ ende vaten/ in het huys onses Gods/ onder de hant Meremoth des soons Vrie des Priesters/ ende met hem Eleasar den sone Pinehas/ ende met hen Josabad den sone Jesua/ ende NoadJa den sone Benui den Leuijt/

33 Na den getale ende ghewichte eens yegelijcken: ende het ghewichte werdt te dier tijt altemael beschreuen.

34 Ende de kinderen der geuanckenissen/ die wt der gheuanckenisse ghecomen waren/ offerden brandtoffer den Godt Israels/ twaelf ossen voor het gantsche Israel/ ses ende neghentich rammen/ seuen ende tseuentich lammeren/ twaelf bocken totten sondoffer/ altemael totten brandtoffer den Heere.

35 Ende sy leuerden des Conincx beuel ouer/ den amptlieden des Conincx/ ende den landtvoochden op dese zijde des waters: ende sy verhieuen het volck ende het huys Gods.

Dat ix. Capittel.

I. Esra is bedroeft/ daerom dat vele wt Israel hen met de Heydenen vermaechschapt hadden.

1 Doe dat a altemael wtgherichtet was/ traden tot my de Ouerste/ ende spraken: Het volck Israels/ ende de Priesters ende Leuiten/ en zijn niet afghesondert vande volcken inde landen/ na hare grouwelen/ namelijcken/ der Cananiters/ Hethiters/ Pheresiters/ Jebusiters/ Ammoniters/ Moabiters/ Egypters ende Amoriters:

2 b Want sy hebben hen ende hare sonen der seluen dochteren ghenomen/ ende het heylighe zaedt ghemeyn ghemaeckt met de volcken inde landen: ende de handt der Ouerste ende Raetsheeren was de voornemste in deser misdaet.

3 Doe ick nu sulcx hoorde/ verscheurde ick myne kleederen ende mynen rock/ ende trock mijn hoofthayr ende mynen baert wt/ ende satt eenlyck.

4 Ende alle die des Heeren woordt des Gods Israels vreesden/ vergaderden hen tot my/ om der c † grooter vergrijpinghe wille: ende ick satt eenlijck tot op het auondtoffer.

5 Ende om den tijdt des auondtoffers stont ick op van mijner ellende/ ende verscheurde mijne kleederen ende mynen rock/ ende strecte mijne handen wt tot den Heere mynen Godt/

6 Ende sprack: Mijn Godt/ d ick schame my/ ende ontsie my mijne ooghen op te heffen tot u/ mijn Godt: want onse misdaet is ouer onse hooft ghewassen/ ende onse schuldt is groot tot aenden hemel.

7 Van dier tijdt onser vaderen aen zijn wy in grooter schult gheweest/ tot op desen dach: e ende om onser misdaets wille zijn wy/ ende onse Coninghen ende Priesters/ ghegheuen inde handt der Coninghen inde landen/ in zweerdt/ in gheuanckenisse/ in roof/ ende in schaemte des aenghesichts/ als het heden daechs gaet.

8 Nu dan is een weynich ende gantsch f snelle genade/ vanden Heere onsen Godt geschiedt/ dat ons noch wat ouerbleuens is ontcomen/ dat hy ons gaue eenen g naghel aen zijner heyligher stede/ dat onse Godt onse ooghen verlichtede/ ende gaue ons een weynich leuens daer wy knechten zijn.

9 Want wy zijn knechten/ ende onse Godt en heeft ons niet verlaten/ hoewel dat wy knechten zijn/ ende heeft barmherticheyt tot ons gheneycht/ voor de coninghen in Persen/ dat sy ons het leuen laten/ ende verhooghen het huys onses Gods/ ende richten op zijne verstooringhe/ ende gheuen ons eenen

eenen tuyn in Juda ende Jeruſalem.

10 Nv / wat ſullen wy ſegghen / onſe Godt / na deſen? dat wy uwe Ghebođen verlaten hebben /

11 Die ghy door uwe knechten de Propheten ghebođen hebt / ende gheſeyt: h Het lant daer ghy in comt / het te erven / is een onreyn lant / door de onreynicheydt der volcken inde landen / in hare grouwelen / daer ſyt hier ende daer vol onreynicheydts mede ghemaeckt hebben.

h Leuit.18.24

12 i Soo en ſult ghylieden nv uwe dochteren niet gheuen haren ſonen / ende hare dochteren en ſult ghylieden uwen ſonen niet nemen: ende en ſoeckt haren vrede noch goet niet / eeuwichlijck: op dat ghy machtich werdet / ende etet het goet inden lande / ende ervet op uwe kinderen eewichlijck.

i Deut.7.3

13 Ende na allen dien / dat ouer ons ghecomen is / om onſer booſe wercken / ende grooter ſchuldt wille / hebt ghy / onſe Godt / onſer miſdaet verſchoont / ende hebt ons een behoudinghe ghegheuen / als het voor ooghen ſtaet.

14 Wy daerentegen hebben ons omgekeert / ende uwe ghebodt laten varen / dat wy ons met de volcken deſer grouwelen vermaechſchapt hebben: wilt ghy dan ouer ons gram zijn / tot dat het gantſch wt zy / dat daer niets ouer / noch eenighe behoudinghe zy?

15 Heere God Iſraels / ghy zijt rechtveerdich / want wy zijn ouergebleuen een behoudinge / als het heden ten daghe voor ooghen ſtaet: ſiet / wy zijn voor v in onſer ſchult / want om dieſwille en cunnen niet beſtaen voor v.

Dat x. Capittel.

1. Den volcke Iſraels berout het / dat het vremde wijuen ghenomen heeft / ende verlaet deſelue. 12. Godt beſtelt den Eſra in deſer ſake een willich volck. 18. De namen der ghener die vremde wijuen ghenomen hadden / worden beſchreuen.

1 Ende doe a Eſra alſoo badt / ende bekende / weende / ende voor den huyſe Gods lach / vergaderde hen tot hem wt Iſrael een gantſch groote ghemeynte van mans ende vrouwen ende kinderen: want het volck weende ſeer.

Iſrael bewilliget zijne vremde wijuen te verlaten.

a 3.Eſd.8.92

2 Ende Sechanias / de ſone Jehiels / van de kinderen Elams / antwoordde eñ ſprack tot Eſram: Welaen / wy hebben ons aen onſen Godt vergrepen / dat wy vremde wijuen van de volcken des landts ghenomen hebben: nv / daer is noch een hopen in Iſrael ouerdien.

3 Soo laet ons nv een verbondt maken met onſen Godt / dat wy alle wijuen / ende die van hen gheboren zijn / wt doen / na den rade des Heeren / ende b † dier / die de ghebođen onſes Gods vreeſen / datmen doe na de Wet.

b † anders, ſtaen teder vreeſe der ghebođen onſes Gods / dat is, wet.

4 Soo maeckt v nv op / want v behoort het / wy willen met v zijn: hebt eenen goeden moet / ende doet het.

5 c Doe ſtont Eſra op / ende nam eenen eedt vande ouerſte Prieſteren ende Leuiten / ende den gantſchen Iſrael / dat ſy na deſe woorden doen ſouden: ende ſy zwoeren.

c 3.Eſd.9.1

6 Ende Eſra ſtont op voor dẽ huyſe Gods / ende ginck in de camer Johanans des ſoons Eliaſabs: ende doe hy aldaer henen quam / en at hy gheen broodt / ende en dranck gheen water: want hy droech leedt om der vergrijpinghe wille / der ghenen / die gheuangen gheweeſt waren.

7 Ende ſy lieten wtroepen door Juda ende Jeruſalem / tot alle kinderen die gheuangen gheweeſt waren / dat ſy hen te Jeruſalem vergaderden.

8 Ende wie niet en quame in dry daghen / na den raedt der Ouerſte ende Oudtſte / diens haue ſoude altemael verbannen zijn / ende hy afgheſondert van der ghemeynte der ghevanghenen.

9 Doe vergaderden hen alle mannen Juda ende BenJamins te Jeruſalem in dry daghen / dat is inden twintichſten daghe der negenſter maent: eñ alle het volck ſatt opder ſtrate / voor den huyſe Gods / ende d beefden om der ſaken wille / ende vanden reghen.

d of, ſchudden

10 Ende Eſra de prieſter ſtont op / ende ſprack tot hen: e Ghylieden hebt v vergrepen / dat ghy vremde wijuen ghenomen hebt / dat ghy der ſchult Iſraels noch meer makedet.

e Deut.7.3 Judic.3.5 Nehe.13.18

11 So bekennet nv den Heere uwer Vaderen Godt / ende doet zijn welbehagen / ende ſcheydet ulieden vande volcken des landts / ende vande vremde wijuen.

12 Doe antwoordde de gantſche ghemeynte / ende ſprac met luyder ſtemmen: Het geſchiede als ghy gheſeyt hebt.

13 Doch des volcx is vele / ende een regenachtich weder / ende en can hier buyten niet ſtaen: ſoo en is het oock niet eens of tweer daghen werck: want wy hebben ſulcker ouertredinghe veel ghemaeckt.

14 Laet ons onſe Ouerſte beſtellẽ inder gantſcher ghemeynten / dat alle die in onſe ſteden vremde wijuen genomen hebben / op beſtemden tijdt comen / ende de Oudtſte eener yegelijcker ſtadt / ende haer Richters mede / tot dat van ons ghewendet worde den toorne onſes Gods / om deſer ſaken wille.

15 Doe werden beſtelt Jonathan de ſone Aſahels / ende JehasJa de ſone Thikwa / ouer deſe ſake: ende Meſullam ende Sabthai de Leuiten holpen hen.

16 Ende de kinderen der ghevanckeniſſe deden alſo: ende de prieſter Eſra / ende de voorneemſte Vaderen in harer vaderen huyſen / ende alle voorghenoemde ſcheydeden hen: ende ſettedẽ hen aenden eerſten dage der thienden maendt deſe ſake te verhooren.

17 Ende ſy richtedent wt aen alle mannen die vremde wijuen hadden / inden eerſten daghe der eerſter maendt.

18 Ende daer werden ghevonden f onder de kinderen der Prieſters / die vremde wijuen genomen hadden / namelijcken / onder de kinderen Jeſua des ſoons Jozadaks / ende zijne broederen / MaeſeJa / Elieſer / Jarib / ende Gedalia.

De namen der gener die vremde wijuen genomẽ hadden.

f 3.Eſd.9.18

19 Ende ſy gauen hare handt daer op / dat ſy de wijuen wouden wtſtootẽ / ende tot ſchultoffer eenen ram voor hare ſchult gheuen.

20 Onder de kinderen Immers / Hanani ende SabadJa:

21 Onder de kinderen Harims / MaeſeJa / Elia / SemaJa / Jehiel ende Vſia:

22 Onder de kinderen Pashurs / Elioenai / Maeſeia / Iſmael / Nethaneel / Joſabad / ende Eleaſa.

23 Onder de Leuiten: Joſabad / Simei / ende Kelaia / (hy is de Klita /) PethadJa / Juda ende Elieſer.

24 Onder de Sanghers / Eliaſib: onder de

Poortwachters/Sallum/Telem ende Vri.

25 Van Israel: onder de kinderen Pareos/ Ramia/ Jesia/Malchia/ Meiamin/Eleasar/Malchia ende Benaia:

26 Onder de kinderen Elams / Mathania/ Zacharia/Jehiel/Abdi/Jeremoth ende Elia:

27 Onder de kinderen Zathu/Elioenai/ Eliasib/ Mathania/ Jeremoth / Sabad ende Aziza:

28 Onder de kinderen Bebai/Johanan/Hanania/Sebai/ende Athlai:

29 Onder de kinderen Bani / Mesullam/ Malluch / AdaJa / Jasub / Seal ende Jeremoth:

30 Onder de kinderē Pahath Moab/Adna/ Chelal / BenaJa/ MaeseJa/ MathanJa/ Bezaleel/Benni ende Manasse:

31 Onder de kinderen Harims/ Eliezer/ HesJa/MalchJa/SemaJa/Simeon/

32 BenJamin/Malluch ende Samaria:

33 Onder de kinderen Hasums / Mathnai/ Mathatha / Sabad / Eliphelet / Jeremai/ Manasse ende Simei:

34 Onder de kinderen Bani / Madai/ Amram/Huel/

35 BenaJa/Bedia/Chelui/

36 Naia/Meremoth/Eliasib/

37 Mathania/Mathnai/Jaesau/

38 Bani/Benui/Simei/

39 Selemia/Nathan/Adaia/

40 Machnabai/Sasai/Sarai/

41 Asareel/SelemJa/Samaria/

42 Sallum/Amaria/ende Joseph:

43 Onder de kinderen Nebo / Jeiel/ Mathithia/ Sabad/ Sebina / Jaddai/ Joel ende Benaia.

44 Dese hadden altemael vreemde wijuen ghenomen: ende daer waren sommighe onder de selue wijuen / die daer kinderen gheghen hadden.

¶ Eynde des boecx Esre.

HET BOECK NEHEMIE.

¶ Argument.

NA Esdras comt Nehemias/ wt de Babylonische ghevanckenisse/ daer hy noch was: ende doe hy te Jerusalem ghecomen was/ dede hy de stadt weder bouwen/ende de mueren/ ende de stercten. Hy verlichtet oock het volck van sommighe ongherechtighe schattinghen/ lasten ende woecker/ waer door sy ouerladen waren: ende beschermde de burghers met grooten voorspoet ende stantvasticheyt/ oock sommighe misbruycken/ die inde ghemeynte waren/ beterende. Bouen desen wordt bewesen/ hoe noodich het den gheloouighen zy te waken ende voorsichtich te zijne/ om de vyanden des volcx Gods te bedrieghen ende te ouerwinnen/ende haer houeerdich voornemen te niete te maken. In dese historie zijn rseuentich iaren: ende van dat want van den eersten iare Cyri/ tot het twintichste iaer Darij / telt men achtenvijftich iaren beruaet: tot het tweeende dertichste iaer Darij/ telt men twaelf iaren/ in de welcke de mueren der stadt weder opghrecht zijn.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Nehemias treurt ende beklaecht de ghevanckenisse des volcx.

Nehemias/ schencker des coninck Arthahsastha.

1 Dit zijn de gheschiedenissen Nehemie/des soons Hachalie: Het gheschiedde inder maent Chisleff/ des twintichsten iaers / dat ick was te Susan opde burcht:

2 Doe quam Hanani / een mijner broederen/ met sommighe mannen wt Juda: ende ick vrachde se/ hoe het den Joden ginghe/ die behouden ende ouerbleuen waren vander ghevanckenisse/ eñ hoe het te Jerusalem stonde.

3 Ende sy spraken tot my: De ouerbleuene van der ghevanckenisse zijn aldaer in den lande in grooten ongheluck ende versmaetheyt: a de mueren Jerusalems zijn ghebroken/ ende hare poorten met vyere verbrandt.

a 2.re.25.4.8 2.par.36.19

4 Doe ick nu sulcke woorden hoorde/ satt ic/ ende weende / ende droech leedt b † twee daghen lanck/ ende vastede/ende badt voor den Godt vanden hemel/

b † and. sommighe

Nehemias ghebedt.

5 Ende sprack: c O Heere Godt vanden hemel/ ghy groote ende verschrickelijcke Godt/ d die daer houdt het verbondt ende barmhertichheyt dien / die hem lief hebben/ende zijne Gheboden houden:

c Nehe.9.32 Dan.9.4 d Exod.20.5 ende 34.6 Deut.7.9 Jere.32.18

6 Laet doch uwe ooren opmercken/ende uwe ooghen open zijn/ dat ghy hooret het ghebedt uws knechts/dat ick nu voor u bidde/dach ende nacht / voor de kinderen Israels uwe knechten / ende bekenne de sonden der kinderen Israels / die wy aen u ghedaen hebben: ende ick ende mijns vaders huys hebben oock ghesondicht.

7 Wy zijn verdoruen geworden/dat wy niet ghehouden en hebben de Gheboden/Beuelen ende Rechten / die ghy gheboden hebt uwen knechte Mose.

8 Gedenct doch des woordts/dat ghy uwen knechte Mose geboodet/ende spraket: e Wanneer ghy ulieden vergrypt/ so wil ick u onder de volcken verstroyen:

9 f So ghy u daerentteghen bekeert tot my/ ende houdet mijne Gheboden / ende doetse: ende wanneer ghylieden oock verstooten waeret tot aen des hemels eynde/ so wil ick u doch van daer vergaderen / ende wil u brenghen aen de plaetse / die ick vercoren hebbe/ dat mijnen Naem aldaer woone.

10 Sy zijn doch uwe knechten ende uwe volc/ die ghy g verlosset hebt door uwe groote kracht ende machtigher handt.

11 Och Heere / laet uwe ooren opmercken op het ghebedt uws knechts/ende op het ghebedt uwer knechten/ die daer begeeren uwen Name te vreesen: ende laet het uwen knechte heden wel ghelucken / ende geeft hem barmhertichheyt voor dese mannen: want ick was des Conincx schencker.

¶ Dat

Dat ij. Capittel.

1. Nehemias reyst met oorlof ende brieven Arthahsastha na Jerusalem/ 11. besiet de stadt heymelycken/ haer te helpen/ 19. ende hem gheraet zijn voornemen tot naklap ende spot voor de vyanden Jsraels.

Nehemia reyst na Jerusalem.

IN der maent Nissan/a des twintichsten iaers des Conincx Arthahsastha/ doe wijn voor hem stont/ nam ick den wijn op/ende gaf hem den Coninck/ ende ick sach b† treurich voor hem. 1

a Nehe. 13. b† And. ick en was noyt treurich voor hem.

Doe sprac de Coninc tot my: Waerom siet ghy so iammerlick? ghy en zyt ymmers niet kranc? dat en isset niet/ maer ghy zyt swaermoedich: Jck nv/vreesde my gantsch seer/ 2

Ende sprack totten Coninck: De Coninck leve eewichlick: soude ick niet iammerlicken sien? de stadt/ daer het huys der begravenisse mijner vaderē is/ leyt woest/ende hare poorten zijn met vyere verteert. 3

Doe sprack de Coninck tot my: Wat begheert ghy dan? Doe badt ick den God vanden hemel/ 4

Ende sprac totten Coninc: Behaecht het den Coninck/ ende uwe knechten voor v/dat ghy my henen sendet in Juda/ tot der stadt der begravenisse mijner vaderen/ dat ickse bouwe? 5

Ende de Coninck sprack tot my/ ende de Conninginne die by hem satt: Hoe lange sal v reyse dueren? ende wanneer sult ghy weder comen? ende het behaechde den Coninc wel/ dat hy my henen sandt: ende ick settede hem eenen ghewissen tyt/ 6

c 3. Esd. 4. 47

Ende sprac totten Coninc: c Behaecht het den Coninck/ so gheve hy my brieven/aen de landtvooghden op ghene zyde des waters/ dat sy my over gheleyden/ tot dat ick come in Juda: 7

Eñ brieven aen Assaph den d Houtvorst des Conincx/dat hy my hout gheve tot balcken der poorten/ aenden palleyse die inden huyse ende aen der stadtmuerē zijn/ ende totten huyse daer ick in trecken sal: ende de Coninc gaf my na der goeder hant mijns Gods over my. 8

Ende doe ick quam totten lantvoochden op gene zyde des waters/gaf ick hen des Conincx brieven:ende de Coninck sandt met my henen de hooftlieden ende ruyteren. 9

Saneballat.

Doe nv Saneballat de Heroniter / eñ Tobia een Ammonitisch knecht / dat hoorden/ verdroot het hen seer/ dat een mensche ghecomen ware / die wat goets sochte voor de kinderen Jsraels. 10

Nehemia besiet de stat heymelick/ haer te helpen.

Ende doe ick te Jerusalem quam/ eñ daer dry daghen gheweest was/ 11

Maecte ick my des nachts op/ende weynich mannen met my: want ick en seyde geenen mensche/ wat my mijn God inghegeven hadde/ te doen aen Jerusalem: ende daer en was gheen dier met my / dan alleen daer ick op reedt. 12

Eñ ick reedt ter daelpoorte wt by nachte/ voor der drakenfonteyne / ende aen de mestpoorte/ ende i† het dede my wee/dat de mueren Jerusalems verschenut waren / ende de poorten met vyere verteert. 13

Ende ghinck over ter fonteynpoorte/ ende tot des Conincx k† wyer / ende daer en was geen ruymte mijnen Diere/dat het onder my hadde connen gaen. 14

Doe tooch ick by nachte lancx de beke henen/ende het dede my wee/ de mueren also te sien: ende keerde wederom / ende quam ter daelpoorte weder in. 15

Ende de oversten en wisten niet waer ick henen ginck/of wat ick maeckte: want ick en hadde tot dier tijt toe/den Joden eñ den Priesteren/den Raedtsheeren ende den Oversten/ ende den anderen die aen het werck arbeyden/ noch niet gheseyt. 16

Ende sprac tot hen: Ghylieden siet het ongeluck daer wy in zijn/ dat Jerusalem woest leyt/ ende hare poorten zijn met vyere verbrant: comt/ laet ons de mueren Jerusalems bouwen / dat wy niet meer een versmaetheyt en zijn. 17

Ende seyde hen aen de hant mijns Gods/ die goet over my was: daertoe de woordē des Conincx/die hy tot my gesprokē hadde: ende sy spraken: So laet ons op zijn: ende wy bouweden/ ende hare handen werdē vrymoedich ten goeden. 18

Doe nv Saneballat de Horoniter / eñ Tobia de Ammonitische knecht / ende Gosen de Araber/dat hoorden/bespotteden sy ons/ende verachteden ons/ ende spraken: Wat is dat/ dat ghylieden doet? wilt ghylieden vanden Coninck weder af vallen? 19

De Samariters met hare byhulpers/ spreken tegē het bouwen/ &c.

Doe antwoordde ick hen/ende sprack: De God vanden Hemel/ sal het ons wel ghelucken laten: want wy zijne knechten/ hebben ons opghemaeckt/ ende bouwen: ghylieden daerentegghen/en hebbet geen deel/noch recht/ noch ghedachtenisse in Jerusalem. 20

Dat iij. Capittel.

1. De namen der ghener/ door welcke de mueren te Jerusalem weder ghebouwet zijn.

1 ENde Eliasib de hooge Priester maecte hem op met zijne broederen den Priesteren/ ende bouweden de schaepspoorte: sy heylichdense/ ende setteden hare deuren in / ende sy heylichdense tot aen den torren Mea/ namelycken/tot aen den a torren Hananeel.

De namen der bouwers Jerusalems.

a Jere. 31. 38. Zach. 14. 10.

2 By hem bouweden de mannen van Jeriho: oock bouwede by hem Sachur de sone Jmri.

3 Nv de bischpoorte/ bouweden de kinderen Senaa/die decktense/ ende steldē hare deuren in/ sloten ende grendelen.

4 By hen bouwede Meremoth de sone Vria/des soōs Hakoz: By hem bouwede Mesullam de sone Berechia / des soons Mesesabeel: By hem bouwede Zadok de sone Baena:

5 By hem bouweden die van Thekoa: doch hare b gheweldighen en brachten haren hals niet ten dienste harer heeren.

b De arme moeten het cruyce dragē/ de rijcke en geven niet/ deus aes heeft niet/ sir cinque en geeft niet/ quater dry/ die helpen vry.

6 De oude poorte bouweden Joiada de sone Passeah/ ende Mesullam de sone Besodia: sy decktense/ ende stelden de deuren in/ ende sloten ende grendelen.

7 By hen bouwedē Melathia van Gibeon/ ende Jadon van Merono/mannen van Gibeon eñ van Mizpa/aen den stoel des lantvoochts/op dese zyde des waters.

8 By hen bouwede Vsiel de sone Harhaja/ de gautsmit: By hem bouwede Hanania de sone c† des Apotekers: ende sy bouweden wt te Jerusalem / tot aen de breede mueren.

c† And. Harskam

d and. deels

9 By hem bouwede Kepha Ja de sone Hur/ de ouerste des haluen d † vierendeels te Jerusalem:

10 By hem bouwede Jedaia/ de sone Harumaph / teghen zijnen huyse ouer: by hem bouwede Hattus/ de sone Hasabenia.

11 Nv Malchia de sone Hurim / ende Hasub de sone Pahath Moab / bouwede twee stucken/ ende den torren byden ouen:

12 By hem bouwede Sallum de sone Halobes/ de ouerste des haluen vierendeels te Jerusalem/ hy ende zijne dochteren.

13 De Daelpoorte bouwede Hanun/ ende de burghers van Sanoah: sy bouwedense/ ende setteden hare deuren in/ sloten ende grendelen/ende duysent ellen aen der mueren/tot aen de Mestpoorte.

e and. haluen deels. and. des wijngaerdeniers Beth-Charem.

14 De Mestpoorte nv bouwede Malchia de sone Rehab/ de ouerste des e † vierendeels der wijngaerdeniers : hy bouwedese / ende settede hare deuren in/ sloten ende grendelen.

15 Nv/de Fonteynpoorte bouwede Sallum de sone ChalHose/ de ouerste des vierendeels te Mizpa : hy bouwedese ende decktese/ende settede hare deuren in/sloten ende grendelen: daertoe de mueren aen den † poel Saloah by den hof des Conincx / tot aen de trappen die vander stadt Dauids af gaen.

† and. piscine

f † and. deels

16 Naest hem bouwede Nehemias / de sone Asbuk/ de ouerste des haluen f † vierendeels te Bothzur/ tot teghen de doode grauen Dauids ouer/ ende tot aenden poel AsuJa/ ende tot aen het huys der Helden.

17 Naest hem bouweden de Leuiten/Rehum de soue Bani: naest hem bouwede Hasabia/ de ouerste des haluen vierendeels te Regila in zijnen vierendeele.

18 Naest hem bouwedē hare broederen/ Banai de sone Hanadad/ der ouerste des haluen vierendeels te Regila:

19 Naest hem bouwede Eser de sone Jesua/ de ouerste te Mizpa/ twee stucken lancx den hoeck henen/teghen het harnasch huys:

20 Naest hem op den berch bouwede Baruch de sone Sabai / twee stucken in den hoeck/ tot aen de huysdeure Eliasib des hooghen Priesters:

21 Naest hem bouwede Meremoth / de sone Vria des soons Hakoz/ twee stucken/vander huysdeure Eliasib/tot aē het eynde des huys Eliasib:

22 Naest hem bouweden de Priesters / de mannen wt den g † landtstreken:

g † and. contreyen.

23 Daer naest bouwede BenJamin ende Hasub / teghen haren huyse ouer: daer naest bouwede Asaria/de sone Maeseia/des soons Anania/teghen zijnen huyse ouer:

24 Naest hem bouwede Benui/de sone Henadad / twee stucken van Asarias huys / tot aenden hoeck/ende tot aenden cant.

25 Palal de sone Vsai/ tegen den hoeck ende den hooghen torren ouer die van des Conincx huys wt kijckt / by den houe des carckers: naest hem Pedaia de sone Pareos.

h † an. die daer woonde etc. [bouweden] tot aen/ etc.

26 De Nethinims dan h † woonden aen Ophel/tot aen de waterpoorte/teghent Oosten/ daer den torren wt kijckt:

27 Naest dien bouweden die van Thekoa/ twee stucken/ tegen den grooten torren ouer/ die wt kijct/ende tot aen de mueren i Ophel.

i 2. par. 33. 14

28 Nv/ vander Peertspoorte aen bouweden de Priesters / een yeghelijck teghen zijnen huyse ouer:

29 Daer naest bouwede Zadok/de sone Immer/ tegen zijnen huyse ouer: naest hem bouwede Semaia/ de sone Sachania/ de Deurwachter teghent Oosten:

30 Naest hem bouwede Hanania de sone Selemia / ende Hanun de sone Salaph de seste/twee stucken: naest hem bouwede Mesullam / de sone Berechia / teghen zijn † kiste ouer:

31 Naest hem bouwede Malchia / de sone des goutsmits/tot aent huys des Nethinim/ ende der kramers / teghen de Raedtspoorte ouer/ende tot aen den sael aen den hoeck:

32 Ende tusschen de sale aen den hoeck ter Schaepspoorte bouweden de goutsmeden ende kramers.

Dat iiij. Capittel.

1. De Samariters ende hare medehulpers spotten tegen Gods werck. 4. Nehemias bidt tegen hen/ 7. soo werden hare boose aenslaghen te niete ghemaeckt. 9. De Joden waken ende bidden/ende rusten hen te bouwen ende strijden.

1 DOe nv Saneballat hoorde/ dat wy de mueren bouweden / werdt hy toornich ende seer grimmich/ ende bespotede de Joden/

2 Ende sprack voor zijnen broederen/ ende den machtighen te Samaria: Wat maken de amechtighe Joden ? salmense laten gheworden? sullen sy offeren? sullen syt in eenen daghe volbrenghen ? sullen sy de steenen leuendich maken/ die daer stof hoopen ende verbrandt zijn?

3 Eñ Tobias de Ammoniter by hem sprack: Laetse slechts bouwen: wanneer vossen daer op toghen/ die verscheurden hare steene mueren wel.

4 Hoort / onse Godt/ hoe veracht zijn wy: keert hare versmaethheydt op haren cop/ dat ghyse geuet in verachtinghe inden lande harer ghevanckenisse.

5 Decket hare misdaet niet toe/ ende hare sonde en verdelghet niet voor v: want sy hebben de bouwlieden ghetercht.

6 Doch wy bouweden de mueren/ eñ voechdense gantsch aen malcanderen / tot aen de halue hoochte: ende het volck kreech een herte te arbeyden.

7 Doe nv Saneballat/ ende Tobia/ ende de Arabiers / ende Ammoniters/ ende Asdoditers hoorden / dat de mueren te Jerusalem toeghemaeckt waren/ende dat sy de scheuren begonnen hadden te beteren / werden sy seer toornich:

8 Ende maeckten al te samen een verbondt te hoop / dat sy quamen / ende krijchden teghen Jerusalem / ende daer een a beletsel in maeckten.

9 Wy daerenteghen baden tot onsen Godt/ ende setteden een wacht op hen/ dach ende nacht teghen hen:

10 Ende Juda sprack: b De kracht der draghers is te zwack / ende des stofs is te veel/ wy en connen aen der mueren niet bouwen.

11 Onse wederpartijders dan dachten: Sy en sullen niet weten noch sien/ tot dat wy onder hen comen / ende hen verworghen/ ende het werck verhinderen.

12 Doe nv de Joden die by hen woonden quamen/ende seyden ons wel thienmael/wt alle plaetsen/

plaetsen/ daer sy rondtom ons woonden.

13 Doe stelde ick beneden aende plaetse/ achter der mueren in de c grauen/ het volck na hare gheslachten/ met hare zweerden/ spiessen ende boghen.

14 Ende sach toe/ ende maeckte my op/ ende sprack tot de Raetsheeren ende Ouerste/ ende den anderen volcke: d Vreest v niet voor hen: denckt aen den grooten ende verschrickelijcken Heere/ ende strijdet voor uwe broederen/ sonen/ dochteren/ wyuen ende huysen.

15 Doe nv onse vyanden hoorden dat het ons was condt ghewordden/ maeckte Godt haren raedt te niete: ende wy keerden altemael wederom na der mueren/ een yeghelijck tot zijnen arbeydt.

16 Ende het geschiedde voortaen/ dat de ionghelinghen/ de helft den arbeydt deden/ ende de ander helft hielden spiessen/ schilden/ boghen/ ende pantsiers: ende de Ouerste stonden achter den gantschen huyse Juda.

17 Die daer bouweden aender mueren/ ende droeghen den last/ van dien die hen oplaeden: met eener handt deden sy den arbeydt/ ende met der ander handt hielden sy de wapenen.

18 Ende een yeghelijck die daer bouwede/ hadde zijn zweerdt aen zijne lendenen gegordet/ ende bouweden alsoo: ende die met der basuynen blies/ was by my.

19 Ende ick sprack tot de Raetsheeren ende Ouerste/ en totten anderen volcke: Het werck is groot ende wijt/ ende wy zijn verstropt op der mueren/ verre van malcanderen:

20 Aen welcker plaetse ghy nv der basuynen gelupt hoort/ daer vergadert v henen tot ons: e ende Godt sal voor ons strijden:

21 Soo willen wy aen het werck arbeyden: ende de helft hielt de spiessen/ vanden opganc des dagheraedts aen/ tot dat de sterren voort quamen.

22 Oock sprack ick te dier tijdt totten volcke: Een yegelijck blijue met zijnen ionghen den nacht ouer te Jerusalem/ dat wy des nachts de wacht/ en des daechs den arbeyt wachtẽ.

23 Nv/ ick ende mijne broederen/ ende mijne ionghers/ ende de mannen opder wacht achter my/ wy en toghen onse kleederen niet wt/ een yegelijck f † liet het baden aenstaen.

c Dat zijn de grauen rondtomme stadt.

d Num. 14.9 Deut. 1.21 ende 20.3 1. Mach. 4.8

Die Jerusalem weder bouwen/ arbeyden met eener handt/ ende ander houden sy de wapenen.

e Exod. 14.25 Deut. 1.30 ende 20.4 ende 28.7

† Ende met zijnen zweerde int water.

Dat v. Capittel.

1. Daer comt een geschrey inden volcke/ des dieren tijdts haluen. 6. Nehemias verbiet den woecker/ 14. ende gaet in zijnen ampte zijns rechts te buyten.

1 Ende daer verhief hem een groot gheschrey des volcx/ ende harer vrouwen/ teghen hare broeders der Joden.

2 Ende daer waren sommige/ die daer spraken: Onser sonen ende dochteren zijn te vele: laet ons coorn voor hen nemen/ ende eten/ dat wy leuen.

3 Doch sommighe spraken: Laet ons onse ackers/ wijnberghen/ ende huysen versetten/ ende coorn daer voor nemen inden dieren tijt.

4 Sommige daerentegen spraken: Laet ons gheldt leenen op chijnse vanden Coninck/ op onse ackeren ende wijnberghen.

5 Want onser broeders lijf is als onse lijf/ ende hare kinderen als onse kinderen: anders souden wy onse sonen ende dochteren onderwerpen den dienste: ende daer zijn alreede sommighe van onse dochteren onderworpen/ ende daer en is gheen vermogen in onse handen: oock worden onse ackeren ende wijnberghen/ der anderen.

6 Doe ick nv haer geschrey ende sulcke woorden hoorde/ werdt ick seer toornich.

7 Ende mijn herte werdt des sins met my/ dat ick de Raedtsheeren ende Ouerste berispte/ ende sprack tot hen: a Wilt ghy een op den anderen woecker drijuen? ende ick brachte een groote ghemeynte te samen teghen hen/

8 Ende sprack tot hen: Wy hebben onse broederen de Joden weder ghecocht/ die den Heydenen vercocht waren/ na onsen vermoghen: ende ghylieden wilt oock uwe broederen vercoopen/ die wy tot ons gecocht hebben? Doe zwheghen sy/ ende en vonden niets te antwoorden.

9 Ende ick sprack: Het en is niet goet dat ghylieden doet: soudet ghy niet inder vreesen Gods wandelen/ om der versmaetheyt wille der Heydenen onser vyanden?

10 Ick ende mijne broederen/ ende mijne ionghers/ hebben hen oock ghelt ghedaen/ ende coorn/ den woecker dan hebbẽ wy nagelatẽ.

11 So geeft hen nv heden ten dage weder hare ackers/ wijnbergen/ olygaerden/ ende huysen/ ende den hondertsten vanden gelde/ van coorn/ van moste/ ende van olye/ dat ghylieden aen hen ghewoeckert hebt.

12 Doe spraken sy: Wy willent weder geuen/ ende en willen niets van hen begheeren/ ende willen doen als ghy ghesept hebt. Ende ick riep de Priesteren/ ende nam eenen eedt van hen/ dat sy alsoo doen souden.

13 Oock schuddede ick mijnen boesem wt/ ende sprack: Alsoo schudde Godt wt/ elcken man van zijnen huyse/ ende van zijnẽ arbeyt/ die dit woordt niet b hanthauet: en de gantsche ghemeynte sprack/ Amen: ende loefden den Heere: ende het volck dede alsoo.

14 c Oock van dier tijdt aen/ doe my beuolen werdt een Landtvoocht te zijn inden lande Juda/ namelijcken/ vanden twintichsten iare aen/ tot in het twee ende dertichste iaer des coninck Arthahsastha/ dat zijn twaelf iaren/ en geneerde ick my ende mijne broederen niet vander Lantvoochden cost.

15 Want de voorledẽ Lantvoochden/ die voor my gheweest waren/ hadden het volck bezwaert/ ende hadden van hen genomen broot ende wijn/ daertoe oock veertich sikel silvers: oock hadden hare d ionghens met gheweldt gheuaren ouer het volck: doch ick en dede alsoo niet/ om der vreese Gods wille.

16 Oock arbeydde ick aen der muerẽ arbeyt/ ende en cochte gheenen acker/ ende alle mijne ionghers moesten aldaer totten arbeydt te hoop comen.

17 Daertoe waren der Joden ende Ouersten/ hondert ende vijftich by mijner tafel/ die tot my ghecomen waren vanden Heydenen/ die rondtom ons zijn.

18 Ende men bereydde my des daechs eenen osse/ ende ses wtghelesen schapen/ ende voghelen: ende telcken in thien daghen allerley wijn de volheyt: noch en voorderde ick der Landtvoochden cost niet: want den dienst was zwaer opden volcke.

19 e Ghedenckt my/ mijne Godt/ ten besten alles wat ick desen volcke ghedaen hebbe.

De woecker wert verboden door Nehemiam.

a Deu. 23.19 Exod. 22.25 Leuit. 25.35

b Dat is/ de hant daer aen houdet:

c Nehem. 2.6 Nehemias en bruyckt zijns rechts niet/ dewijle het volc sus bezwaert is.

d Dat zijn hofsknechten gheweest.

e Nehe. 13.14

Dat vj. Capittel.

1. Menigherley listighe aenslagen tegen Gods werck/ daer door men het bouwẽ verhinderen wil/ werden door Nehemiam ghestuert / ende te schanden ghemaeckt.

Listige aenslagen tegen Gods werc/ daer door mẽ het bouwen verhinderen wil.

1 Ende doe Saneballat / Tobias / ende Gosen de Arabiter / ende andere onse vyanden vernamen / dat ick de mueren ghebouwet hadde / ende gheen scheure meer daer aen en was / (hoewel ick de deuren te dier tijdt noch niet ghehanghen en hadde in de poorten/)

2 Sandt Saneballat ende Gosen tot my/ ende lieten my segghen: Comt/ende laet ons te samen comen in de dorpen / op den vlacken velde Ono : sy dachten dan my quaet te doen.

3 Doch ick sandt boden tot hen/ende liet hen segghen : Ick hebbe een groot werck wt te richten/ick en can niet afcomen: het werck mochte na blijuen/ wanneer ick de handt af toghe/ende tot vlieden afquame.

4 Sy sonden nv wel viermael tot my / op die wijse : ende ick antwoordde hen op dese wijse.

5 Doe sandt Saneballat ten vijfstenmael tot my zijnen iongen / met eenen openen brief in zijner handt:

Saneballat sendt briefs aẽ Nehemia.

6 Daer was in gheschreuen : Het is voor de Heydenen ghecomen / ende Gosen heeft het ghesept/ dat ghy ende de Joden denckt af te vallen : daerom ghy oock de mueren bouwt/ ende ghy wilt haer Coninc zijn in desẽ saken.

7 Ende ghy hebt v Propheten bestelt / die van v wtroepen sullen te Jerusalem / ende segghen: Hy is de Coninck Juda. Nv/sulcx sal voor den Coninck comen: so comt nv/ ende laet ons met malcanderen raetslaghen.

8 Doch ick sandt tot hem/ende liet hem segghen : Sulcx en is niet gheschiedt / dat ghy segt: ghy hebt het wt uwer herten versiert.

9 Want sy alle wouden ons bevreest maken / ende dachten: Sy sullen de handt aftrecken van hare wercken / dat sy niet en arbeyden : a† doch ick sterckte mijne handt dies te meer.

a† And. Daerom sterckt nv/ [O Heere/ aen Saneballat] myn hant.

10 Ende ick quam int huys SemaJa / des soons DelaJa / des soons Methethabeel/ ende hy hadde hem besloten/ende sprac: Laet ons te samen comen inden huyse Gods/midden inden Tempel/ ende de deure des Tempels toesluyten : want sy sullen comen v vermoorghen/ ende sullen byder nacht comen/dat sy v vermoorghen.

Valsche broeders. Hier siet ghy dat alletijdt onder Gods volc/ valsche lieden zijn.

11 Doch ick sprack : Soude sulck een man vlieden? soude sulck een man/ als ick ben/ in den Tempel gaen / dat hy leuendich bleue? ick en wil daer niet in gaen.

12 Want ick merckte/ dat hem Godt niet ghesonden en hadde: want hy seyde wel prophecyen op my : doch Tobias ende Saneballat hadden hem ghelt ghegheuen.

13 Daerom nam hy gheldt / dat ick my vreesen soude/ende also doen/ende sondighen: op dat sy een quaet gheschrey hadden / daer sy my mede lasteren mochten.

14 Gedenct mijn Godt/ des Tobia ende Saneballat/ na dese zijne wercken: oock b† des Prophetẽ Noadia/ ende der andere Propheten/ die my wouden daer af verschricken.

b† Anders/ der Prophetinnen

15 Ende de muere wert reede/ inden vijf ende twintichsten dage der maent Elul / in twee ende vijftich daghen.

16 Ende doe alle onse vyanden dat hoorden/ vreesden hen alle Heydenen die rontom ons waren / ende de moet ontviel hen : want sy merckten dat dit werck van God was.

17 Oock waren ter seluer tijt vele der ouersten Juda/ welcker brieuen ginghen tot Tobia/ ende van Tobia tot hen.

18 Want harer waren vele in Juda/ die hem c gesworen waren: want hy was een schoonsoon SachanJa/ des soons Arah: ende zijn sone Johanan hadde de dochter Mesullam/ des soons Berechia.

19 Ende seyden alle goet van hem voor my/ ende brachten mijne reden wt tot hem : so sandt dan Tobia brieuen henen / my daer af te verschricken.

Dat vij. Capittel.

1. Jerusalem wordt door de wacht bewaert.
5. Het volck/ so het wt der gheuanckenisse ghecomen is/ wort ghetelt.

1 Doe wy nv de mueren ghebouwet hadden/ hinck ick de deuren: ende de deurwachters/ sangers / ende Leuiten werden bestelt.

2 Ende ick geboot mijnen broeder Hanania/ ende Hanania den paleysvoocht te Jerusalem/ (want hy was een getrouwe man/ ende Godvruchtich voor velen anderen/)

3 Ende sprack tot hen: Men en sal de poorten te Jerusalem niet op doen / tot dat de Sonne heet wort: ende wanneermẽ noch arbeyt/ so salmen de poorten toeslaẽ ende grendelen: eñ daer werden wachters bestelt van den burgeren Jerusalems/ een yegelic op zijne wacht/ ende a† op zijn huys.

4 De stadt nv/ was wijdt van ruymte/ ende groot: doch weynich volcx daer in / ende de huysen en waren niet ghebouwet.

5 Ende mijn Godt gaf my int herte/ dat ick de Raetsheeren ende de Ouersten / ende het volck vergaderde / hen te rekenen : ende ick vandt een Register haerder rekenschap/ b die te vooren opgecomen waren wt der geuanckenisse/

6 Die Nebucad Nezar de Coninck te Babel/ hadde wech ghevoert/ ende te Jerusalem woonden/ ende in Juda een yeghelick in zijner stadt.

7 Ende waren ghecomen met Serubabel/ Jesua/ Nehemia/ Asaria / Raamia/ Nahemani/ Mardachai/ Bilsan/ Mispereth/ Biguai/ Nehum/ ende Baena: Dit is het getal der mannen vanden volcke Israels.

8 Der kinderen Pareos warẽ/ twee duysent/ hondert ende twee ende tseuentich.

9 Der kinderen Sephatia/ dry hondert ende twee ende tseuentich.

10 Der kinderen Arach/ ses hondert ende twee ende vijftich.

11 Der kinderen Pahath Moab / onder den kinderen Jesua ende Joab/ twee duysent/ achthondert ende achthien.

12 Der kinderẽ Elam/ duysent/ twee hondert vier ende vijftich.

13 Der kinderen Sathu / acht hondert ende vijf ende veertich.

14 Der kinderen Saccai/ seuen hondert ende tsestich.

Der

15 Der kinderẽ Bennui/ ses hondert ende acht ende veertich:

16 Der kinderẽ Bebai/ ses hondert ende acht ende twintich:

17 Der kinderen Asgad / twee duysent / dry hondert ende twee ende twintich:

18 Der kinderen Adonikam/ ses hondert ende seuen ende tsestich:

19 Der kinderen Bigeuai/ twee duysent ende c † seuen ende tsestich:

c And. ses hon dert [illegible] seuen.

20 Der kinderen Adin / ses hondert ende vijf ende vijftich:

21 Der kinderen Ater van Hiskia/ acht ende neghentich:

22 Der kinderen Hasum / dry hondert ende acht ende twintich:

23 Der kinderẽ Bezai/ dry hondert ende vier ende twintich:

24 Der kinderen Hariph / hondert ende twaelue:

25 Der kinderen Gibeon / vijf ende neghentich.

26 Der mannen van Bethlehem ende Netopha/ hondert ende acht ende tachtentich:

27 Der mannen van Anathoth/ hondert ende acht ende twintich:

28 Der mannen van Beth Asmaueth / twee ende veertich:

29 Der mannen van Kiriath Jearim / Caphira ende Beroth / seuen hondert ende dry ende veertich:

30 Der mannen van Rama ende Gaba / ses hondert ende een ende twintich:

31 Der mannen van Michmas/ hondert ende twee ende twintich:

32 Der mannen van Beth El ende Ai / hondert ende dry ende twintich:

33 Der mannen vanden anderen Nebo/ twee ende vijftich:

34 Der kinderen des anderen Elams / duysent/ twee hondert ende vier ende vijftich:

35 Der kinderen Harims / dry hondert ende twintich:

36 Der kinderen Jereho / dry hondert ende vijf ende veertich:

37 Der kinderen Lohadid / ende Ono/ seuen hondert ende een ende twintich:

38 Der kinderen Senaa/ dry duysent/ neghen hondert ende dertich.

39 De Priesters : der kinderen Jedaia van den huyse Jesua/ neghen hondert ende dry ende tseuentich:

40 Der kinderen Immer/ duysent/ ende twee ende vijftich:

41 Der kinderẽ Pashur/ duysent/ twee hondert ende seuen ende veertich:

42 Der kinderen Harim/ duysent ende seuenthiene.

43 De Leuiten : der kinderen Jesua van Kadmiel/ onder de kinderen Hodua/ vier ende tseuentich.

44 De Sanghers: der kinderen Assaph/ hondert ende acht ende veertich.

45 De Deurwachters waren : de kinderen Sallum/ de kinderen Ater/ de kinderẽ Thalmon/ de kinderen Hakub/ de kinderen Hatita/ ende de kinderen Sobai : al te samen hondert ende acht ende dertich:

d Esra 2.43

46 d De Nethinims: de kinderen Ziha/ de kinderen Hasupha/ de kinderen Tabaoth/

47 De kinderen Keros / de kinderen Sia/ de kinderen Padon /

48 De kinderen Libana / de kinderen Hagaba/ de kinderen Salmai/

49 De kinderen Hanan / de kinderen Giddel/ de kinderen Gahar/

50 De kinderen Reaia/ de kinderen Rezin/ de kinderen Nekoda/

51 De kinderen Gasan/ de kinderen Usa/ de kinderen Passeah/

52 De kinderen Bessai / de kinderen Meginim/ de kinderen Nephussim/

53 De kinderen Bakbuk/ de kinderen Hakupha/ de kinderen Harhur/

54 De kinderen Bazlith / de kinderen Mehira/ de kinderen Harsa/

55 De kinderen Barkos / de kinderen Sissera/ de kinderen Thamah/

56 De kinderen Nezia / de kinderen Hatipha.

57 De kinderen der knechtẽ Salomonis waren: de kinderen Sothai/ de kinderen Sophereth/ de kinderen Prida/

58 De kinderen Jaela/ de kinderen Darkon/ de kinderen Giddel/

59 De kinderen Sephat Ja / de kinderen Hathil/ de kinderen Pochereth van Zebaim/ de kinderen Amon.

60 Aller Nethinim/ ende kinderen der knechten Salomonis/ warẽ dry hondert ende twee ende neghentich.

61 e Ende dese toghen oock mede op/ f † Mithel/ Melah/ Thel/ Harsa/ Cherub/ Addon/ ende Immer : doch sy en conden harer vaders huys noch zaedt niet bewijsen / hoewel sy wt Israel waren.

e Esra 2.59
f † and. van Mithel Melah en Thel harsa/

62 De kinderen Delaia / de kinderen Tobia/ ende de kinderen Nekoda / waren ses hondert ende twee ende veertich.

63 Ende van de Priesteren waren : de kinderen Haba Ja/ de kinderen Hakoz / de kinderen Barsillai / die van de dochteren Barsillai des Giliaditers een wijf nam: eñ wert na der seluen name ghenoemt.

64 De selue sochten haer gheboortregister/ ende doe syt niet en vonden / werden sy des Priesterdoms los.

65 Ende Hathirsatha sprack tot hen : Sy en souden niet eten van het Alderheylichste / tot dat een Priester op quame met g † den Licht ende Recht.

g † an. met den Urim ende Thumim. Exod. 18.30

66 h Der gantscher ghemeynte/ als een man/ was twee ende veertich duysent/ dry hondert ende tsestich:

h Esra 2,64

67 Wtghenomen hare knechten ende maechden / dier waren seuen duysent / dry hondert ende seuen ende dertich : ende hadden twee hondert ende vijf ende veertich Sanghers ende Sanghersssen/

68 Seuen hondert ende dertich peerden/ twee hondert ende vijf ende veertich muylen/

69 Vier hondert ende vijf ende dertich kemelen/ ses duysent/ seuen hondert ende twintich ezels.

70 Ende sommighe der ouerste Vaderen gauen wat totten wercke : Hathirsatha gaf tot den schatte duysent guldens / vijftich beckẽs/ vijf hondert ende dertich Priesterrocken.

71 Ende sommighe ouerste Vaderen gauen totten schatte aent werck twintich duysent guldens / ende twee duysent ende twee hondert pont siluers.

72 Ende het ander volc gaf twintich duysent guldens/ende twee duysent pont silvers/ende seuen ende tsestich Priestersrocken.

73 Ende de Priesters / ende de Leuiten / de Deurwachters/de Saughers / ende sommighe des volcx/ ende Nethinim, ende gantsch Israel setteden hen in hare stede.

Dat viij. Capittel.

1. Esra leest den volcke het boeck des Wets.
15. Het Loofhutten feest wordt ghehouden.

a Esra 3.1 3.Esd.9.38

1 Doe nv de a seuenste maendt hier toe quam/ende de kinderen Israels in hare steden waren/

2 Vergaderde hem het gantsche volck/ als een man / op de breedestrate voor de waterpoorte/ ende spraken tot Esram den Schriftgeleerden/ dat hy het Wetboeck Mosehaelde/dat de Heere Israel gheboden heeft.

Het boeck des Wets wert gelesen.
b Deut.31.11 Exod.23.2

3 b Ende Esra de Priester brachte de Wet voor de ghemeynte / beyde mans ende vrouwen / ende alle diese verstaen conden/ inden eersten daghe derseuenster maendt:

4 Ende las daer in opder breedestrate / die voor der waterpoorte is/vanden lichten morghen aen / tot opden middach / voor mans ende vrouwen/wiese verstaen conde:ende des gantschen volcx ooren waren tot het Wetboeck ghekeert.

5 Ende Esra de Schriftghelеerde stont op eenen hoogen houten stoel/ dien sy gemaeckt hadden te prediken: ende by hem stont Mathithia/Semaia/Anania/ Vria/ Hilkia ende Maeseia / tot zijner rechter handt : ende tot zijner slincker hant/ Pedaia/ Misael/Malchia / Hasum / Hasbadana / Sacharia ende Mesullam:

c Luce 4.17

6 Ende c Esra dede het boeck op voor den gantschen volcke / want hy stont bouen alle den volcke wt : ende doe hyt op dede/ stondt alle het volck.

7 Ende Esra loefde den Heere den grooten Godt: ende alle het volc antwoordde/Amen/ Amen/ met hare handen in de hoochte / en de neychden hen/ende baden den Heere aen/met het aenghesichte ter aerden.

8 Ende Jesua / Bani / Jereb Ja / Jamin/ Akuk/ Sabthai/ Hoda Ja/ Maeseia/ Klita/ Asaria/ Josabad/Hanan/ Plaia/ ende de Leuiten maecten dat het volck opde Wet merckede/ende het volck stondt op zyne stede.

9 Ende sy lasen in het wetboec Gods klaerlijcken ende verstandelycken/ datment verstondt/doemen het las.

10 Ende Nehemia/ die daer is Hathirsatha/ ende Esra de Priester de Schriftghelеerde/ ende de Leuiten / die daer maeckten dat het volck opmerckede / spraken tot allen volcke: Desen dach is heylich den Heere uwen God: daerom en weest niet treurich/ende en weent niet : want alle het volck weende/ doe sy de woorden des Wets hoorden.

d 3.Esd.9.52

11 Daerom sprack hy tot hen : d Gaet henen/ ende etet het vette/ende drinckt het soete/ende sendt dien oock een deel die niet voor hen bereydt en hebben : want desen dach is heylich om onsen Heere / daerom en becommert v niet : want de blijschap aen den Heere / is uwe stercкte.

12 Ende de Leuiten stilden alle het volck/ende spraken : Weest stille / want den dach is heylich/ende en becommert ulieden niet.

13 Ende alle het volck ghinck henen/ dat het ate/ droncke/ ende deelen sendede / een groote blyschap makede : want sy hadden de woorden verstaen diemen hen hadde condt gedaen.

14 Ende des anderen daechs vergaderden hen de ouerste Vaders onder den gantschen volcke ende de Priesters / ende Leuiten/ tot Esram den Schriftghelеerden/ dat hy hen de woorden des Wets onderrichtede.

15 Eñ sy vonden inde Wet geschreuen/ e dat de Heere door Mose gheboden hadde/ dat de kinderen Israels in Loofhutten woonen souden/ op het feest inder seuenster maendt.

16 Ende sy lietent luydtbaer werden/ende wtroepen in alle hare steden ende te Jerusalem/ ende segghen : Gaet wt opde berghen/ ende haelt f olymeyen/hartzboomen meyen/ myrten meyen/palm meyen/ eñ meyen van dichtenboomen/datmen loofhutten make/als het gheschreuen staet.

17 Ende het volck ghinck wt / ende haelden sommighe / ende maeckten hen loofhutten/ een yeghelijck op zijnen dake / ende in hare houen/ende inden houe aenden huyse Gods/ ende opder breedestrate aende waterpoorte/ ende op der breedestrate aen der poorten Ephraims.

18 Ende de gantsche ghemeynte der ghener/ die wt der gheuanckenisse waren weder ghecomen/maeckten loofhutten / ende woonden daer in: want de kinderen Israels en hadden sindt der tijdt Josua des soons Nuns / tot op desen dach/ alsoo niet ghedaen: ende was een gantsch groote blyschap.

19 Ende daer werdt int wetboeck Gods ghelesen alle daghe/ vanden eersten dage aen/ tot opden laetsten : ende hielden het feest seuen daghen lanck / ende aenden achtsten daghe g † de vergaderinghe/als het behoort.

Dat ix. Capittel.

1. Israel bekendt zijne sonden/ 5. werdt vermaent den Heere allertijdt te louen. 6. Nehemias doet een schoone danckseggbinghe tot Godt / voor alle weldaden ende ghenade / van Abraham aen/ tot op zijnen tijdt.

1 In den vier ende twintichsten daghe des maendts quamen de kinderen Israels te samen / met vasten / ende sacken/ende aerde op hen:

2 Ende scheydden het zaedt Israels van alle vreemde kinderen: ende traden henen / ende bekenden hare sonden / ende harer vaderen misdaedt:

3 Ende stonden aen hare stede/ende men las int wetboeck des Heeren hares Gods / viermael des daechs : ende sy bekenden/ ende baden aen den Heere haren Godt/ viermael des daechs.

4 Ende de Leuiten stonden op in de hoochte/namelijcken/ Jesua/ Bani/ Kadmiel/ Sebania/ Binni/ Serebia/ Bani / ende Chenani / ende schreyden luyde totten Heere haren Godt.

5 Ende de Leuiten/ Jesua / Kadmiel/ Bani/ Hasabenia/ Serebia / Hodia / Sebania/ Petahia/ spraken : Staet op/ loeft den Heere uwen Godt van eewicheydt tot eewicheydt: ende men loue den Name uwer heerlijckheyt/ die verhoocht is/ met allen seghen ende loue.

6 Heere / ghy zijt het alleen/ a ghy hebt ghemaeckt den hemel/ende aller hemelen hemel/

met allen haren heyre / de aerde / ende alles wat daer op is / de zee / ende alles wat daer in is: ghy maket alle dinck levendich / ende het hemelsche heyr bidt v aen.

b Ghy zijt de Heere Godt / die ghy Abram 7 vercoren hebt / ende hem van Vr in Chaldea wtghevoert / c ende Abraham ghenoemt:

Ende zijn herte trouwe voor v gevonden / 8 d ende een verbondt met hem ghemaeckt / zijnen zade te gheven het landt der Cananiten / Hethiten / Amoriten / Pheresiten / Jebusiten / ende Girgositen: ende hebt uwe woordt ghehouden / want ghy zijt rechtveerdich.

e Ende ghy hebt aengesien de ellendicheyt 9 onser vaderen in Egypten / en haer schreyen verhoort aen de f † Schelfzee:

Ende teecken ende wonder ghedaen aen 10 Pharao / ende alle zijne knechten / ende aen allen volcke zijns landts: want ghy bekendet dat sy stout teghen hen waren / ende hebt v eenen Naem ghemaeckt / als het heden voor ooghen staet:

g Ende hebt de zee voor hen van malcanderen gescheurt / dat sy midden inde zee drooghe daer door ginghen / ende hare vervolgers inde diepte verworpen / als steenen in machtighe wateren. 11

h Ende heu gheleydt des daechs in eener 12 wolcken calomme / ende des nachts in eener vyer calomme / hen te lichten opden weghe dien sy toghen.

Ende zijt afgheklommen opden berch Sinai / ende hebt met hen vanden hemel ghesproken / ende hen ghegheven een waerachtich Recht / ende een rechte Wet / ende goede Geboden ende Zeden: 13

Ende uwen heyligen Sabbath hen condt 14 ghedaen / ende Gheboden / Zeden ende Wetten hen gheboden door uwen knecht Mose.

i Ende hen broodt vanden hemel gegeven 15 doe hen hongerde / k ende water wt den rotzsteen laten gaen doe hen dorstede / l ende hen ghesproken / sy souden ingaen / ende het landt innemen / daer ghy uwe handt over hievet het hen te gheven.

Doch onse vaderen werden stout en halssterck / dat sy uwe Gheboden niet en hoorden: 16

Ende weygherden hen te hooren / ende en 17 dachten ooc niet aen uwe wonderen die ghy aen hen dedet: maer sy werden halssterck / m ende wierpen een hooft op / dat sy hen keerden tot harer dienstbaerheyt / in harer onverduldicheyt: doch ghy / mijne Godt / vergaeft het hen / n ende waret genadich / barmhertich / geduldich / ende van grooter barmhertichheyt / ende en verlietse niet.

o Ende hoewel dat sy een ghegoten calf 18 maeckten / ende spraken: p Dat is uwe Godt die v wt Egyptenlandt gheleydt heeft / ende deden groote lasteringhe /

Noch en verliet ghyse niet inder woestijne / na uwer grooter barmhertichheyt: q ende de wolckencalomme en weeck niet van hen des daechs / hen te leyden opden weghe / noch de vyercalomme des nachts / hen te lichten op den weghe dien sy toghen. 19

Ende ghy gaeft hen uwen goeden Geest / 20 hen te onderwysen: r ende uwes Man en wendet ghy niet van haren monde / ende gaeft hen water doe hen dorstede.

s Veertich iaer lanck versorghedet ghyse in 21 der woestijne / dat hen niet en ontbrack: hare kleederen en verouden niet / ende hare voeten en zwollen niet.

22 Ende gaeft hen Coninckrijcken ende volcken / ende deyldese hier ende daer henen / u dat sy innamen het landt Sihon des coninckx te Hesbon / ende het landt Og des coninckx in Basan.

23 x Ende vermeerderdet hare kinderen als de sterren aenden hemel / ende brachtse int landt dat ghy haren vaderen ghesproken haddet / dat sy daer in trecken / ende het innemen souden.

24 Ende de kinderen toghen daer in / ende namen dat lant in: y ende ghy verootmoedichdet voor hen de inwoonders des landts / de Cananiters / ende gaeftse in hare handen / ende hare Coningen ende volcken inden lande / dat sy met hen deden na haren wille:

25 Ende sy wonnen vaste steden / ende een vet landt / ende namen huysen vol alderley goeden / wtghehouwen borneputten / wijnberghen / olygaerden / ende boomen daermen van etet / de volheyt: ende aten / ende werden satt ende vet / ende leefden in wellust / door uwe groote goedicheyt:

26 Doch sy werden onghehoorsaem / ende wederstreefden v / ende werpen uwe Wetten achter hen te rugge: z ende verworchden uwe Propheten / die hen betuychden dat sy hen souden tot v bekeeren / ende deden groote lasteringhe:

27 Daeromme gaeft ghyse inde handt harer vyanden / diese beangsteden: ende a in den tydt haers angsts schreyden sy tot v / ende ghy verhoordese van den hemel: ende door uwe groote barmhertecheydt gaeft ghy hen * Heylanden / die hen holpen wt harer vyanden handt.

28 Wanneer sy dan tot ruste quamen / verkeerden sy hen quaet te doen voor v: soo verliet ghyse in harer vyanden hant / dat sy over haer heerscheden: so bekeerden sy hen dan / ende schreyden tot v: ende ghy verhoordese van den hemel / ende verlostese na uwer barmhertichheyt menichmael:

29 Ende lietse betuygen / dat sy hen bekeeren souden tot uwer Wet: doch sy waren stout / ende en hoorden uwe Gheboden niet / ende sondichden aen uwe Rechten / (b welcke soose een mensche doet / leeft daer in /) ende wenden hare schouderen wech / ende werden halssterck / ende en hoorden niet.

30 c Ende ghy vertoocht het vele iaren over hen / ende lietse betuyghen door uwen Gheest in uwe Propheten: doch sy en namen niet ter ooren / daerom hebt ghyse gegeven inde handt der volcken inde landen.

31 Doch na uwer grooter barmhertichheyt hebt ghyt niet gantsch met hen wtgemaeckt / noch hen verlaten: want ghy zijt een ghenadich ende barmhertich Godt.

32 Nv / onse Godt / ghy groote Godt / machtich ende verschrickelyck / ghy die houdt het verbondt ende barmhertichheydt / achtet niet d gheringhe alle de moeyte die ons gheraeckt heeft / ende onse Coninghen / Vorsten / Priesteren / Propheten / Vaders / ende uwe gantsche volck / vander tydt der Coninghen te Assur aen / tot op desen dach.

33 Ghy zijt rechtveerdich / aen allen dat ghy

Marginal notes: b Gen. 11.31 · c Gen. 17.5 · d Gen. 15.18 · e Exod. 3.7 · f and. Biesenzee / Rietzee / Roodezee. · g Exod. 14.21, Sap. 14.3, Judit. 5.14 · h Exod. 13.21 ende 14.19, Psal. 105.39, Exo. 19.3.18 ende 20.1, Deut. 4.11 · i Exod. 16.13 · k Num. 20.11 · l Gen. 22.17, Deut. 1.8, Num. 14.21 · Sonde ende ondanckbaerheydt des volcx Israels. · m Nu. 14.4 · n Exod. 34.6, Psal. 86.15 ende 103.8 ende 145.8 · o Exod. 32.8 · p 1. Re. 12.28 · q Exod. 13.22 ende 14.19 · r Exo. 16.13 ende 17.6 · s Deut. 8.2.4 ende 29.5 · u Num. 21.24 · x Gen. 22.17 · y Josue 2.3.4 · Ondanckbaerheyt en overtredinge des volcx Israels. · 3 1. Reg. 18.4 ende 19.10, 2. Par. 24.20 · a Judic. 3.9 ende 4.3 ende 6.7 ende 10.10 · * of Heylmakers / Behouders / Int boec der Richteren: Item 2. Samuel. 7.3. · b Levit. 18.5, Ezech. 20.11, Rom. 10.5, Galat. 3.12 · c 2. Reg. 17.4 ende 25.4 · Een ernstlicke biechte Nehemie. Nehem. 1.5, Dan. 9.4 · d of Neche / kleyn

ouer ons ghebracht hebt: want ghy hebt recht
ghedaen/ doch wy zijn godtloos gheweest:

34 Ende onse Coningen/ Vorsten/ Priesters
ende Vaders en hebben na uwer Wet niet
ghedaen / ende gheen achtinghe ghehadt op
uwe Gheboden ende Ghetuyghenissen / die
ghy hen hebt laten betuyghen:

35 Ende sy en hebben v niet gedient in haren
Coninckrijcke / ende in uwe groote goeden
die ghy hen gauet / ende inden wijden ende
vetten lande dat ghy hen ingheghenen hebt/
ende en hebben hen niet bekeert van haren
boosen wesen.

Ek verbont dat Israel met Godt ghemaeckt heeft.

36 Siet / wy zijn heden ten daghe knechten/
ende inden lande dat ghy onse Vaderen ghe-
gheuen hebt / te eten zijne vruchten ende goe-
den: siet/ daer zijn wy knechten in.

37 Ende zijn incominghe vermeerdert hem
den Coninghen / die ghy ouer ons ghesettet
hebt/ om onser sonden wille : ende sy heerschen
ouer onse lyuen ende vee na haren wille/ ende
wy zijn in grooter noot.

38 Ende in allen desen maken wy een vast
verbondt / ende schryuent / ende latent onse
Vorsten/ Leuiten ende Priesters versegelen.

Dat x. Capittel.

1. Het verbondt dat het volck met Godt maect/ werdt verseghelt.

Des volcx verbont met Godt werdt verseghelt.

a † and. opgeteeckende

1 DE a † verseghelaers dan waren/ Nehe-
mia/ Hathirsatha de sone Achalia/ ende
Zidekia/
2 Seraia/ Asaria/ Jeremia/
3 Palhur/ Amaria/ Malchia/
4 Hattus/ Sebania/ Malluch/
5 Harim/ Meremoth/ Obadia/
6 Daniel/ Ginthon/ Baruch/
7 Mesullam/ Abia/ Meiamin/
8 Maasga/ Bilgai/ ende Semaia : dat wa-
ren de Priesters.
9 De Leuiten nv waren/ Jesua de sone Asa-
nia / Binui / van den kinderen Henadad /
Kadmiel:
10 Ende hare broederen/ Sechan Ja/ Hodia/
Klita/ Plaia/ Hanan/
11 Micha/ Rehob/ Hasa Ja/
12 Sachur/ Sereb Ja/ Seban Ja/
13 Hodia/ Bani ende Benuni.
14 De hoofden inden volcke waren/ Pareos/
Pahat-Moab/ Elam/ Satu/ Bani/
15 Buni/ Asgad/ Bebai/
16 Adonia/ Bigeuai/ Adin/
17 Ater/ Hiskia/ Asor/
18 Hodia/ Hasum/ Bezai/
19 Hariph/ Hanathoth/ Neubai/
20 Magpias/ Mesullam/ Hesir/
21 Mesesabeel/ Zadok/ Jaddua/
22 Platia/ Hanan/ Anaia/
23 Hosea/ Hanania/ Hasub/
24 Halohes/ Pilha/ Sobek/
25 Rehum/ Hasabna/ Maeseia/
26 Ahia/ Hanan/ Anan/
27 Malluch/ Harim ende Baena.

28 Ende het ander volck/ Priesters/ Leuiten/
Deurwachters/ Sangers/ Nethinims/ ende
alle die hen vande volcken in de landen af-
ghesondert hadden totter wet Gods / met
tsamen hare wijuen / sonen ende dochteren/
alle die het verstaen conden/ ende hare mach-
tighe/ nament aen voor hare broeders.

k Jos.24.25 2.par.15.12 2.reg.23.3

29 b Ende sy quamen dat sy zwoeren/ ende
hen met eenen eede verplichteden / te wande-
len inde Wet Gods/ die door Mose den knecht
Gods ghegeuen is/ dat sy houden ende doen
wouden na alle geboden / rechten ende zeden
des Heeren onses heerschers.

30 c Ende dat wy den volcken inden lande
onse dochteren niet gheuen/ noch hare dochte-
ren onsen sonen nemen en wouden.

c Deut.7.3

31 d Oock wanneer de volcken inden lande/
op Sabbathsdagen/ ware ende alderley voe-
deringhe brenghen te vercoopen / dat wy het
niet van hen nemen en wouden/ opden Sab-
bath ende heylighe dagen: e ende dat wy des
seuensten iaers alderhande bezwaringhe vry
laten wouden.

d Nehe.13 e Leuit.25 Deut.15

32 Ende legghen een ghebodt op ons/ dat wy
iaerlijcx een derdendeel eens sikels geuen wil-
len/ ten dienste inden huyse onses Gods:

33 Namelijcken/ tot thoonbrooden/ totten da-
ghelijcschen spijsoffer / totten dagelijcschen
brantoffer des Sabbaths/ der nieuwer maen-
den ende feestdaghen / ende tot den ghehey-
lichden/ ende tot sondoffer/ op dat Israel ver-
soent werde/ ende tot allen wercke inden huyse
onses Gods.

34 Ende wy wierpen het lot onder den Prie-
steren/ Leuiten/ ende den volcke/ om het offer
des houts/ datmen totten huyse onses Gods
iaerlijcken brenghen soude/ na den huysen on-
ser vaderen/ op bestemden tijdt te branden op
den altaer des Heeren onses Gods / als het
f inde Wet ghescreuen staet.

f Leuit.6 Josue 9

35 Ende iaerlijcx te brenghen de eerstelinghen
onses landts/ ende de eerstelinghen aller vruch-
ten op alle boomen/ totten huyse des Heeren.

36 g Ende de eerstelinghen onser sonen/
ende onses vees / als het inde Wet ghescre-
uen staet : ende de eerstelinghen onser run-
deren ende onser schapen / dat wy dat alles
totten huyse onses Gods brenghen souden/
den Priesteren / die inden huyse onses Gods
dienen.

g Exod.13

37 Oock souden wy brenghen de eerstelingen
onses deechs ende onser heffinghe / ende de
vruchten alderley boomen / most ende olye/
den Priesteren / inde kiste aenden huyse on-
ses Gods : ende de h thienden onses landts/
den Leuiten/ dat de Leuiten de thienden heb-
ben in alle steden onses ackerwercx.

38 Ende de Priester/ de sone Aarons/ sal met
de Leuiten oock aende thienden der Leuiten
deel hebben / dat de Leuiten de thiende harer
thienden opbrengen totten huyse onses Gods/
inde i † kiste in het schathuys.

i † and.

39 Want de kinderen Israels/ ende de kinde-
ren Leui sullen de heffinge des coorens/ most
ende olye opbrenghen inde kiste : aldaer zijn
de vaten des heylichdoms/ ende de Priesters
die daer dienen/ ende de Deurwachters ende
Sangers/ dat wy het huys onses Gods niet
en verlaten.

Dat xj. Capittel.

1. Het volck werdt ghedeylt/ sommighe te Jerusalem/ 20. sommighe in de andere steden Juda te woonen.

1 ENde de Ouerste des volcx woonden te
Jerusalem : het ander volck daerentege-
ghen wierp het lot daerom / dat van
thienen een deel na Jerusalem in de heyli-
ghe stadt toghen/ daer te woonen/ ende negen
deelen inde steden.

Ende

Ende het volc segende alle de mannen/ die 2 vrijwillich waren te Jerusalem te woonen.

Dit zijn de hoofden des lantschaps/die te 3 Jerusalem woonden: a† inde steden Juda nv woonde een yeghelick op zijnen goede/dat in steden was/ namelick/ Jsrael/de Prie- sters/ Leuiten/ Nethinim / ende de kinderen der knechten Salomo.

Ende te Jerusalem woonden sommighe 4 der kinderen Juda ende BenJamin: b van- den kinderē Juda: AthaJa de sone Vsia/des soons Sacharia/ des soons AmarJa / des soons SephatJa / des soons Mahelaleel/ vanden kinderen Parez.

Eñ Maeseia de sone Baruch / des soons 5 ChalHase/des soons HasaJa/des soons A- daia/des soons Joiarib/ des soons Sachar- Ja/des soons Siloni.

Alle kinderen Parez die te Jerusalē woon- 6 den / waren vier hondert ende acht ende tse- stich redelicke lieden.

c Dat zijn de kinderen BenJamin: Sallu 7 de sone Mesullam / des soons Joed / des soons PedaJa/des soons KolaJa/des soōs MaeseJa/des soons Jthiel/ des soons Je- saJa.

Eñ naest hem/Gabai/Sallai/negen hon- 8 dert ende acht ende twintich.

Ende Joel de sone Sichri was haer voor- 9 stander: ende Juda de sone Hasinua/ ouer het ander deel der stadt.

d Vande Priesteren woondē daer/Jeda- 10 ia de sone Joiarib/Jachin.

Sacharia de sone Hilkia/ des soons Me- 11 sullam/des soons Zadok/ des soons Mera- ioth/des soons Ahitob/ was vorst indē huy- se Gods.

Eñ zijne broeders die inden huyse arbeyd- 12 den / dier waren acht hondert ende twee ende twintich: ende Adaia de sone Jeroham/ des soons Plalia / des soons Amzi / des soons SacharJa / des soons Pashur / des soons Malchia.

Ende zijne broeders / ouersten onder den 13 vaderen/ dier waren twee hondert ende twee ende veertich: ende Amassai de sone Asareel/ des soons Ahusai / des soons Mesillemoth/ des soons Jmmer.

Ende zijne broederen / gheweldige lieden/ 14 dier waren hondert ende acht ende twintich: ende haer voorstander was Sabdiel de sone Gedolim.

e Van de Leuiten/Semaia de sone Hasub/ 15 des soons Asrikam/des soons HasabJa/des soons Bunni.

Eñ Sabthai ende Josabad/vander Leui- 16 ten ouersten / aen den wtwendighen wercke inden huyse Godts.

Eñ Mathania de sone Micha/des soons 17 Sabdi/des soons Assaph/die het hooft was/ danckbaerheyt te beginnen totten gebede: en- de Bakbukia de ander onder zijne broederē/ ende Abda de sone Sammua/des soons Ga- lal/des soons Jedithun.

Aller Leuiten inder heyligher stadt/waren 18 twee hondert ende vier ende tachtentich.

f Ende de deurwachters/ Akub ende Tal- 19 mon/ende hare broeders/die in de poorten de wacht hielden/dier waren hondert ende twee ende tseuentich.

Het ander Jsrael nv/Priesters ende Leui- ten/waren in allen steden Juda/een yegelijc in zijnen erf deele.

21 Ende de Nethinim woonden aen Ophel: ende Ziha ende Gispa behoorden tot den Nethinim.

22 De voorstander nv ouer de Leuiten te Je- rusalem/was Vsi de sone Bani / des soons Hasabia / des soons Mathania / des soons Micha: vanden kinderen Assaph waren san- ghers/tot den wercke inden huyse Godts.

23 Want des Coninx ghebot ouer hen/was: dat de sangers souden trouwelijcken hande- len / op eenen yeghelijcken dach zijn toebe- hoorte.

24 Ende PetahJa de sone Mesesabeel/van- den kinderen Serah / des soons Juda/ was beuelhebber des Coninx / tot allen wercke aen het volck.

25 Ende der kinderen Juda/die buyten op de dorpen op haren lande waren/woondē som- mighe te KiriathArba / ende in hare dochte- ren: ende te Dibon /ende in hare dochteren: ende te Kabzeel/ende in hare dorpen/

26 Ende te Jesua/Molada/ Bethpalet/

27 Hazarsual/ Berseba/ ende hare dochteren:

28 Ende te Ziklag ende Machona/ende ha- re dochteren.

29 Ende te Enrimmon/Zarega/Jeremuth/

30 Sanoah/Adullam / ende hare dorpen: te Lachis/ende op haren velde: te Aseka/ende in hare dochteren: ende legherden hen van Ber- seba aen/ tot aen het dal Hinnom.

31 De kinderen BenJamin nv van Gaba/ woonden te Michmas/Aia / BethEl / ende hare dochteren.

32 Ende te Anathoth/ Nob/AnanJa/

33 Hazor/Rama /Githaim/

34 Hadad/Ziboim/ Neballat/

35 Lod/Ono/ende int timmerdal.

36 Ende sommighe Leuiten/ die deel in Juda hadden/woonden onder BenJamin.

Dat xij. Capittel.

1. Hier worden beschreuen de Priesters ende Leuiten/ die van Babylonien ghecomen zijn/ ende haer gheslachte. 27. Der stadtmueren worden inghewijet/ 43. ende Schatmeesters voor de Priesters ende Leuiten gheordineert.

1 Dit zijn de Priesters ende Leuiten/die met a Zerubabel den sone Sealthiel/ ende Jesua op togen: SeraJa/Jerem- Ja/Esra/

2 Amaria/Malluch/ Hattus/

3 SechanJa/Rehum/Meremoth/

4 Jddo/Ginthoi/Abia/

5 Meiamin/Maadia/Bilga/

6 SemaJa/Joiarib/Jedaia/

7 Sallu/Amok/Hilkia/Jedaia: ende dit wa- ren de hoofden onder den Priesterē ende ha- ren broederen/ten tijden Jesua.

8 Eñ de Leuiten waren dese: Jesua/Binnui/ Kadmiel/ SerebJa/ Juda eñ MathanJa/ ouer het danckampt b† hy eñ zijne broederen.

9 Bakbukia ende Vnni hare broederen/wa- ren rondtom hen ter wacht.

10 Jesua genereerde Joiakim. Joiakim ge- nereerde Eliasib. Eliasib genereerde Joiada.

11 Joiada genereerde Jonathan: Jonathan genereerde Jaddua.

12 Ende ten tijden Joiakim waren dese de ouerste Vaders onder de Priesteren / name- lijcken/ d† van Seraia was Meraia: van Je- remia was HananJa:

Marginal notes: a† And. eñ in den steden Juda woonden/ een yeghelick op/etc. — b 1.Par.9.4 — c 1.Par.9.7 — d 1.Par.9.10 — e 1.Par.9.14 — f 1.Par.9.17 — De priesters ende Leuiten die van Babylonien ghecomē zijn/ ende haer gheslachte. — Esra 1.5 — a 1.Par. 9.10 — b† and. sy ende hare broeders — c Dat is/ Jaddus die den grootē Alexander te Jerusalē ontfinck. Also heeft Nehemia oock belicht oock Esra tot op den tijt des grootē Alexāders gheleeft/ ende zijn seer oudt gewordē/ eñ hebben vier of vijf hooghe Priesters ouerleeft. — d† And. ende

13 Van Esra was Mesullam: Van Amaria was Johanan:

14 Van Malluch was Jonathan: Van Sebania was Joseph:

15 Van Harib was Adna: Van Meraioth was Helkai:

16 Van Iddo was SacharJa: Van Ginthon was Mesullam:

17 Van Abia was Sichri: Van Meiamin Moadia was Piltai:

18 Van Bilga was Samma: Van SemaJa was Jonathan:

19 Van Joiarib was Mathnai: Van Jedaia was Usi:

20 Van Sallai was Kallai: Vā Amok was Eber:

21 Van Hilkia was HasabJa: Van Jedaia was Nethaneel:

22 Ende indē tijden Eliasib/ Joiada/ Johanan/ ende Jaddua/ werden de ouerste Vaders onder de Leuiten ende Priesters beschreuen/ onder dē Connincrijcke Darij der Persen.

23 Ende de kinderen Leui de ouerste Vaders/ werden gheschreuen inde Chronijcken/ tot der tijt Johanan des soons Eliasib toe.

24 Ende dit waren de Ouerste onder de Leuiten: HasabJa/ SerebJa/ ende Jesua de sone Kadmiel/ ende hare broeders by hen/ te louen ende te dancken/ als het Dauid de man Godts gedaen hadde/ deen wacht by der anderen.

25 Mathania/ Bakbukia/ ObadJa/ Mesullam/ Talmon ende Akub/ waren Deurwachters aen der wacht/ aen den dorpel in de poorten.

26 Dese waren inden tijden Joiakim des soons Jesua/ des soons Jozadak/ ende ten tijden Nehemia des Lantvoochts/ ende des Priesters Esra des Schriftgheleerden.

Der stadtmueren wijinghe/ met psalmsanck der Leuiten.

27 Ende inder inwijinghe der mueren te Jerusalem/ sochtmen de Leuiten wt alle hare plaesen/ datmense te Jerusalem brochte/ de inwijinghe te houden met blijschappen/ met dancken/ met singhen/ cymbalen/ psalteren/ ende harpen.

28 Ende de kinderen der sanghers vergaderden hen/ vander lantstreke rondtom Jerusalem/ ende vanden e† hoeuen Netophati/

e† And. steden

29 Ende vanden huyse Gilgal/ ende vanden ackeren te Gibea/ ende Asmaueth: want de sanghers hadden hen hoeuen ghebout rondtom Jerusalem.

30 Ende de Priesters ende Leuiten reynichden hen/ ende reynichden het volck/ de poorten/ ende mueren.

31 Ende ick liet de Vorsten Juda/ bouen op de mueren climmen/ ende bestelde twee groote danckchooren/ die ginghen henen ter rechter zijden/ bouen op de mueren na de f meslpoortewaert.

f Nehe. 3.14

32 Ende hen ginck na HosaJa/ ende de helft der vorsten Juda/

33 Ende AsarJa/ Esra/ Mesullam/ Juda/ BenJamin/ SemaJa ende JiremJa.

34 Ende sommighe Priesters kinderen met trompetten/ namelicken/ SacharJa de sone Jonathan/ des soons Semaia/ des soons Mathania/ des soons Michaia/ des soons Sachur/ des soons Assaph:

35 Eñ zijn broeders: SemaJa/ Asareel/ Milalai/ Galelai/ Maai/ Nethaneel/ ende Juda/ Hanani/ met den snarenspelen Dauids des mans Gods: ende Esra de Schriftgheleerde voor hen henen/ na der Fonteynpoorten waert.

36 Ende gingen neffens hem op de trappen/ der stadt Dauids de mueren op/ na den huyse Dauids waert/ tot aen de waterpoorte teghent Oosten.

37 Den anderen danckchoor ginck tegen hem ouer/ ende ick na hem/ ende de helft des volcx de muerē lancx/ na den ouentorē opwaerts/ tot aen de breede mueren/

38 Ende na der poorte Ephraim henen/ ende na der ouderpoorte/ ende na der vischpoorte/ ende nae den toren Hananeel/ ende na den toren Mea/ tot aen de schaepspoorte/ ende bleuen staen inder kerckerpoorte.

39 Ende de twee danckchooren stonden also inden huyse Godts/ ende ick ende de helft der Ouersten met my/

40 Ende de Priesters/ namelicken/ Eliakim/ Maeseia/ MinJamin/ MichaJa/ Elioenai/ Sacharia/ Hanania/ met trompetten.

41 Ende Maeseia/ Semaia/ Eleasar/ Usi/ Johanan/ Malchia/ Elam ende Aser: ende de sangers songen luyde/ ende Jesrahia was de voorstander.

42 Ende desseluen daechs werden groote offeren gheoffert/ ende waren vrolick: want God hadde hen eē groote blijschap gemaect/ dat hen beyde vrouwen ende kinderen verheuchden/ ende men hoorde de blijschap Jerusalems verre.

43 Te dier tijt werden mannen gheordineert ouer de schatkisten/ daer de heffinghe/ eerstelingen/ ende thienden in waren/ dat syse vergaderen souden vanden ackeren rontom der steden/ wt te deylen na de Wet/ voor de Priesters ende Leuitē: want Juda hadde een blijschap aen den Priesteren ende Leuiten/ dat sy stonden/

Schat[illegible]

44 Ende wachteden de wacht haers Gods/ ende de wacht der reyninghe: ende de sangers ende deurwachters stonden na den ghebode Dauids/ ende zijns soons Salomo.

45 g Want ten tijden Dauids ende Assaph/ werden de ouerste sanghers/ eñ lofliden/ ende danck tot Godt ghestichtet.

g 2. Par[illegible]

46 Ende gantsch Israel gaf dē sangers ende deurwachters deel/ ten tijden Serubabel ende Nehemia/ op eenen yegelicken dach zijn deel/ ende sy gauen wat gheheylichts voor de Leuiten: ende de Leuitē gauen wat geheylichts voor de kinderen Aaron.

Dat xiij. Capittel.

1. Na de Wet wordt het volck wederom gereynicht/ vander Heydenen gheselschap/ 4. Int afwesen Nehemie veel onrechts voorghenomen/ 10. den Leuiten haer behoorlick deel niet ghegeuen. 15. Den Sabbath niet gehouden. 23. De Joden nemen wederom Heydensche wijuen.

1 Ende te dier tijt a werdt het boeck Mose ghelesen voor de ooren des volcks/ b ende daer wert in gheuonden gescreuen/ Dat de Ammoniten ende Moabiten nemmermeer sullen in de ghemeynte Gods comen.

a Nehe. 8. b Deut. 23.

2 Daerom dat sy den kinderen Israels niet voorquamen met broot ende water/ c ende huerden teghen hen Bileam/ dat hyse vervloecken soude: doch onse Godt keerde den vloeck in eenen seghen.

c Num. 22.

Doe sy nu de Wet hoorden / scheydden sy 3 alle vreemdelinghen van Israel af.

Ende voor dien d† hadde de Priester Eli- 4 asib/ in de kiste aenden huyse ons Gods/ gelept het offer Tobie.

Want hy hadde hem een groote kiste ghe- 5 maeckt/ ende daer hadden sy te vooren henen ghelept/ spijsoffer/ wieroock/ ghereetschap/ ende de thienden van coren/ most ende olye/ na e† den ghebode der Leuiten / sanghers ende deurwachters/ daertoe de heffinghe der Priesters.

Doch in allen desen en was ick niet te Je- 6 rusalem: f want inden twee ende dertichsten iare Arthahsastha des Coninx te Babel/ quam ick tot den Coninck: ende na sommige daghen verwerf ick vanden Coninck/ dat ick na Jerusalem trooch.

Ende ick mercte dat het niet goet en was/ 7 dat Eliasib by Tobia ghedaen hadde/ dat hy hem een kiste maecte/ inden hof aenden huyse Gods.

Ende het verdroot my seer/ ende wierp alle 8 ghereetschap vanden huyse Tobia wt voor de kiste.

Ende hiet dat sy de kiste reynichden: ende 9 ick bracht aldaer weder henen de ghereetschap des huys Gods/ het spijsoffer ende den wieroock.

g Ende ick vernam/ dat der Leuiten deel hen 10 niet ghegeuen waer: daerom de Leuiten ende sanghers gheuloden waren/ een peghelick tot zijnen acker te arbeyden.

Doe bescholdt ick de ouersten/ ende sprack: 11 Waerom verlaten wy het huys Gods? doch ick vergaderdese/ ende steldese aen hare stede.

Doe brachte gantsch Juda de thienden van 12 coren/ most ende olye/ ten schatte.

Ende ick stelde ouer de schatten Selem Ja 13 den Priester/ ende Zadok den Schriftgheleerden/ ende van den Leuiten Peda Ja / ende onder hare handt Hanan den sone Sachur/ des soons Mathania: want sy werden trouwe ghehouden/ ende hen wert beuolen/ haren broederen wt te deylen.

h Ghedenckt mijner mijn God daer aen/ 14 ende en delcht mijne barmhertichept niet wt/ die ick aen mijns Gods huys/ ende aen zijner wacht ghedaen hebbe.

Ter seluer tijt sach ick in Juda wijnpersen 15 treden op den Sabbath/ ende i garuen in brenghen/ ende Ezels beladen met wijndruyuen/ vyghen/ ende allerley last te Jerusalem brenghen/ op den Sabbath dach: ende ick betuychdese dies daechs/ doe sy de voederinghe vercochten.

Daer woonden ooc Tyriers inne/ die brach- 16 ten visschen/ ende allerley ware/ ende vercochtense op den Sabbath / den kinderen Juda ende Jerusalem.

Doe bescholdt ick de Ouerste in Juda/ en- 17 de sprack tot hen: Wat is dat voor een boos dinck dat ghy doet/ ende breeckt den Sabbathdach?

18 Deden onse vaders alsoo niet/ ende Godt bracht alle dit ongeluck ouer ons/ ende ouer dese stadt? k ende ghylieden maect des toorns ouer Israel noch meer/ dat ghy den Sabbath breeckt.

19 Ende doe l† de poorten in Jerusalem opghetoghen waren voor den Sabbath/ hiet ick de deure toesluyten/ ende beval/ men en soudese niet op doen tot na den Sabbath: ende ick bestelde mijner ionghers sommighe aen de poorte/ datmen geenen last daer in en brochte aen den Sabbathdaghe.

20 Doe bleuen de kremers ende vercoopers met allerley ware / dien nacht ouer buyten voor Jerusalem/ eenmael of twee.

21 Doe betuychde ick hen/ ende sprac tot hen: Waerom blijft ghylieden den nacht ouer rontom de mueren? so ghy het noch eens doet/ soo wil ick de hant aen ulieden leggen. Van dier tijt aen en quamen sy des Sabbaths niet.

22 Ende ick sprack tot den Leuiten / die daer reyn waren/ dat sy quamen ende wachtten de poorte/ te heyligen den Sabbathdach. Mijn God/ gedenckt my dies oock/ ende verschoont mijner na uwer grooter barmhertichept.

23 m Jck sach oock te dier tijdt Joden / die daer wijuen namen van Asdod/ Ammon ende Moab.

24 Ende hare kinderen spraken de helft Asdodisch/ ende en conden gheen Jodisch spreken/ maer na der sprake eens peghelijcken volcx.

25 Ende ick bescholdtse/ ende vloecte hen/ ende sloech sommighe mannen/ ende pluckte se/ ende nam eenen eedt van hen by Gode: n Ghy en sult uwe dochteren niet geuen hare sonen/ noch hare dochteren nemen uwe sonen / of v seluen.

26 o En heeft niet Salomo de Coninc Israels daer aen ghesondicht: ende daer en was doch in velen Heydenen geen Coninck hem ghelijck: ende hy was zijnen Gode lief / ende Godt stelde hem Coninck ouer gantsch Israel: p noch maecten hem de wtlandische wijuen tot sonden.

27 q† Hebt ghy dat niet gehoort/ dat ghy sulck groot quaet doet/ ulieden aen uwen God te vergrijpen/ met wtlandische wijuen te nemen?

28 Ende een vanden kinderen Joiada / des soons Eliasib des hooghen Priesters/ hadde hem vermaechschapt met Saneballat den Horonite/ doch ick iaechde hem van my.

29 Ghedenckt aen hen mijn Godt / die des Priesterdoms los ghewoorden zijn/ ende des verbonts des Priesterdoms/ ende der Leuiten.

30 Alsoo reynichde ickse van allen wtlandischen/ ende stelde wacht der Priesters ende Leuiten/ eenen pegelicken tot zijnen wercke.

31 Ende te offeren het hout tot bestemden tijden/ ende de eerstelinghen. Gedenckt mijner mijn Godt/ ten besten.

b† An. was gestelt ouer de kiste aen den huyse onses Gods de Priester Eliasib/ die was een bekent Tobie. Ende hadde hem een groote etc.

e† And. welcke waren na den ghebode der Leuiten/ etc.

Int afwesen Nehemie wert veel onrechts weder voortghenomen.

f Nehe.2.1

De Leuiten verlaten door 't ghewerck den dienst des Heeren.

g Nehe.10.37

h Nehe.5.19

Sabbath wordt ontheylicht.

i Nehe.10.31

k Esra 10.10

l† And. het begonst donckere te worden inde poorte te Jerusalem/ voor etcet.

De Joden nemen weder Heydensche wijuen.

m Nehe.10.29 Esra 10.11

n Deut.7.5

o 1.Reg.3.1 ende 11.1

p 1.Reg.11.4 Syr.47.21

q† And. sullen wy v nu hieren hooren/ dat etcet.

¶ Eynde des Boecx Nehemie.

¶ HET

¶HET BOECK ESTHER.

¶ Argument.

Hester. Cap. x. Het boeck Hester wort hier ghestelt nae de orden des tyts.

DAt van Hester gheschreuen is/ schijnt ghesehiet te zijn onder Astyages / den welcken mogelick Euilmerodach Nebucadnezars sone / heeft toeghelaten heerschappije te hebben ouer de volcken ende natien/ daervan in het eerste Capittel Hester gesproken wort. Ende so veel alsmen can wt het 9. Capittel Danielis verstaen/ so schijnt het wel dat dese Astyages zy oock genaemt geweest Assuerus/ ter causen der Conincklicker eerlickheyt. Het is dese/ die geweest is de grootvader Cyri van zijns moeders weghe/ ende de vader Darij/ niet des Hystaspis/ maer des ouden Medes/ welcken Xenophon noemt Cyaxares/ die Danielem met hem in het Medische lant brachte/ te dien tijde onder zijn trouwe hebbende dry hondert ende twintich heerschappijen. Want het is seker/ dat de seuen/ die zijn vader Assuerus ofte Astyages hadde/ (gelijck men mach sien in het tweede Capittel Hester) waren doe onder der Persen Rijcke geuallen: ende tendeynde hebben oock de andere hen onderworpen gheweest/ te weten/ nae den doot des Medischen Darij/ die zijn dochter hadde Cyro ten wijue ghegeuen/ die heere ende Coninck gebleuen is/ ouer Babylon/ ende Media/ ende Persia. Hoe het zy/ men siet in dit boeck een beschrijuinghe eens Hosschen/ dwasen/ rasenden ende verderffelicken leuens. Daer sietmen alle grootschept/ ende alle dingen verderuen door ongheschicktheydt ende ouerdadichept. Desghelijcx sietmen daer droeuige geschiedenissen/ benautheden/ groote perijculen ende verraderijen. Van eener zijde is daer voor ooghen gestelt/ de Coninginne Vasthi/ hooueerdich ende wederspannich/ van dander zijde Hester/ ootmoedich/ goedich/ onderdanich ende zedich. Oock wordt daer Aman voor ooghen ghestelt/ als een eergierich mensche/ vol ongherechtichept/ hooueerdichept ende wreethept: de welcke is van cleynen state ghecomen tot hooge eere/ ende daer na in seer corten tijde afgeworpen/ ende ten eynde ghehanghen/ een exempel eener seer veranderlicker fortuyne geuende/ ende bewijsende wat eynde alle hooueerdighe/ wreede hossche lieden mogen verwachten/ die onrechtueerdigen raet brouwen. Daerentegen wordt Mardocheo voorghestelt/ als een exempel ende patroon eens goeden deuchdelicken Princes. Ende daerom blijft zijnen staet stantuastich/ ende door zijn deuchden ende vromicheydt/ wort hy selues ende zijn volck behouden/ ende is den vremden Coninghe seer nut. Voort ghelijck het boeck Ruth zijnen naem heeft van den voorneemsten persoon/ daervan meest gheschreuen wort/ alsoo heeft oock dit boeck zijnen naem Hester/ als den voorneemsten persoon.

¶ Dat eerste Capittel.

3. Ahasueros maeckt een groote maeltijt zijnen Vorsten ende knechten/ 5. en zijnen volcke te Susan. 10. Zijn wijf Vasthi en wil hem niet ghehoorsaem zijn/ 13. soo laet hyse door raet zijner Wijsen / met openen ende strenghen Mandaten/ vanden Coninckrijcke affetten.

1 TEn tyden Ahasueros / die daer Coninc was vā India/ tot aen Moorenlant/ ouer hondert ende seuen ende twintich landen.

2 Ende doe hy op zijnen Conincklicken stoel satt/ a† opter burcht Susan/

a† And. inder hoofstade

3 Inden derdē iare zijns Coninccrijcx maeckte hy by hem een maeltijdt alle zijne Vorsten ende knechten/ namelijcken/ den gheweldigen in Persen ende Meden/ den Landtvoochden ende Ouersten in zijne landen:

4 Dat hy sien liete den heerlicken rijckdom zijns Coninccrijcx/ ende de costelicke heerlickheyt zijner Majesteyt/ vele dagen lanck/ namelicken / hondert ende tachtentich daghen lanck.

5 Ende doe die dagen wt waren/ maeckte de Coninck een maeltijt/ allen volcke/ dat op der burcht Susan was / beyde groot ende kleyn/ seuen dagen lanck/ inden b houe des hofs aen den huyse des Coninccx.

b Of/ voorpleyne des hofs

6 Daer hingen witte/ roode/ ende c† ghele lakens/ met lijnen ende scharlaken zeelen geuatet/ in silueren ringen/ op marmelen d calomnen: de bancken waren gulden ende silueren/ opt plaueytsel van groenen/ witten/ ghelen/ ende swerten marmelsteenen ghemaeckt.

c† An. blauwe

d Of/ pilaerposten.

7 Ende den dranc droochmen in gulden vaten/ ende doorgaens in anderen ende anderen vaten: ende Conincklicken wijn de volheyt/ als dan de Coninck e† vermocht.

e Dat is/ ghelijc het behoorde eenen soo machtigen Coninck.

8 f† Eñ men en stelde niemant wat hy drincken soude: want de Coninck hadde alle voorstanders in zijnen huyse beuolen/ dat een yeghelijck soude doen/ als het hem behaechde.

f† And. Eñ den dranc was na de wijse: ende men/ etc.

9 Ende de Coninginne Vasthi maeckte een maeltijt voor de vrouwen/ inden Conincklicken huyse des Coninccx Ahasueros.

Vasthi de Coninginne.

10 Ende aenden seuenden daghe/ doe de Coninck goets moets was van wijne/ hiet hy Mahuman/ Bistha/ Harbona/ Bigtha/ Abagtha / Sethar ende Charcas / de seuen camerlinghen / die voor den Coninck Ahasueros dienden/

11 Dat sy de Coninginne Vasthi haelden/ voor den Coninck / met der Conincklicker kroone/ dat hy den volcke ende Vorsten wese haer schoonheydt : want sy was gantsch schoone.

12 Doch de Coninghinne Vasthi en woude niet comen/ na den woorde des Coninccx door zijne camerlingen. Doe wert de Coninck seer toornich/ ende zijn grimmichepdt ontbrande in hem.

13 Ende de Coninck sprac tot de Wijsen / die hen op lants wijse verstonde:(want des Coninccx sake moeste geschieden/ voor allen verstandighen in recht ende handel.

14 De naeste nv by hem waren : Charsena/ Sethar / Admatha/ Tharsis/ Meres/ Marsena ende Memuchan/ de seuen Vorsten der Persen ende Meden/ die het aengesichte des Coninccx sagen / ende saten bouen aen in het Coninckrijcke.)

15 Wat men voor een recht aen der Coninginne Vasthi doen soude/ daerom dat sy niet gedaen en hadde nae de woorden des Coninccx door zijne camerlinghen.

16 Doe sprac Memuchan/ voor den Coninck ende den Vorsten: De Coninginne Vasthi en heeft niet alleene den Coninck quaet ghedaen/ maer oock aen allen Vorsten/ ende aen allen volcken/ in allen landen des Coninccx Ahasueros.

17 Want sodanighe daet der Coninginnen/ sal wtcomen tot allen vrouwen / dat sy hare mannen verachten voor haren ooghen / ende sullen segghen : De Coninck Ahasuerus hiet de Coninginne Vasthi voor hem comen/ doch sy en woude niet.

Ho

18 So ſullen nv de Vorſtinnen in Perſen ende Meden/ oock alſo ſegghen/ tot allen Vorſten des Coninck/ wanneer ſy ſodanighe daet der Coninghinne hooren: ſoo ſal hem verachtens ende toorns ghenoech verheffen.

19 Behaecht het den Coninck/ ſoo late men een Coninclick gebot van hem wtgaen/ ende ſchrijuen na der Perſen ende Meden Wet/ welcke men niet en derf ouertreden: Dat Vaſthi niet meer voor den Coninc Ahaſueros en come/ ende de Coninc geue haer Coninckrijcke haren naeſten/ die beter is dan ſy.

20 Ende dat deſen brief des Coninck/ die gemaect wert/ in zijnen gantſchen Rijcke/ (welc groot is) luydtbaer worde: dat alle vrouwen hare mannē in eeren houdē/ beyde onder den grooten ende cleynen.

21 Dat behaechde den Coninck ende de Vorſten wel: ende de Coninck dede na den woorde Memuchan.

22 Doe werden brieuen wtghesonden in alle landen des Coninck/ in een yeghelick lant na zijner ſchrift/ ende tot eenen yegelicken volcke na zijner ſprake: Dat een yeghelick man de Ouerheere in zijns huyſe zy: ende liet ſpreken na der ſprake zijns volck.

Dat ij. Capittel.

1. Onder den dochteren diemen den Coninck ſoeckt/ 5. wert Eſther een arme weeſe/ des Mardachai ghecoren dochter/ ooc in des Coninck huys gebracht/ wert van hem bemint bouen alle andere/ ende in Vaſthi ſtede ter Coninghinne ghemaeckt. 21. Mardachai behoet den Coninck zijn leuen.

Een ander Conninginne wort gesocht.

1 Na deſe gheſchiedeniſſen/ doe hem de grimmicheyt des Coninck Ahaſueros ghesteyt hadde/ dachte hy aen Vaſthi/ wat ſy gedaen hadde/ ende wat ouer haer beſloten ware.

2 Doe ſpraken de ionghen des Coninck/ die hem dienden: Men ſoecke den Coninc ionghe ſchoone a maechden.

3 Ende de Coninck beſtelle toeſienders in alle landen zijns Coninckrijck/ dat ſy allerley ionghe ſchoone maechden te ſamen brenghen/ b op de burcht Suſan/ int vrouwen getimmer/ onder de hant Hegai des Coninck camerlinck/ die op de vrouwen wachtet/ ende gheue hen haer c cieragie.

b Hebr. in de hoofstadt.

c Of/ gheſmuc/ vercierſel/ opmutzinghe/ opmopſel.

4 Ende welcke maecht den Coninc behaecht/ die worde Conninginne in Vaſthi ſtede: Dat behaechde den Coninck wel/ ende dede alſo.

Mardachai een Jode. d 2.Esdr.4.1

5 Daer was nv een Jodiſch man/ op der burcht Suſan/ die hiet d Mardachai/ een ſone Jair/ des ſoons Simei/ des ſoons Kis/ des ſoons Jemini/

e 2.Reg.24.15

6 Die mede wech gheuoert was van Jeruſalem/ e doe Jechania de Coninc Juda wech gheuoert wert/ dien Nebucad Nezar de Coninck te Babel wech voerde.

f An. opvoeder. Hadaſſa/ die anders Eſther heet.

7 Ende hy was een f voormunder Hadaſſa/ die is Eſther/ een dochter zijns ooms: wāt ſy en hadde noch vader noch moeder: ende ſy was een fijn ſchoon deerne: ende doe haer vader ende moeder ſterf/ namſe Mardachai aē voor een dochter.

Eſther een arm weeſkē des Mardachai ghecoren dochter/ wort in des Coninck huys ghebracht.

8 Doe nv het ghebot ende wet des Coninck luytbaer werdt/ ende vele maechden te hoop ghebracht werden op de burcht Suſan/ onder de hant Hegai/ wert Eſther oock ghenomen in des Coninck huys/ onder de hāt Hegai des hoeders der vrouwen.

9 Ende de maecht behaechde hem wel/ ende ſy vant barmhertichheyt voor hem: ende hy haeſtede hem met haer vercierſel dat hy haer deel gaue/ ende ſeuen fijne deernen van des Coninck huys daer toe: ende hy brachtſe met haren maechden aen de beſte plaetſe in het vrouwen ghetimmer.

10 Ende Eſther en ſeyde hem haer volc ende haer maechſchap niet aen/ want Mardachai hadde haer gheboden/ ſy en ſoude het niet ſegghen.

11 Ende Mardachai wandelde alle daghe voor den hof aen het vrouwen getimmer/ dat hy vername/ of het Eſther wel ginghe/ ende wat haer gheſchieden ſoude.

12 Wanneer nv den beſtemden tijt eener yeghelicker maghets quam/ dat ſy totten Coninck Ahaſueros comen ſoude/ nae dien ſy twaelf maenden lanc in vrouwen g vercierſel gheweeſt was/ (want haer vercieringhe moeſte ſo veel tijts hebben/ namelicken/ ſes maenden met balſem ende myrrhe/ ende ſes maenden met goeder ſpecerije: Soo waren dan de vrouwen verciert.

g An. opmopsel.

13 Als dan ginck een maget totten Coninck/ ende h welcke ſy hebben woude/ die moeſtemen haer doen/ dat ſy met haer van het vrouwen ghetimmer/ tot des Coninck huys ginc.

h An. wat ſy etc. dat moeſt etc. dat het met haer/ etc.

14 Ende wanneer eene des auonts daer in quam/ die ginc des morgens van hem in het ander vrouwen ghetimmer/ onder der hant Saaſgas des Coninck camerlinck/ der byvrouwen hoeder: ende ſy en moeſte niet weder totten Coninck comen/ het en luſtede dan den Coninc/ ende lietſe by namen roepen.

15 Doe nv den tijt Eſther hier toe quam/ der dochter Abihail/ des ooms Mardachai/ (die hy voor een dochter hadde aengenomen/) dat ſy totten Coninck comen ſoude/ en begeerde ſy niets/ dan wat Hegai des Coninck camerlinck/ der vrouwen hoeder ſprack: ende Eſther vandt ghenade voor alle dieſe aenſaghen.

Eſther eē gebozen Jodiſche wort Coninginne.

16 Eſther nv wert ghenomen totten Coninck Ahaſueros/ int Coninclicke huys/ inder i thiēder maent/ die daer heet Thebeth/ inden ſeuenthienden iare zijns Coninckrijck.

i Dat is/ wintermaent/ of December.

17 Ende de Coninc kreech Eſther lief bouen alle vrouwen/ ende ſy vandt ghenade ende barmhertichheyt voor hem/ voor alle maechden: ende hy ſtelde de Coninclicke kroone op haer hooft/ ende maecteſe ter Conninginne in Vaſthi ſtede.

18 Ende de Coninck maecte een groote maeltijt alle zijne Vorſten ende knechten/ dat was een maeltijt om Eſthers wille: ende liet de landen ruſten/ ende gaf Coninckliche gheſchencken wt.

19 Ende doemen ten anderenmael maechden vergaderde/ ſatt Mardachai in de poorte des Coninck.

20 Ende Eſther en hadde haer maechſchap noch niet geſeyt/ noch haer volc/ als haer dan Mardachai gheboden hadde: want Eſther dede na den woorde Mardachai/ gelijck als doe hy haer voormunder was.

21 k Ter ſeluer tijt/ doe Mardachai in de poorte des Coninck ſatt/ werden twee Camerlingen des Coninck/ Bigthan ende Theres/ die de deure wachteden/ toornich/ ende poochden hare handen aen den Coninck Ahaſueros te legghen.

k 1. Eſthe. 6.2 Bigthan eñ Theres worden ghehanghen.

22 Dat wert Mardachai cont/ende hy seyde het de Coninginne Esther:ende Esther seyde het den Coninck in Mardachai name.

Ende doemen daer na l† sochte/wert het so 23 bevonden : ende sy werdẽ alle beyde aen boomen gehangen / ende het wert gheschreuen in de Chronica/voor den Coninck.

l† An. vernam/

Dat iij. Capittel.

1. Haman vanden Coninc verhoocht/ 5. soect om Mardachai wille alle Joden te verdelghen.

Hamã wort vanden Coninck verhoocht.

Na dese geschiedenissen maeckte de Coninc Ahasueros Haman groot/ den sone Medatha den Agagiter / ende verhoochde hem / ende stelde zijnen stoel bouen alle vorsten die by hem waren. 1

Ende alle knechten des Coninckx / die aen de poorte des Coninckx waren / buychden de knyen ende baden Haman aen: want de Coninck hadde het also ghebouden:a doch Mardachai en buychde de knyẽ niet/ende en badt hem niet aen. 2

a 2. Esthe. 1. 7

Doe sprakẽ des Coninckx knechtẽ/die inder poorte des Coninckx waren/ tot Mardachai: Waerom ouertreet ghy des Coninckx gebot? 3

Ende doe sy dagelicx sulcx tot hem seyden/ ende hy hen niet en hoorde/ seyden sy het Haman aen/op dat sy sagen/of sulck doẽ Mardachai/bestaen soude:want hy hadde gesept/ dat hy een Jode ware. 4

Ende doe Haman sach dat Mardachai hem de knyẽ niet en buychde/noch hem aenbadt/wert hy vol grimmicheyts. 5

Ende verachtede het/dat hy aen Mardachai alleẽ soude de hant leggen:want sy hadden hem het volck Mardachai aenghesept: maer hy poochde het volck Mardachai/ alle Joden die inden gantschen Coninckrijcke Ahasueros waren/te verdelghen. 6

Inder eerster maent/ dat is de maẽt Nissan/ inden twaelfsten iare des Coninckx Ahasueros / wert het lot geworpen voor Haman/ vanden eenen dach op dẽ anderen/ ende vander maent tot op de twelffte maent/dat is de maent Adar. 7

Ende Haman sprac totten Coninck Ahasueros: Daer is een volck verstroyt/ende het deylt hem onder alle volcken / in alle landen ws Coninckrijcx/ende haer wet is anders dan aller volcken / ende en doen niet na des Coninckx wetten/ende het en is den Coninck niet te lijden/ hen also te laten. 8

Hamãs boosen raet tegẽ de Joden.

Behaget den Coninck/ so schrijue hy datmen het ombrenghe: so wil ick thien duysent centeners siluers henen wegen/onder de hant der amptlieden/datmen het brenghe in de camer des Coninckx. 9

Doe tooch de Coninc zijnen rinck vander hant/ ende dede hem Haman / den sone Medatha/den Agagiter/der Joden vyant. 10

Ende de Coninck sprack tot Haman:Dat siluer zy v gegeuen/daertoe dat volc/ dat ghy daer mede doet wat v behaecht. 11

Doe riepmen de schrijuers des Coninckx/ inden derthienden daghe der eerster maendt: ende daer wert geschreuen als Haman beual/ aen de vorsten des Coninckx/ende tot de lantvoochden hier ende daer inden landen / ende tot den hooftlieden eens yeghelijcken volcx/ inden landen hier ende daer / nae der schrift eens yegelijcken volcx/ende nae harer sprake/ inden name des Coninckx Ahasueros / ende met des Coninckx rinck verseghelt. 12

13 Ende de brieuen werden gesonden door de loopers/in allen landen des Coninckx/te verdelghen/te verworghen/ende om te brenghen alle Joden/beyde ionck ende oudt/kinderen ende vrouwen/ op eenen dach / namelicken/ op den derthienden dach der b twaelffter maent/dat is de maent Adar/ ende haer goet te roouen.

14 Also was het inhoudt der schrift:Dat een ghebot ghegeuen ware in allen landen/allen volcken condt te doen / dat sy op den seluen dach bereydt waren.

15 Ende de loopers ginghen haestelick wt/na des Coninckx ghebot:ende op der burcht Susan wert een ghebot aenghesllaghen:ende de Coninck ende Haman saten ende droncken: doch de stadt Susan wert c verwerret.

Dat iiij. Capittel.

1. Mardachai draecht leedt/ 5. gheeft dies Esther bericht/ende ghebiet haer / sy sal een bede doen/ aen den Coninck voor haer volck. 10. Esther/die haer des niet en derf aennemẽ/ 13. wert daer na door Mardachai listighe reden alsoo beweecht/ 15. dat sy op vertrouwens vastens ende biddens der Joden/haer in de waghe gheeft.

1 Doe Mardachai vernam alles wat gheschiet was/verscheurde hy zijn cleederen/ende tooch eenen sack aen / ende we... asschen/eñ ginck wt midden in de stadt/ende schreyde luyde/ende claechlicken.

2 Ende quam voor de poorte des Coninckx: a† want daer en mocht niemant tot des Coninckx poorte ingaen/ die eenẽ sack aen hadde.

3 Ende in allen landen / aen welcke plaetse des Coninckx woort ende ghebot quam/ was een groot clagen onder den Joden/ ende vele vasteden/weenden/droeghen leedt / ende laghen in sacken/ ende inder asschen.

4 Doe quamen de Joncvrouwen Esthers/ ende haer camerlinghen / ende seydent haer. Doe verschrack de Coninginne seer/ ende sy sant cleederen henen/ datse Mardachai aentoge/ ende den sack van hem afleyde:doch hy en namse niet.

5 Doe riep Esther Hathach / van des Coninckx camerlinghen/die voor haer stont/ende dede hem beuel aen Mardachai/dat sy vername / wat dat ware:eñ waerom hy so dede.

6 Doe ginck Hathach wt tot Mardachai/ op de strate inder stadt / die voor de poorte des Coninckx was.

7 Ende Mardachai seyde hem alles / wat hem wedervaren ware / ende de somme des siluers/dat Haman ghesproken hadde / in des Coninckx camer te wegen/om der Joden wille/hen te verdelghen.

8 Ende gaf hem een wtschrift des ghebodts/ dat te Susan aenghesllaghen was/hen te verdelgen/dat hy het Esther wese/eñ haer seyde: ende geboot haer dat sy totten Coninc in ginge/eñ dede een bede aen hem/ om haer volck.

9 Ende doe Hathach in quam / ende seyde Esther de woorden Mardachai/

10 Sprack Esther tot Hathach / ende gheboot hem aen Mardachai:

11 Alle knechten des Coninckx weten/ dat wie totten Coninck ingaet binnen int hof / hy zy man of vrouwe/die niet gheroepen en is/die sal stracx ghebots steruẽ/(het en zy dan/dat de Coninck den gulden Scepter teghen hem wtrecke/op dat hy leuendich blijue/ ende ick en ben

en ben nv in dertich daghen niet gheroepen/ totten Coninck in te comen.

12 Ende doe de woorden Esther / Mardachai ghesept werden/

Een listighe antwoort Mardachai aen Esther. b Of an verlosser

13 Hiet Mardachai Esther weder segghen: En denckt slechs niet/dat ghy v leuen b† behoudet/ dewyle dat ghy in de huyse des Conincx zijt voor allen Joden:

14 Want soo ghy te deser tijt swijghen sult / so sal den Joden een hulpe ende verlossinghe vut een ander plaetse ontstaen/ ende ghy ende uws vaders huys sult omcomē:ende wie wert het/of ghy om deser tijt wille/ totten Coninckrijcke ghecomen zijt?

15 Esther hiet Mardachai antwoorden:

16 Soo gaet henen/ ende vergadert alle Joden die te Susan voorhanden zijn / ende vastet voor my/dat ghy niet en eet ende drinct in drie dagen/noch des daechs noch des nachts: ick ende mijne ioncvrouwen willen oock also vasten: ende also wil ick totten Coninck ingaen/teghen het ghebot:come ick om/soo come ick om.

17 Mardachai ginck henen/ende dede alles wat Esther gheboden hadde.

Dat v. Capittel.

1. Esther bidt dē Coninck ende Haman te gaste. 9. Haman is stout/ ende in zijnen gelucke verheuen/ 14. laet voor Mardachai/ dien hy haet/ een galghe toerichten.

Esther gaet totē Coninc. a 2. Esthe. 2. 1.

1 Ende a aenden derden daghe/ tooch Esther v e Coninclicke kleederen aen/ende tradt binnen int hof aenden huyse des Conincx/teghen het huys des Conincx:ende de Coninc satt op zijnen Coninclicken stoel/ in het Coninclicke huys/teghen de deure des huys.

2 Ende doe de Coninck/ Esther de Coninginne sach staen inden hof/ vandt sy ghenade voor zijnen oogen:ende de Coninck recte den gulden Scepter in zijner hant/teghen Esther vut. doe tradt Esther toe/ende roerde de spitze des Scepters aen.

3 Doe sprack de Coninck tot haer: Wat is v Esther ghy Coninginne? ende wat begeert ghy? oock de helft des Coninckrijcx sal v ghegheuen worden.

Esther bidt den Coninck ende Haman te gaste.

4 Esther sprack: Behaghet den Coninc/so come de Coninc ende Haman/ heden tot der maeltijt/die ick berept hebbe.

5 De Coninck sprack: Haest v/ dat Haman doe/wat Esther gesept heeft. Doe nv de Coninck ende Haman tot der maeltijt quamen/ die Esther berept hadde/

6 Sprack de Coninc tot Esther/doe hy wijn gedroncken hadde: Wat bidder ghy Esther? het sal v ghegeuen worden:ende wat begeert ghy? oock de helft des Coninckrijcx/ het sal gheschieden.

7 Doe antwoorde Esther/ ende sprac: Mijn bede ende begeerte is/

8 Hebbe ick genade geuonden voor den Coninck/ende so het den Coninck behaecht/ my te geuen mijn bede/ende te doen mijn begeerte/so come de Coninck ende Haman / tot der maeltijt/die ick voor hen bereyden wil / soo wil ick morghen doen wat de Coninck ghesept heeft.

Haman is stout / ende verheft hem in zijn geluc.

9 Doe ginck Haman dies daechs vut/ vrolic ende goets moets: ende doe hy Mardachai sach inder poorte des Conincx/ dat hy niet op en stont/noch hem voor hem en beweechde/ wert hy vol toorns ouer Mardachai.

10 Doch hy onthiel hem/en̄ doe hy int huys quam/sandt hy henē/en̄ liet halen zijn vrienden/ende zijn wijf Seres/

11 Ende vertelde hen de heerlichept zijns rijcdoms/ende de veelhept zijner kinderen / ende alle dinck/hoe hem de Coninck so groot ghemaect hadde/ ende dat hy ouer de vorsten ende knechten des Conincx verheuen ware.

12 Oock sprack Haman: Ende de Coninginne Esther/en heeft niemanden laten comen/ met den Coninck ter maeltijt / die sy berept hadde/dan alleene my:ende ick ben ooc morghen tot haer ghenoodt/met den Coninck.

13 Doch aē dit alle/en hebbe ic niet genoech/ soo langhe als ick den Jode Mardachai sitten sie aen de poorte des Conincx.

Hamās galge wort toegericht. Esther 7. 9.

14 Doen sprack zijn wijf Seres/ ende alle zijn vrienden tot hem: Men berepde eenē boom vijftich ellen hooghe / ende segt morghen den Coninc/datmen Mardachai daer aen hange/so comt ghy metten Coninck vrolick totter maeltijt. Dat behaechde Haman wel ende liet eenen boom berepden.

Dat vj. Capittel.

1. Mardachai trouwe den Coninck bewesen/ wort door Godts beschickinghe vanden Coninck bekent/ 7. ende met Coninclicker eeren gheloont. 14. Haman wordt treurich tot der maeltijt Esthers ghedreuen.

Godt gheeft oorsake / dat Mardachai ghetrouwicheyt den Coninck bewesen / bekent wort van dē Coninck. a Esther 2. 2. Esther 2.

1 In der selver nacht en conde de Coninc niet slapen/ende hiet de Chronica ende de Historien voortbrengen: die die voor den Coninck ghelesen werden/

2 Treffen si men de plaetse daer geschreuen was/ a hoe Mardachai hadde aenghesept/dat de twee camerlinghen des Conincx/ Bigthana ende Theres/die aendē dorpel de wacht hielden/ghepoocht hadden/de hant aen den Coninck Ahasueros te legghen.

3 Ende de Coninc sprack: Wat hebben wy Mardachai/voor eere ende goets daer voor ghedaen? Doe spraken de iongers des Conincx die hem dienden: Hem en is daer niets voor gheschiet.

4 Ende de Coninc sprac: Wie is inden hof? (want Haman was indē hof gegaen/buyten voor des Conincx huyse/dat hy den Coninck seyde/Mardachai te hangen aen den boom/ dien hy hem berept hadde.)

5 Ende des Conincx ionghers spraken tot hem: Siet/Haman staet inden hof. De Coninck sprack: Laet hem hier in gaen.

6 Ende doe Haman daer in quam/ sprac de Coninck tot hem: Wat salmē den man doen/ dien de Coninck gheerne eeren wonde? Haman nv dachte in zijner herten : Wien soude de Coninck anders gheerne eere doen/ dan my?

7 Ende Haman sprac totten Coninck Dien man dien de Coninck geerne eeren woude/

8 Salmen hier brenghen/ datmen hem Coninckliche kleederen aentrecke/die de Coninc plach te dragen/ende den hengst daer de Coninck op rydt / ende datmen de Coninclicke kroone op zijn hooft sette:

9 Ende men sal sodanigen kleet ende hengst geuen/in de hant eens vorsten des Conincx/ dat deselue den man aentrecke / dien de Coninck gheerne eeren woude/ ende voere hem op den hengst inder stadt straten/ende late voor-

voor hem henen roepen: Soo ſalmen dien manne doen / dien de Coninck gheerne eeren woude.

10 De Coninck ſprack tot Haman: Haeſt v/ ende neemt dat kleedt ende den hengſt / als ghy geſeyt hebt / ende doet alſo met Mardachai dē Jode/die voor de poorte des Coninx ſitt / ende en laet niets gebreken aen allen dat ghy gheſproken hebt.

Mardachai wordt met Coninclijcke eere gheeert.

11 Doe nam Haman het kleet ende dē hengſt/ ende tooch het Mardachai aen / ende voerde hem op der ſtadt ſtraten/ende riep voor hem: So ſalmen den man doen / dien de Coninck gheerne eeren woude.

12 Ende Mardachai quam weder aen de poorte des Coninx:ende Haman ſnelde hem te huys / ende droech leedt met bewimpelden hoofde.

13 Ende vertelde zijnē wijue Seres/ ende alle zijne vrienden / alles wat hem wedervaren was. Doe ſpraken zijne wijſe/ ende zijn wijf Seres tot hem: Is Mardachai vanden zade der Joden / voor welcken ghy hebt begonnen te vallen/ ſo en vermeucht ghy niets aē hem/ maer ghy ſult voor hem vallen.

14 Doe ſy nv noch met hem ſpraken/quamen des Coninx camerlinghen daer by/eñ dreuen Haman tot der maeltyt te comen/die Eſther bereydt hadde.

Dat vij. Capittel.

1. Eſther bidt voor haer ſeluen ende dē Joden/ ende ontdeckt Hamans ſchalckheyt. 7. De Coninck wert gantſch toornich/ 9. ende laet Haman hangen aen den boom/dien hy Mardachai hadde laten maken.

Eſther bidt voor haer ſeluen ende de Joden/ ende ondeckt Hamans ſchalcheydt.

1 Ende doe de Coninc met Haman quam ter maeltijdt die de Coninginne Eſther bereyt hadde/

2 Sprack de Coninck tot Eſther des anderen daechs/ doe hy wijn ghedroncken hadde: Wat biddet ghy Coninginne Eſther datmē v geue/ende wat begeert ghy? oock het halue Coninckrijck/het ſal gheſchieden.

3 Eſther de Coninghinne antwoorde/ ende ſprack: Hebbe ick genade voor v gheuonden/ O heere Coninck/ende behaecht het den Coninck/ſo geeft my mijn leuen/om mijner bede wille/ende mijn volck/om mijns begheerens wille.

4 Want wy zijn vercocht/ic ende mijn volc/ dat wy verdelcht/ verworcht / ende omghebracht worden:ende woude het Godt/wy werden doch tot knechtē ende maechden vercocht/ ſoo woude ick ſwijghen/ ſoo en ſoude de vyant doch den Coninck niet ſchaden.

5 De Coninck Ahaſueros ſprack/ ende ſeyde tot der Coninghinne Eſther: Wie is die? of waer is hy/die ſulcx in zijnen ſin nemen derf/ alſo te doen?

6 Eſther ſprac:De vyant ende wederpartijder/is deſe booſe Haman: ende Haman ontſettede hem / voor den Coninck ende der Coninghinne.

7 Ende de Coninc ſtont op vander maeltijt/ ende vanden wijn/in zijner grimmicheyt/ ende ghinck inden hof aenden huyſe: ende Haman ſtondt op / ende badt de Coninghinne Eſther om zijn leuen / want hy ſach dat hem een ongheluck van den Coninck alreede bereydt was.

8 Ende doe de Coninck weder uit den hof aen den huyſe inde ſale daermen ghegheten hadde/quam/lach Haman aen de banck daer Eſther op ſatt. Doe ſprack de Coninck: Wil hy oock de Coninginne a verworghen by my int huys? Doe dat woordt wt des Coninx monde ghinck/ bedeckten ſy Haman het aenghesicht.

9 Ende Harbona der camerlingen een voor den Coninc/ſprac: Siet daer ſtaet eenē boom inden huyſe Haman / vijftich ellen hooghe/ dien hy Mardachai bereydt hadde / die wat goets voor den Coninck gheſproken heeft. De Coninck ſprack: Laet hem daer aen hanghen.

10 b Alſoo hinckmen Haman aen den boom/ dien hy Mardachai bereyt hadde. Doe leyde hem des Coninx toorne.

Dat viij. Capittel.

1. Mardachai wort verheuen in Hamans ſtede/ 3. Eſther bidt voor haer volck. 7. De grou[...] welcke Mandaten teghen de Joden ghegeuen/ 16. worden tot harer grooter vreuchden wederroepen.

1 Aen dien daghe gaf de Coninck Ahaſueros/der Coninginne Eſther het huys Haman/des vyants der Joden: ende [...] Mardachai quam voor den Coninck: want [...] Eſther ſeyde hem/dat hy haer toehoorde.

2 Ende de Coninck tooch af zijnen vingherrinck/dien hy van Haman ghenomen hadde/ ende gaf hem Mardachai: ende Eſther ſtelde Mardachai ouer het huys Haman.

3 Ende Eſther ſprack voorder voor den Coninck/ende viel hem te voete/ weende ende ſmeecte hem/ dat hy wech name de booſheyt Haman des Agagiters/ende zijn aenſlagen/ die hy teghen de Joden verdacht hadde.

4 Ende de Coninck reckte den gulden ſcepter wt/ teghen Eſther: doe ſtont Eſther op/ ende tradt voor den Coninck/

5 Ende ſprack: Behaecht het den Coninck/ ende hebbe ick genade voor hem gheuonden/ ende iſt den Coninck ghelegen/ende behaghe ick hem: ſoo ſchrijuemen/ dat de brieuen der aenſlaghen Hamans des ſoons Medatha/ des Agagiters a wederroepen worden / die hy gheſchreuen heeft/ de Joden om te brenghen/in allen landen des Coninx.

6 Want hoe can ick dat quaet aenſien / dat mijn volck treffen ſal? ende hoe can ick aenſien/dat mijn gheſlachte omcome?

7 Doe ſprack de Coninck Ahaſueros totter Coninghinne Eſther/ ende tot Mardachai den Jode: Siet / ick hebbe Eſther het huys Hamans ghegeuen/ende hem heeftmen aen eenen boom ghehanghen/daerom dat hy zijn hant heeeft aen de Joden ghelept:

8 Soo ſchrijft ghylieden nv voor de Joden/ als het ulieden behaecht/in des Coninx name:ende verſegelt het met des Coninx rinc: want de ſchriften die in des Coninx name [...] gheſchreuen:ende met des Coninx rinck verſeghelt werden/en moeſte niemandt wederroepen.

9 Doe werden des Coninx ſchrijuers gheroepen/te dier tijt / inder derder maent/dat is de maent Siuan/ inden dry ende twintichſten dage:ende daer werden brieuen geſchreuen/als Mardachai geboot/tot den Joden/ ende tot den Vorſten / Landtvoochden/ ende Hoofdlieden inden landen/ van India aen tot aen de Moorlieden/namelicken/ hondert ende ſeuen ende twintich landen: eenen yegelicken

licken lande nae zijne schriften / eenen yeghelicken volcke nae zijner sprake / ende den Joden na haerer schrift ende sprake.

b 1. Esth. 7

10 b Ende sy werden ghescreuen in des Conincx Ahasueros name / ende met des Conincx rinck verseghelt: ende hy sandt de brieuen henen / door de rijdende boden / op ionghe muylen.

11 Daer de Coninc den Jodē in beual / waer sy inden steden waren / hen te vergaderen / ende te staen voor haer leuen: ende te verdelgen / te verworgen / ende om te brengen alle macht des volcx ende landts / die hen beangsteden / met tsamen den kinderen ende vrouwen / ende haer goet te roouen.

12 Op eenen dach / in allen landen des Conincx Ahasueros / namelicken / inden derthienden daghe der twaelfster maent / dat is de maent Adar.

13 Het inhoudt nv der schrift was: Dat een ghebot ghegeuen ware in allen landen / cont te doen allen volcken / dat de Joden op dien dach bereydt zijn souden hen te wreken aen hare vyanden.

14 Ende de rijdende boden op de muylen / reden snellicken ende met haeste wt / na den woorde des Conincx: ende het ghebot wert c† op de burcht Susan aen gheslaghen.

c† And. inder hoofstadt

15 Mardachai nv ghinck vanden Coninck / in Coninckliicke kleederen / d† geel ende wit / ende met eener grooter guldē kroone / bekleet met eenen lijnen ende purpuren mantel / ende de stadt Susan iuychde / ende was vrolick.

d† And. blauwe

16 Den Jodē nv / was een licht / ende vreuchde / ende vrolickheyt / ende eere ghecomen.

17 Ende in allen landen ende steden / aen welcke plaetse des Conincx woort ende ghebot quam / daer was vreuchde ende vrolicheyt onder den Joden / e wellenen / ende goede daghen: soo dat vele der volcken inden lande / Joden werden: want de vreese der Joden quam ouer hen.

e Of, weel- [...]

Dat ix. Capittel.

1. De Joden wreken hen aen hare vyanden. 7. Hamans sonen oock omghebracht ende ghehanghen. 20. Danckfeest ende Ghedenckfeest wort ghehouden / 27. ende tot een eewighe wyse aenghenomen.

1 Inder twaelfster maēt / dat is de maent Adar / inden derthienden dage / dien des Conincx woort ende ghebot bestemt hadde / datmen het doen soude / euen desseluen daechs / doe de vyanden der Joden hoepten hen te ouerweldighen / keerde het hem om / dat de Joden haer vyanden ouerweldighen souden.

De Joden wreken hen aen hare vyanden.

2 Doe vergaderden hen de Joden in hare steden / in allen landen des Conincx Ahasueros / dat sy de hant leyden aen die / die hen quaet wildē: ende niemant en conde hen wederstaen: want haer vreese was ouer alle volcken ghecomen.

3 Oock alle ouersten inden landen / ende vorsten / ende landtvoochden / ende amptlieden des Conincx / verhieuen de Joden: want de vreese Mardachai quam ouer hen.

4 Want Mardachai was groot inden huyse des Conincx: ende zijn gheruchte wert luydtbaer in alle landen / hoe hy toenam ende groot wert.

5 Also sloeghen de Jodē aen alle haer vyanden / met † des sweerts slach / ende verworchden ende brachten om / ende deden na haren wille met dien / die hen vyant waren.

† And. de slachtinge des etc.

6 Ende a† op der burcht Susan / verworchden de Joden / ende brachten om vijfhondert mannen.

a† And. inder hoofstadt

7 Daertoe verworchden sy / Parsan Datha / Dalphon / Aspatha /

8 Poratha / Adal Ja / Aridatha /

9 Parmastha / Arissai / Aridai / Vaiesatha /

10 De thien sonen Hamans / des soons Medatha / des vyants der Joden: doch aen zyne goeden en leyden sy de handen niet.

Hamans sonen worden oock omghebracht eñ ghehangen.

11 Ter seluer tijt quam het ghetal der verworchden / op de burcht Susan voor den Coninck.

12 Ende de Coninck sprack tot der Coninghinne Esther: De Joden hebben op de burcht Susan vijfhondert mannē verworcht ende omghebracht / ende de thien sonen Hamans: wat sullen sy dan noch doē inden anderen landen des Conincx? wat biddet ghy datmen v gheue? ende wat begheert ghy meer datmen doen sal?

13 Esther sprac: Behaecht het den Coninc / so late hy morgen de Joden te Susan ooc doen / na dat ghebot van heden / dat sy de thien sonen Hamans aen den boom hanghen.

14 Ende de Coninck hiet also doen: ende het ghebot wert te Susan aen gheslaghen / ende de thien sonen Hamans werden ghehanghen.

15 Ende de Joden vergaderdē hen te Susan / aen den veerthienden dage der maent Adar / ende verworchdē te Susan dry hondert mannen: doch aen hare goeden en leyden sy hare handen niet.

16 Nv de andere Joden inden lande des Conincx / quamen te samen / ende stonden voor haer leuen / dat sy hen ruste souden maken voor hare vyanden: ende verworchden harer vyanden / vijf ende tseuentich duysent: doch aen hare goeden en leyden sy hare handen niet.

17 Dat gheschiedde aen den derthienden daghe der maent Adar / ende rusteden aen den veerthienden dach der maent Adar: dien maecktemen ten daghe des welleuens ende blijschappen.

18 Daerenteghen de Joden te Susan waren te samen gecomē / beyde aen den derthienden ende veerthienden daghe / ende rusteden aen den vijfthienden daghe: ende dien dach maecktemen ten daghe des welleuens ende blijschappen.

19 Daerom maectē de Joden / die op de dorpen eñ in de vlecken woondē / den veerthienden dach der maent Adar / ten daghe des welleuens ende blijschappen / ende deen sandt den anderen gheschencken.

20 Ende Mardachai beschreef dese gheschiedenisse / ende sandt de brieuen tot alle Joden / die in allen landen des Conincx Ahasueros waren / beyde dien / die daer na by waren / ende dien / die daer verre waren.

21 Dat sy aennamē ende hielden iaerlicx / den veerthienden ende vijfthienden dach der maent Adar.

Danckfeest eñ Gedenckfeest houden de Joden.

22 b† Na de daghen / daer de Joden in tot ruste gecomē waren van haren vyanden / ende na der maent / daer in haer smerte in blijschap ende haer leet in goede daghen verandert

b† an. Als daghen daer etc. ende als een maent etc.

was: dat sy deselue houden souden/ voor daghen des welleuens ende blijschappen / ende deen den anderen gheschencken senden / ende den armen mede deylen.

23 Ende de Jodē namen aen/ dat sy begonst hadden te doen/ ende dat Mardachai tot hen schreef:

24 Hoe Hamā de sone Medatha / de Agagiter/ aller Joden vyant/ ghedacht hadde alle Joden om te brengen/ eñ het lot te laten worpen/ hen te verschricken ende om te brenghen.

25 Ende hoe Esther totten Coninck ghegaen was/ ende gesprokē hadde: Dat door brieuen zijne boose aenslagen/ die hy tegen de Joden gedacht hadde/ op zijnen cop gekeert werden/ ende hoemen hem ende zijne sonen aen den boom ghehanghen hadde.

26 Daervan dese dagen Purim heetē/ na den naem des lots/ na alle woorden deses briefs/ ende wat sy selfs ghesien hadden / ende wat aen hen ghecomen was.

27 Ende de Joden richtedē op/ ende namen op hen/ ende op haer zaet/ ende op alle die hen tot hen gauen/ dat sy niet en wouden ouertreden/ iaerlicx te houden dese twee dagen/ als sy beschreuen ende bestemt werden: dat dese dagen niet te vergheten/ maer te houden zijn/ by kints kinderen/ by alle gheslachten/ in alle landen ende steden.

De daghen Purim. Pur / heet een lot. Purim/ de loten.

28 Het zijn de dagen Purim/ die niet en sullen ouergheetreden worden onder den Joden/ ende hare ghedachtenisse niet en vergaen by haren zade.

29 Ende de Coninghinne Esther/ de dochter Abihail/ ende Mardachai de Jode/ schreuen met gantscher macht / te c beuestighen desen anderen brief van Purim:

30 Ende sandt de brieuen tot alle Joden/ in de hondert ende twee ende tseuentich landen des Conincrijcx Ahasueros/ met vriendelicke ende trouwe woorden/

31 Dat sy beuestichden dese daghen Purim/ op haren bestemden tijt/ ghelijck alse Mardachai de Jode ouer haer beuesticht hadde/ ende de Coninghinne Esther/ hoe sy op hare ziele / ende op haer zaet beuesticht hadden/ de gheschiedenisse der vasten / ende haers schreyens.

32 Ende Esther beual dese gheschiedenisse dieser Purim te beuestighen/ ende in een Boeck te schrijuen.

Dat r. Capittel.

1. Vander ghewelt Ahasueri/ ende Madachai heerlickheyt by hem.

1 ENde de Coninck Ahasueros leyde den lande chijns op / ende de eylanden in de zee.

2 Nv / alle wercken zijner macht ende ghewelt/ ende de heerlickheydt Mardachai/ die hem de Coninck gaf/ siet/ dat is ghescreuen inder Chronijcken der Coningen in Meden ende Persen.

3 Wāt Mardachai de Jode was de tweede naest den Coninck Ahasueros/ ende groot onder den Joden / ende aengenaem onder de veelheydt zijner broederen: die voor zijn volck wat goets sochte / ende sprack het beste voor alle zijn zaet.

¶ Eynde des Boecx Esther.

¶ HET BOECK HIOB.

¶ Argument.

HEt boeck Hiob leert voornemelick/ hoemen moet lijdsaemlick dat ongherief verdragen/ dat Godt toesent: ende dat niet wt de leeringe ofte geboden der Philosophie: maer door een wonderlicke wijse/ ende door de aenmerckinge der Godlicker voorsieninge. In het begin des boecx is de historie van desen heyligen persoon Hiob/ te weten/ van zijn tegenspoet ende versoeckinge/ dwelck was een wonderlick exempel des oordeels Gods. Daerna wort dit oordeel Gods door menigerley redenē gehandelt ende ondersocht. Ten laetsten wort de ouerwinninge ende triumphe deses heyligen mans beschreuen. Voort is in dit boeck meer reyner Philosophie/ dan in alle de boecken aller Philosophen die oyt geweest zijn: gelijc daer voorwaer noyt mensche onder hen gheweest en is/ die dese materie sayuerlick ghehandelt heeft. De Epicureen keeren haer volck van den cruyce af/ ende willense tot wellust ende ghenoechte brengen. De Peripatetici stellen de verdrucksicken/ ende kranckheden/ ende armoeden onder het grootste quaet. Sommige Stoici raden den verdruckten mensche/ dat hy hemseluen het leuen neme. Hierin sietmen de schoone wijsheydt der Heydenscher menschen/ die nochtans den naem hebben/ dat sy de menschen de Philosophie ofte wijsheyt leeren.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Hiobs vromicheydt/ 2. welstant/ 5. ende sorge voor zijn kinderen/ 6. zijn ongheual/ wt gehenghenisse Godts vanden Sathan aengerichtet/ 20. ende zijn wonderlick ghedult daerinne.

Hiob is Jobab de Coninc Edom/ Gen. 36.33. a Gen. 22.21 Thren. 4.21 b Ezec. 14.14. c Job 42.14 d Niet dat hy soo rijcke ende geweldich geweest zy/ maer om zijner wijsheyt/ verstant ende godsalicheyt wille / is hy heerlicker gehouden gehouden dan andere.

1 DAer was een man indē lands a Vz/ die hiet b Hiob/ die selue was slecht ende recht/ godvreesende/ ende vermijdende het quaet.

2 Ende genereerde seuen sonen ende drie dochteren.

3 c Ende zijns vees was seuē duysent schapen/ drie duysendt kemelen/ vijf hondert iock ossen/ ende vijf hondert ezelinnē/ ende gantsch vele gesins: ende hy was d heerlicker van alle die teghent Oosten woonden.

4 Ende zijne sonen gingen henen/ eñ maeckten maeltijden/ een yeghelick in zijnen huyse op zijnen dach: ende sonden henen/ ende noodden hare drie susteren/ met hen te eten ende te drincken.

5 Ende wanneer eenen dach des welleuens om was/ sandt Hiob henen/ ende heylichdese/ ende maeckte hem des morghens vroech op/ ende offerde brantoffer/ na harer aller ghetal: want Hiob dachte: Mijne sonen mochten ghesondicht/ ende Godt e ghesegent hebben in harer herten: Also dede Hiob alle daghe.

6 f Het begaf hem nv op eenen dach / doe de kinderen Godts quamen / ende voor den Heere traden / quam de Sathan oock onder hen.

Ende

7 Ende de Heere sprac tot dē Sathan: Van waer comt ghy ? Sathan antwoordde den Heere/ende sprack: g Ick hebbe het lant rontom doorgheroghen.

g 1.Pet.5.8

8 De Heere sprack tot Sathan : Hebt ghy geen achtinge gehadt op mijnē knecht Hiob? want zijns ghelijcken en is niet inden lande/slecht ende recht/Godtvreesende/ende vermijdt het quaet.

9 Sathan antwoordde den Heere / eñ sprac: Meynt ghy dat Hiob om niet Godt vreest?

10 Ghy hebt doch hem / zijn huys/ende alles wat hy heeft / rontom bewaert: ghy hebt het werck zijner handen ghesegent/ende zijn goet heeft hem wtghebreydet inden lande.

11 Doch streckt v hant wt/ende tastet aen alles wat hy heeft: wat ghelder / hy sal v int aenghesichte h seghenen?

h Dat is/ blosē ende lasteren.

12 De Heere sprack tot Sathat : Siet alles wat hy heeft/dat zy in uwer hant/ sonder alleen aē hem seluen en legt uwe hant niet: doe ghinck Sathan wt van den Heere.

13 Des daechs nv/doe zijne sonen ende dochteren aten/ende droncken wijn/in haers broeders huys des eerste ghebozen/

14 Quam een bode tot Hiob/ende sprac: De ossen plocchden/ende de ezelinnen gingen by hen inder weyde:

15 Doe vielen die wt rijck Arabien daerin/ ende namense/ende sloeghen de ionghers met der scherpte des sweerts: ende ick ben alleen ontloopen/dat ick het v aensepde.

16 Doe hy noch sprack/quam een ander/ende sprack: i Het vyer Godts viel vanden hemel/ ende verbrandde beyde schapen ende iongers/ ende verteerdese: ende ick ben alleene ontcomen/dat ick het v aenseyde.

i 2.Reg.1.10

17 Doe die noch sprack/quam daer een/ ende seyde: De Chaldeen maeckten dry k† spitsen/ ende ouervielen de kemelen / ende namense wech/ende sloegen de iongers met de scherpte des sweerts: ende ic ben alleen ontloopen/ dat ick het v aenseyde.

k† An. hoopē/

18 Doe die noch sprack/ quam daer een/ende seyde: l Uwe sonen ende dochteren aten ende droncken/ indē huyse haers broeders des eerstegheborzen:

l Job 8.4

19 Ende siet / doe quam eenen grooten wint van ouer de woestyne / ende stiet aen de vier hoecken des huys/ ende wierp het op de iongelinghen/ dat sy storuen:ende ick ben alleen ontcomen/ dat ick het v aenseyde.

20 Doe stont Hiob op/ende verscheurde zijne kleederen/ende plucte zijn hooft / ende viel op de aerde / ende badt aen/

21 Ende sprack: m Ick ben naeckt van mijns moeders lijf ghecomen / naeckt sal ick daer weder henen varen: de Heere heeft het ghegeuen/de Heere heeft het ghenomen : den naem des Heeren zy gheloeft.

m Eccle.5.14 Sap.? 1.Timo.6.7 Job 27.19 Psalm.49.18

22 n In allen desen en sondichde Hiob niet/ ende en dede niet sottelicx teghen Godt.

n Job 2.10

Dat ij. Capittel.

1. Hiob wordt door ghehengheniſſe Godts/ oock in het lichaem aengegrepen. 9. dat draecht hy met gelijcker ghedult. 11. Syne dry vrienden comen om hem te troosten.

1 HEt begaf hem nv dies daechs / a doe de kinderen Godts quamen / ende traden voor den Heere/dat Sathan oock onder hen quam/ende voor den Heere tradt.

a Job 1.6

2 Doe sprack de Heere tot Sathan : Van waer comt ghy ? Sathan antwoordde den Heere/ende sprack: Ick hebbe het landt rontom doorgheroghen.

3 De Heere sprac tot den Sathan: Hebt ghy gheen achtinghe ghehadt op mynen knecht Hiob? want zijns ghelijcken en is inden lande niet/slecht ende recht/Godtvreesende/ ende vermijdt het quaet / ende blijft noch vast by zijner vromicheyt: ghy dannoch hebt my bewoghen/ dat ick hem sonder oorsake verdoruen hebbe.

4 Sathan antwoordde dē Heere/ ende sprac: b Huyt voor huyt / c ende alles wat een man heeft / laet hy voor zijn leuen.

b dat is / voor zijn huyt laet hy varen/ kinderen vee / gesinne / eñ alles anderen huyt.
c Prou. 13.8

5 Doch streckt v hant wt/ende tast zijn gheheente ende vleesch aen: wat gheldet/hy sal v int aensicht seghenen?

6 De Heere sprack tot den Sathan : Siet daer / hy zy in uwer handt : doch verschoont zijns leuens.

7 Doe voer de Sathan wech vanden aenghesichte des Heeren/ende sloech Hiob met boose zweeren/vanden voetsolen aen / tot op zijnen schedel.

8 Ende hy nam een stuck van eenen pot/ende schrabde hem ende sat inder asschen.

9 Ende zijn wijf sprac tot hem: d Blijft ghy noch vaste by uwer vromicheyt? e Ja segent Godt/ende sterft.

Jobs wijf.
d Mich 7.6 Tobie 2.22 Mat.10.36
e Ja ghy doet sijnkens/ louet eñ dienet God/ eñ gaet daer ouer te gronde.

10 Doch hy sprack tot haer : Ghy spreket als de sotte wijuen spreken: hebben wy het goede ontfanghen van Godt / ende souden wy het quade oock niet aennemen? f In allen desen en besondichde hem Hiob niet met zijnen lippen.

f Job 1.22

11 g Doe nv de dry vrienden Hiobs hoorden/ alle het ongheluck / dat ouer hem ghecomen was / quamen sy een yeghelick van zijner plaetsen: Eliphas vā Theman/Bildad van Suah/ende Sophar van Naema : want sy werden eens/dat sy quamen/hem te beklagen ende te troosten.

g Job 42.9

12 Ende doe sy hare oogen ophieuen van verre/en kenden sy hem niet: ende hieuen op hare stemmen/ende weenden:ende een yegelick verscheurde zyne kleederen / ende sprengden aerde op haer hooft na den hemel.

13 Ende saten met hem op de aerde/seuen dagen ende seuen nachten / ende en spraken niet met hem : want sy saghen dat de smerte seer groot was.

Dat iij. Capittel.

1. Hiob vervloeckt den dach zijner gheboorte.

1 DAer na dede Hiob zijnen mont op/ ende vervloeckte zijnen dach/

2 Ende sprack:

3 a De dach moet verloren zijn / daer ick in gheboren ben: ende den nacht doemen sprac: Een b knechtken is ontfanghen.

Het vleesch betoont hier zijn ongheduldt / eñ hier wort de persoon des onduldigen/ die tegen Gods oordeel murmureren/ afghebeelt.

4 Den seluen dach moet duyster zijn / ende God van bouen af / moet doch niet na hem vragē: geenen glantz en moet ouer hē schynē:

5 Duysternisse ende donckerheyt / moeten hem c† ouerweldighen / ende dicke wolcken moeten ouer hem blyuen/ende den damp aen den dach make hem afgrijselick:

6 Een donckerheydt moet dien nacht innemen ende en moet hem niet onder den dagen des iaers verblyden / noch in het ghetal der maenden comen.

a Iere. 20.14
b of/ manneke
c† An. verwasschen of bevlecken/

Siet/ dien nacht moet eensaem zijn / ende 7 gheen juychen daerinne zijn.

De verloeckers d† moetense verloecken 8 des daechs / ende die daer bereydt zijn te verwecken e† den Leviathan.

d† And. der dagen moetē etc.
e† And. haer weet.

Hare sterren moeten duyster zijn in harer 9 dagheringhe: sy hope op het licht/ende het en come niet/ ende en moet niet sien het aenbreken des dagheraets.

Dat sy niet toeghesloten en heeft de deure 10 f mijns lijfs/ende niet verborghen het ongheluck voor mijnen ooghen.

f Daer ick wt geboren wert/ dat is / des moeders lijf.
g Jere. 20. 17 Job 10. 18

g Waerom en ben ick niet ghestorven van 11 moeders lijve aen? waerom en ben ick niet omcomen/doe ick wt den lijve quam?

Waerom heeftmē my op den schoot genomen? 12 waerom ben ick met borsten gesoocht?

So lage ick doch nu/ende ware stille/ sliep 13 ende hadde ruste/

Met den Coninghen ende Raetsheeren op 14 aerden/ h die het woeste bouwen:

h Of / die met bouwen omgaen / daer te vooren niet en staet.

Of met den vorsten die gout hebben/ende 15 hare huysen vol silvers zijn:

Of als een ontijdige gebooꝛte verborgen/ 16 ende ware niet als de ionge kinderen / die het licht noyt ghesien en hebben.

Aldaer moeten doch ophouden de godloo- 17 sen/ met i rasen : aldaer rusten doch/ die vele moeyte ghehadt hebben.

i of, woeden:

Daer hebben doch de ghevangenen vrede 18 met malcanderen/ ende en hooren de stemme des dringhers niet.

Daer zijn beyde kleyn eñ groot/ de knecht/ 19 ende die van zijnen heere vry ghelaten is.

Waerom is het licht gegeven den catijvi- 20 ghen/ ende het leven den bedroefden herten?

(Die des doodts verwachten / ende hy en 21 comt niet : ende groeven hem wel wt den k verborghen:

k dat is / wt der aerde:

Die hen seer verblijden / ende zijn vrolick/ 22 dat sy het graf becomen.)

Ende den man/ welckers wech verborgen 23 is/ende Godt voor hemselven l bedeckt?

l Wat sal de gene leven/ die voor angst nu en weet/ waer hy wt of in sal? de doodt is hem beter.

Want wanneer ick eten sal / soo moet ick 24 suchten/ende mijn huylen valt wt als water.

Want dat ick ghevreest hebbe/ is over my 25 ghecomen : ende dat ick sorchde/dat heeft my ghetreft.

Was ick niet gheluckſalich? was ick niet 26 fijn stille? hadde ick niet goede ruste? ende daer comt sodanighen onruste.

Dat iiij. Capittel.

1. Eliphas straft Hiob zijner onlijdsaemheydt halven/ eñ wil [als oock zijne medegesellen doen/] beweeren/ hy zy om zijner sonden wille ghestraft: want God straft alleen de boose/ eñ niet de goede.

Doe antwoordde Eliphas van Theman/ende sprack: 1

Ghy en hebt het misschien niet geerne/ so men versocht met u te spreken : maer wie cant doch laten? 2

a† An. swanckende
b Dat is, daer sietmē nu/ hoe vroō ghy zijt/ dat u God also straffet.
c† an. niet uwe vreese eñ vromicheydt / dat ghy wat verwachtet ende hopet?

Siet/ghy hebt vele onderwesen / eñ moede handen ghesterckt. 3

Uwe reden heeft de gevallene opgericht/ 4 ende de a† bevende knyē hebt ghy bevesticht.

Nu het dan aen u comt/nu wert ghy vertzaecht : ende nu het u treft / nu verschrickt ghy. 5

b Is dat c† u vreese [Gods/] u troost / u 6 hope/ ende uwe vromicheyt?

Lieve/gedenct: Waer is een die onschul- 7 dich was/omcomen? Of waer zijn de rechtveerdighe oyt verdelcht?

8 d Als ick wel gesien hebbe/die daer moeyte ploechden/ende ongeluck zaeyden/eñ oogsten- dense oock in.

9 Dat sy door den adem Godts zijn omghecomen / ende vanden gheest zijns toorns verdelcht.

10 Het brullen der leeuwē/ende de stemme der grooter leeuwen/ ende de tanden der iongher leeuwen/zijn ghebroken.

11 Den leeuwe is omghecomen / dat hy niet meer en rooft: ende de iongen der leeuwinnen zijn verstroyt.

12 Ende tot my is ghecomen een heymelick woordt / ende mijn oore heeft een woordeken wt denselven ontfanghen.

13 Doe ick gesichten e overdacht inder nacht/ wanneer den slaep op de lieden valt:

14 f Doe quam my vreese ende beven aen/ ende alle mijne beenen verschrickten.

15 Ende doe den geest voor my voorby ginck/ stondē my de hayren te berge aen mijnē lijve.

16 Doe stont een beeldt voor mijne oogen/ende ick en kende zijn gestalte niet: het was stille/ende ick hoorde een stemme:

17 g Hoe can een mensche rechtveerdiger zijn dan God? of eē man reyner zijn/dan die hem ghemaeckt heeft?

18 h Siet / onder zijne knechten en is gheener sonder ghebreck / ende in zijne i boden vindt hy sotheyt.

19 Hoe veel te meer sullen die vandē wormen ghegheten worden / die inden leemen huysen woonen / ende die op aerden gefondeert zijn?

20 Het duert vandē morgen tot aenden avont/ so worden sy wtgehouwen: ende eer sy het gewaer worden/zijn sy gantsch wech.

21 Ende die van hen overblijven/vergaen ende sterven oock onversiens.

Dat v. Capittel.

1. Eliphas vaert voort te beweeren/dat Godt alleen de godloose straft. 17. Vermaent den Hiob/ hem in zijner straffe weder tot Godt te keeren.

1 Noemt my eenen: wat geldet/of ghy eenen vindet? ende siet u om/ ergens na eenen heylighen.

2 Eenen dullen doch verworcht den toorne wel: ende den onwetenden doot den yver.

3 Jck sach eenen dullen ingewortelt/ende ick vloeckte van stonden aen a† zijnen huyse.

4 Zijn kinderē sullen verre zijn vanden heyl/ eñ sullen b verslagen worden inder poorten/ daer gheen verlosser zijn en sal.

5 c Zijnen oogst sal eten de d hongerige/ende e† de ghewapende sullen hem halen/ ende zijn goet sullen de dorstighe wtsuppen.

6 Want moeyte f en gaet niet wt der aerde/ ende ongheluck en wasset niet wt den acker:

7 Maer de mensche wort tot ongheluck gebooren/ gelijck als de g† vogelen sweven in de hoochte te vlieghen.

8 Doch ick wil als nu van God spreken/ende van hem handelen.

9 Die groote dingen doet/diemen niet doorgronden en can: ende wonderen/ diemen niet tellen en can.

10 h Die den reghen op het landt gheeft/ende laet water comen op de straten.

11 i Die de nederighe verhoocht / ende den bedroefden ophelpt.

12 Hy maect te niete de aenslaghen der listighen/ dat het hare hant niet wtvoeren en can.

13 k Hy vangt de Wyse in hare listicheyt/ ende stortet der verkeerden raedt:

14 l Dat sy des daechs inder duysternisse loopen/ ende m tasten inden middach / gelijc als inder nacht.

15 n Ende helpt den armen vanden sweerde/ ende van haren monde / ende vander handt des machtighen.

16 Ende is des armen hope/ dat de boosheyt sal haren mont moeten toehouden.

17 o Siet/ salich is de mensche/ diē God straft: daerom en weygheret v der castydinghe des Almachtighen niet.

18 p Want hy verwondet / ende verbindet: Hy slaet/ ende zijn handt heelt.

19 q Wt ses droeffenissen sal hy v verlossen/ ende inder sevende en sal v niet quaets aenroeren.

20 Inden dieren tijt sal hy v vandē doot verlossen: ende inden krijch / vander handt des sweerts.

21 Hy sal v verbergen voor de geessel der tonghen/ dat ghy niet en vreeset voor het verderven/ wanneer het comt.

22 Int verderuen ende hongher sult ghy lachen/ r ende v voor den wilden dieren inden lande niet vreesen.

23 f Maer v verbont sal zijn met den steenen op den velde/ ende de wilde dierē op den lande/ sullen vrede met v houden.

24 Ende sult beuindē/ dat v hutte vrede heeft/ ende sult behuysinghe besorghen/ ende niet sondighen.

25 Ende sult beuinden/ dat uws zaets sal vele worden / ende uwe nacomelingen gelijck als het gras op aerden.

26 Ende sult inden ouderdom ten graue comen / ghelijck als de t garuen inghevoert worden te zyner tijdt.

27 Siet/ dat hebben wy ondersocht/ ende het is also: dat hoort/ ende merckt ghy het v.

k 1.Cor. 3.19
l Deut. 28.29
m Esai. 59.10
2.Petri 1.9
Deut. 28.29
n Psal. 140.2
o Prou. 3.11
Heb. 12.5
1.Petri 4.12
p 1.Sam. 2.7
Deut. 32.39
Tobie 13.2
Oze 6.1
q 1.Cor. 10.13
s Psal. 91.13
r Dat is/ De steenen sullen uwe croone be waré/ bewijle dat daer vā eenē inder cont om gemaeckt worde.
t of/ schoouen

Dat vj. Capittel.

1. Hiob berichtet zijn vrienden/ dat hy niet sonder oorsake so ongeduldich gheschreyt en hebbe: de smerte zy groot. 14. Treftse heymelijcken/ dat sy meer wt huychelrije/ dan wt waerachtigher liefden hem te troosten ghecomen zijn.

1 Hiob antwoorde/ ende sprack:

2 Wanneermen mijnen iammer woeghe/ ende mijn lyden te samen in een waghe leyde/

3 So soude het swaerder zijn dan het zant aen der zee: daerom ist omme wat ick spreke.

4 Want de pijlen des Almachtighen steken in my: der selver grimmichept suypt wt mijnen gheest/ ende de verschrickinghen Godts/ zijn op my gherichtet.

5 † Het wildt en schreyt niet/ wāneer het gras heeft: den osse en loept niet wanneer hy zijn voeder heeft.

6 a Cannen oock eten dat ongheſouten is: of hoe cannen smaken het witte/ dat om den doyer is?

7 b Wat mijner zielen tegen was aen te roeren/ dat is mijn spijse van smerten.

8 O dat mijn bede geschiedde/ ende my God gaue/ dat ick hope.

9 Dat God begonst/ ende * versloech my/ ende liet zijn hant gaen/ eñ vermorselde my:

10 So hadde ic noch troost/ ende woude bidden in mijner cranchept / dat hy slechts niet en verschoonde: ick en heb doch niet † versaeckt/ de reden des heylighen.

11 Wat is mijn kracht/ dat ick can bestandich blijuen? ende welcke is mijn eynde/ dat mijn ziele soude gheduldich zijn?

12 Mijn kracht en is doch niet steenen/ so en is mijn vleesch oock niet metalen.

13 c Ick en hebbe doch nerghens geen hulpe/ ende mijn vermeughen is wech.

14 Wie zijnen naesten gheen barmhertichept en bewijst/ die verlaet de vreese des Almachtighen.

15 Mijn broeders gaen verachtelick voorby my/ ghelijck als een beke/ ghelijck als de waterstroomen voorby vlieten.

16 d† Doch die hen voor den rijm schroemen/ ouer dien sal den sneeu vallen.

17 Te dier tijt/ wanneer haer de hitte drucken sal/ sullen sy e versmachtē/ ende wanneer het heet wort/ sullen sy vergaen van harer stede.

18 Haren wech gaet ter syden wt/ sy treden op het onghebaende/ ende sullen omcomen.

19 Sy sien op de wegen Thema/ op de paden van rijck Arabien wachten sy.

20 Doch sy sullen te schanden worden/ wanneer het op het allersekerste is/ ende hen schamen moeten / wanneer sy daer henen comen.

21 Want ghyliedē zijt g† nv tot my gecomen/ eñ dewijle dat ghy iammer siet/ vreest ghy v.

22 Hebbe ick oocgeseyt: Brenget herwaerts/ ende van uwen vermoghen schenct my wat?

23 Ende verrijdt my wt der hant des vyants/ ende verlost my vander handt der tyrannen?

24 Leert my/ ick wil swijghen: ende wat ick niet en weet/ dat onderwijst my.

25 h† Waerom straft ghyliedē de rechte redē? wie is daer onder uliedē/ diese straffen can?

26 Ghylieden versiert woordē/ dat ghy slechs straft/ ende dat ghy slechs woorden blaest/ die my vertzaecht maken souden.

27 Ghylieden oueruallt eenen armen weesen/ ende graeft uwen naesten kuylen.

28 Doch dewijle ghylieden begonnen hebt/ soo siet op my / of ick voor v met leughen bestaen sal.

29 Antwoordet wat recht is / mijn antwoorde sal noch recht blijuen.

30 i Wat ghelt/ of mijn meyninghe onrecht hebbe/ eñ mijnē mont wat quaets voorgeeft?

† Anders/ de wonderen
a Dat is/ Ghy hebbet goedt troosten/ v en feylt niets: mē eet niets ongesouten/ wanneermē het beter weet: maer ic moet als nu wel leyde dit ende dat etcet.
Amos 3.4
b Prou. 27.7
* Of/ sloech te niete

† Dat is/ Ick en hebbe het doch niet verdient / dat ick also geplaecht worde: woude God/ ick ware doot. An. wāt ick en wil niet afuallē van de woorden des etcet.

c Thren. 1.2

d† An. Welcke bedroeft/ [an. ran] wordē vā ijse / soose de sneeu bedeckt. Te dier tijdt wanneer het kout wort/ vervriesen sy te samen/ ende wāneer etc. wort/ vergaē sy/ etc.

e Dat is/ Dewijle dat mijn vrienden nv voorby ruysschen/ ghelijck als eē water/ ende en kennē my niet / salse oock eenmael een hitte drucken: so sullē sy dan verloopen ende verdroogen / daerom dat sy my nv verlaten.

f Dat is / Sy houdent met diē die my berooft hebben/ als vooren int eerste Capit. staet: geuē den seluen recht/ ende my ons recht.

g† And. ooc also wordē etc.

h† And. Hoe bondich [of vast] zijn de etcet.

i Job 11.4

Dat vij. Capittel.

1. Een vriendelicke twistinghe Hiobs teghen Godt/ met vertellinge van catyuicheden des menschelicken leuens.

1 Moet de mensche niet a† altoos inden strijdt zijn op aerden/ ende zijn dagen zijn als eens b dachlooners?

2 Ghelijck als eenen knecht verlangt na der schaduwe: ende eenen dachlooner / dat zijnen arbeydt wt zy:

3 Also hebbe ick wel gantsche maenden c te vergeefs gearbeydt/ ende der ellendiger nachten zijn my vele ghewo rden.

4 d Wanneer ick my leyde/ sprac ick: Wanneer sal ick opstaen? ende daer na rekende ic/ wanneer het auont worden woude: e† want ick was gantsch een schouwsel alleman / tot dat het duyster werdt.

5 Mijn vleesch is om eñ om wormachtich ende dreckich: mijn huydt is verschrompen/ ende te niete ghewo rden.

a† And. Heeft de mēsche niet een bestrijdēde tijt op aerden.

b of/ huerlinck

c Dat is/ Ick hebbe ruste/ eñ des arbeydts een eynde ghesocht: maer dz is te vergeefs: daer blyft noch altoos onruste.

d Deu. 28.67

e† And. dan werde ick van wentelen van eender zyde op de ander/ gātsch satt/ tot dat dē dageraet aenbrack.

f Iob 9.25. ende 14.1

g† And. sonder eenighe hope.

f Mijn daghen zijn lichter wech gevlogen 6 dan een weuers spoele / ende zijn vergaen/ g† dat daer gheen ophouden gheweest en is.

Gedenckt dat mijn leuen eenen windt is/ 7 ende mijn ooghe niet wedercomen te sien het goede.

h† And. ooghe diens die my siet/

Ende gheen h† leuendighe ooghe sal my 8 meer sien/uwe oogen sien my aen /daer ouer verga ick.

Een wolcke vergaet / ende vaert daer he- 9 nen: also wie hier onder in de helle vaert/die en comt niet weder op.

Ende en comt niet weder in zijn huys/ en 10 zijn plaetse en kent hem niet meer.

Daerom en wil ick ooc mijnē monde niet 11 weeren: ick wil spreken vanden angst mijns herten/ende wil wt segghen vander droeffe- nisse mijner zielen.

Ben ick dan een zee/of walvisch / dat ghy 12 my also bewaret?

Wanneer ick ghedachte: Mijn bedde sal 13 my troosten / mijnen legher sal het my een weynich verlichten/ wanneer ick met my sel- uen spreke:

i Dani.2.1.

i So verschrickt ghy my met droomen/en- 14 de maket my grouwen/

Dat mijn ziele wenschet gehangen te zijn/ 15 ende mijn beenen de doodt.

Ick en begheere niet meer te leuen: houdt 16 op van my / want mijn daghen zijn vergeefs gheweest.

k Psalm.8.5 ende 144.3 Hebr.2.6

l Deut.8.2. Gene.22.1.

k Wat is een mensche/dat ghy hem groot 17 achtet/ ende becommert v met hem?

Ghy soeckt hem daghelic te huys / l ende 18 versoecket hem alle stonden.

Waerom en maect ghy v niet van my/ en- 19 de en latet niet af / tot dat ick mijn speecksel verslinde.

Hebbe ick gesondicht/wat sal ick v doen? 20 O ghy menschen hoeder/ waerom maect ghy my/ dat ick aen v stoote/ ende ben my seluen eenen last?

m† And. so ick nv in stof slie- pe/ en ghy my morgē vroech soeckē soudet/ so en waer ick daer niet.

Ende waerom en vergheeft ghy my mijn 21 misdaet niet/ende neemt wech mijne sondē? want m† nv sal ick my inde aerde legghen/ ende wanneermen my morghen soeckt/so en sal ick daer niet zijn.

Dat viij. Capittel.

1. Bildad straft dē Hiob. 5. Onderstaet hem tot bekentenisse zijner sondē/ ende also verdiender straffe te brenghen: 11. ende leydt hem der huy- chelrye/(dies aert hy syn beschrijft/)schuldt op.

Bildad spreeckt met Hiob.

Doe antwoordde Bildad van Suah/ 1 ende sprack:

Hoe langhe wilt ghy sulcx spreken? 2 ende de reden ws monts sulck eenen stouten moet hebben?

Meynt ghy dat God onrecht richte/ of de 3 Almachtighe het recht verkeert?

a Iob 1.4.5

a Hebben uwe sonen voor hem gesondicht/ 4 so heeft hyse verstooten / om harer misdaedt wille.

b Deu.30.1.8

b So ghy v nv by tijden tot God maket/ 5 ende den Almachtighen smeecket/

c† and. de woo- ninghe uwer gerechtichept weder bouwen- brenghen.

Ende so ghy reyn ende vroom zijt / so sal 6 hy opwaken tot v / ende sal c† weder oprich- ten de wooninghe / om uwer gherechtichept welle.

Ende wat ghy te voorē te weynich gehadt 7 hebt / dat sal hier namaels seer toenemen.

Want vraecht de voorgaende gheslach- 8 ten / ende neemt v voor te doorsoecken hare vaders.

9 Want wy zijn van gisteren aen / ende en weten niets: onse leuen is een schaduwe op aerden.

10 Sy sullen v leeren ende v seggen/ende hare redenen wt haren herten voortbrenghen.

11 Can ooc het d schelf opwassen/waer het niet vocht en staet? of gras wassē sonder water?

12 Anders/ alst noch bloeyt eer het afghehou- wen wordt / verdort het / eer dannen e† hoy maeckt.

13 So gaet het alle dien/die Godes vergeten/ ende de hope der huychelaers sal verlorē zijn.

14 Want zijn toeuersicht vergaet / ende zijn hope is een spinnewebbe.

15 Hy verlaet hem op zijn huys / ende en sal doch niet bestaē: hy sal hem daer aē houden/ maer doch niet bestaende blijuen.

16 f† Het heeft wel vruchtē/eer dan de Sonne comt / ende rijsers wassen voorts in zijnen hof: Zijn zaet staet dick by den wateraderen/ ende zijn huys op steenen.

17 Wanneer hy hem nv verslindt van zijner plaetse/ sal hy hem teghen hem stellen/ recht als en kende hy hem niet.

18 Siet/dat is de vreuchde zijns wesens/ende andere sullen wt het stof wassen.

19 Daerom siet / dat God de vromen niet en verworpt / ende en onderhoudt de handt der boosachtighen niet/

20 Tot dat uwen mont vol lachens worde/ ende uwe lippen vol juychens.

21 Die v dan hatē/ sullen te schandē worden: ende der godloosen hutte en sal niet bestaen.

Dat ix. Capittel.

1. Hiob ghestaet dies / dat daer gheen mensche voor God/(diens almogentheyt hy prijst/)bestaen ende onschuldich zijn can / of hy schoon voor den menschen de vroomste zy: 22. noch so staet vaste/ dat Godt na zijnen wille ende met rechtveerdigen oordeele/ niet alleenlick de boose/maer ooc de vro- me menichmael straft.

1 Hiob antwoordde/ ende sprack:

2 a Ia ick weet het seer wel/ dat het al- so is/dat een mensche niet rechtueerdich bestaen en can teghen God.

3 Heeft hy lust met hem te twisten/so en can hy hem op duysent niet een antwoorden.

4 b† Hy is sterck ende machtich: wien heeft het oyt wel c gheluckt / die hem teghen hem ghelept heeft?

5 Hy settet de berghen om/ eer sy het gewaer worden/die hy in zijnen toorne omkeert.

6 Hy beweecht een lant wt zijner plaetse/dat zijn pilaren beuen.

7 Hy spreect totter Sonne / so en gaet sy niet op/ ende verseghelt de Sterren.

8 Hy breyt den hemel wt alleen/ende gaet op de baren des zees.

9 d Hy maeckt den waghen aenden hemel/ ende e Orion/ende het Seuengesterrente/ende de Sterren teghent Zuyden.

10 Hy doet groote dinghen diemen niet door- gronden en can : ende wonderen dier gheen ghetal en is.

11 Siet / hy gaet voor my ouer / eer ick des ghewaer worde:ende verandert hem eer ickt mercke.

12 Siet/wanneer hy snellic f† wech vaert/wie wil hem weder halen? g wie wil tot hem seg- ghen; Wat maeckt ghy?

h Jere. 10.10

13 h Hy is God/ zijnen toorn en can niemant stillen: onder hem moeten hen buyghen de i† hoouerdighe heeren.

14 Hoe soude ick hem dan antwoorden/ ende woorden vinden teghen hem?

15 Wanneer ick oock alreede recht hebbe/ so en can ick hem dannoch niet antwoorden/ maer ick moeste om mijn recht smeecken.

16 Wanneer ick hem alreede aenroepe/ ende hy my verhoort/ so en gheloove ick doch niet/ dat hy mijn stemme hoort.

17 Want hy vaert ouer my met onstuymicheydt/ ende maeckt my der wonden vele sonder oorsake.

18 Hy laet mijnẽ geest hem niet verquicken/ maer maeckt my vol bedroeffenisse.

19 Wilmen macht/ soo is hy te machtich: Wilmen recht/ wie wil k† mijn ghetuyghe zijn?

20 Segghe ick/ dat ick rechtveerdich ben/ soo verdoemt hy my doch: ben ick dan vroom/ so maeckt hy my tot onrecht.

21 l Ben ick dan vroom/ soo en derf hem dies mijn ziele niet aennemẽ/ ick en begeere geens leuens meer.

22 Dat is dat eene/ dat ick ghesepdt hebbe: m Hy brengt om/ beyde den vromen ende godloosen.

23 Wanneer hy begint te geesselen/ so dringt hy voort haest ten doot/ eñ bespot de aenvechtinghe der ontschuldighen.

24 Het lant dannoch wort gegeuen onder de hant des godloosen/ dat hy hare richters onderdrucke: Isset niet alsoo? hoe soude het anders zijn?

25 n Mijn dagen zijn sneller geweest dan een looper: sy zijn ghevloden/ ende en hebben niet goets beleeft.

26 Sy zijn vergaen/ gelijck de stercke schepen/ ghelijck als een arent ter spijse vliecht.

27 Wanneer ick dencke: Ick wil mijner clage vergeten/ ende mijn gebaer laten varen/ ende my verquicken:

28 Soo vreese ick alle mijn o smerte/ dewijle dat ick weet/ dat ghy my niet onschuldich zijn en laet.

29 Ben ick dan godloos/ waerom lijde ick dan sulcke onnutte plaghe.

30 p Wãneer ick my alreede met allen sneeuwater wiessche/ ende reynichde mijn handen met fonteynwater:

31 So sult ghy my doch duycken inden dreck/ ende mijne q kleederen sullen my eyssellicken aenstaen.

32 Want hy en is niet mijns ghelijcken/ dien ick antwoorden mochte/ dat wy te samẽ voor het gherichte quamen.

33 r Daer en is gheen scheydtsman tusschen ons/ noch die zijn hant tusschen ons legghe.

34 Hy neme van my zijne roede/ ende late zijne verschrickinghe van my:

35 Dat ick mach spreken/ ende my niet voor hem vreesen en derf: r† anders en can ic niets doen dat voor my zy.

i Dat zijn de hoomoedighe vonckeren/ die hen op hare macht verlaten/ eñ eenen yegelicken helpen connen. †And. aller gewelbichste helpers.

k† An. hem teghen my verdaghen?

l Jopmt. 4.

m Eccle. 9.2

n Job 7.7

o Namelicke/ dat sy niet weder en comen.

p Jere. 2.22

q Dat is/ Deckhoen

r 1.Tim. 2.5 (of/ middelaer)

r† An. ende deswijle dz het also niet en is/ moet ick my stille houden.

Dat x. Capittel.

1. Hy verantwoordt hem voor Godt/ als voor eenen Richter/ ende voecht zyn gantsche redene daer henen: Dewyle op aerden niemandt sonder schuldt en leeft/ ende Godt dat weet/ waerom hy dan soo rou zy metter straffe: Item/ waerom hy straft/ soo doch niemandt zyn ghewelt ontloopen on mach.

1 Mijner zielen verdriet mijn leuen: ick wil mijn klaghe ouer my gaen laten/ ende spreken vander droeffenisse mijner zielen.

2 Ende tot God seggen: Verdoemt my niet/ laet my weten/ waerom ghy met my twistet?

3 Behaecht het v/ dat ghy gewelt doet/ ende my verworpet/ dien uwe handen ghemaeckt hebben/ ende maket der godloosen voornemen tot eeren?

4 Hebt ghy dan oock vleeschelicke oogen/ of siet ghy als een mensche siet?

5 Of is uwen tijt/ als eens menschen tijt/ of uwe iaren/ als eens mans iaren?

6 Dat ghy na mijner misdaet vraghet/ ende soecket mijn sonde:

7 Soo ghy doch wetet/ dat ick niet godloos en zy: a soo doch daer niemandt en is/ die wt uwer hant verlossen can.

8 b Uwe handen hebben my geschapen/ ende ghemaeckt alles wat ick c om ende om ben: ende ghy versincket my gheheelijck.

9 Denct doch/ dat ghy my wt leem gemaect hebt/ ende sidt my weder tot aerde maken.

10 d Hebt ghy my niet ghelijck als melck gemolcken/ ende als kaese laten runnen?

11 Ghy hebt mijn huydt ende vleesch aenghetoghen met beenen ende aderen hebt ghy my te samen ghevoecht.

12 Het leuen ende weldaedt hebt ghy aen my gedaen/ ende v opsien bewaert mijnẽ e adem.

13 Ende hoewel ghy sulcx in uwer herten verberghet/ soo weet ick doch dat ghy des ghedencket.

14 Wanneer ick sondighe/ soo merckt ghy het haest/ ende en laet mijne misdaedt niet onghestraft.

15 Ben ick Godloos/ so is my wederom wee: ben ick rechtveerdich/ so en derf ick doch mijn hooft niet opheffen/ als ick die vol versmaetheyts ben/ ende sie mijn elende.

16 f† Ende ghelijck als een opgherichte leeuw iaecht ghy my/ ende handelt wederom grouwelicken met my.

17 Ghy vernieuwet uwe getuygen tegen my/ ende maket ws toorns vele op my: het eene plaecht my ouer het ander met hoopen.

18 g Waerom hebt ghy my wt moeders lijue laten comen? och dat ick ware omgecomen/ ende my nopt gheen ooghe ghesien en hadde.

19 So ware ick/ als die nopt geweest en zijn/ van moeders lijue ten graue ghebracht.

20 Wil dan gheen eynde hebben mijn cort leuen? ende van my aflaten/ dat ic een weynich verquickt worde?

21 Eer dan ick henen gae/ ende en come niet weder/ nameiycken/ int lant der duysternisse ende donckerheyt.

22 Int landt/ daer het sticke dick duyster is/ ende daer geẽ ordeninge en is/ daer het schijnt als de donckerheyt.

a Deu. 32.39

b psal. 119.73

c Niets is aen my dat ghy niet gemaeckt en hebt/ of dat nz uwe en zy: noch verworpt ghy my/ als hadde my een and̃ gemaect/ die v vyãt ware/ so geheel en neemt ghy v ws eyghens niet aen.

d Sapi. 7.2

e Dat is/ mijn leuen/ dat den adem wtwijst.

f† And. Ab het come op het hoochste/ dat ghy my als eẽ leeu naiaghet/ doch ghy drijuet wederom wonder met my.

g Job 3.11 Jere. 20.17

Dat xj. Capittel.

1. Zophar straft den Hiob/ 6. houdt hem voor/ dat zyn sonde veel meer straffen verdient hebben/ eñ dat hem niemant tegen Godt setten sal/ 13. eñ wyst hem lydsaemheyt ende beteringhe.

1 Doe antwoordde Zophar van Naema/ ende sprack:

2 Wanneer eener langhe ghesproken heeft/ moet hy niet ooc hooren? moet dan een a wasscher altoos recht hebben?

Zophar spreket/ eñ straft Hiob onbillick.

a Of/ swetser/ clappaert

3 Moeten de lieden tot uwen grooten waſ=schen ſwijghen/dat ghy beſpottet/ende v niemant beſchame?

4 Ghy ſpreket: b Mijn reden is reyne/ ende louter ben ick voor uwen ooghen.

b Job 6.30 ende 16.17

5 Och/dat God met v ſprake/ende dede zijne lippen op/

6 Eñ dede v condt de heymelijcke wijſheyt: want hy wadde noch wel meer aen v te doen: op dat ghy wiſtet / dat hy uwer ſonden niet alle en ghedencket.

7 Meynt ghy dat ghy ſoo vele wetet / als God weet/ende willet alle dinck ſo volcomelick treffen/als de Almachtighe?

8 Hy is hoogher dan den hemel / wat wilt ghy doen? dieper dan de helle/wat condt ghy weten?

9 Langher dan de aerde / ende breeder dan de zee.

10 So hyſe omkeerde of verberchde/of op eenen hoop worpe/ wie wil hem weeren?

11 c Want hy kent de looſe lieden : hy ſiet de ondeucht/ende ſoude het niet verſtaen?

c 1.Sa.16.7 Jere.17.10

12 Een onnut man d† blaeſt hem op/ ende eē geboren menſche wil zijn/ als eē ionc e wildt.

d† An. comt tē verſtande/
e Dat is / vry ende zijnen eygen wille hebben.

13 Wanneer ghy v herte haddet gerichtet/ende uwe handen tot hem wtghebreydet.

14 Wanneer ghy de ondeucht die in uwer hant is/ haddet verre van v ghedaen / dat in uwer hutte gheen onrecht en bleue/

15 Soo mochtet ghy v aenſichte opheffen onſtraffelick/ ende ſoudet vaſte zijn/ ende v niet vreeſen.

16 Dan ſoudet ghy der moeyte vergeten / ende ſoo weynich dencken / als des waters dat voorby gaet.

17 f Ende den tijdt ws leuen ſoude opgaen als den middach / ende de duyſterniſſe ſoude eenen lichten morghen worden.

f Eſaie 58.8

18 g Ende mochtet v dies trooſten / dat daer noch hope voorhanden zy/ ende ſoudet h† met ruſte int graf comen.

g Leui.26.5
h† Anders/een gracht grauen ende ſeker ſlapen.

19 i Ende ſoudet v leggen/ende niemant ſoude v apſchricken / ende vele ſouden voor v vlieden:

i Leui. 26.6

20 Doch de ooghen der godlooſen ſullen te niete worden / ende en ſullen niet ontlooopen connen: want haer hope ſal k † harer zielen feylen.

k† And. haer ziele beangſtē.

Dat xij. Capittel.

1. Hiob ſtraft zijn vrienden/bewijſt hen/dat wt vrijen willekeur Godts / ons alle dinck ontmoet/ niet wt onſe verdienſten of miſverdienſten: want de godlooſen hebbent hier menichmael beter dan de vromen. 14. Beſchrijft de macht Godts.

Hiob antwoordet den Zophar.

1 Doe antwoordde Hiob/ende ſprack:

2 Ja/ghy zijt de lieden/met ulieden ſal de wijſheyt ſteruen.

3 Jck hebbe ſo wel een herte als ghylieden/ ende en ben niet a ſlechter dan ghy: ende wie is daer die ſulcx niet en weet?

a Of/ ſnooder

4 b† Wie van zijnen naeſten belacht wort/ die ſal God aenroepen/die ſal hem verhooren: de rechtueerdighe ende vrome moet belacht worden.

b† An. Jc ben als eener / die van zijnen etc. wort: die God aenroept/ende die Godt verhoort / zijnen naeſten eenen ſpot/ de rechtueerdighe etc. Prou.14.20

5 Ende is een verachtet c lichtteecken inden ghedachten der ſtouten/ ſtaet dannoch/dat ſy hen daer aen ergheren.

c Dat is / een glimmende wiecke/

6 Der verſtoorders hutten hebben de volheyt / ende woeden teghen Godt coenlicken/ hoewel het hen God in hare handen ghegheuen heeft.

7 Vraecht doch het vee / dat ſal het v leeren/ ende de vogelen onder den hemel/ die ſullent v ſegghen.

8 Of ſpreeckt met der aerden / die ſal het v verleeren/ ende de viſſchen in de zee ſullent v vertellen.

9 Wie en weet ſulcx alles niet/dat des Heeren hant dat ghemaeckt heeft?

10 d Dat in zijner hant is de ziele alle des ghenen dat daer leeft/eñ den geeſt alles vleeſches eens yeghelicken?

11 e Proeft de oore niet de reden? ende den mont ſmaket de ſpijſe?

12 f Ja by den grootvaderen is de wijſheydt/ ende het verſtant by den ouden.

13 By hem is wijſheyt ende gewalt/ raet ende verſtant.

14 Siet/wanneer hy breeckt/ſo en helpt gheen bouwen: g wanneer hy yemanden beſluyt/ſo en can niemant opmaken.

15 h Siet/ wanneer hy het water beſluyt/ ſoo wort alle dinck dorre : ende wanneer hy het wtlaet/ ſo keert het lant om.

16 Hy is ſterck/ende voert het wt: zijne is beyde die daer dwaelt/ ende die daer verleydt.

17 Hy voert de kloecken gelijc als eenen roof/ ende maeckt de richters dul.

18 Hy ontbint der Coningen bedwanck/ende gordet met eenen gordel hare lendenen.

19 Hy voert de Prieſters als eenen roof/ ende i† laet het faelgeren den ſtercken.

20 k Hy keert wech de lippen der waerachtighen/ende neemt wech de zeden der ouden.

21 Hy giet verachtinghe op de vorſten/ ende maeckt het verbont der gheweldighen los.

22 l Hy opent de duyſter gronden/ende brengt wt het donckere aen het licht.

23 Hy maeckt ſommighe ten grooten volcke/ ende brengtſe m† wederom: hy breydt het een volck wt/ende drijft het weder wech.

24 Hy neemt wech den moet der ouerſten des volcx inden lande / ende maectſe dolen op eenen onweghe / daer gheenen wech en is.

25 Dat ſy de duyſterniſſe taſten ſonder licht/ ende maeckrſe dolen / ghelijck als die daer dronckenzijn.

Dat xiij. Cappittel.

1. Hiob ſpreeckt ſo hem te moede is/ ende ongeueynſt/ 4. ſcheldtſe als huychelaers/ende maect de wijſheyt ende voorſichticheyt Gods met zijner twiſtinghe/ grooter ende heerlicker tegen hen/met harer ſchermreden.

1 Siet/dat heeft mijn ooghe altemael geſien/ende mijn oore ghehoort / ende ick hebbe het verſtaen.

2 Wat ghylieden weter/ dat weet ick oot/ende en ben niet a ſlechter dan ghylieden.

3 Doch woude ick gheerne teghen den Almachtigen ſpreken/ ende woude gheerne met Godt rechten.

4 Want ghy bediedet valſchelickē/ende zijt altemael onnutte medecijnmeeſters.

5 b Woude Godt / ghy ſweghet / ſo werdet ghylieden wijs gheachtet.

6 Hoort doch mijn ſtraffe/ende merckt op de ſake/daer van ick ſpreke.

7 Wilt ghylieden Godt verantwoorden/ met onrechte / ende voor hem liſticheyt ghebruycken?

8 Wilt ghylieden zijnen perſoon aenſien? wilt ghylieden c† God verbidden?

Salt u oock wel gaen/wanneer hy u rich- 9 ten sal? Meynt ghy/dat ghy hem d tuyschen sult/ gelijck alsmen eenen mensche tuyschet?

Hy sal u straffen/ so ghy den persoon hey- 10 melijcken aensiet.

Sal hy u niet verschricken / wanneer hy 11 hem sal voorwaerts maken ? ende zijn vreese sal over ulieden vallen.

Uwe ghedachtenisse sal verghelijckt wor- 12 den der asschen/ende uwen e † rugghe sal als eenen leemhoop zijn.

Swijghet my/dat ick spreke/ het en sal my 13 niet faelgeren.

Wat sal ick mijn vleesch met mijnen tan- 14 den f bijten / ende mijn ziele in mijne handen legghen?

Siet/ g † hy sal my doch verworghen/ende 15 ick en cans niet verwachten / h doch wil ick mijne weghen voor hem straffen:

Hy sal ymmers mijn heyl zijn: want geen 16 huychelaer en comt voor hem.

Hoort mijne reden / ende mijne wtleggin- 17 ghe voor uwen ooren.

Siet/ick hebbe het oordeel alreede ghevelt: 18 ick weet het dat ick sal rechtveerdich zijn.

Wie is daer die met my rechten i † wil? 19 doch nu moet ick zwijghen/ende verderven.

Tweederley en doet my slechts niet/ so en 20 wil ick my voor u niet verberghen.

Laet uwe handt verre van my zijn/ ende u 21 verschricken en verschricke my niet.

Roept my/ ick wil u antwoorden: of ick 22 wil spreken/antwoordt ghy my.

Hoe vele is mijner misdaet ende sonde? 23 laet my weten mijne overtredinghe ende sonde.

Waerom verberght ghy u aengesicht/ende 24 houdt my voor uwen vyandt?

Wilt ghy teghen een vlieghende bladt soo 25 ernstachtich zijn / ende eenen dorren halm vervolghen?

Want ghy schrijft my aen bedroeffenisse/ 26 k ende wilt my ombrenghen / om der sonden wille mijner ionckheyts.

l Ghy hebt mijnen voet inden stock ghe- 27 leyt / ende hebt achtinghe op alle mijne pa- den/ende siet opde voetstappen mijner voeten:

Ick/ die doch ghelijck als een vuyl aes 27 verga/ ende als een kleet dat de motten eten.

d of/tuyschers wijse bedriegē. e † and. lijf. f Dat is/Wat sal ick my veel castijden/ende my wee doen/ so ic doch sterven moet/ ende en helpt my niet. Ick/mijn ziele inde handen leggē/dat is/ wagen/ ende in bare geven. g † an. wāneer hy my schoon doodde/ soo wonde ic doch op hem hopē. h alleene wil ick mijne etc. h Psal.32.5 Luce 15.18 i † an. wil/ dat ick nu zwijghe/ ende den geest opghevē? k Psal.25.7 l Job 33.11

Dat xiiij. Capittel.

1. De cortheyt ende catyvicheydt des menschelicken levens wordt vertelt/ ende dit hoort tot den voorighen twist / aen het eynde int xiij. Capittel begonst.

1 De mensche van eender vrouwen ghe- boren / leeft eenen corten tijdt / ende is vol onrusten.

2 a Gaet op ghelijck als een bloeme/ende valt af: b vlucht als een schaduwe/ ende en blijft niet.

3 Ende ghy doet uwe ooge over sulck eenen op/dat ghy my voor u int gherichte treckt.

4 c Wie wil eenen reynen vinden / by dien/ daer niemandt reyn en is?

5 Hy heeft zijnen bestemden tijt/ het ghetal zijnder maenden staet by u: ghy hebt een d perck ghesettet/dat en sal hy niet over gaen.

6 Maect u van hem/ dat hy rust hebbe/ tot dat zijnen tijdt come/ dien hy/als een dach- looner verwachtet.

7 Eenen boom heeft een hope/ wanneer hy alreede afghehouwen is / dat hy hem weder verandere / ende zijne spruyten en houden niet op.

8 Hoewel zijne wortel inder aerde veroudet/ ende zijnen stam inden stof sterft/

9 Soo groent hy doch weder/ vanden reuck des waters / ende wast daer henen/ even als ware hy gheplantet.

10 Waer is daerenteghen een mensche / wan- neer hy doot/ende omcomen/ende daer van is?

11 e Gelijc als een water wtloopt wt der zee/ ende als een vliet verloopt ende verdroocht/

12 So is een mensche / wanneer hy hem leyt: f ende en sal niet opstaen/ende en sal niet op- waken/ soo langhe als den hemel blijft/ noch van zijnen slaep opghewerckt worden.

13 Ach / dat ghy my inder hellen verdeckedet/ ende verberchdet / tot dat hem uwen toorne legghe : ende settedet my eenen tijdt / dat ghy aen my dencket.

14 Meynt ghy/ een doodt mensche sal weder leven? g ick wachte daghelijcx / dewijle dat ick strijde/dat mijn veranderinghe come.

15 Dat ghy my willet roepen/ende ick u ant- woorden / h ende wondet i † het werck uwer handen niet wtslaen.

16 k Want ghy hebt alreede mijne ganghen ghetelt: doch ghy en wilt dannoch geene ach- tinghe hebben op mijne * sonde.

17 Ghy hebt mijne overtredinghe in een bun- delken versegelt/ende mijn misdaet te samen ghevatet.

18 Eenen wech vervalt doch / ende vergaet/ ende een rotzsteen wordt van zijn plaetse om- ghesettet.

19 Het water wascht steenen wech / ende de druppen drijven de aerde wech : doch des menschen l hope is verloren.

20 Want ghy stoot hem gantsch om / dat hy henen vaert: verandert zijn wesen/ ende laet hem varen.

21 Zijn zijne kinderen in eeren/dat en weet hy niet: oft of sy m † slecht zijn / dies en wordt hy niet ghewaer.

22 Dewijle hy het vleesch aen draecht / moet hy smerte hebben : ende dewijle dat zijn ziele noch by hem is/moet hy leedt draghen.

a Esaie 40.6 b Hiob 8.9 Psal.144.4 c Psal.51.7 d of/maen. e Eccles.1.7 f Dan.12.12 Joan.5.28 1.Cor.15.52 1.Thes.4.16 g Gen.49.9 h Psal.138.9 i † an. de wercke uwer handen wel k Prov.5.21 Job 31.4 ende 34.21 * of/straffinge l Dat is/ voor den doodt en heeft hy gheen hope in desen leven. m of/ cathnich/ verachtelick † an. becōmert

Dat xv. Capittel.

1. Eliphas beweert / dat niemandt voor Godt ontschuldich ende reyn zy/ dat welcke Hiob selfs toe- staet/deshalven hy hem onbillickē straft. 20. Be- schrijft daermede het wesen der godtloosen.

1 Doe antwoordde Eliphas van The- man/ ende sprack:

2 Sal een wijs man soo opgheblasen woorden spreken / ende zijnen buyck vullen met a † loose reden?

3 Ghy straffet met woorden die niet en deu- ghen/ende uwe redene is gheen nut.

4 Ghy hebt de vreese laten varen / ende spre- ket te verachtelijck voor Godt:

5 Want b † uwe misdaet leert uwen mondt alsoo/ ende hebt vercoren een schalckachtighe tonghe.

6 Uwen mondt sal u verdoemen / ende niet ick: uwe lippen sullen u antwoorden.

7 Zijt ghy de eerste mensche ghebooren? zijt ghy voor alle berghen ontfanghen?

8 Hebt ghy Gods heymelijcken raedt ghe- hoort? ende is de wijsheydt selve c minder dan ghy?

9 Wat weet ghy/ dat wy niet en weten? wat

Eliphas. a † and. den Oostenwindes. b † and. uwen mondt leert [anderen] u misdaedt/ c of/ slechter/ verachter/

verstaet ghy / wat by ons niet en is?

10 Daer zijn grauwe ende oude onder ons/ die langher gheleeft hebben dan uwe vaders.

11 d Soude Gods troostinghe soo weynich voor u ghelden? doch ghy hebt erghens een heymelick stuck by u.

d Dat is/ Meynt ghy dz God de sonders troost/ en zijne troost so gheringe of verachtelick henen werpe? ghy moet te voren vroom worden/etc.

12 Wat neemt uwe herte voor? wat liet ghy soo stout?

13 Wat settet hem uwen mont teg\(\bar{e}\) God/dat ghy sulcke redenen wt uwen monde latet?

14 Wat is een mensche/dat hy soude reyn zijn/ ende dat hy soude rechtveerdich zijn / die van eener vrouwen gheboren is?

15 e Siet / onder zijne heylighe en is niemant onstraffelick/ ende de hemelē en zijn niet reyn voor hem:

e Iob 4.18

16 Hoe veel meer een mensche / die eenen grouwel ende boos is / die het onrecht suypt als water?

17 Ick wil u condt doen / hoort my toe/ ende wil u vertellen wat ick ghesien hebbe:

18 Wat de wijse gesept hebben/ ende hare vaderen niet verholen gheweest en is:

19 Welcken alleen het landt gegeuen is/ dat daer niemant vreemdts door hen gaen moet.

20 f De godtloose beeft alle zijn leefdage/ ende den tyranne is het ghetal zijner iaren verborghen.

f Gen.4.13

21 g Wat hy hoort/dat verschrickt hem : ende wanneer het oock alreede vrede is/noch vreest hy hem/de verderuer come.

g Leuit.26.36

22 Ende en ghelooft niet / dat hy mach h het ongheluck ontloopen/ende versiet hem altoos des zweerdts:

h Hebr. der duysternisse

23 Hy treckt henen ende weder na broodt/ende hem dunckt altoos / den tydt zijns ongheluck zy voorhanden.

24 Angst ende noodt verschricken hem / ende slaen hem neder / ghelijck als eenen Coninck met eenen heyre.

25 Want hy heeft zijn handt teghen Godt wt ghestreckt / ende hem teghen den Almachtighen ghesterckt.

26 Hy loopt met den kop aen hem/ende vecht halsstarrich teghen hem.

27 Hy i bruyset hem als eenen vetten balch/ ende maeckt hem vet ende dicke.

i namelicken/ teghen Godt/ als eenen vetten/dicken/ en vertelen osse.

28 Hy sal doch woonen in verstoorde steden/ daer gheen huysen en zijn / maer op eenen hoop ligghen.

29 Hy en sal niet rijck blijuen / ende zijn goet sal niet bestaen/ ende zijn gheluck en sal hem niet wtbreyden inden lande.

30 Ongheual en sal niet van hem af laten/de vlamme sal zijn tacken verdorren/k ende door den adem haers monts hem wech eten.

k Esaie 11.4 2.Thess.2.8

31 Hy en sal niet bestaen/want hy is in zijnen ydelen duncken bedroghen/ ende ydel sal zijnen loon zijn.

32 Hy sal een eynde nemen/wanneer het hem onbequaem is/ ende zijnen tack en sal niet groenen.

33 Hy sal afghescheurt worden/ ghelijck als een ontijdighe druyue vanden wijnstock / ende ghelijck als eenen olyboom zijn bloemen af worpt.

34 Want der huychelaers vergaderinghe sal eensaem blijuen / ende het vyer sal de hutten verslinden/die ghescheucken nemen.

35 l Hy gaet beurucht met ongheluck / ende baert moeyte/ende haren buyck brengt liste.

l Psal.7.15 Esaie 59.4

Dat xvj. Capittel.

1. Hiob dringt daer henen/ dat/ soo de mensche menschelicker wijse voor Godt soude gheoordeelt worden/ so ware hy vroom en rechtveerdich: Ja vromer dan dier vele / die meer geluck hebben dan hy: deshaluen staet noch vast / dat Godt na zijnen wille straft/ niet alle weghe hier na onse daden.

1 Hiob antwoordde/ende sprack:

2 Ick hebbe sulcx dickwils ghehoort: ghy zijt altemael ellendighe troosters.

3 Willen de loose woorden gheen eynde hebben? oft wat maeckt u so stoutmoedich also te spreken?

4 Ick conde oock wel spreken als ghylieden: woude het Godt/ uwe ziele ware in mijner zielen stede : ick woude oock met woorden aen ulieden setten / ende mijn hooft ouer u schudden:

5 Ick woude ulieden stercken met den monde/ende met mijne lippen troosten.

6 Doch wanneer ic alreede spreke/ so en verschoont mijner doch de smerte niet: late ick het aenstaen/ so en gaet sy niet van my.

7 Nu doch maeckt hy my moede/ ende verstoort alles wat ick ben.

8 Hy heeft my rompelachtich ghemaeckt/ ende a betuycht tegen my / ende mijn b † wederspreker verheft hem teghen my / ende antwoordt teghen my.

9 Zijne grimmicheydt scheurt / ende die my c gram is / byt de tanden ouer my te samen: mijn teghenpartye blicket met zijne ooghen op my.

10 Sy hebben haren mont opghesperret tegen my/ d ende hebben my e schimpelick op mijn kinnebacken ghessaghen: sy hebben f † haren moet altesamen aen my ghecoelt.

11 Godt heeft my ouerghegeuen den onrechtveerdighen / ende heeft my inder godtloosen handen laten comen.

12 Ick was rijcke / doch hy heeft my te niete ghemaeckt : hy heeft my byden halse ghenomen / ende g verstooten/ h ende heeft my hem tot een teecken opghericht.

13 Hy heeft my omringt met zijne schutters/ hy heeft mijne nieren gheklouen / ende niet verschoondt / hy heeft mijn galle opde aerde ghegoten:

14 Hy heeft my d'een wonde ouer d'ander ghemaeckt / hy is aen my gheloopen als een gheweldigher.

15 Ick hebbe eenen sack om mijne huyt ghenaeyt/ ende hebbe mijnen i † hoorne int stof ghelevt.

16 Mijn aenghesicht is k † ghezwollen van weenen / ende mijne ooghenleden zijn verduystert.

17 Hoewel datter gheen l † wreuel in mijner handt is/ ende mijn ghebedt reyn is.

18 Och aerde / en bedeckt mijn bloedt niet/ ende mijn gheschrey en moet gheen ruymte vinden.

19 Oock siet daer/mijn ghetuyge is inden hemel/ ende die my kent is inder hoochte.

20 Mijn vrienden zijn mijne bespotters/ doch mijn ooghe traent tot Godt.

21 m † Wanneer een man conde met Godt rechten/ ghelijck als een menschen kindt met zijnen vriendt.

22 Doch de bestemde iaren zijn ghecomen/ ende ick gae henen des werchs/ dien ick niet weder comen en sal.

Dat xvij. Capittel.

1. Hy vertelt zijnen iammer ende ellende/ als voor te vooren.

1 Mijnen adem is zwack/ ende mijne daghen zijn afghecort/ het graf is voorhanden.

2 a † Niemandt en is van my b bedroghen/ noch moet mijn ooghe daerom inne blijuen in bedroeffenisse.

3 Wanneer ghy alreede een borghe voor my hebben woudet/ wie wil voor my ghelouen?

4 Ghy hebt hare herten het verstant verborghen/ daerom en sult ghyse niet verhooghen.

5 c † Hy roemt wel zijnen vrienden de wtbuete/ doch zijner kinderen ooghen sullen versmachten.

6 Hy heeft my tot een d spreucke onder den lieden ghesett/ e † ende moet een wonder onder hen zijn.

7 Mijn ghestalte is doncker geworden van treuren/ ende alle mijne lidtmaten zijn als een schaduwe.

8 Daer sullen de rechtueerdige qualijc ouer sien/ ende de ontschuldighe sullen hen setten teghen de huychelaers.

9 De rechtueerdighe sal zijnen wech behouden/ ende die van reynen handen sal sterck blijuen.

10 Wel aen/ soo keert v alle herwaerts/ ende comt/ ick en sal doch gheenen wijsen onder v vinden.

11 Mijne daghen zijn vergangen/ mijne aenslaghen zijn verstropt/ die mijn herte besetten hebben.

12 Ende hebben van der nacht/ dach gemaect/ ende van den dach/ nacht.

13 Wanneer ick alreede langhe wachte/ soo is doch de helle mijn huys/ ende inder duysternisse is mijn bedde ghemaeckt.

14 De verrottinghe heet ick mijnen vader/ en den worme mijn moeder ende mijn suster.

15 Wat sal ick wachten? ende wie achtet mijner hope?

16 Onderwaerts inde helle sal het varen/ ende sal met my inden stof ligghen.

a Daer en zijn niet van bespotters / † and. bespotters by my/ daerom moet mijn ooghe blijuen/ etc.
b of/ ruysschers/ wijsbedroge/
c † an. Wie met katteren met zijne vrienden omgaet/ diens kinderen/ etc.
d Tob.2.10
e † and. ick die te vooren een vreughde onder hen was.

Dat xviij. Capittel.

1. Bildad bescheldet den Hiob/ als eenen godtloosen/ 5. ende vertelt daermede/ wat straffe de godtloose hebben sal.

1 Doe antwoordde Bildad van Suah/ ende sprack:

2 Wanneer wilt ghy der redenen een eynde maken? merckt doch/ daer na willen wy spreken.

3 Waerom worden wy geachtet als vee/ ende zijn so onreyn voor uwen ooghen?

4 Wilt ghy a † van boosheydt bersten? b meynt ghy dat om uwent wille de aerde verlaten worde/ ende de rotzsteen van zijnder plaetse versettet worde?

5 c Oock sal het † licht den godtloosen wtgaen/ ende de voncke zijns vyers en sal niet lichten.

6 Het licht sal duyster worden in zijner hutten/ ende zijn † licht ouer hem wtgaen.

7 De toeganghen zijner have sullen smal worden/ ende zijnen aenslach sal hem vellen.

8 Want hy is met zijne voeten inden strick ghebracht/ ende wandelt int nette.

9 Den strick sal zijne verseuen houden/ ende de dorstighe sullen hem grijpen.

Bildad spreeckt.

a † and. b selfs van toorne verscheuren?
b dat is/ Godt en salt met v niet anders maken/ dan met allen anderen/ ende zijn wijse niet nalaten om uwent wille.
c Job 21.17 ende 18.5 Prou.13.9 ende 24.20
† of/ keersse

10 Zijnen strick is ghelept inde aerde/ ende zijnen val op zijnen ganck.

11 d Om ende om sal hem haestighe vreese verschricken/ dat hy niet en weet waer hy wt sal.

12 Hongher sal zijn have zijn/ ende ongheluck sal hem bereydt zijn ende aenhanghen.

13 De sterckheyt zijner huyt sal verteert worden/ ende zijn sterckheydt sal verteeren den e † vorst des doots.

14 Zijn hope sal wt zijner hutten wtgheroeyt worden/ ende sy sullen hem drijuen totten coninck der verschrickinghe.

15 In zijner hutten sal niet blijuen/ ouer zijne hutte sal solpher ghestropt worden.

16 Van onder op sullen verdorren zijne f wortelen/ ende van bouen af afghesneden zijnen g † Oogst.

17 h Zijn ghedachtenisse sal vergaen in den lande/ ende en sal gheenen naem hebben op der strate.

18 Hy sal vanden lichte inder duysternisse verdreuen worde/ ende vanden aerdtbodem verstooten worden.

19 Hy en sal gheen kinderen hebben/ ende gheen kindts kindt onder zijnen volcke/ hem en sal niemandt ouerblijuen onder zijne erfghenamen.

20 Die na hem comen sullen hen ouer zijnen dach ontsetten: ende die voor hem zijn/ dien sal een vreese aencomen.

21 Dat is de wooninghe des onrechtueerdighen/ ende dit is de stede diens/ die Godt niet en acht.

d Leuit.26.36 Job 15.21
e dat is/ de macht ende ghewelde des doodts: alsoo oock de Coninc der verschrickinghe/ is het ghewelt der verschrickinge/ dat hy moet onder liggen/ ende niet ontcomen en can.
† and. eerstgeboren.
f Wortels/ heet hy alles wat inder aerden gheplant is: Oogst/ alles wat bouen die wast/ het zy coorn/ olye/ wijn/ etc.
g † and. tacken
h Prou.2.22 Psal. 37.9

Dat xix. Capittel.

1. Hiob vertelt met gantsch treffelicker klaghe zijnen iammer. 21. Bescheldet zijne vrienden/ dat sy hem niet en troosten/ maer meer becommeren.

1 Hiob antwoordde/ ende sprack:

2 Wat plaecht ghylieden doch mijn ziele/ ende pijnicht my met woorden?

3 Ghylieden hebt my nu thienmael beschimpt/ ende en schaemt v niet dat ghy my also omdrijft.

4 Dwale ick/ so dwale ick my:

5 Doch ghylieden verheft v waerlicken teghen my/ ende scheldet my te mijner versmaetheyt.

6 Merckt doch eens/ dat my Godt onrecht doet/ ende heeft my met zijnen iaechstrick omringt.

7 a Siet/ wanneer ick alreede schreye ouer b gewelt/ so en worde ick doch niet verhoort: ick roepe/ ende daer en is gheen recht.

8 Hy heeft mijnen wech vertuynt/ dat ic niet en can voorby gaen/ ende heeft duysternisse op mijnen padt ghesett.

9 c Hy heeft my mijn eere wtghetogen/ ende de kroone van mijnen hoofde ghenomen.

10 Hy heeft my ghebroken om ende om/ ende laet my gaen/ ende heeft mijn hope wtgheschreurt als eenen boom.

11 Zijnen toorne is ouer my vergrimt/ ende hy houdt my voor zijnen vyandt.

12 Zijn krijchslieden zijn met malcanderen ghecomen/ ende hebben haren wech ouer ghe plaveyt/ ende hebben hen rondtomme mijne hutten ghelegert.

13 d Hy heeft mijne broeders verre van my gedaen/ ende mijne e magen zijn my vremdt gheworden.

Hiob antwoordet.

a Habac.1.2
b of/ onbillickheyt/ of vermetentheyt/
c Job 1.17. Kroone/ eere/ hope: is altemael ghesproken van desen tijdtlicken leuen in goeder ruste/ etc.
d Psal. 38.12
e of/ bekende

Mijne

Myne naesten hebben hen ontogen/ ende 14 myn vrienden hebben myner vergheten.

Myne huysgenooten ende maechden ach- 15 ten my voor vremdt / ick ben onbekendt ghe- worden voor haren ooghen.

Ick riep mynen knecht / ende hy en ant- 16 woordde my niet / ick moeste hem smeecken met mynen eyghenen monde.

f †an. hoeft een schouwen van mynen adem/ hoewel ic haer smeecke om de kinderen/ etc.

Myn wyf f † stelt haer vremdt / wanneer 17 ick haer roepe : ick moet smeecken de kinde- ren myns lyfs.

Oock de ionghe kinderen en achteden niet 18 op my : wanneer ick my tegh en haer sette/ so gheven sy my boose woorden.

Alle myne ghetrouwe hebben eenen grou- 19 wel aen my : ende die ick lief hadde / die heb- ben hen teghen my ghekeert.

g † and. hebbe alleene de huyt aen myne tanden noch overich.

Myn ghebeente hangt aen mynder huyt 20 ende vleesch/ ende ick g † en can myne tanden metter huyt niet bedecken.

Ontfermt v myner / ontfermt v myner/ 21 ghy myne vrienden / want de handt Gods heeft my gheraeckt.

Waerom vervolcht ghy my/ even soo wel 22 als Godt / ende en cont myns vleeschs niet h satt worden?

h Dat is/ cont niet ophoudē/ my te byten eñ te straffen.

Och/ dat myne redenen gheschreven wer- 23 den: och/ dat sy in een boeck ghesett werden/

i Jerem. 17.1

i Met een yseren griffie op het loot / ende 24 tot eener eewigher ghedachtenisse in eenen rotzsteen ghehouwen werden.

k Job. 14.12 Dan. 12.12 Joan. 15.28 1. Cor. 15.52 1. Thess. 4.16

l Dat is/ myn Redder: Vinder: wāt Christus verlost eñ beschermt ons voor dē moordenaer den duyvel.

k Doch ick weet het/ dat mynen l verlosser 25 leeft/ ende m † hy sal my hier namaels wt der aerden opwecken:

m †an. de laetste over den stof staen sal.

n † and. daer na/ wāneer dit lyf verknaecht sal zyn/ sal ick in etc.

Ende n † ick sal daer na met deser myner 26 huyt omvanghen worden/ ende sal in mynen vleesche Godt sien.

Denselven sal ick my sien / ende myne oo- 27 ghen sullen hem aenschouwen / ende gheene andere : myne nieren zyn verteert in mynen schoot.

Want ghylieden spreeckt: Hoe willen wy 28 hem vervolgen/ ende een sake tot hem vindē?

Vreest ulieden voor het zweerdt: want het 29 zweerdt is den toorne over de misdaet: op dat ghylieden wetet/ dat daer een gherichte zy.

Dat xx. Capittel.

1. Zophar vertelt de straffe der hooveerdighen/ godloosen ende huychelaers.

Sophar spreeckt.

Doe antwoordde Sophar van Naema/ ende sprack: 1

Daerop moet ick antwoorden / ende 2 en can niet beyden.

Ende wil gheerne hooren / wie my dat sal 3 straffen ende omstooten : want den gheest myns verstants sal voor my antwoorden.

Weet ghy niet/ dat het alletydt so toeghe- 4 gaen heeft/ sindt dat daer menschen op aerden gheweest zyn/

Dat den roem der godtloosen niet langhe 5 en staet / ende de blyschap des huychelaers eenen ooghenblick duert?

a Psal. 37.37 1. Mac. 2.63

a Wanneer zyn hoochte alreede inden he- 6 mel reycket/ ende zyn hooft aen de wolcken roeret/

Soo sal hy doch ten laetsten omcomen als 7 eenen dreck: dat de ghene van dien hy is aen- ghesien/ sullen segghen: Waer is hy?

Ghelyck als eenen droom vergaet / soo en 8 sal hy oock niet ghevonden worden/ ende ge- lyck als een ghesichte inder nacht verdwynt.

9 Welcke ooghe hem ghesien heeft/ die en sal hem niet meer sien/ ende zyn stede en sal hem niet meer beschouwen.

10 Zyne kinderen sullen b † bedelen gaen/ en- de zyn handt sal hem moeyte te loon gheven.

11 Zyne beenen sullen zyne heymelicke sonden wel betalen / ende sullen hen met hem in de aerde legghen.

12 c Wanneer hem de boosheyt alreede in zy- nen monde wel smaeckt/ so sal sy hem doch in zyner tonghen faelgeren.

13 Sy sal hem verhouden worden / ende niet toeghelaten / ende sal hem ghewesrt worden in zynen hals.

14 Zyn spyse binnen inden lyve sal hem ver- anderen in aderen galle.

15 De goeden die hy verslonden heeft / moet hy weder wtspouwen/ ende Godt salse wt zy- nen buyck stooten.

16 d Hy sal der aderen galle suyghen / ende de tonghe der slanghen sal hem dooden.

17 Hy en sal niet sien den stroom noch de wa- terbeken/ die met heunich ende boter vlieten.

18 Hy sal arbeyden/ ende dies niet ghenieten: ende zyne goeden worden anderen lieden/ dat hy dier niet blyde en worde.

19 Want hy heeft onderdruckt ende verlaten den armen : hy heeft huysen tot hem getroc- ken/ die hy niet ghebouwet en heeft.

20 e Want zynē buyc en conde niet vol wor- den / ende en sal door zyn costelick goet niet ontcomen.

21 Van zyner spyse en sal niet overblyven: daerom en sal zyn goet leven gheen ghesta- dichert hebben.

22 Wanneer hy alreede de volheyt ende ghe- noech heeft/ so sal hem doch banghe worden: alderhande moeyte sal over hem comen.

23 Den buyck sal hem eenmael vol worden: ende hy sal de grimmicheyt zyns toorns over hem senden: hy sal over f † hem regenen laten zynen stryjdt.

24 Hy sal vlieden voor het yseren harnasch/ ende den metalen boghe sal hem veriaghen.

25 Een bloodt zweerdt sal door hem henen gaen: ende des zweerdts blicken / dat hem bitter zyn sal/ sal met verschrickinghe over hem comen.

26 Daer en is gheen duysternisse die hem be- decken mochte : een vyer sal hem verteeren/ dat niet g op gheblasen en is: ende wie over- bleven is in zyner hutten / dien sal het qua- lyck gaen.

27 Den hemel sal zyne misdaet openbaren/ ende de aerde sal haer teghen hem setten.

28 Het cooren in zynen huyse sal wech gevoert worden/ verstropt aen den dage zyns toorns.

29 h Dat is het loon eens godtloosen men- schen by Gode / ende het erve zyner reden by Godt.

Dat xxi. Capittel.

1. De vrienden Hiobs dringen daer in alle haren reden op / dat alleen de godtloose van Godt met ongheval ghestraft worden : wie ghestraft wordt/ die zy godtloos ende onvroom : Dat wederstrydet Hiob: ende wil / dat het menichmael den schalcken hier eenen tydt lanck beter gae/ dan den vromen: daeromme en straft Godt niet alletydt nae aller schalckheyt/ maer na zynen wille.

1 Hiob antwoordde/ ende sprack:

2 Hoort doch aen myne reden/ ende laet ulieden raden.

3 Verdraecht my/ dat ick oock ſpreke/ ende beſpottet my daer na.

4 Handele ick dan met eenen menſche/ dat mijnen moet hier niet en ſoude onwillich in zijn?

5 Keert v hier tot my/ ghy ſult ſuer ſien/ ende de handt opden mondt legghen moeten.

6 Wanneer ick daer aen dencke/ ſo verſchricke ick/ ende het beuen comt mijnen vleeſche aen.

7 a Waerom leuen dan de godtlooſe/ worden oudt/ ende nemen toe met goederen?

8 Haer zaedt is ſeker rontom hen/ ende haer nacomelinghen zijn by hen:

9 Haer huys heeft vrede voor de vreeſe/ b ende Gods roede en is niet bouen hen.

10 Zijne oſſen laetmen toe/ ende het en miſraeckt hem niet: zijn coe caluet/ ende en is niet onvruchtbaer.

11 Hare ionghe kinderen gaen wt gelijck als een cudde/ ende hare kinderen ſpringhen:

12 c Sy iuychen met tamborijnen ende harpen/ ende zijn vrolijck met d † pijpen:

13 Sy worden oudt by goede daghen/ ende verſchricken e nauwelick eenen f oogenblick voor de helle.

14 Die doch tot Godt ſegghen: g Maeckt v van ons/ wy en willen van uwe weghen niet weten.

15 h Wie is de Almachtighe/ dat wy hem dienen ſouden? i Of wat zijn wy dies gebetert/ ſo wy hem aenroepen?

16 Doch ſiet/ haer goet en ſtaet niet in haren handen: daerom ſal der godtlooſen ſin verre van my zijn.

17 O/ hoe ſal dat k licht der godtlooſen/ ende haer ongheluck ouer hen comen? hy ſal hertenleedt wt deylen in zijnen toorne.

18 Sy l ſullen zijn gelijck als ſtoppelen voor den winde/ m ende als caf dat den ſtormwindt wech voert.

19 Godt bewaert deſſeluen ongheluck op zijne kinderen: wanneer hyt hem betalen ſal/ ſo ſalment vernemen.

20 Zijne ooghen ſullen zijn verderuen ſien/ ende vander grimmichept des Almachtighen ſal hy drincken.

21 Want wie ſal een welghevallen hebben aen zijnen huyſe na hem? ende het ghetal zijner maenden ſal nauwelick half blijuen.

22 Wie wil God leeren/ die oock de hooghen richtet?

23 Deſe ſterft n friſch ende gheſont/ in allen rijckdom ende voller ghenoeghe:

24 Zijn o † melckuat is vol melcx/ ende zijne beenen worden ghemeſtet met march:

25 Ghene daerenteghen ſterft met bedroefder zielen/ ende en heeft noyt met vreuchden ghegheten:

26 Ende ligghen ghelijck met malcanderen inder aerden/ ende de wormen deckenſe toe.

27 Siet/ ick kenne uwe ghedachten wel/ ende uwe p vermeten voornemen teghen my.

28 Want ghy ſpreeckt: Waer is het huys des vorſten? ende waer is de hutte daer de godtlooſe woonden?

29 q † Ghy ſpreeckt doch daer van gelijck als het ghemeyn volck/ ende en merckt niet wat ghener weſen bediedet.

30 r Want de booſe werdt bewaert tot op den dach des verderuens/ ende op den dach der grimmichepdt blijft hy.

31 Wie wil ſeggen wat hy verdient/ wanneer men het wtwendich aenſiet? wie wil hem s vergheldẽ wat hy doet?

32 Doch hy wordt totten graue ghetrocken/ ende moet blijuen by de t hoopen.

33 u † Den ſlijm der beken beviel hem wel/ ende alle menſchen werden hem na getogen/ ende dier/ die voor hem gheweeſt zijn/ en is gheen ghetal.

34 Hoe trooſtet ghy my ſo vergeefs? eñ uwe antwoorde wordt onrecht bevonden.

a Pſal.73.1 Jerem.12.1 Habac.1.3.13
b Pro.3.11. 33 Hebr.12.5
c Eſaie 5.12 Amos 6.5
d † an. bedelen.
g Pſal.49.12 Eccl.2.14.16
r Spr.12.13 2.Petr.2.9

s dat is: Wie cant oordeelẽ/ wat hen te vergelden zy/ ſonder allẽ God.
t dat is: Hem is ooc eẽ graf berept onde de andere grauẽ.
u dat is/ den welluſt inden vleeſche/ ende het goet leuẽ.
† and. daer zijn hem de ruſſen des dals aenghenaem.

Dat xxij. Capittel.

1. Eliphas beſluyt met zijner rede/ dewijle Hiob geſtraft wort/ ſo zy hy onvroom. 5. Vertelt/ doch met onwaerheyt/ wat miſdaden hy ghedaen heeft/ 13. ende hoe hy Gods voorſichtichept verſaket/ 21. ende vermaent hem totter boete.

1 DOe antwoordde Eliphas van Theman/ ende ſprack:

Eliphas ſpreeckt.

2 Wat behoeft Godt eens ſtercken? ende wat is hem nut eenen kloecken?

3 Meynt ghy dat den Almachtigen wel bevalt/ dat ghy v vroom maect? Ofte wat helpet hem/ wanneer ghy uwe weghen alreede ſonder vlecke maeckt?

4 Meynt ghy/ hy ſal hem voor v vreeſen/ v te ſtraffen/ ende met v voor tgherichte te treden?

5 a Ja uwe booſheyt is te groot/ ende uwer miſdaet en is gheen eynde.

6 Ghy hebt uwen broeder ergens eenen pant genomen/ ſonder oorſake: ghy hebt den naecten de kleederen wtghetoghen:

7 b Ghy en hebt de vermoeyde niet gedrenket met water/ ende hebt den hongherighen v broodt ontſeyt:

8 c † Ghy hebt gheweldt inden lande geoeffent/ ende d moetwillich daer in gheſeten:

9 De weduwen hebt ghy ledich laten gaen/ ende de armen der weeſen ghebroken:

10 Daerom zijt ghy met ſtricken omvangen/ ende vreeſe heeft v onverſiens verſchrickt.

11 Soudt ghy dan niet de * duyſterniſſe ſien/ ende den watervloet v niet bedecken?

12 e Siet/ Godt is hooch daer bouen inden hemel/ ende ſiet de ſterren daer bouen inder hoochte:

13 Ende ghy ſpreeckt: Wat weet Godt daervan? ſoude hy dat gene dat in donckeren is/ richten connen?

14 De wolcken zijn zijn voordeckſel/ ende en ſiet het niet/ ende wandelt inden omganck des hemels.

15 Wilt ghy f † der werelt loop achten/ daer de onrechtveerdighe in ghegaen hebben/

16 Die vergaen zijn eer het tijdt was/ ende het water heeft haren grondt wech gewaſſchen?

17 Die tot Godt ſpraken: g Maeckt v van ons: * wat ſoude hen de Almachtighe doen connen?

18 Soo hy doch haer huys met goederen vervullet: doch der godtlooſen meyninghe zy verre van my.

19 h De rechtveerdighe ſullent ſien/ ende hen verblijden/ ende de ontſchuldighe ſalſe beſpotten.

20 Wat gheldt het/ haer weſen ſal verdwijnen/ ende haer overblijffel ſal het vyer verteeren.

21 So vereenicht v nu met hem/ ende hebt vrede/ daer ſal v veel goets wt comen.

a Jerem.2.19 Ozes 13.9.
b Job 27.29. 30.31
c † and. Die gewelt oeffende/ [ſatt] inden lande/ ende die hooch aengheſiẽ wert/ woõde daer in.
d of/ met onbillickẽ moetwille
* Duyſterniſſe heet/ droeffeniſſe eñ ongeluc: wederom/ licht/ heet gheluck eñ heyl.
e Spr.23.25 Eſaie 29.15 Ezech.8.12 ende 9.9
f † an. den ouden wech houden/ daer etc.
g Job 21.14
* an. eñ vraechden wat haer de Almachtige doen ſoude.
h Pſa.107.42

Voor

i Vvoort de Wet van zijnen monde / ende 22 vatet zijne reden in uwe herte.

* So ghy v bekeert tot den Almachtigen/ 23 so sult ghy ghebouwet worden / ende onrecht verre van uwer hutten doen.

So sult ghy voor aerde goudt geven/ende 24 voor den k † rotzsteen gulde beken.

Ende de Almachtighe sal v l † goudt zijn/ 25 ende silver sal v toegheboopt worden.

Dan sult ghy uwen lust hebben aen den 26 Almachtighen / ende uwe aensicht tot Godt opheffen:

m So sult ghy hem bidden/ende hy sal v 27 hooren/ende sult uwe beloften houden.

Wat ghy sult voornemen / dat sal hy v la= 28 ten wel ghelucken/ende het licht sal op uwen weghe schijnen.

n † Want die hen veroetmoedighen / die 29 verhoocht hy : ende wie zyne ooghen neder= slaet/ die sal ghenesen:

Ende de onschuldighe sal o † verlost wor= 30 den: hy wort doch verlost/om p † zijner han= den reynicheydts wille.

i Prou. 2.2
* Gen. 15.1 Deut. 4.29 ende 30.1
k † and. Beec= steenen Ophi= risch gout.
l † anders/ va= sticheyt
m Jere. 29.12 Mat. 7.7 Joan. 14.13 ende 16.23
n † an wanneer (de godtloose) vernedert wor den / sult ghy seggen: Ic ben hooch: want wie etc. Prou. 29.23
o † and. het ey= lant behoeden: hy sal het ym= mers behoe= den/om etc.
p † and. uwer

Dat xxiij. Capittel.

1. Hiob dringt noch daer op : Somen mensche= licker wijse soude richten/ so zy hy vroom : ende of hy schoon de vroomste ende onschuldichste ware/ noch ghelijckewel straft hem Godt.

Hiob ant= woordet.

Hiob antwoordde/ende sprack: 1

Mijn reden blijft noch bedroeft/mijne 2 macht is zwack over mijn suchten.

Och/dat ick wiste hoe ick hem vinden/en= 3 de tot zijnen stoel comen mochte:

Ende het rechte voor hem soude voorleg= 4 ghen/ende den mont vol straffinghe vaten:

Ende vernemen de reden die hy my ant= 5 woorden/ ende verstaen wat hy my segghen soude.

Wil hy met grooter macht met my rech= 6 ten:' hy en stelle hem so niet teghen my:

Maer legghe het my ghelijck voor/ so wil 7 ick mijn recht wel ghewinnen.

Doch gae ick nv stracx voor my wech/ so 8 en is hy daer niet : gae ick te rugghe / soo en speure ick hem niet :

Is hy ter slincker a † hant/ so en grijpe ick 9 hem niet: verbercht hy hem ter rechter handt/ so en sie ick hem niet.

Doch hy kent mijnen wech wel : b hy ver= 10 soecke my/ so wil bevonden worden/ghelijck als het gout:

Want ick sette mijnen voet op zijne bane/ 11 ende houde zijnen wech / ende en wijcke daer niet af:

Ende en trede niet vande gheboden zijner 12 lippen / ende beware de reden zijns mondts c † meer dan ick schuldich ben.

Hy is d eenich / wie wil hem e † antwoor= 13 den:' ende hy maket so hy wil.

Ende wanneer hy my alreede betaelt wat 14 ick verdient hebbe/ so is dies noch meer daer achter.

Daeromme verschricke ick voor hem/ en= 15 de wanneer ick het mercke/ soo vreese ick my voor hem.

Godt heeft mijn herte bloode ghemaeckt/ 16 ende de Almachtighe heeft my verschrickt.

Want de duysternisse en maeckt dies 17 gheen eynde met my/ende de donckerheyt en wil voor my niet bedeckt worden.

a † and. hant/ daer hy zijn werck wrich= tet/ so etc.
b 1. Pet. 1.7 Sap. 3.6
c an. meer dan mijns lijfs nootdruft.
† an. dat sy my een ghebruyck zijn.
d Alsoo oock Gala. 3. Godt is eenich: daer en is gheen Middelaer eens eenigen.
e † and. afwen= den?

Dat xxiiij. Capittel.

1. De boozighe meyninghe beweert Hiob / de= wijle doch niemandt meer gheluck / rijckdommen/ eere/ende gheweldt hebbe/ dan de godtloose: daer= enteghen niemant meer iammers/ellende ende ar= moede/ dan de vrome.

1 Waerom en a souden de tijden den Al= machtighen niet verborghen zijn:' ende die hem kennen/en sien zijne da= ghen niet.

2 b Sy drijven de palen te rugghe/sy rooven de cudden/ende weydense:

3 c Sy drijven der weesen ezelen wech / ende nemen der weduwen ossen te pande.

4 De arme moeten hen wijcken/ d ende de noodtdruftighe inden lande moeten hen ver= berghen.

5 Siet / e † het wildt inder woestijne gaet daer wt/als sy pleghen/ vroech totten roove/ dat sy spijse bereyden voor de ionghe.

6 Sy oogsten op den acker alles wat hy dra= ghet / ende belesen den wijnberch/ dien sy met onrecht hebben.

7 De naeckte laten sy ligghen/ ende en laten hen geen decksel inden vrost/ dien sy de klee= deren ghenomen hebben:

8 Dat sy hen moeten tot de rotzsteenen hou= den / wanneer eenen slachreghen van de ber= ghen op hen giet / dewijle sy anders gheenen troost en hebben.

9 Sy rucken het kindt vande borsten / ende makent tot een weese/ ende maken de lieden arm met panden.

10 Den naeckten laten sy sonder kleederen gaen/ f ende den hongherighen nemen sy de garven.

11 Sy dwingense olye te maken op harer ey= ghen meulen / ende hare eyghen wijnpersse te treden/ende latense doch dorst lijden.

12 Sy maken de lieden inder stadt suchten/ ende de zielen der verslaghene schreyen / ende Godt en g † stortse niet.

13 Daerom zijn sy afvallich gheworden van den lichte / ende en kennen zijnen wech niet/ ende en keeren niet weder tot zijner straten.

14 Wanneer den dach aenbreeckt/ soo staet de moorder op/ ende verworcht den armen ende noodtdruftighen / ende des nachts is hy als een dief.

15 De ooghe des eebrekers heeft achtinghe op het doncker / ende seyt: My en siet gheen ooghe: ende meynt/ hy zy verborghen.

16 Inden duysteren breken sy tot de huysen in/ h † des daechs verbergen sy hen te samen/ ende schouwen het licht:

17 Want wanneer hen de morghen comt / is hy hen als een duysternisse : want hy gevoelt het verschricken der duysternissen.

18 Hy vaert lichtveerdich/ ghelijck als op een water/ henen wech : zijn hane wort i † kleyne inden lande / ende en bouwet zijnen k wijn= berch niet.

19 De helle neemt wech die daer sondighen/ ghelijck als de hitte ende dorheyt het sneeu= water verteert.

20 De barmhertighe sullen zijner vergheten/ zijnen lust sal wormachtich worden: zijner en wordt niet meer ghedacht : hy sal ghebroken worden/ghelijck als eenen vuylen boom.

21 Hy heeft beleedighet de eensame / die niet en baert / ende heeft der weduwen niet goets ghedaen.

Ende de machtighe onder hem ghetoghen 22 met zijner kracht: wanneer hy staet/en l † sal hy zijns leuens niet ghewis zijn.

Hy maeckt hemseluen wel een sekerheyt/ 23 daer hy hem op verlaet: doch sien zijne ooghen op m haer doen.

Sy zijn eenen kleynen tijdt verheuen/ende 24 sullen te niete/ ende ondergedruct/ eñ gantsch ende gheheelick wtghedelghet worden / ende ghelijck als het eerste bloeyen aenden aaren/ sullen sy afgheslaghen worden.

Is het niet alsoo? Wel aen / wie wil my 25 leughenstraffen/ende beweeren dat mijne redene niets en zy?

† an. betrout hem niemant zijns leuens. m dat is/ dat sy geen oproer teghen hem en maken/ dwinght hyse altoos: ende moet also sekerheyt met list soecken: maer het en duert niet lange/ ende en is niet bestendich.

Dat xxv. Capittel.

1. Bildad beweeret / dat voor Godt niemandt ontschuldich ende reyn zijn conne.

Bildad spreeckt.

Doe antwoordde Bildad van Suah/ 1 ende sprack:

Is de heerschappije ende vreese niet 2 by hem / die den vrede maeckt onder zijnen hooghsten?

* Wie wil zijne krijchslieden tellen? ende 3 ouer wien en gaet zijn licht niet op?

a Ende hoe can een mensche rechtveerdich 4 zijn voor Godt? ende hoe can eener vrouwen kint reyn zijn?

Siet/ de Mane en schijnt noch niet/ ende 5 de Sterren en zijn noch niet reyne voor zijnen ooghen:

Hoe b veel weyniger een mensche / de ma- 6 de/ende een menschen kint/de worme?

* Wie soude b dat voor Godt almachtich/ en cā wel stueren den godtloosen/wäneer ghy slechts vroom waert: ghy meynt/ ghy en wetet het niet/ gelijck als ghy nu nieu: welcken ghesept hebt. a Job 4.17 Joann. 3.5 Psal. 143.2 b Job 15.16

Dat xxvj. Capittel.

1. Hiob bespottet zijne vrienden/ als die daer beweeren dat hy niet en verneenet: ende verteldt de macht Gods.

Hiob antwoordet.

Hiob antwoordde/ende sprack:

Wien staet ghy by: dien/ die gheen 1 2 kracht en heeft? helpt ghy dien/die geen sterckheyt inde armen heeft?

Wien gheeft ghy raet/dien/die geen wijs- 3 heyt en heeft? a † ende bewijset eenen machtighen/hoe hyt wtvoeren sal?

Voor wien spreeckt ghy? ende voor wien 4 gaet den adem van v?

b † Den reusen is banghe onder den wate- 5 ren/ende dien/die by hen woonen:

De helle is opghedeckt voor hem/ende het 6 verderuen en heeft gheen decksel.

Hy breydet wt het Noorden verghens 7 aen/ende hanghet de aerden aen niets:

Hy vatet het water te samen in zijne wolc- 8 ken / ende de wolcken en verscheuren daer niet onder:

Hy houdt zijnen stoel / ende breydet zijne 9 wolcken daer ouer:

c Hy heeft rontom het water een d teecken 10 ghesett/tot dat het licht met tsamen der duysternisse vergae.

De e calomnen des hemels beuen/ eñ ont- 11 setten hen voor zijn schelden.

f Door zijner kracht wordt de zee g onwer- 12 boers onstuymich: ende van zijnen verstande verheft haer de hoochte des zees.

Aen den hemel wordt het schoon door zij- 13 nen windt / ende zijn hant bereydt de h † rassche slanghe.

Siet/ alsoo gaet zijn doen: doch daer van 14 hebben wy een kleyn woordeken vernomen: wie wil dan het donderen zijner macht verstaen?

c Gen. 1.9 Job 38.8 Jerem. 5.22 Psal. 89.10 ende 107.29

Dat xxvij. Capittel.

1. Van desen Cap. aen/tot int xxxij. vecht Hiob teghen zijne vrienden/ ende beweert/dat God niet en straft na onse verdiensten/ so hy (teghen anders gherekent) vroom zy / ende ghelijckewel ghestraft worde.

Ende Hiob sprack voorder / ende hief aen zijne spreucken/ ende seyde:

2 So waer als Godt leeft/ die my mijn recht niet en laet / ende de Almachtighe / die mijn ziele bedroeft:

3 So langhe als mijnen adem in my is/ende het snuyuen van Godt in mijner neusen is/

4 Sullen mijne lippen niet onrechts spreken/ ende mijn tonghe en sal gheen bedriegherije segghen.

5 Dat zy verre van my/ dat ick ulieden recht geue: tot dat mijn eynde comt/en wil ick niet wijcken van mijner vromicheyt.

6 Van mijner gherechticheydt die ick hebbe / en wil ick niet af laten: mijn conscientie en bijt my niet / mijns gantschen leuens haluen.

7 a Doch mijnen vyandt sal een godtlooser beuonden worden / ende die hem teghen my verheft/een onrechtveerdigher.

8 Want wat is de hope des * huychelaers/ dat hy so gierich is/ende Godt doch zijn ziele wech ghescheurt?

9 Meynt ghy dat b Godt zijn schreyen hooren sal/wanneer den angst ouer hem comt?

10 Hoe can hy aen den Almachtighen lust hebben/ende Godt eenmael aenroepen?

11 Ick wil ulieden leeren vander hant Gods/ ende wat by den Almachtighen ghelt / en wil ick ulieden niet verhelen.

12 Siet / ghylieden houdt v altemael klocck: waerom gheeft ghylieden dan sulcke onnutte dinghen voor?

13 Dat is het loon eens godtloosen menschen by Godt : ende het erue der tyrannen / dat sy van den Almachtighen nemen sullen:

14 Sal hy vele kinderen hebben/ soo sullen sy des zweerdts zijn: ende zijne nacomelinghen en sullen des broodts niet satt worden.

15 Zijne ouerbleuene sullen inden doot begrauen worden / ende zijne weduwen en sullen niet c weenen.

16 Wanneer hy gelt te samen brengt als aerde/ende vergadert kleederen als leem:

17 Soo sal hyse wel bereyden / doch de rechtveerdighe salse aentrecken/ ende de ontschuldighe sal dat ghelt wtdeylen.

18 Hy bouwet zijn huys gelijck als een spinne / ende ghelijck als een hoeder een schuyphutte maeckt.

19 d De rijcke / wanneer hy hem leyt / en sal hyt niet mede rapen: hy sal zijne ooghen op doen/ende daer en sal niets zijn.

20 Verschrickinghe sal hem aenuallen / ghelijck als water / des nachts sal hem het onweder wech nemen.

21 Den Oostenwindt sal hem wech voeren/ dat hy daer henē vaert / ende on stuymicheyt sal hem van zijner plaetsen drijuen.

22 Hy sal sulcx ouer hem voeren / ende en sal zijner niet verschoonen: alle dinck sal hem wt zijnen handen ontulieden.

23 Men sal ouer hem met den handen kloppen/ ende ouer hem tusschen/daer hy gheweest is.

a Job 42.7

* Eenen Huychelaer heet hi in desen boeck alomme/ eenen valschen mensche/ als sy altemael zijn voor Godt/ sonder het gheloone.

b Prou. 1.28

Het loon der godtloose menschen. Job 20.29

c dat is/ sy sullen vrolic zijn/ dat hy flechts doot is.

d Psal. 39.7 ende 48.18 ende 92.8 Job 1.21 Luce 12.20 Eccles. 5.14 1. Tim. 6.7 Sy. 11.67.20

Dat xxviij. Capittel.

1. Een beschrijvinghe ende aenwijsinghe der godtlijcker wijſheydt ende voorſichticheydt / ende waermen die vindt.

HEt ſilver heeft zijne ganghen/ ende het 1 goudt heeft zijn plaetſe / daermen het ſmeltet:

a Het yſer brengtmen wt der aerden/ ende 2 wt de ſteenen ſmeltmen b metael.

c Des duyſteren werdt ymmers eenmael 3 een eynde / ende yemandt vindt ymmers ten laetſten den ſcheuerſteen diep verborghen.

Daer d ſpringt ſulck een beke wt / dat de 4 ghene die daerom woonen / den wech aldaer verlieſen : ende valt weder / ende ſchiet daer henen vanden lieden.

Men brengt oock vyer onder wt der aer- 5 den/daer doch ſpijſe bouen op waſſet.

Men vindt Saphir aen ſommighe plaet- 6 ſen/ende aerdenklompen daer gout is.

Den padt en heeft gheen voghel bekendt/ 7 ende gheens ghiers ooghe gheſien.

De e ſtoute kinderen en hebben daer niet 8 op ghetreden/ende geen leeuwe en heeft daer op ghegaen.

Oock leytmen de hant aen de rotzſteenen/ 9 ende graeft de berghen om:

† Men treckt beken wt den rotzſteen/ende 10 alles wat coſtelick is ſiet de ooghe:

Men weeret den ſtroom des waters/ 11 ende brenghet dat daer verborghen in is/ aent licht.

Waer wilmen dan wijſheyt vinden? ende 12 waer is de ſtede des verſtants?

Niemant en weet f † waer ſy leyt/ende en 13 wordt niet, gheuonden inden lande der le- uendighen.

Den afgrondt ſpreeckt : Sy en is in my 14 niet : ende de zee ſpreeckt: Sy en is niet by my.

g Men en can gheen gout voor haer ghe- 15 uen/noch ſilver weghen/haer te betalen.

Haer en is niet ghelijck Ophiriſch gout/of 16 coſtelicke Onix ende Saphir.

Gout ende h † Diamant en can haer niet 17 gelijck zijn/noch om haer gulden cleynodyen verwiſſelen:

Ramoth ende Gabis en achtmen niet : de 18 wijſheyt is hoogher te achten dan peerlen.

Topatius wt Moorenlandt en wort haer 19 niet ghelijck gheachtet : ende het alderreynſte gout en gheldt haer niet ghelijck.

Van waer comt dan de wijſheydt? ende 20 waer is de ſtede des verſtandts?

Sy is verholen voor de oogen aller leuen- 21 dighen/oock verborghen den voghelen onder den hemel.

De verdoemeniſſe ende de doodt ſpreken: 22 Wy hebben met onſen ooren haer gheruchte ghehoort:

i Godt weet den wech daer toe / ende kent 23 haer ſtede:

k Want hy ſiet de eynden der aerden/ende 24 ſchouwet alles wat onder den hemel is.

Doe hy den winde zijn ghewicht maeck- 25 te / l ende het water zijn ghewiſſe mate ſet- tede :

Doe hy den reghen een teecken maeckte/ 26 ende den donder ende blixem den wech:

Doe ſach hyſe/ende verteldeſe/ bereyddeſe 27 ende vandtſe:

Ende ſprack tot den menſche: m Siet/ de 28 vreeſe des Heeren dat is de Wijſheyt / ende het booſe vermijden dat is Verſtant.

a Deut. 8.9
b of/ eerin.
c dat is: Men graeft tē laetſten ſoo diepe/ datmen vindt dat verborgen leyt inder duyſterniſſen der aerden.
d of/ breeckt
e dat zijn/ ionghe leeuwen
† and. Hy ſnijt etc. inden etc.
Gods wijſheyt. Prou. 2.6 Syr. 1.1 Jacob. 1.5
f † and. haer weerde: ſy en wordt oock niet etc.
g Sap. 7.9
h † an. kryſtal
i Mat. 11.25
k Pſal. 33.13 2. Par. 16.9 2. Mach. 9.5 ende 12.22
l Syr. 23.27 Job 2.10 Jerem. 5.21
m Pſa. 111.10 Prou. 1.7 ende 9.10 Syr. 1.16.25

Dat xxix. Capittel.

1. Hiob verteldt zijnen voorgaenden welſtandt ende onſchult: oock de goede daden die hy ghedaen heeft.

1 ENde Hiob hief noch eens zijne ſpreuc- ken op/ende ſprack:

2 O/ dat ick ware gelijc als in de voor- ledene maenden/ in de daghen doe my Godt bewaerde:

3 Doe zijn licht bouen mijnen hoofde ſcheen/ ende ick by zijnen lichte in duyſteren ginck.

4 Als ick was inder tijdt mijner ionckheyt/ doe Gods heymelickheyt bouen mijner hut- ten was:

5 Doe de Almachtighe noch met my was/ ende mijne kinderen rontom my:

6 Doe ick mijne treden wieſch in a boter/ en- de de rotzſteenen my olyeu loet goten:

7 Doe ick ter poorten wt ginck inder ſtadt/ ende liet my mijnen ſtoel opder ſtraten be- reyden:

8 Doe my de ionghers ſaghen/ende hen ver- ſtaken/ende de oude voor my op ſtonden:

9 Doe de ouerſte ophielden te ſpreken / ende leyden haer handt op haren mondt:

10 Doe hem de ſtemme der vorſten verberch/ ende haer tonghe aen haren b raken kleefde.

11 Want welcker oore my hoorde/ die prees my ſalich : ende welcker ooghe my ſach / die roemde my.

12 c Want ick verloſſede den armen die daer riep / ende de weeſen die gheenen helper en hadden.

13 De ſegen dies/ die verderuen ſoude/quam op my : ende ick verblijdde het herte der we- duwen.

14 d Gherechticheyt was mijn kleedt/ dat ick aentrock ghelijck als eenen rock / ende mijn recht was mijne vorſtelicke beſchuttinghe.

15 Ick was des blinden ooge/ende des lam- men voeten:

16 Ick was een vader der armen: ende wel- ke ſake ick niet en wiſte/die e onderſocht ick.

17 Ick brack de backtanden des onrechtveer- dighen/ f ende trock den roof wt zijne tanden.

18 Ick dachte : Ick wil in mijnen neſte ſter- uen/ ende mijner daghen veel maken/als des zandts.

19 Mijn g † zaedt ghinck op aent water/ende den dauwe bleef ouer mijnen h † oogſt.

20 Mijne heerlickheyt vernieuwde haer door- gaens aen my / ende mijnen i boghe beterde hem in mijner handt.

21 Men hoorde my toe/ ende zweghen/ ende wachteden op mijnen raedt.

22 Na mijne woorden en ſprack niemandt meer/ende mijne reden druppede op hen.

23 Sy wachteden op my / ghelijck als op den reghen/ende ſpeerden haren mont op/ gelijck als na den auondtreghen.

24 k Wanneer ick met hen lachede / ſoo en l † werden ſy niet te coene daer op/ ende het licht mijns aengeſichts en maeckte my niet m kleynder.

25 Wanneer ick tot haren geſelſchappe wou- de comen / ſoo moeſte ick bouen aen ſitten: en woonde als een Coninck onder de krijchſ- knechten / n doe ick trooſtede die daer leedt droeghen.

Dat xxx. Capittel.

1. Beklaecht hem dat hy vanden onwetenden ende kleynen verachtet zy/ 16. ende van God met ploeken ouerschuddet.

NV daerentegen lachen mijner/ die iongher zijn dan ick / welcker vaders ick verachtet hadde/ te setten onder mijne schaephonden: 1

Welcker vermeugen ick voor niets hielt/ die totten ouderdom niet comen en conden: 2

Die van hongher ende commer eensaem vloden in a † de woestijne/nieuwelicken verdoruen/ende ellendich ghewordden. 3

Die daer b † netelen wt pluckten rondt om de bosschen/ende jeneuer wortel was haer spijse. 4

Ende wanneer sy die wttrocken/iuychten sy daer ouer/ ghelijck als een dief. 5

Aen de grousame beken woonden sy/inde holen der aerden/ende steenreten. 6

Tusschen de bosschen riepen zy/ende onder de c † distelen vergaderden sy hen. 7

De kinderen der loosen ende verachteden lieden/ die de d kleynste inden lande waren. 8

e Nv ben ick haer f † snarenspel ghewordden/ende moet haer fabelken zijn. 9

Sy hebben eenen grouwel aen my/ ende maken hen verre van my / ende en verschoonen niet voor mijnen aenghesichte wt te spouwen. 10

g Sy hebben mijne zeelen wtghespannen/ ende my te niete ghemaeckt / ende het mijne h afghetoomt. 11

Ter rechter zijden/daer ick groende/hebben sy hen teghen my ghesettet/ ende hebben mijnen voet wtghestooten / ende hebben eenen wech ouer my ghemaeckt/ my te verderuen. 12

Sy hebben mijne paden gebroken: het was hen also licht my te beschadighen/ dat sy daer gheener hulpe toe en behoefden. 13

Sy zijn daer ingecomen/ ghelijck als door een wijde scheure/ ende zijn sonder ordeninge daer in gheuallen. 14

Verschrickinghe heeft hen teghen my ghekeert / ende heeft veruolcht ghelijck als den windt mijne heerlickheydt/ ende als een loopende wolcke/ mijnen gheluckfaligen stant. 15

Nv dan giet haer wt mijn ziele ouer my/ ende my heeft vergrepen den ellendigen tijt. 16

Des nachts werden mijne gebeenten doorgheboort allenthaluen / ende i † die my iagen en legghen hen niet slapen. 17

Door de veelheyt der kracht worde ick anders ende anders k ghekleedt/ ende men gordet my daer mede / ghelijck als met den hole mijns rocx. 18

Men heeft my inden dreck getreden/ ende ghelijck gheachtet den stof ende der asschen. 19

l Schreye ick tot v/ soo en antwoordt ghy my niet : trede ick hier voor/ soo en hebt ghy gheen achtinghe op my. 20

Ghy zijt my verandert in eenen grouwelicken/ende bewijst uwen haet aen my metter sterckheyt uwer handt. 21

Ghy heffet my op / ende laet my op den windt varen / ende versmeltet my krachtelicken: 22

Want m ick weet het / ghy sult my den doot ouerleueren / daer is het bestemde huys aller leuendighen. 23

n Doch en sal hy de hant niet wtstrecken int beenhuys / ende sy en sullen niet schreyen van zijnen verderuen. 24

25 Ick weende ymmers o † inder harder tijt/ ende mijner ziele iammerde der armen.

26 Ick verwachtede des goeden/ en nv comt het boose : p ick hoepte op het licht/ ende nv comt de duysternisse.

27 Mijne inghewanden zieden/ ende en houden niet op/ my heeft ouervallen den ellendighen tijdt.

28 Ick ga zwart daer henē/ende my en branden doch gheen Sonne niet : ick stae op inder ghemeynte/ende schreye.

29 Ick ben een broeder der slanghen/ende een ghesellle der struyssen.

30 Mijn huydt ouer my is zwardt ghewordden / ende mijne beenders zijn verdorret van hitte.

31 Mijn harpe is een klaghe gewordden/ ende mijn fluyte een weenen.

Dat xxxj. Capittel.

1. Hiob geeft hemseluen de hoochste vromicheyt ende onschult toe/ doch dat alleen wt dier oorsakē/ dat hy behoude/ dat wt Gods voorsichticheyt ende wille den mensche alle straffe ende ongheval toecomt/ niet altoos wt zijne verdiensten: want so dat niet alfo en ware/ so hinghe Gods voorsichticheyt aen onse wercken/ dat onmeugelick/ ende der godlicker wijsheyt nadeelich is.

1 ICk hebbe een verbondt ghemaeckt met mijne ooghen / a dat ick niet en achtede op een vrouwe.

2 Wat gheeft my daerenteghen Godt van bouen ten loone? ende wat voor een erve / de Almachtighe vander hoochte?

3 Soude niet billicker de onrechtveerdighe sulck ongeluck hebben? ende een quaetdoender also verstooten worden?

4 b Siet hy niet mijne weghen/ende telt alle mijne ganghen?

5 Hebbe ick gewandelt in ijdelheyt / of heeft mijnen voet c ghesnellet totter bedriegherije/

6 So wegemen my op eener rechter waghe/ so sal Godt vernemen mijne vromicheyt.

7 Heeft mijnen ganck gheweken wt den weghe / ende mijn herte mijne ooghen naghevolghet / ende is daer wat in mijnen handen bekleuet /

8 Soo moete ick zaeyen / ende een ander ete het / ende mijn gheslachte moet wtghewortelt worden.

9 d Heeft hem mijn herte laten verwecken totter vrouwen / ende hebbe ick voor mijns naesten deure gheloert/

10 Soo moete mijn wijf van eenen anderen gheschendet worden / ende andere moetense beslapen:

11 e Want dat is eenen laster ende misdaedt voor de Richters:

12 Want dat ware een vyer / dat tot int verderuen verteerde / ende alle mijne inconminghe wtwortelde.

13 Heb ick verachtet het recht mijns knechts/ of mijner maghet/ wanneer sy een sake teghen my hadden?

14 f Wat woude ic doen/ wanneer hem Godt opmaeckte: ende wat soude ick antwoorden/ wanneer hy te huys sochte?

15 Heeft hem die oock niet ghemaeckt/ die my in moeders lijue maeckte? ende heeft hem in den lijue euen so wel bereydt?

---

a † and. in een duyster / onweyn / ende gantsch woeste plaetse.
b † an. papelen at braef ronte om de struycken heuen/ etcet.
spyse. Wanneer sy dan wtghedreuen werden/ wert daer een geschrey / hen na / als na een dief.
c † and. braemdelen haghen
d of / sinalste / verworpenste
e Psal. 69.13 Thren. 3.62 Ezech. 33.32
f † and. liedt
g de Chaldeen
h dat is / my myner heerschappye beroost.
i † and. mijne onrustighe aderen (of zenuwen)
k dat is: Menigerleye ongeluck wort my aenghetogē ghelijck een kleet / dat ic my dies niet beweren en can: dat ic het aenhebben / gelijck als eenen rock aen den hals.
l Mat. 15.22 Thren. 3.8
m Hebr. 9.27
n dat is / Indt beenhuyse sal ick ymmers rustte hebben.
o † and. ouer die/ die harder daghen hadde.
p Esaie 59.
a Syr. 41.25 Tobie 3.14 Mat. 5.28
b Prou. 5.21 Job 14.16 ende 34.21
c of met haeste gheloopen
d 1. Sa. 11.3 ende 12.10
e Deut. 22.22
f Luce 16.3

16 Hebbe ick den armen haer begheeren ontſeyt / ende de oogen der weduwen laten verſmachten:

g Eſaie 58.7

17 g Hebbe ick mijnen bete alleen ghegheten / ende [en heeft] de weeſe daer oock niet van ghegheten:

18 Want ick hebbe my van mijne ionckheydt op als een vader ghehouden / ende van mijner moeders lijue aen hebbe ick gheerne ghetrooſtet.

h Eſaie 58.7

19 h Hebbe ick yemanden ſien omcomen / dat hy geen kleedt en hadde / ende den armen ſonder deckſel laten gaen:

20 Hebben my niet gheſeghent zijne zijden / doe hy vande vellen mijner lammeren verwarmt werdt:

i dat is / hen herwaerts en derwaerts gedreuen ende veruolcht.
k † and. mijn hulpe

21 Hebbe ick mijne handt aen den i weeſen ghelept / dewijle dat ick my ſach inder poorte k † macht hebben te helpen:

22 Soo valle mijne ſchoudere vanden ſchouderbeene / ende mijnen arm breke af vander pijpen.

23 Want ick vreeſde Godt / ghelijck als een ongheval ouer my / ende en conde zijnen laſt niet verdraghen.

l Luce 18.24
m of / toeuerlaet

24 l Hebbe ick het gout tot mijner m toeuerſicht gheſett / ende totten goudtklompen gheſeyt / Mijnen trooſt:

25 Hebbe ick my verblijdt dat ick groot goet hadde / ende mijne handt alderley verworuen hadde:

n dat is / Wanneert my gheluckſalich ginc / ſo en hebbe ick mijn vreuchde daer niet in ghehadt.
Deut. 4.19 ende 17.3.
Sap. 13.2
* De hant cuſſen / heet / zijn eyghen werck prijſen / welcke alleen Godt toebehoort.

26 n Hebbe ick het licht aengeſien / wanneert klaer lichtede / ende de Mane / wanneeer ſy vol ghinck:

27 Heeft hem mijn herte heymelicken laten ouerreden / dat mijnen mondt * mijn handt cuſſe:

28 Welcker is oot een miſdaet voor de Richters: want daer hadde ick Godt mede verſaeckt van bouen.

o Prou. 17.5

29 o Hebbe ick my verblijdt wanneert mijnen vyanden qualick ginck / ende hebbe my verheuen dat hen ongheluck ghetreft hadde:

30 Want ick en liet mijnen mont niet ſondighen / dat hy eenen vloeck wenſchede mijner zielen.

p dat is / mijn gheſinne en moeſte oock niet begeeren aen mijne vyanden.
q Hebr. 13.1
Rom. 12.13
1. Pet. 4.9

31 p Hebben de mannen in mijner hutten niet moeten ſeggen: O / woude Godt dat wy van zijnen vleeſche niet verſaedt en werden.

32 q Den gaſt en moeſte daer buyten niet blijuen / maer mijn deure dede ick den wandelmanne op.

33 Hebbe ick mijne ſchalckheyt ghelijck als een menſche bedect / dat ick heymelicken mijne miſdaet verberchde:

34 Hebbe ick my laten grouwelen voor der grooter veelheyt / ende heeft my de verachtinghe der maechſchap afgheſchrickt? Ick bleef ſtille / ende en ginck ter deuren niet wt.

35 Wie geeft my eenen verhoorder / dat de Almachtighe mijn begheerte verhoore? dat yemant een boeck ſchrijue van mijner ſake:

36 Soo woude ick het op mijne ſchouderen nemen / ende my ghelijck als een kroone ombinden:

r dat is / vrij / onverſchrocke

37 Ick woude het ghetal mijner gangen ſegghen / ende gelijck als een r vorſt woude ickſe voorbrenghen.

38 Sal mijn landt teghen my ſchreyen / ende te ſamen zijne voren weenen?

39 Hebbe ick zijne vruchten onbetaelt ghegeten / ende het leuen den ackerlieden ſuer ghemaeckt:

40 Soo waſſe my diſtelen voor tarwe / ende doornen voor gherſte.

Y De woorden Hiobs hebben een eynde.

Dat xxxij. Capittel.

13. Elihu ſtraft der drij vrienden Hiobs onwijſheyt / 13. vermeynt / hy wil de ſake met volcommender beantwoordinghe wtvoeren.

1 DOe hielden de drij mannen op / Hiob te antwoorden / dewijle hy hem rechtveerdich hieldt.

2 Doch Elihu / de ſone Baracheels van a Bus / des gheſlachts Rams / wert toornich a Gen. ... hielt op Hiob / dat hy zijn ziele rechtueerdiger hielt dan Godt.

3 Oock wert hy toornich op zijne drij vrienden / dat ſy gheen antwoordt en vonden / ende Hiob doch verdoemden:

4 Want Elihu hadde ghetoeft tot dat ſy met Hiob gheſproken hadden / dewijle ſy ouder waren dan hy.

5 Daerom doe hy ſach dat daer gheen antwoordt en was inden monde der drijer mannen / wert hy toornich.

6 Ende ſoo antwoordde Elihu / de ſone Baracheels van Bus / ende ſprack: b Ick ben ionck / daerenteghen ghylieden zijt oudt: daerom hebbe ick my gheurdt / ende gheureeſt / mijn conſt aen ulieden te bewijſen.

7 Ick dachte / Laet de iaren ſpreken / c ende de veelheydt des ouders laet wijſheydt bewijſen.

8 Doch de gheeſt is inden lieden / d ende den adem des Almachtighen maeckt ſe verſtandich.

9 De groote en zijn de wijſte niet / ende de oude en verſtaen het recht niet:

10 Daerom wil ick oock ſpreken: hoort my aen / ick wil mijn conſt oock laten ſien.

11 Siet / ick hebbe ghetoeft dat ghylieden gheſproken hebt: ick hebbe opghemerckt op uliden verſtandt / tot dat ghy de rechte reden treffedet:

12 Ende hebbe achtinghe op ulieden ghehadt: doch, ſiet / daer en is niemandt onder ulieden die Hiob ſtraffe / of zijner reden antwoorde.

13 Ghylieden ſult miſſchien ſegghen: Wy hebben de wijsheyt ghetreft / dat hem Godt verſtooten heeft / ende anders niemant.

14 Die redene en doet my niet ghenoech: ick en wil hem ſoo niet nae uwer redene antwoorden.

15 Och ſy zijn vertzaecht / en connen niet meer antwoorden: ſy en connen niet meer ſpreken.

16 Dewijle ick dan ghetoeft hebbe / ende ſy niet meer ſpreken en connen / (want ſy ſtaen ſtille / ende en antwoorden niet meer /)

17 Wil ick doch mijn deel antwoorden / ende wil mijn conſt bewijſen.

18 Want ick ben der reden ſo vol / dat my den adem in mijnen buyck banghe doet.

19 Siet / mijnen buyck is gelijck als den moſt / die toegheſtopt is / die de nieuwe vaten verſcheurt.

20 Ick moet ſpreken / e dat ick adem hale: ...

ick moet mijne lippen opdoen / ende antwoorden.

21 Ick en wil niemants persoon aensien / ende en wil gheenen mensche roemen. (f Galat.1.10)

22 Want ick en weets niet / f (wanneer ickt dede) of my mijn Schepper ouer een kleyne wyle wech nemen soude.

Dat xxxiij. Capittel.

1. Elihu vertoont den Hiob waer hy in ghesondicht hebbe: 15. Item / hoe Godt de menschen der sonden haluen straffet / 23. ende hen / soo sy hen int ghebedt tot hem keeren / wederom in ghenade aenneemt.

1 Hoort doch / Hiob / mijne reden / en merckt op alle mijne woorden.

2 Siet / ick doe mijnen mondt op / ende mijn tonghe spreeckt in mijnen monde:

3 a Mijn herte sal recht spreken / ende mijne lippen sullen het reyn verstant segghen. (a Psal.8.7)

4 De gheest Gods heeft my gemaeckt / b ende den adem des Almachtigen heeft my het leuen ghegheuen. (b Gen.2.7)

5 Condt ghy / so antwoordt my: schickt v teghen my / ende sett v hier. (c Gen.2.7)

6 c Siet / ick ben Gods / euen so wel als ghy: ende van leem ben ick oock ghemaeckt.

7 Doch ghy en doruet voor my niet verschricken / ende mijne hant en sal v niet zwaer zijn.

8 Ghy hebt ghesproken voor mijnen ooren / de stemme uwer reden moest ick hooren.

9 d Ick ben reyn / ende sonder misdaet onschuldich / ende hebbe gheen sonde. (d Job 11.4 ende 16.17 ende 34.5)

10 Siet / ghy hebt een sake teghen my ghevonden / daerom houdt hy my voor zijnen vyandt.

11 e Hy heeft mijnen voet inden stock geleyt / ende heeft alle mijne weghen bewaert. (e Job 13.27)

12 Siet / euen daer wt besluyte ick teghen v / dat ghy niet rechtueerdich en zyt / want God is meer dan een mensche.

13 Waerom wilt ghy niet hem twisten / dat hy v gheen rekenschap en geeft van allen zijnen doen?

14 Want wanneer Godt eenmael wat besluyt / so en * bedenckt hyt niet eerst daer nae.

15 f Inden droome des gesichts inder nacht / wanneer den slaep opde lieden valt / wanneer sy slapen op het bedde:

16 Dan opent hy de ooren der lieden / ende verschrickt se ende onderwijstse:

17 Dat hy den mensche van zijnen voornemen wende / ende bescherme hem voor hooverdije.

18 Ende beschermt zijner zielen voor den verderuen / ende zijns leuens / dat het niet int zweerdt en valle.

19 Hy straft hem met smerten op zijn bedde / ende alle zijne beenen strenghelick.

20 Ende richtet hem zijn leuen alsoo toe / dat hem voor der spijse grouwelt / ende zijn ziele dat sy gheenen lust te eten en heeft.

21 Zijn vleesch verdwijnt / g dat hy niet wel sien en mach / ende zijn beenen werden h † verslaghen / datmense niet gheerne en siet.

22 Dat zijn ziele naket totten verderue / ende zijn leuen tot den dooden.

23 Soo dan een Enghel / een van duysenden met hem sprake / te verconndighen den mensche hoe hy recht soude doen /

24 So sal hy hem genadich zijn / ende seggen: Hy sal verlost worden / dat hy niet onderwaerts en vare int verderuen: want ick hebbe een versoeninghe ghevonden.

25 i Zijn vleesch groene weder als inder ieucht / ende laet hem weder ionck worden. (i Psal. 103.5)

26 Hy sal Godt bidden / die sal hem ghenade bewijsen / ende sal zijn aensicht laten sien met vreuchden / k ende sal den mensche na zijner gherechticheyt vergh elden. (k Psal.18.25)

27 Hy sal l † voor den lieden bekennen / ende segghen: Ick woude ghesondicht ende het recht verkeert hebben: doch het en hadde my niet nut gheweest. (l † and. op andere lieden mercken.)

28 Hy heeft mijn ziele verlost / dat sy niet en voere int verderuen / maer mijn leuen het licht sien soude.

29 Siet / dat alles doet Godt m drye ofte viermael met eenen yeghelicken: (m dat is / dickmael.)

30 Dat hy zijn ziele wederom hale wt den verderuen / ende verlichtet hem metten lichte der leuendighen.

31 Merckt op Hiob / ende hoort my toe / ende zwijcht / dat ick spreke.

32 Hebt ghy dannoch wat te segghen / so antwoordt my: segget op / zijt ghy rechtveerdich / ick wilt gheerne hooren.

33 Hebt ghy oock niet / so hoort my toe / ende zwijcht / ick wil v wijsheyt leeren.

Dat xxxiiij. Capittel.

1. Hy bewijst dat God rechtueerdich zy / dewijle hy een richter der werelt / ende een gheweldich verwalter / of regeerder aller dinghen zy.

1 Ende Elihu antwoordde / ende sprack:

2 Hoort ghy wijse mijne reden / ende ghy verstandighe merckt op my.

3 a Want de oore proeft de reden / ende den mondt smaeckt de spyse. (a Job 12.11)

4 b Laet ons een oordeel wtkiesen / dat wy bekennen tusschen ons wat goet zy. (b 1.par.14.29)

5 Want Job heeft ghesept: c Ick ben rechtveerdich / ende Godt weygert my mijn recht. (c Job 12.18 ende 16.17 ende 33.9)

6 Ick moet lieghen / hoewel ick recht hebbe: ick ben ghequelt met d mijne pijlen / hoewel ick niets verschuldet hebbe. (d dz zijn Gods pijlen / die in my steken /)

7 Wie is een sodanighe / als Hiob / die daer spotterije drinckt als water /

8 Ende op den weghe gaet met den quaetdoenders / ende wandelt met den godtloosen lieden?

9 Want hy heeft ghesept: Wanneer yemant alreede vroom is / so en ghelt hy doch niet by Godt.

10 Daerom hoort my toe / ghy wijse lieden: dat zy verre / dat Godt soude godtloos zijn / ende de Almachtighe onrechtveerdich:

11 e Maer hy vergheldt den mensche daer na als hy verdient heeft / ende treft eenen yeghelicken na zijnen doen. (e Psal.28.4 ende 62.13 Ierem.25.14 Rom.2.6 Apoc.2.23)

12 f Sonder twijffel / Godt en verdoemt niemanden met onrecht / ende de Almachtige en buycht het recht niet. (f Rom.3.4)

13 Wie heeft dat op aerden is verordineert? ende wie heeft den gantschen aerdtbodem gesettet?

14 So hy hem dies soude onderwinden / g soo soude hy aller gheest ende adem tot hem vergaderen. (g Psal.104.29 ende 145.15)

15 Alle het vleesch soude alls met malcanderen vergaen / h ende de mensche soude weder tot asschen worden. (h Psal.146.4)

16 Hebt ghy nu verstant / soo hoort dat / ende

merckt op de stemme mijner reden.

17 Soude eener daerom i † het recht dwinghen/ dat hyt hatet? ende dat ghy stout zijt/ soudt ghy daerom den rechtveerdighen verdoemen?

i † an. een heerscher zijn/ dat hy het recht hate?

18 Soude eener totten Coninck segghen: Ghy loose man? ende totten Vorsten: Ghy godtloosen?

19 k Die doch niet aensiet de persoonen der Vorsten/ ende en kent den heerlicken niet meer dan den armen: want sy zijn altemael zijner handen werck.

k Deut. 10.17 2. Par. 19.7 Sap. 6 8 Syr. 35.16 Rom. 2.11 Act. 10.34 Galat. 2.6

20 Hem nv moeten de lieden steruen / ende te middernacht verschricken ende vergaen: de machtige werden krachteloos wech genomen.

21 l Want zijn oogen sien op eens yegelicken wech/ ende hy siet op alle hare ganghen.

l Job 31.4 Prou. 5.21 Psal. 33.13

22 Daer en is gheen duysternisse noch donckerheyt/ dat hem daer de misdadighe mochte verberghen.

23 m Want het en wordt niemanden toeghelaten/ dat hy met Godt rechte.

m Rom. 9.20

24 Hy brengt der stoute veel om/ diemen niet tellen en can / n ende settet sommighe andere in haer stede.

n Dan. 2.21

25 o Daerom dat hy kent hare wercken / ende keertse om des nachts/ dat sy p verslaghen werden.

o Dan. 5.30 p of/ in twee gheslaghen.

26 Hy werpt de godtloose op eenen hoop/ daerment gheerne siet:

27 Daerom dat sy van hem gheweken zijn/ ende en verstonden zijner weghen gheene.

28 Dat het schreyen der armen moeste voor hem comen/ ende hy het schreyen der ellendighen hoorde.

29 q Wanneer hy vrede gheeft/ wie wilt verdoemen? ende wanneer hy het aenschijn verbercht / wie wil hem sien onder den volcken ende lieden?

q Rom. 8.31 Esaie 50.8

30 r † Ende laet ouer hen regeren eenen huychelaer/ het volck s te dringhen.

r † and. dat de huychelaer niet en regere / dat het volck niet inden strick en valle. s dat is/ hy laet eenen tyran regeren/ die het volck met opsettingen schattet en schendet/ banghet ende quellet.

31 Ick moet voor Godt spreken/ ende en cant niet laten.

32 Hebbe ickt niet ghetreffet / so leert ghy my beter: hebbe ick onrecht gehandelt/ ick en wilt niet meer doen.

33 Men verwachtet des antwoordts van v: want ghy verworpet alle dinc/ ende ghy hebt het aengheghenen / ende niet ick: Weet ghy nv wat? so segghet op.

34 Wijse lieden laet ick my segghen/ ende een wijs man hoort my.

35 Doch Hiob spreect met onverstandicheyt/ ende zijne woorden en zijn niet kloeck.

36 Mijn vader / laet Hiob versocht worden tot aent eynde/ t † daerom dat hy hem tot onrechtveerdighe lieden keert.

t † an. datmen antwoorde geue den onrechtveerdigen/ etc.

37 Hy heeft ouer zijne sonden noch daertoe ghelastert: u † daerom laet hem tusschen ons gheslaghen worden/ ende daer na veel teghen Godt met zijne woorden twisten.

u † and. hantkloppet onder ons/ en maect der woorden vele tegen Godt.

Dat xxxv. Capittel.

1. De mensche is hem vroom of onvroom / niet Godt. 12. Des sondaers gheschrey tot Godt blijft onverhoort.

1 Ende Elihu antwoordde / ende sprack:

2 Houdt ghy dat voor recht / dat ghy sprekct: Ick ben rechtveerdigher dan Godt?

3 Want ghy spreeckt: Wie gheldt hy v wat? a wat helpt het / wanneer ick my sonder sonde make?

4 Ick wil v antwoorden een woordt / ende uwen vrienden met v.

5 Merckt na den hemel / ende siet toe/ ende siet aen de wolcken/ dat sy v te hooghe zijn.

6 Sondicht ghy / wat condt ghy met hem maken? ende of uwer misdaet veel is/ wat condt ghy hem doen?

7 b Ende of ghy rechtveerdich zijt/ wat cont ghy hem gheuen? of wat sal hy van uwen handen nemen?

8 Eenen mensche als ghy zijt / mach uwe boosheydt wel wat doen: ende uwe gherechticheyt eenen menschen kinde.

9 Deselue moghen schreyen / wanneer hen veel gheweldt gheschiedt / ende roepen ouer den arm der Grooten.

10 Die daer niet na en vraghen/ waer is God mijn schepper? die c het ghesanck maeckt in der nacht:

11 Die ons gheleerder maeckt als het vee op aerden/ ende wijser dan de voghelen onder den hemel.

12 Doch sy sullen daer oock schreyen ouer den hoochmoet der boosen / ende hy en salse niet verhooren.

13 Want Godt en sal de ijdelheydt niet verhooren / ende de Almachtighe en sal het niet aensien.

14 Daertoe spreeckt ghy: Ghy en sult hem niet sien: doch daer is een gerichte voor hem/ verwacht zijner slechs.

15 Of zijnen toorn so haest niet thuys en soect/ ende hem dies soo haest niet aenneemt/ dat daer so vele lasteren zijn.

16 Daerom heeft Hiob zijnen mondt ijdelick op ghedaen / ende gheeft woorden voor met onverstant.

Dat xxxvj. Capittel.

1. Elihu bewijst Gods rechtveerdicheyt/ wt zijne wonderbare wercken. 8. Oock wt dien/ dat hy de menschen straft/ dat hyse betere. 13. Of soo sy huychelaers zijn / dat hyse tot schande ende wanhope brenghe.

1 Elihu sprack voort/ ende seyde:

2 Verbeydt my noch een weynich / ick wilt v condt doen: want ick hebbe van Gods weghen noch wat te segghen.

3 Ick wil mijn verstandt verre halen / ende mijnen Schepper bewijsen/ dat hy rechtveerdich zy.

4 Mijne reden en sullen sonder twijffel niet valsch zijn / mijn verstandt sal sonder vlecke voor v zijn.

5 Siet/ Godt en verworpt de machtighe niet/ want hy is oock machtich van krachte des herten.

6 Den godtloosen en onderhoudt hy niet/ maer helpt den ellendighen ten rechte.

7 a Hy keerdt zijne ooghen af vanden rechtveerdighen / ende b † de Coninghen laet hy sitten op den throone altoos / dat sy hooch blijuen.

8 c Ende waer ghevanghenen ligghen in de stocken / ende ghebonden met stricken ellendichlick/

9 So vercondighet ghy hen wat sy ghedaen hebben / ende hare ondeucht/ dat sy met gheweldt ghehandelt hebben:

10 Ende opent hen de oore ter † tucht / ende seyt

sept hen/ dat sy hen vanden onrechte bekeeren sullen.

b Esaie 1.19

11 d Hooren sy/ ende dienen hem/ soo sullen sy in goede daghen oudt worden/ ende met lust leuen.

c Exod. 14.17

12 e Hooren sy niet / soo sullen sy int zweerdt vallen / ende vergaen / eer sy het ghewaer worden.

f of/ bedriegers/ of veyns. g tand. ghouen [Godt] den toorne

13 De f huychelaers/ g † wanneerse den toorne treffet/ soo en schreyen sy niet: wanneer sy ghevanghen ligghen/

14 Soo sal haer ziele met quale steruen / ende haer leuen onder den hoereniaghers:

h Psal. 34.23 ende 37.40

15 h Daerenteghen den ellendighen sal hy wt zijner ellende verlossen / ende den armen de ooren openen inder droeffenisse.

16 Hy sal v trecken wt der wijder kele des angsts/ die gheenen grondt en heeft: ende uwen disch sal ruste hebben/ vol alles goets.

i of/ stadtgrij= pen

17 Ghy daerentegen maeckt de sake der godloosen goet/ dat haer sake ende recht i behouden wordt.

k tand. Maer den toorne is/ op dat hy v niet gantsch henen en werpe met straffe/ ende v niet veel ver= soengauē hel= pen en moge.

18 k † Siet toe / dat v niet misschien toornichept bewoghen hebbe yemanden te plaghen / of groot gheschenck v niet ghebuyget en hebbe.

l † and. des nachts niet verhuchtē/ dat een volck voor het ander op= gae.

19 Meynt ghy dat hy uwe ghewelt achte/ of gout/ of eenighe sterckheyt/ of vermeughen?

20 Ghy en doruet l † den nacht niet begeeren/ den lieden aen haer plaetse te oueruallen.

21 Hoedt v / ende en keert v niet totten onrechte/ als ghy dan van ellendicheydt begonnen hebt.

22 Siet / Godt is te hooch in zijner kracht: waer is een leeraer als hy is?

23 Wie wil ouer hem te huys soecken zijnen wech? ende wie wil tot hem segghen: Ghy doet onrecht?

m † and. groot maket/

24 Denct/ dat ghy zijn werck niet en m † weet als de lieden singhen.

25 Want alle menschen sien dat/ de lieden sient van verre.

26 Siet/ Godt is groot ende onbekent / zijner iaren ghetal can niemandt onderuinden.

n Deu. 11.14 ende 28.12 1. Reg. 18.45 Psal. 147.8

Een Poetische beschrijvinghe des onweders.

27 n Hy maeckt het water tot kleynen druppen/ ende drijft zijne wolcken te samen totten reghen:

28 De wolcken vlieten/ ende druppen seer op de menschen.

o † and. Wie mach doch der wolckē onderscheyt / eñ het deunen zijner hutten beken= nen?

29 o † Wanneer hy voorneemt de wolcken wt te breyden/ als zijn hooghe tente/

30 Siet/ soo breydet hy zijnen blixem wt ouer de selue/ ende bedeckt p alle eynden der zee.

p dat is/ van het Westē tot int Oosten.

31 Want daer mede verschrickt hy de lieden/ ende gheeft doch spijse de volheyt.

32 Hy bedeckt den blixem als met handen/ ende ghebiedt hem dat hy weder come.

33 Daervan ghetuycht zijn gheselle/ namelicken/ des donders toorne inden wolcken.

Dat xxxvij. Capittel.

1. Beschrijft voortaen Godts gheweldt ende wijsheydt/ wt zijne wercken/ 14. ende bescheldet den Hiob.

a † and. stem= me kraket/

1 DAer af ontsettet hem mijn herte / ende beuet.

2 Lieue / hoort doch hoe zijnen a † donder toornet / ende wat verspreken wt zijnen monde wtgaet.

3 Hy siet onder allen hemelen / ende zijnen blixem schijnt op de eynden der aerden,

4 Na hem buldert den donder/ ende hy dondert met zijnen grooten gheluyde: ende wanneer zijn donderen ghehoort wordt/ so en can men het niet ophouden.

5 Godt dondert met zijnen donder gronwelicken/ ende doet groote dingen/ ende en wort doch niet bekent.

b Psa. 147.16

6 b Hy spreeckt totten sneeu / soo is hy van stonden aen op aerden: ende totten slachreghen/ so is den slachreghen daer met macht.

7 Alle menschen heeft hy inder handt / als besloten / op dat de lieden leeren wat hy doen can.

8 Het wilde ghedierte gaet inde cuylen/ ende blijft aen zijn plaetse.

c † an. cameren [der wolcken]

d psal. 147.17

e † and. werden met yßschollen ouertoghen.

9 Wt den c † Zuyden comt het onweder/ ende van t Noorden de coude:

10 Vanden d adem Gods comt den vrost/ ende groote wateren / e † wanneer hy het op doyen laet.

11 De dicke wolcken scheyden hen / dat het klaer worde: ende door den neuel breeckt zijn licht.

f † an. omloope of spheren

12 Hy keert de f † wolcken waer hy henen wil/ dat sy wtrichten alles wat hy hen ghebiedt opden aerdtbodem/

g † an. ter geesele / of totter [nutte] zijns landts / of ter weldaedt/ hy laetse comen.

13 Het zy g † ouer een gheslachte/ ofte ouer een landt/ soomen hem barmhertich vindet.

14 Daer merckt op Hiob/ staet ende verneemt de wonderen Gods.

h † and. verordent

15 Weet ghy / wanneer Godt sulcx h † ouer hen brengt? ende wanneer hy het licht zijner wolcken laet hier door breken?

i † and. ende de wonderwercken des / die volcomelick wijs is.

16 Weet ghy/ hoe hen de wolckē verstroyen? i † welcker wonderen de volcomene weten.

17 Dat uwe kleederen warm zijn/ wanneer het landt stille is vanden Zuyden winde.

18 Ja ghy sult met hem de wolcken wtbreyden / die daer vast staen / als eenen ghegoten spieghel.

k † an. zijn daer niet toeghe= schickt door duysternisse etcet.

19 Leert ons wat wy hem seggen sullen: want wy k † en sullen daer niet henen reycken van de duysternisse.

20 Wie sal hem vertellen/ dat ick spreke? soo yemandt spreeckt/ die wordt verslonden.

21 Als nv en sietmen het licht niet / dat in de wolcken helle lichtet: wanneer daerenteghen de windt waeyt/ so wordt het klaer.

l dat is / klaer weder/ als louter gout.

22 Want Noorden comt l goudt/ tot lof voor den verschrickelicken Godt.

23 Den Almachtighen nv en connen sy niet begrijpen/ die so groot is van krachte: want hy sal van zijnen rechte ende goeder sake geen rekenschap gheuen.

24 Daerom moeten hen de lieden vreesen/ ende hy en vreest hem voor gheenen/ hoe wijs sy ooc zijn.

Dat xxxviij. Capittel.

1. Godt spreect tot Hiob/ ende bewijst hem zijne rechtveerdicheydt / wt zijnen ongrondeerlicken wercken.

Godt spreect tot Hiob.

1 ENde de Heere antwoordde Hiob wt eenen onweder/ ende seyde:

a Heb. dē raet verduystert?

2 Wie is die / die alsoo a faelgeert in der wijsheydt / ende spreeckt soo met onverstandicheyt?

b Job 40.2

3 b Gordet uwe lendenen als een man: ick wil v vraghen/ leert my.

c Gen. 1.1 Psal. 146.6

4 Waer waert ghy/ c doe ick de aerde fondeerde? segghet my/ zijt ghy so kloeck.

5 Weet ghy wie haer de mate ghesett heeft?

ofte wie ouer haer een richtsnoer ghetrocken heeft?

d Ofte waer op staen hare voeten ghesonken? ofte wie heeft haer eenen hoecksteen ghelept? 6

d Psal. 24.2 ende 36.6

Doe my de morghensterren alle met malcanderen loefden / ende alle kinderen Gods iuychden. 7

e Wie heeft de zee met haren deuren ghesloten / doese daer wt brack / als wt moeders lijue? 8

e Jerem. 5.22 Job 26.8 ende 28.26 Prou. 8.29

Doe ick het met wolcken kleedde / ende in donckerheydt inwant / ghelijck als in windeldoecken? 9

f Doe ick haer den loop brack met mijnen damme / ende settede haer grendelen ende deuren / 10

f Psal. 33.7 ende 104.9 Luce 8.25

Ende sprack: Tot hier toe sult ghy comen / ende niet voorder: hier sullen hen leggen uwe stoute baren. 11

Hebt ghy by uwer tijdt den morghen gheboden / ende den dagheraedt haer plaetse ghewesen? 12

Dat de eynden der aerden ghevatet / ende de godtloose daer wt gheschuddet werden. 13

g † Den segel sal hem veranderen als leem / sy staen als een kleedt. 14

g dat is, haren staet ende wesen / dies sy gewis zijn willen als ware het also verseghelt.
† and. zy [de aerde] verwandelt haer als segelleem / ende etc.

h Ende den godtloosen sal haer licht ghenomen worden / ende den arm der hoouerdighen sal ghebroken worden. 15

h Job 18.5 ende 21.17 Prou. 13.9 ende 14.20

Zijt ghy inden grondt der zee ghecomen / ende hebt ghy inde voetstappen der diepten ghewandelt? 16

Hebben haer v des doots poorten opt opghedaen? ofte hebt ghy ghesien de poorten der duysternissen? 17

Hebt ghy vernomen hoe breedt de aerde zy? segt op / weet ghy sulcx altemael? 18

Welcker is den wech daer het licht woont / ende welck is der duysternissen stede? 19

Dat ghy meucht afnemen zijne palen / ende mercken den padt tot zijnen huyse. 20

Wistet ghy dat ghy te dier tijdt soudt gheboren worden? ende hoe vele dat uwer daghen zijn souden? 21

Zijt ghy gheweest van daer den sneeuw comt / of hebt ghy ghesien van waer den haghel comt? 22

i Die ick hebbe bewaert tot opden tijdt der droeffenissen / ende opden dach des strijdts ende krijchs. 23

i Exod. 9.23 Josue 10.11

Door welcker wech deylt hem het licht? ende den Oostenwindt vaert henen op der aerden? 24

Wie heeft den slachreghen zijnen loop wtghedeylt? ende den wech den blixem ende donder? 25

Dat het regent op het landt daer niemant en is / inder woestijne daer gheen mensche en is? 26

Dat hy vullet de woestijne ende wildernisse / ende maeckt dat het gras wasset. 27

Wie is des reghens vader? wie heeft de druppen des dauws gheboren? 28

Wt wiens lijue is het ys ghegaen? ende wie heeft den rijm onder den hemel gheboren? 29

Dat het water verborghen werdt / ghelijck als onder steenen / ende de diepte bouen bevriest? 30

Condt ghy de k † banden der seuensterren 31 te samen binden? ofte den bandt des Orions oplossen?

k † and. lieflicke wtloopinghe / [of influentie] der etc. of de verhouende kracht des etc.

32 Condt ghy de morgensterre hier voortbrengen tot harer tijdt? ofte den waghen aenden hemel ouer zijne kinderen voeren?

33 Weet ghy hoe den hemel te regeren is / ofte condt ghy hem meesteren op aerden?

34 Condt ghy uwen donder inder wolcken hooch opvoeren? ofte sal v de veelheydt des waters bedecken?

35 Condt ghy de blixemen wtlaten / dat sy henen varen / ende spreken: Hier zijn wy?

36 Wie gheeft de wijsheyt int l verborghen? wie gheeft verstandighe ghedachten?

l dat is, herte /

37 Wie is so wijs / die de wolcken tellen conne? wie can de m † waterbulghen aen den hemel toe stoppen?

38 Wanneer het stof begoten wordt / dat het te hoope loopt / ende de klompen aen malcanderen kleuen?

Dat xxxix. Capittel.

1. Gods goedicheydt ende wonderwercken aen den onredelicken dieren.

1 Condt ghy der leeuwinnen haren roof te iaghen gheuen / ende de ionghe leeuwen versadighen?

2 Dat sy hen legheren in haer stede / ende rusten inde cuylen daer sy loeren?

3 a Wie bereydet der rauen de spijse / wanneer hare ionghe tot Godt roepen / ende vlieghen dwalende / wanneer sy niet te eten en hebben?

a Psal.

4 * Weet ghy den tijdt wanneer de b † gemsen op de rotzsteenen baren? of hebt ghy ghemerckt wanneer de hinden zwangher gaen?

5 Hebt ghy hare maenden ghetelt / wanneer sy vol worden / of weet ghy den tijdt wanneer sy baren?

6 Sy buyghen hen wanneer sy baren / ende scheuren hen van malcanderen / ende laten wt hare ionghen.

7 Hare ionghen worden vet / ende wassen int cooren / ende gaen wt / ende en comen niet weder tot hen.

8 Wie heeft het c † wildt so vry laten gaen? wie heeft de banden des wildts opghelosset?

9 Dien ick het veldt totten huyse ghegheuen hebbe / ende de woestijne totter woonínghe.

10 Het belachet het rumoer der stadt / het pochen des dryuers en hoort het niet.

11 Het siet na de berghen daer de weyde is / ende soeckt waer het groen is.

12 Meynt ghy dat d een eenhooren sal v dienen / ende sal blyuen aen uwer kribben?

13 Condt ghy hem het iock aenknoopen de voren te maken / dat het achter v ploeghe inde leechten?

14 Meucht ghy v op dat verlaten / dat het soo sterck is / sult ghy het laten v arbeyden?

15 Meucht ghy hem betrouwen / dat het uwe zaedt wederbrenghe / ende in uwe schuere vergadere?

16 e † De vederen des pauwen zijn schoonder dan de vleugelen ende vederen des oyuaers / [...] laetse

17 Die zijne eyeren opder aerden laet / ende op de heete aerde wtbroeyen.

18 Hy vergheet het / dat sy mochten vertreden worden / ende een wildt dier haer verbreken.

19 Hy wordt soo hardt teghen zijne ionghen / euen als waren sy niet zyne: hy en achtet dies niet / dat hy om niet arbeydet.

20 Want Godt heeft hem de wijsheyt ghenomen / ende en heeft hem gheen verstandt ghegheuen.

21 Te dier tijdt / wanneer hy hooch vliecht / verhoocht hy hem / ende belachet beyde peert ende man.

22 Condt ghy den peerde kracht geuen / of zijnen hals vercieren met zijnen gheschrey?

23 Condt ghy het verschricken als de sprinckhanen? f dat is prijs zijner neusen / wat verschrickelick is.

24 Het trampet op der aerden / ende is bly moedich met kracht / ende treckt wt / den ghe harnaschten teghen.

25 Het bespottet de vreese / ende en verschrickt niet / ende en vliedt voor den zweerde niet.

26 Wanneer oock alreede den koker teghen dat klinckt / ende beyde de speer ende schildt blickt.

27 Het beeft ende woedet / ende scharret inder aerden / ende en * achtet niet der trompetten ghelundt.

28 Wanneer de trompette seer klinckt / soo sprekt : Juych : ende riecket den strijdt van verre / het schreyen der vorsten ende iuychen.

29 Vliecht den hauick door v verstandt / ende breydet zijne vleughelen na den Zuyden?

30 Vliecht den arendt so hooch tot uwen beuele / dat hy zijnen nest inde hoochte maeckt?

31 Inde rotzsteenen woont hy / ende blijft op de steenklippen / aen de rotzsteenen / ende inde vaste plaetsen.

32 Van daer siet hy na de spijse / ende zijn ooghen sien verre.

33 Zijne ionghe suypen bloedt : g ende waer een aes is / daer is hy.

34 Ende de Heere antwoordde Hiob / ende sprack:

35 h Wie met den Almachtighen twisten wil / sal die het hem niet ouerbrenghen? ende wie Godt straffet / sal die niet antwoorden?

36 Hiob daerentegen antwoordde den Heere / ende sprack:

37 Siet / ick ben te lichtveerdich gheweest / wat sal ick antwoorden? i Ick wil mijne handt op mijnen mondt legghen.

38 Ick hebbe eenmael ghesproken / daerom en wil ick niet meer antwoorden : ic en wilt hier na niet meer doen.

Dat xl. Capittel.

1. Aenwijsinge der menschelicker zwackheyt / in vergelijckinge der godtlicker macht / die hem oock 10. in eyslicke dieren / 20. ende visschen vertoonet.

1 Ende de Heere antwoordde Hiob wt eenen onweder / ende sprack:

2 a Gordet als een man uwe lendenen: Ick wil v vraghen: leert my.

3 Soudt ghy mijn oordeel te niete maken / ende my verdoemen / dat ghy rechtveerdich zijt?

4 Hebt ghy eenen arm als Godt / ende condt ghy met ghelijcker stemmen donderen?

5 Verciert v met hooveerdicheyt / ende verheft v: b treckt v lofl icken ende heerlicken aen.

6 Strouwt wt den toorne uwer grimmicheyt: schouwet aen de hoochmoedige / waer sy zijn / ende veroortmoedichtse.

7 Ja schouwet aen de hoochmoedige / waer sy zijn / ende vuychtse : ende maeckt de godtloose duine / daer sy zijn:

8 Begraeftse alte samen inder aerden / ende versinckt c † haer proncketye int verborgen:

9 Soo wil ick v oock bekennen / dat v uwe rechterhandt helpen can.

10 Siet / de d Behemoth / dien ick neffens v gemaeckt hebbe / etet hoy gelijck als een osse.

11 Siet / zijne kracht is in zijne lendenen / ende zijn vermoghen in den nauel zijns buycx.

12 Zijnen steert streckt hem als een ceder / de aderen zijns gemechts e † starrē als eenen tac:

13 Zijne knoopen zijn als vast metael : zijne ghebeenten zijn als yseren stauen.

14 Hy is het aenbegin der weghen Gods / die hem ghemaeckt heeft / die grijpt hem aen met zijnen zweerde.

15 De berghen draghen hem kruyderen / ende alle de wilde dieren spelen aldaer.

16 Hy leyt gheerne inde schaduwe / int riet / ende int f † slijm verborghen.

17 Het boschwerck bedeckt hem met zijner schaduwe / eñ de beecwilligen bedecken hem.

18 Siet / hy slickt in hem den stroom / ende en achtet hem niet groot / laet hem duncken / hy wil de Jordane met zijnen monde wtsuypen.

19 Noch vanghtmen hem met zijnen eyghen ooghen / ende door valstricken doorboortmen hem zijnen neuse.

20 g Cont ghy h den Leuiathan trecken met i den anghel / ende zijn tonge met eenen strick vaten?

21 Cont ghy hem eenen anghel inden neuse doen / ende met eenen priem hem de backen doorbooren?

22 Meynt ghy dat hy v sal veel smeeckens maken / k † ofte v huychelen?

23 Meynt ghy dat hy een verbont met v maken sal / dat ghy hem l altoos ten knecht hebt?

24 Condt ghy met hem spelen / ghelijck als met eenen voghel? ofte hem uwen maechden binden?

25 Meynt ghy / de gheselschappen sullen hem versnijden / dat hy onder de cooplieden ghedeylt worde?

26 Cont ghy het nette vullen met zijner huyt / ende de visschers coruen met zijnen coppe?

27 Wanneer ghy uwe hant aen hem legt / soo ghedenckt dat het eenen strijdt zy / dien ghy niet wtvoeren en sult.

28 Siet / zijn hope sal hem faelgeren: ende wanneer hy hem int gesichte krijcht / so m † zwenghet hy hem daer henen.

c † and. pracht
d Behemoth / is heet alderley groote schuyslicke dierē, gelijc als Leuiathan / alle groote schupslicke visschen : doch daer onder beschrijft hy het ghewelt ende macht des duyuels eñ zijns ghesindts des godloosen hoopen inder werelt.
e † an. zijn verwickelt ofte doorvlochten.
f † and. vochts plaetsen.
g Ca.41. Aen Leuiathan / noemt hy de groote walvisschē inder zee: doch beschrijft hy daer onder der werelt vorsten / den duyuel / met zijnen aenhanghe.
h Esaie 27.1
i of hake
k † and. met v vriendelick spreken?
l of / alleweghe
m † an. valtmē daer neder.

Dat xlj. Capittel.

1. Wt der sterckte der Leuiathan / werdt aengetoont / dat niemandt Godt wederstaen can.

1 NJemant en is so coene / die hem a † tergen derf : b wie is dan die voor my bestaen can?

2 Wie heeft my wat te vooren ghedaen / dat ickt hem vergelde? c het is mijne / wat onder allen hemelen is.

3 Daertoe moet ick segghen / hoe groot / hoe machtich / ende wel gheschapen hy is /

4 Wie can hem zyn kleedt op decken? ende wie derf het waghen d † hem tusschen de tanden te grypen?

5 Wie can de kinnebacken zijns aensichts opdoen? verschrickelick staen zyne tanden rontom.

6 Zijne stoute schubben zijn ghelijck als vaste schilden / vast ende enghe in malcanderen.

a † and. opwecken
b Jer.50.44
c Psal.24.1 Deut.10.14 Exod.19.5 1.Cor.10.26
d † and. met dobbelen toerne aen te etc.

7 Eene roeret aen de ander / dat daer niet eenen kleynen windt tusschen comen en can.

8 Eene hanget aender anderen/ende houden hen te samen/dat sy niet en connen van malcanderen ghetoghen worden.

9 Zijn pruysschen schijnt ghelijck als een licht: zijn ooghen zijn als de ooghenleden der dagheraet:

10 Wt zijnen monde varē fackelen/ende vyerighe voncken schieten daer wt:

11 Wt zijner neusen gaet roock / ghelijck als van hecten potten ende ketelen:

12 Zijnen adem e† is als lichte colen/ende wt zijnen monde gaen vlammen:

13 Hy heeft eenen stercken hals / ende het is zijnen lust/waer hy wat verderft:

14 De lidtmaten zijns vleeschs hanghen aen malcanderen/ ende houdē hardt aen hem/dat hy niet vervallen en can:

15 Zijn herte is so hardt als eenen steen/ ende so sterc als een stuck vanden ondersten meulensteen.

16 Wanneer hy hem opheft/soo ontsetten hen de f stercken: ende wanneer hy daer henen breeckt/ g so en is gheen ghenade daer.

17 Wanneermen tot hem wil met den zweerde/so en verroert hy hem niet/of met spiessen/ gheschut/ende pantzier.

18 Hy achtet ijser als stroo / ende metael als vuyl hout.

19 Gheen gheschut en sal hem veriaghen / de slingher steenen zijn hem als stoppelen:

20 Den hamer achtet hy als stoppelen: hy bespottet de bevende spiessen.

21 Onder hem ligghen scherpe steenen / ende hy vaert ouer de scherpe rotzsteenen/als ouer dreck.

22 Hy maeckt dat de zee ziedt/ghelijck als eenen pot / ende roeret door malcanderen/ ghelijck als men een salue menghet.

23 Na hem h lichtet den wech/ hy maeckt de diepte gantsch grauwe.

24 i † Op aerden en is k † hem niemandt te verghelijcken / hy is ghemaeckt sonder vreese te zijn.

25 Hy l † verachtet alles wat hooch is: hy is een Coninck ouer alle stouten.

e† and. maeckt colen gloeyen/

f dz is/ de groote visschē vlieden voor hem: Alsoo vlieden oock voor des werelts ghewelt/ de machtighen.

g Alsa hebben sy gesondiget/ dat is/ sy moetent ghedaen hebbē: eñ hier houden/ als arme sondaers.

h dat is / hy zwemt/ ende leeft in de zee/ hoe hy wil/ datmen zijnen wech van verre siet.

i† an. zijn heerschappije is maer op der aerden.

k† and. zijn ghewelt niet etc.

l† and. siet alle hooge dingen: hy is de Coninc ouer alle kinderen der hoouerdichz.

Dat xlij. Capittel.

1. Hiob bekent zijn sonde. 7. De Heere straft Eliphas met zijne medeghesellen / 10. ende geeft den Hiob weder/wat hy voor henen verloren heeft.

Hiob antwoordet Gode.

a Esaie 19.21 1. Sam. 16.7 Syr. 43.4 Hebr. 4.12.

1 Ende Hiob antwoordde den Heere/ende sprack:

2 a Jck bekenne dat ghy alle dinck vermeucht / ende gheen ghedachte en is v verborghen.

3 b Het is een e† onbesint man / die zijnen raedt meynt te verberghen: daerom bekenne ick dat ick hebbe onwijsticken ghesproken/ dat my te hooch is/ende niet en verstae.

4 So verhoort nv/laet my spreken: ick wil v vraghen/leert my.

5 Ick hebbe v metten ooren ghehoort / ende mijne ooghen sien v oock nv.

6 Daerom beschuldige ic my/ende doe boete in stof ende asschen.

7 Doe nv de Heere dese woorden met Hiob ghesproken hadde/sprack hy tot Eliphas van Theman: Mijnen toorne is vergrimt ouer v/ende ouer uwe twee vrienden: want ghylieden en hebt niet recht van my ghesproken/ ghelijck als mijne knecht Hiob.

8 d So neemt nv seuen ossen/ende seuen rammen/ende gaet henen tot mijnē knecht Hiob/ ende offert brantoffer voor ulieden: ende laet mijnen knecht Hiob voor ulieden bidden: want hem wil ick aensien: dat ick ulieden niet sien late / hoe ghy sotheyt bedreuen hebt: want ghylieden en hebt niet recht van my ghesproken/ghelijck als mijne knecht Hiob.

9 e Doe gingen Eliphas van Theman/Bildad van Suah / ende Sophar van Naema henen / ende deden als hen de Heere ghesept hadde: f ende de Heere sach aen Hiob.

10 Ende de Heere wendde de ghevanckenisse Hiobs/doe hy badt voor zijne vrienden: g ende de Heere gaf Hiob dobbel soo vele als hy ghehadt hadde.

11 Ende alle zijne broederen / ende alle zijne susteren/ ende alle die hem te vooren kenden/ quamen tot hem/ende aten met hem in zijnen huyse/ende keerdē hen tot hem/ ende troosteden hem / ouer alle quaet / dat de Heere ouer hem hadde laten comen: ende een yeghelijck gaf hem h † eenen schoonen grosschen / ende eenen gulden i † voorhooftbandt.

12 k Ende de Heere seghende daer nae Hiob/ meer dan voorhenen/ dat hy kreech veerthien duysent schapen / ende ses duysent kemelen/ ende duysent iock rinderen / ende duysent ezels.

13 Ende kreech seuen sonen / ende drye dochteren:

14 Ende hiet de eerste Jemima/de ander Kezia/ende de derde Kerenhapuch.

15 Ende daer en werden so schoone vrouwen niet gheuonden in allen landen/ als de dochteren Hiobs: ende hare vader gaf hen erfdeel onder haren broederen.

16 Ende Hiob leefde daer nae hondert ende veertich iaer/ l dat hy sach kinderen eñ kints kinderen/tot int vierde lidt.

17 Ende Hiob sterf/ out ende des leuens sat.

¶ Eynde des boecx Hiobs.

¶ DE PSALTER DAVIDS.

¶ Argument.

HEt boeck der Psalmen is gantschelick een heylich Godtlick boeck/vol menigerleyt argumenten/ende seer schoone materien/van grooter nutticheyt/verheughinghe/ende wonderlicke leere. De Godtlicke wijsheyt/die geen conste voorby en gaet/ende heeft de Musijcke oock willen aenroeren/ende die supuerlick leeren/ om den mensche door desen middel (soo het moghelick ware) van de onreyne ende oncuysche Musijcke af te trecken. So heeft dan de Heere onse goede God/wiens wijsheyt onghemeten is/alle heylige Psalmen/ Liedekens/ende Dancksegginghen/van verscheyden dingen ende tyden/die door David ende andere heylige en wijse mannen Godts/ Philosophen/Sangers/Poeten/Priesters ende Leuiten gemaeckt ende beschreuen zijn/willen in dit boeck teenemale der werelt voor oogen stellen. Want de Psalmen veruaten den lof Gods/ende zijner wonderlicker wercken/menigerley exempelen der aenroepinge/ biddinge/ klaginge/dancksegginge/ende beteringe. Sommighe veruaten menigerley goede wercken des leuens/schoone sententien wtnemende daden/die der gedachtenisse weerdich zijn: oock exempelen van boose wooorden ende daden. Int corte/ men sal in dit boeck allerley wijse ende ghedaente des leuens vinden. Men sal hier sien/hoe de gheloonighe ende ghetrouwe dienaers Gods/moeten in allen ghevalle des leuens gestelt zijn. Dit woort Psalm/ bedupdet een Liedt ofte Ghesang.

Den eersten Psalm.

1. Den vromen (die hen met vermijden der boosen/ tot Godts Wet begheuen) ghelucksalicheyt. 4. Desgelijcken der godloosen onduchticheyt ende ondergancк wert beschreuen.

1 WEl dien / die niet en wandelt in a den raedt der godtloosen / noch treedt op den wech der sondaers/ noch sitt daer de b spotters sitten:

2 c Maer heeft lust tot de Wet des Heeren / d ende spreeckt van zijner Wet dach ende nacht.

3 e Die is als eenen boom/ geplantet aen de waterbeken / die zijne vrucht brenget te zijner tijdt: ende zijne bladeren en verwelcken niet/ ende wat hy maeckt/dat f ghelückt wel.

4 g Doch soo en zijn de godtloose niet/ maer als caf/ dat den windt verstroyt.

5 h Daerom en blijuen de godtloose niet int i gerichte/noch de sondaers in de vergaderinghe der rechtueerdighen.

6 Want de Heere kent den wech der rechtueerdighen: daerentegen der godloosen wech vergaet.

Den ij. Psalm.

1. Christus rijck en mogen noch Heydenen noch Joden met alle hare aenslagen dempen: 4. maer moeten daer ouer tot spotte worden / Ja gantsch ende gaer omcomen/ 10. het en zy dan dat sy hen onderrichten laten / ende hen onder Christo ende zijnen scepter buyghen.

1 WAerom a woeden de Heydenen/ b† en spreken de lieden so vergheefs.

2 De Coningen inden lande richten hen op / ende de heeren raetslaghen met malcanderen / teghen den Heere ende zijnen Ghesalfden.

3 Laet ons verscheuren hare banden/ en van ons werpen hare zeelen.

4 c Doch die inde hemel woont/ d lachet harer/ende de Heere spottet harer.

5 Hy sal eens met hen spreken in zijnen toorne/ ende met zijner grimmicheyt sal hyse verschricken.

6 e Nu/ ick hebbe mijnen Coninck ingesett/ op mijnen heylighen berch.

7 Ic wil van eener sulcker f wijse prediken/ dat de Heere tot my gheseydt heeft: g Ghy zijt mijn Sone/ heden hebbe ick v ghebooren.

8 Eysch van my/* so wil ick v de Heydenen ten erue gheuen/ ende der werelt eynde ten eyghendomme,

9 Ghy sultse met een ijseren scepter ontwee slaen/ h als potten sult ghyse versmijten.

10 Soo laet v nv onderwijsen ghy Coninghen/ ende laet v tuchtigen/ ghy Richters op aerden.

11 i Dienet de Heere met vreesen/ende verblijt v met beuen.

12 k Kust den Sone/ dat hy niet en toorne/ en ghy omcomet l op den weghe / want zijnen toorne sal haest aenbranden : m doch wel alle die op hem vertrouwen.

h Esaie 30.14
i Weset ghehoorsaem/ onderdanich.
k of, huldighet den Sone/
l dat is / uwer wijse ende wesen/
m Esai.30.18

Den iij. Psalm.

1. David met grooten hoopen vyanden omgheuen ende beangstet/ 4. vertroostet hem zijns Godts/ 5. roept hem aen / ende set hem een ghewisse hulpe voor.

1 Eenē Psalm Davids/* doe hy vloot voor zijnen sone Absalom.

2 OCh Heere/ a hoe is mijner vyanden soo vele / ende soo vele setten hen teghen my.

3 Vele seggen van mijner ziele/ Sy en heeft gheen hulpe by God. b Sela.

4 Doch ghy Heere zijt den schildt voor my/ ende die my tot eeren settet / ende mijn hooft oprichtet.

5 c Ick roepe aen met mijner stemme den Heere/ soo verhoort hy my van zijnen heylighen berghe. Sela.

6 d Ick ligghe ende slape / ende ontwake: want de Heere e† onthoudt my.

7 Ick en vreese my niet f voor vele hondert duysent/ die hen rontdom tegen my legghen.

8 Op Heere/ende helpt my/mijn God: want ghy slaet alle mijne vyanden op de kinnebacken/ ende verbreket der godtloosen tanden.

9 g By den Heere vindtmen hulpe / ende uwen seghen ouer v volck. Sela.

* 2.Sa.15.14
a Psal. 25.19 ende 119.157
b Bedietdet/ opheffinge of wtschreyinge/ ende was een teecke ernstelicker nadenckinghe met stilte.
c Psal. 18.7 ende 120.1
d Thren.3.55 Jone 2.2 Psalm.4.9
e† And. ondersteunet
f Psal.27.3 ende 118.10 Spr. 34.16
g Psal. 121.2 ende 124.8

Den iiij. Psalm.

1. Een ghebedt teghen het kruyce / dat de gheloonighe der bekentenisse halue aenghelevt wert/ 3. met eener troostelicker leere teghen des kruyces ergherniss e / namelicken / dat Godt seer wonderbaerlicken omgaet / ende hen aent allerhoochste beschermt / wanneer sy aent meeste verlaten schijnen.

1 Eenen Psalm Davids voor te singhen op snarenspelen.

2 VErhoort my/ wanneer ick roepe/ God mijner gherechticheyt / a ghy die my troostet in angste: weest my genadich/ ende hoort mijn ghebet.

a Psal.91.1

b Lieve heeren / hoe langhe sal mijn c eere 3 gheschent worden? hoe hebt ghy het ydele soo lief / ende de leughenen so gheerne? Sela.

Bekennet doch dat de Heere zijne heyli- 4 ghen wonderlick leydet: de Heere hoort / wanneer ick hem aenroepe.

d† Toornet ghy / so en sondiget niet: spreect 5 met uwer herten op uwen Legher / ende e verbeydet. Sela.

Offert rechtveerdicheyt / ende hoept op den 6 Heere.

Vele segge͂: Hoe soude ons dese wijsen wat 7 goet is? doch Heere verheft over ons het f licht uws aensichts.

Ghy verheughet mijn herte / g† hoe wel ge- 8 ne ghelijcke vele wijn ende coren hebben.

h Ic ligge ende slape gantsch met vreden: 9 want alleene ghy Heere helpet my / dat ick seker woone.

b Dat is / ghy groote hausen en̄ wat groot gheachtet wil zyn.
c Dat is / mij- ne͂ Psalm ofte leere / daer ick Godt mede eere.
d of / beweecht u wat tot onlufte
† an. verschrict ende sond. etc.
Ephes. 4. 26
e dat is / weest stille.
f Is een vrien delick ende ge- nadich aensie͂.
g† An. vander tijt ae͂ / als ge- ne͂ vele coorns en̄ mosts ghe- worden is.
h Psalm. 3. 6
Leui. 26. 4.
Job 11. 19

Den v. Psalm.

1. Een ghebet teghen de valsche leeraers / met eener merckelicke beschrijvinge / valscher leere / die de menschen door betrouwen eygener verdiensten overmoedich / ende also seker in swaere sonden maket: daer dannoch ten laetsten gespeuret wort / dat de conscientien nerghens dan in Godts woort berusten connen.

Eenen Psalm Davids / voor te singhen 1 voor het erve.

Heere hoort mijn woort / merckt op mijne 2 reden.

Hebt acht op mijn schreyen / mijn Co- 3 ninck ende mijn Godt: want ick wil voor u bidden.

Heere / vroech woudet ghy mijn stemme 4 hooren / vroech wil ick my tot u schicken / ende daer op mercken.

a Want ghy en zijt niet ee͂ God / dien god- 5 loos wesen behaecht: wie boos is / die en blijft niet voor u.

b † De grootsprekers en bestaen niet voor 6 uwen ooghen / ghy zijt vyandt allen quaetdoenders.

c Ghy brenget de leugenaers om: de Heere 7 heeft eenen grouwel aen den bloetghierighen ende valschen.

d Ick daerenteghen wil in u huys gaen / 8 op uwe groote goedicheydt / ende aenbidden teghen uwen heylighen Tempel / in uwer vreese.

Heere / leyt my in uwer gherechticheyt / om 9 mijner vyanden wille: richtet uwen wech voor my henen.

Want in hare͂ monde en is niets e gewis / 10 hare inwendicheydt is hertenleedt / f haer kele is een open graf / met hare tonghen g huychelen sy.

h† Beschuldichtse God / dat sy vallen van 11 haren voornemen / stootse wt om harer grooter overtredinghe wille: want sy zijn u ongehoorsaem.

Laet hen verblijden alle die op u betrou- 12 wen / eewichlick laetse roemen: want ghy beschermtse: vrolick laet zijn in u / die uwen Naem lief hebben.

Want ghy Heere seghenet de rechtveerdi- 13 ghe / ghy krooncktse met ghenaden / als met eenen schilde.

a Sap. 14. 9
Prov. 3. 32
b† And. onsinnigen ofte onverstandigen.
c Psal. 101. 7
d Psal. 138. 2.
e Dat is / haer leere maeckt ydel onrustige ende onsalighe conscientien / dewijle sy ijdele wercken en̄ niet Gods genade en predi- ken.
f Rom. 3. 13
g Of / vleyen
h † And. Verwoestse

Den vj. Psalm.

1. Gebet eenes die met Godts toorne ende der conscie͂cie beschuldinge heftich becommert / slechts tot Gods barmherticheyt (die alleen der menschen herte can stillen) zijn toevlucht neemt.

1 Eenen Psalm Davids / voor te singen op acht snaren.

2 Och Heere / a en straft my niet in uwen toorne / ende en castijt my niet in uwer grimmicheyt.

3 Heere zijt my genadich / want ic ben swack: heylicht my Heere / want mijne beenders zijn verschrocken.

4 Ende mijn ziele is seer verschrict: Och ghy Heere / hoe langhe?

5 Wendet u Heere / ende verlosset mijn ziele: helpt my om uwer goedicheyt wille.

6 b Want inden doot en gedenckmen uwer niet: wie wil u inder c† helle dancken.

7 Jc ben so moede van suchten: d ick swemme mijn bedde den gantschen nacht / ende nette met mijne tranen mijnen legher.

8 Mijn ghestalte is vervallen van treuren / ende is oudt ghewo rden: want ick worde e al- lenthalven beangstet.

9 f Wijct van my alle quaetdoenders / want de Heere hoort mijn weenen.

10 De Heere hoort mijn smeecken: mijn gebet neemt de Heere aen.

11 Alle mijne vyanden moeten te schanden worden / ende seer verschricken: hen terugghe keeren / ende te schanden worden snellicken.

Den vij Psalm.

1. Biddet met ontslach onbillicker vervolginghe Sauls / 7. in zijn beloefde rijcke ghesettet te worden: 10. en̄ dat zijne vyanden (13. welcker straffe hy op toeversicht Godtlicker rechtveerdicheydt voorseydt / 18. ende daer voor den Heere danckt) tot schanden werden.

1 De a† onschult Davids / daer hy van sanc den Heere / * van weghen der woorden des Moorén / des Jeminiten.

2 Op b u Heere vertrouwe ick / mijn Godt helpt my c van alle mijne vervolghers / ende verlost my:

3 Dat sy niet als leeuwen mijn ziele en grijpen / ende verscheuren / dewijle daer geen verlosser en is.

4 Heere mijn Godt / hebbe ick sulcx ghedaen / ende is onrecht in mijne handen.

5 Hebbe ick quaet vergolden dien / die vreedsaem met my leefde͂: of die / welcke my sonder oorsake vyant waren / beschadicht:

6 So vervolghe mijn vyant mijn ziele / ende grijpese / ende trede mijn leven te gronde / ende legghen mijn eere in het stof. Sela.

7 Staet op Heere in uwen toorne: verheft u over de grimmicheydt mijner vyanden / ende d† helpt my weder in het ampt / dat ghy my bevolen hebt.

8 Dat hen de lieden weder tot u vergaderen: ende om derselven wille comt weder boven.

9 e De Heere is Richter over de lieden: richt my Heere / na mijner gherechticheyt ende vromicheydt.

10 Laet der godtloosen boosheydt een eynde worden / ende voordert de rechtveerdighen: f want ghy rechtveerdighe Godt / proevet de herten ende nieren.

11 Mijnen schildt is by God / die den vromen herten helpet.

12 g God is een recht richter / ende een God die daghelicx dreucht.

13 Wiltmen hem niet bekeeren / h soo heeft hy zijn sweert gewettet / ende zijnen boge gespannen / ende ooghet.

14 Ende heeft daer op gheleyt doodtlick ghe- schut:

schen: zijne pijlen heeft hy toegherichtet te verderuen.

15 Siet / i die heeft wat quaedts inden sin/ met ongeluck is hy swangher: hy sal daernoch een faute baren.

16 k Hy heeft eenen kuyl gegrauen / ende wt ghebracht/ende is inden kuyl ghevallen/ die hy ghemaeckt heeft.

17 Zijn ongheluck sal op zijnen l cop comen/ ende zijne m vermetenheyt op zijnen schedel vallen.

18 Ick dancke den Heere/ om zijner gherechticheyt wille/ende wil louen den name des Heeren des Allerhoochsten.

Den viij. Psalm.

1. Verwondert hem Godlicker meughentheyt in der scheppinghe aller dinghen/ 5. daertoe wonderbarer eere ende goedicheyt / soo Godt aen den menschen bewesen heeft. Ende is hier een sonderlinghe prophecye van Christo ende zijnen ryecke;dat hy door het cruyce vernedert/ wederom door de opstandinge hoogh verheuen/worden soude een geweldich Heere ouer alle creatueren / oock na der menschept/ ende dat de kercke (op aerden leken) haer Hooft ende Coninck Christum door de jonghen kinderen ende sooghelinghen verghepredike des Evangelij soude verclaren/ ende ouer de gantsche werelt voeren.

1 Eenen Psalm Dauids / voor te singhen a† op der Githith.

2 Heere onse Heerscher / hoe heerlick is uwen name in allen landen? daermen v danckt inden hemel.

3 b Wt den monde der jonger kinderen ende sughelinghen hebt ghy een macht toegerichtet / om uwer vyanden wille : dat ghy c† verdelghet den vyandt ende den wraeckghierighen.

4 Want ick sal sien de hemelen uwer vingheren werck/ de Mane ende de Sterren/die ghy * bereydet.

5 d Wat is de mensche/ dat ghy zijner ghedencket / ende des menschen kindt / dat ghy zijner aenneemt?

6 Ghy e† sult hem laten een kleyne tijt van God verlaten zijn: doch met eeren ende vercieringhe sult ghy hem croonen.

7 Ghy sult hem tot een Heere maken / ouer uwer handen werck : f alle dinck hebt ghy onder zijne voeten ghedaen.

8 Schapen ende ossen altemael: daertoe ooc de wilde dieren.

9 De vogelen onder den hemel / ende de visschen inder zee:ende wat inder zee gaet.

10 Heere onse Heerscher/ hoe heerlic is uwen name in allen landen?

Den ix. Psalm.

1. Danct Godt ouer zijne ouerwonnen vyanden. 10. Prijst zijne goedicheyt / gherechticheyt ende macht/daer hy de zijne/wanneer het tyt ende konde is/mede verlost.

1 Eenen Psalm Dauids / van de schoons jenghet voor te singhen.

2 Ick dancke de Heere vā gantscher herten/ende vertelle alle uwe wonderen.

3 Ick verblijde my/ende ben vrolic in v/ende loue uwen name / ghy Allerhoochste.

4 Dat ghy myne vyanden te rugghe ghedreuen hebt:sy zijn ghevallen ende omcomen voor v.

5 Want ghy voeret mijn recht ende sake wt: ghy sittet op den stoel een b recht richter.

6 Ghy scheldet de Heydenen/ ende brenghet de godloosen om/ haren name verdelcht ghy altoos ende eewichlick.

7 De c† sweerden des vyants hebbē een ende: d steden hebt ghy omghekeert : haer ghedachtenisse is omcomen met hen.

8 De Heere daerentegen blijft eewichlick: hy heeft zijnen stoel bereydet ten gherichte.

9 e Hy sal den aerdbodem recht richten/ende de lieden regeren oprechtelick.

10 Ende de Heere is des armen beschuttinge/ f een beschuttinghe inder noot.

11 Daerom hopen op v / die uwen name kennen: g want ghy en verlaet niet / die v Heere soecken.

12 Loeft dē Heere/ h die tot Sion woonet: vercondicht onder den lieden zijn doen.

13 Want hy denckt ende vraecht na haren bloede: hy en verghect des schreyens der armen niet.

14 Heere weest my genadich: siet aen mijn ellende/onder den vyanden/ghy die my verheffet wt de poorten des doots.

15 Op dat ick vertelle alle uwen prijs / in de poorten der dochteren Sion: dat ick vrolic zy ouer uwer hulpe.

16 De Heydenen zijn versoncken i inder kuylen die sy toegherichtet hadden: haren voet is ghevangen in het net dat sy ghestelt hadden.

17 So bekentmen dat de Heere recht doet: k de godloose is verstrict inden wercke zijner handen door l† het woort. Sela.

18 Och dat de godloosen moesten tot der hellen ghekeert worden/ ende alle Heydenen die Godts vergheten.

19 Want hy en sal des armen niet so gantsch vergheten / ende de hope der ellendigen en sal niet verloren zijn eewichlick.

20 Heere staet op/dat de menschē de ouerhant niet en krijgen: laet alle Heydenen voor v gerichtet worden.

21 Gheeft den Heere eenen meester : dat de Heydenen bekennen / dat sy menschen zijn. Sela.

c† An. verwoestinghe
d Gen. 19.24.
e Act. 17.31
f Esaie 33.2
g Deut. 4.31
h Psal. 76.3 Esaie 8.18.
i Psalm. 7.16. ende 35.8. Spr. 28.3 Eccle. 10.4
k Prou. 5.22 ende 26.6
l Betrachtinge des woorts sonder ghewelt/ sweerdt ende vleeschelicken arm.
† An. Higaion/ Sela.

Den x. Psalm.

1. Een gebet der kercken tegen den Antichrist/ die met moorden ende valscher leere de kercke onderdruckt ende verwoestet.

1 Heere/waerom treedt ghy so verre af? verberghet v ter tijt der noot?

2 So langhe de godloose ouermoet drijft/moet de ellendighe lijden: a† sy hangen hen aen malcanderen/ ende bedencken boose b† nucken.

3 Want de godloose beroemt hē zijns moetwillen/ende c† de gierighe seghent hem/ ende lastert den Heere.

4 De godloose is soo stout ende toornich/dat hy na niemanden en vraecht : in allen zijnen nucken houdt hy Godt voor niets.

5 d Hy vaert voort met zijnen doen altoos: v gherichten zijn verre van hem: hy handelt e trotsich met alle zijne vyanden.

6 Hy spreeckt in zijner herten: Ick en sal nemmermeer omgestooten worden: het en sal alle weghe voortaen gheen noot hebben.

7 f Zijnen mont is vol vloeckens/ valschept ende bedrieghery: zijn tonghe richtet moeyte ende arbeyt aen.

8 g Hy sitt eñ loert in de houen: hy verwoorcht de onschuldighe heymelick: zijne oogen hebben acht op de armen.

a† And. Oeft dat sy in hare listige aenslagen/ die sy bedencken / ghevangē werdē.
b† And. tucken
c† An. prijst de gierighen / die God eenē grouwel is.
d Hy arbeydt eñ latet hē suer worden / Ja doch geern/ op dat zijn doen bestaē eñ voortga.
e of/ schamper ende spijtich.
f Rom. 3.14. Psalm. 14.3. ende 140.4.
g Pro. 1.11.

Hy h loert int verborghen als eenen leeu- 9 we inder kuyle: hy loert dat hy den ellendigen grijpe: ende grijpt hem/ wanneer hy hem in zijn net treckt.

Hy i† verslaet ende druckt neder / en stoot 10 ter aerden den armen met ghewelt.

k Hy spreeckt in zijner herten: Godt heeft 11 het vergeten: heeft zijn aengesicht verborgen: hy en sal het nemmermeer sien.

Staet op Heere Godt: verheft v handt: en 12 vergheet der ellendighen niet.

Waerom sal de godloose God lasteren/ 13 ende in zijner herten spreken: Ghy en vraget daer niet na?

Ghy siet het ymmers: want ghy beschou- 14 wet de ellendighe / ende den iammer: het staet in uwen handen: l de armen beuelen v: ghy zijt der weesen helper.

m Breeckt den arm des n† godloosen/ en- 15 de soeckt het boose: so en salmen zijn godloose wesen niet meer vinden.

De o Heere is Coninck altoos ende ee- 16 wichlic: de Heydenen moeten wt zijnen lande omcomen.

Het verlanghen der ellendigen hoort ghy/ 17 Heere: haer herte is ghewis / dat v oore daer op mercke:

p Dat ghy recht doet den weesen ende ar- 18 men/ dat de mensche niet meer en q trotze op aerden.

Den xj. Psalm.

1. Een bescheldinghe der godlooser Leeraers/ die de menschen vander warer leere des Godlijcken woorts op menschelicke droomen / ende van vertrouwen Godlijcker barmhertichheyt / op menschelicke hulpe ende bystant voeren: desen dreycht hy verderf: maer den vromen seydt hy verlossinghe toe.

Eenen Psalm Dauids / voor te singhen. 1

Ick a betrouwe op den Heere: hoe seg- 2 ghet ghy dan tot mijner zielen: b Hy soude vlieghen als eenen voghel c† op uwe berghen?

d Want siet/ de godloosen spannē den bo- 3 ghe/ ende legghen hare pijlen op de pese/ e om daer met heymelic te schieten den vromen.

Want sy rucken de fondamentē om: f wat 4 soude de rechtueerdighe wtrichten?

g De Heere is in zijnen heyligen Tempel/ 5 h des Heeren stoel is inden hemel / zijne ooghen sien daer op: zijne ooghenleden proeuen de menschen kinderen.

i De Heere proeft den rechtueerdigen: zijn 6 ziele haet den godloosen / ende die daer geern k vreuel oeffenen.

l Hy sal reghenen laten ouer de godloosen/ 7 blixem/ vyer ende solpher/ ende sal hen ee onweder te loon gheuen.

De Heere is rechtueerdich/ m ende heeft de 8 gerechticheyt lief: daerom dat n hare aenghesichten aenschouwen op dat / dat recht is.

Den xij. Psalm.

1. Ghebet voor de Kercke / ende den waren Godsdienst/ die in zijnen woorde bestaet / dat God de Kercke soude bewarē/ en alle godloose Leeraers ombrenghen/ na den woorde Christi: Biddet den Heere des Oogsts dat hy arbeyders wt sende.

Eenen Psalm Dauids / voor te singhen/ 1 op acht snaren.

Helpt Heere: de heyligen hebben afgeno- 2 men/ ende der gheloouigen is weynich/ onder den menschen kinderen.

h Psal. 37.32 Jeremi. 9.8 Sapi. 2.17
i† And. duyckt in ee/ ende ver- ootmoedicht hem / dat der armen hope door zijne stercke [ledē] valle.
k Psal. 73.11 ende 94.4.
l 2 Sa. 16.12 Jere. 11.20 1. Pet. 2.23
m Psal. 37.17
n† And. schalcken/ ende soect zijner schalckheyt na / so en sult ghy hem nergheus vinden.
o Psal. 29.10
p Psa. 140.14
q of/ schampe- ren moetwille bruycke/
a Psalm. 7.1 ende 31.1
b Luce 13. 31
c† And. van uwe berghen?
d Prou. 26.18
e Psalm. 64.5
f soude ons de narre weeren of leeren?
g Esaie 66. 1 Matt. 5.34.
i Sapi. 3.5 Deut. 8.2 2. Par. 32.31
k of/ onbillickē moetwille.
l Job 18.15 Gen. 19.24
m Psal. 45.8 Hebr. 1.9
n Dat is / der rechtueerdigen ende vromē en wordē niet onmoedich inden veruolge/ maer sien altijdt op dat / dat daer recht is: daerom onderbunden sy / dat gerechticheydt Gode aenghenaem zy.

3 Een spreeckt metten anderen onnutte dinghen/ ende a huychelen / ende leeren wt oneenighen herten.

4 De Heere woude doch wtroeyen alle huychelrye/ ende de tonge die daer stout spreeckt.

5 Die daer segghen: Onse tonghe sal v ouerhant hebben: ons behoort te spreken: Wie is onse Heere?

6 Dewijle dan de ellendighe verstoort worden/ ende de armen suchten/ wil ick op/ spreect de Heere: ick wil een hulpe beschicken/ b† dat men vrijmoedich leeren sal.

7 c De reden des Heeren is louter/ als door- loutert siluer in aerdenen d deghel / beproeft seuenmael.

8 Ghy Heere woudetse doch bewaren / ende ons behoeden voor desen ghestachte eewichlijck.

9 Want het wort e allenthaluen vol godloosen / waer sulcke loose lieden onder de menschen heerschen.

Den xiij. Psalm.

1. Een ghebet teghen de treurichheyt ende verdrietsaemheydt des gheests/ die of wt der sonde of wt der sonden straffe voortcomt. Hiervan spreeckt Salomo: Prouerb. 17. 22. Een bedroeft ghemoet verdorret de beenderen.

1 Eenen Psalm Dauids/ voor te singhen.

2 Heere/ hoe langhe wilt ghy mijner soo gantsch vergeten? hoe langhe verberght ghy v aensicht voor my?

3 Hoe langhe sal ick a† sorghen in mijner zielen/ ende my angsten in mijnen herte daghelicx? hoe lange sal hem mijn vyant ouer my verheffen?

4 Aenschouwet doch/ ende verhoort my Heere mijn God: b verlichtet mijne ooghen/ dat ick niet inden doot en ontslape.

5 Dat hem mijn vyant niet en beroeme: Hy zy mijner machtich gheworden/ c ende mijne wederpartijders hen niet en verblijden/ dat ic nederlegghe.

6 Ick hope noch daerop / dat ghy so ghenadich zijt: mijn herte verheft hem / dat ghy soo gheerne helpet: Ick wil den Heere singhen/ dat hy so wel aen my doet.

Den xiiij. Psalm.

1. Een prophecye van der Joden godloosheyt op de tijden Christi: derhaluen hy aent eynde begeert/ dat Christus een verbeterder en veranderder sulcker godloosheyt/ door de leere zijns Euangelij ghesonden worde. Paulus bediet dit int gemeyn/ dat de gantsche natuere/ sonder dē Gheest Godts/ door de sonden verdoruen zy.

1 Eenen Psalm Dauids/ voor te singhen.

De a* dwasen spreken in harer herten: Daer en is gheen Godt: sy en deughen niets/ ende zijn eenen grouwel in haren wesen: daer en is niet een/ die wat goets doet.

2 b De Heere sach vandē hemel op der menschen kinderen/ c dat hy sage/ of yemant verstandich ware/ ende na Godt vraechde.

3 Doch sy zijn alle afgeweken/ ende alle met malcanderen ondeuchdelick: daer en is niemant die wat goets doet/ oock niet eener.

4 Wil dan niemandt d vanden quaetdoenders dat mercken? die mijn volck verslinden/ dat sy hen gheneeren: doch den Heere en roepen sy niet aen.

5 e Aldaer vreesden sy hen: doch God is by den ghestachte der rechtueerdighen.

Ghy

Ghy schendet des armen raet: doch Godt 6 is zijn toeuersicht.

f Och dat de hulpe wt Sion ouer Israel 7 quame / ende de Heere zijn gheuangen volck verlossede: so soude Jacob vrolick zijn / ende Israel hem verblijden.

Den xv. Psalm.

1. Handel ende wandel eens waerachtighen burghers des hemelrijer.

Eenen Psalm Dauids.

HEere/ a wie sal woonen in uwe hutten? 1 wie sal blijuen op uwen heylighen 2 berghe?

Die sonder vlecke daer henen gaet / ende 2 recht doet / ende spreeckt de waerheyt van herten.

Wie met zijner tonghen niet b achterclapt/ 3 ende zijnen naesten gheen leedt en doet/ ende zijnen naesten niet en schendet.

c† Wie de godloosen niets en achtet/ maer 4 eert de godvreesende / wie d† zijnen naesten sweert/ ende houdt het.

Wie zijn ghelt niet e op woecker en doet/ 5 ende en † neemt niet gheschencken ouer den ontschuldighen: wie dat doet / die sal wel blijuen.

Den xvj. Psalm.

1. Een ghebet Christi in zijner vernederinge/ met eener dancksegghinghe desseluen in zijner ver-eeringhe/ ende heerlicker ouerwinninge des doots ende des Sathans. Derhaluen oock den Titel is: Een gulden cleynoot / ende is een voornemelicke Prophetie van Christo ende zijnen stycke / daer de Apostelen treflicke ghetuygenisse wt nemen/ vander verworpinghe der Synagoge, ende ophoudinghe des gantschen Wets Mose / Actum 2.8.13.

Een gulden cleynoot Dauids.

BEwaert my God/ want ick betrouwe 1 op v.

Ick hebbe geseyt tot den Heere: Ghy 2 zijt mynnen de Heere: a† ick moet om uwent wille lijden.

Voor de heylighen die op aerden zijn / en-3 de voor de heerlicken: aen den seluen hebbe ic mijn welgheuallen.

Nv ghene/ die eenen anderen naeloopen/ 4 sullen groot hertenleedt hebben: ick en wil haers danoffers b met den bloede niet offe-ren / c noch haren naem in mijnen monde voeren.

De Heere doch is d mijn goet ende mijn 5 deel: ghy e onderhoudet mijn erfdeel.

Het lot is my ghevallen op het lieflicke/ 6 my is een schoon erfdeel ghewordeu.

Ick loue den Heere/ die my geraden heeft: 7 oock castijen my mijne nieren des nachts.

f Ic hebbe den Heere alletijt voor oogen: 8 g want hy is my ter rechter hant/ daerom sal ick wel blijuen.

Daerom verblijdt hem mijn herte / ende 9 h mijn eere is vrolic: oock sal mijn vleesch se-ker ligghen.

i Wāt ghy en sult mijn ziele niet inder hel-10 len laten: ende niet toelaten dat v heylighe verrotte.

Ghy doet my cont den wech totten leuen: 11 voor v is vreuchde de volheyt/ ende lieflic we-sen tot uwer rechter hant eewichlick.

Den xvij. Psalm.

1. Comt ouereē met dē inhout des xv. Psalms: want hy bidt teghen de valsche Propheten / ende ketters: ende begheert dat hen Godt in heylsa-mer leere beware: gheeft daerbeneuen te kennen dat hy om des woorts wille (ghelijck als oock he-den ten daghe alle waerachtige Christenen) zy ge-haet/ ende als eeū ketter ghescholden.

1 Een ghebedt Dauids.

HEere / a* verhoort de gherechticheyt/ merckt op mijn roepen / verneemt op mijn ghebedt/ dat niet wt valschē mon-de en gaet.

2 Spreeckt ghy in mijner saken/ ende siet ghy op het recht.

3 b Ghy proeft mijn herte/ eñ besoect het des nachts / ende reynighet my / ende en vindet niets: ick hebbe my voorghesedt / dat mijnen mont niet en sal ouertreden.

4 Ick beware my indē woorde uwer lippen/ voor menschen werc/ op den weghe der moor-denaers.

5 c Onderhout mijnen ganc op uwe voetpa-den/ dat myne treden niet en slibberen.

6 Ick roepe tot v / dat ghy Godt my won-der verhoorē: neyght uwe ooren tot my/ hoort mijne reden.

7 Bewijst uwe wonderlicke goedicheyt/ ghy d Heylant dier die v betrouwen / teghen die/ die hen teghen v rechterhant setten.

8 e Behoet my als eenen ooghenappel inder ooghe: f beschermt my onder de schaduwe uwer vleughelen.

9 Voor den godloosen die my verstooren: voor mijne vyanden/ die om ende om na mij-ner zielen staen.

10 Hare g vette houden te samen: sy sprekē met haren monde stout.

11 Waer wy gaen/ so omringhen sy ons: hare ooghen richten sy daer henen / dat sy ons ter aerden stooten.

12 Ghelijck als eenen leeuwe die des roofs begheert/ als eenen ionghen leeuwe / die in de kuylen sitt.

13 Heere/ maeckt v op/ ouerweldicht hen/ ende verootmoedicht hen/ verlost mijn ziele vandē godloosen/ met h† uwen sweerde.

14 Vandē lieden i uwer hant Heere / vanden lieden deser werelt/ k welcke haer deel hebben in haren leuen/ dien ghy den buyc vullet met uwen schatte / die daer kinderen de volheydt hebben / ende laeten haer ouerschodt haren ionghen.

15 Ick doch wil schouwen v aengesicht in ge-rechticheyt: ick wil satt worden/ wanneer ick l opwake na uwen beelde.

Den xviij. Psalm.

1. Seyt lof ende danck den Heere/ 5. ver-telt in wat grooter vaerlicheyt hy ghecomen zy. 8. Beschrijft gantsch fijn ende constich de Al-machticheyt Gods/ 17 eñ besingt zijne weldadē.

1 Eenen Psalm voor te singen/ Dauids des Heeren knechts/ die den Heere de woorden de-ses Liedts ghesproken heeft/ a ter tijt doe hem de Heere verlost hadde vander hant zijner vy-anden/ ende vander hant Sauls/

2 Ende sprack:

HErtelick lief hebbe ick v Heere / mijn sterckte.

3 b Heere mijnen rotzsteen/ mijn burcht/ mijn verlosser/ mijn Godt/ mijnen c† troost/ d op dien ick betrouwe: mijnen schilt / ende hoorne mijns Heyls / ende mijn Be-schutter.

4 e Ick wil den Heere louen ende aenroe-pen / soo worde ick van mijnen vyanden verlost,

Want

---

f Psal.59.20
a Psalm.24.3 Esaie 33.15
b Jaco.4.10 Prou.18.8.
c† Of/ aen hem schijnt een mis-daghen eñ ver-achtinge heeft ende eert/ etc.
d† And. zijne schade
e Exo.22.25
† Deut.27.26
a† And. mijn [langher] niet aen v: [Maer] aen de etc. ende aē de etc.
b Dat is / die met voerbloet God versoenē: maer ick met mijnen eyghen bloede. etc.
c Dat is/ Ick en wil hare dinghē niet leeren noch predi-ken / die met menschen om-brenghen: maer vā v gheloove dat Godt gheeft.
f Thren.3.24
g Psalm.73.26
e Of/ onder-steunt
f Act.2.25
g Prou.3.25
h Dat is/ mijn tonghe daer ick God mede ee-re ende prijse.
i Act.2.31
a Psalm.26.1
* Ic weet/ dat ic niet valsch/ maer v woort leere: daerom wilt ghy my niet verhoorē/ soo verhoort v eyghen rechte sake.
b Prou.17.3 Psalm.7.10
c Of/ Onder-steunt
d Of/ Heylge-uer/ Salich-maker
e Zach.2.8
f Mat.23.37 Psalm.63.8 4.Esdr.1.30
g Dat is / De groote eñ ghe-weldighe.
h† And. dat v sweert is.
i Dat is / Die v in v hant co-mē te straffen.
k Sap.2.9.
l Opwakē/ dat is/ wacker in-den woorde eñ in het geloone zijn / ende niet snorcken noch traech zijn.
a 2.Sa.22.1
b 2.Sa.22.3 Psalm.91.2
c† And. hoorn/
d Hebr.2.13
e 2.Sa.22.4

f Psal. 116.3 — g† An. smerten

5 f Want my omvinghen des doots g†ban-den/ende de beken Bilials verschrickten my.

6 Der hellen bandẽ omvingen my/ende des doots stricken overweldichden my.

h Thren.3.55 — Ione 2.1 — Psalm. 3.5.

7 h Wanneer my angst is/ soo roepe ick den Heere aen/ ende schreye tot mijnen Godt/ soo verhoort hy mijn stemme van zijnẽ Tempel/ ende mijn roepen comt voor hem / tot zijnen ooren.

i Mat.27.51 — 2.Sam.22.8.

8 i De aerde beefde ende wert beweecht/ en-de de fondamenten der berghen verroerden haer/ ende beefden/ doe hy toornich was.

k† An. daer de colen van ont-funcт werden.

9 Damp ginck op van zijner neusen/eñ ver-teerende vyer van zijnẽ monde/dat het k†daer van blixemde.

10 Hy neychde den hemel/ ende voer daer af/ ende donckerheyt was onder zijnen voeten.

l Psal. 104.3

11 Ende hy voer op den Cherub/ ende vlooch daer henen : l hy sweefde op de vederen des windts.

m Psal.97.2

12 m Zijn tente rontdom hem was duyster-nisse/ ende swarte dicke wolcken / daer was hy in verborghen.

n Of/ glinster schyn

13 Vanden n glantze voor hem/ deylden hen de wolcken/met haghel ende blixem.

o† And. zijn stemme — p Exod.9.23 — q Habac.3 4 — r† An. pylen/

14 Ende de Heere donderde inden hemel/ en-de de Hoochste liet wt o†zijnen donder/p met haghel ende blixem.

15 q Hy schoot zijne r† stralen/eñ verstroyde-se: hy liet seer blixemen/ ende verschrickte se.

16 Daer sachmen watergoten/ende des aerd-bodems gront wert ontdeckt / Heere/ van u-wen schelden / van den adem ende snuyven uwer neusen.

s Psalm. 57.4 — t Psalm. 40.3

17 s Hy schickte wt vander hoochte/eñ haelde my / t ende trock my wt groote wateren.

18 Hy verlossede my van mijne stercke vyan-den / van mijne haters / die my te machtich waren.

u Psalm.91.9 — Spr.34.16

19 Die my overweldichden ter tijdt mijns onghevals / u ende de Heere werdt mijn toe-versicht.

20 Ende hy voerde my wt in het ruyme: hy rucke my daer wt / want hy hadde lust tot my.

x Non persona-lis, sed realis: dat is/ Ick en heb niets wt wreuel aenge-heuen / maer ben by Gods woort ghebleuẽ/ hebbe daer ouer gheleden. — y Dat is / De gerechticheyt/ daer hy hier van spreeckt. — z Iob 33.27

21 De Heere doet wel aen my/na mijner x ge-rechticheyt: hy vergheldet my/na der reynic-heyt mijner handen.

22 Want ick houde de y weghen des Hee-ren/ ende en ben niet godloos teghen mijnen Godt.

23 Want alle zijne rechten hebbe ick voor oo-ghen / ende zyn ghebodt en worpe ick niet van my.

24 Maer ick ben sonder vlecke voor hem/en-de beware my voor sonde.

25 z Daerom vergeldet my de Heere nae mij-ner gherechticheyt/ na der reynicheyt mijner handen/voor zijne ooghen.

a 2.Sa.22.26

26 a By den heylighen zijt ghy heylich/ ende by den vromen zijt ghy vroom:

27 Ende by den reynen zijt ghy reyn/ende by den verkeerden zijt ghy verkeert.

b Prou.6.17 — Esaie 2.11. — c Psa.119.105 — d Of/ keersse: — e Phil.4.13 — f Psalm. 12.7 ende 19.9 — Prou.30.5

28 Want ghy helpet den ellendighen volcke/ b ende de hooghe ooghen vernedert ghy.

29 c Want ghy verlichtet mijn d licht : de Heere mijn Godt maeckt mijn duysternisse licht.

30 Want met v can ick krijchsvolck versmij-ten/ende met e mijnen Godt over de mueren springhen.

31 Gods weghen zijn sonder vlecke: f de reden des Heeren zyn doorlouteert: hy is eenen schilt allen die hem betrouwen.

g Deut.4.39 ende 32.39. — h Of, rotse, of stercte. — i Haba.3.19

32 g Want waer is een God/ sonder alleen de Heere? of een h hordt/ sonder onse Godt?

33 i Godt rustet my met kracht / ende maeckt mijne weghen sonder vlecke.

34 Hy maect mijne voeten gelijck den herten/ ende settet my op mijne hoochte.

k Psal. 144.1 — 2.Sa. 22.35 — l† And. bre-ken.

35 k Hy leert mijn hant strijden / eñ leert mij-nen arm eenen metalen boghe l† spannen.

36 Ende gheeft my den schilt ws heyls/ ende uwe rechterhandt sterckt my : ende wanneer ghy my veroodmoedighet / soo maeckt ghy my groot.

37 Ghy maket onder my ruymte te gaen/ dat mijne enckelen niet en slibberen.

38 Ick wil mijne vyanden naiagen/ende haer grijpen/ende niet omkeeren/ tot dat ickse om-ghebracht hebbe.

39 Ick wilse versmijten / ende en sullen my niet wederstaen: sy moeten onder mijne voe-ten vallen.

40 Ghy cont my rusten met stercte ten strij-de : ghy cont onder my worpen/die hen tegen my setten.

41 Ghy geeft my mijne vyanden in de vlucht/ dat ick mijne haters verstoore.

42 m Sy roepen / doch daer en is gheen Hel-per : totten Heere : doch hy en antwoordet hen niet.

43 Ick wilse n ontwee stooten / als stof voor dẽ winde: ick wilse o† wech ruymen/als den dreck op der straten.

44 Ghy helper my vanden twistighen volc-ke/ ende maket my een hooft onder de Hey-denen : een volck dat my niet en kende/ dient my.

45 Het hoort my met gehoorsame ooren: p† en-de den vremden kinderen heeft het tegen my ghefaelgeert.

46 De vremde kinderen versmachten / ende q† grabbelen in hare banden.

47 De Heere leeft/eñ geloeft zy mijn r Hordt/ ende de Godt mijns heyls moet verheven worden.

48 De God die my wrake geeft/ende dwingt de volcken onder my.

49 Die my verlost van mijne vyanden : ende verhoort my wt dien/die hen tegen my setten: ghy helpt my vanden s vermetenen.

50 t Daerom wil ick v dancken Heere onder de Heydenen/ ende uwen Name lofsinghen.

51 Die zijnen Coninck groot u heyl bewijst/ ende wel doet zijnen ghesalfden/David ende zijnen zade eewichlick.

Den xix. Psalm.

1. Een vrolicke prophecije vanden Euangelio (diens loflicken prijs hier aengestelt wort) ouer de gantsche werelt te verbreyden door de Apostelen.
13. Ten eynde bidt hy om vergiffenisse/so hy er-ghens vanden woorde zy gheweken / ende dat hy daer voortaen totten eynde toe/ door Godlicke re-geringhe inne bewaert wort.

1 Eenen Psalm Davids/ voor te singhen.

2 De hemelen a vertellen de eere Godts/ ende de b† vasticheydt vercondicht zij-ner handen werck.

3 Eenen dach c† seyt het den anderen / ende eenen nacht doet het condt den anderen.

4 Daer en is gheen sprake noch reden/ daer-men hare stemme niet en hoort.

Haer

d Haer rechtsnoer gaet wt in alle landen/ 5 ende hare reden aen der werelt eynde: hy heeft der e Sonnen een hutte in den seluighen ghemaeckt.

Ende deselue gaet daer wt als een bruyde- 6 gom wt zijner camer: f ende verblydt haer als een heldt/ g te loopen den wech.

Sy gaet op aen een eynde des hemels/ 7 ende loopt wederom tot aen dat selue eynde: ende h niets blijft voor haer hitte verborghen.

i De Wet des Heeren is sonder vlecke/ en- 8 de verquickt de zielen: de ghetuyghenisse des Heeren is gewis/ k ende maect de onuerstandighe wys:

De beuelen des Heeren zijn gherechtich/ 9 ende verblijden het herte : l de gheboden des Heeren zijn louter / ende verlichten de ooghen:

De vreese des Heeren is reyn / ende blijft 10 eewichlic: de rechten des Heeren zijn warachtich/ altesamen rechtueerdich.

m Sy zijn costelicker dan gout / ende veel 11 schoons gouts: sy zijn soeter dan heunich ende heunichseem.

Oock wert v knecht door haer vermaent: 12 n ende wiese houdt/ die heeft grooten loon.

Wie can mercken hoe dickwils hy feylt? 13 vergheeft my de verborghen ghebreken.

Bewaert ooc uwen knecht voor den stouten/ dat sy ouer my niet en heerschen: so sal ic sonder vlecke zijn/ ende ontschuldich blijuen [van] grooter misdaet. 14

Laet v welbehagen de reden mijns monts/ 15 ende het spreken mijns herten voor v: o Heere mijn p† troost ende mijn verlosser.

Den xx. Psalm.

1. Een ghemeyn ghebet voor de welvaert der Ouerheyt/ datse Godt in allen goeden ende vare/ regere ende bescherme.

Eenen Psalm Dauids / voor te singhen. 1

De Heere verhoore v inder noot/ de name des Gods Jacobs beschutte v. 2

Hy sende v hulpe vanden heylichdom/ ende stercke v wt Sion. 3

Hy ghedencke alle ws spijsoffers / ende v brandtoffer moet a† vet zijn. Sela. 4

Hy b geue v wat uwe herte begheert/ ende veruulle alle uwe aenslaghen. 5

Wy roemen dat ghy ons helpet / ende in- 6 den name onses Gods worpen wy de baniere op; de Heere veruulle alle uwe bede.

c Nv mercke ick dat de Heere zijnen Ghe- 7 salfden helpt / ende verhoort hem in zijnen heylighen hemel : d† zijn rechterhandt helpt gheweldichlick.

e Ghene verlaten hen op waghens ende 8 peerden : wy daerenteghen dencken aen den name des Heeren onses Godts.

Sy zijn neder ghestort ende geuallen: wy 9 daerenteghen staen opgherichte.

Helpt Heere : de Coninck verhoore ons/ 10 wanneer wy roepen.

Den xxj. Psalm.

1. Een prophecye van Christo ende zijne Rijcke: Het en can ymmers van Dauid niet verstaen worden/ dewijle hy seyt: Hy sal leuen eewichlicken/ ende zy ghesettet ten seghen/ namelicken / dat hy andere seghene/ als Gen. 13 staet. 13. Hier wort oock toegheset een prophecye vanden afval ende ondergang der Synagoghe.

Eenen Psalm Dauids / voor te singhen. 1

2 Heere / de Coninck verheucht hem in uwer kracht : ende hoe gantsch vrolick is hy in uwer hulpe.

3 Ghy geeft hem zijns herten wensch : ende en weygert niet/ wat zijnen mont bidt. Sela.

4 Want ghy ouerschuddet hem met goeden seghen: a ghy settet een gulden kroone op zijn hooft.

5 Hy biddet v om het leuen/ so geeft ghy hem een lanck leuen/ altoos ende eewichlick.

6 Hy heeft groote eere aen uwer hulpe : ghy legghet lof ende cieragie op hem.

7 Want ghy settet hem ten seghen eewichlic: ghy verheughet hem met der vreuchden ws aenghesichts.

8 Want de Coninck hoept op den Heere/ ende sal door de goedicheyt des Hoochsten vast blijuen.

9 V hant sal vinden alle uwe vyanden : v rechter hant sal vinden die v haten.

10 Ghy suldtse maken als eenen vyerouen/ wanneer ghy in de sake sien suit: de Heere salse verslinden in zijnen toorn / het vyer salse verteeren.

11 Hare vrucht sult ghy ombrenghen vanden aerdtbodem/ ende hare zaet vanden menschen kinderen.

12 Want sy dachten v quaet te doen / ende maeckten aenslaghen : die sy niet en conden wtvoeren.

13 Want ghy sultse ter b schouderen maken: met uwe pese sult ghy teghen haer aengesicht ooghen.

14 Heere c† verheft v in uwer kracht/ so willen wy singhen / ende louen uwe macht.

Den xxij. Psalm.

1. Een prophecye van Christo / daer eerst zijne vernederinghe/ 23. ende daer na zijne verhooginghe/ 26. mettsamen zijns Rijcx wtbreydinge ende gheduericheyt in ghesonghen wort.

1 Eenen Psalm Dauids / voor te singhen/ van der hinden / a† die vroech gheiaecht wort.

2 Mijn Godt/ b mijn Godt / waerom hebt ghy my verlaten? ick huyle / doch mijn hulpe is verre.

3 Mijn God/ des daechs roepe ick / soo en antwoordet ghy niet / ende des nachts en swyghe ick oock niet.

4 c Doch/ ghy zijt heylich / ghy die woonet d onder den lof Israels.

5 Onse vaders hoepten op v / ende doe sy hoepten/ holpet ghy hen wt.

6 e Tot v riepen sy / ende werden verlost: sy hoepten op v / ende en werden niet tot schanden.

7 Ick daerenteghen ben eenen worm / ende geen mensche: eenen spot der lieden/ ende verachtinghe des volcx.

8 f Alle die my sien / spotten mijner : sperren den mont op/ ende schudden den cop.

9 g Hy claghe het den Heere / die helpe hem wt/ ende verlosse hem/ heeft hy lust tot hem.

10 h Want ghy hebt my wt mijner moeder lijue ghetoghen : ghy waret mijn toeuersicht / doe ick noch aen mijner moeder borsten was.

11 Op v ben ick ghewrorpen wt moeder lijue: ghy zijt mijn God van mijner moeder lijf aen.

12 Weest niet verre van my / want angst is na by: want hier en is gheen helper.

Groote-

a 2.Sa.12.30
b dat is / Dat sy altijts dragen en onghelucklijde mosten.
c† And. heft v op.
a † An. der dagheraet.
b Mat.27.46 Marc.15.34
c Leui.19.2 1.Pet.1.16
d dat is/ inden heylighen volcke/ daermen v loeft in Israel.
e Judic.3.9 ende 10.10
f Psa.109.24 Mat.27.39
g Mat.27.43 Sapi.2.18
h Psalm.71.5 ende 129.15

f† An. wt Basan — Groote ossen hebben my omringt/ i† vette 13 ossen hebben my omringt.

k Psal. 35.21 — k Hare kelen sperren sy op teghen my/ als 14 een brullende ende verscheurende leeuwe.

l Josue 7.5 / 2. Sam. 14.14 — l Jck ben wtgetogen als water: alle mijne 15 beenen hebben hen ghedeylt / mijn herte is in mijnen lijue/ als ghesmolten was.

Mijne krachten zijn verdroocht / als een 16 potscherf/ ende mijn tonghe kleeft aen mijnen m rake/ ende ghy legt my in des doots stof.

m dat is, tgehemelte des mouts. — Want honden hebben my omringt / ende 17 der boosen rotte heeft hem ouer my gemaect: n sy hebben mijne handen ende voeten doorgrauen.

n Mat. 27.35 / Marc. 15.14 / Luce 23.33 — Jck mochte alle mijne beenen tellen: * sy 18 pinners schouwen ende sien haren lust aen my.

* Sy coelẽ haren mont aen my.

o Mat. 27.35 / Joan. 19.24 — o Sy deylen mijne kleederen onder hen/ eñ 19 worpen het lot om mijn ghewaedt.

Doch ghy Heere en weest niet verre: mijn 20 Sterckte/ haest v my te helpen.

Verlost mijn ziele vanden sweerde / mijn 21 eensame vanden honden.

Helpt my wt der kelen des leeuwen/ ende 22 verlost my vanden eenhoornen.

p Psal. 35.18 / Joan. 20.17 / Hebr. 2.12 — p Jck wil uwen Name prediken mij- 23 nen broederen: ick wil v inder ghemeynten roemen.

Roemet den Heere / ghy die hem vreest: 24 hem eere alle zaedt Jacobs / ende voor hem schroemen hen alle zaet Jsraels.

q Psal. 9.10 — q Want hy en heeft niet veracht noch ver- 25 smaet de ellende des armen/ ende zijn aensicht voor hem niet verborghen: r ende doe hy tot hem s schreydde/ hoorde hy het.

r Psal. 10.17 ende 34.7 / s Of/ riep/ — V wil ic prijsen inder grooter gemeynten: 26 ick wil mijne belofte betalen voor dien / die hem vreesen.

t Psal. 132.15 — t De ellendige sullen eten/ dat sy satt wor- 27 den: ende die na den Heere vragen sullen hem prijsen: uwe herte sal eewich leuen.

Aller werelt eynde worde gedacht / dat sy 28 hen totten Heere bekeeren: ende voor hem aenbidden alle gheslachten der Heydenen.

Want de Heere heeft een rijcke / ende hy 29 heerschet onder de Heydenen.

u Dat zijn de rijcke eñ groote: die int stof liggen / zijn de arme eñ slechte. Die qualic eñ commerlick leuẽ/ of tẽ doode bereyt zijn/ alle sullẽ Christum aẽbiddẽ. — Alle u Vette op aerden sullen eten eñ aen- 30 bidden: x voor hem sullen de knyen buyghen/ alle die inden stof ligghen/ ende die/ die commerlick leuen.

Hy sal een zaet hebben dat hem dient: van- 31 den Heere salmen vercondighen tot kindts kinde.

x Esaie 45.23 / Rom. 14.11 — Sy sullen comen/ ende zijne gherechticheyt 32 prediken: den volcke dat geboren wort/ dat hy het doet.

Den xxiij. Psalm.

1. Besinghet Gods wonderbare ghenadicheyt ende weldaden aen zijn ghemeynte / dat hyse als een herder/ met zijnẽ woorde weydt/ toorst/ regeert ende beschermt.

Eenen Psalm Dauids. 1

a Esaie 40.11 / Jere. 23.5 / Ezec. 34.23 / Joan. 10.11 / 1. Pet. 2.25 — De Heere is mijn a Herder: my en sal niets ontbreken.

Hy weydet my op een groene lan- 2 douwe/ ende voert my ten verschen watere:

Hy verquict mijn ziele/ hy voert my op der 3 rechter strate/ om zijns Naems wille.

b Prou. 10.9 — b Ende wanneer ick alreede wandele in 4 duysteren dale/ soo en vreesde ick doch gheen ongheluck: want ghy zijt by my: uwen stock ende staf troosten my.

5 Ghy bereydet voor my eenen disch teghen mijne vyanden: ghy saluet mijn hooft met olye/ ende schencket my vol in.

6 Dat goede ende de barmherticheyt sullen my volghen mijn leef dage/ c ende sal blijuen inden huyse des Heeren eewichlick.

c Psalm. 27.4

Den xxiiij. Psalm.

1. Een prophecie vanden rijcke Christi of der kercke ouer de gantsche werelt verbreydt / die hy seker merckteeckenen geeft/ dat sy hebbe heylsame leere/ een herte door den gheloone ghereynicht ende een onschuldich leuen/ 7. aenden eynde is een heftighe vermaninghe / als voor inden tweedden Psalm.

1 Eenen Psalm Dauids.

a Exo. 19.5 / Deut. 10.14 — De a aerde is des Heeren/ ende wat daer in is: den aerdbodem/ ende wat daerop woont.

b Job 38.6 / Psalm. 136.6 — 2 b Want hy heeft hem aen de zee ghefondeert/ ende aen de wateren bereydet.

c Psalm. 15.1 — 3 c Wie sal op des Heeren wech gaen? ende wie sal staen aen zijner heyligher stede?

d Psalm. 73.1 / e Exo. 20.7 — 4 Die onschuldige handẽ heeft/ d ende reyn van herten is: die niet lust en heeft tot looser leere/ e ende en zweert niet valschelick.

5 Die sal den seghen vanden Heere ontfanghen/ ende gerechticheyt/ vanden Godt zijns heyls.

f dat is, Gods aensicht ... — 6 Dat is het gheslachte dat na hem vraecht/ dat daer soeckt f v aenghesicht Jacob. Sela.

7 g† Maeckt de poorten wijdt/ ende de deuren inder werelt hooghe/ dat de Coninck der eeren in trecke.

8 Wie is deselue Coninck der eeren? het is de Heere/ sterck eñ machtich/ de Heere machtich inden strijdt.

9 Maeckt de deuren wijdt / ende de deuren in der werelt hooghe/ dat de Coninck der eeren in trecke.

10 Wie is deselue Coninck der eeren? het is de Heere h† Zebaoth: hy is de Coninck der eeren. Sela.

Den xxv. Psalm.

1. Bidt dat hem God met zijnen woorde regere/ 7. zijne sonden vergeue. 15. ende van alle vaerlicheden die der kercken vyanden aenrichten/ verlosse. Ende hier wort seer fijn wtgedruckt de aenvechtinghen der gener die in waeren geloone bidden/ die hen nu troostẽ/ nu vermanen/ nu wederom hen ten ghebede gheuen/

1 Eenen Psalm Dauids. Aleph.

a Psalm. — Na den Heere verlangt my.

2 Beth. Mijn Godt a ick hope op v/ en laet my niet te schanden worden: b dat hen mijne vyanden niet en verblijden ouer my.

3 Gimel. c Want niemant werdt tot schanden/ die uwer verbeyt: doch te schanden moeten worden de d loose verachters.

4 Daleth. e Heere wijst my uwe weghen/ ende leert my uwe paden.

5 Vau/ He. Leydt my in uwer waerheydt/ ende leert my: want ghy zijt de Godt die my helpt: dagheliex verwachte ick uwer.

6 Zain. Gedenckt Heere aen uwe barmherticheydt/ ende aen uwe goedertierenheydt/ die van der werelt aen gheweest is.

f Job 13.26 — 7 Heth. f Ghedenckt niet de sonden mijner ionckheyt/ ende mijner ouertredinge: gedenckt daerentegẽ mijner/ na uwer barmherticheyt/ om uwer goetheyt wille.

Thet.

Cheth. De Heere is goet ende vroom: daer- 8 om onderwijst hy de sondaers op den wege.

Jod. Hy leydt de ellendighe recht / ende 9 leert der ellendighen zijnen wech.

Caph. De weghen des Heeren zijn ent- 10 kel goetheyt ende waerheyt / dien die verbont ende ghetuygheniffe houden.

Lamech. g Om ws naems wille Heere 11 weest ghenadich mijner misdaet / die daer groot is.

Mem. Wie is die / die den Heere vreest? 12 hy sal hem onderwijsen den h† besten wech.

Nun. Zijn ziele sal inden goeden woo- 13 nen / ende zijn zaet sal het lant besitten.

Samech. i De heymelicheyt des Heeren 14 is onder dien / die hem vreesen / ende zijn ver- bont laet hy hen weten.

Ayn. Mijne ooghen sien alwech tot den 15 Heere: want hy sal mijnen voet wt den net- te trecken.

Phe. Keert v tot my / ende weest my ghe- 16 nadich / want ick ben eensaem ende ellendich.

Zade. Den angst mijns herten is groot: 17 voert my wt mijne nooden.

Coph. k Siet aen mijnen iammer ende el- 18 lende / ende vergheeft my alle mijn sonden.

Res. Siet aen / dat mijner vyanden so ve- 19 le is / l ende haten my wt m wreuele.

Sin. Bewaert mijn ziele / ende verlost 20 my / en laet my niet te schande worden: want ick vertrouwe op v.

Tau. Slecht ende recht dat behoede my / 21 want ick verwachte uwer.

Phe. Godt verlosse Israel / wt alle zijner 22 noodt.

Den xxvj. Psalm.

1. Biddet onder de persoon der Kercke Chri- sti / teghen de valsche broeders / ende de Kercke der godtloosen / die het Euangelium als ketterye ver- doemen ende de Godsalighe op menigherley wijse schelden / ende beleedighen. Ende is hier een aer- dighe beschrijuinghe beyder Kercken / ende haren handel ende wandel.

Eenen Psalm Dauids.

Heere a bestelt my recht / want ic b† ben 1 onschuldich: ick hope op den Heere / daerom en sal ick niet vallen.

c Proeft my Heere / ende versoeckt my / 2 reynicht mijne nieren / ende mijn herte.

Want uwe d goetheyt is voor mijnen oo- 3 ghen / ende ick wandele in uwer waerheyt.

Ick en sitte niet by de ijdele lieden / e ende en 4 hebbe niet ghemeynschap met den valschen.

Ick hate de vergaderingen der boosachti- 5 ghen / ende en sitte niet by den godloosen.

f Ick wassche mijne handen met onschult / 6 ende houde my Heere tot uwen altaer /

Daer men hoort de stemme des dancx / ende 7 daer men predickt alle uwe wonderen.

Heere / ic hebbe lief de stede ws huys / ende 8 de plaetse daer uwe eere woont.

Raept mijn ziele niet wech met de sonda- 9 ren / noch mijn leuen met den bloetdorstigen.

Welcke met boose tucken omgaen / g ende 10 nemen gheerne gheschencken.

Ick daerentegen wandele onschuldichlic: 11 verlost my / ende weest my ghenadich.

Mijnen voet gaet richtich: h ick wil v lo- 12 uen Heere in de vergaderinghen.

Den xxvij. Psalm.

1. Eerstelic seyt hy danck / voor de verlossinge / die hem gheschiet is / 7. daer nae begheert hy in- den woorde bewaert / ende voor zijne listighe vy- anden bescherint te worden.

1 Eenen Psalm Dauids.

De Heere is mijn licht ende mijn heyl: a voor wien soude ick vreesen? b de Heere is mijns leuens kracht: voor wien soude my grouwelen?

a psalm.118.4.7.
b Haba.3.19

2 Daerom / so de boosen / mijn teghenpar- tijders ende vyanden aen my willen / mijn vleesch te verslinden / moeten sy aenloopen ende vallen.

3 c Wanneer hem alreede een heyr tegen my leyde / so en vreest hem dannoch mijn herte niet: wanneer hem kryich teghen my verheft / so verlate ick my op hem.

c psalm.3.7 ende 118.10 Spre.34.16

4 d Eenerley bidde ick vanden Heere / dat hadde ick gheerne: e dat ick inden huyse des Heeren blijuen mochte mijn leefdage: te aen- schouwen de schoone godsdiensten des Hee- ren / ende zijnen Tempel te besoecken.

d Luc.10.42
e psalm.23.6

5 f Want hy bedeckt my in zijner hutten / ter booser tijdt: hy verbercht my heymelick in zijner tente / g ende verhoocht my op eenen rotzsteen.

f 1.Sa.21.8
g 1.Sa.23.19

6 Ende sal nv verhooghen mijn hooft / ouer mijne vyanden / die rondom my zijn: so wil ick in zijner hutten lof offeren: ick wil singen ende lof segghen den Heere.

7 Heere / hoort mijn stemme / wanneer ic roe- pe weest my ghenadich / ende verhoort my.

8 Mijn herte hout v voor / v woort / Ghy sult mijn aenghesicht soecken: daerom soecke ick oock Heere v aenghesicht.

9 Verbercht v aenghesicht niet voor my / en- de en verstoot niet inden toorne uwen knecht: want ghy zijt mijn hulpe: en verlaet my niet / ende en treckt de hant niet van my af Godt mijn heyl.

10 Want mijn vader ende mijn moeder ver- laten my / doch de Heere neemt my op.

11 h Heere / wijst my uwen wech / ende leydt my op rechter bane / om mijner vyande wille.

h psal.25.4

12 Gheeft my niet inden wille mijner vyan- den: want valsche ghetuygen staen tegen my ende doen my onrecht sonder schouwen.

13 i† Ick gheloone iae doch / dat ick sien sal / het goet des Heeren inden lande der k leuen- dighen.

i† an. [Het wa- re met my we ghewee st] en hadde ick niet gelooft / ick sal het goede sien / etce.
k Dat is / dien het wel gaet. psal.31.25

14 l Verbeydt des Heeren / weest getroost en- de onuertzaecht / ende verbeyt des Heeren.

Den xxviij. Psalm.

1. Desen Psalm schijnt gheschreuen te zijn van Dauid / doe hy in perijckel was om des Coninck- rijcx wille / daer hy van Godt door Samuel toe gheroepen was: want hy bidt om bescherminghe voor sulcke vyanden: die allesins met list omgin- ghen / ende niets opentlick aen en richteden / ghe- lijck als Saul inden beghinne dede.

1 Eenen Psalm Dauids.

Wanneer ick roepe tot v / Heere mijn a† hordt / so en swijcht my niet: op dat niet / so ghy swijghet / ick ghelijc wor- de / dien / die in de helle varen:

a† An. Steen

2 Hoort de stemme mijns smeeckens / wan- neer ick tot v schreye / wanneer ic mijne han- den opheffe / tot uwen heylighen choor.

3 Treckt my niet heuen onder den godloo- sen ende onder de quaetdoenders / b die vrien- delick spreken met haren naesten / ende hebben het boose int herte.

b Jeremi.9.8.

4 c Gheeft hen na harer daet / ende na haren boosen wesen: gheeft hen na de wercken harer handen / betaelt hen wat sy verdient hebben.

c Job 34.11 Jeremi.17.10 Roma.2.6 psalm.62.13

Want sy en willen niet achtē op het doen 5 des Heere / noch op de werckē zijner handen: daerom sal hyse brekē/ende niet bouwen.

Ghelooft zy de Heere / want hy heeft verhoort de stemme mijns smeeckens. 6

d De Heere is mijn stercke ende mijnen schilt/op hem hoopt mijn herte / ende my is gheholpen:ende mijn herte is vrolic/ ende ick wil hem dancken met mijnen liede. 7

De Heere is haer stercke:hy is haer stercke/die zijnen Ghesalfden helpt. 8

Helpt uwen volcke/ende seghent u e erve/ ende weydtse ende verhoochtse eewichlick. 9

d Deut.8.18
e Deut.32.9.

Den xxix. Psalm.

1. Een prophecye vanden Rijcke Christi/dat door het Evangelium t'opgerichtet soude worden: ende desen gantschen Psalm is inden verstande diep grondich / ghelijck als oock vanden Propheten sulcke heymelickheden onder ghelijcke deckselen bewonden ende verhult worden.

Eenen Psalm Davids. 1

Brenght herwaerts den Heere/ghy gheweldighe/ brenget herwaerts den Heere/eere ende stercke.

a Brenget herwaerts den Heere eere zijns 2 naems : biddet aen den Heere in heylighe b vercieringhe.

De c stemme des Heeren gaet op de wateren/ d de Godt der eeren dondert/ e de Heere op groote wateren. 3

De stemme des Heerē gaet met macht/de stemme des Heeren gaet heerlick. 4

f De stemme des Heeren verbreeckt de cederen / de Heere g† verbreeckt de cederen in Libanon/ 5

Ende maecktse springhen als een calf/ Libanon ende h Sirion / als eenen ionghen i eenhoren. 6

De stemme des Heerē houwet k als vyervlammen: 7

De stemme des Heeren beweecht de woestijne / de stemme des Heeren beweecht de woestijne Kades. 8

De stemme des Heerē l† beweecht de hinden/ende ontbloot de wouden/ende in zijnen Tempel sal hem yeghelick eere segghen. 9

De Heere sitt een sundtvloet aen te richten / m ende de Heere blijft een Coninck in eewicheydt. 10

De Heere sal zijnen volcke kracht gheven: de Heere sal zijn volck segenen met n vrede. 11

a psalm.96.7
b of/wtciersel/ wtmoysel.
c Exod.7.8
d Exod.9.23
e Exod.14.27
f Ezec.17.22
g† An.byvoegsel
h Deut.3.9
i Job 39.12
k Nu.18.35
l† And. maket baren
m psal.20.16
n Dat is/dat hē wel gaē sal.

Den xxx Psalm.

1. Dancket God dat hy hem / of van doodlicke kranckheydt / oft van sulcker aenvechtinghe daer hy anders niet dan den doot in en sach / verlost hebbende:en is hier eenen schoonen lof der barmherticheydt Gods ende troostinghe / dat Godt de zijne/hoewel hyse een kleyne tijt castijdt/ dannoch wederomme wt helpt : als hy seyt : Want zijnen toorne/ etce.

Eenen Psalm te singen/ vander * inwijinghe des huys Davids. 1

Ick prijse u Heere / want ghy hebt my verhoocht/a ende en laet mijne vyandē hen niet over my verheughen. 2

Heere mijn God / doe ick schreyde tot u/ maeckte ghy my ghesont. 3

b Heere ghy hebt mijn ziele wt der hellen gevoert/ c ghy hebt my levendich behouden/ daer die in de helle varen. 4

Ghy heylighen/lofsinget den Heere/danct ende prijst d zijne heylicheydt. 5

6 e Want zijnen toorn duert eenen ooghenblick:ende heeft f lust ten leven : den avont lanck duert het weenen / doch des morghens de vreuchde:

7 Ick doch sprack/doe het my wel ginc:Ick en sal nemmermeer daer neder ligghen.

8 Want de Heere door u welbehaghen/ hebt ghy mijnen berch sterc gemaect/doch doe ghy u aensicht verberchdet/verschrock ick.

9 Ick wil Heere roepen tot u/den Heere wil ick smeecken.

10 g Wat is nut aen mijnen bloede wanneer ick doot ben? sal u oock het stof dancken: ende uwe trouwe vercondighen?

11 Heere hoort / ende weest my ghenadich: Heere weest mijn helper.

12 Ghy hebt my mijn claghe verandert in eenen reye: ghy hebt mijnen sack wt ghetogen/ ende my met vreuchden ghegordet.

13 Op dat u lofsinghe mijn h eere / ende niet stille en worde: Heere mijn God / ick wil u dancken in eewicheyt.

* 2.Sam.5.9
a Psalm.25.2
b 1.Sam.2.6
c Psal.86.13
t Dat is/Prediket/dat God niet zy eē God der valschen huychelaers/ als sy hen roemen / maer hy is heylich / en heeft de rechte heylighen lief/ Psalm.18.28
e Esaie 54.8
f Het en is sijnen ernst niet dat hy menschen doot ...
g Psalm. ende 88. Esaie 38.

Den xxxj. Psalm.

1. Een ghebet / daer menigherley aenvechtinghen in ghespeurt worden/ als nu dier / die Godt loven/ nu wederom dier / die daer vertzagen ende Godt aenbidden/ nu dier / die oock andere tot den gheloove verwecken ende stieren / etc. welcke verscheydenheydt eenen schoonen troost met hem brengt: want daerin sietmen/ dat oock de heyligen niet altoos even ghelycke vasticheydt en houden in de aenvechtinghen.

1 Eenen Psalm Davids / voor te singhen.

2 Heere a op u betrouwe ick / en laet my nemmermeer te schanden worden : verlost my door uwe gherechticheyt.

3 Neycht uwe ooren tot my / haestelicken helpt my : weest my eenen stercken rotzsteen ende burcht/ dat ghy my helpt.

4 Want ghy zijt mijn rotzsteen ende mijn burcht: en om uws naems wille/ wondet ghy my doch leyden ende voeren.

5 b Ghy wondet my doch wt den nette trecken/dat sy my ghestelt hebben: want ghy zijt mijn stercke.

6 c In uwe handen bevele ick mijnen geest/ ghy hebt my verlost Heere / ghy ghetrouwe Godt.

7 Ick hate die daer houden op loose leere: Ick hope doch op den Heere.

8 Ick verheughe my / ende ben vrolick over uwe d goetheyt: dat ghy mijn ellende aensiet/ ende bekennet mijn ziele inder noot.

9 e Ende en overgeeft my niet in de handen des vyandes: ghy stellet mijn voeten op wijde ruymte.

10 Heere zijt my genadich/want my is angst: mijn ghestalte is vervallen van treuren/daer toe mijn ziele ende mijnen buyck.

11 Want mijn leven heeft afghenomen van droeffenisse / ende mijnen tijdt van suchten: mijn kracht is vervallen door mijn misdaet/ ende mijn beenders zijn versmacht.

12 f Het gaet my so qualick / dat ick ben een groote versmaedtheyt ghewoorden mijnen nabueren/ ende een schouwen mijnen g magen: die my sien op der straten / vlieden voor my.

13 Mijner is vergheten inder herten/als eens dooden : ick ben ghewoorden als een ghebroken vat.

14 Want vele schelden my qualick/dat ...

a Psalm ende 71. ...
b 1.Ba... ende ...
c Luce 23. Act.7.
f psalm. ende 79. Iere. ...
g of/bloet vrienden.

h 2.Sa.17.1

ick hem door my schouwet: h sy raetslaghen met malcanderen over my/ende dencken my het leven te nemen.

i Ick dannoch Heere hope op v/ende spre- 15 ke: Ghy zijt mijn Godt.

k Mijnen tijt staet in uwe handen: verlost 15 my vander handt mijner vyanden/ende van dien/die my vervolghen.

Laet v aengesicht lichtē over uwen knecht/ 16 helpt my door uwe l goetheyt.

m Heere/ en laet my niet te schanden wor- 18 den/want ick roepe v aen: de godloosen moe- ten te schanden ende verstommet worden/in- der hellen.

Verstommen moeten de valsche monden/ 19 die daer spreken teghen den rechtveerdighen/ stijf/stout ende n schimpich.

Hoe groot is uwe goedertierenheydt/ die 20 ghy verborghen hebt dien/die v vreesen/ende vertoont het dien/ die voor den lieden op v betrouwen.

Ghy verbergetse heymelick by v / voor ye- 21 ghelicx o trotz: ghy verdeckertse inder hutten/ voor den twistischen tonghen.

Gheloeft zy de Heere/dat hy heeft een won- 22 derlicke goedertierenheyt my bewesen/ in ee- ner * vaster stadt.

Want ick sprack in mijnen vertzagen: Ick 23 ben van uwen ooghen verstooten: dannoch hoordet ghy mijns smeeckens stemme/ doe ick tot v schreyde.

Bemint den Heere alle zijn heylighen: de 24 gheloovighe behoedt de Heere/ende vergeldet rijckelicken/ dien/die hoochmoet oeffent.

p Weest ghetroost ende onvertzaecht/ alle 25 ghy die des Heeren verbeydet.

i Psalm.25.2 — l Of/goeder- tierenheyt. — m Psalm.25.2 — * Een vaste stadt/heet al- hier sekerheyt. — p Psal.27.14

Den xxxij. Psalm.

1. Een klare leere van der rechtveerdichmakin- ge; namelickē/dat wy nergens anders door recht- veerdich worden/ vroom ofte salich zijn/ dan dat ons onser aller sonden niet toegherekent/maer ge- deckt ende quijt ghescholden worden. Dat is/ Wy en worden niet gherechtveerdicht door eenighe wercken ofte wetten/maer alleen door het ghelo- ve, die de barmhertichheyt Gods/ die in Christo ve- wesen is/grijpt eñ vaet. So leert Christus/a Wie aen my ghelooft/ die en sal den doot niet sien eeu- wichlick. Item/ b Wie daer ghelooft ende gedoopt wort/die sal salich worden.

a Joan.3.16 — b Mar.16.16

Een onderwijsinghe Davids.

Wel dien/dien de overtredingen verge- 1 ven zijn/c dien de sonde bedeckt is.

Wel den mensche/dien de Heere de 2 misdaet niet toe en rekent: in welckers geest gheen valscheyt en is.

Want doe ick het woude d verswijghen/ 3 versmachteden mijne ghebeenten/ door mijn dagheliex huylen.

Want uwe hant was dach eñ nacht swaer 4 op my: dat mijn sap verdrooght/als het inden somer dorre wert. Sela.

Daerom bekenne ick v mijne sonden/ende 5 en verhele mijne misdaet niet: e ick sprack: Ic wil den Heere mijne overtredinge bekennen: doe vergaeft ghy my de misdaet mijner son- den. Sela.

Daerom sullen v alle heyligen bidden/ter 6 rechter tijdt: daerom: wanneer groote water- vloeden comen/ en sullen sy aen den selven niet gheraken.

Ghy zijt mijn beschermer/ghy woudet my 7 voor angst behoedē/dat ick verlosset/ gantsch vrolick roemen conde. Sela.

c Rom.4.7

8 f Ick wil v onderwijsen/ ende v den wech leeren/dien ghy wandelen sult: ick wil v met mijne ooghen leyden. — f Prov.2.3

9 g Weest niet als peerden ende muylen/die niet verstandich en zijn / welcken men toom ende ghebidt inden mont leggen moet/wan- neer sy niet tot v en willen. — g Prov.26.3 Tobie 6.14

10 De godloose heeft vele plagen: wie daeren- tegen op den Heere hoopt/ dien sal de h goet- heyt omvanghen. — h Of/goeder- tierenheyt.

11 i Verheucht v des Heeren / ende weest vro- lick ghy rechtveerdige / ende roemet alle ghy vrome. — i Psalm.33.1 ende 97.12

Den xxxiij. Psalm.

1. Een schoone dancksegginghe/daer in Gods goedertierenheyt ende weldadē in vertelt werden/ namelicken/dat hy ons zijn woort geeft/de vrome beschermt/ de boose straft / ende dat hy alle dinck wonderbaerlicken gheschapen heeft/ etcet. welcke alles ons tot grooten troost is/dat/ so wy weten/ wy hebben so eenen machtighen Godt / wy des te stouter op hem betrouwen derren.

1 Verheucht v a des Heeren ghy recht- veerdige: de vrome sullen hem heerlick prijsen. — a Psal.32.11

2 b Danckt den Heere met harpen/ende lof- singhet op den psalter c† van thien snaren. — b Ephe.5.19 Coloss.3.16 c† And. eñ spe- len van thien snaren/etcet.

3 d Singt hem een nieuwe liedt: maeckt het goet op snarenspelen met gheschalle. — d Psalm.96.1 ende 98.1 Judith 16.1

4 e Want des Heeren woordt is waerach- tich/ ende wat hy f† toeseydt/ dat houdt hy ghewisse. — e Psal.119.89 f† An. doet/dat is trouwe

5 Hy bemint gherechticheydt ende het ghe- richte: g de aerde is vol der h goetheydt des Heeren. — g Psal.119.64 h Of/goeder- tierenheyt

6 i Den hemel is door het woort des Heeren ghemaeckt/ende alle zijn heyr/door den geest zijns monts. — i Gen.1.6

7 k Hy houdt het water in de zee te samen/ als in eenen lederen balge/eñ leydt de l diepte int verborghen. — k Job 26.10 Jerem.5.21 l Of/afgrondē

8 Alle werelt vreese den Heere/ende voor hem m schouwe hem/ alles wat op den aerdbo- dem woont. — m Of/schroe- men

9 n Want soo hy spreeckt/so gheschiet het: so hy ghebiedt/ so staet het daer. — n Gene.1.3 Psal.148.5

10 o De Heere maeckt te niete den raedt der Heydenen/ ende wendet de ghedachten der volcken. — o Esaie 8.10 ende 30.1

11 p Daerentegen den raet des Heeren blijft eeuwichlick / zijns herten ghedachten in eeu- wicheydt. — p Esaie 46.10

12 q Wel den volcke/diens de Heere een God is: het volck dat hy ten erve vercoren heeft. — q Psal.144.15

13 r De Heere schouwet vanden hemel/ eñ siet aller menschen kinderen. — r Psalm.2.4 Prov.15.3 Job 28.25

14 Van zijnen vasten throone siet hy op alle die op aerden woonen.

15 s Hy buycht hen alle het herte / hy mercket op alle hare wercken. — s Dat is/ dat sy gedencken/ dat keert ende wendt hy/ hoe hy wil. Pro.16.1 ende 21.1

16 Eenen Coninck en helpt niet zijn groote macht: een reyse en wort niet verlost door zij- ne groote kracht.

17 t Peerden en helpen oock niet/ ende hare groote sterckte en verlost niet. — t Prov.21.31

18 u Siet/ des Heeren ooghe siet op die/ die hem vreesen/ die op zijn goedertierenheydt hopen. — u Syr.15.20 ende 34.19 Hebr.4.13

19 x Dat hy hare ziele verlosse vanden doodt/ ende voedtse inden dieren tijt. — x Psal.34.11

20 Onse ziele wachtet op den Heere: y hy is onse hulpe ende schildt. — y Psal.115.9

Want onse herte verheughet hem zijner/ 21 ende wy vertrouwen op zijnen heylighen Name.

Uwe goedertierenheyt Heere zy over ons/ 22 ghelijck als wy op v hopen.

Den xxxiiij. Psalm.

1. Is ghelijcken inhoudts/met den voorighen Psalme: is oock met lieuelicken vermaninghen ondermengt/ende met schoonen vertroostinghen/ dat de heylighen/ hoewel hier beangstet ende benauwet/ dannoch by Gode in ghestadigher achtinghe zijn/etcet. ende David heeft hem ghedichtet/doe hy in vare was by Abimelech/ dat is/Achis/1. Sam. 21.

a 1. Sa. 21. 2

Eenen Psalm Davids/ a doe hy zijn ghe- 1 baer veranderde voor Abimelech/ die hem vã hem dreef/ende hy wech ginck.

Aleph.

Ick wil den Heere loven alletijdt: zijnen 2 lof sal altoos in mijnen mont zijn.

Beth. Mijn ziele sal haer beroemen 3 des Heeren/ dat het de ellendige hooren/ende hen verblijden.

Gimel. Prijset met my den Heere/ ende 4 laet ons met malcanderen zijnen Naem verhooghen.

b 1. Sa. 30. 7 Psalm. 22. 25

Daleth. Doe b ick den Heere sochte/ ant- 5 woorde hy my/ ende verloste my wt alle mijne vreesen.

Vau/ He. Die hem aensien c† ende d aen- 6 loopen/ dier aengesicht en sal niet te schanden worden.

† and. werden ghelichtet: haer aẽgesichte, etc.

d Dat is/ Die hem dringen/ als wouden sy hẽ overvallen/ ghelijck als de grijlende vrouwe den richter Luce 18. Oft/ gelijc als wareren daer heenen vlieten/ met hoopen eñ stormen: want hy heeft het geerne, datmẽ soecke/ aẽklop pe eñ buldere/ met bidden/ sonder aflatẽ.

Zain. Doe e dese ellendighe riep/ hoorde 7 de Heere/ ende halp hem wt alle zijnen nooden.

e psalm. 91. 11 2. Reg. 6. 17 ende 19. 35

Heth. f De Enghel des Heeren leghert 8 hem rontom dien/die hem vreesen/ende helpt hen wt.

f 2. Reg. 6. 17 ende 19. 35 Josue 5. 14

Thet. g Smaeckt ende siet/ hoe vrien- 9 delick de Heere is: wel dien/die op hem betrouwet.

g Psal. 25. 2 1. Pet. 2. 3 h Psal. 128. 2

Jod. h Vreest den Heere ghy zijne heyli- 10 ghen: want die hem vreesen en hebben gheen ghebreck.

i Hebr. leeuwẽ k Gen. 31. 42.

Caph. De rijcke moeten noodtdruftich 11 zijn ende hongeren: daerentegen die den Heere soecken/ hebben gheen ghebreck aen eenighen goede.

l Psalm. 33. 19 ende 37. 19 Mat. 6. 33.

Lamed. Comt herwaerts kinderen/hoort 12 my toe: ick wil v de vreese des Heeren leeren.

l 1. Pet. 3. 10

Mem. i Wie isset/ die een goet leven be- 13 gheert? ende die geerne goede dagen hadde?

Num. m Behoedt v tonge voor den boo- 14 sen/ende uwe lippen dat sy geen bedriegerije en spreken.

m dat is, vermijdt valsche leere/ ende doe wat goets/ eñ vlijdt v.

Samech. Laet af van het boose/ ende doet 15 het goede: soeckt vrede ende iaecht hem na.

n Spr. 15. 20. Hebr. 4. 16

Ayn. n De ooghen des Heeren sien op de 16 rechtueerdighe/ ende zijn ooren op haer schreyen.

o Dat is/ Dat men niet meer vã hẽ en hout.

Phe. Het aensicht daerentegẽ des Heeren 17 staet over die/die quaet doen/dat hy hare gedachtenisse o wtroeye vander aerden.

p Psal. 51. 19 Esaie 57. 15

Zade. Wanneer de [rechtueerdighe] roe- 18 pen/ so hooret de Heere/ende verlostse wt alle haren noot.

q Pro. 24. 16 2. Tim. 3. 12

Coph. De Heere is na by dien/ die eens 19 gebroken hertẽ zijn: ende helpet dien/die p een verslaghen ghemoet hebben.

Resch. q De rechtueerdighe moet vele lij- 20 den: doch de Heere helpt hem wt dien allen.

21 Sin. Hy bewaert hem alle zijn ghebeenten dat daer niet een ghebroken en wort.

22 Tau. Den godtloosen sal het ongheluck dooden: ende die den rechtueerdighen haten/ sullen r schult hebben.

r Dat is/ ... gebracht ... den als ... doemdt.

23 Phe. De Heere verlosset de zielen zijner knechten/ ende alle die op hem vertrouwen/ en sullen gheen schult hebben.

Den xxxv. Psalm.

1. Een ghebedt teghen die/ die de vromen sonder alle schult, haten ende quellen/ ende willen gelijckewel voor vrienden aenghesien zijn. Sodanighe lieden zijn ghemeynlick inder heeren hoven te vinden.

Eenen Psalm Davids.

1 Heere/ twist met mijnen twisters: strijde tegen mijne wederstrijders.

2 Grijpt den schilt ende de wapen/ende maeckt v op my te helpen.

3 Treeckt hervoor de speere/ende beschut my teghen mijne vervolghers: spreeckt tot mijner zielen: Ick ben uwe hulpe.

4 Sy moeten hen schamen/ ende ghehoont worden/ die na mijner zielen staen: sy moeten te rugge keeren ende te schanden worden/ die my quaet willen.

a Psal. 83. ...

5 a Sy moeten worden als caf voor dẽ winde/ ende de Enghel des Heeren stootse wech.

6 Haren wech moet duyster ende slibberich worden/ ende de Enghel des Heeren vervolghese.

7 Want sy hebbẽ sonder oorsake gestelt haer nette/ my te verderven/ ende hebben sonder oorsake/ mijner zielen kuylen ghegraven.

b Spr. ... Psal. ...

8 Hy moet onversiens overvallen worden: b ende zijn nette dat hy ghestelt heeft/ moet hem vanghen/ ende moet daerin overvallen worden.

9 Doch mijn ziele moet haer verblijden des Heeren/ende vrolick zijn op zijn hulpe.

10 Alle mijne beenen moeten segghen: Heere/ wie is v ghelijck? ghy die den ellendigen verlosset van dien/ die hem te sterck is/ ende den ellendighen ende armen/ van zijnen roovers.

11 Daer traden c wreveliche getuygen op: die tijghen my/ dies ick niet schuldich en ben.

12 d Sy doen my quaet voor goet/ my e in hertenleedt te brenghen.

13 Ick daerenteghen/wanneer sy kranck waren/ tooch eenen sack aen: dede my wee met vasten/ende f† badt van herten.

14 Ick hieldt my/ als ware het mijn vriendt ende broeder: ick ginck treurich als eener die leedt draecht/over zijner moeder.

15 g Sy daerenteghen verblijdden haer over mijn schade: ende vergaderdẽ hen: de h hinckende vergaderen hen teghen my/ sonder mijne schult: sy scheurren ende en houden niet op.

16 Met dien die daer huychelẽ ende k† spotten om des buyck wille/ byten sy hare tandẽ te samen over my.

17 Heere/hoe langhe wilt ghy toesien? verlost doch mijn ziele van haren bulderen/ende mijn eensame vanden ionghen leeuwen.

18 l Ick wil v dancken inder grooter ghemeynten/ ende onder velen volcken wil ick v roemen.

19 Laet hen niet over my verblijden/ die my onbillich vyandt zijn/ m noch met den ooghen spotten/die my sonder oorsake haten.

20 Want sy dencken n† schade te doen: ende soecken valsche saken teghen de o stille inden lande.

21 Ende sperren haren mont wijdt op tegen my/ ende spreken: Daer/ daer: dat sien wy gheerne.

22 Heere/ ghy siet het/ en swijcht niet: Heere en weest niet verre van my.

23 Ontweckt v/ ende waeckt op tot mijnen rechte/ ende tot mijner sake/ mijn Godt ende Heere.

24 Heere mijn God/ richtet my na uwer gherechticheydt/ dat sy hen ouer my niet en verblyden.

25 Laetse niet segghen in hare herten: Daer/ daer: dat wouden wy: laetse niet seggen: Wy hebben hem verslonden.

26 p Sy moeten hen schamẽ ende te schanden worden/ q alle die hen mijns quaets verblijden: sy moeten met schanden ende schaemte ghekleet worden/ die hen teghen my roemen.

27 Roemen ende verblyden moeten hen/ die my gunnen/ dat ick recht behoude: eñ altoos seggen: De Heere moet hooch geloeft zijn/ die zijnen knechte wel wil.

28 Ende mijn tonge sal spreken van uwer gerechticheyt/ ende v daghelicx prijsen.

Den xxxvj. Psalm.

1. Troostet de vrome tegen het rasen der godloosen/ die hy seer fijn afmaelt. 10. Aent eynde biddet hy/ dat hem Godt inden woorde/ voor den godloosen ende hare listighe aenslaghen beware.

1 Eenen Psalm Dauids des Heerẽ knecht/ voor te singhen.

Het is a van gront mijns hertẽ/ van der godloosen wegen gesproken/ Dat geen Gods vreese by hen en is.

2 Sy b vercierden hen onder malcanderen selue/ dat sy hare boose sake voorderen/ ende andere c veronglimpen.

3 Alle haer leere is schadelick ende ghelogen/ d sy en laten hen oock niet wijsen/ dat sy wat goets deden.

4 Sy dencken op harẽ leger na schade/ ende staen vast op dẽ boosen wech/ ende en schouwen gheen erch.

5 f Heere/ uwe g goetheyt reyckt so wijt als dẽ hemel is/ ende uwe waerheyt so wijdt als de wolcken gaen.

6 Uwe gherechticheyt staet als h de bergen Gods/ ende v recht als groote diepte: i Heere/ ghy helpet beyde den mensche ende vee.

7 Hoe dierbaer is uwe goedertierenheydt/ God/ dat de menschẽ kinderen onder de schaduwe uwer vleughelen vertrouwen.

8 Sy worden droncken van de rijcke goederen ws huys/ eñ ghy drenckertse met wellust/ als met eenen stroom.

9 k Want by v is de leuendighe l fonteyne/ ende in uwen lichte sien wy het m licht.

10 Breyt uwe goedertierenheydt ouer die/ die v bekennen/ ende uwe gherechticheyt ouer de vromen.

11 Laet my niet vanden stouten ouertreden worden/ ende de hant der godloosen en n stoote my niet.

12 o Maer laet sy/ de quaetdoenders/ aldaer vallen/ dat sy verstooten worden/ ende niet blijuen en meughen.

Den xxxvij. Psalm.

1. Een schoone vertroostinghe teghen de ergheruisse der godtsalighen/ daer sy bywylen mede worden aenghevochten: wanneer sy sien/ dat sy/ als van Gode verlaten/ de godtloosen daerenteghen met alderley voorspoet ende gheluck ouerschudder worden. Worden derhaluen hier vermaent tot ghedult/ dat sy daerom niet en vertzaghen/ noch ghener exempel niet en souden nauolghen. Ende dat hier de vermaninghen ende vertroostinghen soo dickwils verhaelt worden/ daer vertoont de heylighe Gheest in/ hoe wy van aerde wraeckghierich zijn/ ende daeromme wel behoeuen/ dat ons sulck beuel des ghedults altijdts inghedruckt worde.

1 Eenen Psalm Dauids. Aleph.

Uertoornt a v niet ouer de boose: weest niet nijdich ouer de quaetdoenders.

2 b Want als het gras wordẽ sy haest afghehouwen/ ende als het groene cruyt sullen sy verwelcken.

3 Beth. Hoept op den Heere/ ende doet het goede: c blijft inden lande/ ende gheneert v d redelick.

4 Hebt uwen lust inden Heere; die sal v gheuen wat v herte wenscht.

5 Gimel. e Beueelt den Heere uwe wegen/ ende hoept op hem/ hy salt wel maken.

6 * Ende sal uwe gherechticheydt voortbrenghen als het licht/ ende v recht als den middach.

7 Daleth. f Weest stille den Heere/ ende g wacht op hem: en vertoornt v niet ouer dien/ dien zijnen moetwille ghelucklijck voortgaet.

8 He. Staet af van toorne/ ende verlaet de grimmicheyt: vertoornt v niet/ dat ghy oock quaet doet.

9 h Want de boose worden wtgheroeyt: die daerenteghen des Heeren verwachten/ sullen het landt beeruen.

10 Vau. Het is noch om een kleyne tijt/ so en is de godloose niet meer: i ende wanneer ghy na zijner stede sien sult/ sal hy wech zijn.

11 k Daerentegen de ellendige sullen het lant beeruen/ ende lust hebben in grooten vrede.

12 Zain. De godloose l† dreycht den rechtueerdighen/ * ende bijt zijne tanden tsamen ouer hem.

13 m Doch de Heere lachet zijner: want hy siet dat zijnen dach comt.

14 Heth. De godtloose trecken het sweerdt wt/ ende spannen haren boghe/ dat sy vellen den ellendighen ende armen/ ende slachten de vrome.

15 Doch haer sweert sal in haer herte gaen/ eñ haren boghe sal verbreken.

16 Thet. n Het weynighe dat een rechtueerdighe heeft/ is beter/ dan het groote goet veler godtloosen.

17 o Want der godtloosen arm sal verbreken: daerenteghen de Heere onthout de rechtueerdighe.

18 Jod. De Heere kent de dagen der vromen/ ende haer goet sal eewichlick blijuen.

19 Sy en worden niet te schanden inder booser tijt/ p ende inden dieren tijdt sullen sy ghenoech hebben.

20 Caph. q Want de godloose sullen omcomen/ ende de vyanden des r† Heeren: wanneer sy ooc alreede zijn als een costelicke landouwe/ soo s sullen sy doch vergaen/ als den roock vergaet.

21 Lamed. t De godloose borcht/ ende en betaelt niet: de rechtueerdighe daerenteghen is barmhertich ende mildt.

a Prou. 23.17 ende 24.1
b Psal. 129.6 2. Reg. 19.26
c Deut. 4.1 ende 5.33
d Dat is/ met God ende met eeren: dat ghy Godt vreeset/ ende nieman den onrecht en doet.
e Job 13.15 Prou. 16.3
* Esaie 58.8 Job 11.17
f Dat is/ Verstoeft/ verbeyt/ ende en woedet niet.
g Of/ houdt wacht/ verwacht
h Prou. 2.12 Job 18.17
i Job 7.21 Psalm. 37.36
k Mat. 5.5
l† And. stellen etc. na.
* Psa. 112.10 ende 59.9
m Psalm. 2.4. Prou. 1.16.
n Prou. 15.16 Spr. 29.29
o Psal. 10.19
p Psal. 34.11
q Psal. 92.10
r† And. Heeren sullẽ als rammen vett verteert worden/ als den roock sullen sy verswinden.
s Psalm. 68.3
t Psalm. 112.5 Luce 6.35

Want

Want zijne ghesegende beerven het lant: 22 daerentegen zijne vervloeckeden worden wtgheroept.

Mem. Vanden Heere wort sulcx mans 23 ganck ghevoordert/ende heeft lust aen zijnen wech.

u Prov.24.16 psalm.34.20 ende 145.15 — u Valt hy/ so en wordt hy niet wech ghe- 24 worpẽ/want de Heere hout hem by der hant.

x Spr.2.12. 3.Reg.17.4 — Nun. x Ick ben ionck gheweest / ende 25 oudt geworden:ende en hebbe noch noyt ge- sien den rechtveerdigen verlaten/ofte zijn zaet om broot gaen.

y psa.112.5.9 Prov.11.17. — y Hy is alletijt barmhertich / ende leenet 26 geerne/ende zijn zaedt wort ghesegheut.

z psal.24.15 Amos 5.15 — Samech. z Laet vanden boosen/ende doet 27 het goede/ ende blijft altoos.

a Hebr.13.5 Josue 1.5 — Want de Heere heeft het recht lief / a ende 28 en verlaet zijne heylighen niet / eewichlick worden sy bewaert: doch der godloosen zaet wort wtgheroept.

b Prov.2.24 — Ayn. b De rechtveerdighe beerven het 29 landt/ende blijven eewichlick daerinne.

c Deut.31.6 Prov.31.6 — Phe. c De mõt des rechtveerdigẽ spreect 30 de wijsheyt/ ende zijn tonge leert het recht.

d Esaie 51.7 — d De Wet zijns Gods is in zijn herte: zij- 31 ne treden en slibberen niet.

e Jerem.9.8 psalm.10.9 Sap.2.12 — Zade. e De godloose loeret op den recht- 32 veerdighen/ende dencket hem te dooden.

Doch de Heere en laet hem niet in zijnen 33 handẽ/ende en verdoemt hem niet/ wanneer hy veroordeelt wort.

Coph. Wacht op den Heere/ ende houdt 34 zijnen wech: so sal hy v verhooghen / dat ghy het lant beervet/ghy sult het sien/dat de god- loosen wtgheroept worden.

f psalm.92.8 Job 20.6 — Resch. f Ic hebbe gesien eenẽ godloosen/ 35 die was stoutmoedich / ende breyde hem wt/ ende groende als eenen lauwerboom.

g 1.Thess.5.3 h Job 7.21 psalm.37.10 — g Doemen voorby ghinck / siet/ doe was 36 hy wech: h ick vraechde na hem/doe en wert hy nerghens ghevonden.

Sin. Blijft vroom / eñ houdt v recht wãt 37 sulcken sal het ten laetsten wel gaen.

i Job 8.22 — i De overtreders daerentegen worden 38 verdelget met malcanderen/ ende de godloo- sen worden ten laetsten wtgheroept.

Tau. Doch de Heere helpt den rechtveer- 39 dighen:die is haer stercke inder noot.

k Job 36.13 — Want de Heere sal hen bystaen / k ende 40 salse verlossen:hy salse vanden godloosen ver- lossen/ende hen helpen:want sy vertrouwen op hem.

Den xxxviij. Psalm.

1. Een ghebedt tegen de sonde ende boose con- sciencie : ende wort hier een costelicke leere ende voorbeelt ghegheven/ datmen inden aengrijp des toorns Gods ende zijns ghericht/met vaster ho- pe aen zijne barmhertichheyt sal houden / ende hem tot vlijtighe ghebeden begheven.

Eenen Psalm Davids ter a gedachtenisse. 1

a Godt loven/ ende hemselvẽ beschuldigen/ dat is/recht af God ende hem selvẽ gedacht. b Jere.10.24 psalm.6.2 — Heere/ b straft my niet in uwen toorne/ 2 ende en castijdt my niet in uwer grim- micheydt.

Want uwe pijlen steken in my/ ende uwe 3 handt drucket my.

Daer en is niet ghesonts aen mijnen lijve/ 4 voor uwen dreyghen / ende daer en is ghee- nen vrede in mijn ghebeenten / voor mijne sonden:

Want mijne sondẽ gaen over mijn hooft/ 5 als eenen swaren last zijn sy my te swaer gheworden.

6 Mijne wonden stinckẽ/ende v loepen van etter/ om mijner dwaesheyt wille.

7 Ick ga krom/ende seer gebucket/den gant- schen dach ga ick treurich:

8 Want mijne c† lendenẽ verdorrẽ gantsch/ eñ daer en is niet ghesonts aen mijnen lijve.

c† And. hypen/ of heupen

9 Het is met my gantsch anders gheworden/ ende ben seer ontween ghestooten : ick huyle van onruste mijns herten.

10 Heere/voor v is alle mijn begheeren / ende mijn suchten en is v niet verborghen.

11 Mijn herte beeft/mijn kracht heeft my ver- laten / ende d het licht mijner ooghen en is niet by my.

12 e Mijne beminden ende vrienden staen te- ghen my/ende sien mijn plaghe / ende mijne naesten treden verre af.

e Job 19.13 psalm.31.14 ende 88.9

13 Ende die na mijner zielen staen / stellen my na:ende die my quaet willen/spreken hoe sy schade doen willen/ ende gaen met enckel list omme.

14 Ick doch moet zijn als eenen dooven/ende niet hooren: ende als een stomme / die zijnen mont niet op en doet.

15 Ende moet zijn / als een die niet en hoort/ ende die gheen wederreden in zijnen mont en heeft.

16 Doch ick f volherde Heere op v: ghy Heere mijn Godt sult my verhooren.

17 Want ick dencke / dat sy doch haer niet o- ver my en verblijden : wanneer mijnen voet slibberde / souden sy hen hooch roemen te- ghen my.

18 Want ick ben tot lijden ghemaeckt/ ende mijn smerte is ghestadelick voor my.

19 Want ick doe mijne misdaet condt / ende sorghe voor mijne sonden.

20 Doch mijne vyanden leven/ eñ zijn mach- tich : g die my sonder schult haten/ zijn groot.

21 h Ende die my quaet doen voor het goede/ setten hen teghen my / daerom dat ick over het goede houde.

22 Verlaet my niet / Heere mijn Godt: weest niet verre van my.

23 Haest v/my by te staen/ Heere mijn hulpe.

Den xxxix. Psalm.

1. Stelt hem tweerley ergernisse voor zijn el- lende / ende der godloosen voorspoet / ende sterckt hem tegen beyde. 5. Bidt daer na, dat hem God voor der godloosen sekerheydt beware. 9. ende van sonden ende der sonden straffe verlosse.

1 Eenen Psalm Davids / voor te singhen/ voor a Jeduthum.

2 Ick hebbe my voorghesettet/ick wil my hoeden/dat ick niet en sondige met mij- ner tonghen: ic wil mijnen mont b too- men/ dewijle ick den godloosen also voor my sien moet.

3 Ick ben verstommet / ende stille ghewor- den/ende c swijghe der vreuchden/ ende moet mijn leet in my eten.

4 Mijn herte is ontbrant in mijnen lijve/ eñ wanneer ick daer aen ghedencke / worde ick ontfunckt/ick spreke met mijner tongen.

5 d Dannoch Heere/ e leert my doch/ dat het een eynde met my hebbẽ moet/ende dat mijn leven een merckteecken heeft/ende ick daervan moet.

6 f Siet/ mijne daghen zijn eener handt breet by v/ende mijn leven is als niets voor v:hoe gantsch niets zijn alle menschen/ die doch so seker leven. Sela.

f Job 7.6 ende 8.9

g Luce 12.20

Sy gaen daer henen als een schaduwe/en- 7
de maken hen veel onnutter onrusten: g sy
vergaderen/ ende en weten niet wie het krij-
ghen sal.

Nv Heere/ wes sal ick my troosten? ick 8
hope op v.

Verlost my van alle mijner sonden/ en en 9
laet my niet den sotten eenen spot worden.

h Dat is/ Ick wille laet varen/ ende niet murmureren teghen v.

Ick wil h swijghen/ende mijnen mont niet 10
op doen: ghy sult het wel maken.

Wendt uwe plaghe van my: want ick ben 11
versmacht voor de straffe uwer handt.

i Psalm.62.10

Wanneer ghy eenen castijdet om der son- 12
den wille/ soo wort zijne schoonheydt verteert
als van motten: i Ach hoe gantsch niet zijn
doch alle menschen. Sela.

k 1.Par.30.15 Hebr.11.13

Hoort mijn ghebedt Heere/ ende verneemt 13
mijn schreyen/ende en swijcht niet ouer mijne
tranen: k want ick ben beyde v pelgrim ende
v burgher/als alle mijne vaders.

Laet af van my/ dat ick my verquicke/ eer 14
ick dan henen vare/ende niet meer hier en zy.

Den xl. Psalm.

1. Desen Psalm is eygen den persoone Christi: vervatet doorgaens een dancksegginghe voor zijn verlossinghe/ 7. Daer nae een prophecye van de afwerpinghe des Wets/ ende wtcondinge des Euangelij/ende der weldaet Christi/namelicken/dat hy de Wet hebbe vervult/ ende nv zijn verdienste/ door het Euangelium zijner kercken aenbiet ende schenckt. 14. Aent eynde is een ghebet Christi/ met der werelt sonden beladen / ende voor haer in zijnen lijue voldoende.

Eenen Psalm Dauids/ voor te singhen. 1

Ick verbeydde des Heeren / ende hy 2
neyghde hem tot my / ende hoorde mijn
schreyen.

Psal.18.17

a Ende tooch my wt der grousamen kuy- 3
len/ende wt de slijcke: ende settede mijne voe-
ten op eenen rotzsteen / dat ick ghewisse tre-
den can.

Ende heeft my een nieuwe Liedt in mijnen 4
mondt ghegheuen/te louen onsen God. Dat
sullen vele sien/ ende den Heere vreesen/ ende
op hem hopen.

b Wel dien/ die zijn hope sett op de Heere/ 5
ende hem niet en wendet tot den hooueerdi-
ghen/ende die met leughenen omgaen.

Heere mijn God/groot zijn uwe wonderen 6
ende uwe gedachten / die ghy aen ons bewij-
set;b en is niets gelijck: ick wilse vercondigen
ende daervan segghen / hoewel sy niet te ver-
tellen en zijn.

c Offer ende spijsoffer en behaghen v niet/ 7
doch de ooren hebt ghy my opgedaen: ghy en
wilt noch brantoffer noch sondoffer.

Doe sprac ick: Siet/ick come/int boeck is 8
van my ghescheuen.

V wen wille/ mijn Godt/ doe ick gheerne/ 9
d ende v Wet hebbe ick in mijnen herten.

e Ick wil prediken de gerechticheyt inder 10
grooter gemeynten: siet/ic en wil my mijnen
mont niet stoppen laten/ Heere dat weet ghy.

f V we gherechticheyt en verborge ick niet 11
in mijner herten: van uwer waerheydt ende
van v heyl spreke ick: ick en verhele uwe
g goetheydt ende trouwe niet / inder grooter
ghemeynten.

h Ghy dannoch Heere / en wilt doch uwe 12
barmherticheydt van my niet wenden: laet
uwe goedicheyt ende trouwe my allewegen
behoeden.

Want my heeft omuanghen lijden sonder 13
getal: mijne sonden hebben my aengegrepen/
dat ick niet i sien en can: harer is meer als
hayr op mijnen hoofde/ ende mijn herte heeft
my verlaten.

i Dat is/ Dat my het gesichte vergaet van grooten wee.

14 k Latet v welgheuallen Heere/dat ghy my
verlosset: haest v Heere my te helpen.

k psalm.70.1.

15 Schamen moeten hen en tot schanden wor-
den/ die my nae mijner zielen staen / dat syse
ombrengen/ l te rugge moeten sy vallen/ende
tot schanden worden/die my quaet gonnen.

Vloeck der Synagoghe.
l Job 31.29 psalm.70.3

16 Sy moeten in harer schande verschricken/
die ouer my roepen: Daer/daer.

17 Het moeten hen verblijden ende vrolic zijn/
alle die na v vragen: en die v heyl beminnen/
m moeten segghen allewegen: De Heere zy
hooch gheloeft.

Seghen der kercke.
m psal.35.27 ende 70.2

18 Want ick ben arm ende ellendich: de Heere
dannoch n sorget voor my: ghy zijt mijn hel-
per en verlosser: mijn Godt en vertoeuet niet.

n 1.Pet.5.7

Den xli. Psalm.

1. Desen Psalm hoort oock tot den persoon Christi/die daer biddet om verlossinghe/teghen de aenslaghen der Synagoghen. 13. Ende is hier een opentlicke prophecye van de opstandinghe Christi/ 5. die hem seluen hier ooc sondaer noemt/ daerom dat hy hem seluen aen onse stede ghesett/ ende voor onse sonden voldaen heeft. Wordt bediet van Christo/ Joan.13. Soo can het dan op Dauid/ nae de dwalinghe der onbesinden Joden/ niet ghetoghen worden.

1 Eenen Psalm Dauids / voor te singhen.

2 Wel dien/a die hem des nootdruftigen
aenneemt: dien sal de Heere verlossen
inder booser tijt.

a Rom.12.13 Syr.7.35

3 De Heere sal hem bewaren / ende by den
leuen behouden/ ende hem laten wel gaen op
aerden/ ende hem niet gheuen in zijner vyan-
den wille.

4 De Heere sal hem verquicken op het bedde
zijner cranckheyt: ghy helpet hem van alle zij-
ner kranckheyt.

5 b Ick sprack: Heere/zijt my genadich: heelt
mijn ziele/c want ick hebbe aen v gesondicht.

b Syr.21.1 c psalm.51.6

6 Mijn vyanden spreken quaet teghen my:
wanneer sal hy steruen / ende zijnen naem
vergaen?

7 Sy comen dat sy aenschouwen/en en mey-
nen het doch niet van herten / maer soecken
wat/ dat sy lasteren meughen; gaen henen/
ende draghen wt.

8 Alle die my haten / d mummelen te samen
teghen my / ende dencken quaet ouer my.

d Of/ ruymen

9 Sy hebben een boeuenstuck ouer my be-
sloten: Wanneer hy leyt/en sal hy niet weder
opstaen.

10 e Ooc mijn vrient/dien ick vertrouwde/die
mijn broot att/treedt my onder de voeten.

e Joan.13.18 Mat.26.21 Luce 22.21

11 Ghy dannoch Heere/weest my ghenadich/
ende helpt my op/ soo wil ickse betalen.

12 Daer by mercke ick / dat ghy een welghe-
uallen aen my hebt/ dat mijn vyant niet ouer
my iuychen en sal.

13 My doch weerhoudet ghy om mijner vro-
micheyt wille/ende stellet my voor v aensich-
te eewichlick.

14 Gheloeft zy de Heere de God Israels/ van
nv aen/tot in eewicheyt. Amen/ amen.

Den xlij. Psalm.

1. Een ghebet tegen de treuricheyt des geests/ die van vy den gheloouighen in sonderheydt ontstaet/als sy met lyden ende commer beladen/ daer toe der godtloosen spot / als waren sy van Godt verlaten / draghen moeten/ ghelijck als Christus/

der Joden/ aen het ecupet. Hy bidt dan/ dat God zijn aensicht wil sien laten/ ende hem teghen sulcke treuricheyt door zijn woort troosten. Ende hier zijn schoone lieflicke troostredenen veruatet.

1 Een onderwijsinghe der kinderen Korah/ voor te singhen.

a† And. hinde

2 GHelijc als het a† hert schreyet na versch water/ so schreyt mijn ziele/ Godt tot v.

b Psalm. 63.2

3 b Mijn ziele dorstet na Gode/ na dē leuendighen Godt/ wanneer sal ick daer henen comen / dat ick c Godts aenghesichte aenschouwe?

c Dat is/ daer Godt woont/ als inden Tēpel/ ende waer zijn woort is.

4 d Mijn tranen zijn mijn spijse dach ende nacht : dewijle men daghelicx tot my seyt: e Waer is nv v God?

d Psalm. 80.6
e Psal. 115.2
f Psalm. 62.9

5 Wanneer ick dan daer aen ghedencke/ f so schudde ic mijn herte daer wt by my seluen: want ick wonde gheerne henen gaen met den hoop/ eñ met hen wandelen ten huyse Gods/ met vrolicheyt ende danckē/ onder de hoopen die daer vyeren.

g Psal. 42.12

6 g Wat bedroeft ghy v mijn ziele / ende zijt so onrustich in my? wacht op God/ want ick sal hem noch dancken / dat hy my helpt met zijn h aensichte.

h Dat is/ zijne bekentenisse eñ regenwoordicheydt door het woordt eñ het gheloone.

7 Mijn God / bedroeft is mijn ziele in my/ daerom gedencke ick aen v i inden lande aen der Jordane ende Hermonim / op den cleynen berghe.

i dat is/ inden Jootschē lande/ welcke hy soo noemt/ dewyle de Jordane daerin vliet / als het lantwater: ende Hermonim zijn groote bergen daer rontom/ tegē welcken de berch Zion kleyne is. Josue 12.2

8 Vwe k vloeden ruysschen daer henen/ dat hier een diepte/ ende daer een diepte bruysen/ l alle vwe waterwaghen ende baren gaen ouer my.

k Gelijc als in de roode zee dē Egyptenaren gheschiedde.
l Josue 2.4

9 De Heere heeft des daechs toeghesept zijn goedertierenheyt/ ende des nachts singhe ick hem/ ende bidde tot den God mijns leuens.

10 Jck segghe tot God mijnen rotzsteen: Waerom hebt ghy mijner vergheten? waerom moet ick soo treurich gaen/ wanneer mijn vyant my dringt?

11 Het is als een moort in mijnen beenen/ dat my mijns vyanden schenden: wanneer sy daghelicx tot my segghen: Waer is nv v God?

12 Wat bedroeft ghy v mijn ziele/ ende zijt so onrustich in my? wacht op God: want ic sal hem noch danckē/ m dat hy mijns aensichts hulpe/ ende mijn Godt is.

m Dat is/ hy en sal mijn aēsichte niet laten te schandē worden: vt supra: Psalm. 43 maer my vrolick laten verhoort zijn.

Den xliij. Psalm.

1. Een ghebet van ghelijcken verstande met den voorgaenden: ende dese Psalmen zijn misschien gedichtet van Dauid/ doe hy voor Absalom/ huys ende Tempel deruen moeste buytens lants.

1 RIcht my God / ende voert mijn sake/ teghen het onheylighe volck/ ende verlost my van den valschen ende boosen lieden.

2 Want ghy zijt de God mijner sterckte: waerom verstoot ghy my? a waerom laet ghy my soo treurich gaen/ wanneer my mijn vyant dringt?

a Psal. 42.10

3 Sendt v licht ende uwe waerheyt/ dat sy my leyden/ ende brenghen tot uwen heyligen berghe / ende tot uwer wooninghe.

4 Dat ick ingae/ tot den b altaer Gods: tot den Godt / die mijn vreuchde ende hertenlust is/ ende v Godt op der harpen dancke / mijn Godt.

b Esaie 56.7
Hebr. 13.10

5 c Wat bedroeft ghy v mijn ziele / ende zijt so onrustich in my? wacht op God: want ic sal hē noch dancken/ dat hy mijns aensichts hulpe ende God is.

c Psalm. 42.6

Den xliiij. Psalm.

1. Een ghebet der kercken teghen der tyrannen woedighe veruolghinghen: want soo bediedet Paulus Rom. 8. Ende wort hedensdaechs wel ghebeden/ niet alleen teghen die/ die Godts woort haten ende veruolghen / maer oock teghen den Turck: Voor aen is een vertellinghe der vorigher verlossinghe/ 10. daer na een claghe/ dat hen des selue so niet laten speuren by den teghenwoordighen tyden/ 23. ende biddet/ God woude om zijns woorts wille helpen.

1 Een onderwijsinghe der kinderen Korah/ voor te singhen.

2 GOdt a wy hebben met onse ooren ghehoort / b onse vaders hebbent ons vertelt/ wat ghy ghedaen hebt te harē tyden/ van oudts herwaerts.

a 1. Sa. 1[...]
2. Sam. 8.
b Deut. 6.[...]

3 Ghy hebt met uwer hant de Heydenen verdreuen/ daerenteghen * hen hebt ghy ingheset: ghy hebt de volcken verdoruen/ daerenteghen hen hebt ghy wtghebreydet.

* Te weten onse Vaders.

4 c Want sy en hebben het lant niet inghenomen door haer sweert/ ende haren arm en holp hen niet : maer uwe rechterhant / uwen arm/ ende het licht ws aensichts : want ghy haddet een welgheuallen aen hen.

c Deut. 4.[...]

5 d God/ ghy zijt deselue mijn Coninck/ ghy die Jacob hulpe toesegt.

d Psalm. [...]

6 Door v willen wy onse vyanden ontwee stooten : e in uwen name willen wy ondertreden/ die hen teghen ons setten.

e Psal. 118.[...]

7 Want ick en verlate my niet op mijnen boghe / ende mijn sweert en can my niet helpen.

8 Maer ghy helpet ons van onsen vyanden/ ende maket te schanden die ons haten.

9 Wy willen dagelicx roemē van Godt/ ende uwen name dancken eewichlick. Sela.

10 Waerom verstoot ghy ons dan nv/ ende laet ons te schanden worden? ende en trecket niet wt onder onsen heyre?

11 Ghy laet ons vlieden voor onse vyanden/ dat ons beroouen/ die ons haten.

12 f Ghy laet ons op eten als schapen / ende verstroyet ons onder de Heydenen.

f Esaie 5[...]

13 Ghy vercoopt v volck g om niet / ende en h† nemet niets daer voor.

g Dat is/ [...] der ghe[...]
h† And. [...] haer w[...] ringe [...] hooghen.

14 i Ghy maket ons ter versmaetheyt onsen nabueren/ ten spotte ende hoon/ dien die rontom ons zijn.

i Psalm. [...] ende 3[...]

15 k Ghy maket ons tot eener byspreucke onder den Heydenen / ende dat de volcken het hooft ouer ons schudden.

k 1. Reg[...]

16 Dagelicx is mijn versmaetheydt voor my/ ende mijn aenghesicht is vol schanden.

17 Dat ick de schenders ende lasteraers hooren/ ende de vyanden ende wraeckghierighen sien moet.

18 Dit alles is ouer ons ghecomen / ende en hebben doch uwer niet vergetē/ noch ontrouwelick in uwen verbonde ghehandelt.

l† And. [...] onder [...]

19 Onse herte en is niet afgeuallen/ noch onsen ganck gheweken van uwen weghe.

m Dat is [...] verghistig[...] [...] de duysterni[...] heet ong[...]

20 Dat ghy ons also l† slaet onder de m draken/ ende bedecket ons met duysternisse.

n Psalm. [...] Jere. 17.10
o Rom. 8.[...]
4. Esdr. [...]

21 Wanneer wy des naems onses Gods vergheten hadden/ ende onse handen opgeheuen tot eenen vremden Godt:

22 Dat conde Godt wel vinden : n nv kent hy ymmers onses herten gront.

p dat is/ [...] om onsen [...] woort [...] gen [...]

23 o Want wy wordē doch om p uwent wille dagelicx verworcht / ende zijn gheacht als slachtschapen.

24 q Ontweckt v Heere: waeromme slaept ghy? waeckt op/ ende en verstoot ons niet so gantschelick.

25 Waerom verberght ghy v aensicht: vergetet onser ellenden ende benautheyts?

26 r Want onse ziele is gebuycht ter aerden/ onsen buyck cleeft aenden aertbodem.

27 Maeckt v op/ helpt ons/ ende verlost ons/ om uwer goedertierenheydt wille.

Den xlv. Psalm.

1. Een Prophecye van het Rijcke Christi/ die hier afghemaelt wort/ een bruydegom met eener bruydt der kercken/ wt den ouerighen der Joden met tsamen den Heydenen vergadert. Hier zijn merckelicke beweerredenen/ dat Christi Rijcke bestaet inden woorde: want hy spreect van lippen en so veel het wterlicke gepraenge des Wets belangt/ hebben/ ende de Heydenen geroepen worden. 12. Item Christus zy ware God: dewijle hier een wtdruckelick beuelis/ Men sal hem aenbidden.

1 Een bruydtliet ende onderwijsinghe der kinderen Korah/ vanden a† Roosen/ voorte singhen.

2 Mijn herte dichtet een fijn liedt: ick wil singhen van eenen Coninck: mijn tonghe is een penne eens goeden schrijuers.

3 Ghy zijt de schoonste onder der menschen kinderen/ b lieftallich zijn uwe lippen/ daerom c† seghent v Godt eewichlick.

4 d Gordt v sweert aen v zijde/ ghy Heldt/ ende verciert v schoon.

5 Het moet v ghelucken in uwer cieragie: treckt henen/ e† der waerheyt te goede/ ende de ellendighe/ by rechte te behouden/ so sal uwe rechter handt wonder bewijsen.

6 Scherp zijn uwe pijlē/ dat de volcken voor v neder vallen/ f† midden onder den vyanden des Conincx.

7 g God uwen stoel blijft altoos ende eewichlick/ de scepter ws Rijcx/ is een h† veerdich scepter.

8 i Ghy hebt lief gherechticheydt/ ende hatet een godloos wesen: daerom heeft v Godt uwe God/ ghesalft met vreuchden olye/ meer dan uwe ghesellen.

9 Uwe kleederen zijn enckel myrrhen/ aloes ende k kezia l† wanneer ghy wt den elpenbeenen palleyse daer henen tredet/ in uwer schooner heerlickheyt.

10 In uwer cieragie gaen der Coningē dochteren: de bruydt staet tot uwer rechter handt/ in enckelen costelicken goude.

11 Hoort dochter/ siet daer op/ ende neycht v ooren: vergeet ws volcx en ws vaders huys.

12 Soo sal de Coninck lust aen uwe schoonheyt hebben: want hy is v Heere/ ende ghy sult hem aenbidden.

13 De dochter m Zor sal met gheschencken daer zijn/ de rijcke inden volcke sullen voor v smeecken.

14 Des Conincx dochter is gantsch heerlick n inwendich: sy is met gulden stucken bekleedt.

15 Men leydtse in gheslickten kleederen tot den Coninck: ende hare o speelghenooten/ de maechden die haer na gaen leytmen p tot v.

16 Men leydtse met vreuchden ende q vrolickheyt/ ende gaen in des Conincx palleys.

17 In de stede uwer vaderen sult ghy kinderen krijghen/ die sult ghy tot Vorsten setten inder gantscher werelt.

18 Ick wil ws Naems ghedencken van kint tot kints kinde: daerom sullen v dancken de volcken/ altoos ende eewichlick.

Den xlvj. Psalm.

1. Een vertroostinghe ende danckseggbinghe voor de weldaden Gods/ dat hy soo wonderlicken zijn Kercke teghen alle gheweldt der wereldt ende des sathans weerhoudet. 9. Aent eynde vermaent hy ernstlick/ datmen dese weldaden Gods bekenne/ ende hem daer voor dancke.

1 Een liet der kinderē Korah/ vander ieucht/ voor te singhen.

2 Godt a is onse toevlucht ende sterckte/ een b † hulpe inden grooten nooden/ die ons gheraeckt hebben.

3 Daeromme en vreesen wy ons niet/ wanneer oock alreede de werelt onderginge/ ende de berghen midden inde zee soncken.

4 c Wanneer oock alreede de zee raesde/ ende wentelde/ dat van haerder onghestuymicheyt de berghen inuielen. Sela.

5 d † Dannoch sal e de stadt Gods fijn lustich blijuen/ met haren bornputten/ daer de heylighe wooninghen des Hoochsten zijn.

6 f Godt is by haer daer binnen/ daerom sal sy wel blijuen: Godt helpt haer vroech.

7 De Heydenen moeten vertzaghen/ ende de Coninckrijcken vallen: het aerdtrijcke moet vergaen/ g wanneer hy hem laet hooren.

8 De Heere h † Zebaoth is met ons/ de God Jacobs is mijn beschuttinghe. Sela.

9 Comt herwaerts/ ende siet de wercken des Heeren/ die op aerden sulck verstooren heeft aengherichtet.

10 i Die de krijghen stuert in aller werelt/ de boghen breeckt/ spiessen ontwee slaet/ ende waghenen met vyere verbrandt.

11 Weest stille/ ende bekent dat ick God ben: ick wil eere k inlegghen onder de Heydenen/ ick wil eere inlegghen op aerden.

12 De Heere Zebaoth is met ons/ de Godt Jacobs is onse beschuttinghe. Sela.

a psal. 48.4
b † and. treffelicke hulpe/ hebben wy [hem] in nooden bonden.
c psal. 89.10 ende 93.3
d † and. Want daer is een vliet/ die met zijnen bekends stadt Gods verheucht/ de ercet. Alderhoochsten.
e Heb. 12.22 Apoc. 3.12 ende 21.2
f Joan. 14.23. 2. Cor. 6.16 Apoc. 21.3
g dat is wanneer hy doudert.
h an. der heyrscharen.
i psal. 76.4. Esaie 30.15.
k of/ behalen.

Den xlvij. Psalm.

1. Een prophecye van het rijcke Christi door het Euangelium aen te richten: ende voert hier in/ den dienst Gods int nieuwe Testament/ namelicken/ de predicatie des woordts/ dwelck oock der Heydenen vorsten souden aennemen/ ende een volck des Gods Abrahams worden. So wort nu hier merckelicken ghespeurt de dwalinghe der Joden/ die hier een wtlegghinghe maken/ vant invoeren der Arcken int huys des Heeren.

1 Eenen Psalm voor te singhen/ der kinderen Korah.

2 Slaet a inde handen alle volcken/ ende juychet Gode met vrolicken geschalle.

3 b Want de Heere de Alderhoochste is verschrickelick/ een groot Coninck op den gantschen aerdtbodem.

4 Hy sal de volcken onder ons dwingen/ ende de lieden onder onse voeten.

5 Hy verkiest ons totten erfdeele/ de heerlickheyt Jacobs/ dien hy lief heeft. Sela.

6 Godt vaert op met iuychen/ ende de Heere met heller basuynen.

7 Lofsinghet/ lofsinghet Gode/ lofsinghet/ lofsinghet onsen Coninck.

8 Want Godt is Coninck opden gantschen aerdtbodem/ lofsinghet hem c kloeckelick.

9 Godt is Coninc ouer de Heydenen/ d God sitt op zijnen heylighen stoel.

10 De vorsten onder de volckē zijn vergadert/ tot eenē volcke dē God Abrahams: wāt God is seer verhoocht by de e schilden op aerden.

a psal. 96.4. Syr. 43.41
b Deut. 4.20 ende 32.9
c dat is/ Datmen int predicken het woort met vlijte handele/ ende daer by blijue/ niet allewege henē roepē en wasschen: als de wilde woeste schreyers ende bespotters/ froutmoedige predikers/ die daer spreken wat hē dunct.
d Esaie 66.1
e De Vorsten moeten oock Christenē zijn/ so sy genoemt werdē schilden op aerden.

Den xlviij. Psalm.

1. Is eenen ghelijcken inhoudts ende verstandts met den xlvj. Psalm: want hy vertelt wat Godt door weldaden bewesen hebbe zijnen volcke / in dien / dat hy Jerusalem / oft de Kercke / ende zijnen dienst / door menigherley aenloopen der vyanden / beschuttet ende beschermt heeft. Sodanige exempelen maken ons oock eenen troost en toeversicht. Godt sal alleweghe zijn Kercke wel bewaren.

1 Eenen Psalm der kinderen Korah.

2 Godt is de Heere / ende hooch beroemt / inder stadt onses Gods / op zijnen heylighen berghe.

3 De berch Zion is als een schoon a † spruytken / dies hem het gantsche lant troostet / aen der zijden tegent Noorden leyt de b stadt des grooten Coninckx.

4 Godt is in hare paleysen bekent / dat hy de beschuttinghe zy.

5 c Want siet / Coningen zijn vergadert / ende met malcanderen voorby ghetoghen.

6 Sy hebben hen verwondert / doe sy sulcx saghen: sy hebben hen ontset / ende zijn ghestortet.

7 Beuinghe is hen aldaer aenghecomen / angst als eener die baert.

8 Ghy verbreket de schepen inde zee / door den Oosten windt.

9 Als wy ghehoort hebben / soo sien wy het aen der stadt des Heeren Zebaoth / aender stadt onses Gods: Godt onderhoudt deselue eewichlick.

10 Godt / wy verwachten uwer goedertierenheyt in uwen Tempel.

11 Godt / als uwen Name / soo is oock uwen roem tot aender wereldt eynde: uwe rechterhant is vol gherechticheyts.

12 d De berch Zion verblijde hem / ende de dochteren Juda zijn vrolijck / om uwer rechten wille.

13 Maeckt u om Zion / ende omvangtse / ende telt hare torrens.

14 Legt neersticheyt aen hare mueren / ende verhoocht hare paleysen / op datmen daervan e vercondighe byden nacomelinghen /

15 Dat dese Godt / zy onse Godt altoos ende eewichlick: hy voert ons f † als de ieucht.

a † an. landouwe / dies hem etc. verblijdt.
b Heb. 12.22 Apo. 21.2.10

c dat is / Coningē hebben voor deser stadt moeten verschricken / ende dickwils met schanden daervan trecken.
2. par. 20.1

d psal. 97.8

e dat is / prediken moghen Gods woort.
f dat is / genadichlick ende saechtmoedich door het woort der genaden / als vader en moeder hare kinderen opbrenghen: niet als henckers ende stocmeesters / door wetten ende bedwanc / drijuen ende worghen.

Den xlix. Psalm.

1. Een gelijck inhoudt met den xxxvij. Psalm / want het is een vertroostinge tegen dese ergernisse / dat den godtloosen allenthaluen wel is / de godtsalighe daerentegen becommert worden: 16. ende is hier een ghewisse plaetse vander godtsalighen opstandinghe totten eewighen leuen.

1 Eenen Psalm der kinderen Korah / voor te singhen.

2 Hoort toe alle volcken: merckt op alle die a † in deser tijdt leeft /

3 Beyde ghemeyne man ende Heeren / beyde rijck ende arm met malcanderen.

4 Mijnen mondt sal van wijsheyt spreken / ende mijn herte van verstande segghen:

5 b Wy willen een goede sprencke hooren / ende een fijn ghedichte opder harpen spelen.

6 Waerom soude ick my vreesen in boose dagen / wanneer my de misdaet mijner c † ouertreders omringt?

7 d Die hen verlaten op haer goet / ende pochen op haren grooten rijckdom:

8 Doch en can een broeder niemanden verlossen / noch Godt yemant versoenen.

9 Want het cost te vele / haer ziele te verlossen / dat hyt moet laten aenstaen eewichlick.

10 Wanneer hy oock alreede e langhe leeft / ende den cuyl niet en siet.

11 f Want men sal sien / dat sulcke wijsen doch steruen / soo wel als dwasen ende narren omcomen / * ende moeten haer goet anderen laten.

12 Dat is haer herte / dat hare g huysen altoos dueren / hare wooninghen blijuen voort ende voort / ende hebben groote eere op aerden.

13 Dannoch en connen sy niet blijuen in sulcker h weerde / maer moeten daer van / als een vee.

14 Dit haer doen is enckel dwaesheyt: noch lovent hare nacomelinghen met haren monde. Sela.

15 Sy ligghen inder hellen als schapen / de doodt knaechtse / doch de i vrome sullen gantsch gheringhe ouer hen heerschen: ende haer k † pochen moet vergaen / inder hellen moeten sy blijuen.

16 Doch Godt sal mijn ziele verlossen wt der hellen ghewelt / want hy heeft my aenghenomen. Sela.

17 l Laet u niet verbijsteren / of eener rijc wort / of de heerlickheyt zijns huys groot wort:

18 m Want hy en sal in zijnen steruen niets mede nemen / ende zijne heerlickheydt en sal hem niet na varen.

19 Maer hy troost hem deses n goeden leuens / ende loeft het / wanneer eener na goede daghen o † poocht.

20 So varen sy haren vaderen na / ende en sien het licht nemmermeer.

21 Somma: Wanneer de mensche inder weerdicheyt is / ende en heeft des gheen verstandt / so vaert hy daervan als een vee.

a † an. tot inden doot.
a † an. op aerden wooner.
b psal. 78.2 Mat. 13.35
c † an. versenen omstaet / sommige verlaten hen op / etc.
d psal. 52.9 Spr. 5.1 Luce 12.19

e dat is / heeft eenen goeden moet / en leeft nemmermeer aen den doot.
f Eccle. 2.14. 16. en 3.18
* Eccle. 11.18
g dat is / hen ghedachten kinderen / sinne etc.
Spr. 11.
h dat is goet en

i Malach.
k † an. gesta

l psal. 37. Eccle. 10.
m Job. 27. ende 27. 1. Tim. 6.
Spr. 11.
n dat is houdt datmen generich ende
o † an. [illegible]

Den l. Psalm.

1. Een prophecije vander gemeyner vercondinghe des rijcx Christi / 8. ende vander afsettinghe des Wets / met alle haer offeren ende godsdiensten: ende zijn hier treffelicke vermaninghen ende drepinghen / dat wy met achterstel des Wets ende haerder gherechticheyt / de barmherticheyt ons in Christo bewesen / begrijpen.

1 Eenen Psalm Assaph.

Godt de Heere / de machtighe spreeckt / ende roept de wereldt / vanden opganck der Sonnen totten nederganck.

2 a Wt Zion breeckt aen de schoone b glantz Gods.

3 Onse Godt comt / en en zwicht niet: c verslindende vyer gaet voor hem henen / ende rontom hem een groot onweder.

4 Hy roept hemel ende aerde / dat hy zijn volck d richte.

5 Vergadert my mijne heylighen / die e † het verbondt meer achten dan offer.

6 f Ende de hemelen sullen zijne gherechticheydt vercondighen: want Godt is richter. Sela.

7 Hoort / mijn volck / laet my spreken: Israel / laet my onder u betuyghen / Ick Godt / ben uwe Godt.

8 g Ws offers haluen en straffe ick u niet: h † uwe brantoffers zijn doch altoos voor my.

9 Ick en wil niet van uwen huyse ossen nemen / noch bocken wt uwe stallen.

10 Want alle dieren inden woude zijn mijne / ende het vee opde berghen / daer sy by duysenden gaen:

11 Ick kenne alle het ghevoghelte opde berghen / ende alderley ghedierte opden velde is voor my.

So

12 So my hongerde/en wonde ick v daer niet van ſeggen: i want den aerdtbodem is mijne/ende alles wat daerinne is.

13 Meynt ghy dat ick oſſenvleeſch eten wil/ oft bockenbloet drincken?

14 Offert Gode danc/ eñ betaelt den Hooch-ſten uwe k gheloſte:

15 l Ende roept my aen inder noot/ ſo wil ick v verloſſen: ſo ſult ghy my prijſen.

16 Daerentegen tot den godtlooſen ſpreeckt Godt: Wat vercondicht ghy mijne rechten/ ende neemt mijn verbondt in uwen mondt?

17 Soo ghy doch m † caſtijdinghe hatet/ ende worpet mijne woorden achter v henen.

18 Wanneer ghy eenen dief ſiet ſo loopt ghy met hem/ ende hebt ghemeynſchap met den overſpeelders.

19 Uwen mondt laet ghy het quaet ſpreken/ ende uwe tonghe drijft valſcheyt.

20 Ghy ſitt ende ſpreeckt teghen uwen broeder: den ſone uwer moeder achterklapt ghy.

21 Dat doet ghy/ende ick zwijge: ſoo meynt ghy/ick ſal v gelijck zijn: doch ick wil v ſtraffen/ende wil v het onder ooghen ſetten.

22 Merckt doch dat/ghy die Gods vergeet/ dat ick v niet eenmael wech en rucke/ ende daer gheen verloſſer meer en zy.

23 Wie danck offert/die prijſt my: ende daer is den wech/dat ic hem wijſe het heyl Gods.

Den lj. Pſalm.

1. Een ſonderlinge ghebedt van vergevinge der ſonden: ende is hier een beweeringe des voorighen Pſalms: Want in dien hy om der ſonden vergiffeniſſe bidt/ 17. Item/een loſoffer beloeft/gheeft hy klaerlicken te kennen / ſy zy een gheſchenck/ ende der barmhertichheyt Gods eenich werck: leert ſeer dapper vander ſondegrootheyt ende oorſake/ daer toe van onſer zwackheyt teghen de ſelue.

1 Eenen Pſalm Dauids/ voor te ſinghen.

2 a Doe de propheet Nathan tot hem quam/ als hy was tot BathSaba in ghegaen.

3 GOdt v zijt my ghenadich na uwer goedertierenheyt: ende verdelcht mijne ſonden/na uwer grooter barmhertichheyt.

4 Waſcht my wel van mijner miſdaet/ende reynicht my van mijne ſonden.

5 c (Want ick bekenne mijn miſdaet / ende mijn ſonde is alleweghen voor my.

6 Aen v alleene hebbe ick gheſondicht / ende quaet voor v gedaen:) op d dat ghy recht bevondet in uwe woorden / ende reyn blijvet/ wanneer ghy gherichtet wordet.

7 Siet / ick ben e † wt ſondlicken zade ghebooren/ ende mijn moeder heeft my in ſonden ontfanghen.

8 Siet/ ghy hebt luſt totter waerheyt die int verborghen leyt: ghy laet my weten de heymelicke wijſheyt.

9 f Ontſondicht my met yſope/dat ick reyn worde: waſcht my dat ick ſneeu wit worde.

10 Laet my hooren vreuchde ende g vrolicheyt/ dat de beenen vrolick worden / die ghy h † verſlaghen hebt.

11 Verberght uwe aenſicht van mijne ſonden/ ende verdelcht alle mijne miſdaden.

12 Schept in my/ Godt/ een reyn herte/ ende gheeft my eenen nieuwen i † gewiſſen geeſt.

13 Verworpt my niet van uwen aenſichte/ ende en neemt uwen heylighen Gheeſt niet van my.

14 Trooſt my weder met uwer hulpe / ende de vrymoedighe Gheeſt onthoude my.

15 Want ick wil den overtreders uwe wegen leeren/dat hen de ſondaers tot v bekeeren.

16 Verloſt my vanden k bloedtſchuldighen/ Godt/ghy die mijn Godt ende l heylant zijt: dat mijn tonghe uwe gherechticheyt roeme.

17 Heere / doet mijne lippen op / dat mijnen mondt uwen roem vercondighe.

18 m Want ghy en hebt niet luſt totten offer: ick woude het v anders wel gheven: eñ brantoffer en behaghen v niet.

19 De offerhanden die Godt behaghen / zijn eenen n † beangſten gheeſt: o een beangſt ende verſlaghen herte en ſult ghy / Godt / niet verachten.

20 Doet wel by Zion na uwer genade / bouwet de mueren te Jeruſalem.

21 Dan ſullen v behaghen p de offerhanden der gerechticheyt/ de brantofferen ende gantſchen offer: dan ſal men oſſen op uwen Altaer offeren.

k dat is/ vander ſchult daer ick den doot mede verdient hebbe/ gelijc wy alle zijn voor God.
l of/ heylmaker/ saliehmaker/
m Mich.6.8
n † and. verknutzen
o Eſaie 66.2
p Rom.12.1

Den lij. Pſalm.

1. Deſen Pſalm verbaet een heftighe overſchuldinghe ende bedreyginge der tyrannen ende vyanden der Kercken: 8. vertrooſt daerentegen de gheloovighe met Gods hulpe ende hulde.

1 Een onderwijſinge Dauids/ voor te ſinghẽ/

2 a Doe Doeg de Edomiter quam/ende ſeyde het Saul aen / ende ſprack: Dauid is in Ahimelechs huys ghecomen.

3 WAt v † trotzt ghy dan/ ghy tyran/dat ghy condt ſchade doen? ſoo doch Gods goedertierenheyt noch daghelicx duert.

4 Uwe tonge poocht na c ſchaden/ ende ſnijt met leughenen als een ſcherp ſcheermes.

5 Ghy ſpreeckt liever het booſe dan het goede/ ende liever valſch dan recht. Sela.

6 Ghy ſpreeckt gheerne alles wat tot verderven dient/ met valſcher tonghen.

7 Daerom ſal v Godt oock d gantſch ende gaer verſtooren ende verſlaen / ende wt der hutten rucken / ende wt den lande der levendighen wtroeyen. Sela.

8 Ende de rechtveerdighe ſullent ſien / ende hen vreeſen/ende ſullen zijner lachen.

9 Siet / dat is de man / die Godt niet voor zijnen trooſt en hiel / e maer verliet hem op zijnen grooten ryckdom/ ende was machtich ſchade te doen.

10 Ick daerentegen ſal blijven als eenen groenen olyboom inden huyſe Gods: verlate my op Gods goedertierenheyt / altoos ende eeuwichlick.

11 Ick dancke v eeuwichlick/ want ghy cont het wel maken: ende wil f verbeydẽ op uwen Name / want uwe heylighe hebben vreuchde daer aen.

a 1.Sa.22.9
b † and. roemt ghy
c dat is/ dat ghy anderen ongeluck toerichtet/ ende ſchade doet.
d Vier plagen vertelt hy/ dat hy ſal gheen huys eñ geen goet behoudẽ/ daertoe in geen ſtadt noch in gheenen lande blijven.
e pſalm. 49.7 Luce 12.19
f of/ verbeydẽ/

Den liij. Pſalm.

1. Is gelijcken inhouts met den xiiij. Pſalm.

1 Een onderwijſinghe Dauids/ a † int choor/ om malcanderen voor te ſinghen.

2 DE b dwaſen ſpreken in harer herten: Daer en is gheen Godt: ſy en deugen niets / ende zijn eenen grouwel in haren booſen weſen: daer en is niemant die wat goets doet.

3 Godt ſach vanden hemel op der menſchen kinderen/ dat hy ſaghe/ oft yemant verſtandich ware/die na Godt vraechde.

4 Doch ſy zijn alle afgevallen/ende altemael ondeuchdelick ghewoorden: c daer en is niemant die wat goets doet/ oock niet eener.

a † and. op den Mahalath/
b pſal.14.1
c Rom.3.10

Willet

Willen van de quaetdoenders hen niet 5 segghen laten/ die mijn volck verslinden/ dat sy hen generen? Godt en roepen sy niet aen.

Daer vreesen sy hen doch/ daer niet te vree- 6 sen en is: want Godt verstroyt de beenen der d drijuers / ghy maecktse te schanden: want Godt versmaedtse.

Ach/ dat de hulpe wt Zion ouer Israel 7 quame / ende Godt zijn gheuanghen volck verlossede : soo soude hem Jacob verblijden/ ende Israel vrolick zijn.

d dat zijn die/ die met de wet en ghewelt de lieden willen vroom maken in haer eygen wercken: als de hooftlieden het krijchsvolc drijuen.

Den liiij. Psalm.

1. Een ghebedt dat hem God holpe wt der vare daer hy door verraderye inghecomen was: en zijn hier schoone troostinghen/ die ons in ghelijcke varen een toeverlaet maken / van onser hulpe ende beschuttinghe/ ende vander Kercken vyanden omcomen.

Een onderwijsinghe Dauids/ voor te sin- 1 ghen op snarenspelen.

a Doe die van Siph quamen / ende spra- 2 ken tot Saul : Dauid heeft hem by ons verborghen.

a 1.Sa.23.19 ende 26.1

HElpt my/ Godt/ door uwen Name/ en- 3 de doet my recht/ door v ghewelt.

Godt verhoort mijn gebedt/ verneemt 4 de redenen mijns monts.

Want b †stoute setten hen tegen my/ ende 5 c † trotzighe staen my na mijner zielen / ende en hebben Godt niet voor ooghen. Sela.

Siet/ God staet my by: de Heere d †weer- 6 houdt mijn ziele.

e Hy sal de boosheyt mijnen vyanden be- 7 talen: verstoortse door uwe trouwe:

So wil ick v een vreuchdenoffer doen/ en- 8 de uwen Name/ Heere/ dancken/ dat hy soo troostelick is.

Want ghy f † helpet my wt alle mijner 9 noodt / dat mijn ooghe aen mijnen vyanden lust siet.

b †an. vreemde/ etc. en schrickelicke staen/ etc.
c †an. wreuelighe [dat is moetwillige.]
d †an. is onder dien/ die mijn ziele weerhouden.
e Deut.32.35
f †an. Hy heeft my verlost vã der hellẽ/ droefenisse/ en mijn ooge heeft gesien [de wrake] op mijn vyanden.

Den lv. Psalm.

1. Een ghebedt onder den persoon Christi / teghen de synagoge ende den verrader Judas. Ende wordt recht ghebruyckt teghen de valsche broeders/ die met heftighen haet/ dien sy dannoch met huychelschen gelate behendich deckende/ der Kercken aldermeest schaden.

Eene onderwijsinghe Dauids/ voor te sin- 1 ghen op snarenspel.

GOdt hoort mijn ghebedt / ende en ver- 2 bercht v niet voor mijn smeecken.

Merckt op my / ende verhoort my/ 3 hoe ick so klaghelick vertzaghe ende huyle.

Dat de vyant so schreyt/ ende de godtloose 4 dringet: want sy willen my eenen boosen tuck bewijsen/ ende zijn my heftich a gram.

a of/ hatich/ vyandich.

Mijn herte beangst hem in mijnen lijue/ 5 ende des doots vreese is op my ghevallen.

Vreesen ende beuen is my aenghecomen/ 6 ende grouwen heeft my ouervallen.

Ick sprack : O hadde ick vleughelen als 7 de duyuen/ dat ick vloghe / ende yewers blijuen conde.

Siet/ so woude ick my verre wech maken/ 8 ende inde woestijne blijuen. Sela.

Ick woude haesten/ dat ick ontliepe/ voor 9 den stormwindt ende onweder.

b Maeckt hare tongen oneens/ Heere/ en- 10 de laetse ondergaen: want ick sie c wreuel ende twist inder stadt.

Sulckes gaet dach ende nacht om ende om 11 in haren mueren: het is d moeyte ende arbeyt daerinne.

b Gen.11.7
c of/ moetwillighe onbillichept.
d dat is / enckel boosheyt/ daermede sy hen ende andere bezwaren.

12 Schade doen regeert daer in : lieghen ende bedrieghen en laet niet af van hare straten.

13 Wanneer my doch mijn vyandt schende / woude ick het lijden : ende wanneer my mijn hater ouerpochte / woude ick my voor hem verberghen.

14 e Ghy dannoch zijt mijn gheselle/ mijn pleegher ende f bekende vriendt.

e Psal.38.12 Mich.7.6
f of/ ghewoonlicke

15 Die wy vriendelick met malcanderen waren/ tusschen ons: wy wandelden inden huyse Gods met hoopen.

16 g De doodt h verhaestese / ende moeten levendich inde helle varen : want enckel boosheyt is onder hare hoopen.

17 Ick dannoch wil tot Godt roepen/ ende de Heere sal my helpen.

18 Des auondts/ morghens ende middaechs wil ick klaghen ende huylen / soo sal hy mijn stemme hooren.

19 Hy verlost mijn ziele van dien/ die aen my willen / ende gheeft my ruste : want harer is vele teghen my.

20 Godt sal hooren / ende haer verootmoedighen/ die altoos blijft: Sela : want sy en worden niet anders/ ende en vreesen Godt niet.

21 Want sy legghen hare handen aen zijns vreedsame/ ende ontheylighen zijn verbondt.

22 Haren mont is glatter dan boter/ ende hebben doch krijch inden sinne : hare woorden zijn saechter dan olye / ende zijn doch bloote zweerden.

23 i Werpt uwen aenligghenden noot op den Heere / die sal v versorghen / ende en sal den rechtveerdighen niet eewichlick in onruste laten.

i Mat.6.25 Luce 12.22 1.Pet.5.7

24 Doch Godt/ ghy sultse onderwaerts stooten in den diepen cuyle : de bloetgierighe ende valsche en sullen k hare leuen niet ter helfte brenghen: ick daerenteghen hope op v.

Den lvj. Psalm.

1. Een gebet om verlossinge wt den vare / daer hy in zijner vlucht/ 1.Sam.21. inne was.

1 Een gulden cleynoot Dauids / van de a stommen duyuen / onder de vreemde/ b doe hem de Philisteen grepen te Gath.

2 GOd weest my ghenadich / want menschen willen my verslincken/ daghelicx stryden sy ende beangstighen my.

3 Mijne vyanden verslincken my dagelicx/ want vele stryden teghen my stoutelick.

4 c Wanneer ic my vreese/ so hope ick op v.

5 Ick wil Gods woort roemen/ op God wel ick hopen / ende my niet vreesen/ wat soude my het vleesch doen?

6 Daghelicx vechten sy mijne woorden aen/ alle haer gedachtẽ zijn/ dat sy my quaet doen.

7 Sy houden te hoope ende loeren/ ende hebben acht op mijne verssenen / hoe sy mijn ziele grijpen.

8 d† Wat sy quaets doen/ dat is schoon vergheuen. Godt stoote sulcke lieden sonder alle ghenaden tonder.

9 Telt mijne vlucht/ vaet mijne tranen in uwen sack/ sonder twijffel e ghy telletse.

10 Dan sullen hen mijne vyanden moeten te rugge keeren: wanneer ick roepe / so verneme ick/ dat ghy mijn God zijt.

11 Ic wil roemen Godes woort/ ick wil roemen des Heeren woordt.

12 f Op God hope ic/ ende en vreese my niet/ wat connen my de menschen doen?

Ick

Ick hebbe v / Godt / ghelooft / dat ick v 13 dancken wil.

g Want ghy hebt mijn ziele van den doot 14 verlost / mijne voeten van slibberen / dat ick wandelen mach voor Godt / int licht der levendighen.

Den lvij. Psalm.

1. Een gebedt den voorgaenden niet ongelijck / in eener anderen vaerlickheyt (daer van 1. Sa. 21 ende 24.) van Dauid ghedichtet.

1 Een gulden kleynoodt Dauids / voor te singhen (dat hy niet om en quame) a doe hy voor Saul vluchtede inde spelonck.

2 Sy my ghenadich / Godt / zijt my ghenadich: want op v betrout mijn ziele: b ende onder de schaduwe uwer vleughelen hebbe ick toevlucht / tot dat het c onghelijck voorby gae.

3 Ick roepe tot Godt den alderhoochsten / tot Godt / die mijns iammers een eynde maeckt.

4 Hy sendt van den hemel / ende helpt my / vander versmaetheyt mijns versinckers / Sela: Godt sendt zijne goedertierenheydt ende trouwe.

5 Ick ligge met mijner zielen onder de leeuwen / der menschen kinderen zijn vlammen / hare tanden zijn glavien ende pijlen / ende hare tonghen scherpe zweerden.

6 Verheft v / God / ouer den hemel / ende uwe eere ouer alle werelt.

7 d Sy stellen mijnen ganghe netten / ende drucken mijn ziele neder: e sy grauen voor my eenen kuyl / ende vallen selfs daer in. Sela.

8 f Mijn herte is bereydt / Godt / mijn herte is bereydt / dat ick singhe ende loue.

9 Waeckt op mijn g eere / waeckt op mijn psalter ende harpe / vroech wil ick opwaken.

10 Heere / ick wil v dancken onder den volcken / ick wil v lof singhen onder den lieden.

11 h Want uwe goedichevt is so i † wijdt als den hemel is / ende uwe waerheyt so wijdt als de wolcken gaen.

12 Verheft v / Godt / ouer den hemel / ende uwe eere ouer alle werelt.

Den lviij. Psalm.

1. Den tijtel deses Psalms geeft wt / hy zy eens inhouts met den voorgaenden: want hy bidt tegen Saul / ende die / die den seluen teghen Dauid / als teghen eenen oproerischen verweckten. Voor aen is eene heftighe beschuldinghe der wedersakers / 7. daer na eenen vloeck der seluen / 11. ende aent eynde een troostinghe der vromen.

1 Een gulden kleynoot Dauids / voor te singhen / dat hy niet om en quame.

2 Syt ghy dan stom / dat ghy niet spreken en wilt wat recht is / ende richtet wat ghelijck is / ghy menschen kinderen?

3 Ja moetwillich doet ghy onrecht inden lande / ende gaet stracx door met uwen handen a te wreuelen.

4 De godtloose zijn b † verkeert van c moeder lijue aen / de leughenaers dolen van moeder lijue aen.

5 Haer woeden is als het woeden eener slanghen / d als een dooue adder die hare ooren toestopt /

6 Dat sy niet en hooren de stemme des tooueraers / des bezweerders / die wel bezweeren can.

7 God / verbreeckt hare tanden in haren monde / stoot entwee / Heere / de backtanden der junghe leeuwen.

8 Sy sullen vergaen als water / dat daer henen vliet: sy ooghen met hare pijlen / doch de selue verbreken.

9 Sy vergaen als een slecke versmachtet / als een ontijdighe gheboorte eener vrouwen / en sien sy de Sonne niet.

10 e Eer uwe f † doornen rijp worden aen den doornstruyck / salse een toornicheyt soo versch wech rucken.

11 g De rechtveerdige sal hem verblijdẽ / wanneer hy sulcke wrake siet / h ende sal zyne voeten baden in des godtloosen i bloet.

12 Dat de lieden sullen seggen: De rechtveerdighe sal des ymmers ghenieten / Godt is dannoch richter op aerden.

> e dat is / eer syt half daer henẽ brengen / daer sy henẽ willen / salse Gods toorne verstooren / ende den rechtveerdigẽ helpen.
> f † and. potten een doornen vyer geuoelen sal etc.
> g 1. Sa. 25. 39
> h Psal. 68. 24
> i dat is / de wrake sal grooter wordẽ / als yemandt begeert: dz waer hy eñ druppel bloets eñ wrake begheert / daer sal des so vele zijn / dat hy mochte daerin baden.

Den lix. Psalm.

1. Den tijtel wijst den inhoudt aen: de historie is 1. Sam. 19. want hy bidt teghen Saul ende zijnen aenhanck / dat sy hem ontschuldighen / niet beschadighen. Wert van sommighe bedieedet op den persoon Christi / die daer bidt teghen de godtloose synagoghe: ende het is waer / beyder Christi ende Dauids vyanden is ghelijckes wedervaren: want beyde zijn sy omcomen. Is een gantsch heftich ghebedt / derhaluen het oock vele wederhalinghen heeft.

1 Een gulden kleynoot Dauids (dat hy niet om en quame) a doe Saul henen sandt / ende liet zijn huys bewaren / dat hy hem doodede.

2 Verlost my / mijn Godt / van mijnen vyanden / ende beschut my voor dien / die hen teghen my setten.

3 Verlost my van den quaetdoenders / ende helpt my van den bloetgierighen.

4 Want siet / Heere / sy loeren op mijn ziele: de stercke vergaderen hen teghen my / sonder schult ende misdaet.

5 Sy loopen sonder mijn schult / ende bereyden hen: waeckt op / ende ontmoetet my / ende siet daer in.

6 Ghy / Heere God Zebaoth / God Israels / waeckt op / ende soect te huys alle Heydenen: b zijt niemanden ghenadich van dien / die soo moetwillighe quaetdoenders zijn. Sela.

7 c † Des auonts laetse wederom oock huylen als de honden / ende inder stadt rondtom loopen.

8 Siet / sy spreken met malcanderen / zweerden zijn in hare lippen: d wie soudet hooren?

9 e Doch de Heere sal harer lachen / ende aller Heydenen spotten.

10 Voor harer f macht houde ick my tot v: want Godt is mijn beschuttinghe.

11 Godt vertoont my rijckelick zijn goedertierenheyt: Godt laet my mijnen lust sien aen mijne vyanden.

12 Verworchtse niet / dat het mijn volc niet en verghete / maer verstroytse met uwer macht / Heere onse schildt / ende stootse tonder.

13 g † Hare leere is enckel sonde / ende h verharden in harer hoouerdye / ende prediken enckel vloecken ende wederspreken.

14 Verdelchtse sonder alle genade / dat sy niet en zijn / ende beuinden dat Godt heerschet zy in Jacob / in aller werelt. Sela.

15 Des auonts laetse wederom oock huylen als honden / ende inder stadt herom loopen.

16 Laetse henen ende her loopen om spyse / eñ murmureren wanneer sy niet satt en worden.

17 Jck ia wil van uwer macht singhen / ende des morgens roemen uwe goedertierenheyt: want

> a 1. Sa. 19. 11
> b dat is / laet v haer boose voornemẽ niet behagen / ende en helpt niet / dat haer boosheyt voort ga.
> c tan. Sy gaen eñ keeren weder aen den auondt / huylen etc. eñ loopen in het / etc. omher. psa. 59. 15
> d dat is / Sy doẽ als waer geen God diet hoorde: eñ en segghen noch en denckẽ niet dat het eẽmael moet lupthaer worden.
> e Psal. 2. 4
> f dat is / wanneer sy my te machtich zijn / so sie ick op v.
> g and. Om der sonden wille haers monts / ende der reden harer lippen / laetse in harer hoouerdye geuangen werdẽ die met meyneeden eñ leugenen omgaen.
> † and. slapen gaen eer sy satt / etc.
> h dat is / sy blijuen op haren trotze ende stoutheyt.

want ghy zijt mijn beschuttinghe ende toevlucht in mijner noot.

18 Ick wil u/ mijn Godt/ lofsinghen: want ghy/ Godt/ zijt mijne beschuttinge/ ende mijn ghenadighe Godt.

Den lx. Psalm.

1. Een dancksegginghe/ dat Godt het rijcke/ onder Saul verwoestet ende becommert/ met schoone overwinninghen/ ende in sonderheyt met zijnen woorde ende dienst wederom te rechte brengt/ heylet ende verciert.

1 Een gulden kleynoodt Davids/ voor te singhen/ van een gulden a Roosen spanne/ te leeren.

2 b Doe hy ghestreden hadde met den Syriers te Mesopotamia/ ende met den Syriers van Zoba: doe Joab omkeerde/ ende sloech der Edomiten int Soutdal twaelf duysent.

3 GOdt/ ghy die ons verstooten ende verstropt hebt/ ende toornich waert/ c† troost ons weder.

4 Ghy die de aerde beweecht ende verscheurt hebt/ heelt haer breucke/ die so vervallen is.

5 Want ghy hebt uwen volcke een hart wesen ghetoont: d ghy hebt ons eenen dronck wijns ghegheven/ dat wy tuymelden.

6 e Ghy hebt daenoch ia een teecken ghegeven/ dien/ die u vreesen/ welcke sy opworpen/ ende hen seker maeckte. Sela.

7 f Op dat uwe beminden verlost werden: so helpt ns met uwer rechter handt/ ende verhoort ons.

8 Godt spreeckt in zijnen heylichdom/ des ben ick vro/ ende wil g deylen Sichem/ ende afmeten het dal Suchoth.

9 Gilead is mijne/ mijn is Manasse/ Ephraim is de macht mijns hoofts/ Juda is mijn h Vorst.

10 Moab is mijn i waschvat/ mijnen schoen strecke ick over Edom/ Philistea juychet tot my.

11 Wie wil my voeren in een vaste k stadt? wie beleydet my tot in Edom?

12 Sult ghy het niet doen/ Godt/ ghy die ons verstoot/ ende en treckt niet uyt/ Godt/ l op onse heyr?

13 Doet ons bystant inder noot/ want menschen hulpe en is gheen nutte.

14 Met Godt willen wy daden doen: hy sal onse vyanden tondertreden.

a dat is/ een voorhanck of costlick kleynoot/ in eener roosen gestalt: also noemt hy hier zijn Coninckrijcke/ het welc een godlic kleynoot oft voorspanne is.
b leest 1. Sa. 8.1.13 ende 10.13.16 1. pa. 18.1.12
c † and. keert u tot ons/ etc.
d Esaie 51.17 Jerem. 25.15
e dat is/ dat desen volcke menige Richters verweckt zijn/ diese te ruste gebracht ende gereddet hebben/ sietmen alleuthalven inde boecken der Richteren ende Coningen. Andere duyden dit teecken/ de kiste des Verbonts/ onder Saul veracht.
f 1. Par. 13 Psal. 108.7
g dat is/ Ick rekene wat ick voor volck hebbe.
h dat is/ die ter tijt des vredes met leere/ niet met wapenen regeert.
i dat is/ mijne onderdanen.
k heet alles wat seker ende vast is.
l dat is/ niet op onse macht maer op uwe macht doet ghy wat ghy ons doet.

Den lxj. Psalm.

1. Een gebedt voor Coninck ende rijcke/ dat hy by den waerachtighen godtsdienst blijve/ ende het rijcke door nieuwe veranderinghe niet ontrust en worde.

1 Eenen Psalm Davids/ voor te singhen op een snarenspel.

2 HOort/ Godt/ mijn schreyen/ ende merckt op mijn ghebedt.

3 Hier beneden op aerden roepe ick tot u/ wanneer mijn herte in angste is: ghy wondet my doch voeren op eenen hooghen rotzsteen.

4 a Want ghy zijt mijn toeversicht/ eenen stercken toren voor mijne vyanden.

5 Ick wil woonen in uwer hutten/ eewichlick/ ende betrouwen onder uwe vlenghelen. Sela.

6 Want ghy/ Godt/ hoort mijn b gheloften/ ghy c† beloonet dien wel/ die uwen Name vreesen.

7 Ghy geeft eenen Coninck een lanck leven/ dat zijne iaren dueren altoos voort en voort.

8 Dat hy altoos sittende blijft voor Godt: vertoont hem goedicheyt ende trouwe/ dat sy hem behoeden.

9 So wil ick uwen Name lofsingen eewichlick/ dat ick mijne ghelofte betale daechlicx.

a psal. 18.19 ende 91.9 Spr. 34.16
b dat is/ dat ic u love ende aenroepe als eenen Godt: welcker wy int eerste ghebodt Gode beloven.
c † and. gheeft erve dien/ die etcet.

Den lxij. Psalm.

1. Voor aen is een sonderlinghe troostinge ende exempel/ dat wy in vaerlicheden/ ons onse betrouwen ende toeversicht Godlicker hulpe/ niet ontrucken en laten. 9. Daer na vermaendt hy/ dat wy met mistrouwen menschelickes bystants (dat doch ongewis/ ia niets is) ons op Gods almachticheyt ende goetheydt/ die eene ghewisse toeversicht ghevel/ verlaten. Hier schynen in sonderheyt aenghetoghen te worden de machtighe houelinghen/ die haer ghewelt ende vermeugen/ daer sy mede verdooft zijn/ sonder eenich achterdencken/ tot onderdruckinghe der vromen/ misbruycken.

1 Eenen Psalm Davids/ voor Jedithum/ voor te singhen.

2 MYn ziele is stille a tot Godt/ die helpt my.

3 Want hy is mijnen b† troost/ mijn hulpe/ mijn beschuttinghe/ dat my gheenen val storten en sal/ hoe groot hy oock is.

4 Hoe langhe stellet ghy allen eenen c† na/ dat ghy hem verworcht/ als een hanghende wandt/ ende verscheurden muer?

5 Sy dencken slechs/ hoe sy hem dempen/ vervlijtighen hen der leughen/ gheven goede woorden/ int herte daerentegen vloecken sy. Sela.

6 Doch mijn ziele bestaet alleen op Godt/ want hy is mijn hopeninghe:

7 Hy is mijnen troost/ mijn hulpe/ ende mijn beschuttinghe/ dat ick niet vallen en sal.

8 By Godt is mijn heyl/ mijn eere/ den rotzsteen mijner stercke/ mijn toeversicht is op Godt.

9 Hoept op hem alle tijt/ lieve lieden/ d schudet uwe herte voor hem uyt/ Godt is onse toeversicht. Sela.

10 Daerentegen de menschen zijn doch niet: groote lieden e feylen oock: sy weghen weyniger dan niets/ so vele haer is.

11 f Verlaet u niet op onrecht ende g† wreveel: houdt u niet tot sulcken/ dat niets is: valt u rijckdom toe/ so hangt het herte niet daeraen.

12 Godt heeft een woordt ghesproken/ dat hebbe ick somtijts ghehoort/ dat Godt alleen machtich is.

13 Ende ghy/ Heere/ zijt ghenadich/ h ende betaelt eenen yeghelicken als hyt verdient.

Den lxiij. Psalm.

1. Beklaecht hem den gantschen Psalm zijns afwesens vanden volcke ende dienst Gods te Jerusalem: ende maeckt een fijne vergelijckinge eens landts/ daer Gods woordt ende dienst niet en is/ met eener waterloosen woestijne. 10. Ten eynde beschuldicht hy zijne wedersakers/ ende dreycht hen/ die zijns quaets een oorsake waren. Wert wel ghebeden van dien/ dien Gods woort door tyrannen ghewеert werdt.

1 Eenen Psalm Davids/ a doe hy was in der woestijne Juda.

2 GOdt/ ghy zijt mijn Godt/ b vroech wake ick tot u: mijn ziele dorstet na u/ mijn vleesch verlangt na u/ in eenen droogen ende dorren lande/ daer gheen water en is.

3 Aldaer sie ick na u in uwe heylichdom/ ende woude gheerne aenschouwen uwe c macht ende eere.

4 Want uwe goedertierenheyt is beter dan het leven: mijne lippen prijsen u.

Maer wonde ick v gheerne louen mijn 5 leefdaghe/ende mijne handen in uwen Name opheffen.

Dat ware mijns herten vreuchde ende 6 d gheneuchte/wanneer ick v met vrolicken monde louen soude.

e Wanneer ick my te bedde legghe/so ghe- 7 dencke ick aen v: wanneer ick opwake/ soo spreke ick van v.

Want ghy zijt mijn helper/ f ende onder de 8 schaduwe uwer vlenghelen roeme ick.

Mijn ziele hangt v aen/ uwe rechter hant 9 behoedt my.

Sy daerenteghen staen na mijner zielen/ 10 my te ouervallen: sy sullen onder de aerde onderwaerts varen.

Sy sullen int zweerdt vallen/ende den vos- 11 sen te deele worden.

Doch de Coninck verheucht hem in God: 12 g wie by hem zweerdt/ sal h gheroemt wor- den: want de leugenmonden sullen verstopt worden.

Den lxiiij. Psalm.

1. Een sonderlinghe schoon ghebedt teghen de leugenighe aenslaghen der vyanden/ die de vromen ende de Kercke altijt inder werelt hebben.

1 Eenen Psalm Dauids/voor te singhen.

2 Hoort/ Godt/ mijne stemme in mijner klage/ behoet mijn leuen voor den grou- samen vyandt.

3 Verberght my voor de vergaderinghe der boosen/voor den hoop der quaetdoenders:

4 a Die hare tongen scherpen als een zweert: die met haren vergiftighen woorde ooghen/ als met pijlen:

5 b Dat sy heymelicken schieten den vro- men: haestich schieten sy op hem/ sonder alle schouwen.

6 Sy zijn coen met hare boose aenslaghen/ ende segghen: c hoe sy stricken leggen willen/ ende spreken: Wie canse d sien?

7 Sy dichten schalckheyt/ e † ende houdent heymelick/ zijn verslaghen/ende hebben listi- ghe schalcx stucken.

8 Doch Godt salse haestich schieten/ dat het hen f wee doen sal.

9 Haer eyghen tonghe salse vellen/dat harer bespotten sal/ wiese siet.

10 Ende alle menschen diet sien/ sullen seg- ghen: Dat heeft Godt ghedaen: ende merc- ken/ dat het zijn werck is.

11 De rechtueerdighe sullen hen des Heeren verblyden/ende op hem betrouwen/ende alle vrome herten sullen hen des beroemen.

Den lxv. Psalm.

1. Eenen lieflicken Psalm/ veruatet voor aen een dancksegghinghe/ 4. daer na een ghebet om vergheuinghe der sonde/ om bestandicheyt in den woorde ende verhooringhe: 10. ten laetsten ver- telt hy Gods weldaden in wterlicken leuen/ dat hy vrede gheeft/ het lant seghent/etc. also dat het gantsche iaer zy als eenen lustighen krantz/ van Gods weldaden gemaeckt. Sommighe beduyden de woorden deses Psalms in hoogeren verstande/ vant Rijcke Christi ende de Nieuwen Testamen- te/ ende dat wt oorsake des derden en sesten vers- ses: want/ sodaner prophecijen is niet weynich/ die met ghelijcken verkreden verwickelt zijn.

1 Eenen Psalm Dauids ten liede/ voor te singhen.

2 Godt men loeft v inder a stilheyt te Zi- on/ende v betaeltmen ghelofte.

3 Ghy verhoort het ghebet/ daerom comt al- le vleesch tot v.

4 Onse misdaet druckt ons hart: ghy wou- det doch onse sonden vergheuen.

5 b Wel dien/ dien ghy verkieset / ende tot v laet/ dat hy woone in uwe houen: die heeft rijcken troost van uwen huyse/ uwen heyli- ghen Tempel.

6 Verhoort ons na der wonderlicker gerech- ticheyt/God onse heyl/ die ghy zijt de toeuer- sicht aller op aerden: ende verre aen de zee.

7 Die de berghen vast settet in zijne kracht/ ende c gherustet is met macht.

8 d Ghy die stillet het bruysen des zees / het bruysen harer wallen/ ende het e woeden der volcken.

9 Dat hem entsetten/ die aen den seluen eyn- den woonen/ voor uwe f teeckenen: ghy maket vrolick alles wat hem herwt maket / beyde des morghens ende des auonts.

10 Ghy besoeckt het lant ende watert het/ ende maket seer rijcke: g Godts springborne heeft de volheyt: ghy laet haer coornen wel gheluc- ken: want also bouwet ghy het lant.

11 Ghy drencket zijne voren/ ende vochtet dat gheploecht is: met regen maect ghy het weec/ ende seghenet zijne vruchten.

12 Ghy kroonet het iaer met uwe goede/ ende uwe h voetstappen druppen van vette.

13 De woninghen inder woestijne zijn oock vett/ dat sy druppen/ ende de kleyne berghen zijn rondtom lustich.

14 De vriessen zijn vol schapen / ende de lan- douwen staen dick met coorne/ dat men juyc- het ende singhet.

Den lxvj. Psalm.

1. Een dancksegghinghe/ dat Godt zijn volck ende Kercke/ hoewel hyse met kruyce beladet/ dan noch niet en verlaet/ maer gheweldichlick te zijner tijt verlost/ gelijc als hyse verlost heeft inde Roode Zee/ voor den Tyran Pharao.

1 Een Psalmliedt/ voor te singhen.

2 Juychet a Gode/ alle landen. Lofsin- ghet ter eeren zijnen Name/ roemt hem heerlicken.

3 Spreeckt tot Godt: Hoe wonderlic zijn u- we wercken: het sal uwe vyanden b faelge- ten/ voor uwer grooter macht.

4 Alle landt bidde v aen/ ende lofsinghe v/ lofsinghe uwen Name: Sela.

5 Comt herwaerts/ ende siet aen de wercken Godts/ die so wonderlic is met zijnen doen/ onder den menschen kinderen.

6 c Hy verandert de zee int drooghe/ datmen te voete ouer het water gaet: des verheughen wy ons in hem.

7 Hy heerschet met zijn ghewelt eewichlick/ d zijne ooghen aenschouwen op de volcken: de afuallighen en sullen hen niet e verhoogen comen. Sela.

8 Louet ghy volcken onsen God/ latet zijnen roem wijdt luydtbaer worden.

9 Die onse zielen int leuen behoedt/ ende en laet onse voeten niet slibberen.

10 Want God ghy hebt ons f versacht/ ende ghelouteert/ als het siluer ghelouteert wordt.

11 Ghy hebt ons laten inden g† torren wer- pen / ghy hebt op onse lendenen eenen last ghelevt.

12 Ghy hebt menschen laten ouer onsen hoof- de comen: h wy zijn in vyer ende water ghe- comen/ doch ghy hebt ons wt gheuoert ende verquickt.

Daerom

b Ephe. 1.4

c Dat is/ Nimmer voortaen ende meer goedes te doen.
d Psalm. 89.9 Mat. 8.26
e of/ opwoelen
f Dat is/ Het zijn enckel groote wonderwercken/ wanneer God vrede hout/ ende sturret den ouvreedsamen: so gaet dan/ ende verwandelt hem/ beyde de menschen ende het vee/ welckes inden krijch niet zijn en can.
g Gods springborne/ is zijn lant ende volc. Psalm. 46
h dat is/ waer hy gaet/ daer wast het wel.
† And. waghe leesen/ of wolcken.

a psal. 110.1 Apoc. 15.3

b dat is/ Dat sy tegen v tooch nemen.

c Exod. 14.22 Josue 3.16

d psal. 33.13 Job 28.25 Spr. 23.27
e Dat is/ Sy en sullen niet ouerwinnen noch bouen blijuen/ hoe hooch sy ooc hen verheffen.
f Deut. 8.2. Sapi. 3.5 Prou. 17.3.
g † And. stricke
h Esaie 43.2 Dani. 3.23

Daerom wil ick met brantoffer gaen in v 13 huys / t ende v mijne gheloften betalen.

t Eccles.5.3 Deut.23.21

Alsoo ick mijne lippen hebbe opghedaen/ 14 ende mijnen mondt ghesproken heeft in mijner noodt.

Jck wil v vette brandtofferen doen / van 15 ghebrandde rammen: ick wil v offeren runderen met bocken: Sela.

Comt herwaerts hooret toe / alle ghy die 16 Godt vreeset: ick wil vertellen wat hy aen mijner zielen ghedaen heeft.

Tot hem riep ick met mijnen monde/ ende 17 prees hem met mijner tonghen.

Soo ick wat onrechts voor hadde in mij- 18 ner herten/ soo en saude de Heere niet hooren.

Daerom verhoort my Godt / ende merckt 19 op mijn smeecken.

Gheloeft zy Godt / die mijn ghebedt niet 20 en verwerpt/ noch zijne goedertiereuheyt van my wendet.

Den lxvij. Psalm.

1. Een ghebedt/ dat het Euangelium ghepredict worden mach: want daer wort rechtschapen Gods aenghesicht/ dat is Christus/ ende de barmherticheydt Gods inne vertoont: Ende is hier een klare prophecije vanden Heydenen/ dat die Gods volck/ ende een deel des rijcx Christi worden souden: want hy en roeptse niet tot der Besnijdinge/ noch tot de Wet/ maer slechs tot gelooue ende dancseggingе.

Een Psalmliedt / voor te singhen op snarenspel. 1

GOdt zy ons ghenadich / a ende segene 2 ons: b hy laet ons zijn c aengesicht lichten: Sela.

a psal.115.12 b Num.6.25 c dat is/ vrolic ende genadich aensien/ hem vriendelick vertoonen.

Dat wy op aerden bekennen zijnen wech/ 3 onder allen Heydenen zijn heyl.

Godt/ v dancken de volcken/ v dancken al- 4 le volcken.

De volcken verheughen hen ende juychen/ 5 dat ghy de d lieden recht richtet / ende regeert de lieden op aerden. Sela.

d dat is/ verdedighet ende regeret.

Godt / v dancken de volcken / v dancken 6 alle volcken.

Het landt gheeft zijne vrucht/ het seghene 7 ons Godt/ onse Godt.

Het seghene ons Godt / ende alle wereldt 8 vreese hem.

Den lxviij. Psalm.

1. Een schoone prophecije vanden rijcke Christi ende Christo/ daer sy seer fijn den Coninck ende het hooft des rijcx inne beschrijft/ dat hy soude verrijsen/ 19. ten hemel varen/ ende den heyligen Geest met zijne gauen/ (namelicken de Apostelen ende Propheten/ door welcker woordt de Sathan sonde worden ondertreden/ ende Christo zijn rijcke opgherichtet) gheuen. 12. Settet hier toe van den ondergancк der Synagoge / ende ophouden des Wets met haren ghepranghe: 20. ende vermaent tot danckseggingbe ende vlijtich bidden, dat Godt sodanighe gauen behoude.

Eenen Psalm Dauids/ voor te singhen. 1

GOdt a staet op / dat zijn vyanden ver- 2 stroyt worde/ ende die hem haten/ voor hem vlieden.

Desen Psalm spreect gantsch door van Christo: daeromme moetmen daer op mercken: want hy voert seltzame redenē ende woorden na de letter.

a Nu.10.35 b Psal.37.20 Sap.5.15

b Verdrijfse/ ghelijck den roock verdreuen 3 wordt: als het was versmeltet van den vyere / soo moeten omcomen de godtloosen voor Godt.

De rechtueerdighe daerenteghen moeten 4 hen verheugen/ ende vrolick zijn voor Godt/ ende van herten hen verblijden.

Singhet Gode / lofsinghet zijnen Name/ 5 maeckt de bane dien / die daer saechte henen vaert: hy heet Heere / ende verblijdt v voor hem.

6 c Die een vader is der weesen/ ende een e richter der weduwen: hy is Godt in zijner heyligher wooninghe.

c Deut.10.18 Psal.146.9

7 d Een Godt die den eensamen het huys vol kinderen gheeft/ die de ghevangenen wt- voert e † ter rechter tijdt/ f ende laet de afvallighe blijuen int dorre.

d psal.113.9

8 g Godt / doe ghy voor uwen volcke henen toghet/ doe ghy henen ghinghet inder woestijne/ Sela.

9 h Doe beefde de aerde / ende de hemelen druypten/ voor desen Godt in Sinai/ voor den Godt die Jsraels Godt is:

10 Nv daerenteghen gheeft ghy/ Godt eenen ghenadighen reghen/ ende uwe erue/ dat dorre is/ verquickt ghy:

11 Dat uwe dieren daerinne woonen connen: Godt / ghy lauet de ellendighen met uwen goederen.

12 De Heere gheeft het woordt / met grooten scharen der Euangelisten.

13 De i Coninghen der heyrscharen k † zijn onder malcanderen vrienden / ende de l huys- heere deylt den roof wt.

14 Wanneer ghy m † te velde ligget/ so blinc- ket als de vleugelen der duyuen/ die als n silver ende gout schemeren.

15 Wanneer de Almachtighe henen ende weder onder hen Coninghen settet / soo wordt o † het klaer/ waer het doncker was.

16 Den berch Gods is eenen p vruchtbaren berch/ een groot ende vruchtbaer gheberchte.

17 Wat q huppelt ghy groote berghen? Godt heeft lust op desen berch te woonen / ende de Heere blijft oock altoos aldaer.

18 Der r † waghenen Gods is veel duysent- mael duysent / de Heere is onder hen in den heyligen Sinai.

19 s Ghy zijt inde hoochte geuaren/ ende hebt de gheuan: kenisss gheuanghen: ghy hebt gauen ontfanghen t † voor de menschen/ oock de u afuallighen dat Godt de Heere dannoch aldaer blijuen sal.

20 Gheloeft zy de Heere daghelicx: Godt leyt ons eenen last op / doch hy helpt ons oock. Sela.

21 Wy hebben eenen Godt die daer helpt/ ende den Heere/ Heere/ die vander doot verlost.

22 Doch Godt sal den cop zijner vyandē verslmijten/ met tsamen haren x hayrschedel/ die daer voortuaren in harer sonde.

23 Doch spreeckt de Heere: Jck wil onder den y vetten sommighe halen/ wt der diepten des zees wil ick sommighe halen.

24 Daeromme sal uwen voet inder vyanden bloet gheuerwet worden / ende uwe honden sullent lecken.

25 Men siet/ Godt/ hoe ghy daer henen treet/ hoe ghy / mijn Godt ende Coninck/ daer henen treckt in heylichdom.

26 De sanghers gaen voor henen/ daer na de speellieden / onder de maechden die daer bommen.

27 z † Loeft Godt den Heere in de vergaderinghen/ voor der a fonteyne Jsraels.

28 Daer heerschet onder hen de kleyne Beniamin/ de vorsten Juda met hare hayen/ de vorsten Sebulons/ de vorsten Naphthali.

29 Uwe Godt heeft v b † rijcke opgherichtet: dat selue woudet ghy / Godt / ons stercken/ want het is v werck.

Om

om uws Tempels wille te Jerusalem/ sullen u de Coninghen gheschencken toevoeren. 30

c † Scheldt het d gedierte int riet/ het rotte der ossen onder hare e calveren/ die daer ver-treden om ghelts wille: hy verstroyt de volc-ken/ die daer ghეerne krijghen. 31

De Vorsten wt Egypten sullen comen/ Moorenlandt sal zijne handen wtstrecken tot Godt. 32

Ghy Coninckrijcken op aerden singhet Gode/ lofsinghet den Heere. Sela. 33

Dien/ die daer vaert inden hemel overal van aenbeghinne: siet/ hy sal g zijnen donder kracht gheven. 34

Geeft Gode de h macht: zijn heerlickheyt is in Israel/ ende zijne macht inde wolcken. 35

Godt is wonderlick in zijn heylichdom: hy is een Godt Israels/ hy sal den volcke macht ende kracht gheven: geloeft zy Godt. 36

Den lxix. Psalm.

1. Een ghebedt Christi/ aent kruyce met doodes smerten beangstet om onser sonden wille: ende bidt om verlossinge zyner Kercken halven: als hy seyt: 6. Laet niet te schanden/ etc. 23. Der Synagoge vloeckt hy/ ende verworptse. Ende dewijle het een sonderlinghe prophecye is/ heeft hy den Psalm eenen naem ghegheven/ van Lelien ende Roosen.

Eenen Psalm Davids vanden a † Roo-sen/ voor te singhen. 1

Godt/ helpt my/ b want het water gaet my tot aen de ziele. 2

Ick versincke in diepen c slijm/ daer gheenen grondt en is: ick ben in diepe wate-ren/ ende de vloedt wil my versuppen. 3

Ick hebbe my moede gheroepen/ mijnen hals is heesch/ d † het ghesichte vergaet my/ dat ick soo langhe moet harden op mijnen Godt. 4

Die e my sonder oorsake haten/ dier is meer/ dan ick hayrs opden hoofde hebbe: die my onbillicken vyant zijn/ ende my verder-ven/ zijn machtich: ick moet betalen/ dat ick niet gherooft en hebbe. 5

Godt/ ghy weet mijne dwaesheydt/ ende mijne schulden en zijn u niet verborghen. 6

Laet niet te schanden worden aen my/ die uwer verwachten/ Heere/ Heere Zebaoth/ laet niet schaemroodt worden aen my/ die u soecken/ Godt Israels. 7

f Want om uwent wille draghe ick ver-smaethheyt/ mijn aengesicht is vol schanden. 8

g Ick ben vremdt geworden mijnen broe-deren/ ende onbekent mijner moeder kinderē. 9

h Want ick yvere my schier ter doodt om u huys/ i ende de smaethept dier/ die u schen-den/ vallet op my. 10

Ende ick weene k ende vaste bitterlicken/ ende men spottet mijner daer toe. 11

Ick hebbe eenen sack aenghetoghen/ doch sy maken eenen spot daer wt. 12

Die inder poorten sitten/ l wasschen van my/ ende inden ghelaghen singtmen van my. 13

Ick daerenteghen bidde/ Heere/ tot u/ in den aengenamen tijt: Godt/ door uwe groo-te goedertierenheyt/ verhoort my/ met uwer trouwer hulpe. 14

* Verlost my wt den dreck/ dat ick niet en versincke/ dat ick verlost worde van mijnen haters/ ende wt den diepen water. 15

Dat my de watervloet niet en versuppe/ ende de diepte niet en verslinde/ ende het hol der cuylen hem niet boven my toe en doe. 16

17 Verhoort my/ Heere/ want uwe goedertie-renheyt is troostelic: keert u tot my/ na uwer grooter barmherticheyt.

18 Ende en verberght uwe aenghesicht niet voor uwen knecht/ want my is m angst: ver-hoort my haestelick.

m of/ bange.

19 Maeckt u tot mijner zielen/ ende verlostse: verlost my om mijner vyanden wille.

20 Ghy weet mijne smaetheyt/ schande ende schaemte: mijne wedersakers zijn alle voor u.

21 Den smaet verbreeckt my mijn herte/ ende krencket my: ick wachtede/ of het yemanden iammerde/ doch daer en was niemant: ende op troosters/ doch ick en vinde gheene.

22 n Ende sy gheven my galle te eten/ ende edick te drincken in mijnen grooten dorst.

n Mat. 27.48 Joan. 19.28

23 o Haren disch moet voor hen totten stricke worden/ ter vergheldinge/ ende tot eenen val.

o dat is/ hare prediken ende leeren/ daer sy hen mede vermeynen te spijsen. Act. 1.18 Rom. 11.9

24 Hare ooghen moeten duyster worden/ dat sy niet en sien: ende hare lendenen laet altijts slackeren.

25 Ghiet uwe onghenade op haer/ ende uwen grimmighen toorn grijpese.

26 p Hare wooninghe moet woest worden/ ende daer en zy niemandt die in hare hutten woone.

p Act. 1.20 Matt. 23.38

27 Want sy vervolgen dien ghy gheslaghen hebt/ ende roemen/ dat ghy de uwe seer slaet.

28 Laetse in een sonde over de ander vallen/ q dat sy niet en comē tot uwer gerechticheyt.

q dz is/ en laet hen niets goet noch recht zijn.

29 Delchtse wt r den boeck s der levendighen/ dat sy met den rechtveerdighen niet aenghe-schreven en worden.

r Exod. 32.32 s Philip. 4.3 Apoc. 3.5 ende 20.12 ende 21.27

30 Ick doch ben ellendich/ ende my is wee: Godt/ uwe hulpe beschutte my.

31 Ick wil den Name Gods loven met eenen liede/ ende wil hem hooch eeren met dancke.

32 Dat sal den Heere beter bevallen/ dan ee-nen osse/ die hoornen ende klauwen heeft.

33 De ellendighe sient/ ende verblijden hen: ende die God soecken/ dien sal het herte leven.

34 Want de Heere hoort de armen/ ende en veracht zijne ghevanghenen niet.

35 t Hem love den hemel/ aerde/ ende de zee/ ende alles dat hem daerin verruert.

t psal. 148.

36 Want Godt sal Zion helpen/ ende de ste-den Juda bouwen/ datmen aldaer woone/ ende die besitte.

37 u Ende het zaet zijner knechten sullense be-erven/ ende die zijnen Name beminnen/ sul-len daerin blijven.

u Prov. 2.21

Den lxx. Psalm.

1. Is even eens inhouts met den voorgaenden Psalm: want hy bidt teghen de afvallighe Synagoghe/ ende voor de Kercke.

1 Eenen Psalm Davids/ voor te singhen/ ter ghedachtenisse.

2 Haest u/ Godt/ a my te verlossen: Heere/ my te helpen.

a psal. 40.14

3 b Sy moeten hen schamen/ eñ te schan-den worden/ die na mijner zielē staen: sy moe-ten c te rugghe keeren/ ende beschimpt wor-den/ die my quaet wenschen.

b psal. 35.26 ende 71.13 c psal. 35.26 ende 71.13

4 d Dat sy moeten wederom te schanden wordē/ die daer over my schreyē: Daer/ daer.

d Job 31.29 Prov. 17.5

5 Verheughen ende vrolick moeten zijn aen u/ die na u vraghen: ende die u heyl lief hebben/ e altoos segghen: Hooch gheloeft zy Godt.

e psal. 35.27 ende 140.17

6 Ick doch ben ellendich ende arm: Godt haest u tot my/ want ghy zijt mijn hulper en-de verlosser/ mijn Godt/ en vertreckt niet.

Den lxxi. Psalm.

1. Desen Psalm is sonder tytel / misschien dat het een ghemeyn ghebedt zy der gantscher Kercken/van allen tyde herwaerts/ voor de behoudinghe des woordts/ ende verlossinghe vanden tyrannen ende verbolghers,/ die de Kercke/ ghelijck als tot allen tyden/ alsoo in sonderheyt inden laetsten tyden/ als in haren ouderdom/ hebben sal: want dan sullen de Gheest ende andere gauen also niet/ als inder eerster Kercken/ende onder den Propheten/in zwanghe gaen.

a psalm.7.1 ende 25.1 ende 31.1 Syrach 2.12

HEere / a ick vertrouwe op v/ en laet my nemmermeer te schanden worden. 1

Verlost my door uwe gherechtichept/ ende helpt my wt:neyght uwe ooren tot my/ ende helpt my. 2

b † and. rotz/

Zijt my eenen stercken b † troost / daerhenen ick altoos vlieden meughe / ghy die toegheseyt hebt my te helpen: want ghy zijt mijnen rotzsteen ende mijn burcht. 3

Mijn Godt / helpt my wt der handt des godtloosen/ wt der handt des onrechtveerdighen ende tyrannen: 4

c psalm.22.10 ende 91.9 Syr. 34.16

c Want ghy zijt mijn toeversicht / Heere/ mijn hope van mijner ieughet aen. 5

d Jerem.1.5

Op v hebbe ick my verlaten van moeders lijue aen: d ghy hebt my wt mijns moeders lijf ghetoghen/mijnen roem is altoos van v. 6

Ick ben voor velen als een wonder/ doch ghy zijt mijn stercke toeversicht. 7

Laet mijnen mondt ws roems ende ws prijs vol zijn daghelicx. 8

e psal.71.18

e Verworpt my niet in mijnen ouderdom/ verlaet my niet/wanneer ick zwack worde. 9

f psalm.2.2

Want mijn vyanden spreken teghen my/ ende die op mijn ziele houden/ f beraden haer met malcanderen/ 10

Ende spreken: Godt heeft hem verlaten: iaecht nae / ende grijpt hem: want daer en is gheen verlosser. 11

God/weest niet verre van my: mijn God/ haest v/my te helpen. 12

g psal 35.26 ende 70.3

g Schamen moeten hen / ende omcomen/ die mijn ziele teghen zijn: met schande ende schimp moeten sy ouerschuddet worden / die mijn ongheluck soecken. 13

h † and. verwachten/

Ick nimmers wil altoos h † herdden/ende wil altoos ws roems meer maken. 14

Mijnen mondt sal vercondigen uwe gerechtichepdt/ daghelicx uwe heyl/die ick niet alle tellen en can. 15

Ick ga henen inder kracht des Heeren/ Heeren: ick prijse alleen uwe gherechtichept. 16

Godt/ghy hebt my van ieuget op geleert/ daerom vercondighe ick uwe wonder. 17

i psal.71.9 * Deut.6.20

Oock i verlaet my niet/ Godt/ inden ouderdom / wanneer ick grau worde/ * tot dat ick uwen arm vercondighe kindts kinderen/ ende uwe kracht allen die noch comen sullen. 18

Godt/uwe gerechtichept is hooch/ghy die groote dinghen doet: Godt/wie is v gelijck? 19

k 1.Sam. 2.6 Tobie 13.2 Sap.12.13

k Want ghy laet my beproeuen vele ende grooten angst / ende maeckt my weder leuendich/ende haelt my weder wt der diepten der aerden op. 20

l 2.Sam.7.9

l Ghy maket my seer groot/ ende troostet my weder. 21

Sa dancke ick oock v met psalterspel voor uwe trouwe / mijn Godt: ick lofsinghe v op der harpen/ghy Heylighe in Israel. 22

Myne lippen / ende mijn ziele / die ghy verlost hebt/zijn vrolick/ende lofsinghen v. 23

Oock dichtet mijn tonghe daghelicx van uwer gherechtichept: m want schamen moeten hen ende te schanden worden / die mijn ongheluck soecken. 24

m psa.35.26 ende 40.15 ende 70.3 ende 71.13

Den lxxij. Psalm.

1. Een sonderlinghe prophecye vanden rijcke Christi/ en Christo selfs/ Dat hy God zy: 5. want hem (seyt hy) salmen vreesen/so langhe etc. Item/ 11. Alle Coninghen sullen hem aenbidden/ etcet. Dat in zijn rijcke zy vergheuinghe der sonden/ 7. ouervloedighe gherechtichept/ 4. verlossinghe der ellendighen ende armen: welcke weldaden hy hooch prijst: 12. seyt oock daerby van het kruyce/ dat/ die onder desen rijcke zijn/ hare vyanden hebben/ende ghemoordt worden/ 14. daer hyse dan noch in troostet/ dat dese hare doodt niet schandelick noch boose/maer gantsch diere gheacht worde voor Christo. 17. Aen het eynde wordt hier toegheset vanden dienst der Kercken/ van wtcondinghe der weldaet Christi.

1 Des Salomons.

GOdt/geeft uwe gherichte den Coninck/ ende uwe gherechtichepdt des Conincx sone:

2 a Dat hy v volck b † brenghe totter gherechtichept/ ende uwe ellendighen verlosse.

3 Laet de berghen den vrede brenghen onder het volck/ ende de kleyne berghen de gerechtichept.

4 Hy sal het ellendich volck by den rechte behouden/ende den armen helpen/ende de lasteraers versmijten.

5 Men sal v vreesen / c soo langhe de Sonne ende Mane duert / van kinde tot kints kinderen.

6 Hy sal afvaren/als den regen opt d † veldt/ als de druppen die het landt vochtighen.

7 Te zijnen tyde sal bloeyen de rechtveerdighe / ende grooten vrede / tot dat de Mane niet meer en is.

8 e Hy sal heerschen vander eener zee tot aen de ander / ende vanden f water aen / tot der wereldt eynde toe.

9 Voor hem sullen hen neyghen die in de woestijnen zijn/ende zijne vyanden sullen het stof lecken.

10 g De Coninghen aen de zee/ ende inden eylanden sullen gheschencken brenghen: de Coninghen wt ryck Arabien ende Seba sullen gauen toevoeren.

11 Alle Coninghen sullen hem aenbidden/alle Heydenen sullen hem dienen.

12 Want hy sal den armen verlossen/die daer schreyt: ende den ellendighen/die geenen hulper en heeft.

13 Hy sal ghenadich zijn den h kleynen ende armen/ en den zielen der armen sal hy helpen.

14 Hy sal hare zielen wt der bedriegherye ende i wreuel verlossen / ende haer bloet sal diere gheachtet worden voor hem.

15 Hy sal leuen / ende men sal hem van den goude wt rijck Arabien gheuen/ende men sal altoos voor hem bidden / daghelicx salmen hem louen.

16 Op aerden bouen opden bergen sal k † het coorne dick staen / zijn vrucht sal l beuen als Libanon/ ende sal groeyen inden steden / als gras op aerden.

17 Sijnen Naem sal eewichlick blijuen: soo langhe de Sonne duert / sal zijnen Name op de nacomelinghen m reycken / ende n sullen door den seluen ghesegheent zijn: alle Heydenen sullen hem prijsen.

18 Gheloeft zy Godt de Heere / de Godt Israels/ o die alleene wonder doet,

Ende

Ende ghelooft zy zijnen heerlicken Name 19
ewichlick / ende alle landen moeten zijner
eere vol worden. Amen. Amen.

¶ De ghebeden Dauids des soons Isai/
hebben een eynde.

Den lxxiij. Psalm.

1. Is ghelijcken inhoudts met den 37. Psalm: ende verbatet een schoone leere / dat wy ons door ghemeyne ergernisse int kruyce der godvreesenden in desen leuen/ ende voorspoet der godtloosen niet verergheren laten: maer ons in onse ellende troosten in den woorde / ende sien met ghedult op der godtloosen wrake/ die Godt te zijner tijdt aen hen oeffenen wil.

Eenen Psalm Assaph.

ISrael heeft dannoch Godt ten trooste/ 1
a wie slechts van reynen herten is.
b Ick dannoch hadde schier gestruyckelt met mijne voeten: mijn treden hadden 2
by na gheslibbert.
Want het verdroot my op de grootsprekers / doe ick sach dat het den godtloosen soo 3
wel ghinck.
Want sy en zijn in gheen perijckel des 4
doots/ maer c † staen vast als een paleys.
Sy en zijn niet in ongheluck als ander lieden/ ende en worden niet als ander menschen 5
gheplaecht.
Daerom d † moet haer trotzen costelick 6
dinck zijn / ende haren wreuel moet wel ghedaen heeten.
Haren persoon e † pruyst hem als eenen 7
vetten balch: sy doen wat sy slechs gedencken.
Sy vernieten alle dinck / ende spreken 8
quaet daervan / ende spreken ende lasteren
hooch hier in.
Wat sy spreken/dat moet vanden hemel af 9
ghesproken zijn: wat sy seggen/ dat moet gelden op aerden.
f † Daerom valt hen haer ghemeyn volck 10
toe / ende loopen hen toe met hoopen / als
water.
Ende spreken: Wat soude Godt na genen 11
vragen: wat soude de hoochste harer achten?
Siet/ dat zijn de godtloose: die zijn geluck- 12
salich inde werelt/ ende worden rijck.
g Salt dan te vergeefs zijn / dat mijn herte 13
onstraffelick leeft / ende ick mijne handen in
ontschult wassche?
h Ende ben geplaecht dagelicx / ende mijn 14
straffe is alle morghen voorhanden?
Ick hadde oock schier also ghesept/ als sy: 15
doch siet / daermede hadde ick verdoemt alle
uwe kinderen/ die oyt gheweest zijn.
Ick dachte daer nae / dat ickt begrijpen 16
mochte: doch het was my te zwaer:
Tot dat ick ginck int i heylichdom Gods/ 17
ende merckte op haer eynde.
Doch ghy settetse op het glatte / ende stor- 18
tetse te gronde.
k Hoe worden sy so haest te niete? sy gaen 19
onder / en nemen een eynde met verschricken.
Als eenen droom/ wanneer eener opwaect: 20
soo maeckt ghy / Heere / hare l beelden inder
stadt versmaedt.
Doch het doet my wee int herte/ en steeckt 21
my in mijne nieren.
Dat ick moet een sot zijn/ ende niet weten: 22
ende moet als een dier zijn voor v.
Dannoch blijue ick allewegher by v: want 23
ghy houdt my by mijner rechterhandt,

24 Ghy leydt my na uwen rade / ende neemt my eyndelick met eeren aen.

25 Wanneer ick slechs v hebbe/ soo en vraghe ick niet na hemel ende aerde.

26 Wanneer my ooc lijf ende ziele versmachtede/ soo zijt ghy doch/ Godt/ alletijdt mijns herten troost/ ende mijn m deel.

27 n Want siet/ die van v wijcken/ sullen omcomen: ghy brengt om alle die/ die teghen v hoererije bedrijuen.

28 Doch dat is mijn vreucht / dat ick my tot Godt houde / ende mijn toeuersicht sette op den Heere/ Heere/ dat ick vercondighe alleene uwe doen.

m Nu.18.20 psal.16.5 ende 119.56 Thren.3.24
n Iere.17.13 Hebr.10.38

Den lxxiiij. Psalm.

1. Een prophetisch gebedt voor het volc Gods/ ende den Tempel of godsdienst/ tegē de Heydenen/ die het volck souden wechvoeren / ende den Tempel verwoesten: als door de Chaldeen/ ende daer na door den Antiochum gheschiedt is.

1 Een onderwijsinghe Assaph.

GOdt/ waerom verstoot ghy ons so gheheel? ende zijt soo grimmigen toornich ouer de schapen uwer weyde?

2 Ghedenckt aen uwe ghemeynte / die ghy van a oudts her verworuen / b ende v totten erfdeele verlost hebt: aen den berch Zion/ daer ghy op woonet.

3 Treedt op hen met voeten / ende stootse gantsch te gronde: de vyandt heeft alle dinck verdoruen int heylichdom.

4 Uwe c wederspannighe brullen in uwe d † huysen/ ende setten hare afgodē daerinne.

5 Men siet de axe bouen blicken/ alsomen in een woudt houwet.

6 Ende verhouwen alle zijn schnitwerck met bijlen ende baergien.

7 e Sy verbernen uwe heylichdom: sy ontwijen de wooninghe uws Naems te gronde.

8 Sy spreken in harer herten: Laet ons hen berooven: sy verbernen alle f huysen Gods inden lande.

9 Onse teeckenen en sien wy niet/ ende gheen Propheet en predickt meer / ende g † gheen leeraer en leert ons.

10 Och Godt/ hoe langhe sal de wederpartijder schenden/ ende de vyandt uwen Name so gantsch lasteren?

11 Waerom wendet ghy uwe handt af / ende uwe rechterhāt so gantsch van uwē h schoot?

12 Doch God is mijnen Coninck van oudts af/ die alle hulpe doet die op aerden geschiet.

13 Ghy verdeylt de zee door uwe kracht/ ende verbreeckt de coppen der i draken int water.

14 Ghy verslaet de coppē der walvisschen/ en geeftse tot eē spijse dē volcke inder woestijne.

15 Ghy laet heruit k springfonteynen ende beken: ghy laet verdrooghen stercke stroomen.

16 Dach ende nacht is uwe: ghy maeckt dat beyde de Sonne ende Sterren haren ghewissen loop hebben.

17 Ghy settet eenen yeghelicken lande zijne palen: somer ende winter maeckt ghy.

18 So ghedenckt doch dies / dat de vyant den Heere schendet / ende een dwaesachtich volck lastert zijnen Name.

19 Ghy en wondt doch den ghedierte niet geuen de ziele uwer tortelduyuen / ende uwe ellendighe dieren niet so gantsch vergheten.

20 Ghedenct aen het verbondt: want het lant is allenthaluen iammerlicken verheert / ende de huysen zijn verscheurt.

a of/ ouden tijden af/
b Deut.4.20 ende 32.9
c of/ beleedighers/ wederstreuers
d dat is/ scholen en Synagoghen/ daer Gods woordt gheleert wert.
† an. hoochtijdelicke feesten/ en steken haer banieren tot teeckenen op.
Men roemde hem als eenen die een hooch werckdede/ die daer dicke boomen hieuwen: Nv doch verhouwen sy al-le/ etc.
e 1.Reg.9.7 2.Reg.25.9 2.Par.36.19
f dat is/ de steden daer Gods zijn woordt heeft: als inde scholen.
g † an. niemant onder ōs weet hoe langhe.
h Schoot/ dat is dē Tempel/ daer Godt zijn volck in versamelt en leert: gelijc een moeder haer kindt draecht ende soocht.
i dat is/ tyrannen: als Pharao ende zijne Vorsten: alsoo oock de walvisschen.
Exod.14.27 Job 40.20 Esaie 27.1
k dat is/ Godt bouwt landen ende steden: hy verstoortse oock weder.

Laet den l slechten niet met schande daer- 21 van gaen: want de arme ende ellendige roe- men uwen Name.

Maeckt v op/ Godt/ ende voert wt uwe 22 sake: denckt aen de smaetheyt die v daghe- licks van den dwasen wedervaret.

Vergeet niet des roepens uwer vyanden: 23 het rasen uwer wederpartyders wordt hoe langher hoe grooter.

l of/ verworpenen

Den lxxv. Psalm.

1. Desen Psalm wordt wel bediedt als een prophecye opden persoon Christi/ die daer als een Coninck regeert/ door zyn woordt inder wereldt/ zyn Kercke beschermt/ ende de Synagoghe met allen vyanden des Euangeliums ombrengt. Sodanich verstant beweeren het tweedde ende het laetste vers/ die sulck werck verbaten/ dat alleen Christo door het woordt zyns Euangelij toecomt.

Eenen Psalm ende liedt Assaph/ dat hy 1 niet om en quame/ voor te singhen.

Wy dancken v/ Godt/ wy dancken v: 2 ende vercondighen uwe wonderen/ dat uwen Name is a na by is.

Want te zyner tyt so sal ick recht richten. 3

Het landt beeft/ ende alle die daer in 4 woonen: doch ick houde zyne b calommen vaste. Sela.

Ick sprack tot den grootsprekers: Roemt 5 niet also: ende tot den godtloosen: En pocht niet op c gheweldt.

Pochet niet soo hooch op uwe gheweldt: 6 spreeckt niet so halsterckich:

Het hebbe gheenen noot/ noch vanden op- 7 ganck noch vanden nederganc/ noch vanden gheberchte inder woestyne.

d Want Godt is richter: e die vernedert 8 desen/ ende verhoocht gheuen.

f Want de Heere heeft eenen beker inder 9 handt/ ende met stercken wyne vol ingheschoncken/ ende g schenct wt denseluen: doch de godtloose moeten alle drincken/ ende den droesem wtsuppen.

Ick dannoch wil vercondighen eewichlic/ 10 ende lofsinghen den Godt Jacobs.

Ende wil alle gheweldt der godtloosen 11 verbreken: dat het gheweldt der rechtveerdighen verhoocht worde.

a dat is/ die ons gheringe ende troostelicken helpt ende behoudt.
b of/ pilaerstylen. Dat is, de brome verschricken voor Godt: maer hy versterckt se doch: de godtloose blyuen stout/ ende gaen also onder.
c Heb. hoorne/ welcke bedieden gheweldt.
d Spr. 35.15
e 1. Reg. 2.7
f Esaie 51.17 Jerem. 25.15 Psalm. 60.5
g dat is/ Hy deylt eenen yegheliicken zyn mate toe dat hy lyde/ doch het grondtsop blyft den godloosen.

Den lxxvi. Psalm.

1. Een dancksegginghe voor tweederley gauen Gods/ dat hy der Kercken ende zynen volcke geeft zyn woordt/ 4. ende daer beneuen vrede/ in dien/ dat hyse voor der tyrannen gheweldt beschermt.

Een Psalmliedt Assaph/ op snarenspel/ 1 voor te singhen.

Godt is in Juda bekent/ in Israel is 2 zynen Name heerlick.

Te Salem is zyn tente/ a ende zyn 3 wooninghe tot Zion.

b Aldaer verbreeckt hy de pylen des bo- 4 ghen/ schildt/ zweerdt ende stryt. Sela.

Ghy zyt heerlicker ende machtigher dan 5 de c roof berghen.

De stoute moeten berooft worden/ ende 6 ontslapen/ ende alle kryggers moeten de handt laten d sincken.

Van uwen schelden/ Godt Jacobs/ since- 7 ket inden slaep beyde peerdt ende waghen.

Ghy zyt verschrickelick: wie can voor v 8 staen/ wanneer ghy toornet?

e Wanneer ghy het oordeel laet hooren 9 vanden hemel/ soo verschrickt het aerdtryck/ ende wordt stille.

Wanneer Godt hem opmaeckt te richten/ 10 dat hy helpe alle ellendigen op aerden. Sela.

11 Wanneer menschen teghen v woeden/ soo legt ghy eere in: ende wanneer sy noch meer woeden/ so zyt ghy noch gherustet.

12 f Gheloeft ende houdet den Heere uwen God/ alle die ghy rondtom hem zyt: brenghet gheschencken den verschrickelicken.

13 Die den Vorsten den moedt neemt/ ende verschrickelick is onder den Coninghen op aerden.

a psal. 9.12 Esaie 8.10
b psal. 46.10
c dat zyn de groote coninckrycken ende vorstendommen: als Assyrien/ Babylon ende Egypten/ die de landen onder hen brachten met stryt/ ende alsoo tot hen roofden.
d of/ en hebben geen vuysten meer/ connen niet slaen/ zyn vertzaecht.
e Judic. 4.15 2. par. 20.22 2. Reg. 19.35

Den lxxvij. Psalm.

1. Een leere ende sonderlinge vertroostinghe/ hoe hen treurighe herten oprichten sullen/ die met swaren ghedachten ende anderen becommernissen onderdruct worden: Namelicken/ dat sy hen voor aen ten gebede/ ende daer na tot ernstiger nadenckinghe der wonderwercken Godts begheuen. Die sulcx niet en doen/ ende ooghen alleene op het tegenwoordige leet vesten/ dien ist vergeefs/ dat sy smerte met smerte soecken te verdryuen.

1 Eenen Psalm Assaph/ voor Jeduthun/ voor te singhen.

2 Ick a roepe met myner stemme tot God/ tot Godt schreye ick/ ende hy verhoort my.

3 Inder tyt myner noot soecke ick den Heere/ myn b† handt is des nachts wt ghestrect/ ende en laet niet af/ want myn ziele en wil haer niet troosten laten.

4 Wanneer ick bedroeft ben/ soo ghedencke ick aen God: wanneer myn herte in angste is/ so spreke ick. Sela.

5 Myn ooghen houdt ghy dat sy waken: ick ben so amechtich/ dat ick niet spreken en can.

6 Ick ghedencke der ouden tydt/ der voorleden iaren.

7 c Ick dencke des nachts aen myn snarenspel/ ende spreke met myner herten: mynen gheest moet d† nasoecken.

8 Sal dan de Heere eewichlick verstooten/ ende gheen ghenade meer betoonen?

9 Is het dan gantsch ende gaer wt met zyner goedertierenheyt? ende heeft de e† toeseghinghe een eynde?

10 Heeft dan Godt vergheten ghenadich te zyn/ ende zyne barmherticheyt voor toorne besloten? Sela.

11 Doch soo sprack ick: ick moet dat lyden/ de rechterhandt des hoochsten f can alle dinck veranderen.

12 Daerom ghedencke ick aen de daden des Heeren/ Ja ick ghedencke aen uwe voorleden wonderwercken.

13 Ende spreke van alle uwe wercken/ ende segghe van uwen doen.

14 God/ uwen wech is g heylich: waer is soo een machtich God/ als ghy God zyt?

15 h Ghy zyt Godt/ die wonderwercken doet/ ghy hebt uwe macht bewesen onder den volcken.

16 i Ghy hebt v volck verlost gheweldichlick/ de kinderen Jacobs ende Josephs. Sela.

17 De wateren saghen v Godt/ de wateren saghen v/ ende angsteden hen/ ende de diepten daverden.

18 De dicke wolcken goten water/ de wolcken donderden/ ende de stralen voeren daer henen.

19 Het donderde inden hemel/ uwe blixemen lichteden op den aerdbodem/ het aertrycke verfaerde hem/ ende beefde daer van.

Uwen

Uwen wech was in de zee / ende uwen 20 padt in groote wateren/ende men en speurde doch uwen voet niet.

k Ghy voerdet v volck als een kuddescha- 21 pen/door Mose ende Aaron.

Den lxxviij. Psalm.

1. Vertelt inden gantschen Psalm/ Gods menichfuldighe weldaden / ende zyns volcx menichfuldighe erchept ende sonde/ die allewege ghestraft zyn/op dat also de lieden leerden/God vertrouwen/ hem vreesen/ende zyns Wet alle gehoorsaem zyn.

Een onderwysinghe Assaph. 1

Hoort myn volc/myn Wet/neycht uwe ooren tot der reden myns monts.

a Ic wil mynē mont op doen te spre- 2 ken / ende oude gheschiedenisse wt spreken.

Die wy gehoort hebben / ende weten/ende 3 onse vaders ons vertelt hebben.

b Dat wy het niet verbergen en souden ha- 4 ren kinderen die hier na comen: ende vercondichden den roem des Heeren/eñ zyne macht ende wonderen/die hy ghedaen heeft.

Hy richtede een ghetuygenisse op in Ja- 5 cob eñ gaf eē Wet in Israel/ c die hy onsen vaderen geboot te leeren haren kinderen.

Op dat het de nacomelingen leerden/ en- 6 de de kinderē die noch souden geboren wor- den/ wanneer sy op quamen / dat sy het oock haren kinderen vercondichden.

Dat sy op Godt setteden hare hope / ende 7 niet en vergaten de daden Gods / ende zyne gheboden hielden.

Ende niet en werden d als hare vaders/ 8 een tegenwillige ende ongehoorsamen aerdt: welckē haer herte niet recht en was/ende ha- ren geest en hielt niet getrouwelic aē Godt.

Als de kinderen e Ephraim / die ghehar- 9 nascht den boghe voerden / af vielen ter tydt des f strydts.

Sy en hielen het verbont Godts niet/ en- 10 de en wonden niet in zyne Wet wandelen.

Ende vergaten zyner daden / ende zyne 11 wonderen/ die hy hen bewesen hadde.

g Voor haren vaderen dede hy wonder in 12 Egyptenlande/ inden velde Zoan.

h Hy deylde de zee/ende lietse daer door he- 13 nen gaen/ ende settede het water als eenen muere.

i Hy leyddese des daechs met eener wolc- 14 ken/ ende des nachts met eenen klaren vyere.

k Hy verscheurde de rotzsteenē inder woe- 15 styne/ende drenctese met groote wateren.

Ende liet beken wt den rotzsteenen vloey- 16 en/dat sy henē af vloten als waterstroomen.

Noch sondichden sy voorder teghen hem/ 17 eñ vertoorndē den hoochsten inder woestyne.

l Ende versochten Godt in hare hertē/dat 18 sy spyse voorderden voor hare zielen.

m Ende spraken tegen Godt/ende seyden: 19 Ja/ Godt soude wel connen eenen disch be- reyden inder woestyne.

n Siet/hy heeft wel de rotzsteenen ghesla- 20 ghen/dat de wateren vloten / ende beken hen daer wt goten: doch hoe can hy broot geuen/ ende zynen volcke vleesch beschicken?

o Doe nu dat de Heere hoorde/ontbrand- 21 de hy : ende vyer ginck aen in Jacob/ ende toorne quam ouer Israel/

Dat sy niet en geloofden aen Godt/ende 22 hoepten op zyn hulpe.

Ende hy geboot den wolcken daer bouen/ 23 ende dede op de deuren des hemels.

24 p Ende liet het Man op hen reghenen/te eten/ende gaf hen hemels broodt.

25 Sy aten Enghels broodt : hy sandt hen spyse de volheydt.

26 q Hy liet waeyen den Oostenwindt onder den hemel/ende roerde door zyn sterckte den Zuyden wint.

27 r Ende liet vleesch op haer reghenen/ als stof/ende voghelen/ als zandt inder zee.

28 Ende lietse vallen onder haer leghers/al- lenthaluen daer sy woonden.

29 Doe aten sy / ende werden al te satt : hy lietse haren lust boeten.

30 Doe sy nu haren lust gheboet hadden/ s ende sy noch daer van aten/

31 Doe quam den toorne Godts ouer haer/ ende verworchde de voorneemste onder hen/ ende sloech daer neder de beste in Israel.

32 t Doch bouen dat alle sondichden sy noch meer/eñ en geloofdē niet aen zyne wonderen.

33 u Daerom liet hyse afsteruen/ dat sy niets x en verkreghen / ende moesten haer leef dage gheplaecht zyn.

34 Wanneer hyse verworchde / so sochten sy hem/ende keerden hen vroech tot Godt.

35 Ende gedachten/dat God haren troost is/ ende Godt de hoochste haer verlosser is.

36 Ende y huychelden hem met harē monde/ ende loghen hem met haren tonghen.

37 Doch haer herte en was niet vaste aen hē/ ende en hielden niet ghetrouwelic aen zynen verbonde.

38 z Hy dannoch was barmhertich/ende ver- gaf de misdaet/ende en verdelchdese niet/ en- de wendde dickwils zynen toorne af/ ende en liet niet zynen gantschen toorne gaen.

39 a Want hy dachte / dat sy vleesch zyn / ee- nen wint die daer henen vaert/ ende niet we- der en comt.

40 Sy vertoornden hem gantsch dickwils in- der woestyne/ende maecten hem onnoedich inde woeste plaetse.

41 Sy versochten Godt alleweghen weder/ ende b meesterden den heylighen in Israel.

42 Sy en dachten niet aen zyne handt / dies daechs doe hyse verlossede vanden vyanden.

43 Als hy dan zyne teeckenen ghedaen hadde in Egypten/ ende zyne wonderen inden lan- de Zoan.

44 c Doe hy haer water in bloet veranderde/ dat sy hare beken niet drincken en conden.

45 d Doe hy boose wormen onder haer schic- te/die hen veraten : ende vorschen diese ver- doruen.

46 e Ende gaf hare vruchten den rupsen/ en- de haer f† zaedt den sprinckhanen.

47 g Doe hy haren wynstock met hagel ver- sloech / ende haer † moerbesienboomen met vroste.

48 Doe hy haer vee sloech met haghel / ende hare kudde met stralen.

49 Doe hy boose Enghelen onder haer sandt in zynen grimmighen toorne / ende lietse ra- sen ende woeden/ ende leet doen.

50 h Doe hy zynē toorne liet voortgaen/ende hare zielen voor dē doot niet en verschoonde/ ende liet haer vee aen der pestilentie steruen.

51 i Doe hy alle eersteghebooorte in Egypten sloech/de eerste erfgenamen in dē huttē Ham.

52 k Eñ liet zyn volck wttrecken als schapen/ ende voerdese als een kudde inder woestyne.

k Exo.14.19. a Psalm.49.4. b Gen.12.26 c Deut.6.7.20 d Num.14.1 e Door dē Coninghen stont het regimēt in den stamme Ephraim / die ... f ... g Exo.7.8.9 h Exo.14.21 i Exo.13.22 k Psal.105.39 ... Num.20.11 l Exo.16.3 m Num.11.4 n Exo.16.2 ... Exo.17.6 o Num.11.1

p Exo.16.14. Deut.8.3 Joan.6.31 q Nu. 11.31 r Exod.16.13 s Num.11.33 Sapi.16.2 t Num.14.1 u Nu.14.36 x Dat sy het gheloefde lant niet en kregē/ eñ te vergeefs getogē waren wt Egypten. y betoondē hē schoon gelaet/ z Exod 32.14 Num.14.20 a psal.103.14 b Dat is / Sy besteminéden Gode alleweghen tyt ende wyse / hoe hy hulpe teghenwoordich zyn/ ende bebindelic helpen soude: eñ en wouden niet vertrouwen noch hopen op het toecomende. Als nu woudē sy vleesch / dā water daer na broot hebben. Doch also setten ende leerē/ hoe het Godt maken sal/dat heet/ God versoecken. Plagē ouer Egypten. c Exod.7.29 Psal.105.29 d Exo 8.6.24 e Exod.10 12 f† And.arbeyt g Exod.9.23 ende 10.13 psalm.105.32 † An.wilde vygenboomen. h Exo.9.2.13 i Exo.12.29 ende 13.15 k Exod.3.17

Ende hy leyddese seker/dat sy hen niet en 53 vreesden/ doch hare vyanden bedecte de zee.

Ende brachtse in zijne heylige lantpalen/ 54 tot desen berghe/ dien zijn rechterhandt verworuen heeft.

l Deut.3.3 Josue 6 ende 10.4 ende 11.7 ende 13.7

l Ende verdreef voor hen henē de volcken/ 55 ende liet hen het erue wt deylen / ende liet in haerer hutten de stammen Jsraels woonen.

Doch sy versochten ende vertoornden 56 Godt den hoochsten/ende en hielden zijne ghetuyghenisse niet.

Ende vielen te rugghe / ende verachteden 57 alle dinck/als hare vaders / ende en hielden niet/ghelijck als eenen loosen boghe.

m Judic.3.11

m Ende vertoornden hē met haren hooch- 58 ten/ende terchden hem met haren afgoden.

Ende doe dat God hoorde/ontbrādde hy/ 59 ende verwerp Jsrael seer.

n 1.Sa.4.2 Jerem.7.12

n Dat hy zijne wooninghe tot Silo liet 60 varen / de hutte daer hy onder den menschen woonde.

o dat is/ de kiste ofte lade des verbonts/ daer sy hen op verlieten. 1.Sam.4.5.6

Ende gaf haer o macht in de ghevancke- 61 nisse / ende hare heerlickheyt in de handen des vyandts.

Ende gaf ouer zijn volck int sweert/ ende 62 ontbrandde ouer zijn erue.

Hare ionghe manschap verslindde het 63 vyer/ende hare p ionckvrouwen moesten onghevrijet blijuen.

p dat is/ionge maechdē moesten ongehouwet/etc. Hebr. ongheeeret.

q 1.Sa.4.11 †and. haer weduwē en weenden niet.

q Hare Priesters vielen door het sweert/ 64 ende † daer en waren gheen weduwen / die weenen souden.

Ende de Heere waecte op als een slapen- 65 de/ als een iuycher die van den wijne comt.

r 1.Sam.5.6 Psalm.87.1 s 1.Sam.7.5

r Ende sloech zijne vyanden in het achter- 66 deel/ende hinck hen een eewighe schande aen.

s Ende verwerp de hutte Joseph / ende en 67 vercoos niet den stamme Ephraim.

t psal. 132.13

Maer vercoos den stamme Juda/ t den 68 berch Zion / dien hy lief hadde.

Ende bouwede zijn heylichdō hooch / als 69 een landt dat eewichlick vast staen sal.

u 1.Sa.16.12 x 2.Sam. 7.8

u Ende vercoos zijnē knecht David/ x en- 70 de nam hem vanden schapsstallen.

y 2.Sam. 5.2

Vanden sooghenden schapen haelde hy 71 hem y dat hy zijn volck Jacob weyden soude/ende zijn erue Jsrael.

Ende hy weyddese ooc met aller trouwe/ 72 ende regeerdese met allen vlijte.

Den lxxix. Psalm.

1. Js gelijcken inhoudts met den 74. Psalm: klaget de comstighe verstooringe des Tempels ende des volcx/ende biddet om hulpe.

Eenen Psalm Assaph. 1

a 2.pa. 36.17

HEere/a Heydenen zijn in u erue ghevallen/die hebben uwen heylighen Tempel verontreynicht/ b ende van Jerusalem steenhoopen ghemaeckt.

b Jerem.9.11

c Jer.25.3 ende 16.4 ende 34.20 Deut.28.26 1.Mac.7.17

c Sy hebben de lichamen uwer knechten/ 2 den voghelen onder den hemel te eten ghegenen/ende het vleesch uwer heyligen/ den dieren inden lande.

Sy hebben bloet vergoten rondtom Jeru- 3 salem/als water/ ende daer en was niemant die begroef.

d 1.Reg.9.7 Jerem.19.6

d Wy zijn onsen nabueren een smaetheyt 4 ghewordden/eenen spot ende schimp dien / die rondtom ons zijn.

e Esais 64.22

Heere / e hoe langhe wilt ghy so gantsch 5 vertoornen? ende uwen yuer/als vyer bernen laten?

6 f Schuddet uwe grimmicheyt op de Heydenen/die u niet en kennen/eñ op de Coninckrijcken/die uwen Name niet aen en roepen.

f Jere.10.25

7 Want sy hebben Jacob opgheghten/ende zijne huysen verwoestet.

g Esaie 64.9

8 g Ghedenckt niet onser voorleden misdaet/ ontfermt u onser in corten / want wy zijn seer dunne ghewordden.

9 Helpt ghy ons/ God onse helper / om ws Naems eere wille: verlost ons/ende vergeeft ons onse sonden/om ws Naems wille.

10 Waerom laet ghy de Heydenen h segghen: Waer is nu haren Godt? laet onder dē Heydenen voor onsen oogen cont worden/de wrake des bloets uwer knechtē dat vergoten is.

11 Laet voor u comen het suchten der gevanghenen: nā uwen grooten arme behoudt de kinderen i des doodts.

12 Ende vergeldet onsen nabueren sevenvoudich in haren schoot/hare smaetheyt daermede sy u Heere gheschendet hebben.

13 k Wy daerentegheen u volck/ ende schapen uwer weyde/dancken u eewichlick/ende vercondighen uwen roem voort ende voort.

Den lxxx. Psalm.

1. Een schoon ghebet/ghelijcken inhoudts met den voorigen Psalm: wāt hy biddet/dat God voor den omliggenden Heydenen het Rijcke Jsraels (inden Tijtel een Lelie genoemt/ende inden Psalm eener lustigē Rancke vergeleken/ die vā Gode wt Egypten ghenomen/door zijn woort is opgetuymert ende gebouwet) beschermet : ende wort ooc nu welteghen der Kercken vyanden ghebeden.

1 Eenen Psalm Assaph / vanden a spanroosen/ voor te singhen.

2 GHy herder Jsraels/hoort/ghy die b Joseph hoedet als de schapen: verschijnt/ ghy die sittet bouen cherubim.

3 Verweckt u gewelt/ghy die c voor Ephraim / Ben Jamin ende Manasse zijt / ende comt ons te hulpe.

4 God d† troost ons/ende laet lichten u aensicht/so ghenesen wy.

5 Heere Godt e† Zebaoth / hoe langhe wilt ghy vertoornen over den ghebede ws volcx?

6 f Ghy spijstse met tranē broot/ende drencktse met grooter mate vol tranen.

7 g Ghy settet ons onsen nabueren ten h ghekijf/ende onse vyanden spotten onser.

8 God Zebaoth troost ons / laet lichten u aensicht/so ghenesen wy.

9 i Ghy hebt eenen wijnstock wt Egypten ghehaelt/ende hebt verdreuen de Heydenen/ ende denseluen gheplantet.

10 Ghy hebt voor hem de bane gemaeckt/hebt hem laten inwortelen/ dat hy het landt vervult heeft.

11 Berghen zijn met zijner schaduwe bedeckt/ ende met zijnen rancken de k cederen Gods.

12 l Ghy hebt zijnen wasdom wtghebreydet/ tot aen de zee / ende zijne tacken tot aen het m water.

13 Waerom hebt ghy dan zijnen n tuyn ghebroken/dat hem o verscheurt alles wat voor by gaet.

14 p De wilde swijnen hebben hem verwoestet/ ende q de wilde dieren hebben hem r† verdorven.

15 God Zebaoth/ wendet u doch / schouwet vanden hemel/ende siet aen/ende besoeckt desen wijnstock.

16 Ende houdt hem in bouwinghe / die u rechter

ter hant gheplant heeft/ ende dien ghy v vast vercoren hebt.

f† Siet daerin ende scheldt/dat des bernēs ende scheurens een eynde worde. 17

V handt beschutte het volck uwer rechter hant/eñ de lieden die ghy v vast vercorē hebt. 18

So en willen wy niet vā v wijckē:laet ons leuen/ so willen wy uwen Name aenroepen. 19

t Heere Godt Zebaoth troost ons / laet v aensicht lichten/so ghenesen wy. 20

f† And. Hy is met vyer verbrant, ende wt ghehouden/ eñ sy sullen van uwen schelden omcomen.
2.Par. 36.17
† Psal.80.4

Den lxxxj. Psalm.

1. Desen Psalm songmen aen de Loofhutten feeste/dat daer inghesettet was ter ghedachtenisse des wttochs wt Egyptenlandt. Ende hier verbatet de Propheet/ de leere des eersten ghebots/ dat sy alleene den God/diese wt Egyptenlant geuoert heeft/betrouwen/ende hen voor afgoderye vermijden: hangt oock hier aen de toeseggingen ende bedreyginghen. die inden eersten gheboden zijn.

a† Op der Githith/voor te singen / Assaph. 1

SInghet vrolicken Gode/die onse stercte is/juychet den Gode Jacobs. 2

Neemt de Psalmē / ende geeft herwaerts de tamborijnen / liefticke harpen met Psalteren. 3

Blaest in de nieuwe Mane de Basuynē/ b† in onsen feeste der Loofhutten. 4

c Want sulcx is een wijse in Jsrael / ende een Recht des Gods Jacobs. 5

d Sulcx heeft hy ter ghetuygenisse gesettet onder Joseph/ doe sy wt Egyptenlant togen/ ende vreemde spraken ghehoort hadden. 6

Ende hy hare schouderen vanden last ontledighet hadde/ ende hare handen der potten los worden. 7

e Doe ghy my inder noot aenriept/halp ic v wt/eñ verhoorde v/f† doe v het weder ouerviel: g eñ versochte v aent twistwater: Sela. 8

Hoort mijn volck/ ick wil onder v getuyghen/ Jsrael ghy sult my hooren. 9

h Dat onder v gheen ander God zy/ ende dat ghy gheenen vreemden Godt aenbiddet. 10

i Jc ben de Heere v God/die v wt Egyptenlandt gheuoert heeft: doet uwen mondt wijdt op/laet my hem vullen. 11

k Doch mijn volck en hoorde mijn stemme niet/ende Jsrael en wil mijner niet. 12

l So hebbe ickse ghelaten in haers herten goetduncken/dat sy wandelen na haren rade. 13

m Woude mijn volc my gehoorsaem zijn/ ende Jsrael op mijnen weghe gaen: 14

So woude ick hare vyanden in cortē dempen/ende mijne handt ouer haer wederpartijders wenden. 15

Ende die den Heere haten / moesten aen hem faelgeren/ haren tijt dan woude eewichlick dueren. 16

Ende ick soudese met der bester tarwe spijsen / n ende met heunich wt den rotzsteenen versadighen. 17

a† An. voor de wijnpersse/
b† And. te bescheyden tijt, eñ in onsen hooch tijdelickē feeste.
c Leuit.23.34
c Num.10.2
d Gen.41.45
e Exod.3.7.
f† An. onder de donder verborghen.
Exod.19.16
g Exod.17.6
h Exod.20.2
i Deut.5.6
k Prou.1.24
l Rom.1.20
Act.14.16
m Baru.3.13
n Deut.32.13

Den lxxxij. Psalm.

1. Een ernstighe bescheldinghe dier/ die in Ouerheyt harē ampte niet nacomē/ maer misbruyken: geweldt tot onderdruckinghe der armen/ ende rijckdom tot allerley ouerdaet ende vertelheyt sulcken vreecht hy heftich met ghewissen omcomen. Maer dat hier de Ouerheyt / goden genoēt wort/ is verhaluen/ dat sy van Gode verordent / Roma. 13.1. zijne wrake/ diese na belanghe haers ampts deffent/ wtrichter.

Eenen Psalm Assaph. 1

GOd staet inder ghemeynten Gods/ende is richter onder den goden.

a Hoe lange wellet ghyliedē onrecht 2

a Mich.1.9
Zephan.3.3

richten/ende de persoonen der godloosen voortrecken:' Sela.

3 Doet recht den armen eñ den weesen/ende helpet den ellendighen ende noodtdruftighen ten rechte.

4 b Verlost den verachteden eñ armen/ ende verlost hem wt der godloosen gheweldt.

5 Doch sy en laten hen niet segghen/ende en achtens niet: sy gaen altoos henen in duysteren: daerom moeten alle c fondamenten des lants vallen.

6 d Jck hebbe wel ghesepdt: Ghy zijt goden/ ende altemael kinderen des hoochsten.

7 Doch ghyliedē sullet steruen als menschen/ ende als een tyranne te gronde gaen.

8 God maeckt v op/eñ richtet het lant: want ghy zijt een Heere ouer alle Heydenen.

b of/ontrucket
Prou.24.11
c Esaie 3.1.
d Joā.10.34
Exod.22.8.

Den lxxxiij. Psalm.

1. Js ghelijcken inhouts met den 80. Psalm: want hy biddet voor het volck / teghen de omliggende Heydenen / die het becommerden ende verstoorden.

1 Een Psalmliedt Assaph.

2 GOdt/ en swijcht doch niet also/ende en weest doch niet alsoo stille / Godt / en houdt doch niet so in.

3 a Want siet / uwe vyanden woeden/ ende die v haten/ rechten den kop op.

4 Sy maken listighe aenslaghen teghen v volck / ende raedtslaghen teghen uwe b verborghene.

5 Wel aen/sprekē sy/laet ons hen wtroeyen/ dat sy geen volck zijn/dat des naems Jsraels niet meer ghedacht en worde.

6 Want sy hebben hen met malcanderē vereeniget/ende een verbont tegen v ghemaeckt.

7 De hutten der Edomiters ende Jsmaeliters/der Moabiters ende Hagariters/

8 Der Gebaliters/ Ammoniters eñ Amalekiters/de Philisteen/ met tsamē diē te Tyro.

9 Assur heeft hem oock tot hen gegeuen/ende helpen den kinderen Lot. Sela.

10 c Doet hen als den Midianiteren / d als Sissera / als Jabin aen e der beke Kison.

11 Die verdelghet werden tot Endor/ eñ werden tot dreck op aerden.

12 f Maect hare vorsten als Oreb ende Seb/ alle hare ouerstē/ als Sebah ende Zalmuna.

13 Die daer segghen : Wy willen de huysen Gods innemen.

14 God maectse als eenen weruel/ g als stoppelen voor den winde.

15 Als een vyer dat het wout verbrandt / ende als een vlamme de berghen aensteeckt.

16 Also veruolchtse met uwen weder / ende verschricktse met uwen onweder.

17 Maeckt haer aenghesichte vol schanden/ dat sy na uwen Name vraghen moeten.

18 Schamen moetē sy hen ende verschricken/ altoos meer ende meer / ende tot schanden worden/ende omcomen.

19 So sullen sy bekennen/ dat ghy met uwen Name heetet / h† Heere alleene/ ende de Hoochste in aller wereldt.

a Psalm.2.1
b Dat zijn die int gheloove der werelt verborgen leuen/ datmense voor ketters acht.
c Judic.7.22
d Judic. 4.15
e Judic.5.20
f Judic.7.25
g Psalm.1.4 ende 35.5
h† An. Jehoua

Den lxxxiiij. Psalm.

1. Tweerley verhalet desen Psalm: voorāen danckt hy God, voor zijn Woordt / Tempel ende Dienst / 5. ende vertelt wat het voor een ghenade zy, sulcx te hebben. 10. Daer na biddet hy / dat Godt dese behouden wille.

1 Eenen Psalm der kinderen Korah / a† op der Githith/ voor te singhen.

a† An. voor de wijnpersse.

HOe liefiick zijn uwe wooningen / Heere b† Zebaoth. 2

c Mijner ziele verlangt ende suchtet na de voorhouen des Heeren: mijn d lijf ende ziele verheughen haer inden leuendighen Godt. 3

Want den e† vogel heeft een huys gevonden: ende de swaluwe haren nest/ daer sy iongen opbrengen/ namelicken/ uwē altaer Heere Zebaoth/ mijn Coninck ende mijn God. 4

Wel dien/ die in uwen huyse woonen/ die louen v altoos. Sela. 5

Wel dien menschen/ die v voor hare stercte houden/ ende v na wandelen. 6

Die door het f† iammerdal gaen/ eñ maken aldaer fonteynē/ ende de g Leeraers worden met vele seghens gheciert. 7

Sy behouden deen ouerwinninghe na der andere/ datmen sien moet / de rechte Godt zy te Zion. 8

Heere God Zebaoth/ hoort mijn gebet/ verneemt het/ God Jacobs. Sela. 9

God onse schilt/ schouwet doch/ siet aen het h† Rijcke ws ghesalfden. 10

Want eenen dach in uwen voorhoue is beter dan anders duysent: ick wil lieuer de deure wachten in mijns Gods huys/ dan langhe woonen inder godloosen hutten. 11

Want Godt de Heere is de i Sonne ende schilt/ de Heere gheeft k genade ende eere/ den vromen sal hy gheen goet ontbreken laten. 12

l Heere Zebaoth/ wel dien mēsche die hem op v verlaet. 13

b† Anders/ der heyrscharen.
c 2. Cor. 5. 2
d Cantic. 5. 6
e† an. mussche/ etc. eñ de tortelduyue etc.
f dat is/ reysen hen ende weder / ende leerē de lieden.
† An. moerbesienboomē dal
g † An. dijcken werdē met reghen vol. Sy gaen van hoope te hoopen/ te verschijnen Gode in Ziō.
h† and. aengesichte
i Dat is / Hy leeret ende beschuttet/ troostet eñ helper.
k dat is / voor den haer ende smaetheyt der werelt.
l psalm. 2. 12
Jere. 17. 7

Den lxxxv. Psalm.

Is niet onghelijcken inhoudts met den voorleden: want het is een ghebet/ dat Religie ende ghemeyne stant behouden werden. Voortaen biddet hy voor het woort ende zijne vruchten inden volcke. Daer na voor gemeynen welstant inden lande/ ende vruchten des velts. Sommighe maken hier een bedieding op het Rijcke Christi ofte Euangelium: ende also moetmen in hoogheren verstande nemen/ dat hier van Acker of lande ghesept wort.

Eenen Psalm der kinderen Korah/ voor te singhen. 1

HEere/ ghy zijt voormaels ghenadich gheweest uwen lande / ende hebt de geuanghenen Jacobs verlost. 2

a Ghy die de misdaet voormaels vergeuen hebt uwen volcke / ende alle hare sonden bedecket. Sela. 3

Ghy die voormaels alle uwen toorne hebt wech ghenomen / ende v ghewendet vander grimmicheyt ws toorns. 4

b† Troost ons/ Godt onse c Heylant/ ende laet af van uwer ongheuade ouer ons. 5

Wilt ghy dan eewichlick ouer ons toornen? eñ uwen toorne gaen laten altoos voort ende voort? 6

d Wilt ghy dan ons niet weder verquickē? dat hen v volck ouer v verheughen moghe? 7

Heere / vertoont ons uwe ghenade / ende helpt ons. 8

Och dat ick hooren mochte / dat Godt de Heere sprect/ dat hy vrede toesepde zijnē volcke / ende zijnen heylighen/ op dat sy niet e op een dwaesheyt en comen. 9

Doch is ymmers zijn hulpe nae dien die hem vreesen/ dat in onsen lande eere woone. 10

Dat goedicheydt ende trouwe hen onder malcanderen ontmoeten / gerechticheyt ende vrede hen cussen. 11

a psalm. 32. 1
b† An. Brenght ons weder/
c Dat is/ heyl geuer/ Salichmaker/
d psalm. 79. 5
e Dat is/ Dat sy niet tē leetsten en vertzagen ofte ongedvldich worden/ ende God lasteren.
f Dat is/ Dat het loslick toegae/ eñ de liedē vroom teghen een ander zijn/ door goedēstāt der Religie eñ burgherlicken leuen allenthaluen.

12 Dat trouwe op aerden wasse/ ende de ghe rechticheyt vanden hemel schouwe.

13 Dat ons ooc de Heere goet doe/ op dat onse lant zijne vruchten ghene.

14 Dat dannoch gerechticheyt voor hem blijue/ ende in swanghe gae.

Den lxxxvj. Psalm.

1. Biddet dat hy wt vare verlosset worde. Ende hy laet zijn gantsche ghebet steunen/ niet op eenige zijne verdiensten/ maer alleen op Godts goedertierenheydt ende barmherticheyt/ 8. daer hy een schoon wtghescbrey van inuoert/ 11. eñ biddet/ dat hy in sulcken betrouwen/ als Gods woort mede brenghet / behouden worde. 12. Menget hier oock een dancksegginghe onder/ als ware hy alleede verhoort.

1 Een ghebedt Dauids.

HEere / a neycht uwe ooren / ende verhoort my / want ick ben ellendich ende arm.

2 Bewaert mijn ziele/ want ic ben b heylich: helpt ghy mijn Godt uwen knecht / die hem verlaet op v.

3 Heere zijt my ghenadich / want ick roepe daechlicx tot v.

4 Verheucht de ziele ws knechts/ want na v Heere verlangt my.

5 c Want ghy Heere zijt goet ende genadich/ van grooter goedertierenheydt / allen die v aenroepen.

6 Verneemt Heere mijn ghebet/ ende merckt op de stemme mijns smeeckens.

7 d Inder noot roepe ick v aen/ ghy wordet my doch verhooren.

8 e Heere/ v en is niemant gelijck onder den goden/ ende daer en is niemant die doen can als ghy.

9 Alle Heydenen die ghy gemaeckt hebt/ sullen comen/ ende voor v aenbidden Heere/ ende uwen Name eeren.

10 Dat ghy soo groot zijt / ende wonder doet/ ende alleen Godt zijt.

11 f Wijst my Heere uwen wech / dat ic wandele in uwer waerheyt: behoudt mijn herte by den g eenigen/ dat ick uwen Naem vreese.

12 Ick dancke v Heere mijn Godt van gantscher herten/ eñ eere uwen Naem eewichlick.

13 Want uwe goedertierenheyt is groot ouer my/ h ende hebt mijn ziele verlost wt der diepper helle.

14 God/ de stoute setten hen tegen my/ eñ den hoop der tyrannen staet my na mijner zielen/ ende en hebben v niet voor ooghen.

15 i Ghy daerenteghen Heere God zijt barmhertich ende ghenadich/ geduldich/ ende van grooter goedertierenheyt ende trouwe.

16 Wendet v tot my/ zijt my genadich: sterckt uwen knecht met uwer macht/ eñ helpt k den sone uwer maghet.

17 Doet een teecken aen my / dat het my wel gae: dat het sien die my haten/ ende hen schamen moeten/ dat ghy my bystaet Heere/ ende troostet my.

a psalm. 88.
Thren. 3.
b Heylich ... hier oock ... ten ... eñ verachter, Antiphon, als et...
c Joel 2. 13
d Jone 2.
psalm. 10...
e psalm. 89.
f psalm.
g dat is ... woort ... blijft eñ ... eenich ... leere ... onteenich ... rotterij.
h psalm.
i Exo. 34.
Num. 14.
psalm. 103.
Joel 2. 13
k psalm. 116.

Den lxxxvij. Psalm.

1. Een prophecye vander Kerckē des Nieuwen Testaments/ dat sy zijn soude als een stadt/ die de gantsche werelt vulle: daerin ghebooren ende opgevoedt werden / Mooren/ Egypters / Babyloniers/ Tyriers/ Philisteen/ ende aller tongen lieden: (Ende dese gheboorte ende opbrenginghe/ geschiet door het woort des Euangelij / daer de sonden ut worden vergheuen / de herten door den gheloove ghereynighet/ ende het eewich leuen geschencket.)

Ende

Ende dat de eenighe Godsdienst zijn soude/Godts eere ende barmherticheyt door het Euangelium besinghen ende prediken.

Een Psalmliet der kinderen a† Korah. 1

SY is v vast ghefondeert op de heylighe berghen.

De Heere bemint de poorte Zions/ 2 ouer alle wooninghen Jacobs.

Heerlicke dinghen worden in v ghepredict/ 3 c ghy stadt Gods. Sela.

Jc wil prediken laten d Rahab ende Ba- 4 bel/dat sy my kennē sullen: siet/de Philisteen ende Tyriers/met tsamen der Mooren/worden aldaer gheboren.

Men sal tot Zion seggen/dat allerley lie- 5 den daerin gheboren worden/ ende dat hy/de Hoochste / haer bouwet.

e De Heere sal prediken laten f in allerley 6 spraken/ datter sommighe oock * aldaer sullen gheboren worden. Sela.

Ende de g sangers als h† aen reyē/sullen 7 alle in v singhen / deen om het ander.

a† An. Korah/ welckes gront is vaudē heylige bergē. De Heere heeft be-... lieuer dan alle etcet. b psal. 78.67 c Hebr. 12.22 Apoc. 21.2. d Dat is / Egypten ... e Psal. 16.17 f Act. 2.4 * te Zion g Dat is / alle die Musijcken ... / sullen ... h† And. Gelijc die op de huppen spelē: ende alle mijn herbronnen [zijn] in v.

Den lxxxviij. Psalm.

1. Een ghebedt teghen de aenuechtinghe der conscientie/ die wt vertwijfelinghe/ ende wt dien/ datmen Gods toorne ende doot voeldt hercomen. Sodaniger Psalmen zijn daer noch sommige hier voor aengheteeckent. 11. Ende dringet seer fijn daerop/dat daer Godts eere hooch inne ghevordert worde/dat hy de lieden wt sulcken aenuechtinghen verlosse/dewijle sy hem also dancken ende prediken: ende wederom lasteren/so sy in aenuechtinghen verlaten worden.

Een Psalmliet der kinderen Korah/ voor 1 te singhen/vander swacheyt der ellendigen: een onderwijsinghe Heman des Esrahiten.

HEere Godt mijn Heylandt / ick roepe 2 dach ende nacht voor v.

Laet mijn ghebedt voor v comen/ 3 a neyght uwe ooren tot mijnen roepen:

Want mijn ziele is vol iammers / ende 4 mijn leuen is na by der hellen.

Ick ben geachtet ghelijck dien/ die ter hel- 5 len varen : ick ben als een man / die gheen b† hulpe en heeft.

Ick ligge onder den dooden verlaten/ als 6 de verslaghene/die inden graue ligghen / dier ghy niet meer en ghedencket / ende sy van uwer hant afghesondert zijn.

Ghy hebt my inde kuyl onderwaerts ge- 7 leyt/in de duysternisse ende in de diepte.

V grimmicheyt druckermy/ ende drenget 8 my met alle uwe vloeden. Sela.

c Mijne vrienden hebt ghy verre van my 9 ghedaen/ghy hebt my hen eenen grouwel ghemaeckt: ick ligghe ghevanghen / ende en can niet wtcomen.

Mijn gestalte is iammerlick van ellende/ 10 Heere ick roepe v daechlicx aen/ic breyde mijne handen wt tot v.

d Sult ghy onder dē doodē wonder doen? 11 oft sullen de verstoruene opstaen/ende v dancken? Sela.

Salmen in den graue vertellen uwe goe- 12 dertierenheydt? ende uwe trouwe in het verderuen?

Moghen dan uwe wonderen in der duy- 13 sternisse bekent worden? ofte uwe gherechticheydt inden lande / daermen niets en ghedencket?

Dach ic roepe tot v Heere/ende mijn gebet 14 comt vroech voor v.

a Thren. 3.57 Psalm. 86.1 b† And. kracht c Psalm. 69.6 Job 19.14 d Psalm. 6.6 ... Esa. 38.18

15 Waerom verstoot ghy Heere mijn ziele/ ende verberghet v aensicht voor my?

16 Ick ben ellendich ende amechtich/ e† dat ick so verstooten ben: ick lyde v verschricken/ dat ick schier vertzaghe.

17 Uwe grimmicheyt gaet ouer my / v verschricken drucket my.

18 Sy omgeuen my daechlicx als water/ende omringhen my met malcanderen.

19 Ghy maket/ dat mijne vrienden ende naesten/ ende mijne f† bekenden / hen verre van my doen/om sulcker ellenden wille.

e† An. van ieught op/ etc. ver schricke ende ben alle tijt in vreese mijns leuens.

f† anders/verwante/dat is/ gewoonlicke/ bekende.

Den lxxxix. Psalm.

1. Een prophecie vant Rijcke Christi in den hemel/dat daer bestaet in der predicatie des Euangelij/daer Godts barmherticheyt/ende den segen/ Dauid ende den Voorvaderen toeghesegdt / inne vercondicht wort. Ende hier salmen mercken 5.30.37. hoe hy op de toeseggingen van den eewighen zade Dauids dringhet: Want die en siet niet op het lijflicke Rijcke Dauids / maer op het Rijcke Christi ende de Ghemeynte. Want het lijflicke Joodtsche Rijcke is nv ouerlange daer henen/ ende blijft dannoch waer/dat de Engel spreect Luc. 1.32. Godt de Heere sal hem den stoel etce. Dit verbont wort in desen Psalm hooch geroemet. Eñ dewijle het volck des Wets / in den wterlicken Rijcke Dauids / om harer sonden wille/ met ghevanckenissen ende menigerley iammer gheplaecht werden soude/ 47. so biddet hy/ dat de Heere zijn volc in sodanigen ongelucke/ (39. daer van hier een claer prophecie is) niet gantsch en verwerpe/ maer hen een ghenadighe hulpe besorghe.

1 Een onderwijsinge Ethan des Esrahiten.

2 JCk wil singen vander genade des Heeren eewichlick/ende zijne waerheyt vercondighen met mijnen monde voort ende voort.

3 Ende segghe alsoo: Dat een eewighe a genade sal opgaen/ende ghy sult uwe waerheyt trouwelick houden in den b hemel.

4 c Jck hebbe een Verbondt ghemaeckt met mijnen d† wtuercoren/ ick hebbe Dauid mijnen knechte ghesworen.

5 Jck wil v eewichlick zaet versorghen/ende uwen stoel bouwen voort ende voort. Sela.

6 e Ende de hemelē sullen Heere uwe wonderen prijsen / ende uwe waerheyt in der ghemeynten der heylighen.

7 Want wie mach inden wolcken den Heere ghelijck ghelden? f ende ghelijck zijn onder den kinderen der goden/ den Heere?

8 Godt is seer g† machtich in der vergaderinghe der heylighen / ende wonderbaerlick ouer alle die rondtom hem zijn.

9 Heere God Zebaoth/ wie is als ghy / een machtich Godt? ende v waerheyt is rondtom v.

10 h Ghy heerschet ouer de onghestuymide zee/ghy stillet hare baren / wanneer sy hen verheffen.

11 Ghy slaet i Rahab ter doot/ghy verstroyet uwe vyanden met uwen stercken arme.

12 k Hemel eñ aerde is uwe / ghy hebt gefondeert den aertbodem/ ende wat daerinne is.

13 Noorden ende Zuyden hebt ghy gheschapen: Thabor ende Hermon l iuychen in uwen Name.

14 Ghy hebt eenen ghewelddighen arm/sterck is uwe hant/ende hooch is uwe rechterhant.

15 Gherechticheyt ende gerichte is vws stoels beuestinge: ghenade ende waerheyt/zijn voor uwen aenghesichte.

a Joan. 1.17 Door Jesum is genade ende waerheyt geworden. b Want Christus Rijcke en is niet eē aerdisch Rijcke/ maer hemelsch eñ in dē wolcken / dat en is niet op aerdē. c 2.Sa. 7.12 Psal. 132.11 d† And. wtverweelden/ e psalm. 19.2 ende 50.5. f Psalm. 86.8 g† And. verschricklick.

h Exo. 14.21. Job 26.12 psalm. 107.29 Mat. 8.26 i Dat is / Egypten / als voor henen eñ heer stout. k Gene. 1.1 Psalm. 24.1 1.Cor. 10.26 l Dat is / het gantsche lant groenet ende staet lustich.

m Dat is/ Dat het vrolicke woort Godts heeft.

Wel dien volcke dat m iuychen can: Heere sy sullen inden lichte ws aenghesichts wandelen.

17 Sy sullen ouer uwen Name daechlicx vrolick zijn / ende in uwer gerechtichept heerlick zijn.

18 Want ghy zijt den roem harer stercktẽ/ ende door uwe genade sult ghy onsen hoorne verhooghen.

n Esaie 1.4 Habac. 1.12

19 Want de Heere is onsen schildt/ n ende de heylighe in Israel is onse Coninck.

20 Op dat mael spraect ghy int gesichte tot uwen heyligen/ende seydet: Ick hebbe eenen Heldt verweckt/ die helpen sal/ick hebbe verhooghet een wtvercoren wt den volcke.

o 1.Sa.16.14 2.Sam.5.2 Act.13.22

21 o Ick hebbe geuonden mijnen knecht David/ick hebbe hem ghesalft met mijner heyligher olye.

22 Mijne handt sal hem onderhouden/ ende mijnen arm sal hem stercken.

23 De vyanden en sullen hem niet ouerweldighen / ende de onrechtueerdighen en sullen hem niet dempen.

24 Maer ick wil uwe wederpartijders slaen voor hem henen/ ende die hem haten/wil ick plaghen.

p 2.Sam. 5.2

25 p Ja mijn waerheydt ende ghenade sal by hem zijn/ eñ zijnen hoorne sal in mijnen Name verheuen worden.

q 2. Sam.8

26 q Ick wil zijne hant in de zee setten / ende zijne rechter hant in de wateren.

r Hebr.1.5

s† And. Rotzsteen/

27 Hy sal my noemen alsoo : r Ghy zijt mijn Vader/mijn God eñ s† Troost/die my helpt.

28 Ende ick wil hem ten eersten sone maken/ allerhoochst onder den Coningen op aerden.

29 Ick wil hem eewichlick houden myne ghenade / ende mijn Verbondt sal hem vast blijuen.

30 Ick wil hem eewichlick zaet gheuen/ende zijnen stoel/ soo langhe den Hemel duert/ behouden.

t 2.Sa.7.14 1.Reg.9.6

31 t Soo daerenteghen zijne kinderen mijne Wet verlaten/ ende in mijne Rechten niet en wandelen.

32 So sy mijne ordeninghe ontheyligen/ende mijn ghebodt niet en houden.

33 Soo wil ick hare sonden met der roede te huys soecken/ ende hare misdaet met plagen.

34 Doch mijne ghenade en wil ick niet van hem wenden/ende mijne waerheyt niet laten feylen.

35 Ick en wil mijn Verbondt niet ontheyligen/ eñ niet veranderen wat wt mijnen monde ghegaen is.

36 Ick hebbe eens gesworen by mijner Heylichept/ Ick en wil David niet voor lieghen.

u 2.Sa.7.16 Joan. 12.34 Luce 1.33

x Psalm.72.5

y Dat is / De Reghenboge/ dien/ welcken Godt ten ghetuyge settede/ des eewighen verbonts met Noah/ Gen. 9.13

Apoca.1.5

z Psal.80.13

37 u Zijn zaet sal eewich zijn/ ende zijnẽ stoel voor my/x als de Sonne.

38 Als de Mane sal hy eewichlick behouden worden/ende gelijck als de y Getuygen in de wolcken/ghewisse zijn. Sela.

39 Doch nu verstoot ghy ende verwerpet/eñ toornet met uwen Ghesalfden.

40 Ghy verstooret het verbondt ws knechts/ ende treedt zijne kroone aen de aerde.

41 Ghy verbreket alle zijne z muerẽ/ende laet zijne vesten verscheuren.

42 Hem berooven alle die voorby gaen/hy is zijnen nabueren eenen spot ghewordẽ.

43 Ghy verhooget de rechter hant zijner beleedighers/ ende verheughet alle zijne vyanden.

44 Oock hebt ghy de a† kracht zijns sweerts wech ghenomen / ende en laet hem niet ouerwinnen in den strijdt.

a† And. scherpte

45 Ghy verstooret zyne b reynichept/ eñ werpet zijnen stoel ter aerden.

b Dat is/ alle zijn glorie ende cieraet des Godes diensts.

46 Ghy vercortet den tijt zijner ieucht / ende bedecket hem met hoon. Sela.

c Psal. 44.24

47 c Heere/ hoe langhe wilt ghy v soo gantsch verberghen/ ende uwe grimmichept als vyer bernen laten?

48 Denckt hoe cort mijn leuen is: waeromme wilt ghy alle menschen te vergheefs geschapen hebben?

d Gen. 3.19 Eccle. 9.5 Hebr. 9.27

49 d Waer is yemant die daer leeft/ende den doot niet en siet? die zijn ziele verlosse wt der hellen hant? Sela.

e 2.Sa. 7.1[illegible]

50 Heere / waer is uwe voorleden ghenade? e die ghy David ghesworen hebt in uwer waerhept.

51 Denct Heere aen de smaethept uwer knechten/ die ick draghe in mijnen schoot/ van alle so vele volcken.

52 Daermede v Heere uwe vyanden schenden / daer sy mede schenden de voetstappen ws Ghesalfden.

53 Gheloeft zy de Heere eewichlick. Amen/ Amen.

Den xc. Psalm.

1. Voorzaen vertelt hy de ellendichept menschelicken geslachtes / dat wy alle den doot ende tooꝛne Godts onderworpen zijn. 7. Daerna wijset hy aen/ de oorsake deses quaets / namelicken/ de oorspronckelicke sonde / daer onse natuere mede vergiftet is/ 12. ten laetsten bidder hy int ghemeyne om barmhertichepdt/ dat de sonde vergheuen/ gherechtichept ghesche nctet/ ende wy behouden worden.

1 Een ghebet Mose/ des mans Gods.

Heere God/ghy zijt onse toevlucht/voor ende voort.

2 Eer dan de berghen werden / ende de aerde/ ende de werelt-gheschapen werden/ zijt ghy Godt van eewichept tot eewichept.

3 Ghy die den mensche a laet steruen / ende spreket: Comt weder ghy menschen kinderen.

4 b Want duysendt iaer zijn voor v/ als den dach die ghisteren vergaen is / ende als eene nachtwake.

5 c Ghy laetse daer henen varen als eenen stroom/ende zijn als eenen slaep/ d gelijck als een gras/ dat doch in corten c† verwelct wort: 6 Dat daer vroech bloeyt / ende in corte verwelckt wort / ende des auonts afghehouwen wort/ende verdorret.

7 Dat maket uwen toorne / dat wy soo vergaen/ende uwe grimmichept/dat wy soo onversiens daer van moeten.

8 Want onse misdaet settet ghy voor v/ onse f onbekende sonde/ int licht voor uwen aenghesichte.

9 Daerom varen alle onse dagen daer henen/ door uwen toorne/wy brengen onse iaren toe als een onnutte reden.

10 g Onse leuen duert tseuentich iaren : wanneert hooch comt/ soo zijn het tachtentich iaren: ende wanneert costelick gheweest is/ soo is het moeyte ende arbeyt gheweest : h want het vaert snel wech / als vlogen wy daer van.

11 Wie gheloof t het dannoch/ dat ghy soo seer i† toornet? ende wie vreeset hem/ voor sulcker uwer grimmichept?

Leere

k Leert ons bedencken / dat wy sterven moeten / op dat wy verstandich worden. 12

Heere/ keert v doch weder tot ons / ende weest uwen knechten ghenadich. 13

Vult ons vroech met uwer ghenade / soo willen wy roemen / ende vrolick zijn onse leefdaghe. 14

Verheucht ons nv weder/ na dien ghy ons langhe plaghet/ na dien wy so langhe ongheluck lyden. 15

Bewijst uwen knechten uwe l wercken/ ende uwe eere haren kinderen. 16

Ende de Heere onse God zy ons vriendelick/ ende vordere het m werck onser handen by ons/ Ja het werck onser handen wonde hy doch vorderen. 17

k Psalm.39.4
l Dat is/ leue/ ende hulpe/ en alle goet.

Den xcj. Psalm.

1. Desen Psalm leeret den gheloove / ende is vol lieflicker troostinghe daer de godtvreesenden Gods sorchvuldighe achtinghe over haer/ zijne regeringhe ende beleydinghe wt leeren. Sommighe meynen/ hy behoort tot der Historie 2. Sam.24. van der pestilentie/ om Dauids sonden wille onder het volck ghesch icket : dat de godtvreesenden in sulck een plotzlicken ongheluck ende vare / een ghewisse troostinghe hadden. Den strick des iaghers/ zyn de pestilentie van dē verstoorischen Enghel te weghe ghebracht. Die hier in den hoogen verstant inne volghen/ bedieden de sonderighe vare/ op allerley noodt / daer de godtvreesenden onder staen.

WIe ōder de bescherminge des Hoochsten sitt/ ende onder de schaduwe des Almachtighen blijft/ 1

Die spreect tot den Heere: a Mijn b† toeversicht ende mijne burcht/ mijn God op dien ick hope. 2

Want hy verlost uwy banden stric des iaghers/ ende vander schadelicker pestilentie. 3

c Hy sal v met zijnen vederen bedeckē/ ende uwe toeversicht sal zijn onder zijnen vleughelen: zijne d waerheyt is scherm ende schildt. 4

e Dat ghy niet verschricken moetet / voor den grouwel des nachts / f voor de pijlen die des daechs vlieghen: 5

Voor de pestilentie die in het duyster sluypt/ voor der sieckte/ die inden middaghe verderuet. 6

Wanneer duysent vallen aen uwer zijden/ ende thien duysent tot uwer rechter handt/ so en sal het doch v niet treffen. 7

Ja ghy sult met uwen ooghen uwen lust sien/ ende aenschouwen/ hoe het den godloosen vergolden wordt. 8

g Want de Heere is uwe toeuersicht / de Hoochste is uwe toevlucht. 9

V en sal geen quaet wedervarē/ ende geen plaghe en sal tot uwer hutten ghenaken. 10

h Want hy heeft zijnen Engelen bevolen van v/ dat sy v behoeden op alle uwe wegen. 11

Dat sy v op de handen dragen/ ende ghy uwen voet niet aen eenen steen en stootet. 12

i Op den leeuwen ende aderen sult ghy gaen/ ende treden op de ionghe leeuwen ende draken. 13

Hy begheert mijner/ so wil ick hem wthelpen: hy kent mijnen Name / daerom wil ick hem beschutten. 14

k Hy roept my aen/ so wil ick hem verhooren/ ick ben by hem in der noot : ick wil hem daer wt trecken/ ende tot eeren maken. 15

Ick wil hem versadighen met langhen leven/ ende wil hem toonen mijn heyl. 16

a Psal.18.3
b of/ toeuerlaet
† And. hope
c Psal.121.4
d Dat is/ het woort en toeseghinghe der Genade.
e Job 5.21
f Ephe.6.16
g Psal.18.19
h Mat.4.6, Psalm.34.8
i Luce 10.19
k Psalm.4.4

Den xcij. Psam.

1. Een troostelicke danckseggingē voor Gods goedertierenheyt ende ghenade/ dat hy de vromen ende zijne Kercke behoudet / den godloosen daerentegen/ hoe wel sy in eere ende welstant bloeyen/ om brenghet.

1 Een Psalmliet op den Sabbathdach.

2 DAt is een costelick a dinck / den Heere dancken / ende lofsinghen uwen Name ghy Hoochste.

3 Des morghens uwe ghenade / ende des nachts uwe waerheyt vercondighen.

4 Op den thien snaren ende Psalter / met spelen op der harpen.

5 b Want Heere ghy laet my vrolick singen van uwe wercken/ ende ick roeme de geschiedenisse uwer handen.

6 c Heere/ hoe zijn uwe werckē so groot: uwe ghedachten zijn so seer d diepe.

7 Een dwaesachtich en ghelooft dat niet/ ende een sot en achtet sulcx niet.

8 e De godtloosen groenen als het gras/ ende de quaetdoenders bloeyen alle / tot dat sy verdelghet worden / altoos ende eewichlick.

9 Doch ghy Heere zijt de Hoochste / ende blijft eewichlick.

10 * Want siet/ uwe vyanden/ Heere siet/ uwe vyanden sullen omcomen / ende alle quaetdoenders moeten verstroyt worden.

11 f Daerenteghen mijnen hoorne sal verhooget worden/ als eens eenhoorns/ ende worde g ghesalvet met verscher olye.

12 Ende mijn ooghe sal haren lust sien aen mijne vyanden/ ende mijn oore sal haren/ lust hooren aen den boosachtighen / die hen tegen my setten.

13 De rechtveerdighe sal groenen als eenen palmboom/ hy sal wassen als een cedere op Libanon.

14 h Die geplantet zijn in den huyse des Heeren / sullen in den voorhoven onses Gods groenen.

15 Ende wanneer sy oock oudt worden / sullen sy dannoch bloeyen / vruchtbaer ende versch zijn.

16 Dat sy vercondighen / dat de Heere soo vroom is/ Mijnen troost / ende i gheen onrecht is aen hem.

a Hebr.13.15
b Roma.1.16
c Psal.111.2
d dat is/ wonderbaerlic/ dat hy ons alsoo mede helpet/ dat het gheen mēsche begrijpen noch bedenckē conde.
e psal.37.35
* Psal.37.20
f Num.23.22 ende 24.8
g Dat is/ Ick worde verheuget.
h Rom.11.16
i dat is/ hy en siet geene persoonen aen/ eñ en helpet der godtloosen sake niet/ als sy doch meynen.

Den xciij. Psalm.

1. Een prophecye vant Rijck Christi over de gantsche werelt/ ende woedighen doch vergheefschen vlijte der werelt/ het selue te dempen. Ende prijst seer hooch de leere des Euangelij / daer het Rijcke mede bestaet. Dat sy ghewisse zy/ ende de Kercke met heylicheyt kleede ende ciere. Als oock Christus seyt/ Joan.15.3. Ghy zijt reyn om des woorts wille/ dat ick tot v ghesproken hebbe.

1 DE a Heere is Coninck/ ende heerlic verciert: de Heere is vercieret / ende heeft een Rijcke begonnen / so wijdt als de werelt is/ eñ toegerichtet/ dat het blijven sal.

2 Van dien aen / b staet uwen stoel vaste: ghy zijt eewich.

3 c Heere/ de waterstroomen verheffen hen/ de waterstroomen verheffen haer bruysen/ de waterstroomen heffen op de baren.

4 Heere/ de waterbaren in de zee zijn groot/ ende bruysen grouwelick/ de Heere dannoch is noch grooter in der hoochte.

5 d† V woort is een rechte leere : heylicheyt is de cieragie ws huys eewichlick.

a Psal.96.10
b Psalm.45.7
c Psalm.46.4
d† An. uwe getuyghenissen zijn beweert.

Den xciiij. Psalm.

1. Een ghebet tegen der Kercken vyanden/die hy swaerlicken beschuldicht/ dat sy met harer leere anders niet/dan de vromē moorden ende dooden/ 8. ende dreyget hen Gods(dien sulcke lasteren niet onbewist en zijn)strenge gerichte/ 12. ende troostet de Kercke/ dat sy in sodanē cruyce niet verlaten/maer behouden sal worden / eñ de vyanden. (20. dier stoel dat is/leere ende leuen Godt nemmermeer ghevallen mach) omcomen.

a Deu. 32.35 psalm. 7.9
b dat is/breect hiervoor/ laet sien.
c Psalm.73.4
d dat is/Daer henē varē met woorden / als een heere oft tyranne/ dienmen vreesen moet/ eñ wat hy seyt of wil.
e of/ te morsel
f psal. 73.11

HEere Godt/a diens de wrake is/Godt/ diens de wrake is/ b verschijnt. 1

Verheft v ghy Richter der wereldt/ vergelt den hoouerdigen wat sy verdienen. 2

c Heere/hoe lange sullen de godloosen/hoe langhe sullen de godloose d pralen? 3

Ende so spijtelick spreken/ende alle quaetdoenders hen also roemen? 4

Heere/sy slaen e in stucken v volck / ende plaghen v erue. 5

Weduwen ende vremdelinghen verworghen sy/ende dooden de weesen. 6

f Ende segghen: De Heere en siet het niet/ ende de Godt Jacobs en achtet dies niet. 7

Mercket doch ghy sotten onder den volcke / ende ghy dwasen/ wanneer willet ghy kloeck worden? 8

Die de oore gheplantet heeft/ en soude die niet hooren? die de ooghen ghemaeckt heeft/ en soude die niet sien? 9

g Gen. 7.21 Exod. 14.27

g Die de Heydenen tuchtiget/en soude die niet straffen? die den menschen leert wat sy weten. 10

h 1.Cor. 3.20

h Doch de Heere weet de ghedachten der menschen/ dat sy ydel zijn. 11

i 1.Cor.11.32

i Wel dien/dien ghy Heere tuchtiget/ende leeret hem door uwe Wet. 12

Dat hy ghedult hebbe wanneer het qualic gaet/tot dat den godloosen de kuyle bereydet worde. 13

Want de Heere en sal zijn volck niet verstooten/noch zijn erue verlaten. 14

k† An. Maer sal het gerichte weder nae der gerechticheyt rechten.

k† Want recht moet doch recht blijuen/eñ dien sullen alle vrome herten toevallen. 15

Wie staet by my/tegen de boosachtigen? wie treedt tot my / teghen de quaetdoenders. 16

l Dat is / In der helle / daer het stille is/ ende gantsch wt.

Soo de Heere my niet en holpe / so laghe mijn ziele schier inder l stilheyt. 17

Ic sprac: Mijnen voet heeft gestruyckelt/ doch uwe ghenade Heere/ hieldt my. 18

m 2.Cor.1.5

m Ick hadde vele becommernissen in mijner herten/doch uwe troostinghe verheuchde mijn ziele. 19

n dat is/Daer men schadelicke dinghen eñ verderffenisse der zielē leert.
o† An, dat ghy commer voor een Wet dichtet.

Ghy en wert nemmermeer eens met den n schadelicken stoele/ o† die de Wet qualick bedriedet. 20

p† And. rotten

Sy p† rusten hen tegen de ziele des rechtveerdighen/eñ verdoemen onschuldich bloet. 21

q† And. rotze

Doch de Heere is mijne beschuttinge/mijn Godt is den q† troost mijner toeuersicht. 22

Ende hy sal hen haer onrecht vergelden/ ende salse om harer boosheyt wille verdelgē/ de Heere onse God salse verdelghen. 23

Den xcv. Psalm.

1. Eē vermaninge/ dat wy Christum ende zijn woort/ (dewijle hy onsen Schepper ende Leeraer/ ende wy zijne schapen zijn) int geloofue aennemen. Van desen Psalm wordt seer heerlick gehandelt in den Brief tot den Hebreen. Ende werdt hier(als men in vermaninghen pleecht)het Jodische volck/ dat zijns ongheloofs haluen gestraft / int lant Canaan/niet en heeft mogen comen / ten exempel ingevoert/ dat wy ooc/ so wy Christum niet en hooren/ in de hemelsche ruste niet comen en sullen.

a Ephe.5.19

1 COmt herwaerts / a laet ons den Heere vrolicken/ende iuychen den troost onses heyls.

2 Laet ons met dancke voor zijn aenghesichte comen/ende met Psalmen hem iuychen.

3 Want de Heere is een groot God/ende een groot Coninck ouer alle goden.

4 Want in zijner hant is wat de aerde brenget/ende de hoochtē der bergen zijn ooc zijne.

b Gen.1.9
c Dat is/ de aerde.

5 b Want zijn is de zee / ende hy heeftse ghemaeckt/ende zijne handen hebben het c drooghe bereydet.

6 Comt/ laet ons aenbidden / ende knielen/ ende neder vallen voor den Heere / die ons ghemackt heeft.

d Psalm. 79.13 Ezech. 34.31
e† An. handen/ soo wy heden zijner stemme hooren.
f Hebr. 3.7
g Exo. 17.2
h Nu. 14.23

7 Want hy is onse God/ d ende wy het volc zijner weydē/eñ de schapen zijner e† handen.

8 f Heden so ghy zijne stemme hoort / soo en versoeckt uwe herte niet / g als tot Meriba gheschiedde/als tot Massa inder woestijne.

9 Daer my uwe vaderen versochten/voelden ende saghen mijne wercken.

10 h Dat ick veertich iaren moeyte hadde met desen volcke/ende sprack: Het zijn lieden/ dien haer herte altoos den onrechten wech wil/ ende die mijne weghen niet leeren en willen.

i Hebr.4.3

11 i Dat ick swoer in mijnen toorne : Sy en sullen niet tot mijner rusten comen.

Den xcvj Psalm.

1. Is ghelijcken inhoudts met den voorleden Psalm: want hy propheteert vant Rijcke Christi/ ouer de gantsche werelt / ende onder alle Heydenen te verbreyden/ 8. ende vermaent tot danckseggbinghe/die daer gheleghen is in gheschenckoffer/ dat is(als hy selfs wtleyt) Godts vreese / aenbiddinghe ende predike zijns Naems / dat Christus de Coninck zy/ die daer richte in gherechticheyt/dat is/de sonden vergheue / ende rechtueerdich make.

a Psalm. 33.3 ende 98.1
b 1.Par. 16.23

1 SJnghet a den Heere een nieuwe Liedt/ singhet den Heere alle werelt.

2 b Singhet den Heere/ ende loeft zijnen Name/Predickt den eenen dach den anderen zijn heyl.

3 c Vertelt onder den Heydenen zijn eere/ onder allen volcken zijnen wonderen.

4 d Want de Heere is groot ende hooch te louen/ wonderbaerlick ouer alle goden.

5 e Want alle goden der volcken zijn f† Afgoden/doch de Heere g heeft den hemel ghemaeckt.

6 Het staet heerlick ende vercieret voor hem/ ende gaet gheweldichlick ende loflick tot in zijnen heylichdom.

7 h Ghy volcken brenghet herwaerts den Heere/brenghet herwaerts den Heere eere ende macht.

8 Brenghet herwaerts den Heere de eere zijnen Name / brenghet gheschencken / ende comt in zijne voorhouen.

9 Biddet aen den Heere in heylighe cieragie/ de gantsche werelt vreese hem.

10 i Segget onder den Heydenen/dat de Heere Coninck zy/ende hebbe zijn Rijcke/ so wijt de werelt is/bereydet/dat het blijuen sal:ende richtet de volcken recht.

11 k Den hemel verheuge hem/ eñ de aerde zy vrolick/de zee bruyse/ende wat daerinne is.

12 Het velt zy vrolick/ ende alles wat daerop is / ende latet roemen alle boomen in den woude:

l Mat. 24... Jude 14

13 Voor den Heere/want hy comt/ l want hy com-

m Act.17.31 comt te richten het aerdtrijcke / m hy sal den aerdtbodem richten met gherechtichept/ende de volcken met zijner waerhept.

Den xcvij Psalm.

1. Een prophecije van het Rijcke Christi / als in den voorleden Psalm. Ende wordt hier deses Rijcx tweederley bedieninghe aenghewesen: den vromen is het een Rijcke in den wolcken/ met gerichte ende gherechtichept beuestighet: dat is/ een Rijcke des geloouens/der vergeuinge der sonden ende bescherminge:den godloosen daerenteghen is het een Rijcke verteerende vyers: derhaluen hy de godvreesende vermaent/Sy sullen hen met heylichept tot desen Rijcke geuen/so sullen sy int kruyce verlossinghe verkrijghen.

a Psalm.44.5 ende 99.1

1 De a Heere is Coninck / dies verblijfde hem het aerdtrijcke / ende de eylanden zijn vrolick/ so vele harer is.

b Psal.18.12

2 b Wolcken ende donckerhept is rondtom hem henen: Gherechtichept ende gherichte is zijnes stoels beuestinghe.

3 Vyer gaet voor hem henen / c ende steeckt aen rondtom zijne vyanden.

c Judic.5.4.8 Judith 16.1

4 Zijne blixemen lichten op dē aerdbodem: het aerdtrijck siet het/ende verschricket.

5 d Berghen versmelten als was/ voor den Heere/voor dē Heerscher des gantschen aerdbodems.

e Psalm.91.1

6 e De hemelen vercondighen zijne ghrechtichept/ende alle volcken sien zijne eere.

f Exod.20.4 Deut.5.8 Leuit.26.1 g Hebr.1.6 h Psal.48.14

7 f Schamen moeten hen alle / die den beelden dienen/ ende hen der afgoden beroemen: g bidder hem aen/ alle goden.

i† And. gerichten.

8 h Zion hoorde het/ende is vrolick:ende de dochteren Juda zijn vrolic/ Heere ouer uwen i† regimente.

9 Want ghy Heere zijt de Hoochste in allen landen / ghy zijt seer verhooghet ouer alle goden.

k Amos 5.15 Psal.34.15 Rom.12.9 Psal.112.4 Matt.18/ge. l And.heyl.

10 k Ghy die dē Heere bemint/hatet het boose/de Heere bewaert de zielen zijner heyligen/ van der godloosen hant sal hyse verlossen.

11 l Den rechtueerdighen moet m het licht altoos weder opgaen / ende vreuchde den vromen herten.

m Psal.32.12

12 Ghy n rechtueerdighen / verheucht v des Heeren / ende dancket hem ende prijset zijn heylichept.

Den xcviij. Psalm.

1. Eenen liefelicken Psalm/gantsch ghelijcken inhoudts met den vorighen : want hy prediket van der ouerwinninghe Christi/ teghen de sonde ende den Satan / daer hy ons onse salichept meverworuen heeft / ende vermanet tot dancksegghinghe.

a Psalm.33.3 Judith 16.2

1 Eenen Psalm. Singhet a den Heere een nieuwe Liedt/ want hy doet wonder:hy b† ouerwint met zijner rechterhant/ ende met zijnen heylighen arme.

b† And.schaffet heyl. c Esaie 52.10

2 c De Heere laet zijn heyl vercondighen/ voor den volcken laet hy zijne gherechtichept openbaren.

d Gen.12.2 ende 15.5. e Esaie 25.10

3 d Hy ghedencket aen zijne ghenade ende waerhept/ den huyse Israels / e aller werelt eynde sien het heyl onses Godts.

f Psalm.33.2 Ephe.5.19

4 Juychet den Heere alle werelt / singhet/ roemet ende louet.

5 f Looft den Heere met harpen/ met harpen ende Psalmen.

g Psal.96.11

6 Met trompetten ende basuynen / juychet voor den Heere den Coninck.

7 g De zee bruyse/ ende wat daerin is / den aerdbodem/ ende die daer op woonen.

8 De waterstroomen vrolicken / ende alle berghen zijn vrolick/

9 Voor den Heere/h want hy comt het aertrijck te richten:hy sal den aerdbodem richten met gherechtichepdt / ende de volcken met rechte.

h Jude 14 Mat.24.30

Den xcix Psalm.

1. Een dancksegginge voor het Rijcke / Woort ende Godsdienst in den volcke Godts: ende vermanet / niet te offeren / maer tot dancksegghen. Wort niet onbequamelicken bediedet op het Rijcke des Euangelij / dat het ghelijcken inhoudts zy met den vorighen.

a Psalm.44.5 ende 93.1 b† And.rueret c Psalm.80.2

1 De a Heere is Coninck/daerom woeden de volcken:hy sitt op Cherubim/daerom b† beweghet haer de aerde.

2 c De Heere is groot tot Zion / ende hooch ouer alle volcken.

d Mat.6.9

3 Men dancke uwen grooten ende wonderbaerlicken Name/ d die daer heylich is.

4 Int Rijcke deses Coninx heeftmen het recht lief:ghy gheeft rechtueerdichept / ghy beschaffet ghrichte ende rechtueerdichept in Jacob.

e 1.Par.28.2. f Exod.19.18

5 Verheft den Heere onsen Godt/biddet aen tot zijner e voetbanck:want hy is heylich.

6 f Mose ende Aaron onder zijnen Priesteren/ende Samuel onder dien/ die zijnen Name aenroepen: sy riepen aen den Heere:ende hy verhoordese.

g Num.12.5.

7 g Hy sprack met hen door een wolckencolomne:sy hielden zijne ghetuyghenissen ende gheboden / die hy hen gaf.

h† An. om harent wille.

8 Heere ghy zijt onse Godt/ ghy verhoordetse:ghy Godt verganet h hen / ende straftet haer doen.

i Leuit.19.2 ende 20.1

9 Verhooghet den Heere onsen God / ende biddet aen tot zijnen heyligen berghe:i want de Heere onse Godt is heylich.

Den C.Psalm.

1. Eenen corten doch liefelicken Psalm ghelijcken inhoudts met den vorighen: want hy vermanet tot dancksegghen/ende leert/Christus zy waere Godt/onse schepper ende ghenadighe Heere/ ende van eewiger barmhertichept.Ende men sal mercken/dat sodanige Psalmen / die tot dancksegginge vermanen / ende tot den diensten des nieuwen Testaments/bedecktelicken aenwijsen den ondergange der diensten des Wets.

1 Eenen danck Psalm.

a Psalm.66.2

Juychet a den Heere alle wereldt.

b Dat is/vrolic gelupt makende/

2 Dienet den Heere met vreuchden/ comt voor zijn aenghesicht met b verurolicken.

c Psal.95.7 Ezech.34.31 d Psal.79.13 Ezech.34.30

3 c Bekennet dat de Heere Godt is : hy heeft ons ghemaeckt/ende niet wy selues/d tot zijnen volcke / ende tot schapen zijner weyden.

4 Gaet tot zijnē poorten in met dancken/ tot zijnen voorhouen met louen:danct hem/loeft zijnen Name.

e Psalm.34.9 ende 106.1 Thren.3.25

5 Want de Heere is vriendelick / ende zijne ghenade e duert eewich/ ende zijne waerhept voort ende voort.

Den Cj. Psalm.

1. Eenen hofpsalm / daer David zijn eyghen exempel mede inuoert / hoe hy hebbe zijn hofregiment aengherichtet/ende wat hem voor lieden tot dienste geweest zijn in zijnen saken: Leert ooc daer beneuen/in wat grootē haet hy door sulcken blijt by den zijnen gecomen zy: Ende benoemet hier der houelinghen voornemelickften ghebreken / dat sy zijn verkeert/vloeckers/roouers/leughenachtighe wellustsoeckers etc.

1 Eenen Psalm Davids,

Van

VAn genade ende rechte wil ick ſingen/ ende v Heere lof ſegghen.

2 Ick handele voorſichtich ende redelick by a† dien/die my toehooren:ende wandele trouwelicken in mijnen huyſe.

3 Ick neme my geene booſe ſaken voor/ick hate b† den overtreders/ende en late hen niet by my blijven.

4 Een verkeert herte moet van my wijcken/ den booſen en lijde ick niet.

5 Die zijnen naeſten heymelicken c achterkoſet / dien verdelghe ick: ick en mach dies niet/die eē ſtout gebaer / eñ hoogē moet heeft.

6 Mijne oogen ſien na den trouwen in den lande / d dat ſy by my woonen ende hebbe gheerne vrome dienaers.

7 Valſche lieden en houde ick niet in mijnen huyſe : e de leughenaers en dijen niet by my.

8 f Vroech verdelge ick alle godlooſen in den lande / dat ick alle quaetdoenders wtroepe/ wt der ſtadt des Heeren.

a† An. Ic wil my des weges der onſchult eñ vromichheyt bevlijtighen/ tot dz ghy tot my comt: Ick wil met oprechten herten wandelen etce.
b† An. de overtredinghe/ dat ſy aen my niet hangen en ſal.
c dat is/ Met liſte eñ vriendelickē ſchijne achterklapt.
d pſalm.15.1. ende 24.3
e Pſalm.5.7
f Pſal.37.35 Prov. 2.22

Den Cij. Pſalm.

1. Eenen ſchoonen Pſalm onder den perſoone der Kercken des ouden Teſtaments/ welcker/ ſoo ſy hare ſonden ende Gods toorne daer over voelet/ verlanget met ghetreure ende ſuchten / na het Rijcke Chriſti/dat der ſonden vergheuinghe ende verloſſinghe vanden doodt den menſchen brengen ſoude. 8. Roemet hooch de goedicheyt Gods/die de ellendighen allewege hoort/ende hem harer met barmherticheyt aenneemt.

1 Een ghebedt des ellendighen / wanneer hy bedroeft is / ende zijne klaghe voor den Heere wtgiet.

2 HEere a hoort mijn gebet/ende laet mijn roepen tot v comen.

3 Verbercht v aenſicht niet voor my/ in der noot b neycht uwe ooren tot my:wanneer ick v aenroepe/ſo verhoort my haeſtelic.

4 Want mijne daghen zijn vergaen / c als eenen roock/ende mijne beenen zijn verbrant/ als eenen brandt.

5 Mijn herte is gheſlaghen ende verdorret als gras / dat ick oock verghete mijn broot te eten.

6 d Mijn ghebeente kleuet aen mijnen vleeſche/van huylen ende ſuchten.

7 Ick ben gelijck als een e† roerdomp in der woeſtijne/ick ben ghelijck als eenen ſteenwl in den verſtoorden ſteden.

8 Ic wake/ ende ben als een eenſame f † vogel op den dake.

9 Daechlicx ſchenden my mijne vyanden/ ende die my beſpotten/ſweeren by my.

10 Want ick ete aſſchen als broot / ende vermenghe mijnen dranck met weenen.

11 Voor g† uwen dreyghen ende toorne/dat ghy my opgheheven ende te gronde gheſtooten hebt.

12 Mijne h dagen zijn i† vergaē als een ſchaduwe / ende ick verdorre als een gras.

13 Ende ghy Heere blijft eewichlick / ende uwe ghedachteniſſe voort ende voort.

14 Ghy woudet v doch op maken/ ende over Zion ontfermen:want het is tijt dat ghy harer ghenadich zijt/ende k de ure is ghecomen.

15 l Want uwe knechten m† wouden geerne dat ſy gebouwet worde/eñ ſaghen geerne dat hare ſteenen ende calck/ toegherichtet worde.

16 Dat de Heydenen den Name des Heeren vreeſen : ende alle Coninghen op aerden/uwe eere.

a pſal. 143.1
b pſalm.86.3. ende 88. 3
c pſalm.68.3 Thren. 3.58
d Thren.4.8
e† And. pellicaen of/koeckkoeck.
f† And. Muſſche
g† And. uwer onghenade.
h Job 8.9 Pſal.109.23 1.Par. 30.15
i† An. als een avont ſchaduwe.
k 2.par.36.10 Jerem.25.12
l Eſra 1.5
m† an. hebben eē liefde tot haren ſterven/eñ een ontfermen aē harē ſtove.

17 Dat de Heere Zion bouwet/ ende verſchijnet in zijner eere.

18 Hy wendet hem ten ghebede der verlatenen/ende en verſmadet haer ghebet niet.

19 Dat worde n gheſchreven op de nacomelinghen / ende het volck dat gheſchapen ſal worden/ſal den Heere loven.

20 Want hy ſchouwet van zijner heyligher hoochde/ende de Heere ſiet van den hemel op aerden/

21 Dat hy het ſuchten der ghevangenen hoore/ende los make de kinderen des doodts.

22 Op dat ſy tot Zion prediken den Name des Heeren/ende zijnen lof te Jeruſalem/

23 Wanneer de volcken te ſamē comen/ ende de Coninckrijcken/ den Heere te dienen.

24 Hy verootmoedicht op den weghe mijne kracht/hy vercortet mijne daghen.

25 Ick ſegghe : Mijn Godt/ neemt my niet wech o in de helfte mijner daghen:uwe iaren dueren voort ende voort.

26 p Ghy hebt voorhenen de aerde ghefondeert/eñ de hemelen zijn uwer handen werck.

27 q Sy ſullen vergaē/doch ghy blijft: ſy ſullen alle verouden / als een ghewaet: ſy worden verandert/ als een kleet / wanneer ghyſe veranderen ſult.

28 Ghy daerenteghen blijft als ghy zijt/ ende uwe iaren en nemen gheen eynde.

29 r De kinderen uwer knechten ſullen blijven/ende haer zaet ſal door v ghedijen.

n Op dat het ghepredict worde pſalm.87.5
o Dat is/ ... ic my ... moerde.
p Hebr.1.10
q Eſaie 51.6 Mat. 24.35
r pſal.102...

Den Ciij. Pſalm.

1. Eenen ſonderlinghen Pſalm / daer hy Godt in danckſegghet / voor allerley gheeſtelicke ende lijflicke weldaden/dat hy de ſonden vergheeft / het leven behoudet / trooſtet / beſchermet/ prediken laet/ghenade aenbiedet etce. Aen het eynde is een prophecije van het Rijcke Chriſti / ende den nieuwen Teſtamente / dat dit alles opentlicken over de gantſche werelt / door de Apoſtelen gepredickt worden ſoude.

1 Eenen Pſalm Davids.

LOeft a den Heere mijn ziele / ende alles wat in my is/zijnen heylighen Name.

2 Loeft den Heere mijn ziele / ende en vergeet niet wat hy my goets ghedaen heeft.

3 b Die v alle uwe ſonden vergheeft / ende heelet alle uwe ghebreken.

4 Die v leven vant verderven verloſt / die v kroont met ghenade ende barmherticheyt.

5 c Die uwen mont vrolick maeckt/ende dat ghy weder ionck wordt als eenen arent.

6 De Heere doet gherechticheyt ende gherichte allen die onrecht lijden.

7 Hy heeft zijne weghen Moſe laten weten/ de kinderen Iſraels zijn doen.

8 d Barmhertich ende ghenadich is de Heere/ghedudich / ende van grooter goedertierenheyt.

9 Hy en ſal niet altoos e kijvē/noch eewichlick toorne behouden.

10 Hy en handelt niet met ons na onſe ſonden / ende en vergheldet ons niet na onſer miſdaet.

11 f Want ſo hooch den hemel boven der aerde is/ laet hy zijne ghenade gheweldich zijn/ over die/die hem vreeſen.

12 So verre het Ooſten is vant Weſten/laet hy onſe vertredinghe van ons zijn.

13 Ghelijck hem een vader over de kinderen ontfermt/ſo ontfermt hem de Heere over die/ die hem vreeſen.

a pſal...
b pſal...
c Job 33...
d Exod... Pſal...
e of ... dich ...
f pſal.57...

Want

14 g Want hy bekent wat wy voor eē h wer- zijn: hy denckt daer aen/ dat wy stof zijn.

15 i Een mensche is in zijnen leven als gras/ hy bloeyet als een bloeme op den velde.

16 Wanneer den wint daer over gaet/ soo en is sy niet meer daer / eñ haer stede en k kentse niet meer.

17 l De ghenade daerenteghen des Heeren m duert van eewicheydt tot eewicheydt/ over die/ die hem vreesen / ende zijne gerechticheyt op kindts kindt/

18 By dien / die zijn verbondt houden/ ende ghedencken aen zijne ghebaden/ n dat sy daer na doen.

19 De Heere heeft zijnen stoel in den hemel bereydet / ende zijn rijcke heerschet over alle dinck.

20 o Loeft den Heere ghy zijne Engelen/ ghy stercke helden/ p ghy die zijn bevel wtrichtet/ q† datmen hoore de stemme zijns woorts.

21 Loeft dē Heere alle zijne heyrscharen/ zijne dienaers/ ghy die zijnen wille doet.

22 r Loeft den Heere alle zijne wercken / aen allen plaetsen zijner heerschappije: loeft den Heere mijn ziele.

Den Ciiij. Psalm.

1. Een dancksegginge voor het gantsche werestuck der werelt / dat sy wijslicken gheschapen is den menschen te dienste / daer hy ordentlicken de wonderwercken des hemels/ der aerden/ ende der zee/ vertelt.

1 Loeft den a Heere/ mijn ziele/ Heere mijn Godt / ghy zijt seer heerlick / ghy zijt b† schoon ende wtermaten verciert.

2 c Licht is v kleedt dat ghy aen hebt / ghy d breydet wt den hemel/ als een tapijt.

3 Ghy welft het boven met water/ ghy varet op de wolcken/ als op eenen waghen/ e ende gaet op de vederen des wints.

4 f Ghy maect g† uwe Engelen tot winden/ ende uwe dienaers tot vyervlammen.

5 Ghy h die het aerdtrijcke grondet op zijnen bodem / dat het blijft altoos ende eewichlick.

6 Met der diepte bedeckt ghy het als met eenen kleede / i ende wateren staen boven de berghen.

7 Doch van uwen schelden vlieden sy/ voor uwen donder varen sy daer van.

8 De berghen gaen hooch daervoor/ ende de dalen setten hen daeronder / tot der stede die ghy hen ghegrondet hebt.

9 k Ghy hebt eenen pale gesettet/ daer en comen sy niet over/ ende en moeten niet wederom het aerdtrijck bedecken.

10 Ghy laet fonteynen springhen in de leechten / dat de wateren tusschen de berghen henen vlieten.

11 Dat alle dieren op den velde drincken / eñ het wildt zijnen dorst lessche.

12 By den seluen sitten de voghelen des hemels/ ende singhen onder den tacken.

13 Ghy vochtet de bergen van boven af/ ghy maect het lant vol vruchten/ die ghy verleent.

14 m Ghy laet gras wassen voor het vee/ ende zaet n tot nutte der menschen/ dat ghy broot wt der aerden brenghet.

15 o Ende dat den wijn verheughe des menschen herte/ ende zijne ghestalt schoon worde van olye/ p ende dat broot des menschen herte stercke.

16 Dat de q boomen des Heeren vol saps staen/ de cederen Libanon die hy gheplantet heeft.

q boomen des Heerē heet h/ die int woudt stae / die niet door menschē geplantet zijn.

17 Aldaer nestelen de voghelen / ende de reyghers woonen op den dennen.

18 De hooge bergē zijn der gemsen toevlucht/ ende de steengaten der conijnen.

19 Ghy maeckt de Mane / het iaer daerna te deylen/ de Sonne weet haren nederganck.

20 Ghy maeckt duysternisse / dat het nacht wordt/ dan verrueren haer alle wilde dieren.

21 De ionge leeuwen/ die daer brullen na den roof/ ende haer spijse soecken van Godt.

22 Wanneer de Sonne opgaet/ maken sy hen daer van / ende legghen hen in hare kuylen.

23 r Soo gaet dan den mensche wt tot zijnen arbeydt/ ende by zijn ackerwerck/ tot aen den avendt.

r Genes.3.15.

24 Heere / hoe zijn uwe wercken so groot ende vele? ghy hebtse alle wijslicken gheordineert/ ende de aerde is vol uwer goederen.

25 De zee die so groot ende wijt is/ daer wrijnmelt het inne sonder ghetal/ beyde groot ende kleyn ghedierte.

26 Aldaer gaē de schepen: daer zijn s† walvisschen/ die ghy ghemaeckt hebt/ dat sy daerinne spelen.

s† An. is de Leviathan / den ercet. Job 40.20

27 t Het wachtet alles op v/ dat ghy hen spijse ghevet tot zijner tijt.

t Psal.145.15 Mat.6.26

28 Wanneer ghy hen geeft/ so vergaderen sy: wanneer ghy uwe hant op doet / soo worden sy met goede versadicht.

29 u Verberget ghy v aengesicht/ so verschricken sy: ghy neemt wech haren x adem/ so vergaen sy/ ende worden weder tot stof.

u Job 34.14. x Genes.3.19.

30 y Ghy laet wt uwen adem / so worden sy gheschapen/ ende vernieuwet de ghestalte der aerden.

y Genes. 2.7

31 De eere des Heerē is eewich/ de Heere heeft een welghevallen aen zijnen wercken.

32 Hy siet de aerde aen/ z so beeft sy / hy roert de berghen aen/ so roocken sy.

z Psalm. 18.8 Judith 16.18 Judic. 5.2

33 Ick wil a den Heere singen mijn leefdage/ ende mijnen Godt loven so langhe ick ben.

a Psal. 146.2

34 Mijne reden moet hem wel ghevallen: ick verheughe my des Heeren.

35 Der sondaers moetē een eynde worden op aerdē/ ende de godloosen niet meer zijn: loeft den Heere mijn ziele: b† Haleluia

b† And. Loeft den Heere.

Den Cv. Psalm.

1. Een dancksegginghe voor de weldaden/ den volcke Israels bewesen/ 42. die hy op Godts barmhertichheyt vreughet / ende op de toeseggingе den vaderen gedaen: gelijck als Mose/ Deute.29. de selve in ghelijcker wijse optellet.

1 Dancket a dē Heere/ ende prediket zijnen Name/ vercondicht zijn doē onder den volcken.

a 1.Par.16.8 Esaie 12.4.

2 Singhet van hem ende loeft hem/ spreeckt van alle zijne wonderen.

3 Roemt zijnen heyligē Name: het herte der gener die den Heere soecken/ verheughe hem.

4 Vraget na dē Heere ende na zijner macht/ soeckt zijn aensicht alleweghen.

5 Ghedenckt zijner wonderwercken/ die hy ghedaen heeft/ zijner wonderen ende b† zijnes woorts.

b† anders/ der gerichte zijns monts.

6 Ghy het zaet Abrahās zijns knechts / ghy kinderen Jacobs zijns wtvercoren.

7 Hy is de Heere onse Godt/ hy richtet in der gantscher wereldt.

8 Hy dencket eewichlick aen zijn verbondt/

des

des woordts dat hy toegheseydt heeft/op vele duysent voort ende voort.

c Gen. 12.2 ende 17.2. d Gen.26.3 e Gene.28.13

9 c Dat hy gemaeckt heeft Abraham/d ende des eedts met Isaac.

10 e Ende settede dat selue Jacob tot eenen rechte/ende Israel ten eewighen verbonde/

11 Ende sprack: V wil ick het lant Canaan gheuen/het lot ws erues.

f Dat is / veracht / slecht/ verworpen.

12 Doe sy weynich ende f geringe waren/ende vremdelinghen daerinne.

13 Ende sy togen van volcke tot volcke/ van eenen Coninckrijcke tot den anderen volcke.

g Gene.12.17 1.Par. 16.22 h 2.Sa.1.14 ende 20.3. i Gene. 41.54

14 Hy liet gheenen mensche hen schade doen/ g ende strafte Coninghen om harent wille.

15 h Tastet mijne ghesalueden niet aen/ ende doet mijnen Propheten gheen leedt.

16 i Ende liet eenen dierẽ tijt int lant comen/ ende ontooch allen voorraet des broots.

k Gen.37.28.

17 k Hy sandt eenen man voor hen henen/Joseph wort ten knechte vercocht.

l Gene. 39.20 m† And. yser doorginck zijn ziele. Luce 2.35. n Gen. 41.14

18 l Sy dwonghen zijne voeten in stocken/ m† zijn lijf moeste in yseren ligghen.

19 Tot dat zijn woort quam/ ende hem de reden des Heeren doorlouterde.

20 n Doe sandt de Coninck henen / ende liet hem los geuen: de Heere ouer de volcken hiet hem wt laten.

o Gen.41.40.

21 o Hy settede hem tot een heere ouer zijn huys / tot een heerscher ouer alle zijne goederen.

p† An. geuanghen leyde na zynen wille. q Gen.46.6

22 Dat hy zijne vorsten p† onderwese nae zijner wijse/ende zijne oudtsten wijsheyt leerde.

23 q Ende Israel tooch in Egypten / ende Jacob werdt een vremdelinck in den lande Ham.

r Exod.1.7. Act.7.17 s Exo.1.8.16.

24 r Ende hy liet zijn volck seer wassen/ende maecktese machtigher als hare vyanden.

25 s Hy verkeerde ghener herte/ dat sy zijnen volcke gram werden/ eñ dachten zijne knechten met list te dempen.

t Exod.3.10 ende 4. 15.30 u Exo.7.9

26 t Hy sandt zijnen knecht Mosen / Aaron dien hy hadde vercoren.

27 u De selue dedẽ zijne teeckenen onder hen/ ende zijne wonderen in den lande Ham.

x Exod.10.22 Sapi. 17.2 y dat is/ Mose ende Aaron. z Exo.7.20

28 x Hy liet duysternisse comen/ ende maecte het duyster/ende en y waren niet onghehoorsaem zijne woorden.

29 z Hy veranderde hare wateren in bloet/ende doodde hare visschen.

a Exo.8.6

30 a Haer landt wriemelde vorschen wt/ in de cameren harer Coninghen.

b Exo.8.24

31 b Hy sprack: doe quamen boose wormen/ luysen in alle hare lantpalen.

c Exo. 9.23

32 c Hy gaf hen hagel totten regen/vyervlammen in haren lande.

33 Ende sloech hare wijnstocken ende vijghenboomen/ende brack de boomen in haren lantpalen.

d Exod.10.4

34 d Hy sprack: doe quamen Sprinckhanen/ ende keuers sonder ghetal.

35 Ende sy vraten alle het gras in haren lande/ende vraten de vruchten op haren velde.

e Exo.12.29 f Hebr. eerstelinghe harer sterckte. g Exo.12.35.

36 e Ende sloech alle eerstegeboorte in Egypten/ f alle eerste eruen.

37 g Ende hy voerdese wt met siluer eñ gonde/ende onder haren stammen en was gheen krancke.

38 Egypten wert vrolick / dat sy wttoghen: want hare vreese was op hen ghevallen.

h Exod.13.21 Psalm.78.14

39 h Hy breydde een wolcke wt ten decksel/ ende vyer des nachts te lichten.

40 i Sy baden : doe liet hy quackelen comen/ ende hy versadichdese met hemels broot.

41 k Hy opende den rotzsteen: doe vloten wateren daer wt / dat beken liepen in der woestyne.

42 l Want hy dachte aen zijn heylich woort/ Abraham zijnen knechte ghesproken.

43 m Also voerde hy zyn volc wt met vreuchden/ende zijne wtvercoren met n hertenlust.

44 o Ende gaf hen de landen der Heydenen/ dat sy de goeden der volcken innamen.

45 Op dat sy houden souden zijne rechten/ende zijne wetten bewaren: Haleluia.

i Exo.16.13 k Exo.17.6 Nume.20.11 l Gene.22.16 m Josu[illegible] n Of, vrolicheyt. o Gen.[illegible]

Den Cvj. Psalm.

1. Is een dancksegginge: Want gelijck als hy voor henen des Heeren weldaden/also verhaelt hy hier des volcr sonden ende straffe: op dat alsoo de barmhertichheyt Godts (die met so vele weldaden ende onvermetelicker goedicheyt/so boosen eñ ondanckbaren lieden ouerschuddet) des te heerlicker worde. Ende doet een biechte der sonden ende vidt/ dat God zijne toesegginge/ die hy so dicke belouet ende verklaret heeft / ghedencken wille/ende zijn volck voortaen ghenadichlick verlossen.

1 a† Haleluia.

Dancket b den Heere / want hy is vriendelick / eñ zijne goedertierenheyt duert eewichlick.

2 c Wie can de groote daden des Heeren wt spreken ? ende alle zijne loflicke wercken prijsen?

3 d Wel dien / die het ghebodt houden/ende doen alle tijdt recht.

4 Heere ghedenckt mijner / na der ghenade/ die ghy uwen volcke ghelouet hebt : bewijst ons uwe hulpe.

5 Dat wy sien meughen de welvaert uwer wtvercoren/ende ons verblyden / dat het uwen volcke wel gaet / ende ons roemen met uwen erf deele.

6 e Wy hebben ghesondicht met onsen vaderen: wy hebben mishandelt ende zijn godloos gheweest.

7 f Onse vaderen in Egypten en wouden uwe wonderẽ niet verstaen: sy en dachten niet aen uwe groote goedertierenheyt/g ende waren onghehoorsaem aen de zee / namelicken aen de h† Schelfzee.

8 Hy halp hẽ damnoch om zijns naems wille/dat hy zijne macht bewijsede.

9 i Ende hy scholdt de Schelfzee / doe wert het drooghe: ende voerdese door de diepte/als in eener woestyne.

10 Ende halp hen vander handt dies / diese hatede / ende verlossedese van de handt des vyandts.

11 k Ende de wateren versopen hare wederpartijders/dat niet een overbleef.

12 l Doe gheloofden sy aen zijne woorden/ ende songhen zijnen lof.

13 Doch sy vergaten haestelicken zijner wercken/sy en verbeyden niet zijns raets.

14 m Ende sy werden met luste in der woestyne / ende versochten Godt in den woestenlande.

15 n Hy ia gaf hen hare bede / ende sandt hen o† ghenoech / tot dat hen daer voor walchde.

16 p Ende sy verhieuen hen teghen Mosen inden leger/ teghen Aaron den heylighen des Heeren.

17 q De aerde dede haer op / eñ verslont Dathan/ende deckte toe de rotten Abiram.

Ende

a† And. Looft den Heere. b Judic.[illegible] c Syr.[illegible] d [illegible] e Judi.[illegible] Dani.9 f Exod.[illegible] g Exod.[illegible] h† An.[illegible] i Exo.[illegible] k Exo.[illegible] l Exo.[illegible] m Exo.[illegible] n Nu.[illegible] o† An.[illegible] p Num.[illegible] q Num.[illegible] Deut.[illegible]

18 Ende vyer wert onder haren rotten aen-ghesteken / de vlamme verbrandde de godloosen.

19 r Hy maeckten een calf in Horeb/ende baden aen het ghegoten beeldt.

20 Ende veranderden hare f eere/in eene gelijckenisse eens ossen/die gras eet.

21 Hy vergaten Godts haers t heylandts/die so groote dinghen in Egypten ghedaen hadde.

22 Wonder inde lande Ham/ende verschrickelicke wercken in de Schelfzee.

23 u Ende hy sprack: hy woudese verdelgen/so niet Mose zijn wtvercorē/het scheuren op ghehouden en hadde/ zijn grimmichheyt af te wenden/ op dat hyse niet en verdorve.

24 x Ende sy verachteden het lieue landt: sy en gheloofden zijnen woorde niet.

25 Ende murmureerden in haren hutten: sy en hoorden der stemme des Heeren niet.

26 Ende hy hief zyne hant op tegen hen/ dat hyse nedersloeghe in der woestijne.

27 Ende werp haer zaet ender de Heydenen/ ende verstroydese in den landen.

28 y Ende sy gauen hen tot den Baal Peor/ ende aten van de offeren der dooder afgoden.

29 Eñ vertoornden hem met haren doen/doe reett oock de plaghe onder hen.

30 z Doe trat toe Pinchas/ende slichtede de sake: doe wert de plaghe gheweeret.

31 a Ende wert hem gherekent ter gerechticheyt/voort ende voort eewichlick.

32 b Ende sy vertoornden hem aen het twistwater/c† ende sy plaechden den Mose seer.

33 Want sy bedroefden hem zijn herte / dat hem sommighe woorden ontvoeren.

34 d Oock en verdelchden sy de volcken niet/ als hen doch de Heere gheheeten hadde:

35 Maer sy mengden haer onder de Heydenen/ende leerden der seluer wercken.

36 e Ende dienden haren afgoden: die gedijden hen ter erghernisse.

37 f Ende sy offerden hare sonen / ende hare dochteren den duyuelen.

38 g Ende vergoten onschuldich bloet / het bloet harer sonē ende haren dochteren/ die sy offerden den afgoden Canaan/dat het landt met bloetschulden bevlecket werdt.

39 Ende verontreynichden hen met haren wercken/ ende hoereerden met haren doen.

40 Doe vergrimde den toorn des Heeren over zijn volck/ende kreech eenen grouwel aen zijn erue.

41 Ende gaffse in de hant der Heydenen / dat over hen heerscheden/die hen h gram waren.

42 Ende hare vyanden angsteden hen/ende werden verootmoediget onder hare handen.

43 i Hy verlostese dicwils/doch sy vertoornden hem met haren voornemen/ende werden k† kleyn/om harer mis daet wille.

44 Ende hy sach haren noodt aen/doe hy hare klaghe hoorde.

45 l Ende dachte aen zijn Verbondt met hen ghemaeckt/ ende het rouwede hem na zyner grooter goedertierenheyt.

46 Ende lietse tot barmhertichheydt comen/ voor allen diese gheuanghen hadden.

47 Helpt ons Heere onse Godt / ende brengt ons te samen wt den Heydenē: dat wy dancken uwen heylighen Name, ende roemen uwen lof.

48 Geloeft zy de Heere de Godt Israels van eewicheyt in eewicheyt / ende alle volck spreke/ Amen/ Haleluia.

Den Cvij. Psalm.

1. Gelijck als inden tweeen voorleden Psalmen/ God eygentlicken gedancket wort door de weldaden/den volcke Israels bewesen/also worden hier vervatet allerley weldaden: daer Godt den noodtdruftighen/ gheuangenen/ krancken/ dien die daer zijn in vare des zees/in honger/in dierte/ende van tyrannen geplaecht worden etcet. mede helpet: ende is derhaluen een gemeyne dancsegginge. Ende merckt dat hy duydelicken seyt/dat oock dien van Gode gheholpen wordt/die om harer sonden wille ghestraft/ God met vertrouwen om hulpe bidden.

1 Dancket den Heere/want hy is vriendelick/ende zijne goedertierenheydt duert eewichlick.

2 Segghet/ghy die verlost zijt door den Heere/ die hy wt der noot verlost heeft.

3 Ende die hy wt den landen te samen ghebracht heeft/van Oosten/van Westen / van Noorden/ende vander zee.

4 Die dolende gingen in der woestijne/in eenen ongebaenden weeh/ ende en vonden geene stadt/daer sy woonen conden.

5 Hongherich ende dorstich / ende hare ziele versmachtede.

6 Ende sy riepen tot dē Heere in harer noot/ ende hy verlostese wt haren angsten.

7 Ende leyddese in eenen rechtighen weeh/ dat sy ghinghen tot der stadt/ daer sy woonen conden.

8 Die sullen den Heere dancken voor zijne goedertierenheyt / ende voor zijne wonderen/ die hy aen den menschen kinderen doet.

9 a Dat hy versadicht de dorstige ziele/ ende vullet de hongherighe ziele met goeds.

10 Die daer sitten moesten inder duysternisse ende donckeren / gheuanghen in dwanghe ende ijseren.

11 Daerom dat sy Gods b† gheboden ongehoorsaem gheweest waren/ende de Wet des Hoochsten gheschendet hadden.

12 Daerom moeste haer herte met ongheluck gheplaecht worden/dat sy daer laghen/ ende niemant en halp hen.

13 Ende sy riepen tot dē Heere in harer noot: hy halp hen wt haren angsten.

14 Ende voerdese wt der duysternisse ende donckerheyt/ ende verscheurde hare banden.

15 Die sullen den Heere dancken voor zijne goedertierenheyt / ende voor zijne wonderen/ die hy aen den menschen kinderen doet.

16 Dat hy in stucken breeckt metalen deuren/ ende slaet ontwee ijseren grendelen.

17 De sotten die gheplaecht waren om harer ouertredinghe wille / ende om harer sonden wille.

18 Dat hē walchde voor alle spijse/ ende werden doodt kranck.

19 Eñ sy riepen tot den Heere in harer noot: ende hy halp hen wt haren angsten.

20 c Hy sandt zijn woordt / ende maectese gesont/ende verlostese/dat sy niet en storuen.

21 Die sullen den Heere dancken voor zijne goedertierenheyt/ ende voor zijne wonderen/ die hy aen den menschen kinderen doet.

22 d Ende danck offeren/ ende vertellen zijne wercken met vreuchden.

23 Die met schepen op de zee varen ende drijuen haren handel in groote wateren.

Margin notes (left): r Exod.32.4 / f Of/ God. Rom.1.24 / t Of/ heylighmakers/ salichmakers. / u Exo.32.11 / x Num.14.1 / y Num.25.2 Josue 22.17 / z Num.25.7 / a Gen.15.6 / b Exo.17.7 / c† And. dat het voor den Mose qualic ginc om harent wille. / d Deu.7.1 Iudic.1.2. / e Iudic.2.11. / f Deut.32.17 Leui.20.2 Jerem.7.6 / h Dat is/ hatich/ vyandisch / i Iudicum als Iudicum. / k† And. onder-druckt/ verdorven/ / l Deut.30.1

Margin notes (right): Desen Psalm is eenē gemeynen danc/ hoe Godt allerley menschen wt allerley noodt helpt: Gelijck Paulus seyt/ 1.Tim.2. Hy is eē Heylant aller menschen.

I. De eerste zijn/ die arm eñ ellendich zijn/ noch huys noch hof hebben / ende niets weten te beginnen.

a Exod.16.13 Deut.8.3. Psalm.78.24

II. De ander zijn/ die met geuāckenisse om harer misdaet wille gheplaecht/ eñ door Gods hulpe verlost werden. 2.Par.33.11

b† An. worden etcet. ende den raet des etcet. verlastert hadden.

III. De derde zijn sottē/ die Gods niet vreesen/ eñ in sondē leuen/ die worden geplaecht: ende ghenesen doch sommige dz sy niet en steruē.

c Num.21.9 Esaie 38.9 d Hebr.13.15

IIII. De vierde zijn die op der zee noot lijden/ eñ geberget of geholpē worden.

24 Die des Heeren werck ondersocht hebben/ ende zijne wonderen in der zee.

e Joan. 1.4 — 25 e Wanneer hy sprack / ende eenen stormwindt oproerde/ die de baren verhief.

26 Ende sy voeren op na den hemel / eñ voeren inden afgrondt/ dat haer ziele voor angst vertzaechde.

27 Dat sy tuymelden ende swanckten / als een droncken man / ende en wisten gheenen raet meer.

f Jone 1.14 — 28 f Eñ sy riepen tot den Heere in harer noot/ ende hy voerdese wt haren angsten.

g Matt. 8.26 — 29 g Ende stilde het onweder / dat de baren hen legherden.

h Joan. 6.20 — 30 Ende sy werden vrolick / dat het stille ghewoorden was/ h ende hy hen ten lande brachte na haer wenschen.

i psalm. 107.8 — 31 Die i sullen den Heere dancken voor zijne goedertierenheyt / ende voor zijne wonderen/ die hy aen den menschen kinderen doet.

32 Ende hem inder ghemeynte prijsen / ende hy den ouderen roemen.

V. De vijfste zijn/ die met onvruchtbaren weder gheplaghet worden/ ende wederom regen eñ vrucht creghen. — 33 Die/welcker hare beke verdrooget/ende de watersprongen verloopen waren.

34 Dat een vruchtbaer lant niets droech/ om der boosheyt wille dier/ die daerin woonden.

k 1. Reg. 17.1. 1. Re. 18.41. Esaie 41.18 — 35 Ende hy k dat drooge lant wederom waterrijck maeckte/ ende in dorren lande watersprongen.

36 Ende de hongherighen daer henen gesettet heeft / dat sy eene stadt bereydeden / daer sy woonen conden:

37 Ende acker bezaeyen / ende wijnberghen planten mochten / ende de iaerlicke vruchten creghen:

38 Ende hyse segende/dat sy hen seer vermeerderden/ende l hen veel vees gaf.

l Gen. 31.7

VI. De seste zijn/ die met prangen ofte verdriet gheplaecht worden / ende weromme vrede ende eenicheyt creghen. — 39 Die/welcke nedergedruckt ende geswackt waren/vanden boosen/ diese gedwongen ende ghedronghen hadden.

40 Doe verachtinge op de vorsten gheschudt was/ dat alle landt dwalende ende woeste stont.

41 Ende hy den armē beschuttede voor ellende/ ende zijn geslachte als een kudde schapen vermeerderde.

m Job 22.19 — 42 m Sulckes sullen de vromen sien / eñ hen verhengen / ende aller boosheyt sal den mont ghestopper worden.

n dat is/ Daeraē gedencket/ ende daer mede omgaet. — 43 Wie is wijs/ eñ n behoudt dit? so sullen sy mercken/hoe vele weldadē de Heere betoont.

Den Cviij. Psalm.

1. Een dancksegginge/daer hy Godt in danct/ voor het rijcke Christi/dat een rijcke der ghenaden zijn soude/ ende ooc voor zijn eygen lijffelick rijck/ dat als een settgroeue zijn soude des comstighen rijcx Christi: want het heyl comt vanden Joden. Ende dit ander deel deses Psalms/ staet met euen ghelijcken woorden inden lx. Psalm.

1 Een Psalmliedt Dauids.

a psalm. 57.8 b Dat is/ mijn snarēspel/daer ic v mede eere. — 2 GOdt/ a het is mijn rechte ernst: ick wil singhen ende dichten/ mijn b eere oock.

3 Wel op psalter ende harpe: ick wil vroech op zijn.

4 Ic wil v dancken Heere onder de volcken/ ick wil v lofsinghen onder de lieden.

c psal. 103.11 — 5 c Want uwe genade reyct so wijt als den hemel is/ ende uwe waerheyt so wijdt als de wolcken gaen.

6 Verheft v God ouer den hemel/ ende uwe eere ouer alle landen.

7 Op dat uwe lieue vrienden verlost worden: helpt met uwer rechter handt/ ende verhoort my.

8 d God spreect in zijn heylichdom/ dies ben ick vrolick: ende wil Sichem deylen/ ende het dal Suchoth afmeten.

9 Gilead is mijne/ Manasse is oock mijne/ eñ Ephraim in de macht mijns hoofts/ Juda is mijn e† vorst.

10 Moab is mijnen waschpot: ick wil mijnen schoen ouer Edom strecken / ouer de Philisteen wil ick juychen.

11 Wie wil my voeren in een vaste stadt? wie sal my leyden in Edom?

12 Sult ghy het niet doen/ Godt/ ghy die ons verstoot? ende en treckt niet wt God met onsen heyre?

13 f Doet ons bystant inder noot: want menschen hulpe en is gheen nutte.

14 Met Godt willen wy daden doen/ hy sal onse vyanden ondertreden.

Den Cix. Psalm.

1. Een ghebedt Christi/daer hy zijnen vyanden den Joden/alle ongeluck in toewenscht/ende God om bystant biddet. Oorsake deser zijner toewenschinghe teeckent hy aen / dat sy Christum ghecruyst/ende zijn heylsaem woordt/door de Apostelen ghepredickt/ niet ghewilt en hebben.

1 Eenen Psalm Dauids/voor te singhen.

1 GOdt mijnen roem/ en swijcht niet.

2 Want sy hebben haren godloosen eñ valschen mont teghen my opghedaen/ ende spreken teghen my met valscher tongen.

3 Ende sy spreken vergiftich tegen my ouer al/ende strijden teghen my sonder oorsake.

4 a Daer voor dat ickse lief hebbe/ zijn sy teghen my/ick daerenteghen bidde.

5 Sy bewijsen my quaet voor goet/ende haet voor liefde.

6 b Settet godtloose ouer hem/ c eñ den Sathan moet staen te zijner rechter hant.

7 d† Wie hem denseluen leeren laet/diens leeren moet godloos zijn/ende zijn ghebet moet sonde zijn.

8 Zijner daghen moeten weynich worden/ e ende zijn ampt moet een ander outfanghen.

9 Zijne kinderen moeten weesen worden/ende zijn wijf een weduwe.

10 Zijne kinderen moeten verdwaelt eñ verbijstert gaen/ ende bedelen/ ende soecken/ als die verdoruen zijn.

11 De woeckeraers moeten wtsinghen alles wat hy heeft / ende vremde moeten zijne goederen roouen.

12 Ende niemandt en moet hem weldaet bewijsen / ende niemant en ontferme hem zijner weesen.

13 Zijne nacomelinghen moeten wtgheroeyt worden: haren naem moet int anderde lidt verdelcht worden.

14 Zijner vaderē misdaet moet gedacht worden voor den Heere ende zijner moeder sonde en moet niet wtghedelcht worden.

15 De Heere moetse nemmermeer wt den ooghen laten/ende hare gedachtenisse moet wtgheroeyt worden op aerden.

16 Daerom dat hy so gantsch geen barmherticheyt hadde/ f maer veruolchde den ellendighen ende armen/ ende den bedroefden/ dat hy hen doodde.

Ende

i Psal.109.7

Ende hy woude den g vloeck hebben / die 17 sal hem oock comen: hy en woude den seghen niet/ so sal hy oock verre van hem blijuen.

Ende hy tooch aen den vloeck / als zijn 18 hemde/ ende is in zijn inwendige gegaen als water/ende als olye in zijne beenen.

So worde hy hem als een kleedt / dat hy 19 aen hebbe/ende als eenē gordel/ daer hy hem altijdt mede gorde.

Also gheschiede dien vanden Heere / die 20 my teghen zijn / ende spreken quaedt teghen mijn ziele.

Doch ghy Heere / Heere / weest ghy met 21 my/ om ws Naems wille/ want v ghenade is mijnen troost / verlost my.

h psalm.89.1

h Want ick ben arm ende ellendich/ mijn 22 herte is i† verslaghen in my.

k psal.102.12 ende 144.4

k Ick vare wech als een schaduwe die ver- 23 dreuen wort / ende worde veriaecht als de sprinckhanen.

l psalm.22.8

Mijne knyen zijn swack van vasten/ en- 24 de mijn vleesch is magher/ende en heeft geen vette.

Ende ick moet haren spot zijn : l wanneer 25 sy my sien / schudden sy haren cop.

Staet my by/ Heere mijn God : helpt my 26 na uwer ghenade.

Dat sy bevinden / dat dit zy uwe handt: 27 dat ghy Heere sulcx doet.

Vloecken sy/ so seghent ghy : setten sy hen 28 tegen my / so moeten sy te schanden worden: doch v knecht moet hem verheughen.

Mijne tegenpartyders moetē met smaet- 29 heyt aengetogen worden/eñ met harer schande bekleet worden/als met eenen rock.

m psalm.16.8 Prou.3.25.

Ick wil den Heere seer dancken met mij- 30 nen monde/ende hem roemen onder velen.

m Want hy staet den armen ter rechter- 31 handt/dat hy hem helpe van dien/die zyn le- uen veroordeelen.

Den Cx. Psalm.

1. Een prophecye vā Christo eñ zijnen rijcke/ dat hy zy een waerachtich Godt: Item / een ee- wich Coninck ende Priester / zijn Kercke/ (2. die te Jerusalem soude hebben haer beghinsel / ende van God hare wtbreydinghe) te beschermen ende te heylighen. 5. Item/ dat zijne ende zijns rijcx vyanden omcomen sullen. 7. Aent eynde seyt hy vander vernederinge Christi / dat hy te vooren ly- den(want dat is vander beken drincken) ende also tot heerlickheyt comen moeste.

a Matt.22.44 Act.2.34

Eenen Psalm Dauids.

De Heere a spracк tot mijnē Heere: Set- 1 tet v te mijner rechterhandt/ tot dat ick uwe vyanden ter schabelle uwer voe- ten legghe.

c Roma.12.1 1.Pet.2.5

De Heere sal het scepter b† ws rijcx sende 2 wt Zion; heerschet onder uwe vyanden.

Na uwer ouerwinninge/ sal c v uwe volc 3 ghewillichlick offeren/in heyliger cieragien: d† uwe kinderen worden v gheboren/ als den dauwe wt den morghenstondt.

e Hebr.5.6

De Heere heeft gesworen/ende en sal hem 4 niet berouwen : e Ghy zijt een Priester ee- wichlick/ na der wijse Melchisedeck.

f Esaie 2.4 psalm.96.13 g Psalm.2.9

De Heere tot uwer rechterhāt/ sal versmij- 5 ten de Coninghen/ ter tijt zijns toorns.

f Hy sal richten onder den Heydenen / hy 6 sal groote slachtinghe doen/ hy sal g versmy- ten het hooft ouer groote landen.

h Hy sal drincken vander beke op den we- 7 ghe/ daerom sal hy het hooft opheffen.

Den Cxj. Psalm.

1. Een dancksegginghe voor de weldaden / den volcke Israels bewesen. Ende hy en vertelt niet alleen de weldaden / dat hy zijn volck gespijst hebbe inder woestijne / dat hy hen ghegheuen hebbe het lant Canaan/ 9. maer meldet oock des nieuwen Testaments / dat een eewich Testament is/ ende de verlossinghe / door Christum gheschiedt/ verbatet.

1 Haleluia.

a Spr.51.1 Psalm.9.1

Ick a dancke den Heere van gantscher herten/ inden rade der vromen/ ende in- der ghemeynte.

b psalm.92.6 Spr.43.42

2 b Groot zijn de wercken des Heeren : wie harer achtet/ die heeft enckel lust daeraen.

3 Wat hy ordineert / dat is louelick ende heerlick / ende zijn gherechticheydt blijft ee- wichlick.

4 Hy heeft een ghedachtenisse ghemaeckt zijner woorden/ de ghenadige ende barmher- tighe Godt.

c Psal.34.11 Genes.15.18

5 c Hy gheeft spijse dien / die hem vreesen: hy ghedenckt eewichlick aen zijn verbont.

d psal.105.44

6 Hy laet vercondighen zijne gheweldighe daden zijnen volcke / d dat hy hen gheue het erue der Heydenen.

7 De wercken zijner handen zijn waerheydt eñ recht: alle zijne geboden zijn rechtschapen.

e Of/ stijf ghe- houden/ onder- steunt

8 Sy worden e weerhouden altoos ende ee- wichlick /ende gheschieden trouwelick ende redelick.

f Psal.105.37

9 f Hy sendet een verlossinghe zijnen volcke: hy gheloeft/ dat zijn verbont eewichlick blij- uen sal : heylich ende heerlick is zijnen Name.

g Job 28.28 Prou.1.7 ende 9.10 Spr.1.16.25

10 g De vreese des Heeren/ is der wijsheyt be- gintsel: dat is een schoone kloeckheyt/ wie daer na doet/ diens lof blyft eewichlick.

Den Cxij. Psalm.

1. Vermaent tot vreese Godts / ende welda- dicheyt ofte wercken der liefde / ende doet daer heerlicke beloften toe.

1 Haleluia.

a psal.128.1 Prou.1.7

Wel a dien/ die den Heere vreest / die grooten lust heeft tot zijnen geboden.

b Psal.37.22 26

2 b Diens zaet sal gheweldich zijn op aerden: het gheslachte der vromen sal ghe- seghent zijn.

3 Rijckdom ende de volheydt sal in haren huyse zijn : ende hare gherechticheyt blyft ee- wichlick.

c Psal.97.11 d Joan.1.4 e Dat is/ ghe- luck ende heyl midden inder noodt.

4 c Den vromen gaet d het e licht op in der duysternissen/ vanden ghenadighen / barm- hertighen / ende rechtueerdighen.

f† Anders/ een vroom mā/ die heeft medely- dē/ eñ leēt/ etc. psal.37.21.26

5 f† Wel dien/ die barmhertich is/ende geer- ne leent/ende rechtet zyne saken wt / dat hy niemanden onrecht en doet.

g Esaie 49.14

6 Want hy sal eewichlick blijuen : g des rechtueerdighen en wordt nemmermeer ver- ghetan.

h† An. van ee- nē boosen ge- schrey/ soo etc. Psalm.27.1 Prou.3.24

7 h† Wanneer een plaghe comen wil / so en vreest hy hem niet : zyn herte hoopt onuer- tzaecht op den Heere.

8 Zijn herte is ghetroost/ ende en vreest hem niet / tot dat hy zynen lust aen zijne vyanden siet.

i Prou.11.24 2.Cor.9.9 Spr.7.35.

9 i Hy strooyt wt/ende gheeft den armen: zij- ne gerechticheyt blyft eewichlick/ zynen hoor- ne wort verhoocht met eeren.

k psal.37.12

10 De godloose sal het sien / ende het sal hem verdrieten: k zyne tanden sal hy te samen by- ten / ende vergaen : want wat de godloose gheerne wouden/ dat is verloren.

Den Criij. Psalm.

1. Eenen schoonen danckpsalm / daer Godts barmhertichept hooch in geroemt wort/dat hy de verachteden ende verworpene aensiet/ende de vernederde verhoocht. Ende hier heeftmen een klare bewijsreden/ dat ons Godt daerom niet en vernedert ende afstoot/ dat wy vergaen / maer dat wy hem in waeren gheloove aenroepen /ende behouden worden.

Halelnia.

1 Lovet ghy knechtẽ des Heeren/lovet den Name des Heeren.

2 a Geloeft zy des Heeren Name/ van nu aen/ tot in eewichept.

3 b Vanden opganck der Sonnen/tot haren nederganck toe/ zy gheloeft den Name des Heeren.

4 De Heere is hooch over alle Heydenẽ:zijn eere gaet so wijt als den hemel is.

5 Wie is als de Heere onse God? c die hem so hooch ghesettet heeft?

6 Ende d† op het nederige siet/in hemel ende aerde?

7 e Die den f kleynen oprichtet wt den stof/ ende verhoocht den armen wt den dreck.

8 Dat hy hem sette neven de vorsten / by de vorsten zijns volcx.

9 g Die de onvruchtbare inden huyse woonen maeckt/dat sy een vrolicke kindermoeder wort.Halelnia.

a Psal. 134.1
b Dani.2.20
c Psal.138.6
d† And. hem heraf late te sien in/etc.
e 1.Sam.2.8.
f Of/ slechten/ verachteden
g Psalm.68.7

Den Criiij. Psalm.

1. Vertelt des volcx in Egypten/ iammerlicken gheplaecht wonderbare ende heerlicke verlossinghe: op dat de godtvreesende/ door sulcke bekende weldaet/oock in andere vaerlickheden ende nooden/hen ghewisse hulpe troosteden/ende tegen soo eenen barmhertighen Godt allesweghe danckbaer waren.

1 Doe a Israel wt Egypten tooch / het huys Jacobs wt den vreemden volcke.

2 b Doe wert Juda zijn heylichdom/ Israel zijn heerschappye.

3 c De zee sach het/ende vloot/d de Jordane keerde haer te rugghe.

4 De berghen spronghen als de lammeren/ de kleyne berghen als de ionghe schapen.

5 Wat was v/ghy zee/dat ghy vlodet? ende ghy Jordane/ dat ghy te rugghe keerdet.

6 Ghy berghen/dat ghy opspronghet als de lammeren? ghy kleyne berghen / als de ionghe schapen?

7 e Voor den Heere f† beefde de aerde / voor den Godt Jacobs.

8 g Die den rotzsteen verandert in een waterzee/ ende de steenen in waterfonteynen.

a Exod. 13.3
b Exo.19.5
c Exod.14.21
d Josue 3.16
e Judic.5.2 Psalm.18.8
f† And. beeft ghy aerde.
g Exod.17.6

Den Crv. Psalm.

1. Een dancksegginge ende prijs des Gods Israels/dat het volck Israels so eenen weldadighen Godt hebbe: 4. ende hangt daer eenen fijnen tegenset aen / dat der Heydenen goden sodanich niet en zijn/als die noch hooren noch achtinge hebben op hare vereerers. 8. Dat eygent hy daer na den afgodendienaers selfs/ namelicken/dat sy blint ende doof zijn etcet. Maer die hebben alle afgoden/die niet en ghelooven dat Godt harer acht hebbe/dat hy sorghe voor hen draecht/hen verhoore/etcet.

1 Niet ons Heere/niet ons : maer uwen Name gheeft eere / om uwer ghenade ende waerheyt wille.

2 a Waerom sullen de Heydenen segghen: Waer is nu haren Godt?

3 b Doch onse Godt is inden hemel:hy can maken wat hy wil.

4 c Gheuer afgoden daerentegen zijn silver ende gout/ van menschen handen gemaeckt.

5 d Sy hebben monden/ende en spreken niet: sy hebben ooghen / ende en sien niet:

6 Sy hebben ooren/ende en hooren niet : sy hebben neusen ende en riecken niet:

7 Sy hebben handen / ende en houden niet: voeten hebben sy/ende en gaen niet : ende en spreken niet door haren halse.

8 Die sulcke maken/zijn gelijck also: ende alle die op haer hopen.

9 e Doch Israel hope op den Heere : f die is haer hulpe ende schilt.

10 Het huys Aarons hope op dẽ Heere: die is haer hulpe ende schilt.

11 Die den Heere vreesen / hopen oock op den Heere: die is haer hulpe ende schildt.

12 De g Heere dencket aen ons / ende seghent ons: hy seghent het huys Israels/hy seghent het huys Aarons.

13 Hy h seghent / die den Heere vreesen/beyde kleyn ende groot.

14 De Heere segene v ymmermeer ende meer/ v ende uwe kinderen.

15 Ghylieden zijt de ghesegende des Heeren/ i die hemel ende aerde ghemaeckt heeft.

16 Den hemel k† allenthalven is des Heeren: doch de aerde heeft hy den menschen kinderen ghegheven.

17 l De dooden en sullen v Heere niet loven/ noch die onderwaerts varen in het stille:

18 m Maer wy loven den Heere/ van nu aen tot in eewichept. Halelnia.

a Psalm.42.4 ende 79.10
b Mat.6.9
c psal.135.15 Esaie 44.12
d Sap. 13.16 Baruch 6.3
e Psal. 1[...]
f psalm. 3[...]
g Num. 6.[...]
h psalm. [...]
i Genes.1.1
k† Anders [...] allen zijden [...] † and. [...] hemelen [...] des Heere[n] [...]
l Psalm.6.[...] Esaie 38.1[...]
m Dani. [...]

Den Crvj. Psalm.

1. Het voorledẽ deel deses Psalms/is een dancsegginghe/ dat God zijn gebet verhoort/ende hem verlost hebbe: ende hangt daer schoone toesegginghe aen. 12. In het ander deel roemt hy hooch den godtsdienst / dat wy ons in onsen cruyce met ghedult onder zijnen wille gheven/hem aenroepen ende prijsen.

1 Dat is my lief / dat de Heere mijn stemme ende mijn smeecken hoort.

2 Dat hy zijn oore tot my neyght: daerom wil ick mijn leefdaghe hem aenroepen.

3 a Stricken des doodts hebben my omvanghen/ende angsten der hellen hadden my ghetreft/ ick quam in iammer ende noot.

4 Doch ick riep aen den Name des Heeren/ O Heere verlost mijn ziele.

5 b De Heere is ghenadich ende rechtveerdich/ ende onse God is barmhertich.

6 De Heere behoedt de eenvoudighe: wanneer ick onder ligghe/ so helpt hy my.

7 Weest nu weder te vreden mijn ziele/want de Heere doet v c† het goede.

8 d Want ghy hebt mijn ziele wt den doodt gerueckt/mijn ooghen vanden tranen/mijnen voet van slibberen.

9 Ick wil wandelen voor den Heere / inden lande der levendighen.

10 e Ick gheloove/ daerom spreke ick: ick worde doch seer gheplaecht.

11 Ick sprack in mijnen vertzaghen : f Alle menschen zijn g leughenaers.

12 h Hoe sal ick den Heere vergheldren/alle zijne weldaden die hy aen my doet?

13 Ick wil den heylsamen kelck nemen/ende des Heeren Naem i† prediken.

14 Ick wil mijne ghelofte den Heere betalen/ voor alle zijnen volcke.

15 k De doot zijner heylighen is weerdt ghehouden voor den Heere.

a 1.Sa.[...] Psalm.1[...]
b Exo.[...] Psalm.[...] ende 1[...] Joel 2[...] Jone [...]
c† And. [...] ghedaen [...]
d Psal. [...]
e 2.Co[...]
f Rom.[...]
g Dat is [...] geene[...] is te [...] hy en can [...] ren [...] helpe [...] sepien.
h Mich[...]
i Psalm. [...]
i† Au. aen[...] pen.
k Apoc.1[...]

O Heere

l Psalm.86.16 m Sapi.9.5

16 l O Heere / m ick ben v knecht : ick ben v knecht/uwer maget sone: ghy hebt mijne banden verscheurt.

n Levit.7.12

17 n V wil ick danc offeren/ ende des Heeren Name prediken.

o Jona 2.9

18 o Ick wil mijne gelofte den Heere betalen/ voor allen zijnen volcke.

19 Inden hoven aen den huyse des Heeren/ in v Jerusalem. Halelnia.

Den Cxvij. Psalm.

1. Een prophecije vant rijcke Christi / dat hy noemt een rijcke der genaden ende waerheyt over de Kercke ende deses rijcx onderdanen bevesticht. In dien daer hy seyt/Heydenen/ en noemet Godsdienst/so eenen ghenadigen Godt louen:daermede neemt hy wech/ Besnydinghe/ Wet / Joodschen Godsdienst/vloeck des Wets/etce.

a Rom.15.11

1 Loeft a den Heere alle Heydenen / prijst hem alle volcken.

b Joan.11.34 Psal.119.90

2 Wãt zijn genade ende b waerheyt is gheweldich over ons in eewichheyt. Halelnia.

Den Cxviij. Psalm.

1. Een prophecije van het lyden Christi ende zijner verklaringhe / als Christus selfs wtleyt/ Mat.21.ende Petrus Act.4. Het meeste deel van voorgaen/ zijn woorden Christi/ 19. die daer previct in Israel/dat is/inder Kercke/ende onder den wtverkoren / dat hem in zijn lijden gheholpen zy/ na vermaent hy tot dancksegginge. Daerspoedigen voortganck ende welstant der Kercken/ ende dancket.

a Psal.105.1 ende 106.1

1 Dancket a den Heere / want hy is vriendelick/ende zijne goedertierẽheyt duert eewichlick.

2 Nv segghe Israel : Sijne goedertierenheyt duert eewichlick.

3 Nv segge het huys Aaron : Sijne goedertierenheyt duert eewichlick.

4 Die den Heere vreesen / seggen nv: Sijne goedertierenheyt duert eewichlick.

b Psalm.18.7 Threno.3.55 Jone 2.2 Hebr.13.6

5 b Indẽ angst riep ick den Heere aen/ende de Heere verhoorde my/ende troostede my.

c Psal.146.3

6 c De Heere is met my/daerom en vreese ic my niet: wat connẽ my de menschen doen?

7 De Heere is met my/my te helpen / ende ick wil mijnen lust sien aen mijne vyanden.

d Psalm.3.7 Psalm.44.6

8 d Het is goet op den Heere betrouwen/ende niet hem verlaten op menschen.

9 Het is goet op den Heere betrouwen / ende niet hem verlaten op Vorsten.

* Of, aen alle zijden.

10 e Alle Heydenen omringhen my/f doch in den name des Heeren wil ickse verhouwen.

11 Sy omringhen my g allenthaluen / doch inden name des Heerẽ wil ickse verhouwen.

12 Sy omringhen my als byen: sy * dempen als vyer inden doornen: doch indẽ name des Heeren wil ickse verhouwen.

13 Men stoot my dat ick vallen soude: doch de Heere helpt my.

h Exod.15.2 Esaie 12.2

14 h De Heere is mijne macht ende mijnen Psalm / ende is myn heyl.

15 Men singet met vreuchden vander overwinninghe/inden hutten der rechtveerdigen: de rechterhandt des Heeren behoudt de overwinninghe.

16 De rechter hant des Heeren is verhoocht/ de rechter handt des Heere behoudt de overwinnighe.

i Psalm.73.? Job 5.17 Hebr.12.5 k Esaie 26.2

17 Ick en sal niet sterven / maer leven / ende des Heeren werck vercondighen.

18 i De Heere castijdt my wel / doch hy en gheeft my den doot niet.

19 k Doet my de poortẽ der gerechticheyt op dat ick daer in ga/ende den Heere dancke.

20 Dat is de poorte des Heeren: de rechtveerdighe sullen daer in gaen.

l† And. verhooret

21 Ick dancke v / dat ghy my l† verootmoedighet/ende helpet my.

m Mat.21.42 Marc.12.10 Luce 20.17 Esaie 28.16

22 m De steen die de bouwliedẽ verworpen/ is een hoecksteen ghewordẽ.

23 Dat is vandẽ Heere gheschiet/ende is een wonder voor onsen ooghen.

24 Dat is den dach / dien de Heere maeckt: laet ons verheugen ende vrolick daer in zijn.

n Matt.21.9 o Of, raen/ spoedighen.

25 n O Heere helpt : O Heere laet het wel o ghelucken.

26 Gheloeft zy die daer comt inden Name des Heeren : wy seghenen uliedẽ/ ghy die vanden huyse des Heeren zijt.

p† An. Bindet het slachtvee met zeelen/ tot aen/ etc.

27 De Heere is God/ die õs verlichtet: p† verciert het feest met meyen/ tot aen de hoornen des altaers.

28 Ghy zijt mijn God/ eñ ick dancke v: mijn God / ick wil v prysen.

29 Dancket dẽ Heere/want hy is vriendelic/ ende zijne goedertierenheyt duert eewichlick.

Den Cxix. Psalm.

1. Inden gantschen Psalm biddet de Propheet/ dat hy by den woorde Gods behoudẽ worde/ ende geeft dẽ woorde eenen heerlickẽ prijs/ dat het leert/ beweecht/ regeert/ troost/ behout/ voor sonden bewaert/ ende niet en bedriecht. Dat salmẽ dannoch altemael soo verstaen/ dat wy deser gheene buyten den woorde krijghen connen: derhalven hier oock overal schoone teghensettinghen in gemengt zijn/ vanden godtloosen leeraers/ ende haer leere.

Aleph. I.

a Hebr. zijn inden weghe/ b Psalm.1.1 c Psal.19.12

1 Wel a dien/ die sonder blecke b leven/ die in de Wet des Heeren wandelen.

2 c Wel dien / die zijn Getuygenisse houdẽ/ die hem van gantscher hertẽ soecken.

3 Want die op zijne weghen wandelen / die en doen gheen quaedt,

d Deu.4.5.6.7 Josue 22.24

4 d Ghy hebt ghebodẽ/ vlijtich te houden uwe bevelen.

5 O dat mijn leven uwe rechten met gantschen ernste hielde.

6 Wanneer ick mercke alleen op uwe Gheboden/ so en worde ick niet te schanden.

7 Ick dancke v van rechten herten / dat ghy my leeret de Rechten uwer gherechticheyt.

8 Uwe Rechten wil ick houden: verlaet my nemmermeer.

Beth. II.

9 B. Hoe sal een iongelinck zijnen wech onstraffelick gaen? Wanneer hy hem houdt na uwen woorden.

e Esaie 63.17

10 Ick soecke v van gantscher herten / e laet my niet feylen uwer Gheboden.

f Deut.6.6.

11 f Ick behoude v woort in mijner herten/ op dat ick niet teghen v en sondighe.

12 Gheloeft zijt ghy Heere / leert my uwe Rechten.

13 Ick wil met mijne lippen vertellen / alle Rechten uws mondts.

14 Ick verheuge my des weechs uwer Ghetuyghenisse/ als over allerley rijckdom.

15 Ick spreke wat ghy bevolen hebt/ ende sie op uwe weghen.

16 Ick hebbe lust tot uwen Rechten / ende en verghete uwer woorden niet.

Gimel. III.

17 C. Doet wel uwen knechten / dat ick leve / ende uwe woorden houde.

18 Opent my de ooghen / dat ick sie de wonderen aen uwer Wet.

g Gen.47.9

19 g Ick ben een gast op aerden: en verbercht uwe Gheboden niet voor my.

20 Mijn ziele is verslaghen van verlangen/ na uwen Rechten alletijdt.

h Gen. 11.26

21 Ghy scheldet de stouten: h vervloeckt zijn/ die uwer Gheboden feylen.

22 Wendet van my/ smaetheyt ende verachtinghe: want ick houde v Ghetuyghenisse.

23 De Vorsten sitten oock/ ende spreken teghen my: doch v knecht spreeckt van uwen Rechten.

24 Ick hebbe lust tot uwe Ghetuygenissen/ die zijn mijne raetslieden.

IIII.
i Psal.44.26

25 D. Daleth. Mijn i ziele leydt in het stof: verquickt my na uwen woorde.

26 Ick vertelle mijne weghen/ ende ghy verhooret my: leert my uwe Rechten.

27 Onderwijst my den wech uwer bevelen/ so wil ick spreken van uwe wonderen.

28 Ick ben bedruckt/ dat my het herte versmachtet: sterckt my na uwen woorde.

29 Wendt van my den valschen wech/ ende gont my uwe Wet.

30 Ick hebbe den wech der waerheyt vercoren: uwe Rechten hebbe ick voor my gesettet.

k Psalm.25.2

31 Ick hange aẽ uwe Getuygenissen: k Heere/ en laet my niet te schanden worden.

32 Wanneer ghy mijn herte troostet/ so loope ick den wech uwer Gheboden.

V.
l Mat.10.22

33 E. He. Leert my Heere/ dẽ wech uwer rechtẽ/ l dat icse beware tot aẽ het eynde.

34 Onderwijst my/ dat ic beware uwe Wet/ ende houde haer van gantscher herten.

35 Voert my op den padt uwer Gheboden/ want ick hebbe lust daer toe.

36 Neyght mijn herte tot uwer Getuygenissen/ ende niet ter ghiericheyt.

m† And. ydelheydt.

37 Wendet mijne ooghen af/ dat sy niet en sien na m† onnutter leere/ maer verquickt my op uwen weghe.

38 Laet uwen knecht v ghebodt vast voor v woordt houden/ dat ick vreese.

39 Wendet van my de smaetheyt die ic vreese: want uwe rechten zijn lieffelick.

40 Siet ick begheere uwen bevelen: verquict my met uwer gherechticheyt.

VI.
n 1.Pet.3.15

41 F. Van. Heere/ laet my v ghenade wedervaren/ v hulpe/ na uwen woorde.

42 n Dat ick antwoorden mach mijnẽ lasteraer: want ick verlate my op v woordt.

43 Ende en neemt doch niet van mijnẽ monde het woort der waerheyt: want ick hope op uwe rechten.

44 Ick wil uwe Wet houden alletijt/ altoos ende eewichlick.

45 Ende ick wandele vrolick/ want ick soecke v bevel.

o Spr.42.22.

46 Ick spreke van uwe ghetuygenissen voor Coninghen/ ende en o schame my niet.

47 Ende hebbe lust aen uwe gheboden/ ende sy zijn my lief.

48 Ende heffe mijne handen op tot uwe gheboden die my lief zijn/ ende spreke van uwe Rechten.

VII.
p Joan.14.23

49 G. Zain. Gedenct uwen knecht aẽ v woort/ op welcker ghy my laet hopen.

50 Dat is mijnen troost in mijner ellende: p want v woort verquicket my.

51 De stoute hebben haren spot aen my: dannoch en wijcke ick niet van uwer Wet.

52 Heere/ wanneer ick gedencke hoe ghy van der wereldt aen gherichtet hebt/ so worde ick ghetroostet.

53 Ick ben ontbrant over de godloosen/ die uwe Wet verlaten.

54 Uwe Rechten zijn mijn Liedt/ in mijnen huyse.

55 Heere/ ick ghedencke des nachts aen uwen Name ende houde uwe Wet.

q† An. my verbaren/

56 Dat is q† mijnen schat/ dat ick uwe bevel houde.

VIII.
r Nu.18.20
s† And. ...

57 H. Heth. Ick r hebbe gheseyt: Heere/ dat sal mijn erve zijn/ dat ick uwe s† weghen houde.

58 Ick smeecke voor uwen aenghesichte/ van gantscher herten: weest my ghenadich na uwen woorde.

t† And. trachte

59 Ick t† besinne mijne wegẽ/ ende keere mijne voeten tot uwe ghetuyghenissen.

60 Ick haeste/ ende en versuyme my niet/ te houden uwe gheboden.

u Colos.2.8

61 Der u godloosen rotte beroooft my/ doch ick en verghete uws Wets niet.

x Psalm.63.7

62 x Te middernacht stae ick op/ v te dancken/ voor de rechten uwer gherechticheyt.

63 Ick houde my tot dien/ die v vreesen/ ende v bevel houden.

y Psalm.33.5

IX.

64 y Heere/ de aerde is vol uwer goedertierenheyt: leert my uwe rechten.

z Dat is/ bescheydenheyt

65 I. Theth. Ghy doet uwen knechte goet/ Heere na uwen woorde.

66 Leert my heylsame zeden ende z bekentenisse: want ick ghelooue uwe gheboden.

67 Eer ick verootmoedicht wert/ dwaelde ic: maer nu houde ick v woordt.

68 Ghy zijt goedertieren ende vriendelic: leert my uwe rechten.

a Esaie 6.10

69 De stouten verdichten leugenen over my: ick dannoch houde van gantscher herten v bevel.

70 a Haer herte is dicke als smeer: ick daerenteghen hebbe lust aen uwe Wet.

b Psal.19.11
Genes.1.27
Job 10.8
X.

71 Het is my lief/ dat ghy my verootmoedighet hebt/ dat ick uwe rechten leere.

72 b De Wet uws monts is my liever/ als vele duysent stucken gouts ende silvers.

73 K. Jod. Uwe handt heeft my ghemaeckt/ ende bereydet/ onderwijst my/ dat ick uwe gheboden leere.

c Apoc.16.7

74 Die v vreesen/ sien my/ ende verheughen hen: want ick hope op v woort.

75 Heere/ c ick weet dat uwe gherichten recht zijn/ ende ghy hebt my trouwelick verootmoedicht.

76 V ghenade moet mijnen troost zijn/ als ghy uwen knecht toegheseyt hebt.

77 Laet my uwe barmherticheyt wedervaren/ dat ick leve: want ick hebbe lust tot uwer Wet.

78 Och dat de stouten moesten te schanden worden/ die my met leugenen neder drucken: ick daerenteghen spreke van uwen bevele.

79 Och dat hen moesten tot my houden/ die v vreesen/ ende uwe ghetuygenissen bekennen.

XI.

80 Mijn herte blijve rechtschapen in uwe rechten/ dat ick niet tot schanden en worde.

d Daer wijn/ olye/ water ... als een ... sach ...
e Psalm ...

81 L. Caph. Mijner ziele verlangt na v heyl: ick hope op v woort.

82 Mijn ooghen verlanghen na uwen woorde/ ende segghen: Wanneer troost ghy my?

83 Want ick ben als een d huyt inden roock: uwer rechten en verghete ick niet.

84 e Hoe langhe sal v knecht beyden? wanneer

neer wilt ghy gericht houden ouer mijne veruolghers?

85 De stoute grauen my kuylen / die niet en zijn na uwe Wet.

86 Uwe geboden zijn enckel waerheyt: sy veruolghen my met leughenen: helpt my.

87 Sy hebben my schier omgebracht op aerden: ick dannoch en verlate v beuel niet.

88 Verquict my door v genade/dat ick houde de ghetuyghenissen ws monts.

XII.

89 M. Lamed. HEere/ f v woort blijft eewichlick/ so wijdt den hemel is.

f Psal. 33.11 Esaie 40.8

90 Uwe waerheydt duert voort ende voort: ghy hebt de aerde bereyt/ende sy blijft staede.

91 Het blijft dagelicx na uwen woorde: want het moet v alles dienen.

92 So uwe Wet niet mijne troost gheweest en ware/so ware ick vergaen in mijner ellende.

93 Ick en wil v beuel nemmermeer vergeten: want ghy verquickt my daermede.

94 Ick ben uwe/ helpt my: want ick soecke uwe beuelen.

95 De godtloose wachten op my / dat sy my ombrenghen: ick dannoch mercke op uwe ghetuyghenisse.

96 Ick hebbe alles dinck een eynde ghesien: g doch v ghebodt duert eewichlick.

XIIII.

97 N. Mem. HOe h hebbe ick uwe Wet so lief: daghelicx spreke ick daervan.

98 Ghy maect my met uwen gebode wijser/ als uwe vyanden zijn: want het is i† eewichlick mijnen schat.

99 k Ick ben ghelcerder als mijne leeraers: want uwe ghetuyghenissen zijn mijn reden.

100 Ick ben verstandiger als de goden: want ick houde v beuel.

101 Ic weere mijne voeten alle boose wegen/ dat ick uwe woorden houde.

102 Ic en wijcke niet van uwe Rechten: want ghy leeret my.

103 l† V woort is mijnen monde soeter dan heunich.

104 V woort maect my kloeck / daerom hate ick alle valsche weghen.

XIIII.

105 O. Nun. UW woort is mijns voets lanteerne/ende een licht op mijnen wege.

106 Ick sweere/en wil het houden/dat ick de rechten uwer gherechticheyt houden wil.

107 Ick ben seer verootmoedicht: Heere verquickt my na uwen woorde.

108 Laet v ghevallen Heere/het willige offer mijns monts/ ende leert my uwe Rechten.

109 n Ick drage mijn ziele in mijne handen/ ende ick en verghete uwer Wet niet.

110 De godloose leggen my stricken: ick dannoch en dwale niet van uwen beuele.

111 Uwe ghetuygenissen zijn mijn eewige erve: want sy zijn mijns herten o vrolickheyt.

112 Ick neyghe mijn herte / te doen na uwe Rechten/altoos ende eewichlick.

XV.

113 P. Samech. ICk hate de p fladdergheesten/ ende hebbe lief uwe Wet.

114 Ghy zijt mijn bescherminghe ende schilt: Ick hope op v woort.

115 Wijckt van my ghy boosachtige: ick wil houden de Geboden mijns Godts.

116 Onthout my door v woort / dat ick leue: ende en laet my niet te schanden worden ouer mijner hope.

117 Sterct my/dat ick genese: so wil ick alleweghe mijnen lust hebben aen uwe Rechten.

118 Ghy vertreedt alle die/ die uwer Rechten feylen: want q† hare bedriegherye is enckel leughen.

q† And. leugen ende bedrogh is in hen.

119 Ghy werpet alle godtloosen wech / als wtvaechsel: daerom heb ick lief uwe ghetuyghenisse.

r Job 18.17 psalm. 37.9

120 Ick vreese my voor v/ dat my de huyt beuet/ ende ontsette my voor uwe Rechten.

XVI.

121 Q. Ayn. ICk houde ouer dat recht ende gherechticheyt: doch en gheeft my niet ouer dien/ die my willen ghewelt doen.

122 Beschermt ghy uwen knecht/ ende troost hem/dat my de stoute niet ghewelt en doen.

123 Mijnen ooghen verlangt na v heyl/ ende na den woorde uwer gherechticheyt.

124 Handelt met uwen knecht na uwer ghenade/ende leert my uwe Rechten.

125 s Ick ben v knecht: onderwijst my/ dat ic bekenne uwe Ghetuyghenissen.

s Psalm. 116

126 Het is tijdt/dat de Heere daer toe doe: sy hebben uwe Wet verscheurt.

127 t Daerom hebbe ick lief v Ghebodt/ ouer gout ende ouer u† fijn gout.

t psalm. 19.11 Prou. 8.11
u† An. edel gesteente.

128 Daerom houde ick stracx alle uwe Beuelen: ick hate allen valschen wech.

XVII.

129 R. Pe. UWe Ghetuygenissen zijn wonderbaerlick / daerom houdtse mijn ziele.

130 Wanneer v woordt openbaer wordt / soo x† verheucht het / y ende maeckt wys de eenvoudighe.

x† An. verlicht Deut. 4.6
y Mat. 11.25

131 Ick doe mijnen mont op/ende z† begheere uwe ghebođen: want my verlangt daer na.

z† And. hale adem: sulck een verlangē hebbe ic na uwen Gheboden.

132 Wendet v tot my/ende weest my ghenadich/ als ghy pleecht te doen/ dien/ die uwen Name lief hebben.

133 Laet mijnen ganck ghewisse zijn in uwen woorde / ende en laet gheen onrecht ouer my heerschen.

134 Verlost my van der menschen a wreuel/ so wil ick houden v beuel.

a of/ moetwille/onrecht/ gewelt/

135 Laet v aensicht lichten ouer uwen knecht; ende leert my uwe Rechten.

136 Mijne oogen vlieten met water/ datmen uwe Wet niet en houdt.

XVIII.

137 S. Sade. HEere / ghy zijt rechtveerdich / ende v b† woort is recht.

b† And. gherichte

138 c Ghy hebt de Getuyghenissen uwer gherechticheyt/ende de waerheyt hardt geboden.

c psal. 119.4 Deut. 4.5.6.7

139 d Ick hebbe my schier tot der doodt gheyuert / dat mijne wederpartyders uwe woorden e verghęten.

d psal. 96.10
e Dat is/ niet alleene wt der acht latē maer so gantsch niet en achten/ als en ware noyt gheen woordt Gods geweest

140 f V woort is wel geloutert/ende v knecht heeft het lief.

f psalm. 12.7 ende 19.8

141 Ick ben g verworpen ende verachtet: ick en verghete dannoch niet ws beuels.

g of/ snoode/ slecht

142 Uwe gerechticheyt is een eewighe gerechticheyt/ende uwe Wet is waerheyt.

143 Angst ende noot hebben my ghetreft: ick hebbe dannoch lust aen uwe Gheboden.

144 De gherechticheyt uwer Getuygenissen is eewich: onderwijst my/so leue ick.

XIX.

145 T. Coph. ICk roepe van gantscher hertē/verhoort my Heere/dat ick uwe Rechten houde.

146 Ick roepe tot v/helpt my / dat ick uwe Ghetuyghenissen houde.

147 Ick come vroech/ende schreye: op v woort hope ick.

148 h Ick wake vroech op/dat ick spreke vā uwen woorde.

h Prou. 8.26

Hooꝛt mijn stemme na uwer ghenade/ Heere/verquickt mp aen uwen Rechten. 149

i† Mijn boosachtighe vervolgers woꝛden mp toe/ende zijn verre van uwer Wet. 150

Heere/ghp zijt na bp:ende k uwe Ghebo-den zijn enckel waerhept. 151

Te vooren weet ick dannoch / dat ghp uwe Ghetupghenissen eewichlick ghefondeert hebt. 152

XX. V. Res. Siet aē mijn ellende/ ende verlost mp:helpt mp wt/want ick en verghete uwe Wet niet. 153

Voert mijn sake/eñ verlost mp: verquict mp dooꝛ v woꝛt. 154

l Het hepl is verre vandē godloosen:wāt sp en achten uwe Rechten niet. 155

Heere/uwe barmhertichept is groot:verquickt mp na uwen Rechten. 156

m Mijner vervolgers ende wederpartijders is vele: ick en wijcke dannoch niet van uwe Ghetupghenissen. 157

Jck sie de verachters/ ende het doet mp wee/dat sp v woꝛt niet en houden. 158

Siet/ic hebbe lief v bevel/ Heere verquict mp na uwer ghenade. 159

n V woꝛt en is niets dan waerhept geweest:alle Rechten uwer gherechtichept dueren eewichlick. 160

XXI. X. Schin. DE Voꝛsten vervolgen mp sonder ooꝛsake:eñ mijn herte o vreest hem vooꝛ uwen woorden. 161

p Jck verheughe mp over uwen woꝛde/ als een die eenen grooten buet krijcht. 162

Der q leughenen ben ick r gram / ende hebbe eenen grouwel daeraen : s doch uwe Wet hebbe ick lief. 163

Jck loue v des daechs sevenmael / om der Rechten wille uwer gherechtichept. 164

t Grootē vrede hebben die/ die uwe Wet lief hebben/ende en sullen niet u strupckelen. 165

Heere/ick verwachte op v hepl / ende doe na uwe Gheboden. 166

Mijn ziele houdt uwe Ghetupgenissen/ ende heeftse seer lief. 167

Jck houde uwe bevelen ende uwe Ghetupgenissen/wāt alle mijne wegē zijn vooꝛ v. 168

XXII. Y. Tau. HEere/laet mijn klaghe vooꝛ v comen : onderwijst mp nae uwen woꝛde. 169

Laet mijn smeecken vooꝛ v comen : verlost mp na uwen woꝛde. 170

Mijne lippen sullen v loven / wanneer ghp mp uwe Rechten leeret. 171

Mijn tonge sal haer spꝛeken hebben van uwen woꝛde : want alle uwe Gheboden zijn recht. 172

Laet mp uwe hant bystaen:want ick hebbe vercoꝛen uwe bevelen. 173

Heere/mp verlanghet na v hepl/ende ick hebbe lust aen uwe Wet. 174

Laet mijn ziele leven/dat sp v loue / ende uwe Rechten mp helpen. 175

x Jck ben als een y verdwaelt ende verlaten schaep:soeckt uwen knecht/want ick en verghete uwer Gheboden niet. 176

i† anders/ die schalchept volgen/makē hen daertoe / ende etcet.
k Joā. 17.17 psalm. 119.86
l psal. 109.17
m psalm. 3.1
n Joā. 17.17.
o Esaie 66.2
p Esaie 9.2
q Dat is/ hupchelaren/ ende valschē lieden.
r of/ vpandich hatisch/
s psal. 119.97
t Mat. 11.29
u Dat is/ Sp en sullen niet dwalen noch feplen / noch dooꝛ ghewelt/ noch dooꝛ list afghewendet woꝛden.
x Esaie 53.9 1. Pet. 2.25
y Dat is/ niemāt en neemt hē mijner aen.

Den CXX. Psalm.

1. Een hebedt/ daer de Pꝛopheet in bidt om bescherminghe teghen de valsche tonghen/ dat is/ van valscher leere / die hp met scherpen ende vperighen pijlen verghelijckt.

1 Een Liedt a† inden hooghen Chooꝛ.

JCk b roepe tot dē Heere in mijner noot/ ende hp verhooꝛt mp.

2 Heere/ verlost mijn ziele vanden leughenachtigen monden/ende vanden valschen tonghen.

3 Wat can de valsche tonge doen:/ende wat can sp wtrichten:?

4 Sp is als scherpe pijlen eens geweldigen/ als c vper in d† Jeneuer hout.

5 Wee mp / dat ick een vꝛemdelinck ben onder Mesech : ick moet woonen onder den hutten Kedar.

6 Het woꝛt mijner zielen lanck/te woonen by dien/die den vrede haten.

7 Jck houde vrede:doch wanneer ick spꝛeke/ so heffen sp krijch aen.

a† anders des opstijghens.
b Jone 2.3 Thren. 3.55 psalm. 3.5 ende 18.7
c Dat is/ hout in Jeneuer hout ... want ...

Den CXXJ. Psalm.

1. Een toesegghinghe / dat Godt zijn Kercke/ hoewel sp somtijdts verlaten schijnt / dannoch in gheachtinge hebbe/ende haer verhooꝛt: 7. met eenē vā An. ... schoonen ende noodighen ghebede daeraen ghehanghen.

1 Een Liedt int hooghe Chooꝛ.

JCk heffe mijn oogen op tot den bergen/ van welcker mp hulpe comt.

2 Mijn a hulpe comt van den Heere/ b die hemel ende aerde ghemaeckt heeft.

3 Hp en sal uwen voet niet slibberen laten: ende die v behoedet/en slaept niet.

4 c Siet/de behoeder Jsraels en slaept/ noch en sluymert niet.

5 De Heere beware v: de Heere is uwe schaduwe/over uwer rechterhandt.

6 d Dat v des daechs de Sonne niet en steke/noch de Mane des nachts.

7 De Heere behoede v vooꝛ allen quaedt:hp behoede v ziele.

8 De Heere behoede uwen wtganc ende inganck/van nu aen tot in eewichept.

a 1. par. 20.12 psalm. 124.8
b Genes. 1.1
c Psal. 34.8 Pꝛou. 3.23
d Apoca. 7.16

Den CXXIJ. Psalm.

1. Een danckseggingh/dat Godt zijn Woꝛt ende Kercke onderhoudt:welcke weldaet (als billich) de Pꝛopheet hooch pꝛijset. 6. Ende biddet/ datse Godt vooꝛtaen by zijner Kercke alleweghe beware.

1 Een Liedt Davids inden hooghen Chooꝛ.

JCk verheughe a† mp dies/ dat mp ghesepdt is: b Dat wp sullen int hups des Heeren gaen.

2 Ende dat onse voeten sullē staen/ in uwen pooꝛten Jerusalem.

3 Jerusalem is ghebouwet/dat het een stadt zp/ c† daer innen tsamen comen sal.

4 Daer de stammen henen op gaen sullen/ namelicken/de stammen des Heeren / te pꝛedicken den volcke Jsrael / te dancken den Naem des Heeren.

5 Want aldaer sitten de stoelen ten gherichte/stoelen des hups Davids.

6 d Wenschet Jerusalem gheluck: Het moet wel gaen dien/die v lief hebben.

7 e Vꝛede moet zijn inwendich in uwē muren/ende gheluck in uwen pallepsen.

8 Om mijner bꝛoederen ende vꝛienden wille/ wil ick v f vꝛede wenschen.

9 Om des hups wille des Heeren onses Gods/wil ick v beste soecken.

a† anders ... die/ die ... spꝛeken.
b Esaie 2.3
c† An. daer by ...
d Tob. 13.18.
e Joan. 14.27 Colos. 3.15
f Dat is/ ... het v wel ...

Den CXXIIJ. Psalm.

1. Een gebedt der Kercken in harer verachtinge op der werelt/ teghen de valsche bꝛoeders/ende vpanden des Woꝛdts.

Een liedt inden hooghen Choor. 1

ICk hesse mijn oogen op tot v/a ghy die inden hemel sitt.

Siet/ gelijck als de oogen der knech- 2 ten op de handen harer heeren sien: als de oo- gen der macchden op de handen harer vrou- wen/ b alsoo sien onse oogen op den Heere on- sen Godt/tot dat hy ons ghenadich worde.

c Zijt ons ghenadich/ Heere/ zijt ons ghe- 3 nadich: want wy zijn seer vol verachtinghe.

Seer vol is onse ziele der stouten spot/ende 4 der hoouerdighen verachtinghe.

a 2.par.6.18 Esaie 66.1
b psal.141.8
c psal.67.1

Den Cxxiiij. Psalm.

1. Een liefficke troostinghe der Kercken in haren crupce/ 6. met eener dancksegghinghe voor het trouwe bystant dat haer God doet/tegen des Sathans ende der wereldt woeden/ dat hier de Propheet seer fijn afmaelt.

Een liedt Dauids/ inden hooghen Choor. 1

SO de Heere niet by ons en ware/ soo segghe Israel:

Soo de Heere niet by ons en ware/ 2 wanneer de menschen hen teghen ons setten/

a Soo verslonden sy ons leuendich: wan- 3 neer haren toorne ouer ons vergrimde/

b So versoope ons water: stroomen gingen 4 ouer onse zielen:

c De wateren ghinghen al te hooch ouer 5 onse zielen.

Gheloeft zy de Heere/ dat hy ons niet en 6 gheeft ten roone in hare tanden.

Onse ziele is ontcomen/als een vogel den 7 stricke des voghelvangers: het strick is ver- scheurt/ ende wy zijn los.

d Onse hulpe staet inden Name des Hee- 8 ren/die hemel ende aerde ghemaeckt heeft.

a Prou.1.12
b Esaie 8.7
c psal.69.1 Ione 2.5
d psal.3.9 ende 21.2

Den Cxxv. Psalm.

1. Een toesegginghe/ dat de Heere zijne gheloouighe verlossen ende verklaren wil/met eenen ghebede der Kercken/teghen hare vyanden.

Een liedt inden hooghen Choor.

DJe a op den Heere hopen/ die en sullen 1 niet vallen/ maer eewich blijuen/ als den berch Zion.

Rontom Jerusalem henen zijn berghen/ 2 b ende de Heere is rontom zijn volck/ van nv aen tot in eeuwicheyt.

c Want der godtloosen schepter en sal niet 3 blijuen ouer het d † hoopken der rechtveerdi- ghen: op dat de rechtveerdighe hare hant niet wt en strecken totter ongherechtichept.

Heere/ doet wel/ den vromen ende goeden 4 herten.

Die daerentegē afwijcken op hare krom- 5 me wegen/ sal de Heere wech drijuen metten quaetdoenders: e doch vrede zy ouer Israel.

a Prou.10.30
b psal.34.8 ende 121.4
c Esaie 1.21
d † and. lott.
psal.1.6 ende 85.9
e Galat.6.10

Den Cxxvj. Psalm.

1. Een dancksegginghe/ met eener toesegginghe der verlossinge wt der geuanckenisse/ daer het volc Israels in Babylonien onder gewees is/ ende wt den crupce/ daer de Kercke tot allen tijden in deser werelt mede beangst wordt.

Een liedt inden hooghen Choor.

WAnneer de Heere de ghevanghenen 1 Zions verlossen sal/ soo sullen wy zijn als de a droomende.

Dan sal onsen mont vol lachens/ende on- 2 se tonghe vol roems zijn: dan salmen segghen onder de Heydenen: De Heere heeft groot by hen ghedaen.

De Heere heeft groot by ons gedaen/ dies 3 zijn wy vrolick.

a dat is/ De vreuchde sal so groot zijn/ dat wy se nauw ghelooven sullen/ ende sal ons zijn gelijck als droomde ons ende en ware niet waer.

4 Heere/ wendt onse gheuanckenisse: als b † ghy de wateren int c Zuyden ghedrooocht hebt.

5 d Die met tranen zaeyen/ sullē met vreuch- den maeyen.

6 e Sy gaen henen ende weenen/ende dragen edel zaedt: ende comen met vreuchden/ ende brenghen hare garuen.

b † and. als de beken int etc.
c dat is / daer hy de roode zee drooghe maecte
d Galat.6.8
e Esaie 33.7

Den Cxxvij. Psalm.

1. Desen Psalm verhaet een nutte leere / dat in lantregimente ende huyshoudinghe alle menschelicke aenslagen vergeefs zijn/ het en zy dan/ dat sy door Gods seghen bespoedicht worden/ als Salomon leert: Des Heeren seghen maeckt rijcke.

1 Een liedt Salomonis inden hoogē Choor.

SO de Heere a het huys niet en bou- wet/ soo arbeyden te vergheefs / die daer aen bouwen: b soo de Heere de stadt niet en bewaert/ so waken de wachters vergheefs.

2 Het is vergheefs dat ghy vroech op staet/ ende daer nae lange sittet/ende etet uwe broot met sorghen: want zijne vrienden gheeft hyt slapende.

3 c Siet/ de kinderen zijn een d † gaue des Heeren/ ende de vrucht des lijfs is een ghe- schencke.

4 Gelijck als de pijlen inder hant eens sterc- ken/ alsoo ghedijen de ionghe ghesellen.

5 Wel dien / die zijnen coker der seluer vol heeft: die en worden niet tot schanden/ wan- neer sy met haren vyanden handelen inder poorte.

a Exod.1.21
b 2.Reg.9.16 30
c Hebr.2.13
d dat is/ te ver- geefs ist / dat ghyt met uwē arbeydt wilt wrichten: de kinderen zijn doch selue/ door welcke ghy arbeydet/ niet in uwer ghewelt: maer Godt geeftse. † and. erue des etc. is eē loon

Den Cxxviij. Psalm.

1. Inden voorgaenden Psalm leertmen/ dat alle ghedijen onser handelinghe slechts van Gods seghen comt/ niet door eenighen onsen arbeydt/ vlijt of sorghe: also wordt hier gheleert waer denseluen seghen zy: namelicken/ byden gheloouigen/ die den Heere vreesen.

1 Een liedt inden hooghen Choor.

WEl dien/ a die den Heere vreest/ ende op zijne weghen gaet.

2 Ghy sult v gheneeren uwer handen arbeyt: wel v/ ghy hebt het goet.

3 V wijf sal zijn als een vruchtbaer wijn- stock/ rontom in uwen huyse: uwe kinderen als de b † olyspruyten/ rondtom uwer tafelen henen.

4 Siet/ alsoo wordt ghesegent de man/ die den Heere vreest.

5 c De Heere sal v segenen wt Zion/ dat ghy siet het gheluck Jerusalems/ v leefdaghe.

6 d Ende siet uwer kinder kinderen/ vrede ouer Israel.

a psal.34.10 ende 112.1 Spr.1.19 ende 34.17
b † and. olytacken of ghe- plantede oly- boomen.
c Num.6.24
d Job 42.16 Tobie 14.1 Gen.50.22

Den Cxxix. Psalm.

1. Een ghebedt ende dancksegginge/ daer Gods wonderbaerlicke weldaden van zijnen volcke inne geroemt worden/ dat hy zijn Kercke int crupce niet omcomen en late/ maer haer alleweghe bescherme ende onderhoude.

1 Een liedt inden hooghen Choor.

SY hebben my dickwils ghedronghen van mijner ieucht op: so segghe Israel:

2 Sy hebben my dickwils ghedrongen van mijner ieucht op / doch sy en hebben my niet overmocht.

3 De ploeghers hebben op mijnen rugge ge- ackert/ ende hare voren lanck ghetoghen.

4 De Heere / die rechtveerdich is / heeft de godtloosen a reepen afghehouwen.

5 Och / dat doch moesten te schanden wor- den / ende te rugghe keeren / alle die Zion c gram zijn.

a of/ touwen
b psal.37.2 2.Reg.19.25 Esaie 47.27
c of/ vyandisch/ hatisch/

Och / dat sy moesten zijn als het gras op 6 den daken / welck verdorret / eermen het wt-pluckt.

Van den welcken de maeyer zijn handt 7 niet en vullet / noch de d garvenbinder zijnen arm vol.

d of / schoovenbinder

Ende die voorby gaen / niet spreken: De 8 segheninghe des Heeren zy over v: wy segenen uli(?)den inden Name des Heeren.

Den Cxxx. Psalm.

1. Een ghebedt eens hertens / dat wt voelen der sonden / ende des toorns Gods over de sonden / verschrocken is. Ende is hier dat voornemelicken / dat hy zijnen sonden niets tegensettet / dan Gods enckele barmhertichept: ende bidt / dat sy hem wt ghenade vergheven worden.

Een liedt inden hooghen Choor. 1

WT der diepte roepe ick / Heere / tot v: Heere / hoort mijn stemme: laet uwe 2 ooren mercken op de stemme mijns smeeckens.

a Soo ghy wilt / Heere / de sonden toerekenen / Heere / wie sal bestaen? 3

a Job 9.2 ende 25.4 Psal. 143.3

Want by v is vergheuinghe: datmen v 4 vreese.

Ick wachte des Heeren / mijn ziele verbeydet / ende ick hope op zijn woordt. 5

Mijn ziele b verwacht opden Heere / c † van 6 eener morghenwake tot der ander toe.

b of / houdt wachte
c † an. heftiger dan de wachters opden dageraert / ia dan de wachters opden daghevaert.

Israel hope op den Heere: want by 7 den Heere is ghenade / ende vele verlossinghe by hem.

d Hy sal Israel verlossen wt allen zijnen 8 sonden.

d Esaie 43.25 Jerem. 33.8

Den Cxxxj. Psalm.

1. Stelt zijn exempel voor / ende vermaent / dat wy inden woorde / niet in onse krachten / wijsheyt / of menschelicke gherechtichept berusten.

Een liedt Davids inden hooghen Choor. 1

HEere / mijn herte en is niet hooveerdich / a ende mijne ooghen en zijn niet stout: b ende en wandele niet in grooten dinghen / die my te hooch zijn.

a prov. 6.17
b Syr. 3.22

c † Wanneer ick mijn ziele niet en settede 2 ende stilde / so werdt mijn ziele ghespeent / als eener van zijner moeder ghespeent wordt.

c † and. Maer ick sette ende stille mijn ziele als een kindt / dat ghespeent wort by zijner moeder: mijn ziele is als een ghespeent kindt.

d Israel hope op den Heere / van nu aen tot 3 in eewichept.

d psal. 115.7

Den Cxxxij. Psalm.

1. Een ghebedt voor de Kercke ende het Rijcke / datse Godt beyde beware ende behoude. 11. Sett hier een toesegginghe aen / dat Godt met eede ghezworen hebbe / het rycke Davids te behouden / ende der Kercken in Zion by te staen.

Een liedt inden hooghen Choor. 1

GHedenckt / Heere / aen David / ende aen alle zijn lijden.

a Die den Heere zwoer / ende geloefde 2 den machtighen Jacobs.

a 2.Sa.7.2.8 1.par.23.7

Ic en wil niet inde hutte mijns huys gaen / 3 noch my op het legher mijns beddes leggen:

Ick en wil mijne ooghen niet slapen laten / 4 noch mijne ooghenleden sluymeren /

Tot dat ick een stede vinde voor den Heere / ter wooninghe den machtighen Jacobs. 5

Siet / wy hoort van b haer in Ephrata: wy 6 hebbense ghevonden opden velde des wouts.

b dat is / vander selver stede:

Wy willen in zijne wooninghe gaen / ende 7 aenbidden voor zijne voetschabelle.

c Heere / maeckt v op tot uwer ruste / ghy 8 ende de kiste uwer d macht.

c 2.par. 6.41
d dat is / uwer heerschappye

e Uwe Priesters laet hen kleeden met gerechtichepdt / ende uwe heylighen hen verheughen. 9

e Exod. 28.2 Ephes. 6.11

10 Neemt niet wech het f † regiment ws ghesalfden / om ws knechts Davids wille.

f † and. ws ghesichte

11 De Heere heeft David eenen waerachtighen eedt gezworen / daer en sal hy hem niet van wenden: g Ick wil v op uwen stoel setten de vrucht ws lijfs.

g 2.Sa.7.12 1.par.28.5 psal.89.30 ende 118.11 Luce 1.32 Act.2.30

12 Ist dat uwe kinderen mijn Verbont houden / ende mijne Ghetuyghenissen / die ick hen leeren sal / soo sullen oock hare kinderen op uwen stoel sitten eewichlick.

13 h Want de Heere heeft Zion vercoren / ende heeft lust aldaer te woonen.

h psal. 78. ende 87

14 Dit is mijn ruste eewichlick: hier wil ick woonen / want het bevalt my wel.

15 Ick wil hare spijse segenen / i ende hare armen broodts ghenoech gheven.

i psal. 22.27

16 Hare Priesters wil ick k met heyl bekleeden / ende hare heylighen sullen vrolick zijn.

k Esaie 61.10

17 l Aldaer sal opgaen den hoorn Davids: ick hebbe mijnen ghesalfden een m † lanteerne toegherichtet.

l Luce 1.69 1.Reg.11.36 ende 15.4 Malac.3.1
m † and. lant[illegible]

18 Zijne vyanden wil ick met schanden bekleeden: doch over hem sal bloeyen zijn n croone.

n dat is / het Coninckrijck

Den Cxxxiij. Psalm.

1. Prijs der eendracht inder Kercken / ende in het Rijcke. Verciert se dannoch met superlicke vergelijckinghen / met balsem / welcx reuck hem wijt wtbreydet: ende met hemelschen dauwe / daer landen ende weyden door Sonnenbrandt verdorret / mede verquickt worden.

1 Een liedt Davids inden hooghen Choor.

SIet a hoe fijn ende liefl ick is het / dat broeders eendrachtich by malcanderen woonen.

a dat is / [illegible] neer de [illegible] groote [illegible] ende [illegible] der arme[illegible] nen sonde[illegible] doyuen [illegible] men.

2 Als den costelicken b balsem is / die vanden hoofde Aarons af vliett in zijnen gantschen baert / die af vliett in zijn kleedt.

Rom. 14.19 Syr. 25.2 Ephes. 4.3 Phil. 2.2
b Exod. 30.25 Levit. 8.12

3 c Als den dauwe die van Hermon afvalt / op de berghen Zions: want aldaer gheloeft de Heere den seghen ende het leven / altoos ende eewichlick.

c prov. 19.12

Den Cxxxiiij. Psalm.

1. Vermaent de Kerckendienaers / dat sy Gods woordt vlijtich leeren: want dat is recht Godt loven / en dat sy stedes voor de Kercke bidden. Ende hy hangt hier eenen schoonen wensch aen / dat God sulcke dienaers seghene.

1 Een liedt inden hooghen Choor.

SIet / a loeft den Heere / alle knechten des Heeren / ghy die staet des nachts in den huyse des Heeren.

a psal. 113.1 ende 135.1 Dan. 3.[illegible]

2 b Heft uwe handen op in heylichdom / ende loeft den Heere.

b 1.Ti[m. 2.8]

3 c De Heere seghene v wt Zion / die hemel ende aerde ghemaeckt heeft.

Esaie 1.[illegible] c Num[illegible]

Den Cxxxv. Psalm.

1. Is by na ghelijcken inhoudts met den voorleden / behalven dat hier de oorsaken toeghesettet worden / waerom men den Heere predicken ende loven sal. Want hy en vertelt niet alleene gemeyne wonderwercken / 8. maer oock bysonderighe / ende die desen volcke eyghen zijn: Dat hy zijn volcke ende dienst hebbe in Jacob: dat hy zijn volck verlost hebbe in Egypten: dat hy hen het landt Canaan ghegheven hebbe / etc.

1 a † Halelnia.

a † and. [illegible] den Heere.

LOeft b den Name des Heeren: loeft ghy knechten den Heere.

b psal. 113.1 ende 134.1

2 Ghy die staet inden huyse des Heeren / in de hoven des huys ons Gods /

3 Loeft den Heere / c want de Heere is vriendelick: lofsinghet zijnen Name / want hy is lieffelick,

c psal. 147.1 ende 118.1 ende 136.1

Want

d Want de Heere heeft hem Jacob vercoren/ Israel tot zijnen e eyghendomme. 4

Want ick weet dat de Heere groot is/ ende onse Heere voor alle goden. 5

f Alles wat hy wil/ dat doet hy/ inden hemel/ op aerden/ inde zee/ ende in alle diepten. 6

g Die de wolckē laet opgaen vanden eynde der aerden: die den blixem h met tsamen den reghen maeckt: die den windt wt heymelicke plaetsen comen laet. 7

i Die de eerste geboorte sloech in Egypten/ beyde der menschen ende des vees: 8

k Ende liet zijne teeckenen ende wonderen comen ouer v Egyptenlandt/ ouer Pharao/ ende ouer alle uwe knechten. 9

l Die vele volcken sloech/ m ende doodde machtighe Coninghen: 10

n Sihon der Amoriten Coninck/ ende Og den coninck te Basan/ ende alle Coninckrijcken in Canaan: 11

o Ende gaf haer landt tot een erve/ tot een erve zijnen volcke Israels. 12

Heere/ uwen Name duert eewichlick: uwe gedachtenisse/ Heere/ duert voort ende voort. 13

p Want de Heere sal zijn volck richten/ ende zijne knechten ghenadich zijn. 14

q Der Heydenen afgoden zijn silver ende gout/ van menschen handen ghemaeckt. 15

Sy hebben mont/ ende en spreken niet: sy hebben ooghen/ ende en sien niet: 16

Sy hebben ooren/ ende en hooren niet: oock en is gheenen adem in haren monde. 17

r Die sulcke maken/ zijn gelijck alsoo: alle die op sulcke hopen. 18

Het huys Israels loue den Heere: loeft den Heere ghy vanden huyse Aarons. 19

Ghy vanden huyse Leui loeft den Heere: ghy die den Heere vreest/ loeft den Heere. 20

Gheloeft zy de Heere wt Zion/ die te Jerusalem woont. Haleluia. 21

b Deut.4.20. 37 en 10.15. 4.Esd.6.54. e Exod.19.5. 1.Pet.2.9. f1.Sa.3.18. g Jere.10.13 ende 51.16. h and. onder. i Exod.12.29. Psalm.78.5 ende 136.10. k Exod.7.8. 9.10. l Num.21.24. 35. Deut.2.32 ende 3.3. n Josue 12.1. o Deut.3.1. Nu.21.24.33. q Josue 12.6 ende 13.7. p Deu.32.36. 2.Mac.7.6. q psal.115.4. Esaie 44.9 ende 46.6. Jerem.10.3. Sap.13.15. Apoc.9.20. r psal.115.8

Den Cxxxvj. Psalm.

1. Een dancksegghinghe ghelijcken inhoudts met den voorigen Psalm: want hy vertelt de weldaden Gods inder scheppinghe/ ende die hy sonderlinghen den volcke Israels bewesen heeft/ ende vermaentse alsoo tot dancksegginghe.

Danckt a den Heere/ want hy is vriendelick/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick. 1

Danckt den b Gode aller goden/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick. 2

Danckt den Heere aller heeren/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 3

c Die groote wonderen doet alleene/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 4

d Die de Hemelen e † ordentlick gemaect heeft/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 5

f Die de aerde op het water wtghebreydet heeft/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 6

g Die groote lichten gemaeckt heeft/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 7

De Sonne/ den daghe voor te staen/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 8

De Mane ende de Sterren/ der nacht voor te staen/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 9

h Die Egypten sloech aen haren eerstengeboorten/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 10

i Ende leydde Israel wt/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick: 11

12 Door een machtighe handt/ ende wtghereckten arme/ want zijne goedertierenheydt duert eewichlick:

13 k Die de l † Schelfzee deylde in twee deelē/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

14 Ende liet Israel daer deur gaen/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

15 m Die Pharao ende zijn heyr inde Schelfzee stiet / want zijne goedertierenheydt duert eewichlick:

16 n Die zijn volck leydde door de woestijne/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

17 Die groote Coninghen sloech / want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

18 o Ende verworchde machtige Coninghen/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlic:

19 p Sihon der Amoriten Coninc/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

20 Ende q Og den coninck te Basan / want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

21 r Ende gaf haer lant tot een erve/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

22 Tot een erve zijnen knechte Israel / want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

23 s Want hy dachte aen ons/ doe wy onderdruckt waren / want zijne goedertierenheydt duert eewichlick:

24 Eñ verloste ons van onse vyanden/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick:

25 t Die allen vleesche spyse gheeft/ want zijne goedertierenheyt duert eewichlick.

26 u Danckt den Gode vanden hemel / want zijne goedertierenheyt duert eewichlick.

a psal.105.1 ende 106.1 ende 107.1. b Deut.10.17. Dan.2.47 ende 12.1. c Psal.72.18. d Gen.1.1. e † and. beheme. f Gen.1.6. g Gen.1.14. h Exo.12.29. i Exod.12.37 ende 13.17. k Exod.14.28. psal.78.13. l † an. Rietzee/ Roodezee/. m Exo.14.28. n Exod.15.16. 17. Psalm.78.53 ende 106.11. o Num.21.24.35. Josue 12.1. 4.Esdr.1.10. p Nu.21.24. q Nu.21.33. Deut.3.1. r Josue 12.6 ende 13.7. s Judic.2.3.4 etcet. t psal.104.27 ende 145.15. u Tobie 12.8

Den Cxxxvij. Psalm.

1. Voor aen is een klage ouer de Babylonische gheuanckenisse/ ende ouermoedighe verhoonninghe der Heydenen: 5. daer na is een troostinghe / dat deselue geuanckenisse eynden/ ende de vyanden Israels grousamelicken ghestraft worden sullen.

1 Aen a de wateren te Babel saten wy/ ende weenden / wanneer wy aen Zion ghedachten.

2 Onse harpen hinghen wy aen de wilghen/ die daer inne zijn.

3 Want aldaer hieten ons singhen / die ons geuangen hielden/ ende in onsen huylen/ vrolick zijn: Lieue/ singt ons een liedt van Zion.

4 b Hoe souden wy des Heeren liedt singhen in vremde landen?

5 Vergheten ick uwer/ Jerusalem / soo worde mijner rechter handt vergheten.

6 Mijn tonge moet aen mijnen c gagel kleuen/ so ick uwer niet en ghedencke: so ick niet en late Jerusalē mijn hoochste vreuchde zijn.

7 d Heere/ ghedenckt der kinderen Edom aen den daghe Jerusalem: die daer seggen: Reyn af/ reyn af / tot haren bodem.

8 Ghy verstoorde dochter Babel : wel dien/ die v vergheldet/ als ghy ons ghedaen hebt.

9 e Wel dien/ die uwe ionge kinderē neemt/ ende f † vergruystse aenden steen.

a Aent eynde der Coningen/ eñ aent eynde der Chronieke. Ezech.1.1 ende 3.15. b Mat.7.6. c of/ raken. d Jere.49.2. Ezech.25.12. Obad.1. e Esaie 13.16. Jerem.50.1 ende 51.1. f † and. versmettert / of/ verplettert/

Den Cxxxviij. Psalm.

1. Een dancksegghinghe voor het Euangelium ende het rijcke Christi/ die zijn Kercke hier op aerden in achtinghe heeft/ ende verlost.

1 Eenen Psalm Dauids.

Ick a dancke v van gantscher herten: voor den b goden wil ick v lofsinghen.

2 c Ick wil aenbidden tot uwen heylighen Tempel / ende uwen Name dancken/ voor uwe goedertierenheyt ende trouwe: wāt ghy

a Psal.9.1 ende 111.1. b dat is / den Engelen ende Gods kinderē. c psal.5.8

d † and. ende v woordt ouer etc. gemaeckt/

ghy hebt uwen Name d † ouer alle dinck heerlick ghemaeckt/ door v woordt.

Wanneer ick v aenroepe/ soo verhoort my/ 3 ende gheeft mijner zielen groote kracht.

Heere/ alle Coningen op aerden dancken 4 v/ dat sy hooren het woordt ws mondts.

Ende singen op den wech des Heeren/ dat 5 de eere des Heeren groot zy.

e Psal. 113.5

e Want de Heere is hooch/ ende siet op het 6 nederighe/ ende kent den stouten van verre.

Wanneer ick midden in den angst wan- 7 dele/ so verquickt ghy my/ ende strecket uwe handt ouer den toorne mijner vyanden/ ende helpt my met uwer rechterhandt.

f † an. my alle-sins veerdich maken:
g Job 14.16

Ende de Heere sal f † des een eynde ma- 8 ken om mijnent wille: Heere/ uwe goedertie-renheyt is eewich/ g het werck uwer handen wouder ghy doch niet verlaten.

Den Cxxxix. Psalm.

1. Int voorgaende deel deses Psalms is een dancksegginge voor de scheppinge/ ende wonder-licke regeringhe der heylighen/ die in Gods han-den/ buyten onse krachten/ ghedachten ende raedt-slaghen gantsch bestaet. 19. Het ander deel ver-vaet een gebedt/ dat de vyanden des woordts die wt vertrouwen eyghener kracht alderley moetwil ende stoutheyt plegen/ omcomen/ ende hy in Gods woordt behouden worde.

Eenen Psalm Dauids voor te singhen. 1

a Psal. 33.13

Heere/ ghy doorgrondet my/ a ende kent my.

Jck sitte ofte sta op/ soo weet ghyt: 2

b Job 42.1
Spr. 43.4
c Prou. 20.24
Jerem. 10.23

b ghy verstaet mijne ghedachten van verre.

c Jck gae ofte ligghe/ soo zijt ghy om my/ 3 ende siet alle mijne weghen.

Want siet/ daer en is gheen woordt op 4 mijner tonghen/ dat ghy/ Heere/ niet alles en wetet.

d † and. stalter my achter en-de voor/

Ghy d † beschickt het/ wat ick voor ofte na 5 doe/ ende houdt uwe handt ouer my.

Sulcke bekentenisse is my te wonderlick 6 ende te hooch: ick en cant niet begrijpen.

e Sap. 16.15
Job 13.2

e Waer sal ick henen gaen voor uwen 7 geeste? ende waer sal ick henen vlieden voor uwen aenghesichte?

f Amos 9.2
Jerem. 23.23

f Voer ick inden hemel/ soo zijt ghy daer: 8 bedde ick my inder hellen/ siet/ soo zijt ghy oock daer.

Name ick vleugelen des dagheraets/ en- 9 de bleue in de wterste zee/

So soude my doch uwe handt aldaer ley- 10 den/ ende uwe rechterhant my houden.

Sprake ick: Duysternissen meughen my 11 bedecken/ soo moet den nacht oock licht om my zijn:

Want oock de duysternisse en is niet duy- 12 ster by v/ ende den nacht lichtet als den dach: duysternisse is als het licht.

g Jere. 17.10
h Apoc. 14.3
i dz is/ diep in moeders lijue.
k Jerem. 1.5
l dat is/ hoe lange ick leuen soude/ dat wist ghy/ eer ic be-gost te leuen.
† an. [mijne le-uen] waren al in uwen boeck gheschreuen/ hoewel sy lan-ge daer na ge-staltet werdē/ ende etc.

g Want ghy hebt mijne nieren in uwer 13 gewelt: ghy waert ouer my in moeders lijue.

Jck dancke v daer voor/ dat ick wonder- 14 baerlick ghemaeckt ben: h wonderbaerlick zijn uwe wercken/ ende dat bekendt mijn ziele wel.

Mijn ghebeente en was v niet verborgen/ 15 doe ick int verborghen ghemaeckt werr: doe ick ghebeeldet werdt i onder inder aerden.

k Uwe ooghen sagen my/ doe ick noch on- 16 bereydet was: ende alle l † daghen waren in uwen boeck gheschreuen/ die noch wor-den souden/ ende derseluer noch gheen daer en was.

17 Doch hoe costelick zijn voor my/ Godt/ uwe ghedachten? hoe is harer soo een groote somme?

18 Soude ickse tellen/ so souden harer meer zijn dan des zandts: wanneer ick opwake/ ben ick noch by v.

19 Och/ Godt/ dat ghy dooddedet de godt-loosen/ ende de bloetgierighen van my wijc-ken moesten.

20 Want sy spreken van v lasterlic/ ende uwe vyanden verheffen hen sonder oorsake.

21 Jck hate doch/ Heere/ die v haten/ ende het verdriet my op haer/ dat sy hen teghen v setten.

22 Jck haetse in rechten ernste: daerom zijn sy my vyandt.

m Psal. 26.2

23 m Doorsoeckt my/ Godt/ ende ondervindt mijn herte: proeft my ende ondervint/ hoe ick het meyne.

24 Ende siet/ oft ick op boosen weghe ben: ende leydt my op den ewighen wech.

Den Cxl. Psalm.

1. Een gebedt teghen de vyanden der Kercken/ die niet alleen schadich en zijn in dien/ dat sy de heylsame leere menigerley wijse verhinderen/ maer oock met tyrannye ende ghewelt/ die sy met hefti-gher woedicheyt aenrichten. Biddet derhaluen/ dat de godtvreesende behouden worden/ ende de godtloosen door haer eyghene aenslaghen omco-men: alsmen sulcx ghemeynlick siet: want de Heere is richter op aerden.

1 Eenen Psalm Dauids voor te singhen.

a of Rom. moetwilligen gewelta[...]

2 Verlost my/ Heere/ van den quaden men-schen/ behoedt my van den a wreueli-ghen lieden.

b Psal. 10[...] ende 14[...] Rom. 3.1[...]

3 Die booshept dencken in hare herten/ ende dagheliex kry[...]h aenrichten.

4 b Sy scherpen hare tonghen/ als een slan-ghe: aderen verghift is onder haren lippen. Sela.

5 Bewaert my/ Heere/ voor der handt der godtloosen/ behoedt my voor den wreueli-ghen lieden/ die mijnen ganck dencken om te stooten.

c Psal. 3[...] ende 14[...] Jerem. 1[...]

6 De hooveerdige c leggen my stricken/ en-de breyden my zeelen wt/ ten nette/ ende stel-len my vallen aenden wech. Sela.

7 Jck daerentegen segghe totten Heere: Ghy zijt mijn Godt: Heere/ verneemt de stemme mijns smeeckens.

8 Heere/ Heere/ mijn stercke hulpe/ ghy be-schermt myn hooft ter tydt des strydts.

9 Heere/ en laet den godtloosen zijn begeeren niet: sterckt zijnen moetwille niet: sy mochten hen des verheffen. Sela.

d Psal. [...]
e Ecc[...]
Psal. [...]
Spr. [...]
1. Pet[...]

10 d Het ongheluck daer van mijne vyanden raedtslaghen/ e moet op haren cop vallen.

11 Hy sal stralen ouer haer schudden/ hy salse met vyere diep inde aerde slaen/ dat sy nim-mermeer niet op en staen.

f Psal. 10.1[...]

12 Eenen boosen mondt en sal gheen gheluck hebben op aerden: een wreuelich boos men-sche sal veriaecht ende ghestortet worden.

13 f Want ick weet dat de Heere sal des ellen-dighen sake/ ende des armen recht wtvoeren.

14 Oock sullen de rechtueerdighe uwen Na-me dancken/ ende de vrome sullen voor uwe aenghesichte blijuen.

Den Cxlj. Psalm.

1. Een noodich ghebedt/ daer hy tweederley in biddet: Ten eersten/ dat hy in heylsamer leere be-houden

houden worde: 7. daer na dewijle het kruyce den gheloovighen alleweghen volget, so biddet hy om verlossinge. So wort de Kercke allenthalven afgemaelt, dat sy in commer ende menigherley ellende is in deser werelt.

Eenen Psalm Davids.

Heere ick roepe tot v/haest v tot my/verneemt mijn stemme/wanneer ick v aenroepe. 1

Mijn gebet moet voor v deughen/ als een a rookoffer / mijn handen opheffen / als een b avontoffer. 2

c Heere/behoedt mijnē mont/ende bewaert mijne lippen. 3

Neyght mijn herte niet op wat quaedts/ een godloos wesen te voeren met den quaetdoenders: dat ick niet en ete dat hen belieft. 4

d De rechtveerdighe slae my e† vriendelicken/ende straffe my: dat sal my so wel doen als eenen balsem op mijnen hoofde: want ick bidde alleweghe/dat sy my niet schade en doen. 5

Hare f† leeraers moeten gestortet worden/ over eenen rotzsteen/ so salmen dan mijn leere hooren / dat sy lieffelick zy. 6

Onse beenderen zijn verstroyt totter helle toe/als eener het g† lant verscheurt ende verwoelet. 7

h Want op v Heere Heere sien mijne ooghen/i ick betrouwe op v / en verstoot mijn ziele niet. 8

k Bewaert my voor dē strick/ dien sy my gelept hebbē/ende voor der vallen der quaetdoenders. 9

De l godloosen moeten in haer eygen net vallen met malcanderen / Ick daerenteghen alle weghe voorby gaen. 10

Den Cxlij. Psalm.

1. Wat deses Psalms inhoudt zy/leert den tytel: ende wort bequamelicken ghebeden teghen de vyanden der Kercken/ende hare vervolghers.

Een onderwijsinghe Davids te bidden/ a doe hy inden kuyl was. 1

Ick b schreye totten Heere met mijner stemmen / ick smeecke den Heere met mijner stemmen. 2

Ick schudde mijn redē voor hem wt/ende vertoone voor hem mijnen noodt. 3

Wanneer mijnen gheest in angsten is / so c† neemt ghy v mijner aen: d sy legghen my stricken op den wech/daer ick op ga. 4

Schouwet ter rechter handt/ende siet/daer en wil my niemandt kennen : e ick en can niet ontvlieden/ niemant en neemt hem mijner zielen aen. 5

Heere tot v schreye ick/ende segghe: f Ghy zijt mijn toeversicht: g mijn deel/inden lande der levendighen. 6

Merckt op mijn klaghe/ want ick worde seer gheplaecht: verlost my van mijnen vervolghers / want sy zijn my te machtich. 7

Voert mijn ziele wt den h kercker/ dat ick dancke uwen Name: de rechtveerdige sullen hen tot my vergaderen / wanneer ghy my wel doet. 8

Den Cxliij. Psalm.

1. Een ghebet om vergevinge der sonden/ende dewijle deselve hare vyanden heeft / namelicken/ den Sathan / die tot vertwijffelinghe drijft / ende leeraers, die op de Wet ende wercken wijsen : soo biddet hy op Godts waerheydt ende gherechticheyt/verhoort te worden. Waerheyt is/dat Godt gheloeft/hy wille de godvreesende verhooren: gherechticheyt / dat hy van onrechtveerdighen rechtveerdighe make/ ende hen de sonden vergheeft om Christi wille.

1 Eenen Psalm Davids.

Heere verhoort mijn ghebedt: a verneemt mijn smeecken om uwer waerheyt wille : verhoort my om uwer gherechticheyt wille.

a Psal.102.2.

2 b Ende en gaet niet int gerichte met uwen knechte: c want voor v en is gheen levendich mensche rechtveerdich.

b Exo.34.7 c Job 4.17 ende 25.4 Eccles.7.21

3 Want de vyant vervolcht mijn ziele / ende d† verslaet mijn leven ter aerden : hy leyt my int duyster/als de dooden inder werelt.

d† And. slaet ontwee.

4 Ende mijnen geest is in my gheangstet: mijn herte is my in mijnen lijve verteert.

5 e Ick ghedencke aen de voorleden tijden: ick spreke van alle uwe daden / ende segghe van de wercken uwer handen.

e Psalm.77.7

6 f Ick breyde mijne handē wt tot v: g mijn ziele dorstet na v/als een dorre lant. Sela.

f Psalm. 63.2 g Psalm.42.3

7 Heere verhoort my in corten/mijnen gheest vergaet: en verberght v aensicht niet van my/ dat ick niet ghelijck en worde dien / die in de kuylen varen.

8 Laet my h vroech hooren v ghenade/ i wāt ick hope op v: doet condt den wech / daer ick op gaen sal/want my verlangt na v.

h dat is/haest ende by tijdē/ nz spade noch langsaem. i Psalm.25.1

9 Verlost my mijn Godt van mijnen vyanden: tot v hebbe ick toevlucht.

10 Leert my doen na uwen welbehagen/ wāt ghy zijt mijn Godt: uwen goeden geest/leyde my op effener bane.

11 Heere verquict my om uws Naems wille: leydt mijn ziele wt der noodt / om uwer gherechticheyt wille.

12 Ende verstoort mijne vyanden / om uwer goedertierenheyt wille/eñ brengt om/alle die mijn ziele beangstē/k want ick ben v knecht.

k Sapi.9.5

Den Cxliiij Psalm.

1. Eenen schoonen Psalm/ daer hy Godt in te ghelijck dancket/ ende biddet voor het Rijcke ende de Kercke teghen alle vyanden, oproerische lieden/ ende valsche Propheten. 3. Ende vervatet een sonderlinge a aenmoedinghe/ dat hy hem verwondert/ dat Godt tegen den ondanckbaren ende boosen menschen soo goedich ende weldadich zy. Heere (seyt hy) wat is de mensche/ dat/ etc.

a Gri. pathos

1 Eenen Psalm Davids.

Gheloeft zy de Heere mijnē b troost/c die mijne handen leert strijden/ ende mijne vuysten kryghen.

b Hort of Rotze/ c psal.18.35

2 d Mijne goedertierenheydt ende mijne burcht/mijn beschuttinghe ende mijn verlosser/mijnen schilt / op dien ick betrouwe/ dien myn volck onder dwinghet.

d Psalm.18.3

3 e Heere / wat is de mensche: dat ghy zijner aenneemt: ende des menschen kindt, dat ghy hem soo achtet?

e Psalm.8.5 Sapien.2.5

4 De mensche is doch gelijck als niets: f zijnen tijdt vaert daer henen/ als een schaduwe.

f Job 8.9

5 Heere/neycht uwe hemelen/ ende vaert af/ tast de berghen aen dat sy roocken.

6 g Laet blixemen/ende verstroytse: schiet uwe h† stralen / ende verschrickse.

g dat is/ Laet eenmael donderen/ eñ slaet daer in. h† And. pijlen

7 Sendt uwe handt vander hoochde / ende verlost my : ende i verlost my van groote wateren : vander handt der k vremder kinderen.

i Of/ helpt my wt k Dat is/ die nz recht Godts kinderen zijn int gheloove/ maer hebben alleen dē name ende schijn.

8 Welcker l† leere is gheen nutte / ende hare wercken zijn valsch.

l† And. mont spreeckt ijdele dinghen/ ende haer rechterhandt is een valsche rechterhant.

9 Godt/ick wil v een nieuwe liedt singhen: ick

ick wil v spelen op den psalter van thien snaren.

10 Ghy die den Coninghen ouerwinninghe gheeft/ende verlost uwen knecht David van den moorderschen sweerde des boosen/

11 Verlost my oock ende beschermt my van der handt der vremder kinderen: welcker leere en is gheen nutte/ende hare wercken zijn valsch.

12 m Dat onse sonen opwassen in harer ieught als de planten/ende onse dochteren als de wtghehouwen n arckeners/ghelijck als de paleysen.

13 Ende onse cameren vol zijn/die wtgheuen connen eenen voorraedt na den anderen: dat onse schapen draghen duysent/ende hondert duysent op onsen dorpen:

14 Dat onse ossen veel arbeydts voortbrenghen: dat gheen o † schade/geen verlies/nach p klaghe op onsen straten en zy.

15 q Wel den volcke/dien het alsoo gaet: doch wel dien volcke/diens de Heere een Godt is.

m Also spreké ende wencken die op God nz en bouwé: als de rijcke man int Euangelie Luce 12. cap.
n springbouwen/of/ouersprongen.
o †an. inbreucken/geé verloopen noch etc.
p dat is/dat ons gheen ongeval/siecte/of plage en treffe/maer alles ghenoech hebben/seker ende vrolic in alder volheyt leuen.
q psal. 33.12

Den Crlv. Psalm.

1. Eenen schoonen Psalm/daer hy een dancksegginge inne verbatet/voor het rijcke Christi dat het zy een rijcke der barmhertichept ende ghenade. 13. Daertoe een eewich rijcke/14. daer in de vervallen opghericht/de bidders verhoort/ende die in vare ende commer zijn/gheregeert/beschuddet/ende beschermt worden: dit zijn voornemelicks weldaden/dier men int rijcke Christi ghenietet in desen leuen.

Eenen lof Davids. Aleph. 1

ICk wil v verhooghen/mijn Godt/ghy Coninck/ende uwen Name louen altoos ende eewichlick.

2 Beth. Ick wil v dagelicx louen/eñ uwen Name roemen altoos ende eewichlick.

3 Gimel. a De Heere is groot ende seer loffelick/ende zijne grootheyt is b † onwtsprekelick.

4 Daleth. Kints kinderen sullen uwe wercken prijsen/ende van uwer ghewelt segghen.

5 He. Ick wil spreken van uwen heerlicken schoonen prale/ende van uwen wonderen.

6 Vau. Datmen sal spreken van uwen heerlicken daden/ende datmen vertelle uwe heerlickheyt.

7 Zayn. Datmen prijse uwe groote goedertierenthept/ende uwe gherechtichept roeme.

8 Heth. c Ghenadich ende barmhertich is de Heere/ghedueldich ende van grooter goedertierenheyt.

9 Theth. De Heere is alleen goedich/ende ontfermt hem ouer alle zijne wercken.

10 Iod. Alle uwe wercken/Heere/sullen v dancken/ende uwe heylighen v louen.

11 Caph. Ende de eere ws Coninckrijcx roemen/ende van uwer ghewelt spreken.

12 Lamed. Dat den menschen kinderen uwe ghewelt condt worde/ende de heerlicke prael ws Coninckrijcx.

13 Mem. d Uwe rijcke is een eewich rijcke/ende uwe heerschappije e † duert voort ende voort.

14 Samech. f De Heere behoudt alle die daer vallen/ende rechtet op alle die neder gheslaghen zijn.

15 Ayn. g Alle ooghen wachten op v/ende ghy gheeft hen hare spijse te zijner tijdt:

16 Pe. Ghy doet uwe handt op/ende veruult alles wat leeft met i welghevallen.

a psal. 69.4
Syr. 43.42
b † an. ongrondeerlick.
c Exod. 34.6
Psal. 86.15
ende 103.8
ende 116.5
Jone 4.2
Joel 3.13
2. Esd. 9.17
d psal. 45.7
e † and. voor ende nae.
f psal. 34.20
ende 37.24
prou. 24.16
g psal. 104.27
h of/hebben achtinge op v/eñ verbeyden.
i dz is/genoech ende satt/dat sy een welghevallé daer aen hebben mogé: hoewel de gierighe wat anders soeckt.

17 Zade. De Heere is rechtveerdich in alle zijne wegen/ende heylich in alle zijne wercken.

18 Coph. k De Heere is na by allen die hem aenroepen/allen die hem met ernste aenroepen.

19 Resch. l Hy doet wat de godtvreesende begheeren/ende hoort haer schreyen/ende helpt hen.

20 Schin. De Heere bewaert alle die hem lief hebben/ende sal verdelghen alle godtloosen.

21 Tau. Mijnen mondt sal des Heeren lof segghen: ende alle vleesch loue zijnen heylighen Name/altoos ende eewichlick.

k Deut. 4.7
l Joan. 15.7
1. Joan. 3.22
Mat. 18.19
Marc. 11.24

Den Crlvj. Psalm.

Is ghelijcken inhoudts met den voorgaenden Psalm: want hy vertelt Gods goedertierenheydt/dat hy aller dinghen schepper zy/dat hy zijne gheloften houdet/ons bystaet/beschermt/verlost/de sonden vergheeft/den ellendighen ende verlatenen helpt/etc. Ende heeft een schoone teghensette/vertrouwens op menschen ende op sodanighen God/dat ghenes/gantsch onnut ende vergheefs/maer dit ghewisse ende onbedrieghelick zy.

1 Haleluia.

LOeft a den Heere/mijn ziele.

2 Ick wil den Heere louen/soo langhe als b ick leue/ende mijnen Gode lofsinghen/dewijle ick hier ben.

3 Verlatet v niet op de Vorsten: c † sy zijn menschen/die en connen ymmers niet helpen.

4 Want des menschen geest moet daer van/ende hy moet weder tot aerde worden: alsdan zijn verloren alle zijn aenslaghen.

5 Wel dien/welckers hulpe de Godt Jacobs is/welckers hope op den Heere zijnen Godt staet/

6 d Die hemel/aerde/zee/ende alles wat daer inne is ghemaeckt heeft: die gheloone houdt eewichlick.

7 Die recht doet dien/die ghewelt lijden/die e de hongherighe spijst: De Heere verlost de ghevanghenen.

8 f De Heere maeckt de blinden siende/g de Heere rechtet op die nedergheslaghen zijn/de Heere heeft lief de rechtveerdighe.

9 h De Heere bewaert de vreemdelingen ende weesen/i ende behoudt de weduwen/ende keert te rugghe den wech der godtloosen.

10 De Heere is Coninck eewichlick: v Godt Zion/voort ende voort. Haleluia.

a psal. 103.1 eñ 104.1
b psal. 104.33
c † and. J... groote ...
d Act. 14.15
Psal. 115.15
ende 124.8
Apoc. 14.7
e Psal. 1...
f 2. Mat. 9.30
g Tob. 11.16
Joan. 9.7
h Deu. 10.18
psal. 68.6
i prou. 15.25

Den Crlvij. Psalm.

1. Een dancsegginge voor de weldaden Godts/gheestelicken ende lijffelicken/die hy met breede woorden vertelt.

1 LOeft den Heere/want onsen Godt louen/dat is een costelick dinck: sulcken lof is costelick ende schoon.

2 a De Heere bouwet Jerusalem/ende brengt te samen de b † verjaechde in Israel.

3 c Hy heelet/die eens gebrokené herten zijn/ende verbindt hare smerten.

4 d Hy telt de sterren/ende noemtse alle met namen.

5 Onse Heere is groot/ende van grooter kracht/ende is e † onbegrijpelick als hy regeert.

6 f De Heere richtet op de ellendighe/ende stoot de godtloose ter aerden.

7 g Singhet een om den anderen den Heere met dancke/ende loeft onsen God met harpen:

8 h Die den hemel met wolcken bedeet/ende gheeft

a Apoc. ...
Tob. 13...
b † and. ver-stroyde
c Esai. 61.1
ende 66.2
d Esai. 40.26
e † and. verstand ... en is gheen ...
f Luce 1.52
g psal. 104...
Job 36...

i psal.104.14 — gheeft reghen op aerden / i die het gras opde berghen laet wassen:

k Job 39.3 Luce 12.24 l Judit.9.15 — 9 Den vee zijn voeder gheeft / k den ionghen rauen die hem aenroepen.

10 l Hy en heeft gheenen lust aen der sterckte des peerdts / noch gheen welghevallen aen yemandts beenen:

m psal. 149.4 Apoc.11.24 — 11 m De Heere heeft een welghevallen aen dien / die hem vreesen / die op zijne goedertierenheyt hopen.

12 Prijst Jerusalem den Heere / loeft Zion uwen Godt:

13 Want hy maeckt vaste de grendelen uwer poorten / ende seghent uwe kinderen daer binnen.

n Gen.1.3 Psalm.33.9 o Job 37.7 — 14 Hy schaffet uwen landtpalen vrede / ende versadicht v met der bester tarwen:

15 n Hy sendt zijne rede op aerden / zijn woordt loopt snelle:

16 Hy o gheeft sneeu als wolle / hy stroyt den rijm als asschen.

p vorst / hy maeckt sulcken winter ende vorst / datmen wijcken moet heb ben: niemandt en conde an ders daer voor blijuen. — 17 Hy worpt zijnen haghel als beten: wie can blijuen voor zijnen p vroste?

18 Hy spreeckt / so versmelt het: hy laet zijnen windt waeyen / so vloeyt het op:

q Deut.4.8 — 19 q Hy doet Jacob condt zijn woordt / Israel zijne wijsen ende rechten:

20 So en doet hy gheenen Heydenen / noch en laet hen niet weten zijne rechten. Haleluia.

Den Cxlviij. Psalm.

1. Een vermaninghe tot danckseggingh / voor alle schepselen Gods / daer Godt zijne goedertierenheyt ende macht inne vertoont / dat wy leeren / so eenen goedigen ende machtigen God in alderley vare ende noot vertrouwen / ende hem vreesen.

a † an. banden hemelen psal.69.35 — Haleluia.

1 Loeft ghy a † hemelen den Heere: loeft hem inder hoochde:

b Dan.13.58 psal.103.20 — 2 Loeft hem alle zijn Engelen: loeft hem alle zijne heyren:

c † an. aen allen zijden. d Dan.3.58 — 3 b Loeft hem Sonne ende Mane: loeft hem alle lichtende sterren:

4 Loeft hem ghy hemelen c † allenthaluen / ende d de wateren die bouen aen den hemel zijn /

e † an. woordt / of wat hy beual. psal.33.9 Gen.1.1 Judit.16.17 Judit.16.16 — 5 Die sullen louen den Name des Heeren: want hy e gebiedt / so wordt het gheschapen:

6 Hy onderhoudtse altoos ende eewichlick: hy ordineertse / dat sy niet anders gaen en moeten.

f Dan.3.66 — 7 Loeft den Heere op aerde / ghy walvisschen ende alle diepten:

8 f Vyer / haghel / sneeu ende damp / stormwinden die zijn woordt wtrichten:

9 Berghen / ende alle kleyne bergen / vruchtbare boomen / ende alle cederen /

10 Dieren ende alle vee / ghewormte ende voghelen:

11 Ghy Coninghen op aerden / ende alle lieden / Vorsten ende alle Richters op aerden /

12 Jongheling hen ende maechden / de oude met de ionghe /

13 Sullen loue den Name des Heeren: want zijnen Name alleene is hooch: zijnen lof gaet so wijt als hemel ende aerde is.

g psal.145.10 — 14 Ende hy verhoocht den hoorne zijns volcx: g alle zijne heylighen sullen hem louen / de kinderen Israels / het volck dat hem dient. Haleluia.

Den Cxlix. Psalm.

1. Een vermaninge totter dancksegginge / voor de ghenade die ons int Euangelio voorgedraghen wordt / dat Godt een welbehagen hebbe aen zijnen volcke: dat is / dat hy niet toorne, maer wt ghenade de sonden vergheue. Item, dat hy de Kercke / onder den cruyce in deser werelt / bescherme / also dat sy in het woordt de ouerhandt behoude / Coningen ende volcken verootmoedicht / dat sy den Euangelio ghehoorsaem worden: want dat zijn de banden ende carckers / daer de menschelicke vernust mede bedwonghen wordt.

1 Haleluia.

a Esaie 42.10 Judit.16.17 — 2 Singhet den Heere een nieuwe liedt: a de ghemeynte der heylighen sal hem louen.

3 Israel verheughe hem diens / die hem ghemaeckt heeft: de kinderen Zions zijn vrolick ouer haren Coninck.

b psal.150.4 — 4 Sy sullen louen zijnen Name b in reyen / met tambo rijnen ende harpen sullen sy hem spelen:

c psal.147.11 — 5 c Want de Heere heeft een welbehaghen aen zijnen volcke / hy helpt den ellendighen heerlick.

6 De heylighen sullen vrolick zijn / ende prijsen ende roemen op haren legheren.

d † and. een tweesnijdich zweerdt. Hebr.4.12 — 7 Haren mondt sal Godt verhooghen / ende sullen d † scherpe zweerden in hare handen hebben /

8 Dat sy wrake oeffenen onder de Heydenen / straffe onder den volcken /

9 Hare Coninghen te binden met ketenen / ende hare edelen met ijseren veteren:

e Deut.32.41 f Joan.16.8 — 10 e Dat sy hen doen het recht daer van gheschreuen staet: f sulcke eere sullen alle zijne heylighen hebben. Haleluia.

Den CL. Psalm.

1. Een vermaninghe ter danckseggghinghe / die hy niet op eenderley wijse bewesen hebben en wil / daerom dat der weldaden Gods / onder de Wet aen den volcke Israels / ende nv int nieuwe Testament aen der Kercken, so vele / ende deselue so groot ende voorbondich zijn: Dat heet dan het Euangelium prediken / Godt prediken / ende daer by onse danckbaerheyt sonder alle huychelye betuyghen.

1 Haleluia.

† and. firmament — Loeft den Heere in zijnen heylichdom: loeft hem inder † vasticheydt zijnder macht:

2 Loeft hem in zijne daden / loeft hem in zijner grooter heerlickheyt:

a † and. luyten — 3 Loeft hem met basuynen / loeft hem met a † psalter ende harpen:

b 2.Sa.1.14 psal.149.3 — 4 Loeft hem met tamborijnen / ende b reyen / loeft hem met snaren ende pijpen.

5 Loeft hem met hellen cymbalen / loeft hem met welklinckende cymbalen.

6 Alles wat adem heeft loue den Heere. Haleluia.

¶ Eynde der Psalmen Dauids.

PROVERBIA,

Spreucken Salomonis.

¶ Argument.

AEngaende Salomon/ van hem is gheschreuen int eerste boeck der Coninghen/ int vierde Cap. dat hy ghesproken heeft drij duysent parabolen / ende zijne ghesanghen waren in ghetale vijf duysent: maer alle dese dinghen en zijn tot onse handen niet ghecomen. Hy heeft in zijn hof sommige goede heylighe ende wijse persoonen ghehadt/ die ghemeynsaemlick met hem leefden/ ende hebben wt allen dat Salomo ghemaeckt hadde/versamelt dat nutst was/ ende soo veel als ons goet ende voorderlick was / nae dat de goetheyt ende voorsieninghe Gods heeft gheacht ons nut te zijne: ende hebbent ghestelt in drij Boecken.

Het eerste is ghenoemt Prouerbiorum/ofte der Spreucken boeck: Want hy stelt daer gemeyne sententien ende redenen/de welcke wel cort zijn/ maer zijn oock scherpsinnich ende seker / ende dienen velen persoonen/ ende tot velen dinghen. Met dese sententien bewijst hy de waerheyt ende de leughenen: het goede ende het quade: datmen behoort te soecken/ ende datmen behoort te vlieden. Hy gheeft oock hier ende daer vermaninghen ende raden.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Vrucht / deucht ende kracht des godtlicken woordts / met eener waerschouwinghe / voor der boosen verVoeringhe. 2. Verachtinghe godtlicker wijsheydt / 26. beladet de roeckeloose lieden met alderley ongheluck ende verderuinghe.

1 DIT zijn de spreucken Salomonis/ des Coninckx Israels / Dauids soons.

2 a Te leeren wijsheydt / b tucht/ ende verstant/

3 Kloeckheyt/gherechticheyt/ recht ende billickheyt:

4 c Dat de onbesinnede kloeck/ ende de ionghelinghen vernuftich ende voorsichtich worden.

5 Wie wijs is / die hooret toe / ende betert hem: ende wie verstandich is / die laet hem raden.

6 Dat hy verstae de spreucken ende hare bediedinghe/ de leere der wijsen / ende hare byspreucken.

7 De vreese des Heeren/is een d beghinsel te leeren: de roeckeloose verachten wijsheyt ende tucht.

8 Mijn kindt / luystert der tucht uws vaders / ende en verlaet het ghebodt uwer moeder niet:

9 Want sulcx is een schoone vercieringhe uwen hoofde / ende een gulden kleynoot aen uwen halse.

10 e Mijn kindt/wanneer v de boose boeuen locken/so en volcht niet.

11 Wanneer sy segghen: f Gaet met ons: wy willen op bloet loeren /ende den ontschuldighen sonder oorsake nastellen.

12 g Wy willense leuendich verslinden / als de helle/ende de vromen als die onderwaerts varen inden kuyle.

13 Wy willen groot goet vinden: wy willen onse huysen met roof vullen.

14 Waghet met ons: wy willen eenen buydel tesamen hebben.

15 Mijn kint/en wandelt den wech niet met hen: weert uwe voeten van haren pade.

16 h Want hare voeten loopen totten boosen/ ende haesten hen bloet te verghieten.

17 Want het is vergheefs i het nette wtwerpen/voor de ooghen der voghelen.

18 Oock loeren sy selue onder malcanderen op haer bloet/ende d'een stelt den anderen na den leuen.

19 Also doen alle k † gierighe/ dat een den anderen het leuen neemt.

20 l De wijsheydt klaecht daer buyten / ende laet haer hooren opde straten.

21 Sy roept inder deure voor aen der poorte/ onder den volcke: sy spreeckt hare woorden inder stadt.

22 Hoe langhe wilt ghy onbesinneden / onbesinnet zijn? ende de bespotters / lust tot spotterije hebben? ende de roeckeloose de leere haten?

23 Keert v tot mijner straffe: siet/ick wil v wt seggen mijnen gheest/ ende v mijne woorden condt doen.

24 m Dewijle ick dan roepe / ende ghy weyghert v: ick recke mijne handt wt / ende niemant en achtet daer op/

25 Ende laet varen alle mijnen raedt/ ende en wilt mijner straffe niet:

26 So wil ick oock n lacchen in uwen ongheualle / ende v bespotten / wanneer daer comt dat ghy vreest.

27 Wanneer ouer v comt / als eenen storm/ dat ghy vreest / ende uwen ongheual als een onweder: wanneer ouer v angst ende noot comt/

28 o Dan sullen sy my roepen/doch ick en sal niet antwoorden: sy sullen my vroech soecken/ende niet vinden:

29 p Daerom dat sy haetteden de leere / ende en wouden de vreese des Heeren niet hebben:

30 Wouden mijns raets niet/ ende lasterden alle mijn straffe:

31 Soo sullen sy oock eten vanden vruchten haers weechs / ende van haren raede sat worden.

32 Dat den onbesinneden lustet/ dat doodtse/ ende der roeckeloosen geluck brengtse omme.

33 q Wie my daerentegen luystert/ die sal seker blijuen/ende ghenoech hebben/ ende geen ongheluck vreesen.

¶ Dat ij. Capittel.

1. Hoemen wijsheydt verkrycht/ 9. ende wat nut daer wt volcht.

1 MYn kindt / a wilt ghy mijne reden aennemen / ende mijne gheboden by v behouden:

2 Soo laet uwe oore op wijsheydt achtinghe hebben / ende neyght uwe herte met vlijte daertoe.

3 Want so ghy met vlijte daer na roept/ende daerom bidt:

a 1.Tim.3.16

b of/ goedinghe/

c Psal.10.8

b dat is/ wie wel leeren wil/ die moet ten eersten godtvreesende zijn: maer wie God kleyn acht/ die en vraecht oock na gheen wijsheydt/ende en hadt geen straffe noch tucht. Psal.111.10 Prou.9.10 Spr.1.16.25 Iob 28.29

e Psal. 37.1

f Esaie 29.21

g Psal. 124.3

h Prou.6.18 Esaie 59.7 Rom.3.15

i dat is een spreeckwoort/ en wil soo segghen: Het gaet hem als men seyt: Het is te vergheefs het nette etc. Dat is/ Haer voornemen salseyen sy sullen selfs omcomen.

4 Soo ghyse soeckt als silver/ende vorschet daer na/als na den schatten:

5 So sult ghy de vreese des Heeren verstaen/ ende de bekentenisse Gods vinden.

6 c Want de Heere gheeft wijsheydt / ende wt zijnen monde comt bekentenisse ende verstandt.

7 Hy laet het den oprechtighen wel d gelucken/ende beschermt de vromen:

8 Ende behoedt die/ die recht doen/ ende bewaert den wech zijner heylighen.

9 Dan sult ghy verstaen gherechticheyt/ ende recht/ ende vromicheyt/ ende allen goeden wech.

10 So v de wijsheyt ter herten gaet/ende uwe ziele lust heeft totter bekentenisse/

11 e So sal v den goeden raedt bewaren/ende verstandt sal v behoeden:

12 Dat ghy bevrijdt wordt vanden weghe der boosen / ende van den verkeerden klappaerts:

13 Die daer verlaten de rechte bane/ ende gaen duystere weghen:

14 Die hen verheugen quaet te doen/ende zijn vrolick in haren verkeerden boosen wesen:

15 Welcke haren wech verkeeren / ende volghen den af weghen.

16 f Dat ghy bevrijdt wordt van g † eens anderen wijf/ ende die uwe niet en is/ die glatte woorden gheeft:

17 Ende verlatet den h heere harer ieucht/ ende vergheet het verbondt haers Gods.

18 Want haer huys neycht hem totten doode/ende hare ganghen tot i † den verlorenen.

19 Alle die tot haer ingaen/ die en comen niet weder / ende en begrijpen den wech des levens niet.

20 Op dat ghy wandelt op eenen goeden weghe/ende blijft op de rechte bane.

21 k Want de rechtveerdighe sullen in den lande woonen/ ende de vromen sullen daerin blijven:

22 l Daerenteghen de godloosen worden wtgheroeyt wt den lande / ende de verachters worden daer wt verdelghet.

Dat iij. Capittel.

1. Segen dier/ die hen Gods ende zijns woorts aennemen/ 5. op hem steunen/ 9. hem eeren/ 11. ende zijne tuchtinge met ghedult draghen. 13. De wijsheyt wordt hooch ghepresen/ 27. liefde tegen den naesten gheboodert/ 31. ende vermijdinghe der boosen gheboden.

1 Myn kindt / en vergheet mijns wets niet/ ende uwe herte beware mijne gheboden:

2 a Want sy sullen v een lanck leven/ ende goede iaren/ende vrede brenghen.

3 Ghenade ende trouwe en sullen v niet verlaten : hangtse aen uwen halse/ b ende schrijftse in de tafelen ws herten:

4 Soo sult ghy gonst ende c kloeckheyt vinden/die Godt ende den menschen behaecht.

5 d Verlaet v op den Heere van gantscher herten/ende en verlaet v niet op v verstant:

6 Maer gedenckt aen hem in alle uwe weghen/so sal hy v recht leyden.

7 e Laet v niet wijs dincken / maer vreest den Heere/ende wijckt vanden boosen:

8 Dat sal uwen navel ghesont zijn/ende uwe ghebeenten verquicken.

9 f Eert den Heere van uwen goede / ende van den eerstelinghen alles ws incomens:

10 Soo sullen uwe schueren vol worden/ ende uwe wijnpersssen van moste overloopen.

11 g Mijn kindt / en verworpt de h tucht des Heeren niet/ ende en weest niet onverduldich over zijner straffe.

12 Want wien de Heere lief heeft/dien straft hy/ende heeft een welbehaghen aen hem/ als een vader aenden sone.

13 Wel dien mensche/ die wijsheyt vint/ende dien mensche die verstant becomt:

14 Want het is beter om haer te hanteren/als om silver/ende hare vrucht is beter dan gout.

15 i Sy is edelder dan peerlen/ende alles wat ghy wenschen condt en is haer niet te vergheliicken.

16 Een lanck leven is tot haerder rechterhandt/tot haerder slinckerhandt is rijckdom ende eere.

17 Hare weghen zijn liefl icke weghen / ende alle hare paden zijn vrede.

18 k Sy is eenen boom des levens/allen diese aengrijpen/ende salich zijn diese houden.

19 l Want de Heere heeft de aerde door wijsheyt ghefondeert / ende door zijnen raedt de hemelen bereydt.

20 Door zijne m wijsheyt zijn de diepten ghedeylt/ ende de wolcken met dauwe druppende ghemaeckt.

21 Mijn kindt / en laetse van uwen ooghen niet wijcken / so sult ghy gheluckssalich ende kloeck worden.

22 Dat sal uwer zielen leven zijn/ende uwen mondt sal gunstrijck zijn.

23 Dan sult ghy seker wandelen op uwen wech/ dat hem uwen voet niet stooten en sal.

24 Legt ghy v / soo en sult ghy v niet vreesen/ maer soete slapen.

25 n Dat ghy v niet vreesen en dorvet voor haestige verschrickinge/noch voor den storm der godtloosen/wanneer hy comt.

26 o Want de Heere p † is uwe toeversicht: hy bewaert uwen voet/ dat hy niet gevangen en wordt.

27 q Weygert v niet den noodtdruftigen wat goets te doen / so uwe handt van Godt heeft sulcx te doen.

28 En spreeckt niet tot uwen vriendt : Gaet henen / ende comt weder / morghen wil ickt gheven/so ghyt doch nv wel hebt.

29 r † Onderstaet niet quaets teghen uwen vriendt/die op trouwe by v woont.

30 s Twistet niet met yemanden sonder oorsake/so hy v gheen leedt ghedaen en heeft.

31 t Yvert niet eenen u wrevelighen mensche na/ende en verkiest zijner weghen gheene:

32 x Want de Heere heeft eenen grouwel aen den afvallighen / ende zijne heymelickheyt is by den oprechtighen.

33 Inden huyse des godtloosen is den vloeck des Heeren/ daerentegen het huys des rechtveerdighen wordt ghesegheent.

34 Hy sal de bespotters bespotten / daerenteghen y den ellendighen sal hy genade geven.

35 De wijse sullen eere beerven/ daerenteghen wanneer de dwasen hooch comen/ so worden sy doch te schanden.

Dat iiij. Capittel.

1. Vermaent / men sal de wijsheydt met haren vruchten ende wegen vlijtich soecken/ 14. de godloosen mijden/ 23. ende des lijfs leden voor erch bewaren ende hoeden.

g Job 5.17 Tobie 12.14 Hebr. 12 Apoc. 3.19
h of/ castijdinghe/ onderwijsinghe/
Een lof der wijsheyt/ dz is/ Gods woordt.
i Prov. 8.11 Psalm. 19.11 Sap. 8.5 Job 28.19
k Gen. 2.17 Joan. 18.3
l Gen. 1.1
m of/ woordt
n Prov. 1.26
o Psal. 16.7 ende 17.5 ende 91.9 ende 121.4
p † and. staet ꝛ aen der zijden:
q Deut. 15.7 Syr. 7.35 ende 12.8 Prov. 25.21
r † an. trachtet
s Prov. 25.8
t Psal. 37.1 Prov. 1.10
u dat is/ vrecken gheweldtdoenighen.
x Psal. 125.5 Jerem. 17.13 Syr. 2.16
Dwasen / bespotters/ dat is/ loose liedē/ die Godt niet en achtē/ noch zijn woordt:
y 1. Pet. 5.5

a Prou.1.8 ende 6.7
Een vaderlicke vermaninghe tot Gods woordt
b †and. gaue:
c Deut.6.7 ende 11.18 ende 32.46

HOort/ a mijne kinderẽ/ de tucht ws va- 1
ders: merckt op/dat ghy leert eñ kloeck
wordt.

Want ick gheue v een goede b † leere: eñ 2
verlaet mijne wet niet.

Want ick was mijns vaders sone/ een 3
teerlinc ende een eenich voor mijner moeder.

Ende hy leerde my/ ende sprack: c Laet v 4
herte mijne woorden aennemen: houdt mijn
ghebodt/ so sult ghy leuen.

Neemt aen de wijsheydt/ neemt aen ver- 5
stant: vergheet niet/ende en wijckt niet van
de reden mijns mondts.

Verlaetse niet/ so sal sy v bewaren: hebtse 6
lief/ so sal sy v behoeden.

Want der wijsheyts beginsel is wanneer- 7
mense d † gheerne hoort/ ende de kloeckheydt
liever heeft als alle goederen.

d † and. voor haer handelt
Gods woort brengt eere eñ verstant.
Deut.26.18
e of/ tuyen/ opmutzen/
f Prou.9.12 ende 10.27

Achtetse hooch/ so sal sy v verhooghen/ eñ 8
sal v tot eeren makẽ/ ist dat ghyse omvangt.

Sy sal v hooft schoon e vercieren/ende sal 9
v vercieren met eener schooner kroonen.

So hoort/mijn kindt/ende neemt aen mij- 10
ne reden: soo f sullen uwer goede iaren vele
worden.

Ick wil v op den wech der wijsheyt voe- 11
ren: ick wil v op de rechte bane leyden:

Dat wanneer ghy gaet/ uwen ganck v niet 12
suer en worde: ende wanneer ghy loopt/ dat
ghy v niet aenstootet.

Vattet de tucht/ laet daer niet van af/ be- 13
waertse: want sy is v leuen.

g Psal.1.1

g Comt niet op der godtloosen padt/ ende 14
en treedt niet opden wech der boosen.

Laet hem varen/ ende en gaet daer niet in- 15
ne: wijckt van hem/ende gaet voorby.

h Psal.10.2 Prou.1.10

h Want sy en slapen niet/ sy en hebben dan 16
quaet ghedaen: ende sy en rusten niet/ sy en
hebben dan schade ghedaen:

Want sy gheneeren hen vanden godtloo- 17
sen broode/ ende drincken vanden wijn des
i wreuels.

i dat is/ stoutẽ gheweldts.
k Luce 11.36 Sap.3.7
l Iob 5.36 Esaie 59.10 2.Pet.1.9

k Doch der rechtueerdighen padt schijnt 18
als een licht/ dat daer voort gaet/ ende lichtet
tot op den vollen dach.

l Der godtloosen wech daerentegen is als 19
donckerheyt/ ende en weten niet waer sy val-
len sullen.

Mijn sone/ merckt op mijne woorden/ en- 20
de neycht uwe ooren tot mijner reden.

m Nu.15.38 Deut.11.18

m Laetse niet van uwen oogen comen/ be- 21
houdtse in uwer herten:

Want sy zijn het leuen dien/ diese vinden/ 22
ende ghesont haren gantschen lijue.

Bewaert v herte met allen vlijt: want daer 23
wt gaet het leuen.

Doet van v den verkeerden mondt/ ende 24
laet den laster mondt verre van v zijn.

Laet uwe oogen stracx voor hen sien/ ende 25
uwe ooghenleden recht voor v henen sien.

n †an. Weecht dẽ ganc uwer voeten/ dz ghy ordentlick geschickt gaet.
o Deu.4.2.14 ende 5.32 ende 17.11 Iosue 23.6 Esaie 30.21

n † Laet uwen voet ghelijck voor hem he- 26
nen gaen/ so gaet ghy ghewisse.

o Wijckt niet ter rechter noch ter slincker 27
handt: wendt uwen voet vanden quaden.

Dat v. Capittel,

1. Een vermaninghe/ hoererye te vermijden/ 15. ende hem zijner houwelick gheselschap alleen te houden.

MYn kindt/ merckt op mijne wijsheyt/ 1
neycht uwe ooren tot mijner leere:

Dat ghy behoudt goeden raet/ ende 2
uwen mondt wete onderscheydt te hebben.

3 a Want de lippen der hoeren zijn soet als
heunichseem/ ende hare kele is glatter dan
olye:

4 Doch daer na bitter als alssen/ende scherp
als een tweesnijdende zweerdt.

5 Hare voeten loopen totten doode onder-
waerts/ hare ganghen vertreycken de helle.

6 b † Sy en gaet niet stracx op den wech des
leuens: onghestadich zijn hare c treden/ dat
sy niet en weet waer sy gaet.

7 d So luystert my nv/ mijne kinderen/ ende
en wijckt niet vander reden mijns mondts.

8 e Laet uwe weghen verre van haer zijn/ eñ
en naerdert v niet totter deuren haers huys.

9 Dat ghy niet den f vremden geeft uwe eere/
ende uwe iaren den grousamen.

10 Dat hem geen vremde van uwen vermo-
ghen en versadighe/ ende uwen arbeyt niet en
zy in eens anders huys:

11 Ende moet daer na suchten/ wanneer ghy
uwe g lijf ende goet verteert hebt/

12 Ende spreken: Och † hoe hebbe ick de tucht
gehaet/ende mijn herte de straffe versmaedt?

13 Ende en hebbe niet ghehoort der stemme
mijner leeraers/ ende mijn ooren niet geneycht
tot dien/ die my leerden?

14 Ick ben schier in alle ongheluck gecomen/
voor allen lieden ende allen volcke.

15 Drinckt water wt uwen putte/ ende vloe-
den wt uwer fonteynen.

16 Laet uwe fonteyne wtvlieten/ende de wa-
terbeken op de strate.

17 Hebt ghyse dannoch alleene/ ende niemant
vremdts met v?

18 Uwe fonteyne zy gesegent/ ende verheucht
v der vrouwen uwer ieucht.

19 Sy is lieffelic als h een hinde/ende gunst-
rijck als een rhee.

20 Laet v hare liefde alletijdt versadigen/ende
verquickt v alle weghe in harer liefde.

21 Mijn kindt/ waerom wilt ghy v aen der
vremder verquicken/ ende omhelst v met ee-
ner anderen?

22 i Want eens peghelicx weghen zijn stracx
voor den Heere/ ende hy metet ghelijck alle
hare ganghen.

23 k De misdaet des godloosen sal hem van-
ghen/ende sal met den strick zijner sonden ge-
houden worden.

24 Hy sal steruen/ daerom dat hy hem niet
en wil latẽ onderwijsen/ ende om zijner groo-
ter dwaesheydts wille en sal l † het hem niet
wel gaen.

Dat vj. Capittel.

1. Waerschouwet voor borchschap/ 6. luyheyt/ 22. ende schadelicken klap: 20. vermaent tot vlijtich bedencken des godlicken woordts/ 24. daermede men voor ouerspel/ 30. die den diefstal hooch ouertreft/ behoedet wordt.

1 MYn kindt/ a wordt ghy borghe voor
uwen naesten/ b † soo hebt ghy uwe
handt by eenen vremden verknoopt.

2 Ghy zijt verknoopt met de reden ws
mondts/ ende ghevangen met de reden ws
mondts.

3 Soo doet doch mijn kindt alsoo/ ende ver-
lost v: want ghy zijt uwen naesten in de hant
gecomen: haest v/ c † dringt ende drijft uwen
naesten.

4 Laet uwe ooghen niet slapen/ noch uwe
ooghenleden sluymeren.

Verlost

Verlost v/ als een rhee vander handt/ ende 5 als eenen voghel wt der handt des voghelvaunghers.

Gaet henen tot der mieren / ghy luye: siet 6 d hoewel dat sy gheenen vorst/noch hooftman/noch heere en heeft/ 7 hare weghen aen/ende leert:

Soo bereydt sy doch haer broodt inden somer/ende vergadert haer spijse inden oogst. 8

e Hoe langhe ligt ghy / luyaert? wanneer 9 wilt ghy opstaen van uwen slape?

Jae slaept noch een weynich / sluymert 10 noch een weynich / legt de handen noch een weynich te hoope/dat ghy slaept:

So sal u de armoede overrasschen als een 11 wandelaer/ende den commer als een ghewapent man.

Een f † loos mensche/een schadelick man/ 12 g gaet met eenen verkeerden mondt om:

h Wenckt met den oogen/ beteeckent met 13 den voeten/wijst met den vingheren:

Bedenckt alleryt wat quaets eñ verkeerts 14 in zijner herten/ende hy richtet twist aen:

Daerom sal hem i onversiens zijnē onval 15 comen/ende sal snellicken gebroken worden/ dat daer gheen hulpe zijn en sal.

Dese ses stucken hatet de Heere/ ende aen 16 den sevensten heeft hy eenen grouwel:

k Hoovaerdige oogen/ l valsche tonghen/ 17 m handen die ontschuldich bloet vergieten:

Een herte dat met boosen n † stucken omgaet: o voeten die snel zijn schade te doen: 18

Een p valsch ghetuyghe/ die q vrevelich 19 leughen spreeckt/ende die twist tusschen broederen aenricht.

r Mijn kint/ bewaert de geboden ws vaders/eñ en laet niet varē de wet uwer moeder. 20

Bindtse te hoope op uwe herte allewegen/ 21 ende hangtse aen uwen halse:

Wanneer ghy gaet / dat sy v beleyden: 22 wanneer ghy v legt/dat sy v bewaren : wanneer ghy opwaeckt/dat sy v ghesproke zijn.

t Want het ghebodt is een lanteerne/ende 23 de Wet een licht : ende de straffe der tucht is eenen wech des levens.

u Op dat ghy bewaert wordt voor den 24 boosen wijve/ voor der glatter tonghe der vremden.

x Laet v hare schoonheydt niet lusten in 25 uwer herten/ ende en vervangt v niet aen haren ooghenleden:

Want een hoere y brengt eenen om het 26 broodt : doch een ghetrouwe vrouwe vangt het edele leven.

Can oock yemant een vyer inden boesem 27 behouden/dat zijne kleederen niet en bernen?

Hoe soude yemant op colen gaen/dat zijne 28 voeten niet verbrandt en worden?

Alsoo gaet het dien / die tot zijns naesten 29 wijf gaet: daer en blijft niemant onschuldich diese beroert.

Het en is eenen dief niet so groote schande/ 30 wanneer hy steelt / zijn ziele te versadighen/ dewijle dat hem hongheert.

z Ende so hy begrepen wort/gheeft hyt seuenvoudich weder / ende gheeft ouer alle het goet in zijnen huyse. 31

a Doch die met eener vrouwen het houwelick breeckt / die is een sot: die brengt zijn leven int verderven: 32

Daertoe treft hem plage ende schande/ en- 33 de zijne schande en wordt niet wtghedelcht:

34 Want de grimmicheyt des mans b yvert/ ende en verschoont niet/tot der tijt der wrake: *b of/ heeft den toubrandt/*

35 Ende en siet gheenen persoon aen/die daer versoene:ende en neemt het niet aen/wanneer ghy oock alreede vele schencken woudet.

Dat vij. Capittel.

1. Een vermaninghe tot wijsheyt/ 5. met eener waerschouwinghe voor hoererye ende overspel.

1 Myn kindt/ bewaert mijne reden/ende verbercht mijn ghebodt by v.

2 a Bewaert mijn ghebodt / soo sult ghy leven : ende mijne wet/ als uwen ooghappel: *a Deut.11.18 Num.15.38*

3 Bindtse aen uwe vingheren: b schrijftse in de tafelen ws herten. *b Prou. 3.3*

4 Spreeckt totter wijsheyt:Ghy zijt mijn suster:ende heet de kloeckheyt uwe vriendinne:

5 c Dat ghy behoedt wort voor der vremder vrouwe : voor eener anderen/die glatte woorden gheeft. *c Prou.2.16 ende 5.3 ende 6.24*

6 Want door der venster in mijnen huyse keeck ick door de d tralien/ *d of/ horden.*

7 Ende sach onder den onbesinneden / ende wert ghewaer onder den kinderen / eenes dwaesachtighen jonghelincx:

8 Die ghinck opder strate aen eenen hoeck/ ende ginc henen opden wege aen harē huyse/

9 Inder schemeringhe/ aen den avondt/ des dacchs/ doe het nacht wert/ende döcker was:

10 Ende e siet/doe ontmoetede hem een vrouwe in hare f cieragie/ g † listich/ *e Prou.9.13 f of/ opmutsinghe/ g † an. met bewaerder hertē*

11 Wildt ende ongheVandich/dat hare voeten in haren huyse niet blijven en connen.

12 Nv is sy buyten/nv opder straten/eñ loert aen allen hoecken.

13 Ende greep hem / ende kussede hem onbeschaemt/ende sprack tot hem:

14 Ick hebbe h † danckoffer heden voor my betaelt/voor mijn ghelofte: *h † and. vleesch by my: heden hebbe ic mijne gelofte betaelt*

15 Daerom ben ick wtghegaen / v te ontmoeten / uwe aenghesicht vroech te soecken / ende hebbe v ghevonden.

16 Ick hebbe mijn bedde gheciert met i † ghesmucke/met bonte tapijten wt Egypten: *i † and. decken/ met doecken ende bendelen wt etc.*

17 Ick hebbe mijnen leger met myrrhen/aloes ende caneel besprengt.

18 Comt/laet ons genoech boelen / tot aenden morghen/ende laet ons der liefden pleghen:

19 Want de man en is niet thuys/hy is eenen verren wech ghetoghen.

20 Hy heeft den geltsack met hem genomen: hy sal eerst op het feest weder thuys comen.

21 k Sy overredede hem met vele woorden/ ende kreech hem met haren glatten monde. *k Eccle.7.26*

22 Hy volchde haer in corten na/gelijc als een osse totter slachtbanck gevoert wort/ eñ also totten boeyē/ daermē de sottē mede tuchticht:

23 Tot dat sy hem met den pijle de lever van malcanderen kloof: als een voghel tot den stricke hem snellet / ende en weet niet dat het hem het leven gheldt.

24 Soo luystert my nv/mijne kinderen/ ende merckt op de reden mijns mondts.

25 Laet uwe herte niet wijcken op harē wech/ ende en laet v niet verleyden op harer bane:

26 Want sy heeft vele verwondt ende ghevelt / ende alderley machtighe zijn van haer verworcht.

27 Hare huysen zijn wegen totter hellen/daermen onderwaerts vaert in des doots camer.

 Dat

Dat viij. Capittel.

1. Wijſheydt prijſt haer allen menſchen aen / 32. ende vertelt het ghelück dier / die hen harer bevlijtighen.

Een vermaninge totter wijſheyt ofte Gods woort

a Prou.1.20

† an. de verſtādeniſſe en verheft ſy hare ſtemme niet?

b dat is / de vorſten ſullen eerlic ende loflick handelen / ſpreken / ſchaffen ende doen / op datmē hare exempel roemē ende volghen meughe: niet als de tyrannē / ouſlieders / Cyclopen / etc.

c Job 32.3

d Prou.16.16

e dat is / ſtraffinghe / onderwijſinghe /

f Pſal. 19.11 Prou.3.15 Job 28.19 Sap.7.9

g † an. [By my is] vreeſe des Heeren / eñ hate des booſen: der etcet. hooveerdichz / etc. ben ick vyant.

h dat is / mijne is beyde raedt ende daedt.

i Deut. 13.18 Sap.6.2.10

k † and. Gaeſrijckē zijn Regenten etc.

l Luce 11.9

m † and. edel ghesteente /

Gods woordt is eewich / door welcker alle dinck gemaect is / Genes.1. daer door worden wy oock tijdtlick behouden.

n Spr.24.14

o Sap.9.9

p Gen.1.5 Job 26.10

q † and. haer ordeninghe

Roept de wijſheyt niet / ende a † het verſtant laet het hem niet hooren? 1

Openbaer aenden wege / ende aender ſtraten ſtaet ſy: 2

Aender poorten der ſtadt / daermen ter poorten ingaet / ſchreyt ſy: 3

O / ghy mannen / ick ſchreye tot ulieden / ende roepe den menſchen kinderen. 4

Merckt ghy onbeſinneden de wijſheydt / ende ghy dwaſen neemt het ter herten. 5

Hoort / want ick wil ſpreken wat b vorſtelick is / ende leeren wat recht is. 6

c Want mijnen mondt ſal de waerheydt ſpreken / ende mijne lippen ſullen haten dat godloos is. 7

Alle reden mijns monts zijn recht / daer en is niets verkeerts noch valſch in. 8

Sy zijn altemael recht / dien deſe verſtaen / ende oprecht dien / die het aennemen willen. 9

d Neemt aen mijne e tucht liever dan ſilver / eñ de leere achtet hooger dā coſtlic gout. 10

f Want wijſheyt is beter dan peerlen / ende alles watmen wenſchen mach en can haer niet ghelijcken. 11

Ick / de wijſheydt / woone by den verſtande / ende ick weet goeden raedt te gheven. 12

g † De vreeſe des Heeren hatet het quade / de hoovuerdicheyt / den hoochmoet / ende den booſen wech : ende ben vyant den verkeerden monde. 13

h Ick can raden ende wtvoeren: ick hebbe verſtant ende macht. 14

Door my regeren de Coninghen / ende de Raedtsheeren ſetten het recht. 15

i Door my heerſchen de Vorſten / ende alle k † Regenten op aerden. 16

Ick hebbe lief / die my lief hebben: l ende die my vroech ſoecken / die vinden my. 17

Rijckdom ende eere is by my / duerachtich goet / ende gherechticheyt. 18

Mijne vrucht is beter dan gondt / ende m † fijn goudt: ende mijn incomen beter dan wtghelesen ſilver. 19

Ick wandele op den rechten wech / op der ſtrate des rechts / 20

Dat ick wel berade die my lief hebben / ende hare ſchatten vol make. 21

De Heere heeft my ghehadt int beghintſel zijner wegen: eer hy wat maecte was ic daer. 22

n Ick ben ingheſet van eewichheyt / van aenbeginne voor der aerden. 23

Doe de diepten noch niet en waren / doe was ick alreede veerdich: doe de fonteynen noch niet en ſprongen met water. 24

Eer dan de berghen ingheſenckt waren / voor den kleynen berghen was ick veerdich. 25

Hy en hadde de aerde noch niet ghemaect / ende wat daer inne is / noch de berghen des aerdbodems. 26

o Doe hy de hemelen bereydde / doe was ick aldaer: doe hy de diepten met zijnen percke bevaettede: 27

Doe hy de wolcken daer bovē beveſtichde: doe hy beveſtichde de fonteynen der diepten: 28

p Doe hy de zee het q † perck ſettede / ende den wateren / dat ſy niet ouergaen zijn bevel: doe hy den grondt der aerden leyde / 29

30 Doe was ick r † de werckmeeſter by hem / ende hadde mijnen luſt daechlicx / ende ſpeelde voor hem alletijdt:

31 Ende ſpeelde op zijnen aerdbodem: ende mijnen luſt is byden menſchen kinderen.

32 So luyſtert my nu / mijne kinderen: Wel dien / die mijne weghen bewaren.

33 Hoort de tucht / ende wordt wijs / ende en laetſe niet varen.

34 Wel dien menſche die my luyſtert / dat hy wake aen mijnder deure daechlicx / dat hy de wacht houde aen de poſten mijnder deuren.

35 Wie my vindt / die vindt het leven / ende ſal een welghevallen becomen vanden Heere.

36 Wie daerenteghen aen my ſondicht / die verquetſt zijne ziele: alle die my haten / hebben lief den doot.

r † an. als een voeſterlinc by hem, eñ maecte [hem] vrolijc de daechlijcx etc.

Dat ix. Capittel.

1. De wijſheyt voordert alle menſchen tot haer / 8. leert der ſpotters ende wijſen onderſcheyt inder ſtraffe / 13. ende hoe de dootheyt (die hy onder der perſoone eenes klapachtighen onwijſen wijfs beſchrijft) de onbeſinnede werelt verboert.

1 De wijſheyt bouwede haer huys / ende hieuw ſeven a † calomnen:

2 Slachtede haer vee / ende droech haren wijn op / ende bereydde haren diſch:

3 Ende ſandt hare maechden wt / te nooden boven opden palleyſe der ſtadt.

4 Wie b † ſlecht is / die make hem hier toe: ende totten ſotten ſpraeck ſy:

5 Comt / teert van mijnen broods / ende drinct des wijns dien ick ſchencke.

6 Verlaet het onbeſinnet weſen / ſoo ſult ghy leven: ende gaet op den wech des verſtandts.

7 Wie den c beſpotter tuchtighet / die moet ſchande op hem nemen: ende wie den godlooſen ſtraffet / die moet ghehoont worden.

8 Straft den beſpotter niet: hy hatet v: ſtraft den wijſen / die ſal v lief hebben.

9 *Gheeft den wijſen / ſoo ſal hy noch wijſer worden: leert den rechtveerdighen / ſoo ſal hy inder leere toenemen.

10 d Der wijſheydts beghinſel is des Heeren vreeſe: ende het verſtant leert wat heylich is.

11 e Want door my ſullen uwer daghen vele worden / ende de f iaren uwes levens ſullen meer worden.

12 Zijt ghy wijs / ſoo zijt ghy v wijs: zijt ghy een beſpotter / ſo ſult ghy alleen draghen.

13 Daer is ia een dwaeſachtich onruſtſaem wijf / vol klapperijen / ende en weet niets:

14 Die ſitt inder deure haers huys opden ſtoele / boven inder ſtadt /

15 Te nooden alle die daer voorby gaen / ende oprechtich op haren weghe wandelen.

16 Wie is onbeſinnet? die make hem hier toe: ende totten dwaſen ſpreeckt ſy:

17 De gheſtolen wateren zijn ſoete / ende het verborghen broodt is f noodelick.

18 Hy en weet ia niet dat aldaer dooden zijn / ende hare gaſten inder dieper hellen.

Dat x. Capittel.

Van deſen Capittel tot int 31. worden vertreckent ontallicke vele wijſe ende hubſche ſpreucken / diemen (cortheyt ende verſcheydenheyt halven) in gheen ſommelick begrijp vervaten can / in welcken wijſheydt met grooten nutte wordt gheleert / ende dwaeſheyt met tſamen haren ſchaden afgeraden.

1 Dit zijn de ſpreucken Salomonis.

Een a wijs ſone is zijns vaders vreuchde / daerenteghen een dwaeſachtich ſone is zijner moeder bedroeffeniſſe.

Onrecht

b Onrecht goet en helpt niet/daerenteghen 2 de gherechtichept verloſt vanden doot.

c De Heere en laet de ziele des rechtveer= 3 dighen gheenen honger lyden: hy ſtoꝛtet ia der godtlooſen d ſchenderye.

Een traghe handt maeckt arm/ daerente= 4 ghen der vlytighen handt maeckt rijcke.

Wie in den ſomer vergadert/ die is kloec: 5 wie daerentegen inden oogſt ſlaept/ die woꝛt tot ſchanden.

Den ſeghen heeft het hooft der rechtveer= 6 dighen/ daerentegen den mondt der godtloo= ſen ſal haer e wꝛeuel ouervallen.

f De ghedachteniſſe der rechtveerdighen 7 blijft inden ſeghen/ daerenteghen der godt= looſen name ſal g † vergaen.

Die wijs van herten is/die neemt de gebo= 8 den aen: die daerentegen eenen dwaeſlicken mondt heeft/die woꝛdt gheſlaghen.

h Wie onſchuldich leeft/die leeft ſeker: wie 9 daerenteghen verkeert is op zijnen weghe/die ſal openbaer woꝛden.

i Wie met den oogen wenct/die ſal moey= 10 te aenrichten: ende die eenen dwaeſlicken mondt heeft/die woꝛdt gheſlaghen.

De mondt des rechtveerdighen is een le= 11 vendighe fonteyne/daerenteghen den mondt der godtlooſen ſal haren wꝛeuel ouervallen.

Haet verweckt twiſt/ k daerenteghen de 12 liefde deckt toe alle ouertredinghe.

In de lippen des verſtandighen vindtmen 13 wijſhept/daerentegen opden rugge des dwa= ſen behoort een roede.

De wijſe bewaren de leere/daerenteg̃ der 14 ſotten mondt is na by der * verſchꝛickinghe.

Het goedt des rijcken is zijne vaſte ſtadt/ 15 daerenteghen den armen maeckt de armoede bloode.

De rechtveerdighe ghebꝛuyckt zijns goets 16 l ten leuen/ daerenteghen de godtlooſe ghe= bꝛuyckt zijner incominghe ter ſonden.

De bewaringhe der tucht is den wech tot= 17 ten leuen: wie daerentegen de ſtraffe verlaet/ die blijft m dolende.

n Valſche monden bedecken haren haet: 18 ende wie achterklapt/die is een ſot.

Waer vele woozden zijn/ daer en gaet het 19 ſonder ſonde niet toe: wie daerentegen zijne lippen houdt/die is kloeck.

De tonghe des rechtveerdigen is coſtlick 20 ſiluer/ daerenteghen het herte der godtlooſen en is niets.

De lippen der rechtveerdigen weyden ve= 21 le/ o daerenteghen de ſotten ſullen aen harer dwaeſheyt ſteruen.

p Den ſeghen des Heeren maeckt rijcke/ 22 ſonder moeyte.

Een dwaes drijft moetwillen/ ende heeft 23 noch daertoe zijnen ſpot daer wt: daerente= ghen de man is wijs die daer op merckt.

q Wat de godtlooſe vreeſt/ dat ſal hem 24 wederuaren: ende den rechtveerdighen woꝛdt ghegheuen wat ſy begheeren.

r De godtlooſe is als een onweder/ dat 25 haeſt ouer gaet/ende niet meer en is: de recht= veerdighe daerenteghen beſtaet eewichlick.

Gelijck als edick den tanden/ eñ rooc den 26 ooghẽ doet/ſo doet de luye dien/die hem ſendẽ.

De ſ vreeſe des Heeren vermeerdert de da= 27 ghen/ daerenteghen de iaren der godtlooſen woꝛden vercoꝛt.

28 Het verwachten der rechtveerdighen ſal vꝛeuchde zijn/ t daerenteghen der godtlooſen hope ſal verloꝛen zijn.

29 De wech des Heerẽ is des vꝛomẽ u trotz/ daerenteghen de quaetdoenders zijn bloode.

30 x De rechtveerdige en woꝛdt nemmermeer omgheſtooten/daerenteghen de godtlooſe en ſullen inden lande niet blijuen.

31 Den mont des rechtveerdigen bꝛengt wijſ= hept/daerenteghen den mondt der verkeerden woꝛdt wtgheroept.

32 De lippen des rechtveerdigen leeren heyl= ſaem dinck/daerentegen der godlooſen mont y † is verkeert.

t pꝛou.11.7 Sap.5.51 Job 8.13 ende 11.20
u dat is/ ſtoꝛk teren: Goede conſcientiẽ be= ſtaen: de ſchul= dighe beeft.
x pſal.125.1
y † and. wat verkeert is.

Dat xj. Capittel.

1 Een a valſche waghe is den Heere eenen grouwel/daerenteghen een vol gewicht is zijn welbehaghen.

2 b Waer ſtouthepdt is/ daer is oock ver= ſmaethept: c daerenteghen wijſhept is byden ootmoedighen.

3 De onſchult ſal den vꝛomen leyden/ daer= enteghen de booſhepdt ſal de verachters ver= ſtoozen.

4 d Het goet en helpt niet aen den daghe des toorns/ daerenteghen de gherechtichepdt ver= loſt vanden doot.

5 De gherechtichept des vꝛomen maeckt zij= nen wech effen/ daerentegen de godtlooſe ſal vallen dooꝛ zijn godloos weſen.

6 De gerechtichept der vꝛomen ſalſe verloſ= ſen/daerenteghen de verachters woꝛden ghe= uanghen in harer boolhept.

7 e Wanneer de godtlooſe menſche ſterft/ſoo is de hope verloꝛen/ ende het verwachten der onrechtveerdighen woꝛdt te niete.

8 f De rechtveerdighe woꝛt wt der noot ver= loſt/ende de godtlooſe comt in zijn ſtede.

9 Dooꝛ den mont des huychelaers woꝛt zijn naeſte verdoꝛuẽ: doch de rechtveerdige merc= kent/ende woꝛden verloſt.

10 Een ſtadt verheucht haer/wanneer het den rechtveerdighen wel gaet: ende wanneer de godtlooſe omcomen/ſalmen vꝛolick zijn.

11 Dooꝛ den ſeghen der vꝛomen woꝛt een ſtadt verheuen/ daerenteghen dooꝛ den mondt der godtlooſen woꝛdt ſy ghebꝛoken.

12 Wie zijnen naeſten g ſchendt/dat is een ſot: daerentegen een verſtandich man ſtillet het.

13 Een achterklapper verraedt wat hy heyme= licx weet: daerentegen wie eens trouwen her= ten is/die verberght dat ſelue.

14 h Waer gheenen raedt en is/ daer gaet het volck onder: waer daerenteghen vele raedt= gheuers zijn/daer gaet het wel toe.

15 i Wie vooꝛ eenen anderen boꝛge woꝛdt/ die ſal ſchade hebben: wie hem daerentegen vooꝛ ghelouen wacht/die is ſeker.

16 Een k hulde ſalighe vꝛouwe behoudt de eere: daerentegen de tyꝛannen behouden den rijckdom.

17 Een barmhertich man doet zijnen lijue wat goets/daerenteghen een onbarmhertich man bedꝛoeft oock zijn vleeſch ende bloet.

18 l Der godtlooſen arbeydt ſal feylen: daer= enteghen wie gherechtichepdt zaeyet/ dat is ghewiſſe goet:

19 Want gerechtichept vooꝛdert totten leuen: daerenteghen den quade naiaghen/ vooꝛdert totten doode.

20 De Heere heeft eenen grouwel aen den ver=

a pꝛou.16.11 eñ 20.10.23
b 1.Pet.5.5
c Mat.12.25
d pꝛou.11.2 Syꝛ.5.10 Ezech.7.19
e pꝛou.10.28 Job 8.13 Sap.5.8.15
f dat is/de vꝛo men moeten eerſt lydẽ: daer na moeten het houdẽ de god= looſen. 1.Pet.4.17 Jerem.25.29 Ezech.9.6 Pꝛou.21.18
g dat is/ hy openbaert des naeſten gebꝛec gheerne: maer een wijs man deckt het toe/ ende onſchul= dicht het. 2.Sa.16.5.18 pꝛou.10.12
h 1.Re.12.10 pꝛou.14.28 ende 15.22
i pꝛou.6.1 ende 17.18
k of/gonſtrijc= ke: dat is/ een vꝛome vꝛouwe behoudt haer by eeren/ hoe= wel ſy niet rijc en is: de tyꝛã= nen trachten na goedt/ende en achten gee= ner eere. 1.Sa.25.18
l pꝛou.10.16

keerden herten/ ende een welbehagen aen den vromen.

21 m Den boosen en helpet niets/wanneer sy ooc alle handen te samen deden: daerentegen der rechtveerdighen zaedt sal gelost worden.

22 Een schoon vrouwe sonder n tucht/ is als een soch/met eenen gulden o † haysbande.

23 De begeerte der rechtveerdigen moet doch wel ghelucken/ daerentegen de hope der godloosen is ongheluck.

24 p Een deylet wt / ende heeft altoos meer: een ander q becarighet daer hy niet en sal/ ende wordt doch armer.

25 r De ziele die daer rijcklicken segent/ wort vet: ende wie s droncken maeckt/ die sal oock droncken worden.

26 Wie coorn inhoudt / dien vloecken de lieden: daerenteghen seghen comt ouer dien/ die het vercoopt.

27 Wie het goede soeckt/dien wedervaert wat goets : wie daerenteghen na ongheluck pooghet/dien salt wedervaren.

28 t Wie hem op zijnen rijckdom verlaet/die sal ondergaen : u daerenteghen de rechtveerdighe sullen groenen/ghelijck als een bladt.

29 Wie zijn eyghen huys bedroeft / die sal x windt tot erfdeel hebben : ende een dwaes moet des wijsen knecht zijn.

30 De vrucht des rechtveerdighen is eenen y boom des leuens/ende een wijs man neemt hem der lieden van herten aen.

31 Soo de z rechtveerdighe op aerden lijden moet/ hoe veel meer de godtloose en sondaer?

Dat xij. Capittel.

1 Wie hem gheerne laet straffen / die sal verstandich worden : wie daerenteghen onghestraft wil zijn / die blijft een dwaes.

2 Wie vroom is / die a verwerft troost van den Heere : daerentegen wie moetwillich is/ die verdoemt hemseluen.

3 b Een godloos wesen en voordert dē mensche niet / daerenteghen de wortel der rechtveerdighen sal blijuen.

4 Een c † vlijtighe vrouwe is een kroone haers mans/ daerenteghen een d onvlijtighe vrouwe is etter in zijnen beenderen.

5 Wat de rechtveerdighe raden/ dat is ghewisse dinck : daerenteghen wat de godtloose raden/dat bedriecht.

6 e De woorden der godtloose richten bloetverghieten aen / daerenteghen der oprechter mondt verlostse.

7 f De godtloose sullen omgestort worden/ ende niet meer zijn : daerenteghen het huys der rechtveerdighen blijft staende.

8 Eens wijsen mans raedt wordt ghelooft/ daerentegen de g † tucken worden tot schandē.

9 h Wie niet groot gheacht en is/ eñ † neemt ware des zijnen/ die is beter dan een die groot zijn wilt/ dien broodts ontbreeckt.

10 De rechtveerdighe ontfermt hem zijns vees/ daerenteghen het herte der godloosen is onbarmhertich.

11 i Wie zijnē acker bouwveret / die sal broots de volheyt hebben: wie daerenteghen onnoodighe saken nagaet/ die is een sot.

12 Des godloosen lust/is schade te doen: daerenteghen de wortel der rechtveerdighen / sal vrucht brenghen.

13 k De boose wordt ghevangen in zijnen ey- ghenen valschen woorden / daerenteghen de rechtveerdighe ontgaet den angste.

14 Veel goets comt eenen door de vrucht des mondts: ende den mensche l wort vergolden na dien zijne handen verdient hebben.

15 Den sotte behaecht zijne wijse wel: daerenteghen wie na goeden raedt luystert / die is wijs.

16 Een sot laet zijnen toorne in corten sien: m daerenteghen wie de smaetheyt verbercht/ die is voorsichtich.

17 Wie waerachtich is/ die seyt vry wat recht is: daerentegen een valsch getuyge bedriecht.

18 n Wie onvoorsichtich wt vaert / die steeckt als een zweerdt : daerenteghen de tonghe der wijsen is heylsaem.

19 Eenen waerachtigen mont bestaet eewichlick/ daerenteghen de valsche tonge en bestaet niet langhe.

20 Die wat quaets raden/ bedrieghen : daerenteghen die totten vrede raden / die maken vreuchde.

21 Den rechtveerdighen en sal gheen leet ghe- schieden/ daerenteghen de godloose sullen vol ongheluck zijn.

22 o Valsche monden zijn den Heere eenen grouwel: die daerentegen trouwelicken handelen/ die ghevallen hem wel.

23 Een voorsichtich man verbercht de kloecheyt/ daerentegen het herte der dwasen roept zijne dwaesheyt wt.

24 p De vlijtige hant sal heerschen : die daerentegen traech is/ die sal chijns moeten gevē.

25 q Sorghe int herte krenckt/ daerentegen een vriendelijck woordt verheucht.

26 De rechtveerdig. heeft het r beter dan zijn naeste/ daerentegen der godtloosen wech verleytse.

27 s † Eenen versuymlicken en gelucт zijnen handel niet/ t daerenteghen een vlijtich mensche wordt rijcke.

28 Op den wech der gherechticheyt is het leuen / ende u † op den ghebaenden x padt en is gheen doot.

Dat xiij. Capittel.

1 Een wijs sone laet hem den vader tuchtighen / daerenteghen een bespotter en luystert der straffe niet.

2 Der vrucht des monts ghenietmen / daerenteghen de verachters ghedencken slechs te moetwillen.

3 a Wie zijnen mondt bewaert/ die bewaert zijn leuen: wie daerentegen met zijnen monde daer wt vaert/ die comt in b verschricken.

4 c De luye begeert/ ende en krijcht het doch niet: daerenteghen de vlijtighe krijghen ghenoech.

5 De rechtveerdighe is der leugenen vyant: daerentegen de godloose schendet ende hoont hemseluen.

6 De gherechticheyt bewaert den onschuldighen: daerentegen het godloos wesen brenghet eenen ter sonde.

7 Menighe is arm by grooten goede/ ende menighe is rijcke by zijner armoede.

8 d Met den rijckdom can eener zijn leuen verlossen: daerentegen een arm man en hoort e het schelden niet.

9 Het licht der rechtveerdighen maket vrolick : daerenteghen de f keersse der godloosen sal wtgaen.

Onder

m Jere.17.11
n of zedicheyt
o † and. spanghen op der neusen.
p psal.37.21 ende 112.9 Luce 6.35 Tobie 1.17
q dat is/ onnutlick verspaert.
r 2.Cor.9.6
s dat is/ wie rijckelickē geeft/ dien wort rijckelicken weder ghegheuen.
t prou.18.12 Jerem.17.11 Luce 12.20
u psalm.1.3
x vrede geneeret/ onvrede verteeret.
y dat is/ wat de rechtveerdighe doen / dat comt yeghelicken te goede.
z Soo de vrome/ die den anderen alle goet doen eñ Godt wel behagen/ dannoch veel geplaecht worde/ hoe wil het dan den godtloosen gaen?
1.Pet.4.11
a of/ behalet Gen.4.4
b prou.14.11
c and. huyslicke vrouwe.
d onhuyslicke vrouwe/ die haer gheens dincx aen en neemt/ als ware sy slechs een gast inden huyse.
e Susa.28.34
f psal.37.9.20 Waerheyt ouerwint.
g † an. nucken
h Spr.10.27 30
† and. dient [of arbeydt] hemselfs/
i dat is / wie des zijnē waer neemt in zijnē beroepe ofte stant : anders heet het/ veerthien handtwercken/ vijfthien ongheлucken.
Spr.20.30 prou.28.19
k prov.13.3

l psal.62.13 Job 34.11 Jerem.17.10 Rom 2.6 Apoc.2.23
m 1.Sam.25.28 2.Sa.16.
o prou.6.17
p prou.10.4
q prou.14.30 ende 15.13 ende 17.22 Spr.30.21

Onder den stouten is altoos twist: daer- 10 entegen de wijsheyt maket vernuftige lieden.

g Rijckdom wordt h kleyn / wanneermen 11 hem verghiet: watmen daerenteghen te sa- men houdt/ dat wort groot.

De hope die daer vertreckt / beangst het 12 herte: wanneert daerenteghen comt datmen begheeret/ dat is eenen boom des leuens.

i Wie het woort verachtet / die verderuet 13 hemseluen: wie daerentegen het ghebot vree- set/ dien wort het vergolden.

k De leere des wijsen / is eē leuēdige fon- 14 teynader/ te vermijden de stricken des doots.

Eenen goeden raet doet saechte: daerente- 15 ghen der verachters wech / brenghet wee.

Een voorsichtich man doet alle dinck met 16 vernuft: daerenteghen de dwaes vreydet de dwaesheyt wt.

Een godloos bode l † brengt ongheluck: 17 daerenteghen een ghetrouwe m wervier / is heylsaem.

n Wie de tucht laet varen/ die heeft armoe- 18 de ende schande: wie hem gheerne laet straf- fen/ die sal tot eere comen.

Wanneert comt datmen begeert/ dat doet 19 het herte saechte: o daerentegen die het boose vermijdet/ die is den dwasen eenen grouwel.

Wie met dē wijsen omgaet/ die wort wijs/ 20 wie daerenteghen der sotten ghesellle is / die sal ongheluck hebben.

p Ongeluck veruolcht de sondaers: daer- 21 entegh en den rechtueerdigen wordt het goede vergolden.

De goede sal eruen op kindts kindt/ daer- 22 enteghen der sondaers goet wordt den recht- veerdighen voor ghespaert.

Daer is vele spijse in den vooren der q ar- 23 men: daerentegen die onrecht doen/ verderuē.

r Wie zijne roede spaert / die hatet zijnen 24 sone: wie hem daerentegen lief heeft/ die tuch- tighet hem terstont.

s De rechtueerdighe etet / dat zijn ziele satt 25 wordt: daerentegen der godtloosen buyck en heeft nemmermeer ghenoech.

Dat xiiij. Capittel.

Door a wyse vrouwen wordt het huys 1 ghebouwet/ daerenteghen een sottinne b verbreeckt het met haren doen.

Wie den Heere vreest/ die gaet op de rechte 2 bane: wie hem daerentegen veracht/ die wijct wt zijnen weghe.

c Sotten spreken tyrannisch/ daerenteghen 3 de wyse bewaren haren mondt.

Waer gheene d ossen zijn/ daer is de krib- 4 be reyn: daerenteghen waer den osse werck- achtich is/ daer is vele incominghe.

e Een trouwe ghetuyghe en liecht niet/ 5 f daerenteghen een valsch ghetuyghe spreeckt coenlicken leughenen.

g De bespotter soeckt wijsheydt / ende en 6 vindtse niet: daerenteghen den verstandigen is de bekentenisse licht.

h Gaet vanden sotten / want ghy en leert 7 niets van hen.

Dit is des voorsichtighen wijsheydt/ dat 8 hy op zijnen wech merckt: daerenteghen dat is der sotten dwaesheydt / dat het enckel be- drieghereye met hen is.

De dwasen dryuen haer spotterije met der 9 sonde / daerenteghen de vromen hebben ha- ren lust aen den oprechtighen.

10 Wanneer het herte treurich is/ soo en helpt gheene wtwendighe vreuchde.

11 Het huys der godloosen wordt verdelghet/ daerenteghen de hutte der oprechtighen sal groenen.

12 i Menigen behaecht eenen wech wel/ dan- noch eyndelick brengt hy hem totter doot.

13 Na den lacchen comt treuren/ ende na der vreuchde comt k leedt.

14 Eenen l † loosen mensche sal het gaen als hy handelt/ daerenteghen een vroom man sal m † ouer hem zijn.

15 n Een onbesinnede gelooft alle dinck/ daer- enteghen een voorsichtighe merckt op zijnen ganck.

16 Een wijs man vreest hem / ende vermijdt het quade: daerenteghen een sot vaert coenlic- ken henen door.

17 Een onduldich man doet dwaeslickē/ daer- enteghen een bedachtsaem man o † haet het.

18 De onbesinnede beerven dwaelheyt: daer- enteghen het is der voorsichtighen kroone/ voorsichtichlick handelen.

19 De quade moeten hen bucken voor den goeden/ ende de godloosen in den poorten des rechtueerdighen.

20 p Eenen armen haten oock zijne naesten/ daerentegen de rijcken hebben vele vrienden.

21 De sondaer veracht zijnen naesten: q doch wel dien/ die hem der ellendighen ontfermt.

22 r Die met boose ranckē omgaen/ sullen fey- len: die daerentegen wat goets dencken/ dien sal trouwe ende goedicheyt wederuaren.

23 Waermen arbeydet/ daer is genoech: waer men daerentegen met woorden omgaet/ daer is commer.

24 Den wijsen is haren rijckdom een kroone: daerenteghen de dwaesheyt der sotten / blijft slechs dwaelheyt.

25 Een trouwe ghetuyghe verlost het leuen/ daerentegen een valsche ghetuyghe bedriecht.

26 Wie den Heere vreest / die heeft een sekere vasticheyt/ ende zijne kinderen worden oock bescheримt.

27 s De vreese des Heeren is een fonteyne des leuens/ datmē vermijde de strickē des doots.

28 t Waer een Coninck veel volcx heeft / dat is zijne heerlicheyt/ so daerentegen des volcx niet veel en is/ dat maect eenen heere bloode.

29 Wie gheduldich is/ die is wijs: wie daer- enteghen ongheduldich is/ die openbaert zij- ne dwaelheyt.

30 * Een goedich herte/ is des lijfs leuē: daer- enteghen nijdt is etter inden beenderen.

31 Wie den u geringē gewelt doet/ die lastert desseluen schepper: daerentegen wie hem des armen ontfermt / die eeret God.

32 x De godloose en bestaet niet in zijnen on- gheluck: daerenteghen de rechtueerdighe is oock in zijnen doot vrijmoedich.

33 Int herte des verstandigē rustet wijsheyt/ ende wort openbaer onder den sotten.

34 y De gherechticheyt verhooghet een volck: z † daerentegen de sonde is der lieden verderf.

35 Een kloeck knecht bevalt dē Coninc wel: daerenteghen eenen a schendtlicken knecht is hy vyandt.

Dat xv. Capittel.

1 Een * vriendelicke antwoorde stillet dē toorne: a daerenteghen een hart woort/ richtet grimmicheyt aen.

Marginal notes (left): g Prou.10.11 ende 28.20 — h of/ smal/ dunne/ — i Mat.24.48 — h Prou.14.27 — l and. valsche in schade; m of/ voorbode/ — n Prou.12.1 — o Sap.2.15 — p Mat.25.34 — q Dat is/ God heeft den armen genoech/ soo sy vroom zijn. — r Prou.22.15 ende 23.13 Syr.30.1 Hebr.12.7 — s Psal.34.10 — t Dat is/ hy laet hem genoegē. — a Prou.11.16 ende 12.14 — b Dat is/ die man moet verderuen/ die een onhuyslicke eñ quade vrouwe heeft. — c 1.Sa.11.2 1.Reg.19.2 2.Reg.6.31 1.Mach.9.4 — d Dat is/ waer men niet en arbeydt/ daer en gewintmen oock niet. — e Prou.14.25 — f Susan.34 — g Dat is/ loose lieden en soecken de wijsheyt niet met ernst/ maer slechs tot haer nutte/ roeme ende prale. — h 2.Cor.6.14

Marginal notes (right): Gods woort ende Gheest troost alleen/ wanneer het herte recht bedroeft is. — i Deut.12.8 Prou.16.25 — k gelijc alsmen spreect: Nóórcken vreuchde/ nuchterē leet: geen lief en is sonder leet. — l † an. onnutten — m † and. zijner vrucht [genieten] — n Ephes.4.3 Mat.24.23 — o † and. wordt ghehatet. — p Prou.19.4 Job 12.4 — q Psal.41.2 — r Ontrouwe slaet haren eyghen heere. — Vele woordē/ eñ niets daerna/ is verlorē. — s Prou.13.14 — t 1.Reg.4.20 — * Eenē goeden moet/ een half lijf. Syr.30.21 Prou.15.13 — u Dat is/ slechten/ verachteden/ etc. Prou.17.5 Zach.2.8 Mat.25.41 — x Leuit.26.36 Prou.28.1 — y Prou.11.11 — z † and. eñ goedertierenheyt is der lieden sondoffer. — a Dat is/ die het huyshouden te niete maeckt. — * Een goet woordt vindt eē goede stede. Judic.8.2 Prou.15.18 eñ 25.11.15 1.Sa.25.23 — a 1.Re.12.1

De tonghe der wijsen maeckt de leere 2 b lieflick: der dwasen mondt spouwet enckel sotheyt.

b dat is/sy can haer-syn helpen/eñ de leere wel inbeelden.

c De ooghen des Heeren sien aen allen 3 plaetsen/ beyde de boosen ende de vromen.

c 2.Par.16.9 Psal.33.13 Job 28.28 Spr.23.25 2.Mach.9.5 ende 12.22 Job 4.13 1.Pet.3.11 d Tob.4.23

Een heylsame tonghe is eenen boom des 4 leuens: daerentegen een leughenachtige tonghe richtet herteuleedt aen.

De sot lastert de tucht zijns vaders: wie 5 daerentegen de straffe aenneemt/die sal voorsichtich worden.

d Des rechtveerdighen huys heeft groot 6 goet: daerenteghen inder incominge des godloosen is verderuen.

Den mondt der wijsen stroyt wt goeden 7 raedt/ daerenteghen des dwasen herte en is niet alsoo.

Des godtloosen offer is den Heere eenen 8 grouwel/ daerenteghen het ghebedt der oprechtighen is hem aengheneaem.

Merckt de historie van Kain ende Habel.

Des godtloosen wech is den Heere eenen 9 grouwel: die daerentegen der gherechtichheyt naiaecht/die wordt bemint.

e †Dat is een quade tucht/ den wech ver- 10 laten: ende wie de straffe hatet/ die moet steruen.

e †and. die den [rechten] verlaet/ wordt hardt gestraft: eñ wie de bescheldinge etc.

De helle ende het verderuen is voor den 11 Heere/hoe veel meer der menschen herte?

De bespotter en heeft die niet lief/die hem 12 straft/ende en gaet niet tot den wijsen.

De sotten en latẽ hen niet onderrichtẽ.

f Een vrolick herte maeckt een vrolick aen- 13 ghesicht: daerenteghen wanneer het herte becommert is/so valt oock den moet.

Sap.2.20 f Prou.12.25 ende 14.30 ende 17.22 Spr.30.21 g Prou.17.22

Een verstandich herte handelt bedachte- 14 lick/ daerenteghen de coene sotten regeren sotlick.

g Een bedroefde en heeft nemmermeer gee- 15 nen goeden dach/daerenteghen eenen goeden moet is een daechlicx wellenen.

h Het is beter een weynich met der vreese 16 des Heeren/dan eenen grooten schat daer onruste by is.

h Prou.16.8 Psal.37.16 Spr.29.30 Eccles.4.6 1.Tim.6.8

Het is beter een gerichte coolen met liefde/ 17 dan eenen ghemesten osse met hate.

i Een toornich man richtet twist aẽ: k daer- 18 entegen een ghedueldich man stilt den twist.

i Prou.15.1 ende 29.22 k Judi.8.2

Den wech des luyen is doornachtich/ 19 daerenteghen den wech des vromen is wel ghebaent.

l Een wijs sone verheucht den vader/ en- 20 de een dwaesachtich mensche is zijner moeder schande.

l Prou.10.1 ende 17.6 ende 19.13 ende 29.15

Den dwasen is de dwaesheyt een vreuch- 21 de/ daerenteghen een verstandich man blijft op den rechten wech.

m De aenslaghen worden te niete/ waer 22 gheenen raedt by en is: waer daerenteghen vele raedtgheuers zijn/daer bestaen sy.

m Prou.11.14 ende 24.6

Het is eenen een vreuchde/ wanneermen 23 hem recht antwoordet: * ende een woordt te zijner tydt/is seer lieflick.

* Pro.25.11

Den wech des leuens gaet opwaerts kloec 24 te maken/ op datmen vermijde de helle nederwaerts.

De Heere sal het huys der hoouveerdighen 25 verbreken/ n ende de palen der rechtueerdighen o beuestighen.

n Psal.146.9 o of/ vast maken.

De aenslaghen des erghen zijn den Heere 26 eenen grouwel/ p daerenteghen troostelicke reden den reynen.

p of/ de reden der vriendelicken zijn reyne.

De ghierighe verstoort zijn eygen huys/ 27 q wie daerenteghen ghescheneken hatet/ die sal leuen.

q Psal.15.5

28 Het herte des rechtveerdighen dichtet wat te antwoorden is/ daerenteghen den mondt der godtloosen schuymet het boose.

29 De Heere is verre van den godtloosen/ r daerenteghen der rechtveerdighen ghebedt verhoort hy.

r Tob.3.18 Susan.44 Act.10.4 Joan.9.31

30 Vriendelick sien/ verheucht het herte: een goet gheruchte maeckt vet de ghebeenten.

31 De oore die de straffe des leuens hoort/ sal onder den wijsen woonen.

32 s Wie hem niet t tuchtighen en laet/ u die maeckt hemseluen te niete: x wie daerenteghen de straffe hoort/ die wordt kloeck.

s Prou.5.12 t dat is/ [illegible] u dat is/ hy comt aen de galghe. x Prou.12.1 ende 15.5

33 y De vreese des Heeren is de tucht der wijsheyt: z ende eer men ter eeren comt/ moetmen te vooren lyden.

y Spr.1.16 z 1.Pet.1.6 Luce 24.26 Act.14.21 Prou.18.12 ende 21.1

Dat xvj. Capittel.

1 De mensche settet hem wat voor inder herten/ a doch vanden Heere comt wat de tonghe spreken sal.

a Mat.10.19 Luce 12.11 ende 21.15

2 b Eenen yeghelicken duncken zijne wegen reyne zijn: c doch alleene de Heere maeckt het herte ghewisse.

b Prou.21.2 c Psal.33.15

3 d Beueelt den Heere uwe wercken/ so sullen uwe aenslaghen voortgaen.

d Psal.37.5 ende 55.23

4 De Heere maeckt alle dinck om zijns selfs wille: e oock den godtloosen ten boosen dage.

Job 13.15 e Rom.9.17

5 Een stout herte is den Heere eenẽ grouwel: wanneer eñ het en sal niet ongestraft blijuen/ wanneer sy hen oock alle aen malcanderen hinghen.

6 Door goedichheydt ende trouwe wordt de misdaedt f versoenet/ ende door de vreese des Heeren vermijdtmen het quade.

f dat is/ by God ende de menschen: want God wendet de straffe/ende de menschen worden den vyandt daer door.

7 Wanneer yemants wegen den Heere welghevallen/ soo maeckt hy oock zijne vyanden met hem te vreden.

8 g Het is beter weynich met gherechtichheyt/ dan vele incominghe met onrecht.

g Psal.37.16 Prou.15.16 Spr.29.30 1.Tim.6.8

9 Des menschen herte slaet zijnen wech aen/ h doch de Heere alleene geeft dat hy voortgaet.

h Prou.3.6 ende 19.21

10 Prophecye is inden mondt des i Coninck: zijnen mondt en feylt niet int gherichte.

i wãt hy [illegible] ret na de [illegible] te/ ofte [illegible] welcke Godt beuestichet [illegible] de gebieden [illegible] zijn eyghen [illegible] pẽbaren [illegible] hupchelt [illegible] Heere [illegible] waerachtich eenen vasten grondt.

11 Een k rechte waghe ende ghewichte is van den Heere/ ende alle ponden inden sacke zijn zijn werck.

12 Voor den Coninghen onrecht doen/ is eenen grouwel: want door gherechtichheyt wort den throon beuesticht.

13 l Recht raden beualt den Coninghen wel: ende wie recht toe radet/ die wort bemint.

k Prou.11.1 l 2.Sa.17.14

14 De grimmichheydt des Coninck is een bode des doots: doch een wijs man sal hem versoenen.

15 Wanneer des Coninck aengesicht vriendelick is/ dat is het leuen: ende zijne ghenade is ghelijck als eenen auondtreghen.

16 m Neemt aen de wijsheydt/ want sy is beter dan gout: ende verstant hebben/ is edelder dan siluer.

m Prou.3.14 ende 8.10 Job.28.15

17 Der vromen wech vermijdet het quade: ende wie zijnen wech bewaert/ die behoudt zijn leuen.

18 n Wie te gronde gaen sal/ die wort te vooren stout: een hoouveerdich ende stout gemoet comt voor den valle.

n Prou.18.12

19 o Het is beter eens nederighen ghemoets zijn/ met den ellendigẽ/ p dan roof wt te deylen met den hoouveerdighen.

o Psal.37.16 Prou.15.16 p Esaie 9.2

20 Wie een sake kloeckelicken voerdt/ die vindt

vindt gheluck: q ende wel dien / die hem op den Heere verlaet.

21 Eē verstandige wort geroemt door eenen wijsen man: ende liefelicke reden leeren wel.

22 Cloechept is een leuendige fonteyne dien / die se heeft: daerenteghen de r tucht der dwasen / is dwaesheyt.

23 Een wijs herte spreeckt kloeclick / ende vertert de leere in zijnen lippen.

24 De reden des vriendtlicken zijn heunichseem: troosten de ziele / ende verhoughen de beenders.

25 s Menighen behaecht eenen wech wel: doch zijn laetste gaet tot den doot.

26 Menighe comt tot grooten ongheluck / door zijnen eyghen mont.

27 Een loos mensche graeft na ongheluck / ende in zijnen mont brant vyer.

28 Een verkeert mensche richtet twist aen: eñ een achterklapper maect de vorstē oneens.

29 Een t wrevelich mensche loct zijnē naestē / ende en voert hem op gheenen goeden wech.

30 u Wie met den oogen wenct / die en dunct niet goets / ende wie met dē lippen beteeckent / die volbrengt het quaet.

31 x Grauwe hayren zijn een croone der eeren / die op den wech der gherechtichept ghevonden worden.

32 Een duldich man / is beter dan een sterck man: ende die zijns mondts een heere is / dan de ghene die steden winnet.

33 y Het lott wort inden schoot ghewor pen: doch het valt als de Heere wil.

q Psalm.2.12 ende 34.9.
r Dat is / eere / leere / wijsheyt / tuchtigh / etcet.
s Prou.14.12 Esaie 55.8.
t of / onbillich / wrevelligher /
u Prou.6.13 Spr.27.15
x Leui.19.32 Prou.20.29
y Act.1.26. Jone 1.7

Dat xvij. Capittel.

1 Eenen a drooghen bete / daermen hem aen genoegen laet / is beter dan eē huys vol gheslachts vees met twiste.

2 b Een kloec knecht sal heerschē ouer c† onvlijtighs erfghenamen / ende sal onder den broederen het erue wtdeylen.

3 Gelijck als d† het vyer het siluer / eñ den ouen het gout / also proeuet de Heere de herten.

4 Een boos mensche achtet op boose monden: ende een valsch mensche hoort gheerne de schadelicke tonghen.

5 e Wie den armen bespottet / die hoont desseluen schepper: f eñ wie hem zijns ongevals verheucht / die en sal niet onghestraft blijuen.

6 Der ouden croone / zijn kints kinderen: eñ der kinderen eere / zijn hare vaders.

7 Het en staet eenen sotte niet wel / van hooghen dinghen te spreken: veel weyngher eenen Vorst / dat hy gheerne liecht.

8 Het gheschenck is een g† edel steen / dien die het heeft: waer hy hem henen wendet / is hy kloeck gheachtet.

9 h Wie de sonde bedecket / die maect vrientschap: wie daerenteghen de sake weder ende weder i meldet / die maeckt de Vorstē oneens.

10 Scheldē verschricket meer aen den verstāndighen / dan hondert slaghen aen den sotten.

11 Een bitter mensche k† pooghet schade te doen: doch eenen grouwelicken Enghel sal ouer hem comen.

12 Het is beter eenen beyre ontmoeten / dien zijne ionghen berooft zijn / dan eenen sotte in zijner dwaesheyt.

13 l Wie goet met quaden betaelt / van diens huyse en sal het quaet niet aflaten.

14 Wie twist beghint / is ghelijck als die den wateren dē dam opscheurt; laet ghy af vandē twiste / eer ghy daerin ghemenghet wort.

15 m Wie den godloosen recht spreeckt / ende den rechtueerdighen verdoemt / die zijn alle beyde den Heere eenen grouwel.

16 Wat sal den dwase ghelt inder hant / wijsheyt te koopen / so hy doch een dwaes is?

17 Een vriendt heeft alletijdt lief: ende n† een broeder wordt inder noot bekent.

18 o Het is een dwaes die in de hant geloeft / ende borghe wort voor zijnen naesten.

19 Wie twist lief heeft / die heeft sonde lief: ende wie zijn deure hooch maeckt / die staet na ongheluck.

20 Een verkeert herte en vint niet goets: ende die van eener verkeerden tonghe is / sal in ongheluck vallen.

21 Wie eenen sot genereert / die heeft treuricheyt / ende eens sotten vader en heeft gheene blijschap.

22 p Een vrolick herte maeckt het leuen lustich: daerenteghen eenen bedroef den moet / verdorret de ghebeenten.

23 q De godloose neemt heymelic geerne geschencken / om te buygē den wech des rechts.

24 r Een verstandige ghebeert wijslick: daerenteghen een sot / s† werpt de ooghen ghins ende weder.

25 t Een dwaesachtich sone / is zijns vaders treuren / ende bedroeffenisse zijner moeder / die hem ghebaert heeft.

26 Het en is niet goet datmen den rechtueerdighen schendet: ende den Vorst te slaen / die daer recht regeert.

27 u Een vernuftich man / die matighet zijne redē: ende een verstandich man / is een x dierbaer ziele.

28 y Wanneer een dwaes swege / so werde hy oock wijs gehouden / ende verstandich / wanneer hy den mont toe hielde.

a Pro.15.8 Eccles.4.6
b Spr.10.28
c† anders / den schendtlicken sone inde huyse.
d† Anders / de smelter.
e Prou.14.31 Psalm.7.10 ende 17.3 Spr.3.5. Spr.2.5
f Job 31.29
g† And. Een steen der gonsten / dien etc.
h 1 Cor.13.7
i Prou.10.12
k† And. trachter
l Rom.12.17 1.Thess.5.15 1.Pet.3.9
m Esaie 5.23
n† And. inder noot werdt hy v broeder.
o Pro.6.1.
p Prou.12.25 ende 22.24
q Exod.23.8
r Eccle.2.14 Spr.2.14
s Dat is / hy heeft een wilt ghebeer.
† And. der sotten oogē sweuen op der werelt eynde.
t Prou.15.20 ende 29.15
u Jaco.1.16
x dat is / weerde / edele etc.
y Job 13.5

Dat xviij. Capittel.

1 Wie hem afsondert / die soect a wat hem ghelustet / ende b† settet hem teghen alles wat goet is.

2 Een dwaes en heeft gheenen lust aen verstant / maer tot dien / wat in zijn herte steeckt.

3 Waer de godloose henen comt / daer comt ooc verachtinge / ende smaetheyt met hoone.

4 De woorden in eenes mont / zijn als diepe wateren: ende de fonteyne der wijsheyt is eenen vollen stroom.

5 c Het en is niet goet / de persoon des godloosen achten / te buyghen den rechtueerdighen int gherichte.

6 De lippen des sotten / brenghen in twist / ende zijnen mont d† pooghet na slaghen.

7 De mont des sotten schadet hemselven / eñ zijne lippen vanghen zijn eyghen ziele.

8 e De woorden des achterklappers zijn slaghen / ende gaen eenen door het herte.

9 Wie traech is in zijnen arbeydt / die is een broeder diens / die het zijne ombrenghet.

10 f De Name des Heerē is eē vaste burcht: de rechtueerdige loopt daer henen / ende wort beschermt.

11 g Het goet des rijcken is hem eē vaste stadt / eñ als eenē hoogē muer rontom hem henen.

12 h Wanneer eener te gronde gaen sal soo wort zijn herte te vorē stout: i ende eermen ter eeren comt / moetmen te voren lijden.

13 k Wie antwoordet eer hy hooret / dien is het dwaesheyt ende schande.

a dat is / Niet de waerheyt / maer hem ende het zijne.
b† An. menget hem in een yegelicke sake in.
c Deu.3.17 Prou.24.23
d† And. trecht tot campen.
e Leuit.19.16
f Psalm.32.6 Esaie 26.1
g Prou.10.15
h Prou.16.18
i 1.Pet.1.6 Luce 24.26
k Spr.11.8

Wie een vrolick herte heeft/die weet hē in 14 zijn lijden te houden:wanneer daerenteghen de moet neder leyt/wie can het verdraghen.

Een verſtandich herte weet hem vernuf- 15 tichlick te houden/eñ de wijſen hooren geerne datmen vernuftichlick handelt.

*l Het gheſchencke des menſchen maeckt 16 hem ruymte/ende brenget hem voor de groo- te heeren.

De rechtueerdighe is zijner ſake te vooren 17 gewiſſe:comt zijn naeſte/ſo vint hy hem alſo.

Het lott ſtillet den twiſt/ende ſcheydet tuſ- 18 ſchen den m† machtighen.

Een broeder die n vertoornt is/ hout har- 19 der als eene vaſte ſtadt:ende twiſt hout har- der/als een grendel aen der burcht.

Eenen manne wort vergondē/daerna als 20 zijnen mondt gheſproken heeft/ende wort ge- ſadicht vander vrucht zijner lippen.

De doodt ende het leuen ſtaen inder ghe- 21 welt der tonghen:wieſe lief heeft/ die ſal van harer vrucht eten.

o Wie eene echte vrouwe vindet/ die vin- 22 det wat goets/ende can wel p† goeder dinge zijn in den Heere.

Een arm man ſpreeckt met bidden : een 23 rijck man antwoordet ſtoutelick.

q Een getrouwe vrient heeft eenen liever/ 24 ende ſtaet vaſter by eenen/ dan een broeder.

Dat xix. Capittel.

Een a arm man/die in zyner vromicheyt 1 wandelt/is beter dan een verkeert man met zijner lippen/die doch een dwaes is.

Waermē b niet met vernuft en c† handelt/ 2 daer en gaet het niet wel toe/ende wie ſnel is met den voeten/ die doet ſchade.

De dwaeſhz eens menſchē verleydet zijnē 3 wech/dat zijn herte tegen den Heere woedet.

d Goet maeckt vele vrienden:daerentegen 4 de arme/wort van zijnen vrienden verlaten.

e Een valſch gheтuyghe en blijft niet on- 5 gheſtraft:ende wie vrij leugenen ſpreeckt/die en ſal niet ontcomen.

Vele f† wachten op den perſoon des Vor- 6 ſten/ende zijn altemael vrienden diens / die daer gheſchencken gheeft.

Den armen haten alle zijne broeders : Ja 7 oock zijne vrienden maken hē verre van hem: ende wie hem op woorden verlaet / dien en wordt niets.

Wie kloeck is/die g heeft lief zijn leuen:eñ 8 de verſtandighe vint wat goets.

Eē valſch getuyge en blijft nz ongeſtraft: 9 eñ wie vrij leugenē ſpreect/ die ſal omcomen.

Dē dwaſe en ſtaet het niet wel / goede da- 10 ghen hebben : veel weynigher een knecht/ te heerſchen ouer Vorſten.

Wie verduldich is/ die is een kloeck men- 11 ſche:h ende het is hem eerlic/dat hy ondeuch- de verhooren can.

i De onghenade des Coninex / is als het 12 brullen eens iongen leeuwen : daerenteghen zijne ghenade/is als dauwe op het gras.

k Een dwaeſachtich ſone / is zijns vaders 13 hertenleedt : l ende een twiſtighe vrouwe/is een gheſtadich druppen.

Huys ende goet eruen de ouders: m daer- 14 enteghen een vernuftighe vrouwe/ comt van den Heere.

Luyheyt brenghet ſlaep : ende een ledich- 15 gaende ziele/ ſal hongher lyden.

* Dat is/eenē goeden moet maeckt alle quaet lichter.
l Prou.17.8
m† And. hard- neckighen.
n Dat is/ wā- neer een broe- der vandē an- deren met on- rechte vertoorz net is / ſoo is het lichter ee- ne vaſte ſtadt te gewinnen/ dā hen te ver- ſoenen. Hoe naerder ende liever vrient/ hoe bitterer eñ heftiger toor- ne: als tuſſchē man eñ wijf/ tuſſchen broe- der eñ ſuſter.
o Prou.14.14 ende 31.10
p dat is/ Wāt ſchoon onder- wijlen gantſch ongelijck toe- gaet/ ſoo weet hy doch / dat zijn echſte ſtāt Gode behage- lick is/ als zijn ſchepſel ende ordeninghe:eñ wat hy daerin lijdt ofte doet/ dat heet voor Godt wel ghe- daen ende ge- leden.
† And. eñ heeft gonſt vanden Heere.
q Dat is / De vremden doen meer goedes dan de eygenē vrienden.
a Prou.28.6
b Want een moet den an- deren dulden.
c† An. verlan- ghet
d Pro. 14.20
e Deut.19.19
f Of/ houden wacht ende acht. † An. bid den ootmoe- dichlick voor dē gaefrijcken.
g Dat is / hy hoedet hē voor vaerlickheyt/ vertrouwet dē mēſchē niet in harē woordē.
h Dat is/ Wie wel verhooren can / die wil wijs worden.
i Prou.20.2 ende 28.15 Rom.13.4
k Pro.17.25
l Pro.27.15
m Pro. 18.23 ende 31. 10 Syr.26.1

16 Wie het ghebodt bewaert/die bewaert zijn leuen : wie daerenteghen zijnen wech verach- tet/ n die ſal ſteruen.

17 o Wie hem der armen ontfermt/ die leendt den Heere : p die ſal hem het goede weder vergheldеn.

18 q Tuchticht uwen ſone / dewijle dat daer hope voorhanden is: r† doch en laet uwe ziele niet bewoghen worden/hem te dooden.

19 Want groote grimmicheyt brenget ſcha- de:daerom laet hem los / ſoo condt ghy hem meer tuchtighen.

20 Luyſtert den raet/eñ neemt aen de ſ tucht/ dat ghy hier namaels wijs zijt.

21 t Daer zijn vele aenſlaghen in eens mans herte:doch dē raet des Heerē blijft beſtaende.

22 Eenē menſche u† verciert zijne weldaet:eñ een arm man is beter dan een leug'enaer.

23 De vreeſe des Heeren voordert ten leuen: ende ſal ſatt blijuen / dat hem gheen quaedt te huys ſoecken en ſal.

24 x† De luye verbercht zijne handt in den boeſem/ende en canſe niet weder y ten monde brenghen.

25 z Slaetmen den beſpotter/ſo wort de onbe- ſnuede voorſichtich : ſtraftmen eenen ver- ſtandighen/ſo wort hy vernuftich.

26 Wie den vader verſtoort / ende de moeder veriaecht/ die is een ſchendich ende verbloect kindt.

27 Laet af mijn ſone te hooren de a tucht / die daer afuoert van vernuftighe leere.

28 Een valſch getuyge beſpottet het gerichte: ende der godlooſen mōt verſlint het onrecht.

29 Den b beſpotters zijn ſtraffen bereydet/eñ ſlaghen op der dwaſen rugghe.

Dat xx. Capitt.

1 Den wijn maect a† looſe lieden eñ ſterc- ken dranck maeckt wildt/ die daer luſt toe heeft/die en wort nēmermeer wijs.

2 c Het verſchricken des Coninex/ is als het brullen eens ionghen leeuwen : wie hem ver- toornet/ dieſondicht teghen zijn leuen.

3 Het is den manne een eere / van twiſt te blijuen: daerenteghen die geerne twiſten/ die zijn altemael dwaſen.

4 Om der coude wille/en wil de d luye niet ploeghen:ſo moet hy oock inden oogſte bede- len/ende niets verkrijghen.

5 Den raedt inder herten eens mans/is als diepe wateren : doch een verſtandich man cant mercken wat hy meynt.

6 Vele menſchen worden e vroom geroemt: doch wie wil vinden eenen/ die oprechtelick vroom zy?

7 f Een rechtueerdich menſche / die in zijner vromicheyt wandelt / diens kinderen ſal het wel gaen na hem.

8 Een Coninck die op dē ſtoel ſit te rechten/ verſtropt alle quaet met zijnen ooghen.

9 g Wie can ſeggen: Jck ben reyn in mijner herten: ende louter van mijner ſonde?

10 h Menigherley ghewichte ende mate / is alle beyde den Heere eenen grouwel.

11 i Oock kentmen eenen ionghen aen zijnen doen/of hy vroom ende redelick worden wil.

12 Een hoorende oore/ ende ſiende ooghe/die maket de Heere alle beyde.

gen voor booſe/ ende menigen voor goet : diemen beyden meet. f Pſal 37.26 doet:daerom en vertrouwet op den menſchen niet, oudt ghedaen
g 1.Reg.8.46. h Prou.11.1. i Jonck ghewent

n Dat is/ hy comt met ... hanſe in de ha... den / ende ... de galge: want ongehoorſame kinderē en ont... loopē hā niet.
o Pſal.112.5.
p Mat.10.42
q Dat is/ ſtraffende ouders wijff.
r† And. eñ ... zijnē geſchrey en laet v niet bewegheu in uwer herten.
ſ Dat is / ... ſtraffende ... verwijſinghe.
t Prou. 16.9
u† And. luſt
x† And. de luye etc. in de ſchotel/ etc.
y Prou.16.15
z Prou.21.11
a Dat is/ ... verwijſinghe
b De ...

k Dat is/wat men heeft/dies wortmen ver-drietich/ende wil hebbē dat niet tegēwoor-dich ofte voor-handen is.
l Prou.6.1 ende 27.13
m Dat is/met leugen eñ on-recht verwor-uen.
n Prou.24.6
o Exo.21.17 Leuit.20.9 Deut.27.16 Mat.15.4
p Prou.28.20
2.Sam.15.1

Hebt den slaep niet lief/ dat ghy niet arm 13 en wordet/laet uwe oogen wacker zijn/so sult ghy broots ghenoech hebben.

k Quaet/quaet/spreectmen/wanneermen 14 het heeft: doch wanneert wech is/ soo prijst-men het dan.

Daer is gout ende vele peerlen/doch eenen 15 vernuftighen mondt is een edel kleynoodt.

l Neemt dien zijn kleedt/die voor eenē an-16 deren borghe wort/ ende pandt hem/ om des onbekenden wille.

Het m ghestolen broot smaeckt yegelicken 17 wel: doch daer na sal hem dē mont vol zant-steenen worden.

n Aenslaghen bestaen/wanneermense met 18 rade voert: ende krijch salmen met vernuft voeren.

Weest met dien onverweeret/ die heyme-19 licheyt openbaert/ ende met den achterklap-per/ ende met den valschen mondt.

o Wie zijnē vader eñ zijner moeder vloect/ 20 diens keersse sal wtghebluscht worden mid-den int duystere.

p Het erue daermē met den eersten seer na 21 q haest/en sal ten laetsten niet ghesegent zijn.

r Spreeckt niet: Ick wil het quade vergel-21 den: verwacht des Heeren/ die sal v helpen.

s Menigherley gewichte is den Heere ee-23 nen grouwel / ende een valsche waghe en is niet goet.

t Eens yeghelicken gangen comen van-24 den Heere: welcker mensche verstaet zijnen wech?

Het is den mensche eenē stric/u het heyli-25 ge lasteren/eñ daer na met geloften omgaen.

Een wijs Coninc verstropt de godloosen/26 ende brenghet het radt ouer hen.

De x luchte des Heeren is des menschen 27 adem/ die gaet door het gantsche herte.

Goedertieren ende waerachtich zijn/ be-28 waert den Coninck/ ende zijnen stoel wordt door goedicheyt beuesticht.

Der iongelingen stercke/ is haren prijs: 29 ende grauwe hayren is der ouden cieragie.

y Men moet den boosen weeren met har-30 der straffe/ ende met ernstelicke slaghen/die-nen voelet.

Dat xxj. Capittel.

Des a Coninckx herte is inder hant des 1 Heeren/ als waterbekē/ ende hy neycht het/waer hy henen wil.

Eenen yeghelicken duncket zijnen wech 2 recht zijn: doch alleen de Heere maect de her-ten b ghewisse.

Recht doen/ ende gherichte/ is den Heere 3 lieuer dan offerhande.

Hoouerdighe ooghen/ende eenen stouten 4 moet/eñ de c† luchte der godloosen is sonde.

De aenslagen eens d† vroetighen/brengen 5 ouervloedicheyt: wie daerenteghen al te hae-stich is / die heeft commer.

Wie schatten vergadert met leughenen/ 6 die sal feylen/ende vallen onder die/die zijnen doot soecken.

e Der godloosen roouen/ salse verschricken: 7 want sy en wouden niet doen dat recht was.

werelt vriendt is, die is Godes vyandt/ Jacob.4. ... And. endighen. Seer haesten breeck den hals on-... gaetmen oock eenen verren wech: wanneermen ... moede, ende laet in corten af: met saechtmoe-... dannoch aenhouden/ brenghetmen een dinck ten ... lente. e Esaie 33.1.

8 Wie eenen f anderen wech gaet/ die is ver-keert: wie daerenteghen g† in zijnen beuele gaet/ diens werck is recht.

9 h Het is beter inden hoeck woonen onder den dake/dan by een kijfachtich wijf/ in eenen huyse te samen.

10 De ziele des godloosen wenscht boose/ende en gonnet den naesten niet.

11 i Wanneer de bespotter ghestraft wort/ soo worden de onbesinneden wijs: ende wanneer-men eenen wijsen onderrichtet/ soo wordt hy vernuftich.

12 * De rechtueerdige houdt hem wijslick te-gen des godloosen huys: daerentegen de god-loosen dencken slechs schade te doen.

13 k Wie zijne oorē toestoppet voor het schrey-en des armen: die sal oock roepen/ ende niet verhoort worden.

14 Eens l heymelicke gaue stillet den toorne: ende een gheschencke in den schoot/ die hefti-ghe grimmichheyt.

15 Het is den rechtueerdighen een vreuchde/ te doen wat recht is/ doch een vreese den quaet-doenders.

16 Een mensche die vanden weghe der kloec-heyt m dwaelt/ die sal blijuen inder dooden ghemeynte.

17 n Wie gheerne in wellust leeft/ die sal com-mer lijden: o ende wie wijn eñ olye lief heeft/ die en wordt niet rycke.

18 p De godloose moet voor den rechtueerdi-ghen ghegheuen worden / ende de verachter voor den oprechtighen.

19 q Het is beter in eenē woestē lande woonē/ als by eenen twistigen ende toornigen wijue.

20 Inden huyse des wijsen/ is eenen liefelic-ken schat ende olye: daerenteghen een dwaes verslent het.

21 r Wie der barmherticheyt ende goedicheyt na iaghet/ die vint het leuen/ barmherticheyt ende eere.

22 Eē wijs mā gewinnet de stadt der s stercc-kē/ eñ stortet hare macht door hare sekerheyt.

23 t Wie zijnen mondt ende tonghe bewaert/ die bewaert zijne ziele voor angste.

24 Die stout ende vermetē is/ u heet een loos mensche/ die in toorne stoutheyt bewijset.

25 x De luye sterft ouer zijnen wenschē: want zijne handen en wouden niets doen.

26 Hy wenscht wel daechlicx: daerenteghen de rechtueerdige gheeft/ ende en verseyt niets.

27 y Der godtloosen offer is eenen grouwel: want sy worden in sonden gheoffert.

28 z Een leugenachtighs ghetuyge sal omco-men: daerentegen wie gehoor geeft/ dien laet-men oock alleyt wederom spreken.

29 De godloose varet met dē cop door: daer-enteghen wie oprechtich is / diens wech sal bestaen.

30 Daer helpet geen wijsheyt/ geen verstant/ gheenen raedt/ a teghen den Heere.

31 b De peerden worden wel ten strijdtdage bereydet/ doch de ouerwinninghe comt van den Heere.

Dat xxij. Capittel.

1 Het a gheruchte is costelicker dan groo-ten rijcdom: ende gunst is beter/ als sil-uer ende goudt.

2 Rijcke ende arme moeten door malcande-ren henen zijn: de Heere heeftse altemael ghemaeckt.

f Dat is/ Wie het beter ende anders maect/ als hem beuo-len is/ die ver-derft het gāts/ hoe goet dat oock zijn goet-duncken schij-net/ gelijck als Saul dede o-uer Amalek.
g† an.reyn is/ Titi 1.15.
h Pro.25.24
i Prou.19.25
* Dit is een exempel Da-uids teghen Saul.
k Esaie 47.6 Mat.18.30
l Dat is / die zijne weldaedē nz roemet/ als de Phariseen deden. Mat.6.2
m Of/ byster gaet.
n Pro.23.21
o Syr.19.5
p Prou.11.8
q Prou.21.9
r Mat.5.7
s Dat is / die hen op gewelt verlaten/ ende seker zijn/ daer en is geen ge-luck by. Gelijc Babylon/ Ro-ma, etc.
t Prou.12.13
u Dat is / Hy krijcht eenen sulckē schendt-licken name/ ende nemmer-meer en wort een loflick eer-lick man daer wt: want zijne vermetēheyt/ dz is/ zijn trot-zen/ pochen en de stoutheydt maeckt hem by yegelicken verhater.
x Luye/ dat is/ eer hy wat re-delicx doet/ cōt ouer hem de doot. Dat zijn versuymlicke predikers / re-genten / huys-heerē, die wil-len den hemel/ eere eñ goeder hebbē/ eñ doch niets arbeydē noch lijden.
y Prou.15.5 Esaie 1.13 Jerem.7.20 Syr.34.21
z Deut.10.19 Prou.19.5.
a Esaie 8.9
b Psal.33.17
a Eccles.7.1 Cantic.1.3. Syr.41.15. Act.16.3

De

3 De voorsichtighe siet het ongheluck / ende verberghet hem: de onbesinnede gaen henen door / ende worden beschadicht.

4 Waermen lijdet in des Heeren vreese/daer is ryckdom/ eere ende leuen.

5 Doornen ende stricken zijn op den wech des verkeerdē:wie hem daer verre van maect die bewaert zijn leuen.

6 b Ghelijck alsmen eenen iongen ghewennet/so en laet hy daer niet van af/wanneer hy oudt wordt.

7 De rijcke heerschet ouer de armen : ende wie borghet/die is des leeners knecht.

8 c Wie onrecht zaeyet/die sal moeyte mayen/ende sal door de roede zijner boosheyt/te niete worden.

9 d Een goede ooghe wort gesegent:e want hy gheeft van zijnen broode den armen.

10 Drijft den bespotter wt/so gaet het ghekijf wech:so houdet den twist ende smaetheyt op.

11 Wie een trowe herte ende een lieffelicke reden heeft/diens vrient is de Coninck.

12 De ooghen des Heeren bewaren f goeden raedt: darenteghen de woorden des verachters / verkeert hy.

13 g De luye spreeckt : Daer is een leeuwe buyten: ick mochte verworcht worden op der strate.

14 h Der hoeren mont is eenen diepen kuyl: wiē de Heere ongenadich is/ die valt daerin.

15 i Dwaesheydt steeckt den iongheliinck int herte: doch de roede der tucht / salse verre van hem drijuen.

16 Wie den armen onrecht doet/op dat zijns goedts veel worde/die sal oock eenē anderen rycken gheuen/ ende noodt lijden.

17 Neycht uwe ooren/ende hoort de woorden der wijsen/ ende neemt ter herten mijne leere.

18 Want het sal v saechte doen / so ghyse sult by v behouden / ende sullen al te samen door uwen k mont wel ghelucken.

19 Dat v hope zy op den Heere : ick moet v sulcx daghelicx vermanen / v ten goede.

20 Hebbe ick het v niet menichfuldichlick voorghescreuen/met raden ende leeren?

21 Dat ick v leerde eenen gewissen gront der waerheyt/ dat ghy recht antwoordē l condet/ dien/die v senden.

22 Berooft den armen niet/ hoewel hy arm is / ende en onderdruckt den ellendighen niet inder m poorte.

23 Want de Heere sal hare sake handelen/ ende sal hare ouertreders ondertreden.

24 n Gesellet v niet ten toornigen manne/ eñ en hout v niet tot eenen grimmighen manne.

25 Ghy mochtet anders zijnen wech leeren/ ende ergernisse uwer zielen daer van krijgen.

26 o Weest niet by dien / die hare handt verknoopen/ende voor schuldt borghe worden.

27 Want so ghy het niet en hebt te betalen/so salmen v uwe bedde onder v wech nemen.

28 p Drijft niet te rugghe de vorighen palen/ die uwe vaders ghemaeckt hebben.

29 q Siet ghy eenen man rasch in zijnē wercke:die sal voor den Conninghen bestaen/ ende en sal niet voor den onedelen staen.

Dat xxiij. Capittel.

1 WAnneer a ghy sittet ende etet met eenen Heere/so merckt daerop/ b† wien ghy voor v hebt.

2 Ende settet c een mes aen uwe kele / wilt ghy het leuen behouden.

3 En wenscht v zijner spijse niet:want het is valsch broot.

4 d Bemoeyt v niet rijck te wordē/ende laet af van uwen vonden.

5 Laet uwe ooghen daer niet henen vliegen/ dat ghy niet hebben en condt : want dat selue maket vleughelen/ als een arendt/ ende vliecht na den hemel.

6 Eet gheen broot by eenen nijdischen / ende en wenscht v zijner spijsen niet.

7 Want gelijc als een e schijnsel is hy inwendich/hy spreeckt : Eet ende drinckt : ende zijn herte en is doch niet aen v.

8 Uwe beten die ghy ghegeten haddet/moet ghy wtspouwen/ende moet uwe vriendelicke woorden verloren hebben.

9 f Spreeckt niet voor des sotten ooren:want hy verachtet de kloeckheyt uwer reden.

10 g Drijft niet te rugge de vorige palen: ende en gaet niet op der weesen acker.

11 h Want hare verlosser is machtich: die sal hare sake teghen v wtuoeren.

12 Gheeft v herte ter tucht / ende uwe ooren tot vernuftighe redenen.

13 i Laet niet af den iongheliinck te k tuchtighen:want soo ghy hem met roeden slaet/soo en dersmen hem niet dooden.

14 Ghy slaet hem met der roeden / doch ghy l† verlosset zijn ziele vander hellen.

15 Mijn sone/so ghy wijs zijt/ so verheughet hem oock mijn herte.

16 Ende mijne nieren zijn vrolick / wanneer uwe lippen spreken wat recht is.

17 m U herte en volge niet de sondaers/maer weest daechlicx in der vreese des Heeren:

18 Want het sal v hier namaels goedt zijn/ende v verwachten en sal niet feylen.

19 Hoort mijn sone/ende zijt wijs / ende richtet v herte op den weghe.

20 n Weest niet onder den suppers ende slemmers.

21 o Want de suppers ende slemmers verarmen / ende een slaper moet verscheurde kleederen draghen.

22 Luystert uwen vader / die v ghegenereert heeft:ende en veracht uwe moeder niet wanneer sy oudt wort.

23 p Coopt de waerheyt / ende en vercooptse niet:wijsheyt/tucht/ ende verstandt.

24 Een vader des rechtueerdighen verheucht hem/ende wie eenen wijsen sone ghegenereert heeft/die is daer vrolick ouer.

25 Laet hem uwen vader ende uwe moeder verheughen / ende vrolick zijn die v ghebaert heeft.

26 Gheeft my/mijn soon/v herte/ende laet uwe ooghen mijne weghen wel ghevallen.

27 q Want een hoere is eenen diepen kuyl/ ende een ouerspeelster/ is eenen eugen kuyle.

28 Oock loert sy als een roouer / ende de r† stouten onder den menschen vergadert sy tot haer.

29 Waer is wee? waer is leet ? waer is ghekijf? waer is klaghen? waer zijn woundē sonder oorsake? waer zijn roode ooghen?

30 s Namelicken/waermen by den wijne sit/ ende te samen comt/ wt te suppen wat ingeschencket is.

31 Siet dē wijn niet aen/dat hy roodt is/ende in het

---

b Ione gewēt/ oudt ghedaen. Prou.20:11

c Job 4.8 Galat.6.8

d Dat is / een milde mēsche. Spr. 31.28

e Tobi.1.17

f Dat is/Wat noch goedes blijft in leeren ende radē/ dat behoedet God: anders zijnder valschen mondē so vele/ dat alle goede raet slagen verdoruen worden.

g Dat zijn alle traghe predikers/ regentē/ gesinne/ die dē vos niet bijtē en willē/ eñ en gaen niet door dicke eñ dunne

h Prou.23.27

i Gene.8.21

k dat is / ghy sult v ende anderen daermede nutte zijn/ ende helpen.

l Dat is/ Dat ghy condt met goeder consciētie seggen: Ja Heere / Het is geschiedt/ wat ghy my beuolen hebt: want ghy weet dat het Gode wel behaghet/ wat ghy doet nae zijnē woorde.

m Dat is/ int gerichte: want in de poorten der stat/ plachmē tot gerichte te sitten.

n Spr.8.19

o Prou.6.1

p Deu. 27.17 Esaie 5.8 Trect niet tot v vā eens anderen acker of goede.

q Verstandige eñ vlijtige lieden salmē wel ghebruycken/ luye schelmen en zijn nz des broots weert.

a Spr.21.20.

b† And. wat v voorghestelt wordt.

in het glas ſo ſchoō ſtaet:hy gaet ſijn glad in.
32 Doch daerna ſteect hy gelijc als een ſlan=ghe/ende vergiftighet ghelijck als een ader.
33 So ſullē uwe oogen nae andere vrouwen ſien/ ende v herte ſal verkeert dinck ſpreken.
34 Ende ſult zijn ghelijck als eener die nid=den inde zee ſlaept / ende als eener die bouen op den maſtboom ſlaept.
35 Sy ſlaē my/doch het en doet my niet wee: ſy ſtooten my aen / doch ick en voeles niet: wanneer wil ick opwaken ?: dat ick het meer ghebruycke.

Dat xxiiij. Capittel.

1 VOlcht niet * boosen lieden / ende en wenscht niet by hen te zijn.
2 Want haer herte poghet na ſchade/ ende hare lippen raden tot ongheluck.
3 Door wijſheyt wort het huys ghebouwet/ ende door verſtant onderhouden.
4 Door a ordentlicke huyſhouden worden de cameren vol / aller coſtelicken lieflicken rijckdom.
5 Een wijs man is ſterck / ende een vernuf=tich man is machtich van krachten.
6 b Want met rade moetmen de krijghen voeren / c ende waer vele raetgheuers zijn/ daer is overwinninghe.
7 De wijſheyt is den dwaſe te hooch : hy en derf zijnen mont in den poorten niet opdoen.
8 Wie hemſeluen ſchade doet/dien heetmen billick een d ertzbooſ wicht.
9 e Der ſotten dichten is ſonde : ende de be=ſpotter is eenen grouwel voor den lieden.
10 Die en is niet f ſterck / die inder noot niet vaſte en is.
11 g Verloſt die/diemen h dooden wil/ ende en ontreckt v niet van dien/ diemen verwor=ghen wil.
12 Spreeckt ghy/Siet/wy en verſtaens niet: meynt ghy niet/dat de ghene die de hertē be=reydet/het mercket?: ende die op de zielen ach=tinge heeft/het bekent?: ende betaelt den men=ſche na zijnen wercke.
13 i Eet heunich mijn ſone/want het is goet/ ende heunichſeem is ſoet in uwen halſe.
14 Alſo is de bekenteniſſe der wijſheyt / voor uwe ziele : wanneer ghyſe vindet/ſo ſal het daer na wel gaē/ende uwe hope en ſal niet te vergheefs zijn.
15 Loert niet ghelijck als de godlooſe/ op het huys des rechtueerdighen : en verſtoort zijn k ruſte niet.
16 l Want een rechtueerdich menſche m valt ſeuenmael/ende ſtaet weder op:daerenteghen de godlooſen verſincken in ongheluck.
17 n Verheucht v des vals uws vyāts niet/ eñ v herte en zy niet vrolick ouer zijn ongheluck:
18 De Heere mochte het ſien/eñ hem qualick behagen/eñ zijnen toorne van hem wenden.
19 o Vertoornt v niet ouer den booſen / ende en ijuert niet ouer den godlooſen.
20 p Want de booſe en heeft niets te hopen/ ende de lanteerne des godlooſen ſal wtgaen.
21 q Mijn kindt/ vreeſt den Heere ende den Coninck / ende en menghet v niet onder de oproeriſchen.
22 Want harē onval ſal onverſiens ontſtaen: ende wie weet wanneer dat allebeyder on=gheluck comt?
23 † Dit comt ooc van den wijſen: r Het aen=ſien der perſoonē int gerichte en is niet goet.
24 Wie totten godlooſen ſpreeckt : Ghy zijt vroom: dien vloecken de lieden/ ende het volc hatet hen.
25 Die hem daerenteghen ſtraffen/ die beha=ghen wel/ eñ eenen rijcken ſegen comt op hen.
26 Een rechtighe antwoordt/is als eenen lie=flicken kus.
27 Richtet daer buytē v werck wt/ ende bear=beydet uwen acker: daer na bouwet v huys.
28 ſ Weeſt gheen ghetuyghe ſonder oorſake teghen uwen naeſten / ende en bedriecht niet met uwen monde.
29 t Spreeckt niet: Alſmen my doet/ſo wil ick weder doen/ende eenen yegelicken zijn werck betalen.
30 Ick ghinck voor den acker des luyen/ende voor den wijnberghe des ſotten voorby.
31 Ende ſiet/daer waren enckel netelen op/en=de ſtont vol u† diſtelen / ende de muere was neder ghevallen.
32 Doe ick dat ſach / nam ick het ter herten/ ende ſach toe/ ende leerde daer van.
33 x Ghy ſult een weynich ſlapen / ende een weynich ſluymeren / ende de handt een wey=nich teſamen legghen/ dat ghy ruſtet.
34 Doch uwe armoede ſal v comen / ghelijck als een wandelaer / ende uwen commer/ als een ghewapent man.

Dat xxv. Capittel.

1 Dit zijn oock Salomonis Spreucken/ die daer toegheſettet hebben de mannen Hiskia des Coninx Juda.
2 HEt is Godts eere/ een ſake a verbergen: daerenteghen der Coningen eere is het/ een ſake onderſoecken.
3 Den hemel is hooch/eñ de aerde diep/doch der Coninghen herte/is ongrondelick.
4 b Men neme den ſchuym vanden ſilver/ ſo wordt daer een reyne vatt wt.
5 Men neme een godloos weſen van den Coninck/ ſo wort zijnen throon met gherech=tichheyt beveſtich.
6 c Praelt niet voor den Coninghen/ende en treedt niet aen de plaetſe der grooten:
7 d Want het is v beter datmen tot v ſegge: Treet hier op: als dat ghy voor dē vorſte ver=nedert wordet/dat het uwe oogē ſien moeten.
8 e Vaert niet haeſtelic wt te twiſten: f† wāt wat wilt ghy daerna maken / wanneer ghy uwen naeſten gheſchendet hebt?
9 Handelt uwe ſake met uwen naeſten/eñ en openbaert eens anderen heymelickheyt niet.
10 Op dat hy v niet qualic na en ſpreke/die het hoort / ende v booſe gheruchte nemmermeer ophoude.
11 Een woort gheſproken te zijner tijt / is ge=lijck als g gulden appelen in ſilueren ſchalen.
12 Wie eenen wijſen ſtraffet die hem luyſtert/ dat is ghelijck als eenen gulden voorhoofts=bant ende gulden halſ bant.
13 Gelijck als de coude des ſneeus ter tijt der oogſt/alſo is een getrouwe bode/dien/die hē geſondē heeft/eñ hy verquict zijns heerē ziele.

Wie

Notes (right margin):
† An. Deſe dingē [behooren] ooc dē wijſen.
r Leuit.19.15 Deut.1.17 Sprach 42.1 Prou.17.15 ende 18.5
ſ Prou.14.15 ende 19.5 ende 21.28 ende 25.18
t Prou.20.22 1.Petri 3.9 Matt.5.39 Rom.12.17
Prouerb.6.9
u† An. heggen
x Alſo vertreckē de liedē hare ſaken/ ende ſpreken: Morgē/morgē/ etc. Ey/ het comt noch wel/ Itē/ Het is in cortē gheſchiet. Prouer.6.10
a In Gods regiment eñ ſullē wy nz kloec zijn/ende wetē willen/ waerõmme?: Maer alle dinck geloouen. Doch in wereldtlicken Rijcke ſal een heere wetē eñ vragē: waerõmme eñ niemande niets vertrouwen.
b Eſaie 1.22
c† And. Dijſt geē geprange oft prale etcet. Prou.24
d Luc.14.10
e Spr.8.1 Matt.5.25
f† An. dat ghy velichte daer nz na en doet/ daer v uwe naeſte mede te ſchandē make.
g Als Pomerantzen ende Citrin.
Een trouwe dienaer ofte onderdaē en is niet te betalen.

Notes (foot of left column):
i Dat is/ Ghebruyckt der goederen die v Godt gheeft/ ende en ſpaert harer niet/ v ten achterdeele. k Als die doē/die der armen huyſen eñ goederen tot hen rucken: oft anders met liſteghen nuc=ken/haer daer wt vijten. l Pſal.34.20.ende 37.24. m God hel=pet den rechtueerdighen alle wege weder op/ hoe dick dat hy oock verdeuet/ende verdoruen wort. n Prou.17.5. o Pſalm.37.1. p Prouer.23.9. Job 21.17. Prouer.20.2.

k Wie vele ghelouet/ ende en houdet niet/ 14 die is als een wolcke ende wint sonder regen.

i Door ghedultichept wordt een vorst ver- 15 soent: ende een vriendelicke tonghe breket de hardichept.

Vindet ghy heunich/so eet dies ghenoech: 16 dat ghy niet te satt en wordet / ende spouwet het weder wt.

Treckt uwen voet van den huyse ws nae- 17 sten: hy mochte uwer verdrietich ende v gram worden.

k Wie teghen zijnen naesten een valsche 18 ghetuyghenisse spreeckt / die is een spiesse/ sweert/ende een scherpe pijle.

De hope des verachters inder tijdt der 19 noodt/is ghelijck als eenen vuylen tant/ende slibberende voet.

Wie eenen boosen herten liedekens l sin- 20 ghet: dat is ghelijck als een verscheurt kleedt in den winter/ende edick opt m† kryt.

n Hongert uwen vyant/ so spijst hem met 21 broot/dorstet hem/so drenckt hem met water:

Want ghy sult colẽ op zijn hooft hoopen/ 22 ende de Heere sal het v vergheldẽ.

Den Noordenwindt verdrijft den regen/ 23 ende een suer sien/de heymelicke tonghen.

o Het is beter/in den hoecke op den dake 24 sitten/dan by eenen twistischen wyue / in eenen huyse te samen.

Ẽ goet geruchte wt eenen verrẽ lande/is 25 ghelijck als cout water eener dorstigher ziele.

Een rechtueerdich mensche die voor eenen 26 godloosen valt/is als een beroerde fonteyne/ ende verdoruen ader.

p Wie te veel heunichs etet/dat en is niet 27 goet: ende wie swaer dinck ondersoeckt/ dien wordt het te swaer.

Een man die zijnen gheest niet houden en 28 can / die is ghelijck als een opene stadt sonder mueren.

Dat xxvj. Capittel.

Ghelijck als de snee in den somer / ende 1 de reghen in den oogste : also en rijmt oock den sotten de a eere niet.

Ghelijck als een voghel wechvaert / ende 2 een swaluwe daer vã vliecht: b also en treft eenen onverdienden vloeck niet.

c Den peerde een gheessel/ende den ezel ee- 3 nen toom / ende den sotten een roede op den rugghe.

Antwoort dẽ dwase niet na zijner dwaes- 4 hept/dat ghy hem ooc niet gelijck en wordet.

Antwoort danmoch den dwase na zijner 5 dwaelhz/dat hy hem nz wijs en late dunckẽ.

Wie zijn sake door eenen dwaesachtighen 6 bode wtrichtet/die is gelijc als eẽ/die d† daer lam is aen de voeten/ende neemt schaden.

Ghelijck als eenen kreupelen het dantzen: 7 also staet den sotten/van wijshept te spreken.

Wie eenen sotten eere aenlecht/ dat is ge- 8 lijck als wanneer eener eenen e † edelen steen op den galghenberch werpe.

f Een spreucke in eens sotten mont/ is ge- 9 lijck als eenen doornstruyck / die in eens dronckenen handt steeckt.

g† Een goet meester maect een dinc recht: 10 daerenteghen wie eenen h hinnpelaer dinget/ dien wordt het verdorůen.

i Ghelijck als een hont weder eett wat hy 11 ghespoghen heeft : also is de dwaes/die zijne dwaelhept weder bedrijft.

12 Wanneer ghy eenẽ siet/die hem wijs dunc-ken laet/ soo is aen eenen sotte meer hopena/ dan aen hem.

13 k De luye spreect: daer is een ionck leeuwe op den wege/ende een leeuwe op der straten.

14 l Een luyaert wendet hem int bedde/gelijc als de deure in der herren.

15 m De luye steeckt zijne handen in den boesem/ende het wort hem suer / dat hyse weder ten monde heft.

16 Een luyaert laet hem n wijser dunckẽ dan seuen/die daer goede seden leeren.

17 Wie toegaet ende menghet hem in vremden twist/die is ghelijck als een die den hont by den ooren treckt.

18 Ghelijck als die schadelick is / o die heymelick met gheschutte ende pylen schiet ende doodet:

19 Also doet een valsch mensche met zijnen naesten/ende spreeckt daerna: p Ick schimpte slechs.

20 q Wanneer daer geen hout meer en is/soo gaet het vyer wt: eñ wanneer de achterklapper wech is/ so houdet de twist op.

21 r Ghelijck als de colen eenen gloet / ende hout een vyer / soo richtet een twistich man ghekijf aen.

22 s De woorden des achterklappers zijn gelijck als slaghen / ende gaet door het herte.

23 Eenen verghiftighen mont/ende een boos herte/ is ghelijck als een potscherf met siluer schuym ouertoghen.

24 De vyandt wordt bekent by zijner redene/ hoe wel dat hy int herte valsch is.

25 Wanneer hy zijn stemme vriendelic maect/ so en gheloofte hem niet/want seuen grouwelen zijn in zijner herten.

26 Wie dẽ haet verberget/dat hy schade doet/ diens boosheyt sal voor der gemeynte openbaer worden.

27 t Wie eenen kuyl maect/ die sal daer in vallen: ende wie eenen steen wentelt/ op dien sal hy comen.

28 Een valsche tonghe hatet die u† hem straffet/ende eenen huychelschen mont richtet verderf aen.

Dat xxvij. Capittel.

1 Beroemt a v niet dies daechs die morghen comt: want ghy en weet niet wat noch heden begheuen mach.

2 Laet v eenen anderen louen/ende niet uwen mondt : eenen vreemden / niet uwe eyghene lippen.

3 b Eenen steen is swaer/ ende zant is eenen last: dach des sotten toorne is swaerder dan die beyden.

4 Toorn is een woedende dinck/ ende grimmichepdt is onstuymich : ende wie can voor den nijde bestaen?

5 c Openbare straffe is beter dan heymelicke liefde.

6 De slagẽ des liefhebbers meynent rechts trouwelick : daerenteghen het kussen des hateters is bedriechlick.

7 d Een volle ziele treet wel op heunichseem: daerenteghen eener hongherigen ziele/ is alle bitter soete.

8 Gelijck als eenen e vogel is / die wt zijnen neste wijcket: alsoo is de ghene die van zijner stede wijcket.

9 Het herte verheucht hem der salue ende des

h Ghelijck als de werelt doet: Vele goede woorden ende niets daer na.
i Pro.15.4
k Prou. 19.5 ende 24.28 Susan.62
l Wãt hy wort doch erger ende stouter daer door: ende met sulcke liedẽ isser (alsmẽ sept) de eerste toorn de beste/ want hy en houdet doch niet op/ tot dat hy ten laetstẽ een ongeluc aẽrichte.
m† And. salpeter. And. seepe
n Rom.12.20
o Pro.21.9.19 Spr.25.23
p Spr.3.22
a eere is goet/ rijckdom/ende alle dat ghene daermen eere van heeft.
b Sy vloeckẽ/ Godt segenet/ Psal.109.28
c Psalm.32.9
d† An. [zijnen bode] de voetẽ afhouwet.
e† An. steen in een slingher bonde.
f dat is / wanneer eẽ dronckenbonte eenẽ doornbosch in der handt draecht / ende fãtaseert daer mede/ so kratzt hy meer daermede/ als dat hy de roosen te riecken gheue: alsoo doet een sotte met der Schrift / of recht spreuckẽ dickwils meer schaden dan vromen.
g† An. dẽ meester die alle dingen gemaeckt heeft/ die beloonet beyde den sot ende ouertreders.
h Of/ brodder
i 2.Pet.2.22
k Pro.22.13
l Pro.19.15
m Pro.19.24
n Dat zijn de ghene die ... re liedẽ ... leeren en ... ten/ eñ ... niet doch ... niet beter ... ken noch ... dat is een ... vrietelic ... volck.
o Psalm.11.2
p Dat is ... hem zijne ... se aenslach ... heeft hy ... schimpet ... weet hem ... te ontschuldi... gen: het ... hem doch ... niet/ dz hy ... ghesept ... hadde.
Psalm.11.2
q Spr.22.10
r Spr.
s Pro.18.8
t Psalm. ... Eccles.10.8
u† An. ... niet is.
a Jacob.4.13
b Spr.
c Psal.141.5
d Job 6.6
e Dat is/ ... v ghene ... vechtinge ... uwen ... bequem ... doet blijf ... by: Godt ... wel goet ... ken.

leydt het zijn huys in de rotzsteenen.

27 De sprinchanen en hebben geenen coninc/ nochtans trecken sy wt met gantsche hoopen.

28 De spinne werct met haren handen/ ende is in der Coninghen palleysen.

29 Drierley hebben eenen fijnen ganck/ende het vierde gaet gantsch wel.

30 De leeuwe machtich onder den dieren/ende en keert niet om voor yemanden.

31 Eenen wint van goeden lendenen/ende eenen ram/ ende de Coninc tegen welcken hem niemant legghen en derf.

32 Hebt ghy r genarret/ende hooch henen gevaren/ ende wat quaets voor gehadt/ so legghet de hant op den mont.

33 Wanneermen melck stoot/ so maecktmen daer boter wt: ende wie den neuse harde snut/ die dwinghet het bloet daer wt: ende wie den toorne s† verweect/die dwinget daer twist wt.

Dat xxxj. Capittel.

1 * Dit zijn de woorden des Coninex a Lamuel: die leere die hem zijn moeder leerde.

2 Och mijn wtvercoorne: Och ghy sone mijns lichaems: Och mijn gewensche de sons.

3 Laet den vrouwen niet uwe vermeughen/ ende gaet den wech niet daer hen de Coninghen in b verderuen.

4 O niet den Coningen/ Lamuel/ geeft den Coninghen gheenen c wijn te drincken/ noch den Vorsten stercken dranck:

5 Sy mochten anders drincke/ende der rechten vergheten/ ende veranderen ergens de saken der ellendighen lieden.

6 Gheeft stercken dranck dien/die omcomen sullen/ d ende den wijn de bedroefden zielen.

7 Dat sy drincken/ en haerer ellende vergeten/ ende haers ongeluck niet meer en gedencken.

8 Doet uwen mont op voor de stommen/ en voor de sake aller die e† verlaten zijn.

9 Doet uwen mont op/ en richtet recht/ende wreket den ellendighen ende armen.

10 Aleph. f† Wien een deuchtsaem wijf beschicket is/ die is veel g edeler als de costelicke peerlen.

11 Beth. Haers mans herte derf hem op haer verlaten/ ende h† neeringhe en sal hem niet ontbreken.

12 Gimel. Sy doet hem goet en gheen quaet/ alle zijn leefdaghe.

13 Daleth. Sy gaet met wolle en vlas omme/ ende arbeydet gheerne met haren handen.

14 He. Sy is gelijc als eens coopmans schip/ dat zijne neeringhe van verre brenghet.

15 Vau. i Sy staet des nachts op/ ende geeft haren huyse voeder/ en eten haren maechden.

16 Zayn. Sy dencket nae eenen acker/ ende coopt hem/ende plantet eene wijnberch vanden vruchten harer handen.

17 Heth. Sy gordet hare lendenen vast/ ende stercket hare armen.

18 Thet. Sy mercket/hoe hare handel k vromen brenget: hare† lanteerne en bluschet l des nachts niet wt.

19 Jod. Sy strecket hare hant na de spinrock/ ende hare vingheren vaten de spille.

20 Caph. m Sy breydet hare handen wt tot den armen/ ende reycket hare handen den nootdruftighen.

21 Lamed. Sy en vreeset haren huyse niet voor den sneeuw: want hare gantsche huys heeft n† dobbel kleederen.

22 Mem. Sy maeckt haer seluen deckens: witte zijde ende purpur is haer kleedt.

23 Nun. Haer man is beroemt in de poorten/ wanneer hy sitt by den oversten des lants.

24 Samech. Sy maeckt eenen rock/ende vercoopt hem: eenen gordel geeft sy den kramer.

25 Ayn. Haer cieragie is/ dat reyn en vlijtich is/ o ende sal hier namaels lacchen.

26 Pe. p Sy doet haren mont op met wijsheyt/ ende op harer tonghe is heylsame leere.

27 Zade. Sy schouwet/ hoe het in haren huyse toegaet/ ende en eet haer broot niet met luyheydt.

28 Coph. Hare sonen comen op/ende prijsense salich: haer man loeftse.

29 Resch. Vele dochteren brengen rijckdom te samen/ doch ghy overtreftse alle.

30 Schin. Lieflick ende schoon zijn/ is niets: q een vrouwe die den Heere vreest/ salmen louen.

31 Thau. Sy sal r gheroemt worden van den vruchten harer handen/ ende hare wercken sullense louen in den poorten.

i Dat is/ Sy is rustich in de huyse.

k Dat is/ Sy ghevoelt schade/ en merckt/ wat voordeel inbrenghet.

† And. keerse

l Dat is/ inder noodt heeft hy troost.

m Pro.22.9

n† And. roosverwighe

o Luce 6.21

p Dat is/ Sy onderwijset hare kinderen ende ghesinne fijn met Godes woort/ en leert hen tucht ende eere.

q Dat is/ Een vrouwe die by haren manne eerlick en godlick woonen/ en met goeder conscientie een huysvrouwe zijn. Sy sal doch daerouer ende daer neuen Godt vreesen/ aen hem geloouen en bidden.

r Of/ gepresen.

¶ ECCLESIASTES, de Prediker.

¶ Argument.

Het tweedde is genaemt Ecclesiastes. By de Griecken beduyt Ecclesia/ een vergaderinghe/ te weten/ een menichte volcx te samen gheroepen/ om te hooren spreken van saken die de Ghemeynte aengaen. Soo is dan Ecclesiastes/ die een oratie oft relaes doet voor het volck/ ofte die van de saken der Religie handelt/ voor de vergaderinghe des volcx. Soo stelt hem dan de Prediker hier/ ghelijck of daer van alle eynden der werelt groot volck versamelt ware/ ende de een tegen den anderen strede van het opperste goet: ende daer stelt Salomo hemselven als in een hooghe wtnemende plaetse voor/ als aller menschen meyninge ende ghevoelen straffende ende verwerpende/ segghende: Het is enckel ydelheyt/ ende alle dinghen zijn ydel. Want in het eerste deel deses boecx/ handelt hy de vermaerde questie van den oppersten goede/ dwelck is/ met God vereenicht te zijne/ ende zijner altijts te ghenieten. Ende daerom wederleyt hy de meyninghen der menschen/ die het opperste goet ghestelt hebben/ in kennisse ende wetenschap veler dingen/ in genoechte ende wellust/ in eerlickheyt/ wtnementheyt ofte rijckdom: ende gheeft daerentusschen gheboden ende leeringhen/ van matighen ghebruycke der wellust ende des rijckdoms. Inde laetste Capittelen onderricht hy wat oordeel men behoort te hebben/ van het goede te volghen/ ende het quade te vlieden: ende dat door sulcke sententien/ als hy inde Proverbia ghestelt heeft.

Dat eerste Capittel.

1. Alles wat in der wereldt is. 16. Ja de menschelicke wijsheyt selfs/ is ijdel ende nietich.

Dit zijn de woorden des Predikers/ des soons Dauids / des Conincx te Jerusalem. 1

a Alle dinc is gantsch ijdel/ sprac de Prediker: alle dinc is gantsch ijdel. 2

Wat heeft den mensche meer van aller zijner moeyte / die hy heeft onder der Sonnen? 3

Een gheslachte vergaet / het ander comt: b doch de aerde blijft eewichlick. 4

De Sonne gaet op / ende gaet weder onder/ ende loopt aen haer plaetse/ dat sy aldaer weder opga. 5

De wint gaet teghent Zuyden/ ende comt omme c ter middernacht / ende wederomme aen de plaetse daer hy begost. 6

d Alle wateren loopen in de zee / noch en wort sy niet voller: aen de plaetse van daer sy vlieten/ daer vlieten sy weder henen. 7

e Alle doen is so vol moeyte / dat het niemant wtspreken en can: de ooghe en siet haer nemmermeer satt / ende de oore en hoort haer nemmermeer satt. 8

Wat is het dat gheschiedt is? euen dat selue/ dat hier na gheschieden sal: wat is het datmen ghedaen heeft? euen dat selue/ datmen hier na doen sal/ ende daer en gheschiedt niet nieus onder der Sonnen: 9

Gheschiedt daer oock wat / daermen van seggen mochte/ siet/ dat is nieuwe? want het is voor gheschiedt/ in verganghen tijden/ die voor ons gheweest zijn. 10

Men en ghedenckt des voorigen niet/ hoe het ghegaen is: alsoo en salmen oock dies dat hier na comt/ niet ghedencken / by dien/ die hier na comen sullen. 11

Ick Prediker was Coninck ouer Jsrael te Jerusalem. 12

f Ende begaf mijn herte te soecken / ende wijslicken te ondergronden/ alles watmen onder dē hemel doet: sulcke onrustige moeyte heeft Godt den menschen kinderen ghegeuen/ dat sy hen daerin moeten bemoeyen. 13

Ick sach aen alle doē dat onder der Sonnen gheschiet: ende siet/ het was altemael ijdelheyt ende iammer. 14

Het cromme en can niet recht wordē/ noch de feyle ghetelt worden. 15

Ick sprac in mijner herten: g Siet/ ick ben heerlick geworden/ ende hebbe meer wijsheyt dan alle die voor my gheweest zijn te Jerusalem/ ende mijn herte heeft veel gheleert/ ende ondervonden. 16

Ende gaf mijn herte oock daertoe/ dat ick wijsheyt/ eñ dwaelheyt/ eñ kloecheyt leerde: ic wert dan gewaer/ dat sulcx ooc moeyte is. 17

Want waer vele wijsheyt is / daer is vele onnoedicheyt: ende wie vele leeren moet/ die moet vele lijden. 18

a Eccl.12.8

b 2.Pet.3.7

c Dat is/ Ten Noorden.

d Job 14.11

e Dat is/ Den iammer ende ijdelheydt op aerdē/ is grooter danmē seggheu can: ende ick moet doch daer van spreken in desen boeck.

Eccles.3.10

f 1.Reg.3.12 ende 4.29

g 1.Reg.3.12 ende 23.29

Dat ij. Capittel.

1. Wellust des vleesches/ eñ Coninclicke prachte/ 22. Jtem/ bevlijtinge der wijsheyt/ 18. eñ zijns arbeyts niet ghenieten en derren in desen leuen/ is ijdelheyt.

Ick sprack in mijner hertē: Wel aen/ ick wil wel leuē/ ende goede dagen hebben: doch siet/ dat was oock ijdelheyt. 1

Ick sprack totten lacchen: Ghy zijt dul; eñ totter vreuchde: Wat maeckt ghy? 2

3 Doe dachte ick in mijner herten / a† mijn lichaem van den wijne af te trecken/ eñ mijn herte ter wijsheydt te voeren/ dat ick begrepe wat dwaelheyt is: tot dat ick leerde/ wat den menschen goet ware/ dat sy doen souden soo langhe als sy onder den hemel leuen.

4 b Ick dede groote dinghen: ick bouwede huysen/ ick plantede wijnberghen:

5 Ick maeckte my houen ende lusthouen/ eñ plāttede daer allerley vruchtbare boomē in:

6 Ick maeckte my dijcken/ daer wt te wateren het wout der groenender boomen.

7 c Ick hadde knechten ende maechden ende ghesinne: ick hadde eene grooter haue aen runderen ende schapen/ dan alle die voor my te Jerusalem gheweest waren.

8 d Ick vergaderde my oock siluer eñ gout/ ende van den Coninghen ende landen/ eenen schatt: ick bestelde my sanghers ende sangerschen/ ende e† wellust der menschen/ ende allerley snarenspel.

9 Ende nam toe / bouen alle die voor my te Jerusalem gheweest waren: oock bleef de wijsheyt by my.

10 Ende alles wat mijne oogen wenscheden/ dat liet ic hen/ ende en weerde mijn herte geen blijschap/ dat het vrolic was van alle mijnen arbeydt: ende dat hieldt ick oock voor mijn deel/ van alle mijnen arbeydt.

11 Doe ick daerenteghen aensach alle mijne wercken/ die mijne handt gedaen hadde/ ende de moeyte die ick gehadt hadde: siet/ doe was het altemael ijdelheyt ende iammer/ eñ niets meer onder der Sonnen.

12 Doe wendde ick my te sien de wijsheyt/ ende de kloeckheyt/ ende dwaesheyt/ f† want wie weet wat die voor een mensche worden sal/ na den Coninck / dien sy schoon alreede ghemaeckt hebben.

13 g Doe sach ick/ dat de wijsheydt de dwaesheyt ouertradt/ ghelijck als het licht der duysternisse.

14 h Dat den wijsen zijne oogen in den hoofde staen: i daerenteghen dat de sotten in duysteren gaen: k ende merckte doch/ dat het den eenen gaet als den anderen.

15 Doe dachte ick in mijner herten: Dewijle het dan den dwase gaet als my / waerom hebbe ick dan nae wijsheydt ghestaen? doe dachte ick in mijner herten / dat sulcx oock ijdelheydt zy.

16 Want men en ghedenckt des wijsen niet eewichlick/ euen so weynich als des dwasen: ende de toecomende daghen vergheten alle dinck: l ende ghelijck als de wijse sterft/ also oock de dwase.

17 Daerom verdroot my te leuen: want het beviel my qualick / wat onder der Sonnen gheschiet/ dat het so gantschelicken ijdelheyt ende moeyte is.

18 Ende my verdroot alle mijns arbeyts dien ick onder der Sonnen hadde: dat ick denselnen eenen mensche laten moeste / die nae my zijn soude.

19 Want wie weet / of hy wijs ofte dul zijn sal? eñ sal doch heerschen in alle mijne arbeyde/ dien ic wijslicken gedaen hebbe onder der Sonnen: dat is oock ijdelheyt.

20 Daerom wendde ick my daer henen / dat mijn herte aflet van allen arbeyt/ m† dien ick dede onder der Sonnen.

a† And. of ick mijn vleesch met wijne ouertgeuen: of ofte ick mijn herte ter wijsheyt voort woude/ [illegible]

b 1.Re.5.4.3. 6.7.

c 1.Reg.4.9

d 2.Par.19.13 Syrach 46.17

e Dat is/ met singhen ende springen/ dansen ende huppelen.

† And. heerlicke henen gheleydde vrouwen in kroghe/ der menschen kinderen vreuchde zijn.

f Dat is/ [illegible]

g 2.Cor.6.14

h Prou.17.24 Eccle.8.1

i Prou.4.19 Job 5.14

k Psal.49.11

l Psal.49.11 Job 21.23

m † And. [illegible] wijsheyt/ [illegible] ick my [illegible] richtede.

21 Want een mensche/ die zijnen arbeyt gedaen heeft/ met wijsheyt/ vernuft ende geschicklicheyt/ moet hem eenen anderen ten erfdeele laten/ die daer niet aen gearbeyt en heeft: dat is oock ydelheyt/ ende een groot ongheluck.

22 Want wat krijcht de mensche van alle zijne arbeydt ende moeyte zijns herten/ die hy heeft onder der Sonnen?

23 Dan alle zijn leef dage smerte met onmoedicheyt eñ leet? Dat ooc zijn herte des nachts niet en ruſtet: dat is oock ydelheyt.

24 n Is het nu den mensche niet beter/ dat hy ete ende drincke/ eñ zijn ziele o goeder dingen zy/ in zijnen arbeydt? Ja sulcx sach ick oock/ dat het van Godts hant comt.

25 Want wie heeft vrolicker ghegeten/ ende hem meer verheucht dan ick?

26 Want dē mensche die hem behaecht/ geeft hy wijsheyt/ kennisse/ ende vreuchde: daerentegen den sondaer geeft hy ongeluck: dat hy vergadere ende te hoop hoope/ ende het doch dien gegeuen worde/ die God behaecht: daerom is dat oock enckel iammer.

Dat iij. Capittel.

1. Dewijle alle dingen haren bestemdē tijt hebben/ 9 diemen stedes waernemen moet/ 14 eñ God in zijnen wercken volcomen is/ 17. soo besluyt hy/ dat God eenmael de rechtueerdigen ende godloosen (die hier in desen leuen van vee niet vele verschillen) richten moet.

1 EEn yegelick dinck heeft zijnen tijt/ ende alle het voornemen onder den hemel heeft zijne ure.

2 * Gheboren worden heeft zijnē tijt/ † steruen heeft zijnen tijt: planten heeft zijnen tijdt/ wtroeyen dat gheplantet is, heeft zijnen tijt:

3 Dooden heeft zijnen tijt/ heelen heeft zijnen tijt: te stucken breken heeft zijnen tijt/ bouwen heeft zijnen tijt:

4 a Weenen heeft zijnen tijt/ lacchen heeft zijnen tijt: leedt dragen heeft zijnen tijt/ dantzen heeft zijnen tijt:

5 Steenen verwerpen heeft zijnē tijt/ steenen vergaderen heeft zijnen tijt: b in den arm nemen heeft zijnen tijt/ verre zijn van in dē arm nemen heeft zynen tijt:

6 Soecken heeft zijnen tijt/ verliesen heeft zijnen tijt: bewaren heeft zijnē tijt/ wech werpen heeft zijnen tijt:

7 Verscheuren heeft zijnen tijdt/ toenaeyen heeft zijnen tijt: c swijgen heeft zijnen tijt/ spreken heeft zijnen tijt:

8 Lief hebben heeft zijnen tijt/ haten heeft zijnen tijdt: d strijdt heeft zijnen tijdt/ vrede heeft zijnen tijt.

9 e Men arbeyde hoemē wil/ so en cannen doch niet meer wtrichten.

10 Daer wt sach ick de moeyte/ die Godt den menschen ghegheuen heeft/ f dat sy daerin geplaecht werden.

11 (Hy doet ia alle dinc fijn te zijner tijt) ende laet hare herte hem beangstē/ hoe het gaen sal in der werelt: want de mensche en can doch niet verstaen het werck dat Godt doet/ noch het begin noch eynde.

12 * Daerom mercke ick/ dat daer niet beters en is/ dan vrolic zijn/ g † ende hemselven goetlicken doen in zijnen leuen.

13 Want een yeghelick mensche/ die daer eet ende drincket/ ende heeft eenen goeden moet in alle zijnen arbeyt/ dat is een gaue Gods.

14 h Ick mercte dat alles wat God doet/ dat bestaet alle wegen: men en can daer niets toe doen noch af doen: ende sulcx doet Godt/ op datmen hem voor hem vreesen sal.

15 Wat Godt doet/ dat staet daer: ende wat hy doen wil/ dat moet worden/ want hy pooghet ende iaghet hem na.

16 Voorder sach ick onder der Sonnē i steden des gherichts/ daer was een godloos wesen: ende steden der gherechticheydt/ daer waren godloose.

17 Doe dachte ic in mijner herten: God moet richten den rechtueerdighen ende godloosen: want alle het voornemē heeft zijnen tijt/ ende alle wercken.

18 k Ick sprack in mijner herten/ van den wesen der menschen/ daer inne God aentoont/ eñ laet het aensien/ als waren sy onder malcanderen als het vee.

19 Want het gaet den menschen als den vee: gelijck als dit sterft/ so sterft hy oock/ eñ hebben alle beyde eenerley adem: eñ de mensche en heeft niets meer dan het vee: Want alle dinck is ydelheyt.

20 Alle dinck vaert aen een plaetse: alle dinck is van stof gemaeckt/ eñ wort weder tot stof.

21 l Wie weet het/ oft den adem der menschen opwaerts vaert/ ende den adem des vees nederwaerts onder de aerde vaert?

22 m Daerom segge ick/ dat daer niet beters en is/ dan dat een mensche vrolick zy in zijnen arbeydt: want dat is zijn deel: want wie wil hem daer henen brenghen/ dat hy sie wat na hem gheschieden sal.

h Wat Godt doet/ dat bestaet/ wat hy hebbē wil/ dat gaet. Dat is/ Hy en is niet wanckelmoedich/ wort ooc niet hovetich als eē mēsche: Somma/ hy dringet henen door.

i of/ plaetsen

k Eccle. 2.14 Psalm. 49.13

l Eccl. 12.7 Sapi. 2.2.

m Dat is/ en sorget nu voor morgen/ want ghy en weet niet wat ghescheidē sal: laet u hedē benooghen/ morgen comt ooc dach ende raedt.

Dat iiij. Capittel.

1. Dooden ende die niets zijn/ ghelucskiger dan becommerde leuendighen/ 4. const ende vlijt der dwasen nijde onderworpen. 8. Eensaemheyt ellendich/ 13. arme kintlicke wijsheydt beter/ dan oude Coninckliche dwaesheyt. 17. God vreesen ende menschelicke vernuft te buytē gaen/ het troostelickste in desen eilendighen leuen.

1 IEk wendde my ende sach aen/ a alle die daer onrecht lijden/ onder der Sonnen: ende siet/ daer waren tranen/ der ghener die daer onrecht leden/ ende en haddē geenen trooster/ ende die hen onrecht deden/ die waren te machtich/ dat sy gheenen trooster hebben en conden.

2 Doe louede ick de dooden/ die alreede ghestoruen waren/ meer dan de leuendige/ die het leuen noch hadden.

3 Eñ dannoch beter/ dan die beyden/ die noch b niets en is/ ende de boose wercken niet en siet/ die onder der Sonnen gheschieden.

4 Ick sach aen den arbeydt ende gheschicklickheyt in allen saken: daer benijdet een den anderen: dat is oock ymmer ydelheydt ende moeyte.

5 c Want een sot slaet de vingheren in malcanderen/ ende verslint zijn vleesch.

6 d Het is beter een hant vol met ruste/ dan beyde vuysten vol met moeyte ende iammer.

7 Ick wendde my/ ende sach aen de ydelheyt onder der Sonnen.

8 e † Daer is een mensche alleene: eñ niet zijn tweedder/ ende en heeft noch kint noch broeder: noch en is zijns arbeyts geen eynde/ ende zijne oogen en worden des rijcdoms niet sat: wien arbeyde ick doch/ ende breke mijner zielen af? dat is oock ymmer ydelheyt/ ende een boose moeyte.

a Habac. 1.2 Eccle. 5.7

b Dat is/ die noch niet in sulcken ongeluck en leeft.

c Dat is/ Can yemãt wat so ismen hem vyant/ eñ de vyãt is doch selfs een dwaes/ die niets en cã/ dã dat hy hē selfs van hate martert/ daerom is het doch eē ellēdich wesen op aerden.

d Psal. 37.16 Prou. 15.16 1. Timo. 6.8

e † An. Wat ist [van den mensche] die alleen is/ eñ en heeft geen tweede paere.

f Gen.41.14
1.Sa. 16.13
g 2.par.33.11
2.Reg.25.3
h Leuendigen heet Salomo/ die daer heerlick leuen op aerden: als by haue ende anders in grooter pracht/ gelijck als ware het leuen ende de wereldt haer eyghen.
* Capittel v. Luther.
Ten eersten/ weest ghy vroom.
i 1.Sa.15.22
k† An. wát hy naerdert hem te hooré: brenget niet offer/ als de dwasen die daer niet en weten wat onrecht ghedaen is.
l† An. en conné niet doen dat aẽgenaem is.
a Psal. 115.3
Matt.6.7
b Deu. 23.21
Baruch 6.34
c Ten tweeden/ Verleydt niemanden.
d Dat is/ Verdedicht uwe verleydinghen/ als de valsche gheesten ende droomeren doen.
* Enghel heet hier / de Priesters/ende Leeraers.
e Eccle.4.1.
f of/ wechrööẽ.
g† And. so dat ghy denckẽ souder / dat Godt sulcx niet weté en soude: want sulckẽ gewelt-doender heeft zijn ouerste/ die neerstelick bedenckt wat hy doet. Ende daer zijn ander ouerste ouer die beyde. Eñ bouen die op der gantscher aerden: is dien Coninck / die hem te breden houdt met zijnen arbeydt.
h Dat is / hy heerschet ouer alle dinc/ ende hanthauet het landt / dat het niet en veruallen eñ verwoeste/ dwelc dan eens Conincx ampt ende naem is.

So is het ymmer beter/ twee dan een: wánt 9 sy ghenieten doch haers arbeyts wel.

Valt haerer een / so helpt hem zijn gheselle 10 op: wee dien/ die alleen is: wanneer hy valt/ so en is daer gheen ander/ die hem op helpt.

Oock wanneer twee by malcanderen ligghen/ verwermen sy hen doch/ hoe can een alleen warm worden? 11

Een can ouerweldicht worden: doch twee 12 connen wederstaen : want een drijvoudich snoer en breeckt niet lichtelick ontwee.

Een arm kint dat wijs is/ is beter dan een 13 out Coninck/ die een dwaes is/ ende en weet hem niet te voorsien.

f Eener comt wt der ghevanckenisse ten 14 Coninckrijcke/ g ende een ander die in zijnen Coninckrijcke ghebooren is/ verarmet.

Ende ick sach/ dat alle de h leuendigẽ on- 15 der der Sonnen/ wandelen by eenen anderen kinde/ dat in des ghenen stede sal opcomen.

Ende des volcx/ dat voor hem heuen ginc/ 16 was geen eynde/ ende des dat hem na ginck: ende en werden zijner doch niet vrolick: dat is oock ymmer ydelheyt/ ende een iammer.

* Bewaert uwen voet/ wanneer ghy ten 17 huyse Gods gaet i eñ k† comt dat ghy hooret: dat is beter dan der dwasen offer: want sy en l† weten niet wat sy quaets doen.

Dat v. Capittel.

1. Met God en salmen niet lichtueerdich spreken/ noch hem belouen/ 7. onbillicheyt is vele in den lande/ ende wort dannoch behouden. 9. Gierichheyt is onuersadelick/ 12. ende brenghet somwijlẽ met grooter moeyte/ groote schade. 17. Zijnes arbeyts ende goets/ met gerusticheyt ghenieten/ is een gaue Godts.

Weest niet snel met uwen monde/ ende 1 en laet v herte niet haestẽ/ wat te spreken voor Gode: want Godt is inden hemel/ ende ghy op aerden/ a daerom laet uwer woorden weynich zijn.

Want waer vele sorghens is/ daer comen 2 droomen ende waer vele woorden zijn / daer hoortmen den sotten.

b Wanneer ghy Gode uwe gelofte doet/ 3 so en vertreckt het niet te houden: want hy en heeft gheen welbehaghen aen den sotten: wat ghy beloeft / dat houdt.

Het is beter dat ghy niets en beloeft / dan 4 dat ghy niet en houdet / wat ghy gheloeft.

c Laet het uwen monde niet toe / dat hy v 5 vleesch verleyde : ende en spreeckt niet voor den* Enghel: Ick ben d onschuldich: Godt mochte toornich worden op uwe stemme / eñ verderuen alle wercken uwer handen.

Waer vele droomen zijn/ daer is ydelheyt 6 ende vele woorden: doch vreest ghy Godt.

e Siet ghy den armen onrecht doen / ende 7 recht ende gerechticheyt inden lande f wechrucken : soo en verwondert v des g† voornemens niet: wánt daer is noch een hooger hoeder / ouer den hooghen / ende daer zijn noch hoogher ouer die beyden.

Daerenbouen is noch de Coninck in den 8 gantschen lande/ h het velt te bouwen.

Wie ghelt lief heeft/ die en wort des ghel- 9 des nemmermeer sat: ende wie rijckdom lief heeft : die en sal daer gheen nutticheyt van hebben: dat is oock ydelheyt.

Want waer veel goedts is / daer zijn vele 10 die het eten : ende wat batet het dien/ die het heeft/ dan dat hy het met den oogen aensiet?

11 * Wie arbeydet/ dien is den slaep soete/ hy hebbe weynich ofte vele ghegeten: i daerenteghen de ouervloedicheyt des rijcken / en laet hem niet slapen.

12 Dat is een boose plaghe/ die ick sach onder der Sonnen : Rijckdom bewaren ter schade/ diens/ dien heeft.

13 Want de k† rijcke comt om met grooten iammer: ende soo hy eenen sone ghegenereert heeft/ dien en blijft niets in der hant.

14 l Ghelijck als hy is naeckt van zijns moeders lijue gecomen/ so vaert hy weder henen/ als hy ghecomen is/ ende en neemt niets met hem van zijnen arbeyt in zijner handt/ wanneer hy henen vaert.

15 Dat is een boose plage/ dat hy henen vaert als hy ghecomen is: wat helpet hem dan/ dat hy inden wint ghearbeyt heeft?

16 Alle zijn leefdaghe heeft hy in duysteren gegeten/ ende in grooten onmoet/ ende kranckheyt ende treuricheyt.

17 m So sie ick dat nv voor goet aen/ dat het fijn zy/ wanneermen eet ende drinct/ eñ goets moets is/ in allen arbeyt / die een doet onder der Sonnen/ alle zijn leefdage/ die hem God gheeft: want dat is zijn deel.

18 Want welcken mensche Godt rijckdom/ ende goeden ende ghewelt gheeft/ dat hy daer van eet ende drinckt voor zijn deel/ eñ vrolick is in zijnen arbeyt/ dat is een gaue Godts.

19 Want die en ghedenckt niet veel aen het ellendich leuen / dewijle dat God zijn herte met vreuchden veruult.

Dat vj. Capittel.

1. Der ghierighen rijcke quale ende plaghe.

1 Daer is een ongheluck / dat ick sach onder der Sonnen / ende is ghemeyn by den menschen.

2 a Een die Godt rijckdom / goederen/ ende eere ghegheuen heeft / ende hem niets en ontbreeckt/ dat zijn herte begeert: ende Godt hem doch gheen macht en geeft des seluen te ghenieten/ maer een ander verteert het : dat is ydelheyt / ende een boose plaghe.

3 Wanneer hy alreede hondert kinderen generéert/ ende hadde sulck een lanck leuen/ dat hy vele iaren ouerleefde: ende zijn ziele en versadichde haer doch des goets niet/ ende bleue b sonder graf: van dien spreke ick/ dat een ontijdighe gheboorte beter zy/ dan hy.

4 Want in ydelheyt comt hy / ende vaert in der duysternisse henen/ ende zijnẽ name blijft in der duysternisse bedeckt.

5 c† Hy en wordt der Sonnen niet vrolick/ ende en weet geen ruste/ noch hier noch daer.

6 Wanneer hy oock twee duysent iaer leefde/ so en heeft hy doch nemmermeer eenẽ goeden moet: comt niet alle dinck aen een plaetse?

7 Eenen yeghelicken mensche is arbeyt opghelevt/ na d† zijner mate / doch het herte en can niet daer by blijuen.

8 e Wánt wat richtet een wijs man meer wt/ dan een sot? wat onderstaet hem de arme/ dat hy onder den f leuendighen wil zijn.

9 Het is beter het tegenwoordige goet g† gebruycken/ als na anderen ghedencken: dat is oock ydelheyt ende iammer.

10 Wat is het / wanneer eener schoon hooch beroemt is? so weetmẽ doch dat hy een mensche is: ende en can niet twisten met dien/ dat hem te machtich is,

* Arbeydt is goet ende ghesondt: gierichheyt verderft lijf ende ziele. Syr. 31.1.3
i Job 20.20
k† And. rijckdom comt om/ door boosen handel.
l Job 1.21
1.Tim. 6[illegible]
m Eccle. 1.[illegible] ende 2.24. ende 3.22. 1.Timo.4.[illegible] 2.Timo.3.4
a Dat.5.[illegible]
b Dat is [illegible] begrauen [illegible] niet [illegible] maeckt.
c† And. [illegible] heeft [illegible] ende [illegible] niets [illegible] heeft [illegible] ruste [illegible]
d† And. [illegible] monde [illegible] weghen [illegible]
e Dat is [illegible] zijn [illegible] wijse [illegible] met [illegible] richt [illegible] O ware [illegible] dien ofte [illegible] staẽ/ hoe [illegible] soude het [illegible] gaen. [illegible] terwaerts.
f Dat is [illegible] wel leuen [illegible]
g† And. [illegible] schouwen.

Want des ydelē dincx is te vele: wat heeft 11 een mensche meer daer van?

* Want wie weet wat den mensche nut is 12 in den leuen / so lange als hy leeft in zijner ydelheyt / welcke wech vaert als eē schaduwe? of wie wil den menschen segghen / wat h nae hem comen sal / onder der Sonnen?

Dat vij. Capittel.

1. Menigerley leere / den goede te volgen / ende het quade te myden.

1 EEn a goet geruchte is beter dan goede salue / ende den dach des doots is beter dan den dach der gheboorten.

2 Het is beter in het b klaechhuys gaen / dan in het drinckhuys: in ghenen is het eynde alder menschen / c† ende de leuendighe nemet ter herten.

3 Treuren is beter dan lacchen: want door treuren wort het herte ghebetert.

4 Het herte der wysen is inden klaechhuyse: ende het herte der dwasen / in den huyse der vreuchden.

5 d Het is beter het schelden des wijsen hooren / dan hooren den sanck der dwasen.

6 Want het lacchen der dwasen / is als het knetteren der doornen onder den potten: ende dat is oock ydelheyt.

7 Een e† wederspannige maeckt eenen wijsen onwillich / ende verderft een mildt herte.

8 f Het eynde eens dincx is beter dan zijn begin: een g† gheduldich gheest is beter dan een hooch gheest.

9 h Weest niet eens snellen ghemoets te toornen: want de toorne rustet int herte eens sotten.

10 Spreeckt niet: Wat isset / dat de voorgaenghen dagen beter waren dan dese? want ghy vraghet sulckes niet wijsselicken.

11 De wijsheyt met eenen erue is goet / ende i† helpet / dat hem eener der Sonnen verheughen can.

12 Want gelijck als de wijsheyt beschermt / soo beschermt het ghelt oock: doch de bekentenisse der wijsheyt gheeft het leuen dien / diese heeft.

13 Siet aen de wercken Gods: want wie can dat slecht maken / dat hy cromt?

14 Aenden goeden daghe weest goeder dinghen / ende den boosen dach neemt oock voor goet: want desen schept Godt neuens genen / daerom dat de mensche niet wetē en sal / wat toecomende is.

15 Allerley hebbe ick ghesien / den tijdt ouer mijner ydelheyt: daer is een rechtueerdighe / ende comt om in zijner gherechticheyt: ende daer is een godloose / die leeft langhe in zijner boosheyt.

16 k Weest niet al te rechtueerdich / ende niet al te wijs / dat ghy v niet en verderuet.

17 Weest niet al te godloos / ende en dwaset niet / dat ghy niet en steruet te ontijden.

18 Het is goet dat ghy dit vatet / ende het gene oock niet wt uwer hant en latet: wāt wie God vreest / die outgaet dien alle.

19 De wijsheyt sterckt den wijsen meer dan thien gheweldighe die inder stadt zijn.

20 m Want daer en is geē mensche op aerdē die wat goets doet / ende en sondicht niet.

21 n Neemt oock niet ter herten alles wat men seydt: dat ghy niet hooren en moetet / dat v uwe knecht vloecket.

22 Want v herte weet wel / dat ghy anderen oock dickwils ghevloeckt hebt.

23 Dinck alles hebbe ick wijsselickē versocht: o ick dachte: Ick wil wijs zijn: doch sy quam verder van my.

24 Het is verre / wat sal het zijn? ende is seer diepe / wie sal het vinden?

25 Ick keerde mijn herte / te ondervinden / eñ te gronderen / ende te soecken wijsheyt ende const / te ondersoecken der godloosen dwaesheyt / ende dwalinghe der dullen.

26 p Ende vandt / dat sulck een vrouwe / welckers herte een q nette ende strick is / ende hare handen banden zijn / bitterer zy dan de doodt: wie Gode behaecht / die sal haer ontcomen: daerenteghen de sondaer wordt door haer ghevanghen.

27 Siet / dat hebbe ick ghevonden spreeckt de Prediker / een na den anderē / op dat ick conste ondervonde.

28 Ende mijn ziele soecket noch / eñ en heeftse niet ghevonden: onder duysent hebbe ick eenen mensche gevonden: doch r geen vrouwe en hebbe ick onder dien allen ghevonden.

29 Alleene siet dat aen: ick hebbe ghevonden / s dat Godt den mensche heeft oprechtich gemaeckt: doch sy soecken vele t consten: * Wie is so wijs? ende wie can dat wtlegghen?

Dat viij. Capittel.

1. Wel doen en schaemt hem niet. 2. Gehoorsaemheydt Godts / ende der Ouerheydt / weert der menschen ongheluck. 11. Vertreckt der straffe / vermeerdert de boosheydt 14. Het beste in desen leuen / daer doch de rechtueerdighe des godloosen / ende hier teghen de godloosen des rechtueerdighen loon draecht / is / zijns arbeydts met vreuchden ghenieten. 16. Gods wercken zijn onbeuindelick.

1 DE wijsheyt des menschen a verlichtet zijn aenghesicht: b† wie daerenteghen c ongoedich is / die wort ghehaet.

2 Ick houde het woordt des Conincx / ende den eedt Godts.

3 Haestet niet te gaen van zijnen aenghesichte / ende en blijft niet in een boose sake: want hy doet wat hem ghelustet.

4 In des Conincx woort is ghewelt: d ende wie can tot hem segghen: Wat maeckt ghy?

5 e Wie het ghebodt houdt / die en sal niet quaedts ghewaer worden: ende eens wijsen herte weet tijt ende wijse.

6 Want een yeghelick voornemen heeft zijnen tijdt ende wijse: want des ongheluck des menschen is vele by hem.

7 Want hy en weet niet wat gheweest is: eñ wie wil hem segghen / wat noch worden sal.

8 f Een mensche en heeft gheen macht ouer den gheest / den gheest te weeren / ende en heeft geene macht ter tijt des doots / eñ en wert niet los ghelaten inden strijdt: ende het godloos wesen en verlost den godloosen niet.

9 Dat hebbe ick altemael ghesien / ende gaf mijn herte op alle wercken / die onder der Sonnen gheschieden: een mensche heerschet onderwijlen ouer den anderen / tot zijnen ongheluckе.

10 g Ende daer sach ick godloosen / die begranen h† warē: dis gegaen waren / ende gewandelt hadden in der heylighen stede / ende waren vergetē in der stadt / dat sy so gedaen hadden: dat is oock ydelheyt.

11 Dewijle dat niet haest en geschiet een oor-

Marginal notes:

* Job 28.12.

p Pro.7.21

q Want ouerspel verdiēt dē doot / eñ is des doodts schuldich.

r Dat is / hiertoe en behoort geen wijuisch weemoedich mēsche / maer eens mās gemoet die sulcx alles waghen / lijdē ende dragen can / als het ghelucke. Doch deselue zijn seltsaem: want wāneer sy hooren dat het niet in harer macht en staet / so wordē sy ongewillich ende en willen niets doen: eñ doē sy dānoch wat / dat niet wel en geluct / soo worden sy noch ongewilligher: sulcke zijn wijuen eñ niet mans.

s Gene.1.27

t Dat is / sy willen treffen / ende meynen / het moet hem

* Capit. viij. by anderen.

a Dat is / Wie een schalcheyt inden sin heeft ofte gedaē / die en siet niemāde vrolic noch recht aē: maer de ontschuldige siet vrolick ende seker.

Prou.17.24

b† An. ende de kracht zijns aenghesichts wort vandert.

c of, wreuelich of / vreck

d Job 9.12

e Leui.18.5

f Job 14.5

g Psal. 37.20

h† An. waren / dat sy weder quamen: ende die gewandelt haddē in heylister stede / dat die vergheten werden in der stadt / daer sy so recht in gedaen hadden etcet.

veel over de boose wercken/ daer door wordt het herte der menschen vol quaet te doen.

Wanneer een sondaer alreede hondert- 12 mael quaet doet/ ende doch langhe leeft/ so weet ick doch/ dat het dien wel gaen sal/ die Godt vreesen/ die zijn aenghesicht ontsien.

Want het en sal den godtloosen niet wel 13 gaen/ ende sullen ghelijck als een schaduwe/ niet langhe leven/ die haer voor God niet en vreesen.

Daer is een ijdelheydt die op aerden ghe- 14 schiet: daer zijn rechtueerdighe / dien gaet het wyst/ als hadden sy wercken der godloosen: ende daer zijn godloosen/ dien gaet het wyst/ als hadden sy wercken der rechtveerdighen: ick sprack: Dat is oock ijdelheyt.

i Eccle.2.24 ende 3.23

i Daerom loefde ick de vreuchde / dat de 15 mensche niet beters en heeft onder der Sonnen/ dan eten ende drincken/ en vrolick zijn / ende dat hem sulckes geworde vanden arbeyt/ alle zijn leef daghe / die hem God gheeft onder der Sonnen.

Ick gaf mijn herte te weten de wijsheydt/ 16 ende te sien de moeyte die op aerden geschiet/ dat oock eener noch dach noch nacht den slaep en siet met zijnen ooghen.

Ende ick sach alle wercken Gods: want 17 een mensche en can het werck niet vinden/ dat onder der Sonnen gheschiet: ende so de mensche meer arbeyt te soecken/ soo hy weynigher vindet: wanneer hy alreede spreeckt: Ick ben wijs/ ende weet het / soo en can hy het doch k niet vinden.

k Dat is / hy meynet wel te treffen / maer hy leyt doch altemael aent ghelucken.

Dat ix. Capittel.

1. Gods liefde oft haet/ caunen wt wtterlicken ende verganckelicken dingen niet speuren. 4. Wat de levendige voor voordeel hebben voor de doode/ 7. met vreuchde ende danckbaerheydt der gaven Gods genieten/ is des menschen deel. 11. Wijsheyt gaet boven macht.

Want ick hebbe sulcx altemael ter her- 1 ten ghenomen/ dat alles te doorgronden/ dat de rechtueerdigen ende wijsen zijn/ ende hare a† onderdanen / in Godes handt: doch kennet gheen mensche / noch de liefde noch den haet eenichs/ b† dien hy voor hem heeft.

a† And. knechten/

b† anders/ dat

c Job 9.22 Eccle.2.14.

c Het ontmoet den eenen als den anderen: 2 den rechtueerdighen als den godloosen: den goeden ende reynen/ als den onreynen: dien die offert/ als dien die niet en offert: ghelijck als het den goeden gaet/ so gaet het oock den sondaer: als het den d† meyneedighen gaet / soo gaet het oock dien/ die den eedt vreest.

d† An. zweerder

Dat is een quaet dinck / onder allen dat 3 onder der Sonnen gheschiet / dat het den eenen gaet als den anderen: daervan wort ooc het herte der menschen vol quaets/ ende dwaesheyt blijft in hare herten haer leef daghe: daer na moeten sy sterven.

Want by allen levendighen is / datmen 4 wenschet/ namelicken hope: (want een levendige hont is beter dan eenen dooden leeuwe.)

e Gen.3.19 Psalm.89.49 Hebr.9.27

f Dat is/ Sy mogen ghevert worden/ ende door den doot verschricken: maer de dooden en voelen niet.

e Want de levendige f weten dat sy sterven 5 sullen: daerentegen de dooden en weten niets: sy en verdienen ooc niet meer/ want hare ghedachtenisse is vergheten/

Datmense niet meer lief en heeft / noch en 6 hatet noch en benijdet: ende en hebben gheen deel meer op der werelt/ in allen dat onder der Sonnen ghescheidt.

So gaet henen/ ende eet u broot niet vreuch- 7 den / drinckt uwen wijn met goeden moet: want u werck behaghet Gode wel.

8 Laet uwe kleederen allewege wit zijn g ende g Matt.6.17 en laet uwen hoof de salue niet ontbreken.

9 h Ghebruyct des levens met uwen wijve/ h Pro.5.15 Deut.24.5. die ghy lief hebt/ soo langhe als ghy het ijdel leven hebt / dat u Godt onder der Sonnen ghegeven heeft/ so lange als u ijdel leven duert: want dat is u deel in den leven/ ende in uwen arbeyt/ dien ghy doet onder der Sonnen.

10 Alles wat u voor de hant comt te doen/ dat doet flucx: want inder hellen daer ghy henen varet/ is noch werck/ const / vernuft / noch wijsheyt.

11 Ick wendde my/ ende sach hoe het onder der i 1.Sa.2.18 Sonnen toegaet/ i dat ten loopen niet en helpt snelle zijn: ten strijde en helpt niet/ sterck zijn: ter neeringhe en helpt niet/ gheschickt zijn: ten rijcdom en helpt niet/ kloec zijn: dat een aengenaem zy/ daer en helpet niet toe/ dat hy een dinck wel can: maer het leydt altemael/ aen den tijdt ende den ghelucke.

12 k Oock en weet de mensche niet zijnen tijt: k Luce 12.40 maer gelijck als de visschen gevanghen worden/ met eenen schadelicken l† hame/ ende ghelijck als de voghelen met eenen strick ghevanghen worden: so worden oock de menschen berucket ter booser tijt/ wanneer sy onversiens over haer comt.

l Of/ anghel †an. visschghaer

13 Ick hebbe oock dese wijsheyt gesien onder der Sonnen/ die my groot dochte.

14 Dat daer een kleyne stadt was/ ende weynich lieden daerinne: ende daer quam een groot Coninck ende beleydese/ ende bouwede groote bolwercken daer rondtomme henen.

15 Ende een arm wijs man werdt daerinne ghevonden / die de selue stadt door zijn wijsheyt conde verlossen: ende gheen mensche en ghedachte desselven armen mans.

16 Doe sprack ick: m Wijsheydt is beter dan sterckheyt: n noch werdt des armen wijsheyt verachtet / ende zijne woorden niet gheluystert.

17 Dat maket / Der wijsen woorden ghelden meer by den stillen / dan der heeren schreyen by den dwasen.

18 o Want wijsheydt is beter dan harnasch: doch een eenich p boeve/ verderft veel goets.

m Prov. 6.7 n 1.Re.22.1 o Sapi. 6.1 p Dat is/ boeve verderft somtijds ...

Dat x. Capittel.

1. Menigerley wijse spreucken / ende profijtelicke leeringhen.

1 Also a† verderuen de schadelicke vlieghen/ goede salue: da croutune is onderwijlen dwaesheyt beter / dan wijsheyt ende eere.

2 Want des wijsen herte is te zijner rechter zijden: daerenteghen des sotten herte/ is te zijner slincker zijden.

3 Oock hoewel dat de dwaes selue dwaesachtich is in zijnen doen/ noch houdt hy alleman voor eenen dwase.

4 b Daerom wanneer eens gheweldighen c trotzen teghen uwen wille voortgaet / so en laet u niet vertoornen: want toegheuen d stillet groot ongheluck.

b Rom.12.19 c Of/ stoutheyt d Dat is/ ...

5 * Daer is een ongeluck dat ick sach onder der Sonnen: namelicken/ onverstant/ dat e† onder den gheweldighen ghemeyn is.

* Cap.3.16 e† An. van ... f Pro.17.

6 Dat een dwaes sitt in grooter weerdicheyt/ ende de rijcken hier beneden sitten.

7 f Ick sach knechten op peerden/ ende Vorsten te voete gaen/ als knechten.

8 g Doch wie eenen cuyle maeckt/ die sal daer selue in vallen: ende wie den tuyn verscheurt/ dien sal een slanghe steken.

9 Wie steenen wech h wentelt/ die sal daer moeyte mede hebben: ende wie hout klieft/ die sal daervan verseericht worden.

10 Wanneer een ijser stomp wort/ende aender snede onghesleper blijft/ so moetmen het met macht weder scherpen: alsoo i † volghet oock wijsheyt den vlijte.

11 Een * wasscher en is niet beter dan een slanghe/ die onbezworen steeckt.

12 De woorden wt den monde eens wijsen/ zijn lieffelick: daerentegghen des dwasen lippen verslinden hemseluen.

13 Het beginsel zijner woorden is dwaesheyt/ ende het eynde is schadelicke dwaelheyt.

14 Een dwaes maeckt vele woorden: want de mensche en weet k niet wat gheweest is: ende wie wil hem segghen/ wat na hem worden sal?

15 Den arbeydt der dwasen wordt hen suer: dewijle men niet en weet inde stadt te gaen.

16 l Wee v/ landt/ wiens Coninck een kint is/ ende wiens Vorsten vroech eten.

17 m Wel v/ landt/ diens Coninck edel is/ ende diens Vorsten ter rechter tijdt eten/ totter sterckte/ ende niet totter lust.

18 (Want door luyheydt sincken de balcken/ ende door traghe handen wordt het huys lekende.)

19 Dat maeckt het/ sy maken broodt totten lacchen/ ende n den wijn moet de o leuendighe verheugen/ ende het gheldt moet hen alle dinck te weghe brenghen.

20 Vloeckt den Coninck niet in uwer herten/ ende en vloect den rijcken niet in uwer slaepcamer: want de voghelen des hemels voeren de stemme wech/ ende die daer vederen hebben segghent na.

Dat xj. Capittel.

1. Hier zijn oock vele wijse sprêucken ende nutte leeringhen.

1 Laet a uwe broot ouer het b † water c varen/ so sult ghyt vinden op langhe tijdt.

2 d Deylt wt onder seuen ende onder achte: want ghy en weet niet wat voor ongheluck op aerden comen sal.

3 Wanneer de wolcken vol zijn/ so geuen sy reghen opde aerde: ende wanneer den boom valt/ hy valle teghen Zuyden ofte teghen Noorden/ na welcker plaetse hy valt/ daer sal hy ligghen.

4 Wie op den windt achtet/ die en zaeyt niet: ende wie op de wolcken siet/ die en e † maeyt niet.

5 f Ghelijck als ghy niet en weet den wech des windts/ ende hoe de beenen in moeders lijue bereydt worden: also en condt ghy oock Gods werc niet g weten/ dat hy doet ouer al.

6 Vroech zaeyet uwe zaedt/ ende uwe handt en late des auonts niet af: want ghy en weet niet h † of dit ofte dat wel gheraken sal: ende oft alle beyde wel gheraeckte/ so waert dies te beter.

7 Het licht is soete/ ende den oogen lieffelick/ de Sonne te sien.

8 Wanneer een mensche langen tijdt i † leeft/ ende is vrolick in allen dinghen/ k so ghedencke hy doch slechs der boosen daghen/ dat harer soo vele is: want alles wat hem ghescheidt is/ dat is ijdelheyt.

9 * Soo verheucht v/ jongheling/ in uwer ieucht/ ende laet uwe herte l goeder dinghen zijn in uwer ieucht: doet wat uwer herten lust/ ende uwen ooghen behaeghet: ende weet dat v God om dit alles sal voor het gherichte voeren.

10 m Laet n de treuricheydt wt uwer herten/ ende neemt het quaet van uwen lijue: want de kindtheyt ende ieucht is ijdelheyt.

* Cap. xij. Luth.
l dat is/ goets moets/ vrolick
m Cap. xij. Pagn. Munst.
n Spr. 30.23

Dat xij. Capittel.

1. Somma ende besluyt deses boecx/ Niets is vaste noch ghedurich/ dan alleen Godt/ ende zijn gherichte voorgaens van ieucht op voor ooghen hebben.

1 Ghedenckt aen uwen Schepper in uwer ieucht/ eer dan de boose daghen comen/ ende de iaren daertoe treden/ wanneer ghy sult segghen: Sy en behaghen my niet.

2 a Eer dan de Sonne ende het licht/ de Mane ende de Sterren duyster worden/ ende de wolcken weder comen na den reghen.

3 Te dier tijdt/ wanneer de wachters inden huyse beuen/ ende de stercken haer crommen/ ende de mulders ledich staen/ dat harer soo weynich geworden is/ ende de gesichten duyster worden door de vensteren:

4 Ende de deuren opder straten toegheslôten worden/ dat de stemme des mulderschen b lijselick werdt/ ende opwaket wanneer de vogel singhet/ ende alle dochteren des gesancx haer bucken.

5 Dat hem oock de hooghen vreesen ende ontsien op den weghe: wanneer den amandelboom bloeyt/ ende de sprinckhane beladen wordt/ ende alle wellust ophoudt (want de mensche vaert henen daer hy eewich blijft/ ende de klaghers gaen rontom henen op der strate.)

6 Eer dan den siluêren strick wech come/ ende de gulden bornsprônck verloope/ ende den eemer wtleke aen den bornput: ende het radt verbreke aen den bornput.

7 c Want het stof moet weder tot aerde comen/ als het geweest is: ende den gheest weder tot Gode/ dien ghegheuen heeft.

8 d Alle dinck is gantsch ydel/ sprac de Prediker/ gantsch ydel.

9 Deselue Predikeren was nz alleene wijs/ maer leerde oock den volcke goede leere: ende merckte/ ende ondergrondede/ e ende maeckte vele spreucken.

10 Hy sochte dat hy vonde aengename woorden/ ende schreef recht de woorden der waerheydt.

11 f Dese woorden der wijsen/ zijn spiessen ende naghelen/ geschreuen door den meester der ghemeynten/ ende van eenen herder gegeuen.

12 Hoedt v/ mijn sone/ voor anderê meer: want vele boecken makens en is gheen eynde/ ende vele prediken maeckt het lichaem moede.

13 Laet ons de hooftsomme aller leere hooren: g Vreest Godt/ h ende houdt zijne Geboden: want dat behoort allen menschen toe.

14 i Want Godt sal alle werck voor het ghe richte brenghen/ k dat verborghen is/ het zy goet ofte quaet.

a Mat. 24.29 Joel 2.10 ende 3.15
Met dese ghebroken woorden beschrijft hy het ouderdom eens mensche: wanneer de handen beuen/ de beenen hen crommen/ de oogê doncker worden/ de tanden niet wel en malen/ de hayrê grauw wordê/ ende de schouderê haer bucken/ de ooren haugen ende doof worden/ etcet.
b of/ heusch
c Eccle. 3.20 Gen. 3.19
d Eccle. 1.2
e 1. Re. 14.32
f Hebr. 4.12
g Apoc. 14.7
4. Esd. 16.68
h Mat. 19.17
i Mat. 12.36 Rom. 14.10 2. Cor. 5.10
k 1. Cor. 4.5

HET HOOGHE LIEDT Salomonis.

¶ Argument.

HEt derde boeck is ghenaemt Canticum Canticorum/ ende en is niet anders dan Allegorien: Want door gelijckenissen ende figuratie/ ende oneygen redenen/ bewijst hy wat grooter goet het zy/ met Godt vereenicht te zijne/ het welcke waerachtelick het opperste goet is. Godt wordt daer als een Bruydegom voorghestelt/ ende de gheloouighe ziele als een Bruyt. Daer wordt dickmael ghesproken van minne/ van ommehelsinghe/ van cussen/ van schoonheyt: Daermede heeft Salomo willen afmalen ende voor oogen stellen de aerdt/ natuere/ behaghelickheyt ende kracht der liefde/ ende eenicheyt die de gheloouighe ziele met haren Godt heeft. Also heeft de goddelicke goetheyt willen met ons babbelen/ dat is/ haer vriendelick toeboeghen/ om met ons te spreken: dewijle onder de menschen gheen soeter/ krachtigher/ noch wonderlicker dinck en is dan de liefde. Daerom en sal niemant hier wt yet bedencken/ dat onreyn ofte oncuysch zy. Het zijn hier al goede/ heylighe/ reyne ende cuysche dinghen. Dit boeck is ghenaemt Canticum Canticorum/ dat is/ het Liedt der Liederen: ghelijck of men seyde/ dat alderhooghste ende wtnemenste Liedt. Want als de Hebreen willen een wtnemende dinck beduyden/ so dobbelen sy het woordt. Alsoo segghen sy/ het Heylighe der Heylighen/ dat is/ het Alderheylichste.

Dat eerste Capittel.

1 Een a † hooghe Liedt Salomonis.

2 HY b cusse my met den cusse zijns monts: want uwe borsten zijn lieffelicker dan wijn.

3 Datmen uwe goede salue riecke: c uwen Name is een wtgeschudde salue/ daerom hebben u de maechden lief.

4 d Treckt my na u/ soo loopen wy: de Coninck voerde my in zijne camer: wy verheughen ons/ ende zijn vrolick ouer u: wy gedencken aen uwe borsten/ meer dan aen den wijn: de vromen hebben u lief.

5 Ick ben zwart/ doch gheheel lieffelick/ ghy dochteren Jerusalems/ als de hutten e Kedars/ als de f tapijten Salomonis.

6 Siet my niet aen/ dat ick soo zwart ben: g want de Sonne heeft my so verbrandt: mijner moeder kinderen toornen met my: men heeft my tot eener hoederinne der wijnbergen ghesett/ doch mijnen wijnberch dien ick hadde en hebbe ick niet behoedt.

7 Segghet my aen/ ghy/ dien mijn ziele lief heeft/ waer ghy weydet/ waer ghy rustet in den middaghe? dat ick niet h † henen ende herwaerts gaen en moet byden cudden uwer ghesellen.

8 Kent ghy u niet/ ghy schoonste onder den wijuen? so gaet henen wt op de i voetsporen der schapen/ ende weydet uwe bocken/ by de herders huysen.

9 Ick ghelijcke u/ mijn vriendinne/ mijnen reysighen getuyge aen den waghen Pharao.

10 Uwe wangen staen lieffelick inden spanghen/ ende uwen hals in de keteuen.

11 Wy willen u guldenen spanghen maken/ met siluveren puckelen.

12 Doe de Coninc k † hem herwaerts wendde/ gaf mijnen nardus zijnen reuck.

13 Mijn vriendt is my een bundelken myrrhen/ dat tusschen mijnen borsten hangt.

14 Mijn vriendt is my een druyue/ l † Cypher/ inden wijngaerden tot Engeddi.

15 m Siet/ mijn vriendinne/ ghy zijt schoone/ schoone zijt ghy: n uwe ooghen zijn als duyuen ooghen.

16 Siet/ mijn vriendt/ ghy zijt schoone ende lieffelick: onse bedde groenet.

17 Onser huysen balcken zijn cederen/ onse latten zijn o † cypressen.

Dat ij. Capittel.

1 ICk ben een a † bloeme te Saron/ ende een roose int dal.

2 Als een roose onder den doornen/ so is mijn vriendinne onder den dochteren.

3 Als eenen appelboom onder de wilde boomen/ so is mijn vriendt onder den sonen: ick sitte onder de schaduwe diens ick begheere/ b ende zijne vrucht is mijner kelen soete.

4 Hy voert my inden wijnkelder/ ende de liefde is zijn baniere ouer my.

5 c † Hy verquickt my met bloemen/ ende laeft my met appelen: want ick ben kranck van liefde.

6 Zijn slincke hant leyt onder mijnen hoofde/ ende zijn rechter handt omhelst my.

7 e Ick bezweere u/ ghy dochteren Jerusalems/ by den rheen ofte by den hinden opden velde/ dat ghy mijn vriendinne niet op en weckt/ noch op en f stuert/ tot dat het haer selue behaecht.

8 Dat is de stemme mijns vriendts: siet/ hy comt/ ende huppelt opde berghen/ ende springt opde kleyne berghen.

9 Mijn vriendt is gelijck een rhee of een ionc hert: siet/ hy staet achter onsen wandt/ ende siet door de vensteren/ en kijct door de tralien.

10 Mijn vriendt antwoordet/ ende spreect tot my: Staet † op/ mijn vriendinne/ mijn schoone/ ende comt herwaerts.

11 Want siet/ de ‡ winter is verganghen/ den reghen is wech/ ende daer henen.

12 De bloemen zijn voortgecomen inden lande/ de g † Meytijt is daerby gecomen/ ende de torteldujue laet haer hooren in onsen lande:

13 De vijgheboom heeft knoppen ghekregen/ h de wijnstocken hebben oogen gewonnen/ ende geuen haren reuck: staet op/ mijn vriendinne/ ende comt/ mijn schoone/ comt herwaerts.

14 Mijn duyue inde rotzholen/ inden i † steenscheuren: vertoont my uwe gestalte/ laet my hooren uwe stemme: want uwe stemme is soete/ ende uwe ghestalte lieffelick.

15 Vangt ons de vossen/ de kleyne vossen/ k die de wijnberghen verderuen: want onse wijnberghen hebben ooghen ghewonnen.

16 Mijn vriendt is mijne/ ende ick ben zijne/ die onder den l † roosen weydet.

16 Tot dat den dach coudt woort/ ende de schaduwen wijcken: keert om/ wort als een rhee/ mijn vriendt/ ofte als een ionck hert op den scheydberghen.

Dat iij. Capittel.

1 ICk sochte des † nachts in mijn bedde/ dien mijn ziele lief heeft: a ick sochte hem/ doch ick en vant hem niet.

2 Ick wil opstaen/ ende inder stadt ommegaen/

---

a † and. ouerschoon ende hubsch.
b Dit is ghesproken inden persoon vande bruyt Christi/ de H. kercke ofte ziele van allegelooуige/ welcke vā God in Christo Jesu/ als bruydegom der zielē ghetrout is. Wāt het God behaecht heeft dat in hem alle volh3 der godheyt woonen soude/ en door dien al te versoenen/ Col. 1. 20. Ende dit werdt ons al beteeckēt door desen cusse/ welcke liefde ende vrede beduyt. Gen. 27. 27. Daerom de Kercke spreect eerst.
c Eccle. 7. 1 Prou. 21. 1 Spr. 42. 1
d De Kercke en kēt haer niet te vermogen sonder haren bruydegō/ Joan. 15. 5
e Gen. 25. 12
f 2. Par. 3. 14
g Apoc. 7. 16 Psal. 121. 6
h † and. schijnende ende het gaen/ als een verhullede/ op etcet.
i dat is/ op de leere der Prophetē ende der Apostelen.
k † an. in zijnen sitten was/
l † and. Comphor/ of/ van Cypro/
m Cant. 6. 4
n Cant. 5. 12
o † and. dennen
a † and. lelie inden velde.

b Psalm. 119. 103
c † and. Omlegt my met wijnvaten. (an. druyuen) ende omstellet my/ etc.
d Cant. 8. 3
e Cant. 3. 5 ende 8. 4
f of/ opwecket
† Mijn schoone ... mijn reine ... Joan. 10.
‡ By den winter wordt verstaen het ongeloof/ ... Christus zijn Euangelie verdrijft.
g † and. sangh tijde.
h Cant. 7. 12
i † and. gaten der trappen.
k Psal. 80. ...
l † and. lelien.
† dat is/ van den mensche ... scheliche ... vleeschelicke ... sochte/ ... dupsternisse/ hem niet begrijpen/ Joan. 1. 5
a Cant. 5. 6

[illegible]gaen / op de wijcken ende ſtraten / ende ſoecken dien mijn ziele lief heeft : ick ſochte hem / doch ick en vandt hem niet.

3 Het vonden my de † wachters / die inder ſtadt omgaen : Hebt ghy niet gheſien dien mijn ziele lief heeft?

4 Doe ick een weynich ven voorby quam / daer vandt ick dien mijn ziele lief heeft : ick houde hem / ende en wil hem niet verlaten / tot dat ick hem brenghe in mijner moeders huys / in mijns moeders camer.

5 b Ick bezweere v / ghy dochteren Jeruſalems / by den rheen ofte hinden op den velde / dat ghy mijn vriendinne niet op en weckt / noch c opſtuert / tot dat het haer ſelfs luſtet.

6 Wie is die / † die daer opgaet wt der woeſtijne / als eenen rechten roock / als een geroock van myrrhen / wieroock / ende alderley pulver eens apotekers?

7 Siet / rontom het bedde Salomonis ſtaen tſeſtich ſtercke / wt den ſtercken in Iſrael:

8 Sy houdẽ alle zweerden / ende zijn geſchict te ſtryden : elck heeft zijn zweerdt aen zijner heupen / om der vreeſen wille inder nacht.

9 De coninck Salomo liet hem een d † bedſtede maken / vanden houte wt Libanon.

10 Derſeluer e calommen waren ſilveren / f † het voordeck gulden / het geſitte purpuren / den bodem midden inne was lieffelick gheplaveyt / om der dochter wille te Jeruſalem.

11 Gaet wt / ende ſchouwet aen / ghy dochteren Zions / den coninc Salomo inder croone / daer mede hem zijn moeder ghekroont heeft / aenden daghe zijner hoochtijt / ende aen den daghe der vreuchden zijns herten.

Dat iiij. Capittel.

1 Siet / mijn vriendinne / ghy zijt ſchoone / ſiet / ſchoone zijt ghy : uwe oogẽ zijn als duyven ooghen / tuſſchen uwe a vlechten : b uwe hayr is als de gheyten ſchare / die c † beſchoren zijn op den berghe Gilead.

2 d Uwe tanden zijn als de cudde met beſneden wolle / die wt der waſchſteden comen / die altemael tweelinghen draghen / ende geene onder hen is onvruchtbaer.

3 Uwe lippen zijn als een rooſenverwich ſnoer / ende uwe reden lieffelick : uwe wangen zijn als e † het afſnijdtſel aenden granaetappel / tuſſchen uwen vlechten.

4 Uwen hals is als den torẽ Davids / met borſtweerẽ gebouwet / daer aen duyſent ſchilden hangen / ẽ alderley wapenen der ſterckẽ.

5 f Uwe twee borſtẽ zijn als twee ionge rheetweelingen / die onder de g † rooſen weyden.

6 Tot dat den dach coudt werdt / ẽ de ſchaduwe wijcke : ick wil totten myrrhenberghe gaen / ende totten wieroockberghſkens.

7 Ghy zijt aller dinghen ſchoone / mijn vriendinne / ende daer en is gheen vlecke aen v.

8 Comt / mijne bruyt / van Libanon / comt van Libanon : gaet henen in / treedt herwaerts van der hoochte Amana / vander hoochte Senir ende Hermon : vanden wooninghen der leeuwen / vanden berghen der h † leopardẽn.

9 Ghy hebt my het herte ghenomen / mijn ſuſter / lieve bruyt / met uwe ooghen eene / ende met uwer halsketen eene.

10 Hoe ſchoone zijn uwe borſten / mijn ſuſter / lieve bruyt : uwe borſten zijn lieffelicker dan wijn / ende den reuck uwer ſalue overtreedt alle kruyden.

11 Uwe lippen / mijn bruyt / zijn als druppende heunichſeem : heunich ende melck is onder uwer ooghen / ende uwer kleederen reuck is als den reuck Libanon.

12 Mijn ſuſter / lieve bruyt / ghy zijt eenen † beſloten hof / een beſloten bornſpronck / eenen verſeghelden bornput.

13 Uwe vrucht is als eenẽ luſthof vã granaetappelẽ met edele vruchtẽ / cypperẽ met nardus:

14 Nardus met ſaffraen / calmus ende caneel / met alderley boomen des wieroocx / myrrhen ende aloes / met allen beſten kruyden.

15 Als een hoffonteyne / als een fonteyne levendiger wateren / die van Libanon vlieten.

16 Staet op Noordenwint / ende comt Zuydenwint / ende waeyt door mijnen hof / dat zijne kruyden druppen : i mijn vriendt come in zijnen hof / ende ete zijn edele vruchten.

Dat v. Capittel.

1 Ick come / mijn ſuſter / lieve bruydt / in mijnen hof : ick hebbe mijn myrrhe met tſamen mijnen kruyden afghebroken / ick hebbe mijns zemus met mijnen heunich gegeten / ic hebbe mijns wijns met mijn melc ghedroncken : etet / mijne lieven / ende drinckt / mijne vrienden / ende wordt droncken.

2 Ick ſlape / doch mijn herte waeckt : daer is de ſtemme mijns vrients / die aenklopt : Doet my op / lieve vriendinne / mijn ſuſter / mijn duyve / mijn vrome : want mijn hooft is vol dauws / ende mijne hayren vol nachts druppelen.

3 Ick hebbe mijnen roc wtgetogen / hoe ſal ic hem weder aentrecken? ic hebbe mijne voeten ghewaſſchen / hoe ſal ickſe weder beſudelen?

4 Doch mijn vriendt ſteeckt zijn handt door een hol / ende mijn lijf beeft daer voor.

5 Doe ſtont ick op / dat ick mijnen vriende op dede : mijne handẽ druppen met myrrhen / ende myrrhen liepen over mijne vingeren / aen den grendel / aen den ſlote.

6 Ende doe ick mijnen vriendt opghedaen hadde / was hy wech ende henen gegaen : doe ghinck mijn ziele daer wt na zijnen woorde : a ick ſochte hem / doch ick en vant hem niet : ick riep / doch hy en antwoorde my niet.

7 Het vondẽ my de wachters / die inder ſtadt omgaen / die ſloeghen my wonden : de wachters op den mueren namen my mijnẽ ſluyer.

8 b Ic bezweere v / ghy dochterẽ Jeruſalems / vindet ghy mijnen vriendt / ſoo ſegt hem / dat ick van liefde kranck ligghe.

9 Wat is uwe vriendt voor anderen vriendẽ / O ghy † ſchoonſte onder den wijuen? Wat is uwe vriendt voor anderen vrienden / dat ghy ons ſo bezworen hebt?

10 Mijn vriendt is wit ende root / c † wtghecoren onder vele duyſent.

11 Zijn hooft is het fijnſte gout / zijne hayren zijn kroes / zwart als een rave:

12 Zijne † ooghen zijn als duyvenoogen / aen de waterbeken / d † met melck ghewaſſchen / ende ſtaen in de e volheyt.

13 Zijne kinnebacken zijn als de waſſende kruythofkens der apotekers : zijne lippen zijn als rooſen / die met vlietẽde myrrhẽ druppen.

14 Zijne handen zijn als gulden ringhen vol turckoyſen / zijn lijf is als reyn elpenbeen / met ſaphyren f verciert.

15 Zijne g beenen zijn als marmercalommen / ghegrondet op gulden voeten : zijn gheſtalt is

† Alle gheloovighe worden eenen beſloten hof genaemt / Eſaie 51.3. daer alle hemelſche goedẽ in beſlotẽ zijn : of een hof daer alle gelooviqe in beſloten / ẽ met de hemelſche wake bewaert wordẽ.

i Pſal. 34.8

i Cap. v. Pa[illegible] guin. Luth.

De B. comt tot zijn bruyt de H. kercke / ende helpt ſe / als zijn leere voor goet bekent werdt : welc by melc / heunich / myrrhe verghelecken wordt.

a Cant. 3.1

b Cant. 2.7 ende 3.5

† Schoonheyt [illegible] inde bruyt beduyt ſuyverheyt. Sap. 7.22

c † and. een baendragher.

† Cant. 1.15

d † an. die haer met melc waſſchen / ende ſitten bydé volle vaten / of woonen aen een ghenoechtighe plaetſe.

e Vollige aengeſicht ẽ oogen meynt hy / ẽ die niet verballen o fruimpelich zijn.

f of / gheruſtet

g Syr. 26.24

als Libanon/wtvercoren als cederen.
Zijn kele is soet / ende gantsch lieffelick/ 16 een sulcken is mijn vriendt / mijn vriendt is een sulcken/ghy dochteren h † Jerusalems.

h † and. Jerusalem.
17. Waer is uwe etc. soecken Cap.vj. mijn vriendt etc.

Dat vj. Capittel.

Waer is uwe vriendt henen ghegaen/O 1 ghy schoonste onder de wijuen? waer heeft hem uwe vriendt henen gewendet? so willen wy met v hem spreken.
Mijn vriendt is henen afgegaen in zijnen 2 hof/ tot den kruydthouekens / dat hy hem weyde onder de houen/ende a † roosen breke.

a † lelien

Mijn vriendt is mijne / ende ick ben zijne/ 3 die onder de roosen hem weydet.
b Ghy zijt schoone / mijn vriendinne / als 4 † Thirza/ lieffelick als Jerusalem/ verschrickelick als heyrspitzen.

b Cant.1.15
c 1.Re. 14.17 ende 16.8.15
† and. die/die yeghelick wel ghevalt.

(Wendet uwe ooghen van my/ want sy 5 maken my yverich) d uwe hayren zijn als een cudde gheyten / die e † op de berghen Gilead ghesch oren zijn.

d Cant.4.1
e † and. daer glinsteren op/ etc.

Uwe tandē zijn als een cudde schapē/ die 6 wt der wassche comē/die altemael tweelingē dragen/ ende is geen onvruchtbare onder hen.
Uwe wanghen zijn als f † afrytsel aenden 7 granaetappel/tusschen uwen vlechten.

f † and. stucken

g Tsestich is der Coninginnen/ende tach- 8 tentich der h † bysl apersssen/ ende der maechden en is gheen ghetal.

g 1.Reg. 11.3
h † and. bijvrouwen/

Doch † eene is mijn duyue / mijn vrome: 9 eene is harer moeder de liefste / ende de wtvercorene harer moeder: doese de dochteren saghen / presen syse salich / de Coninghinnen ende de bysl apersssen loefdense.

† Moeder der Kercken/is de predicatie des woorts Gods/ welc eenich is Gal.4.26. Mijn kinderkens die ick wederom bare tot dat etc.

Wie is die hier voor breect/ als den dage- 10 raert/ schoon als de Mane / wtvercoren als de Sonne/verschrickelick als de heyrspitze?
Ick ben henen af inden notenhof ghegaen/ 11 te schouwen de i † spruyten aen der beke / te schouwen of de wijnstock bloeyt / of de granaetappelen groenden.

i an. tackens

Mijn ziele en wister niet/dat hy my totten 12 waghen k † Ammi Nadab ghesett hadde.

k † and. mijns vorstelicken [and. chijnsbaren of vrijwilligen] volcr.

Keert weder / keert weder/ O Sulamith: 13 keert weder/keert weder/ dat wy v aenschouwen: wat siet ghy aen / Sulamith/ de reyen l † te Mahanaim?

l † and. der heyrlegher?

Dat vij. Capittel.

Hoe schoone is uwen ganc inden schoe- 1 nen/ghy Vorsten dochter? uwe lendenē staen gelijck aen malcanderen/als twee spangen/die de meesters hant gemaect heeft.
Uwen navel is als eenen ronden beker/ 2 dien nemmermeer dranck en ontbreect: uwen buyc is als een tarwen hoop/ omme besteken met a † roosen.

a † and. lelien.
b Cant.4.5

b Uwe twee borsten zijn als twee ionghe 3 rheetweelinghen:
Uwen hals is als een elpenbeenen torren: 4 uwe oogen zijn als de dijcken tot Hesbon aen der poorte Bathrabbim: uwen neuse is als den torren op Libanon/die tegen Damascon siet:
Uwe hooft staet op v / als Carmelus: het 5 hayr op uwen hoofde is als de purpur des Coninckx/in bouwen ghebonden.
c Hoe schoone ende hoe lieffelick zijt ghy/ 6 ghy lieue/in wellusten?

c Cant.2.15

Uwe lengde is ghelijck eenen palmboom/ 7 ende uwe borsten den wijndruyuen.
Ick sprack: Ick moet op den palmboom 8 klimmen / ende zijne d † tacken grijpen: laet v uwe borsten zijn als druyuen aen wijnstocken/ende uwer neusen reuck als appelen:
9 Ende uwe kele als goedē wijn/die mijnen vriendt glat inga/ ende spreke vanden ouden.

d † an. twijghen

10 Mijn vriendt is mijne/ende hy houdt hem tot my.
11 Comt / mijn vriendt/ laet ons opt veldt henen wtgaen/ende op den dorpen blijuen:
12 Dat wy vroech opstaen tot den wijnberghen/dat wy sien of den wijnstock bloeye/ ende e ooghen ghekreghen hebbe: of de granaetappelboomen wtgheslaghen zijn/ daer wil ick v mijne borsten gheuen.

e Cant.2.13

13 De f † lelien geuen den reuc/ende voor onser deure zijn alderley edele vruchten: mijn vriēt/ ick hebbe v beyde nieuwe eñ oude behouden.

f † and. Alruynen/ of Mandragoren

Dat viij. Capittel.

1 O Dat ick v/† mijn broeder/die ghy mijner moeder borsten sooget/ daer buyten vonde/ende v cussen moeste/dat a † my niemandt v hoonede:
2 Ic woude v leydē/ende in mijns moeders huys brengen/daer ghy my leeren soudt: daer woude ick v drencken met gemaeckten wijn/ ende met den most mijner granaetappelen.
3 c Zijn slincke hant leyt onder mijnen hoofde/ende zijn rechter handt omhelst my.
4 d Ick bezweere v/ dochteren Jerusalems/ dat ghy mijn beminde niet opwecket / noch e opstueret/tot dat het haer selfs lustet.
5 Wie is die/die daer op vaert van der woestijne/ende lenet haer op haren vriendt? Onder den appelboom weckte ick v / daer uwe moeder v ghebooren hadde / daer met v ghelegen heeft/die v ghegenereert heeft.
6 * Settet my als eenen seghel op uwe herte/ ende als eenen seghel op uwen arm: want de liefde is sterck als de doot/ende yuer is vaste als de helle: haren gloet is yverich / ende een f vlamme des Heeren.
7 g Dat oock vele wateren niet en mogen de liefde wtblusschen/ noch stroomen haer versuppen: wanneer eener alle goedt in zijnen huyse om de liefde geuen woude/ so golde het alles niet.
8 Onse suster is kleyn / ende en heeft ghene borsten: Wat sullen wy onser suster doen/ wanneer mense nv sal aenspreken?
9 Is sy eenen muer/ † soo willen wy siluere bolwercken daer op bouwen: is sy een deure/ so willen wyse beuestigē met cederen h † palē.
10 Ick ben eenen muer/ende mijn borsten zijn als torrens: daer ben ick ghewordē voor zijnen ooghen/als die vrede vindet.
11 Salomo heeft eenen wijnberch te Baal-Hamon: i hy gaf den wijnberch den ‡ hoederen/dat een yegelic voor zijne vruchten brachte duysent silverlinghen.
12 Mijnen wijnberch is voor my: v/ Salomo/ behoorender duysent/ daerenteghen den hoederen twee hondert / met tsamen zijnen vruchten.
13 Ghy die woonet inden houen/laet my uwe † stemme hooren: de ghesellschappen mercken daer op.
14 Vliedt/‡ mijn vriendt/ende zijt ghelijck een rhee of ionghe hert opden kruydtberghen.

¶ Eynde des Hooghen Liedts Salomonis.

Corte wtlegginge op sommighe plaetsen der twee laetste boecken Salomonis / te weten / Ecclesiastes / ende Canticum Canticorum.

¶ Op Ecclesiasten / op het beghin des eersten Capittels.

Godt schict alle dinck na zijnen godlicken wille. Wy souden hem oock alle dinck beuelen / ende hem dancken voor zijn ghenade: Maer wy willen ende soecken dat wy niet en hebben / ende verachten dat wy hebben. Daermede maken wy ons dat teghenwoordige onnut / ende eten onsseluen op / door onse ongheloouicheyt ende groote ondanckbaerheydt. Wat Godt ons gegeuen heeft / dat verachten wy: wat wy niet en moghen noch en connen hebben / dat willen wy hebben. Van het ghene en verblijden wy ons niet / ende dit en hebben wy niet. Wat conde doch grooter plaghe ende ydelheydt op aerden zijn?

☞ Dat ij. Capittel / vers. 11.

11 Doe ick daerenteghen aensach alle mijne wercken / die mijne handt ghedaen hadde / ende / etcet.

Dat is / Ick werdt doch verhindert / dat ick niet en conde die vreucht ende hertenlust ghebruycken / die ick my bereydt hadde / ende ghelijck ick gedacht ende voorghenomen hadde. My quam altijts wat anders voor / dat my verhinderde / etc.

15 Doe dachte ick in myn herte: Dewijle het dan den dwase gaet / als my: waerom / etc.

Wt beuindinghe hebbe ick geleert / datmen hem seluen niet en mach noch op goeden raedt / noch boose daet verlaten. Godt alleen gheeft het gheluck / ende en doet niet na onse sinnelicheyt. Daerom leert Godt vreesen / ende beueelt hem uwen raedt. Hem en behaecht noch vermetenheydt noch onsinnicheyt.

24 Is het nv den mensche niet beter / dat hy ete ende drincke / ende zijne / etc.

Laet v ghenoeghen / ende danckt Godt voor het gene dat ghy hebt / Heb. 13. Wie dat doen can / dis heeft een sonderlicke ghenade van Godt / etc.

☞ Dat iij. Capittel.

1 Een yeghelick dinck heeft zijnen tijt / ende alle het voornemen onder den hemel / etc.

Alle dinck comt als Godt wil / ende niet als wy willen: ghelijck als wy geboren worden / ende steruen als Godt wil / ende niet als wy willen.

12 Daerom mercke ick / dat daer niet beters inne en is / dan vrolick zijn / ende / etc.

Hier en spreeckt Salomo niet van vol drincken ende oneerlick leuen: want hy seyt daer by / In zijnen arbeydt. Item / hy seyt oock: Dat is een gaue Gods: Want alle ander becommeringhe is een plaghe Gods.

16 Voorder sach ick onder der Sonnen steden des gherichts / daer was een / etc.

Een recht ghericht wort dickmaels verualscht ende omgekeert met valscher listicheyt ende boosheyt. So dat het oock by een goede ouericheyt niet recht toe en gaet / oock als alle dinck na het recht bestelt ende beuolen is. De raetsheeren en zijn niet alle goet ende deuchdelick. Dat verdriet dan der goeder ouericheyt: ende het is oock sonder twijffel Salomoni dickmael geschiedt. Hoe salmen dan nv doen? Men moet daeromme niet alle dinck laten vallen / maer op het alderneerstichste alle dinck besorghen / ende hemseluen op Godt verlaten / die de richter int landt is.

18 Ick sprack in mijn herte vanden wesen der menschen / daerinne Godt / etc.

Het wesen der menschen ende der beesten / gelijck het hier op aerden beuonden wort / wort alleleens aenghesien / aengaende de gheboorte ende het steruen. Aller menschen vernuft en weet niet anders: maer het geloove weet het wel anders ende beter / ende leert Gods gauen gebruycken met dancksegginghe / 1. Timoth. 4.

☞ Dat iiij. Capittel.

1 Ic wendde my / ende sach aen alle die daer onrecht lyden onder der Sonnen / ende / etc.

De alderbeste ouericheydt en can oock niet alle dinck beteren. Salmen daerom alle dinck laten varen? Neen. Houdt niet op alle gebreken na uwe vermoghen te beteren / ende beueelt het Gode / dat hy voort helpe. God sal sonder twijffel door uwen beuolen arbeydt ende ampt wat goets beschicken / als ghy hem aenroept ende om hulpe bidt.

13 Een arm kindt dat wijs is / is beter dan een oudt Coninck die een dwaes is / ende en weet / etc.

Het gaet gheheel wonderlick inder wereldt toe / daeromme weest alleenlick neerstich nae alle uwe vermogen int ghene dat v beuolen is: ende beueelt den wasdom Gode / ende bidt hem om hulpe ende bystandt.

15 By eenen anderen kinde / dat in des genes stede sal opcomen / etc.

Alle man siet op eenen iongen heere / ende hoopt dat van hem wat goets worden sal: maer het gaet dickmael ghelijck met Rehabeam der Salomons sone / ende met vele andere.

17 Bewaert uwen voet / wanneer ghy totten huyse Gods gaet / en comt dat ghy hooret / etc.

Erghert v niet in Gods woorden / lastert niet wat ghy niet en verstaet. Verstaet niet datmen alle dinck verachten sal / als het ghelooue in Godt gheleert wordt: maer doet wat v beuolen is / ende beueelt Gode de sake.

☞ Dat v. Capittel.

3 Wanneer ghy Gode een belofte doet / so en vertreckt het niet te houden: want hy / etc.

Onmeughelicke dinghen ende sotte beloften / en zijn gheen beloften. Ick swijghe noch van de beloften die tegen Gods woordt zyn / ende tegen het Christen ghelooue ghehouden worden: ghelijck nv zijn de Clooster beloften / ende diemen den Heylighen beloeft / door welcke wercken de menschen Godt willen versoenen. Maer ghy hebt beloeft na Gods wille te doen: blijft daer by / ende doet dat. En sulcken wille cont ghy wt Gods woort leeren.

13 Ende soo hy eenen sone ghegenereert heeft / dien en blijft niets in de handt / etc.

Nochtans rapen ende schrapen de gierighe met recht ende onrecht / om groot goedt te versamelen / ende ontschuldighen hen met de kinderen / dat sy die selue besorghen moeten. Maer mate is tot alle dinck goet. Godt geeft de kinderen / ende besorchtse oock: maer onrechtueerdich goet en stadicht den kinderen niet.

☞ Dat vj. Capittel.

9 Het is beter het teghenwoordighe goet te ghebruycken / als na den anderen gedencken: dat / etc.

Wat ghy hebt ende voor ooghen siet / dat heeft v Godt ghegheuen / ende het is Gods gaue: gebruyct dat tot nootdruft / ende en staet niet na yet anders / want dat is ydelheyt: laet v ghenoeghen aen het ghene dat teghenwoordich is.

10 Wat isset / wanneer eener schoon hooch beroemt is? so weetmen doch dat hy een / etc.

Een mensche is een mensche. Zijnen name / dat is / wat fame of gheruchte hy hebben soude op der aerden / goet ofte quaet / dat was al ghenaemt / dat is / verordent by Godt / eer hy geboren werdt. Wat wil hy dan vele disputeren met den Machtichsten / dat is / met Godt? Hy en doet niet meer dan dat hy hemseluen daermede besondicht / ende is daerenbouen geheel onvruchtbaer. Daerom doet altijt wat goets tot Gods eere / ende ghedenckt: Ick sie wel hoe vele dinghen qualick ghedijen / daerom wil ick doen / etc.

☞ Dat vij. Capittel.

2 Het is beter in het klaechhuys gaen / dan in het drinckhuys: in genen is het eynde / etc.

Dese reden heeftmen seer onrecht gebruyckt tegen des texts meyninge. Dat huys des blijschaps

sis/ als ghy een Monicken meyninghe gheleert hebt/ aldus: Jck wil my gheuen tot vrede/ ick en wil met de wereldt niet meer te doen hebben/ daerom dat het niet recht toe en gaet. Jck en wil geen wijf nemen/ so en moet ick gheen huyssorghe hebben. Jck wil mijn beuolen ampt overgheuen. Maer dat Treurhuys is/ als ghy de werelt met gheestelicke ofte wereltlicke regeringhe moet dienen/ soo leyt v den duyvel op den necke/ ende de ondanckbare werelt verdruckt v. Maer ghy eert Godt daermede/ ende wordt verstandich/ leerende v seluen op Godt verlaten. Alleenlick en bedroeft v niet/ latet Godt beschicken/ etc.

Neemt oock niet ter herten alles watmen seyt: dat ghy niet hooren en moetet/ etc. 21

Denckt doch op dese woorden/ want het sal v veel onlusts benemen. Laet v niet altijts de ooren volblasen. Wy willen alle menschen deuchdelick hebben/ maer selue en willen wy niet deuchdelick zijn. Maer en verlaet hierom niet/ wat ghy behoort te doen.

Ende vandt dat sulck een vrouwe/ welckers herte een nette ende/ etc. 26

De vrouwe is gheschapen om den man te dienen/ ende kinderen voort te brenghen: ende in dat werck is sy een edel gaue Gods/ sonder de welcke de wereldt niet en conde staen. Maer als sy met haer wijsheyt wil heerschappye hebben/ dan streckt sy haer te verre/ ende dat is een onlijdelic dinc/ etc. Het en is niet goet/ noch niet nut/ datmen de vrouwen laet regeren in wereltlicke regeringhe/ gelijck hier nae staet: Maer gheen vrouwe en hebbe ick onder alle die ghevonden/ etc. Want de vrouwen en zijn daer toe niet gheschapen/ maer tot de huyshoudinghe/ etc.

Dat viij. Capittel.

Jck houde het woordt des Coninckx/ ende den eedt Gods. 2

Salomo spreeckt hier als een ondersaet/ en leert der overicheyt ghehoorsaem zijn/ nae de gezworen ghehoorsaemheyt/ naest Godt. Wil nv yemandt onghehoorsaem of oproerich zijn/ soo valt hy in de straffe der overicheydt/ ofte in Gods strenghe oordeel. Als hy dan inden noodt comt/ soo wilde hyt wel beter hebben/ maer dan ist te spade.

Een mensche heerschet somtijdts over den anderen/ tot zijnen ongheluckе. 9

Een tyrannische overicheyt verliest dat gemeyn ghebedt/ so moet sy dan vergaen. Daer na en ghedenckt mense niet meer. Ende men en can oock de deuchdelicke regeerders niet lijden/ so ondanckbaer is de werelt/ etc. Daerom schickt Godt ons somtijdts krijch ende ander ongheluck toe.

Daer zijn rechtveerdige/ dien het gaet iust als hadden sy wercken der/ etc. 14

Weest daerin niet becommert/ veracht ghy oock de werelt/ die v veracht/ ende doet nochtans dat v van uwes ampts weghen toebehoort/ ende verblijdt v/ van dat God v ghegheuen/ ende ghy voorhanden hebt.

Dat ix. Capittel.

Want by allen leuendighen is/ datmen wenscht/ namelicken hope/ etc. 4

Doet wat v beuolē is/ dewijle ghy leeft/ daer na sult ghy vergheten wesen: maer Godt en vergheet v niet. Doet niet quaets/ om der menschen liefde of haet: want ghy moet steruen/ ende dan is sulcx al te vergheefs/ ende vergheten.

Ende een arm wijs man werdt daer in ghevonden/ die de selue stadt door zijn wijsheyt/ etc. 15

Sulcke weldaet is haest nae den noodt vergheten/ ende teghen sulcx mans wijf of kinderen niet ghedacht. Die dit wil bedencken/ die en soude der werelt niet dienen. Christus en conde het oock niet beter hebben. Hoe fijne mannen zijn de Propheten gheweest. De heylighe Paulus was oock een sonderlick prediker: maer als Paulus wech reysde/ so waren de valsche Apostelen de beste ende heylichste/ ende Paulus werdt veracht.

Dat x. Capittel.

Een wasscher en is niet beter/ dan een klappe die onbezworen steeckt. 11

Een wijs man gheeft goeden raedt: een onnutte spotter bederuet al met zijnen boosen raedt/ ende brengt landen ende steden tot schade. Sulcke zijn alomme vele int regiment/ ende by de heeren/ etc.

Op de Cantica.

Salomo hadde in zijn landt grooten vrede ende eerlickheyt/ ende alle dinck was daer in een costelicke ordeninghe/ ende goet regiment/ verbaet met alle eerbaerheydt. Waer aen oock de andere Coninghen ende landen haer moesten verwonderen. Bouen desen werdt daer oock Gods woordt reyn gheleert/ ende den dienst Gods costelick/ nae het wtgheuen des godtlicken woordts wtghericht. O wat een groote ghenade Gods is dat/ als het alsoo in een stadt of landt toegaet/ dat Gods woort daer is/ ende een eerbaer regiment tot straffe der boosen/ ende behulp der goeden. Daer is wel om te bidden/ ende Godt te dancken/ alsmen een weynich van sulcke ghenade in het landt siet. Sulcx bekent Salomo/ dat het niet zijne/ maer Gods regiment is/ ghelijck het oock inder waerheydt is. Ende hy maeckt in dit Liedt hem ende zijn volck tot een huysvrouwe/ ende Godt tot eenen getrouden man ofte huyshouder. Hy danckt hem voor sulcke liefde ende ghenade/ ende bidt dat Godt alsoo voortaen met zijn woordt ende regiment wil huyshouden in zijn Coninckrijcke: want sonder hem en helpt geen wijsheydt noch voorsichticheydt. Wederom leert/ vertroost/ ende loeft hier Godt oock zijn volck/ ghelijck een ghetrouwe man zijn wijf ofte volck/ ende beloeft haer alle liefde ende vriendtschap: ende noemtse Schoone/ daerom dat sy haer met sulcken regimente Gods laet regeren. Ende wordt daeromme oock een goede huyshouderse ofte huysmoeder/ nae allen wille haers heerlicken lieuen mans/ die zijnen wijue in sulcke ghehoorsaemheyt ende liefde vele dinghen int beste afnemen can/ of schoon alle dinck niet so recht wel en gaet: ghelijck oock een verstandich vriendelic man moet met zijnen wijue omgaen. De vrouwe spreeckt hier eerst: ende wanneer de man antwoordt/ ende de vrouwe weder spreeckt/ dat can een verstandich leser wel mercken. Jst dat ghy de meyninghe aller woorden niet en condt doorgronden/ soo hebt ghy doch hier de meyninghe in een corte somma verbaet. Vele hebben wonderlicke speculatien op dit Liedt ghemaeckt: Maer sy hebben goede policie veracht als een wereltlick dinck/ etc.

DE PRO-

DE PROPHECIEN DER PROPHETEN.

Luce.4.44.

Dit zijn de Woorden die ick tot v sprack / doe ick noch by v was: namelijck/dat het noodich was alles veruult te worden al wat van my ghescreuen is in de Wet Mosis/in den Propheten/ende in den Psalmen.

2.Pet.1.20.21.

Daer is noyt gheen Prophecije wt eyghener ingheuinge ghe-schiet/etc. Maer de heylige menschen Godts hebbense ghesproken / ghedreuen zijnde vanden heylighen Gheest Godts.

Ieremie.35.14.15.

Ick hebbe v ghestadelijck laten prediken / ende nochtans en hoort ghy my niet. Desghelijcx hebbe ick oock ghestadelijck tot v ghesonden alle mijne knechten de Propheten/ende laten segghen: Bekeert v een peghelijck van zijnen boosen wesen/ende betert uwe weghen.

TOT DORDRECHT,
By Peeter Verhaghen, naest Princen Hof, in de Druckerije.
Anno. M. D. LXXXVII.

Dit zijn de Propheten/ so sy na malcanderen veruolghen.

DE PROPHEET ESAIA.

Argument.

HIer na volghen de Boecken/of openbaringhen/ ofte Sermoonen/ofte Oratien der Propheten. De Propheten waren lieden/ die toecomende dinghen voorseyden/ende Godts heylighe Woort vercondichden/Philosophen ofte wijse mannen/ Predikers ende heylige dienaers/Priesters ofte anders wtnemende ende wtuercoren mannen/ wt de ghemeyne menschen:ende leerden ende onderwesen/hoemen behoorde wel ende heylichlijck te leuen. Sy waren wonderlijc in heylicheyt eñ eerbaerheyt des leuens/ in de Religie/ in wetenschap/ in yuericheyt des Geests/ in stantuasticheyt/ende moedicheyt/ in bequaemheyt der tonghe/ende welsprekentheyt/ vol aller cracht. Het is openbaer/ dat in de oude tijden eñ Middeleeuwe/ vele wtnemende Propheten gheweest zijn/ onder de welcke waren Samuel/ Helias / Nathan/ Heliseus/ Micheas Jemle sone: der welcker Prophetien ende openbaringhen/ en zijn niet gheheel tot onsen handen ghecomen/anders dan so veel/ als de heylige Historie ons hare woorden eñ daden beschrijft. Maer hiertusschen hebben wy van het gene dat sy gesproken hebben/als van hant te hant so veel ontfangen/als ons nut eñ noodich was: namelijck de Prophecien eñ openbaringen der 16. Propheten/die onder anders weerdich waren versamelt ende behouden te worden. Dese hebben in alle hare woorden eñ daden datselue voor ooghen/dat de gantsche Bybel heeft. Eensdeels beschrijuen sy Historien / eensdeels zijn sy Predikers. In de Historien stellen sy exempelen des eerlijcken leuens/des gelooues eñ der warachtiger deuchden voor ooghen: sy beschrijuen de groote mogentheyt Gods/zijn waerheyt eñ goetheyt. In hare Sermoonen leeren sy seer wel den aert eñ de natuere Godts/hoedanich zijn wille zy/ in wat dinghen hy zijn behaghen heeft/oft met wat dinghen hy vertoornt wort. Hoemen hem in gheloone/in rechtueerdicheyt/in waerheyt ende suuerheyt ende rondicheyt der conscientie/ende in liefde moet onderdanich zijn. Sy vermanen ende waerschouwen/ende troosten/sy straffen de boosheyt grouwelijck/voornemelijck de verachtinge des Verbonts/de ongetrouwicheyt/de Afgoderije/doots lagen/ meyneedicheyt/ bedriegerije/ verdruckinghe der armen/woecker/onrecht/ouerlast/hoererije/ouerspel/onerdaet/ende andere diergelijcke sonden. Sy soecken allesins het volck te bewegen tot beteringhe: sy stellen de weldaden ende beloften Godts/ende den grooten loon den ghehoorsamen voor ooghen/ ende dreyghen de wederspannighe met den oordeele ende grouwelijcke straffe. Bouen desen handelen ende spreken sy so opentlijck van den zade Abrahe/ vanden Heere Jesu Christo/den Sone Gods/warachtich Godt/ende warachtich mensche. Item van zijn segheninghe/ verlossinghe/ende rechtueerdichmakinghe: oock van zijn Kycke/ende van alle zijne Dienaren. Bouen desen/van de Heydenen ende hare roepinghe/van de verworpinge der Joden/van de heerlijckheyt der Ghemeynte/ende hare deuchden/soo dat het meer schijnt dat sy een Euangelische Historie van ghescheide dinghen schrijuen dan dat sy toecomende dinghen beschrijuen ofte verhalen. Eñ dit is het gemeyn eynde ende merck aller heylighen Propheten Gods/van welcker boecken wy nu wat moeten segghen.

ESaias in goede letterconsten wel gheleert/heeft gheprophetéert ten minsten eenen tijt van 60. Jaren lanck. Hy leefde ten tyde der Coningen Ozia/ Jothan/Achas/Ezechia ende Manasse. Oft wy schoon van Ozia/ende Manasses tijdt niet en nemen/so heeft doch der dryer Coninghen Ryjcke gheduert 61. Jaren. In de vijf eerste Capittels/straft hy den verdoruen staet zijns tijts/ eñ verweckt het volck tot beteringe. Daerna meldet hy een gesichte dat hem gheopenbaert is ten tyde Jothan. Eñ terstont daernae stelt hy de Sermoonen die hy ghedaen heeft/ten tyde Achas. Voort vercondicht hy sommigen vreemden natien de grouwelijcke straffen die ouer haer stonden te comen. Nae desen beschrijft hy neerstichlijck dien grooten Assyrischen krijch/eñ wat hy voor den krijch/also wel dẽ Coninge als den volcke voorseyt heeft. Ende na het 40. Capittel begint hy te prophetéren van de verlossinghe wt de Babylonisse ghevanckenisse door Cyrum den Coninck: ende vertroost het volck Gods/dwelck seer verdruct was/beschermt alomme de warachtighe Religie/ende straft de valsche. Ten laetsten/van den 49. Capittel tot den eynde zijns boecx prophetéert hy van Christo/ende van de Ghemeynte/ende dat so claerlijck/dat de heylige Hieronymus achtede/datmen hem meer soude Euangeliste dan Prophete noemen. Want hy schrijft aldus: Want hy heeft alle de verborgentheden van Christo eñ van de Ghemeynte so claerlijck ende opentlijck beschreuen/dat hy niet en schijnt toecomende dinghen te prophetéren/ maer veel meer een Historie van geschiede te verschrijuen. Bouen desen seyt hy in de voorreden des eersten boecx zijnder wtlegghinghe op Esaiam: Niemant en dencke dat ick het Argument ende Inhoudt deses boecx wil in corte woorden veruaten/dewyle dese Schriftuere alle de verborghentheden ende hooge geheymenissen des Heeren veruaet/ende dat daer in vercondicht wordt de groote Immanuel van der Maghet gheboren/wonderlijcke teeckenen ende wercken doende/ghestoruen/begrauen/wederopgeweckt van de dooden/ende hemseluen bewijsende dat hy is de Salichmaker aller volcken. Wat sal ick spreken van Physica/Ethica oft Logica. Al wat daer is van de Heylighe Schrifture/al wat der menschen tonghe mach voortbrenghen/al wat het menschelijck verstant can begrijpen/dat is veruaet in desen boeck. Dat seyt de heylighe Hieronymus.

Dat eerste. Capittel.

1. Straffet der Joden ondanckbaerheyt/ 5. daertoe hare groote roeckeloosheydt/dat sy met geenerley straffe te beteren en waren/ 11. verwerpt haren Godsdienst/daer sy hen met valschen waen op verlieten/ 16. ende wijst aen den warachtighen Godsdienst/diese met God versoenen mochte/ 21. beschreyt heftich haer sonde ende toecomende straffe/ 26. met eener voorsegginge dat/na omcomen der boosen/de rechtige behouden/eñ Jerusalem noch weder ghebouwet sal worden.

DIt is het gesichte Esaie/ 1 des soons Amos/dat hy sach van Juda eñ Jerusalem/ a ter tijdt Vsia/ Jotham/Ahas/eñ Jehiskia der Coninghen Juda.

b Hoort ghy Hemelẽ/ 2 eñ ghy Aerde neemt ter orẽ: Wãt de Heere spreect: Jck hebbe kinderen opghetogen eñ verhooget/ende sy zijn van my afgeuallen.

3 c Eẽ Osse kent zijnẽ heere/eñ dẽ Ezel de kribbe zijns heerẽ: daerentegẽ Jsrael en kẽt het niet/eñ mijn volc en verstaet het niet.

4 d O wee des sondigen volcks/ des volcx van grooter misdaet: des boosachtighen zaets/der e schadelijcken kinderen: die den Heere verlaten/ f den Heylighen in Jsrael lasteren/ende wijcken te rugghe.

5 Wat salmen meer aen v slaẽ: so ghy des afwijckens dies te meer maect: het gãtsche hooft is cranck/het gantsche herte is matt.

6 g Van der voetsolẽ aẽ tot op het hooft en is niet gesonts aẽ hẽ/ maer wondẽ/ eñ stramen/eñ etterbuylen/die niet gehechtet/noch verbonden/noch met oly h versuet en zijn.

7 Uwe lant is woest / uwe steden zijn met vyere verbrandt: i vreemde verteeren uwe ackeren

a Van van hooft 2.Reg.14 tot in 20. Ca. ende 2.Pa. 11.tot in 32. b Deu.32.1 Miche.1.2

c Jere.8.6.7

d Oze.7.13

e Die heydẽ met valscher leere ende Afgodische exempelen die liedẽ verleyden ende verdoruen.

f Psa.89.19 Haba.1.12

g Deu.28.35

h Of / versaecht / And. ghesmijdiget.

i Leu.26.31 Esaia.56.5

ackeren voor uwen oogen/ eñ het is woeſt/ gelijck dat/ dat door vreemde verheert is.

8 Wat daerentegẽ noch ouerich is/ vander dochter Zion/ dat is gelijc als een huyſken in den wijnberge/ als een nachthutte in den k kormitzhof/ als een verheerde ſtadt.

k Anders/ kouwoorden hof/

9 l So ons de Heere Zebaoth/ niet eẽ weynich en liete ouerblijuen/ ſo waren wy ghelijck als Sodom/ ende als Gomorra.

l Rom.9.29 Gen.19.24

10 Hoort des Heeren woort/ ghy Vorſtẽ van Sodom/ neemt ter ooren onſes Gods Wet/ ghy volck van Gomorrha.

11 m n Wat ſal my de veelheyt uwer offeren: ſpreect de Heere: ick ben ſadt der brantofferen/ vanden Rammen/ ende des vetten vanden ghemeſteden/ ende en hebbe geenen luſt tot den bloede der oſſen/ der lammeren ende bocken.

m Jere.6.20 Amos.5.22 Mich.6.6 Math.9.13 n Of/ wat hebbe ick te doen met de veelheyt uwer offerhanden?

12 Wanneer ghy hier in coemt/ voor my te verſchijnen/ wie eyſcht ſulcx van uwen handen/ dat ghy op mijnen voorhof tredet?

13 o Brenget niet meer ſpijsoffer soo te vergheefs: het reuckwerck is my eenen grouwel: de nieuwe Maenden eñ Sabbathen/ daer ghy in te ſamen coemt/ eñ p moeyte eñ angſt hebt/ die en mach ick niet.

o Mich.6.6 p Dat zijn de twee ſtucken des duyuels/ als leugenẽ eñ moort/ of valſche leere/ ende onrechtẽ Ban.

14 Mijn ziele is vyandt uwen nieuwen Maenden ende jaerghetijden: ick ben harer ouer verdrietich/ ick bens moede te lijden.

q Eſa.59.3 Sacha.7.13 r Eſai.19.3 Math.6.7

15 q Ende wanneer ghy alreede uwe handen wtbreydet/ ſoo verberge ick doch mijne ooghen van u: r ende wanneer ghy alreede veel biddet/ ſo en hoore ic u doch niet: want uwe handen zijn vol bloets.

16 ſ Waſſchet/ reynighet u/ doet uwe booſe wesen van uwen oogen: latet af vant booſe.

ſ Jere.7.3 ende 21.22.3. 1.Pet.3.11

17 Leeret wat goets doen/ t pooghet na rechten: * helpet den verdruckten/ doet dẽ weeſen recht/ ende helpet der weduwen ſake.

t And. ſoecket oordeel. * Pro.24.11. Syrach.4.9

18 Soo coemt dan/ ende latet ons te ſamen u richten/ ſpreeckt de Heere: wanneer uwe ſonde oock alreede bloedtroot is/ ſoo ſal ſy doch ſneeuwit worden/ ende wanneer ſy ooc alreede is als rozijnverwe/ ſo ſal ſy doch [wit] als wolle worden.

u God moet altoos onrecht doen: wy zijn doch vroom/ waerom ſtraft ghy ons dan ſo hardt? de ſtraffe is ymmers onſe ſchult niet.

19 x Willet ghy my hooren/ ſo ſullet ghy des landts ghenieten.

20 y Weygert ghy u daerentegen/ ende zijt ongehoorſaem/ ſo ſullet ghy van den ſweerde gegeten worden; want de mont des Heeren ſeyt het.

x Deu.11.13. ende 28.11 y Leu.26.23

21 Hoe gaet dat toe/ dat de vrome ſtadt ter hoeren ghewoorden is? ſy was vol rechts/ gherechticheyt woonde daerin/ nu daerenteghen moordenaers.

22 z U ſiluer is ſchuym geworden/ eñ uwe a ghedrencken met water vermengt.

z Pro.25.4 Ezech.22.18 a And. wijn

23 Uwe Vorſten zijn afuallige/ ende der dieuen geſellen: ſy nemen alle gheern geſchencken/ ende pooghen na gauen: b den weeſen en doen ſy gheen recht/ ende der weduwen ſake en coemt niet voor hen:

b Jere.5.28 Sach.7.10

24 Daerom ſpreeckt de Heere/ Heere Zebaoth/ de Machtighe in Iſrael: O wee/ ick ſal my trooſten c door mijne vyanden/ eñ my wreken door mijne vyanden.

c Dat is/ Mijne vyanden de Chaldeen/ eñ andere Coningen/ moetẽ my wreken aẽ mijnen volcke.

25 Ende moet mijne hant teghen u keeren/ ende uwen ſchuym op het allerlouterſte vaghen/ ende alle u tin wech nemen.

26 Ende u Richters wedergheuen/ ghelijck als te voren waren/ ende Raetſheeren/ ghelijck als in aenbeginne: d als dan ſult ghy een ſtadt der gherechticheyt/ ende een vrome ſtadt heeten.

d Sac.8.3

27 Zion moet door recht verloſſet wordẽ/ eñ hare gheuanghenen door gherechticheyt.

28 Dat de ouertreders ende ſondaers te ſamen in twee gebroken worden/ ende die den Heere verlaten/ omcomen.

29 Want ſy moeten te ſchanden worden ouer den e eycken/ daer ghy luſt toe hebbet/ ende ſchaemroot worden ouer de houen/ die ghy verkieſet.

e Anders/ gaerden/

30 Wanneer ghy zijn ſult als een eycke met dorren bladeren/ ende als eenen hof ſonder water.

31 f Wanneer de g beſchuttinghe ſal zijn als heyde/ ende zijn doen als een voncke/ ende beyderley te ſamen aengeſteken worde/ dat het niemant wtbluſſche.

f Jer.30.16 g Beſchuttinghe/ is haren afgod. Dienſt ende goderye/ ghelijck als die godlooſen hebben.

Dat ij. Capittel.

1. Van beroepinge der Heydenẽ/ eñ toecoemſtighen vrede door Chriſtum/ 6. van verwerpinghe der Joden/ ende oorſake der ſeluen.

1 Dit iſſet/ dat Eſaia de ſone Amoz ſach/ van Juda ende Jeruſalem.

2 Ter laetſter tijdt ſal de berch/ daer des Heeren huys is/ b ghewiſſe zijn/ hoogher dan alle berghen/ ende bouen alle cleyne berghen/ verheuen worden: eñ alle Heydenen ſullen daertoe c loopen.

a Mich.4.1 b Datmẽ hier eñ daer derf heuen loopen/ maer ghewiſſelijck Gods aldaer vinden ſal. c Ghelijck water ... met gewelt ... vyt van ſelfs.

3 d Ende vele volcken henen gaen/ eñ ſeggen: * Coemt/ laet ons op dẽ berch des Heeren gaen/ ten huyſe des Gods Jacobs: dat hy ons leere zijne wegen/ eñ wy wandelen op zijne paden: e want vã Sion ſal de Wet wtgaẽ/ eñ des Heerẽ woort van Jeruſalem.

d Sach.8.20. * Pſal.122.9 Jere.31.6 e Pſal.50.1 Acto.1.4.8

4 Ende hy ſal richten onder de Heydenen/ eñ ſtraffen vele volcken: f ſoo ſullen ſy hare ſweerden tot ploechyſeren/ eñ hare ſpieſſen tot ſickelen maken: want gheen volck en ſal teghen het ander een ſweert opheffen/ ende en ſullen voortaen niet meer krijgen leeren.

f Joel.3.10 Mich.4.3

5 Coemt ghy vanden huyſe Jacobs/ latet ons wandelen in den lichte des Heeren.

6 Doch ghy hebt u volc/ het huys Jacobs laten varen: g want ſy bedrijuens meer/ dan die tegen den opganck der Sonnen/ eñ zijn dachuerkieſers gelijck als de Philiſteen/ eñ maken der h vreemden kinderen vele.

g And. want ſy vervulle... vanden ... etc. Of dan gene dat ... maels ...

7 i Haer lant is vol ſiluers ende gouts/ ende harer ſchatten en is gheen eynde: haer lant is vol peerden/ ende harer wagenen en is gheen eynde.

h Dat ... heeft.

8 Oock is hare landt vol afgoden/ k ende bidden aen harer handen werck/ dat hare vingheren ghemaeckt hebben.

9 Daer bucket hem de ghemeyne man/ daer verootmoedigen hen de jonckeren/ dat en ſult ghy hen niet vergheuen.

i Deu.17.17 eñ 17.11 k Eſa.44.17 12. Eph.5.19

10 Gaet in den rotzſteen/ ende verberght u in der aerden/ l voor der vreeſe des Heeren/ ende voor zijner herrlijcker maieſteyt.

11 Want alle hooge oogen ſullen vernedert worden/ ende wat hooge lieden zijn/ die ſullen hen bucken moeten: de Heere daerentegen ſal alleen hooch zijn te dier tijt.

12 m Want de dach des Heeren Zebaoth/ ſal gaen ouer alle het hoochmoedighe ende hooge/ ende ouer alle het verheuene/ dat het vernedert worde.

m Eſa.5.16

13 Oock ouer alle hooghe ende verheuene cederen

ceederen op den Libanon/ende ouer alle eycken in Basan.

14 Ouer alle hooghe berghen/ende ouer alle verheuene c leyne berghen.

15 Ouer alle hooghe torren / ende ouer alle vaste mueren.

16 Ouer alle schepen inder zee/ende ouer allen costelijcken arbeyt.

17 Dat hem bucken moet alle hoocheyt der menschen/ ende veroötmoedigen wat hooghe lieden zijn / ende de Heere alleen hooch zy te dier tijt.

18 n Ende met den afgoden sal het gantsch wt zijn.

19 o So salmē inder rotzsteenen holen gaen/ eñ inder aerden clouen/ voor der vreese des Heeren / ende voor zijner heerlijcken maiesteyt/wanneer hy hem opmaken sal/te verschricken de aerde.

20 p Te dier tijt sal een yegelijck wech werpen / zijne silueren eñ gulden afgoden/ (die hy hemseluen hadde laten maken om aen te bidden) in de holen der mollen ende vledermuysen.

21 Op dat hy mach in de steenreten ende rotzclouen cruypen/ voor de vreese des Heeren / ende voor zijner heerlijcken maiesteyt/ wanneer hy hem op maken sal te verschricken de aerde.

22 So latet nu af/vandē mensche/ die eenen adem in der neusen heeft: want ghy en weet niet/hoe hooch hy gheachtet is.

Dat iij. Capittel.

1. Alle verstant inden lande wech ghenomen. 4. wijssche Vorsten ende regenten/ met noch andere ellendicheden worden daer henen geschicket/ 8. om der sonden wille des volcx/ 14. der giericheyt der regenten/ 16. ende der pracht ofte prael der vrouwen.

1 Want/siet/de Heere/ a * Heere Zebaoth sal van Jerusalem ende Juda nemē allerley b voorraet des broots/ ende alle voorraet des waters.

2 Stercken ende Crijchslieden / richters/ propheten waerseggers eñ outsten / hooftlieden ouer vijftich / ende eerlijcke lieden/ raetgeuers ende wyse wercklieden/eñ cloecke c taelmannen.

3 d Ende wil hen jonghelinghen tot Vorsten gheuen/ ende kindische sullen ouer hen heerschen.

4 Ende het volck sal schenderije drijuen/ een ouer den anderen / ende een yeghelijck ouer zijnen naesten: ende de jonge sal stout zijn teghen den ouden/ende een e loos man teghen den eerlijcken.

5 Dan sal eener/zijnē broeder wt zijns vaders huyse aengrijpen/ ende segghen : Ghy hebt cleederen/ weest onse Vorst : helpt ghy desen ongheualle.

6 Doch hy sal te dier tijt sweeren / eñ segghen: Jck en ben gheen f medecijn: daer en is noch broot noch cleet in mijnen huyse/ en sedt my niet ten Vorste in mijnen volcke.

7 Want Jerusalem valt daer henen / ende Juda leyt daer neder/dewijle dat hare tonghe ende haer doen teghen den Heere is/dat sy dē oogen zijner maiesteyt g ‡wederstaen.

8 Sy ghebruycken haer wesen openbaer/ ende roemen hare sonde / ghelijck als die te Sodom / ende en h verberghense niet : wee haer zielen / want daer mede brenghen sy hen selven in alle ongheluck.

9 Prediket vanden rechtueerdighen dat sy het goet hebben : want sy sullen de vrucht harer wercken eten.

10 Wee daerenteghen den godloosen/want sy zijn boos : ende het sal hen vergolden worden/ghelijck als sy het verdienen.

11 Kinderen zijn drijuers mijns volcx/ ende wijuen heerschen ouer hen : i mijn volck/ uwe troosters verleyden v/ ende verstooren den wech/daer ghy gaen sult.

12 k Doch de Heere staet daer ter rechterhant/eñ is opgetredē/de volcken te richten.

13 Eñ de Heere coemt ten gerichte/ met den outsten zyns volcx/ende met zijne Vorsten: want ghy hebt den l wijnberch verwoestet/ eñ den roof van den armē is in uwē huyse.

14 Waerom m ‡ vertredet ghy mijn volck/ ende verslaet de persoonen der ellendighen/ spreeckt de Heere/Heere Zebaoth?

15 Ende de Heere spreeckt : Daerom dat de dochteren Zion stout zijn/ende gaen met opgherichteden halse/ met n ghesmuckten aenghesichten/treden henen/ ende o trippelen / ende hebben costelijcke schoenen aen haren voeten.

16 Soo sal de Heere den schedel der dochter Zion cael maecken / ende de Heere sal haer p ‡ ghesmijde wech nemen.

17 Te dier tijt sal de Heere het cieraet aen den costelijcken schoenen wech nemen / de hechtselen ende de spanghen.

18 De keten/ de armspanghen/ de huyuen/

19 De q flitteren/de r breydel/de snoeren/de mosschelaertknoppen / de oorenspanselen/

20 De ringhen/ s * de hayrbanden/

21 De ouercleederen/ de huyckē/ de slupers/ de buydelen/

22 De spieghelen/de schortelдoecken/ t ‡ de brooden ende de kedelen.

23 Eñ daer sal stanck voor goedē reuc zijn/ eñ eenen lossen bant voor eenen gordel: eñ eenen calen cop voor gecroest hayr/ eñ voor een wijde huycke/ eenē engen sack: u * sulcx alles in de stede uwer schoonheyt.

24 Uwe mannē sullen door het sweert vallen/ende uwe crijghers inden strijde.

25 Ende hare poorten sullen treuren eñ leet draghen / ende sy sal jammerlijcken op der Aerden sitten.

Dat iiij. Capittel.

1. Het cleyn getal der mannen na het destrueren Jerusalems. 2. Een toeseggинge der genaden/ 5. ende troosts door Christum.

1 Alsoo dat seuen vrouwen/ sullen te dier tijt eenen man aengrijpen / ende spreken: Wy willen ons seluen gheneeren ende cleeden/laet ons slechs na uwen name heeten/op dat onse smaetheyt van ons ghenomen worde.

2 * In dier tijt/ sal des Heeren a ‡ spruyte lief ende weert zijn/ ende de vrucht der Aerden/heerlijck ende schoone/ by den ghenen/ die daer behouden worden in Jsrael.

3 b Ende wie daer sal ouerich zijn te Zion/ ende ouerblijuen te Jerusalem / die sal heylich heeten/een yeghelijck die ghescreuen is onder de leuendighen te Jerusalem.

4 Dan sal de Heere c* de vuylheyt der dochter Zion wasschen / ende de bloetschult Jerusalems van haer drijuen / door den Geest

Marginal notes:

l Reg. 2. 11

n Ose. 10. 8 / Luc. 23. 30 / Apoc. 6. 16

p Esa. 31. 7 / Ezech. 20. 43

a * And. Godt der heyrscharen.

b Dat is / al het vermogen voor / etc.

c Of/ voorspraken. / Esa. 28. 16

e Of/ onnut/ verachtelijck

f Of/ meester / heeler.

g ‡ And. willens haer wercken teghen hem stellen.

h Of/ soeken niet te bedecken / maer roemen.

goderhe : so roemen sy: het zy Godt ghedient: dat heet eenē roem/ die wel swijghens weert ware.

i Esaie. 28. 7

k Jude. 14 / Apoc. 1. 7

l Dat is / het volck Godts. Esaie. 5. 1

m ‡ And. vertredet/ of/ tredet ontwe/ etc. ende verstaet/ of/ versmettert.

n Of/ schamelijck gheblanckerteden.

o Luth. Weyderleren/ and. swentzen/ ende makē hare treden clinghen.

p * An. schakte ontblooten.

q Of het hooft ghesmuck/ and. templetten.

r Of/ beeuuers ciersel.

s * And. neuse cieraet.

t ‡ And. hulledoecken.

u * And. voor syne schoonte/ brant.

Cap. iiij. by allen anderen.

* Cap. iiij. Luther.

a ‡ And/ der ghewassen vruchte.

Zach. 3. 9

b Esai. 61. 12

c * An. onflaet dat is drecke/ woest/ gereckt/ vuyligheyt.

 die rich-

die richten/ende een vyer aensteken sal.

b Exod.13.29
s And. schep-pen/

b Ende de Heere sal e beschicken/ouer al- 5 le wooninghe des berchs Zion / ende waer sy versamelt is / wolcken ende roock des daechs / eñ vyerglantz die daer brande des nachts : want daer sal een bescherminghe zijn / ouer alles wat f heerlyck is.

f Dat is / dat door Godt heerlijc is/ als de gheloouigen.

Eñ sal een hutte zijn ter schaduwe des 6 daechs voor der hitte/ende een toeulucht eñ verberginge voor den onweder ende regen.

Dat v. Capittel.

1. Hoe Godt dat volc Israels heeft als eenen lustighen wijnberch gheplantet/ 2. maer sy hem niet dan wilde druyuen/(welcker hy wyt bediet/) hebben gebracht/ 25. ende also menichuuldigen Godts toorne/ 26. ende ten laetsten een grouſaem omcomen/ door de Chaldeen / ende daernae door de Romeynen/op hen gheladen.

a Psal.80.9
Esai.3.13
Iere.2.21
ende.12.19
Mat.21.33

Welaen / ick wil mijnen lieue een liet 1 mijns ooms singhen / van zijnen wijnberghe : a Myn lieue heeft eenen wijnberch/aen eener vetter plaetse.

Ende hy heeften betuynt / eñ met steen- 2 hoopen verwaert /ende edele wijnrancken daer in geleyt:hy bouwede daer oock eenen toren in/ende groef daer een wijnpersse in: ende verwachtede dat hy druyuen brachte/ doch hy brachte b wilde druyuen.

b And. heer-lughen.

Nu richtet ghy burghers te Jerusalem/ 3 ende ghy mannen Juda/tusschen my ende mijnen wijnberghe.

Wat soudemē doch meer doen aen mij- 4 nen wijnberghe / dat ick aen hem niet ghedaen en hebbe? waerom heeft hy dan wilde druyuen gebracht/doe ick verwachtede/dat hy druyuen brachte?

Welaen / ick wil v condt doen / wat ick 5 mijnen wijnberghe doen wil: zijnen wandt sal wech genomen worden/dat hy verwoest worde/ende zijnen tuyn sal verscheurt worden/dat hy vertreden worde.

Ick willen woest ligghen laten / dat hy 6 niet besneden noch c behact en worde/maer distelen ende doornen daerop wassen/ ende wil den wolcken ghebieden/dat sy daer niet op en reghenen.

c Dat is / bedoluē / ofte begrauen eñ bemest.

Des Heerē d Zebaoths wijnberch doch/ 7 is het huys Israels : ende de mannen Juda/zijne lieflycke e wijnrancken/ hy wachtet op recht/siet/so isset schenderye : op ghe-rechtichept/siet/so isset claghe.

d Anders/der heyrscharen
e And. planten

f Wee den ghenen/die deen huys aen het 8 ander trecken / ende eenen acker totten anderen brengen/tot dat daer geen ruym meer en zy/dat sy alleen het lant besitten.

f Esai.32.12
ende.56.11
Hier bediedet de Propheet/ welcke de wilde druypē zijn/ schier tot aen het eynde des Capittels.

Het is voor den ooren des Heeren Zeba- 9 oth: wat gelt het/ so die vele huysen niet en sullen woest worden / ende de groote ende fijne ledich staen?

Want thien g ackers wijnberchs sullen 10 slechs een ame gheuen / ende een h molder zaets sal slechs eenen schepel gheuen.

g Of / bunder
h Hebr. homer etcet. een ephi/etc.
i Jes.21.11.
Amos.6.5
k And. luyten
l Of/brasseryē/
m Dat is/wat Godt ghebiet/ ende hebben wil.

Wee den ghenen/die des morgens vroech 11 op zijn/ om hen tot suppen te beneerstigen/ eñ sitten tot in den nacht/ dat hen den wijn verhittet.

i Ende hebben harpen / k psalter / tam- 12 borijnen/ pijpen ende wijn in haren l welle-uen / ende en sien niet op het m werck des Heeren / ende en hebben gheen acht op het gheschapene zijner handen.

Straffe der dronckenschap.
n Ozе.4.6

n Daerom sal mijn volck moeten wech 13 gheuoert worden onuersiens / ende zijne heerlycke sullen hongher lijden/ende zijn gemeyne volck dorst lyden.

14 Daeromme heeft de helle de ziele wijdt opgespeert / ende de kele opghedaen sonder alle mate: o dat onderwaerts varen/ beyde hare heerlijcken ende de gemeyne man/beyde hare rijcken ende vrolycken.

o Esai.2.11

15 Dat een yeghelijck hem buyghen moet/ ende een yeghelyck verootmoedicht worde/ ende de ooghen der hoouaerdighen verootmoedicht worden.

16 Doch de Heere Zebaoth verhoocht worde inden rechte/ende Godt de Heylige/gheheylighet worde in gherechtichept.

17 So sullen haer dan de lammeren weyden p in gener stede/ende de vreemdelingen sullen hen generen inder woestyne der q vettē.

p And. nae haerer ghewoonheyt.
q Dat is/grooten eñ rycken die verdorven zijn/ ende haer goet moetē nu hen woest laten.

18 Wee den ghenen die hen te samen coppelen/met loosen stricken om onrecht te doen/ ende met waghenseelen te sondighen.

19 Ende spreken: Laet met haeste en geringhe comen zijn werck/dat wy het sien: laet herwaerts varē eñ comen/ dē aenslach des heyligen in Israel/dat wy het wijs wordē.

r Mich.3.1.

20 r Wee den genē/die het boose goet/eñ het goede boos heetē: die wt duysternisse licht/ eñ wt licht duysternisse maken: die wt sueren suete : ende wt sueten suer maken.

s Prou.3.7
Rom.12.16

21 s Wee den ghenen /die by henseluen wijs zijn/ende houden henseluen cloeck.

22 Wee den genen/die Helden zijn om wijn te suypen/ende krijgers/met vollen te drincken.

t Deu.16.19
Eze.13.18
Pro.17.15

23 t Die den Godtloosen recht spreken / om geschencken wille / ende het recht der rechtueerdighen van hen wenden.

24 Daerom gelijc als des vyers vlamme/ stroo verteert/ende de laeye stoppelen wech neemt/also sal haer wortel vervuylē/eñ haer spruytē opuaren gelyck als stof:want sy verachten de Wet des Heeren Zebaoth/eñ lasteren de reden des Heylighen in Israel.

u Nu.11.33

25 u Daerom is oock dē toorne des Heeren vergrimmet ouer zijn volck/ ende street zijn hant wt ouer hen/ende slaetse dat de bergen beuen/eñ haer lichaem is ghelijck als dreck op den stratē: x ende in dien alle en laet zijnen toorne niet af/ maer zijn handt is noch wtghestrec kt.

x Esa.9.11
10.4

26 y Want hy sal een banier opwerpē verre onder dē z Heydenen/eñ de selue herwaerts locken/vanden eynde der Aerden:ende siet/ haestighen ende snelle comen sy herwaerts.

y Esai.41.
z Dat zijn de Chaldeen.

27 Eñ daer en is niemandt onder hen moede ofte swack / niemant sluymert noch en slaept / niemant en gaet het gordel op van zijnen lendenen ende niemant en breeckt eenen schoenriem.

a Dat zijn hoe-ren schoenen.

28 Hare pijlen zijn scherp/ ende alle hare boghen ghespannen: harer peerden a hoornen zijn als keyen gheachtet/ ende hare wagenraden als eenen stormwint.

29 Sy brullen als Leeuwen / ende brullen als jonge Leeuwen : sy sullen bruysen/ende den roof grijpen/ende daer van brengen/ so datse niemant lossen en sal.

30 Eñ sal ouer hen bruysen te dier tijt/gelijc als de Zee: wannermen dan het lant aensiē sal/siet/so isset duyster vā angste/ eñ het licht en schijnt niet meer b bouen ouer hen:

b And. in hare gehemelte.

Dat vj. Capittel.

1. Hoe de Propheet beroepen ende ghesonden wert/ 9. den verstockeden ende wederspannigen volcke zijn toecoemstige straffe/ 13. (dier dan noch het heylige zaedt ontcomen sal/) te vercondigen.

DEs jaers a doe de Coninck Vsia 1 sterf / sach ick den Heere sitten / b op eenen hoogen ende verheuen stoel/ eñ zijnen soom veruulde den Tempel.

Seraphim stonden bouen hem/een yege- 2 lijck hadde ses vleugelen/met tween bedec- ten sy hare aensichtẽ/ met tween bedeckten sy hare voeten/ ende met tween vloghen sy.

Ende deen riep tot den anderẽ/ eñ sprac: 3 c Heylich/heylich/heylich is de Heere d Ze- baoth: alle landen zijn zijner eere vol.

So dat de bouenste postẽ veefden/van- 4 der stemme haers roepens / ende het huys wert vol rooex.

Doe sprack ick : Wee my / ick ben ver- 5 domen: want ick ben van onreynen lippen: ende woone onder een volck van onreynen lippen : want ick hebbe den Coninck den Heere Sebaoth ghesien met mijnen oogen.

Doe vloech der Seraphim een tot my/ 6 ende hadde een gloeyende cole in der hant/ die hy met der tangen van den Altaer nam/

Ende roerde mijnen mondt aen / ende 7 sprack: Siet hier zijn uwe lippen mede aen- geroert/dat uwe misdaet van v ghenomen worde/ende uwe sonde versoent zy.

Ende ick hoorde de stemme des Heeren/ 8 dat hy sprack : Wien sal ick henen senden? wie wil onse bode zijn? doch ic sprack: Hier ben ick/sent my henen.

Eñ hy sprac : Gaet henen/ eñ spreect tot 9 desen volcke : e Hoort het / ende en verstaet het niet : Siet het/ ende en bekent het niet.

f Verstocket het herte deses volcx / ende 10 laet hare ooren dicke zijn : ende verblindet hare ooghen / dat sy niet en sien met haren ooghen: ende hooren met haren ooren/noch en verstaen met haren herte / ende hen be- keeren/ende ghenesen.

Doch ick sprack : Heere/ hoe lange ? Hy 11 sprack : Tot dat de Steden woest worden sonder inwoonders/ ende de huysen sonder lieden/ende het velt gantsch woest ligghe.

Want de Heere sal de lieden verre wech 12 doen/dat het lant seer verlaten wordt.

Doch sal noch het thiende deel daerin 13 blijuen/want het sal wech ghevoert eñ ver- heert worden : ghelijck als een eycke ende linde/welcker den stam noch hebben / hoe- wel hare bladeren afgestooten wordẽ: Een heylich zaet / sal soodanighen stamme zijn.

Dat vij. Capittel.

1. Jerusalem wort beleydt. 3. Ahas so hem met zijnen volcke/hulpe aengheboden wort/ 10. ooc met eenen ghewissen waerteecken/ soo hijt nochs eyscht/en neemt hem dies niet aen/ 17. eñ hoort derhaluen Gods straffe. 14. Christus wort toeghesept.

HEt geschiede a ter tijt Ahas/des soons 1 Vsia/des Conincks Juda/dat Rezin optooch de Coninck te Assyrien/ende Pekah de Sone Remalia/de Coninck Js- raels/ na Jerusalem teghen hen te krijgen/ sy en condense dan noch niet ouerwinnen.

Doe wert den huyse Dauids aengesept: 2 De Syriers verlaten hen op Ephraim: doe beefde hem het herte / ende het herte zijns volcx/ghelijck als de boomen inden Wouden beuen van den winde.

3 Ende de Heere sprack tot Esaia : Gaet wt/ Ahas teghen/ghy ende v sone Sear Ja- sub/aen het eynde der waterrore / aen den ouersten vijuer/ aen den weghe by den Ac- ker des b verwers.

b And. vollers

4 Ende spreeckt tot hem : Hoedt v / ende weest stille : en vreest v niet/ende v herte zy onuertzaecht/voor desen tween roockenden bluschbranden/namelijcken/ voor den toor- ne Rezin/met tsamen den Syriers/ende des soons Remalia.

5 Dat de Syriers teghen v eenen boosen aenslach ghemaeckt hebben/ met tsamen Ephraim/eñ den sone Remalia eñ segghen:

6 Wy willen henen op tot Juda / eñ hen c opwecken/ende onder ons deylen / eñ tot eenen Coninck daerin makẽ/den sone Tabeal.

c Of/ verstooren.

7 Want also spreeckt de Heere/Heere: Het en sal niet bestaen/ noch alsoo gheschieden.

8 Maer ghelijck als Damascus het hooft is in Syria/ soo sal Rezin het hooft te Da- masco zijn : eñ ouer vijf ende tsestich jaer/ salt met Ephraim wt zijn/ dat sy niet meer een volck en zijn.

9 Ende ghelijck als Samaria het hooft is in Ephraim / soo sal de sone Remalia / het hooft te Samaria zijn : d en ghelooft ghy [dit] niet/so en blijft ghy niet.

d Hebr. 3.6 ende 4.3

10 Eñ de Heere sprack wederom tot Ahas/ ende seyde:

11 e Eyscht een teecken van den Heere uwen Godt/het zy onder inder helle/ oft daer bo- uen inder hoochte.

e Of/ versoeckt

12 Doch Ahas sprack: Jck en wils niet eys- schen/dat ick den Heere niet en versoecke.

13 Doe sprack hy : Welaen / soo hoort ghy van den huyse Dauids : Js het v lieden te weynich/dat ghy de liedẽ quellet/ghy moe- tet oock mijnen Godt quellen?

14 Daerom so sal v lieden de Heere selfs een teecken gheuen: f Siet / een Maghet g is h swangher/ende sal eenen sone baren/dien sal sy heeten JmmanuEl.

f Mat. 1.23 Luce. 1.31
g And. sal beurucht wordẽ/
h Of/met kinds.

15 Boter ende heunich sal hy eten / dat hy wete het boose te verwerpen/ende het goe- de te verkiesen.

16 Want eer dat knechtken leeret het boose verwerpen/ende het goede verkiesen/sal dat lant daer v voor grouwelt/ verlatẽ zijn van zijnen tween Coninghen:

17 Doch de Heere sal ouer v / ouer v volck/ ende ouer ws vaders huys/ i dagen comen laeten/die niet ghecomen en zijn / sindt dier tijdt / k dat Ephraim van Juda ghescheyden is/door den Coninck te Assyrien.

i 2.Reg.18 13.17
k 1.Re.12.16

18 l Want te dier tijt sal de Heere tzissen de vliegen aen het eynde der wateren in Egyp- ten/ende den byen inden lande Assur.

l 2.Par.32.1 Esaie.36.1
m 2.Reg.25

19 Dat sy comen / eñ hen altemael legghen aen de drooge beken / eñ in de steenclouen/ ende in alle haghen/ende in alle bosschen.

20 m Ter seluer tijt / sal de Heere het hooft ende de hayren aen den voeten afscheeren/ ende den baert afnemen / door een n ghe- huert scheermesse/namelijcken/door die/die op gene zijde des waters zijn/ als door den Coninck te Assyrien.

n De Coninck te Assur / heet een ghehuert scheermes: want God ge- bruyckt zijnen eenẽ tijt lanc/ om zijn volck te straffen. 2.Reg.19.35

21 Ter seluer tijdt/sal een o man eenen hoop koeyen/ende twee ridden opuoeden.

o And. pegheliick opuoeden een koe ende twee schapen.

Eñ ſal ſo vele te melcken hebben/ dat hy 22 boter eten ſal/ want wie inden lande ouerblijuen ſal / die ſal boter ende heunich eten.

Want het ſal te dier tijt gheſchieden/ dat 23 waer als nv duyſent wijnſtocken ſtaen/ duyſent ſiluerlingē weert/ daer ſullen doornen ende p diſtelen zijn/

Datmen met pijlen ende bogen daer henen gaen moet: want inden gantſchen lande ſal doornen ende diſtelen zijn/ 24

Datmen oock tot allen den berghen/ diemen met houweelen plach om te hacken/ niet en can comen/ wt q vreeſe der doornē eñ diſtelen: maer men ſal oſſen aldaer gaen/ ende ſchapen daerop treden laten. 25

p And. heggē/ dat is/ het lāt ſal woeſt ligghen / ſonder lieden die het betreden.

q And. voorſchouwinghe.

Dat viij. Capittel.

1. Geuanckeniſſe Iſraels/ 6. ende Juda door de Aſſyriers/ 9. welcker ten laetſten haers crijghens niet vele eere en behalen/ 11. de Joden vertrouwen hen meer menſchelijcker verbonteniſſe ende hulpe/ dan Gods/ 14. ende wert hen derhalven menigherley ſtraffe voorgheleydt/ 16. de getuygeniſſe der heyliger Schrift/ 19. die alleen in allerley nooden trooſten ende beraden can/ is den Gods kinderen verſtandelijck ende claer/ 21. den verachteren doch brengt ſy deen ongheluck op het ander.

a Eſa.30.8

Ende a de Heere ſprac tot my: Neemt 1 voor v eenen grootē brief / ende ſchrijft daerop met eender menſchen griffie: Rooft haeſt/ Buet ſnellijck.

Ende ick nam tot my twee ghetrouwe 2 ghetuygen/ den Prieſter Vria ende Sacharia/ den ſone Jeberchia.

Ende ick ginck tot eener Prophetinnen/ 3 die wert b ſwanger / ende baerde eenen ſone: eñ de Heere ſprack tot my: Noemt hem. Rooft haeſt/ Buetet ſnellijck.

b Of/ met kinde/

Want eer dat knechtkē roepē can: Lieue 4 vader/ lieue moeder/ ſal de macht c Damaſci/ eñ de wt buete d Samarie / wech ghenomen worden/ door den Coninck te Aſſyrien.

c 2.Reg.16.9
d 2.Reg.17.5

Ende de Heere ſprack voorder met my/ 5 ende ſeyde:

Dewijle dat dit volck verachtet e het wa- 6 ter te Siloah/ dat ſijn ſtille gaet/ eñ trooſtet hem op Rezin/ ende des ſoons Remalia.

f Siet/ ſo ſal de Heere ouer hen comen la- 7 ten/ ſtercke ende vele wateren des g vliets/ h namelijcken/ den Coninck te Aſſyrien/ eñ alle zijne heerlijcheyt: dat ſy ouer alle beken varen/ ende ouer alle hare oeueren gaen.

e Eſa.30.1
Joan.9.7
f Pſal.124.2
g Dat is / Ephrath / ouer welcker het landt Aſſyrien leyt.
h 2.Re.19.13
Eſaie.36.1

Ende ſullen inbreken in Juda/ eñ ſwem- 8 men eñ ouer gaen / tot dat ſy aen den hals reycken: ende ſullen hare vleugelen wtbreyden/ dat ſy v lant/ O i JmmanuEl/ vullen/ ſo wijdt als het is.

i Heet Godt met ons.
* Ca.8.Int.

* Weeſt boos/ ghy volckē/ eñ geeſt doch 9 de vlucht: hoort ghijt alle/ die ghy in verren landē zijt: ruſtet v/ eñ geeft doch de vlucht: Lieue ruſtet v/ ende gheeft doch de vlucht.

Hy beſpottet de Aſſyriers. dat ſy ſouden voor Jeruſalē comē / eñ doch met ſchanden daer weder vā trecken.
2.Reg.19.36.
k Eſa.19.11

Beſluyt eenen raet / k ende daer en wor- 10 de niet wt: beſpreeckt v / ende het en beſta niet: want hier is JmmanuEl.

Want ſoo ſpreeckt de Heere tot my/ ghe- 11 lijck als vatede hy my by der hant/ ende onderwees my/ dat ick niet en ſal wandelē op den weghe deſes volcx/ ende ſpreeckt:

* Het Jodiſche volc en betrouwede God niet ende maeckten eē verbont met den Heydenen rontom / die doch hare vyanden waren.
l 1.Pet.3.14

Ghy en ſullet niet ſeggen:* Een verbont: 12 dit volck en ſpreeckt nergens van/ dan van verbont: l vreeſt v niet alſo/ ghelijck als ſy doen/ ende en laet v lieden niet grouwelen.

Maer heylighet den Heere Zebaoth: 13 m dien latet uwe vreeſe ende verſchrickinge zijn.

m 2.Re.17.35
Mat.10.28

14 So ſal hy een heyliginge zijn: n doch eenen ſteen des aenſtoots/ ende een rotzſteen der ergerniſſen/ dē tweē huyſen Iſraels/ tot eenē ſtrick eñ val dē burgerē te Jeruſalem.

n Luce.2.34
Roma.9.33
2.Pet.2.7

15 Dat hen harer vele daer aen ſtooten/ vallen/ o verbreken / beſtrickt ende ghevangen worden.

o Of/ vermorſelen / verpletteren.

16 p Bindt toe de ghetuygeniſſen/ verſegelt de Wet mijnen jongheren.

p Dan.8.17

17 Want ick hope op dē Heere/ die zijn aenſicht verborghen heeft/ voor den huyſe Jacobs: Ja ick verwachte zijner.

18 q Siet/ hier ben ick/ ende de kinderen die my de Heere ghegeuen heeft/ tot eenen teecken ende wonder in Iſrael / van den Heere Zebaoth/ die op den berghe Zion woont.

q Hebr.2.13
r Leu.19.31

19 r Wanneer ſy nu tot v ſeggen: Ghy moetet de waerſegghers ende teeckenbedieders vraghen/ die daer ſ waſſchen ende t diſputeren: [ſoo ſpreeckt:] Sal niet een volck zijnen Godt vraghen? ofte ſalmen de dooden voor de leuendighen vraghen?

20 Jae nae de Wet ende de ghetuyghenisſe: ſullen ſy dat niet ſeggen / ſo en ſullen ſy den dagheraet niet hebben.

21 Maer ſullen in den lande ommegaen/ ſeer gheſlaghen ende hongherich: wanneer ſy dan hongher lijden/ ſoo ſullen ſy toornich worden/ ende vloecken haren Coninck ende haren Godt.

22 Ende ſullen ouer hen gapen/ ende onder hen de aerde aenſien/ eñ niets vinden / dan droeffeniſſen ende duyſterniſſen: want ſy zijn moede inden angſte / eñ gaen dwalende in duyſteren.

23 * u Want het ſal wel een ander moeyt- heyt zijn / die hen angſt doet / dan het der voorleder tijt was/ doe het lichtelycken toe- ginck in den lande Sebulon / ende in den lande Nephthali/ eñ hier namaels ſwarer wert aen den weghe des zees / op deſe zyde des Jordaens inder Heydenen Galilea.

* Cap.9.
u Pſalm.50
Mat.4.15

Dat ix. Capittel.

1. Toecoemſt Chriſti ende zyn rijck/ 7. omcomen der thien geſlachtē om haers wederſpannichheyt ende moetwillens wille/ tegen God ende den naeſten.

1 Het volck dat in duyſterniſſe wandelt/ ſiet een groot licht / a ende ouer die/ die daer woonen in b duyſteren lande/ ſchijnt het * heller.

a 2.Re.15.29
b Anders/ in den lande der ſchaduwe des doots.

2 Ghy maect der Heydenen vele/ daermede en maeckt ghy der vreuchden niet vele: c voor v ſalmen ja hem verheughen/ gelijck alſmen hem verheucht inden oogſt/ ghelijck alſmen vrolijck is / wanneermen den buete wtdeylt.

3 d Wāt ghy hebt het jock harer laſt/ eñ de roede harer ſchouderē/ eñ dē ſtoc haers drijuers gebroken/ e gelijc als ter tijt f Midian.

4 f Want alle crijch met rumoer/ ende met vyere bloedich cleet ſal verbrant / ende met vyere verteert worden.

5 g Want ons is een kint gheboren / een Sone is ons ghegeuen/ welcker heerſchappye is op zijner ſchouder/ eñ hy heet: Wonderlijck/ Raet/ h Cracht/ Helt/ Eewige Vader/ Vredevorſt.

6 i Op dat zijne heerſchappije groot worde/ ende des vredes gheen eynde: op den ſtoel Dauids/

Dauids ende zijnen Coninckrijcke: dat hy het bereyde ende stercke/ met gerichte eñ gerechticheyt / van nv aen tot in eewicheyt: sulcx sal doẽ de yuer des Heerẽ k‡ Zebaoth.

k‡ Anders/ der heyrscharen.

7 De Heere heeft een woort ghesonden in Jacob/ ende het is in Israel ghevallen.

8 Dat het sullen onderuinden alle het volck Ephraim/ ende de burgheren te Samaria.

9 Die daer seggen in hoochmoet ende stouten sinne: Tichelsteenen zijn gevallen/ doch wy willent met l ‡ werckstucken wederbouwen: men heeft m‡ Moerbesien boomen afghehouwen / so willen wy Cederen aen die stede setten.

l‡ Anders/ behouwen steenen. m‡ Anders/ wilde Vychboomen. n 2.Reg.16.9

10 n Want de Heere sal des Rezins krijchsvolck teghen hen verhooghen / ende hare vyanden te hoope rotten.

11 De Syriers van voren toe/ ende de Philisteen van achter toe/ dat sy Israel verslinden met vollen monde: o in allen dien en laet zijnen toorne noch niet af / zijn hant is noch wtghestreckt.

o Esaie 5.25 ende 10.4

12 Oock en keert hem het volck niet tot dien/ die het slaet / ende en vragen niets na den Heere Zebaoth.

13 Daerom sal de Heere afhouwen van Israel/ beyde den cop/ ende den steert/ beyde den stronck ende tack op eenen dach.

14 De oude eerlijcke lieden / zijn den cop: doch de Propheten die daer valsch leeren/ zijn den steert.

p Jere.23.11

15 p Want de leyders des volcx zijn verleyders/ ende die haer verleyden laten / zijn verloren.

16 Daerom en can hem de Heere ouer haer ionghe q‡ manne/ volck niet verheugen/ noch harer weduwẽ eñ weesen ontfermen: want sy zijn altemael r huychelaers ende boos / ende aller mont spreeckt dwaesheyt: s in allen dien en laet zijnen toorne niet af/ zijn hant is noch wtghestreckt.

q‡ Anders/ manschap. r Of/ bedwingelaers/ s Esaie 5.25 ende 9.12 ende 10.4

17 Want het Godloose wesen is aengegaen als vier/ ende verteert doornen ende t ‡ distelen/ ende brant als in dicken woude/ ende gheeft hooghen roock.

t‡ Anders/ heggen

18 Want in toorne des Heeren Zebaoth/ is het lant verduystert/ dat het volck is gelijck als spijse des viers : niemant en verschoont des anderen.

19 Rooven sy ter rechter zijden / so lijden sy hongher: eten sy ter slincker zyden / soo en worden sy niet sadt: een yeghelijck verslint het vleesch zijns arms.

20 Manasse den Ephraim / Ephraim den Manasse / ende sy alle beyde te samen tegen Juda : in alle dien en laet zijnen toorne niet af/ zijn hant is noch wtghestreckt.

Dat x. Capittel.

1. Straffe der valscher ongherechten ouerheeren/ 5. Assur / der kinderen Israels roede / 12. wort daer na selfs vanden Heere te huys gesocht/ ende gheslaghen/ 10. het ouerige Israel (dwelck weynich is/) bekeert hem totten Heere/ 24. Juda wert ghetroostet / dat zijn ongheluck niet langhe dueren en sal/ 28. ende zijne vyanden ghewislijcken omcomen sullen.

a Esaie 28.6 Matt.23.3

1 Wee den Schriftgeleerden / a die onrechte wetten maken / ende die onrechte oordeelen schrijuen.

2 Op dat sy de sake der armen buygen/ ende ghewelt ghebruycken in den rechten der ellendighen / onder mijnen volcke: dat de weduwen haer roof / ende de weesen haer buete zijn moeten.

3 Wat wilt ghylieden doen aen den daghe der huyssoeckinghe ende des ongelux/ dat van verre coemt? tot wien wilt ghy vlieden om hulpe? ende waer willet ghy uwe eere laten?

4 Dat sy niet onder de geuangene gebuyget en worde / ende onder de verslagene en valle: b in alle dien en laet zijnen toorne niet af/ zijn hant is noch wtghestreckt.

b Esaie 5.25 ende 9.11.20

5 O wee den c* Assur / die mijns toorns roede/ ende haer handt / eenen stock mijner grimmicheyt is.

c* Anders/ dis eenen stock mijns toorns is, in diens hant de roede mijner straffe is. Esaie 36.1 Jere.25.9 Ezec.21.9.10

6 Jck wil hem senden teghen een d huychelisch volck/ ende hem beuel gheuen tegen het volck mijns toorns: dat hy het beroove ende wt deyle/ ende vertrede het/ gelijck als dreck op der straten.

d Dat is/ geueynst

7 Hoewel hy het so niet en meynt/ ende zijn herte so niet en denckt: maer zijn herte staet te verdelghen/ ende wt te roeyen niet weynich volcken.

8 Want hy spreeckt: e Zijn mijne Vorsten niet altemael Coninghen?

e 1.Reg.18.33

9 Js Cal No niet als Carchemis? is Hamath niet als Arpad? is niet Samaria als Damascus?

10 Ghelijck als mijn hant gheuonden heeft de Coninghen der Afgoden / soo doch hare Afgoden stercker waren / dan die te Jerusalem ende Samaria zijn:

11 Soude ick Jerusalem ende hare Afgoden niet doen / ghelijck als ick Samaria ende haren Afgoden ghedaen hebbe?

12 Doch wanneer de Heere alle zijne wercken wtgerichtet heeft op den berghe Zion/ ende te Jerusalem/ soo wil ick te huys soecken de vrucht f des hoochmoedighen Coninex te Assyrien / ende de heerlijckheyt zijner hoouerdighen ooghen.

f 1 Reg.19.35 Esaie 37.36 g Deut.8.17 Esaie 47.8 Ezech.29.9

13 Daerom dat hy spreeckt: g Jck hebbe het door cracht mijner hant wtgherichtet / ende door mijne wijsheyt / want ick ben cloeck: ick hebbe h * de landen anders ghedeylt/ ende hare incominghen gherooft/ ende ghelijck als een gheweldighe / de inwoonders ter Aerden ghewworpen.

h * Anders/ Lantpalen der volcken henen ghenomen.

14 Ende mijn hant heeft de volcken geuonden/ gelijck als een vogelnest/ dat ick hebbe allen landen te samen geraept/ ghelijck alsmen eyeren opraept die verloren zijn / daer niemant een veder verrueret/ ofte den beck opsperret ofte i tzisset.

i Blaset/ of pypet

15 k Can haer oock een l axe beroemen tegen dien / die daer mede houwet? ofte een zaghe pocchen teghen dien / diese treckt? m gelijck als die roemen can / die den stock voert/ ende heffet/ ende n voerten so lichte/ als en waer hy gheen hout.

k Esaie 45.9 Rom.9.20 l Of/ Byle/ m Anders/ gelijck of de roede haer verhieue teghen den genen diese op heft / ende dat de stock hem verhieue/ ghelijck of hy geen hout en ware. n Gode isset lichter eenen tyranne te verheffen/ dan ons eenen stropen stock die gheen hout en is.

16 o Daerom sal de Heere/ Heere Zebaoth/ onder zijnen voeten/ de wtdroogende siecte senden/ ende zijne heerlickheyt sal hy aensteken / dat sy branden sal ghelijck als een vier.

o Esaie 37.36

17 Ende p het licht Jsraels sal een vier zijn/ ende zijn q Heylighe sal een vlamme zijn/ ende sal zijne doornen ende r distelen/ aensteken ende verteeren op eenen dach.

p Dat is/ God inden Tempel te Jerusalem. q Anders/ heylichdom/ r Anders/ heggen/

18 Ende de Heerlijckheyt zijns wouts ende zijns velts sal te niete worden/ van den

Matt.13.8.22

f Anders/ zijn als een(kryghs hept) diens vaendraghen omcomen is.

zielen aen tot op het vleesch/ ende sal f vergaen ende verswinden.

19 Dat de overblevenen boomen zijns wouts moghen ghetelt worden / ende eenen Jonghen haer macht aenschrijven.

20 Te dier tydt sullen de overgheblevene in Israel / ende die daer ghelosset worden in den huyse Jacobs / hen niet meer verlaten op dien/ diese slaet : maer sy sullen hen verlaten op den Heere den heylighen in Israel/ inder waerheyt.

21 De overgheblevene sullen hen bekeeren/ Jae de overgheblevene in Jacob/tot Godt den stercken.

t Rom.9.27
1.Reg.19.18
Esaie 11.11

22 t Want so v volc/O Israel/is gelijc als het zant aen der Zee/so sullen doch de overgheblevene desselven bekeert worden:want wanneer de verderve ghestuert wort / soo sal overvloedelijcke gherechticheyt comen.

23 Want de Heere / Heere Zebaoth/ sal een verderven laten gaen / ende het selve doch stieren in den gantschen Lande.

24 Daerom spreeckt de Heere/Heere Zebaoth: Vreest v niet/ mijn volck/ dat te Zion woont / voor Assur : hy sal met den stocke slaen / ende zynen staf teghen v opheffen/ ghelijck als in Egypten.

25 Want het is noch om een gantsch weynich te doen/so sal de ongheenade/ ende mijnen toorne over hare ondeughet/ een eynde hebben.

u Esaie 37.36
x Judic.7.25

26 u Als dan sal de Heere Zebaoth een geessel over hem verwecken / x ghelijck als in der slachtinghe Midian/op den Rotzsteen Oreb:ende sal zijnen staf/die hy aen de Zee ghebruyckte / opheffen/ y ghelijck als in Egypten.

y Exod.14.27

27 Te dier tijdt / sal zijnen last van uwer schouderen wijcken moeten/ende zijn Jock van uwen halse : want het Jock sal z verrotten van vetticheyt.

z Ghelijck als een Osse den Jocke ontwasset/ wanneer hy vet ende sterck wert / dat hy het Jock verscheurt / als een verrot zeel. etc. So spreect men oock : Hy is der roede ontwassen.

28 a Hy coemt/[laet het also zijn/]te Aiath/ hy treckt door Migron / hy monstert zijn Heyr te Michmas.

a Hier beschrijft hy den toch des Coninckx te Assyrien na Jerusalem / als die sulcke steden plondert ende wtpocchet. etc. maer hy sal omgehouwen worden ghelijck als een wout/ etc.

29 Sy trecken voor onsen Legher Geba voor by / Rama verschrickt / Gibeath Sauls vliet.

30 Ghy dochter Gallim schreyt luyde/merct op Laisa/ ghy ellendighe Anathoch.

31 Madmeda wycket/ de burgeren te Gebim sterckten hen.

32 Men blijft nisschien eenen dach te Nob/ soo sal hy zijn handt beweghen teghen den berch der dochter Zion / ende teghen den cleynen berch Jerusalem.

b Esaie 31.8 ende 37.36

33 b Doch siet/de Heere/Heere Zebaoth sal de tacken met macht verhouwen/ende wat hooch opgherichtet staet/ vercorten/ dat de hooghen vernedert worden.

34 Ende het dicke wout sal met yseren omghehouwen worden/ ende Libanon sal vallen door den machtighen.

Dat xj. Capittel.

1. Christi gheboorte ende Ampt/ 10. Beroepinghe der Heydenen / door de predicatie der Apostelen.

a Mat.1.6.16
Act.13.22.23

1 Ende a daer sal een roede opgaen van den stamme Isai/ende een scheute wt zijnen wortelen vrucht brenghen.

b Esaie 61.1
c Rom.15.8

2 b Op welcker sal rusten de Gheest des Heeren / c de Geest der waerheyt ende des verstants / de Gheest des raets ende der sterckte / de Gheest der kennisse/ ende der vreese des Heeren.

3 Ende zijn d riecken sal zijn in de vreese des Heeren: Hy en sal niet richten/nae dien dat zijne oogen sien/noch straffen/na tgene dat zijne ooren hooren.

4 Maer sal met gherechticheyt de armen richten:ende met e gerichte te straffen de ellendighe inden lande : ende sal met den staf zijns monts de aerde slaen/ f ende met den adem zijner lippen/ den godloosen dooden.

5 g Gherechticheydt sal het gordel zijner lendenen zijn: ende het gheloove/ het gordel zijner nieren.

6 h De Wolven sullen by den Lammeren woonen / ende de Luypaert by den bocken ligghen : een cleyn ioncxken / sal calveren ende ionghe Leeuwen ende meestvee te samen dryven.

7 Koeyen ende Beyren sullen aen der weyden gaen/ dat hare iongen by malcanderen liggen: ende Leeuwen sullen stroo eten/ gelijck als de Ossen.

8 Ende een soochkint sal zijnen lust hebben aenden hole der aderen/ ende een ghespeent kint/sal zijn hant steken in de cuylen des basilis ken.

9 i Men sal nergens verseerigen noch verderven/op mijnen heylighen berge: k want het lant is vol kennisse des Heeren / gelijck als met water des Zees bedecket.

10 l Eñ het sal geschieden te dier tijt/ dat de wortel Isai/die daer staet tot eener baniere den volcken / nae dien sullen de Heydenen vraghen:ende zijn ruste sal m eere zijn.

11 n Ende de Heere sal te dier tydt ten anderen mael zijn handt wtstrecken / dat hy het overblijfsel zijns volcx weder krijghe/ dat overgheblevenen is / van den Assyrien/ Egyptenarẽ/Pathros/ Moorenlant/Elamiten/Sinear/Hamath/ende van den Eylanden der Zee.

12 o Ende sal een Baniere onder dẽ Heydenen opwerpen / ende te samen brenghen de veriaechde Israels / ende de verstroyde wt Juda p te hoope voeren/van de vier hoecken des aertrijcx.

13 Ende de nijdt tegen Ephraim sal ophouden/ ende de vyanden Juda sullen wtgheroeyt worden : q dat Ephraim den Juda niet en benijde/ ende Juda niet en zy tegen Ephraim.

14 Sy sullen doch den Philisteen op den halse zijn teghen den Westen/ ende beroonen alle de ghene/die teghent Oosten woonen : Edom ende Moab sullen hare handen teghen hen vouwen / de kinderen Ammon sullen ghehoorsaem zijn.

15 Ende de Heere sal r verbannẽ den stroom der zee in Egypten,ende sal zijn hant laten gaen over het water / met zijnen stercken winde : ende de seven stroomen slaen dat men met schoenen daer door gaen mach.

16 Ende sal een bane zijn den overgeblevẽ zijns volcx/dat overgebleuẽ is vandẽ Assyrien:gelijck als Israel geschiede/ s te dier tijt/ doe sy wt Egyptenlande toghen.

d Sijn offer dat voor God wel riecket of zijn reucwerc/ en sal niet zijn als des Ouden Priesterdoms der Wet/ inden wtwendigen reuckwercke/ maer in der vreese Godts. Dat is/ sijn ghebedt sal in den Gheeste gheschieden/ Joan.4. want rouckwerk heet bidden: riecken/ heet verhooren.
e Hy salse door ghenade rechtveerdich maken/ ende dooden het cruyce/ [illegible]
f 2.Thess.2.8
g Ephes.6.14
h Esaie 65.25
k Heb.2.14
l Roma.15.12
m Anders/ heerlijck.
n Esaie 10.
o Luce 2.32
q anders/ [illegible]
r anders/ [illegible]
s Exod.14.[illegible]

Dat xij. Capittel.

1. Een dancksegginghe/ door de wonderbare weldaden Godts.

TE dier seluer tijt sult ghy seggen: Jck dancke v Heere / dat ghy toornich op my gheweest zijt / ende uwen toorne hem ghewendet heeft/ende troostet my. 1

Siet/Godt is mijn a heyl/ ick ben seker/ ende vreese my niet: b want Godt de Heere is mijn sterckte/ende mijnen Psalm / ende is mijn heyl ghewozden. 2

Ghy sult met vreuchden c water scheppen wt der d heylfonteyne. 3

Eñ sult segghen te dier seluer tijt: e dancket den Heere/ predicket zijnen name / maket condt onder den volcken zijn doen/ vercondiget hoe zijnen name so hooch zy. 4

Lossinghet den Heere/want hy heeft heerlijcken ghehandelt : sulcx zy condt in allen landen. 5

Juycht ende roemet ghy Jnwoonderschè te Zion: want de heylighe Jsraels is groot by v. 6

a Luth. Salicheyt. b Exod.15.2. Psal.118.14. c Joan.7.38. d Luth. Fonteyne der salicheyt. e 1.Par.16.8 Psal.105.1

Dat xiij. Capittel.

1. Straffe der Babiloniers.

DJt is de a last ouer Babel/ die Esaia de sone Amos sach. 1

Werpt het baniere op/b op hooghe berghen / roept fluer teghen hen / werpt de handt op/ c latet intrecken door de d poorte der Vorsten. 2

Jck hebbe mijnen gheheylichden gheboden/ende mijnen stercken geroepen tot mijnen toorne/ die daer vrolijck zijn in mijner heerlijckheyt. 3

e Daer is een geschrey eener menichte op den berghen/gelijck als eens grooten volcx: een gheschrey / ghelijck als een rumoers der versamelden Coninghen der Heydenen : de Heere f Zebaoth g rustet eē heyr ten strijde. 4

Die wt verren landen comen / vanden eynde des Hemels: Ja de Heere selue / met tsamen den heyre zijns toorns/te verderuen het gantsche lant. 5

Huylet/ want des Heeren dach is harde by:hy coemt ghelijck als een verwoestinghe van den Almachtighen. 6

‡ Daerom sullen alle handen traech zijn/ ende aller menschen herte sal veych zijn. 7

Verschrickinghe/angst ende smerte / sal hen aencomen/hen sal banghe zijn/ ghelijck als eener die daer baert / een sal hem voor den anderen ontsetten / vyerroot sullen haer aenghesichten zijn. 8

Want siet/ des Heeren dach coemt gronwelijck/toornich/ende grimmich/het lant te verstooren/ende de sondaers daer wt te verdelghen. 9

Want de sterren aenden Hemel/ende zijn Orion en schijnen niet h heller / i de Sonne gaet duyster op/eñ de Maē schijnt doncker. 10

Jck wil den aertbodem te huys besoecken/om zijner boosheyts wille/ende de godloosen om harer ondeucht wille : ende wil des hoochmoets der stouten een eynde maken/ ende de hooueerdicheyt der gheweldighen veroodmoedighen. 11

Dat een man dierbaer zijn sal / dan fijn gondt/ende een mensche k weerdigher dan stucken gondts wt Ophir. 12

Daerom wil ick den Hemel beweghen / dat de aerde beuen sal van harer stede/door de grimmicheyt des Heeren Sebaoth/ende door den dach zijns toorns. 13

14 Ende l sy sal zijn gelijck als een veriaecht rhee / ende als een kudde sonder m kopen: dat hen een yegelijck weder tot zijnen volcke keeren / ende een yeghelyck in zyn landt vlieden sal.

15 Daerom/ dat/wie hem daer vinden laet/ doorsteken wort:ende wie n daer by is/door het sweerdt vallen sal.

16 o Oock sullen hare kinderen voor hare ooghen verwoorcht/ hare huysen geplondert/ ende hare wijuen gheschendt worden.

17 Want siet/ ick wil de Meden ouer hen verwecken:die gheen siluer en soecken/ noch na gheenen goude en vraghen:

18 Maer de jonghelinghen met den boghen doorschieten/ eñ hen de vrucht des lijfs niet ontfermen/noch den kinderen verschoonen.

19 Alsoo sal Babel/ het schoonste onder den Coninckrijcken / de heerlijcke pracht der Chaldeen / omghekeert worden van Godt/ p ghelijck als Sodom ende Gomorha.

20 Datmen daer voortaen niet meer en woone/noch yemandt daer en blijue altoos ende eewichlijck : dat oock de Arabische aldaer gheene hutten en maken / ende de herderen daer gheene koyen opslaen.

21 Maer q Sihim sullen haer daer legheren/ ende hare huysen vol Ohim zijn:ende struysen sullen daer woonen / ende veldtgheesten sullen daer huppelen.

22 Ende r wlen in haren palleysen singhen/ ende draken in haren lustighen borghen:ende haren tijdt sal schier comen / ende hare daghen en sullen niet versuymen.

l Dat is/Babel. m Anders schapen. n Anders/ hem hoopet. o Psal.137.9. Meden. p Gen.19.25. Jere.50.40. q Luth. Ohim achte ick/ zijn allerley wilde dieren die vier uoetich zijn:gelijck als Sihim/ allerley wilde vogelen. Munste. bedie det Sihim/ wil de grouwelijcke dieren : Ohim/ Meyrcatten. r Anders/ wilde catten.

Dat xiiij. Capittel.

1. De Heere troostet de ghevanghenen te Babel/3. ende seyt hen toe / dat sy noch sullen harer vyanden ongheual belachen / 22. den Babyloni-schen/ 24. Assyrischen/ 28. ende Philisteen / wort een grouwelijcke straffe ghedreycht.

1 WAnt de Heere sal hem ouer Jacob ontfermen : ende Jsrael noch voortaen verkiesen / ende hen in haer lant setten : Ende vreemdelinghen sullen hen tot hen maken/eñ den huyse Jacobs aenhangē.

2 Ende de volcken sullense aennemen/ende brenghen aen haer plaetse/ dat sy het huys Jsraels besitten sal inden lande des Heeren/ tot knechten ende maechden:ende sullen geuanckelijck houden / de ghene / van welcke sy ghevanghen waren/ende sullen heerschen ouer hare drijuers.

3 * Ende te dier tijt / wanneer v de Heere ruste geuen sal/ van uwen jammer ende onruste/ende vanden harden dienste/daer ghy inne gheweest zijt:

4 Soo sult ghy sulck een spreeckwoort gebruycken/ tegen den Coninck te Babel/ eñ segghen : hoe isset met den drijuer soo gantschelijck wt? eñ a de chijns heeft een eynde?

5 De Heere heeft de roede der godloosen ghebroken/ende de roede des b heerschers.

6 Die de volcken sloech in grimmicheyt sonder ophouden/ ende met woeden c heerschede ouer de Heydenen / ende veruolchde sonder barmhertichept.

7 Nv rustet doch de gantsche werelt/ ende is stille/ende juychet vrolijcken.

8 Oock verheughen hen de dennen ouer v/ ende de cederen op den Libanon/ [ende segghen:] Dewijle dat ghy ligt / soo en coemt niemant hier op/die ons d af houwe.

* Capit. 14. Luth. Babel. a Anders / die het gout begheert. etcet. b Of/ heerschappers. c Of/ Heerschapte. d Anders/ wtroeyt.

De helle daer onder beef de voor v / doe 9 ghy haer t ghen quamet / sy e ‡ verwecket v de f † dooden / alle g bocken der werelt / ende heet alle Coninghen der Heydenen / van haren stoelen opstaen.

e † Anders / verschricket. f † Anders / Reusen ende alle Vorsten. g Dat is de groote heeren.

Dat de selue alle een na den anderen 13 sprecken / ende tot v segghen: Ghy zijt oock gheslaghen / ghelijck als wy / ende het gaet v / ghelijck als ons.

Vwe heerlijckheyt is onderwaerts in de 11 helle ghevaren / met tsamen den gheclanghe uwer h harpen: motten sullen v bedde zijn / ende wormen v decksel.

h Dat is / veyde ghewelt ende vreuchde is wt.

i Hoe zijt ghy vanden Hemel ghevallen / 12 ghy schoone k ‡ morgensterre? Hoe zijt ghy ter aerden l † ghevelt / ghy die de Heydenen crenckedet?

i Luce. 10. 18 Apoc. 12. 9 k ‡ An. O Lucifer / ghy kint des Morgensteonts root / of dagheraet. l † Anders / geplet.

Ghy dachtet in uwer herten: Ick wil in 13 den Hemel opclimmen / ende mijnen stoel bouen de sterren Godts verhooghen: Ick wil my setten op den berch des m ‡ Gescheydts / aen der zyden teghent Noorden.

m † And. stifts

Ick wil ouer de hooghe wolcken varen / 14 ende ghelijck zijn den Alderhoochsten.

Ja n ter hellen vaert ghy / ter zyden der 15 cuylen.

n Ezec. 31. 16 ende 32. 18

Wie v siet / die sal v beschouwen ende 16 aensien / [ende segghen:] Is dat de man / die de werelt verschrickte / ende de Coninckrycken bevende maecte?

Die den aertbodem ter woestijne maecte / 17 ende de steden daerinne brack / ende en gaf zijne ghevanghene niet los?

Het is waer / alle Coninghen der Heydenen 18 te samen / ligghen doch met eeren / een yeghelijck in zijnen huyse.

Doch ghy zijt verworpen van uwen graue / 19 ghelijck als een verachtede spruyte / ghelijck als een cleet der verslaghenen / die met den sweerde doorsteken zijn / die onderwaerts varen tot den o steenhoopen der hellen / ghelijck als een vertreden lijf.

o Dat is / in het steenighe aertrijck inden graue: ofte op de schenthuysen.

Ghy en sult niet als die selue begrauen 20 worden: want ghy hebt v lant verdoruen / ende v volck verslaghen / want men en sal des zaets der boosachtighen nemmermeer ghedencken.

Richtet toe / datmen zijne kinderen slach- 21 te / om harer vaderen mis daet wille: dat sy niet op en comen / noch het lant eruen / noch den aertbodem vol p ‡ steden maken.

p ‡ An. vyands

Eñ ick wil ouer hen comen / spreeckt de 22 Heere Zebaoth / ende te Babel wtroepen hare ghedachtenisse / haer ouerblevene / gheslachte / eñ nacomelingen spreeckt de Heere.

Eñ wilse maken ten erue der swijneghe- 23 len / ende ter waterzee: ende wilse met eenen bessem des verderuens vaghen / spreeckt de Heere Zebaoth.

De Heere Zebaoth heeft gesworen ende 24 gheseydt: Wat gheldet het? Het sal alsoo gheschieden / als ick dencke / ende sal blijuen / ghelijck als ick inden sinne hebbe.

q Dat Assur r * verslagen worde in mij- 25 nen lande / ende ick hem vertrede op mijne bergen: op dat zijn jock van hen ghenomen worde / eñ zijn f borde van harē halse come.

q Esa. 37. 36 r * An. ontwee gheslaghen. f Of / pack / last

Dat is den aenslach / dien hy heeft ouer 26 alle landen / ende dat is de wtghestreckte hant ouer alle Heydenen.

Want de Heere Zebaoth heeft het beslo- 27 ten / wie wilt weeren? ende zijn hant is wtghestreckt / wie wilse keeren?

28 Inden Jare doe de Coninck Ahas sterf / wert dese last ghesien.

Capit. 15 Luth.

29 t Verheucht v niet ghy gantsche Philisteen lant / dat de roede die v sloech / ghebroken is: u want wt de wortel der slangen sal een Basiliscus comen / ende haer vrucht sal eenen vyerighen vlieghenden Drake zijn.

Philisteen lant. t Jere. 47. 1 Ezech. 25. 15 Sepha. 2. 4 u 1. Reg. 12 x 2. Reg. 18

30 Want de eerstelinghen der nootdruftigen sullen hen weyden / ende de armen seker rusten: x daer en teghen v wortel wil ick met hongher dooden / ende uwe ouerblevenen sal hy y verworghen.

31 Huylt ghy poorte / schreyt ghy stadt / want vant gantsch Philisteen lant is veych: want vant Noorden coemt eenē z roock / ende † daer en is gheen eensame in zijne tenten.

32 Wat sullen de boden der Heydenen hier ende daer segghen? namelijck / Zion heeft de Heere ghefondeert / ende aldaer sullen de ellendighen zijns volcx ‡ toeuerlaet hebben.

Dat xv. Capittel.

1. De straffe Moabs.

Capit. 16 Luth.

1 Dit a is de last ouer Moab: des nachts coemt verstooringe ouer Ar in Moab: sy is daer henen: Des nachts coemt verstooringhe ouer Kir in Moab: sy is daer henen.

Moab. a Jere 48. 1 Ezech. 25. 8 Sepha. 2. 8

2 Ende gaen opwaerts na Baith eñ Dibon tot den altaren / dat sy weenen eñ huylen ouer Nebo ende Medba in Moab: b allen hooft is beschoren / aller vaert is c ‡ afgesneden.

b Jere. 48. 37 Ezech. 7. 18 Act. 18. 18 c ‡ Anders / ghewortelt.

3 Op hare straten gaen sy met sacken omgegordet / op haren daken ende straten huylen sy alle / ende gaen weenende af.

4 Hesbon ende Eleale schreyen / datmen het tot Jahza hoort: daerom d ‡ carmen de ghewapende in Moab / want het gaet haren zielen qualijck.

d ‡ And. weeclaghen

5 Mijn herte schreyt te Moab; hare vluchtigen vlieden vander drieiarige e Koe / tot Zoar toe: want sy gaen na Luhith henen / ende weenen: ende op den wege na Horonaim toe / verheft hem een jammer gheschrey.

6 Want de wateren te Nimrim verdrooghen / het hoy verdorret / ende het gras verwelcket / ende gheen groen cruyt en wasset.

7 Want het goet dat sy ghesamelt / ende het volck dat sy gerustet hebben / voertmen ouer de wilghen beke.

8 Een geschrey gaet omme inde lantpalen Moab: sy huylen tot Eglaim toe / ende huylen by den f * bornput Elim.

9 Want de wateren te Dimon zijn vol bloedts / daer toe wil ick ouer Dimon noch meer comen laten / beyde ouer die g ‡ behouden zijn in Moab des h leeuwen / ende ouer de ouergheblevene in den lande.

Dat xvj. Capitel.

2. Oorsake der Moabiteren straffe / is ontrouwe onbarmhertichеyt / ende hoochmoedige stoutheyt.

1 Lieue / schicket ghy a ‡ Lantsheeren b Lammeren van Sela wt der woestijne / tot den berge der dochter Zion:

2 Doch ghelijck als een voghel daer van vliecht die wt den neste ghedreuen wort: so sullen zijn de dochteren Moabs / wanneer sy voor Arnon voorby trecken.

Vergadert raet/hout gerichte: maeckt v 3 schaduwē des middaechs/gelijck als eenen nacht: verbercht de veriaechden / ende en meldet de veltuluchtighe niet.

Laet mijnen veriaechde by v herbergen: 4 Lieue Moab / weest ghy hare beschermin- ge voor den verstoorder: so sal de drijuer een eynde hebben/de verstoorder ophouden/en- de de ondertreder af laten inden lande.

Daer sal iae eenen stoel bereydet wor- 5 den wt genaden / dat daer een opsitte inder waerheyt/inder hutten Dauids/ende rich- te / ende pooghe nae rechte / ende voordere gherechticheyt.

c Wy hooren doch vanden hoochmoede 6 Moabs/dat hy gantsch groot is/ dat oock haren hoochmoet/ stoutheydt ende toorne grooter is/ dan haer macht.

Daerom sal deen Moabiter ouer den 7 anderen huylen/ altemael sullen sy huylen: ouer de fondamenten der stadt KirHare- seth/sullen de verlemden suchten.

Want Hesbon is een woest velt gewor- 8 den/ den wijnstock te Sibna is verdoruen: de Heerē onder den Heydenen/hebben zijne edele wijnrancken d verslagen / eñ zijn ge- comen tot Jaeser toe / eñ trecken rontom- me inder woestijne: hare wijnrijsers zijn e verstropt/ende ouer de zee gheuoert.

Daerom weene ick om Jaeser/ende om 9 den wijnstock te Sibna / ende vergiete vele tranen/ Hesbon ende Eleale: want daer is een f gesanck in uwen somer ende in uwen oogste ghevallen.

Dat de vreuchde ende g hertenlust inden 10 velde ophoudet/eñ inden wijnbergen/ iuy- chet noch en roeptmen niet: men en persset geenen wijn wt inden wijnperssen: ick heb- be des ghesangs een eynde ghemaeckt.

Daerom h ‡ rommelt mijn herte ouer 11 Moab / ghelijck als een harpe / ende mijn inwendighe ouer KirHares.

Als dan sal het openbaer worden / hoe 12 Moab i moede is byden altaren/eñ hoe hy tot k zijner Kercken ghegaen zy om te bid- den/ l eñ doch niets wtghericht hebbe.

Dat isset/dat de Heere op dat mael tegen 13 Moab ghesproken heeft.

Nv daerentegen spreeckt de Heere/ ende 14 seyt: In drie Jaren/ ghelijck als eens dach- looners iaren zijn/sal de heerlijckheyt Mo- ab m cleyn worden / in der grooten veel- heyt: dat daer een weynich ouerblijue / en- de niet vele.

Dat xvij. Capittel.

1. Straffe Damasci/ 4. ende harer bontghe- nooten der thien gheslachten/ door de Assyriers/ 12. die oock selue aent eynde haer ghedreychde straffe hebben.

Dit is de last ouer a Damascon: Siet/ 1 Damascus en sal geē stadt meer zijn/ maer eenen veruallen steenhoop.

De steden Aroer sullen verlaten zijn/dat 2 aldaer cudden weyden/ die niemant veria- ghen en sal.

Eñ het sal wt zijn/metter b stercte Ephra- 3 im/ende het Coninckrijcke te Damasco/en- de het ouergheblenen te Syrien/ sal zijn ge- lijck als de heerlijckheyt der kinderen Isra- els/spreeckt de Heere Zebaoth.

Te dier tijdt sal de heerlijckheyt Jacobs 4 dunne zijn/ende zijn vett lijf sal mager zijn.

5 Want sy sal zijn / ghelijck als wanneer een coorne ingesamelt inden oogst /ende als wanneer een met zijnen arme de aaren in oogstede / ende ghelijck als wanneer eener aaren lase inden dale Rephaim.

6 Ende een nae oogstinghe daer in bleue: c ghelijck als wanneermen eenen olyboom schuddet / dat twee ofte drie besien / bouen inden toppe blijuen : ofte als wanneer vier ofte vijf vruchten aen den tack hanghen/ spreeckt de Heere de Godt Israels.

7 Te dier tijdt sal hem de mensche houden tot dien/die hem gemaect heeft/eñ zijne oo- gen sullen op den heylighen in Israel sien.

8 Eñ en sal hem niet houden tot den alta- ren/die zijne handē gemaeckt hebbē/eñ niet sien op dat/ dat zijne vingerē gemaect heb- ben/noch op d haghen/ noch op beelden.

9 Te dier tijt/sullen de steden harer e sterc- ten zijn/gelijck als een verlaten struyck en- de tack/ die verlaten wordt voor den kinde- ren Israels/ende sullen woest zijn.

10 Want ghy hebt vergetē Gods wsHeyls/ ende niet ghedacht aen den rotzsteen uwer sterckte: f daerom sult ghy lustige planten setten / doch ghy sult daermede den vreem- den de wijnrijsers ghelept hebben.

11 Ter tijt des plantens sult ghy zijner wel waernemen / dat zijn zaet tijtlijcken wasse: doch inden oogst/ wanneer ghy de mande- len eruen sult/sult ghy smerte eens bedroef- den daer voor hebben.

12 O wee der veelheyt sulcx g grootē volcx/ ghelijck als de Zee sal het bruysen/ende het rumoer der lieden sal woeden / ghelijck als groote wateren woeden.

13 h Ja gelijck als groote wateren woeden/ soo sullen de lieden woeden : doch hy salse schelden/so sullen sy verre wech vlieden/en- de salse veruolghen/ghelijck als den stof op de berghen van den winde gheschiet / ende ghelijck als eenen draeywint van den on- weder gheschiet.

14 Ontrent den auont / siet / so is daer ver- schrickinghe / ende eer het morghen wordt/ en zijn sy daer niet meer: dat is het loon on- ser roouers / ende het erue der ghener / die ons het onse nemen.

Dat xviij. Capittel.

1. Straffe der Troglodyten. 7. Beroepinghe der seluen tot den volcke Godts.

1 Wee den lande/ dat onder den a seylē in schaduwe vaert/ op dese zijde der wateren des Moorenlandts.

2 Dat Ambassaden op de Zee sent / ende int riet schepen op den wateren vaert: gaet henen ghy snelle Boden totten volcke / dat verscheurt ende geplondert is/totten volcke dat grouwelijcker is/dan sus eenich ander/ totten volcke/dat hier ende daer wtgheme- ten ende vertreden is / dien de waterstroo- men zijn landt innemen/

3 Alle ghy die op aerden woonet / eñ ghy die inden lande sittet/sullet sien/hoemen de baniere op de bergen opwerpen sal/eñ hoo- ren/hoemen de trompetten blasen sal.

4 Want so spreect de Heere tot my: Ick wil stille houden/eñ aensien in mijner stede/ge- lijck als een hitte/die den regen wtdroocht/ ende als meeldouwe inder hitte des oogsts.

5 Want voor den oogst sal de vrucht af- nemen/

c Esaie 24.13

d Anders/lust- wouden.

e Dat zijn de steden / daer hare afgoden ende Godts- dienst in was/ daer sy hen op verlieten: maer ghelijck als de kinderen Isra- els qualijck eenen tack ende de spruyte blij- uen lieten/ dat is / weynich volcx / dos sy het landt der Cananiters in namen : alsoo salt hen nv oock gaen.

f 2. Re. 16.10

g Dat zijn de Assyriers: want hy ver- condighet haer verderf tot troost dē volc- ke Israels.

h Esaie 37.29

a Dat lande leyt tusschen Egypten ende der roode zee/ diemen heet Troglodyten Egyptios/ Arabes Ismae- eliten / een woest / wildt rouwisch volck die hen oock beroemen/ dat sy hen van roo- uerye ende moetwillens generen sullen.

nemen/ende de onrijpe vrucht in der bloeytijt verdorren: datmen de ſtelen met ſickelen moet afſnijden / ende de wijnrancken wech doen ende af houwen.

6 Datmen het te ſamen moet laten liggen/ den vogelen op den berghen/ ende den ghedierten inden lande: dat des ſomers de vogelen daer in neſtelen/ende des winters allerley ghedierte in den lande daer in liggen.

7 Te dier tijdt ſal dat verſcheurde ende geplonderde volck/ dat grouwelijcker is/dan ſus eenich ander/ dat hier ende daer afghemeten ende vertredē is/dien de waterſtroomen zijn landt innemen / b gheſchencken brenghen den Heere Zebaoth / c aen de plaetſe/ daer den name des Heeren Zebaoth is / tot den berghe Zion.

b Anders / tot een geſchenck gebracht worden/ etc.
c Deut.12.5

Dat xix. Capittel.

1. Straffe der Egyptenaers/ 18. mettſamen harer/ 23. ende der Aſſyriers beroepinghe tot den Heere.

Egypten.
a Jere.46.5
Ezech.29.2

1 Dit is de laſt ouer a Egypten: Siet/ de Heere ſal op eener ſneller wolcken varen/ ende in Egypten comen: ſoo ſullen de afgoden in Egypten voor hem beuen / ende den Egyptenaren ſal het herte veych worden in haren lijue.

b Marc.13.8

2 b Ende ick wil de Egyptenaers aen malcanderen hiſſen / dat een broeder tegen den anderen/een vrient teghen den anderen/een ſtadt teghen de andere / een rijcke teghen het ander ſtryden ſal.

3 Ende de moet ſal den Egyptenaren onder hen vergaen / ende ick wil hare aenſlagen te niete maken: ſoo ſullen ſy dan c vragen haer afgoden/ ende papen/ ende waerſegghers / ende teeckenbedieders.

c Dat zijn hare papen ende gheeſtelijcke Propheten ende Leeraers.

4 Doch ick wil de Egyptenaers ouergeuen inde hant grouſamer Heeren/ende een hart d Coninck ſal ouer hen heerſchen / ſpreeckt de Heerſcher de Heere Zebaoth.

d De Coninck te Aſſyrien/

5 Ende het water in der zee ſal wtgeſopen worden/ daer toe den ſtroom ſal verſijpen ende verdrooghen.

6 Ende de wateren ſullen verloopen/dat de meyren aen den dammen ſullen cleyn ende drooch worden/beyde riet ende e bieſen verwelcken.

e Anders/ kiſch.

7 Ende het gras aen den wateren verdorren/ ende alle zaet aent water / ſal verwelcken ende te niete worden.

8 Ende de viſſchers ſullen treurē/ende alle de gene/die den angel int water werpē/ ſullen clagen/ ende de gene/diet nette wt werpen op het water/ ſullen bedroeft zijn.

9 Die daer goet garen wercken ende netten breyden/ſullen met ſchanden beſtaen.

10 Ende die daer vijuers hebben / met tſamen/ allen die dijcken om loon maken/ ſullen becommert zijn.

11 De Vorſtē te Zoan zijn dwaſen/f de wijſe raetgeueren Pharaonis zijn in den raet tot ſotten gewordē: wat ſegget ghy doch g van Pharao: Jck ben der wijſen kint/ h ende come van den ouden Coninghen her?

f 2.Sa.17.14
Eſaie 8.10
g Anders / teghen.
h Of/ ben van ouden Coningen afcoemſte.

12 Waer zijn dan nv uwe wijſen? laetſe het v vercondigen ende aenwijſen/wat de Heere Zebaoth ouer Egypten beſloten heeft.

13 Doch de Vorſten te Zoan zijn tot ſotten ghewordē/ de Vorſten te Noph zijn bedroghen: ſy verleyden met tſamen Egypten / den i Hoeckſteen der gheſlachten.

i Dat is, den Coninck.
k 1.Re.22.23

14 k Want de Heere heeft eenen ſwijmelgeeſt onder hen wtgegoten/dat ſy Egypten verleyden in alle haren doen/als een dronckaert tuymelt/wanneer hy ſpouwet.

15 Ende Egypten en ſal niemant hebben/ die hooft of ſteert / ſtruyck ofte tack op brenghe.

16 Te dier tijdt ſal Egypten zijn / ghelijck als wijuen/ende hem vreeſen ende verſchricken / wanneer de Heere Zebaoth de handt ouer hen beweghen ſal.

17 Ende Egypten ſal hem vreeſen voor den lande Juda/ dat/ wie deſſeluen ghedenckt/ ſal daer ouer verſchricken/ouer den raet des Heeren Zebaoth / dien hy ouer hen beſloten heeft.

18 Te dier tijdt ſullen vijf ſteden in Egyptenlande ſpreken / nae der ſprake Canaan/ l ende ſweeren by den Heere Zebaoth: een ſal heeten m ‡ Jr Heres.

l Deut. 10.20
m Jr Heres heet, Sonnen ſtadt, ende by le houden/ het zy Heliopolis.
‡ Anders, verwoeſte ſtadt.

19 Ter ſeluer tijdt/ ſal des Heeren Zebaoth altaer/midden in Egyptenlande zijn/eñ eenen merckſteen des Heeren aendē lantpalē.

20 Welcke ſal een teecken ende getuychniſſe zijn/den Heere Zebaoth in Egyptenlande: want ſy ſullen tot den Heere roepen ouer de n verdruckers / ſoo ſal hy hen ſenden eenen o heylant ende meeſter/dieſe verloſſe.

n Anders / beledighers.
o Of/ helper.

21 Want de Heere ſal den Egyptenaren bekent worden/eñ de Egyptenaers ſullen den Heere kennen te dier tijdt / ende ſullen hem dienen met offer ende ſpijſoffer: ende ſullen den Heere beloue n ende houden.

22 Ende de Heere ſal de Egyptenaers plaghen ende heelen: want ſy ſullen hen bekeeren tot den Heere: ende hy ſal hem verbidden laten/ ende haer heelen.

23 Te dier tijt ſal een bane zijn/ van Egypten in Aſſyrien / dat de Aſſyriers in Egypten / ende de Egyptenaers in Aſſyrien comen/ende de Egyptenaers met tſamen den Aſſyriers Godt dienen.

24 Te dier tijdt ſal Jſrael p een derde zijn/ met den Egyptenaers ende Aſſyriers/ door den ſeghen die op aerden zijn ſal.

p Anders [illegible]

25 Want de Heere Zebaoth ſalſe ſeghenen/ ende ſpreken: Gheſegent zijt ghy Egypten/ mijn volck: ende ghy Aſſur/ mijner handen werck: ende ghy Jſrael/ mijn erue.

Dat xx. Capittel.

1. Noch vander Egyptenaers/met tſamen der Mooren ſtraffe.

1 In den Jare/ doe Tharthan te Aſdod quam/ a als hem Sargon de Coninck te Aſſyrien geſonden hadde/ ende ercht ghede teghen Aſdod / ende wanſe.

a Of/ [illegible] den zijnder van Sargon den Coninck van Aſſur/ etc.

2 Ter ſeluer tijt/ſprac de Heere door Eſaia dē ſone Amos/eñ ſeyde: Gaet henē/eñ treckt den b ſack af van uwen lendenen/ eñ treckt uwe ſchoenen wt van uwen voeten: ende hy dede alſo/ginck naeckt ende baruoets.

b Dat is/ een grouwen rock ofte wercdaechs cleet.

3 Doe ſprack de Heere: Ghelijck als mijn knecht Eſaia naeckt ende baruoets gaet/ ten teecken ende wonder van drie Jaren/ ouer Egypten ende Moorenlandt.

4 Alſoo ſal de Coninck te Aſſyrien henen drijuen de gheuanghen Egypten/ende verdreuen Moorenlant beyde ionck ende out/ naeckt ende baruoets / met blooter ſchamelheyt/Egypten tot ſchande.

Ende

Egypten. Moorenlandt.

5 Ende c sy sullen verschricken / ende met schanden bestaen / ouer den Moorenlande / daer sy hen op verlieten / ende wedder om het Moorenlant ouer de Egyptenaren/ dier sy hen beroemden.

6 Ende de inwooners deser Eylanden/ sullen segghen ter seluer tyt : Is dat onse toeulucht/daer wy henen vloden om hulpe/ dat wy verlosset worden van den Coninck te Assyrien? Hoe syn zyn wy ontcomen?

Dat xxi. Capittel.

1. Straffe Babels/ 11. Dume/ 13. ende Arabie.

1 Dit is de last ouer de woestyne aen de zee: Gelyck als een onweder van den Suydẽ coemt/ dat alle dinck omkeeret: soo coemt het wt der woestyne / wt eenen grouwelycken lande.

2 Want my is een swaer gesichte gewesen: a Deen verachter coemt tegen den anderen/ ende deen verstoorder teghen den anderen: treckt op Elam/ beleggהet Madai: ick wil alle zyns b suchtens een eynde maken.

3 Derhaluen zyn myne lendenẽ vol smerte/ eñ angst heeft my gegrepẽ/ als een die daer baert : Ick cromme my / wanneer ick het hoore/ eñ verschricke/wãneer ick het aensie.

4 Myn herte beeft / grouwelen heeft my verschrickt : ick en hebbe inden lieuen nacht gheen ruste daer van.

5 Ja/ rechte eenen disch toe/ laet waken op der hoede : etet/ drincket : maeckt v op ghy Vorsten/ smeeret den schilt.

6 Want de Heere seyt also tot my : Gaet henen/ sett eenen wachter / die daer toesie/ ende het aensegghe.

7 Hy siet ia Ruyters ryden ende varen op peerden/ ezelen ende kemelen/ eñ heeft met grooten vlyte achtinghe daer op.

8 c Eñ eenen Leeuwe riep: d Heere/ ick stae op der hoede den gheheelen dach door/ ende sette my op myn wacht/ alle nacht.

9 Eñ siet/ daer coemt een/ die vaert op eenen wagen/ die antwoort/ eñ spreeckt: e Babel is geuallen: sy is geuallen/ ende alle beelden harer goden zyn ter aerden gheslaghen.

10 Mynen lieuen dorschvloer/ daer ick op dorsche : wat ick ghehoort hebbe/ van den Heere Zebaoth den Godt Israels/ dat vercondighe ick v.

11 f Dit is de last ouer Duma: Men roept tot my wt Seir: Wachter/ is de nacht schier wech? Wachter/ is de nacht schier wech?

12 De wachter daerenteghen sprack: Wanneer de morghen alreede coemt / so sal het doch g nacht zyn : Wanneer ghy alreede vraecht/ so sullet ghy doch weder comen/ ende weder vraghen.

13 Dit is de last ouer Arabia: Ghy sullet inden woude in Arabia woonen/ op den weghe na Dedanim.

14 h Brenghet den dorstighen water tegen/ ghy die woont inden lande Thema : biedet broot den vluchtighen.

15 Want sy vlieden voor den sweerde/ Ja voor den blooten sweerde/ voor den gespannen boghe/ voor den grooten stryt.

16 Want also spreeckt de Heere tot my: i Noch in eenen iare/ ghelyck als des dachlooners iaren zyn/ sal alle heerlycheyt Kedar onder gaen.

17 Ende de ouerighe schutters de helden te Kedar/ sal weyniger worden: want de Heere de Godt Israels heeft het ghesproken.

Dat xxij. Capittel.

1. Straffe Jerusalems. 15. Sebna wort afghesettet/ 20. ende Eliakim aen zyn stede ingesettet.

1 Dit is den last ouer den * Schoudal: Wat is v dan/ dat ghy alle soo op de daken loopet?

2 Ghy waret vol gheruchts/ een stadt vol volcx/ een vrolycke stadt: uwe verslaghenen en zyn niet met den sweerde verslagen/ ende niet inden stryde ghestoruen.

3 Maer alle uwe hooftlieden / zyn voor dẽ boghe wech geweken ende ghevanghen: alle diemen in v geuonden heeft/ die zyn geuanghen/ ende verre wech ghevloden.

4 Daerom segghe ick : a Maeckt v van my / latet my bitterlycken weenen: Bemoeyet v niet/ my te troosten/ ouer de verstooringhe der dochter myns volcx.

5 Want het is eenen dach des rumoers/ eñ der vertredinghe/ ende verwerringe vanden Heere / Heere Zebaoth inden Schoudale/ om des ondergrauens wille der mueren/ ende des geschreys aenden berghe.

6 Want b Elam coemt daer henẽ met cokeren/ waghenen/ lieden/ ende ruyteren/ eñ Kir ghelinstert daer henen met schilden.

7 Eñ het sal geschieden/ dat uwe wtuercorene dalen sullen vol waghenen zyn / ende ruyters sullen hen legheren voor de poorte.

8 So sal den c voorhanck Juda ontdeckt worden/ datmen sien sal te dier tyt het gheweerschap inden huyse des Woudts.

9 Eñ ghy sullet der reten aen der d stadts Dauids veel sien/ eñ e sult het water inden ondersten waterloop vergaderen moeten.

10 Ghy f sult oock de huysen te Jerusalem tellen: Ja ghy sult de huysen af breken/ om de mueren te beuestighen.

11 Ende g sult een gracht maken tusschen beyde mueren/ van het water des ouden waterloops : noch en siet ghy niet op dien/ die sulcx beschickt van verre tyden.

12 Daerom sal de Heere/ Heere Zebaoth/ te dier tyt beroepen laten/ datmen weene ende clage/ eñ hem bescheere eñ sacken aentrecke.

13 Hoewel/ siet/ als nv isset enckel vreuchde ende hertenlust / ossen worghen / schapen slachten/ vleesch eten/ wyn drincken/ [ende spreken:] h Laet ons eten eñ drincken/ wy steruen doch morghen.

14 Sulcx is voor den ooren des Heeren Zebaoth geopenbaert: wat ghelt het/ of v dese misdaet sal vergeuen worden/ tot dat ghy sterft/ spreeckt de Heere/ Heere Zebaoth.

15 So spreect de Heere Zebaoth: Gaet henen in totten i schatmeester Sebna den k hofmeester/ [ende spreeckt tot hem:]

16 Wat hebt ghy hier? wien hoort ghy toe? dat ghy v een graf hier houwẽ latet/ als die zyn graf inder hoochte houwen laet/ eñ zyn wooninghe inden rotzsteenen maken laet?

17 Siet de Heere sal v wech werpen/ gelyck als een sterck man eenen wech werpet/ ende v verstropen:

18 Ende sal v omdryuen/ ghelyck als eenen beuselcloot op wyden lande: aldaer sult ghy steruen/ aldaer sullen uwe costelycke waghenen blyuen/ met smaetheyt des huys uwer heeren.

Ende

Schoudal. * Jerusalem heet hy het Schoudal/ daerom/ dat sy vele Sienders/ dat is/ Propheten ende leeraers in Gods woort hadden etc.

a Jere. 9. 1. Luce 19. 41.

b Dat zyn de Persen met dẽ Chaldeen.

c Dat is/ de schatcamer eñ rusthuys/ sal alle open zyn den vyanden.

d 2. Sam. 5. 9.

e Anders/ ghy hebt vergadert de waterẽ van der onderste Piscine.

f And. hebt de huysen getelt/ ende hebt Jerusalem etc. de huysen af gebroken/ om de etcet.

g And. hebt eẽ graf gemaect.

h Also bespotten sy de Propheten/ die hẽ den doot vercondighen. Esaie 56. 12. Sap. 2. 6. 1. Cor. 15. 32.

Sebna.

i And. coopmeester.

k Esaie 36. 3.

Endꝛ ick wil v van uwen ſtate ſtoꝛten/ 19 ende van uwen ampte wil ick v ſetten.

Eliakim.

Ende te dier tijt / wil ick roepen mijnen 20 knecht Eliakim/ den ſone Hilkia/

Eñ wil hem uwen rock aentrecken / eñ 21 met uwen goꝛdel goꝛden/ eñ v gewelt in zijn hant geuen: dat hy vader zy der ghener/ die te Jeruſalem woonen/ eñ des huys Juda.

l Joan.12.14. Apoc.3.7 m Dat hy ſchatmeeſter zy in uwer ſtede.

l Ende wil den m ſleutel ten huyſe Da- 22 uids/ op zijne ſchouderen leggen: dat hy op doe/ ende niemant toeſlupte: dat hy toeſlup te/ ende niemant op doe.

n Sach.10.4.

Ende wil hem ten n naghel ſteken aen 23 een vaſte plaetſe/ eñ ſal hebben den ſtoel der eeren in zijnes vaders huyſe.

Datmen aen hem hanghe/ alle heerlijck- 24 heyt des huys zijns vaders kinderen/ ende kints kinderen/ alle het cleyne ghereetſchap/ beyde dꝛinckvaten ende allerley ſnarenſpel.

Te dier tijt / ſpꝛeeckt de Heere Zebaoth/ 25 ſal den naghel wech ghenomen woꝛden/ die aen vaſten plaetſen ſteeckt / dat hy bꝛeke ende valle/ ende zijnen laſt omcome: want de Heere ſeyt het.

Dat xxiij. Capittel.

1. Straffe Tyri/ 15. ende weder hare beroepinghe tot den Heere.

Tyrus.

a Jere.47.4 Ezech.26.2 ende 27.28 b Dat heeft gedaẽ de groote Alexander wt Macedonia ſo gantſch lange te voꝛẽ/ heeft Eſaias ſulck dinck geſien.

DJt is de laſt ouer a Tyꝛo: Huylt ghy 1 ſchepen op der zee/ want ſy is verſtoozt dat daer geen huys meer en is/ noch niemant daer henẽ treckt: wt den lande b Chitim ſullen ſy dies gewaer woꝛden.

De inwooners der Eylanden/ zijn ſtille 2 ghewoꝛden: de Cooplieden te Zidon/ die ouer de Zee toghen/ vulden v.

Eñ wat daer vooꝛ vꝛuchten aen Sihoꝛ/ 3 ende coozne aent water wies/ dat bꝛachtmẽ tot haer in/ ouer groote wateren: ende ghy waert der Heydenen marckt ghewoꝛden.

Zidon.

c Dat is/ Tyrus. d And. Of/ dat ick noyt van kinde gelegen/ dat ic noyt ge gebaert. dat ic noch iongelingen opgeuoet/ noch dochterẽ opgebꝛacht en en hadde.

Ghy meucht wel verſchꝛicken Zidon: 4 want de zee / iae de aller vaſte aen der c zee ſpꝛeeckt: d Jck en ben niet meer ſwangher/ ick en bare niet meer / ſo en voede ick oock gheen ionghelingen op/ ende en bꝛenghe geene maechden op.

Gelijck alſmen verſchꝛickte/ doemen van 5 Egypten hooꝛde: alſo ſalmẽ oock verſchꝛicken/ wanneermen van Tyꝛo hooꝛen ſal.

Vaert henen op de zee: huylet ghy inwoo- 6 ners der Eylanden.

Js dat uwe vꝛolijcke ſtadt/ die haer haers 7 ouderdoms beroemde? hare voeten ſullenſe verre wech voeren te wandelen.

e Job 12.18 † Goꝛdel/ dat is gheen regiment ende Ouericheyt. f Dan.2.21 g Anders/ die marckt/ h Alexander moeſte na Tyꝛo/ oock Babylon verſtooꝛẽ. † An. maect v op na Chitim/ daer ghy oock geen ruſte ſult hebben. Siet/ dit volck en was vooꝛtijdẽ niet wt der Chaldeen lande/ maer/ etc.

Wie hadde dat ghemeynt / dat het Tyꝛo 8 der croonen / ſo gaen ſoude? ſo doch hare Cooplieden Voꝛſten zijn / ende hare Kremers de heerlijckſte inden lande?

De Heere Zebaoth heeft het alſo gedacht: 9 op dat hy krenckede allen pꝛael der luſtigher ſtadt / ende verachtelijck makede alle heerlijcken inden lande.

Vaert henen dooꝛ v lant/ ghelijck als ee- 10 nen ſtroom ghy dochter der zee/ e daer en is gheen † goꝛdel meer.

Hy recket zijn hant ouer de zee/ f ende ver- 11 ſchꝛickt de Coninckrijcken: de Heere gebiet ouer g Chanaan/ te verdelgẽ hare machtigẽ.

Ende ſpꝛeeckt: ghy en ſult niet meer vꝛo- 12 lijck zijn/ ghy geſchende ionckvꝛouwe/ ghy dochter Zidon: O h † Chitim/ maect v op/ ende treckt vooꝛ: want ghy en moet aldaer oock niet blijuen:

13 Maer inder Chaldeen lant / dat gheen volck en was : maer Aſſur heeft het aengerichtet/ datmen daer ſchepet : ende hebben vaſte toꝛrens daer in opgerichtet/ ende palleyſen ghebouwet: doch ſy is gheſettet / dat ſy verſtoozet woꝛden ſal.

14 Huylet ghy ſchepen op der zee/ want uwe macht is verſtoozt.

15 Te dier tijt ſal Tyꝛus vergeten woꝛden/ tſeuentich iaer lanck/ ſo langhe als een Coninck leuen mach: doch na tſeuentich iaren/ ſalmen van Tyꝛo een hoerenliet ſinghen.

i Of/ luſtich/ ſijn/ wel/ k Actoꝛ.21.3

16 Neemt de harpe / gaet in de ſtadt contom/ ghy vergetene hoere: maect het goet op het ſnarenſpel / ende ſingt i fluyx / op dat uwer weder ghedacht woꝛde.

17 k Want na tſeuentich iaren/ ſal de Heere Tyꝛum te huys beſoecken/ dat ſy wedercome tot haren hoerenloon/ ende hoererije bedꝛijue met allen Coninckrijcken op aerden.

l Pſal.45.13

18 l Doch haren coophandel ende m hoerenloon/ ſullen den Heere heylich zijn : men en ſalſe niet ten ſchatte vergaderen / noch verberghen: maer die vooꝛ den Heere woonen/ ſullen haer coopgoet hebben/ dat ſy eten ende ſatt woꝛden/ ende wel becleet zijn.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Ghemeyne ſtraffe der landen ende lieden.

a Oſee 4.9

SJet / de Heere maeckt het lant ledich 1 ende woeſt/ ende werpet om wat daer in is/ eñ verſtroyet zijne inwooners.

b Anders/ die woecker...

2 a Ende het gaet den Pꝛieſter als den volcke/ den Heere als den knechte/ der vꝛouwen als der maghet/ den vercooper als den cooper/ den leener b als den boꝛgher / den manenden als den ſchuldenaer:

3 Want het landt ſal ledich ende berooft zijn: want de Heere heeft ſulcx gheſpꝛoken.

4 Het lant ſtaet iammerlijc/ ende verderft/ de den aertbodem neemt af/ ende verderft / de hoochſten des volcx inden lande/ nemen af.

5 Het lant is ontheylicht van zijnen inwooners: want ſy ouertreden de Wet/ ende veranderen de gheboden / ende laten varen het eewighe verbont.

c Of/ verſlint.

6 Daerom c vereet den vloeck het lant: Want ſy verdienent die daer in woonen: daerom verdoꝛrẽ de inwooners des lants/ dat weynich lieden ouerblijuen.

d Of/ treurt.

7 De moſt d verſwindet/ de wijnſtock verſmachtet: ende alle die van herten vꝛolijck waren ſuchten.

8 De vꝛeuchde der tamboꝛijnen vyeret/ het juychen der vꝛolijcken is wt/ eñ de vꝛeuchde der harpen heeft een eynde.

9 e Men en ſingt niet by wijndꝛincken: ende goeden dꝛanck is bitter / den ghenen dien dꝛincken.

10 De f ledighe ſtadt is gebꝛoken/ alle huyſen zijn toegheſloten/ dat daer niemant in gaet.

11 Men ſchꝛeyet om wijn op den ſtraten/ alle vꝛeuchde is wech / allen g hertenluſt des lants is daer henen.

12 Enckel verwoeſtinghe is inder ſtadt gebleuen/ ende de pooꝛten ſtaen woeſt.

h Eſaie 17.6

13 Want het gaet inden lande ende inden volcke euen toe/ h als wanneer eẽ olyboom afgheyluckt is: [ende] gelijck als wanneermen na leeſt/ wanneer dẽ wijnoogſt wt is.

De

14 De selue heffen hare stemme op / en roemen/ ende juychen ouer de heerlijckheyt des Heeren vander zee her.

15 Soo prijset nu den Heere inden leechten/ inden eylanden der zee/ den name des Heeren des Gods Israels.

16 i Wy hooren lofsanck vanden eynde der aerden/om te eeren den rechtueerdigẽ : en ic moet seggen: Hoe k ben ick doch so mager? hoe ben ick doch so magher? wee my: want de verachters verachten/ jae de verachters verachten.

17 Daerom coemt ouer v inwooners des lants/verschrickinge/ een cuyle ende strick:

18 l En soo yemant ontulode voor den gheschreye der verschrickinghe/so sal hy doch in de cuylẽ vallen : coemt hy wt der cuyle/soo sal hy doch inden stricke geuangen wordẽ: want de vensteren inder hoochte zijn opgedaen/en de fondamenten der aerden beuen.

19 Het sal den lande qualijck gaen/en niets wel m ghelucken/ende sal veruallen.

20 Het landt sal tuymelen / ghelijck als een droncken man/ende wech geuoert worden/ ghelijck als een hutte : want zijn mis daet druckt het/dat het vallen moet/ ende en can niet staende blijuen.

21 Te dier tijt/sal de Heere te huys soecken/ de hooge n Ridderschappẽ/ die inder hoochte zijn/ende de Coninghen der aerden die op aerden zijn:

22 Dat sy vergadert worden in een bundeken/totter cuylen /ende besloten worden in den kercker/ende na langhen tijt weder besocht worden.

23 o Ende de Mane sal haer schamen/en de Sonne met schande bestaen / wanneer de Heere Zebaoth Coninck zijn sal / op den berch Zion / ende te Jerusalem/en voor zijnen oudtsten inder heerlijckheyt.

Dat xxv. Capittel.

1. Een dancksegginge tot God/dat hy hem bewijst een richter der werlt/met straffen der boosen/ende behouden der Godtvreesenden: 6. Met zeuer Prophecije vander beroepinge der Heydenen/ 10. en wtroepinge der Kercken vyanden.

1 HEere/ghy zijt mijn Godt/ v prijse ick: ick loue uwen name: want ghy doet wonder: uwe voornemen van oudts af/zijn ghetrouwe ende warachtich.

2 a Want ghy maket de Stadt tot steenhoopen / de vaste Stadt / dat sy op eenen hoope leyt / der vreemden palleys / dat het niet meer een stadt en zy / en nemmermeer ghebouwet en worde.

3 Daerom eeret v een machtich volck / de Steden gheweldigher Heydenen vreesen v.

4 Want ghy zijt der b cleynen stercke/der armen stercke in droeffenisse/een toeulucht voor den onweder / een schaduwe voor der hitte/wanneer de Tyrannen woeden als een onweder teghen eenen wandt.

5 Ghy verootmoediget der vreemden onstuymicheyt / ghelijck als de hitte in eener dorrer plaetse:dat de hitte der wijncrancken der tyrannen verderue/ende de wolcke dan noch haer schaduwe gheue.

6 c Ende de Heere Zebaoth sal allen volcken maken op desen berghe een vette maeltijt/een maeltijt van reynen wijne/van vette/van merch/ van wijne daer gheenẽ d droessem in en is.

7 Ende hy sal op desen berge/het e bewinden wech nemen/daer alle volcken mede bewonden zijn/en het decksel / daer alle Heydenen mede toeghedeckt zijn.

8 f Want hy sal den doot gantsch verslinden g eewichlijck : ende de Heere Heere/ sal de h tranen van allen aenghesichten afwisschen/ende sal wechnemen de versmaetheyt zijns volcx in allen landen : want de Heere heeft het ghesept.

9 Te dier tijt salmen segghen : Siet/dat is onse Godt / op dien wy wachten : ende hy sal ons helpen : dat is de Heere/op dien wy wachten/dat wy ons verheughen / en vrolijck zijn in zijnen heyle.

10 Want de hant des Heeren rustet op desen berghe : ende Moab sal onder hen verdorschet worden / ghelijck als stro verdorschet wort/ende als dreck.

11 Ende hy sal zijne handen middẽ onder haer wtstrecken/gelijck als die een swemmer wtstreckt / om te swemmen:ende sal hare pomperije vernederen/ met den armẽ zijner handen/

12 Ende de hooghe i vesten uwer mueren buyghen / vernederen/ ende in den stof ter aerden werpen.

e Ghelijck als de dooden bewondẽ wordẽ: dat is / hy sal de doodẽ leuendich maken.
f Ozee.13.14 1.Cor.15.54
g Apoc.7.17 ende 21.4
h Paulus 1. Cor.15 .bediet het alsoo : De doodt is verslonden in der ouerwinninge : dat is / de doot leyt daer neder/ ende en heeft nu geen macht meer : maer het leuen leyt bouen/ en spreeckt ; Hier is de ouerwinninghe : waer zijt ghy nu doot?etcet.
i Dat zijn de sterckten der/ etce.

Dat xxvj. Capittel.

1. Vertrouwen op Godt / brengt den geloouigen troost ende behoudinge in allen harẽ jammer. 19. Item/van der verrijssenisse der dooden.

1 TE dier tijt salmen sulck een liedt singen inden lande Juda: a Wy hebben een stercke stadt/de mueren en gheweeren zijn b heyl.

2 c Doet de poorten op/dat daer in gae het rechtueerdighe volck / dat het gheloove bewaret.

3 Ghy onderhoudet alwech vrede/na ghewisser toesegginge: wãt mẽ verlaet hẽ op v.

4 Daerom verlatet v op dẽ Heer eewichlijck / want Godt de Heere is een rotzsteen eewichlijck.

5 d En hy buyget de gene die inder hoochte woonen/de hooge stadt vernedert hy/jae hy stootse ter aerden/dat sy inden stof leyt.

6 Dat sy met voeten vertreden wort/ ja met voeten der armen/met den [voet] treden der e slechten.

7 f Doch der rechtueerdigen wech is slicht: den padt der rechtueerdighen maket ghy richtich.

8 Want wy wachten op den Heere/inden wech ws rechts / des herten lust staet tot uwen name ende uwer g ghedachtenisse.

9 Van hertẽ begeere ick uwer des nachts/ daertoe met mijnen geeste in my/ wake ick vroech tot v : h want waer v recht in den lande gaet/so leeren de inwooners des aertrijcx gherechticheyt.

10 Doch wanneer dẽ godloosen alreede genade aengeboden wort/so en leeren sy doch gheene gherechticheyt : maer doen slechs quaet in oprechtigen lande: want sy en sien des Heeren heerlijckheyt niet.

11 Heere/v handt is verhooghet/dat en sien sy niet : wanneer sy het doch sien sullen/ so sullen sy te schanden worden / inden ijuer ouer de Heydenen : daer toe sult ghy se met vyere/daer ghy uwe vyanden mede verteeret/verteeren.

Beschrijuinge der Kercken.
a Pro.18.10 Zach.2.5
b Dat is / vaste ende onouerwinnelijck.
c Psal.118.19
d Esai.25.2
e Of/ geringe/ snooden.
f Pro.16.9.17 Iere.10.23
g Dat is / tot uwer predike ofte woorde. Hoc facite / in mei memoriã.
h And. midts dat uwe rechten inden lande zijn / de inwoonders der wereldt sullen gherechticheyt leeren.

12 Doch ons / Heere / sult ghy vrede besorgen / want alles wat wy i hebben / dat hebt ghy ons ghegheuen.

i Anders / wtrichten.

13 Heere onse God / daer heersschen wel andere herrē ouer ons van ghy / nochtans wy dencken doch allen uwer / ende ws naems.

14 De dooden en blijuen niet leuendich / de gestoruene en staē niet op: want ghy hebtse te huys gesocht ende verdelcht / ende te niete ghemaeckt alle hare ghedachtenisse.

15 Doch ghy Heere varet voort onder de Heydenen / ghy varet altoos voort onder dē Heydenen: bewijset uwe heerlijckheyt / ende coemt verre tot aen der wereldt eynde.

16 k Heere / wanneer droeffenisse voorhanden is / so soecxmen v / wanneer ghy * tuchtighet / so roepen sy angstelijcken.

k Leu.26.39
* Oft / straffende onderwyset.

17 l Gelijck als een swanger vrouwe / wanneer sy schier baren sal / soo is haer banghe / schreyt in haren smerten: soo gaet het ons oock Heere / voor uwen aenghelichte.

l Joan.16.21

18 Soo zijn wy oock swangher / ende ons is bange / dat wy qualijck adem halē: noch en connen wy den lande niet helpen / ende de inwoonders op den aertbodem en willen niet vallen.

19 m Doch uwe dooden sullen leuen / ende met den lichame opstaen: waket op / ende roemet / ghy die ligghet onder der aerden: want uwē dauw is eenen dauw des groenen velts: doch het lant n der dooden sult ghy neder werpen.

m 2.Cor.6.9
1.Cor.15.13
n And. sal de dooden wtwerpen. And. het landt der reusen sult ghy tot eenen val trecken.

20 o Gaet heuen mijn volck / in de camer / ende sluyt de deure nae v toe: verbercht v eenen cleynen ooghenblick / tot dat den toorne voor hy gae.

o Gen.19.12
Apoc.6.11

21 p Want siet / de Heere sal wtgaen vā zijner plaetse / te huys te soecken de boosheyt der inwooners des lants ouer haer: dat het lant sal openbaren haer bloet / eñ niet langer verheelen / die daer in q verworcht zijn.

p Gen.18.21.
Micha.1.3
q Of / ghedoot

Dat xxvij. Capittel.

1. Straft der vyanden Israels. 2. 12. Troostinge Israels / ouer zijner geuanckenisse. 10. Oorsake der straffe Jerusalems / afgoderye.

a Job.40.20.
1.Cor.15.25.
Apoca.12.9

1 TE dier tijt sal de Heere te huys soecken / met zijnen harden grooten ende stercken swerde / beyde den a Leuiathan / die een slichte slange / ende den Leuiathan / die een cromme slanghe is / ende sal de draken inder zee verworghen.

2 Te dier tijt salmen singen / vanden wijnberghe des besten wijns.

3 Ick de Heere behoede hem / ende vochte hem haest / datmen b zijner bladeren niet en gemisse: ick willen dach eñ nacht behoeden.

b Anders / daer niet men breke / wil ic hem / steet.

4 c God en toornet niet met my: Och dat ick mochte met den distelen ende doornen kryghen: so woude ick onder haer vallen / ende haer op eenen hoop aensteken.

c And. by my en is gheen toorne: soo hy my dannoch hegghen ende doornen vrochte / woude ick daer met krijge inbrekē / eñ hem op eenen hoop aenstekē: Ofte hy moeste mijn cracht grijpen / ende vrede met my maken / ja vrede moeste hy met my makē.

5 Hy sal my behouden by mijner cracht / eñ sal my vrede besorgē / vrede sal hy my nochtans besorghen.

b Jere.33.14

6 c Het sal nochtans euenwel daertoe comen / dat Jacob wortelen sal / ende Israel groenen ende bloeyen sal / dat sy den aertbodem met vruchten veruullen.

7 d ‡ Hy en wort doch niet gheslagen / ghelijck als hem zijne vyanden slaen / ende en wort niet verworghet / ghelijck als hem zijne vyanden verworghen.

‡ Mortificatio est / non traditio in mortē / Psalmo 118. Castigans castigauit / me Dominus / et morti non tradit me / Castigat vt pereat fiducia sui / etc. crescat fides / etc.

8 Maer met mate richtet ghyse / ende laetse los / wanneer ghyse bedroeft hebt met uwen scherpen winde / n amelijcken / met den oostenwinde.

9 Daerom sal daer door de sonde Jacobs ophouden / eñ dat is de nutticheyt daeruan / dat zijne sonden wech ghenomen worden: indien dat hy alle steenen e des altaers maeckt / ghelijck als verstootte steenen tot asschen / dat daer gheen haghen noch beelden meer en f blijuen.

e Dat is / alle hare afgoderye.
Deu.7.5
f Anders / opcomen

10 Want de vaste stadt moet eensaem worden / de schoone huysen verstooten eñ verlaten worden / gelijck als een woestijne / dat aldaer calueren hen weyden ende rusten / ende aldaer rijsers af eten.

11 Hare tacken sullen van dorheyt breken / dat de vrouwen comen / ende vyer daerinne maken sullen: want het is een onuerstandich volck: daerom en sal hy hem oock harer niet ontfermen / diese gemaeckt heeft / ende diese gheschapen heeft / en sal hen niet ghenadich zijn.

12 Te dier tijt / sal de Heere g werpen vanden oeuer des waters / tot aē de beke Egypti: ende ghy kinderen Israels sult versamelt worden / een na den anderen.

g Ghelijckmen inden dorschhuyse op werpet.

13 Te dier tijt salmen met eener grooter basuynen blasen: so sullen comen de verlorene inden lande Assur / eñ de verstootene inden lande Egypti / eñ sullen den Heere aenbidden / op den heylighen berghe te Jerusalem.

Dat xxviij. Capittel.

1. Tegen den hoochmoet ende wellust Israels. 9. Straffe dier / die Gods woort verachten / 22. Vermaninghe ter boete.

1 WEe der heerlijcker croone der a dronckenen van Ephraim / der verwelckeder bloemen harer lieflijcker heerlijckheyt / welcker staet bouen ouer een vet dal / der ghenen / die van wijne tuymelen.

a Ose.7.1

2 b Siet / een sterck eñ machtich man vanden Heere / gelijck als eenen storm des haghels / gelijck als een schadelijck weder / gelijck als een stroom der wateren / die machtigen inbreken / wort int lant gelaten met gewelt.

b Mat.16.18

3 Dat de heerlijcke croone der dronckenen van Ephraim / met voeten vertreden worde.

c Esai.40.

4 c Ende de verwelckte bloeme harer lieflijcker heerlijckheyt / die daer staet bouen een vet dal / sal zijn / ghelijck als het rype voor den somer / welcke d verderft / wanneermen het noch aen zijnen tacke hanghen siet.

d Anders / stonden het gelijck eer het ... de hāt ... verdwijnt voort.

5 Te dier tijt sal de Heere Zebaoth zijn / een e lieflijcke croone ende heerlijcken crantz / den ouerbleuenen zijns volcx.

e And. de anden verwanden ...
f Leu.10.9
Ezech.44.21

6 Ende een Gheest des rechts / den genen die tot gherichte sidt / ende een stercke den ghenen die e vanden strijde weder comen ter poorten.

7 Daer toe zijn dese oock vandē wijne dul geworden / eñ tuymelen van sterckē dranck: want beyde de Priesters ende e Propheten / f zijn dul van stercken dranck / f zijn inden wijne versmoort / ende tuymelen van stercken drancke / sy zijn dul in prophetéren / ende g vulcken de oordeelen herwt.

g Een slechte werelt ... len ... sy hem ... inden ... vallen ... volle ... ten ... alles ... dat ... gelum ... vult.

8 Want alle disschen zijn vol spouwens ende onreynicheyts / aen allen plaetsen.

h Wat ... wert het ... gelum ... dicht.
1.Cor.14.

9 h Wien sal hy dan leeren de bekentenisse? wien sal hy te verstaē geuen de predicke? den

i * den ghespeenden van der melck/dien/die vanden borsten afghewent zijn.

10 Want k sy segghen: Gebiet henen/gebiet daer/ghebiet henen/gebiet daer/wacht hier/ wacht daer/wacht hier wacht daer: hier een weynich/daer een weynich.

11 l Welaen / hy sal eenmael met spot tusschen lippen / ende met eener anderen tonghen spreken/tot desen volcke.

12 Welcken dit als nu ghepredickt wort: m heeftmen ruste: so verquicktmen de moede: so wortmen stille: ende sy en willen doch sulcke predikinghe niet.

13 Daerom sal hen oock des Heeren woort/ euen alsoo worden: Ghebiet henen/ghebiet daer: gebiet henen/gebiet daer: wacht hier/ wacht daer: wacht hier/ wacht daer: hier een weynich/daer een weynich: dat sy henē gaen/ende te rugge vallen/breken/bestrickt ende ghevanghen worden.

14 So hoort nu des Heeren woort/ ghy bespotters / ghy die heerschet ouer dit volck/ dat te Jerusalem is.

15 Want ghy spreeckt: Wy hebben met den doot een verbont / eñ met der helle een verstant ghemaeckt : wanneer daer een vloet coemt/ en sal sy ons niet treffen: want wy hebben de leughenen onse toevlucht / ende n huychelye onse bescherminghe gemaeckt.

16 Daerommme spreeckt de Heere Heere: o Siet/ick legge in Zion eenen grontsteen/ eenen beproefsteen/ eenē costelijcken hoecksteen/die wel ghefondeert is: wie ghelooft/ p die en vlucht niet.

17 Ende ick wil het recht tot een richtsnoer/ ende de gerechticheyt tot een ghewicht maken: soo sal de haghel de valsche toevlucht wech dryuen/ eñ wateren sullen de bescherminghe wech q swemmen.

18 Dat uwe verbont met dē doot los worde/ eñ uwe verstant met der helle/ niet en bestā: eñ wanneer eē vloet coemt/sal sy u vertredē.

19 So haest als sy daer henen coemt/ sal sy u liedē wech nemē: coemt sy des morgens/ so geschiet het des morgens: alsso ooc/sy coemt des daechs/of des nachts: want allēē de aenvechtinghe leert op het woort mercken.

20 Want het bedde is soo enghe / dat daer niets ouer en schiet/ende het deckfel so cort/ datmen hem daer onder buyghen moet.

21 r Want de Heere sal hem opmaken/ghelijck als op den berghe Prazim/ende t toornen/ u ghelijck als inden dale Gibeon : dat hy zijn werck doe/ x op een ander wijse / eñ dat hy zijnē arbeyt doe/op een ander wijse.

22 So latet nu uwe spottē/op dat uwe banden niet harder en worden: want ick hebbe een verderuen ende verstooren gehoort/ dat van den Heere/Heere Zebaoth gheschieden sal/in der gantscher werelt.

23 Neemt ter ooren / ende hoort mijn stemme/merckt op/ende hoort mijn reden:

24 Ploeghet of braket / of bearbeydet oock een ackerman / zijnen acker doorgaens henen tot zaet?

25 Isset niet also? wanneer hy dien gelijck gemaeckt heeft/so stroyet hy wicken / ende werpet comijn/ ende saeyt terwe eñ gerste/ een yeghelijck waer hy het henen hebben wil/ende spelte aen zijn plaetse.

26 Also onderwijstse oock haer Godt door het recht/ende leertse.

27 Want men en dorscht de wicken niet egeden : so en laetmen oock het waghenrat niet ouer dē comijn gaen : maer de wicken slaetmen wt met eenen stave / ende den comijn met eenen stocke/

28 Men maect het/dat het broot worde/eñ en dorscht het niet gantsch te niete/als men het met waghenraden ende peerden wtdorschet.

29 Sulcx ghescheiet oock van den Heere Zebaoth: want zijnen raet is wonderlijck/ende voert het heerlijcken wt.

Dat xxix. Capittel.

1. Straffe Jerusalems door de Romeynen 9. De Joden worden verblindet / dat sy der Propheten prophiteringe niet en verstaen/ 15. huychelen met Godts Wet/ 15. ende laten sonde gheen sonde zijn. 18. Godts kercke wort wt dooven/blinden/armē ende ellendigen vergadert.

1 WEe a Ariel * Ariel / ghy stadt des leghers Dauids / ghy houdet jaerghetijden ende b vyeret feesten.

2 Doch ick wil den Ariel beangsten/dat hy treurich ende jammerlijck zy / ende sal my een recht Ariel zijn.

3 Want ick wil u beleggen rontom henen/ ende wil u beangsten met bolwercken/ende wil wallen rontom u trecken laten.

4 Als dan sult ghy vernedert worden / eñ wt der aerden spreken / ende wt den stove met uwer sprake mommelen : dat u stemme zy/ghelijck als eens toovenaers wt der aerden/ende u sprake wt den stove wispele.

5 Ende de hoopen die u verstroyen/ sullen so vele zijn als een dunne stof/ ende de veelheyt der tyrannen/als waeyende caf: ende dat sal haestighen onuersiens ghescheiden.

6 Want ghy sult van den Heere Zebaoth te huys ghesocht worden / met weder ende aertbevinghe / ende grooten donder / met stormwint ende onweder / ende met vlammen des verteerenden vyers.

7 * Doch ghelijck als een nacht ghesichte inden droom / soo sal zijn de veelheyt aller Heydenen / die teghen Ariel strijden / met tsamen alle haren heyre ende bolwercken/ ende die hen beangsten.

8 Want ghelijck als eenen hongherighen droomt/ dat hy ete: wanneer hy nu opwaket/so is zijn ziele noch ledich: ende ghelijck als eenen dorstighen droomt/dat hy drinct: wanneer hy nu opwaeckt/so is hy * hellich ende dorstich: alsoo sal zijn de veelheyt aller Heydenen/die teghen den berch Zion strijden.

9 c Verstarret ende wordet verbaest : verblindet u/wort droncke/ doch niet van wijne: tuymelt/eñ doch niet vā stercke drancke.

10 Want de Heere heeft u eenen gheest des hardē slaeps ingeschenct/eñ uwe ooge toegedaen: uwe Propheten eñ Vorsten d met tsamen den sienders/ heeft hy gheblindet.

a Ezec.43.16
* Ariel heet Godts Leeuwe. Also heeten sy de stadt Jerusalem/om dies wille / dat sy door Godt machtich was: maer nu sal die Godts Leeuwe heetē/ tegen welcken Godt strijden wil.
b And. sachtet Lammeren.
Romeynen.

* Teghen de Romeynen. Psal.73.16

* Of/ galpich

c And. houdt u stille staende ende etcet. Sy zijn blindt/ eñ verblinden: sy zijn droncken/ ende niet van wijn : sy zijn verandert / eñ niet van bier.
d And. die daer sien souden.

r Paulus spreect.1.Cor.1. Dewijle de werelt door Godt in zijner wijsheyt niet en bekende/ heeft het wel behaget/door eē dwase predikinge salich te makē de gheloouighe/ dat is de predikinge van cruyce/ is der gantscher werelt ergernisse eñ dwasheyt. Eñ gantsch eē ander sprake/die sy veel meer verstaet dan des wets ofte des vernufts wijsheyt van Godt. Door welcke sy hen doch oock niet en beterden. Mat.11. Wy hebben u gheclaecht/ wy hebben u gheypepen/ etc. Godt spreect ofte suer/ soo en helpet doch niet: derhaluen spreeckt hy: Ick wil met eener aderen tonghe spreken/etce.

e Esa.6.10

11 e Dat aller [Propheten] ghesichten zijn sullen/ ghelijck als de woorden eens verse- gelden boecx: dwelck so men het dede eenen die lesen can/ende sprake: Liene/leest dat: eñ hy sprack: Ick en can niet/want het is ver- seghelt.

12 Ofte ghelijck als wanneermen het dede dien/die niet lesen en can / eñ sprake: Liene/ leest dat: eñ hy sprack: Ick en can niet lesen.

f Ezech.33.31 Mat.15.8 Marc.7.6
g And. in zij- ner noot met/ etcet.

13 Ende de Heere spreect: f Daeromme dat dit volck g hen tot my naket met zijnen monde/ eñ met zijnen lippen my eeret: doch haer herte verre van my is / ende my vree- sen/nae menschen gheboden/die sy leeren:

14 Soo wil ick oock met desen volcke won- derlijcken omgaen/op het aller wonderlijc- ste ende seltsaemste: h dat de wijsheyt zijner wijsen ondergae / ende het verstandt zijner cloecken i verblindet worde.

h Job 5.12 1.Cor.1.17
i Want het woordt des cruyces maect se alle blindt/ dul eñ dwaes. Dat niemandt wt den werc- ken des Wets gherechtueer- dicht en wort. Item / dat de oude Mensche gherechtueer- dicht ende ver- doemt moeten worden / door het woort des Wets / die de Wereldt straft van der sonde. Joan.16.6
k De Joden vercieren hare erdommen en- de leughenen. Obad.6.8
l Spr.23.25 Esaie.47.10 Ezech.9.9
m Libanon/ is de stadt Jeru- salem wt Liba- non gebouwet Esaie.32.15
n Dat is/ val- sche leere ende werck.
o Pro.1.11
p And. maken dē vromē val- lich sonder oor- sake.
q Esai.43.6

15 Wee dien/die verborgen zijn willen voor den Heere haer voornemen te verhelen/ en- de haer doen in duysterē houden/ eñ k spre- ken: l Wie siet ons? Eñ wie kennet ons?

16 Hoe zijt ghy so verkeert? ghelijck als oft des potbackers leem dachte / eñ een werck sprake van zijnen meester: Hy en heeft my niet ghemaeckt: eñ een maecksel sprake van zijnen potbacker: Hy en kent my niet.

17 Welaen/het is noch om eē gantsch wey- nich te doen/so sal m Libanon een velt wor- den/ende het velt / sal voor een wout ghere- kent worden.

18 Want ter seluer tijt sullē de doouen hoo- ren de woorden des boecx / ende de ooghen der blinden / sullen wt den donckeren ende der duysternissen sien.

19 Ende de ellendigen sullen weder vreuch- de hebben aen den Heere/ende de armen on- der den menschen/ sullen vrolijck zijn inden heylighen Israels.

20 Wanneer de tyrannē een eynde hebben/ ende met den bespotters wt zijn sal/ eñ ver- delghet zijn sullen / alle die so waken n om moeyte aen te richten.

21 o Welcke de lieden sondigen maken door het prediken/ende leggen dien laghen/ diese straffet inder poorte/p wijcken door leuge- nen van den rechtueerdighen.

22 Daerom spreeckt de Heere/die Abraham verlosset heeft/ tot den huyse Jacobs alsoo: q Jacob en sal niet meer te schanden wor- den/ ende zijn aensicht en sal hem niet meer schamen.

23 Want wanneer sy sien sullen hare kinde- ren/de wercken mijner handen/ onder hen/ soo sullen sy mijnen Name heylighen/ende sullen den heylighen in Jacob heylighen/ ende den God Israels vreesen.

r Masschers zijn de onnut- te spouwers/ die met schel- den oft met geestloosen ge- clap/het volck ophouden.
* And. mur- mulers.

24 Want die sulcken dwalenden geest heb- ben/sullen verstant aennemē/ eñ de r * was- schers sullen hen leeren laten.

Dat xxx. Capittel.

1. Straffe der Joden/dat sy hen op menschen troost ende hulpe verlaten/tegen den Heere trou- weloos zijn/ 8. ende zijn woordt schandelijcken verworpen. 18. De Heere dannoch biedet zijne genade aen/ den genen die hen tot hem bekeeren/ 27. ende latet hen harer vyanden der Assyriers grousame straffe verrondighen.

a Esaie 8.6

1 Wee den afvalligen kinderen spreect de Heere / a die sonder my raetsla- ghen/ende sonder mijnen Gheest bescherminghe soecken / om te hoopen een sonde ouer de andere.

2 Die henen aftrecken in Egypten / ende en vraghen mijnen mondt niet / dat sy hen stercken met der macht Pharao / ende hen beschermen onder der schaduwe Egypti.

3 Want de stercte Pharao/sal v ter schan- de ghedijen / ende de bescherminghe onder der schaduwe Egypti/tot smaetheyt.

4 Hare Vorstē zijn wel gheweest tot Zoan/ eñ hare Ambassaden tot Hanes ghecomen:

5 Maer sy moeten doch alle te schanden worden ouer dē volcke/dat hen niet nut zijn en can/noch ter hulpe/noch anders tot nut- te/maer alleen ter schande ende spotte.

6 Dit is den last ouer de gedierten/ die te- gent Suyden trecken / daer Leeuwen ende yverighe Leeuwinnen zijn: Ja aderen ende vlieghende draken/ inden lande der droeffe- nisse ende des angsts: sy voeren haer goet op den rugge der veulen/ende hare schatten op de kemelen * bulten / totten volcke/ dat hen niet nut zijn en can.

* Of/ heuuelen.

7 Want Egyptē en is niets/ eñ hare hulpe is te vergeefs/daerom predike ick b daer al- so van: De * Rahab sal stille daer toe sitten.

b And. haer [Jerusalem] also: Stille sit- ten is haer stercte.
* Rahab / is Egypten.

8 c So gaet nu henen/ ende schrijft het hen voor in een tafel/ende teeckent in een boeck/ dat het blijue voort ende voort eewichlijck:

c Esaie 8.1
d Jer. 11.21 Amos 7.13

9 Want het is een onghehoorsaem volck ende leugenachtige kinderen / die niet hoo- ren en willen des Heeren Wet.

10 Maer segghen tot den sienders: d Ghy en sullet niet sien: ende tot den schouwers: Ghy en sullet ons niet schouwen de rechte leere: maer predict ons e wat behaechlijcx/ schouwet ons f tuysscherije.

e And. saecht- moedighen smeeckelende.
f Of/ bedrie- gherye.

11 Wijckt van den wege/ maeckt v van der bane/latet den heylighen Israels ophouden by ons.

12 Daerom spreeckt de heylige Israels al- so: Dewijle ghy het woordt verworpet/ en- de verlatet v g op vermetentheyt eñ moet- wille/ende pocchet daer op:

g And. gebreck etcet. ende ge- stout daer op.

13 So sal v sulcke ondeucht zijn/ghelijck als een rete aen eener hooger mueren/wanneer sy begint wt te rijsen/ die gantsch haestelijc ende onuersiens inualt ende vermorselt.

h Psal.2.9

14 h Als wanneer een pot vermorselt wort/ datmen hem tot puluer stoot / ende en ver- schoont zijner niet: also/ datmen van zijnen stucke niet eē scherf en vindet/ daermē vyer in hale van den Heere / ofte water mede scheppe wt eenen bornputte.

15 Want so spreeckt de Heere/Heere/de hey- lige in Israel: i Wanneer ghy stille bleeft/ so soude v geholpen wordē/door k stille we- sen ende hopen/soudet ghy sterck zijn/doch ghy en willet niet.

i Dat is/ met gedult hebben ende verwach- ten/ etcet.
k Exo.14.13 2.Par.20.15

16 Ende spreeckt: Neen: maer op peerden willen wy vlieden: (daerom sullet ghy velt- vluchtich zijn) ende op loopers willen wy ryden / daerom sullen v uwe veruolghers l ouerrassen.

l And. ouer- loopen.
m Leui.26.36. Josue.23.10

17 m Want uwer duysent sullē vliedē voor eens eenigē scheldē: Ja voor vijue/sullet ghy alle vlieden/tot dat ghy ouerblijft / ghelijck als een mastboom bouen op eenē berge/ eñ als een baniere bouē op eenē cleynen berge.

n Rom.2.4 2.Pet.3.9.15

18 n Daerom verwacht de Heere / dat hy v ghenadich zy / eñ heeft hem opghemaeckt/ dat hy

dat hy hem uwer ontferme: want de Heere is een Godt des o gherichts : p wel allen [den gene] die zijner verwachten.

19 Want het volck Zion/ sal te Jerusalem woonen : ghy en sult niet weenen: hy sal v ghenadich zijn/ wanneer ghy roept/ hy sal v antwoorden/ so haest als hy het hoort.

20 Ende Heere sal v in droeffenisse broot/ ende in angste water ghenen : want hy en sal uwen q leeraer niet meer laten wech vliedē/ maer uwe oogen sullen uwē leeraer sien.

21 Ende uwe ooren sullen hooren het woort achter v henen segghen/ alsoo : r Dit is den wech/ den seluen gaet / f ende anders noch ter rechter noch ter slincker hant.

22 Eñ ghy sullet ontwijden uwe ouersilnerde afgoden/ ende de guldene cleederen uwer beelden/ ende sultse wech worpen/ gelijc als t buylnisse/ ende tot hen seggen: Henen wt.

23 So sal hy uwē zade / dat ghy op den acker gesaept hebt/ regen geuen/ eñ broot van des ackers incominge / eñ desseluen u volheyt planteyt: x eñ v vee sal hem te dier tijt weyden in eener wijder landouwe.

24 De ossen ende y veulen / die den acker bouwen sullen / z ghemengt voeder eten/ welck opgeworpen is met der worpschoeffel ende wan.

25 Eñ op allen grooten bergen/ eñ op allen grooten verchskens/ sullen gedeylde watervlieten gaen/ ter tyt der grooter slachtinge/ wanneer de a torrens vallen sullen.

26 Ende des Maens schijn sal zijn/ gelijck als der Sonnen schijn : ende der Sonnen schijn/ sal seuenmael claerder zijn/ als hy als nu is: b te dier tijt / wanneer de Heere den breucke zijns volcks verbinden / ende zijne wonden heelen sal.

27 Siet/ des Heeren Name coemt van verre/ zijnen toorn brant/ ende is seer swaer: zyne lippen zijn vol grimmicheyts / eñ zijn tonge als een verteerende vyer.

28 Eñ zijnen adem als een watervloet/ die tot aen den hals gaet/ te verstropen de Heydenen/ tot dat sy te niete wordē/ eñ de volcken met eenen toorne in haren kinnebackē/ herwaerts ende ginswaerts drijue.

29 So sullet ghylieden singhen/ ghelijck als inder nacht eens heylighen feests/ eñ v van herten verhsughen/ gelijck als wanneermen met der pijpen gaet/ na den berghe des Heeren/ ter rotze Israels.

30 Ende de Heere sal zijn heerlijcke stemme hooren laten/ datmen sie zijnen wtghestreckten arm/ met toornighen dreygen/ ende met vlammen des verteerenden vyers/ met stralen/ met stercken reghen/ ende met haghel.

31 c Want Assur sal verschricken voor der stemme des Heeren/ die hem met der roeden slaet.

32 Want de roede sal gantsch door dringen eñ wel treffen/ wanneerse de Heere ouer hen voeren sal/ met tambonrijnen eñ harpen/ ende v allenthaluen teghen haer strijden.

33 Want de e cuyle is van gisteren her bereydet/ ia de selue is oock den Coninck/ diep ende wijdt ghenoech : f soo is [oock in] de wooninghe daer in/ vyers eñ houts de volheyt: den adem des Heeren salse aensteken/ ghelijck als eenen swenelstroom.

Dat xxxj. Capittel.

1. Straffet wederomme de Joden/ dat sy den getrouwe Godt Israels verlaten ende hen op de Egyptenaers/ swacke menschen/ vertroosten. 4. Roeptse weder tot Godt/ ende seyt hem zijne hulpe ende bescherminghe toe.

1 Wee den genen die a treckē in Egypten om hulpe / ende b verlaten hen op peerden/ ende hopen op waghenen/ dat der seluer vele zijn/ eñ op Ruyters/ daerom dat sy seer sterck zijn: ende en houden hen niet tot den heylighen in Israel/ ende en vragen niets na den Heere.

a Esa.3.1.8
b Jer.17.5
Psal.20.8
4.Reg.19.28
Judith.9.8

2 Doch hy is wijs / eñ brengt ongheluck hiertoe/ ende en wendet zijne woorden niet: maer sal hem op maken tegen het huys der boosen/ eñ tegē de hulpe der c quaetdoēders/

c Dat is/ der Jodē/ die sulcke hulps soecken.

3 Want Egypten is mensche eñ geē God: eñ hare peerden zijn vleesch eñ geen Geest: eñ de Heere sal zijn hant wtstrecken/ dat de helper struyckele / eñ dien de d hulpe wort/ valle/ ende al te samen ommecomen.

d Of/ hulpe zijn sal.

4 Want soo spreeckt de Heere tot my: Gelijck als een e Leeuwe / ende een f jonghe Leeuwe brullet ouer zijnen roof: wanneer hem de veelheyt der herders g aenroepen/ soo en verschrickt hy voor haren gheschreye niet / ende hem en is oock niet leede voor harer veelheyt : alsoo sal de Heere Zebaoth her af varen/ ten strijdē op den berge Sion/ ende op zijnen heuuel.

e Apoc.5.5
f Gen.49.6
g Of/ teghen hem roepē etc.

5 Ende de Heere Sebaoth sal Jerusalem beschermen/ (h ghelijck als de vogelen doen met den vleughelen) beschutten / verlossen/ daerin rontomme gaen/ ende wt helpen.

h Deu.32.11

6 Keert om ghy kinderen Israels/ ghy die seer afgheweken zyt.

7 i Want te dier tijdt/ sal een yeghelijck zijne silueren ende gulden afgoden verworpen/ welcker v uwe handen ghemaect hadden ter sonde.

i Esa.2.20

8 k Ende Assur sal vallen / niet door eens mans sweert/ ende sal verteert wordē / niet door eens menschen sweert : ende sal doch voor den swerde vlieden/ ende zijne jonge manschap sal chijnsbaer worden.

Assur.
k Esaie.10.16
26.eñ.37.36

9 Ende * hare l rotzsteen sal van vreese wech trecken/ ende zijne Vorsten sullen voor der baniere de vlucht geuen/ spreect de Heere/ die te Zyon vyer / ende te Jerusalem eenen m heert heeft.

* And. Hy sal vā vreese voor hen vast heneñ varen / eñ etc. verschricken.
l Rotzsteen/ dat is haer Coninck.
m Dat is / die te Jerusalem huys hout/ eñ aldaer te huys behoort.

Dat xxxij. Capittel.

1. Van den welstande des Rijcx Hiskia/ die een voorbeelde Christi is/ 5. ende schadelijcke Regimenten der dwaesachtigen. 9. der Joden sekerheyt wordt ghestraft/ 15/ tot dat Christus zijn vreedtsame eñ volgenoechsame Rijck aenrichtet.

1 Siet/ daer sal een Coninck regeren/ om gherechticheyt aen te richten / ende Vorsten sullen heerschen/ om het recht te hanthauen.

2 Dat ēn yegelijck zijn sal/ als een die voor den winde bewaert is/ ende als een die voor den slachregen verborgen is: als de waterbeken aen dorren plaetsen/ als de schaduwe eens grooten rotzsteens in drooghen lande.

3 Ende der sienden ooghen en sullen haer niet blinden laten / ende de ooren der toehoorders sullen opmercken.

4 Ende de onuersichtighen / sullen cloecheyt leeren/ ende der stamelende tonghe sal veerdighen ende a reynlijcken spreken.

a And. oudeschepoētlijcks

5 Een dwaes en sal niet meer Vorst heetē/

noch een gierighe/heere ghenoemt worden.

6 Want een ſot ſpreeckt van ſotheyt/ende zijn herte gaet met ongeluck omme/op dat hy b huychelije aenrichte/ende predike van den Heere dwalinghen : op dat hy de hongerighe zielen wthonghere/ende den dorſtighen het drincken c weere.

b Dat is/gheveynſtheydt.
c Of/belette.

7 Want des gierighen regeren is enckel ſchade : want hy vint d nucken/ om te verderuen de ellendighen met valſchen worden/ wanneer hy des armen recht ſpreke ſal.

d Anders/ liſticheden/

8 e Daerentegen de Vorſten ſullē vorſtlijcke gedachten hebben/ eñ daer van houden.

e Prou.17.7

9 Staet op ghy f ſtoute vrouwen/ hoort mijn ſtemme/die ghy ſo ſeker zijt/neemt ter ooren mijne redenen.

f And. rijcke/ weeldige. An. die v gheſettet hebt.

10 Het is om jaer ende dach te doen / ſoo ſullet ghy ſeker beuen : want daer en ſal geenen wijnoogſt zijn/ ſoo en ſal daer oock gheen afplucken zijn.

11 Verſchrickt ghy ſtoute vrouwen / beeſt ghy ſekere: daer is voorhanden wttrecken/ blooten/ende gorden om de lendenen.

12 Men ſal leedt draghen om den acker/ ja om de leflijcke ackeren / om de vruchtbare wijnſtocken.

13 Want op den acker mijns volcx / ſullen doornen eñ diſtelen waſſen:daertoe op allen vreuchden huyſen in der vrolijcker ſtadt.

14 Want de Palleyſen ſullen verlaten zijn/ ende de veelheyt in der ſtadt eenſaem zijn/ dat de torrens ende ſterckten eewighe ſpeloncken worden / ende den g Wiltwercke ter vreuchde/den cudden ter weyde.

g And. woutezelen.

15 So lange/ tot dat ouer ons wtghegoten worde/de Gheeſt wt der hoochte : h ſoo ſal dan de woeſtijne ten acker worden / eñ de acker voor een woudt gherekent worden.

h Joel.2.22
Eſai.29.17
* And. vruchtbaren lande woonen.

16 Ende het recht ſal in der woeſtijne woonen / ende gherechticheydt op den * acker i huyſen.

i Of/ huys hebben.

17 k Eñ der gerechtichept vrucht/ſal de vrede zijn/ende der gherechticheyt nutte/ſal de eewighe ſtilheyt ende ſekerheyt zijn.

k Rom.5.3

18 l Dat mijn volck in huyſen des vreedts woonen ſal/ in ſekeren wooningen/ende in ſtouter ruſte.

l Jer.33.16

19 m Doch haghel ſal zijn den n wonde heneń af/ende de ſtadt daer beneden ſal nederich zijn.

m Anders/ maer den hagel/ſo hy valt/ ſal in het wout eñ in de ſtadt vallē. Anders/ maer den hagel ſal afcomē op het woudt ende de Stadt ſal in nederige plaetſen geſet worden.
n Jeruſalem heet hy het wout daerom dat ſy wt den woude Libanon ghebouwet is.

20 Wel v / ghylieden die ſaeyt alomme aen den wateren:want daer meucht ghy de voeten der oſſen ende ezelen/op gaen laten.

Dat xxxiij. Capittel.

1. Propheteringhe teghen Sanherib/ 2. met eenen angſtighen ghebede tot Godt om hulpe. 10. De Heere dreycht den Godtlooſen/ 14. trooſtet den vromen/ 20. ende wil by Zion alweeh machtich blijuen.

1 WEe dach v/ghy verſtoorder:a meynt ghy/ ghy en ſult niet verſtoort worden ? eñ ghy verachter:meynt ghy/ men ſal v niet verachten ? b wanneer ghy het verſtooren geeyndicht hebt/ ſo ſult ghy oock verſtoort worden : wanneer ghy des verachtens een eynde ghemaeckt hebt/ ſoo ſalmen v wederom verachten.

a Anders/ die ghy niet verſtoort of verwoeſtet zijt:eñ ghy laghe legher/ den welcke gheen lagelegginghe gheſchiet is.
Mat.26.3

2 Heere/ weeſt ons ghenadich: want op v verwachten wy: c weeſt haren arm vroech/ daertoe onſe heyl/ ter tijt der droeffeniſſen.

b Sap.11.17
Mat.7.2
c Pſal.9.10

3 Latet v lieden de volcken voor den grooten rumoer / ende de Heydenen verſtroyt worden/wanneer ghy v verhooghet.

4 d Soo ſalmen v lieden oprapen/als eene roof: ghelijck alſmen de ſprinckhanen opraept/ ende gelijck als de keuers verſchuyt worden/ wanneer menſe ouervalt.

d And. Ende uwe ghediſpoulgeerde/ ſullen vergadert worden ghelijck alſmé etc. vergadert etc.

5 De Heere is verheuen / want hy woont in der hoochte: hy heeft Zion vol gherichts ende gherechticheyt ghemaeckt.

6 Ende het ſal te e uwer tyt ghelooue zijn: ende heerſchappije / heyl / wijſheyt/cloeckheyt/ende vreeſe des Heeren / ſullen zijnen ſchat zijn.

e Anders/ zijner etc.

7 Siet/ f hare boden ſchreyen daer buyten / ende de Enghelen des vredes weenen bitterlijcken/

f Die tot hem geſonden zijn eñ en willen ſy doch niet hooren.

8 [Eñ ſpreken:] De padē zijn woeſt:daer en gaet niemant meer op der ſtrate : hy verhout noch trouwe noch ghelooue : hy verworpt de ſteden/eñ en achtet de lieden niet.

9 Het lant leyt claghelijck eñ jammerlijck/ de * Libanon ſtaet ſchandelijcken verhouwen: ende Saron is ghelijck als een ſlecht velt / ende Baſan ende Charmel is woeſt.

* Libanon/ Saron / Baſan / Charmel is hier alte mael een dinc/ namelijck Jeruſalem: daeromme dat ſy hem wt ſulcken bergen eñ wouden ghebouwt ende en gewerct...

10 Nu wil ick my opmaken / ſpreeckt de Heere/nu wil ick my verheffen / nu wil ick hooch comen.

11 Met ſtroo gaet ghy ſwangher / ſtoppelen baert ghy/ g vyer ſal niet uwen moede verteeren.

g Jere.5.14

11 Want de volcken ſullē tot calck verbrant worden/ghelijck alſmen afgehouwen doornen met vyer aenſteeckt.

13 So hoort nu ghy/die ghy verre zijt / wat ick ghedaen hebbe/ ende ghy die na by zijt/ merckt mijn ſterckheyt.

14 De ſondaers te Zion zijn verſchrocken/ [eñ beuen is den h huychelarē aengecomen [eñ ſpreken:] Wie is onder ons / die by eenen verteerende vyere woonen can? wie is daer onder ons/die by der eewigē gloet woone?

h Of/ geueynſden.

15 i Wie in gerechticheyt wandelt/ eñ ſpreeckt wat recht is:wie het onrecht hatet met tſamen der gierichept / ende zijne handen aftreckt/dat hy geene gheſchencken en neme: wie zijne ooren toeſtoppet / dat hy gheen bloetſchulden en hoore / ende zijne ooghen tochoudt/dat hy niet quaets en ſie.

i Pſal.15.2 ende 24.3

16 Die ſal inder hoochte woonen / eñ rotzſteenen ſullen zijne k veſten eñ beſchermighe zijn: zijn broot wort hem ghegeuen/zijn water heeft hy ghewis.

k Dat is ... ten.

17 Uwe ooghen ſullen den Coninck ſien in l vercieringe zijner ſchoonheyt : ghy ſult het landt verre wijdt ſien.

l Of verheerlijckinge...

18 Dat hen v herte ſeer verwonderen ſal/eñ ſeggen: m Waer zijn nu de n ſchriftgheleerden ? waer zijn nu de raden ? waer zijn de Cantzeliers ?

m 1.Cor.1.20
n And. ſchatmeeſter: waer zijn nu de weghers...

19 Daertoe en ſult ghy dat ſtercke volc niet ſien: dat volck van o dieper ſprake/diemen niet vernemen en can/eñ van onbeduytlijcker tonghen / diemen niet verſtaen en can.

o Of/ verborghen etc.

20 Aenſchouwet Zion / de Stadt onſes p ſtifts : uwe oogen ſullen Jeruſalem ſien/ q een ſekere wooninghe / een hutte die niet wech ghevoert en wort/welckerer r nagelen ſullen nemmermeer wtghetogen/ende haere ſeelen gheen ghebroken worden.

p Anders/ hoofſtadt ... feeſten.
q Pſal.46.5
r And. pilaren

21 Want de Heere ſal aldaer machtich by ons zijn/ eñ daer ſullen wijde water grachten zijn / dat daer gheen ſchip met riemen ouer

ouer varen / noch galeyen daer henen ſcheyen en ſullen.

22 Want de Heere is onſe richter/ de Heere is onſe ſ meeſter/de Heere is onſe Coninck/ die helpt ons.

23 r Laetſe hare ſtricken ſpannen/ ſy en ſullen doch niet houden : alſo en ſullen ſy oock het vaenkẽ niet wtſteken op dẽ maſtboom: dan ſal vele coſtelijcr roofs wtgedeylt worden/dat oock de lammen roouen ſullen.

24 Eñ geen inwoonder en ſal ſegghen: Jck ben ſwack : want het volck dat daerinne woont/ſal vergeuinge der ſonden hebben.

f And. wetgever.

r And. Uwe touwẽ (O Aſſer) zijn laP/ dat ſy noch maſtboom ſtijf houden/ noch het wtſpannẽ en meugen;ſoo ſal etc.

Dat xxxiiij. Capittel.

1. De Heere wreeckt zijn volck aen den Heydenen ende onghelooughen.

1 Coemt herwaerts ghy Heydenen/ende hoort : ghy volcken merckt op: de aerde hoore toe / eñ wat daer inne is/des werelts perck/met tſamen zyner vrucht.

2 Want de Heere is toornich op alle Heydenen/ende grimmich op alle haer heyr: Hy ſalſe verbannen/ ende totten ſlachten ouerleueren.

3 Ende hare verſlaghene ſullen wech ghe worpen worden: dat den ſtanck van haren lichamen opgaen ſal / ende de berghen van haren bloede vlieten.

4 a Ende alle het *heyr des Hemels ſal verſmylen/ende den Hemel ſal te hoope gherollet worden/ghelijck als eenen brief/ende alle zijn heyr ſal verwelcken/ gelijck als een blat verwelcket aen den wijnſtock/ ende als een dorre bladt aen den vijchboom.

5 Want mijn ſweerdt is dronken inden Hemel/ende ſiet/het ſal af varen opEdom/ ende ouer het verbande volck ter ſtraffe.

6 Des Heeren ſweert is vol bloets / ende dicke vanden vette/vanden bloede der lammeren ende bocken/van der nieren vette wt den rammen : Want de Heere hout een ſlachten te Bozra/ende een groot worghen inden lande Edom.

7 Daer ſullen de Eenhoornen met hen daer onder moeten / ende de oſſen met den gemeſteden oſſen:want haer lant ſal dronken worden van bloet/ ende haer aerde dicke worden van vette.

8 b Want het is den dach der wrake des Heeren/ende het jaer der vergeldinghe / om Zion te wreken.

9 Daer ſullen hare beken tot peck worden/ ende haer aerde tot ſweuel: Ja haer lant ſal tot brandende peck worden/

10 Dat noch des daechs / noch des nachts wtbluſſchen en ſal / maer eewichlijck ſal rooch van haer op gaen: ende ſal c voort eñ voort meer woeſt zijn/ dat daer niemant door gaen en ſal in eewicheyt.

11 Maer d* roerdompen eñ ſwijnegels ſullen't in hebben/nachtwlen ende rauen ſullen aldaer woonen : want hy ſal een meetſnoer daer ouer trecken/dat ſy woeſt worde / ende een richtloot/ dat ſy ledich zy.

12 Dat hare heeren heeten moeten : Heeren ſonder lant/ende alle hare Vorſten een eynde hebben.

13 Ende daer ſullen doornen waſſen in haren pallepſen/netelen ende diſtelen in haren borgen/ende ſal een wooninge zijn der draken/ ende weyde voor de ſtruyſſen.

a 2.Pet.3.10

b Eſai.63.4

14 e Daer ſullen door malcanderen henen loopen/ f marters ende ghieren / ende deen veltduyuel ſal den anderen g ghemoeten: de h cobolt ſal oock aldaer herberghen / ende zijn ruſte aldaer vinden.

15 De i ſwijnegel ſal oock aldaer neſtelen ende ligghen/ broeden ende wthicken onder haer ſchaduwe : oock ſullen de k wouwen aldaer te ſamen comen.

16 l Soecket nu in den boecke des Heeren ende leſet : het en ſal niet aen eenen der ſeluen feylen : men en miſſet oock niet / noch van deſen noch van dien: want hy iſſet/die door mijnen mont gebiet/ende zynenGeeſt iſſet/die het teſamen brenghet.

17 Hy gheeft het lot ouer haer / ende zijn hant deylet de mate wt onder haer : dat ſy daer in eruen eewichlijck/ ende daer in blijuen in voort ende voort.

e Eſai.13.4

f And. Zihim ende Ohim

g Anders/toeſchreyen.

h And. ongeheure nachtvrouwe Thren.4.3

i Anders / wie

k anders.ghieren

l Deut.28

m Anders/vã ouderdom tot ouderdom.

Dat xxxv. Capittel.

1. Van der toecoemſt Meſſie/ eñ wat hy voor goeden zynen ghelooughen brenghen ſal.

1 DOch de woeſtyne ende wilderniſſe ſal a luſtich zijn/ende het velt ſal vrolijck ſtaen / ende ſal bloeyen ghelijck als de Lelien.

2 Sy ſal bloeyen ende vrolijck ſtaen in aller luſt ende vreuchde : want de heerlijcheyt des Libanon is haer ghegheuen/het cieraet Carmels ende Sarons : ſy ſien de heerlijcheyt des Heeren/het b cieraet onſesGodts.

3 c Stercket de moede handẽ/eñ verquicket de ſtruyckelende knyen.

4 Segget den vertzaechden herten:d Hebbet eenen goeden moet / vreeſt v niet : ſiet/ uwe Godt/die coemt ter wrake / Godt die daer vergeldet/coemt ende ſal v helpen:

5 e Als dan ſullen der blinden ooghen opgedaen worden/ende der doouen ooren ſullen gheopent worden.

6 Dan ſullen de lamme ſpringhen als een herte/ f ende der ſtommen tonge ſal lof ſegghen : g want daer ſullen wateren inder woeſtijne hier ende daer vlieten/ ende vlieten in den velden.

7 Ende waer het te voren drooch geweeſt is/ daer ſullen h vijuers zijn: ende waer het dorre geweeſt is/ daer ſullen i ſprincbornen zijn: daer te voren de ſlangen ghelegen hebben / daer ſal hoy ende riet eñ bieſen ſtaen.

8 Eñ aldaer ſal eẽ bane zijn eñ eenen wech/ welcke de heylige wech heeten ſal/ dat daer geen onreyner opgaen en ſal/ende k deſelue ſal voor haer zijn/ l datmen daer opgae/dat oock de dwaſen niet dwalen en connen.

9 Daer en ſal gheen Leeuwe zijn/eñ gheen ſcheurende ghedierte en ſal daer op treden/ noch aldaer ghevonden worden: maer men ſal vry ſeker aldaer gaen.

10 m De verloſſede des Heeren ſullen wedercomen/eñ tot Zion comen met juychen: n eewige vreuchde ſal op haren hoofde zijn/ vreuchde eñ o hertenluſt ſullen ſy omgrijpen/eñ ſmerte eñ ſuchten /ſal wech moeten.

a And. haer verheughen/ ende etc.

b And. de maieſteyt.

c Heb.12.12

d Deut.20.3 ende 31.6

e Eſai.29.18. Mat.11.5 ende 15.30 Luce.7.22

f Pſalm.8.3

g Eſa.41.18 ende 43.19 ende.44.3

h And. dijckens

i Dat zijn ſpringhende fonteynaderen

k Dat is / hy ſalſe geleyden voor dẽ wech.

l Anders / dat noch die / ſoo des reyſens gewoõ zijn/ noch de dwaſen verdwalen ſullen.

m 1.Pet.1.18

n Apoc.21.4

o Of, hertenvrolijckheyt.

Dat xxxvj. Capittel.

1. Dewijle de Propheet dicmael van der Jeruſalemſcher verloſſinge geſproken heeft/ ſo achteruolcht hy hier der seluen Hiſtorie/ op dat alſoo zyner prophecye waerheyt bewesen worde. Ende beſchrijft hier het belech Jeruſalems/ 4. met dẽ laſterlijckẽ ſmaetredenẽ des Aſſyriſchẽ hooftmãs/ die hy tegẽ God eñ dẽ Coninc Hiſkia gevoert heeft.

Senacherib.
a 2.Re.18.13
2.Par.32.1
Esaie.7.17
ende 8.7
ende 10.5
ende.17.12
ende 33.1
b Rabsake
heet op
duytsch / een
Ertzschencker
c and.pissme
d and.vollers.
e Esai.22.15

1 Ende het gheschiede in den veerthien-
sten Jare des Coninck Hiskia/dat de
Coninck te Assyrien a Senacherib op-
tooch teghen alle vaste steden Juda / ende
wanse.

2 Ende de Coninck te Assyrien/ sandt den
b Rabsake van Lachis/nae Jerusalem/ tot
den Coninck Hiskia / met grooter macht:
ende hy tradt aen den waterloop des over-
sten c dijcx/aen den weghe by den acker des
d verwers.

3 Ende Eliakim de Sone Hilkia de Hof-
meester/ende e Sebena de Cantzelier/ ende
Joah de sone Assaph de Schrijver / gingen
tot hem wt.

4 Ende Rabsake sprack tot hen : Segghet
doch den Hiskia: So spreeckt de groote Co-
ninck/de Coninck te Assyrien : Wat is dat
voor een f trotz/daer ghy v op verlatet?

f Of/verwaet-
heyt met woor-
den wys ma-
ken.
g and. Ver-
laet v]dat ghy
wel bereyt
zijt / maer sal-
men krijge/ so
moet raet en
macht daer
zijn.
h 1.reg.18.21
Ezech.29.6

5 Jck houde/ ghy g laet v overreden / dat
ghy noch raet ende cracht wetet om te strij-
den:op wien verlaet ghy v dan dat ghy my
zijt afvallich gheworden?

6 h Verlaet ghy v op den gebroken rietstaf
Egypten?welcken/so hem yemant daer op
lenet/gaet hy hem inde hant/en doorboort-
se : also doet Pharao de Coninck te Egyp-
ten/allen die hen op hem verlaten.

7 Wilt ghy hier teghen segghen : Wy ver-
laten ons op den Heere onsen Godt: isset
dan niet die/welckers hoochten en altaren/
de Hiskia heeft afgebroken?ende tot Juda
ende Jerusalem ghesept: Voor desen altare
sult ghy aenbidden?

i and. gheeft
borgen myne/
etcet.

8 Welaen/soo i neemt het aen/met mijnen
heere den Coninck te Assyrien:ick wil v twee
duysent peerden geven / laet sien/of ghy by
v connet wtbrenghen/ die daer op ryden.

9 Hoe wilt ghy dan blijven voor eenen
Hooftmanne / der k slechtsten dienaer een
mijns heeren ? en ghy verlatet v op Egyp-
ten om der waghen ende ruyters wille.

k Of / onghe-
rechtsten/ ghe-
ringsten.

10 Daertoe meynt ghy dat ick sonder den
Heere ben herwaerts opgetoge in dit lant/
om dat selve te verderven : Jae de Heere
sprack tot my: Treckt henen op in dit lant/
ende verderft het:

11 Doch Eliakim/ende Sebena/ende Joah
spraken tot Rabsake : Lieve/ spreeckt met
uwen knechte op Syrisch / want wy ver-
staent wel/ende en spreeckt niet met ons op
Jodisch/voor de ooren des volcx/dat op der
mueren is.

12 Doe sprack Rabsake : Meynt ghy dat
my myn heere/tot uwen heere/ of tot v ge-
sonden hebbe/sulcke woorde te spreken / en
niet veel meer tot den mannen die op der
mueren sitten/ dat sy met v hare eyge dreck
eten/ende haer eyghen l water suypen?

l Of/pisse.

13 Ende Rabsake stont/ ende riep luyde op
Jodisch/ en sprack : Hoort de woorden des
grooten Coninck/des Coninck te Assyrien.

14 Soo spreeckt de Coninck: Latet v [van]
Hiskia niet bedrieghen : want hy en can v
niet m verlossen.

m Dat is/hel-
pe beschudde.

15 Ende en latet v [van] Hiskia niet ver-
troosten op den Heere/dat hy sept: De Hee-
re sal ons verlossen : ende dese stadt en sal
niet in de hant des Coninck te Assyrien ge-
ghenen worden.

16 Hooret Hiskia niet : want so spreeckt de
Coninck te Assyrien: Doet het my te danc-
ke/ende gaet tot my wt / soo sullet ghy een
yeghelijck van zijnen wijnstocke/ ende van
zijnen vijchboom eten/ ende wt zijne born-
putte drincken/

17 Tot dat ick come/ende hale v in een lant/
ghelijck als uwe lant is:een lant daer coorn
ende most in is / een landt/ daer broot ende
wijnberghen in zijn.

18 Latet v [van] Hiskia niet n overreden/
dat hy sept : De Heere sal ons verlossen:
o hebben oock der Heydenen goden/een ye-
ghelijck zijn lant p verlosset van der handt
des Coninck te Assyrien?

n Of/met
woorden wys
maken.
o Esai.10.10
p and.ghered-
det/ dat is/ge-
holpe/beschut.

19 Waer zijn de goden te Hamath ende Ar-
pad ? waer zijn de goden Sepharvaim?
hebben sy oock Samaria van myner hant
verlosset?

20 Welcker van alle gode deser lande heeft
zijn lant verlosset va myner hat?dat de He-
re soude Jerusalem verlossen/ van myner
hant?

21 Maer sy swegen stille/en en antwoorde
hem niets: want de Coninck hadde ghebo-
den/ende gesept. Antwoordet hem niets.

22 Doe quamen Eliakim de sone Hilkia de
Hofmeester/ende Sebena de Cantzelier/en-
de Joah de sone Assaph de Schrijver/ met
verscheurde cleederen / ende vertelden hem
de woorden des Ertzschenckers.

Dat xxxvij. Capittel.

1. Hiskia sendt boden tot Esaiam/ 6. ende
wort van hem getrooftet. 9. Senacherib treckt
te rugghe nae huys/ 10. ende lastert wederom
Godt. 14. Hiskia gheeft hem ten ghebede/ 21.
en- hoort wederom van Esaia zynen troost/ 33. ende
hoe Jerusalem voor den Assyrischen heyre on-
gheschent blijven soude/ 36. Senacheribs heyr
wort ghestaghen vanden Enghel Godts.

1 Doe nu de Coninck Hiskia dat hoor-
de/ verscheurde hy zyne cleederen/en-
de a nam eenen sack om hem / ende
ginck in het huys des Heeren.

a 1.Reg.19.5
Jone.3.6

2 En sant Eliakim den Hofmeester / ende
Sebena den Cantzelier / met tsamen den
oudtsten Priesteren/ met sacken gecleet tot
den Propheet Esaia/de sone Amos.

3 Dat sy tot hem segghen souden : Soo
spreeckt Hiskia : b Dat is eenen dach der
droeffenisse/des scheldens en lasterens: en-
de gaet even toe / als wanneer de kinderen
tot aen de ghebsoorte ghecomen zyn / ende
daer en is gheen cracht te baren.

b anders / De-
sen dach is den
dach der [illegible]

4 Dat doch de Heere v God hooren woude
de/de woorden des ertzschenckers / die zijn
heere de Coninck te Assyrien herwaerts ge-
sonden heeft / te lasteren den levendighen
Godt / en te schelden met sulcke woorden/
als de Heere v Godt ghehoort heeft:en ghy
woudet doch een ghebet opheffen voor de
overgheblevene / die noch voorhanden zyn.

5 Ende de knechten des Coninck Hiskia/
quamen tot Esaia.

6 Ende Esaia sprack tot hen : Soo segget
uwen heere: De Heere spreeckt also: Vreest
v niet voor de woorden die ghy ghehoort
hebt / met welcke my de knechten des Co-
ninck te Assyrien ghesmadet hebben.

7 c Siet/ick wil hem d eenen anderen moet
maken/ende hy sal wat hooren/dat hy we-
der te huys trecke in zijn lant:ende wil hem
door het sweert vellen in zynen lande.

c Esaie.[illegible]
d anders [illegible]
windt [illegible]
gaen laten.

e Doe nv Rabsake weder quam/vant hy 8 den Coninck te Assyrien strijden teghen Libna: want hy hadde ghehoort / dat hy Lachis ghetoghen was.

Thirhaka der Mooren Coninck.

Want daer quam een gheruchte van 9 Thirhaka der Mooren Coninck/ segghende: Hy is wtghetoghen teghen v te strijden/ doe hy nv sulcx hoorde/ sant hy boden tot Hiskia/ ende liet hem segghen:

Segget Hiskia den Coninck Juda alsoo: 10 Laet v [van] uwen Godt niet bedriegen/ op dien ghy v verlatet: ende spreket: Jerusalem en sal niet in de hant des Coninck te Assyrien ghegheuen worden.

Siet/ ghy hebt ghehoort/ wat de Coninghen te Assyrien ghedaen hebben allen landen/ haer te verbannen/ ende ghy soudet verlosset worden? 11

Hebben oock de goden der Heydenen de 12 landen verlost/ die mijne vaders verdoruen hebben? als f Gosan/ Haran/ Reseph/ ende de kinderen Eden te g Thelassar?

f 2. Reg. 17.6 g Thelassar.

Waer is de Coninck te Hamath / ende 13 de Coninck te Arpad/ ende de Coninck der stadt Sepharuaim/ Hena ende Jwa?

Ende doe Hiskia den brief van den bo- 14 den ontfangen/ ende ghelesen hadde/ ginck hy henen op in het huys des Heeren / ende streckte hem wt voor den Heere.

Hiskia ghebet tot God.

En Hiskia badt voor de Heere/ en sprac: 15 Heere Zebaoth/ ghy God Israels: h ghy 16 die bouen den Cherubim sittet / ghy zijt alleen God ouer alle Coninckrijcken op aerden/ i ghy hebt Hemel ende aerde gemaect.

i Gene. 1.1

Heere/ neyget uwe ooren/ ende hoort doch: 17 Heere doet uwe ooghen op/ ende siet doch: hoort doch alle woorden Sanheribs/ die hy herwaerts ghesonden heeft / te lasteren den leuendighen Godt.

Het is waer Heere/ de Coninghen te Assyrien hebben woest ghemaeckt / alle Coninckrijcken met tsamen haren landen. 18

Ende hebben hare Goden int vyer ghe- 19 worpen: want sy en waren gheene Goden/ maer menschen handen werck / hout ende steenen/ die zijn omghebracht.

Nv daerentegen, Heere onse Godt/ helpt 20 ons van zijner handt: op dat alle Coninckrijcken op aerden onderuinden/ dat ghy alleen Heere zijt.

Doe sant Esaia de sone Amos tot Hiskia/ ende liet hem segghen: Soo spreeckt de Heere de Godt Israels: Dat ghy my ghebeden hebt/ des Coninck Sanheribs haluen te Assyrien/ 21

So isset dat/ dat de Heere van hem seyt: 22 De Jonckvrouwe dochter Zion verachtet v/ ende bespottet v / ende de dochter Jerusalems schuddet v het hooft nae.

k Wien hebt ghy gheschendet ende ghe- 23 lastert? ouer wien hebt ghy de stemme verheuen? ende heffet uwe ooghen op teghen den Heylighen in Israel.

Door uwe knechten hebt ghy den Heere 24 gheschendet/ ende spreker: Jck ben door de veelheyt mijner wagenen herwaerts opgetogen/ op de hoochte der bergen/ aenden zijden Libanon/ en l hebbe zijne hooge cederenen afgehouwen/ met tsamen zijne wtvercoren dennen/ en ben ouer de hoochte tot aen zijn eynde/ aen dit wout/ op den Lande gecomen.

25 Jck hebbe gegrauen ende gedroncken de wateren/ ende hebbe met mijnen voetsolen wtghedrooget/ alle verwaerde wateren.

26 Hebt ghy iae niet ghehoort / dat ick in voortijden m alsoo ghedaen ende van ouden tyden / soo ghehandelt hebbe/ ende doe nv oock alsoo : dat vaste steden verstoort worden tot steenhoopen?

m and. dese [stadt] hebbe gemaect / ende van ouden tyden toegerichtet: ende salse nv verwoesten/ verryten ende tot steenhoopen worden laten/ als de vaste steden.

27 Ende hare inwoonders gheswacket ende vertzaechachtich worde/ ende met schanden bestaen: ende worden tot veltgras ende tot groenen cruyde / ghelijck als hoy op den daken/ het welcke verdoret eer het rijp wort.

Psal. 129.5

28 Jck kenne ia v wooninge wel/ uwen wttoch ende intoch/ ende v woeden tegen my.

29 Dewijle ghy dan tegen my woedet/ ende v stoutheyt herwaerts op voor mijne ooren gecomen is: so wil ick v eene rinck inde neuse leggen/ ende een gebit in uwen mont/ ende wil v des weechs weder te huys brengen/ dien ghy herwaerts ghecomen zijt.

30 Ende dat zy v het teecken : Eet dit iaer ouer wat n vertreden is/ ten anderen iare/ wat van selfs wasset / des derden iaers saeyet/ maeyet/ plantet wijnberghen/ ende etet hare vruchten.

n an. van selfs wasset/ ten anderen iare/ wat van den selfs wassinghen voortcoemt/ des etc.

31 Want de verlosten vanden huyse Juda/ ende de ouergheblevene/ sullen noch wederom onder hen wortelen / ende bouen hen vrucht draghen.

32 Want van Jerusalem sullen noch wtgaen / die ouergheblevene zijn / ende de verloste van den berghe Zion : sulcx sal doen den o yver des Heeren Zebaoth.

o Of / hertenbrant.

33 Daerom spreeckt de Heere alsoo van den Coninck te Assyrien : Hy en sal niet comen in dese stadt/ ende en sal daer oock gheenen pijl henen schieten/ ende gheenen schilt daer voor comen / ende en sal gheenen wal om haer maken:

34 Maer des weechs/ dien hy gecomen is/ sal hy wederom keeren/ dat hy in dese stadt niet en come/ spreeckt de Heere.

35 Want ick wil dese stadt beschermen/ dat ick haer wthelpe om mijnent wille / ende om mijns dienaers Dauids wille.

36 p Doe voer de Enghel des Heeren wt/ ende slaech in den Assyrischen Legher / hondert en vijf ende tachtentich duysent mannen: ende doe sy hen des morgens vroech op maeckten/ siet/ doe lach het q allenthaluen vol enckel doode lichamen.

Sanheribs Heyr wort gheslaghen vanden Enghel Gods. 2. Reg. 19.35 p Esaie 31.8 Tob. 2.21 Syr. 48.24 1. Mach. 7.41 2. Mach. 8.19 q Of/ alomme of/ ouer al.

37 Ende de Coninck te Assyrien Sanherib brack op/ tooch wech/ ende keerde weder na huys/ ende bleef te Ninive.

38 Het gheschiede oock / doe hy aenbadt in den Huyse Nisroth zijns Godts / sloeghen hem zijne sonen/ Adramelech ende SarEser met den sweerde: ende sy vloden int Landt Ararat: ende zijn soon r Asserhaddon/ wert Coninck in zijn stede.

r and. Esarhaddon/

Dat xxxviii. Capittel.

1. Den Hiskia so hy doot cranck is / 4. seyt de Heere verlenginghe zijns leuens toe/ 7. ende gheeft hem dies een gewisse waerteecken/ 9. Hiskia dichtet ende singhet den Heere een Lofsanck.

1 Te a dier tijt wert Hiskia doot cranc: ende Propheet Esaia de sone Amos quam tot hem/ en sprack tot hem: So spreect de Heere: b Beschickt v huys: want ghy sult steruẽ/ ende niet leuendich blijuen.

a 1. Re. 20.1 2. Par. 32.24 b Of/ bestelt/ etc.

Doe keerde Hiskia zijn aenghesichte na de wandt/ ende badt tot den Heere / ende sprack: 2

Gedenckt doch Heere/ hoe ick voor v ghewandelt hebbe in der waerheyt met volcomener herten/ eñ hebbe gedaen wat v welbehaecht heeft: ende Hiskia weende seer. 3

Doe gheschiede het woordt des Heeren tot Esaia/ ende sprack: 4

Gaet henen/ ende segt Hiskia: So spreect de Heere de Godt ws Vaders Dauids: Ick hebbe v ghebedt ghehoort / ende uwe tranen ghesien: c siet/ ick wil tot uwen daghen noch vijfthien iaer toelegghen. 5

c Jerem.3.12 Jone 3.10

Eñ v met tsamen deser stadt verlossen/ vander hant des Coninckx te Assyrien: want ick wil dese stadt wel d verdedighen. 6

d Of/ voorstaen.

e Ende hebt v dat ten teecken van den Heere/ dat de Heere sulcx doen sal / wat hy ghesproken heeft. 7

e 1.Sam.2.34

Siet/ ick wil de schaduwe aen den Sonnenwijser Ahas/ thien Linien te rugge trecken/ ouer welcke hy gegaē is: dat de f Sonne thien linien te rugghe gaen sal aen den wijser: ouer welcker sy ghegaen is. 8

f Josue 10.15

Dit is de schrift Hiskia des Coninckx Juda / doe hy cranck gheweest / ende van der cranckheyt ghesont ghewozden was. 9

Ick sprack: Nv moet ick tot der Hellen poorten varen/ doe mijnen tyt wt was/ doe ick ghedachte noch langher te leuen. 10

Ick sprack: Nv en moet ick niet meer sien den Heere/ Ja den Heere inden lande der leuendigen: nv en moet ick niet meer sien de menschen/ by den genen/ die harē tyt leuen. 11

Mijnen tyt is daer henen/ ende van my wech ghenomen / ghelijck als een herders hutte: ende ick g trecke mijn leuen af/ ghelijck als een h weuer: i hy suyghet my door te wt: ghy maket dies met my een eynde/ den dach voor den auont. 12

g Of/ breke

h Ghelijck als een weuer den draet aftreckt/ eer hy hem dies voorsiet midden in den wercke.

i Dat ick noch cracht noch sap des leuens behoude: ghelijck als een gieriger de arme lieden wtsuyghet in den lande.

k Ick dachte: Mochte ick doch tot morgen leuē: doch hy brack my alle mijne beenders gelijck als een leeuwe: want ghy maket met my wt/ den dach voor den auont. 13

k Deut.28.67

Ick pijpede als een Craen ende swaluwe ende kierde als een duyue: mijne oogen wouden my l breken/ Heere ick lyde noot/ maket my saechter. 14

l Die seer cranck zijn/ sie ghelijck als wouden hen de oogen breken / ende het ghesichte vergaen.

m O hoe wil ick noch spreken/ dat hy my toeghesevt heeft/ ende doet het oock: ick sal my n schouwen alle mijn leefdaghe/ voor sulcker droefenisse mijnder ziele. 15

m Ande. s/ wat sal ick seggen? Hy is het die t my gesept ende ghedaen heeft/ ick sal alle mijne iaren in de bitterheydt mijnder zielen wandelen

n Of/ wachten

Heere/ o daer van leeftmen/ ende het leuen mijns geests staet gheheelijck in den seluen: want ghy lietet my ontslapen / ende maeckte my leuendich. 16

o Dat is/ van sulcke uwe woordē/ wanneer ghy het louen toesegt/ ende niet van onser cracht ende macht.

Siet/ om troost was my seer bange/ doch ghy hebt v mijnder siele hertelijck aengenomē/ dat sy niet en verdorue: want ghy werpet alle mijne sonden achter v te rugghe. 17

p Want de Helle en looft v niet/ so en prijst v oock de doot niet/ ende die inde cuyle varen/ en wachten op uwe q waerheyt niet. 18

p Psal.6.6 ende 88.11 ende 115.17

q Dat is/ de toeseggingbe der ghenaden eñ des leuens.

Maer alleen die daer leuen/ louen v / als ick als nv doe : de vader sal den kinderen uwe waerheyt condt doen. 19

r Heere helpt my: so willen wy mijne liedekens singhen/ so langhe wy leuen/ in den huyse des Heeren. 20

r Luce 1.74

Ende Esaia geboot/ men soude een pleaster van vijghen nemen / ende op zijn gheswel legghen/ dat hy ghesont worde. 21

22 Ende Hiskia f sprack: welck een teecken is dat / dat ick henen opten huyse des Heeren sal gaen?

f Anders/ hy de ghesept/ welck sal het teecken zijn/ dat ick/ etc.

Dat xxxix. Capittel.

1. Hiskia vertooghet den boden Merodach des Coninckx te Babel alle zijne heymelijckheydt ende rijckdom / 3. ende hem wordt des Heeren toorn vanden Propheet Esaias vercondicht.

1 Te dier tyt sant Merodach BalAdā/ de sone BalAdan/ de Conick te Babel/ brieuen eñ geschencken / tot Hiskia: want hy hadde gehoort/ dat hy cranck geweest / eñ weder sterck ghewozden was.

a 2.Ko.20.12

2 b Dies verheuchde hem Hiskia / ende wees hen de schatcamer / siluer ende gout/ ende specerije / costelijcke salue / ende alle Huysen zijns ghereetschaps / ende allen schat dien hy hadde: daer en was niets/ dat hen Hiskia niet en wese in zijnen huyse/ ende in zijner heerschappije.

b 2.par.32.27

3 Doe quam de Propheet Esaia tot den Coninck Hiskia/ ende sprack tot hem: wat seggen dese mannen? eñ van waer comen sy tot v? Hiskia sprack: Sy comen van verre tot my/ namelijcken/ van Babel.

4 Hy sprack iae: Wat hebben sy in uwen huyse ghesien? Hiskia sprack: Alles wat in mijnen huyse is/ dat hebben sy gesien: ende daer en is niets / dat ick hen niet en hadde ghewesen in mijnen schatten.

5 Ende Esaia sprack tot Hiskia : Hoort het woort des Heeren Zebaoth.

c 2.Reg.24.13

6 c Siet/ den tijdt coemt/ dat alles wat in uwen huyse is/ ende wat uwe vaderen vergadert hebben/ tot op desen dach/ dat sal na Babel ghebracht worden/ so dat daer niets blijuen en sal / spreeckt de Heere.

7 Daer toe sullē sy uwe kinderen/ die van v comen sullen/ ende ghy generen sult/ nemen/ ende moeten camerlinghen zijn in den houe des Coninckx te Babel.

8 Eñ Hiskia sprack tot Esaia: Het woort des Heere is goet/ dat ghy segt: ende sprack: Het zy alleen vrede ende trouwe / dewijle ick leue.

Dat xl. Capittel.

1. Troostpredikinghe van der verlossinge wt der Babylonischer ghevanckenisse / ende dier die door Christum gheschiet is allen gheloouighen/ 27. ende 18. bescheldinghe der Afgodendienaers/ die hen op den Heere niet en vertrouwen.

1 Troostet/ troostet/ myn volck/ spreect uwe God.

2 a Spreeckt vriendelijcken met Jerusalem / ende predickt haer : Dat haer b Ridderschap een eynde heeft: want hare misdaet is verghenen/ want sy heeft c dobbel ontfanghen van der hant des Heeren/ voor alle hare sonde.

3 b Daer is een stemme eens predikers in der Woestijne : Bereydet den Heere den wech/ maeckt op den velde een effene bane onsen Godt.

4 Alle dalen sullen verhooget worden/ ende alle bergen ende heuuelen / sullen vernedert worden: ende wat ongelijck is/ dat sal effen/ eñ wat oneffen is/ dat sal geslicht worden.

5 e Want de heerlijckheyt des Heeren sal gheopenbaert worden: ende alle vleesch met malcanderen sal sien/ dat des Heeren mont spreeckt.

a Anders/ spreecken etc.

b Ridderschap ... den ouden Testamente.

c Mannigfoudich vergheuinge der sonden ... het leuen ... den doot.

d Esaie 57.14 Mat.3.3 Marc.1.3 Luce 3.4 Joan.1.23.

e Joan.1.14

Daer ſpreeckt een ſtemme: Predickt: ende 6 ick ſprack: wat ſal ick predicken? f alle vleeſch is hoy/ende alle zijn g goedertierenheyt/ is als een bloeme op den velde.

7 Het hoy verdorret/de bloeme verwelcket: want des Heeren Gheeſt blaeſt daer in: Ja het volck is het hoy.

8 Het hoy verdorret/de bloeme verwelcket: h doch het woort onſes Gods blijft eewich-lijck.

9 i Zion ghy predikerſche/ climt op eenen hoogen berch/ Jeruſalem ghy predikerſche/ heft v ſtemme op met macht/ heft op/ ende en vreeſt v niet/ ſegghet den ſteden Juda: k Siet/daer is uwe Godt.

10 Want ſiet/ de Heere Heere coemt gewel-dichlijcken/ ende zijnen arm ſal heerſchen: ſiet/ zijnen loon is by hem/ ende zijne ver-gheldinghe is voor hem.

11 l Hy ſal zijne kudden weyden als een her-der: hy ſal de lammeren in zijne armen ver-gaderen/ende in zijnen ſchoote draghen/en-de m de ooyen leyden.

12 Wie meet de wateren met der vuyſt/ en-de vatet den Hemel met der ſpannen? Ende begrijpt met eenen n drylinge de aerde/ ende weghet de berghen met eenen ghewichte/ ende de heuvelen met eener waghe?

13 o Wie onderrichtet den Gheeſt des Hee-ren/ ende welcker raetgheuer onderwijſet hem?

14 Wien braecht hy om raet/ die hem ver-ſtant gheve/ ende leere hem den wech des rechts? ende leere hem de bekenteniſſe/ ende onderwijſe hem den wech des verſtants?

15 Siet de Heydenen zijn gheachtet/ als een druppe die in den emmer blijft/ ende als een p ſchardeken dat in der waghe blijft: ſiet de Eylanden zijn als een cleyne ſtof.

16 De Lybanon ware te q weynich ten vyer-re/ ende zijne ghedierten te luttel ten brant-offer.

17 Alle Heydenen zijn niets voor hem/ ende zijn als een niet: ch en ydel dinck geachtet.

18 r Wien willet ghy dan God nabeelden? ofte wat voor een gelijckeniſſe wilt ghy hem maken?

19 De meeſter giet wel een beelt/ ende de goudtſmit overguldet/ ende maket daer ſilveren ketenen aen.

20 Deſghelijcken wie een arme ſ heffinghe vermach/ die ſoeckt hem wt een hout dat niet en vermuylt/ende ſoeckt eenen cloecken meeſter daer toe/ die een beelt make/ dat be-ſtandich t zy.

21 Weet ghy niet? hoort ghy niet? Iſſet v niet voormaels verconDicht? hebt ghyt niet verſtaen/van aenbeginne der aerden.

22 Hy ſidt boven den cloot der aerden/ ende die daer op woonen/ zijn als u ſprinchanen: x die den Hemel wt reckt als een dunne vel/ ende breytſe wt/ als een hutte/ daerman in woonet.

23 Die de Vorſten te niete maeckt/ ende de Richters op aerden ydel maeckt.

24 y Ghelijck als hadde haer ſtamme noch planten/ noch zaet/ noch wortelen in der aerden: dat ſy/ ſoo eenen windt onder haer waeyet/ verdorren/ ende haer eenen draey-wint/ ghelijck als een ſtoppel wech voert.

25 Wien willet ghy my dan nabeelden/ dien ick ghelijck zy? ſpreeckt de heylighe.

26 Heft uwe oogen in de hoochte/ ende ſiet: wie heeft ſulcke dinghen gheſchapen/ ende leydet haer heyr/ by den ghetale hier wt? z diese alle by namen roepet: zijn vermen-ghen ende ſtercke cracht is ſo groot/dat het niet aen eene feylen en can.

z Pſal. 147. 4.

27 Waerom ſpreeckt ghy dan Jacob/ ende ghy Iſrael ſegt: Mijnen wech is den Heere verborghen/ ende mijn recht gaet voor mij-nen Godt voorby?

28 Weet ghy niet? hebt ghy niet ghehoort? de Heere eewighe Godt/ die de eynden der aerden gheſchapen heeft/ en wort niet moe-de noch mat: zijn verſtant is ongrondelijck.

29 Hy gheeft den moeden cracht/ ende ſterc-te ghenoech den onvermeughenden.

30 De * jonghen worden moede en amech-tich/ende de jonghelinghen vallen.

* Dat is/ de ionghe man-ſchap/ die hen op haer ſterck-heyt en ionck-heyt verlaten.

31 Waerentegen die op den Heere wachten/ die crijghen nieuwe cracht/ dat ſy opvaren met vleughelen/ ghelijck als arenden: dat ſy loopen ende niet amechtich en worden/ dat ſy wandelen/ende niet moede en worden.

Dat xli. Capittel.

1. De Heere beclaecht hem dier/ die hem ver-laten/ ende op afgoden vertrouwen/ 8. Trooſtet de zijne in het cruyce/ 21. ende ſeyt/hoe hy alleen toecoemſtighe dinghen voorſeggen ende te weghe brenghen mach.

1 Laet a de Eylanden voor my ſwijgen/ en de volcken hen ſtercken: laetſe hier toe treden/ende nu ſpreken: latet ons te ſamen rechten.

a Dat is/ laet doch hooren/ wat ſy connẽ.

2 Wie heeft den b rechtveerdigen vanden opganck der Sonnen verwecket? wie riep hem dat hy ginck? wie gaf de Heydenen en Coningen voor hem/ dat hy harer machtich wert/ende gaffe zijnen ſweerde als ſtof/ en-de zijnen boghe als verſtroyde ſtoppelen.

b Dat is/ Abraham. Gene. 12. 14.

3 Dat hy hen najaechde/ ende tooch door met vrede/ c ende en wert des weechs noch noyt moede.

c And. ooch door eenen wech/ dien zij-ne voetẽ noyt gegaen en wa-ren.

4 Wie doet het/ ende roept alle menſchen na malcanderen van aenbeginne aen? d ick bent de Heere/ beyde der eerſten ende der laetſten.

d Eſaie 44. 6 ende 48. 12 Apoc. 1. 17 ende 22. 13

5 e Doe dat de Eylandẽ ſagen/vreeſden ſy hen/ende de eynden der aerden verſchricten: ſy f naderden hen/ ende quamen daer toe.

e Hy beſpottet de Heydenen/ dat ſy hen ſoo beangſtẽ ende bemoeyen/dat ſy tegen Godt en zijn woort/ haer doen ver-bedigen: want ſy vreeſen hen/ dat ſy onderlinghen ende ver lieſen moeten.

f And. zijn tſa-men malcan-deren ontmoe-tet/ ende zijn ghecomen.

6 Deen holp den anderen/ ende ſprack tot zijnen naeſten: Hebbet eenen goeden moet.

7 De timmerman g nam den goudtſmit tot hem/ ende maeckte met den hamer/het bleck glat op den aenbildt/ ende ſeyde: Dat ſal fijn ſtaen: ende hechtedent met naghelen aen/dat het niet en ſoude wijcken.

g And. ſterck-teden/etc.

8 Maer ghy Iſrael mijn knecht/ Jacob dien ick vercoren hebbe: Ghy zaedt Abra-hams mijns ghekefden.

9 Ick die v h gheſtercket hebbe/ van der werelt eynde aen/ ende hebbe v gheroepen van haren i ghewelDighen/ ende ſprack tot v: Ghy ſult mijn knecht zijn: want ick ver-kieſe v/ende en verwerpe v niet.

h Dat is/ ver-wiſſchet/ ghe-grepen/ geva-tet/etc.

i Dat is/ van den Vorſten Egypti.

10 k Vreeſt v niet/ick ben met v: wijcket niet/ want ick ben v Godt: ick ſtercke v/ick hel-pe v ooch/ick weerhoude v/door de rechter-hant mijner gherechtichept.

k Eſaie 43. 1.

11 Siet/ ſy ſullen te ſpotte ende te ſchanden worden/ alle die v l gram zijn: ſy ſullen worden als niets/ ende de lieden die met v twiſten/

l Of/ vyan-diſch/ hatiſch.

twisten/sullen omcomen.

12 Dat ghy nae hen vraghen mochtet/ ende en sultse niet vinden: de lieden die met v kijuen/sullen worden als niets: ende de lieden die tegen v strijden/sullen een eynde hebben.

13 Want ick ben de Heere v Godt / die v rechterhant m stercket/ ende tot v spreeckt: Vreest v niet/ ick helpe v.

m Dat is/ grijpet/ vatet als boven.

14 So en vreest nv niet/ ghy wormken Jacob: Ghy armen hoop Israel/ ick helpe v/ spreeckt de Heere/ende v verlosser/ de heylighe in Israel.

15 Siet/ ick hebbe v ten scherpen nieuwen dorschwaghen ghemaeckt/ die tacken heeft/ dat ghy sult berghen verdorschen ende vermorselen/ende de heuuelen als caf maken.

16 Ghy sultse verstropen/ datse den wint wech voere/ende den draeywint verwaeye: daerenteghen ghy sult vrolijck zijn aenden Heere/ ende sult v beroemen des heylighen in Israel.

17 n De ellendigen ende armen soecken water/ ende daer en is gheen/ haer tonghe verdorret van dorste: doch ick de Heere wilse verhooren/ ick de God Israels en wilse niet verlaten.

n Gene.21.25 ende 26.15

18 * Maer ick wil watervlieten op de hoochten openen/ ende fonteynen midden o op den velden: Ick wil de woestijne tot ‡ waterzee maken/ ende het dorre lant tot p water aderen.

* Esaie 35.6. ende 43.19 ende 44.3
o And. in den dale.
‡ Dat zijn stille wateren
p Of/ waterspringhen.

19 Ick wil der woestijne gheuen cederen/ q vueren/ myrten: ende vyghten: ick wil op den velde geuen/dennen/buecken ende busboom door malcanderen henen.

q and. Sittenboom/

20 Op datmen sie/ende bekenne/ ende mercke/ende verstae te ghelijcke: dat des Heeren handt sulcx ghedaen/ ende de heylighe in Israel sulcx gheschapen hebbe.

21 So latet uwe sake hier comen/spreeckt de Heere: bréget herwaerts waer ghy opstaet/ spreeckt de Coninck in Jacob.

r Of/ segghet Prophetischer wijse.
† Dat is/ ick torre v.

22 Laetse herwaerts toe treden / ende ons vercondighen/ wat toecoemstich is: vercondighet ons / ende r voorsegghet toecomende dinghen: latet ons met onser herten daer op achten/ ende mercken/ hoe het hier namaels comen sal: ofte latet ons doch hooren wat toecoemstich is.

23 Vercondighet ons/wat hier namaels comen sal: soo willen wy mercken dat ghy goden zijt: † trotz / doet goet of schade: so willen wy daer van spreken/ ende met malcanderen toesien.

* Wie wat van v hout/ ende uwe dingen aenneemt/ die is eenen grouwel.

24 Siet/ ghy zijt wt niet/ende v te * verkiesen is eenen grouwel.

25 f Doch ick verwecke eenen vant Noorden/ende coemt vanden opgange der Sonnen: hy sal in mijnen name prediken: ende hy sal ouer de t gheweldigen gaen/ als ouer leem/ en sal dé dreck tredé als een potbacker.

f Esai.43.5.6 Mat.8.11
t Gheweldigé heet hy hier/ Saganim/ dat zijn de Oversten in den gheestelijcken state/ als de hooge Priesteren/ Leuiten/ Bisschoppen ende papen.

26 u Wie can wat vercondighen van aenbeginne? so willen wy het verstaen: ofte propheteren vanden voorgaenden? So willen wy segghen. Ghy spreeckt recht: doch daer en is gheen vercondigher: niemant die wat hooren liete/ niemant die van v een woort hooren meughe.

u and. is de selue/ die vercondicht heeft/ van aenbeginne. op dat wijt bekennen: en van het voorgaende. en wy sullen segghen dat hy rechtich is/ etce.

27 Ick ben de eerste/die tot Zion seyde: siet/ daer isset/ende gheue Jerusalem predikers.

28 Ende daer sie ick toe/ doch daer en is niemant: Ende sie onder haer/ doch daer en is gheen raetgheuer: ick vraghese/ doch soo en antwoorden sy my niets.

29 Siet/ het is altemael enckel moeyte/ ende gheheel niet met haren doen: hare afgoden zijn wint ende ijdelheyt.

Dat xlij. Capittel.

1. Dewijle hy aen het eynde vant vorighe Capittel gesproken heeft / vanden figuerlicken ende tijtlicken Jodenverlosser Cores/ soo brengt hy nv hier meesterlijcken in/ den warachtighen ende eewighen Jodenverlosser Christum / met zijnen ampteende beroepinghe vanden Vader. 10. Vermaent de Heydenen tot dancksegginghe ende lofsanck. 12. Maer den roeckeloosen ende onwillighen Joden / dreycht hy met sware straffen.

1 Siet a dat is mijn knecht/ b ick onderhoude hem: ende mijnen wtvercorenen/ aen welcken mijn ziele een welbehaghen heeft: ick hebbe hem mijnen Geest ghegheuen/ hy sal het recht onder de Heydenen brenghen.

Christus.
a Mat.12.18. ende 17... 1.Pet...
b And. ick steun...

2 Hy en sal niet schreyen noch roepé/ eñ zijn stemme en salmé niet hooren op den straté:

3 Het c ghestooten riet en sal hy niet in stucken breken/ ende de d glimmende wiecke / en sal hy niet wtblusschen: Hy sal het recht e warachtichlijck leeren houden.

4 Hy en sal niet murrisch noch f grouwelijck zijn: op dat hy op aerden het recht aenrichte: ende de Eylanden sullen op zijn ghe rechticheyt wachten.

c Of/ ge... te/ of ont... ghestoote...
d Of/ ... de blae...
e And. ... waerach...
f Hy ... hart ... tisch/ of ... maer ... lijc/ ... dich/ ende ... nabuh zijn.

5 So spreeckt God de Heere/ die de Hemelen scheppet ende wtbreydet / die de aerde maeckt/ende hare vrucht: die den volcke/ dat daer op is/ den adem geeft / ende den gheest den ghenen/ die daer op gaen.

6 Ick de Heere / hebbe v gheroepen met gherechticheyt/ ende hebbe v by uwer hant geuatet/ g ende hebbe v behoedt: ende hebbe v ten verbonde onder het volck ghegheuen/ h ten lichte der Heydenen.

g Esai.49.6.8
h Luce.2.32 acto.13.47

7 Dat ghy sult openen de ooghen der blinden/ i ende de ghevangenen wt der geuanckenisse leyden / ende die daer sitten inder duysternisse/ wt den kercker.

i Zach.9.11

8 Ick de Heere/ dat is mijnen name: k ende en wil mijn eere geenen anderen gheuen/ noch mijnen l roem den afgoden.

k Esai.48...
l Of/ ...

9 Siet wat hier noch comen sal/ dat vercondige ick te voren/ ende vercondige oock wat nieus: eer het dan opgaet/ late ickt v hooren.

10 m Singet den Heere een nieu liedt/ zijnen roem is aen der wereit eynde: die in der zee varen ende wat daer in is: de Eylanden/ eñ die daer in woonen.

11 Roept luyde/ghy woestijnen/ eñ de steden daer in/ met tsamen den dorpen daer Kedar woonet: latet juychen die in den rotzsteenen woonen/ ende roepen van der hoochten der berghen.

12 Laetse den Heere de eere gheuen/ ende zijnen roem inden Eylanden vercondighen.

13 De Heere sal wttrecké als een Reuse: hy sal den yuer opwecken/ als een crijchsman: hy sal juychen ende dennen/ hy sal zijne vyanden ouerweldighen.

14 Ick swijghe wel eenen tijt lanck/ ende ben stille/ ende onthoude my: nv daerenteghen wil ick / als een die baert / wtschreyen: ick wilse verwoesten/ende alle verslinden.

15 Ick wil berghen ende heuuelen verwoestenen

sten / ende alle haer gras verdorren : en wil de waterstroomen tot Eylanden maken / ende de stille wateren wtdrooghen.

16 Dan noch de blindē wil ick op den wege leyden / dien sy niet en weten: ick wilse leyden op den padt dien sy niet en kennen: ick wil de duysternisse voor hen henen ten lichte maken / ende het oneffene slicht: sulcx wil ick hen doen ende haer niet verlaten.

17 Daerenteghen die hen op afgoden verlaten / ende spreken tot den gegoten beelden: Ghy zijt onse goden: die sullen te rugge keeren / ende te schanden worden.

18 Hooret ghy dooven / ende siet herwaerts ghy blinden / dat ghy siet /

19 n Wie is so blint als mijn knecht ? ende wie is so doof als mijn o bode dien ick sende ? wie is so blint als de volcomen / ende so blint als de knecht des Heeren ?

20 Men predicket wel veel / doch sy en houdent niet : men seyt hen ghenoech / doch sy en willent niet hooren.

21 Noch wil hen de Heere wel om zijner gerechticheyt wille / ende dat hy de wet heerlijck ende groot make.

22 Hy is een berooft ende geplondert volck: sy zijn alle bestrickt in cuylen / ende versteken inden kerckeren : sy zijn ten roove ghewoorden / ende daer en is geen verlosser: gheplondert / ende daer en is niemant die daer seyt: Gheeftse weder herwaerts.

23 Wie is daer onder v / die sulcx ter ooren neme : die daer op mercke / ende hoore dat hier namaels coemt ?

24 Wie heeft Jacob ouergegeuen te plonderen / ende Israel den roouers ? heeft het niet de Heere ghedaen / aenden welcken wy ghesondighet hebben ? ende sy en wouden op zijne weghen niet wandelen / ende en p hoorden zyne Wet niet.

25 Daerom heeft hy ouer haer wtgeschuddet de grimmicheyt zijns toorns / ende een krijchsmacht / eñ heeftse rontom aengesteke͂ / doch sy en merckens niet: eñ heeftse q aengesteke͂ / doch sy en nemens niet ter herten.

Dat xliij. Capittel.

1. De Heere troostet zijn volck / 5. beloeft hen (8. bouen alle verstant der Heydenen ende afgoden / 16. ende als warachtich Godt /) hy wilse allewegen onderhouden / 14. ende wt Babel voeren / 21. niet om eenige hare / 24. maer alleenlyck Christi verdiensten wille.

1 Ende nv spreeckt de Heere / die v gheschapen heeft Jacob / ende die v ghemaeckt heeft Israel : a Vreest v niet / want ick hebbe v verlost : b ick hebbe v by uwen name gheroepen: ghy zijt mijne.

2 c Want so ghy door water gaet / so wil ick by v zijn dat v de stroomen niet en sullen versmoorren: d ende so ghy int vier gaet / en sult ghy niet branden / ende de vlamme en sal v niet aensteken.

3 Want ick ben de Heere v Godt / de heylige in Israel / v e Heylant: ick hebbe Egypten / f Moorenlant ende f Seba / in v stede ter versoenninghe ghegheuen.

4 Dewijle ghy so weert gheacht zijt voor mijnen ooghen / so moet ghy oock heerlijck zijn: ende ick hebbe v lief; daer om gheue ick menschen in uwe stede / ende volcken g voor uwe siele.

5 So en vreese v nv niet / want ick ben by v: h ick wil van den Oosten v zaet herwaerts brenghen / ende wil v vanden Westen versamelen.

6 Ende wil segghen teghent Noorden: Gheeft herwaerts : ende teghent Suyden: En weert niet: i brengt mijne sonen van verre herwaerts / ende mijne dochteren van der werelt eynde.

7 Alle die met mijnen name genoemt zijn / namelijck / die ick gheschapen hebbe tot mijner heerlijckheyt / ende haer bereydet ende ghemaeckt.

8 k Laet hier voor treden het blinde volck / welcke doch ooghen heeft / ende de dooven / die doch ooren hebben.

9 l Latet alle Heydenen te samen comen / op eenen hoop / eñ hen de volcken vergaderen: wie is onder hen / die sulcx vercondigen conne / eñ ons hooren late te voren wat geschieden sal ? laetse hare ghetuyghen voortbrenghen / ende bewijsen / so sullen het hooren / ende segghen: Het is de waerheyt.

10 Doch ghy zijt mijn getuyge / spreeckt de Heere / ende mijn knecht dien ick m vercoren hebbe / op dat ghy wetet ende my gelooet / n ende verstaet dat ick het ben : voor my en is gheen Godt ghemaeckt / so en sal oock nae my gheen zijn.

11 o Jck / ick ben de Heere / ende daer en is gheen p Heylant dan alleen ick.

12 Jck hebbe het vercondicht / ende hebbe oock gheholpen / ende hebbe het v laten segghen / ende daer en is gheen vreemt [Godt] onder v: ghy zijt mijn ghetuyghe spreeckt de Heere: so ben ick Godt.

13 Oock ben ick eer dan eenich dach was / ende daer en is niemant die wt mijner hant verlossen can : ick wercke / wie wil het afwenden ?

14 Soo spreeckt de Heere uwe verlosser / de heylige in Israel: q Om uwent wille hebbe ick na Babel gesonden / eñ hebbe de r grendelen alle onderwaerts gestooten / ende de clagende Chaldeen inde schepen gheiaecht.

15 Jck ben de Heere uwe heylighe / ick die Israel gheschapen hebbe / uwe Coninck.

16 Soo spreeckt de Heere / s die in de Zee weghen / t ende in stercken wateren banen maeckt.

17 Die daer wt brengt wage͂ ende peerden / heyr ende macht / dat sy daer op eenen hoop liggen / eñ niet opstaen: dat sy wtblusschen / ghelijck als een x wiecke wtblusschet.

18 Ende en dencket niet aen het oude / ende en achtet niet op het voorledene.

19 y Want siet / ick wil wat nieus maken: als nv salt opgaen / dat ghy onderuinden sult / z dat ick wegen inder woestyne make / ende waterstroomen inder wildernisse.

20 Dat my het gedierte op den velde prijse / de draken ende struysen: want ick wil water in der woestyne / ende stroomen in der wildernisse ghenen / te drincken mijn volck / mijne wtuercoornen:

21 a Dit volck hebbe ick my bereydet / het sal mijnen roem vertellen.

22 Niet dat ghy my haddet gheroepen Jacob: oft dat ghy om my ghearbeydet hadder Israel:

23 My en hebt ghy / het is waer / niet ghebracht de schapen ws brantoffers / noch my

ghecert

h Esaie 41. 25. Mat. 8. 11. Luce 13. 27
i Esaie 29. 22. Galat. 3. 7
k Luce 14. 21
l Ephes. 3. 2
m Anders / erwelet.
n Esaie 44. 6. Apoc. 1. 8
o Ozee 13. 4
p Of / Heylgiver / Salichmaker.
q Esaie 5. 16
r Dat is / de Vorsten ende gheweldigen te Babel / door den Coninck Cores verstoort.
s Exod. 14. 21
t Josue 3. 16
u Esaie 10. 5 ende 37. 36
x Anders / vlas.
y 2. Cori. 5. 17. Apoc. 21. 5
z Psal. 107. 7. Esaie 35. 6 ende 41. 18 ende 44. 3
a Dat is altemael so vele ghesept : Dat onse wercken voor God geen sonde wtdelge͂ / ofte wtwissche͂ maer alleen zijn ghenade: als hy hier seyt: My / my spreeckt hy / dat is / My te versoenen.

b Esaie 1.11 Jerem.7.21

gheeert met uwen offeren: b My en heeft ws dienstes niet ghelustet in spijsoffer / en hebbe oock geenen lust aen uwen arbeyde in wierroocken.

24 My en hebt ghy voor gheen ghelt Kalmes ghecocht: My en hebt ghy met den vette uwer offeren niet ghevullet: Jae ghy hebt my arbeyt gemaeckt in uwen sonden/ ende hebt my moeyte ghemaeckt in uwen misdaden.

c Ofte / delghe.
d Psal.25.11 Jerem.33.8

25 Ick / ick c doe wt uwe ouertredinghe/ d om mijnent wille/ende en gedencke uwer sonden niet.

26 Vermaent my: laet ons niet malcanderen rechten: segghet op/ hoe ghy rechtveerdich zijn wilt.

e Gene.8.6

27 e Uwe vaders hebbē gesondicht/en uwe leeraers hebben teghen my mishandelt.

f Num.20.10 12.

28 Daerom hebbe ick de vorstē des heylichdoms ontheylighet / ende hebbe Jacob ten banne gemaeckt/ende Israel ten spotte.

Dat xliiij. Capittel.

1. Ghelijck als hy in het voorleden Capittel bescholden heeft het lijflijcke Jerusalem / alsoo troostet hy hier het gheestelijcke/ 9. wijst aen der afgoden ende harer dienaren nutticheydt ende dwaesheyt/ 21. ende vermaent met voorhouden zijner macht ende weldaden/ zijn volck / sy sullen hen tot hem alleen houden.

a Jere.30.10 ende 46.27

1 SO a hoort nv mijn knecht Jacob/ende Israel dien ick vercoren hebbe.

2 So spreeckt de Heere die v gemaect ende bereydet heeft / ende die v bystaet van moeders lijue aen: vreest v niet mijn knecht Jacob / ende ghy vrome dien ick vercoren hebbe.

b Esaie 35.6 ende 41.18 ende 43.19
c Ezec.36.27 Joel.2.28 Joan.7.38 Act.2.17
d Anders/ ghewassen.

3 b Want ick wil water gieten op de dorstighen/ ende stroomen op de dorren: c Ick wil mijnen geest op v zaet gieten/ende mijnen seghen op uwe d nacomelinghen.

4 Dat sy wassen sullen als gras / als de wilghen aen den waterbeken.

* Dese ende ghene: dat is/ hier en daer/ en allenthaluen sullen Christenen zijn/ oock onder den Heydenen.

5 * Dese sal seggen: Ick ben des Heeren: ende de ghene sal genoemt worden met den name Jacobs: ende dese sal hem met zijner handt den Heere toeschrijuen / ende sal met den name Israels ghenoemt worden.

e Esaie.41.4 ende 48.12 Apoc.10.17 ende 22.13

6 So spreeckt de Heere/ de Coninck Israels/ ende zijn verlosser / de Heere Zebaoth: e Ick ben de eerste ende ben de laetste/ende behaluen my en is gheen Godt.

7 Ende wie is my gelijck: die daer roepe en vercondige/ en het my bereyde/ die ick van der werelt aen de volcken sette? laetse hen de teeckenen/ en wat comen sal/ vercondigen.

8 Vreest v niet / ende en verschrickt v niet: en hebbe ick het v niet op dat mael laten hooren/ ende vercondighen? want ghy zijt mijne ghetuygen: isser oock een Godt buyten my? daer en is gheen f stercktc: ick en weet ymmers gheenen.

f Of/ Rotze/ anders/ schepper:
g Esaie 40.18 ende 41.6 ende 46.6 ende 48.14

9 g De afgodenmakers / die zijn altemael ydel / ende haer costelijckheydt en is gheen nutticheyt: sy zijn hare ghetuygen/ ende en sien niet/ mercken oock niet: daerom moeten sy te schande worden.

10 Wie zijn sy die eenen Godt maken/ ende eenen afgodt gieten/ die gheenen nut en is.

11 Siet / alle hare medeghenooten worden te schanden: Want het zijn meesters wt menschen: Wanneer sy schoon al te samen treden / moeten sy hen doch euen wel vreesen / ende te schanden worden.

h Jere.10.3 Spien.13.11

12 h Eener smedet het yser in der tangen/ arbeydet in der gloet / ende bereyt het met hamerē/ ende arbeydet daer aen met gantscher cracht zyns arms: lijdt oock hongher tot dat hy niet meer en can / drinckt oock geen water / tot dat hy amechtich wort.

13 De ander timmert hout/ ende metet met den snoere/ende teeckenet met rootsteenen/ ende behouwet/ende cirkelet af/ende maket als een mans beeldt / ende eenen schoonen mensche die in den huyse woone.

14 Hy gaet haest daer aen onder den boomen in den woude / dat hy cederen af houwe / ende neme buecken ende eycken: Jae eenen cederen die gheplantet ende die van den reghen opghewassen is.

i Dat is/ [illegible] dinghe.

15 Ende die den lieden i vierwerck geeft/ dat men hem daer by warme/ende diemen aensteeckt/ende broodt daer by backet: aldaer maeckt hy eenen God van/ende biddet hem aen: hy maeckt daer eenen afgodt van/ ende knielet daer voor neder.

k Anders/ [illegible] etc.

16 De helft verbrant hy in den viere / ende ouer der anderen helfte k eet hy vleesch: hy braet een ghebraet / ende versadighet hem: warmet hem oock/ende spreeckt: Heya/ ick ben warm ghewo rden / ick sie mijnen lust aent vyer.

17 Nv/ het ouergebleuene maect hy tot eenē Godt/ dat het zijn afgodt zy / daer hy voor knielt en nedervalt/ende biddet/ en spreect: Verlost my/ want ghy zijt mijn Godt.

18 Sy en weten niet / en en verstaen niets: want sy zijn verblint/ dat hare oogē niet en sien/ en hare hertē niet mercken en comen.

19 Ende en gaen niet in hare herten/ daer en is gheen vernuft ende cloeckheyt voorhanden/ dat sy doch dachten: Ick hebbe de helft met vier verbrant / ende hebbe op den colen broot ghebacken/ ende vleesch ghebraden/ ende ghegeten: ende soude ick het ouerblijfsel tot eenen grouwel maken / ende soude ick knielen voor eenen block.

20 Het geeft asschen/ende bedriecht het herte / dat hem tot hem neyghet / ende en can zijn ziele niet verlossen: noch en denckt hy niet: Is dat oock een bedriegerye/ dat mijn rechterhant bedrijft?

21 Daer aen ghedencke Jacob ende Israel: want ghy zijt mijn knecht: ick hebbe v bereydet/ dat ghy mijn knecht zijt / Israel en vergheet mijner niet.

l Esaie 43.25 * Anders/ ver dryue.

22 l Ick * delghe wt uwe misdaet als een wolcke / ende uwe sonden als den neuel: keert v tot my/ want ick verlosse v.

m Dat is/ dat hier in [illegible] dade[illegible] gheen [illegible] wasschen [illegible] der dat [illegible] lijck als [illegible] goden [illegible].
n Rom.11.33
o Gene.1.7 Esaie 40.22

23 Juychet ghy Hemelen / want de Heere heeft het m ghedaen: roept ghy aerde hier beneden / ghy berghen weest vrolijck met juychen / het wout ende alle boomen daer in: want de Heere heeft Jacob verlost/ende is in Israel heerlijck.

24 Soo spreeckt de Heere v verlosser / die v van moeders lijue bereydet heeft. n Ick ben de Heere die alle dinck doet: o die den Hemel wtbreydet alleen/ende de aerde wijt maeckt sonder eenen hulper.

25 Die de teeckenen der waerseggheres te niete/ende de voorsegghers dul maeckt: die de wijsen te rugghe keert / ende haer const ter dwaesheyt/ maeckt.

26 p Bevesticht daerenteghen het woort zijns knechts/ende volbrenghet q den raedt zijner boden: Die tot Jerusalem spreeckt: weest bewoont: ende tot den steden Juda/ Weest gebouwet: ende ick die hare verwoestinghe oprichte.

27 Ick die spreke tot der diepte/ r verdwijnt: ende tot den stroomen: Verdroocht.

28 Ick die spreke tot Cores: dit is mijn herder/ende sal alle mijnen wille volbrenghen: datmen tot Jerusalem segge: weest gebouwet/ende tot den Tempel: weest gefondeert.

Dat xlv. Capittel.

1. Cores wordt vanden Heere verordent een oplosser der ghevanckenisse te Babel/ 9. De onduldighe Joden/ die den tijt der verlossinghe van Gode bestemmet/ met onverdrietsamelijcken verwachten/ 15. noch hen tot den warachtigen Godt (19. die alleen toecoemstighen dinghen voorseggen/ende te wege brengen can/) in vasten gheloove houden/ worden hestinghen ghestraft/ 22. ende aller werelt eynde tot Godsdienst gheroepen.

1 So spreect de Heere tot zijnen ghesalfden/den Cores/dien ick by zijner rechterhant grype/ dat ick de Heydenen voor hem onderwerpe/a ende den Coningen het sweert afgorde: Op dat voor hem de deuren gheopent worden/ ende de poorten niet ghesloten en blijven.

2 Ick wil voor v henen gaen/ ende de heuvelen effen maken: ick wil de metalen deuren te morsel slaen/ ende ijseren grendelen in stucken breken

3 Ick wil v geven de heymelijcke schatten/ ende de verborghen cleynodien: op dat ghy bekennet/dat ick de Heere de Godt Jsraels/ v by uwen Name gheroepen hebbe.

4 b Om Jacob mijns knechts wille/ ende om Jsraels mijns wtvercorens wille: Ja ick riep v by uwen name/ ende noemde v/ doe ghy my noch niet en kendet.

5 c Ick ben de Heere/ ende sus niemant meer: daer en is gheen God/ dan alleen ick: d ick hebbe v gerustet/doe ghy my noch niet en kendet.

6 Op datmen ondervinde / beyde van den opgange der Sonnen/ ende van den nederganghe der Sonnen/dat behalven my niets en zy: Ick ben de Heere/ende niemant meer.

7 Ick die het licht make / ende scheppe de duysternisse: e Ick die vrede gheve / ende scheppe het quade: ick ben de Heere / die sulcx alles doet.

8 f Druppet ghy Hemelen van boven af / ende de wolcken reghen ende gerechticheyt: de aerde doe haer op/ende brenghe heyl/ ende gherechticheyt wasse mede toe: Ick de Heere scheppe het.

9 g Wee dien/ die met zijnen schepper twistet/namelijcken/ den scherf / met den potbacker des leems. Spreect oock de leem tot zijnen potbacker: Wat maeckt ghy? ghy en bewijset uwe handen niet aen uwe wercke.

10 Wee dien/die tot den vader seydt: Waerom hebt ghy my gegenereert? Ende tot den wijve: Waerom baret ghy?

11 So spreeckt de Heere/de heylighe in Jsrael/ende haer h Meester: Eyscht van my de teeckenen / wijst mijnen kinderen/ ende het werck mijner handen i tot my.

12 Ick hebbe de aerde ghemaeckt/ ende den mensche daer op geschapen: Ick bent/diens handen den Hemel wtgebreydet hebben/ende hebbe alle zijnen heyre ghebaden.

13 Ick hebbe hem verweckt in gherechticheyt/ ende alle zijne weghen wil ick effen maken: k hy sal mijn stadt bouwen / ende mijne gevangenen los laten/ niet om gelt/ noch om geschencken/spreeckt de Heere Zebaoth.

14 So spreeckt de Heere: Der Egyptenaers handel/ende der Mooren l neeringhe / ende der langhe lieden te Seba/sullen hen v overgheven/ende v eyghen zijn/sy sullen volgen: in boeyen sullen sy gaen / ende sullen voor v neder vallen/ende v smeecken: want by v is Godt / ende daer en is anders gheen Godt meer.

15 m Voorwaer ghy zijt een verborghen God/ghy Godt Jsraels den n Heylandt.

16 Daerenteghen de afgodenmakers moeten alresamen met schande ende spot bestaen/ ende met malcanderen schaemroot wech gaen.

17 Doch Jsrael wort verlosset door den Heere/door een eewighe verlossinghe / ende en wort niet te schanden noch tot spotte/altoos ende eewichlijck.

18 Want so spreeckt de Heere/ die den Hemel ghescchapen heeft/ de Godt die de aerde bereydet heeft / ende heeftse ghemaeckt ende toegherichtet: ende en heeftse niet gemaeckt/ dat sy ledich zijn sal: maer heeftse bereydet/ datmen daer op woonen soude: ick ben de Heere/ende daer en is gheen meer.

19 o Ick en hebbe niet int p verborghen ghesproken/ in duysteren plaetse der aerden: ick en en hebbe tot den zade Jacobs niets te vergheefs gheseyt: Soeckt my: want ick ben de Heere/die van gherechticheyt spreeckt /ende verconddighe dat daer recht is:

20 Laet haer versamelen ende met malcanderen hier toe comen / de helden der Heydenen/die niet en weten: ende sleppen hen selven met den blocken harer afgoden/ende smeecken den godt/die niet helpen en can.

21 Verconddighet ende maeckt v herwaerts/ raetslaghet met malcanderen: wie heeft dit laten seggen van outs herwaerts? Ende aldaer verconddighet? en hebbe ick het niet gedaen de Heere? ende daer en is anders geen God/ dan alleen ick een gherecht God ende Heylant/ende daer en is gheen dan ick.

22 Keert v tot my/ soo wort ghy salich/aller werelt eynde: want ick ben Godt/ ende niemant meer.

23 Ick sweere by my selven/ende een woort der gherechticheyt gaet wt mijnen monde/ daer salt by blijven/ namelijcken: q My sullen hen alle knyen buyghen / ende alle tonghen sweeren/

24 Ende segghen: Inden Heere hebbe ick gherechticheyt ende sterckte: Sulcke sullen oock tot hem comen: doch allen die hem wederstaen/die moeten te schande worden.

25 Want inden Heere wordt gherechtveerdicht alle het zaedt Jsraels/ende sullen haer zijner beroemen.

k Esra. 1. 8

l And. coopmanschap/

m Ro. 11. 33

n Of/ Heylgever/ Salichmaker.

o Ero. 20. 18

p Dat is/ ghelijck als inder locht/ of daer gheen lieden en zijn / die het hooren connen.

q Rom. 14. 11 Philip. 2. 10

Dat xlvj. Capittel.

1. Ondergaunck der Babylonischer afgoden. 3. den Jodischen volcke houdt den Heere zijne weldaden/ 5. met tsamen der afgoden ijdelheyt voor/ 8. op dat sy hen tot sulcken eenen wonderbaren ende dadighen God altijt houden. 12. Godts ghenade wort oock den verachters aengepredickt.

Den

DEn Bel is af ghebuyghet/den Nebo is ghevallen / hare afgoden zijn den gedierten ende den vee ten deele geworden/dat sy moede draghen aen uwen last. 1

Ja sy vallen ende buyghen hen altemale/ ende en connen den last niet wech brengen/ maer hare zielen moeten in de gevanckenisse gaen. 2

* Cap. 46. Luth.

* Hoort my toe / ghy van den huyse Jacobs/ende alle overgheblevene vanden huyse Israels/ghy die van my inden lijve ghedraghen wort / ende a my in der b moeder ligghet. 3

a And. onderhouden van der moeder.
b Rom.4.19

Ja ick wil v draghen tot int ouderdom/ ende tot dat ghy grau wort: ick wilt doen: ick wil heffen/ende draghen/ende verlossen. 4

c Esaie 40. 18 ende 41. 6 ende 44.9 Baruch. 6.22

c Na wien beeldet ghy/ende wien vergelijckt ghy my dan? Teghen wien meet ghy my/dien ick ghelijck zijn soude. 5

Sy schudden het ghelt wt den buydel/ ende weghen daer het siluer met der waghe/ ende loonen den goudtsmit / dat hy eenen God daer van make/ voor dien sy knielen ende aen bidden. 6

d Baruc.6.25

d Sy nemen hem op de schoudern/ ende draghen hem /ende setten hem op zijn stede: daer staet hy/ende en coemt van zijner stede niet:roept eener tot hem/soo en antwoordet hy niet/ende en helpt hem niet wt zijner noot. 7

Aen sulcx denckt doch ende weest vaste/ ghy overtreders gaet in uwe herten. 8

Denckt des voorledenen van outs herwaerts : want ick ben Godt/ ende niemant meer: Een Godt/ dies ghelijcken nerghens en is. 9

Die ick te voren vercondighe/wat hier na comen sal/ ende van te voren / eer dan het gheschiet/ende segghe : Mijnen e aenslach bestaet/ende ick doe alles wat my behaecht. 10

e And. raet sal blijven.
f Dē Coninck Cores/die snellijc coemt/ als vloghe hy.
g Anders/den man mijns raedts van verren landen/etc.

Ick roepe eenen f voghel vanden oosten/ ende g eenen man/die mijnen aenslach doe/ wt eenen verren lande: Wat ick segghe/dat late ick comen : wat ick dencke/ dat doe ick oock. 11

Hoort my toe/ h ghy van stouten herten/ ghy die verre zijt van der gherechtichept. 12

* Capit. 47. Luther. Babel.
h Dat zijn de Babploniers.

Ick hebbe mijne gherechtichept na by ghebracht/sy en is niet verre / ende mijn heyl en versuymt niet: want ick wil te Sion het heyl gheven/ende in Jerusalem mijne heerlijchept. 13

Dat xlvij. Capittel.

1. Omcomen der Babiloniers / 6. met oorsake der seluen/ 12. daerse gheen meester noch toovenaers wt verlossen connen.

a Of/maghet.

HIer onder a ionckvrouwe/ghy dochter Babel/ settet v inden stof / settet v op de aerde : Want de dochter der Chaldeen/heeft gheenen stoel meer: men sal v niet meer noemen: Ghy teerdere ende lustighe. 1

Neemt de meulen /ende malet meel: vlecht v vlechtsnoer wt / ontbloot den voet / ontdeckt de beenen/b waet door het water. 2

b And. op dat ghy door het etc.gaet.
c Ezech.16.37 Nahum. 3.5

c Dat uwe schamelheyt ontdecket / ende uwe schande gesien worde: ick wil my wreken/ende geen mensche en sal my af bidden. 3

[Sulcx doet] v onse verlosser/ welcke heet de Heere Zebaoth/de Heylighe in Israel. 4

d Dat is/ inde noot/ende in de nisticheyt.

Settet v in het d stille/gaet inde duysternisse/ ghy dochter der Chaldeen : want ghy en sult niet meer heeten : Een vrouwe over Coninckrijcken. 5

6 Want doe ick op mijn volck toornich was/ende ontwijde mijn erve/ overgaf ickse in uwe hant : e doch ghy en beweest hen gheen barmhertichept / oock over de ouden maecktet ghy v jock al te swaer.

e Prov. 31. 13 Jere. 50.11

7 Ende dachtet: Ick ben een Coninginne eewichlijck: ghy hebt sulcx sus langhe noch niet ter herten ghenomen/noch daer aen gedacht/hoe het met hen hiernamaels worden soude.

8 So hoort nv dit/ ghy die in wellust leeft/ ende so seker sittet/ende spreket in uwer herten : f Jck bent/ende geen meer: ick en sal geen weduwe worden / noch ontvruchtbaer zijn.

f Esaie 10.13 Apoca. 18.7
g Esai. 51.19 Apoc.18.8
h Dan.5.30

9 g Doch sulcx sal v alle beyde haestich comen/ op eenen dach / h dat ghy weduwe ende onvruchtbaer zijt: Ja volcomelicke sullen sy over v comen : om der veelheyt wille uwer besweerders / ende om uwer toovenaers / ende vier een groot hoop by v is.

10 Want ghy hebt v op uwe boosheyt verlaten / doe ghy dachtet : i Men en siet my: k ghe niet: uwe wijsheyt ende const heeft v verstoort/ende spreket in uwer herten: Ick bent ende anders gheene.

i Esaie 29.15 Syrac. 23.[illegible] Job 22.13 Ezech.9.9
k And. [illegible] keert/ [illegible] spraken [illegible]

11 Daerom sal over v een ongeluck comen/ dat ghy niet en wetet / wanneer het opgaet/ ende een ongheval sal op v vallen/ dwelck ghy niet versoenen en condt : want daer sal haestelijcken een rumoer over v comen/dwelck ghy v niet en versiet.

12 So treedt nv hier voor met uwē besweerders/ ende met de hoopē uwer toovenaers/ onder welcke ghy v van uwer ieucht op bemoeyet hebt: of ghy v condet l raden/ of ghy v mochtet stercken.

l Of/ helpen.

13 Want ghy zijt m moede / van veelheyt uwer aenslaghen: laet herwaerts treden ende v helpen/ de meesters des loops des Hemels / ende de sterrenkijckers / die na den n Maenden rekenen/wat over v comen sal.

m Dat is/ [illegible] vele aenslagen maken v [illegible] lende [illegible] lich/ [illegible] niet een [illegible] deucht.
n An. [illegible]

14 Siet/ sy zijn alle stoppelen/ die het vyer verbrant : sy en connen haer leven niet verlossen voor der vlammen : Want het en sal niet zijn een gloet/daermen hem by warme/ of een vyer daermen rontom sitten menghe.

15 Also zijn sy/onder welcke ghy v bemoeyet hebt / uwe hanteerders van uwer ieughet op/een yeghelijck sal zijns weechs hier ende daer henen gaen/ende o en hebt geenen hulper.

o And. [illegible] sal [illegible] helpen [illegible]

Dat xlviij. Capittel.

1. Besluyt der predikinghe int veertichste Capittel aengevangē/daer hy der Joden huychelsch wesen/ 3. vertwijfelde ontrouwe ende verstocthept in bestraft/ 9. Godts lanckmoedichept/ verwacht der lieden boete / op dat hy over haret onderhoudinghe gheeert worde/ 16. Claechreden tot den ghevangenen/ over harer gevanckenisse/ 20. met eener voorsegginghe/ dat sy noch tot den prijse des Heeren/daer van comen sullen.

HOort dat/ghy vanden huyse a Israels/ b die ghy heetet by den name Israel/ ende wt den water Juda ghevloten zijt : ghy die sweert by den name des Heeren / ende dencket des Godts in Israel/ doch niet inder waerheyt noch gherechtichept. 1

a In Jerusalem
b Matt.3.9

2 Want sy noemen hen wt der heylighen stadt/ ende pochten op den God Israels / c die daer heet de Heere v Zebaoth.

c Esaie 51.[illegible] ende 54.[illegible] Jere.31.[illegible]
d Anders [illegible]

3 Ick hebbe te voren vercondighet dit toecomende: wt mijnen monde isset ghecomen/ ende

ende ick hebbet laten segghen : ick make oock snellycken dat het coemt.

4 Want ick weet/dat ghy hardt zijt/ ende uwen necke is een ijseren ader / en u voorhooft is coperen.

5 Ick hebbet u te voren vercondighet ende hebbet u laten segghen/eer dan het gecomen is: op dat ghy niet segghen en connet: Mijnen afgod doet het/ende mijn beelt ende afgod heeft het bevolen.

6 Sulcx alles hoort ghy/ende siet het en en hebt het doch niet vercondighet : want ick hebbe u te voren wat nieus seggen laten/en wat verborghens/dat ghy niet en wistet.

7 e Nu daerentegen isset geschapen/en niet op dat mael / en en hebt niet eenen dach te voren daer van ghehoort : op dat ghy niet segghen en connet: Siet/dat wiste ick wel.

8 Want ghy en hoorde het niet / ende en wiste het oock niet / ende u ooze en was op datmael niet geopent : doch ick wiste wel/ dat ghy verachten soudet/ f en van moeders lijue aen/een overtreder ghenoemt zijt.

9 Daerom ben ick om mijns naems wille lanckmoedich/ende om mijns roems wille/ wil ick my u te goede/ onthouden/dat ghy niet wtgheroept en wordet.

10 Siet/ick wil u louteren/doch niet als silver : g maer ick wil u wtvercoren maken/ inden oven der ellenden.

11 * Om mijnent wille/ ja om mijnent wille/wil ick het doen/ dat ick niet gelastert en worde : h want ick en wil mijne eere gheenen anderen laten.

12 Hoort my toe / Jacob : ende ghy Jsrael mijn geroepene: i Jck bent/Jck ben de eerste/daertoe oock de laetste.

13 Mijn handt heeft den aertbodem ghefondeert/ ende mijn rechterhandt heeft den Hemel omspannen: wat ick roepe dat staet alles daer.

14 Vergadert u alle/en hoort: Wie is daer onder desen/die sulcx vercondighen can?de Heere heeft k hem lief/daerom sal hy zijnen wille aen Babel / ende zijnen arm aen den Chaldeen bewijsen.

15 Ick/ ja ick hebbe het ghesept : Jck hebbe hem geroepen/Jck wil hem oock laten comen/en zijnen wech sal hem wel l gelucken.

16 Tredet herwaerts tot my / en hoort dit: Ick en hebbet niet int verborghen te voren ghesproken:van dier tijdt aen/ doe het ghesproken wert/ben ick daer:ende nu sent my de Heere Heere/ende zijnen Gheest.

17 So spreeckt de Heere u verlosser/ de Heylige in Jsrael/ m Jck ben de Heere u Godt/ die u leert wat nut is/ ende leyde u op den weghe/dien ghy gaet.

18 n O dat ghy op mijne geboden merckedet/so soude uwen vrede zijn als eenen waterstroom / ende uwe gherechticheyt als o golven der Zee.

19 Ende u zaet soude zijn als zant/ ende de vrucht uws lijfs / als desselven steenkens/ diens name niet en soude worden wtgheroept/noch verdelghet voor my.

20 Gaet wt van Babel / vliedet van den Chaldeen met vrolijcken geschalle: vercondiget en laet sulcx hooren/brengt het wt tot aen des werelts eynde/ segghet : De Heere heeft zijnen knecht Jacob verlosset.

e Esa.37.32

21 Sy en hadden gheenen dorst / doe hyse leyde inder woestyne : q hy liet hen water wt den rotzsteenen vlieten : Hy verreet den rotzsteen/dat daer water wt liep.

22 r Doch de godloosen / spreeckt de Heere/ hebben gheenen vrede.

q Exod.17.6 Num.20.11
r Esa.27.21

Dat xlix. Capittel.

1. Christi beroepinghe ende Ampt. 14. Troostinge der Kercken in haren commer/ 14. ende over de Tyrannen/ diese alle tyt benauwen/ grouwelijck ghewelt.

1 Hoort my / ghy Eylanden / ende ghy volcken/ghy die verre zijt/mercket op: De Heere heeft my gheroepen / van moeders lijve aen/hy heeft mijns naems gedacht / doe ick noch in moeders lijve was.

2 a Ende heeft mijnen mont ghemaeckt/ als een scherp sweerdt / met der schaduwe zijner handt heeft hy my bedeckt : hy heeft my tot eenen b reynen pijle gemaeckt/ ende my in zijnen koker ghesteken.

3 Ende seyt tot my: Ghy zijt mijn knecht Jsrael/ c door welcken ick wil gheprezen worden.

4 Doch ic dachte: Jc arbeyde te vergeefs/ ende brachte mijn cracht te vergheefs ende onnuttelijck toe: hoewel mijn sake des Heeren/ende mijn Ampt mijns Godts is.

5 Ende nu spreeckt de Heere / die my van moeders lijve aen/tot zijnen knechte bereydet heeft: Dat ick Jacob sal tot hem bekeeren / op dat Jsrael niet wech gherapet en worde: daerom ben ick voor den Heere heerlijck/ende mijn Godt is mijn sterckte.

6 En spreect: Het is een d slecht dinck/dat ghy mijn knecht zijt/ de geslachten Jacobs op te richten/en het verroeckeloosde in Jsrael weder te brengen: maer ick hebbe u oock ten lichte der Heydenen ghemaect/ dat ghy zijt mijn heyl tot aen der werelt eynde.

7 So spreect de Heere/de verlosser Jsraels/ zijn heylighe / tot de verachtede zielen / tot den volcke / daermen eenen grouwel voor heeft/tot den knechte/ die onder den tyrannen is / Conninghen sullen sien ende opstaen/en Vorsten sullen aenbidden/om des Heeren wille die getrouwe is/ om des heylighen in Jsraels wille/die u vercoren heeft.

8 So spreeckt de Heere: e Jck hebbe u verhoort ter genadigen tijt/en hebbe u aen den daghe des heyls geholpen: ende hebbe u behoet / f ende ten verbonde onder het volck ghesettet/ dat ghy het lant oprichtet / ende der verstoorender erve innemet.

9 Te segghen den ghevangenen: Gaet wt: en tot dien inder duysternisse: Coemt voorwaert/ dat sy hen aen den weghe weyden/ ende op allen heuvelen hare weyde hebben.

10 g Sy en sullen noch hongeren noch dorsten / oock en salse gheen hitte noch Sonne steken : want harer ontfermer salse leyden/ ende salse aen de waterfonteynen leyden.

11 Jck wil alle mijne bergen ten wege maken ende mijne paden sullen ghebaent zijn.

12 Siet /dese sullen van verre comen/en siet/ ghene vant Noorden ende dese vander zee/ ende ghene vanden lande h Sinim.

13 i Juychet ghy Hemelen/verheucht u aerde/loeft ghy berghen met juychen: want de Heere heeft zijn volck getroostet / ende ontfermet hem zijner ellendighen.

14 Ende Zion seydt : k De Heere heeft my verlaten/

a Esa.51.16 Ephe.6.17.
b Die fijn/ glat/ ende wel bereydet is te schieten.
c Joan.17.1
d Of/ cleyn/ geringhe/ lichte
Christus is der Heydenen licht ende heyl. Esaie.42.6 Luce.2.32 Acto.13.47 Joan.8.12
e 2.Cor.6.2
f Esai.42.6
g Apoc.7.16
h Simim/ a Sinai/ wt den bosschen ende wilde woestijnen
i Esai.52.9
k Psal.112.2

C

verlaten/de Heere heeft mijner vergheten.

l Jere.14.19 21.

15 l Can oock een vrouwe haers kints vergeten/dat sy haer niet en ontferme over den sone haers buycx? eñ so sy desselvẽ vergeet/ so en wil ick doch uwer niet vergheten.

16 Siet/ in de handẽ hebbe ic u geteeckent/ uwe mueren zijn m doorgaens voor my.

m Of/allewech.

17 Uwe bouwmeesters sullen snel toegaen: daerentegen / uwe brekers ende verstoorders/sullen hen daer van maken.

n Gen.15.5 Esaie.60.4

18 n Heft uwe oogen op rontom/ ende siet/ alle dese comen versamelt tot u : soo warachtich als ick leve/ spreeckt de Heere/ghy sult met alle desen / ghelijck als met eenen cieraet becleet worden/ende sultse om u nemen/als een Bruydt.

19 Want u woest/verstoort / ende ghebroken lant/sal u dan te enghe worden daer in te woonen/ wanneer uwe verderuers verre van u comen.

* Der onvruchtbaerheyt kinderen/ die sy heeft/ so sy doch onvruchtbaer is:dat is/ een verlaten volc/ eñ doch gãtsch seer vermeeret als de Christenen zijn. Joan.1.12

20 * Dat de kinderen uwer onvruchtbaerheyt sullen voorder segghen voor uwen ooren : Het ruym is my te enghe : o ruckt het henen/dat ick by u woonen mach.

21 Eñ ghy sult seggen in uwer herte : Wie heeft my dese gheborẽ? ic ben onvruchtbaer/ alleene / verdreven eñ verstooten: wie heeft my dese opghevoet ? siet ick was eensaem ghelaten/p waer waren dan dese?

o And. maect my plaetse/dat ick woonen mach. p Anders/van waer comen dan/etce.

22 Soo spreect de Heere Heere: Siet/ick wil mijn hant opheffen tot den Heydenen/ ende tot den volcken mijn baniere opwerpẽ: soo sullen sy uwe sonen inden armen hier toe brenghen / ende uwe dochteren op den schouderen draghen.

* Esa.60.16. q 1.Thes.2.7. r And. Coninginnen.And. Princerssen s Psal.72.9 Acto.24.10 t Rom.9.33 Eccle.2.12 Psalm.25.3

23 Ende de * Coninghen sullen q uwe voesterheerẽ / eñ hare r Vorsten uwe soochvoesteren zijn: s sy sullen voor u neder vallẽ ter aerden op het aengesichte/ende uwer voetẽ stof lecken: so sult ghy onderuinden/dat ick de Heere ben : t aen welcken niet te schanden en worden/die op my wachten.

u De Wet eñ de sonde hadde ons ghevangen met recht ende aller macht/ onder hẽ: sulcx moest ons Christus met recht wederwinnen. x Luce.14.22 Ephes.4.8 y Col.2.15 z And. Haderers haderen/ a Zijn de tyrannẽ over de consciencien/ met wercken ende Wet drijvende/etc. b Of/ Heylgever/Salichmaker/

24 Cannen oock eenen Reuse den roof nemen? of cannen den u rechtveerdighen zijne ghevanghenen los maken?

25 Want so spreeckt de Heere ; x Nu sullen de ghevangenen den Reuse genomen worden/ y ende den roof des stercken los worden : ende ick wil met uwen z twistighers den twistighen ende uwen kinderen helpen.

26 Ende ick wil uwe a schenders spijsen met haren eyghen vleesche:eñ sullen van haren eyghen bloede / ghelijck als van soeten wijne/droncken worden: eñ alle het vleesch sal bevinden/dat ick ben de Heere u b Heylant / ende u Verlosser / de Machtighe in Jacob.

Dat L.Capittel.

1. Verlatinghe der Joden/soo sy harer eyghen schult halven ghecomen is/en verleyner des Heeren macht niet: devvijle oock Christus de selve/in menschelijcker swackheyt / met leere ende ghedult/soo ghewelddighen ende heerlijcken heeft wtghevoert/ 10. dat hy allen boetveerdighen/warachtighe verlossinghe beschicket heeft.

a Jere.3.1

1 Soo spreeckt de Heere : a Waer is de Schendtbrief uwer moeder/daer ickse mede verlaten hebbe? oft wie is mijn woeckenaer / dien ick u vercocht hebbe? b siet / ghy zijt om uwer sonden wille vercocht/ ende uwe moeder is om uwer overtredinghe wille verlaten.

b Esai.59.2

2 Waeromme quam ick / ende daer en was niemant? Ick riep/ ende niemant en antwoorde? c Is mijn handt nu soo cort ghewordden / dat sy niet verlossen en can? ofte en is by my geen cracht te d verlossen? make ick de zee e siet/ met mijnen schelden/ make ick de waterstroomen/ drooghe / f ende make de waterstroomen als een woestijne : dat hare visschen van gebreck des waters stincken/ende van dorste sterven.

c Esai.59.1 d Of/wtrucken/ e Exo.14.21 f Josue.3.16

3 g Ick cleede dẽ Hemel met donckerheyt/ ende make zijn decksel als eenen sack.

g Exod.10.21

4 De Heere Heere/heeft my h een geleerde tonghe ghegheven / dat ick wete met den monde ter rechter tijdt te spreken: hy weckt my alle morgen / hy weect my de oore / dat ick hoore als i een leerjongher.

h Die niet vã haer selvẽ doch tet/ maer leeret/ wat haer van Godt geleert is: sy m is gheen meesterinne/ maer een scholier. i And. degelgheerde de pleecht.

5 k De Heere Heere/ heeft my de oore gheopent/ende ick en ben niet onghehoorsaem/ ende en gae niet te rugghe.

k Psal.40.7 Hebre.10.5 l Mat.26.67 Luce.22.64

6 l Ick hielt mynen rugge toe/ den genen/ die my sloegen: ende mijne wangen / dien/ die my ruckten:mijn aengesicht en verberch ick niet voor smaetheyt ende speecksel.

7 Want de Heere Heere/ helpet my/ daeromme en worde ick niet te schanden : daerom hebbe ick mijn aengesichte henen ghebodden/ als eenen keysteen : want ick weet/ dat ick niet te schanden en worde:

m Rom.8. n And.rechtveerdighe o An.haderen of kyuen

8 m Hy is nae by / die my n recht sprecket: wie wil met my o twisten? latet ons te samen treden:wie isset/ die recht tot my heeft: die come herwaerts tot my.

p Psal.102.27

9 Siet/de Heere/Heere helpet my/wie isset die my wil verdoemen ? p siet/sy sullen altemael als een cleedt verouden / de motten sullense eten.

10 Wie is daer onder u/die dẽ Heere vreest/ die der stemme zijns knechts hoore / die in duysteren wandelt/ ende hem niet en schijnet? die hoept op den name des Heeren/ende verlaet hem op zijnen Godt.

11 Siet/ghy alle/ghy die een vyer aensteect/ met vlammen gherustet / q wandelt henen inden licht uwes vyers / ende inder vlammen die ghy aenghesteken hebt : sulcks ghechiet u van myner handt: in smerten moetet ghy ligghen.

q Of/ verdwaelt in uwe lichte/ dat ghy my verspiet...

Dat LI.Capittel.

1. Vermaninge tot den wtvercorenẽ/dat sy/ (na den voorbeelde Abrahe/) in gheloove ende ghedult de coemst Christi 6. dien hy als tegenwoordich tot zijnen ampte roept / verwachten/ 7. 12. ende hen voor gheenen sterflijcken menschen vreesen. 17. Jerusalem wort ontslagẽ vander grooter ellende/ 21. vanden Heere toegesept.

1 Hooret my toe/ghy die der ghrechticheyt naiaecht/ ghy die dẽ Heere soect: siet den rotzsteen aen / daer ghy van gehouwen zijt/ende des borns gracht/daer ghy wt ghegraven zijt.

a Gen.21.3 Rom.4.1 b Gen.12.1 ende 15.5

2 Siet Abraham aen / a uwen vader ende Sara : van welckerer ghy gheboren zijt: b want ic riep hem/ doe hy noch alleẽ was/ ende seghende hem/eñ vermeerderde hem.

3 Want de Heere trooster Zion / hy troostet alle hare woestijne : ende maeckt hare woestijnen als lusthoven/ende hare velden als eenen hof des Heeren:datmen c herten lust ende vreuchde daer in vindet / danck ende loffsanck.

c Of/ herten vrolijckheyt

4 Merckt op my / mijn volck hooret my/ mijne

mijne lieden: d want van my sal een Wet wtgaen / ende mijn recht wil ick ten lichte der volcken gantsch haest setten.

5 Want mijn gerechticheyt is na by / mijn heyl treckt wt / ende mijne armen sullen de volcken richten: de Eylanden wachten op my / ende e houden wacht op mijnen arm.

6 Heft uwe oogen op na den Hemel / ende siet beneden op de aerde: f want den Hemel sal als eenē roock vergaen / eñ de aerde als een cleet veroude: eñ die daer op woonen / sullen heenen sterven als g Dat: doch mijn heyl blijft eewichlijck / ende mijn gerechticheyt en sal niet h vertzaghen.

7 Hooret my toe / ghy die de gherechticheyt kennet: ghy volck / in i welckers herte mijne Wet is: en vreest v niet / wanneer v de lieden schenden / ende ontsettet v niet / wanneer sy v vertzacht maken.

8 Want de motten sullense vereten als een cleet / ende wormen sullense verteeren als wollen laken: doch mijne gerechticheyt blijft eewichlijck / ende mijn heyl voorder ende voorder.

9 Wel op / wel op / treckt macht aen / ghy arm des Heerē: wel op / ghelijck als in voortijden van oudts herwaerts: k zijt ghy die niet / die l de stouten wtghehouwen / eñ den draecke verwondet hebt?

10 m Zijt ghy niet / die de zee der grooten diepen wateren verdrooghde? die den gront des zees ten wege maeckte / dat de verlosseden daer door ginghen.

11 n Alsoo sullen de verlossede des Heeren wederkeeren / ende tot Zion comen met roemen / ende eewighe vreuchde sal op haren hoofde zijn / hertenlust ende vreuchde sullen sy grijpen: doch treuren ende suchten sal van hen vlieden.

12 o Jc / ick ben uwe trooster: p wie zijt ghy dan / dat ghy v voor menschen vreeset / die doch sterven? eñ voor menschen kinderen / die ghelijck als hoy q verteert worden?

13 Ende vergeet des Heeren / die v gemaect heeft: die den Hemel wtbreydet / eñ de aerde fondeert? ende ghy vreeset v daechlijcx den gantschen dach / voor de grimmichept des r woedenden / wanneer hy hem voorneemt te verderuen: waer bleef de grimmicheydt des woedenden?

14 Doe hy hem moeste haesten / ende rontom loopen / dat hy los gave / ende s niet en storven onder den bederue / oock gheen ghebreck aen broot en hadden.

15 t Want ick ben de Heere v Godt / die de zee beweecht / dat hare wagen woeden: u zijnen name heet Heere x Zebaoth.

16 y Jck legghe mijn woort in uwen mont / ende bedecke v onder de schaduwe mijner handen: op dat ick den Hemel plante / ende de aerde fondere: ende tot Zion spreke: Ghy zijt mijn volck.

17 Waeckt op / waect op / staet op Jerusalem / die ghy vander hant des Heeren / z dē kelck zijner grimmichept gedroncken hebt / den droesem des tuymelkelcx hebt ghy wtghedroncken / ende de druppen wtgheleckt.

18 Daer en was niemant van allen kinderen / die sy ghebaert heeft / diese leydde / niemant van allen kinderen / diese opgheuoet heeft / diese by der hant name.

19 a Dese tweerley zijn v ontmoetet: wie droech leedt met v? daer was verstooringe / schade / hongher / ende sweert / wie soude v troosten?

20 Uwe kinderen waren versmachtet / sy lagen op allen straten / gelijck als een bestrict woutosse / vol des toorns van den Heere / eñ des scheldens van uwen Gode.

21 Daeromme hoort dit / ghy ellendige ende dronckene sonder wijn.

22 So spreeckt v heerscher de Heere / ende v Godt / die zijn volck wreeckt: Siet / ick neme den tuymelkelck van uwer hant / met tsamen den droesem des kelcx mijner grimmicheyt: ghy en sulten niet meer drincken.

23 Maer ick wil hem uwen schenderen in de hant ghenen / die tot uwer ziele spreken: Buckt v / dat wy ouer v henen gaen: ende legghet uwen rugghe ter aerden / eñ als een strate / datmen daer ouer henen loope.

a Esai.47.9

Dat LII. Capittel.

1. De Pharizeen eñ verleyders commerlijcken last / neemt Christus door zijn toecoemst henen. 7. Verquict de beangstede conscientien met zijner troostlijcker Euangeli predikinghe: 11. eñ wil / sy sullen de selue door Godsalighen wandel laten lichten. 15. Christus is voorspoedich in zijnen ampte / lijdt ende wort verclaert.

1 Maeckt v op / maect v op Zion / treckt uwe sterckheydt aen / a verciert v heerlijcken / ghy Heylighe stadt Jerusalem: want daer en sal nu voortaen geen onbesneden oft onreyne in v b regeren.

2 Maeckt v wt den stoue / staet op / ghy geuangene Jerusalem: Maeckt v los vanden banden ws hals / ghy geuangene dochter Zion.

3 Want soo spreeckt de Heere: c Ghy zijt om niet vercocht / ghy sult oock sonder ghelt ghelost worden.

4 Want so spreect de Heere / Heere: d Mijn volck tooch ten eersten henē af in Egypten / dat het aldaer een gast ware / e ende Assur heeft hem sonder oorsake ghewelt ghedaen.

5 Doch hoe doetmen als nu hier? spreeckt de Heere: Mijn volck wort om niet verleyt / zijne heerschers maken enckel f huylinge / spreeckt de Heere: g ende mijnen name wort daechlijcx altoos ghelastert.

6 Daerom sal mijn volck / mijnen name kennen / ter seluer tijt: want siet / ick wil selfs spreken.

7 h Hoe lieflijck zijn op den bergē / de voeten der boden / die daer vrede vercondigen: wat goets prediken / heyl vercondighen / die tot Zion segghen: V Godt is Coninck.

8 i Uwe wachters roepen luyde met harer stemme / ende roemen met malcanderen: want men sal het met oogen sien / wanneer de Heere Zion bekeeret.

9 k Latet vrolijck zijn / ende met malcanderen roemen / het woeste te Jerusalem: want de Heere heeft zijn volck ghetrooster / ende Jerusalem verlosset.

10 l De Heere heeft gheopenbaert zijnen heylighen arm / voor den ooghen aller Heydenen / dat aller werelt eynde / siet het heyl onses Godts.

11 Wijckt / wijct / trecket wt van daer m ende en roeret niet onreyns aen: gaet wt van haer / reynighet v / ghy die des Heeren vaten draghet.

Teghen de Pharizeen ende verleyders.

a Of / ciert v op.

b and. comen.

c Rom.7.14

d Gen.46.6 Exod.1.1

e 2.Re.18.8

f Haer leere is een huylen: eñ maken de conscientien met Wetten swaer ende huylende.

g Eze.46.20 Roma.2.24

h Rom.10.15 Nah.1.15

i Joan.1.1

k Esai.49.13

l Psal.98.2

m 1.Cor.6.17

n Ghelijck als ſy wt Egyptē met vreeſen toghen/
o Exod.13.2
p And. de nawachte houdē.
*Cap.lij. Luth.

Want ghy en ſullet niet met n haeſte wt trecken / noch met de vlucht wandelen: o want de Heere ſal voor v henen trecken/ eñ de Godt Iſraels ſal v p verſamelen. 12

* Siet/mijn knecht ſal wijſlijcken handelen/ende ſal verhooget/ ende ſeer hooch verheuen zijn. 13

Dat hen vele ouer v ergeren ſullen/dewijle dat zijn ghestalt eyſlijcker is/ dan andere lieden/ende zijn aenſien/ dan der menſchen kinderen. 14

q Eſa.65.1 Rom.15.21

Doch alſo ſal hy vele Heydenen beſprengen:Dat oock Coningen ſullen haren mont tegē hem toehouden: q want den welcken daer niet van vercondiget en is/deſelue ſullent met luſt ſien/eñ die daer niets van gehoort en hebben/die ſullent mercken. 15

Dat liij. Capittel.

1. Een eygentlijcke beſchrijuinghe des lijdens Chriſti/ 7. met zijnen omſtanden/ 4. oorſaken/ 10. ende vruchten.

a Ioā.12.38 Rom.10.16

Och a wie gheloof t onſer predikinghe? ende wien wordt den arm des Heeren gheopenbaert? 1

Want hy ſchiet op voor hem/ gelijck als een rijs/ende als een wortel wt dorren aertrijcke: hy en heeft geen geſtalt noch ſchoonheyt:wy ſagen hem/doch daer en was geen gheſtalte/die ons behaecht hadde. 2

b Mat.9.12

b Hy was de alder verachtſte ende onweertſte/ vol ſmerten ende cranckheyt: hy was ſoo verachtet/ datmen het aengeſichte voor hem verberch: daerom en hebben wy hem niet gheachtet. 3

c Mat.8.17 Pet.11.24

c Voorwaer hy droech onſe cranckheyt/eñ loedt op hem onſe ſmertē:wy dannoch hielden hem voor dien/die geplaecht / ende van Godt gheſlaghen ende ghemartert ware. 4

d Ofte/ te morſel geſlaghen:

Doch hy is om onſer miſdaet wille verwondet/ ende om onſer ſonden wille d verſlaghen: de ſtraffe leydt op hem/op dat wy vrede hadden: ende door zijne wonden zijn wy gheheelet. 5

e pſ.119.107 1.Pet.1.25

e Wy gingen alle dwalende/ghelijck als ſchapē/een yegelijc ſach op zijnē wech:doch de Heere werp onſer alle ſonden op hem. 6

f Mat.27.14 Iere.11.19 Acto.8.32 Ioan.1.29 1.Cor.5.7
g And. kercker And. ſonder vertreck.

Doe hy gheſtraft ende gemartert wert/ dede hy zijnen mont niet op: f als een lam dat ter ſlachtbanck ghelept wort / ende als een ſchaep/ dat ſtom wort voor zijnē ſcheerder/ende zijnen mont niet opdoet. 7

h Luther/ lengde. Latine generationem.
i Mat.27.60
k Die zijn door rijcdom ſetter / dat is een Godlooſe.

Hy is ja wt den g angſte ende ghericht e ghenomen : wie wil zijns leuens h tijt wt ſpreken?want hy is wt dē lande der leuendigen wech geruckt/doe hy om der miſdaet wille mijns volcx gheplaecht was. 8

l 2.Cor.5.21 1.Pet.2.22 1.Ioan.3.5

i Ende hy is begrauen als de godlooſen/ eñ geſtoruen als een k Rijcke: l hoe wel hy niemant onrecht ghedaen heeft/noch eenige bedriegerye in zijnen monde gheweeſt is. 9

m Ioā.12.24 Rom.8.32
n Of/ te morſel ſlaen.
o Dat is/zijnē wille eñ werc/ dat hy inden ſinne heeft/ na melijcken/ de verloſſinghe der menſchen.

m Doch de Heere woude hem alſo n verſlaen met cranckheyt : wanneer hy zijn leuen ten ſchuldtoffer ghegheuen heeft/ ſoo ſal hy zaet hebben/ ende langhe leuen: ende des Heeren o voornemen ſal/door zijn hant voortgaen. 10

p Rom.3.24

Daerom dat zijn ziele ghearbeydet heeft/ ſal hy zijnen luſt ſien/eñ de volheyt hebben: p eñ door zijne kenniſſe ſal hy / mijn knecht de rechtueerdighe / vele rechtueerdich maken:want hy draecht hare ſonden. 11

q Col.4.15
r Mar.15.28 Luce.22.37

12 Daerom wil ick hem groote hoopen ter buyte geuē/eñ hy ſal de q ſtercken ten rooue hebbē:daerom dat hy zijn leuen inden doot gegeuen heeft / r eñ den quaetdoenders gelijck gherekent is:eñ hy veler ſonde ghedragen heeft/ eñ voor de ouertreders gebeden.

Dat liiij. Capittel.

1. Chriſtus trooſtet zijn Kercke/ hy wilſe weder te rechte brengen/ 3. ende gantſch wijdt wt breyden/ 7. wil zijnen toorne in eewicheyt van haer wenden/ 11. haer met allerley coſtelijcheyt ende rijckdommen begauen/ 14. ende voor allerley ghewelt ende onrecht beſchermen.

a Luce.23.29 Sapi.3.13 Gal.4.27
b Of/ met kinde.

1 Roemt a ghy onvruchtbare / ghy die niet en baert/verheucht v met roemē/ eñ juychet/ ghy die niet b ſwangher en zijt: want de eenſame heeft meer kinderen dan die den man heeft/ſpreect de Heere.

c Dat zijn ... len of touwen.

2 Maeckt het ruym uwer hutten wijt/eñ breydet wt de tapijten uwer wooninghe/ ſpaertſe niet/ treckt uwe c reepen lanck/ende ſteeckt uwe naghelen vaſt in.

3 Want ghy ſult wtbrekē ter rechter eñ ter ſlincker zyden/eñ v zaet ſal de Heydenen eruē/eñ inden verwoeſteden ſteden woonen.

d Dat ghy ... der kinderen ... ende ellende ... ſonder man ... weeſt zijt.
e Eſa.62.4
f Eſa.48.2 Luce.1.31

4 Vreeſt v niet / want ghy en ſult niet te ſchanden wordē: en wort niet bloode/want ghy en ſult niet te ſpotte worden:maer ghy ſult de ſchande uwer d jonckvrouſchap vergheten/eñ de ſmaetheyt uwer weduſchap/ niet meer ghedencken.

5 e Want die v gemaeckt heeft/is v man/ f Heere Zebaoth heet zijnen name / ende v verloſſer de heylighe in Iſrael/ die aller werelt Godt ghenoemt wort.

g Pſal.30.6

6 Want de Heere heeft v latē int geruchte zijn/dat ghy zijt als een verlatene/ eñ van hertē bedroef de vrouwe / eñ als een jonghe vrouwe/die verſtooten is/ſpreeckt v Godt.

7 g Ick hebbe v eenē cleynē oogenblic verlaten/doch met grooter barmhertichept wil ick v vergaderen.

h Gen.9.11

8 Ick hebbe mijn aengeſicht in een oogenblick des toorns een weynich van v verborghen / doch met eewigher ghenade wil ick my uwer ontfermen / ſpreeckt de Heere v verloſſer.

9 Want ſulcx ſal my zijn / h als het water Noah/ doe ic ſwoer/dat de waterē Noah niet meer en ſouden ouer den aerdtbodem gaen: i alſo hebbe ick geſworen/dat ick niet op v toornen/noch v ſchelden en wil.

10 Want berghen ſullen wel wijcken/ ende heuuelen veruallen : doch mijne genade en ſal niet van v wijcken / ende het verbondt mijns vredts en ſal niet veruallen/ſpreeckt de Heere uwe ontfermer.

k Eſa. ...
l And. ... carbunckel ...
m And. ſullen ... etc.
n Ioan.6.45
o Dat is/ ...

11 Ghy ellendighe / ouer welcker aller tempeeſten gaen/ eñ ghy trooſtlooſe/ ſiet/ k ick wil uwe ſteenen als een l cieraet leggen/eñ wil uwen gront met Saphyren leggen.

12 Eñ uwe venſteren van Crystallen maken/ende uwe poorten van Robynen/ ende alle uwe lantpalē van wtuercoren ſteenen.

13 m Ende alle uwe kinderen gheleert van den Heere/ende n grooten vrede uwen kinderen.

14 Ghy ſult door gherechtichept bereydet worden: ghy ſult verre zijn van ghewelt eñ o onrecht/ dat ghy niet en dorffet daer voor vreeſen/eñ daervan verſchricken:want ſy en ſal niet tot v naken.

p Siet/wie wil hem tegen v vergaderen/ 15 ende v ouervallen/ſo ſy hen ſonder my vergaderen?

Siet/ick make het/ dat de ſmit/die de colen int vyer blaeſt / een inſtrument daer van maect tot zijnen q wercke:want ic make het/dat de verderuer ommecoemt? 16

Want alle inſtrument/ dat teghen v bereydet worde/dien en ſalt niet r ghelucken: ende alle tonge die haer tegen v ſettet/ ſult ghy int gerichte verdoemen:dat is het erue der knechten des Heeren / ende harer ghe rechticheyt van my/ſpreeckt de Heere. 17

Dat LV.Capittel.

1. Chriſtus wort allen menſchen aengeboden/ 6. warachtighe boete/ 10. ende cracht des Godlijcken woorts worden beſchreuen.

1 Welaen a alle ghy die dorſtich zijt/ coemt herwaerts ten water / ende ghy die gheen gelt en hebt / coemt herwaerts/coopt eñ etet: coemt herwaerts ende coopet/ſonder gelt/ende om niet/ beyde wijn ende melck.

2 Waerom tellet ghylieden ghelt? henen daer geen broot en is? ende uwen arbeydt/ daer ghy niet ſat van worden en connet: hooret my doch toe/ende etet het goede/ſoo ſal uwe ziele in welluſt vet worden.

3 Neyget uwe ooren herwaerts/ eñ coemt herwaerts tot my:hoort/ ſo ſal uwe ziele leuen:want ick wil met v lieden een eeuwich verbont maken/ namelijcken : b de gewiſſe ghenade Dauids.

4 Siet/ic hebbe hem den liedẽ ten getuyge geſettet/ten Vorſte eñ gebieder/den volckẽ.

5 Siet / ghy ſult Heydenen roepen die ghy niet en kent / ende Heydenen die v niet en kennen/ſullen tot v loopen/om des Heeren wille ws Godes/ende des heylighen in Iſrael/die v prijſet.

6 Soeckt den Heere/dewijle dat hy te vinde is/roept hem aẽ/dewijle dat hy na by is.

7 c De Godlooſe late af van zijnen wege/ ende de quaetdoender van zijnen ghedachten/eñ bekeere hem tot den Heere/ſoo ſal hy hem zijner ontfermen:ende tot onſen Godt/ want hy hem is vele vergheuinghe.

8 Want * mijne ghedachten en zijn niet uwe ghedachten/ende uwe weghen en zijn niet mijne weghen/ſpreeckt de Heere.

9 Maer ſo vele den Hemel hoogher is als de aerde/ſoo zijn oock mijne wegen hooger als uwe weghen/ende mijne gedachten als uwe ghedachten.

10 d Want ghelijck als den regen eñ ſneeu van den Hemel valt / ende daer niet weder henen en coẽmt / maer vochtet de aerde/ eñ maecktſe vruchtbaer ende waſſende/ dat ſy geeft zaet te ſaeyen/ende broot te eten:

11 Alſo ſal het woort dat wt mijnen monde gaet/oock zijn : het en ſal niet ledich weder tot my comẽ/maer doen dat my behaecht/ ende ſal hem wel e ghelucken / daertoe ick het ſende.

12 Want ghy ſullet in vreuchde wttrecken/ ende in vrede ghelept worden:Berghen ende heuuelen ſullen voor v henen vrolijck zijn met roemen / ende alle boomen op den velde/met den handen clappen.

13 Dennen ſullen waſſen voor f boſſchen/ ende myrten voor doornen ; ende den Heere ſal eenen name ende eewich teecken zijn/dat niet wtgheroept en wordt.

Dat LVJ.Capittel.

1. Vermaninghe datmen Chriſtum/ 3. die door zijn toecoemſt alle onderſchept der perſoonẽ wech neemt/met Godſalighen wandel ende leuen aenneme/ 9. ſtraffe valſcher Leeraers.

1 So ſpreect de Heere: a Hout het recht/ eñ doet gerechticheyt:want mijn heyl is na by/dat het come/ende mijne gerechticheyt/dat ſy gheopenbaert worde.

2 Wel dien menſche die ſulcx doet : ende diens menſchen kint/die het vaſt hout: dat hy den b Sabbath houde/ende niet en ontheylighe/ende houde zijn hant / dat hy niet quaets en doe.

3 Ende die vreemde die hem tot den Heere gheghenen heeft / en ſal niet ſegghen :c De Heere ſal my ſcheyden van zijnen volcke:eñ de gheſneden/en ſal niet ſegghen: Siet / ick ben een dorre boom.

4 Want ſoo ſpreeckt de Heere tot den gheſnedenen:Die* mijne Sabbathen houden/ ende verkieſen wat my wel behaecht/ ende mijn verbont vaſt vaten.

5 Ick wil hen in mijnen huyſe eñ in mijnen mueren een plaetſe gheuen/ ende eenen beteren name/ dan den ſonen ende dochteren: d eenen eewighen name wil ick hen geuen die niet vergaen en ſal.

6 e Ende den vreemden kinderen / die hen tot den Heere ghegeuen hebben/ dat ſy hem dienen/eñ zijnen name liefhebben/op dat ſy zijne knechten zijn : een yeghelijck die den Sabbath houdt / dat hy hem niet en ontwijde/ende mijn verbondt vaſt houdt:

7 De ſelue wil ick tot mijnen heyligẽ berch brengen/eñ wilſe verheughen in mijnen bedehuyſe: eñ haren offer eñ brantoffer ſullen my aengename zijn op mijnẽ altaer/f want mijn huys heet een bedehuys alle n volcken.

8 De Heere/Heere/die de verſtootẽ wt Iſrael vergadert/ſpreeckt: Ick wil noch meer tot dẽ hoope die vergadert zijn/vergaderen.

9 Alle ghedierte op den velde / coemt ende verſlint / ja alle ghedierte inden woude.

10 g Alle hare wachters zijn blint/ſy en weten alles niets : ſtomme honden zijn ſy/die niet ſtraffen en connen/zijn luye/liggen ende ſlapen gheerne.

11 Het zijn dannoch ſtercke honden van lijue/die nemmermeer ſadt worden en connẽ: ſy/de herderen/ en weten gheen h verſtant/ i een yegelijc ſiet op zijnen wech/een yegelijc ghieret voor hemſeluen in zijnen k ſtande.

12 l Coemt herwaerts/ laet ons wijn halen/ ende ons vol ſuppen: ende het ſal morghen zijn/als heden/ende noch veel meer.

Dat LVIJ.Capittel.

1. De vromen worden henen ghenomen/ 3. op dat de Godlooſen gheſtraft worden/ 13. dien/ die hen met ootmoedighen herten tot den Heere bekeeren/wort toegheſeyt/ ghenade/barmhertiecheydt/ende allerley welſtant / hoewel ſy dannoch voor een tijdt lanck harer ſonde ſtraffe draghen moeten: 20. maer die in de godloosheyt blijuen/ worden met onruſte eñ allen ongelucke beladen.

1 Doch de rechtueerdighe coemt omme/ eñ daer en is niemant die het ter herten neemt: eñ heylige lieden worden wech gheraept/ ende niemant en heeft achtinghe daer op : want de rechtueerdighen worden wech geraept/ voor den ongelucke.

a Sapi.1.1 Mat.3.2
b Eſai.58.13
c Deu.23.1
* Anders/ die
d Joan.1.12
e Sap.3.14
f 1.reg.8.41 Mat.21.13 Mar.11.17 Luce.19.46
g Iere.12.10
h Dz is/Gods woort.
i Iere.6.13
k And.plaetſen/oft palen.
l Eſai.22.13 Sapi.2.6.

Ende die oprecht voor henſeluē gewan- 2
delt hebben/comen ten vrede/ende ruſten in
haren cameren.

* Ende ghy/ coemt hier toe / ghy kinde- 3
ren der * dachuerkieſerſen/ a ghy zaedt des
ouerſpeelders ende der hoeren.

Aen wien wilt ghylieden nu uwen luſt 4
hebben? ouer wien willet ghy nu den mont
opſperren? eñ de tonge wtſteken? zijt ghy-
lieden niet de kinderen der ouertredinghe/
ende een valſch zaedt?

Ghy die in der hitticheyt tot dē afgoden 5
loopt onder alle groene boomen/ende ſlach-
tet de kinderen aen den beken / onder den
ſteenclippen.

V weſen is aen den glatten beeckſtee- 6
nen/deſelue zijn v deel/denſeluen giet ghy v
dranckoffer/daer ghy ſpijſoffer offert: ſoude
ick my dies b trooſten.

Ghy maeckt uwen c leger op eenen hoo- 7
ghen verheuenen berch / ende gaet aldaer
oock opwaerts te offeren.

d Ende achter de deure ende poſten/ſedt 8
ghy uwe ghedachteniſſe: want ghy wentelt
v van my/ende gaet opwaerts/ende maect
uwen legher wijt / eñ verbindet v met hen:
ghy hebt haren leger lief/ waer ghyſe ſlechs
ſiet.

Ghy trecket e met olye tot den Coninck/ 9
ende hebt menigerley cruyden/ ende ſendet
uwen Ambaſſaden verre henen / ende zijt
vernedert tot der hellen.

Ghy bemoeyt v in der veelheyt uwer 10
wegen: ende en ſpreeckt niet: f Ick late het/
g maer dewijle dat ghy vindet een leuen
uwer hant/ſo en wort ghy niet moede.

Voor wien zijt ghy ſo h ſorchuuldich / eñ 11
vreeſet ſoo ſeer? ſo ghy doch met leughenen
omgaet/ende en dencket aen my niet/ ende
en neemt het niet ter hertē: i meynt ghy ick
ſal doorgaens ſwijghen / dat ghy my ſoo
niets met en vreeſet?

Ick wil doch uwe gherechticheyt condt 12
doen/ende uwe wercken/ dat ſy geen nutte
zijn en ſullen.

Wanneer ghy roepē ſult/ ſo laet v k uwe 13
hoopen helpen: doch de wint ſalſe alle wech
voeren / ende ydelheyt ſalſe wech nemen:
l daerentegen wie op my betrout/die ſal het
lant eruen / eñ mijnē heyligē berch beſitten.

Ende ſal ſeggen: m Maeckt banen/ruy- 14
met den wech/neemt de aenſtooten wt den
weghe mijns volcx.

Want alſo ſpreeckt de hooge ende verhe- 15
uene / die daer eewichlijck woonet / diens
name heylich is: ick die in der hoochte ende
in den heylichdom woone/ ende by den ge-
nen/ die eens * verſlaghen ende ootmoedi-
ghen geeſts zijn: n op dat ick verquicke den
gheeſt der verootmoedichdē/ ende het herte
der verſlaghenen.

Ick en wil niet eewelijcken o kijuen / en- 16
de niet eewichlijck toornen: maer eenē geeſt
ſal van mijnen aengheſichte waeyen / ende
ick wil p adem maken.

Ick was toornich op de ondeucht haer 17
giericheyt/eñ ſloechſe/verberch my/ eñ was
toornich: doe ghinghen ſy herwaerts ende
ginſwaerts in den weghe haers herten.

Doch doe ick hare weghen aenſach/heel- 18
de ickſe/ende leyddeſe / ende gaf hen weder
trooſt/ ende dien / die ouer de ghene q leedt
droeghen.

19 Ick wil r vrencht der lippen maken/ die
daer prediken: ſ Vrede / vrede / beyde dien
die verre zijn/ende die na by zijn/ ſpreect de
Heere/ende wilſe heelen.

20 Doch de Godlooſen zijn als een onſtuy-
mige zee/die niet ſtille zijn eñ can/eñ diens
baren/ t dreck eñ onreynicheyt wtwerpen.

21 u De Godlooſen en hebben gheenen vre-
de/ x ſpreeckt mijn Godt.

Dat lviij. Capittel.

1. Propheten eñ predikers moeten des volcx ſonde ende alle huychelſe menſchelijcker wercken vrijmoedich ſtraffen. 9. Recht vaſten/ 13. ende woordt be- Sabbath vyeren der ghelooůighen / ſchreuen.

1 Roept a luyt / verſchoont niet: ver- heft uwe ſtemme als een baſuyne/eñ vercondicht mijnē volcke hare ouer- tredinge / eñ den huyſe Jacobs hare ſonde.

2 Sy ſoecken my daechlijcks/ ende willen mijne weghen weten / als een volck dat ge- rechticheyt alreede ghedaen / ende het recht haers Godts niet verlaten en hadden: b ſy eyſſchen my ten rechte/ende willen met ha- ren Godt richten.

3 c Waeromme vaſten wy / eñ ghy en ſiet het niet aen? waeromme doen wy onſen lij- ue wee? ende ghy en wilt het niet weten? Siet/wanneer ghylieden vaſtet/ſo doet ghy uwen wille/ ende drijuet alle ſchuldenaers.

4 Siet ghylieden vaſtet / dat ghy twiſtet ende kijuet / ende ſlaet met der vuyſt on- godelijcken: vaſtet niet alſoo / als ghy nu doet / dat een gheſchrey van v lieden inder hoochte ghehoort wort.

5 d Soude dat een vaſten zijn/ dat ick ver- kieſen ſoude / dat een menſche zijnen lijue des daechs quaet doet/ of zijnen cop hange ghelijck als een e bieſe/ of op eenen ſack en- de inder aſſchen ligghe? wilt ghylieden dat een vaſten heeten/ende eenen dach den Hee- re aenghename?

6 f Dat is dan een vaſten/ dat ic verkieſe: Later los / die ghy niet onrecht verbonden hebt/laet los/die ghy beſwaert/geeft vrij/die ghy dringet/neemt wech allerley beſwaringe.

7 Breeckt den hongerigē v broot/eñ g die/ die in ellendicheden zijn/ leydt int huys: ſoo ghy eenen naeckten ſiet / ſo cleedet hem: en- de en ontreckt v niet van uwen vleeſche.

8 i Als dan ſal v licht hier voor breken/als de dagheraet/ende uwe k beteringe ſal ſnel- lijck toenemen/ende uwe gherechticheyt ſal voor v henē gaen/ ende de heerlyckheyt des Heeren ſal v tot haer nemen.

9 l Dan ſult ghy roepen/ ſo ſal v de Heere antwoorden: wanneer ghy ſult ſchreyen/ſal hy ſeggē: Siet/hier ben ick: ſo ghy niemant by v beſwaren en ſult/ noch met vingheren wijſen/noch quaet na te ſpreken:

10 Eñ ſult den hongerighen laten vinden v herte / eñ de ellendighe zielen verſadighen: m ſo ſal v licht in der duyſterniſſe opgaen/ eñ uwe donckerheyt ſal zijn als de middach.

11 Ende de Heere ſal v n doorgaens leyden/ ende uwe ziele verſadighen in der dorheyt/ ende uwe beenderen ſtercken: ende ſult zijn als eenen ghewaterden hof / ende als een o ſpringhende fonteyne / dien het nemmer- meer aen water en feylt.

* Cap. lvij. Luther.
* Dachuerkieſerſſe, is de valſche ſeckte teghen Godts woort.
a Mat.12.39
b Dat is / my dat wel geuallen laten.
c Legher heet hier haren Altaer / ofte ſtede/daer ſy met dē afgodē hoererye bedrijuē: ghelijck als een ontuchtich wijf met eenen ouerſpeelder. Ende tot den Coninck Pharao / met gheſchenckē trecken/is/hem op menſchen verlaten.
Exod.20.24.
d Deu.27.15.
e Ozee.12.1
f Wanneer eener eens dincx moede eñ ouerdrietich wort/ oft ongheerne meer doet/ ſoo ſpreeckt hy op duytſch: Dat late ick. Item: Dat latē wy/ Dat laten ſy wel/ Item: Lieuer/ laet af/ houdt op.
g Matt.9.12
h De Godlooſen ſorgē voor haer doen/ ſoo het doch enckel leugē ende valſcheyt is.
i Pſal.10.12
Eſaie.66.6
k Dat is/uwe leeraers medegenooten met tſamen den afgodendienſt/ etcet.
l Rom.5.5
m Dat is / inder noot ſullen ſy ruym ende trooſt hebben.
Eſai.40.3
ende 62.10
* Ofte te morſel gheſlagen/
n Pſal.51.10
Eſaie.61.2
ende 66.2
o And. hadderē.
p Dat is/Ick wil de bedroefde verquicken.

q De oprechtighe dragen leet of rouwe ouer de booſheyt der godlooſen gelijc als Loth te Sodom, etc.
r Ghelijck als het velt allerley vrucht draecht/ alſoo ſal de mōt oock vrucht brenghen.
Hebr.13.15
ſ Anders/ Ick ſcheppe de vrede den der lippē/ vrede/ vrede.
Ephe.2.17
t Dreck is haer heylicheyt.
Phil.2.14
Daer ſy niet grooter moeite aē arbeyden.
u Eſa.48.22
x And. de Heere.
a And. uyt den halſe.
b Mal.3.13
c Eſai.1.11
d Zach.7.5
e Alſo hangen de huychelaers den cop/ ſien ſuer/ ende ſtellen hen ſeer merlijcken ellendichlijck.
f Deut.15.
Mat.6.16
g Mat.25.35
Ezech.18.
h And. armen.
i Luce.11.41
k Dat is/ uwe goet en heyl.
l Pſa.21.
m Mat.5.14
n And. altoos
o Of ſpringhende fonteyne/ aderen.

Ende

p Esai.61.4

p Ende door v ſal ghebouwet worden/ wat länghe woeſt ghelegen heeft/ende ghy ſult eenen gront legghen/die voort eñ voort blijue: ende ſult heeten: q Die de reten vertuynet/ende de wegen betert/ datmen daer woonen meughe. 12

r Soo ghy uwen voet van den Sabbath keeret/dat ghy niet en doet wat v behaecht/ aen mijnen heyligẽ dage:ſo ſal het eẽ luſtich Sabbath heeten/ den Heere te heyligen ende te prijſen: want ſoo ſult ghy den ſeluen prijſen / wanneer ghy uwe weghen niet en doet/ noch daer in gheuonden en wort wat v behaecht/ofte wat ghy ſpreket. 13

Alſ dan ſult ghy luſt hebben aen den Heere/ ende ſick wil v ouer de hoochten op aerden ſweuen laten/ ende wil v ſpijſigen met der erue ws vaders Jacobs:want des Heeren mont ſeyt het. 14

Dat lix. Capittel.

1. Beſcheldet heftich de valſche vergiftighe leeraers/die hen des Heeren beclaghen/ 9. belijt de oorſake alles quaets ende ongeluck zy de ſonde/ 16. ende dat de Heere deſelue grouſamelijcken wil ſtraffen. 20 het en zy dan dat ſy hen daer van bekeeren/eñ alſo Godts ghenade ende hulpe verkrijghen.

Siet/ a des Heeren handt en is niet te cort/ dat hy niet helpen en conne / ende zijne ooren en zijn niet dicke ghewor den/dat hy niet en hoore. 1

* Maer uwe ondeuchden ſcheyden v lieden/eñ uwes Godt van malcanderen/ b eñ uwe ſonden verbergen het aengeſichte van v lieden/dat ghy niet ghehoort en wort. 2

Want uwe handen zijn met bloede beuleckt / ende uwe vingheren met ondeucht: uwe lippen ſpreken valſchheyt/ uwe tonghe dichtet dat onrecht is. 3

Daer en is niemandt die van gherechticheyt predike/of trouwelijcken c richte: men vertrouwet op ydelheyt/eñ en ſpreect niets/ dat wat deucht : d met ongheluckе zijn ſy * ſwanger/ende baren moeyte. 4

Sy broeden baſiliſkens eyeren wt/ ende wercken ſpinnewebben : eetmen van haren eyeren/ ſo moetmẽ ſteruen:vertreetmen het daerenteghen/ſo vaert daer een ader wt. 5

Haer ſpinnewebbe en deucht niet tot cleederen/ende dat ſy ghewrocht hebben/en deucht niet te decken : want haer werck is moeyte/ende in haren handen is e wreuel. 6

f Haer voeten loopen ten booſen / ende zijn ſnel onſchuldich bloet te vergieten:hare gedachten zijn moeyte/ haren wech is enckel verderuen ende ſchade. 7

Sy en kennen den wech des vredes niet/ eñ daer en is gheen recht in haren gangen: ſy zijn verkeert op haren ſtraten : wie daer opgaet/die en heeft nemmermeer vrede. 8

Daerom is het recht verre van ons / ende wy en crijghen de gherechticheyt niet: g wy wachten op het licht/ſiet/ ſo wort het duyſter: op den ſchijn/ſiet/ſo wandelen wy in donckeren. 9

p Wy taſten na der wandt/ als de blinden/ende taſten / als die gheene ooghen en hebben:wy ſtooten ons inden middach/als in de ſchemeringe:wy zijn in duyſteren/als de dooden. 10

Wy brommen alle als de Beyren/ ende piepen als de duyuen : want wy wachten op het recht / ſoo en iſſet daer niet : op het heyl/ſoo is het verre van ons. 11

k 12 Want onſer ouertredinghe voor v is te vele/eñ onſe ſonden antwoorden tegen ons: want onſe ouertredingen zijn by ons /ende wy gheuoelen onſe ſonde.

13 Met ouertredinge ende liegen tegen den Heere/ende te rugge keerẽ van onſen Godt/ ende met booſen onbillicken ſpreken / ende ongehoorſaemheyt / verdencken ende dichten valſche woorden wt der herten.

14 Daerom is oock het recht te rugghe geweken/ende gherechticheyt verre afghetreden: i want de waerheyt valt op der ſtraten/eñ het recht *en can niet daer her gaen.

i 4.Eſd.14.17
* And. en heeft niet connen henen in comen

15 Eñ de waerheyt is wech/ende k wie van den booſen wijckt/ die moet allemans roof zijn:ſulcx ſiet de Heere/ende het beualt hem qualijck/dat daer gheen recht en is.

k 2.Ti.3.11

16 Ende hy ſiet/ dat daer niemant en is/eñ verwondert hem/dat niemant voor haer en treedt:daerom helpet hy hemſeluen met zijnen arme / ende zijn gherechticheyt ondersteunt hem.

17 l Want hy treet gerechticheyt aẽ als een pantzier/ eñ ſettet eenen helm des heyls op zijn hooft: eñ treckt hem aen ter wrake/ende cleedet hem met yuer/als met eenẽ rock.

l Ephe.6.17
1.Theſ.5.8
Sapi.5.19
Job.29.14

18 Als die zijnẽ wederpartijders vergelden/ ende zijnen vyanden betalen wil met grimmicheyt: Ja de Eylanden wil hy betalen.

19 Dat den m name des Heeren gheureeſt worde vanden nedergange/ende zijne heerlijckheyt van den opganghe der Sonnen/ wanneer hy comẽ ſal gelijc als eẽ opgehouden ſtroom/ dien de wint des Heeren drijft.

m Pſal.113.3
Mala.1.11

20 n Want dien te Zion ſal een verloſſer comen / ende dien die hen bekeeren van den ſonden in Jacob/ſpreeckt de Heere.

n Pſal.14.7
Rom.11.26

21 Ende ick make ſoodanich verbondt met hen/ſpreeckt de Heere: Mijnen geeſt/die by v is/o ende mijne woorden/die ick in uwen mondt ghelegt hebbe / en ſullen van uwen monde niet wijcken/ noch vanden monde ws zaedts/ende kints kint/ſpreeckt de Heere/van nu aen tot in eewicheyt.

o Eſa.51.16
Jerem.1.9

Dat lx. Capittel.

1. Der Kercke wort toegheſeyt/ ſy ſal op de coemſte Meſſie / wt allerley volcken op aerden erbouwet worden/ 15. ende door haer verlatenheydt ende jammer oueruloedelijcke vreuchde/ rijckdom ende allerley welſtant hebben.

1 Maeckt v op/ wordt licht : want a v licht coemt/ende de heerlijcheyt des Heeren/gaet op ouer v.

a Acto.26.18
Ephe.5.14

2 Want ſiet/duyſterniſſe bedeckt het aertrijck / ende donckerheyt de volcken : doch ouer v gaet op de Heere/ ende zijne heerlijcheyt verſchijnt ouer v.

b 4.Eſd.14.20

3 c Eñ de Heydenen ſullen in uwen lichte wandelen/eñ de Coningen inden d glantze die ouer v op gaet.

c Apoc.21.25
Eſaie.19.23
d Of ſtrael lichte/glinſterſchijn.

4 e Heft uwe oogen op/ ende ſiet rontomme/deſe alle verſamelt comen tot v:uwe ſonen ſullen van verre comen/ eñ uwe dochteren ter zijden f opgeuoet worden.

e Gene.15.5
Eſaie.40.18
Mat.8.11
f Ol/opghetoghen.

5 Dan ſult ghy uwen luſt ſien / eñ wtbreken/ende v herte ſal hem verwonderen/ ende g wtbreyden / wanneer haer de veelheyt aen der zee tot v bekeert/ende de macht der Heydenen tot v coemt.

g Ghelijck als de wateruloeden loopen/eñ hen wtbreydẽ.

6 Want de veelheyt der kemelen ſal v bedecken/

decken / de loopers wt Midian en Epha: h sy sullen wt Saba alle comen/ gout ende wieroock brenghen/ ende des Heeren lof vercondighen.

h Psa.72.10 Mat.2.11

7 Alle kudden in Keder/ sullen tot v versamelt worden/ ende de bocken Nebaioth sullen v dienen: sy sullen op mijnen i aengenamen altaer gheoffert worden: want ick wil het huys mijner heerlijckheyt vercieren.

i Hebre.13.15 Esaie.56.7

8 Wie zijn die / die daer vlieghen als de Wolcken / ende als de duyuen tot haren vensteren?

9 De Eylanden wachten op my / ende de schepen k aen der zee / van langher tijt herwaerts/ dat sy uwe kinderen van verre hier toe brengen/ met haren goude en siluer/ den name des Heeren ws Gods/ en den heylighen in Israel/ die v heerlijck gemaeckt heeft.

k And. Tharsis.

10 l Vreemde sullen uwe mueren bouwen/ ende hare Coninghen sullen v dienen: want in mijnen toorne hebbe ick v gheslaghen/ ende in mijner ghenade ontferme ick my ouer v.

l Esai.54.11.

11 m Ende uwe poorten sullen n doorgaens openstaen/ noch dach noch nacht toegesloten worden: dat der Heydenen macht tot v ghebracht / ende hare Coninghen hier toe ghelevt worden.

m Apoc.21.2. n Of/ allewech

12 o Want welcke Heydenen ofte Coninckrijcke/ v niet dienen en willen/ die sullen ommecomen/ en de Heydenen verwoestet worden.

o Psal.11.9

13 p De heerlijckheyt Libanon sal aen v comen/ q dennen/ buecken ende bus boom met malcanderen/ te vercieren de plaetse mijns Heylichdoms: want ick wil de steden mijner voeten heerlijck maken

p Esa.35.10 q And. Cypresse / dueren ende cederen/etc. te vercieren/etc.

14 Ock sullen gebuycht tot v comen/ die v onderghedruckt hebben / ende alle die v gelastert hebben/ sullen neder vallen tot uwen voeten: r ende sullen v noemen : Een stadt des Heeren: een Zion des heyligen in Israel/

r Acto.16.29. Apoca.3.9

15 Want daerom dat ghy zijt de verlatene ende gehatede gheweest / daer niemant en ginck / wil ick v ten s prale eewichlijck maken/ ende ter vreuchde voort ende voort:

s Of/ pracht

16 t Dat ghy sult melck van den Heydenen suygen/ ende der Coningen borsten sullen v soogen: op dat ghy ondervindet/ dat ick de Heere ben/ v u Heylandt/ ende ick de machtighe in Jacob/ ben v verlosser.

t Esa.40.29 ende 61.6

u Of/ Heylgeuer/ behoeder.

17 Ick wil goudt in de stede des x metaels/ ende siluer in de stede des yssers brenghen/ en metael in de stede des houdts/ en ysser in de stede der steenen/ y ende wil maken dat z uwe voorstanders vrede leeren sullen/ ende uwe pleghers gherechticheyt prediken.

x Of/ coperen/ eeren/ anders/ yssers/etc.

y Esai 51.7 Titum.1.6

z And. v vrede tē voochde zy/ ende gerechticheyt tē Schout heeten.

18 Men en sal gheenen a wreuel meer hooren in uwen lande / noch schade of verderuen in uwen b lantpalen: maer uwe mueren sullen heyl/ ende uwe poorten lof heeten.

a Of moetwillige onbillickheyt ouerlast. b Of/ landtbegryp.

19 c De d Sonne en sal v des daechs niet meer schijnen / en de glantz der Mane en sal v niet lichten : e maer de Heere sal v eewighe licht/ en v Godt sal uwen prijs zijn.

c Apoc.22.5 Sach.14.7 d Apoc.21.23 e Apoc.22.5

20 Uwe Sonne en sal niet meer ondergaen/ noch v Mane den schijn verliesen : want v Heere sal v eewige licht zijn/ ende de dagen ws leedts sullen een eynde hebben.

21 Ende v volck sullen enckel rechtueerdighe zijn/ f ende sullen het aertrijck eewichlijck besitten: als die de spruyte mijner plantinge / ende een werck mijner handen zijn/ tot mijnen prijse.

f Psal.37.11 Matth.5.5 2.Petr.3.13

22 Wt den cleynsten sullen duysent worden/ ende wt den g slechtsten/ een machtich volck: ick de Heere / wil sulcks te zijner tijt snellijck wtrichten.

g Of / verachtesten.

Dat lxj. Capittel.

1. Christus een leeraer des Euangelij/ 4. ordineert zyne leeraers ende predikers/ zyn boodtschap te voeren ouer de wyde werelt/ 7. met eener vertroostinge ouer des ampts heerlijckheyt/ 10. vreuchde der Kercken ouer de ghenade door Christum vercreghen.

1 De a Geest des Heeren Heeren is ouer my/ daeromme heeft my de Heere/ ghesalft: hy heeft my gesonden den ellendigen te prediken/ b de ghebroken herten te verbinden/ te prediken den geuangenen een verlossinge/ den gebondenen een ontbindinge.

a Esa.11.2 Luce.4.18 ende 7.22 b Esa.57.15 ende 66.2 Psal.34.19 ende 51.19

2 Te prediken een genadich jaer des Heeren/ en eenen dach der wrake onses Gods/ c te troosten alle treurighen.

c Esa.66.10 Matth.5.4

3 Te beschaffen den treurigen te Zion/ dat hen cieraet voor asschen/ en vreuchdenolye voor treuricheyt/ en schoone cleederen voor eenen bedroefden geest/ gegeuen worde: dat sy ghenoemt worden boomen der gherechticheyt/ planten des Heeren ten prijse.

4 Sy sullen de oude verwoestinghe bouwen/ d ende wat in voortijden verstoort is/ oprichten: sy sullen de verwoestede steden die * voort ende voort verstoort ghelegen hebben/ vernieuwen.

d Esai.58.12

5 Vreemde sullen staen/ ende uwe cudden weyden/ ende wtlanders sullen uwe ackerlieden ende wijngaerdeniers zijn.

6 e Doch ghy sullet Priesters des Heeren heeten/ ende men sal v dienaers onses Gods noemen: en ghy sullet der Heydenen goeden eten/ en v ouer haer heerlycheyt beroemen.

e Esaie.66.21

7 Voor uwe smaetheyt/ sal v tweemael so vele comen/ ende voor de schande/ sullen sy vrolijck zijn op haren ackeren: want sy sullen tweemael so vele besitten/ in haren lande/ sy sullen eewighe vreuchde hebben.

8 Want ick ben de Heere/ die het recht lief heeft/ ende hate f roouische brantoffer: ende ick wil beschicken / dat haren arbeyt sal ghewis zijn / ende een eewich verbondt wil ick met hen maken.

9 Ende men sal haer zaet kennen onder den Heydenen/ ende hare g nacomelinghen onder den volcken : dat/ wiese sien sal/ kennen/ dat sy een zaet zijn/ ghesegent van den Heere.

10 h Ick verheughe my inden Heere / ende mijn ziele is vrolijc in mijnen Gode: i want hy heeft my aenghetrocken met cleederen des heyls / ende met den rock der gherechticheydt ghecleedet : ghelijck als een bruydegom in k Priesterlijcken cieraet verciert / ende als een bruydt schijnt in haren ghesmijde.

11 Want ghelijck als vrucht wt der aerden wasset/ ende zaedt in den houe opgaet: also sal gherechticheyt ende lof/ voor allen Heydenen op gaen/ wt den Heere Heere.

Dat lxij. Capittel.

1. Verlangen der Godtsaligen/ op Christum/ 2. die hem zyner kercke in zyner toecoemst/ met wonderbarer ghenade wil aennemen/ 10. met eener vermaninge/ denseluen weerdichlijcken aen te nemen.

Om

OM Zions wille / soo en wil ick niet 1 swijgen/ende om Jerusalems wille/ so en wil ick niet in houden / tot dat hare gerechticheyt opgae als een a glants/ ende haer heyl ontbrande als een fackel.

Dat de Heydenen sien uwe gherechtic- 2 heyt/ende alle Coningen uwe heerlijckheyt: b ende ghy sult met eenen nieuwen name genoemt worden/welcke des Heeren mont noemen sal.

Ende ghy sult zijn een schoone croone in 3 der hant des Heeren/ ende eenen Coninck- lijcken hoet inder handt ws Godts.

Men en sal v niet meer de verlatene/noch 4 v lant een verwoestinghe heeten: maer ghy sult/mijnen lust aen haer/ende v lant/mijn lieve c ‡ boele heeten: d want de Heere heeft lust aen v/eñ v lant heeft eenen lieuẽ boele.

Want ghelijck een lief voel / eenen boele 5 lief heeft / so sullen v uwe kinderen lief heb- bẽ: ende als hem een bruydegom verheucht ouer zijner bruyt / soo sal hem uwe Godt ouer v verheughen.

O Jerusalem / ick wil wachters op uwe 6 mueren bestellen/die den gantschen dach eñ de gantsche nacht/nemmermeer stille swij- gen en sullen/eñ die des Heeren gedencken sullen: op dat hy v gheen swijghen en zy/

Ende ghy van hem niet en swijcht / tot 7 dat Jerusalem bereydet ende gesettet wor- de/ ten loue op Aerden.

De Heere heeft gesworen by zijner rech- 8 terhant/eñ by den arme zijner macht: ick en wil v coorne niet meer uwen viandẽ te eten geuen/noch uwen most daer aen ghy gear- beydet hebt / de vreemden drincken laten.

Maer die het insamelen/ die sullent oock 9 eten/ende den Heere roemen : ende die hem inbrengen/sullen hem drincken inden voor- houen mijns heylichdoms.

e Gaet henen/gaet henẽ/door de poorten/ 10 bereydet den volcke den wech : maeckt ba- nen/maeckt banen/ruymet de steenẽ wech: worpet een baniere op/ ouer de volcken.

Siet/de Heere laet hem hooren/tot aen der 11 werelt eynde : f segget der dochter Zion : g siet / v heyl coemt: siet/ h zijnen loon is by hem/ende zijne vergheldinghe is voor hem.

Men salse noemen: i Het heylige volck/ 12 de verlossede des Heeren: ende v salmẽ hee- ten: De besochte ende k onuerlatene stadt.

a Oste/stralen/ claerheyt/
b Joan.1.12
c Dat is/een [...] die niet [...] verlaten/ [...] lief ende [...]
d Esaie 44.5
e Esaie 57.14
f Zach.9.9 Mat.21.5 Joan.12.15
g Esaie 40.10
h Dat is/ hy [...] blomen te [...] de boo[...] te straffen.
i Esaie 4.3
k Anders/ met [...] vergheghe[...]

Dat lxiij. Capittel.

1. Voert Christum in/als een ouerwinner zijner vyanden/7. vertelt met dancke de weldaden/die de Heere altoos aen zijn volck bewesen heeft/11. ende dewijle het hem met den seluen altoos alsoo niet toe en draecht/ 15. so biddet hy/de Heere wil hem doch harer ghenadichlijck weder aen nemen.

WIe is die/die van Edom coemt/met 1 rootachtigen cleederẽ van a Bazra: die so verciert is in zijnen cleederen/ ende daer henen treedt in zijner grooter cracht? ick bent / die gherechticheyt leert/ ende een Meester ben te helpen.

b Waeromme is dan v ghewaet so root- 2 verwich / ende v cleet als een wijnperssen- treders?

Ick trede de wijnpersse alleen/ende daer 3 en is niemant vanden volcken met my: ick hebse ghepersset in mijnen toorne/ende ver- treden in mijner grimmicheyt : daer van is haer c vermogen op mijne cleederen ghe- sprenget / ende ick hebbe alle mijn ghewaet besoedelt.

b Apoc.19.13

4 d Want ick hebbe eenen dach der wrake my voorghenomen / het iaer de mijnen te verlossen/is ghecomen.

5 Want ick sach omme my / ende daer en was geen helper/ende ick was in verschric- kinghe/ende niemant onderhielt my: maer mijnen arm moeste my helpen/ende mijnen toorne onderhielt my.

6 Daerom hebbe ick de volcken vertreden in mijnen toorne / ende hebse dronckẽ ge- maeckt/in mijner grimmicheyt / ende haer vermeughen ter aerden gestooten.

7 * Ick wil de goedicheyt des Heeren ge- dencken/ende des lofs des Heeren/ in allen dat ons de Heere ghedaen heeft : ende des grooten goets aen den huyse Israels/ e dat hy hen ghedaen heeft door zijn barmhertic- heyt ende groote goedicheyt.

8 Want hy sprack: Sy zijn ymmers mijn volck/kinderen die niet valsch en zijn/daer- om was hy haer f Heylant.

9 Wiese ‡ beangstet / die beangstet hem oock/ g eñ de Engel die voor hem is / halp hen : hy verlostese/ daeromme dat hyse lief hadde/ ende harer verschoonde : hy namse op / ende droechse alle tijt van outs h her.

10 Doch sy verbitterden ende vertoornden zijnen heylighen Gheest / daerom wert hy haer vyant ende streedt tegen haer.

11 Ende i hy dachte weder aen de vorighe tijdt / aen den Mose/die onder zijnen volc- ke was: k waer is dan nu/diese wt der Zee leyde / met tsamen den Herder zijner kud- de? waer is die zijnen heylighen Gheest onder hen gaf?

12 Die Mosen by der rechterhandt leyde/ door zijnen heerlijcken arm : l die de wate- ren van malcanderen deylde voor hen he- nen/op dat hy hem eenen eewighen Name makede.

13 Diese leyde door de diepte / als de peer- den in der Woestijne / die niet en struyc- kelen.

14 Als het Vee / dat henen af int velt gaet/ welcke den adem des Heeren drijft : alsoo hebt ghy oock v volck ghelept/op dat ghy v eenen heerlijcken name makedet.

15 m So siet nu van den Hemel/ende siet af van uwer heylighen heerlijcken wooninge: waer is uwen yuer/uwe macht? uwe groo- te Heerlijcke barmherticheydt houdt haer hardt teghen my.

16 Ghy zijt doch onse Vader : want Abra- ham en weet van ons niet / ende Israel en kent ons niet: n daerentegen ghy Heere zijt onse vader ende onse verlosser/ van o oudts her is dat uwen name.

17 p Waerom laet ghy ons Heere dwalen van uwen wegen / ende onse herte verstoc- ken / dat wy v niet en vreesen ? Keert we- der/ om uwer knechten wille/om der stem- me wille uwes erues.

18 Sy besitten v heylighe volck schier gantsch: q uwe wederpartijders vertreden v heylichdom.

19 Wy zijn ghelijck als te voren / doe ghy niet ouer ons en heerschedet / ende wy niet nae uwen name ghenoemt en waren.

c Dat is / Ick hebbe onder hen getreden/ dat alle dat ghene/ daer sy my te voren mede ouer mochten/ver- smettert ende verplettert is: ghelijck als oock nu het Euangelium onder het Paus dom springhet ende treet/ dat zijne ouer- macht / ver- smettert / ende ons boose clic- ken aenhan- get. Wy moe- ten ketters/ oproerders/ duyuelsche Scholiers hee- ten/ende aller- ley clicke aen ons hebben.
d Esaie 34.8
* Cap. lxiij. Luther.
e Rom.10.21
f Of/Helper/
‡ Of/benaut
g Exod.13.21 ende 14.30 ende 23.20 Sprach.1.8.
h Anders/ tij- den.
i Anders/ Israel.
k Exod.14.30
l Exod.14.21
m Deu.26.15 Baruc.1.16
n Mat.6.9 ende 23.9 Malac.1.6
o Anders/tij- den.
p Psa.119.10
q Psalm 79.

Dat lxiiij. Capittel.

1. Ghebedt/ dat God den verstockten sondaers straffe/ 4. maer den swacken met gewoonlijcker ghenade beieghene/ 9. ende hem haers ellendigen iammers aenneme.

OCh dat ghy den Hemel verscheurdet/ ende voert daer af / dat de Berghen voor v versmolten / gelijck als een heet water van he[..]ghen viere versiedt: 1

Dat uwen name cont worde onder uwe vyanden/ende de Heydenen voor v a beven moesten. 2

a Anders/ tzitteren.

Voor de wonderen die ghy doet/ diermen hem niet en versiet: doe ghy afvoert/ ende de berghen voor v versmolten. 3

b Als dan van [aenbeghin] der werelt herwaerts niet ghehoort en is / noch met ooren ghehoort / c het en heeft oock gheen ooghe d ghesien/ behalven v God/ wat dien gheschiet die op e hem wachten. 4

b Anders/ men heeft het ghehoort van voorleden tijden.
c 1. Cor. 2.9
d Anders/ geenen [anderen] Godt ghesien behalven die also doet/ dien die op/ etc.
e Of/ op v/ etc.

Ghy ontmoetedet den vrolijcken / ende dien die gherechticheyt oeffenden / ende op uwen weghen uwer ghedachten: siet/ ghy toorndet wel doe wy sondichden/ ende lange daer in bleven/ doch ons wert dan noch gheholpen. 5

Doch nu zijn wy altesamen als de onreynen / ende alle onse gerechticheyt/ f als een dreckich cleet: wy zijn altemael verwelcket als bladeren / ende onse sonden voeren ons henen wech als eenen windt. 6

f Of, vuyl/

Niemant en roept uwen name aen ofte maeckt hem op/ dat hy aen v houde: want ghy verborget v aenghesichte voor ons/ ende laet ons in onsen sonden versmachten. 7

Doch nu Heere/ ghy zijt onse vader/ g wy zijn leem/ ghy zijt onse potbacker/ ende wy alle zijn uwer handen werck. 8

g Rom. 9.20

h Heere/ en toornet niet te seer / ende en denckt niet eewich der sonde: siet doch dat aen/ dat wy altemael v volck zijn. 9

h Psal. 79.5.8 Jere. 10.24

De steden uws heylichdoms zijn ter woestijne geworden: Zion is ter woestijne geworden/ Jerusalem leyt verstoort. 10

Het huys onser heylicheyt ende heerlijckheyt/ daer v onse vaders in geloeft hebbẽ/ is met viere verbrãt/ eñ alles wat wy schoons hadden/ dat is te schanden ghemaeckt. 11

Heere/ i wilt ghy so hart zijn tot sulcken/ ende swijgen/ ende ons so seer nederslaen? 12

i Anders/ sult ghy v verdragen in dese dinghen? ende sult ghy swijgen?

Dat lxv. Capittel.

1. Beroepinghe der Heydenen/ 2. wt oorsake der onghehoorsaemheyt der Joden/ 5. 11. die (wtghenomen seer weynighe) harer afgoderye halven van den Heere verworpen/ ende grousamelijcken omme ghebracht worden/ 12. der vromen seghen/ der godloosen vloeck/ 17. van den nieuwen ende ieuchdighen rijcke Christi/ 19. met tsamen zijnen ende zijner burghers/ welstant/ 21. gheluckśalicheyt/ 29. ende wonderbaren vrede.

ICk a worde gesocht van dien/ die niet na my en vraechdẽ/ ick worde gevonden van dien / die my niet en sochten: ende tot den Heydenen die mijnen name niet en aenriepen/ segghe ick: Hier ben ick/ hier ben ick. 1

a Esaie 52.25 Rom. 10.20 ende 15.21

Want ick strecke mijne handt wt / den gantschen dach / tot eenen ongehoorsamen volcke/ dat zijne ghedachten nawandelt/ op eenen weghe die niet goet en is. 2

Een volck dat my vertoornet / is altoos voor mijnen aengesichte: b offert inden hovẽ/ c ende roockt op den d tichelsteenen; 3

b Deute. 12.5 ende 14.23
c Exod. 20.24
d Dat is/ op den altaren/ diese selve maeckten.

4 Woonet onder den dooden graven/ ende onthout hem inden cuylen: e eten swijnen vleesch/ ende hebben grouwelsoppen in haren potten.

5 Ende spreken: Blijft te huys / ende en roert my niet aen: want ick sal v f heyligen: sulcke sullen eenen roock worden in mijnen toorne / ende een vier dat den gantschen dach brant.

e Luk. 11.[.]
Deutr. 14.[.]
f Dat is/ ghy Prophetet en vernet my niet leeren heylich worden: laet my v lieuer heylighen of leeren/ hoe ghy heylich wordet.

6 Siet/ het staet voor my geschreven: Ick en wil niet swijghen/ maer betalen: Jae ick wil hen in haren boesem betalen:

7 Beyde hare misdaet ende harer vaderen misdaet te samen/ spreeckt de Heere: die op den bergen geroockt/ eñ my op den cleynen bergen geschendet hebben/ ick wil hen toemeten haer vorige wesen in haren boesem.

8 So spreeckt de Heere: Ghelijck als wanneer men most in eener druyve vindet/ ende spreeckt: En verderft het niet/ want daer is eenen seghen inne: Also wil ick om mijner knechten wille doen / dat ick het altemael niet en verderve:

9 Maer wil wt Jacob zaet wassen laten/ eñ wt Juda/ dat mijnen berch besitte: want mijne wtvercorenen sullen hem besitten: ende mijne knechten sullen daer woonen.

10 Ende Saron sal een huys voor de cudde/ ende g het dal Achor/ sal ten Veeleghher worden/ mijnen volcke/ dat my socht.

g Josue [...]

11 Daerentegen ghy/ ghy die den Heere verlatet/ eñ mijns heyligen berchs vergetet/ ende richtet den * Gad eenen disch aen / ende schenckt den Meni vol in van dranckoffer.

* Godt sal [...] afgod ten [...] ghe ghewee[...] zijn/ als Mars: wa[...] Gadad heet [...]

12 Wel aen ick wil v tellen ten sweerde/ dat ghy v alle buygẽ moet ter slachtinge: h daer om dat ick riep/ eñ ghy en antwoordet niet/ dat ick sprack/ eñ ghy en hoordet niet: maer dedet wat my qualijck beviel/ eñ vercoost/ dat my niet en behaechde.

13 Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: Siet/ mijne knechten sullen eten/ doch ghy sullet hongheren: siet/ mijne knechten sullen drincken/ doch ghy sullet dorsten: siet/ mijne knechten sullen vrolijck zijn/ doch ghy sullet te schanden worden.

14 Siet / mijne knechten sullen van goeden moede iuychen/ doch ghyliedẽ sult van hertenleet schreyen / ende van iammer huylen.

15 Ende sullet uwen name laten mijnen wtvercorenen ten i swoer: ende de Heere Heere sal v dooden / ende zijne knechten met eenen anderen name noemen:

16 k Dat wie hem seghenen sal op Aerden/ die sal hem in den rechten Godt seghenen: ende wie sweeren sal op aerden / die sal by den rechten Godt sweeren: want der vorighen angst is vergheten/ ende zijn van mijnen ooghen verborghen.

h Prov. 1.24 Jerem. 7.13 Esaie 66.4
i Dat is/ [...] exempel [...] vloec[...]
k Jerem. [..]
1. Cor. 1.31
2. Cor. 11.17
[..] Pet. 3.13 Apoc. 21.1 Esaie 66.22

17 l Want siet / ick wil eenen nieuwen Hemel ende nieuwe aerde scheppen/ dat men der vorighen niet meer ghedencken en sal/ noch ter herten nemen:

18 Maer sy sullen hen eewichlijck verheughen / ende vrolijck zijn over het ghene dat ick scheppe: want siet/ ick wil Jerusalem maken ter m hertenlust/ ende haer volck ter vreuchde.

m Of/ vrolijcheyt.

19 Ende ick wil vrolijck zijn over Jerusalem/ ende my verhengẽ over mijn volck: ende daer en sal niet meer in gehoort worden de stem-

de ſtemme des weenens / noch de ſtemme des claghens:

20 Daer en ſullen niet meer zijn kinderen/ die haer daghen niet en ghecrijghen/ ofte ouden/ die hare Jaren niet en volbrenghen: maer de n ionghen van hondert iaren ſullen ſterven / ende ſondaers van hondert iaren ſullen vervloeckt zijn.

21 o Sy ſullen huyſen bouwen ende bewoonen: ſy ſullen wijnberghen planten/ ende der ſelven vruchten eten.

22 Sy en ſullen niet bouwen / dat een ander bewoone / ende niet planten/ dat een ander ete: want de daghen mijns volcx ſullen zijn als de daghen eens booms / ende het werck harer handen ſal oudt worden/ by mijnen wtvercorenen.

23 Sy en ſullen niet te vergheefs arbeyden/ noch p ontijdighe gheboorte baren: want ſy zijn het zaedt der ghesegenden des Heeren/ ende hare nacomelinghen met hen.

24 q Ende het ſal gheſchieden/ eer ſy roepen/ wil ick antwoorden: wanneer ſy noch ſpreken/ wil ick hooren.

25 r De wolf ende het lam/ ſullen haer te ſamen weyden : de leeuwe ſal ſtroo eten als een rint/ ende de ſlanghe ſal aerde eten: ſy en ſullen niet ſchaden noch verderven / op mijnen gantſchen heylighen berghe/ ſpreeckt de Heere.

Dat lxvi. Capittel.

1. Wercken ende Godſdienſt ſonder gheloove/ zijn Godt eenen grouwel. 5. Die om Godts Naems wille lyden. 10. Item / alle liefhebbers Jeruſalems / worden hooghlijcken ghetrooſtet: 14. alle godlooſen met grouſamen gherichte ghe- brepcht/ 19. De Heydenen worden tot Godts volcke/ 21. ende tot zijnen dienſt gheroepen/ door de Apoſtelen.

1 So ſpreeckt de Heere: a Den Hemel is mijnen ſtoele / ende Aerde mijn voetbanck: wat is het dan voor een huys/ dat ghy lieden my bouwen wilt ? oft welck is de ſtede/ daer ick ruſten ſal?

2 Mijn hant heeft alle dat ghemaeckt/ wat daer is/ ſpreeckt de Heere: b ick ſie daer enteghen aen den ellendighen / ende die eens gebroken gheeſts is/ ende die hem vreeſet voor mijnen woorde.

3 Want die eenen oſſe ſlachtet/ die is even/ als die eenen man verſloege: wie een ſchaep offert/ die is / als die eenen hont den hals brake : Wie ſpijsoffer brenghet/ die is als die ſwijnen bloet offert: wie des wierooc ghedenckt / is als die het onrecht c loeft: ſulcx verkieſen ſy in haren weghen/ ende haer ziele heeft een welbehaghen aen haren grouwelen.

4 d Daerom wil ick oock verkieſen/ dat ſy verſpotten: ende wat ſy vreeſen / wil ick over haer comen laten: e daerom/ dat ick riep/ ende niemant en antwoorde: dat ick ſprack / ende ſy en hoorden niet/ ende deden wat my qualijck beviel / ende vercoren dat my niet en beviel.

5 Hoort des Heeren woort/ ghy die v vreeſet voor zijne woorde: uwe broeders die v haten/ ende ſonderen v van hen af om mijns Naems wille/ ſpreken: f Latet ſien/ hoe heerlijck de Heere zy: Latet hem verſchijnen tot uwer vreuchde: die ſullen te ſchanden worden.

6 Want men ſal hooren een ſtemme des rumoers in der ſtadt / een ſtemme van den Tempel/ een ſtemme des Heeren / die zijnen vyanden betalet.

7 g Sy baert/ eer haer wee wort/ ſy is eens mannekens ghenesen / eer dan haer kints noot aencoemt.

8 Wie heeft ſulcx opt ghehoort ? wie heeft ſulcx opt geſien? h can oock/ eer dat een lant de weedaghen crijcht/ een volck te ghelijcke gheboren worden ? nv heeft ymmers Zion hare kinderen i ſonder weedagen gebaert.

9 Soude ick anderen laten de moeder breken/ ende ſelfs oock niet ghebaren / ſpreeckt de Heere ? ſoude ick andere laten baren/ ende ſelfs toegheſloten zijn? ſpreeckt v God.

10 Verheucht v met Jeruſalem/ ende weſet vrolijck over haer/ alle/ ghy die haer lief hebt: k verheucht v met haer / alle ghy die over haer treurich gheweeſt zijt:

11 Want daer voor ſullet ghy ſuyghen ende ſatt worden/ van den borſten haers trooſts: ghy ſullet daer over ſuygen ende v verquicken/ van der volheyt harer heerlijckheyt.

12 Want ſo ſpreeckt de Heere: Siet/ ick breyde wt den vrede by haer / ghelijck als een water: ende de heerlijckheyt der Heydenen als een overloopende beke: ſo ſullet ghy ſuygen: ghy ſullet op den armen gedragen worden / ende op den ſchoot ſalmen v vriendelijcken houden.

13 Jck wil v trooſten/ ghelijck als eene zijne moeder trooſtet: Jae ghy ſullet te Jeruſalem verquicket worden.

14 Ghy ſult het ſien/ ende uwe herte ſal hem verheughen/ l ende uwe beenderen ſullen groenen als gras : ſo ſalmen bekennen de handt des Heeren aen zijnen knechten / ende den toorne aen zijnen vyanden.

15 Want ſiet/ de Heere ſal comen met vyer/ ende zijne waghenen/ als een onweder: dat hy vergheldе in grimmichеyt zijns toorns/ ende zijn ſchelden in vyervlammen.

16 Want de Heere ſal door het vyer/ ende door zijn ſweert richten/ alle het vleeſch: ende der ghedooden van den Heere/ ſal vele zijn.

17 Die hen heylighen ende reynighen inden hoven/ de eene hier/ de ander daer/ ende eten ſwijnenvleeſch : grouwelen ende muyſen/ ſullen wech gheraept worden al te ſamen/ ſpreeckt de Heere.

18 Want ick wil comen / ende vergaderen hare wercken ende ghedachten/ met tſamen allen Heydenen ende tonghen: dat ſy comen ende ſien mijne heerlijckheyt.

19 Ende ick wil een teecken onder haer ghenen/ ende harer ſommighen/ die verloſſet zijn/ ſenden tot den Heydenen m aen de zee/ na Phul ende Lud / tot den boghenſchutters/ na Thubal ende Javan: n ende verre henen tot den Eylanden / daermen niets van my ghehoort en heeft/ ende mijne heerlijckheyt niet geſien en hebben/ ende ſullen mijne heerlijckheyt onder den Heydenen vercondigen.

20 Ende ſy ſullen alle uwe broederen wt allen Heydenen hier toe brenghen / den Heere ten ſpijsoffer / op peerden ende waghenen/ op roſ baren/ op muylen / ende loopers/ nae Jeruſalem tot mijnen heylighen berghe/ ſpreeckt de Heere / ghelijck als de kinderen Jſraels ſpijsoffer in eenen reynen vate brenghen/ ten huyſe des Heeren.

Ende

---

g Dat is een wonder/ als wanneer ick ſprake: Sy baert eer ſy ſwanger wort: alſo hier oock: eer haer wee wort/ dat is: Sy baert, ende en heeft doch gheene weedaghen/ ghelijck als en ware ſy niet ſwanger.

h And. baert het Aertrijck oock eens daechs? ofte wort een volck op eenmael geboren?

i An. ſo haeſt haer wee wert

k Mat. 5.4 Eſaie.61.2

l Pro.17.22 Ezech.37.5

m And. in Cilicien/ ende Africken/ ende Lidien/ daermen met boghen ſchieten can/ in Jtalien ende Griecken lant, ende verre etcet.

n Eſaie.49.1 ende.52.10.15 ende.60.3 ende 65.1

r Eſaie 11.6

o Ende ick wil wt den seluen nemen 21 Priesters ende Leuiten / spreeckt de Heere.

Want ghelijck als den nieuwen Hemel/ 22 ende de nieuwe aerde/ die ick make/ voor my staen/ spreeckt de Heere: also sal oock uwe zaedt ende name staen.

Ende alle vleesch sal deen Maent na der 23 anderen/ ende eenen Sabbath na den anderen comen/ aen te bidden voor my/ spreeckt de Heere.

24 Ende sy sullen henen wt gaen/ ende sien de lichamen der lieden/ die aen my mishandelt hebben: p want haren worm en sal niet wtblusschē/ steruen/ eñ haer vyer en sal niet wtblusschē/ eñ sullen allen vleesche eenen grouwel zijn.

o Esaie. 61.6 Rom.2.2 Hebr.12.28 ende.13.15 1.Petri.2.5 Apoc.1.6 ende.5.10

p Mar. 9.44 Apo.7.10

Eynde des Propheets Esaia.

DE PROPHEET IEREMIA.

Argument.

IEremias en is Esaia niet ghelijck in cierlijck spreken/ maer zijne wijse van spreken is wat harder/ Ja wat lichter/ ende den verstande des ghemeynen volcx wat bequamer: maer inden sin ende verstande zijn sy beyde ghelijck. Hy was wt de stadt Anathoth/ dwelck gelegen is/ drie mijlen vander stadt Ierusalem. Hy was een Priester/ ghebooren wt Priesterlijcken gheslachte/ ende in zijns moeders buyck gheheylicht. Hy was noch wel ionck/ doe hy het Prophetische Ampt begonste te bedienen/ dwelck hy selue betuycht. Hy begonde te leeren in het derthienste Jaer des Coninckrijcx Josie/ ende na de verwoestinghe der Stadt Jerusalem/ dat is/ als hy nu veertich Jaren gheprophetéert hadde/ en heeft hy noch niet opghehouden van predicken. Jae men seyt/ dat hy predikende is om zijn vrymoedicheydt met steenen op hem gheworpen/ bedeckt ghewordden/ ende also zijnen gheest den Heere ouer ghegheuen heeft. Hy heeft standtastelijck de sonden ghestraft/ die te zijnen tijden regneerden/ te weten/ Afgoderije/ afuallinghe/ gierichevdt/ bedriegherije/ wreetheydt/ ende ouerdaet. Hy heeft het volck vermaent tot beteringhe/ ende tot der deucht. Want hy heeft neerstelijck het ghelooue in Godt den volcke gheleert/ ende wat tot een heylich leuen dienstich is/ ende de straffe der omligghende. Hy heeft vande ghevanckenisse ghesproken/ ende de ghevanghenen vertroost/ eñ de straffe der omligghender Heydenen ende Natien voorseyt. Hy heeft dickmael van Christo ende van zijn rijcke gheprophetéert. Hy heeft oock een boeck der clagthe ghemaect/ waerin hy de verderuinghe der stadt Jerusalem/ ende des Jodischen rijcx beclaecht. Nochtans worden in die maniere van schrijuen/ wonderlijcke argumenten der goetheyt ende rechtueerdicheyt Gods bewesen.

Dat eerste Capittel.

1. Het gheslachte Jeremie/ ende tot wat tijden hy ghepredickt hebbe/ 4. hoe hy ten ampte/ daer hy hem ongheschickt toe kent/ 7. vanden Heere wordt ghesterckt/ 13. in ghesichte siet de Jerusalemsche verstooringhe/ 17. ende sal Godts woort onuertzaecht eñ vrijmoedich drijuen eñ prediken.

1 DIt zijn de ghesichten Jeremia des soons Hilkia/ wt den Priesteren te a Anathoth inden lande Benjamin.

a Jere. 11.21

2 Tot welcken ghesch iede het woort des Heerē/ ter tijt b Josia/ des soons Amon/ des Coninex Juda/ inden derthienden Jare zijns Coninckrijcx:

b 1.Re.22.1 2.Para.34.1

3 Ende daer na ter tijdt des Coninex Juda/ Joaikim des soons Josia/ c tot aen het eynde des elfsten Jaers Zedekia/ des soons Josia/ des Coninex Juda/ tot op de geuanckenisse Jerusalems/ inder vijffter Maent.

c Jere.39.2 2.Reg.25.2

4 Ende des Heeren woort ghesch iede tot my/ ende sprack:

5 d Ick kende v/ eer dan dat ick v in moeders lijue bereyde/ ende sonderde v wt/ eer ghy vander moeder ghebooren werdet/ ende settede v ten Prophete onder den volcken.

d Esaie 64.8 ende 46.3 Psalm. 71.6 ende 139.16

6 Doch ick sprac: e Och Heere Heere/ ick en dooch niet te predikē: want ick ben te ionck.

e Exo. 4.10 Acto.9.6

7 De Heere sprack daerenteghen tot my: Segghet niet/ ick ben te ionck: f maer ghy sult henen gaen/ waer ick v henen sende/ g ende prediken/ wat ick v heete.

f Mat.10.5

g 1.Cor.3.9

8 h Vreest v niet voor hen: want ick ben by v/ ende wil v verlossen/ spreeckt de Heere.

h Luce.12.4

9 i Eñ de Heere streckte zijn handt wt/ eñ roerde mijnē mont/ eñ sprack tot my: k Siet ick legge mijne woorden in uwen mont.

i Esaie.6.6 k Esaie.51.16 ende 59.21

10 Siet/ ick sette v heden deses daechs/ ouer volcken ende Coninckrijcken/ dat ghy wtrijten/ verbrekē/ l verstooren ende verderuen sult/ ende bouwen ende planten.

11 Ende des Heeren woort ghesch iede tot my/ ende sprack: Jeremia/ wat siet ghy? ick sprack: Ick sie eenen wackeren staf.

12 Ende de Heere sprack tot my: Ghy hebt recht ghesien: want ick wil wacker zijn ouer mijn woort/ dat ick het doe.

13 Ende des Heeren woort ghesch iede ten anderen male tot my/ ende sprack: wat siet ghy? Ick sprack: Ick sie eenen heetē sieden den m pot/ vant Noorden herwaerts.

14 Ende de Heere sprack tot my: n Van den Noorden sal het ongheluck wtbreken/ ouer alle die inden lande woonen.

15 o Want siet/ ick wil roepen alle Vorsten inden Coninckrijcken teghen Noorden/ spreeckt de Heere/ dat sy comen sullen/ ende hare stoelen setten voor de poorten te Jerusalem/ ende * rontomme de mueren henen/ ende voor allen steden Juda.

16 Ende ick wil p het recht laten ouer haer gaen/ om alle haer boosheyt wille: dat sy my verlaten/ ende roocken anderen goden/ q ende bidden aen/ harer handen wercken.

17 r So begordet nu uwe lendenen/ ende maeckt v op/ ende predickt hen alles wat ick v heete: s Vreest v niet voor hen als sonde ick v t † afschricken/

18 u Want ick wil v heden tot eener vaster stadt/ tot eener ijseren x calomne/ ende tot eener metalen muere maken inden ganschē lande/ teghen de Coninghen Juda: teghen hare Vorsten/ teghen hare Priesteren/ tegen het volck in den lande.

19 Dat/ wanneer sy schoon tegē v strijdē/ dan noch niet en sullen tegen v winnē: want ick ben by v/ spreect de Heere/ dat ick v verlosse.

Dat ij. Capittel.

1.7. De Heere hout den volcke voor zijn trouwe/liefde/ ende weldaden / die hy hen van allen tyden herwaerts bewesen heeft: 5. daer sy hem alle ontrouwe/ongehoorsaemheyt ende ondanckbaerheyt/ (9. meer dan de Heydenen haren ghewaenden Goden) voor vergheldon. 14. Wijst hen aen haers ongheluck oorsake / hare sonde/ 20. die hy hen (soo sy se verbloemen willen) fijn wt strijcket/26. ende seyt/ sy sullen als dieuen/ 29. ende als die een onghegronds sake voeren / te schanden worden.

Ende des Heeren woort ghescheide tot 1 my/ ende sprack:

Gaet henen ende predickt openbaer 2 te Jerusalem/ ende spreeckt: So spreeckt de Heere: Jck gedencke / doe ghy een vriendelijcke ionge maget ende een lieue bruyt waret / doe ghy my volchdet in der woestijne/ inden lande daer men niets en saeyet.

Doe Jsrael des Heeren eygen was/ ende 3 zijne a eerste vrucht: b wiese verslinde wouden/ die moeste schult hebben/ ende ongeluck ouer hem comen: spreeckt de Heere.

* Hoort des Heeren woort ghy van den 4 huyse Jacobs / ende alle ghestachten van den huyse Jsraels:

Soo spreeckt de Heere : c Wat hebben 5 doch uwe Vaders voor feyl aen my ghehadt/ dat sy van my weken / ende hinghen aen den onnutten afgoden / daer sy doch niets en behaelden?

Eñ en dachten niet eenmael: Waer is de 6 Heere/ d die ons wt Egyptenlande voerde/ eñ leyde ons inder woestijne/ in woestē ongebaenden lande/ in dorren ende duysteren lande/ in den lande daer niemant en wandelde/ noch eenich mensche en woonde.

e Ende ick brachte v in een goet lant/ 7 dat ghy zijne vruchten ende goeden etet: ende doe ghy daer henen in quaemt / verontreynichde ghy mijn lant/ ende makedet my mijn erue ten grouwel.

De Priesters en dachten niet : waer is 8 de Heere? f ende de geleerden en achteden mijner niet : ende de Herders voerden de lieden van my : ende de Propheten g propheteerden van Baal/ ende h hinghen aen den onnutten afgoden.

Jck moet my altoos met v/ eñ met uwen 9 kints kinderen/ schelden spreeckt de Heere.

Gaet henen inde Eylanden Chitim/ en- 10 de siet toe/ eñ sendet in Kedar/ ende merckt met vlijte/ ende siet toe / of het aldaer alsoo toegaet.

Of de Heydenen hare goden veranderen/ 11 i hoewel sy doch geene goden en zijn? ende mijn volck heeft doch zijne k heerlijckheyt verandert/ in eenen onnutten afgodt.

l Den Hemel soude hem doch daer voor 12 ontsetten/ verschricken ende beuen/ spreeckt de Heere.

Want mijn volck doet een dobbelde son- 13 de: my/ m den leuendighen n borne verlaten sy / ende maken hen hier ende daer wtghehouwen o bornen / die doch vol holen zijn/ ende en gheuen gheen water/

p Js dan Jsrael een knecht ofte q lijfey- 14 gen/ r dat s hy allemans roof zijn moet?

Want de Leeuwen brullen ouer hen en- 15 de schreyen/ ende verwoesten zijn lant/ ende verbranden zijne steden/ dat daer niemant inne en woonet.

16 Daer toe so t verslaen die van Nopi ende Taphanhes v den cop.

17 Sulcx maeckt ghy v seluen/ dat ghy den Heere uwen Godt verlatet / so dickwils hy v den rechten wech leyden wil.

18 Wat helpt het v / dat ghy in Egypten trecket/ eñ wilt des waters Sihor u drincken? ende wat helpt het v / dat ghy na Assyrien trecket / eñ wilt des waters Phrath drincken?

19 x Het is uwer boosheyt schult/ dat ghy so gegeesselt wort/ eñ ws ongehoorsaemheyts dat ghy so gestraffet wort: y also moet ghy gewaer worden eñ beuinden/ wat het voor een iammer eñ hertenleet brenget/ dē Heere uwen God verlaten/ ende hem niet vreesen spreeckt de z Heere Heere Zebaoth.

20 a Want ghy hebt doorgaens/ v iock verbroken/ ende uwe banden ghescheurt / ende gheseyt : Jck en wil soo niet onderworpen zijn : b maer op allen hoogen berchskens/ ende onder allen groenen boomen / loopt ghy der hoererije nae.

21 c Doch ick hadde v gheplantet tot eenen soeten wijnstocke/ een gantsch rechtschapen zaet : hoe zijt ghy my dan d geworden / tot eenen bitteren wilden wijnstocke?

22 e Ende wanneer ghy v alreede met looghe wiesschet / ende namet / f vele seepen daer toe/ so schijnt doch uwe ondeucht dies te meer voor my / spreeckt de Heere Heere g Zebaoth.

23 Hoe dorst ghy dan segghen : Jck en ben niet onreyn ? ick en hanghe Baalim niet aen? h siet aen / hoe ghy het drijuet in den dalen / ende bedenckt / hoe ghy het wtghe- richtet hebt: ghy loopet i rontom/ als eene Kemelinne inder hitten.

24 Eñ als een k wilt inder woestijne pleecht/ wanneert van grooter hitten leedt eñ loopt/ dat het niemant ophouden en can: wiet weten wil/ die en derf niet wijt loopen : aen den vierdaghen sietmen het wel.

25 Liene/ hout doch/ ende en loopt v niet so l heesch: doch ghy spreket: Dat late ick: ick moet met den vreemden boeleren/ ende hen naloopen.

26 Als een dief te schanden wort / wanneer hy gevangen wort: also sal het huys Jsraels te schandē worden / met tsamen haren Coningen/ Vorsten/ Priesteren eñ Propheten.

27 m Die ten houte segghen: Ghy zijt mijn Vader: ende ten steene: Ghy hebt my ghegenereert: n want sy keeren my den rugghe toe/ ende niet het aengesichte : o doch wanneer den noodt aengaet/ so spreken sy : Op/ ende helpt ons.

28 p Waer zijn dan nv uwe godē/ die ghy v gemaect hebt? heet se opstaen/ laet sien/ of sy v helpen connen inder noot: q want so menige stadt/ so menigen god hebt ghy Juda.

29 Wat willet ghy noch recht hebben teghen my? ghy zijt alle van my afgevallen/ spreeckt de Heere.

30 Alle slagen zijn verloren aen uwen kinderen/ sy en laten hen doch niet r onderwijsen: s want uwe sweert verslindet euē wel uwe Propheten/ als een woedende Leeuwe.

31 Ghy boose aert / merckt op des Heeren woort : ben ick dan Jsrael een Woestijne/ ofte een sacin landt? Waerom spreeckt dan mijn

t Dat is/ te morsel slaen.
u Dat is/ hulpe soecken/ by Coninck Pharao/ ende Assur/ ende niet by Godt.
x Job.22.5
y Oze 13.9
y Bacu.2.12
z And. Godt der heyrschaaren.
a Anders/ van den begin der werelt hebbe ick v iock ghebroken/ ende uwe banden verscheurt/ ende ghy sprakēt: Jck en wil niet ouertredē: soo ghy dan noch op alle hougen heuuelen ende onder alle groenen boomen loopet dier/ etc.
Jerem 5.5
b Jerem.3.6
c Esaie 5.1
d Anders/ veranderd.
e Mat.21.33
Psalm 80.9
Jerem 4.30
f Anders / des [cruydes] borith vele/ etc.
g Anders/ de Heere Godt.
h 2.Reg.17.11
Esaie 57.5
Jerem.3.7
Ezech.15.15
i Of/ alomme/
k Anders/ woutezel.
l Dat is verschoonet doch uwer voeten/ dat sy niet bloot : ende uwes hals/ dat hy niet dorstich en worde.
m Rom.1.23
n Jere.32.33
Zach.7.11
o Esaie 26.16
p Deut.32.37
q Jere.11.13
r Lut. optheen
s 2.Par.24.20
4.Esdr.1.32
Mat.23.25

mijn volck : Wy zijn de Heeren / ende en moeten v niet na loopen.

32 Een ionckvrouwe en vergeet doch haers verciersels niet / noch een bruyt haers sluyers : doch mijn volck vergheet mijner eewichlijck.

33 Wat verbloemt ghy vele v doen / dat ick v t genadich zijn sal / onder sulcke schijn / drijft ghy telcken meer ende meer boosheyt.

t Anders / gonstich

34 Daer toe vindetmen u bloet der armen / ende onschuldige zielen by v / aen allen plaetsen: ende en is niet heymelijck / maer openbaer aen den seluen plaetsen.

u Exod. 23.7

35 Noch spreect ghy: Ick ben ontschuldich: hy wende zijnen toorne van my: siet / ick wil met v richten / om dat ghy spreket : Ick en hebbe niet ghesondicht.

36 Hoe wijckt ghy doch so geerne / ende vallet / nv daer henen / nv hier henen? doch ghy sult aen Egypten te schanden worden / als ghy aen Assyria te schande geworden zijt.

37 Want ghy moet van daer ooc wech trecken / ende uwe handen bouen den hoofde te samen slaē: Want de Heere sal uwe hope feylen laten: ende niets en sal v by hen x gelucken.

x Of / wel slaen

Dat iij. Capittel.

1. De Heere roept zijn volck (hoewel trouweloos) tot hem / 2. ende settet hen hare schandelijcke ontrouwe ende hoererye onder de oogen / 6. Juda siet Israels / hoererye haluen / grousamelijcken straffen / 8. Drijft der hoererye niet min / 11. ende wort ouuroom teghen ghene / 12. (die derhaluen ter boete wort gheroepen) gesproken / 14. Van wederopbouwinghe der Kercken / met haren rechten Godtsdienst / 20. Straffe des huys Israels / haers verachtinghe haluen: 22. Ende bekentenisse dier sonde / dier / die hen tot den Heere bekeeren.

1 Ende a ‡ spreect: b wanneer hem een man van zijnen wijue scheyden laet / ende sy treckt van hem / ende neemt eenen anderen man / derf hyse oock weder aennemen? en isset niet also / dat dat landt verontreynighet wort? ghy doch hebt met velen boelerders ghehoereert : doch coemt weder tot my / spreeckt de Heere.

a Verstaet / de Heere die v uwen hope sal feylen laten: siet aent eynde des voorgens Capittels.
‡ Anders / men spreeckt:
b Deut. 24.1
c Of / al om / ouer al.
d Of / houdet wacht.

2 Heft uwe oogen op tot den hoochten / ende siet toe / hoe ghy c allenthaluen hoererye drijft: aenden straten sittet ghy / ende d verbeydet op haer / gelijck als een Araber inder woestijne / ende verontreynighet het landt / met uwer hoererije ende boosheyt.

3 e Daerom moet oock de vroege regen wt blijuen / ende gheen spade regen comen: ghy hebt eener hoeren aenghesicht / ghy en wilt v niet meer schamen.

e 1. Reg. 17.1

4 Ende schreyet euen tot my: Lieue vader / ghy meester mijner ieughet.

5 Wilt ghy dan eewichlijcken toornen / ende van der grimmichheyt niet af laten? siet ghy leeret / ende doet quaet / ende en laet v niet stueren.

6 * Ende de Heere sprack tot my / ter tijdt des Conincx Josia: Hebt ghy oock gesien / wat Israel de afuallighe dede? f Sy ginck henen op alle hooghe berghen / ende onder alle groene boomen / ende bedreef aldaer hoererije.

* Cap. iij. Luther.
f Jerem. 2.20

7 Ende ick sprack / doe sy sulcx alles ghedaen hadde : Bekeert v tot my: doch sy en bekeerde haer niet.

8 g Ende hoe wel haer suster Juda de verstockede gesien heeft / hoe ick der afualligen Israels ouerspeelderije ghestraffet / ende haer verlaten / ende haer eenen scheydbrief ghegheuen hebbe / noch en vreest haer hare suster de verstockede Juda niet / maer gaet henen ende bedrijft oock hoererije.

g Ezech. 33.7

9 Ende van h den geschreye harer hoererije / is het lant verontreynighet: want sy bedrijft ouerspel met steenen ende houten.

h Anders / van ren lichtuerdighen hoererye oft hoererie is / etc.

10 i Ende in allen desen / en bekeert haer de verstockede Juda haer suster niet tot my van gantscher herten / maer huychelt alsoo / spreeckt de Heere.

i Ozee 5.6

11 Ende de Heere sprack tot my: k de afuallighe Israel is vroom / teghen de verstockede Juda.

k Eze. 16.51

12 Gaet henen / ende predickt tegent Noorden also / ende spreeckt: Keert weder ghy afuallige Israel / spreeckt de Heere / so en wil ick mijn l aenghesicht niet van v wenden: want m ick ben barmhertich spreeckt de Heere / ende en wil niet eewichlijck toornen.

l Anders / mijnen toorn v niet ... laten.
m 4. Esd ...

13 Alleen bekennet uwe misdaet / dat ghy teghen den Heere uwen Godt ghesondiget hebt / ende hier ende daer geloopen tot vreemden Goden / onder allen groenen boomen / ende en hebt mijner stemme niet ghehoort / spreeckt de Heere.

14 n Bekeeret v ghy afuallighe kinderen / spreeckt de Heere: o want ick wil v my vertrouwen / ende wil v halen / dat een eene gantsche stadt / ende twee een gantsch lant leyden sullen / ende wil v brenghen te Zion.

n Sap. ...
Jerem. ...
o Jo ...

15 p Ende wil v Herders gheuen na mijnen herte / die v weyden sullen met leere ende wijsheyt.

p Esai. ...
Jerem. 23.4

16 Ende het sal gheschieden / wanneer ghy ghewassen / ende uwer vele gheworden is inden lande / so en salmen / spreect de Heere / ter seluer tijt niet meer segghen van q des verbonts Arcke des Heeren / oock der seluen niet meer ghedencken / noch daer van prediken / noch haer besoecken / noch aldaer meer offeren:

q Of / de ... des verbonts ...

17 r Maer ter seluer tijt / salmen Jerusalem heeten / des Heeren throon: ende alle Heydenen sullen hen daer henen versamelen / om des Heeren naems wille te Jerusalem: ende en sullen niet meer wandelen nae den ghedachten haers boosen herten.

r Gala. 4.26
Appoc. 21.1
Ezech. 43.7

18 Te dier tijt sal het huys Juda gaen ten huyse Israels / ende sullen met malcanderen comen vant f Noorden int landt / dat ick uwe vaderen ten erue ghegheuen hebbe.

f Matth. ...
Luce 13.29

19 Ende ick segghe v toe : O / hoe wil ick v so vele kinderen gheuen / ende dat lieue lant / dat schoone erue / namelijcken / het heyr der Heydenen? Ende ick segge v toe: Ghy sult my als dan heeten : Lieue vader: ende niet van my wijcken.

20 Doch het huys Israels / en achtet mijner niet: ghelijck als een wijf haers boelen niet meer en achtet / spreeckt de Heere.

t Jere. 31 ...

21 t Daerom salmen een claechlijck huylen ende weenen der kinderen Israels hooren / op den hoochten : daer voor dat sy quaet ghedaen / ende des Heeren haers Godts vergheten hebben.

22 u So keert nv weder / ghy afuallige kinderen / so wil ick v heelen van uwer onghehoorsaemheyt : siet / wy comen tot v: want ghy zijt de Heere onse Godt.

u Jerem. ...

Waer

23 Waerlijcken / het is enckel bedrieghertje met den cleynen bergen / ende met allen berghen: waerlijcken / Israel en heeft gheen hulpe / dan alleen aen den Heere onsen Godt.

24 Eñ onser vaderen x arbeydt / die wy van ieughet op ghehouden hebben / moeten met schanden ondergaen / met tsamẽ haren schapen / runderen / kinderen / ende dochteren.

25 Want daer wy ons op verlieten / dat is ons enckel schande / eñ dies wy ons trooste- den / dies moeten wy ons nv schamen: want wy sondichden daer mede teghen den Heere onsen Godt / beyde wy ende onse vaderen / van onser ieughet op / oock tot op desen hedighen dach / ende en hoorden de stemme des Heeren onses Godts niet.

Dat iiij. Capittel.

1. De Propheet roept het volck tot ware boete / 3. Voorseyt de verstooringhe Juda / 11. door de Chaldeen / 14. met eener vermaninghe ter beteringhe. 19. ende blijft groot hertenleedt over des lants iammer / 27. dat vanden Heere gautsch besloten is.

1 Wilt ghy v Israel bekeeren / spreeckt de Heere / a so bekeeret v tot my: ende so ghy uwe grouwelen wech doet van mijnen aengesichte / soo en sult ghy niet verdreuen worden.

2 b Als dan sult ghy c sonder huychelije / recht ende heylichlycken sweeren: Soo waerachtich als de Heere leeft: ende de Heydenen sullen in hem ghesegheut worden / ende hen zijner beroemen.

3 Want so spreect de Heere tot dien in Juda / ende tot Jerusalem: d Ploeghet op het nieuwe / ende en saeyt niet onder de doornẽ.

4 e Besnydet v den Heere / ende doet wech de voorhuyt uwes herten / ghy mannen in Juda / ende ghy lieden te Jerusalem: f Op dat mijne grimmichept niet wtuare als vuer / ende brande / dat niemant blusschen en conne / om uwer boosheyt wille.

5 g Ja dan vercondiget in Juda / eñ schreyet lupde te Jerusalem / ende spreeckt: h blaest de trompetten inden lande / roept met voller stemmen / ende spreeckt: Vergadert v ende latet ons in de vaste steden trecken.

6 Werpet te Zion een baniere op / hoopt v / ende * suymet niet langhe: i want ick brenghe een ongeluck herwaerts vant Noorden / ende een groot iammer.

7 k De leeuwe coemt daer voor wt zijner cuylen / ende de verstoorder der Heydenen treckt henen van zijner plaetse: dat hy v lant verwoeste / ende uwe steden wtbrande / dat daer niemant in en woone.

8 Daerom treckt sacken aen / weenet ende huylet: want de grimmighe toorne des Heeren / en wil niet ophouden van ons.

9 Te dier tyt / spreeckt de Heere / sal den Coninghen ende den Vorsten het herte ontvallen / de Priesteren sullen verstoort / ende de Propheten verschrocken zijn.

10 Doch ick sprack: Och Heere Heere / ghy hebt het desen volcke ende Jerusalem wydt feylen laten / doe sy seyden: l Dat sal vrede by v zijn / soo doch het sweert tot aen de ziele reyckt.

11 Ter seluer tijt sallmen desen volcke ende Jerusalem seggen: Het coemt eenen m dorren wint ouer het gheberchte herwaerts / als wt der woestyns / des wechs henen tot der dohter mijns volcx / niet op † te werpen / noch te suyueren.

12 Ja eenen n wint coemt / die hen te sterck zijn sal / so wil ick dan oock met hen richten.

13 Siet / hy vaert daer henen / als wolcken / ende zijne waghenen zijn / als eenen stormwindt / o zijne peerdẽ zijn sneller dan p Arenden: wee ons / wy moeten verstoort wordẽ.

14 q So wasschet nv / Jerusalem / v herte van der boosheyt / op dat v geholpen worde: hoe langhe willen by v blijuen de leedighe r leeren?

15 Want daer coemt een geschrey van Dan herwaerts / ende een boose bootschap vanden gheberchte Ephraim herwaerts.

16 Hoe de Heydenen roemen: ende het is tot Jerusalem toe ruchtich ghewordẽ / dat daer s hoeders comen wt verren landẽ / ende sullen schreyen teghen de steden Juda.

17 Sy sullense rontom beleggen / als de hoeders op den velde: want sy hebben my vertoornet / spreeckt de Heere.

18 t Dat hebt ghy te loon voor v wesen ende v doen: dan sal v herte ghevoelen / hoe dat uwe boosheyt so groot is.

19 u Hoe is my so hertlijck wee? mijn herte slaet my inden lyue / ende en hebbe gheen ruste: want mijn ziele hoort der basuynen ghelupdt / ende een veltslachtinghe.

20 Ende het een moordtgheschrey ouer het ander: want het gantsche lant wort verheeret / haestighen worden mijne hutten ende mijne tenten verstoort:

21 Hoe lange sal ick doch de banier sien / ende der basuynen ghelupt hooren?

22 Doch mijn volck is dul / ende en gheloouen my niet: dwasen zijn sy / ende en achtens niet: wijs ghenoech zijn sy quaet te doen / doch wel doen en willen sy niet leeren.

23 Jck sach het lant aen: siet / dat was woest ende eensaem: ende den Hemel / ende hy was x duyster.

24 Jck sach de berghen aen: ende siet / die beueden / ende alle cleyne berghen schudden.

25 Jck sach / ende siet / daer en was gheen mensche: ende alle voghelen onder den Hemel waren wech ghevloghen.

26 Jck sach / ende siet / het bouvelt was een woestijne: ende alle steden daerin / waren verbroken / voor den Heere / ende voor zijnen grimmighen toorne.

27 Want so spreeckt de Heere: y Het gantsche lant sal woest worden / ende ick en wilt z doch niet gantsch wt maken.

28 Daeromme sal het lant bedroeft / ende den Hemel daer bouen treurich zijn: want ick hebbe het ghesproken: ick hebbe het besloten ende en sal my niet rouwen / ende en wil oock niet daer van aflaten.

29 Alle steden sullen voor den ghescheye der ruyters ende schutters vlieden / ende in de a dicke wouden loopen / ende b in de rotzsteenen cruypen: alle steden sullen verlaten staen / dat daer niemant in en woonet.

30 Wat wilt ghy dan doen / ghy verstoorde? c wanneer ghy v schoon met purpuren becleeden / ende met gulden cleynodien d vercieren / ende v aengesichte blancketten wonder / so vercieret ghy v doch te vergheefs / want die v nv houeren / die sullen v verachten / sy sullen v na den leuen e pooghen.

Want

† And. om te verwapen.
n Sach. 6. 5
o Thre. 4. 4
Abac. 1. 8
p Dan. 7. 4
q Psal. 51. 9
Esaie. 1. 16
r Anders / ghedachten
s Weder sinnich / de verstoorders hier by Herders.
t Jere. 2. 17
1. Reg. 18. 18
Sapi. 1. 5
Dit spreeckt De Propheet.
u And. Mijn lijf / mijn lijf doet my so wee / ontrent mijner herten / mijn herte / etc. so dat ick niet swijghen en can: want etc.
x Hebr. niet licht.
y Levi. 26. 32
Esaie 1. 7
z Dat is / Jck wil sommighe laten ouerblijuen. Dat hebben sy te dier tijdt / als een ghewoonlijcke reden / wel verstaen / dat het soude gantsch wt zijn tot op sommighe / die niet en souden het vorige rijc hebben.
a Ar. wolcken sullen sy / etc.
b And. op de steenclippẽ of rotzsteenẽ sullen sy climmẽ. Alle etc
c Jere. 7. 22
2. Reg. 9. 30
d Of / toerustẽ.
e And. staen.

31 Want ick hoore een gheschrey / als eener die baert : eenen angst / als eener die inden eersten kints nooden is : een gheschrey der dochter Zion die daer claghet / ende de handen wt werpet: Ach wee my / ick moet schier vergaen / voor den morghen.

Dat v. Capittel.

1. De Heere verdedighet hem / 20. ende wil sulcx van zijnen Propheten vrijmoedich ghepredickt hebben / 6. dat hy zijn volck / niet sonder oorsake / met den Babiloniers straffe / 11. dewijle dat noch aen cleynen Hans. 5. noch grooten Hans / 26. noch aen Regenten / 31. Propheten ende Priesteren / eenighe vroomheyt / dan alle lasteringhe / onbillicheyt / ende grousame sonden te speuren zijn.

a Of / wijcken.
b And. eruaret ofte neemt waer. Oock doorsoect / etc.
c Jere.4.2 ende 12.16

1 Gaet henen door de a straten te Jerusalem / ende siet toe / ende b ondervindet / ende soect op hare straten / of ghy yemant vindet / die recht doet / ende na den gheloove vraghe / so wil ick haer ghenadich zijn.

2 c Ende wanneer sy schoon spreken : By den levendighen Godt : so sweeren sy doch valschelijcken.

3 Heere / uwe ooghen sien na den gheloove: ghy slaetse / doch sy en voelens niet: ghy plaghetse / doch sy en beteren hen niet: sy hebben een harder aenghesichte dan een rotzsteen / ende en willen hen niet bekeeren.

4 Jck dachte ia: Wel aen / den armẽ hoop is onverstandich / en weet niets van des Heeren weghen / eñ van haers Gods d rechten.

d And. gerichten.
e Deut.7.18 Mich.3.1
f Jerem. 2.17

5 e Jck wil tot den gheweldighen gaen / eñ met hen spreken : die selue sullen van des Heeren weghen / ende haers Godts rechten weten: f doch die seluen al te samen hadden het iock verbroken / ende de zeelen verreten.

g Deu. 32.24 1. Reg. 13.24
h De Coninck te Babel.
i And. pardeel

6 g Daerom salse oock h de leeuwe / die wt den woude coemt / verrijten / ende de wolf wt der woestijne / salse verderuen / ende de i luypaert sal op hare steden loeren : alle die aldaer wtgaen / sal hy verslinden / want harer sonden zijn te vele / ende blijuen verstockt in harer onghehoorsaemheyt.

k Zeph.1.5

7 Hoe sal ick v dan ghenadich zijn? dewijle my uwe kinderen verlaten / k ende sweeren by dien / die gheen Godt en is: ende nv ickse ghevullet hebbe / bedrijuen sy ouerspel / ende loopen int hoerhuys.

l Ezech.22.11

8 l Een yeghelijck hunckert nae zijns naesten wijf / als de volle ledichgaẽde hengsten.

m Jere.5.27. ende 9.9

9 m Ende soude ickse om sulcx niet te huys soecken / spreeckt de Heere / ende mijn ziele / en soude haer niet wreken / aen sulcken volcke / als dit is?

n And. maer en / etc.
o Het volck in den lande.
† And. hare scheuten af /

10 Bestormet hare muerẽ / ende werptse om / n ende en maket niet gantsch wt: voeret haer o † wijnrancken wech / want sy en zijn niet des Heeren.

11 Maer sy verachten my / beyde het huys Jsraels / ende het huys Juda / spreeckt de Heere.

p Het en moet niet Godts woort zijn / wat Jeremias spreect.
q Jere. 14.13
r Dat is / ydele clappaerts /

12 p Sy versaken den Heere / ende spreken: Dat en is hy niet / q ende so qualijck en sal het ons niet gaen : sweert ende hongher en sullen ouer ons niet comen.

13 Ja de Propheten zijn r wasschers / ende en hebben Godts woort niet : het gaet ouer haer seluen also.

s Esais 33.11

14 Daeromme spreeckt de Heere / de Godt Zebaoth : Dewijle ghy sulcke reden drijft / s siet / soo wil ick mijne woorden in uwen monde tot vyere maken / ende dit volck tot hout / ende het salse verteeren.

t Deut.28.49 Baruch.4.15

15 t Siet / ick wil ouer v vanden huyse Jsraels / spreeckt de Heere / een volck van verre brenghen / een machtich volck / die het eerste volck gheweest zijn : een volck / dies sprake ghy niet en verstaet / ende niet vernemen en condt / wat sy spreken.

16 Zijne cokers zijn open dooden grauen / het zijn enckel Reusen.

17 Sy sullen uwen oogst ende v broodt verteeren / sy sullen uwe sonen ende dochteren op eten / sy sullen uwe schapen ende runderen verslinden / sy sullen uwe wijnstocken ende vijchboomen verteeren : uwe vaste steden / daer ghy v op verlatet / sullen sy met den sweerde verderuen.

u Jere. 16.10
x Deu. 28.48

18 Ende ick en wilt / spreeckt de Heere / ter seluer tijt niet gantsch wt maken.

19 u Ende of sy wouden segghen: Waerom doet ons de Heere onse God sulcx altemael? so sult ghy hen antwoorden : x Ghelijck als ghy my verlatet / ende vreemden goden dienet in uwen eyghen lande / alsoo sullet ghy oock vreemden dienen / in eenen lande dat niet uwe en is.

y Esai.6.9

20 Sulcx sullet ghy verkondigen / inden huyse Jacobs / eñ prediken in Juda / ende spreken:

21 y Hooret toe / ghy dulle volck / dat gheen verstant en heeft : die daer ooghen hebben / ende en sien niet: ooren hebben / ende en hooren niet.

z Job 26.10 ende 38.11 Prouer. 8.29 Genes.1.9

22 Willet ghy my niet vreesen / spreeckt de Heere / ende voor my niet verschricken? z ick die der zee het zandt ten oeuer sette / daerse alle tijt in blijuen moet / daerse niet meer ouer gaen en moet: ende offe schoon bruyset / so en vermachse doch niets: ende of haer golven schoon woeden / so en moeten sy doch daer niet ouer gaen.

23 Doch dit volck heeft een afuallich ongehoorsaem herte / blijuen afuallich / ende gaen altoos voortaen henen wech /

a Gene. 8.22

24 Ende en spreken niet eenmael in haren herte: Latet ons doch den Heere onsen God vreesen / die ons vroechreghen ende spadenreghen ter rechter tijt gheeft / a ende ons den oogst trouwelijcken ende iaerlijcx bewaret.

25 Doch uwe misdaden verhinderen sulcx / ende uwe sonden keeren sulck goet van v.

b Of / boer.

26 b Want men vindet onder mijnen volcke / godloosen / die den lieden c laghen ende vallen bereyden / haer te vangen / als de vinckemanghers doen met den slachnette.

27 Ende hare huysen zijn vol tucken / als een d voghelvlucht vol lockvoghels is: daer van worden sy gheweldich ende rijck /

e Esai.1.23 Ezech.22 Zach.7.10
f Jerem. 5.9 ende 9.9

28 Vet ende glat : sy gaen met boosen stucken om / sy en houden gheen recht / den weesen en vorderen sy hare saken niet / ende het slaet hen wel / ende en e helpen den armen niet ten rechte.

29 f Soude ick dan sulcx niet te huys soecken / spreeckt de Heere / eñ en soude mijn ziele haer niet wreken aen sulcken volcke / als dit is?

30 Het g staet grouwelijcken ende eyslijcken inden lande.

31 h De Propheten leeren valsch / ende de Priesteren heerschen in haren ampte : ende mijn

mijn volck heeft het geerne alſo; hoe wil het v ten laetſten daer ouer gaen?

Dat vj. Capittel.

1. Wijder beſchrijuinghe des iammers Jeruſalems/ met menigherley oorſaken deſſeluen.

1 Verſamelt v / ghy kinderen BenJamin / wt Jeruſalem/ a ende blaeſt de trompetten op der wacht b Thekoa/ ende werpet op een baniere / op der wacht BethCheren: want een ongeluck gaet daer henẽ vant Noorden/ eñ een groot jammer.

2 De dochter Zion is/ als een ſchoone luſtighe landouwe.

3 Doch / daer ſullen herders ouer haer comen / met haren cudden / die ſullen tenten rontom haer opſlaen: eñ weyden een yegelijck aen zijner plaetſe/ [ende ſpreken:]

4 Ruſtet v ten krijghe tegen haer: Wel op/ latet ons henen op treckẽ/ dewijle het noch hooch dach is: Ey / het wil auont worden/ ende de ſchaduwen worden groot.

5 Welaen/ ſoo laet ons op zijn/ als ſouden wy oock by nacht henen op trecken / ende hare palleyſen verderuen.

6 Want ſoo ſpreeckt de Heere Zebaoth: c Vellet boomen/ ende maeckt bolwercken teghen Jeruſalem: want ſy is een ſtadt/ die te huys ghesocht worden ſal: daer is doch enckel onrecht in.

7 Want ghelijck als eenen bornput zijn water d wtſlaet / alſoo ſlaet oock wt hare booſheyt: haer e wreuel eñ ghewelt ſchreyet ouer haer / ende haer moorden ende ſlaen/ bedrijuenſe daechlijcx voor my.

8 Betert v Jeruſalem / eer hem mijn herte van v wende/ ende ick v ten woeſten lande make/ daer niemant in en woone.

9 So ſpreect de Heere Zebaoth: Wat ouergheblenen is van Jſrael/ dat moet oock na afghelesen worden / als aen den wijnſtock: de wijnleſer ſal deen nae den anderen inden corf worpen.

10 Och met wien ſal ick doch ſpreken ende gheruygen? dat doch yemant hooren woude: f doch hare ooren zijn onbeſneden/ ſy en moghens niet hooren: ſiet / ſy houden des Heeren woort voor eenen ſpot/ ende en willen zijner niet.

11 Daerom bẽ ick des g dreygens des Heeren ſo vol/ dat ick het niet laten en can: giet wt/ beyde ouer de kinderen op den ſtraten/ ende ouer de h manſchap inden rade met malcanderen: want beyde man ende vrouwe/ beyde oudt ende welbedaechde/ ſullen ghevanghen worden.

12 Hare huyſen ſullen den vreemden te deele worden/ niet tſamẽ den ackeren ende vrouwen: want ick wil mijn handt wtſtrecken/ ſpreect de Heere/ ouer des lants inwooners.

13 i Want ſy k gieren alle tſamen / cleyn eñ groot/ ende beyde Propheten eñ Prieſteren/ leeren alteſamen valſchen Godſ dienſt.

14 Ende trooſten mijn volck in zijnen ongelucke/ dat ſy het l ſlecht achten ſullen/ ende seggen: m Vrede/ vrede: ende het en is doch niet vrede.

15 n Daerom ſullen ſy met ſchandẽ beſtaen/ dat ſy ſulcke grouwelen bedrijuen / hoewel ſy o ongheſchendet willen zijn/ ende en willen hen niet ſchamen/ daerom moeten ſy vallen op eenen hoop / ende wanneer ick ſe te huys ſoecken ſal/ ſo ſullẽ ſy vallen/ ſpreect de Heere.

16 So ſpreeckt de Heere: Tredet op de wegen / ende ſiet toe/ ende vraecht na de vorighen weghen/ welcker den goeden wech zy/ ende wandelt daerinne/ ſo ſullet p ghy ruſte vinden voor uwe zielen: Doch ſy ſpreken: Wy en willens niet doen.

17 q Jck hebbe wachters ouer v gheſettet/ merckt op de ſtemme der trompettẽ: Doch ſy ſpreken: Wy en willens niet doen.

18 Daerom ſoo hoort ghy Heydenen/ ende merckt op/ met tſamen uwen lieden.

19 Ghy aerde/ hoort toe: r ſiet / ick wil een ongheluck ouer dit volck brenghen / namelijcken / haren verdienden loon / dat ſy op mijn woort niet en achten / ende mijn Wet verwerpen.

20 ſ Wat vraghe ick nae den wieroock / die wt rijcke Arabien/ ende na den goeden t caneel/ die wt verren landẽ comẽ: Uwe brantoffers en zijn my niet aenghenaem/ eñ uwe offers en behaghen my niets.

21 Daerom ſpreeckt de Heere alſoo: Siet/ ick wil deſen volcke een ergherniſſe ſetten/ daer aen hen/ beyde vader ende kinderen/ te ſamen ſtooten/ ende een nabuer met dẽ anderen/ omcomen ſullen.

22 So ſpreeckt de Heere: u Siet/ daer ſal een volck comen vanden Noorden / ende een groot volck ſal hem verheffen / ſeer nae aen onſen lande.

23 Die boghen ende ſchilden voeren: het is grouſaem/ ende ſonder barmherticheyt: x ſy bruyſen daer henen / als een onſtuymighe zee / ende rijden op peerden / gheruſtet als crijchſlieden/ teghen v/ dochter Zion.

24 Wanneer wy van hen hooren ſullen/ ſo ſullen ons de vuyſten ontſincken: ons ſal bange eñ wee wordẽ/ als eener die barẽ ſal.

25 y Het en gaet ymmers niemandt henen wt op den acker / niemandt en gaet ouer velt: want het is z allenthaluẽ onſeker/ voor den ſweerde des vyants.

26 O dochter mijns volcx/ treckt ſackẽ aen/ ende legghet v in de aſſchen: a draecht leet/ als om eenen eenighen ſone/ eñ claecht/ als die/ die hooch bedroeft zijn: want de verderuer coemt ouer ons gantſch ſnellijck.

27 Jck hebbe v b * ten ſmelter geſettet/ onder mijn volck/ dat ſo hardt is/ dat ghy haer weſen onderuinden ende proeuen ſult.

28 Sy zijn altemael afuallighe / ende wandelen verradelijckẽ: ſy zijn enckel verdoruen c metael ende yſer.

29 De blaeſ balck is verbrant/ het loot d vergaet: het ſmelten is te verghecſs: want het booſe en is daer niet van gheſcheyden.

30 Daerom heeten ſy oock een verworpen ſiluer: want de Heere heeftſe verworpen.

Dat vij. Capittel.

1. Vermaninghe tot warachtighe boetueerdichheyt/ 4. ſonder welcke/ Tempel eñ alle Godsdienſten ſo ſeer niet en helpen. 12. dat ſy oock derhaluen van Godt geſtoort eñ verwoeſtet worden. 15. De Heere wil voor het verſtoct afgodiſch volck/ niet gebeden hebben. 21. Seyt/ hoe hy vã henlieden meer gehoorſaemheyt dan offer eyſcht: 25. Ende laet hen een ledich treuren ouer haer ſtraffe/ 23. die voor handen is / verkondighen.

1 Dit is het woort/ welcke geſchiede tot Jeremia van den Heere/ ende ſprack:

D a Treedt

p Matt.11.29

q Eſaie.62.6 Ezech.3.8 ende 33.7

r Jere.19.3

ſ Eſaie.1.11 Jerem.7.20 Amos.5.22

t And. calines/

u Jere.1.14 ende 5.15 Habac.1.6

x Eſaie.17.12

y Mat.24.16 Luce.21.19

z Of. allenthenen alomme

a Amos.8.10 Zach.12.10

b Door het woort ſult ghy ſe ſmelten ende ſtraffẽ: maer het is boos yſerwerck: alle ſmelten is verloren. De blaeſ balck/ zijn de prieſters/ door welcke hy de leere drijuẽ ſoude. Diergelijcken redẽ voert de Propheet Ezech. Cap. 24. vã de potte/ etc.

* An. tot eener burcht eñ tot eener vaſter weere gheſettet/ onder mijn volck dat ghy etc.

Jerem.9.7

c Of/ coperẽ. And. eerin.

d And. verwindet.

a Jere.17.19 ende 26.2

2 a Treedt in de poorte inden huyse des Heeren/ende predict aldaer dit woort/ ende spreeckt: Hoort des Heeren woort/ ghy alle van Juda/ ghy die te deser poorten ingaet/ den Heere aen te bidden.

b Anders /der heyrscharen/
c Esaie.1.16 Jere.26.13
d And. wegen en raetslagen/
Templum Domini/ Templum Domini/ etce.
e Exo.22.21 Zach.7.10
f Pro.6.17 Jere.22.3
g Anders / v woonen laten/

3 So spreeckt de Heere b Zebaoth/de God Israels: c betert uwe d leuen ende wesen/so wil ick by v woonen aen deser plaetse.

4 Verlaet v niet op de leugen/ wanneer sy segge: Hier is des Heere Tempel/hier is des Heeren Tempel/hier is des Heere Tempel.

5 Maer betert uwe leuen ende wesen dat ghy recht doet/een teghen den anderen.

6 e Ende den vreemdelinghen/weesen/ende de weduwen gheen ghewelt en doet/ f ende geen onschuldich bloet en vergiet aen deser plaetse: ende en volcht niet na anderen goden tot uwer eyghen schaden.

7 Soo wil ick altoos ende eewichlijck g by v woonen / aen deser plaetse / inden lande/ dat ick uwen vaderen ghegheuen hebbe.

8 Doch nu verlatet ghy v op leughen / die gheen nut en zijn.

h Jere.9.2 11.Ti.1.10

9 Daer toe zijt ghy dieuen / moorders/ h ouerspeelders/ ende meyneedige / ende roocket den Baal / en volcht vreemden goden na/die ghy niet en kennet.

k 1.Reg.8.63 ende 9.7

10 Daer nae coemt ghy dan / ende treedt voor my in desen huyse / k dat nae mijnen name ghenoemt is / ende spreeckt: Het en heeft geenen noot met ons/dewijle wy sulcke grouwelen doen.

l Esai.56.7 Mat.21.13 Marc.11.17 Luce.19.46 Joan.2.16
m Jer.32.34. Silo.
n Josu.18.1 Jere.26.6
o 1.Sa.3.4.5.6
p Of/alleweeh Hebre. vroech
q Pro.1.24 Esai.65.12
r Luce.21.6 Jere.26.6
f 1.Sa.4.1.12
t 2.Re.17.18
u Jere.11.14. ende 14.11 ende 15.1 1.Joan.5.16

11 l Houdet ghy dan dit huys/dat nae mijnen name ghenoemt is/voor een moorders cuyle? siet/m ic sie het wel/spreect de Heere.

12 Gaet henen aen mijn plaetse te Silo/ n daer te voren mijnen name gewoont heeft/ ende siet toe/ o wat ick aldaer gedaen hebbe/om der boosheyt wille mijns volcx Israels.

13 Dewijle ghy dan alle sulcke stucken bedrijft / spreeckt de Heere / ende ick v p stadich prediken late / ende ghy en willet niet hooren: q ick roepe v/ende ghy en willet niet antwoorden.

14 r So wil ick den huyse/ dat na mijnen name ghenoemt is/daer ghy v op verlatet/ en der plaetse/ die ick uwen vaderen ghegeuen hebbe/euen doen/ f als ick Silo gedaen hebbe / t ende wil v van mijnen aenghesichte wech werpen/als ic wech geworpen hebbe alle uwe broeders/ het gantsche zaet Ephraim.

15 u En ghy en sult voor dit volc niet bidden/ en en sult voor haer geen claghe noch gebet voorbrenghen / ooc haer niet voorbidden voor my: want ick en wil v niet hooren.

16 Want en siet ghy niet / wat sy doen inden steden Juda/ende op den straten te Jerusalem?

x Jere.44.19.
y And. ende de vaders steken het vyer/ etcet.
z Verstaen wy de werckinghe ofte cracht/ goet weder ofte onweder des Hemels.
* Anders, der Coninginne.
a Deu.31.22 Jere.15.14

17 x De kinderen rapen hout / y so steken de vaders het vyer aen/ende de vrouwen kneden den deech/ dat sy der z Melecheth des Hemels koecken backen / ende den vreemden goden dranckoffer gheuen / op dat sy my verdriet doen.

18 Doch sy en sullen niet my daermede/ spreeckt de Heere / maer henseluen verdriet doen/ende moeten te schanden worden.

19 Daeromme spreeckt de Heere Heere: a Siet/mijnen toorne en mijne grimmicheyt is wt ghegaen ouer dese plaetse/beyde ouer menschen ende ouer vee / ouer boomen op den velde/ende ouer de vruchten des lants: b ende die sal aenbranden/dat hem niemant wtblusschen en conne/

b Ezech.21.3 Esai.66.24
c Esai.1.11 Jere.6.20
d Deu.10.12 Esa.43.23 Jere.11.4
e Exo.19.5
f Jere.11.8 ende 13.10 ende 16.12 ende 18.12 Zach.7.11
g Jere.25.4 ende 29.19
h Hebr. [illegible]
i Jere.16.12
k Dat is/ rechte leere [illegible]

20 So spreeckt de Heere Zebaoth/ de Godt Israels: c Doet uwe brandtofferen ende andere offeren te hoop/ende eet vleesch.

21 d Want ick hebbe uwen vaderen / dies daechs / doe ickse wt Egyptenlande leyde/ noch ghesept noch geboden/van brantofferen ende anderen offeren.

22 Maer dit gheboot ick hen/ ende sprack: e Hooret mijnen woorde: soo wil ick uwe Godt zijn / ende ghy sullet mijn volck zijn: ende wandelt op allen weghen/die ick v ghebiede/op dat het v wel gae.

23 f Doch sy en wouden niet hooren/noch hare ooren toe neyghen: maer wandelden na haren eyghen raden/ende na haers boosen herten duncken/ende gingen te rugghe/ ende niet voorwaerts.

24 Ja van dien daghe aen/doe ick uwe vaders wt Egyptenlande geleyt hebbe/tot op desen dach/ g hebbe ick h alle wech tot v gesonden / alle mijne knechten de Propheten.

25 Doch sy en willen my niet hooren / noch hare ooren toeneyghen/maer zijn halsterck/ ende maken erger i dan hare vaders.

26 En wanneer ghy hen dit alles / schoon segt/so en sullen sy doch v niet hooren: roept ghy hen/ so en sullen sy v niet antwoorden.

27 Daerom spreect tot hen: Dit is het volc/ dat den Heere haren Godt niet en hooren/ noch hen beteren en wil: het k geloove is ondergegaen/ en wtgeroepen van haren monde.

28 l Snijt uwe m hayren af / ende werptse van v / en huylet clackelijcken op de hoochten: want de Heere heeft dit geslachte/ouer welcke hy toornich is/verworpen en verstooten.

29 Want de kinderen Juda doen quaet voor mijnen oogen/spreect de Heere: sy setten hare grouwel in het huys/dat nae mijnen name genoemt is/op dat sy het verontreynighen.

30 En bouwen de Altaren Topheth / inden dale n BenHinnon/ o op dat hare sonen en dochteren verbranden/ dwelck ick noyt geboden/ noch inden sin ghenomen en hebbe.

31 p Daerom siet/de tijdt coemt/spreeckt de Heere / datmen het niet meer heeten en sal Topheth/ende den dal BenHinnon / maer Moorchdal: q ende men sal in Topheth moeten begrauen / dewijle datter anders gheen ruym meer zijn en sal.

32 r Ende de lichamen deses volcks / sullen den voghelen des Hemels/ende den gedieren op aerden/ter spijse worden/ daerse niemant van verschouwen sal.

33 f Ende ick wil inden steden Juda/ en op der straten te Jerusalem/wech nemen het gheschrey der vreuchden ende t hertenlust/ende de u stemme des bruydegoms en der bruyt: want het lant sal woest zijn.

inwendich vol gloepens/)hare kinderen in de armen [illegible] branden/en de Priesteren clongen met Tamborijnen/en [illegible] dat de ouders der kinderen gheschrey met hooren en [illegible] so mach Topheth/een bonge oft Tamborijnehuys/of bangh [illegible] heeten. En Esiae aenden 30.Cap. Bereydet de Coninck [illegible] cuylen: dat is/hy sal verbrant worden inder helle/ Jerem. [illegible] Ic moet een wond/dat is Topheth/voor hen zijn en tamborijn [illegible] die my ter schanden noch bespotten: gelijcmen van schudert [illegible] Pijpers zijner bespotten. o Deu.18.10.2.Re.21.6.Jere. [illegible] p Jere.19.6. q Jere.19.11. r Jer.8.12/9.21. f Eze.26.13 [illegible] 16.9. en 25.10. t An. juychen. u Dat is pijpen en alle vreucht [illegible] schrey/dat ter Bruyloft/den bruydegom ter eeren clingt. Apo.18 [illegible]

Dat viij. Capittel.

1 Bewijse des volcx hartneckichept/ 4. die hy beclaecht/ so groot is/ 10. ende harer sonde so vele/ 13. drepcht hy hen sulcke grousame straffen/ 19 dat hem harer van herten iammert.

1 TEr selver a tijt/ spreeckt de Heere/ salmen het gebeente der Coningen Juda/ het gebeente harer Vorstē/ het gebeente der Priesteren/ het gebeente der Propheten/ het ghebeente der burgeren te Jerusalem/ uit haren grauen werpen.

2 Ende sullense verstropen b onder der Sonnen/ Mane/ ende allen heyrs des Hemels: welck sy lief gehadt/ eñ hen gedient/ ende hen/ na gheuolcht/ ende gesocht/ ende aengebedet hebben: sy en sullen niet weder opghelesen/ ende begrauen worden/ maer dreck op aerden zijn.

3 Ende alle ouerblevene van desen boosen volcke/ aen welcke plaetse sy zijn sullen/ daer ickse henen verstooten hebbe/ c sullen liever doot dan levendich zijn willen/ spreeckt de Heere Sebaoth.

4 Daerom spreeckt tot hen: So spreeckt de Heere: Waer is yemant/ so hy valt/ die niet geerne weder opstonde? waer is yemant/ so hy dwalende gaet/ die niet geerne weder te rechte en quame?

5 Noch wil ja dit volc te Jerusalem/ dwalende gaen/ voort ende voort: sy houden soo stijf aen d den valschen Godsdiensten/ dat sy hen niet afkeeren en laten.

6 Ick sie ende hoore/ dat sy niet rechts en leeren: e daer en is niemant/ dien zijn booshept leedt ware/ ende sprake: Wat make ick doch? Sy loopen alle haren loop/ als een grimmich heugst inden strijde.

7 f Een ooyuaer onder den Hemel weet zijnen tijt: eñ tortelduyue/ craen/ eñ swaluwe/ mercken haren tijdt/ wanneer sy weder comen sullen: doch mijn volck/ en wil het recht des Heeren niet weten.

8 Hoe meucht ghy doch segghen: Wy weten wat recht is/ ende hebben de heylighe schrift voor ons? Het is doch enckel leughenen/ wat de schriftgheleerden setten.

9 Daerom moetē sulcke leeraers te schanden/ verschrickt ende ghevanghen worden: g want wat connen sy goets leeren/ dewijle sy des Heeren woort verworpen?

10 Daerom wil ick hare wijuen den vreemden gheuen/ ende hare ackeren dien/ diese veriaghen sullen: h want sy gieren al te samen/ beyde cleyn ende groot/ ende beyde Priesters ende Propheten/ leeren valschen Godsdienst.

11 i Ende troosten mijn volck in haren ongheluck/ dat sy het k cleyn achten sullen/ eñ segghen: l Vrede/ vrede: ende het en is doch niet vrede.

12 Daerom sullen sy met schanden bestaen/ dat sy sulcke grouwelen bedrijuē/ hoewel sy ongeschendet willen zijn/ eñ en willen haer niet schamen: m daerom moeten sy vallen op eenē hoop: eñ wanneer icse te huys soecken sal/ so sullen sy vallen/ spreeckt de Heere.

13 Ick wilse also afiesen/ spreeckt de Heere/ dat daer geene druyuen aen wijnstocken/ eñ geene vijghen aen vijchboomen blijuen: Ja ock de bladers wech vallen sullen: eñ wat ick hen ghegheven hebbe/ dat sal hen genomen worden.

14 Waer sullen wy dan woonen? Ja versamelt v dan/ eñ latet ons in de vaste Steden trecken/ ende aldaer op hulpe wachten: want de Heere onse Godt/ sal ons n helpen/ met eenen bitteren dronck/ dat wy also sondighen teghen den Heere.

15 o Ja verlatet v daer op: Het en sal gheen noot hebben: so doch niets goets voor handen en is: eñ dat ghy soudet heel worden/ so enckel schade voorhanden is.

16 Men hooret/ dat hare peerden alreede snuyuen te Dan/ eñ hare guylen brieschen/ dat het gantsche lant daer van beeft: ende sy comē daer henen/ eñ sullen het gantsche lant op eten/ met allen dat daer in is/ de stadt/ met tsamen allen die daer in woonen.

17 p Want siet: ick wil slanghen eñ basilisken onder v senden/ die niet beswooren en zijn/ die sullen v steken/ spreeckt de Heere.

18 Soo wil ick my/ aen mijner moeyte ende mijnen herten leet verquicken.

19 Siet/ de dochter mijns volcks sal schreyen/ uit verren landen herwaerts: Wil dan de Heere geen Godt meer zijn te Zion? Ofte en sal sy gheenen Coninck meer hebben? Ja/ waerom hebben sy my alsoo vertoornt/ door hare beelden/ eñ vreemde onnutte Godsdiensten?

20 Den oogst is voorby/ den Somer is henen wech/ ende ons en is gheen hulpe gecomen.

21 My iammert van herten seer/ dat mijn volck so verdorven is: ick ontstelle my/ ende hebbe my seer qualijck.

22 Is dan gheen salue in Giliad? Of en is daer gheen heylmeester? waerom en is dan de dochter mijns volcx niet gheheelet?

n Hy sal ons tot ongheluck ende jammer helpen/ eñ niet gelijck als ghy meynt/ tot geluck.

* And. passen/ ende met vergalden water drencken/ dat etc.

o Jere. 14. 19

p Leu.26.22 Sap.11.18 Syr.10.20

Dat ix. Capittel.

1. Een claghe ouer de ontrouwe ende schalckhept des volcx/ 22. met eener vermaninghe tot kennisse Gods/ 24. die aē niemant/ hy zy besnedē of onbesnedē/ de boosheyt ongestraft en wil latē.

1 OCh/ dat ick waters ghenoech hadde in mijnen hoofde/ ende mijne ooghen traenaderen waren/ dat ick dach ende nacht beweenen mochte/ de verslaghenen in mijnen volcke.

2 Och/ dat ick een herberghe hadde inder woestijne: so woude ick mijn volck verlatē: eñ van hen trecken: a want het zijn enckel overspeelders/ ende een b vreuelich hoop.

3 Sy schieten met haren tongen enckel leughenen/ ende gheen waerheyt/ ende drijuen het ghewelt inden lande/ ende gaen van eener boosheyt ter anderen/ ende en achten my niet/ spreeckt de Heere.

4 Een yeghelijck behoede hem voor zijnen vrient/ c eñ en betrouwe oock zijnen broeder niet: want een broeder onderdruckt den anderen/ ende een vrient verraet den anderen.

5 Een vrient d tuysschet den anderen/ ende en spreect niet een woort waer: sy bevlijtighen hen daer op/ hoe een den anderen bedrieghe/ ende het is hen leedt/ dat sy het niet ergher maken en connen.

6 * Daer is e allenthalvē enckel bedriegerije onder hen/ eñ voor bedriegerije en willen sy my niet kennen/ spreeckt de Heere.

7 Daeromme spreeckt de Heere Sebaoth also: f Siet/ ick wilse smelten ende proeven: want wat sal ick anders doen/ g dewijle hem mijn volck so verciert?

Een claghe ouer de ontrouwe des volcx. Esai.22.4.

a Jere.7.9 ende 13.10

b Dat is/ moetwillige boose.

c Mich.7.2.5 Jere.12.6 Mat.10.21

d Of/ bedrieghet tuyscherwijse.

* Anders/ uwe wooninge [O Jeremia] is onder dien bedriegheren/ eñ etcet.

e Of allenthaluen.

f Jere.6.27 Ezech.21.22

g Anders/ der dochter/ [ofte voor de dochter] mijns volcx?

8 Hare valsche tongen zijn moordtlijcke pij= len: h met haren monde spreken sy vrient= lijcken teghen den naesten / i doch in haren herten loeren sy op den selven.

h Psal.28.3
i Psal.37.11
k Jere.5.9

9 k Soude ick nu sulcx aē hen niet te huys soecken/spreeckt de Heere ? ende mijn ziele en soude haer niet wreken/ aen sulckē volc= ke/als dit is?

10 Jck moet op den berghen weenen ende huylen/ende l by den herders hutten in der woestijne claghen: want sy zijn soo gantsch verheeret/ dat daer niemant meer en wan= delt / ende men oock gheen vee schreyen en hoort: beyde de voghelen des Hemels en= de het vee/is alle henen wech.

l And. op de lustighe plaet= sen der/etce.

11 m Ende ick wil Jerusalem ten steenhoo= pe/ende ter draken wooninghe maken : en= de wil de Steden Juda woest maken / dat daer niemant in woonen en sal.

m Psal.79.1
Mich.3.12
Jere.51.37

12 Wie nu wijs ware/ende liete het hem ter herten gaen / ende vercondichde / wat des Heeren mont tot hem seyt : Waerom het lant verdorven ende verheeret wort/als een woestijne daer niemant en wandelt.

13 Ende de Heere sprack : Daerom dat sy mijn Wet verlaten/die ick hen voor ghege= uen hebbe/ende en hooren mijner redē niet/ leven oock niet daer nae : n maer volghen haers herten goetduncken / ende Baalim/ als hen hare vaders gheleert hebben.

n Deu.24.19
Josue.24.32

14 Daerom spreeckt de Heere Zebaoth / de Godt Jsraels also: o Siet/ick wil dit volck met alssen spijsen/ eñ met gallen drencken.

o Jere.23.13

15 Jck wilse onder de Heydenē verstroyen/ welcke noch sy / noch hare vaders en ken= nen : eñ wil het sweert achter hen schicken/ tot dat het met hen wt zy.

16 So spreeckt de Heere Zebaoth: Besorcht ende bestelt claechvrouwen / dat sy comen/ ende schickt na dien/die het wel connen/dat sy ons snellijcken beclaghen:

17 Dat onse ooghen met tranen loopen/ende onse ooghenleden met water vlieten.

18 Datmen een claechlijck gheschrey hoore te Zion/namelijcken also: Och/hoe zijn wy so gheheel verstoort eñ te schanden ghewor= den? wy moeten het lant ruymen/ want sy hebben onse wooninghe verstoort.

19 Soo hoort nu ghy vrouwen des Heeren woordt/ende neemt ter ooren zijns mondts reden: Leeret uwen dochteren weenen/ ende de eene leere den anderen claghen.

20 [Namelijcken also:] Dē doot is tot on= sen vensteren hier in ghevallen/ende in on= se palleysen ghecomen / de kinderen te ver= worghen op de p wijcken/ ende de jonghe= linghen op der straten.

p Of/gassen/

21 Soo spreeckt de Heere: Segghet / q Der menschen lichamen sullen ligghen / als het mest op den velde / ende als garven achter den maeyer/die niemant en vergadert.

q Jere.7.31
ende 8.12

22 So spreect de Heere: Een wijse en beroe= me hem niet zijner wijsheyt:ende een sterc= ke en beroeme hem niet zijner sterckheyt:een rijcke en beroeme hem niet zijns rijcdoms.

23 r [Maer wie hem beroemē wil/die beroe= me hem dies/dat hy my wete eñ kenne/dat ick de Heere ben/die barmhertichheyt / recht ende gerechtichheyt oeffent op aerdē: s want sulcks behaecht my/spreeckt de Heere.

r Esai.65.16
1.Cor.1.31
2.Cor.10.17
s Mat.9.13
ende 12.7
t Jere.25.15

24 t Siet / de tijdt coemt / dat ick te huys soecken sal/ u alle de besnedenen met den onbesnedenen.

u Alle, op eenen hoope / beyde Joden ende Heydenen / de eene is soo vroom als de andere. de Joden zijn wel soo boos als de Heydenen, na der herten / of sy wel lieflijcken besneden zijn.

25 Namelijckē: Egypten/ Juda/ Edom/ de kinderen Ammon: Moab/ ende alle die in den plaetsen der woestijne woonen: x want alle Heydenē hebben een onbesnedene voor= huyt: y doch het gantsche huys Jsrael/ heeft een onbesneden herte.

x Jere.4.4
ende 6.10
y Rom.2.29

Dat x. Capittel.

1. Vermaninghe van Heydensche gebruycken eñ afgoden/ die ymmers niets en zijn/ af te staen/ 9. ende den Heere die alleen ware Godt is/ trou= welijcken aen te hanghen. 17. Claghe des Pro= pheten/ over des jammerlijcken verstooringe des lants: 23. met eenen gebede/ dat de Heere zijnen toorne/ inder strenghe/ niet over zijn volck/ maer over de Godtloose Heydenen wtschudde.

1 Hoort/ wat de Heere tot u vandē huyse Jsrael seyt.

2 So spreeckt de Heere: a Ghy en sul= let der Heydenen wijse niet leeren / ende en sullet u niet vreesen voor de teeckenen des Hemels: als hen de Heydenen vreesen.

a Esaie.47.13
Levi.18.3

3 Want der Heydenen b goden zijn enckel niets : Sy houwen inden woude eenen boom/ ende de werckmeester maecktse met den bijle.

b Andere/ deninghe. Der Heydenen afgoden.

4 Ende verciertse met silver ende goude/ c ende hechtse met naghelen ende hameren/ dat sy niet omme en vallen.

c Sap.13.11
Esai.44.12
ende 46.8
Psal.115.4

5 d Het en zijn ymmers niets/ dan aenge= streken pilaren : sy en connen niet spreken: e so moetmense oock draghen / want sy en connen niet gaen : f daerom en sullet ghy u niet voor hen vreesen : want sy en connen noch helpen/ noch schade doen.

c Sap.13.
d And. Sy zijn stracx als een Palmboom
e Esai.46.7
Baruch 6.
f 2. Reg.17.35
g Esai.40.18
ende 44.7
Jere.49.19

6 g Doch u Heere/ en is niemant ghelijck/ h ghy zijt groot/ende uwen name is groot: ende condt het met der daet bewijsen.

h Apoc.11.4
i Apoc.15.4

7 i Wie en soude u niet vreesen/ ghy Co= ninck der Heydenen? U soudemen ja hoo= ren: want daer en is onder allen wijsen der Heydenen / ende in allen Coninckrijcken/ ws ghelijcken niet.

8 Sy zijn altemael sotten eñ dwasen: want een hout moet ymmers een nietich k Gods= dienst zijn.

k And. bedrieghelijcke

9 Silveren * bleck brengetmen l op de Zee herwaerts / Gout wt m Uphas / door den meester ende goutsmit bereydet/ n ghele zij= den ende purpuren trecktmen hem aen/ eñ is alles der wijsen werck.

* And. wtghebreydet.
l Anders/ van Tharsis.
m 1.reg.9.28
n And. blauwe

10 Doch de Heere is een recht Godt/ een le= vendich Godt/ een ewich Coninck: o voor zijnen toorne beeft de aerde/ eñ de Heydenen en connen zijn dreyghen niet verdraghen.

o Nahum 1.6
Job.9.6
Psalm.
4.Esd.16.14

11 Soo spreeckt nu also tot hen: De goden/ die den Hemel ende aerde niet gemaeckt en hebben/ die moeten verdelget worden van der aerden/ ende onder den Hemel.

12 p Hy daerentegen heeft de aerde door zij= ne cracht ghemaeckt/ eñ des werelts circkel bereydet door zijne wijsheyt/ ende den He= mel wtghebreydet door zijn verstant.

p Gen.1.1.6
Psal.148.5
Jere.51.15
Acto.14.15
Esai.45.12

13 Wanneer hy dondert/ soo is des waters de volheyt onder den Hemel/ q eñ treckt den nevel op/ vant eynde der aerden: hy maeckt den blixem in regen/ ende laet den wint co= men/ wt heymelijcke plaetsen.

q Psal.135.7

14 Alle menschē zijn sotten met harer const/ ende alle goutsmeden staen met schanden met haren beelden: want hare beelden zijn bedriege=

bedriegerije/ ende en hebben gheen leuen.

15 Het is enckel niets / ende een verleydisch werck: sy moeten omcomen/ wanneer sy te huys ghesocht worden.

16 Doch alsoo en is die niet / die Jacobs schat is: maer hy isset/ die alle dinck geschapen heeft/ ende Jsrael is zijn erfdeel: hy heet Heere r Zebaoth.

r Anders der heyrscharen.

17 Doet uwen handel wech wt den lande/ ghy die woonet inder vaster [stadt.]

18 Want so spreeckt de Heere: Siet / ick wil de inwoonders des landts/ op ditmael verslingheren/ ende wilse beangsten/ dat sy het voelen sullen.

19 Och mijns jammers ende hertenleets: ick dencke daunoch: Het is mijn plaghe/ ick moetse lijden.

20 Mijn hutte is verstoort/ ende alle mijne sreepen zijn verscheurt: mijne kinderen zijn wech/ ende niet meer voorhanden: niemant en rechtet mijn hutte weder op / ende mijn tente en slaet niemant weder op.

21 Want de herderen zijn tot sotten geworden / ende en vraghen nae den Heere niet: daerom en connen sy oock niets rechts leeren/ maer alle cudden zijn verstropet.

Herderen/ Pastooren.

22 Siet daer coemt een geschrey herwaerts/ en een groot beuē/ wt dē lande vant Noorden/ dat de steden Juda verwoestet / ende tot draken wooninghen worden sullen.

23 t Jck weet het Heere / dat des menschen doen niet en staet in zijner ghewelt/ ende en of zijnen ganck rechte.

24 u Castijt my Heere doch met mate: ende niet in uwer grimmicheyt / op dat ghy my niet te niete en maket.

Anders/ Rechtigheyt.

25 x Schuddet daerentegē uwē toorne ouer de Heydenen/ die v niet en kennen/ eñ ouer de gheslachten/ die uwen name niet aenroepen: y want sy hebben Jacob opghegeten ende verslonden: sy hebben hem wech ghenpmet/ ende zijn wooninghe verwoestet.

Dat xj Capittel.

1. De Heere heet den volcke zijn verbont voorhouden/ 8. ende soo sy (haren vaderen nae) dat selue niet en houden/ 11. dreycht hy hen met ongheluck/ ende grooter ongenade/ 15. verwijt hen daer beneuen/ hare huychelije ende grouwelijcke schenderije/ so sy in zijnen huyse begaen. 18. Jeremias bidder om wrake teghen zijns vyanden/ 21. ende wort verhoort.

1 Dit is het woordt / dat tot Jeremia geschiede vanden Heere/ ende spzack:

2 Hoort de woorden deses verbonts/ dat ghyse dien in Juda/ ende de burgeren te Jerusalem segghet.

3 Ende spreeckt tot hen : Soo spreeckt de Heere de God Jsraels: a Veruloect zy/ wie niet en hoort de woorden deses verbonts/

4 Dat ick uwen vaderen gheboot dies daechs/ doe ickse wt Egypten lande leyde/ wt den ijseren ouen / ende spzack : b Hoort mijn stemme/ ende doet als ick v gheboden hebbe/ so sullet ghy mijn volck zijn/ ende ick wil uwe Godt zijn.

5 c Op dat ick den eedt houden meughe/ dien ick uwen vaderen ghesworen hebbe/ hen te gheuen een landt/ daer melck eñ heunich in vliedt / als het dan hedens daechs staet: Jck antwoorde / ende spzack : Heere/ d Jae/ het zy alsoo.

6 Eñ de Heere spzack tot my: Predict alle dese woorden inden steden Juda/ eñ op den straten te Jerusalem/ ende spreect: Hoort de woorden deses verbonts/ eñ doet daer nae.

7 Want ick hebbe uwen vaderen betuyget/ van dien dage aen/ doe ickse wt Egyptenlande leyde/ tot op den hedigen dach: ende betuychde vroech / ende spzack : Hooret mijn stemme.

8 e Doch sy en hoordē niet/ neychden oock hare ooren niet herwaerts : maer een yegelijck ginck na zijns boosen hertē goetdunckē: daerom wil ick oock ouer hen gaen laten / alle woorden deses verbonts / die ick gheboden hebbe te doen / ende daer sy doch niet nae ghedaen en hebben.

e Jere.13.10.

9 Ende de Heere spzack tot my: Jck weet het wel / hoe sy hen in Juda ende te Jerusalem/ te samen rotten.

10 Sy keeren hen euen tot den sonden/ harer vorigen vaderen/ die oock mijnen woorden niet hooren en wouden/ ende volchden oock anderen goden nae/ ende dienden hen: alsoo heeft het huys Jsrael ende het huys Juda/ [f stedes henen] mijn verbont gebrokē/ dat ick met haren vaderen ghemaeckt hebbe.

f And. altoos.

11 Daerom siet / spreeckt de Heere/ ick wil een ongeluck ouer hen gaen laten / dwelck sy niet en sullen ontgaen connen: g eñ wanneer sy tot my schreyen / en wil ickse niet hooren.

g Zach.7.13 Prou.1.28 Esaie.1.15

12 h So laet dan de steden Juda/ eñ de burgeren te Jerusalem henē gaen/ i eñ tot den goden schreyen / dien sy gheroockt hebben: doch sy en sullen hen niet helpen inder noot.

h Deu.32.37 i Jere.2.25

13 k Want soo menighe stadt/ soo menighe goden hebt ghy Juda: eñ so menighe straten als te Jerusalem zijn/ soo menighen schanden altaer hebbet ghy opgherechtet / den Baal te roocken.

k Jere.2.28

14 l So en bidder ghy nu niet voor dit volc/ eñ en doet geen smeecken noch ghebet voor hen: want ick en wilse niet hooren / wanneer sy tot my schreyen inder noot.

l Jere.7.15 ende 14.11 ende 15.1

15 Wat hebben mijne m vriendē in mijnen huyse te doen? Sy bedrijuen alle schalcheyt/ ende meynen / het n heylighe vleesch sal het van hen nemen: eñ wanneer sy quaet doen/ so zijn sy o vrolijck daer ouer.

m Ghelijc als de moeder in toorne haer soonken jonckerheeter : also heet hy hier oock zijne vriē den/ de vroms kinderkēs/ die alle bouerije eñ afgoderije bedrijuē / ende sal doch gelijckewel wel gedaen zijn.

n Hagg.2.13

o And. goeder dinghen.

16 p De Heere noemde v / eenen groenen/ schoonen vruchtbaren olyboom : doch nu heeft hy met eenen grooten moortgeschrey/ een q vyer om den seluen aenghesteken/ dat zijne tacken verderuen moeten.

p Ezech.16.7

q Den Coninc te Babel.

17 Want de Heere Zebaoth / die v geplantet heeft / heeft v een ongheluck ghedreycht om der boosheyt wille des huys Jsraels/ ende des huys Juda/ die sy bedrijuen / dat sy my vertoornen met haren roocken/ dat sy den Baal doen.

18 De Heere heeft het my gheopenbaert/ dat ick het weet/ ende wees my haer voornemen.

19 Namelijcken / dat sy my als een arm schaep ter slachtbanck voerē willen: r want ick en wiste niet / dat sy hen teghen my beraetslaecht hadden/ [ende ghesept:] s Laet ons t den boom met zijnen vruchten verderuen / ende hem wt den lande der leuendighen wt roeyen / dat zijns naems nemmermeer ghedacht en worde.

r Esaie.35.7

s Jere.18.18

t And. hem de spijse met houte verderuen.

u 2.Par.28.9 Psal.7.10 Jere.17.10 ende 20.12 2.Tim.4.8
x Psal.10.14

20 u Doch ghy Heere Zebaoth / ghy rechtveerdige richter/ghy die nieren ende herten proeft / laet my v wrake ouer hen sien: x want ick hebbe v mijn sake beuolen.

21 Daeromme spreeckt de Heere alsa/ tegen de mannen te Anothoth/ die v na uwen leuen staen/ ende spreken: y Propheteert ons niet inden name des Heeren / wilt ghy anders niet van onsen handen steruen.

y Dat is/leert ons met prophetischer wijse/etcet. Esaie.30.10. Amos.2.12 ende 7.12.16
z Jere.28.21

22 Daeromme spreeckt de Heere Zebaoth also: Siet / ick wilse te huys soecken: hare z jonghe manschap sullen met den sweerde ghedoot worden/ ende hare sonen eñ dochteren van hongher steruen/

23 Dat daer niets vã hen ouerblijue: want ick wil ouer de mannen te Anathoth/ongeluck gaen laten dies jaers / wanneer sy te huys ghesocht worden sullen.

Dat xij.Capittel.

1 Waerom de Godloosen geluck / ende de vromen vele leets ende jammers hebben in desen leuen. 4. Jeremias seer becommert onder den zijnen/ coemt in meerder lijden te Jerusalem/ 10. beclaecht hem der herderen / die den lande alle ongeluck toerichten/ 14. ende vercondicht der Joden vyanden/hare verstooringhe/ 15. met aenbiedinghe dannoch Godtlijcker genade ende hulpe/ soo sy haer der ware religie / met den volcke Gods aennemen.

1 HEere/wanneer ic alschoon met v rechtẽ woude/so behieldet ghy doch recht: dannoch moet ick vanden rechte met v spreken: a Waeromme gaet het doch den Godloosen so wel/ ende de verachters hebben alle dinck de volheyt?

a Job.21.7 Psal.73.2 Habac.1.5.13

2 Ghy plantse dat sy wortelen crijghen/eñ wassen/eñ brenghen vrucht: ghy laetse vele van v roemen/ende en tuchtichtse niet.

3 My daerenteghen Heere kent ghy/ ende siet my/eñ proeft mijn herte voor v: b doch ghy laetse vrij gaen als schapen/dat sy gheslachtet worden/ende c spaertse/dat sy ghewoorcht worden.

b 2.Pet.2.12
c In Heb. heyliget/of bereydetse.
d Jere.14.3
e Of/ oueral/ alomme
f Lieue Jeremia/vreest ghy v te Anathoth wat wilt ghy dan te Jerusalem noch doẽ/ daer de hooueerdighe Tyrannen teghen v zijn sullen: vreest v niet also/etc.

4 Hoe langhe sal doch het lant so jammerlijcken staen / d ende het gras op den velde e allenthaluen verdorrẽ/om der inwooners boosheyt wille: dat beyde vee ende voghelen/daer niet meer en zijn? want sy spreken: Ja hy weet vele / hoe het met ons gaen sal.

5 Wanneer v die f moede maken / die te voete gaen/hoe wil het v dan gaẽ/wanneer ghy met den ruyteren loopen sult? ende soo ghy indẽ lande daer het vrede is/ sekerheyt soeckt / wat wil het dan met v worden / by der hooueerdigher Jordane?

6 Want oock uwe broeders / ende uws vaders huys verachten v/ eñ schreyen ze hooge ouer v: g daeromme vertrouwet ghy hen niet/ wanneer sy alschoon vriendelijckẽ met v spreken.

g Jere.9.4 Mich.7.5

7 Daeromme hebbe ick mijn huys verlatẽ moeten/eñ mijn erue vermijden/eñ mijn lieue ziele in der vyanden handen ghegheuen.

8 h Mijn erue is my gheworden als een leeuwe inden woude / eñ brullet tegen my/ daeromme ben ick hem i gram gheworden.

h Esa.19.25
i Of/hatisch vyandisch.

9 Mijn erue is als de sprinckelige voghel/ om welcken hen de voghelen vergaderen: wel op / ende versamelt v alle veltdieren/ coemt ende verslindet.

10 k Herders/ende dier vele/ hebben mijnen l wijnberch verdoruen / ende mijnen acker vertreden: sy hebbẽ mijnen schoonen acker tot woestijne gemaeckt/sy hebben hem eensaem ende ledich ghemaeckt.

k Esaie.3.13 ende 56.10
l Esaie.5.1 Psal.80.14

11 Ick sie alreede/hoe iammerlijcken dat hy verwoestet is/Ja het gantsche lant is woeste/doch het en wil nimãt ter herten nemẽ.

12 Want de verstoorders comen daer henẽ/ ouer alle berghen der woestijne / ende het verslindende sweert des Heeren/van eenen eynde des lants tot den anderen/ende geen vleesch en sal vrede hebben.

13 Sy saeyen tarwe / doch distelen sullen sy maeyen / ende wat sy ghewinnen / dat en coemt hen niet te nutte: sy sullen harer incominghe niet vrolijck worden / voor den grimmighen toorne des Heeren.

14 So spreeckt de Heere / teghen alle mijne boose nabuerẽ/die het erfdeel aentasten/dat ick mijnen volcke Jsrael wt gedeylt hebbe: Siet / ick wilse wt haren lande wtrucken/ eñ het huys Juda/ wt harẽ middel rucken.

15 m Ende wanneer ickse nv wtgeruct hebbe/wil ic my wederomme ouer haer ontfermen/n ende wil eenen yegelijcken tot zijnen erfdeel/ende in zijn lant weder brenghen.

m Deu.4.[illegible] ende 30.1 Esaie.54.[illegible]
n Esra.1.3 Deut.10.[illegible]
o Jere.4.[illegible] ende 5.2

16 o Eñ het sal geschieden/so sy van mijnen volcke leeren sullen/dat sy sweeren by mijnen name: Soo warachtich als de Heere leeft: als sy [te voren] mijnen volcke geleert hebben sweeren by Baal/so sullen sy onder mijnen volcke ghebouwet worden.

17 p So sy daerenteghen niet hooren en willen / so wil ick sodanich volck wtrucken eñ ombrenghen/spreeckt de Heere.

p Mat.[illegible]

Dat xiij. Capittel.

1. De Heere vertoont den Jeremia / met een sichtbaerlijck teecken /zijns volcx straffe/ 12. laet de Ouerheyt/Priesters/ Propheten/ met tsamen den gantschen volcke waerschouwen / dat sy der seluer met boete voorcomen/ 23. ende so gantsch verstocket blijuen/dat sy se oock ghewisse ende op der grousaemste verwachten.

Lijnen gordel.

1 SO spreeckt de Heere tot my: gaet henen/ende coopt v eenen lijnen gordel/ ende gordt uwe lendenen daer mede/ ende en maeckt het niet nat.

2 Ende ick cochte een gordel/ nae den beuele des Heeren/ ende gordede het om mijne lendenen.

3 Doe gheschiede des Heeren woordt ten anderen male tot my/ende sprack:

4 Neemt het gordel dat ghy ghecocht / eñ om uwe lenden gegordet hebt/ende maeckt v op/ende gaet henen aen den Phrath/ende versteeckt het aldaer in een steenrotze.

5 Ick ghinck henen ende verstack het aenden Phrath / als my de Heere ghebooden hadde.

6 Na langhe tijdt nu / sprack de Heere tot my: Maeckt v op/ende gaet henen aenden Phrath/eñ haelt dat gordel weder / dat ick v hiet aldaer versteken.

7 Ick ginck henen aenden Phrath / ende groef het op / ende nam het gordel van dier stede / daer ick het henen versteken hadde: ende siet/het gordel was verdoruen/dat het niets meer en dochte.

8 Doe gheschiede des Heeren woordt tot my/ende sprack:

9 So spreeckt de Heere: Euen also wil ick oock verderuen de groote hooueerdicheyt Juda ende Jerusalems.

a Jere.[illegible] ende 11.8 ende 18.1[illegible] ende 19.1[illegible]

10 Dat boose volck / a dat mijne woorden niet hoo-

niet hooren en wil: maer gaen henen / nae goetduncken haers herten/ende volgen anderen goden/dat sy deselue dienen/ eñ aenbidden:sy sullen worden als dat gordel/dat niets meer en deucht.

11 Want ghelijck als een man het gordel om zijnen lenden bindt / alsoo hebbe ick spreect de Heere/het gantsche huys Israels/ ende het gantsche huys Juda om my ghegordet / d dat sy mijn volck zijn soude/ c tot eenen name/lof/ ende eere: doch sy en willen niet hooren.

12 So segghet hen nu dit woort: So spreect de Heere deGodt Israels:Alle flesschen sullen met wijne ghevult worden/ soo sullen sy tot v segghen: Wie weet dat niet/ dat men de flesschen met wijne vullen sal?

13 So spreeckt tot hen:So spreeckt deHeere: Siet/ ic wil alle die in desen lande woonen/ de Coninghen/die op den stoel Dauids sitten/de Priesters/ende Propheten/ende alle inwooners te Jerusalem / vullen / dat sy droncken worden sullen.

14 Ende wil eenen met den anderen/de vader met tsamen den kinderen verstropen/ spreeckt de Heere: eñ en wil noch verschoonen / noch ouersien / noch barmhertich zijn ouer haren verderuen.

15 So hoort nu/eñ mercket op/ eñ en d trotzet niet:want deHeere heeft het ghesproken.

16 e Gheeft den Heere uwen Godt de eere/ eer dan het duyster worde/ende eer hen uwe voeten aen den f donckeren bergen stooten: dat ghylieden des lichte verwachtet/ soo hy het doch gantsch duyster ende doncker maken sal.

17 Wilt ghylieden daerenteghen sulcx niet hooren/so moet mijn ziele doch heymelijckẽ weenen ouer sulcker hooueerdije:g mijn ooghen moeten met tranen vlieten / dat des Heeren cudde ghevanghen wort.

18 Segget denConinck ende derConinginnen/settet v liedẽ hier onder:want de croone der heerlijchept/ is van uwen hoofde geuallen.

19 De steden teghent Suyden zijn toegheloten / eñ daer en is niemant diese op doe: het gantsche Juda is reyn wech ghevoert.

20 Heft uwe oogen op/ende siet/hoe sy van Noorden daer henen comen: waer is nu de cudde / die v beuolen was / uwe heerlijcke cudde?

21 Wat wilt ghy seggen/wanneer hy v soo thuys soecken sal? want ghy hebtse so ghewennet tegen v/dat sy Vorsten eñ Hoofden zijn willen: h wat geldet/v sal angst aencomen/als eener vrouwen in kints nooden?

22 Ende wanneer ghy in uwer herten seggen wilt: Waerom i geschiet my doch sulcx? k om der veelheyt wille uwer misdaet zijn v uwe soomen ontdeckt / ende uwe beenen [met ghewelt] gheblootet.

23 Can oock een l Moorman zijne huyt veranderen/ oft een Luyppaert zijne vlecken? so connet ghylieden oock wat goets doen/ dewijle ghy des booses ghewennet zijt?

24 Daerom wil ickse verstropen als stoppelen / die door den wint wt der woestijne verwaeyt worden.

25 Dat sal uwen loon zijn/ ende v deel/ dat ick v toegemeten hebbe / spreeckt de Heere/ daeromme/dat ghy mijner vergheten hebt/ ende verlaet v op leughenen.

26 l So wil ick uwe soomen hooch ontdecken teghen v/datmen uwe schamelheyt wel sien moet.

27 Want ick hebbe ghesien v ouerspel/ uwe m gheylheyt/ uwe onbeschaemde hoererije/ Ja uwe grouwelen/beyde op berghen ende op ackeren:wee v Jerusalem/wanneer wilt ghy doch ymmermeer ghereynicht worden.

l Ozee.2.9 Ezech.16.37 Nahu.3.5

m Dat is/ der telheydt/ lackheydt.

Dat xiiij. Capittel.

1. Diere tijt schictGodt om des volcr sonden wille. 7. Jeremias/ so hy om genade biddet/ 10. ende hem zijn ghebedt vanden Heere gheweygert wert/ 13. wendet voor ter verschooninghe des volcr/de valsche Propheẽ/ 15. De Heere vaert euenwel voort / dreyeht beyde / Propheten ende volck diese hooren/ sweert ende honger/ 17. ende heet dies een ghewisse woort prediken. 19. Het volck claecht zijns jammers. 20. Jeremias bidt wederom om ghenade/ ende houdt den Heere zijn verbondt voor.

1 Dit is het woordt dat deHeere tot Jeremia seyde/van der dieren tijt.

2 Juda leyt a jammerlijcken / hare poorten staen ellendich:het staet claechlijcken op den lande /ende te Jerusalem is een groote b dwaesheyt.

a Jere.12.4

b Anders/ geschrey.

3 c De groote schicken de cleyne na water/ doch wanneer sy ten bornputte comen / soo en vinden sy gheen water / ende brenghen hare vaten ledich weder : sy gaen treurich ende bedroeft henen / ende bewinden hare hoofden.

c Amos.4.7

4 d Daeromme dat de aerde van malcanderen scheurt / dewijle het niet en regent op de aerde : de ackerlieden gaen treurich henen/ ende bewinden hare hoofden.

d Jere.13.3

5 Want oock de honden / die op den velde baren / verlaten de jonghen / dewijle gheen gras wasset.

6 e Het wiltwerck staet op den berghen/eñ snappet nae der locht/ als de Draken/ende versmachtet/dewijle geen cruyt en wasset.

e Anders/ De woudtezels staen/etc.

7 Och Heere/onse misdadẽ hebbent ja verdient:maer helpt doch om ws naems wille: want onse ongehoorsaemheyt is groot daer wy teghen v mede ghesondicht hebben.

Jeremie gebedt.

8 f Ghy zijt de troost Israels / ende haren noodthelper: Waeromme stellet ghy v/ als waert ghy een g gast inden lande / ende als een vreemt man die slechs ouer nacht daerinne blijft?

f Esaie.49.3 Jere.16.19 ende 17.17

g Dat is/ ghy stellet v/ gelijc als een gast/ vreemde man/ ofte eẽ die verzaecht is: want ghy neẽt v onser nz aen/ eñ en bewijst uwe macht nz ons te helpen.

9 Waeromme stellet ghy v als een heldt die verzaecht is/ende als een Reuse/die niet helpen en can? ghy zijt ymmers onder ons Heere / ende wy heeten nae uwen name:en verlaet ons niet.

10 Soo spreeckt de Heere van desen volcke: Sy loopen geerne h henen ende weder/ende en blijuen niet gheerne te huys : daeromme en wil harer de Heere niet : maer hy denckt nu aen hare misdaet/ende wil hare sonde te huys soecken.

h Of / herwaerts eñ derwaerts.

11 Eñ deHeere sprack tot my: i Ghy en sult niet voor dit volck om ghenade bidden.

i Jer.7.15

12 k Want wanneer sy alschoon vasten/soo en wil ick doch haer smeecken niet hooren: ende wanneer sy alschoon brantoffer ende spijsoffer brenghen / soo en behaghen sy my doch niet/ maer ick wilse met den sweerde/ honger ende pestilentie te niete maken.

k Esaie.1.11 Jere.6.20 ende 7.20

l Jere. 5.11 ende 23.16 ende 27.9 ende 29.8

13 l Doe sprack ick: Och Heere Heere/ siet/ de Propheten seggen hen: Ghy en sult geen sweert sien/ en gheen diere tijt by v hebben: maer ick wil v goeden vrede geuen aen deser plaetse.

14 En de Heere sprack tot my: De Propheten propheteren valsch in mijnen name: m ick en hebse niet gesonden/ en hen niets beuolen/ en niets met hen gesproken: sy predicken v valsche gesichten/ n duydinghen/ afgoderije/ ende haers herten bedriegherije.

m Jere 23.22 ende 27.15 ende 29.6
n And. geraetsels.

15 Daeromme spreeckt de Heere/ van den Propheten/ die in mijnen name propheteren/ so ickse doch niet ghesonden en hebbe: ende sy dannoch predicken/ daer en sal geen sweert/ noch diere tijt in dit lant comen: o suicke Propheten sullen sterven door het sweert ende hongher.

o Sach. 13.2

16 En het volck dat sy Propheteren/ sullen van den sweerde en honger/ op de straten te Jerusalem hier ende daer liggen/ p datse niemant begrauen en sal/ alsoo oock hare wyuen/ sonen ende dochteren/ en wil hare boosheyt ouer haer schudden.

p Jere. 16.4

17 Ende ghy sult dit woort tot hen seggen: q mijne ooghen vlieten met tranen dach ende nacht/ ende en houden niet op: want de jonckvrouwe de dochter mijns volcks/ is grouwelijcken gheplaecht/ ende jammerlijcken gheslaghen.

q Tren. 1.16 ende 2.18 ende 3.46 Jere. 13.17

18 Gae ick henen wt op het velt/ siet/ so liggen daer verslagene met den sweerde: come ick in de stadt/ so ligghen daer van honger versmachtede: want oock de Propheten/ daertoe oock de Priesters/ moeten in een landt trecken/ dat sy niet en kennen.

19 Hebt ghy dan Juda verworpen? ofte heeft uwe ziele een walghinghe aen Zion? waeromme hebt ghy ons dan also geslagē/ dat ons niemant helpen en can? r wy hoepten het soude vrede wordē/ so en coemt daer niet goets: wy hoepten/ wy soudē heel worden/ doch siet/ so is daer meer schadens.

r Jere. 8.15

Jeremie gebedt.

20 Heere/ wy bekennen onse Godloose wesen/ ende onser vaderen misdaet: s want wy hebben teghen v ghesondicht.

s Bar. 2.12

21 Doch om ws naems wille/ en laet ons niet gheschendet worden: t laet den throon uwer heerlijckheyt niet bespottet worden: ghedenckt doch/ ende en laet v verbont met ons niet op houden.

t Esa. 49.12

22 u Daer en is doch ymmers onder der Heydenen afgoden niemant/ die regen connen gheuen/ soo en can den Hemel oock niet regenen: ghy zijt doch ymmers de Heere onse Godt/ op dien wy hopen: want ghy cont sulcx alles doen.

u Jere. 5.24

Dat xv. Capittel.

1. Hoe qualijck den Heere behaecht afgoderije ende onboetueerdicheyt/ wijst hy hier aen met ernstiger ongenade ende menigerley plaghen. 10 Jeremiam mistroostich ouer zijn volck/ wort ghetroostet. 15. bidt den Heere om vercortinge der straffe/ 19. ende wort teghen alle zijns Ampts vaerlijckheden ghesterckt.

Moses. Samuel.

1 Ende de Heere sprack tot my: a Ende wanneer oock Mose ende Samuel voor my stonden/ so en hebbe ick doch geen herte tot desen volcke: dryftse van my wech/ ende laetse henen varen.

a Jere. 7.15 ende 11.14 ende 14.11

Met vierderley plaghen dreycht Godt.

2 Ende wanneer sy segghen: Waer sullen wy henen? so spreeckt tot hen: Soo spreeckt de Heere: b Wien de doot treffet/ dien treffe sy: Wien het sweert treffet/ dien treffe het: wien de honger treffet/ dien treffe hy: wien de ghevanckenisse treffet/ dien treffe sy.

b Ezech. 5.12

3 Want ick wilse te huys soecken met vierderley plaghen/ spreeckt de Heere: c met den sweerde/ dat sy verworcht worden: met honden/ diese sleppen sullen: d met den voghelen des Hemels/ ende met den gedierten op aerden/ dat sy verslonden ende te niete worden sullen.

4 En ick wilse in allen Coninckrijcken op aerden/ herwaerts ende derwaerts drijuen laten/ e om Manasse willen/ des soons Jehiskia/ des Coninex Juda/ dies haluen dat hy te Jerusalem begaen heeft.

c Jere. 16.4
d Psal. 79.2 Deut. 28.26
e Manasse. 2. Re. 21. 2. Par. 33

5 Wie wil hem dan uwer erbarmen Jerusalem? wie sal dan medelydinge met v hebben? wie sal dan henen gaen/ ende v vrede verwerven?

6 Ghy hebt my verlaten/ spreect de Heere/ en zijt van my afgevallē: daeromme hebbe ick mijn hant tegen v wtgestrect/ dat ick v verderuē wil: ic bē des ontfermens moede.

7 Ick wilse met de worpschoeffel ten lande henen wt worpen/ ende wil mijn volck dat hem van zijnen wesen niet bekeeren en wil/ tot enckel weesen maken/ ende omme brenghen.

8 My sullen meer wedulwen onder hen worden/ dan des zants aen der zee is: ic wil ouer de moeder der jongen manschap/ comen laten feenen openbaerlijcken verderuer/ g ende de stadt daermede gantsch in corten ende onuersiens ouervallen laten.

f Hebr. middaghs
g 1. Thes. 5.3 Prouer. 6.15

9 Dat die/ die seuen kinderen heeft/ sal ellendich zijn/ en van herten suchten: h want haer Sonne sal by hooghen daghe onder gaen/ dat i beyde haren roem ende vreucht een eynde hebben sal: ende de ouergeblevene wil ick int sweert gheuen voor haren vyanden/ spreeckt de Heere.

h Amos 8.9
i And. sy sal schanden ende smaetheyt hebben sal.

10 k Och mijn moeder/ dat ghy my gebaert hebt/ tegen welcken een yegelijck twistet en kijuet inden gantschen lande: ick en hebbe doch noch op woecker geleent/ noch ghenomen: noch vloeckt my een yeghelijck.

k Jer. 20.14

11 De Heere sprack: Welaen/ ick wil uwer sommige ouerbehouden/ dien het sal weder wel gaen/ en l wil v lieden te hulpe comen inder noot ende angst/ onder den vyanden.

12 Meynt ghy niet/ dat daer ergens m een ijser zy/ welcker conne het ijser ende metael van Noorden n verslaen?

13 o Ick wil dannoch te voren uwe goet en schatten in de p grabbelinghe gheuen/ dat ghylieden daer niets voor crijghen en sult: q ende dat om uwer aller sonden wille/ die ghy in alle uwe lantpalen begaen hebt.

14 r En wil v tot uwē vyanden brengen/ in een lant dat ghy niet en kent: s want het vyer is in mijnē toorne ouer v aengegaen.

15 Och Heere/ ghy weet het/ ghedenckt aen ons/ ende neemt v onser aen/ ende wreeckt ons aen onse veruolgers: neemt ons op/ en vertreckt uwen toorne niet ouer haer: Want ghy weet het/ dat wy om uwent wille ghehoonet worden.

16 t Onder dies onthout ons uwe woort/ wanneer wy het crijghen: u ende dat selue v woordt/ is onses herten vreuchde ende troost:

t Ezech. 3.1 Apoc. 10.9
u Psalm. 130.116 Sapi. 16.

troost: want wy zijn ia na uwen name genoemt/ Heere Godt x Zebaoth.

17 Wy y en ghesellen ons niet tot den bespotters/ noch en verheughen ons niet met hen: maer blijuen alleene voor uwer handt/ want ghy toornet seer met ons.

18 z Waeromme duert doch onse smerte so langhe/ ende onse wonden zijn soo gantsch boos/ datse niemant heelen en can? ghy zijt ons ghewozden / als een fonteyne die niet meer springhen en wil.

19 Daeromme spreeckt de Heere also : a So ghy u tot my hout/ so wil ick my tot u houden/ ende sult mijn prediker blijuen: b ende ist dat ghy de vromen leert hen * affsonderen van boosen lieden/ so sult ghy mijn leeraer zijn : ende eer ghy soudet tot hen vallen/ so moeten sy eer tot u vallen.

20 d Want ick hebbe u teghen dit volck ter vasten metalen muere ghemaeckt: e oft sy teghen u strijden/ soo en sullen sy doch niets aen u hebben: want ick ben by u/ dat ick u helpe/ ende u f verlosse/ spreeckt de Heere.

21 g Ende wil u oock verlossen wt der hant der boosen / ende verlossen wt der hant der tyrannen.

Dat xvj. Capittel.

1. De Heere waerschout den Propheet / dat hy met den volcke geen gemeynschap hebbe/ 16. maer hen de oorsake alle haers quaets/ (met tsamen der Babylonischer geuanckenisse/ 14. daer hyse dan noch na lange straffe van wil verlossen) aenwijse / hare afgoderye ende schadelijcke verachtinghe Godts/ 19. Aent eynde is een prophetye vanden Heydenen.

1 ENde des Heeren woort geschiede tot my ende sprack:

2 Ghy en sult gheen wijf nemen/ ende noch sonen noch dochteren genereren aen deser plaetse.

3 Want soo spreeckt de Heere van den sonen ende dochteren die aen dese plaetse gebozen wozden / daer toe van haren moederen diese baren / ende van haren vaderen diese genereren in desen lande:

4 Sy sullen a aen cranckheden steruen/ b ende noch beweent noch begrauen wozdẽ/ maer sullen tot drecke wozden op den lande: daer toe door het sweert ende hongher ommecomen/ c ende haer lichamen sullen der voghelen des Hemels/ ende der gedierten op der aerden spijse zijn.

5 Want so spreeckt de Heere: Ghy en sult niet ten treurhuyse gaen / ende en sult oock nergens henen gaen/ leet te dragẽ/ noch medelijdinge ouer haer hebbẽ: want ick hebbe mijnen vrede van desen volcke wech genomen spreeckt de Heere / met tsamen mijner ghenade ende barmhertichept:

6 Dat beyde groot eñ cleyn/ sullen in desen lande steruẽ/ eñ niet begrauẽ noch beweent wozden / eñ niemant en sal hem ouer haer d verslijten/ noch zijn hayr wtplucken.

7 Ende men sal oock niets onder haer e wt deylen ouer der clage/ haer te troosten ouer den lijcke/ ende hen oock niet wt dẽ troostbeker te drincken gheuen/ ouer Vader ende Moeder.

8 f Daerom en sult ghy in gheen drinckhuys gaen / by hen te sitten / noch te eten/ noch te drincken.

9 Want soo spreeckt de Heere g Zebaoth/ de Godt Israels: h Siet / ick wil aen deser plaetsen wech nemen voor uwen ooghen/ ende by uwen leuẽ/ de i stemme der vreuchden ende hertenlust / de stemme des bruydegoms ende der bruyt.

10 Eñ wanneer ghy sulckes alle desen volcke ghesept hebt/ ende sy tot u spreken sullen: k waeromme spreeckt de Heere ouer ons alle dit groot ongeluck? welcke is de misdaet ende sonde / daer wy teghen den Heere onsen Godt mede ghesondicht hebben?

11 So sult ghy hen segghen : l Daeromme dat uwe Vaders my verlaten / spreeckt de Heere/ ende anderen goden ghevolcht / den seluen ghedient/ ende haer aengebeden/ my daerenteghen verlaten/ ende mijn Wet niet ghehouden hebben.

12 m Ende ghylieden noch erger doet / dan uwe vaderen: want siet/ een yeghelijck leeft nae zijns boosen herte goetduncken/ op dat hy niet en hoore.

13 Daeromme wil ick u lieden wt desen lande stooten/ in een landt / daer noch ghy/ noch uwe vaderen van en weten / aldaer sult ghy andere goden dienen dach ende nacht/ aldaer en wil ick u lieden gheen ghenade bewijsen.

14 n Daeromme/ siet/ de tijt coemt/ spreect de Heere/ datmẽ niet meer seggẽ en sal: So warachtich als de Heere leeft/ die de kinderen Israels wt Egyptenlande ghelept heeft.

15 Maer/ so warachtich als de Heere leeft/ die de kinderen Israels gelept heeft wt den lande des Noorden / ende wt allen landen daer hyse henen verstooten hadde: want ick wilse weder brenghen in het landt / dat ick haren Vaderen ghegheuen hebbe.

16 Siet/ ick wil vele o visschers wtsenden/ spreeckt de Heere/ die sullense visschen: ende daer na wil ick vele iagers wtsendẽ/ die sullense vangen/ op allen bergen/ ende op allen cleynen bergen/ ende in allen p steenreten.

17 q Want mijne ooghen sien op alle hare weghen / dat sy hen voor my niet verhelen connen / ende hare misdaet is voor mijnen ooghen onuerborghen.

18 Doch te vozen wil ick hare misdaet ende sonde dobbel betalen / daeromme dat sy mijn landt met den r lijcken harer afgoderye/ verontreyniget/ ende mijn erue met haren grouwelen vol ghemaeckt hebben.

19 s Heere/ ghy zijt mijn stercte ende cracht/ ende mijne toeulucht inder noot: de Heydenen sullen tot u comen van der wercelt eynde/ ende segghen: Onse vaders hebben valsche ende t nietighe goden ghehadt/ die niet helpen en connen.

20 Hoe can een mensche goden maken/ die niet goden en zijn?

21 Daeromme siet/ nu wil ickse leeren/ ende hen mijne hant eñ gewelt cont doen/ dat sy gewaer wozden sullen/ Ick heete de Heere.

Dat xvij. Capittel.

1. Hardt drijuen der afgoderye/ wort met harden ongheluck ghestraft. 5. Op menschen verlaten/ brengt vloeck. 7. Op God verlaten/ seghen. 9. De Heere / dien niet verborghen en is/ gheeft eenen yeghelijcken nae zijnen doen/ 11. ende en laet der onrechtueerdigen goet niet gelucken. 13. Jeremias biddet om hulpe / teghen die / die hem beledighen/ 19. ende wort ghesonden de heylighe des Sabbaths te prediken.

h Jerem. 7.33 ende 25.10 Ezech. 16.13 i Apoc. 18.22
k Jerem. 5.19
l Deut. 4.25
m Jere. 7.23 25.
n Jerem. 23.7
o Matt. 4.19 Mat. 1.17 Ezech. 47.9
p Anders/ speloncke der rotzen.
q 2. Par. 16.9 Psal. 33.13 Job. 28.25 Spr. 23.27 Prou. 15.3
r Dat is/ dat sy vele kinderen offerden/ ende den afgod Moloch verbranden.
s Jerem. 14.8 ende 17.17
t Of/ ydele/

D*E sonde Juda is met a yserẽ * griffiẽ/ 1 eñ met scherpe diamenten geschreuẽ/ eñ in de tafelen haers herten gegra- nen/ ende op de hoornen aenden altaren:

Dat hare kinderen gedencken sullen/der 2 seluen altaren ende b haghen/ by den groe- nen boomen/op de hooghe berghen.

Doch/ick wil uwe hoochtẽ/beyde op ber- 3 gẽ eñ veldẽ/ met tsamẽ uwer haue eñ alle c uwe schattẽ/inde d ‡ grabbelinge geuẽ/om der sondẽ wille/in alle uwe lantpalẽ begaẽ.

Ende ghy sult wt uwer erue verstooten 4 worden/dat ick v ghegheuen hebbe : e ende wil v tot knechten uwer vyanden maken/ in eenen lande dat ghy niet en kent : want ghylieden hebbet een vier mijns toorens aengesteken/ dat eewichlijck bernen sal.

So spreeckt de Heere: f Veruloeckt is de 5 man/ g die hem op menschen verlaet /ende hout vleesch voor zijnen arm / ende met zij- ner herten van den Heere wijcket.

Die sal zijn als de heyde inder woestijne/ 6 * ende en sal niet sien den toecoemstighen troost/ maer sal blijuen in h dorren/ in der Woestijne / in eenen onuruchtbaren lande/ daer niemant en woont.

i Gheseghent daerentegen is de man die 7 hem op den Heere verlaet / ende de Heere k zijn toeuersicht is.

l Die is als eenen boom aent water ge- 8 plantet/ende aen der beke gewortelt: want wanneer alreede eẽ hitte coemt/ so en vreest hy hem doch niet/maer zijne bladerẽ blijuẽ groen/ende en sorget niet wanneer een dor- re iaer coemt / maer hy brengt sonder op- houden vruchten.

Een trotzich ende vertzaecht dinck is 9 het m herte : wie cant wtgronden?

n Ick de Heere can het herte wtgronden/10 ende de nieren proeuen/ o ende gheue eenen yeghelijcken nae zijnen doen/nae de vruch- ten zijner wercken.

Want gelijck als een p vogel/die hem op 11 eyeren settet/ eñ en broetse niet wt: q also is de gene / die onrecht goet vergadert: want hy moet daer van/wanneer hy het aent al- lerweynichsten meynt/ ende moet doch ten laetsten spot daer toe hebben.

Doch de stede onses heylichdoms / na- 12 melijcken/den troon der godlijcker eere/is alle tijt vaste ghebleuen.

Want Heere/ x ghy zijt de hope Israels: 13 ſ alle die v verlaten/moeten te schandẽ wor- den/eñ de t afuallige moeten inde aerde ge- schreuen worden : u want sy verlaten den Heere/de adere des leuendighen waters.

Heelt ghy my Heere/ soo worde ick heel: 14 helpt ghy my/so is my geholpen: want ghy zijt mijnen roem.

Siet/sy spreken tot my: waer is dan des 15 Heeren woort? Lieue/laet het her gaen.

x Doch/ick en ben daeromme van v niet 16 genlodẽ/mijn y herder/so en hebbe ick oock menschẽ z dach niet begeert/ dat weet ghy: wat ick gepredict hebbe/dat is recht voor v.

Weest ghy my slechts niet verschricke- 17 lijck/ a mijn toeuersicht inder noot.

18 Laetse te schanden worden / die my ver- uolghen/ende niet my : laet den dach des ongeluck ouer haer gaen/ eñ slaetse te mor- sel twe euoudich.

19 So spreeckt de Heere tot my: b gaet henẽ/ daer ende treedt onder de poorte des volck/ daer door de Coningen Juda wt ende in gaen/ ende onder alle poorten te Jerusalem.

20 Ende spreeckt tot hen: Hoort des Heeren woort/ghy Coningen Juda/ ende gantsch Juda/ende alle inwoonders te Jerusalem/ die te deser poorten ingaen.

21 So spreeckt de Heere: Hoedet v lieden/eñ en draecht geenen last aenden Sabbathda- ghe/ door de poorte henen in te Jerusalem.

22 Ende en voert geenen last aenden Sab- bathdage/ wt uwẽ huysen/ eñ en doet gee- nen arbeyt: maer heyliget dẽ Sabbathdach/ c als ick uwen vaderen gheboden hebbe.

23 Doch sy en hooren niet / ende en neygen hare ooren niet herwaerts / maer blijuen halstarrich / op dat sy my ia niet en horen/ noch hen onderrichten en laten.

24 So ghylieden my hoorẽ sullet/ spreect de Heere/dat ghy gheenen last en draecht des Sabbathdaechs/door dese stadt poortẽ in/ maer den seluen heylighet/ dat ghy geenen arbeyt aen den seuen daghe en doet.

25 So sullen oock door dese stadtpoorte wt ende in gaen/ Coningen ende Vorsten(die op den stoel Dauids sitten) ende rijden eñ varen/beyde op wagenen ende peerden/sy/ ende hare Vorsten/ met tsamen allen die in Juda ende te Jerusalem woonen/ende dese stadt sal eewichlijck bewoont worden:

26 Ende daer sullen comen wt de Steden Juda / ende die rontomme Jerusalem he- nen liggen/ende wt den lande Ben Jamin/ wt den leechten/ende vanden gheberchten/ ende van Suyden/die daer brenghen brant- offer / offer / spijsoffer / ende wieroock ten huyse des Heeren.

27 So ghy my daerentegen niet hooren en sult/dat ghy den Sabbatdach heyliget/ende geenen last en draecht/door de poorte te Je- rusalem in/aenden Sabbathdage/so wil ick een vier onder hare poorten aensteken / dat de huysen te Jerusalem verteeren/ende niet wtgheblusschet worden en sal.

Dat xviij. Capittel.

1. Jeremias van Godt in eens potbackers huys gheschicket/ leert exempelwijse/ hoe Godt de selue so sy hen bekeeren/weder te rechte brengen mage/11. Het volck/so het hier wt van Godes straffe ende zijner boete berichtet wordt / en neemt hem dies alleene niet aen/13. staet oock van zijnen sonden niet af/18. maer soeckt oock daerenbouen zijnen ghetrouwen prediker allesins te beledighen/ 19. Jeremias voert een heftich ghebedt tegghen zijne zijne verachters ombrenghen/ ende weder- partijders.

1 D*It is het woort dat van den Heere geschiede tot Jeremia / ende sprack:

2 Maeckt v op / ende gaet henen af in des potbackers huys/aldaer wil ick v mijne woorden hooren laten.

3 Ende ick ginck henen af in des potbac- kers huys : ende siet / hy arbeyde iuyst op der a schijuen.

4 Ende de pot dien hy wt den leem maec- te/misuiel hem onder de handen: doe maec- te hy wederomme eenen anderen pot / als het hem behaechde.

Doe

a Job. 19.24
* Dat is, hare afgoderye drij- uen sy seere eñ stichtẽse vaste/ dat sy blijuen sal by den na- comelingen: ge- lijck als by ons de missen.
b And. bosschẽ.
c Jerem.15.13 ende 20.5
d Of/ rabbuse.
‡ And. te plon- deren.
e Jere.25.9
f Esaie 30.1 ende 31.1 Psalm 49.7 Prou.28.26
g Psal.118.8. ende 146.3
* Job 20.17
h Dat is/ Hy sal onghelue- kich ende on- salich blijuen.
i. Psal.2.12 ende 118.8
k of/toeuerlaet
l Psalm.1.3 ende 124.1
m Dat is/wan neert hem qua- lijck gaet/ soo is daer enckel vertzagẽ/ wan neert hem wel gaet/ so en can het niemandt dwingen/noch houdẽ in zijnẽ moetwille : en hoort geẽ straf- fe/ etc. weet hẽ wt te draepen eñ te smucken/ ooc tegẽ Gods woort: doch het en helpt niet. Op duytsch seggen wy/het is eẽ vertwijf- felt boos dinck om een herte/ het en can noch het boose noch het goede ver- draghen.
n 1. Sa.16.7 Psalm 7.10 Jerem. 11.20
o Rom.2.6 Apoc.2.23 Psalm 18.4 ende 62.1 Job.34.11 Jere.25.14
p And. velthoẽ
q Prou.11.28 Luce 12.19
r Psal.115.9
ſ Esaie 1.28
t Prou.3.30
u Jerem.2.13 Ezech 36.25 Psalm 36.9 Joan.4.10
x And. Eñ ick en hebbe my niet angstelijc- ken genoodert/dat ick herder ware na v/ so hebbe etc.
y Psa.23.1 Esaie 40.11. Joan.10.11
z Dat is/roem by den menschen/ die doch ellendich ende niets zijn/in haren roemen/leuen ende dagen. 1.Cor.4.3. ende 16.10
a Jerem.14.7.

b Jerem.14.5 ende 26.2.
c Exod.20.8
a Of/ het w...

5 Doe gheschiede des Heeren woozt tot my ende spzack:

6 b Can ick oock niet also met v lieden ommegaen / ghy vanden huyse Israels/als dese potbacker/spzeeckt de Heere? Siet/als de leem in des potbackers hant / alsoo zyt ghy vanden huyse Israels in mijner hant.

7 c Gantsch haest spzeke ick tegen een volck ende Coninckrijcke / dat ick het wtroeyen/ verbzeken/ ende verderuen wille.

8 So het hem daerentegē bekeert van zijner boosheyt/daer ick teghen spzeke / so sal my oock berouwen het ongheluck dat ick hem dachte te doen.

9 d Ende gantsch haest spzeke ick van eenen volcke ende Coninckrijcke / dat ick het bouwen ende planten wille.

10 So het daerentegen quaet doet vooz mijnen ooghen/dat het mijner stemme niet en hoozt/so sal my oock berouwen dat goede dat ick hen toeghesegt hadde te doen.

11 So spzeeckt nv tot dien in Juda/ ende tot den burgheren te Jerusalem: So spzeeckt de Heere: e Siet/ick bereyde v lieden een ongeluck toe / ende hebbe ghedachten teghen v lieden : daeromme keere hem een yeghelijck van zijnen boosen wesen / ende betert uwe wesen ende doen.

12 Doch sy spzeken: f Daer en woozt niet wt: g wy willen na onse ghedachten wandelen/ ende een yeghelijck doen / na het goetduncken zijns boosen herten.

13 Daeromme spzeeckt de Heere : Vzaecht doch onder den Heydenen daer na: wie heeft opt des ghelijcken ghehoozt? h dat de Joncvrouwe Israel soo gantsch grouwelijcke dinghen doet?

14 De sneeu blijft doch langher op de steenen inden velde/ wanneert van Libanon af sneeut/ende het reghenwater en verloopt so in cozten niet/

15 Als mijn volck mijner vergheet: Sy roocken den goden/ ende richten ergheruisse aen op haren weghen / altoos meer ende meer/ ende gaen op i ongheebaende straten.

16 k Op dat haer lant ter woestijne woozde / hen ter eewiger schande: dat/ wie daer vooz by gaet / hem verwondere / ende den cop schudde.

17 Want ick wilse vooz eenen Oostenwint verstroyen vooz haren vyanden: ick wil hen den rugghe / ende niet het aensicht wijsen/ wanneer sy verderuen.

18 Doch sy spzeken: l Coemt / ende laet ons teghen Jeremiam raetslaghen : m want de Priesters en connen niet dwalen in de Wet: ende de wijsen en connen niet feylen in raden: ende de Propheten en connen niet onrecht leeren: coemt herwaerts/ laet ons hem met der tonghen dootslaen / ende niets gheuen op alle zijne reden.

19 n Heere/ hebbet achtinghe op my / ende hoozt de stemme mijns wederpartijders.

20 o Isset recht/ datmē goet met quadē vergelde? want sy hebben mijner ziele eenē cuyl gegrauen: gedenckt doch/ hoe ick vooz v gestaen hebbe / dat ick haer ten besten spzack/ ende uwe grimmicheyt van hen wendede.

21 p Soo straffet nv hare kinderen met hongher/ende laetse in het sweert vallen/dat haren wijuen ende weduwen sonder kinderen zijn/ ende hare mannen dootgheslaghen/ ende de ionghe q manschap / inden strijde vooz het sweert verwozcht wozden.

22 Dat een gheschzey wt haren huysen ghehoozt wozde/ ghelijck ghy r plotzlijck hebbet crijchsvolck ouer haer comen laten : s want sy hebben eenen cuyl gegrauen / my te vanghen/ende mijne voeten stricken ghelept.

23 Ende dewijle ghy Heere weet alle hare aenslaghen teghen my / dat sy my dooden willē: t so en vergeeft hen hare misdaet niet/ ende en laet hare sonde vooz v niet wtghedelcht wozden : laetse vooz v u gheslozter wozden/ eñ handelt met hen na uwē toozne.

Margin notes (left page): b Esaie.45.9 Jere.19.11 Sapie.15.7 Rom.9.20 · c Jere.1.10 Ezech.18.21 ende 33.14 Jere.15.7 · d 1.Sam.15 · e Jere.25.5 ende 35.15 ende 36.3 Jona.3.8 1.Reg.17.13 · f Of/ het laten wy. · g Jere.7.24 ende 11.8 ende 13.21 · h Ozee.5.15 · i Of/ Sy dienen vreemden goden/ welc haren vaderen onbekent ende een ongewoonlijc dinck gheweest is: gelijck als eenen ongebaeuden weech. · l Jere.19.8 ende 49.17 ende 50.13 · l Jere.11.19 · m Dat heet/ sy hebben Godt dit ampt ghegheuen als de onderrechten: De leeringhe/ de wet en can niet vergaen. Jeremie gheboden. · n Jere.10.23 ende 14.7 · o Psal.7.13 · p Thre.3.63 Jere.11.22

Margin notes (right page): q Of/ gesellen/ · r Of/ subijtelijc/ onuersiēs · s Jere.11.18 21 Psalm.7.18 ende.35.7 ende.140.6 ende.141.9 ende.142.4 · t Dat is/ laet v haer doen niet behagen/ ende en helpt hen niet. · u And. nedergheslaghen

Dat xix. Capittel.

1. De Prophete woozdt henen ghesch icket/ de grousame verstoozinge Topheth eñ Jerusalems wt te vercondighen. 10. ende de selue met sichtbaerlijcker vertooginghe den volcke in te beelden: daeromme dat sy halstarrich / God verlaten/ ende zijn woozt niet hoozen en willen.

1 So spzeeckt de Heere: Gaet henen/ ende coopt v een aerden cruycke vanden potbacker/ met tsamen sommige vanden oudtsten des volcx/ende vooz den oudtsten der Priesteren:

2 Eñ gaet henen wt inden Dale BenHinnom/ die vooz de Tichelpoozte leyt/ende predickt aldaer de woozden die ick v segghe.

3 Ende spzeeckt: Hoozt des Heeren woozt/ ghy Conninghen Juda/ eñ burghers te Jerusalem/ so spzeeckt de Heere Zebaoth/ de God Israels: a Siet/ick wil sulck een ongheluck ouer dese stede gaen laten / dat wie het hooren sal/ hem de oozen clincken sullen.

4 Daeromme dat sy my verlaten/ ende dese stede eenen vzeemden gode ghegheuen hebben / ende anderen goden daer inne ghe roocket hebben/ die noch sy/ noch hare vaderen / noch de Conninghen Juda ghekent en hebben/ende hebben dese stede vol onschuldich bloets ghemaeckt.

5 b Want sy hebben den Baal hoochten ghebouwet / hare kinderen te verbzanden/ den Baal tot bzantofferen/ welckes ick hen noch gheboden / noch daer van ghespzoken en hebbe/ daer toe in mijn herte noyt ghecomen en is.

6 Daeromme siet / c de tijdt sal comen/ spzeeckt de Heere / datmen dese stede / niet meer Topheth noch het dal Benhinnom/ maer Wozchdal heeten sal.

7 Want ick wil den d Godsdienst Juda/ ende Jerusalem / van deser plaetse verstooren/ende wilse dooz het sweert vallen laten/ vooz haren vyanden/ onder de hant der ghenen die na haren leuen staen: e ende wil hare lichamen den voghelen des Hemels/ende den dieren op aerden/ te verslinden gheuen.

8 f Ende wil dese stadt woest maken/ ende ten spotte: g dat alle die daer vooz by gaen/ hen sullen verwonderen / ouer alle hare plaghen/ende haer bespotten.

9 Ick wilse laten harer sonen ende dochteren vleesch eten / ende een sal des anderen vleesch eten inder noot ende angst/ daermede hen hare vyanden ende de ghene die nae haren leuen staen/ bedzenghen sullen.

10 Ende ghy sult de cruycke verbzeken/ vooz den mannen die met v ghegaen zijn.

11 Ende spzeeckt tot hen: so spzeeckt de Heere Zebaoth: h Euen alsmen een potbackers

dat

Margin notes: BenHinnoms Dal. · a 2.Re.21.12 Jere.6.19 · b Deu.12.30.31 ende 18.9 Psal.106.6.37 Ezech.20.31 Jere.7.30 2.Re.21.6 Jere.7.31 · c Jere.7.32 · d Of/ Heb. den raet. De Propheten heeten gemeynlijck de afgoderye oft valsche Godsdienst/ vergeefs eñ ydel dinck: als Chzistus Mat.15. Item der godloosen raet oft leere/ Psalm.1. Item/ leugen e/ valsche bedziegherye. welckes wy het meeste deel afgoderye verduytscht hebben/ Luther. · e Deu.28.26 Jere.15.3 ende 16.4 Psalm.79.2 · f 1.Reg.9.7 Jere.16.16 ende 49.17 ende.50.13 · g Leui.26.29 2.Reg.2.29 · h Jere.18.6

i Jere.7.32

dat verbreeckt/ dat het niet en can weder gantsch worden/ soo wil ick dit volck eñ dese stadt oock verbrekē: i ende sullen daer toe in Topheth begrauen worden / dewijle daer anders geen ruymt zijn en sal te begrauen.

12 So wil ick met deser plaetse / spreeckt der Heere / eñ haren inwoonders om gaen/ dat dese stadt worden sal ghelijck als Topheth.

13 Daer toe sullen de huysen te Jerusalem/ ende de huysen der Conninghen Juda / euen so onreyne wordē/ als de stede Topheth: Ja alle huysen/ daer sy op de daken gheroocket hebben/ allen heyre des Hemels / ende anderen goden dranckoffer gheoffert hebben.

14 Ende doe Jeremia weder van Topheth quam/ daer hem de Heere henen ghesonden hadde/ te propheteren / tradt hy inden voorhof aen den huyse des Heeren / ende sprack tot allen den volcke:

15 So spreeckt de Heere Zebaoth / de Godt Israels: Siet/ ick wil ouer dese stadt/ ende ouer alle steden alle dat ongheluck comen laten/ dat ick teghen haer ghesproken hebbe: k daeromme/ dat sy l halstarrich zijn/ ende mijne woorden niet hooren en willen.

k Jere.7.24 ende 11.8 ende 18.12
l. Of/ hartneckich.

Dat xx. Capittel.

1. Jeremias gheslagen ende ghevangen/ voorseyt den Pashur wat hem ende den gantschen Juda overcomen soude/ 7. becommert hem hoochlijck over zijn vaerlijck ampt/ 11. ende hoe wel hy hem des Heeren/ (13. dien hy oock danck seyt) troostet/ 14. wort noch wederom met swaerder versoeckinghe aenghevochten.

1 DOe nv Pashur een sone Jmmer a des Priesters / die ten Ouersten inden huyse des Heeren gesettet was/ Jeremiam hoorde sulcke woorden propheteren.

2 b Sloech hy den Prophete Jeremiam/ ende wierp hem c int ghewelfte / onder der bouenster poorte Ben Jamin / welcke aen den huyse des Heeren is.

3 Ende doe het morghen wert/ toogh Pashur Jeremiam weder wt den ghewelfte: doe sprack Jeremia tot hem : De Heere en heet v niet d Pashur/ maer Magur omme ende omme.

4 Want so spreeckt de Heere: Siet/ ick wil v met tsamen alle uwen vrienden in de vreese geuen/ eñ sullen vallen door het sweert harer vyanden/ dat sult ghy met uwen oogen sien: ende wil het gantsche Juda/ in de hant des Coninckx te Babel ouergheuen/ die salse wech voeren na Babel/ ende met den sweerde dooden.

5 e Oock wil ick alle goederen deser stadt/ met tsamen alle harē arbeyt/ ende alle cleynodien/ ende alle schatten der Conninghen Juda/ in harer vyandē hant geuen/ dat sy de seluen roouen/ nemen/ eñ na Babel brengē.

6 Ende ghy Pashur sult met alle uwe huysghenoten ghevanghen gaen / ende te Babel comen/ aldaer sult ghy steruen / ende begrauen worden/ met tsamen alle uwe vrienden/ welcke ghy leughenen predickt.

7 Heere/ ghy hebt my f ouerredet / ende ick hebbe my ouerreden laten : ghy zijt my te sterck gheweest/ ende hebt gewonnen: g doch ick ben daer ouer te spotte ghewordeu dagelijcx/ ende alleman belachet my.

8 Want sint dat ick ghesproken/ geroepen/ ende ghepredickt hebbe vander plaghe ende verstooringe/ is my des Heeren woort/ h ten hoone ende spotte gheworden daghelijcx.

a Anders/ de Priester.
b 1.Re.22.24 Jerem.32.2 ende 33.1 Acto.23.2 Joan.18.22
c And. inden stock.
d Pashur coēt van pas/ dat heet breedt/ ende Hur/ wijdt/ Magur / heet vreese/ so keert nv Jeremias diē zijnē naem omme/ als sou de hy segghen: Ghy en sult niet so groot / breet eñ wijdt henen gaē/ als uwen name luydt/ maer vreese eñ verschrickinge sal om ende rontomme v henen zijn/ dz het enghe ende smal ghenoech om v sy.
e 2.Re.20.17 Jere.15.13 ende 17.5
f Dat is / dat ick sulck predicampt/ hebbe aēgenomē/ ende en hebbe niet gheweten dat de lieden so boos warē/ ende het prediken so vele ende groote vare hadde.
g Tre.3.14 Psal.44.14 ende 79.4
h Of/ ter versmadinghe

9 Doe dachte ick: Wel aen/ ick en wil zijns niet meer ghedencken/ ende in zijnen name niet meer prediken: doch het wert in mijnen herten/ als een bernende vyer in mijne beenderen / dat ick het niet lijden en conde/ ende ware schier vergaen.

10 i Want ick hoore / hoe my vele schelden/ ende my allenthaluen / verschricken: Huy/ verclaecht hem: wy willen hem verclaghen (spreken alle mijne vrienden ende ghesellen) oft wy hem met liste vercorten/ ende aen hem comen connen/ eñ ons aen hem wrekē.

Jeremia ghebedt

11 Doch de Heere is by my/ als eē sterck helt: daeromme sullen mijne veruolghers vallen/ ende niet ghewinnen / maer sullen seer te schanden worden : Daeromme dat sy soo dwaeslicken handelen: k eewich sal de schande zijn/ die men niet vergeten en sal.

12 l Ende nv Heere Zebaoth / ghy die de rechtueerdighe proeuet/ m nieren ende herte siet/ laet my uwe wrake aē hen sien: n want ick hebbe v mijn sake beuolen.

13 Singhet den Heere/ roemt den Heere/ die des armen leuen wt den boosachtigen handen verlost.

14 o Vervloeckt zy den dach/ daer ick in gheboren ben/ den dach moet ongeseghent zijn/ daer in my mijn moeder ghebaert heeft.

15 p Vervloeckt zy de gene die mijnen vader goede bootschap brachte/ ende sprack: Ghy hebt eenen ionghen sone/ dat hy hem vrolijck maken woude.

16 De selue man moet zijn / als de steden/ q die de Heere ommegekeert/ ende hem niet gherout en heeft : ende moet des morghens hooren een gheschrey / ende des middaechs een huylen.

17 r Dat ghy my doch niet ghedoot en hebt in moeders lijue/ dat mijn moeder mijn graf gheweest / ende haer lijf eewich s swangher ghebleuen ware.

18 Waeromme ben ick doch wt moeders lijue voortghecomen / dat ick sulcken iammer ende hertenleet sien moet: ende mijne dagen met schande toebrenghen?

Dat xxi. Capittel.

1. Die te Jerusalem / so sy vanden Coninck te Babel belegt worden/ 4. wil de Heere niet helpē/ 5. maer tegen haer met wtghereckten arme/ ende Pestilentie stryden/ 7. ende Zedekiam met den zijnen/ in des Coninckx te Babel handen gheuen/ 8. Den volcke worden twee wegen voor ghelept/ eenē ten leuen/ de ander ten doode/ 11. De Ouerheyt wort in harer sekerheyt ter boete vermaent.

1 DIt is het woort/ dat vanden Heere gheschiede tot Jeremia/ a doe de Coninck Zedekia tot hem sant / Pashur den sone Malchia / ende Zephania den sone Maeseia des Priesters/ ende liet hem segghen:

2 b Vraecht doch den Heere voor ons: c Want d Nebucad Nezar de Coninck te Babel/ strijdet teghen ons : Dat de Heere doch met ons doen wil/ na alle zijnen wonderen/ op dat hy van ons aftrecke/

3 Jeremia sprack tot hen : So segghet Zedekia:

4 Dat spreeckt de Heere/ de God Israels: Siet/ ick wil de wapenen te rugge wenden/ die ghy lieden in uwen handen hebt/ daer mede ghy teghen den Coninck te Babel eñ teghen

i Psal.31.
k Jere.23.
l Jere.11. Psal.11. Sapi.3.
m Jere.17.
n Jere.11.
o Job.3. Jere.15.
p Ge.
q Job.3. ende 10.
r Of/ beurucht.
a Jere.
b 2.Re. 2.Par.
c Jere. 2.Par.
d Dese Coninck ... hier/ ende naemaels wils ... cad Nezar noemt.

tegen de Chaldeen/ die v lieden daer buyten aender mueren belegt hebben/ strydet/ ende wilse te hoope versamelẽ middẽ inder stadt.

5 Ende ick wil tegen v lieden stryden/ met wtgereckter hant/ met sterckẽ/ met grooten toorne/ grimmicheyt eñ onbarmherticheyt.

6 Ende wil de burgeren deser stadt slaen/ beyde menschen ende Vee / dat sy steruen sullen door een groote pestilentie.

7 e Ende daer na/ spreect de Heere/ wil ick Zedekia den Coninck Juda / met tsamen zijnen knechten/ ende den volcke/ dat in deser stadt van der pestilentie / sweerde ende honger ouerblijuen sal/ geuen in de handen Nebucad Nezar den Coninck te Babel: ende in de handen harer vyanden / ende in de handẽ der genen/ die hen na den leuẽ staen: dat hyse met de scherpte des sweerts also slae/ dat daer gheen verschoonen/ noch ghenade/ noch barmherticheyt/ mede en zy.

8 Ende segget desen volcke: So spreeckt de Heere: f Siet/ ick legghe v lieden voor/ den wech ten leuen/ ende den wech ten doode.

9 g Wie in deser stadt blijft/ die sal steruen moeten door het sweert/ honger ende pestilentie: wie hem daerentegen henen wtgeeft tot den Chaldeen / die v lieden belegghen/ die sal leuendich blijuen / h ende sal zyn leuen als een wt buete behouden.

10 i Want ick hebbe mijn aengesichte ouer dese stadt gerichtet/ ten ongelucke/ ende tot geene goeden/ spreeckt de Heere: sy sal den Coninck te Babel ouergheegeuen worden/ dat hyse met vyere verberne.

11 Ende hoort des Heeren woort/ van den huyse des Coninck Juda: Ghy huys Dauids/ so spreect de Heere:

12 k Houdet des morghens gherichte / ende verlosset den beroof den wt des verweldighers handt: l op dat mijne grimmicheyt niet wt en vare als een vier / ende berne also datse niemandt wtblusschen conne / om ws boosen wesens wille.

13 m Siet / spreeckt de Heere/ ick segghe v/ die ghy woonet in der leechte/ inden Rotzsteene/ ende op den effenen velde/ ende spreket: wie wil ons ouervallen / oft in onse n veste comen?

14 Ick wil v lieden te huys soecken/ spreeckt de Heere/ na der vrucht ws doens: ick wil een vier aensteken in haren woude / dat sal alle dinck rontomme henen verteeren.

Dat xxij. Capittel.

1. De Coninck met tsamen den gantschen volcke / worden vermaent ter vromicheyt des leuens/ 5. met aencondinghe ghewisser straffe van Gode/ so sy haer sulcker vermaninge niet aennemen/ 10. Den Sallum wort gepropheteert zyne geuanckenisse ende steruen/ 3. Den onrechtueerdighen ende prachtighen Joiakim/ 18. zyn schandelyck eynde/ 24. ende den Chania / zyne ende zyner kinderen eerloose ellende ende verdoruentheyt.

1 So spreeckt de Heere: gaet henen af in het huys des Coninck Juda / ende segt aldaer dit woort.

2 Ende spreeckt: Hoort des Heeren woort/ ghy Coninck Juda / ghy die op den stoel Dauids sittet/ beyde ghy eñ uwe knechten/ ende v volck die tot desen poorten ingaen.

3 So spreeckt de Heere: a Houdet recht ende gherechticheydt / ende b verlost den beroofden van des c wreuelers handt / ende en schendet niet de vreemdelinghen weesen ende weduwen / ende en doet niemanden gewelt/ d ende en vergiet geen onschuldich bloet aen deser stede.

4 Sullet ghy sulckes doen/ so sullen door de poorten deses huyses intrecken / Coninghen/ die op Dauids stoel sitten / beyde te waghen ende te peerde/ met tsamen haren knechten ende volcken.

5 Sullet ghy daerenteghen sulcx niet hooren/ e so hebbe ick by my seluen gesworen/ spreeckt de Heere / dit huys sal verstoort worden.

6 Want so spreeckt de Heere vanden huyse des Coninck Juda: Gilead ghy zijt my het hooft in Libanon/ wat ghelt het/ ick wil v ter Woestijne / ende de stede sonder inwoonders maken.

7 Want ick hebbe verderuers ouer v f bestelt/ eenen yeghelijcken met zijner wapen/ die sullen uwe wtuercoren Cederen omme houwen/ ende int vier worpen.

8 So sullen vele Heydenen voor deser stadt voorby gaen/ ende onder malcanderen segghen: g Waeromme heeft de Heere met deser grooter stadt also ghehandelt?

9 Ende men sal antwoorden: Daeromme/ dat sy het verbont des Heeren haers Gods verlaten / ende ander goden aenghebeden/ ende de selue ghedient hebben.

10 h Weent niet ouer de dooden/ ende ontstelt v lieden daer niet omme: weent daerenteghen ouer dien / die daer henen treckt: want hy en sal nemmermeer weder comen/ dat hy zijn Vaderlant sien mochte.

11 Want so spreeckt de Heere van Sallum/ den sone Josia/ des Coninck Juda/ die Coninck is in de stede zijns vaders Josia/ die van deser stede henen wtghetoghen is: Hy en sal niet weder herwaerts comen:

12 Maer moet steruen aender plaetse/ daer hy gheuanckelijck henen ghevoert is / ende en sal dit landt niet meer sien.

13 i Wee dien/ die zijn huys met sonde bouwet/ ende zyne k cameren met onrechte: die zijnen naesten om niet arbeyden laet / ende en gheeft hem zijnen loon niet.

14 Ende dencket: Wel aen / ick wil my een groot huys bouwen/ eñ wijde palleysen/ eñ laet hem vensteren daer in houwen/ eñ met Cederen beschutten/ ende root schilderen.

15 Meynt ghy/ ghy willet Coninck zijn/ dewyle ghy met Cederen l praelt? heeft v vader oock niet ghegheten ende gedroncken/ ende hielt dan noch ouer dat recht ende gerechticheyt/ ende het ginck hem wel?

16 m Hy halp den ellendigen armen te rechte/ ende het ginck hem wel: is het niet also? dat sulckes heet/ my recht bekennen/ spreect de Heere?

17 Doch uwe oogen ende uwe herte en staen niet alsoo / maer op uwer giericheyt/ n op onschuldich bloet te vergieten/ op o wreuel/ ende op neder te slooten.

18 p Daeromme spreeckt de Heere van Joiakim den Sone Josia/ den Coninck Juda: Men en sal hem niet beweenen/ och broeder/ och suster: men en sal hem niet beclaghen/ och Heere/ och edele.

19 Hy sal als een Ezel begrauen worden/ versleypt / ende henen wtghewoorpen/ voor de poorten Jerusalems.

d Jere. 7.6
e Esaie 45.23 Jere. 51.14 Hebr. 6.13
f Heb. gheheylicht.
g Deut. 29.24 1. Reg. 9.8
h 2. Re. 23.34
Sallum. 1. Par. 3.15
i Hag. 1.4
k Anders/ ghemacken.
l Anders/ ghepranghe ende hoomeerdye bedriuer.
Recht ende gherechticheyt.
m Esaie 1.16
n Esaie 59.7
o Of moetwillige onbillickheyt.
Joiakim.
p 2. Re. 23.34 ende 24.1 Jerem. 36.30

Ja dan ſo gaet henen op den Libanon/ 20
eñ ſchreyet/ eñ laet v hooren te Baſan/ende
ſchreyet van Abarim: want alle uwe lief heb
bers zijn iammerlijck onmegebracht.

Jck hebbet v te voren gheſeyt / doe het 21
noch wel om v stont: doch ghy ſpraect: Jck
en wil niet hooren: alſo hebt ghy q alle uwe
leuedaghe ghedaen / dat ghy mijner ſtem-
me niet en hoordet.

q Hebr. van uwer ieuget op.

De wint r weydet alle uwe cudden/ eñ 22
uwe lief hebbers trecken geuanckelick daer
vā: daer moet ghy doch tot ſpot eñ te ſchan-
den worden/om alle uwer booſ heyt willen.

r Anders/ dryft als een vee alle/etc.

Ghy die als nv in Libano woont/ende in 23
Cederen neſtelt: hoe ſchoone ſult ghy ſien/
wanneer v ſmerte ende ſ weedagen comen
ſullen/als eener in kints nooden.

ſ Dat is/ verdriet.

t So warachtich als ick leue/ſpreeckt de 24
Heere: Al ware Chania/de Sone Joiakim/
de Coninck Juda/een ſegelrinck aen mijner
rechterhant/ ſo woude ic v daer van ruckē.

t 2. Reg. 24. 6. 12. Jerem. 36. 31 Chania.

Ende in de handen gheuen der ghenen/ 25
die na uwen leuen ſtaen / ende voor welc-
ken ghy v vreeſt/ namelijcken/ in de handen
Nebucad Nezar des Coninck te Babel/ en-
de der Chaldeen:

Ende wil v/ ende uwe moeder/die v ge- 26
baert heeft / in een ander lant drijuen/ dat
niet uwe Vaderlant en is / ende ſullet al-
daer ſteruen:

Ende in het Landt / daer ſy van herten 27
geerne weder henen waren/ eñ ſullen ſy niet
weder comen.

Welck een ellendich/ verachtet/ende ver- 28
ſtooten man is doch Chania? een onweert
vat: och hoe is hy doch met tſamen zijnen
zade ſoo verdreuen / ende in een onbekent
lant ghewòrpen?

O Lant / lant / lant / hoort des Heeren 29
woort.

So ſpreeckt de Heere: Schrijft aen deſen 30
man voor eenen verdorven/ eenen man/dien
het zijn leef daghe niet wel en ſlaet : want
hy en ſal dat gheluck niet hebben / dat ye-
mant zijns zaets op den ſtoel Dauids ſit-
te/ende voortaen in Juda heerſche.

Dat xxiij. Capittel.

1. 9. Godt ſcheldet de valſche Propheten/ende Godtlooſen Ouerſten/ 5. Seyt toe den waren Herder ende Coninck Christum/ 33. ende dreycht zijnen ſpotters/ dien zijn woort eenen laſt is / hy wil hen eenen ghewiſſen laſt voeren laten.

Teghen de valſche Propheten/ ende godlooſe Ouerſten. Ezech. 13. 3 ende 34. 2 Zach. 10. 3

WEe v Herders / ghy die de cudde 1
mijner weyde onnmebrenghet ende
verſtroyt/ ſpreeckt de Heere.

Daeromme ſpreeckt de Heere de Godt 2
Jſraels / van den Herderen die mijn volck
weydē: Ghy hebbet mijn cudde verſtroyt/
ende verſtooten/ende niet beſocht : ſiet / ick
wil v te huys ſoecken/ om ws booſen we-
ſens wille/ ſpreeckt de Heere:

a Jere. 3. 10
b Anders/ eenich ghebreck lyden/ oft ghemindert worden.

Ende ick wil de ouergheblevene mijner 3
cudde vergaderen wt allen landen / daer
ickſe henen verſtooten hebbe / ende wilſe
weder brengen tot haren kopen / dat ſy ſul-
len waſſen/ende harer vele worden.

a Ende ick wil Herderen ouer haer ſettē/ 4
dieſe weyden ſullen/dat ſy hen niet meer en
ſullen vreeſen noch verſchricken / noch b te
huys gheſocht worden/ ſpreeckt de Heere.

Siet / de tijt coemt / ſpreeckt de Heere/ 5
c dat ick den Dauid een rechte vrucht ver-
wecken wil/ ende het ſal een Coninck zijn/
die wel regeren ſal/ ende recht/ ende gerech-
tichept op Aerden aenrichten.

c Jeſus Chriſtus woort toegheſeyt. Jere. 33. 14 Eſaie 4. 2 ende 40. 11 ende 45. 8 Ezech. 34. 11 Dan. 9. 24 Mich. 7. 20 Joan. 1. 45

6 d Te e dier ſeluer tijt/ſal Juda geholpen
worden/ende Jſrael ſeker woonen: ende dit
ſal zijnen name zijn/ datmen hem heeten ſal/
Heere f die onſe rechtueerdicheyt is.

7 g Daeromme ſiet / de tijdt ſal comen/
ſpreeckt de Heere/ datmen niet meer ſeggen
en ſal: So warachtelijck als de Heere leeft/
die de kinderen Jſraels wt Egypten lande
ghelept heeft:

8 Maer ſo warachtich als de Heere leeft/
die het zaet des huys Jſraels heeft henen
wtghelept/ende gebracht wt den lande des
Noorden / ende wt allen landen daer ickſe
henen verſtooten hadde / dat ſy in haren
lande woonen ſullen.

d Deut. 33. 28
e Anders/ deſeluen.
f 1. Cor. 1. 30
g Jere. 16. 14

Teghen de Propheten.

9 Mijn herte wil in mijnen lijue verbre-
ken/alle mijne beenderen beuen: my is als
eenen droncken manne / ende als eenen/ die
van wijne tuymelt / voor den Heere / ende
voor zijnen heylighen woorde.

10 Dat het lant ſo vol ouerſpeelders is/ dat
het lant ſo iammerlijck ſtaet/dat het ſo ver-
vloeckt is/ eñ de h lantdouwen in der woe-
ſtijne verdorren: ende haer leuen is boos/
ende haer regiment en deucht niet.

h Jere. 14. 4

11 Want beyde Propheten ende Prieſters
zijn ſchalcken / ende ick vinde oock in mij-
nen huyſe hare booſ heyt/ ſpreeckt de Heere.

12 Daeromme is haren wech als eenē glat-
ten wech in duyſteren / daer ſy op glyden
ende vallen : want ick wil ongheluck ouer
hen comen laten / het Jaer harer te huys
ſoeckinghe/ſpreeckt de Heere.

13 Tis waer / by den Propheten te Sama-
ria ſach ick dwaeſ heyt / dat ſy propheteer-
den door Baal/ ende verleyden mijn volck
Jſrael:

14 Doch by den Propheten te Jeruſalem/
ſie ick grouwel/ hoe ſy ouerſpel bedrijuen/
ende gaen met leughenen omme / i ende
ſtercken de booſachtighe/ op dat hem doch
niemant en bekeere van zijner booſ heyt: ſy
zijn alle voor my ghelijck als k Sodoma/
ende hare burghers als Gomorra.

i Jerem. 8. Ezech. 13. 22
k Gene. 19.

15 Daeromme ſpreeckt de Heere Zebaoth
vandē Propheten alſo: l Siet/ick wilſe met
alſſen ſpijſen / ende met gallen drencken:
want van den Propheten te Jeruſalem/
coemt m huychelije wt int gantſche landt.

l Jerem.
m Dat is/ valſche ... de ...

16 So ſpreeckt de Heere Zebaoth: n Hoort
niet den woorden der Propheten / die v pro-
pheteren: ſy o bedriegen v: want ſy pre-
diken haers herten ghelichte / ende niet wt
des Heeren monde.

n Jerem. 14.
o Ezech.

17 Sy ſegghen dien die my laſteren : De
Heere heeft het gheſeyt: Het ſal v wel gaen:
ende allen die na haers herten goetduncken
wandelen/ ſegghen ſy : Daer en ſal gheen
ongheluck ouer v lieden comen.

18 Want wie heeft in den raet des Heeren
gheſtaen / die zijn woort gheſien ende ghe-
hoort hebbe ? wie heeft zijn woort verno-
men ende ghehoort?

19 p Siet/ eē weder des Heerē ſal met grim-
micheyt comen/ende een verſchrickelick on-
weder/ den godlooſen op den cop vallen.

p Jere. 30. ende 25. 32

Ende

Ende des Heeren toorne en sal niet afla-20 ten/ tot dat hy doe ende wtrichte/ wat hy inden sinne heeft: Hier namaels sullet ghy het wel beuinden.

q Ick en sant de Propheten niet/noch lie-21 pen sy: ick en sprack niet tot hen/ noch pro-pheteren sy.

Want so sy by mijnen rade gebleuen/ en-22 de mijne woort mijnen volcke ghepredickt hadden/ r so hadden sy dat selue/ van haren boosen wesen/ ende van haren boosen leuen bekeeret.

s † Ben ick niet een God/ die t na by is/23 spreeckt de Heere: ende niet een God die ver-re sy?

u Meynt ghy/ dat hem yemant soo hey-24 melijcken verbergen conne/ dat ick hem niet en sie/ spreeckt de Heere? ben ick het niet/ die x Hemel eñ aerde vullet / spreeckt de Heere?

Ick hoore het wel/ dat de Propheten pre-25 diken/ ende valsch propheteren in mijnen na-me/ ende spreken: My heeft ghedroomt/ my heeft ghedroomt.

Wanneer willen doch de Propheten op-26 houden? die valsch propheteren/ ende haers herten bedriegerye propheteren/

Eñ willen/ dat mijn volck mijns naems 27 verghete/ met haren droomen/ die een den anderen prediket: ghelijck als hare vaders mijns naems vergaten/ ouer den Baal.

Een Propheet die droomen heeft / y die 28 predike droomen: z Wie daerenteghen mijn woort heeft/ die predike mijn woort recht: hoe rijmen hen stroo ende tarwe te samen? spreeckt de Heere.

Is mijn woort niet/ gelijck als een vyer/29 spreeckt de Heere/ ende als eenen hamer/ die de rotzsteenen te morsel slaet?

Daeromme siet/ ick wil aen de Prophetẽ/30 spreeckt de Heere / die mijne woorden a ste-len een den anderen.

Siet/ ick wil aen de Propheten / spreeckt31 de Heere/ die haer eyghen woort voeren/ en-de spreken: Hy heeft het ghesept.

Siet/ ick wil aen die/ die valsche droomen 32 propheteeren/ spreeckt de Heere/ ende prediken die selue/ ende verleyden mijn volck/ met ha-ren leughenen ende loosen dedinghen / b so ickse doch niet gesonden/ ende hen niets be-uolen en hebbe/ c ende sy oock desen volcke niets nutte en zijn/ spreect de Heere.

Wanneer v dit volck / oft een Propheet/33 of een Priester vraghen sal / ende segghen: Welcker is de d last des Heeren? so sult ghy tot hen segghen / wat de last zy: Ick wil v wech werpen/ spreeckt de Heere.

Ende waer een Propheet/ ofte Priester/34 oft volck sal seggen: Dat is de last des Hee-ren/ den seluen wil ick te huys soecken/ ende zijn huys daer toe.

Also sal nv een met den anderen spreken/35 ende onder malcanderen segghen: Wat ant-woordet de Heere? ende wat sept de Heere?

Eñ en noemt het niet meer: Een last des36 Heeren: want eenen yeghelijcken sal zijn ey-gen woort eenẽ last zijn/ dewijle ghy also de woorden e des leuendigen Gods/ des Hee-ren Zebaoth onses Godts/ verkeeret.

Daerom sullet ghy tot den Propheten37 also segghen: wat antwoordet de Heere? en-de wat sept de Heere?

38 Dewijle ghy daerentegen spreket/ Eenen last des Heeren: daerom spreeckt de Heere also: Nv ghy dit woort/ eenen last des Hee-ren noemt / ende ick tot v ghesonden hebbe/ ende hebbe segghen laten: Ghy en soudet niet noemen/ eenen last des Heeren:

39 Siet/ so wil ick v henen wech nemen/ eñ v met tsamen der stadt / die ick v ende uwen vaderen ghegheuen hebbe/ van mijnen aen-ghesichte wech werpen.

40 f Ende wil v eewige schande eñ eewighe versmaetheyt toeuoeghen/ die nimmermeer vergheten worden en sal. — f Jere. 20. 11

Dat xxiiij. Capittel.

1. Door vertooninge tweer vijghencoruen met vijghen / wort de Propheet bericht/ 4. vander te huyscoemste der ghevangenen te Babel/ 8. ende vanden omcomen dier / die met Zedekia te Jeru-salem ghebleuen / oft wt vreese der Chaldeen/ in andere landen ghevloden waren.

1 SJet/ de Heere wees my twee vijghen-coruen/ gesettet voor den Tempel des Heeren/ (a daer na als de Coninck te Babel Nebucad Nezar / hadde wech ghe-uoert Jechania/ den sone Joakim den Co-ninck Juda / met tsamen den Vorsten Ju-da/ b timmerlieden ende smeden van Jeru-salem/ ende na Babel ghebracht.) — Twee vijgencoruen. a 2. Re. 24. 15. b And. werckmeesteren eñ versluyters: [dat is/ die met legersluyten ende met krijchtuyghen conden.]

2 Inden eenen corue waren seer goede vij-ghen/ als de eerste rijpe vijghen zijn: inden anderen corue/ waren gantsch boose vijgen/ datmense niet etẽ en conde/ so boos warẽ sy.

3 Eñ de Heere sprack tot my: Jeremia/ wat siet ghy? Ick sprack: Vijgen/ c de goede vij-gen zijn seer goet/ eñ de boose zijn seer boos/ datmense niet eten en can/ so boos zijn sy. — c Jere. 29. 17. Ozee 9. 10

4 Doe gheschiede des Heeren woort tot my/ ende sprack:

5 So spreeckt de Heere de Godt Israels: Ghelijck als dese vijghen goet zijn/ also wil ick my ghenadichlijcken aennemen/ der ge-vanghenen wt Juda/ die ick hebbe wt deser stede laten trecken/ in der Chaldeen lant.

6 Ende wilse ghenadichlijcken aensien/ en-de wilse weder in dit lant brenghen / ende wilse bouwen/ ende niet af breken: ick wilse planten/ ende niet wtplucken.

7 d Ende wil hen een herte gheuen / dat sy my kennen sullen/ dat ick de Heere zy/ e ende sy sullen mijn volc zijn/ so wil ick haer God zijn: Want sy sullen haer van gantscher her-ten tot my bekeeren. — d Deu. 29. 4. Jere. 31. 33 ende 32. 39. e Jere. 13. 11 ende 31. 1. 33 ende 32. 38

8 f Doch/ ghelijck als de boose vijghen so boos zijn/ datmense niet eten en can/ spreect de Heere: also wil ick henen wech geuen Ze-dekia den Coninck Juda/ met tsamen zijnen Vorsten / ende wat ouergheblenen is te Je-rusalem/ ende ouerblijuende is in desen lan-de/ ende die in Egypten lande woonen: — f Jere. 29. 17. Ozee 9. 10

9 Ick wil hen ongeluck toeuoeghen/ g ende in gheenen Coninckrijcke op aerden blijuen laten/ dat sy sullen te schanden worden / ten spreeckwoorde/ ter fabulen/ ende ten vloecke aen allen plaetsen/ daer ickse henen verstoo-ten sal. — g Jere. 29. 18

10 Ende wil h sweert/ hongher ende pesti-lencie onder haer schicken/ tot dat sy omco-men vanden lande / dat ick hen ende haren vaderen ghegheuen hebbe. — h Jerem. 27. 8 ende 42. 17 Ezech. 6. 11 Spr. 40. 19. 4. Esdr. 15. 49 ende 16. 20

Dat xxv. Capittel.

1. Jeremias voorsept zijnen volcke / de tseuen-tich iarighe ghevanckenisse/ om der verachtinghe

willt Godts woort / 32. den Babploniers ende allen Heydenen een ghewisse omcomen/ (34. daer omme hyse oock tot ernstelijcke treuren vermaent) omme harer misdaet wille.

DIt is het wort / dat tot Jeremia ghe- 1 schiede/ ouer dat gantsche volc Juda/ inden vierden Jare Joakim des soons Josia/des Coninckx Juda / (welcker is het eerste iaer Nebucad Nezar / des Co- ninckx te Babel).

Welcker oock de Propheet Jeremia/sey- 2 de tot den gantschen volcke Juda / ende tot allen burgeren te Jerusalem/ ende sprack:

a Jere. 1. 2. 3

a Des Heeren woort is tot my gheschiet/ 3 vanden derthienden iare Josia des soons Amon / des Coninckx Juda / tot op desen dach toe: Ende ick hebbe v nv drie ende twintich iaer lanck b met vlijte ghepredickt: doch ghy en hebt nopt hooren willen.

b In Hebr. staet vroech.

c 2. Par. 36.15 Jere. 29.15 ende 35. 15 en 44.4.16

c So heeft de Heere oock tot v ghesonden 4 alle zijne knechten de Propheten / d gantsch vlijtighen: doch ghy en hebt nopt hooren willen/noch uwe ooren toeneyghen/dat ghy ghehooret haddet/

d Of/ vroech:

e Jer. 18.11 ende. 35.15 2. Reg. 19. 13 Ezech. 18. 30 Jone. 3.8

Doe hy sprack: e Bekeeret v/een yegelijck 5 van zijnen boosen weghe / ende van uwen boosen wesen: so sullet ghy inden lande/dat de Heere v ende uwen vaderen ghegheuen heeft/altoos ende eewichlijck blijuen.

Volghet niet nae anderen goden/ dat ghy 6 hen dienet/ ende haer aenbiddet: op dat ghy my niet en vertoornet / door uwer handen werck/ende ick v ongeluck toenoegen moet.

Doch ghy en woudet my niet hooren/ 7 spreeckt de Heere: op dat ghy my ia wel ver- toorndet/ door uwer handen wercken / tot uwen eyghen ongheluck.

Daeromme so spreeckt de Heere Zeba- 8 oth: f Dewijle ghy dan mijne woorden niet hooren en willet.

f Jere. 1. 14

Siet /so wil ick wtschicken ende comen 9 laten/ alle volcken tegent Noorden/spreeckt de Heere: Oock g mijnen knecht Nebucad- Nezar/ den Coninck te Babel / ende wilse brenghen ouer dit lant / ende ouer de ghene die daer inne woonen / ende ouer alle het volck dat rontomme henen leyt: ende wilse verbannen ende verstooren / ende ten spotte ende eewigher woestijne maken.

g Esaie. 10. 5 Jere. 27.6 ende 43.10

h Ende wil daer wt nemen allen vrolijc- 10 ken ghesanck/ i de stemme des bruydegoms ende der bruyt/de stemme der meulders/en- de het licht der lanteernen.

h Jere. 7.33 ende 16.9 i Apo. 18.22

Dat dit gantsche lant woest/en verstoort 11 ligghen sal: ende dese volcken sullen den Co- ninck te Babel dienen/ tseuentich iaer.

k Wanneer nv de tseuentich iaren omme 12 zijn / soo wil ick den Coninck te Babel te huys soecken: ende alle dit volck/spreeckt de Heere/om harer misdaet wille: daer toe het lant der Chaldeen/ende wil het tot eener ee- wigher woestijne maken.

Tseuentich iaer de ghe- uanckenisse. k 2. pa. 36.22 Esra. 1.1 Jere. 29.10 Dan. 9.2 ende 8. 1 Sach. 1.12

Also wil ick ouer dit lant brenghen alle 13 mijne woorden/die ick tegen haer gesproken hebbe: namelijcken/alles wat in desen boec- ke gheschreuen staet / dat Jeremia ghepro- pheteert heeft ouer alle volcken.

Ende sullen oock dienen/hoe wel sy groo- 14 te volcken ende Coninghen zijn: l alsoo wil ick hen vergheldén na haren verdiensten/ ende nae den wercken harer handen.

l Job. 34.12 Jere. 7.10 ende 32.19 Rom. 2.6 Jere. 9.24

15 Want also spreeckt de Heere de God Is- raels tot my: m Neemt desen beker wijns vol toorns van mijner hant/ ende schencket daer wt allen volcken/ tot dien ick v sende.

m Esai. 51.17 Psalm. 60.5 ende 75.9

16 Dat sy drincken/tuymelen/ende vol woz- den/ voor den sweerde/ dat ick onder haer schicken wil.

17 Ende ick nam den beker vander hant des Heeren/ende schanck allen volcken/ tot dien my de Heere sandt.

18 Namelijcken/Jerusalem/den steden Ju- da/ haren Coninghen ende Vorsten / dat sy woeste ende verstoort ligghen/ ende een spot ende vloeck zijn sullen/ gelijck het van heden sdaechs staet.

19 Oock Pharaoni den Coninck in Egyp- ten/met tsamen zijnen knechten/zijnen Vor- sten ende zijnen gantschen volcke.

20 Allen n landen teghent Westen/allen Co- ninghen inden lande o Vz : allen Coningen in der Palestijner lant / met tsamen Asca- lon/Gasa/Akaron/ ende den ouergheblene- nen te Asdod.

n And. gemengde volcke malcanderen o Gen. ... Job. 1.1

21 Dien van Edom / dien van Moab / de kinderen Ammon:

22 Allen Coninghen te Tyro / allen Conin- ghen te Zidon / den Coninghen inden Ey- landen op ghene zijde des zees.

23 Dien van Dedan/dien van Thema/dien van Bos / en allen Vorsten in dien p plaet- sen.

24 Allen Coninghen in Arabia/ q allen Co- ninghen teghent Westen / r die inder woe- stijne woonen.

25 Allen Coninghen in Simri/allen Conin- ghen in Elam/allen Coninghen in Meden.

26 Allen Coninghen teghent Noorden/bey- de na ende verre/een met den anderen: ende allen Coningen op Aerden/ die op den aert- bodem zijn : Ende de Coninck s Sesach/ sal nae desen drincken.

27 Ende spreeckt tot hen: so spreeckt de Hee- re Zebaoth/de Godt Israels: Drincket dat ghy droncken wordet/ spouwet ende neder- vallet/ende niet opstaen en connet voor den sweerde/ dat ick onder v schicken wil.

28 Ende so sy den beker van uwer hant niet en willen nemen /ende drincken/soo spreeckt tot hen: Also spreeckt de Heere Zebaoth: nv sullet ghy drincken.

29 t Want siet inder stadt die nae mijnen name ghenoemt is /begin ick te plagen/ende soudet ghy onghestraffet blijuen? Ghy en sullet niet ongestraffet blijuen: want ick roe- pe dat sweert/ ouer alle die op aerden woo- nen/spreeckt de Heere Zebaoth.

t Jere. ... ende 49.12 Ezech. 9.6 1. Pet. 4.17

30 Ende ghy sult hen alle dese woorden pro- pheteren/ende spreeckt tot hen : u De Heere sal brullen wt der hoochte / ende zijn donde- ren hooren laten wt zijner heyliger woonin- ghe: hy sal brullen ouer zijne x stallen: hy sal een y liet singhen / als de wijntreders/ouer alle inwooners des landts.

u Joel. 3.16 Amos 1.2

31 Welckers ghelupt clincken sal/ tot aen der werelt eynde : de Heere heeft te richten met den Heydenen : ende wil met allen vleesche gherichte houden : de godloosen sal hy den sweerde ouergeuen/spreeckt de Heere.

32 So spreeckt de Heere Zebaoth : z Siet/ daer sal eene plaghe comen vanden eenen volcke tot den anderen / ende een groot weder

z Jere. 23.19 ende 30.23

weder ſal verweckt worden vander zijden des landts.

33 So ſullen de verſlaghene des Heeren/ ter ſelver tijdt ligghen/ vanden eenen eynde der aerden/ tot aen het ander eynde toe: die en ſullen niet beweenet/ noch wech ghenomen/ noch begraven worden: maer moeten op dē velde ligghen/ ende tot meſſe worden.

34 Huylet nu ghy Heydenen/ ende ſchreyet: wentelt v inder aſſchen / ghy geweldighen over de cudde: want de tijt is gecomen/ dat ghy gheſlachtet ende verſtropt worden/ eñ vervallen moetet/ als een coſtelijck vat.

ᵃ Pſal.142.5.

35 a Ende de herderen en ſullen niet vlieden connen/ ende de gheweldighen over de cudde en ſullen niet ontcomen connen.

36 Daer ſullen de b herderen ſchreyen/ ende de gheweldighen over de cudde/ ſullen huylen/ dat de Heere haer weyde alſoo verwoeſtet heeft.

b Dat is / de Vorſten ende Heeren: hare Volck zijn hare heerſchappyen / die de Tyrannus te Babel verwoeſtē ſal.

37 Eñ hare landouwen/ die ſo wel ſtonden/ verdorven zijn/ vanden grimmighen toorne des Heeren.

38 Hy heeft zijne hutten verlaten / als een jonck leeuwe/ ende haer landt is alſoo verwoeſt vanden toorne des Tyrannen / ende van zijnen grimmighen toorne.

Dat xxvi. Capittel.

1. Jeremia, ſoo hy het volck ter boete vermaent/ 7. wort door beſchickinghe der Papen eñ valſchen Propheten/ gevangen/ ende voor het gherichte ghebracht. 12. Doet zijne verantwoordinghe / hy en hebbe niet dan Godts woort ghepredikt/ 16. ende wort na ernſtelijcken inſien gedaen/) door redelijckheydt der Vorſten / oudtſten/ ende Ahikam/ vry los ghegheven.

1 In aenbeginne des Coninckrijcx Jojakim: des ſoons Joſia / des Coninckx Juda / gheſchiede dit woort vanden Heere/ ende ſprack:

2 Soo ſpreeckt de Heere: a Treedt in den voorhof aen den huyſe des Heeren / eñ predickt allen ſteden Juda/ die daer henen ingaen / aen te bidden inden huyſe des Heeren/ alle woorden / die ick v bevolen hebbe/ hen te ſegghen/ b eñ en doet daer niets van.

ᵃ Jere.7.2 ende 17.19

ᵇ Deu.4.2 ende 12.32 Pro.30.6

3 Of ſy miſſchien hooren wouden / eñ hen bekeeren / een yeghelijck van zijnen booſen weſen: op dat my oock berouwen mochte/ het quaet / dat ick hen dencke te doen / om haers booſen weſens wille.

4 Ende ſpreeckt tot hen: Soo ſpreeckt de Heere: Sullet ghy my niet luyſterē/ dat ghy in mijner Wet wandelet/ die ick v voorgeleyt hebbe:

5 Dat ghy hoort de woordē mijner knechten der Propheten / die ick c doorgaens tot v geſonden hebbe/ ende ghy doch niet hooren en woudet:

ᶜ Of/ allewege vroech.

6 Soo wil ick het met deſen huyſe maken/ d als met Silo/ ende deſe ſtadt / allen Heydenen op aerden ten vloecke maken.

ᵈ 1.Reg.4.11 Jere.7.12. 14.

7 Doe nu de Prieſters/ Propheten/ eñ alle het volck/ Jeremiam hoorden/ dat hy ſulcke woorden ſprack inden huyſe des Heeren:

8 Ende als Jeremia nu wtgeſproken hadde/ alles wat hem de Heere bevolen hadde/ allen volcke te ſegghen / e grepen hem de Prieſters / Propheten / ende het gantſche volck/ ende ſpraken: Ghy moet ſterven.

ᵉ Jere.10.2 ende 27.12 ende 38.16

9 Waerom derft ghy f propheteren inden name des Heeren / ende segghen: Het ſal deſen huyſe gaen als Silo: ende deſe ſtadt ſal ſo woeſte worden / dat daer niemandt meer inne en woone? Ende het gantſche volck vergaderde hem in dē huyſe des Heeren/ teghen Jeremiam.

ᶠ Of/ Propheteerer wijſe vercondighen.

10 Doe ſulcks de Vorſten Juda hoorden/ gingen ſy wt des Coninckx huyſe/ henen op in het huys des Heeren / ende ſetteden hen voor de g nieuwe poorte des Heeren.

ᵍ 2.Re.15.35 Jere.36.10

11 Ende de Prieſters ende Propheten ſpraken voor den Vorſten ende allen volcke: Deſe is des doots ſchuldich: want hy heeft gepropheteert tegen deſe ſtadt/ als ghy met uwen ooren ghehoort hebbet.

12 Doch Jeremia ſprack tot allen Vorſten/ ende tot allen volcke: De Heere heeft my herwaerts geſonden/ dat ick ſulcx alles/ dat ghy gehoort hebbet / ſoude propheteren teghen dit huys/ ende teghen deſe ſtadt.

13 h So betert nu uwe weſen ende handel/ eñ hoort de ſtemme des Heeren uws Gods: ſo ſal den Heere oock berouwen het quaet/ dat hy teghen v gheſproken heeft.

ʰ Jere.7.5 Eſai.1.16

14 Siet/ ic ben in uwen handē/ ghy meucht het met my maken/ hoe het v recht eñ goet duncket.

15 Doch ſullet ghy weten: ſoo ghy my doodet/ i ſoo ſullet ghy onſchuldich bloet laden op v ſelfs / op deſe ſtadt / ende hare inwooners: want waerlijcken / de Heere heeft my tot v geſondē/ dat ick ſulcx alles/ voor uwen ooren ſpreken ſoude.

ⁱ Matt.23.35

16 Doe ſpraken de Vorſten/ eñ het gantſche volck/ tot den Prieſteren ende Propheten: Deſe en is des doots niet ſchuldich : want hy heeft tot ons gheſproken / inden name des Heeren onſes Godts.

17 Ende ſommige der Oudtſten inden lande ſtonden op/ eñ ſpraken tot dē gantſchen hoope des volcx:

18 Ter tijt Hiſkia des Coninckx Juda/ was een Propheet k Micha van Mareſa/ ende ſprack tot den gantſchen volcke Juda: So ſpreeckt de Heere Zebaoth : l Zion ſal als een acker gheploeghet worden / ende Jeruſalem eenen ſteenhoope worden / ende de berch des huys [des Heeren/] ten wilden woude.

Micha.

ᵏ Mich.1.1

ˡ Mich.3.12 Jere.9.11

19 Noch en liet hem Hiſkia de Coninc Juda / ende het gantſche Juda daerom niet dooden.

20 Ja ſy vreeſden veel meer den Heere/ ende baden voor den Heere: doe berouwede oock den Heere het quaet/ dat hy teghen haer geſproken hadde: daeromme doen wy ſeer qualijck teghen onſe zielen.

21 Soo was daer oock een/ die inden name des Heeren propheteerde / Vria de ſone Semaia/ van Kiriath Jearim/ de ſelve propheteerde tegen deſe ſtadt/ ende tegen dit lant/ ghelijck als Jeremia.

Vria.

22 m Doe nu de Coninck Joiakim/ eñ alle gheweldigen/ ende de Vorſten/ zijne woorden hoorden/ woude hem de Coninck dooden laten: n ende Vria vernam dat/ vreeſde/ ende vloot/ ende tooch in Egypten/

ᵐ 1.Regum. 12.26

ⁿ 1.Reg.19.3 Mat.2.14

23 Doch de Coninck Joiakim ſchickte lieden in Egypten / El Nathan den ſone Achbor/ ende andere met hem.

24 Die voerden hem wt Egypten / ende

brachten hem tot den Coninck Joiakim: die liet hem met den sweerde dooden/ende liet zijn lichaem onder den gemeynen volcke begraven.

Ahikam.

25 Also was de hant Ahikam des soons Saphan met Jeremia/ dat hy den volcke niet in de handē en quam/dat sy hem doodedē.

Dat xxvij. Capittel.

1. Jeremia schicket wt bevele des Heeren jock tot den Heydenschen Coningen/die rontom Juda henen ligghen. 6. Laetse daer mede vermanen/sy sullen hen den Coninck te Babel ondergeven/ 9. ende den valschen bedriegers/die hen sulcx afradē willen/niet hooren. 12. Op ghelijckerwijse vermaent hy oock Sedekia den Coninck Juda/met tsamen zijnen volcke/ 16. ende wijset zijner Propheten leughenachtighe propheteringhe aen.

Jeremias maket een houten Jock wt Godes bevel.

1 In aenbeginne des Conincrijcx Joiakim/des soons Josia/des Coninc Juda/gheschiede dit woort vanden Heere tot Jeremia/ende sprack:

2 So spreeckt de Heere tot my: Maect v a een jock/ ende hanghet aen uwen hals.

a And. vanden ende riemē/ en hangtse/etc.

3 En schicket tot den Coninck in Edom/ tot den Coninck in Moab/tot den Coninc der kinderen Ammon / tot den Coninck te Tyro / ende tot den Coninck te Zidon / by den boden die tot Zedekia den Coninc Juda/te Jerusalem ghecomen zijn.

4 Ende beveelt hen/dat sy harē heeren segghen: Soo spreeckt de Heere Sebaoth / de Godt Israels:

5 b Ick hebbe de aerde ghemaeckt/ ende de menschen/ ende het vee/die op aerden zijn/ door mijne groote cracht ende wtghestreckeden arm/ende ghevese wien ick wil.

b Gen.1.26. Psal.146.7 Acto.14.14

6 c Nu dan hebbe ick alle dese landen ghegeven/ in de hant d mijnes knechts Nebucad Nezar des Coninc te Babel: ende hebbe hem oock de wilde dieren op den velde ghegheven/dat sy hem dienen sullen.

c Spr.10.8 Judic.11.24 Jere.32.3 Dani.4.14 d Jere.25.9

7 e Ende alle volcken sullen hem / ende zijnen sone/ende zijns soons sone dienen / tot dat de tijt zijnes lants oock come: want vele volcken ende groote Coningē sullen hem dienen.

e Jere.21.9 ende 38.2 ende 42.12

8 Welck volck nu/ende Conincrijcke/den Coninck te Babel / Nebucad Nezar niet dienen en wil/ ende wie zijnen hals niet en sal onder het jock des Coninc te Babel geven/ sodanich volck wil ic te huys soecken/ f met den sweerde/hongher/ ende pestilentie/spreeckt de Heere/tot dat ickse door zijne hant ommebrenghe.

f Jere.24.10. ende 42.17 Ezech.6.11 Spr.40.19

9 g Daerom hooret uwen Prophetē/Propheteerders/Droombedieders/ h Dachuerkiesers/ende Toovenaers niet/die v seggen: Ghy en sullet den Coninck te Babel niet dienen.

g Jere.23.16 ende 29.8 h And. dachkeurders/

10 Want sy propheteren v valschelijck : op dat sy v verre wt uwen lande brenghen/ende ick v wtstoote/ende ghy ommecomet.

11 Want welck volck zijnen hals onder het jock des Coninc te Babel gheeft/ende dienet hem / dat wil ick in zijnen lande laten/ dat het dat selue bouwe en bewoone/spreect de Heere.

12 i Ende ick seyde sulckes alle tot Zedekia den Coninck Juda/en sprack: Geeft uwen hals onder het jock des Coninc te Babel/ ende dienet hem/ende zijnen volcke / so sullet ghy levendich blijven.

i Jere.38.17

13 Waeromme willet ghy sterven / ghy ende v volck/door k het sweert/ hongher ende pestilentie? als dan de Heere ghesproken heeft over het volck / dat den Coninck te Babel niet dienen en wil.

k Eze.14.21

14 l Daerom en hoort niet den Propheten/ die v segghen: Ghy en sullet den Coninck te Babel niet dienen : want sy propheteren v valschelijck.

l Jere.13.16 ende 29.8

15 m En ic en hebse niet gesonden/spreect de Heere / ende sy propheteren valschelijck in mijnen name: op dat ick v wtstoote/en ghy ommecoemt/met tsamen den Prophetē die v propheteren.

m Jere.14.14 ende.29.3

16 Ende tot den Priesteren/ende tot alle desen volcke/seyde ick/ende sprack: So spreect de Heere : Hoort niet den woorden uwer Propheten/die v propheteren/ende spreken: n Siet / de vaten wt den huyse des Heeren/ sullen nu in corten van Babel weder herwaerts comen: want sy propheteren v valschelijck.

n Jere.28.3

17 Hoort hen niet/maer dienet den Coninck te Babel / soo sullet ghy levendich blijven: waerom sal doch dese stadt tot eener woestijne worden.

18 Sijn sy dan Propheten/en hebben sy des Heeren woort/ soo laetse het den Heere Sebaoth o afbidden / dat de overgheblevene vaten inden huyse des Heeren / ende inden huyse des Coninc Juda/en te Jerusalem/ oec niet nae Babel ghevoert worden.

o Merckt/ dat wie Godts woordt heeft/ die can oock bidden: Wie het niet en heeft/ die en can oock niet bidden/ maer ghelijck als zijn prophecien valsch ende leughen is/ so is ooch zijn gebedt niets.

19 Want so spreect de Heere Sebaoth/ vanden p pilaren/ende van de zee/ende vanden ghestoelte/ en vanden vaten die noch overghebleven zijn in deser stadt:

p Of/ colummen.

20 Welcker Nebucad Nezar de Coninck te Babel niet wech en nam/ q doe hy Jechania dē sone Joiakim dē Coninc Juda/van Jerusalem wech voerde na Babel/met tsamen allen Vorsten in Juda en Jerusalem.

q 2.reg.24.12

21 Want soo spreect de Heere Sebaoth / de Godt Israels vanden vaten/die noch overghebleven zijn inden huyse des Heeren/ende inden huyse des Coninc Juda/ende te Jerusalem:

22 r Sy sullen na Babel ghevoert worden/ ende aldaer blijven/tot op den dach/dat icse te huys soecke/spreect de Heere/ s en ickse wederom aen dese plaetse brenghen late.

r 2.reg.25.13 s Esra.1.7

Dat xxviij. Capittel.

1. Hananias valsche propheteringe/ 5. worden van den Jeremia nederleyt / ende valsch bewesen. 10. De Heere wil voor het houten jock Jeremie/dat Hanania breket/ 13. een yseren gemaket hebben/ 15. ende laet den Hanania zijner sonde straffe aensegghen.

1 Ende inden seluen Jare/in aenbeginne des Conincrycx Zedekia/des Coninc Juda/inder vyffter Maent des vierden jaers/sprack Hanania de sone Azur een Propheet van Gibeon/tot my/inden huyse des Heeren/in tegenwoordicheyt der Priesteren/ende alles volcx/ende seyde:

Hananias valsch Propheet.

2 So spreeckt de Heere Sebaoth/ de Godt Israels: Ick hebbe het Jock des Coninc te Babel verbroken:

3 a Ende eer twee Jaer omme zijn/wil ick de vaten des huys des Heeren/ die Nebucad Nezar de Coninck te Babel/ heeft van deser stadt wech genomen/en na Babel ghevoert/wederom aen dese plaetse brenghen.

a Jere.27.16

Dat

Daer toe Jechania den sone Joiakim/ den Coninck Juda/ met tsamen allen gevangenen wt Juda/ die na Babel gevoert zijn/ wil ic oot weder aen dese plaetse brenghen/ spreect de Heere: want ick wil het jock des Coninex te Babel verbreken. 4

Doe sprack de Propheet Jeremia / tot den Propheet Hanania/ in teghenwoordicheyt der Priesteren/ eñ des gantschē volcx/ die inden huyse des Heeren stonden/ 5

b Ende seyde/ Amen: de Heere doe alsoo: de Heere c bevestighe v woordt/ dat ghy geprophetecrt hebt / dat hy de vaten wt den huyse des Heeren / van Babel weder brenghe aen dese plaetse / met tsamen allen ghevanghenen. 6

Doch/ nu hoort oock dit woordt/ dat ick voor uwen ooren spreke/ ende voor dē ooren des gantschen volcx: 7

De Propheten die voor my ende v gheweest zijn/ van oudts herwaerts/ die hebbē teghen vele landen/ ende groote Coninckrijcken gheprophetecrt van crijghen / van ongheluck/ ende van pestilentie. 8

d Wanneer daerenteghen een Propheet van vrede prophetcert/ dien salmen kennen/ of hem de Heere warachtich gesonden heeft/ wanneer zyn woort vervullet wort. 9

Doe nam de Propheet Hanania/ e het jock vanden halse des Propheten Jeremia/ ende verbrack het. 10

Ende Hanania sprack in teghenwoordicheyt des gantschen volcx : Soo spreeckt de Heere : Even soo / wil ick verbreken het jock Nabuchodonozor des Coninex te Babel/ eer twee jaer omcomen/ vandē halse aller volcken: eñ de Propheet Jeremia ginck zijnes weechs. 11

Doch des Heeren woort gheschiedde tot Jeremia/ na dat de Propheet Hanania/ het jock vanden halse des Propheten Jeremia verbroken hadde/ ende sprack: 12

Gaet henen/ ende segghet Hanania: Soo spreect de Heere: Ghy hebt het houten jock verbroken/ so maect nu een ijseren jock aen ghenes stede. 13

Want soo spreeckt de Heere Sebaoth/ de Godt Israels: Een ijseren jock hebbe ick alle desen volcken aen den hals ghehanghen/ daer sy mede dienen sullen Nabuchodonozor den Coninck te Babel / eñ moeten hem dienen : want ick hebbe hem oock de wilde dieren ghegheven. 14

Ende de Propheet Jeremia / sprack tot den Propheet Hanania : f Hoort doch Hanania: De Heere en heeft v niet ghesonden/ ende ghy hebt ghemaeckt/ dat hem dit volck op leughenen verlaet. 15

Daerom spreect de Heere alsو : Siet/ ick wil v vanden aerdtbodem nemen : deses jaers sult ghy sterven: want ghy hebtse met uwer reden / van den Heere afghewendet. 16

Also sterf de Propheet Hanania/ des seluen jaers inder sevenster Maent. 17

b Mich.3.5

f Jere.29.31

Dat xxix. Capittel.

1. Brieven Jeremia / aen de ghevanghenen te Babel/ daer hyse van haren handel/ wandel/ 8. hoede/ 10. waerschouwinghe der gevanckenisse/ ende wedercoemste na Jerusalem: 16. Item van des Coninex/ ende dier / die te Jerusalem ghebleven zijn/ 20. 24. met tsamen dryer valscher Propheten in Babel/ omcomen/ inne vermaent.

1 Dit zijn de woorden inden a brief/ dien de Propheet Jeremia sandt van Jerusalem/ tot den overghebleuenen Outsten/ die wech ghevoeret waren / ende tot den Priesteren ende Propheten / ende tot den gantschen volcke/ dat Nebucad Nezar van Jerusalem hadde wech ghevoert na Babel.

2 (Daer na als de Coninck Jechonia/ ende de Coninghinne/ met den camerlinghen ende Vorsten ut Juda eñ Jerusalem / met tsamen den b timmerlieden ende smeeden te Jerusalem/ wech waren:)

3 Door Eleasan den sone Saphan / ende Gemaria dē sone Hilkia/ (welcker Zedekia de Coninck Juda sandt na Babel tot Nebucad Nezar den Coninck te Babel /) ende sprack:

4 So spreeckt de Heere Sebaoth/ de Godt Israels/ tot allen gevangenen / die ic hebbe van Jerusalem laten wech voerē na Babel:

5 c Bouwet huysen / daer ghy in woonen meuget / plantet hoven / daer wt ghy de vruchten eten meughet.

6 d Neemt wijven / genereert soons ende dochteren: neemt uwen soons wijven/ ende ghevet uwen dochteren mannen : dat sy soons ende dochteren baren: vermeeret v aldaer/ dat uwer niet weynich en zy.

7 Soecket der stadt e beste/ daer henen ick v hebbe laten wech voerē/ f ende biddet voor haer den Heere: want wanneer het haer wel gaet / soo gaet het v oock wel.

8 Want so spreeckt de Heere Sebaoth / de God Israels: g Latet v de Prophetē/ die by v zijn/ eñ de waerseggers/ niet bedriegen/ eñ en hoort uwē droomen niet/ die v droomen.

9 Want sy propheteren v leughenen / in mijnen name : ick en hebse niet ghesonden/ spreeckt de Heere.

10 h Want soo spreeckt de Heere: Wanneer te Babel tseventich jaren wt zijn/ so wil ick v besoecken/ ende wil mijn genadige woort/ over v verwecken/ dat ick v weder aen dese plaetse brenghe.

11 Want ick weet wel / wat ick voor ghedachten over v hebbe/ spreeckt de Heere/ namelijcken/ ghedachten des vreedts/ ende niet des leets/ dat ick v geve het eynde/ dies ghy verwachtet.

12 i Ende ghy sullet my aenroepen/ ende henen gaen / ende my bidden / ende ick wil v verhooren/

13 k Ghy sullet my soecken / ende vinden: want so ghy my van gantscher herten soecken sullet:

14 So wil ic my van v vinden laten: spreect de Heere / eñ wil uwe ghevanckenisse wenden/ ende v vergaderen wt allen volcken/ eñ van allen plaetsen/ daer ic v henen verstooten hebbe / spreect de Heere : ende wil v wederom aen dese plaetse brenghen / daer van ick v hebbe wech voeren laten.

15 Want ghy meynet/ de Heere hebbe v l te Babel Propheten opghewecket.

16 Want also spreect de Heere/ vanden Coninck/ die op Davids stoele sidt/ eñ van allen volcke/ dat in deser stadt woonet/ namelijcken / van uwen broederen / m die met v geuanckelijcken henen wtghetoghen zijn.

17 Ja also spreect de Heere Sebaoth: n Siet

a And. boeck

b And. werckmeesteren/ ende verslupters [dat is/ die met leghersluyten/ ende anderen crijchstuygen/ conden.]

Brieven Jeremie / aē de gevangenen te Babel.

c Jere.35.7

d Gen.1.27 ende 9.1

e And. vreds

f Bar.1.11 1.Tim.2.2

g Jere.14.13 eñ 23.16.21 eñ 27.9.15

h Dat is / de hooftspreucke/ die te dier tijde het volc behouden heeft/ ende Daniel.9. ghepresen wort. 2.Par.36.22 Esra.1.1 Jere.25.20 Dan.9.2

i Deut.4.29 ende 30.1 Job.22.27

k Joan.7.34 Mat.7.7 Luce.11.9

l Dat is/ ghy en sullet uwe Propheten te Babel niet geloven: ick en hebse niet verwecket / als ghy meynet.

m 2.re.24.15

n Jere.24.8 Ozee.9.18

ick wil het sweert/hongher/ende pestilentie onder haer schicken / ende wil met hen omgaen/als met den boosen vyghen daer eenẽ voor walghet te eten.

18 Ende wil achter hen henen zijn/ met den sweerde/honger/eñ pestilentie:o ende wilse in geenen Coninckrijcke op aerden blijuen laten/dat sy sullen ten vloecke/ten wonder/ten hoone/eñ ten spotte/onder allen volcken worden/daer ickse henen verstooten sal.

o Jere.24.9

* Of/ versmadinghe/

19 Daerom/ dat sy mijnen woorden niet en hooren / spreeckt de Heere: p ick die mijne knechten de Propheten q voorgaens tot v ghesonden hebbe: doch ghy en woudet niet hooren/spreeckt de Heere.

p Jere.24.4 ende 44.4

q Of/ allewege/ heb. vroech

20 Doch ghy alle / ghy die gheuanckelijck zijt wech gheuoert / die ick van Jerusalem hebbe na Babel trecken latẽ/hoort des Heeren woort:

21 Soo spreeckt de Heere Zebaoth/ de God Israels/teghen Ahab den sone Kolaia / ende teghen Zedekia den sone Maseia/ die v valschelijck prophetereu in mijnen name: siet ick wilse geuen inde handen Nebucad-Nezar des Coninck te Babel/die salse slaen laten voor uwen ooghen.

Ahab.
Sedekia.

22 Datmen sal vanden seluen eenen vloeck maken onder allen gheuanghenen wt Juda/die te Babel zijn/ende segghen: De Heere doe v / ghelijck als Zedekia ende Ahab/ welcker de Coninck te Babel op den vyere braden liet.

23 Daerom dat sy een dwaesheyt in Israel beginghen / ende bedreuen ouerspel niet r andere wijuen/ende predicktẽ valschelijck in mijnen Name / dat ick hen niet beuolen en hadde: sulcx weet ick/ende betuyghe het/ spreeckt de Heere.

r And. haers naesten wijuẽ/ etcet.

24 Ende tegen Semaia van Nehalam/sult ghy segghen:

Semaia.

25 So spreect de Heere Sebaoth/de God Israels: Daerom dat ghy onder uwen name hebt brieuen gesonden tot allen volcke / dat te Jerusalem is / ende tot den Priester Sephania den sone Maseia/eñ tot allen Priesteren/ende ghesept:

26 De Heere heeft v ten Priester gesettet/in de stede des Priesters s Jehoiada/dat ghy sullet opsienders zijn indẽ huyse des Heerẽ/ ouer alle waensinnighe eñ propheteerders/ dat ghyse inden karcker ende stock settet.

s 2.Reg.11.4. 2.Par.23.3

27 Nu/waerom en straft ghy den Jeremiam van Anathoth niet / die v propheteert?

28 Daerom dat hy tot ons nae Babel ghe-schicket heeft/ende laten seggẽ: Het sal noch lange dueren:bouwet huysen daer ghy inne woonet/ende plantet houen/dat ghy vruchten daer van eet.

29 Want Zephania de Priester/hadde den seluen brief ghelesen/ende den Propheet Jeremia laten toehooren.

30 Daerom ghesciedde des Heeren woort tot Jeremia/ende sprack:

31 Sendet henen tot allen gheuanghenen/ ende laet hen segghen: So spreeckt de Heere teghen Semaia van Nehalam: t Daerom dat v Semaia propheteert/ende ic en hebbe hem doch niet ghesonden/ ende maeckt dat ghy op leughenen vertrouwet:

t Jere.28.15

32 Daerom spreeckt de Heere: Siet/ick wil Semaia van Nehalam te huys soecken/ met tsamen zijnen zade / dat der zijnen niemandt sal onder desen volcke blijuen / ende en sal het goede niet sien/dat ick mijnẽ volcke doen wil/spreect de Heere: want hy heeftse met zijner reden / vanden Heere afghewendet.

Dat xxx. Capittel.

1. De Heere wil zijn volck vander jammerlijken gheuanckenisse verlossen. 8. ende hen het lasterbaerlijcke jock vanden halse afrijten. 11. Laet hen zijne tuchtinghe/ eene aent oonige zijn harer sonden: ende wilse (16. nae straffe harer vyanden.) 18. weder tot gheluckfalighen welstande brenghen. 23. Aent eynde in eene prophéteringhe van de verstooringhe Jerusalems door de Romeynen.

Dese twee Capittelen prophéteren van Christo eñ de Nieuwen Testamente doorgaens.

1 Dit is het woordt / dat vanden Heere gheschiede tot Jeremia:

2 So spreeckt de Heere de Godt Israels: a Schrijft v alle woorden in eenen boeck/die ick tot v spreke.

a Jere.36.2

3 Want siet/de tijt coemt/ spreeckt de Heere / dat ick de gheuanckenisse mijns volcx/ beyde Israel eñ Juda/wenden wil/spreeckt de Heere/ ende wilse weder brenghen in het lant/dat ick haren vaderen ghegheuen hebbe/dat sy het besitten sullen.

4 Dit zijn ja de woorden/die de Heere seyde van Israel ende Juda.

5 Want so spreeckt de Heere: Wy hooren een geschrey des verschrickens: daer is enckel vreese/ende gheen vrede.

6 Maer b ondersoecket doch daer nae/eñ siet toe / of eens mans persoone baren connе? hoe gaet het dan toe / dat ick alle mannen sie / hare handen op hare heupen hebben/als vrouwen in kints nooden/ende alle aenghesichten so bleeck zijn?

b Of/ besoecket

7 c Het is ymmers een groot dach / eñ zijnes ghelijcken en is niet gheweest / ende is eene tijt des angstes in Jacob: noch sal hem daer wt gheholpen worden.

c Joel.2.11 Amos.5.18 Zeph.1.14 Esaie.13.6

8 Het sal ja geschieden ter seluer tijt/spreect de Heere Sebaoth / dat ick d zijn jock van uwen halse verbrekẽ wil/ ende uwe banden verscheuren/ dat hy den vreemden daerinne niet meer dienen en moet:

d Namelick des Vyands.

9 Maer den Heere haren Godt/ e eñ haren Coninck Dauid / dien ick hen verwecken wil.

e Ezec.34.23

10 f Daerom en vreest v niet mijn knecht Jacob/spreect de Heere/ eñ en ontset v niet Israel: want siet/ic wil v helpen wt verren landen/ende uwen zade wt den lande harer geuanckenisse: dat Jacob sal weder comen/ in vrede leuen/ ende * genoech hebben/ende niemant en sal hem verschricken.

f Esaie.44.2 Jere.46.27 Luce.1.69

* Dat is van allen dinghen ouervloedich etcet.

11 Want ick ben by v/spreeckt de Heere/dat ick v helpe: g want ic wil het met allen Heyденen een eynde maken / daer ick v henen verstroyt hebbe: doch met v en wil ick het noch niet een eynde maken: h tuchtighen nochtans wil ic v/met mate/dat ghy v niet ontschuldichen houdet.

g Amos.9.8 Jere.46.28

h Dat is straffende onderwijsen. ‡ And. ende ick v niet ongestraft laten en sal.

12 Want alsoo spreect de Heere: V ghebreck is vertwijfelt boos / ende uwe wonden en zijn niet te heelen.

Jere.10.24 Esaie.27.8

13 Uwe sake en handelt niemant / dat hyse verbonde/v en can niemant heelen.

14 Alle uwe liefhebbers vergeten uwer / eñ en vragen daer niets na: ic hebbe v geslagẽ/ als of ic eenen vyant sloeghe/ met onbarmhertiger

hertiger geesselinghe/om uwer grooter misdaet/ende om uwer stercker sonden wille.

15 i Wat schreyt ghy ouer uwe gebreken/eñ ouer uwe groote smerte/ k ick hebbe v doch sulcx gedaen/om uwer grooter misdaet/eñ om uwer stercker sonden wille.

16 l Daerom alle die v verslint hebben/ sullen verslint worden : ende alle die v beangstet hebben/ sullen alle ghevangen worden: ende die v m berooft hebben/sullen berooft worden: ende alle die v geplondert hebben/sullen gheplondert worden.

17 Doch v wil ick weder gesont maken/ eñ uwe wonden heelen/spreeckt deHeere:daerom datmen v noemt/ de verstootte : ende Zion zy/na dier niemant en vraghe.

18 Soo spreect de Heere:Siet/ick wil de geuanckenisse der hutten Jacobs wenden/eñ my ouer zijne wooninghe ontfermen: ende de stadt sal weder op hare berghen gebouwet worden / ende de Tempel sal staen nae zijner wijse.

19 Eñ lof eñ vreuchdē gesanck/sal van daer henen wtgaen : want ick wilse vermeerderen/ende niet verminderen:ick wilse so heerlijck maken/ende niet cleyner maken.

20 Haer soons sullen zijn/ gelijc als te vorē/ eñ hare gemeynte voor my gedijen:want ic wil te huys soecken/alle diese plaghen.

21 n Ende haer Vorst sal wt hen voortcomen/eñ haer heerscher van hen wtgaen: diē wil ick voor my comen laten / ende hy sal hem tot my naken : o want wie is die/ die alsoo met willigher herten/hem tot my naket:/ spreeckt de Heere.

22 p Ende ghy sullet mijn volck zijn / ende ick wil uwe Godt zijn.

23 q Siet/ daer sal eē weder des Heeren met grimmichent comē/een verschrickelijck onweder sal dēGodtloosen op den cop vallen.

24 Want des Heeren grimmighen toorne/ en sal niet af laten/tot dat hy doe eñ wtrichte/wat hy in den sinne heeft: ter laetster tijt sullet ghy sulcx wel r ghewaer worden.

Dat xxxj. Capittel.

1. Na troost ouer der Babylonischer geuanckenisse/vrolijcker verlossinge/ 22. beschrijft hier Jeremia / de wonderbare ende vreuchdenrijcke genade/ die door Christum aengerichtet is/inden Nieuwen Testamente.

1 TEr seluer tijt / spreeckt de Heere / wil ick aller geslachten Israels God zijn/ ende sy sullen mijn volck zijn/

2 Soo spreeckt de Heere : a Het volck dat ouergebleuen is vanden sweerde/heeft genade geuonden inder woestijne:Israel treckt henen tot zijner ruste.

3 DeHeere is my verschenen van verre:ick hebbe v opt ende b doorgaens lief ghehadt/ daerom hebbe ick v tot my ghetoghen / wt enckel goedertierenheyt.

4 Welaen / ick wil v wederom bouwen/ dat ghy sult ghebouwet heeten/ ghy jonckvrouwe Israel : ghy sult noch c vrolijck d trommen/eñ daer wt gaen aenden dantz.

5 Ghy sult wederom wijnbergen planten aen den berghen Samarie: planten salmen/ ende daertoe e pijpen.

6 Want de tijt sal noch comen/dat de hoeders aenden geberchte Ephraim sullen roepen: f Wel op/ende laet ons henen opgaen na Zion/tot den Heere onsen Godt.

7 Want soo spreeckt de Heere: Roept ouer Jacob met vreuchden / eñ juychet ouer het hooft onder den Heydenen : roepet luyde/ roemet ende spreeckt: Heere / helpet uwen volcke/den ouergheblevenen in Israel.

8 Siet ick wilse wt den lande des Noorden brengen/ende wilse versamelen wt den eynden der aerden / beyde blinde / lamme/ g swangere/ende kinderbeddeschen / dat sy met grooter hoopē weder herwaerts comen sullen.

9 Sy sullen weenende comē/ h eñ biddende/so wil ickse leyden: ick wilse leyden aenden waterbeken/op slechtē wege/dat sy hen niet en stootē: i want ic ben Israels vader: k soo is Ephraim mijn eerstgheboren sone.

10 Hoort ghy Heydenen des Heeren woort/ ende vercondicht het verre in den Eylanden/ende spreeckt: l De gene die Israel verstropt heeft/die sal het oock weder versamelen/ m ende harer * wachten/als een herder zijner cudde.

11 Want de Heere sal Jacob verlossen/ende van der hant des machtighen verlossen.

12 Ende sy sullen comen/ eñ op der hoochte te Sion juychen:ende sullen hen tot den ganen des Heeren hoopen / namelijcken / ten coorn/most / olye/ ende jonghe schapen ende ossen : dat hare ziele sal zijn / als eenen waterrijcken hof / ende en sullen niet meer becommert zijn.

13 Als dan sullen de jonckvrouwen vrolijck zijn:daer toe de n jonghe manschap / ende de ouden met malcanderen: want o ick wil haer treuren in vreuchde veranderen / ende haer troosten/ende haer verheughen na hare droeffenisse.

14 Eñ ic wil der Priesterē herte vol vreuchden maken/ p ende mijn volck sal zijner ganen de volheyt hebben/spreeckt de Heere.

15 So spreeckt de Heere: q Men hooret een claechlijcke stemme eñ bitter weenē/op der hoochte/ Rachel weenet ouer hare kinderē/ ende en wil haer niet troosten laten ouer hare kinderen: want het is met hen wte.

16 Doch deHeere spreect also:Laet v schreyē ende weenē/ende laet r nat/de tranen uwer oogen:want uwen arbeyt sal beloonet worden/spreeckt deHeere/sy sullen wedercomen wt den lande des vyants.

17 Ende uwe nacomelinghen hebben vele goedts te verwachten / spreeckt de Heere: want uwe kinderen sullen weder in haren lantpalen comen.

18 Ick hebbe wel gehoort/hoeEphraim claghet: s ghy hebt my ghetuchtighet/ende ick ben oock ghetuchtighet / als een t wulpsch calf: u bekeert ghy my/so worde ick bekeert: want ghy Heere zijt mijn Godt.

19 Doe ic bekeert wert/dede ick boete:want na dien ick cloeck gemaect ben/ slae ick my op x de heupe : want ick ben te schanden ghewordden/ende stae schaemroot:want ick moet lijden den y hoon mijner jeughet.

20 z Is Ephraim niet mijn dierbaer sone/ ende mijn troetelkindt ? want ick dencke noch wel daer aen/wat ick hem ghesproken hebbe: daerom breeckt my mijn herte tegen hem / dat ick my zijner ontfermen moet/ spreeckt de Heere.

21 Richtet v a grafteeckenen op / settet v treur-

Marginal notes (left): i Jere.15.18 · * And. Waerom/etc. misvoostichepdt/ uwe smerte is groot: · k Jere.13.22 ende 15.13 · l Jere.2.3 ende 10.25 · m Anders vertreden/etc. · n Mich.5.2 · o Joan.6.38. · p Jere.13.11 ende 24.7 ende 31.1.33 · Verstooringhe der Joden/ door de Romeynen. · q Jere.23.19 ende 25.32 · r And. verstaē. · a Num.14.20. · b Of/ allewege · c And. verciert zijn van uwen tamboriinē eñ ten dantse der speelnedē gaē. · d Of/ trommelē/ · e Anders/ ghepypen maken. · f Esaie.2.3 Mich.4.3 Sach.8.21

Marginal notes (right): g Of/ met kinde/ · h And. soo wil ickse genadichlijcken leyden/ ick/etc. · i Deut.32.6 · k Gen.48.20 · l Jere.2.14 Sach.8.13 · m Eze.34.12 · * Of/ waernemen · n Of/ gesellen/ · o Joan.16.20 · p Colos.2.10 · q Jere.3.21 Mat.2.18 · r Of/ achter · s Ezech.20.37 44. · t Of/ geyl/ dertel. · u Tren.5.21 Sach.1.3 · x Op de heupe slaē / is eē teecken der smerten: gelijck als de vrouwē doē in kints noodē · y Dat is/ lachter/ versmadinghe. · z Gen.48.20 · a And. merckteeckenen op/ settet v hoopē/ ende/ etc. daer ghy op gewādelt hebt.

b Luth. Ick en werpe het verstāt niet wech/ daer de ouden inne segghen/ Christus sy de man/ vā Maria ommevangē/dat is/ontfangē eñ geborē. Eñ daer en leyt niets aen/ wat de blinde Joden hier eñ op ander plaetsen meer jokelen: wāt dewijle het sal wat nieuwes zijn/ soo moetet een groot wonderlijc dinck zijn/ boven alle dat oude. Eñ somma/het sal een nieuwe Testament zijn/daer een vrouwen beelde eē nieuwe seldtsame Moeder inne is wandt de gantsche Text spreect hier vā den Nieuwen Testamēte/ eñ heetse treuren om den ouden begravē Mose/ende hen op des HEEren wech richten/ Het can oock wel de bediedinghe Pauli Ro.7. hebben/ daer de oude man Nomos/ [dat Wet] de vrouwe door dē doot ledich laet: want de Wet en is nu nz over / maer onder ons/ eñ omvangē ons nz meer: welcx ooc nz anders en is / als het Nieuwe Testament.
c Mat.5.4.6.
d Deut.28.63 Jere.32.41 Zach.8.14
e Ezec.18.2.3 Tren.5.7
f Heb.8.8 Baruch.2.35
g Door de onwillige de wet regeren.
h Hebr.8.10 ende 10.16 Esaie.51.7 Psalm.40.9 Jerem.24.7
i Jere.32.34 Zach.8.8
k Act.10.43 Rom.11.27
l Gene.1.14 Psal.136.8. Deut.4.19 4.Esdr.6.45
m Esa.51.16
n Esa.48.2.

treurteeckenen/eñ richtet u herte op de ghebaende strate/daer ick op gewandelt hebbe: keeret weder/jonckvrouwe Israel/ keeret u weder tot dese uwe steden.

22 Hoe lange wilt ghy inder verbijsteringe gaen/ ghy afgeweckē dochter? want de Heere sal wat nieuwes inden lande scheppen: b de vrouwe sal den man ommevanghen.

23 So spreeckt de Heere Zebaoth/ de Godt Israels: Mē sal noch dit woort/weder spreken inden lande Juda / eñ in zijnen steden/ wanneer ick hare ghevanckenisse wenden sal: De Heere seghene u/ ghy wooninge der gherechticheyt/ghy heylighe berch.

24 Ende Juda/met tsamen allen zijnen steden/sullen daerinne woonē/ daertoe ackerlieden / ende die met cudden omme henen trecken.

25 c Want ick wil de moede zielen verquicken / eñ de becommerde zielen versadighen.

26 Daerom ben ick opgewaket/ eñ sach op/ ende hebbe soo soete ghesláapen.

27 Siet/de tijt coemt/spreeckt de Heere/dat ick het huys Israel/eñ het huys Juda besaeden wil/beyde met menschen ende met vee.

28 d Ende ghelijck als ick over haer gewaket hebbe/wt te roeyen/wt te rucken / af te breken/te verderven/ ende te plaghen/alsoo wil ick over haer waken/te bouwen ende te planten/spreeckt de Heere.

29 e Ter selver tijt en salmen niet meer seggen: De vaderen hebben suere wijndruyven ghegheten / ende der kinderen tanden zijn stomp gheworden.

30 Maer een yeghelijck sal om zijner misdaet wille sterven : ende welcke mensche suere wijndruyven eet/ dien sullen zijn tanden stomp worden.

31 f Siet/de tijdt coemt/spreeckt de Heere/so wil ick met den huyse Israels / eñ met den huyse Juda / een nieuwe verbont maken:

32 Niet als het verbondt gheweest is / dat ick met haren vaderen maeckte / doe ickse met der handt nam/dat ickse wt Egyptenlant leyde: welcker verbondt sy niet gehouden en hebbē/ende ickse g dwingen moeste/ spreeckt de Heere.

33 Maer dat sal het verbondt zijn / dat ick met den huyse Israels maken wil nae deser tijdt / spreeckt de Heere: h Ick wil mijne Wet in hare herten gheven / ende in haren sin schrijven/ i eñ sy sullen mijn volck zijn/ soo wil ick hare Godt zijn.

34 Ende niemant en sal den anderen/ noch een broeder den anderen leeren / eñ seggen: Bekennet den Heere: maer sy sullen my alle kennen/beyde cleyn ende groot / spreeckt de Heere : k want ick wil hen hare misdaet vergheven/ende harer sonden nemmermeer ghedencken.

35 So spreeckt de Heere/ l die de Sonne den daghe ten lichte gheeft / ende de Mane/ ende de Sterren/nae haren loope/dē nacht ten lichte: m die de zee beweghet / dat hare golven bruysen/ n Heere Zebaoth is zijnen name.

36 Wanneer sulcke ordeninghen afcomen voor my/spreeckt de Heere/soo sal oock ophouden het zaedt Israels/dat het niet meer een volck voor my en zy eewichlijck.

37 So spreeckt de Heere: Wanneermen den Hemel boven can meten/ eñ de gronde des Aerden doorgronden: o so wil ick oock verwerpen het gantsche zaedt Israels / om alles dat sy doen/spreeckt de Heere.

o Rom.11.1

38 Siet de tijdt coemt / spreeckt de Heere/ dat de stadt des Heeren sal gebouwet worden/van p den torren Hananeel aen/tot aen de hoeckpoorte.

p Nehe.3.1 Zach.14.10

39 Ende het Richtsnoer / sal by der selven wijder wtgaen/tot aē het berchsken Gareb/ ende hem nae Gaath wenden.

40 q Eñ het gantsche Dal der lijcken ende der asschen / met tsamen den gantschen acker/tot aen de Beke Kidron/ tot den egghe aē der peerdenpoorte toe/tegent Oosten/sal dē Heere heylich zijn/ dat het nemmermeer verteert noch afghebroken worden en sal.

q Jere.19.6

Dat xxxij. Capittel.

1. Jeremias gevanckelijck/ 6. coopt wt bevele des Heeren een erfgoet te Anathoth: ten teecken/dat de Babylonische ghevanckenisse/ (die nu voorhanden was/) niet doorgaens dueren en soude. 16. Bidder tot den Heere/ 26. die wijset hem aen/de oorsake voorgemelder ghevanckenisse/ 36. ende hoe hy deselve noch genadichlijcken wil wenden/ 43. dat zijn volck in zijn lant comen/ende daer noch in handelen sal.

1 Dit is het woort/dat vandē Heere gheschiede tot Jeremia/indē thiendē jare Zedekia des Coninck Juda/welcker is het achtiende jare Nebucad Nezar.

Jeremia leyt ghevanckelijck.

2 (Op datmael beleyde het heyr des Coninck te Babel/ Jerusalem:) doch de Propheet Jeremia a lach ghevanckelijck/inden voorhove der ghevanckenisse/aen den huyse des Coninck Juda.

a Jere.20.2 ende.33.1

3 Daer hem Zedekia de Coninck Juda/ hadde laten besluyten/ende gheseyt: Waerom propheteert ghy/eñ spreeckt: So spreect de Heere: b Siet ick gheve dese Stadt in de handen des Coninck te Babel/ende hy salse ghewinnen.

b Jere.21.10 ende.27.6 ende.34.2 ende 38.3 ende 39.2

4 Eñ Zedekia de Coninc Juda/en sal den Chaldeen niet ontcomen/maer ick wil hem den Coninck te Babel inde handen geven/ende dat hy mondelijcken met hem spreken/ende hem met zijnen ooghen sien sal.

5 Ende hy sal Zedekia nae Babel voeren/ daer sal hy oock blijven / tot dat ick hem te huys soecke/ spreeckt de Heere: want wanneer ghy schoon teghen de Chaldeen strijdet/soo salt u doch niets wel slaen:

6 Eñ Jeremia sprack: Des Heeren woort is tot my gheschiet/ende spreeckt:

7 Siet / Hanameel de Sone Sallum uws ooms/coemt tot u/ende sal segghen: Lieve/ coopt ghy mijnē acker te Anatoth/ c want ghy hebt het naeste vriendtrecht daer toe/ dat ghy hem coopen sult.

Hananeel.

c Levi.25.25 Num.17.8 ende 36.8 Ruth.4.4

8 Also quam Hanameel/mijns ooms sone tot my/ (als de Heere gheseyt hadde/) voor den hof der ghevanckenisse/ende sprack tot my: Lieve/coopt mijnen acker te Anathoth/ die inden lande Ben Jamin leyt: want ghy hebt erfrecht daer toe/ ende ghy zijt de naeste: Lieve coopt hem.

9 Doe merckte ick / dat het des Heeren woort ware/eñ cochte den acker van Hanameel/ mijns ooms sone / te Anathoth: ende d woech hem dat ghelt toe/seven sikel/ende thien silverlinghen.

d Mat.27.9

10 Ende schreef eenen brief/ende versegheldē hem/ende

hem/ende nam ghetuyghen daer toe / ende woech het ghelt daer henē/ op eener weech-schalen.

Ende nam den versegelden coopbrief tot 11 my/ nae den rechte ende der ghewoonheyt/ ende een opene wtschrift.

Ende dede den coopbrief/ Baruch den so- 12 ne Neria/ des soons Mahasea/ in teghen-woordicheyt Hanameel mijns ooms sone/ ende der ghetuyghen/ die inden coopbrief ge-schreuen stonden/ ende aller Joden/ die aen-den houe der gheuanckenisse woonden.

Baruch.

Ende beual Baruch voor haren ooghen/ 13 ende sprack:

So spreeckt de Heere Zebaoth/ de Godt 14 Israels: Neemt dese brieuen/ den versegel-dē coopbrief/ met tsamen deser opener wt-schrift/ ende legtse in een aerden vat/ dat sy langhe dueren meughen.

Want so spreeckt de Heere Zebaoth / de 15 Godt Israels: Noch salmen huysen/ ackers ende wijnberghen coopen in desen lande.

Ende doe ick den coopbrief Baruch den 16 sone Neria ghedaen hadde/ badt ick tot den Heere/ ende sprack:

Een ghebet Jeremie. e Gene.1.1 Jere.10.12 f Job.42.2 Sapi.11.18 Sacha.8.6 Mat.19.26 Luce.1.33 ende 18.27 g An. verbor-ghen. h Exod.34.7 i Esaie.48.2 ende 51.15 Jere.31.33 k Prou.15.3 2.Par.16.9 Psal.33.13 Job.28.24 l Jerem.17.27 2.Mach.9.5 Jere.17.10 ende 25.14 Job.34.11 Rom.2.6 Psal.62.13 Apoca.2.23 m Exo.7.8.9 10.11.12.13. 14. n Judic.2.3.4

Och Heere / Heere / siet / e ghy hebt He- 17 mel ende aerde ghemaeckt/ door uwe groo-te cracht / ende door uwen wtghestreckten arm / f ende daer en is gheen dinck voor v g onmeughelijck.

h Ghy die wel doet vele duysenden / en- 18 de vergeldet de misdaet der vaderen/ inden boesem harer kinderen nae hen/ ghy groote eñ stercke Godt/ i Heere Zebaoth is uwen name.

Groot van rade/ ende machtich van da- 19 de: eñ k uwe ooghen staen open ouer alle we-ghen der menschen kinderen: l dat ghy eenen yeghelijcken geuet na zynen wandel / ende nae der vrucht zyns wesens.

Ghy die in Egyptenlande hebt teecke- 20 nen eñ wonderen gedaē/ tot op desen dach/ beyde aen Israel ende den menschen / ende hebt v eenen name ghemaeckt / als hy he-dens daechs is.

m Ende hebt v volck Israel / wt Egyp- 21 tenlant ghelept / door teeckenen ende won-deren/ ende door een machtighe hant/ door eenen wtghestreckten arm/ ende door groo-te verschrickinghe.

Ende hebt hen dit Landt ghegheuen/ 22 welcker ghy haren vaderen gesworen had-det/ dat ghy het hen geuē woudet/ een lant/ daer melck ende heunich inne vliedt.

n Ende doe sy daer in quamen/ ende het 23 besaten/ hoordē sy uwer stemme niet/ wan-delden oock niet na uwer Wet: eñ alles wat ghy hen gheboden haddet/ dat sy doen sou-den/ dat lieten sy: daerom ghy hen oock alle dit ongheluck lietet gheuallen.

Siet/ dese stadt is beleyt/ dat sy gewon- 24 nen: ende door den sweerde / hongher ende pestilentie/ in der Chaldeen handen/ die te-ghen haer stryden/ gegheuen worden moet: ende als ghy ghesproken hebt / soo gaet het nu/ dat siet ghy.

Ende ghy Heere Heere/ spreeckt tot my: 25 Coopt ghy eenen acker voor gelt/ eñ neemt getuyghen daer toe/ soo doch de stadt in der Chaldeen handen ghegheuen wort?

Ende des Heeren woort gheschiedde tot 26 Jeremia/ ende sprack:

27 o Siet / ick de Heere ben een Godt alles vleesches/ soude my wat onmeugelijc zyn?

o Nu.16.22

28 Daerom so spreect de Heere also: p Siet/ ick geue dese stadt inder Chaldeen handen/ ende in de handt Nebucad Nezar des Co-ninck te Babel/ ende hy salse ghewinnen.

p Jere.25.9 ende 32.3 ende 39.8

29 Ende de Chaldeen/ die teghen dese stadt stryden/ sullen daerin comen/ ende haer met vyer aensteken ende verbranden / met tsa-men den huysen/ daer sy op den daken Ba-al gheroocket / ende andere goden dranck-offer gheoffert hebben / op dat sy my ver-toornden.

30 Want de kinderen Israels/ eñ de kinde-ren Juda/ hebben van harer jeughet op ge-daen/ dat my qualijck behaecht: eñ de kin-deren Israels hebben my vertoornt / door harer handen werck/ spreeckt de Heere.

31 Want sint der tijt/ dat dese stadt gebou-wet is/ tot op desen dach / heeft sy my toor-nich ende grimmich ghemaeckt / dat ickse moet van mijnen aenghesichte wech doen.

32 Om alle der boosheydt wille der kinde-ren Israels/ ende der kinderen Juda/ die sy ghedaen hebben/ dat sy my vertoornden/ sy/ hare Coninghen/ Vorsten/ Priesteren/ ende Propheten/ ende die in Juda ende Jerusa-lem woonen.

33 Sy hebben my den rugghe/ ende niet het aenghesichte toeghekeert: q hoewel ickse r doorgaens leeren liet: doch sy en wouden niet hooren/ noch hen beteren.

q Jere.2.27 Sacha.7.11 r Of/ allewege. Heb. vroech.

34 s Daertoe hebben sy hare grouwelen in dat huys ghesettet / dat van my den name heeft/ op dat sy het verontreynichden.

s 2.Reg.21.4. Jere.7.11.29

35 Ende hebben de hoochten Baals gebou-wet/ in den Dale Ben Hinnon: t op dat sy hare soons ende dochteren / den Moloch verbranden: daer ick hen niets van beuolen en hebbe / ende het en is my noyt inden sin ghecomen/ dat sy sodanigen grouwel doen souden/ daermede sy Juda also tot sonden brachten.

t Leui.18.21 ende 20.2 2.Reg.16.3 ende 17.17 Deut.12.31 ende 18.9 Jerem.8.30 ende 19.5 Ezech.16.20

36 Ende nu om dies wille/ spreeckt de Heere de Godt Israels also/ van deser stadt daer ghy van segghet : Dat sy worde door den sweerde/ honger/ ende pestilentie/ in de han-den des Coninck te Babel ghegheuen.

37 u Siet ick wilse vergaderen wt allen lan-den/ daer ickse henen verstoote/ door mijnen grooten toorne / grimmicheydt / ende on-barmherticheydt/ ende wilse weder aen de-se plaetse brenghen/ dat sy sullen seker woo-nen.

u Deut.30.3

38 x Ende sy sullen mijn volck zijn/ soo wil ick haer Godt zijn.

x Jerem.24.7 ende 31.33 Sach.8.8

39 y Ende wil hen eenerley herte ende we-sen geuen/ dat sy my vreesen sullen haer leef-daghe: op dat het hen/ ende haren kinderen na hen/ wel gae.

y Psal.119.36 Ezech.11.19

40 z Ende wil een eewich verbont met hen maken/ dat ic niet en wil aflaten hen wel te doen/ eñ a wil hen mijn vreese int herte ghe-uen/ dat sy niet van my en wijcken.

z Ezec.36.26. a Esaie.55.3 Ezech.37.26

41 b Ende het sal mijnen lust zijn / dat ick hen wel doen mach : ende ick wilse in desen lande planten/ getrouwelijcken / van gant-scher herten/ ende van gantscher ziele.

b Deu.30.9 Jere.31.28 Sach 8.14

42 Want so spreeckt de Heere: Ghelijck als ick ouer dit volck hebbe comen laten alle

dit groote ongheluck: alsoo wil ick oock al= le dat goede ouer haer comen laten/ dat ick hen ghesproken hebbe.

43 Ende daer sullen noch ackeren ghecocht worden in desen lande / daer ghy van seg= ghet: Het sal woest ligghen/ dat noch lieden noch vee/ daerinne blijuen / ende worde in der Chaldeen handen ghegheuen.

44 Dannoch salmen ackers voor ghelt coo= pen/ende verbrieuen/ c versegelen eñ betuy= ghen:in den lande BenJamin / enderont= om Jerusalem henen / ende in den steden Juda/in den steden op den gheberchten/in den steden inden leechten/ende in den Ste= den tegent Suyden: want ick wil hare ghe= uanckenisse wenden/spreeckt de Heere.

c Ofte/in brie= uen beschryuē.

Dat xxxiij. Capittel.

1. Na rechtueerdigher straffe/ 6. wil de Heere zijnen volcke/eene genadige heylinge/ 10. eñ we= dersettinge beschicken/ 14. seyt tot den heylant Christum/ 17. met zijnen altoos duerigen Rijcke.

Dit Capit= tel is eē opē= baer prophe= teringhe van Christo Je= su ende zijnē Rijcke.

1 Ende des Heeren woort gheschiede tot Jeremia ten anderen mael: a doe hy noch inden voorhoue der gheuancke= nisse besloten was/ende sprack:

2 So spreect de Heere/ die b sulcks maket/ doet ende wtrichtet/ Heere is zijnen name.

3 Roept my/ soo wil ick v antwoorden/en= de wil v cont doen groote ende gheweldige dinghen/die ghy niet en weet.

4 Want so spreeckt de Heere/ de Godt Is= raels/vanden huysen deser stadt/eñ van dē huysen der Conighen Juda/ welcke afge= broken zijn/bolwerckē te maken ter weere.

5 Ende van dien/die daerin gecomen zijn/ op dat sy teghen de Chaldeen strijden meu= gen: dat sy de selfste vullen moetē met doo= den lichamen / welcke ick in mijnen toorne ende grimmicheyt verslaen wil : want ick hebbe mijn aengesichte van deser stadt ver= borghen/om alle hare boosheyt wille.

a Jere.20.2 ende 32.2

b Anders/ haer [Jerusalem] maket/ de Hee= re diese gestal= tet / dat hyse bereyde / Hee= re/etc.

6 Siet / ick wilse heelen ende ghesont ma= ken/ ende wil hen c des ghebedts om vrede ende trouwe ontwijden.

c And. den al= derhoochsten vreden ende trouwe op doen.

7 Want ick wil de gheuanckenisse Juda/ ende de gheuanckenisse Israels wenden/ ende wilse bouwen als van aenbeginne.

8 d Ende wilse reynighen van aller mis= daet/daer sy teghen my mede ghesondighet hebben/ e ende wil hen vergheuen alle mis= daet/daer sy teghen my mede ghesondighet ende ouerghetreden hebben.

d Esai.43.25 Psal.25.11

e Col.2.13

9 Ende dat sal my eenen vrolijcken na= me/roem ende prijs zijn onder allen Heyde= nen op aerden/wanneer sy hooren sullen al= le dat goet dat ick hen doe: ende sullen hen verwonderen ende ontsetten ouer alle den goede/ende ouer alle den vrede dien ick hen f gheuen wil.

f And. deser [stadt]

10 So spreeckt de Heere : g Aen deser plaet= se/daer ghy van segghet : Sy is woeste/de= wyle dat noch lieden noch vee inden steden Juda/ende op den stratē te Jerusalem blijft (die so verwoestet zijn/dat daer noch liedē/ noch burghers/noch vee daerinne is.)

g Jere.7.19 33.

11 h Salmen dannoch wederomme hooren een gheschrey van vreuchden ende herten vrolyckheyt / de stemme des bruydegoms ende der bruyt / ende de stemme der ghener die daer seggen: Dancket den Heere Zeba= oth/dat hy so genadich is/ende doet altoos wel:eñ dier / die daer danckoffer brenghen ten huyse des Heeren: i Want ick wil des landts gheuanckenisse wenden / als van aenbeginne/spreeckt de Heere.

h Jere.16 ende 28.

i Jere.33.26

12 So spreeckt de Heere Zebaoth: In deser stede die soo woest is/ dat daer noch lieden noch vee daerinne zijn / ende in alle zijnen steden sullen dannoch wederomme herders huysen zijn/die de cudde weyden/

13 Beyde inden steden op den gheberchten/ ende indē ende inden steden inden leechten/ inden lande Ben= steden teghent Suyden/ ende rontomme Jerusalem henen/ Jamin: ende inden steden Juda: k daer sullen dan= noch wederomme de cudden ghetelt wt en= de in gaen/spreeckt de Heere.

k Esai.27.6

14 l Siet/de tijdt coemt/ spreeckt de Heere/ dat ick dat ghenadighe woordt verwecken wil/welcke ick den huyse Israels/ ende den huyse Juda ghesproken hebbe.

l Jere.23.5

15 Inden seluen daghen/ende ter seluer tijt/ wil ick den Dauid eene vrucht der gherech= tichheyt opgaen laten/ [n eñ het sal een Co= ninc zijn/die wel regeren sal] eñ sal het recht ende gherechticheyt aenrichten op Aerden.

m Jere.23.5 Ezech.37.24 Jesus Chri= stus is dese vrucht Da= uids.

n Esaie.32.1

16 Ter seluer tijdt sal Juda gheholpen wor= den / ende Jerusalem seker woonen : ende men sal hem heeten: p De Heere die onse rechtueerdicheyt is.

o Esai.32.18

p 1.Cor.1.30

17 Want soo spreeckt de Heere : q Het en sal nemmermeer feylē/daer en sal een van Da= uid sitten/ op den stoel des huys Israels.

q 2.Sa.7.13 1.Reg.9.5

18 r Desgelijcx en salt nemmermeer feylen/ daer sullen s Priesters eñ Leuiten zijn voor my/ die daer brantoffer doen / eñ spijsoffer aensteken/ende offer slachten eewichlijck.

r 1.Sa.2.35

s Esaie.61.6 ende 66.21 1.Petr.2.9

19 Ende des Heeren woort gheschiedde tot Jeremia/ende sprack:

20 Soo spreeckt de Heere: t Wanneer mijn verbondt ophouden sal met den daghe ende der nacht/dat het gheen dach ende nacht en zy te zijner tijdt:

t Gen.8.22

21 So sal oock mijn verbont ophouden met mijnen knechte Dauid / dat hy niet eenen sone en hebbe ten Coninghe op zijnen stoel: u ende met den Leuiten ende Priesteren/ mijnen dienaren.

u Esaie.61.6 ende 66.21 1.Pet.2.9

22 x Ghelijckmen des Hemels heyr niet tel= len/noch het zant inder zee niet metē en can also wil ic vermeerē het zaet Dauids mijns knechts/ende de Leuiten die my dienen.

x Gen.15.5 ende 22.17

23 Ende des Heeren woort gheschiedde tot Jeremia/ende sprack:

24 Hebt ghy niet gesien wat dit volck seyt/ eñ spreeckt ? De Heere heeft doch oock de twee gheslachten verworpen/ die hy y ver= coren hadde: ende z lasteren mijn volck/als en souden sy mijn volck niet meer zijn.

y And. ver= coren

z Dat is/ sy [illegible] wegen [illegible] ten [illegible] ende [illegible] felinge.

25 So spreect de Heere: Houde ick mijn ver= bondt niet met dach ende nacht/noch de or= deninghe des Hemels ende Aerden:

26 So wil ick oock het zaet Jacobs eñ Da= uids mijns knechts verworpen/dat ick niet wt haren zade enneme/ die daer heerschen/ ouer het zaet Abrahams/ Isaacx/ende Ja= cobs : * want ick wil hare gheuanckenisse wenden/ende my ouer haer ontfermen.

* Jere.31.37

Dat xxxiiij. Capittel.

1. De Propheet seydt wt beuele Godts, wat ongeluck ouer den Zedekia eñ Jerusalem comen sal. 8. Item hoe de Heere het volck/ 11. ver= broken verbonts haluen dat sy ouer den vrij=jare ghemaeckt hadden/ 17. straffen wil.

a Jere.33.1

1 DJt is het woort dat vandẽ Heere geſchiede tot Jeremiam/ a doe Nebucad Nezar de Coninck te Babel/ met tſamen alle zijnen heyre/ende allen Coninckrijcken op aerden / die onder zijnen gebiede waren/ ende alle volcken ſtreden tegen Jeruſalem/ende alle hare ſteden/ende ſprack:

2 So ſpreeckt de Heere / de Godt Iſraels: Gaet henen / ende ſegget Zedekia den Coninck Juda/eñ ſpreeckt tot hem:So ſpreect de Heere: b Siet / ick wil deſe ſtadt in de handen des Coninck te Babel gheuen / ende hy ſalſe met viere verbranden.

b 2.Re.25.4 Jerem.32.28 ende 39.8

3 Ende ghy en ſult zijner hant niet ontcomen/ maer gegrepen/ende in zijne hant gegheuen worden : dat ghy hem met ooghen ſien / ende mondelijcken met hem ſpreken ſult/ ende na Babel comen.

4 Soo hoort doch Zedekia / ghy Coninck Juda/des Heeren woort : Soo ſpreeckt de Heere van v : Ghy en ſult niet door het ſweert ſteruen.

c 1.Sa.31.12 2.Par.16.14

5 Maer ghy ſult in vrede ſteruen: c eñ als men uwe Vaderen de vorige Coningen/die voor v gheweeſt zijn/verbrant heeft/ ſo ſalmen v oock verbranden/ende v verclaghen: Och Heere: want ick hebbe het geſproken/ ſpreeckt de Heere.

6 Ende de Prophеet Jeremia ſeyde alle deſe woorden tot Zedekia den Coninck Juda/te Jeruſalem/

7 Doe het heyr des Coninck te Babel alreede ſtreedt tegen Jeruſalem/ ende teghen alle overgheblevеn ſteden Juda / namelycken/tegen Lachis ende Aſeka:d want deſe/ als de * vaſteſte ſteden / waren noch overgheblеven van den ſteden Juda.

Lachis. Aſeka. d 1.Par.11.5. 9. * Of/ſterckſte.

8 Dit is het woort dat van den Heere geſchiede tot Jeremia/daer na als de Coninck Zedekia een verbont gemaeckt hadde/met den gantſchen volcke te Jeruſalem / e een vry-iaer wt te roepen.

e Exod.21.2 Leui.25.39 Deut.15.12

9 Dat een peghelijck zijnen knecht / ende een peghelijck zijne maecht/die Ebreers ende Ebreerſchen waren / ſoude vry gheuen/ dat gheen Jode den anderen vanden ſeluen voor lijfeyghen hielde.

10 Doe hoorden hem alle Vorſten / ende alle het volck / die ſodanich verbont inghegaen waren:dat een yegelijck zijnen knecht ende zijne maecht ſoude vry gheuen / ende haer niet meer voor lijfeyghen houden : ende gavenſe los.

11 Doch daer na keerden ſy hen wederom/ ende eyſchten de knechten ende maechden weder tot hen / die ſy vry ghegheuen hadden/ ende dwonghenſe dat ſy knechten ende maechden zijn moeſten.

12 Doe gheſchiede des Heeren woordt tot Jeremia vanden Heere/ ende ſprack:

13 Soo ſpreeckt de Heere/de Godt Iſraels: Jck hebbe een verbont gemaeckt met uwen vaderen/doe ickſe wt Egyptenlant wt den dienſthuyſe leyde/ende ſprack:

f Exod.21.2 Deut.15.12

14 f Wanneer ſeuen iaer om zijn / ſo ſal een yeghelijck zijnen broeder die een Ebreer is/ ende hemſeluen hem vercocht/ende ſes iaer ghedient heeft/vry van hem los laten:doch uwe vaders en hoorden my niet / ende en neychden hare ooren niet herwaerts.

15 So hebbet ghy v heden bekeert/ende gedaen dat my wel behaechde / dat ghy een vry-iaer liet wtroepen / een yegelijck zijnen naeſten : ende hebbet des een verbont ghemaeckt/ voor my/ in den huyſe/ g dat nae mijnen name ghenoemt is.

g 1.Reg.9.3

16 Doch ghy zijt omgeſlagen/ende ghy ontheyliget mijnẽ name/eñ een yegelijck eyſcht zijnẽ knecht eñ zijne maecht weder/die ghy haddet vry gegeuen/dat ſy haer ſelfs eygen warẽ:ende dwingtſe nv/dat ſy uwe knechten ende maechden zijn moeten.

17 Daerom ſpreeckt de Heere alſo : Ghy en hoort my niet/dat ghy eẽ vry-iaer wtriepet/ een yegelijck zijnen broeder eñ zijnẽ naeſtẽ: ſiet/ſo roepe ick/ ſpreeckt de Heere/ v lieden een vry-iaer wt/ ten ſweerde / ter peſtilentien/ten hongher/ ende en wil v in gheenen Coninckrijcke op aerden blijuen laten.

18 Ende wil de liedẽ die mijn verbont overtreden/ende de woorden des verbonts/ dat ſy voor my ghemaeckt hebben niet en houden;ſo maken/ h als een calf/dat ſy in twee ſtucken ghedeylt hebben/ende tuſſchen den ſtucken henen ghegaen zijn.

h Gene.15.10

19 Namelijcken/de Vorſten Juda/de Vorſten Jeruſalems/de Camerlingẽ/ de Prieſters/eñ het gantſche volck inden lande/die tuſſchẽ des i calues ſtuckẽ henẽ gegaẽ zijn.

i Dat is / een wijſe gheweeſt ten waerteecken / dat dat verbont ſoude vaſt zijn / dewijle ſy het offer Gods daer mede eerden/ als ter ghetuygeniſſe der waerheyt.

20 Ende wilſe gheuen in harer vyanden hant / ende der ghener die hen na den leuen ſtaen: k dat hare lichamen ſullen den voghelen onder den Hemel / ende den dieren op aerden / ter ſpyſe worden.

k Pſalm.79.2 Jerem.7.32

21 Eñ Zedekiam den Coninck Juda ende zijne Vorſten/wil ick geuen inde handẽ harer vianden/eñ der genen die hen na den leuen ſtaen/eñ den heyre des Coninck te Babel/l die nv van v lieden afgetogen zijn.

l Jere.37.5

22 Want ſiet/ick wil hen beuelen ſpreect de Heere/ eñ wilſe weder voor deſe ſtadt brengen/eñ ſullen tegen haer ſtryden/ende haer gewinnen/ende met viere verbranden:ende wil de ſteden Juda verwoeſten / dat daer niemant meer woonen en ſal.

Rechabiters

Dat xxxv. Capittel.

1. De Heere beclaecht hem met het exempel der Rechabiteren/ 16. dat menſchen gheboden bouen de zijne / aengenomen ende gehouden worden/ 17. dreycht de onghehoorſame Joden haer ongheluck/ 18. den ghehoorſamen Rechabiters doch ſeyt hy zijnen ſeghen toe.

1 DJt is het woordt dat van den Heere gheſchiede tot Jeremia/ ter tijdt Joiakim des ſoons Joſia/des Coninck Juda/ende ſprack:

2 Gaet henen in der a Rechabiters huys/ ende ſpreeckt met hen/ ende brenget haer in des Heeren huys/in eene der Capellen/ ende ſchenckt hen wijn.

a 2. Re.10.15

3 Doe nam ick Jeſania den ſone Jeremia/ des ſoons Habazinia / met tſamen zijnen broederen ende alle zijnen ſonen / ende het gantſche huys der Rechabiteren/

4 Ende brachtſe in des Heeren huys/ inde cappelle der kinderẽ Hanan/des ſoons Jegdalia/des mans Gods/welcke by der Vorſten capelle is / bouen der capelle Maſeia/ des ſoons Sallum/des b deurwachters.

b Anders/ ſchatwaerders.

5 Ende ick ſettede den kinderen van der Rechabitẽ huyſe/bekers vol wijns/eñ ſchalen voor/ eñ ſprack tot hen: Drincket wijn.

9 Doch ſy antwoorden : Wy en drincken

geenen wijn: want onse vader Jonadab/ de sone Rechab/ heeft ons gebodē ende gesept: Ghylieden ende uwe kinderen en sult nemmermeer geenen wijn drincken/

c Jere.29.5

7 c Ende gheen huys bouwen/ gheen zaet saeyen/ geenen wijnberch planten noch hebben / maer sult in hutten woonen uwe leefdaghe: op dat ghy langhe leuet in den lande daer ghy inne wandelt.

8 Also hooren wy der stemme onses vaders Jonadab/ des soons Rechab / in allen dat hy ons geboden heeft/ dat wy geenen wijn en drincken onse leef daghe/ noch wy/ noch onse wijuen/ noch soons/ noch dochteren.

9 Eñ en bouwen oock geene huysen/ daer wy inne wooneden / ende en hebben noch wijn berghen/ noch Ackers/ noch zaet.

10 Maer woonen in hutten / ende hooren ende doen alle dinck/ als onse vader Jonadab gheboden heeft.

11 Als nv Nebucad Nezar de Coninck te Babel opwaerts int lant tooch/ sprakē wy: Coemt/ laet ons na Jerusalem treckē/ voor den heyre der Chaldeen ende Syriers/ ende zijn also te Jerusalem ghebleuen.

12 Doe gheschiede des Heeren woordt tot Jeremia/ ende sprack:

13 So spreeckt de Heere Zebaoth/ de Godt Israels: Gaet henen/ eñ spreeckt tot dien in Juda/ ende tot den burgeren te Jerusalem: wilt ghy v dan niet beteren / dat ghy mijnen woorden hooret? spreeckt de Heere.

14 De woorden Jonadab des soons Rechab/ die hy zijnen kinderen geboden heeft/ dat sy geenen wijn drincken en sullen/ worden ghehouden / ende en drincken gheenen wijn / tot op desen dach / daerom dat sy haers Vaders gheboden hooren : doch ick hebbe v d doorgaens prediken laten / noch en hoort ghylieden my niet.

d Of/ allewege Heb. vroech.

e Jere.18.11 ende 25.3.5 Jone.3.8 2.Reg.17.13 Ezech.18.30

15 e So hebbe ick oock doorgaens tot v gesonden/ alle mijne knechten de Propheten/ ende laten seggen : Bekeert v een yegelijck van zijnen boosen wesen/ eñ betert uwe wesen/ eñ en volget anderen goden niet na/ hen te dienen/ so sullet ghy inden lande blijuen/ dat ick v ende uwen vaderen gegeuen hebbe / f doch ghy en woudet uwe ooren niet herwaerts neyghen/ noch my hooren.

f Prou.1.24 Esaie 65.11 ende 66.4 Jerem.7.13

16 So doch de kinderē Jonadab/ des soons Rechab/ haers vaders ghebodt/ dat hy hen gheboden heeft/ gehouden hebben: doch dit volck en hoort my niet.

17 Daerom so spreect de Heere de God Zebaoth/ eñ de God Israels: Siet/ ick wil ouer Juda / ende ouer alle burghers te Jerusalem comen laten alle het ongeluck / dat ick teghen haer ghesproken hebbe: daerom dat ick tot hen ghesproken hebbe / ende sy niet hooren en willen/ ick hebbe geroepen / ende sy en willen niet antwoorden.

18 Ende ten huyse der Rechabiten / sprack Jeremia: So spreeckt de Heere Zebaoth/ de God Israels: Daerom/ dat ghyliedē de gebodē ws vaders Jonadab hebbet gehoort/ eñ alle zijne geboden gehouden/ eñ alles dat ghedaen/ wat hy v lieden gheboden heeft/

g Jere.33.17

19 Daerom spreeckt de Heere Zebaoth / de God Israels also: g Het en sal Jonadab de sone Rechab nemmermeer feylen / daer sal yemant van dē zijnen altijt voor my staen.

Dat xxxvj. Capittel.

1. Jeremia geuanckelijck laet wt beuele des Heeren/ zijne predicatie in een boeck becteekenē/ 6. ende de selue aen den vastendaghe in den huyse des Heeren/ den gantschen Juda voorlesen. De Vorsten ende ouersten des volcx/ 11. dien sulcx aenghesept wort/ 14. eysschen dat boeck hooren oock lesen/ 19. ende sy daer den Coninck van vermanen/ 23. laet hy het schandelijcken verbranden/ 27. de Heere heet een ander boeck schrijuen/ 29. ende den Coninck zijne straffe aenseggen.

1 In den vierden Jare Joiakim / des soons Josia/ des Coninx Juda/ gheschiede dit woort tot Jeremia vanden Heere/ ende sprack:

a Jere.30.2

2 a Neemt een boeck / ende schrijft daer in alle redenen / die ick tot v gesproken hebbe/ ouer Israel/ ouer Juda / ende alle volcken: van der tijdt aen / doe ick tot v ghesproken hebbe/ namelijcken/ van der tijdt Josia aen/ tot op desen dach.

b Jere.18.[illegible]

3 b Oft misschien het huys Juda/ wanneer sy hoorē alle het ongeluck/ dat ick hen dencke te doen/ hen bekeeren wouden/ een yegelijck van zijnen boosen wesen: op dat ick hen hare misdaet ende sonde vergeuen conde.

Baruch/ Jeremie schrijuer.

c Jere.45.1

4 Doe riep Jeremia Baruch den sone Neria: c de selue Baruch schreef in een boeck/ wt den monde Jeremia / alle redenen des Heeren/ die hy tot hem gesproken hadde.

5 Ende Jeremia gheboot Baruch / ende sprack: Ick ben gheuangen/ dat ick niet en can in des Heeren huys gaen.

6 Doch gaet ghy daer henen in/ ende leest dat boeck/ daer in ghy des Heeren redenen wt mijnen monde ghescreuen hebt / voor den volcke inden huyse des Heeren/ aen den vastendage: ende sultse oock lesen voor den ooren des gantschen Juda / die wt haren steden daer in comen.

7 Of sy hen misschien met bidden voor den Heere verootmoedighen wouden/ ende hen bekeeren/ een yeghelijck van zijnen boosen wesen: want den toorne ende grimmicheyt is groot/ daer de Heere tegen dit volck van ghesproken heeft.

8 Ende Baruch de sone Neria/ dede alles wat hem de Propheet Jeremia beuolen hadde / dat hy de redenen des Heeren wt den boecke lase/ inden huyse des Heeren.

d Jone.[illegible]

9 Het begaf hem ia/ inden vijfsten iare Joiakim/ des soons Josia/ des Coninx Juda/ in der neghender Maent/ d datmen eenen vasten vercondichde voor den Heere / allen volcke te Jerusalem/ eñ alle volcke dat daer wt den steden Juda/ te Jerusalem coemt.

e Baruch 1.3

f Jere.26.10

10 e Ende Baruch las wt den boecke de redenen Jeremia/ indē huyse des Heerē/ inder Capellen Gemaria/ des soons Saphan des Cantzeliers/ inden bouenstē voorhof/ f voor der nieuwer poorten / aen den huyse des Heeren/ voor den gantschen volcke.

11 Doe nv Michaia de sone Gemaria/ des soons Saphan/ alle redenen des Heeren wt den boecke ghehoort hadde/

12 Ginck hy henen af in des Coninx huys inde Cantzelrije: eñ siet/ aldaer satē alle Vorsten/ Elisama de Cantzelier/ Delaia de sone Semaia/ Elnathan de sone Achbor/ Gemaria de sone Saphan / ende Zedekia de sone Hanania/ met tsamen allen Vorsten.

13 Eñ Michaia vercondichde hen alle redenen die hy ghehoort hadde/ als Baruch las

Judi.

las wt den boecke/ voor de ooren des volcx.

Baruch leest het boeck voor allen Vorsten ende Oversten des volcx.

14 Doe sonden alle Vorsten/ Judi den sone Nethania/ des soons Selemia/ des soons Chusi/ na Baruch/ ende lieten hem seggen: Neemt dat boeck daer ghy voor den volcke wtghelesen hebt met v/ eñ coemt herwaerts: ende Baruch de sone Neria/ nam het boeck met hem/ ende quam tot hen.

15 Ende sy spraken tot hem: Settet v/ ende leset/ dat wy het hooren: ende Baruch las het hen voor haren ooren.

16 Ende doe sy alle redenen hoorden/ ontsetteden sy hen/ een teghen den anderen/ ende spraken tot Baruch: Wy willen alle dese redenen den Coninck condt doen.

17 Ende vraechden den Baruch: Segghet ons/ hoe hebt ghy alle dese redenen wt zynen monde gheschreuen?

18 Baruch sprack tot hen: Hy las my alle dese redenen toe/ wt zijnen monde/ ende ick schreefse met inckt int boeck.

19 Doe spraken de Vorsten tot Baruch: gaet henen/ ende verberght v met Jeremia/ dat niemant en wete waer ghy lieden zijt.

20 Hy dan ginghen henen in ten Coninghe in den voorhof/ ende lieten het boeck blijuen in der camer Elisama des Cantzeliers/ ende seyden voor den Coninck aen/ alle dese redenen.

21 Doe sandt de Coninck den Judi henen/ het boeck te halen: De selue nam het wt der camer Elisama des Cantzeliers: eñ de Judi las het voor den Coninck ende allen Vorsten die by den Coninck stonden.

Jud. ende voor hem brā de een gloet.

Jeremie boeck wort verbrant.

1.Mac.1.55

Act.19.29

22 De Coninc nv/ sat in den winterhuyse/ in der negender Maent/ g aen den schoorsteene.

23 Als nv Judi drie oft vier bladeren gelesen hadde/ versneet hy het met eenen schrijfmesse/ h ende wierp het in het vyer/ dat voor den schoorsteene was/ tot dat/ dat boeck gantsch verbrande in den vyere.

24 Eñ niemant en ontsettede hem / noch verscheurde zijne cleederen/ noch de Coninc/ noch zijne knechten / die doch alle dese redenen ghehoort hadden.

25 Hoewel Elnathan/ Delaia ende Gemaria/ baden den Coninck/ hy en woude doch dat boeck niet verbranden: doch hy en hoorde hen niet.

26 Daertoe gheboot noch de Coninck / Jerahmeel den sone Hameleck / ende Sereia den sone Asriel/ ende Selamia den sone Abdeel/ sy souden Baruch den schrijuer/ ende Jeremia den Propheet/ grijpen: Doch de Heere haddese verborghen.

27 Doe gheschiede des Heeren woordt tot Jeremia / daerna als de Coninck het boeck ende de redenen die Baruch gheschreuen hadde wt den monde Jeremia/ verbrant hadde/ ende sprack:

28 Neemt v wederomme een ander boec/ eñ schrijft alle vorige redenen daer in/ die in den eersten boecke gheschreuen stonden / welcker Joaikim de Coninck Juda verbrant heeft.

Joiakim Coninck Juda.

29 Ende segghet den Joiakim/ den Coninc Juda: so spreect de Heere: ghy hebt dit boeck verbrant ende gheseyt : Waerom hebt ghy daerin gheschreuen/ dat de Coninck van Babel comen sal/ ende dit lant verderuen/ ende maken dat daer noch lieden noch vee meer daerinne zijn en sullen?

30 Daerom spreeckt de Heere van Joiakim den Coninck Juda : i Daer en sal niemant van den zijnen op den stoel Dauids sitten/ k ende zijn lichaem sal wech ghewoorpen/ des daechs inder hitte / ende des nachts inden vroste ligghen.

i 2.Re.24.17

k Jere.22.18

31 Ende ick wil hem ende zijn zaedt / ende zijne knechten te huys soecken / om harer misdaet wille: Ende ick wil ouer haer ende ouer de burghers te Jerusalem / ende ouer die in Juda/ comen laten/ alle het ongeluck/ dat ick hen ghesproken hebbe / ende sy doch niet en hooren.

32 l Doe nam Jeremia een ander boeck/ ende dede het Baruch den sone Neria den schrijuer: die schreef daer in wt den monde Jeremia/ alle de redenen die inden boecke stonden/ dat Joiakim de Coninck Juda/ hadde met vyere verbranden laten: ende tot den seluen / werden der redenen noch veel meer dan ghener waren.

l Jere.30.8 ende 36.2

Dat xxxvij. Capittel.

1. Jeremias gheeyscht / voor den Zedekia te bidden/ 5. laet hem der stadt Jerusalems ghewisse verstooringhe aensegghen/ 10. wort in voorghenomener reyse int lant Ben Jamin/ voor eenen afuallighen aengegrepen / ende gheuangen/ 16. ende na heymelijcken ghesprekє met den Sedekia/ 19. in een ander gheuanckenisse ghebracht.

1 Ende Zedekia de sone Josia / wert a Coninck in de stede Jechania des soons Joiakim: Want Nebucad Nezar de Coninck te Babel/ maeckte hem ten Coninck in den lande Juda.

a 1.Reg.24.17 2.Par.36.10

2 Doch hy ende zijne knechten / ende het volck in den lande/ en hoorden des Heeren woorden niet/ die hy door den Propheet Jeremia sprack:

3 b Nochtans sandt de Coninck Zedekia/ Juchal den sone Selemia / ende Zephania den sone Maseia dē Priester/ tot den Propheet Jeremia/ ende liet hem segghen: Bidt den Heere onsen Godt voor ons.

b And. Ghelijckewel Jere.21.1 ende 42.2

4 Want Jeremia ginck nv onder den volcke wt ende in / ende niemandt en leyde hem inde gheuanckenisse.

5 c Soo was het heyr Pharao wt Egypten ghetoghen / ende de Chaldeen die voor Jerusalem gheleghen hadden / doe sy sulck gherucht ghehoort hadden/ d waren van Jerusalem afghetoghen.

c Ezec.17.15

d Jere.34.19

6 Ende des Heeren woort geschiede tot dē Propheet Jeremia/ ende sprack: So spreect de Heere de Godt Jsraels : Soo segghet den Coninck Juda / die v lieden tot my gesonden heeft my te vraghen: e Siet / het heyr Pharao/ dat v te hulpe is wtghetoghen/ sal wederom na huys in Egypten trecken.

e Jere.46.3

7 Ende de Chaldeen sullen wedercomen/ ende teghen dese stadt strijden/ ende haer gewinnen/ ende met vyere verbranden.

8 Daeromme spreeckt de Heere alsoo: f Bedrieget uwe zielen niet/ dat ghy dencket: De Chaldeen sullen van ons aftrecken : sy en sullen niet aftrecken.

f Mat.3.5

9 Eñ wanneer ghy lieden schoon het gantsche heyr der Chaldeen sloecht / die teghen v strijden / ende harer sommighe verwondet ouerbleuen/ so souden sy doch een yeghelijck in zijner tente hen op maken/ ende dese stadt met vyere verbranden.

10 Als nv der Chaldeē heyr van Jerusalem

was

was afghetoghen/om des heyrs wille Pharaonis/

g And. dat hy hem van den volcke af sonderde.
An. onder den volcke versteke.

11 Ginck Jeremia wt Jerusalem / ende woude in het landt BenJamin gaen/ g ackers te besturen onder den volcke.

Jeria grijpt Jeremiam.
h Jere.28.15
i Jere.20.2 ende 26.8 ende 36.6

12 Ende doe hy onder de poorte BenJamin quam/ doe was daer een bestelt ten poortwachter/ met namen Jeria / de sone Selemia/des soons h Hanania: i de selue greep den Propheet Jeremia / ende sprack: Ghy wilt tot den Chaldeen vallen.

13 Jeremia sprack: Dat en is niet waer/ ick en wil niet tot dē Chaldeen vallen: doch Jeria en woude hem niet hooren / maer greep Jeremia/ende brachte hem tot den Vorsten.

Jeremia wordt gheslaghen/ ende inde gheuanckenisse geworpen.

14 Ende de Vorsten werden toornich op Jeremiam/ende lieten hem slaen/ende wierpen hem in de gheuanckenisse / inden huyse Jonathan des schrijuers: k den seluen setten sy ten stockmeester.

k And. want dat selue hadden sy ten Stockhuyse ghemaeckt.
l Jere.38.6
m Jere.38.14

15 l Also ginck Jeremia inden cuyle ende kercker/ende lach langhe tijdt aldaer.

16 m Ende Zedekia de Coninck sant henen/ ende liet hem halen/ende vraech de hem heymelijcken in zijnen huyse/ende sprac: Is oock een woort van den Heere voorhandē? Jeremia sprack: Ja: want ghy sult den Coninck te Babel in de handen gegeuē wordē.

17 Ende Jeremia sprack tot den Coninck Zedekia: wat hebbe ick teghen uwe knechten/ende teghen dit volck ghesondighet/dat sy my in den kercker ghewoorpen hebben?

n Jere.28.29

18 n Waer zijn nu uwe Propheten die v prophetcerden/ende spraken: De Coninck te Babel en sal niet ouer v lieden/ noch ouer dit lant comen?

19 Ende nu mijn heer Coninck / hoort my/ ende laet mijne bede voor v gelden / ende en laet my niet weder in Jonathan des schrijuers huys brenghen / op dat ick aldaer niet en sterue.

20 Doe beual de Coninck Zedekia/datmen Jeremiam inden voorhoue der gheuanckenissen verwaren soude: ende liet hem des daechs een o leef broot gheuen p wt der backerstrate / tot dat alle het broot inder stadt op was: also bleef Jeremia inden voorhoue der gheuanckenisse.

o Of/ lijfbroot
p And. behaluen de toespijse.

Dat xxxviij. Capittel.

1. Jeremias wort van den Vorsten/ 4. die op zijnen doot hefticli dringhen/ 6. in een swarer gheuanckenisse geworpen/ 7. coemt door beschickinge EbedMelech weder in zijne vorighe gheuanckenisse/ 4. ende waerschouwet den Sedekia op trouwe/ wil hy by den leuen blijuen/ hy sal hem gewillichlijcken in der Chaldeen handen geuen. 24. Den handel Jeremie ende Sedekie blijft behendichlijcken verholen.

1 Saphatia nu de sone Mathan / ende Gedalia de sone Pashur / Juchal de sone Selemia / ende Pashur de sone Malchia/hoorden de redenen/ die Jeremia tot allen volcke seyde/ende sprack:

a Jere.21.9 ende 27.7

2 So spreeckt de Heere: a Wie in deser stadt blijft/ die sal door het sweert / hongher ende pestilentie steruen moeten: wie daerenteghen henen wt gaet/ tot den Chaldeen / die sal leuendich blijuen/ ende sal zijn leuen/ als een wtbuete daer van brenghen.

b Jere.32.3

3 Want so spreect de Heere: b dese stadt sal ouer gegeuen wordē/den heyre des Coninckx te Babel/ende sullense ghewinnen.

4 Doe spraken de Vorsten tot den Coninc: Laet doch desen man dooden: Want met dier wijse c wendet hy de crijchslieden af/ die noch ouerbleuen zijn in deser stadt: desgelijcken het gansche volck oock/ dewijle hy sulcke woorden tot hen seyt: want de man en soeckt niet/ wat ten vrede desen volcke/ maer wat ten onghelucke dient.

c And. maect hy der crijchslieden handen mat.

5 De Coninck Zedekia sprack: Siet/ hy is in uwen handen: want de Coninck en can daer niets teghen.

d Jere.20.2 ende 26.8 ende 37.15
e Of/ zeelen.
f Of/ modder.

6 d Doe namen sy Jeremia / ende worpen hem inden cuyl Malchia des soons Hamelech/ die aen den voorhoue der gheuanckenisse was: eñ lieten hem met e reepen henen af inden cuyl/ daer geen water/ maer f slijm inne was: ende Jeremia sanck inden slijm.

7 Als nu EbedMelech de Moorman/ een camerlinck in des Coninckx huys / hoorde/ datmen Jeremiam hadde inden cuyl gheworpen / ende de Coninck euen sadt inder poorten BenJamin.

EbedMelech verlost Jeremiam. Jere.39.15

8 Doe ginck EbedMelech in des Coninckx huys/ende sprack met den Coninc/eñ seyde:

9 Mijn heere Coninck/de mannen handelen qualijck met den Propheet Jeremia/dat sy hem hebben inden cuyl gheworpen / dat hy moet van hongher steruen: want daer en is gheen broot meer inder stadt.

10 Doe beual de Coninck/EbedMelech dē Moormanne/ ende sprack: Neemt dertich mannen met v van desen/ eñ trect den Propheet Jeremia wt dē cuyl/eer hy dan sterft.

11 Eñ EbedMelech nam de mannen met hem/eñ ginc in des Coninckx huys/onder de schatcamer / eñ nam aldaer verscheurde eñ versletene oude plonden/ eñ lietse met eenen g reepe henen af/tot Jeremia inden cuyl.

g Of/ touwen zeel.

12 Eñ EbedMelech de Moorman sprack tot Jeremia: Legget dese verscheurde ende versletene oude plonden / onder uwe armen omme den reep: ende Jeremia dede also.

13 Ende sy togen Jeremia opwaerts wt den cuyl/ by den stricken: ende Jeremia bleef also inden voorhoue der gheuanckenisse.

h Jere.37.17

14 h Eñ de Coninck Zedekia sandt henen/ ende liet den Propheet Jeremia tot hem halen/onder den derden inganck aenden huyse des Heeren: ende de Coninck sprack tot Jeremia: i Ick wil v ergens om vragen/ lieue/ verontboudet my niets.

i Ander[illegible]

15 Jeremia sprack tot Zedekia: Segghe ick v wat/ so doodet ghy my doch: gheue ick v oock eenen raet/ so en hoort ghy my niet.

16 Doe swoer de Coninck Sedekia / den Jeremia heymelijcken/ende sprack: So waerachtich als de Heere leuet/die ons dese ziele ghemaket heeft / soo en wil ick v niet dooden/noch den mannen in de handen geuen/ die v na uwen leuen staen.

k Jere.27.12

17 k Ende Jeremia sprack tot Sedekia: So spreeckt de Heere de Godt Zebaoth/de God Israels: sult ghy henen wt gaen tot den Vorsten des Coninckx te Babel / so sult ghy leuendich blijuen/ ende dese stadt en sal niet verbrant wordē/ maer ghy ende v huys/sullen by den leuen blijuen.

18 Sult ghy daerenteghen niet henen wt gaen tot den Vorstē des Coninckx te Babel/ so wort dese stadt den Chaldeen inde handē ghegheuen/ende sullense met vyere verbranden:

den / ende ghy en sult oock haren handen niet ontcomen.

19 De Coninck Zedekia sprack tot Jeremia: Maer ick besorge / dat ick den Joden / die tot den Chaldeen geuallē zijn / mochte ouergheghenen worden / dat sy myn bespotten.

20 Jeremia sprack: Men en sal v niet ouergheuen: lieue / hoort doch de stemme des Heeren / die ick v segghe / soo sal het v wel gaen / ende ghy sult leuendich blyuen.

21 Sult ghy daerenteghen niet henen wtgaen / so is dit het woort / dat myn de Heere ghewesen heeft.

22 Siet / alle vrouwen die noch voorhanden zijn / inden huyse des Coninckx Juda / sullen henen wt moeten tot den Vorsten des Coninckx te Babel: die selue sullen dan seggen: Och / uwe troosters hebben v ouerredet ende verleydet / ende in den dreck geuoeret / ende laten v nv steken.

23 Alsoo sullen dan alle uwe vrouwen ende kinderen / henen wt tot den Chaldeen / ende ghy selfs en sult haren handen niet ontgaen: maer ghy sult van den Coninck te Babel ghegrepen / l ende dese stadt sal met viere verbrant worden.

l 2.Reg.25.9

24 Ende Zedekia sprack tot Jeremia: Siet toe / dat niemant dese redenen ghewaer en worde / so en sult ghy niet steruen.

25 Ende so het de Vorsten gewaer worden / dat ick met v ghesproken hebbe / ende quamen tot v / ende spraken: Segghet hier / wat hebt ghy met den Coninck ghesproken? en verswaeckt het ons niet / soo en willen wy v niet dooden: ende wat heeft den Coninck met v ghesproken?

26 So spreeckt: Ick hebbe den Coninck ghebeden / dat hy my niet en liete wederom in Jonathans huys brengen / ick mochte anders aldaer steruen.

27 Doe quamen alle Vorsten tot Jeremia / ende vraechden hem: ende hy seyde / als hem de Coninck beuolen hadde: doe lieten sy van hem af / dewijle sy niets van hem ghewaer worden en conden.

28 m Ende Jeremia bleef in den voorhoue der gheuanckenisse / tot op den dach doe Jerusalem ghewonnen wert.

m Jere.39.14

Dat xxxix. Capittel.

1. Jerusalem wort inghenomen / 4. Zedekia in der vlucht gheuanghen / ende iammerlijck mishandelt. 9. De voorneemste burgers na Babel gheuoert. 11. Jeremia / 15. ende Ebed Melech worden behouden / ende van den Heere verlosset of wt gheholpen.

1 Ende het geschiede dat Jerusalem gewonnen wert: a want indē negenden iare Zedekia des Coninckx Juda / inder thiender Maent / quam Nebucad Nezar de Coninck te Babel / eñ alle zijn heyr voor Jerusalem / ende belegerden de selue.

a 2.Reg.25.1 Jerem.52.4

2 Ende inden elfsten iare Zedekia / aenden negenden dage der vierder Maent / brackmen in de stadt.

3 Ende alle Vorsten des Coninckx te Babel togen daer henen in / ende hielden onder der middelster poorte / namelijcken / b Nargal Sar Ezer / Sangar Nebo / Sarssechim / de ouerste Camerlinck / Nargar Sar Ezer de Hofmeester / ende alle andere vorsten des Coninckx te Babel.

b Andere: Nergal Sar Ezar, Sangar Nebo, Sarssechim, Rabsaris, Nergal Sar Ezar, Rab Mag, ende alle etc.

4 c Alsse nv Zedekia de Coninc Juda sach / met tsamen zijnen krijchslieden / vloden sy by nacht ter stadt henē wt / by des Coninckx hof / door de poorte tusschen tween mueren / ende togen d door het velt henen door.

c Jerem.52.7 2.Reg.25.4

d Anders / die woestijne toe.

5 Doch der Chaldeen heyr iaechde hen na / ende grepen Zedekiam in den velde by Jericho / ende vingen hem: ende brachten hem tot Nebucad Nezar den Coninck te Babel / na Ribla th / die in den lande Hemath leyt: die sprack een oordeel ouer hem.

Zedekia wort gheuanghen / ende hem de ooghen wtghesteken.

6 Ende de Coninck te Babel / liet de kinderen Zedekia voor zijnen oogen dooden / te Riblath / ende doode alle Vorsten Juda.

7 Doch Sedekia liet hy de ooghen wtsteken / ende hem met ketenen binden / dat hy hem na Babel voerde.

8 e Eñ de Chaldeen verbranden beyde des Coninckx huys / ende der burgeren huysen / ende verbroken de mueren te Jerusalem.

e 2.Reg.25.9 Jere.32.28 ende 50.13

9 Wat nv noch vanden volcke inder stadt was / ende wat sus tot hen ghevallen was / die voerde Nebusar Adan de Hofmeester / al te samen gheuanckelijck na Babel.

10 Doch vanden f slechten volcke / dat niets en hadde / liet ter seluer tijdt Nebusar Adan de Hooftman / sommige inden lande Juda / eñ gaf hen wijnbergen ende g dorpkens in.

f Of / snoode, dunnen /

g Anders / velden.

11 Doch Nebucad Nezar de Coninck te Babel / hadde Nebusar Adan den hooftmanne beuolen van Jeremia / ende ghesept:

Jeremia wort versorget by Gedalia.

12 Neemt hem / eñ laet hem v beuolen zijn / ende en doet hem gheen leedt / maer als hy yet van v begeert / so maeckt het met hem.

13 Doe sant Nebusar Adan de Hooftman / eñ Nebu Sasban de ouerste Camerlinck / Nargal Sar Ezer / de Hofmeester ende alle Vorsten des Coninckx te Babel henen.

14 h Ende lieten Jeremiam halen / wt den voorhoue der geuanckenisse: ende beuolen hem Gedalia den sone Ahikam / des soons Saphan / dat hy hem henen wt in zijn huys brachte / i ende hy by den volcke bleue.

h Jere.38.28

Gedalia.

i Jere.40.6

15 Het woort des Heeren was oock geschiet tot Jeremia / dewijle dat hy noch in den voorhoue der gheuanckenisse geuanckelijck lach / ende hadde ghesproken:

16 Gaet henen / ende segghet Ebed Melech den Moorinanne: Soo spreeckt de Heere Sebaoth / de Godt Israels: Siet / ick wil mijne woorden comē laten ouer dese stadt / ten ongheluckе ende tot gheenen goede / ende ghy sult het sien ter seluer tijdt.

Godt beschermet Ebed Melech.

17 Doch v wil ick verlossen ter seluer tijdt / spreeckt de Heere / eñ en sult dien lieden niet te deele worden / voor welcke ghy v vreeset.

18 Want ick wil v daer van helpē / dat ghy niet door het sweert en vallet / k maer sult v l leuen als een buete daer van breughen / daerom dat ghy my betrout hebt spreeckt de Heere.

k Jere.21.9 ende 45.5

l Anders / ziele.

Dat xl. Capittel.

1. Jeremias wort los ghegheuen / ende hem te blijuen vergonnet waer hy wil / 7. alle vluchtigen ende verstroyden vergaderen hen tot Gedalia / 13. Ismael soeckt hem om te brenghen.

1 Dit is het woort dat vandē Heere geschiede tot Jeremia / a doe hem Nebusar Adan de Hooftman los liet te b Rama: want hy was oock met ketenē gebonden / onder alle dien / die te Jerusalem ende in Juda gheuangen waren / datmense na Babel wech voeren soude.

a Jere.43.6

b Anders / Roma daer hy hem henen geuoert hadde: Josue 28.25

(Doe

De paren= theſis of tuſſchenghe= lees eyndet. Cap.42.6

(Doe nv de Hooftman Jeremiam had= 2 de tot hem laten halen) ſprack hy tot hem: De Heere uwe Godt / heeft dit ongheluck ouer deſe ſtadt gheſproken.

Ende heeft het oock comen laten / ende 3 gedaen als hy geſproken heeft : want ghy= lieden / hebbet geſondicht tegen den Heere/ ende zijner ſtemme niet ghehoort/ daerom= me is v lieden ſulcx * ghebeurt.

*Of/ghſchiet Anders/ we= deruaren.

Nv ſiet/ick hebbe v heden los gemaeckt 4 van den ketenen / daer uwe handen mede ghebonden waren: behaecht het v met my na Babel te trecken / ſo coemt/ghy ſult my beuolen zijn / ende en behaecht het v niet met my nae Babel te trecken / ſoo laet het aenſtaen: c ſiet/ daer hebt ghy het gantſche landt voor v/ waer het v goetduncket ende v behaecht/ daer treckt henen.

Jeremia wort los gegeuen/ ende hem te blijuen vergonnet waer hy wil.

c Gene.13.9 Tob.1.13 Jerem.43.6 Gedalia. d2.Re.15.22

Want wijder henen wt en ſal gheen we= 5 der keeren zijn: daeromme meucht ghy we= der keeren tot Gedalia den Sone Ahikam des ſoons Saphan/ d welcken de Coninck te Babel ghesettet heeft ouer de ſteden in Juda/ ende by den ſeluen onder den volcke blijuen : of gaet henen waer het v wel be= haecht: ende de hooftman gaf hem teeringe ende gheſchencken/ende liet hem gaen.

Alſo quam Jeremia tot Gedalia den ſo= 6 ne Ahikam / te Mizpa ende bleef by hem onder den volcke dat in den Lande noch ouergheblenen was.

Jeremia blijft by Gedalia. Jerem.39.14 Gedlaia der Joden ouer= ſte.

Doe nv de Hooftlieden / die hen op den 7 velde onthielden/met tſamen haren lieden/ ghewaer werden dat de Coninck te Babel/ Gedalia den ſone Ahikam / hadde ouer het lant gheſettet/ende beyde ouer mannen en= de vrouwen / kinderen ende de e ſlechtſten in den lande / die niet nae Babel gheuoert en waren.

e Of/dunſten

Quamē ſy tot Gedalia te Mizpa/name= 8 lijcken/ Jſmael de ſone Nethania/ Johanan ende Jonathan de ſonen Kareah/ eñ Seraia de ſone Thanhumeth / ende de ſone Ephai van Netophath / ende Jeſania de Sone Maachati/ met tſamen haren mannen.

Eñ Gedalia de ſone Ahikam/des ſoons 9 Saphan / dede hen ende haren mannen ee= nen eedt/ende ſprack: f Vreeſet v lieden niet/ dat ghy den Chaldeen onderdanich zijn ſult: blijft inden lande/ ende weeſt den Co= ninck te Babel onderdanich / ſoo ſal het v lieden wel gaen.

f 2.Reg.25.24

Siet/ick woone hier tot Mizpa/ dat ick 10 den Chaldeen diene / die tot ons comen: daerom vergadert in/ den wijn/ ende g vij= ghen / ende Olije/ ende doet het in uwe va= ten / ende woonet in uwen ſteden die ghy ghecreghen hebbet.

g Anders/ſo= merurachten oft Herfſt= vruchten.

Oock allen Joden/die inden lande Mo= 11 ab der kinderen Ammon / ende in Edom/ ende in allen landen waren/ doe ſy hoorden dat de Coninck te Babel/ ſommige in Ju= da hadde laten ouerblijuen / ende Gedalia den ſone Ahikam des ſoons Saphan/ ouer hen gheſettet.

Quamē ſy alle weder van allen plaetſen/ 12 daer ſy henē verſtootē warē/ int lant Juda/ tot Gedalia te Mizpa/ eñ vergaderden in/ gantſch veel wijns ende ſomervruchten.

Johanan.

Doch Johanan de ſone Kareah / met 13 tſamen alle den hooftlieden/ die hen op den velde onthouden hadden/ quamen tot Ge= dalia te Mizpa.

14 Ende ſpraken tot hem : Weet ghy oock dat Baelim de Coninck der kinderen Am= mon/ Jſmael den ſone Nethania/ heeft hier gheſonden/ dat hy v ſal verſlaen/ dat wou= de hem dan noch Gedalia de ſone Ahikam niet gheloouen.

15 Doe ſprack Johanan de ſone Kareah tot Gedalia heymelijcken te Mizpa: Lieuer/ ick wil henen gaen/ ende Jſmael den ſone Ne= thania/ ſlaen/ dat het niemant gewaer wor= den en ſal : waerom ſal hy v verſlaen : dat alle Joden die tot v vergadert zijn verſtroyt worden/ ende die noch van Juda ouergble= bleuen zijn omme comen.

16 Doch Gedalia de ſone Ahikam / ſprack tot Johanan den ſone Kareah : ghy en ſult dat niet doen : het en is niet waer dat ghy van Jſmael ſegt.

Dat xlj. Capittel.

I. Jſmael verſlaet Gedalia/ ende vele anders. II. Johanan ſtrijdet teghen hem/ 16. ende dencket met den volcke in Egypten te blieden.

1 DOch inder a ſeuender maent/ quam Jſmael/ de ſone Nethania/ des ſoons Eliſama/ wt Coninclijcken ſtamme/ en= de thien mannen met hem / tot Gedalia/ den ſone Ahikam / tot Mizpa / ende aten met tſamen den ouerſten des Coninckx/ en= aldaer tot Mizpa met malcanderen.

Jſmael verſlaet Gedalia.

a 2.Reg.25.25

2 Ende Jſmael de ſone Nethania / maecte hem op / met tſamen den thien mannen die by hem waren/ ende ſloeghen Gedalia/ den ſone Ahikam/ des ſoons Saphan/ met den ſweerde doot: daer om dat hem de Co= ninck te Babel / ouer het gantſche lant ge= ſettet hadde.

3 Daer toe alle Joden die by Gedalia wa= ren tot Mizpa/ eñ de Chaldeē die ſy aldaer vonden/ eñ alle Krijchſlieden ſloech Jſmael.

4 Des anderē daechs daer na als Gedalia verſlagē was/ ende noch niemant en wiſte.

5 Quamē tachtētich mannē van Sichem/ van Silo/ eñ van Samaria / eñ hadden de baerden afgeſchoren/ eñ hare cleederen ver= ſcheurt/ ende hen b* verhicket/ ende droegen ſpijſoffer/ ende wieroock met hen/ dat ſy het brachten in het huys des Heeren.

b Dat ſy naghelen ... verſlu... ſeeret. * Anders ... cratſt. c 2.Reg.25.25

6 c Ende Jſmael de ſone Nethania ginck henē wt van Mizpa/ den ſeluē tegen/ ginck daer henen / ende weende . Als hy nv aen haer quam/ ſprack hy tot hen: Ghy ſult tot Gedalia den ſone Ahakim comen.

7 Doe ſy nv middē inde ſtadt quamē/ ver= moordeſe Jſmael de ſone Nethania / eñ de mannē die by hem warē/ by den bornputte.

8 Doch daer waren thien mannen onder/ die ſpraken tot Jſmael: Lieue/ en doodet ons niet/ wy hebben ſchatten in den acker ligghen/ van tarwe/ gherſte/ olye/ ende hey= nich ; alſoo liet hy af/ ende en doodeſe niet met den anderen.

9 d Dē bornput nv/ daer Jſmael de doode lichamen in wierp / die hy hadde verſlagen/ met tſamē den Gedalia/ is die/ dien de Co= ninck Aſſa maken liet teghen Baeſa den Coninck Jſrael: dien vulde Jſmael de ſo= ne Nethania/ met den verſlaghenen.

d 1.Re.15.22

10 Ende wat ouergheblenens volcx was tot Mizpa/ oock des Coninckx dochteren/ voerde

4.Re.25.22 Johanan. f Gen.14.14 1.Sa.30.9 Johanan [v]erjaget [..]n Ismael ende zijnen aenhanck.

voerde Ismael de sone Nethania / geuanckelijcken wech/ met tsamen allē ouergebleuenē volcke tot Mizpa: e ouer welcke Nebusar Adan de hooftman/ Gedalia den sone Ahikam gesettet hade/ ende tooch henen/ eñ woude henen ouer tot dē kinderē Ammon.

11 f Doe nv Johanan de sone Kareah vernam/ ende alle hooftlieden die by hem waren/ alle het quaet dat Ismael de sone Nethania bedreuen hadde.

12 Namen sy tot hen alle mannen/ ende toghen henen/ tegen Ismael den sone Nethania te strijden: Ende quamen aen hem by den grooten water aen Gibeon.

13 Doe nv alle het volck / dat by Ismael was / sach den Johanan den sone Kareah/ ende alle hooftlieden des heyrs die by hem waren/ werden sy vrolijck.

14 Ende het gantsche volck dat Ismael hadde van Mizpa wech gheuoert / wende hem om/ ende keerden wederom tot Johanan den sone Kareah.

15 Doch Ismael de sone Nethania / ontquam Johanan met acht mannen / ende tooch tot den kinderen Ammon.

16 Ende Johanan de sone Kareah/ met tsamen allen hooftlieden des heyrs / die by hem waren/ namen alle het ouergheblenen volck (dat sy weder ghebracht hadden van Ismael den Sone Nethania) wt Mizpa tot hem / dewijle dat Gedalia de sone Ahikam verslaghen was / namelijcken / de crijchsmannen/ vrouwen eñ kinderen/ ende cameringhen / die sy van Gibeon hadden weder ghebracht.

g And. Geruth Kimham [..] dat by, etc. h Jere.42.16

17 Ende reysden henen / ende toghen tot g Kimham in ter herberghe/ die by Bethlehem woonde: h ende wouden in Egypten trecken voor den Chaldeen.

18 Want sy vreesden haer voor hen/ dewijle dat Ismael de sone Nethania / Gedaliam den sone Ahikam/ verslagen hadde/ dien de Coninck te Babel ouer het lant ghesettet hadde.

Dat xlij. Capittel.

1. De Hooftlieden bidden Jeremiam/ dat hy God om raedt vraghe/ hoe sy hen houden sullen/ 5. belouen daer toe by hooghen eede/ sy willen hen des seluen houden/ 9. De Heere laet hen aenseggen/ sy sullen in den lande blijuen/ 11. ende hen noch voor den Chaldeen vreesen/ 13. noch in Egypten/ (15. het en ware dan dat sy groot ongeluck/ 18. ende Godts grimmigen toorne op hen laden wouden) trecken. 19. Jeremia hout hen haremeyneedichheyt/ met tsamen Gods ghewisser straffe voor.

a Jere.42.2 De hooftlieden laten den Heere om raet vraghen.

1 Doe traden daer toe alle hooftlieden des heyrs/ Johanan de sone Kareah/ Jesania de sone Hosaia/ met tsamen den gantschen volcke/ beyde cleyn eñ groot/

2 Eñ spraken tot den Propheet Jeremia: a Lieue/ laet onse gebedt voor v gelden/ ende biddet voor ons den Heere uwen God/ om alle dese ouergheblenene/ (want onser is eyns wepnich gebleuen van velen / als ghy ons selfs siet met uwen ooghen.)

3 Dat ons de Heere uwen Godt wonde cont doen / waer wy henen trecken / ende wat wy doen sullen.

Jeremias vraghet den Heere voor het volck.

4 Ende de Propheet Jeremia sprack tot hen: Wel aen/ ick wil v hooren/ ende siet/ ick wil den Heere uwen Godt bidden / als ghy lieden geseyt hebt/ ende alles wat v de Heere antwoorden sal / dat wil ick v condt doen/ ende en wil voor v lieden niets onthouden.

b Josue.1.16 1.Mac.2.34 Jere.43.2

5 Ende sy spraken tot Jeremia: b de Heere zy een ghewisse ende warachtich ghetuyge tusschen ons/ so wy niet doen en sullē alles wat v de Heere v Godt aen ons beuelen sal.

6 Het zy goet ofte quaet/ so willen wy der stemme des Heeren onses Godts/ tot welcken wy v senden / hooren: Op dat het ons wel gae/ so wy der stemme des Heeren onses Godts hooren.

Eynde des tusschenghe lees/ daer van Cap. 40.2

7 Ende na thien daghen gheschiede des Heeren woort tot Jeremia.

8 Doe riep hy Johanan den sone Kareah/ ende alle hooftlieden des heyrs / die by hem waren/ ende allen volcke / beyde cleyn ende groot.

Des Heeren beuel aen het volck.

9 Ende sprack tot hen: so spreeckt de Heere de God Israels / tot den welcken ghy my ghesonden hebbet/ dat ick uwe gebedt voor hem brenghen soude.

c Jere.21.2

10 c Soo ghy lieden in desen lande blijuet/ so wil ick v bouwen ende niet verbreken/ ick wil v lieden planten eñ niet wtroeyen: want dat quaet dat ick v lieden ghedaen hebbe/ heeft my alreede gherouwet:

11 Ghy liedē en sult v niet vreesen voor den Coninck te Babel/ voor dien ghy v vreeset/ spreect de Heere: wāt ick wil by v liedē zijn/ dat ick v helpe/ eñ van zijner hant d verlosse.

d And. wtrucke.

12 Ick wil v lieden barmherticheyt bewijsen/ ende my ouer v ontfermen/ ende v weder in v landt brenghen.

13 So ghy lieden dannoch segghen sult: wy en willen in desen lande niet blijuen/ op dat ghy lieden ymmers niet en hoort der stemme des Heeren ws Godts.

14 Maer segget: neen/ wy willen in Egypten lande trecken/ op dat wy gheenen crijch en sien/ noch der basuynen ghelupt hooren/ ende gheenen hongher/ broots haluen/ lyden en doruen/ aldaer willen wy blijuen.

e Jere.27.7 ende 44.11

15 Nv/ so hoort des Heerē woort/ ghy ouergebleuenen wt Juda: So spreeckt de Heere Zebaoth/ de Godt Israels: e so ghy uwe aenghesichten richtet / in Egyptenlande te trecken/ dat ghy aldaer blijuen willet.

f Jere.41.17 ende 44.17

g Of/ alleweghe/

16 f So sal v lieden het sweert / voor dien ghy v vreeset/ in Egyptenlande treffen/ ende den hongher dies ghy v lieden besorget / sal g doorgaens achter v henē zijn in Egypten/ ende sult aldaer steruen.

h Jere.14.10 ende 17.8 Ezech.6.11

17 Want sy zijn wie sy willen/ die hare aenghesichten daer henen richten/ dat sy in Egypten trecken/ aldaer te blijuen/ h die sullen steruen/ door het sweert/ hongher / ende pestilentie: ende daer en sal niemant ouerblijuen/ noch den quade ontloopen/ dat ick ouer hen wil comen laten.

18 Want so spreeckt de Heere Zebaoth / de Godt Israels: Ghelijck als mijnen toorne ende grimmicheyt ouer de inwooners te Jerusalem ghegaen is/ soo sal hy oock ouer v liden gaen/ so ghy in Egypten trecket / dat ghy ten vloecke/ ten wonder/ ter sweeringhe ende ter schanden wordet / ende dese stede niet meer sien en sullet.

Jeremia betuyghet eñ protesteert voor den volcke.

19 Het woort des Heeren ghelt v/ ghy ouergheblenenen wt Juda / dat ghy niet in Egypten en trecket: daeromme so wetet/ dat ick v lieden heden betuyghe/

Ghy

Ghy lieden sullet anders v leven verroec- 20 kelooseni: i want ghy hebbet my ghesonden tot den Heere uwen Godt/ende geseyt: bid-det den Heere onsen Godt voor ons / ende alles wat de Heere onse God segghen sal/ dat doet ons cont/so willen wy daer na doē.

i Jere.42.2

Dat hebbe ick v lieden heden te wetē ge- 21 daen/ doch ghy en woudet der stemme des Heeren ws Gods niet hoorē/noch alle dien/ dat hy my aen v lieden bevolen heeft.

So sult ghy lieden nv wetē/dat ghy door 22 het sweert/ honger / ende pestilencie sterven moetet/ aen der stede daer ghy dencket he-nen te trecken/dat ghy aldaer woonen wilt.

Dat xliij. Capittel.

1. Johanan ende alle het volck/ en ghelooven de woorden des Propheten niet/ eñ trecken tegen Gods gebodt in Egypten/ 6. De Propheet/ dien sy oock medenemē/ seyt hen/wat hen aldaer ont-moeten sal.

DOe Jeremia alle woorden des Heeren 1 haers Godts hadde wtghesproken/ tot allen volcke/ als hem dan de Heere haer Godt/ alle dese woorden aen hen bevo-len hadde.

Sprack Asaria de sone Hosaia/ ende Jo- 2 hanan de sone Kareah / ende alle a wreveli-ge mannē tot Jeremia: b ghy liecht/de Hee-re onse Godt en heeft v niet tot ons ghesonden/ noch ghesept: Ghy lieden en sullet niet in Egypten trecken aldaer te woonen.

a Dat is / on-billijcke/ vrec-ke stoute.
b Jere. 44.5

Maer Baruch / de sone Neria overre- 3 det v dies ons tegen / op dat wy den Chal-deen overghegeven worden/dat sy ons doo-den/ ende na Babel wech voeren.

Baruch.

Alsoo en hoorde Johanan de sone Ka- 4 reah/ ende alle hooftlieden des heyrs / met tsamen den gantschen volcke / der stemme des Heeren niet / dat sy inden lande Juda gheblevén waren.

Maer Johanan de sone Kareah / eñ alle 5 hooftliedē des heyrs/nam tot hem alle over-gebleven wt Juda/c die van allen volcken/ daer henen zijn ghevloden/ weder gecomen waren/ dat sy inden lande Juda woonden/

c Jere.42.16

Namelijcken/mans/ vrouwen/ende kin- 6 deren/ daer toe des Coninck dochteren/ende alle zielē die Nebuzar-Adan de d hooftman by Gedalia / den sone Ahikam/ des soons Saphan/ e ghelaten hadde : oock den Pro-pheet Jeremia/eñ Baruch den sone Neria.

d And. hooft-meester.
Jeremia moet met den volcke in Egypten reysen.
e And. ende by den Pro-pheet/ etc. den sone Neria ge-laten hadde. Jer.40.1.4

Ende toghen in Egyptenlant: want sy en 7 wouden der stemme des Heeren niet hoo-ren/ ende quamen te Thachpanhes.

Ende des Heeren woort geschiede tot Je- 8 remia/te Thachpanhes/ende sprack:

Neemt groote steenen / ende begraeftse 9 f in den tichelovén/ die voor der poorten in den huyse Pharao is/te Thachpanhes / dat het de mannen Juda aensien/

f And. in den mortel onder den tichelouen

Ende segt tot hen : So spreeckt de Heere 10 Zebaoth/de God Israels: g Siet/ick wil he-nen senden / ende mijnen knecht Nebucad-Nezar den Coninck te Babel halen laten / ende wil zijnen stoel boven op dese steenen setten/ die ick begraven hebbe/ ende hy sal zijne tenten daer over opslaen.

g Jere.25.9 ende 46.13

Ende hy sal comen / ende Egyptenlant 11 slaen/ende dooden wien hy treft / ende ghe-vanckelijck voeren wien hy treft / met den sweerde slaen/ wien treft.

Ende ick wil den huysen der goden in 12 Egypten met vyere aenstekē/ dat hyse ver-brande ende wech voere / ende hy sal hem Egyptenlandt aentrecken / als een herder zijn cleet aentreckt / ende met vreden van daer trecken.

13 Hy sal de h beeltpilaren tot Beth-Semes in Egyptenlant verbreken / ende de afgo-den kercken in Egypten met vyere ver-branden.

h And. des Sonnen tem-pels.

Dat xliiij. Capittel.

1. Jeremia seyde den volcke wat voor straffe in Egypten over hen comen sal / 15. ende straftse om harer afgoderye wille.

1 DIt is het woort dat tot Jeremia ghe-schiede/aen alle Joden/ die in Egyp-ten woonden/ namelijcken/tot Mig-dal/tot Thachpanhes/ tot Noph/ ende die inden lande Path-Ros woonden/ eñ sprac:

2 Soo spreeckt de Here Zebaoth/ de Godt Israels: Ghy hebbet ghesien alle dat quaet dat ick hebbe comen laten over Jerusalem/ ende over alle steden in Juda: ende siet/he-den ten daghe zijn sy woest/ ende daer en woont niemant inne.

3 Ende dat omme harer boosheyt wille/ die sy deden : dat sy my vertoornden ende he-nen ginghen/ ende roockten / ende dienden andere goden/ welcke noch sy/ noch ghy lie-den/noch uwe vaderen en kenden.

4 a Ende ick sandt b doorgaens tot v lie-den alle mijne knechten de Propheten/ en-de liet v segghen: Doet sulcken grouwel niet/die ick hate.

a Jere. 7.25 ende 25.4 ende 29.19
b Of / alle dage/ vroech.

5 Doch sy en hoorden niet/ neychden oock hare ooren van harer boosheyt niet/ dat sy hen bekeerden / ende andere goden niet ge-roockt hadden:

6 Daeromme ginck oock mijnen toorne ende grimmicheyt aen/ ende ontbrande over de steden Juda / ende over de straten te Je-rusalem / dat sy tot eener woestijne eñ een-saemheyt ghewoorden zijn / als het hedens-daechs staet.

7 Nv/ so spreeckt de Heere/ de God Zeba-oth/de Godt Israels: waeromme doet ghy doch sulck groot quaet/ tegen uwe eygen le-ven? op dat van v wtgeroeyt worde/ beyde man ende vrouwe/ beyde kint ende saech-kint wt Juda/ ende niets van v overblijve.

8 Dat ghy my so vertoornet door uwer hā-den werck/ende roockt anderen goden in E-gyptenlande/ daer ghy henen ghetogen zijt/ aldaer te herbergen: op dat ghy wtgeroeyet/ ende ten vloecke ende ter versmaetheyt wor-det / onder allen Heydenen op aerden.

9 Hebt ghy vergetē des ongeluck uwer va-deren/des ongeluck der Coningē Juda/des ongeluck harer vrouwē/ daer toe uws eygen ongheluck/ ende des ongheluck uwer vrou-wen/ dat c v wedervaren is indē lande Ju-da/ ende op den straten te Jerusalem?

c And. dat ghy aenghesichten hebben.

10 Noch eñ zijn sy tot op desen dach niet verootmoedicht/ vreesen hen oock niet/ ende en wandelen in mijne Wet eñ rechten niet/ die ick v ende uwen vaderen voorghestelt hebbe.

11 Daeromme spreeckt de Heere Zebaoth/ de God Israels also: d Siet / ick wil mijn aenghesicht tegen v richten/ ten ongelucke/ ende gantsch Juda sal wtgeroeyt worden.

d Amos 9.4. Jere.44.11

12 e Ende ick wil die overgheblevene wt Juda

e Jere.42.15

Juda nemen / die haer aenghesicht henen gherichtet hebben in Egyptenlandt te treckẽ / dat ſy aldaer herberghen / het ſal een eynde met hen allen worden / in Egyptenlande: door het ſweert ſullen ſy vallen / eñ door honger ſullen ſy omcomen/beyde cleyn ende groot : ſy ſullen door het ſweert ende hongher ſteruen / ende ſullen een ſweeren/ wonder/vloeck/ende verſmaetheyt worden.

13 Ick wil oock de inwooners in Egyptenlande/metten ſweerde/hongher/ ende peſtilentie te huys ſoecken/ gelijck als ick Jeruſalem ghedaen hebbe.

14 Dat vanden ouergebleuenen Juda/niemandt en ſal ontcomen / noch ouerblijuen: die doch daeromme hier in Egyptenlande ghecomen zijn ter herberghen / dat ſy weder omme in het landt Juda comen mochten / daer ſy gheerne wouden weder henen comen/ ende woonen: doch daer en ſal niemant weder henẽ comen/dan alleene die van hier vlieden.

15 Doe antwoorden den Jeremia alle mannen/die daer wel wiſten/dat hare vrouwen anderen goden roockten / ende alle vrouwen/ die by grooten hoopen daer ſtonden/ met tſamen allen volcke / die in Egyptenlanden woonden/ ende in Path-Ros/ende ſpraken:

16 Na den woorde/ dat ghy ons inden name des Heerẽ ſegt/en willẽ wy niet hooren.

17 Maer wy willen doen nae alle den woorde / dat wt onſen monde gaet : ende willen f Melecheth des Hemels roocken/ ende derſeluen dranckoffer offeren: als wy ende onſe vaders / onſe Coninghen ende Vorſten ghedaen hebben inden ſteden Juda / ende op den ſtraten te Jeruſalem : doe hadden wy oock broots ghenoech/ ende het ginck ons wel/ ende en ſaghen gheen ongeluck.

18 Sindt der tijt daerentegen/ dat wy hebben g afgelaten/ Melecheth des Hemels te roocken/ende dranckoffer te offeren/hebben wy allẽ commer geleden /ende zijn door het ſweert ende hongher omghecomen.

19 h Oock wanneer wy Melechet des Hemels roockẽ/ eñ dranckoffer offeren/dat en doen wy pinners niet ſonder onſer mannẽ wille/dat wy haer coeckẽ backen/eñ dranckoffer offeren/haer te i becommeren.

20 Doe ſprack Jeremia tot den gantſchen volcke/beyde mannen/vrouwen/ende allen volcke/die hem ſoo antwoorden:

21 Ja ick meyne oock/ de Heere hebbe ghedacht aen dat roocken/ dat ghy inden ſtedẽ Juda/ende op de ſtraten te Jeruſalem/ gedreuen hebt/met tſamen uwẽ vaderen/ Coninghen/Vorſten/ ende allen volcken inden lande/ende heeft het ter herten ghenomen.

22 Dat hy niet meer lijden en conde / uwe booſe weſen ende grouwelen/die ghy dedet: daeruan oock uwe landt ter woeſtyne/ ten wonder / ende ten vloecke ghewordeu is/ dat niemandt daerinne en woont / als het hedenſ daechs ſtaet.

23 Daeromme dat ghy gheroockt hebbet/ ende teghen den Heere geſondicht/ ende der ſtemme des Heeren niet ghehoort / ende in zijne Wetten/rechten ende ghetuygeniſſen/ niet ghewandelt en hebbet: daeromme is v oock ſulcken ongeluck wederuaren/ als het hedenſ daechs ſtaet.

24 Eñ Jeremia ſprack tot allen volcke / eñ tot allen vrouwen: Hoort des Heerẽ woort/ alle ghy wt Juda/ die in Egyptenlant zijt.

25 So ſpreeckt de Heere Sebaoth/ de Godt Iſraels : Ghy ende uwe vrouwen / hebbet met uwen monde gheſproken/eñ met uwen handen volbracht/dat ghy ſeydet: Wy willen onſe gelofte houden/ die wy Melecheth des Hemels gheloeft hebben / dat wy derſeluen roocken / ende dranckoffer offeren: Welaen/ ghy hebbet uwe ghelofte veruult/ ende uwe ghelofte ghehouden.

26 So hooret nu des Heeren woort/ ghy alle wt Juda/ghy die in Egyptenlande woonet: Siet/ick ſweere by mijnen grooten name/ſpreeckt de Heere/dat mijnen name niet meer en ſal door eenichs menſchen mondt wt Juda / ghenoemt worden / in gantſch Egyptenlande/die daer ſegge: So warachtich als de Heere/Heere leeft.

27 Siet / k ick wil ouer hen waken ten ongheluckе/ende tot gheenen goede: l dat/wie wt Juda in Egyptenlande is / die ſal door het ſweert ende hongher omcomen/tot dat het een eynde met hen hebbe.

k Amos.9.4 Jere.4.11
l Jere.42.15

28 Die daerentegen den ſweerde ontgaen/ die ſullen doch wt Egyptenlande / int lant Juda weder comen moeten / met eenen m cleynen hoop: ende alſo ſullen dan alle de ouergheblevene wt Juda/ die in Egyptenlande ghetoghen waren/ dat ſy aldaer herberchden/ vernemen/wiens woort waer geworden is/mijn/ofte hare.

m Of/ dunnẽ/ weynighen/

29 Ende ten teecken/ ſpreeckt de Heere/dat ick v aen deſe plaetſe te huys ſoecken wil/ op dat ghy wetet/ dat mijn woort ſal waer worden/ouer v ten ongheluckе:

30 So ſpreeckt de Heere alſoo: Siet / ick wil Pharao Hapbra den Coninck in Egypten/ ouergeuen in de handen zijner vyanden/ eñ der ghenen / die hem na zijnen leuen ſtaen/ n gelijck als ick Zedekia den Coninck Juda ouergheghenen hebbe/inde handt Nebucad Nezar des Coninck te Babel/zijns vyandts/ende die hem nae zijnen leuen ſtont.

n 2.reg.25.6 Jerem.39.5

Dat xlv. Capittel.

1. Jeremia trooſtet den Baruch.

1 Dit is het woort/dat de Propheet Jeremia ſprack/tot Baruch / den ſone Neria/ a doe hy deſe reden in eẽ boeck ſchreef/wt den monde Jeremia/inden vierdẽ Jare Joiakim des ſoons Joſia/ des Coninck Juda/ende ſprack:

Baruch wort ghetrooſtet.
a Jere.30.2 ende 36.4

2 So ſpreeckt de Heere Zebaoth/ de Godt Iſraels van v Baruch:

3 Ghy ſpreket : Wee my / hoe heeft my de Heere iammer tot mijner ſmerte toeghenoecht: ick ſuchte my moede/ ende en vinde gheen ruſte.

4 Segghet hem alſo: So ſpreect de Heere: Siet/ wat ick ghebouwet hebbe / dat breke ick af/ ende wat ick gheplantet hebbe / dat roeye ick wt / met tſamen deſen gantſchen mijnen eyghen lande.

5 Ende ghy begeeret v groote dinghen: en begeeres niet: want ſiet / ick wil ongheluck comen laten ouer alle het vleeſch/ſpreeckt de Heere: b doch v ziele wil ick v ter buete geuen/aen welcke plaetſe ghy trecket.

b Jere.21.9 ende 39.18

Dat xlvj. Capittel.

1. Jeremia propheteert tegen Egypten/ 27. ende voorſeyt zyns volcx verloſſinghe.

Dit is het woordt des Heeren / dat tot 1 den Propheet Jeremia/ gheſchiet is/ teghen alle Heydenen.

a Teghen Egypten.

a Eſai.19.1 ende 20.3 ende 50.3 Ezech.24.2 ende 30.4 ende 31.1 2.Reg.24.7

Teghen het heyr Pharao Necho / des 2 Coninx in Egypten / dwelck lach aen het water Phrath/tot Carchemis / dat de Coninck te Babel Nebucad Nezar ſloech/ inden vierden jare Joiakim/des ſoons Joſia/ des Coninx Juda.

b Jere.36.6

b Ruſtet ſchilden ende taertſen toe/ ende 3 treckt in de ſlachtinghe.

Spannet peerden aen/ende latet de ruyters op ſitten: ſettet de helmen op / eñ ſcherpet de ſpieſſen/ende trecket pantzier aen. 4

c Dat is/ ſtrijtbare mannen verſlaghen.

Hoe coemt het doch? dat ic ſie/dat ſy vertzaget zijn/eñ de vlucht geuē/ eñ hare c heldē verſlagen zijn: ſy vlieden/dat ſy hen oock niet omme en ſien/verſchrickinge is omme ende omme/ſpreeckt de Heere. 5

De ſnelle en can niet ontulieden/noch de ſtercke ontcomen: teghent Noorden aen het water Phrath/zijn ſy geuallen ende nederghelept: 6

Waer is nu die/ die henen op tooch / als eenen ſtroom / ende zijn wallen hen verhieuen/als wallen des waters? 7

Egypten tooch henen op / als eenen ſtroom/ eñ zijne wallen verhieuen haer/als wallen des waters/ende ſprac: Jck wil opwaerts trecken/het landt bedecken/ende de ſtadt verderuen/met tſamen dien/die daer inne woonen. 8

d And. Lybia

Welaen / ſittet op peerden / rennet met den wagenen/laet de Helden/de Moorlieden / ende wt d Puth / die den ſchildt voeren: ende de ſchutters Lidia wt trecken. 9

Want dit is den dach des Heeren / Heeren Zebaoth/eenen dach der wrake/dat hy hem aen zijne vyanden wreke / daer het ſweert verſlinden / ende van haren bloede vol ende droncke worden ſal: want ſy moeten den Heere/ Heere Zebaoth een ſlachtoffer worden/ inden lande teghent Noorden/ aen het water Phrath. 10

e And. herſt

Gaet henen op na Gilead/ eñ haelt e ſalue/ Jonckvrouwe/ghy dochter wt Egyptē: doch het is vergheefs / dat ghy v vele meeſtert/ghy en wordet doch niet heel. 11

Uwe ſchande is onder den Heydenen luytbaer geworden/ws huylens is het lant vol: want deen heldt valt ouer dē anderen/ eñ liggē beyde met malcanderē daer neder. 12

f Jere.43.8

f Dit is het woordt des Heeren / dat hy tot den Propheet Jeremia ſprack/ doe Nebucad Nezar de Coninck te Babel/daer henen tooch/Egyptenlant te ſlaen: 13

Vercondiget in Egypten / ende ſegt het aen te Migdal/ſegt het aen tot Noph ende Thachpanhes/ ende ſpreeckt : Stellet v ter weere: want het ſweert ſal verſlinden/ wat rontomme v henen is. 14

Hoe gaet het toe? dat uwe Gheweldigen ter aerden vallen / ende en comen niet beſtaen? de Heere heeftſe ſoo g gheſtortet. 15

g Dat is/ plotſelicken nedergheſtooten.

Hy maeckt / dat harer vele vallen/dat de eene met den anderen daer nederlept ; doe ſpraken ſy: Wel op / laet ons weder tot onſen volcke trecken: in onſe vaderlandt/voor den ſweerde des tyrannen. 16

17 Aldaer ſchreptmen hen nae : Pharao de Coninck in Egyptē leyt/hy heeft zijn h tenteverlaten.

h And. zijne beſtede tijt heeft hy gaen laten.

18 Soo warachtich als ick leue/ ſpreeckt de Coninck/ i die daer Heere Sebaoth heet/hy ſal daer henen trecken/ſo hooch als dē berch Thabor onder den berghen is / ende als de Charmel aen der zee is.

i Eſai.48.2 ende 51.15 ende 54.5 Thabor. Charmel.

19 Neemt v wandelghereetſchap/ ghy inwoonerſſe dochter Egypten : want Noph ſal woeſt ende verbrant worden/ dat daer niemant inne woonen ſal.

20 Egypten is eē gantſch ſchoone calf doch de ſlachter coemt vant Noorden.

21 Ende k de dachlooners / die daerinne woonen/zijn oock/ als de gemeſtede calueren : doch ſy moeten hen dannoch wenden/ veldtuluchtich worden met malcanderen/ ende en ſullen niet beſtaen : want de dach haers ongeuals ſal ouer hen comen/namelijcken/de tijt harer thuys ſoeckinghe.

k Dat is/ die Vorſten ende Heeren/ die hen dienē/ eñ ten ſolt ...

22 l Sy comen daer henē/ dat het harnaſch claiſt/ eñ comē met heyrscracht eñ brengen axen ouer hen/ gelijck als de houthouwers.

l And. [Egypten] die gaet als eener ſlangen/ want ſy [de Chaldeen] comen/ etc.

23 De ſelue ſullen alſo in haren woude houwen/ſpreeckt de Heere/ dat het niet te tellen en is : want harer is meer dan der ſprinckhanen/die niemant tellen en can.

24 De dochter Egypti ſtaet met ſchanden: want ſy is den volcke van Noorden inde handen ghegheuen.

25 De Heere Sebaoth / de Godt Iſraels ſpreect: Jc wil te huys ſoeckē m* de regenten tot No/ende den Pharao/eñ Egypten/ met tſamen zijnen goden eñ Coningen: Ja Pharao/n met allen diē/die op hem verlatē.

26 Dat ickſe geue in de handen dier/die hen na haren leuen ſtaen/ende inde handē Nebucad Nezars des Coninx te Babel/eñ zijner knechten : o ende daer nae ſult ghy bewoont worden als van oudts herwaerts/ ſpreeckt de Heere.

27 Doch ghy mijn knecht Jacob / vreeſt v niet: eñ ghy Iſrael/en vertzaecht niet: want ſiet/ick wil v wt verren landen/ ende uwen zade/wt den lande zijner geuanckeniſſe helpen : dat Jacob ſal weder comen / ende in vrede zijn/ende de volheyt hebben/ende niemant en ſal hem verſchricken.

28 q Daerom en vreeſt v niet / ghy Jacob mijn knecht/ſpreeckt de Heere: want ick ben by v met allen Heydenen / daer ick v henen verſtooren hebbe/ r wil ick een eynde makē: ſmaer ick wil v tuchtighen met mate / op dat ick v niet ongheſtraft en late.

Dat xlvij Capittel.

1. Een prophetheringhe teghen de Philiſteen.

1 Dit a is het woort des Heeren/dat tot den Propheet Jeremia gheſchiedde teghen de Philiſteen / eer dan Pharao Gaza ſloech

a Eſa.14.29 Ezech.25.15 Zeph.2.4

2 Soo ſpreeckt de Heere: Siet/daer comen wateren opwaerts van Noorden / die een vloet maken ſullē/eñ beyde het lant/eñ wat daer inne is/beyde de ſteden/ende die daer inne woonen / wech dryuen ſullen : dat die lieden ſullen ſchreyen/ende alle inwooners inden lande huylen.

3 Voor den ghedoemel harer ſtercker peerden/ die daer henen draven / ende voor het bolderen harer wagens/ende ommeloopen harer raderen / dat hen de vaders niet en ſullen ommeſien na den kinderen / ſoo verzaecht ſullen ſy zijn/

4 Voor den daghe die daer coemt te verſtooren / alle Philiſteen/ende wt te roepen b Tyrum ende Zidon/met tſamē haren anderen hulperen: want de Heere ſal de Philiſteen/ die het ouerblijfſel zijn wt den eylande Caphthor/verſtooren.

b Eſaie.23.1. Ezech.26.3 ende 27.28

5 Gaza ſal kael worden/ ende Aſcalon/met tſamen den ouergebleuenen in haren gronden verderuen: hoe langhe c crabt ghy v?

c Een grooten rouwe: als die doen die ouer eenen dooden hen cratſen, welcke doch Moſe verbiet Deut.14.1

6 O ghy ſweert des Heeren: wanneer wilt ghy doch ophouden ? vaert doch in uwe ſcheyde/ende ruſtet/ende weeſt ſtille.

7 Doch/ hoe condt ghy ophouden ? dewijle dat v de Heere beuel gedaē heeft tegē Aſcalon/eñ v tegen de hauen aen de zee beſtellet.

Jere.48,10.

Dat xlviij. Capittel.

1. Een Prophecye teghen de Moabiten.

1 Teghen a Moab. Soo ſpreeckt de Heere Zebaoth/de Godt Iſraels: Wee der ſtadt Nebo: want ſy is verſtoort/ ende leyt ellendich / b Kiriathaim is ghewonnen/ * c de veſte ſtaet ellendich/ende is verſcheurt.

Moab. a Eſai.15.1 ende 16.1 ende 25.10 Ezech.25.8 Zeph.2.8 b Joſu.13.10 c And. Miſgab. * Anders ſterckte.

2 De ſtouteringhe Moabs is wte/ dien ſy aen Heſbon hadden: want men denct wat quaets teghen haer/ namelijcken : Coemt/ wy willenſe wtroepē/dat ſy geē volck meer en zijn: ende ghy Madmen/moeſt ooc verdoruē wordē/ het ſweert ſal achter v comē.

3 Men hoort een gheſchrey te Horonaim/ van verſtooren ende grooten iammer.

4 Moab is d verſlaghen/ men hoort hare jonghen ſchreyen.

d And. te morſel gheſlagen.

5 Want ſy gaen met weenen / den wech opwaerts na Luhith/ende de vyanden hooren een iammer gheſchrey / den wech van Horonaim af.

6 Namelijcken/ e Maect v wech/ende verloſt uwe leuē: doch ghy ſult zijn/als de heyde inder woeſtijne.

e Jere.17.6

7 f Daeromme dat ghy v g op uwe ghebouwede verlatet / ende op uwe ſcharten/ ſult ghy oock ghewonnen worden : eñ Camos moet henen wt/ ende gheuanckelijck wech trecken/met tſamen zynen Prieſteren ende vorſten.

f Eſai.2,7 Jerem.2,13 Ezech.29.3 g And. in uwe wercken. Camos den afgod der Moabiten.

8 Want de verſtoorder ſal ouer alle ſteden comē/ dat niet een ſtadt ontgaē en ſal: daer ſullen beyde de h gronden verdoruen/ ende het effen velt verſtoort worden : want de Heere heeft het gheſeyt.

9 i Gheeft Moab vederen: hy ſal wtgaen/ als vloghe hy: ende hare ſteden ſullen woeſt liggē/dat daer niemant inne woonen en ſal.

10 Veruloeckt zy die des Heeren werck traghelijck doet: veruloeckt zy/ k die zijn ſweert ophout/dat het gheen bloet en vergiete.

k Jere.48,6

11 Moab is van zijner ieughet op ſeker gheweeſt/ eñ heeft op zijn l heffe ſtille gelegen/ eñ en is noyt wt eenen vateint ander ghegoten/ eñ noyt in de geuanckeniſſe getogē/ daeromme is hem zijnen ſmaeck gebleuen/ ende zijnen reuck niet verandert geworden.

l Of, giſt

12 Daerom ſiet / ſpreeckt de Heere / de tydt coemt/dat ick hen wil m Afkaers ſchicken/ dieſe aflaten ſullen / ende hare vaten ledich maken/ende hare fleſſchen n verſlaen:

m Dat is, wynſchroders, etc.

n Of verſmitteren.

13 Eñ Moab ſal ouer den Camos te ſchanden worden / o ghelijck als het huys Iſraels/ouer BethEl te ſchanden geworden is/ daer ſy hen doch op verlieten.

o 1.reg.12.29

14 Hoe dorſt ghy ſeggen: p Wy zijn de Helden/ende de rechte Crijchslieden?

p Eſai.16.6

15 So doch Moab moet verſtoort worden/ ende hare ſteden beclommen worden / ende haer beſte manſchap/ ter ſlachtbanck afgaē moeten/ſpreect de Coninck/ q welcke heet/ de Heere Sebaoth.

q Eſai.48.2 ende 51.15 ende 54.5 Jere.46.18 ende 50.34

16 Want den ongheual Moabs ſal ſchier comen/ende haer ongeluck ſnellet hem ſeer.

17 Lieue/hebbet doch medelijdinge met hen/ ghy die om haer woont / ende haren naem kennet/eñ ſpreket : Hoe is de ſtercke roede/ ende den heerlijcken ſtaf ſoo ghebroken?

18 Heraf vander heerlijckheyt/ ghy dochter/ ghy die te Dibon woonet/eñ ſittet in de dorren: wāt de verſtoorder Moabs ſal tot v henen op comen/ eñ uwe* veſten verbreken.

* An. ſterckten

19 Treet op de ſtrate/eñ ſiet toe/ghy inwoonerſſe tot Aroer: vraget die/die daer vlieden eñ ontloopen/eñ ſpreeckt: Hoe gaet het toe?

20 Och Moab is verwoeſtet ende verdoruen : huylet ende ſchreyet / ſegt het aen tot Arnon/dat Moab verſtooret zy.

21 Dē ſtraffe is ouer het effen lāt gegaē/namelijckē/ouer Holon/Jahza / Mephaath/

22 Dibon/ Nebo/ Beth-Diblathaim/

23 Kiriathaim/BethGamul/BethMeon/

24 Kirioth/Bazra/eñ ouer alle ſtedē in den lande Moabs/ ſy ligghen verre/of nae by.

25 Den hoorn Moabs is afghehouwen/ ende haren arm is verbroken / ſpreeckt de Heere.

26 Maecktſe droncken/(want ſy heeft haer tegen den Heere verheuen/)dat ſy ſpouwen ende de handen wringhen moet : op dat ſy oock tot ſpot worde.

27 Want Iſrael heeft uwen ſpot zijn moeten/als ware hy onder den dieuen ghevonden : r ende dewijle ghy ſulcks teghen haer ſpreeckt/ſult ghy oock wech moeten.

r Num.25.3

28 O ghy inwooners in Moab/ verlaet de ſteden/ende woont in de Rotzſteenen/ende doet als de duyuen/die daer neſtelen inden hooghen holen.

29 ſ Men heeft altoos geſeyt vanden ſtoutē Moab/ dat hy ſeer ſtout zy/ hoouerdich hoochmoedich/ t trotzich/eñ ouermoedich/

ſ Eſai.16.6 Jere.49.16

t Of, ſtout, vermeten/

30 Doch de Heere ſpreect: Ick kenne zijnen toorne wel/ dat hy ſo vele niet en vermach/ ende onderſtaet hem meer te doen/ dan zijn vermeughen is.

31 Daeromme moet ick ouer Moab huylē eñ ouer het gantſche Moab ſchreyen/ u eñ ouer de lieden tot KirHeres leedt draghen.

u 2.Reg.3.25

32 x Jc moet ouer v Jaezer/ ghy wijnberch te Sibma/weenen: want uwe wijnrancken zijn ouer de zee gevaren/ ende tot aen de zee Jaeſer gecomen: de verſtoorder is in uwen oogſt ende wijnleſen gevallen.

x And. ghelijck ouer Jaezer/ alſo moet ick ouer v / ghy/ etc.

33 Vreuchde eñ hertenvrolijchept is wt den velde wech/eñ wt den lande Moabs: ende nien en ſal geenen wijn perſſen/de wijntreder en ſal niet meer zijn liedt ſinghen/

34 Van des gheſchreys wegen te Heſbon/ tot Eleale toe/welcke tot Jahza toe clinckt/

p Dat is / het rijcke Moabs is ghelijck als een drijiarighe koe / sterck / rijc / prachtich / vol goederē eñ lieden.
* And. tot Horonaim toe / sal de drijiarighe Koe [volckerē] Esaie. 16
z And. treurschalmeye /
a Esaie. 15. 2 Ezech. 7. 18
b Dat is / met naghelen: messkens / of / anderssins verseericht.
‡ An. gecratst /
c Esai. 16. 3 Jere. 49. 3
d Of / alomme oueral.

van Zoar aen / y * der drieiarigen Koe / tot Horonaim toe: want oock de waterē Nimrim sullen wtdrooghen.

35 Ende ick wil / spreect de Heere / in Moab daermede een eynde makē / dat sy niet meer op de hoochten offeren / ende haren goden roocken sullen.

36 Daeromme brummet mijn herte / ouer Moab / als een z trompette / eñ ouer de liedē te KirHeres / brummet mijn herte / als eē trompette: wāt sy hebbens te vele gemaect / daeromme moeten sy te gronde gaen.

37 a Alle coppen sullē cael zijn / eñ alle baerden afgeschoren / aller handen b ‡ verhicket / ende een yegelijck sal c sacken aentrecken.

38 Op allen daken ende straten / d allenthalnen in Moab salmen clagen: want ick hebbe Moab verbroken / als een onweert vat / spreeckt de Heere.

39 O hoe is sy verdornen / hoe huylen sy / hoe schandelijcken hanghen sy de coppen: ende Moab is ten spotte ende ter verschrickinge geworden / allen / die rontomme daer henen woonen.

e Deut. 28. 49 Jere. 49. 22

40 Want soo spreeckt de Heere: e Siet / hy vliecht daer henē / als een Arent / eñ breydet zijne vleughelen wt ouer Moab.

41 Kirath is ghewonnen / ende de vaste steden inghenomen: ende het herte der helden in Moab / sal ter seluer tijdt zijn / als eener vrouwen herte in kints nooden.

42 Want Moab moet verdelcht worden / dat sy geē volc meer en zijn / daeromme dat het hem teghen den Heere verheuen heeft.

43 Vreese / cuylen / ende strick coemt ouer v / ghy inwoonders in Moab / spreeckt de Heere.

f Esai. 14. 18

44 f Wie de vreese ontuliedt / die sal inden cuyl vallen / ende wie wt den cuyl coemt / die sal inden strick gheuanghen worden: dan wil ick ouer Moab comen laten / een Jaer harer thuyssoeckinghe / spreeckt de Heere.

45 Die wt den slacht ontloopen / sullen toevlucht soecken tot Hesbon: doch een vyer sal wt Hesbon / ende een vlamme wt Sihon gaen / welcker de plaetsen in Moab / ende de crijchslieden verteeren sal.

g Nu. 21. 29

46 g Wee v Moab / verloren is het volck Camos: want men heeft uwe sonen ende dochteren ghenomen / ende gheuanckelijck wech gheuoeret.

47 Doch in den toecoemstigen tijt / wil ick de gheuanckenisse Moabs wenden / spreect de Heere. Dat zy gesēpt vander straffe ouer Moab.

Dat xlix. Capittel.

1. Prophecye teghen de Ammoniten. 7. Edomiten / 23. Syriers / 28. Kedareners / 34 ende Elamiten.

Ammon.
a Ezec. 21. 28 ende 25. 1 Amos. 1. 13
* Of / erfgenamen?
Malchom is der Ammoniten afgodt.
b Dat is / omliggende vlecken.

1 TEgen a de kinderē Ammon / spreect de Heere alsō: Heeft dā Jsrael geene kinderē / of en heeft hy geē * eruē? waeromme besit dan Malchom het lant Gad? ende zijn volck woont in haren steden?

2 Daeromme siet / de tijt coemt / spreeckt de Heere / dat ick wil een crijchsgheschrey hooren laten / ouer Rabbath der kinderen Ammon / dat sal op eenen hoope woeste liggen / ende hare b dochteren met vyere aenghesteken worden: daerenteghen Jsrael sal de gene besitten / van den welcken sy beseten waren / spreeckt de Heere.

c Esai. 16. 3 Ezech. 7. 18 Jere. 48. 37

3 Huylt / O Hesbon / want Ar is verstoort: schreyet ghy dochter Rabba / ende c trecket sacken aen / claecht ende loopt op de mueren rontomme: want Malchom wert geuanckelijck wech gheuoeret / met tsamen zijnen Priesteren ende Vorsten.

d Of / pocht ghy.
e Jere. 7. 11

4 Wat d trotz ghy op uwe landouwen? uwe landouwen zijn verdroncken / ghy ongehoorsame dochter / e ghy die v op uwe schatten verlaet / ende sprecket in uwe herten: Wie derf hem aen my maken?

5 Siet / spreeckt de Heere Zebaoth / ick wil een vreese ouer v comen laten / van allen die rontomme woonen / dat een yegelijck zijns weechs voor hem wech henen wt verstooten worde / ende niemant en zy / die de vluchtighen vergadere.

6 Doch daer na wil ick weder wenden / de geuanckenisse der kinderen Ammon / spreect de Heere.

Teghen f Edom.

Edom.
f Esai. 21. 11 Ezech. 25. 12 ende 32. 29 ende 35. 1
g ydel / of [illegible] tich /

7 Soo spreeckt de Heere Sebaoth: Js daer dan gheen wijsheyt meer te Theman? en is daer dan geenen raet meer by den cloecken? is hare wijsheyt g so loos?

8 Vliedet / wendet v / ende versteeckt v diepe / ghy burgheren te Dedan: want ick late een ongheual ouer Esau comen / den tijt zijner thuyssoeckinghe.

9 Wijnlesers sullen ouer v comen / die v geen nalesen en laten / eñ dieuen des nachts / sullen ouer v comen / die sullen hem genoech verderuen.

10 Want ick hebbē Esau ontblootet / eñ zijne heymelijcke plaetse geopent / dat hy hem niet versteken en can: zijn zaedt / zijne broeders / ende zijne nabueren zijn verstoort / dat harer gheen meer voorhanden en is.

h Anders / [illegible] laet uwe [illegible] sen: want [illegible] wil / etc.
i Jere. 25. 29 Ezech. 9. 6 1. Pet. 4. 17

11 h Doch wat ouerblijft dan uwen weesen / dien wil ick het leuen gonnen / eñ uwe weduwen sullen op my hopen.

12 Want soo spreeckt de Heere: i Siet / de ghene die het niet verdient en hadden / den kelck te drincken / die moeten drincken / ende soudet ghy onghestraft blijuen? ghy en sult niet ongestraft blijuē / maer ghy moet oock drincken.

k Esai. 45. [illegible] Jere. 22. [illegible] Hebr. 6. [illegible]
l Obad. 1.

13 k Want ick hebbe by my seluen ghesworen / spreect de Heere / dat Bazra sal eē wonder / versmaetheyt / woestijne / eñ vloeck worden / ende hare steden een eewige woestijne.

m Of / [illegible]

14 l Jck hebbe ghehoort vanden Heere / dat een bootschap onder dē Heydenē gesonden zy: Vergadert v / eñ coemt herwaerts / maect v op ten strijde.

n Of / [illegible] [illegible]
Jere. 48. 29 Esaie 47. 10
o Amos. 9. 2 Abdia. 1. 4

15 Want siet / ick hebbe v m cleyn gemaeckt onder de Heydenen / ende veracht onder den menschen.

16 n V trotz eñ ws herten hoochmoet / heeft v bedroghen / dewijle dat ghy in rotzsteenclouen woonet / ende hooghe gheberchten inne hebt / o wanneer ghy uwen nest al schoon soo hooch makedet / als den Arent / dannoch wil ic v van daer henē onder stooten / spreeckt de Heere.

p Jere. 18. [illegible] ende 19. 8 ende 50. 13 Tren. 4. 11
q Gen. 19. [illegible]

17 Also sal Edom woest wordē / p dat alle de gene / die daer voorby gaen / hen verwonderē / eñ fluyten sullen ouer alle hare plaghe.

18 q Ghelijck als Sodom en Gomorra / met tsamen haren naebueren / omghekeert is spreeckt

ſpreeckt de Heere/dat niemant aldaer woo-nen / noch eenich menſche daerinne behuy-ſen ſal.

19 Want ſiet / hy coemt opwaerts als een leeu/van de ſtoute Jordane herwaerts/ te-gen de vaſte hutten: want r ick wil hem al-daer henen ſnellijcken loopen laten : eñ wie weet/wie de ſ Jongelinck is/dien ick tegen haer ruſten ſal? t want wie is my ghelijck? wie wil my meeſteren ? ende wie is de her-der/die my weder ſtaen can?

20 u So hoort nu den raetſlach des Heeren/ dien hy ouer Edom heeft/ eñ zijne gedach-ten/ die hy ouer de inwooners in Theman heeft:wat gelt het/of de x herders jonghers haer niet ſlecht maken en ſullen / ende hare wooninghe verſtoren?

21 Dat de aerde beuē ſal wanneert in mal-canderen valt / ende haer gheſchrey ſalmen aen de y ſchelfzee hooren.

22 z Siet / hy vliecht opwaerts als eenen Arendt/ende ſal zijn vleughelen wtbreyden ouer Bazra: ter ſeluer tijdt ſal het herte der helden in Edom zijn / als het herte eener vrouwen in kindts nooden.

r Ande. ſoo ick ſe ghe geuē ſal/ wil ic hem/ etc. ... eñ wien ick daertoe ver-kieſe/ dien wil ick tegen haer ... etc.
ſ Dat is / De groote Alexan-der/ die alle lā-den winnē ſou de.
t Eſaie.44.7 Jere.10.44 ... 12.12
u Pſal.137.7 Ezech.25.13
x Dat is / Der ... lieden eñ ... volc: ... herders/ ... hier al: ... vorſtē/ ... de vrome ... ſullen/ ... de booſe ſtraffen.
y An. Rietzee. of/ Roode zee.
z Jere.48.40. Deut.28.49

Teghen Damaſcon.

23 a Hemath eñ Arphad ſtaen jammerlijc-ken/ ſy zijn vertzaecht / want ſy hooren een boos gheſchrey : b die aen der zee woonen/ zijn ſo verſchrocken/dat ſy gheen ruſte heb-ben connen.

24 Damaſcus is vertzaecht / ende geeft de vlucht:ſy beeft/ ende is in angſten eñ ſmer-ten/als een vrouwe in kints nooden.

25 Hoe?is ſy nu niet verlatē/ die beroemde ende ſekere ſtadt?

26 Daeromme ſullē hare Jonge manſchap/ op harer ſtraten daer neder ligghen / ende alle hare crijchſlieden ondergaen / ter ſeluer tijt/ſpreeckt de Heere Zebaoth.

27 Ende wil de mueren te Damaſco niet vyere ontſteken/ dat het de palleyſen Ben-hadad verteeren ſal.

Damaſ-cus.
a Eſaie.17.1 Amos.1.3
b And. ſy zijn verſchrocken [als die] die in de zee zijn/ en-de door angſte ... etcet.

Teghen Kedar / ende de

28 Conincrijcken c Hazor/die Nebucad Nezar de Coninck te Babel ſloech. So ſpreeckt de Heere: Wel op/treect opwaerts in Kedar/eñ verſtoort de kinderen teghent Ooſten.

29 Men ſal hen hare hutten ende kudden nemen/hare tenten/ alle hare ghereetſchap/ ende kemelen / ſullen ſy wech voeren/ ende men ſal verſchrickelijcken ouer hen roepen/ omme/ende omme.

30 Vliedet/maect v ſlucx daer van/verſteect v diepe/ghy inwooners in Hazor/ſpreect de Heere : want Nebucad Nezar de Coninck te Babel / heeft wat inden ſinne teghen v/ ende meynet v.

31 Wel op/treckt opwaerts/tegē een volck/ dat genoech heeft/ ende ſeker woont/ſpreect de Heere : ſy en hebben noch poorten / noch grendelen/ende woonen alleene.

32 Hare kemelen ſullen gherooft/eñ de veel-heyt haers vees genomen worden: ende ick wilſe verſtropen in alle winden/d die inden hoecken woonen / ende van allen plaetſen herwaerts/wil ick haer ongeluck ouer haer comen laten/ſpreect de Heere.

33 Dat Hazor ſal een draken wooninge/en-de een eewighe woeſtijne worden / dat nie-mant aldaer en woone/ ende geen menſche daerinne en behuyſe.

Kedar. Hazor.
c Eſai.21.16
d And. eñ inde uterſte hoeckē [der aerden]

34 Dit is het woort des Heeren/dwelck ge-ſchiede tot Jeremia den Propheet / teghen f Elam/in aenbeghinne des Conincktijcks Zedekia des Coninckx Juda/ende ſprack:

35 So ſpreeckt de Heere Sebaoth: Siet/ick wil den boghe Elam verbreken/ haer voor-neemſte ghewelt/

36 Ende wil de vier winden / wt den vier hoecken des Hemels/ouer hen comen laten/ eñ wilſe in alle deſelue winden verſtropen/ dat daer gheen volck zijn en ſal / daer niet ſommighe verdreuene wt Elam/ henen co-men ſullen.

37 Eñ ick wil Elam vertzaecht maken voor haren vyanden/ende dien/die hen na haren leuen ſtaen/ eñ onghehick ouer haer comen laten/met mijnē grimmigen toorne/ ſpreect de Heere:ende wil het ſweert achter hen he-nen ſchicken/tot dat ickſe te niete make.

38 Mijnen f ſtoel wil ick in Elam ſetten/eñ wil beyde Coninck ende de Vorſten al daer ombrenghen / ſpreeckt de Heere : doch in toecomender tijt/wil ick de ghevanckeniſſe Elam weder wenden/ſpreeckt de Heere.

Elam / de Perſer.
e Ezec.32.24 Dan.8.2
f Dat is / De groote Alexan der/ die Elam ghewan.

Dat L. Capittel.

1. Prophecie tegen Babel/ 21. eñ de Chal-deen/ 4. daertoe vā des volcx Iſraels verloſſinge.

1 Dit a is het woordt / welck de Heere door den Propheet Jeremia gheſpro-ken heeft/teghen Babel/ende het lant der Chaldeen.

2 Vercondiget onder den Heydenē/eñ laet het luytbaer worden:worpt een baniere op/ laet het luydtbaer worden/ eñ en verbercht het niet/ ende ſpreeckt : Babel is ghewon-nen / b Bel ſtaet met ſchanden / c Mero-dach is d vermorſelt / hare afgoden ſtaen met ſchanden / ende hare goden zijn te nie-te ghemaeckt.

3 Want van Noorden coemt een volck op-waerts teghen haer/ dwelcke ſal haer landt ter woeſtijne maken:dat niemant daerinne woonen en ſal/maer beyde lieden ende vee/ daervan vlieden ſullen.

4 Inden ſeluen dagen/ ende ter ſeluer tijt/ ſpreeckt de Heere/ſullen de kinderē Iſraels/ met tſamen de kinderen Juda comen/ende weenende derwaerts trecken/ende den Hee-re haren Godt ſoecken.

5 Sy ſullen vraghen nae den weghen nae Zion / eñ hen aldaer henen keeren: coemt/ ende laet ons tot den Heere voeghen / met eenen eewigen verbonde/ dat nemmermeer vergeten worden en ſal.

6 Want mijn volck is als een e verloren cudde/hare herders hebbenſe verleyt/eñ op den bergen dwalende gaen latē/ dat ſy van den berghen/ op de cleyne berghen ghegaen zijn/ende hare koyen vergheten hebben.

7 Alles wat aen hen quam/ dat verſlontſe: ende hare vyanden ſpraken : Wy en doen niet onrecht /daeromme dat ſy hen hebben beſondicht aen den Heere/inder wooninghe der gherechticheyt/ende aen den Heere / die harer vaders hope is.

8 f Vliet wt Babel / ende treckt wt der Chaldeen landt/ende ſtellet v als de bocken voor den cudden henen.

Babel.
a Eſaie.13.1 ende 47.1 Jere.25.12 ende 51.1
b Eſa.46.1 Jere.51.44 Bel.2.22
c Dan.5.6
d Of / tot pulu er ghemaect.
Dat is / het thuys trecken wt babel/ door Coninc Cores veroorloeft eñ toeghelaten. Eſra.1.1
e Jere.23.1 Ezech.34.4 ende 36.37
f Jere.51.6 Apoca.18.4

 g Want

g Jere.50.41

g Want siet/ ick wil groote volcken met 9 hoopen/ wt den lande tegent Noorden verwecken/ eñ tegen Babel opwaerts brengẽ/ die hen teghen haer rusten sullen/ diese oock sullen ghewinnen: zijne pijlen zijn als eens goeden krijghers/ die niet en feylt.

Ende het Chaldeer landt sal eenen roof 10 worden/ dat alle diese berooven/ ghenoech daeraan hebben sullen/ spreeckt de Heere.

h Esai.47.6

i And. wordet het/ als de calveren in het gras.

* An. wrenschedet.

h Daeromme dat ghy v dies verheucht/ 11 ende beroemt/ dat ghy myn erfdeel geplondert hebbet: ende i sprongħet als de gheyle calveren / ende * briesschedet als de stercke guylen.

k Of/ dunste.

V we moeder staet met grooter schandẽ/ 12 ende die v ghebaert heeft / is tot spot ghewordem: siet / onder den Heydenen is sy de k snootste/ woeste/ dorre/ ende eensaem.

l Jere.18.16 ende 19.8 ende 49.17

Want vanden toorne des Heeren / moet 13 sy onbewoont/ ende gantsch woeste blijven/ l dat alle die voor Babel voorby gaen / hen sullen verwonderen/ ende fluyten over alle hare plaghe.

m Jere.50.29 ende 51.5

Rustet v tegen Babel rontomme henen 14 alle schutters: schiet in haer: spaert de pijlen niet: want sy m heeft teghen den Heere gesondicht.

‡ And. sy heeft de hant ghegheven.

n Exod.21.23 Leuit.24.20 Jere.51.40 Ezech.10.59 Joel.3.7

Juychet over haer/ om ende omme: ‡ sy 15 moet haer opgeven: hare fondamenten zijn ghevallen / haer mueren zijn afghebroken: want dat is des Heeren wrake: wreeckt v aen haer/ n doet ghy/ als sy ghedaen heeft.

Roept wt van Babel/ beyde dẽ saeyer eñ 16 maeyer/ inden oogst/ dat hem een peghelijck voor den sweerde der tyrannen / keere tot zijnen volcke: ende een yeghelijck in zijn lant vliede.

o 2.Re.17.20 Esaie.10.5 p 2.Re.25.9

Israel heeft moeten zijn een verstroyde 17 cudde / dat de leeuwen verschuychtert hebben: o ten eersten verslontse de Coninck te Assyrien: p daer na overweldichdese Nebucad Nezar de Coninck te Babel.

q 2.Re.19.37 Esaie.14.25

Daerom spreeckt de Heere Sebaoth / de 18 Godt Israels alsoo: Siet/ ick wil den Coninc te Babel te huys soecken / ende zyn landt: q ghelijck als ick den Coninck te Assyrien te huys ghesocht hebbe.

Israel dannoch wil ic weder te huys tot 19 zijner wooninge brenghen/ dat sy op Charmel ende Basan weyden/ ende hare ziele op den gheberchte Ephraim ende Gilead ghesadicht worden sal.

r Jere.51.5

r Te dier seluer tijdt/ eñ inden seluen da- 20 gẽ/ salmẽ de misdaet Israels soeckẽ/ spreect de Heere/ doch daer en sal geene voorhanden zijn: ende de sonde Juda / doch daer en sal gheen ghevonden worden: want ick wilse vergheven dien/ die ick overblijven late:

s Dat is / die Godt ende de menschen bedroeft eñ vertoornt heeft: die daer weert zijn/ datse wederom te huys ghesocht worden.

Treckt opwaerts tegen het lant/ dat alle 21 dinck s verbittert heeft/ treckt opwaerts/ eñ soeckt te huys de inwooners der te huys soeckinge/ verheert ende verbandt hare nacomelingen/ spreect de Heere/ ende doet alles wat ick v bevolen hebbe.

Daer is een crijchsgeschrey inden lande/ 22 ende groot jammer:

Hoe gaet het toe/ dat dẽ hamer der gant- 23 scher werelt verbroken ende verslaghen is? Hoe gaet het toe / dat Babel een woestyne gheworden is onder allen Heydenen?

Ick hebbe v ghestelt Babel/ daerom zijt 24 ghy oock ghevanghen/ eer ghy v dies voorsaghet: ghy zijt ghetreft ende ghegrepen: want ghy hebt den Heere t ghetrotzet.

t Of, stoutelicken ghetergert.

25 De Heere heeft zijnen schat opghedaen/ eñ de wapenen zijns toorns voortgebracht: want sulcx heeft de Heere / Heere Zebaoth inder Chaldeen lant opgherichtet.

u And. Want het eynde is voorhanden. x And. treetse soo men de schooven doet.

26 Coemt herwaerts tegen haer/ u ghy van dẽ eynde/ opent hare corenhuysen: x worptse op eenen hoop/ eñ verbantse/ dat haer niets overblijve.

27 Verworcht alle haer kinderen/ brengtse af ter slachtbancke: wee hen/ want dẽ dach is gecomen/ de tijt harer te huys soeckinge.

28 Men hooet een gheschrey der veltvluchtighen/ ende dier/ die ontloopen zijn wt den lande Babel: op dat sy vercondigẽ te Sion/ de wrake des Heeren onses Godts/ ende de wrake zijns Tempels.

y Jere.50.15 z Apoc.18.6 a Jere.51.5

29 Roept velen teghen Babel/ belegtse omme ende omme/ alle boghenschutters / ende en laet niemant daervan comen: y verghelt haer als sy verdient heeft: z als sy ghedaen heeft / soo doet haer weder / want sy a heeft hoochmoedich ghehandelt tegen den Heere/ den heylighen in Israel:

30 Daeromme sullen hare jonge manschap vallen op hare straten/ ende alle hare crijchslieden ondergaen/ ter seluer tijt/ spreeckt de Heere.

31 Siet/ ghy stoute/ ic wil aen v/ spreeckt de Heere/ Heere Sebaoth/ want uwen dach is ghecomen/ den tijt uwer te huys soeckinge.

32 Dan sal de stoute storten eñ vallen/ dat hem niemant oprichte: ick wil zijne steden met vyere aensteken/ welcker sal/ alles wat rontomme is/ verteeren.

33 Soo spreeckt de Heere Sebaoth: Siet de kinderen Israels/ met tsamen den kinderen Juda/ moeten gewelt eñ onrecht lyden: alle diese gevanckelijc wech gevoert hebbẽ/ behoudense/ ende en willense niet los laten.

b Esai.48.? ende 51.1? ende 54.5 Jere.46.18 ende 48.15 Amos 4.13

c And. tot rusten brenghe, ende de...

34 Doch haer verlosser is sterck / b die heet Heere Sebaoth: die sal haer sake wtvoeren/ dat hy het landt c bevende/ ende de inwooners te Babel tzitterende make.

35 Het sweert sal comen/ spreeckt de Heere/ over de Chaldeen/ ende over de inwooners te Babel/ ende over hare Vorsten/ ende over hare wijsen.

36 Het sweert sal comen over hare prophe- teerders/ dat sy tot sotten wordẽ/ het sweert sal comen over hare stercken/ dat sy vertzaghen.

d Dat is ...

27 Het sweert sal comen over hare peerden ende wagenen / ende allen gemeynen man/ die daerinne is/ dat sy tot d vrouwen worden: het sweert sal comen over hare schatten/ dat sy gheplondert worden.

38 Droochheyt sal comen over hare wateren/ dat sy wtdrooghen: want het is een afgoden lant/ ende pocchen op hare grouwelijcke afgoden.

e Hebr. Ziim ende Jiim daer van Esaie.13.21

39 Daeromme sullen e grouwelijcke dieren eñ vogelen daerinne woonen/ eñ de jonghe struyssen / eñ en sal nemmermeer bewoont worden/ ende niemant daerinne behuysen/ ymmermeer ende ymmermeer.

f Gen.19.24 Esaie.13.19

40 e Gelijck als God Sodom ende Gomorra/ met tsamen haren nabueren omgekeert heeft/ spreeckt de Heere / dat niemant daerinne

inne woone/noch eenich mensche daerin en behuyse.

g Jere.50.9 Deut.28.49

41 g Siet een volck coemt van Noorden af/ vele Heydenen/ende vele Coninghen sullen hen van der zijden des lants opmaken.

42 Die hebben boghen ende schilden: sy zijn grousaem eñ onbarmhertich/ haer geschrey is als het bruysen der zee/ sy rijden op peerden gherustet / als crijchsmannen teghen v/ ghy dochter Babel.

43 Wanneer de Coninck te Babel haer geruchte hooren sal/ so sullen hem de vuysten ontsincken/hem sal so angst eñ bange worden/als eener vrouwen in kints nooden.

44 Siet / hy coemt daer op als een leeuwe/ van de stoute Jordane / teghen de vaste hutten : h want ick wil hem aldaer snellijcken loopen laten : ende wie weet / wie de i Jongelinck is/dien ick teghen haer rusten sal? k want wie is my ghelijck? wie wil my meesterē? ende wie is de herder/die my wederstaen can?

i Dat is / Alexander de groote.
k Job.41.1 Esai.44.7 Jere.49.19 Sap.12.12

45 So hoort nu den raetslach des Heeren/ dien hy ouer Babel heeft: eñ zijne gedachtē/ die hy heeft ouer de Inwooners in den lande der Chaldeen : wat ghelt het? of de herders jongers haer niet slecht maken en sullen/ende hare wooninghe verstooren.

46 Ende de Aerde sal beuen van den ghe-schrepe / ende het sal onder den Heydenen luydtbaer worden/wanneer Babel gewonnen wort.

Dat lj. Capittel.

1. Voorder van der straffe Babels/ende menigherley oorsaken der seluer.

a Jere.25.12 ende 50.1

1 SO spreeckt de Heere : a Siet / ick wil eenen scherpē wint verwecken/ tegen Babel/ende teghen hare inwooners/ die hen teghen my ghesettet hebben.

2 Ick wil oock wanners nae Babel schicken/ diese b wannen sullen/eñ haer lant wt-uaghen/ die c allenthaluen rontomme haer zijn sullen/aen den daghe haers ongheluct.

c Of/ alom, vā allen zijden.

3 Want hare schutters en sullen niet schieten: ende hare gheharnaschte en sullen haer niet weerenconnen / soo en verschoont nu harer Jongher manschap niet/verbrant hare heyren.

4 Dat de verslaghene daer ligghen in den lande der Chaldeen/ende de doorstekene op hare strate.

d Jere.50.20

5 d Want Israel ende Juda en sullen niet weduwen van haren Godt den Heere Zebaoth ghelaten e worden : want gener lant heeft hem hooch verschuldicht/ aen dē heylighen in Israel.

6 f Vliedet wt Babel/op dat een yeghelijck zijn ziele verlosse/dat ghy niet onder en gaet in harer misdaet : want het is den tijt der wrake des Heeren/die een vergheldeг is/ende wilse betalen.

7 g Den guldē kelck te Babel/die de gantsche werelt droncken gemaeckt heeft/ is inder handt des Heeren : alle Heydenen hebben van haren wyn ghedroncken/daeromme zijn de Heydenen so h dul ghewordeн.

8 i Hoe gantsch haest is Babel gheuallen/ ende te niete ghemaeckt : huylt ouer haer/ neemt oock salue tot haren wonden / of sy misschien mochte heel worden.

9 Wy heelen Babel/doch sy en willen niet heel worden/soo laetse varen/ ende laet ons een yegelijck in zijn lant trecken: want haer straffe reyckt tot aen den Hemel/ ende langhet opwaerts tot aen de wolcken.

10 De Heere heeft onse gerechticheyt voortghebracht: Coemt / laet ons te Zion vertellen/de wercken des Heeren onses Godts.

11 Ja/palleert nu de pylen wel / ende rustet de schilden toe / k de Heere heeft den moet der Coninghen in Meden verweckt: want zijne ghedachten staen teghen Babel / dat hyse verderue : want dit is de wrake des Heeren/de wrake zijns Tempels.

k Judi.2.14 2. Reg.11.14.

12 Ja steeckt nu de baniere op de mueren te Babel/ l neemt de wacht in/settet wachters/ bestelt de schaerwacht: want de Heere dencket wat/ende salt oock doen / wat hy tegen de Inwooners te Babel ghesproken heeft.

l And. sterecket de schiltwacht/ bestelt de schaerwacht / stelt heymelijcke hoede.

13 Ghy die aen groote wateren woonet/ende groote schatten hebt / v eynde is ghecomen/ende uwe giericheyt is wte.

14 m De Heere Zebaoth heeft by zijner zielen gesworen/Ick wil v met menschen vullen/als warent keuers/die sullen v een n liet singhen.

m Jere.22.5 Esai.45.23 Amos.6.8 Hebre.6.13
n And. wijnlesers Manenliedt.

15 o Die de aerde door zijn cracht gemaeckt heeft/ende den omloop der werelt/ door zijne wijsheyt bereydet/ ende den Hemel p ordentlijck gheschicket.

o Gene.1.6 Psal.146.6 Jere.10.12 Actu.14.14
p And. met zijner voorsichticheyt wtgespannen.

16 Wanneer hy dondert/soo is daer waters de volheyt onder den Hemel/ q hy treckt dē neuel op van het eynde der aerdē/hy maect blixem inden reghen/ ende laet r den windt comen wt heymelijcke plaetsen.

q Psal.135.7
r Jer.10.13 Amos.4.13

17 Alle menschē zijn dwasē met harer t const/ eñ alle goutsmeden staen met schandē met haren beelden: u want hare afgoden zijn bedriegerije/ende en hebben gheen leuen.

s Esaie.44.4
t Dat is leere vā afgoderije.
u Psal.115.4

18 Het zijn enckel ydelheden/ ende verleydische wercken: sy moeten omcomē/ wanneer sy te huys ghesocht worden.

19 Doch so en is die niet/ die Jacobs schat is/maer die alle dinck maeckt/die isset/ x eñ Israel is de roede zijns erues/hy heet/ Heere Zebaoth.

x Deut.4.20 ende 32.9 Esaie.19.25

20 Ghy zijt mijnen hamer/mijn crijchs wapenen/door v hebbe ick de Heydenen y verslaghen/ ende de Coninckrijcken verstoort.

y Is temorsel geslagen: Also oock hier na.

21 Ick wil uwe peerden ende ruyters verslaen/ick wil uwe waghenen ende voerluyden versmijten.

22 Ick wil uwe mannen eñ vrouwen verslaen/ick wil uwe ouden ende Jongen verslaen/ick wil uwe Jongelingen eñ Jonckvrouwen verslaen.

23 Ick wil uwe herders eñ cuddē verslaen/ ick wil uwe boeren ende Jocken verslaen: ick wil uwe Vorsten ende heeren verslaen.

24 Want ick wil Babel ende allen inwooners der Chaldeen vergheldeн / alle hare boosheyt / die sy aen Zion begaen hebben/ voor uwen ooghen/spreeckt de Heere.

25 Siet/ick wil aē v/ghy schadelijcke berch/ ghy die de gantsche werelt verdervet/spreeckt de Heere : ick wil mijne handt ouer v streeken / eñ v vanden rotzsteenen daer af wentelen/ende wil eenen verbranden berch van v maken.

26 Datmen noch hoeckstеen / noch grontsteen wt v nemen conne: maer een ewighe woestijne sult ghy zijn/spreeckt de Heere.

Worpt banieren op inden lande / blaest 27 de basuynen onder den Heydenen: heyliget de Heydenen teghen haer/roept tegen haer de Coninckrijcken / Ararat / Meni/ende Ascenas: bestellet hooftlieden teghen haer/ brenghet peerden opwaerts / als snorrende keuers.

Ascenas.

Heylighet de Heydenen teghen haer/ na- 28 melijcken/de Coninghen wt Meden / met tsamen den Vorsten ende Heeren / ende het gantsche landt harer heerschappije.

Dat het landt beuende worde/ende ver- 29 schricke : want de ghedachten des Heeren/ willen veruult worden tegen Babel/dat hy het landt Babel tot eener woestijne make/ daer niemandt inne woone.

De helden te Babel en sullen niet te velde 30 trecken derren / maer moeten in de sterckte blijuen:hare sterckheyt is wte/eñ zijn z wij- uen geworden/ hare wooninghen zijn aen- gesteken/ende hare grendelen verbroken.

z Dat is/ ver- tzaecht / ende blootlijck/ als de vrouwen in kints nooden/

Daer loopt hier een eñ daer een den an- 31 deren teghen / ende een bootschap ontmoet hier ende daer den anderen/den Coninck te Babel aen te segghen / dat zijne stadt ghe- wonnen zy tot aen het eynde.

Ende de hauene ingenomen/ ende de zee 32 wtghebrant zy/ende de crijchslieden bloode gheworden zijn.

Want soo spreeckt de Heere Zebaoth/ de 33 God Jsraels: De dochter Babel is als eenẽ dorschvloer / wanneer mẽ daer op dorschet/ haren oogst sal gantsch haestelijck comen.

Nebucad Nezar de Coninck te Babel/ 34 heeft my verslonden ende omghebracht/ hy heeft van my een ledich vat ghemaeckt: hy heeft my verslonden / als eenen Drake/ hy heeft zijnen buyck geuult met mijnen noot- lijcksten/ hy heeft my verstooten.

Nu daerenteghen vindet hem ouer Ba- 35 bel den a wreuel aen my begaen/ende mijn vleesch/spreect de inwoonersse tot Zion/eñ mijn bloet ouer de inwooners in Chaldea/ spreeckt Jerusalem.

a Dat is/ on- billicken moet wille.

Daerom spreeckt de Heere alsoo: Siet/ick 36 wil v uwe sake wtuoeren / ende v wreken: ick wil hare zee wtdrooghen/eñ haren born- put verloopen laten.

Ende b Babel sal ten steenhoop / ende 37 tot eener Draken wooninghe worden / ten wonder/ende ten aenfluyten/ dat niemant daerinne woonet.

b Esaie.25.2 ende 26.5 ende 37.26 Jerem.9.11

Sy sullen altesamen brullen als de leeu- 38 wen/ende schreyen als de jonghe leeuwen.

c Jck wilse met haren drincken in de hit- 39 te setten/ende wilse droncken maken/dat sy vrolijck werden/ d eñ eenen eewighen slaep slapen / van welcken sy nemmermeer op- waken en sullen/spreeckt de Heere.

c Dat is/ Jck wilse ſluer la- ten suppẽ/ der gantscher we- relt goet ende lieden/eñ wan neer sy aent al dersekerste is/ so wil ickse sla- pende maken/ dat sy te gron- de gaẽ eewich lijck.

d Jere.51.57

Jck wilse daer onder voerẽ/ als lamme- 40 ren ter slachtbancke / als de rammen met den bocken.

Hoe is Sesach so gewonnen/ende de be- 41 roemde inder gantscher werelt/ so inghено- men ? Hoe is Babel soo ten wonder ghe- worden onder den Heydenen?

Sesach.

Een zee is ouer Babel ghegaen/ ende is 42 met desseluen wallen veelheyt bedeckt.

Hare steden zijn tot eener woestijne/ende 43 tot eenen dorren eensamen lande ghewor- den/ tẽ lande daer niemant inne en woont/ ende daer gheen mensche inne en wandelt.

44 e Want ick hebbe den Bel te Babel te huys ghesocht / ende hebbe wt zijner kele ghetrocken/ dat hy verslonden hadde: ende de Heydenen en sullen niet meer tot hem loopen: want oock de mueren te Babel zijn nederghevallen.

e Jere.50.2

45 f Treckt henen wt mijn volck / ende een yegelijck g verlosse zijn ziele/van den grim- mighen toorne des Heeren.

f Esai.48.20 Jerem.50.8 ende 51.6 Apoc.18.4

g Anders/ wt- rucken.

46 Uwe herte mocht anders weeck worde/ ende vertzaghen / voor den gheschreye dat- men inden lande hooren sal: want inden ja- re sal een geschrey gaen/ ende na den seluen inden anderen jare/oock een gheschrey/ouer ghewelt inden lande/ ende een Vorst sal te- ghen den anderen zijn.

47 Daeromme siet/de tijt coemt/ dat ick de afgoden te Babel te huys soecken wil/ende hare gantsche lant te schanden worden sal/ eñ hare verslaghene daerinne liggen sullen.

48 Hemel ende aerde / ende alles wat daer- inne is/sullen juychen ouer Babel/ dat ha- re verstoorders van Noorden gecomen zijn/ spreeckt de Heere.

h Jere.50.11 29.

49 h Ende als Babel in Jsrael de verslage- ne gheuellet heeft/ alsoo sullen oock te Babel de verslagene gheuelt worden/ inden gant- schen lande.

50 So treckt nu henen/ghy die den sweerde ontuloden zijt / ende en suymt niet langhe: ghedenckt des Heeren in verren lande / en- de latet v Jerusalem inden herten zijn.

51 Wy waren te schanden ghewordeu/ doe wy de versmaetheydt hooren moesten/ende de schande onse aenghesichte bedeckte / doe de vreemde ouer het heylichdom des huys des Heeren quamen.

52 Daeromme siet/de tijt coemt/spreeckt de Heere/dat ick hare afgoden te huys soecken wil / ende inden gantschen lande sullen de doodtlijcke verwondede/suchten.

53 Eñ wanneer Babel inden Hemel clom- me / ende hare macht inder hoochte vast maeckte / soo sullen doch verstoorders van my ouer haer comen/spreeckt de Heere.

54 Men hoort een gheschrey tot Babel / eñ eenen grootẽ jammer inder Chaldeen lant.

55 Want de Heere verstoort Babel: hy ver- derftse met sulcken grooten gheschrey ende rumoer / dat hare wallen bruysen / als de groote wateren.

56 Want de verstoorder is ouer Babel ghe- comen : hare helden worden gheuanghen/ hare boghen worden ghebroken : want de Godt der wrake/de Heere betaeltse.

i Jere.51.39 k Esaie.48.2 ende 51.15 ende 54.5 Jere.10.16 ende 50.34

57 Jck wil hare vorsten/wijsen/heeren/ende hooftlieden/eñ krijghers/droncken maken/ i dat sy eenen eewighen slaep sullen slapen/ daer sy nemmermeer van opwaken/spreect de Coninc/die daer heet/ k Heere Sebaoth.

58 So spreeckt de Heere Sebaoth: De mue- ren der grooter Babel/sullen ondergrauen/ ende hare hooghe poorten met vyere aen- gesteken worden: dat der l Heydenen verlo- ren zy/ende verbrant worde/dat de volcken met moeyte ghebouwet hebben.

l Hab.2.13 Dat is/ den arbeydt der Heydenen ende lieden ... aent vyer ... hel moeyte ... sal.

59 Dit is het woordt/dat de Propheet Je- remia / Seraia den sone Neria des soons Mahsea beual / doe hy met Zedekia den Coninck in Juda/ m na Babel trooch/inden vierden

m Dat is ... Seraia ... schiet ... verstoorin... velichte ... minck te Babel ... te volgen ...

vierden Jare zÿns Coninckrÿcx: ende Seraia was een vreedsaem vorst.

60 Ende Jeremia schreef alle het ongeluck/ dat ouer Babel comen soude/ in een boeck/ namelÿcken/ alle dese woorden / die teghen Babel gheschreuen zÿn.

61 Ende Jeremia sprack tot Seraia: wanneer ghy te Babel coemt/ soo siet toe/ ende leest alle dese woorden/

62 Eñ spreeckt: Heere/ ghy hebt tegen dese stadt ghesprokẽ/ dat ghyse wilt wtroeyẽ/ dat niemant daer in en woone/ noch menschen/ noch vee/ maer eewichlÿck woest zy.

n Apoc.18.21

63 Ende wanneer ghy dat Boeck hebt wtghelesen/ n so bindet eenen steen daer aen/ ende worpt het inden Phrath.

64 Ende spreeckt: Also sal Babel versoncken worden/ ende niet weder opcomen van den ongheluicke/ dat ick ouer haer brenghen wil/ maer vergaen. So verre heeft Jeremia ghesproken.

Dat LII. Capittel.

1. Wt oorsake des afuals Zedekia/ 4. wert Jerusalem belept/ ghewonnen/ 12. gheplondert/ ende verbrant/ 15. Des volcx soo te Jerusalem gheuonden wordt/ worden sommighe wech ghevoert/ 16. sommighe in den lande ghelaten/ 10. 24. sommighe ghedoodt/ 28. tot het ghetal der gheuanghen wt Juda / van Nebucad Nezar/ tot verscheyden tÿden wech gheuoert/ wort aengheteeckent/ 31. Joachim wort wt der gheuanckenisse los ghegheuen.

Zedekia. a 2.Re.24.17 2.Par.36.10 Jerem.37.1

1 Zedekia a was eenentwintich Jaer oudt/ doe hy Coninc wert/ eñ regeerde elf Jaer te Jerusalem: zÿn moeder die hiet Hamutal/ eẽ dochter Jeremia tot Libna.

2 Ende dede dat den Heere qualick beuiel/ ghelÿck als Joiakim ghedaen hadde.

3 Want den toorne des Heeren ginck ouer Jerusalem ende Juda/ tot dat hyse van zÿnen aenghesichte verwierp: ende Zedekia viel af vanden Coninck te Babel.

b 2.Reg.25.1 Jerem.39.1

4 b Maer in den negenden iare zÿns Coninckrÿcx/ aenden thienden dage der thiender Maent/ quam Nebucad Nezar de Coninck te Babel met tsamen alle zÿnẽ heyre/ teghen Jerusalem / ende beleydense ende maeckten daer een schantze rontomme.

5 Ende de stadt bleef alsoo belept / tot int elfste iaer des Coninck Zedekia.

6 Maer aenden neghenden dage der vierder Maent/ nam den hongher ouerhant in der stadt / ende het volck en hadde niets meer vanden lande te eten.

7 Doe brackmen in de stadt / ende alle krÿchslieden gauen de vlucht/ ende toghen ter stadt henen wt/ by nachte / des weechs henen nae der poorte tusschen den tween mueren/ nae den hof des Coninck: doch de Chaldeen laghen rontomme de stadt.

c 2.Reg.25.5

8 Ende doe dese henen togen/ des weechs door het velt / iaechde der Chaldeen heyr den Coninck na/ c ende grepen Zedekia in den velde by Jericho: doe verstroyde hem alle zÿn heyr van hem.

9 Eñ sy bingen den Coninck/ ende brachten hem henen op tot den Coninck te Babel nae Riblath / die in den lande Hemath leyt: die sprack een oordeel ouer hem.

10 Aldaer liet de Coninck te Babel/ de kinderen Sedekia/ voor zÿnen oogen verworghen: ende hy verworchde alle Vorsten Juda te Riblath.

11 Doch Sedekia liet hy de ooghen wtsteken / ende liet hem met twee ketenen binden: ende de Coninck te Babel/ voerde hem also nae Babel / ende leyde hem in de gheuanckenisse/ tot dat hy sterf.

12 Aen den thienden daghe der vÿfster Maent/ welcke is het neghenthiende Jaer Nebucad Nezars des Coninck te Babel/ quam NebusarAdan/ de d hooftman/ die e doorgaens byden Coninck te Babel was/ te Jerusalem:

d Anders/ Hofmeester.
e Of/ allewege

13 Ende f verbrande des Heeren huys / ende des Coninck huys / ende alle huysen te Jerusalem/ alle groote huysen verbrande hy met vyere.

f 1.Reg.9.7 2.Reg.25.2

14 Ende het gantsche heyr der Chaldeen/ dat by den hooftman was/ ruckten om alle mueren te Jerusalem rontomme.

15 Doch het arme volck/ ende ander volck/ dat noch ouerich was inder stadt/ ende ten Coninck te Babel vielen/ ende het ouerige hantwercx volck/ voerde NebusarAdan de Hooftman gheuanckelÿck wech.

16 Ende van den armen volcke op den lande/ liet NebusarAdan de Hooftman wÿngaerdeniers ende ackerlieden blÿuen.

17 g Ende de metalen h calommen aen den huyse des Heeren/ ende het ghestoelte/ ende de metalen zee aen den huyse des Heeren/ verbraken de Chaldeen / ende voerden alle het metael vanden seluen na Babel.

g 2.Re.25.13
h Of/ Pilaren/

18 Ende de ketelen/ schoeffelen/ messen/ beckens / koocklepelen / ende alle metalen vaten/ diemen inden godtsdienst plach te ghebruycken/ namen sy wech.

19 Daer toe nam de hooftman wech / wat gulden ende silueren was / aen i bekeren/ roockpannen/ beckenen/ ketelen / candelaren/ lepelen ende schalen.

i Anders/ cruycken.

20 De twee calommen / de eenighe zee / de twaelf metalen runderen/ die in k der stede des gestoeltes stonden/ l welcke de Coninc Salomo hadde laten maken / ten huyse des Heeren: des metaels van alle dese ‡ gereetschap was bouen maten vele.

k Anders/ onder het ghestoelte.
l 1.Reg.7.15. 23.
‡ Anders/ vaten.

21 Der tween calommen/ was een yegelÿck achthien ellen hooch / ende een snoer twaelf ellen lanck / reyckte rontomme haer / ende was vier vingheren dicke/ ende binnen hol.

22 Eñ op eenen yegelÿcken stont eenẽ metalen knoop/ vÿf ellen hooch/ eñ m reepen eñ granaetappelen waren aen eenẽ yegelÿcken knoop rontomme henen / altemael metael: ende deen calomme was als de ander:

m Anders/ ghevlochten reepen.

23 Der granaetappelen warẽ ses eñ tnegẽtich daer aen: eñ aller granaetappelẽ waren hondert aen eenen reep rontomme henen.

24 Ende de hoofman nam den n Priester Seraia/ wt der eerster ordeninghe/ ende den Priester Sephania / wt der anderer ordeninghe/ ende drie deurwachters.

n Anders/ Oversten Priester Seraia / ende Zephania/ die na hem de Overste was.

25 Eñ eenen Camerlinck wt der stadt die ouer de krÿchslieden gesettet was/ eñ seuen mannen/ die by den Coninck zÿn moesten/ die inder stadt geuondẽ werdẽ: daertoe Sopher den heyrvorst / die het lantuolck plach te monsteren: daer toe tsestich mannẽ lantvolcx/ die in der stadt gheuonden werden:

26 Dese nam NebusarAdan de hooftman/ ende brachtse den Coninck te Babel / nae Riblath.

a 2.Re.25.11

27 Eñ de Coninck te Babel sloechse doot te Riblath/ die indē lande Hamath leyt: o Also wert Juda wt zijnen lande wech gheuoert.

28 Dit is het volc dat Nebucad Nezar wech geuoert heeft/ nanelijckē/ indē seuendē iare/ drie duysent ende drie eñ twintich Joden.

29 Ende inden achthienden iare Nebucad-Nezar / achthondert / ende twee ende dertich zielen wt Jerusalem.

37 Ende in den drie ende twintichsten Jare Nebucad Nezars / voerde Nebusar Adan de hooftman/ seuen hondert ende vijf ende veertich zielen wech wt Juda : aller zielen zijn vier duysent/ ende ses hondert.

Joachim. p 2.Re.25.27

31 p Ende in den seuenendertichsten Jare/ daer na als Joachim de Coninck Juda/ wech geuoert was/ aen den vijf ende twintichsten daghe der twaelfster Maent/ verhief q Euil Merodach de Coninck te Babel/ in den Jare doe hy Coninck wert/ het hooft Joachim des Coninck Juda / ende liet hem wt de ghevanckenisse/

q Jerem.52.3[illegible]

32 Ende sprack vriendelijcken met hem/ ende settede zijnen stoel / bouen der Coninghen stoelen/ die by hem te Babel waren.

33 Ende veranderde hem de cleederen zijner geuanckenisse/ dat hy voor hem adt/ r voorgaens zijn leef daghe.

r Of/ allewege

34 Ende hem wert doorgaens zijnen nootdruft van den Coninck te Babel gegeuen/ als het hem verordineert was / zijn gantsche leuen lanck/ tot aen zijn eynde.

Eynde des Propheten Jeremie.

DE CLAECHLIEDEN Ieremie.

Dat eerste Capittel.

1. De Propheet beclaecht den ellendigen stant Jerusalems/ 5. wijst aen de oorsake harer sonde/ 12. Jerusalem vermaent alle ghelooonighen tot medelijdinge/ 18. bekent sy zy rechtueerdelijcken ghestraft/ dewijle sy den Heere vertoornt hebbe/ 21. ende biddet / de Heere wille zijn wrake/ ouer hare vyanden gaen laten.

Aleph.

1 HOe leyt de stadt so woest/ die vol volcx was? sy is als een weduwe: die een Vorstinne onder den Heydenen/ a ende Conninginne in den landen was/ b moet c dienen.

a 1.Reg 4.21
b 4.Re 25.24
c Anders/ cijns baer zijn
d Jere.13.17

2 Beth. d Sy weent des nachts/ dat haer de tranen ouer de kinnebacken loopē: daer en is niemant onder alle hare vriendē diese trooste: e alle hare naesten f verachtense/ ende zijn hare vyanden ghewordden.

e Job.6.13
f Anders/ handelen ontrouwelijcken teghen haer.

3 Gimel. Juda is geuanckelijck in ellende ende swaren dienste: sy woont onder de Heydenen/ ende en vindet gheen ruste/ alle hare veruolghers houdense g qualijck.

g Anders/ tusschen muerenn.

4 Daleth. De straten na Zion liggē woeste / dewijle dat daer niemant op geen feest en coemt : alle hare poorten staen eensaem/ hare Priesters suchten/ hare ionckvrouwen sien iammerlijcken/ ende sy is bedroeft.

5 He. Hare wederpartijders swenen inder hoochte/ haren vyanden gaet het wel: want de Heere heeftse vol iammers ghemaeckt/ om haerder grooter sonde wille / ende hare kinderen zijn gheuanckelijck voor den vyanden henen ghetoghen.

6 Vau. Alle h cieraet is van der dochter Zion henen wech/ hare Vorsten zijn als de i rammen die geene weyden en vinden/ ende amechtich voor den driuer henen gaen.

h Anders/ herlijckheyt.
i Anders/ herten oft hinden.

7 Zain. Jerusalem dencket in deser tijdt/ hoe ellendich ende verlaten sy is / ende hoe vele goets sy van outs af gehadt heeft / dewijle dat alle haer volck daer neder leyt/ onder den vyanden/ eñ haer niemant en helpt: hare vyanden sien haren lust aen haer/ ende bespotten hare Sabbatthen.

k Anders/ sy is in menigerley iammer [Anders ghevanckenisse. Anders/ tot spotte] comen.

8 Heth. Jerusalem heeft haer besondicht/ daeromme k moet sy zijn/ als een onreyne vrouwe; alle diese eerden / versmadense nu/ dewijle sy hare schamelheydt sien : doch sy suchtet/ ende is te rugghe ghekeert.

9 Teth. Hare onreynicheyt cleeft aen haren soom: sy en hadde niet gemeynt/ dat het haer ten laetsten so gaen soude : sy is ia te grouwelijck hier onder ghestooten/ ende en heeft daer toe niemant diese trooster : och Heere/ siet aen mijn ellende/ want de vyant l ‡ pralet seer.

l Of/ prachtet
‡ Anders/ [illegible] met seer toe.

10 Jod. De vyant heeft zijn hant aen alle hare cleynodien geleyt: want sy moeste het aensien/ dat de Heydenē in hare heylichdom gingen/ m daer ghy van geboden hebt/ Sy en souden in uwe ghemeynte niet comen.

m Deut.23.3

11 Caph. n Alle haer volck suchtet / ende gaet om broot : sy gheuen hare cleynodien om spijse/ op dat sy de ziele lauen: Och Heere/ siet doch ende schouwet/ hoe iammerlijck dat ick ghewordden ben.

n 2.Reg.6.6 Tre.1.18

12 Lamed. V segghe ick/ alle ghy die voorby gaet / ‡ merckt doch ende siet toe / oft daer eenighe smerte zy als mijn smerte/ die my ghetreft heeft: want de Heere heeft my vol iammers gemaeckt/ aenden dage zijns grimmighen toorns.

‡ Of/ schouwet.

13 Mem. Hy heeft een vier wt der hoochte in mijnen beenderen gesonden/ eñ dat selue laten woeden : hy heeft mijnen voeten een nette gestelt/ ende my te rugge ghestooten: hy heeft my tot eener woestijne gemaeckt/ dat ick daghelijcx treuren moet.

14 Nun. Mijne sware sondē/ zijn door zijn straffe opgewaect/ ende niet hoopen my op den hals gecomen/ dat my alle mijne cracht vergaet : de Heere heeft my also o toeghepackt/ dat ick niet en can opcomen.

o Of/ [illegible]
p Anders/ [illegible]

15 Samech. De Heere heeft p vertreden alle mijne stercken die ick hadde / hy heeft een feest ouer my wtroepen laten / mijne ionghe manschap te verderuen / de Heere heeft der ionckvrouwen dochter Juda/ een wijnpersse treden laten.

16 Ayn. q Daerom weene ick also/ eñ mijne beyde ogē vlietē met water/ dat de Trooster die myn ziele verquicken soude/ verre van my is: mijn kinderen zijn henen wech/ want de vyant heeft de ouerhant gecregen.

q Jere.13.17 ende 14.17 Tre.2.11 ende 3.48

17 Phe. Sion ſtrecket hare handen wt/ eñ daer en is doch niemant dieſe trooſte/ want de Heere heeft rontomme Jacob henen/ zijnen vyanden gheboden / dat Jeruſalem ſal tuſſchen hen zyn/ als een onreyn vrouwe. [r Dan.9.7]

18 Zade. r De Heere is rechtueerdich/ wãt ick ben zijnen monde onghehoorſaem gheweeſt: hoort alle volcken/ eñ ſiet mijn ſmerte: mijne ionckvrouwen ende iongelingen/ zijn in de gheuanckeniſſe ghegaen.

19 Coph. Ick riep mijne vriendẽ aen/ doch ſy hebben my bedrogen: mijne Prieſters eñ de outſtẽ inder ſtadt/ zijn verſmachtet: wãt ſy gaen om broot/ op dat ſy haer ziele lauẽ. [s Tre.2.11]

20 Resch. Och Heere/ ſiet doch/ ſ hoe vanghe dat my is / dat het my daer van inden lijue wee doet : mijn herte ſlaet my in mijnen lijue / want ick ben gantſch ſeer bedroeft: buyten heeft my het ſweert/ eñ inden huyſe heeft my de doot/ tot eener weduwen ghemaeckt.

21 Sin. Men hoort het wel/ dat ick ſuchte/ ende en hebbe doch gheenen trooſter : alle mijne vyanden hooren mijn ongeluck/ ende verheughen hen/ dat maeckt ghy : ſoo laet doch den dach comen / dien ghy wtroept/ dat het hen gaen ſal als my. [t Of/ taſtet]

22 Thau. Laet alle hare booſheyt voor v comen/ eñ t pactſe toe/ als ghy my/ om alle mijner miſdaet willen toeghepackt hebt/ want mijns ſuchtens is vele / ende mijn herte is bedroeſt.

Dat ij. Capittel.

1 Hy volhert in verlaghen des onghenals Jeruſalems/ 14. wijſt den oorſpronck aen / de valſche Propheten , dieſe verleyt hebben / 18. ende vermaentſe tot ſtadich ſchreyen ende weenẽ voor den Heere. 20. Aen het eyndẽ/ wendet hy zyn reden / in dien hy zyns volcx iammer voor draecht tot God.

Aleph.

1 O a Hoe heeft de Heere de dochter Zion met zijnen toorne ouerſchuddet ? Hy heeft de heerlijckheyt Iſraels vanden Hemel op de aerde ghewotpen : hy en heeft niet ghedacht aen zijne b voetbancke / aen den daghe zijns toorns. [a Tre.4.11] [b 1.Par.28.2 Pſal.99.5]

2 Beth. De Heere heeft alle wooninghen Jacobs ſonder barmhertichheyt verdelghet/ hy heeft de * veſte der dochter Juda afghebroken in zijner grimmichepdt/ ende ſlecht gemaect: hy heeft ontwyet beyde/ haer Coninckrijcke/ ende hare Vorſten. [Of/ ſterckte/ of/ vaſticheyt.]

3 Gimel. Hy heeft alle c hoornen Iſraels/ in zijnen grimmighen toorne ghebroken: hy heeft zyn rechterhant te rugghe ghetoghen/ doe de vyant quam / * ende heeft in Jacob een vyer aengeſteken/ dat rontomme henen verteert. [c Dat is/ het Coninckrijcke / welcker ſy een ſtijue heeten] [Jer. 4.11.]

4 Daleth. Hy heeft zijnen boghe geſpannen als een vyant / zijne rechterhant heeft hy gheuoert als eenen wederpartijder/ ende heeft verworcht alles wat lieffelijck aen te ſien was : ende zijne grimmichept als een vyer wtghegoten / in der hutten der dochter Zion.

5 He. De Heere is ghelijck als een vyant/ hy heeft Iſrael verdelcht/ hy heeft verdelcht alle hare palleyſen / ende zijne * veſten verdorven: hy heeft der dochter Juda vele claghens ende leets ghemaeckt. [* Of/ ſterckte/ of/ vaſticheyt.] [d Jere.7.14] [e And. ghetuyghenitſe. And. verſamelinge.]

6 Vau. d Hy heeft zijn tente verwoelt als eenen hof/ ende zijne e wooninghe verdorven : De Heere heeft te Zion beyde Vyerdach ende Sabbath laten vergeten/ ende in zijnen grimmighen toorne / beyde den Coninck ende Prieſter/ ſchenden laten.

7 Zain. De Heere heeft zijnen altaer verworpen/ ende zijn heylichdom verbannen: hy heeft de mueren hare palleyſen / in des vyants handen ghegheuen / dat ſy inden huyſe des Heeren geſchreyt hebben/ als aen eenen Vyerdach.

8 Heth. De Heere heeft gedacht/ de mueren der dochter Zion te verderuen / hy heeft het rechtſnoer daer ouer ghetogen/ ende zijne hant niet afghewendet/ tot dat hyſe verdelchde: de dwingers ſtaen claechlijcken ende de muere leyt iammerlijcken.

9 Teth. Hare poorten ligghen diepe inder aerden/ hy heeft hare grendelen ghebroken: f hare Coninghen ende Vorſten/ zijn onder den Heydenen / daer ſy de Wet niet ghebruycken en connen / ende hare Propheten gheen ghelichten vanden Heere en hebben. [f 2.Re.24.15 Jere.52.8]

10 Jod. De outſten der dochter Zyon liggen op der aerden/ ende zijn g ſtille: ſy worpen ſtof op hare hoofden/ ende hebben ſacken aenghetoghen : de ionckvrouwen van Jeruſalem/ hangen hare hoofden ter aerdẽ. [g Dat is/ het is met hẽ wte/ ſy zijn daer henen.]

11 Caph. h Jck hebbe mijn oogẽ ſchier wtgeweẽt/ dat my mijn lijf wee daer van doet: mijn leuere is op de aerde wtgheſchuddet/ ouer den iammer der dochter mijns volcx/ doe de ſoochkinderen ende onmondighe/ op de ſtraten inder ſtadt verſmachteden. [h Tre.1.16. 20]

12 Lamed. Doe ſy tot haren moederẽ ſpraken/ waer is broot ende wyn ? doe ſy op de ſtraten inder ſtadt verſmachteden / als de dootlijck verwondeden / ende inden armen harer moederen den gheeſt op gauen.

13 Mem. Och ghy dochter Jeruſalems/ wien ſal ick v vergelijcken/ ende waer voor ſal ick v houdẽ/ ghy ionckvrouwe der dochter Zion ? wien ſal ick v verghelijcken/ daer ick v mede trooſten mochte ? want v ſchande is groot/ als een zee : wie can v heelen ?

14 Nun. i Uwe Propheten hebben v ijdele ende dwaeſachtighe ghelichten ghepredict/ ende v uwe miſdaet niet geopenbaert/ daer mede ſy uwe gheuanckeniſſe gewcert hadden / maer hebben v ghepredickt ijdele predecatien/ op dat ſy v ten lande henen wt prediken. [i Jere.5.13 ende 14.13 ende.23.16 ende.27.9]

15 Samech. Alle die voorby gaen/ clappen met den handen/ fluyten v aen/ ende ſchudden k den cop ouer der dochter Jeruſalem: is dat de ſtadt/ daermen van ſeyt ? ſy zy de allerſchoonſte / dies hem het gantſche lant verheucht ? [k Pſal. 22.8]

16 Phe. l Alle uwe vyanden ſperren haren mont op teghen v/ fluyten v aen/ wijſen de tanden / ende ſpreken : Hey / wy hebbenſe verdelcht: dat is den dach dien wy begheert hebben: wy hebbent vercregen/ wy hebbent afghēleeft: [l Pſal.22.8 Tre.3.46]

17 Ayn. m De Heere heeft gedaen wat hy in den ſinne hadde/ hy heeft zyn woort veruult/ dat hy langhe te voren geboden heeft/ hy heeft ſonder barmhertichept verſtoort: hy heeft den vyant ouer v verheucht / ende uwe wederpartijders hoorn verhoocht. [m Leui.26.14 Deut.28.15]

18 Zade. n Haer herte ſchreyde tot den [n Deu. 4.29 Jere. 14.17 Tre.1,11]

Heere/

Heere/ O ghy muere der dochter Zion/ laet dach ende nacht tranen hier af vlieten / als een beke: hout oock niet op/ ende uwen ooghenappel en late niet af.

19 Coph. Staet des nachts op/ en schreyet/ schuddet v herte wt inder eerster wake/ teghen den Heere als water: heft uwe handen teghen hem op / om der zielen wille uwer iongher kinderen / die van hongher versmachten/ voor aen allen straten.

20 Resch. Heere/ schouwet / ende siet doch toe / wien ghy doch alſo verdorven hebt/ o sullen dan de vrouwen haers lijfs vrucht eten / de iongste kinderkens eener spanne lanck? sullen dan de Propheten ende Priesters/ inden heylichdom des Heeren so verworcht worden?

o Deut.28.53
2.Reg.6.28
Tren.4.10

21 Sin. Daer laghen in de straten op der aerden/ ionghe ende oude/ mijne ionckvrouwen ende ionghelingen zijn door het sweert ghevallen: ghy hebt verworcht aen den daghe ws toorns / ghy hebt sonder barmhertichheyt gheslachtet.

22 Thau. Ghy hebt mijnen vyanden rontomme henen gheroepen/ als op eenen vyerdach/ dat niemant aen den dage des toorns des Heeren ontloopen ende overgheblevenen is : die ick opghevoet ende opghetogen hebbe/ die heeft de vyant ommeghebracht.

Dat iij. Capittel.

1. De Prophete vertelt/ onder den persoon des volcx/ de strengicheyt der Godlycker straffe/ 14. bekent in goeden toeversicht/ Godts wonderlijcke goedicheyt in dien/ dat hy niet gantsch ommecomen is/ 35. ende gerechticheyt/ dat hy de schuldigen niet ongestraft en laet/ 55. ende biddet met ernstigher claghe/ de Heere wille zijnen wreeden vyanden/ een ghewisse wrake aenlegghen.

Aleph.

1 Ick ben een ellendich man/ die de roede zijner grimmicheyt sien moet.

2 Hy heeft my geleydet ende gaen laten in de duysternisse/ ende niet int licht.

3 Hy heeft zijn hant ghewendet teghen my/ ende handelt gantsch anders met my/ ymmer ende ymmermeer.

4 Beth. Hy heeft mijn vleesch ende huyt out ghemaeckt/ ende mijne beenen a verslaghen.

a Dat is/ te morsel gheslaghen.

5 Hy heeft my rontomme benauwet/ ende my met galle ende moeyte omgheven.

6 Hy heeft my in duysternisse ghelept als de dooden inder werelt.

7 Gimel. Hy heeft my bemuert / dat ick niet daer wt en can/ ende my in harde b veteren ghelept.

b And. helden.

8 c Ende wanneer ick alreede schreye ende roepe/ so stopt hy de ooren toe/ voor mijnen ghebede.

c Job.30.21

9 Hy heeft mijnen wech toeghemuert met grontsteenen / ende mijnen padt toe ghemaeckt.

10 Daleth. Hy heeft op my geloert/ als een beyr/ als een leeuwe int verborghen.

11 Hy laet my des weechs feylen / hy heeft my in stucken verscheurt/ ende te niete ghemaeckt.

12 Hy heeft zijnen boghe ghespannen / ende my den pyle ten d witte ghemaeckt.

13 He. Hy heeft wt den coker in mijne nieren schieten laten.

14 e Ick ben eenen spot allen mijnen volcke/ ende daghelijcx f haer liedeken.

d Os/ teecken.
e Jere.20.7
f Job. 30.9
Psal.69.13

15 Hy heeft my met bitterheyt ghesadicht/ ende met alssen ghedrencket.

16 Vau. Hy heeft mijne tanden g tot cleynen stucken gheslaghen/ hy wentelt my inder asschen.

g And. met steenen temorsel gheslagen.

17 Mijn ziele is wt den vrede verdreven/ ick moet goede daghen vergheten.

18 Ick sprack: Mijn vermeugen is daer heenen/ ende mijn hope op den Heere.

19 Zain. Ghedencket doch/ hoe ick soo ellendich ende verlaten/ h met alssen ende galle ghedrencket ben.

h Psal.69.22

20 Ghy sult ymmers daer aen ghedencken: want mijn ziele seyt het my.

21 Dat neme ick ter herten/ daeromme hope ick noch.

22 Heth. De goedicheyt des Heeren is het/ dat wy niet gantsch wt zijn/ zijne barmhertichheyt en heeft noch gheen eynde:

23 Maer sy is alle morghen nieuwe/ ende uwe trouwe is groot.

24 i De Heere is mijn deel / spreeckt mijn ziele/ daeromme k wil ick op hem hopen.

25 Teth. l Want de Heere is vriendelijck/ dien/ die op hem wachtet / ende der zielen/ die na hem vraghet.

26 Het is een costelijck m dinck gheduldich zijn/ ende op de hulpe des Heeren hopen.

27 Het is een costelijcke dinck eenē manne/ dat hy het iock in zijner ieucht draecht.

28 Jod. n Dat een die verlaten is / gedultich zy/ wanneer hem wat overvalt.

29 Ende zijnen mont inden stof steke/ ende des hopens verwachte.

30 En o late hem op de kinnebacken slaen/ ende hem vele smaetheyt aenlegghen.

31 Caph. Want de Heere en verstoot niet eewichlijck:

32 p Maer hy bedroeft wel/ ende ontfermt hem weder/ nae zijner grooter goedicheyt.

33 Want hy en plaecht ende en bedroeft de menschen niet van herten:

34 Lamed. Als woude hy de ghevangenen op aerden / gantsch onder zijne voeten vertreden.

35 Ende eens mans recht voor den Allerhoochsten buyghen laten.

36 Ende eens menschen sake verkeeren laten/ ghelijck als en saghe het de Heere niet.

37 Mem. q Wie derf dan segghen/ dat sulcx gheschiede sonder des Heeren bevel?

38 Ende dat r noch quaet noch goet en come/ wt den monde des Allerhoochsten?

39 Hoe murmureren dan de lieden inden leven alsoo? een yeghelijck murmurere tegen zijn sonde.

40 Nun. s Ende latet ons onse wesen ondergronden ende soecken / ende ons ten Heere bekeeren.

41 Latet ons onse herte / met tsamen den handen opheffen tot Godt inden Hemel.

42 t Wy/ wy hebben ghesondicht/ ende zijn onghehoorsaem gheweest / daeromme en hebt ghy met recht niet verschoont.

43 Samech. Maer ghy hebt ons met toorne overschuddet ende vervolcht / ende sonder barmhertichheyt verworcht.

44 u Ghy hebt v met eener wolcken bedeckt/ op dat daer gheen gebedt henen door comen en conde.

i Psal.16.5 ende.73.26
k Psal.33.18
l Psal.34.9 ende.106.1 ende.107.1 ende.136.1
m Luc. 21.19 Jaco.5.8
n And. hy sit alleene ende swijcht/ want ... alsoo op hem gelepdt is ... aengheslichen lept hy op de aerde/ oft daer erghens ... Den slaenden biet hy de kinnebacken ende wort met smaetheyt versadicht.
o 1. Re.22.24 Job.16.10 Marc.14.65
p 1.Sa.2.6
q Amos.3.6
r Spr.16.4
s Job.20.15 Psal.4.5
t Psal.106.6 Judi.7.17 Dan.9.5
u Spr.1.28

Ghy

Ghy hebt ons tot dreck ende tot x vuyl-nisse ghemaeckt onder den volcken. 45

Phe. y Alle onse vianden sperren haren mont op teghen ons. 46

Wy worden ghedruckt ende gheplaecht met verschrickinghe ende angste. 47

z Myn oogen loopen met waterbeken/ over den iammer der dochter myns volcx. 48

Ayn. Myn oogen vlieten/ ende en connen niet aflaten / want daer en is gheen a ophouden: 49

Tot dat de Heere vanden Hemel daer af schouwe/ ende sie daer in. 50

Myn ooge verslint my het leven wech/ om der dochteren wille myner stadt. 51

Zade. Myne viandẽ hebbẽ my b lagen ghelept als eenen voghel/ sonder oorsake. 52

Sy hebben myn leven in eenen cuyle om ghebracht/ ende steenen op my ghewo[r]pen. 53

Sy hebben oock myn hooft met water bedeckt: doe sprack ick: Nu isset gantsch met my wte. 54

Coph. Ick riep c dan noch uwen name aen Heere/ beneden wt den cuyle. 55

Ende ghy verhoordet myn stemme: verbercht uwe ooren niet voor myne suchten ende schreyen. 56

d Nadert u tot my/ wanneer ick u aenroepe/ ende spreeckt. Vreest u niet. 57

Resch. Voert ghy Heere de sake myner ziele/ ende verlost myn leven. 58

Heere / siet doch hoe onrecht dat my geschiet/ ende helpt my tot mynen rechte. 59

Ghy siet alle haer wrake / ende alle haer ghedachten teghen my. 60

Sin. Heere / ghy hoort hare smaetheyt ende alle hare ghedachten over my: 61

De lippen myner wederpartyders/ ende hare dichten teghen my daghelycx. 62

Schouwet doch: sy gaen liggẽ/ ofte staen op/ e so singhen sy van my een liedeken. 63

Thau. f Verghelt het hen Heere/ g als sy verdient hebben. 64

Laet hen het herte verschrickẽ ende uwen vloeck voelen. 65

Vervolchtse met grimmicheyt/ ende verdelchtse onder den Hemel des Heeren. 66

x Of/ ontreynicheyt.
y Psal.22.8 Tren.2.16
z Jere.2.11 ende 14.17 Tren.1.16
a Anders/ ontlaet ofte ruste.
b Anders/ heftich naghejaecht/ als/ etc.
c Jone 2.2 Psal.3.1 ende 18.7 ende 118.1 ende 120.8
d Psal.86.1 ende 88.3
e Job.30.9 Psal.69.13

Dat iiij. Capittel.

1. Wat iammer over Jerusalem ghegaen zy/ onder het Babylonische belech/ 13. oorsake des selven / de sonde der Priesters ende Propheten. 21. De Edomiters die Jerusalems vyant waren worden ghedreycht.

Aleph.

O Hoe is het gout so gantsch verdonckert/ eñ het fyne gout so eysselyck geworden: ende de steenen des heylichdoms/ liggẽ voor op allen stratẽ verstroyt. 1

Beth. De edele kinderen Zions / den goude ghelyck gheachtet/ hoe zyn sy nu den aerden potten ghelyck gheacht/ die een pottebacker maeckt? 2

Gimel. a De draken geuẽ haren iongen de borsten/ ende sooghense: daerentegen de dochter myns volcx moet b onbarmhertich zyn/ als een struys inder woestyne. 3

Daleth. c Den soochkinde cleeft zyn tonghe aen zynen d raken van dorste: de ionge kinderen eysschen broot / ende daer en is niemant die het hen breke. 4

He. Die te voren het aldernoodelyckste aten/ versmachten nu op de straten: die te voren in e zyden opghetogen zyn/ die moeten nu inden drecke ligghen. 5

6 Vau. De misdaet der Dochter myns volcx is grooter dan de sonde Sodom/ f die in g eenen oogenblick omgekeert wert/ ende daer en quam gheen handt toe.

7 Zayn. h Hare Nazarei waren reynder dan de sneeu/ ende claerder dan de melck: hare i gestalt was rooder dan de coraellen/ haer aensien was als Saphir.

8 Heth. Nu daerenteghen is haer gestalte soo doncker van swerticheyt / datmense op der straten niet en kent / k hare huyt hangt aen hare beenderen/ ende zyn so dorre als een hout.

9 Teth. Den verworchdẽ door het sweert geschiede beter / dan dien die van hongher storven / die versmachten ende verderven moesten/ des ghebrecx halven der vruchten des ackers.

10 Jod. l De allerbarmhertichste vrouwen hebben hare kinderen selfs moeten coken/ op dat sy te eten hadden/ inden iammer der dochter myns volcx.

11 Caph. m De Heere heeft zyne grimmicheyt volbracht / hy heeft zynen grimmigen toorne wtghegoten : hy heeft te Zion een vier aenghesteken / welcker oock hare fondamenten verteert heeft.

12 Lamed. De Coningen op aerdẽ en haddens niet gelooft/ noch alle lieden inder werelt/ dat de wederpartyder ende vyant soude ter poorten Jerusalems in trecken.

13 Mem. Het is dan noch geschiet/ om der sonden wille harer Propheten / ende om de misdaet wille harer Priesteren / die n der rechtveerdigher bloet daerinne vergoten.

14 Nun. Sy gingen henen ende weder op de straten/ als de blinden/ ende waren met bloede o besmet/ ende en conden oock gheener cleederen niet aenroeren.

15 Samech. Maer riepense aen : Wyckt ghy onreynen / wyckt / wyckt/ roert niets aen : want sy schouweden haer voor hen/ ende vloden voor hen : datmen oock onder de Heydenen seyde : Sy en sullen daer niet langhe blyven.

16 Phe. Daerom heeftse den toorn des Heeren verstropt / ende en wilse niet meer aensien : dewyle dat sy de Priesters niet en eerden / ende met den outsten gheen barmhertichept oeffenden.

17 Ayn. Noch gaepten onse ooghen op de p nietighe hulpe / tot dat sy alreede moede werden / doe wy wachteden op een volck/ dat ons doch niet helpen en conde.

18 Zade. Men iaechde ons / dat wy op onse straten niet gaen en dorsten: doe quam oock onse eynde: onse daghen zyn wt/ ende onse eynde is ghecomen.

19 Coph. q Onse vervolghers waren sneller dan Arents onder den Hemel: op de berghen hebben sy ons vervolcht / ende in der woestyne op ons ghelaert.

20 Resch. De r ghesalfden des Heeren/ die onsen troost was/ is ghevanghen gheworden/ doe sy ons verstoorden : dies wy ons troosteden / wy wonden onder zyne schaduwe leven onder de Heydenen.

21 Sin. Jae verheucht u / ende weest vrolyck/ ghy dochter Edom / ghy die woonet inden

e Anders/ purpur.
f Gen.24.25
g Anders/ nu/ of/ plotzlyck.
h Num.6.4
i Anders/ ghebeente was rooder dan peerlen/ als hadde het Saphir ghehouwen geweest.
k Psal.102.6
l Deut.28.53 2.Reg.6.28 Tren.2.20
m Tren.2.6
n Gene.9.6 Exod.23.7
o Dat is/ Sy hadden veel onschuldich bloets vergoten.
p Dat is/ sy verlieten hen op Egypten/ ende op menschen / ende verworchden hier de vrome Propheten.
q Jere.4.13 ende 49.16 Haba.1.8.
r Dat is / onse Coninc : want wy meynden/ onse Coninckryck en soude geen noot hebben/ ende allen Heydenen trotzen.

Job.1.1.

inden lande f Vz/ want den kelck sal oock ouer v comen: ghy moet oock droncken ende ghebloot worden.

t Esaie 21.11 Jerem.49.7 Psal.137.7

22 Than. t Maer uwe mis daet heeft een eynde/ ghy dochter Zion: hy en sal v niet meer laten wech voeren: doch uwe mis daet/ ghy dochter Edom/ sal hy te huys soecken/ ende uwe sonden ontdecken.

Dat v. Capittel.

1. Jeremia claecht den Heere den ongheual zijns volcx/ 6. met tsamen der onderdruckinghe/ so hem van den Egyptenaers ende Assyriers is aengheleyt/ 16. gheeft sulcken haren ende harer vaderen sonden schult/ 19. ende biddet/ hy wil hem harer noch met ghenaden aennemen.

Jeremie ghebedt.

1 Ghedenckt Heere / hoe het ons gaet/ Gschouwet en siet aen onse smaetheyt.

2 Onse erue is dē vreemdē te deele geworden/ en onse huysen den wtlanderen.

3 Wy zijn weesen / ende en hebben geenen vader/ onse moeders zijns als weduwen.

4 Onse eygen water moeten wy voor gelt drincken/ onse hout moetmen betaelt brenghen laten.

5 Men drijft ons ouer hals / ende wanneer wy alreede moede zijn: soo en laetmen ons doch gheen ruste.

a Of/ ouergegeuen/

6 Wy hebben ons moeten Egypten ende Assur a opgheuen / op dat wy doch broodt sadt te eten hebben.

b Jere.31.29 Ezech.18.2

7 b Onse vaders hebben ghesondicht/ ende en zijn niet meer voorhandē/ ende wy moeten harer mis daet ontgelden.

8 Knechtē heerschen ouer ons/ en daer en is niemant die ons van harer hant verlosse.

9 Wy moeten ons broot met vare onses leuens halen/ voor den sweerde inder woestijne.

10 Onse huyt is verbrant/ als in eenē ouen/ vanden grouwelijcken hongher.

11 Sy hebben de vrouwen te Zion te schanden ghemaeckt/ ende de ionckvrouwen inden steden Juda.

12 De Vorsten zijn van hen ghehanghen/ ende de persoonen der ouden en heeftmen niet gheeert.

13 De Jonghelingen hebben Meulensteenen moeten draghen/ ende de iongers ouer het hout draghen struyckelen.

14 De ouden en sitten niet meer onder der poorte/ ende de Jonghelinghen en drijuen gheen snaren spel meer.

15 Onses herten vreuchde heeft een eynde/ onsen reye is in weeclaghe verandert.

16 De croone onses hoofts is afghevallen/ O wee/ dat wy so ghesondicht hebben.

17 Daeromme is oock onse herte bedroeft/ ende onse ooghen zijn c duyster geworden.

18 Om des berchs Zions wille dat hy soo woest leyt / dat de vossen daerinne loopen.

19 Doch ghy Heere/ ghy die eewichlijc blijft/ ende uwen throon altoos ende eewichlijck.

20 Waerom wilt ghy onser so gantsch vergheten/ ende ons d in de lengde so gantsch verlaten?

21 e ‡ Brengt ons Heere weder tot v/ dat wy weder te huys comen.

22 Vernieut onse dagen/ als van f outs herwaerts: want ghy hebt ons verworpen/ ende zijt al te seer ouer ons vertoornt.

Eynde der Claechlieden Jeremie.

c Het gesicht vergaet ons/ ende ons is alle dinck swart voor den ooghen van grooten iammer ende leedt. d Anders/ so langhe tijdt verlaten? e Jere.31.18 ‡ Anders/ bekeert ons tot v Heere/ dat wy sullen bekeert zijn. f Anders/ beghinne: want, etc.

DE PROPHEET EZECHIEL.

¶ Argument.

EZechiel is oock wt de Priesters gesproten. Hy wert met den Coninck Jechonias in de Babylonische geuanckenisse gebracht. Ende wat Jeremias te Jerusalem gheleert hadde/ dat heeft Ezechiel in Babylonien gheleert. Hy heeft alomme in zijnen boeck (ghelijck het den Prophetischen ampte betaemde) gemeyne materien van Christo/ ende van zijnen rijcke gemengt. Hy propheteert oock tegen die van Tyro/ ende tegen andere natien/ hen oock de grouwelijcke oordeelen Gods vercondigende. Hy is seer neerstich in de beschrijuinge der wederoprechtinghe des heylighen Tempels/ ende der stadt: Ende sonder twijfel/ door sulcke bedeckte woorden/ heeft hy de verborghentheden der Ghemeynten Christi/ voor ooghen ghestelt.

Dat eerste Capittel.

1. Den tijdt ende plaetse der prophecije Ezechiel. 5. Gesichte der vier dieren/ 15. vier raders/ 26. ende stoelen met eens menschen gelijckenisse daer op: door welckes alle/ de Heere zijne Maiesteyt/ Voorsichticheyt / Wijsheyt ende Macht/ den Propheet vertoont.

a Psa.127.11

1 IN den dertichsten Jare / aen den vijfsten daghe der vierder Maent/ doe ick was onder den gheuangenen/ aen den water a Chebar/ dede hem den Hemel op / ende Godt wees my ghesichten.

Joiachin.

2 De selue vijfste dach der Maent/ was euen in den vijfsten Jare / daer na als Joiachim de Coninck Juda was gheuanckelijck wech gheuoert.

3 Doe gheschiede des Heeren woordt tot Ezechiel/ den sone Busi des Priesters / in den lande der Chaldeen / aen den water Chebar: b aldaer quam de hant des Heeren op hem.

b Eze.

4 Ende ick sach / ende siet/ daer quam een ongestuymen wint vant Noorden af/ met eener grooter wolcken vol vyers: dat het c allenthaluen rondtom blinckerde/ ende midden in den seluen viere was het als een d helle licht.

5 Ende daer binnen inne was het ghestalte/ als vier dieren: e ende eens ghestalte onder hen/ als een mensche.

6 f Ende een yeghelijck hadde vier aensichten/ ende vier vleughelen.

c Of/ alom ... d ...

... den witten ammersteen ghelijck houden: ende hebben ... ninghe: Inder wolcken was root vier / in den rooden ... claer wit licht. e Anders/ die waren ghestalt als een mensche. f Ezech.10,14.

Het ghesichte Ezechiel.

A. Eenen stercken crachtighen wint wt den Noorden.
B. Een dicke wolcke.
C. Een gheronckelt vyer rontom der seluer.
D. De buyten claerheyt der wolcken.
E. Het ghesichte Hasmal/dat is te segghen/een helle licht binnen int ronde vanden wolcken.
F. Het ghestaltenisse der vier dieren.
G. De voeten der vier dieren/zijn ghelijck de voeten van een Calf.
H. Menschen handen onder de vleughelen.
I.K.L.M. De ghestaltenisse der vier aensichten aen elcke beeste.
N. De vleughelen veen aen den anderen/dwelck onderhielt het wtghespannen.
F.O. De twee vleughen/die de vier dieren haer lijf bedeckten.
P. Het loopende vyer onder de vier dieren.
Q. De raderen/hebbende elck vier ghesichten.
R. Het ronde der vier raderen vol ooghen.
S. Het ghestalte bouen de vier dieren als een Cristal.
T. Een Saphir oft stoel/ de welcke stont bouen de ghestalte aen den Hemel / ende op den seluen stoel sat een ghelijck de gedaente eens mensche. V
X. Coleur Hasmal bouen ende onder tghestalte eens mensche / ende rontom ghelijck vyer: Y. Ende desghelijcx een licht ghelijck als den reghenboghe Z.

Ende

7 Ende hare beenen stonden recht/ doch hare voeten waren als g† ronde voeten/ ende blinckerden als een claer glat metael.

8 h Ende hadden menschen handen onder haren vleughelen/ aen haren vier eynden: want sy hadden alle viere hare aenghesichten/ ende hare vleughelen.

9 Ende der seluen vleugelen was elck een aen den anderen: ende wanneer sy ginghen/ so en dorsten sy hen niet om i wenden: maer waer sy henen gingen/ daer gingen sy stracx voor hen wech.

10 k Hare aenghesichten ter rechter zijden der viercante/ waren l ghelijck een mensche ende Leeuwe: doch ter slincker zijden der viercante/ waren hare aenghesichten ghelijck een Osse ende m Arendt.

11 Ende hare aenghesichten ende vleughelen/ waren bouē her verdeylt/ dat elcke twee vleughelen te samen sloeghen/ ende met tween vleughelen haer lijf bedeckten.

12 Waer sy henen ginghen/ daer ginghen sy stracx voor hen wech: sy gingen telckē/ waer n de wint henen stont/ ende en dorsten hen niet omme wenden/ wanneer sy ginghen.

13 Eñ de dieren waren aen te sien/ als vyerighe colen/ die daer bernen/ ende als fackelen/ die tusschen den dieren ginghen: ende het vyer gaf eenen o glantz van hem/ ende wt den vyere ginck eenen blixem.

14 De dieren nv/ liepen henen ende weder/ als eenen blixem.

15 Als ick de dieren sach/ siet/ doe stont een radt op der aerden by den vier dieren/ ende was aen te sien/ als vier raders.

16 Ende p de selue raders waren/ als een q turkoys/ ende waren alle viere/ een als het ander: ende sy waren aen te sien/ als ware een radt in den anderen.

17 Wanneer sy gaen souden/ so conden sy in alle vier plaetsen gaen/ eñ en dorsten hen niet omme wenden/ wanneer sy ginghen.

18 r Hare velghen eñ hoofden waren schrickelijck: ende hare velghen waren vol oogen omme ende omme/ aen allen vier raderen.

19 Ende wanneer de dieren gingen/ so ginghen de raderen oock by hen: ende wanneer hen de dieren vander aerden ophieuen/ soo hieuen hen de raderen oock op.

20 Waer de wint henen ginck/ daer gingen sy oock henen/ ende de raderen hieuen haer by hen op: want s daer was een leuendighe windt inden raderen.

21 Wanneer sy ginghen/ soo ginghen dese oock/ wanneer sy stonden/ so stonden dese oock: ende wanneer sy hen ophieuen vander aerden/ soo hieuen haer de raderen oock by hen op: want t daer was een leuendighe wint inden raderen.

22 Ende bouen de dieren/ was het ghelijck gestalt/ als den Hemel/ als een cristal/ schrickelijck/ rechte bouen hen wt ghebreydt.

23 Dat onder den Hemel harer vleughelen/ een stracx/ tegen den anderen stont: eñ eens yeghelijcken lijf bedeckten twee vleughelen.

24 Ende ick hoorde de vleugelen ruysschen/ als groote wateren/ ende als u een ghedeun des Almachtighen/ wanneer sy ginghen/ ende als een rumoer in eenen heyre/ wanneer sy nv stille stonden/ so lieten sy de vleughelen neder.

g Dat is/ daer sy mede condē op alle plaetsen gaen/ ende dat haer de dieren doch niet crommē/ noch wendē en dorsten.
† And. runderē
h Ezech. 10. 8
i Of/ cromme:
k Ezec. 10. 14
l Apoc. 4. 7
m Ezech. 10. 14. ende 17. 3. 4. Esdr. 11. 1 Dani. 7. 4
n And. de geest haer henen dreef.
o Of/ glinsteringhe.
p Ezech. 20. 9
q Anders/ Tharsis.
r Ezec. 10. 12
s And. de geest der dierē was in de raders.
t Anders/ de Gheest/ etc.
u And. tzoon

25 Ende wanneer sy stille stonden/ ende de vleughelen neder lieten/ so donderde het inden Hemel bouen ouer hen.

26 Ende bouen den Hemel/ die bouen ouer hen was/ was het ghestalt als een Saphir/ ghelijck als eenen stoel: Ende op den stoel sadt een/ ghelijck als een mensche ghestalt.

27 Ende ick sach hem aen/ ende hy was gestalt als een x helle licht: ende binnen was het gestalt als een vyer omme ende omme: van zijnen lendenen opwaerts ende nederwaerts/ sach ick het als vyer blincken/ omme ende omme.

28 Ghelijck als de Reghenboghe siet in den wolcken/ wanneert ghereghent heeft/ also blinckte het omme ende omme: dit was het aensien der heerlijckheyt des Heeren: ende doe ick het ghesien hadde/ viel ick op mijn aenghesichte/ ende hoorde eenen spreken.

x Of/ claer.

Dat ij. Capittel.

1. De Prophete toont aen zijne sendinghe/ in wat ghestalte die geschiede/ ende tot wien hy ghesonden zy.

1 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/ treet op uwe vooeten/ so wil ick met v spreken.

2 a Ende doe hy soo met my sprack/ wert ick weder verquickt/ eñ tradt op mijne voeten/ ende hoorde dien toe/ die met my sprac.

3 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/ ick sende v tot den kinderen Israels/ tot den afuallighen volcke/ die van my afuallich ghewoorden zijn: b sy met tsamen haren vaderen/ hebben tot op desen hedighen dach teghen my ghedaen.

4 Ja de kinderen/ tot welcken ick v sende: hebben harde coppen/ ende verstockte herten/ tot dien sult ghy seggen: So spreeckt de Heere Heere:

5 Sy hoorent ofte latent: c het is wel een ongehoorsaem huys/ dan noch sullen sy weten/ dat een Propheet onder hen is.

6 Ende ghy menschen kint/ d sult v voor hen niet vreesen/ noch voor haren woorden vreesen: daer zijn wel wederspannighe ende scherpe doornen by v/ eñ ghy woont onder de scorpioenen: doch ghy en sult v niet vreesen voor haren woorden/ e noch v voor haren aengesichte ontsetten/ of sy wel een ongehoorsaem huys zijn.

7 Maer ghy sult hen mijn woort seggen/ sy hoorent ofte latent/ want het is een onghehoorsaem volck.

8 Doch ghy menschē kint/ hoort ghy wat ick v segge/ eñ en weest niet ongehoorsaem/ als dat onghehoorsaem huys is: doet uwe mont op/ ende eet wat ick v gheuen sal.

9 Ende ick sach/ f ende siet/ doe was een hant teghen my wtghereckt/ die hadde eenen te samen gheleyden brief.

10 Dien breydese voor my wt/ ende hy was beschreuen buyten ende binnen: ende daer stont in geschreuen: Clage/ Ach ende Wee.

a Ezec. 3. 24
b Eze. 12. 1
c Ezech. 3. 11
d Jere. 1. 8 Luce. 12. 4
e 1. Pet. 3. 14
f Apoc.

Dat iij. Capittel.

1. Den Propheet wort eenen brief ghegeuen te eten/ 4. wert ghesterckt teghen de hardicheyt des volcx/ 10. ende tot hen met des Heeren woort henen ghe schicket/ 16. De Heere berichtet hem/ van eens warachtich Propheten ampt/ 22. laet hem zijne heerlijckheyt wederomme sien/ 24. ende beeldet hem des volcx gheuanckenisse voor.

a Jere. 51.16. 4 Esd. 14.39. Apoc. 10.9

Ende hy sprack tot my: Ghy menschẽ kint/ *a* eet wat voor v is/ namelijckẽ/ desen brief/ ende gaet henen/ ende predickt den huyse Israels. 1

Doe dede ick mijnen mondt op/ ende hy gaf my den brief te eten/ 2

Eñ sprack tot my: Ghy menschen kint/ ghy moet desen brief dien ick v gheue/ in v lijf eten/ eñ uwen buyck daer mede vullen: doe att ick hem/ *b* ende hy was in mijnen monde so soete als heunich. 3

b Psal. 19.11. ende 119.103. Apoc. 10.10. Jere. 1.17

Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/ gaet henen tot den huyse Israels/ ende predickt hen mijne woorden. 4

Want ick en sende v pinners niet tot eenen volcke dat eẽ vreemde redẽ eñ onbekende sprake heeft/ maer tot den huyse Israels. 5

Ja vrijelijcken niet tot grooten volcken/ die vreemde reden ende onbekende sprake hebben/ welcke woorden ghy niet verstaen en condet: *d* ende wanneer ick v alreede tot den seluen sonde/ so souden sy v doch geerne hooren. 6

d Jona. 3.4

Doch het huys Israels en wil v niet hooren: want sy en willen my selfs niet hooren: want het gantsche huys Israels heeft harde voorhoofden ende verstockte herten. 7

e Mich. 3.8

c Doch so hebbe ick v aenghesichte hardt ghemaeckt teghen haer aenghesichte/ ende v voorhooft teghen haer voorhooft. 8

Ja ic hebbe v voorhooft so hardt als eenen diamant/ die harder is dan een * rotzsteen/ ghemaeckt: *f* daeromme en vreest v niet/ en ontsettet v oock niet voor hen/ dat sy sulck een onghehoorsaem huys zijn. 9

* Capit. iij. Luther.

* Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/ alle mijne woorden die ick v segghe/ die vatet met der herten/ ende neemtse ter ooren. 10

Ende gaet henen tot den gheuanghenen uws volcx/ ende predickt hen/ ende spreect tot hen: So spreeckt de Heere Heere: sy hoorent ofte latent. 11

g Ende *h* eenen wint nam my op/ eñ ick hoorde achter my een bulderen/ als eener grooter aerdtbeuinge: (Gheloeft zy de heerlijckheyt des Heeren aen harer plaetse.) 12

g Ezech. 8.3

Eñ was het ruysschen vanden vleugelen der dieren/ die hen aen malcanderen *i* kusseden/ ende oock het bulderen der raderen/ die harde by hen waren/ ende het bulderen eener grooter Aerdtbeuinghe. 13

k Doe nam my de wint op/ ende voerde my wech: eñ ick voer wech/ *l* eñ verschrock seer/ doch des Heeren hant hielt my vaste. 14

Ende ick quam tot den gheuanghenen/ *m* die aen den water Chebar woonden/ *n* daer de * Mandelẽ stondẽ/ nider Maent Abib: ende settede my by haer/ die daer salanck/ gantsch treurich. Eñ bleef aldaer onder hen seuen daghen 15

Ende doe de seuen dagen omme waren/ gheschiede des Heeren woordt tot my/ ende sprack: 16

o Ghy menschẽ kint/ ic hebbe v ten wachter ghesettet ouer het huys Israels: ghy sult wt mijnen mont het woort hooren/ eñ haer van mijnent weghen waerschouwen. 17

o Ezech. 33.7. Esaie. 62.6

p Ezech. 33.8.

p Wanneer ick dẽ godloosen segge: Ghy moet des doots steruen: ende ghy en waerschouwet hem niet/ ende en segt hem niet/ dat hem de godloose voor zijnen godloosen wesen hoede/ op dat hy leuendich blijue: soo sal de godloose om zijner sonde wille steruen/ doch zijn bloet wil ick van uwer hant vereysschen. 18

19 Soo ghy daerenteghen den godloosen waerschouwet/ ende hy hem van zijnẽ godloosen wesen ende wege niet en bekeert/ soo sal hy om zijnder sonde wille steruen: doch ghy hebt uwe ziele *q* ghelosset.

q Anders/ weghe ruckt.

20 *r* Ende wanneer hem een Rechtueerdighe van zijnet gherechticheyt wendet/ ende doet wat quaets/ so sal ic hem latẽ aenloopen/ dat hy moet steruen: want dewijle dat ghy hem niet ghewaerschout en hebt/ sal hy om zijner sonde wille steruen moeten/ ende zijne gherechticheydt die hy ghedaen heeft/ en sal niet aenghesien worden: doch zijn bloedt wil ick van uwer handt vereysschen.

r Eze. 18.4.24

21 So ghy daerentegen den rechtueerdigen waerschouwet/ dat hy niet sondigen sal/ ende hy en sondicht oock niet/ so sal hy leuen: want hy heeft hem waerschouwen laten/ ende ghy hebt v ziele ghelosset.

22 Ende aldaer quam des Heeren hant ouer my/ ende sprack tot my: Maeckt v op/ ende gaet henen wt int velt/ daer wil ick met v spreken.

23 Ende ick maeckte my op/ ende ginck henen wt int velt/ ende siet/ doe stont de heerlijckheyt des Heeren aldaer/ *f* ghelijck als ickse aent water Chebar ghesien hadde/ eñ ick viel nieder op mijn aenghesichte.

f Ezech. 1.3

24 *t* Ende ick wert verquict/ ende tradt op mijne voeten: ende hy sprack met my/ ende seyde tot my: Gaet henen/ ende besluyt v in uwen huyse.

t Ezech. 2.2

25 Ende ghy menschen kindt/ siet/ men sal stricken aen v legghen/ ende v daermede binden/ dat ghy hen niet ontgaen en sult.

26 Eñ ick wil v uwe tonge aen uwen *u* racken cleuen laten/ dat ghy stom wordẽ sult/ eñ haer niet meer straffen en cont: *x* want het is een onghehoorsaem huys.

u Of/ gagal/ dat is/ het gehemelte des monts.

x Ezech. 2.5

27 Wanneer ick nu met v spreken sal/ so wil ick v den mont op doẽ/ dat ghy tot hen seggen sult: Soo spreeckt de Heere Heere: Wie het hoort/ die hoore het: wie het laet/ die late het: want het is een ongehoorsaem huys.

Dat iiij. Capittel.

1. De Prophete wort vertoont het belech Jerusalems/ 4. de dueringhe der geuanckenisse Israels ende Juda/ 8. met tsamen den commerlijcken hongher/ die ouer Jerusalem ter tijt des belech gaen soude.

1 Ende ghy menschen kint/ neemt eenen tichelsteen/ dien legget voor v/ eñ *a* beworpt daer op de stadt Jerusalem.

a Of/ ontwerpe.

2 Ende maeckt een belegeringhe daeromme henen/ ende bouwet een bolwerck daeromme henen/ ende treckt eenen wal daeromme henen/ ende maect een heyr daeromme henen/ ende settet *b* bocken ringswijse om haer henen.

b Dat waren inden voorgen tijden Arietes daermen de mueren mede omstiet.

3 Voor v nu/ neemt een ijseren panne/ die laet eenen ijseren muer zijn tusschen v ende der stadt: ende richtet v aenghesichte teghen haer/ ende belegtse: dat zy een teecken den huyse Israels.

c Jere. 13.17

4 *c* Ghy sult v oock op uwe slincker zijde legghen/ ende de mis daet des huys Israels

 op de

op de ſelue legghen: ſo vele daghen als ghy daer op ligt / ſoo langhe ſult ghy oock hare miſ daet draghen.

d Dan.9.24

5 d Ick wil v jae de Jaren harer miſ daet/ na den ghetale der dagen maken/namelijcken / drie hondert ende tnegentich daghen: e ſo langhe ſult ghy de miſ daet des huys Iſraels draghen.

e Nu.14.34.

6 Ende wanneer ghy ſulcx wtgericht hebt/ ſult ghy v daer na op uwe rechter zijde legghen/eñ ſult draghen de miſ daet des huys Juda/veertich dagen lanck: want ick geue v hier oock telcken eenẽ dach voor eẽ Jaer.

7 Ende richtet v aengheſichte / ende uwen blooten arm/tegen dat belech Jeruſalems/ ende propheteert teghen haer.

8 Ende ſiet/ick wil ſtricken aen v leggen/ dat ghy v niet wenden en condt/van eener zijden ter anderen / tot dat ghy de daghen uwer beleghęringhe gheeyndet hebt.

9 So neemt nu tot v tarwe/gerſte/ boonẽ/ linſen/herſe/ende ſpelte / ende doet het alteſamen in een vat/eñ maect v ſo vele broots daer van/ ſo vele dagẽ als ghy op uwer zijden ligghen ſult/ dat ghy drie hondert ende tnegentich daghen daer van te eten hebt.

10 Alſo dat uwe ſpijſe die ghy dagelijcx eten moet/twintich ſikel ſwaer zy/ſulcx ſult ghy van eener tijt ter anderen eten.

11 Het water ſult ghy oock nae der mate drincken/namelijckẽ/het ſeſte deel van hin/ ende ſult ſulckes oock van eener tijt ter anderen drincken.

12 Gerſten coecken ſult ghy eten / die ghy voor haren ooghen by menſchen f dreck/ backen ſult.

f Hy heeſt by ſulcken dreck moeten coken/ gelijck alſmen by waſen ende Koedreck coket:eñ de ſpijſe riect dan na dẽ vyere. Alſo ſouden ſy oock in ſulcken noodt ende hongher comen / dat ſy gee recht vyer noch broodt hebben en ſouden.

13 Ende de Heere ſprack: g Alſo moeten der kinderen Iſraels haer onreyne broot eten/ onder den Heydenen / daer ickſe henen verſtooten hebbe.

g Ozee.6.3

14 Doch ick ſprack: Och Heere Heere / ſiet mijn ziele en is noch noyt onreyne geworden: want ick en hebbe van mijner jeughet op / tot aen deſe tijdt gheen aes / noch wat verſcheurt was/ghegheten/ ende daer en is noyt gheen onreyn vleeſch in mijnen mont ghecomen.

15 Doch hy ſprack tot my : Siet / ick wil v Koemeſt voor menſchenmeſt toelaten/daer ghy v broodt mede maken ſult.

16 Ende ſprack tot my : Ghy Menſchenkint/ſiet/ h ick wil den voorraet des broots te Jeruſalem wech nemen/dat ſy het broot eten moeten nae der ghewicht / ende met commer/ ende het water na der mate / met commer drincken.

h Ezech.5.16 ende 14.13 2.Reg.25.3

17 Daeromme dat het aen broodt eñ water feylen ſal/ eñ een met den anderen treuren/ ende in harer miſ daet verſmachten ſullen.

Dat v. Capittel.

1. De Heere beeldet den Prophete voor het omcomen zijns volcx/ 5. wijſt aen de oorſake zijns toorns. 12/ ende gheeft hem des teeckens bedieding he.

a Jere.7.28

1 Ende ghy menſchen kint / a neemt een ſweert ſo ſcherp als een ſcheermes / eñ ſcheert daer mede v hooft / ende uwen baert: eñ neemt een weechſchale/ende deylt de hayren daer mede van malcanderen.

2 Het een derdedeel / ſult ghy met vyere verbranden/ midden inder ſtadt / wanneer de daghen der belegeringhe omme zijn: het ander derdedeel neemt / ende ſlaet het met den ſweerde rontomme henen:het laſte derdedeel ſtroyt inden wint/dat ick het ſweert achter hen wt trecke.

3 Neemt dan noch een cleyn weynich daer van/ende bintſe in de ſlippe ws mantels.

4 Ende neemt wederom ſommighe daer van/ende worptſe in een vyer eñ verbrantſe met vyere/van b dien ſal een vyer wtcomẽ/ ouer het gantſche huys Iſraels/

b Verſtaet het vyer.

5 So ſpreeckt de Heere Heere : Dat is Jeruſalem/die ick onder de Heydenen geſettet hebbe/ende ringſ wijſe om haer lant henen.

6 Doch ſy heeft mijne Wet verandert in godlooſe leere/meer dan de Heydenen/ende mijne rechten meer dan de landẽ/die ringſwijſe om haer henen liggen : want ſy verworpen mijne Wet/ende en willen nae mijne rechten niet leuen.

7 Daeromme ſpreeckt de Heere Heere alſo: c Dewijle dat ghy liedẽ dies meer maect dan de Heydenen die rondtomme v lieden zijn/ ende na mijnen gheboden niet en leeft/ ende nae mijnen rechten niet en doet : maer doet nae der Heydenen wijſe / die rondtom v lieden zijn/

c Leuit.18.24 28.

8 So ſpreect de Heere Heere alſo: Siet/ ick wil oock aen v/en wil een recht ouer v gaen laten/dat de Heydenen toeſien ſullen.

9 Ende wil alſo met v ommegaen/ als ick noyt ghedaen / ende voortaen niet doen en ſal/om alle uwer grouwelen wille.

10 d Dat in v de vaders hare kinderen/ ende de kinderen hare vaders opeten ſullen:eñ wil ſulck recht ouer v gaen laten / dat alle uwe ouerblijuende ſullẽ in alle winden verſtroyt worden.

d Deu.28.53 Tren.4.10 1.Reg.6.28

11 Daerom/ſo warachtich als ic leue ſpreect de Heere Heere / dewijle ghy mijn heylichdom / met allerley uwe grouwelen ende afgoden/verontreynicht hebt / wil ick v oock e verſlaen/ende mijn ooghe en ſal uwer niet verſchoonen/ende en wil niet genadich zijn.

e Anders / [...] mooſel [...]

12 f Het derdedeel vã v/ſal aender peſtilentie ſteruen/eñ door honger te niete worden: eñ het ander derdedeel door het ſweert vallen/ ende het laetſte derdedeel wil ick in alle winden verſtroyen/ eñ ringſ wijſe om v henen het ſweert achter hen wt trecken.

f Jere.15.2

13 Alſo ſal mijnen toorne volbracht/ eñ mijne grimmicheyt ouer hen wtgerichtet worden/dat ick in mijnen moet coele: eñ ſy ſullen gewaer wordẽ/dat ick de Heere/ in mijnen yuer geſprokẽ hebbe/ wanneer ic mijne grimmicheyt aen hen wtgherichtet hebbe.

14 Ick wil v ter woeſtijne eñ ter verſmaetheyt ſetten voor allen Heydenen: die rondtomme v henen zijn : voor den ooghen aller/ die daer voorby gaen.

15 Ende ſult een verſmaetheydt / hoon/ exempel ende wonder zijn allen Heydenen die rondtomme v zijn / wanneer ick ouer v het recht gaen late / met toorne/ grimmicheyt ende toornighen ſchelden / g dat ſegge ick de Heere .

g And. Ick de Heere hebbe [...] hen.

16 Eñ wanneer ick de booſe pijlen des hongers/onder haer ſchieten ſal / die daer ſchadelijck zijn ſullen/ende ickſe wtſchieten ſal/v lieden te verderuen/ h ende den honger ouer v lieden altoos grooter worden late/ eñ den voorraet des broots wech neme.

h Ezech.4. ende 14.13 2.Reg.25.3 Eſaie.3.1

Ja ho-

Ja hongher ende boose wilde dieren wil 17 ick onder v schicken/die sullen v lieden sonder kinderen make/ ende daer sal pestilentie ende bloet onder v ommegaen/ende wil het sweert ouer v brenghen:ick de Heere hebbe het ghesept.

Dat vj.Capittel.

1. Israel werdt met grousamen straffen ghedreycht/om haerder grooter afgoderije wille/ 8. dien / die ouerblijuen ende hen tot den Heere bekeeren / ghenade/ 11. den onboetueerdighen daerenteghen werdt ongheluck ende verderf toeghesepdt.

Ende des Heeren woort ghe schiede tot 1 my/ende sprack:

a Ezech. 36.1

Ghy menschen kindt / keert v aen= 2 ghesichte teghen a de berghen Israels/ende prophetеert teghen haer/

Ende spreeckt:Ghy bergen Israels/hoort 3 het woort des Heeren Heeren : So spreeckt de Heere Heere/beyde tot den berghen ende cleynen berghen / beyde tot den beken ende dalen: Siet ick wil het sweert ouer v brenghen/ende uwe hoochten ombrenghen:

Dat uwe altaren verwoestet/ ende uwe 4 afgoden verbroken worden sullen/ende wil uwe b lichamen voor den beelden dootslaen laten.

b Hebre/verwoeden.

Ja ick wil de lichamen der kinderen Israels/ voor uwen beelden vellen / ende uwe 5 gheheenten rondtomme uwe altaren henen verstropen.

Waer ghylieden woont / daer sullen de 6 steden woeste/ende de hoochten ter wildernisse worden : want men sal uwe altaren/ woest ende ter wildernisse maken : en uwe afgoden verbreken ende te niete maken/ende uwe beelden c verslaen/ en uwe d stichten verdelghen.

c Dat is/ te morsel slaen/ d Ands. wercks

Ende verslagene sullen onder v daer lig= 7 ghen:dat ghylieden ghewaer wordet / Jck zy de Heere.

Jck wil van noch sommige van v ouer= 8 blijuen laten/ die den swеerde ontgaen onder den Heydenen/wanneer ick v inden landе verstropt hebbe.

De selue uwe ouerblijuende/ sullen dan 9 aen my ghedencken onder den Heydenen/ daer sy gheuanckelijck zijn moeten : wanneer ick haer hoerische herte dat van my geweken is / ende hare hoerische ooghen/ die na haren afgoden ghesien hebben / verslaghen hebbe: ende de boosheyt sal hen rouwen / die sy door allerley hare grouwelen begaen hebben.

Ende sullen ghewaer worden dat ick de 10 Heere zy / ende niet vergeefs ghesproken en hebbe/sodanich ongheluck hen te doen.

Soo spreeckt de Heere Heere : Slaet uwe 11 handen te samen / ende trampet met uwe voeten/ende spreeckt : Wee ouer alle grouwel der boosheydt inden huyse Israels/ e daeromme sy door het sweerdt/ hongher/ ende pestilentie vallen moeten.

e Jere.21.9 ende 24.10 ende 27.8 ende 42.17 f Ezech.7.9

f Wie verre is / die sal aen der pestilentie 12 steruen/ende wie nae by is/die sal door het sweert vallen: wie daerenteghen ouerblijft/ ende daer ouer behoedt is / die sal van honger steruen: also wil ick mijne grimmicheyt onder hen volbrenghen:

Dat ghylieden ghewaer worden sult / ick 13 zy de Heere/wanneer hare verslagene/onder haren afgoden ligghen sullen / rondtomme hare altaren henen / bouen op allen cleynen berghen/ ende bouen op allen berghen/ende onder allen groenen boomen / ende onder allen dicken eycken / aen welcke plaetsen sy allerley afgoden soeten reuckoffer deden.

14 Jck wil mijne hant teghen haer wtstrecken/ ende het lant / woeste en eensaem maken/vander woestijne aen tot Diblath toe/ waer sy woonen:ende sullen ghewaer worden/dat ick de Heere zy.

Dat vij.Capittel.

1. De Heere wil zijn straffe/ 14. daerme geen hulpe teghen vinden en sal/ in corten ouer Israel schicken. 23. Wien die ontcomen/wert een commerlijcke gheuanckenisse / met eenen sichtbaerlijcken teecken voorghebeeldet.

1 Ende des Heeren woort ghe schiede tot my/ ende sprack:

2 Ghy menschen kindt/so spreeckt de Heere Heere vanden lande Israels:het eynde coemt / het eynde ouer alle vier hoecken des landts.

3 Nu coemt het eynde ouer v:want ick wil mijne grimmicheyt ouer v senden/ ende wil v richten/ a als ghy verdient hebt/ ende wil v ghenen wat alle uwe grouwelen behoort.

a Hebr. nae uwen wegen/

4 b Mijn ooge sal uwer niet verschoonen/ noch v ouersien : maer ick wil v genen als ghy verdient hebt / ende uwe grouwelen sullen onder v comen : dat ghy lieden ghewaer worden sult/ick zy de Heere.

b Jere.7.9 ende 9.10

5 So spreeckt de Heere Heere : Siet / deen ongheluck coemt ouer het ander.

6 Het eynde coemt / het eynde coemt : het is c opghewaeckt ouer v: siet/het coemt.

c Of/ ontwee

7 Het gaet alreede op/en breeckt daer door: ouer v/ ghy inwooner des landts : de tijdt coemt/ den dach des jammers is nae by/ d wanneer geen singen op den bergen zijn en sal.

d Of/ dat daer Ezech.7.5

8 Nu wil ick in corten mijne grimmicheyt ouer v gieten / ende mijnen toorne ouer v volbrenghen : ende wil v richten als ghy verdient hebt / ende v gheuen wat alle uwe grouwelen behoort.

9 e Mijn ooghe en sal uwer niet verschoonen/ ende wil niet ghenadich zijn : maer ick wil v gheuen als ghy verdienet hebt : ende uwe grouwelen sullen onder v comen / dat ghy ghewaer worden sullet/ick zy de Heere/ die v slaet.

e Ezech.6.12 ende 9.10

10 Siet de dach: siet / hy coemt derwaerts/ hy breket aen : de roede f bloeyet / ende de stoute groeyet.

f Dat is / hy is geruftet ende het sal hem wel gelucken. En het is van den Coninc te Babel gesept.

11 De tyranne heeft hem opghemaket / ter roede ouer de godloosen/dat niets van hen/ noch van haren volcke / noch van haren hoope troost hebben en sal.

12 Daerom coemt de tijt / de dach naeckt hem hier toe : de cooper en verheughe hem niet/ende de vercooper en treure niet: want den toorne coemt ouer alle hare hoopen.

13 Daerom sal de vercooper/ na zijnen vercochten goede/niet weder g poogen:h want wie daer leeft / die sal het hebben : want de prophetije ouer alle haren hoopen / en sal niet te rugghe gaen / geener en sal zijn leuen behouden/omme zijner nus daet wille.

g Anders/ trachten: h An. Hoewel sy noch leuen sullen.

14 Laetse de basuynen slechts blasen / ende alle dinck toerusten / daer en sal oock niemandt inden strijdt trecken : want mijne grimmicheyt gaet ouer hare hoopen.

15 Op der straten gaet het sweerdt / inden

huyse gaet pestilentie ende hongher: wie op den velde is / die sal vanden sweerde steruen: wie nu inder stadt is / dien sal de pestilentie ende hongher vereten.

16 Ende die van hen ontulieden / die moeten op den geberchten zijn/ende als de duyuen inden leechten/die alle onder malcanderen curren/een yeghelijck om zijner mis daet wille.

17 Aller handen sullen daer henen sincken/ende alle knien sullen onghewisse staen/als water.

18 i Ende sullen sacken om haer gorden/ende met vreesen ouerschuddet zijn/ ende aller aengesichten jammerlijcken sien/ ende aller hoofden sullen kael zijn.

19 Sy sullen haer siluer henẽ wt op de straten werpen / eñ haer gout als eene k onreynicheyt achten: l want haer siluer eñ gout en salse niet verlossen/aẽ dẽ dage des toorns des Heeren: ende en sullen doch hare zielen daeruan niet versadigen/noch haren buyck daeruan vullen / want het is hen gheweest een erghernisse/tot harer mis daet.

20 m Sy hebbẽ van haren edelen cleynodiẽ/daer sy hoouerdye mede bedreuen / beelden harer grouwelen eñ schuyselen gemaecket/ daerom wil ickse hen ter vuylnisse maken.

21 Ende wilse vreemden in de handen ghe-uen/ dat syse roouen / ende den godtloosen op aerden ter wtbuete/dat syse ontheyligen sullen.

22 Jck wilse mijn aenghesichte daer van keeren / datse mijnen schat ja wel ontheylighen: Ja roouers sullen daer ouer comen/ ende hem ontheylighen.

23 Maket ketenen: want het landt is vol bloetschulden/ende de stadt vol n wreuels.

24 So wil ick de allerergste onder den Heydenen comen laten / dat sy hare huysen sullen innemen: ende wil der hoouerdye der gheweldighen een eynde maken/ ende hare Kercken ontheylighen.

25 De wtroeper coemt / soo sullen sy vrede soecken/ende hy en sal daer niet zijn.

26 Een ongeluck sal ouer het ander comen/ een geruchte ouer het ander/o sy sullen dan een gesichte by den Propheten soecken: doch daer en sal noch Wet by den Priesteren/ noch raedt by den ouden meer zijn.

27 De Coninck sal bedroeuet zijn / ende de Vorsten sullen treurich gecleet zijn/ ende de handen des volcx inden lande / sullen vertzaghet zijn: ick wil met hen ommegaen/ als sy gheleuet hebben/ p ende wilse richten/ als sy verdienet hebben / dat sy ghewaer worden sullen/ick zy de Heere.

i Esai.15.3 Jere.48.37
k Of/vuylnisse
l Prou.11.4 ende 21.4 Zepha.1.18 Syrach.5.10.
m Ezec.16.17 Ozee.2.10 ende 13.2
n Dat is/ onbillijcke mootwille.
o Jere.38.14.
p Jere.17.10 Psal.62.13 Syrac.35.30 Matt.16.27. Roma.2.6 Apoca.2.23

Dat viij. Capittel.

1. De Propheet wordt inden gheeste in Jerusalem geuoeret/ 5. siet mengerley grouwelen ende afgoderye / die daer begaen wort. 18. ende hooret hoe grousamelijck en de Heere de selue straffen wil.

1 Ende het begaf hem inden sesten Jare/ aẽ dẽ vijfsten dage der sester Maent/ dat ick sadt in mijnen huyse / ende de Oudtsten wt Juda saten voor my: aldaer viel de hant des Heeren/Heeren op my.

2 Ende siet/ick sach dat van zijnen lendenen onderwaerts was/dat was gelijck als vyer/doch bouen ouer zijnen lendenen/was het a gantsch b helle.

3 c Ende reckte wt/ gelijck als eene hant/ eñ greep my by dẽ hayre mijns hoofts: doe voerde my eenen wint tusschen Hemel ende aerde / eñ bracht my te Jerusalem/in eenen Godtlijcken ghesichte / tot der binnenster poorten/die tegent Noorden staet/daer dan sadt eẽ beelt/ tot verdriete den d huysheere.

4 Ende siet/daer was de heerlijckheyt des Godts Israels/ * als ickse te vooren gesien hadde inden velde.

5 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/heft uwe ooghen op tegent Noorden: eñ doe ick mijne oogẽ op hief tegent Noorden/siet/doe sadt tegent Noorden/dat verdrietelijcke beelt/ aen der poorten/ des altaers/euen daermen henen ingaet.

6 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/siet ghy oock wat dese doen? Namelijcken/groote grouwelẽ/die het huys Israels hier doet/dat sy my ja verre van mijnen heylichdom drijuen: e doch ghy sult noch meer ende grooter grouwelen sien.

7 Ende hy brachte my voor de deure des voorhofs/daer ick sach/ende siet/daer was een hol inder wandt.

8 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/graeft door de wandt: ende doe ic door de wandt groef / siet / doe was daer een deure.

9 Ende hy sprack tot my: Gaet daer henen in/ende siet de boose grouwelen/ die sy hier doen.

10 Ende doe ick daer henen in quam/ ende sach toe / siet daer waren allerley beelden/ der wormen ende dieren/ enckel schuyselen/ ende allerley afgoden des huys Israels/ f allenthaluen rontom aen den wandt geschildert.

11 Voor welcken stonden g tseuentich mannen / van den Oudtsten des huys Israels/ ende Jasania de sone Saphan/stondt oock onder hen: ende een yeghelijck hadde zijn reuckwerck in der hant/ ende eenen dicken neuel ginck op vanden reuckwercke.

12 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/siet ghy/wat de Outsten des huys Israels doen inder duysternisse/ een yegelijck in zijner schoonster camer? h want sy segghen: De Heere en siet ons niet / maer de Heere heeft het landt verlaten.

13 Eñ hy sprac tot my: Ghy sult noch meer ende grooter grouwelen sien/die sy doen.

14 Ende hy brachte my henen in ter poorte aen des Heeren huys/ die tegent Noorden staet/ ende siet / aldaer saten vrouwen / die weenden ouer den i Thamus.

15 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/siet ghy dat? doch ghy sult noch grooter grouwelen sien/dan dese zijn.

16 Ende brachte my inden binnensten hof/ aen den huyse des Heeren: ende siet/ voor der deure aen den Tempel des Heeren/tusschen den voorhuyse ende den altaer/ daer waren vijf ende twintich mannen/ die haren rugghe teghen den Tempel des Heeren/ ende hare aengesichten teghent Oosten gekeert hadden / ende baden teghen den opganghe der Sonnen.

17 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint/siet ghy dat? Is het den huyse Juda te weynich / dat sy alle sulcke grouwelen hier doen?

a And. Als de ghestalt Hasmal. And. des Enghels.
b Of/claer.
c Ezech.3.11 ende 21/33 Bel.35.
d Godt was huysheere te Jerusalem/ en de sy brachten hem eenen Afgoderen daer henen in dat verdriet hem billichen.
* Ezech.1.3
e And. nu hier ... ret b ... soo sult ghy noch grooter etcet.
f Of/ aen ... zijden ...
g Exod.18.2[illegible] Num.18.1[illegible]
h Job.22 Esa.29. ende 47. Jere.23. Ezech.9.9 Sopha.1.12

doen: soo sy doch anders inden gantschen lande/ enckel ghewelt ende onrecht drijuen/ ende varen toe / ende verwecken my oock noch daer toe tot toorne : ende siet/ sy houden de k wijnrancken aen de neuse.

18 Daerom wil ick oock teghen haer / met grimmichept handelen/ ende mijn ooghe en sal haerer niet verschoonen/ ende en wil niet ghenadich zijn : l ende wanneer sy alreede met luyder stemmen / voor mijnen ooren schreyen/ soo en wil ickse doch niet hooren.

k Dat is een wyse ghewest inden Godsdienste/ gelijck als by ons het gewijede sout/ water/ krupt/ ende dergelijcken den afgoden te eeren. † An. laten een boog gelcuck in de neuse op gaen.
l Pro.1.28 Jere.11.11 Ezech.14.12 Esaie.1.15 Mich.3.4

Dat ix. Capittel.

1. De Heere heet zijne straffe aengaen/ 4. die ouer de sonden treuren / met den teecken Thau vermercken ende verschoonen/ 8. ende gheeft zijnen Propheet/ dien sulcx becommert/ zijnes doens oorsake.

1 ENde hy riep met luyder stemmen voor mijnen ooren/ ende sprack : Laet hier toe comen de a te huyssoeckinghe der stadt/ ende een yeghelijck hebbe een moordelijcke wapen in zijner hant.

2 Ende siet / daer quamen ses mannen op den wege/ vander bouenster poorten af/ die teghent Noorden staet/ ende een yeghelijck hadde een b schadelijcke wapen in zijner hant : c Doch daer was een onder hen/ die hadde lijnen cleederen aen / ende een † schrijftuych aen zijner zijden: ende sy ginghen henen in/ ende traden by den metalen altaer.

3 Ende de heerlijckheyt des Gods Israels/ verhief haer vanden Cherub / d bouen dien sy was/ tot den dorpel aen den huyse/ ende riep dien/ die de lijnen cleederen aen hadde/ ende het schrijftuych aen zijner zijden.

4 Ende de Heere sprack tot hem: gaet door de stadt Jerusalem/ e ende teeckent met eenen teecken aen het voorhooft/ de lieden die daer suchten ende iammeren ouer alle grouwelen/ die daerinne ghesciieden.

5 Tot genen daerentegen sprack hy/ dat ickt hoorde/ f Gaet desen na/ door de stadt/ ende slaet daer onder: uwe ooghen en sullen niet verschoonen/ noch ouersien.

6 Verworghet beyde oude/ ionghelinghen/ maechden/ kinderen/ ende vrouwen / alle ter doot : doch die het teecken aen hen hebben/ daer en sullet ghy gheenen aenroeren: g ende beginnet aen mijnen heylichdomme: ende sy begonsten/ aen den ouden lieden / die voor den huyse waren.

7 Ende hy sprack tot hen : Verontreyniget het huys/ ende maket de voorhoue vol dooder lichamen: gaet daer wt: ende sy ginghen daer wt/ ende sloegen inder stadt.

8 Ende doe sy h wtgeslagen hadden / was ick noch ouergebleuen: ende ick viel op mijn aengesicht/ schreyde/ ende sprack: Och Heere/ Heere/ wilt ghy dan alle ouerblijuende in Israel verderuen? dat ghy uwen toorne soo wtschuddet ouer Jerusalem.

9 Ende hy sprack tot my: De misdaet des huys Israels ende Juda / is al te seer groot: daer is enckel gewelt inden lande/ ende onrecht inder stadt: want sy spreken: i de Heere heeft het lant verlaten/ ende de Heere en siet ons niet.

10 k Daeromme en sal mijn ooge oock niet verschoonen/ ick en wil oock niet genadich zijn/ maer ick wil haer doen / op haren cop werpen.

11 Ende siet/ de man die lijne cleederen aen hadde/ ende het schrijftuych aen zijnder zijden/ antwoorde/ ende sprack: Ick hebbe gedaen/ als ghy my gheboden hebt.

a And. die ouer de stadt gesetzijn.
b And. hamer wapen.
c Ezec.10.2
† Dat is/ schrijfgheereetschap.
d Exo.40.34 Num.9.15 1.Reg.8.10
e Exo.12.3 Apoc.7.3
f Judi.2.6
g Jere.25.29 Ende.49.12 1.Pet.4.17
h And. het dooden ghedaen hadden.
i Job.22.12 Esai.19.12 Ende.47.10 Jere.21.24 Sop.13.25
k Ezec.6.12 Ende.7.9

Dat x. Capittel.

1. De Propheet siet/ hoe Jerusalem verbrant worden soude. 9. Item/ een ander gesichte der Raders/ ende Dieren / als hy in den eersten Capittel ghesien heeft.

1 ENde ick sach/ ende siet/ aen den Hemel bouen aen den hoofde der Cherubim/ was het ghestalt als eenen Saphir/ ende bouen den seluen was het aen te sien / als eenen Throon.

2 Ende hy sprack tot den a manne in den lijnen cleederen: Gaet henen in tusschen den Raders onder den Cherub / ende vaet de handen vol gloeyender colen / die tusschen den Cherubim zijn / ende stroyt se ouer de stadt : ende hy ginck henen in / dat ick het sach/ doe de selue henen in ginck.

3 De Cherubim nu/ stonden ter rechter zijden aen den huyse / ende de voorhof wert binnen vol neuels.

4 b Ende de heerlijckheyt des Heeren verhief haer vanden Cherub/ tot den dorpel aen den huyse / ende c het huys werdt vol neuels/ ende de voorhof vol d glantzes / vander heerlijckheydt des Heeren.

5 Ende men hoorde de vleughelen der Cherubim ruysschen / tot daer buyten wt voor den voorhof/ als een stemme des almachtighen Godts/ wanneer hy spreeckt.

6 Ende doe hy den manne inden lijnen cleederen gheboden hadde / ende gheseyt: Neemt vyer tusschen den Raderen / onder den Cherubim/ ginck deselue henen in/ ende tradt by het Radt.

7 Ende e de Cherub streckte zijne hant wt tusschen den Cherubim tot den vyere / dat tusschen de Cherubim was/ nam daer van/ ende gaf het den manne inden lijnen cleede/ in de handen / die ontfinck het / ende ginck henen wt.

8 f Ende het scheen g aen den Cherubim/ ghelijck als eens menschen handt / onder haren vleughelen.

9 Ende ick sach/ ende siet/ vier raders stonden by den Cherubim/ by eenen yegelijcken Cherub een radt : h ende de raders waren aen te sien/ ghelijck als een turcoys.

10 Ende waren alle vier een als het ander/ euen als ware deen radt inden anderen.

11 Wanneer sy gaen souden/ so conden sy in alle vier hoecken gaen/ ende en dorsten haer niet omme wenden/ wanneer sy ghinghen: maer waer het voorste henen ginck / daer gingen sy henen nae / ende en dorsten haer niet ommewenden/

12 Met tsamen haren gantschen lijue/ rugghe/ handen ende vleughelen: i ende de raders waren vol ooghen omme ende omme / aen alle die vier raderen.

13 Ende hy riep tot den raderen: k Galgal/ dat ick het hoorde.

14 l Een yegelijck hadde vier aengesichten: het eerste aenghesichte was een Cherub: m het ander was een Mensche : het derde een Leeuwe: het vierde een n Arendt.

15 Ende de Cherubim swevede inder hoochde: het is euen dat gedierte/ dat ick sach aen den water Chebar.

16 Wanneer de Cherubim ghinghen / soo gingen

a Ezech.9.2
b 2.Par.7.1
c Exod.40.36
d Of/ glinsteringhe.
e And. een/ etc.
f Ezech.1.8
g And. in/ etc.
h Ezech.1.16
i Ezech.1.18
k Galgal/ luyder/ als wy op duytsch spreken: Ten rader: Wendet/ wendet / dat hem altoos wende ende gaen sal.
l Ezech.1.10
m Apoc.4.7
n Ezech.27.3 Dan.7.4

ginghen de raders oock by hen:ende wanneer de Cherubim met haren vleughelen vluchterden/dat sy hen vander aerden verhieuen / soo en wenden hen de raders oock niet van hen.

17 Wanneer ghene stonden/ so stonden dese ooc:want een leuendich wint was in hen:

18 o Ende de heerlijckheyt des Heeren ginc weder wt/vanden dorpel aen den huyse/eñ settede haer bouen de Cherubim.

19 Doe vluchterden de Cherubim met haren vleugelen / ende verhieuen haer vander aerden/voor mijnen oogen:ende doe sy wtginghen/ ghinghen de raders by hen : ende sy traden in de deure aen dẽ huyse des Heeren/tegent Oosten/ende de heerlijcheyt des Godts Israels/was bouen hen.

20 p Dat is het gedierte / dat ick onder den Godt Israels sach/aen den water Chebar/ ende merckte dat het q Cherubim waren:

21 Doe een yeghelijck vier aenghesichten hadde/eñ vier vleughelen / ende onder den vleughelen/ ghelijck als menschen handen.

22 Hare aenghesichten waren gestelt / ghelijck ickse aen den water Chebar sach/ ende ghinghen stracx voor hen wech.

o Ezec.11.23 ende 43.4
p Ezech.1.3 ende 10.8
q Hier siet men/ dat Cherub of Cherubim niet en zy een sonderlijcke creatuere/ maer eẽ gheleughelde gestalt/ oft een beelt eens voghels / ossen/ leeuwen/ menschẽ/ daerinne de Enghelen verschijnẽ/ hoe sy willẽ. Daerom heeten sy ooc Cherubim/ ende worden door Cherubim bediedet. Als ooc de Engelen der Kercken/ dat is / de Apostelẽ/ Prophetẽn / Bisschoppen / of Predikers/ etc.

Dat xj. Capittel.

1. Propheteert teghen de verleyders te Jerusalem. 14. Voorseyt den ghevanghenen te Babel eene genadige te huyscoemste. 22. De heerlijckheyt des Heeren verlaet Jerusalem. 24. De Propheet coemt weder inden gheest in Chaldea.

1 Ende my nã a eenẽ wint op/eñ bracht my voor de poorte aen den huyse des Heeren/die tegent Oosten siet:eñ siet/ onder der poorte waren vijf ende twintich mannen : ende ick sach onder hen Jesania/ den sone Assur/eñ Platia den sone Benaia/ de Vorsten inden volcke.

a Ezech.8.3 ende 11.24 ende 43.4

2 Ende hy sprack tot my : Ghy menschen kint/dese lieden hebben onsalighe ghedachten / ende schadelijcke raetslaghen in deser stadt.

3 Want sy spreken: b Het en is so na niet: laet ons slechs huysen bouwen : Sy is de pot/so zijn wy het vleesch.

4 Daerom sult ghy/ghy menschen kint/teghen haer prophereren.

5 Ende de Gheest des Heeren viel op my/ ende sprack tot my:Spreect:So seyt de Heere:Ghy hebbet also gesproken/ ghy vanden huyse Israels/ ende c ws gheests ghedachten kenne ick wel.

6 Ghy hebter d vele verslagen inder stadt/ ende hare straten e ligghen vol dooden.

7 Daeromme spreeckt de Heere Heere also: die ghy daer binnen ghedoodet hebbet / die zijn het vleesch/ende sy is den f pot : doch ghy moetet henen wt.

8 g Het sweert dat ghy vreest / dat wil ick ouer v comen laten/ spreect de Heere Heere.

9 Jck wil v van daer wtstooten/ ende den vreemden in de handt gheuen / ende wil v uwe recht doen.

10 Ghy sult door het sweerdt vallen/inden landtpalen Israels wil ick v richten:eñ sullet ghewaer worden/dat ick de Heere ben.

11 De stadt nu/en sal niet uwe pot zijn/noch ghy het vleesch daerinne / maer in den lantpalen Israels wil ick v richten.

12 Ende sullet ghewaer worden / dat ick de Heere ben: want ghy en hebbet nae mijnen

b De destructie / die Ezechiel voorseyt is noch verre/ steet.
c Job.42.1 4.Esdr.16.55 Hebr.4.12
d And. gedoot vanden uwen in dese Stadt/ ende hebbet de stratẽ veruult met gedoodde lieden.
e So vele prophe ten hadden sy verworget/ eñ beroemden hẽ geliickewel/ dat sy voor dẽ Coninc te Babel bliuẽ souden. Want sy meynden/ onse Heere God con de harer sou wepnich ontbeeren, als des vleesches indẽ potten/ dat is/ als des Gods dienstes ende offers indẽ Tempel/ alsdie niet ouder gaen en conde.
f Ezech.24.3
g Mat.26.52

gheboden niet gewandelt/ eñ mijne rechten niet ghehouden / h maer ghedaen nae der Heydenen wijse/die rontomme v zijn.

13 Eñ doe ick so propheteerde/ sterf Platia de sone Benaia: Doe viel ick op mijn aengheslchte/eñ schreyde met luyder stemmen/ ende sprack: Och Heere Heere/ ghy sult het met den ouerblijuenden Israels gantsch wt maken.

14 Doe ghescheidde des Heeren woordt tot my/ende sprack:

15 Ghy menschen kindt/ uwe broedes ende nabrienden/ eñ het gantsche huys Israels/ die noch te Jerusalem woonen/spreken wel onder malcanderen:Gene zijn vanden Heere verre afgheuloden / doch wy hebben het landt inne.

16 Daeromme spreeckt ghy. So spreeckt de Heere Heere: Ja/ i ick hebse verre wech onder den Heydenen laten drijuen / ende inde landen verstroyt: doch ick wil in cortẽ haer k Heylant zijn/inden landen/daer sy henen ghecomen zijn.

17 Daeromme spreect:So seyt de Heere Heere : Jck wil v versamelen vanden volcken/ ende wil v versamelen wt den landen/ daer ghy henen verstroyt zijt/ende wil v het lant Israels gheuen.

18 Daer sullen sy henen comen / ende alle schuyselen ende grouwelen daer wt wech nemen.

19 l Eñ wil v een eendrachtich herte geuen/ eñ cenen nieuwen gheest in v geuen: eñ wil het steenen herte wech nemen wt uwen lijue/ende een vleeschen herte gheuen:

20 Op dat sy in mijne zeden wandelden/eñ mijne rechten houden / ende daer nae doen: m ende sy sullen mijn volck zijn/soo wil ick haer Godt zijn.

21 Dien doch/ die nae haers herten schuyselen ende grouwelen wandelen/ wil ick haer doen op haren cop werpen/spreeckt de Heere Heere.

22 Doe vluchterden de Cherubim met haren vleugelen/ende de raders gingen neuen hen/ende de heerlijckheyt des Godts Israels/was bouen ouer hen.

23 n Eñ de heerlijckheyt des Heeren verhief haer wt der stadt/ ende settede haer op den berch die tegent Oosten voor der stadt leyt.

24 o Eñ eenen wint hief my op / eñ brachte my inden ghesichte ende inden Gheeste Godts in Chaldea/tot den ghevanghenen: ende het gesichte dat ick gesien hadde/ verdwijnde voor my.

25 Ende ick seyde den ghevanghenen / alle woorden des Heeren / die hy my ghewesen hadde.

h Leuit.18.3 Deut.12.30 Jere.10.2
i Anders/ ick sent gebieden wijse: Vliecht verre wech.
k Of/ Heylichdom/ heylichdom / * And. hen een cleyn heylichdom zijn.
l Jere.31.33 ende 32.39 Ezech.18.31 ende 36.16
m Heb.8.10 Jere.24.7
n Eze.10.18 ende 43.4
o Ezech.3.14 ende 8.3 ende 11.1

Dat xij. Capittel.

1. De Heere geeft door zijnen Propheet/ den onghehoorsamen volcke/ een ouchsichtelijck teecken harer ende haers Coninc gheuanckenisse: Item commerlijcken hongers ende dorstes. daer 21. ende laet hen aen seggen/hy wil alles wat ouer ghepropheteert is/ gantsch in corte te weghe brenghen. hy se mede wil beangsten/

1 Ende des Heeren woort ghesciede tot my/ende sprack:

2 Ghy menschen kint / ghy woonet onder eenẽ onghehoorsamen huyse/ a welcker heeft wel ooghen/ dat syse sien conden/ ende en willen niet sien:ooren/dat sy hooren conden/

a Esa.6.10

b Ezech.2.5 ende 3.17

conden/ende en willen niet hooren / b maer het is een onghehoorsaem huys.

3 Daeromme ghy menschen kint/ schicket v daerna/dat ghy wandelt/ende treckt aen den lichten daghe daer van/voor haren oogen: van uwer stede sult ghy wech trecken/ aen eene andere stede voor haren oogen/oft sy het misschien mercken wouden / dat sy een onghehoorsame huys zijn.

4 Ende sult v gheréede daer wt brenghen: euen als woudet ghy wandelen by lichten daghe / voor haren ooghen : ende ghy sult wech treckẽ des auonts voor haren oogen/ ghelijck alsmen wech treckt / wanneermen wandelen wil.

5 Ende ghy sult door de wandt breken voor haren ooghen/ ende aldaer door henen wt trecken.

6 Eñ ghy sult het op uwe schouderen nemen/voor haren oogen/ eñ wanneert doncker geworden/is henen wt draghen: v aensichte sult ghy toewinden / dat ghy het lant niet en siet: want ick hebbe v/dẽ huyse Jsraels ten wonderteecken ghesettet.

7 Eñ ick dede als my beuolen was / ende broech mijn ghereede henen wt/ghelijck als wandelghereetschap/by lichten daghe:ende aenden auont brack ick met der hant door de wandt:ende doe het doncker ghewordden was / nam ick het op de schouderen / ende droecht daer wt voor haren ooghen.

8 Ende des morghens vroech gheschiedde des Heeren woort tot my/ende sprack:

9 Ghy menschen kint/heeft het huys Jsraels/het onghehoorsaem huys/niet tot v geseyt: Wat maeckt ghy?

10 So spreeckt tot hen: So spreeckt de Heere Heere : Dese last betreffet den Vorst te Jerusalem / ende het gantsche huys Jsraels/ dat daerinne is.

11 Spreeckt : Jck ben uwe wonderteecken: als ick ghedaen hebbe:alsoo sal v geschieden/ dat ghy wandelen moetet / ende gheuanckelijck gheuoert worden.

12 c Haer Vorst sal op der schouder d draghen * inden donckeren / ende moet wech trecken door de wandt/die sy breken sullen/ dat sy daer door wt trecken:zijn aengesichte sal toeghewonden worden/dat hy met geener ooghe het landt en sie.

13 e * Jc wil oock mijn nette ouer hem werpen/ dat hy in mijner jacht geuangen worde: ende wil hem nae Babel brengen/ inder Chaldeen landt / f dat hy doch niet sien en sal/ende sal aldaer steruen.

14 Ende alle die rontom hem zijn/zijne hulpers/eñ alle zijnen aenhanck/wil ick in alle winden verstropen/ ende het sweert achter hen wttrecken.

15 g Also sullen sy ghewaer worden/ dat ick de Heere zy/wanneer ickse onder de Heydenen verstoote/ende inden lande verstrope.

16 Doch ick wil harer sommige ende weynich ouerblijuen laten vandẽ sweerde/hongher/ende pestilentie/die sullen gener grouwelen vertellen onder den Heydenen / daer sy henen comen sullen/ende sullen ghewaer worden/dat ick de Heere zy.

17 Ende des Heeren woordt gheschiede tot my/ende sprack:

18 Ghy menschen kint/ghy sult v broot eten met beuen/ eñ v water drincken met h tzitteren ende sorghen.

19 Ende spreect tot den volcke inden lande: So spreeckt de Heere Heere van dẽ inwooners te Jerusalem inden lande Jsraels: Sy sullen haer broot eten in sorgen/eñ haer water drincken in ellende : i want het lant sal woest wordẽ/van allen dat daerinne is/om des k wreuels willen aller inwooners.

20 Ende de steden die wel bewoonet zijn/ sullen verwoestet / ende het landt eensaem worden: alsoo sullet ghy ghewaer worden/ dat ick de Heere zy.

21 Ende des Heeren woordt gheschiede tot my/ende sprack:

22 Ghy menschẽ kint/ wat hebbet ghy voor een spreeckwoort inden lande Jsraels/ende spreeckt : l Dewijle het hem so langhe vertrecket/ soo en wort voortaen niets wt der propheteringhe.

23 Daerom spreeckt tot hen: Soo spreect de Heere Heere : Jck wil dat spreeckwoordt nederlegghen/datmen het niet meer* voeren en sal in Jsrael:ende segget tot hen: De tijt is na/ende alles wat gepropheteert is.

24 Want ghy sullet nu voortaen ghewaer worden/ dat gheene ghesichten feylen/ende gheene propheteringhe lieghen en sal/tegen het huys Jsraels.

25 Want ick ben de Heere : wat ick spreke/ dat sal gheschieden / ende niet langher vertoghen worden: maer by uwer tijt/ghy ongehoorsame huys/wil ick doen/wat ic spreke/spreeckt de Heere Heere.

26 Ende des Heeren woordt gheschiede tot my/ende sprack:

27 Ghy menschen kint/siet/ het huys Jsraels/spreeckt: Het ghesichte dat dese siet/daer is het noch langhe henen/ ende propheteert op de tijt/die noch verre is.

28 Daerom spreeckt tot hen : Soo spreeckt de Heere Heere: Wat ick spreke / dat en sal niet langer vertoghen worden/maer sal gescheiden/spreeckt de Heere Heere.

c Jere.21.7 ende 24.8 ende 32.4 ende 34.3

d Dat is/ hy en sal niet henen wt ryden oft varen/ etc.

e Ezec.17.20. ende 22.3

* An. [zijn cleederen] in/ etc.

f Want zijne ooghen werden hem te Riblat wtghesteken / Jerem.39.52 Alsoo sach hy den Coninc te Babel/als Jeremias seyt/ eñ sach doch Babel niet/ als Ezechiel seyt: welcker stucken/de Joden/ als tegen malcanderen luyende / voor leugen hieldẽ.

g Ezech.15.7 ende 22.15

h Dat is/ rillen/ of/ schudden.

i Leuit.26.31 Esaie.1.7

k Dat is / der moetwillighee, onbillickheydt ende ghewelt.

l Rom.2.4 2.Petr.3.15

* ghebruycken

Dat xiij. Capittel.

1. Teghen de valsche Propheten.

1 Ende a des Heeren woort geschiede tot my/ende sprack:

2 Ghy menschen kint/ propheteert tegen de Propheten Jsraels/ende spreeckt tot dien / die wt haren eyghen herten propheteren: Hoort des Heeren woort:

3 Soo spreeckt de Heere Heere: b Wee den dullen Propheten/ die haren eyghen geeste volgen/eñ en hebben doch gheen ghesichte.

4 O Jsrael/ uwe Propheten zijn / als de vossen in den woestijnen:

5 Sy en treden niet voor de holen/ ende en makẽ hen niet ten tuyne om het huys Jsraels/ende en staen niet in den strijdt/aen den daghe des Heeren.

6 Haer ghesichte en is niets/ende haer propheteren is enckel leughen : sy spreken: De Heere heeft het gheseyt : sose doch de Heere niet gesonden en heeft: ende bemoeyen hen/ c dat sy haer dinck onderhouden.

7 Jsset niet alsoo/dat uwe d ghesichte niets en is/ende uwe Propheteren enckel leugen: ende ghy spreeckt doch : De Heere heeft het ghesproken/so ick het doch niet ghesproken en hebbe.

a Ezech.14.6

b Ezech.14.9 ende 34.2 Jerem.23.1 Mich.3.5

c Jere.27.10. 16.

d Dat is/ hare predikeu ende eeren.

Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: 8 Dewijle dat ghy prediket/ daer niets wt en wort/ende leugenen propheteert / so wil ick aen v/spreeckt de Heere Heere.

Ende mijne hant sal comen ouer de Pro- 9 pheten/ die dat prediken / daer niets wt en wort/ende leughenen propheteren/sy en sullẽ inder versamelinge mijns volcx niet zijn/ ende inden ghetale des huys Israels niet gheschreuen worden/noch int landt Israels comen : ende ghy sullet ghewaer worden/ dat ick de Heere ben.

e Esai.3.11
f Jere.6.14 ende 8.11
g Eze.22.26

e Daerom dat sy mijn volck verleyden/ 10 f ende seggen: Vrede/ so doch daer geen vrede en is : het volck bouwet de wandt/g so plaesteren sy de selue met loosen calcke.

De wãdt bouwen / dat is/ arbeyden ende doen wat men leeret: Plaesteren/is/toe segginge doen/ eñ troosten / dat het sal goet wordẽ/ so doch allerbeyderley verloren is/ eñ ydel valsche leu[gh]enen zijn.
h Mat.7.27

Spreeckt tot den Plaesteraers / die met 11 loosen calcke plaesterẽ/ dat het afuallen sal: h Want daer sal een slachreghen comen/ ende daer sullen groote hagelen comen/die het vellen / ende een draeywint sal het verscheuren.

Siet/so sal de wandt invallen / wat gelt 12 het/dan salmen tot v seggẽ: Waer is nu het gheplaesterde/dat ghy geplaestert hebbet?

So spreect de Heere Heere: Ick wil eenen 13 draeywindt stormen laten in mijner grimmicheyt / ende eenen slachreghen in mijnen toorne/ ende groote haghelsteenen in grimmicheyt/die sullen alle dinck omstooten.

Also wil ic de wandt omme werpen/ die 14 ghy met loosẽ calcke geplaestert hebbet/ eñ wilse ter aerden stooten/ datmẽ hare gront sien sal/ dat sy daer ligghe : ende ghy sullet daer binnen oock ommecomen / ende ghewaer worden/dat ick de Heere zy.

Also wil ick mijne grimmicheyt volbren- 15 ghen aen der wandt/ eñ aen dien/ diese met loosen calcke plaesteren/ende tot v segghen: Hier is noch wandt noch plaesteraer:

i Jere.6.14 ende 8.8

Dat zijn de Propheten Israels / die Je- 16 rusalem propheteren/i eñ prediken van vrede/soo daer doch gheen vrede en is/spreeckt de Heere Heere.

Ende ghy menschen kint / richtet v aen- 17 ghesichte tegen de dochteren in uwen volcke / welcker propheteren wt haren herten/ ende propheteert teghen haer/

Kussen ende peuluwen onder de armen.
k Esai.3.25 Mich.3.5

Ende spreeckt: So spreeckt de Heere Hee- 18 re: Wee v/ ghy die den lieden cussenen maket onder de armen/ende peuluwen tot den hoofden /beyde jongen ende ouden/ die zielen te vanghen: k wanneer ghy nu de zielen gheuanghen hebbet in mijnen volcke / soo segghet ghy den seluen het leuen toe.

Ende ontheyliget my in mijnen volcke/ 19 om eener hant vol gersten/ ende eens beten broodts wille : daermede dat ghy de zielen ten doot veroordeelet/ die doch niet steruen en souden : ende oordeelet die te leuen / die doch niet leuen en souden/door uwe leugenen onder mijnen volcke / welcke gheerne leughenen hoort.

l Anders wtrucken/ Vrome herten verschricken voor Gods name/ daerõ worden sy lichtelijck bes waret ende gheuanghen met valsche leere / onder Godts name voortghebracht.

Daerom spreect de Heere Heere: Siet/ ick 20 wil aen uwe kussenen / daer ghy de zielen mede vanghet ende troostet/ende wilse van uwen armen wechrucken: ende de zielen die ghy vanghet ende vertroostet/ los maken.

Ende wil uwe peuluwen verscheuren/ eñ 21 mijn volck wt uwen handen l verlossen/dat ghyse niet meer vanghen en sullet: ende sullet ghewaer worden/dat ick de Heere zy.

22 Daerom dat ghy het herte der rechtueerdighen valschelijcken bedroeuet/ die ick niet bedroeuet en hebbe/ m ende hebbet gesterct de handen der Godtloosen / dat sy hen van haren boosen wesen niet en bekeeren/op dat sy leuendich blijuen mochten.

m Jere.23.14

23 Daerom en sullet ghy niet meer onnutte leere prediken / noch propheteren : maer ick wil mijn volck wt uwen handen verlossen/ ende ghy sullet ghewaer worden/dat ick de Heere ben.

Dat riiij. Capittel.

1. Afgoderye weeret Gods woort. 4. eñ wort met bedriegerye door valsche Propheten 6. daertoe met Gods ernstighen toorne ghestraffet. 12. Van vier onuerbidlycke plagen Gods/ 12. daer dannoch sommige/ten trooste der ghevangenen te Babel / wtcomen souden.

a Ezech.20.1

1 Ende a daer quamen sommighe vanden oudtsten Israels tot my/ende setteden hen by my.

2 Doe gheschiede des Heeren woordt tot my ende sprack:

3 Menschen kint/dese lieden hanghen met haren herten aen haren afgoden/ ende houden vaste aen der ergernisse harer misdaet: wanneer sy sonde ick hen dan antwoorden/ my vraghen?

b Job.13.20

4 Daerom spreeckt met hen/ ende segghet tot hen: So spreect de Heere Heere: b Welcker mensche van den huyse Israels/met der herten aen zijnen afgoden hanghet/ eñ hout vaste aen der ergernisse zijner misdaet/ende coemt ten Propheet: so wil ick de Heere den seluen antwoorden / als hy verdient heeft met zijner grooter afgoderye.

5 Op dat het huys Israels bedrogẽ worde in haren herten/daerom/dat sy van my geweken zijn/door menigherley afgoderye.

c Ezec.20.18

6 Daerom sult ghy ten huyse Israels segghen: So spreeckt de Heere Heere : c Keeret ende wendet v van uwer afgoderije/ ende wendet uwe aenghesichten van alle uwe grouwelen.

7 Want welcker mensche vanden huyse Israels / of een vreemdelinck die in Israel woonet/van my wijcket/ eñ met zijner herten aen zijnen afgod hanget/ eñ vaste hout aen der ergernisse zijner afgoderije/ ende ten Prophete coemt/ dat hy my door hem vrage/dien wil ick de Heere selfs antwoorden.

8 Ende wil mijn aenghesichte teghen den seluen setten / dat sy sullen woest / ende ten teecken ende spreeckwoort worden/ eñ wilse wt mijnen volcke roepen: dat ghy ghewaer worden sullet/ick zy de Heere.

9 d So doch een e bedrogen Propheet wat spreeckt/ dien wil ick de Heere wederom laten bedrogen worden : ende wil mijne hant ouer hem wtstrecken / ende hem wt mijnen volcke Israels roepen.

10 Also sullẽ sy alle beyde hare misdaet dragen: als de misdaet des vraghers / also sal oock zijn de misdaet des Propheten.

11 Op dat sy het huys Israels niet meer en verleydẽ van my/ eñ hen niet meer verontreynighen in allerley harer ouertredinghe: f maer sy sullen mijn volck zijn/ende ick wil haer Godt zijn/spreeckt de Heere Heere.

12 Ende des Heeren woordt gheschiede tot my/ende sprack:

d 1.Re.22.23 Job.12.20 Ezech.13.3 ende 14.[illegible]
e Wat[...]
f Ezech.11.20 Jere.24.7 ende 31.33 Heb.8.10

13 Ghy menſchen kint / wanneer het landt aen my ſondiget / ende my daertoe verſmadet: ſo wil ick mijne hant ouer dat ſelue wtſtrecken / g ende den voorraet des broodts wech nemen / ende wil daer diere tijt henen in ſchicken / dat ick beyde menſchen ende vee / daerinne wtroeye.

I. Hongher. g Ezech.4.16 ende 5.16

14 h Eñ wanneer dan ſchoon de drie mannen: Noah / Daniel / ende Job daerinne waren / ſo ſouden ſy alleene haer eyghen zielen verloſſen / door hare gherechticheyt / ſpreeckt de Heere Heere.

h Jere.15.1 Noah. Daniel. Job. II. Booſe ghedierten.

15 Ende wanneer ick booſe ghedierten in het lant brengen woude / die de lieden wech ruymeden / ende dat ſelue verwoeſteden / dat niemandt daer inne wandelen conde voor den ghedierten /

16 Eñ deſe drie mannen waren daer oock inne: So warachtich als ick leue / ſpreeckt de Heere Heere / ſy en ſouden noch ſoons noch dochteren verloſſen / maer alleene hen ſelfs / ende het landt moeſte woeſt worden.

III. Sweert.

17 Oock wanneer ick het ſweert comen liete / ouer het lant / ende ſpreke: Sweert varet door het landt / ende ſoude alſo beyde menſchen ende vee wtroepen.

18 Ende de drie mannen waren daerinne: ſo warachtich als ick leue / ſpreeckt de Heere Heere / ſy en ſouden noch ſoons noch dochteren verloſſen: maer ſy alleene ſouden verloſſet zijn.

IIII. Peſtilentie.

19 Of / ſo ick peſtilentie in het lant ſchicken / ende mijne grimmicheyt ouer dat ſelue wtgieten woude / ende bloet verſtortē / alſo / dat ick beyde menſchen ende vee wtroeyde:

20 Ende Noah / Daniel / eñ Job warē daerinne: ſo warachtich als ick leue / ſpreeckt de Heere Heere / ſy ſouden noch ſoons / noch dochteren / maer alleene hare eyghen ziele / door hare gherechticheyt verloſſen.

21 Want ſo ſpreeckt de Heere Heere: So ick mijne vier booſe ſtraffē / als het ſweert / honger / booſe ghedierten / ende peſtilentie / ouer Jeruſalem ſchicken ſal / i dat ick daerinne wtroeye beyde menſchen ende vee:

i Jere.17.17

22 Siet / ſo ſullen ſommighe daerinne ouerblijuende daer van comē / die ſoons eñ dochteren wtbrengen ſullen / ende tot v hier herwaerts comen: dat ghy ſien ſullet / hoe het hen gaet / eñ v trooſten ouer den ongelucke / dat ick ouer Jeruſalem hebbe comen laten.

23 Sy ſullen uwē k trooſt zijn / wanneer ghy ſien ſullet / hoe het hen gaet: eñ ghy ſullet gewaer worden / dat ick het niet ſonder oorſake gedaen en hebbe / wat ick daerinne ghedaen hebbe / ſpreeckt de Heere Heere.

Dat xv. Capittel.

1. De Heere verghelijcket Jeruſalem by den Wijngaerthoute.

1 Ende des Heeren woort gheſchiede tot my / ende ſprack:

2 Ghy menſchen kint / wat a is het hout van den wijnſtocke / voor den anderen houte / of een wijnrancke / voor den anderen houte inden woude?

3 Neemtmenſe oock / eñ maeckt daer wat van? of maecktmen daer oock eenen nagel van / daermen wat aenhanghen meughe?

4 b Siet / men werpt het int vier / dat het verteert wordt / dat zijne beyde eynden het vier verteert / ende zijn middelſte verbernet: waer toe ſoude het nv deughen? deucht het dan oock erghens toe?

b Joan.15.6

5 Siet / doe het noch gantſch was / en condemen daer niets van maken: hoe vele weyngher cammen daer nv. voortaen wat van maken / ſoo het / het vier verteert ende verbrant heeft?

6 Daerom ſpreeckt de Heere Heere: Gelijck als ick het houdt van den wijnſtocke / voor anderen houte in den woude / den vyere te verteeren geue: alſo wil ick met den inwooners te Jeruſalem / oock ommegaen.

7 Ende wil mijn aenghesichte teghen haer ſetten / dat ſy den viere niet ontgaen en ſullen / maer het vier ſalſe verſlinden: c ende ghylieden ſult het ghewaer worden / dat ick de Heere ben / wanneer ick mijn aengeſichte teghen v lieden ſette /

c Jere.19.15 ende 22.15

8 Ende het lant woeſt make / daeromme / dat ſy my verſmaden / ſpreeckt de Heere Heere.

Dat xvj. Capittel.

1. Godts wonderbare liefde ende trouwe / 15. wort van zijnen volcke met grooter ondanckbaerheyt ende ontrouwe vergolden / 35 daer op wort hen aengeſeyt hare ſtraffe. 44. ende der Heydenen ſonde voor cleyne gherekent. 53 Aent eynde is een trooſtelijcke toeſegginghe Godtlijcker ghenade / dat hy wil hare geuanckeniſſe wenden 60. ende haer met tſamen den ghetale der Heydenen / tot hem bekeeren.

1 Ende des Heeren woort gheſchiede tot my / ende ſprack:

2 Ghy menſchen kint / openbaert der ſtadt Jeruſalem hare grouwelen /

3 Ende ſpreeckt: So ſpreeckt de Heere Heere tot Jeruſalem: V gheſlachte a ende geboorte / is wt der Cananiters lande: b v vader van den Amoriteren / ende uwe moeder vanden Hethiteren.

a Anders / woonnige / of / woonſtede. b Ezec. 16.45

4 Uwe geboorte is alſo geweeſt: Uwē nauel / doe ghy geborē werdet / en is niet beſnedē / ſo en heeftmen v oock met water niet gebadet / dat ghy reyn werdet / noch met ſoute ghewreuen / noch in windelen ghewonden.

5 Want niemanden en iammerde uwer / dat hy hem ouer v ontfermet hadde / ende v der ſtucken een bewesen: maer ghy werdet op het velt ghewo̅rpen / alſo verachtet was uwe ziele / doe ghy gheboren waert.

6 Ick doch / ginck voor v voorby / ende ſach v in uwen bloede liggen / ende ſprack tot v / doe ghy ſo in uwen bloede laghet: Ghy ſult leuen: Jae tot v ſprack ick / doe ghy ſoo in uwen bloede laghet: Ghy ſult leuen.

7 c Ende hebbe v opgetogen / eñ latē groot wordē / als een vrucht op den velde: eñ waret nv ghewaſſen / ende groot ende ſchoon geworden: uwe borſten waren ghewaſſen / eñ haddet ſchoon lanck hayr gecregen: doch ghy waret noch bloot ende beſchaemt.

c Eſaie 5.2 Jere.11.16

8 Ende ick ginck voor v voorby / ende ſach v aen: ende ſiet / het was de tijdt / om v d te boelen: doe breydde ick mijne e gheeren ouer v / ende bedeckte uwe ſchamelheyt: ende ick geloefde het v / ende begaf my met v in een verbont / ſpreeckt de Heere Heere / dat ghy mijne zijn ſoudet.

d Dat is / ghewaret man = baer. e Of, ſlippen /

9 Ende ick badede v met water / ende wieſch v / van uwen bloede / ende ſalfde v met Balſem.

10 Ende becleedede v met geſtickten cleederen /

f Anders/ dasſeſſchen.

ren/ende tooch v f ſeemſche ſchoenē aen: ick gaf v fijne cleederen/ ende zijden ſluyers.

11 Ende verc ierde v met cleynodien / ende leyde gheſmijde aen uwe armen/ ende ketenen aen uwen hals.

12 Ende gaf v ſpanghen aen v voorhooft/ ende oorenringen aen uwe ooren/ ende eene ſchoone croone op het hooft.

13 Somma/ ghy waret gheciert met enckel gout ende ſiluer / ende becleedet met enckel lijnwaet/zijden ende gheſtickten : ghy atet oock enckel g ‡ ſemelmeel/ heunich / ende olye/ ende waert wtermaten ſchoone / ende creghet het Coninckrijcke.

g Of/ ſemelen/ ‡ Anders/ tarwenbloeme.

14 Ende uwen roem wort luytbaer onder den Heydenen/ uwer ſchoonheyt halven/ die gantſch volcomen was / door het h cieraet/ dat ick aen v ghehanghen hadde / ſpreeckt de Heere Heere.

h Of/ verciersel/

15 Doch ghy verlietet v op uwe ſchoonheyt/ ende dewyle ghy ſo veroemet waret / dreeft ghy hoererije / alſo / dat ghy v eenen yegheliicken / wie daer voorby ginck / ghemeyn makedet/ ende dedet zijnen wille.

i Ozee.2.10

16 Ende i namet van uwen cleederen/ ende makedet v bonte altaren daer van/ ende bedreuet uwe hoererije daer op/ k als noyt geſchiet en is/ noch gheſchieden en ſal.

k Jere.2.3.5

l Eſaie 46.6 ende 20.31 Ezech.20.31 Ozee 1.7 ende 13.2

17 l Ghy namet oock v ſchoone m tuych/ dat ick v van mijnen goude ende ſiluer ghegheven hadde / ende makedet v n mans beelden daer van / ende bedreuet uwe hoererije met den ſelven.

m Of/ baggen

n Deut 4.16

18 Ende namet uwe geſtickte cleederen/ ende bedecktese daermede / ende mijn olye ende reuckwerck leydet ghy hen voor.

19 Mijn ſpijſe die ick v te eten gaf / ſemelmeel / olye ende heunich / leydet ghy hen voor/ ten ſoeten reucke.

20 Jae het quam daer henen / ſpreeckt de Heere Heere / o dat ghy namet uwe ſonen ende dochteren/ die ghy my ‡ gheboren haddet / ende offerdenſe den ſelven te verſlinden : Meynt ghy dan/ dat het een p ſlecht dinck zy/ om uwe hoererije?

o Leui.18.21 ende 20.2 Jerem.32.35 Ezech.20.31 ‡ Anders/ ghebaert.

p Of/ cleyn

21 Dat ghy my mijne kinderen ſlachtet/ ende laetſe denſelven verbranden?

22 Noch en hebt ghy in alle uwen grouwelen ende hoererije/ noyt gedacht aen de tijdt uwer ieuget/ hoe bloot ende naeckt dat ghy waret/ ende in uwen bloede laghet.

23 Boven alle deſe uwe booſheyt/ (ach wee/ wee v/) ſpreeckt de Heere Heere/

24 Bouwedet ghy v berchkercken/ ende makedet v berchaltaren in allen wijcken.

25 Ende voor aen op allen ſtraten/ bouwedet ghy uwe berchaltaren / ende makedet uwe ſchoonheyt tot enckel grouwelen / ende q gerdedet met uwen beenen teghen alle / die daer voorby ginghen/ ende bedreuet groote hoererije.

q Anders/ dedet uwe beenen open.

26 r Eerſtwerf/ bedreefde ghy hoererije met den kinderen Egypti / uwen nabuers / die groot vleeſch hadden/ ende bedrenet groote hoererije/ my tot toorne te verwecken.

r Ezec.23.21

27 Doch ick ſtreckede mijne hant wt tegen v/ ende ſtuerde ſulcke uwe wijſe/ ende gaf v over inden wille uwer vyanden / den dochteren der Philiſteen/ welcke hen ſchaemden voor uwen onbeſchaemden weſen.

28 ſ Daerna bedreeft ghy hoererije met den kinderen Aſſur / ende en condet dies niet ſadt worden.

ſ Ezech.23.12

29 Jae doe ghy met hen hoererije gedreven haddet / ende dies niet ſadt worden en condet / makedet ghy der hoererije noch meer/ inden lande Chanaan/ tot in Chaldea/ noch en condet ghy daermede oock niet ſadt worden.

30 t Hoe ſal ick v doch v herte beſnijden/ ſpreect de Heere Heere: dewijle dat ghy ſulcke wercken eener grooter ertzhoeren doet?

31 Daermede dat ghy uwe berchkercken bouwet/ voor aen op alle ſtraten/ ende uwe altaren makedet in allen wijcken.

32 Daertoe en waret ghy niet als een ander hoere/ diemen met gelde copen moet / noch als de overſpeelderſche/ die inde ſtede hares mans andere toelaet/

33 Want allen anderē hoeren geeftmen gelt: doch ghy geeft allen uwen boeleerders gelt toe/ eñ ſchencket hen/ dat ſy tot v comen/ u‡ allenthalven/ eñ hoererije met v bedrijven.

34 Ende het tegendeel vinnen aen v/ voor anderen wijuen/ met uwer hoererije/ dewijle men v niet na en loopt/ maer dat ghy ghelt toegeeft / ende men v geen gelt toe en geeft: alſo bedrijft ghy het teghendeel.

35 Daerom ghy hoere / hoort des Heeren woort:

36 So ſpreeckt de Heere Heere: Dewijle ghy dan ſo x milde gelt toegeeft/ ende uwe ſchamelheyt door uwe hoererije tegen uwe boelen ontblootet / eñ tegen alle afgoden uwer grouwelē / ende vergiet het bloet uwer kinderen/ y welcke ghy hen offert:

37 Daeromme ſiet / ſoo wil ick verſamelen alle uwe boelen / met welcken ghy wellust bedreven hebt / met tſamen allen / die ghy voor vrienden houdet / tot uwen vyanden: ende wilſe beyde teghen v verſamelen / allenthalven/ z ende wil hen uwe ſchamelheyt ontblootē/ dat ſy uwe ſchamelheyt gantſch ſien ſullen.

38 a Ende wil het recht der overſpeelderſchen ende bloetvergieterſchen over v gaen laten/ ende wil v bloet verſtortē/ met grimmicheyt ende vyer.

a Ezech.23. 45.

39 Ende wil v in hare handen geven/ dat ſy uwe berchkercken af breken/ eñ uwe berchaltaren b ommerucken / ende v uwe cleederen wttrecken/ ende v uwe c ſchoone tuych nemen/ eñ v naeckt ende bloot ſitten laten.

40 d Ende ſullen hoopen volcx over v brengen/ ende v ſteenigē/ ende met haren ſweerden verhouwen:

41 e Ende uwe huyſen met vyere verbranden/ ende v uwe recht doen/ voor den oogen veler wijuen: Alſo wil ick uwer hoererije een eynde makē/ dat ghy niet meer en ſult/ noch ghelt toe gheven.

42 Ende wil mijnen moet aen v coelen/ ende mijne vyer aen v verſadighen/ dat ick ruſte/ ende niet meer toornen en dorue.

43 Daerom dat ghy niet ghedacht en hebt aen de tijdt uwer f ieughet / maer my met allen deſen/ tot toorne verwecket : daerom wil ick v oock / alle v doen op den cop legghen/ ſpreeckt de Heere Heere: g hoe wel ick daer mede niet ghedaen en hebbe/ na den h laſter in uwen grouwelen.

44 Siet / alle die daer een ſpreeckwoort pleghen

gen te gebruycken/ die sullen van v dit spreec-woort seggen: De dochter is als de moeder.

45 Ghy zijt uwer moeder dochter / welcke van haren manne ende kinderen liep: Ende zijt eene suster uwer susteren/ die van haren mannen ende kinderen liepen: i uwe moeder is eene vanden Hethitheren/ ende uwe vader een Amoriter.

46 Samaria is uwe grootste suster/ met haren dochteren/ die v ter slincker zijden woonet/ ende Sodom is v cleynste suster / met haren dochteren/ die v tot uwer rechter zijden woonet.

47 Hoewel ghy dannoch niet geleuet en hebt na haren wesen/ noch ghedaen na haren grouwelen: daer en feylet niet vele aen / dat ghy het ergher ghemaeckt hebt / dan sy/ in allen uwen wesen.

48 So warachtich als ick leue / spreeckt de Heere Heere: Sodom uwe suster/ met tsamen haren dochteren/ en heeft so niet gedaen als ghy ende uwe dochteren.

49 Siet/ k dat was uwer suster Sodom misdaet: l Hoochmoet/ ende m alles dinges de volheyt/ ende goede vrede/ dien sy ende hare dochteren hadden/ daerenteghen den armen ende nootdruftighen en holpen sy niet.

50 Maer waren stout/ ende deden grouwelen voor my: n daerom hebbe ickse oock wech ghedaen/ doe ick begonde daer in te sien.

51 o Soo en heeft oock Samaria niet de helfte uwer sonden ghedaen: maer ghy hebt uwer grouwelen so vele meer dan sy gedaen/ dat ghy uwe suster schier vroom gemaeckt hebt/ teghen alle uwe grouwelen / die ghy ghedaen hebt.

52 So draecht nu oock uwe schande / ghy die uwe suster vroom maeckt door uwe sonde/ in welcker ghy grooter grouwelen/ dan sy ghedaen hebt/ ende maecktse vromer dan ghy zijt. soo weest nu oock schaemroot/ ende draecht uwe schande / dat ghy uwe suster vroom ghemaeckt hebt.

53 p Ick wil dan noch hare ghevanckenisse wenden/ namelijcken/ de ghevanckenisse deser Sodom / ende harer dochteren/ ende de ghevanckenisse deser Samaria / ende harer dochteren/ ende de gevangenen uwer tegenwoordiger gevanckenisse/ met tsamen hen.

54 Dat ghy dragen moetet uwe schande ende q hoon/ voor alles dat ghy ghedaen hebt/ ende ghy dannoch evenwel ghetrooster worden.

55 Ende uwe suster/ dese Sodom/ ende hare dochteren / sullen bekeeret worden/ als sy te voren gheweest zijn / ende Samaria ende hare dochteren/ sullen bekeeret worden/ als sy te voren gheweest zijn: daertoe ghy oock/ ende uwe dochteren/ sullet bekeert worden/ als ghy te voren gheweest zijt.

56 Ende en sult niet meer de selve Sodom uwe suster roemen/ als ter tijt uwes hoochmoets/

57 Doe uwe boosheydt noch niet ondecket en was: als ter tijdt/ doe v de dochteren Syrie / ende de dochteren der Philisteen alle enthalven schenden / ende verachteden v omme ende omme.

58 Doe ghy moestet uwen laster ende grouwel draghen/ spreeckt de Heere Heere.

59 Want soo spreeckt de Heere Heere: r Ick wil v doen/ als ghy ghedaen hebt / dat ghy den eedt verachtet/ ende breket het verbont.

60 Ick wil dan noch dencken aen mijn verbont/ dat ick met v ghemaket hebbe/ ter tijt uwer ieughet / s ende wil met v een eewich verbont maken.

61 Soo sult ghy aen uwe weghen dencken/ ende v schamen/ wanneer ghy uwe groote ende cleynste suster/ tot v nemen sult/ die ick v tot dochteren gheven sal : Doch niet wt uwen verbonde.

62 t Maer ick wil mijn verbont met v maken: Dat ghy ghewaer worden sult dat ick de Heere zy.

63 Op dat ghy daer aen ghedencket/ ende v schamet / ende van schande weghen niet meer uwen mont op doen en dorvet/ wanneer ick v verghenen sal alles wat ghy ghedaen hebt/ spreeckt de Heere Heere.

Dat xvij. Capittel.

1 Straffe ende ommecomen Sedekis / ende zijns volcx/ 13. wt oorsake verbroken eedts / den Nebucad Nezar ghedaen. 22. Christus wordt wt den volcke Gods ende stamme Dauids toeghesept.

1 Ende des Heeren woort gheschiede tot my/ ende sprack:

2 Ghy menschen kint/ geeft den huyse Israels een a raetsel voor/ eene ghelijckenisse.

3 Ende spreect : So spreeckt de Heere Heere: b een groot c Arent met grooten vleugelen/ langhe vlercken ende vol vederen / die bont waren / quam op Libanon / ende nam de d tacken van den Cederen:

4 Ende brack den bovensten tack af/ ende voerde dien in het Kremerlant/ ende settede hem inde stadt/ daermen coophandelt.

5 Hy nam oock zaet wt den selven lande/ ende saeyde het in dat selve goede lant/ daer vele waters is/ ende settede het loose in.

6 Ende het wies/ ende wert een groot wtghebreydet wijnstock/ doch het hadde eenen e leeghen stamme: want zijne rancken buygheden haer tot hem : Ende zijne wortelen waren onder hem : ende was als een wijnstock/ die rancken creech/ ende tacken.

7 Ende daer was een ander groot Arent/ met grooten vleughelen / ende vele vederen: ende siet/ de wijnstock hadde een verlanghen aen zijnen wortelen tot desen Arendt/ ende streckede zijne rancken wt tegen hem/ dat hy gewatert worde van f der plaetse zijner planten.

8 Ende was doch op eenen goeden lande/ aen vele waters geplantet/ dat hy wel hadde connen tacken brengen/ vruchten dragen/ ende een heerlijck wijnstock worden.

9 So spreect nu: Also seyt de Heere Heere: Soude die ghedijen? Ja men sal zijne wortelen wtroeyen/ ende zijne vruchten af splijten / ende sal verdorren / dat alle zijns ghewassen bladeren verdorren sullen : ende het en sal niet ghescheiden/ door eenen grooten arm noch vele volcx / op datmen hem van zijnen wortelen wech voere.

10 Siet/ hy is/ tis waer/ gheplantet : Doch/ soude hy ghedijen? Ja so haest als hem de Oostenwindt aenroeren sal / so sal hy verdorren op der plaetse zijnes wassens.

11 Ende des Heeren woort ghescheide tot my/ ende sprack:

12 Lieve/ spreeckt tot den onghehoorsamen

huyse

i Ezech. 16.3

h Gen.19.24

n Gen.19.21 Luce.27.29 Deut.29.23

o Jere.3.11

p Amos.9.14

r Exo.21.23 Leui.24.19 Jere.10.15 ... 51.49 Joel.3.7

s Esa.55.3 Jere.3.31 Heb.8.8 Ezech.37.26

t Jere.31.31 ende 32.33.34 Heb.8.8

a Ezec.24.3

b De Joden te Jerusalem bespotteden de Propheten ende de lieden/ die hen den Coninc te Babel over gegeven hadden/ ende hadden hen na Babel voeren laten: daerom prediket Ezechiel hier/ dat de overgebleuenen te Jerusalem/ oock gewillighe wech moeten/ welcker vanden Coninc te Babel afgevallen waren/ ende verlieten hen op der Egyptenaers hulpe. De eerste Arendt/ is de Coninc van Babel: de bovenste tack op Libano/ is de Coninck Jechania/ die daer wech ghevoeret werdt: Het Kremerlant is Babel / het zaedt dat loose inghesettet is/ is Sedekia/ die soect hulpe by den Coninc in Egypten/ dit is de ander Arent: doch het en halp hem niet

c Dan.7.4 4.Esdr.11.1 Ezec.1.10 ende.10.14

d And. spruypten.

e Of/ nederen

f And. den voren/ bedden

huyse: Wetet ghy niet / wat dat is? ende spreeckt: Siet / g de Coninck te Babel quam te Jerusalem / ende nam haren Coninck / ende hare Vorsten / ende voerdese wech tot hem na Babel.

g 2. Regu.24 2.10

13 Ende nam van den Conincklijcken zade / ende maeckte een verbont met hem / ende nam eenen eedt van hem: doch de geweldighen inden lande nam hy wech.

14 Op dat het Coninckrijcke ootmoedich bleue / ende hem niet en verhieue: op dat zijn verbont ghehouden worde / ende bestonde.

15 Doch dat selue [zaet] viel van hem af / ende sant zijne h bootschap in Egypten / datmen hem peerden ende vele volcx schicken soude: soude het dien wel gaen? soude hy daer van comen / die sulcx doet? ende soude die / die het verbont breket / daer van comen?

h Of / boden.

16 So warachtich als ick leue / spreeckt de Heere Heere / aen dier plaetse des Conincx / die hem ten Coninghe ghesettet heeft / welckers eedt hy verachtet / ende welckers verbont hy gebroken heeft / daer sal hy steruen / namelijcken / te Babel.

17 Oock en sal hem Pharao niet bystaen inden crijghe / met grooten heyre ende veel volcx / wanneermen de wallen optrecken sal / ende de bolwercken bouwen / op dat vele lieden omme ghebracht worden.

18 Want dewijle hy den eedt verachtet / ende het verbont ghebroken heeft / daer hy zijne hant opghehenen heeft / ende sulcx altemael doet / en sal hy daer niet van comen.

19 Daeromme spreeckt de Heere Heere also: Soo warachtich als ick leue / soo wil ick mijnen eedt / die hy verachtet heeft / ende mijn verbondt / dat hy ghebroken heeft / op zijnen cop brenghen.

20 i Want ick wil mijn nette ouer hem werpen / ende hy moet in mijner iacht geuangen worden: ende wil hem na Babel brenghen / ende wil aldaer met hem rechten / ouer dien / k dat hy hem also aen my vergrepen heeft.

i Ezec. 12.13 ende.32.3

k Of / om dies wille /

21 Ende alle zijne veltuluchtigen / die hem aenhanghen / sullen door het sweert vallen / ende hare ouerblijuende / sullen in alle winden verstropt worden: ende sullet gewaer worden / dat ick het de Heere ghesproken hebbe.

22 Soo spreeckt de Heere Heere: l Ick wil oock vanden tacken des hooghen Cederbooms nemen / ende bouen van zijnen tacken een m teerderlijck rijs breken / ende wil het op eenen hooghen opgehoopten berch planten.

l Psal. 29.5

m Dat is / den Heere Christum / die is / vanden hoogen Cederboome / dat is / wt den volcke Gods / ende vanden stamme Dauids.

23 Namelijcken / op den hoogen berch Israels / wil ick hem planten / dat het tacken crijge / ende vruchten brenge / ende een heerlijck Cederboom worde / also / dat allerley vogelen onder hem woonen / ende allerley vliegende / onder de schaduwe zijner tacken / blijuen meugen.

24 Ende alle veltboomen sullen ghewaer worden / dat ick de Heere den hoogen boom vernedert / ende den nederighen boom verhooghet hebbe: ende den groenen boom verdorret / ende den dorren boom groenende gemaeckt hebbe: ick de Heere / spreke het / ende doe het oock.

Dat xviij. Capittel.

1. Een yegelijck sondighet / ende doet wel hem seluen / 21. den boetueerdigen sondaer worden zijne sonden / 24. ende den afualligen rechtueerdigen zijne gherechticheden niet gedachte. 30. Warachtighe bekeeringhe weert den ongeual ende doot.

1 Ende des Heeren woort gheschiede tot my / ende sprack:

2 Wat drijft ghy onder v inden lande Israel dit spreeckwoort / ende spreeckt: a De vaderen hebben b suere wyndruyuen ghegheten / doch den kinderen zijn de tanden stomp daer van ghewordden.

a Jere.31.29 Tren.5.7

b An. heerlinghen.

3 Soo warachtich als ick leue / spreeckt de Heere Heere: Sodanich spreeckwoort en sal niet meer onder v lieden gaen in Israel.

c Psal.34.1

4 Want siet / c alle zielen zijn mijne: des vaders ziele is soo wel mijne / als des soons ziele: d welcke ziele sondiget / die sal steruen.

d Deu. 14.16

e Leui.18.4

5 e Wanneer nv yemant vroom is / die recht ende wel doet:

6 Die op den berghen niet en eet / die zijne oogen niet op en heft tot den afgoden des huys Israels / ende zijns naesten wijf niet en beuleckt / ende en leyt niet by den wijue in harer cranckheyt.

Eens vroomen mans wercken.

7 Die niemant schade en doet / die den schuldenaer zijn pant weder gheeft / die niemant met ghewelt wat neemt / f die den hongerighen zijn broot mede deylet / ende den naeckten cleedet.

f Esai.58.7 Tobi.1.17 ende 4.13 Mat.25.35 4.Esdr.1.[illegible]

g Psal.15.5

8 Die gheenen g woecker en drijft / die niemant ouersettet / die zijn hant vanden onrechte keert / die tusschen den lieden recht oordeelt.

h Leui.18.4

9 h Die na mijnen rechten wandelt / ende mijne geboden hout / dat hy ernstelijcken daer na doet: dat is een vroom man / i die sal het leuen hebben / spreeckt de Heere Heere.

i Rom.10.5

Eens godloosen wercken.

10 Wanneer hy nv eenen sone k genereert / die bloet vergiet / l ofte deser stucken een doet: ende de selue wort een moorder / die bloet

k And. ghenereert [illegible]

l Iaco.2.10

m Ezech.22.[illegible]

11 Ende der anderen stucken geene doet / maer eet op den bergen / ende beuleckt zijns naesten wijf /

12 m Beschadiget de armen ende allendigen / met gewelt wat neemt / het pant niet weder en geeft / zijne ooghen opheffet tot den afgoden / daermede hy eenen grouwel begaet /

n Exod.22.25 Deu.23.19

13 n Geeft op woecker / ouersettet: soude die leuen? hy en sal niet leuen: maer dewijle hy alle sulcke grouwelen ghedaen heeft / sal hy des doots steruen: zijn bloet sal op hem zijn.

14 So hy daerentegen eenen sone genereert / die alle sulcke sonde siet / die zijn vader doet / ende hem vreest / ende also niet en doet /

15 Eet niet op den berghen / heft zijne oogen niet op tot den afgoden des huys Israels / beuleckt zijns naesten wijf niet:

o Esaie.58.7 Tobi.1.17 Mat.25.35

16 Doet niemant schade / behout het pant niet / niet met gewelt wat en neemt / o deylt zijn broot mede den hongherigen / ende cleedet den naeckten:

p Leui.18.4

17 Die zijn hant van onrecht af keeret / neemt gheenen woecker noch ouersettinghe / maer hout mijne gheboden / p ende leeft na mijnen rechten / die en sal niet steruen om zijns vaders misdaet wille / maer leuen.

18 Doch zijn vader die gewelt ende onrecht ghebruyckt / ende onder zijnen volcke ghedaen heeft / dat niet en deucht / siet de selue sal steruen / om zijner misdaet wille.

19 So spreeckt ghy lieden: Waerom sal dan een sone niet dragen zijns vaders misdaet? en daerom dat hy recht ende wel ghedaen / ende alle mijne rechten gehouden ende gedaen heeft / sal hy leuen.

Want welcke ziele die sondighet / die sal 20 sterven: q de sone en sal niet dragen de misdaet des vaders / ende de vader en sal niet draghen de misdaet des soons/ r maer des rechtveerdighen gerechticheyt sal over hem zijn/ende des onrechtveerdighen ongerechticheyt sal over hem zijn.

s So hem nv de godloose bekeert van alle 21 zijnen sonden die hy gedaen heeft/ende hout alle mijne rechten/ende doet recht ende wel: so sal hy leven / ende niet sterven.

Alle zijner overtredinghe die hy begaen 22 heeft en sal niet gedacht wordē: maer sal levē om der gerechticheyts wille die hy doet.

t Meynt ghy dat ick een welgevallē heb= 23 be/ aen den doot des godloosen/ spreeckt de Heere Heere: eñ niet vele meer dat hy hem bekeere van zijne wesen/ende leve?

u Ende soo hem de rechtveerdighe keert 24 van zijner gherechticheydt / ende doet wat quaets / ende leeft nae allen grouwelen die een godloose doet/soude die leven? Jae alle zijner gherechticheyt die hy ghedaen heeft/ en sal niet ghedacht worden/ maer in zijner overtredinghe ende sonden/ die hy ghedaen heeft/sal hy sterven.

Noch spreeckt ghylieden: x de Heere en 25 handelt niet recht. So hooret nv ghy van den huyse Israels: Isset niet also / dat ick recht hebbe/ende ghy onrecht hebbet?

Want wanneer hem de rechtveerdighe 26 keeret van zijner gherechticheydt/ende doet quaet/so moet hy stervē: hy moet ia om zijner booshevt wille/die hy gedaē heeft stervē.

y Wederom / wanneer hem de godloose 27 keeret van zijner ongerechticheyt/die hy gedaen heeft/ ende doet nv recht ende wel/ die sal zijn ziele levendich behouden.

Want dewijle dat hy siet / ende bekeeret 28 hem van alle zijner boosheyt/die hy gedaen heeft/so sal hy leven/ende niet sterven.

z Noch spreken die van den huyse Israels: De Heere en handelt niet recht: soude 29 ick onrecht hebben? ghy van den huyse Israels hebbet onrecht.

Daerom wil ick v richten / ghy van den 30 huyse Israels/ a eenen yeghelijcken nae zijnen wesen/spreeckt de Heere Heere: b Daerom / soo bekeeret v van allen uwer overtredinghe / op dat ghy niet vallen en moetet/ om der misdaet wille.

Werpet van v alle uwe overtredinghe/ 31 daer ghy mede overtreden hebbet/ c ende maeckt v een nieuwe herte/ende eenen nieuwē geest: want waerom wilt ghy also sterven/ ghy huys Israels?

Want ick d en hebbe gheen welgevallen 32 aendē doot des stervendē/ spreeckt de Heere Heere: daerom bekeert v/ so sullet ghy levē.

Dat xix. Capittel.

1. Ghevanckenisse Joahas/ 5. ende Joiakim/ Coninghen Juda/ 10. met tsamen den ongheval des gantschen volcx.

Ghy dan maeckt een weeclage over de 1 Vorsten Israels/

Ende spreeckt: Waerom leyt uwe 2 moeder de leeuwinne onder den a leeuwinnen / ende b brengt hare ionghen op onder den ionghen Leeuwen?

Der selven eenen tooch sy op / ende daer 3 wert eē c ionck leeuwe van/die gewendede hem aen de lieden te verscheuren / ende te verslinden.

4 Doe dat de Heydenē van hem hoorden/ vingen sy hem in haren cuylen/ d ende voerden hem in ketenen in Egypten landt.

5 Doe nv de moeder sach / dat haer hopen verloren was/doe sy langhe gehoopt hadde/ nam sy eenen e anderen van haren iongen/ ende maeckte daer eenen iongē leeuwe van.

6 Doe die onder den leeuwinnen wandelde / wert hy een ionck leeuwe / die wert het oock ghewennet de lieden te verscheuren ende te verslinden.

7 Hy leerde hare f weduwen kennen/ende verwoestede hare steden: dat hem het lant/ ende wat daer in is / voor der stemme zijns brullens ontsettede.

8 Doe leyden haer de Heydenen wt allen landen rontom hem henen / ende wierpen een nette over hem / ende vinghen hem in haren cuylen.

9 g Ende stieten hem ghebonden in een h schrenckwerck / ende voerden hem totten Coninck te Babel: ende men liet hem verwaren/ dat zijn stemme niet meer ghehoort en wert op den berghen Israels.

10 V moeder was als een wijnstock gelijck als ghy/aen het water gheplantet/ ende hare vrucht ende rancken wiessen van den grooten water:

11 Dat zijneranckē so sterck werden/dat sy tot Heerenscepteren goet waren/ ende wert hooch onder den ranckē: eñ doemē sach dat hy so hooch was/ ende vele rancken hadde/

12 Wert hy in grimmicheyt ter aerden ghereten ende verworpen : den Oosten wint verdorrede zijne vrucht / ende zijne stercke rancken werden verbroken / dat sy verdorreden/ende verbrant werden.

13 Nv dan sy is gheplantet inder woestijne/ in eenen dorren dorstighen lande.

14 Ende daer is een vier wtgegaen van haren stercken rancken / dat verteert hare vrucht / daer in haer gheen stercke rancke meer en is/tot eens heerenscepter: dat is een claechlijck ende iammerlijck dinck.

d 2.Re.23.33

e Beduydet Joiakim den Coninck Juda / dien Nebucad Nezar ghevanghen hadde. 2.Par.36.6

f Die en hebben gheene beschuttinghe/ daerom moeten sy hen lijden / eñ schatten laten. Anders/ pallepsen / verberghen.

g 2.Reg.25.1 2.Par.36.6 Jere.30.1 ende 52.4

h Of/ tralywerck.

Dat xx. Capittel.

1. De Heere wil van den ondanckbaren/27 ende afgodischen ongheuraecht zijn/33. seyt hen doch toe / hy wilse in gevanckenissen eñ verstroppinghe met scherpen dwanghe aenhem houden/40. ende daer na weder met genade in haer lant brenghen/ 45. Aen het eynde wort de verstooringhe Jerusalems afghebeeldet.

1 Ende a het begaf hem in den sevenden Jare/aen den thienden daghe der vijfster Maent / quamen sommighe van den oudtsten Israels/ den Heere te vragen/ ende setteden hen voor my neder.

2 Doe ghesciede des Heeren woordt tot my/ ende sprack:

3 Ghy menschn kint/segghet den oudtsten Israels/ende spreeckt tot hen: Soo spreeckt de Heere Heere : Zijt ghy ghecomen my te vraghen? So warachtich als ick leve / ick wil van v lieden ongheuraecht zijn/spreeckt de Heere Heere.

4 Doch wilt ghyse straffen/ghy menschen kint/ soo meucht ghyse also straffen : Hout hen voor de grouwelen harer vaderen/

5 Ende spreeckt tot hen : Soo spreeckt de Heere Heere: b Ter tydt doe ick Israel ver= coos/

a Ezec.14.1

b Exod.3.7

c Dat is: Ick bewees my re- deijcken tot hen.
d Exod.20.2 Deut.25.6

coos/ c verhief ick mijn handt tot den zade des huys Jocobs / ende gaf my hen te be- kennen in Egyptenlande : Jae ick verhief mijn handt tot hen/ ende sprack: d Ick ben de Heere uwe Godt.

e Exod.13.17 ende 14.21
f Num.13.28

6 Ick verhief ia ter seluer tijdt mijn hant/ e dat ickse leyde wt Egyptenlande/ in een lant dat ick hen wt voorsien hadde / f dat met melck ende heunich vliet / een edel lant voor allen landen.

g Deut.7.5

7 En sprack tot hen: g Een yegelijck worpe wech de grouwelen voor zijnen oogen/ende en verontreynicht v niet aen den afgoden Egypti: want ick ben de Heere uwe Godt.

h Ezech.20.21

8 Doch sy waren my ongehoorsaem/ ende en wouden my niet volgen/ende harer geen en wierp de grouwelen voor zijnen ooghen wech/ ende en verlieten de afgoden Egypti niet: h doe dachte ick / mijne grimmicheyt ouer haer wt te gieten/ende alle mijnē toor- ne ouer haer te gaen laten.

9 Doch ick liet het om mijns naems wil- le/op dat hy niet ontheylicht en worde voor den Heydenen / onder dien sy waren / ende voor dien ick my hen hadde te bekennen ge- gheuen/dat ickse wt Egyptenlande leyden woude.

10 Ende doe ickse wt Egyptenlande geleypt hadde/ ende inde woestijne ghebracht.

i Exod. 20.21 22.23 Leui.18.3 Deut.4.5
k Rom.10.5 Galat 3.12
l Exod.20.8 ende 31. 13. 17. Deut.5.12
m Exod. 32.7
n Leuit.18.5
o Exod.16.28
p Num.14.12

11 i Gaf ick hen mijne geboden/ende leerde hen mijne Rechten / k door welcke de men- sche leeft/ diese hout.

12 l Ick gaf hen oock mijnen Sabbath/ ten teecken tusschē my ende hen: op dat sy leer- den dat ick de Heere zy/diese heylighet.

13 m Doch het huys Israels was my on- ghehoorsaem/oock inder woestijne/ ende en leef den niet na mijnen gheboden/ende ver- achteden mijne Rechten / n door welcke de mensche leeft diese hout / o ende onthey- lichden mijne Sabbath gantsch seer: p Doe dachte ick / mijne grimmicheydt ouer haer wt te gieten in der Woestijne / ende haer gantsch q om te brenghen.

q Of/te niete/ etc.
r Ezec.20.29

14 r Doch ick liet het om mijns naems wil- le/op dat hy niet ontheylicht en worde voor den Heydenen/voor welcke ickse hadde wt- ghelept.

s Num.14.22

15 s Ende hief oock mijn handt op teghen haer inder woestijne/dat ickse niet en wou- de brenghen in dat lant/ dat ick hen ghege- uen hadde / dat met melck ende heunich vliet/een edel lant voor allen landen.

16 Daerom dat sy mijne Rechten verach- tet/ende na mijnen Gheboden niet gheleeft/ ende mijne Sabbathen ontheylicht hadden: t want sy wandelden den afgoden haers herten nae.

t Ezech. 22.1 Num.25.2 Judic.2.12

17 Doch mijn ooghe verschoonde harer/dat ickse niet en verdorue / noch gantsch om en brachte inder woestijne.

18 Ende ick sprack tot haren kinderen in der woestijne: Ghy en sult na uwer vaderen gheboden niet leuen / ende hare rechten niet houden / ende v lieden aen haren afgoden niet verontreynighen.

u Leuit.18.4 Ezech.18.9

19 Want ick ben de Heere uwe Godt: u na mijnen Gheboden sult ghy leuen/ ende mij- ne Rechten sult ghy houden / ende daer nae doen.

20 Ende mijne Sabbathen sult ghy lieden heylighen / dat sy zijn/ een teecken tusschen my ende v/ dat ghylieden wetet/ dat ick de Heere uwe Godt ben.

x Num.25.3
y Leuit.18.5 Rom.10.5/ etc.
z Ezech.20.8

21 x Doch de kinderen waren my oock on- ghehoorsaem/en leefden na mijnen Ghebo- den niet/ en hieldē oock mijne Rechten niet/ dat sy daer na deden/ y door welcke de men- sche leeft / diese houdt / ende ontheylichden mijne Sabbathen: z Doe dachte ick mijne grimmicheyt ouer haer wt te gieten / ende alle mijnen toorne / ouer haer gaen te laten in der woestijne.

22 Ick wende dan noch mijn hant/ende ick liet het om mijns naems wille / op dat hy niet ontheylicht en worde voor den Heyde- nen/ voor welcken ickse hadde wtghelept.

23 Ick hief oock mijn hant op teghen haer inder woestijne/ dat ickse verstroyde onder de Heydenen/ende van malcanderen stuyf- de in de landen.

24 Daeromme dat sy mijne Gheboden niet gehouden/ en mijne Rechten verachtet/ende mijne Sabbathen ontheyliget hadden/ende na den afgoden harer vaderen saghen.

25 Daerom gaf ickse ouer in de leere / die a niet goet en is / ende in de rechten / daer sy gheen leuen in hebben en conden.

26 Ende verwierpse in haren offer / * doe sy alle eerstgeboorte door het vyer verbran- den: op dat ickse verstoorde / ende sy leeren moesten dat ick de Heere zy.

27 Daerom spreect/ghy menschen kint/met den huyse Israels/ en segt tot hen: so spreect de Heere Heere : Uwe Vaders hebben my noch meer ghelastert ende b ghetrotzet.

28 Want doe ickse in het lant gebracht had- de / ouer welcke ick mijn hant opgheheuen hadde/dat ick het hen gheue: waer sy slechs eenen hoogen berch oft dicken boom sagen/ aldaer offerden sy haren offer/ende brachten daer henen hare onaengename gauen/ ende roockten aldaer haren soeten reucke / ende goten aldaer wt hare dranckofferen.

29 Doch ick sprack tot hen : Wat sal doch de hoochte/daer ghy henen gaet? ende alsoo heetse tot op desen dach/ de c hoochte.

30 Daerom spreeckt tot den huyse Israels: So spreeckt de Heere Heere: Ghy verontrey- niget v lieden in dat wesen uwer vaderen/ ende drijft hoererije met haren grouwelen.

31 Ende verontreynicht v aen uwen afgo- den / welcken ghylieden uwe gauen offert/ d ende uwe sonen ende dochteren door het vyer verbrandet/ tot op den hedighen dach: ende ick soude my v van den huyse Israels braghen laten? soo warachtich als ick leue/ spreeckt de Heere Heere / ick wil van v lie- den ongheuraecht zijn.

32 Daer toe dat ghylieden dencket: Wy wil- len doen als de Heydenen / ende als andere lieden in den landen / houten ende steenen aenbidden/ dat sal v lieden feylen.

33 Soo warachtich als ick leue / spreeckt de Heere Heere/ick wil ouer v lieden heerschen met stercker hant/ende wtgestreckten arme/ ende met wtgheschuddeder grimmicheyt.

34 Ende wil v vanden volcken leyden/ende wt den landen daer ghy lieden henen ver- stroyt zijt / versamelen met stercker handt ende wtghestreckten arme / ende wtghego- tener grimmicheyt.

35 Ende wil v lieden brenghen in de e woestijne der volcken / ende aldaer met v rechten van aenghesichte tot aenghesichte.

e Der huyten der Babyloniſcher ghevanckenisse.

36 Als ick met uwen vaderen in der woestijne by Egypten gherechtet hebbe/euen so wil ick oock met v rechten/ spreeckt de Heere Heere.

37 Jck wil v wel onder de roede brengē/ eñ v lieden inde bandē des verbonts dwingē.

38 Ende wil de afvalligen / eñ die tegen my overtreden/onder v lieden wtvaghen : Jae wt den lande daer ghy nv woont / wil ickse leyden/ ende int lant Jsraels comen laten/ dat ghy lieden leeren sult/ ick zy de Heere.

39 Waerom ghy vanden huyse Jsraels / so spreeckt de Heere Heere : Dewijle ghy my dan ymmers niet hoorē en wilt/so vaert heen/ ende een yeghelijck diene zijnen afgod: doch mijnen heylighen name laet voortaen ongeschendet/ met uwen offeren ende afgoden.

40 Want so spreect de Heere Heere:op mijnen helighen berghe/ op den hooghen berge Jsraels / aldaer sal my het gantsche huys Jsraels / ende alle die in den lande zijn/ dienen: f aldaer sullen sy my aenghename zijn/ ende aldaer sal ick uwe hefoffer ende eerstelinghen uwer offeren voorderen/ met allen dat ghy lieden my heylighet.

f Deut.12.5 ende 14.23

41 Ghy sult my aenghename zijn met den soeten reucke/ wanneer ick v lieden vanden volcken brenghen/ende wt dien landen versamelen sal / daer ghy henen verstroyt zijt/ ende ick sal in v gheheylicht worden voor den Heydenen.

42 Ende ghy sullet ghewaer worden / dat ick de Heere ben/wanneer ick vlieden in het landt Jsraels ghebracht hebbe : in het landt daer over ick mijne hant ophief / op dat ick het uwen vaderen gheve.

43 Aldaer sult ghy dencken aen uwe wesen/ ende aen alle uwe doen/daer ghy in verontreynicht zijt / g ende sullet mishaghen hebben aen alle uwer boosheyt die ghy gedaen hebt.

g Jere.3.6 ende 18.12 ende 31.18

44 Ende sullet ghewaer worden/ dat ick de Heere ben/wāner ick met v doe/ om mijns naems wille/ende niet na uwen boosen wesen/ende schadelijcken doen / ghy huys Jsraels/spreeckt de Heere Heere.

45 * Ende des Heeren woort ghesch iede tot my/ende sprack:

* Cap.xxj. Luther. Munster.

46 Ghy menschē kint/rechtet v aengesichte henen teghent Suyden/ ende druppet tegen den h middach/ende propheteert teghen het wout inden velde teghent Suyden.

h Jerusalem teghent Suyden/ van Babel wt: nu was Ezechiel te Babel/ ende woont vā Jerusalem/ daer naemt hy het wout teghent Suyden.

47 Ende spreeckt tot dē woude tegent Suyden: Hoort des Heeren woort / So spreeckt de Heere Heere: i Siet/ick wil in v een vyer aensteken / dat sal beyde groene ende dorre boomē verteeren/ k datmen zijne vlammen niet en sal wtblusschen connen : maer alles wat vant Suyden teghent Noorden staet/ dat sal verbrant worden.

i Esai.1.31
k Esai.34.10 ende 66.24 Jere.7.19

48 Ende alle het vleesch sal sien/ dat ick de Heere aenghesteken hebbe / ende niemant wtblusschen en conne. Ende ick sprack: och Heere Heere / sy segghen van my : l Dese spreeckt enckel verdeckte woorden.

l Jere.20.8

Dat xxi. Capittel.

1. Jerusalem wort grousamelijcken met den sweerde ghedreycht / 18. over die ende Rabbath/ neemt Nebucad Nezar een waersseggers teecken/ 25. Zedekia hoort zijne vernederinghe/ 28. ende de Ammoniters hare verstooringhe.

1 Ende des Heeren woort ghesch iede tot my/ende sprack:

2 Ghy menschen kint / rechtet v aenghesichte teghen Jerusalem/ ende druppet tegen de heylichdommen / ende propheteert teghen het lant Jsraels/

3 Ende spreeckt totten lande Jsraels: So spreeckt de Heere : a Siet/ ick wil aen v/ick wil mijn sweert wt der scheyden trecken/ eñ wil in v wtroeyen/beyde rechtveerdighe ende onrechtveerdighe.

a Esaie. 1. 31

4 Dewijle ick dan in v / beyde den rechtveerdigen ende onrechtveerdigen wt roeye/ so sal mijn sweert wt der scheyden varen/ over alle het vleesch/vant Suyden af totten Noorden.

5 Ende alle het vleesch sal ghewaer worden/dat ick de Heere mijn sweert hebbe wt zijner scheyden ghetoghen / ende het en sal niet weder ingheſteken worden.

6 Ende ghy menschen kint sult suchten/ b tot dat v de lendenen wee doen/ Jae bitteerlijcken sult ghy suchten / dat sy het sien.

b Tren. 1. 20 ende 2. 11

7 Ende wanneer sy tot v segghen sullen: Waerom suchtet ghy? So sult ghy segghen : Om des gheschreys wille : dat daer coemt/voor welcken alle herten vertzaghen/ ende alle handen sincken/ aller moet vallen/ ende alle knyen als water gaen sullen : siet/ het coemt/ende sal gheschieden/ spreeckt de Heere Heere.

8 Ende des Heeren woort ghesch iede tot my/ende sprack:

9 Ghy menschen kint / propheteert ende spreeckt/soo spreeckt de Heere: c Het sweert is ghescherpt ende wtghevaecht.

c Psal.7.13

10 Het is gescherpet/ dat het slachten sal: het is wtghevaghet/dat het blincken sal/ d O hoe vrolijck wouden wy zijn / wanneer hy oock alreede alle e boomen tot roeden makede over de boose kinderen.

d And. souden wy ons dies verheugen? de roede is mijns soons / sy veracht alle hout.

11 Nv/hy heeft een sweerdt te vaghen ghedaen/ datmen het vaten sal: het is ghescherpet ende wtghevaget/datmen het den doot slagher in de hant gheve.

e Hy dreycht/ de straffe en sal geen geesselen eñ kinderstraffen zijn/ daer beteringe na volghe: maer het sal ydel toorne eñ gantsch met hen wt zijn: daerom wenschede hy wel dat het een scherpe roede ware/ Jae dat alle boomē tot roedē gemaect warē/ so doch dat het niet ydel toorne en ware, maer hy spreeckt daer na: Godt heeft het dickmael versocht met der roede/ maer het en hebbe niet geholpen/ daerom moet nv tsweert comē.

12 Schreyet ende huylet/ghy menschen kint: want het gaet over mijn volck / ende over alle Regenten in Jsrael/ die ten sweerde/ met tsamen mijnen volcke versamelt zijn: daerom slaet op uwe lendenen.

13 Want hy heeftse dickmael ghetuchtiget/ wat heeft het gheholpen? der boosen kinderen roede en wil niet helpen / spreeckt de Heere Heere.

14 Ende ghy menschen kint / propheteert/ ende slaet uwe handen te samen : want het sweerdt sal dobbel/ Jae drievuldich comen: een worchsweert / een sweert eener grooter slachtinghe/datse oock treffen sal in den cameren daer sy henen vlieden.

15 Jck wil dat sweerdt laten blincken dat de herten vertzaghen/ende vele vallen sullen aen alle haren poorten: Ach/hoe clinckt het/ ende houwet daer henen ter slachtinghe/

16 [Ende spreken :] Houwet daer onder/ beyde ter rechter ende slincker zijden / wat voor v is.

Soo

So wil ick dan met mijnen handen bro- 17 lijck daer ouer zijn/ eñ mijnen toorne gaen laten: ick de Heere hebbe het gheſeyt.

Ende des Heeren woort gheſchiede tot 18 my/ ende ſprack:

Ghy menſchen kint/ maect twee wegen/ 19 door welcke comen ſal het ſweert des Co- ninckx te Babel: ſy ſullen ia alle beyde wt ee- nen lande gaen: ende ſetten een teecken voor aenden wech nae der ſtadt/ daer het henen wijſen ſal.

Ende maeckt dē wech dat het ſweert co- 20 me te Rabbath der kinderen Ammon/ eñ in Juda/ tot deſer vaſter ſtadt Jeruſalem.

Want de Coninck te Babel/ ſal hem aen 21 de wechſcheydinghe ſetten / voor aen den tween weghen/ * dat hy hem waerſegghen late/ met den pijlen om het f lot ſchiete/ zij- nen afgod vraghe/ ende ſie de leuer aen.

Ende de waerſegginghe ſal op de rechte 22 zijde na Jeruſalem bedieden / dat hy ſoude bocken henen aen voeren laten/ ende holen maken/ ende met grooten gheſchreye ouer- vallen/ ende moorden: ende dat hy bocken voeren ſoude teghen de poorten / ende daer eenen wal maken / ende daer bolwercken bouwen.

Doch ſulck voorſegghen ſal hem valſch 23 duncken/ hy ſweere ſo diere als hy wil: doch hy ſal dencken aen de miſdaet/ dat hyſe ge- winne.

Daerom ſpreeckt de Heere Heere alſo: 24 Daerom dat uwer gedacht wort/ om uwer miſdaet wille/ ende uwe onghoorſaemheyt gheopenbaert is/ datmen uwe ſonde ſiet in alle uwen doen: Ja daerom/ dat uwer ghe- dacht wordt / ſult ghylieden met ghewelt ghevanghen worden.

Ende ghy Vorſt in Jſrael / ghy die ver- 25 doemt ende veroordeelt zijt/ diens dach daer henen comen ſal / wanneer de miſdaet ten eynde ghecomen is.

Soo ſpreeckt de Heere Heere: Doet wech 26 den hoet/ ende neemt af de croone : Want daer en ſal noch hoedt noch croone blijven: maer g die hem verhoocht heeft / die ſal ver- nedert worden / ende wie hem vernedert heeft/ die ſal verhoocht worden.

Jck wil de croone te niete/ te niete/ te nie- 27 te maken/ tot dat hy come/ dieſe hebben ſal/ dien wil ickſe gheuen.

Ende ghy menſchen kint/ prophetéert en- 28 de ſpreeckt: ſo ſpreect de Heere Heere h van- den kinderen Ammon / ende van haren la- ſteren/ ende ſpreect : Het ſweert/ het ſweert is wtgheruckt / dat het ſlachten ſal/ het is wtghevaghet / dat het i worghen ſal/ ende blincken.

Daerom / dat ghy v valſche gheſichten 29 ſegghen laet / eñ leugen propheteren: op dat ghy oock ouerghegheven wordet onder den verſlagenen godlooſen/ welcker haren dach quam/ doe de miſdaet ten eynde ghecomen was.

Eñ wanneert alreede weder in de ſchey- 30 de gheſteken worde/ ſoo wil ick v doch rich- ten aen der plaetſe daer ghy gheſchapen/ ende inden lande daer ghy gheboren zijt.

Jck wil mijnen toorne onder v gieten/ 31 ick wil het vyer mijner grimmicheyt ouer v eyblaſen/ ende wil v lieden die branden en- de verderuen connen/ ouerleueren.

32 Ghy moet den vyere ter ſpijſe worden/ ende v bloet moet inden lande vergoten worden: ende men en ſal uwer niet meer ge- dencken / want ick de Heere hebbe het ghe- ſproken.

Dat xxij. Capittel.

1. Menigherley ſchandelijcke laſteringhe der inwooners Jeruſalems. 6. 27. met tſamen haren Vorſten/ 23. Propheten/ 26. Papen. 29. ende ge- meynen man / 30. dier hem niemandt een en neemt/ die den Heere den Prophete heet / 14. 17. met aenſegginghe grouſamer ſtraffe / heftighen ſchelden.

1 Ende des Heeren woordt gheſchiede tot my/ ende ſprack:

2 Ghy menſchen kint / wilt ghy niet ſtraffen de moorderſche ſtadt / ende haer voorhouden/ alle hare grouwelen?

3 Spreect: Soo ſpreeckt de Heere: O ſtadt/ die ghy der uwen bloet vergiet/ op dat uwē tijt come/ eñ die ghy afgoden by v maeckt/ op dat ghy v verontreynighet.

4 a Ghy beſchuldiget v aen den bloede/ dat ghy vergiet / ende verontreynicht v aenden afgoden/ die ghy maeckt: daer mede brengt ghy uwe daghen hier toe / ende maeckt dat uwe iaren comen moeten: b daerom wil ick v ten ſpotte onder den Heydenen / ende ter c ſmadinghe in allen landen maken:

5 Beyde d na by ende verre/ ſullen ſy v be- ſpotten/ dat ghy een ſchandelijck gheruchte hebben/ ende grooten iammer lijden moet.

6 Siet de Vorſten in Jſrael/ een yeghelijck is machtich by v/ bloet te vergieten.

7 e Vader ende moeder verachten ſy/ f den vreemdelingen doen ſy ghewelt eñ onrecht/ de weduwen ende weeſen beſchenden ſy.

8 Ghy veracht mijne heylichdommen/ en- de ontheylighet mijne Sabbathen.

9 Verraders zijn in v/ op dat ſy bloet ver- gieten: g ſy eten op den berghen / ende han- delen moetwillichlijck in v.

10 Sy blooten de ſchaemelheyt der vaderen/ ende noodigen de vrouwen in harer cranck- heyt.

11 h Eñ drijuen onder malcanderen/ vrient met des vrients wijf/ grouwelen: Sy ſchen- den harer eyghen ſoons wijuen met allen moetwille / i ſy maken te ſchanden hare ey- ghen ſuſter/ haers vaders dochter.

12 k Sy nemen geſchencken/ op dat ſy bloet vergieten: l ſy drijuen woecker/ ende ouerſet- ten een den anderen/ ende drijuen hare gie- richeyt teghen haren naeſten; ende doen hen onder malcanderen ghewelt/ ende vergeten mijner alſo/ ſpreeckt de Heere Heere.

13 Siet/ ick ſlae mijne handen te ſamen/ ouer de ghierichevt die ghy drijft / ende ouer het bloet/ dat in v vergoten is.

14 Meynt ghy nv/ v herte conne het lijden/ ofte uwe handen verdraghen / ter tijt/ wan- neer ick het met v maken ſal? ick de Heere hebbe het gheſproken / ende wilt oock doen.

15 m Ende wil v verſtroyen onder de Hey- denen/ ende v verſtooten in de landen / ende wil ws n onreynicheyts een eynde maken.

16 Dat ghy by den Heydenen moet ver- vloeckt gheacht worden/ ende gewaer wor- den/ dat ick de Heere zy.

17 Ende des Heeren woort gheſchiede tot my/ ende ſprack:

Ghy

* Deut. 10. 31 ende 20. 6 Deut. 18. 11

f De Coninck van Babel ſal zijne waerſeg- ghers vragen/ welck volc hy aengrijpē ſal/ eñ waert hem ghelucken ſal/ eñ ſal teecken verſpeckē/ als namelijcken ſchieten/ ende achtinge heb- ben/ waer de pijl henen val- len wil: wāt ſo danich teecken hebbē de ſelue krijghers ghe- bruyckt. Soo was dat oock een teeckē/ wā- neer de Heyde- nen offerdē/ ſo beſachmen de leuer ende het herte.

g Mat. 18. 4 ende 23. 11 Luce. 14. 11 ende 18. 14

Ammon. h Jere. 49. 1 Ezec. 25. 1 Amos. 1. 13

i Dat is/ haeſt dooden ende moorden ſal.

a 2. Re. 21. 16 2. Par. 24. 4. Eſd. 1.

b 1. Reg. 9. Pſal. 79. c Of/ hoon. b And. na- derbet beecten. Dit zijn de ghemeyne ende dag- lijckſche bruycken.

e Deut. 5. 16 ende 27. 16 f Eſaie. 1. 23 Exo. 22. 21 Jere. 5. 28 Mala. 3. 5 g Deut. 12. 5. 7

h Jere. 5. 1. Re. 17.

k Deut. Exo. 23. Ezec. Spreu. Pſalm. Deſe zijn ſo ... geen ... achten ... l Exo. 22. 25 Leui. 25. 36 Deut. 23. 19 2. Eſd. 5. Pſalm. 15. 5

m Ezec. 12. 15 ende 11. 16 n Of/ vuylhey- ſe.

Ghy menschen kint / o het huys Israels 18 is my tot schuyme geworden: alle p coper/ tin/ijser/ ende loodt/ is in den ouen / tot sil- uerschuym ghewozden.

Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: 19 Dewijle ghy dan alle schuym ghewozden zijt/siet/so wil ick v alle na Jerusalem te sa- men doen/

Als men siluer/coper/ijser/loot ende tin/te 20 samen doet in den ouen / datmen een vyer daer onder opblase/ende smelte het: also wil ick v oock mijnen toozne en grimmicheydt te samen doen/inlegghen ende smelten.

Ja ick wil v versamelen / ende het vyer 21 mijns toozns onder v opblasen/ q dat ghy- lieden daer in smelten sullet.

Als het siluer smeltet in den ouen/ so sul- 22 let ghy oock daer in versmelten/ ende sullet ghewaer wozden / dat ick de Heere mijne grimmicheydt ouer v lieden wtghegoten hebbe.

Ende des Heeren woozt gheschiedde tot 23 my/ende sprack:

Ghy menschen kint/spreect tot hen: Ghy 24 zijt een landt / dat niet te reynighen en is/ ghelijck een / dat niet bereghent en woozt ter tijt des toozns.

De Propheten die daer in zijn / hebben 25 hen te samen gerottet/de zielen te verslindẽ/ als eẽ brullende leeuwe wanneer hy rooft: r sy rucken ghelt ende goudt tot hen / ende maken der weduwen vele daerinne.

Hare Priesters verkeeren mijne Wet 26 swreuentlijck/en ontheyligen mijn heylich- dom: : t sy en houden tusschen den heyligen ende onheylighen gheen onderscheyt / ende en leeren niet wat reyn en onreyn zy / ende en nemen mijner Sabbathen niet waer/ en ick wozde onder hen ontheylighet.

u Hare Voozsten zijn daer in/ als de * rij- 27 tende woluen/bloet te vergieten/ende zielen om te brenghen / om haer gierichevdts wille:

x En hare Propheten y plaesterense met 28 boosen calcke/prediken z ijdel dingen/ ende propheteren hen leughen/ende segghen: So spreeckt de Heere Heere/ so het doch de Hee- re niet ghesproken en heeft.

Het volck in den lande ghebruyckt ghe- 29 welt/ende roouen met macht/ende beschen- den de armen ende ellendigen / a ende doen den vreemdelingen gewelt ende onrecht.

Ick sochte onder hen/ ofte yemandt hem 30 tot eener muere makede/ ende tegen de rete stonde teghen my/vooz het lant/dat ick het niet en verdozue.

Doch ick en vant niemandt: daeromme 31 goot ick mijnen toozne ouer haer/ ende met den vyere mijner grimmicheyt/maeckte ick harer een eynde / ende gaf hen alsoo haer verdienste op haren cop / spreeckt de Heere Heere.

b Esaie.1.22. p Of/ metael/ tin.
q Jere.6.27 ... 9.7
Der prophe- ten lasterin- ghe. Mich.3.5 Zeph.3.4.11 r Esai.56.11. Priesters. s Dat is / met onbillicker onheyt ende moetwille. t Leu.10.10
Voozsten. u Mich.3.10 Zeph.3.3 * Of/ verscheu- rende.
Propheten. y Ezech.13.9. y Of/ besetten/ Dat is/ loose dinghen.
Volcke inde lande. a Exo.22.21.

Dat xxiij. Capittel.

1 Samarie en Jerusalems afgoderije woozt onder den schandelijcken handel tweer hoeren afghebeeldet/ 11. der Jerusalem / die ghene in hoerdommen ouertreffet/ 22. woozt aengeseyt des Heeren ernstige straffe/ 36. ende beyde met desen hoeren/ hare hoererije / dat is/ Afgoderije/ 46. met tsamen der ouerspeelderschen straffe wt ghedrucket.

1 Ende des Heeren woozt gheschiede tot my/ende sprack:

2 Ghy menschen kindt / daer waren twee wijuen/eens moeders dochteren:

3 a Die dreuen hoererije in Egypten in harer Jeughet: aldaer lieten sy hare borsten begrijpen/ ende de tepelen harer Jonckvrou- schap betasten.

4 De groote hiet b Ahala/ende haer suster Ahaliba: ende ick namse ten houwelijck/ en sy baerden my sonen ende dochteren: ende Ahala hiet Samaria / ende Ahaliba Jeru- salem.

5 Ahala dreef hoererije doe ickse ghenomen hadde/ c ende brandde teghen hare boelen/ namelijcken/tegen de Assyriers/die tot haer quamen.

6 Teghen de Voozsten ende Heeren/die met zijden ghecleedet waren / ende teghen alle Jonge lieflijcke gesellen/namelijcken/ tegen de d ruyters ende waghens.

7 Ende boeleerde met allen schoonen ghe- sellen in Assyria/ende verontreynichde haer met alle haren afgoden / waer sy op eenen e ontbrandde.

8 Daertoe en verliet sy oock niet hare hoe- rije met Egypten / die by haer gheleghen hadden/van harer jeuget op/ende hare bor- sten in harer Jonckvrouschap betastet/ende groote hoererije met haer ghedreuen had- den.

9 f Doe gaf ickse ouer in de handt harer boelen/den kinderen Assur/ teghen welcker sy branden van lust.

10 g Die ontdeckten hare schamelheyt/ ende namen hare sonen ende dochteren wech/en- de hare dooden sy met den sweerde / ende het quam wt / dat dese wijuen ghestraft waren.

11 h Doe nu haer suster Ahaliba dat sach/ ontbrande sy noch vele erger dan de ander/ en dreef der hoererije meer/dan haer suster.

12 i Ende ontbrandde teghen den kinderen Assur/namelijcken/den Voozsten ende Hee- ren [die tot haer quamen / wel ghecleedet] ruyters ende waghenen/ ende alle Jonghe lieflijcke ghesellen.

13 Doe sach ick/ dat sy alle beyde / in gelijc- ker wijse verontreynicht waren.

14 Doch dese dreef hare hoererije meer: want doe sy sach gheschilderde mannen aen der wandt / in rooder verwe / de beelden der Chaldeen.

15 Om hare lenden ghegozdet / ende bonte k Cogelen op haren coppen/ ende alle ghe- lijck aen te sien/als gheweldighe lieden/als dan de kinderen Babel/ ende de Chaldeen/ in haren vaderlande draghen/

16 Ontbrandde sy tegen hen/so haest als sy harer ghewaer werdt / ende schickte l boot- schap tot hen in Chaldea.

17 Als nu de kinderen Babel tot haer qua- men/by haer te slapẽ/na der liefde/ veront- reynichden hen de selue met harer hoererije/ ende sy verontreynichde haer met hen / dat sy harer moede werdt.

18 En doe beyde hare hoererije ende schan- de so gantsch openbaer was/wert ick harer oock verdrietich / als ick harer suster oock was moede ghewozden.

19 Sy euenwel dreef hare hoererije altoos

a Ezech. 20.7
b Ahala is/ha- re eygẽ behuy- singe/ Ahaliba is / mijne be- huysinge met haer. Ahala/is Samaria.
c 2.Re.15.19
d And. die sos op peerdẽ daer henen reden.
e Of / ontstac.
f Reg.17.18 23. Ezech.16.37
g Ezec.16.38
h Jere.3.8 Ahaliba is Jerusalem.
i Ezec.16.28. 2.Reg.16.7
k Cogelẽ/ heet op Hebreisch Sruh/ghelijck Moses Exo. 26.het ouerige aen dẽ Tapij- ten noemt. En is een Cogel/ als voortijden de Magistri ende Studen- ten coghelen droegen / daer veel onnut ge- waets om den cop henẽ ginc. Dat warẽ ba- bylonische Sin him / of Chal- deische coghe- len. So noemt Jere. 49 .cap. Sapientiam/ Nisra / loose fladderenden lappen.
l Of/ boden

voortaen / ende dachte aen den tijdt harer jeughet/ doe sy in Egypten lande hoererije ghedreuen hadde:

20 Ende ontbrandde teghen hare boelen/ welcker hittichept was/ als der ezelen ende der hengsten hittichept.

21 En dreeft uwe ontucht / m als in uwer jeuget/doe die in Egypten uwe borsten begrepen/ende uwe tepelen betastet werden.

m Ezec.16.26

22 Daerom Ahaliba/so spreect de Heere Heere: Siet/ick wil uwe boelen/ dier ghy moede ghewordden zijt / teghen u verwecken / ende wilse rontom teghen u brenghen/

23 Namelijcken/de kinderen Babel / ende alle Chaldeen/met Hooftlieden/Vorsten ende Heeren / ende alle Assyriers met hen / de schoone Jonghe manschap/alle Vorsten ende Heeren/Ridderen ende Edelen/ ende allerley Ruyters.

24 Ende sullen ouer u comen gerustet met waghenen ende Ruyteren/ ende met eenen grooten hoop volcx / en sullen u belegghen/ met spiessen/schilden ende helmen/om ende omme/dien wil ick het recht beuelen/dat sy u richten sullen na haren rechte.

25 Ick wil mijnen yuer ouer u gaen laten/ dat sy onbarmhertighen met u handelen sullen: sy sullen u den neuse ende ooren afsnijden/ ende wat ouerblijft / sal door het sweerdt vallen : sy sullen uwe sonen ende dochteren wech nemen ende het ouerblijffsel met vyere verbranden.

26 Sy sullen u uwe cleederen wttrecken/en u verciersel wech nemen.

27 Also wil ic uwe ontucht/ ende uwer hoererije met Egyptenlande een eynde maken/ dat ghy uwe ooghen niet meer nae hen opheffen/ende Egypten niet meer ghedencken en sult.

28 Want so spreect de Heere Heere: Siet/ick wil u ouerleueren/dien ghy vyant ghewordden/ende dier ghy moede zijt.

29 Die sullen als vyanden met u ommegaen/ende alles nemen wat ghy verworuen hebt / ende u naeckt ende bloot laten / dat uwe schamelhept ontdeckt worde/ met tsamen uwer ontucht ende hoererije.

30 Sulcx sal u gheschieden om uwer hoererije wille/ die ghy met den Heydenen gedreuen/aen welcker afgoden ghy u verontreynicht hebt.

31 Ghy hebt op den weghe uwer suster ghegaen/daeromme geue ick u oock der seluen kelck in de handt.

32 Soo spreeckt de Heere Heere: Ghy moet den kelck uwer suster drincken/so diep ende so wijt als hy is: ghy sult tot so grooten spot ende n smadinghe worden / dat het ondraghelijck zijn sal.

n Of/ hoons

33 Ghy moet u dies stercken dranck ende jammers vol suppen: want den kelck uwer suster Samaria/is eenen kelck des jammers ende treurens.

34 Den seluen moet ghy reyn wtdrincken/ daer na de stucken o te morsel worpen/ ende uwe borsten verscheuren: want ick hebbe het ghesproken/spreeckt de Heere Heere.

o Ofte/ on- stucx worpen/

35 Daerom so spreect de Heere Heere: Daerom dat ghy mijner vergeten/ ende my achter uwen rugge ghewworpen hebt/ so draecht oock nu uwe ontucht ende hoererije.

36 En de Heere sprack tot my : Ghy menschen kint/en wilt ghy Ahala en Ahaliba niet straffen? ende bewijsen hare grouwelen?

37 Hoe sy ouerspel gedreuen/ende bloet vergoten/ ende p het houwelijck gebroken hebben/met den afgoden? q daer toe hare kinderen die sy ghebaert hadden/verbranden sy den seluen ten offer.

p And. de wyle
q 2.Reg.16.3 ende 17.17 ende 21.6 Iere.7.30 ende 19.5 Ezech.16.37

38 Daerenbouen hebben sy my dat gedaen/ dat sy hebben mijne heylichdommen op dat mael verontreynicht / en mijne Sabbathen ontheylicht.

39 Want doe sy hare kinderen den afgoden gheslachtet hadden / ghinghen sy desseluen daechs in mijn heylichdom/dat selue te ontheylighen: siet / sulcx hebben sy aen mijnen huyse begaen.

40 Sy hebben oock boden gheschicket nae lieden/die wt verren landen comen souden: ende siet/doe sy quamen/ baeddet ghy u/ en blanckettedet ghy u/ende r vercierdet u met ghesmijde/hen ter eeren.

r Of/ smuckdet u/etcet.

41 Ende satet op eenen heerlijcken bedde/ voor welcke stondt eenen disch bereydet/ s daer op roockedet ghy/ende offerdet mijne t olye daer op.

s Exo.30.24.
t Ezech.30.

42 Aldaer verhief hem een groot vreuchden gheschrey / ende sy u gauen den lieden die x allenthaluen van grooten volcke/ende wt der woestijne ghecomen waren / ghesmijde ouer hare armen / ende schoone croonen op hare hoofden.

u And. ... mede ... seluen ... dies te ... volck te ... quamen ... oock ... schickt te ... been wt ... woestijne ... gauen hem ... smijde ... etcet/
x Dat is/ ... allen plaetsen

43 Doch ick dachte : Sy is des ouerspels ghewoone van oudts herwaerts/sy en can van der hoererije niet af laten:

44 Want men gaet tot haer in / alsmen tot eener hoeren ingaet : euen soo gaetmen tot Ahala ende Ahaliba den ontuchtigen vrouwen in.

y Leui.20.10 Ezech.16.38

45 Daeromme sullense de mannen straffen/ die het recht volbrengen / y alsmen de ouerspelersschen/ende bloetuergietersschen straffen sal: want sy zijn ouerspelersschen / ende hare handen zijn vol bloets.

46 Also spreeckt de Heere Heere: q Voert eenen grooten hoop ouer haer henen op/ende z geeftse in de b grabbelinghe/en ten roouel

z Ezec.16.40
a And. ... verstroyen ... plonderen
b Of/ rabou

47 a Dat syse steenen/ende met haren sweerden doorsteken/ende hare sonen ende dochteren verworghen / ende hare huysen met vyere verbranden.

48 Also wil ick der ontucht inden lande een eynde maken / dat haer alle vrouwen daer aen stooten sullen/ende nae sulcker ontucht niet doen / ende men sal uwe ontucht op u lieden legghen / ende sullet uwer afgoden sonde draghen / op dat ghylieden ghewaer wort/dat ick de Heere Heere ben.

Dat xxiiij. Capittel.

1. De Heere heet den Propheet eenen pot met velen stucken daer in/ op het vyer setten/ 6. beeldet hem daermede. 15. Item noch met den lijckhandel zijns wijfs/ (20. dies hy den volcke een bericht heet gheuen/) af de verstooringhe Jerusalems/ 15. ende wil hem de selue te zijner tijdt aen segghen laten.

1 Ende het woort des Heeren gheschiede tot my/inden neghenden Jare aenden thienden daghe der thiender Maent/ ende sprack:

2 Ghy menschen kindt/ schrijft desen dach aen/Ja euen desen dach: want de Coninck te Ba-

te Babel / heeft hem euen aen deſen daghe teghen Jeruſalem gheruſtet.

a Ezech.17.2 De gelijckeniſſe van de potte.

3 a Ende gheeft den ongehoorſamen volcke een ghelijckeniſſe / ende ſpreeckt tot hen: Soo ſpreeckt de Heere Heere: b Settet eenen pot toe/ ſettet hem toe/ ende giet water daer in.

b Ezech.11.7.

4 Doet de ſtucken te ſamẽ daer in/die daer henen in ſullen / eñ de beſte ſtucken/de lendenen ende ſchouderen / ende vult hem met den beſten marchſtucken.

5 Neemt het beſte van der cudde/eñ maect een vyer daer onder / om marchſtucken te coken : ende laet het flucx ſieden / ende de marchſtucken wel daer in coken.

c Jere.6.7 Abac.3.8 Nahum.3.8 Mich.3.10

6 Daeromme ſpreeckt de Heere Heere: c O der moorderſche ſtadt/die ſulck eenẽ pot is/ daer het aenghebrandde daer in cleuet/ende niet afgaen en wil : neemt een ſtuck nae den anderen daer wt / ende ghy en derft daer niet om loten / welcker teerſten daer wt ſal.

7 Want haer bloet is daerinne/ dat ſy op eenen blooten rotzſteen/ ende niet op aerdẽ/ bergoten heeft/ daermẽ het doch hadde met aerden connend beraken.

d Dat is /als met raken toe ſcharren / of toe decken.

8 Ende ick hebſe oock daerom dat ſelue bloet/ op eenen blooten rotzſteen laten vergieten / op dat het niet beraeckt en worde/ ende dat de grimmichept ouer haer quame/ ende ghewroken worde.

e Nahu.3.1 Abac.2.12

9 Daeromme ſpreect de Heere Heere alſo: e O ghy moorderſche ſtadt/ welcke ick wil tot eenen grooten vyere maken.

f Of/ roet/ Anders/ betteert/

10 Draecht ſlechs vele houts herwaerts / ſteeckt het vyer aen / dat dat vleeſch f ghenoech worde / ende crupde het wel / dat de marchſtucken aenbranden.

g Of/ tetin.

11 Legghet oock den pot ledich op de colen/ op dat hy heet worde/ende zijn g coper ontbrandde / of zijne onrepnichept verſmelten/ ende zijne aenghebrande afgaen woude.

12 Doch het aenghebrande/hoe ſeer hy oock brandet/en wil niet afgaen : want het is te ſeer aengebrandt/het moet in den vyere verſmelten.

13 Uwe onrepnichept is ſo verhardet / dat/ wanneer ick v alreede gheerne repnighen woude / ghy v dan noch niet en wilt repnighen laten van uwer onrepnichept:daerom en cont ghy voortaen niet weder repn worden / tot dat haer mijne grimmichept aen v ghecoelt hebbe.

14 Jck de Heere hebbe het ghesproken : het ſal comen/ ick wilt doen / ende niet verſupmen/ick en wil niet verſchoonen / noch my het rouwen laten : maer ſy ſullen v richten/ als ghy gheleeft ende ghedaen hebt/ ſpreect de Heere Heere.

15 Ende des Heeren woordt gheſchiede tot my/ ende ſprack:

h Oogenluſt hier / zijn wijf / daer hy troſt/luſt, ende vreucht van hadde.

16 Ghy menſchen kindt/ſiet/ick wil v uwer h ooghen luſt nemen/door een plaghe/doch ghy en ſult niet claghen/noch weenen/noch eenighe tranen laten.

i And. ſupue

k Of/ verwinden/

17 Heymelijcken moecht ghy ſuchten / doch gheene dooden clage doen : maer ghy ſult v i verciersel aen v leggen/ ende uwe ſchoenen aentrecken : ghy en ſult uwen mondt niet k toewinden/ende het treurbroot niet eten.

18 Ende doe ick des morghens broech ten volcke ſprack / ſterf my op den auont mijn wijf/ende ick dede des anderen morghens/ als my beuolen was.

19 Ende het volck ſprack tot my: Wilt ghy ons dan niet condt doen / wat ons dat beduydet/dat ghy doet?

20 Ende ick ſprack tot hen: De Heere heeft met my ghesproken/ ende gheſept:

21 Segghet den huyſe Jſraels/ dat de Heere Heere alſoo ſpreeckt: Siet/ick wil mijn heylichdom uwen hoochſtẽ trooſt/de luſt uwer ooghen/ende ws herten wenſchen ontheylighen / ende uwe ſonen ende dochteren die ghylieden verlaten moet / ſullen door het ſweert vallen.

22 Ende moetet doen als ick gedaen hebbe: uwen mont en moet ghylieden niet toebinden/ ende het truerbroot niet eten:

23 Maer moetet uwẽ cieraet op uwe hooft ſetten/ende uwe ſchoenen aentrecken : ghy en ſult niet clagen noch weenen/ maer ouer uwe ſonden verſmachten/ ende onder malcanderen ſuchten.

24 Eñ Ezechiel ſal v lieden alſo een wonder zijn/dat ghy doẽ moet/als hy gedaen heeft/ wanneert nu comen ſal : op dat ghy lieden ghewaer wort dat ick de Heere Heere ben.

25 Ende ghy menſchen kindt/ter tijt/ wanneer ick van hen wech nemen ſal hare macht ende trooſt / de luſt harer ooghen / ende haers herten wenſchen / hare ſonen ende dochteren:

26 Ja ter ſeluer tijt ſal een/die ontuloden is/ tot v comen/ende het v condt doen:

27 Ter ſeluer tijt/ſal uwen mont tegen haer opgedaen worden/dat ghy ſpreken ſult/ende niet meer ſwijghen:want ghy moet haer wonder zijn/op dat ſy ghewaer worden/ick zy de Heere.

Dat xxv. Capittel.

1. Prophereringe teghen de Ammoniters/ 8. Moabiters met den volcke Seir/ 13. Edomiters/ 15. ende Philiſteen/daerom dat ſy Jſrael beleedighet hadden.

1 Ende des Heeren woort gheſchiede tot my/ende ſprack:

Ammon. a Eze.21.28 Jere.49.1

2 Ghy menſchen kint / richtet v aenghesichte teghen de kinderen a Ammon/ eñ propheteert teghen haer/

3 Ende ſpreeckt tot den kinderen Ammon: Hoort des Heeren Heeren woort/ ſo ſpreect de Heere Heere: Daerom dat ghylieden ouer mijn heylichdom ſpreeckt: Heah/het is ontheylighet: ende ouer het lant Jſraels / Het is verwoeſtet : ende ouer het huys Juda/ het is gheuanckelijck wech ghevoeret:

4 Daerom ſiet/ ick wil v den kinderen tegent Ooſten ouergeuen/dat ſy hare borgen daer in bouwen/ende hare wooningen daer in maken ſullen/ſy ſullen uwe vruchtẽ eten/ ende uwe melck drincken.

5 Ende wil Rabbat ten Kemelſtalle maken/ ende de kinderen Ammon tot ſchaepſkopen: ende ſullen gewaer worden/ dat ick de Heere ben.

6 Want ſo ſpreeckt de Heere Heere: Daerom dat ghy met uwen handen gheclappet/ ende met uwen voeten gheſcharret / ende v ouer het lant Jſraels van gantſcher herten/ ſo b * ſpottiſchen verheughet hebt.

b Of/ honiſchen. * And. lachteriſchen.

7 c Daerom ſiet / ick wil mijn handt ouer v wt ſtrecken / ende v den Heydenen ter

c Ezec.35.15 ende 36.2

buete gheuen / ende v van den volcke wt-roepen / eñ wt den landen omnebrenghen/ ende v verdelghen : ende ſult ghewaer worden/dat ick de Heere ben.

Moab. d Eſai.15.16 Jere.48.1 Zephan.2.8

8 Soo ſpreeckt de Heere Heere: d Daerom dat Moab eñ Seir ſpreken: Siet/ het huys Juda is euen als andere Heydenen.

9 Siet/ſo wil ick Moab ter zijden openen in zijnen ſteden / eñ in zijnen lantpalen des edelen landts/namelijcken: Beth Jeſimoth/ Baal Meon/Kiriathaim/

10 Den kinderen teghent Ooſten/ met tſa-men den kinderen Ammon: ende wilſe hen ten erue gheuen/datmen der kinderen Am-mon niet meer ghedencken en ſal onder den Heydenen.

11 Ende wil het recht gaen laten ouer Mo-ab/ende ſy ſullen ghewaer worden / dat ick de Heere ben.

Edom. e Eſai.34.5 Jere.49.7.20 Ezech.32.29 ende 35.2 Pſal.137.7 f Num.20.18 Obad.10.

12 So ſpreeckt de Heere Heere: Daerom dat hen e Edom aen den huyſe Juda f ghewro-ken heeft / eñ hem met haren wreken ſchul-dich maeckt:

13 Daerom ſpreeckt de Heere Heere alſoo: Jck wil mijn hant wtſtrecken ouer Edom/ eñ wil wtroepen van hem beyde menſchen ende vee/ende wilſe woeſt maken/van The-man aen / tot Dedan toe / ende door het ſweert vellen.

g 1.Mac.5.3.

14 g Ende wil my weder aen Edom wre-ken/door mijn volck Jſraels / ende ſullen met Edom omgaen na mijnen toorne ende grimmicheyt/ dat ſy mijne wrake ghewaer worden ſullen/ſpreeckt de Heere Heere.

15 So ſpreeckt de Heere Heere: Daerom dat hen de Philiſteen ghewroken hebben/ ende den ouden haet geboetet/na alle haren wille/ aen der ſchade[mijns volcx.]

Philiſteen. Eſai.14.29 Jere.47.1 Zepha.2.4.

16 Daerom ſpreeckt de Heere Heere alſoo: Siet / ick wil mijn hant wtſtrecken ouer de Philiſteen/ende de krijghers wtroepen/en-de wil de ouerghebleuen aender hauen des zees omnebrenghen.

h Ezec.33.29

17 Ende wil grooten wrake aen hen oeffe-nen/ ende haer met grimmicheydt ſtraffen: h dat ſy ghewaer worden ſullen / ick zy de Heere / wanneer ick mijne wrake aen hen ghedaen hebbe.

Dat xxvj. Capittel.

1. Verſtooringe Tyre, met oorſaken der ſeluen
15. ende claghe/ die de Vorſten ende Eylanden daer ouer voeren.

1 Ende het begaf hem indẽ elfſten Jare/ aendẽ eerſten dage der eerſter Maent/ gheſchiede des Heeren woort tot my/ ende ſprack:

Tyrus. a Eſai.23.1 Jerem.47.4 Ezech.27.2 ende 28.2

2 Ghy menſchen kindt / a daeromme dat Tyrus ſpreeckt ouer Jeruſalem : Heah / de poorten der volcken zijn verbroken / het is tot my ghewendet : ick ſal nu vol worden/ dewijle dat ſy woeſt is.

3 Daerom ſpreeckt de Heere Heere alſoo: Siet ick wil aen v Tyrus/eñ wil vele Hey-denen ouer v daer wt brenghen / gelijck als haer een zee verheffet met haren baren.

b Mat.11.21 Lucs.10.13

4 b Die ſullen de mueren te Tyro verder-uen/ende hare torrens afbreken: Ja wil ooc den ſtof voor haer wech vagẽ/ eñ wil eenen blooten rotzſteen van haer maken.

c Of/ſchoor-waeyer.

5 Ende tot eenen c weerder in der Zee/ daerinnen de viſghgarenen op wtſpannet: want ick hebbe het gheſproken / ſpreeckt de Heere Heere : ende ſy ſal den Heydenen ten roone worden.

6 Ende hare dochteren die op den velde ligghen/ ſullen door het ſweert verworghet worden/ ende ſullen ghewaer worden / dat ick de Heere ben.

7 Want ſo ſpreeckt de Heere Heere: Siet/ ick wil ouer Tyro comen laten Nebucad-Nezar / vant Noorden henen (die een Co-ninck aller Coninghen is) met peerden/wa-ghenen/ rupteren / ende met eenen grooten hoope volcx.

8 Die ſal uwe dochteren die op den velde ligghen/met den ſweerde verworgen: doch teghen v ſal hy bolwercken bouwen / ende eenen wal maken / ende ſchilden teghen v ruſten.

9 Hy ſal met bocken uwe mueren te mor-ſel ſtooten/ eñ uwe torrens met zijnen wa-penen omrucken.

10 De ſtof van der veelheyt zijner peerden/ ſal v bedecken: ſoo ſullen oock uwe mueren beuen/vanden rumoer zijner peerden/rade-ren ende rupteren / wanneer hy tot uwen poorten intrecken ſal/ alſmen pleecht in een verſcheurde ſtadt in te trecken.

11 Hy ſal met den voeten zijner peerden alle uwe ſtraten ontwee treden / v volck ſal hy met den ſweerde verworgen/eñ uwe ſtercke pilaren ter aerden ryten.

12 Sy ſullen v goet roouen/ende uwen han-del plonderen : uwe mueren ſullen ſy af bre-ken/ ende uwe fijne huyſen omryten / ende ſullen uwe ſteenen / hout ende ſtof int wa-ter worpen.

d Jere.7.33 ende 16.9 ende 25.10 e Of/gerucht ghetier. f Anders/ de plaetſe

13 d Alſo wil ick met den e gedeune ws ge-ſangs een eynde maken/datmen den clanck uwer harpen/ niet meer hooren en ſal.

14 Ende ick wil eenen blooten rotzſteen van v maken/ende f eenen weerder/ daerinnẽ het viſchgaren op wtſpant / dat ghy niet meer ghebouwet en wordet : want ick ben de Heere die ſulcx ſpreeckt / ſpreeckt de Heere Heere.

15 So ſpreeckt de Heere Heere tegen Tyro: Wat ghelt het / de eylanden ſullen beuen/ wanneer ghy ſoo eyſlijcken te morſel vallen ſult/ende uwe verwondeden ſuchten ſullen/ die in v ſullen vermoordet worden.

g Of/ tab-baerts

16 Alle Vorſten aen der zee / ſullen van ha-ren ſtoelen afſitten/ende g hare rocken van hen legghen/ ende hare gheſtickte cleederen wt trecken / ende ſullen in treurcleederen gaen/ende op aerden ſitten / eñ ſullen ver-ſchricken / ende hen ontſetten ouer uwen gantſch haeſtighen valle.

h Threni.1.1

17 Sy ſullen v beclagen/ ende van v ſeggen: h Och/hoe zijt ghy ſo gantſch woeſt gewor-den/ghy beroemde ſtadt? ghy die aẽ de Zee laecht/ ende ſoo machtich waert op der zee/ met tſamen uwen inwooners/ dat hem het gantſche lant voor v vreeſen moeſte.

18 Och/ hoe ontſetten hen de eylanden ouer uwen valle? Ja de eylanden in der zee ver-ſchricken ouer uwen onderganghe.

19 Soo ſpreeckt de Heere Heere : Jck wil v tot eener woeſte ſtadt maecken/ als andere ſteden/daer niemant in en woont/ende een groote vloet ouer v comẽ laten/dat v groo-te wateren bedecken.

Ende

Eñ wil v henen onder stooten tot dien/ 20 die inde cuyle varen/ namelijcken/ i tot den dooden: ick wil v onder de aerde henen afstooten/ende als een eewige woestijne maken/met dien/ die in de cuyle varen/op dat niemant in v woone: ick wil v/ghy teerdere in den lande der leuendighen maken/

Jae tot eener verschrickinghe wil ick v 21 maken/dat ghy niets meer en zijt: eñ wanneermen na v vraghet/ datmen v nemmermeer vindē en conne/spreect de Heere Heere.

Dat xxvij. Capittel.

7. Heerlijckheyt/ macht / ende ryckdom Tyri/ 26. hare haestighe verstooringe/ 28. met heftigher claghe daer ouer.

Ende des Heeren woort gheschiede tot 1 my/ende sprack:

Ghy menschen kindt / maeckt een 2 weeclaghe ouer a Tyro.

Ende spreeckt tot Tyro / die daer leydt 3 voor aen der zee / ende met velen eylanden der volcken handelt/ Soo spreeckt de Heere Heere: O Tyri/ ghy spreeckt: Jck ben de allerschoonste.

Uwe * lantpalen zijn midden in der zee/ 4 ende uwe bouliedeu hebben v op het allerschoonste bereydet.

Sy hebben alle v b schutwerck / van 5 c Abeelen houte wt Sanir gemaeckt / ende Cederen vanden Libanon voeren laten/ ende uwe mastboomen daer van ghemaeckt.

Ende uwe roeders van Eycken wt Basan/ende uwe bancken d van Elpenbeenen/ 6 ende de costelijcke ghestoelten / wt den eylanden Cithim.

V zeyl was van ghestickter zijden wt 7 Egypten/dat het v baniere ware/ende uwe decksefen van e geler zyden ende purpuren/ wt den eylanden Elisa.

Die van Zidon ende Aruad waren uwe 8 bootzknechten/ ende haddet gheschickte lieden tot Tyro te schepen.

De oudtsten ende cloeckſten van Gebal 9 moesten uwe schepen f bouwen: alle schepē inder zee / ende schiplieden vantmen by v/ die hadden haren handel in v.

Die wt Persia/ Lydia ende Lybia / wa- 10 ren v Crijchsvolck / die hare schilden ende helmen in v ophinghen / ende hebben v soo schoon ghemaeckt.

Die van Aruad warē onder uwen heyre/ 11 ringswijse om uwe mueren henen / ende g wachters op uwen torens/die hebbē hare schilden h allenthaluen van uwen muerē af ghehanghen/ende v so schoon gemaeckt.

i Ghy hebt uwen handel op der zee ghe- 12 hadt/ende allerley ware/siluer/yser/tin ende loot/op uwe marckten ghebracht.

Jauan / Thubal / ende Mesech/ hebben 13 met v ghehandelt/ eñ hebben * lijfeygen lieden/eñ * coper op uwe marckten gebracht.

Die van Thogarma hebben v peerden 14 ende waghenen/eñ muylen op uwe marckten ghebracht.

k Die van Dedan zijn uwe cooplieden 15 gheweest/ende hebt allenthaluen in den eylanden ghehandelt/die hebben v l elpenbeen ende hebenhout vercocht.

De Syriers hebben van v gehalet uwen 16 arbeyt/wat ghy ghemaket hebt/ende robijnen/purpuren/tappijtē/ zyden ende fluweel/ ende cristalle op uwe marckten ghebracht.

17 Juda ende het lant Jsraels/hebben oock met v gehandelt/ende hebben v tarwe van Minith/ ende balssem/ ende heunich/ende olye m mastict / op uwe marckten ghebracht.

18 Daertoe heeft oock Damascus van v gehalet/uwen arbeyt/ende allerley ware/voor stercken wijn/ende costelijcke wolle.

19 Dan/ende Jauan/eñ Mehusal/ hebben oock op uwe marckten ghebracht / ijserwerck / casia / ende calmus / dat ghy daer mede handeldet:

20 Dedan heeft met v ghehandelt / * met bancklaken/daermen op sidt.

21 Arabia / ende alle Vorsten van Kedar/ hebben met v ghehandelt / met schapen/ o rammen/ende bocken.

22 De cooplieden wt Saba ende Raema/ hebben met v gehandelt/ende allerley costelijcke specerije/ende edelsteenen/ ende gout/ op uwe marckten ghebracht.

23 Haran/ende Canne/ende Eden/met tsamen den cooplieden wt Seba / Assur ende Kilmad/zijn oock uwe cooplieden geweest.

24 Die hebbē alle met v gehandelt/ met costelijcken gewade/ met zydenen eñ ghestickeden lakenen / welcke sy in costelijcken kisten van cederen ghemaeckt/ eñ wel verwaert/op uwe marckten ghevoeret hebben.

25 Doch de p zeeschepen/ zijn de voorneemste op uwe marckten geweest: also zijt ghy rijck ende heerlijck ghewoorden/op der gantscher zee.

26 Uwe q schiplieden hebben v op groote wateren toegheuoeret/ doch een Oostenwint sal v midden op de zee verbreken/

27 Alsoo dat uwe ware/cooplieden/ handelaers/factores/schippers/eñ schipbouwers/ ende uwe hanteerders / eñ alle uwe crijchslieden/ende alle het volck in v / midden op der zee omcomen sullen / ter tijdt wanneer ghy ondergaet.

28 Dat oock de haeuenen beuen sullen / van den gheschreye uwer schippers.

29 Ende alle die aen de riemen trecken/ met tsamen den schipknechten/ ende stierlieden/ sullen wt den schepen aent landt treden.

30 Ende luyde ouer v schreyen/ bitterlijcken claghen / ende sullen stof op hare hoofden werpen/ende hen inde asschen wentelen.

31 Sy sullen hen kael bescheeren ouer v/ende sacken om hen gorden / ende van herten bitterlijcken om v weenen ende treuren.

32 Oock sullen hare kinderen v beclaghen: Och wie is opt op de zee soo stille ghewoorden als ghy Tyrus?

33 Doe ghy uwen handel op der zee dreuet/ doe maecktet ghy vele landen rijck: Ja met der veelheyt uwer ware / ende uwer coopmanschap / maeckte ghy rijck Coninghen op aerden.

34 Doch nu zijt ghy vander zee/in de rechte diepe wateren ghestortet/dat uwen handel/ ende alle v volck in v/omghecomen is.

35 Alle die in Eylanden woonen/ verschricken ouer v/ende hare Coninghen ontsetten hen/ende sien jammerlijcken.

36 De cooplieđē inden lande fluyten v aen/ dat ghy soo in corten onderghegaen zijt/ende niet meer opcomen en comet.

m And. harst/
n And. costelijcke zadelen/ eñ wagenlakē
Arabia.
o And. wederē
p And. schepē Tharsis.
q And. wederpartijders/

Dat xxviij. Capittel.

1. Prophéteringhe teghen den hoochmoedigen Coninck te Tyro/ 11. met eener weeclage ouer deſſeluen ondergancK. 20. Sidon/ dewijle ſy Gods volck heeft beleedighet of verdruct/ werde met grooten ſtraffen ghedreycht/ 25. ende den volcke Godts een toeſegghinghe ghedaen/ ſy ſullen in haer lant weder verſamelt worden.

1 ENde des Heeren woort gheſchiede tot my/ende ſprack:

2 Ghy menſchen kindt/ ſegghet den Vorſte te a Tyro: Soo ſpreeckt de Heere Heere: Daerom dat hem v herte verheft/eñ ſpreeckt: b Ick ben Godt: ick ſitte inden throone Godts/midden op der zee/ ſo doch ghy een menſche/ende geen Godt zijt: noch verheft hem v herte/als een herte Godts.

a De Vorſt te Tyro/ dien hy hier na/ eenen Coninck noemet. Eze.26.2 ende 27.2.
b Eſa.14.3 ende 47.8 Zepha.2.25
c Dan.2.19

3 Siet/ ghy houdet v cloecker/ dan c Daniel/dat v niets verborghen en zy.

4 Ende hebbet door uwe cloeckheydt ende verſtant/ ſulcke macht te weghe gebracht/ eñ ſchatten van goude eñ ſiluer verſamelt.

5 Ende hebbet door uwe groote wijſheyt eñ hanteringe ſo groote macht verkreghen: daer van zijt ghy ſo ſtout ghewordẽ/ dat ghy ſo machtich zijt.

6 Daerom ſpreeckt de Heere Heere alſoo: Dewijle hem dan v herte verheft/ als een herte Godts:

7 Daerom ſiet/ic wil vreemde ouer v ſchicken/naemelijcken/ de tyrannen der Heydenen/ die ſullen harer ſweert wtrucken ouer uwe ſchoone wijſheyt/ eñ uwe groote eere te ſchanden maken.

8 Sy ſullen v henen onder in de cuyle ſtooten/dat ghy midden op der zee ſteruet/ als de verſlaghenen.

9 Wat gelt het? of ghy dan voor uwen dootſlagher ſult segghen: Ick ben Godt: ſo ghy doch gheen Godt/ maer een menſche/ ende inder dootſlaghers hant zijt.

10 Ghy ſult ſteruen/ als de onbeſnedenen/ van der hant der vreemden: want ick hebbe het gheſproken/ſpreeckt de Heere Heere.

11 Ende des Heeren woordt gheſchiede tot my/ende ſprack:

12 Ghy menſchen kint/ maeckt een weeclaghe/ouer den Coninck te Tyro/ende ſpreect tot hem: So ſpreeckt de Heere Heere: Ghy zijt een d reyn ſeghel/vol wijſheyt/eñ wtermaten ſchoone.

d Die gantſch ſijn eñ ſchoone gheheeldet is/ die volmaeckt/ eñ niets daer af feylet/ noch vergheten is/ Id eſt/ Eutechia/ forma: als het zijn ſal
e Of/ wtgheſoyet.
f Anders/ carbonckel/

13 Ghy zijt inden luſthoue Gods/ende met allerley edelſteenen e verciert/ naemelijcken/ met ſarden/topaſers/diamanten/ turcoys/ onychen/iaſpis/ſaphir/f amethiſt/ſmaragden/ende gout/aenden daghe doe ghy gheſchapen werdet/ moeſten daer bereydt zijn by v/uwe trommelwerck ende pypen.

14 Ghy zijt als een Cherub/ die hem wijdt wt breydet eñ bedecket: ende ick hebbe v op den heyligen berch Gods gheſettet/dat ghy onder den vyerighen ſteenen wandelet.

15 Eñ waret ſonder vlecke in uwen doen/ dies daechs/ doe ghy gheſchapen waret/ ſo langhe/ tot dat haer uwe miſdaet gheuonden heeft.

16 Want ghy zijt inwendigen vol g wrenels h ghewordẽ/ van uwer grooter hanteringhe/ ende hebt v verſondighet: daerom wil ick v ontheylighen vanden berghe Godts/ ende wil v/wtghebreyden Cherub/ wt den vyerighen ſteenen verſtooten.

g Dat is/ onbillicken/ moetwillens/ ghewelts/
h Eſai.2.7

17 Eñ dewijle hem v herte verheft/ dat ghy ſo ſchoon zijt/ ende hebt v uwe cloeckheydt laten bedrieghen/ in uwen i prale: daerom wil ick v ter aerden ſtorten/ende een ſchouſpel van v maken voor allen Coninghen.

i And. pracht.

18 Want ghy hebt mijn heylichdom verdoruen met uwer grooter miſdaet/ende onrechten handel: daerom wil ick een vyer wt v aengaen laten/dat v ſal verteeren/ eñ wil v tot aſſchen maken op der aerden/ dat het de gantſche werelt aenſien ſal.

19 Alle die v kennen onder den Heydenen/ ſullẽ hen ouer v ontſettẽ/dat ghy ſo gantſch in corten zijt ondergheghaen/ ende nemmermeer opcomen en cont.

20 Ende des Heeren woordt gheſchiede tot my/ende ſprack:

21 Ghy menſchen kindt/ richtet v aengheſichte teghen Zidon/ ende prophéteert teghen haer/

22 Ende ſpreeckt: So ſpreeckt de Heere Heere: Siet ick wil aen v k Zidon/ende wil aen v eere behalen/datmen gewaer worden ſal/ dat ick de Heere ben/ wanneer ick het recht ouer haer gaen late/ ende aen haer bewijſe/ dat ick heylich zy.

k Eſai.23.4 Joel.3.4 Zach.9.3

23 Ende ick wil Peſtilentie ende bloetuergieten onder haer ſchicken/op haren ſtratẽ/ ende ſullen doodtlijck verwondet daer inne vallen/ door het ſweerdt/welcke l allenthaluen ouer haer gaen ſal: ende ſullet ghewaer worden/dat ick de Heere ben.

l Of/ allom

24 Ende daer ſal voortaen allenthalue om het huys Iſraels henen/daer hare vyanden zijn/ gheene doornen die daer ſteken/ noch m diſtelen die daer wee doen/ blijuen: op dat ſy ghewaer worden/ dat ick de Heere ben.

m And. ſtekelen

25 Soo ſpreeckt de Heere Heere: Wanneer ick het huys Iſraels weder verſamelen ſal/ van den volcken/ daer ſy henen verſtroyet zijn/ſo wil ick voor den Heydenen aen hen bewijſen/dat ick heylich ben: ende ſy ſullen woonen in haren lande/ dat ick mijnen knechte Jacob ghegheuen hebbe.

26 n Ende ſullen ſeker daer in woonen/eñ huyſen bouwen ende wijnberghen planten: Ja ſeker ſullen ſy woonen/wanneer ick het recht gaen late/ouer alle vyanden/om ende om: ende ſullen ghewaer worden/dat ick de Heere haer Godt ben.

n Deut.28.30 Eſaie.65.21

Dat xxix. Capittel.

1. Straffe Pharaonis/ 8. ende zijns volcx/ met tſamen den gantſchen lande. 12. Wendinghe der geuanckeniſſe Egipti. 17. Nebucadnezar wordt van den Heere/ voor zijne moeyte aen Tyro beſoldet.

1 IN den thienden Jare/ aen den thienden daghe der twaelfſter Maent/gheſchiede des Heeren woordt tot my/ende ſprack:

2 a Ghy menſchen kint/ richtet v aenghesicht tegen Pharao den Coninck in Egypten/ende prophéteert tegen hem/ende tegen gantſch Egyptenlant.

3 Predickt ende ſpreeckt: Soo ſpreeckt de Heere Heere: Siet/ ick wil aen v Pharao ghy Coninck in Egypten/ghy groote Draeke/die ghy in uwen water ligt/ende ſpreect: b De waterſtroom is mijne/ende ick hebbe hem my ghemaeckt.

4 c Doch ick wil v een d ghebit inde monto leggheu/

a Eſai.19.1 ende 20.4 Jere.46.2 Eze.30.31
b De waterſtroom is Nilus/ ende Egypten ...
c Eſai.37.29

legghen/ende de visschen in uwen wateren/ aen uwe e schubben hangen: ende wil v wt uwen waterstroomen daer wt trecken/met tsamen allen visschen in uwen wateren/die aen uwen schubben hanghen.

5 Ick wil v/ met den visschen wt uwen wateren wech werpen in de woestijne: ghy sult op het lant vallen / ende niet weder opghelesen noch ghesamelt worden/ maer den ghedierten op den lande/ ende den vogelen des Hemels/ten aese worden.

6 Ende alle die in Egypten woonen/sullen gewaer wordē/dat ick de Heere ben/ f daerom dat sy den huyse Israels/ eenen rietstaf gheweest zijn:

7 Welcker/wanneer sy hem in de hant vateden so brack hy/ eñ stackse door de zijden: wanneer sy hen nu daer op leenden/ so brack hy/ende stackse in de lendenen.

8 Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: Siet/ick wil het sweert ouer v comē laten/ ende beyde lieden ende vee in v wtroeyen.

9 Ende * Egyptenlant sal tot eener Woestijne ende eensaem worden/ende sullen gewaer worden / dat ick de Heere zy: g daerom dat hy spreeckt: De Waterstroom is mijne/ende ben het/die het doet.

10 Daerom siet/ick wil aen v / eñ aen uwe waterstroomen / ende wil Egyptenlandt woest ende eensaem maken/van den torren te h Siene aen / tot aen de landtpalen des Moorenlants.

11 Dat daer noch vee noch lieden in gaen/ ofte daer woonē sullen/veertich Iaer lanck.

12 Want ick wil Egyptenlandt woest maken/wil hare woeste lantpalen/ eñ hare steden/woest ligghen laten/als anders woeste steden/veertich Iaer lanc:eñ wil de Egyptenaers verstropen onder de Heydenen/ ende inde landen wil ickse veriaghen.

13 Doch so spreeckt de Heere Heere: i Wanneer de veertich Iaer om zijn/soo wil ick de Egyptenaers weder versamelen / van den volcken / daer sy sullen verstroyet worden/

14 Eñ wil de ghenanckenisse Egypti wenden/ende haer wederom int landt Pathros brenghen/welcke haer vaderlant is/ eñ sullen aldaer een cleyn Coninckrijck zijn.

15 Want sy sullen cleyn zijn/ teghen andere Coninckrijcken / ende niet meer heerschen ouer de Heydenen: ende ick wilse gantsch k verworpen maken/ dat sy onder de Heydenen niet heerschen en sullen/

16 Dat hem het huys Israels niet meer op haer en verlate/ ende haer daermede en versondighe/wanneer sy hen aen haer hangen: ende sullen gewaer worden/dat ick de Heere Heere ben.

17 Ende het begaf hem in den seuen ende twintichsten Iare/aen den eersten dage der eerster Maent/geschiede des Heeren woort tot my/ende sprack:

18 Ghy menschen kindt / Nebucad Nezar de Coninck te Babel heeft zijn heyr met grooter moeyte voor Tyro gheuoeret / dat alle hoofden kael / ende alle zyden l wtghepluckt waren/ ende zijnen arbeydt is doch noch hem/noch zijnen heyre/ voor Tyro beloonet gheworden.

19 Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: Siet/ ick wil Nebucad Nezar den Coninck te Babel Egyptenlant gheuen / dat hy alle haer goet wech nemen/ ende haer beroouen ende plonderen sal / dat hy zijnen heyre den solt gheue.

20 Doch het lant Egypten wil ick hem geuen voor zijnen arbeyt/dien hy daer aen gedaen heeft: want sy hebben my ghedienet/ spreeckt de Heere Heere.

21 Ter seluer tijt wil ick het Hoorn des huys Israels wassen laten/ ende wil uwen mont onder hen opdoen/ dat sy ghewaer worden/ dat ick de Heere ben.

e And. blimmē [illegible]
f 1.Reg.18.21 Esaie.30.3 ende 31.3 ende 36.6
* Juda sochte dickwils hulpe by Egypto/ daermede verloochende hem Juda met onrechte vertrouwen: daertoe en halp doch Egyptus niet/ in der noodt: daerom wordt het hier vergelijckt by eenen rietstaf: op/ welcken/ soo hy yemant leunet/ dewijle hy scherp eñ spits is/ soo steeckt hy hem/ ende quetst daertoe.
g Esai.47.8
h And. Seuene.
i Jere.46.26.
k Of/ dunne/ slecht/
l Of / bepluc[illegible]

Dat xxx. Capittel.

1. Wijder van de straffe Egypti/ 20. ende Pharaonis haer Coninck.

1 Ende des Heeren woordt ghesciedde tot my/ende sprack:

2 a Ghy menschen kindt prophetéert ende spreeckt: Soo spreeckt de Heere Heere: Huylet [ende spreeckt:] O wee des daechs.

3 Want den dach is harde by / b Iae des Heeren dach is harde by / eenen duysteren dach: den tijt is hier / dat de Heydenen comen sullen.

4 Eñ het sweert sal ouer Egypten comen/ ende Moorenlant moet verschricken/wanneer de verslagenen in Egypten vallen sullen/ende haer volck wech gheuoeret/eñ hare fondamenten omghetrocken worden.

5 Moorenlandt/ende Lybia/ ende Lydia/ met allerley ghemeynen volcke/eñ Chub/eñ die wt den lande des verbondts zijn/ sullen met hen door het sweert vallen.

6 Soo spreeckt de Heere Heere : De c Schutzheeren Egypti moeten vallen / eñ de hoouerdije harer macht / moet daer onder: van den torren te d Siene aen/sullen sy door het sweerdt vallen / spreeckt de Heere Heere.

7 Ende sullen als hare woeste lantpalen/ woest worden / ende hare steden onder anderen woesten steden/woest ligghen.

8 Dat sy ghewaer worden/dat ick de Heere zy / wanneer ick een vyer in Egypten make / dat alle die hen helpen / verstoort worden.

9 Ter seluer tijt/sullen boden van my wtrecken in schepē/ Moorenlant te verschricken/ dat nu soo seker is : ende daer sal een verschrickinghe onder hen zijn / ghelijck als het Egypten ginck / doe haren tyt quam: want siet/het coemt ghewislijcken.

10 Soo spreeckt de Heere Heere: Ick wil de veelheydt in Egypten wech ruymen/ door Nebucad Nezar den Coninck te Babel.

11 Want hy/ende zijn volck met hem / met tsamen den tyrannen der Heydenen / zijn hier toe ghebracht / het landt te verderuen: ende sullen hare sweerden wt trecken tegen Egypten / dat het landt e allenthaluen vol verslaghene ligghen.

12 Ende ick wil de waterstroomen drooch maken/ende het lant boosen lieden vercoopen: ende wil het landt/ende wat daerinne is/ door vreemde verwoesten / ick de Heere hebbe het ghesproken.

13 Soo spreeckt de Heere Heere : f Ick wil de beelden te Noph wtroeyen / ende de afgoden verdelghen:ende Egyptenlant en sal gheenen Vorst meer hebben / ende wil een verschrickinghe in Egyptenlant schicken.

Teghen Egypten.
a Eze.29.31.32.
Moorenlant.
Esa.20.4
b Jere.30.7 Amos.5.18 Joel.2.1 Sap.1.14
c Of / Beschermheeren
d Anders/ Seuene.
e Of/ alomme/ oueral.
Beelden.
f Sach.13.2

14 Ick wil Pathros woeste maken / eñ een vyer te Zoan aensteken/ende het recht ouer No gaen laten.

15 Ende wil mijne grimmicheyt wtgieten ouer Sin / ende wil de veelheyt te No wtroepen.

16 Ick wil een vyer in Egypten aensteken/ ende Sin sal angstich ende bange worden/ ende No sal verbroken/ende Noph daghelijcx beangstet worden.

17 De jonghe manschap te g On ende Bubasto/sullen door het sweert vallen/ende de vrouwen ghevanckelijck wech ghevoeret worden.

g Anb. Auen/ eñ Phibeseth/

18 Thachpanhes sal eenen duysteren dach hebben/ wanneer ick het jock Egypti slaen sal/dat de hoouerdije harer macht/daerinne een eynde hebbe: hy sal niet wolcken bedecket worden / ende hare dochteren sullen ghevanckelijck wech gheuoeret worden.

19 Ende ick wil het recht ouer Egypten gaen laten/ dat sy ghewaer worden/dat ick de Heere zy.

20 Ende het begaf hem inden elfsten Jare/ aen den seuenden dage der eerster Maent/ gheschiedde des Heeren woort tot my / ende sprack:

21 Ghy menschen kindt / ick wil den arm Pharaonis des Coninckx van Egypten/ verbreken : eñ siet/hy en sal niet verbonden worden dat hy heelen meughe / noch met windelen toeghewonden worden / dat hy sterck worden / eñ een sweert vaten conne.

22 Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: Siet / ick wil aen Pharao den Coninck te Egypten / ende wil zijne armen verbreken/ beyde den sterckē eñ den swacken/dat hem het sweert wt zijner hant ontuallen moet.

23 Eñ wil de Egyptenaers onder de Heydenen verstropen/ende in de landen veriagen.

24 Daerenteghen de armen des Coninck te Babel/wil ick sterckē/ eñ hem mijn sweert in zijne hant geuen: eñ wil de armen Pharaonis verbreken / dat hy voor hem stenen sal/als een die dootlijck verwondet is.

25 Ja ick wil de armen des Coninck te Babel stercken/dat de armen Pharaonis daer henen vallen:op dat sy gewaer worden/dat ick de Heere zy/wanneer ick mijn sweert dē Coninck te Babel in de hant gheue/dat hy het ouer Egypten lant wttrecke:

26 Eñ ick de Egyptenaers onder de Heydenen verstrope/ ende inde landen veriage: dat sy gewaer wordē/dat ick de Heere ben.

Dat xxxj. Capittel.

1. Pharao de Coninc in Egypten wort aengetoonet/dat/ghelijck hy den Assyriers in heerlijckheyt ende ghewelt gelijck ware geweest/ hy oock also denseluen in ondergang he ghelijck zijn sal.

1 Ende het begaf hem in den elfsten Jare/ aen den eersten daghe der derder Maent/gheschiede des Heeren woort tot my/ende sprack:

2 a Ghy menschen kint / segghet Pharao den Coninck te Egypten/ende tot allen zijnen volcke: Wien meynt ghy dan/ dat ghy ghelijck zijt in uwe heerlijckheyt?

Pharao.
a Ezec.29. 30 32.

3 Siet/ b Assur was als een Cederenboom op den Libanon/van schoonen tacken/ende dicke van looue / ende gantsch hooch / dat zijnen c tsop hooch stont/ onder grootē dicken tacken.

Assur.
b Dani.4.9
c Of/ wippe/

4 De wateren maeckten / dat hy groot wert/ende de dieptē/dat hy so hooch wies: zijne waterstroomen ghinghen rontomme zijnen stamme henen / ende zijne beken tot allen boomen inden velde:

5 Daerom is hy hoogher ghewozden/ dan alle boomen op den velde / ende creech vele tacken/ende lange d scheuten/want hy hadde de waters ghenoech/ hem wt te breyden.

d Of/ meyen/

6 Alle voghelen des Hemels nestelden op zijnen tacken/ eñ alle gedierten in den velde hadden Jonghen onder zijnen meyen/ende onder zijner schaduwe woonden alle groote volcken.

7 Hy hadde schoone groote ende langhe tacken / want zijne wortelen hadden vele waters.

8 Eñ hem en was geen Cederenboom gelijck/in Gods houe/eñ de Dennenboomen/ en waren zijne tacken niet te verghelijcken/ ende de e Amandelboomen en waren niets teghen zijne meyen: Ja hy was so schoone/ als gheen boom inden houe Godts.

e And. Castanien/ of/ Ahornen.

9 Ick hebbe hem so schoone gemaect/ dat hy soo vele tacken creech/dat hem alle lustighe boomen in den houe Godts benijdden.

10 Daeromme spreeckt de Heere Heere alsō: Dewijle hy so hooch ghewozden is/ dat zijnen tsop stont onder grooten/hooghen/dicken meyen/ ende zijn herte hem verhief/dat hy so hooch was:

11 Daeromme gaf ick hem den f allermachtichsten onder den Heydenen in de handen/ dat hy met hem omginghe / ende hem verdreue / als hy verdienet hadde / met zijnen godloosen wesen.

f Want de Coningen te Babel hebben den Coninck van Assur en Ninus/ ... vozen ... ten/ ... salem ... cet wert.

12 Dat hem vreemde wtroepen souden/namelijcken/de tyrannen der Heydenen/ ende hem verstropen : ende dat zijne tacken op den bergen ende in allen dalen liggen moesten/eñ zijne meyen g verbroken / aen allen beken inden lande: dat alle volcken op aerden / van zijner schaduwe wech trecken moesten/ende hem verlaten.

g Of/ inwaert/ ghebroken.

13 Ende alle vogelen des Hemels/op zijnen omgevallen stamme saten/ende alle gedierten in den velde/leyden hen op zijne tacken.

14 Op dat hem voortaen gheen boom aen den water/ zijner hoochte verhieue/ dat zijnen toppe onder grootē dicken meyen staen ende geen boom aen den water hem verhieue onder de anderen : want sy moeten alle onder de aerde/ ende den doot overghegheuen worden/als andere menschen/die in de cuyle varen.

15 So spreeckt de Heere Heere: Ter tijt/ doe hy henen onder in de helle voer/ doe maecte ick een treuren/ dat hem de diepte bedeckte / ende zijne waterstroomen stille staen moesten/ende de groote waterē niet loopen en conden:ende maecte/dat de Libanon om hem treurde/ende alle veltboomen verdorreden ouer hem.

16 Ick verschrickede de Heydenen / doe sy hem hoorden vallen/doe ick hem henen onder stiete ter h hellen / met dien / die in de cuyle varen: ende alle lustighe boomen onder der aerden / de edelsten ende de besten op den Libanon/ende alle die aenden water ghestaen hadden: gonnedent hen wel.

h Esa.14.15 Ezech.32.18

17 Want sy moesten oock met hem henen onder ter

onder ter hellen/ tot den verſlaghenen met den ſweerde/ dewyle ſy onder de ſchaduwe zyns aerms ghewoont hadden / onder den Heydenen.

Hoe groot meynt ghy dan / dat ghy 18 [Pharao] zyt / met uwen prale ende heerlyckheydt/ onder den luſtighen boomen? want ghy moet met den luſtigen boomen/ onder de aerde henen af varen/ ende onder den onbeſnedenen ligghen / die met den ſweerde verſlagen zyn/alſo ſal het Pharao gaen/met tſamen alle zynen volcke/ſpreeckt de Heere Heere.

Dat xxxij. Capittel.

1. Een claghe ouer Pharao/ 11. ende zyn volck/ 22. met aenwyſinghe/ dat ſy/ als andere Coninghen ende volcken/met heerlyckheyt ende pracht ondergaen ende een eynde nemen ſullen.

Ende het begaf hem in den twaelfſten 1 Jare/aen den eerſten dage der twaelfſter Maent / gheſchiede des Heeren woort tot my/ende ſprack:

Ghy menſchen kint/maeckt een weecla- 2 ghe ouer a Pharao den Coninck in Egypten/ ende ſpreeckt tot hem: Ghy zyt ghelyck als een Leeuwe onder den Heydenen / ende als een Zeedrake / ende ſpringhet in uwen waterſtroomen / ende vermoddert het water met uwen voeten/ eñ maket zyne ſtroomen onreyn.

Pharao. a Ezec.29.30. 31.

Soo ſpreeckt de Heere Heere: b Jck wil 3 myn nette ouer v wtwerpen / door eenen grooten hoop volcx/die v ſullen in myn gaten iaghen.

b Ezec. 12.12 ende 17.20

Ende wil v op het lant treecken/ ende op 4 het velt werpen / dat alle voghelen des Hemels/op v ſitten ſullen/ende alle ghedierten op aerden/van v ſadt worden.

Ende wil v aes/op de bergen werpen/en- 5 de met uwer hoochte/de dalen veruullen.

Het lant daer ghy in ſwemmet / wil ick 6 van uwen bloede root makẽ/tot aen de bergen henẽ aen/dat de bekẽ van v vol wordẽ.

c Ende wanneert nv gantſch met v wt 7 is/ſo wil ick den Hemel bedecken/ ende zyn Sterren verduyſteren / ende de Sonne met wolcken ouertrecken/ ende de Mane en ſal niet ſchynen.

c Eſaie.13.10 Joel.2.31 ende 3.15 Mat.24.29 Mar.13.24 Luce 21.25

Alle lichten aen den Hemel / wil ick ouer 8 v laten doncker worden/ ende wil een duyſterniſſe in uwen lande maken / ſpreeckt de Heere Heere.

Daertoe wil ick veler volcken herten ver- 9 ſchrict maken/ wanneer ick den Heydenen/ uwe plaghe ghewaer worden late/ ende velen landen/die ghy niet en kennet.

Vele volcken ſullen hen ouer v ontſetten/ 10 ende haren Coninghen ſal voor v grouwelen / wanneer ick myn ſweert teghen haer blincken late: ende ſullen d op den ſeluen oogenblicke verſchricken / dat hen het herte ontuallen ſal/ouer uwen val.

d Of/ in nv

Want ſoo ſpreeckt de Heere Heere : Het 11 ſweert des Coninct te Babel/ſal v treffen.

Ende ick wil v volck vellen / door het 12 ſweert der Helden/ende door allerley tyrannen der Heydenen / die ſullen de Heerlyckheyt Egypti verheeren / dat alle haer volck verdelghet worde.

Ende ick wil alle ghedierten ombrengen/ 13 aen den grooten wateren / datſe gheens menſchen voet / ende gheens ghedierten clauwe onreyn maken en ſal.

14 Als dan wil ick hare wateren claer maken / dat hare ſtroomen vlieten/ als olye/ ſpreeckt de Heere Heere.

15 Wanneer ick het lant Egypten verwoeſtet/ende alles wat in den lande is/eenſaem ghemaeckt / ende alle die daer in woonen/ verſlaghen hebbe: dat ſy ghewaer worden/ dat ick de Heere zy.

16 Dat ſal den iammer zyn / diemen wel mach beclagen: Ja vele dochteren der Heydenen/ſullẽ ſulcke clage dryuen ouer Egypten / ende alle haer volck ſalmen beclaghen/ ſpreeckt de Heere Heere.

17 Ende inden twaelfſten Jare/aenden vyfthienden dage der ſeluer Maent/gheſchiede des Heeren woort tot my/ende ſprack:

18 Ghy menſchen kint/beweent het volck in Egypten/ende ſtoot het met den dochteren der ſtercker Heydenen henen af/ e onder de aerde/tot dien/die in de cuyle varen.

e Eſaie 14.15 Ezech.31.16

19 Waer is nv uwe welluſt ? henen onder/ ende legghet v by den onbeſnedenen.

20 Sy ſullen vallen onder den verſlaghenen met den ſweerde: het ſweert is alreede ghenaket ende wtghetoghen / ouer haer gantſche volck.

21 Daer van ſullen ſegghen in der helle / de ſtercke Helden met haren helpers / die alle henen ondergheuaren zyn/ ende liggen daer onder den onbeſnedenen ende verſlaghenen vanden ſweerde.

22 Aldaer leyt Aſſur met alle zynen volcke om henen begrauen/ die alle verſlagen ende door het ſweert gheuallen zyn.

Aſſur.

23 Hare doode grauen zyn diepe in der cuylen/ ende zyn volck leyt f allenthaluen om henen begrauen/ die alle verſlagẽ ende door het ſweert geuallen zyn/daer haer de gantſche werelt voor vreeſde.

f Of/ allenthenen ouer al.

24 Daer leyt oock g Elam met allen zynen hoop om henen begrauen / die alle verſlagen/ ende door het ſweert geuallẽ zyn/ ende henen ondergeuaren als de onbeſnedenen/ onder de aerde / daer haer oock de gantſche werelt voor vreeſde/ende moetẽ haer ſchande dragen met dien/die inde cuyle varen.

Elam. g Jere. 40.34 Dan.8.2.

25 Men heeftſe onder de verſlagene geleyt/ met tſamen alle haren hoopen/ende ligghen om henen begrauen / ende zyn als de onbeſnedenen ende de verſlagenẽ vanden ſweerde / voor dien haer oock de gantſche werelt vreeſen moeſte : ende moeten haer ſchande draghen/met dien/die in de cuyle varen/ende onder den verſlaghenen blyuen.

26 Daer leyt Meſech ende Thubal/met alle haren hoopen / om henen begrauen / die alle onbeſneden ende met den ſweerde verſlagen zyn/voor dien haer oock de gantſche werelt vreeſen moeſte.

Meſech. Thubal.

27 Ende alle andere Helden / die onder den onbeſnedenen geuallen zyn/ende met haren krychſweere ter Hellen geuaren / ende hare ſweerden onder hare hoofden hebben legghen moeten / ende hare miſdaet ouer hare ghebeenten ghecomen is/ die doch oock gevreeſde Helden waren inder gantſcher werelt: alſo moeten ſy ligghen.

28 So moet ghy vrylyck oock onder dẽ onbeſnedenen vermorſelt wordẽ/ eñ onder diẽ/ die met den ſweerde verſlagen zyn / liggen.

Edom.
h Jerem.49.7
Ezech.25.12
ende 35.1.

Daer leyt h Edom met zijnen Coningen/ 29
eñ alle zijnẽ Vorsten/ onder den verslagenẽ
met den sweerde / ende onder den onbesne-
denen met tsamen anderen / die in de cuyle
varen/ die doch machtich gheweest zijn.

Ja alle Vorsten vant Noorden moeten 30
daer henen / ende alle Zidoniers / die met
den verslaghenen henen afghevaren zijn/
ende hare verschrickelijcke ghewelt / is te
schanden ghewordeu/ ende moeten ligghen
onder den onbesnedenen/ende dien/die met
den sweerde verslagẽ zijn:ende hare schande
dragẽ/met tsamẽ dien/ die inde cuyle varen.

Dese sal Pharao sien/ ende hem troosten 31
met allen zijnen volcke / die onder hen met
den sweerde verslagen zijn/ ende met zijnen
gantschen heyre / spreeckt de Heere Heere.

Want de gantsche werelt sal haer oock 32
eenmael voor my vreesen/dat Pharao/ende
alle zijn hoopen sal ligghen onder den onbe-
snedenen/ ende met den sweerde verslagen/
spreeckt de Heere Heere.

Dat xxxiij. Capittel.

1. Het ampt eens waren Herders inden volcke.
12. Den afvallighen rechtveerdigen en helpt zij-
ne vorighe vromichept niet : ende den boetveerdi-
gen sondaer / en schadet zijn vorige Godloose we-
sen niet. 21. Straffe der overghebleuenen in den
lande/ na der verstooringe Jerusalems. 30. Item/
der bespotters des Godtlijcken woorts.

Van den Wachters of Pastooren.

Ende des Heeren woort geschiede tot 1
my/ende sprack:

Ghy menschen kint/ predickt tegen 2
v volck/ende spreeckt tot hen: Wanneer ick
een sweert over het landt brenghen soude/
ende het volck in den lande / name eenen
man onder hen/ende makede hem tot haren
a wachter.

a 2.Reg.9.17

Ende hy saghe het sweert comen over 3
het landt / ende bliese de trompetten / ende
waerschouwede het volck.

Wie nv der trompetten gheluyt hoorde/ 4
ende en woude hem niet waerschouwen la-
ten/ende het sweert quame/ende name hem
wech: des seluen bloet zy op zijnen cop.

Want hy heeft der trompetten gheluyt 5
ghehoort / ende en heeft hem dan noch niet
waerschouwen laten/ daerom zy zijn bloet
op hem: wie hem daerentegẽ waerschouwẽ
laet/ die sal zijn leuen daer van brenghen.

Wanneer nv de wachter het sweert sage 6
comen / ende de trompetten niet en bliese/
noch zijn volck waerschouwede : ende het
sweert quame / ende name sommige wech:
de selue worden wel om harer sonden wille
wech ghenomen / doch harer bloet / wil ick
van des wachters handt eysschen.

b Ezech. 3.17

b Ende nv ghy menschen kint/ick hebbe 7
v tot eenen wachter ghesettet over het huys
Israels/ wanneer ghy wat wt mijnẽ mon-
de hooret / dat ghyse van mijnent weghen
waerschouwen sult.

Wanneer ick nv tot den Godloosen seg- 8
ge : Ghy godloose moet des doots steruen:
ende ghy en segt hem sulcx niet/ dat hem de
godtloose waerschouwen latet / voor zijnen
wesen/ so sal de godloose wel om zijns god-
loosen wesens wille steruen/ doch zijn bloet
wil ick van uwer hant eysschen.

c Act.20.20

c Waerschout ghy daeren tegẽ den god- 9
loosen voor zijnen wesen / dat hy hem daer
van bekeere/eñ hy hem van zijnẽ wesen niet
en wil bekeert/so sal hy om zijner sonde wil-
le steruen/ ende ghy hebt v ziele d gelosset.

d Andere/ ge-
salueert/ ghe-
vrijet.

10 Daerom ghy menschen kint / segget den
huyse Israels: Ghy spreeckt also: Onse son-
de ende misdaet ligghen op ons / dat wy
daer onder vergaen / hoe connen wy dan
leuen?

11 So spreeckt tot hen: e So warachtich als
ick leue/spreeckt de Heere Heere/ick en heb-
be f geen welgevallẽ aen den doot des god-
loosen/maer dat hem de Godtloose bekeere
van zijnẽ wesen/ende leue: so bekeert v doch
nv/van uwẽ boosen wesen: Waerom willet
ghy steruen/ghy vanden huyse Israels?

e Godt en be-
geert niet des
doots/ maer de
beteringhe des
sondaers/
2.Sa.14.14
Ezech.18.32
Sap.1.13
f Esaie 55.7
g Ezec.18.24

12 Ende ghy menschen kint / spreeckt tot
uwen volcke: g Wanneer een rechtveerdige
wat quaets doet/ so en sal het hem niet hel-
pen/dat hy vroom gheweest is : ende wan-
neer een godloose vroom wordt / soo en salt
hem niet schaden/dat hy godloos gheweest
is : so en can oock de rechtveerdighe niet le-
uen wanneer hy sondighet.

13 Want wanneer ick tot den rechtveerdi-
gen spreke: Hy sal leuen:ende hy verlaet hem
op zijne gerechtichept/ eñ doet wat quaets/
so en sal alle.zijner vromichept niet gedacht
worden / maer hy sal steruen in zijner boos-
heyt/die hy doet.

h Esaie 55.7
Jerem.18.8

14 h Ende wanneer ick tot den Godloosen
spreke: Hy sal steruen:ende hy bekeeret hem
van zijner sonde / ende doet wat recht ende
goet is/

15 Alsoo / dat de godtloose het pant weder
gheeft/ ende betalet/ wat hy gheroofst heeft/
ende nae den woorde des leuens wandelt/
dat hy niet quaets en doet/soo sal hy leuen/
ende niet steruen.

i Ezec.18.22

16 Ende i alle zijner sonden/ die hy ghedaen
heeft/ en sal niet ghedacht worden : Want
hy doet nv wat goet ende recht is / daerom
sal hy leuen.

k Ezec.18.25

17 k Noch spreect v volck: De Heere en oor-
deelt niet recht/so sy doch onrecht hebben.

18 Want soo hem de rechtveerdighe keeret
van zijner gherechtichcydt / ende doet wat
quaets/lso sterft hy m billick daerom.

l Andere/ [illegible]
sal hy daer door
ue steruen.
m Oft [illegible]
mers [illegible]
te.

19 n Eñ o so hem de godloose bekeeret/van
zijnẽ Godloosen wesen/ende doet wat recht
ende goet is/so sal hy ia billicken leuen.

n Ezech.[illegible]
o Andere/
wanneer.
p Psal.62.13
Jerem.17.10
ende 32.19
Mat.16.27
Rom.2.6
ende 14.12
1.Cor.3.8
2.Cor.5.10
Galat.6.5
Apoc.2.23
ende 22.12

20 Noch spreeckt ghy: De Heere en oordeelt
niet recht / p soo ick doch v van den huyse
Israels/eenen yeghelijcken na zijnen wesen
oordeele.

21 Ende het begaf hem in den twaelfsten
Jare onser gevanckenisse aenden vijfthien-
den dage der thiender maent/ quam tot my
een die ontloopen was/ van Jerusalem/en-
de sprack : De stadt is gheslaghen.

22 Ende de handt des Heeren was over
my/ des avonts/ eer die ontloopene quam/
ende dede my mijnen mont op / tot dat hy
des morgens tot my quam : ende dede my
mijnen mondt op / alsoo dat ick niet meer
swijghen en conde.

23 Ende des Heeren woort ghesciede tot
my/ende sprack:

Abraham

24 Ghy menschen kint/ de inwooners deser
Woestijne inden lande Israels: spreken al-
so: Abraham was een eenich man/ ende er-
uede dit lant : doch onser is vele/soo hebben
wy ia het landt billicker.

25 Daerom spreeckt tot hem: So spreeckt de Heere Heere: q Ghy hebbet bloet r gegeten/ ende uwe ooghen opgeheuen tot den afgoden/ s ende bloet vergoten: Ende ghy meynet/ ghy willet het lant besitten?

26 Ja ghy varet altoos voort met moorden/ ende doet grouwelen / ende deen schendet den anderẽ zijn wijf/ ende meynet/ghy willet het lant besitten?

27 So spreeckt tot hem: So spreeckt de Heere Heere: Soo warachtich als ick leue/ alle die inder woestijnen woonen / sullen door het sweert vallen: ende wat op den velde is/ wil ick den ghedierten te verslinden geuen/ ende die inden sterckten ende spelonken zijn/ sullen t aen der pestilentie steruen.

28 Want ick wil het lant gantsch verwoesten/ ende zijner hooueerdye ende macht een eynde maken: Dat het gheberchte Israels soo woest worde/ dat daer niemant ouer en gae.

29 u Ende sullen gewaer worden dat ic de Heere ben / wanneer ick het lant gantsch verwoestet hebbe/ om alle harer grouwelen wille/ die sy doen.

30 Ende ghy menschen kint/ v volck spreeckt teghen v aen den wanden ende huysdeuren: Ende deen spreeckt ia ten anderen: Lieue/ coemt ende laet ons hooren/ wat de Heere seyt.

31 Eñ sy sullen tot v comen / in de versamelinghe/ ende voor v sitten/ als mijn volck/ eñ sullen de woorden hooren / doch niets daer na doen: maer sullen v aenstuypten/ eñ euenwel voortaen leuen na harer gierichcyt.

32 Ende siet / x ghy moet haer liedt zijn/ dat sy gheerne singhen ende spelen sullen: alsó sullen sy uwe woorden hooren/ ende niets daer na doen.

33 Wanneer nv coemt / wat comen sal/ siet/ soo sullen sy ghewaer worden dat een Propheet onder hen gheweest is.

Dat xxxiiij. Capittel.

1. Met beschuldinghe ontrouwer Herders/ die alleen haer eyghen soecken/ 7. beloeft de Heere/ hy wil hem seluen zijner kudde aennemẽ/ haer versamelen/ ende op de schalchept/ die sommighe onder hen begaen/ achtinghe hebben. 23. Gheloeft daer beneuen den waren herders Christum/ ende met hem ghenoechtighen vrede.

1 Ende des Heeren woort gheschiede tot my/ ende sprack:

2 Ghy menschen kint/ prophetéert teghen de herders Israels / prophetéert ende spreeckt tot hen: Soo spreeckt de Heere Heere: a Wee den Herders Israels/ die hen seluen weyden: Sullen niet de herders de kudde weyden?

3 Doch ghy etet het vet / ende becleedet v met der wolle / ende slachtet het gemestede/ doch de schapen en willet ghy niet weyden.

4 Der swacken en b neemt ghy niet waer/ ende de crancken en heelet ghy niet/ het versterde en verbindet ghy niet / het c verbijsterde en halet ghy niet weder/ ende het verlatene en soect ghy niet/ d maer strenghe eñ harde heerschet ghy ouer haer.

5 Ende mijne schapen zijn verstroyet / als die geenen herder en hebben/ ende zijn allen wilden gedierten ter spijse ghewordẽ/ ende gantsch verstroyet.

6 Ende gaen verbijstert hier ende daer op den berghen/ ende op den hooghen cleynen berghen / ende zijn op den gantschen lande verstroyet: ende daer en is niemant/ die nae hen vraghet/ of harer achtet.

7 Daeromme hooret ghy herders des Heeren woort:

8 So warachtich als ick leue / spreeckt de Heere Heere: dewijle ghy mijne schapen latet ten roone/ eñ mijne kudde / allen wilden ghedierten ter spijse worden/ dewijle sy geenen herder en hebben/ ende mijne herders na mijne kudde niet en vragen/ maer zijn sulcke herders/ die hen seluen weyden/ maer mijne schapen en willen sy niet weyden.

9 Daeromme ghy herders/ hooret des Heeren woort:

10 So spreeckt de Heere Heere: Siet/ ick wil aen de herders / ende wil mijne kudde van haren handen eysschen: Eñ wil het met hen een eynde maken/ dat sy niet meer en sullen herders zijn/ eñ en sullen henseluen niet meer weyden: ick wil mijne schapen e verlossen wt haren monde / dat syse voortaen niet meer verslinden en sullen.

11 Want soo spreeckt de Heere Heere: f Siet ick wil my mijner kudde selfs aennemen/ ende soecken.

12 Als een herder zijne schapen soeckt/ wanneer sy van zijner kudde verbijstert zijn/ also wil ick mijne schapen soecken/ ende wilse verlossen van allen plaetsen / daer sy henen verstroyt waren/ ter tijt doe het doncker ende duyster was.

13 Jck wilse g wtvoeren van allen volcken/ ende wt allen landen versamelen/ ende wilse in haer lant leyden/ ende wilse weyden op den berghen Israels / ende in allen landouwen/ ende op allen bewoonlijcken plaetsen des lants.

14 Jck wilse op de beste weyde brenghen/ ende hare koyen sullen op den hooghen berghen in Israel staen: aldaer sullen sy in bequamen koyen ligghen / ende vette weyde hebben/ op den berghen Israels.

15 Jck wil selfs mijne schapen weyden/ ende ick wilse h legheren spreect de Heere Heere.

16 i Jck wil het verloren weder soecken/ ende het k verbijsterde weder brengen/ ende het verwondede verbinden / ende des swacken waer nemen: eñ wat vet l ende sterck is/ wil ick bewaren/ ende wil harer pleghen/ als het recht is.

17 Doch tot v/ mijne kudde/ spreeckt de Heere Heere alsoo: Siet / m ick wil richten tusschen schaep ende schaep/ ende tusschen den rammen ende bocken.

18 Jsset niet genoech/ dat ghy so goede weyde hebbet/ ende so ouervloedigen/ dat ghyse met voeten tredet? ende soo schoone bornen te drincken/ so ouervloedighen/ dat ghy daer in tredet/ ende haer onreyn maket?

19 Dat mijne schapen eten moeten / wat ghy met uwen voeten vertreden hebbet: ende drincken/ wat ghy met uwen voeten onreyn ghemaeckt hebbet?

20 Daerom so spreeckt de Heere Heere tot hen: Siet/ ick wil richten tusschen den vetten ende magheren schapen.

21 Daerom dat ghy springhet met den voeten/ eñ de swacken van v stootet met uwen hoornen/ tot dat ghyse al van v verstroyet.

Ende

q Leui. 17.14
r Of/ verslonden.
s Deut. 5.15
t Of/ van.
u Ezec. 25.17
x De Joden quamen in de predikinghe/ niet dat sy gelooften/ ofte hen beteren wouden/ maer op dat sy den armẽ prophete aenstupten ende bespotteden: ende wat van hem hoorden/ daer sy nae maels vã haddẽ te schimpẽ eñ singen: Also soecken sy dat lieue woordt Gods/ gelijck sy doen het tot deser tijde inde wereldt.
Job. 30.3
Psal. 69.13
Treu. 3.63
Teghen de Pastooren
a Ezec. 13.3
Jere. 14.13
ende 23.1
Mat. 3.5
b 1. Pet. 5.3
2. Cor. 2.2
Luce 22.26
c Of/ dwalende
d 1. Pet. 5.3
Esaie 32.9
e And. wtrucken/ redden
f Joan. 10.11
Heb. 13.20
1. Pet. 2.25
ende 5.4
Esaie. 40.11
g And. wtrrecken
h Of/ doen rusten/
i Jere. 50.6
Luce. 4.18
ende 19.10
Joan. 10.11
k Of/ verdwalende.
l And. is/ ende hem zijner stercke ouerheft/ wil ick wt roepen/ eñ etc.
m Mat. 25.32

Ende ick wil mijner kudde helpen / dat 22 sy niet meer en sullen ten roove worden/ ende wil richten tusschen schaep ende schaep.

n Ende ick wil hen eenen eenighen herder 23 o verwecken/ diese weyden sal/ namelijcken/ mijnen knecht p David/ die salse q weyden/ ende sal haer herder zijn.

Ende ick de Heere / wil haer Godt zijn/ 24 doch mijn knecht David / sal de Vorst onder hen zijn: dat segghe ick de Heere.

Ende ick wil een verbont des vreedts met 25 hen maken/ ende alle boose gedierten wt den lande wtroeyen/ dat sy seker woonen sullen in der woestijne/ ende inden woude slapen.

Ick wilse/ ende alle mijne cleyne berghen 26 rontom/ seghenen/ ende op haer regenen laten ter rechter tijt/ r dat sullen ghenadighe reghenen zijn.

Dat de boomen op den velde hare vruchten 27 brenghen/ ende het lant zijne vrucht gheven sal/ ende sy sullen seker op den lande woonen: ende sullen ghewaer worden/ dat ick de Heere ben / wanneer ick haer iock verbroken / ende f haer verlosset hebbe/ van der hant der ghenen/ dien sy dienen moesten.

Ende sy en sullen niet meer den Heydenen 28 ten roove worden / ende gheen ghedierte op aerden en sal haer meer verslinden: Maer sullen seker woonen sonder alle vreese.

Ende ick wil hen een beroemde plante ver- 29 wecken/ dat sy niet meer en sullen hongher lijden in den lande/ ende hare smaetheyt onder den Heydenen / niet meer draghen en sullen.

Ende sullen ghewaer worden / dat ick de 30 Heere hare Godt / by hen ben / ende dat sy van den huyse Israels mijn volck zijn/ spreeckt de Heere Heere.

t Ja ghy menschen / sullet de kudde mijner 31 weyde zijn/ ende ick wil uwe Godt zijn/ spreeckt de Heere Heere.

n Esai.40.11 Dani.9.24 Joan.1.45 ende.10.11
o Of/ opwecken/
p Jere.30.9 Act.2.22
q Mic.5.4
r Deu.11.14 ende 28.12 Joel.2.23
f And. wtgherukt.
t Psal.95.7 ende 100.3 ende.106.9 Joan.1.11

Dat xxxv. Capittel.

1. Verstooringhe des geberchtes Seir/ dat is/ der Edomiters/ daerom dat sy de kinderen Israels beleedichden/ of verdruckten ende hateden.

Ende des Heeren woort gheschiede tot 1 my/ ende sprack:

Ghy mensche kint/ richtet v aenghe- 2 sichte teghen het geberchte a Seir/ ende propheteert daer teghen/

Ende spreeckt tot den seluen: Soo spreect 3 de Heere Heere: siet/ ick wil aen v/ ghy berch Seir/ ende mijn hant teghen v wtstrecken/ ende wil v gantsch woest maken.

Ick wil uwe steden eensaem maken/ dat 4 ghy sult tot eener woestijne worden / ende ghewaer worden/ dat ick de Heere ben.

b Daerom/ dat ghy eewighe vyantschap 5 draghet/ teghen de kinderen Israels / ende iaechdese int sweert / doe het hen qualijck ginck/ ende hare sonde een eynde hadde.

Daerom / so warachtich als ick leve/ 6 spreeckt de Heere Heere/ wil ick v oock bloeden maken / ende en sult den bloeden niet ontgaen: c dewijle dat ghy lust tot bloet hebt/ en sult ghy v bloeden niet ontgaen.

Ende ick wil den berch Seir woest ende 7 eensaem maken/ dat niemant daer op wandelen noch gaen en sal.

Ende wil zijn geberchte/ ende alle cleyne 8 berghen/ dalen/ ende alle d leechten/ vol dooden maken/ die door het sweert sullen verslaghen daer ligghen.

Seir.
a Esaie.34.5 Jere.49.7 Ezec.25.12 ende 32.29 ende.36.5
b Nu.20.18 Deut.2.3 Obad.10
c 1.Mac.5.3
d Of/ gronden/

Ja tot eener eewigher woestijne wil ick 9 v maken/ dat niemant in uwen steden woonen en sal: ende sullet ghewaer worden/ dat ick ick de Heere ben.

Ende daerom dat ghy spreeckt: e Dese 10 beyden volcken met beyden landen/ moeten mijne worden / ende wy willense innemen/ f wanneer oock alrede de Heere daer woonet.

Daerom so warachtich als ick leve/ 11 spreeckt de Heere Heere / wil ick na uwen toorne ende hate / met v omgaen / als ghy met hen omgegaen hebt/ wt enckelen hate/ ende wil by hen bekent worden / wanneer ick v ghestraffet hebbe.

Ende sult ghewaer worden dat ick de 12 Heere / alle uwe lasteren ghehoort hebbe/ dat ghy ghesproken hebt/ teghen het gheberchte Israels/ ende ghesepdt: Sy zijn verwoestet/ ende g ons te verderuen ghegheven.

Ende hebt v tegen my beroemt/ ende hef- 13 tich teghen my gesproken/ dat hebbe ick ghehoort:

So spreeckt nv de Heere Heere: Ick wil v 14 tot eener woestijne maken / dat hen alle het lant verheughen sal.

h Ende als ghy v verheuget hebt / tegen 15 het erve des huys Israels in te nemen/ daer om dat het was woest ghewozden: even so wil ick met v doen/ dat de berch Seir woest zijn moet/ met tsamen den gantschen Edom: ende sullet gewaer worden/ dat ick de Heere ben.

e Namelijck Juda ende Israel.
f And. ende de Heere was daer Exod.25.22
g And. der spijse
h Ezec.35.6 13. en.26.2

Dat xxxvj. Capittel.

1. De Heere wil met smaetheyt ende straffe der Heydenen/ hem zijns volcx weder aennemen. 16. Wijst hen aen/ de oorsake waerom hyse ghestraffet/ ende dan noch harer verschoonet hebbe/ 24. Item wat ghenade ende weldaden hy voortaen aen haer wil bewijsen.

Ende ghy menschen kint / propheteert 1 den berghen Israels/ ende spreeckt: a ghy berghen Israels: Hoort des Heeren woort/

So spreeckt de Heere Heere: 2 Daerom dat de vyant over v roemet: Heah/ b de eewighe c hoochden/ zijn nv onse erve ghewozden.

Daerom propheteert ende spreeckt: Soo 3 spreeckt de Heere Heere: Dewijle datmen v allenthalven verwoestet ende verdelghet/ ende zijt den overgebleuenen Heydenen te deele ghewozden/ ende zijt den lieden in den mont ghecomen / ende een boos gheschrey ghewozden:

Daerom hoort ghy bergen Israels/ het 4 woort des Heeren Heeren: So spreeckt de Heere Heere/ beyde tot den berghen/ ende cleynen berghen / tot den beken ende dalen/ tot den eensamen woestijnen / ende verlatenen steden/ welcken den overghebleuenen Heydenen rontom henen / ten roove ende spotte ghewozden zijn.

Ja so spreeckt de Heere Heere: Ick hebbe 5 in mijnen yverighen d yver ghesproken/ teghen de overghebleuenen Heydenen/ ende teghen het gantsche e Edom / die mijn lant met verheughen van gantscher herten / ende met schimper lacchen / dat selue te verheeren/ ende wt te inghenomen hebben * pitchen:

Daerom propheteert vanden lande 6 Israels

a Ezec.6.2
b Jd est/ perpetuus.
c And. die hoochten werelts ghecreert.
d Dat is/ Jeruysalem.
e Esaie.34.5 Ezech.35.2
* Of/ plunderen;

Israels/ ende spreeckt tot den berghen ende cleynen bergen/ tot den beke ende dalen: So spreeckt de Heere Heere: Siet/ ick hebbe in mijnen yver ende grimmicheyt gesproken: Dewijle dat ghy [sulcke] smaetheyt van den Heydenen draghen moetet/

7 Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: f Ick heffe mijn hant op/ dat uwe nabuers de Heydenen rontom / hare schande weder draghen sullen.

f Dat is / Ick swere.

8 Daerenteghen ghy berghen Israels/ sullet weder groenen / ende uwe vrucht brenghen mijnen volcke Israels: ende dat sal in corten gheschieden.

9 Want siet ick wil my weder tot v wenden/ ende v aensien: op dat ghy ghebouwet ende besaeyet wort.

10 Ende wil by v der lieden vele maecken/ het gantsche huys Israels altemael: ende de steden sullen weder bewoonet / ende de woestijnen ghebouwet worden.

11 Ja ick wil v lieden / ende vee de volheyt gheuen/ dat ghy v vermeeren ende wassen sullet: ende ick wil v daer weder insetten/ daer ghy te voren woondet/ ende wil v meer goets doen dan opt te voren: ende sullet gewaer worden/ dat ick de Heere zy.

12 Ick wil v lieden hier toe brenghen / die mijn volck / Israels zijn sullen / die sullen v besitten/ ende sult haer erf deel zijn/ ende en sult niet meer sonder g erven zijn.

g Of/ erfgenamen.

13 So spreect de Heere Heere: dewijle datmen dat van v seyt: Ghy hebt lieden verslonden/ en hebt uwe volck sonder erven gemaeckt.

14 Daerom en sult ghy [nv] niet meer lieden verslinden/ noch uwe volck sonder * erven maken/ spreeckt de Heere Heere.

* Of/ erfgenamen.

15 Ende ick en wil v niet meer laten hooren de smaetwoorden der Heydenen / ende en sult den spot der Heydenen niet meer dragen/ ende en sult uwe volck niet meer sonder * erven maken/ spreeckt de Heere Heere.

* Of/ erfgenamen.

16 Ende des Heeren woort geschiede voor der tot my/ ende sprack:

17 Ghy menschen kint / doe het huys Israels in haren lande woonde / ende dat selue verontreynichden / met haren wesen ende doen/ dat haer wesen voor my was / als de onreynicheydt eener vrouwen / in harer kranckheyt.

18 Doe goot ick mijne grimmicheyt over haer wt/ om des bloets wille/ dat sy in den lande vergoten/ ende dat selue verontreynighet hadden/ door hare afgoden.

19 Ende ick verstroyde se onder de Heydenen / ende verstuyf dese in de landen / ende richtede se/ na haren wesen ende doen.

20 h Ende sy hielden hen gelijck als de Heydenen/ daer sy henen quamen/ ende ontheylichden mijnen heylighen Name / dat men van hen seyde: Is dat des Heeren volck/ dat wt zijnen lande heeft moeten trecken?

h Esaie 52.5 Rom.2.24

21 Doch ick verschoonde se om mijns heylighen Naems wille/ dien het huys Israel ontheylichde/ onder den Heydenen/ daer sy henen quamen.

22 Daerom sult ghy tot den huyse Israels segghen: Soo spreeck de Heere Heere: Ick en doe het niet om uwent wille / ghy vanden huyse Israels / maer om mijns heylighen naeme wille / dien ghy ontheylighet hebt/ onder den Heydenen / tot welcke ghy ghecomen zijt.

23 Want ick wil mijnen grooten Name/ die door v voor den Heydenen ontheylighet is/ dien ghy onder den seluen ontheyliget hebt/ heylich maken: ende de Heydenen sullen gewaer worden/ dat ick de Heere zy / spreeckt de Heere Heere / wanneer ick my voor hen/ aen v bewijse/ dat ick heylich zy.

24 Want ick wil v van den Heydenen halen/ ende v wt allen landen versamelen/ ende weder in uwe landt brenghen.

25 i Ende wil reyn water op v sprenghen/ dat ghy reyn wort/ van alle uwer onreynicheyt/ ende van allen uwen afgoden wil ick v reynighen.

i Esaie 44.3 Jere.17.13 Zach.14.8 Een nieu herte ende geest wort gheloeft.

26 k Eñ ick wil v een nieuwe herte/ ende eenen nieuwen geest in v geuen / ende wil het steenen herte wt uwẽ vleesche wech nemen/ ende v een vleeschen herte gheuen.

k Ezec.11.19 ende 18.31

27 l Ick wil mijnen Geest in v geuen/ m ende wil sulcke lieden van v maken/ die in mijnen geboden wandelen/ ende mijne rechten houden/ ende daer nae doen.

l Joel 2.28
m Deut.8.18

28 Ende ghy sullet woonen in den lande/ dat ick uwen vaderen ghegheuen hebbe/ ende sullet mijn volck zijn / ende ick wil uwe Godt zijn.

29 Ic wil v/ van alle uwer onreynicheyt los maken: ende n wil dat coorne roepen/ ende wil het vermeeren/ ende en wil v geene diere tijdt comen laten.

n Anders / de tarwe.

30 Ick wil de vruchten op den boomen/ ende de vruchten op den velde vermeeren / op dat v de Heydenen niet meer en bespotten/ met der diere tijdt.

31 Als dan sullet ghy aen uwe boose wesen ghedencken / ende ws doens dat niet goet en was / ende uwer sonde ende afgoderye/ sal v rouwen.

32 Sulcx wil ick doen/ niet om uwent wille/ spreeckt de Heere Heere/ dat ghy het weet: maer ghy sullet v moeten schamen / ende schaemroot worden / ghy van den huyse Israels/ over uwen wesen.

33 So spreect de Heere Heere: o ter tijt/ wanneer ick v reynigen sal van alle uwẽ sondẽ/ so wil ick de stedẽ weder besettẽ/ eñ de woestijnen sullen weder gebouwet worden.

o Esaie 4.4 1.Cor.6.11 Ephes.5.26

34 Het verwoestede lant sal weder gheploeghet worden / daer voor dat het verheeret was / dat het sien sullen / alle die daer door gaen/

35 Ende segghen: Dit lant was verheeret/ ende nv isset als eenen lusthof: ende dese steden waren verstooret/ verbroken/ eñ woest/ ende staen nv vast ghebouwet.

36 Ende de overblijvende Heydenen rontom v/ sullen gewaer worden/ dat ick de Heere ben / die daer bouwe / wat verbroken is/ ende plante/ wat verheeret wãs: ick de Heere segghe het/ ende doe het oock.

37 So spreeckt de Heere Heere: Ick wil my weder vragen laten/ vanden huyse Israels/ dat ick my aen hen bewijse: p ende ick wil se vermeeren/ als een kudde/

p Jere.50.6

38 Als een heylige kudde / als een kudde te Jerusalem/ op haren Feesten: soo sullen de verheerden steden / vol menschen kudden worden / ende sullen ghewaer worden / dat ick de Heere ben.

Dat

Dat xxxvij. Capittel.

1. Der vorigen beloefte, van der Joden te huys coemste, waerheyt, wordt door een onmeughelijcker ende grooter (namelijcken / de opstandinghe der dooden lichamen) bewesen 15. Israel wort met Juda vereenicht/ 24. ende Christus een eenich Coninck ende Herder zijns eenighen gheloovighen volcx/ingheuoeret.

Van de opstandinghe der dooden propheteert de Propheet.

a Of/ ouer al alomme.

Ende des Heeren hant quam ouer my/ 1 ende voerde my henen wt in den geeste des Heeren/ ende settede my op een wijdt velt/ dat vol beenders lach.

Ende hy voerde my a allenthaluen daer 2 door/ ende siet/ [der beenders] lach gantsch vele op den velde: ende siet / sy waren seer verdorret.

Ende hy sprack tot my: Ghy menschen 3 kint / meynt ghy oock / dat dese beenders weder leuendich worden? Ende ick sprack: Heere Heere/ dat weet ghy wel.

Ende hy sprack tot my: Propheteert van 4 desen beenderen/ende spreeckt tot hen: Ghy verdorrede beenders / hoort des Heeren woort.

Soo spreeckt de Heere Heere/ van desen 5 beenderen: Siet / ick wil eenen Adem in v brenghen / dat ghy sult leuendich worden.

Ick wil v aderen geuen/ ende vleesch la- 6 ten ouer v wassen/ende met eener huyt ouer trecken/ ende wil v b adem geuen / dat ghy weder leuendich wort: ende sullet ghewaer worden dat ick de Heere ben.

b Gene.2.7.

Ende ick propheteerde / als my beuolen 7 was / ende siet / c doe wert daer een groot bulderen/ als ick propheteerde: ende siet/ het verruerde hem / ende de beenders quamen weder te samen / een yeghelijck tot zijnen beenders.

c 1.Cor.15.4

Ende ick sach / ende siet / daer wiessen 8 aderen ende vleeesch op/ende hy ouertooch-se met eener huyt: daer en was ia noch geenen Adem in.

Ende hy sprack tot my: Propheteert ten 9 winde/ propheteert ghy menschen kint/ ende spreeckt ten winde: So spreeckt de Heere Heere: Wint / coemt hier toe van den vier winden/ ende blaset dese ghedoode aen/ dat sy weder leuendich worden.

Ende ick propheteerde/ als hy my beuo- 10 len hadde: doe quam een adem in haer ende sy werden weder leuendich / ende richteden hen op hare voeten: ende harer was een gantsch groot heyr.

Ende hy sprack tot my: Ghy menschen 11 kint / dese beenders zijn het gantsche huys Israels: siet/ als nv spreken sy: Onse beenders zijn verdorret/ ende onse hope is verloren/ende het is met ons wte.

Daerom propheteert / ende spreeckt tot 12 hen: So spreeckt de Heere Heere: Siet / ick wil uwe doode grauē op doen/ eñ wil v lieden/ mijn volck / wt den seluen daer wt halen/ ende v lieden int lant Israels brengen.

Ende sullet ghewaer worden / dat ick de 13 Heere ben / wanneer ick uwe dooden grauen gheopent/ende v lieden/ mijn volck/ wt den seluen daer wt ghebracht hebbe.

Ende ick wil mijnen geest in v lieden ge- 14 uen/dat ghy weder leuen sullet/eñ wil v lieden in uwe lant setten: ende sullet gewaer worden/dat ick de Heere ben: ick spreke het/ ende doe het oock / spreeckt de Heere.

15 Ende des Heeren woort gheschiede tot my/ ende sprack:

16 Ghy menschen kint / neemt v een hout/ ende schrijft daer op: Des Juda ende der kinderen Israels/ met tsamen haren toegedanen: ende neemt noch een hout eñ schrijft daer op: Des Josephs/ namelijcken/ het hout Ephraim/ ende des gantschen huyses Israels/ met tsamen haren toeghedanen.

17 Eñ doet dat eene tot den anderē tsamen/ dat het een hout worde in uwer handt.

18 So nv v volck tot v seggen sal ende spreken: Wilt ghy ons niet cont doen/ wat ghy daer mede meynet?

19 So spreeckt tot hen: so spreeckt de Heere Heere: d Siet / ick wil dit hout Josephs/ dat daer is in Ephraims hant/ nemen/ met tsamen haren e vrienden den stammen Israels / ende wilse tot den houte Juda doen / ende een hout daer wt maken / ende sullen een zijn in mijner handt.

d Ozee 1.11

e Of/ magen/ toegedanen.

20 Ende sult alsoo de houten daer ghy op gheschreuen hebt/ in uwer hant houden/ dat sy het aensien.

21 Ende sult tot hen segghen: Soo spreeckt de Heere: Siet/ ick wil de kinderen Israels halen/ vanden Heydenen/ daer sy henen ghetoghen zijn / ende wilse f allenthaluen versamelen / ende wilse weder in haer landt brenghen.

f Of/ ouer al alomme.

22 g Ende wil een eenich volck van hen maken/ inden lande op den geberchte Israels/ h ende sy sullen al te samen eenen eenighen Coninck hebben / ende en sullen niet meer twee volcken/ noch in twee Coninckrijcken ghedeylt zijn.

g Jere.[illegible] Ephes.2.[illegible]

h Joan.10.[illegible] Esaie 40.[illegible] Jerem.23.[illegible] Ezech.34.[illegible] Dan.9.[illegible] Joan.1.45 ende 10.11

23 Sullen hen oock niet meer verontreynighen / met haren afgoden ende grouwelen/ ende allerley sonden: ick wil hen daer wt helpen wt allen plaetsen daer sy gesondicht hebben/ i ende wilse reynighen/ k ende sullen mijn volck zijn/ ende ick wil haer Godt zijn.

i Esaie 4.4. Ephes.5.[illegible]

k Jere.24.[illegible] ende 30.22 ende 31.[illegible] Hebr.8.10

24 l Ende mijn knecht David sal hare Coninck/ eñ harer aller eenige m herder zijn: eñ sullen wandelen in mijnen rechten / eñ mijne gheboden houden/ende daer nae doen.

l Esaie 42.[illegible] Jere.33.[illegible] in Ezech.34 12.23.

m Joan.19.[illegible] 1.Pet.2.[illegible] ende 5.4. Psalm.23.[illegible]

25 Ende sy sullen weder in den lande woonen/ dat ick mijnen knechte Jacob ghegheuen hebbe/ daer uwe Vaders inne gewoont hebben: sy ende hare kinderen / ende kints kinderen / sullen daerinne woonen eewichlijck/ n ende mijn knecht David/ sal eewichlijck haer Vorst zijn.

n Dan.9.[illegible] Joan.12.34 Psalm.[illegible] 117.

26 o Ende ick wil met hen een verbont der genade maken / dat sal een eewich verbont zijn met hen: ende wijse onderhouden ende vermeeren/ende mijn heylichdom sal onder hen zijn eewichlijck.

o Esaie 55.3

27 p Ende ick wil onder hen woonen/ q ende wil haer Godt zijn / ende sy sullen mijn volck zijn.

p Levit.26.11 2.Cor.6.16

q Jerem.24.[illegible] ende 30.22 ende 31.33 Heb.8.10 Apoc.21.3

28 Dat oock de Heydenen sullen ghewaer worden / dat ick de Heere ben / die Israel heylich maket / wanneer mijn heylichdom eewichlijck onder hen zijn sal.

Dat xxxviij. Capittel.

1. Straffe Gog / die met grooter heyrcracht teghen Godts volck / (8. nae dien het wt der Babylonischer ghevanckenisse weder in het lant ghecomen is/) daer op coemt / ende dat selue yselijcken beangstet.

Ende des Heeren woort gheschiede tot my/ende sprack: 1

Ghy menschen kint/wendet v tegen a Gog/die inden lande Magog is/ ende de Ouerste Vorst in Mesech ende Thubal/ ende prophetereert van hem/ 2

Ende spreeckt: So spreeckt de Heere Heere: Siet/ick wil aen v Gog/die ghy de ouerste Vorst zijt / van den Heeren in Mesech ende Thubal. 3

Siet/ick wil v omme b crommen/eñ wil v eenen toom inden mont doen/ ende wil v daer wt voeren/met alle uwen heyre/ peert ende man/die alle wel gecleedet zijn/ eñ haer is eenen grooten hoop:die altemale tartschen ende schilden/ende sweerden voeren. 4

Ghy brenghet met v c Perssen/Moorlieden ende Lybiers/die altemale schilden ende helmen voeren. 5

Daertoe d Gomor/ende al zijn heyr/met tsamen den huyse Thogarma / dat teghent Noorden leyt/met alle zijnen heyre:Ja ghy brenghet een groot volck met v. 6

Wel aen/rustet v wel/ ghy ende alle uwe hoopen die by v zijn / ende weest ghy haer e hooftman: Na langer tijt sult ghy te huys ghesocht worden. 7

Ter laetster tijt sult ghy comen in het lant/dat van den sweerde weder gebracht/ ende wt velen volcken te samen ghecomen is/namelijcken/ op den berge Israels/welcke langhe tijt woest geweest zijn/ eñ nv wtgheuoert van velen volcken / ende alle seker woonen. 8

Ghy sult daer op trecken/ende daer henen comen met grooten storme / ende sult zijn als een wolcke/ om het lant te bedecken/ ghy/ende alle v heyr/ ende dat groote volck met v. 9

So spreeckt de Heere Heere:Te dier tijdt/ sult ghy v sulcx voornemen / ende sult het boose inden sinne hebben/ 10

Ende dencken : Jck wil dat lant sonder mueren ouervallen / ende ouer die comen/ die seker ende stille woonen/als die alle sonder mueren daer sitten/ ende hebben noch grendel noch poorte. 11

Op dat ghy rooven eñ plonderẽ meucht/ ende uwe hant laten gaen ouer de verstoorden/die weder bewoont zijn : ende ouer dat volck/dat wt den Heydenen te samen ghe raept is / ende hen ter neeringhe ende goederen gheschickt heeft / ende midden in den lande woonet. 12

Het rijcke Arabia/f Dedan ende de cooplieden op de zee:ende alle ghewelddighen/ende die aldaer zijn/ sullen tot v segghen: Jck meyne pinners ghy zijt g recht gecomen te rooven/ende hebt uwe hoopen versamelt te plonderen : Op dat ghy wech nemet/siluer ende gout / ende versamelt vee ende goederen/ende grooten roof drijuet. 13

Daerom so propheteert ghy menschen kint/ende spreeckt tot Gog : So spreeckt de Heere Heere: Js het niet also ? dat ghy sult mercken/ wanneer mijn volck Israels seker woonen sal. 14

So sult ghy comen van uwer plaetse/namelijcken/vanden eynden tegent Noorden/ ghy ende groot volck met v / alle te peerde/ eenen grooten hoop/eñ een machtich heyr. 15

16 Ende sult daer op treckẽ ouer mijn volck Israels/ als een wolcke/ die het lant bedecket : sulcx sal ten laetsten tyden gheschieden; ick wil v doch daeromme in mijn lant comen laten / op dat my de Heydenen bekennen/hoe ick aen v/O Gog/ gheheylicht worde voor haren ooghen:

17 So spreeckt de Heere Heere: Ghy zijt het/ van dien ick in voortijden ghesejt hebbe/ door mijne dienaers de Propheten in Israel/die ter seluer h tijdt prophetereerden / dat ick v ouer haer comen laten woude.

18 Eñ het sal gheschieden te dier tijdt/wanneer Gog comen sal ouer het lant Israels/ spreeckt de Heere Heere/ sal op trecken/i mijnen toorne in zijner grimmicheyt.

19 Eñ ick spreke sulcx in mijnen k yuer / eñ den vyere mijns toorns/want ter seluer tijt/ sal groot beuen zijn inden landen Israels.

20 l Dat voor mijnen aenghesichte beuen sullen de visschen der zee/ de voghelen onder den Hemel / het vee op den velde/ ende alles wat hem verruert ende beweget op den lande / ende alle menschen die op der aerden zijn : ende de berghen sullen ommeghekeert worden /ende de m wanden ende alle mueren/ neder vallen.

21 Jck wil doch ouer hen roepen/dat sweert op alle mijne bergen/ spreeckt de Heere Heere/ n dat eens peghelijcken sweert sal tegen den anderen zijn.

22 Ende ick wil hen richten met pestelentie ende bloet/eñ wil regenen laten slachreghen met haghel/vyere ende o solpher/op hem eñ zijn heyr/ende op dat groote volck/ dat met hem is.

23 Also wil ick dan heerlijck/heylich/eñ bekent worden/ voor velen Heydenen/dat sy ghewaer worden dat ick de Heere ben.

h And. tijdt/ achtervolgẽs/

i Dat is/Gog is mijnen toorne ende roede/ om mijner Christen sonden wille.

k Of/ hertenbrant

l Mat.14.29 Luce.1.23

m An. trappẽ [der hooghen borghen] An. torreus.

n Dat is/ Sy sullen hen selfs onder malcanderen verworgen ofte moorden. Jud.7.22 1. Sa. 14.20 2. Par. 20.22

o Apoc. 10.9

Dat xxxix. Capittel.

1. Wyder vander straffe Gog/22. oorsake/waeromme de Heere den seluen ende andere vyanden/ ouer zijn volck comen late/25. met toesegghen ghenadiger verlossinghe/ wt haret gheuanckenisse.

1 Ende ghy menschen kint/ propheteert tegen a Gog/ende spreeckt: also spreect de Heere Heere : b Siet/ ick wil aen v Gog / ghy die de ouerste Vorst zijt in Mesech ende Thubal.

2 Siet / ick wil v omme c crommen ende d locken / ende wt den eynden vant Noorden brenghen / ende op de berghen Israels comen laten.

3 Ende wil v den boghe wt uwer slincker hant slaen/ende uwe pijlen wt uwer rechter hant worpen.

4 Op den berghen Israels sult ghy nedergheleyt worden / ghy met alle uwen heyre/ ende met den volcke dat by v is : ick wil v den voghelen/ waer sy henen vlieghen/ende den dieren op den velde te verslinden geuen.

5 Ghy sult op den velde daer neder liggen/ want ick de Heere Heere hebbe het ghesejt.

6 Ende ick wil vyer worpen op Magog/ ende op die/ die in den e eylandẽ seker woonen/ende sullen gewaer worden/ dat ick de Heere ben.

7 Want ick wil mijnen heylighen name condt maken/onder mijnen volcke Israels/ ende en wil mijnen heylighen name niet langher schenden laten: maer de Heydenen

sullen

Gog.

a Apoc. 20. 8 b Ezec.38.3

c Of / wenden d Luth. Wat de Rabini hier met haren sexteren maken/ dat laten wy varen: wy houdent met S. Hieronymo/ Munst. Met ses straffen/ straffen. Apoc.20.7

e Dat is/ Jn Gogs lant te huys salt oock branden.

sullen ghewaer worden / dat ick de Heere ben/de heylighe in Israel.

8 Siet / het is alreede ghecomen ende ghe-schiet/spreeckt de Heere Heere: Dat is den dach/daer ick van ghesproken hebbe.

9 Ende de burghers inden steden Israels/ sullen daer wt gaen/ende vyer maken/ende verbranden wapenen/ schilden / tartschen/ boghen/pijlent/f vuystanghen/ende langhe spiessen:ende sullen seuen iaer lanck g vyer-werck daermede houden/

f And. handt-stocken/
g And. vyer ontsteken.

10 Dat sy geen hout en dorren halen op den velde / noch inden woude houwen / maer van den wapenen / sullen sy vyer houden: ende sullen berooven de ghene/ van dien sy berooft zijn/ ẽn plonderen de gene/van dien sy gheplondert zyn/spreect de Heere Heere.

11 Ende het sal te dier tijt gheschieden / dat ick Gog wil een stede geuen ter begraeffe-nisse in Israel/ namelijcken / het dal/ daer-men gaet aen de zee/ teghent Oosten: also/ dat ghene/ die voorby gaen / hen daer voor h schouwen sullen / dewijle datmen aldaer Gog/met zijnen hoopen/begrauen heeft/en-de sal heeten i Gogs hoopendal.

h Dat is/de neuse voor dẽ stancke toe-houden.
i Dat is/ Dat aldaer de groo te veelheyt ẽn hoopen Gogs begrauen lig-ghen.

12 Het huys Israels nv / salse begrauen se-uen Maenden lanck/ op dat het lant gerey-nighet worde.

13 Ja alle het volck inden lande/sal aen hen te begrauen hebben / ende sullen roem daer van hebben/dat ick dies daechs mijne heer-lijckheyt bewesen hebbe / spreeckt de Heere Heere.

14 Ende sy sulllen lieden wtscheyden / die k doorgaens inden lande rontomme gaen/ ende met den seluen doodengrauers / te be-grauen de ouergheblevene op den lande/op dat het gereynicht worde: na seuen Maen-den sullen sy daer na l ondersoecken:

k Of/ alle we-ghe.
l Of/neerstelijc ken soeckẽ/ of sy alle begra-uen zijn/oft waer noch ye-mant ligghe onbegrauen m Hoer ẽ veel heyt/of een groothoop:

15 Ende de ghene die inden lande rontom-me gaen/ẽn ergens eens menschen beende-deren sien/ sullen een merckteecken daer by oprichten / tot dat hen de doodengrauers/ oock in Gogs hoopendal begrauen.

16 So sal oock de stadt heeten/m Hamona: also sullen sy het lant reynighen.

17 Nv ghy menschen kint: So so spreeckt de Heere Heere : n Segghet allen voghelen/ werwaerts sy vliegen/ ende allen dieren op den velde : Versamelt v / ende coemt her-waerts/ vindet v o allenthalven p te hoope/ tot mijnen slachtoffer dat ick v lieden slach-te een groot slachtoffer op den berghen Is-raels/ ende verslindet vleesch / ende suppet bloet.

n Apo.19.17
o Of/aen allen zijden/ alom-me oueral.
p Zeph.1.7

18 Het vleesch der stercken sult ghylieden verslinden/ ende het bloet der Vorsten op aerden sullet ghy suppen / der rammen/ der hamels/ der bocken/ der ossen/ die altemale vet ende wel ghemestet zijn.

19 Ende sullet het vette verslinden / dat ghy lieden vol wordet/ende het bloet suppen/dat ghy droncken wordet van den slachtoffer/ dat ick v slachte.

20 Versadicht v lieden nv ouer mijnen dis-sche/ van peerden ende ruyteren/van sterc-ken ende allerley krijchslieden / spreeckt de Heere Heere.

21 Ende ick wil mijne heerlijckheyt onder de Heydenen brenghen/dat alle Heydenen sien sullen/mijn oordeel dat ick hebbe gaen la-ten/ende mijne hant / die ick aen haer ghe-leyt hebbe.

22 Ende also het huys Israels ghewaer worde/dat ick de Heere haer Godt ben/van dien daghe aen/ende voortaen.

23 Ende oock alle Heydenen ghewaer wor-den/hoe het huys Israels omme zijner mis-daet wille zy wech ghevoert/ende dat sy hen aen my besondicht hadden:daeromme heb-be ick mijn aenghesichte voor hen verbor-ghen/ ende hebse ouergheghevenen in de han-den harer wederpartijders/ dat sy altemael door het sweert vallen moesten.

Daer staet het/ dat Gog om onser sonden wille macht tegen ons [illegible] ende so menighen strijdt ghehouden hebbe.

24 Ick hebbe hen ghedaen / als hare sonden ende ouertredinge verdient hebben/ende al-soo mijn aenghesichte voor hen verberghet.

25 Daerom so spreeckt de Heere Heere: Nv wil ick de ghevanckenisse Jacobs wedden-ende my des gantschen huys Israels ont-fermen/ ende om mijnen heylighen name q yveren.

q Dat is/ [illegible] tenbrant [illegible] ghen.

26 Sy nv/ sullen hare smaetheyt / ende alle hare sonde/daer sy hen mede aen my beson-dicht hebben / draghen / wanneer sy slechs seker in haren lande woonen moghen / dat-se niemant en verschricke.

27 Ende ickse slechs weder vanden volcken ghebracht/ende wt den landen harer vyan-den versamelt hebbe / ende ick in hen ghe-heylicht ghewordẽn ben / voor den ooghen veler Heydenen.

28 r Also sullen sy ghewaer worden / dat ick de Heere haer Godt ben/ die ickse hebbe la-ten onder de Heydenen wech voeren / ende wederomme in haer lant laten versamelen/ ende niet eenen van hen/ daer ghelaten heb-be.

r Ezec.36.[illegible] 23.24 Esaie.44.3 Joel.2.28 Acto.2.17

29 Ende en wil mijn aengesichte niet meer voor hen verberghen: want ick hebbe mij-nen gheest/ ouer het huys Israels wtgegor-ten/spreeckt de Heere Heere.

Dat xl. Capittel.

1. Den Propheet wort betoont/dat/ende hoe de stadt Jerusalem ende de Tempel/ weder ghebou-wet worden souden.

1 In den vijf ende twintichsten iare on-ser ghevanckenisse / inden aenbeginne des iaers/ aen den thienden daghe der Maent/dat is/het veerthiende iaer/ daer na als de stadt gheslagen was/euen aen den sel-uen daghe / a quam des Heeren hant ouer my/b ende voerde my aldaer henen/

2 Door Goddelijcke ghesichten / namelijc-ken/int lant Israels: ende c settede my op eenen gantsch hooghen berch/ daer was het op als een ghebouwede stadt/vant Suyden herwaerts.

3 Ende doe hy my aldaer henen ghebracht hadde/siet/ doe was daer een man/ diens ghestalte was als d metael/ die hadde een lijnen snoer / ende een meetroede in zijner hant/ende stont onder der poorten.

4 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint / siet / ende hoort vlijtighen toe / ende mercket daer euen op/wat ick v wijsen wil: want daeromme zijt ghy hier henen ghe-bracht / dat ick v sulcx wijse : Op dat ghy sulcx alle/wat ghy hier siet/den huyse Israels vercondighet.

5 Ende siet/daer ginck eenen muer buyten aen den huyse rondtomme henen: Ende de man

Van desen Capittel aen tot het [illegible] des Propheets wort [illegible] heyt der [illegible] ken Christi [illegible] de [illegible] der [illegible] in Christo [illegible] schrijuen [illegible] afghemaelt.
a Ezec.1.3
b Ezech.3.14 ende 11.24
c Apo.21.10
d Of/ metael.

a Apoc. 11. 1 ende 21. 15 Zachar. 2. 1
c And. dickte.

de man hadde de meetroede in zijner hant/ die was ſes c ellen lanck: eene yegelijck elle/ was een handtbreet langher als een ghemeyne elle: ende hy mat het ghebouwede/ inde f breede/ eene roede/ ende inde hoochde oock eene roede lanck.

6 Eñ hy quam aen de poorte die tegen het Oosten lach/ eñ ginck henen op / op haren optreden/ eñ mat de dorpelen aẽ der poorte/ een yeghelijck dorpel eener roeden breet.

g And. came-ren/

7 Ende de g gemaken/ die op beyden zijden by der poorte waren / mat hy oock nae der lengde eener roede/ ende na der breydde eener roede: eñ het ruym tuſſchen den gemaken/ was vijf ellen wijdt / eñ hy mat oock de dorpelẽ aẽ der poorte/ by dẽ h voorhuyſe van binnen aen der poorte/ een roede lanck.

h Anders/ halle

8 Eñ hy mat het voorhuys aen der poorte van inwendich een roede wijdt.

i Of/ voorſtel-len.

9 Eñ mat het voorhuys aen der poorte/ acht ellen/ eñ zijne i byſettẽ twee ellen wijdt: het voorhuys nu ſtont binnen der poorte.

10 Ende de gemaken waren op yegelijcker zijden drie/ aen der poorte teghent Oosten/ telcken eene ſoo wijdt als de ander/ ende op beyden zijden ſtonden byſetten / die waren ghelijcke groot.

11 Daerna mat hy den wijde der deuren in der poorten/ namelijckẽ/ thien ellen/ ende de lengde der poorte/ derthien ellen.

12 Ende voor aen dẽ gemaken/ waren ruymen op beyden zijden/ elck eener ellen breet/ doch de gemaken/ waren elck ſes ellen wijt/ op beyden zijden.

13 Daertoe mat hy de poorte van dẽ dake/ des ghemakes/ tot den dake der poorte toe/ dat waren vijf ende twintich ellen: ende de eene deure ſtont teghen der anderen.

k And. pilaren 60. ellẽ hooch/ ſoo vele harer omme des voorhofs poorten omme ende om ſtonden.

14 Hy maecte oock k byſetten/ tſeſtich ellen hooch/ ende voor eenen yegelijcken byſette/ eenen voorhof aen der poorte rondtomme henen.

15 Ende tot aen het voorhuys aen der binnenſter poorte/ daernnen henen in gaet/ waren vijftich ellen.

16 Eñ daer waren enghe venſterkens / aen der cameren ende byſette henen inwaerts/ aen der poorte rontomme henen: alſo waren oock venſterẽ inwendich aen den voorhuyſen rontomme: ende aen den byſetten rontomme henen/ was palmloofwerck.

17 Ende hy bracht my voorder aen dẽ buytenſten voorhof/ eñ ſiet/ daer waren cameren/ ende een plaueytſel gemaeckt voor den voorhove rondtomme henen / ende dertich cameren op den plaueytſel.

18 Eñ het hoochſte plaueytſel aen den poorten/ was ſo lanck als de poorten waren/ aen den nederſten plaueytſel.

19 Eñ hy mat de breyde der onderſte poorte/ voor den binnenſten voorhove [illegible]wendigen/ namelijcken/ hondert ellen/ beyde teghent Oosten ende Noorden.

20 Alſoo mat hy oock de poorte die teghent Noorden lach/ aen den buytenſten voorhove/ na der lengde ende breyde.

21 Die hadde oock op eener yegelijcker zijden drie ghemaken : ende hadde oock zijne byſetten/ eñ voorhuyſen/ gelijck ſo groot/ als aen der voriger poorte / vijftich ellen in de lengde/ vijf ende twintich ellen in de breyde.

22 Ende hadde oock zijne venſteren/ eñ zijne voorhuyſen/ eñ zijne palmloofwerck/ gelijck als de poorte tegent Oosten: eñ hadde ſeuen optreden/ daernnen henen opginck/ eñ hadde zijne voorhuyſen daer voor.

23 Eñ hy mat de poorte aen den binnenſten voorhove/ tegen de poorte die tegent Noorden ende Oosten ſtont: ende hadde hondert ellen van eener poorte tot der anderen.

24 Daer nae bracht hy my oock teghent Suyden/ eñ ſiet / daer was oock een poorte teghent Suyden: ende hy mat hare byſetten ende voorhuyſen/ ghelijck als de anderen.

25 Die hadden oock venſteren ende voorhuyſen rontomme: gelijck als ghene venſteren/ vijftich ellen lanck/ ende vijf ende twintich ellen breedt.

26 Ende daer waren oock ſeuen optreden henen op/ ende een voorhuys daer voor: ende palmloofwerck aen zijnen byſetten / op eener yeghelijcker zijden.

27 Eñ hy mat oock de poorte aen den binnenſten voorhof/ tegent Suyden/ namelijcken/ hondert ellen / van der eener Suydenpoorte/ tot der anderen.

28 Ende hy brachte my voorder door de Suydenpoorte/ in den binnenſten voorhof/ ende mat de ſelue poorte teghent Suyden/ ghelijck ſo groot als de anderen/

29 Met haren gemaken/ byſetten/ eñ voorhuyſen / ende met venſteren ende voorhouen daeraen/ euen ſoo groot als gene/ rontomme vijftich ellen lanck / ende vijf ende twintich ellen breedt.

k An. pilaren

30 Ende daer ginck een k voorhuys rondtom/ vijf ende twintich ellen lanck/ ende vijf ellen breedt.

l And. halle

31 Dat ſelue ſtont voor aen tegen den buytenſten voorhof/ ende hadde oock palmloofwerck aen den l byſetten: daer waren oock acht optreden/ daer henen op te gaen.

32 Daer na brachte hy my aen de binnenſte poorte/ teghent Oosten / ende mat de ſelue ghelijck ſo groot als de anderen/

33 Met haren ghemaken/ byſetten/ eñ voorhuyſen / ende haren venſteren eñ voorhuyſen rontomme/ ghelijck ſoo groot als de anderen / vijftich ellen lanck / ende vijf ende twintich ellen breedt.

34 Ende hadde oock een voorhuys / teghen den buytenſten voorhoue / ende palmloofwerck aen den byſetten / tot beyden zijden/ ende acht optreden henen op.

35 Daer nae brachte hy my aen de poorte tegent Noorden/ die mat hy gelijck ſo groot als de anderen/

36 Met haren ghemaken/ byſetten eñ voorhuyſen randtomme/ vijftich ellen lanck/ eñ vijf ende twintich ellen breedt.

37 Ende hadde oock een voor huys teghen den buytenſtẽ voorhoue/ eñ palmloofwerck aen den byſetten tot beyden zijden/ eñ acht optreden henen op.

m Dit zijn gemakẽ geweeſt/ die indẽ Euangelio Gazo Phylacia / dat is/ Godts kiſten heeten. Der ſeluen waren vele / ſommighe voor de Prieſters/ Leuiten/ Sangers daer ſy in leyden hare gereetſchap ende cleederẽ. Sommige rijcke lieden leyden haer gelt/ coorne eñ andere dinghen/ dat tot den offer oft anders tot den Godsdienſt verwaert wert / daerinne. Gelijck als by ons de Sacriſtijen zijn.

n Anders/ wieſche.

38 Ende beneden aen den byſetten aen eener yeghelijcker poorte/ was een m camer/ met eener deure / daernnen het brandoffer inne n dede.

39 Doch in den voorhuyſe voor der poorte/ ſtonden op yegelijcker zijden twee diſſchen/ daernnen de brantofferen/ ſondofferen/ ende ſchultofferen op ſlachten ſoude.

40 Eñ daer wtwaerts ter zijden / daer men henen op gaet na der poorte teghent Noorden/ſtonden oock twee diſſchen / ende aen der anderen zijden onder den voorhuyſe der poorte/oock twee diſſchen.

41 Alſo ſtonden op yeghelijcker zijden voor der poorte vier diſſchẽ/dat zijn acht diſſchen te hoope/daermen op ſlachtede.

42 Eñ de vier diſſchen tot den brandtoffer gemaeckt/ waren van ghehouwen ſteenen/ elcke anderhalue elle lanck eñ breet/eñ eener ellen hooch daermen op leyde allerley ghereetſchap / daermen de brandtofferen ende andere offeren mede ſlachtede.

43 Ende daer ghinghen lijſten rontomme/ henen inwaerts ghebuyghet/ eener handtbreedt hooch/ende op de diſſchen/ſoudemen het offervleeſch legghen.

44 Eñ buyten voor der binnenſter poorte/ waren camerẽ voor de Sangers/in den binnenſten voorhoue: eene aen der zijden by der poorte teghent Noorden/die ſach tegent Suyden : de ander aen der zijden teghent Ooſten/die ſach teghent Noorden.

45 Ende hy ſprac tot my: De camer tegent Suyden behoort den o Prieſteren toe / die p in den huyſe dienen ſullen.

o 1.Pa.24.3. 1.Reg.2.35

p Anders/des huys waernemen ſullen.

46 Doch de camer teghent Noorden / behoort den Prieſteren toe/ die op den Altaer dienen/ dat zijn de kinderen q Zadok / die alleene van den kinderen Levi / voor den Heere treden ſullen/ hem te dienen.

q 1.Re.2.35

47 Ende hy mat den pleyn inden huyſe/namelijcken/hondert ellen lanck/ende hondert ellen breedt/in het viercante/ eñ den Altaer ſtont euen voor aen voor den Tempel.

48 Ende hy brachte my henen in het voorhuys des Tempels: eñ mat het voorhuys/ vijf ellen op eener yeghelijcker zijden / ende de poorte drie ellen wijdt/ op eener yegelijcker zijden.

49 Doch het voorhuys was twintich ellen lanc/ende elf ellen wijdt/ ende hadde optreden/daermen henen op ginck : ende pilaren ſtonden beneden aen den byſetten/op eener yeghelijcker zijden een.

Dat xlj.Capittel.

1. Hy bewijſt hoe de Tempel ende de dinghen belangende tot den dienſte Gods/ behooren herbouwet oft vermaeckt te zijne / ende in wat forme oft wijſe.

1 Ende hy brachte my henen in inden Tempel/ende mat de byſetten aenden wanden/die waren aen eener yegelijcker zijdẽ ſes ellen wijt/ ſo wijt als het gantſche huys was:

2 Eñ de deure was thien ellen wijdt/doch de wanden tot beyden zijden aen der deure/ was eene yegelijcke vijf ellen breet: ende hy mat het ruym inden Tempel / dat hadde veertich ellen inde lengde/ ende twintich ellen in de breyde.

3 Eñ hy ginck daer binnen henẽ in/eñ mat de deure/twee ellen:ende de deure hadde ſes ellen/ende de wijdde der deuren ſeuen ellen.

4 Ende hy mat twintich ellen in de lengde/ende twintich ellen in de breyde / aen den Tempel: ende hy ſprack tot my: Dit is het allerheylichſte.

5 Ende hy mat de wandt des huys / ſes ellen hooch/daer waren gangẽ op/a allenthaluẽ rontomme/gedeylt in b gemaken/die waren allenthaluen vier ellen wijdt.

a Of/allenthenen/oueral/

b Anders/ cameren.

6 Ende der ſeluen gemaken/waren op yeghelijcker zijden/drie ende dertich/elcke een aen den anderen: ende daer ſtonden pilaren beneden by den wanden aen den huyſe/ allenthaluen rontomme/dieſe droeghen.

7 Ende bouen deſen waren noch meer gangen rontomme / ende bouen waren de gangen wijder/ daermen van den onderſten in den middelſten/ende van den middelſten in den bouenſten ginck.

8 Ende een ſtont telcken ſes ellen bouen den anderen.

9 Ende de wijdde der bouenſten gangen/ was vijf ellen : ende de pilaren droeghen de ganghen aen den huyſe.

10 Eñ het was telcken van eener wandt aẽ den huyſe tot der anderen/twintich ellen.

11 Ende daer waren twee deuren aen den windelſteene henen op/eene tegent Noordẽ/ de ander teghent Suyden: ende de windelſteen was vijf ellen wijt.

12 Ende de muere tegent Weſten/was vijf ende tſeuentich ellen breedt/ende tnegentich ellen lanck.

13 Ende hy mat de lengde des huys / die hadde door eñ door hondert ellen / de muere ende wat daer aen was.

14 Ende de wijdde voor aen den huyſe teghent Ooſten/met dien dat daer aen ſtont/ was oock hondert ellen lanck.

15 Eñ hy mat de lengde des gebouwedes/ met allen wat daer aen ſtondt / van eenen hoecke tot den anderen / dat was op yegelijcker zijde/hondert ellen/ met den binnenſten Tempel eñ voorhuyſen in dẽ voorhoue/

16 Met tſamen den deuren/venſteren/hoecken/ende den drijen gangen / ende c ſchrijnwerck allenthaluen rondtomme.

c Of/ſchrijnwerck.

17 Hy mat oock / hoe hooch dat het vander aerden / tot den venſteren was / ende hoe breet dat de venſteren zijn ſouden.

18 Eñ mat van der poorte aẽ/tot den allerheylichſten/ binnen eñ buyten rontomme.

19 Eñ aen den gantſchẽ huyſe rontom/van benedẽ aen/tot bouen henẽ op aen de deure/ eñ aenden wanden / waren Cherubim / eñ palmloof werc onder de Cherub ghemaket.

20 Ende een yeghelijck Cherub hadde twee coppen / op d eener zijden / als eenen menſchen cop / op der anderen zijden / als een leeuwen cop.

d Ezech.1.10

21 Ende de deure aen dẽ Tempel was viercant / eñ alle dinck was behendich in malcanderen ghevoecht.

22 Ende de e houten Altaer was drie ellen hooch/ende twee ellen lanck ende breedt: eñ zijne hoecken ende alle zijne zijden / waren houten: ende hy ſprack tot my : Dat is de diſch/die voor den Heere ſtaen ſal.

e Exod.25.23

23 Ende de deure beyde aen den Tempel ende dat Allerheylichſte/

24 Hadde twee f vleugelen/diemen op ende toe dede.

f And. bladeren.

25 Ende daer waren oock Cherubim/ende palmloof werck aen/ als aen den wanden/ ende daer waren ſtercke grendelen voor teghen den voorhuyſe.

26 Ende daer waren enghe venſteren/ende vele palmloofwerck rondtomme / aen den voorhuyſe/ende aen de wanden.

Dat xlij. Capittel.

1. Aenhangselen des nieuwen ghebouwes.

1 Ende hy brachte my henen wt inden buytenstē voorhof tegent Noordē/ onder de cameren/ die tegen den gebouwede dat aenden Tempel stont/ ende tegen den Tempel na den Noordenwaert lagen/

2 Welcker pleyn hondert ellen lanck was/ vander poorte aen teghent Noorden / ende vijftich ellen breedt.

3 Twintich ellen waren teghen den binsten voorhoue / ende teghen den plaveytsel inden buytensten voorhoue/ eñ dertich ellen van eenen hoecke tot den anderen.

4 Ende inwendich voor den camerē/ was een pleyn/ thien ellen breedt/ voor den deuren der cameren/ dat lach altemael teghent Noorden:

5 Ende bouen desen cameren / waren andere enghe cameren: want het ruym op den ondersten ende middelsten cameren / en was niet groot.

6 Want het was drie gemaken hooch/ ende en hadden doch gheene pilaren/ ghelijck als de voorhouen pilaren hadden/ maer sy waren slechs op malcanderen ghesettet.

7 Eñ de buytenste voorhof / was ommevanghen met eenen muer / daer de cameren aen stonden/ die was vijftich ellen lanck.

8 Ende de cameren stonden na malcanderen henen/ oock vijftich ellen lanck/ aenden buytensten voorhoue : doch het ruym voor den Tempel/ was hondert ellen lanck.

9 Ende beneden voor den cameren / was een pleyn teghent Oosten/ daermen wt den buytensten voorhoue ginck.

10 Ende aen der mueren vanden Oostenaen/ waren oock cameren.

11 Ende daer was oock een pleyn voor/ gelijck als voor ghenen cameren tegent Noorden : ende alle dinck was ghelijck / met der lengde/ breydde/ eñ alles dat daer aen was/ als te voren aen ghenen.

12 Ende teghent Suyden waren oock enen sulcke cameren/ met haren deuren: eñ voor den pleyne was de deure teghent Suyden/ daermen toe coemt / vanden muer die teghent Oosten leyt.

13 Ende hy sprack tot my. De cameren teghent Noorden / ende de cameren teghent Suyden/ teghen den Tempel / die behooren tot den heylichdomme/ daer de Priesteren in eten / wanneer sy den Heere offeren het allerheylichste offer : ende sy sullen de allerheylichste offeren / namelijcken / spijsoffer/ sondoffer/ ende schuldtoffer aldaer henen in legghen: want het is een heylighe stede.

14 Eñ wanneer de Priesteren daer henen in gaen/ so en sullen sy wt dat heylichdom niet weder gaen indē buytensten voorhof/ maer sullen te voren hare cleederen daer sy in ghedient hebben / in den seluen cameren afleggen/ want sy zijn heylich: eñ sullen hare andere cleederen weder aentrecken / ende als van daer wt onder het volck gaen.

15 Ende doe hy het huys binnen alles ghemeten hadde/ brachte hy my daer wt aen de poorte teghent Oosten / ende mat van der seluer a allenthaluen rontomme.

a Of/ allenthe- ven/

16 Teghent Oosten / mat hy vijf hondert roeden lanck.

17 Ende teghent Noorden/ mat hy oock vijf hondert roeden lanck.

18 Desghelijcks teghent Suyden oock vijf hondert roeden.

19 Ende doe hy quam tegent Westen/ mat hy oock vijf hondert roeden lanck.

20 Also hadde de muer/ die hy gemetē hadde/ int vierkante/ op yegelijcker zijden rontomme/ vijf hondert roedē/ op dat het heylige vanden onheyligen onderscheydē ware.

Dat xliij. Capittel.

1. De Propheet siet de heerlijckheyt Godts/ 7. hoort hoe Godt zijn volck/ der afgoderije halven/ so grousamelijcken hebbe ghestraft/ 10. eñ haer nu wederomme ter boete vermaent/ 12. de groote des Altaers/ 8. met tsamen der wijse daer op te offeren/ (welckes alles een voorbeeldt is des eewighen offers Christi) wort beschreuen.

1 Ende hy brachte my weder aen de poorte teghent Oosten.

2 Eñ siet/ de heerlijckheydt des Gods Israels quam vanden Oosten/ eñ bruyste ghelijck als een groot water bruyst / eñ het wert gantsch licht op der Aerden van zijner heerlijckheyt.

3 a Ende het was het ghesichte / b dat ick gesien hadde aen den water Chebar/ doe ick quam/ dat de stadt soude verstoort worden: doe viel ick neder op mijn aenghesichte.

a Ezech. 9.3 10.11
b Ezech. 1.3

4 c Ende de heerlijcheyt des Heeren quam ten huyse henen in door de poorte teghent Oosten.

c Ezec. 10.18. ende 11.23
d Ezech. 8.3 ende 11.3.24.

5 Doe nam my eenen wint op/ eñ brachte my inden binnensten voorhof/ ende siet/ de heerlijcheyt des Heeren vervulde het huys.

6 Ende ick hoorde eenen met my spreken/ buyten wt den huyse/ ende een man stondt by my/

7 Die sprack tot my: Ghy menschen kint/ e dat is de plaetse mijns throons / ende de stede mijner voetsolen / daer ick eewichlijck op woonen wil onder den kinderē Israels: ende het huys Israels en sal niet meer mijnen heylighen Name verontreynigen/ noch sy noch hare Coninghen/ door de hoererije/ ende door de lijcken harer Coningen in haren hoochten/

e Esaie. 6.1 ende 66.1
Jerem. 3.19
Apoc. 21.3

8 f Die hare dorpelen aen mijne dorpelen/ ende hare posten aen mijne posten ghesettet hebben / dat daer slechs eenen wandt tusschen my/ ende hen was : ende hebben alsoo mijnen heylighen Name verontreynicht/ door hare grouwelen die sy deden: daeromme icse ooc in mijnē toorne verteert hebbe.

f Dat is / De Coningen hebben Capellen opghericht/ by dē Tempel/ daer hare begrauenisse in was: eñ verbodene Godsdiensten worden oock daer by ghehouden.

9 Nu dan sullen sy hare hoererije/ ende de lijcken hare Coningen/ van my wech doen/ ende ick wil eewichlijck onder hen woonen.

10 g Eñ ghy menschen kint/ wijst den huyse Israels den Tempel / dat sy hen harer missdaet schamen/ ende laetse een ghelijck monster daer van nemen.

g Hagg. 2.3
Zacha. 2.1

11 Eñ wanneer sy hen nu alle haers doens schamen/ soo wijst hen de ghestalt ende het monster des huys/ ende zijnen wtganck/ eñ inganck/ ende alle zijn wijsen/ ende alle zijne zeden ende alle zijne ordeninghen / ende alle zijne Wetten/ ende schrijvet hen voor/ dat sy alle zijne wysen ende alle zijne zeden houdē/ ende daer na doen.

12 Dat sal nu de Wet des huys zijn : Op der hoochte des berchs/ so wijt als het hem omvanghen heeft / sal het allerheylichste

zijn: dat is de Wet des huys.

13 Dit is nu de mate des Altaers nae der ellen/welcke eener hant breet langer is dan een ghemeyn elle: zijnen voet is eener ellen hooch/eñ eener ellen breet: ende den Altaer henē op tot aen dē rant/ die is eener spanne breet rontomme: ende dat is zijne hoochte.

14 Ende van den voet aen op der aerden/ tot aen den ondersten affetsel / zijn twee ellen hooch/ ende een elle breedt: maer van dē seluen cleynen affetsel/tot aenden grootsten affetsel/zijn het vier ellen hooch/ende een elle breedt.

15 h Ende de i Harel vier ellen hooch / ende van den Ariel opwaerts vier hoornen.

16 De Ariel nu/was twaelf ellen lanck/ende twaelf ellen breedt int viercante.

17 Ende de bouenste affetsel/was veerthien ellen lanc/ende veerthien ellen breet int viercante/eñ eenen rant ginck allenthaluen daer rondtomme/eener haluer ellen breedt: ende zijnē voet was eener ellen hooch/ ende zijne optreden waren teghent Oosten.

18 Ende hy sprack tot my: Ghy menschen kint: So spreeckt de Heere Heere: Dit sullen de zedē des Altaers zijn/dies daechs als hy ghemaeckt is / datmen brandtoffer daer op legghe/ ende het bloet daer op sprengde.

19 Ende de Priesteren van Leui/wt den zade k Zadok/die voor my treden / dat sy my dienen/spreeckt de Heere Heere/sult ghy geuen eenen Jonghen osse ten sondoffer.

20 Ende van des seluen bloet sult ghy nemen/ende zijne vier hoornen daer mede besprengen/ ende de vier hoecken aen den bouensten affetsel/ ende omme de lijsten rontomme/ daer sult ghy hem mede ontsondighen ende versoenen.

21 l Ende sult den osse des sondoffers nemen/ eñ hem verbranden aen eener plaetse/ in den huyse die daertoe gheordineert is/ buyten den heylichdom.

22 Maer des anderen daechs/ sult ghy eenen gheytenbock offeren/ die sonder vlecke zy/tot eenen sondoffer/ eñ den Altaer daermede ontsondigen/ als hy met den osse ontsondighet is.

23 Ende wanneer dat ontsondighen volbracht is/so sult ghy eenen Jongen osse offeren/ m die sonder vlecke zy/ ende eenen ram van der cudde/sonder vlecke.

24 Ende sultse alle beyde voor den Heere offeren: ende de Priesteren sullen n sout daer op stroyen/ende sullense also den Heere offeren/ten brantoffer.

25 Also sult ghy seuen dagen na malcanderen/ daechlijcx eenen bock ten sondoffer offeren: ende sy sullen eenen Jonghen osse/eñ eenen ramme van der cudde/ die alle beyde sonder vlecke zijn/ offeren.

26 Ende sullen also seuen daghen lanck den Altaer versoenen/ende hem reynighen/ ende zijne handen vullen.

27 Eñ na den seuen dagē/sullen de Priesteren/aen den achtsten daghe/eñ daer nae altoos henen/op dē Altaer offeren uwe brantoffer/ende danckoffer: so wil ick v lieden genadich zijn/spreeckt de Heere Heere.

h Exo.27.1

i Harel / heet Godts berch: Ariel / Godts leeuwe: so noēt hy het bouēste deel des Altaers/ daermē op offerde. Asara / heet hy den ondersten oft cleynsten/ eñ den groostē affetsel aen dē Altaer / daermen heeft connen staen/som m·ee op dē onderstē/ sommige op dē hoochsten. Soo heet hy de bouenste plaetse des Altaers oocAsara. Asara heet anders opt Duytsch/ hulpe of bystant/ nae der sprake aert. Den voet des Altaers noemt hy eenē schoot oft boesem.

k Eze.44.15 ende 48.11

l Leui.16.27

m Leu.22.19.

n Leui.2.13

Dat xliiij. Capittel.

1. Van der verslotener poorte aen dē Tempel 4. De Heere geeft den Propheet een ernstich bericht/wie in zijnen Tempel comen ofte niet comē en sullen. 10. Bescheydet den afualligen Leuiten haer straffe/ 15. ende den kinderen Zadok/ (die hy door zijne Priesterē bekent/) hare ampte/ wyse/ 28. ende Erfdeel.

1 ENde hy brachte my wederomme aen de poorte des buytenstē heylichdoms/ tegent Oostē: die was nu toegesloten.

2 Eñ de de Heere sprac tot my: Dese poorte sal toegesloten blijuen/eñ niet opghedaen worden/ eñ daer en sal niemant doorgaen/ dan alleene de Heere de Godt Israels / sal daer door gaen/ eñ sal toegheslooten blijuen.

3 Doch wtghenomen den Vorst: want de Vorst sal daer onder sitten/het broot te eten voor den Heere: door a het voorhuys sal hy henen in gaen / ende door dat selue weder daer wt gaen.

4 Daer nae brachte hy my aen de poorte teghent Noorden/ voor het huys: ende ick sach/ende siet/ b des Heeren huys wert vol der heerlijckheyt des Heeren: ende ick viel op mijn aenghesichte.

5 Ende de Heere sprack tot my: Ghy menschen kint/ c mercket daer euen op/ eñ siet/ ende hooret vlijtighen / op alles wat ick v segghen wil/van allen zeden ende Wetten/ inden huyse des Heeren: ende mercket wel hoemen henen gaen sal/ende op alle wtganghen des heylichdommes.

6 Ende segget den ongehoorsamen huyse Israels: Soo spreeckt de Heere Heere: Ghy makes te vele / ghy vanden huyse Israels/ met alle uwen grouwelen.

7 Want ghy brenget vreemde lieden/ eens onbesneden herten eñ onbesneden vleesche in mijn heylichdom / daer door ghylieden mijn huys ontheylighet/wanneer ghy mijn broot/vet/eñ bloet offert / ende breket alsoo mijn verbont/met alle uwen grouwelen.

8 Ende en houdet de zeden mijns heylichdoms niet / maer d maeckt v selfs nieuwe zeden/in mijnen heylichdom.

9 Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: Daer en sal geen vreemde/eens onbesneden herten eñ onbesnedenē vleesche in mijnen heylichdom comen / van allen vreemdelinghen/die onder de kinderen Israels zijn.

10 Ja oock de Leuiten niet/die van my ghewecken/ende met Israel van my afdwalich ghegaen zijn/ nae haren afgoden: daerom sullen sy hare sonden draghen.

11 Sy sullen dannoch in mijnen heylichdom dienen / aen den Ampten in de deuren des huys/eñ den huyse dienen: eñ sullen slechs het brantoffer eñ andere offer/die het volck hiertoe brenghet / slachten / ende voor den Priesteren staen/dat sy hen dienen.

12 Daerom dat sy ghene ghedient/voor haren afgoden / ende den huyse Israels een ergernisse ter sonde/ghegeuen hebben: daerom hebbe ick mijne hant ouer haer wtghestreckt/spreeckt de Heere Heere/dat sy hare sonden draghen moeten.

13 Eñ en sullen niet tot my naken/Priesterampten te voeren/noch comen tot eenighen mijnen heylichdom / tot den Alderheylichsten/maer sullen hare schande dragen/ ende hare grouwelen/die sy ghedaen hebben.

14 Daeromme hebbe icse tot wachters gemaeckt aen allen dienste des huys/ende tot allen datmen daerinne doen sal.

a And. de halle

b Exod.40.34 ende 24.16 Num.9.15 1. Reg.8.10 2. Par.7.1

c And. doet het in v herte/ ende mercket met uwen ooghen/ eñ hoort alle dinghē wat/etc.

d And. settet slechs na uwē sinne/ houders in/etc.

e Eze.43.19 ende 48.11

15 e Doch de Priesters wt den Leviten / der kinderen Zadok / die de zeden mijns heylichdoms ghehouden hebben/doe de kinderen Israels van my afvielen/ die sullen voor my treden/ende my dienen/ende voor my staen/dat sy my het vette ende bloet offeren/spreeckt de Heere Heere.

16 Ende sy sullen henen in gaen in mijn heylichdom/ende voor mijnen disch treden/ my te dienen/ende mijne zeden te houden.

17 Eñ wanneer sy door de poorte des binnensten voorhofs gaen willen/ soo sullen sy lijnen cleederen aentrecken/ende niets wullens aen hebben / dewijle sy inden poorten inden binnensten voorhove dienen.

18 Ende sullen lijnen verciersel op haren hoofde hebben / ende lijnen nedercleederen om hare lendenen / ende en sullen hen niet f* in sweete gorden.

19 Ende wanneer sy wt den buytensten voorhove ten volcke daer wt gaen/so sullen sy de cleederen/ daer sy in ghedient hebben/ wttrecken / ende de selve inde camer des heylichdoms legghen / ende andere cleederen weder aentrecken / ende het volck niet heylighen in haren eyghenen cleederen.

20 g Haer hooft en sullen sy niet bescheeren/ ende en sullen oock de hayren niet lanck wassen / maer sullen de hayren rontom besnijden laten.

21 h Ende daer en sal oock gheen Priester wijn drincken/ wanneer sy indẽ binnensten voorhove dienen sullen.

22 i Ende en sullen gheene Weduwen noch verstootene ten k houwelijck nemen / maer maechden van den zade des huys Israels/ oft eens Priesters naghelaten weduwe.

23 l Ende sy sullen myn volck leeren/ dat sy weten onderschept te houden / tusschen den heylighen ende onheylighen / ende tusschen den reynen ende onreynen.

24 Eñ wanneer een sake voor haer coemt/ so sullen sy staen ende richten/eñ na mijnen rechten spreken/ ende mijne gheboden ende zeden houden / ende alle mijne feesten houden / ende mijne Sabbathen heylighen.

25 m Eñ en sullen tot geenen dooden gaen/ eñ hen verontreynighen / n dan alleene tot vader ende moeder / sonen ende dochteren/ broeder of suster / die noch gheenen man ghehadt en hebben / over dien meughen sy hen verontreynighen.

26 Ende nae zijner reyninghe salmen hem tellen seven daghen/

27 Eñ wanneer hy weder henen in ten heylichdomme inden binnensten voorhof gaet/ op dat hy inden heylichdom diene/so sal hy zijn sondoffer offeren/spreect de Heere Heere.

28 o Doch het Erfdeel dat sy hebben sullen/ dat wil ick selfs zijn : Daerom en sult ghy hen gheen eyghen landt gheven in Israel/ want ick ben haer Erfdeel.

29 Sy sullen hare p neeringhe hebben / van spijsoffer / sondoffer ende schultoffer / ende alle het verbannen in Israel/sal hare zijn.

30 Ende alle eerste vruchten/ende eerste geboorte/van alle hefofferen / sullen der Priesteren zijn: ghy sullet oock den Priesteren de eerstelinghen geven / van allen datmen eet/ op dat de seghen in uwen huyse blijve.

31 q Wat nu een aes ofte verscheurt is/ het zy van voghelen oft dieren/ dat en sullen de Priesters niet eten.

f Dat is / dat sy de heylighe cleederen niet en besmodden met sweete/ als de boerpaerden hare missewaet. Hieronymus beduydet: Sy en sullen hen niet te hardt gorden: dat is/niet gedwonghẽ/ maer alle dinck willichlijck doen/ sonder sweet of moeyte.
* And. daer sy sweeten.
g Leu.19.27 ende 21.5
h Leui.10.9
i Leu.12.13
k Eze.1.2 ende 3.1
l Of, ter echt
m Deu.17.18
m Leu.21.1
n Num.6.6
n And. oock tot vader ende moeder niet.
o Deu.18.1
Nu.18.20
Josu.13.14
33.
p Of, voetsel
q Exo.22.31.
Leui.22.8

Dat xlv. Capittel.

1. Vanden veloefden lande werden vier deelen afghescheyden: een deel den Tempel ende Priesteren/ 5. het ander den Leviten/ het derde ende vierde/ der stadt ende den Vorste. 9. Vermaninge aen de Vorsten ende het volck/ dat sy billickheyt ende gerechticheyt oeffenen/ 13. ende des Heeren offer/ 17. ende feesten met vlijte houden.

1 Wanneer ghylieden nu het landt door het lot wtdeylt/so sult ghy een a hefoffer van den lande b affonderen/ dat den Heere heylich zijn sal: vijf ende twintich duysent [roeden] lanck/ eñ thien duysent breet: de pleyn sal heylich zijn/soo wijdt als hy gaet.

2 Ende van desen sullen ten heylichdom comen/ telcken vijf hondert c [roeden] int viercante/ende daertoe een vrij ruym/ rontom vijftich ellen.

3 Ende op den selven pleyne/ die vijf ende twintich duysent roeden lanck / ende thien duysent breedt is/ sal het heylichdom staen/ ende het allerheylichste.

4 Het overblijfsel nu van den gheheylichden lande/ sal den Priesteren behooren/ die int heylichdom dienen/ende voor den Heere treden hem te dienen / dat sy ruymte tot huysen hebben/ d ende sal oock heylich zijn.

5 Doch de Leviten/ die voor den huyse dienen / sullen oock vijf ende twintich roeden lanck/ende thien duysent breedt hebben/tot haren deele/tot twintich cameren.

6 Eñ der stadt sult ghy eenen pleyn laten/ voor het gantsche huys Israels / vijf duysent roeden breedt / ende vijf ende twintich duysent lanck/ beneven den e afghesonderden pleyn des heylichdoms.

7 f Den Vorst nu / sult ghylieden eenen pleyn gheven/ tot beyden zyden / tusschen den pleyn der Priesteren/ende tusschen den pleyn der stadt teghent Westen ende tegent Oosten: ende sullen beyde teghent Oosten ende teghent Westen / ghelijcke lanck zijn.

8 Dat sal zijn eygen deel zijn in Israel: op dat mijne Vorsten niet meer mijnen volcke het hare nemen / maer sullen het landt den huyse Israels laten/voor hare stammen.

9 Want so spreeckt de Heere Heere: Ghylieden hebbet langhe ghenoech / eenen vele dies ghemaeckt/ghy Vorsten Israels : laet af van g wrevel ende der ghewelt/ende doet wat recht ende goedt is / ende neemt van mijnen volcke uwe h aenschrijven/ spreeckt de Heere Heere.

10 i Ghylieden sult recht ghewicht / ende rechte schepelen/ende rechte mate hebben.

11 Epha ende Bath sullen gelijcke zijn/ dat een Bath het thiende deel van Homer hebbe/ende het Epha/oock het thiende deel van Homer : want na den Homer salmense alle beyde meten.

12 k Eñ een Sikel sal twintich Gera hebbẽ: eñ eene Mina maeckt twintich Sikel/ende vijf eñ twintich Sikel/ende vijfthien Sikel.

13 Dat sal nu het hefoffer zijn / dat ghy liedẽ heffen sult/namelijckẽ/het seste deel eens Epha/van eenẽ Homer tarwen/eñ het seste deel eens Epha/van eenen Homer gersten.

14 Eñ van olye sult ghy geven eenẽ Bath/ namelijcken / telcken den thienden Bath

a Eze.48.9
b Of/afghescheyden.
c Als te voren int 42. Cap. aen het eynde staet.
d Dat is / het heylichdom doch sal voor hem selfs blijven.
e Of / afghescheydenen.
f Eze.48.21
g Dat is/ moetwillighe onbillickheyt.
h Anders/ schattinghe.
i Leu.19.35
Deu.25.13
Pro.20.10
Epha is een coornmate/ Bath eẽ wijnmate ende olymate.
k Exod.30.13
Leuit.27.25
Num.3.47
Een Mina heeft hier tsestich Sikel/ daerom moetmen dese ghetalen te samen sommerẽ/ende een Sikel hout twee dragmas.

van Cor/ ende den thienden Bath van Homer: want thien Bath maken een Homer.

15 Ende telcken een lam/ van twee hondert Schapen/ wt der cudde op der weyde Israels ten spijsoffer/ ende brantoffer/ eñ danckoffer/ ter versoeninghe voor haer/ spreeckt de Heere Heere.

16 Alle het volck inden lande sal sulck hefoffer tot den Vorst in Israel brenghen.

17 Ende de Vorst sal zijn brandtoffer/ spijsoffer ende drancoffer offeren op de feesten/ nieuwe Maenden ende Sabbathen / ende op alle hooghen feesten des huys Israels: daer toe sondoffer ende spijsoffer/ brantoffer ende danckoffer doen: ter versoeninge voor het huys Israels.

18 So spreeckt de Heere Heere: Aen den eersten daghe der eerster Maent/ sult ghy nemen eenen Jonghen osse/ die sonder vlecke zy/ ende het heylichdom ontsondighen.

19 Ende de Priester sal van den bloede des sondoffers nemen / ende de posten aen den huyse daermede besprenghen / ende de vier hoecken des affetsels aen den altaer : met tsamen den posten aen der poorten des binnensten voorhofs.

20 Alsoo sult ghy oock doen aen den seuenden daghe der Maendt/ l soo hem yemant onwetende vergrepen hadde/ op dat ghylieden het huys ontsondighet.

l Num.15.22

21 m Aen den veerthienden dage der eerster Maent/ sult ghylieden het Passah houden/ ende seuen daghen vyeren/ ende ongeheuelt broot eten.

m Exo.12.6 Leuit.23.5 Deut.16.1 Passah is het Paeschenfeest.

22 Ende aen den seluen daghe/ sal de Vorst voor hem / ende voor alle het volck in den lande/ eenen osse ten sondoffer offeren.

23 Doch de seuen daghen des feests/ sal hy den Heere daghelijcx een brandoffer doen/ telcken seuen ossen ende seuen n rammen/ die sonder vlecke zijn / ende telcken eenen geytenbock ten sondoffer.

n An. weders/

24 Ten spijsoffer nu / sal hy telcken een Epha tot eenen osse/ ende een Epha tot eenen ramme offeren / ende telcken een Hin olye tot eenen Epha.

25 Aen den vijfthienden daghe der seuender Maent/ sal hy seuen daghen na malcanderen vyeren/ ghelijck als gene seuen daghen/ ende euen soo houden met den sondoffer/ brantoffer/ spijsoffer/ met tsamen der olye.

Dat xlvj. Capittel.

1. Sabbath ende nieuwemaentoffer des Vorsten/ 8. aen welcker poorte men wt ende in gaen sal/ wanneer men offert/ 13. vanden willighen brandtoffer/ 16 ende geschencken des Vorsten. 19. Item/ van de keuckenen der Priesteren. 21. ende der dienaers in den huyse.

1 So spreect de Heere Heere: De poorte aen den binnensten voorhoue/ na den Oostenwaert/ sal de ses werckdagen ouer toegeslotē zijn/ doch aē dē Sabbatdage eñ in der nieuwer Maent/ salmense opdoē.

2 Eñ de Vorst sal buyten onder het voorhuys der poorte treden / ende daer buyten by den posten aen der poorte staende blijuen: ende de Priesteren sullen zijn brantoffer ende danckoffer offeren : hy doch sal op den dorpel der poorte aenbidden/ ende daer na weder henen wtgaen : de poorte nu/ sal open blijuen tot aen den auont.

3 Desgelijcx het volck in den lande / sullen in der deure der seluer poorten aenbidden voor den Heere / aen den Sabbathen ende nieuwe Maenden.

4 Het brandtoffer van / dat de Vorst voor den Heere offeren sal aen dē Sabbathdaye/ sal zijn/ ses lammeren die sonder vlecke zijn/ ende eenen ram sonder vlecke/

5 Eñ telcken een Epha spijsoffer tot eenen ramme/ ten spijsoffer: tot den lammeren nu/ so vele als zyne hant geeft/ ten spijsoffer/ eñ telcken een Hin olye tot eenen Epha.

6 In der nieuwer Maent nu/ sal hy eenen Jonghen osse offeren die sonder vlecke zy/ ende ses lammeren / ende eenen ram oock sonder vlecke.

7 Ende telcken een Epha ten osse/ ende een Epha ten ramme/ ten spijsoffer: doch tot dē lammeren soo vele als zyne hant vermach/ ende telcken een Hin olye tot eenen Epha.

8 Ende wanneer de Vorst daer henen in gaet/ soo sal hy door het voorhuys der poorten henen in gaen/ ende door den seluē wech henen wt gaen.

9 Daerentegen het volck in den lande/ dat voor den Heere coemt op de hooghe feesten/ ende ter poorte teghent Noorden henen in gaet / aen te bidden / dat sal door de poorte teghent Suyden weder daer wt gaen: ende welcker ter poorten teghent Suyden henen in gaen/ die sullen ter poorte teghent Noorden weder daer wt gaen/ ende en sullen niet weder tot der poorten wt gaen / daer door sy henen in ghegaen zijn / maer stracx voor hen henen wt gaen.

10 De Vorst nu / sal met hen / beyde henen in ende daer wt gaen.

11 Nu / aen den vyerdaghen ende hooghe feesten/ salmen ten spijsoffer/ telcken tot eenen osse een Epha / ende telcken tot eenen ramme een Epha offeren/ ende tot den lammeren/ so vele als zijne hant geeft/ ende telcken een Hin olye tot eenen Epha.

12 Wanneer nu de Vorst een vrijwillich brantoffer of danckoffer / den Heere doen woude / soo salmen hem de poorte nae den Oostenwaert op doen/ dat hy zijn brantoffer ende danckoffer offere/ gelijck als hy het anders aen den Sabbathen pleech te offeren: ende wanneer hy weder daer wt gaet/ so salmen de poorte na hem toesluyten.

13 Eñ sal den Heere daechlijcx een brantoffer doen/ namelycken/ een jarich lam sonder vlecke/ dat selue sal hy alle morgen offeren.

14 Ende sal alle morghen dat seste deel van eenen Epha ten spijsoffer daer op legghen/ ende een derdendeel van een Hin olye / op het a semelmeel druppen / den Heere ten spijsoffer: dat sal een eewich recht zijn/ van den daechlijckschen offer.

a Ind. [illegible] bloeme

15 Ende also sullen sy dat lam/ met tsamen den spijsoffer / ende olye alle morghen offeren/ ten daechlijckschen brantoffer.

16 Soo spreeckt de Heere Heere: Wanneer de Vorst zijner sonen eene / een gheschencke geeft/ van zijner erue/ dat selue sal zijnen sonen blijuen/ ende sullent erflijck besitten.

17 Wanneer hy daerentegen zijner knechten eenen/ van zijnen erfdeel wat schencket/ dat sullen sy besitten tot op het b vrije Jaer/ eñ sal als dan weder aen den Vorst vallen: want zijn deel sal alleene op zijne sonē eruē.

b Leuit.25.10 Num.36.4

c 1.Reg.21.2. 2.Sam.9.7.

c Oock en sal de Vorst den volcke niets 18 nemen/ van harẽ erfdeele/ noch haer wt haren eyghen goederen stooten / maer sal zyn eygen goet/ op zyne kinderen eruen/ op dat niet yemant myns volcx/ van zynen eygendom verstropt en worde.

19 Ende hy brachte my onder den inganck/ aen der zyden der poorten tegent Noordẽ/ tot den cameren des heylichdoms/ die den Priesteren toebehoordẽ: eñ siet/ aldaer was een ruym aen een plaetse teghent Westen.

20 Eñ hy sprac tot my: Dit is de stede/ daer de Priesters het schultoffer eñ sondoffer coken sullen/ eñ het spysoffer backen/ dat sy het niet henen wt indẽ buytensten voorhof dragen en dorven/ het volck d te heylighen.

d Dat is hier: aen heylighen dingen besonder maken.

21 Daernae brachte hy my henen wt inden buytensten voorhof / ende hiet my gaen in de vier hoecken des voorhofs: ende siet/ daer was in eenen yeghelycken der vier hoecken een ander voorhoof ken te roocken.

22 Veertich ellen lanck / ende dertich ellen breet/ alle viere eenerley mate.

23 Ende daer ginck eenen cleynen muere om een yegelyck der viere rontomme/ daer waren heerden aen rontomme ghemaeckt/ beneden aen de mueren.

24 Ende hy sprack tot my: Dit is de keuckene/ daer de dienaers inden huyse inne coken sullen/ wat het volck offert.

Dat xlvij. Capittel.

1. Gesichten der wateren/ die van den Tempel wt gaen/ 8. ende van harer cracht. 13. De lantpalen des erues / vanden Heere den twaelf gheslachten ghegheuen/ worden beschreuen.

1 Ende hy bracht my weder / tot der deure des Tempels / ende siet / daer vloodt een water daer wt onder den dorpel des Tempels teghent Oosten: want de deure des Tempels was oock teghent Oosten: ende het water liep aen der rechter zyden des Tempels / by den altaer henen/ na den Suyden.

a Zach.13.1 ende 14.8

2 Eñ hy brachte my buyten aen de poorte tegent Noorden/ van der buytenster poorte teghent Oosten: eñ siet/ a het water spranck daer wt/ van der rechter zyden.

b Apo.11.1 ende 21.15 ende 22.1 Eze.40.5 Apoc.2.1

3 Ende de man ginck daer wt teghent Oosten / b ende hadde het meetsnoer inder hant / ende hy mat duysent ellen : ende hy bracht my door het water / tot dat het my aen de enckelen ginck.

4 Ende mat noch eenmael duysent ellen/ ende brachte my door het water/ tot dat het my aen de knyen ginck: eñ mat noch duysent ellen/ ende liet my daer door gaen / tot dat het my aen de lendenen ginck.

5 Doe mat hy noch duysent ellen/ ende het wert so diepe/ dat ick niet meer gronden en conde: want het water was te hooch/ datmen daer ouer swemmen moeste / ende en conde het niet gronden.

c Apo.22.1

6 Ende hy sprack tot my : Ghy menschen kint/ dat hebt ghy ymmers ghesien.

7 Eñ hy brachte my weder te rugge/ aendẽ oeuer der beke: eñ siet/ daer stondẽ gantsch vele boomen/ aen dẽ oeuer op beydẽ zyden.

8 Eñ hy sprac tot my: Dit water/ dat daer tegent Oosten wt vliet/ sal door het vlacke velt vlieten in de zee/ eñ van eener zee in de ander: eñ wanneer het henẽ in de zee coemt/ so sullen de selue wateren ghesont worden.

9 Ja alles wat daerinne leeft eñ wemelt/ daer dese stroomen henen comen/ dat sal leuen : ende sal gantsche vele d visschen hebben/ ende alle dinck sal ghesont worden/ ende leuen/ waer dese stroom henen coemt.

d Mat.4.19 ende 15.34

10 Ende de e visschers sullen aen de selue staen: van Engeddi aen / tot EnEglam/ salmen het vischgaren wtspannen : want gantsch vele visschen sullen aldaer zyn / gelyck als in de groote zee.

e Mar.1.17 Iere.16.16

11 Doch de dycken ende poelen daer by / en sullen niet gesont wordẽ/ maer sout blyuen.

12 Ende aen den seluen stroom / aen den oeuer/ op beyden zyden / f sullen allerley vruchtbare boomen wassen / ende hare bladeren en sullen niet verwelcken / noch hare vruchten veruuylen/ ende sullen alle Maenden nieuwe vruchten brenghen: want haer water vliet wt den heylichdom: hare vrucht sal ter spyse dienen / ende hare bladeren ter g heelinghe.

f Psalm.1.3 Ierem.17.8 Apoca.22.2

g Of/ medecyne.

13 Soo spreeckt de Heere Heere: Dit zyn de lantpalẽ/ daer ghy het lant sullet na wtdeylen / den twaelf stammen Israels : h want [twee] deelẽ behooren den stamme Ioseph.

h Gen.48.22

14 Ende ghy sult het gelyck wt deylen/ den eenen als den anderen: i want ic hebbe myne handt opgheheuen/ dat lant uwen vaderen ende u/ ten erf deele te gheuen.

i Gen.22.16

15 Dit is nu de landtpale des lants teghent Noorden / vander grooter Zee aen van Hethlon/ tot Zedad toe:

16 Namelycken/ Hemath/ Berotha/ Sibraim/ die met Damasco eñ Hemath aenpalen/ eñ Hazar Tichon/ die met Haueran aenpaelt

17 Dat sal de landtpale zyn/ van de zee aen tot HazarEnon toe: eñ Damascus eñ Hemath/ sullen de eyndẽ zyn tegent Noorden.

18 Nu de lantpale tegent Oosten/ sult ghy meten tusschen Haueran ende Damasco/ ende tusschen Gilead/ ende tusschen den lande Israels/ aen de Iordane henen af/ tot aen de zee/ teghent Oosten: dat sal de landtpale teghent Oosten zyn.

19 Nu de lantpale teghent Suyden is van Thamar/ tot aent k twistwater Rades/ ende teghen den water aen de groote zee : dat sal de lantpale teghent Suyden zyn.

k Exo.17.7 Num.20.13

20 Ende de lantpale tegent Westen/ is van de groote zee aen/ strackx tot Hemath toe: dat zy de landtpale teghent Westen.

21 l Alsoo sult ghy het lant wtdeylen onder de stammen Israels/

l Nu.33.54

22 Ende wanneer ghy het lot worpet / het landt onder u te deylen/ m soo sullet ghy de vreemdelingen/ die by u woonẽ eñ kinderen onder u n genereren/ houden/ gelyck als de o lantbesitters onder den kinderen Israels.

m Leu.19.33. Deut.10.19 eñ 24.14.18

n An. gegenereert hebben/

o And. landtsaten.

23 Ende sullen oock haer deel aen den lande hebben/ een yeghelyck onder den stammen/ daer hy woont/ spreeckt de Heere Heere.

Dat xlviij. Capittel.

1. Seuen stammen wert haer lant wtgedeylt 8. daer na den Priesteren/ met tsamen den Tempel/ 11. den Luiten/ 15. stadt/ 20. den Vorste/ 21. ende daer nae den anderen stammẽ. 30. Der stadt poorten worden benoemt.

1 Dit zyn de namen der stammen van den Noorden / van Hethlon nae Hemath/ eñ HazarEnon/ ende van Damasco nae Hemath : dat sal Dan voor zyn deel hebben/ van Oosten/ totten Westen.

Naest Dan / sal Asser zijn deel hebben/ 2 van Oosten/tot aent Westen.

Naest Asser/sal Naphthali zijn deel heb- 3 ben/van Oosten/tot teghent Westen.

Naest Naphthali/sal Manasse zijn deel 4 hebben/van Oosten/tot teghent Westen.

Naest Manasse / sal Ephraim zijn deel 5 hebben/van Oosten/ tot teghent Westen.

Naest Ephraim/sal Ruben zijn deel heb- 6 ben/van Oosten/tot teghent Westen.

Naest Ruben/sal Juda zijn deel hebben/ 7 van Oosten/tot aent Westen.

a Of/ afschey-den/

Naest Juda nu / sullet ghy een deel a af- 8 sonderen / van Oosten / tot aent Westen/ dat vijf ende twintich duysent roeden breet ende lanck zy/een stuck vanden deelen/ die van Oosten tot aent Westen reycken/daer sal het heylichdomme inne staen.

b Ezech.43. 1

b Ende daer van sult ghy den Heere een 9 deel afsonderen / vijf ende twintich duysent roeden lanck/eñ thien duysent roeden breet.

Ende dat selue heylige deel/sal der Prie- 10 steren zijn/namelijcken/ vijf ende twintich duysent roeden lanck/ tegent Noorden/en- de teghent Suyden / ende thien duysent breedt teghent Oosten ende tegent Westen/ ende het heylichdom des Heeren sal daer midden inne staen.

c Ezec.43.19. ende 44.15

Dat sal gheheylicht zijn den Priesteren/ 11 den kinderen c Zadok/ welcke mijne zeden ghehouden hebben/ ende en zijn niet afghe- uallen / met den kinderen Israels / als de Leuiten afgheuallen zijn.

Ende also sal dat afgesonderde deel des 12 lants/haer eyghen zijn / daer het heylichste inne is/by der Leuiten lantpale.

De Leuiten nu / sullen by der Priesters 13 landtpale / oock vijf ende twintich duysent roeden in de lengde / ende thien duysent in de breede hebben: want alle lengde / sal vijf ende twintich duysent/ende de breede thien duysent roeden hebben.

Ende en sullen daer niets van vercoo- 14 pen/noch veranderen / op dat de eerstelin- gen des lants niet wech en comen/want het is den Heere gheheylicht.

Nu de ouerblijuende vijf duysent roeden 15 in de breydde / teghen de vijf ende twintich duysent roeden in de lengde/dat sal onhey- lich zijn voor de stadt/ daerinne te woonen/ ende tot voorsteden / ende de stadt sal daer midden inne staen.

Ende dat sal haer mate zijn/vier duysent 16 ende vijf hondert roeden/teghent Noorden ende teghent Suyden: desgelijcken teghent Oosten /. ende teghent Westen / oock vier duysent ende vijf hondert.

De voorstadt nu / sal hebben twee hon- 17 dert ende vijftich roeden teghent Noorden/ ende teghent Suyden / desghelijcken oock teghent Oosten ende teghent Westen/twee hondert ende vijftich roeden.

Nu/het ouerblijfsel vander lengde dessel- 18 uen/ by den afgesonderden ende geheylich- den/namelijcken / thien duysent roeden te- ghent Oosten/ende teghent Westen / dat behoort tot ophoudinghe der genen/ die in der stadt arbeyden.

19 Ende de arbeyders sullẽ wt allen stam- men Israels c der stadt arbeyden.

20 Dat de gantsche d afsonderinge der vijf ende twintich duysent roeden int viercant/ e gheheylichde afsonderinghe zy / der stadt ten eyghendomme.

d Of/ afschey-dinghe.
e And. een af-gesondert pale / des heylichdoms ende eyghen-doms der stadt.

21 Wat nu noch ouerblijuende is / op bey- den zijden/ by den afghesonderden eyghen- deele/ ende by der stadt deel / namelijcken/ vijf ende twintich duysent roeden teghent Oosten/ende teghent Westen / f dat sal al- temael des Vorsten zijn: doch het afgheson- derde heylighe deel/ ende het huys des hey- lichdoms/ sal midden daerinne / ende daer van afghesondert zijn.

f Ezec.45.7

22 Wat nu daer tusschen leyt / tusschen der Leuiten deel/ende tusschen der stadt deel/eñ wat tusschen de lantpale Juda/eñ der lant- pale BenJamin is dat sal des vorsten zijn.

23 Daer na sullen de andere stammen zijn: BenJamin sal zijn deel hebben / van Oo- sten tot aent Westen.

24 Doch aen de landtpale BenJamin/ sal Simon zijn deel hebben / van Oosten tot aent Westen.

25 Aen de landtpale Simeon / sal Isaschar zijn deel hebbẽ/van Oostẽ tot aent Westen.

26 Naest de landtpale Isaschar/ sal Sebu- lon zijn deel hebben / van Oosten tot aent Westen.

27 Naest de lantpale Sebulon/sal Gad zijn deel hebben/vant Oosten tot aent Westen.

28 Doch naest Gad/ is de landtpale tegent Suyden/van Thamar/tot aent g twistwa- ter te Kades / ende teghen het water aen de groote zee.

g Exod.17.7 Num.20.13

h Num.34.1 Josu.13.48

29 h Also sal het landt wtghedeylt worden/ ten erfdeele onder de stammen Israels/ende dat sal haer erfdeel zijn / spreeckt de Heere Heere.

30 Eñ so wijdt sal de stadt zijn/vier duysent ende vijf hondert roeden/teghent Noorden.

31 Ende de poorten der stadt/ sullen na den namen der stammen Israels ghenoemt worden : drie poorten teghent Noorden. De eerste poorte Ruben/de ander Juda/de derde Leui.

32 Also oock teghent Oosten / vier duysent ende vijf hondert roeden/eñ oock drie poor- ten/namelijcken/ De eerste poorte Joseph/ de ander BenJamin/de derde Dan.

33 Teghent Suyden oock also/vier duysent ende vijf hondert roeden: eñ oock drie poor- ten : De eerste poorte Simeon / de ander Isaschar/de derde Sebulon.

34 Also oock teghent Westen/ vier duysent ende vijf hondert roeden: ende drie poorten/ De eerste poorte Gad / de ander Assur / de derde Napthali.

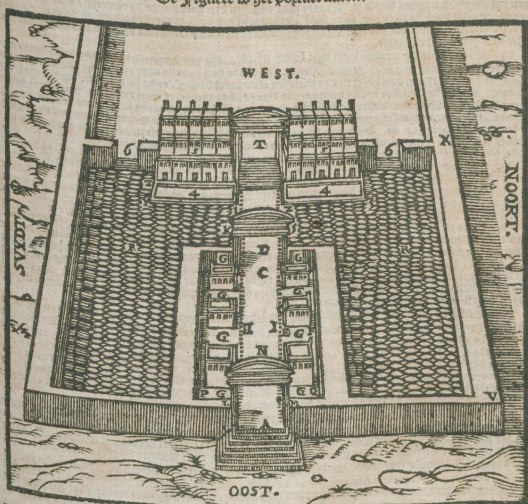
35 Also salt omme ende omme/achtien duy- sent roeden hebben: eñ als dan sal de i stadt ghenoemt worden: Hier is de Heere.

i Psal.87.3 Hebr.13.14 Apoc.21.3

¶ Eynde des Propheten Ezechiel.

Dese beschrijuinge van dese Figuere/ waer van vermaent is in het veertichste Capittel Ezechiel veers 5.

De Figuere is het portael alleen.

Veers 5. **Ende siet eenen muer van buyten/etc.** Desen muer daer van den Prophete spreeckt/ is den muer die ghy met een sterre aengheteeckent siet / welcke buyten rontom den huyse henen ginck/ ende om alle de portalen. **Ende met een meetroede mat hy de breyde van het ghebouwde een roede/etc.** Dat is te segghen: De dickte vanden muer/ A. B. die hadde ses ellen dickte: want de meetroede hadde ses ellen/ ende den muer hadde oock ses ellen inde hoochde A. C. Desen muer hadde in alle het viercant 500. roeden: het welcke men aenmercken can int eynde des 42. Capittels/ te weten/ teghent Oosten 500. roeden C. H. ende teghen het Noorden oock so veel H. I. teghent Suyden oock so veel C. K. desghelijcx oock teghent Westen I. K. Dit besluyt was / op dat het heylighe van den onheylighen onderscheyden ware: ghelijck daer staet int eynde des 42. Cap.

6 **Ende quam aen de poorte die teghent Oosten lach.** Dat is de poorte gheteeckent D. in de welcken men lancx seuen trappen opghinck E. dan ginckmen in een wandelplaetse/ waer dat ses camers waren F. ende dese wandelplaetse was omsloten met eenen muer G. Maer om dat dese tegenwoordige Figuere veel te cleyn is om alle de gemeten van de wandelplaetse te kennen te geuen/ sullen wy een gaelderye nemen die wy alleene gemaeckt hebben/ om dat dese dingen te beter verstaen soude worde. **Ende mat de dorpelen aender poorte / eenen yeghelijck dorpel een roede breedt.** Dese poorte A. presenteert ons die selue vande groote Figuere D. **Ende mat / etc.** Dat is van A. tot B. Want de muer hadde een roede dickte / ghelijck wy hier bouen ghesept hebben / daerom moeste den dorpel oock soo veel hebben. Als hy seyt. Den anderen dorpel / dat is die van dander poorte ten eynde der galerye C. D.

7 **Ende elcke camer een roede lengde E. F. ende de breyde een roede E. O.** Van de hoochte en maeckt hy geen vermaen. **Ende tusschen de cameren vijf ellen.** Hy wil segghen dat de cameren waren deen van den anderen vijf ellen G. Men moet aenmercken/ dat vant eynde des dorpels van de eerste poorte A. tot de eerste camer/ was dierghelijcke vijf ellen spatie: Ende desgelijcx/ van de derde camer tot den muer ten eynde der wandelplaetse G. **Ende den dorpel van de poorte/etc.** In plaetse van windelsteen/ set ick dorpel: want het moet also verstaen worden/ Hy wil dan segghen/ dat van den beginne des dorpels A. tot den ganck der wandelplaetse B. was ses ellen. Want den ganck der wandelplaetse begint alleenlijck aen de letter B. ende eyndt aen de letter C. Twelck hy seyt / aent achtste veers/ het is den anderen dorpel/ van de binnenste deure in het voorhuys C. D. gelijck hy seyt in het begin van het seste veers/ ende den anderen dorpel/ etc.

9 **Ende mat den ganck/ etc.** Dat is de breyde des gancx / in de wandelplaetse of voorhuys H. I. Als hy seydt / dat den ganck van binnen was / dat is / tusschen de twee dorpels B. C. **Ende zijn vysetten/etc.** Dese vysetten/ zijn een maniere van daken/ diemen bouen de winckels ofte dueren hanget/ om wt den regen schuylen/ ende behooren genoemt te worden Looven of Overspronck. De

Beschrijvinghe.

Joden selue ghebruyckent hedensdaechs noch/ om hare huysen donckerachtich te hebben. Dese daken van waren bouen de cameren ende deuren van den voorhuyse K. ende hadden twee ellen ouersproncr. Int 7. veers en seyt hy niet hoe veel cameren datter in de voorhuyse waren / hy en heeft maer ghesproken van haer breedde ende lengde. Ende int thiende veers seyt hy/ datter drie ouer deen zÿde waren/ ende drie ouer dander zÿde/ ghelÿck ghy by der Figuere sien cont.

11 **Daer nae mat hy de wydde der deuren binnen de poorte/ thien ellen/** L. M. ende de **lengde derthien ellen** M. N. Hy noemt de hoochde/ lengde.

12 **Ende de spatie voor de cameren een elle.** Dese spatie van een elle O. en was niet begrepen inden ganck vanden huyse H. I. maer was tusschen den ganck ende de cameren / ende was een cleyn wandelplaetse voor de cameren: ende men ghebruyckt het noch teghenwoordich in sulcker manieren in veel plaetsen/ daermen voor de deure platte gebloemde steenen plaueyt/ de breede van twee voeten/ dwelck dient tot een wandelplaetse.

13 **Ende mat de poorte van den dake af/ etc.** Hy wil seggen/ dat dit voorhuys hadde 25 ellen breedde P. Q. Want de ganck heeft 8. ellen H. I. Ende dan een elle ouer elcke zÿde van den ganck tot de cameren/ dat zÿn thien: dan heeft elcke camer ses ellen breedde E. F. ende so vele ouer dander zÿde/ dat zÿn twaelue: voecht de twaelue tot de voorgaende thiene / dat zÿn twee ende twintich/ daer ghebreeckt noch drie ellen van de vÿf ende twintich: dese drie ellen zÿn tusschen de cameren ende den muer des heuuyts (die wandelplaetse: anderhalf elle ouer deen zÿde P. (Want de cameren en waren neffens den muer niet) ende so veel van dander zÿde Q. Daer zÿn de 25. ellen die de wandelplaetse in de breedde hadde. Als hy seyt/ Deure tegen deure: men moet verstaen/ dat het incomen der cameren was recht tegen ouer den anderen/ ende hadden haer gesicht op den ganck van het voorhuys. Als hy spreeckt int 14. veers / de bysetten van tsestich ellen men moet verstaen van altemael die inde wandelplaetse waren/ ghelÿck men sien mach by de woorden die hy seyt int eynde des selfden veers. Nv/ om het ghetal te vinden van dese 60. ellen/ moet men indachtich wesen tghene dat wy hier bouen ghesept hebben/ dat de Loouen bouen de cameren ende deuren omhooch waren. Nv zÿnder ses cameren/ drie ouer deen zÿde/ ende drie ouer dander zÿde/ welcke hebben elck ses ellen lengde/ ghelÿck het ghesept is. Nv ses mael ses / zÿn ses ende dertich: want de Loouen zÿn also lanck als de cameren: dan zÿnder de twee Loouen bouen der deure vanden voorhuyse A. ende C. die elck thien ellen openheyt hebben L. M. ghelÿck wy hier bouen ghesept hebben/ dat zÿn twintich ellen: maer den ouersproncк der Loouen / een elle ouer elcke zÿde/ meer dan de openheyt van de deure/ ghelÿck ghy sien cont by der Figuere K. 5. So dat de Loouen der deuren zÿn twaelf ellen aen elcke deure: vergaert die vierentwintich ellen van de twee Loouen der twee deuren/ met de ses ende dertich der ses cameren/ dat zÿn de tsestich ellen. Dese Loouen waren verciert met palmen: ende daer waren aen de cameren cleyne vensteren van binnen engher als van buyten.

15 **Ende tot aen het voorhuys aen der binnenste poorte/ etc.** Dat is van de letter A. tot D. vÿftich ellen: want van A. tot B. welcke is den dorpel van de eerste poorte/ zÿn ses ellen: ende van B. tot C. acht ende dertich/ ende ses/ dat zÿn vier ende veertich: Ende dan van C. tot D. welcke den dorpel der tweedde poorte is/ zÿn ses ellen: vier ende veertich/ ende ses/ zÿn vÿftich. Nv om te weten of daer acht ende dertich ellen tusschen de twee dorpels zÿn/ dat is te segghen/ van B. tot C. Inden eersten daer zÿn drie cameren/ die hebben elck in de lengde ses ellen/ zÿn achthien: dan zÿnder vier lege plaetsen G. elck van vÿf ellen/ ghelÿck het ghesept is/ dat zÿn twintich: ende achthien der drie cameren/ zÿn acht ende dertich: telt se tot de twaelf van de twee dorpels der deuren/ daer zÿn de vÿftich ellen.

17 **Ende hy bracht my aen het buytenste portael/ etc.** Nae dat den Prophete de ghemeten vanden voorhuyse int langhe beschreuen heeft/ ghelÿck wy ghesien hebben/ gaet hy in lancx de poorte D. tot dit portael K. de oorsake waeromme dat hy het buytenste portael noemt/ het is int ghesichte van tghene dat naest den Tempel is/ in de groote Figuere gheteeckent N. Dwelck hy hier na noemen sal/ het binnenste portael. **Ende siet/ daer waren zÿn cameren.** S. Wy sullen ten vollen van dese cameren vermanen aen het 42. Capittel. Als hy seyt int 18. veers/ dat het plaueytsel leeger was dan de deuren/ het is om datmen lancx de trappen tot der poorten op ginck / ghelÿck ghy siet by der Figuere. Hy seyt van poorten/ als sprekende van vele: dat is om oorsake der twee cleyne 6. die ter zÿden de groote zÿn T.

19 **Ende mat de breedde/ etc.** Dat is te seggen/ vande eerste poorte tegent Oosten A. welcke hy leech noemt/ om oorsake dat het portael int midden T. hoogher was / want men climde lancx acht trappen op. Dit is dan dat hy wil seggen dat van de eerste poorte A. tot der deuren van het binnenste portael T. waren hondert ellen. so veel teghent Oosten ende teghent Noorden. V. X. Hy bewyst dat dese portalen viercant waren/ te weten hondert ellen in alle hare viercanten.

20 **Ende aengaende de poorte die teghent Noorden lach.** Besiet nv in de groote Figuere. Dit portael M. ende tghene dat wy hier voor beschreuen hebben/ dwelck de Prophete te vollen beschreuen heeft. Nv coemt hy tot der poorte teghent Noorden K. ende begint te beschryuen de wandelplaetse S. van het buytenste portael T. van ghelÿcke mate als die teghent Oosten/ te weten / ses cameren in de wandelplaetse A. de lengde van vÿftich ellen V. X. ende haer breedde vÿf ende twintich Y. 2. Men moet aenmercken dat het ghemeet der wandelplaetse ende het portael/ zÿn alle te samen ghelÿckformich het portael teghent Oosten/ daer wy hier voren van ghesept hebben.

23 **Ende de poorte aen den binnenste voorhoue / was teghen die poorte / die teghent Noorden ende Oosten lach.** Dat is te segghen: De poorte van den binnensten voorhoue B. was recht teghen ouer de buytenste poorte K. ende die teghent Oosten. C. Hy noemtse de Oostpoorte/ om dat sy aen het Oostportael is. **Ende hy mat van eender poorte totter ander/ hondert ellen.** Dat is van de poorte des buytenste voorhoue K. totter binnenster poorte van den voorhoue B. Het is ghelÿck hy ghesept heeft/ als hy beschreef het portael teghent Oosten/ veers 19. **Ende mat van het onderste der poorte tot het binnenste portael/ hondert ellen/ veers 24.** Nv coemt de Prophete aen de Suytzÿde/ daer een poorte is D. ende seuen trappen ghelÿck als aen dander poorten/ te weten/ Oost ende Noorden. Dan begint hy te beschryuen het buytenste portael E. ghelÿck dander: want wy moeten indachtich wesen dat alle de portalen zÿn van eender mate/ groote/ ende faetsoen.

27 **Ende de poorte van het binnenste portael was teghent Suyden.** Hy wil segghen/ dat de deure van het binnenste portael F. was recht teghen ouer het buytenste portael D. Het is euen gelÿck de poorte tegent Noorden. **En mat van der eender poorte tot der ander poorte tegent Suyden / hondert ellen.** Dat is vander poorte des buytenste portael D. tot het binnenste portael F.

28 **Ende hy bracht my in het binnenste portael aen de Suydenpoorte.** Nv gaet den Prophеet door het binnenste portael / teghent Suyden G. Hoe wel dat hy neffens het buytenste ginck/ dat teghent Oosten is/ so is het binnenste portael geheeten/ int gesicht vant buytenste/ dat teghent Suyden is E. Men climde acht trappen op H. maer het werck belettet te sien / daerom salmen toeulucht nemen aen dat portael teghent Oosten, Q Want so sy zÿn aent portael teghent Oosten/ soo zÿnse aen de Suydtzÿde ende aent Noorden. Na dat den Prophete binnen gegaen is / in dit portael tegent Suyden G. soo doet hy de beschryuinghe int corte / om datse de ander ghelÿck zÿn: Daerom moeten wy nv verstaen

staen ende aenmercken / dat alle de portalen / soo wel die van binnen als die van buyten / zijn al te samen van eender mate/groote/ende faetsoen/ veers.32. Ende na dat hy corte beschrijuinghe ghedaen heeft vant binnenste portael int Suyden / soo coemt hy in dander binnen/dat teghent Oosten leyt N. ende beschrijft dit portael met corte woorden / ghelijck hy dat ander teghent Suyden ghedaen heeft / om datse al euen ghelijck zijn/ veers 35. Van daer coemt hy binnen tportael tegent Noorden J. welck hy lichtelijck henen beschrijft gelijck als dander/om der oorsake die wy geseyt hebben. Nv moeten wy considereren den voortganck die den Prophete gehouden heeft in de beschrijuinghe deser portalen: na dat hy de buytenste portalen teghent Oosten te vollen beschreuen heeft M. soo coemt hy aen dat buytenste teghent Noorden T. van vant Noorden tot het buytenste teghent Suyden E. Van daer coemt hy voorts tot het binnenste tegent Suyden G: ghedaen hebbende daer hy in coemt / aen dat teghent Oosten N. dan coemt hy binnen dat tegent Noorden J: Daer by sien wy datter maer ses portalen en zijn sonder den Tempel/ende dat de ghene die daer twee tegent Westen ghesethebben/ die hebbense na haer eygen hooft beworpen/ sonder sondeersel der schriftueren / ghelijck wy hier na noch bewijsen sullen in het 46. Capittel.

38 Ende elcke camere / ende zijne bysetten / etc. Hy seyt van de ses cameren die in de wandelplaetse der binnenste portael staen teghent Noorden 1. Hy wil segghen van den inganck der cameren/dat is te segghen/de deuren waren onder de loouen die bouen de cameren waren / ghelijck wy hier bouen geseyt hebben/als wy de wandelplaetsen teghent Oosten verclaerden. Nv in de wandelplaetse vanden binnenste voorhoue waren vier cleyne tafelkens K. ende oock soo vele aen het buytenste portael F. van anderhalf elle lengde / ende soo veel breede / ende een elle hoochde. Als hy seyt int 43. veers. Dat hare lijsten waren een hant breedt ingheset/besiet de figure der tafel / van de thoonbrooden/Exodus. 25. het is eenderley dinghen.

44 Ende buyten voor de binnenste poorte / waren de cameren der Sanghers / aen het binnenste portael/ welck was aen die teghent Noorden / etc. Hy wil segghen/ dat de cameren die aen de binnenste portalen zijn teghen de Noordenpoorte / zijn voor de Sanghers: welcke zijn gheteeckent L. maer het beworp belet het : datment niet wel sien en can / daerom besiet de ghene die aent Oostportael zijn: want sy zijn euen ghelijck. Hy seyt oock/ dat de gene die tegent Suyden staen aen het binnenste portael G. was oock voor de Sanghers M. Een zijde vanden wech Oostwaerts/hadde zijn ghesicht inden wech tegent Noorden. Men moet nv verstaen/ dat den Prophete aen het binnenste poortael is teghent Oosten N.

45 Ende hy sprack tot my / etc. Hy spreeckt van de twee cameren die inden binnensten portael zijn N. inden wech Oostwaerts N.O. ende seyt dat de ghene die teghent Suyden zijn N. behoort den Priesteren toe ende de ghene die teghent Noorden zijn O / voor den ghenen die last hadden vanden altaer te dienen. Ende hoe wel dat dese cameren zijn in het portael teghent Oosten / soo en laten sy niet te hangen opt Suyden ende Noorden: Dit binnenste der cameren geteeckent N. is Suydt ende Oost/ende dander gheteeckent O. Oost ende Noorden/ om datse op die zijde hanghen.

47 En hy mat/ etc. Dat is het gene dat wy hier bouen geseyt hebben/dat alle de voorportalen hadden int viercant/hondert ellen. Ende den altaer was voor den huyse P. Daer by sien wy het gene dat hier bouen geseyt is/dat den Propheet was inden binnensten portale teghent Oosten N. Want hadde hy gheweest aenden portale tegent Noorden/hy en hadde den altaer voor den Tempel niet connen sheBen. Dat heeft ettelijcke doen abuseren/ datse gemeynt hebben / dat den Propheet was in het portael teghent Noorden: dat heeft haer doen den ganck des Tempels aen die zijde setten : onbetamelijcke dinghen ende contrarie/ so wel dien van Salomo / als inde beschrijuinghe die den Prophete hier van is doende: dwelck wy na dander ghelyck is. Dan aen het 43. Capittel/ veers 2. ende 4. blijckt wel/dat den ganck was aen de Oostzijde. Want hy seyt daer / dat de Heere lancx de poorte teghent Oosten in den Tempel quam/ dwelck hy niet en soude connen ghedaen hebben/hadde den ganck teghent Noorden gheweest/want soo sy haer portalen ende ganghen ghesethadden/so en mochmen lancx de Noortzijde inden Tempel niet comen. Daerenbouen/ de orden die den Propheet hout/verclaert ghenoech : want na dat hy gheseyt heeft/dat den altaer voor den huyse was/so voecht hy daer noch by.

48 Ende hy bracht my inden ganck vanden huyse/ etc. Hadde doen den ganck teghent Noorden gheweest/ghelijck zijt ghestelt hebben/den Prophete wesende ter plaetsen daer den Altaer stont/ soude eenen grooten omganck ghedaen hebben om daer te comen. Ende bracht my etc. Hy gaet binnen lancx dese poorte Q. om inden ganck des Tempels te comen R. Hy seyt datmen lancx trappen opghinck / sonder vermaen te maken van den ghetale : daerom hebben wyse ghemaeckt nae den sinne. Ende inghecomen zijnde/heeft hy de beschrijuinghe daer van ghedaen / ende desgelycx vanden Tempel. Maer door dien wy dese dinghen niet wel en connen te verstaen geuen by dese teghenwoordige figuere/ om dat sy veel te cleyn is/soo hebben wy een figuere van den Tempel alleen ghemaeckt.

48 Den Prophete climt op lancx de trappen 9. om inden ganck des Tempels te comen 7. Ende hy bracht my inden ganck vanden huyse/ ende mat den ganck vijf ellen/etce. Hy heetet den ganck meten/den muer die den ganck omsluyt / de welcke hadden vijf ellen dickten / van deen ende dander zijde 1.2. Ende de wijdde der poorten/ drie ellen. Dat zijn de twee cleyne poortkens/ die inden omsluyt des gancx zijn/welcke hadde 3. ellen breedde 3.4. Dese poortkens/ waren om op de cameren te gaen die om den Tempel waren A. B. veers 49. De lengde des gancx was twintich ellen 5.6. ende de breedde elf 7.8. Aengaende de pilaren 10. hy en seyt het fatsoen niet: wy hebbense ghemaeckt nae die vanden Tempel Salomon/om het sekerste ghelijck te zijn.

Dat xli. Capittel.

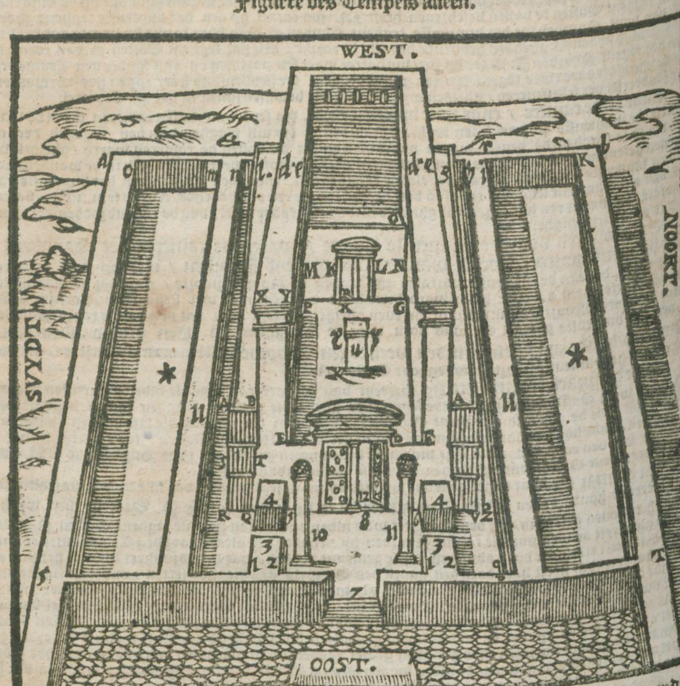
Ende hy bracht my henen inden Tempel / ende mat de bysetten / etc. Na dat hy beschreuen heeft de metinghe des gancx / soo coemt hy in den Tempel. Hy noemtse haughers oft bysetten/ de cameren die rontom den Tempel zijn A. B. de reden is / dat de tweedde camer streckt op de eerste S. ende de derde op de dweede A: ende soo vele als sy van voren ouersprongers hebben/ soo veel isser ter zijden des Tempels/ghelijck ghy by der figueren sien condt/dat hem den muer so veel versamelt/als haer de camer verwijdt. Dese hanghers of cameren hadden ses ellen A. B. dat is te segghen/van bouen: daer om voecht hy daer by/ dat het de breedde vant ouerdeck was : want van beneden hadden sy maer vier ellen Q. K. ghelijck hy hier na segghen sal / int tweede veers. De poorte des Tempels hadde inder breede thien ellen/ghelijck die vanden voorhoue C. D. van de openheyt der deuren/ tot den muere des Tempels/was vijf ellen ouer elcke zijde der poorte E. C. D F. Ende mat de lengde / veertich ellen / ende de breedde twintich. Dat is vander deure des Tempels 8. tot in het alderheylichste 1. De breedde des Tempels/was twintich ellen E. F. oft G. P. want de deure a heeft thien ellen breede C. D. gelijck wy geseyt hebben: dan vijf ellen ouer elcke zijde der poorten E. C. D. F. Dat zijn de twintich ellen breede des Tempels a. Van de hoochde des Tempels / en maeckt hy gheen vermaen: wy hebbent hem van dier hoochde gemaect/als dien van Salomon/te weten 30. ellen/om het warachtichste.

3 Ende hy ginck daer binnen henen/ etc. Nv coemt hy in het alderheylichste. Ende mat de bysetten/etc. Dat is den doppel der poorten des alderheylichsten / de welcke hadde inder lengde

twee

twee ellen H. J. oft om beter te segghen / den muer die het allerheylichste des Tempels afscheyde / hadde twee ellen dickten. Ende de poorte ses ellen K. L. Ende de breyde der poorten seuen ellen: Dat is te segghen / de zijden M. K. ende L. N. want tweemael seuen zijn 14. Ende van ses ellen openheyt der deuren K. L. zijn twintich.

Figuere des Tempels alleen.

4 Ende hy mat twintich ellen in de lengde G. O. Ende twintich ellen in de breyde aen den Tempel G. P. Het is om te toonen datter twintich ellen in alle de viercanten waren.

5 Ende hy mat den wandt des huys ses ellen etc. Q. 6. De eerste camer en hadde maer vier ellen Q. R. de tweede vijf S. T. de derde ses A. B. ghelijck wy ghesept hebben / daer waren drie rijen cameren / of drie stagien R. S. A. Als hy sept / dat de ouerspronghen der cameren / sloten inden wandt vanden huyse / dat is lichtelijck om te verstaen by dese teghenwoordighe Figuere / ende het ghene dat wy vermaen van aengheroert hebben int beginsel deses Capittels. Aengaende den wendeltrap daer hy het licht beneemt: marckt / en hebben wy niet connen te voorschijn brenghen / om oorsake / dat het beworp het licht beneemt: nochtans en zijn de dinghen niet qualijck om verstaen / men sietet heden sdaechs desghelijcken in vele Cloosteren.

8 Ende aensach de hoochde des huys / etc. Hy sept dat het fundament onder de cameren hadde ses ellen / ende wy hebben hier bouen ghesepdt / dat sy maer vier en hadden: Maer men moet aenmercken / dat hy op het opperste der cameren is gelijck hy oock sept. Nv de bouen camer heeft ses ellen: indien ghy van van bouen nederwaerts siet / v sal duncken dat de cameren so breet beneden zijn als bouen / daeromme datmen de intreckinghe der beneden cameren niet sien en can. Ghelijck oft wy van B. een coorde nederwaerts lieten / het eynde en soude niet vallen aende voet der benedenste camer P: maer soude pasloot swyse comen op de 2. Siet / daerom sept hy / dat het sondeersel der cameren heeft ses ellen / dat is / aengaende het gesicht van die van bouen.

9 Ende de breyde des wandts / etc. Hy wil segghen / dat den muer van bouen de camer (die hy noemt de buytenste camer) dat van B. tot X. hadde vijf elllen X. Y. Want beneden hadse ses Q. 6. gelijck wy gesept hebben int 5. veers. Nv hem de muer bouen maer een elle en vertreckt / ende dat de camer daer bouen ses ellen heeft A. B. ende dat de ghene die daer onder is / maer vier en heeft Q. R. ghelijckt als opt ghesept gheweest heeft / daer by sien wy / dat de cameren van boven so veel ouersprongs hebben / sonder van de achterste. Want hadden de cameren maer ouersprongers ouer die zijde des muers / sonder van een ren te hebben / de camer daer bouen en sonde maer vijf ellen hebben / aenghesien dat den muer maer een elle intreckt van Q tot B. Dwelc hy sept int 10. veers / datter zijn twintich ellen tusschen de cameren / dat is de breyde des Tempels / die welcke twintich ellen heeft E. F. Want de cameren zijn rontom den Tempel: nochtans isser meer den muer mede begrijpende: den Tempel heeft twintich ellen breyde (gelijckmen ghesept heeft) ende den muer heefter ses ouer elcke zijde / dat zijn 32. Maer den Prophete en spreeckt maer van binnenste des Tempels / dwelck heeft twintich ellen E. F.

11 Den inganck der camer / etc. Hy sept dat de deuren der cameren waren teghent Noorden / ende teghent Suyden: De cameren die teghent Noorden waren V. haer deuren waren teghent Noorden: ende de gene op de Suydtzijde R. haer deuren waren teghent Suyden: wy en hebbent niet connen laten blijcken / om oorsake des beworps. Nv dese deuren hadden haer aenschouwinghe op een spacie van vijf ellen breyde V. 2. welck waren rontom den Tempel / waer van haer eenen muer besloot 11

Dy

12 **De timmeragie die voor het beslupt was/etc.** Het beslupt waer van hy spreeckt zijn de twee ydel plaetsen / waer op dat den Tempel van alle zijden zijn ghesicht heeft. Aengaende de tseuentich ellen/ dat hy seyt/ dat den Tempel breydden heeft aen de Westzyde / ick en hebbe dit ghetal niet connen wel te passe brenghen. Nochtans sal ickt verclaren ten besten alst my moghelijck sal wesen. Daer zijn hondert ellen van A. tot B. ghelijck hier nae ghesept sal worden. Nv / ick en vinde maer tseftich ellen die ick te passe brenghen can. Den Tempel hadde twintich ellen wijde C. D. Dan vijf ellen van D. tot E. welck is de dickte des muers. Ende so vele ter anderzijde C. F. dat zijn thien/ ende twintich des Tempels wijdde/zijn dertich. Dan vijf ellen van E. tot G. welck is de breydde der meddeister camer. Ende ander vijf van G. tot H. dat is de breydde der leghe spatie die voor de cameren zijn. Ende vijf van H. tot I. dat is de dickte des muers die de leghe plaetse beslupt/ dat zijn vijfthien/ ende vijfthien ter ander zijden van F. tot M. zijn dertich/ende dertich van E. tot F. zijn tseftich / dier zijn van I. tot M. Men en can niet meer gheuinden dan dat wijt alsoo nemen: daer zijn tseuentich ellen / van A. tot G. oft van B. tot L. Want van L. tot F. zijn vijf ellen ghelijck het ghesept is geweest/ende vijf van F. tot C. zijn thien: ende twintich van C. tot D. zijn dertich/ende vijf van D tot E. zijn vijf ende dertich/ende vijf van E. tot G. zijn veertich/ende vijf van G. tot H. zijn vijf ende veertich/ ende vijf van H. tot I. zijn vijftich/ ende vijfthien van I. tot K. welck is de breydde vant beslupt/zijn vijf ende tseftich. Dan vijf voor de dickte des muers K. B. zijn tseuentich ellen: ick en cant anders niet vinden. **Ende zijn lengde tneghentich ellen.** Den Tempel heeft tseftich ellen tusschen beyde de mueren van seuenthien tot L. veertich/ ende twintich van G. tot O. Dan vijf ellen voor de dickte der voorster muer 8. 12. ende so vele opt achterste tegent Westen/zijn tseuentich. Dan vier voor de cameren die achter den Tempel zijn/ende vijf voor de lege spatie zijn neghen / ende elue voor den ganck 7. 8. dat zijn twintich. Dat zijn de tnegentich ellen/ die den Tempel lengden heeft: voecht daer by tweemael vijf voor de dickte des muers A. O. ende K. B. dat sullen hondert ellen zijn/des Tempels voorhoue/ ghelijck als dander. Het ghene dat hy daer na sept R. veers 13. en is anders niet / dan dat hy bewijst dat den voorhoue des Tempels in alle het vierkant hondert ellen heeft/ hondert van P. tot R. ende hondert van B. tot T. ende van A. tot B. ende soo vele van S. tot T. ende hondert van A. tot S. Hy wil segghen int sesthiende veers / dat de cameren die om den Tempel zijn/ waren met hout ouerdeckt/ van beneden af tot bouen toe/ so datmen den muer niet sien en conde. De reste is lichtelijck om verstaen. Hy bewijst dat de want ende de deuren rijckelijck verciert waren met Cherubijnen ende palmen. Aen het twee ende twintichste veers / bewijst hy de metinghe des Altaers 11. welck hadde drie ellen hoochde V. X. ende zijn lengde twee ellen V. Z. De rest is lichtelijck ghenoech om te begrijpen: hergrijpt de groote Figuere.

Dat xlij. Capittel.

Daer nae bracht hy my henen wt in den buytensten voorhoue/etc. Nae dat den Propheet beschreuen heeft de verminderinghe des Tempels/ soo coemt hy aen den buytensten voorhoue teghent Noorden T. **Ende bracht my inde camer de welcke was teghent besloten/etc.** Dat is de cameren gheteeckent S. Maer ghelijck wy hier bouen ghesept hebben: het beworp van het werck belettet te sien: daerom besiet de ghene die inden voorhoue zijn tegent Oosten P. ghelijck of de selue waren tegent Noorden: want sy zijn al euen ghelijck/ende zijn alsoo ghestelt teghent Noorden / ghelijck ghyse siet tegent Oosten. **Welck was tegent besloten.** Desen omslupt is dese leghe plaetse die ghy gheteeckent siet T. Hy wil segghen dat dese cameren S. waren op de zijde des beslupts/ want dander rije V. en was so na het beslupt niet/ghelijck dander S.

2 **Wesende van voren inder lengde hondert ellen/van die poorte aen teghent Noorden.** Dat is/ hondert van X. tot Y. **Ende vijftich ellen breedt/etc.** Dat is van B. tot X. **Twintich ellen waren teghen den buytensten voorhoue.** Elcke rije cameren inhoudt twintich ellen lengde (ghelijck wy terstont segghen sullen) so dat het achterste der cameren respondeert twintich ellen op den binnensten voorhoue I. dese cameren waren gebout in den buytensten voorhoue T. So waren sy tegent plaueytsel/ dat is te segghen bouen. Voor de cameren was een wandelplaetse oft galderije die wy ouer al gheteeckent hebben 12. ende hadde ses ellen breydde / welcke wy terstont sullen toonen veers 4. Dese galerije was omuangen rontom met eenen cleynen wech/welcke hadde een elle breydde/ ghelijck ghy by der Figuere sien condt. Als hy sept dat de deuren waren teghent Noorden/ het is om te doen verstaen de gheleghentheyt der cameren: want alsoo ghy der deuren der cameren van den voorhoue siet teghent Oosten/ desgelijcx de deure der cameren vanden voorhoue Noordenwaerts hebben haer gesichte tegent Noorden. Ende die vant Suyden/ hebben haer ghesichte teghent Suyden. Nv dese cameren waren contrarie die van den Tempel/ om dat de eerste grooter is dan die tweede / ende de tweede grooter dan de bouenste/ veers 5. also engde sy bouen/ ende die van den Tempel lancx beneden: dwelck de Figuere wel te kennen gheeft int 4c. Capittel veers 17. Waer van hy int voorbygaen af spreeckt/ hy sept datter waren dertich cameren/ hier sept hy dat sy waren in drie stagien/ daerom hebben wijse vijfthien in elcke rije ghestelt / gelijck ghy by der Figuere sien cont: te weten/ driemael vijue ouer elcke zijde.

7 **Ende den omuanck/etc.** Hy wil segghen dat alsoo de ses cameren A. die in de wandelplaetse der buytenste voorhoue zijn Noordenwaerts T. zijn omuanghen met eenen muer van vijftich ellen lanck V. X. dat desghelijcx de twee rijen cameren V. S. oock soo veel inhouden. Wy sullent better moghen te kennen gheuen by den Figuere des voorhoue alleen. Ghenomen zijnde het waer den voorhoue teghent Noorden / ende dat beyde de ruymen des camers gheteeckent S. de ghene zijn des buytenste voorhoue Noordenwaerts T. gheteeckent V. S. in de groote Figuere. Wy hebben ghesept / dat elck ruym des camers inhoudt twintich ellen lengde: dat is van Y. tot aen I. dwelck is de ruymte der een der camer: ende van twee tot drie twintich/ welck is dander ruym/zijn veertich: ende thien van een tot twee/welck is de ruymte der poorten/is vijftich: So datter vijftich ellen zijn van Y. tot 3. ghelijck daer oock vijftich ellen zijn aen de wandelplaetse des voorhoue (ende desghelijcx van alle de wandelplaetsen) van buyten T. aen de Noordtzijde V. X. aldaer de ses cameren zijn A. dwelck wy hier bouen te vollen verclaert hebben: wy hebben oock ghesept / dat de galerijen voor de camers waren thien ellen breedt/ dat is van Y. tot 2. Want het ghene dat ghy in dese teghenwoordighe Figuere van den voorhoue alleen siet 4. zijn de galerijen gheteeckent in de groote Figuere 12. Laet ons wederom keeren tot de groote Figuere.

8 **Ende voren den gheuel hondert ellen.** Dat is te segghen/ Op die zijde des Tempels was hondert ellen 1. 2.

9 **Ende daer waren onder de cameren/etc.** Dat is / op de zijde des camers waren cleyne deuren/die wy ouer al gheteeckent hebben met de letter Z. lancx dese cleyne deuren mochtmen gaen vanden voorhoue teghent Oosten / ende tot de andere voorhouen teghent Suyden ende Noorden. Aen het 10. ende 11. veers verclaert hy / dat de cameren P. des voorhoue teghent Oosten M. zijn euen ghelijck de ghene daer van hy aflaet van tghene teghent Noorden/ ende aent 12. veers sept hy desghelijcx/ dat die teghent Suyden H. alsoo zijn als de ander/ met hare cleyne deuren/ om vanden eenen voorhoue tot den anderen te gaen 3.

13 **Ende hy sprack tot my/etc.** Hy spreeckt van de cameren die in den Tempel zijn 3. hy seyt de cameren teghent Noorden / ende de cameren teghent Suyden / om dat de aenschouwinghe der eender hebben haer ghesicht teghent Noorden ende de aenschouwinge der ander/ int ghesichte teghent Suyden. Hy seyt oock datse voor den omuanck zijn : desen omuanck is de twee leghe plaetsen die ghy siet 4. waer op de cameren haer ghesicht hebben . Hy noemtse heylighe cameren / ter oorsaken datse rondtom den Tempel zijn : Daer nae seyt hy / dat de Offerpriesters in den buytenste voorhoue M. met haer ghewijde cleederen niet comen en soude: dewijle hyse noch breeder verclaert int vierenveertichste Capittel/ veers 17. 18. 19. daer hy seyt/ dat sy langs den binnenste voorhoue N. met haer ghewijde cleederen niet in gaen en sullen: ende so wanneer sy comen aen den buytenste voorhoue M. om het volck te heylighen / sullen sy ander cleederen nemen/ ende sullen die ander legghen op de cameren die om den Tempel zijn . Tgene daer na volcht / is het ghene dat wy int begintsel van het vierenueertichste Capittel ghesept hebben/ dat den muer die het ghebouwte omuangde/ hadde vijf hondert ellen in alle het viercant.

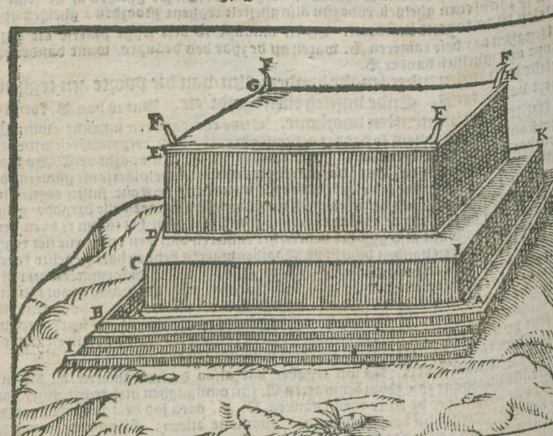
Dat xliij. Capittel.

Doe bracht hy my aen de poorte/etc. Den Propheet is ghebracht gheweest aen de eerste poorte teghent Oosten D. waer langs hy den Heere sach in den Tempel gaen/ van daer is hy ghebracht inden binnenste voorhoue N. alwaer hy den last outfinck te vercondighen de metinge des brantoffers Altaers/ die sulcx zijn.

13 **Ende den ondersten voet een elle A.** Den ondersten voet eener ellen hoochte B. C. ende een elle breydde B. D. Desen voet hadde bouen eenen cleynen randt een handt breet/ ghelijck ghy by der Figueren sien cont.

14 **Ende vanden voet op der aerden.** Dat is twee ellen van D. tot E. als hy seyt aent onderste viercant/ of assetsel/ dat is om dat het eerste is / ende dat het groot bouen is. **De breydde een elle E. F. ende van het cleyn assetsel/ etc.** Dat is van F. tot G. vier ellen / Als hy wederom verhaelt int vijfthienste veers/ dat den Altaer of Ariel/hadde vier ellen/ hy en begrijpt den Altaer maer van F. tot G. dwelck hy hier bouen het groote viercant noemt/ oft groot assetsel/ op dit groot viercant waren vier hoornen aen alle de vier hoecken/ dwelck ghy by der Figueren sien cont. Als hy seyt datter zijn twaelf ellen lengde/ ende so vele breydde : so bewijst hy dat sy heeft twaelf ellen in alle de viercanten / twaelf van G. H. ende twaelf van H. J. ende so vele van J. K. ende twaelf van K. tot G. Als hy seyt int seuenthienste veers van vijfthien ellen/ so verstaet hy van het eerste viercant oft assetsel: want dewijle datter een elle ouer elcke zijde voorder wtstreckt dan het tweede/ so moet het nootsakelijck wesen / datter heeft veerthien ellen lengde E. L. ende so vele breyde L. M. de redene waeromme dat hy het eerste noemt cleyn assetsel / ende het tweede groot / dat is om der hoochte wille / ende niet om de breydde : want het cleyn was langher als het groot ghelijcker ghesept is.

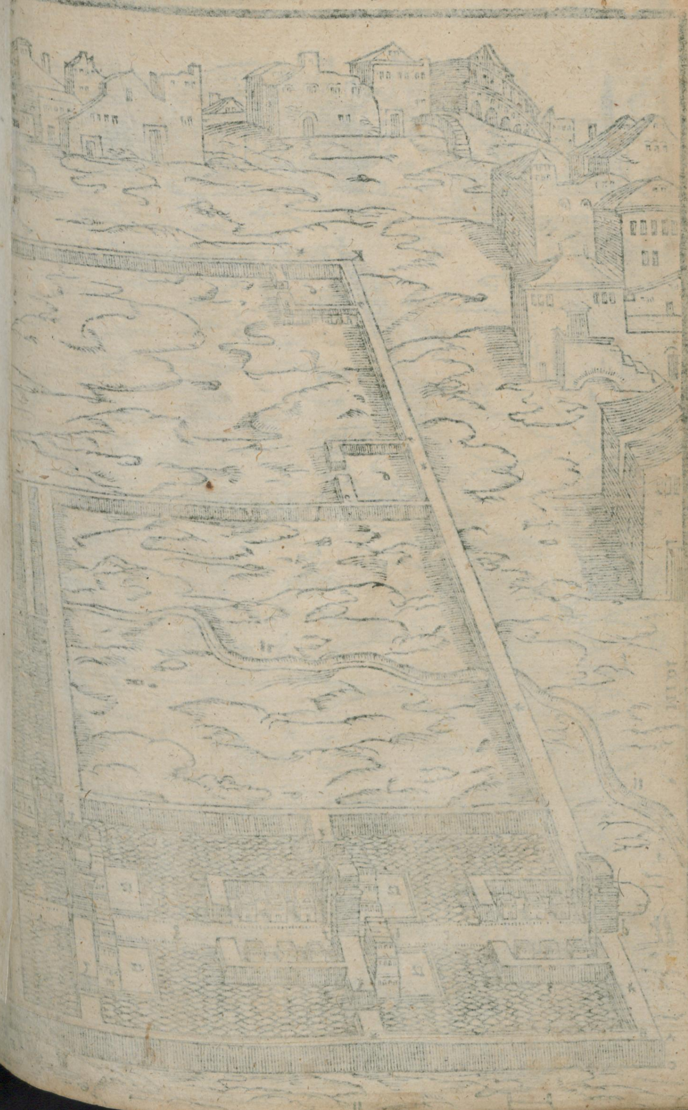
De Figuere des Altaers.

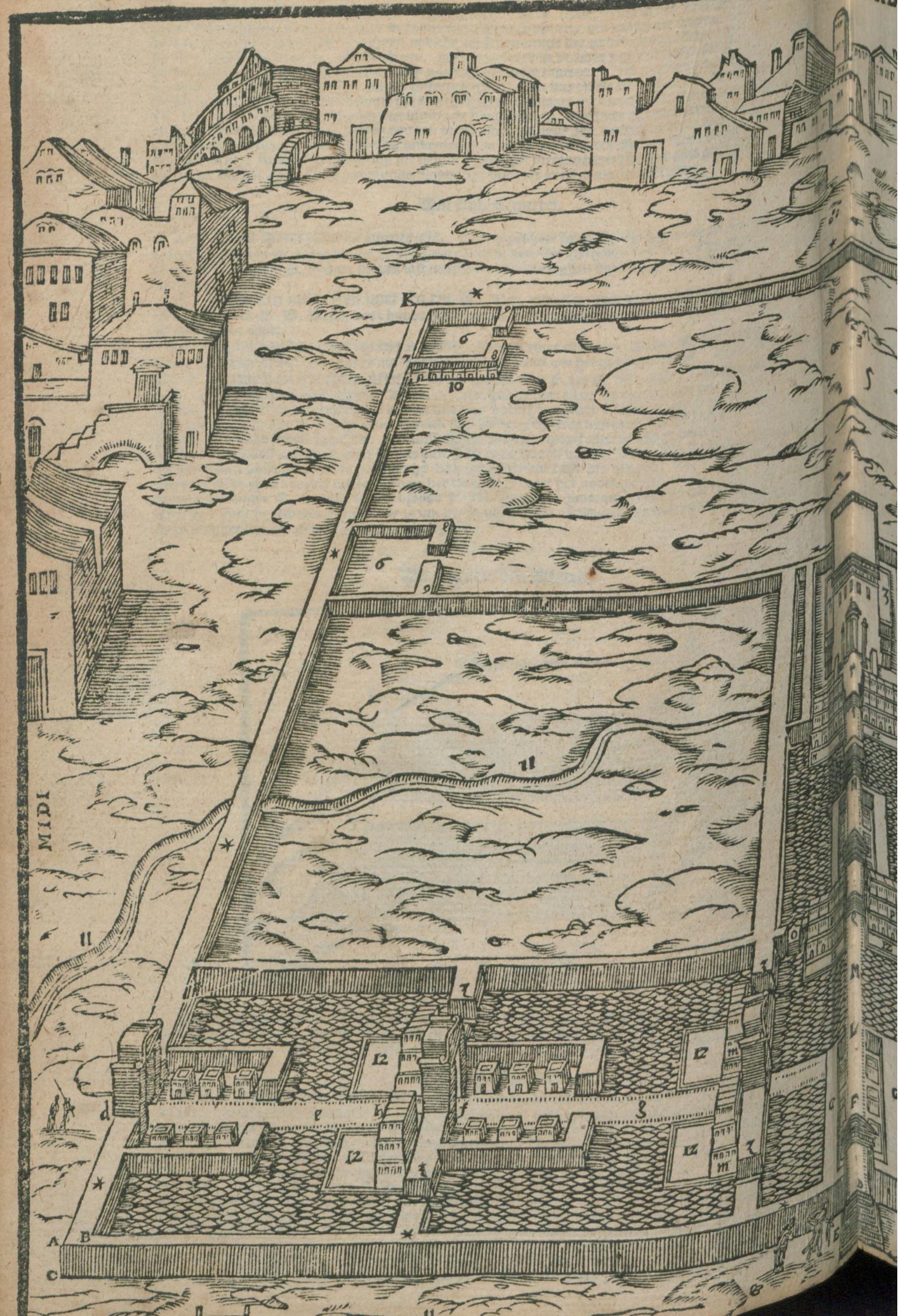
Men moet aenmercken dat desen Altaer heeft seuen ellen hoochte/ dat is te weten een elle B. C. welck is den voet/ ende twee van D. tot E. welck is het eerste viercant ofte assetsel/ dan vier ellen van F. G. welck is het groot viercant oft assetsel: siet daer zijn de seuen ellen hoochte die den Altaer heeft.

Dat xlvj. Capittel.

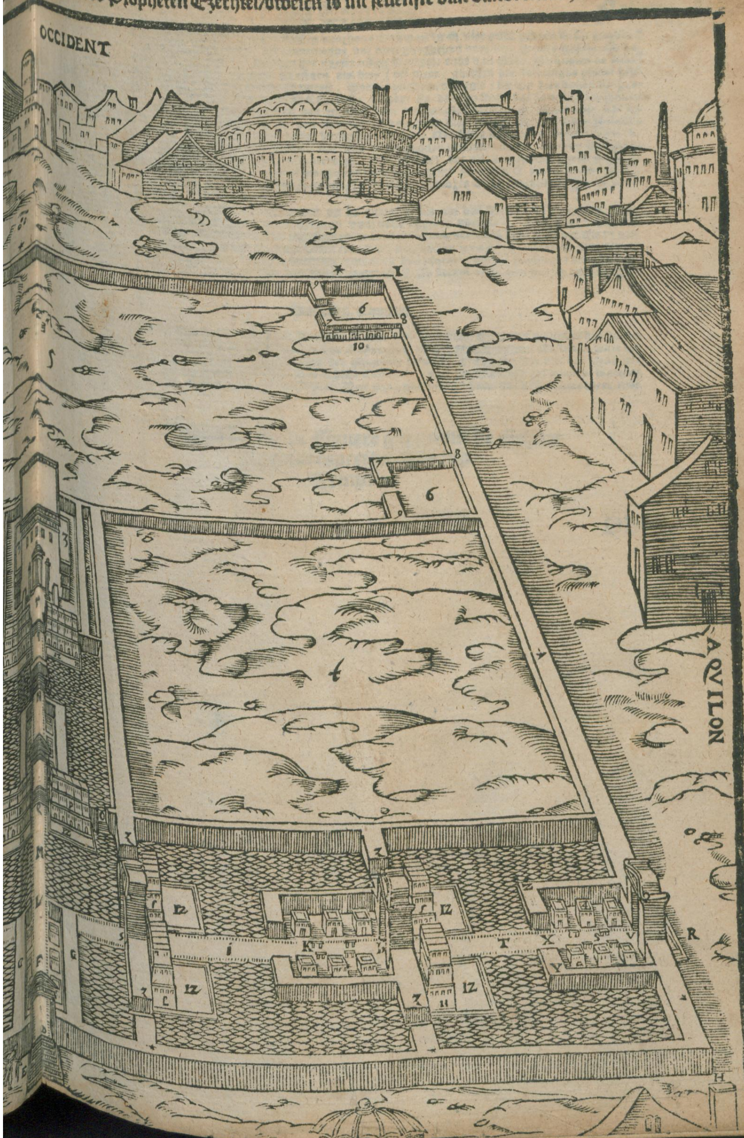
So spreeckt de Heere Godt/ etc. Wy moeten wederom keeren tot de groote Figuere. Het is de deure der binnenste voorhoue Q. daer langs datmen acht trappen opghinck: dwelck ghy meucht bemercken by der Figuere. Daer hy seyt aent neghende veers / dat soo wie de poorte teghent Noorden R. ingaet / sal langs der poorte teghent Suyden wtgaen D. ende de ghene die langs der Suyden poorte D. ingaet/ sal langs der Noordenpoorte R. wtgaen/ ende int voorby gaen aenbaden sy ter rechterzijden M. inden buytenste voorhoue teghent Oosten . Daer by sien wy tghene dat ick hier bouen ghesept hebbe / dat de ghene die häre voorhouen ghestelt hebben ter plaetsen des Tempels / te weten / die teghent Noorden / ende Suyden hebben grootelijcx ghefaelgeert : want alsoo sy häre voorhouen ghestelt hadden/ de ghene die langs het Noorden in quam/ en soude langs het Suyden niet connen wtgaen hebben. Noch de gene die langs het Suyden in quam/ langs het Noorden wtgaen/ om dat haer den Tempel belet soude hebben . Siet daerom hebben wy den voorhoue gestelt aenden eersten muer tegent Oosten/ ende oock om een ander oorsake/ dat is/ dat den binnensten voorhoue tegent Oosten N. behoort naerder den Tempel te wesen van alle dander/ want wy sien het gene dat den Propheet seyt aent 12. ende 3. veers desen

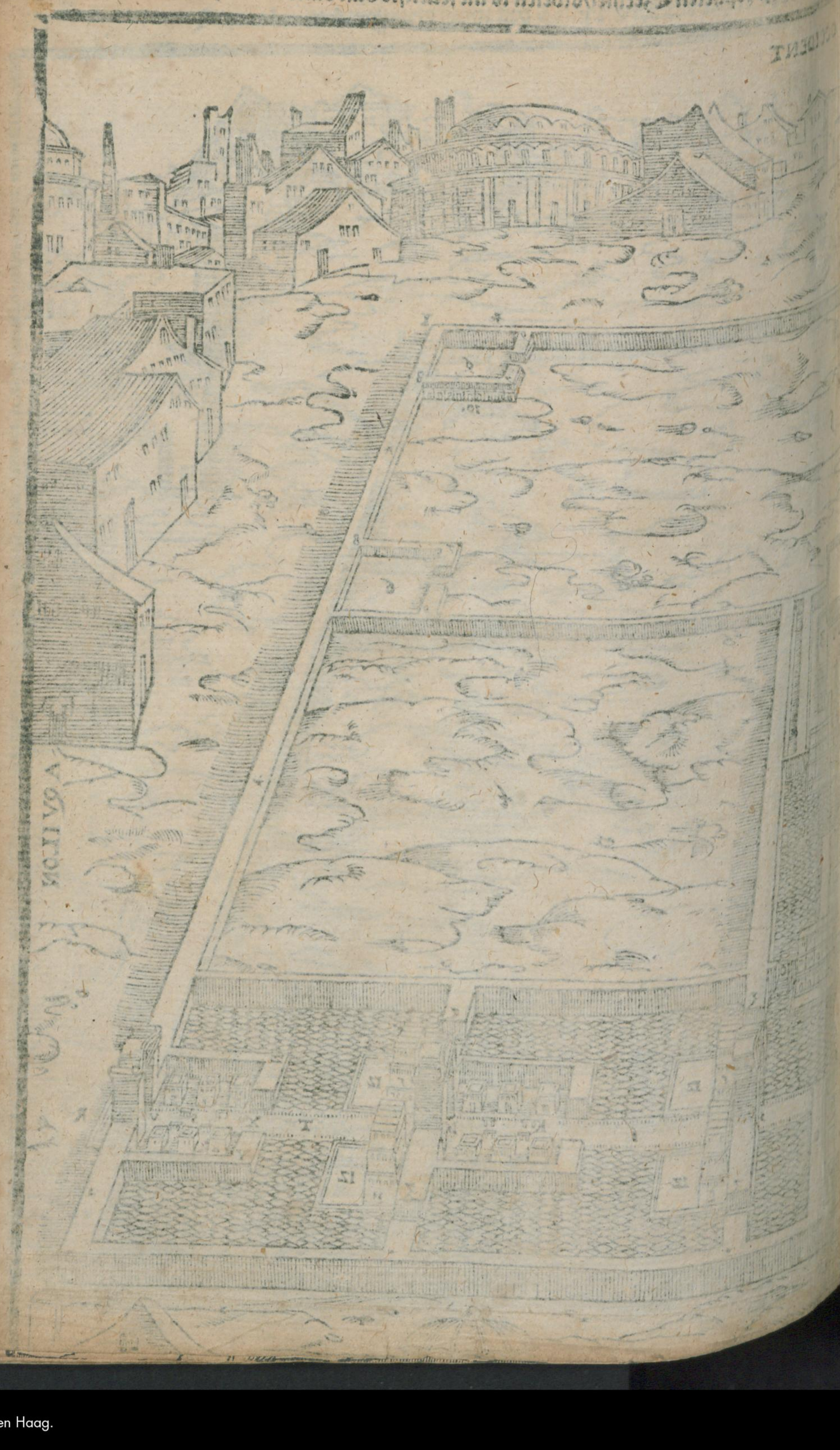
Forme der wederoprechtinghe des Tempels/welcke behoort ghesetet worden int eynd

...te worden int eynde des Propheten Ezechiel/dwelck is int seuenste blat vande letter J.

...des Propheten Ezechiel/ welck is int seuentste blat vande letter F.

desen Capittels/dat de poorte der binnensten voorhoue Oostwaerts Q. niet open gedaen en sal worden dan op den Sabbath ende nieuwe Maendenende dat wert ghegheuen voor een groote gratie als he volck aenbadt op dier plaetsen / wesende het naeste inden Tempel/ ende van Godt. Nv indien de ande portalen hadden soo nae den Tempel ghestaen als dese (oft meer / ghelijck het sommighe ghesét hebben)het en hadde gheen meerder gratie gheweest. Daer is noch een passagie / die wy hier bouen by ghebracht hebben van het vier ende veertichste Capittel / alwaer hy dat wy sien / dat de ander voorhouen waren veel verder van den Tempel/ dan den ghenen van binnen Oostwaerts N. Want daer seyt hy dat de Offeraerpriesters en sullen lancr den binnensten voorhoue niet ingaen N. met hare ghewijde cleederen/om te comen het volck wijen inden buytenste voorhoue M. Dese passagie aenwijst claerlijck/ het ghene dat ick hier bouen ghesept hebbe / dat alle de voorhouen behooren verder vanden Tempel te staen/ dan den binnenste voorhouen Oostwaerts N. Nv hoewel dat alle de portalen ghesét staen int aenschouwinghe teghent Oosten/de ghene die zijn ter poorten teghent Noorden K. zijn genoemt Noordenpoorte T. I/ende de ghene die teghent Suyden zijn D. Suydenpoorte E. G. ghelijck die zijn ter poorten Ostwaert D. Oostportael M. N.

9 Ende hy bracht my / etc. Hy coemt op de cameren die om den Tempel zijn teghent Noorden:dan van daer is hy ghebracht inden grooten voorhoue teghent Westen 5. dwelck hy noemt den buytensten voorhoue/om dat het achter den Tempel was: daer zijnde/doetmen hem gaen om alle de vier hoecken der portalen / waer dat in elcken hoeck een cleyn portaelken was 6. van veertich ellen lengde 7.8:ende dertich de breyde 8.9. ende 7.9. lancr den omuanck des portaels waren huysinghe voor de Cocr 10.dese cleyne portalen waren ghelijck keuckenen daermen spijse bereyt/ende men wiesch daer de offerhanden.

Dat xlvij. Capittel.

Den Propheet coemt tot der deure des Tempels K. ende siet/ daer vloot een water wt onder den dorpel des Tempels 11. welcke hadde zijnen loop aen de Suydtzijde/ ende keerden teghent Oosten/a/ waer dat het begonst seer groot te worden / ghelijck het den Prophete bewijst. Ick en twijfele niet den Prophete heeft aenghesien des Propheten Esaias aent achtste Capittel / daer hy seydt/ dat het volck de wateren Siloah verachtet hebben/om dat sy cleyn waren. Den Propheet bewijst haer/ dat dese riuiere breet ende diep sal wesen.

Hier na volcht de Figuere ghenaemt de Forme der wederoprechtinghe des Tempels.

DE

DE PROPHEET DANIEL.

Argument.

DAniel was noch seer ionck/doe hy met Jechonia wert tot Babylonien ghebracht. Hy heeft seer wel sommighe nutte ende sonderlinghe Historien zyns tyts beschreuen. Onder andere dinghen is daer de stryt tusschen de warachtige ende valsche wys hept/tusschen de Religie eñ superstitie. Hy heeft ghe- leeft tot den tyt des Coninckx Cyri/tachtentich Jaren out zynde. Hy was so wys/dat daer van een spreec- woort gheworden is/ datmen seyde/Wyser van Daniel: dwelck Ezechiel selue ghebruyckt heeft in het 28. Cap. zyns boeckx/segghende: Syt ghy wyser dan Daniel? Hy alleen/heeft de saken van Babylonia/ Persia/Macedonia/ ende Roma/ warachtichlyck beschreuen. Hy beschryft oock de saken die den Rycke ende den persoon Christi toecomen. Hy voorsept den oorspronck des Antichrists/zyne grouwelycke boos- heden/ ende zynen val. Hy spreeckt oock vande verderuinghe der Stadt Jerusalem/ ende der gantscher werelt. Hy stelt Christum tot eenen Richter voor ooghen/ het wterste oordeel/ de wederopstandinghe der lichamen/ende het eewighe salighe leuen.

Dat eerste Capittel.

1. Daniel wert met sommighe heerlycke Jon- gelingen/geuanckelyck na Babel geuoert/ende in des Coninckx hof/ tot Coninclycken dienste opge- toghen/ 8. leeft gantsch heylichlycken ende God- vreesende/ 17. ende wert van God wonderlycken beghenadet ende verhoocht.

1 IN den derden Jare des Rycx a Jo- akim des Coninckx Juda/ quam Nebucad Nezar de Coninck te Babel/voor Jerusalem/ende beleyde- dese.

a And. Jehoiakim.

2 b Ende de Heere gaf hem ouer/ Joiakim den Coninck Juda/ ende sommighe vaten wt den huyse Gods: die liet hy voeren int lant Sinear/ in zyns godes huys/ eñ leyde de vaten in zyns Godts c schatkisten.

b 2.Re.24.10 2.Par.36.6 Sinear/is het lant Babel. Genesis.10
c And. Schatcameren.

3 Eñ de Coninck sprack tot Aspenas zynen ouersten Camerlinck/ hy soude wt den kinderen Israels d vandẽ Coninclycken stamme ende heeren kinderen wtlesen.

Aspenas/ des Coninckx te Babel Camerlinck.
d Esaie. 39.7

4 Jonghelinghen die gheen gebreck en hadden/maer schoone/vernuftighe/wyse/cloecke/ende verstandighe/ die daer gheschickt waren/te dienen in des Coninckx houe/ ende te leeren Chaldeische schrift ende sprake.

5 Sulcken verordende de Coninck/watmẽ hen daghelycx gheuen soude van zyner spyse/ende van den wyne/dien hy selfs dranck: dat sy alsoo drie iaer lanck opghetogen/daer na voor den Coninck dienen souden.

6 Onder welcke waren Daniel/Hanania/ Misael/eñ Asaria/vanden kinderen Juda.

7 Ende de ouerste Camerlinck gaf hen namen/ende noemde Daniel/e Beltsazer:ende Hanania/Sadrach:ende Misael/Misach: ende Asaria/ Abed Nego.

e Dan.10.1

8 f Doch Daniel settede hem voor in zyner herte/dat hy hem met des Coninckx spyse/ ende met den wyne/die hy selfs dranck/niet verontreynighen en wonde: ende badt den ouersten Camerlinck/ dat hy hem niet en dorfte verontreynighen.

f Gen. 33.32 Tobie.1.12 Judic.12.2

9 Ende Godt gaf Daniel: Dat hem de ouerste Camerlinck gunstich ende ghenadich wert.

10 De selue sprack tot hem: Jck vreese my voor mynen heere den Coninck/ die v/ uwe spyse ende dranck verordent heeft: wanneer hy soude sien/ dat uwe aenghesichten iammerlycker waren/ dan de anderen Jonghelingen ws ouders/ soo brachtet ghy my by den Coninck om myn leuen.

11 Doe sprack Daniel tot Melzar/ dien de ouerste Camerlinck / Daniel / Hanania/ Misael/ende Asaria beuolen hadde:

12 Versoeckt het doch met uwen knechten thien dagen lanck/ende laet ons g toemoes te eten gheuen/ende water te drincken.

g Andere ghemoes.

13 Eñ laet dan voor b onse ghestalt ende der Jonghelinghen / die van des Coninckx spyse eten / besien: ende daer na als ghy dan sien sult/daer na maeckt het met uwen knechte.

14 Ende hy hoorde harer daerin/ ende versochte het met hen thien daghen lanck.

15 Eñ na de thien dagen/ waren sy schoonder ende beter by lyue/ dan alle Jonghelinghen/die van des Coninckx spyse aten.

16 Doe dede Melzar hare verordende spyse eñ dranck henen wech eñ gaf hen toemoes.

17 Doch de Godt deser viere/ gaf hen const ende verstant/in allerley h schrift ende wysheyt/Daniel doch / gaf hy verstant in allen ghesichten ende droomen.

h Dat is/ [illegible] leerde alle [illegible] sten die [illegible] Chaldeen [illegible] schreuen [illegible]

18 Ende/doe de tyt omme was / die de Coninck bestemt hadde/ dat sy souden henen in ghebracht worden / brachtse de ouerste Camerlinck henẽ in voor Nebucad Nezar.

19 Ende de Coninck sprack met hen: Ende daer en wert onder allen niemant ghevonden/die Daniel/ Hanania/ Misael ende Asaria ghelyck waren: ende sy werden des Coninckx dienaers.

20 Eñ de Coninc vantse in allen saken/daer hyse omme vraechde/thienmael cloecker ende verstandigher/dan alle i Sterrenkyckers ende wysen/in zynen gantschen rycke.

i And. waer- seggers [illegible] ende [illegible] conseruers.

21 k Ende Daniel leefde tot in het eerste iaer des Coninckx Cores.

k Dan. 6. [illegible]

Dat ij. Capittel.

1. Den Coninck te Babel/connen zyne wysen/ noch droom/die hem gedroomt heeft/noch beduy- dinghe/tot haren grooten ongeluck/niet vinden/ 14. Daniel door openbaringhe des Heeren/ 25. verclaert het beyde/ 46. ende wort vanden Co- ninck/tot troost allen Joden/hooch verheuen.

1 JN den tweeden Jare des rycx Nebucad Nezars/ hadde Nebucad Nezar eenen droom/a daer hy van verschrack dat hy b op waeckte.

Den Nebucad Nezar droomde [illegible] Daniel [illegible] a Job. [illegible] b Of/ [illegible] c Dan. [illegible]

2 c Ende hy gheboot allen sterrenkyckers/ ende wysen/ende tooueraers / eñ Chaldeen te samen te roepen / dat sy den Coninck zynen droom seggen souden:ende sy quamen/ ende traden voor den Coninck.

3 Ende de Coninck sprack tot hen: Jck hebbe

hebbe eenen droom ghehadt / die heeft my verschrickt : eñ ick woude gheerne weten/ wat het voor eenen droom gheweest zy.

4 Doe spraken de Chaldeen totten Coninc op d Chaldeisch: Heer Coninck/Godt verleene v een lanc leuen: segget uwen knechtē den droom/so willen wy hem beduyden.

5 De Coninck antwoorde/ende sprack tot den Chaldeen : Hy is my ontuallen: e sullet ghy my den droom niet segghen/ ende hem beduyden/ so sullet ghy f gantsch omnecomen / ende uwe huysen schandelyck verstoort worden.

6 g Sullet ghy my daerentegen den droom segghen ende beduyden/soo sullet ghy ghescencken/gauen/ende groote eere van my hebben : daeromme segget my den droom/ ende zijn beduydinghe.

7 Sy antwoorden wederomme/ende spraken: De Coninck segge zijnen knechten den droom/so willen wy hem beduyden.

8 De Coninck antwoordde / ende sprack: Voorwaer ic mercke het/dat ghy h veradenunghe soeckt/dewyle ghy siet/ dat hy my ontuallen is.

9 Doch sullet ghy my den droom niet segghen/soo gaet het recht ouer v / als die ghy leughenen ende ghedichten voor my te spreken/voorghenomen hebbet/ tot dat de tijdt voor by ga : daeromme segghet my den droom/ soo can ick mercken/ dat ghy oock de beduydinghe treffet.

10 Doe antwoorden de Chaldeen voor den Coninck ende spraken tot hem: Daer en is gheen mensche op aerden/ die segghen conne / dat de Coninck i eyscht : soo en is daer oock gheen Coninck/k hoe groot ofte machtich hy oock zy/die selcx van eenighen sterrenkyckerr / wysen of Chaldeer eysche.

11 Want dat de Coninck eyscht / dat is te hooch/ leñ daer en is ooc anders niemant/ die het voor den Coninck segghen conne/ vtgenomen de goden/die by den menschen niet en woonen.

12 Doe wert de Coninck gantsch toornich/ ende beual alle wysen te Babel omme te brenghen.

13 Ende het oordeel ginck wt / datmen de wysen dooden soude: ende Daniel met tsamen zijnen ghesellen werdt oock ghesocht/ datmense doodede.

14 Doe vernam Daniel sodanich oordeel eñ beuel/van Arioch/ den ouersten richter des Conincks/ welcker wt tooch/ de wysen te Babel te dooden.

15 Eñ hy hief aen / ende sprack tot des Coninex voocht/Arioch : Waeromme is sulck een strenghe oordeel vanden Coninck wtgegaen? Ende Arioch seyde het Daniel.

16 Doe ginck Daniel henen op / ende badt den Coninck/ dat hy hem respijt gheue / op dat hy de beduydinghe / den Coninck segghen mochte.

17 Ende Daniel ginck in zijn huys / ende seyde sulcx zijnē gesellen/Hanania/Misael/ ende Asaria/

18 Dat sy Godt vanden Hemel om genade bidden souden/ sulcx verborghen dincx haluen/op dat Daniel ende zijne ghesellen niet met tsamen den anderen wysen te Babel/ omme en quamen.

19 Doe wert Daniel sulck verborgen dinck/ door een gesichte/ des nachts geopenbaert: m daer ouer loefde Daniel den Godt van den Hemel/

20 n Hief aen/eñ sprac:Geloeft zy den Name Godts / van eewicheyt tot eewicheydt: want zijne is beyde wijsheyt ende stercktr.

21 o Hy verandert p tijt ende stonden : q hy settet Coningen af/ende settet Coningen in: r hy gheeft den wijsen hare wijsheydt : ende den verstandighen haer verstant.

22 Hy openbaert wat diep ende verborgen is/ hy weet wat inder duysternisse leydt: want by hem is enckel licht.

23 Ick dancke v/ ende loue v/ Godt mijner vaderen/dat ghy my wijsheyt ende sterckte verleenet / ende als nu gheopenbaert hebt: daer wy v omme ghebeden hebben/ namelijcken/ghy hebt ons des Conincx sake ghe-openbaert.

24 Doe ginck Daniel henen op/tot Arioch/ die vanden Coninck beuel hadde/de wijsen te Babel omme te brenghen / ende sprack tot hem : Ghy en sult de wijsen te Babel niet ommebrenghen/maer brengt my henen op tot den Coninck / ick wil den Coninck de beduydinghe segghen.

25 ſ Arioch brachte Daniel flucr henen op/ voor den Coninck/ende sprack also tot hem: Daer is een ghevonden onder den ghevanghenen wt Juda / die den Coninck de beduydinghe segghen can.

26 De Coninc antwoorde / ende sprack tot Daniel/ t dien sy Beltsazer hieten: Zijt ghy/ die my den droom / dien ick ghesien hebbe/ ende zijne beduydinghe/segghen can?

27 Daniel u hief aen voor den Coninck/ende sprack: x Het verborghen dinck/dat ghy Coninck eyscht/van den wijsen/ y geleerdē/ sterrenkijckers ende waerseggheren/dat en staet in haren vermoghen niet/den Coninck te segghen.

28 Maer God van den Hemel/die can verborghen dinck openbaren:die heeft den Coninck Nebucad Nezar cont ghedaen / wat in toecomenden tijden geschiedē sal: Uwen droom ende v ghesichte / doe ghy sliepet/ quam daervan:

29 Ghy Coninc dachtet op v bedde/hoe het doch hier namaels toegaen soude / ende de gene die verborghen dinck openbaert/ heeft v condt ghedaen/hoe het toegaen soude.

30 So is my sulck verborgē dinck geopenbaert, niet door mijne wijsheyt/als ware sy grooter dan aller die daer leuen/maer daeromme/op dat den Coninck de beduydinghe condt ghedaen worde/ ende ghy v's herten ghedachten vermerckedet.

31 Ghy Coninck saghet/eñ siet/een gantsch groot ende hooch beelt stont teghen v / dat was verschrickelijck aen te sien.

32 Desselven beelts hooft / was van fijnen goude/zijne borst ende armen / waren van siluer / zijnen buyck ende lendenen waren van z coper.

33 Zijne beenen waren ijseren / zijne voeten waren eensdeels ysteren/ ende eensdeels leemen.

34 Sulckes saecht ghy/tot dat a eenen steen daer af ghebroken wert/sonder handen/ die stoech dat beelt aen zijne voeten / die ijseren

Margin notes:

a Anders/ Gryssch.

b Anders/ soo ghy/ etcet.

f And. verstucket worde an-ontleedet.

g And. Maer soo ghy/ etcet.

h Of/ respijt.

i And. begeert.

k And. Prince noch Ouerste heer die etc.

l Dan. 2.27

Nebucad-Nezar beueelt alle wysen te Babel omme te brenghen.

m Syr. 39.23

n Of/ begonst/

o Dan. 7.3

p Dat is / hy settet tijt / hoe langhe een yeghelijck rijck staen / Ja hoe langhe een yeghelijc mensche leuen / eñ een yegelijck dinck dueren sal.

q Job. 34.24 Iere. 27.6 Dani. 4.14

r Job. 42.8

ſ Dan. 1.1

t Dan. 1.7 ende 10.1

u Of/ begonst.

Daniel ontschuldicht de wijse/ eñ behoutse by dē leuen.

x Dan. 2.21

y and. swartconstenaers/ waerseggherg ende Duyvels besweerders. Dat mach pinners wel een ootmoet heeten.

Daniel openbaert Nebucad Nezar zijnē droom.

z Of/ eerin.

a Mat. 21.42 Mar. 12.10 Luce. 20.17 Psal. 118.22

ende leemen waren/ bende vermaeldese tot puluer.

35 Doe werden met malcanderen versmettert/ het ijseren/ de leem/ coper/ siluer ende goudt/ ende werden als caf inder somerschuieren/ ende de wint verwaeyde se/ datmen se nerghens meer vinden conde: de steen nu/ die dat beelt sloech/ werdt eenen c grooten berch: dat hy de gantsche werelt veruulde.

36 Dat is den droom: nu willen wy de beduydinghe voor den Coninck segghen.

37 Ghy Coninck/ zijt een Coninck aller Coningen/ dien Godt van den Hemel/ Conincrijcken/ macht/ sterckte/ ende eere ghegeuen heeft/

38 Ende alles daer lieden woonen/ daer toe de dieren op den velde/ ende de vogelen onder den Hemel in uwe handen ghegheuen/ ende v ouer alle dinck macht verleent heeft: ghy zijt het gulden hooft.

39 Na v sal een ander Coninckrijcke opcomen/ d slechter dan uwe is: daernae het derde Coninckrijcke/ dat e coperen is/ dwelc sal ouer alle landen heerschen.

40 f Het vierde/ sal hart zijn/ als ijser: want ghelijck als ijser alle dinck versmettert ende g verslaet/ Ja ghelijck als ijser alle dinck verbreeckt/ alsoo sal het oock alle dinck versmetteren ende verbreken.

41 Dat ghy nu ghesien hebt/ de voeten ende teenen/ eens deels leemen/ ende eens deels ijseren: dat sal een ghedeylt Coninckrijcke zijn/ doch sal van des ijseren h plante daerinne blijuen/ als ghy dan ghesien hebt/ ijseren met leeme vermenghet.

42 Ende dat de teenen aen zijnen voeten/ eens deels ijseren/ ende eens deels leemen zijn: sal i sommigher mate een sterck/ ende sommigher mate een swack Rijcke zijn.

43 Ende dat ghy ghesien hebt/ ijseren met leeme vermengt/ sullen sy hen wel na menschelijcken bloede/ door een anderen mengen/ maer sy en sullen doch niet een aen den anderen houden/ ghelijck als hem ijseren met leem niet vermenghen en laet.

44 k Doch ter tijt sulcker Coninckrijcken sal Godt vanden Hemel/ een Coninckrijcke oprichten/ dat nemmermeer verstoort en wort/ ende zijn Coninckrijcke en sal op gheen ander volck comen: het sal alle dese Coninckrijcken l versmetteren ende verstooren/ m doch het sal eewichlijck blijuen.

45 Als ghy dan gesien hebt/ eenen steen/ sonder handen vanden berghe afgescheurt/ die dat ijseren/ coper/ leem/ siluer ende gout/ versmettert: also heeft de groote Godt/ den Coninck cont ghedaen/ hoe het hier naemaels toegaen sal: ende dat is ghewisselijck den droom/ ende de beduydinghe is recht.

46 Doe viel de Coninck Nebucad Nezar op zijn aenghesichte/ ende badt aen voor Daniel: ende beual/ men soude hem spijsoffer ende reuckoffer doen.

47 Ende de Coninck antwoorde Daniel/ ende sprack: Daer en is gheen twijfel aen/ n uwe Godt is een Godt ouer alle goden/ ende een Heere ouer alle Coningen/ die daer can verborghen dinck openbaren/ dewijle dat ghy dit verborghen dinck/ hebt connen openbaren.

48 Ende de Coninck verhoochde Danielem/ ende gaf hem groote ende vele gheschencken/ o ende maeckte hem ten Vorste ouer het gantsche landt te Babel/ ende settede hem ten oversten ouer alle wijsen te Babel.

49 p Ende Daniel badt vanden Coninck/ dat hy ouer de landen te Babel setten mochte/ Sadrach/ Mesach/ ende Abed Nego: ende selfs Daniel bleef by den Coninck te houe.

Dat iij. Capittel.

1. Nebucad Nezar laet een groot gulden beelt oprichten/ dat hy van yeghelijcken wil aengebeden hebben. 8. Sadrach/ Mesach ende Abed-Nego/ die hen sulcx weygeren/ worden voor hem verclaecht/ 13. na verachtinghe Conincklijcker dreyghinge/ 19. inden gloeyenden ouen geworpen/ 91. ende wonderlijcken van Gode/ (95. dien oock Nebucad Nezar zijne opentlijcke bekentenisse doet/) tot trooste der gheuanghen Joden behouden.

1 De Coninck Nebucad Nezar liet een gulden beeldt maken/ tsestich ellen hooch/ ende ses ellen breedt/ ende liet het setten in den lande te Babel/ a op een schoone * angher.

2 Ende de Coninck Nebucad Nezar sant nae den Vorsten/ Heeren/ Landtplegheren/ Richteren/ Voochden/ Raetsheeren/ Amptlieden/ ende alle Gheweldigen inden lande/ dat sy te samen comen souden/ het beelt te wijen/ dat de Coninc Nebucad Nezar hadde setten laten.

3 Doe quamen de Vorsten/ Heeren/ Lantpleghers/ Richters/ Voochden/ Raetsheeren/ Amptlieden/ ende alle Geweldighe inden lande te samen/ het beelt te wijen/ dat de Coninck Nebucad Nezar hadde setten laten: ende sy moesten teghen dat beelt treden/ dat Nebucad Nezar hadde setten laten.

4 Ende de Heraut riep ouerluyt: Dat laet v gheseyt zijn/ ghy volcken/ lieden ende tonghen:

5 Wanneer ghy hooren sullet het gheluyt der basuynen/ trompetten/ harpen/ vedelen/ psalter/ luyten/ ende allerley b snarenspel/ so sullet ghy neder vallen/ ende het gulden beeldt aenbidden/ dat de Coninc Nebucad Nezar heeft setten laten.

6 c Wie nu alsdan niet neder en valt/ ende aenbiddet/ die sal van stonden aen inden gloeyenden ouen ghewORpen worden.

7 Doe sy nu hoorden het gheluydt der basuynen/ trompetten/ harpen/ vedelen/ psalteren/ ende allerley snarenspel/ vielen alle volcken/ lieden/ ende tonghen neder/ ende baden dat gulden beelt aen/ dat de Coninck Nebucad Nezar hadde setten laten.

8 Van stonden aen traden sommige Chaldeische mannen henen toe/ ende verclaechden de Joden.

9 Hieuen aen/ ende spraken totten Coninck Nebucad Nezar: Heer Coninck/ Godt verleene v een lanck leuen.

10 d Ghy hebt een gebot laten uitgaen/ dat alle menschen wanneer sy hooren sullen het gheluyt der basuynen/ trompetten/ harpen/ vedelen/ spalteren/ luyten/ ende allerley snarenspel/ souden sy neder vallen/ ende het gulden beelt aenbidden.

11 Ende wie niet neder en viele/ ende aenbade/ die soude in eenen gloeyenden ouen ghewORpen worden.

Nu zijn

Marginal notes (left):

b Of/ versmettert dese tot puluer.
Esai.8.6 ende 28.16 Rom.9.33 Acts.4.11 1.Petr.2.7
c Esai.2.2
De wtlegginghe des drooms
Dan.5.18
d Of/ smaller/ dunner.
e Of/ eerin.
f Dan.7.7
g Dat is/ te morsel slaet.
h Sommighe lesen/ van des ijseren stercte. Hy wil doch segghen/ dat het Roomsche Rijcke/ te dier tijdt/ wanneer het ghedeylt zijn sal/ omgesettet/ ende gelijc als een plante/ of wortel/ anders waer henen coemt/ ende sal doch desseluen ijserens of ijser plante/ ende geen nieuwe ander Rijck zijn. Dat is altemael gheschiet doe het Roomsche Rijcke van den Griecken/ op de duytschen ghecomen is/ door den Paus/ ende Carolum Magnum.
i And. eens deels.
Het Rijcke Christi.
k Esaie.9.6 Dan.7.14 Luce.1.29
l Of/ tot puluer/ of stof maken.
m Luce.1.29 Joan.12.39
Hy bat aen/ niet Danielem/ maer God in Daniele: anders en hadde het Daniel niet gheleden.
n Deu.10.17. Dan.12.1 Psal.136.2 Josu.22.22
De wijsheyt regeert ouer ghewelt.
Gen.41.39. 41.

Marginal notes (right):

o 1.Esd.4.48
p Dan.3.12
Dit beeldt mach ... de Coninck hebben laten maken/ ... droom/ ... Godt daer ... de te louen ... hem door ... nels of ... hadde ... baert ... dewyle ... God niet ... len en ... ende tegen ... eerste ... was/ ... onrecht ... een afgoderije ... want ... dienst ... Gods ... te altijt ... derue.
a And. inden Dale Dura.
* Bewoonlijcke plaetse.
b And. Speldenspel.
c Apo.14.11
d Dan.6.13

12 Nu zijn daer Jodische mannē / e welcke ghy ouer de ampten inden lande te Babel ghesettet hebt / Sadrach / Mesach eñ Abed-Nego / de selue verachten v ghebodt / f ende en eeren uwe goden niet / ende en bidden het gulden beelt niet aen / dat ghy hebt setten laten.

13 Doe beual Nebucad Nezar met grimmichept ende toorne / datmē Sadrach / Mesach ende Abed Nego / voor hem brachte: eñ de mannen werden voor den Coninck ghebracht.

14 Doe hief Nebucad Nezar aen / eñ sprack tot hen: Hoe? willet ghy Sadrach / Mesach / ende Abed Nego / mijnen Godt niet eeren / ende het gulden beelt niet aenbidden / dat ick hebbe setten laten?

15 Wel aen / schicket v daertoe: so haest als ghy hooren sullet het gheluyt der basuynen / trompetten / harpen / vedelen / psalteren / luyten / ende allerley snarenspel / soo vallet neder / ende bidt het beelt aen / dat ick heb maken laten: soo ghy het niet aenbiddet / so sullet ghy van stonden aen inden gloependen ouen gheworpen worden: laet sien / wie de Godt zy / die v wt mijner handt g verlossen sal.

16 Doe hieuen Sadrach / Mesach / eñ Abed-Nego aen / ende spraken totten Coninck Nebucad Nezar: Het en is niet van noodē / dat wy v daer op antwoorden.

17 Siet onse Godt / dien wy eeren / h can ons wel verlossen wt den gloependighen ouen / daertoe oock van uwer hant wel verlossen.

18 Ende so hy het niet doen en wil / i so sult ghy dannoch weten / dat wy uwe goden niet eeren / noch dat gulden beelt / dat ghy hebt setten laten / aenbidden willen.

19 k Doe wert Nebucad Nezar vol grimmichept / ende stelde hem l eysselijck / teghen Sadrach / Mesach / ende Abed Nego / ende beual / men soude dē ouen seuenmael heeter maken / dan men anders plach te doen.

20 Eñ beual den allerbesten crijchslieden / die in zijnen heyre waren / dat sy Sadrach / Mesach / ende Abed Nego bonden / ende inden gloependen ouen worpen.

21 Also werden dese mannen in hare mantelen / m schoen / hoeden / ende anderen cleederen ghebonden / ende inden gloependigen ouen gheworpen.

22 Want des Coninex ghebodt moestmen n fluex doen / ende men stoockte het vyer inden ouen soo seer toe / o dat de mannen / die Sadrach / Mesach / ende Abed Nego verbernen souden / van den vlammen des vyers verdoruen.

23 p Doch de drie mannen / Sadrach / Mesach / ende Abed Nego / vielen henen af inden gloependighen ouen / ghelijck sy ghebonden waren:

91 Doe ontsettede hem den Coninck Nebucad Nezar / ende voer fluex op / eñ sprack tot zijnen Raetsheeren: Hebben wy niet drie mannen / ghebonden in het vyer worpen laten? Sy antwoorden / ende spraken totten Coninck: Ja heer Coninck.

92 Hy antwoorde / ende sprack: Ick sie doch vier mannen los inden vyere gaen / ende zijn onuerseert / ende de vierde is / ghelijck q als ware hy een sone der goden.

93 Ende Nebucad Nezar tradt henen toe / voor het hol des gloependighen ouens / ende sprack: Sadrach / Mesach ende Abed Nego / ghy knechten Godts des allerhoochsten / gaet daer wt / ende coemt herwaerts. Doe ginghen Sadrach / Mesach / ende Abed Nego daer wt / wt den vyere.

94 Ende de Vorsten / Heeren / Voochden / eñ Raetsheeren des Coninckx quamen te samen / ende saghen / dat het vyer aen den lijue deser mannen / gheene macht bewesen hadde / eñ haer hoofthayr niet versengt / eñ hare mantelen niet verseerighet en waren / Jae men conde gheenen brant aen hen riecken.

95 Doe hief Nebucad Nezar aen / eñ sprack: Gheloeft zy de Godt Sadrach / Mesach / ende Abed Nego / die zijnen Enghel wtghesonden / ende zijne knechten verlost heeft / die hem vertrouwet / eñ des Coninex gebot niet ghehoudē / maer haer lijf henen gegeuen hebben / dat sy geenen Godt eeren noch aenbidden wouden / dan alleen haren Godt.

96 r So zy nu dit mijn gebodt: Wie onder allen volcken / lieden ende tonghen / den God Sadrach / Mesach / ende Abed Nego lastert / die sal omcomen / ende zijn huys schandelijc verstooret worden / want daer en is geen ander Godt / die also verlossen can / als dese.

97 Ende de Coninc gaf Sadrach / Mesach / ende Abed Nego / groote macht / inden lande te Babel.

Dat iiij. Capittel.

1. Een schoone bekentenisse des Coninex Nebucad Nezar / ouer zijnen wtgeleydē ende geschreuenen droom: Ende is hier een treflijc exempel tegen de woedende Ouerheeren ende tyrannen / die haer ghewelt mis bruycken / ende derhaluen van God niet ongestraft en blijuē. 8. Item / wederomme een troostelijck ende lieffelijck beeldt voor de vrome regenten / dat Godt de Heere / oock desen tyrannischen Coninck / door eenen schoonen boom voorbeeldet / die alle dieren gheneert / ende onder zijner schaduwe rusten laet.

98 Coninck Nebucad Nezar / a allen volcken / lieden ende b tongen. Godt geue v vele vredes.

99 Ick sie het voor goet aen / dat ic vercondige de teeckenen ende wonderen / die Godt de Allerhoochste aen my ghedaen heeft.

100 Want zijne teeckenen zijn groot / ende zijne wonderen zijn machtich: c ende zijn rycke / is een eewich Rijcke / ende zijne heerschappye duert altoos ende eewichlijck.

1 d Ick Nebucad Nezar / doe ick goede ruste hadde in mijnen huyse / ende het wel stont in mijner borcht /

2 Sach ic e eenen droom / ende verschrack /

Kk ij ende de

Margin notes:

g Dan.1.49 — ... Wien.6.4 — q And. wtrucken. — Mercket welck een ghelooue dat is. h Nu.16.47 / 1 Sam.6.4 — i 1. Mach.7.39 — l And. schrickelijck. — m And. hosen / cappen. — n Of / gantsch haestelijcken / rasch / datmen hē niet en heeft mogē de cleederen wttreckē. o Psal.7.16 / 1 Hest.7.10 / Dan.6.24

p Esaie.43.2 / Psal.66.12 — Datmen leest in de oude ouersettinge vā het Vers 23. tot het 91. te weten / Den Lofsanck der drie mannē in een ouen / en wort niet ghevondē int Hebreeusch / ende daerō en hebbent wy hier niet by gheset / maer hebbent ghesett achter by de ander Apocrypha. — q Acto.9.7. Dan.10.7

r Dan.6.25 — Dit is eenen brief des Coninex / daerinne hy bekent / wat hē Godt bewesen heeft in der naeuolghender Historien.

a And. tongē / die op allen Aertrijcke woonē / Godt / etcet. — b Dan.6.25 — c Esa.9.9 / Dan.2.44 ende 7.14 / Luce.1.29 — d Cap. iiij. by anderen. Dan.2.1 — e Dan.1.3

ende de ghedachten die ick op mijn bedde hadde / ouer dat ghesichte dat ick ghesien hadde/bedroefde mij.

f Dan.5.7

f Ende ick beual / dat alle wijsen te Babel/voor mij hier opghebracht werden/dat sy mij seyden/wat den droom beduyde. 3

g Dan.2.2

g Doe brachtmen de sterrenkijckers/wijsen/ Chaldeers ende waersegghers daerop/ eñ ick vertelde den droom voor hen: doch sy en conden mij niet seggen wat hy beduyde. 4

Tot dat ten laetsten Daniel voor mij quam / (die Beltsazer heet / nae den name mijns Gods/)die den Gheest der helighen goden heeft/ende ick vertelde voor hem den droom. 5

Een ghesichte dat Nebucad Nezar ghesien heeft.

Beltsazer ghy ouerste onder den sterrenkijckers / dien ick weet dat ghy den gheest der heylighen goden hebt/ende v niets verborghen en is : segghet het ghesichte mijns drooms/dien ick ghesien hebbe/ende wat hy beduydet. 6

Dit is nu het ghesichte / dat ick ghesien hebbe op mijn bedde: siet/ daer stont eenen boom h midden inden lande/ die was seer hooch/groot ende dicke. 7

h Ezech.31.3

Zijne hoochte reyckte tot inden Hemel/ ende breydde hem wt tot den eynde des gantschen lants. 8

i An. spruyten Wachter/ heet hy de Engelē/ daerom dat sy waken / ende ons hoeden sonder ophouden teghen de duyuelen / als Psal.91. seyt: hy heeft zijnē Enghelen/ beuolen van v. Ende is een seer troostlijck woort allē mēschen / sonderlingen den ghevanghen Joden te Babel.

Zijne tacken waren schoone / ende droeghen vele vruchten / daer alle dinck van te eten hadde: alle dieren op den velde/vonden schaduwe onder hem ; eñ de vogelen onder den Hemel/saten op zijne i tacken/ende alle het vleesch gheneerde hem van hem. 9

Ende ick sach een ghesichte op mijn bedde/ende siet / een heylich wachter voer van den Hemel af/ 10

Die riep luyde/ende sprack alsoo: Houwet den boom omme/ ende / behouwet hem de tacken/eñ stroopt hem het loof af/ende verstropt zijne vruchten/ dat de dieren/ die onder hem ligghen/wech loopen/ ende de voghelen van zijne tacken vlieghen. 11

k De wijsheyt moet ten eersten wech ghenomē worden/ wanneer een herte vallē sal: darmē sie / hoe alleen de wijsheyt/ende niet het ghewelt en regeert.

Doch latet dē stamme met zijne wortelē in der aerdē blijuē: maer hy sal in ijseren ende metalen ketenen/op den velde indē grase gaen : hy sal onder den dauwe des Hemels ligghen / ende nat worden / ende sal hem weyden met den dieren vanden cruyden der aerden. 12

Ende het k menschelijcke herte sal van hem ghenomen/ende hem een beestisch herte ghegheuen worden / tot dat de seuen tijden ouer hem om zijn. 13

Pro.29 Wanneer de prophecie wt is / soo verderft het volck.

Sulcx is inden rade der wachters besloten/eñ in der redene der heylighē beraetslacht/ op dat de leuendighen bekennen/ l dat de Allerhoochste macht heeft/ouer der menschen Conincktijcken/ende gheeftse wien hy wil/ ende verhoocht de nederighen tot den seluen. 14

l Dan.2.21 ende 4.22 Iere.27.6

15 Sulcken droom hadde ick Coninck Nebucad Nezar ghesien / ende ghy Beltsazer/ segghet wat hy beduydet: Want alle wijsen in mijnen Coninckrijcke/en connen mij niet segghen/wat hy beduyt/ daerenteghen ghy connet wel: want de Gheest der heylighen goden is by v.

Daniel en beduydt desen droom niet geerne/ ende is hem leede om zijnen heere.

16 Doe ontsettede hem Daniel/die anders Beltsazer hiet/by een ure lanck / ende zijne ghedachten bedroefden hem : doch de Coninck sprack : Beltsazer/ laet v den droom/ ende zijne beduydinghe / niet bedroeuen. Beltsazer hief aen/eñ sprack: Och mijn Heere/dat den droom uwen vyanden/ eñ zijne beduydinghe/uwen wederpartijders golde.

17 Den boom die ghy ghesien hebt / dat hy groot ende dicke was / ende zijne hoochte aen den Hemel reyckte / ende hem wtbreyde ouer het gantsche lant:

18 Ende zijne tacken schoone / ende zijner vruchten vele waren/ daer alle dinck van te eten hadde/ende de dieren op den velde onder hem woonden / ende de voghelen des Hemels op zijne meyen saten/

19 Dat zijt ghy/Coninck/die so groot ende machtich zijt:want uwe macht is groot/eñ reyckt tot aen den Hemel / ende uwe ghewalt gaet tot aen der werelt eynde.

20 Dat nu de Coninck eenen heylighen wachter ghesien heeft/vanden Hemel daer af varen/ende seggen: Houwet den boom omme/ ende verderft hem : doch den stamme met zijnen wortelen/latet inder aerden blijuen: maer hy sal in ijseren ende metalen ketenen/ op den velde inden grase gaen / ende ende onder den dauwe des Hemels liggen/ ende nat worden/ ende hem met den dieren op den velde weyden / tot dat de seuen tijden ouer hem omme zijn.

21 Dat is de beduydinghe / heere Coninck/ ende sodanighen raet des allerhoochsten/ gaet ouer mijnen heere den Coninck.

m Dan.5.21

22 m Men sal v van den lieden verstooten/ ende moetet by den dieren op den velde blijuen: ende men sal v gras eten laten / als de ossen / ende sult onder den dauwe des Hemels ligghen/ende nat worden / tot dat seuen tijden ouer v omme zijn : n op dat ghy bekennet/dat de allerhoochste macht heeft/ ouer der menschen Coninckrijcken / ende gheeftse wien hy wil.

n Dan.2.21 ende 4.14 Iere.27.6

23 Dat oock ghesept is : Men soude den noch den stamme/ met zijnen wortelen des booms blijuen laten: v Coninckrijcke sal v blijuen/wanneer ghy bekent hebt/de macht in den Hemel.

o Esa.1.16 ende 58.7 Luce.11.41

24 Daeromme heer Coninck/laet v mijnen raet welgeuallē eñ maket v los van uwen sonden/door gherechticheydt/ o ende ledich van uwer misdaet/door weldaet aē den armē/so sal hy gedult hebben met uwē sondē.

25 Dit alles p gheschiede den Coninck Nebucad Nezer.

26 Want na twaelf Maenden/ doe de Coninck op der Coninclycker burcht te Babel ginck/

Hief

Hief hy aen/ eñ sprack: Dat is de groote 27 Babel/ die ick gebouwet hebbe/ ten Coninclycken huyse/ door myne groote macht/ tot eeren myner heerlyckheydt.

Eer de Coninc dese woorden wtgesproken 28 hadde/ viel een stemme vanden Hemel: O Coninck Nebucad Nezar wort ghesept: u Coninckrycke sal u ghenomen worden.

Eñ men sal u vanden lieden verstooten/ 29 eñ sult by den dierẽ/ die op den velde gaen/ blyuen: q gras salmẽ u eten laten/ als ossen tot dat seuen tyden ouer u omme zyn: op dat ghy bekennet / dat de Alderhoochste macht heeft / ouer der menschen Coninckrycken/ ende gheeftse wien hy wil.

q Job.34.13. Dan.1.12 ende 4.22 Hy sal beuechte onsinnich/ eñ met boose geestẽ beseten ghe-worden zyn.

Van stonden aen wert dat woordt vol- 30 bracht ouer Nebucad Nezar: ende hy wert vanden liedẽ verstooten/ eñ hy att gras als ossen / ende zyn lyf lach onder den dauwe des Hemels/ eñ wert nat / tot dat zyn hayr wies/ so groot als Arents vederen/ ende zyne naghelen/ als voghels clauwen werden.

Nae deser tyt / hief ick Nebucad Nezar/ 31 myne ooghen op nae den Hemel/ eñ quam weder ter vernuft/ eñ loef de den Allerhoochsten: eñ prees ende eerde dien/ die eewichlyc leeft : r diens ghewelt eewich is / ende zyn rycke altoos ende eewichlyck duert.

Siet welck eñ schoon ge looue/ eñ fyne bekente-nisse. r Esai.9.6 Dan.2.44 ende 4.1 ende 7.14

Tegen welcken/ alle die op aerden woo- 32 nen/ als niets te rekenen en zyn: hy maeckt het hoe hy wil / beyde met den crachten inden Hemel / ende met dien / die op aerden woonẽ: eñ niemant en can zyner hant weeren/ noch tot hem seggen: Wat maect ghy?

s Job.42.10

(Ter seluer tydt quam ick weder ter ver- 33 nuft/ oock tot myner Coninclycker eeren/ tot myner heerlyckheydt / ende myner ghestalt: ende myne Raetsheeren/ ende ghewel-dighen sochten my / ende ick wert weder in myn Coninckrycke gesettet/ ende verecreech noch grooter heerlyckheyt.

Daeromme loue ick Nebucad Nezar/ eñ 34 eere/ ende pryse den Coninck vanden Hemel: want alle zyn doen is waerheyt/ ende zyne weghen zyn recht: ende wie stout is/ die can hy verootmoedighen.

Noch een exempel te-ghen de Ty-rannen.

Dat v. Capittel.

1. Belsazer lastert onder anderen boosheydẽ/ den Godt Israels/ met misbruycken zyner vaten/ 5. wort door eẽ schryuende hant bestich verschrict/ 7. ende en can noch schrift noch beduydinge/ by eenighen zyner wysen vinden. 10. Daniel/ als nu een onbekende/ wort door aengeuen der Conin-ginnen gesocht/ 13. geeft dẽ Coninc/ met afslach zyner geschencken/ 18. der schryuender hant oorsake te kennen/ 25. ende leyt hem der seluẽ schrift bedupdelycken wt.

Het en blyft bi Godt ongestraft niet/ waer sy moetẽ Godt ooc daer toe bespotten/ eñ zyner vaten misbruycken. Daerom seydt S. Paulus/ Wt dronckẽ, heyt volcht eẽ hoeff wilt/ roeckeloos leuen. Ephe.5.18

Coninck Belsazer maeckte een heer- 1 lycke maeltyt/ zynen ghewelddighen eñ hooftlieden/ eñ soop hem met hen vol.

Ende doe hy droncken was / hiet hy 2 de gulden ende siluere n vaten voortbrengen/ a die zyn vader Nebucad Nezar wt dẽ Tempel te Jerusalem wech genomen hadde: op dat de Coninck met zynen ghewelddighen/ met zynen wyuen/ ende met zynen bywyuen/ daer wt droncken.

a 2.Pa.36.18 b Tot hoone ende versmadinge eñ spot des Godts te Jerusalem/ dien sy de vatẽ genomen hadden/ als teynẽ tracken/ nietighen Godt. 1 Esd.3.8 3.Mac.4.23.

Also werden de gulden vaten voort ghe- 3 bracht / die wt den Tempel / wt den huyse Godts te Jerusalem/ ghenomen waren: ende de Coninck/ zyne gheweldigen/ zyne wyuen/ ende bywyuen droncken daer wt.

Ende doe sy alsoo sopen / b loefden sy de 4 gulden/ siluere n/ metalen/ yseren/ houten/ eñ steenen goden.

5 Euen ter seluer stonde/ gingen daer vingeren heruoor/ als eener menschen hant/ die schreuen teghen den candelaer ouer / op de besettede wandt / in de Coninclycke sale: ende de Coninck wert der handt ghewaer/ die daer schreef.

6 c Doe d ontuerwede hem de Coninc/ eñ zyne gedachten verschrickten hem/ dat hem de lendenen beef den/ eñ de beenen tzitterdẽ.

c Jere.50.2 d Of/ verloos de Coninc zyn verwe. * And. werdt des Conincks aenghesichts verandert.

7 e Eñ de Coninck riep ouerluyt/ datmen de wysen/ Chaldeers / ende waersegghers/ daer op brenghen sonde : eñ liet den wysen te Babel segghen : Welcker mensche dese schrift leest/ ende seggen can/ wat sy beduyt/ die sal met purpuren ghecleet worden/ ende gulden ketenen aenden halse dragen / eñ de derde heere zyn in mynen Coninckrycke.

e Dani.2.8 ende 4.5

8 Doe werden alle wysen des Conincks daer op ghebracht / doch sy en conden noch schrift lesen/ noch de beduydinghe den Coninck segghen.

9 Dies verschrack de Coninck Belsazer noch harder ende verloos gantsch zyne gestalt/ ende zynen gheweldigen wert bange.

10 Doe ginck de Coninginne / om sulcker sake willen des Conincx / ende zyner gheweldigen/ henen op in de sale / ende sprack: Heer Coninck / Godt verleene u een lanck leuen: en laet u uwe ghedachten so niet verschricken/ ende en ontuerwet u alsoo niet.

Dat sal ver-lichte des Co-nincx moeder gheweest zyn/ de oude Conin ginne ende we duwe: want te vorẽ int begin staet / dat des Conincks wyuen ooc mede inde drincksale gheweest zyn.

11 Daer is een man in uwen Coninckrycke/ die den Geest der heylighen Goden heeft: f want te uwes vaders tyden wert by hem verlichtinghe ghevonden/ cloeckheydt ende wysheyt/ als der Goden wysheyt is: ende u vader Coninck Nebucad Nezar settede hem ouer de Sterrenkyckers/ wysen/ Chaldeers/ ende waersegghers.

f Dani.2.3

12 Daeromme / dat een hoogher Gheest by hem geuonden wert/ daertoe verstant ende cloeckheydt/ droomen te beduyden/ doncker sprceucken te gheraden/ ende verborghen saken te openbaren/ namelyckẽ/ Daniel/ dien de Coninck liet Beltsazer heeten: soo roepe men nu Daniel/ die sal segghen/ wat het beduydet.

Daniel is by desen Coninck so gantsch vergeten datmen hem soeckẽ en ende roepẽ moet: Also gaet het allen ghetrouwen Dienaren in der wereelt.

13 g Doe wert Daniel henen op voor dẽ Coninck gebracht: ende de Coninck sprack tot Daniele: Zyt ghy Daniel/ der geuangenen een wt Juda / die de Coninck myn vader/ wt Juda herwaerts ghebracht heeft?

g Dan.2.25

14 Jck hebbe van u hooren seggen/ dat ghy den Gheest der heylighen Goden hebbet/

 ende ver-

ende verlichtinghe / verſtant / ende hooghe wijſheyt by v gheuonden zy.

15 Nu heb ick voor my ontbieden laten/ de cloecken ende wijſen/ dat ſy my deſe ſchrift leſen ende ſeggen ſouden/ wat ſy beduydet: ende ſy en connen my niet ſeggen/wat ſulcx beduydet.

16 Van v hoore ick / dat ghy connet de beduydinge geuen/ende het verborghen openbaren: condt ghy nu de ſchrift leſen / eñ my ſegghen wat ſy beduydet / ſoo ſult ghy met purpuren ghecleedet worden / ende gulden keten aen uwen halſe dragen/ende de derde heere zijn in mijnen Coninckrijcke.

Daniel antwoordet den Coninc Belſazer.

h 1.Reg.5.15. Mat.10.8

i Dani.2.27

17 Doe hief Daniel aen /eñ ſprack voor den Coninck : h Behout uwe gauen ſelue/ende gheeft uwe gheſchencken eenen anderen:ick wil danoch de ſchrift den Coninck leſen/ ende segghen wat ſy beduydet.

18 i Heer Coninck / Godt de allerhoochſte/ heeft uwen vader Nebucad Nezar/het Coninckrijcke/macht/eere/ ende heerlijckheydt ghegheuen.

19 Ende om ſulcker macht willen/ die hem ghegheuen was/vreeſ den ende ſchouweden hen voor hem/alle volcken/lieden/ende tonghen : hy doode wien hy woude / hy ſloech wië hy woude/hy verhoochde wië hy woude/hy verootmoedichde wien hy woude.

20 Doe hem nu zijn herte verhief / ende hy ſtout eñ hoochmoedich wert/ wert hy vanden Coninckl ijcken ſtoel geſtooten/eñ verloos zijn eere.

k Dani.4.22.

l Of/die ghewilde.

* and.woudtezelen.

m Dan.4.24. Jere.27.6

21 k Ende wert verſtooten vanden lieden/ ende zijn herte wert gelijck den dieren/ende moeſte by den l wiltwercke loopë/ende att gras/als oſſen/ ende zijn lijf lach onder den dauwe des Hemels/ende wert nat/ tot dat hy leerde / m dat Godt de allerhoochſte/ macht heeft ouer der menſchen Coninckrijcken/ende gheeftſe wien hy wil.

22 Eñ ghy Belſazer zijn ſone / hebt v herte niet verootmoedighet / hoewel ghy ſulckes altemael weet.

n Pſal.115.4. ende 135.16 apoca.9.20

23 Maer hebt v teghen den Heere des Hemels verheuen / ende de vaten zijns huys/ heeftmen voor v brenghen moeten/eñ ghy/ uwe gheweldighen/uwe wijuen/ende uwe bywijuen/hebben daer wt geſopen: daertoe de gulden/ſiluere n/metalen/ijſeren/houten/ ende ſteenen goden gheloeft: n welcke noch ſien/noch hooren / noch voelen : den Godt daerenteghen / die uwen adem / ende alle uwe weghen in zijner handt heeft / en hebt ghy niet gheeeret.

24 Daerom is van hem hier gheſonden deſe handt/ende deſe ſchrift/die daer verteeckent ſtaet.

Daniel beduydet hier de ſchrift der handt.

25 Dat is nu de ſchrift/die daer verteeckent ſtaet: Mene Mene/Tekel/Upharſim.

26 Eñ ſy beduydet dit: Mene/dat is/God heeft v Coninckrijcke getelt ende geeyndet.

27 Tekel/dat is/men heeft v op eener wage ghewe ghen/ende te licht gheuonden.

28 Peres/dat is/uwe Coninckrijcke is gedeylt/ende den Meden eñ Perſen gegeuen.

29 Doe beual Belſazer/datmë Daniel met purpuren cleeden ſoude/ ende gulden keten aen den hals gheuen/ende liet van hem verkondighen / dat hy de derde heere ware in den Coninckrijcke.

o Eſaia.21.9 ende 47.9

30 o Doch des nachts/werdt der Chaldeen Coninck Belſazer/ghedoodet.

Dat vj.Capittel.

1. Daniel wort van Dario bemint/ eñ hooch verheuen/ 4. maer dies van anderen haeſſen/ (die hem een ſijn houeſtucxken bewijſen/) ontgelden/ 16. eñ wert eyndelijcken inder leeuwen cuyle geworpen. 18. De Coninck/dien ſulcx heftich becommert/ 21. ſiet Daniels vyanden wt eten/ dat ſy hem hadden ingebrockt/ 25. ende laet den Godt Daniels/ (die ſulcx wonderbaerlijcken beſchickt hadde) opentlijcken / met Coninckl ijcken beuele/ouer zijn gantſche rycke prediken.

Darius. Eſaie.21.2 a Jere.50.3 Dani.9.1.

1 Ende a Darius wt Meden / nam het rijcke in/ doe hy twee eñ tſeſtich Jaer out was:eñ Darius ſach het voor goet aen/ dat hy ouer het gantſche Conincrijcke ſettede/hondert eñ twintich lantvoochden.

2 Ouer deſe ſettede hy drie Vorſten / (de eene was Daniel/) dien den lantvoochden ſouden rekenſchap doen/op dat de Coninck der moeyte ontſlaghen ware.

Daniel wert ... Ouerſte geſet ... den.

b And. ... reden.

3 Daniel nu/ ginck de Vorſten ende lantvoochden alle te bouen/want daer was een hoogher geeſt in hem: daerom dachte hem de Coninck ouer het gantſche Coninckrijcke te ſetten.

4 Derhaluen b poochden de Vorſten ende lantvoochden daernae / hoe ſy een ſake tot Daniel vonden/die teghen het Coninckrijcke ware : doch ſy en conden gheen ſake noch miſdaet vinden : want hy was getrouwe/ datmen gheen ſchult noch miſdaet in hem vinden en conde.

5 Doe ſpraken de mannen : Wy en ſullen gheen ſake tot Daniel vinden / dan alleene ouer zijnen Godsdienſt.

6 Doe quamë de Vorſten ende lantvoochden met hoopen voor den Coninck/eñ ſpraken alſoo tot hem: Heere Coninck Darius/ Godt verleene v een lanck leuen.

c And.raet ... nomen.

7 De Vorſten des Conincrijcx/ de Heeren/ de lantvoochdë/ de raetſheeren/eñ hooftlieden alle / hebben c bedacht datmen een Coninckl ijck beuel ſal wtgaen laten / ende een ſtrenghe ghebot maken/dat/wie in dertich daghen wat bidden ſal van eenighen Godt of menſche/ behaluen van v Coninck alleene/die ſal tot den leeuwen inden d cuyle geworpen worden.

d Of/grauen.

e Of/ ... pich maken.

8 Daeronme / lieue Coninck ſult ghy ſodanich gebot e beueſtigen/eñ v onderſchrijuen : op dat het niet weder verandert en worde / nae den rechten der Meden ende Perſen/welcker niemant ouertredë en derf.

f 1.Reg.8.44 g ...

9 Alſo onderſchreef hë de Coninc Darius.

10 f Als nu Daniel ghewaer wert/dat ſodanich ghebot onderſchreuen ware/ g ginck hy henen op in zijn huys / (hy hadde doch in zijnen ſomerhuyſe/opene venſteren tegen Jeruſalem/) h ende hy knielde des daechs driemael op zijne knyen/badt/loefde / ende danckte zijnen Godt / als hy dan te voren plach te doen.

h Pſa.119.16

11 Doe quamen deſe mannen met hoopen/ ende vonden Daniel bidden ende ſmeecken voor zijnen Godt.

i Dan.3.

12 Ende i traden henen toe / ende ſpraken/ met den Coninck / vanden Coninckl ijcken ghebode: Heer Coninc/hebt ghy niet een ghebodt onderſchreuen/dat/ wie in dertich dagen wat bidden ſoude/ van eenighen Godt ofte menſche/behaluë van v Coninc alleene/ die ſal

k Of/ graue

die sal tot den leeuwen inden k cuyle ghe-
worpen worden? De Coninck antwoorde ende sprack: Het is waer : ende het recht
der Meden ende Persen / en sal niemandt o vertreden.

13 Sy antwoorden / ende spraken voor den Coninck: Daniel/ der ghevangenen een wt
Juda/ die en achtet noch v noch uwe gebot/ dat ghy onderschreuen hebt/ want hy biddet
des daechs driemael.

14 Doe de Coninck sulcx hoorde / werdt hy seer bedroeft/ ende dede grooten vlijt/ dat hy
Daniel verlossede / en bemoeyde hem daer ouer/ tot dat de Sonne onder ginck/ op dat
hy hem l verlossede.

l Anders/ be-schermde.

15 Doch de mannen quamen met hoopen tot den Coninck/ en spraken tot hem : Ghy
weet heer Coninck/ dat het der Meden ende Persen recht is/ dat alle ghebot ende be-
uel/ dat de Coninck besloten heeft/ sal onueranderd blijuen.

Daniel wordt inden Leeuwen cuyle geworpen.

16 Doe beual de Coninck / datmen Daniel voortbrachte/ en wierpen hem tot den leeu-
wen in den cuyle : De Coninck dan noch sprack tot Daniel : Uwe Godt/ dien ghy
sonder m ophouden dienet/ die helpe v.

Bel.30
m Of/ sonder laet.

17 Ende sy brachten eenen steen / dien leyden sy voor de deure aen den cuyle : dien
versegheld de Coninck met zijnen eyghen rinck/ en met den rinck zijner gheweldigen/
op dat n anders niemant aen Daniel moetwille en ghebruyckede.

n And. het be-uelsel/ de wil-le/ aen Daniel niet verandert en werde.

18 En de Coninc ginc wech op zijne burcht/ ende en att niet/ en en liet ghe en o eten voor
hem brenghen/ en conde oock niet slapen.

o And. vleuch-denspel

19 Des morgens vroech/ doe den dach aenbrack/ stont de Coninck op / en ginck snucx
henen aen den cuyl/ daer de leeuwen waren:

20 Ende als hy by den cuyle quam/ riep hy Danielem met claghelijcker stemmen: ende
de Coninck sprack tot Daniele: Daniel/ ghy knecht des leuendigen Godts/ heeft v oock
uwe Godt/ dien ghy sonder ophouden dienet/ vanden leeuwen connen verlossen?

21 Daniel dan/ sprack met den Coninc: Heer Coninck/ Godt verleene v een lanck leuen.

p Act.12.11
q Iud.14.6
1.Sa.17.31
1.Mach.2.60
Heb.11.33

22 p Mijn Godt heeft zijnen Enghel hier gesonden/ q die den leeuwen de kele toeghe-
houden heeft / dat sy my geen leet ghedaen en hebben: want voor hem ben ick ontschul-
dich gheuonden: so en hebbe ick oock tegen v/ heer Coninck/ niets ghedaen.

23 Doe wert de Coninck gantsch vrolijc/ en hiet Daniel wederom wt den cuyle trecken:
ende sy togen Daniel wt den cuyle/ en men speurde gheen verseeringhe aen hem/ want
hy hadde zijnen Godt vertrouwet.

r 1.Hest.7.10.
Psal.7.16
Prou.10.4
Susan.62.
s Hest.7.10
Bel.41.
t Dan.3.94
ende 4.1

24 r Doe hiet de Coninck/ die mannen / die Daniel verclaecht hadden / voortbrenghen/
ende tot den leeuwen inden cuyle worpen/ met tsamen haren kinderen ende wijuen:
ende eer sy henen af op de aerde quamen/ s grepense de leeuwen / ende vermaelden
oock hare beenders.

Dat is de bruchte des gheloofs Danielis/ want het gheloone doet voortgaens wonderwercken
ende groote dinghen.
Dan.3.96

25 t Doe liet de Coninck Darius / allen volcken/ lieden ende tongen schrijuen: Godt
gheue v vele vreden:

26 Dat is mijn beuel/ datmen inde gantsche heerschappye myns Coninckrijcx/ den Godt
Danielis vreesen ende ontsien sal: want hy is de leuendighe Godt/ die daer eewichlijck
blijft / ende zijn Coninckrijcke is u onuerganckelijck/ ende zijn heerschappye en heeft
gheen eynde.

u Esai.9.6

27 Hy is een verlosser ende noothelper/ x en hy doet teeckenen ende wonder / beyde in
Hemel en op aerden : die heeft Daniel vanden leeuwen verlosset.

x 1.Hest.6.19
y Dan.1.21

28 y Ende Daniel was gheweldich inden Coninckrijcke Darij/ ende oock inden Co-
ninckrijcke Cores der Persen.

Dat vij. Capittel.

1. Danieli worden vier Coninckrijcken met haren eyghenschappen / welcker Christus met zijner
toecomste rijcke ende werelt eynde sal sluyten/ door vier beelden aengheroont.

1 IN den eersten Jare Belsazer/ des Coninccx te Babel / hadde Daniel eenen
droom / ende ghesichte op zijn bedde: ende hy schreef den seluen droom/ ende ver-
nattede hem alsoo:

Danielis ghesichte van de vier dieren.
4.Esdr.11.1

2 Jck Daniel sach een gesichte inder nacht/ ende siet / die vier winden onder den Hemel/
stormden teghen malcanderen / op de groote zee.

3 Ende vier groote dieren clommen opwaerts wt der zee/ a een ja anders dan het ander.

a And. van malcanderen verscheyden.

4 Het eerste was gelijck als een b Leeuwe/ ende hadde vleughelen als een c Arent : ick
sach toe/ tot dat hem de vleughelen wtghetoghen werden / ende het wert vander aer-
den ghenomen: ende het stont op zijne voeten / als een mensche / ende hem werdt een
menschelijck herte ghegheuen.

J. Een Leeuwe.
b Jere.4.7.13
c Ezech.1.10
ende 10.14
ende 17.3

5 Ende siet / het ander ghedierte daer nae/ was ghelijck eenen d Beyre / ende stont op
der eener zijden/ ende hadde in zijnen monde onder zijnen tanden/ drie groote langhe
tanden/ ende men sprack tot hem: Staet op/ ende verslint vele vleesch.

ij. Een Beyr.
d Pro.28.15

6 Nae desen sach ick / ende siet/ een ander gedierte/ gelijck eenen e Pardeel: dat hadde
f vier vleugelen/ als een vogel op zijnen rugge: ende dat selue ghedierte hadde vier cop-
pen/ ende hem wert macht ghegheuen.

iij. Een Pardeel.
e Of/ Luypaert.
f Dan.8.8
ende 11.4
1.Mach.1.7

7 Na desen sach ick in desen gesichte inder nacht/ ende siet / g het vierde ghedierte was
grouwelijck ende verschrickelijck / ende seer sterck : ende hadde groote ijseren tanden/
verslont om hem/ ende vermaelde/ ende het h ouerighe vertradt het met zijnen voeten:
het was oock vele anders dan de vorigen/ i ende hadde thien hoornen.

iiij. Een Ghedierte.
g Dan.2.40
4.Esdr.11.40
h Of/ ouerschot/ of ouerblijfsel.
i Apoc.13.1
ende 17.9.12

8 Doe ick nu de hoornen sach / siet / doe brack tusschen derseluen / een ander cleyn
Hoorn daer voor/ van welcken der vorigen

Een cleyn Hoorn.

hoornen drie / wtghetrocken werden / ende siet/ dat selue Hoorn hadde oogen als menschen ooghen/ende eenen mont / die sprack groote dinghen.

k Apoc.1.13 ende 4.2. ende 19.4
Dan.10.5
l Apo.1.14

9 Sulcx k sach ick/ tot dat daer stoelen gesettet werden : ende de Oude settede hem/ l diens cleedt was sneeuwit/ ende het hayr op zijnen hoofde / als reyne wolle : zijnen stoel was enckel vyerblammen/ende desseluen raders branden met vyere.

m Habba. 4.4
n Apo.5.11
Psal.68.18
o Apoc.20.12

10 Eñ m van den seluē ginck wt/ een langeviverige strale: n duysentmael duysent dienden hem /ende thien hondert mael duysent/ stonden voor hem:het gerichte wert gehouden/o ende de boecken werden opghedaen.

11 Ick sach toe/om der grooter reden wille/ die datHoorn sprack:Ic sach toe/tot dat het gedierte ghedoot wert / ende zijn lijf omme quam/ p ende int vyer ghewo rpen wert:

p Mat.21.45
Apoc.19.20 ende 20.10
Esai.30.33

12 Ende der anderen gedierten macht oock wte was : want hen was tijdt ende stonde bestemmet / hoe langhe een yeghelijck dueren soude.

q Mar.13.26
Acto.1.11
Apoc.1.7

13 Ic sach in desen gesichte des nachts/q eñ siet/daer quam een inden wolcken des Hemels/als eens menschen sone/tot den oudē toe/ende wert voor den seluen ghebracht.

r Phil.2.9
s Mat.28.1
Joh.12.34.8.
Luce.21.33
Dan.3. 10. ende 4.31
Miche.4.7

14 r Die gaf hem macht / eere / ende rijcke/ dat hem alle volcken / lieden ende tonghen dienen souden: s zijne macht is eewich / die niet en vergaet/ ende zijn Coninckrijcke en heeft gheen eynde.

15 Ick Daniel ontsettede my daer voor/ende sodanich ghesichte verschrack my.

t Dan.9.21

16 Ende ick ginck tot dier eenen/ t die daer stonden/eñ badt hem/ dat hy my van allen diē/een ghewisse bericht gaue: eñ hy sprack met my/ ende seyde my wat het beduydde.

u 4.Esd.11.39

17 u Dese vier groote ghedierten / zijn vier rijcken/die op aerden comen sullen.

18 Doch de Heylighen des Alderhoochsten sullen x het rijcke innemen /ende sullent altoos ende eewichlijck besitten.

x Mat.11.12

19 Daer na hadde ick geerne gheweten een ghewisse bericht van den vierden gedierte/ welcke heel anders was/dan de anderē alle/ gantsch grouwelijck : dat ijseren tanden/eñ y metalen clauwen hadde / dat omme hem verslinde/ende vermaeldese/ ende het ouerighe met zijnen voeten vertradt.

y Of/coper/of/ erinne/
z apo.13.1 ende 17.12
a Apo.13.7
b And. vele anders.
c Ghelijck als wt dē Coninckrijcke Alexanders/ vier Coninckrijckē werden : alsoo zijn wt den Roomschen Rijcke thiene geworden/als namelijcken/Syria/ Egyptē/ Asia/ Grecia / Italia / Gallia/ Hispania/ Africa/ Germania / Anglia: want dese landen hebben de Romeynē alle ghehadt.
Zach.1.19

20 Eñ vanden z thien hoornen op zijnen hoofde:ende vanden anderen dat daer voor brac/voor welcken drie af vielen /eñ van dē seluen Hoorn/dat ooghen hadde/ende eenen mont/die groot dinck sprack / ende grooter was/dan die by hem waren.

21 a Ende ick sach dat selue Hoorn krijghen teghen de Heyligen/ende behielt den strijdt teghen haer.

22 Tot dat de oude quam / ende gherichte hielt voor de Heylighen des hoochsten/ende de tijt quam/dat de Heylighen het rijcke innamen.

23 Hy sprac alsō: Dat vierde gedierte sal het vierde rijcke op aerden zijn / welcke sal b machtiger zijn/dan alle rijcken: het sal alle landē verslinden/vertredē eñ verknirsschen.

24 c Die thien hoornen/die beduyden thien Coningen/die wt den seluen rijcke ontstaen sullen : nae denseluen nu/ sal een ander opcomen/die sal machtigher zijn/dan de voorgher gheen/ende sal drie Coninghen veroot moedighen:

d Dan.11.36
e apoc.12.16
Dan.12.7

25 d Hy sal den hoochsten lasteren/ ende de Heylighen des hoochsten verstooren : ende sal hem onderstaen tijt ende Wet te veranderen : sy sullen ja in zijne hant ghegheuen worden/ e eene tijdt / ende sommighe tijdt/ ende eene halue tijt.

f Mat.25.31

26 f Daer nae sal het ghericht e ghehouden worden/so sal dan zijne macht wech ghenomen worden / dat hy te gronde verdelghet ende omme ghebracht worde.

g Luce.1.33
Esai.9.6
Dan.7.14

27 g Doch het rijcke / ghewelt ende macht onder den gantschen Hemel / sal den heylighen volcke des hoochsten gegeuen worden: diens rijcke eewich is/ende alle ghewelt sal hem dienen ende volghen.

28 Dat was der reden eynde. Eñ ick Daniel wert seer bedroeft in mijnen gedachten/ ende mijn ghestalte veruiel/doch behielt ick de reden in mijner herten.

Dat viij. Capittel.

1. Een gesichte vanden ondergang des rijcx der Perssen. 9. Item hoe het den Joden gaen soude/voor dē Roomschen rijcke/eñ eer Christus onder den derden rijcke comen soude/namelijcken/onder den derden rijcke des grooten Alexanders:op dat sy weder getroostet worden / ende niet vertzaghen inden jammer die ouer haer comē soude/ eñ als woudense Christus doorgaens verlaten/ende niet comen.

Daniels ghesichte vanden Ramme ende Geytenbock.
a Dan.7.1
b Dwelck hier namaels Persenlandt heet.
Jere.49.34
Ezech.32.24

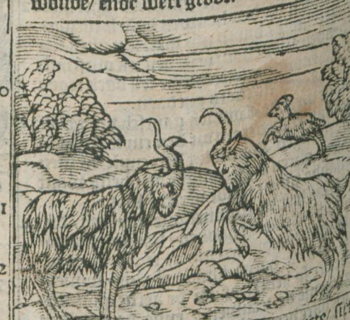
1 In den derden Jare des Coninckrijcks des Coninck Belsazer / verscheen my Daniel een ghesichte / a daer nae als my dat aen den eersten verschenen was.

2 Ick was ja / doe ick sodanich ghesichte sach / te Susan op den slote / inden lande b Elam/aen het water Vlai.

3 Ende ick hief mijne ooghen op / eñ sach/ ende siet/eenen Ram stont voor den water/ die hadde twee langhe hoornen / doch een langher dan het ander:ende het allerlanckste/ wies ten allerlaetsten.

c anders/ beschermt.

4 Ick sach dat den Ram met den hoornen stiet teghent Westen/teghent Noorden/eñ teghent Suyden/ende gheen gedierte conde voor hem bestaen / noch van zijner handt c verlost worden / maer hy dede wat hy woude/ ende wert groot.

5 Ende indien als ick daer op merckte/ siet/ so coemt een Geytenbock vanden Westen herwaerts/ouer de gantsche aerde / dat hy de Aerde niet aen en roerde: ende den Bock hadde een aensienlijck hoorn tusschen zijnen ooghen.

6 Eñ hy quam tot den Ram / die de twee hoornen hadde / dien ick staen sach voor den wa-

den water / ende hy liep in zijnen toorne/ weldichlijcken tot hem henen aen.

7 Ende ick ſach hem toe / dat hy harde by den Ramme quam / ende vergrimde ouer hem/ende ſtiet den Ram/ende verbrac hem zijne twee hoornen:ende den Ram en hadde geene cracht/dat hy hadde voor hem beſtaē connen/maer hy wierp hem ter aerden/ende d vertradt hem / ende niemant en conde den Ram van zijner handt verloſſen.

8 Ende de Geytenbock wert gantſch groot: ende doe hy op het alderſterckſte geworden was/verbrack dat groot hoorn/ eñ in diens ſtede/ wieſſen e vier aenſienlijcke hoornen/ teghen de vier winden des Hemels.

9 ſEnde wt der ſeluen eenen/wies een cleyn hoorn/dat wert gantſch groot tegent Suyden/teghent Ooſten/ende tegen het f weerde landt.

10 Eñ het wies tot g aen des Hemels heyr/ ende wierp ſommighe daer van / ende van den Sterren/ter aerden:ende vertradtſe.

11 Ja het wies tot aenden Vorſt des Heyrs/ ende nam van hem wech het daghelijckſche offer / ende verwoeſtede de wooninge zijns heylichdoms.

12 Hem wert doch ſulcke macht gegeuen tegen het dagelijcx offer/om der ſonden wille: dat hy de waerheyt te gronde ſloeghe/ ende wat hy dede/ hem wel h ghelucken moeſte.

13 Jck hoorde oock eenen heyligen ſpreken/ ende de ſelue heylighe ſprack tot eenen / die daer ſeyde:Hoe lange ſal doch ſulck geſichte van den daghelijckſchen offer/ende van der ſonde/om welcker wille deſe verwoeſtinghe gheſchiet / dat beyde het heylichdom / ende het heyr vertreden worden/ dueren?

14 Ende hy antwoorde my : Het zijn twee duyſent ende drie hondert dagen/ i van den auont totten morghen te rekenen/ ſo ſal het heylichdom weder ghewijet worden.

15 Ende doe ick Daniel ſodanich ghesichte ſach/ ende hadde het gheerne verſtaen/ ſiet/ doe ſtont het voor my als een man.

16 Ende ick hoorde tuſſchē Vlai eens menſchen ſtemme/ die riep/ ende ſprack : k Gabriel/ legghet deſen dat gheſichte wt/dat hy het verſtae.

17 Ende hy quam harde by my : ick verſchrack nv doe hy quam / ende viel op mijn aengeſichte:Doch hy ſprack tot my:Mercket op/ghy menſchen kint/want dit geſichte behoort in den tijdt l des eyndes.

18 Ende doe hy met my ſprack / m ſanck ick in een onmacht ter aerden op mijn aenſichte:doch hy roerde my aen/ende richtede my op/dat ick ſtondt.

19 Eñ hy ſprack: Siet/ ick wil v wijſen/hoe het toegaen ſal ter tijdt des laetſten toorns: want het eynde heeft zijn beſtemmede tijdt.

20 Den Ram met den tween hoornen dien ghy gheſien hebt/ dat zijn de Coninghen in Media ende Perſia.

21 De Geytenbock nv / is de Coninck in Griecken lant : het groote hooren tuſſchen zijnen ooghen/is de eerſte Coninck.

22 Dat nv viere in zijner ſtede ſtonden/ doe het verbroken was / bedupdet / dat n vier Coninckrijcken wt dien volcke ontſtaen ſullen/doch niet ſo machtich als hy was.

23 Na deſen Coninckrijcken / wanneer de ouertreders de ouerhandt nemen/ o ſal opcomen een p ‡ wreuelich ende ſchalckachtich Coninck.

24 q Die ſal machtich zijn / doch niet door zijne cracht : hy ſal het wonderlijcken verwoeſten:ende het ſal hem wel gelucken/dat hy het wtrichte/hy ſal de ſtercken / met tſamen den heylighen volcke verſtooren.

25 Ende door zijne cloeckheyt / ſal hem de bedriegherije gedijen/ ende ſal hem in zijnen herte verheffen: ende door r weluaert ſal hy vele verderuen : ende ſal hem verheffen/ tegen den Vorſt aller Vorſten / ſ doch hy ſal ſonder hant verbroken worden.

26 Dit gheſichte van auont ende morghen/ dat v gheſeyt is/dat is waer/ doch ghy ſult dat gheſichte heymelijck houden/ want t daer is noch u eene langhe tijdt henen.

27 Ende ick Daniel wert ſwack/ ende lach ſommighe daghen cranck:daer na ſtont ick op/ende richtede des Conincx ſaken wt/ende verwonderde my des gheſichtes / ende daer en was niemant die het my wtleyde.

d Anders/ vertradt hem te voeten.
e Dan.7.6. ende 11.4. 1.Mach.1.7
Antiochus Epiphanes.
f Dat is / Judea/ daer God binne woonde in Jerusalem inden Tempel.
g Des Hemels heyr / is de Gods dienst te Jerusalem/ deſe dat God vanden Hemel daermede ghedient wert/ eñ die ſulck heyr Vorſt was. De Sterren/ zijn de heyligen in ſulcken heyre.
h Of/ daen.
i Het en zijn gheene weken dagen/ gelijck als Daniel ſeyt 9. Cap. Jaer weken/ maer gewoonlijcke natuerlijcke daghen/ daer men den auonten morghen inne bekent.
k Dan.7.16 ende 9.21
l Daer gheeſt hy te verſtaen/ dat Epiphanes/niet alleene gemeynt en wort in deſen gheſichte/maer oock de Antichriſt.
m Dan.10.9
Ram.
Geytenbock.
De groote Alexander.
n 1.Mac.1.7
o 1.Mach.1.11.
p Of/ brreck/ onbillick/
‡ Anders/ onbeſchaemt.v
q Niet v. of cracht / maer door liſticheyt verraderye/ eñ ſchalckheyt.
r Dat is / Om dat hy groot goet ende eere/ ende gheluck heeft/ ende een goet leuen in den ſuyſen voert/ daermede ſal hy vele aen hem locke.
ſ 2.Mac.9.28 2.Theſſ.2.8 Eſaie 11.4
t Anders / het [ſal zijn] nae vele daghen.
u Daer gheeft hy wederom te verſtaen/ dat hy wat meer meynt dan Antiochum/want Antiochus en is niet ouer drie hondert eñ vyftich Jaer na deſen gheſichte ghecomen.

Dat ix. Capittel.

1. Daniel biddet voor zijn volck / de ſtadt Jeruſalem/ende den Tempel/dat de Joden mochten weder na huys trecken/ende den Godſ dienſt weder aenrichten. 20. Zijn gebedt wert hem niet alleene verhoort/ 23. maer wert hem oock geopenbaert/hoe vele iaren noch zijn ſullen/tot dat Chriſtus come / ende zijn eewighe rijcke beginne.

1 JNden eerſten Jare Darij / des ſoons Ahaſueros / a wt den ſtamme der Meden / die ouer het Coninckrijcke der Chaldeen/Coninck wert.

2 Jnden ſeluen eerſten Jare zijns Conincrijcx/merckte ick Daniel in den boecken/op het ghetal der Jaren / b daer de Heere tot den Propheet Jeremia van geſproken hadhadde / Dat Jeruſalem ſoude tſeuentich Jaer woeſte ligghen.

3 Ende ick keerde mv tot God den Heere/ te bidden ende ſmeecken/met vaſten/in ſacke ende in der aſſchen.

4 Jck badt ia tot den Heere mijnen Godt/ biechtede ende ſprack: c och lieue Heere/ghy groote ende verſchrickelijcke Godt/ die ghy het verbont ende genade houdet/ dien/die v lief hebben/ende uwe gheboden houden.

5 d Wy hebben gheſondicht/ onrecht ghedaen/ zijn Godloos geweeſt/ende afuallich ghewordcn / wy zijn van uwen gheboden ende rechten afgheweken.

6 Wy en volchden uwen knechten den Propheten niet / die in uwen Name onſen Coninghen/ Vorſten/ Vaderen / ende allen volcke inden lande predickten.

7 e Ghy Heere zijt rechtueerdich/ wy daerentegen moeten ons ſchamē:als het dan nv gaet dien van Juda/ende dien van Jeruſalem/eñ den gantſchen Jſrael/beyde dien/die na by ende verre zijn / in allen landen/ daer ghy ons henen verſtooten hebt / om harer miſ daet wille/ die ſy aen v begaen hebben.

8 Ja Heere/wy/ onſe Coningen ende Vorſten/ende onſe vaderen / moeten ons ſchamē / dat wy ons aen v verſondicht hebben.

9 Vwe dan noch / Heere onſe Godt / is de barmhertichheyt ende vergheuinghe : want wy zijn afuallich ghewordcn/

10 Ende en volchdē der ſtemme des Heeren onſes Gods niet/ dat wy ghewandelt hadden

Darius.
a Dan.6.1
b Jere.25.12 ende 29.10
Daniels ghebedt.
c Nehe.1.5 ende 9.32
d Tren.3.42 Pſal.106.6 Judic.7.20
e Tren.1.18 Baruc.1.15

2.Petr.1,21
Zach.7.21
g Esaie 24.5
h Deut.27.15 ende 28.15
i Baruch.2.1
k Deut.28.15
l Dat is/ Dat wy haddē mogen geloouen/ dat v dreygen moeste waer worden. Want wy en gheloouen Godts dreyghen niet/ tot dat wy het ghewaer worden.
m Of/ vertoeft
n Bar.2.11 Exod.14.28
o Anders / getrocken.
p Of/ eplacen/
q Anders/ ouer welcke uwen naem aengeroepen is.
r Merckt/ dat onse ghebet alreede verhoort is / wanneert aengaet.
s Dani.7.16 ende 8,16
t Dani.7.16
u Dani.10.11

den in zijner wet / f die hy ons voorleyde/
door zijne knechten de Propheten:

11 Maer het gantsche g Israel ouertrat uwe
Wet ende weken af / dat sy uwer stemme
niet en volchden : h daeromme treft ons
oock den vloeck eñ eedt/ die inde wet Mosi
des knechts Gods geschreuen staet/ dat wy
aen hem ghesondighet hebben.

12 i Ende hy heeft zijne woorden gehouden/
die hy ghesproken heeft/ tegen ons/ ende onse richters / die ons richten souden / dat hy
sulck groot ongheluck ouer ons heeft gaen
laten/ dat desgelijcken onder den gantschen
Hemel/ niet gheschiet en is/ gelijck als ouer
Jerusalem gheschiet is.

13 k Ghelijck als het in de Wet Mosi gheschreuen staet/ so is alle dit groot ongeluck
ouer ons gegaen: so en baden wy oock niet
voor den Heere onsen Godt / dat wy ons
vanden sonden bekeerden/ ende l uwe waerheyt waernamen.

14 Daeromme en heeft de Heere oock niet
m ghesuymt met desen ongheluckе / ende
heeft het ouer ons gaen laten: want de Heere onse Godt is rechtueerdich in alle zynen
wercken/ die hy doet/ want wy en volchden
zijner stemme niet.

15 n Ende nv Heere onse Godt / ghy die v
volck wt Egyptenlande n ghelept hebt met
stercker hant/ eñ hebt v eenē name gemaect/
als hy nv is: wy hebben ia ghesondicht/ ende zijn p leyder Godloos gheweest.

16 Och Heere / om aller uwer gerechticheyt
willen/ laet af van uwen toorne ende grimmicheyt / ouer uwe stadt Jerusalem / ende
uwen heylighen berch: want om onser sonden wille / ende om onser vaderen mis daet
willen/ draecht Jerusalem ende v volck versmaetheyt by allen die daer rontomme zyn.

17 Ende nv onse Godt/ hoort het gebedt ws
knechts/ ende zijn smeecken / ende siet ghenadich aen v heylichdom/ dat verstoort is/
om des Heeren wille.

18 Neycht uwe ooren/ mijn God/ ende hooret: doet uwe oogē op/ ende siet/ hoe wy verstoort zijn/ eñ de stadt q die na uwen Name
genoemt is: want wy liggē voor v met onsen ghebeden / niet op onser gherechticheyt/
maer op uwe groote barmherticheyt.

19 Och Heere hoort/ och Heere weest genadich: och Heere/ mercket op/ ende doet het/
ende en vertrect het niet/ om vws selfs wille/
mijn Godt : want uwe stadt ende uwe
volck/ is nae uwen name ghenoemt.

20 Als ick noch soo sprack / ende badt/ ende
mijne / ende mijns volcx Israels sonde bekende/ ende lach met mijnen ghebede voor
den Heere mijnen Godt/ om des heylighen
berchs wille mijns Godts:

21 r Euen doe ick soo sprack in mijnen ghebede / vlooch de man Gabriel daer henen/
s dien ick te voren ghesien hadde/ in den gesichte/ ende roerde my aen/ ontrent den tydt
des auontoffers.

22 t Ende hy onderrichtede my/ ende sprack
met my/ u ende seyde: Daniel / als nv ben
ick wtghesonden v te onderrichten.

23 Want doe ghy begondet te bidden/ ginck
dit beuel wt/ ende ick come daeromme herwaert/ op dat ick het v cont doe: want ghy
zijt lief ende weert : so mercket nv daer op/
dat ghy dat ghesichte verstaet.

24 x Tseuentich weken zijn bestemmet ouer
uwe volck/ ende ouer uwe heylighe stadt/ so
sal dat ouertreden gewеert/ eñ de sonde versegelt/ ende de mis daet versoent/ ende de eewige gerechticheyt gebracht/ ende de gesichten ende propheтyen y toeghesegelt/ ende de
allerheylichste ghesaluet worden.

25 So weet nv/ ende mercket/ van der tijdt
aen/ wanneer dat beuel wt gaet/ z dat Jerusalem sal wederomme gheboulwet worden/
tot op Christum den a Vorst/ zijn seuen weken/ ende twee en tsestich weken/ soo sullen
de straten ende mueren weder gheboulwet
worden/ hoewel in commerlijcker tijdt.

16 Ende na den twee en tsestich weken/ sal
Christus b wtgheroeyt worden/ ende niets
meer zijn: ende een volck c des Vorsten sal
comen / ende de stadt ende het heylichdom
verstooren: dat het een eynde nemen sal/ als
door eenen vloet / ende tot den eynde des
krychs/ sal het woeste blijuen.

27 Hy sal iae vele het verbont stercken een
weke lanck/ ende midden in der weken/ sal
het offer ende spijsoffer ophouden: ende by
den d vleugelen sullen staen grouwelen der
verwoestinghe: ende het is besloten/ dat het
tot aen het eynde toe/ ouer de verwoestinge
druppen sal.

x Joan.1,41 Weke/ is seuen Jaer. Leuit.25.8 tseuentich weken / zijn 490 Jaer.
y Dat is/ ... ghedaen ... genomen ... veruult/ ... dinck dat ... eynde ... sal.
z 2.par.36.22 1.Esra.1.1
a Dat is/ Christus als ... door zijn ... in zijn ... gaen/ ... der rechter ... Gods ... een regerende Heere ... den is.

Dat x. Capittel.

1. Een voorrede des elfsten Capittels / daer inne den goeden Engel strijdt/ metten boosen/ ter verdedinghe des menschen / ende van waer het coemt/ dat het aen der Heeren houen/ soo qualyck toegaet/ aenghetoghen wort.

1 In den derden Jare des Coninc Cores wt Perssen/ wert den Daniel/ a die
Beltsazer hiet/ wat gheopenbaert/ dat
ghewisse is/ ende b van grooten saken: ende
hy merckte daer op / ende verstont het ghesichte wel.

2 Ter seluer tijdt/ was ick Daniel truerich
drie weken lanck.

3 Ick en adt gheene noodelijcke spijse/
vleesch ende wijn en quam in mijnen monde niet / ende en salf de my oock noyt / tot
dat de drie weken omme waren.

4 In den vierentwintichsten dage der eerster Maent/ was ick by den grooten water
c Hydekel/

5 d Ende hief mijne oogen op/ eñ sach: ende
siet/ daer stont een man in lijnwade/ eñ hadde een gulden gordel om zijne lendenen.

6 Zijn lijf was gelijck als een turkoys/ zijn
aenschijn sach als een blixem/ zijne oogē als
een vyerige fackel/ zijne armen ende voeten/
als een e gloeyendich metael/ eñ f zijne reden
was ghelijck als een groot g ghedeune.

7 h Maer ick Daniel sach sodanich ghesichte alleene / ende de mannen die by my
waren / die en saghens niet : doch viel een
groot verschricken op haer/ dat sy vloden/
ende hen verstaken.

8 Ende ick bleue alleene/ eñ sach dit groote ghesichte: daer en bleef ia geene cracht in
my/ ende ick wert gantsch i mismaltich/ ende en hadde gheene cracht meer.

9 Ende ick hoorde zijne reden/ ende in dien
als ickse hoorde / k sanck ick neder op mijn
aenghesichte/ ter aerden.

10 Ende siet/ een hant roerde my aen/ ende
halp my op de knien/ ende op de handen/

Ende

a Dani.1.7 ...
b Dat is/ ...
c Dat is/ Tigris.
Mat.24.15 Mar.13.14
b Dani.1.1 ende 2.26
c Gen.2.14
d Dani.7.9 Apoc.1.13
g Of/ ghedruys.
h Dan.3.91 Act.9.7.
i Of/ ongestalt.
k And. ... ick op mijn aengesicht ...

l Dan.9.21

Ende sprack tot my: l Ghy lieve Daniel/ 11 merckt op de woorden/ die ick met v spreke/ ende richtet v op/ want ick ben als nv tot v gesonden: ende doe hy sulcx met my sprack/ richtede ick my op/ ende m tzitterde.

m Dat is/ schudde ende beefde.

Eñ hy sprack tot my: Vreest v niet Daniel: 12 want vanden eersten dage aen/ doe ghy van herten begheerdet te verstaen/ ende v castijedet voor uwen Gode/ zijn uwe woorden verhoort/ ende ick ben om uwent wille herwaerts ghecomen.

n Een Coninclijcke hofdupuel.

o 1.Thes.2.18 Josu.5.13 Dan.12.1

Doch de n Vorst des Coninckrijcx in Persenlant/ 13 heeft my een ende twintich daghen lanck wederstaen/ ende siet/ o Michael den voorneemsten Vorsten een/ quam my te hulpe: doe behielt ick den strijdt by den Coninck in Perssen.

p Hab.2.3

Nv ia come ick/ op dat ick v berichte/ hoe 14 het uwen volcke hier namaels gaen sal: p want dat ghesichte sal na sommigher tijdt gheschieden.

Ende als hy sulcx met my sprack/ sloech 15 ick mijn aenghesichte neder na der aerden/ ende sweech stille.

q Esai.6.7 Jere.1.9

Ende siet/ eener ghelijck eenen mensche/ 16 q roerde mijne lippen aen: doe dede ick mijnen mont op/ ende sprack/ eñ seyde tot dien/ die voor my stont: Mijn Heere/ mijne lidtmaten beven my ouer den ghesichte/ ende ick en hebbe gheene cracht meer.

Eñ hoe can de knecht mijns Heeren met 17 mijnen Heere spreken/ dewijle dat daer nv gheene cracht meer in my en is/ ende en hebbe oock gheenen adem meer?

Doe roerde my wederom eener aen/ ghe- 18 lijck als eenes menschen ghestalt/ eñ sterckte my/

r Dan.9.23

Eñ sprack: Vreest v niet/ r ghy lieve man: 19 vrede zy met v/ ende weest ghetroostet/ ende als hy met my sprack/ vermandde ick my/ ende sprack: Mijn Heere spreket: want ghy hebt my ghestercket.

Siet hoe de Enghelen voor ons handelen by den grooten heeren.

Ende hy sprack: Weet ghy oock/ waer- 20 omme ick tot v ghecomen ben? als nv wil ick weder henen/ eñ met den Vorst in Persenlandt strijden/ ende wanneer ick wech trecke/ siet/ soo sal de Vorst wt Griecken-lant comen.

Doch wil ick v condt doen/ wat daer ge- 21 schreven staet/ dat gewislijck geschieden sal: eñ daer en is niemant die my helpet teghen ghene/ dan alleene uwe Vorst Michael.

* Ca.xi. by den anderen.

* Want ick stont oock by hem/ indẽ eer- 1 sten iare Darij des Meden/ op dat ick hem holpe/ ende hem sterckede.

Ende nv wil ick v aen tooghen/ wat ge- 2 ghewisse gheschieden sal.

Dat xi. Capittel.

1. Prophecie van den grooten Alexandro/ ende den tween Coninckrijcken Syria ende Egypten/ die wt den vieren/ (als Asia/ Grecia/ Syria ende Egypten:) hier aenghetoghen worden/ 21. allermeest om des Antiochus wille (die de Edele heet) die de Joden plaghen soude/ 36. doch wordt de selue also afghebeeldet/ dat de woorden eyndelijcken daer henen ghewendet worden/ dat onder den persoon Antiochi/ de Antichrist beschreuen wort/ ende alsoo dese onse laetste tijt ghetreffet/ harde voor den ionckfren dach.

Siet/ drie Coninghen sullen noch in Perssen staẽ/ a de vierde nv/ sal grooter rijckdommen hebben/ dan alle andere: ende wanneer hy in zijnẽ rijckdomme/ aent aller machtichste is/ so sal hy alle dinck teghen het Coninckrijcke in Griecken-lant/ op brenghen.

a Xerxes.

3 b Daer na sal een machtich Coninck op staen/ ende met grooter macht heerschen/ ende wat hy wil/ dat sal hy wtrichten.

b Dan.7.6 ende.8.8 De groote Alexander.

4 c Ende wanneer hy op het alderhoochste ghecomen is/ so sal zijn rijcke d verbrekẽ/ ende hem inde vier windẽ des Hemels verdeylen: niet op zijne nacomelinghen/ oock niet met sulcker macht/ als de zijne geweest is: want zijn rijcke sal wtgheroept/ ende vreemden te deele worden:

c 1.Mac.1.7 d Of/ in tween breken.

5 Ende de e Coninck teghent Suyden/ die zijner Vorsten een is/ sal machtich worden: doch teghen hem/ sal oock f een machtighe zijn/ ende heerschen/ welckers heerschappye sal groot zijn.

e Ptolomeus Lagus. f Seleucus Nicanor.

6 Na sommige iaren nv/ sullen sy hen met malcanderen g beurienden/ ende h de dochter des Coninck tegent Suyden/ sal comen i tot den Coninck teghent Noorden eenicheyt te maken: doch sy en sal/ niet blijuen by der macht des arms: daertoe haer zaet oock niet staende blijuen/ maer sy sal ouerghegenen worden/ met tsamen dien/ diese ghebracht hebben/ ende met den kinde/ ende dien/ diese een wijle machtich ghemaeckt hadde.

g Of/ vermaechschappen. h Bernice Ptolomei Philadelphi dochter. i Antiochus Theos.

7 Doch k der spruytẽ een van haren stamme/ sal opcomen/ die sal met heyrs kracht comen/ ende l den Coninck teghent Noorden/ in zijne m veste vallen/ ende sal het wtrichten/ ende den strijdt behouden.

k Ptolomeus Euergetes/ Bernice broeder. l Seleucus Gallinicius/ Antiochus Hierax. m Of/ stercte/ heet hier Coninckrijcke

8 Oock sal hy hare goden ende beelden/ met tsamen den costelijckẽ clenodien/ beyde silueren ende gulden wech voeren in Egypten/ ende sommighe iaren/ voor den Coninck tegent Noorden/ wel staende blijuen.

9 Ende wanneer hy door desseluen Coninckrijcke ghetogen is/ n sal hy wederomme in zijn lant trecken.

n Dat is/ hy sal het Coninckrijcke niet behouden als hy wel conde.

10 Doch o zijne sonen sullen toornich worden/ ende groot heyr te samen brenghen/ ende dier een sal comen/ ende ghelijck als eene vloet daer henen bruysen/ ende genen weder omme voor zijnen vesten tot toorne verwecken.

o Seleuci Gallinici sonen/ dẽ grootẽ Antiochus/ ende zijn broeder Seleucus Ceraunus/

11 So p sal de Coninck tegent Suyden vergrimmen ende wttrecken/ ende met q den Coninck teghent Noorden krijghen/ ende sal sulck eenen grooten hoop te samen brenghen/ dat hem ghenen hoop sal in zyne hant gheghenen worden/ ende sal den selfsten hoop wech voeren.

p Ptolomeus Philopater q Antiochus Maganus.

Dies

12 Dies sal hem zijn herte verheffen / dat hy so vele duysent daer neder geleyt heeft: doch daer mede en sal hy zijner niet machtich worden.

13 Want x de Coninck tegent Noorden/sal wederomme eenen grooteren hoop te samen breugen/dan den vorighen was:eñ na sommighe Jaren sal hy daer henen trecken/ met grooter heyrs cracht/ eñ met grooten goede.

14 Ende ter seluer tydt/ sullen hen vele tegen s den Coninck tegent Suyden setten: t oock sullen hen sommighe afuallighe wt uwen volcke verheffen/ ende de prophecie veruullen/ende sullen vallen.

15 Also sal u de Coninck teghent Noorden/ henen trecken /ende bolwercken maken/ ende x vaste steden ghewinnen:ende de armen des Suydens / en sullens niet connen weeren/ende zijn beste volck en sullen niet connen wederstaen.

16 Maer hy sal/wanneer hy aen hen coemt/ y zijnen wille beschicken / ende niemant en sal hem wederstaen connen: z hy sal oock in dat weerde lant comen/ende sal het volbrenghen door zijne hant.

17 Ende sal zijn aengesichte daer henen richten/dat hy met machte zijns gantschen Coninckrijcx come : doch hy sal hem met hem verdraghen/ende sal hem a zijne dochter ten wijue gheuen/ op dat hy hem verderue: doch het en sal hem niet b ghelucken / ende daer en sal niets van worden.

18 Daer na sal hy hem keeren tegen c de eylanden/ eñ der seluẽ vele gewinnen:doch een d Vorst sal hem leeren ophouden met schanden/op dat hy hem niet meer en schende.

19 Also sal hy hẽ wederomme keeren/tot den vesten zijns lants/ende sal hem stooten e eñ vallen/ datmen hem nergens vinden en sal.

20 Eñ in zijne stede sal f een opcomẽ/ die sal in Coninckljjcke eeren sitten / als een schariante/ eñ na weynich daghen/sal hy breken/ doch noch door toorne/ noch door strijdt.

21 In diens stede sal opcomen g een onghe-achtet man / welcken de eere des Coninckrijcx niet toe gedacht en was: die sal comen/ ende het sal hem wel slaen/ende het Coninckrijcke met soeten woorden innemen.

22 Ende h de armen (die ghelyck als eenen vloet daer henen comen) sullen van hem/gelijck als met eener vloet veruallen / eñ verbroken wordẽ:daer toe oock i de Vorst/niet dien het verbont ghemaect was.

23 Want na dien hy met hem k beuriendet is/sal hy listelijcken tegen hem handelen/ eñ sal daer op trecken / ende hem met l weynighen volcke ouerweldighen.

24 Ende het sal hem m ghelucken/dat hy in n de beste steden des lants comen sal/ eñ sal het also wt richtẽ/dat het zijne vaders/noch zijne voorouders so niet doẽ en conden/ met roouen/ plonderen/ ende wtbuiten/ende sal na de aller vasteste steden o pooghen / ende dat eenen tijt lanck.

25 Ende hy sal zijne macht/ ende zijn herte/ teghen den Coninck teghent Suyden/ verwecken / met grooter heyrcracht: soo sal de p Coninck teghent Suyden/verweckt worden ten strijde / met eener grooter machtigher heyrcracht / doch hy en sal niet bestaen : Want verraderyen worden teghen hem ghemaeckt.

26 q Ende euen de ghene die zijn broot eten die sullen hem helpen verderuen / ende zijn heyr onderdrucken/ dat gantsch vele verslaghen worden:

27 Eñ alle beyder Coningen herte sal dencken / hoe sy een den anderen schade doen meughen/ende sullen doch ouer eenen disch/ valschelijcken met malcanderen spreken:het sal hen dannoch feylen / want het eynde is noch op een ander tyt bestemmet.

28 r Daer na sal hy wederomme na huys trecken met grooten goede / ende zijn herte henen richten ende teghen het heylighe verbont / daer sal hy wat wt richten/ende also na huys in zijn lant trecken.

29 Daer na sal hy te gheleghener tijdt / weder teghent Suyden trecken/doch het en sal hem ten anderen male niet ghelucken/ als ten eersten male.

30 Want s schepen wt Chitim sullen teghen hem comen / dat hy vertzaecht wert / ende omkeeren moet: soo sal hy tegen het heylige verbont vergrimmen / ende sal het wtrichten/ende sal hem ommesien / ende aen hem trecken / de ghene/ die het heylighe verbont verlaten.

31 Eñ zijne t armen sullen aldaer staen / die sullen het Heylichdom in der u veste ontwijen/ eñ het dagelijcsche offer af doen/ x eñ eenen grouwel der verwoestinge oprichten.

32 Ende hy sal y huychelen / ende den godloosen die het verbont ouertreden / goede woorden geuen: z doch het volck/die haren Godt kennen/sullen hen a vermannen/ende het wtrichten.

33 Ende de verstandigen inden volcke/sullen vele andere leeren : daer ouer sullen sy vallen door het sweert/ b vyer/ gevanckenisse ende roof/ eenen tijdt lanck.

34 Ende wanneer sy also vallen/ soo sal hen dannoch c ghelijckewel een cleyne hulpe geschieden : doch vele sullen hen bedriegheljcken tot hen doen:

35 Ende der verstandighen sullen sommige vallen/ d op dat sy beproeft/reyne ende louter worden/ tot dat het een eynde hebbe: want daer is noch eẽ ander tijt voor handẽ.

36 * Ende de Coninck sal doen wat hy wil/ e Ende sal hem seluen verheffen ende op werpen/teghen alles wat God is / ende teghen den Godt aller goden sal hy grouwelijcken spreken: f ende het sal hem wel slaen/ tot dat den toorne wt zy: want het is besloten/ hoe langhe het dueren sal.

37 Ende g zijner vaderen Godt / en sal hy niet achten: hy en sal noch h de vrouwẽ liefde/ noch eenichs Gods achten/want hy sal hem teghen alle dinck op worpen:

38 Doch zijnen eyghen god i Maosim / sal hy in des stede eeren: want hy sal eenẽ god/ daer zijne vaderen niet van ghewetten hebben/ i eeren/met goude/ siluer/ edele steenen/ cleynodien.

39 Ende den genen/ die hem ende Maosim

Marginal notes (left):
r Deselue groote Antiochus.
s Ptolomeus Epiphanes.
t 1. Mach. 1. 12.
u De groote Antiochus/ teghen Ptolomeum Epiphanem.
x Niet in Egyptẽ/ maer inden steden Syrie eñ Iudee/ die te voren Ptolomei waren.
y And. na zijn believe doen.
z De groote Antiochus dede den Joden groote eere/ daeromme dat sy hem holpen tegẽ Ptolomeũ Epiphanem/ geheelijck Syrien gewinnẽ.
a Cleopatra.
b Of/ wel slaẽ.
c In Asia.
d De Romeynen nemen die Antiochum Asiam.
e Te Elimaide/ in Perssenlant wert hy verslaghen.
f Seleucus Philopator/ die niet Vorstelijcx gedaen en heeft/ eñ schattede de lieden.
g Antiochus Epiphanis bet tot eenen schalck/dan tot eenen Coninck geschiet.
h De Hooftlieden des Coninex Egypti in Syria.
i Ptolomeus Philometor/ Antiochi susterson.
k Of/ vermaechschapt/
l Of/ dunnen/ oft slechten/
m Of/ wel slaen/
n And. het stille ende vette landt.
o And. trachten/
p Ptolomeus Philometor.

Marginal notes (right, partly cut off):
q Psa. 41.10 Joan. 13.18
r 2. Mac. 5.11
s De Romeynen
Num. 24.24
t Zijne hooftlieden eñ ghe-weldighen.
u Of/ sterckte
† And. cracht
x 1. mac. 1.57
y Of/ met bewimpelinghe omgaen
z 1. Mach. 2
24.44
Dat is Judas Machabeus eñ zijne broeders ende zijnen aenhanck.
a An. sterck
b 1. mac. 1.
2. Mac. 2.
ende. 7.3
c Of/ noch
d Dan. 12.
* Capit.
Luther.

f Waerlijcken/ dat is ... heeft/ dan gout eñ ... Praesidia/ Gheljck ... heet/ eñ ... Turcken / op het aller grouwelijckste.
... slecht godt/ die geen ander eñ beter eere heeft/ dan gout eñ ...
k Maosim/ heet vastinge/ of vasticheden/ Praesidia/ Ghelijck ...
men de borchten/ oft steden/ oft besten/ oft stercten heet/ eñ ...
in desen Capittel dit woort dickwils gebruyct. So heet ...
Maosim eygentlijcken/ een god der vesten: Dus Praesidiorum ...

helpen strecken / met den vreemden Godt/ dien hy vercoren heeft/ groote eere doen/ ende haer tot Heeren maken ouer groote goeden/ ende hen het landt te loone wtdeylen.

Eñ aen den eynde / sal hem de Coninck 40 tegent Suyden met hem stooten/ eñ de Coninck tegent Noorden/ sal hem teghen hem stuyuen/ met wagenen/ ruyteren/ ende velen schepen/ ende sal inde landen vallen/ ende haer verderuen/ ende door trecken.

Ende sal in het weerde lant vallen/ ende 41 vele sullen ommecomen: dese dan noch sullen zijner hant ontcomen / Edom/ Moab/ ende de eerstelingen der kinderen Ammon.

Eñ hy sal zijne macht inde landẽ schickẽ/ 42 ende Egypten en sal hem niet ontcomen:

Maer hy sal door zijnen toch heerschen/ 43 ouer de gulden ende silueren schatten/ ende ouer alle cleynodien Egypti / Lybien/ ende der Moorlieden.

l Apoc.1.11

l Hem sal dannoch een geschrey verschricken van Oosten eñ Noorden/ eñ hy sal met 44 grooter grimmichevt wttrecken / willens/ vele te verdelghen ende te verderuen.

Eñ hy sal de Tente zijns palleys opslaẽ/ 45 tusschen twee zeen rontomme den Heyligen berch henen/ tot dat het met hem een eynde worde/ m ende niemant en sal hem helpen.

m Apo.19.20 ende 20.10

Dat xij. Capittel.

1. Troostinghe des volcx Godts in hare droefenisse in sonderheyt vier/ so aen der laetster tydt / 4. daer dese prophecie op versegelt wort onstaen sal. 6. Daniel so hy verneemt den tydt/ hoe lange sulcke droeffenisse duen en sal / ende niet en verstaet, 9 wort te rugge gewesen/ aen der seluen begin: ofte (als andere gheestelycker wyse beduyden) vander alderlaetsten tydt / harde voor den iongsten daghe berichtet/ daerinne het heylighe Euangelium (namelycken / het ware daghelycx Offer/) openbaer sal ligghen op den predickstoel swyghen / ende alleene door vrome Christenen in een huyse behouden worden.

a Apoc.19.11

b Mat.24.21

TEr seluer tijdt sal a de groote Vorst/ 1 Michael/ die voor v volck staet/ hem op maken: b want het sal sulck een bedroeffelijcke tijt zijn: als niet geweest en is/ sint dat daer lieden gheweest zijn/ tot op de selue tijt: ter seluer tijt sal v volc verlost worden/ alle die inden boeck geschreuen staen.

c Ende vele die onder der Aerden liggen 2 ende slapen/ sullen opwaken/ sommighe ten eewigen leuen/ sommige ter eewiger smaetheyt ende schande.

c Joan.5.29 1.Cor.15.10 1.Thess.4.10

d De Leeraers nu sullen lichten / als des 3 Hemels e glantz/ ende de gene/ die daer vele ter gherechtichevt wysen/ als de Sterren altoos ende eewichlijck.

d Mat.13.43 Sap.3.7 e Of/ glinsteringhe.

Ende ghy Daniel verberacht dese woorden 4 ende verseghelt dese Schrift / tot op de laetste tijt/ so sullen f vele daer ouer comen/ ende groot verstant vinden.

f Anders/ daer vele henen ende weder om megaen.

5 Ende ick Daniel sach/ eñ siet/ daer stonden twee andere : de eene aen desen oeuer des waters / de andere aen genen oeuer.

6 Ende g hy sprack totten manne in den lijnen cleederen / die bouen op het water stont: h Wanneer willet dan een eynde zijn/ met sulcken wonderen?

g Anders/ het Dan.10.5

h Apoc.6.10

7 i Ende ick hoorde den Manne toe inden lijnen cleederen / die bouen op den water stont: ende hy hief zijne rechter ende slincker hant op na den Hemel / ende swoer by dien die daer eewichlijck leeft / dat het k eene tijdt/ ende sommighe tijdt / ende een halue tijdt dueren sal : ende wanneer de verstroyinghe des heylighen volcx een eynde heeft/ so sal sulcx altemael gheschieden.

i Apoc10.5

k Apoc.11.12 ende 12.14

8 Ende ick hoorde het/ doch ick en verstont het niet/ ende sprack : Mijn Heere / wat sal daer na werden?

9 Hy sprack dan : Gaet henen Daniel/ want het is verborghen/ ende verseghelt tot op de laetste tijdt.

10 l Vele sullen ghereynicht/ ghelontert ende beproeft worden : ende de godloosen/ sullen een godloos wesen voeren / m ende de godloosen en sullens niet n achten: doch de verstandighe sullent achten.

l Dan. 11.35

m Mat.13.12

n Anders/ verstaen: De godloosen varen voort / ende bliuen als sy zijn / ende en keerẽ hen daer niets aen: dat sal doch niemant ergeren.

11 Ende van dier tijdt aen/ wanneer het daghelijcx offer afghedaen / ende eenen grouwel der verwoestinghe daer ghesettet wert/ zijn duysent / twee hondert ende tnegentich daghen.

12 o Wel dien/ die daer verwachtet/ ende afreycket/ duysent/ drie hondert ende vijf ende dertich daghen.

o Mat.10.23 ende 24.13

13 Maer ghy Daniel / gaet henen / tot dat het eynde come/ ende rustet/ dat ghy opstaet in uwen deele/ aen het eynde der daghen.

Eynde des Propheten Daniels.

DE PROPHEET
Ozea.

Argument.

NV volghen de Propheeten/ welcke men noemt de cleyne Propheten: niet om dat sy materie van cleynder weerde handelen/ ofte dat in hare boecken lichtueerdighe dinghen veruatet zijn/ ofte dat sy van cleynder geleerthevt zijn: maer sy zijn also genaemt om harer corthevt wille/ ende om dat sy de anderen hier voorgaenden Propheten/ niet ghelijck en zijn in groatichevt des boecx / ende ouerulosdichevt der woorden.

TEr eerster plaetsen is Ozeas ghestelt een man van reynen verstande/ ende seer wel sprekende/ wtghenomen dat hy in zijne voorghenomen dinghen wat cort/ ende daeromme oock wat duyster is. Hy heeft meest gheprophetcert teghen de thien gheslachten/ te weten/ teghen het Coninckrijcke Jsrael: hoewel hy heeft oock het gheslachte Juda ghestraft/ in sommighe plaetsen. Hy straft de feylen der Priesteren/ der Princen ende des gantschen volcx int ghemeyn. Want hy heeft stijf ende sterck ghestreden teghen de afgoderije/ ende andere ghebreken: ende heeft een stantvastich ende sterck beschermer gheweest van de waerachtighe Religie ende rechtveerdicheyt. Hy vermaentse tot beteringhe/ so sy anders niet en willen eewichlijck vergaen. Hy meldet oock vander roepinghen aller Natien ende Heydenen.

Dat eerste Capittel.

1. Ozea wort ghesonden te prediken teghen de afgoderije Jsraels. 10. Item/ hoe Jsrael ende Juda met tsamen den Heydenen/ onder een hooft Christum/ ghebracht souden worden.

DIt is het woort des Heeren/ dat 1 gheschiet is tot Ozea/ den sone Beheri/ ter tijdt Usia/ Jothan/ Ahas/ ende Hiskia/ der Coningen Juda/ ende ter tijt Jerobeam/ des soons Joas/ des Coninck Jsraels.

2 Ende doe de Heere begonst te spreken door Ozea/ sprack hy tot hem: a Gaet henen/ ende neemt een hoerenvrouwe ende hoerekinderen: want het lant loopt vanden Heere der hoererije na.

3 Ende hy ginck henen/ ende nam Gomer/ de dochter Diblaim: die wert met kinde/ ende baerde hem eenen sone.

4 Ende de Heere sprack tot hem: Heet hem Jesreel/ want het is noch om een cleyne tijt te doen/ so wil ick de bloetschulden in b Jesreel te huys soecken/ over het huys Jehu/ ende wilt met den Coninckrijcke des huys Jsraels/ een eynde maken.

5 Ter selver tijdt/ wil ick den boge Jsraels verbreken inden dale Jesreel.

6 Ende sy wert noch eens met kinde/ ende baerde een dochter/ ende hy sprack tot hem: Heetse c LoRyhamo: want ick en wil my over het huys Jsraels niet meer ontfermen/ maer ick wilse wech worpen.

7 d Doch wil ick my ontfermen over het huys Juda/ ende wil hen helpen/ door den Heere haren God: ick en wil hen ia niet helpen door boghe/ sweert/ strijdt/ peerden/ of ruyteren.

8 Ende doe sy LoRyhamo ghespeent hadde/ wert sy wederom met kinde/ ende baerde eenen sone.

9 Ende hy sprack: Heet hem e Loammi: want ghylieden en zijt mijn volck niet/ soo en wil ick oock de uwe niet zijn.

10 f Maer het ghetal der kinderen Jsraels sal zijn als het zant aen de zee/ datmen noch meten noch tellen en can: eñ het sal gheschieden/ aender plaetse daermen tot hen gesept heeft: Ghy en zijt mijn volck niet: salmen tot hen segghen: O ghy kinderen des levendighen Godts.

11 g Want de kinderen Juda/ ende de kinderen Jsraels/ sullen te hoope comen/ ende sullen hen met malcanderē aen een hooft houden/ eñ wt den lande daer op trecken: want den dach Jsraels sal een groot dach zijn.

12 Segghet uwen broederen: Sy zijn mijn volck: ende tot h uwer suster: Sy zp in ghenade.

a Leuit.21.23 Ezech.44.22 Ozes 3.2.

b 1.Re.21.11

c Dat is/ sonder ghenade: want hy en woudese niet verlossen vanden Coninck Assur. 2.Reg. 17.23.

d Gene.49.8 2.Reg.19.35

e Niet myn volck/ want hy woude het Joodsche volc eyndelycken verlaten/ ende haers Coninckrijcx ende Priesterdoms/ een eynde maken/ als dan door het Evangelium geschiet is/ als tot s hier naevolcht. Joan.19.15

f Capittel ij. Luther. Rom.9.27 Gene.22.17

g Ezec.37.10 Dat is/ van Christo eñ den Evangelio/ onder den Heydenen eñ Joden te prediken gesept/ daer is eē ander hooft eñ Coninckrijcke geworden. Dit hooft is Jesus Christus.

h Anders/ uwe susters.

Dat ij. Capittel.

1. De Heere heet de Joden/ die hem met grouwelijcker afgoderie besoedelden/ ter boeten roepen 5. dreychtse met straffe tot hem te benauwen/ 13. ende belovet hen also met vasten verbonde/ zijne ghenade/ ende menichvuldighen seghen.

1 SPreeckt het oordeel over uwe moeder: a Sy en zp mijn wijf niet/ ende ick en wilse niet hebben: heetse haer hoererije van haer wech doen/ ende haer overspeelderije van haren borsten.

2 Op dat ickse niet naeckt wt en trecke/ eñ daer henē sette/ b als sy was/ doe sy geboren wert/ ende dat ickse niet naeckt en make/ als een woestijne/ ende als een dorre landt/ dat ickse niet van dorste sterven en late.

3 Ende my hare kinderen niet en ontferme/ want sy zijn hoerekinderen.

4 Ende haer moeder is een c hoere/ ende diese ghedragen heeft/ d hout haer schandelijcken/ ende spreeckt: Jck wil mijnen boelen na loopen/ die my geven broot/ water/ wolle/ vlas/ olye/ ende drincken.

5 Daerom siet/ ick wil uwen wech met doornē toemaken/ eñ eenē wandt daer voor trecken/ dat sy haren padt niet vindē en sal.

6 Ende wanneer sy haren boelen na loopt/ dat sy die niet en grijpen/ ende wanneer sy die soeckt/ e niet vinden conne/ ende seggen moet: Jck wil wederomme tot mijnen vorighen manne gaen/ daer my beter by was/ dan my als nu is.

7 Want sy en wil niet wetē/ dat ick het zp/ die haer gheeft/ coorne/ most/ ende olye/ ende haer vele silvers ende gouts gegeven hebbe/ f dat sy Baal ter eeren gebruycket hebben.

8 Daeromme wil ick mijn coorne ende mijnen most weder nemen te zijner tijdt/ ende mijn wolle ende vlas ontwenden/ daer sy hare schamelheyt mede bedecket.

9 g Nu wil ick hare schande ontdecken/ voor den oogen harer boelen/ ende niemant en salse van mijner handt verlossen.

10 Ende ick wils een eynde maken/ met alle haren h vreuchden/ feesten/ nieuwe maenden/ Sabbatthen/ ende allen haren vierdaghen.

11 Jck wil hare wijnstocken ende vijgheboomen woeste maken/ dewijle dat sy sept: Dat is mijnen loon/ dat my mijne boelen geven: ick wil een wout daer van maken/ dat het de wilde dieren verslinden sullen.

12 Alsoo wil ick te huys soecken over haer/ i de daghen Baalim/ welcken sy reuckoffer doet/ ende k verciert haer met voorhoofts spanghen/ ende halsbanden/ ende loopt haren boelen nae/ ende vergeet mijner/ spreeckt de Heere.

13 Daeromme siet/ ick wilse locken/ ende wilse in een woestijne voeren/ ende l vriendelijcken met haer spreken.

14 Aldaer wil ick haer gheven hare wijnbergen wt de selve plaetse/ ende m den dale Achor/ de hope op te doen: aldaer sal sy singhen/ n als ter tijdt harer ieucht/ o doe sy wt Egyptenlant tooch.

15 Als dan spreeckt de Heere/ sult ghy my heeten/ Mijn man/ ende my niet meer/ Mijn Baal heeten.

16 Want ick wil de namen der Baalim/ van haren

a Jere.3.23

b Ezech.16.4

c Dat is/ dient den ... goden.

d 2.Reg.17

[illegible]

f Ezech.16

g Jere.13

h Deut.16

i Judic.2.11

[illegible]

n Judic.7.35

o Exod.15

haren monde wech doen/ datmen der selue namen/niet meer ghedencken en sal.

17 p Ende ick wil hen ter seluer tijdt/q een verbont maken/met den dieren op den velde/met den vogelen onder den Hemel/ende met den wormen op aerden: r ende wil den boghe/sweerdt en krijch/vanden lande verbreken/ende wilse seker woonen laten.

18 s Ick wil my met v verlouen in eewicheyt/ick wil my met v vertrouwen/ in gherechticheyt ende t gherichte/in ghenade ende barmherticheyt.

19 Jae in gheloove wil ick my met v verlouen/ ende ghy sult den Heere bekennen.

20 Ter seluer tijdt spreeckt de Heere/u wil ick verhooren/ick wil den Hemel verhooren/ende de Hemel sal de aerde verhooren/

21 Ende de aerde sal het cooren/den most ende olye verhooren/ ende de selue sullen Israel verhooren.

22 Ende ick wilse my op aerden tot zade behouden/ende my ouer die ontfermen/ die in onghenaden was/ ende tot dien seggen/dat myn volck niet en was/

23 x Ghy zijt myn volck: ende het sal seggen: Ghy zyt mijn God.

p Leuit.26.6
q Dat is/ Het verbont ende vrede der conscientien door den gheloove aen Christum.
r Esaie.2.4
Zach.9.10
s Eze.16.8
t Of/ oordeel
u And. sal ick verhooren/ etc.
x Rom.9.25
1.Pet.2.10

Dat iij. Capittel.

1. Godts ernstighe liefde teghen zijn volck/ wort met schandelycke ontrouwe vergolden. 4. Israel sal hem na lanckdurighe ellende / tot den Heere bekeeren.

1 Ende de Heere sprack tot my: a Gaet noch eens henē/ en b vryet om dat boeleersche ende ouerspelighe wijf/ gelijck als dan de Heere om de kinderen Israels vryet/ende sy haer doch tot vreemden goden keeren/c ende vryen d om een canne wijns.

2 Ende ick wert met haer eens / om vyfthien silverlinghen / ende ander haluen homer ghersten/

3 Ende sprack tot haer: e Houdt v tot my eenen tijdt lanck/ende en drijft gheen hoererye/ende en laet geenen anderen tot v/want ick wil my oock tot v houden.

4 f Want de kinderen Israels sullen langhen tijt g sonder Conninck/sonder Vorsten/ sonder Offer/sonder Altaer/sonder Lyfrock/ ende sonder Heylichdom blijuen.

5 Daer na sullen haer de kinderen Israels bekeeren/ende den Heere haren Godt/ ende h haren Conninck Dauid soecken /ende sullen den Heere ende zijne genade eeren in der laetster tijt.

a Ezec.44.22
b Of/ boelet.
c Esai.28.1
Amos.6.6
d Om des wijns wille.
e And. Ghy sult v tot my houden/ ende geen hoererye drijuen/ende gheenen anderen tot v laten/ ...
f 2.Par.15.3
g Israelen ...
h Ezec.34.23
Jere.30.9

Dat iiij. Capittel.

1. Des volcx / 6. ende der Papen sonde ende straffe. 15. Juda wort vermaent/ der gheylen Israel in haren laster niet te volghen.

1 Hoort ghy kinderen Israels / des Heeren woort: want de Heere heeft oorsake te schelden/ die inden lande woonē: want daer en is gheen trouwe/gheen liefde/ a gheen woort Godts inden lande:

2 Maer Gods lasteringhe/b liegen/moorden/stelen/c ende ouerspel/ heeft ouerhant ghenomen /ende d een bloetschult coemt na der anderen.

3 Daeromme sal het lant iammerlickē staē/ ende allen inwooners qualijck gaen: want oock de dieren op den velde / ende de vogelen onder den Hemel/ ende de visschen in de zee/sullen wech gheraept worden.

4 Doch men derf niet schelden / noch ye-mande straffen: want v volck is als die/ die e doch de Priesters schelden.

5 Daeromme sult ghy by dage vallen/ende de Prophete des nachts met v vallen: also wil ick uwe moeder henen richten.

6 f Mijn volck is verloren/ daeromme dat het niet g leeren wil/h want ghy verworpet Gods woort/daeromme wil ick v oock verworpen/i dat ghy niet mijn Priester zijn en sult: ghy vergheet des Wets vws Gods/ daeromme wil ick uwer kinderen oock vergheten.

7 Hoe harer meer wort/ hoe sy meer teghen my sondighen/ daeromme wil ick hare eere te schanden maken.

8 k Sy verslindē het sondoffer mijns volcx/ ende zijn begheerich nae haren sonden.

9 l Daeromme salt den volcke/ gelijck als de Priesteren gaen: want ick wil haer doen te huys soecken/ende hen vergheIden/als sy verdienen.

10 m Dat sy sullen eten / ende niet satt worden/ hoererye drijuē/ ende het en sal hen niet ghelucken/ daeromme dat sy den Heere verlaten hebben/ende hem nieten achten.

11 Hoererye/ o wijn en most/ maken sotten.

12 p Mijn volck vraghet zijn hout/ende zijnen staf sal hem prediken: want der hoererije gheest verleytse/dat sy tegen haren God hoererye drijuen.

13 q Bouen op den berghen offeren sy/ ende op den cleynen berghen roocken sy / onder den eycken / linden ende buecken/ want die hebben fyne schaduwe: daeromme sullen uwe dochteren oock tot hoeren / ende uwe bruyden tot ouerspeelderssen worden.

14 Ende ick en wils ooc niet weeren/ wanneer uwe dochteren ende bruyden geschendet/ende tot hoeren worden / r dewyle dat ghy lieden s eenen anderen Godsdienst aenrichtet met den hoeren/ ende offeret met den boeuinnen: want het dulle volck wil t gheslaghen zijn.

15 Wilt ghy Israel ymmers hoererye drijuen / dat hem doch Juda slechs niet en beschuldichde: en gaet niet henen na Gilgal/ ende en coemt niet henen op tot BethAuen/ u ende en sweert niet / Soo warachtich als de Heere leeft.

16 Want Israel loopt als een dulle koe/soo salse oock de Heere x weyden laten/ als een lam dat dwaelende loopt.

17 Want Ephraim heeft hem tot den afgoden ghesellet: so laet hem henen varen.

18 Sy hebben hen in de swelgherije ende hoererije ghegheuen / hare y heeren hebben lust daertoe/dat sy z schande aenrichten.

19 Eenen wint met zijnen vleughelen / salse ghebonden wech drijuen/ ende moeten ouer haren offer te schanden worden.

a Dat is/ men leert niets van Gode.
b Leui.19.11
c Exo.20.14
Jere.7.9
d Ose.9.2
e Deu.17.12
f Esaie.5.13
g Dat is/ prediken hooren van Godt.
h Mal.1.6. ende 2.7
i Exod.19.6
k Leuit.6.26
l Esa.24.2
m Dat is/ Sy sullen haren Godsdienst hardt drijuen/ ende doch weynich daer van te eten hebben. Gelijck als nu de Antichristische hare missen gheerne wouden hooch drijuen / maer het en wil soo niet ghelden/ ghelijck als te voren Leuit. 26.26 Mich.6.14 Haggai.1.6
n Of/ wel slaē/
o Pro.20.1
p 2.Re.1.2
q 2.Re.17.10
r Num.25.2
s And. v lieden versteket met/ etce.
t Sottē/ moet men met colue lupsen.
u Deu.10.20
x Dat is/ Sy is een onbandighe koe/ en wil niet inden stal blijuen/ so wil ic haer oock ruym beschicken/ende haer onder alle Heydenē verstropē dat sy genoech te loopē hebbē
y Hare Conninghen/ Vorsten ende Priesters.
z And. schandelijcken [sprekē] brenghet herwaerts.

Dat v. Capittel.

1. Teghen de Papen ende Ouerheyt / die het volck tot zijnen grooten verderue vanden Heere afuallich maken. 13. Teghen Godt en helpt geen menschen hulpe.

1 So hoort nu dit / ghy Priesters / ende mercket op/ ghy huys Israels/ ende nemet ter ooren/ghy huys des Coninck: want daer sal een straffe ouer v liedē gaen/ ghy die eenen strick te a Mizpa/ en een wtghespannen nette te Thabor geworden zijt.

a Godsdienst hebben sy daer opgherichtet / ende de lieden daermede verleyt gelijck als onse Papen met de Missen en bedevaert.

b Met slachten verdiepen sy hen in haren verloopen/daerom moet ickse alle te samen straffen. 2

c Jck kenne Ephraim wel / ende Jsrael en is voor my niet verborghen: dat Ephraim nv een hoere is/ende Jsrael is onreyne. 3

Sy en dencken daer niet na/dat sy hen tot haren Godt keerden: want sy hebben eenen hoerengeest in haren herten / ende en leeren vanden Heere niet. 4

Daeromme sal de d hooueerdye Jsraels voor haren aenghesichte veroomoedicht worden/ende sullen/beyde Jsrael eñ Ephraim/vallen/ om harer mis daet willen: Oock sal Juda met hen vallen. 5

e Als dan sullen sy comen met haren schapen ende runderen / den Heere f te soecken/ doch niet vinden : Want hy heeft hem van hen afghewendet. 6

Sy verachten den Heere / ende genereren vreemde kinderen / daerom salse oock de Nieuwemane verslinden / met tsamen haren erf deels. 7

Ja / blaset de basuynen te Gibea / Jae trompet te Rama / Ja roepet te Beth Auen/ achter v Ben Jamin. 8

Want Ephraim sal tot eener woestijne worden / ter tijt wanneer ickse straffen sal: g daer hebbe ick de stammē Jsraels trouwelijcken voor ghewaerschouwet. 9

* De Vorsten Juda zijn gelijck/dien/ die h de palen verwijdden / daeromme wil ick mijnen toorne ouer wtgieten/als water. 10

Ephraim lijdt ghewelt / ende wordt gheplaecht:daer gheschiet hem recht aen/ want hy heeft hem ghegeuen op [menschen] gheboden. 11

Jck ben Ephraim eene Motte/ende den hupse Juda een made. 12

Ende doe Ephraim zijne cranckheyt/ende Juda zijne wonde voelde/i tooch Ephraim henen tot Assur/ ende schickede tot den Coninck te Jareb : Doch hy en conde v lieden niet helpen/noch uwe wonden heelen. 13

Want ick ben Ephraim/als een leeuwe/ ende den huyse Juda/als een ionge leeuwe: ick/ ick verscheurse / ende gae daer van/ick voerse wech : ende niemant en canse verlossen. 14

Jck wil wederomme aen mijn plaetse gaen/tot dat sy hare schult bekennen / ende mijn aenghesichte k soecken. 15

b Dat is/ Sy offeren vele/eñ maken hare afgoderye (daer sy mede van God verloopen / als een ouerspeelster haer verloopt) so dieye/ dat daer geen heelen noch hopē meer en is. Hy en wil het niet offerē heeten / maer een bloet slachten.
c Ezech. 8.6 Jere 12.25
d Dat is/ haren Godsdiēst daer sy op bouwen eñ pocchē Ozee.7.10
e Jere 3.10
f Deut.4.29 Ezech.14.3
g Dat is/Jck heb het langhe gesept: Het sal eēmael te gronde gaen
* Capit. vi. Luther.
h Anders/ reensteenen. Deu.19.14 ende.27.17
4.Re.15.19 ende 16.7 2.Par.28.10 Jareb.
k Munst. soecken/want wāneer het hē/ etc moeten. Cap.6 Comet:wy/ etc.

Dat vi. Cappittel.

1.Cruys is een aenleydinghe tot de kennisse Gods / 4. Jsrael wort noch door weldaet / noch door straffe gheberert.

Wanneert hen qualijck gaet/ soo sullen sy my vroech soecken moeten [ende seggen:] Coemt / wy willen weder tot den Heere;want hy heeft ons verscheurt/ hy sal ons oock heelen : a hy heeft ons gheslaghen/b hy sal ons oock verbinden. 1

Hy maeckt ons leuendich na twee dagen/ hy sal ons aen den derden daghe oprichten/ dat wy voor hem leuen sullen. 2

Dan sullen wy achtinge daer op hebben/ ende vlijtich zijn / dat wy den Heere bekennen : want hy sal daer voor breken / als de schoone c morgenroode/ ende sal ons comen als eenen reghen / als een spadereghen/ die het lant bewatert. 3

a Job 5.15 Deu.32.19 1.Sam.2.6 Tobi.13.2
b Hier prophetcert hy van Christo eñ den Euangelio. De Joden en wouden Godt niet volgē doe het hem wel ginck/so moeten sy inden nieuwen Testamēte/onder den cruyce Gode dienen: Het en wil doch niet āders zijn: want de ellendighe hooren Gods woort/ de rijcken en hooren s niet.

4 Hoe wil ick v soo wel doen Ephraim? Hoe wil ick v so wel doen Juda? want de ghenade die ick v lieden bewijsen wil / sal zijn als een dauwolcke des morghens/ ende als een dauwe/ die tsmorghens vroech hem witbreydet.

5 Daeromme d beschaue ickse door de Propheten/ ende doodse/door mijns monts reden/ dat v recht aent licht come.

6 e Want ick hebbe lust aen der liefde/ende niet aen offer/f eñ aen de kennisse Gods/ ende niet aen brantoffer.

7 Doch sy ouertreden het verbont/ g als Adam:daerinne verachten sy my.

8 Want Gilead is een stadt vol afgoderye ende bloetschulden.

9 Ende de Priesters met tsamen hare hopen/zijn als roouers/h die daer loeren op de lieden / ende worghen op den weghe die nae Sichem gaet : want sy doen wat sy willen.

10 i Jck sie inden huyse Jsraels / daer my voor grouwelt : want daer drijft Ephraim afgoderye/so verontreynicht hem Jsrael.

11 Doch Juda sal noch eenen oogst voor hem hebben / wanneer ick mijns volcx ghevanckenisse wenden sal.

Dat vij. Capittel.

1.Beyde volck ende Ouerheyt / zijn in sonden vertwijffelijcken versopen/ 8.ende dewijle sy noch verstaen ... en willen kennen, 10.noch medecijnmeesters en willen ... wonde, 10.noch ... met Afgoderye ende ... nen / 11.maer altoos henen met ... 12.wort hen hupchelischen wesen voortuaren / Godts ernstighe straffe toegheddreycht.

1 Wanneer ick Jsrael helpen wil / a soo vintmen eersten de sonde Ephraim/ ende de boosheyt Samarie / hoe sy b afgoderye drijuen: Want hoewel sy onder hen seluen met dieuen / ende wtwendighen met roouers gheplaecht zijn.

2 Dannoch en willen sy niet mercken/dat ick op alle hare c boosheyt mercke: ick sie doch haer wesen wel / dat sy allenthaluen drijuen.

3 d Sy vertroosten den Coninck door hare boosheyt/ ende de Vorsten door hare leugenen/

4 Eñ zijn altesamen e ouerspeelders/ gelijck als eenen backouen / dien de backer hittet/ wanneer hy heeft wtgheknedet / ende laet het deech doorsuyueren ende opgaen.

5 Heden is onses Coninex feest [spreken sy/] soo beginnen dan de Vorsten vanden f wijne dul te worden / so treckt hy de spotters tot hem.

6 Want haer herte is in heeter aendacht/ als eenen backouen/wanneer sy offeren/ende lieden bedrieghen : Maer g haer backer slaept de gantsche nacht/ende des morgens brant hy h lichter laye.

7 Noch zijn sy van harer aendacht/ als eenen backouen:hoe wel dat haer richters opghegheten worden/ende alle hare Coningen vallen/ noch en is daer niemant onder hen/ die my aenroepe.

8 Ephraim menghet hem onder de Heydenen / Ephraim is als eenen koeck die niemant i omme en wendet.

9 Maer vreemde verslinden zijne cracht/ noch en wil hy het niet mercken : hy heeft oock grauwe hayr ghecreghen/ noch en wil hy het niet mercken.

10 k Ende de hoouerdie Jsraels wort voor haren

a Dat is/ ...
c Dat is/ ...
e Jere.9.2 ende 9.1 ende 23.10
f Pro. 20.1 Ozee.4.11

haren ooghen verootmoedighet/noch en bekeeren sy niet tot den Heere haren Godt/ brachen oock niet na hem in allen desen.

11 Want Ephraim is als een verlockede duyue/die niets mercken en wil: l nu roepe sy Egypten aen/dan loopen sy tot Assur.

12 Doch dewijle dat sy so henen ende weder loopen/wil ick mijn nette ouer haer werpē/ ende onderwaerts rucken/ als de voghelen onder den Hemel/ick wilse straffen/m ghelijc alsmen predicket in harer versamelinge.

13 n Wee hen/dat sy van my wijckē: sy moeten verstoort wordē/ want sy zijn van my afuallich gheworden: ick woudese wel verlossen/ wanneer sy gheene leughenen tegen my en leerden.

14 Soo en roepen sy my oock niet aen van herten/maer o blarren op haren legeren: p sy versamelen hen om coorns ende wijns wille/ende zijn my onghehoorsaem.

15 Ick leerese/ende stercke haren arm/ doch sy dencken quaet van my.

16 Sy bekeeren hen/ doch niet recht / maer zijn als eenen valschen boghe: daeromme sullen hare Vorsten door het sweert vallen/ hare q dreyghen sal in Egypten landt te spotte worden.

l 2.Reg.16.7 ende 17.4

m Dat is/Sy dreyghē en van hen de rechte Propheten/als ketters voor Godt etcet.

n Dat selue sal op haren cop vallen/ en sullen de straffe/ die sy predikē ouer andere/in haren scholen/ etcet. selfs draghen.

o Esaie.1.4

p Dat is/ Sy gaē te Choore omme etens ende drinckēs wille.

q Dat is/ In haren kercken ende scholen/ daer sy met dē afgoden boeleren.

Dat viij. Capittel.

1. Oorsake der verstooringe Jerusalems/Juda/is afuallighe afgoderye.

1 Roept luyde als een basuyne / [ende spreect:] a Hy coemt alreede ouer het huys des Heeren / als een Arent/ b daeromme dat sy mijn verbont ouertreden/ eñ van mijner Wet afuallich worden.

2 c Sy sullen dan tot my schreyen: Ghy zijt mijn Godt/wy kennen v/Israel.

3 Israel verwerpt het goede / daeromme moetse de vyandt veruolghen.

4 d Sy maken Coningen/doch sonder my/ sy setten Vorsten/ende ick en moet dat niet weten: van haren siluer/ende goude/maken sy afgoden / op dat sy ja in corten wtgheroeyet worden.

5 e Uwe calf Samaria verstoot hy/mijnen toorne is ouer haer vergrimmet: het en can niet langhe staen / sy moeten ghestraffet worden.

6 Want dat calf is van Israel af comen/ ende een werckmeester heeft het ghemaect/ ende en can ymmers geen Godt zijn: daeromme sal dat calf Samarie / verpuluert worden.

7 Want sy saeyen wint/ende sullen onweder inooghsten: haer zaedt en sal niet opcomen/ende hare vruchten gheen meel geuen: ende of sy het al gauen/ soo sullen het doch de vreemde verslinden.

8 Israel wordt verslonden / de Heydenen gaen met hem omme/als met eenē onweerden vate.

9 Daerom dat sy henen op ten Assur loopen/ als een f wildt in der verbijsteringhe/ g Ephraim schencket den boeleerders/

10 Ende gheeft den Heydenen tribuyt : de selue Heydenen wil ick nu ouer haer versamelen/ sy sullen den last des Coninckx ende der Vorsten/in corten moede worden.

11 Want Ephraim heeft der Altaren vele ghemaket te sondighen/ so sullem hem oock de Altaren ter sonde ghedijen.

r Verklaert te: Dat is ... Propheten.

a Dat is / De vyant, de Coninck te Assyrien.

b Deut.31.20

c And. de Israeliten [sullen roepē tot my] [segghende:] Mijn Godt, wy bekennē v.

d 1.Re.12.19

e Dat is/ uwe Coninck oft afgoden 1.Reg.12.28

f And. woudtezel.

g 2.Reg.18.3 Ezech.16.33

12 Wanneer ick hem alschoon vele van mijner Wet schrijue/so wordt sy doch gheachtet als een h vreemde leere.

13 i Dat sy nu vele offeren/ende vleesch daer brenghen/ ende k etent/ soo en heeft doch de Heere gheen welgheuallen daer aen: maer hy wil hare misdaet ghedencken/ende hare sonden te huys soecken/ l die hen tot Egypten keeren.

14 Israel vergheet zijnes Scheppers / ende bouwet Kercken: so maket Juda vele vaste steden: m doch/ ick wil vyer in zijne steden schicken / dat sal zijne huysen verteeren.

h Dat is / Sy scheldent voor ketterije.

i Esai.1.11 ende 43.23 Jere.7.20

k Ghelijck alsmen de offeren plach te eten/ als heylighe spijse / Gods ten dienste.

l Deu.17.16 2.Reg.17.4

m 2.Cro.25.9

Dat ix. Capittel.

1. Diere tijt/ 3. geuanckenisse/ 11. ende onvruchtbaerheyt/ der afgoderije straffe.

1 Ghy en derft v niet verheughen Israel/ noch roemen gelijck de volcken: want ghy hoereert tegen uwen Godt/ daermede dat ghy hoerenloon soecket / dat alle schueren vol coorns worden.

2 a Daerom en sullen v de schueren ende wijnperssen niet gheneeren/ende de wijn en sal v niet ghedijen.

3 Ende en sullen niet blijuen inden lande des Heeren: b Maer Ephraim moet weder in Egypten/ende moet in Assyria/ wat onreyn is/eten.

4 Daer sy den Heere gheen dranckoffer van wijne/noch yets wat tot welghenallen doen en connen: haer offer sal zijn/ als der c bedroef den broodt/ van welcken onreyne worden/ alle die daer van eten: want haer broodt moeten sy voor haer selfs eten/eñ en sal niet in des Heerē huys gebracht worden.

5 Wat willet ghy dan in den Jaertijden ende in den Vyerdagen des Heeren doen?

6 Siet/ sy moeten wech voor den verstoorder/ Egypten salse versamelen/ende Moph salse begrauen/ netelen sullen wassen / daer nu hare lieue Afgoden siluer staet / ende d doornen in haren hutten.

7 De tijt der te huyssoeckinge is gecomen/ de tijt der vergeldinghe: dies sal Israel wel gewaer e worden: de Propheten zijn sotten/ ende de rotten geesten zijn ontsinnich / om uwer grooter misdaet/ende om der grooter verdrietelijcke afgoderije wille.

8 f De wachters in Ephraim/ hielden hen voortijts aen mijnen Godt/ doch nu zijn sy Propheten die stricken leggen / op alle hare weghen/ door de verdrietelijcke afgoderije/ in den huyse haers Godts.

9 Sy verderuen het te diepe ende seere/als ter tijt g Gibea: daeromme sal hy harer misdaet ghedencken/ ende hare sonden te huys soecken.

10 Jc vant Israel inder woestijne/als druyuen/ende sach uwe vaders/als de h eersten vijghen aen den vijghenboome: i doch daer na ginghen sy tot Baal Peor/ende gheloefden hen den schandelijcken af god/ eñ werden ja so grouwelijck/als hare boelen.

11 Daeromme moet de heerlijcheyt Ephraims als een voghel wech vlieghen / dat sy noch baren/ noch draghen/ noch swangher worden sullen.

12 Eñ wanneer sy hare kinderen schoon op brochten/so wil ickse doch sonder kinderen makē/dat sy gesne lieden zijn en sullē: Och wee hen/wanneer ic ben van hen geweken.

a Hag.2.17

b Ezech.4.13

c Deut.26. is verboden / bedroefde offer te doen.

d And. hegghen

e And. wordē/ dat sy door de narrische Propheten eñ ontsinnighe Gheestrijckē [verleydet zijn] om uwer grooter misdaedt wille heeft haer de vyantschap vermenichvuldicht.

f Anders / De wachter Ephraim met Godt / is een strick des Voghelaers / een haet in het huys Godts. An. Ja Ephraim heeft hemselfs tot een wachter mijns Gods ghemaket/tot eē Propheet die stricken leyt op alle zijne stratē/ ende een grouwel in dat huys zijns Godts.

g Judic.9.15. 22.eñ 20.13 Doe verdedichden de kinderē Ben Jamin/ de allerdiepste ende grootste boosheydt/die niet te heelē en was / eñ moeste te gronde gaen.

h Jere.24.2

i Num.25.3

Ephraim/als ick het aenske/is geplantet/ 13 eñ schoone/als Tyrus: Maer moet nu hare kinderen daer wt geuen/den dootslager.

Heere gheeft hen : k Wat wilt ghy hen 14 doch gheuen? Gheeft hen onvruchtbare lijuen/ende verdroochde borsten.

Alle hare boosheyt ghescheit tot m Gilgal/ 15 aldaer ben ick hen een vyant : ende ick wilse oock om hares boosen wesens wille/ wt mijnen huyse stooten/ende gheene liefde meer bewijsen/ want alle hare Vorsten zijn afvallighe.

Ephraim is gheslaghen / hare wortel is 16 n verdorret/dat sy geene vruchtẽ meer brenghen en connen: eñ of sy genereren/soo wil ick doch de lieue vrucht haers lijfs dooden.

Mijn God salse verwerpen/daerom dat 17 sy hem niet hooren en willen / ende moeten onder de Heydenen dwalende gaen.

k And. dat ghy hen geuẽ sult: gheeft/etc.
l Dat sy geene kinderen meer opvoeden en connen inden lande / maer aller dinghen wech geuoeret zijn sullen.
m Josu.4.19. Ozee.12.11
n Dat is/ het Coninckrijcke is henen wech eñ moeten onder den Heydenen verstroyet zijn/ ende dwalende gaen.

Dat x. Capittel.

1. Wijder van der straffe der Afgoderije / dat sy met verstooringe/hulpeloos/ vandẽ Coninc/ 5. ende Afgod den calue/verlaten worden sullen/ 9. vermaentse met verwijte lanckduerigher sondẽ/ 12. tot beteringe/ 13. of hy wil met zijner ernstighen straffe voortvaren.

Israel is een verwoestet a wijnstock 1 ghewordẽn / zijne b vrucht is euen also: want so vele vruchten als hy heeft/ so vele altaren hadde hy gemaket: waer het landt aen den allerbesten was/ daer stichtẽ sy de allerschoonste Kercken.

Hare herte is ghedeylet : nu c sal sy hare 2 schult vinden: hare altaren sullẽ verbroken/ ende hare Kercken sullen verstooret worden.

Als dan moeten sy seggen: Wy en hebbẽ 3 gheenen Coninck: want wy en vreesen den Heere niet: wat can ons de Coninc helpen?

Sy sweeren te vergheefs / ende maken 4 een verbont / ende sodanighen raet groenet op allen voren inden velde/als galle.

d De inwooners te Samaria/sorgẽ voor 5 de caluerẽn te Beth Auen : want zijn volck treuret om e hem / ouer welcken hem zijne f Camarim pleghen te verheughen zijner heerlijckheyt haluen / want het is van hen wech gheuoeret.

Ja dat calf is in Assyrien gebracht g tot 6 eenen ghescheneke den Coninck te Jareb: also moet Ephraim met schanden staen/eñ Israel schandelijcken gaen met zijnen voornemen.

Want de Coninck te Samaria is daer 7 henen/als een schuym op den water.

De hoochten te Auen zijn verdelget/daer 8 hen Israel mede versondichde : distelen ende doornen wassen op haren altaren / h eñ sy sullen seggen: Ghy bergen bedecket ons/ ende ghy cleyne berghen/vallet op ons.

Israel/ghy hebt sindt der tijt i Gibea ge- 9 sondighet / daer zijn sy oock by ghebleuen: doch des strijdts te Gibea ghelijcken/die teghen de boose lieden ghescheide/en salse niet grijpen:

Maer ick wilse tuchtighen nae mijnen 10 wenschen: dat daer volcken sullen ouer harer versamelt comen / k wanneer ickse sal straffen/ l om hare twee sonden.

Ephraim is een calf ghewennet / dat het 11 geerne dorschet/ ic wil hem ouer zijnẽ schoonen hals varen: ick wil Ephraim m ryden/ ende Juda sal ploegen ende Jacob egghen.

a Esai.5.1
b Dat is / De steden zijn sulcx wijnstocx vruchten/doch hy is afgelesen ende ledich.
c And. sullẽ sy verwoestet worden:
d 2.Reg.17.6
e Verstaet het calf.
f And. Papen. Daer vã leest/ 2.Reg.23.5
g Ozee.6.12
h Esa.2.19 Luce.23.30 Apoc.6.16
i Daer van Judic.19.21. ende 20
k And. daerom dat sy hen aen gespannet hebben aen beyde haren voren:
l Dat is / Om me beyder caluerẽn afgoderye wille.
m And. doen ryden/

12 n Daeromme saeyet v gherechticheydt/ ende maeyet liefde/ende o ploeget anders/ dewijle dat het tijt is/den Heere te soecken/ tot dat hy come / ende reghene ouer v gherechticheyt.

13 Want ghy ploeget boose dinc/eñ maeyet quade daet/ende etet leughenvruchten: Dewijle ghy v dan verlatet op v wesen / ende op de veelheydt uwer Helden/

14 So sal hem een rumoer verheffen in uwẽ volcke/ dat alle uwe vesten verstooret worden/ p gelijc als Salman het huys Arbeel verstoorde/ter tijt des strijdts/ doe de moeder ouer de kinderen te gronde ginck.

15 Euen also sal te Beth El oock gaen / om uwer grooter boosheydt wille : dat de Coninc Israel / q smorgens vroech onder gae.

Dat xj. Capittel.

1. Trouwe ende weldaden Gods teghen Israel/ 5. hare gheuanckenisse/ 8. met tsamen verlossinghe door Christum.

1 Doe Israel Jonck was/ hadde ic hem lief/ a ende riep hem/ mijnen sone wt Egypten:

2 Doch wanneermen hen nu roepet/ soo wenden sy hen daer van/ b ende offeren dẽ Baalim/ende roocken den beelden.

3 Ick nam Ephraim by zijnen armen/ eñ c leydde hem: doch sy en merckten het niet/ hoe ick hen halp.

4 Ick lietse een menschelijck Jock trecken/ ende in zeelen der liefden gaen / ende halp hen het Jock aen haren halse dragen/ d ende gaf hen voeder.

5 Op dat hy hem jae niet en soude weder in Egyptenlant keeren: so is nu Assur haer Coninck geworden/want sy en willen hen niet bekeeren.

6 Daeromme sal het sweert ouer hare steden comẽ/ende sal hare e grendelen te niete maken ende verslinden/ omme haers voornemens wille.

7 Mijn volc is f moede/hen tot my te keeren/ende hoemen hen prediket/ so en richtet hem niemant op te hooren.

8 Wat sal ick van v maken Ephraim? sal ick v g beschutten Israel? Sal ic met rechte een h Adama van v maken/ende v/ghelijck als Zeboim toebereyden? Doch mijn herte is eens anderen sinnes/ mijne barmherticheyt is te yverich.

9 Dat ic niet doen wil/na mijnẽ grimmigen toorne/noch my henen keerẽ/Ephraim gantsch te verderuen: want ick ben Godt/ ende niet een mensche/eñ ben de Heylige onder v: ic en wil doch niet in de stadt comen.

10 Als dan salmen den Heere nauolgen: i eñ hy sal brullen als een Leeuwe : ende wanneer hy sal brullen/so sullen die verschricken/ die teghent Westen zijn.

11 Ende die in Egypten/sullen ooc verschricken/als een voghel : ende die inden lande Assur/ als duyuen : ende ick wilse in hare huysen setten/spreeckt de Heere.

Dat xij. Capittel.

1. Ephraim wil zijn afgodisch wesen / met Jacobs mantel decken. 5. Ozea wijset hen aen haer onuerstant/ende seyt sy sullen den Heere Zebaoth in zijnen verordenden beuele/ 12. ende met Jacob in sonderinge doene/voor zijne eygen persoons volghen.

n Jere.4.3
o Saeyet/ dat is/ Prediket recht/ ofte ick wil eenmael met v achter etc.
* And. teulen uwe braken.
p Judic.8.1? Dese geschiedenisse staet nergens anders inder Schrift
q Dat is/ haest eñ onuersiens.
a Exod.3.? ende 6.?
b Exod.32.6
c Gelijck als een moeder ... en leyde den armen
d Exod.16.13
e And. ...
g Hy wil ... seggen
h Gen.19.24 Deut.29.23 amos.4.11
i apoc.5.5

IN Ephraim is allenthaluen a leugene teghen my / ende inden huyse Israels valschen Godsdienst : doch Juda heerschet noch met God/ende met den rechten heylighen Godsdienste. 12

* Ephraim nu weydet hem vanden winde/ende loopt den Oostenwinde nae / ende maket dagelijcx der Afgoderije eñ des schadens meer : sy maken b met Assur een verbont/c ende brengen d balsem in Egypten. 1

Daerom sal de Heere de sake Juda voerẽ/ eñ Jacob te huys soecken na zijnen wesen/ ende hem verghelden na zijnen verdiensten. 2

e Hy heeft in moeders lijue / zijnen broeder ondertreden / f ende met allen crachten met Godt ghecampet. 3

Hy campede met den Enghel/eñ gewan: want hy weenede ende badt hem: g als doe heeft hy hem Ja te h BethEl gheuonden/ ende aldaer heeft hy met ons ghesproken. 4

Doch de Heere is de Godt Zebaoth/ Heere is zijnen name. 5

Soo bekeert v nu tot uwen Godt / doet barmhertichheyt ende recht/ende hopet i stadelijck op uwen Godt. 6

Doch de Coopman heeft eene k valsche wage in zijner hant/ende bedriecht geerne. 7

Want Ephraim spreect : Ick ben rijcke/ ick hebbe ghenoech / men sal by my gheene misdaet vinden/in alle mijnen arbeyde/dat sonde zy. 8

Maer ick de Heere ben uwe Godt / wt Egyptenlant af/ eñ die ic v noch in dẽ hutten woonẽ late/ als men ter jaertijt pleecht. 9

Ende spreke tot den Propheten/eñ ic ben het/die so vele l propheteringhe gheeft/ende door de Propheten my m aentoone. 10

In Gilead is enckel afgoderije/ ende tot Gilgal offeren sy Ossen te vergeefs/ n ende hebben so vele Altaren/soo vele o mandelen als op den velde staen. 11

p Jacob moeste q vlieden in het lant Syria/ende Israel moest e om een wijf dienen/ om een wijf moeste hy hoeden. 12

r Doch daer na leyde de Heere Israel wt Egypten door eenen Propheet/ eñ liet hem waerschouwen door eenen Propheet. 13

Nu dan vertoornet hem Ephraim/door hare afgodẽ/ daeromme sal haer bloet ouer haer comen / ende haer s Heere sal hen haer spotten verghelden. 14

a Dat is/ Afgoderye. *Cap.xij.by anderen. b Dat is/ Sy betrouwen op menschen/ eñ niet op Godt. c 2.Reg.16.7 Esaie.57.9 d And.Olye e Gen.25.25 f Gen.32.24 g Gen.35.6 h Dat BethEl is/ daer zy vã Jerusalem ten Godtsdienste/ bewijsen sy daer mede dat Jacob aldaer wonderwercken gedaẽ heeft. i Of/allewege. k Sy en bedie de schrift vã BethEl niet. l An. gesichten in Hebraice/ Assimplatus/ ... est/ Ic was het die door de Prophetẽ sprac ende de Propheten waren mijne laruẽ of persoonẽ daer ick alle dinck tegẽwoordich. ... onder dede/ ... sprack: Die v hooret / die hooret my/etc. n Deu.12.5 ende 14.13 o Dat zijn hoopen/schooven/ vannieu... wecoornbruch ten. p Gen.28.5 q Dat Jacob te BethEl God gedienet heeft/ dat moeste te dier tijdt gheschiedẽ door zijn persoone: maer daer nae leyde Godt het volc wt Egypten/door Mosen/dien souden sy volghen/ eñ niet den ereinpel Jacobs. r Exod.14.21 s De Coninck Assur.

Dat xiij. Capittel.

1. Settet hen wederom onder ooghen / hare afgoderye/ 4. ende afuallige ondanckbaerheyt/ 7. daer toe hare straffe/ 14. met eener toeseggingeghe Godlijcker beschermninghe/ dier hen dannoch weynich tot haren heyle aennemen soude.

DOe Ephraim a verschrickelijck leerde/ wert hy in Israel verheuen: daer nae versondichden sy hen door Baal/ ende worden daer ouer b ghedoodet. 1

Doch nu maken sy der sonden vele meer/ c ende van haren siluer/ beelden / hoe sy het slechs bedencken connẽ/ namelijcken/afgoden/welcker doch ijdel Smedenwerck zijn: d noch prediken sy van den seluen : Wie de calueren cussen wil/die sal menschẽ offeren. 2

De seluen sullen hebben de morghen 3

a Een broom herte schuddet eñ beeft voor der afgoderije die Jerobeam oprichtede: noch ginck het voort/ eñ nam toe/ gelijc dan alle afgoderijẽ toenemen/ dat doch goede bromen herten een verschricken is aen te sien. b Als. Achab met den sonen. c Esa.46.6. Ezech.16.17. Oze.2.7. d And.van welcken sy seggen/ten menschen die offeren/Dat men de Caluren cusse. Daeromme sullen sy zijn/ghelijck als de morghen wolcken.

wolcken/ende dẽ dauwe/ e die vroech valt: Ja als het caf dat vanden dorschuloer verwaeyet wort / ende als den roock vanden schoorsteene.

4 f Ick ben ja de Heere uwe Godt / wt Egypten landt af : ende ghy en soudet jae geenen anderen Godt kennen/dan my : eñ gheenen Heylant/dan alleene my.

5 g Ick nam my oock uwer aen / inder woestijne/in dorren lande.

6 h Doch dewijle dat sy gheweydet zijn/ dat sy sat gheworden zijn / ende ghenoech hebben/verheffet hem hare herte / daeromme vergheten sy mijner.

7 So wil ick oock teghen haer worden als een leeuwe / ende als een Pardeel / op den weghe wil ick op haer loeren.

8 Ick wil hen ontmoeten als eenẽ Beyre/ dien zijne Jongen genomẽ zijn/eñ wil haer verstockede herte verscheuren : ende wilse aldaer als een Leeuwe verslinden/ de wilde ghedierten sullense verscheuren.

9 i Israel ghy brenghet v in k ongheluck: want v heyl staet alleene by my.

10 Waer is uwe Coninck henen? die v helpen conne in alle uwen steden : eñ alle uwe richters? daer ghy van seydet : Gheeft my Coninghen ende Vorsten.

11 Wel aen / l ick gaf v eenen Coninck in mijnen toorne / ende wil v hem in mijner grimmicheyt wech nemen.

12 De misdaet Ephraims is te samen ghebonden/ende hare sonde is bewaert.

13 Want hen sal wee worden / ghelijck als eener die daer baert : want het zijn onnoosichtighe kinderen : m De tijdt sal comen/ dat sy niet blijuen en sullen / voor den jammer der kinderen.

14 Doch ick wilse wt der Helle verlossen/ ende van den doot veurijen: Doot/ick wil v eene verghift zijn: n Helle/ick wil v eene pestilentie zijn : doch is de o troost voor mijnen ooghen verborghen.

15 Want hy sal tusschen broederen vreucht brenghen: daer sal een Oostenwint comen/ de Heere sal wt der woestijne daer op varẽ/ ende haren p borne wt drooghen/ende hare adere verdrooghen / de selue sal rooven den schat alles costelijcken tuyghes.

Dat xiiij. Capittel.

1. Samaria sal ommecomen. 2. Israel wort vermaent ter boete/ 5. so wiltse de Heere genadichlijcken weder oprichten.

1 SAmaria sal a woest worden/ want sy zijn haren Godt onghehoorsaem : sy sullen door het sweert vallen / ende hare Jonge kinderen b versmettert/ eñ hare swanghere vrouwen/ verreten worden.

2 * Bekeert v Israel / tot den Heere uwen Godt / c want ghy zijt gheuallen om uwer misdaet wille.

3 Neemt dese woorden met v / eñ bekeert v tot den Heere/ende spreeckt tot hem: Vergeeft ons onse sonden/ ende doet ons wel/ so willen wy offeren de ossen onser lippen.

4 Assur en sal ons niet helpen : wy en willen niet meer op peerden rijden / oock niet meer seggen tot den wercken onser handen: Ghy zijt onse Godt: maer laet de weesen by v ghenade vinden.

5 So wil ick haer ouertredẽ weder heelen:

e Sy seggẽ dẽ valschen Godsdienst groot dinck toe/ Jae achterwaerts/ spreeckt Ozea. f Exod.20.2 Esai.43.10 g Deu.8.2 h Deu. 32.15

i Job.22.5 k Dat ghy by den menschen hulpe soecket/ ende niet by Godt. l 1.Sam.8.5 Acto.13.21 Hy wil seggẽ: Ghelijck als ick v den eersten Coninck gaf in toorne/ so wil ic v ooc den laetsten in grimmicheyt nemẽ/ dat ghy gheenen meer hebbẽ en sult. m An. Anders en sullẽ sy niet lange inder gheboortẽ angste blijuen. n Het tijdelijcke Coninckrijcke sal ondergaen/ maer het geestelijcke sal comen : doch dies sullen hen weynich Jodẽ troosten: want sy en sullent niet aennemẽ/ eñ door de Romeynen / als door eenen suren wint/ verstooret wordẽ. o And. berouwe. p And. wõngaert eñ/etc. fonteyne. a 2.Reg.17.6 b Of/ verpulveren. * Cap. xiiij. Luther. Jere.18.8.11 Ezech.18.11. ende 33.14 c 1.Re.13.28

gheerne wil ickse lief hebben / dan sal hem mijnen toorne van hen wenden.

6 Ick wil Israel ghelijck als een dau zijn/ dat hy sal bloeyen als een roose / ende zijne wortelen sullen wtbreken als Libanon.

7 Ende zijne * tacken hen wtbreyden/ dat hy so schoone / als een olyboom / ende sal sulcken goeden reucke geuen/als Libanon.

* Of/ scheuts/ of/ meyen.

8 Eñ sullen weder onder zijner schaduwe sitten : van coorne sullen sy hen gheneeren/ ende bloeyen als eenen wijnstock: zijne gedachtenisse sal zijn als de wijn aen Libanon.

9 Ephraim/ d wat sullen my voortaen de afgodē? ick wil hen verhooren ende leyden: ick wil zijn als eenen groenenden e denne/ aen my salmen uwe vrucht vinden.

10 Wie is wijs/ die dit verstaet: ende cloeck/ die dit mercke? f want de weghen des Heeren zijn recht / g ende de rechtueerdighen wandelen daerinne : doch de ouertreders vallen daer inne.

d And. sal seggen: wat hebbe ick meer te doen met afgoden?

e And. ceder boom/

f Apoc.15.3

g Spr.10.29

Eynde des Propheten Ozea.

DE PROPHEET IOEL.

Argument.

HEt schijnt dat Ioel heeft ten tijde des Coninx Ezechie gheprophetecert met Esaia / nae de verderuinghe der thien gheslachten. Hy vermaent het rijcke Iuda tot beteringhe. Hy stelt den grouwelijcken dach des Heeren voor ooghen/ende vertoont de groote ellende/ de welcke sy nochtans connen ontulieden/ist dat sy hen bekeeren ende beteren. Daer nae beloeft hy goede blijde dinghen / handelende vande ghenade ende gauen der Ghemeynte / het welcke Petrus in de Handelinghen der Apostelen ghetrouwelijck wtleydt.

Dat eerste Capittel.

1. Prophetcert de toecoemstighe straffe ouer het volck Israels / dat sy souden vanden Assyriers/een na den anderen verheeret eñ wech ghevoeret worden/ 13. vermaent het volck te vasten ende bidden/ 19. ende voeret een clage voor den Heere.

1 DIT is het woordt des Heeren/ dat gheschiet is tot Ioel den sone Pethuel.

2 Hooret dit ghy Oudtsten/ende mercket op/alle inwooners in den lande/of een sulcx wel geschiet zy/ by uwen tijden/of by uwer vaders tijden.

3 Segghet uwen kinderen daer van/ende laet het uwe kinders haren kinderē seggen/ ende deselue kinderen/haren anderen nacomelinghen.

4 Namelijcken/ wat de rupsen ouerblijuen laten/ a dat verslinden de sprinckhanen/ eñ wat de sprinckhanen ouerblijuen laten/ dat verslindē de keuers/eñ wat de keuers ouerblijuen laten/dat b verslinden de wormen.

a Exo.10.12. Psal.105.34 Sapi.16.9 Apoca.9.3

b And. verslindet de meeldauwe.

5 Waket op ghy dronckene/ eñ weenet/eñ huylet alle c wijnsuppers om dē most/wāt hy is v voor uwen monde wech genomen.

c Esai.5.11 ende 56.12

6 Want een machtich volck/ende dat sonder getal/trecket daerop in mijn lant/ d dat heeft tanden als leeuwen/ende backtanden als leeuwinnen.

d Deu.32.24

7 e Dat selue verwoestet mijnē wijnberch/ ende stroopet mijnen vijgenboom af/ schellet hem / ende verwerpet hem / dat zijne tacken daer wit staen.

e Esai.3.14 ende 5.1 Psal.80.14

8 Huylet als een Ionckvrouwe/ die eenen sack aentreckt/om f haren bruydegom.

f Hebr. de man harer ieughet.

9 Want spijsoffer ende dranckoffer/is van den huyse des Heeren henen wech/ ende de Priesters/des Heeren dienaers treu..n.

10 Het velt is verwoestet / ende den acker staet iammerlijcken / het coorne is verdoruen / de wijn staet iammerlijcken / ende de olye claechlijcken.

11 De ackerlieden sien iammerlijcken/ ende de wijngaerdeniers huylen / om de tarwe ende de gerste / dat van den oogst op den velde niets worden en can.

12 So staet de wijnstock oock iammerlijcken/ende de vijgenboom claechlijcken/daer toe de granatenboomen/palmboomen/appelboomen/ende alle boomen op den velde/ zijn verdorret : want de vreuchde der menschen/is ten iammer gheworden.

13 Begordet v/ende claecht g ghy Priesters/ huylet ghy dienaers des altaers : gaet henen in/ende ligghet in sacken/ghy dienaers mijns Godts : want beyde het spijsoffer ende dranckoffer / is vanden huyse ws Godts henen wech.

g Ioel.2.17

14 h Heylighet een vasten / roept de Ghemeynte te samen / versamelt de Oudtsten/ ende alle inwooners des landts / ten huyse des Heeren ws Godts ende schreyet tot den Heere.

h Ioel.2.15

15 O wee dies daechs : i want de dach des Heeren is nae by / ende coemt als een verderf vanden Almachtighen.

i Ioel.2.1 Iere.30.7 Esaie.13.6 Amos.5.18 Zeph.1.14

16 So sal de spijse voor onsen ooghen wech ghenomen worden / ende vanden huyse onses Godts vreuchden ende hertenvrolijckheydt.

17 Het zaet is onder der aerden verrumplet/ de schueren verualIen/want het coorne is verdoruen/ de coornhuysen staē woest.

18 k O hoe suchtet het vee/de Runders sien claechlijcken / want sy en hebben gheene weyde/ende de schapen versmachten.

k 1.Reg.18.5

19 Heere / v roepe ick aen : want het vyer heeft de landouwen inder woestijne verbrandt/ ende de vlamme heeft alle boomen op den acker aenghesteken.

20 Oock schreyen de wilde gedierten tot v/ l want de waterbeken zijn wt ghedrooget/ ende het vyer heeft de landouwen inder woestijne verbrant.

l 1.Reg.17.7

Dat ij. Capittel.

1. Beschrijft wederom de grousaemheyt ende grootte der straffe ende iammers / soo ouer haer gaen sal. 12. Trooftetse/ so sy hen hertgrondelijcken/ 15. met warachtigen leetschap ende gebeden/tot den Heere bekeeren/ hy wil hem harer ghena-

ghenadichlycken met allerley seghen aennemen. 23. Aent eynde prophetee rt hy vanden Rijcke Christi/ 28. ende sendinge des heylighen Geests.

BLasset met der basuynen tot Zion/ 1 roepet op mijnen heylighen berge/ bevet alle inwooners inde lande: want de dach des Heeren coemt/ende is nae by.

Een duyster dach/een doncker dach/een 2 wolckich dach/een nevelich dach/ gelijc als hem de morghenroode wtbreydet over den berghen/namelijcken/een groot ende machtich volck/ desghelijcken te voren niet ghewe est en is/ende voortaen niet meer zijn en sal/ b tot eewigen tyden voort ende voort.

Voor hem henen gaet een verteerende 3 vyer/ende achter hem eene bernende vlamme: het lant is voor hem als eenen lusthof/ doch achter hem als ee woeste wildernisse/ ende niemant en sal hem ontgaen.

Sy zijn ghestalt als peerden/ende rennen 4 als ruyters.

Sy springhen daer henen boven op den 5 bergen/als de wagenen bolderen/ende als eene vlamme blakert int stroo/als ee machtich volck/dat ten strijde gherustet is.

De volcken sullen hen voor hem ontset- 6 ten: aller aenghesichten zijn so bleeck/als de potten.

Sy sullen loopen ghelijck als de Reusen/ 7 ende de mueren beclimmen/als de krygers/ een peghelyck sal stracx voor hem daer henen trecken ende niet c suymen.

Niemant en sal d den anderen verhinderen/ 8 maer een pegelijck sal in zijner ordeninge henen trecken/ende sullen door de wapenen breken/ende niet verwondet worden.

Sy sullen inder stadt rontomme ryden/ 9 op der mueren loopen / ende in de huysen climmen/ende ghelijck als een dief/ door de vensteren daer henen in breken.

e Voor hem f zittert het landt/ ende den 10 Hemel bevet: g de Sonne ende Mane worden duyster / eñ de Sterren verhouden haren schijn.

Want de Heere sal zijnen donder / voor 11 zijnen heyre laten henen gaen : want zijn heyr is gantsch groot ende machtich/ welcke zijn bevel sal wtrichten / h want de dach des Heeren is groot / ende seer verschrickelyck/wie can hem verdraghen?

Soo spreeckt nu de Heere: i Bekeert v tot 12 my van gantscher herten/met vasten / met weenen/ende met leedt draghen.

Verscheurt uwe herte / eñ niet uwe cleederen/ 13 ende bekeeret v tot den Heere uwen Godt: k want hy is genadich/barmhertich/ geduldich/ eñ vã grooter goedertierenheyt/ ende de straffe rouwet hem in corten.

l Wie weet / het mach hem noch weder- 14 omme berouwen/ende eenen seghen na hem laten/te offeren spijsoffer ende dranckoffer/ den Heere uwen Godt.

m Blaset met basuynẽ te Zion /heyliget 15 een vasten/ roept de Ghemeynte te samen/

Versamelt het volc/heyliget de Gemeynte/ 16 versamelt de outsten/brenget de Jonghe kinderen ende soochkinderen te hoope/ n de Bruydegom ga wt zijner cameren/ende de Bruydt wt haren o sale.

Latet de Priesters/des Heeren dienaers/ 17 weenen tusschen p den voorhuyse ende altare/ende seggen: Heere/ verschoonet v volck/ ende en laet v erfdeel niet te schanden worden/ dat de Heydenen over haer heerschen: waerom wilt ghy onder de volcken laten segghen: q Waer is nu haer Godt?

18 So sal dan de Heere om zijn lant ijveren/ ende zijn volck verschoonen.

19 Ende de Heere sal antwoorden/ ende tot zijnen volcke seggen: Siet/ick wil v coorns/ mosts/ ende olye de volheydt schicken / dat ghy ghenoech daer aen hebben sullet/ ende en wil v niet meer onder de Heydenen laten te schanden worden.

20 Ende ick wil r dien van Noorden verre van v wech drijven / ende hem in een dorre ende woest landt verstooten / namelijcken/ zijn aenghesichte henen nae der zee teghent Oosten/ ende zijn eynde henen na de wterste zee toe : hy sal vermuylen ende stincken/ want hy heeft groote dinghen ghedaen.

21 Vreest v niet/ghy lieve lant / maer weest vrolijck / ende hebbet eenen goeden moet/ want de Heere can ooc groote dingen doen.

22 Vreest v niet/ ghy ghedierten op den velde: want de wooninghen in der woestijne sullen groenen/ende de boomen hare vruchten brenghen/ende de vyghenboomen ende wijnstocken sullen oock draghen.

23 Ende ghy kinderen Zion/verheughet v/ ende weest vrolijck inden Heere uwen God/ die v eenen leeraer ter gherechticheyt geeft/ s ende v hier af sendet vroeghen reghen ende spaden reghen/ t als te voren.

24 Dat de schueren vol coorns/eñ de wijnpersen overvloedicheydt van moste ende olye hebben sullen.

25 Ende ick wil v de Jaren weder gheven/ welcke de sprinchanen/kevers/ wormen/eñ rupsen/(die mijn groote heyr waren/ dat ick onder v schickede/) ghegheten hebben.

26 Dat ghy te eten ghenoech hebben sullet/ ende den name des Heeren ws Godts prijsen die wonder onder v liedẽ gedaen heeft/ eñ mijn volck en sal niet meer te schanden worden.

27 Ende ghylieden sult het ghewaer worden / dat ick midden onder Israel zy / ende dat ick de Heere uwe Godt zy/eñ niemant meer / ende mijn volck en sal niet meer te schanden worden.

28 u Ende nae desen/ wil ick mijnen gheest wtgieten over alle vleesch/ ende uwe soons ende dochteren sullen propheteren : uwe Outsten sullen droomen hebben/ ende uwe Jongelinghen sullen ghesichten sien.

29 Oock wil ick ter selver tydt/ beyde over knechten ende maechden / mijnen gheest wtghieten.

30 Ende wil wonderteeckenen gheven in den Hemel/ ende op aerden : namelycken/ bloet/vyer/ende roockdamp.

31 x De Sonne sal in duysternisse/ ende de Mane in bloet verandert worden / eer de groote ende verschrickelycke dach des Heeren coemt.

32 Eñ het sal ghescheiden / y wie den name des Heeren aenroepen sal / die sal verlosset worden: want op dẽ berge Zion/eñ te Jerusalem/sal een verlossinghe zijn/ als de Heere toegheseyt heeft: oock by den anderen overghebleuenen/die de Heere roepen sal.

Margin notes:

a Zep.1.14. Amos.5.18. Esaie.13.6. Jere.30.7

b And. de Jaren van gheslachte tot geslachten.

c Of, vertoeuen. d And. zijnen broeder verhinderen/

e Esai.13.10. Ezec.32.7. Mat.24.29. Mar.13.24. Luce.21.25. f Of, schudden/ bevet/ g Joel.3.15. h Jere.30.7. Amos.5.18. Zeph.1.14. i Deut.4.29. ende 30.1

k Psal.86.5. Jone.4.2

l Jonn.3.9

m Joel.1.14

n 1.Cor.7.5. Tobi.8.4. o And. ghemake. p And. der halle.

q Deut.32.37. Psal.42.4. ende 79.10. ende 115.2

r Sanherib.

s Leui.26.4. Deu.11.14. ende 28.12. t Hebr. In primo. quod de primo mense rabini intelligunt: sed hoc nihil est. Wat vroeghen regen ende spaden reghen/eñ vallen niet in eener/ ick gheswijghe/ inder eerster maent. Hy wil seggen also. Tot dat Christus coẽt/ sal hy v blijvẽ/ de predike eñ voeder. Utrumque regimen. Dat is / De Leeraer der gerechticheydt/ ende de vruchten des lants/ als het tẽ eersten ende voormaels ghe schiet is/etc.

u Num.11.29. Esai.44.3. Ezech.36.27. Acto.2.17. So sal het Leuitische Priesterdom wt zijn / wanneer allerley staten sullen ten Predicampte comen.

x Joel.2.10. ende 3.15. Mat.24.29. Luce.21.25. y Ro.10.13. Act.2.21

Dat iij. Capittel.

1. De Heere wil zijn verſtroyet volcke weder te hoope brenghen/ 16. met wonderbaren ſegen eñ genade in zijner Kercken onderhoudẽ/ 2. ende de vyanden/ dieſe beleediget hebben/ voor den gerichte voorderen ende ſtraffen.

1 Want ſiet/ in dien dagen/ eñ ter ſeluer tijt/ wanneer ick de gheuanckeniſſe Juda ende Jeruſalems wenden ſal:

2 So wil ick oock alle Heydenen te ſamen brengen/ ende wilſe henen af inden dale Joſaphat voeren/ eñ wil met hen aldaer rechten/ a van wegen mijns volcx/ eñ mijns erfdeels Iſraels/ dat ſy onder de Heydenen verſtroyet/ ende hen in mijn lant gedeylet/

3 Ende het lot om me mijn volck ghewor pen hebben: ende hebben de Jonghen voor ſpijſe ghegheuen/ eñ de maechdekens b voor wyn vercocht/ ende verdroncken.

4 c Ende ghy van Tor ende Zidon/ ende alle landtpalen der Philiſteen/ wat hebbet ghy met my te doen? willet ghy met my pochen? Welaen/ pochet ghy met my/ ſoo wil ick het v haeſtelijcken ende in corten weder vergheldẽ op uwen cop.

5 Ghy die mijn ſiluer ende gout/ ende mijne ſchoone cleynodien ghenomen/ ende in uwe Kercken ghebracht hebbet/

6 Daer toe oock de kinderen Juda/ eñ de kinderen Jeruſalems/ vercocht hebbet den Griecken/ op dat ghyſe ja verre van haren landtpalen brachtet.

7 Siet ick wilſe verwecken vander plaetſe/ daer ghyſe henen vercocht hebbet/ d ende wil het v vergelden op uwen cop.

8 Ende wil uwe ſonen ende dochterẽ weder om vercoopen/ door de kinderen Juda/ die ſullenſe dan in rijck Arabia/ eenen volcke in verren landen vercoopen/ want de Heere heeft het ghesproken.

9 Roepet dit wt onder den Heydenen/ heylicht eenen ſtrijdt/ verwecket de ſtercken/ latet hier toecomen/ ende henen op trecken/ alle crijchslieden.

10 e Maecket van uwen * ploechſcheeren/ ſweerden/ ende van uwen ſickelen ſpieſſen/ de ſwacke ſpreke: Jck ben ſterck.

11 Rottet v te hoope/ ende coemt herwaerts alle Heydenen/ omme ende omme/ ende verſamelt v: aldaer ſal de Heere uwe ſtercken neder legghen.

12 De Heydenen ſullen hen opmaken/ ende opwaerts comẽ ten dale Joſaphat: f want aldaer wil ick ſitten/ te richten alle Heydenen omme ende omme.

13 g Slaet met den ſickelen aen/ h want den oogſt is rijpe: coemt nederwaerts/ want de wynperſſe is vol/ ende ſy loopet ouer/ want hare booſheyt is groot.

14 Daer ſullen hier ende daer hoopen volcx zijn inden i dale des Oordeels: want des Heeren dach is nae by/ inden dale des Oordeels.

15 k De Sonne eñ Mane ſullen verduyſteren/ ende de Sterren ſullen haren ſchijn verhouden.

16 l Ende de Heere ſal wt Zion brullen/ ende wt Jeruſalem zijne ſtemme hooren latẽ/ dat beyde Hemel ende aerde beuen ſal: daerentegḧen de Heere ſal zijnen volcke een toevlucht zijn/ ende eene * veſte den kinderen Iſraels.

17 Ende ghy ſullet gewaer worden/ dat ick de Heere uwe Godt/ te m Zion op mijnen heylighen berghe woone/ n als dan ſal Jeruſalem heylich zijn/ ende niemant vreemts meer door haer wandelen.

18 o Ter ſeluer tijdt/ ſullen de berghen van ſoeten wijne druppen/ eñ de cleyne berghen van melck vlieten/ eñ alle beken in Juda/ ſullen vol waters gaen: p ende daer ſal een ſprinckfonteyne vanden huyſe des Heeren wtgaen/ die ſal den ſtroom Sittim wateren.

19 q Doch Egypten ſal woeſt worden/ r ende Edom eene woeſte wilderniſſe/ om des ſ wreuels wille aen den kinderen Juda begaen/ t dat ſy ontſchuldich bloet in haren lande vergoten hebben.

20 Doch Juda ſal eewichlijck bewoonet worden/ eñ Jeruſalem u voort ende voort.

21 x Eñ ick en wil haer bloedt niet onghewroken laten/ y ende de Heere ſal woonen te Zion.

Eynde des Propheets Joel.

a Mercket/ dat alle ſtraffen eñ gherichtẽ Gods/ ouer de booſen/ om der vroomen wille geſchiet: alſoo oock het jonckſte gherichte.
b Dat is/ verachtlijck/ ende ſmaetlijcken vercocht.
c Ezec. 26.1 ende 27.26 ende 28.22 Amos. 1.9
d Jere. 50.15. Obad. 15.
e Eſaie. 2.4 Mich. 4.3
* Of ploechyſeren.
f Mat. 23.31
g Apoc. 14.15
h Mat. 13.39
i And. beſtemmeden/ oft gheyſden dale.
k Joel. 2.10 31. Eſa. 13.10
l Jere. 25.30 Amos. 1.2
* Vaſticheyt/ ſterckte.
m Pſal. 9.12 ende 76.3 Eſa. 8.10
n Eſa. 52.1 Apo. 21.10
o Amos. 9.13
p Joan. 7.38 Ezech. 47.1 Zach. 13.1 ende 14.8
q Jere. 46.2
r Jere. 49.7
ſ Dat is/ moetwillighe onbillicheyt.
t Pro. 6.17 2. Reg. 21.16 Ezech. 22.
u And. van geſlachte tot geſlachte.
x 4. Eſd. 15.9 Luce. 18.7 Apo. 9.10 ende 16.2
y Apo. 21.3

DE PROPHEET AMOS.

Argument.

AMos en was noch Propheet/ noch gheen ſone der Propheten/ dat is/ hy en was niet gheleert in de goede letterconſten/ maer was ongheleert/ ende een landtman/ hoewel nochtans in het ſpreken was hy ghenoech net/ gheweldich en cort. Hy Predickt den thien gheſlachten/ hen beteringhe vercondighende/ ghelijck de andere Propheten. Daer nae ſcherpt hy zijne tonge teghen ſommighe Natien/ ende vercondicht hen grouwelijcke oordeelen/ die ouer hen ſouden gheſonden worden/ door de rechtueerdighe ſtraffe Godts/ ende om de ſonden der menſchen. Hy vertoornt hem bitterlijcken teghen de Religie ende onderhoudinge der ghener die Jeroboam nauolchden/ ende teghen den wercken ende ſoeten ſang der Prieſteren. Hy propheteert oock van de roepinghe der Heydenen. Hy was ten tijde doe Jeroboam in Iſrael regneerde/ ende doe Ozias ouer Juda ende Jeruſalem regneerde.

Dat eerſte Capittel.

1. Tijdt/ leuen/ endẽ Propheteringhe Amos tegen Iſrael/ 3. Damaſco/ 6. Gaſa/ 9. Tyro 11. Edom/ 13. ende Ammon.

1 DIt is het/ dat Amos/ die onder dẽ Herderen tot Thekoa was/ geſiẽ heeft ouer Iſrael/ ter tijt a Vſia des Coninck Juda/ eñ b Jerobeam des ſoons Joas/ des Coninck Iſraels/ c twee Jaer voor de d aertbeuinge.

2 Ende ſprack: e De Heere ſal wt Zion brullen/ ende zijne ſtemme wt Jeruſalem hooren laten/ dat de landouwen der Herderen jammerlijcken ſtaen ſullen/ ende de Charmel bouen verdorren ſal.

3 So ſpreeckt de Heere: Om drye oft vier laſteren wille f Damaſci/ wil ick harer niet verſchoonen/ daerom dat ſy Gilead met yſeren tacken ghedorſchet hebben:

4 Maer ick wil een vyer ſenden in het huys

a 1. Reg. 15.8
b 2. Re. 14.16
c Zach. 14.5
d Anders/ den eerdbeuinge.
e Jere. 25.30 Joel. 3.16
f Eſai. 17.1 Jere. 49.23

huys Hasael/ dat sal de Palleysen Benhadad verteeren.

5 Ende ick wil de grendelen te Damasco verbreken/ende de inwooners op den velde Auen / met tsamen dien / die den Scepter hout/ wt den lusthuyse wtroepen / dat het volck in Syria sal in Kir wech ghevoeret worden /spreeckt de Heere.

Gasa. g 2.Sach.3.6

6 So spreeckt de Heere: Omme dryer ende vier lasteren wille Gasa / wil ick harer niet verschoonen/daeromme/g dat sy de gevanghenen / noch beter ghevanghen ende int lant Edom verdreven hebben:

7 Maer ick wil een vyer in de mueren tot Gasa sendē/ dat sal hare palleysen verteerē.

8 Ende wil de inwooners te Asdod / met tsamen dien/die den Scepter hout/wt Ascalon wtroepen/ende mijne hant tegen Akron keeren/dat ommecomen sal / wat van den Philisteen noch overgheblenen is/ spreeckt de Heere Heere.

Tyrus. h Joel.3.4

9 So spreeckt de Heere: Omme dryer ende vier lasteren wille der stadt h Zor/ en wil ic harer niet verschoonen / daerom dat sy de i gheuanghenen wyder int lant Edom verdreven hebben/ende niet ghedacht k aen het verbondt der broederen:

i And. Edomiters / die so gantsch verdreven waren/ noch meer ghedronghen hebben. k 1.Reg.5.12

10 Maer ick wil een vyer in de mueren te Zor senden / dat sal haer Palleysen verteeren.

Edom. l Jere.49.7 Obad.1 m Gen.27.41 n And. zijne barmherticheyt (teghen hem) verderft.

11 So spreeckt/de Heere: Omme dryer/ ende vier lasteren wille l Edom/en wil ick zijner niet verschoonen / daerom m dat hy zijnen broeder met den sweerde vervolghet heeft/ ende dat hy n hare swangere omgebracht/ ende altoos verscheurt in zijnen toorne/ ende zijne grimmichept eewich houdt.

12 Maer ick wil een vyer senden nae Theman/dat sal de palleysen tot Bazra verteeren:

Ammon. o Jere.49.1 Ezech.21.28 Ezech.25.2

13 So spreeckt de Heere: Omme dryer ende vier lasteren wille der kinderen o Ammon/ wil ick harer niet verschoonen/daerom dat sy de swanghere vrouwen in Gilead verscheurt hebben/ op dat sy hare palen wyder makeden.

14 Maer ick wil een vyer aensteken inden mueren Rabba / dat sal hare palleysen verteeren/wanneermen roepen sal/ ter tijt des strijdts/ende wanneer het weder comen sal/ ter tijdt des storms.

15 Soo sal dan haer Coninck met tsamen zijnen Vorsten / ghevanckelijck wech ghevoeret worden/ spreeckt de Heere.

Dat ij. Capittel.

1. Achtervolghet van Moab/ 4. ende Juda/ 6. den Israel/(dien hy anders by na inden gantschen boecken voornemet/)set tet hy zijne sonden/ 9. ondanckbaerheyt/ 13. ende straffe/wat voor der onder ooghen.

Moab. a Esai.15.1 ende 16.1 Jere.48.1 Ezech.25.8

1 So spreeckt de Heere: Om dryer ende vier lasteren wille a Moabs / wil ick harer niet verschoonen / daerom dat sy het ghebeente des Conincx te Edom tot asschen verbrant hebben.

2 Maer ick wil een vyer senden in Moab/ dat sal de palleysen te Kirioth verteeren/ende Moab sal sterven in rumoere ende geschreye/ ende basuynen gheclanghe.

3 Ende ick wil den richter onder hen wtroepen/ende alle hare Vorsten/ met tsamen hem/verworghen/spreeckt de Heere.

Juda. b Mich.1.9

4 So spreeckt de Heere: Omme dryer ende vier lasteren wille Juda/ wil ick zijner niet verschoonen / d daeromme dat sy des Heeren Wet verachten / ende zijne rechten niet en houden/ende laten hen hare e leughenen verleyden/welcker hare vaderen naghevolghet hebben:

c Dat is/afgoderye ende valsche leere.

5 Maer ick wil een vyer in Juda senden/ dat sal de palleysen te Jerusalem verteeren.

6 So spreeckt de Heere: Omme dryer ende vier lasteren wille Israels/wil ick harer niet verschoonen/ daerom dat sy de rechtveerdighen voor ghelt / ende de armen voor een paer d schoen vercoopen.

d De godloose en gaven om alle kercheeren ende Pastoors/ niet een oudt paer schoen

7 Sy treden den cop der armē inden dreck/ ende verhinderen den wech der ellendighen e allenthalven: de sone ende vader slapen by eener deerne/ daermede sy mijnen heylighen Name ontheylighen.

e Of/ alomme/ overal.

8 Ende by allen altaren slemmē sy van den verpandeden cleederē / ende drincken wijn in harer goden huysen van den f geboeteden.

f Of/ breuckē. g Nu.21.24 Deut.2.32 h Num.13.32

9 g Nu hebbe ick ja den Amoriter voor hen heven verdelghet/ h die so hooch was als de cederen/ende zijne macht als de eycken: ende ick verdelchde boven zijne vrucht / ende onder zijne wortelen.

10 i Oock hebbe ick v wt Egyptenlant gevoeret/ende veertich Jaerlanck inder woestijne gheleydet/dat ghy der Amoriters lant besatet.

i Exod.14.28 Deut.8.2

11 Ende hebbe uwen kinderen Propheten opghewecket / ende Nazareen wt uwen Jongheliughen: is het also niet / ghy kinderen Israels/spreeckt de Heere?

k Num.6.3 l Jere.11.21 Amos.7.12 Esai.30.10 m Dat is/ Prophetischer wijse leeren/ prediken. n Of/ schooven

12 k Soo ghevet ghy den Nazareen wijn te drincken/ l ende gebiedet den Propheten/ ende spreeckt: Ghy en sullet m niet Propheteren.

13 Siet ick wil het onder v kirren maken/ gelijck als een waghen vol n garven kirret.

14 Dat die/ die snelle is / niet en sal ontvlieden: noch de stercke wat vermeugen/ ende de machtighe niet en sal zijn leven verlossen connen.

15 Ende de boghenschutters en sullen niet bestaen / ende die snelle loopen can / en sal niet ontloopen : ende die daer rijdt / en sal zijn leven niet verlossen.

16 Ende die onder den sterckē de aller manachtichste is / sal naeckt ontvlieden moeten ter tijdt/spreeckt de Heere.

Dat iij. Capittel.

1. Hoewel Godt Israel billicken straffet/ 3. so waerschouwet hyse dannoch te voren daer vā/ door zijne Propheten/ 9. ende roepet daertoe vreemde volcken / sy sullen zijner ghetichte rechtichept sien.

1 Hooret / wat de Heere met v spreeckt/ ghy kinderen Israels / namelijcken/ niet allen geslachten/die ick wt Egyptenlande gheleydet hebbe/ende sprack:

a Deut.4.20 b And. gekent.

2 a Van allen gheslachten op aerden hebbe ick alleene v b aenghenomen : daerom wil ick v oock te huys soecken / in alle uwer mis daet.

3 Comen oock twee te samen wandelen/ sy en zijn dan eens onder malcanderen?

c Job.6.5 Dat is / ick moet wel prediken / Godt heet het my/ ende ghy zijt de oorsake / met uwen boosen wesen.

4 c Brullet oock een leeuwe inden woude/ wanneer hy gheenen roof en heeft? schreyet oock een Jonck leeuwe wt zijner cuylen/ hy en hebbe dan wat ghevanghen?

5 Valt oock een voghel int strick op der

aerden / daer gheen vinckemangher en is? Neemtmen oock het strick op van der aerden/dat noch niets gheuanghen en heeft?

6 Blasetmen oock de basuynen in eener stadt / dat hem het volck daer niet voor en ontsetter? d Is daer oock een ongeluck inder stadt/dat de Heere niet en doet?

d Tren.3.37 Syr.11.5
e And. Godt

7 Want de Heere e Heere en doet niets/ hy openbaert dan zijne heymelijckheyt/den Propheten zijnen knechten.

8 De Leeuwe brullet / wie en soude niet vreesen? de Heere Heere spreect: Wie en soude niet prophetreren?

9 Vercondicht inden palleysen te Asdod/ ende inden palleysen inden lande Egipti/ ende spreeckt : Versamelt v op de berghen Samarie/eñ siet toe welck groot onrecht eñ jammer gheschrey dat daer in is.

f Jere.5.26

10 f Sy en achten geenes rechts/spreeckt de Heere/maer versamelen schattẽ met g wreuele ende roone in haren palleysen.

g Dat is / onbillickheyt/geweldighen onrechte.
h And. palleysen
i And. schenckelen.

11 Daerom spreeckt de Heere Heere alsoo: Men sal het lant ringswyse om heuen beleggen/eñ v van uwer macht onderwaerts rucken/ende uwe h huysen plonderen.

12 So spreect de Heere: Ghelijck als een herder/den leeuwen twee i knijen/ofte een oorlapken wt dẽ mont ruckt: also sullen de kinderen Israels daer wt geruct worden/die te Samarie woonen/ eñ hebben inden hoecke een k bedde/ ende te Damasco een sponde.

k Bedde ende legher / heeten kercken ende altaren / Esai. 57. daer sy hoererije / dat is/ afgoderije op bedryuen: ende wil seggen: Sy dienen dẽ afgodẽ te Damasco / eñ inden hoecke oft winckel / dat is/tot Dan ofte BethEl.

13 l Hoort ende betuyghet inden huyse Jacobs / spreeckt de Heere Heere / de Godt m Zebaoth.

l 2.reg.16.17
m And. der heyrscharen.
n Of/ yuooren

14 Want te dier tijt/wanneer ick de sonden Israels te huys soecken sal/wil ick de altaren te BethEl te huys soecken/eñ de hoornen des altaers af breken/ dat sy ter aerden vallen sullen.

15 Ende wil beyde dat winterhuys ende somerhuys slaen / ende de n elpenbeenen huysen sullen ondergaen/ ende vele huysen verdoruen worden/spreeckt de Heere.

Dat iiij. Capittel.

1. Vercondet den ghewelotghen ende tyrannischen inden lande hare straffe. 4. Vermaentse/ dewijle dat sy om harer afgoderije wille/ vele ende menichuuldichlijcken vanden Heere ghestraffet/ende doch niet gebetert en zijn/ 12. dat sy hen noch bekeeren/ eer de Heere met zijner straffe also voortuare.

Koeyen/eñ hare heeren / zijn de afgodischẽ/ met haren afgoden/ daer sy rijcke vã worden.
a And. Godt

1 Hoort dit woordt / ghy vette koeyen/ ghy die op den berghe Samaria zyt/ ende den nootdruftigen onrecht doet/ ende ondertredet de armen / ende spreeckt tot uwen heeren : Brenget ons herwaerts/ laet ons suypen.

2 De Heere a Heere heeft ghesworen by zijner heylicheyt: Siet/de tijt coemt ouer v/ datmen v sal wtrucken met angelen / ende uwe nacomelinghen met visch haken.

3 Ende sullet door de reten daer wtgaen/ een yegelijck voor hem wech/eñ nae b Hermon wech ghewor pen worden/ spreeckt de Heere.

b Is veliehte de berch Amanus/ op ghene zyde/ welcken is Israel in Assyrien wech gheuoeret.
c Josue. 16.1 3.Reg.12.29 Ozee.4.15
d Ozee.9.15 ende 12.11

4 Ja/coemt herwaerts tot c BethEl/ende bedryft sonden / ende tot d Gilgal/dat ghy der sonden vele maeckt/ende brenghet uwe offeren des morghens / ende uwe thienden des derden daechs.

5 Ende roocket vanden suerdeeghe ten danckoffer / ende prediket van vrywilligen offer/ ende vercondicht het: want so hebbet ghy het geerne/ghy kinderẽ Israels/ spreect de Heere Heere.

6 Daerom hebbe ick v oock in alle uwe steden/ e rustsame tanden ghegeuen / ende gebreck aen den broode/ aen alle uwe plaetsen : noch en bekeerdet ghy v niet tot my/ spreeckt de Heere.

e Dat is/ reyne ontschuldige tanden/ die dẽ broode gemist en boom. Gebreck aen regen ende water.
f Deut.11.14 ende 28.12 Jere.14.3 Joel.2.23

7 f Oock hebbe ick den regen onder v verhoudẽ/tot dat het noch drie Maenden waren tot den oogste toe / ende ick liet op de eene stadt regheuen/ende op de ander stadt en liet ick niet regenen: den eenẽ acker wert bereghenet/ende den anderen acker die niet beregent en wert/ verdorrede.

* And. of drie

8 Eñ twee * drie steden / toghen tot eener stadt/ op dat sy water drinckẽ mochten/eñ en condens niet genoech vindẽ/noch en bekeerdet ghy v niet tot my/ spreect de Heere.

Dorre tijdt. Brantcoorne. Rupsen.
g Hag.2.18 Pestilentie. Sweert.
h Exod.9.3

9 g Ic plagede v met dorrer tyt/ ende met brantcoorne/so aten ooc de rupsen op/ alles wat in uwen houen/wynberghen/vyghenboomen ende olyboomen wies: noch eñ bekeerdet ghy v niet tot my/ spreect de Heere.

10 Ic sont pestilentie onder v/ gelyckerwys h als in Egypten : ick doode uwe Jonghe manschap door het sweert : ende liet uwe peerden gheuanckelyck wech voeren: ick liet den stanck van uwen heyrlegher in uwe neusen gaen : noch en bekeerdet ghy v niet tot my/ spreeckt de Heere.

i Gen.19.24

11 Ick keerde sommige onder v omme/ i als God Sodom ende Gomorra ommekeerde/ dat ghy waret als eenen brant / die wt den vyere ghetrocken wort : noch en bekeerdet ghy v niet tot my/ spreeckt de Heere.

k Ick wil oock voortaen mit plagẽ: daerom doet boete/ bereyde u/ etc. aengaet.
l anders/ bejeghenet.
m Jere.10.13 ende 15.16
n Esai.48.1 ende 15.15. ende 54.5 Jere.31.35 ende 46.18 ende 48.15

12 Daerom wil ick v k voortaen also doen/ Israel : dewyle ick v dan also doen wil/ soo schicket v Israel/eñ l ontmoetet uwẽ Godt.

13 Want siet / hy is het die de berghen maket/ m den wint scheppet/eñ doet den mensche condt/ wat hy spreken sal: hy maket de morgenroode/ende de duysternisse/hy gaet op den hoochten der aerden: n hy heet Heere Godt Zebaoth.

Dat v. Capittel.

1. Een weeclaghe/ 4. met vermaninghe ter boete/ 10. dier sy hen (wt hate der Propheten/ die sy aen 11. ende wt vertwijfelder boosheyt/ die sy aen den armen/ rechtueerdighen ende ontschuldighen begaen) niet aen en nemen/ 14. ende willen hen ghelijckewel sonder alle vromicheyt / Godts roemen/ 16. settet hen onder oogen / de eyselijckheyt des daechs des Heeren/ 18. met tsamen der verdoemlijcken onbesintheyt dier / die den seluen begeeren ende beclaghen. 21. ende eyscht recht eñ gherechticheyt/voor wterlijck vyeren ende offer.

1 Hoort ghy vanden huyse Israels/ dit woort / want ick moet dit claechliet ouer v maken.

2 De Jonckvrouwe Israels is gheuallen/ dat sy niet weder opstaen en sal : sy is ter aerden gestooten/ende daer en is niemant/ die haer ophelpe.

3 Want soo spreeckt de Heere Godt : De stadt/daer duysent wtgaen/ sal slechs hondert ouer behouden/ ende daer hondert wtgaen/sal slechs thiene ouer behouden/inden huyse Israels.

a 1.Re.12.29

4 Daerom so spreect de Heere tot dẽ huyse Israels: Soecket my/soo sullet ghy leuen.

5 Soecket niet a BethEl / ende en coemt niet te Gilgal / ende en gaet niet nae Berseba:

sebea: want b Gilgal sal ghevanckelijck wech ghevoert worden / ende BethEl sal BethAuen worden.

6 c Soecket den Heere / so sullet ghy leuē / op dat daer niet een vier in den huyse Josephs de overhant neme / dat daer verteere / eñ het niemant wtblusschen en conne te BethEl.

7 Ghy die het recht in alssen verandert / ende de gherechticheyt ter aerden stootet.

8 d Hy maket het e Seuengesternte / ende Orion: die van der duysternisse den morgē / ende van dē dage de duyster nacht maket: f die den water in der Zee roepet / ende giet het op den aerdbodem / hy heet Heere.

9 Die over den stercken een verstooringhe aenrichtet / ende brenghet een verstooringhe over de vaste stadt.

10 Doch sy zyn dien g gram / diese in der poorte straffet / ende hebben dier voor eenen grouwel / die daer heylsaem leeret.

11 Daerom / dewyle ghy den armen onderdrucket / ende nemet het coorne by grooten lasten van hen / h soo en sullet ghy in den huyse niet woonen / die ghy van gehouwen steenen gebouwet / ende den wyn niet drincken / dien ghy in den fynen wynbergen ghe-plantet hebbet.

12 Want ick weet uwe overtredinghe / dier vele is / ende uwe sondē / die daer sterck zyn: hoe ghy de rechtveerdighe dringhet / ende bloetghelt nemet / i ende de armen in der poorte onderdrucket.

13 Daerom moet de cloecke ter seluer tydt k swyghen / l want het is een boose tydt.

14 Soecket het goede / ende niet het boose / op dat ghy leuen meughet: soo sal de Heere / de God Zebaoth by v zyn / gelijck ghy roemet.

15 m Hatet het boose / ende hebbet lief het goeden / n bestellet het recht in der poorte / so sal de Heere de Godt Zebaoth den overgebleuenen in Joseph ghenadich zyn.

16 Daerom so spreeckt de Heere de God Zebaoth / de Heere: Daer sal in allen wycken weeclage zyn / ende op allen straten sullen seggen: O wee / O wee / ende men sal den ackerman ten treuren roepen / ende ter weeclaghe / wie daer slechts weenen can.

17 In allen wynberghen sal weeclaghe zyn / want ick wil onder v o omtnegaen / spreeckt de Heere.

18 p Wee dien / die des Heeren dach begheeren: wat sal hy v? want des Heeren dach / is een duysternisse / ende niet een licht.

19 Ghelijck als wanneer yemant voor den leeuwe vlode: ende eenen beyre ontmoetede hem: ende wanneer als yemant in een huys quame ende lenede hem met der handt aen de wandt / ende eene slanghe stake hem.

20 Want des Heeren dach sal ia duyster / ende niet licht zyn: doncker / ende niet q heller.

21 r Ick ben uwe Vierdaghen s gram ende versmaetse / ende en can niet t riecken in uwer versamelinghe.

22 Eñ wanneer ghy my alreede brantoffer ende spijsoffer offeret / soo en hebbe ick doch gheen weigevallen daer aen: so en mach ick oock uwe vette danckofferen niet aensien.

23 Doet slechs het bletren uwer liederen van my wech: want ick en mach v psalterspel niet hooren.

24 Doch het recht sal gheopenbaert worden als water / ende de gherechticheyt / als eenen stercken stroom.

25 u Hebbet ghy vanden huyse Israels / my oock in der woestyne veertich Jaer lanck / slachtoffer ende spysoffer gheoffert?

26 Jae wel / ghy droeghet den x Sicchut uwen Coninck / ende Chiun uwe beelden / het ghesternte uwer goden / die ghy v selfs ghemaket haddet.

27 So wil ick v van hier na Damasco wech voeren laten / spreeckt de Heere / die daer Godt Zebaoth heet.

Dat vj. Capittel.

1. Vercondet den rycken ende voorneemsten in den volcke / 3. die daer moetwillichlycken ende seker in allerley wellust leuen / ende hen der schade Josephs niet aennemen / 8. met tsamen den gantschen volcke / 12. om harer verkeertheyt wille / hare ghewisse straffe vanden Heere.

1 WEe * den stouten te Zion / ende dien / die hen op den berch Samaria verlaten / die hen roemen de voorneemsten over de Heydenen / ende gaen daer henen stoutichlyck inden huyse Israels.

2 Gaet henen na Kalne / ende siet toe / ende van daer na Hamath / der grooter stadt / ende trecket henen af na Gath der Philisteen: welcker beter Coninckrycken geweest zyn / dan dese / ende hare lantpalen grooter dan uwe landtpalen.

3 Die ghy v verre van boosen dagen achtet / ende a pooghet altoos nae b wreuelighen regimente.

4 Ende slapet op c elpenbeenen legheren / ende bedryuet overvloet met uwen bedden: ghy etet de lammeren van der kudde / ende de ghemestede calueren.

5 d Ende spelet op den Psalteren / ende dichtet v liederen / e als Dauid.

6 Ende drincket wyn wt den schalen / ende saluet v met balsem / ende en becommert v niets om de schade Josephs.

7 Daeromme sullen sy nu voor aen gaen / onder dien / die daer ghevanckelyck wech ghevoeret worden / ende het slemmen der f pralers sal ophouden.

8 g Want de Heere Heere heeft gesworen by zyner ziele / spreeckt de Heere / de Godt Zebaoth: i Hy verdriet de hooveerdye Jacobs / ende ben haren palleysen h gram / ende ick wil oock de stadt overgheuen / met allen dat daer inne is.

9 Ende wanneer al schoon thien mannen in eenen huyse overbleuen / so sullen sy doch steruen.

10 Dat eenen yeghelijcken zyn Vaderoom ende moederoom: ende het gebeente wt den huyse draghen moet / ende tot dien segghen / die in den i cameren des huys is: Is harer daer oock noch meer? ende die sal antwoorden: Sy zyn daer alle henen / ende sal segghen: Weest te vreden / want sy en wouden niet k dat men des Heeren Naems gedencken soude.

11 Want siet de Heere heeft gheboden / datmen de groote huysen slaen sal / dat sy reten cryghen / ende de cleyne huysen / dat sy l holen cryghen.

12 Wie can met peerden rennen / ofte met ossen ploegen op de rotzsteenen? want ghy heden verandert het recht in galle / ende de vrucht der gherechticheyt in alssen.

b Amos 4.4 Osee 9.15 Ende 12.11
c Esaie 55.6 Sopha. 2.3
d Job. 9.9
e Die Pleiaden genoemt worden.
f Amos 9.6
g Of / grimmich / yvarich /
h Deut. 28.30 Sopha. 1.13
i Exod. 23.6 Micha 2.2 Amos 3.11
k Men / derf niet predicken / het en wil niemant hooren / noch lyden.
l Mich. 2.3
m Psal. 97.10 Ende 34.15 Ende 37.27 Rom. 12.9
n Deut. 16.18
o Ick wil v mores leeren.
p Jere. 30.7 Joel 2.11 Sopha. 1.14 Esaie 13.6
q Of / claer.
r Esaie 1.10 Jerem. 6.20 Mala. 1.11
s Dat is / hatich / vyandich.
t Dat is / Uwe reucoffer en ghevalt my niet / ick hebbe de sulcke.

u Jere. 7.22 Actum 7.42
x Act. 7 voeret S. Lucas desē Spreuck anders / dat meucht ghy daer selfs lesē. Het luydet nochtans ghelyckewel / als zy het eē Godsdiēst geweest / dien sy Sicchut / dat is / eene behoedinge beschuttinge / oft bescherminge genoemet (ghelyck als wy S. Sebastiaen / als eenen Sichut / teghen de pestilentie / aenghebeden hebben) door welcken sy voor allen quade hebben willen seker zyn. Als Chiun / luydet so vele als gewisse / bestendich / seker: dat sy daer door seker het ghene behouden hebben / wat sy geweest ende gehadt hebben: ende aller dingen als wy de heylighen aengeroepen hebbē / dat sy ons het tegenwoordighe goet beheilden / ende voor allen quade ons behoededen.
* Luce 6.24
a Anders / trachtet.
b Dat is / gheweldigen / onbillicken / tyranischen.
c Of / Yuoren
d Job. 21.12 Esaie 5.12
e 1. Sa. 16.18 2. Sam. 6.5
f Anders / prangers.
g Jere. 51.14 Amos 8.7
h Of / grimmich / vyandich.
i Anders / ghemaken.
k Deut. 8.8
l Of / gaten.

Ende vertrooſtet v lieden dies/dat ſo ge= 13
heel niets is / ende ſpreeckt : Zijn wy van
niet ſterck ghenoech met onſen hoornen?

Daeromme ſiet / ick wil ouer v lieden 14
vanden huyſe Iſraels/een volck verwecken/
ſpreect de Heere de Godt Zebaoth / dat ſal
v lieden beangſten / van dier plaetſen aen/
daermen nae Hamath gaet/tot aen de beke
in der woeſtijne.

Dat vij. Capittel.

1. Sommige gheſichten worden den Prophete vertoont/ende de ſtraffe des volcx/ die hy ſommiger maten afbiddet/ daer in voorgebeelt. 10. Amaſia verclaecht hem door den Coninck / 12. ende wil hem zijn prediken gantſch verhinderen. 14. Amos toont aen zijn roepinghe/ 16. ende prophetéert den Amaſia zijn ommecomen/ende den volcke hare gheuanckeniſſe.

DE Heere Heere wees my een geſichte: 1
ende ſiet / daer ſtont een die maeckte
ſprinckhanen in den aenbeginne doe
het a nagras opginck: ende ſiet/het nagras
ſtondt/daer na als de Coninck zijne b ſchapen
hadde ſcheeren laten.

a Of/ toemate

b Anders/ beemden hadde maeyen laten.

Als ſy nv het cruyt in den lande gantſch 2
af eten wouden/ſprack ick: Och Heere Heere/weeſt
ghenadich : wie wil Jacob weder
ophelpen? want hy is ia ſeer c dunne.

c Of/ ſnoode/ weynich.

Doe rouwede het den Heere/ende ſprack: 3
Wel aen/het en ſal niet gheſchieden.

De Heere Heere wees my een gheſichte: 4
ende ſiet / de Heere Heere riep den viere/om
daermede te ſtraffen : dat ſoude een groote
diepte verteeren / ende adt alreede een deel
wech.

Doe ſprack ick: Och Heere Heere/laet af: 5
wie wil Jacob weder ophelpen? want hy
is ia ſeer d dunne.

d Of/ ſnoode/ weynich.

Doe rouwede den Heere dat oock : ende 6
de Heere Heere ſprack : Het en ſal oock niet
gheſchieden.

Hy wees my daerenbouen dit gheſichte: 7
ende ſiet / de Heere ſtont op eener muieren/
met eenen richtſnoere ghemeten: e ende hy
hadde het richtſnoer in zijner hant : ende de
Heere ſprack tot my: Wat ſiet ghy Amos?
Ick ſprack een richtſnoer.

e Zach. 2.1 Apoc. 21.15

Doe ſprack de Heere tot my: Siet/ick wil 8
een richtſnoer trecke/ midde door mijn volc
Iſrael/ende met hem niet meer ouerſien:

Maer de f hoochten Iſaac ſullen verwoeſtet 9
/ ende de g Kercken Iſraels verſtoort
worden / ende ick wil my met den ſweerde
h ouer het huys Jeroheam maken.

f De Kercke ſal alſoo ghenoemt zijn/ na Iſaac de ertzvader : ofte ſy ſullen het volc Iſraels / oock Iſaac ghenoemt hebben: maer de Prophete beduyt het een ſpotte/ want Iſaac heet beſpotten

g Hebraice/ heylichdomme

h 1. Reg. 17.6 11. Reg. 18.17

Doe ſant Amazia de Prieſter te BethEl 10
tot Jerobeam den Coninck Iſraels / ende
liet hem ſeggen : i den Amos maket een oproer
teghen v inden huyſe Iſraels : het lant
en can zijne woorden niet lyden.

Want ſoo ſpreeckt Amos: Jerobeam ſal 11
door het ſweert ſterue/eñ ſal wt zijnen lande
gheuanckelijck wech gheuoert worden.

Eñ Amazia ſprac tot Amos: k Ghy Sienv 12
der/gaet wech ende vliedt in het lant Juda/
ende generrt v aldaer/eñ prophetéert aldaer.

k Dat is/Ghy Propheet ende Predikér. Eſaie 30.10 Jere. 11.21 Amos. 2.9

Ende en prophetéert niet meer te BethEl: 13
want het is des Coninex geſtichte/ende des
Coninex huys.

Amos antwoorde/ende ſprack tot Amazia: 14
l Ick en ben m geen Propheet/noch eeniges
Propheten ſone/ n maer ick ben een
Koeherder/die de Moerbeſſen af leeſt.

l Zach. 13.5

m Dat is/ Ick en bē niet van der placetſe / of wt de verſamelinge der Propheten.

n Amos 1.1

15 Doch de Heere nam my van der cudde/
ende ſprack tot my: Gaet henen/ ende prophetéert
mijnen volcke Iſraels.

16 Soo hoort nv des Heeren woordt: Ghy
ſpreeckt : Prophetéert niet teghen Iſrael/
ende druppet niet teghen het huys Iſaac.

17 Daeromme ſpreeckt de Heere alſo: V wijf
ſal inder ſtadt ter hoeren worden/ende uwe
ſonen ende dochteren ſullen door het ſweert
vallen / ende uwen acker ſal met den ſnoere
wtghedeylt worden: doch ghy ſult in eenen
onreynen lande ſteruen/ o ende Iſrael ſal
wt zijnen lande verdreuen worden.

o 2. Re. 17.23

Dat viij. Capittel.

1. Amos door een Godlijcke geſichte/ berichtet van den eynde des Rijcx Iſraels/ 4. leyt dies een ghewiſſe oorſake op de onderdruckers der armen ende ellendighen / 9. beſchrijft der ſtraffe ſwaerheyt/ 11. ende prophetéert van den honger des Godtlijcken woorts.

1 DE Heere Heere wees my een geſichte:
ende ſiet/daer ſtondt eenen a corf met
fruyt.

a In den Hebreiſchen ſijn den de woorden eynde ende Sommer ſeer ghelijck: Kaitz Keitz.

2 Ende hy ſprack : Wat ſiet ghy Amos?
Doch ick antwoorde: Eenen corf met fruyt.
Doe ſprack de Heere tot my : het eynde is
ghecomen ouer mijn volck Iſraels / ick en
wil niet meer met hem ouerſien.

3 Ende de liedekens in de Kercken/ ſullen
in een huylen verandert worden / ter ſeluer
tijt/ſpreeckt de Heere Heere: daer ſullen vele
doode lichamen ligghen aen allen plaetſen/
diemen heymelijcken wech draghen ſal.

4 b Hoort dit / ghylieden / die den armen
onderdrucket/ende de ellendigen inden lande
verderuet.

b Eſaie 1.8

5 Ende ſpreect: Wanneer wil dan de nieuwe
Mane een eynde hebben / dat wy coorne
vercoopen/ eñ de Sabbath/dat wy coorne
veyle hebben meughen/ ende c den ſchepel
veranderen/ ende den Sikel verhoogen/
ende de d wicht vervalſchen.

c Anders/ Epha verminderen.

d Anders/ ghe.

6 Op dat wy de armen voor ghelt / ende
de nootdruftighen e voor een paer ſchoe=
nen onder ons brengen/ ende caf voor coorne
vercoopen.

e Dat is/ allerley diuſt / diers moeten.

7 f De Heere heeft gheſworen g teghen de
hoouerdije Jacobs: Wat ghelt het/ oft ick
ſulcker harer wercken eewich vergeten ſal?

f Amos 6.8

g Anders/ der hoouerdije pracht.

8 Soude omme ſulcx wille het lant niet beuen
moeten / ende alle inwooners treuren?
Jae het ſal gantſch / als met eenen watere/
ouerloopen worden / ende wech gheuoert/
ende ouerſwemmet worden/ als h het vliet
in Egypten doet.

h Dat is/ Nilus die...

9 i Ter ſeluer tijdt/ ſpreeckt de Heere Heere/
wil ick de Sonne in den middaghe ondergaen
laten/ende het landt aen k hellen dage
laten duyſter worden.

i Jere. 15.9

k Of/ claren

10 l Ick wil uwe Vyerdagen in treuren/ende
alle uwe liederen in weeclagen/verande=
ren : ick wil ouer alle landen den ſack brengen/
ende alle coppen cael maken : ende wil
hen een trueren m ſchaffen/ n alſmen ouer
eenen eenighen ſone heeft / ende ſullen een
iammerlijcke eynde nemen.

l Tob. 2.6 1. Mac. 1.41

m Of/ beſtellen

n Jere. 6.26

11 Siet / de tijdt coemt / ſpreeckt de Heere
Heere / dat ick eenen o hongher in het landt
ſenden ſal / niet eenen hongher nae broode/
ofte dorſt nae water/ maer nae den woorde
des Heeren te hooren.

o Wie Godts woort niet hooren wil/ ...

12 Dat ſy henen ende weder/van eener Zee
ter

ter anderen/van den Noorden nae den Oosten omcomen/ende des Heeren woort soecken/ende doch niet vinden en sullen.

13 Te dier tijdt sullen schoone Jonckvrouwen ende jongelinghen/ versmachten van p dorste.

14 Die nv sweeren by den q vloecke Samaria/ ende spreken: Soo warachtich als v r Godt te Dan levet/ So warachtich als de wisse te Berseba levet: want sy sullen also vallen/dat sy niet weder opstaen en connen.

p Tren.4.4
q Soo noemt hy den Afgod: daerom dat sy hen daer aen versondighen/ al den vloeck verdienen.
r 1.Re.12.29 Dat is/ De Godsdienst te Berseba.

Dat ix. Capittel.

1. De Heere wil met zijne ernstighe ende ghewisse straffe over zijn volck voortvaren/ 7. wil danoch vele anders met hen/als met anderen sondigen Coninckrijcken/ ommegaen/ 11. ende wt hen zijne vervallene Kercke/ noch weder bouwen.

1 Ick sach den Heere op den Altaer staen/ ende hy sprack: Slaet aen a den knoop/ dat de posten beven: want hare gierichheyt sal hen op haren cop comen: ende ick wil hare nacomelinghen met den sweerde b verworghen/ dat niemant ontvlieden/ noch yemant daer van ontgaen en sal.

2 c Ende wanneer sy hen alreede in de helle vergroeven/ soo salse doch mijn hant van daer halen / ende wanneer sy inden Hemel voeren/so wil ickse doch henen onder stooté.

3 Ende wanneer sy hen alreede versteken boven op den berghe Charmel/soo wil ickse doch aldaer soecken/ ende daer af halen: ende wanneer sy hen voor mijnen ooghen verberchden / inden gront der zee/soo wil ickse doch den slanghen bevelen/ dat syse aldaer steken sullen.

4 Ende wanneer sy voor haren vyanden ghevanckelijck henen ginghen / soo wil ick doch den sweerde bevelen / dat het haer aldaer verworghen sal: d want ick wil mijne ooghen over haer houden / ten ongheluckе/ ende niet ten goede.

5 Want de Heere Heere Zebaoth is sulck een man/ wanneer hy een landt aenroeret/ soo versmelt het/dat alle inwooners treuren moeten/dat het sal gantsch over haer henen loopen / als een water/ en sy overswemmet worden/ als het e vliet in Egypten doet.

6 f Hy is het/ die zijne sale inden Hemel bouwet/ende zijne hutte op der aerden fondeert: g hy roept dat water inder Zee/ende giet het op het Aertrijcke: hy heet Heere.

a And. boven dorpel.
b Of/ dooden/ worghen.
c Psal.139.8 Obad.4 Jere.23.24 Jere.49.16
d Jere.44.11
e Dat is/ Nilus/ die alle Jaer het landt Egypti/ inden Somer overswemmet ende vochtet.
f 1.Re.8.49

7 Zyt ghy kinderen Israels my niet/ ghelijck als de h Moorenlieden/ spreect de Heere? hebbe ick Israel niet wt Egypten gheleydt / i ende de Philisteen wt Caphthor/ ende de Syriers wt Kir?

8 Siet / de ooghen des Heeren Heeren sien op een sondich Coninckrijcke/ dat ick het vanden aertbodem gantsch verdelghe: k hoe wel ick het huys Jacobs niet gantsch verdelghen en wil spreeckt de Heere.

9 Doch nochtans siet: ick wil het bevelen/ ende het huys Israels / onder allen Heydenen siften laten/ ghelijck alsmen met eener seve siftet / ende de l coornkens en sullen niet op de aerde vallen.

10 Alle sondaers in mijnen volcke / sullen door het sweerdt sterven / die daer segghen: het ongeluck en sal so na niet zijn/ noch ons m ontmoeten.

11 n Ter selver tijdt wil ick de vervallen hutte Davids weder oprechten / ende hare reten vertuynen / ende wat afghebroken is/ weder oprichten : ende wilse bouwen/ ghelijck als sy in voortijden gheweest is.

12 Op dat sy besitten die overghebleuene te Edom/ende de overghebleuene onder allen Heydenen/over welcke mijnē Naem ghepredict zijn sal/spreeckt de Heere/die sulcx doet.

13 Siet/de o tijdt coemt / spreeckt de Heere/ datmen te ghelijcke ackeren en maeyen/ ende te gelijcken den wijn perssen ende saeyen sal: p ende de berghen sullen van soeten wijne druppen/ ende alle cleyne berghen sullen vruchtbaer zijn.

14 q Want ick wil de ghevanckenisse mijns volcx Israels wenden/dat sy sullen de woeste steden bouwen ende bewoonen / wijnberghen planten/ ende wijn daer van drincken/ hoven maken / ende vrucht daer wt eten.

15 Want ick wilse in hare lant planten/ dat sy niet meer en sullen wt haren lande gheroeyet worden/dat ick hen geven sal/spreect de Heere uwe Godt.

g Amos.5.8
h God drijft altoos een volc door het ander wt om der sonden wille. gelijc als hy door Israel de Cananiters de Syriers door die van Kir/ en de Caphthores door de Philisteen: ende gelijck als de Moorenlieden vele andere volcken verdreven hebbē.
i Gen.10.14 Reliquias ex Judaeis servabo infidelē Synagogam rejiciā et perdam.
k Jere.30.11 Zach.13.8 Rom.9.27
l And. steenkens.
m Of/ wedervaren/ dat is teghen varen/ bejeghenen.
n Act.15.16 Mich.7.11
o Dit is de tijt des Evangelij en des Rijcx Christi.
p Joel.3.18
q Ezec.16.53

Eynde des Propheets Amos.

DE PROPHEET OBADIA.

Argument.

Abdias propheteert teghen de Edomiten ten tijde Achab des Coninck Israel. Ende hoewel hy corter is dan alle de andere/so vervaet hy nochtans niet te min int corte alle stucken der warachtiger religie/ te weten/datmen Godt moet eeren/ Jae datmen hem moet inder liefden dienen/ dat is/ datmen zijnen naesten gheen onghelijck en moet doen: want God doet wrake over het onrecht dat yemant anderen doet. Boven desen bewijst hy/ dat de salicheyt is in Zion/ dat is/ in de gheloovighe Ghemeynte die in Christo is. Hy voorseyt voornemelick het ongheluckich eynde der Idumeen : ende vertoont de oorsaken haers verderfs/te weten/om dat daer gheen dinck en is datse can vanden ongelucke dat hen na by is/ verlossen.

1. De Propheet propheteert/tot troost der ghevanghenen te Babel/ den sekeren ende stouten Edom/ (10. die wt sonderlijcken eewighen hate/ hen tegen de kinderen Israels/ oock in de wterste ellenden gantsch vyantlijcken bewees/) 15. zijne welverdiende straffe: 17. daertoe vā Christi Rijcke/dat het sal niet alleene te Jerusalem / maer allenthalven zijn.

1 Dit is het ghesichte ObadJa/ So spreeckt de Heere a Heere van Edom: b Wy hebben vanden Heere ghehoort/dat een bootschap onder de Heydenen gesonden zy: wel op/ende laet ons teghen haer strijden.

2 Siet ick hebbe v gantsch dunne ghe-

a And. Godt Edom ofte Esau. Ezech.25.12 ende.35.2 Amos 1.11
b Jere.49.14
c Of/ cleyn/ verachtet.

maeckt onder den Heydenen/ ende seer ver- 1
achtet.

3 De hoochmoet uws herten heeft u bedro- ghen/ dewijle dat ghy in den steenclouen woont/ op uwe hooge bergen/ eñ spreket in uwer herten: wie wil my hier onder stooten?

4 d Wanneer ghy dan alschoon in de hoochte voert/ als een Arent/ ende maeckte- det uwen e nest tusschen den sterren: so wil ick u doch van daer hier onder stooten/ spreeckt de Heere.

d Jere.49.16
Amos.9.2
Habac.3.5.
Tren 9.19
e Habac.2.9

5 Wanneer f dieuen of verstoorders/ inder nacht ouer u comen sullen/ O hoe sult ghy dan te niete worden? Jae sy sullen genoech stelen: ende wanneer de Wijnlesers ouer u comen/ soo en sullen sy u gheen na lesen ouer blijuen laten.

f De Chaldeen zijn dieuen ghenoemt/ dewijle dat sy Edom onuersiens beroouen eñ verderuen sullen/ hoewel sy voor Godt rechte dieuen zijn/ dewijle dat sy ia so boose schalcken zijn/ als alle andere. Sommige: een dief/ moet des anderen dief zijn

6 O hoe sullen sy den Esau g wtgronden/ ende zijne schatten soecken?

g Of, onder plupsteren.

7 Alle uwe eyghen Bontghenoten/ sullen u ten lande henen wtstooten/ de lieden daer ghy uwen troost op settet/ sullen u bedriegẽ ende ouerweldigen: die u broot eten/ die sullen h ‡ u verraden/ eer ghy het maken sult.

h Heb. Sullen eẽ plaester onder u legghen.
‡ Andere beduydent/ verderffenisse.

8 Wat gelt het/ spreect de Heere/ i ick wil ter seluer tydt/ de wysen te Edom/ te niete maken/ eñ de cloecheyt op den geberchte Esau?

i Esa.29.14 15.
2.Cor.1.19

9 Want uwe stercken te Theman/ sullen vertzaghen/ op dat sy alle op den gheberchte Esau/ door den moort wtgheroeyt worden.

10 Om des k wreuels wille l aen uwen broeder Jacob begaen/

k Dat is/ moet willige onbillycke gewelts wille.
l Gen.27.41
Num.20.18.

11 Ter tijt doe ghy teghen hem stondet/ doe vreemdẽ zijn heyr geuanckelijck wech voerden/ ende wtlanders tot zijnen poorten intoghen/ ende ouer Jerusalem het lot wierpen/ doe waert ghy/ als der seluen een: daerom sult ghy tot allen schanden worden/ ende eewichlijck wtgheroeyt zijn.

12 Ghy en sult soo niet meer uwen lust sien aen uwen broeder ter tijt zijner ellende: ende en sult u niet verheughen ouer de kinderen Juda/ ter tijdt haers iammers/ ende en sult met uwen monde so stout niet spreken/ ter tijt haers angsts:

13 Ghy en sult ter poorten mijns volcx niet intrecken/ ter tijdt haers iammers/ ghy en sult uwen lust niet sien aen haren ongeluc- ke/ ter tyt haers iammers/ ghy en sult tegen zijn heyr niet schicken/ ter tijdt zijns iam- mers.

14 Ghy en sult niet staen aen de wechschey- dinghen/ zijne ontulodene te moorden/ ghy en sult zijne ouergheblevene niet verraden/ ter tijt zijns angsts.

15 Want den dach des Heeren is na by/ ouer alle Heydenen: m ghelijck als ghy ghe- daen hebt/ so sal u weder gheschieden/ ende als ghy verdient hebt/ soo salt u weder op uwen cop comen.

m Jere.50.11
Joel.3.7
Hab.2.12

16 n Want ghelijck ghy lieden op mijnen heylighen berghe gedroncken hebbet/ so sul- len alle Heydenen rontom daechlijcx drinc- ken: Jae sy sullent wtsuppen ende verslin- den/ dat het zy/ als en warer noyt niets ghe- weest.

n Mich.7.8

17 Doch op den berghe Zion/ sullen noch sommighe verlosset worden/ die sullen hey- lichdom zijn/ o ende het huys Jacobs sal zyne besitters besitten.

o Zach.3.9

18 p Ende het huys Jacobs sal een vyer worden/ ende het huys Josephs een vlam- me/ doch het huys Esau/ stroo: dat sullen sy aensteken ende verteeren/ dat den huyse Esau niet ouer en blijue/ want de Heere heeft het ghesproken.

p Jere.5.14
Zach.12.6

19 Ende q die teghent Suyden/ sullen het gheberchte Esau/ ende die in den r gronden/ sullen de Philisteen besitten: Jae sy sullen het velt Ephraim/ ende het velt Samarie besitten/ ende BenJamin den berch Gilead.

20 Ende de verdreuene deses heyrs der kin- deren Israel/ die onder den Chananiteren tot Zarphat toe zijn/ ende de verdreuene der stadt Jerusalem/ die te Zepharad zijn/ sul- len de steden teghent Suyden besitten.

q And. sy sullen den Middach met Esau ghe- ... ende de vlacke velden der Philisteen ooc sullen sy het velt etc.
r Of, leeghten.

21 Ende s Heylanden sullen daer op comen op den berch Zion/ het gheberchte Esau te richten: t also sal het Coninckrijcke des Hee- ren zijn.

s Of, Heylmakers/ Saligmakers
t Zach.14.9

Eynde des Propheets ObadJa.

DE PROPHEET IONA.

Argument.

IOnas is een voorbeeldt des doots/ ende der weder opstandinghe Jesu Christi: ghelijck de Heere Jesus dat selue wel bewijst in Mattheo. Hy heeft ons een Historie ghelaten/ seer wel beschreuen/ de welcke ons den aert Gods leuendichlijck voor ooghen stelt/ hoe machtich/ goet/ ende rechtueerdich hy is/ hoe hy oock een God der Heydenen is. Bouen desen/ dat des menschen voornemen ydel ende onnut is/ wanneer het teghen Godt is/ hoedanich de warachtige bekeeringhe zy/ hoe groot de swackheyt des menschen is/ ende dat het hooueerdich vleesch oock in de heylighen soeckt zijn eere ende goede achtinghe by de menschen te behouden/ oock met groote schade veler menschen. Hy leefde ten tijde Jozam des Coninckx Israel/ ende was als een Propheet ende Apostel der Heydenen/ hoe wel hy oock zynen volcke ghepredickt heeft/ ghelijckmen mach sien in het vierde Capittel des tweeden boecx der Coninghen.

Dat eerste Capittel.

1. Jona gheschicket na Niniue/ vliet voor den Heere op de zee/ 4. daer onstaet vanden Heere een vaerlijck storinen. 7. Jona met den lotte ghetreffet bekent zijne schult/ 12. laet hem willichlijcken in de zee werpen/ 17. ende leyt inden buycke eens waluischs drie dagen ende drie nachten verslonden.

1 HEt woordt des Heeren gheschiede tot a Jona/ den sone Amithai/ ende sprack:

a 2.Re.14.25
b Jone.3.2
c Gen.10.11

2 b Maeckt u op/ ende gaet in de c groo- te Stadt Niniue/ ende predickt daer inne: want d haer boosheydt is op ghecomen voor my.

d Gen.18.20

3 Doch Jona maeckte hem op/ ende vloot vanden Heere/ ende woude e op de zee/ ende quam henen af te Japho: ende doe hy een schip vant/ dat op de zee varen woude/ gaf hy schiploon/ eñ tradt daerin/ op dat hy met hen op de zee voer voor den Heere.

e Andere/ na Tharsis.

4 Doe f liet de Heere eenen grooten wint op de zee comen/ ende daer verhief hem eenen

f Psal.107.25
Mat.8.24
Act.27.14

eenen grooten storm op der Zee / datmen meynde/ het schip soude g verbreken.

5 Ende de schiplieden vreesden hen / ende h schreyden een yeghelijck tot zijnen Godt/ ende wierpen het tuych / dat in den schepe was/inde zee/op dat het lichter werde:doch Jona was henen onder in het schip ghe- clommen/lach ende sliep.

6 Doe tradt de Schipper tot hem / ende sprack tot hem : Wat slaept ghy? staet op/ roept uwen Godt aen : oft Godt misschien aen ons ghedencken woude/dat wy niet en verginghen.

7 Eñ deen sprack totten anderen:i Coemt/ wy willen het lot worpen / op dat wy ghe- waer worden / omme welcx wille / dat het ons so qualijck gaet : k ende doe sy het lot wierpen treffede het Jonam.

8 Doe spraken sy tot hem : Segghet ons/ waerom gaet het ons soo qualijck? wat is uwen handel/ende van waer coemt ghy he- nen? wt wat lande zijt ghy? ende van welc- ken volcke zijt ghy?

9 Hy sprack tot hen:l Jck ben een Hebreer/ ende vreese den Heere Godt van den He- mel/ die ghemaeckt m heeft de zee ende hen het drooghe.

10 Doe vreesden hen de lieden gantsch seer/ ende spraken tot hem: waeromme hebt ghy dan sulcx ghedaen? want sy wisten dat hy voor den Heere vloodt / want hy hadde het hen ghesept.

11 Doe spraken sy tot hem : Wat sullen wy dan met v doẽ/op dat ons de zee stille wor- de? want de zee is gantsch onstuymich.

12 Hy sprack tot hen: Neemet my/ende wor- pet my in de zee / soo sal v de zee stille wor- den : want ick weet het / dat sodanighen grooten storm ouer v lieden coemt/om mij- nent wille.

13 Ende de lieden riemden / dat sy weder te lande quamen / doch sy en conden niet: want de zee was gantsch onstuymich te- ghen haer.

14 n Doe riepen sy tot den Heere/ende spra- ken: o Och Heere / laet ons niet vergaen/ om deses mans ziele wille / ende en rekent ons gheen ontschuldich bloet toe:want ghy Heere doet als het v behaecht.

15 Eñ sy namen Jona/eñ wierpen hem inder zee:doe stont de zee stille van haer stormen.

16 Eñ de lieden vreesden den Heere gantsch seer / ende deden den Heere offer ende ghe- loften.

1 * Maer de Heere beschickede eenen groo- ten visch/Jona te verslinden: p ende Jona was in den lijue des vischs/ drie dagen en- de drie nachten.

g Of/ in stucken breken. h Sap.14.2. i Josue.4.14. k Prou.16.33. Act.1.26. l Phil.3.5. m Leuit.1.9. Psal.146.6. n Psal.107.28. o Deut.21.8. * Cap.ij. by sommighen. p Mat.12.40. ende 16.4. Luce 11.29. 1.Cor.15.4.

Dat ij. Capittel.

1. Jona roept Godt aen/ ende loeft hem/ 11. De visch worpt hem weder op het landt.

2 Ende Jona badt tot den Heere zijnen Godt in den lijue des vischs/

3 Eñ sprack: a Jck riep tot den Heere in mijnen angste / ende hy antwoorde my: Jck schreyde wt den buyck der hellen/ ende ghy verhoordet mijn stemme.

4 Ghy wierpt my in de diepte midden in- der zee/dat my vloeden ommeuingen: b alle uwe c * waghen ende wallen ginghen ouer my henen.

5 Dat ick dachte / ick ware van uwen oo- gen verstooten: d ick en soude uwen heyli- ghen Tempel niet e meer sien.

6 f Wateren ommeuinghen my tot aen mijn leuen/de diepte omringde my/g biesen bedeckten mijn hooft.

7 Jck sanck henen onder tot der berghen gronden/de aerde hadde my met harẽ gren- delen besloten eewichlijck : doch ghy hebt mijn leuen wt den verderue geuoert / Heere mijn Godt.

8 Doe mijn ziele by my vertzaechde/dach- te ick aen den Heere/ende mijn gebet quam tot in uwen heylighen Tempel.

9 Die daer houden h ouer den nietighen/ verlaten hare ghenade.

10 Doch ick wil met dancke offeren/ mijne ghelofte wil ick den Heere betalen / dat hy my gheholpen heeft.

11 Ende de Heere sprack tot den vissche/en- de deselue spouwede Jona weder aen het landt.

a Psal.120.1. b Psal.42.8. c Of/ Baren/ ende goluen. * anders/ wa- terbreucken. d and. Ja doch sal ic uwẽ/ etc. weder sien. e Luther Heb. est quaesiti- uum/ Num ve- an videbo Templum? Hoc debet ver- ti negatiue. Necures/ his Hebraicas Grammati- stas, qui in sen- su scripturae sunt Rabinisti/ id est / animal sine intellectu. Ipsi in affecti- bus propheti- cis de rebus tam arduis/ nihil experti sunt / ideo nec verba intelli- gere possunt. f Psal.69.2. Esaie 38.10. g anders/ riet/ lisse. h Op duytsch spreectmen al- so: De werck- heyligen ende huychelaren / verlatẽ haren Godt eñ Chri- stum / om haers nietigen Godts dienst wille.

Dat iij. Capittel.

1. Jonas wort weder henen gheschicket nae Niniue / te prediken/ 5. de lieden te Niniue met tsamen den Coninck/ bekeeren hen van gantscher herten/ 10. ende vercrijghen van Godt ghenade.

1 Ende het woort des Heeren gheschie- de ten anderen male tot Jona / ende sprack:

2 a Maeckt v op / gaet in de groote stadt Niniue/ ende predickt haer b de predike die ick v segghe.

3 Doe maeckte hem Jona op / ende ginck henen nae Niniue / als de Heere ghesept hadde: Niniue nv / was een stadt Godts/ drie dachreysen groot.

4 Ende doe Jona begonst daer henen in te gaen een dachreyse / predickte hy / ende sprack: c Daer zijn noch veertich dagen/ so sal Niniue ondergaen.

5 d Doe gheloofden de lieden te Niniue aen Godt/ e ende lieten prediken/men sou- de f vasten: ende toghen sacken aen / beyde groot ende cleyn.

6 Ende doe dat voor den Coninck te Ni- niue quam / stondt hy op van zijnen troo- ne / ende leyde zijn purpur af / ende nam eenen sack om hem / ende settede hem in de assche.

7 Ende liet wtroepen / ende segghen te Niniue / wt beuele des Coninck ende zij- ner gheweldighen / alsoo: Daer en sal noch mensche noch ghedierte / noch Ossen noch Schapen wat smaken / ende men salse niet weyden/noch water drincken laten.

8 Ende sullen sacken om haer nemen/ bey- de menschen ende ghedierten/ende tot God heftighen roepen: g ende een yeghelijck be- keere hem van zijnẽ boosen wege/ ende van h wreuel zijner handen.

9 i Wie weet het / Godt mochte hem be- keeren / ende het berouwen/ende hem wen- den van zijnen grimmighen toorne/dat wy niet en verderuen.

10 k Doe nv Godt hare wercken sach / dat sy haer bekeerden van haren boosen we- ghen / berouwede hem dat quaet / dat hy ghe-

a Jone.1.2. b Jere.1.17. c and. Noch veertich/ etc. [geleden] so/ etc. d Mat.12.41. Luce.11.32. e Jere.35.9. f Psal.69.11. g Jer.18.11. h Onbillick- heydt/ room- scher gewelt. i Joel 2.12. k Esaie.38.5.

ghesproken hadde/ hen te doen/ ende en dedes niet.

Dat iiij. Capittel.

1. Jona wort toornich/ ende beclaecht hem zijner leughenpredikinghe/ als hy meynet voor den Heere/ 6. die bewijst hem de onbillickheyt zijns toorns aen / aen eener Cowoorde/ 10. ende straft hem.

DAt verdroot Jona gantsch seer / ende wert toornich/ 1

Ende badt tot den Heere / ende sprack: Och Heere/ dat isset/dat ick seyde/ doe ick noch in mijnen lande was: a daeromme ick oock dien woude voorcomen / te vlieden op b de Zee: c Want ick weet het / dat ghy ghenadich / barmhertich / lanckmoedich / ende van grooter goedicheydt zijt / ende laet v het quaet rouwen. 2

a Joan.1.3
b Anders/ na Tharsen:
c Psal.86.5 ende 145.9 Joel. 2.13 Exod.34.6

d Soo neemt doch nv Heere / mijn ziele van my / want ick woude liever doot zijn/ dan leven. 3

d 1.Re.19.4 Tobis 3.9

Doch de Heere sprack: Meynt ghy/ dat ghy billicken toornich zijt? 4

Ende Jona ghinck ter stadt henen wt/ ende settede hem teghent Oostenwaert der stadt / ende maeckte hem aldaer een hutte/ daer settede hy hem onder in de schaduwe/ tot dat hy sage/ wat der stadt e gheschieden soude. 5

Godt de Heere dan beschickte een f Cowoorde/ die wies over Jona/dat sy schaduwe gave over zijn hooft / ende verquickede hem in zijnen quade: ende Jona verheuchde hem seer over de Cowoorde. 6

e Anders/ wedervaren / dat is/ tegenvaré/ bejegenen/ ontmoeten.
f Anders/Corwitze/vals.

7 Doch de Heere g beschickte eenen worm des morghens / doe de h morghenroode aenbrack / die stack de Cowoorde/ dat sy verdorde.

8 Als nv de Sonne opghegaen was / i beschickte Godt eenen dorren Oostenwint/ ende de Sonne stack Jona op den cop/ dat hy aemechtich wert: doe wenschede hy zijner ziele den doot/ende sprack: Ick woude liever doot zijn/ dan leven.

g Anders/ [illegible] ordende.
h Of/ morghen stonde/ dageraet.
i Anders/ [illegible] reyde/ etc.

9 Doe sprack God tot Jona: Meynt ghy dat ghy k billicken toornich zijt om der Cowoorde? Ende hy sprack: Te rechte ben ick toornich tot aen den doot.

k Of/ toornich [illegible] zijt.

10 Ende de Heere sprack : V iammert der Cowoorden / daer ghy niet aen ghearbeyt en hebt/hebtse oock niet opghebracht/ welcke in eener nacht wert / ende in eener nacht verderf.

11 Ende en soude my niet iammeren Ninive sulcker grooter stadt? l in welcker zijn meer dan hondert ende twintich duysent menschen/ die gheen onderschept en weten/ wat rechts ofte slincx is: daer toe oock vele dieren.

l Gen.10.11

Eynde des Propheets Jona.

DE PROPHEET MICHA.

Argument.

MIcheas schijnt een navolgher Esaie te zijn. Hy heeft ten selven tijde gheleeft/ ende de heylige Coninck Ezechias heeft harer beyder patroon ende ophouder gheweest. Hy heeft voornemelijcken ghepropheteert teghen de twee gheslachten/ende daer na oock tegen de andere thiene. Hy dreychtse met den verderve om hare sonden/ ende roeptse daerentusschen tot beteringhe. Boven desen is hy seer hittich tegen de valsche Propheten. Hy propheteert van de wederoprechtinge die geschieden soude door Jesum Christum/ ende van zijn rijcke/ ende van de roepinge der Heydenen. Hy leert oock claerlijck/ dat de salicheyt wort door Christum verccregen/ende datmen Godt warachtichlijck dient/ alsmen hem met reynen herte vreest.

Dat eerste Capittel.

1. Hy beschelt het volck Israels ende Juda/ om harer schalckheyt ende Afgoderije / 8. voorseyt hen hare straffe met plaghen.

a 2.Reg. 15.7 32.
2.Par.27.1
b 2. Reg.16.1
c 2. Reg.28 .1 ende 19.1
d Deut.32.1 Esaie. 1.2
e Esais 26.21
f Amos 2.1
g Afgoderije welcke is oock de hoererije. Het Hoerenloon ende ghewinst / zijn de chijnsen ende goederen sulcker Dommen ende Stichten/ welcke zijn hoerenloon/ en worden weder hoerenloon: want sy comē den Godloosen ts deele.

DIt is het woort des Heeren/ welcke tot Micha van Maresa gheschiede/ ter tijt a Joathan/ b Ahas/ ende Jehiskia / der Coninghen Juda/ dat hy ghesien heeft / over Samaria ende Jerusalem. 1

d Hoort alle volcken/ mercket opt landt/ ende alles wat daerinne is : want Godt de Heere heeft met v lieden te spreken / Jae de Heere wt zijnen helighen Tempel. 2

e Want siet / de Heere sal wtgaen van zijner plaetse / ende daer af varen ende treden op de hoochten inden lande. 3

Dat de berghen onder hem versmelten/ ende de dalen van malcanderen scheuren sullen: ghelijck als was voor den vyere versmeltet / als de wateren die nederwaerts vlieten. 4

f Dat alle om der overtredinghe wille Jacobs / ende omme der sonde wille des g huys Israels: Welcke is doch de overtredinge Jacobs? is het niet h Samaria? welcke zijn doch de hoochten Juda? is het niet i Jerusalem? 5

6 Ende ick wil Samaria tot eenen k steenhoop in den velde maken / diemen rontom de wijnberghen henen leyt / ende wil hare steenen in den dale sleypen / ende te gronde af breken.

h 1.Re.16.[illegible]
i 1. Reg.11.[illegible] 2.Reg.16.[illegible] ende 21.3
k Esaie [illegible] ende 26.[illegible] Jerem.9.[illegible]

7 Alle hare afgoden sullen verbroken / ende alle haren hoerenloon/ sal met vyere verbrant worden / ende wil alle hare beelden verwoesten: l Want sy zijn van hoerenloon versamelt / ende sullen oock weder hoerenloon worden.

l Deut.23.[illegible]

8 Daeromme moet ick claghen ende huylen / ick moet berooft ende bloot daer gaen: ick moet clagen/ als de draken/ ende treuren als de struyssen.

9 Want hare plaghe en is gheen raet / die tot in Juda ghecomen is / ende tot aen mijns volcx poorte te Jerusalem henen reycken sal.

10 m Vercondighet ymmers te Gath niet/ laet v lieden niet hooren weenen/ maer gaet in de treurcamer / ende settet v in de assche.

m 2.[illegible]

Ghy

11 Ghy ſchoone ſtadt moet hier onder met allen ſchanden/ de inwoonerinne Zaenan/ en ſal niet uyttrecken om des leets wille des naeſten huys: Hy ſal het van u lieden nemē/ wanneer hy hem daer legheren ſal.

12 De bedroef de ſtadt en vermach haer niet te trooſten: want het ongheluck ſal van den Heere comē/ooc tot aende poorte Jeruſalēs.

13 Ghy ſtadt Lachis/ ſpannet loopers aen/ ende vaert daer van: want ghy zijt der dochter Zion het begin der ſonde/ ende in u zijn ghevonden de ouertredinghen Iſraels.

14 Ghy ſult gheuanghenen moeten daer uyt gheuen/ ſo wel als Gath: der ſtadt Achſib/ ſal het met den Coninghen Iſraels feylen.

15 Ick wil Mareſa den rechten n Eruen brenghen/ ende de heerlijckheyt Iſraels ſal comen tot Adullam toe.

16 Laet de hayren afſcheeren/ende gaet cael/ ouer uwe teerdere kinderē: maect u gantſch cael/als een Arendt/want ſy zijn van u gheuanckelijck wech gheuoert.

n Of/ Erfghename.

Dat ij. Capittel.

1. Benoemt de ſonde ende laſteringe des volcx/ om welcker wille des Heeren ernſtige ſtraffe ouer haer gaen ſoude: 12. met eener toeſegginghe van den rijcke Chriſti.

1 WEe den ghenen / die daer a pooghen ſchade te doen / ende gaen met booſen ſtucken om op haren legher / dat ſy het broech wanneert licht wort / volbrenghen/ dewijle ſy de macht hebben.

2 b Sy rucken ackeren tot hen/ende nemen huyſen/welcke ſy ſlechs willen : alſo drijuen ſy ghewelt/met eens yeghelijcken huyſe/ ende met eens yeghelijcken erue.

3 Daeromme ſpreeckt de Heere alſo: c Siet/ ick dencke wat quaets ouer dit gheſlachte/ daer ghy lieden uwen hals niet uyttrecken/ ende ſo ſtout niet henē gaen en ſullet/ want het ſal eenen booſen tijt zijn.

4 Ter ſeluer tijt ſalmen een ſpreucke van u lieden maken/ ende claghen: Het is uyt/ ſalmen ſegghen/wy zijn verſtoort: mijns volcx lant crijcht eenen vreemden Heere: wanneer ſal hy ons de ackeren toe deylen/ die hy ons ghenomen heeft?

5 Ja wel/ ghy lieden en ſult gheen deel behouden/ inder ghemeynten des Heeren.

6 Sy ſeggen/men ſoude niet d druppē: want ſodanich druppen en gaet ons niet aen : e wy en ſullen ſoo niet te ſchanden worden.

7 Het huys Jacobs trooſtet hē alſo: meynt ghy des Heeren gheeſt zy vercortet? Soude hy ſulcx doen willen? het is waer/ mijne reden zijn vriendelijck den vromen.

8 Doch mijn volck heeft hem opghemaeckt als een vyant: want ſy roouen/ beyde rockē eñ mantelen/ die/ die daer ſeker henen gaen/ ghelijck als die/ die uyt den krijghe comen.

9 Ghy lieden drijft de vromen mijns volcx uyt haren lieuen huyſen/ ende nemet f ſtadelijcken van haren ionghen kinderen mijn g vercierſel.

10 Daerom maeckt u lieden op/ ghy moetet daer van/ghy en ſullet hier niet blijuen : om harer h onreynicheydt wille moeten ſy onſaechte verſtoort worden.

11 i Wanneer ick een dwalende gheeſt ware/ ende een leughenprediker/ende predickte/ hoe ſy ſuypen ende ſwelgen ſouden: dat ware een prediker voor dit volck.

12 Ick wil dan noch u Jacob / gantſch verſamelen/ ende de ouergheblevene in Iſrael te hoope brenghen: k ick wilſe als een kudde te ſamen in eenen l vaſten ſtal brenghen/ ende als een cudde in zijne kooyen/ dat het van menſchen deunen ſal.

13 Een doorbreker ſal voor hen daer op varen/ſy ſullen doorbreken / ende ter poorten uyt ende in trecken : Ende haer Coninck ſal voor hen henen gaen/ eñ de Heere voor aen.

a Of/ trachten.
b 1. Reg. 21.2 Amos 5.12
c Amos 5.13.
e Mich. 3.11
f Of/ allewege
g Of/ geſmucke. Dat ic hen gegeuen hebbe/ dat neemt ghy lieden van hen.
h Of/ afgoderye.
i Eſaie 5.11 ende 16.12

k Joan. 10.16
l Hier ſpreeckt hy vandē Rijcke Chriſti/ die is onſe Helt/ die voor ons henen doorgebroken heeft/ ende de bane gemaect door den doot/ ſonde/ duyvel/ ende alle quaet: dien ſnellet Rucx na/ etc.

Dat iij. Capittel.

1. Scheldet der Ouerſten tyrannye/ 5 ende der Propheten valſcheyt/ 8. wijſt aen zijne vromoedicheyt ende vlijt inden ampte/ 9. ende leert/ hoe der ouerheeren ende Propheten ſchalckheydt/ het lant in iammer ende ellende brenghet.

1 ENde ick ſprac: Hoort doch/ghy Hoofden inden huyſe Jacobs / ende ghy Vorſten inden huyſe Iſraels : a ghy ſoudet billicken zijn/ die het recht wiſten.

2 b Doch ghy lieden haet het goede / ende hebbet lief het quade: ghy villet hen de huyt af/ ende het vleeſch van haren beenderen.

3 Ende verſlint/het vleeſch mijns volcx: eñ wanneer ghy hen de huyt afghetoghen hebbet/ ſo verbreket ghy hen oock de beenderen/ ende legghet vanden anderen / als in eenen pot/ende als vleeſch in eenen ketel.

4 c Daerom wanneer ghy liedē nu tot den Heere ſchreyen ſult/ en ſal hy u niet verhooren/ maer d ſal zijn aenghesichte voor u lieden verberghen/ter ſeluer tijdt/ als ghy met uwen booſen weſen verdient hebt.

5 So ſpreeckt de Heere teghen de Propheten/die mijn volck verleyden. e Sy prediken: Het ſal wel toegaen / wanneermen hen te eten gheuet: wanneermen hen daerenteghen niets inden mont en gheeft / ſo prediken ſy: Daer moet eenen krijch comen.

6 f Daerom ſal uwe gheſichte ter nacht/ eñ uwe waerſegghen ter duyſterniſſe worden: de Sonne ſal ouer den Propheten ondergaē: ende den dach ouer hen duyſter worden.

7 Eñ g de Sienders ſullen te ſchanden/ eñ de waerſegghers tot ſpotte worden/ eñ moeten haren mont altemael toewinden/dewijle dat daer gheen Gods Woort zijn en ſal.

8 h Doch ick ben vol cracht ende gheeſts des Heeren/ vol rechts ende ſterckte/dat ick Jacob zijne ouertredinghe / ende Iſrael zijne ſonde cont doen dorue.

9 So hoort doch dit / ghy Hoofden in den huyſe Jacobs/ende ghy Vorſten inden huyſe Iſraels/ghy die het recht verſmadet/ende alles wat oprechtich is/verkeeret.

10 i Ghy die Zion met bloede bouwet/ ende Jeruſalem met onrechte.

11 k Hare hoofden richten om geſchencken/ hare Prieſters leeren om loon / l ende hare Propheten waerſegghen om ghelt: verlaten hen op den Heere/ ende ſpreken: Is niet de Heere onder ons? daer en can gheen ongheluck ouer ons comen.

12 m Daerom ſal Zion om uwent wille/ als een velt verploeghet / n ende Jeruſalem ten ſteenhope / ende den berch des Tempels tot eener wilder hoochte worden.

a Deu. 17.18 Jere. 5.5
b Eſaie 5.20
c Eſaie. 1.15 Ezech. 8.18 1. Pet. 3.7
d Eſai. 64.10 Prou. 1.28 4. Eſdr. 1.16
e Ezech. 13.18 Eſaie. 5.23
f Deut. 28.28
g Zach. 5.6 Mala. 4.2
h Eſaie. 1 Ezech. 3.8
i Ezech. 22.27 Zepha. 3.3 Haba. 2.12
k 1. Sa. 8.3 Ezech. 22.12 Amos. 5.12
l Jere. 6.13
m Jere. 26.18
n Jere. 9.11 1. Reg. 9.8 Luce. 19.44 ende 21.6

Dat iiij. Capittel.

1. Van den ghelucksalighen Rijcke Chriſti/ 6. tot welcken de Heere zijn lamme ende verſtooten volck/ wederom wil verſamelen/ 9. ende haer ouer hare vyanden dieſe beleedighet ende onderdruckt hebben/ 12. tot heeren maken.

IN a den laetstē dage nv /sal den berch/ daer des Heeren huys op staet/bereydet zijn/ hoogher dan alle bergen/ende bouen de cleyne berghen verheuen zijn/ende de volcken sullen daer toe loopen.

Ende vele Heydenen sullen gaen / ende seggen: b Coemt laet ons henen op ten berghe des Heeren gaen / ende ten huyse des Godts Jacobs : dat hy ons leere zijne weghen / ende wy op zijner straten wandelen: c want van Zion sal de Wet wtgaen / ende des Heeren woort van Jerusalem.

Hy sal onder grooten volcken d richten/ ende vele Heydenen straffen in verren landen : e sy sullen hare sweerden tot ploechijseren / ende hare spiessen tot sickelen maken: geen volck en sal tegen het ander een sweert opheffen / ende en sullen niet meer krijghen leeren.

Een yeghelijck sal onder zijnen wijnstock ende vijchboom woonen/sonder schouwen/ want de mont des Heeren Zebaoth heeft het ghesproken.

Want een yeghelijck volck/ sal wandelen in den name zijns Gods : Doch wy sullen wandelen inden name des Heeren onses Godts/altoos ende eewichlijck.

f Ter seluer tijt/spreeckt de Heere/wil ick de g lamme versamelen/ende de verstootene te hoope brenghen/ ende die ick gheplaecht hebbe.

Ende wil de lamme maken / dat sy h erven hebben sal/ ende de verstootene/ ten grooten volcken maken: i ende de Heere sal Coninck ouer hen zijn/op den berghe Zion/ van nv aen tot in eewicheyt.

Ende ghy Torren k Eder/ een veste der dochter Zion / uwe l gulden roose sal m comen/de vorighe heerschappye/ het Conincrijcke der dochter Jerusalems.

Waerom n hangt ghy v dan aen andere vrienden? is de Coninck niet by v? ende zijn uwe raetgheuers alle henen wech? dat v alsoo den weedach aengheromen is als eener in kints nooden?

Lieue/ lijdet doch sulcken weedach/ ende stenet ghy dochter Zion / als eene in kints nooden:want ghy moet / tis waer/ter stadt henen wt ende op den velde woonen / ende te Babel comen : o doch sult ghy van daer nochtans weder p verlost worden/aldaer sal v de Heere verlossen van uwen vyanden.

Want vele Heydenen sullen hen schier tegen v versamelen/eñ spreken:Sy is verbannen: wy willen onsen lust aen Zion sien.

Doch sy en weten des Heeren q ghedachten niet / ende en mercken zijnen raetslach niet / dat hyse te hoope ghebracht heeft/ als r garuen in de schuere.

Daeromme maeckt v op / ende f dorschet ghy dochter Zion : Want ick wil v ijseren hoornen/ende t coperen clauwen maken/ eñ sult vele volcken vermalen: So wil ick haer goet den Heere verbannen / ende haer haue den Heerschapper der gantscher werelt.

† Maer nv ghy krijgersche/ rustet v: wāt men sal ons belegghen/ende den richter Israel/met der roede op de kinnebackē slaen.

a Leui.26.43 Esais.2.2
b Zach.3.21
c Psal.50.2 Act.1.8
d Gods woort sal in de gantsche werelt comen.
e Esaie.2.4 ende 11.6 ende 65.25 Joel.3.10
f Seph.3.19
g Anders/ hinckende.
h Of/ erfghenamen.
i Dan.7.14 Luce.1.33
k Gen.35.21
l W Coninckrijck ofte het wel crancke lijck toegaet/ so salt eñ moet doch comen: daeromme hout vast ende lijdt v/ het cruyce moet de Kercke Christi varen.
m And. tot v toecomen.
n Anders/ bedroeft ghy v/ etcet.
o Mich.5.6
p Of/ wtgeholpen.
q Esai.15.24
r Of/ schoouen.
f Ghy sult Babylon ende alle rijcken/daer toe alle dinck dorschen inder gantscher werelt/ of ghy nv wel moet lijden dat beyde Babel ende Roome/ uwe richters ende v rijck verstooren.
t Of/ eerin.
† Cap.v. by anderen.
a Mat.1.6 Joan.7.42

Dat v. Capittel.

1. Van der toecoemst Christi ende zijnen Conincrijcke/ 7. met tsamen der cracht des Euangelij.

ENde a ghy Bethlehem Ephrata / ghy die cleyn zijt / tegen den duysenden in Juda/wt v sal my comē /die in Israel Heere zy/welckers wtganck/van aenbeginne ende van eewicheyt af/gheweest is.

b Onder dies laet hyse plaghen / tot op den tijdt/ dat die/die baren sal/ghebaert hebbe : soo sullen dan de ouergheblevene zijner broederen / wedercomen tot den kinderen Israels/

Doch hy sal optreden / c ende weyden in cracht des Heeren/ inder ouerwinninghe des Naems zijns Godts: ende sy sullen seker woonen/ want hy sal ter seluer tijt heerlijck worden/ d so wijt als de werelt is.

Daertoe sullen wy oock vrede hebbē voor den Assur/ die nv in onse lant ghevallen is/ ende onse huysen vertreden heeft: want e seuen Herders/ende acht Vorsten sullen ouer hem verweckt worden/

Die het lant Assur verderuen met den sweerde/ende het lant f Nimrod/met haren blooten wapenen: g alsoo sullen wy van Assur verlosset worden /die in onse lant geuallē is/ende onse lantpalen vertreden heeft.

Het sullen oock de ouergheblevene wt Jacob/onder velen volcken zijn / als eenen dau vanden Heere / ende als de h druypkens op het gras / dat na niemant beydet/ noch op menschen wachtet.

i Ja de ouergheblevene wt Jacob / sullen onder den Heydenen by velen volcken zijn/als een leeuwe onder den ghedierten in den woude/ als een jonghe leeuwe onder eener kudde schapen/ die niemant weeren en can/wanneer hy daer door gaet/vertreet ende verscheurt.

Want v hant sal den strijdt behouden/ tegē alle uwe wederpartijders/dat alle uwe vyanden moeten wtgheroeyet worden.

Ter seluer tijdt/spreeckt de Heere/wil ick uwe peerden van v nemen / ende uwe waghenen omme brenghen.

Ende wil de steden uws lants wtroeyen/ ende alle uwe k stercken verbreken.

l Ende wil de toouenaers by v wtroeyen/ dat daer gheene teeckenbedieders by v blijuen en sullen.

m Ick wil uwe beelden eñ afgoden van v wtroeyen/ n dat ghy niet meer aenbidden en sult/uwer handen wercken.

Ende wil uwe o haghen verbreken / ende uwe steden verdelghen / ende ick wil wrake oeffenen/met grimmicheyt ende toorne/aen allen Heydenen / die niet luysteren en willen.

Dat vi. Capittel.

1. De Heere laet den volcke met heftighen woorden prediken / 3. wat liefde ende trouwe hy aen haer bewesen / 6. ende wat hy voor dienst daer voor van hen gheuoordert hebbe: 9. Item hoe hy de onghehoorsaemheyt zijns woorts straffen wil.

HOort doch wat de Heere seyt: a Maket v op/eñ scheldet de bergen / eñ laet de cleyne berghen uwe stemme hoorē.

Hoort ghy berghen/hoe de Heere straffen wil/ met tsamē den stercken fondamenten der aerden:want de Heere wil zijn volck schelden/ ende wil Israel straffen.

b Wat hebbe ick v ghedaen/ mijn volck? ende waer mede hebbe ick v beleedighet? dat segghet my.

c Ick

c Ezech.34.23 Joan.10.11
d Rom.1.16
f Gene.10.8
g Mich.4.10
i Gene.49
k anders/ vesten.
l Deut.18.10
m Mich.1.7
n Esaie.2.8 Jerem.1.16
o anders/ lustwouden
a Esaie.1.2

c Exod.14.21
d Num.12.1
e Num.20.22
23.24.25

4 c Jck hebbe v doch wt Egyptenlant ghe-voeret/ende wt den diensthuyse verlosset/ d ende voor v henen ghesonden Mosen/ Aaron/ende MirJam.

5 e Myn volc/dencket doch daer aen/wat Balak de Coninck in Moab inden sinne hadde/ende wat hem Bileam de sone Beor antwoorde/van Sittim aen tot Gilgal toe/ daer ghy ja aen mercken soudet / dat v de Heere alle goedt ghedaen heeft.

* God en latet hem met offerē en werckē niet versoenē wanneer yemandt niet alreede zyn eyghen sone offeren wilde/ ...

6 * Waer mede sal ick den Heere versoe-nen? met buyghen voor den hooghen God? Sal ick hem met brandofferen ende Jari-ghen calueren versoenen?

f 1.Sa.15.22
Esai.1.11
Iere.7.10
Mat.9.13

7 Meynt ghy / f de Heere hebbe een wel-ghevallen aen vele duysenden rammen / of aen olye wanneer dier oock alschoon ontal-lycke stroomen vol waren? ofte sal ick my-nen eersten sone voor myne ouertredinghe gheuen ? ofte myns lyfs vrucht voor de sonde myner ziele?

g Dat is/ghe-looven/lief heb ben/en lyden.
h Int Hebr. facere iudici-um.

8 Het is v gesept/mensche/wat goet is/en wat de Heere van v eyscht / namelycken/ g Godts woort houden/ende h lief de oeffe-nen/ende ootmoedich zyn voor uwen God:

i Of/gelucken:
k Anders/ de straffe/ en die-se bestemmet heeft.

9 Des Heeren stemme / sal ouer de stadt roepen: Doch wie uwen name vreeset/ dien sal het wel i slaen: Hooret k ghy stammen/ wat ghepredickt woort.

l Leu.19.35
Deu.25.13
Pro.20.10
Ezech.45.10.
m Of/ vermin dert.

10 l Noch blyft onrechtueerdich goet inden huyse des Godtloosen / ende het verachte m schars Epha.

n Dat is/Sou de ick seggen/ dat sy / billick en recht doen/ dat sy valsche gewichten heb ben/etc.

11 Ofte soude ick de onrechte waghe en val-sche ghewichte int sacxken n billicken?

12 Door welcke hare rycken vele onrechts doen / en hare inwooners gaen met leugen omme/en hebbē valsche tongē in harē halse.

o Leu.26.26
Osee.4.10
Hagg.1.6
p Deu.28.38
Hagg.1.6

13 Daerom wil ick v beginnen te plaghen/ en v om uwer sonden wille woest maken.

14 o Ghy en sult niet ghenoech te eten heb-ben/ende sult versmachten : ende wat ghy aengrypet/dat en sal doch niet daer van co-men/ende wat daer van coemt/ dat wil ick doch den sweerde ouerleueren.

q Dat is/ Godsdienst
1.Reg.1.16

15 p Ghy sult saeyen/ en niet maeyen : ghy sult olye perssen/en v niet der seluer niet sal-uē/en most perssen/en geenen wyn drinckē.

16 Want men houdt de q wyse Amri/ ende alle wercken des huys Ahabs/ende volghet haren rade : daeromme wil ick v tot eener woestyne maken / ende hare inwooners/ datmense aenkluyten sal / ende sult myns volcx smaetheyt draghen.

Dat vij. Capittel.

1. Beschryft/ met clage ouer der vromer wey-nicheyt/de schalckheyt beyde des volcx ende der richteren. 5. Item/hoe de trouwe onder de men-schen gantsch wt zy. 7. Troostet hem met eenen liede/teghen der godtloosen rasen/ 11. ende pro-pheteert onder der heerlycker verlossinghe van Babel/vander wonderbaren genade ende geluc-salicheyt inder Kercke Christi.

Der gheloo-uighen ende vromē cleyn ghetal.
a Rom.3.10
b Anders/ trachten

1 OCh/het gaet my/ als eenen die in den wynberghe na leest/daerin en gheene druyuen en vindet te eten/ en woude doch gheerne der besten vruchten hebben.

2 a De vrome lieden zyn wech in desen lan-de:ende de rechtueerdighen en zyn niet meer onder den lieden:sy b poogen slechs bloet te vergieten: een yegelyck jaget den anderen/ op dat hy hem verderue.

3 Ende meynen / sy doen daer wel aen/ wanneer sy quaet doen : wat de Vorst wil/ dat spreeckt de richter / dat hy hem weder eenen dienst doen sal: de gheweldighen ra-den na haren moetwille schade te doen/en-de draeyent hoe sy willen:

Vorsten.
Ouersten.
c And.heggen:

4 De allerbeste onder hen/ is als doornen/ ende de allerredelyckste/als c distelen: doch wanneer den dach uwer predikers comen sal/ wanneer ghy sult te huys gesocht wor-den/ soo en sullen sy dan niet weten / waer sy henen wt sullen.

d Iere.9.4
e Mat.10.35
Deut.13.6
ende 33.9
Psal.38.12
ende 35.14

5 d Niemant en ghelooue zynen naesten/ niemant en verlate hem op de Vorsten: Be-waert de deure ws mondts/voor dier / die in uwen armen slaept.

f Mat.10.36

6 e Want de sone verachtet den vader/ de dochter settet haer teghen de moeder / des soons wyf is teghen haers mans moeder/ f ende des menschen vyanden zyn / zyn ey-ghen huysghesinne.

7 Maer ick wil op den Heere sien / en des Gods myns heyls verwachten:myn Godt sal my hooren.

Een liet des Propheten Micha.
g Pro.17.5
ende 24.17
h Psal.27.1

8 g Verheucht v niet myne vyandinne/ dat ick daer neder ligghe : ick sal weder op-comen: ende so ick in duysteren sitte/soo is doch h de Heere myn licht.

i Dat is/ hy sal my troostē

9 Jck wil des Heeren toorne draghen/ want ick hebbe teghen hem ghesondighet: tot dat hy myn sake wtuoere/ en my recht doe:hy sal my i aent licht brenghen/ dat ick mynen lust aen zyner ghenade sie.

k 2.Reg.19.4
11

10 Myne vyandinne sal het sien moetē/ en met aller schande bestaē/die nu tot my sept: k Waer is de Heere v Godt? myne ooghen sullent sien/dat sy dan als dreck op der stra-ten/vertreden wordt.

l Amos.9.11
m Anders/ het schot verre [van v] comē

11 l Ter dier tyt/sullē uwe muerē gebouwet wordē/en m Gods woort wydt wtcomen.

13 En ter seluer tyt sullē sy van Assur en van dē vasten steden/tot v comē/vanden vasten steden/tot aen het water /van eener zee ter anderen/ van eenen geberchte ten anderen.

13 Want het landt sal woest zyn/ zyner in-wooners haluē/omme der vrucht wille ha-rer wercken.

o Acto.29.28
1.Petr.5.2
p Psal.23.4

14 Ghy doch/ o weydet v volck met uwen p staue/de cudde ws erfdeels die daer woo-nen beyde in den woude alleen/ende op den velde:laet haer te Basan ende Gilead wey-den/als van oudts herwaerts.

15 Jck wilse wonder sien laten/ghelyck als ter tydt/doe sy wt Egyptenlant toghen.

q Iob.39.37

16 Dat de Heydenen sien/ en alle hare ghe-weldigen hen schamē sullē/ q en de hant op haren mont leggē/en haer ooren toehoudē.

r Gen.3.14

17 Sy sullen stof lecken r als de slangen/en als wormen op aerden/beuen in haren ho-len:sy sullen hen vreesen voor den Heere on-sen Godt/ende hen voor v ontsetten.

s Iere.10.6
t Col.2.13
u Psal.30.6

18 s Waer is sulc eē God/als ghy zyt/t die de sonde vergeeft/en verlaet de misdaet/dē o-uergeblevenē zyns erfdeels:die u zynē toorn niet eewichlic behout/wāt hi is barmhertich

x Iere.9.23
Esai.54.8

19 x Hy sal hem onser weder ontfermen/on-se misdaet dempen / ende alle sonde in de diepte des zees werpen.

y Gen.22.16
Luce.1.31

20 Ghy sult den Jacob de trouwe en Abra-ham de genade houden/y als ghy onsen va-deren van outs herwaerts ghesworen hebt.

¶ Eynde des Propheets Micha.

DE PROPHEET NAHVM.

¶ Argument.

NAhum was oock ten tijde des goeden Coninc Ezechie/ ende leerde na Jonam. Hy heeft gheprophe-teert teghen het Coninckrijcke van Assyrien/ende desseluen hooftstadt Niniue/ ghelijck of hy brieuen ontfangen hadde van Godt gheschreuen / ende tot Assyrien ghesonden om hen den crijch te vercondi-ghen/ende hen te bewijsen / hoe machtich ende sterck die Godt zy / die hemseluen verclaert der Niniuiten vyant te zijne: ende om wat oorsaken hy voorgheuomen heeft hare stadt die soo machtich ende rijcke/ ende haer Coninckrijcke dat so oudt was / te verderuen . Ende ten laetsten stelt hy daer by hoe hyse verderuen sal. Hier door gheeft hy een seer schoon exempel allen ouden ende machtighen Coninckrijcken / wat eynde sy te verwachten hebben/wanneer sy vol wreede verdruckingen zijn. Daerenteghen stelt hy sonderlinghen troost voor de ghene die door eenighe wreede ende onrechtueerdighe tyrannije verdruckt worden.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Beschrijft Godts cracht ende goedicheydt. 9. Propheteert den Assyriers haer straffe/ 12. ende zijnen volcke / (dat ghene verstooren souden/) hare ghenadighe verlossinghe.

DIT is de last ouer Niniue / ende het boeck der prophecije Nahum/ van Elkos. 1

De Heere is een yuerich Godt/ ende een wreker: Ja een wreker is de Heere / ende toornich : a de Heere is een b wreker tegen zijne wederpartijders/ ende die het zijnen vyanden niet vergeten en sal. 2

c De Heere is gheduldich/ende van grooter cracht/d voor welcken niemant onschuldich en is: hy is de Heere/ diens wegen e in weder ende onstuymicheyt zijn/ende onder zijnen voeten/dicken stof. 3

Die de zee scheldet ende drooge maeckt/ ende alle wateren verdrooghet: Basan ende Charmel versmachten/eñ wat op den berge Libanon bloeyet/verdorret. 4

f De bergen g tzitteren voor hem/ eñ den cleynen berghen is banghe : het aerdtrijck beuet voor hem / daer toe der werelt rinck/ ende alle die daer inne woonen. 5

h Wie can voor zijnen toorne bestaen? eñ wie can voor zijner grimmicheydt blijuen? zijnen toorne brandet als vyer eñ de Rotzsteenen springhen i ontwee voor hem. 6

De Heere is goedertieren / ende k een * sterckte inder tijt der noot: ende kent die/ die op hem vertrouwen. 7

Wanneer de vloet ouer al loopet/so maect hy dies met haer een eynde: doch zijne vyanden veruolghet hy met duysternisse. 8

Wat ghedencket ghy teghen den Heere? hy sal dies doch een eynde maken: het ongheluck en sal niet tweemael comen. 9

Want ghelijck als wanneer de doornen/ die noch door malcanderen wassen/ende het beste sap hebben/verbrant worden/ als dorre stroo: 10

l Alsoo sal zijn des m schalcx raedt / die van v coemt / ende wat quaets teghen den Heere ghedenckt. 11

Soo spreeckt de Heere : Sy comen soo gherustet ende machtich als sy willen / soo sullen sy doch omghehouwen worden/ende daer henen varen : ick hebbe v veroodtmoedighet/doch ick en wil v niet wederom verootmoedighen. 12

Maer als dan wil ick zijn jock / dat ghy draecht / verbreken / ende uwe banden verscheuren. 13

a Deu.5.9
b Deu.32.35
c Rom.2.4
d Psal.143.2 Job.4.17 ende 25.4 Spr.7.21
e Gelijc als in de roode zee. Exod.14.25
f Psal.18.8 4 Esdr.16.12
g Of/schuddẽ/
h Jere 10.10 Esai.34.2 Haba.3.5 Zephan.3.8
i Of/ in stuckẽ
k Joan.3.16
* An. veste/ vasticheyt/
l Psal.33.10 Esaie.8.2 ende 19.11
m Dat is/ den boosen aẽslach ende voornemẽ wt Niniue/ tegen het volc Juda / haer te verderuẽ/ moeste te niete wordẽ/ doe hy aen den allerersten poochede: als Sanherib ende Rabsake voor Jerusalem ghescheiden.

14 Doch teghen v heeft de Heere gheboden/ dat ws naems zaet niet meer blijuen en sal: n van dẽ huyse ws Gods wil ic v wtroeyẽ: de afgoden eñ beelden wil ick v ten graue maken / want ghy zijt te niete ghewоrden.

15 o Siet/op den bergen comen voeten eens goeden boden/die daer vrede prediket: hout uwe vyerdagen Juda/eñ p betalet uwe gelofte: want de q schalc en sal niet meer ouer v comen/hy is gantsch wtgheroepet.

n Mich.5.13 2.Reg.19.37
o Esaie.33.7 ende 52.7 Rom.10.15
p Psal.50.14
q And. Belial.

Dat ij. Capittel.

1. Wijder vander straffe der Assyriers / door de Chaldeen/ 11. met verwijte harer hooueerdije ende tyrannije.

1 DE verstroyer sal teghen v op trecken/ eñ de stercte beleggen: doch berennet ja de straten wel/ rustet v op het aller beste/eñ stercket v op het aller geweldichste.

2 Want de Heere sal de hooueerdije Jacobs vergelden/als de hooueerdije Israels: want de aflesers sullense aflesen / ende hare wijnrijsers verderuen.

3 De schilden zijner stercken zijn root/zijn heyrvolck siet als purpur / zijne waghenen lichten als vyer/wanneer hy treffen wil/hare spiessen beuen.

4 De waghenen rollen op den a wijcken/ ende bolderen op den straten: haer aensien is als fackelen/ ende varen door malcanderen henen/als den blixem.

5 Doch hy sal aen zijne b geweldigẽ dencken/doch sullen de selfste vallen waer sy henen wt willen/eñ sullen hen snellen nae der mueren/eñ na der weere/ daer sy seker zijn.

6 Ende de poorten aen den wateren worden doch gheopent/ende het palleys sal ondergaen.

7 De Coninginne sal gheuanckelijck wech gheuoeret worden/ende hare Joncvrouwen sullen suchten als de duyuen/ende aen hare borst slaen.

8 Want Niniue is c als eenen vijuer vol waters/doch datselue sal veruliete moeten: Staet/ staet/ [sullen sy roepen/] doch daer en sal hem niemant omwenden.

9 So rouet nu siluer/rouet gout: d want hier en is der schatten gheen eynde/ ende de veelheyt aller costelijcker cleynodien.

10 Doch nu moet sy reyn afgelesen/eñ e wtgeplondert worden/ dat haer herte moet versaghen/de knyen wanckelen/alle lendenen beuen/ende aller aengesichten f bleeck sien/ g als eenen pot.

11 h Waer is nu de woonighe der Leeuwen/ende de weyde der Jongher Leeuwen/

daer de

a Of/ byden straten/
b Dat is/ de Coninc te Niniue/ sal hem verlaten op zijn crijchsvolck.
c An. van outs herwaerts als/etc.
d Esai.2.7
e Dat is/ wt gheplondert/ wtgheroouet.
f Jere.1.13
g Anders/ als stroopen als een pyp.
h Esai.13.6

daer de leeuwe ende leeuwinne/met dē jonghen wandelden/ ende niemant en dorste se i verschuchteren?

12 Maer de leeuwe roouede ghenoech voor zijne Jonghen/ ende worghede het k zijnen Leeuwinnen: zijne cuylen veruulde hy met rooue/ende zijne wooninghe met dien / dat hy verscheurt hadde.

13 Siet/ick wil aen v/spreeckt de Heere Zebaoth / ende uwe waghenen in roocke aensteken / ende het sweerdt sal uwe Jonghe Leeuwen verslinden: ende wil ws roouens een eynde maken op aerden/ datmen uwer l boden stemme niet meer hooren en sal.

i Of/verschonden/verjagen. k Of/ om zijnen/etc. l Uwer ampte lieden ende geweldighen.

Dat iij. Capittel.

1. Verclaret noch weder vander straffe Niniue ende der Assyriers. 8. Toonet aē het exempel van Alexandria/ 12. eñ slaet hen haer valsch vertrouwen op wterlijcke macht ende ghewelt/ gantsch af.

1 Wee der moorderschen stadt / die vol a leugenen eñ roouerije is/ende van haren rooven niet aflaten en wil.

2 Want daer salmen de sweepen hooren clappen/ende de raders bolderen/ de peerdē schreyen/ende de waghenen rollen.

3 Hy brenghet ruyters herwaerts op/ met blinckenden sweerden / eñ met glinsterenden spiessen: daer ligghen vele verslaghene ende groote hoopen lichamen/dat derseluen gheen ghetal en is/ ende men ouer hare lichamen vallen moet.

4 Dat alle/om der grooter hoererije wille/ der schooner lieuer hoeren/die met tooverije ommegaet/ die met harer hoererije de Heydeu/eñ met harer toouerije/ landen ende lieden verworuen heeft.

5 b Siet / ick wil aen v / spreeckt de Heere Zebaoth/ick wil v uwe clijstbelech ontdecken onder uwen aenghesichte/ ende wil den Heydenen uwe bloothe y t/eñ den Coninckrijcken uwe schande wijsen.

6 Ick wil v gantsch grouwelijck maken/ ende v schenden / ende een schousel van v maken.

7 Dat alle die v sien/ van v vlieden / ende segghen sullen: * Niniue is verstoort/wie wil medelijdinghe met haer hebben ? ende waer sal ick v troosters soecken?

8 Meynt ghy dat ghy beter zijt dan de stadt No der regenten ? die daer lach aenden waterē/eñ rondtom h enen water hadde/welcker mueren eñ d vesten was de zee.

9 Moorenlandt ende Egypten/was hare ontellijcke macht / Put ende Lybia waren hare hulpe.

10 Noch heeft sy moeten verdreuē worden/ ende ghevanckelijck wech trecken/ eñ hare kinderen zijn op allen straten verslaghen worden: ende om hare edelen wierpmen het lot/ ende alle hare gheweldighen werden in ketenen ende e vetcren ghelept.

11 Also moet ghy oock dronckeu worden/eñ v verberghen/ende f een veste soecken voor den vyant.

12 Alle uwe vaste steden / zijn als vijghenboomen met rijpe vijghen / wanneermense schuddet dat sy dien inden mont vallen/diese eten wil.

13 Siet/v volck g sal tot wijuen wordē in v/ ende de poorten ws lants/ sullen uwen vyanden gheopent worden/ ende het vyer sal uwe grendelen verteeren.

14 h Treckt v water / want ghy sult belept worden/betert uwe i vesten/gaet indē leem/ eñ treet hem/ eñ maect stercke tichelsteenē.

15 k Doch het vyer sal v verslinden/ende het sweert dooden/het sal v af eten / als de keuers: l het sal v ouervallen als de keuers/ het sal v ouervallen als de sprinckhanen.

16 Ghy hebt meer handelaers dan Sterren aen den Hemel zijn / doch nu sullen sy hen wtbreyden/als keuers/eñ daer van vliegen.

17 Uwer m * heeren is so vele/als de sprinckhanen/eñ uwer hooftlieden als der keuers/ die hen aen de tuynen legeren/ inden coudē daghen: wanneer nu de Sonne opgaet/ so maecken sy hen daer van / datmen niet en weet waer sy blijuen.

18 Uwe herders sullen slapen / O Coninck te Assur / uwe machtighen sullen hen legghen/ ende v volck sal op den berghen verstropet zijn/eñ niemant en salse versamelen.

19 Niemandt en sal om uwe schande treuren/noch hem om uwe plage becommeren/ maer alle die sulcx van v hooren/ sullen met haren handen ouer v clappen : want ouer wien is uwe boosheydt / sonder ophouden/ niet ghegaen?

Mich. 5. 11. 2. Reg. 19. 37. a Afgoderije welcke hy voor roouerije ende hoererije noēt. Esaie 33. 1. Eze. 24. 9. Haba. 2. 12. Mich. 3. 10. b Esai. 47. 3. Ezech. 16. 37. 1 Of/ lappen. * Tob. 14. 3. Zeph. 2. 13. No. d Of/ stercten/ vastigheden. e Of/ boeyen. f Of/ sterckte. * and. hulpe begeeren om ws vyants wille. g Vertzaecht eñ claechlijck/ ghelijck als in kints nooden. h and. schept v of put v/ etc. i Dat is/ uws sterckten. k Esai. 10. 16. eñ 30. 27. 31. ende 31. 8. Sach. 10. 11. l and. of / ghy v schoon hoopet als de keuers/ eñ v vermenichuuldiget als de/ etc. m Nazarei/ hare Papen. * and. weecklinghen.

¶ Eynde des Propheets Nahum.

DE PROPHEET HABACVC.

¶ Argument.

Abacuc schijnt gheleert te hebben ten tijde des Coninex Manasses/ nae de verderuinghe Niniue / ende inden beghinne des Coninckrijcx van Babylonien. Ende ten tijde Manasses die een boos Coninck was/ wert alle warachtighe religie verdruckt / ende alle boosheydt ende godloose superstitie hadde de ouerhant: vele werden ghedoot/ het onschuldich bloet werdt wtghestort/ eerbaerheyt en hadde geen plaetse. Godt scheen sommighen menschen vast te slapen: ende daerom claechden de gheloouighen met groote bitterheyt des herten. So quam dan dese goede Propheet voort ende begonste de verdruckte te vertroosten/ ende teghen de verdruckers ende tyrannen te roepen. Want hy vermaent de gheloouighe tot goeden moet/ midden in hare verdruckinghen : dewijle Godt wel haest soude verlossinghe doen/ door de Chaldeen / ende door hen dese wreetheyt ende tyrannije wreken. Maer hy seyt noch daerenbouen/ dat oock dese sullen hoouerdich worden / ende gheen mate houden : daerom voorseyt hy / dat sy oock sullen berooft ende verdorven worden/ ende dat de Joden sullen wedergebracht worden/ ende dat daerna de salichmaker sal der werelt gheghenen worden/ onder den welcken een gheluckighe tijdt sal wesen.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Hy beclaghet hem voor Godt/ der boosheyt des volcx. 5. ende dreycht hen Gods straffe/ 12. biddet daer beneuen/ de Heere wilse den vromen ten beste gedyen laten: 13. ende voluoert zÿne clage/ waeromme hy die so rechtueerdich is/ der tyrannen wreuelich woeden ouersiet.

1 DIT is de last/ die de Propheet Habacuc ghesien heeft.

a Psal. 21.3

2 Heere/ hoe a lange sal ic schreyē/ ende ghy en wilt niet hooren? b Hoe langhe sal ick tot v roepen ouer c wreuel/ eñ ghy en wilt niet helpen?

b Psal. 22.2 Job. 19.7
c Onbillicke onrecht.

3 Waerom laet ghy my moeyte eñ arbeyt sien? waerom wÿst ghy my roof eñ wreuel rontom my? d Gewelt gaet ouer het recht.

d Of/ hader eñ kÿf heeft de ouerhant:

4 Daerom gaet het gantsch anders/ als recht is/ ende gheen rechte sake en can ghewinnen: want de godloose e vercortet des rechtueerdighen/ daerom gaen verkeerde oordeelen.

e Of/ verlistighe:

5 f Siet onder den Heydenen: g siet eñ verwondert v: want ick wil wat doen tot uwē tÿden/ dat ghy niet gelooven en sullet/ wanneermen daer van segghen sal.

f Dese sproecke voeret S. Paulus Acto. 13.41 op een ander wÿse/ als hem hier de Propheet voeret: als hy anders wel meer te doen pleecht.
g Actor. 13.41

6 h Want siet/ ick wil de Chaldeen verwecken/ een bitter eñ snelle volck/ dwelck trecken sal/ so wÿdt als het lant is/ wooningen in te nemen/ die niet zÿne en zÿn.

h Deut. 28.49

7 Ende sal grousaem ende verschrickelÿck zÿn/ dwelck ghebiet ende dwinghet/ hoe het slechts wil.

8 i Hare peerdē zÿn sneller dan de luypaerden/ so zÿn sy oock bÿtischer/ k dan de wolven des auonts: hare ruyters trecken met grooten hoopen van verre daer henen/ als vlogē sy/ als de Arenden ten ase hen snellen.

i Jere. 4.13 Tren. 4.19
k Sap. 3.3

9 Sy comen al te samen/ op dat sy schade doen: waer sy henen willen/ daer breken sy henen door/ als eenen Oostenwint: eñ sullen ghevangenen te samen rapen/ als zant.

10 Sy sullen de Coninghen bespotten/ ende der Vorsten sullen sy belachen/ alle l vesten sullen hen eenen schimp zÿn: want sy sullen bolwercken maken/ ende haer doch ghewinnen.

l Dat is/ steden/ vasticheden

11 Als dan sullen sy eenen nieuwen moet nemen/ sullen voortvaren/ ende hen versondighen: m dan moet hare overwinninghe/ haers Godts zÿn.

m Esai. 46.7 2 Par. 28.23

12 Maer ghy Heere mÿn God/ mÿn n heylighe/ die ghy van eewicheyt aen zÿt/ en laet ons niet steruen: maer laetse ons/ O Heere/ alleen een straffe zÿn/ ende laetse/ O onse o Hordt/ ons slechs tuchtighen.

n Psal. 49.19 Esai. 1.4.
o Dat is/ Stercke/ Rotze.

13 Vwe ooghen zÿn reyne/ dat ghy het boose niet sien en meucht/ ende den jammer en condt ghy niet toesien: p waerom siet ghy dan de verachters toe/ ende swÿget/ dat de Godtloose dien verslindet/ die daer vromer is dan hy?

p Jere. 12.1 Psal. 31.7 ende 73.2 Job. 21.7

14 Ende laet de menschen gaen/ als de visschen in der zee/ als wormen die gheenen heere en hebben.

15 q Sy treckent alles metter r anghel/ ende vanghent met haren nette/ ende versamelent met haren garen/ dies verheughen sy hen/ ende zÿn vrolÿck.

q Jere. 5.24
r Of/ Hame.

16 Daerom offeren sy haren nette/ eñ roocken haren garen: dewÿle dat door de seluen/ haer deel so vet/ ende hare spÿse so overvloedich gheworden is.

17 Verhaluen werpen sy hare nette noch altoos wt/ ende en willen niet ophouden/ lieden te verworghen.

Dat ij. Capittel.

1. Houdet het volck op/ in zÿnen lÿden ende vertrecke des troosts/ met warachtighen gheloove op Gods toesegginge Prediket/ de Nebucadnezar soude zÿner hooverdye/ ende roouerye/ 9. zÿner gierichevt/ 12. tyrannye/ 15. swelgerye/ 18. ende afgoderye/ straffe noch dragen/ eñ schandelÿcken ondergaen.

1 HIer a stae ic op mÿner wachte/ eñ trede op mÿnen b stercktе/ eñ schouwe/ ende sie toe/ wat my ghesegt worde/ eñ wat ick antwoorden sal dien/ die my scheldet.

a Esai. 21.8
b Of/ vasticheyt.

2 De Heere doch antwoordet my/ ende spreeckt: Schrÿft het ghesichte/ eñ schildert het op een tafel/ dat het lesen conne wie daer voorby loopt.

3 [Namelÿcken alsoo:] c De prophetering sal pimmers noch veruult worden te zÿner tÿdt/ d ende sal eyndelÿcken vry aen den dach comen/ ende niet e wtblÿuen: of hy het dan noch vertreckt/ soo verwachtet harer: sy sal ghewisselÿcken comen/ ende het niet vertrecken.

c Dan. 9.24
d Heb. 10.37
e Of/ feylen.

4 Siet/ wie halssterck is/ die en sal gheen ruste in zÿner herten hebben: f want de rechtueerdighe leuet zÿns gheloofs.

f Esa. 21.8 Joan. 3.36 Rom. 1.17 Gala. 3.11 Hebre. 10.38

5 ‡ Doch/ de wÿn bedriecht den stouten man/ dat hy niet blÿuen en can/ welcke zÿn ziele opsperret als de Helle/ g ende is gelÿck als de doot/ die niet te versadighen en is: maer rapet tot hem alle Heydenen/ eñ vergadert tot hem alle volcken.

‡ Cap. iij. Luther.
g Pro. 37.16

6 Wat ghelt het doch? deselue alle/ sullen een sproecke van hem maken/ eñ een h segghen ende spreeckwoort/ ende sullen seggen: Wee dien/ die zÿn goet vermeerdert met vreemden goede: hoe langhe sal het dueren? ende ladet slechs vele drecx op hem.

h And. saghe

7 i O hoe gantsch onuersiens sullen opwaken/ die v wech stooten/ ende ontwakē/ die v bÿten: ende ghy moet hen te deele worden.

i Die v bÿten sullen/ eñ sullen niet onuersiens waken.

8 k Want ghy hebt vele Heydenē berooft: so sullen sy v weder berooven alle overghebleuene van den volcke: om des bloets wille der menschen/ ende om des l wreuels wille in den lande/ ende in der stadt/ ende aen allen/ die daerinne woonen/ begaen.

k Obad. 15
l Dat is/ onbillicken onrechts/ ende moetwillens.

9 Wee dien/ die gierich is ten ongelucke zÿns huys/ op dat hy m zÿnen nest in de hoochte legghe/ dat hy den ongheualle ontcome.

m Obad. 4

10 Doch/ uwen raetslach sal ter schande ws huys ghedyen: want ghy hebt te vele volcken n verslaghen: ende hebt met allē moetwille ghesondighet.

n And. tot vele ver ghesleghen.
o Luce. 19.40

11 o Want oock de steenen inder mueren sullen schreyen/ ende de balcken aen den p ghesperre/ sullen hen antwoorden.

p Of/ solder.
q Ezech. 24.9 Nahu. 3.1 Mich. 3.10

12 q Wee dien/ die de stadt met bloede bouwet/ ende bereydet de stadt met onrecht.

13 Isset niet alsoo/ dat het vanden Heere r Zebaoth geschieden sal? wat v de volcken ghearbeydet hebben/ moet met vyere verbranden/ ende daer de lieden moede aen geworden zÿn/ moet verloren zÿn.

r And. der Heyrscharen

14 s Want de Aerde sal vol worden/ van der kennisse der eere des Heeren/ als watet dat de zee bedecket.

s Exod. 9.16 Num. 14.21 Esai. 11.9

15 Wee v/ ghy die uwen naesten inschencket ende menghet uwe grimmichevt daer onder/

onder / ende hen droncken maket / r op dat ghy zijne schaemte siet.

16 Men sal v oock versadighen/met schande/voor eere: so suypt ghy nu oock / dat ghy tuymelet: want de kelck in der rechter hant des Heerē/sal v omuangen/eñ moet schandelijcken spouwen/voor uwe heerlijckheyt.

17 u Want de x wreuel aē Libanon begaen/sal v ouervallen/eñ de verstoorde gedierten sullen v verschricken : om des bloedts wille der menschen / ende om des wreuels wille indē lande/ende in der stadt/ende aen allen die daer inne woonen/begaen.

18 Wat sal dan y dat beelt helpen / dat zijn meester ghebeeldet heeft ? ende het valsche ghegoten beelt/daer op hem de meester verlaet/dat hy stomme afgoden makede?

19 Wee dien/die ten houte spreeckt: Waeckt op : ende ten stommen steenen : Staet op: Hoe soude het leerē? Siet/z het is met goude/ende siluer ouertoghen / ende daer en is gheenen adem in hem.

20 a Maer de Heere is in zijnen heylighen tempel/de gantsche werelt die zy voor hem stille.

r Gen.9.22
u Iere.10.15. Obad.15
x Dat is/ moetwillighe onbillicke boosheydt.
y Esa.44.9 Iere.10.3
z Iere 10.4
a Psal.11.5 Cap.iij. Luther.

Dat iij. Capittel.

1. Godt helpet, wanneer het noot doet/ 3. eñ ghelijck als hy hem heeft alle wege wonderlijcken teghen zijnen volcke bewesen/ ende zijne vyanden grousamelijcken ghestraffet / soo wil hy oock den Babyloniers zijne straffe aenlegghen/ 14. zijn volc wt harer commerlijckē geuanckenisse te verlossen/ 18. eñ haer weder in haer lant te brengen.

1 Dit is het ghebedt des Propheten Habacuc/voor de ontschuldighen.

2 HEere/ ick hebbe v gheruchte ghehoort/ dat ick my ontsette: Heere/ghy maket v werck leuendich/a midden inden jaren/ende laet het condt worden/midden inden Jaren : wanneer droeffenisse voorhanden is/soo dencket ghy der barmhertichept.

3 b God quam vant Suyden/ende de heylige/vanden gebercchte Paran/Sela: Zijns lofs was dē Hemel vol/ c eñ zijner eere was de aerde vol.

4 Zijnen d glantz was als licht / e stralen gingen van zijnen handen/aldaer was heymelijcken zijne macht.

5 Voor hem henen ginck pestilentie / ende plaghe ginck wt/waer hy henen tradt.

6 Hy stont/ende mat het lant: Hy sach toe/ ende verstropede de Heydenen/ dat der werelt berghen vermorselt werden / ende haer huyghen moesten de cleyne berghen in der werelt/doe hy ginck inder werelt.

a Dat is/ ter rechter tijt/ eñ midden inder noot helpet ghy/ ende maket deuwe salich ende vry.
b Deut.32.2 Iudic.5.4
c Esai.6.3
d Exod.24.10
e Heb. hoornen als van Mose

7 Ick sach der Moorenlieden hutten in moeyte / ende der Midianiters tenten bedroefst.

8 Waret ghy niet toornich Heere inder vloet? ende uwe grummichept in den wateren / ende uwen toorne inder zee ? doe ghy op uwen peerden redet/ende uwe wagenen den strijdt behielden?

9 Ghy toghet den boge f voorwaerts/ als ghy den stammen gesworen haddet/ Sela: ende deyldet de stroomen int lant.

10 g De berghen saghen v/ ende hen werdt banghe/de waterstroom stoof henen wech/ de diepte liet haer hooren/de hoochte hief de handen op.

11 h Sonne ende Mane stonden stille/i uwe pijlen voeren met glantzen daer henen/ende uwe speere met blincken des blixems.

12 k Ghy vertradet het landt in toorne/ ende verdorschedet de Heydenen in grummicheydt.

13 Ghy toghet wt/uwen volcke te helpen/te helpen uwen ghesalueden: ghy l versloeget het hooft inden huyse der godloosen / ende ontblootedet de fondamenten/ tot aen den hals/Sela.

14 Ghy woudet doch m vloecken den scepter des hoofts / met tsamen zijnen vlecken/ die als een onweder comē/my te verstropē/ ende verheughen hen/als verslonden sy den ellendighen verborghen.

15 Uwe peerden n gaē in de zee/in de o more groote wateren.

16 Dewijle ick sulcx hoore/is mijnen buyck bedroeft / mijne lippen beuen vanden gheschreye / etter gaet in mijne beenderen / ick ben by my bedroeft:* O dat ic rustē mochte ter tijdt der droeffenisse / wanneer p wy henen op trecken ten volcke/ dat tegen ons kryghet.

17 Want den vijchboom en sal niet groenē/ ende daer en sal gheen vrucht zijn aen den wijnstockē: den arbeyt aenden olyboomen feylet / ende de ackeren en brenghen gheene q neeringe: ende de schapen worden wt den kopen ghereten/ ende daer en sullen gheene runders inden stallen zijn.

18 r Doch ick wil my verheughen des Heeren/ s eñ vrolijck zijn in Godt mijnen heyle.

19 t Want de Heere u Heere/is mijne cracht/ ende sal mijne voeten maken/als der herten voeten/ x ende sal my inder hoochte voeren/ dat ick singhe op mijnen snarenspele.

¶ Eynde des Propheets Habacuc.

f Gen.49.16
g Psal.18.9
h Josu.10.13
i Psal.18.15
k Josu.21.1
l Of/ te morsel sloeghet/ Exod.14.26 Iudic.13.10
m And. door=boorē dē/etc.
n Exo.14.14.
o Of/ slijm
* And. hoe wel ick rusten sal ter/etc.
p And. sy [de Persen teghen de Chaldeen.]
q Dat is/voetsel ende spijse.
r 2.Sam.2.1.
s Luce.1.47
t Psal.18.33 ende 27.1.3
u And. Godt
x Esai.58.14

DE PROPHEET ZEPHANIA..

¶ Argument.

ZEphanias heeft met Jeremia geprophetеert/ten tijde des Coninck Josia. Want hoewel dese Coninck de warachtighe religie weder opgherichtet hadde / soo waren daer nochtans sommighe onder de voornemste/ende oock onder het volck/dien het wel lieuer soude gheweest hebben/ hadde de superstitie de ouerhandt ghehadt. Waerom verwachteden sy betere tijden/ na haer verstant/ in de welcke de warachtige religie soude wederom nedergheworpen worden. Soo straft dan Zephanias de boosheyt sulcker menschen grouwelijck/ende vermaentse tot beteringhe/ende voorseyt dat de Babylonische sullen Gods roede wesen/ om sulcx te wreken: ouer de welcke nochtans oock ten eynde de selue straffe comen sal/ so dat sy niet seer en sullen te roemen hebben/dat sy het volck Gods ouerwonnen hebben. Ten laetsten prophetеert hy/ dat Zion sal weder opgherichtet worden/ende van den ghelucklighen tijdt Christi.

¶. Dat eerste Capittel.

1. Prophetéert teghen Juda ende Jerusalem/ voorseyt hen hare grousame ende verschrickelycke straffe/ van den Heere / wt oorsake harer afgoderye ende roeckeloosere sekerheyt.

DJT is het woordt des Heeren/ welcke geschiede tot Zephan Ja/ den sone Chusi/ des soons Gedalia/ des soons Amaria/ des soons Hiskia/ ter tijt a Josia/ des soons Amon/ des Coninckx Juda. 1

a 2.Re.21.23

Jck wil alle dinc wt den lande wech nemen/ spreeckt de Heere. 2

Jck wil beyde menschen ende vee/ beyde vogelen des Hemels / eñ visschen inder zee wech nemen / met tsamen den ergernissen ende godloosen : Jae ick wil de menschen wtroeyen wt den lande / spreeckt de Heere. 3

Jck wil mijne hant wtstrecken ouer Juda/ende ouer alle die te Jerusalem woonen: alsoo wil ick het ouergheblevene van Baal wtroeyen / daertoe den name der b Camarum ende Papen wt deser plaetse. 4

Ende die/ die op den daken/ des Hemels heyr aenbidden : die het aenbidden/ c ende sweeren doch by den Heere/ende te gelijcke by Malchom. 5

Ende die vanden Heere afvallen/ende na den Heere niets en vraghen/ ende hem niet en achten. 6

d Weset stille voor dẽ Heere Heere/ want e des Heeren dach is na by : want de Heere heeft een slachtoffer bereydet / ende zijne f gasten daer toe ghenoodet. 7

Ende aen den dage des slachtoffers des Heeren/ wil ick te huys soecken/ de Vorsten/ ende g des Coninckx kinderen/ ende alle die een vreemt h cleet draghen. 8

Oock wil ick ter seluer tijdt die te huys soecken/ die ouer den dorpel springhen / die harer heerẽ huys veruullen/ met roove ende bedrieghertye. 9

Ter seluer tijt/ spreeckt de Heere/ sal hem een luyt geschrey verheffen van der * vischpoorten aen / een huylen van der anderen poorte/ ende een groot jammer op den cleynen berghen. 10

Huylet / ghy die inder i meulen woonet: want het gantsche kremervolck is henen wech/ eñ alle die gelt vergaderen / zijn wtgheroeyet. 11

Ter seluer tijdt wil ick Jerusalem met lanteernen doorsoecken / ende wil te huys soecken de lieden / k die op haren droesem liggen/ ende spreken in haren herten : l De Heere en sal noch goet noch quaet doen. 12

Eñ hare goederen sullen ten roove worden / ende hare huysen tot eener woestijne: m sy sullen huysen bouwen / ende daer niet in woonen/ sy sullen wijnberghen planten/ ende gheen wijn daer van drincken. 13

n Want des Heerẽ grootẽ dach is na by/ eñ snellet hem gantsch seer: o wanneer dat geschrey van den dage des Heerẽ comẽ sal/ so sullẽ de stercke dan bitterlijckẽ schreyen. 14

Want desen dach/ is eenẽ dach der grimmicheyt/ p eenen dach der droeffenisse ende des angstes / eenen dach des weders ende onstuymicheyt/ eenen dach der duysternisse ende donckerheyt/ eenen dach der wolcken ende des nevels/ 15

b Die beter zijn wouden/ dan de slechte Papẽ of Priesters: eñ Malchon was een afgod der kinderẽ Ammon. 2.Reg.23.5
c Deu.10.10.
d Psal.37.7 ende 46.11
e Amos.5.18
f De Babyloniers / die Jerusalem soudẽ op eten / daerom dat sy vreẽ de wijse Godt te dienen hieldẽ/ buytẽ Moses bevel/ etc.
g 2.Re.25.7 Jere.39.6
h Namelijckẽ/ in haren afgodẽ dienste/ als misseghewaet/ choorcappen/ etc. Want sy hebben sonder verlijckewijse/ offer ende cleederen gestichtet/ den Godt te Jerusalem tot verdriet.
* Nehe.3.3
i Jerusalem/ die nu gantschelijckẽ dẽ Mammon eñ buyck dienede / ende wt der kercken een meulen oft keucken ghe worden was/ eñ enckel tijtlijck goet sochten met haren Godtsdienste: gelijck als by ons oock/ etc.
k Die daer seker sitten / als wijn / diemen niet aflaten en soude/ ende bespotten het dreyghen der Propheten.
l Deu.29.19 Jere.23.17
m Amo.5.12 Deu.28.30
n Jere.30.7 Amos.5.18 Joel.2.11
o 4.Esd.1.27 Mat.24.29 Apoc.1.7
p Mal.4.5

16 Eenen dach der basuynen ende trompetten / teghen de vaste steden ende hooghe berghen.

17 Jck wil den lieden banghe maken/ dat sy rontom gaen sullen/ als de blinden/ daerom dat sy teghen den Heere gesondicht hebben: haer bloet sal vergoten worden/ als ware het stof: ende haer lijf/ als ware het dreck.

18 q Haer siluer ende gout en salse niet r verlossen connen aen den dage des toorns des Heeren: s maer het gantsche landt sal door het vyer zijns yuers verteert worden: want hy sal dies in corten een eynde maken/ met allen die in den lande woonen.

q Ezech.7.19
r And. bescherme / wtrucken.
s Zeph.3.8

Dat ij. Capittel.

1. Vermaentse tot vromicheyt ende beteringe/ 4. Prophetéert tegen de Philisteen. 8. Moab/ Ammon/ 12. Moorenlieden ende Assyria.

1 VErgadert v / a eñ coemt herwaerts/ ghy verdrietelijck volck/

2 Eer dan het oordeel wtgaet / dat ghy als caf by dage henen wech varet / eer dã des Heerẽ grimmigẽ toorn ouer v come/ eer den dach des Heeren toorn/ ouer v come.

3 b Soecket den Heere/ alle ghy ellendigen inden lande / ghy die zijne rechten houdet: soeckt gherechticheyt/ soeckt ootmoet/ op dat ghy aen den daghe des toorns des Heeren/ mueghet verborghen worden.

4 c Want Gasa moet verlaten worden/ ende Ascalon woest worden : Asdod sal inden middaghe verdreuen worden/ ende Accaron wtghewortelt worden.

5 Wee dien/ die aen der zee henen af woonen / den krijghers / des Heeren woordt sal ouer v lieden comen : Ghy Canaan der Philisteen landt/ ick wil v ommebrenghen/ dat daer niemant woonen en sal.

6 Daer sullen aen der zee henen af enckel herders huysen ende schaepskoyen zijn.

7 Ende dat selue sal den ouergebleuenen aen den huyse Juda/ te deele worden/ dat sy daer op weyden sullen: des avonts sullen sy hen in dẽ huysen Ascalon legeren/ wanneer haer nu de Heere haer Godt wederom te huys ghesocht/ ende hare ghevanckenisse gewendet heeft.

8 Jck hebbe de smaetheyt Moabs/ eñ het lasteren der kinderen Ammon ghehoort/ daermede sy mijn volck d gesmadet/ eñ hen op desseluen landtpalen gheroemet hebben.

9 Welaen/ so warachtich als ic leue/ spreect de Heere Sebaoth/ de Godt Jsraels: Moab sal e als Sodom/ ende de kinderen Ammon/ als Gomorrha worden: Ja als eenen netelstruyck ende soutgroeve/ ende een eewighe woestijne : de ouerblijuende mijns volcks sullense berooven / ende de ouergheblevene mijns volcx sullense erven.

10 f Dat sal hen ghebeuren/ voor hare hooveerdye/ dat sy des Heeren Sebaoths volck ghehoonet/ ende hen gheroemet hebben.

11 Schrickelijck sal de Heere ouer haer zijn/ g want hy sal alle goden op aerden h verdelgen/ ende alle i eylanden onder den Heydenen sullen hem aenbidden/ een yeghelijck aen zijner plaetse.

13 Oock sullet ghy Moorenlieden/ door mijn sweert verslaghen worden.

13 Ende hy sal zijn handt strecken ouer het Noorden / ende Assur ommebrenghen:

k Ninive

a And. ondersoecket v seluẽ.
b Esai.55.6 Amos.5.6
c Esai.14.29 Jere.27.1 Ezech.25.15
Moab. Ammon.
d Esai.15.16 Jere.18.1 Ezec.25.8
d Of/ ghehoonet/
e Gen.19.24
f Zach.2.8
g Esai.2.18
h Dat is van den Euangelio ghesept/ welck comẽ soude na der Babyloonscher gheuanckenisse/ als dat gheschiet is.
i Apoc.11.4
Moorenlieden.
Assur.

k Ninive sal hy eensaem maken/ende dorre als een woestyne.

14 l Dat hen daerin legheren sullen / allerley ghedierte onder den Heydenen/ oock sullen m roerdompen ende swijneghels woonen op haren torrens / eñ sullen inden vensteren singhen / ende de rauen op den balcken / want de cederen berders sullen afghereten worden.

15 Dat is de vrolijcke stadt / die soo seker woonde / eñ sprack in harer herten : n Jck bent/eñ geenes meer: hoe is sy so woest geworden? dat de gedierten daerinne woonẽ/ eñ wie daer voorby gaet/die fuytense aen/ ende clappet met der hant ouer haer.

Dat iij. Capittel.

1. Na ernstiger straffe der Joden afgoderÿe/ tyrannye/roeckeloose onghehoorsaemheyt/ ende wederspannicheyt/ 8. prophetéert hy wtermaten heerlijcken ende claerlijcken / vanden vrolijcken eñ salighen rijcke Christi/dat inder gantscher werelt soude wtghebreydet worden.

1 Wee der eysiycker / a onsuyuerer tyrannischer b stadt.

2 Sy en wil niet luysteren / noch haer * tuchtighen laten : sy en wil niet op den Heere betrouwen/ noch haer tot haren Godt houden.

3 c Hare Vorsten zijn onder hen brullende Leeuwen/ ende hare richters d wolven des auonts/ die niet ouerblijuen en laten tot op den morghen.

4 e Hare Propheten zijn lichtueerdich eñ verachters/hare Priesters ontwijẽ het heylichdom/eñ g beduyden de Wet wreuelijck.

5 Doch de Heere die onder hen is / leeret wel recht/eñ en doet niet quaets: hy laet alle morghen zijne rechten openbaer leeren/ eñ en laet niet af: doch de boose lieden/en willen hen niet leeren schamen.

6 Daerom wil ic dese lieden wtroeyen/hare borghen verwoesten / ende hare straten ledich maken/dat niemant daer op gaen en sal : hare steden sullen verstoort worden/ dat daer niemant meer en woone.

7 Jck liet v segghen: h My sult ghy vreesen ende v laten tuchtighen/ i soo en worde hare wooninge niet wtgheroeyet/ende dier geen comen/daer icse mede te huys soecken sal: doch sy zijn vlijtich allerley boosheyt te doen.

8 Daerom/spreeckt de Heere / moetet ghy wederom mijner ooc wachtẽ/ tot dat ic my op make/ te zijner tijt : wanneer ick oock richten sal / eñ k de Heydenen versamelen/ ende de Coninckrijcken te hoop brenghen/ mijnen toorn ouer haer te ghieten/Ja allen toorne mijner grimmicheydt: m Want de gantsche werelt / sal door mijns yuers vyer verteert worden.

9 Als dan wil ick den volcken anders preken laten/ n met vriendelijcken lippen / dat sy sullen alle o des Heeren name aenroepen/ ende hem dienen eendrachtelijck.

10 Men sal my mijne aenbidders / namelijcken / de verstroyeden op ghene zijde des waters/in Moorenlande/ herwaerts brenghen ten gheschencke.

11 Ter seluer tijdt en sult ghy v niet meer schamen alle ws doens/daer ghy tegen my mede ouertredẽ hebt: want ic wil de p stoute heylighen van v nemen / dat ghy v niet meer en sult r verheffen/om mijns heylighen berchs wille.

12 q Jck wil in v laten ouerblijuen een arm r verachtet volck / die sullen op des Heeren Name betrouwen.

13 s De ouergheblevene in Jsrael en sullen niet boos doen / t noch leughenen spreken/ ende men en sal in haren monde gheen bedriegelijcke tonghe vinden : maer sy sullen weyden ende rusten/sonder alle vreesen.

14 u Juychet ghy dochter Sion/ roept Jsrael: verheucht v/ x ende weest vrolijck van gantscher herten / ghy dochter Jerusalem.

15 Want de Heere heeft uwe y straffe wech ghenomen / ende uwe vyanden afghewendet: z de Heere de Coninck Jsraels is by v: dat ghy v voor gheenen onghelucke meer vreesen dorvet.

16 Ter seluer tijt salmen tot Jerusalem spreken: a Vreest v niet : ende tot Sion : Laet uwe handen niet traech worden.

17 Want de Heere v God is by v/ een sterck b Heylant : c hy sal hem ouer v verheugen/ eñ v vriendelijc zijn / ende het v d vergeuen/ ende sal ouer v met ghesange vrolijck zijn.

18 De ghene/ die door opsettinghe/ gheplaget waren/wil ick wech doen/ dat sy van v comen/ welcker opsettinghe haren last waren/daer sy versmaetheyt van hadden.

19 Siet/ f ick wilt met alle dien wt maken/ ter seluer tijt/ die v beleedighen/ g eñ wil der hinckenden helpen/ende de verstoote versamelen/ende wilse tot lof ende eere maken in allen landen/ daer mense in verachtet.

20 Ter seluer tijt wil ick v hier in brenghen/ ende v ter seluer tijt versamelen : want ick wil v tot lof ende eeren maken onder allen volcken op aerden / wanneer ick uwe ghevanckenisse wenden sal/ voor uwen oogen/ spreeckt de Heere.

¶ Eynde des Propheets ZephanJa.

m Zeph. 1.18
n Dat is/ dat heylige Euangelium/ vande genade Gods/ in de gantsche werelt te predíken/ dwelck ons verlosset vã onser sonde
o Joel. 2.32 Apoc. 2.11 Rom. 10.13
p Die hen beroemden ende verlietẽ op, dẽ Tempel/offer/ vaderen/ ende andere heylighe wercken/ Roma. 9.4. eñ niet op de louter ghenade. Jerem. 50.7
q Esai. 41.14 Luce 12.32
r Of/slecht/ dunne.
s 1. Joan. 3.9
t Ephe. 4.15
u Sach. 2.10 ende 9.9
x 1. Thes. 5.15
y Hy en wil niet meer toornen/maer daer sal enckel vergeuinghe zijn: ende de vyanden/ noemt hy de wet / ende boose conscientien.
z Esai. 43.5 2. Cor. 6.16
a Esa. 41.14 ende 43.1 ende 54.4
b Of/ Heylgeuer / Salichmaker.
c Esai. 62.5 ende 65.18
d Dat is/ niet straffen / noch de sonde toerekenen / maer toedeckẽ ende vergheten.
e Die de Wet op wercken dringhen/ende niet op genade/ daer doch de Wet selfs opdringhet/ Galat. 3.19
f Esaie. 41.11 ende 51.7.
g Mich. 4.

DE PROPHEET HAGGAI.

* Anders/ Hageus.

¶ Argument.

Haggai leefde ten tijde Darij Histaspis. Hy straft de ondanckbaerheydt des volcx/ dwelck de weldaden Godts/ diese wt de Babylonische geuanckenisse verlost hadde qualijcken bekende. Hy straft oock de onachtsaemheyt haers herten/dat sy so traech waren in de wederopbouwinghe des Tempels. So dringt hyse dan de handt neerstelijck te slaen aen het werck der bouwinghe / ende vermaentse het werck niet te verlaten door vreese der vyanden. Daer na in het eynde prophetéert hy claerlijck van Messia/ende van de Ghemeynte.

Dat eerste Capittel.

1. Hy schelt het volc / dat sy den Tempel ende Godsdienst aen te richten/ niet gheachtet en hebben / maer alleene op hare goederen ende huysen vlijtich ende ghierich gheweest zijn/ 5. daerom sy oock gheplaecht worden met diere tijdt / ende schaden aen wijne/coorne/ende allerley vruchten. 12. Serubabel eñ Jesua vanden Heere verwect/ nemen hen des ghebouwes des Tempels aen.

Inden ij. iare Darij.
a Esra.6.14
Dan.6.1
ende 9.1
b Esra.5.2
Serubabel. Jesua.

1 INden a tweeden Jare des Coninex Darij/ inder sester Maent/ aen den eersten daghe der Maent/ geschiede des Heeren woordt door den b Propheet Haggai/ tot Serubabel/ den sone Sealthiel/ den Vorst Juda / ende tot Jesua den sone Jozadac / den hooghen Priester/ende sprack:

c Anders / der Heyrscharen:

2 So spreect de Heere c Zebaoth: Dit volc spreeckt: De tijt en is noch niet ghecomen/ datmen des Heeren huys bouwet.

3 Ende des Heeren woordt geschiede door den Propheet Haggai:

d Jere.22.13

4 d Doch uwen tyt is ghecomen/dat ghylieden in ghewelfde huysen woont/ende dit huys moet woest staen.

5 Nu so spreeckt de Heere Zebaoth: Siet/ hoe het v lieden gaet.

e Deut.28.38
Ozee.4.10
Mal.3.10
f Leu.26.26
Mich.7.15

6 e Ghy saeyt vele/ende brenghet weynich in: f ghy etet/ende en wordet doch niet sat: ghy drincket/eñ en wordet doch niet droncken: ghy cleedet v/ eñ en connet v doch niet verwermen: ende wie gelt verdient/die leyt het in eenen hollen buydel.

7 So spreeckt de Heere Zebaoth: Siet/hoe het v lieden gaet.

8 Gaet henen op het gheberchte/ende halet hout/eñ bouwet het huys / dat sal my aenghename zijn/ende wil mijne eere bewijsen/ spreeckt de Heere.

9 Want ghylieden wachtet wel op vele/ ende siet/ het wort weynich: ende wanneer ghylieden het alreede te huys brenghet/ soo verstuyue ic het doch : waerom dat/spreect de Heere Zebaoth? Daerom/dat mijn huys so woest staet / ende een yeghelijck op zijn huys hem snellet.

10 Daerom heeft den Hemel ouer v lieden den dauwe verhouden / ende het aertrijcke zijne vrucht.

g Deu.28.38. 42.

11 g Ende ick hebbe de droocheyt gheroepen/ beyde ouer het lant ende bergen/ ouer coorne/ most/ olye / ende ouer alles wat wt der aerden coemt: oock ouer lieden ende vee/eñ ouer allen arbeyt der handen.

12 Doe luysterde SeruBabel de sone Sealthiel/eñ Jesua/de sone Jozadac /de Hoogepriester / eñ alle ouergebleuene des volcx/ sulcker stemme des Heeren haers Godts/ ende den woorden des Propheten Haggai/ als hem de Heere haer Godt gesonden hadde: eñ het volck vreesde hem voor dẽ Heere.

h Dat is/ Bode / of Prediker.
i Deut.7.21
ende 31.6
Haggi.2.5
Jere.46.28
k Esra.5.5

13 Doe sprack Haggai : De h Enghel des Heeren die de bootschap des Heeren hadde aen het volck: i Jc ben met v lieden/spreect de Heere.

14 k Ende de Heere verwecte den geest SeruBabels/des soons Sealthiel/des Vorstẽ Juda/eñ den geest Jesua des soons Jozadac/des Hoogepriesters/ eñ den geest des gantschen ouergheblenenen volcx / dat sy quamen ende arbeyden aen den huyse des Heeren Zebaoth/haers Gods.

Dat ij. Capittel.

1. Stercket wt beuele des Heeren/de Ouersten ende het volck/ aent begonnen werck. 7. Prophoteert van Christo/hy sal dat ander huys (4. hoe wel slecht in haren oogen) heerlijcker maken/ als het voorige geweest ware. 11. Ende wyst hen aen harer offeren ende wercken onreynicheydt/ 16. met tsamen Godlijcker straffe / die ouer de selue eñ hare ongehoorsaemheyt gegaen ware/ 21 der gantsche werelt Coninckrijcke gaen onder/ op dat Christus (onder den persoone SeruBabel afghebeeldet) met zijnen Rijcke opcome.

Inden ij. Jare Darij
a Of/ anderen Jare.

1 AEnden vierentwintichsten daghe der sester Maent / inden a tweeden Jare des Coninex Darij.

2 Aenden een ende twintichsten daghe der seuender Maent / gheschiede des Heeren woordt door den Propheet Haggai / ende sprack:

3 Segghet tot SeruBabel den sone Sealthiel/dẽ Vorst Juda/eñ tot Jesua den sone Jozadac/den Hooghenpriester/eñ tot b den ouergheblenenen volcke/ende spreeckt:

b Anders/ het ouerblijf des volcx.
c Esra.3.12

4 c Wie is onder v lieden ouergheblenen/ die dit huys in zijner voorigher heerlijckheyt/ghesien heeft? ende hoe siet ghylieden het nu aen? is het niet also: Het en dunckt v lieden niets zijn?

d Deut.31.6
Josu.1.7.9

5 Ende nu SeruBabel / d hebbet eenen goeden moet/spreect de Heere: hebbet eenen goeden moet Jesua/ghy sone Jozadac/ghy Hoogepriester: hebbet een goeden moet/alle het volck inden lande / spreeckt de Heere/ ende arbeydet: e want ick ben met v liedẽ/ spreeckt de Heere Zebaoth.

e Hagg.1.13

6 Na den woorde, doe ick met v lieden een verbont maeckte/ als ghy wt Egypten toghet /sal mijnen gheest onder v blyuen: en vreest v niet.

f Hebr.12.26

7 Want soo spreeckt de Heere Zebaoth: f Het is noch eenen cleynen tydt daer van/ dat ick Hemel ende aerde / de zee / ende het drooghe beweghen sal.

g Esaie.60.3
h Dat is Christus / die de gantsche werelt troosten soude door vergheuinghe der sonden.

8 Ja alle Heydenen wil ick beweghen: soo sal dan comen aller Heydenen h troost: ende ick wil het huys vol heerlijcheyt maken/ spreeckt de Heere Zebaoth.

i Ezec.16.17
Ozee.2.5

9 i Want mijne is beyde het siluer ende goudt/spreeckt de Heere Zebaoth.

k Dat is/ Geluc ende heyl.

10 De heerlijckheydt des laetsten huys / sal grooter worden dan des eersten geweest is/ spreeckt de Heere Sebaoth / ende ick wil k vrede gheuen/aen deser plaetse/spreeckt de Heere Sebaoth.

11 Aenden vier ende twintichsten daghe der neghender Maendt inden tweeden Jare Darij/gheschiede des Heeren woort tot den Propheet Haggai/ende sprack:

l Jere.11.15
Sacra non sanctificant prophana/ sed prophana polluunt sacra.
m Of/ salt heylich zijn?

12 So spreeckt de Heere Sebaoth: Vraghet de Priesters om de Wet/ende spreeckt:

13 l Wanneer yemant heylich vleesch droege inder slippen zijns cleedts/ende ruerde daer na met zijner slippen aen/broodt/ keucken spijse/ wijn / olye / ofte wat het voor spijse ware/ m werde het oock heylich? Ende de Priesters antwoorden/eñ spraken: Neent.

n Leuit.5.3
ende 11.24
Num.19.11

14 Haggai sprack : Wanneer daerentegen een die onreyn is / van eenen aengeruerden ase/deser een aenroerde/werde het oock onreyn? de Priesters antwoorden/ eñ spraken: n Het werde onreyn.

15 Doe antwoorde Haggai / ende sprack: Euen also is oock dit volck ende dese lieden voor

voor my / spreeckt de Heere: ende alle harer handen werck / ende wat sy offeren / dat is onreyn.

16 Ende nv siet / hoe het v lieden ghegaen heeft/van desen dage aen/ ende te voren/ eer eenen steen op den anderen geleyt wert aen den Tempel des Heeren.

17 o Dat/wanneer een te coornhoope quam/ die twintich maten hebben soude/ so waren daer nauwelijcx thiene: p quam hy ter wijnpersen/ ende meynde vijftich Amen te vullen/so en waren daer nauwelijcx twintich.

o Deut.28.38 Mich.6.15 Hagg.1.6.9 p Esaie 5.10

18 q Want ick plaechde v lieden met dorheyt/brantcoorne/ende hagele/in alle uwen arbeyde : noch en bekeerdet ghy v niet tot my/ spreeckt de Heere.

q Amos 9.9 Hagg.1.11

19 So siet nv daer op / van desen dage aen/ ende te voren/namelijcken/ van den vier ende twintichsten dage der negender Maent aen / tot aen den dach / doe de Tempel des Heeren ghefondeert is:siet daer op.

20 Want het zaet leyt noch in der schuere/ ende daer en draecht noch niets / noch de wijnstock/ vijghenboom/ Granatenboom/ noch de olyboom : r doch van desen daghe aen wil ick seghen gheuen.

r Zach.8.12

21 Ende des Heeren woort geschiede ten anderen male tot Haggai/ aenden vierentwintichsten daghe der Maent/ende sprack:

22 Segghet SeruBabel den Vorste Juda/ ende spreeckt : Jck wil Hemel ende aerde beweghen.

23 Ende wil de stoelen der Coninckrijcken s ommekeeren/ ende de machtige Coninckrijcken der Heydenen verdelghen : ende wil beyde de waghenen met haren Ruyteren omkeeren/dat beyde peert ende man tonder vallen sullen/ t een yeghelijck door des anderen sweert.

s Dat is / Jck wil de Persen/ die ghylieden breeft/ verstooren / welckes door Alexandrum magnū ghechiet is.
t Judic.7.22

24 Ter seluer tijdt / spreeckt de Heere Zebaoth/wil ick v u SeruBabel/ghy sone Sealthiel / mijnen knecht nemen / spreeckt de Heere/ende wil v als een Signetrinck houden: want ick hebbe v vercoren / spreeckt de Heere Zebaoth.

u Syr.49.13 1.Esd.1.2 3.Esd.5.6

Eynde des Propheets Haggai.

DE PROPHEET SACHARIA.

Argument.

SAcharias propheteerde ten tijde des Propheten Haggai/ ende heeft de selue materie ghehandelt/ de Regeerders ende het volck vermanende tot de wederopbouwinghe des Tempels . Hy voorseyt nochtans sonderlijcken de grouwelijcke straffe/ die ouer het volck Jsraels stondt te comen: ende heeft vele dingen met Daniel ghemeyn. Hy soeckt de zeden ende manieren des leuens te beteren / ende vermaent het volck ter deucht . Hy vermengt daerinne oock vele dinghen van Christo / ende propheteert opentlijck van de Ghemeynte Christi . Bouen desen spreeckt hy oock vande laetste tijden / die na de Hemeluaert des soons Godts wesen soude.

Dat eerste Capittel.

1. Hy vermaent het volck/ dat sy met schouwens der ongehoorsaemheyt harer vaderen / haer tot den Heere bekeeren/ 7. siet in eenen ghesichte/ der Enghelen blijt ende sorghe voor zijn volck ende Jerusalem / 13. ende wordt berichtet van des Heeren ghenade/die hy hen predikeu sal/ 18 ende der vyanden/ diese beleedicht of verdruct hebben/ ommecomen.

1 JN der achtster Maent des tweeden Jaers des Coninck Darij / geschiede dit woordt des Heeren tot a ZacharJa / den sone BerichJa/ des soons Jddo/den Propheet/ende sprack:

a Mat.23.35 2.Par.24.20.

2 De Heere is toornich gheweest / op uwe vaders.

3 Ende spreeckt tot hen : Soo spreeckt de Heere b Zebaoth: c Keert v tot my/ spreect de Heere Zebaoth/so wil ick my tot v lieden keeren/spreeckt de Heere Zebaoth.

b Anders/ der Heyrscharen:
c Jer.15.19 ende 31.18 Mala.3.7.

4 d Weest niet als uwe Vaders / welcken de vorige Propheten predickten/en̄ spraken: So spreeckt de Heere Zebaoth: Keert v van uwen boosen wegen ende van uwen boosen doen : e doch sy en luysterden niet / ende en achteden niet op my/ spreeckt de Heere.

d Esa.21.8 ende 31.6 ende 45.19 Jer.3.13 Ezech.18.30 ende 20.3 ende 33.11 Ozee 14.2 Joel 2.12
e Jer.25.4 ende 29.19 ende 35.7 ende 44.5

5 Waer zijn uwe vaders ende de Propheten? leuen sy oock noch?

6 Js het niet also/ dat mijne woorden ende mijne rechten / die ick door mijne knechten de Propheten geboot/uwe vaders getreffet hebben? dat sy hen hebben moeten omkeeren / ende segghen; f Ghelijck als de Heere Zebaoth in den sinne hadde / ons te doen/ daer nae als wy ginghen ende deden/ alsoo heeft hy ons oock ghedaen.

f Dan.9.7

7 Jnden vierentwintichsten dage der elfster Maent/die daer is de Maent Sebat/ in den tweeden Jare des Coninck Darij/ gheschiede dit woort des Heeren tot ZacharJa dē sone BerichJa/des soons Jddo/ den Propheet/ ende sprack:

8 Jck sach inder nacht/ ende siet/een man sadt op eenen g rooden peerde/ende hy hielt onder den myrten [bosmen] in den h landouwen / ende achter hem waren roode/ bruyne/ende witte peerden.

g Zach.6.2 Apoc.6.4
h Anders/ leechten/

9 Ende ick sprack : Mijn Heere/ wat zijn dese: Ende de Enghel die met my sprack/ seyde tot my: Jck wil v cont doen/wat dese zijn.

10 Ende de man die onder den myrten hielt/ antwoorde/ ende sprack : Dese zijn / die de Heere wtghesonden heeft / het lant door te trecken.

11 Doch sy antwoorden den Enghel des Heeren / die onder den myrten hielt / ende spraken : Wy zijn door het landt ghetogen: ende siet / alle landen sitten stille.

12 Doe antwoorde de Enghel des Heeren/ ende sprack : Heere Zebaoth/ hoe langhe en wilt ghy v dan niet ontfermen ouer Jerusalem/ende ouer de steden Juda/ op welcker ghy toornich gheweest zijt / dese tseuentich Jaer lanck?

Tseuentich Jaer de geuanckenisse, Jere.25.12 ende 29.10 Esra.1.1

13 Ende de Heere antwoorde den Enghel

die met my sprack vriendelijcke woorden ende troostelycke woorden.

14 Ende de Enghel die met my sprack/ seyde tot my: Predickt/ ende segt: So spreeckt de Heere Zebaoth: i Ick hebbe seer geyuert ouer Jerusalem ende Zion.

i Zach.8.2

15 Maer ick ben gantsch toornich op de stoute Heydenen/ want ick was slechts een weynich toornich/ doch sy k helpen ten verderue.

k Anders/ dese hebben geholpen etc.

16 Daerom soo spreeckt de Heere: l Ick wil my weder tot Jerusalem keeren met barmherticheyt/ ende mijn huys sal daerinne gebouwet worden/ spreeckt de Heere Zebaoth: daer toe sal het timmersnoer in Jerusalem ghetoghen worden.

l Zach.8.3

17 Ende prediket wijder / ende spreect: So spreeckt de Heere Sebaoth: Het m sal mijnen steden wederom wel gaen/ ende de Heere sal Zion wederomme troosten / ende sal Jerusalem wederomme verkiesen.

m Anders/ sullen haer mijne stedē noch wtbreyden door gheluck.

18 Ende ick hief mijne oogen op/ ende sach/ ende siet/ daer waren vier hoornen.

19 Eñ ick seyde tot den Engel/ die met my sprac: Wie zijn dese? Hy sprac tot my: n Het zijn de vier hoornen / die Juda met tsamen Israel ende Jerusalem verstropt hebben.

n Dan.7.24

20 Ende de Heere wees my vier smeden.

21 Doe sprack ick: Wat willen die maken? Hy sprack: De hoornen / die Juda soo verstropet hebben / dat niemant zijn hooft en heeft commē opheffen/ de selue af te schricken zijn dese gecomen/ op dat sy de hoornen der Heydenen afstooten / welcke de hoornen ouer het lant Juda gheheuen hebben / dat selue te verstropen.

Dat ij. Capittel.

1. Jerusalem sal weder bewoont worden/ 6. de verstropde worden daer henen geroepen/ 10. Christi toecoemst/ met tsamen der Heydenen bekeeringhe/ wort toeghesept.

a Ezech. 40.3 ende 43. 10 Apoc.21.15

1 Ende a ick hief mijne ooghen op / ende sach/ eñ siet/ een man hadde een meetsnoer inder handt.

2 Ende ick sprack: Waer gaet ghy henen? Doch hy sprack tot my: Dat ick Jerusalem mete / ende sie toe/ hoe lanck ende wijdt sy zijn sal.

3 Ende siet / de Engel die met my sprack/ ginck wt: ende een ander Engel ginck wt/ hem teghen.

4 Ende sprack tot hem: Loopt henen/ ende segget desen iongen/ ende spreeckt: Jerusalem sal bewoont worden sonder mueren/ van grooter veelheyt der menschen / ende des vees/ dat daerinne zijn sal.

5 b Ende ick wil spreeckt de Heere / eenen vyerigen muer daer rondtomme zijn / ende wil daerinne zijn / ende wil my heerlijcken daerinne bewijsen.

b Deut.4.24 Zacha.9.8 Esaie 26.1

6 Hup/ hup/ vliedet wt den Noordenlande/ spreeckt de Heere/ c want ick hebbe v lieden in de vier winden onder den Hemel verstropt/ spreeckt de Heere.

c Jere.25.8 d Jere.50.8 ende 51.6 Apoc.18.4 e Jere.2.3 ende 10.25 ende 30.16 Psalm.17.8 Pro. 4.31 ende 4.7.5 Mat.25.40 Act.9.5 Luce 10,16

7 d Hup Zion/ ghy die woonet by der dochter/ Babel ontloopet:

8 Want so spreeckt de Heere Sebaoth: Hy heeft my ghesonden tot den Heydenen / die v lieden berooft hebben : hare macht heeft een eynde: e wie v aentastet/ die tastet zijnen oochappel aen.

9 Want siet / ick wil mijne hant ouer haer beweghen / f dat sy sullen eenen roof worden/ dien/ die hen ghedient hebben: dat ghy sullet ghewaer worden / dat my de Heere Sebaoth ghesonden heeft.

f Esaie 14.3

10 Verheucht v / ende weest vrolijck ghy dochter Zion: g want siet/ ick come/ ende wil by v woonen/ spreeckt de Heere.

g Exod.25.8 Zepha.3.14 Mat.28.20

11 Ende te dier tijdt sullen vele Heydenen den Heere toeghedaen worden / ende sullen mijn volck zijn/ h ende ick wil by v woonen: dat ghy sult ghewaer worden / dat my de Heere Sebaoth tot v ghesonden heeft.

h Leuit.26.11 2.Cor.6.16.

12 Ende de Heere sal Juda eruen voor zijn deel in den heylighen lande/ ende sal Jerusalem weder verkiesen.

13 i Alle vleesch zy stille voor den Heere: want hy heeft hem opghemaeckt van zijner heyligher stede.

i Zeph.1.7

Dat iij. Capittel.

1. Na het bouwen Jerusalems ende des Tempels/ wort Josua de Hoogepriester met vergeuinghe zijner sonden/ 5. ia zijn ampt inghehullet/ 8. Christus wort toeghesept.

1 Ende my wert ghewesen de hooghepriester Josua/ staende voor dē Engel des Heeren / a eñ de Sathan stont tot zijner rechter hāt/ dat hy hem wederstonde.

a Psal. 109.6

2 Ende de Heere sprack tot den Sathan/ b De Heere c scheldet v/ ghy Sathan: Jae de Heere scheldet v/ die Jerusalem vercoren heeft: is dese niet eenen brant / die wt den vyere verlosset is?

b Jude 9. c Of/ straffe v. risye. d Anders/ ghetrocken.

3 Ende Josua hadde onreyne cleederen aen/ ende stondt voor den Enghel.

4 Welcker antwoorde / ende sprack tot dien/ die voor hem stonden : Neemt de onreyne cleederen van hem.

5 Ende hy sprack tot hem: Siet/ ick hebbe v uwe sonden van v ghenomen/ ende hebbe v vyercleederen aenghetogen: ende hy sprack: Settet eenen reynen hoet op zijn hooft: ende sy setteden eenen reynen hoet op zijn hooft/ ende toghen hem cleederen aen/ ende de Enghel des Heeren stondt daer.

6 Ende de Enghel des Heeren betuychde Josua ende sprack:

7 So spreeckt de Heere Sebaoth : So ghy in mijnen weghen wandelet / ende mijner wacht waer nemet : so sult ghy mijn huys regeeren/ ende mijne houen bewaren : e ende ick wil v geuen van desen die hier staen/ dat sy v gheleyden sullen.

e De Engelen behoeden ende leyden de dienaren/ sonderlijcken de Priesters ende Leeraers.

8 Hoort toe Josua ghy Hoogepriester/ ghy eñ uwe f vrienden/ die voor v woonē/ want sy zijn enckel wonderē: g want siet/ ick wil mijnen knecht h Zemach comen laten.

f Anders/ met gesellen/ die by v woonen. g Luce 1.78 Mat.4.3 h Anders/ spruyte/ vrucht.

9 Want siet / op den eenighen i steene/ dien ick door Josua geleyt hebbe / sullen seuen ooghen zijn: doch siet/ ick wil hem wthouwen/ spreeckt de Heere Sebaoth / ende wil de sonden des seluen lants wech nemen op eenen dach.

i Esaie 28.16

10 Ter seluer tijt/ spreeckt de Heere Sebaoth/ sal een den anderen noodē/ onder den wijnstock/ ende onder den vijghenboom.

Dat iiij. Capittel.

1. Een gesichte van den gulden luchter oft candelaer/ ende tween Olyboomen daer by/ 5. met zijner beduydinghe.

1 Ende de Enghel die met my sprack/ quam weder/ ende weckte my op/ als een vanden slape opghewerckt wort.

Ende

2 Eñ sprack tot my: Wat siet ghy? Doch ick sprack: Ick sie. Ende siet/ daer stont eenen candelaer / gantsch gulden / met eener schale daer bouen op/ daer a seuen lampen aen waren/ ende telcken seuen b scheplepelen aen eener lampen.

3 c Ende twee olyboomen daer by / een ter rechter zijde der schale/ die ander ter slincker zijde.

4 Ende ick antwoorde ende sprack tot den Enghel / die met my sprack : Mijn Heere/ wat is dat?

5 Eñ de Engel die met my sprak/antwoorde eñ seyde tot my: Weet ghy niet wat dat is? Doch ick sprack: Neen mijn Heere.

6 Ende hy antwoorde/ ende sprack tot my: Dat is het woort des Heeren d van Serubabel: e Het en sal niet door een heyr oft door cracht / maer door mijnen gheest gheschieden/ spreeckt de Heere Zebaoth.

7 Wie zijt ghy/ ghy groote berch / die doch voor SeruBabel een slicht velt zijn moet? ende hy sal den eersten steen opbouwen/ datmen roepen sal: Ghelucк ende heyl/ gheluck ende heyl.

8 Ende het woort des Heeren gheschiede tot my/ende sprack:

9 De handen SeruBabel/ hebbē dit huys ghefondeert/ zijne handen sullent oock voleynden: f op dat ghy lieden ghewaer wordet/dat my de Heere tot v ghesonden heeft.

10 Want wie is het / die de g slechte daghen berachtet? daermen hem doch sal inne verheughen/ende sien de h thinnenmate in SeruBabels handt: met den seuen/ welcke zijn des Heeren ooghen/ die het gantsche lant doortrecken.

11 Ende ick antwoorde/ende sprack tot hem: i Wat zijn de twee olyboomen ter rechter ende slincker zijden des candelaers?

12 Eñ ick antwoorde ten anderēmael: Wat zijn de twee k tacken der olyboomen / die daer staen by den tween gulden l keerssnutters des gulden candelaers /daermen mede afneemt bouen van den gulden candelaer.

13 Ende hy sprack tot my: Weet ghy niet wat die zijn? Doch ick sprack: Neen mijn Heere.

14 Ende hy sprack: Het zijn de twee olykinderen / die daer staen by den Heerschapper des gantschen lants.

a Apoc.4.5
b And. vaten om te schencken.
c Apoc.1.4
d And. neu
e Esaie.11.2
f Deu.18.22 Zach.6.14
g Of/ verachtede.
h Richtsnoer/ oft/ richthout: want het ghebouwte soude door SeruBabel voorts gaen / wanneer ende waer hy het aengrepe/ wanneert oock allen Heydenē leet ware.
i Apoc.11.4
k And. twijgh/ of spruytē/ In Hebraico: Spine spicae.
l Of/ lichtscheeren.

Dat v. Capittel.

1. Een ghesichte van eenen vlieghenden brieue/ 5. Item van eenen Epha/met eenen clompe loots bouen op zijnen hole / daer een wijf inne sadt/ 9. ende van tween wijuen int lant Sinear gheuoert wert.

1 Ende ick hief mijne ooghen weder op/ ende sach: ende siet / daer was eenen a vlieghenden brief.

2 Ende hy sprack tot my : Wat siet ghy? Doch ick sprack: Ick sie eenen vlieghenden brief/die is twintich ellen lanck/ ende thien ellen breet.

3 Eñ hy sprack tot my: Dat is den vloeck/ welcke wtgaet ouer het gantsche lant: want alle dieuen worden na desen brieue b vroom ghesproken/ ende alle meyneedighs/worden na desen brieue vroom c ghesproken.

4 Doch ick wilt voorts brenghen / spreeckt de Heere Zebaoth / dat het sal comen ouer het huys des diefs / ende ouer het huys der ghenen d die by mijnen Name valschelijcken f weeren: ende sal in haren huyse blijuen: ende salt verteeren/ met tsamen zijnen houte ende steenen.

5 Ende de Enghel die met my sprac/ ginck henen wt/ende sprack tot my: Heft uwe ooghen op/ ende siet/wat gaet daer wt?

6 Ende ick sprack : Wat is het? Ende hy sprack: Een e Epha gaet daer wt/ eñ sprack: Dat is de ghestalt inden gantschen lande.

7 Ende siet daer sweuede een centener loots/ende daer was een wijf die sadt inden Epha/

8 Hy sprack nv: Dat is de f godloose leere: ende hy wierpse in den Epha / ende wierp den clompe loots bouen op het hol.

9 Eñ ick hief mijne ooghen op / ende sach: ende siet/ twee wijuen gingen daer wt/ende hadden vleughelen die de wint dreef : Het waren ia vleughelen / ghelijck als oyuaers vleughelen: ende sy voerden den Epha tusschen Hemel ende aerde.

10 Ende ick seyde tot den Enghel die met my sprack: Waer voeren die den Epha henen?

11 Hy sprack dan: Dat hem een huys gebouwet worde/ g inden lande Sinear / ende bereydet / ende aldaer ghesettet worde op zijnen bodem.

a Dat zijn de veruałschers der schrift/ die de vrome herten bedroeuen/ eñ de boosen louen eñ den huychelen.
b Anders/ ghestraffet.
c Anders/ ghestraffet.
d Exod.2.7
e Epha/ dat is / eenen gesste als te vore de brief beduydet/ oock van den valschen Leeraers ghesept/ die de conscientien met wettē eñ rechten metē ende schepelē maecten laetsten na Sinear comen moeten/ etce.
f anders/ godloosheyt.
g Gens.10.10

Dat vi. Capittel.

1. Propheteert vanden Euangelio Christi / 9. van zijnen Coninckrijcke ende Priesterdomme/ 13. ende van den gheestelijcken Tempel in der gantscher werelt te bouwen/ dewijle dat hem de Joden versaeckten / ende niet hebben en wouden. Het eerste beduyden andere vanden verloops der vier Coninckrijcken / die Christus na de prophecie Danielis 2. met zijner coemste ende Kijcke stuyten soude.

1 Ende ick hief mijne oogen weder op eñ sach : eñ siet/ daer warē vier wagenen/ die gingen tusschen tween bergen wt: ende de selue berghen waren a coperen.

2 Voor den eersten waghen/ waren b roode peerden / voor den anderen waghen waren swarte peerden.

3 Voor den derden waghen / waren witte peerden/ voor den vierden waghene/ waren bonte stercke peerden.

4 Ende ick antwoorde/ende sprack tot den Enghel/ die met my sprack : Mijn Heere/ wie zijn dese?

5 De Enghel antwoorde / ende sprack tot my: Het zijn c de vier windē onder den Hemel/ die † voorts comen/ dat sy treden voor den Heerschapper ouer alle landen.

6 Daer de swarte peerden voor waren/die ginghen teghent Noorden / ende de witte ginghen hen na : doch de bonte ginghen teghent Suyden.

7 De stercke ginghen ende toghen omme/ dat sy alle landen doortoghen: eñ hy sprack: Gaet henen / ende trecket door het lant: ende sy toghen door het lant.

8 Ende hy riep my / ende sprack met my/ ende seyde: Siet/die teghent Noorden trecken/die doen mijnen gheest rusten / inden lande teghent Noorden.

9 Ende des Heeren woort gheschiede tot my/ende sprack:

10 Neemt van den gheuangenen/namelijcken van Heldai / ende van Tobia ende van Jedaia/

a Of/ metalē/ eerin.
b Zach.1.8 apoca.6.4
c Jere.4.7
† and. voorts comen vander plaetse daer sy gestaen hebbē voor den/ etce.

Jedaia / ende coemt ghy desseluen daechs/ ende gaet in Josia des soons ZephanJa huys/welcke van Babel ghecomen zijn.

11 Neemt nv siluer ende gout / ende maket croonen / ende settetse op het hooft Josua des Hooghenpriesters/des soons Jozadac/

12 Ende spreeckt tot hem: So spreect de Heere Zebaoth: Siet / daer is een man/die heet d Zemah : want onder hem sal het wassen: ende hy sal des Heeren Tempel bouwen.

d Zemah/heet een vrucht: ende het is een prophecie van Christo / die door Josua en Seru Babel beduyt is: Sach. 3.9 Luce. 1.17

13 Ja den Tempel des Heeren sal hy bouwen/ende sal het e cieraet draghen/ ende sal sitten/ende heerschen op zijnen Throone/sal oock Priester zijn op zijnen Throone / ende daer sal vrede zijn tusschen dien beyden.

e Of/ vercierfel

14 Ende de croonen sullen den Helem / Tobia/Jeiada/ ende Hen / de sone ZephanJa tot eener ghedachtenisse zijn inden Tempel des Heeren.

15 Eñ sullen van verre comen / die aen den Tempel des Heerẽ bouwẽ sullen: f daer sullet ghy ghewaer worden / dat my de Heere Zebaoth tot v lieden ghesonden heeft: ende dat sal gheschieden / so ghy luysteren sullet der stemme des Heeren ws Gods.

f Sach.4.9

Dat vij. Capittel.

1. Den Priesteren wort een vraghe voorghestelt / ouer den vasten ende leetdraghen / 4. De Heere beantwoortse door ZacharJa/ ende gheeft een vol bericht vanden rechten vasten.

1 ENde het gheschiede inden vierden iare des Conincx Dary/dat des Heeren woort gheschiede tot SacharJa/inden vierden daghe der neghender Maent/welcke heet Chislen:

2 Doe SarEzer ende RegemMelech/met tsamen haren lieden / sonden na BethEl te bidden voor den Heere.

3 Ende lieten den Priesteren segghen/ die daer waren rontomme het huys des Heeren Zebaoth / ende tot den Propheten: Moet ick ooc noch weenẽ a inder vijffter Maent/ ende my b onthouden/als ick nv sommighe Jaren sulcx ghedaen hebbe?

a 2.Re 15.8
b Als de Nazaret. Num.6.1

4 Ende des Heeren Zebaoth woort gheschiede tot my/ende sprack:

5 Segghet allen volcken inden lande/ ende den Priesteren/ ende spreect: c Doe ghy vastedet ende leet droeghet inder vijffter ende d seuender Maent/ dese tseuẽtich iaer lanck: hebbbet ghy lieden my so gheuastet?

c Jere. 41.1 2.Re.26. 25
d Esai.58.5

6 Of / doe ghy atet ende droncket/ hebbet ghy lieden niet voor v selfs ghegheten ende ghedroncken?

7 Is het niet dat / dat de Heere prediken liet/door de vorighe Propheten/doe Jerusalem bewoont werdt/ende hadde de volheyt/ met tsamen haren steden rontomme / ende doe daer lieden woondẽ/beyde tegent Suyden/ende inden leechten?

8 Ende des Heeren woort gheschiede tot SacharJa/ende sprack:

9 So spreeckt de Heere Zebaoth:* Richtet recht/ende een yeghelijck bewijse aen zijnen broedere e vriendelijckheydt ende barmherticheyt.

* Sach.8.16 Esaie.1.17 25.
e Of/goedertierenheyt.

10 f Ende en doet niet onrecht den weduwen/weesen / vreemdelinghen ende armen: ende niemant en dencke teghen zijnen broeder wat quaets/in zijner herten.

f Exod.22.22 Jere.6.28

11 g Doch sy en wonden niet op mercken eñ keerden my den rugghe toe / eñ verstocken hare ooren/op dat sy niet en hoorden.

g Jere.2.27 ende 7.13

12 Ende maeckten hare herten/ als eenen diamant op dat sy niet en hoorden de Wet ende woordẽ/ h die de Heere Zebaoth sondt in zijnen gheeste/door de vorige Propheten/ daerom oock sodanen grooten toorne / van den Heere Zebaoth ghecomen is.

h 2.Pet.1.21

13 Ende het is also gheschiet : i als ghepredict wert/ ende sy niet en hoorden: soo en woude ick oock niet hooren/doe sy riepen / spreeckt de Heere Sebaoth.

i Jere. 11. 11 Pro.1.28 Esaie.1.15

14 Also hebbe ickse verstropt onder alle Heydenen/die sy niet en kennen : Ende het lant is achter hen woest ghebleuen / dat daer niemant in en wandelt noch woonet / ende dat edele lant is tot eener woestijne ghemaeckt.

Dat viij. Capittel.

1. Troostet/ 9. ende vermaentse wederom ten gheboutwete/ 16. ende Regimente/ besluyt daermede sulcke propheteringhe zijner tijdt / van den weder bouwen/ 20. ende beghint voortaen van Messia te spreken : datmen wete de seghen ende vreuchde daer hy van spreect/ zy gheestelyck/ende worde int Rijcke Christi verreghen.

1 ENde des Heeren woort gheschiede tot my/ende sprack:

2 So spreect de Heere Sebaoth: Ick hebbe ouer Sion/gantsch seer gheyuert/ende hebbe in grooten toorne ouer haer gheyuert.

3 So spreeckt de Heere: a Ick keere my weder tot Sion / ende wil te Jerusalem woonen: b dat Jerusalem sal eene stadt der waerheyt heeten/ ende den berch des Heeren Sebaoth/eenen berch der heerlijckheyt.

a Sach.1.16
b Esaie 1.26

4 So spreect de Heere Zebaoth: Daer sullen noch vooortaen woonen in den straten te Jerusalem/oude mannen ende vrouwen/ ende die by den stocke gaen van grooten ouderdom.

5 Ende der stadt straten sullen zijn vol knechtkens ende maechdekens/ die op den straten spelen.

6 So spreeckt de Heere Sebaoth: Duncket hen sulcx c onmogelijck zijn voor den oogen d deser tijt/ deses ouergheblenenen volcx te sonde het daeromme oock onmoghelijck zijn voor mijnen ooghen / spreeckt de Heere Sebaoth?

c Gen.18.14 Job.42.2 Sap.11.18 Mat.29.26
d And.bis.

7 So spreeckt de Heere Sebaoth: Siet / ick wil mijn volck verlossen vanden landen teghen den opganghe / ende vanden lande teghen den nederganghe der Sonnen:

8 Ende wilse hiertoe brenghen / dat sy te Jerusalem woonen : e ende sy sullen mijn volck zijn/ ende ick wil haer Godt zijn / in waerheyt ende gherechticheyt.

e Jere.24.7 ende 30.22 ende 31.33 Heb.8.10.

9 So spreeckt de Heere: Stercket uwe handen / ghy die dese woorden hoort / ter deser tijt / door der Propheten monden / dies daechs/ doe den gront ghelept is / aen des Heeren Sebaoths huyse / dat den Tempel ghebouwet worde.

10 f Want voor desen daghen was der menschen arbeydt te vergheefs / ende der dieren arbeyt en was niets: ende daer en was geenen vrede van droeffenisse den ghenen / die wt ende in toghen/ maer ick liet alle menschen gaen/ eenen yeghelijcken teghen zijnen naesten.

f Hag.1.5 ende.2.16

11 Doch nv en wil ick niet doen als in den

g vorighen

g voꝛigen daghen/met den ouergebleuenen deſes volcx/ ſpꝛeeckt de Heere Zebaoth.

12 h Maer ſy ſullen zaet des vꝛedes zijn: de wijnſtock ſal zijne vꝛucht geuen/eñ het lant zijnen waſdom geuen/ i ende den hemel ſal zijnen dauwe geuen:ende ick wil de ouergebleuenen deſes volcx/ſulcx alle beſittẽ laten.

13 Ende het ſal geſchieden/ als ghy vanden huyſe Juda/ende vanden huyſe Jſraels/zijt eenen vloeck geweeſt onder den Heydenen: ſo wil ick v lieden verloſſen / dat ghy ſullet eenen ſeghen zijn : en vꝛeeſt v lieden ſlechts niet/ ende ſtercket uwe handen.

14 So ſpꝛeeckt de Heere Sebaoth: k Gelijck als ick dachte v lieden te plaghen / doe my uwe vaders vertooꝛnden/ ſpꝛeeckt de Heere Sebaoth/ende het en rouwede my niet:

15 Alſo ghedencke ick nv wederom in deſen dagen wel te doen/Jeruſalem ende dẽ huyſe Juda/en vꝛeeſt v lieden ſlechs niet.

16 Dat is het nv/dat ghy lieden doen ſullet: l Een yeghelijck ſpꝛeke met den anderen de waerheyt/ende rechtet m recht/ ende ſchaffet recht in uwen pooꝛten.

17 Ende niemant en dencke wat quaets in zijner herten/teghen zijnen naeſten/ende en hebbet niet lief n valſche eeden/ want ſulcx alles hate ick/ſpꝛeeckt de Heere.

18 Ende des Heeren Sebaoth woordt gheſchiede tot my/ende ſpꝛack:

19 So ſpꝛeeckt de Heere Sebaoth: De vaſtene der vierder/ vijfſter/ ſeuender ende thiender Maent / ſullen den huyſe Juda tot eenen vꝛeuchde ende hertenluſt / ende tot vꝛolijcken Jaerfeeſten woꝛden : alleene hebbet lief waerheyt ende o vꝛede.

20 p So ſpꝛeeckt de Heere Sebaoth : Vooꝛder ſullen noch comen vele volcken / ende veler ſteden burghers.

21 Ende de burghers der eener ſtadt/ ſullen ter anderen gaen/ende ſegghen: q Latet ons henen gaen te bidden vooꝛ den Heere / ende den Heere Sebaoth te ſoecken: r wy willen met v lieden gaen.

22 Alſo ſullen vele volcken ende Heydenen met hoopen comen / den Heere Sebaoth te Jeruſalem te ſoecken / ende vooꝛ den Heere te bidden.

23 So ſpꝛeeckt de Heere Sebaoth : Te dier tijdt ſ ſullen thien mannen wt allerley ſpꝛaken der Heydenen / eenen Jootſchen man vp der ſlippen grijpen / ende ſegghen : Wy willen met v lieden gaen/want wy hooꝛen/ dat Godt met v lieden is.

Dat ix. Capittel.

1. Gaet inde toecoemſtighe tijdt/ ende pꝛopheteert hoe de groote Alexander ſoude Tyꝛum/ Zidon/ ende de Philiſteen ouerwinnen : op dat de gantſche werelt gheopent woꝛde/ den toecoemſtighen Euangelio Chꝛiſti/ 9. ende voert den Coninck Chꝛiſtum / te Jeruſalem in/op eenen Ezel.

1 Dit is den laſt daer de Heere ſpꝛeeckt ouer het lant Hadꝛach/ende ouer Damaſcum / op welcke het heim verlaet: (want de Heere a ſchouwet op de b menſchen/ ende op alle ſtammen Jſraels.)

2 Daer toe oock ouer Hamath / die met haer palet : oock ouer Tyꝛum ende Zidon/ die gantſch cloeck zijn.

3 c Want Tyꝛus bouwet * veſten / ende verſamelt ſiluer als zant / eñ gout als dꝛeck op der ſtraten.

4 Doch ſiet/de Heere ſalſe verderuen/ende ſal hare macht/ dieſe op der zee heeft/ ſlaen/ dat ſy ſal zijn als die met vyere verbꝛant is.

5 Wanneer dat Aſcalon ſien ſal / ſoo ſal hy verſchꝛicken/ ende d Gaſa ſal gantſch bange woꝛden : daertoe Ekron ſal bedꝛoeft woꝛden/wanneer ſy ſulcx ſiet : want het ſal wt zijn met den Coninck te Gaſa / ende te Aſcalon en ſalmen niet woonen.

6 Te Aſdod ſullen vꝛeemde woonen / ende ick wil der Philiſteen heerlijckheyt wtroepen.

7 Ende ick wil haer bloet van haren monde nemen / ende hare grouwelen van haren tanden/ dat ſy oock onſen Godt ſullen ouerblijuen / dat ſy woꝛden als Vooꝛſten in Juda/ende Ekron als de Jebuſiters.

8 e Ende ick wil ſelfs omme mijn huys het leger zijn/dat niet en behoeſt f ſtaendes ende henen/ende wedergaendes: op dat de Dꝛijuer niet meer ouer haer en come : want ick hebbe het nv aengeſien met mijnen ooghen.

9 g Doch ghy dochter Zion / verheucht v ſeer/ ende ghy dochter Jeruſalem / juychet: ſiet/v Coninck coemt tot v/ een Rechtueerdigher/ende een helper/h arm/ ende rijdt op eenen Ezel / ende op een ionghe veulen der Ezelinnen.

10 Want ick wil de waghenen wech nemen van Ephꝛaim / ende de peerden van Jeruſalem/ i ende de ſtrijdtbooghe ſal verbꝛoken woꝛden: want hy ſal vꝛede leeren onder den Heydenen/k ende zijne heerſchappie ſal zijn/ van de eene zee tot aen de ander / ende vant water tot aen der werelt eynde.

11 Ghy laet oock dooꝛ het bloet ws Verbonts wt/l uwe gheuanghen wt der kuylen/ daer gheen water inne en is.

12 So keert v nv tot der * veſte/ghy/ die op hope gheuanckelijck ligget : want m ‡ oock heden wil ick v vercondigen/ende v dobbelt vergheldẽn.

13 Want ick hebbe my Juda ghespannen ten boghe/ende Ephꝛaim geruſtet:ende wil uwe kinderen Zion verwecken / ouer uwe kinderen Grieckenlandt/ende wil v maken als een ſweert der Reuſen.

14 Ende de Heere ſal ouer hem verſchijnen/ ende zijne pijlen ſullen wtuaren/als de blixem: de Heere n Sebaoth ſal de Baſuynen blaſen/ende ſal o dooꝛtreden/ als de onweders vanden Suyden.

15 p De Heere Sebaoth ſalſe beſchutten:dat ſy verſlinden/ende onder hen bꝛenghen met q ſlingerſteenẽ/dat ſy dꝛinckẽ eñ rumoeren/ als van wijne/ende vol woꝛden/als het becken/ende als de hoecken des altaers.

16 Ende de Heere haer Godt ſal hen te dier tijdt helpen/ als r eener kudde zijns volcx: want heylige ſteenen ſullen in zijnen lande opghericht woꝛden.

17 Want wat hebben ſy goets vooꝛ andere liedẽ/ ende wat hebben ſy ſchoons vooꝛ andere lieden? Cooꝛne/ dat Jonghelingen/ende moſt/die ionckvꝛouwen ſ baert.

Dat x. Capittel.

1. Scheldet der valſchen Afgodendienſt / met tſamen den valſchen Pꝛopheten ende Herderen/ 3. beſchꝛijft der gheloouighen onuerwinnelijcke ſterckheyt/ 7. ende menichuuldighe ghenade onder haren Coninck Chꝛiſto.

Margin notes (left): g Of, vooꝛledẽ. h Hagg. 2.20. i Hagg. 1.10. k Deut. 39.9. Jerem. 31.28. l Zach. 7.9. Mala. 2.10. Epheſ. 4.25. m And. waerheyt ende vꝛede in/etc. n Pſal. 24.4. o Ephe. 2.3. p Hebr. 12.14. q Mich. 4.1. c Eſaie 23.1. Ezech. 26.2. ende 27.2. ende 28.1. * Dat is, ſterckte.

Margin notes (right): d Jerem. 47.5. Amos. 1.6. Philiſteen. Eſaie 14.29. Jerem. 47.1. Ezech. 25.15. e Zach. 2.5. f Als de krijchſlieden gaen eñ ſtaen int leger, inder ſchaerwacht/ eñ 1. Sam. 10. Statio Philiſtinoꝛum. g Eſaie 62.11. Mat. 21.5. Joan. 12.15. h Anders / ellendich. i Eſaie 2.4. Oze 2.20. k Eſaie 9.6. Pſalm. 72.8. l Eſaie 42.7. * Of/ſterckte vaſtichept. m Pſal. 95.7. Hebꝛ. 3.4. Oock op dit mael / ende te deſer tijdt, niet alleene in toecoemſtiger tijt. ‡ Anders / ick vercondighe v heden [dat] ick het v/etc. ſal. n Anders/God. o Of/vooꝛt. p Zach. 2.5. q 1. Sa. 17.49. r Anders / een etc. ſchapen. ſ Het Euangelium is ſulck een woort/ dat het geene kinderen en baert die in der wieghen ligghen/ maer wanneer ſy ghebaert zijn / ſo zijn ſy Jonge geſellẽ ende Jonckvꝛouwen / ten houwelijck bequaem. Dat is te leeren/ ende anderen gheeſtelijcke kinderen te generen.

So

a Deut.28.12

b Ezec.13.6

c Of / verdwaelt.

d Ezech.13.3

e Dat zijn de Priesters ende Propheten in den volcke die Christus namaels Phariseen heet.

f Anders/ Jae van hem [den Juda] sal zijn den egge / van hem sal zijn de naghel / van hem sal zijn de strijdtbooghe / van hem sullen wtgaen alle dwinghers/ met malcanderen.

g Anders/ verlossen/

So biddet nu van den Heere den spaden reghen/ a so sal de Heere wolcken maken/ ende u lieden regens genoech gheven/ tot aller vrucht op den velde. 1

Want de godekens spreken enckel moeyte/ b ende de waerseggers sien enckel leugenen/ ende spreken vergeefsche droomen/ ende haer troosten en is niets: daerom gaen sy c bijster/ als een kudde/ ende zijn versmachtet/ d derwijle daer geen Herder en is. 2

Mijnen toorne is vergrimmet over de Herderen/ ende ick wil de e bocken te huys soecken / want de Heere Zebaoth sal zijne kudde te huys soecken / namelijcken / het huys Juda / ende salse toerusten / als een wtgheciert peert ten strijde. 3

f De hoecken/ nagelen/ strijdtboogen/ ende drijvers/ alle sullen van hen wech comen. 4

Ende sullen dan noch ghelijckewel zijn/ als de Reusen / die den dreck op der straten treden inden strijde/ en sullen strijden/ want de Heere sal met hen zijn/ so dat de Ruyters te schanden worden. 5

Ende ick wil het huys Juda stercken/ ende het huys Joseph g ontlossen/ ende wilse weder insetten / want ick ontferme my harer: ende sullen zijn als sy waren/ doe ickse niet verstooten en hadde : want ick de Heere haer Godt wilse verhooren. 6

Ende Ephraim sal zijn als een Reuse/ ende haer herte sal vrolijck worden/ als van wijne: daer toe hare kinderen sullent sien/ ende hen verheughen / dat haer herte aen den Heere vrolijck zy. 7

Ick wilse aenblasen/ ende haer versamelen/ want ick wilse verlossen : ende sy sullen hen vermeerderen / als sy hen te voren vermeerdert hebben. 8

Ende ick wilse onder u volcken saeyen/ dat sy mijner ghedencken in verren landen: ende sullen met haren kinderen leven ende wedercomen. 9

Want ick wilse weder brengen wt Egyptenlandt / ende wilse versamelen wt Assyrien/ ende wilse int landt Gilead ende Libanon brenghen / datmense h niet vinden en sal. 10

h Anders/ niet [ruyms] ghenoech voor haer vinden en sal.

i Dat heet de enghe zee / als sy door de roode zee gingen/ door sodanige enge zee moeten wy alle gaen.

k Esaie 10.5.26.

l Ezech.29.2

Ende hy sal door de zee des i angsts gaen/ ende de baren in de zee slaen/ dat diepe wateren verdroogen sullen : k so sal dan vernedert worden de heerlijckheyt te Assyrien/ ende de l scepter in Egypten sal ophouden. 11

Ick wilse stercken in den Heere / dat sy sullen wandelen in zijnen Name/ spreeckt de Heere. 12

Dat xj. Capittel.

1. Propheteert / dat Christus van den Joden soude vercocht worden/ voor dertich silverlingen/ daerom hyse oock verlaten soude/ dat Jerusalem eyndelijcken verstoort/ ende de Joden in dwalinghe verstockt/ ende verstropt souden worden/ ende also het Euangelium ende het Rijcke Christi nae zijnen lijden onder de Heydenen comen.

Libanon is Jerusalem wt Libano ghebouwet/ ende door de Romeynen verstoort.

Doet uwe poorten op / Libanon / dat het vyer uwe cederen verteere. 1

Huylet ghy dennen/ want de cederen zijn gevallen / en dat de heerlijcke geboute/ is verstoort: huylet ghy eycken Basan/ want het vaste woudt is omghehouwen. 2

Men hoort de Herders huylen / want haer heerlijcke gebouwete is verstoort: men hoort de jonghe leeuwen brullen / want de heerlijckheydt des Jordaens is verstoort. 3

4 So spreeckt de Heere mijn Godt: Hoedet de slachtschapen.

5 Want hare Heeren slachtense / ende en houdent voor gheene sonde : vercoopense/ ende spreken: Gheloooft sy de Heere/ ick ben nu rijcke : ende hare herderen en verschoonen haer niet.

6 Daeromme en wil ick oock der inwooners in den lande niet meer verschoonen/ spreeckt de Heere/ ende siet/ ick wil de lieden laten/ eenen yegelijcken in der hant des anderen/ ende inder hant zijnes Coninck / dat sy het lant a verslaen/ ende en wilse van harer handt niet b verlossen.

a Anders / in [illegible] slaen/

b Anders/ [illegible] rucken.

7 Ende ick hoede de slachtschapen/ om der ellendigher schapen wille : ende nam twee staven tot my / den eenen hiete ick soete / den anderen hiete ick suer/ ende hoede de schapen.

8 Ende ick verdelchde drie herderen in eener Maent: want ick en mochte harer niet/ so en wouden sy mijner oock niet.

9 Ende ick sprack: Ick en wil u lieden niet hoeden/ c wat daer sterft / dat sterve/ wat versmachtet/ dat versmachte/ ende de overblyvende / verslinde een yeghelijck des anderen vleesch.

c Jere.15.2

d Anders/ anderen etc.

10 Ende ick nam mijnen staf soete / ende e verbrack hem/ f op dat ick mijn verbont wech name / dat ick met allen volcken ghemaeckt hadde.

e Of/ brake in stucken/

f Ozee 2.18

11 Ende het wert dies daechs wech ghenomen: ende de ellendighe schapen die het met my hielden / merckten daer by dat het des Heeren woort ware.

12 Ende ick sprack tot hen : Behaecht het u lieden/ so brenghet herwaerts so vele als ick ghelde : so niet/ so laet het aenstaen: g ende sy woeghen daer/ so vele als ick galdt/ dertich silverlinghen.

g Mat.27.9 Jere.32.10

13 Ende de Heere sprack tot my: Werpt het henen / dat het den potbacker ghegheven worde: Ey een treffelijcke somma/ dier ick weert geachtet ben van hen? ende ick nam de dertich silverlinghen/ ende wierpse in het huys des Heeren / op dat sy den potbacker ghegheven werden.

14 Ende ick verbrack mijnen anderen staf/ suer / op dat ick de broederschap tusschen Juda ende Israel wech name.

15 Ende de Heere sprac tot my: Neemt wederom tot u h eens dullen herders gereetschap:

h Ezec.34.2.3

16 Want siet/ ick sal herders inden lande opwecken/ die het versmachtede niet en besien/ het i verslaghene niet en soecken / ende het verbrokene niet en heelen/ ende het ghesonde niet versorghen en sullen : doch het vleesch der vetten sullen sy verslinden / ende hare clauwen verscheuren.

i Anders/ [illegible] ghen/ anders/ [illegible] meken.

17 k O godekens herders/ die de kudde verlaten: het sweert come op haren arm/ ende op hare rechter ooghe/ haren arm moet verdorren / ende hare rechter ooghe duncker worden.

k Anders/ [illegible] die/ [illegible] verlaet.

Dat xij. Capittel.

1. Christi kercke / een steen der erghernisse/ 4. staet in haren Cruyce / onder de hulde ende bescherminghe Godts/ 6. ende is een overwinnersse harer vyanden. 10. Christus wort door zijnen Gheest verclaert.

Die

1 Dit is den laſt des Woorts van den Heere ouer Iſrael/ ſpreeckt de Heere/ a die den hemel wtbreydet/ eñ de aerde fondeert/ b ende den adem des menſchen in hem maket.

a Eſai.40.22 ende.44.24 ende 45.12
b Gen.2.7

2 Siet/ ick wil Jeruſalem tot eenen tuymelbeker maken/ allen volcken / die rontomme zijn/ c want het ſal oock Juda gelden/ wanneer Jeruſalem belept werdt.

c Zach.14.14

3 Dannoch wil ick/ ter ſeluer tijt/ Jeruſalem makẽ tot eenen laſtſteene allen volcken: alle die den ſeluen wech heffen willen / die ſullen hen daer aen verſnijden: want alle Heydenen op aerden/ ſullen hen teghen haer verſamelen.

4 Te dier tijdt/ ſpreeckt de Heere/ wil ick alle peerden ſchouwe / ende haren ruyteren banghe maken: doch ouer Jeruſalem wil ick mijne oogen open hebben/ ende alle peerden der volcken met blintheyt plaghen.

5 Ende de Vorſten Juda/ ſullen ſeggen in haren herten: Laet ſlechs de burghers Jeruſalems eenen goeden moet hebben/ inden Heere Sebaoth haren Godt.

6 d Te dier tijdt wil ick de Vorſten Juda maken tot eenen vyerigen ouen inden houte/ ende tot eener fackelen int ſtroo / dat ſy verteeren/ beyde ter rechter ende ſlincker zijden/ alle volcken omme ende omme: Ende Jeruſalem ſal oock voortaen bewoont worden/ aen haren plaetſen te Jeruſalem.

d Obad.18 Amos.1.4

7 Ende de Heere ſal de hutten Juda verloſſen/ als in voortijden: op dat hem het huys Dauids niet hooch en beroeme/ noch de burghers te Jeruſalem teghen Juda.

8 Te dier tijdt ſal de Heere de burghers te Jeruſalem beſchermen: ende het ſal geſchieden/ dat wie ſwack zijn ſal onder hen/ te dier tijt/ die ſal zijn als e Dauid: ende het huys Dauids / ſal zijn / als Gods huys/ als des Heeren Enghel voor hen.

e 2.Sa.17.10

9 Ende te dier tijdt/ ſal ick dencken te verdelghen alle Heydenen die teghen Jeruſalem ghetoghen zijn.

10 Doch ouer het huys Dauids / ende ouer de burghers te Jeruſalem/ wil ick wtgieten den geeſt g der ghenade/ ende des h ghebets: i want ſy ſullen my aenſien/ dien ghene doorſteken hebben: k ende ſullen hem beclaghen/ alſmen een eenich kint beclaecht/ ende ſullen hen om hem bedroeuẽ/ alſmen hem bedroeft om een eerſte kint.

f Ezech.36.26 Joel.2.28 Act.2.17
g Act.4.31
h And. ontfermen:
i Joan.19.37
k Act.2.37 Luce.23.29

11 l Te dier tijdt/ ſal groot leet draghen zijn te Jeruſalem/ m als daer was by Hadadrimon/ in den velde Megiddon.

l 2.Reg.24.2
m 2.Pa.35.22

12 Ende het lant ſal leedt draghen / een pegelijck gheſlachte byſonder: het gheſlachte des huys Dauids byſonder / ende haren wijuen byſonder: het gheſlachte des huys n Nathan byſonder/ eñ hare wijuen byſonder:

n 2.Sa.5.14 Luce.3.31

13 Het gheſlachte des huys Leui byſonder/ eñ hare wijuen byſonder: het gheſlachte Simei byſonder/ ende hare wijuen byſonder.

14 Alſo alle andere gheſlachten/ een yegelijck byſonder / ende hare wijuen oock byſonder.

Dat xiij. Capittel.

1. Christi Kercke wort van ſonden / afgoden/ ende valſchen Propheten ghereynicht. 7. Haer Herder Chriſtus werdt gheſlaghen / 8. Ende van eenen ſeer cleynen hoope aenghenomen.

1 Te dier tijdt/ ſal het huys Dauids/ ende de burghers te Jeruſalem/ een vrije opene a fonteyne hebben/ teghen de ſonde ende onreynicheyt.

a Ezech.47.1 & Zach.14.8 Joan.19.23

2 b Te dier tijt / ſpreect de Heere Sebaoth/ wil ick der afgoden namen wtroeven wt den lande/ datmen harer niet meer ghedencken en ſal: c daer toe wil ick oock de Propheten ende onreyne gheeſten/ wt den lande drijuen:

b Eſa.2.20 Ezech.30.13
c Jere.14.14

3 Dat het alſo toegaen ſal: d Wanneer yemant meer e prophetеert/ ſo ſullen zijn vader/ ende moeder/ die hem ghegenereert hebben/ tot hem ſeggen: Ghy en ſult niet leuen/ want ghy ſpreket leugenen inden name des Heeren: ende alſo ſullen hem de vader ende de moeder/ die hem ghegenereert hebben/ doorſteken/ wanneer hy propheteert.

d Deu.13.12
e Of, Prophetiſcher wijſe was voorſeyt.

4 Want het ſal te dier tijt gheſchieden/ dat de Propheten met ſchandẽ beſtaen/ met haren gheſichten/ wanneer ſy daer van propheteren: f eñ en ſullen niet meer eenen rouwen mantel aen trecken/ daer ſy mede bedriegen.

f 2.Reg.1.8

5 Maer hy ſal moeten ſeggen: g Jck en ben geen Propheet/ maer een ackerman: Want h ick hebbe menſchen ghedient/ van mijner ieughet op.

g Amos.7.14
h In Hebr. Jck ben lijfeyghen van mijner ieughet op eens menſchẽ.

6 So men dan segghen ſal tot hem: Wat zijn dat voor wonden in uwen handen? So ſal hy ſegghen: So ben ick gheſlaghen inden huyſe der ghenen die my lief hebben.

7 Swaert/ maket v op ouer mijnen herder/ ende ouer den man / i die my de naeſte is/ ſpreeckt de Heere Zebaoth: k Slaet den herder/ ſo ſal hem de kudde verſtropen : ſo wil ick mijne hant keeren tot den cleynen.

i and. mijn medegheſelle/ etc.
k Mat.26.31 Mar.14.27 Joan.16.32

8 Eñ het ſal gheſchieden/ in welcken lande/ ſpreeckt de Heere/ twee deelen zijn/ die ſullen wtgeroepet worden/ ende ondergaen/ l ende het derde deel ſal daerinne ouerblijuen.

l. Amos.9.8

9 Ende ick wil dat ſelue derdendeel door het vyer voeren ende m louteren/ als men ſiluer loutert/ ende vãgen/ als men gout vãghet: n die ſullen dan mijnen name aenroepen/ eñ ick wilſe verhooren/ ick wil ſegghen: o Het is mijn volck/ ende ſy ſullen ſegghen. Heere mijn Godt.

m Sap.3.6 4.Eſdr.9.74 1.Pet.2.7
n Eſai.58.9
o 2.Cor.6.16.

Dat xiiij. Capittel.

1. Na dat hy Jeruſalem verſtoort heeft / 3. voert hy zijn Euangelium in de gantſche wereldt/ 9. heerſchet alleene/ gheweldichlijcken in zijnen rijcke/ 19. ende neemt wech het Leuitiſche Prieſterdom met tſamen zijnen weſen / ghereetſchap ende vyerdaghen.

1 Siet/ † de tijt des Heeren coemt / datmen uwen roof wtdeylen ſal in v.

† Den Heere coemt de tijt

2 Want ick ſal allerley Heydenen/ teghen Jeruſalem verſamelen ten ſtrijde: ende de ſtadt ſal ghewonnen/ de huyſen geplondert/ ende de vrouwen geſchendet worden: ende de helft der ſtadt ſal gheuanghen wech gheuoert worden/ ende het ouergeblenen volck / en ſal niet wt der ſtadt wtgheroept worden.

3 Doch de Heere ſal wt trecken/ eñ a strijden teghen de ſelue Heydenen / ghelijck als hy pleech te ſtrijden/ ter tijdt des krijchs.

a De ghreeſt ſal de wereldt ſtraffen om der ſonde/ etc. Dat ſal de ſtrijdt zijn.

4 Ende zijne voeten ſullen te dier tijt ſtaen op den olyberghe / die voor Jeruſalem lept/ teghent Ooſten : ende den olyberch ſal hem midden ontwee ſplijten / vanden opganck der Sonnen / totten nederganck / gantſch

wijt

wijt van malcanderen: dat hem de eene helft des berchs teghent Noorden / ende de andere teghent Suyden gheuen sal.

5 Ende ghy sullet vlieden voor sulcken dal / tusschen b mijnen berghen / want het dal tusschen den c berghen sal na by henen aenreycken aen Azal: ende sullet vlieden / d als ghy in voortijden vlodet voor der aertbevinghe / e ter tijt Vsia des Coninckx Juda: soo sal dan comen de Heere mijn God / ende alle heylighen met f v.

6 Te dier tijdt en sal gheen licht zijn / maer coude ende vorst.

7 Ende sal eenen dach zijn / die den Heere bekent is / die noch g dach noch nacht zy / ende ontrent den auont sal het licht zijn.

8 h Te dier tijt sullen versche wateren wt Jerusalem vlieten: de helft na de zee tegent Oosten / ende de ander helft na de wterste zee / ende sal dueren / beyde des somers ende des winters.

9 i Ende de Heere sal Coninck zijn ouer alle landen: te dier tijdt sal de Heere slechs een zijn / ende zijnen name slechs een.

10 Ende men sal inden gantschen lande rontomme gaen / als op eenen slechten velde / van Gibea na Rimon toe / teghent Suyden nae Jerusalem: want sy sal verheuen ende bewoont worden / aen harer plaetse / van der poorte BenJamin / tot aen de plaetse der eerster poorten / tot aen de hoeckpoorte toe / ende vanden k torren Hananeel / tot aen des Coninckx wijnperssen.

11 Ende men sal daerinne woonen / l ende daer en sal gheenen ban meer zijn: m want Jerusalem sal gantsch seker woonen.

12 Ende dat sal de plaghe zijn / daer de Heere alle volcken mede plaghen sal / die teghen Jerusalem ghestreden hebben: haer vleesch sal verdwijnen / dewijle dat sy noch op haren voeten staen / ende hare oogen inden holen vergaen / ende hare tongen inden monde vergaen.

13 n Te dier tijt sal de Heere een groot rumoer onder hen aenrichten / dat de eene den anderen sal by der hant vaten / ende zijne hant op des anderen hant legghen.

14 o Want oock Juda sal teghen Jerusalem krijghen: Op dat versamelt worden de goeden aller Heydenen / die rontomme zijn / gout / siluer / ende cleederen / bouen maten vele.

15 Ende so sal dan dese plaghe gaen / ouer peerden / muylen / kemelen / ezels / ende allerley ghedierte / die inden seluen heyre zijn / als ghene gheplaecht zijn.

16 Ende alle ouergheblevene onder allen Heydenen / die teghen Jerusalem toghen / sullen iaerlijcx henen opcomen / aen te bidden den Coninck / den Heere Zebaoth / ende te houden het Loofhuttenfeest.

17 Welcker gheslachte nv op aerden / niet henen opcomen en sal na Jerusalem / den Coninck de Heere Zebaoth aen te bidden / ouer die en sal het niet reghenen.

18 Ende wanneer het gheslachte der Egyptenaers / niet henen optoghe ende quame / p so en sal het ouer haer oock niet reghenen: dat sal de plage zijn / daer de Heere alle Heyden mede plagen sal / die daer niet henen op en comen / het Loofhuttenfeest te houden.

19 Want dat sal een sonde zijn der Egyptenaers / ende aller Heydenen / die niet henen op en comen / het Loofhuttenfeest te houden.

20 Te dier tijt sal de rustinghe der peerden den Heere heylich zijn / ende de ketelen inden huyse des Heeren sullen ghelijck zijn / als de beckenen voor den altaer.

21 Want alle ketelen / beyde in Juda ende Jerusalem / sullen den Heere Sebaoth heylich zijn / also / dat alle die daer offeren willen / sullen comen / ende de selue nemen / ende daer inne coken: ende daer en sal gheen q Cananiter meer zijn / inden huyse des Heeren Sebaoth te dier tijt.

b Dat zijn de twee stucken des Olybergs / die van malcanderen ghescheurt is.
c Anders / berchskens.
d Amos. 1.1
e 2. Pa. 26.19
f And. hem.
g Het Euangelium en sal niet eenen lieflijcken dach noch licht zijn: daer toe alle dat andere / wat dus lange een lieflijck godsdienst gheweest is / dat sal als dan geestelijck zijn.
h Sach. 13.1 Apoc. 22.2.
i Obad. 21
k Nehe. 3.1 Jere. 31.38
l Apoc. 22.3
m Jere. 33.16
Straffe der tyrannen ende rotten.
n Hagg. 2.22.
o Sach. 1[illegible]
p Dat is de grootste grouwelijcke plage / van Gods woort berooft zijn.
q And. koopman.

Eynde des Propheets SacharJa.

DE PROPHEET MALEACHI.

* And. Malachia.

Argument.

MAleachi is ter laetster plaetse gestelt. Oft hy de selue Sacharias is / daer van bouen ghesproken is / (ghelijck sommighe meynen) ofte Esdras (ghelijck de heylighe Hieronymus meynt /) ofte eenich ander Godlijck Propheet: so straft hy doch de Priesters bitterlick / ende beschuldichtse met onuersadelijcke gierichept / onachtsame luyhept / ende schandelijcke oncuyschept. Hy berrispt oock de murmureringhe des volcx / ende sommigher lichtueerdichept ende onghestadichept / die tegen God lasterden. Ten laetsten spreect hy vanden Rijcke Christi / ende vanden wtersten Oordeele / in welcken eenen yeghelijcken sal na zijner wercken ghegeuen worden. Het schijnt dat dese Propheet gheleeft heeft ten tijde Darij.

Dat eerste Capittel.

1. Hy toont den volcke Jsrael aen / de weldaden / die hy hen van aenbeginne af / voor andere bewesen heeft / 6. scheldet beyde Papen / 12. ende ghemeynen man / dat sy soo eenen weldadighen God / met ondanckbaerhept / ontrouwe ende gierichept versmaden / 10. ende dreycht hen / hy wilse verlaten / ende de Heydenen aennemen ten volcke.

1 DIt is de last die de Heere sprack teghen Jsrael / door Maleachi.

2 Ick heb v lief / spreect de Heere: so spreect ghy: Waer mede hebt ghy ons lief? a Js Esau niet Jacobs broeder / spreect de Heere? b noch hebbe ick Jacob lief:

3 Ende Esau hate ick / ende hebbe zijn gheberchte eensaem ghemaeckt / ende zijn erue / den draken tot eener woestijne.

4 Ende so Edom spreken woude: Wy zijn verdoruen / doch wy willen het woeste weder bouwen: soo spreeckt de Heere Sebaoth also: c Sullen sy bouwen / so wil ick afbreken / ende het sal heeten: De verdoemde d pale / ende een volck / op welcke de Heere e toornet eewichlijck.

5 Dat sullen uwe ooghen sien / ende ghy sullet segghen: De Heere is heerlijck inden palen Jsraels.

a Gene. 25.24
b Rom. 9.13

f Een sone sal zijnẽ vader eeren/ende een 6 knecht zijnen heere : ben ick dan nu g Vader/waer is mijn eere? ben ick een h Heere/ waer vreeset men my? spreeckt de Heere Zebaoth/ tot v Priesteren / die mijnen name verachtet : soo spreket ghy : Waermede verachten wy uwen name?

Daer mede dat ghy onreyn broot op mij- 7 nen altaer offeret. So spreect ghy: Waermede offeren wy v wat onreyns? Daermede/ dat ghy segget: Des heerẽ disch is verachtet.

i Eñ wanneer ghy wat blindes offeret/ 8 so en moet het niet quaet heeten: ende wanneer ghy wat lams ofte wat cranckx offeret/ so en moet het niet quaet heeten: brengt het uwen Vorste: wat gelt het/ of ghy hem behaghen sult? ofte of hy uwen persoon aensien sal? spreeckt de Heere Zebaoth.

So biddet nu Godt/ dat hy ons ghenadich zy: want sulcx is van v geschiet: meynt 9 ghy/hy sal uwe persoonen aensien/ spreeckt de Heere Zebaoth?

Wie is daer oock onder v lieden/ die een 10 deure toesluyte? ghy en steket oock mijnen altaer geen vyer aen om niet : k ick en hebbe gheen welgevallen aen v/spreeckt de Heere Zebaoth/eñ het spijsoffer van uwen handen en is my niet aenghenaem.

l Doch vanden opganck der Sonnen/ 11 totten nederganck/sal mijnen name heerlijc worden onder den Heydenen/ende aen allen plaetsen sal mijnen name gheroockt/ eñ een reyn spijsoffer gheoffert worden: want mijnen Name sal heerlijck worden onder den Heydenen/spreeckt de Heere Zebaoth.

Doch ghy ontheylighet hem daermede/ 12 dat ghy segget: Des Heeren disch is onheylich/ende m zijn offer is verachtet/ met tsamen zijner spijse.

Ende ghy spreeckt : Siet / het is slechs 13 moeyheyt / ende ghy slaet het inden wint/ spreeckt de Heere Sebaoth: ende ghy offeret/ dat gherooft/lam/eñ cranck is,ende offeret van spijsoffer : soude my sulcx behagen van uwer hant/spreeckt de Heere?

Vervloeckt zy de bedriegher/die in zijner 14 kudden eenen n Ram heeft/ ende wanneer hy een ghelofte doet/so offert hy den Heere/dat niet en deucht: want ick ben een groot Coninck/spreeckt de Heere Zebaoth/ende mijnen naem is verschrickelijck onder de Heydenen.

Dat ij. Capittel.

2. Dreycht wederomme den Priesteren/ hare straffe. 4. Scheltse/dat sy Godts woort vervalschen/ontrouwelijcken leeren/ ende vele daer mede verleyden: 9. ende misbruycken haers Priesterlijcken ampts / dat sy wt gierichheyt de genen niet en straffen / die ondeugende loos dinck offeren/of anderssins niet vroom en zijn / maer louen om / dat sy hare wijuen bedroeven eñ verachten/ ende daer mede haren offer ende Godtsdiensten oock verontreynighen.

Ende nu/ ghy Priesters / dit ghebodt 1 gheldet v.

So ghy het niet hooren / noch ter 2 herten nemen en sullet/ dat ghy mijnen name de eere ghevet/ spreeckt de Heere Zebaoth/a also sal ick den vloeck onder v senden/ eñ b uwen segen vervloecken: Ja vervloecken sal ick hem/ dewijle dat ghy het niet en willet ter herten nemen.

3 Siet / ick wil v schelden met tsamen den zade/ende den c dreck uwer vyerdaghen/v int aenghesichte worpen/ ende hy sal aen v becleuende blijven.

4 So sullet ghy dan ghewaer worden/dat ick sodanich ghebot tot v ghesonden hebbe/ dat het mijn verbondt zijn soude met Levi/ spreeckt de Heere Sebaoth.

5 d Want mijn verbont was met hem/ten leven ende vrede/ende ick gaf hem de vreese/ dat hy my vreesede / ende e mijnen naem schouwede.

6 De Wet der waerheydt was in zijnen monde/ ende daer en wert niet booses in zijnen lippen ghevonden : hy wandelde voor my vreedsaem/ende oprechtich/ende bekeerde vele van sonden.

7 f Want des Priesters lippen / sullen de leere bewaren/ datmen wt zijnen monde de Wet soecke : want hy is een g Enghel des Heeren Sebaoth.

8 Doch ghy zijt vanden wege afgetreden/ ende ergeret vele in de Wet / h ende hebbet het verbondt Levi verbroken / spreeckt de Heere Sebaoth.

9 Daeromme hebbe ic oock gemaect/ dat ghy verachtet eñ onweert zijt/voor dẽ gãtschẽ volcke/dewijle ghy myne wegẽ niet en houdet/eñ siet de i persoonen aẽ in de Wet.

10 Want hebben wy niet alle eenen vader? heeft ons niet een Godt geschapen? k waeromme verachten wy dan een den anderen/ eñ ontheyligen het verbont / met onsen vaderen ghemaeckt?

11 l Want Juda is een verachter gewordẽ/ eñ in Israel ende te Jerusalem/ghescheiden grouwelen: want Juda ontheylicht de heylicheyt des Heeren/die hy lief heeft/ eñ boeleert met eens vreemden Gods dochter.

12 Doch de Heere sal diẽ/die sulcx doet/wtroeyen / wt der hutten Jacobs / beyde den meester ende scholier/met tsamen dien / die den Heere Sebaoth spijsoffer brenghet.

13 Voorder doet ghy dat ooc/m dat voor dẽ altaer des Heeren enckel tranen eñ weenen/ eñ suchten is: dat ick het spijsoffer niet meer aensien en mach/noch yets wat aenghename/van uwen handen ontfanghen.

14 Ende soo spreket ghy: Waeromme dat? n Daeromme/dat de Heere tusschen v ende den wijve uwer jeughet/ gheтuyghet heeft/ die ghy verachtet : o soo sy doch uwe gesellinne/ende een wijf uwes verbonts is.

15 Also en dede de p eenighe niet/ ende was doch eens grooten Gheests: wat dede doch de eenige? hy sochte het zaet van Gode toegheseyt : daeromme soo siet v voor / voor uwen geeste/ende niemant en verachte den wijve zijner jeughet.

16 Wie haer daerenteghen q gram is / die laetse varen/ spreeckt de Heere de Godt Israels/ende geve haer een decksel des r wrevels van zijnen cleede / spreeckt de Heere Sebaoth : daeromme soo siet v voor / voor uwen gheeste/ ende en verachtse niet.

17 Ghy maket den Heere onwillich / door uwe segghen. Soo spreket ghy: Waermede maken wy hem onwillich? Daermede/dat ghy spreket: Wie quaet doet / die behaecht den Heere/ende hy heeft lust tot den selven: ofte waer is de Godt/die daer straffe?

Marginal notes (left column): f Exod.20.12 Deut.32.6 1.Timo.6.1 g Mat.6.9 ende 23.8 Ephes.3.14 h Joan.13.13 Ephes.4.5 — i Levi.22.20 Ezech.43.23 — k Deut.4.4 — l And. Want Psal.113.3 Esai.59.19 — m And. eens yeghelijcr reden is: Sijn spijse is verachtet. — n Dat is/mannelijcken. — a Levi.16.14 Deu.28.14 b Uwe goet ende alle uwe have/daer ic v mede gesegent ende begaeft hebbe.

Marginal notes (right column): c Het Priesterdom / als hy hier dreyghet/ heeft hy van hen genomen/ ende hen den droessem / of drec daer van gelaten/ dat sy nu niets en ghelden. d Nu.25.12 e And. hebben vervaert ghe weest om mijns naems wille. f Ozee.4.6 g Esai.33.7 Malach.3.2 Apoc.2.3 h Deu.33.8 i Deu.1.17 ende 17.2 Pro.18.5 ende 24.23 Jacob.2.9 k Sach.7.9 ende 8.16 l Esdr.9.1 Leu.21.6.14 m Mat.5.24 n Dit segghen wy op duytsch also : Daerom dat ghy uwe lieve wijf verachtet / die v de Heere toe gheordineert heeft / eñ uwe ghesellinne is/ dier ghy v verplichtet hebt. o Gene.2.24 p Abraham is de eenighe als hem oock Esaias noemet: want vã hem comẽ alle Joden af. De selve nam eẽ ander Vrouwe/ niet wt vervieltheyt / gelijc als ghy doet/ maer op dat hy Gods kinderen genereer de. q Of / grimmich/hatich. r Moetwilliger onbillickheyt. Dewijle sy voor v verachtet is/ so ist billick / dat sy van v tot der eeren ghecleet worde/ als die v wijf geweest is: ende niet so schendelijcken in ellende verstootẽ en worde.

Dat iij. Capittel.

1. Prophetеert vander toecoemste ende ampte Christi. 7. Straffet zÿn volck harde / dat sy wt vertwÿffelder boosheydt / den Priesteren hare thienden ende ander plicht/of niet of gantsch ontrouwelÿck gheuen/ 13. ende dat sy hen tegen Gods gherechticheyt/ 16. die den vromen eenen lieflÿcken troost is/harde schandelÿcken legghen.

Siet ick wil mynen a Enghel senden/ die voor my henen den wech bereydē sal: eñ in corten sal comen tot zÿnen Tempel de Heere/dien ghy soecket/ende de Engel des verbonts / b des ghy begheert: Siet/hy coemt/ spreeckt de Heere Zebaoth. 1

Wie sal doch den dach zÿner toecoemst verdraghen connen? Ende wie sal bestaen/ wanneer hy sal verschÿnen? want hy is als het vyer eens goutsmits / ende als de zeepe der c wasschers. 2

Hy sal sitten ende smelten/ende het siluer reynighen/ d hy sal de kinderen Leui reynigen/ende louteren/als siluer ende gout/dan sullen sy den Heere spÿsoffer brenghen in gherechticheyt. 3

e Ende het spÿsoffer Juda ende Jerusalem sal den Heere welbehagen/als te voren/ ende voor langhen Jaren. 4

Ende ick wil tot v comen / ende v straffen/ ende wil een snelle ghetuyge zÿn tegen de f toouenaers / g ouerspeelders / ende h meyneedigen/ende teghen die/die gewelt ende onrecht doen: den dachlooners/ i weduwen ende weesen/ende de vreemdelingen onderdrucken/eñ my niet en vreesen/spreeckt de Heere Zebaoth. 5

Want ic ben de Heere/die niet en k liecht/ ende het en sal met v/kinderen Jacobs niet gantsch wt zÿn. 6

Ghy zÿt van uwer vaderen tÿt aen / altoos afgeweken van mÿnen geboden/ende en hebtse niet gehouden: l So bekeert v nu tot my / so wil ick my oock tot v bekeeren/ spreeckt de Heere Sebaoth/so spreeckt ghy: Waerinne sullen wy ons bekeeren? 7

Isset recht/dat een mensche God m * bedriecht/als ghy my n bedriecht? soo spreeckt ghy: Waermede bedriegen wy v? met den o thienden ende hefoffer. 8

p Daerom zÿt ghy oock veruloeckt/ dat v alle dinck onder den handen verdwÿnt/ want ghy bedriecht my al tesamen. 9

q Brenghet dan de thienden gantsch in myn coornhuys / op dat in mÿnen huyse spÿse zy/ende proeft my hier inne / spreeckt de Heere Sebaoth/oft ick oock niet des Hemels vensteren op doen en sal/ ende seghen daer af ghieten de volheyt. 10

Ende ick wil voor v den r verslinder schelden / dat hy v de vrucht op den velde niet verderuen en sal/ende de wÿnstock inden acker/v niet onuruchtbaer en zy/spreeckt de Heere Sebaoth. 11

12 Dat v alle Heydenen sullen salich prÿsen: want ghy sullet een costelÿck landt zÿn/ spreect de Heere Sebaoth.

13 s Ghy spreket harde teghen my / spreeckt de Heere/so spreeckt ghy: Wat spreken wy teghen v?

14 Daermede/dat ghy segget: Het is te vergheefs/datmen Godt dienet: t eñ wat baet het/dat wy zÿn gebot houden/ eñ een hardt leuen voor den Heere Sebaoth voeren?

15 u Daerom prÿsen wy de verachters: want de godloosen nemen toe / sy versoecken Godt/eñ x het gaet hen alles wel wt.

16 Doch de y Godtureesende troosten hen also onder malcanderen: De Heere merckt het/ende hoort het / z ende daer is een ghedenckzedel voor hem ghescreuen/ voor den ghenen/die den Heere vreesen/ ende aen zÿnen name ghedencken.

17 Sy sullen/spreect de Heere Sebaoth/dies daechs/dien ic makē wil/mÿn a eygendom zÿn/ eñ ick wil harer verschoonen / als een man zÿns soons verschoont/die hem dient.

18 Ende ghy sullet daerenteghen wederome sien / b wat daer voor een onderscheyt zy/tusschen den rechtueerdigen ende Godtloosen/ende tusschen dien/ die Godt dienet/ ende dien/die hem niet en dienet.

Dat iiij. Capittel.

1. Vanden verschrickelÿcken ende troostelÿcken dage der toecoemst des Heeren/ 3. dien Joannes de Dooper inden geest Helie voorcomen sal.

1 Want a siet/ daer coemt eenen dach/ b die daer bernen sal/als eenē ouen: daer sullen alle verachters eñ godtloosen c stroo zÿn/ende den toecoemstighen dach salse aensteken/ spreeckt de Heere Sebaoth / ende en sal hen noch wortel / noch d telghe laten.

2 e V daerenteghen / f ghy die mÿnen name vreeset: g sal opgaen de Sonne der gherechticheyt/ende heyl onder desseluen vleughelen: ende h ghy sullet wt ende in gaen/ ende toenemen als de mestcalueren.

3 i Ghy sullet de Godtloosen k vertreden/ l want sy sullen assche onder uwen voeten worden/dies daechs / dien ick maken wil/ spreeckt de Heere Sebaoth.

4 m Ghedenckt des Wets Moseñ mÿns knechtes/ n die ick hem beuolen hebbe / op den berghe Horeb/aen het gantsche Israel/ met tsamen den gheboden ende rechten.

5 o Siet / ick wil v senden den Propheet Elia/ p eer dan den grooten ende verschrickelÿcken dach des Heeren come.

6 Die sal het herte der vaderen bekeeren tot den kinderen / eñ het herte der kinderen tot haren vaderen/dat ick niet en come/ende het aerdtrÿck met den ban slae.

¶ Eynde des Propheten Maleachi.

a Mat.1.10 Marc.1.2 Luce.1.17 ende 7.27 Psal.132.17 b Gene.4.1 ende 5.29 Esai.64.1 c And. vollers. d Zach.3.8 Zeph.3.6 4.Esdr.16.74 1.Pet.1.7 e Rom.12.1 1.Petr.1.5 f Deu.8.10 g Of/eedbrekers. Exod.20.14 h Jere.7.9 1.Timo.1.2 i Esai.1.23 Jere.5.24 Ezech.12.7 k Die het niet en verandert/ die het daer by blÿuen laet. Rom.3.4 Titi.1.2 l Zach.1.2 m And. tuyschet / tuysserschs wÿsis bedriegeet. n Ghy gheuet den Leuiten eñ Priesteren het allerminste/ eñ oock wel gaer niets. * Anders/tuyschet/ o Leu.27.30 p Hag.1.5 Jere.15.19 ende 18.12 ende 25.5 ende 35.15 Ezech.18.30 q Prou.3.9 r Dat is/alles wat dē coorne schade doet.

s Esa.58.3 t Job.21.15 Psal.73.13 u Job.21.7 Jere.12.1 Psal.73.3 Haba.1.13 x And. sy hebben verlost geweest. y 2.Cor.1.4 z Psal.31.18 ende 34.16 Spr.15.24 a Exod.19.4 Deut.14.2 1.Pet.2.6 b 2.Cor.6.14

a Psal.18.8 b Esai.66.15 2.Thes.1.8 2.Pet.3.10 c Esa.47.14 Spr.16.7 ende 21.19 d Of/tack. * And. spruyte e Luce.1.78 f Mich.6.9 g Sap.5.6 h Joan.10.9 i Psal.49.15 k And. te mette sel treden. l Psal.1.4 m Exod.20.3 4.Esd.14.1 n Deut.4.5.9 o Mat.11.14 ende 17.10 Marc.9.11 Luce.1.16.17 Spr.48.10 p Joel.2.1.31 Zeph.1.14 q Luce.1.13

Een

Een corte somma ende verclaringe op den Propheet Daniel.

¶ Dat eerste Capittel.

Is een schooon exempel van het leven des heyligē Propheets Daniels / hoe heylich / godtvruchtich / ende rechtveerdich hy gheweest zy / ende dat hy een ridderlÿck gheloove tot Godt ghehadt heeft / hoewel hy onder sulcke een woeste Heydensche regeringe was / waer in hy dagelÿcx soo veel grouwelÿcke ergernisse heeft moeten sien ende hooren / ende is nochtans vaste ende stantvastich ghebleven / ende heeft sulcke ergernisse alle in zÿn herte overwonnen. Daerom bewÿst hem Godt oock sulcke groote genade / eñ maect hem heerlÿck. Ten eersten met wÿsheyt eñ verstant boven allen menschen. Daer na maeckt hy hem oock heerlÿck ende groot voor de werelt / ende doet groote wonderlÿcke wercken door hem.

Daermede bewÿst ons Godt / hoe lief hy die heeft die hem vreesen ende op hem betrouwen. Ende hy locket ende treckt ons met sulck een schoon exempel gheheel vriendelÿck tot de vreese Godts / ende tot een vaste ongetwÿffelt gheloove.

¶ Dat ij. Capittel.

Is een historie ende verhael / hoe des Conincks droom de oorsake gheweest zy / dat Daniel tot eenen Vorst ende Prince in het gantsche Coninckrÿcke in Babylonia ghestelt wert. Ende dit en gheschiet niet alleenlÿck tot troost der gevangen Joden / maer oock op dat de rechte Godt oock onder het Babylonisch volck bekent worde / over de welcke Daniel sulcke wonderlÿcke openbaringen / ende oock de bedudinghe des drooms hadde.

Hier en is oock niet alleenlÿck een schoone leere / maer oock eenen grooten troost / dewÿle Daniel met zÿne medegheselle in sulcken grooten noot / hen tot een yverich ghebet ghewent hebbende / zÿn soo haest van Godt verhoort gheweest: op dat wy oock in onsen noot ons tot ghebeden wenden / ende vaste hope hebben / dat Godt ons verhooren sal.

12 Doe ginck Daniel op tot Arioch / etc.

Dit is een openbaringhe ende bedudinghe des drooms / in den welcken Godt den Coninck ende voornemelÿck zÿnen volcke den Joden / heeft willen openbaren / dat na het Babylonische rÿcke / drie ander rÿcken comen sullen / eer dat Christus gheboren ende zÿn rÿck op aerden beginnen sal / op dat sy niet af en laten op de belofte van Christo te hopen / al ist dat sy langhe vertoeft. Ende dat sy daerentusschen onder sulcke Rÿcken / moesten menigherley ongeluck lÿden.

Ende hier is dat sonderlÿcken seer troostelÿck is / dat het rÿck Christi eewelÿck blÿven sal. Ende oft schoon de werelt met alle haer macht eñ rasinghe ende oproerichheyt haer wilde daerenteghen stellen: so en sal haer dat niet alleenlÿck niet gheluckē / maer sy sal verstoort ende te niete gebracht wordē / op dat Christus ende zÿn woort / alle macht ende heerlÿckheyt alleen behouden.

¶ Dat iij. Capittel.

Is een historie / waerin wy sien / dat de Coninck van de kennisse des rechten Godts / is wederom afgheweken / ende op afgoderÿe ghevallen. Het welcke de Duyvel door boose menschen heeft alleenlÿck daeromme te weghe gebracht / op dat de goede Godtvreesende Joden / Danielis medegheselle / souden wt de regeringhe ghestooten / ende tot ongheluck gebracht worden.

Maer hier sietmen / een fÿn troostelÿck exempel eens gheweldighen ende schoonen gheloofs / namelÿck / dat dese drie deuchtsame mannen eer willē haer lÿf ende leven laten / dan sy souden tot afgoderÿe bewecht worden. Sy verachten des Conincks tyrannÿe / betrouwende op Gods hulpe / dat hy se wel can oock wt de doot verlossen. Ende of Godt dat niet doen en wilde / so en willen sy nochtans van hem niet afwÿcken / noch afgodendienaers worden.

19 Doe werdt Nebucad Nezar vol grimmicheyt.

Het ander deel deses Capittels / stelt ons voor ooghen een groot ende troostelÿck wonderteecken / namelÿck / hoe die drie godsalige mannen / Sadrach / Mesach / eñ Abed Nego / midden wt den gloeyenden oven / door den Enghel Godts / sonder eenich hinder behouden zÿn: ende hoe de vyanden Godts / die den Coninck tot sulcke tyrannÿe gheraden ende veroorsaect hadden / ende wÿdt om den oven stoden / zÿn verbrant gheworden.

Op dat wy leeren / op sulcken ghetrouwen ende machtighen Godt onse hope stellen / ende ons noch door lief noch door leedt laten beweghen / tegen zÿn woordt ende wille yet te doen.

Het is oock seer troostelÿck / dat Godt des duyvels aenslach ende voorgheven also wenden can / dat door sulcke vervolginghe / de Godtsalige niet alleenlÿck niet verdorven en zÿn / maer oock tot meerder eere ende regeringhe geroepen worden / ende dat den naem Godts dies te wÿder onder de Heydenen / teghen des duyvels wille ende voornemen / verbreydt ende bekent worde.

¶ Dat iiij. Capittel.

Dat eerste deel deses Capittels / is een wtlegginghe des drooms / in welcken Godt den Coninck Nabucad Nezar zÿn Coninckrÿcke heeft als eenen schoonen boom voor ooghen ghestelt. Want waer het in een regeringe fÿn eñ ordentlÿck toegaet / daer is het alomme vol goeder wercken ende weldaden / ghelÿck eenen schoonen boom / die vol vruchten is.

Hier toe behoort nu / datmen sulck een regeringhe / als een weldaet Godts bekennen / ende tot Godts lof / ende niet tot eyghen grootschept ende hoovaerdichheyt ghebruycken en sal. Dewÿle Nabucad Nezar sulcx niet en dede / soo heeft hem Godt wt de regeringhe ghestooten.

Daerom heeft Daniel hem een Godtsalich Sermoon ghedaen / te weten / dat hy hem daermede soude vertroosten / dat Godt de sonde vergheeft. Ende leeret hem voort / dat hy zÿn ghewelt ende vermueghen / sal tot zÿner ondersaten nut ende welvaert gebruycken: so sal Godt hem ghenadich zÿn / ende de straffe wederom van hem wenden.

25 Dit alle ghesch[i]ede den Coninck Nabucad Nezar.

Dit is een verschrickelÿck exempel teghen de tyrannÿe / dat Godt de groote Coninghen ende Vorsten straffen wil / als sy haer ghewelt ende rÿcdom / niet en bekennen Godts gaven te zÿn / maer tot haer eygen pomperÿe / grootschept / ende hoovaerdicheyt misbruycken.

Wederomme is dat troostelÿck / dat Godt den Coninck Nabucad Nezar weder in ghenade ontfangt / ende noch heerlÿcker maeckt / dan hy oyt te voren gheweest hadde. Het welcke geschiet is tot onse leere ende troost / op dat wy ons / van onse sonden bekeeren / ende ghenade ende vergheuinghe hopen / ende in de sonden niet en vertwÿfelen.

¶ Dat v. Capittel.

Is een verschrickelÿcke exempel / hoe Godt den vervloeckten onboetveerdighen tyran Belsazer / die in zÿn boosheyt seker ende vrolÿck is / straft / dat hy lÿf ende leven / landt ende volck / op eenen tÿdt verliest.

Ende sonderlÿcken steldt de Propheet voor oogen / dat onaerdich ende woest leven in overdaet eñ dronckenschap: waer wt lasteringhe Godts / ende allerley ander sonde coemt.

Op dat wy ons in sulcke exempelen spieghelen / eñ leeren in de vreese Gods matichlÿck ende godsalichlÿck wandelen.

19 Doe hief Daniel aen / ende sprack voor den Coninck / etc.

Hier vermaent Daniel den Coninck / ende stelt hem zÿns sonden voor ooghen / dat hy hem in zÿns vaders exempel niet ghespiegelt / noch daer door gebetert en heeft / maer moetwillich ende stoudt gheweest is / ende den rechten Godt ghelastert / ende de afgoden gheeert heeft.

Waer sulcke sonden in het hof zÿn / daer en sal nemmermeer gheluck noch stantvastighe ergeringhe

te hopen zÿn/maer moet een eynde hebben / ghelÿck Daniel hier schrÿft/ dat dese tyran Belsazer haestelÿck ghedoodt is / ende de Babylonische gantschelÿck verdorven zÿn/ende dat rÿcke op de Meden eñ Persen ghecomen is.

Dat vj. Capittel.

Is een exempel / waer in wy sien / hoe Daniel om des rechten Godsdienst wille in noot ende jammer coemt . Het welcke beschreuen is tot onsen troost / op dat wy weten / dat wy de eerste niet en zÿn/of wy schoon om Godts woordt lÿden moeten: dat andere ende grooter heylighen hebben dat selue moeten verwachten ende lÿden.

Bouen desen / is het ons oock een leere / dat wy gheen ongheluck ons en laten so swaer zÿn / dat wy daerom souden van Godts woordt afwÿcken / ende ons laten tot sonden beweghen. Ghelÿck hier Daniel wil lieuer lÿf ende leuen verliesen / dan dat ghebedt laten.

18 Ende de Coninck ginck wech op zÿne/etc.

Dit is een seer troostelÿck exempel / hoe Godt den Godtvreesenden Daniel wonderlÿck verlost/ de welcke lieuer hemseluen liet inder grouwelÿcker leeuwen cuyle worpen / (daer hy haestelÿck hadde verslonden gheworden/so hem de Enghel des Heeren niet beschermt ende beschuttet en hadde/)dan hy den ghebode des Conincx/ dwelck (hoe wel den Coninck daer niet van wetende:)tot zÿns leuens berouinghe ghestelt was/soude ghehoorsaem wesen.

Waerinne wy desen troost hebben: Ist dat wy aen Godt ende aen zÿn woordt met een gheloouich herte blÿuen vast hangende/so en sal hy ons niet verlaten: Ja de grouwelÿcke leeuwen sullen eer soo tam worden/ als hondekens.

Wederom bewÿst Godt ons hier / hoe hy met de vyanden zÿns woordts ende zÿner Christenen wil handelen:namelÿck/dat ongeluck/ dat sy op anderen dien sy toornich zÿn/soecken te brenghen / wil Godt op haer eyghen hooft laten vallen.

Also verandert de sake hier wonderlÿck : De godloose meynen Danielem te verdrucken / ende henseluen te verheffen: Maer Godt maect het also/dat Daniel hooger verheuen wert/ ende dat den naem Gods wÿder verbreyt wert/ende de Godtloose moeten met hare wÿuen ende kinderen wtgheroeyt worden.

Dat vij. Capittel.

Is een gesichte/ waerinne Godt Danieli te kennē geeft/hoe dat na dat Babylonische rÿcke/dwelck hy by eenen leeuwe vergelÿct/sullen drie andere diergelÿcke machtige rÿcken ofte Monarchien opcomen/ namelÿck/der Persen/Griecken/ende Romeynen.

Eñ dat onder het laetste/dat is/ onder het Roomsche rÿcke/een grouwelÿcke veruolginghe der heylighen/ door Mahomet sal opstaen . Maer sulcke veruolginge/sal haren sekeren tÿt hebben/hoe langhe sy dueren moet . Daer nae sal de werelt een eynde hebben/ende de gheloonige sullen met Christo dat rÿcke in eewichept besitten.

Dat viij. Capittel.

Is een ander gesichte/ waer door God/ Daniel den Propheet vertoont/hoe het met zÿnen volcke de Joden/in het derde rÿcke der Griecken gaen sal/ onder Antiocho/des grooten Alexanders nacomelinck.

Want dewÿle dese schandelÿcke beeste / een wtnemende grouwelÿcke veruolginge soude tegen het Jodische volc op richten/ om harer sonden wille/so was het noodich/dat God dat selue te voren openbaerde/ op dat de Godsalige Joden in sulcke ellende niet vertwÿffelden/noch cleynmoedich en werden/ghelÿck of sy geheel souden vergaen/eñ de beloefde Christus/ de verlosser ende eewighen troost niet en soude comen.

Dat ix. Capittel.

Dat eerste deel deses capittels/is een yverich ende schoon gebedt/waer in de Propheet bidt / dat Godt zÿnen toorne afwende/ende zÿn volck wt de Babylonische gevanckenisse verlosse/ ende wederom te huys in haer lant helpe. Dit ghebet stelt hy aldus.

Ten eersten bekent ende vertelt hy/ met wat grooter sonden zÿn volck sulcke rechtueerdige straffe verdient heeft. Daer na bidt hy God/dat hy sulcke straffe genadichlÿck afwende/ om zÿner rechtueerdichept wille/ (dat is/om dat hy genadich is/ ende wt enckel genade de sonde vergheeft /eñ rechtueerdich maeckt/ ende om zÿns naems wille/dat is/op dat Gods eere/ naem ende dienst / onder de Heydenen niet wtghebluscht en worde.

Na dese forme ende exempel/sullen wy onse gebet ooc stellen/eñ alleen op Gods genade ende barmhertichept bidden/onse sonden bekennē eñ ons beteren.

21 Euen doe ick soo sprack in mÿnen/etc.

Dit ander deel deses capittels/is een seer troostelÿck exempel/hoe Godt dat ghebet/dat tot hem door het betrouwen op zÿn genade gedaen is/ met bekenninge onser onweerdichepdt/ ghenadichlÿck wil verhooren/ende meer gheuen/dan wy bidden.

Want als Daniel hadde ghebeden dat Godt zÿns volcx gheuanckenisse wilde afwenden/ so heeft Godt hem desen grooten schat geopenbaert/namelÿc/ hoe langhe tÿt het noch daer van zy/dat Christus soude geboren worden/ende in zÿn ampt treden:ende hoe zÿn eygen volc hem niet aennemen/ maer dooden soude.

Eñ de Propheet heeft hier dat nieuwe Testament met schoone woorden afgebeeldet/dat Christus door zÿn steruen ende offerhande/ soude de ouertredinghe wech nemen/de sonde versegelen/de misdaet versoenen/ende de eewighe gherechtichept brenghen. Want dit heeft Christus door zÿn doot wtgherickt / ende wort door dat Euangelium vercondicht in de gantsche werelt.

Ende dewÿle de Joden sulcks vercondinghe ende weldaet niet en hebben willen aennemen/ soo heeft se Godt verstoort/dat sy nu met alle haer heerlÿchept/ Coninckrÿcke/ Priesterdom/ Tempel/ Wet / Offerhande/ende alle haer doen / te niete zÿn / ende gheen beteringhe te hopen en hebben.

Dat x. Capittel.

Is een voorreden op het elfste Capittel dat daer volcht/waerin Daniel een sonderlÿck stuck schrÿft/ van de Enghelen / welckes ghelÿcken nergens in de heylige Schriftuere en is : Namelÿck/ dat de goede Engelen tegen de boose strÿden/landen ende volcken beschutten ende beschermen.

Ende de boose Enghelen noemt hy oock Vorsten: Hier wt cannen verstaen / waeromme het inder Coningen ende Vorsten houen so woeste ende wilt toegaet/dat het goede alsoo verhindert / ende crÿch ende ongeluck so haest gevoordert eñ aengerichtet wordt.

Want de duyuelen zÿn daer/ sy stoken ende trecken ofte verhinderen doch so vele/ dat het goede nergens en can voortgaen . Teghen sulcke wÿsheyt der duyuelen/ware de wÿsheydt ende het vermeughen der menschen veel te cleyne . Waeromme heeft Godt de goede Engelen als wachters verordent die des duyuels voornemen breken / ende dat goede op de aerde voorderen ende helpen souden.

Dat xj. Capittel.

Is een Prophecÿe ende voorsegginge/ hoe het den Joden gaen sal/ende hoe de rÿcken sullen verandert worden/tot dat Christus de rechte Heere eñ Coninck coemt. Ende dit Capittel is een wtnemende wonderlÿcke Prophecÿe/ dat sy so nauwe ouereen coemt met de historien/die beschrÿuen hoe het daer nae ghegaen is. Want den laetsten Coninck in Persen / ouerwan de groote Alexander/ende nam dat gantsche lant in/ veel voorder / dan het oyt eenich Coninck in Persen inghenomen hadde.

Maer Alexander en leefde niet langhe / ende daer na werdt dat regiment verscheurt/ eñ gedeylt in vier Coninckrÿcken/Asia/ Syria/Egypten/ ende Grecia.

Hoe het ghegaen is met de twee Coninckrÿcken/ Syrien eñ Egypten/ dat beschrÿft de Propheet hier met vele woorden/om dat de Joden/die tusschen dese beyde Coninckrÿcken laghen/der seluer oneenichept/ moesten swaerlÿck ontghelden.

21 In diens stede sal opcomen een onghe-achtet man/welcke de eere/etc.

Dit ander deel deses Capittels/seyt vā Antiocho/ hoe hy tegen den Coninck in Egypten krÿgen / hem in zÿn landt vallen / ende dat bedrieghelÿck innemen ende plonderen soude. Ende dat hy daer na noch eenmael comen soude/ maer van de Romeynen met ghewelt afghewesen worden.

Dat hy dan soude Jerusalem ouervallen / allen Godtsdienst wech nemen / afgoden inden Tempel Godts setten / ende de lieden met gewelt tot afgoderÿe drÿuen/ tot dat ten laetsten Judas Machabeus met sommige andere/hen teghen sulcke godtloosheyt souden stellen/ende den seluen Antiochum grootelÿck verhinderen.

Dat

Daerin sulcken jammer oock vele Godtsalige menschen sullen verdruckt worden / op dat sy door dat cruyce beproeft/reyn ende louter worden.

Sulcx alle/is om de sonde des volcx gheschiet/ op dat wy leeren Godtvreesen de zijn/en den wille Gods liefhebben / ist dat wy willen sulcke straffe ontgaen.

¶ Dat xij. Capittel.

Dit Capittel wort ghemeynlijck geduydet/dat het onder den naem Antiochi/een voorsegginghe zy/van des Antechrists rijcke/gelijck de heylige Paulus dat selue betuycht/sommige, worden daer wt duydende op den Antechrist/2.Thessal.2.de welcke de Christenheyt jammerlijck verscheurt ende veruoert heeft/met zijnen grouwelijckheden.

Sulc Antechrists rijckeen is niet alleenlijc dat Godloose Pausdom/ maer oock des Turcx ende Mahomeths rijcke: want de Paus ende Turck veruolghen te ghelijcke dat Euangelium/ende onse heylige Christen gheloone/met dwalinghe/valsche leeringhe/ende sweert/op het alder grouwelijckste.

Ende hier moetmen sonder lijck aenmercken / dat Christus sulcke ellende ende jammer wil met zijn toecoemste wechnemen/ ende de ellendighe gheplaechde Christenen van dit tijtlijck ongheluck verlossen/ende met dat eewighe leuen verblijden.

Hierentusschen sullen wy verwachten / ende met alle ghedult lijden / wat Godt ons hier op aerden toeschickt.

Want ghelijck wy hier opentlijck sien/soo moeten de Christenen dat heylighe cruyce dragen ende lijden.

FINIS.

Den staet der Joden/onder de Historie

dienende totten verstande der materie.

NAe het wederkeeren wt der Babylonischer gheuanckenisse / de Jodische Ghemeynte heeft altijt gheregeert gheweest door Princen en Gouuerneuren wt den geslachte Juda/tot der tijt toe dat de Asmodianen of Machabeen (welcke wt de stamme der Priesteren waren) het borgerlijck gouuernement wech namen: te weten/int 344 jaer na tvoorsc. wederkeeren. Dese gauen hem den Coninclijcken tijtel/die vergaen was sint de voorsc. gheuanckenisse/ende vermengden de Coninclijcke autoriteyt/ met de Priesterlijcke weerdicheyt. Ende het gheheurde in den tijde / doen Pompeus de groote / gheheel Syrien in slauernijen brachte/en die onder de gehoorsaemheyt der Romeynen stelde/met oock het geheel Jootsche lant: (den welcken siende den twist) aengaende het Coninckrijck ende Priesterdom/ tusschen Hircanus ende Aristobulus (ghebroederen/) liet den voorsc. Hircanus het Priesterdom/ende beual het borgerlijck gouuernement/eenen Antipater/die een vreemdelinck was/van slechten ende leeghen stamme wt Idumeen/ om de geschicktheyt ende getrouwicheyt die hy in hem bant/(die oock doen Julius Cesar Keyser wert) beuesticht wert. Welcken Antipater/op dat hy zijne kinderen vernoorderen soude/stelt dese int voorsc. gouuernement: te wetē/ Phasellus den outsten/in Judeen ende Samarien/ende Herodes in Galileen.

NAe de doot Julius Cesar/dewijle Octauianus Augusto/ ende M. Anthoni/ becommert waren met den inlandischen crijch teghens Cassius ende Brutus/heeft den voorsc. Antigonus den sone van Aristobulus het Coninckrijck vercregen/dwelck zijnen vader versocht hadde door hulpe vanden Coninck van Parthen: Hy dede zijnen oom Hircanus beyde de oren afsnijden / op dat hy des te onbequamer tot het Priesterampt soude wesen: maeckte Herodes (wiens broeder een weynich te voren ghedoot was) vluchtich/ende haerlieder vader Antipater vergiftede hy.

HErodes quam te Roomen / ende gaf te kennen de wreetheyt des voorsc. Antigonus/ door den raet door M. Anthoni / met oock de alliantie tusschen hem ende den Coninck van Parthen/die een vyant der Romeynen was. Dwelck den Raet verstaen hebbende/verclaerden Antigonus voor vyant/ende Herodes Coninck der Joden. Waeromme Herodes weder in Judeen keerde: vercreech het rijcke door hulpe der Romeynen teghen Antigonus : doode alle die/die vanden stamme ende gheslachte der Machabeen ende Juda waren/oock die/ de welcke hem docht eenighen middel te hebben om totten Coninckrijcke te gheraken . Ende op dat hy het herte der Joden mochte ghewinnen/onderwiecp hy hem hare religie/timmerde daer eenen Tempel / veel heerlijcker als dien te voren gheweest hadde/bouwede vele schoone Edefitien binnen Jerusalem / ende houwelijckte ende maeckte een verbondt met haer. Hy regneerde also 31. Jaren met ghewelt ende tyrannije/ende int 32. Jaer accorderen hen de Joden ghewillichlijck trecht des Coninckrijcx/also wel voor zijnen persoon / als oock voor zijne naecomelinghen: int welcke Jaer Jesus gheboren werdt / ende den scepter van Juda wech genomen/ (nae de prophecije Jacobs.) Den seluen Herodes regneerde 6. Jaer als machtich Coninck/dit zijn in als 37. Jaer.

INt 42. Jaer Augustus/(wesende het 32. Herodi) maecte Cyrenus (den Gouuerneur van Syrien) de beschrijuinge die Luce 2. verhaelt: en Jesus Christus wert geboren/den welckē corts daer na van de wijse die wt den Oosten tot hem quamen / versocht wert. Daer nae in Egypten geuoert/waer hy tot nae den doot Herodes bleef/om zijne tyrannije te ontulieden.

DEn seluen Herodes seer nae zijne doot wesende / dede drie van zijne kinderen dooden : te weten Alexander/Aristobulus/en Antipater / en liet te lijue Archelaus/ Antipas gheheynaemt Herodes/Philippus ende Lysias/na het schrijuen Eusebius: de welcke Augustus Cesar het Coninckrijck van haren ouerledenen vader deelde in vier deelen/diemen hiet Tetrarchien: te weten/Archelaus/Judeen ende Samarien: tot Antipas/ Galileen : tot Philippus/ Itureen ende Trarchoniten: ende tot Lysias/Arabylenen. Den voorsc. Archelaus Regneerde 9. Jaer / daer nae van een misdaet beschuldicht ende betrapt / werdt binnen der Stadt Vienne in Dauphineen ghebannen / ende zijne Tetrarchie geregeert door Pronoosten ende Balliuwen/onder de authoriteyt der Romeynen. Den eersten Gouuerneur was Copinius/ door Cyrenus/in dien tijde Gouuerneur in Syrien/inghestelt.

INt 3. Jaer Tiberius/nacomelinck des voorsc. Augustus/succedeerde Marcus int gouuernement des voorsc. Copinius/den welcken regneerde 2. Jaer/ende na hem Annius Rufus oock 2. Jaer. Daer nae Valerius Gratus 7. Jaer: te weten/tot int 14. Jaer des voorsc. Tiberius/eñ int selue Jaer wert Pontius Pilatus inde plaetse van de voorsc. Gratus gestelt/ eñ gouuerneerde 9. Jaer/eñ int tweede iaer der regeringe des voorsc. Pilatus/dwelc is het 15. Tiberi/predicte Joannes de dooper/eñ doopte Jesus Christus/daer na wert hy gedoot door Herodes Tetrarch van Galileen/Jesus Christus begonst het Euangelium met teeckenen ende miraculen te vercondighen: ende 3. Jaren daer nae ter doot ghebracht/ tot onser aller verlossinghe. Opt leste vant 9. Jaer werdt Pilatus beschuldicht / ende door Vitellus als doen Gouuerneur van Syrien na Roomen ghesonden/ende Marcellus in zijn stede ghestelt.

CAius Caligula/een nacomelinck Tiberi/wederriep de voorsc. Marcellus/ende stelde in zijne stede Petronius/int eerste Jaer zijns rijcx. Eñ gaf de twee Tetrarchien die Philiphus ende Lysias besaten (die onlanex te voren ouerleden waren) tot Agrippa haren neue / Alexanders sone die Herodes dede dooden/ghelijckt hier bouen verhaelt is: het welck Antipas den Tetrarch van Galileen benijde/reys de na Roomen/ meynende de voorsc. Tetrarchien voor hem te vercrijghen: maer Agrippa schreef den Keyser tegen hem/ende beschuldichde hem/dat hy met den Coninck van Pharthen verstaen hadde/die een vyant des Roomschen volcx was: van het welcke ouertuycht wesende/wert van zijne Tetrarchie beroofr/eñ in de stadt van Lions ghebannen: ende zijne Tetrarchie den voorsc. Agrippa ghegheuen.

CLaudius een nacomelinck Caligula/ beuestichde Agrippa in zijne Tetrarchien / ende gaf hem daerenbouen die van Judeen in maniere/dat hy gheheel het Coninckrijck besat/ gelijck het zijnen grootvader beseten hadde: Van den seluen Agrippa wort verhaelt Act. 12. onder den naem van Herodes: want desen naem hielden alle des eersten Herodes nacomelinghen also ghemeyn/ghelijck den naem Cesar/den Roomschen Keyseren is. Hy dede S. Jacobi/Joannes broeder dooden/hielt S. Petrus gheuanckelijck/eñ corts daer nae wert hy vanden Engel des Heeren gheslagen/ende sterf. Hy liet drie dochteren achter: te weten/Bernice/ Maria/ende Drusille/ende eenen sone 17. Jaer out wesende/Agrippa genaemt: den welcken om zijn Jonckheyts wille zijns vaders rijcke niet en gheniette/maer wert door voochden onder des Keysers/ende der Romeynen handen gheregeert. Waer van den eersten Gouuerneur ghenaemt was/Cuspius Fades/ende gouuerneerde 3. Jaer: daer na Tiberius Alexander/die oock 3. Jaer gouuerneerde: daer nae Cumanus 2. Jaer. Van dien tijdt aen/ werden de twee Tetrarchien die Philippus eñ Lysias zijns vaders ooms ghehouden hadden/ in handen des voorsc. Jonghen Agrippa ghestelt. Nae den voorsc. Cumanes/werdt Felix inghestelt/ onder welcken S. Paulus gheuanghen werdt/ende gouuerneerde 3. Jaer. Festus succedeerde nae hem/ende sant S. Paulum na Roomen/int eerste Jaer des Keysers Nero: ende in desen tijde werde de Tetrarchie den voorsc. Jonghen Argippa ghegeuen.

DE voorsc. Festus/na dat hy 3. Jaren gegouuerneert hadde/sterf: ende in zijn stede werdt gestelt Albinus/den welcken gouuerneerde 5. Jaeren: ende nae hem Cestius Florus/tegens welcken de Jodẽ rebelleerden. Om welcke sake Nero Vespasianus tegen haer sant met een groot heyr. Welcken Vespasianus luttel tijts na dat hy in Judeen ghecomen was (eñ de tijdinghe ghecomen zijnde van de doot Nero) werdt van zijn Crijchsvolck Keyser verclaert/ om dies wille dat het geslachte Nero gheheel vergaen was. Daeromme latende het beuel zijnen sone Titus/keerde weder nae Roomen/waer hy Vitellius (die het Keyserrijck besat) om brachte/den seluen Vitellius hadde Otto ghedoot/ende Otto/Sergius Galba: de welcke na tvoorsc. Keyserrijck stonden. Dese drie duerden eenen corten tijt/eñ den voorsc. Vespasianus begonst vreedsaemlijck te regneeren/int 2. Jaer na het ouerlijden Nero. Hierentusschen oorlogede Titus teghen de Joden/nam Jerusalem inne/plonderdese ende ruyneerdese gheheelijcken. Also eyndichde het Coninckrijcke/het Priesterdom/ende dit arm ongheluckich Jootsche volck/int 40. Jaer nae de doot Jesu Christi.

DE Historischrijuers verhalen veruaerlijcke ende schrickelijcke gheschiedenissen / aengaende de veruolghinghe van dit arm volck / duerende de belegheringhe / ende nae het innemen der voorsc. Stede / door het rechtueerdich oordeel Godts / ghelijck zijt van Pilatus begheerden : te weten / dat het bloedt van desen Christus op haer ende hare naecomelinghen quame.

DE BOECKEN GHENOEMT APOCRYPHI.

VVaerschouvvinghe tot den Leser.

Dese boecken diemen noemt APOCRYPHOS, hebben te allen tijde onderschepden gheweest van de Boecken diemen sonder twijfelinghe acht te zijne van de H. Schriftuere. Want de oude vaders willende toesien/ dat daer gheen onheylighe Boecken en souden toeghelaten worden / met de Boecken die sonder twijfel zijn door den heylighen Gheest gheschreven/ soo hebben sy een Rolle ghemaeckt / de welck sy ghenoemt hebben CANON/ dat is Reghel: daer mede te kennen gevende/ dat alle Boecken die daer in vervatet waren/ waren een seker Reghel/ daer aen men houden moeste. Aengaende dese Boecken/ sy hebbense genoemt APOCRYPHOS/ daer mede te kennen gevende/ datmense moeste houden voor private ende eyghen gheschriften/ ende niet voor Autentijck/ ghelijck ghemeyne verseghelde ende gheapprobeerde brieven. Daeromme is tusschen dese Boecken ende de andere sulck onderschept/ als tusschen eenen brief die voor eenen Notaris ghepasseert is/ ende ghesegelt/ om van allen menschen aenghenomen te worden/ ende tusschen eenen brief van eenen sonderlijcken mensche geschreven.
Het is wel waer / dat sy niet te nijt prijsen en zijn / dewijle sy goede eñ nutte leere vervaten. Maer het is nochtans wel recht / dat het gene dat ons door den H. Geest gegeven is/ geachtet eñ gehouden zy / boven het ghene dat van menschen ghecomen is.

* *
*

TOT LEYDEN,
By Andries Verschout, op de Breede-straet.
Anno. M.D. LXXXVII.

Dese Boecken en vintmen niet in der Hebreischer Biblia/ende worden Apocrypha ghenoemt.

III. Esdras/		ix.	
IIII. Esdras/		xvi.	
Tobias/		xiiij.	
Judith/	heeft	xvi.	Capittelen.
Wijsheyt/Sapientia.		xix.	
Jesus Syrach/Ecclesiasticus/		Li.	
Baruch.		vi.	

Sommighe stucken in Esther ende Daniel.

Manasse ghebedt.			
I. Machabeorum/		xvi.	
II. Machabeorum/	heeft	xv.	Capittelen.
III. Machabeorum.		vij.	

De inhouden der boecken/diemen noemt Apocryphos.

NU moeten wy oock wat spreken van die boecken/die sommige noemen/Apocryphos/ hoewel hen dien naem niet gantschelijck en dient. Ic meyne dat dese boecken/wel mogen heylige boecken of schriften ghenaemt worden/als die door heylighe mannen/van heylige dingen geschreuen zijn. Maer dat sy nochtans niet en zijn onder Canonische boecken te tellen/als die van sulcker autoriteyt niet en zijn. Sommige deser boecke͂ beschrijuen Historien: sommige zijn prophetische en̄ leerboecke͂/der welcker inhoude͂ wy nu int corte sulle͂ stelle͂.

ICk wil oock hier by stellen/ dat de sonderlijcke geleerde man Theodorus Bibliander/van dese voorsc. boecken seyt/in zijn boeck/De optimo genere explicandi Hebraica/daer hy oock de somma der seluer boecken verhaelt/ aldus schrijuende: De Ecclesiastische boecken worden oock ghenoemt H. Schriften: de welcke/ hoewel sy gheen bequame autoriteyt en hebben/ om dinghen te beuestighen daer van twist is/ghelijck de Canonische H. Schrifture/soo en worden sy nochtans niet verworpen/ghelijck de schriften/die te recht ghenaemt worden Apocrypha: als de prophecie Eldad ende Medad de opclimminghe Mosis/Apocalypsis Helie/ende diergelijcke andere ghedichtselen des boosen gheests. Maer dese Ecclesiastische boecken/zijn oock in de scholen ende Kercken der gheloouigen toegelaten/ende van velen in soo groote eerweerdicheydt ghehouden/ dat sommighe het boeck Judith onder de Canonische Schrifture stellen. Wy willense na de orden des tyts verhalen. De sommighe veruaten Historien van den tijde Ezechie/tot den tijt Pompei/die eerst den Joden haer Rijck genomen heeft. Het boeck

Tobias.

Tobie/dat van den H. Hieronymus is wt der Chaldeischer tale ouergeset in Latijn/verhaelt dinghen die ghschiet zijn in Assyria/ nae dat de thien gheslachten waren in dienstbaerheydt wechghelept/ende leert door een schoon exempel/de liefde der ouderen/der kinderen/ ende der ghetrouden lieden.

Judith.

Judith vertoont de natuere des gheloofs/ende standvastichepts: en̄ verhaelt/ hoe de stadt Bethulia vanden hooftman Nabuchodonosors/ des vaders des grooten Nabuchodonosors/die Zedechiam ende Joachim geuangen nam/beleyt zijnde/ door de heylighe weduwe Judith verlost wert.

Daniel.

Daniel heeft eenen aenhanck van Susanna/ Bel/ en̄ den Draeck.

Hester.

Hester heeft sommighe aenhancksel en.

3. Esdre.

Het derde boeck Esdre / verhaelt vanden Phase Josie/daer van men in de boecken der Coninghen leest/ ende dingen die in Esdra en̄ Nehemia staen/daer tusschen stellende den strijdt des vernufts en̄ wijsheyts/daerin Zorobabel de ouerwinner was.

Machabeen.

De boecken der Machabeen/verhalen de verdruckinge Israels/ door Antiochum Epiphanem/ en̄ de Macedonische: in welcke boecken een claer voorbeeldt Antichristi ghesien wort. De ander Ecclesiastische boecken/ handelen van de Godsalicheyt/ ende onderwijsinghe der zeden ende des leuens.

Baruch.

Want Baruch versamelt wt Esaia ende Jeremia sentencien/die tot lasteringe der Afgoden dienen/ende straft de Afgoderye swaerlijc.

4. Esdre.

Het vierde boeck Esdre/heeft verscheyden prophecien/ende vele ghesichten/ghelijck Ezechiel/ Zacharias/ en̄ Daniel.

Ecclesiasticus.

Jesus de sone Syrach/heeft dat boeck Ecclesiasticum ghemaeckt/ het welcke men de Wijsheydt noemt/ende Hieronymus betuycht / dat het by de Hebreen is oock ghenoemt/Parabolen ofte Spreucken. Hy leert de wijsheyt met corte sentencien / ghelijck der seer ouden schrijueren ghebruyck was: ende heeft vele dinghen/die te voren in Ecclesiaste ende in de Spreucken Salomonis gheschreuen zijn.

Het boeck der Wijsheyt.

Het boeck der Wijsheyt/ dwelck Philoni eenen seer welsprekenden Jode toegherekent wort / verhaelt breeder/ ende dat met Grieckscher welsprekenheydt / dat in het eerste boeck der Spreucken Salomonis gheschreuen is/ tot den lof der warachtigher wijsheyt dienende. Het ghebedt Manasse/dwelck in de Grieckschе exemplaren niet en is/heeft gantschelijck de Hebreeusche wijse van spreken.

Dit schrijft Theodorus Bibliander.

HET DERDE BOECK ESDRE.

¶ Argument.

HEt derde boeck Esdre/ verhaelt sommighe dingen wt den vierden boeck der Coninghen/ ende oock vele dinghen/ die inden boeck Esdre ende Nehemie verclaert worden/ hoewel sommighe dinghen worden hier breeder vertoont/ ende vele schoone exempelen der Godtsalicheyt voor ooghen ghestelt.

¶ Dat eerste Capittel.

1. De Coninck Josias hout het Passah des Heeren/ 17. hy gheeft den volcke groote menichte van lammeren/ schapen/ gheyten ende bocken. 23. De wegen Josie hebben recht geweest inde tegenwoordicheyt des Heeren. 25. Pharao Coninck van Egypten treckt wt. 29. Josias is ghedoot in den strijdt teghen de Coninck van Egypten. 34. Joachas/ Joakim ende Zara de sonen Josie. 38. Nebucad Nezar leydt Joakim geuangen in Babylonien. 41. Joachim de sone Joakim. 46. Zedechias Coninck Juda/ in de stede Joachim. 52. Jerusalem ghewonnen/ ende den Tempel gheraseert door de Chaldeen.

Josias vernieuwet den Godsdienst ende houdt Passah. 2. Par. 35. 1. 4. Reg. 23. 21

ENde Josias hielt den 1 Heere het Paeschenfeest te Jerusalem/ en slachtede het Passah/ aenden veerthienden daghe der eerster Maent.

Hy stelde de Priesters 2 na harer ordeninge/ gelijck sy het dan dagelijcx af wisselden/ ende die waren aengedaen/ met witter gewaet/ ende dienden inden Tempel des Heeren.

a Of/ Arcke. 3. Reg. 8. 6

En hy sprack tot den Leuiten/ de heylige 3 Dienaren Israels: Dat sy hen heylichden den Heere/ te setten de heylige a Kiste des Heeren/ in het huys/ dat Salomo de Coninck/ de sone Dauids daer toe ghebouwet hadde/

Ende sprack: Voortaen en sult ghylieden 4 niet meer de Kiste op den schouderen dragen: Nv dienet uwen Heere/ ende hebbet achtinge op zijn volck Israels/ na den vlecken/ ende uwen stammen/

b 1. Par. 24. 4 ende 25. 3

Na dien ende als het b de Coninck Da- 5 uid de Coninck Israels verordent heeft/ ende na der heerlijcker toerustinghe/ Salomonis zijns soons: Jae dienet hem alle in den Tempel/ nae der ordeninghe ende wtdeylinghe der voorghesetteden/ die wt den ghesłachten bestellet zijn/ te dienen voor den kinderen Israels.

c Exod. 12. 3

Slachtet het c Passah/ en bereydet uwen 6 broederen offer/ ende doet na den beuele des Heeren/ dat hy Mosi ghedaen heeft.

d Anders/ calueren.

Ende Josias schanck den volcke dat ge- 7 vonden wert/ der lammeren/ der schapen/ der bocken/ ende gheyten/ dertich duysent/ d ossen/ drie duysent.

Dit schanck den Coninck wt Coninck- 8 lijcker vrymildicheyt/ als hy het toeghesegt hadde/ den volcke: ende den Priesteren ten Passah/ twee duysent schapen/ ende hondert ossen.

‡ And. Oziel ende Cozaba.

Daer toe Jechonias ende Semeias/ en- 9 de Nathanael ghebroeders ende Hasabias/ ‡ Jehiel ende Josabad/ schoncken hen ten Passah/ vijf duysent schapen/ ende vijf hondert runderen.

Ende doe dit gheschiede/ stonden de 10 Priesters ende Leuiten/ gheheel schoon in hare ordeninghe/ ende hadden ongheheuelde brooden/ door de stammen henen:

11 Ende offerden nae der ordeninghe der Voorgesetteden inden geslachten/ den Heere voor den volcke/ als het dan in den boecke Mosi gheschreuen is:

e Exod. 12. 8

12 Ende e brieden het Paeschlam/ ghelijckmen dan soude: de danckofferen daerentteghen ende andere/ coockten sy in ketelen/ potten ende pannen/

13 Ende settedent doe met goetwillicheydt den volcke voor/ ende daer nae oock henselues/ ende den Priesteren.

14 Want de Priesters offerden het vette/ tot dat de tijdt verliep: de Leuiten/ Jae bereyden voor hen seluen/ ende voor hare broederen de kinderen Aaron.

f 2. Par. 26. 1

15 De Sanghers nv/ de kinderen f Assaph/ stonden in harer ordeninghe/ na dien/ ende als het Dauid verordent hadde: daer toe Assaph/ Zacharias ende Jedithun/ die van die vanden Coninck bestellet waren.

g 1. Par. 27. 1

16 Ende g de Poortiers ende Deurwachters/ stonden by de deuren/ ende dat met vlijte/ dat geener niet van zijnen stande ende dienst en weke: want hare broeders de Leuiten/ bereyden voor haer.

17 Also wert voleyndet/ alles wat ten offer des Heeren behoorde.

18 Op dien dach hebben sy het Passah ghehouden/ ende hebben danckoffer gheoffert/ tot den offer des Heeren/ na den beuele des Conincx Josie.

19 Alsoo beginghen heerlijcken/ de kinderen Israels/ die daer op die tijdt tegenwoordich waren/ het Passah/ ende aten de ongheheuelde brooden/ de seuen daghen lanck.

22 Jae alsulck een Passah/ en is in Israel niet ghehouden worden/ vanden tijden des Propheten Samuels.

h Anders/ beganghen/
i Of/ begingen

21 Oock en heeft gheen Coninck alsulck Passah h gehouden/ als dit/ dat de Coninck Josias/ de Priesters ende Leuiten i hielden/ ende de Joden/ ende alle Israel/ van alle dien/ die te Jerusalem gheweest zijn.

22 Inden achthienden iare des Conincrijcx Josie/ is dit Passah ghehouden worden.

Josias geeft hem in den strijdt met den Coninck in Egypten/ sterft/ ende wort vanden zijnen beclaecht.

23 Ende de Coninck Josias heeft alle zijne wercken/ met volcomener herten voor den Heere ghericht:

24 Ende dat om hem beschreuen is in vorighen tijden/ van dien die ghesondicht hebben/ ende Godtloos gheweest zijn voor alle volcken/ ende die het woort Gods niet ghesocht en hebben ouer Israel.

k 2. Reg. 23. 29
2. Par. 35. 20

25 k Nae dese daden alle des Conincx Josie/ tooch Pharao de Coninck Egypti op/ ende quam te Charchamis byden Phrath/

 ende

ende Josias trach hem teghen.

Doe sandt de Coninck Egypti tot den 26 Josia/ ende liet hem segghen: Wat l hebbe ick met v te doen Coninck Juda?

> l Anders/ isset datter is / tusschen my ende v Coninck/ etc.

Ick ben van dē Heere gesondē/ niet met v 27 te strijden: want mijnen krijch is ouer den Phrath/ treckt haestelijck weder te huys.

Ende Josias en woude niet op zijnen 28 wagen wederkeeren/ maer onderstont hem te strijden/ ende en hoorde niet den woorde des Propheten / dat hy hem seyde wt den monde Gods:

Maer ordineerde eenen strijdt tegē hem/ 29 in den velde Mageddo : ende de Vorsten dronghen op den Coninck Josiam.

Doe sprack hy tot zijnen knechten: m 30 Voert my wt den strijdt: want ick ben seer verwondet : ende zijne dienaers voerden hem snellijck wt der spitse henen.

> m 1. Reg.22. 34.

Doe clam hy op den anderen waghen/ 31 quam te Jerusalem / ende sterf / ende wert begrauen in zijns Vaders graf.

Eñ in den gantschē Jodischē lande treur- 32 dē sy om Josiam/ n oock de o voorghesetteden met haren wijuen/ beclaechdē hem/ tot op desen dach: ende sulckes geschiede voort ende voort inden gantschen Israel.

> n Anders/ desgelijcx de Propheet Jeremia/ beclaechde Josiam/ ende de Regenten met de wijuen/ hebbender om ghetreurt tot/ etc.
>
> o Of/ Voorstanders.

Dit is gheschreuen in den boeck der ghe- 33 schiedenissen/ der Coninghen Juda/ namelijcken / alle daden ende wercken Josie des Coninc̄x / oock zijne Coninckliijcke macht ende Heerlijckheyt/ zijn verstant in de Wet Gods/ ende wat hy gedaen heeft/ oock dat niet gheschreuen en is inde boecken der Coninghen Israels ende Juda.

> Jechonia wort Coninc in zijns vaders stede.

p Ende het volck nam Jechoniam de so- 34 ne Josie/ ende maeckten hem ten Coninck/ aen zijns vaders Josie stede / doe hy drie ende dertich Jaer oudt was.

> p 2.Re.24.30 2.Par.36.1

Ende doe hy drie Maenden gheregeert 35 hadde ouer Israel/ settede hem de Coninck Egypti van het Rijcke/ dat hy te Jerusalem niet en regeerde.

Ende leyde een schattinghe op het landt/ 36 namelijcken/ hondert Centener siluers/ ende een Centener gouts.

> De Coninck Egypti maket Jehoiakim ten Coninck voor Jechonia.

Ende de Coninck Egypti / settede ten 37 Coninck aen zijne stede / zijnen broeder Jehoiakim / dat hy Coninck ware ouer Juda ende Jerusalem:

Den raet nv des Coninc̄x / met tsamen 38 den Coninck/ ende Zaracles zijnen broeder/ vinck hy / ende voerdese gheuanckelijck in Egypten.

Vijf ende twintich iaer oudt was Jeho- 39 iakim / doe hy Coninck wert in den lande Juda ende Jerusalem/ ende dede quaet voor den Heere.

q Nae den seluen tooch Nebucad Nezar 40 de Coninck te Babylonia / ende bant hem met ijseren banden / ende voerde hem nae Babylonien:

> q 2. Reg.24.7

Oock alle vaten / die in den Tempel den 41 Heere ghewijet waren/ ende alle cleynodien/ nam Nebucad Nezar / ende voerdese nae Babylon / ende ghebruycktese in zijnen Tempel te Babylonia.

Van zijner onreynicheyt ende Godloos- 42 heyt/ ende oock zijnen grouwel/ is gheschreuen in den boeck der gheschiedenissen der Coninghen.

43 Ende aen zijner stede werdt Coninck/ Jehoiachim zijn sone : achthien Jaer was hy oudt/ doe hy Coninck wert/

> Jehoiachim wert Coninck in zijns vaders stede.

44 Ende regeerde te Jerusalem/ drie maenden/ ende thien daghen: boos dede hy voor den Heere.

45 Ouer eē iaer/ schickede na hem Nebucad- Nezar/ eñ liet hem na Babylon voeren/ met tsamen den gheylichden vaten des Heeren:

46 Ende maeckte ten Coninck aen zijn stede/ ouer Juda ende Jerusalem r Zidekiam zijnen broeder/ die was xxj. Jaer oudt/ ende elf Jaer regeerde hy.

> r 2.Re.24.17
>
> Nebucad Nezar maket Zidekiam ten Coninck.

47 Ende dede oock boos voor den Heere/ s keerde hem niets aen de woorden/ die van den Prophete Jeremia/ tot hem ghesproken werden/ wt den beuele des Heeren.

> s Jere.37.1.

48 Ende hoewel hy den Coninck Nebucad- Nezar eenen eedt ghedaen hadde/ wert hy doch meyneedich ende afuallich van hem: daer toe ouertradt hy oock alle settinghen ende ordeninghen des Heeren des Godts Israels.

49 Desghelijcken de voorghesetteden ende Ouersten in den volcke des Heeren / deden vele quaets/ ende werdē godloos/ meer dan alle de Heydenen/ onreyn ende beuleckt in alle onreynicheyt ende grouwel: beuleckeden oock ende veronreynichden den heylighen Tempel des Heeren te Jerusalem.

50 t Ende de Godt harer Vaderen sant tot hen zijne boden/ diese van haren sonden ende boosheden afwendeden ende wedertie- pen : Want hy woude haer gheerne verschoont hebben/ om zijns heylighen Tabernakels wille.

> t 2.Re.17.13 Jerem.18.11 ende 25.3. ende 35.15

51 Sy daerentegen bespotteden zijne boden/ ende belacheden dat / dat Godt door zijne Propheten tot hen sprack.

52 Ende dat dreuen sy so langhe/ tot dat de Heere vertoornt wert ouer zijn volck/ haers godloosen wesens haluen/ u ende dat Godt x maeckte op te trecken/ der Chaldeen Coninghen.

> u 2.Re.24.
>
> x Anders/ gheboot tot bew... etc.

53 Die sloeghen hare ionghe manschap met den sweerde / oock in den omganck haers heylighen Tempels / y ende verschoonden niemanden / noch ionck / noch oudt / noch maechden noch ionghe ghesellen.

> De Chaldeen verwoesten Juda ende Jerusalem.
>
> y Deut.28.50 2.Mac.5.13

54 Maer sy alle werden den Coningen der Chaldeen in hare ghewalt ghegheuen/ oock alle heylichdom ende ghewyede vaten des Heeren / die deden sy op / ende namen alle schatten des Coninc̄x / ende voerdense henen na Babylonien.

> z 2.Reg.25.9

55 z Het huys van des Heeren/ verbranden sy / ende alle costelijcke ghebouwete/ ende heerlijcke dinghen verwoesteden ende verscheurden sy.

56 Wat nv van lieden ouerbleef/ ende niet gedoodet en wert/ voerden sy na Babylon.

57 Also waren sy geuangen eñ eygen lieden des Coninc̄x te Babylonia / tot dat sy weder vry ghelaten werden/ eñ voor henseluen regeerden/ doe veruullet waren de woorden des Heeren/ die a hy hen door den mont des Propheten Jeremie toeghesept hadde:

> a Jere.25.9 ende 29.10 ende 33.17

58 Ende tot dat het landt zijne vyeren ghehadt heeft: namelijcken/ de tijt als het woeste lach / hadde het zijne ruste ende vyeren/ b seuen ende tseuentich Jaer.

> b Bar.6.2. Daniel 9.2

Dat ij. Capittel.

1. Cyrus Coninck van Perſſen/ veroorloeft den Joden wederom te keeren in Jeruſalem/ ende weder te bouwen den Tempel. 10. Gheeft wederom de vaten des Tempels. 13. Het getal der vaten des Tempels. 25. De Coninck Artaxerxes belet het wederopbouwen des Tempels.

De Joden worden vrij ghegheven van Cyro. 1. Par. 36. 22. Eſra. 1. 1

1 Als ouer de Perſſen regeerde de Coninck Cyrus/ ende als de Heere zijn woort/ dat hy door den mont des Propheten Jeremie/ toegheſeyt hadde/ vervullen woude.

2 Verweckte de Heere den geeſt Cyri/ des Coninck in Perſia/ dat hy in zijnen gantſchen rijcke een ſulcke ſchrift liet wtgaen:

3 Dit is de meyninge des Coninck in Perſia: My heeft de Heere Iſraels/ de hooghe Heere/ ten Coninghe des lants ghesettet/

4 Ende my beuolen/ hem een huys te Jeruſalem in Judea te bouwen.

5 Welcker nv wt uwen volcke is/ met dien zy de Heere/ ende die trecke henen op met hem na Jeruſalem.

6 Ende alle die/ die om der ſeluer plaetſe contomme woonen.

7 Die ſullen hen helpen/ het zy met gonde/ met ſiluer/ met gauen/ oock met peerden eñ anderen helpelijcken dieren/ eñ met allen anderen/ datmen vrijwillichlijcken toedraecht tot den huyſe des Heeren te Jeruſalem.

1 Eſra. 1. 5

8 a Doe ſtonden de voorneemſten wt den ſtammen ende vlecken Jude ende Ben Jamin/ oock de Prieſters ende Leuiten/ die de Heere beweghet hadde/ henen op te trecken/ ende het huys des Heeren te Jeruſalem te bouwen.

9 Ende die rontomme haer waren/ holpen hen met allerley goudt ende ſiluer/ oock met vee/ ende met veel vrijwillighen gauen: ende dat deden vele dier ghemoet daer toe beweghet wert.

10 Oock brachte de Coninck Cyrus voorts/ de vaten ende cleynodien/ die den Heere gheplicht waren/ b die Nebucad Nezar de Coninck te Babylon/ van Jeruſalem henen afghevoert/ ende zijnen afgod ende beelt gewyet hadde.

b 2. Re. 24. 13

11 Ende gafſe den Mithridato zijnen Schatmeeſter.

12 Ende die gafſe den Salmanaſſer/ Vooght in Judea.

Het ghetal der vaten des huys des Heeren/ die wt beuel Cyri/ weder te Jeruſalem ghebracht zijn.

13 Ende dit was het ghetal: Twee duyſent ende vier hondert ſilueren ſchalen/ dertich ſilueren beckens/ dertich gulden ſchalen/ ende twee duyſent vier hondert ſilueren vaten/ ende ander vaten duyſent.

14 Der gulden van/ ende ſilueren vaten/ waren alles ende alles/ vijf duyſent/ acht hondert ende tſeſtich.

15 Die teldemen daer den Salmanaſſer/ eñ dien/ die met hem van Babylon wt der geuanckeniſſe weder na Jeruſalem quamen.

Der Samaritaners ende anderer volcken brief aen Artaxerxes tegen de Joden.

16 Nv/ ten tijden Artaxerxis des Coninck in Perſen/ ſchreuen deſe na beſtemmede: Beleuius ende Mithridatus/ Sabellius/ Rathumus/ Balthemus/ ende Samelius de Schrijuer/ oock de andere die in Samaria woonden/ oock aen andere plaetſen die hen onderworpen waren/ eenen brief den Coninck Artaxerxi/ daer ſy die in Judea ende Jeruſalem/ teghen den Coninck verclaechden; den brief ſtont op deſe forme:

17 Heere uwe dienaers/ Rathimus de gheſchiedeniſſen ſchrijuer/ ende Sabellius de Schrijuer/ oock andere ws Hofs/ Richters in Celoſyria ende Phenice.

18 Cont zy onſen heere den Coninck/ dat de Joden/ die van v lieden tot ons opgecomen zijn/ in de c afuallighe ende booſe ſtadt/ beginnen haer weder te bouwen/ oock de mueren daeromme/ ende den Tempel weder op te richten.

c Sciſmatike/ ſectioſe etc.

19 Ende ſo ſulcke ſtadt ende hare mueren weder opgherichtet worden/ ſo en ſullen ſy hen niet alleene weygheren tribuyt ende ſchattinghe te gheuen/ maer oock den Coninck gheheel wederſtaen.

20 Dewijle ſy nv ſulcx met den Tempel onderſtaen/ hebben wy gheachtet * behoorlijck te zijn/ ſulcx niet te verachten:

* Of/ billicks

21 Maer den heere Coninck aen te tooghen ende te weten doen/ of het den Coninck goet dochte/ dat hy liete in de boecken der ouden ſoecken:

22 Soo ſoudet ghy ſulcke waerſchouwinghe gheſchreuen vinden/ ende verſtaen/ dat deſe ſtadt doorgaens onghehoorſaem ende afuallich gheweeſt is/ dat ſy oock Coninghen ende ſteden ouerweldicht heeft:

23 Ende dat de Joden/ die daerinne ghewoont hebben/ opt ende opt een onghehoorſaem wederſpannich/ afuallich/ ende krijchbaer volck gheweeſt zijn/ daerom dan oock de ſtadt verſtoort is.

24 Deſhaluen doẽ wy onſen heere Coninck te weten/ waer deſe ſtadt ghebouwet wort/ ende de mueren weder op gerichtet/ meucht ghy gheenen toeganck meer hebben in Celoſyrien ende Phenicien.

25 Doe ſchreef de Coninck den Rathimo/ dien/ die de geſchiedeniſſen verteeckende/ dẽ Balthemo/ ende den Sabellio den Schrijuer/ ende den anderen beſtelden/ ende inwoonderen in Syria ende Phenicia/ op deſe forme:

Antwoorde des Coninck.

26 Jck hebbe den brief/ dien ghy my geſchicket hebt/ gheleſen/ ende hebbe beuolen/ vlijtich te beſoecken/ ende gheuonden/ dat de ſtadt van allen tijden af/ den Coningen wederſtaen heeft.

27 Eñ dat de ſelue lieden afuallich zijn/ oock vele krijchs geuoert hebben/ ende dat te Jeruſalem treffelijcke machtighe Coninghen gheregeert hebben/ die oock Schattinge van Syria ende Phenice opgheheuen hebben.

28 Deſhaluen hebbe ick dien liedẽ verbodẽ/ dat ſy die ſtadt niet en ſullen bouwen/ ende voortaen niets wijder daer aen maken/

29 Ende met den ghebouwe niet voortvaren/ dewijle krijghen daer wt mochten ontſtaen/ ende den Coninghen moeyte.

30 Als nv Rathimus ende Sabellius de Schrijuer/ eñ de voorgheſetteden inden lande/ den brief des Coninck Artaxerxis laſen/ voechden ſy hen te ſamen/ quamen haeſtelijck na Jeruſalem met eenen reyſigen toch/ ende met velen voetvolcx.

31 Eñ d verboden hen te bouwẽ. Alſo ſtonden ſy met dẽ gebouwete des Tempels ſtille/ tot op het tweede iaer des Coninck Dary.

d 3. Eſd. 5. 95

Dat iij. Capittel.

1. Darius Coninck van Perſſen eñ van Medẽ. 13. De drie Jongelingen van de wachte des Coninck proponeren hare ſententiẽ voor dẽ Coninck. 18. De eerſte beleet dat de wijn de ſterckſte is.

DE

Eē Coninclijck weertschap Dary.

1 DE Coninck Darius maecte een costelijcke maeltijt zijnen dienaren / ende alle zijnen houe.

2 Oock allen amptliedē Medie ende Persie/ oock allen voochden ende voorghesetteden/ die onder hem waren / van India aen/ tot in Ethiopien / hondert ende seuen ende twintich landen.

3 Als sy nv ghegheten ende ghedroncken hadden/ ende nv wel versadighet weder na huys keerden / ginck Darius de Coninck in zijn camer/ ende leyde hem slapen : ende daer na waeckte hy weder op.

Een verdichtinghe der bewaerknechten Dary.

4 Doe spraken de drie ionghelingen/ die des Coninex bewaerknechten waren/ ende zijns lijfs hoeden / ende de een sprack tot den anderen:

5 Onser yeghelijck sal wat segghen / ende welckers reden wijser ende voornemelijcker is / dien sal de Coninck Darius groote gauen gheuen.

6 Hy sal hem met purpur becleeden / hem gulden drinckvaten geuen/ gulden gewant/ ende deken : hy sal hem eenen costelijcken waghen maken / ende eenen gulden toom/ een sneeuwitte huyue opsetten/ eenen gulden rinck om zijnen hals:

7 Ende hy sal de naeste ende voorneemste zijn/ na den Coninck Dario / ende dat om zijner wijsheyt wille : oock sal hy een vrient des Coninex ghenoemt worden.

8 Doe schreef een yeghelijck zijne meyninghe/ verseghelden / ende leyden onder des Coninex cussen/

9 Ende spraken: Wanneer de Coninck opstaet/ soo willen wy hem onse gheschrift geuen: ende wien de Coninck eñ zijne ouerste ghewalt spreeckt / dat hy de wijseste reden ghesproken hebbe/ die heeft ghewonnen.

10 De een schreef: Sterck is de wijn.

11 De ander: De Coninck is stercker.

12 De derde : De vrouwen zijn stercker: de waerheyt dan noch/ ouerwint die alle.

13 Als nv de Coninck opghestaen was/ namen die drie haer gheschriften/ ende gauen se den Coninck/ ende hy lasse.

14 Doe sant hy wt/ ende liet roepen alle zijne ouerste gewalt/ alle voochden ende voorstanders der landen Medie ende Persie/

15 Ende als sy inden Raet saten / ouerlasmen hare gheschriften voor hen.

16 Ende hy hiet de iongelingen roepen/ dat sy hare meyninge met monde selfs openden.

17 Als sy nv gheroepen werden / ende henen in quamē/ sprac de Coninck tot hen: Toocht ons aen / ende gheeft ons te verstaen/ wat dat sy dat ghy lieden ghescreuen hebbet.

Bescheydt des eersten iongheliner/ vā der sterckheyt des wijns:

18 Doe begonst de eerste/ die van der stercte des wijns ghesproken hadde/ ende sprack: Lieue mannen/ a de wijn is treffelijck sterck/ ende ouerweldighet alle/ die hem drincken.

a Prou. 20.1.

b An. dat een yegelijck hem dunct rijcke/ so datmen gheen ghedachtenisse noch des Coniner/ noch des Regentē en heeft eñ maect datmē niet en sweert dan by Talenten.

19 Hy verleyt het ghemoet/ hy maket dat de armen ende Coninck dwaesachtich eñ ijdel worden : also doet hy oock met den eyghen manne/ ende met den vrijen/ met den armen ende rijcken:

20 Hy neemt hen allen verstant/ eñ maeckt se sorgheloos/ ende vrolijck / dat harer gheene noch aen treuren noch aen zijne schult ofte plicht en ghedenckt.

21 Hy maket b oock dat de menschē meynet/ wat hy voor hem neemt / dat het zy eerlijck ende recht: ende en gedenckt niet dat hy een Coninck is/ niet dat hy een ouerste is / ende hem sulex niet en behoort.

22 De menschen vergheten oock/ wanneer sy drincken/ aller vrientschap/ aller broederlijcker trouwe ende liefde : in corten / so sy drincken/ rucken sy het sweert.

23 Ende so sy van wijne neder ghelept zijn/ ende weder opstaen/ en weten sy niet wat sy ghedaen hebben.

24 Nu oordeelt ghy/ lieue mannen/ oft niet de wijn de sterckste zy ? want wie woude hem voornemen sulcke dingen te doen? Eñ doe hy dit wegheshproken hadde/ sweech hy.

Dat iiij. Capittel.

1. De tweede disputeert van de sterckte des Coninex. 13. De derde/ te weten Zorobabel/ bewijst dat de waerheyt de sterckste is. 41. het ghenoelen Zorobabels / is beuesticht door den Coninck Dario/ 47. De Coninck Darius bewillicht Zorobabels begeerte/ om de wederopbouwinghe Jerusalems / 47. De Coninck. 43. Zorobabel bidt den Coninck 48. Hy voorsiet van al dat noodich is tot wederopbouwinge des Tempels. 60. Zorobabel danckt den Heere dat hy aenghenaemheyt gheuonden heeft by den Coninck.

Bescheydt des anderen iongheliner/ vā der stercte des Coninex.

1 DOe begonst de ander te spreken / die de Coninck waer de ghesept hadde : De Coninck waer de sterckste.

2 Ende sprack : Lieue mannen/ en zijn niet de menschen de sterckste ende voorneemste/ die lant ende zee innehebben/ ende alles dat in de zee ende der aerden is?

3 Nv is ymmers de Coninck heere ouer dit alles / ende a beheerschet dit alles / ende wat hy ghebiet/ dat doetmen.

a And. heerschapt ouer alles.

4 Schickt hy de zijne inden krijch/ soo trecken sy/ ende b slichten berghen/ mueren/ ende torrens.

b Of/ verslaen ende bouwen.

5 Sy worden verworcht / ende sy verworghen oock / eñ en ouertreden het woort des Coninex niet: ligghen sy bouen/ so brenghen sy den Coninck allen roof.

6 Desghelijcken oock de andere/ die niet en reysen / maer het aertrijcke bouwen / so sy maeyen/ brengen sy den Coninck schattinge.

7 Ende de eenighe Coninck / heet hy dooden/ so dootmen/ heet hijt c na laten/ so laetment na.

c Dat is/ heet ment niet doē en soude/ so en doetmēt niet.

8 Heet hy slaen/ soo slaetmen : heet hy verdrijuen/ soo verdrijftmen / heet hy bouwen/ soo bouwetmen.

9 Heet hy afbreken/ soo breecktmen af/ heet hy planten/ soo plantetmen.

10 Het ghemeyn volck ende de ouersten/ zijn hem ghehoorsaem/ ende daerenbouen/ sit de Coninck neder/ eet/ drinckt/ ende slaept:

11 Want soo hoeden die rings wijse rontomme/ des Coninex/ ende harer en derf gheener wijcken/ maer den Coninck moeten sy ghehoorsaem zijn.

12 Nv oordeelt lieue mannen / hoe can die niet wijdt ouertreffen / dien men also ghehoorsaem is ? Ende doe hy dit ghesproken hadde/ sweech hy.

Bescheydt des derden iongheliner vande vrouwen ende waerheyt.

d 3. Esd. 3.12

13 De derde/ d die vanden vrouwen / ende der waerheyt ghesept hadde / met namen e Zerubabel begonst op sulcke meyninghe te spreken.

e Esra. 3.2 Syr. 49.13 Aggе. 1.14

14 Lieue mannen / niet de groote Coninck/ oock niet den wijn en niet vele menschen / oock niet den wijn en ouertreft.

Wie beheerschetse dan? hebben niet vrouwen den Coninck ende alle volck ghegeneert/ die ouer alle dinghen heerschet? 15

f Gen.9.20

Hebben niet vrouwen die ghebaert ende opgeuoet: die f den wyngaert planten/ wt dien men den wyn heeft? 16

Sy maken cleederen allen menschen/ ende geuen eere allẽ menschen/ ende de menschen en meugen sonder vrouwen niet leuen. 17

So sy gout ende siluer te samen versamelen/ ende alle costbaerlijcke dingen/ ende sien een welghestalte hubsche vrouwe/ 18

g Gen.34.2 1.Sam.1.2

So verlaten sy dat alles/ g ende wenden de ooghen alleen op de vrouwe/ ende vergapen aen haer/ ende hebben meer begeerte op haer/ dan op siluer ende op gout/ oft op eenigherley costelijckheyt. 19

h Gen.2.24 Matt.19.5 1.Cor.6.16 Ephes.5.31

h De mensche verlaet zijnen Vader die hem opgheuoet heeft/ verlaet zijn lant ende wooninghe ende hanghet den wijuen aen. 20

Ende verliest zijn leuen by der vrouwen/ ende en ghedenckt noch zijns vaders/ noch zijner moeder/ noch zijns landts. 21

Daer aen ghylieden dan bekennen moet/ dat de vrouwen v ouerheerschen: doet het v leedt? 22

Het neemt een man zijn sweert/ ende gaet henen dat hy stelen wil/ dootslaen/ moorden/ op de zee varen. 23

Ende hy siet eenen leeuwe/ ende hy gaet in der duysternisse/ ende so hy gestolen/ bedrogen ende gherooft heeft/ so brengt hy het zijner liefsamen. 24

i Rom.13.2

Oock heeft hy zijn wijf lieuer dan vader ende moeder. 25

k Gen.34.25 l 3.Reg.11.4

i Vele zijn oock van sinnẽ comen/ om der vrouwen wille/ ende in eygenschap comen. 26

k Daer toe zijn vele omcomen ende verworcht geworden/ l ende hebben gesondicht om der vrouwen wille. 27

Ende nv so ghelooft my/ ick weet eenen Coninck/ die is groot in zijner macht/ ende alle landen vreesen hem/ ende niemant derf hant aen hem legghen. 28

m Anders/ Bezacis.

Noch so hebbe ick gesien/ dat Apame de dochter des grooten Coninex m Bartaci/ ende bywijf des Coninex/ ter rechterzijden neuen den Coninck satt/ 29

Ende hem zijne croone van zijnẽ hoofde nam/ eñ settese haer selfs op haer hooft/ eñ sloech met der slinckerhant den Coninck. 30

Ende ouer dat/ sachse den Coninck met openen monde aen: lachet sy/ soo lachet hy oock: so sy nv stuer was moeste haer de Coninck flatteren/ ende vriendelijcken toespreken/ tot dat sy weder met hem eens wert. 31

Van der waerheyt.

Lieue mannen/ zijn niet de vrouwen sterker? Groot is de Aerde/ ende hooch is den Hemel/ die dese dingen doen. 32

Doe saghen de Coninck ende de Vorsten malcanderen aen: ende doe begonst hy van der waerheyt te spreken. 33

n Syr.43.17

Lieue mannen/ zijn niet de vrouwen sterker? groot is de aerde/ hooch is den Hemel/ n snelle is der Sonnenloop/ omgaet den Hemel met haren loop weder aen haer plaetse in eenen daghe. 34

Is die niet heerlijck/ die dat doet? De waerheyt nv is groot/ ende sterck ouer alle dinghen. 35

Alle aerde roept aen de waerheyt/ de Hemel loeftse/ alle wercken worden beweecht/ ende beuen van haer/ ende by haer en is niets onrechts. 36

37 De wijn is ongherecht/ ongherecht is de Coninck: ongerecht de vrouwen/ ongerecht zijn alle menschen kinderen/ ongherecht zijn oock alle hare wercken/ eñ geene waerheyt en is in hen: ende in harer ongerechticheyt/ sullen sy verderuen ende omme comen.

o Syr.41.2

38 o De waerheyt doch blijft/ ende is sterck in eewicheyt: sy leeft ende sal den prijs behouden eewichlijck.

p Deut.10.17 Job.34.19 Act.10.34 Sap.6.8

39 p De waerheyt en neemt niet aen de persoonen/ sy en heeft geen onderscheyt onder rijck oft arm/ onder gheweldich oft slecht/ maer doet alle menschen wat recht is/ sy zijn boos ofte goet: ende alle menschen worden q voorspoedich in haren wercken.

q Of/ beguedighet/

40 In haer oordeel en is gheen ongherecht/ maer sterckte ende het rijcke/ ende ghewelt/ ende heerlijckheyt in eewicheyt: hooch zy ghelooft Godt der waerheyt.

41 Ende met dien hielt hy op te spreken/ ende alle volcken riepen ende spraken: Groot is de waerheyt/ ende is ouer alles.

r Dan.2.48 Gene.41.39 s Mar.6.23

42 r Doe sprack de Coninck tot hem: s Eysch/ soo verre ghy wilt/ meer dan in der geschrift bestemmet is/ dat wil ick v geuen: want ghy wijser ghevonden zijt dan uwe ghesellen: ghy sult te naesten by my sitten/ ende mijn vrient zijn.

43 Doe sprack hy tot dẽ Coninck: Gedenckt aen uwe toesegginge ende belofte/ dat ghy beloeft hebt Jerusalem te bouwen/ op den dach/ doe ghy ten Rijcke ghecomen zijt:

44 Eñ alle vaten eñ cleynodien/ diemen te Jerusalem genomen heeft/ weder te schickẽ/ die Cyrus sonderde/ doe hy in Babylonia offerde/ ende haer weder senden woude.

t 3.par.36.19

45 Ende ghy hebt willen den Tempel bouwen/ t dien de Idumeen verbrant hebben/ doe het Jootsche landt/ vanden Chaldeeren verstoort is.

46 Ende dat is dat eenighe dat ick begeere/ Heer Coninck/ dat is de Maiesteyt die ick van v eyssche/ dat ghy de belofte houdet/ die ghy den Coninck des Hemels/ wt uwen monde toegeseyt hebt.

u Nehe.2.7 3.Esd.6.28 x Of/ Regenten.

47 Doe stont op de Coninck Darius/ ende kussede hem/ u ende schreef eenen brief aen alle x Gouuerneurs ende voochden/ oock allen geweldigen ende edelen/ dat sy hem geleyden/ ende alle die met hem henen optrecken wouden/ Jerusalem te bouwen.

48 Oock allen voochden in Celosyria ende Phenicia/ ende den Libano schreef hy brieuen/ dat sy van Libano na Jerusalem souden voeren/ Cederen houtẽ/ daer sy de stadt mede bouwede.

49 Ende schreef oock allen Joden/ die wt zijnen Rijcke in Judeam ghetogen waren/ om der vryheyt wille/ dat gheen gheweldigher/ gheen Ouerste/ noch voocht/ tot haren poorten niet comen en soude.

50 Eñ dat alle haer lant/ dat sy ingenomen hadden/ vry ende onchijns vaer zijn soude: ende dat de Idumeers/ de steden ende vlecken der Joden/ die sy in hebben/ vry laten:

y Of/ Timmeringhe.

51 Ende daer toe ten y bouwe des Tempels/ hen iaerlijcx geuen twintich talenten/ tot dat hy opghebouwet zy:

Ende

Ende dagheliijcx te heylighen/ de brant- 52 offers (als van gheboden is) oock thien talenten Jaerlijcx:

Ende dat alle die/ so van Babylonia ge- 53 comen/ de stadt te bouwẽ/ vrijheyt hadden/ sy ende hare kinderen/ oock alle Priesteren.

Hy schreef oock de groote/ eñ hiet hen het 54 heylich cleet geuen daer sy inne dienden.

Ende schreef/ datmen den Leuiten beuel 55 gheue / tot op den dach dat dat huys ende Jerusalem wtghebouwet worden.

Geboot oock/ datmen dien/ die der stadt 56 hoeden/ haer deel ende besoldinghe gaue.

Ende liet alle de vaten die Cyrus geson- 57 dert hadde/ van Babylon/ ende alles hoe het Cyrus beuolen hadde/ also geboot hy oock/ dat het gheschieden soude/ ende na Jerusalem gheschicket worde.

Als nv dese iongelinck henẽ tooch/ keerde 58 hy zijn aenschijn tegen Jerusalem/ eñ loef de den Coninck des Hemels/ ende sprack:

Van v is ouerwinninghe/ van v is wijs- 59 heyt ende claerheyt/ ende ick ben v dienaer.

Margin note: * Pro.2.6 Dan.2.21

Hooch ghelouet zijt ghy/ * die my wijs- 60 heyt ghegeuen hebt/ v loue ick/ O Heere onser vaderen Godt.

Ende hy nam also de brieuen/ ende tooch 61 na Babylon: ende als hy daer quam/ dede hy sulcx condt zijnen broederen/ die te Babylon waren.

Die loefden den God harer vaderen/ dat 62 hy hen vermakinghe ende vrijheyt ghegheuen hadde/

Dat sy weder henen op toghen / Jeru- 63 salem te bouwen / ende den Tempel (die daer genoemt is na den Name des Heeren) ende hielden vreuchde met snarenspel ende ghesanghe/ seuen daghen.

Dat v. Capittel.

1. De Joden schicken hen/ om weder te keeren in Jerusalem. 2. De Coninck Darius/ doetse beleyden. 4. Het ghetal der gener die wederkeeren in Jerusalem. 24. Het getal der Priesteren/ Leuiten/ Deurwaerders/ ende andere Dienaers des Tempels/ 54. ZeruBabel de sone Sealthiels/ ende Jesus de sone Josedech/ 55. de Tempel des Heerẽ begint weder opgebout te worden. 70. De Joden en willen niet ontfanghen de vreemde tot medeopbouwinghe des Tempels met hen.

Margin note: Het ghetal der ghener die wt Babylon na Jerusalem weder thuys ghetoghen zijn. Esra.2.1. ende 7.6

NAe desen/ werden wt allen vlecken de 1 voorneemste in den stammen ende gheslachten wtgecoren/ dat sy met tsamen haren vrouwen ende kinderen / oock met knechten / maechden / ende met allen vee/ ende haue henen af toghen.

Daer toe schickede Darius met hen/ duy- 2 sent Ruyters/ diese seker beleyden tot Jerusalem toe.

Oock waren hare broeders vrolijck/ speel- 3 den op snarenspelen/ ende songhen.

Dit zijn nv de namẽ dier/ die wt den vlec- 4 ken na den stammen henen opgetogen zijn.

Van den Priesteren: De sonen Pinhas/ 5 des soons Aaron / Jesus de sone Josedech/ Joachim de sone ZeruBabel/ a des soons Sealthiel/ van den gheslachte Dauids/ wt den gheslachte Perez / van den gheslachte Juda:

Margin note: a Mat.1.11

Margin note: b 3.Esd.4.13

b Die onder den Coninck Dario in Per- 6 sia/ wonderbaerlijcken ghesproken heeft/ in den tweeden Jare zijns Coninckrijcx/ inder eerster Maent Nisan.

Ende dat zijn die / die wt Judea henen 7 op quamen van der ghevanckenisse / die Nebucad Nezar de Coninck te Babylonien/ na Babylon ghebrocht hadde.

8 Ende quamen weder na Jerusalem: ende Juden een yeghelijck sochte weder het deel in Judea / zijne stadt / die met ZeruBabel quamen/ ende met Jesus/ Nehemia/ c Saraia/ Raelaia/ Elimeo/ Emmanio/ Mardocheo/ Beelsero/ Merhpsa/ Rochor/ Oliozo/ Emonia/ eener wt haren Vorsten.

Margin note: c And. Azares/ Elimeo/ etc.

9 Ende het ghetal na haren gheslachte/ ende d voorghesetteden/ was: de kinderen Perez / twee duysent/ hondert / twee ende tseuentich.

Margin note: d Of/ Voorstanders.

10 De kinderen Ares/ drie duysent/ hondert/ seuen ende vijftich.

11 De kinderen Femo / hondert ende twee ende veertich: inden sone Jesu/ ende Joabes duysent/ ende drie hondert ende twee/

12 De sonen Benin/ twee duysent vier hondert ende tseuentich: de sonen Chozoba/ twee hondert ende vijf: de sonen Banika / hondert acht ende tsestich.

13 De sonen Bebech/ vier hondert/ ende drie: de sonen Archad / vier hondert / seuen ende twintich.

14 De sonen Cham/ seuen ende dertich: de sonen Zozoar/ twee duysent/ ende seuen ende tsesticht: de sonen Adinu/ vier hondert/ een ende tsestich.

15 De sonen Adarectis / hondert ende acht/ de sonen Ciaso ende Zelas / hondert ende seuen: de sonen Azozech/ vier hondert/ negen ende dertich: de sonen Jedarbone / hondert ende twee ende dertich.

16 De sonen Hanazie/ hondert ende dertich: de sonen Asoni/ tnegentich: de sonen Marsar/ vier hondert/ ende twee ende twintich.

17 De sonen Zabarus/ vijf ende tnegentich: de sonen Sepholemon/ hondert eñ drie ende twintich: de sonen Nepopas/ vijf eñ vijftich.

18 De sonen Hechanatus / hondert eñ acht ende vijftich : de sonen Cebethamus/ hondert ende twee ende dertich: de sonẽ Crearphatos/ die oock heet Enohadies/ eñ Modie/ vier hondert ende drie ende twintich.

19 Dier wt Gramas ende Gabea/ hondert ende een ende twintich : dier wt Besselen ende Ceagge / vijf ende tsestich : dier wt Bastharo / hondert ende twee eñ twintich.

20 Dier wt Bechenobes/ vijf ende vijftich: der sonen Liptis / waren hondert/ ende vijf ende vijftich.

21 Der sonen Labonni/ drie hondert ende seuen ende vijftich : der sonen Sichem / drie hondert ende tseuentich.

22 Der sonen Suadon eñ Elimon/ drie hondert acht ende tseuentich: der sonen Ericus/ twee duysent/ hondert/ eñ vijf eñ veertich.

23 Der sonen Anaas/ drie hondert ende tseuentich.

24 De Priesters : De sonen Jeddus: den sonen Euther: de sonen ElJasib/ drie hondert ende twee eñ tseuentich: de sonen Emerus/ twee hondert ende twee ende vijftich.

25 De sonen Fasurij / drie hondert ende seuen ende vijftich: de sonen Caree/ twee hondert seuen ende twintich.

26 De Leuiten: De sonen Jesu in Caduhel/ ende Bannis / ende Serebias/ ende Edias/ vier ende tseuentich : het gantsche ghetal

vier/ van twaelf Jaren/waren drie duysent/ vier hondert / twee ende tſeſtich: vier ſonen nv ende dochteren/eñ der vrouwen/was de gantſche ſomme/ vier duyſent/ twee hondert/ende twee ende veertich. Der Prieſteren ſonen/ die inden Tempel God loef den: de ſonen Aſaph: vier waren hondert/ende acht ende twintich.

27 De deurwachters nv/de kinderen Eſmeni/de kinderen Aſer/ de kinderen Amon/de kinderen Accuba/Topa/de kinderen Tobi/ alle hondert neghen ende dertich.

28 Der Prieſteren/ die inden Tempel dienden; de ſonẽ Hel/de ſonen Gaſpha/ de ſonen Tobloch/ de ſonen Carie / de ſonen Sub/ de ſonen Helin/ de ſonen Labana / de ſonen Armacha / de ſonen Akub/ de ſonen Utha/ de ſonen Cheta / de ſonen Aggab/ de ſonen Obai/de ſonen Anani / de ſonen Canna/de ſonen Geddu/

29 De ſonen An / de ſonen Radin/de ſonen Deſanon/de ſonen Nechoba / de ſonen Caſeba/de ſonen Goze/de ſonen Ozul/de ſonen Dinone/ de ſonen Attre / de ſonen Haſtein/ de ſonen Aſiana/de ſonen Manei/ de ſonen Naſim/de ſonen Akuſa/de ſonen Agiſta/de ſonen Azui/de ſonen Fanon/

30 De ſonen Phaſalon/ de ſonen Meedda/ de ſonen Suſa/de ſonẽ Cared/de ſonen Barcus/de ſonen Saree/de ſonen Coeli/de ſonen Naſith/de ſonen Agiſti/de ſonen Pedon.

31 Salomon zijne ſonen/ de ſonen Aſophet/ de ſonen Phazida/ de ſonen Celi/ de ſonen Deden/de ſonen Gaddahel/de ſonẽ Zaphei/

32 De ſonen Aggia/de ſonen Sachareth/ de ſonen Sabathen/ de ſonẽ Sarouerh/ de ſonẽ Malſich/ de ſonen Ame/de ſonen Saſus/de ſonen Addus/de ſonẽ Suba/de ſonen Eura/ de ſonen Rahotis / de ſonen Phaſphar/ de ſonen Malmon.

33 Deſe alle dienden int Heylichdom / ende waren dienaers Salomonis / vier hondert/ twee ende tachtentich.

34 Deſe nabeſtemmede zijn/die vã Chelmelat Thelharſa henen af togen / vier Vorſten waren Carmelam ende Careth.

35 Eñ ſy en conden niet wtſpreken hare ſteden eñ gheſlachten/hoe ſy waren wt Iſrael.

36 De ſonen Dalari/de ſonen Tuben/de ſonen Nechodaici: wt den Prieſteren die des Prieſterampts pleechden/ende ſy en werden niet ghevonden: de ſonen Obia / de ſonen Achiſos/de ſonen Addin/c die een wijf nam wt den dochteren Phargelen / ende werden hem na ghenoemt.

Esra.2,61

37 Deſſeluen gheſlachts geſchrift wert gheſocht in haren geſlachtregiſter/ende en wert doch niet ghevonden/ derhaluen hen verboden wert Prieſterampt te pleghen.

38 Dien ſeyde Nehemias ende Aſtharas/ dat ſy gheen deel inden heylichdom en hadden / tot dat een ouerſte Prieſter opſtonde/ die in der claerheyt ende waerheyt wel berichtet ware.

39 Des gantſchen Iſraels nv (wtghenomen knechten eñ maechden) was twee eñ veertich duyſent/ drie hondert ende veertich.

40 Harer knechten nv ende maechden / waren ſeuen duyſent/drie hondert/ſes ende dertich: der ſanghers ende ſangherſſen / waren twee hondert/vijf ende tſeſtich.

41 Vier hondert vijf ende dertich kemelen: ſeuen duyſent / ſes ende dertich peerden: twee hondertmael duyſent / vijf ende veertich muylen: vijf duyſent vijf ende twintich duyſent ezelen.

42 Oock gauen hare Ouerſten eñ voorgeſetteden in den ſtammen / als ſy te Jeruſalem quamen/eñ den Tempel Godts / aen zijner plaetſe weder bouwen eñ oprichten wouden.

43 Ten Tempel/ten ſchatte / ende ten dienſte des heylichdoms/ na haren vermoghen/ twaelf duyſent pont gouts / eñ vijf duyſent ſiluers/ende hondert Prieſters cleederen.

44 Ende alſo woonden de Prieſters eñ Leuiten/ende het volck dat wtghetoghen was te Jeruſalem/ ende in derſeluen † ſtreke/ oock de Sanghers ende Poortiers des heylichdoms/ende alle Iſrael in zijnen lande.

† And. tegen/ contreye.

45 f Als nv de ſeuende Maent quam : ende als de kinderen Iſraels / een yeghelijck in zijnen wercke was/ quamen ſy alle eenmoedichlijck inden voorhof / die voor der poorten is/teghen den opganck der Sonnen.

f Eſra.2.1 Jeſus ende ZeruBabel/bouwen den altaer.

46 Ende daer ſtonden/ Jeſus/de ſone Joſedech/ende zijne broeders de Prieſters/ ende ZeruBabel de ſone Sealthiel / ende zijne broederen/ruſteden eenen altaer op:

47 Dat ſy daer op brantoffer offerden/ als inden boeck Moſi gheſchreuen is.

48 Het quamen oock lieden daer/ van anderen landen/ende richteden den altaer op aen zijner ſtede / de Heydenen wt allen landen/ ende offerden den Heere offer ende brantoffer aen den morghen.

49 Ende g hielden het Feeſt der loouerhutten/ h als in de Wet gheboden is : ende daghelijcx offerden ſy/ghelijck het behoort.

g Of/beginghen. h Leui.23.34

50 Ende de gheſettede offeren deden ſy/oock de offeren der Sabbathen ende nieuwe maenden/ende aller heylighen feeſten.

51 i Eñ alle die den Heere offer beloefdẽ/ begonſtẽ van der nieuwe Maent der ſeuender Maent/Gode te offeren : want de Tempel des heeren en was noch niet ghebouwet.

i Eſra 3.6

52 Ende ſy gauen den ſteenmetſers ende timmerlieden ghelt / ſpijſe ende dranck met vreuchden:

53 Oock karren gauen ſy den Sydoniers eñ Tyriers/dat ſy hen Cederẽ hout van Libano voerden/tot balcken ende keperen: ende dat ſy de ſelue houten te ſamen bonden/ eñ vloten daer wt maecten tot Joppe/ ghelijck het dan vanden Koninck Cyro / Koninck in Perſia/beſtemmet ende gheordineert was.

54 Ende in den tweeden iare/quamen ſy in den Tempel Gods te Jeruſalem : k inder tweedden Maent / begonſt ZeruBabel de ſone Sealthiel/ende Jeſus de ſone Joſedech/ ende hare broederen de Prieſters eñ Leuiten/ ende alle die van Babylon/ wt der geuanckeniſſe na Jeruſalem comen waren:

k Syr.49. 14 Hagg.2.24

55 Ende leyden den gront des Tempels/ inder nieuwer maent der tweedder Maent/ des tweeden Jaers / als ſy in Judea ende Jeruſalem comen waren/

Des Tempels gront of fondament wort ghelept.

56 Ende beſtelden Leuiten/ouer de twintich Jaer oudt/tot den dienſte des Heeren.

57 Ende Jeſus ſtont / ende zijn ſone / ende zijne broederen/alle Leuiten:

58 Die volbrachten eendrachtichlijcken de Wet eñ ordeninge inden huyſe des Heeren.

Ende

59 Ende de Priesters stonden/ende hadden hare cleedinghen/ende basuynen/ende Leviten/de sonen Asaph/ hadden Cymbalen.

60 Ende loefden den Heere/l na dien als het David de Coninck Israels verordent hadde.

l I.Par.17 40.ende 25.1

61 Ende songen den Heere also: Singet den Heere/want hy is goet/ende zijne goedertierenheyt duert over Israel eewichlijck.

62 Ende alle het volck blies op basuynen/ ende songhen met luyder stemmen/ loef den Godt/in dien/datmen het huys Godts weder oprichtede.

63 Het quamen oock wt den Priesteren ende Leviten/ die Voorghesetteden ende oudtsten na den stammen ende gheslachten/ die het vorighe huys ghesien hadden/

64 Ter bouwinge deses Tempels/met grooten gheschreye / ende met grooter claghe/ oock vele met basuynen / ende met grooter vreuchde.

65 Ende des was so vele/datmen de basuynen voor weenen ende claghe niet hooren en conde: Want het ghemeyn volck dat blies heerlijck op den basuynen/ datmen het verre hooren conde.

m Esra.4.1
Der Joden vyanden/ verhinderen hen het bouwen des Tempels.

66 m Doe quamen de vyanden der stammē Juda eñ BenJamin/dat sy vernamen wat dat voor trompetten ende basuynen waren.

67 Ende doe vernamen sy/het ware dat/dat die wt der gevanckenisse weder comen waren / ende wonden den Tempel den Gode Israels weder bouwen.

68 Doe gingen sy tot ZeruBabel ende Jesus/ende tot den voochden der vlecken/ende spraken tot hen: Sullen wy oock met v bouwen?

69 Want wy hebben oock uwen Heere gehoort/ende wy wandelen oock also/vanden dagen aen Asbasareth des Coninck in Assyria/die ons hier henen ghebracht heeft.

70 Doe sprack tot hen ZeruBabel ende Jesus/eñ de voorgesettedē der vlecken Israels:

71 Het en voecht hem niet/ dat ghy met ons den Tempel onses Gods bouwet:

72 Wy willen alleene den Heere Israels bouwen/n gelijck het ons Cyrus de Coninck der Perssen bevolen heeft.

n Esra.1.1.

73 Doe leyden hen de Heydenen in den lande/teghen die/die in Judea waren/ende hieuen hen den o bouwe op.

o Of timmeringhe.

74 Ende p hielden heymelijck op haer/ ende hinderden die/die toevoerden/ verboden hen te bouwen: ende hinderden die / die de toegangen makeden/ daer mede de bouwe niet volvoert en worde: eñ dat duerde/so langhe de Coninck Cyrus leefde: ende vertoghen also den q bouwe/ twee iaer/ tot op het rijcke des Coninex Darij.

p Of/wachten.
q Of/ timmeringhe/

Dat vi. Capittel.

1. Aggeus ende ZacharJas de sone Addo Propheten. 3. Sisennes de onderbooght in Syrien ende Phenicen/ wilt verhinderen het weder opbouwē des Tempels/ 7. Copie inhout des briefs/ door hem gesonden totten Coninck Dario/ 28. De Coninck Darius ghebiet dat den Tempel weder opghebouwet worde.

Haggeus eñ Zacharias voorderen met propheteren den bouwe des Tempels.
Esra.5.1
Hagg.1.1

1 In den tweeden Jare des Coninckrijcx Darij / propheteerden Haggeus ende ZacharJas de sone Addo / in Judea ende Jerusalem/in den name des Gods Israels/ouer haer.

2 Doe stont op ZeruBabel de sone Sealthiel/ende Jesus de sone Josedech/ ende begonsten te bouwen het huys des Heeren te Jerusalem / doe hen holpen de Propheten des Heeren.

De Propheten ondersteunen den bouwe te verhinderen.

3 Op de selue tijt quam tot hen Sisennes de onderboocht in Syria ende Phenice/oock zijne lantsheeren/ ende zijne ghesellen.

4 Ende spraken tot hen: Wie heeft v bevolen dat huys te bouwen? het dack ende alle dinck weder te maken? Ende wie zijn de bouliedens/die dit bouwen?

5 De oudē nv/die wt der gevanckenisse ghecomen waren / hadden de ghenade van den Heere/dat sy hen niets lieten a verhinderen/ (hoe wel sy daerom aenghesocht werden/)

a And. dwingen

6 Bouweden voort ende voort/tot datmen den Coninck Dario dat alles te weten dede/ ende eene antwoorde van hem ontfinghe.

7 De brief nv/dien sy den Coninck Dario schreuen / luyde alsoo: Sisennes de ondervoocht in Syria ende Phenice / eñ de lantsheeren met haren ghesellen/die in Syria ende Phenice voochden zijn / ontbieden den Coninck Dario onse vriendelycke groete.

Inhoudt des briefs der Syriers/aen Darium.

8 Condt doen wy onsen heere Coninck/ dat wy ghecomen zijn in het Jodische lant: ende zijn ghegaen na Jerusalem.

9 Doe hebben wy vonden/dat sy het groote huys Gods bouweden / eñ den Tempel/ met groote costelijcke ghehouwene steenen/ oock met costelijcken houte tot den wandē/

10 Ende snellen hen heftich met den wercke/ ende het gaet hen gheluckelijck van handen ende wort met grooten vlijte ende grooter cieraet ghemaeckt.

11 Doe vraechden wy de ouden/ wie haer heeten dat huys ende b den bouwe hebben heeten maken.

b Of/ timmeringhe.

12 Ende dat deden wy daerom/ dat wy v der namen / die den wercke voorghesettet waren / eyghentlyck mochten aentooghen ende schrijuen.

13 Doe gauen sy ons dese antwoort: Wy zijn dienaers des Heeren c die Hemel ende aerde ghemaeckt heeft.

c Gene.1.1 Psalm.146

14 d Ende dit huys wert voortijts/ van den grooten ende machtighen Coninck Israels ghebouwet ende opgherichtet.

d 1.Reg.6.1

15 Doe nv onse vaders God vertoornden/ ende teghen den Godt Israels sondichden/ e doe gaf hyse in het ghewelt Nabuchodonosor des Coninex te Babylon/ des Coninex der Chaldeen:

e 2.Reg.24.25

16 Die verbraken eñ verbranden dit huys/ ende voerden het volck ghevangen na Babylon:

17 f In den eersten Jare nv/ doe Cyrus de Coninck te Babylon regeerde / doe liet Cyrus brieuen wtgaen / ende bevael dit huys weder te bouwen.

Cyri bevel over des Tempels bouwe.
f Esra.5.13

18 Ende gaf wederomme alle vaten / die Nebucad Nezar van Jerusalem na Babylon gevoeret/eñ zijnen Tempel toegeeyghent hadde /ende leverdese den ZeruBabel ende den Salmanasser den ondervoochden.

19 Ende gheboot hen / dat sy de selue vaten weder na Jerusalem in den Tempel deden/ ende dat sy van dier tijt aen/den Tempel begonsten weder te bouwen/aen zijner plaetse.

20 Doe leyde Salmanasser den grondt aen den

den huyse des Heeren te Jerusalem/ en van der seluer tijdt aen/ hebben sy daer aen ghebouwet/ ende en is noch niet wtgemaeckt.

21 Ende daerom/ heer Coninck/ dunct het v goet / soo soeckmen in des Conincks Cyri Liberije te Babylon:

22 Vindetmen/ dat het met verwillinghe des Coninck Cyri gheschiet is/ ende dunckt het onsen Heere den Coninck goet zijn / soo laetmen ons sulcx weten.

23 g Doe beual Darius/ datmen de Liberije doorsochte : doe vantmen te h Egbathanis i in der stadt/ die in Media leyt/ eene sulcke gheschrifte:

Esra.6.1 Esra.4.43 Judith.1.1 Ano. in een vestē in Media / dwelck is een stercke stadt/ die/ etc.

24 In den eersten Jare des rijcx Cyri/ gheboot Cyrus / datmen het huys des Heeren te Jerusalem weder bouwe/ datmen aldaer den Heere sonder ophouden roocke.

25 Namelijcken/ sal zijne hoochte zijn/ thien ellen/ zijne wijdde/ tsestich ellen / ende viercantich met drie ghehouwene steenen / met eenen solder van houte des seluen lants/ ende met eenen nieuwen solder : oock salmen de costen geuen van den huyse des Coninck Cyri daer toe.

26 Oock de gulden ende silueren vaten/ die Nebucad Nezar wt den huyse des Heeren te Jerusalem ghenomen hadde/ die soudemen weder in den Tempel doen na Jerusalem/ daer sy te voren waren.

27 Oock sullen Sisennes de ondervoocht in Syria ende Phenice/ de Vorsten ende hare metghesellen/ ende andere die in Syria ende Phenice verordent zijn/ hen dier plaetse niet aennemen noch onderwinden.

Darij beuel of antwoort van dē Tempel ēn Godts dienst weder aen te richtē. k Of/ schijnīg

28 So is oock mijn beuel/ datmen dat huys des Heeren heel sal bouwen: ende hebbe bestelt/ dat sy dien/ die wt der gheuanckenisse ghecomen zijn / helpen sullen / tot dat / dat huys des Heeren wtghemaeckt worde.

29 Sullen oock hen vander k bede en schattinge/ somen in Syria ende Phenice Jaerlijcx opheffet/ eene benoemde somme geuen/ ten offer des Heeren: en dat sal ouergelevert worde/ ZeruBabel dē voochde/ dat hy daer wt bestelle/ ossen/ rammen/ lammeren:

l Esdr.6.9

30 Oock coorne/ sout/ wijn ende olye/ en dat voort en voort Jaerlijcx/ nae dat het dan de Priesteren die te Jerusalem zijn/ aengeuen/ ende nae datmen daechlijcx bruycket : l dat salmen hen sonder vertreck gheuen/

31 Daer mede sy dagelijcx offeren offer den hoochsten Godt/ voor den Coninck en voor zijne dienaers/ ende voor haer leuen bidden.

32 Het sal oock allenthaluen vercondicht worden/ dat een yeghelijck/ die sulck ghebot des Coninck ouertredet ofte verachtet/ aen een galghe/ (die van zijnen goede ghemaket is/) ghehanghen sal worden / ende alle zijn goet sal den Coninck veruallen zijn.

33 Ende daerom / soo wille oock de Heere/ diens name daer aengheroepen wordt/ wtroeyen ende verderuen alle Coningen ende volcken / die hen met ghewelt onderstaen sulcx te weeren/ ofte het huys des Heeren te Jerusalem te beleedighen.

34 Ick Darius hebbe bekent/ dat desen vlijtighen naghecomen worde.

Dat vij. Capittel.

1. Sisennes ende zijn medeghesellen / doen de Joden bystant int wederopbouwen des Tempels. 3. Aggeus ende Zacharias propheteren 5. De tijt/ inden welcken het werc des Tempels voluoert wert. 7. De Tempelwijinge. 10. De Joden houden het Passah. 13. Sy verblijden hen voor den Heere.

1 Doe waren Sisennes de ondervoghet in Celosyria ende Phenicia/ en andere lantsheeren ende hare metghesellen gehoorsaem/ dien/ dat de Coninck Darius a bekent hadde:

Dē Tempel wort voluoeret ende wtgemaeckt. Esra.8 a Anders/ met voorsate gheboden of beslo- ten.

2 Hielden vlijtigen aen/ aen den heylighen wercken / ende waren methelpers met den ouden voorghesetteden der Joden.

3 Ende also ginck dat werck des heylichdoms ghelucklelyck b van der hant / als de Propheten Aggeus ende Zachar Jas propheteerden.

b Of/ voort

4 Ende volbrachten alle dinck / door het ghebot des Heeren des Godts Jsraels/ en wt den raetslaghe Cyri/ Darij/ ende Artaxerxis/ der Coninghen in Persia.

5 Ende also wert onse huys c wtgemaect/ tot op den drie ende twintichsten dach der Maent Ader / in den sesten Jare des Coninck Darij.

c Joan.2.20

6 Ende de kinderen Jsraels/ de Priesteren ende Leuiten / ende de anderen die wt der gheuanckenisse ghecomen/ ende die hen toeghedaen waren / deden daer nae als in den boecke Mose gheschreuen is.

7 Ende offerden op der Tempelwijinghe/ hondert ossen/ twee hondert rammen/ vier hondert lammeren:

Dē Tempel wort heerlijc inghewijet.

8 Ende twaelf bocken/ voor de sonde des gantschen volcx Jsraels/ nae het ghetal der stammen Jsraels.

9 Ende de Priesters en Leuiten / stonden becleet met Priesterlijcken gewade/ nae den gheslachten / ouer alle wercken des Heeren des Godts Jsraels/ nae den boecke Mose/ ende de deurwachters by allen deuren.

10 Ende de kinderen Jsraels/ met dien/ die wt der gheuanckenisse ghecomen waren/ hielden het Passah / aen den veerthienden daghe der eerster Maent/ als de Priesteren ende Leuiten gheheylicht waren.

Passah wort gehouden.

11 Die wt der geuanckenisse waren comen/ die en werden niet alle met malcanderen gheheylicht : maer de Leuiten werden met malcanderen gheheylicht.

12 Ende also slachteden alle die / die wt der geuanckenisse gecomen waren/ het Paeschlam haren broederen/ den Priesteren / ende henseluen.

13 Ende de kinderen Jsraels/ die wt der geuanckenisse quamen / die ouerbleuen waren van allen onreynicheden der Heydenen/ sochten den Heere.

14 Ende hielden het feest der ongeheuelden brooden/ seuen dagen lanck/ aten en droncken voor den Heere:

15 Dat de Heere den raetslach des Coninck in Assyria voor haer gewendet/ ende g hare handen ten wercke des Heeren des Godts Jsraels ghestercket hadde.

Dat viij. Capittel.

1. Esdras Schriftgeleerde ende wel verstandich in de Wet Mosi/ coemt van Babylonien in Jerusalem. 10. Jnhout des brieues/ die Artaxerxes den Esdra gaf. 28. Esdras loeft en danct den Heere. 31. Het getal der gener die van Babylonien met Esdras in Judea ghetogen zijn.

Esdras reyset opwaerts van Babylonia in Judeam.
Esra.7.1

1 EEnde nae den seluen/als Artaxerxes de Coninc der Persen regeerde/doe ginc tot hem Esdras/de sone Azarie/ des soons Helchie/des soons Sallum/

2 Des soons Sadok/ des soons Achitob/ des soons Ameri / des soons Boni / des soons Abisuk / des soons Pinhas / des soons Eleazar/ des soons Aaron/ des eersten Priesters.

3 Dese Esdras ginck henen op van Babylonia/ (want hy was een schryuer / ende seer verstandich in de Wet Mosi / die van den Heere den Godt Israels / ghegheuen was te leeren ende te doen.)

4 Ende de Coninck begenadichde hem/ende weerdichde hem hooch ende heerlyck/na alle zijnen begheeren.

5 Ende oock toghen met hem henen op/ sommighe wt den kinderen Israels / ende van den Priesteren ende Leuiten/ende van den Sangheren/Poortenaren/ende dienaren des Tempels te Jerusalem.

6 In den seuenden Jare / als de Coninck Artaxerxes regeerde/in der vijfster Maent/ dat is/in den seuenden Jare des Rijcx/ginghen sy van Babylonien in der nieuwer Mane der vijffster Maent.

7 Ende quamen nae Jerusalem nae zijnen beuele/geluckiger reyse/als dan hen de Heere haren wech ghelucket hadde.

8 Want daer hielt Esdras grooten vlijt ende gheschickelijckheyt inne/ dat hy niets a onderliete / dies/ dat in de wetende gheboden Godts was : ende bruyckte grooten ernst/ het gantsche Israel te leeren alle gherichten ende rechten.

a Of/versuymde.

9 Doe traden henen toe/de Cantzelier Artaxerxis des Coninex/ende gauen hem de brieuen / die van den Coninck Artaxerxe / tot den Esdra den Priester/den wetuerstandighen/gheschicket waren / ende luyden also:

Inhout des briefs / dien Artaxerxes den Esdra gaf.

10 De Coninck Artaxerxes/Esdre den Priester ende wetgheleerden/zijne groete.

11 Ick hebbe bekent wt vrientschap ende goetwillicheydt/ende beuolen/of misschien yemant wt den Joden / wt den Priesteren ende Leuiten/die in mijnen rijcke zijn/eenen lust ende wille hadden/met v te trecken nae Jerusalem/dat hy het doen meughe.

12 Ende daerom/ of sommighe met v trecken wouden/die comen te samen/ende trecken met v/ als het dan my ende mijnen seuen raetgeueren gheualt.

13 Dat sy besien/watmen te Jerusalem ende in Judea doe.

14 Ende houden de dinghen / als ghy dan hebt in de Wet des Heeren.

15 Ende brenghen gauen/ Gode den Heere Israels / die ick ende mijne vrienden te Jerusalem belouet hebbe: oock alle siluer ende goudt/dat in den lande Babylonie is / den Heere na Jerusalem.

16 Met tsamen dien / dat gheschencket is voor het volck / in den Tempel des Heeren te Jerusalem: Ja datmen dat selue siluer ende goudt versamele/ daer toe oock ossen/rammen/schapen/ende bocken/ende anders dat tot den seluen behoort:

17 Ende dat sy offeren den Heere / op den altaer haers Heeren/die te Jerusalem is.

18 Ende alles dat ghy ende uwe broederen met den siluer ende goude doen willet/ dat doet nae uwen wille/ende nae den ghebode ws Gods.

19 Oock met alle heylighe vaten/die v ghegheuen zijn/ ten dienste des huys des Heeren ws Godts te Jerusalem.

20 Ende anders wat v noot is tot den wercke des Tempels/dat salmen v gheuen van den Coninckliycken schatte : ende wat ghy met tsamen uwen broederen / met den goude ende siluer doen wilt / dat doet/ nae den wille des Heeren.

21 Ende ick Artaxerxes Coninck/hebbe den voorstanders der schatten in Syria ende Phenice beuolen/datmen gheuen soude/alles dat Esdras de Priester/ in de Wet des Heeren berichtet/schryuen sal.

22 Siluer/tot op hondert centeners/desghelijcx oock van goude/vruchten/ tot op hondert mudde:wyn/tot op hondert amen: ende anders watmen ouervloedich heeft/sonder ghetal.

23 Alles sal gheschieden den allerhoochsten Gode/nae zijner Wet/ daer met den toorne Godts niet en onsta int rijcke des Coninex/ ende zijner kinderen.

24 Daer toe ghebiede ick v / dat ghy op de Priesteren/Leuiten/Sanghers / ende op de schryuers/ dienaers des Tempels/ooc op de b bede legghen

b Of/schry[illegible]

25 Gheene schattinghe noch b bede legghen willet/ ende niemant en sal gewelt hebben/ teghen haer te handelen.

26 Ghy doch Esdras/na uwer wijsheyt/set richters ende scheydslieden/inden gantschen Syria ende Phenice/ende leeret alle die/die de Wet Godts ws Heeren niet en connen:

27 Ende alle die/die de Wet ouertreden / dat die gestraffet worden/het zy met den doot/ ofte anders met rouwer straffe / ofte met ghelt straffe/ ofte met c verschrickinghen.

c And. verbanninghen.

28 Doe sprack Esdras de schryuer: Geloeft zy de Godt onser vaderen/die sulcken wille den Coninc int herte gegeuen heeft/ heerlijc te maken zijn huys/dat te Jerusalem is:

Esdras danckt ende loeft God voor zyne weldaden.

29 Ende die my voor den Coninck / voor zijnen raetsheeren/zijnen vrienden ende edelen/aenghenaem heeft ghemaeckt.

30 Ende ick werdt stantachtich in mijnen ghemoede / als my dan Godt mijn Heere halp/ ende las wt Israel mannen / die met my henen op toghen.

31 Ende dit zijn de hoofden/nae haren gheslachten/ende harer vaderen huysen/die met van Babylonia / wt den rijcke Artaxerxis henen op toghen.

Welcker met Esdras van Babel in Juden ghetoghen zyn. Esd.8.1.

32 Wt den kinderen Perez: Gersomus. Wt den kinderen Siemarith: Amenus. Wt den kinderen Dauids: Accus/de sone Cecilie.

33 Wt den kinderen Phares: Zacharias: ende met hem keerden weder/ vijftich ende hondert mannen.

34 Wt den kinderen des Leyders Moabilonis: Zarai: ende met hem vijftich ende twee hondert.

35 Van den kinderen Zachnes: Jechonias Zechoeli : ende met hem vijftich ende twee hondert.

36 Wt den kinderen Salag/ Mallas Gotholie: ende met hem tseuentich.

37 Wt den kinderen Zapharie: Zarias Maheli ; ende met hem tachtentich.

Wt den

38 Wt den kinderen Job: Abdias Jeheli: ende met hem twee hondert eñ twaelf mannen.

39 Wt den kinderen Banie: Salimoth de sone Josaphie: ende met hem tsestich ende hondert mannen.

40 Wt den kinderen Beer: Zacharias Bebei: ende met hem twee hondert ende acht mannen.

41 Wt den kinderẽ Esead: Johannes Ezecham: ende met hem thien eñ hondert mannen.

42 Wt den kinderen Adonicam/ wt dẽ laetsten: ende dit zijn hare namen: Eliphalam de sone Gebel ende Semejas/ ende met hem tseuentich mannen.

43 Die alle hebbe ick te samen beroepen tot den water Thia/ ende daer hebben wy onsen leger ghestaghen/ drie dagen/ ende daer hebbe ickse ghemonstert.

44 d Wt den kinderen nu der Priesteren ende Leuiten/ en vandt ick gheenen daer.

45 Doe sant ick tot Eleasar/ ende Ecceløm/ ende Masman/ eñ Malobam: ende Enaathan: eñ Samea / eñ Joribum/ Nathan/ Ennagan / Zachariam / Mosollamum/ * die waren de leyders/ eñ de berichteden:

46 Ende liet hen seggen/ dat sy quamen tot den Loddeo/ die daer was by der plaetse des schats.

47 Ende beual hen/ dat sy den Loddeo ende zijne broederen seyden / ende dien die inder schatcamer waren / dat sy ons die schickeden / die des Priesterampts inden huyse des Heeren onses Godts pleechden.

48 Ende sy brachten ons toe met stercker handt onses Heeren Godts/ welberichtede mannen / wt den kinderen Moolij / des soons Leui/ des soons Israels/ Sedebeiam/ ende de kinderen / ende zijne broederen Asbin ende Amin/ dier waren achthien.

49 Wt den kinderen Cananei / ende hare kinderen: twintich mannen.

50 Ende wt dien/ die in den Tempel dienden/ die Dauid gheordineert hadde / eñ de voorneemsten / die ten wercke den Leuiten in den Tempel dienden/ twintich ende twee hondert mannen / dier namen alle werden beteeckent inder gheschrifte.

51 e Doe gheboodt ick den Jonghelinghen eenen vasten voor den Heere / dat ick van hem/ ons eene gheluckighe vaert begeerde/ Ja ons ende onsen kinderen ende den vee: want daer waren laghen.

52 Ende ick en dorste van den Coninck niet begheeren ruyteren ende voetknechten tot geleytslieden/ teghen onse wederpartijders.

53 Want wy hadden tot den Coninck gheseyt: De cracht des Heeren onses Godts ware by dien/ die hem van gantscher herten soecken.

54 Eñ daerom baden wy Godt onsen Heere ernstelijcken/ om sulcx/ ende die was ons oock ghenadich/ ende liet ons onse bede geschieden.

55 Ende ick scheydde wt van den voorghesetteden des volcx/ ende den Priesteren des Tempels/ twaelf mannen/ namelijckẽ/ Sebiam/ Asamiam/ ende met hen wt haren broederen/ thien mannen.

56 Ende woech hen dat gout/ eñ dat siluer/ ende alle Priesterlijcke vaten des huys onses Godts/ die de Coninck ghescheneket hadde/ ende zijnen raet/ ende zyne Vorsten/ ende het gantsche Israel.

57 Ende als ick het gheweghen hadde/ gaf ick hen in siluer / hondert ende vijftich centener: siluerẽ vaten/ hondert centener: gout/ hondert Centener.

58 Ende gulden vaten/ seuenmael twintich: ende van f metalen vaten van goeden metale/ twaelue/ die g blinckten als het gout:

59 Ende sprack tot hen: Ende ghy zijt heylich den Heere/ ende de vaten zijn heylich/ eñ het goudt ende siluer is toegheseyt den Heere den Godt onser vaderen.

60 Hebbet acht ende sorghe/ tot dat ghy het geuet/ dẽ voorgesetteden des volcx/ dẽ Priesteren/ den Leuiten/ eñ voorstanders der steden Israels in Jerusalem / ende in de ghereerschapcamer des huys onses Godts.

61 h De Priesteren nu ende de Leuiten/ die van my dat gout/ siluer/ ende de vaten ontfinghen/ die brachtent te Jerusalem/ in den Tempel des Heeren.

62 Van Thia nu / braken wy op / aen den twaelfsten dach der eerster Maent/ tot dat wy te Jerusalem quamen.

63 Ende als den derden dach voorby was/ wert aen den vierden dach dat gheweghen gout ende siluer int huys des Heeren gegeuen/ Marimoth den sone Jor den Priester.

64 Ende by hem was Eleasar de Sone Pinhas/ ende by dien waren / Josabdus/ de sone i Jesus/ Medias/ eñ de sone Baui/ ende der Leuiten / tot het getal ende tot den weghen.

65 Ende hare gewichte wert te dier tijt aengheteeckent.

66 Die nu wt der gheuanckenisse gecomen waren / offerden offer den Heere den Godt Israels/ namelijcken/ twaelf ossen/ voor het gantsche Israel.

67 Ses ende tachtentich Rammen/ twee eñ tseuentich schapen/ twaelf bocken / voor de sonde/ danckoffer/ twaelf koeyen/ dat alles ten offer den Heere.

68 Ende gauen het beuel des Coninc̃x/ den Renmeesteren ende Gouuerneurs des Coninc̃x/ ende den onderuoochden in Celosyria ende Phenice: ende die eerden het volck ende des Heeren Tempel.

69 k Doe nu sulcx geschiede/ doe traden tot my de Voorghesetten/ ende spraken:

70 Het geslachte Israels/ de Vorsten/ Priesteren/ ende Leuiten/ ende de vreemde volcken ende inwooners der landen/ en hebben hare onreynicheyt niet afgesondert/ van dẽ Cananiteren/ Hetiteren/ Pheresiteren/ van den Moabiteren / Egypteren/ ende Idumeeren.

71 Want sy eñ hare sonen / hebben hen met haren dochteren vermenghet/ eñ het heylige zaet is met den wtlandischen Heydenen vermenget worden/ ende de Voorgesetteden eñ ouersten/ zijn sulcker harer booshheydt/ van aenbeginne haers rijcx deelachtich.

72 So haest doe ick dat hoorde/ verscheurde ick mijn heylich cleedt/ ende pluckede mijn hayr wt/ ende mijnen baert / sadt treurich ende ledech.

73 Ende tot my quamen alle die voor het

Margin notes:

d Esra.8.16

* Anders / de voorneemste ende wel verstandich:

Esdras ghebiet eenen vasten.

e Esra.8.21

Het gout/ siluer/ ende alle Priesterlijcke vaten/ ten dienste des Heeren gheschoncken/ worde onder twaelf ghetrouwer mañ nen handen ghedaen.

f Of/ eerin

g Of / gelicten

h Esra.8.29

i Anders/ Jesuet.

Esdras is bedroeuet/ daerom dat vele wt Israel/ hẽ met den Heydenen benricẽdet hadden.

k Esra.9.1

woort des Godts Israels beweget waren/ ende ick sadt also treurich/om sulcker boos- heyt wille/tot op het auontoffer.

74 Doe stont ick op van den vasten/hadde verscheurde cleederen/ ende den heylighen rock: knielde neder/ streckte mijne handen tot den Heere.

Esdras ghebedt.

75 Ende sprack: Heere/ick schame my voor uwen aenghesichte:

76 Want onser sonden zijn vele geworden/ op onse hooft/ende onse boosheden zijn ver- hooghet tot in den Hemel.

77 Want van der tijt aen onser vaderen/tot op desen dach / zijn wy in groote sonden.

l Deut.28.15 36.

78 l En om onser en onser vaderen sonden wille/zijn wy met onsen broederen en Prie- steren ghegeuen worden den Coninghen in den landen/in het sweert en in geuanckenis- se/en tot eenen roof ghewordden/met smaet- heyt ende schande/tot op desen dach.

79 Ende nu/hoe groot is dat/ dat ghy ouer ons/O Heere Godt / ontfermet hebt ? dat ghy ons ouerblijuē hebt laten eene wortel/ ende eenen name/aen der plaetse uwer hey- ligingh e:

80 Onse licht te ontdecken / in den huyse Godts onses Heeren/ ende ons spijse te ge- uen tot allerley tijdt onser dienstbaerheyt.

81 Ende doe wy in geuanckenisse waren/en zijn wy van Godt onsen Heere niet verlaten worden/maer hy heeft ons de Coninghen/ in Persia gonstich ghemaket / dat sy ons spijse ghegheuen hebben:

82 Ende vereeret den Tempel onses Heeren Gods/ende laten bouwen de woestijne Zi- on / ende vaste wooninghen ghegheuen in Judea ende Jerusalem.

83 Ende nu/O Heere/ wat seggen wy daer toe/so wy dit alles besitten ? want wy heb- ben ouertreden de gheboden / die ghy ons door de handen uwer dienaren der Prophe- ten ghegheuen hebt/ende ghesept.

m Deut.7.4 ende 12.30

84 m Het lant daer ghy in gaet / ende dat v ten erfgoede te besitten ghegheuen is / dat is beulecket met den onreynicheden ende beuleckinghen der Heydenen / ende sy heb- bent met harer onreynicheyt gantsch ende heel beulecket:

n Deut.7.3 Exod.23.32 ende 34.16 3.Reg.11.1

85 n Daerom en sullet ghy uwe dochteren niet haren sonen verhouwelijcken/ende ha- re dochteren uwen sonen niet nemen.

86 Ghy en sullet oock geenen vrede met hen nemmermeer maken/daer mede ghy toene- met/ende het beste in den lande etet / en het erue des landts uwen kinderen wtdeylet/ voort ende voort.

87 Wat ons nu beyegent/ dat geschiet ons om onse boose wercken ende groote sonden wille.

88 Noch hebt ghy ons eene sulcke wortel gegeuen/dat wy weder in onse lant gheco- men zijn/en wy zijn soo boos/dat wy uwe settingen en geboden weder ouertreden/en ons met den onreynicheden der Heydenen weder vermenghet hebben.

89 Heere zijt ghy vertoornet ouer ons ? wilt ghy ons gantsch wtroeyen ? dat onse wor- tel ende name niet meer en blijue ?

90 O Heere God Israels/ghy zijt warach- tich : want onse wortel is noch tot op den hedighen dach ghebleuen.

91 Ende siet/nu zijn wy voor v in onse son- den:want om dies wille/en cannen niet be- staen voor v.

92 Ende als Esdras met sulcken ghebede de sonde bekende/met weenen / ende op de aerde liggen voor den Tempel/wert tot hem versamelt van Jerusalem / eenen grooten hoop mannen en vrouwen/Jongelingē en dochteren : want daer was een seer groot weenen ende claghen in der Ghemeynte:

Den volcke berouwet het / dat het vreemde wijuen genomen heeft/en verlaet de selue. Esra.10.1

93 Ende als Jechonias de sone Jeheli/ wt den kinderen Israels/schreyde/ sprack hy tot Esdra: Wy hebben tegen den Heere ge- sondicht/dat wy ons de wtlandige wijuen ten houwelijck ghenomen hebben.

94 Nu so zijt ghy ouer het gantsche Israel: so willen wy eenen eedt sweeren den Heere/ dat wy alle onse wijuen / die wy van den Heydenen ghenomen hebben / wt drijuen willen/met tsamen haren kinderen.

95 Als v gesettet is van onsen voorvaderen: So staet nu op/en openet ende onderschey- det ons dat/nae der Wet des Heeren.

96 Want de sake behoort v toe/en daer toe willen wy v helpen : soo hebbet nu eenen goeden moet.

97 Doe stont Esdras op/en nam eenē eedt/ van den voorgesetteden der Priesteren ende Leuiten/ende van den gantschen Israel/dat sy dit doen wouden:ende sy swoeren.

Dat ix. Capittel.

1. Esdras bedroeft hē om de sonde des volcx. 3. Hy versamelt in Jerusalem alle die wt der ge- uanckenisse waren. 10. Het gantsche volck be- loeft/te verlaten haer vreemde wijuen. 19. De Priesters/Leuiten/ Sanghers / ende Deurwaer- ders/die vreemde wijuen ghenomen hebben. 38. De gantsche Ghemeynte wederom versamelt/om te hooren lesen de Wet. 41. Esdras leest de Wet totten volcke.

1 Doe stont Esdras op/vanden voorho- ue des Tempels daer buyten / ende ginc henen in de a * camer Jonathe/ des soons Nasabi.

a Of/ slaepca- mer/ *An. sala-

2 Ende bleef aldaer / ende en adt gheen broot/ende en dranck gheen water/ om der ouertredinghe wille b des volcx.

b And. der ver- nichte.

3 En daer wert een c wtcondinghe in den gantschen Judea/oock te Jerusalem/allen dien/ die wt der gheuanckenisse te Jerusa- lem versamelt waren:

c Dat is/ open- baer wt roe- condinghe.

4 Dat een yegelijck/die niet in tween ofte drijen dagen/na d den rade der ouden raets- heeren na Jerusalem quame/dien soude zijn goet ghenomen worden/ende hy soude wt- ghesloten zijn van der Ghemeynte der ghe- uanckenisse.

d And. der be- kentenisse

5 Doe versamelden hen alle die wt den gheslachte Juda ende BenJamin/in drijen dagē te Jerusalem/in der negender Maent/ aen den twintichsten daghe:

6 Ende de gantsche Gemeynte sadt inden houe des Tempels/ e tzitterende / want de winter viel in.

e Dat is/ schuddende/ beuende/ cry- lende.

7 f Doe stont Esdras op/ende sprac: Ghy hebbet onrecht gedaen/dat ghy de wtlandi- ge wijuen v ten houwelijc genomen hebbet/ daermede ghy de sonden Israels hoopedet.

8 Nu/so bekennet dat/ende gheuet lof den Heere den Godt onser vaderen.

9 Ende volbrenghet zijnen wille: wijc- ket van den Heydenen des landts/ ende van den

De Heere verschicket den Esdra in deser sake eē willich volc.

van den wtlandighen wijuen.

10 Doe schreeuwede het gantsche volck met luyder stemmen/ende sprack: Als ghy ghesproken hebt/alſo willen wy hem doen.

11 Dewijle nu des volcx vele is/ eñ de coude des winters hier/en connē wy niet buyten dakes staen : daer toe en is dit gheen dinck/dat in eenen ofte tween dagen meuge geeyndet worden: want wy hebben hier vele inne ghesondicht.

12 Soo verordent/dat de voorghesettede der Gemeynte/eñ alle die by ons woonen/ende alle die/die vreemde wijuen by hen hebben.

13 Desghelijcx de Priesteren / de richteren/ van allen plaetsen/staen in der voor ghenomen tijdt/ tot dat sy den toorne des Heeren f stillen/in desen handel.

f Of/oplossen/

14 Doe ontfinck Jonathas de sone Ezeli/ ende Ozias/ende Thecam / het ampt deser sake/ende Bozoramus / ende Leuis / ende Sabatheos/holpen hen daertoe.

15 Na dien stonden alle die/die wt der ghevanckenisse ghecomen waren.

16 Ende de Priester Esdras vercoos hem de voorneemsten wt den vaderen / nae der benoeminghe / ende in der nieuwer Mane der thiender Maent/saten sy te samen dese sake te ondersoecken.

17 Ende alsoo werdt van den mannen / die wtlandige wijuen hadden/ ghehandelt/tot op de nieuwe Mane der eerster Maent.

De namen der gener die vreemde wijuen genomē hadden. Esra.10.18

18 Ende daer zijn van den Priesteren ghevonden / die hen met vreemde wijuen vermenghet hadden.

19 Wt den kinderen Jesu des soons Josedech/ende zijnen broederen: Mazeas/Elie-zer/Joribus/ende Joadeus:

20 Die verwillichden hen/hare wijuen van hen te doen / ende eenen ramme te offeren voor hare onwetenheyt.

21 Ende wt den kinderen Semmeri: Masseas/ende Esses/ende Jeelech/Asarias.

22 Ende wt den kinderen Fosere : Limosias/Yismaenis / Nathanee/ Jussis / Joddus/ende Talsas.

23 Van den Leuiten nu: Josabdus/ Semeis/ende Colnis/Calitas/ Facteas/Colnas/ ende Elionas.

24 Wt den Sangheren des heylichdoms: Eliarib/Zakarus.

25 Wt den Poortenaren: Sallumus / ende Tolbanes.

26 Ende wt Israel/wt den kinderen Foro/ Osi/ende Remias/ende Geddias/eñ Melchias/Michelus/Eleazarus/Jemmebias/ ende Bannab.

27 Ende wt den kinderen Jolaman: Thanias/Zacharias/Jetzrelus/Joddius Erimoth/ende Elias.

28 Ende wt den kinderen Zathoim: Eliadas/Liasumus/ende Zochias / Larimoth/ Sabdis/ende Tebedias.

29 Eñ wt den kinderen Zebes: Johannes/ Ananias/Zabdias/ ende Emeus.

30 Ende wt den kinderen Banni : Olamus/Maluchus/ Jeddeus / Jasub / Asabus/ende Jerimoth.

31 Ende wt den kinderen Abdin: Naatus/ ende Moosias/ eñ Caleus/ ende Raanas/ Maasias/Mathathias/Beseel/Bannus/ ende Manasses.

32 Ende wt den kinderen Naue: Noneas/ Aseas/Melchias/Sameas/Simon/ Benjamin/Malchus/ende Merras.

33 Eñ wt den kinderen Asom: Carianeus/ Mathathias/Bannus/Eliphalach/ Manasses/Semei.

34 Wt den kinderen Aanni : Jeremias/ Moadias/Abramus/Joel/Baneas/Pelias/Jona/Marimoth/Eliasib/Mathaneus/ Eliasis/ Ozizas/ Dielus / Semedius/ Zambris/ende Joseph.

35 Wt den kinderen Nobei : Idelus Mathathia/Sabadus/Zecheda/ Sedmi / Jessei/ ende Baneas.

36 Die alle/hadden wtlandische wijuen ten houwelijck ghenomen/ende verlietense met haren kinderen.

37 De Priesteren / ende Leuiten / ende alle die/wt Israel waren / woonden te Jerusalem/ende in den gantschen lande / aen den nieuwen Maenschijn der seuender Maent/ ende de kinderen Israels waren in haren wooninghen.

38 g Ende de gantsche Gemeynte quam te samen op de plaetse / die daer is voor der heyligher poorten des Tempels / van den opganghe der Sonnen.

g Nehe.8.1

39 Ende spraken tot Esdra den hooghen Priester ende den leser : Dat hy brachte de Wet Mosi/die vanden Heere Gods Israels ghegheuen was.

Esdras leest den volcke het boec des Wets.

40 Doe brachte Esdras de hooge Priester de Wet der gantscher Ghemeynte/ wijuen ende mannen/oock allen Priesteren/ dat sy de Wet hoorden / aen der nieuwer Mane der seuender Maent.

41 Ende hy las op der plaetse / die daer is voor der heyligher poorten des Tempels/ van smorghens vroech tot aen den auont/ voor wijuen ende voor mannen / eñ sy luysterden alle op de Wet.

42 Esdras nu de Priester ende leser des Wets/stont op eenen houten predickstoel/ die men daer toe ghemaeckt hadde.

43 Ter rechter zijden stonden by hem Mathathias / Samus / Ananias / Azarias/ Urias/Ezechias/ende Balsamas.

44 Ter slincker zijden : Faldeus/Misael/ Malachias/Abuschas/Sabus / Nabadias/ende Zacharias.

45 Doe nam Esdras het boeck voor der gantscher Ghemeynte : want hy was de voorneemste ende heerlijckste voor allen.

46 Ende als hy de Wet wtghelesen hadde/ stonden sy alle oprecht: Doe loefde Esdras den Heere den hoochsten Godt/dē Almachtighen Godt der heyrscharen.

47 Ende alle het volck antwoordde/Amen.

48 Ende hieuen hare handen op/vielen neder op de Aerde / ende loefden den Heere: Jesus/Baneas/Sarebias/Jaddinus/Accubus/ Sabbatheus / Calithes / Azarias/ Jozadus / Ananias / ende Philias de Leuiten.

49 Die de Wet des Heeren leerden/ende in der Ghemeynte de Wet des Heeren lasen/ ende een peghelijck stiet voort den ghenen/ die de Wet verstont.

50 Doe sprack Atharates tot den oversten Priester Esdra/eñ den Leser/ende den Leuiten/die de Ghemeynte leerden/

Ende seyde : Desen dach is heylich den 51 Heere : ende alle die/ die de Wet des Heeren hoorden/weenden.

h Mal.8.11

i Syr.14.11

Doe sprac Esdras : h So gaet henen/ en 52 etet des besten/ende drincket het soete/ende i schicket dan ooc dien/ die niets en hebben.

Want desen dach is den Heere heylich/ 53 ende en weest niet treurich : want de Heere sal v heerlijck maken.

Ende de Leuiten vercondichden allen 54 volcke/ende spraken: Desen dach is heylich den Heere/daerom en weest niet treurich.

55 Doe ghinghen sy alle/ende droncken/ en waren vrolijck / schickeden gheschencken dien/ die niets en hadden/ dat sy oock met vreuchden eten mochten:

56 Want sy waren ouer de mate verhenget worden/wt den woorden diemen hen inder Wet voorghelesen hadde / ende zijn alle te Jerusalem versamelt worden/feest te houden/na den verbonde des Heeren des Gods Israel.

¶ Eynde des derden Boecx Esdre.

HET VIERDE Boeck Esdre.

¶ Argument.

HEt vierde boeck Esdre / heeft ghesichten ende openbaringhen/ menigherley ghesch iedenissen des volcx veruatede. Dit boeck hebben de Ouden minst gheachtet/ onder de bouen verhaelde boecken : nochtans en hebben sy het niet gantschelijck verworpen/ want het heeft zijne nutticheyt.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Esdras Prophete. 4. Esdras hout den Joden hare ondanckbaerheyt voor. 37. De Heydenen en sullen niet sien met lichamelijcken oogen/ maer sullen van herten geloouẽ. 39. Abraham/ Isaac/ Jacob/ Ozee/ Amos / Michee/ Joel/ Abdias / Jonas/ Nahum/ Habacuc/ Sophonia/ Aggeus/ Zacharias/ ende Malachias/ gheleytslieden der Heydenen.

a Esra.7.1

b An. Sallum

HEt tweedde Boeck Esdre des 1 Propheten / a des soons Saraie/ des soons Azarie/des soons Helkie / des soons b Sadonie/des soons Sadock/des soons Achitob/

Des soons Amerie / des soons Azarie/ 2 des soons Maraioth / des soons Sarahie/ des soons Ozi/des soons Bocci/des soons Abisue/des soons Pinheas/des soons Eleazar.

Des soons Aaron/wt den stamme Leui/ 3 die een ghevangen gheweest is inder Meden landt/ inden Coninckrijcke Artaxerxis des Coninx der Persen.

Ende des Heeren woort gheschiedde tot 4 my/ende sprack:

Esdras woort gesonden/ dẽ volcke hare ondancbaerheydt / ende Godts weldaden / met tsamẽ zijner straffe voor te houden.

c Esai.58.1

d Exod.14 ende 20.2

c Gaet henen ende segget mijnen volcke/ 5 hare lasteren / ende haren kinderen / hare booshe yt/ die sy tegen my ghedaen hebben/ dat sy het haren kints kinderen segghen.

Want de sonden der vaderen/ hebben in 6 den kinderen ouerhandt ghenomen: sy hebben mijner vergheten / ende andere goden gheoffert.

Ben d ick dan niet die/ diese wt den lan- 7 de Egypti/wt den diensthuyse geleyt hebbe ? Sy daerentegen hebben my tot toorne verwecket/ en mijne raetslaghen veracht et.

Ghy dan/ plucket v hayr op uwen hoof- 8 de wt/ende werpet alle quaet ouer haer/dat sy mijner Wet niet ghehoorsaem en zijn gheweest: het is een onghe schicket ongheme estert volck.

Hoe langhe sal ick met hen lijden/ dien ic 9 soo vele goets ghedaen hebbe?

e Psa.136.7

f Exod.14.27

Vele e Coninghen hebbe ick om haren 10 wille verdoruen / f den Pharao ende zijne dienaers / ende alle zyne macht hebbe ick gheslaghen.

g Nu.21.24 Josue.8.10

11 g Voor hen henen hebbe ick alle volcken wtgheroeyt/ende in den opgange der Sonnen/hebbe ick de twee landen ende volcken/ Tyrum ende Sydonem verstroyt / en alle hare vyanden hebbe ick omme ghebracht.

12 So spreeckt nu also tot hen: Soo spreeckt de Heere:

h Exod.14.19

i And. hebbe den wech van den beginne gemaeckt.

k Exod.3.10

l Num.18.1

m Exo.13.21

13 h Ick hebbe v door de zee ghe leydet/ i en allewege eene sekere bane gemaect: k Mosen hebbe ick v ten hooftmanne ghegeuen/ l ende Aaron ten Priester.

14 m Licht hebbe ick v ghegheuen in eener wolcken calomme / ende groote wonderen hebbe ick v ghedaen: maer ghy hebbet mijner vergheten/ spreeckt de Heere.

n Exod.16.13 Num.21.31 Psal.78.27 ende 105.40

15 So spreect de almachtige Heere: n Quackelen hebbe ick v ten teecken ghegeuen/ende den leger tot scherme: dies niet te weyniger/ hebbet ghy oock daer gemurmureert:

16 Ende en hebbet de ouerwinninghe uwer vyanden/ niet mijner cracht toegegeuen: Ja oock op den hedigẽ dach murmureert ghy.

17 Waer zijn de goede daden/ die ick v lieden inder woestijne ghedaen hebbe ? doe ghy niet tot my? honger ledet/ schreyddet ghy

o Num.14.3

18 Ende spraket: o Waerom hebt ghy ons in dese woestijne geleydet/ dat ghy ons van honger doodet? Beter ware het ons ghe weest / wy hadden den Egyptenaren ghedienet / dan dat wy hier in deser woestijne steruen moeten.

p Exo.16.4

q Sap.16.20

r Num.20.11 Exod.17.6 Psal.78.15 2.Esdr.9.20 1.Cor.10.4

19 Doe hadde ick een medelijden met uwen suchten/ p en gaf v Hemels broot ter spijse.

20 q Der Enghelen broot hebbet ghy gegeten : r Doe v dorstede / hebbe ick niet den Rotzsteen opghehouwen / ende waters de volheyt daer wt vlieten laten? Voor de hitte hebbe ick v met den bladeren der boomen bedecket.

s Esai.5.4

21 Ick hebbe v een goet vet lant inghegheuen: de Cananeer/ Phereseer/ de Philistineren hebbe ick voor v lieden wtghedreuen: s wat sonde ic v doch meer doen/ spreect de Heere?

t Exod.15.23

u And. Marah.

22 So spreeckt de almachtighe Heere: t Als ghy in der woestijne waret/ in den u Amoreischen water : ende dorst haddet/ doe ghy mijnen name lasterdet:

Doe

Voor en gaf ick v geen vyer/ om uwe la- 23
steringe/ maer een hout toochde ick v/ dat v
dat water soete maeckte.

Wat sal ick v/ O Jacob doen? x Juda/ 24
ghy en hebt niet willen gehoorsaem zÿn: ick
wil my tot eenen anderen volcke maken:
mÿnen name wil ick den seluen gheuen/ dat
sy mÿne settinghen houden.

y Dewÿle ghy my verlaten hebbet/ soo 25
wil ick v oock verlaten: so ghy genade van
my begheeren sullet/ en wil ick v niet barm-
hertich zÿn.

z So ghy my aenroepet/ en wil ic v niet 26
verhooren: a want uwe handen hebbet ghy
met bloede beuleckt/ uwe voeten zÿn snelle
tot dootslaghen.

My en hebbet ghy niet verlaten/ maer v 27
selues.

So spreeckt de Almachtighe Heere: Heb- 28
be ick v niet ghebeden als een vader zÿne
kinderen/ als een moeder hare dochteren/
ende eene voester hare cleyne kinderen?

Dat ghy mÿn volc wondet zÿn/ so wou- 29
de ick uwe Godt zÿn? en so ghy mÿne kin-
deren waret/ woude ick uwe Vader zÿn?

b Ick hebbe v te samē versamelt/ als een 30
henne hare kieckens/ onder hare vleugelen
versamelt: wat soude ick v nu meer doen?
ick wil v van mÿnen aenghesichte verwer-
pen.

c Soo ghy my offeret/ wil ick mÿn aen- 31
gesichte van v wenden: want uwe Hooch-
tyden/ nieuwe Maenden en Besnÿdingen/
hebbe ick verworpen.

Ick hebbe mÿne dienaers de Propheten 32
tot v gheschicket/ d die hebbet ghy ghedoo-
det/ ende hare lichamen e verscheurt: dier
bloet wil ick van uwen handen f eysschen/
spreeckt de Heere.

So spreeckt de Almachtige Heere: g Uwe 33
huys moet ledich worden: ick wil v verwer-
pen/ ghelÿck de wint de halmen.

Uwe kinderen en sullen niet vruchtbaer 34
zÿn: want mÿn ghebodt hebben sy verach-
tet/ ende quaet voor my ghedaen.

Eenen volcke dat comen sal/ wil ick uwe 35
huysen gheuen/ ende die my noyt ghehoort
en hebben/ sullen my gheloouen/ ende dien
ick noyt gheen teecken betooghet en hebbe/
die sullen doen dat ick hen heete.

Geene Propheten en hebben sy noyt ge- 36
sien/ ende sullen doch hare sonde bekennen.

Ick betuyghe my op de ghenade die ick 37
doen wil den coemstighen volcke/ dier kin-
deren vrolÿcken in vreuchden: h ende hoe-
wel sy my met lieflÿcken oogen niet en sien/
gheloouen sy doch inden gheeste/ het ghene
dat ick segghe.

Ende nu/ broeders/ schouwet/ wat groo- 38
ter eere/ i ende siet het volck dat van den
Oosten coemt.

Dien wil ick ten gheleyde gheuen: Abra- 39
ham/ Isaac/ ende Jacob: Ozee/ Amos/
Michee/ Joel/ Abdie/ Jonam/

Nahum/ Habacuc/ Sophonam/ Hag- 40
geum/ Sacharjam ende Malachiam/
k die de Enghel Godts ghenoemt is.

Margin: f Exod. 32. 8 — x 2. Pa. 24. 20 — z Esaie. 1. 15, Prou. 1. 28, a Esai. 59. 5 — b Mat. 23. 37 — c Esai. 1. 11, ende 66. 3, Jerem. 7. 20, Amos. 5. 21 — d 2. Pa. 24. 21, 2. Esd. 9. 16, Mat. 23. 34 — e And. ontle-det. — f And. wreken/ — g Luc. 13. 33. — h 1. Pet. 1. 8, Joan. 20. 29 — i Mat. 8. 11, Luc. 13. 27 — k Mala. 3. 1

Dat ij. Capittel.

1. De ondanckbaerheyt der Joden. 8. Wee ouer Assyrie/ Sodoma/ ende Gomorra. 10. Het Rÿcke Jerusalems beloeft den volcke Gods. 18. Esaias en Jeremias. 20. De weduwe en weese. 26. Van de kinderen der Gemeynte en sullen ge-verloren worden. 33. Die van Israel verachten de gheboden des Heeren. 34. Roepinge der Hey-denen. 42. De Berch Zion. 46. Wie den sone Godts beleden hebben.

1 So spreeckt de Heere: a Ick hebbe dit volck wt der dienstbaerheydt geuoe-ret/ b dien hebbe ick mÿne geboden/ door mÿne dienaers de Propheten ghegheuen/ die en hebben sy niet willen hooren/ maer mÿne raetslagen hebben sy verachtet.

Een claghe der Synagoge ouer hare kinderen/ ende vele dat hem op de beroepinghe der Heydenē trecket.

2 De moeder diese geborē heeft/ die spreect tot hen: Gaet henen ghy kinderen/ want ick ben een weduwe/ ende verlaten.

3 c Met vreuchden hebbe ick v opghevoedet/ doch met leet ende treuren hebbe ick v verloren: want ghy hebbet gesondicht voor Godt uwen Heere: ende onrecht voor hem ghedaen.

4 Wat sal ick v nu doen? ick ben een weduwe ende verlatene: gaet henen d mÿne kinderen/ begeeret barmhertichheyt vanden Heere.

5 V/ O vader/ roepe ick aen ten ghetuyge/ ouer de moeder deser kinderen/ die mÿnen Bondt niet en hebben ghehouden/

6 Dat ghyse te schanden brenghet/ ende hare moeder ten roone/ dat sy niet meer en bare.

7 Hare namen worden verstroyt onder de Heydenen/ van der aerden worden sy wtghedelget: want sy en hebben mÿne Bondt niet ghehouden.

8 e Wee v Assur/ dat ghy de onrechtveerdighe by v verberget: ghy boose volck f gedencket wat ick Sodoma ende Gomorrha ghedaen hebbe.

9 Dier landt tot peck ende asschen geworden is: alsoo wil ick oock alle die doen/ die my niet en hooren/ spreeckt de Almachtighe Heere.

10 So spreeckt de Heere tot Esdra: Segget mÿnen volcke: Ick wil hen gheuen het rÿcke Jerusalem/ dat ick Israel ghegheuen woude hebben:

11 Ende ick wil my hare heerlÿckheydt nemen/ ende wil hen gheuen eewighe hutten/ die ick ghenen bereydet hadde

12 g Het houdt des Leuens sal hen zÿn eene welrieckende salue: sy en sullen noch arbeyden noch moede worden:

13 Gaet henen/ so sullet ghÿt ontfangē/ bidet v weynige dagen/ dat sy daerinne woonen: als nu is v het rÿcke bereydet: waket.

14 h Betuycht i den Hemel ende de aerde: want ick hebbe het quade ghebroken/ ende het goede gheschapen: want ick leue/ spreect de Heere.

15 Moeder/ omnatet uwe kinderen/ voedtse op met vreuchden: als een calomme maket styf hare voeten: want v hebbe ick vercoren/ spreeckt de Heere.

16 k Ende de dooden wil ick opwecken van haren plaetsen/ ende wt den grauen wil icse voeren: want ick hebbe bekent mÿnen name in Israel.

17 Vreest v niet/ ghy moeder der kinderen/ want ick hebbe v vercoren/ spreect de Heere.

18 Ick wil v te hulpe/ mÿne Dienaers schicken/ Esaiam ende Jeremiam/ nae welcker raedt ick v gheheylicht hebbe/ ende bereydet twaelf boomen voller vrucht.

Margin: a Exod. 20. 2 — b Exod. 27. 21, 22. 23, Deut. 4. 5. 6 — c Bar. 4. 7 — d Deut. 4. 29 ende 30. 2. — e Esai. 10. 5 — f Gene. 19. 24, Deut. 29. 23, Luce. 17. 29 — g Gene. 2. 9, Apoc. 2. 7 ende 22. 2 — h And. Neemet den eteet ende Aerde tot ghetuychenisse: want — i Deut. 4. 26 ende 30. 19 ende 31. 28 — k Job. 14. 12 ende 19. 26, Dan. 12. 12, Joan. 5. 28, 1. Cor. 15. 52, 1. Thess. 4. 16

l Exod.15.26.

19 l Ende ſo vele fonteynen/ die daer vlieten melck ende heunich/ ende ſeuen groote berghen/ op welcken rooſen ende lelien waſſen/ met dien alle wil ick met vreuchden veruullen mijne kinderen.

m Deu.10.18 Eſai.1.17 Spr.4.13 n Eſai.58.7 Tob.1.17 Mat.25.25 Ezech.18.7

20 Richtet m der weduwen / ſpreeckt recht den weeſen/ gheeft den armen/ beſchermt de weeſen/ n becleedet de naeckten.

21 Den verwondeden ende crancken doet raet/ en ſpottet des lammen niet/ den creupelen beſchermet/ ende den blinden laet tot het gheſicht mijner claerheyt.

22 Den ouden ende jonghen binnen uwen mueren behoudt.

o Tobi.1.21 Spr.27.37

23 o Waer ghy de dooden vindet / beteeckentſe ende begraeftſe/ ſo wil ick v de eerſte ſitplaetſe mijner verrijſeniſſe gheuen.

24 Weeſt ſtille/ mijn volck/ want uwe ruſte is ghecomen.

25 Ghy goede voeſter / genereert uwe kinderen/ ſtercket hare voeten.

26 De knechten die ick v ghegheuen hebbe/ dier en ſal geene verderuen/ want ick wilſe ſoecken van uwen ghetale.

p Mal.4.1 Zepha.1.14 q Mat.24.29 Apoc.1.7 r Eſai.51.11 ende 65.12

27 Becommert v niet: p want ſoo den dach des angſts ende noot coemt/ q ſullen de anderen weenen ende r treuren/ maer ghy ſult vrolijck ende rijck zijn.

28 De Heydenen ſullen ijueren/ doch niets en ſullen ſy teghen v vermeughen / ſpreeckt de Heere.

ſ Eſai.66.24 Mat.25.42

29 Mijne handen ſullen v bedecken / dat uwe kinderen het ſ eewich vyer niet ſien en ſullen.

30 Veruroliicket/ O moeder/ met uwen kinderen/ want ick wil v ontlaſten/ ſpreeckt de Heere.

t Wttrecken/

31 Bedenct aen uwe doode kinderen/ want ick wilſe wtuoeren t wt der Aerden / ende wil hen barmhertichheydt bewijſen / want ick ben barmhertich ſpreeckt de Almachtighe Heere.

32 Omuatet uwe kinderen / tot dat ick come/ ende hen barmhertichheyt bewijſe: want mijne fonteynen loopen ouer / ende mijne ghenade en mach niet verzijghen.

33 Ick Eſdras hebbe een beuel ontfangen vanden Heere/ op den berghe Oreb dat ick in Iſrael ginge: doe ick tot hen quam / doe verachteden ſy my / ende verſmaedden het beuel des Heeren.

u Of/ houdet wacht x Heb.9.28

34 Ende daeromme ſegghe ick v/ ghy Heydenen / ghy die het hooret ende verſtaet: u Verbeydet ws herders/ eewighe ruſte ſal hy v gheuen: x want nae by is hy/ die aent eynde der werelt comen ſal.

y Eſa.60.1 Apoc.21.23 ende 22.5 z 2.Pet.1.4

35 Weeſt bereydt totter beloonninghe des rijcx : y want het eewighe licht ſal v lichten in eewicheyt.

36 z Vliet de ſchaduwe deſer werelt/ neemt de vreuchde uwer claerheyt : ick betuyghe opentlijck mijnen Heylandt.

a Col.1.12

37 Neemt de gaue die v gegeuen wort/ a ende ſegget met verheuginghe danck/ dien/ die v tot den Hemelſchen rijcke beroepen heeft/

b Apoc.7.3 Ezech.9.4 c Mat.22.2. Apo.19.9 d Apoc.6.11

38 b Staet op/ ende ſtaet ſtijf: ſiet/ het getal der beteeckenden c inder maeltijdt des Heeren/

39 Die hen van der ſchaduwe der wereldt ghetoghen/ d ende ſchoone rocken van den Heere ontfanghen hebben.

40 Zion neemt v ghetal / ende beſluytet uwe beſtemmeden/ die de Wet des Heeren veruullet hebben.

e Epheſ.1.4 f Apoc.7.9 ende 14.11

41 Het ghetal uwer kinderen die ghy ghewenſchet hebt/ is veruullet: biddet den gheweldе des Heeren/ dat v volck gheheylicht worde/ e dat van aenbeginne beroepen is.

42 f Ick Eſdras ſach op den berghe Zion een groot volck / dat ick niet tellen en conde/ die loefden den Heere met lofſanghen.

g Dat is/ die langher was. h Sap.5.17 2.Tim.4.8 1.Pet.5.4

43 Midden onder hen ſtondt een ſeer jongheling/ die voor alle g wtghinck/ ende ſettede eenen yeghelijcken eene h Croone op het hooft / ende werdt hoe langher hoe hoogher: dies verwonderde ick my grootelijck.

44 Doe vraechde ick den Enghel/ ende ſprac: Wie zijn die/ Heere?

i 1.Cor.15.53 k Mat.10.32 Luce.12.8 l Mat.3.17 ende 16.16 m Act.3.13 ende 3.13 ende 4.10 ende 5.31 ende 8.11 ende 9.20 ende 10.36

45 Doe ſprac hy: Het zijn die/ i die den doodelijcken rock afgeleyt/ ende eenen ondoodtlijcken aengetogen hebben/ k ende hebben den Name Godts beleden: nu worden ſy ghecroonet/ ende ontfanghen beloonninghe.

46 Doe ſprack ick tot den Enghel: Wie is doch de Jonghelinck/ die hem de croone op ſettet/ ende palmrijs inde handen gheeft?

47 Doe ſprack de Enghel : l Het is Godts Sone / dien ſy in de werelt beleden hebben. Doe begonſt ick grootelijck te louen die/ die ſoo ſtijf voor den name des Heeren geſtaen hadden.

48 Doe ſprack de Enghel tot my : Gaet henen/ ende ſegghet mijnen volcke/ wat grooten wonder ws Godts ghy gheſien hebt.

Dat iij. Capittel.

1. ende 29. Eſdras is aengheuochten/ ſiende het geluck der Babyloniers/ ende de verdruckinghe des volcx Gods. 7. De doot is inde werelt ingecomen door de ſonde Adam. 11. Noe. 13. Abraham/ vercoren onder de booſdadige. 14. God heeft met Abraham verbont gemaket. 16. Iſaac/ Jacob/ Eſau. 19. De Wet den zade Jacobs gegeuen.

Dat het den babyloniers wel gaet/ ende den volcke Gods qualijc/ dat maket de Eſdras een ergerniſſe.

1 In den dertichſten Jare des vals der ſtadt/ was ick te Babylon/ ende lach becommert op mijnen bedde/ ende menigerley ghedachten quamen my in mijn herte.

2 Want ick ſach de verwoeſtinghe Zion/ ende den ouervloet/ dier / die te Babylon woonden.

3 Ende mijn gemoet wert my heftighen beweget/ dat ick begonſt tot den Hoochſten te ſpreken a bloode woorden/ ende ſprack:

a And. [illegible] achtighe. b Gen.1.1 c Gene.2.7

4 O heerſchende Heere/ ghy hebt van aenbeginne gheſproken/ doe ghy b het aertrijcke gheplantet hebt/ (ende dat alleene/) ende ſe hebt den volcke gheboden:

5 c Ende hebt Adam een lichaem ghegeuen/ dat was een maeckſel uwer handen/ ende hebt hem ingheblaſen eenen gheeſt des leuens/ dat hy het leuen voor v heeft gehadt:

6 Ende hebt hem int Paradijs ghedaen/ eer dat uwe rechterhant gheplantet hadde/ eer het aertrijcke was/

d Gene.3.6 e Rom.5.12

7 Ende hebt hem beuolen lief te hebben uwen wech / d dien heeft hy ouertreden: e ende ſoo haeſt hebt ghy den doot in hem gherichtet/ ende in zijnen gheſlachten: van hem zijn comen volcken ende ſtammen/ ende gheſlachten/ dier gheen ghetal en is.

f Gene.6.12 g Gene.7.10 Sapi.10.4 Luce.17.27

8 f Ende yeghelijck volck/ leefde in zijnen wille/ ende deden wonderen voor v/ ende verachteden uwe gheboden.

9 g Doe liet ghy metter tijt de Sundtuloet comen/

comen/ouer alle die/die inder werelt waren/ ende brachtetſe omme.

10 Ende ghelijck in Adam de doot / alſo is in deſen/ de Sintvloet gheweeſt.

11 Eenen nv wt hen / liet ghy ouerblijuen/ h namelijcken/ Noe/ met zijnen huyſgeſinne/van welcken alle vrome comen.

12 Doe nv de inwooners der aerden begonſten te vermenichvuldighen / vele kinderen vercregen/ ende groote volcken werden/ begonſten ſy godlooſer te zijn/dan de eerſte.

13 i Als ſy nv alle alſoo voor v booſlijcken leefden / k vercooſt ghy v eenen man wt dien allen/die hiet Abram.

14 Dien hebt ghy lief ghehadt / ende hem uwen wille aenghetooghet.

15 Ende met hem eenen eewigen Bont ghemaeckt/hem toegeſeyt/ ghy en woudet zijn zaet nemmermeer verlaten.

16 l Ghy hebt hem ghegeuen Iſaac: m den Iſaac/ den Jacob ende Eſau: n Jacob nv hebt ghy v ſonderlijcken wtuercoren / maer Eſau hebt ghy verſtooten:ende Jacob is een groot hoop ghewordden.

17 Ende doe ghy zijne nacomelinghen wt Egypten leydet / o brachtet ghyſe op den berch Sina.

18 Daer buyghdet ghy den Hemel/ de aerde druckter ghy / den aerdtbodem beweechdet ghy/den afgront maecktet ghy beuen/ ende de werelt verſchricket:

19 Ende uwe heerlijckheyt ginck door vier yverighe poorten / met aertbevinghe/ ende wint/ende coude/ dat ghy den zade Jacobs de Wet gaeft/ ende den gheſlachte Iſraels/ vlijdt.

20 Eñ en naemt van hem niet het booſachtich herte/dat v Wet in hen vrucht brachte.

21 Want de eerſte Adam / droech een booſachtich herte/p ouertradt eñ wert ouerwonnē; Jaoock alle die/die van hem geborē zijn.

22 Alſo is de ſwackheyt ghebleuen met der wet/in den herte des volcx/met de booſheyt der wortel/ende het goede is henē geuallen/ ende het booſachtich is in hen ghebleuen.

23 Alſoo verliepen de tijden / ende de Jaren werden gheeyndet: q doe verwecktet ghy v eenen dienaer/met namen Dauid,

24 Hietet hem eene ſtadt bouwen uwen name / datmen daerinne wieroock ende offer offerde.

25 Doe dat nv vele Jaren geſchiet was/verlieten v de inwooners der ſeluer ſtadt.

26 Ende deden in alle dinghen / als Adam ende alle menſchen : want ſy hadden oock een booſachtich herte.

27 r Doe gaeft ghy de ſtadt in de handen uwer vyanden.

28 Zijn nv die te Babylon beter dan v volc/ dat ſy daerom ſullen ouer Zion heerſchen?

29 Want als ick daer ben ghecomen / ende haer Godloos weſen / dies geen ſ eynde en is/gheſien hebbe (want dit is het dertichſte Jaer/ dat ick vele ouertredens gheſien hebbe) doe is my mijn herte ontuallen.

30 Want ick hebbe t geſien/hoe ghyſe u dulbet in ſulcke Godtlooſheydt / ende ouerſiet hen/ſoo ſy onrecht doen : doch v volck hebt ghy wtgheroepet / ende uwe vyanden laet ghy blijuen / ende my en hebt ghy niet te verſtaen ghegheuen.

g 1.Pet.3.20 Gene.6.7.8

i Sapi.10.5 k Gene.12.15

l Gene.21.2 Rom.9.7. m Gene.25.25 n Gene.32.29 Mala.1.2

o Exod.19.1 Deut.4.10

p Gene.3.6

q 1.Sa.16.1. 2.Sam.5.2

r 2.Reg.25.4 2.Par.36.6

s Anders/ gheetal.

t Job.21.7 Psalm.73.2 u Of/verdragher.

31 Jck en can my niet beſinnen / hoe doch dat toegaet: doen dan die van Babylonien beters dan die tot Zion?

32 x Ofte is erghens een ander volck / dat v kenne / dan v volck Iſrael ? oft welcker gheſlachten hebben opt uwen Bonde ghelooft/als Jacob?

33 Ende haren loon en is doch nergens voor handen / ende haren arbeyt en heeft gheen vrucht/ want ick ben door de Heydenen henen ende weder gewandelt/ ſo ſie ick dat ſy rijcke ende welhebbich zijn / ende die en y dencken uwen gheboden niet nae.

34 Nv ſoo weghet onſer booſheyt op eener waghe/ende daer teghen dier / die inde werelt woonen / ſoo en wort uwen name nerghens gheuonden/dan in Iſrael.

35 Ofte waer is een volck op aerdē/dat niet voor v gheſondighet en hebbe ? ofte welck volck/ heeft uwe gheboden alſo gehouden?

36 So ſult ghy vinden/dat Iſrael uwe gheboden/ ende Wet ghehouden heeft/ ende de Heydenen niet.

x Jere 10.20. Habac.1.23 Jere.10.25

y Anders/ trachten.

Dat iiij. Capittel.

1. De Enghel Vriel ſtraft Eſdras/3. De oordeelen Gods zijn onbegrijpelick. 12. Eſdras blaſphemeert tegen Godt. Hy is wederomme geſtraft door den Engel. 23. Eſdras beclaecht hem om de verſmaetheyt des volcx Iſraels. 27. De dingen den gherechten beloeft/ zijn onbegrijpelijck. 30. Adam door zijn ſonde / is oorſake gheweeſt van veel quaets/26. Jeremiel Ertz Engel. 42. De opſtandinghe der dooden voorſeyt door de ghelijckeniſſe der beuruchter vrouwe.

1 Doe antwoorde my de Engel a Vriel/ die tot my gheſonden wert/

2 Ende ſprack : V herte heeft hem te vele ouernomen in deſer werelt / ende ghy onderſtaet te begrijpen de wech des Alderhoochſten.

3 Doe ſprack ick: Ja Heere. Ende hy antwoorde my/ende ſprack: Jck ben tot v gheſonden / drie weghen aen te tooghen/ ende drie ghelijckeniſſen voor te houden.

4 So ghy my een wt deſen aentoogen ſult/ ſo wil ick v dan oock den wech aentoogen/ dien ghy begheert te ſien/ende wil v berichten/van waer dat booſachtich herte zy.

5 Doe ſprack ick: Segget aen mijn Heere: Doe ſprack hy tot my: Gaet henen/weghet my het vyer/ oft meet my het gheblaes des wints / oft roept my den dach weder / die henen is.

6 Doe ſprack ick : Wie conde dat doen? Waerom eyſcht ghy dat van my?

7 Doe ſprack hy tot my: Hadde ick v ghevraghet hoe diepe wooninghen zijn in der zee? oft hoe groote aderen int begin des afgronts ?. of hoe groote aderen op des Hemels b vaſticheyt? oft welcke zijn des Paradijs wtganghen?

8 So ſpraeckt ghy miſſchien tot my: Jck en ben in de diepte des afgronts noyt ghecomen/noch oock in de helle/ ſoo en ben ick in den Hemel niet henen opgheclommen.

9 Nv ſo hebbe ick v alleen van vyer/ wint ende dach ghevraecht/door die ghy gegaen zijt/ende ſonder die ghy niet zijn en mencht/ ende ghy en condt my daer van niet antwoorden.

10 Ende ſprack voorder tot my: Vwe eygen dinghen/ ende die met v opwaſſen/ en cont ghy niet bekennen:

a 4.Eſdr.10 28

De Enghel ſtraft Eſdram / dat hy de oordeelen Godts onderſtaet te gronderen.

b Dat is / het Firmament.

11 Hoe mochte dan v vat / den wech des Hoochsten vaten? ende nv in der verstoorder werelt verstaen / de verstooringhen die voor my openbaer zijn?

12 Doe sprack ick tot hem: Het ware beter/ wy en waren niet / dan dat wy in booshept leuen/ ende lijden/ ende en weten niet waerommne.

13 Doe sprack hy tot my: c Jck quam in een wout.

c Iudic.9.8
2.Par.25.18

14 Daer hadden de houten eenen sulcken aenslach/ ende spraken: Her/ laet ons gaen/ ende de zee bekrijgē/ datse voor ons wycke/ dat wy ons noch meer wouden maken.

15 Desgelijcken raetslaechden oock de bloeden des zees/ ende spraken: Wel op/ laet ons henen op trecken / ende laet ons de houten in den woude bekrijgen/ dat wy onse landt wijder maken.

16 Ende den aenslach des wouts wert ydel: want het vyer quam/ ende verteerde het.

17 Daertoe werden oock de gedachten des zees te niete : want het sant stont ende verhinderde de vloeden.

18 Wanneer ghy nv een richter waert / tusschen desen tween / wien woudet ghy recht gheuen/ ofte wien onrecht?

19 Doe sprack ick : Sy hebben / tis waer beyde dwaesachtighe aenslaghen ghehadt: want den woude / is het aertrijck ghegheuen/ d ende der zee / oock hare plaetse / tot haren vloeden.

d Gene.1.9
Job 26.10
Prou.8.28
Jerem.5.22

20 Doe sprack hy tot my : Ghy hebt recht gheoordeelt : waerom en oordelt ghy niet v seluen oock?

21 Want te ghelijckerwijse/ als het aertrijck den woude gegeuen is/ eñ de zee zijnē vloeden: e also en connen oock die/ die op aerdē woonen/ niets verstaen/ dan dat op aerden is: ende die/ die op de Hemelen woonet/ die can alleen verstaen/ wat op den Hemel is.

e Esaie.55.8
Joan.3.6.12
1.Cor.2.14
Sapi.9.16

22 Doe sprack ick : Jck bidde v Heere / dat my verstant ghegheuen worde.

23 Want ick en hebbe niet willen van uwen hoogen dingen sprecken/ maer van dien/ die wy dagheljcx handelen: namelijcken/ waerom Jsrael van den Heydenen versmadet worde / ende waerom / dat volck / dat ghy van allen tijden af lief ghehadt hebt / den godloosen volcken te straffen gegeuen zy? ende waerom de Wet onser Vaderen te niete ghewoorden/ ende het gheschreuen verbont nerghens meer en zy?

24 Ende wy zijn vander werelt henen ghevaren/ als de sprinckhanen/ ende onse leuen is een vreese / ende wy en zijn niet weerdich barmherticheyt te vercrijghen.

25 Wat wil hy dan doen zijnen name / die ouer ons aengeroepen is? van desen hebbe ick gheuraecht.

26 Doe antwoorde hy my/ ende sprack: Hoe meer ghy ondergronden wilt/ hoe meer ghy v verwonderen sult / want den tijdt loopt met haeste henen.

27 Ende en cont niet begrijpē wat in coemstighen tijden den rechtueerdighen toegheseyt is: want desen tijdt is vol booshept ende swackheyt.

Onbegrijpelijck is't/ dat dē rechtueerdighen toegeseyt is.

28 Doch daer ghy my van vraecht / wil ick v segghen: Het boose is ghesaeyt/ doch zijne verstooringhe en is noch niet hier.

29 So nv het boose dat gesaeyt is/ niet verkeert en wort/ ende de plaetse daer dat boose gesaeyt is/ niet henen en gaet/ so en can dat niet comen/ dat met den goeden gesaeyt is.

30 f Want het boose saeyken/ is in het herte des menschen/ van den boosen inghesaeyt: hoe vele lasteren heeft hy doch tot op dese tijdt ghebracht? ende hoe vele sal het noch brenghen / tot datmen inde schuere coemt?

f Genes.3.

31 Nv g metet ghy by v seluen / wat een groote vrucht der godtloosheydt het boose ghezaet ghebracht hebbe?

g Of/ ouerlegt.

32 Ende somen zyne aaren/ dier gheen ghetal en is/ af houwet/ wat een groote schuere sal het vullen?

33 Doe sprack ick : Hoe dat? ende wanneer wort dat? waerom is onser Jaren so weynich/ ende zijn de selue so ellendich?

34 Doe antwoorde hy/ ende sprack tot my: h Haestet niet te vele ouer den Hoochsten/ want v haesten ouer hem te zyn / is te vergheefs/ ghy doet hem te vele.

h Of/ Loopt.

35 Hebben niet de zielen der vromen/ oock in hare heymelijckheyt een vrage van desen dingen ghehadt/ ende gesproken: Hoe lange sal ick alsoo hopen? wanneer coemt de vrucht mijner i schuere/ ende mijner beloonynghe?

i [illegible]

36 Ende op dat gaf hem antwoort Jeremie de ErtzEngel/ ende sprack: Dan/ wanneer het ghetal der zaden in v lieden veruullet wort: want in der waghe heeft hy de werelt ghewoghen.

37 Ende in der mate heeft hy den tijt gemeten/ ende in den getale heeft hy den tydt getelt / ende en beweghet noch en veruert het niet/ tot dat de selue mate veruullet is.

38 Doe antwoorde ick/ ende sprack: O Heerschende Heere / nv zijn doch wy alle vol sonden.

39 Dat misschien om onsent wille de schuere der rechtueerdighen niet veruult en worde/ om der sonden wille dier / die op aerden woonen.

40 Doe antwoorde hy/ ende sprack tot my: Gaet tot eener k swangheren vrouwe/ ende vraghet se / wanneer sy hare neghen maenden veruullet hebbe / of dan het kint meer conne in haer blijuen?

k Of/ met kinde.

41 Doe sprack ick : Neen Heere/ dat en can niet zijn . Doe sprack hy: In der hellen zijn de heymelijcke l ghemaken der zielen / der moeder ghelijck.

l Anders/ [illegible] meren.

42 Gelijck de baermoeder haestet/ so den tijt ende noot der geboorte daer is/ m also haestet oock die/ te gheuen dat haer beuolen is.

m 4.Esd.7.32
Apoc.20.13

43 Van den aenbeginse wort v ghetoont/ wat ghy begheert te sien.

44 Doe antwoorde ick/ ende sprack: Hebbe ick gheuade voor v gheuonden / ende is het meugelijck/ ende ben ick dies weert/ so toonet my:

45 Ofter noch meer sal comen/ dan der voorby ghegaen is / ofte ofter meer voorby ghegaen is/ dan toecoemstich zy?

46 Dat voorby ghegaen is/ dat weet ick/ maer wat toecoemstich is / dat en weet ick niet.

47 Doe sprack hy tot my: Staet op de rechter zijden/ so wil ick het v by eeen ghelijckenisse wtlegghen.

48 Doe stont ick/ ende siet/ eene gloeyenden ouen

nien ginck voor my henen: en als de vlamme voorby ginck / doe nam de roock overhant.

49 Daer na ginck voor my een waterwolcke / ende liet vele reghens / met ongestuymicheyt: ende als den onstuymen reghen overquam / bleven na de druppen.

50 Doe sprack hy tot my: Dencket by v selven / Ghelijck als des reghens meer is / dan der druppen / ende dat vyer den roock overtreft / also overtreft de mate der dinghen die voorby ghegaen zijn: doch de druppen ende den roock / namen de overhant.

51 Doe badt ick / ende sprack: Meynt ghy dat ick tot op die tijt leve? ofte wat sal in dien daghen?

52 Doe antwoorde hy my / ende sprack: Van den teeckenen daer ghy my van vraget / can ick v ten deele segghen / ende v leven nu en can ick v niet segghen / want ick en ben daer niet om ghesonden.

Dat v. Capittel.

1. In de laetste dagen / de waerheyt verborghen / ende de werelt sonder trouwe. 4. Diversche teeckenen sullen gheschieden inden laetsten tijt. 23. Esdras beclaecht hem wederom / om de versmaethe-den des volcx. 31. Hy is berispt door dē Engel. 38. De oordeelen Gods zijn den menschen onbekent. 48. God doet het al ter gheleghener tijdt. 54. De menschen worden alletijt minder.

Het quaet der laetsten tijdt.

1 Vanden teeckenen nu / mercket also: Siet / de daghen sullen comen / dat die ghegrepen worden sullen / die op aerden woonen / in een groot ghetal / ende den wech der waerheyt sal verborghen / ende het lant sonder trouwe zijn:

a Mat 24.12 1. Joan. 5.19

2 a Boosheyt doch sal de overhant nemen / als ghy het dan als nu siet / ende als ghy het over langhe ghehoort hebt.

3 Ende dat lant dat ghy als nu siet regeren / sult ghy in corten woest sien.

4 Gheeft v nu God het leven / so sult ghy na den derden Heyrhoorne sien / dat de Sonne snellijck des nachts sal schijnen / ende de Mane driemael inden daghe.

5 Ende van houte sal bloet druppen / ende de steen sal zijn stemme gheven / ende het volck sal onrustich worden.

6 Ende die sal regeren / dien sy niet en meynen / die op aerden woonen / ende het ghevogelte / sullen haer plaetse veranderen.

b Of / gerups /

7 En de Sodomitische zee / sal hare visschē verworpen / en sal des nachts een b ghedeune gheven / dat niet vele en sullen kennen / alle nochtans sullen sy dat ghedeune hooren.

** Of / clouen*

8 Daer sullen oock * opclievinghen zijn allenthalven / ende het vyer sal wtgaen / en de ghedierten inden velde / sullen henen wech trecken / ende de Maensuchtighe vrouwen sullen wonderdrachten baren.

c 4. Esd. 6.24 Mich. 7.6 Mat. 10.35 d Of / afghescheyden.

9 Ende in sueten wateren / sullen bittere zijn / c een vrient sal teghen den anderen strijden: dan sal de bevindelijckheyt verborgen / ende het verstant d afghesondert worden in zijne cameren.

10 En men sal van velen vragen / en dan nochtans niets vinden: dan sal ongherechticheyt ende onmate op aerden overhant nemen.

11 Deen lant sal het ander vragen / ende spreken: Liever is gherechticheyt door v ghetoghen? so sal het spreken: Neen.

12 Te dier tijt sullen de menschen hopē / doch niet vercrijghen / arbeyden sullen sy / maer hare weghen en sullen sy niet schicken.

13 Sulcke teeckenen v te segghen / is my toeghelaten / e ende so ghy wyder bidden sult / ende weenen / ghelijck als nu / ende seven daghen vasten / sult ghy noch grooter hooren.

e 4. Esdr. 6.31

14 Doe ontwakede ick / ende een verschricken ginck door mijn gantsche lijf / ende my wert banghe / dat ick schier vertzaechde.

15 Doe hielt my op de Enghel / die gecomen was om met my te spreken / sterckede my / ende stelde my weder op mijne voeten.

16 Aen der anderen nacht quam tot my Sealthiel / de hooftman inden volcke / en sprack tot my: Waer zijt ghy gheweest? hoe zijt ghy so treurich?

17 Weet ghy niet dat v Israel bevolen is / inden lande harer ghevanckenisse?

18 So staet op / ende etet / ende en verlaet ons niet / als een herder de schapen den wreeden wolven.

19 Doe sprack ick tot hem: Gaet van my / ende en naeckt v nerghens tot my: ende hy hoorde het: ende als ick seyde / also ginck hy van my.

20 Doe vastede ick seven daghen / huylede ende weende / als my van Vriel de Enghel gheheeten hadde.

21 Na seven daghen nu / becommerden my weder mijne ghedachten heftighen.

Waerom Godt zijn volck door vreemden straft:

22 Doe quam mijn ghemoet weder tot verstande / ende begonst weder te spreken / met den Alderhoochsten /

23 Ende sprack: O heerschende Heere / wt allen wouden ende houten der aerden / ende wt allen boomen / hebt ghy eenen eenighen wijnstock wtuerlesen.

24 Ende wt allen landen des gantschen aertbodems / hebt ghy v een groene wtuerlesen / ende wt allen bloemen der aerden hebt ghy v een lelie vercoren.

25 Wt alle diepten der zee / hebt ghy een beke ghevult: wt allen behouweden steden / hebt ghy v gheheylighet Zion.

26 Wt allen ghevogelte / hebt ghy f een Duyve ghenoemet: wt allen vee / g een Lammeken.

f Math. 3.16 ende 10.16 g Joan. 1.19 1. Cor. 5.6

27 Wt allen volcken een volck / ende den volcke / (tot den welcken ghy eenen lust hebt ghehadt /) hebt ghy een Wet ghegheven / die van allen h beproeft is.

h Voor goet oprecht etcet. a enghesien / en ghehouden.

28 Ende nu Heere / waerom hebt ghy als nu dit eenige volck velen ghegeven? ende over de eenighe wortel / hebt ghy andere bereydet / ende waerom hebt ghy dat eenighe in vele verstroyt?

29 Die vertredense / ia die / die uwe toeseggingen doorgaens wederstonden / en uwen bonde noyt ghelooft en hebben.

30 Ende of ghy schoon uwen volcke vyant waret / soo soudt ghijt met uwer hant straffen.

31 Als ick nu dese reden wtgesproken hadde / wert tot my gheschicket de Enghel / die den vorighen nacht tot my ghecomen was /

32 Die sprack tot my: Hoort my toe / i ende luystert wat ick v segghe / so wil ick v wyder segghen.

i An. so wil ick v berichten / luystert my / soo wil ick etc.

33 Doe sprack ick: Segghet aen mijn Heere. Doe sprack hy tot my: Ghy becommert v seer over Israel: hebt ghy dat volck liever / dan die / die het ghemaeckt heeft?

Ick

Gods gherichte en can men niet doorgronden.

Ick ſprack: Neen Heere / maer wt weemoede hebbe ick geſproken: mijne nieren drucken my alle ſtonden/ dat ick gheerne onderſ umden woude/den wech des Allerhoochſten/ ende eenſ deels doorgronden zijn oordeel. 34

Hy ſprack tot my: Dat en cont ghy niet. 35 Ick ſprack: Waerom Heere? Waer toe ben ick dan gheboren? k waeromme en was my dan de baermoeder mijner moeder/ niet een graf? ſoo en hadde ick doch niet de ellende ende den commer Jacobs gheſien / ende de moeyte des gheſlachts Iſraels?

k Jere.20.17

Hy ſprac tot my: Tellet my/dat noch niet comen en is: de druppen die verſloten zijn/ verſamelt my weder te ſamen: de dorre bloemen maket my weder groene. 36

Dat beſloten is ontſluyt my/ en de winden die verſloten zijn/ brenghet my voorwaerts: toonet my het beelt der ſtemme: dan ſo wil ick v toonen/ daer ghy v om bemoeyt te vraghen ende te weten. 37

Ick ſprack: O heerſchende Heere/wie can dat weten? dan alleen die / die met de menſchen gheen wooninghe en heeft? 38

Nv ben ick een dwaeſachtigher: hoe can ick dan van dien dinghen ſpreken/ daer ghy my van vraghet? 39

Doe ſprack hy tot my: Ghelijck ghy dier dinghen gheen doen en condt/ die ick geſeyt hebbe/ alſo en condt ghy oock mijn oordeel niet vinden / ende de l eyntlijcke lief de / die ick mijnen volcke toegheſeyt hebbe. 40

l And. laetſte

Ick ſprack: Heere/ghy zijt na by dien/die gheen eynde en hebben : ende wat ſullen die doen/ die voor my gheweeſt zijn/oft wy/ die als nv zijn/of die/ die na ons zijn ſullen? 41

Doe ſprack hy tot my: Ick wil mijn oordeel eenen ringhe verghelijcken: als daer het laetſte niet lanckſaem en is/alſo en is oock het vorighe niet ſnelle. 42

Ick ſprack: Cont ghy niet die ghemaeckt zijn/ende die/die als nv zijn/ende die/die toecoemſtich zijn/in een maken/ dat ghy v oordeel ſneller vertoondet? 43

Doe antwoorde hy my/ende ſprack: Het ſchepſel en cā dē Schepper met niet m overhaeſten/ de werelt en can oock niet draghen op eenmael die gheſchapen ſullen worden. 44

m Of/ overloopen/

Doe ſprack ick: Hoe hebt ghy dan uwen knechte gheſeyt / dat ghy Levendichmaker/ levendich gemaeckt hebt het ſchepſel in een/ ende het ſchepſel dat leedt het / alſo condent oock als nv draghen de teghenwoordighen/ in een. 45

Waerom niet alle dinc op eenmael en zy gheſchiet.

Hy ſprack tot my: Vraget de baermoeder der vrouwen/ ende ſegghet tot haer: So ghy baret/ waerom en doet ghy dat niet met een anderen/maer na een anderen? biddet haer dat ſy thien kinderen op eenmael bare. 46

Ick ſprack : Sy en cans niet / maer ſy moet het na een anderen doen. 47

Doe ſprack hy: Alſoo hebbe ick oock der aerden een baermoeder ghegheven/ dien die op haer gheſaeyet zijn/na den loop der tijdt. 48

Te gelijckerwijſe/ als een ionck kint/niet en can n baren dat/ dat de ouden baren: alſoo hebbe ick de werelt / die van my geſchapen is gheordineert. 49

n And. generen/

Doe vraechde ick / ende ſprack: Soo ghy my als nv eenen wech ghegheven hebt / ſo wil ick voor v ſpreken : want onſe moeder/ daer ghy my van geſeyt hebt/ is noch ionck/ ende als nv naket ſy dat ouderdom. 50

51 Hy ſprack: Vraghet die/die baert/ſo ſal ſy het v segghen: Spreeckt tot haer:

52 Die ghy als nv gheboren hebt/ waerom en zijn die niet ghelijck dien/ die voor v zijn gheweeſt / maer ſy zijn van cleyner grootte.

53 So ſal ſy v antwoorden : Anders zijn die/ die inder ſtercken ieughet gheboren zyn / ende anders die/ die in ouderdom/ ſo de baermoeder als nv afneemt.

54 Soo mercket nv ghy / dat ghy lieden cleynder zijt der grootte halven/dan die/die voor v lieden zijn gheweeſt.

55 Ende die/ die na v lieden comen/ cleyner dan ghy lieden/als ſchepſelen/die als nv beginnen oudt te worden/ ende de ſterckte der ieughet overghegaen hebben.

56 Doe ſprack ick : Heere/ ick bidde v/hebbe ick ghenade voor uwen ooghen gevonden/ ſoo toont uwen knechte/ door wien ſoeckt ghy te huys v ſchepſel?

Dat vi. Capittel.

1. Godt in zijnen eewigen raetſlach heeft voorſien alle dinghen door de ſcheppinghe der werelt/ 6. God alleen Autheur van allen dinghen / 17. Eſdras hoort eenen ſeer ſtercken voys. 19. Godt ſal beſoecken de ongherechtighe . 20. De boecken ſullen opgedaen worden. 23. De baſuyne ſal geſchal gheven. 27. Alle dinck ſal tot zijn eerſte weſen keeren . 38. Eſdras doet een cort verhael van de ſcheppinghe der werelt. 55. Godt heeft het al om den zijnen gheſchapen. 57. Eſdras beclaecht hem/ om dat het volck Godes veracht is.

1 Ende hy ſprack tot my: Van aenbeginne/ doe den aertbodem geſchapē wert/ eer de werelt beſtont / eer de winden waren.

Door wien Godt zijn ſchepſel wil te huys ſoecken.

2 Eer het donderde ende blixemde / eer den gront des Paradijs ghelcyt wert.

3 Eer de ſchoone bloemen geſien werden/ eer de beweechlijcke crachten waren bevestight/eer de ontallijcke heyrſcharen der Enghelen verſamelt waren/

4 Eer de hoochte der locht was : ende de overmate des a Hemels vaſtichept / eer de ovennen in Zion heet waren.

a An. Hemels

5 Eer de teghenwoordighe iaren verſocht waren/ ende eer de vonden dier / die als nv ſondigen/ontvreemt werden/ eer die betreckent waren/ die als nv trouwe verſamelen:

6 Doe hebbe ick die dinghen alle bedacht/ ende zijn door my ghemaeckt / ende door gheenen anderen/ ſy worden oock geeyndet door my/ende gheenen anderen.

7 Doe antwoorde ick/ende ſprack: Welcke ſal zijn de ſcheydinghe der tijt? ofte wanneer ſal hiertoe comē het eynde des vorigen/ ende het begin des navolghenden?

8 Doe ſprack hy tot my : Van Abraham tot op Iſaac / b als van hem gheboren werden/Jacob ende Eſau/hielt de hant Jacobs c eerſtelijcken de verſſen Eſau.

b Gen.25.24 Ezech.12.4 c Of/ van den beginne.

9 Want het eynde deſer tijt/ is Eſau/ ende het begin des navolghende/is Jacob.

10 Des menſchen hant/ is tuſſchen der verſſen ende der hant : Andes en ſult ghy niet vraghen Eſdra.

11 Doe antwoorde ick/ende ſprack: O heerſchende Heere/ hebbe ick genade voor uwen ooghen ghevonden?

12 So bidde ick v/ toonet uwen dienaer aen het eynde uwer teeckenen / dier ghy my een deel

deel de vorighe nacht ghetoont hebt.

13 Hy sprack tot my: Staet op uwe voeten/ ende hoort de volcomene stemme ende d voys.

14 Daer sal een groote beweginghe comen/ doch de plaetse daer ghy staet / en sal niet beweecht worden.

15 Ende daerom so ghy de reden hoort / so en verschricket niet : want van dien eynde/ wort dat woordt ende fondament der aerden verstaen.

16 Want de reden van dien/ maket e tritteren ende beweghet : want het weet dat het ten eynde verandert moet worden.

17 Ende als ickt hoorde / doe stondt ick op mijne voeten / ende hoorde : doe wasser een stemme/ die sprack/ ende dier f voys was/ als een voys veler wateren/

18 Ende die sprack : Siet de daghen comen dat ick beginnen sal te naken/ ende te huys soecken de inwooners der aerden.

19 Ende beginnen sal van hen g te ondersoecken/ wie h recht met ongherechticheyt geschaedt hebbe/ ende wanneer de ootmoet Zion vervult zy.

20 Ende so de werelt die vergaen sal/ overteeckent wort/ so sal ick dese teeckenen doen: de boecken sullen opghedaen worden voor den i firmamente; ende sy sullent alle met een anderen sien.

21 Ende de Jarige kinderen sullen met haren stemmen spreken/ de swanghere vrouwen / sullen ontijdighe kinderen brenghen/ drie ofte vier Maenden oudt/ ende die sullen leven ende opghewerkt worden.

22 In corten sullen de ghesaeyde plaetsen schijnen als de onghesaeyde/ de volle kelderen/ sullen in corten ledich verschijnen.

23 Ende de Basuyne sal een geschal geven/ als men dat hoort / sal alle man verschrocken worden.

24 k Te dier tijt sullen de vrienden malcanderen bekrijghen/ als de vyanden/ ende het aertrijcke met hen/ sal verschricken: de aderen der fonteynen sullen stille staen / ende drie uren niet loopen.

25 Welcker overblijft in dien allen / dat ick voorseyt hebbe/ die sal daer van comen / ende sal mijn heyl sien / ende het eynde uwer werelt.

26 Ende de menschen die genomen zijn/ sullent sien/ die den doot van harer gheboorten af/ niet gesmaeckt en hebben: ende het herte der inwooneren sal verandert / ende in een ander meyninghe verkeert worden.

27 l Want het boose sal wtghedelghet/ ende het bedroch wtgheblusschet worden.

28 Trouwe ende gheloove sal bloeyen / verdorventheyt sal overwonnē/ ende de waerheyt vertoont worden / die soo vele daghen sonder vrucht gheweest is.

29 Ende het geschiede/ als hy met my sprac/ doe sach ick allens kens aen/ dien/ voor dien ick stont.

30 Doe sprack tot hy tot my: Ick ben gecomen u te toonen den tydt der toecoemstigher nacht.

31 m Sult ghy nu weder bidden/ ende seven dagen vasten/ so sal ick u oock meer seggen/ ende grooters dan te voren.

32 Want uwe stemme is verhoort voor den Alderhoochsten: want de stercke heeft gesien uwe richtinge / ende heeft gesien uwe cuysheyt die ghy van ieughet aen hebt gehadt.

33 Ende daerom heeft hy my ghesonden/ u dit alles te toonen/ ende u te seggen: Hebt goeden moet/ ende en vreest u niet.

34 Ende en verhaestet u niet met den vorigen tijden/ ydels te gedencken/ ende en verhaest u niet van weghen der laetsten tijden.

35 Daer na weende ick weder/ ende vastede seven daghen / dat ick vervulde de drie weken/ die hy my ghesyet hadde.

36 Aen den achtsten nacht wert mijn herte weder in my becommert / ende begonst te spreken voor den Hoochsten.

37 Want mijnen geest was gantsch n ontfunckt/ ende mijn ziele gantsch beangstet:

38 Ende sprack: O Heere/ ghy seydet in aenbeginne uwes schepsels/ aen dē eerstē dage/ ende spraeckt: o Het worde Hemel eñ aerde: ende u woort was een volcomen werck.

39 Ende op dat mael was de p gheest/ ende de duysternissen waren noch ringswijse rontom/ ende het stille swijgen/ daer en was noch gheens menschen stemme van u.

40 Doe hiet ghy van uwen schatten een schoon licht hervoor gaen / daermede uwe werck verschene.

41 q Aenden tweeden daghe schiept ghy den geest des Firmaments/ ende gebodet hem/ dat hy een onderslach ware tusschen den wateren/ dat een deel daer boven/ het ander hier beneden bleve.

42 r Aenden derden daghe beschicktet ghy/ dat de wateren versamelt werden / aen den sevenden deele der aerden/ ses deelen droochdet ghy / ende behieldtse daer toe / datmen s daer in voor u diende met ghesaeyeden ende ghebouweden van Godt.

43 Soo haest u woort wtghinck / was het werck ghelijck daer.

44 Want van stonden aen / was daer een groote ontalbare vrucht / ende menigherley belustighen des smaecks/ bloemen/ dier verwe t men niet na maken / ende gereuck des vermakelijckheyts diemen niet gegronden en can: ende dat wert aenden derden daghe ghemaeckt.

45 Aenden vierden daghe gheboot ghy/ dat u de Sonne haren schijn / ende de Mane haer licht gave/ ende dat de Sterren gheordineert werden.

46 Ende ghebodet hen/ x dat sy den menschen / die in toecoemstighen oock gheschapen souden worden/ dieneden.

47 y Op den vijfsten dach spraeckt ghy ten sevensten deele / daer de wateren versamelt waren : Sy souden voortbrengen menigerley ghedierten/ voghelen ende visschen.

48 Ende also geschiede het/ dat dat stomme water sonder ziele/ wt bevele Godts/ levendighe ghedierten voort brachte / op dat alle volcken uwe wonderwercken prijseden.

49 Doe behieldet ghy twee zielen / de eene hiet ghy Henoch/ ende de andere Leviathan:

50 Ende scheydet elcken van den anderen af: want het sevende deel/ namelijcken/ daer het water versamelt was / en condense niet beyde vaten.

51 Den Henoch gaeft ghy een deel / dat aen den derden daghe ghedroocht was / dat hy

Margin notes:

f Apoc.1.15

k Mich.7.6 Mat.10.35 4.Esd.5.9

m 4.Esd.5.13

n Of/ ontsteken.

Van de ses scheppdagen.

I. o Gene.1.1

p And. wint/

II. q Gene.1.6.

III. r Gene.1.9

s Anders/ inne saeye ende bouwe.

t Anders/ onwandelbaer is.

IIII. u Gene.1.16 Syr.43.2

x Deut.4.19

V. y Gene.1.20

in den ſeluen woonen ſoude / daer in zijn duyſent berghen.

a Eſaie 2.1 Job.40.20
b And. welcke groote Beeſte/ ghy bereyt hebt / dat ſy verſlinde ende/ etc.

52 Den a Leuiathan nv gaeft ghy in/het ſeuende deel/ namelijcken/ het vochte/ b ende behieldet hem / dat hy verſlocke / wat ende wien ghy wilt.

53 c Aen den ſeſten daghe gheboot ghy dat aertrijcke / dat het voor v beſchicken ſoude/ de gedierten/vee/ ende alle dat cruypt.

V J. De werelt is om der gheloouigẽ wille gheſchapen.
c Gen.1.24.
d Gene.1.26
e Exod.19.5 Deut.4.20 ende 10.15 Pſalm.135.4

54 d Ende daerenbouen oock Adam / dien ghy ouer alle uwe ſchepſelen een Heere geſet hebt: van hem comen wy alle/e oock het volck/dat ghy v vercoren hebt.

55 Dit hebbe ick nv alles voor v daer om gheſproken/ dat ick beweſe / dat om onſent wille de werelt gheſchapen is.

56 De andere nv/die oock van Adam afcomen/hebt ghy gheſeyt/ ſy en zijn niet/ maer ſy zijn ghelijck een ſpeeckſel/ ende haer vermeughen/als een daeckdruppe.

57 Eñ nv Heere/de Heydenẽ/die opt ende opt niet geachtet en zijn/ hebben als nv begonnen ons te beheerſchen/ ende te verſlocken:

f Exod.4.22

58 Ende wy nv/uwe volck/ f die ghy uwen eerſtgheboren / ende eenichgheboren / ende uwen puerer/ ghenoemt hebt/ zijn in haren handen ghegheuen.

59 Js nv de werelt om onſẽt wille geſchapẽ? waerom en beſitten wy dan niet dat erue der werelt? hoe lange ſal doch dat dueren?

Dat vij. Capittel.

1. De Engel verſchijnt Eſdre. 9. Wy en connen niet comen tot de Erffeniſſe/ dan door veel lijdens. 19. God alleen gerechtich ende wijs. 21. God heeft de menſchen heftighen ghewaerſchout. 28. Jeſus ſal gheopenbaert worden. 29. Chriſtus ſal ſteruen. 32. De laetſte wederopſtandinghe. 34. Het oordeel/ waerheyt / ende gheloove. 36. De gherechtighe hebben voor de ſondaers ghebeden. 43. Het laetſte oordeel. 44. Alle onmaticheydt ſal nae het oordeel ophouden. 48. Adams val coemt tot ons toe. 53. Het eewich Paradijs. 57. De menſche moet op Aerden ſtrijden. 60. De Joden en hebben Moſen noch de Propheten niet gheloofr. 62. Godt is barmhertich ende van grooter lanckmoedicheyt.

Doort enge coemt men int ruyme: door droefeniſſe int leuen.

1 NAe dien ick deſe woorden wtgheſproken hadde / wert tot my ghesonden eenen Enghel / die oock de vorighe nachten by my gheweeſt was.

2 Die ſprack tot my: Eſdra/ſtaet op/ende hoort de reden / die ick ghecomen ben v te ſegghen.

3 Jck ſprack: Spreeckt mijn Godt. Doe ſprack hy tot my: De zee is aẽ eener wijder plaetſen geſettet / datſe diep eñ groot ware.

4 Maer den inganck/is gantſch enge ende cleyne/ ghelijck als een vloet.

5 Want wie woude in de zee gaen / ende haer ſien ende beheerſchen? wanneer hy niet door het enghe en ginghe / hoe conde hy in de wijde comen?

6 Jtem een ander : Een ſtadt is ghebouwet op eenen wijden velde/ende is vol aller goederen.

a Mat.7.14 Luce 13.22

7 a Den inganck is enghe ende ſteyle / als ware een vyer ter rechter zijden/ ter ſlincker zijden een diep water.

8 Ende daer ware alleen eenen engen padt tuſſchen dien tween/ſoo ſmal/ dat daer niet meer dan een menſche gaen en conde.

9 Wanneer nv deſe ſtadt eenen ten erue ghegheuen worde / ende die en ware te voren nopt door deſen vaerlijcken wech ghegaen / hoe worde hy dat erue innemen?

10 Ende ick ſprack: Jae Heere. Doe ſprack hy: Alſo iſſet oock om Jſrael.

b Gene.3.6

11 Want om harent wille hebbe ick de werelt gheſchapen: ende b doe Adam mijne inſettinghen ouertradt / doen ontſtont ſulcx/ ghelijck als nv voorhanden is.

12 Doe werden de inganghen der werelt enge/voller ſmerten ende arbeyt: doch weynich zijt ghy ende quaet/ vol vaerlijckheden ende arbeyt.

13 Want der vorigher werelt inganghen/ waren wijdt ende ſeker / brachten ondootlijcke vrucht.

14 So nv die/die daer leuen/ niet en poogen in te gaen door dat/ dat enghe ende ydel is/ ſo en connen ſy dat verborghen is/niet vercrijghen.

c Anders: weerhyt.

15 Waerom becommert ghy v dan / ſo ghy doch een brooſch menſche zijt? ende c waertoe poocht ghy/ſo ghy ſterflijck zijt?

16 Ende waerom en hebt ghy niet in v herte ghenomen het toecomende / maer dat tegenwoordich is?

d Deut.8.1 Pſalm 38.9 22 Prou.2.21
e Rom.8.18 1.Cor.4.17 Sap.3.4

17 Doe ſprack ick : O heerſchende Heere/ ſiet / d ghy hebt in uwer Wet verordineert/ dat de rechtueerdighen ſouden ſulcx eruen/ de Godlooſen nv verderuen.

18 e Doch de vromen ſouden het enghe lijden/ende het wijde hopẽ: want/die godlooſlijcken geleeft hebben ende het enghe lijden/ en ſullen het wijde niet ſien.

19 Doe ſprack hy tot my: Daer en is gheen verſtandigher richter bouen Godt / ende gheen verſtandigher bouen den Hoochſten.

Godt waerschout de menſchen trouwelijcken.
f Pſal.119.4 Exo.20.21.22 Deut.4.5.6 8.

20 Want het verderuen vele / daerom/ datmen de Wet Godts / die voorgheſtelt is/ verachtet.

21 Want God f heeft heftigen geboden den toecomenden/dat ſy weten wat ſy doen/ende hoe ſy leuen ſullen: ende ſo ſy dat hielden/ en ſouden ſy niet gheſtraffet worden.

22 Nv en waren ſy hem niet ghehoorſaem/ ende ſpraken teghen hem / ende namen hen ydele dinghen voor:

g Rom.3.11

23 Brachten henſeluen in verleydinge door ſonde/dat ſy ſpraken: Daer zy gheen Godt: g ende en kenden zijne weghen niet.

h Dat is/ den hoochſten ſp.

24 Zijne Wet verachteden ſy / ende zijne toeſegginghe h verneenden ſy : in zijnen ordeninghen en waren ſy niet ghetrouwe/ende en volbrachten zijne wercken niet.

25 Ende daerom Eſdra/is voor de ledighen het ledighe / ende voor de volle het volle.

26 Siet / den tijdt coemt / dat die teeckenen ſullen zijn / die ick gheſeyt hebbe : ende de Bruyt ſal verſchijnen/ende het aertrijck dat als nv vergaet/ſal ghetoont worden.

27 Eñ een yegelijck die vandẽ vorigẽ quade verloſt is / die ſal wonderbare dingen ſien.

28 Want mijn ſone Jeſus ſal gheopenbaert worden/ met dien/ die by hem zijn / ende de ouergheblevene ſullen vrolijcken / vier hondert Jaer.

Chriſtus coemt in de doot.
i Dan.9.26 Mat.27.50

29 Nae den ſeluen Jaren / ſal mijne ſone i Chriſtus ſteruen/ ende alle menſchen : die in het leuen hebben.

30 Ende de werelt ſal verkeert worden / in dat oude ſtilſwijghen/ſeuen daghen/ als in den vorighen oordeelen / alſoo dat niemant en ſal ouerblijuen.

Ende

31 Ende na seuen dagen sal verweckt worden de werelt/die noch niet en waeckt/ende sal verstoort steruen.

32 k Eñ de aerde sal weder geuẽ/die in haer geslapen hebben/ende de stof/die in de stille woonen/ eñ de heymelijcke plaetsen sullen daer voorgheuen / die hen vertrouwet zijn.

33 Ende l de Alderhoochste/sal op den stoel des gherichtes gheopenbaert worden/ ende alle ellende sal vergaen/ende lanckmoedicheyt/sal versamelt worden.

34 Het oordeel nv sal alleen blijuẽ/de waerheyt sal bestaen/eñ het gheloove toenemen.

35 Het werck sal daer naer volghen/m ende den loon ghetoont worden/de gherechtichen sullen waken/ ende de ongherechtichen en sullen niet heerschen.

36 Doe sprack ick: n Abraham heeft eerst voor de Sodomiters ghebeden: o daer nae Moses voor de vaderen/ die inder woestijne ghesondighet hadden.

37 Ende die na hem/voor Israel/in den tijden Achas ende Samuel.

38 p Ende Dauid voor de slachtinghe/q ende Salomo/voor die/die int Heylichdom comen.

39 r Ende Helias voor die / die den reghen ontfingen/eñ voor den doode/dat hy leefde.

40 s Ende Ezechias voor het volck/ ten tijden Sennacherib: ende andere vele die voor vele ghebeden hebben.

41 Maer als nv / so het verstoorede inghewassen/ende de boosheyt vele geworden is/ ende de vromen hebben voor de godloosen gebedẽ/waerom en sal dat als nv niet zijn?

42 Hy antwoordde my / ende sprack: De tegenwoordige werelt / en is niet het eynde: vele eere blijft in haer/ daerom hebben sy voor de swacken ghebeden.

43 Den dach nv des oordeels/sal het eynde zijn deser tijt / ende een begin der toecoemstigher onsterflijckheyt/in dier henen is alle verderflijckheyt.

44 Alle onmate is wech gedaen/ alle ongeloove is henen ghenomen/ vromicheyt heeft toeghenomen/waerheyt is opghegaen.

45 Als dan en can niemant dien salich maken / die verloren is/ oft onderdrucken/ die ouerwonnen heeft.

46 Doe antwoorde ick/ende sprack: Dit is mijne eerste ende laetste reden/dat het beter ware geweest/den Adam het aertrijcke niet teghenen/ofte doe het hem ghegeuen was/ te verhoeden/dat hy niet en sondichde.

47 Want wat baet het den menschen / hier int dese tijt te leuen in treuricheyt/ eñ eerst wachten wat straffe na den doot come?

48 Adam wat hebt ghy gedaen? u want so ghy ghesondighet hebt/ zijt niet alleen ghy/ maer wy alle/die van v comen/ ghevallen.

49 Want wat is ons nutte/ so ons een onsterflijcke tijt toeghesept is / ende wy doodlijcke wercken volbrenghen?

50 Ende dat ons een eewighe hope beloeft is/ende wy boos ende ijdel zijn.

51 Ende dat onse wooninghen der gesontheyt ende der sekerheyt behouden zijn/ ende wy qualijck gheleeft hebben?

52 Ende dat de eere des Hoochsten behouden is/ te beschermen die/die lijdtsaem ghewandelt hebben / ende wy inden quaetsten weghe ghewandelt zijn.

53 Ende dat dat Paradijs ghetoont wort/ dies vrucht altoos duerich blijft/ in dien sekerheyt ende medicijne is/ ende wy nv niet henen in en gaen?

54 Want wy hebben aen onaenghename plaetsen ghewandelt:

55 Ende dat de aenghesichten dier/ die x afbreuck ghedaen hebben / ouer de y Sterren lichten sullen/ doch onse sullen swart ende duyster worden.

56 Want doe wy leefden / ende onrecht deden/ en bedachten wy niet/ z dat wy na den doot daerom lyden moesten.

57 Doe antwoorde hy my / ende sprack: Dat is de bedenckinge des strijts/ dien de mensche op aerden voeret:

58 Dat/ wanneer hy ouerwonnẽ wort/ so lijdet hy dat/dat ghy gesept hebt: a doch so hy ouerwinnet/so ontfanghet hy dat ick segge.

59 Want dat is dat leuen daer Moses van seyde/doe hy by dẽ volcke leefde/ eñ sprack: b Verkiest v het leuen/dat ghy leuet.

60 Sy en gheloof den nv hem niet/ ende na hem/oock den Propheten niet: Ja oock my niet/ die ick met hen ghesproken hebbe.

61 Dat de treuricheyt hen niet tot verderuen reycken en soude/ c ghelijck de vreucht de toecoemstich ouer die is/ die hen des heyls hebben laten berichten.

62 Doe sprack ick: Ick weet Heere/dat de Alderhoochste barmhertich is/ in dien dat hy dien barmhertich is / die noch niet inder werelt en zijn.

63 Ende oock dien/ die in zijner Wet wandelen:

64 d Ende dat hy lanckmoedich is teghen dien/ die met haren wercken ghesondighet hebben.

65 Ende dat hy vrij milt is te verghenen/ dien het behoort.

66 e Ende dat hy vele barmherticheydt heeft: want hy bewijset menichuuldichlijcken zijne ontferminge/ dien/ die tegenwoordich zijn/ ende die henen zijn / ende die toecoemstich zijn.

67 Want so hy zijne ontferminge niet mildichlijck en bewijst / soo en wort de werelt niet leuendich gemaeckt met dien / die daer in woonen.

68 Ende hy gheeft: want wanneer hy niet en gaue van zijner goedertierẽheyt/ dat die/ die quaet ghedaen hebben/ van haren boosheden verlichtet worden/ so en conde het thien duysenste deel der menschen / niet leuendich gemaeckt worden.

69 Ende so de Richter / dien niet en vergaue/ die door zijn woort gheheylet zijn / ende de veelheyt/die daer twistet/ ommebrengen woude:

70 So worden in eener ontalbaren / f veelheyt gheheel weynich heyl.

x abstinentie. y Dan. 12. 12. Mat. 13. 43. Sap. 3. 7. z Mat. 25. 42. Joan. 5. 29. a Apoc. 23. 28. b Deu. 30. 19. c 4. Esdr. 2. 15. 1. Pet. 1. 8. Godts. barmhertichept. d Rom. 2. 4. Act. 17. 30. 2. Pet. 3. 15. Sap. 11. 24. e Exod. 10. 6. f Of/ menichte.

Dat viij. Capittel.

1. Godt heeft dese werelt om veler wille ghemaeckt/ende de toecomende om weynige. 3. Vele zijnder gheschapen/ende weynich worden behouden. 7. De menschen zijn het werck der handen Gods. 13. Godt doodet ende maeckt leuendich. 33. De rechtueerdighe sullen wt haren wercken loon ontfangen. 35. Wy allle hebben gesondicht. 41. Alle en sullen niet salich worden. 52. Het Paradijs open voor den rechtueerdighen. 59. Godt en wil niet het verderuen des menschen.

Ende

Een cleyn ghetal der heylighen.

a 4.Esdr.9.14

Ende hy sprack wijder tot my: a De 1 Alderhoochste heeft dese werelt om veler wille ghemaeckt/ de toecomstighe nv/om weynigher wille.

Ick wil v doch een ghelijckenisse seggen/ 2 Esdra: Als wanneer ghy het aertrijck vraechdet/ so soude het v segghen/ dat het vele aerde gheeft/ daermen de aerden vaten wt maket/weynich nv/ daermen het goudt wt maket: alsoo isset om het werck deser werelt:

b mat.20.16 ende 22.14

b Daer zijn vele gheschapen/weynich wor- 3 den doch behouden.

Doe sprack ick: So verslocket ghy ziele 4 den sin/ende verslindet het verstant.

Want ghy zijt ouer een ghecomen te luy- 5 steren/ende wilt propheteren: want v en is niet wijder toeghegeuen/dan alleen te leuen.

O Heere/liet ghy uwen knechte toe/dat 6 wy voor v baden/ ende gauet onsen herten zaet/ ende bouwet onsen verstande/dat daer vrucht wt quame: ende dat een yeghelijck verdoruen/ leuen mochte/ die hem voor den menschen settet.

c Gen.1.2

Want ghy zijt alleen / c ende wy zijn alle 7 een scheppinghe uwer handen/ als ghy ghesproken hebt.

Ende ghelijck nv het lichaem in de baer- 8 moeder gestelt is/ ende ghy gheeft leden / eñ v schepsel wort int vyer eñ water behouden/ ende negen Maenden lydet v schepsel uwe creatuere/die in haer gheschapen is.

Dat nv/ dat behout / ende dat behouden 9 wort / worden beyde met malcanderen behouden/ ende dat behouden is/ ende in haer ghewassen / dat gheeft de baermoeder te zijner tijt weder.

Want ghy hebt den borsten geboden/dat 10 sy der vrucht melck gheuen:

Op dat/ dat gheschapen ende geformeert 11 is / ghevoedt worde tot op zijnen tijt/ ende dan soo verordineert ghy dat d met uwer barmhertichept.

d And. tot

Brengtse op met uwer gherechtichept/ 12 ende tuchticht het in uwer Wet / ende betert het met uwen verstande.

Ende doodet als uwe creatuere / maeckt 13 het leuendich als v werck.

So ghy nv / verderuet / dien ghy met soo 14 vele arbeydt door v beuel gheschapen ende gheformeert hebt/ so mochtet ghy oock lichtelijcken verordenen / dat dat behouden worde/ dat ghemaeckt is.

Ende nv Heere / dit spreke ick van allen 15 menschen int gemeyne/ als ghy wetet: van uwen volcke doch / van diens weghen ick treurich ben.

Ende van uwen erue/van diens weghen 16 ick treure / ende van Israel / van diens weghen ick onmoedich ben ende van Jacob/ voor dien ick smerten draghe.

Daerom beginne ick te bidden voor v/ 17 voor my/ende voor haer: want ick sie onsen val/ die wy op aerden woonen.

Ick hebbe doch de snelheyt des richters 18 ghehoort/ die toecomstich is.

Eñ daerom hooret mijn stemme/ eñ ver- 19 staet mijne reden/ so wil ick voor v spreken.

Dit is het begin der woorden Esdre / eer 20 hy aengenomen werdt. Ende ick sprack: O Heere/e ghy die de eewichept bewoont/ diēs ooghen in de locht henen op verhooght zijn.

e 1.Tit. 6. 18

21 Diens f stoel ouer de mate hooch is/ ende diens heerlijckheyt onbegrijpelijck is/ g voor dien de heyrscharen der Engelen staen met tzitteren.

f Esai.66.1 g Dan.7.10 Apoc.5.11

22 Dier behoudenisse in winde ende vyer verkeert wort: h diens woort waer/ ende diens reden stantuastich/ diens ghebieden sterck is/diens ordeninge verschrickelijck is.

h Psa.119.89 Joan.17.17

23 Diens aengesichte de diepten drooght/ eñ diens toorne de bergē verdwijnende maect/ i als sulcx de waerheyt betuycht.

i and. al. truwe waerheyt.

24 Hoort het ghebet uws dienaers / ende vatet ter ooren de bede uwes schepsels.

25 Want dewijle ick leue / sal ick spreken/ ende de wyle ick vernuft hebbe/ sal ick antwoorden.

26 Siet niet aen de sonde uwes volcx/ die v in waerheyt dienen.

27 Siet niet op den schalckachtigen wijse der Heydenen/ maer op die/ die uwe ghetuygenissen met smerten houden.

28 Ghedencket niet aen die / die valschelijck voor v ghewandelt hebben/maer aen die/die uwe vreese bekent hebben.

29 Ghy en wilt niet verderuen die/die veesche zeden gehadt hebben/maer aen sien die/ die uwe Wet heerlycken gheleert hebben.

30 Wort niet onweert ouer die/ die booser zijn dan het vee/ maer hebbet die lief/die altijt in uwe gherechtichept ende eere vertrouwen.

31 Want wy ende onse vaderē zijn alle sulcker kranckheyt onderdanich / nv wort ghy om onser sondē wille barmhertich genoemt.

32 Want so ghy v onser ontfermt/ soo wort ghy barmhertich ghenoemt/ so wy de wercken der gherechtichept niet en hebben.

33 Want de rechtueerdighen/ die vele goede wercken hebben te samen ghelepdt/ k sullen wt haren wercken loon ontfanghen.

k Mat.16.27 Rom.2.6 2.Cor.5.10

34 Want wat is de mensche/ dat ghy ouer hē vertoornt wort? Ofte wat is dat verdorven gheslachte/ dat ghy so rou tegē hen zijt?

35 l Want in der waerheyt en is niemant onder dien/ die geboren zijn/ die niet en misshandele/ ende onder dien/die v belijden/ die niet en feylt.

l 1.Reg.8.46 2.Par.6.36 Eccle.7.21 Psal.143.2 Job.4.17 ende 25.4 1.Joan.1.8

36 Want daer in wort uwe gherechtichept ende goedertierenhept/ O Heere/hooch ghepresen/ so ghy dien barmhertich zijt / die in goeden wercken niet rijck en zijn.

37 Doe antwoorde hy my/ eñ sprack: Sommighe dinghen hebt ghy recht ghesproken/ ende na uwer reden sal het gaen.

38 Want ick en sal waerlijck niet dencken ouer hare schepsel die voor den doot ghesondicht hebben / ende voor den oordeele/ voor der verderffenisse:

m Gene.4.4 n 1.Par.

39 m Maer ick sal vreuchde hebbē ouer der vromer poogen: ick sal oock gedencken n der pelgrimagie/ der heylmakinge eñ des loons.

40 Ghelijck ick nv gesproken hebbe/ also sal het gheschieden.

41 o Want ghelijck als de ackerman/ vele zaets op een acker saeyet/ ende vele boomen plantet / ende doch niet alles dat voort en coemt/ dat ghesaeyet ende gheplantet is/ het en wortelt oock niet alles: also isset met die/ die in der werelt ghesaeyet zijn / p sy en worden niet alle behouden.

o Mat.13.3 ende 20.16 Mar.4.3

p mat.20.16 ende 22.14

42 Doe antwoordde ick/ ende sprack: Hebbe ick

ick ghenade ghevonden/soo vergonnet my te spreken:

43 Ghelijck als het zaet des ackermans/ soo de regen niet te zijner tijt daer op en coemt/ of te vele daer op coemt/verderuet:

44 Alsoo verderft oock de mensche/ die met uwen handen gheschapen is/ ende die uwe beeltnisse is/ende v gelijck/om diens wille/ ghy alle dingen gheschapen hebt/ende hebt hem den zade des q boeren vergheleken.

q Bouwheren

45 Wort niet vertoornt ouer ons/O Heere/ maer vergheeft uwen volcke/eñ ontfermt v ouer v. erfdeel: ontfermt v uwes schepsels.

46 Doe antwoorde hy/ ende sprac tot my: Het teghenwoordige den tegenwoordigen/ het toecoemstighe den toecoemstighen.

47 Want het ontbreeckt v noch vele/so ghy mijne creatuere bouen my connet lief hebben: oock ben ick v ende haer dickwils ghenaeckt/maer den onrechtueerdighen noyt.

48 Oock zijt ghy in dien voor dẽ Hoochsten wonderbaerlijck:

49 Dat ghy v vernedert hebt/als het v wel betaemt / ende ghy en hebt niet gheachtet/ dat ghy onder den vromen hooch gheeert wordet.

r Arbeytsalicheyt.

50 Deshalven sullen vele ellenden eñ r cativicheyt toestaen/dien die in der werelt tẽ laetsten tijden woonen sullen/want sy hebben in grooter houerdije ghewandelt.

51 Verstaet nu ghy voor v selfs/ eñ van diẽ die ws ghelijcken zijn/ ondergrondet eere.

s Gene.2.9 Apoc.2.7 t Apoc.2.12 ende 21.2.10.

52 Want v is opghedaen het Paradijs/ s de boom des leuens gheplantet / bereydet de toecoemstige tijdt/bereydet oueruloet: t een stadt is gebouwet/ende een ruste bereydet/ volcomen goet ende wijsheyt.

53 De wortel des boosen/ is van v gheteeckent / de swackheydt ende motte is voor v verborghen / ende in de Helle vliet de verdorventheyt in vergheteliickheyt.

u Apoc.21.4

54 u De smerten zijn vergaen / ende aent eynde is de schat der onsterffelijckheyt ghetoont.

55 Ende daerom en vraghet ghy niet wijder/van der veelheyt dier/die verderuen.

x 4.Esdr.9.9 y Anders/ vertreden: Psal.14.1 ende 13.2

56 Want sy hebbben vrijheyt genomen/ dẽ Hoochstẽ verachtet/ x zijn Wet versmadet/ ende zijne weghen verlaten.

57 Daer ouer hebben sy zijne vromen y vernolghet:

58 z Ende in haren herten gesproken: Daer en zy gheen Godt/eñ dat niet weten: want sy steruen.

a 2.Thes.1.9 b Sap.1.13 Eze.18.32 2.Pet.3.9

59 Want ghelijck als v bereydet is/dat soo ick geseyt hebbe/also is hen bereydet a dorst eñ pijne: b want hy en heeft niet ghewilt/ dat de mensche ja te niete worde.

60 Maer die/ die gheschapen zijn / hebben zijnen name beuleckt/ diens/ diese gemaket heeft/ende zijn ondanckbaer dien / die hen het leuen toebereydet heeft.

61 Eñ daerom is mijn oordeel als nu hier.

62 Dit en hebbe ick niet allen menschen geopenbaert/maer alleen weynighen / namelijcken/v ende ws ghelijcken.

63 Doe sprack ick: Siet/Heere/als nu hebt ghy my de veelheyt der teeckenẽ gethoont/ die ghy beghinnen sult te doen ter laetster tijdt:maer tot wat tijden ende wanneer/en hebt ghy my niet ghetoont.

Dat ix. Capittel.

2. Alwat in de wereldt is / heeft begin ende eynde. 7. De wercken ende het gheloove. 9. De ghene die de weghen Godts misbruyckt hebben. 51. Het ghetal der genen die verdoemt worden. 21. Godt bewaert hemseluen/sommich zaet. 31. Godt heeft ghesaeyt zijn Wet in ons / op datse vrucht brenge. 37. De wet Gods en vergaet niet.

1 Doe antwoordde hy / ende sprack tot my: Meet vlijtighen den tijt in hemseluen/wanneer ghy sien sult/dat een deel der teeckenen geschieden / die ic v voorgheseyt hebbe:

2 So sult ghy wel verstaen/dat het die tijt is/daer de Alderhoochste/de werelt/die van hem ghemaeckt is/te huys soecken wil.

3 a Ende wanneermen in der wereldt sien sal de aerdtbevinghen ende oproeren des volcx.

a Mat.24.6 29. 4.Esd.13.38

4 So sult ghy wel verstaen/dat de Alderhoochste van dien dingen hadde gesproken/ van dien daghen die van begin voor v gheweest zijn.

5 Want ghelijckerwijs alle dat/ dat inder werelt ghemaeckt is/ een begin ende eynde heeft/ende dat eynde is openbaer:

6 Alsoo hebben oock de tijden des Hoochsten/openbare beginselen in wonderen ende teeckenen/maer het eynde in die werckinge ende teeckenen.

7 Een yeghelijck die behouden wort/ ende die door zijne wercken ontulieden can/b ende door den gheloove / in dwelck ghy gheloofte hebbet:

b 1.Ti.1.5 Mat.16.16 Joan.3.16 36.ende 6.47. ende 11.25

8 Die sal behouden worden van den gheseyden vaerlijckheden/ eñ sal sien mijn heyl in mijnen lande ende landtpalen: want ick hebbe my van der werelt gheheylighet.

9 Ende dan sullen ontfermt worden / die mijne weghen misbruyckt hebben / ende diese verschouen eñ verachtet hebben / c die sullen in pijnen woonen.

c Apoc.14.11

10 Want die in den leuen goet daet ontfanghen/ d ende my niet bekent en hebben.

d 2.Tes.1.8

11 Eñ die een verdriet van mijner Wet ghehadt hebben/doe sy noch vrijheydt hadden/

12 Ende doe sy noch tijdt hadden der boete/ende doe sy het niet en verstonden/ maer verachteden/ e die moeten nae den doot in der pijne bekennen.

e Sap.5.6

13 Ende daerom/en weest ghy nu niet wijder sorchuuldich/ hoe de Godtloosen gepijnighet worden/maer vraghet / hoe de vromen salich worden/ ende welcke de wereldt zy/ ende om welcker wille de werelt / ende wanneer sy zy.

14 f Doe antwoordde ick/ende sprack: Ick hebbe voor henen gesproken/ende spreke als nu/ende sal oock voort aen spreken:

f Esdr.8.2

15 g Dat daer vele meer zijn/die verdoemt/ dan die salich worden / als dan de vloedt grooter is/dan de druppen.

g Mat.7.13 ende 20.16 ende 22.14 1.Pet.4.18

16 Doe antwoorde hy/ende sprack tot my:

17 Ghelijck als het velt is/alsoo is oock het zaet:ghelijck als de bloemen zijn/ alsoo zijn oock de verwen:ghelijck als de boer is/also is oock die bouwe : want het was die tijdt der wereldt.

18 Ende doe ick toebereyde dien/ die als nu zijn/eer de werelt was/daer sy inne woonẽ souden/doe en wedersprack my niemandt.

h Oud. yeghelijck [onderdanich/] doch als nu zijn de zedẽ dier/ die in deser toebereyder werelt geschapen zijn / door eẽ eewich zaet eñ een ongrondelijcke wijse verdoruen.

19 Want op datmael was een h yeghelijck/en-

lijck/ende oock nu de schepper in der verey-
der werelt/ eñ der Maent die niet ophout/
ende der Wet die niet doorgrondet en can
worden/hare zeden zijn verdorven.

20 Ende ick hebbe de werelt bemerckt /en-
de siet/daer was een vare/om der gedachtẽ
wille/die in haer waren ghecomen.

21 Ende ick hebbe het ghesien / ende hebbe
haer seer oversien/ende hebbe my het wijn-
besiken van druyven behouden/ i ende een
plantinghe van velen gheslachten.

i Psal.80.9
Esaie.5.1
Jere.2.18

22 Soo verderve nu de veelheyt/ die sonder
oorsake gewassen is/ende worde behouden
mijne wijnbesie/ende mijne plantinghe/die
ick met grooten arbeyt opghebracht hebbe.

23 Maer ghy/ soo ghy v noch in andere se-
ven daghen gheeft : doch en sult ghy niet
vasten/

24 Ende dan gaet op een bloemenvelt/daer
gheen huys gebouwet en is/ende eet alleen
van den bloemẽ des velts/ en smaket geen
vleesch/en drinckt geenen wijn/maer eet al-
leen bloemen.

25 Bidt den Alderhoochsten sonder ophou-
den/so wil ick comen / ende met v spreken.

26 Doe ginck ick henen/ ende quam op het
veldt/dat Ardath heet/ als hy my geheeten
hadde/ ende sadt inden bloemen / ende adt
van den cruyden des veldts/ ende de selve
spijse versadichde my.

27 Na seven dagen sadt ic op den grase/ eñ
mijn herte was onmoetich/als te voren.

28 Ende ick dede mijnen mont op/ende be-
gonst te spreken voor den Alderhoochsten/
ende sprack:

29 O Heere/die ghy v ons vertoont/ k ghy
hebt v gheopenbaert onsen vaderen in der
woestijne / aen eener plaetse daer niemant
en woonet/aen eener onvruchtbaer plaet-
se/doe sy wt Egypten togen:eñ hebt geseyt:

k Exod.19.9
ende 24.3
Deut.4.12

30 Israel/hoort ghy my/ ende ghy zaet Ja-
cobs/luystert mijne reden.

31 Siet/ick saeye mijne Wet in v / ende het
sal in v vrucht brengen/ ende ghy sult daer-
inne eerlijck worden eewichlijck.

32 l Want onse vaderẽ/ die de Wet ontfin-
gen/ m en hebbense niet gehouden/ eñ uwe
wijse en hebbense niet bewaert/eñ de vrucht
uwes Wets en is niet openbaer geworden:
want sy en conden niet/want sy was uwe.

l Exod.20.1
m Joan.7.19
Actu.7.53
ende 35.10

33 n Want diese ontfangen hadden/die ver-
dorven/ doe sy niet en hielden / dat in hem
ghesaeyet was.

n Exo.32.28
Num.24.16

34 Het is een ghewoonheydt / wanneer het
aertrijck het zaet ontfanghet/ofte de zee/een
schip/ofte een vat spyse ende dranck/so dat
verderft of verbroken worde/ daerinnen inne
ghesaeyet heeft/ofte daerinnen yet in gedaen
heeft:

35 Oock die dinghen verderven ende ver-
breken/die daer in gesaeyet of ghedaen zijn.

36 Maer ons en is niet also geschiet:want
wy die de Wet ontfanghen hebben/ zijn in
sonden verdorven: eñ onse herte dat de Wet
ontfanghen heeft.

37 o Maer de Wet en is niet vergaen/maer
is bleven in harer cracht.

o Esai.40.8
2.Tim.2.9

38 Ende als ick dit also in mijnen herte be-
dachte/doe sach ic omme met mijnẽ oogen/
ende op der rechter zijden sach ick p eẽ vrou-
we/die was seer treurich/ ende maeckte een

p 4.esd.10.40.

groote clage/ weende met luyder stemmen/
hare cleederen waren verscheurt/eñ asschen
hadde sy op haren hoofde.

39 Doe liet ick mijne ghedachten/in welcke
ick was/varen/ende keerde my tot haer/en-
de sprack:

40 Waerom weent ghy? ende waerom zijt
ghy treurich ende onmoetich?

41 Doe sprack sy tot my : Heere / laet my
weenen ende treurich zijn/want ic ben tref-
felijcken becommert:

42 Ick sprack tot haer : Wat is v lijden?
Segt het my doch.

43 Sy sprack: Ic uwe maget ben onvrucht-
baer ende onvaerachtich gheweest / hebbe
eenen man dertich Jaer ghehadt.

44 Ende dese dertich Jaer en doe ick niet
anders/dach ende nacht/ende alle uren/dan
bidden den Alderhoochsten.

45 Nae dertich Jaren heeft my / uwe die-
nersse/Godt verhoort / heeft mijne ellende
aenghesien / ende mijnen angst / ende heeft
my eenen sone ghegheven.

46 Daer over hebbe ick groote vreuchde
ontfangen/ick/mijn man/ ende alle nabue-
ren: ende wy eerden seer den stercken.

47 Ende ick hebbe hem met sueren arbeydt
opghebracht : doe hy opwies/ ende op den
tydt quam / dat hy een wijf nemen soude:
Doe hebbe ick een maeltydt toegherichtet.

Dat x. Capittel.

7. Esdras beclaecht de ellendicheydt Zions. 29. De Engel Vriel vertroost Esdras/ 41. ende verclaert hem de beduydenisse des wijfs die hy ge-sien hadde.

1 En de het begaf hem / doe mijn sone in
zijn slaepcamer ginck / viel hy neder/
ende sterf.

2 Doe a keerden wy alle de lichten omme/
ende alle mijne nabueren ende medeburghe-
ren stonden op/my te troosten. Doe ruste-
de ick tot op de nacht des anderen daechs.

a Of/wy bluschtemen alle/etc.

3 Ende doe sy alle rusteden/om dat sy my
troosteden/doe rustede ick : maer stont by
nachte op/ende vloodt/eñ quam hier henen
in dit velt/als ghy dan siet.

4 Eñ hebbe my voorgenomen/in de stadt
niet te comẽ/ maer hier te blijvẽ/eñ noch te
eten noch te drincken/eñ sonder ophoudẽ te
treuren/clagen eñ vasten/tot dat ick sterve.

5 Doe liet ick mijne reden / daer ick inne
was/vallen/ ende sprack tot haer in toorne:

6 Ghy dwaesachtighe onder alle wijven/
siet ghy niet onse treuren / ende wat ons
ontmoetet?

7 Dat Zion onse moeder gantsch treurich
eñ becommert is / ende dat sy gantsch ver-
nedert ende ellendich is?

8 Dewijle wy nu alle treuren ende droeve
zijn / want wy zijn alle becommert : ghy
doch treurt van eens soons weghen:

9 Vraghet de aerde/so sal sy het v seggen:
want sy is die / die billicken beweenen sal
den val so veler/die op haer wassen.

10 Want wt haer zijn van aenbeginne alle
menschen geboren/ende andere sullen comẽ:
eñ siet/ sy wandelen schier alle in verderffe-
nisse/ende harer vele worden wtgheroeyt.

11 Wie sal nu billicker meer treuren / dan
die een sulcke groote menichte verloren
heeft? ende niet ghy/ die alleen treuret van
eens weghen.

12 Woudet ghy nu ſpreken: Mijn treuren en is niet ghelijck dat treuren der aerden/ want ick hebbe de vrucht mijns lijfs verloren/ die ick met droeffeniſſe ende ſmerten ghebaert hebbe.

13 Maer de aerde/ nae der ordeninghe der aerden/ dat vele in haer henen gaen/ als dan gheſchiet.

14 So ſegghe ick v: Ghelijcker wijs als ghy met arbeyt ende ſmerten ghebaert hebt/ also geeft oock de aerde hare vrucht/ van aenbeginne den menſche/ dien dieſe ghemaeckt heeft.

15 b Ende daeromme/ behout uwe ſmerten by v ſelfs/ ende draecht het manlijcken/ dat v ontmoetet is.

16 Want ſo ghy de ordeninge Gods c rechtveerdighet / ende zijnen raetſlach in tijdts aennemen ſult/ ſo ſult ghy oock daer in gheloeft worden.

17 So gaet nu in de ſtadt tot uwen manne.

18 Doe ſprack ſy: Dat en doe ick niet/ ick en ga in de Stadt niet / maer hier wil ick ſteruen.

19 Doe ſprac ick wijder met haer/ eñ ſeyde:

20 Doet ſulcx niet/ maer laet v gheſegghen/ ende volghet my; want hoe vele toeuallen heeft Zion? wort doch ghetrooſtet/ om des treurens wille Jeruſalem.

21 Want ghy ſiet / dat onſe heylichdom gantſch woeſt ghewordén is / onſen altaer ghebroken/ oock onſen Tempel.

22 d Onſen Pſalter leyt neder/ het Lofghe-ſanck ſwijcht / onſe vreuchde is verſloten/ het licht onſes candelaers is gheblusſchet/ de e Arcke des verbonts is ons ghenomen/ alle onſe f heylichheyt is bevleckt/ eñ de naem die ouer ons aengheroepen is / die is ſchier gantſch ontheylighet / onſe kinderen zijn verſmadet/ onſe Prieſteren verbrant / onſe Leuiten in gheuanckeniſſe gheuoert / onſe Dochteren gheſwacket / ende onſe vrouwen gheſchendet/ onſe vromen gherooft/ ende onſe kinderen verdoruen / onſe Jonghe manſchap dient/ eñ onſe ſtercke helden zijn ſwack ghewordén.

23 Ende dat het grootſte ſeghel is/ Zion is opghedaen van zijner eere: g want ſy is gheuen in de handen dier/ die ons haten.

24 Ende daeromme/ ſoo ſlaet ghy v treuren wt/ ende legget henen de veelheyt der ſmerten/ daer mede v de Stercke ghenadich zy/ ende dat v de Alderhoochſte ruſte geue van uwer arbeyt ende moeyte.

25 Als ick alſo met haer ſprack/ doe lichtede ende glinſterde haer aengheſichte / dat ick my voor haer vreeſde/ ende ghedachte: Wat is dat?

26 Ende van ſtonden aen liet ſy een groote ſtemme wt vol vreeſen/ dat de aerde beefde van der ſtemme des wijfs.

27 Ende ick ſach op / ende ſiet / de vrouwe en was daer nergens meer: maer aē der ſelner plaetſe wert een ſtadt ghebouwet/ ende een groote plaetſe ten fondamenten/ betoonet. Doe verſchrack ick / ende ſchreyde met luyder ſtemmen/ ende ſprack:

28 Waer is Vriel de Enghel/ h die van den beginne tot my gecomen is: want hy heeft ghemaeckt/ dat ick in vele ende hooghe gedachten ghecomen ben: ende mijn eynde is ghewordén ter verderflijckheydt/ ende mijn ghebedt tot ſmaetheyt.

29 Ende als ick ſulcx ſprack / ſoo quam hy tot my:

30 Ende ſach my/ ende ick lach als een doode/ ende mijn verſtant was verandert/ ende hy nam my by der rechter handt / ende ſterckeke my / ſtelde my op mijne beenen/ ende ſprack tot my:

31 Wat is v ? ende waerom is v verſtant bedroeſt/ ende het ghemoet uwes herten? eñ waerom zijt ghy treurich? Jck ſprack:

32 Daeromme dat ghy my verlaten hebt/ ende ick hebbe i nae uwer reden gedaen: ick ben int velt gegaen/ ende daer hebbe ick geſien/ dat ick niet ſegghen en can.

33 Hy ſprack tot my: Staet/ eñ weeſt manlijck/ ſo wil ick v vermanen. Doe ſprac ick:

34 Spreeckt mijn Heere tot my/ verlaet my niet/ dat ick niet te vergeefs en ſterue.

35 Want ick hebbe ghesien / dat ick niet en wiſte: ende ghehoort/ dat ick niet en weet.

36 Ofte wort mijn verſtant bedroghen/ ende mijn verheuen ghemoet dwalende?

37 Nu doch bidde ick v/ dat ghy uwen Dienaer toonet/ van deſer verwonderinge. Doe antwoorde hy my/ ende ſprack:

38 Hoort my / ſoo wil ick v berichten/ ende ſeggen/ waer ghy v van vreeſet: want de Alderhoochſte heeft v vele heymelijcke dingen gheopenbaert.

39 Hy heeft ghesien/ dat uwen wech gerecht is/ ende ghy ſonder ophouden treurich zijt/ voor v volck/ eñ een treffelijcke claghe voert voor Zion.

40 Ende daerom ſoo verſtaet het geſichte/ dat ghy voor onlanghe gheſien hebt/ alſoo:

41 k Ghy hebt geſien een wijf treuren/ ende ghy hebtſe ghetrooſt.

42 Ende als nu en ſiet ghy de geſtalte des wijfs niet meer/ maer een ſtadt heeft v ghedacht ghebouwet te worden:

43 Eñ gelijc ſy v van den valle haers ſoons gheſeyt heeft/ ſo is nu dit het beſcheyt.

44 Het wijf die ghy geſiē hebt/ dat is Zion: ende gelijck ſy v geſeyt heeft/ alſo ſult ghyſe oocin cortē ſien/ als een ſtadt opgebouwet.

45 Dat ſy v nu gheſeyt heeft / ſy zy dertich Jaer onvruchtbaer geweeſt/ dat zijn de dertich Jaer daerin haer niet gheoffert en is.

46 Nae dertich Jaren dan / l heeftſe Salomon ghebouwet/ ende heeft gheoffert: Doe heeft de onvruchtbare eenen ſone ghebaert.

47 Ghelijck ſy dan gheſeyt heeft / ſy hebbe hem met arbeyt opgebracht/ dat is de wooninghe gheweeſt te Jeruſalem.

48 Dat nu de ſone geſtoruen is in harer camer/ dat is de val Jeruſalems.

49 Ende ghy hebt hare gelijckeniſſe geſien/ hoe ſy om haren ſone treuret / eñ dat ghyſe hebt willen trooſten/ ende anders dat v ontmoetet is/ dat hebbe ick v gheopent.

50 Ende nu ſiet Godt/ dat ghy van herten treurich zijt/ eñ lijdet van herten voor haer/ ſo heeft hy v oock hare claerheyt ghetoont/ ende de ſchoonheyt harer cieraet.

51 Ende daeromme hebbe ick v heeten op den velde blijuen/ daer gheen huys ghebouwet en is.

52 Want ick wiſte/ dat de Alderhoochſte v dit woude toonen.

b Heb.11.35 ende 12.1
c Of/ recht bedent/
d Jere.5.33 ende 6.9 ende 25.10
e Of/ lade/ kiſte.
f Of/ heylighe dingē zijn/ etc.
g 1.Reg.25.1
h 4.Eſd.4.1
i 4.Eſd.9.19
k Eſra.9.38
l 1.Reg.6.1

Daeromme hiet ick v op het veldt gaen/ 53 daer gheen fondament noch bouwinghe en is.

Want aē der plaetſe/daer de Alderhooch- 54 ſte zijn ſtadt toonen woude/ daer en ſoude gheens menſchen ghebouwe zijn.

Ende daerom en vreeſet v niet/ v herte 55 en verſchricke niet: maer gaet henen in/ ende ſiet dat heerlijck ende ſchoon ghebouwe/ ende hoe groot het zy/ ende hoe groot het v duncket/nae der ooghen meten.

Ende dan ſo ſult ghy hooren/ſo vele als 56 uwe ooren meughen vaten.

Want ghy zijt voor velen anderen ſalich/ 57 ende zijt ghenoemt by den Alderhoochſten/ als de weynighen.

Morgen nacht nu ſult ghy hier blijuen/ 58 ſo ſal v de Alderhoochſte/ der hooghen dinghen gheſicht toonen/ die hy doen ſal dien/ die op aerden in den laetſten tijden woonen. Doe ſliep ick de ſelue ende de andere nacht/ghelijck hy my gheheeten hadde.

Dat xj. Capittel.

1. Eſdras ſiet een Arendt van der zee opuliegen. 37. Ende eenen Leeuwe als wt den woude loopende. 42. Godt ſtraft de ouerdadicheyt ende vileynicheyt der grootſcher.

Eenē droom vanden Arendt.
a Dani.7.1
b Eze.1.10 ende 10.14 ende 17.3
Dan.7.4

Ende ick ſach a eenen droom/ende ſiet/ 1 van der zee vlooch een b Arent op/ die hadde twaelf vleugelē/eñ drie hoofdē.

Ende als ick ſach / ſtreckede hy zijne 2 vleugelen ouer alle de aerde/ ende alle winden waeyden in haer / ende ſy werden weder te ſamen ghedaen.

Ende ick ſach / dat van zijnen vederen/ 3 ander cleyne vederen werden.

De hoofden waren in ruſte: het middel- 4 hooft was grooter dan de andere/doch ruſtede het oock met den anderen.

Wijder ſach ick/ dat den Arendt met zij- 5 nen vleugelen vlooch/ende regeerde op aerden/ende ouer allen die op aerden woonen.

Alle dinc onder den Hemel was hem on- 6 derworpē: niemāt en was hem wederſpannich/ ja niet eē creatuere op dē aertbodem.

Wijder ſach ick/ hoe den Arendt opſtont 7 op zijne clauwen/ ende ſprack met zijnen vleughelen/ende ſeyde:

Ghy en ſullet niet alle met malcanderen 8 waken/ſlaept een yegelijck aen zijner plaetſe/ende waeckt by beurten.

De hoofden nu werden int laetſte be- 9 houden.

Ende ick ſach dat de ſtemme niet van 10 zijnen hoofden wt en ginck / maer vant midden zijns lijfs.

De andere vederen / die daer teghen wa- 11 ren/telde ick/ dier waren achte.

Ende ick ſach/ende ſiet / van der rechter 12 zijden ſtont een veder op / eñ regeerde ouer alle de aerde.

Eñ het begaf hem/doe ſy regeerde/quam 13 haer eynde/ ende haer plaetſe en ſcheen niet meer: doe ſtont de naeſte op/ende regeerde/ ende hadde eenen langhen tijdt.

Ende als ſy regeerde/doe quam ooc haer 14 eynde/als der vorigen/dat ſy nergens meer en verſcheen.

Doe quam eē ſtemme tot haer eñ ſprac: 15

Hoort ghy/ghy die ſo lange het aertrijck 16 inghehouden hebt: dit ſegghe ick v/ eer ghy ophoudet te zijn.

17 Niemant en ſal na v uwen tijt inhoudē/ ja niet den haluen tijt.

18 Doe hief haer de derde op/ende regeerde als de vorigen/ ende en was ooc niet meer.

19 Alſo ginck het met allen anderen/een na de ander/ dat yeghelijck regeerde/ ende dan niet meer en was.

20 Doe ſach ick/ende ſiet/ inder tijdt de navolgende vederen werden opgherichtet/ op der rechter zijden/dat ſy oock regeerden: ende de ſommighe wt dien regeerden oock/ ende doch in corten en werden ſy nerghens meer gheſien.

21 Want ſommighe wt hen werden opgherichtet/doch en regeerden ſy niet.

22 Na dien ſach ick/ende ſiet/doe en waren de twaelf vederen niet meer daer/noch oock de twee vleughelen:

23 Ende daer en was niets meer aenden lijue des Arents/dan twee hoofden/die ruſteden/ende ſes vederkens.

24 Doe ſach ic wijder/dat de ſes vederkens in tween gedeylet werden/ ende bleuen onder den hoofde / dat ter rechter zijden was: want de vyere bleuen aen harer plaetſe.

25 Doe ſach ick/ dat die onder de vleugelen waren/hen onderſtonden op te richten/ ende te regeren.

26 Doe wert een opgherichtet/ doch in corten en was ſy nerghens meer:

27 Ende de anderen waren ſneller daer henen/ dan de eerſten.

28 Doe dachten de twee die noch ouergheblenen warē/oock by henſeluen/ te regeren.

29 Ende doe ſy dat ghedachten / doe ontwaeckte een van den ruſteden hoofden/ namelijcken/het grootſte ende middelſte.

30 Ende doe ſach ic/ dat twee hoofden met hem veruult waren.

31 Ende dat hooft keerde hem/met dien die by hem waren/ende verſlindde de twee onderſte vleughelen/ die gheregeert wouden hebben.

32 Dat hooft nu/ verſchrickte het gantſche aertrijck/ende regeerde op aerden/ouer die/ die op aerden met vele arbeyt woonden/eñ hadde gewelt ouer den aertbodem/ouer alle vleughelen die daer gheweeſt waren.

33 Nae dien ſach ick / dat dat middel hooft ſnellijck nerghens meer daer en was / als oock de vleughelen.

34 Doe quamē de twee hoofden/die regeerden oock op aerden/eñ ouer die/ die op aerden woonden.

35 Doe ſach ick/hoe dat hooft op der rechter zijden/dat op der ſlincker/verſlonde.

36 Eñ hoorde een ſtemme/die ſprac tot my: Siet teghen v/ende beſinnet wat ghy ſiet.

37 Doe ſach ick/ende ſiet/ c als een Leeuwe vanden Woude die daer brullet/ ſnellijcken loopende / ende liet een ſtemme eens menſchen wt den Arende/ende ſprack:

Een Leeuwe
c 4.Eſd.12.31

38 Hooret ghy/ick wil tot v ſpreken/ende de Alderhoochſte ſal v het ſegghen.

39 Zijt ghy niet/dat ouerwonnen heeft van den vier ghedierten / die ick hadde maken regeren in der werelt/die mijne is/ ende dat door haer quame het eynde harer tijt?

b Dan.7.8

40 d Ende het vierde quam/ ende ouerwan alle ghedierten die verganghen waren/ende hadde ghewelt/ouer de werelt/met grooten ſchricken/

schricken / ende den gantschen aertbodem met schantlijcker arbeyt/ende bewoonde so vele tijt de aerde met bedroch:

Eñ en richtede de aerde niet met trouwe. 41

Want ghy e beleedighet den saechtmoe-dighen/de stillen verhindert ghy / ghy had-det lief de leughenaren/ ende f verbraket de woonninghen dier/die vrucht brachten/ende wierpet neder de mueren / dier die v gheen schade en deden. 42

Deshaluen is uwe onbillickheydt totten Hoochsten gecomen/ ende uwe hooueerdije totten Stercken. 43

Ende de Hoochste heeft aenghesien de hooueerdige tijden/ ende siet/sy zijn geeyn-det/ende hare lasteren zijn veruult. 44

Ende daerom ghy Arent/verschijnet niet meer/ende uwe grousame vleughelen/ende uwe boose vederen/ ende uwe schalckachti-ghe hoofden / ende uwe schandtlijcke clau-wen/ende alle uwe ijdele lijf. 45

Daermede de Aerde weder verquicket worde/so sy ontlediget is van uwer gewelt/ dat sy verhopen meughen oordeel eñ barm-herticheyt/diens diese ghemaeckt heeft. 46

e [illegible]

f Braket in stucken.

Dat xij. Capittel.

7. Esdras begheert vanden Heere / het wtleg-ghen des visioens. 11. De Engel verclaert hem de beduydenisse des Arendts. 31. De wtleggin-ghe des Leeuws.

Wtlegginge des voorigen droms.

Ende het begaf hem/als de Leeuwe de-se woorden ghesproken hadde tot den Arendt/ 1

Doe sach ick / dat dat hooft dat voor de ouerhant heeft gehadt/euen niet meer ghe-weest en is : oock en zijn niet meer versche-nen de vier vleughelen/ die tot hem gheco-men/ ende opgherichtet waren te regeren/ ende haer rijcke is cleyne/ende vol oproers. 2

Ende ick sach/ende siet/sy en verschenen nerghens meer / ende het gantsche lichaem des Arendts wert verbrandt/ende de aerde verschrack seer:doe ontwaeckte ick van den onstuymen verrucken mijns ghemoets/en-de van grooter vreese / ende sprack tot mij-nen gheeste: 3

Siet/ghy hebt my dat gedaen/daer inne dat ghy doorgrondet de weghen des Alder-hoochsten. 4

Ende nu ben ick noch ghemoeyt in mij-nen ghemoede / ende ben in mijnen gheest seer swack / ende weynich cracht is in my van grooten schricken/dien ick desen nacht ontfanghen hebbe. 5

Soo wil ick nu den Alderhoochsten bid-den/dat hy my tot int eynde stercke. 6

Ende ick sprack : O heerschende Heere/ hebbe ick genade voor uwen oogen geuon-den/ ende ben ick gherechtueerdighet by v/ voor velen anderen / ende is mijn ghebedt voor v aenghesichte ghecomen/ 7

Soo stercket my / ende toonet my uwen dienaer/de wtlegghinghe ende onderscheyt deses grousamen ghesichts/ dat ghy volco-melijcken mijne ziele troostet. 8

Want ghy hebt my goet daer toe ghe-schattet/dat ghy my willet de laetste tyden toonen. Ende hy sprack tot my: 9

Dat is de wtlegginghe deses ghesichts: 10

Den Arent dien ghy gesien hebt opgaen van der zee/is het Rijcke/ dat ghesien heeft a v broeder Daniel. 11

a Dan.7.1

[illegible]

12 Hem doch en werdt het niet wtgheleydt: want als nu legghe ick het v wt.

13 Siet/dien tijt coemt/dat een rijck op aer-den ontstaen sal / ende dat salmen vreesen ouer alle rijcken/ die voor hem geweest zijn.

14 In den seluen rijcke sullen twaelf Co-ninghen regeren/een nae den anderen.

15 Onder welcke de tweede sal beginnen te regeren / ende sal meer tijdt hebben dan de anderen.

16 Ende dat beduyd ende twaelf vleughe-len/die ghy ghesien hebt.

17 De stemme nu/die ghesproken heeft / eñ die ghy gesien hebt wtgaen/niet van zijnen hoofden/maer van midden des lijf/beduyt:

18 Dat na dier tijt des rijcx/ groote twisten sullen onstaen / eñ sal in vare staen dat het valle/eñ en sal noch niet vallen/maer sal we-der in zijn begin ghestelt worden.

19 Ende de acht onderste vleugelen/die ghy hebt ghesien hangen aen zijnen vleughelen/

20 Beduydt/dat in hem acht Coningen op-staen sullen/dier tijt cleyn zijn sal/ende snelle Jaren : eñ twee wt hen sullen b generen.

b And. onder-gaen.

21 Soo dan de middel tijdt coemt/ sullen de vier behouden worden in dier tijdt/soo daer beghint te comen zijnen tijdt / dat het ghe-eyndet worde:doch twee sullen tot int eynde toe behouden worden.

22 Drie hoofden nu / die ghy ghesien hebt rusten/

23 Beduyden/ dat de Alderhoochste in zij-nen laetsten/drie Rijcken op verwecken sal/ ende in hen wederroepen : ende sy sullen de aerde beheerschen/

24 Ende die op aerden woonen / met vele arbeydt / ouer alle die voor dien gheweest zijn:daerom zijn sy genoemt/ Hoofden des Arents.

25 Want het zijn die / die weder heruoor trecken sullen zijne boosheyt/eñ zijne laetste voluoeren sullen.

26 Ende dat ghy het grootste hooft niet en hebt ghysien meer verschijnen/beduyt/ dat eener wt hen op zijnen bedde steruen sal/eñ doch met pijne.

27 De twee nu/die ouerblijuē/sal het sweert verslinden.

28 Want des eenen sweert/ sal den anderen verslinden/doch dat deselue met den sweer-de int laetste vallen.

29 Ende de twee onderste vleughelen / die ghy hebt ghesien op den hoofde/ dat op der rechter zijden is/

30 Beduyt/dat het die zijn/ die de Hoochste tot in haer eynde behouden heeft/dat is een cleyn Rijcke/moeyte ende onruste vol.

31 c Den Leeuwe dien ghy gesien hebt van-den Woude opstaen/ende brullen/ende ten Arent spreken/eñ hem straffen om zijne on-gherechticheyt/ghelijck ghy ghehoort hebt/

Leeuwe.

c 4.Esd.11.37

32 Is de Wint / dien Godt heeft gehouden tot hen/eñ tot haerer boosheyt/tot int eynde/ die salse straffen/ ende d haer voor hen ver-scheuren.

d And. hare roouerije op haer werpen.

33 Want hy salse leuendich voor tgherichte stellen/ende salse straffen.

34 e Want mijn ouergebleuenen volc sal hy met ellende f ledigen/ die behoudē zijn ouer mijnen eynden/eñ salse vrolijck maken/ tot dat den dach des Oordeels comen sal/

e Apoc.7.24

f Vry maken/ verlossen/

 daer

daer ick v in den beginne van gesept hebbe.

35 Dat is den droom dien ghy gesien hebt/ ende dat is de wtlegginghe.

36 V heeft alleen Godt daer toe gheordineert/ dat hy v de heymelijckheyt des Alderhoochsten gheopenbaert heeft.

37 Ende daeromme schrijft dit alles / dat ghy gesien hebt/in een boeck/ende verbercht het.

38 Ende leert het den wijsen inden volcke/ dier herte sulcke heymelijckheyt vaten ende behouden mach.

39 g Maer ghy/ verbeydet noch andere seuen daghen/ dat v vertoont worde / wat v van Godt toonen wil. Ende met dien is hy van my ghegaen.

g 4.Esd.9.23

40 Ende na dat alle het volck verstont/ dat de seuen dagen voorby waren/ende ick niet in de stadt gecomen en was/ doe versamelden sy hen alle in de stadt/cleyn ende groot/ hooch ende neder/ende quamen tot my/ ende spraken:

41 Wat hebben wy v ghedaen/ ende waermede hebben wy v vertoornt/ dat ghy ons verlatet/ende hier aen deser plaetse woont?

42 V alleen hebben wy wt allen volcke/ gelijck als een druyue van den stocke / en als een keersse aen eener duystere plaetse / ende als een hauen / ende schip / dat den weder ontromen is.

43 Hebben wy niet anders ongheluck ghenoech?

44 Wanneer ghy ons verlatet/ware het ons niet beter / wy waren met Zion verbrant?

45 Wy en zijn ja niet beter dan die/die omcomen zijn / en bitterlijcken gheweent hebben. Doe antwoorde ick/ende sprack:

46 Israel/ weest manlijck / ende ghy huys Jacobs/en verschrickt niet.

47 Want de Alderhoochste heeft uwer ghedacht / ende de Stercke en heeft uwer niet vergeten in der aenuechtinghe.

48 Want ick en hebbe v niet verlaten/ ende en ben van v niet gheweken/maer aen dese plaetse ben ick ghecomen/dat ick voor de ellende Zion bidde/ dat ick barmhertichheydt sochte/ voor de vernederinghe ws Heylichdoms.

49 Ende daerom / soo gaet ghy henen een yeghelijck in zijn huys/ende na dien dagen wil ick tot v lieden comen.

50 Doe tooch het volck henen in de Stadt/ ghelijck ick hen hiet.

51 Doch ick bleef inden velde seuen dagen/ als my de Enghel bescheyden hadde/ ende adt alleen van den bloemen des velts/ende van den cruyderen adt ick de selue daghen.

Dat xiij. Capittel.

2. Esdras siet eenen wint opstaen vander zee/ welcken windt mensche werdt. 5. De menschen krijgen tegen dien/ die vander zee opgecomen is. 10. Hy dootse door den winde zijns monts. 13. Vele volcken comen tot hem droeuich/etcet. 25. De wtlegghinghe des mans opclimmende van der zee. 32. De Sone Gods sal gheopenbaert worden. 36. De berch wtghehouwen sonder handen. 40. De thien geslachten die geuanghen gheuoert waren. 52. Waerom de man van der zee op coemt.

Van den winde / die een mensche wordt.

1 Na den seuen daghen begaf het hem/ dat my des nachts droomde:

2 Daer stont een wint op van der zee/dat hy alle vloeden der zee beweechde.

3 Ende ick sach / dat a die mensche sterck werdt / ende toenam met den wolcken des Hemels/ende wanneer hy zijn aenghesichte omkeerde te bemercken / verschrack alles wat onder hem ghesien wert.

4 Ende wanneer een stemme wt zijnen monde ginck/ ontbranden alle die hem hoorden / als de aerde versmachtet / soo sy des vyers ghewaer wort.

a And. hy een mensche werdt met de duysteren / des Hemels : en wanneer dat hy zijn aensichte keerde om te bemercken alle dinghe die onder hem waren / [illegible]

5 Daer nae sach ick / dat vele menschen te samen quamen/so vele datse niemant tellen en conde : die quamen van de vier winden des Hemels/dat sy den mensche/die van der zee opstont/becrijgheden.

6 Ende siet/ doe hadde hy hem eenen hooghen berch wtghegrauen/ende vlooch daer op.

7 Doch ick woude de b streke sien / of de plaetse / daer den berch wtgegrauen was/ ende en condes niet.

b And. pegens [illegible]

8 Nae dien sach ick/dat alle die / die te samen comen ware/op dat sy hem bestreden/ noch dorfte sy strijden. treflijcken verschrocken werden/ noch dorften sy strijden.

9 Als ick nu den aenloop des volcx sach/ hief hy noch handt noch mes op/ja gheheel gheen wapen:

10 c Alleen eenen blaes als een vyer/ liet hy wt zijnen monde/ende wt zijnen lippen een vlamme/ende van zijner tonghen/voncken ende onweder.

c Esai.66.16 Ephes.6.17 Apoc.1.16 ende 19.15

11 Ende alles wert vermenghet/het d vyer/ de vlamme ende onghewe der: en viel onder dat volck dat hem ten strijde gerustet hadde/met ongestuymicheyt/ en verbrandense alle/dat van der gantscher menichte/snellick niet meer gesien en wert/dan stof en roock: doe ick dat sach/verschrack ick.

d 2.Thess.1.8

12 Daer na sach ic den seluen mensche/van den berge daer af gaen/ende tot hem beroepen een ander vreedtsaem volck.

13 Ende daer quamen vele volcken tot hem/ sommighe waren vrolijck/ sommige e droeuich/sommige ander hen waren ghebonden ende men leydese/ende brachtese voort. Doe werdt ick van grooten verschricken cranck/ ende ontwaeckte/ende sprack:

e leedich

14 Ghy hebt van aen beginne uwen dienaer die wonderen alle getoont/ en hebt my goet daertoe gheschatter/ dat ghy mijn ghebedt aennamet.

15 So toont my noch de wtlegginghe deses droom s.

16 Want alsoo achte ick in mijnen verstande: Wee den genen/die in dien daghen verlaten zijn : ende vele meer wee den ghenen die niet en verlaten zijn.

17 Want die niet verlaten waren / die waren treurich.

18 Ick verstae als nu dingen die behouden zijn in den laetsten daghen/en hen ontmoeten sullen: oock dien/die niet verlaten en zijn.

19 Deshaluen zijn sy in grooten vare ende vele noot ghecomen: als dan dese droomen aentoonen.

20 Doch is het lichter/dat die / die f schade lijdet/in desen come/dan doorgaen/ als een wolcke vander wereldt/ ende nu sien / wat ontmoeten sal in den laetsten. Doe antwoorde hy my/ende sprack:

f And. in vare is / hier valle en voorsiet [illegible] nu wat hier[illegible] comen sal/ [illegible] etc. werelt.

21 Ick wil v de wtlegginghe deses drooms segghen

seggen/ende v opdoen dat/daer ghy my om ghevraecht hebt.

22 Want ghy hebt my geseyt van dien/ die verlaten zijn: Ende dit is de wtlegginghe:

23 Welcke henen neemt de schade te dier tijt/ die heeft hem seluen ghehoedet: die in schade geuallen zijn/dat zijn die/die wercken/eñ vertrouwē hebbē ten Allersterc sten.

24 So weet nu/ dat die meer salich zijn/die verlaten zijn/dan die/die ghestoruen zijn.

25 Dit is de wtlegginge des gesichts: Den man dien ghy hebt ghesien van der diepte des zees omclimmen/

26 Is die/den welcken Godt de Hoochste/ vele tijt behouden heeft/ g die door hemseluen zijne creatueren h ontlossen sal/ende hy sal ordineren die verlaten zijn.

27 i Dat ghy nu van zijnen monde hebt sien wtgaen/gheblaes/vyer ende onweder:

28 Ende dat hy gheen sweert noch wapen heeft gehadt/ eñ dan noch zijne onstuyme/ de gantsche menichte omgebracht heeft/die hem bestrijden woude/beduydt/

29 Dat de dagen comen/dat Godt wil lossen/die op aerden zijn:

30 Ende sal vertzaecht maecken de herten dier/die op aerden woonen/ met zijner toecoemst.

31 k Ende het sal eener den anderen onderstaen te bestrijden/eene stadt de andere/een plaetse de andere / een volck sal teghen het ander opstaen / ende een Coninckrijck teghen het ander.

32 So dat schieden sal / sullen de teeckenen comen/die ick v vertoont hebbe: l ende dan sal mijn Sone gheopenbaert worden / dien ghy ghesien hebt opclimmen als een man.

33 Ende soo alle volcken zijne stemme hooren sullen: so sal een yegelijck in zijnen lande/ den crijch verlaten / dien hy teghen den anderen heeft.

34 m Eñ sullen alle / de gantsche menichte/ ende een ontalbaer volck / te samen comen/ als wouden sy hem bestrijden.

35 Hy dannoch sal n staen op der spitze des berchs Zion.

36 Zion nu sal comen/eñ sal allen bereydet/ getoont worden/ als ghy dan hebt ghesien den berch wtghehouwen worden sonder handen.

37 Ende o mijn Sone nu/sal de volcken die ghecomen zijn/ om hare boosheydt straffen met den onweder/om harer boosen gedachten wille:

38 Ende hare p pijnen / daer sy mede sullen ghepijniget worden/worden den vlammen vergeleken: hy salse sonder arbeyt verderuē/ door de Wet/die den vyere vergheleken is.

39 Eñ dat ghy ghesien hebt/hoe hy tot hem een ander volck versamelt heeft:

40 Dat zijn de thien stammē/die wt haren lande ghevanghen geuoeret waren/ ten tijden des Conincx Osee/ q die Salmanasser de Coninck in Assyria/ghevanghen hadde/ ende voerdese ouer het water/ende quamen in een ander lant.

41 Maer sy werden in rade/dat sy de Heydenen verlieten/ ende toghen henen ouer in een ander lant/ daer noyt gheene lieden gewoont hadden.

42 Daer wouden sy hare wijse houden die sy in haren lande noyt gehoudē en hadden.

43 Sy toghen nu door den engen Euphraten henen in.

44 Ende Godt dede hen teeckenen / r ende stilde den vloedt/tot dat sy henen ouer quamen.

45 Want door dat selue landt was eenen grooten wech/namelijcken/anderhalf Jaer lanck/ende hieten de selue s streke/ Asareth.

46 Doe woonden sy aldaer tot op den laetsten tijdt: ende so sy weder daer wt trecken sullen/

47 Sal de Hoochste de aderen des vloets weder stillen/ dat sy doortreeken meughen: daeromme hebt ghy de veelheyt gesien met vreden.

48 Ende die verlaten zijn van uwen volcke/ dat zijn die / die binnen mijne landtpalen zijn.

49 Wanneer hy nu de veelheydt verderuen sal/die te samen gecomen is/sal hy het volc/ dat ouergheblcuen is/beschermen:

50 Ende dan sal hy hen vele teeckenen toonen.

51 Doe sprack ick: Heerschende Heere/toonet my/ waerom hebbe ic den man van der zee op sien comen?

52 Doe sprack hy tot my: So weynich ghy weten noch doorgronden en cont / wat in der diepte des zees is/ soo weynich can yemandt op aerden mijnen sone sien/ofte die/ die by hem zijn/ tot op den tijt des daechs.

53 Dit is de wtlegginghe des drooms/dien ghy ghesien hebt/ ende daerom ghy alleen verlichtet zijt.

54 Want ghy hebt uwe Wet verlaten/ ende v met mijner Wet vecommert / ende hebt die ghesocht.

55 Want ghy hebt v leuen in wijsheyt gherichter/eñ hebt de verstandenisse uwe moeder gheheeten.

56 Ende daerom hebbe ick v den schat des Alderhoochsten ghetoonet: nae drie daghen wil ick v meer toonen / ende wijder met v spreken/ende wil v sware ende wonderbare dinghen openen.

57 Doe ginck ick int velt/loefde Godt seer/ ende danckede hem/om zijner wonderdaet wille/die hy inden tijt dede:

58 t Ende dat hy het regeret / eñ dat hy inder tijdt is: ende sadt daer drie daghen.

Dat xiiij. Capittel.

3. Godt heeft tot Moses gesproken wt midden des bosschs. 10. De tijt neemt af ter ouderdom/ 15. De laetste tijden sullen erger zijn dan de eerste/ 30. De vaders hebbē ontfangē de Wet des leuēs/ 35. De opstãdinge/ eñ daer na het oordeel.

1 AEn den derden daghe sadt ick onder eener eycken : doe quam een stemme tot my wt den bossche / ende sprack: Esdra/Esdra. Doe sprack ick:

2 Hier ben ick Heere: ende stont op mijne voeten. Doe sprack hy tot my:

3 a Inden bossche ben ick Mose verschenen/ ende sprack met hem / doe mijn volck in Egypten diende:

4 Ende sant hem henen/ende b leyde mijn volck wt Egypten/op den berch Sina/daer hielt ick hem by my vele daghen.

5 Ende vertelde hem mijne wonderen/ eñ toonde hem de heymelijckheyt der tijt/ende het eynde/ende c beual hem/ende sprack:

Marginal notes:

g 2.Cor.5.19
h ontledighen.
i 4.Esd.13.10
k Matt.24.7 4.Esd.9.3
l Matt.24.30 ende 25.31 1.Pet.1.7
m 4.Esd.13.5 Matt.25.31
n Apoc.14.1
o Judic.1.16
p 2.The.1.9 4.Esd.9.9
q 2.Reg.17.3
r Exo.14.21 Josu.3.15
s And. yegens.
t And. welcks hy bestrecket met dien / dat onder der tijdt is.
a Exo.3.2
b Exod.14.19
c Mal.4.4

d And. dese verberghen.

Dese woorden sult ghy openen/eñ d niet verberghen. 6

Als nu segghe ick v/ 7

Dat ghy de teeckenen / die ick v ghetoo-net hebbe/ende de droomen die ghy ghesien hebt/ende de wtlegginghe die ick v geopent hebbe/in v herte verberghet. 8

e ontaghen. f Anders/ verkeeren.

Want ghy sult van allen e ghenomen worden : ghy sult voortaen f bekeert wor-den met mijnen rade/ eñ met ws gelijcken/ tot dat den tijdt gheeyndet wordt. 9

Want de werelt heeft haer jeughet ver-loren/ende de tijdt begonnen te houden. 10

Want de tijt is gedeylet in twaelf deelen/ ende thien deelen/ende de helst des thienden deels/zijn schoon verganghen. 11

Noch is voorhanden/dat na den haluen deele des thienden is. 12

So beschicket nv v huys / ende straffet v volck/ g troostet hare becommerden / ende h * segget af der verderflijckheyt. 13

g 1.Thes.5.14 h Of/ontslaet. *An.versaket. i Ephe.4.22 Colo.3.9

Laet varen de menschelijcke ghedachten/ werpt van v de menschelijcke lasten / i trec-ket wt de swacke natuere / legghet aen een zijde de allerswackste gedachten/eñ haestet te gaen van desen tijden. 14

k Mat.24.7

k Want de quaden eñ booshept die ghy als nu hebt sien ghescthieden / dier sullen sy noch vele boosers doen. 15

l 1.Joā.2.18

l Want soo vele de werelt ende tijt meer swack wordt/soo vele sullen de sonden ende quaden meer toenemen/ in dien die op aer-den woonen. 16

m Esa.59.15

m Want de waerheyt is wijdt henen ge-vloden / ende de leughen heeft haer als nu hier toeghemaeckt: want als nu sal dat co-men/dat ghy ghesien hebt. 17

Doe antwoordde ick/ ende sprack: 18

n Esai.60.2

Siet/Heere/ick wil gaen/als ghy my ge-heeten hebt/ende wil het volck dat teghen-woordich is / straffen : maer die namaels eerst gheboren worden/ wie wil die verma-nen n ende straffen? 19

Soo is nu de werelt in der duysternisse/ ende de inwooners der aerden sonder licht. 20

Want uwe Wet is verbrant / dethaluen niemandt en weet/ wat van v ghescthiet is/ ofte wat noch ghescthieden sal. 21

Hebbe ick genade voor v gheuonden/soo sent in my den heyligen Geest: so wil ick alle dat schrijuē/dat van aenbeginne in der we-relt ghescthiet is/ wat in uwer Wet geschre-uen is : daer met de menschen eenen wech vinden meugen/eñ dat die oock leuen meu-ghen/die tot den laetsten tijden zijn sullen. 22

Doe antwoorde hy my/eñ sprack: Gaet henen/versamelt v volc te samen/ eñ spreect tot hen/ dat sy v in veertich daghen niet en soecken. 23

Maer ghy bereydet v toe vele busboo-men tafelen : ende neemt met v Saream/ Dabream/ Selemiam / Ecchanum / ende Asiel/ die vijue / die bereydt zijn snellijck te schrijuen: 24

o Ontsteken/ aensteken.

Ende roemt hier toe / so wil ick in uwen herte een licht der verstandenisse o ontfunc-ken/dat nemmermeer wtgheblusschet en sal worden / tot dat sulcx veruult wordt / dat ghy beghinnen sult te schrijuen. 25

Eñ dan sult ghy den volcomenen som-mige dingen openen/eñ sommighe den wij-sen verborghentlijcken seggen: Morgen op dese ure sult ghy beginnen te schrijuen. 26

27 Doe maecte ick my op/ginck henen: als hy my hiet / ende versamelde alle het volck te samen/ende sprack:

28 Hoort Israel/dese woorden:

p Gen.47.4

29 p Onse vaderen waren van aenbeginne vreemdelingen in Egypten/ van daer wer-den sy ontlosset.

q Deut.4.5 ende 5.6 Actu.7.53 ende 15.10

30 q Ende ontfingen de Wet des leuens/die sy niet en hielden / die oock ghylieden nae hen ouertreden hebt.

31 Doe is v dit landt doort lot te besitten/ wtghedeylet/namelijcken/Zion: doch uwe vaderen ende oock ghy / hebt onrecht ghe-daen/ende de weghen die v de Hoochste ge-boden heeft/niet ghehouden:

r Psal.7.12 Jere.11.20

32 Dewijle hy nu r een rechtueerdich Rich-ter is / heeft hy van v lieden by tijden ghe-nomen/dat hy v ghegheuen hadde.

33 Als ghy nu hier zijt / met tsamen uwen broederen/

34 Sult ghy uwen verstande ghebieden/eñ uwe herte verstandich maken/soo sult ghy leuendich behouden worden / ende nae den doot barmhertichept vercrijghen.

s Mat.25.31

35 Want s het oordeel sal nae den doot co-men/als wy weder leuendich worden: dan soo sullen der boosen ende goeden wercken openbaer worden.

36 So en gae nu niemandt als nu tot my/ ende niemandt vraghe nae my/ de veertich daghen.

37 Doe nam ick de vijf mannen/als my be-uolen was/met my/ ende ginghen int velt/ ende waren daer.

t Ezech.3.1 Apoc.10.9

38 Aen den volghenden dage roept my een stemme: Esdra/ doet uwen mont op/ t ende drinckt dat ick v gheue.

39 Doe dede ick mijnen mondt op: doe gaf hy my eenen vollen beker / die vol waters was/zijn verwe nu was als vyer.

u And. met be-trachtinge (of bedenckinghe) becommert.

40 Ende ick nam het/ende dranck het: ende doe ick het ghedroncken hadde/ wert mijn herte u verstandich / ende wies in my de wijsheyt: want mijnen gheest werdt in der ghedachtenisse behouden.

41 Ende mijnen mont wert opgedaen/ende niet weder toeghedaen.

42 De Hoochste gaf den vijf mannen ver-stant/dat sy schreuē de hooge dingē/ die by nachte aēgesept werdē/die sy niet en wistē.

43 Des nachts nu aten sy/eñ ick sprac den dach/ende des nachts en sweech ick niet:

44 In veertich daghen schreuen sy twee hondert ende vier boecken.

45 Ende doe de veertich dagen wt waren/ sprack de Alderhoochste also: Dat eerste dat ghy voor hebt gheschreuen / dat segt opent-lijcken/dat het de weerdighen ende onweer-dighen lesen.

46 Maer de tseuentich laetste behout/ende segghet alleen den wijsen ws volcx.

47 Want in dien is de ader des verstants/ de fonteyne der wijsheyt / ende de beke der bekentenisse.

48 Ende ick dede hem also.

Dat xv. Capittel.

1. De prophecie Esdre/ seker ende warach-tich. 4. Alle ongheloouighe sullen in hare onge-loouichepdt steruen. 9 De Heere wil wreken het bloet

Het bloet der onschuldighen. 12. Egypten wordt gedreycht. 16. Onstantvasticheyt onder den menschen. 20. De Coningen der aerden sullen gestraft worden. 24. Wee over die sondighen. 29. De Draken van Arabien. 34. Groote oproeren ende krijgen over al aertrijck. 43. Babylonien ende Asien. 52. Godt sal wrake doen over zijne wtvercorens.

Straffe over de sonde.

Siet / spreeckt de Heere / spreeckt in de 1 ooren mijns volcx de reden der Prophetē / die ick in uwē mont geven sal.

a Joan. 17.27

Ende beschicket / dat het in een zedel ge- 2 schreven worde / a want het is trouwe ende waerheyt.

b Phil. 1.28

b Vreeset u niet voor den aenslagen tegen 3 u / ende en laet u niet becommeren de ongelooviche-yt der ghener die teghen u spreken.

c Mar. 16.16 Joan. 3.18 ende 8.24 ende 12.48

c Want alle ongheloovigen sullen in ha- 4 ren ongheloove sterven.

Siet / spreeckt de Heere / ick wil straffe 5 over de werelt senden / krijch / hongher / doot / ende verderffenisse.

d Mat. 24.12

Want d de boosheyt heeft overhant op 6 allen aerdtbodem / ende harer schadelijcken wercken zijn vele gheworden.

Deshalven spreeckt de Heere:

Ick en wil tot harer boosheyt niet meer 7 8 swijgē / die sy so roeckeloos doen / ick en wil ooc niet lijden / dat sy so boosl ijcken handelen: e want donschuldich bloet der becommerdē schreyet tot my / eñ de zielē der rechtveerdigen schreyen sonder ophoudē tot my.

e Apoc. 6.10 ende 19.2

f Deut. 32.35 Joel 3.22

Ende deshalven spreeckt de Heere: f Ick 9 wilt gewisl ijcken wreken / ende wil alle onschuldich bloet wt hen / tot my nemen.

g Psal. 44.23 Rom. 8.36

g Siet / mijn volc wort als een kudde schapē ter slachtinge gevoert / ick en wilt als nu 10 niet lijden / dat het in Egyptenlant woone:

Maer wilt wtvoeren met gheweldiger 11 handt ende hooghen arme / ende wilse straffen ende plaghen / als te voren / ende wil alle zijn lant verstooren.

Egypten sal treuren / eñ zijne fondamenten sullen gheslagen worden / met der straffe 12 die Godt over haer voeren sal.

Die het velt bouwen / sullen treuren: want 13 haer zaet sal van brant ende haghel / ende van eenen grousamen ghesternte verdorven worden.

Wee der werelt / ende dien die daerin 14 woonen.

h Mat. 24.7

Want het sweert coemt / ende haer ver- 15 derffenisse / h ende een volck sal teghen het ander strijden: ende sweerden in haren handen hebben.

Want daer sal een onstantvasticheyt zijn 16 inden menschen / ende eener sal den anderen overweldigen / ende en sullen haren Coninck niet achten ende hare Vorsten: hare handelinghen sullen sy afmeten nae hare ghewelt.

Want de mensche sal begeeren inde stadt 17 te gaen / ende en salder niet comen.

Want om hare hooveerdije wille / sullen 18 de steden verschrickt worden / de huysen bevē / ende de menschen sullen hen vreesen.

Daer en sal geener met den anderen me- 19 delijden hebben: Jae eener sal den anderen ten strijde verwecken / te nemen haer goet / om des honghers wille / ende van weghen des grooten druex.

‡ Anders / om my te vreesen van, etc. om op hen te doen keeren / etc. dat sy hen gedaen hebben.

Siet / ick roepe te samen alle Coninghen 20 der aerden / die daer zijn vanden ‡ opganck / van den Suyden / van den Oosten / ende Libano / tot hen te keeren / ende weder te gheven / dat sy hen ghegheven hebben.

21 i Als sy noch heden by daghe mijnen wtvercorenen / doen / alsoo wil ick oock doen / ende weder verghelden in haren schoot / soo spreeckt de Heere Godt.

i Jere. 50.15 ende 51.49 Ezech. 16.59 Matt. 7.2

22 Mijne hant en sal der sondaers niet verschoonen / ende mijn sweert en sal niet ophouden over die / k die het ontschuldich bloet vergieten op aerden.

k Prov. 6.17

23 Het vyer is aenghegaen van zijnen toorne / ende heeft verteert de fondamenten der aerden / ende de sondaers / als een l aenghesteken stroo.

l Mala. 4.1

24 Wee dien / die hier sondigen / ende m mijne geboden niet en houdē / spreeckt de Heere.

m Deut. 11.28

25 Ick en wil hen niet oversien: wijcket ghy kinderen / van ghewelt / en bevlecket mijn Heylichdom niet.

26 Want Godt kent alle die / die tegen hem sondigen / ende daerom gheeft hyse in doot ende verderffenisse.

27 Want als nu zijn de quaden over de werelt gecomen / ende daer sult ghy in blijven: want Godt en sal u niet lossen / daerom dat ghy teghen hem ghesondicht hebt.

28 Siet / een grousaem ghesichte coemt van den opganck der Sonnen.

29 Daer sullen Draken geslachten wtgaen / ende Arabiers volck met vele wagenē / ende hare veelheyt sal zijn / als eenen wint op aerden / dat hen vreesen sullē ende verschricken / alle diese hooren rasen in haren toorne.

30 Sy sullen daer wt den woude breken / als de wilde swijnen / ende met grooter macht sullen sy comen / ende sullen met hen in den strijdt staen / ende het deel des landts der Assyriers verwoesten.

31 Ende dan sullen de Draken overhandt nemen / harer gheboorte indachtich / ende sullen hen omkeeren / te samen sweerē in grooter cracht / haer te vervolghen.

32 Sy nu sullen verschricken / ende swijgen voor harer cracht / ende sullen vlieden.

33 Ende wt den lande der Assyriers salse eener beleghgeren / ende eenen wt hen * wtmaken: ende daer sal vreese ende verschricken zijn in haren toch / ende eenen twist onder haren Coninghen.

* Vernielen.

34 Siet / wolcken vanden Oosten / ende van den Westen / tot int Suyden / ende die zijn seer grousaem / vol toorns ende onweder.

35 Sy sullen aen malcanderen slaen / ende n sullen aen het groote gesternte op aerden slaen / ende haer ghesternte.

n Anders / vele sterren op aerden vallende maken / Jae ooc haer / etc.

36 Ende o het bloet sal vanden sweerde / tot den buycke toe / ende ‡ het mest des menschen totten p stroysele des kemels comen.

o Apoc. 14.20
‡ Anders / den rock /
p Anders / gordele.

37 Ende groote vreese ende beven sal op aerden zijn / ende die den toorne sien / sullen verschricken / een beven salse aenstooten.

38 Ende dan sullen groote regenen van den Suyden comen / vanden Noorden / ende een deel vanden Westen /

39 Ende vanden ongestuymen winde vanden Oosten / ende sullense opsluyten / ende de wolckē die hy in toorne opgeweckt hadde: ende het ghesternte om een verschricken te maken tot den Oosterschen ende Westerschen winde / sal verstooret worden.

40 Ende de groote wolcken sullen verheven wor-

worden/ende de stercke wolckē/vol toorns/ ende het gesternte: dat sy het gantsche aertrijck verschricken / ē alle die daer op woonen/ ende dat sy ouer alle verheuene plaetse gieten een grousame ghesternte.

41 Vyer ende haghel/ende vliegende sweerden / ende vele waters / dat alle velden vol worden/ende alle beken.

42 Eñ sullen breken de steden eñ de mueren/ de bergen ende heuuelen/alle hout/wout/eñ gras der beemden/ende alle haer vrucht.

43 Ende sy sullen stantachtich gaen na Babylon/ende haer verschricken.

44 Sy sullen tot haer comen/ende haer omlegheren : sy sullen de ghesternte ende allen toorne ouer haer wtgieten : dan soo sal wtgaen stof ende roock/tot inden Hemel/ende alle die om haer zijn/ sullense beclaghen.

45 Ende die onder haer blijuen/sullen dienen dien/ die daer verschrickt hebben.

46 Ende ghy Asia / de v oock op de hope Babylons vertrooster/ende een eere zijt harer persoone.

47 Wee v/ghy ellendige/dat ghy v haer vergelijckt hebt/eñ hebt uwe dochteren in hoererije verciert / dat sy hen verheuchden ende wel beuielen uwen boeleerderē/q die r doorgaens begheert hebben met v te hoereren.

48 Ghy hebt der verhateder stadt ghelijck zijn willen/in allen haren wercken ende vindinghen/Daerom spreeckt Godt:

49 Jck wil ongeluck ouer v brengen/ s eensaemheyt/armoet/ t honger/krijch/pestilentie/dat ick uwe huysen wtroepe/vander verstooringhe/doot/ende macht uwer cracht.

50 Ghelijck een bloeme verwelcket wort/ so de hitte ouer u haer schijnet.

51 Also sult ghy swack eñ ellendich worden/ so ghy gestraffet wort/ende vanden wijuen gestraffet/ dat v de gheweldighen ende liefhebbers niet aennemen en meughen.

52 Ben ick v soo vyant / spreeckt de Heere?

53 Haddet ghy mijne wtuercorene niet alle tijdt ghedoot/de slaghen uwer handen ghehooghet/ende spraket ouer haren doot / soo ghy droncken waret:

54 Vercieret de ghestalte ws aenghesichts:

55 x Den loon uwer hoererije / wort v in uwen schoot weder vergolden : daerom sult ghy de wederghevinghe y ontfanghen.

56 z Als ghy/spreeckt de Heere/ mijnen wtuercorenen ghedaen hebt/ also doe v Godt/ ende late schade ouer v gaen.

57 Vwe kinderen sullen van honger steruen/ ghy sult door het sweert vallen/uwe steden sullen verstooret worden/ende alle de uwen met den sweerde in den velde omcomen.

58 Die in berghen zijn / sullen van hongher steruen/ende sullen haer eygen vleesch eten/ ende door hongher ende dorst / haer eyghen bloet drincken.

59 Door de Zee sult ghy met onsalicheydt comen / ende dan sult ghy noch weder ongheluck hebben.

60 Jnden voortoghe sullen sy de verslagene stadt verscheuren/ende sullen een deel uwes lants wtroepen/ende het deel uwer eere wtmaken/ende de omghekeerde noch eenmael omkeeren.

61 Sy sullen v vertreden als eenen halm/ende sy sullen v vyer zijn/ende v verteeren.

q Apoc.18.3
r Of/ allewech
s Weduweschap/
t Syr.40.19 4.Esd.16.29 Jere.24.10 ende 27.8 Ezech.6.11
u Anders/, v
x Apoc.18.6
y Anders/niet nemen.
z Mat.7.2

62 Vwe steden/ende v lant/uwe Wouden/ ende uwe vruchtbare boomen/sullen sy met vyere verbranden.

63 Vwe kinderen sullen sy ghevanckelijck henen voeren/ ende wat ghy hebt / sullen sy roouen / ende de schoonheyt uwes aenghesichts sullen sy verbleecken.

Dat xvj. Capittel.

1. Esdras propheteert teghen Babylonien/ Asien/Egypten/ ende Syrien. 8. De toorne des Heeren is niet af te wenden. 20. De straffinghen zijn ghesonden tot beteringe. 22. Groote benautheden op aerden. 41. Waerschouwinge den volcke Gods/ hoe sy hen behooren te draghen in tijden der droefheyt. 55. De Heere kent de ghedachten der menschen. 71. Die den Heere vreesen / sullen ghequelt worden. 74. De wtuercorene sullen beproeft worden als gout in den vyere. 76. Godt is der sondaers. der zijnen hooftman. 78. Wee ouer de sondaers.

1 Wee v Babylon ende a Asia : Wee v Egypten ende Syrien.

2 b Gordet v met sacken ende hayren cleederen/beweenet uwe kinderen/weset bedroeft/ want uwe verderffenisse is hier.

3 Een sweert wort ouer v ghesonden / wie wil het af wenden?

4 Een vyer wort ouer v c ontfuncket/ wie wil het blusschen?

5 Ongeluck sal ouer v comen/ wie wil het verdrijuen?

6 Can eener eenen hongherighen Leeuwe/ in den woude verdrijuen ? Ofte can eener het vyer in stoppelen / dat begonnen heeft te branden/ blusschen?

7 Can eener eenen pijl/ van eenen stercken schutter gheschoten/ weder te rugghe drijuen?

8 De stercke Heere sendet ongheluck/ wie wil het af wenden?

9 Het vyer is in zijnen toorne ontfuncket ende wtghegaen/wie wil het blusschen?

10 Hy sal blixemen / wie en sal niet verschricken? Hy sal donderen/ wie en sal niet beuen?

11 Godt dreyghet/ wie en wil niet gantschelijcken voor hem wtgheroeyt worden?

12 e Het aertrijck beuet / ende zijne fondamenten/de Zee wallet vanden gronde/ende hare vloeden zijn onrustich : Oock de visschen/ voor den Heere / voor der claerheyt zijner cracht.

13 Want zijne rechterhandt / die den boghe spannet/is sterck/ zijne pijlen zijn scherp die hy schiet/ende en feylen niet / so hyse schiet inde eynden der werelt.

14 Siet/ de quaden zijn ghesonden / ende en sullen niet wederkeeren / tot dat sy op aertrijck comen.

15 Het vyer is ontfuncket / ende en sal niet wtgheblusschet worden/ tot dat het de fondamenten der aerden verteeret.

16 Ghelijck als den pijl/ die geschoten wort van eenen stercken Schutter / niet weder te rugghe en vaert / alsoo en sullen de quaden/ die op Aerden gheschicket zijn / niet wederkeeren.

17 Wee my/wee my/wie wil my in dier tijt ontlossen?

18 Beghin der smerten/ ende vele suchtens: beghin der dierten/ ende vele doots: beghin der krijghen / ende de gheweldighen sullen verschricken: begin des quaets/ ende sy sullen alle beuen.

a Tegen Babylon/ Asia/ Egypten/ ende Syrien. 4.Esd.15.40
b Jere.49.3 Jona.3.6.
c Of/ ontsteken
d Psal.18.14
e Psal.18.8 Judic.16.18 Mat.27.51

19 Wat wil ick doen / wanneer nu de quaden alle comen?

20 Siet/ f hongher/plaghe/druck/angst/zijn ghesonden/gheesselen ter beteringhe.

21 Doch in dien allen / en sullen sy hen niet bekeeren van hare booshept / en sullen oock der gheesselen niet ghedencken.

22 Siet / het coorne sal so vele en verachtet zijn op Aerden / dat sy meynen sullen / het stae wel: dan sullen de quaden op Aerden wassen/crijch/dierte/ende groote onruste.

23 Want vele die op aerden woonen/sullen van hongher sterven / de andere worden verslaghen/die den hongher ontcennen.

24 Ende so sy doot zijn/ sullen sy als dreck henen ghevworpen worden/ende niemant en salse troosten : want het Aertrijcke sal een woestijne / ende de steden sullen neder ghe- worpen worden.

25 Niemant en salder zijn / die de aerde be- saeye ofte bouwe.

26 De boomen sullen vrucht gheven / ende niemant en salder zijn/diese aflese.

27 De druyven sullen tijdich worden en nie- mant en salse treden: want aen allen plaet- sen/sal groote g eensaemheyt zijn.

28 Alsoo dat eener gheerne eenen mensche saghe/ende zijn stemme hoorede.

29 Ergens sullen thien van eener gantscher stadt overblijven / ende twee inden velde/ die hen in dicken wouden verberghen sul- len/inden cloven der rotzsteenen.

30 Ghelijck als aen een Olyboome/drie of- te vier Olijven blijven.

31 Oft soo aen eenen wijnstocke die afghe- lesen is / sommighe druyven staen blijven/ van dien die vlijtighen na soecken.

32 Also sullen te dier tijt/drie ofte vier over- blijven van dien / die hare huysen doorsoec- ken met den sweerde.

33 Het lant sal woest worden/de velden sul- len verouden / in allen weghen ende stra- ten sullen doornen wassen/daer om dat nie- mant daer door en wandelt.

34 De maechden sullen treuren/dat sy geen h houwelijck geselschap en vinden/de vrou- wen/dat sy geen mans en hebbē:hare doch- teren/dat sy hulpeloos zijn.

35 Inden krijge sullē hare bruydegoms om- comen/ende hare mans van honger stervē.

36 Hoort dit/ ghy dienaers des Heeren/en- de verstaet het.

37 Siet / dit is het woort des Heeren/ dat neemt aen/ende en gelooft den goden niet: de Heere spreeckt.

38 Siet / de quaden comen / ende en sullen niet vertoeven.

39 Ghelijck als een swanghere vrouwe/die na den negen Maenden eenen sone baren sal/so de stonde der gheboorten hier is / een ure/twee / drie daer te voren / de kints wee benauwen/ ende overvallen haer: en so het kint aen de gheboorte coemt / vertoeven sy niet eenen ooghenblijck.

40 Also sullen oock de quaden op aerden te comen niet vertoeven:de werelt sal suchten/ ende smerten sullen haer aengaen.

41 Mijn volck/hoort een woort:i Rustet v ten strijde/ende in allen quaden:k weset als de vreemdelinghen op aerden.

42 Die vercoopt/ die zy als die vliede : Die daer coopt/als die verliesen sal.

43 l Die coopmanschap drijft/als die/die daer geen nutte wt hebben en sal: die daer bou- wet/ als die/die daer niet in woonen en sal.

44 Die daer saeyet/als die/ die niet maeyen en sal: die den wijngaert snijdt/ als die/ die niet de druyven snijden en sal.

45 Die hem verhouwelijcket / als die / die gheen kint hebben en sal : die hem niet ver- houwelijcket/ als de weduwaers.

46 Ende daerom / die arbeyden/die arbey- den te vergeefs.

47 Want vreemde sullen hare vrucht insa- melen/ende haer m goet rooven/ hare huy- sen omkeeren/ hare kinderen gevanckelijck nemen:want in ghevanckenisse ende dierte/ sullen syse baren.

48 Ende die haren handel voeren met roo- ve/so sy doch hare steden/ huysen/goederen ende persoonen vercieren.

49 Sal ickse doch so vele meer straffen om harer sonden wille/spreeckt de Heere.

50 Ghelijck als een hoere / een vrome ende deuchtsame vrouwe hatet:

51 Alsoo sal oock gherechticheyt haten de booshept / so sy harer vercieret / ende salse opentlijcken aenclaghen/soo die comen sal/ die n daer beschermt/die alle sonden op aer- den meten wil.

52 Ende daerom en wort haer niet gelijck/ noch haren wercken.

53 Want het is noch om een cleyne tijt te doen/ so wordt de booshept vander aerden ghenomen / ende gherechticheyt sal onder v heerschen.

54 De sondaer en sal niet spreken : Hy en hebbe niets ghesondighet : want gloeyende colen salmen op zijnen hoof de branden/ die daer voor God ende zijner eere sprake: Hy en hadde niet ghesondighet.

55 o Siet / de Heere kent alle wercken der menschen/hare aenslaghen ende p ghedach- ten/q oock hare herten.

56 Want hy sprack: r Het worde de aerde/ ende sy werdt: het worde den Hemel/ ende hy werdt.

57 In zijnen woorde zijn de sterrē gemaect/ f ende hy alleen weet haer ghetal.

58 Hy doorgront den afgront ende zijne diepte/ hy heeft de zee ende haer begryp ghemeten:

59 De zee heeft hy int middel der wateren besloten / ende t de aerde heeft hy over het water ghehanghen met zijnen woorde.

60 u De Hemel spannet hy als een gewelf/ over de wateren heeft hy hem ghesettet.

61 Inder woestijne heeft hy fonteynen ghe- maeckt/ ende op de hoochten der berghen/ x zeen / datter af vlieten de water vloeden van den hooghen rotsteenen / daermet sy het aertrijck vochteden.

62 y Den mensche heeft hy gemaeckt/ende zijn herte heeft hy midden in hem gesettet: heeft hem eenen adem ingegeven/ het leven ende verstant/ oock den Geest des Almach- tighen Gods.

63 Die alle dinck ghemaeckt heeft/ ende die alle heymelijckheyt der aerdē doorgrondet/

64 z Die weet uwe aenslagen / en wat ghy lieden in uwen hertē gedencket/soo ghy lie- den sondighet/ ende uwe sonden verberget.

Daerom

Kanttekeningen: Spr.40.19. 4.Esd.15.49. 2.Reg.6.25. Jere.24.10. Ezech.6.11. — g Of/ verlatenheyt/ woestheyt. — h Of/ ingados. — i Ephes.6.11. k Gen.47.9. 1.Par.30.15. Heb.11.13. 1.Pet.2.11. — l 1.Cor.7.37. — m Heb.10.34. — n And. den beghinner aller sonde op aerden/ sterck sal. — o Spr.23.27. Luce.10.15. p Job.43.4. Spr.42.2. q Jere.17.10. r Gen.1.1. Judic.16.17. Psal.33.9. f Psal.147.4. Esaie.40.26. — t Job.38.6. Psalm.24.2 ende 136.6. u Esai.40.22 ende 44.24. — x Dat is/ stacke water. — y Gen.1.5. — z Jere.17.10. Psal.7.10.

65 Waerom so heeft God doorgrondet alle uwe wercken/ ende salt u lieden alle voorts trecken ende roeren.

66 Eñ so uwe sonden voorts getogen worden sult ghy lieden schaemroot wordẽ voor den menschen/ ende uwe a sonden sullen uwe aenclaghers worden op dien dach.

a Sap.4.14

67 Wat wilt ghy lieden doen? ofte hoe wilt ghy lieden uwe sonden voor Godt ende zijnen Enghelen verberghen?

68 Siet/de Richter is Godt / b vreest hem/ laet af van uwen sonden / ende verghetet uwer ongerechticheyt/ eñ drijftse niet voort ende voort/ soo sal u lieden Godt beleyden/ ende van allen drucke verlossen.

b Eccl.12.11 Apoc.14.7

69 Want siet/een c groot heyrhoorne/ geeft zijnen gheschal over u lieden: sy sullen sommighe wt u nemen/ ende sullen met den godekens de d ledighe spijsen.

c And. brant oft vyer eens grooten hoops is aenghegaen over u / sy etc. ende sullense den afgoden ter spijse slachten.
d Of/ ledichganghers

70 Ende die hen verwillicht hebben / sullen hen tot eenen spotte/ tot eener versmaetheyt ende vertredinghe worden.

71 Want het sal e den plaetsen een plaetse zijn/ eñ in de omligghende steden/ een groot oproer/ over die/ die Godt vreesen.

e And. zijn aen allen plaetsen/ ende inde/ etc. steden/ eñ. etc.

72 Sy sullen zijn als de woedende/ niemande sullen sy oversien: berooven eñ verstooren sullen sy alle die/ die Godt vreesen.

73 f Verwoestẽ sullen syse/ haer goet sullen sy hen nemen/ eñ wt haren huysen stooten.

f 4.Esd.16.

74 Dan sal het cont worden wie mijne wtvercorene zijn / g ende die sullen beproeft worden/ als het gout inden vyere.

g Sap.3.6 Zach.13.8 1.Pet.1.7

75 Hoort/ mijne ghelief de/ spreeckt de Heere: siet/ de daghen des druckx zijn hier / doch ick wil u lieden verlossen.

76 Verschricket niet/ twijfelt niet / Godt is uwe Hooftman.

77 Welcke mijne geboden ende ordeningen houdet/ spreeckt de Heere/ h die en late hem de sonde niet overweghen/ noch zijne boosheden overclimmen.

h Rom.6.12

78 Wee dien / die met haren sonden ende boosheden ghebonden ende verstrickt zijn/ als een veldt met eenen woude omvangen/ ende zijnen voetpadt met doornen overtogen is/ dat hem niemant wandelen en can/ ende dan soo neemtmen hem / ende worpt hem int vyer/ ende verbrandt hem.

Eynde des vierden boecx Esdre.

HET BOECK TOBIE.

Argument.

Onder dese boecken die Historien beschrijven / stellen sommighe ter eerster plaetse Tobiam/ de welcke na mijn ghevoelen/ veel beter van die huyshouwinghe schrijft / dan Xenophon ende Aristoteles: want hy bewijst alle dinghen met levendighe exempelen/ ende onderwijst met seer ghesonde ende clare gheboden. Want de oude Tobias de huysvader/ wert met ongheluck versocht / beyde in zijn goet ende in zijn lichaem: nochtans en heeft hy in sulcke veranderlijckheyt der dinghen niet anders ghedaen/ dan eenen goeden Huyshouder betaemde. In zijn wterste armoede ende verdruckinghe / blijft hy by de oprechte religie, by onschuldicheyt ende rechtveerdicheyt/ nerghens bedroch noch boose listen ghebruyckende / om zijn armoede te verlichten: Ja in zijn groote armoede is hy weldadich na zijn vermueghen/ ende begraeft de dooden. Met woorden ende wercken gheeft hy zijnen huysghesinne een heylich exempel/ behoorlijcke overhant houdende over zijn wijf/ sone ende huysghesin. Boven desen maeckt hy een testament/ onderwijst zijnen sone seer volcomelijck/ draecht sorghe voor de nacomers / bewijst zijn danckbaerheyt teghen Godt ende de menschen/ ende doet allesins wat eenen goeden huysvader betaemt. Voort de ionghe Tobias heeft een exempel/ hoemen de Ouders behoort te eeren/ hy is godvreesende/ ende zijnen Ouderen heylichlijck ghehoorsaem, eertse ende dientse in allen. Hy en spaert gheenen arbeydt/ hy is neerstich vriendelijck/ sober/ kuysch/ ende in allen godtvreesende. Boven desen / wort in dit boeck de eerbaerheyt des houwelijcx vertoont/ ende gheleert/ hoe heylichlijck datmen behoort hem selven te houwelijck te begheven/ ende dat te onderhouden: hoe qualijcken het vergaet daer de houwelijcken niet en gheschieden in de vreese des Heeren. Item/ hier wort gheleert / dat hinderlijcke dinghen / door gheen beter remedie wt den huysghesinne verdreven worden / dan door neerstighe godtsalicheyt: ende dat der Heylighen cruyce / seer gheluckighen wtganck ghecrijcht: dat de Godtloosen eewichlijck in hare godloosheyt vergaen: ende vele dierghelijcke heylighe dinghen.

Dat eerste Capittel.

1. Het gheslachte Tobie. 2. Tobias ghevangen zijnde/ en verlaet den wech der waerheyt niet. 13. Vint ghenade voor Salmanasser. 19. Is barmhertich zijnen broederen. 21. Begraeft de doode. 23. Hy wert gedwongẽ hem heymelijck te houdẽ wt vreese des Coninckx. 24. De Coninc Sennacherib wert van zijn eygen sonen verslagen. 25. Tobias coemt weder te Ninive.

Vanden geslachte/ leven eñ vreese Godts Tobie.

1 Daer was een man/ met namen Tobias/ vanden stamme Naphthali/ wt eener stadt in Overgalilea/ bovẽ Aser/ aen der heerstrate/ ter slincker hant/ teghen de zee.

2 a De selve wert mede ghevangen/ ten tijden Salmanasser/ des Coninckx in Assyrien: ende hoewel hy also onder vreemde lieden gevanckelijck was/ soo en is hy doch gelijckewel van Godts woort niet afghevallen.

a 2.Reg.17.3 Salmanasser.

3 Ende alles wat hy hadde/ dat deylde hy zijnen medeghevanghenen broederen/ ende bloetvrienden mede.

4 Ende hoewel hy de ionckste man was des stammen Naphthali/ soo en hielt hy hem doch niet kindisch.

5 Ende doe doch yeghelijck den gulden calveren diende/ b die Jeroboam de Coninc Israels hadde maken laten/ c vermijdde hy doch sodanighen grouwel:

6 Ende hielt hem tot den Tempel ende godsdienst te Jerusalem / ende diende daer den Heere/ ende badt aen den God Israels: d gaf oock zijne eerstelingen ende thienden gantsch ghetrouwelijcken:

b 1.Re.12.28 c Syr.11. d Exo.22.29 ende.23.19 Deut.12.6 ende 14.22 ende 26.12

7 Also/ dat hy alletijt inden derden Jare den vreemdelinghen/ weduwen ende weesen/ haren thienden gaf.

8 Sulcx hielt hy van ieughet op/ na de Wet des Heeren.

9 Doe hy nu opghewassen was/ e nam hy een wijf/ oock wt den stāme Naphtali/ met namen Hanna: eñ genereerde van haer eenẽ sone/ welcken hy oock Tobiam noemde:

e Num.36.

f Ende

f Ende leerde hem Gods woort van ieu- 10
ghet op/ dat hy Godt vreesede/ ende de son-
den vermijdede.

Ende als hy met zijnen gantschen stam- 11
me / met zijnen wijue ende kinderen onder
den ghevanghenen wech gevoert wert inde
stadt Ninive.

g Ende yegelijck van den offeren ende spijsen 12
der Heydenen adt/ bewaerde hy hem/ ende en
verontreynichde hem niet met sulcker spijse.

Ende dewijle hy van gantscher herten 13
den Heere vreesde/ gaf hem Godt ghenade/
voor Salmanasser/ den Coninck/ te Assyrien/

Dat hy hem veroorloofde vrij te gaen/ 14
waer hy henen woude / ende vot te richten
wat hy te doen hadde.

So tooch hy nu tot alle dien/ die gevanc- 15
kelijck waren / h ende troostedese met den
woorde Gods.

Ende als hy quam inde stadt Rages in 16
Meden/ ende hadde by hem thien pont siluers/
daer hem de Coninck mede vegaeft hadde:

Ende doe hy onder den anderen Israeli- 17
ten eenen sach/ met namen Gabel / van zij-
nen stamme / die gantsch arm was/ i dede
hy hem dat selue siluer/ ende nam een hant-
schrift van hem daer op.

Doch langhe na den doot Salmanasser/ 18
doe zijn sone Senacherib nae hem regeerde/
die den kinderen Israels vyant was/

Ginck Tobias daghelijcx tot allen Isra- 19
eliten / ende troostedese / ende deylde eenen
yegelijcken mede van zijnen goederen/ wat
hy vermochte.

k De hongherigen spijsde hy / de naeck- 20
ten cleede hy/ de verslagheuen ende dooden
begroef hy.

l Senacherib nu de Coninck was ghe- 21
vloden uit Judea / daer hem Godt gheslа-
ghen hadde/ om zijner lasteringe wille. Doe
hy nu weder quam / was hy vergrimmet/
ende liet vele der kinderen Israels dooden:
m der seluer lichamen beschickede Tobias
te begrauen.

n Als sulcx nu de Coninck gewaer wert/ 22
hiet hy hem dooden / ende o nam hem alle
zijne goederen.

Tobias nu / bloot met zijnen wijue ende 23
sone henen wech/ ende onthielt hem heyme-
lijcken by goede vrienden.

p Na vijf ende veertich daghen nu/ wert 24
de Coninck van zijnen eyghenen sonen ver-
slaghen.

Ende Tobias quam weder te huys/ ende 25
alle zijn goet wert hem weder ghegheuen.

Dat ij. Capittel.

1. Tobias ontgaet te banketeren met die Godt vreesen. 4. Hy staet op van der tafel om de dooden te begrauen. 6. Hem gedenckt der prophetie Amos. 11. Hy wort blint. 19. Hanna het wijf Tobie. 21. De oprechticheyt Tobie. 22. Zijn wijf gheeft hem scheltwoorden.

Daer na a op des Heeren Feest/ doe To- 1
bias in zijnen Huyse een heerlijcke
maeltijdt bereydet hadde/

Sprack hy tot zijnen sone: Gaet henen/ 2
ende noodt de Godtvreesenden van onsen
de stamme/ dat sy met ons eten.

Ende als hy weder in quam / seyde hy 3
zijnen vader Tobia/ dat daer een van Isra-
el op der straten doot laghe.

Doe b stont Tobias also haest van der 4
tafelen op/ voor den eten/ ende ginck tot den
dooden lichame/ ende nam hem op/ ende droech
hem heymelijcken in zijn huys / op dat hy
hem des nachts heymelijcken begroeue.

5 Ende als hy dat lijck heymelijcken verbor-
gen hadde/ att hy zijn broot met treuricheyt:

6 Ende dachte aen dat woort/ dat de Heere ge-
sproken hadde door Amos den Propheet: c
Uwe hyerdagen sullen tot treurdagen worden.

7 Ende des nachts ginck hy henen / ende
begroef den dooden.

8 Doch zijne vrienden straffeden hem alle/
ende spraken: d De Coninck heeft u nu
corts om dier saken wille heeten dooden/ en-
de zijt nauwe daer van ghecomen/ noch be-
graeft ghy de dooden.

9 e Doch Tobias vreesde Godt meer dan
den Coninck/ ende droech de verslagene heyme-
lijcken te samen/ ende behieltse heymelijcken in
zijnen huyse/ ende des nachts begroef hyse.

10 Ende het begaf hem eens daechs/ dat hy
int huys quam/ als hy de dooden begrauen
hadde/ ende was moede/ ende leyde hem by
eenen wandt/ ende ontsliep.

11 Ende een swaluwe scheet wt haren neste/
dat viel hem also heet in de oogen/ daer van
wert hy blint.

12 f Sodanighe droeffenisse nu / liet Godt
ouer hem comen/ op dat de nacomelinghen
een exempel der ghedult aen hem hadden/
ghelijck als aen den heylighen Job.

13 Ende nademael hy van ieuget op/ God ge-
vreest/ ende zijn ghebodt gehouden hadde/ en
toornde noch en murmureerde hy niet tegen
God/ dat hy hem hadde laten blint worden:

14 Maer bleef bestandich in der vreese
Gods/ ende danckte God alle zijn leefdage.

15 g Ende gelijck als de Coningen den hey-
lighen Job bespotteden / alsoo verachteden
Tobiam zijne eyghene vrienden.

16 Ende spraken: Waer is nu v vertrouwen/
daer ghy uwe aelmissen om ghegeuen/ ende
so vele dooden om begrauen hebt?

17 Ende Tobias straftese/ ende sprack: Seg-
ghet niet also:

18 h Want wy zijn kinderen der heylighen/
ende wachten op een leuen/ welcke God ge-
uen sal dien / die int ghelooue sterck ende
vast blijuen voor hem.

19 i Ende Hanna zijn wijf arbeyde vlijti-
gen met haren handen / ende geneerde haer
met spinnen.

20 Ende het begaf hem / dat sy een ionghe
gheyte int huys brachte.

21 Ende doese haer man Tobias hoorde blar-
ren/ sprack hy: k Siet toe dat sy niet gestolen
en zy: geeftse den rechten Heere weder: want
ons en behoort niet te eten van gestolen goe-
de ofte dat selue aen te roeren.

22 Ouer dese redenen wert zijn huysurou-
we toornich/ antwoorde ende sprack: l Daer
sietmen dat v vertrouwen niets en is/ ende
uwe aelmissen verlozen zijn.

23 Met dien ende andere woorden meer/
wierp sy hem zijn ellende voor.

Dat iij. Capittel.

1. Tobias bedroeft/ om de lasterwoorden zijns wijfs/ bidt den Heere. 7. Sara dochter van Raguel. 8. Asmodi de boose gheest. 11. Het ghebedt Sare. 24. De ghebeden Tobie ende Sare verhoort. 25. De Enghel Raphael wort ghesonden/ dat hy hen beyde helpe.

Doe

Margin notes: f Deut. 4.9, Ephes. 6.4 — Sap. 3.6, Zach. 13.8, 1. Pet. 1.7 — g Gen. 43.32, Judic. 12.2, Dan. 1.8 — h Matt. 25.36 — Gabel. — i Tobie 4.16 — Senacherib. — k Psal. 112.9, Mat. 25.35, Esaie 58.7 — l 2. Re. 19.36, Esaie 37.36, Syr. 48.24, 1. Mach. 7.40, 2. Mach. 8.19 — m 4. Esd. 2.23 — n Tobi. 12.5 — o Hebr. 10.34 — p 2. Re. 19.36, 2. Par. 32.21 — Van der barmherticheydt ende milddadicheydt Tobie/ ooc ende tegen den dooden. — a Deut. 16.11 — b Tobi. 12.13 — c Amos 8.10, 1. Mac. 1.41 — d Tob. 1.22 — e Act. 4.19 ende 5.29 — Tobias wort blint. — f Deut. 8.2 ende 13.3, Joan. 9.2 ende 12.4 — Tobias wort van zijnen vrienden bespot. — g Job 4.1 ende 17.6 — h Tob. 8.5 — Hanna wint den Tobie den cost voor. — i Ephe. 4.28, Prou. 31.20 — Tobie ontschult ende oprechticheyt. — k Deut. 22.1 — Tobias wort van zijnen wijue ghescholden. — l Job 2.9

Een ghebet Tobie tot Godt in zijne droeffenisse.

DOe weet Tobias diepe suchtende/ ende hief aen te weenen/ ende te bidden/ ende sprack: 1

Heere/ ghy zijt rechtveerdich/ ende alle v doen is recht/ ende enckel goedichept ende trouwe. 2

Ende nv mijn Heere/ weest my ghenadich/ ende en wreeckt mijne sonden niet/ ende en ghedenckt niet mijner/ ofte mijner vaderen misdaet. 3

Want dewijle dat wy uwe geboden niet gehouden en hebben/ a so zijn wy oock onsen vyanden henen gegeuen/ dat sy ons berooven/ geuanckelijck houden ende dooden/ b ende zijn tot schanden/ ende tot spotte/ ende tot c hoone ghewordẽ den vreemden/ daer ghy ons henen verstropt hebt. 4

a Deu. 28.25
b Psal.79.4
c Of/ smaetheyt.

Ende nv Heere/ verschrickelijck zijn uwe gherichten/ dewijle dat wy uwe gheboden niet ghehouden/ ende niet recht ghewandelt en hebben voor v. 5

Och Heere/ bewijst my ghenade/ ende d neemt mijnen gheest wech in vrede: want ick wil lieuer doot zijn/ dan leuen. 6

d 1.Re.19.4 Jone.4.3

Sara des Raguels dochter onghelick.

e Eñ het begaf hem des seluẽ daechs/ dat Sara een dochter Raguels/ in der Meden stadt Rages/ vã eener maecht haers vaders oock qualijck gehouden eñ gelastert wert. 7

e Tob.6.12

Diermen seuen mannen na een ander gegeuen hadde/ ende een boose Gheest Asmodi ghenoemt/ haddese alle gedoodet/ also haest wanneer sy byligghen souden. 8

Daerom schalt haer haers vaders maecht/ ende sprack: Godt gheue/ dat wy nemmermeer eenen sone ofte dochter van v en sien op aerden/ ghy mannen moorder sche. 9

Wilt ghy my oock niet dooden/ ghelijck als ghy de seuen mannen gedoot hebt? Op sulcke woorden ginck sy in een camer/ bouen in dẽ huyse/ ende en adt noch en dranck niet/ drie daghen ende drie nachten. 10

Ende en liet niet af met bidden ende weenen/ ende badt Godt/ dat hyse van der versmaetheyt verlossen woude. 11

Daer na aenden derden dage/ doe sy haer ghebedt gheeyndet hadde/ loefde sy Godt/ 12

Een ernstlijck ghebedt Sare.

Eñ sprack: Geloeft zy uwen name/ Heere/ een Godt onser vaderen: want wanneer ghy toornet/ soo bewijst ghy ghenade ende goedichept/ ende inder droeffenisse f vergeeft ghy de sonden dien/ die v aenroepen. 13

f Syr.2.13

Tot v/ mijn Heere/ keere ick mijn aengesichte/ g tot v heffe ick mijne ooghen op/ 14

g Psal. 123.2

Ende bidde v: Dat ghy my verlost van deser swarer versmaetheyt/ ofte my van hier nemet. 15

Ghy weet/ Heere/ dat ick gheens mans begheert en hebbe/ ende mijn ziele behouden van aller booser lust: 16

h Ende en hebbe my noyt tot ontuchtich ende lichtveerdich ghesel schap gehouden. 17

h Psal.26.4

Doch eenen man te nemen/ hebbe ick bewillighet in uwer vreesen/ ende niet wt curiensheyt. 18

Ende ick en ben harer/ ofte sy en zijn mijner niet weert gheweest: ende ghy hebt my misschien eenen anderen manne behouden. 19

i Want uwen raet en staet niet in des menschen ghewelt. 20

i Esaie 8.10 ende 40.13 ende 46.11

Doch dat weet ick voorwaer: Wie Godt dient/ die wort na de aenuechtinge getroost/ 21 ende vander droeffenisse verlost/ ende na der tuchtinghe vindet hy ghenade.

22 Want ghy en hebt gheenen lust aen onsen verderue: want nae den onwedere laet ghy de Sonne weder schijnen/ ende na den huylen ende weenen/ begaeft ghy ons rijckelijcken met vreuchden.

23 Uwen name zy eewichlijck eere ende lof/ ghy Godt Israels.

24 In der seluer stonde/ werdt deser beyder ghebedt verhoort van den Heere in den Hemel.

25 Ende de Enghel des Heeren/ de heylige Raphael/ wert wtgesonden/ dat hy hen alle beyde holpe: dewijle dat haer gebet op eenen tijdt/ voor den Heere voortghebracht was.

Tobias de woorden eenen verhoort.

Dat iiij. Capittel.

1. Tobias leert ende vermaent zijnen sone. 7. Aelmisse. 13. Ouerspel. 15. Den arbeyder zijnen loon. 19. Raet by de wijse te soecken. 23. Die Godt vreest/ is rijcke ghenoech.

1 DOe nv Tobias dachte/ dat zijn gebet alsoo verhoort ware/ dat hy sterven soude/ riep hy zijnen Sone tot hem.

2 Ende sprack tot hem: Lieue sone hoort mijne woorden/ ende behoudtse vaste in uwen herten.

3 Wanneer Godt mijne ziele sal wech nemen/ so begraeft mijn lichaem: Ende eert uwe moeder al v leefdaghe.

Exod.20.12 Syr.7.31

4 Denckt daer aen/ in wat vare sy gestaen heeft/ doe sy v onder haren herten droech.

5 Ende wanneer sy ghestoruen is/ soo begraeftse by my.

6 Ende hebbet Godt voor ooghen ende in der herten alle v leefdaghe: a ende wacht v/ dat ghy in gheene sonden en verwillighet/ ende doet teghen Godts ghebodt.

7 Van uwen goederen helpet den armen/ ende en wendet v niet vanden armen/ so sal v Godt weder ghenadichlijcken aensien.

8 b Waer ghy cont/ daer helpet den noodtdruftighen.

9 Hebt ghy vele/ so geeft rijckelijcken: hebt ghy weynich/ so gheeft doch van den weynighen met trouwer herten.

10 Want ghy sult een recht loon versamelen in der noot.

11 c Want de aelmissen verlossen van allen sonden/ oock van den doot/ ende en laten niet in der noot.

c Tob.12.9 Syr.29.14

12 Aelmissen is eenen grooten troost/ voor den Alderhoochsten Godt.

13 Hoedt v/ mijn sone/ voor aller hoererije/ ende en hout v tot gheener andere/ maer alleene tot uwen huysvrouwe.

14 De hooueerdije en laet noch in uwer herten/ noch in uwen woordẽ heerschen: d want sy is een begin alles verderfs.

d Gene.3.5

15 e Wie v arbeydet/ dien gheeft in corten zijnen loon/ ende en veronthoudet niemanden zijnen verdienden loon.

e Leui.19.13 Deut.24.14

16 f Wat ghy niet en wilt dat men v doe/ dat en doet eenen anderen oock niet.

f Mat.7.12 Luce 6.31

17 g V broot deylet den hongerigẽ mede/ ende bedecket den naecktẽ met uwe cleederen.

18 Geeft aelmissen van uwen broode eñ wijne/ by der begraeffenisse der vromen/ ende en eet noch en drincket niet by dẽ sondaers.

19 h Soeckt alle tijdt raet by den Wijsen.

20 Ende dancket Godt alle tijdt/ ende biddet dat hy v regeere/ ende ghy in alle uwen voor-

voormemen zijnen woorde volget.

21 Ghy ſult oock weten / mijnen ſone/ dat ick thien pont ſiluers / doe ghy noch een kint waert / den Gabel gheleent hebbe/ in der ſtadt Rages/in Meden/ eñ zijne hantſchrift hebbe ick by my.

22 Daerom ghedenckt dat ghy by hem coemt / ende ſodanich ghelt eyſſchet / ende hem zijne hantſchrift weder gheuet.

23 Sorghet ſlechs niet mijn ſone/ wy zijn wel arm/ i doch wy ſullen vele goedts hebben/ ſo wy Godt ſullen vreeſen / k de ſonde vermijdden ende goet doen.

Dat v. Capittel.

1. De Enghel Raphael preſenteert hem ſeluen een gheleydtſman Tobie te zijn/ 16. Tobias onderſoect Raphael van zijn gheſlachte. 23. Hanna de moeder Tobie is bedroeft / om dat haer ſone wech reyſt. 26. Tobias trooſt zijn wijf.

1 Doe antwoorde de ionghe Tobias zijnen vader/ende ſprack: Alles wat ghy my gheſeyt hebt/mijn vader/dat wil ick doen.

2 Maer hoe ick dat gelt innanẽ ſal/dat en weet ick niet: hy en kent my niet/ſo en kenne ick hem oock niet: wat ſal ick hẽ voor een teecken brengen / dat hy my geloone geue? ſo en weet ick oock dẽ wech daer henẽ niet.

3 Doe antwoorde de vader / ende ſprack: Zijne hantſchrift hebbe ick by my: wanneer ghy hem die wijſen ſult / ſo ſal hy v dat gelt wel in corten gheuen.

4 Gaet nu henen/ eñ ſoecket eenẽ trouwen geſelle/die om zijnen loon met v henen trecke/dat ghy ſodanich ghelt by mijnen leuen weder kryghet.

5 Doe ginck de ionge Tobias wt/ eñ vant eenen fijnen iongen geſelle ſtaen/ die hadde hem aengetogen/ende bereyt te wandelen.

6 a Ende en wiſte niet dat het de Enghel Godts was: groettede hem ende ſprack: Van waer zijt ghy/ghy goede gheſelle?

7 Ende hy ſprack: Jck ben een Jſraelite. Ende Tobias ſprack tot hem: Weet ghy den wech in het lant Meden?

8 Ende hy antwoorde: Jck weet hem wel/ ende ick hebbe hem dickwils gereyſt? b ende hebbe ter herberghen gheleghen / by onſen broeder Gabel / die daer woont in de ſtadt Rages/ in Meden/ welcke leydt op den berghe c Egbathana.

9 Ende Tobias ſprack: Liener/toeft een weynich/ tot dat ick dat mijnen vader weder ſegghe.

10 Ende Tobias ginck henen in/ende ſeyde ſulcx zijnen vader / ende de vader verwonderde hem / ende badt den ionghelinck dat hy in ginghe.

11 Ende hy ginck tot den ouden henen in/ ende groettede hem/ende ſprack: God geue v vreuchde:

12 Eñ Tobias ſprac: wat ſal ick voor vreuchde hebben/die ick in duyſteren ſitten moet/ ende het licht des Hemels niet ſien en can?

13 Ende de iongelinck ſprack tot hem: Hebt d ghedult/Godt ſal v in corten helpen.

14 Ende Tobias ſprack tot hem: Wilt ghy mijnen ſone brenghen in de ſtadt Rages in Meden/tot Gabel? ſo wil ick v loon geuen wanneer ghy weder coemt.

15 Ende de Engel ſprack: Jck wil hem daer henen brenghen/ende weder tot v brengen.

16 Ende Tobias ſprack tot hem: Jck bidde v/ e segghet my/ wt welcken gheſlachte/ ende van welcken ſtamme zijt ghy?

17 Ende de Engel Raphael ſprack: Weeſt te vreden. En is het niet ghenoech/ dat ghy eenen bode hebt? Wat behoeft ghy te weten van waer ick ben?

18 Doch/ op dat ghy des te weynighet ſorgen douet/ ſo wil ick het v ſeggen: Jck ben Azarias/ des grooten Ananie ſone.

19 Ende Tobias ſprack: Ghy zijt wt eenen goeden gheſlachte: ick bidde v/ dat ghy niet en wilt gram zijn / dat ick nae uwen gheſlachte gheuraghet hebbe.

20 Ende de Enghel ſprack: Jck wil uwen ſone/ geſont daer henen eñ weder brengen.

21 Tobias antwoorde: So trecket henen: Godt zy met v lieden op den weghe / ende zijnen Enghel beleyde v lieden.

22 Doe bereyde hem Tobias/ met allen dat hy woude met hem nemen: ende ſeyde den vader ende der moeder goeden nacht / ende tooch met zijnen gheſelle henen.

23 Ende zijne moeder begonſt te weenen/ ende ſprack: Den trooſt onſes ouderdoms hebt ghy ghenomen/ende wech gheſonden.

24 Jck woude dat/ dat ghelt noyt geweeſt en ware / daer ghy hem om wech geſonden hebt.

25 Wy waren wel te vreden gheweeſt/ met onſer armoede: dat ware eenen grooten rijcdom/ dat onſen ſone by ons ware.

26 Ende Tobias ſprack: Weent niet/ onſe ſone ſal friſch ende geſont daer henen ende weder trecken/ende uwe oogen ſullen hem weder ſien.

27 Want ick ghelooue/ dat de goede Engel Gods hem beleydet / ende alle dinck wel ſchicken ſal/ dat hy voor heeft / alſo dat hy met vreuchden ſal weder tot ons comen.

28 Alſo ſweech zijn moeder ſtille / ende gaf haer te vreden.

Dat vi. Capittel.

2. Tobias hem waſſcheude inden water Tigris/ wert van eenen viſch beſprongen. 5. Hy houwet den viſch in ſtucken / neemt het herte/ de leuere/ ende galle. 8. De Engel verclaert Tobiam waer toe dat herte / de leuere ende galle des viſchs dient. 11. Raguel bloetvrient Tobie. 13. De Enghel onderwijſt Tobiam / dat hy nemen ſoude de dochter van Raguel.

1 Ende Tobias tooch henen/ a ende een hondeken liep met hem: ende de eerſte dachreyſe bleef hy by dẽ water Tigris.

2 Ende ginck henen/ op dat hy zijne voeten wieſſche/ ende ſiet/ een groot viſch ſchoot daer wt om hem te verſlinden:

3 Voor welcken Tobias verſchrack/ende ſchreyde met luyder ſtemmen/ ende ſprack: O Heere/ hy wil my verſlinden.

4 Ende de Enghel ſprack tot hem: Grijpt hem by den kouwen/ ende trecket hem wtwaerts: ende hy tooch hem op het lant. Doe wierp hy hem voor zijne voeten.

5 Doe ſprac de Engel: Houwet dẽ viſch vã een ander: het herte / de galle eñ de leuer bewaert v: want ſy zijn goet ter b meeſterye.

6 Ende ſommighe ſtucken vanden viſſche/ brieden ſy / eñ namenſe mede op den wech: dat ander ſoutteden ſy in/ op dat zijt onderweghen hadden/ tot dat ſy quamen in de ſtadt Rages in Meden.

Doe

Margin notes:

e Gen. 32.29 Iudic. 13.16 Exod. 3.13

Hanna twiſtet met den ouden Tobia/ om haers ſoons wille. Tob. 1.10.4

Hoe de ionge Tobias eenen viſch vangt / ende wat hem de Enghel daer van bewaren heet. a Tob. 11.9

b Of/ medecijne.

Doe vraechde Tobias den Enghel/ende spreck tot hem: Jck bidde v Azaria mijn broeder/dat ghy my wilt segghen/wat men voor meesterye maken can van den stucken/die ghy hebt heeten bewaren? 7

Doe sprack de Engel: Wanneer ghy een stucxken vander hertē legt op gloeyende colen/ so verdrijft den roock allerley boose c spenckerye/van mans eñ van vrouwen/ alsoo dat sy gheene schade meer doen en can. 8

c Of/ gespuys gheest vertooninghe.

Ende de galle vanden vissche is goet de ooghen daermede te saluen/ dat sy eenen het staer verdrijue. 9

Ende Tobias sprack: Waer willen wy dan ter herberghe treckē? Ende de Engel antwoorde/ 10

Eñ sprack: Hier is een man met namen Raguel/v bloetvrient/van uwen stamme/ die en heeft maer eē eenige dochter/die heet Sara/ende anders gheene kinderen meer. 11

Raguel.

Sara.

d V zijn alle zijne goederen beschეert/ende ghy sult de dochter nemen. 12

d Num.27.8. ende 36.8

e Daerom handelt om hare by haren vader/so sal hyse v gheuen ten wijue. 13

e Tob.7.13

Doe sprack Tobias: Jck hebbe gehoort/ f dat sy alreede te voorē seuē mannē vertrouwet is/die zijn alle doot/ ende daertoe septmen: Een boosē gheest hebbe hen gedoodet. 14

f Tob. 3.8

Daerom vreese ick my/ dat het my oock also gaen mochte: soo souden dan mijn ouderen van g leede steruen/ dewijle dat ick een eenich sone ben. 15

g Of/ rouwe droeffenisse.

Doe sprack de Enghel Raphael: Hoort my toe/ ick wil v segghen/ ouer welcke de duyuel macht heeft. 16

Namelijckē/ouer de genen die daer God verachten/ h ende alleene om ontucht wille vrouwen nemē/ i gelijck als het domme vee. 17

h 1.thes.4.3.7
i Psal.32.9
k Tob. 8.4.6.

k Maer ghy/ wanneer ghy met uwer bruyt inde camer coemt/ soo sult ghy v drie dagen harer l onthoudē eñ met haer biddē. 18

l 1.Cor.7.5

Ende inder seluer nacht/ wanneer ghy de leuer vanden vissche sult op de gloeyende colen legghen/ so sal de duyuel verdreuen worden. 19

Ende de andere nacht sult ghy tuchtich tot haer gaen/ ghelijck als de heylighe Patriarchen. 20

Jnder derder nacht nv/ sult ghy verrijghen/ dat ghesonde kinderen van v ghegenereert worden. 21

Wanneer nv de derde nacht voorby is/ soo sult ghy v tot der ionckvrouwe doen/ met der vreese Godts/ meer wt begheerte der vrucht/ dan wt booser lust/ op dat ghy ende uwe kinderen verrijghen den seghen/ die den zade Abrahe toeghesept is 22

Dat vij. Capittel.

1. Raphael ende Tobias zijn ter herberghe tot Raguel. 14. Raguel geeft Tobie zijn dochter/ 15. Raguel seghent Tobiam ende zijne dochter.

Sy comen tot Raguel/ die ontfanget hen vrienдelick.

Ende sy toghen tot Raguel in/ ende Raguel ontfinckse met vreuchden. 1

Eñ hy sach Tobiam aen/eñ sprack tot Hanna zijner vrouwen: Hoe gelijck siet de ionghe ghesellе onsen a neue. 2

Hanna Raguels wijf.
a Of/ susters sone.
b Tob.1.1
c 4.Reg.17.6.

Eñ als hy dat seyde/sprac hy: Van waer zijt ghy lieden/lieue broeders? Sy spraken: b Wt den stamme Naphthali zijn wy/c vā den gheuanghenen in Niniue. 3

Raguel sprack tot hen: Kennet ghy Tobiam mijnen broeder? Ende sy spraken tot hem: Jae/wy kennen hem wel. 4

5 Ende als hy nv vele goets van Tobia seyde/ sprack de Enghel tot Raguel: Den Tobias daer ghy na vraghet/ is desеs ionghelincx vader.

6 Ende Raguel neychde hem tot hem/ weende/ ende viel hem om den hals/ ende kussede hem:

7 Ende sprack: O mijn lieue sone/d ghesegent zijt ghy/ want ghy zijt eens rechten vromen mans sone.

d Tob. 9.7

8 Ende Hanna zijn wijf/ ende Sara haer dochter/begonsten oock te weenen.

9 Daer na hiet Raguel een schaep slachten/ ende de maeltijt bereyden. Eñ als syse baden/dat sy hen wouden ter tafelen setten/

Tobias be[...] delt om Sa[...]ra.

10 Sprack Tobias: e Jck en wil heden niet eten noch drincken/ ghy beuestighet my dan een bede/ende segghet my toe/ Saram uwe dochter te gheuen.

e Gen. 24.[...]
f Of/ [...]

11 Doe dat Raguel hoorde/ verschrack hy: want hy dachte daeraen/ wat den seuen mannen f gheschiet was/ dien hy te voren zijne dochter ghegeuen hadde/ende vreesde/ het mochte desen oock also gaen. Ende doe hy niet antwoorden en wolde:

12 Sprack de Enghel tot hem: En vreest v niet hem de maecht te gheuen: want uwe dochter is hem ten wijue bescheert/ dewijle hy God vreest: daerom en heeft v dochter gheenen anderen ghewoorden connen.

13 Doe sprack Raguel: Jck en twyfele daer niet aen/ dat God mijne bittere tranen ende ghebedt verhoort hebbe:

14 Ende ghelooue/ dat hy v lieden daerom heeft laten tot my comē/ op dat mijn dochter desen kreghe wt haren gheslachte/ na de g Wet Mosi: ende nv hebbet geenen twijfel daer aen/ h ick wilse v gheuen.

g Num.36.6
h Tob.[...]

15 Ende nam de hant der dochter/ ende sloechse Tobie in zijne hant/ende sprack: De i God Abrahams/ de God Jsaacx/ de God Jacobs/ zy met v lieden/ ende helpe v te samen/ende geue zijnen seghen ryckelijcken ouer v lieden.

i Exod.3.6
Mat.22.32
k Of/ [...]

16 Ende sy namen eenen brief/ ende schreuen de k houwelijckstichtinghe.

17 Eñ loef den God/ ende hielden maeltijt.

18 Ende Raguel riep zijn wijf Hannam tot hem/ende hietse de ander camer toerichten.

19 Ende brachten Saram zijne dochter daer henen in/ende sy weende.

20 Ende hy sprack tot haer: Hebbet eenen goeden moet/ mijn dochter: de Heere des Hemels gheue v vreuchde/ l voor dat leet/ dat ghy ghelеyden hebt.

l Tob.3.8

Dat viij. Capittel.

2. Tobias veriaecht dē boosen geest. 4. Tobias ende zijn wijf biddē totten Heere. 9. De protestatie Tobie. 11. Raguel bereyt een graf voor Tobiam. 17. Raguel ende zijn wijf Hanna dancken God.

1 Ende na der auontmaeltijt/ brachten sy den iongen Tobiam tot der ionckvrouwen in de camer.

Tobias wordt [...] by gel[...]

2 a Ende Tobias dachte aen de reden des Enghels/ende langde wt zijnen buydel een stuck van der leuere/ ende leyde het op de gloeyende colen.

a Tob.6.[...]

3 Ende de b Enghel Raphael nam den geest ghevanckelijck/ ende bant hem in de woestijne/verre in Egypten.

b Apoc.[...]

Daer

c 1.Cor.7.5

Daer na vermaende Tobias de Jonckvrouwe/ende sprack: c Sara/staet op/ende laet ons Godt bidden heden ende morgen/ende overmorghen/ want dese drie nachten willen wy bidden/daer nae willen wy ons te samen houden als echte lieden. (4)

d Tob.2.18

d Want wy zijn kinderen der Heylighen/ende ons en behoort niet sodaunghen staet te beginnen/ ghelijck als de Heydenen die Godt verachten. (5)

e Tob.6.18

e Ende sy stonden op/ ende baden vlijtighen/datse Godt behoeden woude. (6)

Een ghebet des Jongen Tobie/inden beginne des houwelijcx.

Ende Tobias badt/ende sprack: Heere mijn Godt/ ghy Godt onser Vaderen / f v sullen loven Hemel/aerde/de zee/alle wateren ende fonteynen/ende alle creatueren/eñ wat daerinne is. (7)

f Psal.148
g Gene.2.7 18.

g Ghy hebt Adam ghemaect van eenen aerden clotte/ghy hebt hen Hevam ghegheven tot eener helperschen. (8)

Eñ nu Heere/ghy weet dat ic niet booser lust halven dese mijne suster ten wijve ghenomen en hebbe/maer dat ick meughe kinderen genereren / dat door uwen name eewichlijck ghepresen ende gheloeft worde. (9)

Ende Sara sprack: Heere / ontfermet v onser/ dat wy beyde gesont onse ouderdom moghen vercryghen. (10)

Ende ontrent der middernacht riep Raguel zijne dienaren/ende ginck met hen/dat sy een graf maeckten. (11)

Want hy sprack: Het mochte hem misschien oock gegaen zijn/ als den anderen seven/die met haer vertrouwet gheweest zijn. (12)

Ende als sy dat graf gemaeckt hadden/quam Raguel met zijnen wijve/ende sprack: (13)

Sendet eene maecht henen / ende laetse toessien/oft hy oock doot zy/op dat wy hem voor den daghe begraven. (14)

Eñ de maecht sleeck in de camer/ vantse beyde ghesont ende frisch/ende slapende by malcanderen. (15)

Raguel ende Hanna lo. den Godt.

Ende sy brachte hen de goede bootschap: ende Raguel ende zijn wijf Hanna danckede Godt/ende sprack: (16)

Wy dancken v Heere/ghy God Israels/ dat het soo niet gheschiet en is / als wy besorgheden. (17)

Want ghy hebt barmhertichheyt aen ons bewesen/eñ hebt onsen vyant / die ons leet dede/verdreven. (18)

h Heb.13.15
i Deu.32.39 Esa.43.10 ende 45.5

Ghy hebt v ontfermt over dese twee eenighe kinderen: eñ nu/Heere/geeft hen/dat sy v alle tijt loven/voor sulcke genade / h eñ v alle tijdt prijs eñ lof offeren:op dat andere lieden aen hen bekennen / i dat ghy alleene Godt zijt in der gantscher wereldt. (19)

Eñ alsoo haest beval Raguel/dat sy dat graf weder toewierpen/eer het dach werde. (20)

Ende zijnen wijve beval hy / dat sy een maeltijdt weder bereydede: ende beschickte hen alle nootdruft op den wech. (21)

Ende hy hiet twee vette runderen slachten/ende vier schapen/ ende noode alle zijne nabueren ende vrienden te gaste. (22)

k Tob.14.16

Ende Raguel vermaende/ende badt Tobiam hoochlijcke/dat hy twee weken woude by hem blijven. (23)

Ende van alle zijnen goederen gaf hy Tobie de helfte: k ende maeckte eene voorschrijvinge/dat na zijnẽ doot/de ander helft (24)

Tobie oock ghewordẽ soude.

Dat ix. Capittel.

3. Tobias bidt den Engel dat hy gaen soude tot Gabelum. 18. De Enghel brengt Gabelum ter bruyloft Tobie.

1 Doe riep Tobias den Engel tot hem/ dien hy meynde het ware een mensche/ eñ sprack tot hem: Azaria mijn broeder/ick bidde v/hoort mijn woort.

Tobias schickt den Engel zijnẽ gheleytsman tot Gabelum om dat gelt / dat hy zijnen vader schuldich was te halẽ.

2 Wanneer ick my alreede selves v tot eenen eyghen knechte gave / soo en ware het doch niet teghen uwe weldaet.

3 Doch bidde ick v/ neemt dese knechten/ eñ kemelen/ eñ trecket henen nae Rages in Meden tot Gabel / eñ doet hem dese hantschrift/eñ neemt dat gelt van hem/eñ biddet hem/dat hy wille tot mijner bruyloft comẽ.

4 Want ghy weet / dat mijn vader tellet de uren ende daghen/ende wanneer ick eenen dach te langhe wtbleve / soo wert zijn ziele bedroeft.

5 Ende ghy weet/hoe gantsch seer dat my Raguel gebeden heeft/ dat ick het hem niet en can ontsegghen.

6 Doe nam de Enghel Raphael/ vier der knechten Raguelis tot hem/ ende twee kemelen/ende tooch nae Rages/eñ vant Gabel/ende dede hem de handtschrift / eñ ontfinck dat gelt van hem.

Gabel.

7 Ende vertelde hem van Tobias sone/alles wat gheschiet was / ende badt hem ter bruyloft.

8 Ende doe sy met malcanderen quamen in het huys Raguelis/ vonden sy Tobiam over der tafelen sitten / ende sy stonden tegen malcanderen op/ende cusseden hen onder malcanderen/ende Gabel weende/ende loef de Godt/

9 Ende sprac: a V segene de God Israels: b want ghy zijt eens vromen/ rechtveerdighen/eñ Godtvreesenden mans sone/ c die den armen vele goets ghedaen heeft.

a Tob.7.7 ende 11.10.12
b Tob.7.7
c Tob.1.4.17

10 Ghesegent zy v wijf/ ende uwe ouderen.

11 Ende Godt geve/dat d ghy siet uwe kinderen/ende uwer kinderen/ tot in het derde ende vierde geslachte: eñ gesegenet zy v zaet van den Godt Israels/ die daer eewichlijck heerschet ende regeert.

d Tob.14.15 Psal.128.6

12 Eñ als sy alle Amen gesproken hadden/ setteden sy haer ter tafelen:doch de gasterye ende vreuchde e hielden sy inder vreese Godts.

e Tob.2.1

Dat x. Capittel.

1. Tobias eñ zijn wijf Hanna wordẽ gantsch treurich om het wech blijvẽ haers soons. 7. De besorchsaemheyt Hanna voor haren sone. 10. Raguel gheeft Tobie ende zijnen wijve verlof te reysen. 13. Raguel leert zijner dochter/het ampt vã een eerbaer vrouwe.

1 Als nu de Jonghe Tobias zijner bruyloft halven/langhe wt was / begonst de oude Tobias zijn vader te sorghen/ ende sprack: Waerom mach doch mijn sone so lange wt zijn? ende wat mach hem doch ophouden?

Tobias de oude.

2 Misschien is Gabel ghestorven/ eñ niemant en wil hem dat gelt weder gheven.

3 Eñ werden gantsch treurich/ beyde Tobias ende zijn huysvrouwe Hanna / ende weenden alle beyde/dat haer sone op de bestemmede tijt niet weder te huys en quam.

Hanna des Jongen Tobias Moeder weent.
Tob.5.23

4 Ende zijn moeder weende so seer/ dat sy

haer niet en woude laten troosten/eñ sprac: Och mijn sone/och mijn sone/waerom hebben wy u latē wandelē/onse eenige vreuchde / onsen eenighen troost in onsen ouderdom/onse herte ende onse a erue?

a Of/erfgename

5 Wy hadden schats ghenoech ghehadt/ wanneer wy u niet en hadden henen wech trecken laten.

6 Eñ Tobias sprac tot haer: Swijcht stille/ende weest te vreden/onsen sone gaet het/ of God wil/wel: hy heeft eenen goedē trouwen ghesellle met hem.

7 Maer sy en woude haer niet laten troosten/ ende liep alle dagen henen wt / b ende sach op alle heerstraten/van daer hy comen soude/of sy zijner erghens ghewaer werde.

b Tob.11.5

8 Raguel nu sprac tot zijner dochter manne Tobia: Blijft by ons/ick wil eenen bode henen senden tot Tobia uwen vader / ende hem weten laten/dat het u wel gaet.

9 Ende Tobias sprack: Jck weet het/ dat mijn vader ende moeder als nu alle daghen ende uren rekenen / eñ zijn mijnent haluen seer becommert.

10 Eñ als Raguel met velen woorden Tobiam badt/ende hy het geenerley wijs verwilligen en woude/ beual hy hem Saram/ ende gaf hem de helfte aller zijner goederen/ aen knechten eñ maechden/ aen vee/ kemelen ende runderen/ende vele goets: eñ lieten ghesont ende vrolijck van hem trecken.

11 Ende sprack: c De heylighe Enghel des Heeren zy by u op den weghe/ ende brenge u ghesont weder te huys/ dat ghy uwe ouderen ghesont vindet/ende Godt gheue dat mijne ooghen/uwe kinderen meughen sien eer ick sterue.

c Tob.5.20

Raguel ende Hanna seghenen/ende verlaten hare dochter.

12 d Ende de ouderen namen de dochter/ cusstense/ende lietense van hen.

d Gen.24.30

13 Ende vermaendese/dat sy ymmers soude haers mans ouderen in eeren houden / als haer eyghen ouderen/ e haren man lief hebben/het ghesinde vlijtelijcken regeren/ ende haer seluen tuchtichlijck houden.

e Titi.2.5 1.Pet.3.1

Dat xj. Capittel.

1. Tobias coemt tot zijnen vader. 13. Salvet de oogen zijns vaders metter galle des visch/ waer door hy zijn gesichte weder crijcht. 17. Tobias danckt den Heere.

1 Ende op den weghe/ doe sy tot Haram quamen / welcker op den haluen wege is na Niniue/ aen dē elfsten dage/

2 Sprack de Enghel: Tobia mijn broeder/ ghy weet wat dat a verlaet geweest is met uwen vader.

De Jonghe Tobias reyst nae huys met zijnen wijue Sara.

a Of/afscheyt

3 Wanneer u behaechde / soo wouden wy voor henen treckē/eñ u wijf met den gesinde eñ vee/ fijn saechtkens laten na trecken.

4 Ende als het Tobie also behaechde/sprac Raphael: Neemt wat by u van des vischs galle/want ghy sult harer behoeuen. Doe nam Tobias des vischs galle tot hem/ ende sy toghen also voor wech.

5 Ende Hanna sadt aen den wege op eenen berge/dat sy conde wijdt om haer sien.

6 Ende als sy aen der seluer stede nae hem sach/wert sy haers soons ghewaer van verre/ende kende hem van stonden aen: eñ liep henen/ende seyde het haren manne / ende sprack: Siet/u sone coemt.

7 Ende Raphael sprack tot Tobia: Soo haest als ghy sult int huys comē/ so biddet ende roepet tot den Heere/ eñ dancket hem/ ende gaet daer nae tot uwen vader / ende cusset hem.

8 Ende alsoo haest saluet hem de ooghen met der galle van den vissche / die ghy by u hebt/soo sullen also voort zijne ooghen ghe-opent worden/ende u vader sal weder siende/ende gantsch vrolijck worden.

9 Doe liep de hont voor henen / b dien sy met hen genomen hadden/ende weeysterttede met zijnen steerte/ spranck/ ende stelde hem vrolijcken.

b Tob.6.1

10 Ende zijn blinde vader stondt haestelijck op/ende snelde hem/so seer/dat hy hem stiete: Doe riep hy eenē knecht/ die hem by der hant leyde/zijnen sone c teghen.

c Of/teghemoet.

11 Desghelijcx dede oock de moeder/ d ende cussede hem / ende weenden alle beyde van vreuchden.

d Tob.7.6 ende 9.7

12 Ende als sy ghebeden hadden/ eñ Godt ghedancket/setteden sy hen te samen neder.

13 Doe nam Tobias van der galle des vischs / eñ saluede den vader zyne ooghen.

14 Ende hy leedt dat vaste een halue ure/ ende * het staer ginck hem van den oogen/ ghelijck als e het huydeken van eenen eye.

De oude Tobias wordt weder siende.

15 Ende Tobias nam het / ende tooch het van zijnen oogen/ f ende also in corten werde hy weder siende.

* Act.9.18

e Of/de pelle

f Psal.146.8 Joan.9.7

16 Ende sy presen Godt / hy ende zijn wijf/ ende alle die het g vernamen.

g Of/ghehooren werden.

17 Eñ Tobias sprack: Jck dancke u/Heere Godt Jsraels/ h dat ghy my i getuchticht/ ende my doch weder gesont gemaeckt hebt/ dat ick mynen lieuen sone weder sien can.

h Psa.117.18 Job.5.17 Prou.3.11 Hebr.12.5

i Of/castijt

18 Ende na seuen daghen quam Sara zijns soons wyf oock/met alle haren gesinde/vee ende kemelen/ende brachten veel gouts met hen/ende oock dat ghelt/dat hy van Gabel ontfanghen hadde.

19 Ende Tobias vertelde zijnen ouderen/ hoe veel goets dat Godt by hem ghedaen hadde/door den ghesellle / die met hem ghetoghen was.

20 Ende Achior eñ Nabath Tobie k * neuē/ quamen tot hem/ende wenscheden hem geluck: verureuchden hen met hem / van alle des geluck/dat hem Godt ghegeuen hadde.

k Of/susters kinderen.

21 Ende seuen daghen lanck aten sy met malcanderen/ende waren vrolijck.

Dat xij. Capittel.

2. Tobias vertelt zijnen vader wat vriendschap hem de Enghel ghedaen heeft. 5. Sy presenteren hem de helft van dat hy gebracht hadde. 6. De Enghel openbaert hem tot Tobiam ende zijnen sone. 7. Het is goet de werckē Gods openbaren. 8. Gebet met vasten/is beter dan schatten versamelen. 16. Tobias ende zijne sone zijn verschrickt / wetende dat sy spraken tot een Engel. 17. De Engel vertroostse ende en verscheen hen niet meer.

1 Daer nae riep Tobias zijnen sone tot hem/eñ sprack: Wat sullen wy doch den heylighen manne/uwen ghesellle gheuen/die met u ghetoghen is?

Tobias raet met zijnen sone wat sy den heylighen manne te loone gheuen willen.

2 Ende Tobias antwoorde zijnen vader: Lieue vader/hoe connen wy de groote weldaet/die hy my ghedaen heeft/vergheldē?

3 Hy heeft my gesont daer henen ende weder ghebrocht/heeft dat gelt selues van Gabel ghehaelt/ende heeft my tot deser vreuchden gheholpen: daertoe heeft hy den boosen gheest verdreuen / ende hare ouderen verheuget:

De weldaet des Engels.

a Of/ ontrue-ket/

henget: Jae my seluen heeft hy a verlosset/ doe my de groote visch verslinden woude: ende heeft v weder tot uwen ghesichte ghe-holpen / ende heeft ons bouen mate veel goets ghedaen.

4 Hoe connen wy hem dan sulcke groote weldaet vergheldē? doch ick bidde v mijn vader/ biedet hem aen / de helft aller haue/ die wy met ons ghebracht hebben / dat hy die wille aennemen.

b Of/ besonde-ren.

5 Ende beyde de vader ende sone / namen hem b bezijden / ende baden hem dat hy de helft aller goederen/ die sy met hen gebracht hadde/ woude aennemen.

De Enghel en wil geene belooninge.
c Tob.12.19
Psal.136.26
Heymelijck-heyt salmen verswijgen/ doch Godts wercken salmen prijsen.
d Prou.25.2
Aelmissen.
e 2.Pet.2.9
Tob.4.11.
Syr.4.2
ende 29.14
Luce.11.41
f Of/ delghen

6 Eñ hy seyde heymelijcken tot hen: c Loeft ende dancket Godt van den Hemel by ye-ghelijcken / dat hy v lieden sulcke ghenade bewesen heeft.

7 d Der Coninghen ende Vorsten raet en-de heymelijckheydt / salmen verswijghen: e doch Godts wercken salmen heerlijcken prijsen ende openbaren.

8 Sulck een gebet met vasten ende aelmis-sen/ is beter dan vele goets tot eenen schat te versamelen.

9 Want aelmissen verlossen vander doot/ f wisschen de sonde wt / ende behouden by den leuen.

10 Doch de Godloosen/ brenghen henseluen om haer leuen.

g Tob.2.4

11 So wil ick nu de waerheydt openbaren/ ende v lieden het heymelijcke beuel niet ver-berghen.

12 g Doe ghy soo heftighen/ weendet/ ende badet/ ende stondet van der maeltijt op / eñ begroeft de doodē/ onthieldet de lijcken hey-melijck in uwen huyse / ende begroeftse by der nacht/ doe bracht ick v ghebet voor den Heere.

h Prou.3.12
Hebr.12.6
Apoc.3.19

13 h Eñ dewijle dat ghy Gode lief waert/ soo moeste het alsoo zijn/ sonder aenuechtin-ghe en moest ghy niet blijuen / op dat ghy beproeft werdet.

i Dan.7.10
Apo.5.11
Iud.13.20

14 Ende Godt heeft my wtghesonden/ dat ick v heelen soude / ende den boosen gheest verdrijuē/ die om Sara ws soons wijf was.

15 Ende ick ben Raphael/ een vanden seuen Enghelen/ die i wy voor den Heere staen.

16 Ende als sy dat hoorden/ werden sy be-droeft/ beefden / k ende vielen op haer aen-ghesichte ter aerden.

k Tob.12.8
l Gen.18.8
ende 19.3
Iudic.13.12

17 Ende de Enghel sprack tot hen: Hebbet eenen goeden moet/ eñ en vreest v liedē niet.

18 Want God heeft het alsoo hebben willen/ dat ick by v lieden gheweest ben: l dien lo-uet ende dancket.

19 m Het scheen wel alsoo/ als ate eñ droncke ick met v lieden/ doch ick gebruycke on-sichtelijcke spijse/ die gheen mensche sien en can.

20 Ende nu is het tijt/ dat ick weder henen gae tot dien / die my wtghesonden heeft: dancket ghylieden Godt/ ende vercondicht zijne wonderen.

21 Eñ als hy dat ghesept hadde/ verswant hy voor haren oogen / ende sy en sagen hem niet meer.

22 Ende sy vielen neder drie uren lanck/ eñ danckeden Godt: ende daer na stonden sy op/ ende seyden sulcx nae/ ende vercondich-den zijne groote wonderen.

Dat xiij. Capittel.

1. De vader Tobie doet zijnen mont op/ loeft ende danckt Godt. 20. Voorseyt dat Jerusalem sal weder opghebouwet worden.

Een danck-segghinghe Tobie.

1 TObias nu dede zijnen mont op/ loef-de Godt/ ende sprack: Heere/ ghy zijt een groot sterck Godt/ ende v Rijcke a dueret eewichlijck.

a Esai.9.6
Dan.2.44
ende 4.2
ende 7.14
Luce.2.29
b 1.Sam.2.6
Deut.32.37
Sap.16.13
c Of/ castijet
d Jone.1.3
Sap.16.15
e Psal.18.50
Rom.15.9
f Deut.32.39
Esaie.43.10
ende 45.5
g Jere.31.18

2 b Ghy c tuchtighet ende troostet weder: ghy condt in de Helle stooten / ende weder daer wt brenghen: d uwer handt en can niemant ontulieden.

3 Ghy kinderen Israels/ loeft den Heere/ e ende prijst hem voor den Heydenen.

4 Want daerom heeft hy v liedē verstroyt onder de Heydenen/ die hem niet en kennē/ op dat ghy zijne wonderen vercondiget/ eñ de Heydenen bekennen/ f dat daer geen Al-machtigher Godt en is/ dan hy alleene.

5 Hy heeft ons g ghetuchticht om onser sonden wille/ ende door zijne goetheydt hel-pet hy ons weder.

6 Siet/ wat hy by ons ghedaen heeft/ ende met vreesen ende beuen loeft hem in zijnen werckē/ eñ prijset dien/ die eewich heerschet.

7 Ende ick wil hem oock prijsen in desen lande / daer wy ghevanckelijck inne zijn: want hy heeft zijne wonderen ouer een son-dich volck vertoont.

h Esaie.35.7
Ezech.18.27
ende 33.11
Jacob.4.8

8 h Daerom bekeert v/ ghy sondaers/ ende doet wat goets voor Godt/ ende gelouet/ dat hy v lieden goet bewijset.

9 Ende ick wil my nu van herten verheu-ghen in Godt.

10 Loeft den Heere zijne wtuercorene/ hou-det vreuchdendaghen/ ende prijset hem.

i 2.Par.6.6

11 Jerusalem ghy i stadt Godts / Godt sal v tuchtighen om uwer wercken wille: maer hy sal hem uwer weder ontfermen.

Tobias pro-pheteert van der thuys-vaert der ge-vanckenisse.
k Psal.147.2

12 Loeft den Heere voor zijne gauen / ende prijset den eewighen Godt / k dat hy uwe hutten weder bouwe / ende alle uwe ghe-vanghen weder hale/ dat ghy v eewichlijck verheughen meucht.

l Luce.2.32

13 l Ghy sult ghelijck als een claer glantz lichten / ende aen allen eynden der aerden salmen v eeren.

m Esai.6.6
Mat.8.11
Act.2.5

14 m Van verren landen salmē tot v comen/ ende gheschencken brenghen: in v salmen den Heere aenbidden/ ende ghy sult het hey-lichdom heeren.

15 Den grooten Name des Heeren sullen sy in v aenroepen.

n Gen.12.3
Num.24.9

16 n Veruloeckt sullen zijn/ alle die v verach-ten: verdoemet sullen zijn/ alle die v lasterē: ghesegent sullen zijn/ alle die v bouwen.

o Esa.66.20

17 Ende ghy sult v verheughen ouer uwe kinderen/ want sy sullen alle ghesegent/ o ende tot den Heere ghebracht worden.

p Psal.122.6

18 p Wel dien/ die v lief hebben / ende die v wenschen/ dat het v wel gae.

q Psal.103.1
ende 104.1
ende 106.1
r Apoc.21.4

19 q Mijne ziele loeft den Heere / want de Heere onse Godt r sal de stadt Jerusalem van alle harer droeffenisse verlossen.

20 Wel my/ so de ouerblenenen van mijnē zade Jerusalem sien sullen in zijner heerlije-heydt.

s Apoc.21.18
Esai.54.12

21 s De poorten Jerusalems sullen van Saphir ende Smaragden ghebouwet wor-den / eñ alle hare mueren van edele steenen rondtomme henen.

Met witten ende reynen Marmerstee- 22 ne sullen alle de stratẽ gesteenbrugget worden/ende in allen straten salmen Hallelupa singhen.

Gheloeft zy Godt diese verhooget heeft/ 23 ende zijn rijcke blijue eewichlijck ouer haer/ Amen.

Dat xiiij. Capittel.

1. Hoe langhe Tobias gheleeft heeft/nae dat hy zijn ghesichte weder creech. 6. Voorseyt het verstooren Niniue/ het wederkeeren der Joden/ ende het wederbouwen des Tempels. 17. De doot Tobie te zijnen tneghentich Jaren.

a Job.42.16
Psal.128.6
Gene.50.22

NA dese gheschiedenisse / als Tobias 1 was weder siende ghewořden/leefde hy noch vier ende veertich Jaer/ a eñ sach zijns soons kinders kinderen.

Ende als hy nu hondert ende twee Jaer 2 out was/ werdt hy eerlijcken te Niniue begrauen.

Want doe hy ses ende vijftich Jaer oudt 3 was/wert hy blint/ ende inden tsestichsten Jare/wert hy weder siende.

Ende heeft den tijdt zijns leuens vrolijcken 4 toeghebracht/ende nam toe inder vreese Godts/ende sterf in goeden vrede.

Voor zijnen doot nu / riep hy zijnen sone 5 Tobiam voor hem/eñ de seuen Jonge gesellen/zijn soons kinderen / eñ sprack tot hen:

Tobias prophetcert tegẽ Niniue.
b Nah.1.2.3
Zeph.2.13

Niniue sal in corten verstoort worden/ 6 b want het woordt des Heeren en sal niet feylen: doch in Meden sal alsdan noch eenen tijdt lanck vrede zijn/ende onse broederen / die wt den lande Israels verstroyet zijn/sullen weder int landt comen.

c Esaie.1.7

c Ende onse landt / dat als nu woest is/ 7 sal allenthaluen weder bewoonet worden/ d ende het huys Godts / e dat verbrandt wert / sal weder ghebouwet worden / ende alle die/die Godt vreesen/sullen daer weder henen comen.

d Esd.1.8
ende 6.14
e 2.Reg.25.9

8 Ende de Heydenen sullen oock hare afgoden verlaten/ende daer woonen.

9 Ende alle Heydenen ende Coninghen/ sullen hen in haer verheughen / ende den Godt Israels aenbidden.

Tobias Testament
f Deut.6.13
1.Sam.6.3
Josue.24.14
g Tob.4.5

10 Soo hooret nu/mijne sonen/uwen vader: f Dienet den Heere inder waerheydt/ ende houdet u rechtschappen tot hem/ doet wat hy u gheboden heeft.

11 Eñ leeret sulcx uwen kinderen: g Dat sy ooc aelmissen geuẽ/dat sy Godt allertijt vreesen/eñ hem van gantscher hertẽ vertrouwẽ.

12 Ende lieue kinderen/hooret my/ ende en blijuet hier niet te Niniue: maer wanneer ghy uwe moeder ooc begrauen hebt/by my in eẽ graf/als dan maket u op/dat ghy van hier trecket.

13 Want ick sie / de sonde Niniue sal dies met haer een eynde maken.

14 Ende alsoo corts na zijns moeders doot/ tooch Tobias van Niniue/met zijnẽ wijue/ kinderen/ende kints kinderen.

h Gen.3.13

15 Ende tooch in Meden / tot zijns wijfs vader/ende tot zijns wijfs vrienden/ ende vandtse frisch ende gesont/ in eenen goeden rustsamen ouderdom / h eñ hy droech sorghe voor haer.

i Tob.8.23
k Tob.9.6
Job.42.16
Gene.50.23
Psal.128.6

16 Eñ als sy storuen/druckede hy oock hen hare ogẽ toe/ i eñ creech alsoo dat gantsche erue/ende alle goederen Raguels/ende leefde tot int vijfde ghestachte/ k ende sach zijne kinderen/ende kints kinderen.

Tobias sterft tneghentich Jaer oudt
l Prou.10.7

17 Ende als hy neghen ende tneghentich Jaer out was / die hy inder vreese Godts vrolijcken toeghebracht hadde/ begroeuen hem zijne vrienden.

18 l Eñ alle zijn geslachte bleef in eenen heylighen leuen ende wesen/alsoo dat sy aenghenaem waren / beyde voor Godt eñ den lieden/ ende allen / die inden lande woonden.

¶ Eynde des boecx Tobie.

HET BOECK IVDITH.

¶ Argument.

DE Historie Judith heeft haren naem vanden voornemsten persoon / ghelijck oock de Historie Tobie: hier wort de wreede tyrannije/hoouerdicheyt/vermetenheyt/ouerdadicheyt wonderlijcken wel voor ooghen ghestelt. De Maiesteyt/ moghentheyt/ gheschicktheyt ten krijghe / ende groote ouerdaet Holofernis/des Coninclijcken hooftmans/wort hier verheuen/ende daerteghen ghestelt een Godsalige ende eerlijcke ende ghebeden / met rupsche/maer nochtans nederighe onmatighe ende broosche weduwe / met gheloone ende ghebeden / met ootmoedicheyt ende voorsichticheyt strijdende teghen die onuerwinnelijcke macht. Want sy heeft haer met een warachtich betrouwen op Godt ende met ghebeden ghewapent/ende des Hooftmans gulsicheyt / beghreerlijckheyt ende vermetenheyt/voorsichtichlijck ghebruyckt/ende alsoo den Godtloosen inden strick zijner Godloosheyt gheuanghen/ende met zijn eyghen sweerdt ghedoot. Hier in sietmen den wonderlijcken raedt Gods/die de zijne met den cruyce oeffent/ ende niet terstont en verlost: maer ten eynde de gantsche mogentheyt der Godloosen sonder moeyte/ doch niet sonder spot te niete maeckt. So bewijst hy dan altijdt zijn cracht/ende verlost alle die/die op hem betrouwen. Ende Judith de weldaet Godts prijsende / leert ons danckbaerheyt/ende datmen Godt alleen/die inden krijch ouerwinninghe ende in den vrede gheluckheydt gheeft/moet aenroepen ende dienen.

¶ Dat eerste Capittel.

1. De heerlijckheydt der stadt Egbatanis. 5. Nebucad Nezar Coninck Niniue/krijcht teghen Arpharad Coninc van Medẽ. 7. Hy sent bootschap tot diuersche Natien / de welcke hem outsegghen. 12. Hy sweert dat hy hem wreken sal.

Arpharad.

a Tob.5.7
2.Mac.9.3

ARpharad der Meden Coninc had- 1 de vele Landen eñ lieden onder hem gebracht/ende boude een groote geweldighe Stadt / die noemde hy a Egbatana.

2 Hare mueren maeckte hy van enckele ghehouwene steenen/tseuentich ellen hooch/ ende dertich ellen dicke.

3 Ende hare tooren maeckte hy hondert ellen hooch / ende twintich ellen dicke int viercante.

Nebucad Nezar.
b Gene.10.11
Jone.1.2

4 Ende de stadtpoorten maeckte hy soo hooch als toornen/ ende verliet hem op zijne macht/ende groote heyrcracht.

5 Nebucad Nezar nu/ de Coninc van Assyriẽ regeerde inder b grooter stadt Niniue/ ende

ende krijchde inden twaelfsten Jare zijns Coninckrijcx/teghen Arpharad.

6 Eñ de volcken/die aen den water c Euphrates Tygris / ende Hydaspes woonden/holpen hem / ende sloeghen hem inden grooten velde/ Ragau ghenoemt / welcker in voortijden gheweest was Arioth / des Coninck te Elassar.

c Gene.2.14 Apoc.16.12

7 Doe werdt het Rijcke Nebucad Nezar machtich/ d ende zijn herte stout/ende sant boodtschap tot allen / die daer woonden in Cilicien/Damasco/ende op den Libanon/

d 1.Mac.1.5 2.Par.26.16

8 Op den Carmel/ende den e Cedar:oock tot dien in Galilea / ende op den grooten velde Esdrelon.

e Gene.26.12 Cant.1.5

9 Ende tot allen/die daer warē in Samaria/ ende op ghene zijde des Jordaens / tot Jerusalem toe.

10 Oock int gantsche landt Gesem/ tot aen het gheberchte des Moorenlandts.

f Deu.20.11

11 f Tot dien alle sandt Nebucad Nezar de Coninck van Assyrien bootschap : doch sy ontseydent hem alle/eñ lieten de boden met schanden weder te huys trecken.

12 Doe wert de Coninck Nebucad Nezar gantsch toornich tegen alle dese landen/ ende swoer by zijnen Coninclijcken stoele ende Rijcke / dat hy hem aen alle dese landen wreken woude.

Dat ij. Capittel.

1. Nebucad Nezar gheeft last Holoferni / te krijgen tegen alle die zijn gebodt veracht hebben.

Nebucad-Nezar tracht vele landen onder hem te brenghen.

1 In den derthienden Jare Nebucad Nezars des Coninck / aen den twee ende twintichsten dage der eerster Maent/ wert geraetslaecht/in den huyse Nebucad-Nezars des Coninck van Assyrien/ dat hy hem woude wreken.

2 Ende hy ontboodt alle zijne Raetsheeren/Vorsten ende Hooftlieden tot hem/ende raetslaechde heymelijcken met hen.

3 Ende hielt hen voor / hoe hy dachte alle dese landen onder zijn rijcke te brenghen.

4 Doe sulcx hen allen wel behaechde/ ontboot de Coninck Nebucad Nezar/ Holofernem zijnen Veltheoftman tot hem / ende sprack:

5 Trecket wt tegen alle Rijcken/die tegent Westen ligghen/ ende sonderlijcken teghen die/die mijn ghebodt veracht hebben.

a Ezech.9.5

6 a Ghy en sult gheen Rijcke verschoonen/ eñ alle vaste Steden sult ghy my onderdanich maken.

Holofernes.

7 Doe riep Holofernes de Hooftlieden/ende Oversten des Assyrischen crijchs volcx tot hem/ende rustede het volck ten krijghe/ als hem de Coninc geboden hadde/ b honderd ende twintich duysent te voete / ende twaelf duysent schutters te peerde.

b Judit.7.2

8 Ende liet alle zijn crijchs volck voor hem henen trecken / met ontallijcken Kemelen/ grooten prouande: daer toe met ossen ende schapen sonder ghetal/voor zijn volck.

9 Ende liet wt gantsch Syrien coorne toevoeren/in zijn heyr.

10 Gouts ende ghelts nu nam hy wtermaten vele met hem wt des Coninck camer.

11 Eñ tooch alsoo voort/met den gantschen heyre/met waghenen/ruyteren/ ende schutters/welcke den aerdtbodem bedeckten als sprinckhanen.

12 Doe hy nu over de lantpalen des Assyrischen lants ghetoghen was/quam hy aen het groote gheberchte Ange/tot der slincker zijden Cilicien / ende nam alle haer vlecken ende vaste steden in.

13 Ende verstoorde Melothi/een beroemde stadt: ende beroofde alle lieden in Tharsis/ ende de kinderen Ismaels/ die daer woonden tegen der woestijne/ende teghent Suyden des lants Chellon.

14 Hy tooch oock over den c Phrat / ende quam in Mesopotamien / ende verstoorde alle hooghe steden die hy vant/vander beke d Mambre aen/tot aen der zee:

c Gene.2.14

d Gene.13.18

15 Ende nam daer de lantpale in/van Cilicien aen/tot aen de lantpale Hoppe/ die teghent Suyden ligghen.

16 Ende voerde oock wech de kinderē Midian/ende roofde alle haer goet: ende sloech alle die hem wederstonden/met der scherpte des sweerts.

17 e Daer nae reysde hy henen af/ int landt Damasco/inden oogst/ende verbrande alle haer coorne/ eñ liet neder houwen alle boomen ende wijnberghen.

e Deut.20.19 Judic.15.5

18 f Ende het gantsche landt vreesde hem voor hem.

f Josue.2.8 ende 5.1

Dat iij. Capittel.

1. Diversche Coningen ende Vorsten schicken Ambassadeurs tot Holofernem. 13. Nebucad Nezar wil alleen zijn ghepresen voor eenen Godt.

Vele Coningen eñ Vorsten worden overweldighet.

1 Doe schickeden de Coningen eñ Vorsten van Syrien / Mesopotamien/ Syrien-Sobal/Lybien eñ Cilicie/ hare a Ambassadeurs/wt allen stedē eñ landē/ die quamen tot Holofernem/ ende spraken:

a Bootschappe.

2 Wendet uwen toorne van ons: want het is beter/dat wy Nebucad Nezar den grooten Coninck dienen/ eñ v gehoorsaem zijn/ eñ levendich blijven/ dan dat wy ommecomen/eñ en gewinnē doch gelijckewel niets.

3 Alle onse steden/goederen/berghen/ ende cleyne bergen/ackeren/ossen/schapen/gheyten / peerden / ende kemelen/ende wat wy slechs hebben:

4 Daer toe oock onse gesinde/ is altemael uwe/doet daermede wat ghy wilt.

5 Ja oock wy / met tsamen onsen kinderen/zijn uwe knechten.

6 Coemt tot ons/ ende weest onse ghenadighe heere/ ende gebruyckt onses diensts/ als het v slechs behaecht.

7 Doe tooch Holofernes van het gebercht af/met den gantschen crijchs volcke/ ende nam de vaste Steden / ende het gantsche lant in:

Tyrannise ende hoochmoet Holofernis.

8 Eñ las daer knechten wt/het beste volck dat hy onder haer vandt.

9 Daer van verschrocken alle landen soo seer / dat de Regenten ende Voorneemsten wt allen steden / met tsamen den volcke/ b hem teghen quamen.

b Judit.5.4

10 Ende namen hem aen / met crantzen/ keerssen/reyen/bommen ende pijpen.

11 Ende en conden dan noch met sulcker eere/gheen ghenade vercrijghen.

12 Want hy verbrack hare steden/eñ hieuw hare c haghen omme.

c Anders, Woude.

13 Want Nebucad Nezar de Coninck hadde hem gheboden /dat hy alle goden inden lande verdelgen soude: op dat alle volcken/

die Holofernes bedwinghen soude/ hem alleene voor eenen Godt prijseden.

14 Doe hy nu Syrien-Sobal/ Apamean en Mesopotamien doortoghen hadde / quam hy tot den Edomiten int lant Gabaa:

15 En nam hare steden in / ende lach daer dertich daghen lanck : dewijle riep hy zijn crijs volck altemael te samen.

Dat iiij. Capittel.

1. De kinderen Israels vreesen / hoorende de vermaertheyt Holofernis. 4. Zijn van sinne hem te wederstaen. 5. De Priester Joiakim schrijft tot allen dien/ die tegen Esdrelon woonē. 8. De kinderen Israels roepen totten Heere.

Israel verschricket en vreest hem.

1 Doe de kinderen Israels/ die indē lande Juda woonden / sulcx hoorden/ vreesdē sy hen gantsch seer voor hem.

2 Ende beefden/ ende verschrickinge quam hen aen: want sy besorchden hen/ hy mochte der stadt Jerusalem/ ende den Tempel des Heeren oock alsoo doen / als hy den anderen steden ende haren afgodshuysen ghedaen hadde.

3 Daerom sonden sy int gantsche lant Samarien rondtomme henen/ tot aen Jericho/ en besetteden de a sterckten op de berghen/

a Of/ Vesten/ Vasticheden/

4 Ende maeckten mueren om hare vlecken/ ende beschickten prouande ten krijghe.

Joiakim. Judit.15.8

5 Ende de Priester Joiakim schreef tot alle dien/ die teghen Esdrelon woonden/ dat is/ teghen den grooten velde by Dothaim/ ende tot allen / daer de vyanden mochten door comen/

6 Dat sy de clippen aenden gheberchte teghen Jerusalem/ souden bewaren.

7 Ende de kinderen Israels deden/ als hen Joiakim des Heerē Priester beuolen hadde.

Het volc Israels biddet ernstelijc tot Godt / ende vastet.
b Syr.35.27

8 b Ende alle het volck schreyde met ernste tot den Heere/ ende sy/ ende hare vrouwen/ verootmoedichden haer met vasten ende bidden.

9 En de Priesters toghen sacken aen / ende de kinderen lagen voor den Tempel des Heeren : ende des Heeren Altaer bedecktemen met eenen sacke.

10 En sy schreyden tot den Heere den Godt Israels / eendrachtichlijcken: dat hare kinderen ende vrouwen niet en mochten wech geuoert/ hare stedē niet verstoort/ haer heylichdom niet verontreynighet/ ende sy van den Heydenen niet gheschendet worden.

11 Ende Joiakim de hooghe Priester des Heeren ginck rondtomme / vermaende het gantsche volck Israels/

12 En sprack: Ghy sullet jae weten/ dat de Heere uwe gebet hoorē sal/ so ghy niet af en laet/ met vasten en bidden voor den Heere.

Door het vyerige ghebedt Mose/ is Ameleck ouerwonnē. Exod.17.11 d Psal.20.8

13 Dencket aen Mosen den dienaer des Heeren/ die niet met den sweerde/ maer met heylighen gebede den Amaleck sloech/ d die hem op zijne cracht ende op zijne macht/ op zijn heyr / schilt / waghenen / ende ruyters verliet.

14 So salt oock aen allen vyanden Israels/ soo ghy v alsoo betert als ghy begonnen hebbet.

15 Nae sulcker vermaninghe baden sy den Heere/ ende bleuen voor den Heere:

16 Also/ dat oock de Priesters in sacken ginghen / ende asschen op den hoofde hadden/ ende also brantoffer den Heere deden.

17 Ende baden alle den Heere van gantscher herten/ dat hy zijn volck Israels besoecken woude.

Dat v. Capittel.

3. Holofernes veuraecht/ welck het Jootsche volck is. 5. Achior Ammoniter vertelt Holoferni welcke de Joden zijn/ ende wat Godt ghedaen heeft/ om harent wille. 26. Achior wort om der waerheyt wille gheuanghen.

1 Ende het wert Holoferni dē Velthooftmanne van Assyrien aenghesept/ dat hen de kinderen van Israel rusteden/ en hen weeren woudē/ en hoe sy de clippen aenden gheberchte/ inghenomen hadden.

Holofernis grousaemheyt tegē de Israeliten.

2 Doe vergrimde Holofernes / en eyssche de alle Ouersten ende Hooftlieden der Moabiters ende Ammoniters tot hem / ende sprack tot hen:

3 Segget aen/ wat is dit voor een volc/ dat int gheberchte woonet? wat hebben sy voor groote steden? wat vermeugen sy? en wat voor crijchs volck en Coninghen hebben sy?

4 Dat sy alleene voor allen anderen in den Oostenlande/ ons verachten/ a ende en zijn ons niet te gemoet gegaen/ dat sy ons aennamen met vrede?

a Judit.3.6

5 Doe antwoorde Achior/ de Ouerste aller kinderen Ammon/ ende sprack: Myn heere/ wilt ghy het gheerne hooren/ so wil ick v de waerheyt segghen / wat het voor een volck zy / dat int gheberchte woont / ende v niet voor lieghen.

Achior een Ammoniter. Judit.11.9.

6 b Dit volck is wt Chaldea hier gecomē.

b Gen.11.31

7 En heeft ten eersten in Mesopotamien ghewoont: want sy en wouden niet volgen c de goden harer vaderen in Chaldea.

c Josu.24.3

8 Daerom verlieten sy de steden harer vaderen/ welcke vele goden hadden:

b Gene.12.1

9 Op dat sy den eenigē Godt des Hemels dienen mochten/ d die hen oock geboot/ van daer te trecken/ ende in Haram te woonen.

10 e Doe nu in allen landen diere tijt was/ f reysden sy henē af in Egyptenlant/ g daer is harer in vierhondert Jaren so vele geworden/ dat mense niet tellen en conde.

e Gen.41.51 f Gen.46.5 g Exod.1.7 ende 12.40 Gala.3.17 h Exo.1.10

11 h Doe se nu de Coninck in Egypten beswaerde/ met aerde te voeren ende tichelmaken/ zijne Steden te bouwen / riepen sy tot haren Heere / die sloech gantsch Egypten met menigherley plaghe.

i Exod.12.30 ende 14.5

12 i Doe se nu de Egyptenaers van hen wtgestooten hadden ende de plaghe van hen afliet/ ende woudense weder vanghen/ ende ten dienste int landt voeren/ dede hen Godt des Hemels k de zee op/ also dat het water op beyden zijdē vaste stonde als eenē muer: ende sy ginghen droochs voets op des zees gront/ ende quamen daer van.

k Exod.14.21 Psal.78.13 ende 106.9 Sap.19.13

13 Doe hen nu de Egyptenaers met haren gantschen heyre nae snelden/ werden sy alle versopen in de zee / l also / dat oock niet een en ware ouergheblenen/ die het hadde conden na segghen.

l Exod.14.28

14 m Ende doe dit volck wt de Roode Zee quam/ legherde het hem inde woestijne des berchs Sina / daer te voren gheen mensche woonen noch hem onthouden en conde.

m Exo.15.22 ende 19.1

15 n Daer werdt het bitter water soete/ dat sy het drincken conden: o ende cregen broot van den Hemel/ veertich Jaer lanck.

n Exo.15.25 o Exod.16.14 Deut.8.3

16 Ende waer sy toghen sonder boghe/ pijl/ schilt / ende sweert/ daer streedt Godt voor haer/ ende behielt het velt.

Ende

Ende niemandt en conde desen volcke 17 schade doē/dan alleene/ wanneert afweeck vanden gheboden des Heeren zÿns Gods.

p Judic.2.3.4 q 2.Re.25.21

p Want so dicwils als sy eenen anderen/ 18 dan haren Godt aenbaden / soo werden sy verslaghen q ende wech gheuoert met allen schanden.

r 1.Mach.2.44. s Josue.9.10 11.12 t Num.21.21 33.

Maer so dickwils als het hen rouwede/ 19 dat sy vanden gebodē haers Gods afgeweken waren/ r gaf hen de Godt des Hemels/ wederom ouerwinninge tegē hare vyandē.

s Daerom verdelchden sy der Canani- 20 ters Conninghen/de Jebusiters/de Pheresiters/de Hethiters/de Heuiters/de t Amoriters/ende alle gheweldighe in Hesbon/ende namen hare lant ende steden in.

u Psal.5.6 Hebr.1.9 x Judic.2.3.4 4.Reg.25.4

Ende het ginck hen wel/so langhe als sy 21 hen niet en versondichden aen haren Godt: u Want haer Godt haet het onrecht.

x Sy zÿn oock voor desen tÿden/dicwils 22 verdreuen / van velen volcken / ende wech gheuoert in vreemde landen/daeromme dat sy afgheweken waren/vanden gebode/ dat hen Godt ghegheuen hadde/dat sy daerinne wandelen souden.

y Esdra.1.5 z Deut.30.3

y Doch sy zÿn nu corts weder gecomen/ 23 wt der ellende / daer sy inne waren / z nae dien sy hen weder bekeert hebben tot den Heere haren Godt: ende hebben hen weder ghesettet in dit gheberchte / ende woonen wederom te Jerusalem / daer haer heylichdom is.

a Judit.6.1 12.

Daerom / mÿn heere / laet vernemen of 24 hem dat volck versondicht heeft aen haren Godt/soo willen wy daer op trecken/ ende haer Godt salse v gewisselÿck in de handen gheuen/dat ghyse bedwinghet.

a Hebben sy hen nu niet versondicht aen 25 haren Godt / soo en doen wy niets teghen haer:want haer Godt/salse beschermen/ende wy sullen tot spotte worden den gantschen lande.

Doe Achior sulcx gesproken hadde/wer- 26 den alle Hooftlieden des Holofernis toornich/ende dachten hem te dooden.

Ende spraken onder malcanderen : Wie 27 is dese/die sulcx seggen derf/dat hen de kinderen Jsraels souden weeren tegen den Coninck Nebucad Nezar eñ zÿn crÿchs volck? het zÿn doch euckel naeckte lieden/ eñ geen krÿghers.

b Ezech.28.1. Apo.2.15

Op dat nu Achior sie/dat hy ghelogen 28 hebbe: so latet ons henen optrecken / ende wanneer wy hare beste lieden vanghen / so willen wy Achior met hen doorsteken laten: op dat alle volcken gewaer worden/ b dat Nebucad Nezar een Godt des landts zy/ ende gheen ander.

Dat vj. Capittel.

1. Holofernis toornich teghen Achior / blasphemeert den Godt Jsraels. 8. Gebiet datmen Achior grÿpen ende na Bethulia voeren sal. 11. Osias ende Charmi Ouersten van Bethulien. 12. Achior vertelt de redenen die hy gehadt heeft tot den Raedt Holofernis. 14. Deinwooners Bethulie roepen tot den Heere. 16. Vertroosten Achior / ende segghen hem goets moets te zÿne.

Holofernes lastert God. a Judit.5.25

Der na vergrimmede Holofernes oue- 1 ner Achior/ende sprack:

a Hoe derfst ghy ons prophetere/ 2 dat / dat volck Jsraels van zÿnen Godt soude beschuttinghe hebben?

b Judit.13.27.

3 b Wanneer wÿse dan nu slaen / ghelÿck als eenen mensche/so sult ghy sien/dat daer gheen ander Godt en is/dan alleen Nebucad Nezar:ende dan sult ghy oock/voor der Assyriers sweert/ met hen doorsteken worden/eñ gantsch Jsrael sal met v om comen.

4 So sult ghy gewaer worden/ dat Nebucad Nezar / een heere der gantscher wereldt zy/wanneer ghy met mÿnen sweerde doorsteken wort/eñ ligt onder den verslaghenen Jsraels/ende moet steruen ende verderuen.

5 Meynt ghy nu/ dat uwe propheteringe gewisse is/ so en dorst ghy niet verschricken noch bleeck worden.

6 Also het hen gaen sal/so salt v oock gaen: want ick wil v als nu tot hen schicken / op dat ick v met hen straffe.

Achior wort na Bethulia gheuoert.

7 Doe beual Holofernes zÿnen knechten/ dat sy Achior grÿpen soudē/eñ henē na Bethulia voerē/in de handē der kinderē Jsraels

8 Ende de knechten Holofernes grepen hem/ ende doe sy ouer het vlacke velt aen het gheberchte quamen:doe toghen de schutters teghen haer wt.

9 Doe weken sy op een zÿde aen den berghe / ende bonden Achior aen eenen boom/ met handen ende voeten / ende stieten hem henen onder/ ende lieten hem also hangen/ ende toghen weder tot haren heere.

10 Doch de kinderen Jsraels quamen nederwaerts van Bethulia tot hem/eñ maecten hem los : ende brachten hem henen in tot Bethulia / ende leyden hem onder het volck/ ende vraechden hem hoe dat toeghegaen ware ? waerom hem de Assyriers ghehanghen hadden?

Ossas. Charmi.

11 Ter seluer tÿdt waren de ouersten in der stadt/Osias de sone Micha/vandē stamme Simeon/eñ Charmi/die ooc Othoniel hiet.

c Judit.5.3.5

12 Voor desen Outsten/eñ voor allen volcke/seyde Achior c alles wat hen Holofernes gheuraecht/ ende wat hy geantwoort hadde:ende dat hem Holofernes liedē om deser antwoordde wille /hadden willen dooden.

13 Doch Holofernes hadde beuolen / men soude hem de kinderē Jsraels ouerleueren: op dat / wanneer hy de kinderen Jsraels ghestaghen hadde/dat hy hem/namelÿcken Achior/dan oock woude straffen ende ombrenghen:daeromme dat hy ghesept hadde: d De Godt des Hemels soude haer beschermer zÿn.

d Judit.5.25 Een ernstlÿck ghebedt der Jsraeliters.

14 Doe Achior sulcx ghesept hadde/viel alle dat volck op haer aenghesichte / e ende baden den Heere aen/ weenden alle te ghelÿcke/ende baden den Heere/ende spraken:

e 2.Mach.13 12. f Mat.11.25

15 f Heere Godt des Hemels eñ der aerden/ siet aen haren hoochmoet / ende onse ellende / ende siet uwe heylighen ghenadichlÿck aen/eñ bewÿset dat ghy g de ghenen niet en verlatet/ die op v hopen : ende stooret h die op henseluen ende hare macht pocchen.

g Spr.2.12 h Psal.20.8 2.Reg.19.22

16 Also weenden ende baden sy den gantschen dach/ende trooteden Achior/

17 Ende spraken: De Godt onser vaderen/ diens macht ghy ghepresen hebt / sal het v also vergheldeu/dat sy haren lust aen v niet en sien/maer dat ghy siet/ hoe sy gheslagen ende verdelghet worden.

18 Ende wanneer ons de Heere onse Godt verlosset/so zy Godt met v onder ons/ende

wilt ghy/ ſo ſult ghy met alle den uwen by ons woonen.

19 Doe nu het volc weder van malcanderē ginck/ nam hem Oſias met hem in zijn huys/ eñ richtede een groot Avontmael aen:

20 Ende badt tot hem alle outſten/ eñ leefden wel/ na dien ſy lange gevaſtet hadden.

21 i Daer nae wert het volc weder te ſamen gheroepen/ ende baden om hulpe/ van den Godt Iſraels/ inder verſamelinghe/ den gantſchen nacht.

Joel.3.15

Dat vij. Capittel.

1. Holofernes treckt tegen Bethulia. 2. Het getal des heyrcrachts Holofernis. 8. De Moabiters ende Ammoniters vyanden der kinderen Iſraels. 11. De inwooners Bethulie hebben water ghebreck. 12. Sy preſenteren Oſias/ eñ den anderen Outſten/ de ſtadt op te geuen. 23. Oſias bidt/ dat ſy noch vijf dagen verbeydē willē.

1 Des anderen daechs geboot Holofernes zijnen crijchſvolcke/ datmen op zijn ſoude teghen Bethulia.

2 a Ende hadde hondert ende twintich duyſent te voete/ ende twaelf duyſent te peerde/ ſonder den hoop dien hy wtgeleſen hadde/ aen eener yeghelijcker plaetſe/ waer hy een lant inghenomen hadde.

Holofernes treckt tegen Bethulia.
a Judit.2.7

3 Dit crijchſvolck ruſtede hem altemael teghen de kinderen Iſraels/ ende ſy legerden hen bouen op den berch teghen Dothaim/ van Belma aen/ tot Chelmon toe/ dat teghent Eſdrelom leyt.

4 Doe nu de kinderen Iſraels/ dat groote volck der Aſſyriers ſaghen/ vielen ſy op de aerde/ ende ſtropden aſſchen op hare hoofden/ ende baden alle eendrachtelijcken/ dat de Godt van Iſrael zijne barmherticheydt vertoonen woude ouer zijn volck.

De Iſraeliten bidden Godt om hulpe.

5 Ende ruſteden hen met haren wapenen/ ende namen de clippen in aen den berghe/ ende verwaerden hen dach ende nacht.

6 Als nu Holofernes rontom henen track/ merckte hy/ dat buyten der Stadt teghent Suyden/ een fonteyne was/ welcker door b roeren in de Stadt gheleydet was: deſe roeren hiet hy afhouwen.

b Of/ Fiſtelen

7 Ende hoewel ſy niet verre van der muren een cleyn fonteynken hadden/ daer ſy heymelijcken water haelden/ ſoo was dies noch nauwelijck ſoo vele/ dat ſy hen daer mede lauen conden.

8 Daerom quamen de Ammoniters ende Moabiters tot Holofernes/ ende ſpraken: De kinderen Iſraels en verren hen teghen ons niet weeren/ maer onthouden hen in den berghen ende cleynen berghen/ daer ſy ſeker onder zijn.

9 Daeromme laet ſlechs de fonteynen bewaren/ dat ſy geen water halen en connen/ ſoo moeten ſy ſonder ſweert ſteruen: ofte de noot ſalſe daer toe dringhen/ dat ſy de ſtadt opgheuen moeten/ welcker ſy meynen/ dat ſy onwinlijck zy/ dewijle dat ſy tuſſchen de berghen leyt.

10 Deſen raedt behaechde Holofernes ende zijnen crijchſlieden wel/ c ende leyde telcken hondert/ by eener yeghelijcker fonteyne.

c Judit.16.4

11 Doemen nu twintich daghen lanck de fonteynen bewaert hadde/ en hadden die van Bethulia gheen water meer/ noch inden watercuylen/ noch anders/ dat ſy eenen dach langher/ nae nootdruft hadden water connen hebben: ende men moeſte den lieden het water daechlijcx toemeten.

12 Doe quam wijf ende man/ Jonck ende Out/ tot Oſia/ ende den Outſten/ claechden/ ende ſpraken:

13 d Godt zy richter tuſſchen v ende ons/ daer dat ghy ons in ſulcken noot brenget: daermede dat ghy ons niet en wilt laten met dē Aſſyriers vrede maken: ſoo ons doch Godt in hare handen ghegheuen heeft.

d Exo.17.3
Num.20.3

14 Ende wy gheene hulpe en hebben/ maer moeten voor hare ooghen/ van dorſte verſmachten/ eñ jammerlijcken ommecomen.

15 Daeromme roept het volck te ſamen/ dat wy ons Holoferni willichlijcken ouergheuen.

16 Want het is beter/ dat wy ons ouergheuen/ ende by den leuen blijuen/ ende alſoo Godt louen/ dan dat wy omme comen/ ende voor de gantſche werelt te ſchande worden/ ende ſien ſullen/ dat onſe wijuen ende kinderen ſoo jammerlijcken voor onſen ooghen ſteruen moeten.

17 Wy betuygen heden voor den Hemel eñ der aerden/ ende voor onſer vaderen Godt/ die ons als nu ſtraffet/ om onſer ſonden wille/ dat wy v ghebeden hebben/ de Stadt Holoferni op te geuen: dat wy doch in corten door het ſweert ommecomen/ ende niet ſo langhe van dorſte verſmachten moeten.

18 Doe wert een groot huylen ende weenen inden gantſchen volcke: ſommighe ſtonden lange/ eñ ſchreyden tot Godt/ ende ſpraken met tſamen:

Het volck ſchreyet tot Godt/ en bekent zijne ſonden.

19 e Wy hebben ghesondighet met onſen vaderen: wy hebben miſhandelt/ ende zijn Godtloos gheweeſt:

e Pſal.106.6
Dani.9.9
Baruch.1.15
Treno.3.42

20 Maer ghy zijt barmhertich/ daerom zijt ons ghenadich/ ende ſtraffet ghy ons ſelue: ende dewijle wy v bekennen/ ſo ouergheeft ons den Heydenē niet/ die v niet en kennen:

21 f Op dat ſy niet en roemen: Waer is nu haer Godt?

f Pſal.42.4 ende 79.10 ende 115.2

22 Doe ſy nu langhe gheſchreyet ende gheweenet hadden/ ende een weynich ſtille geworden was/

23 Stont Oſias op/ weende ende ſprack: g Lieue broeders/ hebbet doch ghedult/ ende laet ons noch vijf daghen der hulpe van Godt verwachten.

g Judith.8.9

24 Of hy ons woude genade bewijſen/ ende zijnen name heerlijck maken.

25 Wort ons in deſen vijf daghen niet gheholpen/ ſoo willen wy doen/ als ghy ghebeden hebt.

Dat viij. Capittel.

1. Het geſlachte Judith. 4. Hare wandelinge in harē weduwelijcken ſtaet. 9. Seut na de Outſten om met haer te ſpreken. 10. Straft Oſiam. 11. Men ſal Godt niet verſoecken. 15. Godt en is niet gelijck een menſche. 21. Judith vermaent de Outſte exempel der lijdtſaemheyt te geuen den volcke. 24. De Heers ſtraft die van hem afwijckē.

1 Ulcx quam voor Judith/ die daer was een Weduwe/ een dochter Merari/ des ſoons Joſeph/ des ſoons a Vz/ des ſoons Elia/ des ſoons Oſie/ des ſoons Elia/ des ſoons Jannor/ des ſoons Jedeon/ des ſoons Raphaim/ des ſoons Achitob/ des ſoons Malchie/ des ſoons Enan/ des ſoons Nathania/ des ſoons Sealthiel/ des ſoons Simeon/ des ſoons Manaſſes:

Judith een weduwe.
a Gene.33.18

2 Eñ haer man hadde geheetē Manaſſes: die was in der gherſten oogſt ghestoruen.

Want

Want doe hy op den velde was / by den 3 arbeytslieden/wert hy cranck vander hitte/ ende sterf in zijner stadt Bethulia / ende wert by zijne vaderen begrauen.

Die liet Judith achter / die was nu drie 4 Jaren ende ses Maenden een Weduwe gheweest.

Ende sy hadde haer bouen in haren huy- 5 se/een sonderlijcke camer ghemaeckt / daer sy inne sadt met haren maechden.

Ende was becleedet met eenen sacke/en- 6 de vastede dagheliјcr / behaluen alleene aen den Sabbath/ Nieuwe Maenden/ende an- deren Feesten des huys Israels.

Ende sy was schoone ende rijcke / ende 7 hadde vele ghesins / ende hoeuen vol ossen ende schapen.

Ende hadde een b goet geruchte c by al- 8 le man/dat sy Godt vreesde/ ende niemant en conde wat quaets van haer segghen.

Dese d Judith /doe sy hoorde/dat Osias 9 toegeseyt hadde/ de stadt na vijf dagen den Assyriers op te gheuen / sandt sy nae den Oudtsten Chambri ende Charmi.

Ende doe sy tot haer quamen/ sprack sy 10 tot hen : Wat sal dat zijn / dat Osias ver- willighet heeft/ de stadt den Assyriers op te gheuen / wanneer ons in vijf daghen niet gheholpen en wort?

Wie zijt ghy/ dat ghy Godt versoecket? 11

Dat en dient niet daer toe / datmen ghe- 12 nade verwerue/ maer veel meer/ toorn ende onghenade.

Willet ghy den Heere na uwen gheualle/ 13 tijdt ende daghen bestemmen / wanneer hy helpen sal?

Doch de Heere is ghedul dich : daerom- 14 me latet ons dat leedt zijn / ende ghenade soecken met tranen.

Want God en toornet niet als een men- 15 sche/dat hy hem niet versoenen en late.

Daerom sullen wy ons verootmoedigen 16 van herten/ende hem dienen.

Ende met tranen voor hem bidden / dat 17 hy na zijnen ghevallen/barmhertichheyt aen ons bewijsen wille:ende ghelijck als wy nu treuren moeten / van weghen haers hooch- moets:dat wy ons na desen iammer weder verblijden meughen.

Dat wy niet geuolcht en hebben der son- 18 de onser vaderen/die haren Godt verlieten/ ende vreemde goden aenbaden.

e Daeromme sy haren vyanden ouerge- 19 geuen/eñ van hen verslagen/ geuangen/ eñ geschendet zijn. Doch wy en kennen geenen anderen Godt/ behaluen hem alleene.

Ende willen met ootmoet van hem hul- 29 pe ende troost verwachten / f soo sal hy de Heere onse Godt / onse bloet verlossen van onse vyanden / ende alle Heydenen die ons veruolgen/ verootmoedigen / ende te schan- de maken.

Ende ghy/ lieue broeders/ ghy die zijt de 21 Outsten/troostet het volck met uwẽ woor- den/ dat sy bedencken/ g dat onse vaders oock versocht werden / op dat sy beproeft werden/ of sy Gode van herten dienden.

Vermaentse/ h hoe onse vader Abraham 22 menigherley wijse versocht / ende Godts vrient ghewordden is/ nae dien hy door me- nigherley aenuechtinghe beproeft is.

23 Also zijn oock Isaac / i Jacob / Moses/ k ende alle die Godt lief gheweest zijn / be- standich ghebleuen/ende hebben vele droef- fenissen ouerwinnen moeten.

24 De andere nu/ die de droeffenisse niet en hebben willen aennemẽ metter vreese Gods/ maer met onuerduldicheyt tegen Godt ge- murmureert ende ghelastert hebben/

25 l Zijn van den verderuer ende door de slanghen omneghebracht.

26 Daerom en laet ons niet onuerduldich worden/in desen lijden/

27 Maer bekennen / dat het een straffe is van Godt / vele minder / dan onse sonden zijn / m ende ghelooven dat wy getuchtiget worden / als zijne knechten/ ter beteringhe/ ende niet ten verderue.

28 Daer op antwoorden Osias ende de Oudtsten : Het is altemael waer / als ghy gheseyt hebt/ ende aen uwen woorden en is niets te straffen.

29 Daerom bidt voor ons tot den Heere/ want ghy zijt een heylighe Godtureesende vrouwe.

30 Ende Judith sprack: n Dewijle ghy het daer voor hout/dat het wt God zy/wat ick gheseyt hebbe:

31 So willet oock proeuen/of het gene dat ick inden sinne hebbe te doen/ wt God zy/ende biddet dat Godt gheluck daer toe gheue.

32 o Dese nacht p verbeydet aen der poor- ten wanneer ick daer henen wtgae met mij- ner maghet:ende biddet dat de Heere in de- se vijf dagen/als ghy geseyt hebt/zijn volck Israels troosten woude.

33 Wat ick nu in den sinne hebbe / daer en sullet ghy niet nae vraghen/maer biddet al- leene voor my tot den Heere onsen Godt/ tot dat ick u voorder condt doe / wat ghy doen sullet.

34 Ende Osias de Vorst Juda / sprack tot haer: Gaet henen in vrede/ de Heere zy met u/ende wreke ons aen onsen vyanden: ende sy ginghen alle weder van haer.

i Gene.28.7
k Prou.3.11 Heb.12.5
l Num.21.6 1.Cor.10.9
De heyligen worden ver- socht tot ha- ren besten.
m Rom.8.29
n 1.Joa.4.1 1.Cor.14.29 1.Thess.5.21
o Judit.10.7
p Of / houdet/ hoedet/

Dat ix. Capittel.

1. Judith gaet in haer camer / 2. ende bidt tot Godt. 16. Godt alleen gheeft ouerwinninghe/ ende verhooret der ellendighen ende ootmoedigen ghebedt.

1 DAer nae ginck Judith in haer camer/ ende becleede haer met eenen sacke/ ende stroyde asschen op haer hooft/ ende viel neder voor den Heere/ a eñ schrey- de tot hem/ende sprack:

2 b Heere Godt mijns Vaders Simeon/ c dien ghy het sweert gegeuen hebt/de Hey- denen te straffen/die de maghet veronteert/ ende te schanden ghemaeckt hadden.

3 Ende hebt hare wijuen ende dochteren wederom vanghen/ ende haer beroouen la- ten/ door uwe knechten / die daer in uwen ijuer gheijuert hebben: helpt my arme We- duwe/ Heere mijn Godt.

4 Want alle hulpe/ die in voortijden/ende hierna opt geschiet is/ die hebt ghy gedaen/ ende wat ghy wilt/ dat moet gheschieden.

5 Want wanneer ghy helpen wilt / soo en cant niet feylen ; ende ghy weet/hoe ghy de vyanden straffen sult.

6 Schouwet als nu op der Assyriers heyr/ d gelijck als ghy in voortijdẽ op der Egyp- tenaers saghet / doe sy uwen knechten nae iaech-

Judiths ghebedt.
a Hebre.2.2
b Gene.24.12
c Gene.34.25
d Exod.14.34

jaechden met grooter macht/ ende verlieten hen op hare wagenen/ ruyteren/ende groot Krijchsvolck.

7 Ende doe ghyse aensaget/werden sy verschaghet:

8 Ende de diepte ouerrasschedese/ ende het water versoopse.

9 Also gheschie oock nv desen/ Heere/ e die daer pocchen op hare macht / waghenen/ spiessen/ende gheschut.

e Psal.20.8 2.Reg.19.22 Judith.1.4

10 Ende en kennen v niet / ende en dencken niet/dat ghy Heere onse Godt/ de gene zijt/ ghy die de krijgen stueret van aenbeginne/ ende heetet billicken/Heere.

11 Strecket uwen arm wt / als in voortijden / ende slaet te morsel de vyanden door uwe macht : dat sy omcomen door uwen toorne/ die hen beroemen / sy willen v heylichdom verstoozen / ende de hutten ws naems ontheyligen/ende met haren sweerde uwen altaer omwerpen.

12 Straffet haren hoochmoet/door haer eyghen sweerdt:

13 Dat hy met zijnen eygen oogen geuanghen worde / wanneer hy my aensiet/ ende door mijne vriendelijcke woorden bedrogen worde.

14 Gheeft my eenen moet/ dat ick my voor hem ende voor zijner macht niet en ontsette/ maer dat ick hem f stoorten meughe.

f Dat is/te neder worpen.

15 Dat sal ws Naems eere zijn/ g dat hem een wijf neder ghelept heeft.

16 h Want ghy Heere / cont wel ouerwinninge geuen/ sonder alle veelheyt/ i ende en hebt geenē lust aende sterckheyt des peerts: Vk en hebben de hooueerdigen noyt behaghet:doch alle tydt heeft v wel behaecht der ellendighen ende ootmoedighen ghebedt.

g Judit.4.9 12.ende 5.23 h 2.Par.14.11 ende 16.8 eñ 20.12.15 Judic.7.2.7 i Psa.147.10 k Spr.10.9 Luce 1.47

17 O Heere/ een God des Hemels/schepper der wateren/eñ Heere aller dingen/verhoort mijn arm ellendich gebet/ die ick alleene op uwe barmherticheyt vertrouwe.

18 l Dencket Heere aen v verbondt / ende gheeft my in/ wat ick spreken ende dencken sal/ende gheeft my gheluck daer toe:op dat v huys blijue.

l Spr.36.9

19 Ende alle Heydenen ghewaer worden/ dat ghy Godt zijt/m ende gheen ander/sonder alleene ghy.

m Deu.32.34

Dat x. Capittel.

1. Judith bereyt haer/ om te volcomen het gene dat sy voorghenomen heeft/ter verlossinge des volcx Israels. 10 Sy gaet wt der stadt Bethulie/ 11. sy wort van den wachters der Assyriers aengesproken/ 17. ende ghelept tot Holofernem.

Abra / Judiths dienst maghet.

1 DOe sy nv wtghebeden hadde/stont sy op/ende riep hare maghet Abra.

2 Ende ginck henen onder int huys/ a leyde den sack af/ ende tooch hare Weduwencleederen wt.

a 2.Hest.1

3 Ende wiesch haer/ ende salvede haer met costelijckē water/ ende blechtede haer hayr/ ende settede een huyue op / ende tooch haer schoone cleederen aen.

4 Ende vercierde haer met spanghen ende gesmijdde/ ende tooch alle haer cieraet aen; ende de Heere gaf haer ghenade/dat sy lieflijck aen te sien was : want sy en vercierde haer niet wt curieusheyt / maer Gode te loue.

5 Ende sy dede harer maghet eenen ghepeckten wijnfles vol wijns/ende een cruycke met olye/ ende eenen sack/daer sy vyghen/ meel/ ende broodt inne hadde / dat sy eten mochte: Ende sy ginck henen.

6 b Ende aen de poorte vant sy Oziam ende de oudtsten/ die haer wachteden/ ghelijck het verlaten was.

b Judit.8.9

7 Ende sy verwonderden hen / dat sy soo schoone was.

8 Doch nv en vraechden sy niet/ wat sy in den sinne hadde / maer lietense henen wt/ ende spraken: De Godt onser Vaderen geue v ghenade / ende late v voornemen wel ghelucken:dat hem Israel uwer verheughe/ ende uwen name gherekent worde onder den heylighen.

9 Ende alle die daer waren / spraken: Amen/Amen.

10 Maer Judith badt/ende ginck voort met harer maghet Abra.

11 Ende doe sy smorghens vroech den berch henen af ginck/ontmoettede haer de wachters der Assyriers/ende liepen haer aen/ ende vraechden haer/ van waer sy quame/ende waer sy henen woude?

12 Ende sy antwoorde: c Ick ben een Hebreische vrouwe/ende ben van hen geulodē: want ick weet het/dat sy v inde handen comen sullen : daeromme dat sy v verachtet hebben/ende niet en woudē genade soecken/ ende hen ghewillichlijcken ouergheghenen.

c Judit.8.1 ende 1.8

13 Daeromme hebbe ick my voorgenomen/ by den Vorst Holofernes te comen/ dat ick hen hare heymelijckheyt openbare/ende segghe hem/ hoe hyse lichtelijcken ouerwinnen meughe / dat hy niet eenen man verliesen en derf.

14 Dewijle dat sy so sprack/ sagen syse aen/ ende verwonderden hen gantsch seer/dat sy so schoone was/

15 Ende spraken: Dat mochte v helpen/dat ghy het so goet meynet/ende tot onsen Heere gaen wilt.

16 Want wanneer ghy voor hem coemt/ so sal hy v genadich zijn/eñ sult hem van hertē wel geuallen : eñ brachtense henen in Holofernes Tente/ende seyden hem van haer.

17 Ende doe sy voor hem quam / d wert hy alsoo aenghesteken teghen haer.

Judith coemt tot Holofernem. d Spr.9.9 Judit.16.9

18 Ende zijne dienaers spraken onder malcanderen: Dat Hebreische volck en is trouwen niet te verachten/dewijle dat het schoone vrouwen heeft : soudemen om sulcker schooner vrouwen wille niet krijghen?

19 Doe nv Judith Holofernem sach sitten onder zijn Tapijt / dat schoon ghewercket was/met purpuren eñ goude/eñ met Smaragden/ende velen edelen steenen verciert/

20 Viel sy voor hem neder / ende badt hem aen; eñ Holofernes hietse weder oprichten.

Dat xj. Capittel.

1. Holofernes vermaent Judith goeden moet te hebben. 3. Hy vraecht haer de oorsake harer coemste. 4. Judith bedriecht Holofernem door schoone woorden.

Judith spreeckt met Holoferne.

1 ENde Holofernes sprack tot haer: Hebt eenen goeden moet/ ende en vreest niet : want ick en hebbe noyt eenen mensche leet gedaen die hem onder den Coninck Nebucad Nezar gheghenen heeft.

2 Ende en hadde my v volck niet verachtet / so en hadde ick noyt eene spiesse teghen haer opgheheuen.

De reden Judith by Holofernes.

Nv segget hier/waerom dat ghy zijt van hen gheweken/ ende tot my ghecomen. 3

Judith antwoorde / ende sprack: Ghy woudet uwe maghet genadichlijcken hooren: sult ghy doen als v uwe maghet segghen sal / so sal v de Heere gheluck eñ ouerwinninghe gheuen. 4

God geue Nebucad Nezar geluck ende heyl/ den Coninck des gantschen lants/ die v wtgheschicket heeft/alle onghehoorsamen te straffen: want ghy condt hem onderdanich maken/niet alleene de liedē/maer oock alle dieren op den lande. 5

a Of/ gelijck

Want uwe vernuft ende wijsheyt is beroemet inder gantscher werelt / ende a alle man weet/ dat ghy de gheweldichste Vorst zijt inden gantschen Coninckrijcke/ ende v goet regiment wort ouer al gheprezen. 6

b Judit.5.5

So weten wy oock/b wat Achior gesproken heeft/ende hoe ghy met hem daer tegen ghedaen hebt. 7

Want onse God is so toornich ouer onse sonden/dat hy door zijne Propheten heeft vercondigen laten: Hy wille dat volck straffen om zijner sonden wille. 8

Dewyle nv het volck Israels weet / dat sy haren God vertoornt hebben / so zijn sy voor v verschrocken. 9

Daertoe lijden sy grooten hongher/ ende moeten van dorste versmachten. 10

Ende hebben als nv voorghenomen/ hare vee te slachten / op dat zy desseluen bloet drincken/ 11

Ende het heylige offer te eten/ aen corne/ wijn/ eñ olye/ dat hen God verboden heeft/ dat sy het oock niet aenroeren en souden. 12

c Judi.10.12

Daeromme isset ghewisse / dat sy moeten omcomen/ dewyle sy sulcx doen.

Eñ dewijle ick dat weet/c ben ick vā hen ghevloden/ ende de Heere heeft my tot v ghesonden/ dat ick v sulcx soude aensegghen. 13

Want hoe wel ick tot v ben gecomen/ so en ben ick doch daeromme van Godt niet afgeuallen/ maer wil mijnen God noch dienen by v: ende uwe maghet sal henen wt gaen/ ende Godt aenbidden. 14

Die sal my openbaren / wanneer hy hen haren loon gheuen wil voor hare sonde: soo wil ick dan comen / ende wil v aensegghen ende v midden door Jerusalem voeren/ dat ghy alle dat volck Israels hebbet / ghelijck als schapen die gheenen herder en hebben/ ende v en sal niet eenen hont verren aenbassen. 15

Want dit heeft my God gheopenbaert/ 16

Dewijle hy op haer toornich is / ende heeft my herwaerts ghesonden / op dat ick het v aensegghe. 17

Dese reden behaechde Holoferni / ende zijnen knechten wel: ende sy verwonderden hen harer wijsheyt / ende spraken onder malcanderen: 18

Dier vrouwen ghelijck/ en is niet op aerden/ van schoonheyt ende wijsheyt. 19

Ende Holofernes sprack tot haer; Dat heeft Godt alsoo gheschicket / dat hy v herwaerts ghesonden heeft / eer dan dat volck in mijne hant quame. 20

d Ruth.1.16

d Sal nv v God sulcx wtrichten / als ghy ghesept hebt/ soo sal hy oock mijn God zijn/ ende ghy sult groot worden by dē Coninck Nebucad Nezar / ende uwen name sal ghepresen worden inden gantschen Coninckrijcke. 21

Dat xij. Capittel.

1. Holofernes ghebiedt Judith in zijn schatcamer te leydene. 2. Judith en wil haer niet besondigen/ etende de spijse der Heydenen. Sy verkrijcht oorlof van Holofernes / om by nachte wt ende in te gaen/ te doen haer ghebedt tot God. 12. Sy is aenghesproken / om haer te begheuen tot Holofernem. 13. Sy veynst haer daerin te bewilligen.

1 Doe liet hyse brengē in de schatcamer/ dat sy daer blijuen soude/ ende beual/ datmēse vā zijner tafel spijsen soude.

Holofernes beueelt Judith eerlijck te houden.

2 Maer Judith antwoorde/ ende sprack: Ick en derf noch niet eten vā uwer spijsen/ op datick my niet en versondige: maer ick hebbe een weynich met my genomen/ daer ick wil van eten.

a Gen. 43. 32. Tob.1.12. Dan.1.8

3 Doe sprack Holofernes selue: Wanneer dat op is/ dat ghy met v gebracht hebt/ van waer sullē wy v dā wat weder beschicken?

4 Judith antwoorde: Mijn heere/ so ghewisselijck als ghy leeft/ eer uwe maget alles dat verteeren sal / so sal God door my wtrichten/ wat hy inden sinne heeft. Ende doe haer de knechten in het b ghemack brengen wouden/ als hy beuolen hadde/

b De camer.

5 Badt sy/ datmen haer veroorloefde/ des auonts eñ des morgens henen wt te gaen/ ende haer ghebedt te doen tot den Heere.

6 Doe beual Holofernes zijnen camerdienaren / datmense drie daghen lanck soude vrij wt ende in gaen laten / haer ghebedt te doen tot God.

7 Ende des auonts ginck sy henen wt in den dale voor Bethulia / ende wiesch haer int water.

8 Daernae badt sy tot den Heere/ den Godt Israels/ dat hy haer geluck gaue/ zijn volck te verlossen.

9 Ende ginck weder in de tente/ eñ hieldt haer reyn/ ende en adt niets voor dē auont.

10 Aenden vierden daghe maeckte Holofernes zijnen naesten dienaren alleene een auontmale / ende sprack tot Vagao zijnen Camerlinghe: Gaet henen/ ende ouerredet de Hebreische vrouwe / dat sy haer niet en weygere tot my te comen.

Holofernes rechtet een groote auōtmael aen.

11 Want het is eē schande by dē Assyriers / dat sulck een vrouwe soude onbeslapē van ons comen/ ende eenen man bespot hebben.

12 Doe quam Vagao tot Judith/ eñ sprac: Schoone vrouwe/ ghy en willet v niet weygheren tot mijnen heere ter eeren te comen/ ende met hem eten ende drincken/ ende vrolijck zijn.

13 Doe sprack Judith: Hoe derf ick het mijnen heere c ontsegghen?

c Of/ weygeren

14 Alles wat hem lief is / dat wil ick van herten geerne doen/ alle mijn leef daghe.

15 Ende sy stont op / ende vercierde haer/ ende ginck henen in voor hem/ ende stondt voor hem.

16 Doe ontspranck Holoferni zijn herte/ d want hy was aenghesteken met vyeriger hitte teghen haer.

d Syr.9.9 Susan.8

17 Ende sprack tot haer: Settet v neder/ drinckt ende weest vrolijck: want ghy hebt ghenade by my gheuonden.

18 Ende Judith antwoorde: Ja Heere/ ick wil vrolijck zijn/ want ick en ben mijn leefdaghe

daghe soo hooch niet gheeert ghewordden.

19 Ende sy adt ende dranck voor hem/ wat hare maecht bereydet hadde.

Holofernes is droncken.

20 Ende Holofernes was vrolijck met haer ende dranck so vele / als hy anders niet en plach te drincken.

Dat xiij. Capittel.

3. Judith blijft allee met Holofernes. 7. Sy aenroept den Heere/ 10. Snydt Holofernes het hooft af. 11. Keert wederomme in Bethulien. 19. Toonet dẽ volcke het hooft Holofernis. 22. Het volck loeft ende danckt God. Ozias prijst den Heere.

1 Doe het nv gantsch spade wert/ gingen zijne dienaers wech in hare Tente/ a eñ sy waren altemael droncken.

a Spr. 31.30.

2 Ende Vagao maeckte Holofernes camer toe/ ende ginck daer van.

3 Ende Judith bleef alleen by hem in der camer.

b 3. Esdr. 3.18 Prou. 20.1 Gene. 9.21 1. Sa. 25.36. 1. Reg. 20.16.

4 Doe nv Holofernes int bedde lach/ b was droncken/ ende sliep/

5 Sprack Judith tot haer maecht/ sy soude daer buyten de wachte houden voor der camer.

6 Ende Judith tradt voor het bedde/ ende badt heymelijcken met tranen/ ende sprack:

7 Heere Godt Israels / stercket my/ ende helpt my ghenadichlijcken volbrengen/ dat ick met gantsch vertrouwen op v / hebbe voorghenomen: dat ghy uwe stadt Jerusalem verhooghet/ als ghy toeghesept hebt.

8 Na sulcken ghebede/ tradt sy tot der calomme bouen aent bedde / ende langde dat sweert af/ dat daer hinck.

Judith hou wet Holoferni den cop af.

9 Ende tooch het wt/ ende greep hem by den hayre/ eñ sprack wederom: Heere God/ stercket my in deser stonde.

c 1. Sa. 17.51 1. Par. 11.23. 1. Mac. 7.46.

10 Ende sy hieu hem tweemael inden hals/ met aller macht: c daerna sneet sy hem den cop af/ wentelde het lichaem wt den bloede/ ende nam de deken met haer.

11 Daerna ginck sy wt/ ende dede dat hooft Holofernis/ harer maecht / ende hiet het in eenen sack steken.

12 Ende sy gingen met malcanderen henen wt/ na harer gewoonheyt/ gelijck als wonden sy gaen bidden / door het legher / ende ginghen rondtomme door den dale/ op dat sy heymelijcken aen de poorte der stadt quamen.

13 Ende Judith riep de wachters: Doet de poorte op: want Godt is met ons/ die heeft Israel de ouerwinninghe ghegeuen.

14 Doe nv de wachters hare stemme hoorden/ ontboden sy also haest de outsten der stadt.

15 Die quamen alle tot haer: want sy hadden alreede daer aen vertzaecht/ dat sy niet weder comen en soude.

Judith vermaent het volck Gode te dancken/ voor de ouerwinninghe

16 Ende sy staken fackelen aen/ ende ginghen rontom haer / tot dat sy op een pleyn quam/ eñ sy hietse stille zijn ende toehooren/

17 Ende sprack also: Dancket den Heere onsen Godt/ die niet en verlaet de gene/ die op hem betrouwen / ende heeft ons barmhertichheyt bewesen/ door my zijne maghet/

18 Als hy dẽ huyse Israels toegesept heeft: ende heeft in deser nacht / den vyant zijns volcx/ door mijne hant omgebracht.

19 Ende sy tooch het hooft Holofernis wt/ ende wees het hen/ ende sprack: Siet/ dat is het hooft Holofernis/ des Velthooftmans der Assyriers: eñ siet/ daer is de deken daer hy onder lach/ doe hy droncken was: daer heeft hem de Heere onse Godt door eener vrouwen handt omghebracht.

20 Soo warachtich als de Heere leeft/ heeft hy my door zijnen Enghel bewaert/ dat ick niet en ben verontreynicht worden/ de wyle dat ick ben wt geweest/ ende heeft my sonder sonde weder herwaert ghebracht met grooter vreuchden ende ouerwinninghe:

b Psal. 105.a ende 106.1

21 d Daerom dancket hem alle / want hy is goedich/ ende helpt altoos.

22 Ende sy danckten alle den Heere/ ende spraken tot haer : Ghelouet zy de Heere/ die door v onse vyanden heden heeft tot schanden ghemaeckt.

Ozias

23 Ende Osias de Vorst des volcx Israels/ sprack tot haer: Gesegent zijt ghy dochter vanden Heere den Alderhoochsten God/ bouen alle vrouwen op aerden.

24 Ende ghelooft zy de Heere / die Hemel ende aerde gheschapen heeft/ die v heeft gheluck ghegeuen/ den Hooftman onser vyanden te dooden.

25 Ende heeft uwen name soo heerlijck gemaeckt/ dat v alle tijt prijsen sullen / alle die des Heeren werck achten : daerom dat ghy v leuen niet verschoont en hebt in der droefenisse ende noot ws volcx / maer hebt het e verlost voor den Heere onsen Godt.

e Of/ wighe urget.

26 Eñ alle dat volck sprack Amen / Amen.

27 Daer na rieymen den Achior / tot dien sprac Judith: De God Israels/ dien ghy gepresen hebt / dat hy hem aen zijnen vyandẽ wreken can / heeft in deser nacht/ der goddeloosen hooft omgebracht door mijne hant.

f Judic. 6.5.

28 Ende dat ghy het siet / so is hier den cop Holofernes / die den God Israels hoochmoedichlijcken gelastert heeft/ f ende v den doot ghedreycht / doe hy sprack: Wanneer dat volck Israels geuangen wort/ so woude hy v met hen doorsteken laten.

29 Ende doe Achior Holofernis cop sach/ ontsettede hy hem / dat hy gheheelijck verstarf.

g Dan. 2.46 Acto. 10.25

30 Daerna / doe hy weder tot hem seluen quam/ g viel hy tot haren voeten/ eñ sprack:

31 Ghesheghent zijt ghy van uwen God / in allen hutten Jacobs: want de Godt Israels sal aen v ghepresen worden / by allen volcken/ die uwen name hooren sullen.

Dat xiiij. Capittel.

1. Judith gebiet / dat den cop Holofernis wt ghehanghen worde ouer de mueren. 6. Achior gelooft aen Godt. 7. De inwooners Bethulie trecken wt ghewapent. 14. Holofernes wert doot geuonden in zijn tente.

a 1. Sa. 31.10 1. Mach. 7.47 2. Mac. 15.35

1 Daer na sprack Judith tot alle volcke: Liene broeders / hoort my: Soo haest als den dach aenbreeckt: a soo hanget den cop ouer de mueren henen wt:

2 Ende nemet uwe wapenen / ende vallet alle te samen henen wt/ in eenen hoop/ ende met grooten gheschreye.

3 So sullen die inder schaerwacht vlieden/ ende sullen dan haren heere opwecken ter slachtinghe.

4 Ende wanneer de Hooftlieden tot Holofernis tente comen sullen/ eñ het lichaem daer sien inden bloede ligghen / so sullen sy verschricken.

5 Ende wanneer ghy lieden mercket / dat sy ver-

sy vertzaecht geworden zijn/ ende de vlucht gheuen/ so volghet flucx na / want de Heere heeftse onder uwe voeten ghegheuen.

6 Doe nv Achior sach/ dat de God Jsraels gheholpen hadde/ verliet hy de Heydensche wijse/ ende gheloof de aen Godt / ende b liet hem besnijden: c ende is onder Jsrael ghe-rekent gheworden / hy ende alle zijne naco-melinghen tot op desen dach.

7 Eñ doe den dach aenbrack/ hingen sy den cop ouer de mueren henen wt / ende namen haer geweere/ ende vielen henen wt in eenen hoop/ ende met grooten gheschreye.

8 Ende doe sulcx de nederste schaerwacht sach/ liepen sy na Holofernes Tente.

9 Ende die daerinne waren/ richteden een bulderen aen voor zijner camer/ daer hy sou-de van opwaken.

10 Want men en dorfte niet aencloppen/ oft in des Vorsten te Assyrien camer gaen.

11 Maer doe de Hooftlieden der Assyriers quamen / seyden sy tot den camerdienaren: d Gaet daer henen in/ ende weckt hem op:

12 want de muysen zijn henen wtgeloopen wt haren holen/ ende zijn coene gheworden/ dat sy ons nv aengrijpen derren.

13 Doe ginck Vagao daer henen in / ende tradt voor den voorhanck / ende clopte met den handen : want hy meynde / dat hy by Judith sliep/ ende luysterde oft hy hem ver-nueren woude.

14 Doe hy nv niets en vernam/ hief hy den voorhanck op: doe sach hy het lichaem son-der den cop / in zijnen bloede op der aerden ligghen. Doe e schreyede ende huylede hy luyde/ ende verscheurde zijne cleederen.

15 Ende sach in der camer Judith/ ende doe hyse niet en vant/ liep hy wt tot den krijchs-volcke/ ende sprack:

16 Een eenige Hebreische vrouwe / heeft het gantsche huys Nebucad Nezars van Assy-rien/ tot spotte ende hoone ghemaeckt/ voor der gantscher werelt: want Holofernes leyt daer doot op der aerden/ ende de cop is hem afghehouwen.

17 Doe dat de Hooftlieden van Assyrien hoorden/ verscheurden sy haer cleederen/ en-de verschrickten wter maten seer.

18 Ende daer wert een groot moortgeschrey onder hen.

Dat xv. Capittel.

1. De Assyriers van verschricktheyt bespron-gen/ vlieden. 3. De Jsraeliten iaghen de Assyriers na. 7. De inwooners Bethulie plonderen den le-ger der Assyriers. 9. Jehoiakim de hooghe Prie-ster coemt in Bethulien om Judith te sien. 10. Je-hoiakim prijset Judith seer.

1 Doe nv het krijchsvolck hoorde / dat Holoferni den cop af was/ verschrick-ten sy / ende werden verbijstert/ ende en conden geenen raet houden wat sy doen souden/ a so was hen de moet ontuallen.

2 Ende gauen de vlucht/ dat sy den Hebreen ontcomen mochten / diese saghen tegen hen daer voorts trecken.

3 Ende doe de kinderen Jsraels sagen/ dat de vyanden vloden / snelden sy hen na met grooten gheschreye ende trompetten.

4 Dewijle nv der Assyriers ordeninge ghe-broken was / ende de kinderen Jsraels in harer ordeninghe toghen/ sloeghen sy alle de gene die sy afiaghen conden.

5 Ende Osias sant tot allen steden in den lande Jsraels/

6 Datmen in allen steden op was / ende iaechde den vyandē na/ ten lande henen wt.

7 Maer b het ouergheblenen volck te Be-thulia/ viel inder Assyriers legher/ plonder-den ende voerden henen wech / wat de As-syriers daer gelaten hadden / ende brachten groot goet daer van.

8 De andere nv / doe sy weder quamen/ brachten sy met hen / alles wat de gene met hen wech geuoert hadden/ aen vee ende an-deren goede / ende het gantsche landt wert rijcke van sulcken roone.

9 Daer nae quam Jehoiakim de hooghe Priester / van Jerusalem te Bethulia/ met allen Priesteren / op dat sy Judith saghen.

10 Ende sy ginck c henen wt tot hen. Doe presen syse al te samen / ende spraken : Ghy zijt de kroone te Jerusalem/ ghy zijt de her-tenureuchde Jsraels / ghy zijt een eere des gantschen volcx/

11 Dat ghy sulcke loflijcke daet gedaen hebt/ ende Jsrael so groote weldaet betoont hebt/ datse Godt wederomme d wtgheholpen heeft : ghesegheut zijt ghy voor Godt ee-wichlijck.

12 Ende alle het volck sprack : Amen.

13 Ende doemen nv dertich daghen lanck/ den buete wtghedeylt hadde/

14 Gauen sy Judith costelijck e tuych/ dat Holofernes ghehadt hadde/ aen goude/ sil-uer/ cleederen/ ende edele steenen.

15 Ende f alle man was vrolijck / songhen ende spronghen/ beyde ionck ende out.

Dat xvj. Capittel.

2. De lofsanck Judiths. 23. Judith eyghenet den Heere het deel haers buets. 26. De reynicheyt Judiths. 28. Judith hondert ende vijf Jaer out/ 29. sterft tot Bethulien/ eñ alle het volck draecht rouwe om haer seuen dagen. 30. Vrede in Jsrael/ dewijle sy leeft/ ende oock langhe daer na.

1 Doe a sanck Judith den Heere dit liet/ ende sprack:

2 Spelet den Heere met Tamborij-nen/ ende clinghet hem met b Cimbalen: c singet hem een nieuwe liet/ weest vrolijck/ ende roepet zijnen Name aen.

3 De Heere is het / die de krijghen stueren can/ Heere heet zijnen name.

4 Hy strijdet voor zijn volck / dat hy ons d wthelpe van alle onse vyanden.

5 Assur quam van den gheberchte wt den Noorden/ met eener grooter macht / e zijne veelheyt bedeckte de wateren / ende zijne peerden bedeckten het lant.

6 Hy dreychde mijn landt te verbranden/ ende mijne manschap te verworgen/ de kin-deren ende maechden wech te voeren.

7 Maer de Heere de Almachtighe Godt heeft hem ghestraffet/ * ende heeft hem in eener vrouwen hant ghegheuen.

8 Want gheen man noch eenich krijgher/ en heeft hem omme ghebracht / ende gheen Reuse en heeft hem aenghegrepen: f Maer Judith de dochter Merari heeft hem ne-derghelept met harer schoonheyt.

9 g Want sy leyde hare Weduwen cleede-ren af / ende tooch hare schoone cleederen aen/ ter vreuchde der kinderen Jsraels.

10 Sy bestreeck haer met costelijckē water/ eñ vlechtede hare hayren/ hem te bedriegen.

Hare

Marginal notes: Osias. — b 2. Reg. 7. 16 — Jehoiakim. Judith. 4. 5 — c Of/ voorts — d Of/ verlossen — e Of/ gheredtschap/ — f Of/ yegelijck — Een lofsanc Judiths tot Godt. — a Exod. 15. 1 Judic. 5. 1 — b Psal. 150. 5 — c Psal. 149. 1 Esaie 42. 10 — d Of/ verlosse — e Judit. 2. 11 ende 7. 10 — * Judic. 4. 21 Judic. 13. 10 — f Judit. 8. 1 ende 10. 17 — g Judit. 10. 2 — d Act. 14. 11 (left margin) — Judi. 16. 14 (left margin)

h Judit.13.10

11 Hare ſchoone ſchoenen verblindeden hem/ hare ſchoonheyt vinck zijn herte / h doch ſy hieu hem den cop af.

12 Dat hen de Perſſen ende Meden ontſetteden/ voor ſulcker coener daet.

i Judit.14.11

13 Ende der Aſſyriers heyr i huylede/ doe mijne ellendighen voorts quamen / die van dorſte verſmachtet waren.

14 De ionghen doorſtaken de Aſſyriers/ ende ſloeghenſe in der vlucht/ als kinderen: ſy zijn verdelghet van den heyre des Heeren mijns Gods.

k Pſal. 149.1
Eſaie.42.10

15 k Latet ons ſinghen een nieuwe liet den Heere onſen Godt.

l 2.Heſt.2.4

16 Heere Godt/ ghy zijt de machtige Godt/ die groote daet doet/ l ende niemant en can v wederſtaen.

m Gen.1.3
Pſal.33.9

17 V moet alle dinck dienen: m want wat ghy ſpreeckt dat moet geſchieden : wanneer ghy eenen moet geeft/ dat moet voortgaen/ ende uwen woorde en can niemant wederſtant doen.

n Pſal.18.8
o Judit.5.4
Eſaie 64.14

18 n De Berghen moeten beuen/ o ende de rotzſteenen verſmelten als Was voor v.

p Mal.4.2
q Of/ verachtet. etc.

19 p Doch die v vreeſen / dien bewijſt ghy groote ghenade : want alle het Offer ende vette / is veel te q ſlecht voor v : Dan den Heere vreeſen/ dat is ſeer groot.

r Deut.32.35

20 Wee den Heydenẽ die mijn volck veruolghen: r want de Almachtige Heere richteſe/ ende ſoecktſe te huys/ ter tijdt der wrake.

ſ Eſaie 66. 24
Marc.9.47
t Mat.13.50
ende 21.13
ende 24.51
ende 25.30

21 ſ Hy ſal haer lijf plaghen/ met vyere/ ende wormen : ende ſy ſullen bernen t ende huylen in eewicheyt.

22 Nae ſulcker ouerwinninghe/ tooch alle dat volck van Bethulia na Jeruſalem/ den Heere aen te bidden / ende reynichden hen/ ende Offerden brantoffer/ ende wat ſy ghelooft hadden.

u 2.Sam.8.?

23 Ende Judith hinck alle wapenen Holofernes op in den Tempel / ende den voorhanck / dien ſy van zijnen bedde ghenomen hadde/ u dat het den Heere verbannen zijn ſoude eewichlijck.

24 Ende het volck was vrolijck te Jeruſalem by den Heylichdom / met Judith/ drie Maenden lanck/ ende hielden den vierdach der ouerwinninghe.

25 Daer nae tooch een yeghelijck weder na huys/ ende Judith quam oock weder te Bethulia/ ende wert hooch geeert in den gantſchen lande Iſraels.

26 Ende ſy en nam geenen man weder/ na haers eerſten man Manaſſes doot.

x Exod.31.?
Deut.15.10
Jere.34.8
y Gene.50.10

27 Ende ſy wert gantſch oudt:

28 Ende bleef in haers mans huys/ tot dat ſy hondert ende vijf Jaer oudt wert: x ende hare maget Abra/ maecktese gantſch vry.

29 Daer na ſterf ſy tot Bethulia/ ende men begroefſe by haren man Manaſſe: y ende het volck droech leet om haer/ ſeuen daghen lanck: ende alle haer goet deylde ſy wt/ onder haers mans vrienden.

z 2.Heſt.5.?

30 Ende dewijle dat ſy leefde/ ende daer toe langhe daer nae / en dorſte niemant teghen Iſrael trecken.

31 z Ende den dach deſer ouerwinninghe/ wordt van den Hebreeren voor een groote feeſt ghehouden / ende van hen ghevierſt eewichlijck.

Eynde des Boecx Judith.

SAPIENTIA,

het Boeck der VVijſheyt.

Argument.

IN de andere Boecken die onderwijſinghe gheuen/ het leuen ende de zeden aengaende/ wort te rechte van ſommigen/ het Boeck der Wijſheyt ter deſer plaetſen geſtelt. Daer in heeftmen den lof der Wijſheyt/ wat/ ende hoe groot ſy zy/ welcke hare wercken ende vruchten zijn / hoe ſeer alle menſchen behooren te arbeyden ende te bidden / om die te ghecrijghen . Hierinne wort Godt ſeer hooghe gheprezen/ den welcken te kennen/ de warachtighe wijſheyt is . Wederom beſchrijft hy de valſche wijſheyt / ende den dienſt der Afgoden/ die een claechlijcke peſte der warachtigher wijſheyt is : Waer van oock Lactantius ſeyt / dat daer gheen religie en is/ daer Afgodendienſt is . Bouen deſen worden hier vele andere dingen ſeer wel gheleert/ ende ſchijnen tot de warachtige wijſheyt te dienen. Dat dan alle die de warachtige Philoſophie ſoecken dit Boeck leſen.

Dat eerſte Capittel.

1. Vermaninge totten Regenten des aertrijcx/ den Heere te ſoecken. 3. Het booſachtighe herte en is der Wijſheyt niet weert. 5. De heylighe Gheeſt vliet den Afgodiſchen ende roeckeloosen. 6. God is kender der herten. 7. De geeſt des Heeren veruult de aerde. 9. De aenſlaghen ende redenen der Godlooſen moeten voor het gerichte/ op datſe gheſtraft worden. 11. Schadelijcken laſter ende vloecken. 13. God en heeft de door niet gemaeckt 15. De gherechticheyt is onſterffelijck.

Een vermaninghe ter wijſheyt aen de ouerheyt.
1.Reg.3.3
Eſaie 56.1
a Deut.4.29
ende 30.1
2.Par.15.4

1 HEbbet de ghrechticheyt lief / ghy regenten op aerden / dencket dat de Heere helpen can / ende vreeſt hem.

2 Want hy laet hem vinden van dien / die hem niet en verſoecken/ ende verſchijnt dien/ die hem niet en miſtrouwen.

3 Doch roeckeloos goetduncken / is verre van God/ ende wanneer de ſtraffe coemt/ ſo bewijſt ſy wat gene voor ſottẽ geweeſt zijn.

b Syr. 15.11
c Jer.4.18.13
d Joan.14.26
1.Joan.2.27

4 Want b de wijſheyt en coemt niet in een booſachtighe ziele/ ende en woont niet in eenen lijue/ der ſonden onderworpen.

e Jud. gheeſt der wijſheyt.
Galat.2.33
f Jere.17.10

5 c Want de heylige geeſt/ d die daer recht leert/ vliet de afgodiſchen/ ende wijckt van den rueckelooſen/ welcke gheſtraft worden met den ſonden / die ouer haer verheughet worden.

6 Want de e Wijſheyt is ſo vroom/ dat ſy den laſteraer niet ongheſtraft en laet: want Godt is een ghetuyghe ouer alle ghedachten/ ende f bekent aller herten ghemoeden/ ende hoort alle woorden.

g Eſae.6.3
Jere.23.24
Act.9.49.
h Of/ bewoonde
i 1.Reg.?

7 Want des werelts h ronde is vol des Gheeſt des Heeren/ ende die de reden kent/ die is alomme.

8 i Daeromme en can die niet verborghen blijuen/ die het onrecht ſpreect/ ẽ het recht/ dat hem ſtraffen ſal / ſal zijner niet feylen.

9 Want des Godlooſen aenſlagen/ moeten voor

voor het ghericht / k ende zijne redenen moeten voor den Heere comen / dat zyne ondeucht gheſtraft worde.

10 Want des l Iweriighen ooze / hoort alle dinck / ende het ſpotten der laſteraers / en ſal niet verborghen blijuen.

11 So hoedet v nu voor den ſchadelijcke laſteren / eñ onthoudet de tonge vandẽ vloecken: m want dat ghy heymelijcken met malcanderen inde ooren ſpreeckt / en ſal ſo ſlicht niet henen gaen: want de mondt die daer liecht / doot de ziele.

12 n Staet ſo niet na den doot / met uwer dwalinghe / o ende en poocht ſo niet na den verderue / door uwe handen werck.

13 p Want Godt en heeft den doot niet ghemaeckt / eñ en heeft geenen luſt aen het verderuen der leuendighen.

14 Maer hy heeft alle dinck geſchapen dat het in weſen zijn ſoude: q ende wat inder werelt gheſchapen wort / dat is goet / ende daer en is niet ſchadelijcx in: daertoe en is der hellen rijck niet op aerden.

15 (Wãt de gerechtitheyt is onſterffelijc /) maer de godlooſen pooghen daerna / beyde met woorden ende met wercken.

16 Want ſy houden r hem voor eenen vrient / ende varen daer henen / ende verbinden hen met hem: ſ want ſy zijn dies oock wel weert / dat ſy zijns deels zyn.

Dat ij. Capittel.

1. De redenen der Godlooſen / aengaende het eynde des menſchen. 6. De redenen Epicureen ende volck ſonder God. 12. De Godlooſen raetſlaghe teghen de gherechtighe. 14. Ende en connen gheenderley ſtraffe lyden. 18. Laſteringhe der Joden teghen Jeſum Chriſtum. 21. De booſheyt der Godlooſen verblint haer. 23. God heeft den menſche ten leuen gheſchapen. 24. De doot is in de werelt comen / door des duyuels nijdt.

1 Want het zyn rouwe lieden / eñ ſeggen: a Het is een cort eñ moeyelijck dinc om onſe leuen / ende wanneer een menſche daer henẽ is / ſo is het gantſch met hem wte: ſo en weetmen oock niemanden niet / die wt der hellen weder ghecomen zy.

2 b † Van onuerſiens zyn wy geboren / ende varen weder henen / recht als waren wy noyt gheweeſt.

3 Want het ſnuyuen in onſer neuſe / is eenen roock / ende onſe reden is een vonckẽ / dat hem wt onſer hertẽ ruert. Wanneer dat ſelfſte wtghebluſſchet is / ſo is het lijf daer henen / ghelijck als een afghedaen aſſche / eñ de gheeſt verdwijnt / als een dunne locht.

4 Ende onſen name wort metter tydt vergheten / dat vrŭelijck niemant onſes doens ghedencken en ſal / c onſe leuen vaert henen wech / recht als ware daer een wolcke gheweeſt / ende vergaet ghelijck als eenen neuel vander Sonnen glantze verdreuẽ / ende van haerder hitte verteert.

5 d Onſen tijt is gelijck een ſchaduwe henẽ wech vaert: ende wanneer wy wech zijn / ſo en is daer gheen wederkeeren: want het is vaſt verſegelt / dat niemãt weder en coemt.

6 e Welaen nv / ende laet ons wel leuẽ / dewyle dat het voorhanden is / ende onſes lijfs ghebruycken / dewijle het ionck is.

7 Wy willen ons met den beſten wijne ende ſalue vullen / laet ons de f Meybloemen niet verſuymen.

8 Laet ons krantzen dragen van ionghe rooſen / eer ſy verwelckt worden.

9 Onſer gheene en laet het hem feylen met g † pralen: datmen alomme ſpeuren mach / dat wy vrolijck geweeſt zijn: wy en hebben doch niet meer daer van / dan dat.

10 h Laet ons den armen rechtueerdighen ouerweldigen / ende geener weduwen noch oude mans verſchoonen: latet ons der ouden grijſen ſtraffe niet achten.

11 Alles wat wy ſlechts doen connen / dat ſal recht zijn: want wie niet doen en can wat hem gheluſtet / die is verachtet:

12 i So laet ons op den rechtueerdigen loeren / want hy maeckt ons vele onluſts / ende ſettet hem teghen onſe doen / ende ſcheldet ons / dat wy teghen de Wet ſondigen / k ende roept onſe weſen wt voor ſonde.

13 l Hy gheeſt voor / dat hy Godt kent / ende roemt hem Gods kint /

14 m Straffet wat wy inder herten hebben.

15 n Hy en is niet lijdelijck / oock aen te ſien: want zijnen leuen en rijmt hem niets met den anderen: ende zijn weſen is geheel een ander weſen.

16 Hy houdt ons voor ongheſchickt / ende vermijdet onſe doen / als o eenen dreck: ende gheeft voor / hoe dat de rechtueerdighen ten laetſten goet hebben ſullen / ende roemt dat Godt zijn vader zy.

17 So laet ons doch ſien / oft zijn woort waer zy / ende verſoecken waer het met hem henen wt wil.

18 p † Is de rechtueerdighe / Gods ſone / ſo ſal hy hem helpen / ende wthelpen van der hant der wederpartijders.

19 q Met ſmaetheyt ende quale willen wy hem ſtoken / dat wy ſien / hoe vroom hy zy / ende bekennen hoe ghedu ldich hy zy.

20 Wy willen hem ten ſchandelijcken doode verdoemen / daer ſalmen hem kennen aen zijnen woorden.

21 Sulcx ſlaen ſy aen / ende feylen: hare booſheyt heeftſe verblindet /

22 r Dat ſy Godts heymelijcke ghericht en niet en bekennen: want ſy en hebben de hope niet dat een heylich leuen beloont worde / ende en achten de eere niets / die de onſtraffelijcke zielen hebben ſullen.

23 ſ Want God heeft den menſche geſchapen ten eewighen leuen / ende heeft hem gemaeckt ten beelde / dat hy ghelijck zijn ſal / als hy is.

24 t Maer door des Duyuels nijdt / is de doot inde werelt ghecomen / ende die zijns deels zijn / helpen oock daertoe.

Dat iij. Capittel.

1. De zielen der rechtueerdighen / zijn in de hant des Heeren. 4. De hope der rechtueerdigen / 8. De rechtueerdighe ſullen de Heydenen ende volcken richten. 9. Godt heeft een opſien / op zijne wtuercorene. 10. De Godlooſe ſullen geſtraft worden. 11. Welcke de warachtighe onſalichept is. 16. De kinderen des ouerſpeelders.

1 Maer a der rechtueerdiger zielen / zijn in Gods hant / ende gheen quale en roertſe aen.

2 b Voor den onuerſtandighen worden ſy aengheſien / als ſtoruen ſy / ende haer afſcheyden wort een pijne gherekent.

3 Ende hare henenvaert voor een verderf: c doch ſy zijn in vrede.

g In ſuyken leuen. † And. prangen oft prachtich zijn.
h Prou.1.11
i Pal.10.8 ende 37.32 Prou.1.11 Jere.?.8
k Joan.7.7
l Mat.47.43
m Joan.7.7 Prou.13.10
n Eſaie.53.8 ende 29.27
o Of / onreynichept.
p Mat.27.43 Pſalm.23.9 † And. is hy de rechte ſone Godts.
q Jere.11.19
r Rom.1.22
ſ Gen.1.27 ende 2.7 ende.5.1 Sprach.17.1
t Gen.3.4 Joan.8.44
a Deut.33.5
b Sap.5.4 1.Cor.6.9 Heb.11.36 Der rechtueerdighen eñ vromen ſtant.
c Sap.4.1 Eſaie.56.14

Hoewel

b 1.Pet.1.13 Ro.8.15.18 2.Cor.5.1
c Exod.16.2 Deut.8.2
f Zach.13.9

4 Hoewel sy door den menschen veel lijdens hebben/ d so zijn sy ghewisser hopen/ dat sy nemmermeer en steruen.

5 Sy worden een weynich ghegheesselt/ doch veel goets sal haer geschieden:e want God versoecktse/ende beuintse dat sy zijner weert zijn:

6 Hy f proeftse gelijck als gout inden ouen/ ende neemtse aen als eenen vetten offer.

g mat.13.43 1.Cor.15.41
h Dat zijn de Heydenen ende godloosen.
Mala.4.1
i Mat.19.28 1.Cor.6.2

7 Ende ter tijdt wanneer God daerin sien sal/ g sullen sy heel claer schijnen / ende daer henen varen/ghelijck als vlammen door de h stoppelen.

8 i Sy sullen de Heydenen richten / ende heerschen ouer alle volcken / ende de Heere sal eewichlijck ouer haer heerschen.

9 Want die hem vertrouwen/ die ondervinden dat trouwelijck houdt / en die daer trouwe zijn in der liefde/die en laet hy hem niet nemen : want zijne heyligen zijn in genaden ende barmhertichheyt / ende heeft een opsien op zijne wtuercoren.

k Mat.25 41.46
Der godloosen stant ende wesen.
l Pro.5.23 ende 29.1

10 k Doch de godloosen sullen gestraft worden/ghelijck als sy vreesen: want sy en achten des rechtueerdighen niet/ende wijcken vanden Heere.

11 l Want so wie de wijsheyt ende roede verachtet/die is onsalich/ende haer hope en is niets/ende haren arbeyt is te vergheefs/ ende haer doen en is gheen nutte.

m Luther/alles wat hier tot den eynde des Cap. toe/ vanden vrouwen ende kinderen ghesproken wort / dat salmen verstaen Prophetisch/ dat is van landen en lieden. Gelijck als de Propheten Babylon/Jerusalem/ Israel/ een dochter ofte wijf noemen: en hoererije/ afgoderije/ bedde/ kercken ende altaren.
n Esai.54.1 Luce.23.29 Gala.4.27
o Esai.56.6
p Gala.6.10
q Wie in Gods woort wel versocht is / ende veel gheleden heeft/dis sal bloeyen ende groenen eewichlijck. Psalm.1
r Syr.13.35
s Of onuersiens/
t Pro.11.7
u Psal.37.19

12 Hare m vrouwen zijn dwasen/ende hare kinderen boosachtich : veruloeckt is/ wat van hen gheboren is.

13 n Want salich is de onuruchtbare / die daer onbeuleckt is/ die daer onschuldich is des sontlijcken beddes : deselue sals ghenieten ter tijt/wanneermen de zielen richtē sal.

14 o Desseluen gelijcken een onuruchtbaer man / die niet onrechts met zijner hant en doet/noch booses tegen den Heere en dencket/dien wort ghegheuen voor zijnen gheloone/een sonderlijcke gaue / ende een beter deel in den Tempel des Heeren.

15 p Want goeden arbeyt gheeft heerlijcken loon/q ende de wortel des verstants en veruuylt niet.

16 r Doch de kinderen der ouerspeelders en ghedijen niet/en het zaet wt eenen onrechtueerdighen bedde/sal verdelcht worden.

17 Ende oft sy alschoon langhe leefden / so moeten sy doch eyntlijcken te schanden worden/ende haren ouderdom sal doch ten laetsten sonder eere zijn.

18 Steruen sy nv haestelijck/ t so en hebben sy doch niets te hopen/ noch troost ter tijdt des gherichts.

19 u Want de onrechtueerdigen nemen een boos eynde.

Dat iiij. Capittel.

1. Gherechtichheyt is beter te hebben/ dan kinderen. 3. De hope der godloosen en is gheen nutte / noch haer zaet en sal niet diepe wortelen. 4. De geluckicheyt der godloosen sal cort wesen. 6. De kinderen oneerlijck verkregen/ zijn ghetuyge vander boosheyt harer ouderen. 8. Ouderdom is eerlijck. 9. Cloeckheyt. 10. De gherechtighe wort wech ghenomen. 16. De doot der gerechtighen/ verdoemt den leuendigen godloosen. 18. De godloosen verachten de wercken des Heeren. 19. Het eynde der godloosen.

1 Beter is het geene kinderen hebben/ so men vroom is: want dat selue brengt eewigen lof: want het wort beyde by Gode ende den menschen gheroemt.

2 Waer het is/ daer neemtmen het aen een exempel: wiet nv niet en heeft / die wenschet het doch/ ende pralet inden eewigen krantse/ende behout de ouerwinninge des kuysschen camps.

a Jere.17.6 Mat.7.19
b Mat.7.27

3 Doch de vruchtbaren hoop der godloosen en is geen nutte/en wat wt der hoererije geplantet wort/ dat en sal niet diepe wortelen/noch eenen ghewissen gront setten.

4 a En oft sy een tijt lanck / aen de schenten groenen / dewijle sy gantsch los staen/ b worden sy vanden winde bewogen/ ende van stercken winde wtgheroept.

5 Ende de ontijdige tacken worden gebroken/ende hare vrucht en is geen nutte/ onrijpe te eten/ende nerghens toe deughende:

6 Want de kinderen die wt oneerlijcken bysłapen gheboren worden/ moeten getuyghen vander boosheyt / teghen de ouderen/ wanneermen haer vraecht.

* Cap. iiij. Luther. Een lofsige ouderdom is eerlijck.
c Sap.3.3 Esais 56.14 Apoc.14.13
d Genes.5.16 2.Reg.2.11 Hebr.11.5 Syr.44.16

7 * Maer de rechtueerdighe / oft hy alschoon al te tijtlijck sterft / c so is hy doch inder ruste.

8 (Want den ouderdom is eerlijck / niet die langhe leeft/ oft veel iaren heeft:

9 Cloeckheyt onder den menschen / is het rechte grauwe hayr / ende een onbeulecte leuen/is den rechten ouderdom.)

10 d Want hy behaecht Gode wel / ende is hem lief/ende wort wech ghenomen wt den leuen/onder den sondaers.

11 Ende wort wech ghervcket / op dat de boosheyt zijn verstant niet om en wende/ noch de valsche leere zijn ziele bedrieghe.

e 2.Pet.2.18.

12 Want de boose exempelen verleyden/ende verdernen eenen het goeds/e ende de toeuerweckende lust / verkeert ontschuldighe herten.

13 Hy is in corten volcomen ghewo rden/ ende heeft vele iaren veruult.

14 Want zijn ziele behaecht Gode/daerome snelt hy hem met hem wt den boosen leuen.

15 Doch de lieden die het sien/ en achtens niet/ende en nemens niet ter herten:namelijcken/dat de heylighen Godts/ in ghenade ende barmhertichheyt zijn / ende dat hy een opsien op zijne wtuercoren heeft.

16 Want de ghestoruen rechtueerdige/verdoemt den leuendigen godloosen/ ende een volcomen die daer ionck is / ende in corten volcomen wort/het lange leuen des onrechtueerdigē.

f Psalm.2.4 ende 31.15 ende 59.9 Prou.1.26

17 Sy sien wel des wijsen eynde/maer sy en mercken niet / wat de Heere ouer hem bedenckt / ende waeromme hy hem bewaert.

18 Sy sient wel/en en achtens niet : f want de Heer e belachtse.

19 En sullen daer na schandelijcken vallen/ ende een smaetheyt zijn onder den dooden eewichlijck : ende hy salse onuersiens daer neder stooten / en salse wt den gronde worpen / dat sy gantschelijcken daer neder liggen:ende sy sullen in angsten zijn/ ende hare ghedachtenisse sal verloren zijn.

g 4.Esd.16.6?

20 Sy sullen nv comen vertzaecht /met der conscienciën harer sonde/ g ende hare sondē sullen hen onder de ooghen schelden.

Dat v. Capittel.

1. De vrijmoedicheyt der rechtueerdighen/teghen de veruolghers. 2. De verschrickicheyt der godloos

godlooſen. 4. De clagh der Godlooſen. 13. De hope der godtlooſen. 16. De rechtueerdige leuen eewichlijck. 18. Godt ſal wrake doen ouer zijne vyanden. 21. De creatueren ſullen hen wapenē teghen de onwijſe.

1 Als dan ſal de rechtueerdighe a ſtaen met grooter vrijmoedichept tegen die/ die hem beangſtet hebben/ende die zijnen b arbept verworpen hebben.

2 Wanneer de ſelue dan ſulcx ſien/ſullen ſy grouwelijcken verſchricken voor ſulcker ſalichept/dier ſy hen niet verſien en hadden.

3 Ende ſullen onder malcanderen ſprecken met rouwe/eñ van angſt des gheeſts ſuchten/Dat is die/dien wy voortijdts voor eenen ſpot hielden/ c ende voor een hoonſche byſprake.

4 d Wy ſotten hielden zijn leuen voor onſinnich/ende zijn eynde voor een ſchande.

5 Hoe is hy nu gherekent onder de kinderen Gods/ende zijn e erue is onder den heylighen?

6 Daeromme hebbē wy des rechtē weechs ghefeylt/f ende het licht der gherechtichept/ en heeft ons niet geſchenen/g ende de Sonne en is ons niet op ghegaen.

7 Wy hebben enckel onrecht ende ſchadelijcke weghen ghegaen/ende hebben byſtere omweghen gewandelt/ doch den wech des Heeren en hebben wy niet ghewetten.

8 h Wat helpet ons nu onſe pracl? wat brenghet ons den rijckdom in/ met tſamen den hoochmoet?

9 i Het is altemael henen wech ghevaren/ ghelijck als een ſchaduwe/ ende als een gheſchrey dat voorby gaet.

10 Gelijck als een k ſchip op de wallen des waters henen wech loopt/ welcker men/ſo het voorby is/niet ſpeuren en can/noch deſſeluen wech inder vloet.

11 l Oft ghelijck als eenen voghel / die door de locht vliecht / daermen zijnen wech niet na ſpeuren en can:

12 Want hy ruert eñ ſlaet in de lichte locht/ drijft ende deylt ſe van malanderē/ met zijnen ſwevenden vleughelen/ende daer na en bintmen gheen teecken ſulcx vliegens daer inne.

13 Oft ghelijck als wanneer eenen pijl af gheſchoten wort/ nae den m merckteecken/ eñ de van malcanderen ghedeylde locht/in corten weder te ſamen gaet/ datmen zijnen wech daer door niet ſpeuren en can.

14 Alſo wy ooc/na dat wy zijn geboren geweeſt/hebben wy een eynde genomen/ende en hebben gheen teecken der deucht bewesen/doch in onſer booſhept zijn wy verteert.

15 n Want des godtlooſen hope/is ghelijck als ſtof vanden winde verſtropt / ende als dunnen rijm van eenen ſtorm verdreuen/eñ als eenen roock vanden winde verwaept/ ende ghelijck alſmen eenes vergheet / die ſlechs eenen dach een gaſt gheweeſt is.

16 o Doch de rechtueerdighe ſullen eewichlijck leuen/ p ende de Heere is haren loon/ q ende de Alderhoochſte r ſorghet voor haer.

17 Daeromme ſullen ſy ontfangen een heerlijck rijcke/eñ een ſchoone ſ croone / vander hant des Heeren: want hy ſalſe met zijner rechter hant t beſchermen / ende met zijnen arme verdedighen.

18 u Hy ſal zijnen yuer nemen voor een harnaſch/ ende ſal de creatuere ruſten ter wrake ouer de vyanden.

19 x Hy ſal de gherechtichepdt aen trecken voor eenen creeſt/ende ſal het ernſtlijcke gerichte opſetten/voor eenen helm.

20 Hy ſal de heerlijckhept nemen tot eenen onuerwinnelijcken ſchilt.

21 Hy ſal den ſtrenghen toorne wetten ten ſweerde: eñ de werelt ſal met hem wt trecken ten ſtrijde/teghen de onwijſen.

22 De gheſchutten der blixemen ſullen ghelijck toe treffen/ende ſullen wt den wolckē/ recht als van eenen hart ghespannen boge/ varen/na het y merckteecken.

23 Ende daer ſal dicken haghel vallen wt den toorne der donderſlagē:ſo ſal oock des zees water tegen haer raſen/ ende de ſtroomen ſullen heftighen te ſamen loopen.

24 Ende daer ſal hem oock een ſtercke wint tegen haer leggen/ende ſalſe als een draeywint verſtropen.

a Mat.19.28 Mala.4.3
b Datis zijne leeringe ende doē.
c Eſai.13.8
d Sap.3.3
e Act.26.18
f 2.Cor.4.4 Angſt ende weeclaghe der godtlooſen.
g Mal.4.2 Prou.10.2 Iobe 11.7 Sap.5.10 1.Par.29.15 Sap.2.5
h Prou.30.19
i Prou.30.19
m Of/witte
x Ephe.6.17 1.Theſſ.5.8 Eſai.59.17 Job.29.14
y Of/wit.

Dat vj Capittel.

1. ende 22. Waerſchouwinghe tot Coningen ende Vorſten. 4. Ouerhept ende gewelt zijn van den Alderhoochſten. 5. De ongherechtichepdt der Vorſten ſal geſtraffet worden. 8. De Heere en ſal geenen perſoon vreeſen. 13. Het lof der wijſhept. 18. Der wijſhept beginſel. 26. Een cloeck oft wijs Coninck des volcr gheluck.

1 * Ongherechtichept verwoeſtet alle landen/ende een boos leuen/‡ ſtortet omme de ſtoelen der Gheweldighen.

2 So hoort nu / ghy Coninghen / ende mercket/leert ghy richters op aerden.

3 Neemt ter oorē/ghylieden die ouer vele heerſchet / ghy die v verheft ouer den volcke.

4 a Want v lieden is de ouerhept ghegheuen van den Heere / ende het ghewelt van den Alderhoochſten/welcke vragen ſal/hoe ghylieden handelt / ende doorgrondet wat ghy oordeelt.

5 Want ghylieden zijt zijns rijcx amptlieden: doch ghy en voert uwe ampt niet fijn/ ende en houdet geen recht /ende en doet niet na dien dat de Heere gheordineert heeft.

6 Hy ſal gantſch grouwelijcken ende in corten ouer v lieden comen / eñ daer ſal een gantſch ſcherp gerichte ouer de ouerheeren gaen.

7 b Want den c ſlechten d geſchiet ghenade/doch de gheweldighe ſullen gheweldichlijcken gheſtraffet worden.

8 c Want die/die daer aller Heere is/en ſal gheenen perſoone vreeſen / noch de macht ſchouwē: hy heeft beyde de cleyne eñ groote gemaeckt/ende ſorghet voor alle ghelijck.

9 Ouer de machtighen nu / ſal een ſterck gherichte ghehouden worden.

10 Met v tyrannē ſpreke ick/op dat ghyliedē wijſhept leeret/eñ dat het v niet en feyle.

11 Want wie heylige leere heylichlijcken behout/die wort heylich ghehouden/ende wie de ſelue wel leeret/die ſal wel beſtaen.

12 So laet v lieden nu mijne reden wel ghevallen/begeertſe/ende laet v leeren.

13 Want de wijſhept is ſchoone/ eñ onuerganckelijck/ende laet haer gheerne ſien van dien/dieſe lief hebben / ende f laet haer vinden van dien/dieſe ſoecken.

14 Ja ſy gemoet/ ende gheeft haer ſeluen te kennen dien/dieſe gheerne hebben.

* Cap.vj. Luther.
‡ Of/ werpet
Pro.8.10
Een vermaninge aen de regentē/ dat ſy de rechtueerdichepdt eñ wijſhept voor ooghen hebben.
Eccle.9.13
a Rom.13.8
b Spr.10.13
c Of/verachteden/etc.
1.Pet.1.5
d Of/wederuaret/bepegenet/ontmoetet.
e Deut.10.17 2.Par.19.7 Job.34.19 Rom.2.11 Spr.35.22 Act.10.34 Gala.3.6 Ephes.6.9 Coloſſ.3.25 1.Pet.5.17
Lof der wijſhept.
f Prou.8.17 Matth.7.7

g Of/ drave/ haest.
h Of/ wachtende.
i Anders/ trachten/

Wiese geerne g geringe hadde/die en be-15 hoeft niet vele moeyte / hy vintse voor zyn deure op hem h waernemende.

Want na haer i yoogen/dat is de rechte16 cloeckheyt/ende wie na haer wacker is/die en derf niet langhe sorghen.

Want sy gaet rontomme/ende soect wie17 haer weert zy/ ende verschijnt hem ghewillichlijcken onderwegen/ende heeft achtinge op hem/dat sy hem te ghemoet come.

Want wie hem gheerne laet onderwij-18 sen / daer is ghewisslijcken der wijsheydt beginsel.

k Pro.9.9

k Ende wiese achtet/die laet hem geerne19 onderwijsen : wie hem geerne onderwijsen laet/die houdt hare ghebođen.

Waermen nu de ghebođen hout/daer is20 ghewissel ijcken een heylich leuen:

Ende soo wie een heylich leuen voert/die21 is Gade gantsch na by.

Wie nu lust heeft ter wijsheyt/die maect22 sy tot eenen heere.

l Num.27.18
1.Sam.14
1.Reg.3/9

l Willet ghy nu/ghy tyrannē inden volc-23 ke/geerne Coninghen ende Vorsten zijn/ so houdet de wijs heyt in eeren/op dat ghy eewichlijck heerschet.

Wat nu de wijs heyt is / ende van waer24 sy coemt/ dat wil ick v lieden vercondigen/ ende en wil v lieden de heymelijckheyt niet verberghen/ maer doorgronden van aenbeginne der creatueren / eñ wilse openbaer te kennen gheuen/ende en wil der waerheydt niet sparen.

Want ick en wil met den vergiftighen25 nijde niet te doen hebben : want de selue en heeft niets aen der wijs heydt.

Wijse Regentē is der onderdanen gheluck.

Wanneer nu der wijsen veel is / dat is26 der werelt heyl/ende een cloeck Coninck is des volcx gheluck.

Daeromme latet v lieden onderwijsen27 door mijne woorden / dat sal v lieden nutte zijn.

Dat vij.Capittel.

1. Staet ende condicie van alle menschen / is ghelijck. 6. Alle eenerley inganck ten leuen. 7. Men moet bidden om wijsheyt. 8. Niet en is te gelijcken by wijs heyt. 12. Alle goet coemt met der wijsheyt. 14. Wijsheyt is eenen oneyndelijcken schat. 16. Wy ende onse redenen/zijn inde hant des Heeren. 17. De kennisse der natuerlijcker dingen/is een gaue Gods. 12 Lof der wijsheyt. 27. De wijsheyt vermach alle dinck.

Alle menschen hebben gelijcken begin ende wtganck deses leuens.

Ick ben oock een sterflijck mensche/ge-1 lijck als de anderen / ghebooren van den gheslachte des eersten gheschapen menschen.

a Job.10.10

a Eñ ben gebeeldet/thien Maendē lanck 2 in bloede te samen geronnen van mans zade/door lust die int byslapen gheschiet.

Ende hebbe oock/ doe ick geboren was/ 3 adem ghehaelt wt der ghemeyner locht/ eñ ben oock ghevallen op het aertrycke / dat ons altesamen draecht.

Ende weenen is oock mijn eerste stemme 4 geweest/gelijck als der anderen/ eñ ben in windeldoecken opghebracht met sorgen.

Want geen Coninck heeft een ander be- 5 ginsel zijnder gheboorten:

b Job.1.21
1.Tim.6.7
Spr.5.14
c 1.Reg.3.7

b Maer sy hebben alle eenerley inganck 6 in het leuen/ende eenen gelijcken wtganck.

Daeromme soo badt ick/ende my werdt 7 cloeckheydt ghegheuen; c ick riep/ende my quam de gheest der wijsheyt.

De wijsheyt is de hoochste eñ edelste schat.
d Job.28.15
Prou.3.15 ende 8.11
Psal.10.11
* Of/ verachtet.

8 d Ende ick hieltse weerder dan Coninckrijcken ende Vorstendommen / ende rijckdom hielt ick voor niets teghen haer.

9 Ick en vergelijckte haer gheenen edelen gesteen: want alle het gout is teghen haer/ gelijck als * snoode zandt/ende siluer / is als dreck teghen haer te rekenen.

10 Ick haddese lieuer/dan een ghesont ende schoon lijf / ende vercoosse my ten lichte: want die glantz die van haer gaet / die en blusschet niet wt.

e 1.Reg.3.13
Mat.6.33
Spr.1.20
f Of/ maeckte

11 e My quam doch allerley goet met haer/ ende ontallijcken rijckdom in hare hant.

12 Ick was in allen dinghen vrolijck / dat f dede/de wijsheydt ginck my in den seluen voor: ende ick en wistes niet / dat sulckes van haer quam:

13 Eenvoudichlijck hebbe ick het gheleert/ mildichlijcken deyle ick het mede/ ick en wil haren rijckdom niet verberghen.

13 Want sy is den menschen eenen oneyndelijcken schat : welcke die hem ghebruycken/ worden Godts vrienden/ende zijn aenghenaem/ daeromme dat hen ghegeuen is/ hen te laten onderwijsen.

g Sap.3.1
h Of/ ghescheften.

15 Godt heeft my gegeuen wijslijckē te spreken/ eñ nae sulcker gaue der wijs heyt/recht te dencken/want hy isset/ die op den weghe der wijs heyt leydet/ ende de wijsen regeert.

16 g Want in zijner handt / zijn beyde wy selfs ende onse reden/ daertoe alle cloecheyt ende const in allerley h werck.

De Werelt kent niet dese dinghen / doch alleen de geloouighe wetende dat sy Gods creatuere / ende door het woordt ende Godts wijsheyt gheschapen zijn.

17 Want hy heeft my ghegeuen gewisse bekentenisse alles dincks/ dat ick weet hoe de werelt gemaeckt is/ende de cracht der Elementen.

18 * Der tijt begin/eynde/ende middel: hoe den dach toe ende af neemt:

19 Hoe den tydt des Jaers hem verandert/ ende hoe het Jaer rontomme loopt.

20 Hoe de Sterren staen/den aert der tammen ende wilden dieren / hoe de windt soo machtich is/ende wat de lieden inden sinne hebben/ menigherley aert der planten ende cracht der wortelen.

21 Ick weet alles wat heymelijck ende verborgen is/want de wijs heyt/ die aller const meester is/leert het my.

22 Want in haer is de Gheest/die daer verstandich is/heylich/ eenich/ menichfuldich/ scherp/ behendich / welsprekende / reyne/ claer/saechtmoedich/vriendelijck/ ernstachtich/sonder schouwen/ weldadich/

23 Vrienthout/vaste/gewisse/seker/ eñ vermach alle dinck/ siet alle dinck / ende gaet door alle geesten/hoe verstandich/louter eñ scherp sy oock zijn.

24 Want de wijs heyt is het allerbehendichste/sy vaert ende gaet door alle dinck / soo gantsch louter is sy.

25 Want sy is een helle glantz der Godlijcker cracht / ende een strale der heerlijckeydt des Almachtighen: daeromme en can niets onreyn tot haer comen.

Lof der wijsheyt
i Heb.1/3

26 i Want sy is een glantz des eewighen lichts/ eñ een onbevleckt spiegel der Godtlijcker cracht/eñ een beelt zijner goedicheyt.

27 Sy is eenich/ ende doet doch alle dinck: sy blijft dat sy is/ende vernieuwet doch alle dinck ; ende voort ende voort gheeft sy haer in

haer in de heylighe zielen/ eñ maeckt Gods vrienden ende Propheten.

28 Want Godt en k bemint niemandt/ hy en blijue dan by der wijſheyt.

29 Sy gaet heerlijcker henen dan de Sonne/ ende alle Sterren/ende teghen het licht ghe-rekent/gaet ſy hem wijdt voor.

30 Want het licht moet der nacht wijcken/ doch de booſheyt en ouerweldicht de wijſ-heyt nemmermeer.

k Of/beliefnet.

Dat viij. Capittel.

1. Wijſheyt regeert alle dinck. 4. Sy is inde hemelijcken raet ende kenniſſe Godts. 8. On-derwijſt de onderuindinghe van vele dinghen. 9. De vruchten comende van der wijſheyt. 21. De wijſheyt een gaue Godts.

1 SY reyckt geweldichlijcken van eenen eynde ten anderen / ende regeert alle dinck wel.

2 * De ſelue hebbe ick bemint/ eñ ghesocht b van mijner jeughet aen/ende dachte ſe my ter bruydt te nemen: want ick hebbe hare schoonheyt lief ghecreghen.

3 Sy is van heerlijcken Adel: want haer wesen is by Godt/ende de Heere aller din-ghen heeftſe lief:

4 Sy is in den heymelijcken raet inder be-kenteniſſe Gods/ ende een aengheuer zijner wercken.

5 Is rijckdom een coſtelijck dinck inden leuen? wat is rycker dan de wijſheydt die alle dinck doet?

6 Doet het nu cloeckheyt? wie is onder al-len een conſtelijcker meeſter dan ſy?

7 Heeft yemant de gherechticheyt lief? ha-ren arbeydt is enckel deucht: want ſy leert alle tucht/cloeckheyt/ gherechticheydt ende b ſterckheyt/welcke de alder nutſten zijn/in den menſchelijcken leuen.

8 Begeert yemant veel dinck te weten? ſoo can ſy c gheraden/ beyde wat gheschiet en-de noch toecomſtich is: d ſy verſtaet haer op verdeckte woorden/ ende weet de ghe-raetſelen te ontbinden: teeckenē/ ende won-deren weet ſy te voren/ ende hoe het tot den tijden ende ſtonden toegaen ſal.

9 Ick hebbe het besloten/ haer my ter ghe-ſelinnen te nemen: e want ick v. eet het/ dat ſy my een goet raetgheuer zijn ſal / ende een trooſter in ſorghen ende treuricheyt.

10 Een jonghelinck heeft door deſelue heer-lijckheydt by den volcke / ende eere by den ouden.

11 Ick ſal ſcherp beuonden worden int ghe-richte / ende by den Ghewelldighen ſalmen hem mijner verwonderen.

12 Wanneer ick ſwijghe/ſo ſullen ſy na my beyden/wanneer ick ſpreke/ſo ſullen ſy op-mercken: eñ wanneer ick wijder ſpreke/ſoo f ſullen ſy de handē op haren mont leggen.

13 Ick ſal eenen onſterffelijcken name door haer vercrijgen/ende een eewige ghedachte-niſſe/by mijnen nacomelinghen laten.

14 Ick ſal lieden regeren / ende Heydenen ſullen my onderdanich zijn.

15 Grouſame tyrannen ſullen hen vreeſen/ wanneer ſy my hooren: ende by den volcke worde ick goedertieren beuonden/ ende in-den crijch een heldt.

16 Blijue ick nu te huys/ſo hebbe ick mijne ruſte aen haer: want het en is niet verdrie-telijck met haer ommeteg aen / noch on-luſtich by haer te zijn / maer enckel luſt en-de vreuchde.

17 Sulcx bedachte ick by my /ende nam het ter hertē: want die hare gemeynſamen zijn/ die hebben een eewich wesen/ ende die hare vrienden zijn/die hebben reyne wellust.

18 Ende oneyndelijcken rijckdom coemt vanden g arbeyde haerder handen/eñ cloec-heyt door haer gheſelſchap eñ ſpreken: ende eenen goeden roem/door hare gemeynſchap ende reden : ick hebbe alomme ghegaen te ſoecken/op dat ickſe tot my brachte.

g Dat is/ van harer leere ende reden.

19 Want ick was een kint van goeder aert/ ende hebbe een fijne ziele vercreghen.

20 Doe ick nu wel opgetoghen was/ wies ick tot eenen onbevleckten lyue.

21 Doch doe ick ghewaer wert/dat ick niet anders cuysch zijn en conde/ h Godt gheue het my dan(eñ dat ſeluige was oock cloec-heyt te bekennen/wiens ſulcke ghenade is) tradt ick tot den Heere/ ende badt hem/en-de ſprack van gantſch mijner herten.

h 2.Cor.7.7

Dat ix.Capittel.

1. De dichter in Salomons perſoon/bidt om wijſheyt te ontfangen. 2. Godt heeft den men-ſche bereydt / dat hy ouer alle creatueren heer-ſchen ſoude. 8. De menſche ſonder wijſheyt/en ſal niet gheeert weſen. 9. De wijſheyt was met Godt als hy de werelt maeckte/ 13. ende 17. De menſche en can den raedt Gods niet weten. 15. Het ſterffelijck lichaem beſwaert die ziele.

1 O Godt mijner vaderen/ende Heere al-ler goedicheydt /a ghy die alle dinck door v woort ghemaeckt/

Een ghebet tot God om wijſheydt te vercrijghen.

2 Ende den menſche door uwe wijſheydt bereydet hebt / b dat hy heerſchen ſoude ouer de creatuere/ die van v ghemaeckt is/

a Gene.1.1
b Gen.1.28
Pſal.8.7

3 Dat hy de werelt regerē ſoude met hey-licheyt ende gherechticheyt/ ende met rech-ten herten richten.

4 c Geeft my de wijſheyt/die d doorgaens rontomme uwen throon is/eñ en verworpt my niet van uwen kinderen.

c 2.Reg.3.9
d Of/ alwege/

5 e Want ick ben v knecht/ende uwer ma-ghet ſone/een ſwack menſche/ende van cor-ten leuen / ende te f ſlecht in verſtande des rechts ende Wets.

e Pſal.86.16 ende 116.16
f Of/cleyn

6 Ende wanneer daer alſchoon een onder den menſchen kinderen volcomen ware/ſoo en ghelt hy doch niets/ſo hy ſonder de wijſ-heyt is die van v coemt.

7 g Ghy hebt my vercoren ten Coninck ouer v volck / ende ten richter ouer uwe ſo-nen ende dochteren.

Siet/de wijſheydt coemt alleen van Godt / ende ſonder haer en deucht niemāt niet.

8 Ende heetet my eenen Tempel bouwen op uwen heylighen berghe / ende eenen al-taer inder ſtadt uwer wooninghe/ die daer ghelijck ware der heylighen hutten / welcke ghy in voortijden bereyden lietet.

g 1.par.28.5
2.par.1.9

9 Eñ met v uwe wijſheyt / die uwe werc-ken weet: h ende daer by was / doe ghy de werelt maeckte: eñ bekennet wat v wel be-haecht/ende wat recht is in uwen geboden.

h Prou.8.22
Joan.1.1
Geneſ.1
1.Joan.1.1
Coloſſ.1.15

10 Sentſe nederwaert van uwen heylighen Hemel/ende wt den throon uwer heerlijck-heyt: ſendtſe herwaert/ dat ſy by my zy/ eñ met my zy/eñ met my arbeyde: op dat ick bekenne wat v wel behaghet.

11 Want ſy weet alle dinck / ende verſtaet het : ende laetſe my matichlijck leyden in mijnen wercken / ende my behoeden door hare heerlijckheyt.

12 Soo sullen v mijne wercken aengename zijn/ende sal v volck recht richten/eñ weerdich zijn des throons mijns vaders.

13 i Want, welcker mensche weet Godts raet? oft wie can dencken wat Godt wil?

14 Want der sterffelijcken menschen ghedachten zijn missel ijck/ende onse aenslagen zijn vaerlijck.

15 Want het sterffelijcke lichaem beswaert de ziele/ende de aerdtsche hutte/onderdrucket den k verstroyden sin.

16 l Wy en bekennen dat nauwelijck / dat op aerden is / ende beuinden swaerlijcken dat ons onder den handen is/ wie wil dan m doorgronden dat inden Hemel is?

17 Wie wil uwen raet onderuinden? ten sy dan dat ghy wijsheydt gheuet/ ende sendet uwen heylighen Gheest wt der hoochde:

18 Ende alsoo het doen op der aerden recht werde / ende de menschen leeren wat v wel behaghet/

19 Ende door de wijsheyt salich worden.

i Sonder Gods woort en cã de mensche niet wetẽ wat God behaecht/ maer doet alle dinck henen in twijffel/ ende op het ongewisse. Esa.40.13. Rom.11.34 1.Cor.2.16 Spr.1.3 4.Esdr.4.21
k Sonder Gods woordt dichtet eñ soect het vernuft vele wijsen eñ weghen/ verstropt hemseluen also in vele moeyte/ende en treffet doch niet.
l 1.Cor.2.14
m Of doorpluysteren.

Dat x. Capittel.

1. De wijsheydt heeft den eersten mensche bewaert/ eñ bracht hem wt zijn sonde. 3. Cain eñ Abel. 4. Noe/Abraham. 6. Loth. 10. Jacob. 13. Joseph. 15. ende 17. Het volck Israels. 16. Moses. 21. De wijsheyt opent der stommen mondẽ.

1 Dese selue wijsheyt bewaerde dien / die aen het allereerste gemaect/eñ alleene gheschapen wert/ tot eenen vader der werelt/ende a bracht hem wt zijner sonde.

2 b Ende gaf hem cracht ouer alle dinck te heerschen.

3 c Van de welcke/doe de onrechtueerdige afuiel door zijnen toorne / verderf hy / van wegẽ der boosljcker moort zijns broeders.

4 d Eñ als de Aerde om desseluen wille/ met der Sontuloet verdorvẽ was/halp e de wijsheydt wederomme / ende regeerde den rechtueerdighen/door een f slecht houdt.

5 g De selue/doe de Heydenen h te gelijcke in dwalinghe booslijck leefden/vant sy den rechtueerdighen / ende onderhielt hem onstraffelijck voor Godt: ende liet hem vaste zijn/tegen het vaderlijcke herte/ teghen den sone.

6 i De selue verlossede den rechtueerdigen/ doe de Godloosen omquamen/doe hy vloot voor den vyere/dat op de vijf steden viel.

7 Welck verwoestede landt noch roocket/ tot een getuyghenisse der boosheyt/ met tsamen den boomen / die k onrijpe vruchten draghen/ende der Soudtcolomme/ die daer staet tot eener ghedachtenisse der ongeloouighen zielen.

8 Want de ghene die de wijsheydt niet en achten/en hebben niet alleene de schade/dat sy het goede niet en kennen/maer latẽ oock den leuendighen een ghedachtenisse na/dat sy niet en connen verborghen blijuen / in het ghene daer sy in dwalende ghegaen hebben.

9 Maer de wijsheyt verlost de ghenen wt aller moeyte/die hen aen haer houden.

10 l De selue leyde den rechtueerdighen/die voor zijn broeders toorne vlieden moeste/op stracken weghe / ende wees hem het rijcke Gods/ ende gaf hem te bekennen wat heylich is/ende halp hem in zijnen arbeyde/dat hy wel toenam/ ende veel goets van zijnen arbeyt creech.

Wat nut den menschẽ wt de wijsheyt ghecomen zy.
Adam.
Gene.1.27
a Door dat woort Gen.3.15. Dat zaet sal v den cop vertreden/ etc.
b Gene.2.20
Cain.
c Gene.4.8
Noe.
d Gen.6.7.8
e Dat was Gods woordt ende beuel/ de Arcke te bouwen.
f Of/verachtet
Abraham.
g Gene.21.1 31.ende 12.1 4.Esdr.3.13
h Dat is/waer hy henen quã/ daer vandt hy afgodische boose lieden / ghelijck als Abrahams leuen aentoocht.
Loth.
i Gene.19.17 Luce.17.32
k Dat sullen zijn de appelẽ aen de roode zee/ die wtwẽdich schoone/ eñ inwendich ydel assche zijn / Sodoma ghenoemt.
Jacob.
l Gene.28.5 22.1

11 m Ende was by hem/ n doe hy bedrogen wert van dien/die hem ghewelt deden.

12 Ende maeckte hem seker voor dien / die hem o nae stelden / ende gaf hem ouerwinninghe in eenen stercken camp: op dat hy onderuonde/dat de Godsalicheydt machtigher is dan alle dinck.

13 * De selue en verliet den vercochtẽ rechtueerdighen niet / maer bewaerde hem voor der sonde.

14 p Ginck met hem henen af in den kercker/eñ inden banden en verliet sy hem niet/ tot dat sy hem toebrachte den scepter des Coninckrijcx/ende de Ouerichept ouer die/ die hem ghewelt ghedaen hadden: ende maeckte die tot leughenaers/die hem boose daer toegheleydt hadden/ende gaf hem een eewighe heerlijckheydt.

15 q De selue verloste het heylighe volck/eñ onstraffelijcke zaet/vanden Heydenen diese plaechden.

16 r Sy voer in de ziele des Dienaers des Heeren/eñ wederstont den grousamen Coninghen/door wonderen ende teeckenen.

17 Sy beloonde den heyligen haren arbeyt/ ende leyddese door wonderlijcke weghen/ ende s ende des daechs eene beschuttinghe/ ende des nachts een vlamme / ghelijck als de sterren.

18 t Sy voerdese door de roode zee/ende leydese door groote wateren.

19 Doch hare vyanden versoop sy/eñ toochdese wt den gront der diepte.

20 u Daeromme namen de rechtueerdigen roof vanden godtloosen / x eñ prefen uwen heylighen name / Heere/ ende loefden eendrachtelijcken uwe ouerwinnende handt.

21 Want de wijsheyt opende der stommen mondt / ende maeckte der onmondighen tonghen/welsprekende.

m Gen.30.43
n Gene.31.6
o Of/ laghen leyden.
Godsalicheydt/ is het geloove aen het woordt Godts/ oft aen de wijsheydt.
Joseph.
* Gene.37.28 Act.7.9
p Gene.39.21 ende 41.29 Psal.105.21 1.Mac.2.53
Israel.
q Exod.1.10
Mose.
r Exo.2.3.4.5 6.7.8.9
Kinderen Israels.
s Exod.14.29
s Exod.14.21 Psal.105.39 2.Cor.10.1
t Exod.14.21 Psal.78.13 ende 106.9
u Exod.12.35 Judit.5.13
x Exod.15.1 Psal.106.19

Dat xj. Capittel.

1. Cort verhael der dinghen die het volck Israels ghedaen heeft door de beleydinge der wijsheyt/ 10. ende 11. Godt straft de zijne saechtelijck/eñ vermaentse als vaders. 16. De Egyptenaers hebben aenghebeden onuernuftige wormen/ende andere verachtelijcke dieren. 17. De mensche wort ghestraft door de dinghen in welcke hy sondicht. 22. Godt ordineert het al met mate/ghetale/ende ghewichte. 24. God siet met der menschen sonde door de vingheren/dat sy hen beteren souden. 25. Godt en haet niet van dat hy ghemaeckt heeft.

1 Sy voerde der seluen wercken/door de handt des heylighen Propheten.

2 Eñ leydese door een wilde woestijne/dat sy Tenten opsloegẽ inder woestonden/

3 a Ende haren vyanden wederstonden/ ende hen wreeckten aen haren wederpartijders.

4 b Doe hen dorstede/riepen sy v aen/ ende hen wert water ghegheuen wt den hooghen rotzsteen/ende lesscheden den dorst/ wt eenen harden steen.

5 Ende euen daer door hare vyanden gheplaecht werden / daer door ghesciedde hen goet/doe sy noot leden.

6 Want ghelijck als gene voor den *bloedeverschrocken / dat in der stede des vlietenden waters quam/ tot eener straffe des gebots/datmen de kinderẽ dooden moeste:

7 Also gaeft ghy desen waters de volheyt onuersiens.

De wijsheyt voert eñ leydet de vromen.
a Exod.16.1 Psal.136.16
a Exod.17.12
b Num.20.11 Psal.58.15 ende 105.41 1.Esd.9.20 4.Esd.1.20
* Doe het water bloet werd in Egypten. Exod.7.16

Ende gauet daermede te verstaen / door 8 ghener.dorst / hoe ghy de wederpartyders plagheder:

c Want doe dese versocht/ende met ghe- 9 nade verlichter werden / bekenden sy / hoe de Godtloosen met toorne gherichtet ende ghequellet worden.

Dese hebt ghy voorwaer als een vader 10 vermaent eñ gheproeft : doch gene als een strenghe Coninck/ gestraffet eñ verdoemt.

Ende beyde die daer by waren / ende die 11 niet daer by en waren/ werden ghelijck ge- plaecht.

Want daer quam dobbel leet ouer haer/ 12 daer toe oock suchten/ soo sy des vorighen ghedachten.

Want doe sy hoorden dat desen daer 13 door goet geschiede/door welcker sy gequel- let werden/voelden sy den Heere.

Want dien sy in voortyden verachtelijc- 14 ken verstooten ende verworpen hadden/eñ hem belacheden/

Dies moesten sy hen ten laetsten/doe het 15 daer henen quam/verwonderen/ dat haren dorst so niet en was als der rechtueerdigẽ.

Also oock voor de dulle gedachten/haers 16 onrechtueerdighen wesens / d door welcke sy bedroghen/onuernuftighe wormen/ende verachtelijcke dieren aenbaden/

Sondet ghy onder haer de volheydt der 17 onuernuftigher dieren ter wrake: op dat sy bekendẽ/dat/ waermede yemant sondiget/ dat hy daermede oock wort gheplaghet.

e Want het en feylde uwer Almachtiger 18 handt niet (die de werelt gheschapen heeft/ wt eenen onghestalten wesen) ouer haer te schicken/hoopen der beyren ofte vrymoedi- ghe leeuwen.

Ofte van nieuwe geschapen grimmighe 19 onbekende dierẽ/ofte die daer vyer spouwẽ/ ofte met grimmigen roock bliesen/ofte dien grousame voncken wt den ooghen stouen.

De welcke hen niet alleen met verseerin- 20 ghe en conden te niete maken / maer oock wel met haren verschrickelijcken ghesichte f verworghen.

Ja sy conden wel sonder dat/ door eenen 21 eenighen adem vallen / met wrake veruol- ghet/ende door den gheest uwer cracht ver- stropt worden.

Doe ghy hebt alle dinck geordineert met 22 mate/ghetale ende ghewichte : want groot vermogen is altijt by v/ g ende wie can der macht ws arms wederstaen?

Want de werelt is voor v / ghelijck als 23 het h tongsken aen der waechschale/eñ als een druppe des morghendauwes/ die op de aerde valt.

Maer ghy ontfermt v ouer alle dinck: 24 want ghy hebt macht ouer alle dinck/ i en- dek siet met der menschen sonde l door de bingheren/dat sy hen beteren souden.

Want ghy hebt lief alles wat daer is/eñ 25 en hatet niet/wat ghy gemaeckt hebt: want ghy hebt gheenslijcken niets bereydt/ daer ghy eenen haet toe haddet.

Hoe conde yets wat blyuẽ/wanneer ghy 26 niet en woudet? ofte hoe conde dat onder- houden worden/dat ghy niet gheroepen en haddet?

Maer ghy verschoonet aller: want sy zijn 27 uwe/Heere/ m ghy liefhebber des n leuens.

Dat xij. Capittel.

2. Ende 10. Godt straft supuerlijcken die/die gheuallen zijn. 4. Chananeen ende andere volc- ken/zijn om harer sondẽ wille verstropt 12. Nie- mant en mach den oordeele Gods tegen spreken. 13. Daer en is maer een eenich Godt/ die het re- giment van al heeft. 15. Godt is rechtueerdich. 18. ende gheweldich heerscher. 20. Soo Godt zijns vyanden sachtelijckẽ handelt eñ verschoont/ hoe veel te meer zijne kinderẽ. 24. In wat dwa- linghe sy vallen die hen van Godt afwenden. 26. Die verharde beuinden het oordeel Godts.

1 Uwen onuerganckelijcken Gheest a is in allen.

Capit.xij. Daerom- me/etc. Godt is lãc- moedich in zijner straffe ouer de son- daers.

2 Daeromme straft ghy supuerlijckẽ de gene die daer vallen / eñ vermaentse met tucht/waer sy aẽ sondigẽ: op dat sy vander boosheyt los wordẽ/eñ aẽ v Heere geloouẽ.

3 b Want doe ghy vyant waret den vori- ghen inwooneren uwes heylighen landts/

4 Daerom dat sy boose wercken begingen met tooueren.

a Sap.1.7
b Deut.9.3 ende 12.29 ende 18.9
* De Cananiters die hare kinderẽ offer- den/Psalm.78

5 Ende woudet door onser vaderẽ handen verdelghen/ * de ongoddelijcke offerers/ eñ onbarmhertighen moorders harer Sonen/ die daer menschen vleesch verslonden/ ende grouwelijck bloet sopen / daer sy v Godts- dienst mede doen wouden:

6 Ende de ghenen die de ouderen waren/ verworchden de zielen die gheen hulpe en hadden:

7 Op dat/dat lant/ dat voor v onder allen het alder edelste was/eẽ weerdige woonin- ghe werde der kinderen Gods.

8 Doe verschoondet ghy dannoch der sel- uen als menschen/eñ sondet voor henẽ uwe voordrauers/namelijcken/v heyr de horselẽ/ op dat sy de selue metter tydt ombrachten.

9 Het en was v voorwaer niet onmoghe- lijck/ de Godtloosen inden strijde der recht- ueerdigen te onderworpen/ ofte door grou- same ghedierten : ofte sus waer met eenen harden woorde / altemael te ghelijck om te brenghen.

10 c Maer ghy richtedese met der tijt/ ende lietet hen ruym ter boete: hoewel v niet on- bekent en was/ dat sy van booser aert wa- ren/ende hen hare boosheydt aengheboren/ ende dat sy hare ghedachten nemmermeer veranderen en souden.

c Exod.23.23 Deut.7.22

11 Want sy waren een veruloeckt zaet van aenbeginne: soo doruet ghy oock niemandt d schouwen/of ghy het hen vergauet/ waer aen sy ghesondicht hadden.

d Of/ontsien/

12 e Want wie wil tot v seggen: Wat doet ghy? of wie wil uwen gerichte wederstaen? of wie wil v beschuldigen/om de f verdelch- de Heydenen/ die ghy gheschapen hebt? of wie wil hem tot eenen wreker teghen v set- ten / om der onrechtueerdigher menschen wille?

e Rom.9.13 Esaie.44.7 Iere.49.10 ende 50.44
f Of/vermel- de

13 Want daer en is gheen Godt/ behaluen ghy alleene/ * ghy die voor allen sorghet: op dat ghy bewijset / hoe dat ghy niet onrecht en richtet.

* 1.Pet.5.7
g Siet/hoe hy alle woorden richtet eñ trec ket teghen de tyrannen/ hem te verschricke.

14 Want v en can noch Coninck/noch g ty- ran onder ooghen treden/ voor die/die ghy straffet.

h Ghelijck als de tyrannen hẽ duncken latẽ/ als moesten sy hare macht ge bruycken/ den anderẽ te scha- den ende te ouerpocchen.

15 Dewijle ghy dan rechtueerdich zijt / soo regeert ghy alle dinck recht/eñ achtet uwer Maiesteyt h niet te voegẽ / yemant te ver- doemẽ/die de straffe niet verdient en heeft.

Want uwe sterckte is een heerschappije 16 der gerechticheyt: ende dewijle ghy ouer alle heerschet/ soo verschoont ghy oock aller.

Want ghy hebt uwe sterckheyt bewesen 17 aen dien/ die niet en gheloofden/ dat ghy so gantsch machtich waret.

i Dat is/ aenden Egyptenaren/ in de roode zee.

Ende hebt u bewesen aen dien / die hen 18 i stout wisten: doch ghy gheweldighe heerscher/ richtet met saechtmoedicheydt / ende regeret ons met vele verschoonen : want ghy vermeucht alles wat ghy wilt.

k Luce.24.46 Act.2.38 ende 17.30

V volck dan leert ghy door sulcke wercken / datmen vroom ende goedertieren zijn 19 sal / ende uwen kinderen gheeft ghy daer mede te verstaen / dat sy van goeder hope sullen zijn / dat ghy k boete voor de sonde willet aennemen.

Want soo ghy de vyanden uwer kinderen/ ende die des doots schuldich waren/ met 20 sulcken vertreck ende verschoonen gestraffet hebt/ ende gemet hen tijdt ende ruym/ dat sy van harer boosheyt conden aflaten:

l Gen.17.22

Met hoe veel grooter bedencken richt 21 ghy uwe kinderen / l met welcker vaderen ghy eedt ende verbondt veler goeder toesegginghe opghericht hebt?

m Of/ castijdinghe/

Daeromme / soo dickwils als ghy onse 22 vyanden plaghet/ soo doet ghy dat ons tot eener m tucht/ op dat wy uwer goedicheyt met vlijte waernemen / oft wy gherichtet werden / dat wy doch op uwe barmherticheyt vertrouwen sullen.

n De Egyptenaers / die de gedierten aenbaden/ welcke de Joden hare vyanden/ verachteden.
o Sap.11.16 Rom.1.23

Daerom quelt ghy ooc n de onrechtueerdighen : die een onuerstandich leuen voer- 23 den/ met haren eyghen grouwelen.

Want sy waren soo gantsch verre inder 24 dwalinghe gecomen / o dat sy oock de dieren/ die by haren vyanden verachtet waren/ voor goden hielden / ghelijck als de onuerstandighe kinderen bedroghen.

p Dat was/ dat sy vanden dieren gheplaecht werden/ die doch hare goden waren/ ende hen helpen souden.

Daerom hebt ghy oock eene p spottische 25 straffe onder hen/ als onder onuerstandige kinderen/ ghesonden.

Doe nu sodanighe spottische vermaninghe hen niet en beweechde/ beuonden sy de 26 ernstlijcke straffe Godts.

Want sy werden euen door dat gequellet/ dat sy voor goden hielden : welck hen 27 gantsch seer verdroot/ doe sy dien sagen/ dien sy te voren niet en wouden kennen / ende moesten hem voor eenen Godt bekennen: daerom oock de verdoemenisse ten laetsten ouer hen quam.

Dat xiij. Capittel.

1. Alle menschen zijn van natueren ydel/ noch en hebben Godt door zyne wercken niet bekent. 2. Sy hebben de wercken Gods misbruyckt tot afgoderye. 3. De werckman behoort door de wercken bekent te zijne. 10. De afgodendienaers zijn onsalich. 11. De groote onuerstandicheydt ende plompheyt der afgodendienaers.

Ydel ende onnut zijn alle menschen/ die voor den rechten Godt de creatuere eeren.

Alle menschen zijn voorwaer natuerlijcken ydel/ die van Godt niet en weten / a ende aen den sichtlijcken goederen/ dien die het is/ niet en kennen: ende aen den wercken niet en sien/ wie de meester is: 1

a Rom.1.19
b Deut.4.19 ende 17.2
c De lichten/ zijn de Sonne ende Mane.

b Maer houden dier een/ het vyer / ofte 2 den windt/ ofte snelle sterren/ ofte machtich water/ ofte de c lichten aenden Hemel / die de werelt regeren/ voor goden.

Soo sy nu aen der schoonen ghestalt der 3 seluer/ een welgheuallen hadden/ ende haer also voor goden hielden / soo souden sy billicken gheweten hebben / hoe gantsch veel beter dat die zy/ die ouer sulcke een Heere is: Want die aller schoonheydt meester is/ die heeft sulcx alles gheschapen.

d Dat is/ der menigherley wercken ende deucht der creatueren.

4 Ende so sy hen der macht ende d cracht verwonderden/ soo souden sy billicken aen den seluen gemerckt hebben/ hoe vele machtiger dat die zy/ die sulcx alle bereydt heeft.

5 Want aen der grooter schoonheyt ende wercken/ can ja de meester der seluen/ als in een beelt/ bekent worden.

e Of/ feylen/
f Rom.1.21

6 Hoewel ouer dese / niet soo gantsch seer te beclaghen is : want sy comen oock wel e dwalen/ wanneer sy Godt soecken / ende gheerne vonden.

7 f Want als sy met zijner scheppinge ommegaen/ ende haer na dencken / soo worden sy gheuanghen int aensien: dewijle de creatueren so schoone zijn diemen siet.

8 Doch en zijn sy daer mede niet ontschuldighet.

g Dat is/ wercken soo schoone ende menigherleye cracht ende wercken der creatueren hebben ende gebruycken.

9 Want hebben sy soo vele connen bekennen / dat sy de creatueren conden g hooch achten : waeromme en hebben sy niet veel eer den Heere der seluen ghevonden?

h Der beelden ende afgoden dienaers zijn onsalich.

10 Maer dat zyn de onsalige/ ende welcker hope billicken onder de dooden te rekenen is/ die daer menschen maecksel Godt heeten: als h gout ende siluer/ dat constelijck bereydet is: ende beelden der dieren/ ofte onnutte steenen / die voor ouden Jaren ghemaeckt zijn.

h Acto.17.29
i Esai.44.13 ende 40.4 Jere.10.3 ende 51.17
k Anders/ hy schellet.

11 i Als/ wanneer een timmerman/ die wat af te arbeyden soeckt/ erghens eenen boom afhouwet/ ende k beslaet ende slichtet den seluen wel / ende maket wat constelijcx ende fijns daervan / dies men ghebruyckt ter nootdruft int leuen:

l Esai.44.17

12 De spanen nu van sulcken arbeydt/ ghebruyckt hy om spijse te coken / dat hy sadt worde.

13 l Ende wat daer dan ouerblijft/ dat dus niet nutte en is/ als dat crom hout ende vol tacken is/ dat neemt hy/ ende besnijt het/ wanneer hy niet te doen en heeft/ met vlyte/ ende beeldt het meesterlijcken na zijner conste:

14 Ende maeckt het eens menschen / ofte verachteden dieren beeldt gelijck/ ende verwet het met rooder ende witter verwen/ root ende schoone/ ende waer een vlecke daer aen is/ die strijckt hy toe.

m Jere.10.4
Tegen die/ die by den beelden hulpe ende troost soecken.
Psal.113.5
n Hab.3.14 Esai.2.8

15 Ende maeckt hem een fijn huysken ende set het aen de wandt / m ende hecht het vaste met ijseren/ dat het niet en valle/ so wel versorcht hy het.

16 Want hy weet / dat het hemseluen/ niet behelpen en can : want het is een beelt/ ende behoeft wel hulpe.

o Esai.44.17
p Jere.10.5
q Of/ gaen/

17 n Ende wanneer hy biddet voor zijnen goederen/ voor zijn wijf/ voor zijne kinderen/ so en schaemt hy hem niet/ met eenen leuenloosen te spreken.

18 Ende roept den swacken om gesontheyt aen/ biddet den dooden om het leuen/ o smeecket den onnuttighen om hulpe / ende dien p die niet gaen en can / om ghelucksalighe reyse.

19 Ende om zijn gewinst/ handel ende hanteringhe/ dat sy hem wel q ghelucken/ biddet hy dien/ die heel niets en vermach.

Dat

Dat xiiij. Capittel.

1. De ijdelheyt der afgodendienaers. 3. Voorſichticheyt Gods. 8. De afgoden/ende dieſe maken/zijn vervloeckt. 12. Afgoden oprichten/is de meeſte hoererije. 15. Beghin der afgoderije. De ſonde waerin de afgodendienaers vallen. 27. Afgoderije oorſake van alle quaet.

1 Desghelijcken doet oock die daer ſcheepen wil/ende door vaerlijcke vloet te varen ghedencket / ende a roepet aen een veel ſlimmer hout/dan het ſchip is daer hy op vaert.

2 Want dat ſelve is ghevonden/neeringhe daermede te ſoecken / ende de meeſter heeft het met der conſte bereydet.

3 Doch uwe voorſichticheydt O Vader/ regeert het: b want ghy geeft oock in de zee weghen/ ende midden onder den c wallen/ ſekeren loop.

4 Daer ghy mede bewijſet/hoe ghy aen allen eynde helpē cont/wanneer hem oock alſchoon yemāt d ſonder ſchip in de zee gave.

5 Doch/dewijle ghy niet en wilt/dat/ dat gene ledich ligghe/wat ghy door uwe wijſheyt geſchapen hebt: ſo gheſchiet het/ dat de menſchē haer leven/ooc ſulckē ſlechtē houte vertrouwen/ eñ behoudē wordē in dē ſcheepe/daer ſy door des zees wallen mede varē.

6 h Want oock in voortydē/doe de hoochmoedighe Reuſen omgebracht werden/doe vlodē die/aē welckē eē hope bleef de werelt te vermeerē/in eē ſchip /d'welcke uwe hant regeerde: eñ lieten alſoo der werelt zaet na.

7 Want ſulc hout is des ſegens wel weert/ daermen recht mede handelt.

8 Maer des vloecx weerdich is dat / dat met den handen gheſneden wort/ i ſoo wel als die/die het ſnijt: Deſe / daeromme dat hy het maeckt: Het gene/daeromme dat het Godt ghenoemt wort: ſo het doch een verganckelijck dinck is.

9 k Want Godt is alle beyderley ghelijcke vyant: den Godlooſen/ende zijnen Godlooſen gheſcheppe.

10 Eñ het werck / ſal met tſamen den meeſter/ghequellet worden.

11 Daeromme worden oock de afgoden der Heydenen te huys ghesocht: want ſy zijn wt der creatuere Godes/tot eenen grouwel/ ende tot eener ergerniſſe/ der menſchen ziele/ende tot eenen ſtrick/ den onverſtandighen ghewordden.

12 Want l afgoden oprichten / is de allergrootſte hoererije: ende de ſelven bedenckē/ is een ſchadelijck exempel inden leven.

13 Van aenbeginne en zijn ſy niet geweeſt/ ſullen oock niet eewich blijven.

14 Maer door enckel leere der menſchē/ zijn ſy in de werelt ghecomen / ende daeromme m verſiert / dat de menſchen eens corten levens zijn.

15 Want een vader/ſoo hy over zijnen ſone die hem al te vroech wech ghenomen wert/ leet ende ſmerte droech/liet hy een beelt maken: ende begonſt dien/ die een doot menſche was / nu voor eenen Godt te houden/ ende ſtichtede voor den zijnen eenen Godſdienſt ende offer.

16 Daer na met der tijdt/wert ſodane godlooſe wijſe/voor een recht gehouden/ n datmen oock beelden moeſte eeren/ wt der tyrannen ghebodt.

17 Desſelven ghelijcken / welcken de lieden niet en conden voor haren ooghen eeren/ daeromme dat ſy te verre woonden/der ſelven aengheſichte lieten ſy wt verren landen afmalen/ende maeckten een loffelijck beelt des heerlijcken Conincx: op dat ſy met vlijte / den afweſenden als den teghenwoordighen/huychelen mochten.

18 Soo dreef oock de conſtenaer eergiericheydt/den onverſtandighen ſulcken Godſdienſt te ſtercken.

19 Want wie den Vorſt woude wel dienen/ die maeckte dat beelt met aller conſt/op het aller fijnſte.

20 Den hoop nu/die door ſulck fijn maeckſel/ toeverwecket werdt/ begonſt dien voor eenen Godt te houden / die corts te voren voor eenen menſche geeert was.

21 Wt ſulcken quam de bedriegherije in de werelt / wanneer den lieden wat hardts aenlach/ ofte wouden den Tyrannen o hoveren/ſo gaven ſy den ſteenen eñ houte ſulcke namē/die doch dē ſelven niet en behoort.

o Of/ believen

22 Daer nae en lieten ſy hen daer niet aen vernoeghen / dat ſy in Godts bekenteniſſe dwaelden: Maer hoewel ſy in eenen wildē ende bijſteren weſen der onwijſheydt leefden/ſoo noemden ſy doch ſulcken crijch ende quaet/vrede.

Schandelijcke grouwelen / die wt der afgoderije gecomen zijn.

23 p Want ſy verworgen dier een/ hare kinderen ten offer: ofte plegen Godſdienſt/die niet te ſegghen en is/ ofte houden woedige braſſerije/na onghewoonlijcker wijſe.

p Jere.7.6 ende 12.31 ende 19.5 2.Reg.16.3 ende 17.17 ende 21.6

24 Ende hebben voorder noch een reyn weſen/ noch een reyn houwelijck: maer q een r verworghet den anderen met liſt/ ofte bedroeft hem met overſpel.

q Prou.1.18 Jerem.7.9 ende 9.2 ende 23.10
r Of/doot/ haet/moort.

25 Ende by hen gaet door malcanderen henen / bloetvergieten / ſ moort / dieverije/ valſcheyt/bedriegerije/ontrouwe/ pocchen/ meyneedicheyt/ t onruſte der vromen/

ſ Jere.7.9 Malach.3.5 1.Tim.1.10
t Dat ſy den vromen alle onruſte eñ plage aenleggen.

26 Ondanck / der jonger herten ergerniſſe/ u ſtomme ſonde / bloetſchanden / overſpel/ ontucht.

u Rom.1.27

27 Want den ſchandtlijcken afgoden dienen/is alles booſheydts aenbegin/ oorſake ende eynde.

28 x Houden ſy Vyerdagen/ſo doenſe recht als waren ſy onſinnich: Propheteren ſy/ſo is het enckel leughen: ſy en leven niet recht/ y ſweeren lichtveerdichlijck valſche eeden.

x Jere.27.10 Ezech.12.6
y Jerem.5.2

29 Want dewijle dat ſy gelooven aen de levenlooſe afgoden/ſo en beſorgē ſy hen geener ſchadē/wanneer ſy valſchelijc ſweeren.

30 Doch ſal alle beyderleye recht/ over haer comen / beyde dies / dat ſy van Godt niet recht en houden / dewijle ſy op de afgoden achten: eñ dies/dat ſy onrecht eñ valſchelijc ſweeren/ende en achten niet heylichs.

31 Want der onrechtveerdighen booſheydt neemt een eynde/niet nae der gewelt die ſy hebben/wanneer ſy ſweeren: Maer na der ſtraffe die ſy verdienē met haren ſondigen.

De booſheyt der onrechtveerdighen neemt een eynde.

Dat xv. Capittel.

1. Godt is vriendelijc/getrouwe/ende lanckmoedich. 2. Die Godes zijn en ſondighen niet. 3. Volcomen gherechticheydt/ is Godt kennen. 6. De afgodendienaers zijn weerdich verleyt te worden. 7. De wijſe man ſpot met de afgodendienaers. 11. Afgoderije coemt wt datmen Godt niet en kent. 14. De vyanden des volcx Godts zijn vul van ſinne. 17. De afgodendienaers zijn veel beter/dan de dinghen ſelve dieſe aenbidden.

a Psal.106.1 ende 107.1 ende 118.1
b 1.Cor.1.8 ende 10.13 1.Thes.5.24 Exod.34.6

1 DOch ghy onse God/ a zijt vriendelijc/ en b trouwe/ende lancmoedich/ ende regeret alle dinc met barmhertichheyt.

2 Ende wanneer wy alschoon sondighen/ soo zijn wy doch uwe / ende kennen uwe macht/dewijle wy dan sulcx weten / soo en sondighen wy niet /. want wy zijn voor de uwe ghereckent.

God bekennen / is gherechticheydt ende leuen.
c Psal. 103.8 Jone.4.2 Joan.17.3

3 c V dan kennen/is een volcomen gerechticheyt : ende uwe macht weten / is eenen wortel des eewighen leuens.

4 Want ons en verleyden alsoo niet der menschen boose vonden/ noch der schilders onnutten arbeydt/namelijcken / een vondt beelt/met menigherley verwen:

5 Welckers ghestalt de onuerstandighen erghert : ende die gheerne quaedt doen / die hebben oock haren lust/aen dat leuentloose ende doode beelt.

6 Sy zijn ooc sulcker vrucht weerdich/beyde diese maken/begheeren ende eeren.

d Rom.9.20 Esaie.45.9 Jere.18.3

7 d Ende een potbacker / die den weecken leem met moeyte arbeydet/ maeckt allerley vaten tot onsen ghebruycke: ende hy maect van eenerley leem/ beyde vaten die tot reyne/ ende oock die tot onreyne wercken dienen : ende waer een yeghelijck van den seluen sal toegebruyckt worden/dat staet by den potbacker.

De makers en dienaers der afgoden/ zijn voor Godt eenen grouwel.
e Genes.2.7 ende 3.19
f Luce.2.20

8 Doch dat is een ellendich arbeydt/wanneer hy vanden seluen leem eenen nietighen Godt maeckt / soo doch hy selfs niet lange te voren /e van Aerde ghemaeckt is / ende ouer eenen cleynē tijt daer weder toecoemt/ daer hy van ghenomen is / f wanneer de ziele die hy ghebruyckt heeft/van hem ghenomen wordt.

g Esai.44.12. ende 46.1

9 Doch zijne sorghe en staet daer op niet/ dat hy arbeyde / noch dat hy sulck een cort leuen heeft: maer dat hy met den g Gondtsmeden ende Siluersmeden/in de weddinge arbeyde / ende dat hy het den Rootgieters na doen meughe: en hy hout het voor eenen roem/dat hy valschen arbeyt maeckt.

* slechter

10 Want zijns herten gedachten/ zijn gelijc als assche / en zijn hope * snooder dan aerde/en zijn leuen verachtlijcker dan leem.

h Genes.2.

11 Dewijle dat hy dien niet en kent/die hem ghemaeckt heeft / ende hem de ziele die in hem wercket/ ingegoten/ h ende den leuendighen adem in hebblasen heeft.

i alomme/ oueral.

12 Sy houden oock het menschelijcke leuen voor eenen schimp / ende het menschelijcke wesen voor een Jaermerckt : ghenen voor/ men moet i allenthaluen ghewinst soecken/ oock door boose stucken.

k Of, loose

13 Dese weten voor allen/dat sy sondighen/ wanneer sy sulcke k ydele dinghen en beelden/van aertschen leeme maken.

14 Sy zijn doch dulder ende ellendigher dan een kint/namelijckē/de vyanden ws volcx/ welcke sy onderdrucken:

l Psal.115.5 ende 135.16 Apoc.19.20

15 Dat sy allerley afgoden der Heydenen/ voor goden houden/ l welcker ooghen niet en sien / noch hare neusen wint halen / noch hare ooren hooren / noch de vingheren aen haren handen voelen connen / m ende hare voeten gantsch luye zijn te wandelen.

m Sap.13.19 Jerem.10.5.

16 Want een mensche heeftse gemaeckt/en die den adem van eenen anderen heeft / die heeftse ghebeeldet: maer een mensche en can ja niet maken/dat hem gelijck zy/ende dan noch ghelijckewel een Godt zy.

17 Want dewijle dat hy sterflijck is / soo maeckt hy vrijlijcken eenen dooden/met zijnen godloosen handen / hy is jae beter dan dat/dien hy Godtsdienst doet: want hy leeft doch/ maer het ghene nemmermeer.

n Historie van den draeck. Rom.1.23

18 n Daer toe eeren sy ooc de allerschandelijckste dieren: welcke/ somense tegen ander onuernuftighe dieren hout/ soo zijn sy veel slimmer.

19 Want sy en zijn niet lieflijc/gelijc als andere dieren/die fijn aen te sien zijn/ende zijn van Godt noch geloeft noch o ghesegent.

o Dat zijn [illegible] gen/de welcke Gen.3. veruloeckt zijn.

Dat xvj. Capittel.

1. De straffe der afgodendienaers/is billick/ 2. ende 20. Godt heeft zijnen volcke een seltsame spijse ghegheuen. 6. Godt heeft den kinderen Israels een heylsaem teecken gegeuen. 8. Godt verlost van allen quade. 11. God straft de zijne/ op dat sy zijner ghedencken souden/ 12. ende 26. Het woort des Heeren. 13. Godt heeft de macht beyde ouer het leuen en den doot. 15. Het is onmeugelijck de hant des Heeren te ontulieden. 24 De creatueren Gods dienē hem/ om de onrechtueerdighe te straffen/ende den zijnen wel te doen. 29. De hope des ondancbaren menschen/sal als den rijm in de winter vergaen.

Godt straffet de boosen en beschuttet de vromen.
a Exod.8.24 Sap.11.18
b Num.11.31 Exod.16.14 Psal.78.27 ende 105.40
c Of, voetsel.

1 DAerom werden sy met derseluer ghelijcken billick gheplaecht / a en werden door de veelheyt der booser wormen ghemartelt.

2 Teghen welcker plage dedet ghy uwen volcke goet/ b ende bereydet hen seltsame spijse/namelijcken/Quackelen/ter c neeringe/nae welcker sy belust waren.

3 Op dat/die nae sulcker spijse belust waren/door sulcke ghegeuen en toegeschickede Quackelen/oock leerden den natuerlijcken nootdruft afbreken : de andere nu/ die eenē cleynen tijt commer gheleden hadden/eener nieuwer spijse mede ghenieten souden.

4 Want het soude also zijn/ dat den genen die tyrannichlijck handelen sodanigē commer gebeurde/die niet op te houdē en ware/ doch desen alleenlijc een onderwijsinge geschiede hoe hare vyanden geplaecht werdē.

d Num.21.6 1.Cor.10.9

5 d Voorwaer ouer dese quamen ooc boose ende toornighe dieren/ en werden ghebeten ende verdoruen/van den crommen slanghen.

e Num.21.8 Joan.3.14
f De Coperen slanghen was dit teecken/tegen de vyerige slanghen.

6 Doch bleef de toorne eyndlijcken niet/ maer werden eenen cleynen tijt verschrickt/ ter waerschouwinghe: want sy hadden een e heylsaem f teecken/ op dat sy ghedachten aen het ghebodt uwer Wet.

7 Want die hen tot den seluē teeckē keerden/die werden gesont/niet door dat/dat sy aensaghen/maer door v aller Heylandt.

8 Ende aldaer bewesest ghy onsen vyanden mede / dat ghy zyt de helper van allen quade.

g Exod.8.24 ende 10.4 Psal.105.34 Joel.1.4 Apoc.9.3.7

9 g Doch ghene werden door sprinchanen ende vlieghen doot ghesteken/ ende en conden geene hulpe haers leuens vinden: want sy warent weert/dat sy daer mede geplaecht werden.

10 Doch/uwen kinderen en conden oock de vergiftige draken tandē niet schaden: want uwe barmhertichheydt was daer voor/ ende maecktese ghesont.

11 Want sy werden daerom also gestraffet/ op dat sy aen uwe woorden leerden gedencken/en niet te diep in ende snucx weder gheheelet

diep inde vergetenheyt en vielen/ maer bleuen onafgewendet van uwen h weldaden.

12 Want gheen cruyt ofte plaester heeldese/ maer v woordt / Heere / dwelcke alle dinck heelet.

13 k Want ghy hebt macht / beyde ouer het leuen ende ouer den doot / ende ghy voeret henen onder tot der Hellen poorten / ende voeret weder daer wt.

14 Een mensche nv / so hy yemanden doodet door zijne boosheyt/ so en can hy den wt ghevaren gheest/ niet weder brenghen/ noch de verscheydene zielen weder halen.

15 l Doch onmeughelijck is het uwer handt te ontulieden.

16 m Want de Godloosen/ die v niet kennen en wouden/ zijn door uwen machtigen arm ghegheesselt/ doe sy door onghewoonlijcken reghen/ haghel ende water/ dien sy niet ontgaen en conden/ veruolghet / ende door het vyer n opghegheten werden.

17 Ende dat was dat allerwonderlijckste/ dat / dat vyer aent allermeeste o int water brandde / welcker doch alle dinck wtblusschet: want de werelt streedt voor de rechtueerdighen.

18 Onderwijlē machtichde haer de vlamme/ op dat sy ia de dieren niet en verbrande/ die onder de Godloosen gesonden waren/ maer dat sy selues sien moestē/ hoe sy door Gods gherichte also veruolghet werden.

19 Onderwijlen nv brande de vlam[illegible] int water / bouen de macht des vyers / op dat het de onrechtueerdigen omnebrachte.

20 p Daerentegē geueerdet ghy v volck met Engelspyse ende sondet hen bereydet broot vanden Hemel/ sonder arbeydt/ welcke vermochte q allerley luste te geuen / ende was eenen yeghelijcken na zijnen smake euen.

21 (Want somen op v wachtet / dat maket uwen kinderen openbaer/ hoe dat ghy zijt) want een yeghelijck maeckte daer van/ wat hy woude/ daer na als hem lust aen quam/ sus ofte so te maken.

22 r Ende daer bleef oock de sneeu en̄ hagel inden vyere/ ende en versmolten niet: op dat sy gewaer werdē/ dat/ dat vyer dat oock in den haghel brande/ ende in regen blixemde/ der vyanden vruchten verdorue.

23 Dat selue vyer / op dat hen de rechtueerdighen s bekeerden/ moeste het zijner eygen kracht vergheten.

24 Want de creatuere / die v als den schepper dienet/ is heftich ter plaghe/ ouer de onrechtueerdighen/ ende matiget haer ter weldaet ouer die/ die v betrouwen.

25 Daerom liet hy haer/ oock op dit mael/ in allerley veranderen / ende diende in der gaue/ welcker alle geneerde/ na eens yeghelijcken wille/ als hy het behoefde.

26 Op dat uwe kinderen leerdē/ die ghy Heere/ lief hebt / t dat niet de gewassen vruchtē/ den mensche geneeren/ u maer v woort onderhoudt die/ die aen v gheloouen.

27 Want dat ghene/ dat van den vyere niet verteert en wert / dat wert slechts van eenen x cleynen glantze der Sonnen warm/ y ende versmeltede.

28 Op dat het condt werde / datmen v/ eer de Sonne opgaet/ dancken soude/ ende voor v treden/ wanneer het licht opgaet.

29 Want eens ondanckbaren hope sal als den rijm in den winter vergaen / ende als een onnut water verulieten.

Dat xvij. Capittel.

1. De gherichten ofte oordeelen des Heeren zijn groot ende onwtsprekelijck. 2. De gherichten des Heeren ouer den onrechtueerdighen. 11. De boosheyt veroordeelt haer seluen/ door haer selfs ghetuyghenisse. 14. De Godtloose zijn verschrict door haer eyghen conscientie.

1 Groot ende a onwtsprekelijck zijn uwe gherichten / Heere / daerom b feylen oock de dulle lieden.

2 Want doe sy meynden dat heylige volck onder te drucken/ c werdē sy/ als de onrechtueerdigen/ der duysternisse gebondenen/ ende der langer nacht gheuangen/ ende als de veltvluchtighen / laghen sy onder de daken besloten/ voor der eewigher wijsheyt.

3 Ende doe sy meynden/ hare sonden souden verborgen/ ende onder eenen vreemden bedeckse l vergheten zijn/ werden sy afgrijselijcken verstroyet / ende door ‡ speuckerye verschricket.

4 Want oock de hoecken daer sy inne waren/ en conden sy sonder vreesen niet bewaren: daer was eē bulderen rontom haer/ datse verschrickede/ ende veruaerlijcke Laruen verschenen/ daer sy hen van ontsetteden.

5 Ende het vyer vermochte met gheener macht hen te lichten / noch de lichte vlammen der Sterren en conden dien ellendigen nacht niet licht maken.

6 Maer hen verscheen wel een self bernende vyer vol verschrickinge: Doe verschricten sy voor sulcker speuckerye / dat doch niets en was/ ende dachten daer ware noch wat erghers voorhanden/ dan dat sy saghen.

7 d Het guychelwerck der swarten const/ lach oock daer neder / ende het roemen van harer const wert te schanden.

8 e Want die hen onderwonden / de vreese ende verschrickinghe van den crancken zielen te dryuen/ die werden selue cranck / datmen oock harer vreese spottede.

9 Ende wanneerse al schoon geene sulcke verschrickinghe hadde verschrickt/

10 Soo hadden sy doch moeten van vreese/ vergaen/ doe de dieren onder haer quamen/ ende de slanghen met hoopen also ‡ tzisseden: dat sy oock in den locht / dien sy doch niet ontbeeren en conden / niet gheerne en saghen.

11 Want dat een so vertzaget is/ dat maeckt zijne eygen boosheyt / die hem ouertuyghet ende verdoemet: ende een verschrockē conscientie/ versiet haer altoos des ergheesten.

12 f Want de vreese coemt daer van / dat hem eener niet en betrouwet te verantwoorden/ noch eenighe hulpe weet.

13 Waer nv weynich troost is in der herten/ daer maeckt dat selue vertzaghen noch vangher/ dan de plaghe selue doet.

14 Die nv/ die te gelijcke de selue nacht sliepen/ (welcke een grouwelicke ende een rechte nacht/ ende wt der grouwelijcker Hellen hoeck ghecomen was.)

15 Hier werden sommighe door grousame g speuckenisse omgedreuen/ ende sommighe vielen daer neder / dat sy hen des leuens h afsloeghen: want een gantsch i snelle ende onuersienighe vreese quam ouer haer.

Margin notes:

h Dat sy niet en vergaten der wonderteeckenen/ die hen gheschiet ende betoont waren.
i Psal.107.20 Matt.8.8
k Deut.32.39 1.Sam.2.6
l 2.Mac.6.26 Psal.139.8 Amos 9.2 Iame 1.3.
m Exod.9.23 Psal.78.47 ende 105.32
n Of/ verslonden.
o Dat is/ in dachzeghene.
p Exod.16.14 Num.11.7 2.Esra.9.20 Psal.78.24 ende 104.41 Ioan.6.31
q [illegible]
r Exod.9.23
s Anders/ gheweerdeu.
t Deut.8.3 Matt.4.4
u Iere.15.16
x Of/ slechten
y Exod.16.21 Daer het Hemelschbroot van der Sonnen versmeltede.
a Rom.11.13
b Van der grousamen Egyptischen duysternisse. Exod.10.23
b Dat is/ hare aenslaghen teghen de rechtueerdigē gaen te rugghe. Psal.68. Uwe vyanden feylen/ etc.
c Exod.10.23 Psal.105.28
‡ Of/ gespuysgesichte/ geestvertooninghe/
d Exod.7.22 ende 8.7
e Exod.9.11 Daer hadden de toouenaers oock de droesen/ gelijck als de andere Egyptenaers.
‡ bliesen.
Conscientia mille testes.
f Psal.46.2
g Of/ gespuysen/ gheestvertooninghe.
h Of/ vertwijfelden.
i Of/ rassche

Dat/waer een was/die daer in gegrepen 16
wert/die was ghelijck als in eenen Kercker
versloten/sonder yseren bewaert:

Hy ware een ackerman / oft herder / oft 17
een arbeyder inder woestijne: maer hy moe-
ste / also ouerrasschet / sulcken onuermijde-
lijcken noot draghen.

Want sy waren al te mael met eenerley 18
ketene der duysternisse geuangen/ wanneer
daer een wint bruysede/ofte de vogelen soe-
te songen/onder den dicken tacken/ofte dat
water met vollen loope ruysschede.

Oft de steenen met stercken bulderen 19
vielen / oft de springhende dieren/die sy niet
sien en conden/liepen/ofte de grousame wil-
de dieren huyleden / oft de wederluyt wt
den holen berghen clinckede: so verschrickte
het haer/ende maecktese vertzaghet.

De gantsche werelt hadde een claer licht/ 20
ende ginck in onuerhinderden wercken.

Alleene ouer desen stont eene diepe nacht/ 21
welcker was een beelt der duysternisse/ die
ouer haer comen soude: doch sy waren hen-
selues swarer dan de duysternisse.

Dat xviij. Capittel.

3. God heeft zijnen volcke de calomne des vyers ghegheuen. 5. Moses is behouden gheweest. 11. De grouwelijcke straffe der Egyptenaers. 17. Het verschricken der Egyptenaers. 21. Aaron wederstaet den toorne Gods.

a Exod.10,31

Doch a uwe heyligen haddē een groot 1
licht / ende de vyanden hoorden hare
stemmen wel/ maer sy en sagen harer
ghestalte niet : ende loef dent dat sy dier ge-
lijcken niet en leden.

b verdrucket

Ende danckeden/dat hen die/die van hen 2
te voren b belecdighet waren / aen hen niet
en wreeckten/ende wenschten/dat sy ia ver-
re van hen bleuen.

c Exod.13.21 ende 14.24 Psal.38.14 ende 105.39 1.Cor.10.1

c Daerentegen gaeft ghy desen een vyeri- 3
ghe calomne/die hen den onbekenden wech
wijsede/ende en lietse de Sonne niet verseer-
righen/op der heerlijcker reyse.

Want de gene warent oock weert/dat sy 4
des lichts berooft / ende inder duysternisse/
als in den kercker geuangen lagen/die uwe
kinderen gheuanckelijck hielden/door welc-
ker het onuerganckelijcke licht des Wets/
der werelt soude ghegheuen worden.

d Exod.1.16 ende 2.3.14 Act.7.19 e Dat is/ Moses. f Exod.14 Alle eerstgeboren kinderen in Egypten doodet Godt.

d Ende als sy ghedachten der heylighen 5
kinderen te dooden / (e een nv der seluen/
dat wech geworpē was/ wert hen ter straf-
fe behouden /) naemt ghy f hen kinderen
met hoopen wech/ ende verdoruetse op een-
mael inden machtighen water.

Voorwaer de selue nacht was onsen va- 6
deren te voren cont geworden: op dat sy ge-
wisse waren/ ende hen der toesegginge ver-
heuchden/daer sy aen gheloof den.

g Exod.14.27

g Ende v volck wachtede alsoo op den 7
heyl der rechtueerdighen / ende op het ver-
derf der vyanden.

Want euen doe ghy de wederpartijders 8
plaechdet/ maecktet ghy ons/ die ghy tot v
riepet / heerlijck.

h Exod.12 Het Paeschlam offerden sy onder hen alleen / sonder de Egyptenaers.

h Ende als v de heylige kinderen der vro- 9
men offerden int verboorgen / ende handel-
den de Godlijcke Wet eendrachtelijcken/ doe
namen sy het aen als de heyligē/ beyde goet
ende quaet met malcanderen te lijden/ ende
de Vaderen songhen den loffsanck voor.

Daerenteghen nv clanck der vyanden 10
gantsch onghelijck gheschrey / ende claech-
lijck weenen hoordemen hier ende daer ouer
de kinderen.

i Exod.11.5 ende 22.29 Psal.78.51 ende 105.36 ende 135.8 ende 136.10

11 i Want daer ginck ghelijcke wrake / bey-
de ouer den Heere ende den knecht/ ende de
Coninck moeste euen dat selue/ dat de ghe-
meyne Man/ lijden.

12 Ende sy hadden alle met een ander ontal-
licke dooden / eenderley doots ghestoruen/
dat der leuendigen niet genoech en waren/
haer te begrauē: want in eener ure was he-
nen wech/wat hare edelste gheboorte was.

k Exod.12.29

13 Ende doe sy te voren niets gheloouen en
wouden / door de toouenaers verhindert/
moesten sy/ k doe de eerste gheboorten alle
verworghet waren/ bekennen/dat dit volck
Gods kinderen waren.

14 Want doe alle dinck stille was/ ende ru-
stede/ende euen recht middernacht was.

15 Voer v almachtige woort af vanden He-
mel/wt Coninckliјcken troone/als een hef-
tich krijchsman/ midden in dat landt/ dat
verdoruen worden soude:

16 Namelijcken het scherpe sweert/ dat een
ernstelijck gebodt brachte/stont ende maec-
te het allenthaluen vol dooden: ende hoewel
het op aerden stondt / roerde het doch tot in
den Hemel.

17 Doe verschricktese gantsch in corten / het
ghesichte grouwelijcker droomen/ ende on-
uersiens quamen vreesen ouer haer.

18 Ende de eene lach hier/ de ander daer half
doot / datmen wel aen hen sien conde / wt
wat oorsaken sy also storuen.

19 Want de droomē diese verschrict haddē/
wesent wt/ op dat sy niet en verdoruen/ on-
wetende waerom sy also gheplaget waren.

Godt straft het volck/ dat in der Woestijne sondichde.

20 Ende op dat mael trefte oock den recht-
ueerdighen des doots aenuechtinghe/ ende
daer gheschiede een scheure in der Woestij-
ne / onder den hoop : doch den toorne en
duerde niet langhe.

l Num.16.47 m Of snellijck Het vyer in den volcke.

21 l Want de onstraffelijcke man / die voor
haer streedt / quam m met haest/ eñ voerde
de wapenen zijns ampts/ namelijcken/ het
ghebedt/ ende versoeninghe met den reuck-
wercke / ende wederstont den toorne / ende
maeckte den iammer een eynde/ daer mede
bewees hy dat hy v dienaer ware.

22 Hy ouerwan nv dat verschrickelicke we-
sen/niet met lijflijcker macht / noch met der
wapē en cracht/ maer met dē woorde wierp
hy den plagher onder hem/ doe hy vertelde
den eedt ende verbondt den vaderen toe-
ghesept.

n Of beletten/

23 Want euen doe nv de dooden met hoo-
pen onder malcanderen vielen/ stont hy int
middel/ende stuerde den toorne/ eñ n weer-
de hem den wech tot den leuendighen.

o Dat is/ de Priesterlijcke schoonecleederen. Exod.26 p Dat waren de twaelf namē der twaelf stammen Israels. Exod.28.9.

24 Want in zijnē langē rock/was het gant-
sche o vercierſel/ ende der Vaderen p eere in
den vier rijen der steenen gegrauen/eñ uwe
heerlijckheyt/aenden hoede zijns hoofts.

25 Sulcken stucken moeste de verderuer
wijckē/ende sulcke moeste hy vreesen: want
het was daer aen ghenoech / dat het alleen
een versoeckinghe des toorns ware.

Dat xix. Capittel.

1. Toorne sonder barmhertichept ouer den godloosen. 62. De Egyptenaers hebben het volck Gods veruolcht. 7. De wolcke schaduwe maken- de

ve.8. De hant Gods heeft het volck Iſraels beſchermt. 12. De Egyptenaers hebben ghestraft geweeſt/ om dat ſy de Iſraeliten/ die vꝛeemdlingẽ waren/ qualijck handelen.

Och den godtlooſen ouerviel den 1 tooꝛne onder barmhertichept/tot den eynde: want hy wiſte wel te vozen wat ſy noch doen ſouden:

a Ghelijck als de godlooſen tot int eynde ſondighen/ alſo en laet oock den tooꝛn Gods niet van hen af/ tot dat hyſe ombꝛengt.

Namelijcken a/ doe ſy hen geboden had- 2 den wech te trecken/ende daer toe haer met vlijte laten ghelepden/ dat het hen rouwen ſoude/ ende hem najaghen.

b Want doe ſy noch leet dꝛoeghen/ende 3 by den dooden grauen weenden / vielen ſy op een ander dwaeſlijck voornemen/dat ſy veruolgen wouden / als de veltvluchtigen/ welcke ſy doch met grooten bidden hadden wtghestooten:

b Exod.12.31 Exo.14.5

Maer het moeſte alſo toegaen/op dat ſy 4 tot ſulcken eynde quamen/ als ſy verdient hadden/ende moeſten vergheten / wat hen gheſchiet was:op dat ſy de ſtraffe te vollen verkreghen/die noch voozhanden was:

Ende v volck een wonderlijcke reyſe ge- 5 waer werde / ende gene eene nieuwe wyſe des doots vonden.

Want de gantſche creatuere/die hare ey- 6 gen aert hadde / veranderde haer wederom nae uwen ghebode/ dien ſy dienet/ op dat uwe kinderen onuerſeert bewaert werden.

c Exo.13.21 Num.14.19

c Daer was de wolcke/eñ beſcheen het le- 7 ger: daer te vozen water ſtont/daer ſachmẽ dꝛooch lant voozts comen: daer wert vander rooder zee eenẽ wech ſonder hinderniſſe/ eñ van der machtigen vloet een groenvelt.

d Exo.14.21

d Door welcke ginck alle dat volck/ dat 8 onder uwer hant beſchermet wert/ die ſulcke wonderlijcke wonderen ſaghen.

Ende ginghen als hengſten inder wey- 9 de/ende ſpꝛongen als lammeren/ ende loefden v/ Heere/ dieſe verloſſet hadde.

Want ſy en dachtẽ daer niet aen/hoe het 10 hen gegaen hadde in der ellende:hoe de aerde vooz geboꝛen dieren/vliegen voortbꝛachte/ende het water vooz viſſchen/ e vozſchen met hoopen gaf.

e Exod.8.6 Pſal.78.46

11 f Ende daer na ſagen ſy oock eenen nieuwen aert der vogelen/doe ſy luſtich waren/ eñ om nootlijcke ſpyſe badẽ:g want Quackelen quamẽ wt der zee/haren luſt te boetẽ.

f Exo.16.13 Num.11.31 Quackelen. g Sap.16.2 Pſal.7.27

12 Oock quam de ſtraffe ouer de ſondaers door teeckenen/ die niet machtighen blixemen gheſchieden:want het was recht/ dat ſy ſulcx leden om harer booſhept wille / dewyle dat ſy de gaſten hadden qualijck ghehandelt.

Straffe der Sodomitẽ.

13 Sommighe/wanneer de genen quamen/ die nerghens henen en wiſten/en namen ſy de ſelue niet aen: ſommige nv dwongen de gaſten die hen wat goets ghedaen hadden/ tot dienſte.

14 (Eñ dat niet alleene/ maer daer ſal oock noch een ander inſien ouer haer comen/dat ſy de vꝛeemden ſo onvrientlijck handelen.)

15 Sommighe nv plagheden met grooten ſmerten/ de ghenen die ſy met vꝛeuchden aenghenomen/ ende ſtadtrecht hadde mede ghebꝛuycken laten.

16 h Sy werden doch oock met blinthept geſlagẽ/ (gelijck als de gene vooz der deure des rechtueerdigen/)met ſulck eener dicker duyſterniſſe ouervallen / dat een yeghelijck ſochte den wech na zijner deure.

h Gen.19.11 1.Reg.6.18

17 De Elementen ginghen door malcanderen/ ghelijck als de i ſnaren op den Pſalter door malcanderẽ clincken/eñ doch te ſamen luyden / alſmen ſulcx aen der daet wel ſiet.

i And. ſeldon.

18 Want wat op den lande pleech te zijn/ dat was int water / ende wat int water pleech te zijn/dat ginck op den lande.

19 Het vyer was machtich int water boven zijne kracht/ ende het water vergat zijne kracht te bluſſchen.

20 Wederom de vlammen en verteerden het vleeſch der ſterffelijcken dieren niet die daer onder gingen/ende en verſmelteden de onſterffelijcke k ſpijſe niet/die doch ghelijck als ijs/lichtelijcken verſmolt.

k Het Hemels bꝛoot welcker vander Sonnen verſmeltede/etc. Exod.16.21

21 Heere / ghy hebt v volck allenthaluen heerlijck ghemaeckt ende gheeeret / ende en hebtſe niet verachtet/maer hen alle tijdt/ eñ aen allen plaetſen by gheſtaen.

Eynde des boecx der wijſhept.

Voorreden Ieſus Syrach, op zijn Boeck.

Vele ende groote lieden / hebben 1 ons de wijſhept wt der wet/Pꝛopheten eñ anderen / die den ſeluen nagevolget hebben/cont gedaen.

Daer van moetmen Iſrael billicken louen/om harer wijſhept eñ leere wille.

Daerom ſullen de ghene/dieſe hebben eñ 2 leſen/niet alleene wijs daer wt woꝛdẽ/maer oock den anderen dienen / met leeren ende met ſchꝛijuen.

Mijn grootvader Ieſus/ na dié hy hem 3 ſonderlijcken benijtichde te leſen de Wet/ de Pꝛopheten/ende ander boecken meer/die ons van onſen vaderen ghelaten zijn/ende hem wel daerin gheoeffent hadde/ nam hy vooꝛ/oock yets wat te ſchꝛijuen / van wijſhept ende goede zeden: op dat de ghene/die geerne leeren ende cloeck woꝛden wouden/ des te verſtandiger ende gheſchicter ſouden woꝛden/ om een goet leuen te leyden.

4 Daerom bidde ick v/ ghy willet vꝛiendelijck aennemen/ende met vlijte leſen / ende ons te goede houden / of wy ſo wel niet ſpꝛeken en conuen/ als de groote beroemde Oꝛatoꝛen.

5 Want wat inder Hebꝛeiſcher ſpꝛake geſchꝛeuen is/ dat en luydet ſo wel niet/ wanneermen het in eene ander ſpꝛake bꝛenghet.

6 Niet alleene dit mijn boeck / maer oock des Wets/der Pꝛopheten/ eñ ander boeckẽ meer/luyden gantſch veel anders/wanneer ſy in haer ſpꝛake gheſpꝛoken woꝛden.

7 Als ick nv in Egypten quam/indẽ acht ende dertichſten iare / ter tijdt des Coninex Ptolomei

Ptolomei Energetis/ende alle zijn leef dagher daerin bleef/ kreech ick tijt/veel goets dincx te lesen ende te schrijuen.

8 Daerom ſach ick het voor goet ende noodich aen/dat ick den vlijt en moeyte daerop wende/ende dit boeck ouerſettede.

9 Ende dewijle dat ick den tijt hadde/ arbeyde ick/ ende wende vlijt aen/dat ick dit boeck wtmaeckte/ende aen den dach brachte: op dat oock de vreemden/ die leeren willen/hen tot die zeden wennen/ op dat ſy na der Wet des Heeren leuen meughen.

Eynde der voorrede Jesus Syrach.

ECCLESIASTICVS,

Ieſus Syrach.

Argument.

HEt Boeck Ecclesiasticus/wort Jesu den sone Syrach toegheschreuen/ende heeft veledinghen gemeyn met de spreucken Solomonis/ wtghenomen dat Ecclesiasticus ouerulоedigher is/ ende lichter om verstaen. In het eynde verhaelt hy den lof der heylighen vaderen/ ende haers gheloofs. Het welcks meughelijck de Apostel Paulus heeft aengesien/ doe hy het elfste Capittel des Sendbriefs tot de Hebreen schreef: waer in hy oock der ouden Heylighen gheloone gheprezen heeft/ niet alleenlijck om dat wijt souden weten/ maer veel meer/ om dat wy souden arbeyden om na te volghen. Hy heeft het gantsche boeck met een ghebedt tot Godt besloten.

Dat eerste Capittel.

1. Alle wijſheyt is van Gode. 4. De wijſheyt is voor alle dinghen. 5. Het woort Gods. 8. Een is Godt de alderhoochste/etcet. 13. De vreese des Heeren. 14. God liefhebben/ 16. en 25. Het begin der wijſheyt. 27. De wijſheyt weeret de sonde. 28. Die sonder vreese is/ en behaghet Gode niet. 29. Een ootmoedich mensche. 32. De wijſheydt eenen schat verborghen. 35. Gheloone ende ghedult. 36. Van Gode niet te ghenaken met een valsch herte.

De ghetalen deser veerskens/zyn na der ouder Latynscher ouersettinghe/ die aen sommighe plaetsen meer heeft.

Alle wijsheit is van God.

1 Alle wijſheyt is van Godt den Heere/ende is by hem eewichlijck.

2 Wie heeft te voren ghedacht/ hoe veel zandts dat in de zee/ hoe veel druppelen inden reghen/ ende hoe veel daghen der werelt worden souden?

3 Wie heeft te voren ghemeten/ hoe hooch dat den Hemel/hoe breet dat de aerde/ende hoe diep de zee zyn soude?

4 a Wie heeft God opt geleert wat hy maken soude? want zijne wijſheyt is voor alle dinghen.

5 Het woort Godts des Alderhoochsten is de fonteyne de wijſheyt/ ende het eewighe ghebot is haer sprinckader.

6 Wie conde anders weten/ hoemen de wijſheyt/ ende cloeckheyt verrijgen soude?

7 Een is daer/de Alderhoochste/b de Schepper aller dinghen/

8 c Almachtich/ een gheweldich Coninck/ ende seer verschrickelijck/ d die op zijnen Throone sidt/ een heerschende Godt.

Godswoort is de fonteyne der wijſheyt.

9 e Die heeftse door zijnen heyligen Geest vercondicht/die heeft alle dinck te voren gedacht/gheweten ende ghemeten.

10 Ende heeft de wijſheyt wtghegoten ouer alle zijne wercken/ ende ouer alle het vleesch na zijner ghenade/f ende gheeft de wijſheyt dien/die hem lief hebben.

11 De vreese des Heeren/ is eere ende roem/ vreuchde ende een schoone kroone.

12 De vreese des Heeren/ maeckt het herte vrolijck/ ende gheeft vreuchde ende hertenurolijckheyt eewichlijck.

Godts vreese wat die zy/en werct.

13 g Wie den Heere vreest/ dien sal het wel gaen inder laetster noot/ en sal eyntlijcken den seghen behouden.

1.Reg.3.9 ende 4.29 Job 28.12 Jaco.1.5 a Rom.11.34 Esaie 40.13 Sapi.9.13 1.Cor.2.16 b Gene.1.1 c Gene.27.1 2.Hest.2.1 d Esaie 6.1 ende 66.1 1.Reg.22.19 2.Par.6.21 e Spr.23.29. f Dani.2.21 g Prou.14.26

14 God liefhebben/ dat is de alderschoonste wijſheyt.

15 Ende wiese siet/ * die bemintse: want hy siet welcke groote wonderen dat sy doet.

16 h De vreese des Heeren/ is dat beginsel der wijſheyt/ende is inden gronde des herten/alleen by den gheloouighen/ende woonet alleen by den wtuercorenen vrouwen/ ende men vintse alleen by den rechtueerdighen ende gheloouighen.

17 De i vreese des Heeren/ is de rechte Godsdienst.

18 Die bewaert en maect het herte vroom/ ende gheeft vreuchde ende hertenurolijckheyt.

19 k Wie den Heere vreest/dien sal het wel gaen/ende wanneer hy troost behoeft/so sal hy ghesegheut zijn.

20 God vreesen/is de wijſheyt/ die daer rijck maeckt/ende l brengt alle goet met hem.

21 Sy veruullet het gantsche huys met haren gaue/ ende alle m ghemaken met haren schatte.

22 De vreese des Heeren/ is een kroone der wijſheyt/

23 Ende gheeft rijcken vrede ende heyl.

24 Dese wijſheyt maeckt rechte cloecke lieden:

25 Ende wie aen haer vaste hout/ die helpt sy wt met eeren.

26 Den Heere vreesen/is de wortel der wijſheyt/ ende hare n tacken groenen eewichlijck.

27 o De vreese des Heeren weeret de sonde.

28 Want wie sonder vreese is/ die en behaecht Gode niet/ende zijne verbolgentheyt sal hem p stortten.

29 Maer een ootmoedich mensche verwachtet der tijt/die hem troosten sal.

30 Want hoewel zijne sake eenen tijt lanck onderdruckt wort/ so sullen doch de vromen zijne wijſheyt roemen.

31 q Gods woort is den godloosen eenen grouwel.

32 Want het is eenen schat der wijſheydt/ r die hem verborghen is.

33 Mijn sone/ wilt ghy wijs worden so leert de geboden/so sal v God de wijſheyt geuen.

* Of/ beliefter. h Psa.111.10 Prou.1.7 ende 9.10 Job 28.19 i Spr.4.11 k Psal.111.8 ende 128.1 l 1.Reg.3.13 Sapi.7.11 m cameren n meyen o Prou.16.6 p ter neder werpen.

Godswoort is den godloosen eenen grouwel.

q Esaie 10.10 Jere.11.21 Amos 2.9 ende 7.16 r Mat.11.25 2.Cor.3.7

(Wa-

34 l Want de vreese des Heeren/ is de rechte wijsheyt ende tucht:

35 Ende t het ghelooue/ ende u gedult behaghet Godt wel.

36 x Siet toe/ dat uwe vreese Godts/ gheen huychelije en zy/ ende en dienet hem niet met valscher herten.

37 y Soeckt gheenen roem by den lieden/ door huychelije/ ende siet toe wat ghy spreeckt/ gelooft/ ofte voor hebt.

38 z Ende en werpt v selfs niet op / dat ghy niet en vallet/ ende tot schanden wordet.

39 Ende de Heere a uwe treken openbare/ ende storte v openbaer voor den lieden.

40 Daerom dat ghy in rechter vreese Gods niet ghedient en hebt / ende v herte valsch gheweest is.

Dat ij. Capittel.

1. De dienaers Godts moeten hen bereyden tot aenuechtinghe. 4. Ghedudlicheyt in allerley droeffenisse. 5. De mensche wort door droeffenisse beproeft. 7. Die den Heere vreesen. 12. Die op den Heere hopen/ en sullen niet beschaemt worde. 13. De Heere is genadich ende barmhertich. 15. Wee ouer den vertzaechden. 16. Wee ouer die, die niet volherdich en blijuen. 18. Die den Heere vreesen/ gheloouen zijnen woorde. Sy doen wat hem behaghet. 20. Sy bereyden haer herte voor hem/ 21. ende verootmoedighen hen voor hem. 23. De barmhertichheyt des Heeren.

1 Myn a kint wilt ghy Godts dienaer zijn so schicket v ter aenuechtinghe.

2 b Houdt vaste/ ende lydt v/ ende en wanckelet niet/ wanneermen v daer van locket.

3 Hout v aen Godt ende en wijckt niet/ op dat ghy altoos stercker wordet.

4 Alles wat v * ouercoemt/ dat lijdet/ ende weest geduldich in allerley droeffenisse.

5 Want gelijck als het gout door het vyer/ also worden de ghenen/ die Godt behaghen/ door het vyer der droeffenisse beproeft.

6 Vertrouwet Godt/ so sal hy v wthelpen: richtet uwe weghen/ c ende hopet op hem.

7 Ghy die den Heere vreeset/ d vertrouwet hem/ want het en sal v niet feylen.

8 Ghy die den Heere vreeset/ hopet dat beste

9 van hem/ so sal v alle tijt genade ende troost e ghebeuren.

10 Ghy die den Heere vreeset / verwachtet zijner ghenade : ende en wijcket niet/ op dat ghy niet te gronde en gaet.

11 Siet aen de exempelen der ouden / ende merckt se.

12 f Wie is oyt te schande ghewordden / die op hem ghehoept heeft ? g wie is oyt verlaten/ die in der vreese Gods gebleuen is ? ofte wie is oyt van hem versmadet/ die hem aengheroepen heeft ?

13 Want de Heere is ghenadich ende barmhertich / ende * vergeeft de sonde/ ende helpt inder noot.

14 Wee dien/ die aen Godt vertzagen/ ende niet vast en houden / ende den godtloosen/ h dien henen ende weder wanckelt.

15 Wee den i vertzaechden/ want sy en gheloouen niet/ daerom en worden sy oock niet bescheremt.

16 k Wee dien / die niet volherdich en blijuen.

17 Hoe wel het hen gaet/ wanneerse de Heere te huys soecken sal ?

18 Die den Heere vreesen / die gheloouen zijnen woorde/ l ende die hem lief hebben/ die houden zijne gheboden. *l Joan. 14.15 ende 21.23*

19 Die den Heere vreesen/ die doen wat hem wel behaecht/ m ende die hem lief hebben/ die houden de Wet recht. *m Rom. 12.10*

20 Die den Heere vreesen/ die bereyden haer herte/ n ende verootmoedigē hen voor hem. *n 2. Re. 19.15*

21 Ende spreken: o Wy willen lieuer in de handen des Heeren vallen / dan in de handen der menschen. *o 2. Sa. 24.11 Susan. 23*

22 Want zijne barmhertichheydt is iae soo groot als hy selue is.

Dat iij. Capittel.

1. Vader ende moeder eeren. 11. Des vaders seghen. 13. Des menschen eere coemt van zijnen vader eeren/ 14. ende 18. Zijnen vader te hulps comen. 16. De weldaet zijnen Vader bewesen en sal niet vergheten worden. 20. Ootmoedicheyt. 22. Nier hooghers soecken dan men selue is. 24. Curieusheyt na te laten. 27. Wie hemseluen in vare gheeft. 30. Hoochmoet/ 31. ende 32. Een vernuftich mensche / ende die de Wijsheyt lief heeft. 33. Aelmisse.

1 Lieue kinderen / luystert my uwen Vader / ende leeft alsoo / op dat het v wel gae. *Een verclaringhe des vierden ghebodts.*

2 a Want de Heere wil den vader van den kinderen gheeert hebben/ ende wat de moeder den kinderē heet/ dat wil hy gehoudē hebbē. *a Exod. 20.10 Deut. 5.16 Ephes. 6.2*

3 Wie zijnen Vader eert / diens sonde en sal Godt niet straffen.

4 Ende wie zijne moeder eert / die versamelt eenen goeden schat. *Vader ende moeder eerē. Syr. 7.29*

5 Wie zijnen vader eert/ die sal oock vreuchde aen zijne kinderen hebben/ ende wanneer hy biddet/ wort hy verhoort.

6 Wie zijnen Vader eert / b die sal dies te langher leuen/ ende wie om des Heeren wille ghehoorsaem is/ aen dien heeft de moeder eenen troost. *b Exod. 20.12 Deut. 5.16*

7 Wie den Heere vreest / die eert oock den vader/ c ende dient zijne ouderen/ ende houtse voor zijne Heeren. *c Luce 2.50*

8 d Eert vader ende moeder met der daet/ met woorden ende ghedult / e op dat haren seghen ouer v come. *d Exod. 20.12 Deut. 5.16 Mat. 15.4 Marc. 7.10 Ephes. 6.2*

9 Want des Vaders seghen bouwet den kinderen huysen/ maer des moeders vloeck/ treckt se ter neder. *e Gene. 27.27 ende 49.1 Deut. 33.1 Heb. 11.20*

10 Bespottet uws Vaders gebreck niet/ want het en is v gheen eere.

11 Want den vader eeren/ is uwe eygē eere.

12 Ende uwe moeder verachten/ is uwe eyghen schande.

13 Lieue kint/ f versorget uwen vader in zijnen ouderdom : ende en bedroeft hem ymmers niet/ so langhe als hy leeft. *f Tob. 14.15*

14 Ende hout het hem te goede / of hy kindisch worde : ende en veracht hem ymmers niet/ daerom dat ghy gheschickter zijt.

15 Want de weldaet den vader bewesen/ en sal nemmermeer vergheten worden / ende v sal goet gheschieden/ hoewel ghy oock een sondaer zijt.

16 Ende uwer sal ghedacht worden in der noot : ende uwe sonden sullen vergaen/ ghelijck als het ys vander Sonnen. *g Deut. 27.16 h Rom. 12.16*

17 Wie zijnen Vader verlaet / die wort gheschendet : g ende wie zijn moeder bedroeft/ die is veruloeckt vanden Heere. *Vliedet waer ghy coemt/ hooch ende groot te worden/ als de werelt doet.*

18 Lieue kint/ h blijft gheerne in nederighen state/ dat is beter/ dan alle dat/ daer de werelt na i pooghet. *i Anders/ trachtet.*

k Hoe

k Phil.2.3
l Met liefde toeghedaen.
† Iudit.13.8
1.Sam.17.45

k Hoe ghy hooger zijt / te meer v veroot- 19 moediget/ so sal v de Heere l gonstich zijn.

Want de Heere is de Alderhoochste/ † en- 20 de doet doch groote dinghen door de oot- moedighen.

m Pro.25.28
Rom.12.3
n Deut.4.2

m Staet niet na hoogheren state/ ende en 21 denckt niet bouen v vermeughen:

n Maer wat v Godt beuolen heeft/ dies 22 neemt v doorgaens aen.

Vermetenheyt.

Want het en batet v niets / dat ghy ga- 23 pet na tghene dat v niet beuolen en is.

o Of/ achter

Ende wat tot uwen Ampte niet en be- 24 hoort/ daer laet uwe curieusheyt inne o na.

Want v is alreede meer beuolen/ dan ghy 25 cont wtrichten.

p Of nederghe- worpen.

Sodanich duncken heeft velen bedro- 26 ghen/ ende hare vermetenheyt heeftse p ghe- stortet.

Want wie hem gheerne in vare gheeft/ 27 die verderft daerinne:

q Iud.13.8
2. Reg. 19.10
37
2.Mach.9.4

q Ende eenen vermeten mensche gaet het 28 ten laetsten qualijck wt.

Een vermeten mensche maeckt hemsel- 29 uen vele ongheluckx / ende richtet eenen iam- mer na den anderen aen.

Want hoochmoet en doet nemmermeer 30 goet/ ende daer en can niets/ dan wat quaets wt comen.

* Cap.iiij. Luther.

* Een vernuftich mensche / leert Godts 31 woort gheerne:

Ende wie de wijsheyt lief heeft / die hoort 32 gheerne toe.

Aelmisse.
Dan.4.24
Tob.4.7
Psal.41.2
Mat.5.7

Ghelijck als het water een bernende vyer 33 wtblusschet / also wischt de aelmisse de son- den wt.

Ende de ouerste vergheldér / sal dies na- 34 maels ghedencken / ende sal hem in onghe- luck behouden.

Dat iiij. Capittel.

1. Den armen en salmen in gheenen noot laten. 3. Eene bedroeft herte en salmen niet meer bedroe- uen. 4. De bede des ellendighen/ 5. ende 8. liefde en- de medelijden des armen. 9. Verlost dien/ die ghe- welt gheschiet. 10. De weduwe ende weese. 12. De vruchten spruytende wter wijsheyt. 18. De ghene die wijsheyt volghen/ sullen versacht worden. 25. Dobbele schaemte. 26. Hem van gheenen persoon beweghen laten. 31. Zijn feyle bekennen. 33. De waerheyt verdedighen totter doot. 34. Lichtueer- dicheyt ende vreckheyt. 35. Gheen Tyran teghen het ghesinne. 36. De handt opene / ende de handt ghesloten.

Den Armen salmen hulpe doen.
Deut.15.4.5
7
Mat.23.23
Spr.14.11
Tob.4.7
1.Ioan.3.17

LIeue kint / en laet den Armen gheenen 1 noot lijden/ ende en weest niet hardt te- ghen den nootdruftighen.

Verachtet den hongherighen niet/ ende en 2 bedroeft den nootdruftighen niet / in zijner armoede.

Eenen bedroefden herte en maket niet 3 meer leedts/ ende gheuet den nootdruftighen de gaue gheringhe.

a Tob.4.3

De bede des ellendighen en ontsegget hem 4 niet/ ende en a wendet v aengesichte niet van den Armen.

Wendet uwe ooghen niet van den noot- 5 druftighen / op dat hy niet ouer v en claghe.

Want die hem ghemaeckt heeft / die ver- 6 hoort zijn ghebedt/ wanneer hy met treuriger herten ouer v claecht.

b Of/ kijfach- tich/ Anders/ haderich.
Richter- ampt.

Weest niet b twistich voor tgerichte / ende 7 houdet den richter in eeren.

Hoort den armen geerne/ ende antwoordet 8 hem vriendelijck ende saechtmoedichlijck.

c Gen.14.1
Exod.2.11
Esd.1.17
d 4.Esd.1.20
Esaie 1.17

9 c Losset dien/ dien gewelt gheschiet/ van dien/ die hem onrecht doet: ende weest on- uerschrocken/ wanneer ghy oordeelen sult.

10 d Hout v teghen de Weesen als een Va- der/ ende teghen hare moeder/ als een huys- heere.

11 Soo sult ghy zijn/ als een sone des alder- hoochsten: ende hy sal v liever hebben/ dan v uwe moeder heeft.

Vrucht der wijsheyt.

12 De Wijsheyt verhoocht hare kinderen/ ende neemt die aen/ diese soecken.

13 Wiese lief heeft/ die heeft het leuen lief/ en- de wiese vlijtighen soeckt / die sal groote vreuchde hebben.

14 Wie aen haer vaste houdt/ die sal groote eere vercrijghen / ende wat hy voorneemt/ daer sal de Heere gheluck toe gheuen.

Godswoort eeren is de rechte Godsdienst.
e Spr.1.17
f Ioan.14.21
g Pro.3.23

15 e Wie Godts woordt eeret / die doet den rechten Godtsdienst: ende f wie het lief heeft/ dien heeft de Heere oock lief.

16 Wie der wijsheyt luystert/ die can andere lieden leeren: ende wie hem tot haer houdt/ g die sal seker woonen.

17 Wie sonder valscheyt is/ die salse vercrij- ghen/ ende zijne nacomelinghen sullen ghe- dyen.

18 Ende of hy haer ten eersten anders te- ghen hem steit/ ende maeckt hem angst en- de banghe/

h Iob.1.18
Tob.7.8
Prou.3.11

19 Ende proeft hem met harer roede/ h ende versoeckt hem met harer tuchtinghe/ tot dat sy beuint dat hy sonder valscheyt zy:

20 So sal hy dan weder tot hem comen op den rechten weghe/ ende hem verheughen.

21 Ende sal hem openbaren hare heymelic- heydt.

i Rom.3.11
Met sal den rechtueerdighen bystant gheuen ende hare ouer schouwen.

22 Waer hy nv valsch beuonden wort / so sal hy hem verlaten dat hy verderuen moet.

23 Lieue kint/ i ghebruyckt den tijdt / ende wachtet v voor eener onrechter sake:

24 Ende en schaemt v niet voor uwe ziele/ het recht te bekennen.

k Prou.24.11
l Dat en doen die niet/ die in harer dwalinghe ofte onrechte ouerwonnen zijn / ende om schande willen niet wyken en willen maer dwalen ende sotten altoos voortaen/ ende ee so dient als so voortaen ende anderen.
m Ten eersten willen sy den rechte bystant niet lijf ende goede/ etc. Maer achter naer zijn het goede woorden.
n Dat zijn die huysheeren/ die haren ghesinne ouer macht drijuen ende weynich ende loon gheuen.

25 Want men can hem alsoo schamen/ dat- men sonde daer aen doet / ende men can hem oock also schamen / datmen ghenade ende eere daer van heeft.

26 Laet v geenen persoon beweghen v ter schaden.

27 Noch verschricken v ten verderue:

28 k Maer bekent dat recht vry/ wanneer- men den lieden helpen sal.

29 Want door bekentenisse/ wort de waer- heyt ende het recht openbaer.

30 l Spreeckt niet tegen de waerheyt/ maer laet den spot ouer v gaen/ so ghy in der sa- ke ghefeylt hebt.

31 Schaemt v niet te bekennen / waer ghy ghefeylt hebt/ ende en streeft niet tegen den stroom.

32 Dienet eenen sotten niet in zijner sake/ ende en siet zijne macht niet aen.

33 Maer verdediget de waerheyt tot inden doot/ so sal Godt de Heere voor v stryden.

34 Weest niet als die / die henselnen met grooten woorden m aenbieden / ende en doen doch heel niets daer toe.

35 Weest gheen Leeuwe in uwen huyse/ en- de gheen tyranne teghen uwen ghesinne.

36 Uwe hant en sal niet opgedaen zijn/ al- toos te nemen: ende toeghesloten nemmer- meer n te gheuen.

Dat

Dat v. Capiteel.

1. ende 10. Men en mach zijn betrouwen in rijckdommen niet setten. 2. Sijnen moetwille niet volgen/ 4. ende 6. De lijtsaemheyt ende barmhertichheyt Godts misbruycken. 7. De toornicheyt Gods over de Godloosen. 11. Onbestandicheydt. 12. Bestandicheyt. 14. Bereyt wesen te hooren. 15. Eere ofte schande int spreken. 17. De dief en de achterclapper.

1 Verlaet a u niet op uwen rijckdom/ ende en ghedenckt niet: Ick hebbe ghenoech voor my.

2 b Volget uwen moetwille niet/ of ghy het alschoon vermeucht/ ende en doet niet wat u lustet.

3 Ende en denckt niet: wie wil het my weeren? want de Heere/ de overste c wreker/ sal het wreken.

4 Denckt niet: Ick hebbe wel meer gesondicht/ ende my en is niet booses gheschiet: want de Heere is ghedudlich/ doch hy en sal u niet onghestraft laten.

5 Ende en weest niet so seker/ oft uwe sonde noch niet ghestraffet en is/ dat ghy daerom altoos voortaen sondighen woudet.

6 Denckt oock niet: d Godt is gantsch barmhertich/ hy en sal my niet straffen/ ick sondighe oock soo veel als ick wil.

7 e Hy can in corten soo toornich worden als hy genadich is/ ende zijnen toorne over de godloosen en heeft gheen ophouden.

8 f Daeromme en vertreckt het niet/ u tot den Heere te bekeeren/ ende en schiet het niet op/ van eenen daghe ten anderen.

9 Want zijnen toorne coemt gantsch haestelijck/ en sal het wreken/ en u verderven.

10 g Op onrechtveerdich goet en verlaet u niet/ want het en helpt u niet/ wanneer de aenvechtinghen comen sullen.

11 h Laet u niet eenen yegelijcken wint voeren/ en en volcht niet eenen yegelijcke wege/ ghelijck als de onbestandighe herten doen:

12 Maer weest bestandich in uwen woorde/ ende blijft by eenerley reden.

13 i Weest bereyt te hooren/ ende antwoordet wat recht is/ ende en overhaestet u niet.

14 Verstaet ghy de sake/ soo onderrichtet uwen naesten: so niet/ soo hout uwen mont toe:

15 Want spreken brengt eere/ ende spreken brengt oock schande/ en den mensche brengt zijne eyghen tonghe tot valle.

16 Weest gheen oorenblaser/ k ende en achterclappet niet met uwer tonghen.

17 Een dief is een schandelijck dinck/ doch een achterclapper is veel schadelijcker:

18 Acht het niet slecht/ het zy cleyn oft groot.

Dat vi. Capittel.

1. De gene die onbestandich is in vrientschap/ sal te schande worden. 2. Men en sal niet te cloeck zijn in alle man te straffen. 4. Een vergiftich mensche schadet hem selven. 5. Alle dinck ten besten wtlegghen/ 7. Gheenen vrient vertrouwen/ voor dannen inden noot bekent heeft. 10. Tafelvrienden. 14. Een ghetrouwe vrient. 18. De vruchten der wijsheydt/ 11. De wijsheyt is als eenen harden proefsteen. 24. Vermaninghe tot wijsheyt te volghen/ 35 ende 36. De oude salmen volgen/ ende gheerne Gods woort hooren. 38. De gheboden des Heeren.

1 Laet u niet beweghen/ dat ghy uwen vriende a gram wordet: want sodanich achterclapper wordt eyntlijcken tot schanden.

2 * b Laet u niet te cloeck duncken/ alle man te straffen:

3 Dat uwe bladeren niet en verwelcken/ en uwe vruchten niet en verderven/ ende oock eenmael wordet als eenen dorren boom.

4 Want sulck een vergiftich mensche/ schadet hem selven/ ende wordt zijnen vyanden eenen spot.

5 c Wederom/ wie alle dinck ten besten wt leyt/ die maeckt hem veel vrienden/ ende wie het beste tot der sake spreeckt/ van dien spreecktmen wederom het beste.

6 d Hout u vriendelijck met alle man/ doch vertrout onder duysenden/ nauwelijck eenen.

7 e Vertrouwet gheenen vrient/ ghy hebt hem dan bekent inder noot.

8 Want vele zijn vrienden/ dewijle dat sy dies ghenieten connen/ doch inder noot en blijven sy niet.

9 Ende daer is menich vrient/ die wordt haestelick vyant/ ende wiste hy een moort van u/ hy seyde het na.

10 f Daer zijn oock sommighe tafelvrienden/ ende en blijven niet inder noot.

11 Dewijle dat het u welgaet/ soo is hy u gheselle/ ende leeft in uwen huyse/ recht als ware hy oock huysheere.

12 Maer gaet het u qualijck/ soo staet hy teghen u/ ende en laet hem nerghens vinden.

13 Onthoudet u uwer vyanden/ ende wachtet u gelijckewel oock voor uwen vrienden.

14 g Een ghetrouwe vrient/ is eene stercke vasticheyt/ wie dien heeft/ die heeft eenen grooten schat.

15 Een ghetrouwe vrient/ en is met geenen ghelde noch goede te betalen.

16 Een getrouwe vrient is eenen troost des levens/ wie God vreest/ die krijcht sulck een vrient.

17 Want wie Godt vreest/ dien sal het wel slaen met vrienden: ende ghelijck als hy is/ so sal oock zijn vrient zijn.

18 h Lieve kint/ laet u de wijsheyt leeren van ieughet op/ so wort van u een wijs man.

19 Stellet u teghen haer/ gelijck als die daer acker ende saeyt/ ende verwachtet hare goede vruchten.

20 i Ghy moet eenen cleynen tijt om harent wille moeyte ende arbeyt hebben/ doch gantsch haestelijck sult ghy harer vruchten ghenieten.

21 Bitter is sy den ongebrokenen menschen/ ende een roeckeloos mensche en blijft niet by haer.

22 Want sy is hem eenen harden proefsteen/ ende hy werptse haest van hem.

23 Sy roemen wel veel van der wijsheyt/ doch sy weten weynich daer van.

24 k Lieve kint/ hoort mijner leere/ ende en verachtet mijnen raet niet.

25 Begheeft uwe voeten in hare * veteren/ ende uwen hals in hare halsijseren.

26 l Buycht uwe schouderen/ en draechtse/ ende en worstelt niet teghen hare banden.

27 m Houdet u tot haer van gantscher herten/ ende blijft met allen krachten op haren weghen.

28 Verneemt na haer/ ende soecktse/ so sult ghyse vinden: ende wanneer ghyse crijcht so en laetse niet van u.

Want

Margin notes: * Cap. vi. Luther. b Dat zijn de splinterichters/ die in eens anders ooghe een splinter sien/ en haren balck vergheten. c Die is wijs ende wel gheleert/ die alle dinck ten besten keert. Spr. 20.12 d Belooft niet lichtelijck. e Vrienden inder noot/ dier gaen vyf ende twintich op een loot. Salt nu een hart staen zijn/ soo gaet harer vijftich op een quentijn. Deut. 13.6 ende 35.9 Mich. 7.5 Mat. 10.36 Spr. 37.1 Een getrouwe vrient/ is een groot schat. g Pro. 27.10 Spr. 9.12 Na de wijsheyt salmen staen. h Tre. 3.17 Sapi. 8.1 i Spr. 21.2 Een vermaninghe de wijsheyt te hooren. k Pro. 1.8 ende 2.1 ende 3.1 ende 4.1 ende 5.1 * Of/ boeyen/ l Mat. 11.29 m Eccle. 2.2

Want eyntlijckẽ sult ghy troost van haer 29 hebben/ende v leet sal v in vreuchde verandert worden.

Ende hare boeyen / sullen v een stercke 30 vasticheyt/ende hare halsijseren/een heerlijc cleet worden.

Sy heeft een gulden croone / met eener 31 purpuren huyue.

n Spr.27.11.

n Dat selue cleedt sult ghy aen trecken/ 32 ende de schoone croone sult ghy opsetten.

Lieue kint/wilt ghy volgen/ so wort ghy 33 wijs: ende neemt het ter herten/so wort ghy cloeck.

Ist dat ghy geerne luystert/ so sult ghy- 34 se krijghen: ende ist dat ghy uwe ooren toeneyghet/so sult ghy wijs zijn.

o Spr.8.9

o Weest geerne by den ouden/ende waer 35 een wijs man is/tot dien hout v.

Godswoort salmen hooren.

p Spr.1.5

p Hoort gheerne Gods woort/ ende aen- 36 merckt de goede spreucken der wijsheyt.

q Of/alleweghe.

Waer ghy eenen vernuftighen man siet/ 37 tot dien gaet met vlijte / ende gaet q doorgaens met hem wt ende in.

r And. betrachtet. Psalm.1.2 Josue 1.8

r Besinnet altoos Gods ghebodt / ende 38 denckt doorgaens aen zijn woordt: die sal v herte volcomen maken / ende v geuen wijsheyt/ als ghy begheert.

Dat vij. Capittel.

2. ende 7. Vlieden de godloose/ 4. ende 6. Vlieden eergierichеyt/ 8. Dobbel schult. 10. Bidden ende aelmisse/ 11. ende 12. God verneert ende verhoocht/ 13. ende 14. Gheen leughen dichten/noch hem tot leughen ghewennen. 21. Een wijs ende vroom wijf. 22. Een ghetrouwe dienstknecht. 25. Syn kinderen leeren. 29. Vader eñ moeder eeren. 36. Den armen hantreyckinghe doen. 37. Weldadichеyt/ 38. ende 39. De bedroefde troosten/ ende de crancke besoecken. 40. Het eynde ghedencken.

Menigherley schoone leeren.

Doet niet quaets/ so en geschiet v niet 1 quaets.

Hout v vanden onrechtẽ/so en treft 2 v gheen ongheluck.

a Gala.6.9 Jere.4.4 Ozee 10.12

a Saeyet niet op den acker der ongerech- 3 ticheyt/so en sult ghyse niet seuenuoudich maeyen.

Dringhet v niet in hooghe officien. b Eccle.7.17.

Dringet v niet inden ampte voor God/ 4 eñ en staet niet na gewelt by den Coninck.

b Laet v niet duncken voor God/ghy zijt 5 gheschickt ghenoech daertoe/ende en laet v niet duncken by den Coninck/ghy zijt wijs ghenoech daer toe.

Wie gheerne hooch ware/ die hangt lieden aen hem/ eñ maeckt oproer: wie alle saken verbeteren/ eñ alle onrecht te recht brengen/ ende meynt / Godt sal zijne sake eñ goede meyninge aensien.

Laet v niet verlangen richter te zijn/want 6 door v vermeugen/ en sult ghy niet alle onrecht te rechte brengen: ghy mochtet v ontsetten voor eenen gheweldighen / ende het recht met schanden vallen laten.

Richtet gheenen oproer aen inder stadt/ 7 ende en hanghet v niet aen den ghemeynen man:

Op dat ghy niet dobbel schult dragen en 8 moet: want gheene en sal ongheстraft blijuen.

Dencket oock niet: God sal mijn groote 9 offer daer voor aensien/ ende wanneer ick den Alderhoochsten God daer voor offere/ so sal hy het aennemen.

c Jaco.1.6 Mat.21.26

c Wanneer ghy biddet/ so en twijfelt 10 niet/ende en weest niet traech/ aelmissen te gheuen.

d 1.Sam.2.7

Bespottet den bedroef den niet: d want 11 daer is een/ die can beyde vernederen ende verhooghen.

Leughene.

Dichtet gheen leughenen teghen uwen 12 broeder/noch tegh en uwen vrient.

13 Ghewennet v niet ter leughen/want dat is een schadelijcke ghewoonheyt.

14 Weest niet clapperich by den ouden/ e ende wanneer ghy bidt/so en maeckt niet vele woorden.

15 Oft het v suer wort met uwer neeringhe eñ ackerwercke/ dat en laet v niet verdrieten/ f want God heeft het also gheschapen.

16 Verlaet v daer niet op / dat den hoop groot is/ met dien ghy quaet doet.

17 Maet gedenckt dat v de straffe niet verre en is.

18 g Daeromme verootmoedicht v van herten: h want vyer ende wormen/ is de wrake ouer de godloosen.

19 i Overgheeft uwen vrient niet/ om eeniches goets wille / noch uwen ghetrouwen broeder/om des besten gouts wille.

20 k Scheydet v niet van eenen vernuftighen ende vromen wijue / l want sy is edeler dan eenich gout.

21 m Eenen ghetrouwen knecht / ende vlijtighen arbeyder hout wel.

22 Eenen vromen knecht hebbet lief/ ende en verhindert hem niet / soo hy vry worden can.

23 n Hebt ghy vee/soo neemt het waer/ ende brengt het v nut in/ so behout het.

24 o Hebt ghy kinderen/so leertse/ende buyghet haren hals van ieughet op.

25 Hebt ghy dochteren/so bewaert haer lichaem/ende en verwentse niet.

26 p Houwelyckt uwe dochter/ so hebt ghy een groot werck ghedaen/ ende gheeftse eenen vernuftighen man.

27 Hebt ghy een vrouwe die v lief is/ so en laet v niet van haer wendẽ/haer te verstooten/eñ en vertrouwet der q hatischen niet.

28 r Eert uwen vader van gantscher hertẽ/ eñ en vergeet niet / hoe suer ghy uwer moeder ghewozden zijt.

29 Ende gedenckt/dat ghy van hen geboren zijt / ende wat cont ghy hen daer voor doen/ dat sy by v ghedaen hebben.

30 Vreest den Heere van gantscher herten/ ende hout zijne Priesteren in allen eeren.

31 Hebt lief dien/die v gemaeckt heeft/ van allen krachten/ s ende zijne dienaers en verlaet niet.

32 Somma: Vreest den Heere/ ende eert den Priester/ ende gheeft hen haer deel t als v gheboden is.

33 Vanden eerstelinghen/ende schultofferen ende hefofferen/

34 Ende wat daer meer gheheylicht wordt ten offer / ende allerley heylighe eerstelinghen.

35 u Doet den armen hantreyckinghe / op dat ghy rijckelijck ghesegent wordet.

36 Ende uwe weldaet v aengenaem make/ voor allen leuendighen menschen: x So bewijst oock uwe weldaet/aen den y dooden.

37 z Laet de weenende niet sonder troost/ maer treuret met den treurighen.

38 a Het en zy v niet swaer de crancken te besoecken: want om dies wille sult ghy ghe-loonet worden.

29 Wat ghy doet/ daer bedenckt het eynde inne / soo en sult ghy nemmermeer quaet doen.

Dat

Dat viij. Capittel.

1. ende 2. Niet te twisten met den gheweldighen ende rijcken. 4. Noch met eenen onnutten clappaert. 6. Wy alle hebbē noch schult op ons. 7. De oudtheyt niet verachten. 8. Noch verheughen in sterven des vyandts. 9. Noch verachten wat de wijse spreken. 14. Een lasteraer. 15. ende 16. Wtleenen ende borghen. 17. Niet te richten teghen den Richter. 19. Noch twist te hebben met een toornich mensche. 20. Mettē dwaes gheenen raedt te houden. 22. Noch zijn herte alleman ontdecken.

Rijcke ende gheweldige.

1 Twistet niet met eenē gheweldigē/ dat ghy hem niet in zijne handē en vallet.

2 a Twistet niet met den Rijcken/ dat hy v niet en overweghe.

3 b Want vele laten hen met gelde steken/ eñ het beweecht oock wel der Coningē herte.

4 Twistet niet met eenen onnutten clappaert/ dat ghy niet hout en draecht tot zijnen vyere.

5 Schimpet niet met eenen groven mensche/ dat hy v gheslachte niet en schende.

6 c Worpt dien zijn sonden niet voor/ die hem betert / ende denckt dat wy noch alle schult op ons hebben.

7 d Veracht de oudtheydt niet / want wy dencken oudt te worden.

8 Verheucht v niet/ dat v vyandt sterfet/ e denckt dat wy alle sterven moeten.

9 f Verachtet niet wat de wijsen spreken/ maer schicket v na haren spreucken.

10 Want van hen cont ghy wat leeren / eñ hoe ghy v houden sult/ tegen groote lieden.

11 Laet v niet cloecker duncken / als de ouden/ g want sy hebben oock van haren vaderen ghelcert:

12 Want van hen cont ghy leeren / hoe ghy antwoorden sult/ alst van nooden is.

13 h Blaest den godloosen zijn vyer niet op/ * dat ghy oock niet mede en brandet.

14 Stelt v niet teghen eenen lastecaer/ dat hy uwe woorden niet en verkeere.

15 i Leenet niet eenen gheweldigheren dan ghy zijt : ende leent ghy hem/ soo achtet als verloren.

16 k Wort geen borge boven v vermoghen: ende doet ghy dat/ so denckt het te betalen.

17 Richtet niet met den richter / want men spreeckt het oordeel als hy wil.

18 l Wandelt niet met eenen roeckeloosen/ dat hy v niet in ongheluck en brenge: want hy richtet aen wat hy wil/ so moet ghy dan om zijner dwaesheyt wille schade lyden.

19 m Twistet niet met eenen toornighen mensche / ende en gaet niet met hem alleen over velt : want hy acht het bloetvergieten als niets: wanneer ghy dan gheen hulpe en hebt/ n so verworghet hy v.

20 Met den o dwasen en hout geenen raet/ want het en gaet hen niet ter herten.

21 Voor eenen vreemden en doet niet verborghens/ want ghy en weet niet wat daer van comen mochte.

22 Openbaert v herte niet alleman / hy mochte v qualijck dancken.

a Mat.5.25 Spr.28.14 b Spr.31.6.8 c Galat.6.1 2.Cor.2.6 d Levi.19.32 1.Tim.5.1 e 1.Tim.5.1 Spr.9.27 f Spr.6.35 g Exod.12.21 Deut.4.9 ende 11.19 Psal.78.3 h Pro.26.25 * Dat is/ verlaetse niet sonder oorsake te lasteren. i Spr.29.4 k Spr.29.23 l Genes.4.8 m Pro.22.24 Eccle.3.5 n Genes.4.8 o Dat is/ loose ende die niets en achten. Spr. 9.21 eñ 37.7

Dat ix. Capittel.

1. Jaloersse. 2. Den wijve niet toe latē dat sy heersche/ 3. eñ 10. Vlieden de boelersse. 8. Zijn aengesichte afwendē van een schoon vrouwe. 12. Noch sitten by een ghehouwede vrouwe. 14. Den ouden vrient. 15. Den nieuwen vrient. 17. De godloosen. 18. De mensche die macht heeft te dooden. 21. Zijnen naesten kennen. 23. Gheselschap der vromer liedē. 25. Een clappich mensche.

1 Sijt niet Jalours over v vrome wijf/ a Want sulck een hardt oplien / en brenghet niet goets.

2 Laet den wijve gheen macht over v/ dat sy niet v heere niet en worde.

3 Vermijdet de voelersse / op dat ghy niet in hare stricken en vallet.

4 b Wennet v niet tot de sangersse/ dat sy v niet en vanghe met hare listicheyt.

5 c Siet niet na de maechden/ dat ghy niet ontsteken en wordet teghen haer.

6 d Hangt niet aen de hoeren/ dat ghy niet om het uwe en coemt.

7 Gaept niet alomme inder stadt/ ende en loopt niet door alle hoecken.

8 e Went v aengesichte van schoone vrouwen/ ende en siet niet nae de ghedaente van andere vrouwen.

9 f Want schoone vrouwen / hebben me-

10 nighen verdwaest/ ende boose lust ontsteect

11 daer van/ ghelijck als vyer.

12 Sidt niet by eens anders wijf/ eñ en omhelst v niet met haer/ ende en brast niet met haer.

13 Op dat v herte niet aen haer en hanghe/ ende uwe sinnen niet verdwaest en wordē.

14 g En geeft eenen ouden vrient niet over: want ghy en weet niet/ of ghy aen dē nieuwen soo vele crijghet.

15 Eenē nieuwē vrient/ is eenē nieuwē wijn: laet hem out wordē/ so sal hy v wel smaken.

16 h Laet v oock den godtloosen niet bewe-ghen in zijn groote eere : want ghy en weet niet hoe het een eynde nemen sal.

17 i Laet v niet behagen der godloosen voornemen / want sy en worden nimmermeer vroom tot inder hellen toe.

18 Hout v van dien/ die daer macht heeft te dooden/ so en derft ghy v niet besorgen/ dat hy v sal dooden.

19 Maer moet ghy by hem zijn/ soo en vergrijpt v niet / op dat hy v niet het leven en neme / wanneer ghy daer alderminst op vermoept.

20 Eñ weet dat ghy onder de strickē wandelt/ ende gaet op enckele hooghe * spitsen.

21 Leert met aller neersticheyt uwen naesten kennen/ k ende wanneer ghy raet behoeft/ so soeckt hem by wijse lieden:

22 Eñ beraet v met den verstandighen/ eñ richtet alle uwe saken na Gods woort.

23 * Houdt ghesel schap met vrome lieden/ l eñ weest vrolijck doch in de vreese Godts.

24 ‡ Het werck loeft den meester/ m ende eenen wijsen Vorst zijne handelen.

25 Het is een vaerlijck dinck in eenen regimente/ om eenen clapper: ende een n onbeschaemt clappaert coemt te schanden.

Vroemē hem met dē vrouwen houden sal.
a Spr.33.29
Hoererije te vermijden.
b Prov.2.16 ende 5.3 ende 7.5
c Gene.6.2 Job.31.1
d Pro.5.3.8
e Mat.5.28
f Gen.34.1 1 Sam.11.2 Judic.10.18 ende 12.16 ende 13.9
Oude vrienden de beste.
g Prov.27.10 Eccle.6.14 ende 7.20
Godtloosen.
h Judic.9.3 2.Sa.15.11
i Dat is/ hy scheldt hem niet/ ende en hangt hem niet aen.
* Als op hooge torrēs daer het vaerlijc is/ ende eenen het swijmen aencoemt.
k Spr.37.19 Tob.4.15
* Dat is/ houtcolacien/ eet eñ drinckt/ etcet.
l 1.Thes.5.19 Phil.4/4
‡ Capit.x. Luth. Van der Overicheyt.
m 1.Reg.3
n Die vol raets / cloeckheydts ende scherpens is/ eñ het woordt alleen hebben wil.

Dat x. Capittel.

1. Een wijs Regent. 2. Ghelijck de Regent is/ so is het volck. 3. Een boos Coninck. 4. Regiment der Aerden. 6. Gheluckſalicheydt des menschen. 7. Den hooveerdighen is beyde Godt ende der werelt vyant/ 10. ende 11. Aerde ende assche/ enckel schandelijcken dreck. 12. Heden Coninck ende morghen doot. 14. Beghin des menschen hooveerdicheyt. 15. Hooveerdicheyt drijft tot allen sonden/ 17. ende 18. Godt vernedert de Vorsten ende reeyt der stouter Heydenen wortelen wt. 21. Wischt hare namen wt op aerden/ 23. 24. eñ 27. De gene die God vreesen. 28. Een wijs dienstknecht. 30. Die arbeyt. 33. De Arme wort gheeert om zijns cloeckheyt wille.

a 3.Reg.3.24

Een wijs Regent is strenghe / a ende 1 waer een verstandige Overichheyt is/ daer gaet het ordentlijck toe.

b Prou.29.12

b Ghelijck als de Regent is / alsoo zijn 2 oock zijne Officiers : ghelijck den Raet is/ alsoo zijn oock de Burghers.

c 2.Reg.12.1

c Een boos Coninck verderft landt en= 3 de lieden : ende wanneer de gheweldighen cloeck zijn/soo ghedijet de stadt.

Het regiment op aerden/staet in Godts 4 handen/ die gheeft hen somtijden eenen ge= schickten Regent.

d Sap.6.4
1.Reg.16.15
e Als den nae= sten raet/ ghe= lijck als Naa= man den Co= ninck te Assy= rien. 2.Reg.5.
f Leui.19.17

d Het staet in Godts handen/dat het ee= 5 nen Regente wel ghelucket/die gheeft hem eenen loflijcken e Cantzelier.

Wreeckt niet te nauwe alle misdaet/ende 6 en coelet uwen moet niet / wanneer ghy straffen sult.

Den hooveerdighen is beyde Godt ende 7 de werelt vyant/want sy handelen voor al= le beyde onrecht.

Ghewelt.
Giericheyt.
g Jere.27.6
Dan.4.14

g Om des ghewelts/onrechts en gieric= 8 heyts wille / coemt een Coninckrijck / van 9 eenen volcke ten anderen.

Wat verheft haer de arme aerde ende 10 assche?

Hy is doch enckel schandelijck dreck/ de= 11 wijle hy noch leeft.

Ende wanneer de Medecijn schoon lan= 12 ge daer aen lappet/ so gaet het doch eyndt= lijcken also toe: Heden Coninck/ h morgen doodt.

h Dan.5.30

Ende wanneer de mensche doot is / soo 13 eten hem de slanghen ende wormen.

Hooveer= dye.
i Dat is/ Gods woordt verachtet.

Daer wt coemt alle hooveerdicheydt/ 14 wanneer een mensche van Godt i afvalt/ ende zijn herte van zijnen schepper wijckt.

Ende hooveerdicheyt drijft tot allen son= 15 den : ende wie daerinne steeckt / die richtet veel grouwels aen.

Daerom heeft de Heere altijt den hooch= 16 moet gheschendet/ende eyndelijck neder ge= stortet.

Hoochmoet.
k Sap.6.7
Luce.1.51
ende 14.11
ende 18.14

k Godt heeft de hooveerdighe Vorsten 17 vanden stoele nederghewórpen / ende oot= moedighe daer op ghesettet.

Godt heeft der stouten Heydenen wort= 18 len wtgheroeyt/ ende ootmoedige aen hare stede gheplantet.

l Gen.19.25
4.Esd.2.8

l Godt heeft der Heydenen lant omghe= 19 keert/ende te gronde verdorven.

Hy heeftse verdorren laten/ en verstoort/ 20 en haren name wtgewischt op der aerden. 21

Dat de lieden hooveerdich en grimmich 22 zijn / dat en is van Godt niet gheschapen: m de mensche en is niet boos gheschapen.

m Gen.1.27
Sap.3.23
Eccle.7.30
Gods vreese
n Bar.3.39
2.Joan.2.9

Maer wie Godt vreest / die sal met eeren 23 bestaen : n maer wie Godts ghebodt over= treedt/die coemt te schanden.

Ende de gene die daer Godt vreesen/die 24 houden haren Regent in eeren : daeromme bewaert hyse.

Beyde de rijcke ende arme/beyde groote 25 ende cleyne/en sullē haer niet anders beroe= men/dan o dat sy Godt vreesen.

o Spr.12.11
4.Esd.16.68
Apoc.14.7

Het en deucht gantsch niet / datmen ee= 26 nen armen verstandighen versmaet / ende eenen rijcken godloosen eeret.

Vorsten / Heeren ende Regenten zijn in 27 grooter eeren/ maer so groot en zijn sy niet/ als die/ p die Godt vreest.

p Mal.4.2

28 q Eenen wijsen knechte/moet den Heere dienen/ r ende een vernuftich herte/en mur= mureert daer niet omme.

q Pro.7.? Dan.6.10
r 1.Sa.12.11

29 Volget niet uwen eygenen cop in uwen ampte: ende en maeckt v niet stout/alsmen uwer behoeft.

30 s Het is beter/dat een zijns doens waer= neemt/daer hy by bediedet/dan dat hy hem veel vermete/en een bedelaer daer by blijve.

s Pro.12.9

31 Mijn kint/in tegenspoet hebt eenen goe= den moet/ende verlaet v op v ampt.

32 Want wie aen zijn ampt vertzaecht/wie wil dien helpen? ende wie wil dien by eeren behouden/die zijn ampt selfs onteert?

33 t De arme wort geeert om zijner cloeck= heyt wille/en de rijcke om zijns goets wille.

t Gene.41.40
3.Esd.4.42
Dan.2.46
Susan.64

34 Is nu de cloeckheydt loflijck aen eenen rijcken? en= armen/hoe veel meer aen eenen rijcken? ende wat eene rijcken qualijck staet/dat staet veel meer den armen qualijck.

Dat xj. Capittel.

1. De wijsheyt des slechten/brengt hem tot eeren. 2. Men sal niemant prijsen om zijns groo= ten aensiens wille. 3. De bye. 4. De Heere is wonderlijck in zijne wercken. 7. Niemant oor= deelen oermen de sake verstaet. 9. Noch hemsel= uen in geen vreemde saken vermengen. 12. On= nutten arbeyt. 13. God aensiet den armen met genaden/ 14. 15. ende 16. Het coemt al van God 18. Rijckdom door vreckheyt/ 19. ende 20. De rijcke is van zijnder hope bedrogen. 21. In zijn beroepinghe blijven. 24. De segeninge des Hee= ren. 27. In voorspoet salmen ghedencken aen tegenspoet. 30. Niemant prijsen voor zijn eynde. 32. Een valsch herte.

1 De a wijsheyt des slechten brengt hem tot eeren/ en settet hem by de Vorstē.

a Gene.41.40
Dan.6.3
Psal.113.7

2 Ghy en sult niemandt prijsen om zijns grooten aensiens wille/noch niemant verachten/om zijns slechten aensiens wille.

3 Want een bye is een cleyn vogelken / en= de gheeft doch de allersoetste vrucht.

4 b Verheft v niet om uwer cleederen wil= le/ende en weest niet stout in v c eere: want de Heere is wonderlijcken in zijne wercken/ ende niemant en weet wat hy doen wil.

b Act.12.21
c Daris wanneer ghy in we ... ende gheweldighe moet ... nen.

5 Veel tyrannen hebben neder op de aerde moeten sitten/en dien is de croone opgeset= tet/op dien men niet ghedacht en hadde.

6 d Vele groote heeren zijn te niete gewor= den/ende gheweldighe Coninghen zijn an= deren in de handen ghegheven.

d 1.Sa.15.26
Hester.6.10
ende 7.10

7 e Verdoemt niemant/eer ghy de sake ver= staet: verstaetse eerst / ende straffet dan.

e Deu.13.14
ende 17.6
Josu.7.11
ende 22.13
Joan.7.51

8 f Ghy en sult niet oordeelen / eer ghy de sake hoort / ende laet de lieden te voren wt= spreken.

f Prou.18.13

9 Vermengt v niet in vreemde saken/ende en sit niet by een onrecht oordeel.

10 * Mijn kint/steeckt v niet in menigerley handel: wāt so ghy menigerley voorneemt/ soo en sult ghy niet veel daer aen winnen.

* Cap.31.
Luth.
Veelderley dinghen te handelen ... maken ... rijcke.

11 Of ghy schoon seer daer nae staet/soo en vercrijcht ghy het doch niet / ende of ghy schoon hier ende daer loopt/so en coemt ghy daer doch niet wt.

12 g Daer is menich / die laet het hem suer worden/ ende haestet tot rijcdom ende ver= hindert slechs hemselven daermede.

g Pro.10.22
Godt maeckt rijck ende arm.

13 h Daerenteghen is daer menich / die het laet saechte aencomē: die wel hulpe behoeft/ ende is daer toe swack/ende arm/ i dien siet God aen met genaden/ende helpet hem wt der ellen=

h Job.42.10
i Job.42.10

der ellende / ende brengt hem tot eeren / soo dat hem veel daer van verwonderen.

14 k Het coemt alle van God / gheluck ende ongeluck / het leuen ende de doot / l armoe-15 de ende rijckdom. 16

17 m Den vromen gheeft Godt goeden / die daer blijuen / ende wat hy voorneemt / dat ghedyet altijdts.

18 n Daer is menich / die vreck is / eñ spaert / ende wort daer door rijck.

19 Eñ denckt / hy heeft wat voor hem ghebracht / eñ spreect: o Nu wil ic een goet leuē hebben / eten eñ drincken van mijne goeden.

20 Ende hy en weet niet dat zijn stonde so na is / p ende moet het altemael anderen laten / ende steruen.

21 Blijft by Gods woort / eñ oeffent v daer in / q ende blijft in uwe beroepinghe.

22 Laet v niet verwonderen / dat de godloosen na goet poogen: c betrouwet ghy God / ende blijft in uwer beroepinghe.

23 Want het is den Heere seer licht / ſ eenen armen rijck te maken.

24 Godt segent den vromē hare goeden / eñ als den tijt coemt / so ghedijen sy haestelijck.

25 * Segghet niet: Wat helpt het my / ende wat hebbe ick daerentusschen?

26 Segt niet: Ick hebbe ghenoech / hoe cant my ghebreken.

27 t Als het v wel gaet / soo denckt dat het v weder qualijc gaen can: eñ als het v qualijc gaet / so denct dat het v weder wel gaē can.

28 u Want de Heere can eenen peghelijcken lichtelijck inden doot vergheldẽ / alsoo hijt verdient heeft.

29 Een quade ure / maect datmē alle vreucht vergheet: ende als de mensche sterft / soo wordt hy ghewaer hoe hy gheleeft heeft.

30 Daerom en salt ghy niemandt prijsen voor zijn eynde: want wat een voor een man gheweest zy / dat bevintmen aen zijne nacomelinghen.

31 * Herberghet niet eenen peghelijcken in uwen huyse: want de werelt is vol ontrouwe ende list.

32 Een valsch herte is ghelijck als een lockvogel op het slach / ende loert hoe hy v vanghen mochte.

33 Want wat hy goets siet / dat duydet hy op het aller ercheste / eñ het allerbeste / schent hy op het allerhoochste.

34 x Van eener voncken / wordt een groot vyer / ende de Godtloose en houdet niet op / y tot dat hy bloet vergiet.

35 Hoedt v voor sulcken schalcken: sy en hebben niet goets inden sin / op dat sy v niet een eewighe schande aen en hanghen.

36 Neemt ghy eenen vreemden met v in / so sal hy v onruste maken / eñ v wt uwen eyghendomme dryuen.

Dat xij. Capittel.

1. Wie datmen goet doen sal / 2. eñ 4. Geeft den vromen ende Godtvruchtighen / 3. ende 6. Godt haet den Godloosen. 8. De vrient en wort in voorspoet niet bekent. 10. Den vyant en sult ghy niet vertrouwen.

1 Wilt ghy wat goets doen / soo siet toe wien ghy dat doet: so verdient ghy danck daerinede.

2 a Doet den vromen goet / so sal het v rijckelijck vergolden worden: ist niet van hem / b so gheschiet het gewislijck vanden Heere.

3 Maer den boosen schalcken / die niet en dancken voor de weldaet / en salt niet wel gaen.

4 c Gheeft den Godtvruchtighen / ende en ontfermt v des godloosen niet: doet goet dē ellendigen / eñ en geeft den godtloosen niet.

5 Behout v broot voor hem / ende en geeft hem niets / op dat hy daer door niet gestercket en worde / eñ v ondertrede: ghy sult noch eens so vele boosheyt van hem ontfangen / als ghy hem goets ghedaen hebt.

6 d Want de Alderhoochste is den godt-7 loosen vyant / e eñ sal de godlosen straffen.

8 Als het eenen wel gaet / soo en canmen gheenen vrient recht kennen: maer als het eenen qualijck gaet / soo en can hem de vyant oock niet verberghen.

9 Want als eenen wel gaet / dat verdriet zijnen vyant: eñ als het eenen qualijck gaet / so wijcken oock de vrienden van hem.

10 Betrout uwē vyant nemmermeer: want gelijck als het ijser altijts weder verroestet / also en laet hy oock zijne treken niet.

11 Ende of hy hem alschoon neyghet ende bucket / soo siet doch voor v / ende hoedt v voor hem: ende of ghy alschoon aen hem pollijstert / ghelijck als aen eenen spieghel / so blijft hy doch roestich.

12 Treckt hem niet tot v / dat hy v niet wech en stoote / eñ trede in v stede: sedt hem niet by v / dat hy niet nae uwen stoel en pooghe / ende dat ghy ten laetsten op mijn woordt dencken moet / ende dat het v dan rouwe.

13 f Ghelijck als wanneer een slanghenbesweerder ghebeten wordt / dat en jammert niemant / also weynich als dat / soo een niet wilden ghedierten omgaet / ende van hen verscheurt wort: also gaet het dien oock / die den godloosen aenhanghet ende hem in harer sonde vermenghet.

14 Hy blijft wel een wijle by v: maer wanneer ghy struyckelt / soo en blijft hy niet.

15 g De vyant gheeft wel goede woorden / ende beclaecht v seer / ende stelt hem vriendelijck / can oock daer toe weenen:

16 Maer int herte denct hy / hoe hy v in den cuyle brenghe: ende crijcht hy ruym / soo en can hy ws bloets niet sadt worden.

17 Wil v yemant schade doen / soo is hy de 18 eerste / ende stelt hem ghelijck als woude hy v helpen / ende vellet v bedriegheliick.

19 Zijnen cop sal hy schudden / ende inde vuyst lachen / v bespotten / ende de neuse opwerpen.

Dat xiij. Capittel.

1. Niet vermengen metten hooueerdigen. 2. Noch met het gheselschap der ghewelbigen ende rijcken / 4. ende 25. De rijcke wort gedragen eñ opgheholpen / ende de arme neder gestooten. 10. Van de eenuoudicheyt niet bedriegen laten. 12. Hoemen hem dragen sal metten geweldigen. 13. Een yegelijc hout hem by zijns gelijcke. 21. De godloose en heeft geen gelijckheyt metten vromē. 23. De arme zijn het voeder der rijcken. 30. Rijckdom is goet.

1 Wie peck aengrijpt / die besmet hem daer mede: a ende wie gheselschap heeft met den hoouaerdighen / die leert hoouaerdije.

2 Maeckt v gheselschap niet met den gheweldighen ende rijcken / ghy ladet anders eenen swaren last op v.

3 Wat sal de aerden pot / by den metalen pot?

c Tob. 1. 15

d Psalm. 5. 6 Sap. 14. 9 Prou. 3. 31

e Jude. 14

Vyanden en salmen niet vertrouwen.

f And. lesen / noch bindet niet twee sonden te samen / want de een en sal onghestraft niet blyuen.

g Jere. 41. 6 2. Reg. 3. 9

Hoe hen de armen voor den rijckē eñ geweldighen houden sullē.

a Deut. 7. 2

pot:/want so sy aen een ander stooten/ soo breeckt hy.

4 De rijcke doet onrecht/ ende pocht noch daertoe/maer de arme moet lijden/ en daer toe dancken.

Der rijcken aenslaghen.

5 So lange als ghy hem nut zijt/ gebruyct hy u:maer wanneer ghy niet meer en cont/ soo laet hy u varen.

6 Dewijle dat ghy wat hebt / soo teert hy met u/ende het en becommert hem niet/dat ghy verderft.

7 Wanneer hy u behoeft/ soo can hy u bedriegen ende lachet u aen/beloeft u vele/ en gheeft u de beste woorden/ende spreeckt:

8 Behoeft ghy wat?

9 En noodet u eenmael ofte drie bedriegelijck te gaste/tot dat hy u om het uwe brenghe/en ten laetsten met u spotte : en als hy alschoon uwen noot siet/soo laet hy u doch varen/ende schuddet den cop ouer u.

Den gheweldigē gelooft niet voorsichticheydt.

10 Daerom siet toe/ dat u uwe eenuondicheyt niet en bedrieghe / 11 ende in ongheluck brenghe.

12 Wanneer u een gheweldich man wil tot hem trecken/so weyghert u/so sal hy u dies te meer tot hem trecken.

13 Drengt u seluē niet tot hem/dat ghy niet verstooten en wordet : ontslaet u oock niet te seer/datmē u ter noot gebruycken mach.

14 Weyghert u niet / soo hy u wat beueelt: maer en verlaet u daer niet op / dat hy hem met u so gemeyn maeckt:want hy versoect u daermede/ ende met zijn vriendelijck ghelaet halet hy u wt.

15 Wanneer hy onghenadich wordt/soo en blijft het by sulcke vriendelijcke woorden niet/ ende en schimpet niet met straffen ende gheuanckenisse.

16.17 Daerom hoedt u/ ende siet wel voor u/ 18 leeft in grooter vreese.

19 Een yegelijck gedierte hout hem by zijns ghelijcken:/ 20 alsoo sal hem oock een mensche voeghen tot zijns ghelijcken.

b 2.Cor.6.14.

21 b Het is euen ghelijck als hem een wolf by de schapē voecht/wanneer hem een godloose by de vromen voecht.

c Hyena/ is eē Dier in Egypten/ dat leert eenē hont roepen by zijnen name/ ghelijck als een mensche/ ende eet hem daer na.

22 Ghelijck als c Hyena met den honde gemeynschap maeckt/ alsō oock de rijcke met den armen.

23 Ghelijck als de Leeuwe het wildt verslint in der heyde/alsoo verslinden de rijcke den armen.

24 Ghelijck den hoouerdigen onweert is/ wat slecht is / alsoo is de arme den rijcken oock onweerdt:

25 Wanneer de rijcke vallen wil/soo helpen hem zijne vrienden op : wanneer de arme valt/so stooten hem zijne vrienden neder.

Der rijcken onrecht/ moet recht zijn.

d Dat is/ hen oenen schoon maken.

26 Wanneer een rijck man niet recht ghedaen en heeft/so zijn daer vele die het d verglimpē; wanneer hy hem met woordē vergrepen heeft/so moetmē het laten recht zijn.

27 Maer wanneer een arm man niet recht ghedaen en heeft/so cannent groot achten: ende of hy schoon wijslijck spreeckt / soo en heeft het doch gheen stede.

28 Wanneer de rijcke spreect/ so swijcht een yegelijc/en zijn woort heftmen indē Hemel.

29 Maer wanneer de arme spreect/ so seytmen:Wie is die? ende so hy feylt/soo moet hy het vergheldeu.

30 e Rijcdom is wel goet/alsmen dien sonder sonde gebruyckt: maer de armoede des Godloosen leert hem veel quaets spreken.

e Psal.73.9

31 Wat eener indē sin heeft/dat sietmē hem aen de ooghen aen/het zy goet oft quaet.

32 Heeft hy wat goets inden sin/soo siet hy vrolijcken op : maer wie met heymelijcken stucken omgaet/die en can gheen ruste daer voor hebben.

Dat xiiij. Capittel.

1. Wel dien die gheenen boosen raet en geeft 2. Noch boose conscientie heeft. 6. ende 8. Een afgonstich mensche die hemseluen noch anderen niet goets en gunt. 9. Eē onuersadelijc mensche. 10. Eē nijdische mensche. 12. De doot en vertoeft niet. 13. Goet doē voor zijn eynde. 18. Alle vleesch verslijt. 19 Het geslachte des menschen. 22. Wel dien/die alle tijdt met Gods woort ommegaet.

1 Wel a dien/die gheenen boosen raedt en gheeft / ende gheen boose conscientie daer van heeft.

a Psal.1.1 Spr.19.16 ende 25.11 Jac.1.3 * Cap.xiiij. Luth. Vander ontrouwe ende schalckheyde der rijcken vrecken. b Jere.17.11 Luce.12.15

2 Wel dien/die gheen boose conscientie heeft/ ende zijn toeuerlaet hem niet ontuallen en is.

3 * Eenen vrecken en staet het niet wel/ dat hy rijcke is:ende wat sal gelt ende goet eenen vrecken honde.

4 b Wie vele samelt / ende hemseluen niet goets en doet/die samelt het anderen lieden/ ende andere lieden sullent verbrassen.

5 Wie hemseluen niet goets en doet/ wat soude die anderen lieden goet doen? hy en wort nemmermeer vrolijck van zijnē goede.

6 Daer en is geen schandelijcker dinc/dan dat een hemseluen niet goets en gunnet/ en dat is de rechte plaghe voor zijn boosheydt.

7 Doet hy wat goets/so en weet hy gewisselijck daer niets van/ ende wort ten laetsten onuerduldich daer ouer.

8 Dat is een boos mensche/die niet sien en mach / datmen den lieden wat goets doet/ maer went zijn aenghesichte wech/ ende en ontfermt hem niemants.

c Pro.27.20

9 c Een onuersadelijc mensche/en laet hem nemmermeer met zijnen deele ghenoeghen/ ende en can van gierichheydt niet ghedyen.

10 Een nijdich mensche en siet niet gheerne eten:ende het doet hem wee/ als hy sal eten gheuen.

d Deu.26.9

11 Mijn kint/doet u seluen wat goets vanden uwen/ d ende gheeft den Heere offeren/ die hem toe behooren.

12 Denckt dat de doot niet en vertoeft:ende ghy weet doch wel/ wat verbondt ghy met den doot hebt.

e Spr.4.3 Tobi.4.7 Luce.14.13

13 e Doet dē vriende wat goets voor u eynde/ende doet hantreyckinghe den armen na uwen vermeughen.

f 3.Esd.9.51

14 f Vergeet den armen niet/ als ghy eenen vrolijckē dach hebt/so sal u oock de vreuchde toecomen/die ghy begheert.

g 2.Cor.9.7 h Mat.25.34 i Dat is/ Gheeft den Priesteren haer behoorlijck offer/ als u die wet heet. k Esai.4.6 Jacob.1.10 1.Pet.1.24 Psalm.90.6 l Eccle.8.8 Hebr.9.27

15 Ghy moet doch u suer sweet anderen laten / ende uwen arbeydt den erfghenamen ouergheuen.

16 g Gheeft geerne/ h so sult ghy weder ontfanghen / 17 ende i heylighet u ziele : want als ghy doot zijt/so hebt ghy wtghereert.

18 k Alle het vleesch verslijt / als een cleedt: l want dat is dat oude verbont:Ghy moet steruen.

19 Gelijck als de groene bladeren op eenen schoonen boome / sommighe vallen af/ sommighe

ſommighe waſſen weder:alſo gaet het met den leden oock toe/ m ſommighe ſteruen/ ſommighe worden gheboren.

20 Alle verganckelijck dinck moet een eynde nemen/ eñ die daer mede ommegaen/die 21 varen oock mede wech.

22 * Wel dien / n die altijts met Godts woordt omgaet / ende dat ſelue wtleyt ende leert.

23 Die het van herten ouerleyt/ ende grondelijck leert verſtaen:ende nae de wijſheydt o altijts verder verneemt/ ende ſluypt haer na/waer ſy henen gaet.

24 Ende kijckt tot harer venſter in/eñ luyſtert voor haer deure.

25 Soeckt herberge hart by haren huyſe/eñ richtet aen hare wandt zijne hutte op.

26 p Hy brenget zijne kinderen oock onder haer dack/ende blijft onder hare loſinnighe.

27 Daer wordt hy voor der hitte onder beſchermt/eñ het is hē eē heerlijcke wooninge.

Dat xv. Capittel.

1. Die den Heere vreeſt / ende Godts woordt hout vint wijſheyt. 9. De godtlooſe en can niet recht leeren. 10. Rechte leere. 11. Den Heere de ſchult niet toe ſchrijuen datmē onrecht geleert heeft. 12. Want de Heere haet alle afgoderye 14 ende 15. De conditie des menſchen eer hy ſondichde. 19. De wijſheydt Godts is groot. 20. Zijne ooghen ſien op de ghene die hem vreeſen.

1 SUlx en doet niemandt dan die den Heere vreeſt/ende wie hem aen Gods woort houdt/die vintſe.

2 Ende ſy ſal hem te ghemoet comen als een moeder/ende ſal hem ontfangen als een Jonghe Bruydt.

3 a Sy ſal hem ſpijſen met broode des verſtandts / ende ſal hem lauen b met water der wijſheyt.

4 Daer door ſal hy ſterck worden / dat hy vaſt ſtaen can/ ende ſal hem aen haer houden/dat hy niet te ſchanden en come.

5 c Sy ſal hem verhooghen bouen zijnen naeſten/ d ende ſal zijnen mont op doen inder ghemeynte.

6 Sy ſal hem croonē met vreuchde eñ blijſchap/eñ met eenen eewigē name begauen.

7 e Maer de dwaſen en vindenſe niet / eñ de godlooſen en connenſe niet te ſien crijgē.

8 f Want ſy is verre van dē hoouerdigē/ eñ de huychelaers en weten niet van haer.

9 Een godtlooſe en can niet recht leeren: want het en coemt niet van Godt.

10 Wāt tot rechte leere behoort de wijſheyt/ ſo gheeft Godt ghenade daer toe.

11 Ghy moet niet ſeggen: Hebbe ick onrecht geleert? ſo heeft het g Godt ghedaen:want wat hy hatet/ dat en ſoudet ghy niet doen.

12 Ghy en moet niet ſegghen: h Hebbe ick onrecht gheleert? ſo heeft hy my bedroghen: want hy en behoeft gheenen godlooſen.

13 Want de Heere haet alle afgoderije : l eñ wie hem vreeſt/die wacht hem daer voor.

14 k Hy heeft den menſche van aenbeginne gheſchapen/ende hem den keur ghegheuen.

15 l Wilt ghy/ſo houdet de geboden eñ doet 16 wat hem behaecht/in recht betrouwen.

17 m Hy heeft v vyer ende water voor ghe-ſettet/grijpt welck ghy wilt.

18 n De menſche heeft voor hem het leuen ende den doot / welck hy wil/ dat ſal hem ghegheuen worden.

19 Want de wijſheyt Godts is groot/ende hy is machtich/ ende ſiet alle dinck.

20 o Ende zijne ooghen ſien op die/die hem vreeſen/ ende hy weet wel / wat recht ghedaen/ofte wat huychelye is.

o Pſal.33.18 ende 34.16 Hebr.4.16

21 Hy en ghebiet niemant Godloos te zijn/ ende en oorloeft niemandt te ſondighen.

Dat xvj. Capittel.

1. Niet verblijdē in vele ongeſchicte kinderē. 8. door een vroom man een ſtadt gheholpen/door veel godlooſe verwoeſt. 8. De Heere heeft de hoouerdige gheſtraft. 13. De barmhertichheyt des Heeren is groot. 15. Een yegelijc ſal geſchieden gelijc hy verdient heeft. 16. Niemant en can hem verbergē van den Heere. 21. Wat Godt doē wil en ſiet niemant/ 26. eñ 27. De wercke des Heerē.

1 VErblijt v niet/dat ghy veel ongeſchicte kinderen hebt / ende en pocht daer niet op / dat ghy vele kinderen hebt/ als ſy Godt niet en vreeſen.

Veel onghemanierde kinderen en zijn niet goet

2 Verlaet v niet op hen / ende en betrout niet op haer vermeughen.

3 Want een vroom kint is beter/dan duyſent Godlooſe.

4 Eñ het is beter ſonder kinderen te ſteruen/dan godtlooſe kinderen te hebben.

5 Een vroom man can een ſtadt ophelpen: maer of daer alſchoon veel godtlooſen zijn/ ſoo wordt ſy doch door hen verwoeſtet.

6 Dies hebbe ick mijn leef daghe veel ghesien/ende noch meer ghehoort.

7 a Het vyer verbrande dē gantſchen hoop der godlooſen: b ende den toorne ginck aen ouer de ongheloouighe.

a Spr.21.10 Mala.4.1 b Num.11.1 ende 16.32

8 c Hy en ſpaerde de oude Reuſen niet/ die met hare ſterckheyt te gronde ginghen.

c Gene.6.4 ende 7.12

9 d Hy en verſchoonde dier niet/ by welcken Loth een vreemdelinck was/ maer verdoemdeſe/om haers hoochmoets wille.

d Gene.19.24

10 Ende verderf dat gantſche landt/ onder alle barmhertichheydt/diet niet ſondighen te veel ghemaeckt hadden.

11 e Alſoo heeft hy wel ſes hondert duyſent wech gheruckt/ daerom dat ſy onghehoorſaem waren/hoe ſoude dan een eenich ongehoorſame ongheſtraft blijuen?

e Num.24.29 ende 26.63 Ongehoorſaemheyt en blijft niet ongheſtraft.

12 f Want hy is wel barmhertich/ maer hy is oock toornich: hy laet hem wel verſoenen/ende ſtraft oock grouwelijck.

f Spr.5.7

13 So groot als zijn barmhertichheyt is/ ſoo groot is oock zijn ſtraffe / g eñ richtet eenen yegelijcken/als hy het verdient.

g Spr.25.30 Prou.24.12 Jere.17.10 ende 32.19 Job.34.11 Pſal.28.4 ende 62.13 Rom.2.6 Apoc.2.23

14 De godtlooſe en ſal niet zijnen onrechte niet ontgaen/ ende des vromen hope en ſal niet wt blijuen.

15 Alle weldaet ſal hare ſtede vinden/ ende eenen yeghelijcken ſal gheſchieden/ ghelijck hy verdient heeft.

16 Segt niet : De Heere en ſiet na my niet: wie vraecht inden Hemel nae my?

17 Onder ſulck eenen hoop/en denct hy aen my niet:wat ben ick teghen ſulck een groote werelt?

18 Want h ſiet/ den gantſchen Hemel ouer 19 al/de zee ende de aerde beuen/ berghen ende dalen daueren/als hy verſoeckt.

h Pſal.18.8 4.Eſd.10.12 Judit.16.18. Nahu.1.5 2.Pet.3.7.10

20 Soude hy dan in v herte niet ſien?

21 Maer wat hy doen wil / dat en ſiet niemandt/ende het weder dat voorhanden is/ dat en merckt geen menſche:eñ hy can veel doen/daer hem niemant voor en hoedt.

22 Ende wie cant wtſpreken ende verdraghen/

ghen/als hy oordeelt? maer sodanich dreyghen is te verre van de ooghen.

Ende wanneert een roeckeloos mensche 23 hoort/ soo blijft hy doch by zijn dwaesheyt/ ende by zijn dwalinghe.

* Cap. xvij. Luther. Van der wijsheyt. Godts.

* i Mijn kint/hoort my/ende leert wijs- 24 heyt/en merckt op mijn woordt met ernste.

Jck wil v een ghewisse leere gheuen/ en- 25 de v claerlijck onderwijsen.

k God heeft vanden beginne zijne werc- 26 ken wel geordineert/ ende eenen yegelijcken zijn eyghen werck ghegheuen.

Ende onderhoutse voort en voort in sulc- 27 ker ordeninge/dat sy haer werck altijt doē.

Ende geen dat ander verhindert/ l maer 28 zijn altijts zijnen beuele ghehoorsaem. 29

Voorder heeft hy oock op de aerde ghe- 30 sien/ende haer met zijne goeden veruult.

m En maeckt het aertrijck vol gedierten/ 31 de welcke weder onder de aerde comen.

i Prou.1.8 ende 2.4 ende 4.10 ende 5.7 Job.22.22
k Gene.1.2.3.
l Baruc.1.33
m Gene.1.24

Dat xvij. Capittel.

1. Godt heeft den mensche gheschapen. 2. En hen bestelt den tijt haers leuens. 4 Hy heeft hen gegeuen vreese ouer alle vleesch/ ende heerschappije ouer gedierten ende vogelen. 5. Hy gaf hen vernuft. 9. Heeftse gheleert/ende de Wet des leuens ghegeuen. 13. Haer wesen is altijts voor hem. 15. Maer is selue Heere ouer Jsrael. 17. Oock zijn hem alle boosheden onuerborghen. 18. Hy bewaert de weldaet des menschē. 20. Hy ontfangt in genaden die hen beteren. 28. De barmherticheydt des Heeren is groot. 31. Ende wat vleesch ende bloet dichtet/dat is boos.

Hoe Godt den mensche gheschapen en begaeft heeft.

GOdt a heeft den mensche gheschapen 1 van de aerde/ ende maect hem weder 2 tot aerde.

En bestelt hen den tijdt haers leuens/en 3 schiepse alle beyde/eenen yegelijcken tot zijner b aerdt/ende maectese nae zijn beelt.

c Hy gaf hen / dat alle het vleesch hen 4 vreesen moeste/en dat sy heerschappen souden ouer de ghedierten ende voghelen.

Hy gaf hen vernuft/sprake/oogen/ooren 5 ende verstant/

Ende kennisse/ende wees hen beyde goet 6 ende quaet.

Ende heeft voor anderen ghedierten son- 7 derlijck aenghesien/hen te wijsen zijn groo- 8 te Maiesteyt.

Hy heeftse geleert/ende hen een Wet des 9 leuens ghegheuen.

Hy heeft een eewich Verbondt d met hen 10 ghemaeckt.

Sy hebben met haren oogen zijn Maie- 11 steyt ghesien/en met haren ooren zijn heerlijcke stemme ghehoort.

Ende hy sprack tot hen: Hoet v voor al- 12 len onrecht/ e ende beual eenen yegelijcken zijnen naesten.

Haer wesen is altijts voor hem/ende niet 13 verborghen.

f Jn allen landen heeft hy heerschappije 14 gheordineert.

g Maer ouer Jsrael is hy selue Heere ge- 15 worden.

Alle hare wercken zijn voor hem open- 16 baer/als de Sonne/ h ende zijne oogen sien sonder ophouden/alle haer wesen.

Oock zijn hem alle boosheden onuerbor- 17 ghen / ende alle hare sonden zijn voor hem openbaer.

i Hy bewaert de weldaet des menschen/ 18 ghelijck als eenen k zegelrinck/ en de goede wercken/als eenen ooghenappel.

a Gene.1.27 ende 5.1 Sap.2.23 1.Cor.11.7 Colos.3.10
b Dat is/ eenē man/ ende een vrouwe.
c Genes.9.2
d Met Jsrael op den berghe Sinai. Deut.4.5.9
e Exod.20.21 22.23
f Rom.13.1
g Deut.10.15
h 2.Par.16.9 Psal.33.13 Spr.23.27 Prou.15.3 Hebr.4.13
i Spr.29.18
k Of/ Angetsuch.

19 l Ende ten laetsten sal hy opwaken/ m en eenen yeghelijcken vergelden op zijnen cop/ ghelijck hy verdient heeft.

20 n Maer die hen beteren / die laet hy tot ghenade comen: ende die daer moede worden/die troostet hy/dat sy niet en vertzagen.

21 o So bekeert v nu tot den Heere/ en verlaet v sondelijck leuen.

22 Bidt den Heere/en hout op vandē quade.

23 Houdt v tot den Alderhoochsten / ende

24 went v van onrecht / en haet met ernste de Afgoderye.

25 p Wie wil den Alderhoochsten louen in 26 der helle? want alleen de leuendighen connen louen.

27 De doodē/als die niet meer en zijn/connen niet louen / daerom loeft de Heere/dewyle ghy leeft ende ghesont zijt.

28 * O hoe groote is de barmherticheyt des Heeren? q ende laet hem genadich vinden/ dien/die hen tot hem bekeeren.

29 Want wat can doch een mensche zijn/ dewyle hy niet onsterflijck en is?

30 Wat is claerder dan de Sonne? r noch moet sy vergaen.

31 Ende wat vleesch ende bloet dichtet/ dat is een boos dinck.

32 Hy siet de onmetelijcke hoochte des Hemels/ s maer alle menschē zijn aerde en stof.

l Matt.25.31
m Jere.17.10 ende 32.19 Job.34.11 Psal.62.13 Rom.2/6
n Acto.3/19 Jerem.3/11
o Jere.3/9.15 ende 25/5 ende 35/15 Ezech.18/30
p Psalm.6/6 ende 30/10 ende 88/12 ende 115/17 Esai.38/18
* Cap.xviij. Luther. Alle dinck moet vergaen.
q Esai.55/7 Joel.2/13 Jone.3.10
r Joel.2/31 Matt.24.29
s Eccl.10.10

Dat xviij. Capittel.

1. Alles wat de Heere maect/ is volcomen. 2. Niemandt en can zijne wercken wtspreken. 3. Noch zijne wonderen begrijpen. 4. Sy en zijn niet te verminderē/noch te vermeerderen. 8. Het leuen des menschen hondert Jaren/en zijn niets voor den Heere. 9. De Heere is gheduldich. 12. De barmhertichevt Godts/ ende de barmherticheyt des menschen. 15. Blijdelijck gheuen. 20 Hemseluen straffen. 22. Beteringe des leuens niet vertrecken. 25. Alsmen sat is/salmen dencken datmen wederom hongheren can. 27. De verwijs mensche is altijt sorchuuldich. 29. De verstandighe houden hen wijsselijck.

1 MAer die eewich leeft/ a alles wat die Heere maeckt/ dat is volcomen: De Heere is alleen rechtueerdich.

2 b Niemandt en can zijne wercken wtspreken.

3 Wie can zijne groote wonderē begrijpē? wie

4 Wie can zijn groote macht meten? wie can zijn groote barmherticheydt vertellen?

5 Men en canse noch verminderen noch vermeerderen/ende men en can zijne groote wonderen niet begrijpen.

6 Maer een mensche/ als hy alschoon zijn alderbeste ghedaen heeft/ so isset noch nauwelijcx begonnen : ende als hy meynt/ hy hebbe het volbracht/so feylt het noch wijdt.

7 Want wat is de mensche? Waertoe deucht hy? wat can hy helpen of schaden?

8 c Als hy langhe leeft/ so leeft hy hondert Jaer: gelijck als een dropken waters tegen de zee/ende als een coornken/tegen het zant aen der zee / d soo weynich zijn zijne Jaren teghen de eewicheyt.

9 Daeromme heeft Godt gedult met hen/ ende giet zijn barmherticheyt wt ouer hen.

10 Hy siet ende weet het wel/dat sy alle des doodts zijn moeten.

11 Daeromme ontfermt hy hem dies te rijckelijcker ouer hen.

12 Eens menschen barmhertichevdt / gaet

Alle dinck Gods wercken zijn volcomen.
a Gene.1/31
b Spr.43/48 Psal.96/4 ende 145.3
Swackheyt der menschē.
c Psal.90/10
d 2.Pet.3/8

Alleenlijck

alleenlijck ouer zijnen naesten: maer Godts barmhertichheydt/ gaet ouer allle de wereldt.

f Hy straffet ende castijdt: hy leert ende 13 hoedt/ g ghelijck een herder zijn cudde.

h Hy ontfermt hem ouer alle/ die hen la- 14 ten onderwijsen/ende Gods woort neerste- lijcken hooren.

Myn kindt/ als ghy yemant wat goets 15 doet/ soo en maeckt v niet onnut / ende als ghy wat gheeft/ so en bedroeft hem niet met harde woorden.

i Den dauw coelet de hitte : alsoo is een 16 goet woort beter dan de gaue.

Jae een woort is dickmael aengenamer 17 dan een groote gaue ende een k vriendelijck mensche geeftse alle beyde.

* Maer een dwaes verwijt eenen l on- 18 heusschelijck/ende een onvriendelijcke gaue is verdrietelijck.

m Leert te voren selfs/ eer ghy andere lie- 19 den leert : helpet te voren v seluen/ eer ghy andere lieden u meestert.

o Straffet te voren v seluen/ eer ghy an- 20 dere lieden oordeelt / soo sult ghy ghenade vinden als andere ghestraft worden.

Spaert uwe boete niet/ tot dat ghy cranc 21 wordet/ p maer betert v / dewijle ghy noch sondighen cont.

q Vertreckt niet vroom te worden/ende 22 en verbeydt niet met de beteringhe ws le- uens/ tot in den doot.

r Eñ wilt ghy Godt dienen/ so laet het v 23 ernst zijn/ op dat ghy God niet en versoect.

Denct op dẽ toorne/ die int eynde comẽ 24 sal/ende op de wrake/ als ghy daer af moet.

s Want alsmen sat is/ so salmẽ euenwel 25 dencken/ datmen weder hongeren can: ende als men rijck is / soo salmen dencken/ dat- men weder arm worden can.

Want het can voor dẽ auont wel anders 26 worden/ dan het des morghens was : ende sulcx alle/ gheschiet haest voor Godt/

Een wijs mensche is in allẽ desen sorch- 27 uuldich/ t ende hoedt hem voor sonde / de- wijle hy noch sondighen can.

Wie verstandich is / die neemt sulcke 28 wijsheyt aen/ende wiese crijcht/ die loeftse.

Wie sulcke leere gheleert heeft / die can 29 hem wel wijslijcken houden/ ende wil daer van spreken ter beteringhe.

* u Volghet niet uwe boose lusten/ maer 30 breeckt uwen wille.

Want soo ghy uwe boose lusten volget/ 31 so sult ghy v seluen uwen vyanden tot spot- te maken.

Weest gheen brasser / ende en wennet v 32 niet tot slampampen.

Op dat ghy niet een bedelaer en wordet/ 33 eñ als ghy geẽ gelt meer inden buydel hebt/ op woecker nemen moetet.

Dat xix. Capittel.

1. Een arbeyder een dronckaert. 2. Wijn eñ vrouwen. 3. De gene die hoeren hanteren. 6. Wie dẽ clappaert haet/ die wacht hem voor scha- de. 7. Wat quaets niet voort segghen. 18. De vreese Godts/ de geboden Gods. 19. Archilistic- heyt en is gheen wijsheyt. 22. Een scherpsin- nich ende doch een schalck. 23. Ernstichlijc siẽ/ ende is doch enckel bedriegherije.

EEn arbeyder/ die hẽ geerne vol suypt/ 1 die en wordt niet rijck : ende wie een a weynich niet te rade en houdt / die neemt van daghe te daghe af.

2 b Wijn eñ vrouwen verdwasen de wij- sen : ende die den hoeren aenhanghen die worden wilt/

> b 1. Reg. 11; Prou. 31/4. 1; Gene. 19/32

3 Ende crijgen motten ende c wormen ten loone / ende verdorren/ den anderen tot een merckelijck exempel.

> c Fransoysen/ luysen/ eñ an- dere cranckheyt der bedelaren.

4 d Wie haest gelooft/ die is lichtueerdich/ ende doet hemseluen schade/ als hy hem al- so verleyden laet.

> d Jos. 22/11; 3. Reg. 13/ 19

5 e Wie hem verblijdt/ dat hy schalckheyt 6 bedrijuen can/ die wort verachtet: maer wie sulcke onnutte clappers hatet / die voor- coemt schade.

> e Als Vlen- spieghel/ Vin- centius/ de Pa- pe van Calen- berghe/ etcet.

7 f Hoort ghy wat quaets / dat en segghet niet nae: want swijghen en schadet niet.

> f Syr. 42/19; Heymelijck- heydt ver- swijghen.

8 Ghy en sult het noch uwen vriende noch vyande seggen: eñ en openbaret niet/ so ghy het sonder boose conscientie doen cont.

9 Want men hoort v wel toe/ ende merckt daer op/ maer men hatet v euenwel.

10 g Hebt ghy wat ghehoort/ dat laet met v steruen/ so hebt ghy een geruste conscientie: want ghy en sult daer noch niet van berstẽ.

> g Syr. 22. 27; ende 27. 17; ende 29. 24

11 Maer een sot breeckt wt/ gelijck als een tijdich kint wt wil.

12 Als een woort in eenen sot steeckt/ so isset euen/ als wanneer eenẽ pijl inde dye steect:

13 h Spreect uwẽ naestẽ daeromme aẽ/ mis- schien en heeft hy het niet gedaen: ofte heeft hy het gedaen/ dat hy het niet meer en doe.

> h Leu. 19. 17; Mat. 16/15

14 Spreeckt uwen naesten daeromme aen/ misschien en heeft hy het niet ghesproken: heeft hy het nu ghesproken/ dat hy het niet meer en doe.

15 Spreeckt uwen vrient daerom aen/ want men liecht gheerne vanden lieden: daerom en ghelooft niet alles wat ghy hooret.

16 Eenen ontualt dicmael een woort/ eñ en meynt het doch also niet: i wãt wie is daer/ dien niet onderwijlẽ een woort en ontualt?

> Niet haest gheloouen.; i Jacob. 3/2; Syr. 13/ 14; ende 14/1; ende 25/11

17 Spreeckt uwen naesten daeromme aen/ eer ghy met hem pocht / ende denckt aen Godts ghebot.

18 Want de vreese Godts maeckt/ datmen wijslijcken doet in allẽ sakẽ/ eñ Gods gebot leert cloeckelijcken handlen/ in allen handel.

19 Archlisticheyt en is gheen wijsheyt/ ende der godloosen treken/ en zijn geen cloecheyt:

> Archlistic- heyt.

20 Maer het is een boosheyt eñ afgoderije/ ende enckel dwaesheyt ende onwijsheydt.

21 k Cleyne cloeckheyt met Gods vreese/ is beter dan groote cloeckheyt/ met Gods ver- achtinghe.

> k Pro. 19/17; ende 28/6

22 Daer is menich scherpsinnich/ ende doch een schalck : ende can de saken verdraeyen/ als hyse hebben wil.

23 l De selue schalck can het hooft hangen/ ende ernstlijck sien/ ende is doch enckel be- drieghe rije.

> l Mat. 6/16

24 Hy slaet de ooghen neder / ende luystert met sulcken ooren/ eñ so ghy geen achtinge op hem en hebt/ soo sal hy v verrasschen.

25 Ende of hy te swack is/ v schade te doẽ/ soo sal hy v doch/ als hy zijnen tijt siet/ aen- grijpen.

26 Men siet het eenen wel aen / eñ een ver- nuftich mensche merckt dien slechs aen zijn ghelaet.

27 m Want zijn cleedinge/ lachen eñ ganc/ onderwerpen hem.

> m Syr. 21/30

Dat xx. Capittel.

2. Vry straffen/ 6. ende 7. Swijgen en spreken ter bequamer tijt. 8. Wie veel clapt/ maeckt hem seluen onweert. 13. Een wijs man maeckt zijn geschenck weert door schoone woorden. 14. Des sotten geschenck. 20. Den val der boosen. 21. Een grof ende onghemaniert mensche. 24. Eere verliesen. 27. Een dief/ ende de leugenaer. 31. Geschencken ende gauen verblinden de ogẽ der wijsen. 32. Verborghen wijsheyt. 33. Beter is de onwijse verborghen/ dan de wijse.

Straffen. a Spr. 31.41. ende 32.13 b Leu. 19.17 Luce. 17.3

1 Daer a straffet dickmael een zijnen naesten/ te ontijde/ ende dede wijslijcker dat hy swreghe.

2 b Het is beter vry straffen/ dan heymelijcken haet draghen: ende wie het in dancke aenneemt/ dien brengt het bate.

Ghewelt int gherichte. Spr. 30.20

3 Wie gewelt gebruyckt in het oordeel/ die 4 is euen als een Hofmeester/ die een maecht schent/ die hy te bewaren heeft. 5

c Spr. 3.8 ende 32.20 d Eccle. 3.7 Spr. 32.6

6 De een swijcht/ daeromme dat hy hem niet en can verantwoorden: c een ander swijcht/ ende verwacht zijnen tijdt.

7 d Een wijs man swijcht so lange/ tot dat hy zijnen tijdt siet: maer een haestich sot en can den tijdt niet verbeyden.

8 Wie veel clapt/ die maeckt hemseluen onweert: ende wie hemseluen veel ghewelts toeschrijft/ dien wortmen e gram.

e Hatich/ vyandich.

9 Het gheluckt menighen in boose saken: maer het ghedijet hem ten verderue.

10 Daer gheeft een dickwils wat/ daer hy het qualijck aenleyt: daerenteghen gheeft een dickwils wat/ daer hy het gantsch wel aenleyt.

11 Wie seer praelt/ die verderft daer ouer: maer wie hem druckt/ die coemt op.

12 Menich coopt int eerste wel goedẽ coop: maer daer nae moet hy het diere ghenoech betalen.

f Spr. 6.5

13 f Een wijs man/ maeckt zijn gheschenck weert met lieflijcken woorden: maer wat de sotten schenckẽ/ dat makẽ sy selue onweert.

Der sotten geschencken.

14 Des sotten gheschenck/ en sal v niet veel vromen/ want met een ooge gheeft hy/ met seuen ooghen siet hy daer nae/ wat hy daer voor crijghe.

g Spr. 18.18. ende 41.28

15 g Hy gheeft weynich/ ende verwijtet eenen vele/ ende schreyt het wt/ gelijck als eenen die wijn wtroept.

16 Heden leent hy/ morghen wil hy het weder hebben: dat zijn verdrietelijcke lieden.

h Dat is/ hy en can zijn weldaet niet groot ghenoech achten.

17 De sot claecht: My en is niemant h ghetrouwe/ niemant en danckt my voor mijne weldaet.

18 Oock die mijn broot eten/ die en spreken 19 niet goets van my: O hoe dickwils/ ende van velen wordt hy bespottet?

20 Hy valt sorgelijcker door sulcke woordẽ/ dan so hy vanden solder viele: also gaet het den boosen/ dat sy doch ten laetsten onuersiens vallen moeten.

21 Een grof ongemaniert mensche spreeckt onuoorsichtelijck/ ende clapt altijts voort/ als het hem inualt.

Hoemen swijghen eñ spreken sal.

22 Wanneer alschoon een Sot wat goets spreeckt/ so en deucht het doch niet: want hy en spreeckt niet ter rechter tijdt.

23 Menigen verhindert zijn aermoede/ dat hy niet quaets en doet/ daer van heeft hy dat voordeel/ dat hy gheen boose conscientie en heeft.

24 Menich doet liever het allerercbste/ dan dat hy zijn eere soude verliesen/ eñ doet het omme Godtlooser lieden wille.

25 Menich dient den anderen in onrechtueerdighe saken/ eñ euen/ daermede crijcht hy hem ten vyant.

Leughenen. i Spr. 17.13 ende 25.4

26 i De leugen is een verdrietelijcke schantvlecke aen eenen mensche/ ende is gemeyne by onghemanierde lieden.

27 Een dief is so boos niet/ als een mensche die hem tot leughenen wennet/ maer ten laetsten comen sy alle beyde aen de galghe.

Lieghen is booser dan dieuerije.

28 Lieghen is den menschen een schantlijck dinck/ eñ hy en can nemmermeer tot eeren comen.

k Gene. 41.4 Dan. 2.48

29 k Een wijs man brengt hem seluen tot eeren door zijne wijse reden: ende een cloeck man/ is lief ende weert by den Vorsten.

l Pro. 12.11 ende 28.19 m Gen. 41.48 Dan. 2.46

30 l Wie zijnen acker neerstelijck bouwet/ die maect zijnen hoop groot: m eñ wie hem by den Vorsten soo houdt/ dat hy lief ende weert is/ die can veel quaets voorcomen.

n Exod. 23.8 Deu. 16.19 ende 17.1 Psal. 26.10 Esai. 1.23 Ezec. 22.33 o Spr. 41.18

31 n Geschencken ende gauen verblinden de wijsen/ ende doen hen eenen toom inden mondt/ dat sy niet straffen en connen.

32 o Een wijs man/ die hem niet en laet gebruycken/ ende eenen begrauen schat/ waer toe zijn de beyde nut?

33 Het is beter/ dat hem de onwijse verberghe/ dan de wijse.

Dat xxj. Capittel.

1. Niet te volherden in sondigen. 2. De sonde myden. 6. Der ellendigen ghebedt wort verhoort. 7. Hem niet laten ghesegghen. 9. Huys bouwen met anderen lieden goet. 11. Der godloosen wech. 13. De vreese des Heeren. 19. De reden des sotten. 20. Der wijsen woort gelt. 17. De onnutte wasschers clappẽ/ maer de wijse weghen hare woorden. 38. Het herte der sotten is in haren mondt. 31. De oorblasers doen henseluen schade.

Voor allen sonden sal hem de mensche hoeden. a Spr. 5.6 ende 7.17 b Psal. 41.5 Luce. 15.18 c Spr. 18.13

1 Mijn kint/ a hebt ghy ghesondicht/ so hout op/ b ende bidt/ dat v de voorleden oock vergheuen worden.

2 c Vermijdt de sonde/ gelijck als een slanghe/ want soo ghy haer te nae comet/ soo steeckt sy v.

3 Hare tanden zijn als leeuwen tanden/ ende dooden den mensche.

4 Een yeghelijcke sonde/ is als een scherp sweert/ ende verwondet/ dat het niemandt heelen en can.

d Als de praelhansen eñ tyrannen.

5 Wie d gewelt eñ onrecht doet/ die moet ten laetstẽ een bedelaer wordẽ: eñ wie stout is/ die coemt ten laetsten van huys eñ haue.

e Exod. 3.7 ende 22.23 Psal. 34.7 f Des verdoemden/ ende ter straffe voordeel. g stoltelijck

6 e Want so haest als de ellendighe roept/ so hoort het Godt/ eñ de wrake sal rasschelijck comen.

7 Wie hem niet en laet ghesegghen/ die is alreede op de bane des f godtloosen: wie Godt vreest die neemt het ter herten.

8 Maer wie noch daertoe g stort/ dien siet Godt van verre: ende een cloeck mensche merckt wel/ dat hy ondergaen wil.

h Spr. 16.16 Malach. 4.1

9 Wie zijn huys bouwet met ander lieden goet/ die samelt steenen/ hem ten graue.

10 h De secte der godloosen/ is als eenẽ hoop werck dat met vyer verteert wort.

11 De Godtloosen gaen/ tis waer/ op eenen fijnen weghe/ wiens eynde der hellen afgrondt is.

i Job. 28.28

12 Wie Godts gebot houdt/ die en volghet zijn eyghen hooft niet: i eñ Godt met ernste vreesen is wijsheyt.

14 k Waer gheen vernuft inne en is / die en laet hem niet onderwijſen.

15 Sommige zijn vernuftich genoech / maer rechten vele ongheluck daer mede aen.

16 l Eens wijſen mans leere / vloeydt daer henen ghelijck als eenen vloet / ende als een leuendighe fonteyne.

17 m Des ſotten herte / is als eenen pot die daer leket / ende en can gheen leere houden.

18 Wanneer een vernuftich menſche een goede leere hoort / ſo prijſt hyſe / ende breytſe wt: maer hoortſe een moetwillich menſche / ſo mishaechtſe hem / ende werptſe achter hem.

19 De reden des ſotten druckt / ghelijck als eenen laſt op den weghe: maer als een wijs man ſpreeckt / dat is lieflijck te hooren.

20 Inden Raet heeftmen achtinge daer op / wat de wijſe ſpreeckt: ende wat hy n ſpreeckt / dat ghelt.

21 Des ſotten reden / ſiet gelijck als een nedergevallen huys: ende des onverſtandigen raet en canmen niet weten / wat het is.

22 Alſmen den ſot onderwijſen wil / ſo ſtelt hy hem / gelijck als woudemen hem o boeyen om handen ende voeten doen.

23 Maer een wijs man / acht het voor een gulden cieraet / ende voor een verciertinghe aen den rechten arm.

24 Een ſot loopt eenen vry int huys / maer een vernuftich menſche vermijdet hemſeluen.

25 Een ſot p kijckt eenen vry ter veſter in / maer een vernuftich menſche blijft buyten ſtaen.

26 Het is een onvernuftichevt / eenen voor der deure luyſteren: een vernuftich menſche / hout het voor een verſmaethevt.

27 De onnutte Waſſchers clappen / dat niet ter ſake en dient: q maer de Wijſe weghen hare woorden metter goutwaghe.

28 De ſotten hebben haer herte in den monde / maer de Wijſe hebben haren mondt int herte.

29 r Een ſot lachet overluyt: een wijs man lachet ſlechs een weynich.

30 Wanneer de Godtlooſe eenen ſchalcken vloeckt / ſo vloeckt hy hemſeluen.

31 ſ De oorblaſers doen henſeluen ſchade / ende niemant en heeftſe geerne by hem.

Dat xxij. Capittel.

1. ende 2. Een luy menſche wien hy gelijck is / 4. ende 5. Een vernuftighe dochter / ende een wilde dochter. 6. Een reden ter ontijdt / 9. ende 14. Met eenen ſot niet veel ſpreken. 12. Des ſotten leuen. 20. Een herte zijner ſake gewis / en vreeſt voor geen verſchricken. 23. Het bloode herte des ſotten / 28. ende 29. Zijnen vrient ghetrouwe blijuen in armoede ende tegenſpoet. 33. Zijn tonge bedwingen.

1 EEn luy menſche / is ghelijck als eenen ſteen / die in den dreck leyt:

2 wie hem opheft / die moet de handen wederom wiſſchen.

3 Een ongheſchickt ſone / is zijnen Vader een oneere.

4 Een vernuftige dochter / crijcht wel eenen man / maer een ongeſchickte dochter laetmen ſitten / ende ſy becommert haren vader.

5 Ende die daer wildt is / die is beyde den Vader ende den Manne een oneere / ende wort van alle beyden ghehatet.

6 Een reden die ter ontijdt gheſchiet / rijmt hem als een ſnarenſpel / als een treurich is: a ſtraffe ende leere / ſalmen ter rechter tijdt ghebruycken.

7 Wie eenen ſot leert / die lapt eenen gebroken pot te ſamen:

8 Ende doet even / ghelijck alſmen eenen wt eenen diepen ſlaep weckt.

9 Wie met eenen ſot ſpreeckt / die ſpreeckt met eenen ſlapenden: als het wt is / ſo ſeyt hy: Wat iſſet?

10 b Over eenen dooden pleechmen leet te dragen / want hy en heeft het licht niet meer: maer over eenen ſot ſoudemen leet dragen / dat hy gheen verſtandt en heeft.

11 Men ſal niet te ſeer leet dragen over den dooden / want hy is tot ruſte ghecomen.

12 Maer des ſotten leuen / is ergher dan de doodt.

13 c Seuen daghen drachtmen leedt over eenen dooden / maer over eenen ſot ende godlooſen / alle haer leef daghe.

14 d Spreeckt niet veel met eenen ſot / ende en gaet niet veel omme met eenen onverſtandighen.

15 e Houdt v van hem / op dat ghy niet in eenen f noodt ghebracht / ende van zijnen g dreck beſmet en wordet.

16 Wijckt ſlechs van hem ſo blijft ghy met vreden / ende en coemt niet in angſt ende noot door zijne ſotheyt.

17 Wat is ſwaerder dan loot? ende hoe wil men eenen ſot anders heeten dan loot?

18 h Het is lichter / ſant / ſout / ende ijſer te dragen / dan eenen onverſtandigen menſche.

19 Ghelijck als i een huys / dat vaſt in een ander verbonden is / niet en valt van den ſtormwint:

20 Alſo oock een herte dat zijner ſake gewiſſe is / k dat en vreeſt hem voor geen verſchricken.

21 Ghelijck als de ſchoone l plaeſteringhe

22 aen en ſlechte wandt / teghen den reghen / ende eenen tuyn op eenen hooghen berghe / teghen den wint niet en can beſtaen:

23 Alſo ſtaet het bloode herte des ſotten / in zijn voornemen / tegen geen verſchricken.

24 Wanneermen de ooghe druckt / ſo gaen daer tranen wt: m ende wanneermen eenen het herte treft / ſo laet hy hem mercken.

25 Wie onder de voghelen worpt / die verjaechtſe: ende wie zijnen vrient ſchent / die verbreeckt de vrientſchap.

26 Wanneer ghy alreede een ſweert treckt teghen uwen vrient / ſo en maeckt ghy het ſo quaet niet / als met laſteren: want ghy cont wel weder vrienden worden.

27 Wanneer ghy hem niet en vermijdet / ende ſpreeckt met hem: want men can alle dinck verſoenen / wtghenomen de verſmaethevt / verachtinghe / n openbaringhe der heymelijckheyt / ende booſe heymelijcke laghen: ſulcke ſtucken veriaghen den vrient.

28 Blijft uwen vrient ghetrouwe / in zijner armoede: op dat ghy met hem verblyden meughet / wanneer het hem wel gaet.

29 Houdt v vaſt by hem / wanneert hem qualijck gaet / op dat ghy zijns geluck oock ghenieten meughet.

30 Den roock ende damp gaet voor / wanneer een vyer branden wil: alſo coemt het van laſteren / tot bloetvergieten.

31 Schaemt v niet uwen vrient te beſchutten: ende en vermijt hem niet.

32 Overcoemt v wat quaets van hem / ſoo ſal hem wie het hoort / voor hem hoeden.

Marginal notes: Onderſcheyt der wijſen ende dwaſen. l Pſal.36.1 Spr.18.4 — Spr.13.5 — n Zijn raede ende bedencken. Pred.10.13 — o Vetenen. — p Die voorſdeurs gemaeckt hebben / ende hooren daer op / wat men ſeyt van hem. — Spr.28.32 — Spr.19.27 ende 27.10 — Pſa.19.16 Syr.21.15 — Een luyt menſche. — Ongheſchickte kinderen. — a 2.Tim.4.2 — Een ſot en laet hem niet onderwijſen. — Dooden beweenen. b Syr.38.16 — c Gen.50.10 — d Pro.23.9 — e Syr.12.12 f Goede geſellen ende vrienden brenghen menighen in angſt en noot. g Vuyligheyt. — h Pro.17.12 ende 27.3 — i Mat.7.24 — k Pſal.27.2 ende 112.7 Syr.34.16 l Plaeſtermortel oft kalck. — m 1.Cor.14.25 Heb.4.12 Schendt de vrienden niet. — Laſteren die onverſoenlijck zijn. Syr.19.10 ende 27.17 n Pro.20.19 — Weeſt uwen vrient ghetrouwe.

* Cap.23. Luther. Teghen de valsche tonghen.
a Psalm 11.3

* o O dat ick conde een slot voor mijnen 33 mont hanghen/ende eenen vasten seghel op mijnen mont drucken/ op dat ick daer door niet te valle en quame/ ende mijn tonge my niet en verdorue.

Dat xxiij. Capittel.

1. ende 4. De Autheur des boecx bidt den Heere. 8. De godloose ende lasteraers vallen door haren mont/ 9. ende 17. Hem tot sweeren niet ghewennen. 12. Wie dickwils sweert 18. Zyn Vader ende moeder niet vergheten/ 25. ende 26. De ouerspeelder. 27. De ooghen des Heeren. 32. De ouerspeelster/ 37. ende 38. Niet beters dan den Heere vreesen.

Een gebedt teghen de lasteringe ende de valsche leere.
a Mat.6.9 ende 23.8
b Job 42.2 Spr.43.4 Heb.4.12

HEere God a Vader/ende Heere mijns 1 leuens/ en laet my niet onder de lasteraers comen/ ende en laet my niet onder hen verderuen.

O dat ick mijne b gedachten conde inden 2 toom houden/ ende mijn herte met Godts woort onderwijsen/ende dat ick myner niet en verschoonde/waer ick feylde:

Op dat ick geen sonde en dede/ende groo- 3 te dwalinghe stichtede/ende veel quaets beginghe: op dat ick niet ondergaen en dorfte/ voor mijne vyanden / ende hen niet tot eenen spot en worde.

Teghen de boose lusten.

Heere Godt Vader/ende Heere mijns le- 4 uens/ behoet my voor ontuchtighen gesich- 5 te/ende wendt van my alle boose lusten.

c 1.Cor.6.18 1.Thess.4.3

Laet my niet in gulsicheyt ende c oncuys- 6 heyt vallen/ ende behoet my voor een onbeschaemt herte.

d Jacob.1.19 Prou.17.27

Lieue kinderen/leert d den mont houden: 7 want wie dien houdt / die en sal hem met woorden niet vergrijpen.

Gelijck als de godloosen ende lasteraers/ 8 ende stouten daer door vallen.

Teghen het sweeren.
e Exod.20.7 Spr.27.15 Mat.5.35

e Wennet uwen mont niet te sweeren/ 9 ende Gods name te lasteren. 10

Want ghelijck als een knecht die dick- 11 wils ghegeesselt wort/ niet sonder stramen en is: alsoo en can hy oock niet reyn van sonden zijn/ die dickwils sweert/ ende Godts name voeret.

f Psal.10.7 ende 109.18

Wie dickwils f sweerdt / die sondighet 12 dickwils / ende de plaghe en sal van zynen huyse niet blijuen.

Sweert hy / ende en verstaet hy het niet/ 13 so sondicht hy euen wel: verstaet hy het/ ende veracht hijt/ so sondicht hy dobbel.

g Sonder schade des naesten/

Ende sweert hy g te vergeefs/so en is hy 14 dan noch niet sonder sonde : zyn huys sal hardt ghestraft worden.

h Als de Heydenen sweeren door afgoden. Leuit.24.15 Matt.5.34

Daer is eenen doodtlijcken h vloeck/ daer 15 voor behoede Godt het huys Jacobs.

Ende de Godvruchtige vermijden sulcx/ 16 ende en besmetten hen niet met deser sonde.

Wennet uwen mont niet tot lichtueer- 17 dich sweeren / want dat coemt wt boosen voornemen.

i Spr.3.1

i Vergheet uws vaders ende uws moeders 18 leere niet/so sult ghy onder den Heeren sitten/ ende uwer en sal niet vergheten worden.

Dat ghy v niet en gewennet ter sotheyt/ 19 ende ten laetsten woudet / ghy en waret noyt gheboren/ k ende veruloeckt den dach uwer gheboorte.

k Job.13.1 Jere.20.14
* Te achterclappen / ende andere lieden te sotdrien.

Wie hem wennet ten * hoonen/ die en 20 betert hem zijn leefdaghe niet.

Ten tweedenmael sondigen/dat is te veel: 21 ten derden mael brenget de straffinge met hem.

22 l Wie in der lust ontsteken is / die is als een brandende vyer/ ende en houdt niet op/ tot dat hy hemselven verbrande.

l Jud.10.15 ende 12.15 Spr.9.9 2.Reg.11.2 ende 13.2 Susan.8

23 Een oncuysch mensche / en heeft gheen ruste aen zynen lijue / tot dat hy een vyer ontsteeckt.

24 Eenen oncuysschen mensche / is alle m spyse soete/ende en laet niet af/tot dat hy het volbrenghe.

m Hy neemt het / waer hy het krijghen ... dickwils eenen garstighen balch/ hoe schoon wijf.

25 Een man die ouerspel doet/ende by hem seluen denckt: n Wie siet my?

Tegen ouerspel.

26 Het is duyster rontom my/ende de wanden verbergen my/ dat my niemant en siet: wien sal ick schouwen ? de Alderhoochste en achtet op mijne sonde niet.

n Job 22.13 Esaie 29.15 Ezech.8.12 ende 9.9

27 Een sodanich schouwet alleen der menschen oogen/ ende en denckt niet/ dat de o oogen des Heeren veel claerder zijn dan de Sonne.

o Psal.33.13 2.Par.16.9 2.Mac.9.5 Heb.4.13 Prou.15.3

28 Ende sien alles wat de menschen doen/ ende sien oock inde heymelijcke hoecken.

29 Alle dinghen zijn hem bekent/eer sy gheschapen werden/ alsoo wel / als wanneer sy gheschapen zijn.

p Leu.20.10 Deut.22.22

30 p De selue man sal openbaer in de stadt 31 gestraft worden/ende sal begrepen worden/ als hijt hem alderminst vermoet.

32 Alsoo sal het oock gaen der vrouwen / die haren man verlaet/ ende eenen erfghenaem van eenen anderen crijcht.

Sonde der ouerspeelsters.

33 q Ten eersten is sy den gebode Gods ongehoorsaem: ten anderen sondiget sy tegen haren man: ten derden/ brenget sy door haer ouerspel/ kinderen van eenen anderen.

q Exod.20.14

34 Dese salmen wt der Gemeynte werpen/ ende hare kinderen moeten haret ontgelden.

r Sap.3.16

35 r Hare kinderen en sullen niet wortelen/ ende hare tacken en sullen gheen vrucht voortbrenghen.

36 Sy laet een veruloeckte gedachtenisse na/ ende hare schande en wort nemmermeer wt ghedaen.

37 Daer de nacomelingen aen leeren/ datter 38 niet beters en zy/ f dan Godt vreesen/ ende niet soeters/dan op Godts ghebodt achten.

f Spr.12.13 4.Esd.16.68 Apoc.14.7

Dat xxiiij. Capittel.

1. Een lof der wijsheyt. 5. De wijsheyt is inder hoochde. 13. Godts woort. 7. Haer tente is inder hoochde. 13. Gheeft liefs In Jacob woontse 23. 24. ende 25. Gheeft liefs bloemen/ende felijcken reucke als eenen wijnstock de rijcke vruchten. 26. Sy roept de menschen tot haer. 30. Die haer hoort / en sal niet te schande worden. 33. De Wet Mosi. 35. Daer wt wijsheyt gheuloten is 44. De wijsheyt doet hare leere luchten. 47. Sy en heeft niet voor haer alleene ghearbeydt.

Een lof der wijsheyt.
a Pro.1.20 ende 8.2
b Joan.1.1 1.Joan.1.1 ende 5.7 Apoc.19.13

1 DE a wijsheyt prijst haer seluen/ ende onder den volcke beroemt sy haer.

2 Sy predickt inder Gemeynte Gods/ 3 en prijst haer in zijnen rijcke/en spreect alsoo.

4 b Ick ben Gods woort/ende sweue bouen 5 de gantsche aerde/ghelijck als de wolcken.

6 Mijn tente is in der hoochte / en mijnen 7 stoel in de wolcken.

8 Ick alleen ben alomme/ so wijdt als den Hemel is/ende so diep als den afgront is.

9 Alomme in de Zee / alomme op aerden/ 10 onder allen lieden/onder allen Heydenen.

11 By allen desen / hebbe ick een wooninge gesocht/dat ick ergens een stede vonde.

c Gen.1.1 Spr.1.6

12 Doe geboot my de c Schepper aller dinghen/ ende die my geschapen heeft/ bestelde my een wooninghe/

13 Ende sprack: In Jacob sult ghy woonen/

nen/ende Israel sal uwe erue zijn.

14 d Voor der werelt van aenbegin ben ick geschapen/ende sal eewichlijck blijuen: e ende hebbe voor hem in der hutten ghedient/ ende daerna te Zion een ghewisse stede gecreghen.

15 f Eñ hy heeft my inde heylighe stadt gesettet/dat ick te Jerusalem regeren soude.

16 Ick ben inghewortelt by eenen geeerden volcke/g dat Gods erf deel is.

17 Ick ben hooch ghewassen/gelijck als een Ceder op den Libano / eñ als een Cypresse op den gheberchte Hermon.

18 Ick ben opghewassen / ghelijck als een h palmboom aen het water / eñ als de roosenboomen die te Jericho wassen.

19 Als een schoon olyboom op een vry velt: ick ben opghewassen als Ahorne.

20 Ick gaf eenen lieffelijcken reucke van my/als caneel/ ende costelijcke cruyden/eñ als de beste * Myrren.

21 Als Galban/ende Onich/ende Myrrhe/ ende als de Wieroock inden Tempel.

22 Ick breyde mijne tacken wt/ghelijck als een eycke/ende mijne tacken waren schoone ende lustich.

23 Ick gaf eenen lieffelijcken reucke van my/als i eenen wijnstock.

24 Ende mijne bloemen brachten eerlijcke ende rijcke vruchten.

25

26 Coemt herwaerts tot my / alle ghy die mijner begheert/ende versadicht v van mijne vruchten.

27 k Mijn predike is soeter dan heunich/ende mijn gaue soeter dan heunichseem.

28

29 l Wie van my eet / dien honghert altoos na my:ende wie van my drinckt/ dien dorstet altoos na my.

30 Wie my ghehoor gheeft/die en wort niet te schanden:ende wie my volcht/die sal ont-

31 schuldich blijuen.

32 Dit alle is euen het boeck des verbonts/ met den Alderhoochsten Gode ghemaeckt.

33 Namelijcken/de Wet/m welcke Moses den huyse Jacobs / tot eenen schat beuolen

34 heeft.

35 Daer wt de wijsheyt geuloten is/ gelijck als n het water Physon/alst groot is/ende als het water Tigris / alst ouerloopet inden Meye.

36 Daer wt het verstant gheuloten is/ghelijck als de Ephrates/als sy groot is/o ende als de Jordaen inden Oogst.

37 Wt de selue is voortghecomen de onderwijsinghe/gelijck als het licht /ende als het water Nilus inden Herfste.

38 Hy en is noyt ghewest/die het wtgeleert hadde/ende en sal nemmermeer worden/die het wtgronderen conde.

39 Want haren sin is rijcker dan eenige zee/ eñ haer woort dieper dan eenigen afgront.

40 Daer vlieten vele beken van my inden hof/ gelijck alsmen het water daer henen in

41 leydet.

42 Daer watere ick mijnen hof/ende begiete mijne cruytbedden.

43 Daer worden mijne bekē tot groote wateren/eñ mijne wateren worden een groote zee.

44 Want mijn leere lichtet soo wijt / als de Achte morghen/ende schijnet verre.

45

46 Oock gaet mijne leere prophecije wt/ die daer eewich blijuen moet.

47 p Daer siet ghy / dat ick niet alleen voor my en arbeyde/ maer voor alle die der wijsheyt begheeren. *p Syr. 33.18*

Dat xxv. Capittel.

1. ende 2. Drie dinghen der wijsheyt behaghelijck/ 3. ende 4. De wijsheyt haet drie soorten van menschen 6. Wat menschen bequaem zijn om regeren. 8. Veel versocht hebben, der ouden croone. De eere der ouden. 9. De wijsheyt acht groot/ thien stucken. 13. De vreese des Heeren. 17. 18. 19. ende 22. De boosheyt der vrouwen. 27. Een clapachtich wijf/ 21. ende 22. Een quaet wijf.

1 Daer zijn drie schoone stucken/ die beyde Gode ende den menschen wel behaghen. *Drie merckelijcke stucken goeder eendracht.*

2 a Wanneer broeders eens zijn/b ende de nabuers malcanderen lief hebben/ c ende de man ende wijf hen met malcanderē wel verdraghen. *a Gen. 13.8 b Ro. 12.10 c Gen. 2.24 Syr. 40.23 1. Cor. 6.16*

3 Daer zijn drie stucken / dien ick van herten vyant ben/ende haer wesen verdriet my gantsch seere: *Drie eyselijcke stucken.*

4 Wanneer een arme houeerdich is:ende een rijcke gheerne d liecht:ende een out sot een ouerspeelder is. *d Syr. 2.26*

5 Wanneer ghy inder ieughet niet en versamelt / wat wilt ghy in uwen ouderdom vinden?

6 O hoe fijn staet het wanneer de e grauwe hoofden wijs/ende de ouden cloeck/en- *e Deu. 31.8 Josue. 23.8*

7 de de heeren vernuftich eñ voorsichtich zijn.

8 Dat is der ouden croone / wanneer sy vele versocht hebben: eñ haer eere is/ wanneer sy Godt vreesen.

9 Daer zijn negen stucken/ die ick in mijn herte hooch te louen houde / ende het thiende wil ick met mijnen monde prijsen. *Thienlofelijcke stucken.*

10 Een man die vreuchde aen zijne kinderen heeft:wiet beleeft/dat hy zyne vyanden siet ondergaen: *I. II. III.*

11 f Wel dien / die een vernuftich wijf heeft: g wie met zijne woorden gheen schade en doet:die niet dienen en derf / dien / die des niet weerdt en zijn: *IIII. V. f Syr. 26.1 g Syr. 14.1 ende 19.1 Jaco. 3.2*

12 Wel dien / die eenen ghetrouwen vrient heeft: wel dien / die daer cloeck is/ende die daer leert / daermen het gheerne hoort.

13 O hoe groot is die/die daer wijs is:maer wie God vreest/bouen dien en is niemant: *VI. VII.*

14 Want de vreese Gods gaet bouen alle dinck. *VIII. IX.*

15 Wie de selue vast hout / wien canmen

16 dien verghelijcken? *X.*

17 Daer en is gheen wee soo groot / als het

18 hertenleet:daer en is geen list/ bouen vrou-

19 wen list.

20 Daer en is gheen loeren / bouen het loe-

21 ren des afgonstigen:daer en is geen wraeckgierichheyt / bouen der vyanden wraeckgierichheyt.

22 Daer en is gheen hooft so listich/als der slanghen hooft: ende en is gheen toorne so bitter/als der vrouwen toorne. *Vrouwen list/ toorne/ etcet.*

23 h Ick woude liever by leuwen ende draken woonen / dan by een boose vrouwe. *h Pro. 21.19*

24 Wanneer sy boos wort / so verandert sy haer ghelaet/ ende wort so mismaeckt als eenen sack. *Een boos wijf.*

25 Haer man moet hem harer schamen/ende wan-

wanneermen het hem voorwerpt / ſoo doet het hem int herte wee.

Alle booſheyt is cleyne / teghen der vrouwen booſheyt: haer gheſchie wat den godlooſen gheſchiet. 26

Een clapperighe vrouwe / is eenen ſtillen manne / ghelijck een opgaende zantwech eenen ouden manne. 27

i Laet v niet bedriegen / dat ſy ſchoon is / ende en begheertſe daerom niet. 28

i Gen.43.2 Spr.42.12 2.Sa.11.2 ende 13.1

Wanneer de vrouwe den man rijck maeckt / ſo is daer enckel twiſt / verachtinge ende verſmaetheyt. 29 30

Een booſe vrouwe / maect een bedroeft herte / een treurich aengheſichte / ende hertenleedt. 31

Een vrouwe / daer de man gheen vreuchde aen en heeft / die maeckt hem verdrietich tot allen dinghen. 32

k De ſonde coemt van eender vrouwen / ende om harent wille / moeten wy alle ſterven. 33

k Gen.3/6

Ghelijck alſmen den water geen ruymte laten en ſal / alſo en ſalmen den wijve haren wille niet laten. 34

Wil ſy v niet na der hant gaē / l ſo ſcheytſe van haer. 35

k 1.Tim.2/14 l Dat is / na de Wet Moſi geſproken: daer van leeſt Matt.19.7

Dat xxvi. Capittel.

1. Wel dien / die een deuchtſame vrouwe heeft 2. Een huyſelijck wijf. 3. Een deuchdelijck wijf / een edel gaue / 5. ende 6. Drie dinghen zijn verſchrickelick ende het vierde grouwelijck. 8. Een ialoers wijf. 10. Een quaet wijf. 16. Een vriendelijck wijf / verblijt haren man / 17. ende 18. Een vrouwe die ſwijghen can / is een gaue Gods / 19. ende 20. Een ghemaniert wijf / eñ een cuyſch wijf / 22. Een ſchoon vrouwe 26. Een ſtrijdtbaer man in armoede latē comen. Een wijs raetſheere ten laetſten verachter: Eñ wie afvalt vanden rechten ghelooue. 27. Een coopman can hem ſwaerlick hoeden voor onrecht / ende een kremer voor ſonde.

Een deuchtſame vrouwe / is alles lofs eñ eeren weert: a Pro.18/22 ende 19.14 ende 21.10 Spr.25/11 ende 26.16

Wel a dien / die een deuchtſaem wijf heeft / dies leeft hy noch eens ſo langhe. 1

Een huyſelijck wijf / is haren manne een vreuchde / eñ maect hem een fijn gheruſt levē. 2

Een deuchdelijck wijf / is een edel gaue / ende wort dien ghegeven / die Godt vreeſt. 3

Hy zy rijck ofte arm / ſo iſſet hem eenen trooſt / ende maeckt hem alletyt vrolijck. 4

Drie dinghen zijn verſchrickelijck / ende het vierde is grouwelijck. 5

Drie verſchrickelijcke dinghen. b 4.Re.21/29 Pro.6/17

Verraderije / oproer / b ontſchuldich bloet vergieten. 6

Welcke alle ergher zijn dan de doot. 7

Maer dat is het hertenleet / als een vrouwe over de ander ialoers is / ende laſtertſe by alle man. 8 9

Boos wijf

Wanneer ener een boos wijf heeft / ſo iſſet even als een onghelijck paer oſſen / die neffens een ander treckē ſullen: c wieſe crijghe / die krijcht een ſcorpioen. 10

c Judic.16,16

Een dronckē wijf / is een groote plaghe: want ſy en can haer ſchande niet bedecken. 11

Een hoerachtich wijf / kentmen by haer onſchamel gheſichte / ende aen hare ooghen. 12

d Is v dochter niet ſchaemachtich / ſo houtſe hart / op dat ſy haren moetwille niet en drijve / wanneer ſy ſo vry is. 13

d Spr.42.11

Wanneer ghy merckt dat ſy ſtoutelijck om haer ſiet / ſoo ſiet / daer wel op: waer dat niet / ende ſy doet daer over tegen v / ſoo laet het v oock niet verwonderen. 14

Gelijck als een voetgangher die dorſtich is / hangt ſy haer tonghe / ende drinckt het naeſte water dat ſy krijcht: ende ſettet haer / waer ſy eenen ſtock vindet: Ende neemt aen / wat haer / ghewordē can. 15

16 e Een vriendelijck wijf / verblijt harē mā: eñ wanneer ſy vernuftichlijc met hem omme gaet / ververſchet ſy hem zijn herte.

Een tuchtighe vrouwe. e Spr.36.2

17 Een vrouwe die daer ſwijgen can / dat is 18 een gave Gods: een wel gemanierde vrouwe / en is niet te betalen.

19 Daer en is niet lievers op aerden / dan een ghemaniert wijf:

20 Ende en is niet coſtelijckers / dan een kuyſch wijf.

21 Ghelijck als de Sonne / als ſy opgaet in den hoogen Hemel des Heeren / een vercierſel is: alſoo is een deuchtſaem wijf / een verciercel in haren huyſe.

22 Een ſchoone vrouwe / die daer vroom blijft / die is als de clare lampe f op den heylighen candelaer.

f Hy ſpreeckt vanden candelaer ende pilaren / inder hutten Moſi. g Can.15.15 * Cap.27. Luther. Dye verdrietelijcke ſtucken. h Eccl.2.16 Eze.17.14

23 24 Een vrouwe / die eē ſtantachtich gemoet heeft / die is als de gulden g pilaren / op de ſilveren ſtoelen.

25 * Twee ſtuckē zijn daer / die my verdrieten: ende het derde maeckt my toornich.

26 Wanneermen eenen ſtrijdtbaren man / ten laeſten armoede lyden laet: ende de wijſe raetſheeren / ten laetſten verachtet: h ende wie van den ghelooue afvalt / tot den onrechten ghelooue: Deſen heeft God ten ſweerde verdoemt.

27 Eē coopman can hem ſwaerlijck hoeden voor onrecht / ende een kremer voor ſonden.

Dat xxvij. Capittel.

1. Om goets wille doen vele onrecht. 3. De ſonde ſteeckt tuſſchen den cooper ende vercooper. 6. In droeffeniſſe is des menſchen ſin beproeft. 7. Aen de reden merckt men hoe het herte gheſchict is. 9. De gerechticheyt verciert de gene dieſe vercrijgen. 12. Een Godvruchtich menſche. 14. Der wijſen reden / 18. ende. 19. Zijnen vrient weerdt houden / ghetrouwe zijn / ende zijn heymelijckheyt niet openbaren / 25. ende 26. Wie metter ooghen wenckt / is te ſchouwen. 29. Wie eenē kuyl graeft die valt ſelfs daerin. 32. Die hen verblijden alſt den vromen qualijck gaet.

1 Want omme goets wille / doē vele onrecht: a ende die daer rijck worden willen / die b wenden de ooghen af.

a Pro.20.9 1.Tim.6.9 Prov.23/4 b Dat is / ſy achten der conſcientien niet.

2 Ghelijck als eenen naghel inden muer / 3 tuſſchen twee ſteenen ſteeckt: alſo ſteeckt oock de ſonde tuſſchen den cooper ende vercooper.

4 Houdt hy hem niet met neerſtichheyt in de vreeſe des Heeren / ſo ſal zijn huys haeſt verſtoort worden.

5 Wanneermen ſiftet / ſo blijft het onreyne in de ſeve: alſoo wat de menſche voorneemt / daer cleeft wat onreyns aen:

6 c Ghelijck als den oven den nieuwen pot beproeft: alſoo beproeft de droeffeniſſe / des menſchen ſin.

c Pro.27.21 1.Pet.1.7

7 d Aen de vruchten merckt men / hoe den boom gheoeffent is / alſo merckt men aen de reden / hoe het herte gheſchickt is.

d Ma.7.16 Luce.6.44

8 Ghy en ſult niemant loven / eer ghy hem ghehoort hebt: want aen der reden kentmen den man.

9 Volcht ghy de gerechticheyt na / ſo ſult ghyſe krijghen / e ende haer aentrecken als eenen ſchoonen rock.

e Spr.6.32 Baru.5.4

10 De voghelen voeghen hen tot haers gelijckes

ijcken:also hout haer de waerheyt tot dien/ die haer ghehoor gheuen.

11 Ghelijck als de leeuwe op den roof loert/ also grijpt ten laetsten de sonde den quaetdoender.

12 f Een godvruchtich mensche/spreeckt alle tijdt dat heylsaem is : maer een dwaes is veranderlijck/ ghelijck de Mane.

13 Wanneer ghy onder den onwijsen zijt/ g so merckt wat de tijt lijden wil: maer onder den wijsen meucht ghy voortvaren.

14 Der dwasen reden/is wtermaten verdrietelijck : ende h haer lacchen is enckel sonde/ ende i ketelen hen doch daermede.

15 k Waermen veel hoort sweerē/daer gaen eenen de hayren te berge:ende haer twisten/ maeckt datmen de ooren toehouden moet.

16 Wanneer de hoovveerdigen met malcanderen twisten/so volget bloetvergieten daer na: ende het is verdrietelick te hooren/wanneer sy malcanderen so schelden.

17 l Wie heymelickheyt openbaert / die verliest het gheloove/ ende en sal nemmermeer eenen ghetrouwen vrient crijghen.

18 Hout uwen vrient weert/ ende hout hem gheloove.

19 Maer so ghy zijn heymelijckheyt openbaert/so en sult ghy hem niet weder crijgen.

20 Wie zijnen vrient verliest/ dien gheschiet wel so leet/ als dien zijn vyant ontgaet.

21 Gelijck als wanneer ghy eenen vogel wt der hant laet:also isset / wanneer ghy uwen vriēt verlaet/ghy en vangt hem niet weder.

22 Ghy en doorvet hem met na loopen/hy is te verre henen wech / hy is ontsprongheu/ ghelijck als een Rhee wt den nette.

23 Wonden cannen verbinden/scheltwoorden cannen versoenen.

24 m Maer wie heymelickheyt openbaert/ met dien isset wt.

25 n Wie met den ooghen wenckt/ die heeft wat quaets inden sin/ende en laet hem daer niet van wenden.

26 Voor v can hy soetelijck spreken/eñ loeft seer wat ghy spreeckt : maer achter uwen rugghe spreeckt hy anders / ende verkeert v uwe woorden.

27 Ick en ben gheen dinck soo vyant / als dien/ende de Heere is hem oock vyant.

28 * Wie den steen inde hoochte werpt/dien valt hy op zijn hooft : Wie heymelijcken steeckt/die verwondet hemseluen.

29 o Wie eenen cuyl graeft / die valt daer selfs in : wie eenen anderen stricken stellet/ die vanghet hemseluen.

30 Wie den anderen schade doen wil / dien coemt het selfs ouer zijnen hals/dat hy niet en weet van waer.

31 De hoovveerdighen gecken ende spotten: maer de wrake loert op hen / gelijck als een Leeuwe.

32 Die hen verblijden / wanneert den vromen qualijck gaet/die worden in den strick ghevanghen:het hertseer salse verteeren/ eer sy steruen.

33 Toorne ende raserije zijn grouwelen/ende de godloose bedrijftse.

Dat xxviij. Capittel.

1. Hemseluen niet wreken .2. Vergheuen wy/ ons sal vergeuen worden. 10. Van twist aflaten. 12. Den toorn des menschen. 24. Twee dinghen malcanderen contrarie / gaen wt den monde des menschen. 15. De oorblasers ende valsche monden. 22. Meer zijnder ghevallen door boose monden/dan door het sweert/26.eñ 27. De godvruchtighe en sal in haren vyere niet branden:maer die den Heere verlaet / sal daer in vallen. 28. Den monde deuren ende grendelen maken.

1 Wie a hemseluen wreeckt/aen dien sal hem de Heere weder wreken / eñ sal hem zijne sonden oock behouden.

Wrake. a Deut.32.35 Rom.12.19

2 b Vergeeft uwen naesten/wat leedt hy v ghedaen heeft : ende biddet dan/ so worden v uwe sonden oock vergheuen.

Vergeeft / so wort v vergheuen. b Mat.5.25 ende 6.14 ende 18.21.35 Marc.11.25

3 Een mensche behoudt teghen den anderen den toorne/ende wil by den Heere genade soecken.

4 Hy is onbarmhertich tegen zijns ghelijcken/ende wil voor zijne sonden bidden.

5 Hy is slechts vleesch ende bloet/ende behout den toorne:wie wil hem dan zijne sonden vergheuen.

6 c Denckt aen het eynde/ende laet de vyantschap varen / 7 die den doot ende het verderf soeckt/ ende blijft inde gheboden.

c Syr.7.39

8 Denckt aen het gebodt/ende laet v dreyghen na / teghen uwen naesten.

Dreyghen.

9 Denckt aen het verbont des alderhoochsten/ ende vergheeft de onwetenheyt.

10 d Laet af vā twist/so blijuē veel sondē na.

Vader of twist. d Syr.8.1

11 Want een toornich mensche richtet twist aen / ende de godloose * verwerret goede vrienden/ ende hist tegen malcanderen die/ die goeden vrede hebben.

* Of/ verbystert.

Toorne. e Prou.26.20

12 e Wanneer daer veel houdts is / so wort des vyers dies te meer : ende wanneer de lieden ghewveldich zijn / so wort den toorne dies te grooter:ende wanneer de lieden rijck zijn / so wort den toorne dies te heftigher: ende wanneer den twist langhe duert / soo brant het dies te heftigher.

13 Bereyt zijn tot twist / steeckt vyer aen: ende bereyt zijn tot kijuen/vergiet bloet.

14 Blaest ghy in het vonrxken/so wort daer een groot vyer van : maer spout ghy op het vonrxken/ so bluscht het wt:ende beyderley can wt uwen monde comen.

15 f De oorblasers eñ g valsche boose monden zijn vervloeckt: want sy verwerrē veel/ die goeden vrede hebben.

f Leui.19.26 Syr.21.31 g Psal.120.2

Boosen mont.

16 h Eenen boosen mont maeckt veel lieden oneens /eñ drijftse wt eenē lande int ander.

17 Hy verderft vaste steden / ende verstoort 18 Vorstendommen.

h Jacob.3.6

19 Eenen boosen mondt verstoot redelijcke i Vrouwen / ende berooftse alles dies / dat haer suer ghewworden is.

i Na Moses Wet / als de scheydbrief galt/ soude menich wijf sonder schult verstooten zijn/ door sulcke boose monden.

20 Wie hem ghehoor gheeft / die en heeft nemmermeer ruste / ende en can nerghens met vreden blijuen.

21 De gheessel maeckt stramen/ doch eenen boosen mont verderft beenē ende alle dinck.

22 Vele zijn ghevallen door de scherpte des sweerts/ doch nergens nae so veel/als door boose monden.

23 Wel dien / die voor de boose monden bewaert is/ ende van hen ongheplaecht blijft/ ende haer iock niet draghen en derf/ ende in haer stricken niet ghebonden en is.

24 Want haer iock is Yseren / ende hare stricken Coperen.

25 Hare plaghe is bitterer dan de doot/ende ergher dan de Helle.

Doch

26 Doch sy en sal den Godvruchtigen niet onderdrucken/ende hy en sal in haren vyere niet branden.

27 Wie den Heere verlaet / die sal daer in vallen/ende daer in branden/ende het en sal niet wtgheblusschet worden : het sal hem ouervallen/ghelijck als een Leeuwe: ende te niete maken/ als een Luypaert.

28 Ghy betuynt uwe goeden met doornen/ waeromme en maeckt ghy niet veel meer uwen monde deuren ende grendelen?

k Eccl.11.18

29 Ghy weecht v gout ende siluer/ k waer-om en weecht ghy oock niet uwe woorden op de goudtwaghe.

30 Hoedt v / dat ghy niet daer door en slib-beret/ ende valt voor uwe vyanden/ die op v loeren.

Dat xxix. Capittel.

1. ende 2. Zijnen naesten te leenen. 4. Menige zijn ondanckbaer teghen hare weldoenders. 11. De ondanckbaerheyt en behoort ons niet af te wenden van weldoen. 12. Men moet den armen helpen/ 15. 16. ende 17. Aelmissen sal verlossen van alle ongheluck. 19. Een vroom man wordt borghe voor zijnen naesten/ 24. ende 25. Borghe worden/ heeft veel rijcke lieden verdoruen. 28. Het sonderlijckste tot het leuen des menschen. 29. Het leuen des armen. 31. De vreemdelinck is veel verachtens onderworpen.

Leenē is een werck der barmhertic-heyt.

a Deut.15.7 Luce 6.30

1 Wie zijnen a naesten leenet/ die doet een werck der barmhertichyt: ende wie goeden heeft / die sal sulcx doen.

2 Leenet uwen naesten / wanneer hy dies behoeft: ende ghy ander/ gheeft het weder/ op de besproken tijdt.

3 Houdt wat ghy ghesproken hebt/ende en handelt niet bedrieghelijcken met hem / soo vint ghy altijt uwen nootdrust.

b Eccle.8.15

4 Menich meynet/ b het zy gevonden wat hy borghet:ende maeckt dien onwillich/die hem gheholpen heeft.

5 Hy kusser eenen de hant/ dewijle datmen hem leenet/ende spreeckt so ootmoedichlick om des naesten ghelt.

6 Doch/wanneer hy het sal weder gheuen/ so vertreckt hy het/ ende claghet seer/ het zy een swaere tijdt.

7 Ende of hy het schoon wel vermach / so gheeft hy noch nauwe de helft weder / ende rekent het gheuen voor een ghewin toe.

8 Vermach hy nv niet / so brengt hy ghenen omme tghelt : de selue heeft hemseluen dan eenen vyant gecocht/ met zijnen eygen ghelde.

9 Ende gene betaelt hem met vloecken ende schelden/ende gheeft hem spijtighe woorden voor ghelt.

10 Menich leenet noode / wt gheener boo-ser meyninghe / maer hy moet hem vreesen/ hy come om het zijne.

c Dewijle dat de noot voor-handen is.

11 Doch hebbet ghedult met uwen naesten/ c in der noot / ende doet de aelmissen daer-toe/dat ghy hem tijdt latet.

d Deut.15.7 Luce 6.35 Rom.12.13

12 Helpt den armen omme d des ghebodts wille: ende en laet hem in der noodt niet ledich van v gaen.

13 Verliest gheerne v gelt/ om ws broeders eñ naesten wille/eñ en begraeft het niet onder eenen steen/daer het doch omme coemt.

e Mat.6.20 Luce 12.33 1.Tim.6.19 Tob.4.11

14 e Samelt v eenen schat nae den ghebode des Alderhoochsten:die sal v beter zijn/dan eenich goudt.

f Dan.4.24 Luce 11.41 Act.10.2

g Tellet af/ wat ghy ghe-dencket tegh-uen / van den anderen goede als Moses leert de thienden te leggen ende af-sonderen/ op de toecomende weldaet. Ende oock S. Paulus/2.Cor.8.

15 Legghet f uwe aelmissen aen een sonder-16 lijcke g plaetse: dat selue sal v verlossen van 17 allen ongheluncke.

18 Sy sal voor v strijdē tegen uwen vyant/ beter dan eenighe schilden ofte spiessen.

h wtghelpen.

19 i Een vroom man wort borghe voor zijnen naesten : maer een onbeschaemt mensche/laet zijnen borghe staen.

i Borghe worden.

20 Vergeet der weldaet uwes borgen niet: want hy heeft hemseluen voor v ghesettet.

21 De Godtloose brenghet zijnen borghe in 22 schaden : ende een ondanckbaer mensche/ 23 laet zijnen verlosser steken.

24 Borghe worden / heeft vele rijcke lieden verdoruen / ende gins ende weder ghewor-pen/ghelijck als de baren in der zee.

25 Het heeft groote lieden verdreuen/ dat sy in vreemde landen moesten gaen dwalen.

26 Een godloose/so hy borghe geworden is/ ende gaet met loose swencken om / dat hy hem daer wt draepe / die en sal der straffe niet ontgaen.

27 Helpt uwen naesten wt / so vele als ghy cont/ende siet voor v/dat ghy niet selfs daer ouer te schanden en comet.

k Syr.39.32 Prou.27.27

28 k Het is genoech tot desen leuen/wie water ende broot/cleederen eñ huys heeft/daer hy zijnen l nootdruft mede bedecken can.

l Het en is niet van noode/ [illegible]

29 m Cleyne neeringhe / onder een eyghen verderen dack / is beter dan een costelijcke tafel onder den vreemden.

30 n Laet het v wel behaghen / ghy hebbet weynich ofte vele.

31 Want het is een schandelijck leuen / van huyse te huyse gaen : ende waer een vreemt is/ daer en derf hy zijnē mont niet op doen.

32 Hy moet ouer hem laten gaen/ende eenen peghelijcken met hem laten drincken / ende gheenen danck daer toe hebben : maer daer toe bittere woorden hooren:

33 o Namelijcken/ Gast gaet henen / ende bereydt de tafel / laet my met v eten / wat ghy hebt.

34 Item: Treckt wech/ ick hebbe eenen eerlijcken Gast ghecreghen: ick moet het huys selfs hebben/ mijn broeder treckt tot my in.

m Psal.37.16 1.Tim.6.8

35 Sulcx is swaer eenen vernuftigen manne/ dat hy om der herberghe wille / sulcke woorden hooren moet / ende datment hem voor werpt/alsmen hem gheleent heeft.

n Heb.13.5

o Sulcx [illegible]

Dat xxx. Capittel.

1. Zijn kint straffen. 8. Een verweent kint. 14. Een arme wel te passe. 15. Gheen gout voor ghesontheyt/ 18. ende 19. De offerhande is den afgoden onnut. 13. Hemseluen salmen goet doen. 26. Een 25. Nijdt ende twist vercorten het leuen. vrolijck herte.

1 Wie a zijn kint lief heeft die hout het b altijts onder die roede/ op dat hy hier namaels vreuchde aē hē beleue.

a Pro.13.24 ende 23.13

b allewech

2 Wie zijn kint castijdt / die sal hem daer om ouer verblijden/ ende en derf hem daer-ome by den bekenden niet schamen.

3 c Wanneer een zijn kint onderwijst/ dat verdriet zijnen vyandt/ende verblijdt zijnen vrienden.

c Deut.6.7

4 Want of zijn vader sterft/ so isset doch/ als en ware hy niet ghestoruen : want hy heeft zijns ghelijcken achterghelaten.

5 Doe hy leefde / sach hy zijnen lust / ende hadde vreuchde aen hem : doe hy sterf / en dorfte hy niet sorghen.

Want hy heeft eenen beschutter naghe- 6 laten / teghen zijne vyanden / ende die den vrienden weder dienen can.

Maer wie zijnen kinde te saechte is / die 7 beclaghet zijne stramen / ende verschrickt so dickmaels alst weent.

Een verweent kint / wort moetwillich / 8 ghelijck als een wildt peert.

Vleyet met uwen kinde / so moet ghy v 9 hier namaels voor hem vreesen : speelt met hem / soo sal het v hier naemaels bedroeuen.

Schimpet niet met hem / op dat ghy niet 10 met hem hier naemaels treuren moetet / eñ uwe tanden ten laetsten knirschen moeten.

d Laet hem zijnen wille niet inder ieuget / 11 ende en ontschuldiget zijne dwaesheyt niet.

Buycht hẽ den hals / dewijle dat het noch 12 ionck is: Blout hem den rugge / dewijle dat het noch cleyne is : op dat het niet hardnec- kich / ende v onghehoorsaem en worde.

Onderwijst v kint / ende en laet het niet 13 ledich gaen / op dat ghy niet ouer hem tot schanden en wordet.

Het is beter / dat eener arm zy / ende wel 14 te passe / ende ghesont daer by / dan rijck ende onghesont.

Gesont ende wel gestelt zijn / is beter dan 15 gout / ende een ghesont lyf / is beter dan groot goet.

Gheen rijckdom is eenen ghesonden lij- 16 ue te vergheliicken: ende geen vreuchde / des herten vreuchde ghelijck.

De doot is beter / dan een sieck leuen / ofte 17 altijts cranckheyt.

Het is euen als een goet gherechte / voor 18 eenen monde / die niet eten en can: ende als de spijse / diemen by eens doodẽ graf settet.

e Want wat is dẽ afgodẽ het offer nut? 19 hy en can doch eten noch rieckẽ: so isset met den rijcken oock / dien Godt sieck maeckt.

Hy siet het wel met den ooghen / eñ such- 20 tet daer na: ende is ghelijck als een ghesne- den / die by een maghet leyt / ende suchtet.

f Maeckt v seluen niet treurich / ende en 21 plaghet v seluen niet / met uwe eyghen ghe- dachten.

g Want een vrolijck herte / is des menschẽ 22 leuen: eñ zijn vreuchde / is zijn langhe leuen.

Doet v wat goets / ende troostet v herte / 23 ende drijft de treuricheyt verre van v.

h Want treuricheyt doot vele lieden / en- 24 de en dient i doch nerghens toe.

Nijt ende toorne vercorten het leuen / en- 25 de sorghe maeckt out voor der tijt.

Een vrolijck herte smaeckt alle dat wel / 26 wat hy eet.

Gesontheyt is beter dan rijckdom.

Cranckheyt.

Dat xxxi. Capittel.

1. ende. 2. Waken ende sorghen om rijcke te worden. 5. Wie ghelt lief heeft / 6. ende 7. Vele co- men in ongheual / om des gelts wille. 8. Wel den rijcken, die onstraffelijck geuonden wort. 12. Hem ghemaniert te houden ter tafel. 15. Een nijdighe ooghe. 23. Mate houden in zijn eten. 28. Zijn goet eerlijcken ghebruycken / 30. ende. 40. Dronc- kenheyt / 35. ende 36. Den wijn is geschapen om den mensche te verblijden. 41. Zijnen naestẽ niet schelden by den wijne.

Waken na a rijckdom / verteert het lic- 1 haem: ende daerom sorghen / en laet niet slapen.

Wanneer een leyt ende sorghet / so waect 2 hy altijt op / ghelijck als een groote cranck- heyt altyts opweckt.

Rijckdom. a 1.Tim.6.9

Sorghe.

3 Die is rijck / die daer arbeydet ende ver- samelt gelt: ende houdet op / ende gebruyckt dat oock.

4 Maer die is arm / die daer arbeyt / ende het en gedijet niet: ende wanneer hy alreede ophoudet / so is hy doch een bedelaer.

5 Wie ghelt lief heeft / die en blijft niet son- der sonde : ende wie verganckelijck dinck soeckt / die sal daer mede vergaen.

6 b Vele comen tot ongeual / om des gelts wille / ende verderuen daer ouer voor haren ooghen.

7 Die hem c offeren / die stort het / ende de onuersichtighen vangt het.

8 d Wel den Rijcken / die onstraffelijck ge- uonden wort / ende het ghelt niet en soeckt.

9 Waer is die? soo willen wy hem louen: want hy doet groote dinghen onder zijnen volcke.

10 Die hierin beproeft / eñ rechtschapen ghe- uonden is / die wort met recht gheloeft: hy conde wel quaet doen / ende en dedes doch niet: schade doen / ende en dedes doch niet:

11 Daerom blijuen zijne goeden / ende de heylighen prijsen zijne aelmissen.

12 Wanneer ghy by eens rijcken mans ta- fel sidt / so en sperret uwe kele niet op.

13 Eñ en dencket niet: Hier is so veel te etẽ:

14 Maer denckt / dat een ontrouwe ooghe / nijdich is.

15 (Want wat is nijdigher / dan sulck een ooghe:) ende weenet / als sy eenen siet toe- grijpen.

16 Grijpt niet na allen dat ghy siet / ende en 17 neemt niet dat voor hen in de schotel leyt.

18 e Neemt het by v seluen af / wat uwen naeste gheerne oft ongeerne heeft / ende hout v vernuftichlijck in allen stucken.

19 Eet als een f mensche / wat v voorgheset- tet is: ende en eet niet te seer / op datmen v niet g gram en worde:

20 Om der eerbaerheyt wille / hout ghy eerst op / ende en weest geen onuersadichlick vreter / op dat ghy gheen ongonste en ver- crijghet.

21 Wanneer ghy by velen sittet / soo en ta- stet niet eerst toe.

22 h Een zedich mensche / laet hem met ee- nen i cleynen ghenoeghen / daerom en derf hy in zijnen bedde so niet k hijghen.

23 l Ende wanneer de mage matich gehou- den wort / soo slaeptmen saechte / so can een des morghens vroech opstaen / ende is fijn by hem seluen.

24 m Maer een onuersadichlijck slocker slaept onrustich / ende crijcht het crimpen ende buyck wee.

25 Wanneer ghy te veel ghegeten hebt / soo staet op / ende gaet wech / ende legghet v te rusten.

26 * Mijn kint / hoort my / ende en verach- tet my niet / op dat v ten laetsten mijne woorden niet te treffen.

27 n Neemt voor v te arbeyden / soo en we- dervaert v gheen cranckheyt.

28 o Eenen spijsmilden man louen de liedẽ / ende segghen: Hy zy een eerlijck man: ende sulcx is eenen goeden roem.

29 Maer van eenen vrecken viltze / spreeckt de gantsche stadt quaet / ende men seyt daer recht aen.

Rijcke.

Arm.

Ghelt.

b Spr. 8.3

c Die dẽ Mã- mon dienen / als S. Pau- lus oock seyt / dat de giericheyt Afgoderie zy: ende de gie- rige zijn des Mãmons Pa- pen ende die- naers.

d Luce. 6.24 Spr. 8.3

Tafeltucht.

e Mat. 7.3

f Niet als een swyn / g hatisch vya- disch.

h Spr. 37. 32 i slechten / dunnen. k hijchen. l Eccle. 5.21

m Spr. 38.4.

* Cap. xxxij. Luther.

n Pro. 12.11

o Pro. 22.9 De dronc- kenheyt is eenen boosen laster. Ephes. 5.18

Weest

Weest gheen wijnsupper: want de wijn 30 verderft veel lieden.

Het forneys proeft het ghehechte ijser- 31 werck: also proeft de wijn de p wreuelighe herten/wanneerse droncken zijn.

De q wijn verquickt de menschen het le- 32 uen/soomen hem matichlijck drinct.

Ende wat is het leuen/ daer geenen wijn 33 en is?

De wijn is gheschapen / dat hy de men- 34 schen sal vrolijck maken. 35

De wijn ter nootdruft gedroncken/ ver- 36 blijt lijf ende ziele: 37

Maer soomen dier te veel drinct/so bren- 38 ghet hy hertenleet. 39

r De dronckenheyt maeckt eenen dullen 40 sot noch duller: dat hy tort ende pocht / tot dat hy wel gheblouwet/gheslagen ende ge- wondet wort.

s Scheldet uwen naestē niet by den wij- 41 ne/eñ en bespot hē niet in zijner vreuchde.

Geeft hem gheene boose woorden/ ende 42 en beieghent hem niet met harde woorden.

p heochmoedighe/stoute.

Weynich wijn is ghesont.

q Psa.104.15 Prou.31.6 1.Tim.5.23

r Prou.20.1 3.Esdr.3.18 Judit.13.4

Tucht in Collacien.

s Spr.20.1

Dat xxxij. Capittel.

4.ende 5. Het behoort den ouden toe te sprekē/ 10. De ionghelinck mach oock wel spreken / alst hem van nooden is/ 11. ende behoort weynich woorden te ghebruycken/ 13. ende 14. Schaemte maeckt groote gonste. 17. God louen na eten/ 18. ende 20. Dien den Heere vreest. 21. Een godloos mensche/ 22. ende 23. Een vernuftich man/ en veracht goedē raet niet. 27. Op God vertrouwen. 28. Wie den Heere vertrout.

Maer hout v/ gelyck als sy/ ende richt 1 v na hen/soo sidt ghy recht.

Eñ gheeft daertoe wat v behoort/ 2 wilt ghy mede sitten.

Op dat sy met v vrolijck zijn meugen/eñ 3 ghy de eere daer van crijghet/ datmen v eenen zedighen vriendelijcken man heete.

De outste sal spreken: want het behoort 4 hem/als die eruaren is: ende en verhindert 5 de speellieden niet.

Ende wanneermen Liederen singhet/soo 6 en clapt daer niet in/a ende spaert uwe wijsheyt tot eenen anderen tijdt.

Ghelijck als een Robijn in fijnen goude 7 lichtet/ also verciert een gesanck de collacie.

Ghelijck als een Smaragde in schoonen 8 goude staet/ also vercieren den Liederen by 9 den goeden wijn.

b Een ionghelinck mach oock wel een- 10 mael oft tweemael spreken / alst hem van nooden is.

Ende alsmen hem vraecht / soo sal hy het 11 cort maken/ende hem houden / als die niet veel en weet/ende lieuer swijghen.

Ende sal hem den heere niet ghelijck ach- 12 ten: ende als een out man spreeckt/daer niet in clappen.

Donderen brengt grooten * blixem/ 13 schaemte maeckt groote gonste. 14

Staet oock by tyden op / ende en weest 15 niet de laetste/maer gaet haest te huys.

Ende spelet aldaer / ende doet wat ghy 16 wilt: doch dat ghy niet quaets en doet/ende niemant en c pocchet.

Maer danckt voor dat alle / dien die v 17 gheschapen/ende met zijne goederen versadighet heeft.

* Wie dē Heere vreest/die laet hem geer- 18 ne onderwijsen: ende wie hem vroech daer- toe schicket/die sal ghenade vinden.

19 Wie na Gods woort vraghet/ die sal het rijckelijc vercrijgē: wie het nv niet met ernste en meynt / die wort daer door slechs erger.

20 Wie den Heere vreest / die treft de rechte leere/ende maeckt de gerechticheyt te luchten/ als een licht.

21 Een godloose en laet hem niet straffen: ende weet hem te behelpē met andere lieden d exempel in zijn voornemen.

22 Een vernuftich man en verachtet goe- 23 den raedt niet: maer een wilt ende houeerdich mensche / en vreest hem niet / hy hebbe oock ghedaen wat hy wil.

24 Doet niet sonder raet: so en berouwet v niet na der daet.

25 Gaet niet den wech daer ghy vallen mochtet / noch daer ghy v aen de steenen stooten mochtet: verlaet v daer niet op/ dat den wech e slicht zy.

26 Jae/ hoet v ooc voor uwe eygē kinderē.

27 Wat ghy voorneemt/ so betrouwet God van gantscher herten: want dat is Godts ghebodt houden.

28 Ende wie den Heere betrouwet/ dien en sal niets ghebreken.

a Eccle.3.7 b Spr.20.9 Job 32.6

* De blixem maect voor het donderen/ alle dinck haestelijck vol lichts: alsoo maect schaemachticheyt haest gonst by alle man/ wāt alle de werelt heeft eenē ionghen mensche lief: wanner hy schaemachtich is: eñ wederō is alle de werelt vyant der onbeschaemder ieucht.

c Dat is/ Het huysgesin ofte de vrouwe slaet/ maer spelet/ dat is/ weest vrolijck met hen.

*Cap.xxxiij. Luther. Godts vreese.

Dat xxxiij. Capittel.

1. Die den Heere vreest / dien sal gheen leet ouercomen/ 2. ende 3. Een wijs man/ ende verstandich man/ 4. Der sake seker zijn/ ende daer na daer van spreken. 6. De huychelaer/ 8. ende 9. Alle De Heere heeft de tijden onderscheyden/ 11. De Heere heeft menschen zijn vander aerden/ 12. De Heere heeft sommighe ghesegehent/verhoocht/ veruloect ende vernedert/ 13. ende 14. De menschen zijn inder hant des ghenen diese ghemaeckt heeft/ 15. De Godvruchtighe eñ de Godloose/ 27. Eenen boosen knecht.

1 Wie a God vreest/dien en coemt geen leet ouer/maer wanneer hy aenghe- nochten is / so sal hy weder verlost worden.

2 Een wijs man/en laet hem Gods woort niet verleeden: maer een huychelaer sweeft/ gelijck als een schip op der verbolghen zee.

3 Een verstandich mensche hout vast aen Godts woort/ende Godts woordt is hem seker/ghelijck als een clare reden.

4 Wort der sake seker / daer na spreeckt daer van: laet v te voren wel leeren/so condt ghy antwoorden.

5 b Des dwasen herte / is ghelijck als een radt aen den waghen / ende zijne ghedachten loopen om als de naue.

6 Ghelijck als de stoothengst schreyet teghen alle merrien: also haengt de c huychelaer allen bespotters aen/

7 Ende spreeckt: Waerom moet den eenen dach heyligher zijn dan den anderen? soo doch de Sonne den eenen dach soo wel maeckt int iaer/ als den anderen.

8 De wijsheyt des Heeren heeftse also onderscheyden.

9 Ende hy heeft de Jaertijden ende Vyerdaghen alsoo gheordineert.

10 Hy heeft sommighe wtuercoren ende gheyligehet voor anderen daghen.

11 Gelijck als alle menschen van der aerde/ ende d Adam wt het stof gheschapen is/ende doch de Heere haer onderscheyden heeft/ na zijn menichuuldige wijsheyt/ ende heeft menigherley wijse onder hen gheordineert.

Sommighe

Sommige heeft hy gesegent/ verhooget/ 12 ende tot zijnen dienste vercoren/ ende sommighe heeft hy vervloeckt ende vernedert/ ende van haren stoele afghestooten.

13 e Want sy zijn in zijne hant/ ghelijck den leem in des Potbackers handt: hy maeckt alle zijne wercken als het hem behaecht.

14 Also zijn oock de menschen/ inder handt diens/ diese gemaeckt heeft/ ende gheeft eenen yeghelijcken als het hem goetdunckt.

15 f Also is het goede tegen het boose/ ende het leuen teghen den doot/ ende de Godtvruchtighen teghen den Godtloosen gheordineert.

16 Also siet aen alle wercken des Alderhoochsten: soo zijn doorgaens twee teghen twee/ ende een teghen het ander gheordineert.

17 Ick ben de laetste opghewaeckt/ als een die in den herfste g naleest/ ende Godt heeft my den seghen daer toe ghegheuen/ dat ick mijne Wijnpersse oock vol ghemaeckt hebbe/ ghelijck als inden vollen herfste.

18 Siet/ h hoe dat ick niet voor my ghearbeydet en hebbe/ maer voor alle die/ die gheerne leeren wouden.

19 Hoort na my/ ghy groote heeren/ ende ghy Regenten inden volcke/ neemt het ter herten.

20 Laet den sone/ i den wijue/ den broeder/ den vriende/ geen macht ouer v/ dewijle dat ghy leeft/ ende ouergeeft niemande uwe goeden: op dat het v niet en berouwe/ ende moetse daerom bidden.

21 Dewijle dat ghy leeft/ ende eenen adem hebt/ so en ondergheeft v gheenen anderen mensche.

22 Het is beter dat uwe kinderen uwer behoeuen/ dan dat ghy hen moetet inde handen sien.

23 Blijft ghy de ouerste in uwe goederen/ ende en laet v uwe eere niet nemen.

24 Wanneer v eynde coemt/ dat ghy daer van moet/ k als dan deylet uwe erue wt.

25 Den Ezel behoort zijn voeder/ de geessel ende last: also l den knecht zijn broot/ straffe ende arbeyt.

26 Houdt den knecht ten arbeyde/ soo hebt ghy ruste van hem: Laet ghy hem ledich gaen/ so wil hy een Joncker zijn.

27 Het Jock ende de stricken/ buygen den hals: eenen boosen knecht/ stocken ende cluppelen.

28 Drijft hem ten arbeyt/ dat hy niet ledich en gae: ledich gaen leert vele quaets.

29 Legget hem arbeyt op/ die eenen knechte behoort: hoort hy v dan niet/ so settet hem inden stock.

30 Doch en legghet gheenen te veel op/ ende hout mate in alle dinghen.

31 m Hebt ghy eenen knecht/ soo hanthauet hem/ als v seluen: want wie hem wat doet/ die meynt v lijf ende leuen.

32 Hebt ghy eenen knecht/ so laet hem houden/ ghelijck als n waert ghy teghenwoordich: want ghy behoeft zijner/ ghelijck als uws eyghen leuens.

33 Hout ghy hem nu niet wel/ o dat hy hem opmaect/ ende van v loopt/ waer wilt ghy hem weder soecken?

Dat xxxiiij. Capittel.

1. Onwijse lieden bedriegen henseluen. 2. Op droomen achten/ 5. ende 9. Eyghen prophecie/ ende duydinghe/ die niet en is door Gods inghenen/ zijn te verachten. 9. Een wel gheoeffent man/ 14. ende 15. De Godturuchtighe hebben den rechten geest. 19. De oogen des Heeren sien op die/ die hem lief hebben/ 21. ende 22. Wie van onrechtueerdigen goede offert/ diens offer is een spot. 23. De gauen der godloosen. 25. De arme heeft niets/ dan een weynich broots. 31. Onnut oft ydel vasten.

1 Onwijse lieden bedrieghen henseluen/ met dwase hope/ ende sotten verlaten hen op droomen.

Droomen zijn bedriegelijck.

2 Wie op droomen achtet/ die grijpt na de schaduwe/ ende wil den wint vanghen.

3 Droomen en zijn niet anders/ dan beelden sonder wesen.

4 a Wat onreyn is/ hoe can dat reyn zijn? ende wat valsch is/ hoe can dat waer zijn?

5 b Eyghen prophetie/ ende duydinghe/ ende droomen en zijn niets/ ende maken eenen doch swaere ghedachten.

6 c Ende soo sy niet en comen door inghevinghe des Alderhoochsten/ so en hout daer niets van.

a De droomen zijn valsch ende onreyn: wat souden sy dan heylighen of goet maken? b Jere. 23. 25. c Dan. 7. 1. 4. Esdr. 11. 1

7 Want droomen bedrieghen veel lieden/ ende die zijn bedroghen/ die daer op bouwen.

8 Men behoeft gheen d leugenen daertoe/ datmen het ghebodt houde/ ende men heeft ghenoech aen Godts woort/ wanneermen het recht leeren wil.

d Ghy en doruet de droomen niet vraghen/ wat goet zy te doen: ghy hebt Godts woort.

9 Een wel gheoeffent man/ verstaet veel/ ende een wel eruaren man/ can van wijsheyt spreken.

10 Maer wie niet gheoeffent en is/ die verstaet weynich/

11 ende de dwalende gheesten richten veel quaets aen.

12 Doe ick noch in dwalinghe was/ conde ick oock veel leeringen/ ende was so geleert/ dat ick het niet al segghen en conde.

13 Ende ben dickwils in vare des doots daer ouer ghecomen/ tot dat ick daer van verlost gheworden ben.

14 Nu sie ick/ dat de Godtvruchtighe den

15 rechten geest hebben/ want haer hope staet op dien/ die hen helpen can.

Wie Godt vreest/ die wort verlost wt aller noot.

16 e Wie den Heere vreest/ die en derf hem nergens voor verschricken noch ontsetten: f want hy is zijn toeuerlicht.

17 g Wel dien/ die den Heere vreest.

18 Waer op verlaet hy hem? wie is zijn steunsel?

19 h De ooghen des Heeren sien op die/ die hem lief hebben: hy is een gheweldich beschutter/ een groote stercte/ een voordeck teghen de hitte/ een hutte teghen den heeten middach/ een behoeder teghen het struyckelen/ een hulpe teghen den val:

20 Die het herte verblijdt/ ende het aenghesichte vrolijck maeckt/ ende gheeft ghesontheyt/ het leuen ende den seghen.

*e Psal. 3. 7. ende 27. 3. ende 112. 7. ende 118. 10. f Psal. 18. 19. ende 91. 9. Prou. 3. 25. g Psal. 112. 2. h Psal. 34. 16. ende 91. 1. Spr. 15. 24. 1. Pet. 3. 12. * Cap. 35. Luther.*

21 * i Wie van onrechtueerdigen goede offert/ diens offer is eenen spot: ende sodanigen spot der Godtloosen/ en behaecht Gode gheheel niets.

i Prou. 21. 27. Onrechtueerdich goet.

23 k De gauen der godloosen/ en behagen den Alderhoochsten geheel niets/ ende de sonden en worden met veel offeren niet versoent.

k Esai. 1. 13. Prou. 15. 8. ende 21. 27. Godt en wort met offeren niet versoent/ maer met eenen onschuldigen leuen.

24 Wie van des armen goet offert/ die doet euen/ als die den sone voor des vaders ooghen slachtet.

25 De arme en heeft niets dan een weynich broots: wie hem dat afrooft/ die is een moorder.

26 Wie eenen zijne neeringe neemt/ die doot zijnen naesten.

27 l Wie den arbeyder zijnen loon niet en gheeft/ die is een bloethont.

Prou. 15. 8. l Deut. 24. 14. Syrach. 7. 22. Tobi. 4. 11.

m Sy willen afferen ende droom zijn/ eñ en laten doch niet af vanden sonden. Dat deer te gelijcke bouwen ende breken te ghelijcke bidde eñ vloecken.
n Nu.19.12
o 2.Pet.2.22.

28 Wanneer een m houwet/ende dat selue wederomme af breeckt/ wat heeft hy daer meer van/dan aerbeyt?

29 Wanneer een bidt/ eñ wederom vloect/ hoe sal de Heere dien verhooren?

30 n Wie hem wasschet wanneer hy eenen dooden aengeroert heeft/ende roert hem weder aen/wat helpet dien zijn wasschen?

31 o Alsoo is de mensche/die voor zijne sonden vastet:ende sondiget altijts weder: wie sal diens ghebedt verhooren/ ende wat helpet hem zijn vasten?

Dat xxxv. Capittel.

1. Welcke de warachtige offerhanden zijn. 5. Aflaten van sonden. 8. ende 9. Des rechtueerdigen offer/ 10. Godt zijn eere gheuen met vrolijcken ooghen. 15. De Heere is een wreker. 16. Hy hoort het gebet des/die onrecht lijdt/ 18. eñ 19. De tranen der weduwe. 21. Het gebet der ellendighen. 22. De Heere sal rechtueerdich oordeelen ende straffen. 23. Sal der onbarmhertigẽ lendenen in stucken slaen. 24. Ende geuen eenen yegelijcken na zijne wercken. 26. De barmherticheyt coemt inder noot ter rechter tijt.

1 Godts ghebodt houden / dat is eenen rijcken offer.

a 2.Sa.15.22 Jerem.7.3
b Phil.4.18 Hebr.13.16

2 a Godts gebodt groot achten / dat offer helpet wel.

3 4 Wie Godt danckt dat is een recht semel offer: b wie barmhertichеyt doet/dat is het rechte danckoffer.

5 Aflaten vanden sonden / dat is eenen Godtsdienst/die den Heere behaecht ; ende ophouden onrecht te doen / dat is eenen rechten soenoffer.

c Exo.23.15 ende 34.20 Deut.10.16
d Ghelijck als sy seggen: helpen de goede werckẽ niets/ so en willen sy niets doen: waertoe sullen ons dan de Papen?
e Gene.4.4 ende 8.21
f Prou.3.9 Deut.36.2
g 2.Cor.9.7
h Den Priesteren ende Leuiten.
i Tobi.4.8

6 c Maer ghy en sult daerom niet d ledich voor den Heere verschijnen.

7 Want sulcx moetmen oock doen / om Gods ghebodts wille.

8 e Des rechtueerdighen offer maeckt den Altaer rijck/ ende zijnen reuck is soete voor den Alderhoochsten.

9 Des rechtueerdigen offer is aengenaem/ eñ desseluen en wort nemmermeer vergetẽ.

10 f Gheeft Godt zijn eere met vrolijcken ooghen/ende uwe eerstelinghen sonder alle ghebreck.

11 g Wat ghy h gheeft/ dat geeft geerne/ eñ heyliget uwe Tienden vrolijcken.

12 i Gheeft den Alderhoochsten/daerna als hy v verleent heeft / ende wat v handt vermach/dat gheeft met vrolijcken ooghen.

13 Want de Heere/die een vergheldet is/sal het v seuenvoudich vergheldên.

k Leui.22.18. Deut.15.21.
l Deut.10.17 2.Para.19.7 Acto.10.34 Roma.2.11
m Exod.3.7 Judit.9.11
Het ghebedt der armen/ ellendighen ende weduwen / verhoort Godt. Het roepen der ellendigẽ coemt voor Godt.
n Tren.3.44 Acto.10.2 Exod.3.7 Tobi.3.18

14 k Maeckt geen vercortinghe van uwer gaue/want het en is niet aenghenaem.

15 Soeckt gheen voordeel/wanneer ghy offeren sult:want de Heere is een wreker/ l eñ voor hem en is geen aensien der persoonen.

16 m Hy helpet den armen/ende en siet geene persoonen aen/ende hy hoort het ghebedt diens/die onrecht lijdt.

17 Hy en veracht des weesen ghebedt niet/ noch der weduwen/wanneer sy claghet.

18 De tranen der weduwen / vlieten wel vander wanghen nederwaerts : maer sy

19 schreyẽ opwaerts/tegẽ diẽ/ diese wtdringt.

20 Wie Godt dient met lust/ die is aengenaem/eñ zijn gebet reyct tot inde wolcken.

21 n Het ghebedt der ellendigen/dringt door de wolcken/ ende en laet niet af/tot dat het daer toe coemet/ende en houdt niet op / tot dat de Alderhoochste daer in siet.

22 Ende de Heere sal recht oordeelen/ ende straffen/ende het niet vertrecken/noch langher lijden/

o Of, ontwee te morselen.
p Jere.17.10 Psalm.28.4 ende 62.13 Job.34.11 Roma.2.6 Apoc.2.23

23 Tot dat hy den onbarmhertighen de lendenen o in stucken slae/ ende hem aen sulcke lieden wreke / ende wtroeye alle die / die ghenen beleedighen / ende dat ghewelt der onrechtueerdighen neder storte.

24 p Ende geue eenen yeghelijcken na zijne wercken/ende loone hen als sy het verdient hebben.

25 Ende wreke zijn volck/ende verheughese met zijner barmhertichеyt.

26 Ghelijck als den reghen ter rechter tijdt coemt/alst drooghe is: also coemt de barmhertichеyt oock inder noodt ter rechter tijt.

Dat xxxvj. Capittel.

1. Het gebedt der gelooughen tot God/tegen de gene die zijn Ghemeyne verdrucken. 21. Het herte des verstandighen. 22. Een bedrieghelijck mensche/ 24. ende 25. De schoonheyt eñ vriendelijckheydt eens wijfs. 29. Een huys vrouwe hebben. 27. De mensche sonder huys vrouwe.

Een gebedt dat Godt mach bekeeren ende de yganden gheschuert worden.
a Jere.10.25
b Deut.32.39 Esai.43.10 ende 45.5 c Acto.4.30

1 Heere Almachtighe Godt/ ontfermt v

2 onser/ende siet daerin / eñ verschrickt alle volcken.

3 Heft uwe handt op a ouer de vreemden/ dat sy uwe macht sien.

4 Gelijck als ghy voor haren oogen waert by ons:also vertoont v heerlijcken aen hen/ voor onsen ooghen.

5 Op dat sy bekennen/ghelijck als wy bekennen/ b dat daer geen ander Godt en zy/ dan ghy Heere alleen.

6 c Doet nieuwe teeckenen / ende nieuwe wonderen.

7 Bewijst v hant/ende uwen rechten arm heerlijcken.

8 Verweckt de grimmichеyt/ende giet den toorne wt.

9 Ruckt den tegenpartijder wech/ eñ vernielt den vyant.

* Judit.9.18

10 Ende haest v daermede / * ende denckt aen uwen Eedt / op datmen uwe wonderdaet prijse.

11 Den toorne des vyers/ moetse verteeren/ die so seker leuen/ende die uwen volcke leet doen/moeten ymmers vergaen.

d Godt is niets.
Esaie.47.8
e Deut.4.20 ende 7.6 ende 10.15
f Exod.4.22 Ozee.11.1
g 2.Par.6.38 3.Reg.9.3 Sym.14.14
h Exod.19.1 Deut.14.2
i Als Num. 29. staet/ dat sy het volck segenen/den segen Gods [illegible]

12 Vermorselt dat hoofst der Vorsten / die ons haten/ende segghen; Wy zijnt d alleen.

13 Versamelt alle stammen Jacobs / ende laet se uwe Erue zijn/ e ghelyck als vanden beghinne.

14 Ontfermt v ws volcx/dat van v den name heeft/ ende Israels / f dien ghy noemet uwen eersten sone.

15 Ontfermt v der stadt Jerusalem/daer v heylichdom is/ g ende daer ghy woonet.

16 Richtet Zion weder op / dat aldaer v woort weder opga/dat uwe eere indẽ volcke groot worde.

17 Vertoont v teghen dien / die vanden beginne v h Eyghendom gheweest zijn/ ende veruullet de Prophetien/die in uwen name vercondighet zijn.

18 Vergheldet dien/die op v wachten / op dat uwe Propheten warachtich beuonden worden.

19 Verhoort Heere het gebet dier/die v aenroepen/ i na den segen Aaron/ouer v volck: op dat alle die op aerdẽ woonen/bekennen/ dat ghy Heere/de eewighe Godt zijt.

* Den

*Cap.38. Luth.

*Den buyck neemt allerley spijse tot 20 hem: doch is deen spijse beter/ dan de ander.

Ghelijck als een tonghe het wiltbraedt 21 smaeckt: k alsoo merckt een verstandich herte/ de valsche woorden.

Een bedriegelijck mensche/ can eenen in 22 een l ongheluck brenghen: maer een die ervaren is/ weet hem daer voor te hoeden.

De moeders hebben alle sonen lief/ ende 23 een dochter gheraeckt doch somtijts beter dan de sone.

Een schoon wijf verblijdt haren man/ eñ 24 een man en heeft niet lievers:

Als sy daertoe vriendelijck eñ vroom is/ 25 so en vindtmen des mans ghelijcken niet.

Wie een huysvrouwe heeft / die brengt 26 zijn goet tot nut/ ende heeft eenen trouwen hulper / ende eenen pilaer / daer hy hem op troosten can.

Waer gheenen tuyn en is/ daer wort het 27 goet verwoestet: eñ waer gheen huysvrouwe en is/ daer gaet het den huysweert/ ghelijck of hy verdwaelt ginghe.

Ghelijck alsmen eenen straetroover niet 28 en vertrout/ die van eener stadt in de ander sluypt: alsoo en betroutmen oock eenen manne niet/ die geenen nest en heeft/ eñ ter herberge trecken moet/ waer hy te laet coẽt.

Lof eener vruchtsamer vrouwen.

Dat xxxvij. Capittel.

1. Vrient alleenlijck metten name. 2. Vrient tot vyant worden. 4. Vrienden alst wel gaet. 5. Vrienden om des buyckx wille. 9. Men sal acht hebben op die raet gheven/ 15. ende 16. Welcke sorte van menschen men hanteren sal. 18. Beter mercken dan seven wachters. 26. Een wijs man leert zijn volc. 28. Een pegelijck heeft zijnen bestelden tijt te leven. 29. Een wijs man/ heeft by zijnẽ lieden een groot aensien. 30. Hemselven proeven. 32. Maticheydt ende ghematicheyt in eten.

Vrienden.

Een pegelijck vrient seyt wel: Ick ben 1 ooc vrient: maer sommige zijn alleenlijck met den name vrienden.

Wanneer vrienden onder een ander vyant 2 wordẽ/ so blijft de haet/ tot in dẽ doot.

Och van waer coemt doch dat quaet/ 3 dat alle de werelt so vol valscheyt is?

De wereldt is vol valscheyt.

a Wanneert den vriende wel gaet / soo 4 verblijden sy hen met hem: wanneert hem qualijck gaet/ so worden sy zijne vyanden:

a Eccle.6.10

Sy treuren met hem / omme des buyckx 5 wille: maer wanneer de noodt aengaet / so houden sy b hen tot eenen schildt.

b Dat is/ Waer hy seker hoopt eñ gonst meent/ het zy met Godt ofte niet.

Vergeet uwen vrient niet/ wanneer ghy 6 vrolijck zijt/ ende denckt aen hem wanneer ghy rijck wordet.

c Een peghelijck raetgheuer wil raden: 7 maer sommighe raden tot haer eygen nut.

c Spr.8.28

Daerom hoedt u voor de raetgevers: 8 bedenckt te voren/ of het goet zy:

Want hy denckt misschien hemselven te 9 raden/ ende wilt u laten wagen/ eñ spreect: Ghy zijt op de rechte bane.

Ende hy staet ghelijckewel tegen u/ ende 10 merckt daer op/ hoe het ghelucken wil.

d Eccle.9.19

d Houdt gheenen raet met dien / die een 11 quaet vermoeden op u heeft/ ende en neemt niet te rade/ die u benijden.

Ghelijck als wanneer ghy een vrouwe 12 om raet vraghet/ hoemen hare vyandinnen vrientlijck zijn mochte? oft eenen vertsaechden/ hoemen krijghen mochte?

Ofte eenen Coopman/ hoe hooch hy uw 13 ware teghen de zijne achten wille? ofte eenen Cooper/ hoe diere ghyse geven sult? ofte eenen nijdighen/ hoemen weldoen mochte? ofte eenen onbarmhertighen / hoemen ghenade bewysen mochte?

14 Ofte eenen luyen/ van grooten arbeyde? ofte eenen dachlooner/ die nerghens beseten is / hoemen wt den arbeyde niet gaen en moet? ofte eenen traghen huysknecht/ van veel bedrijfs? sulcke lieden en neemt niet tot raet.

15 e Maer hout u altijts tot Godtvreesende lieden/ die ghy weet / dat sy Godts ghebodt houden:

Trouwen raet salmen by Godvreesenden liedẽ soecken.

e Exo.18.21 Spr.8.20 ende 9.21

16 Die ghesinnet zijn als ghy zijt/ die medelijdinghe met u hebben/ soo ghy struyckelt:

17 Ende blijft by haren rade: want ghy en sult gheenen ghetrouweren raet vinden.

18 Ende sulcker een / can dickwils wat beter mercken/ dan seven wachters/ die boven op der wacht sitten.

19 f Doch in allen desen roept oock den Alderhoochsten aen / dat hy u doen wel ghelucken/ ende niet feylen en late.

f Het en is niet genoech goedt raedt hebben/ God moet ooc geluc daer toe geven/ anders en gaet het ooc niet voort.

20 g Eer ghy wat beghint / soo vraecht te voren/ ende eer ghy wat doet/ so neemt raet daertoe.

21 Want waermen wat nieus voor heeft/ daer moet van deser vier een in comẽ: Dat het goet ofte boos worde/ dat leven ofte de doot daer wt volghe : ende dit alle regeert altijts de tonghe.

Want hy wil ooc mede zijn/ eñ aengeroepẽ worden.

22 Menich is wel gheschickt andere lieden te raden/ ende en is hemselven niet nut.

Dat is/ Sonder het gebet/ is goet raedt/ eyghen raet.

23 Menich wil cloeckelijck raden/ ende men en hoort hem doch niet gheerne/ ende blijft een bedelaer.

Dat heetẽ eygen aenslagẽ/ die dẽ kreeftsgauck gaen: dat zijn sy/ die vele radẽ ende en hebbẽ doch de genade daer niet toe.

24 Want hy en heeft van den Heere de genade daer niet toe / ende gheen wijsheyt en is in hem.

25 Menich is wijs door eyghen bevindinghe: die doet voordeel met zijnen rade/ ende treft het.

g 1.Reg.21.6/ 4.Reg.3.7

26 Een wijs man/ can zijn volck leeren/ h eñ doet met zijnen rade voordeel / eñ treft het.

Welcke recht wijs zy.

27 i Een wijs man wort hooch gheloeft/ eñ alle die hem sien/ prijsen hem.

h Exod.18.24

i 3.Reg.10.4. Dan.2.46

28 Een pegelijck heeft eenen besteldẽ tijt te leven: maer Israels tijt en heeft geen getal.

Job.14.4 Psalm.39.6

29 k Een wijs man heeft by zijne lieden een groot aensiẽ/ eñ zijnẽ name blijft eewichlijc.

k Exod.11.3

30 * Mijn kint/ proeft wat uwen lijve ghesont is: ende siet wat hem ongesont is/ dat en gheeft hem niet.

* Cap.38. Luth.

Vermaninghe ter maticheyt.

31 l Want allerley en dient niet alleman/ so en mach oock alleman niet allerley.

l 1.Cor.6.12 ende 10.23

32 m Overladet u niet met allerley noodelijcker spijse/ ende en eet niet te gierichlijck.

m Spr.31.22

33 Want veel eten maeckt cranck/ ende een onversadich eter crijcht het krimpen.

34 Veel hebben den doot gegeten: maer wie matelijck eet/ die leeft dies te langher.

Dat xxxviij. Capittel.

1. Men sal de Medicyn eeren/ 2. ende 12. De Heere heeft hem gheschapen/ 2. ende 8. De Medicijne coemt van den Alderhoochsten / ende hy geeft alles wat goet is. 6. Godt heeft sulck conste den mensche ghegeven. 9. God bidden alsmen sieck is. 16. Men sal sorge dragen de doode te begraven. 21. Hem in treuricheydt matighen. 22. Ende het eynde bedencken. 23. Aen den dooden dencken. 25. Wie de Schrift leeren sal.

Den Arsten of Medicijn salmen eerẽ.

1 EErt den Medicijn met behoorlijcker eernighe / op dat ghy hem hebbet ter noodt.

2 Want de Heere heeft hem gheschapen/ eñ de Medicijne coemt van den Alderhoochsten: ende de Coninghen eeren hem.

3 De const des Medicijns verhoocht hem/ ende maeckt hem groot by Vorsten ende Heeren.

Medicijne en salmẽ niet verachten.

4 De Heere laet de Medicijne wt der aerden wassen/ende een vernuftich mensche en verachtse niet.

a Exod.15.25 2.Reg.4.41

5 a Het bitter water wert doch soete / van eenen houte: op datmen zijne cracht bekennen soude.

6 Ende hy heeft sulcke const den mensche ghegeuen/op dat hy ghepresen worde in zijne wonderdaden.

7 Daer heelet hy mede / ende verdrijft de smerten/ende de Apoteker maect medecijne daer van.

8 Sonnma: Gods wercken en canmen niet alle vertellen/ ende hy geeft alles wat goet is op aerden.

b Esai.38.1 2.Par.16,12

9 b Mijn kint/ wanneer ghy cranck zijt/ so en veracht dit niet: maer biddet den Heere/ so sal hy v ghesont maken.

c Ten eersten/ wordet vroom: ten anderen/ doet voor v bidden: te derden/ gebruyckt van den Medicijn.

10 c Laet af vander sonde/ eñ maeckt uwe handen onstraffelijck/ende reynicht v herte van aller misdaet.

11 Offert soeten reucke/ ende semele ten gedenckoffer/ende gheeft een vet offer/ gelijck of ghy van hier moestet.

12 Daer nae laet den Medicijne tot v comen/want de Heere heeft hem gheschapen: ende en laet hem niet van v/dewyle dat ghy zijner doch behoeft.

13 De ure can comen/ dat den crancken alleen door d ghene gheholpen worde.

d Bidde helpt meer dan Medicijne/ende de Kerckẽdienaer doet meer dan de Medicijn. Maer men is niet gheerne vroom/ daerom en achtmẽ des biddẽs eñ der Kerckendienaers weynich.

14 Wanneer sy den Heere bidden / dat het met hem beter worde/ende gesontheyt crijghe/langher te leuen.

15 Wie voor zijnen Schepper sondicht / die moet den Medecijn in de handen comen.

e Spr.22.10 1.Thess.4. 13

Dooden beweenen.

16 e Mijn kint/ wanneer een sterft/ soo beweent hem/ eñ claecht/gelijck of v groot leet geschiet ware: eñ bewindet zijn lichaam behoorlicker wijse/ ende begraeft hem eerlijck.

17 Ghy sult bitterlijck weenen / eñ van herten bedroeft zijn/ende leet draghen/daer na als hy gewreest is/ ten allerweynichsten eenen dach ofte twee:

18 Op datmen niet qualijck van v spreken en mach: ende troost v oock weder dat ghy niet treurich en wort.

f Prou.12.25 ende 14.30 ende 15.13 ende 17.22 Spr.30.21

19 f Want van treuren coemt de de doot/eñ des herten treuricheyt/swacket de cracht.

g Dat is/ hout gheene mate.

20 Treuricheyt ende armoede/doet dat herte wee inder aenuechtinghe / ende g ouertreedt?

21 Laet de treuricheyt niet in v herte / maer slaetse van v.

h Ghelijck als Dauid dede ouer zijnẽ kinde / eñ sprack: Ick moet tot hẽ: het en coẽt niet weder/etc. Gisteren was het aen my/heden ist aen v.

22 Ende dencket h aen het eynde / ende en vergheet dies niet : want daer en is gheen wedercomen: het en helpet hem niet/eñ ghy doet v seluen schade.

i 2.Sa.12.22

23 Denckt aen hem/ghelijck als hy gestoruen is/so moet ghy oock steruen: ghisteren was het aen my/heden ist aen v.

24 Dewijle dat de doot nu in der ruste leyt/ so houdt oock op/zijns te ghedencken: ende troost v seluen weder ouer hem/ nademael zijnen gheest van hier ghescheyden is.

* Capit. 39. Luther.

25 * Wie de Schrift leeren sal / k die en can gheenen anderen arbeyt waernemen: ende wien men leeren sal/die en moet anders niet te doen hebben.

Een peghelijck sal op zijne beroepinghe wachten.

k 2.Tim.2.4.

Ackerman.

26 Hoe can die de leere waernemen/die daer ploegen moet/ ende die geerne de ossen met der sweepen drijft. /ende met dierghelijcken wercken omgaet/ende en weet niet anders/ dan van ossen te spreken?

27 Hy moet dencken/ hoe hy ackeren moet/ ende moet spade ende vroech den koeyen voeder gheuen.

Timmerman.

28 Alsoo oock de schrijnwerckers/ende timmerlieden / die dach ende nacht arbeyden/ ende snijden beeltwerck/ende doen neersticheyt / menigherley arbeydt te maken : die moet dencken / dat het recht worde / ende vroech ende spade daer ouer zijn/ dat sy het volbrenghen.

Smit.

29 Also een smit/ die moet by zijnen aenbilt zijn/ende zijn smeeden waernemen/eñ wort mat vanden vyere/ende arbeydet hem moede voor de smisse.

* Of/ hamers clanck/ hamer ghelupt/

30 Het * hameren slaet hem de ooren vol/eñ siet daer op / hoe hy het werck recht make.

31 Eñ moet dencken / hoe hy het reede make/ende vroech eñ spade daer ouer zijn/ dat hy het fijn wt arbeyde.

Potbacker.

l Of/ allewege

32 Alsoo een potbacker / die moet by zijnen arbeyt zijn/ende de schijue met zijnen voeten ommedrijuen / ende moet l altoos met sorghen zijn werck maken/ ende heeft zijn gewisse dachwerck.

33 Hy moet met zijnen armen wt den leem zijn vat formeren / eñ moet hem moede tot zijnen voeten bucken.

34 Hy moet dencken / hoe hy het fijn verglase/eñ vroech eñ spade den ouen vaghen.

35 Dese alle troosten hen op haer hantwerc/ eñ een yegelijck bevlijticht hem zijn werck te comen.

Of/ Officien

36 Men en can haer in der stadt niet ontbeeren : men en canse nergent henen schicken.

37 Sy en connẽ de m ampten oock niet waernemen/noch in der Ghemeynte regeren.

38 Sy en connen/ dat verstant niet hebben/ de Schrift te leeren / noch het recht ende de gherechticheyt te prediken: sy en connen de Spreucken niet leeren.

39 Maer moetẽ de tijtlijcke neeringe waernemen/eñ en denckennniet wyder / dan dat sy met haren arbeyde ghewinnen mogen.

Dat xxxix. Capittel.

1. Wie de Wet des Alderhoochsten sal leeren. 7. Sal bidden voor des gantschen volcx sonde/ 8. ende 9. Hy sal metten Gheest der wijsheydt van den Heere begaeft worden/ 10. ende de Heere gheeft ghenade daer toe / dat zijn woordt ende leere voortgaen. 11. ende bewijst het met der heyligher Schrift/ 12. ende 13. Hy nochtans wordt/ sal studeren/ in allerley wijsheyt en sal nemmermeer vergheten worden. 21. ende 39. De wercken des Heeren zijn goet/ is lieflijck. 23. Wat hy door zijn ghebodt doet/ 31. Wat soo gheeft de menschen tot zijnen leuen behoeft. 29. Zijn doen is den heylighen recht. 36. Met Godt ooc bestant: maer de Creatueren Godts beuel. 41. loosen Papen gebruyckden doen de Creatueren loue eñ dancken. ende huychelaren en geeft hy niets. Men sal den Name des Heeren louẽ eñ dancken.

* Een Pastoor oft Prediker.

a Of/ nagronden/ na speuren

1 MAer wie hẽ daer toe geuẽ sal dat hy de wet des Alderhoochstẽ *leere/die moet de wijsheyt aller ouden/ a ondersoecken/ende inden Propheten studeren.

Hy moet

* Of beroemden.

2 Hy moet de gheschiedenissen der * vermaerden lieden mercken/ ende op die selue na dencken/wat sy bedieden ende leeren.

3 Hy moet de gheestelijcke Sprzeucken leeren/ende hemseluen in de diepe redenen oeffenen.

4 Die can dan den Vorsten dienen / ende by den Heeren zijn.

5 Hy can hem laten verschicken in vreemde landen: want hy heeft versocht / wat by den lieden deucht ofte niet en deucht.

6 Ende dencket / hoe hy vroech sal opstaen/ om den Heere te soecken/ die hem gheschapen heeft/ende biddet voor den Alderhoochsten.

7 b Hy doet zijnen mont vry op/ende biddet voor des gantschen volcx sonde.

8 Ende wanneer dan de Heere alsoo versoent is / soo gheeft hy hem den gheest der wijsheyt rijckelijck.

9 Dat hy wijsen raedt ende leere / gheweldichlijcke gheuen can / c daer hy den Heere voor dancket in zijnen ghebede.

10 Ende de Heere geeft ghenade daer toe/ dat zijnen raet ende leere voort gaen: ende d ouerleyt het te voren by hemseluen.

11 Daer nae seyt hy zijnen raedt ende leere uit/ende bewijst het met de heylige Schrift.

12 e Ende veel verwonderen hen van zijn wijsheyt / ende sy en sal nemmermeer ondergaen.

13 Zijner en wordt nemmermeer vergeten/ ende zijnen naem blijft voort ende voort.

14 f Wat hy geleert heeft/dat salmen voorder prediken/ ende de Ghemeynte sal hem prijsen.

15 Terwijle dat hy leeft/heeft hy eenen grooteren name/dan andere duysent / ende nae zijnen doodt blijft hem deselue name.

16 * Ick hebbe noch wat meer te segghen: want ick ben ghelijck als een volle Mane.

17 Luystert na my/ghy heylighe kinderen/ ende wasset / ghelijck als de roosen aen den beken gheplantet.

18 Ende gheeft soeten reucke van v/ gelijck als wierooek: bloeyet als de Lelien / ende riecket wel.

19 Singet loflijck / ende loeft den Heere in alle zijne wercken.

20 g Prijset zijnen name heerlijck: dancket hem/ ende loeft hem met singhen ende clinghen/ende spreeckt alsoo int dancken:

21 h Alle wercken des Heeren zijn seer goet/ ende wat hy gebiet/dat geschiet ter rechter tijt.

22 Ende men behoeft niet te segghen: Wat sal dat? want te harer tijdt comen sy/ euen als ghewenschet: i gelijck als doe door zijn ghebodt/het water k stont als mueren/ ende door zijn woort de wateren stonden/ gelijck oft sy erghens in gheuatet waren.

23 Want wat hy door zijn gebodt doet/dat is lieflijck/ ende men behoeft ouer geen gebreck te claghen aen zijner hulpe.

24 Aller menschen wercken zijn voor hem/ l ende voor zijnen oogen en is niets verborgen.

25 Hy siet alle dinck/ van den beghinne der werelt aen / tot aen het eynde der wereldt/ ende voor hem en is gheen dinck nieuwe.

26 Men en behoeft niet te seggen: Wat sal dat? want hy heeft een yeghelijck gheschapen/dat het erghens toe dienen sal.

27 Want zijnen seghen vliet daer henen/ gelijck als een water/ende m drincket de aerde/ghelijck als een Sontvloet.

28 Wederom zijnen toorne treft de Heydenen/gelijck als wanneer hy een waterrijck lant verdrooghen laet.

29 n Zijn doen is by den heylighen recht/ maer de Godtloosen stooten hen daer aen.

30 o Alles wat van den beginne geschapen is/dat is den vromen goet/maer den Godtloosen schadelijck.

31 p De mensche behoeft tot zijnen leuen/ water/vyer/ijser/sout/meel/ honich/ melc/ wijn/olye/ende cleederen.

32 q Sulcx alle coemt den vromen te goede/ ende den Godloosen tot schaden.

33 Oock zijn de winden een deel ter wrake geschapen / ende door haer stormen doen sy schade / r ende wanneer de straffe comen sal/so ruysschen sy/ ende richten den toorne uit/diens/diese gheschapen heeft.

34 s Vyer/hagel / t de honger ende de doot/ sulcke alle zijn ter wrake gheschapen.

35 u De wilde gedierten / scorpioenen/slanghen/ende het sweerdt/ zijn oock ter wrake geschapen/ om de godtloosen te verderuen.

36 Met vreuchden doen sy zijn beuel / ende

37 zijn bereydt / waer hy harer toe behoeft op aerden/ende wanneer de ure coemt / soo en laten sy niet af.

38 Dat is het/dat ick begonste/ende dachte te schrijuen:

39 Namelijcken / x dat alle wercken des Heeren goet zijn / ende een yeghelijck te zijner tijdt nut is.

40 Datmen niet en behoeue te segghen: Sy en zijn niet alle goet: want een yeghelijck is te zijner tijt costelijck.

41 Daerom salmen den Name des Heeren louen ende dancken / met der herten ende monde.

Margin notes, left column: Exod.32.11 Num.14.13 1.Esd.9.6 3.Esd.8.76 — Dan.2.9 — d Ende betracht/ ouersiet het/ ouerdenckt het. — e 3.Reg.10.7. — f Syr.44.15 — * Cap.xl. Luther. Een vermaninghe tot Gods lof/ ende verwonderinghe zijner wercken. Gods wercken salmen prijsen ende louen. — g 1.Par.17.8 Psal.105.4 Esa.12.4 — h Gen.1.31 Sap.1.14 Mar.7.37 1.Tim.4.4 — i Exo.8.3 — k Als in de roode zee / ende in de Jordaen geschiet is. Exod.14.21 Josue.3.4 — l Syr.23.27 Psal.33.13 2.Par.16.9 2.Mac.9.5 Hebr.4.13 — m Gen.7.17

Margin notes, right column: n Ozee.14.8 — Alle dingen zijn van God den ghelooughen te goede gheschapen. — o Rom.8.28 — p Syr.29.28 — q 1.Tim.4.4 — r Mat.25.29 — s Syra.40.9 Exod.9.23 — t 4.Reg.6.25 4.Esd.15.49 ende 16.20 Jere.24.10 ende 27.8 — u Leui.26.22 Jere.8.14 Sap.11.18 — Alle wercken Gods zijn goet. — x Gen.1.31 Syr.4.6

Dat xl. Capittel.

1. Des menschen leuen is een ellendich ende jammerlijck dinck. 5. Is altijdts met veel lijdens beuanghen. 8. Den godtloosen seuenmael meer. 12. De waerheyt blijft eewichlijck. 13. De goeden der godloosen. 15. De nacomelingen der godtloosen. 18. Wie hem met zijnen arbeyt geneert/ende hem laet genoegen. 19. Een eerlijck wijf. 20. Lieflijckheydt der wijsheyt. 21. Een vriendelijcke reden. 24. Barmherticheydt. 25. Goeden raet. 26. De vreese des Heeren. 29. ende 32. Bedelerije. 30. ende 31. Die hem op eens anders tafel verlaet.

1 Het is een ellendich jammerlijck dinc/ met aller menschen leuen / van moeders lijue aen / tot dat sy in de aerde begrauen worden/die onser aller moeder is.

2 Daer is altoos a sorge/vreese/hope/ende ten laetsten de doot.

3 So wel by dien/ die in hooger eeren sidt/ als by den allercleynsten op aerden.

4 So wel by dien/die daer zijden ende een croone draecht/ als by dien / die eenen grouen kedel aen heeft.

5 b Daer is altijts/ c toorne/zeloersheydt/ tegenspoet/ d onurede ende doots vare/nijt ende twist: ende wanneer een des nachts op zijnen bedde rusten ende slapen sal/soo vallen eenen menigherley ghedachten in.

6 Wanneer hy schoon een weynich rustet/ so en is het doch niets: want hy verschrickt in zijnen droom/ ghelijck of hy de vyanden saghe comen.

7 Ende wanneer hy opwaeckt/ende siet dat hy seker

Margin notes: a Tegen God ende het toecomende leuen. — b Sap.14.26 — c Teghen ende onder de lieden in desen leuen. — d Esai.48.22 ende 57.19

hy ſeker is/ſoo is hem/als die wt der ſlachtinghe ontcomen is / ende is wt der maten vrolijck/ dat de vreeſe niets gheweeſt en is.

Sulcx ouercoemt allen vleeſche / beyde 8 den menſchen ende vee:maer den godlooſen ſeuenmael meer.

e Spr.39.34
f 4.Reg.6.25
4.Eſd.16.20
g Gen.7.11

e Moort/bloetuergietinge/twiſt/ſweert/ 9 ongheluck/ f hongher/verderf en plaghe:

Sulcx alles is geordineert tegen de god-10 looſen : g want om harent wille / moeſte oock de Sondtuloet comen.

* Capit. xlj. Luther.
h Gen.3.19
Spr.41.13
i Eccleſ.1.7

* h Alles wat wt de aerde coemt / dat 11 moet weder tot Aerde worden/ i gelijck als alle wateren weder in de zee vlieten.

De waerheyt blijft eewich.

Alle gheſchencken ende onrechtueerdich 12 goet / moeten ondergaen/ k maer de waerheyt blijft eewichlijck.

k 3.Eſd.4.38.

Der Godlooſen goeden verdroogen / ge-13 lijc als een beke/ als hem het donderen vertrecket inden reghen.

l Exod.23.8
Deut.17.2
Prou.17.20
Spr.20.31
Ezec.22.12
m Spr.41.9

Sy zijn vrolijck / ſoo l langhe als ſy ghe-14 ſchencken nemen/maer ten laetſten gaen ſy doch te gronde.

m De nacomelinghen der godtlooſen en 15 ſullen gheene tacken crijghen / ende der onrechtueerdigen wortel/ ſtaet op eenen blooten n ſteen.

n Of/rotzſtee.

Ende wanneer ſy ſchoon vocht/ende aen 16 het water ſtonden/ſoo worden ſy doch wtgheroept/eer ſy rijp worden.

Doch/wel doen/is als eenen geſegenden 17 Hof/ende barmhertichevt blijft eewichlijck.

Arbeyt.
o Spr.29.20.
Prou.15.16
1.Tim.6.6
Philip.4.11

o Wie hem met zijnen arbeyde gheneert/ 18 ende laet hem ghenoeghen/die heeft een fijn ruſtſaem leuen: dat heet eenen ſchat bouen alle ſchatten vinden.

Kinderen genereren / ende de ſtadt bete-19 ren/maect een eewige gedachteniſſe:p maer een eerlijck wijf/meer dan die beyde.

p Spr.25.11. ende 26.1
Prou.18.22 ende 19.14 ende 31.10
q Sap.6.7.8
Prou.8.1
Sprach.20.1
r Prou.15.1 ende 25.15

De wijn/ende het ſnarenſpel/ verblijden 20 het herte : maer de q wijſheydt is lieflicker dan die beyde.

Pijpen ende Harpen luyden wel: r maer 21 een vriendelicke redē/is beter dan die beyde.

V-we ooghe ſiet gheerne dat lieflick ende 22 ſchoon is:maer een groene zaedt liever dan die beyde.

ſ Gen.14.14
t Spr.25.2
u Pſal.41.1 ende 112.5
Jacob.2.13
Mat.25.35
x 2.Reg.17.8
y Judit.1.8
2.Par.26.16
1.Mach.1.6
Dani.4.29
z Spr.34.16
Pſalm.3.7 ende 27.3 ende 112.7

ſ Een vriendt coemt tot den anderen in-23 der noot/ t maer man ende wijf veel meer.

Een broeder helpt dē anderē in der noot/ 24 u maer barmhertichevdt helpt veel meer

Gout ende ſiluer behouden eenen man: 25 x maer veel meer eenen goeden raet.

y Gelt ende goet maeckt moet : z maer 26 veel meer de vreeſe des Heeren.

Der vreeſe des Heeren en gebreect niets/ 27 ende ſy en behoeft gheener hulpe.

Godts vreeſe.
a Spr.1.11

a De vreeſe des Heeren is eenen gheſe-28 genden Hof/ende daer en is niet ſo ſchoon/ als ſy is.

Mijn kint/en gheeft v niet tot het b be-29 delen:het is beter ſteruen dan bedelen.

b Dat zijn de telhoorleckers ſoeckebroncken/ eñ geerne gaſten/ de luye boeuē/ die niet doen en willē.
c Dat is / Hy moet huychelen/ſpreken eñ louē/ wat zijn heere wil.

Wie hem op eens anderen tafel verlaet/ 30 die en denckt hem niet met eeren te gheneeren:

Want hy moet hem c beſondighen / om 31 vreemder ſpijſen wille: maer een vernuftich menſche/hoedt hem daer voor.

Bedelije ſmaeckt den onbeſchaemden 32 monde wel/maer hy ſal ten laetſtē een booſe cortſe daer van crijghen.

Dat xlj. Capittel.

1. Des doots ghedencken. 5. Den doot niet vreeſen/ 6. ende 7. Teghen den doot en helpt geen weygeren. 8. De kinderen der godlooſen. 11. Wee ouer den godlooſen/ 15. ende 16. Eenē goeden name/ 17. 18. ende 19. In voorſpoedt ſalmen inder vreeſe Gods blijuen. 20. Het en is niet goet te ſeer ſchaemachtich zijn. 21. Wo dinghen daer in de ſchaemte te prijſen is.

Vanden Doot.
a Tob.3.6
3.Reg.19.4
Jon.4.3

1 O a Doot/hoe bitter zijt ghy / wanneer een menſche aen v dencket/die goede daghen ende ghenoech heeft/

2 Ende ſonder ſorghe leeft/eñ dien het wel gaet in allen dingen/eñ noch wel etē mach.

3 O doot/hoe wel doet ghy by den noodtdruftighen/die daer ſwack ende oudt is/

4 Die in allen ſorghen ſteeckt/eñ niets beters te hopen/ noch te verwachten en heeft.

Den doot en ſalmen niet vreeſen.
b Gen.3.19
Spr.3.3
Hebr.9.27

5 Vreeſt den doot niet.

6 b Denct dat het alſo vanden Heere geordineert is/ ouer alle het vleeſch / beyde die/ die voor v geweeſt zijn/ eñ na v comē ſullē.

7 Eñ wat weyghert ghy v teghen Godts wille/ghy leeft thien/hondert/ ofte duyſent Jaer:want inden doot en vraechtmē niet/ hoe langhe dat een gheleeft hebbe.

* Cap. xlj. Luther.
Plaghe der Godtlooſen.
‡ Of/ geſellen
c Spr.49.27

8 * De kinderen der Godtlooſen/ ende die hen tot den Godlooſen ‡ voeghen/ worden enckel grouwelen.

9 c Der godtlooſen kinderen erfgoet vergaet/ ende hare nacomelingen moeten veracht zijn.

d 3.Reg.

10 De kinderen moeten claghen ouer den godlooſen vader : d want om zijnent wille zijn ſy veracht.

11 Wee v Godtlooſen / ghy die des Allerhoochſten Wet verlatet.

e Gen.3.19
Spr.11.7 ende 40.11

12 Ghy leeft ofte ſterft / ſoo zijt ghylieden veruloeckt.

13 e Gelijc als alle het gene dat wt der aerden coemt/wederomme tot aerden wort:alſo comen de Godlooſen wt den vloecke ter verdoemeniſſe.

14 Eens menſchen lijden mach hier dueren/ ſoo langhe als hy leeft : maer der Godlooſen naem moet wtgheroept worden: want hy en deucht niet:

Hoe edel goet geruchte zy.
f Prou.22.1
Sprach.7.3
Cantic.7.3
1.Mach.3.11
g Job.7.1 ende 14.1
Sapi.2.1
Schamen.
h Matt.8.38
Rom.1.16
2.Tim.1.8
Wie hem ſchamen ſal.
i Prou.20.11
k Deu.17.5

15 f Siet toe / dat ghy eenen goeden name behoudt : die blijft ghewiſſer / dan duyſent groote ſchatten gouts.

16 Een leuen/het ſy ſoo goet alſt wil/ g ſoo duert het eenen cleynen tijdt : maer eenen goeden name blijft eewichlijck.

17. 18 Mijne kinderen / wanneer het v wel 19 gaet/ſo ſiet toe/eñ blijft inde vreeſe Godts.

20 h Waerom ſchaemt ghy v lieden mijner woorden:men ſchaemt hem dicwils/daermē hem niet ſchamē en ſoude/eñ men ſtaet dickwils toe/datmen niet toeſtaē en ſoude.

21 Vader eñ moeder/ſchame hen der hoererije/ i een Vorſt ende Heere der leughenen:

l Gen.37.18
2.Reg.3.27 ende 20.10

22 k Een Richter ende raedt des onrechts/ de ghemeynte ende het volck des ongehoorſaemheyts.

23 l Een naeſte ende vrient leedt te doen:een nabuere des ſtelens.

m Spr.9.5

24 Schaemt v/dat ghy met uwen arme op den broode ouer tafel ligget: ſchaemt v/dat ghy qualijck beſtaet in der rekenſchap/ende niet en dancket/wanneermen v groetet.

25 m Schaemt v na den hoeren te ſien/eñ v aengeſicht van uwē bloetvrient te wenden.

Schaemt

Schaemt v/het erf deel ende n morghen-gaue te ontwenden / o ende eens anderen wijf te begheeren. 26

p Schaemt v/ eens anders dienstmaecht te begeeren/ende by haren bedde te staen. 27

q Schaemt v/uwen vriende wat voor te werpen / r eñ wanneer ghy hem wat geeft/ so en verwijt het hem niet. 28

ſ Schaemt v na te seggen/alles wat ghy gehoort hebt/t ende te openbaren heymelijcke betrouwede redenen/ also schaemt ghy v recht/eñ sult allen lieden lief eñ weerdt zijn. 29

Dat xlij. Capittel.

2. Dingen van welcker wy ons niet en behooren te schamen/ 9. ende 11. Wat sorge een vader behoort te hebbẽ ouer zijn dochter. 14. Eenen boosen man / ende een vriendelijck wijf. 15. De wercken des Heeren zijn in de heylighe schrift begrepen. 16. De Sonne. 18. De Heere alleen ondersoect des menschen herte. 20. Hem en is geen sake verborghen. 21. Hy is eewich. 24. Zijne wercken zijn hem ghehoorsaem.

In dese stucken en sal hem niemant schamen.

1 Maer dese stucken en schaemt v niet/ a ende en doet om niemandts wille onrecht.

2 Namelijcken/ des b Wets eñ verbondts des Alderhoochsten / den Godtureesenden by recht te behouden.

3 Trouwelijck te handelen tegen den naesten ende ghesellen: den vrienden het erfdeel toe te wenden:

4 c Vlijtich zijn rechte mate ende gewichte te houden: d te vreden zijn/als ghy veel ofte weynich winnet.

5 Recht handelen/met den tijdtlijcken goede/in coopen ende vercoopen: e de kinderen met vlijte onderwijsen: f den boosen knecht wel te gheesselen.

6 Voor eenẽ boosen wijue/het uwe wel bewaren: waer veel toegrijpens is/alle dinck wel besluyten.

7 Watmen hen moet onder de handẽ geuen/ al wel te tellen ende af te weghen: alle wtgheuen ende ontfanghen aenschrijuen.

8 De onuerstandigen ende dwasen onderwijsen: oock de gantsch oude lieden/ dat sy niet met den Jongen en twisten/ also wort ghy een recht wel gheschickte mensche/ ende by allen lieden gheloeft.

Sorge voor de Dochteren.

9 Een dochter die noch onberaden is/ die maeckt den vader veel wakens/ eñ het sorghen voor haer / beneemt hem veel slaeps/ dewijle dat sy Jonck is/dat sy mochte verouden: oft wanneer sy eenen man crijcht/ dat hy haer mochte g gram worden:

10 Ofte/dewijle dat sy noch maget is/h dat sy mochte gheschendet / ende in des vaders huyse f swangher worden: ofte wanneer sy by dẽ manne is / dat sy haer niet recht houden en mochte/ ofte hy geene kinderen met haer hebben en conde.

11 i Wanneer v dochter niet schaemachtich en is/so houtse hardt/dat sy v niet uwẽ vyanden tot eenen spot en make / eñ de gantsche stadt van v segge: ende ghy van eenen yeghelicken schande hooren/ende v voor allen lieden schamen moetet.

12 k Siet niet om na schoone menschen/ eñ en weest niet so geerne by den vrouwen.

13 Want gelijck als wt den cleederen motten comen / l also coemt van den vrouwen veel booses.

14 Het is sekerder by eenen boosen man te zijn/dan by een vriendelijck wijf / m die eenen tot smaet ende tot spot maeckt.

* Cap. xliij. Luther. Gods wercken zijn onbegrijpelijc.

15 * Jck wil prijsen des Heeren n wercken/ ende wt der heyligher schrift/zijne wercken vercondighen/als ickse ghelesen hebbe.

Sonne.

16 o De Sonne geeft aller werelt het licht/ ende haer licht is het alderclaerste licht.

17 Het en is oock den Heylighen van den Heere noch noyt ghegeuen/ dat sy alle zijne wonderen wtspreken conden / want de Almachtighe Heere heeftse te groot gemaect/ ende alle dinghen zijn te groot / nae harer weerde te louen.

18 Hy alleene p ondersoeckt den afgront eñ q der menschen herte / r ende weet wat sy dencken: ſ want de Heere weet alle dinck/ ende siet/ tot welcke tijt een yeghelijck ghescheiden sal.

19 t Hy vercondighet/wat vergangen/ ende wat toecoemstich is / ende openbaert wat verborghen is.

20 u Hy verstaet alle heymelijckheydt/ende hem en is gheene sake verborghen.

21 Hy bewijset zijne groote wijsheyt heerlijc/ x ende hy is van eewicheyt tot eewicheyt.

22 Mẽ can hem noch grooter noch minder maken/ y ende hy en behoeft gheens raets.

23 Hoe lieflijc zijn alle zijn wercken/hoe wel men nauwe een vonexken daer van bekennen can.

24 Sy leuen alle/eñ blijuen voort eñ voort/ ende waer toe hy harer behoeft daer zijn sy alle ghehoorsaem.

25 Daer zijn altijts twee tegen twee/eñ een teghen een/ z ende wat hy maeckt / daer en is gheen ghebreck aen.

26 Ende heeft een yeghelijck gheordineert/ waer toe het sonderlijck nut zijn sal.

Dat xliij. Capittel.

1. Het aensien der heerlijckheyt Gods. 16. Onuersadelijck. 2. De Sonne een wonderwerck. 6. Waer toe de Heere de Mane geschapen heeft. 9. Het Hemelsche heyr. 10. De clare Sterren. 12. Den Regenboge. 17. De donder. 18. De Suydenwint eñ Noordenwint. 21. Rijm. 22. Coutheyt ende ijs/ 25. ende 26. De zee eñ hare vaerlijckheyt. 29. De Heere ist geheel. 37. De Heere geeft dẽ Godvruchtigẽ wetenschap zijner wercken.

Hemel.

1 Ende wie can hem versaden van zijne heerlijckheydt te sien? Men siet zijn heerlijckheyt aen de machtige groote hoochte/aen dat clare a Firmament/ ende aen den schoonen Hemel.

Sonne.

2 Wanneer de Sonne opgaet/soo vercondicht sy den dach: sy is een wonder werck des Alderhoochsten.

3 Jn den Middach droocht sy de aerde/ b ende wie can voor harer hitte blijuen?

4 Sy maeckt het heeter/dan veel ouens/eñ brandt de berghen / ende blaest enckel hitte van haer / eñ geeft sulck een claer * schijnsel van haer/dat sy de ooghen verblindet.

* Of/ helle glantz/

5 Dat moet een groot Heere zijn/diese gemaeckt heeft/ c ende heeftse heeten so snelle loopen.

Mane.

6 Eñ de d Mane moet in der gantscher werelt schijnen/tot harer tijt/eñ de Maenden onderscheyden/eñ het Jaer wtdeylden.

7 e Na der Mane rekentmen de Feesten: het is een licht dat afneemt/ende weder toeneemt.

8 Sy maeckt de Maenden: sy wasset ende verandert haer wonderlijcken.

9 Oc lichtet het gantsche hemelsche heyr/ in der hoochde aen het firmament.

Sterren. f 4. Esdr. 6. 45.

10 f Ende de clare sterren vercieren den Hemel: alsoo heeftse de Heere in der hoochde/ heeten de werelt verlichten.

11 Door Gods woort houden sy hare ordeninghe/ ende en waken haer niet moede.

Regenboge. g Gen. 9. 9

12 g Siet den Reghenboghe aen/ ende loeft dien/ die hem gemaeckt heeft: want hy heeft seer schoone verwen.

Hemel.

13 Hy heeft den Hemel fijn ront ghemaeckt/ h ende de handt des Alderhoochsten heeft hem wtghebreydt.

h Esai. 44. 22 ende 44. 24

Sneeu. i Job. 37. 7 Psal. 137. 16

14 Door zijn woordt valt eenen i grooten sneeu/ ende hy laet het wonderlijcken door een ander blixemen.

Blixem.

15 Dat hem den Hemel op doet / ende de wolcken sweuen / ghelijck als de voghelen vlieghen.

16 Hy maeckt door zijn cracht de wolcken dicke/ dat daer haghelen wt vallen.

Haghel. *Donder.* k 4. Esd. 16. 10 l Psal. 18. 8 Nahu. 1. 5

17 k Zynen donder verschrict de aerde/ l eñ de berghen beuen voor hem.

18 Door zijnen wille waeydt de Suyden windt ende Noorden wint.

Windt.

19 Ende ghelijck als de voghelen vliegen/ so wenden hen de winden / ende waeyen de sneeu door een ander: dat sy haer te hoope werpt / gelijck als wanneer hen de sprinckhanen neder gheuen.

20 Sy is soo wit/ dat sy de ooghen blindet/ ende het herte moet hem verwonderen van sulck eenen wonderlijcken reghen:

Rijm. m Psa. 147. 16

21 Hy stroyet den m Rijm op de aerde/ gelijck als zant: ende als het vriest/ so worden de ijs tacken/ als de spitsen aen de stocken.

Ys.

22 Eñ wanneer den couden Noordenwint waeyt/ so wort het water tot ijs: waer water is/ daer waeyt hy ouer henen/ ende treet het water ghelijck een harnasch aen.

23 Hy verderft de gheberchten/ eñ verbrant de woestijnen/ eñ verdorret alles wat groen is/ ghelijck als een vyer.

24 Daerteghen helpt eenen dicke neuel / eñ eenẽ dauwe/ na der hitte/ die verquicket alle dinck weder.

Zee. n Gen. 1. 9 Job. 26. 10 Prou. 8. 29 Jerem. 5. 21

25 n Door zijn woordt keert hy de Zee/ dat sy niet wt en breke/ ende heeft daer Eylanden in ghesaeyt.

26 Die op de Zee varen/ die seggen van harer sorgelijckheyt / ende wy die het hooren/ verwonderen ons.

Wonder in de Zee. o Psal. 149. 7

27 Aldaer zijn seltsame wonderen/ menigerley ghedierten ende o walvisschen/ door de selue scheeptmen henen.

28 Somma: Door zijn woordt bestaet alle dinck.

29 Wanneer wy alreede veel segghen/ so en connen wy het doch niet afreycken. Cortelicken: Hy is het gheheel.

30 Oft wy schoon alle dinck hooch prijsen/ wat is dat? hy is noch doch veel hoogher dan alle zijne wercken.

p Psal. 47. 3 ende 69. 4 ende 145. 3

31 p De Heere is onwtsprekelijck groot/ ende zijne macht is wonderlijck.

32 Loeft ende prijst den Heere/ so hooch als ghylieden vermeucht / hy is doch noch hoogher.

q Psal. 106. 2

33 q Prijset hem wt allen crachten / ende en 34 laet niet af: noch en sult ghy het niet ghenoech doen.

r Gen. 5. 24 Exo. 34. 20 Joan. 1. 18

35 r Wie heeft hem gesien/ dat hy van hem spreken conne? wie can hem soo hooch prijsen als hy is?

36 Wy sien zijner wercken het minste deel: want veel grooter zijn ons noch verborgen.

37 Want alles wat daer is / dat heeft de Heere ghemaeckt/ ende gheeft het den Godvruchtighen te weten.

Dat xliiij. Capittel.

1. ende 2. Prijs oft lof der Godsaligen/ ende Vaderen/ ende stercke Princen/ door de welcke de Heere zijn macht ende wijsheyt/ op aerden bewesen heeft. 16. Enoch. 17. ende 18. Noe. 20. Abraham. 24. ende 25. Isaac ende Jacob.

Lof der beroemden van allen van begimne der wereldt.

1 Laet ons de vermaerde lieden louen/ ende onse vaders na een ander.

2 Veel heerlicke dingen heeft de Heere by hen ghedaen/ van den beghinne/ door zijne groote macht.

3 Sy hebben hare Coninckrijcken wel geregeert/ ende loflicke daden gedaen: sy hebben wijslick gheraden ende gheprophetecrt.

a Exo. 18. 21

4 a Sy hebben landen eñ steden geregeert/ met raet ende verstant der Schrift.

5 Sy hebben Musicam gheleert/ ende geestelicke liederen ghedichtet.

b Gen. 13. 6 ende 26. 3 ende 36. 7

6 b Sy zijn oock rijck gheweest/ eñ hebben groote goeden ghehadt/ ende in vrede geregeert/ dewijle sy hier gheweest zijn.

7 Also zijn sy alle te haren tijde loflijck geweest/ ende by haren leuen gheprezen.

8 Eñ hebbẽ eenen eerlicken name gelaten.

c Gen. 7. 21

9 Maer de andere en hebbẽ geenen roem/ c ende zijn vergaen / ghelijck of sy noyt en waren gheweest.

10 Ende doe sy noch leefden/ waren sy euen als en leefden sy niet/ ende hare kinderen na hen oock also.

11 Maer genen heyligen lieden/ welcker gerechticheyt niet vergeten en wort/ is eẽ goede erue gebleuẽ/ met tsamen harẽ kinderen.

12 Hare nacomelinghen zijn in den verbonde ghebleuen.

13 Ende om harent wille / zijn hare kints kinderen oock voort ende voort gebleuen/ ende haren lof en sal niet ondergaen.

d Syr. 39. 14

14 Sy zijn in vrede begrauen / maer haren name blijft eewichlijck.

15 d De lieden spreken van harer wijsheyt/ eñ de Ghemeynte vercondicht haren lof.

Enoch. e Gene. 5. 24 Hebr. 11. 5 Syr. 49. 16 Sapi. 4. 4

16 e Enoch behaechde den Heere wel / ende is wech genomen: op dat hy der werelt een vermaninghe ter boete ware.

Noe. f Gene. 6. 9 ende 7. 1 Hebr. 11. 7 g Gene. 9. 8

17 f Noe wert onstraffelijck beuonden/ ende ter tijt des toorns/ heeft hy ghenade geuonden/

18 Ende is ouer behouden op der aerden/ doe de Sondtuloet quam.

19 g Hy ontfinck het verbondt voor der werelt / dat niet meer alle het vleesch door de Sondtuloet wtgheroeyt worden en souden.

Abraham. h Gen. 17. 4 ende 22. 1 Hebr. 11. 17 i Gen. 17. 10

20 h Abraham de hoochberoemde vader veler volcken/ en heeft zijns ghelijcken niet in der eeren.

k Gen. 12. 1

21 Hy hielt de Wet des Alderhoochsten/ ende God maecte met hem een verbont/ i ende stichtede dat selue verbondt in zijn vleesch: k ende hy wert getrouwe beuonden/ doe hy versocht werdt.

l Gen. 22. 18 Hebr. 11. 7

22 l Daeromme beloefde hem Godt met eenen

eenen eede: Dat door zijn zaet/ de Heydenen souden ghesegent worden: Ende hy gelijck als het stoft der aerden vermeert worden.

23 m Ende zijn zaet verhooghet/ ghelijck de Sterren/ ende erven worden van de eene zee tot de ander / ende van den water aen / tot aen der werelts eynde.

24 n Ende hy heeft den selven segen over alle menschen/ 25 o ende dat verbont oock also bevesticht / met Isaac / om zijns vaders Abrahams wille: ende heeft het op p Jacob comen ende blijven laten.

26 q Hy heeft hem ghenadichlijck gesegent/ ende de erve gegeven/ r ende zijn deel afgesondert/ ende in de twaelf stammen gedeylt.

Dat xlv. Capittel.

1. Van den vromen ende ghetrouwen Prince Mosen. 7. Van Aaron zijnen broeder. 8. Vercieringhe ende cleedinghe des hooghen Priesters. 22. Dathan/ Abiram/ ende Korah / oproerighe/ 28. ende 29. Den vromen Pinehas/ ende zijne mannelijcke daet.

1 Hy heeft van hem laten comē/ den heylighen man a Mosen/ die aller werelt lief ende weerdt was/ ende dien beyde Godt ende de menschen * gonstich ware/ diens name hooch gheprezen wort.

2 Hy heeft hem oock gheeert / als de heylighe vaders/ ende hooch verheven / dat hem de vyanden vreesen moesten/ b ende liet hem met woorden veel teeckenen doen.

3 c Hy maeckte hem heerlijck voor de Coninghen/ ende gaf hem bevel aen zijn volck/ ende wees hem zijne heerlijckheyt.

4 Hy heeft hem wtvercoren tot eenen heylighen staet/ d om zijner trouwe ende saechtmoedicheyts wille / ende wt allē menschē vercorē.

5 Hy liet hem hooren zijn stemme / ende voerde hem in de duystere wolcken.

6 e Hy heeft hem tegenwoordich de geboden gegevē: Namelijckē/ de Wet des levens ende der wijsheyt/ dat hy Jacob soude het verbont leeren/ ende Israel zijne rechten.

7 f Hy heeft Aaron zijnen broeder wt den selven gheslachte Levi/ oock verhoocht/ ende hem ghelijck wtvercoren.

8 g Hy maeckte een eewich verbondt met hem/ ende gaf hem het Priesterdom indē volcke: hy heeft hem eerlijcken ende schoon gecleedet / ende dede hem eenen eerlijcken rock aen/ ende tooch hem allerley vercieringhe aen.

9 Hy vercierde hem met costelijcken gesmijde / ende tooch hem aen het nedercleet / den langhen rock/ ende den lijfrock.

10 h Ende hinck vele guldene clocxkens ende knoopē rontom aen hem: dat hy cloncke/ als hy wt ende in ginghe/

11 Ende de clanck ghehoort werde in het Heylichdom / op dat zijns volcx voor Godt ghedacht werde.

12 Ja dē heyligē rock met goude/ geler zijdē/ ende scharlaken gestickt: het machtschildeken op der borst/ met i den lichte ende rechte/

13 Constelijck gewracht met den edelen steenen / daer de namen der twaelf stammen Israels ingegraven/ ende in gout vast ghemaeckt waren / door den steensnijder: op dat haerer ghedacht werde voor Gode.

14 Het gulden voorhooftblat aen den hoet/ daer de heylicheyt in gegraven was/ welck alle heerlijck/ costelijck/ lieffelick ende schoon was.

15 Men en heeft desghelijcken noyt voor hem ghesien.

16 Oock en moestse gheen ander aentrecken/ sonder alleen zijne kinderen/ ende kints kinderen/ voort ende voort.

17 Zijne offeren werden daghelijck tweemael volbracht.

18 k Moses vulde hem de handen / ende salfde hem met der heyligher olye. — k Exo.30.30 Leuit.8.12

19 Met hem wert het verbont ghemaeckt/ dat hy ende zijne sonen / eewichlijcken / soo langhe als de daghen des Hemels dueren/ hem dienen/ Priester zijn/ ende zijn volck in zijnen name seghenen soude/

20 Hy heeft hem vercoren wt allen levendighen/ dat hy den Heere offeren soude/ spijsoffer ende reuckoffer ten soeten reucke/ ende ghedachtenisse/ het volck te versoenen.

21 l Hy beval hem het ampt zijns woorts/ dat hy Jacob zijn getuygenisse leeren/ ende Israel met zijner Wet verlichten soude. — l Deut.17.8 ende 21.5 Mal.2.5

22 m Daer verhieven hen wel andere tegen hem / ende benijden hem in der Woestijne: Namelick/ die met Dathan ende Abiram waren/ ende de woedende rotte Korah. — m Nu.16.1 ende 26.9 Psal.106.16 Dathan. Abiram. Korah.

23 Maer de Heere sach het / ende het en behaechde hem niet / ende sy werden verslonden in grimmighen toorne.

24 Hy bewees een schrickelick wonder aen hen/ n ende verslindese met zijnen vyere. — n Nu.16.35

25 o Hy eerde Aaron noch meer/ ende gaf hem een erf deel / namelicken / alle eerstelinghen deelde hy hem toe: p voor allen anderen verordende hy hem ten eersten broots genoech. — o Nu.17.17 p Exod.25.32 Leuit.24.9

26 Want sy souden eten des Heeren offer/ die hy hem ende zijnen zade gaf.

27 q Maer sy en moesten gheen deel aent landt hebben / noch met den volcke erven/ maer de Heere was haer deel ende erve. — q Deut.12.18 ende 18.1

28 r Pinehas de sone Eleasar/ was de derde in sulcker eere. — Pinehas. r Num.25.7 1.Mach.2.54

29 Die yverde in de vreese Godts: ende doe het volck afviel/ stont hy trouwelick/ vaste ende coene/ ende versoende Israel.

20 Daeromme wert hem ghegheven s het verbondt des vredes / dat hy den heylichdom ende den volcke voorstaen/ ende hy ende zijn zaet / de Priesterlicke weerdicheydt/ eewichlick hebben soude. — s Mala.2.4

31 t Ghelijck als met David wt den stamme Juda/ het verbont gemaeckt is/ dat alleen van zijnen sonen/ een Coninck zijn sal: also sullen oock Aaron ende zijn zaet/ de erven zijn/ datmē ons wijsheyt leere/ ende zijn volck recht regere / op dat haer zaet ende heerlickheyt niet onder en gae / maer voort ende voort by hem blijve. — t 2.Reg.7.12

Dat xlvi. Capittel.

1. Van Josue den hooftman / ende zijne vrome daden/ 9. ende 11. Caleb/ 13. ende 14. De Richters die het volck Godts ghereegeert hebben. 16. Samuel de Propheet.

1 JEsus Nave/ was een Helt indē strijdt/ a ende een Propheet na Mose: — Jesus Nave Josue 12.7 a Nu.27.18 Deut.34.9 Josue 1.1

2 Die daer groote overwinninge hadde voor de wtvercoren Godts / (als zijnen name mede brengt/) ende wreeckte se aen de vyanden / van de welcke sy aenghegrepen werden: op dat Israel zijn erve creghe. — Jesus heet een Heylandt ofte overwinner in den strijde/ dien men anders Segghemondt heet / doch onrechtelijck.

3 b Hy heeft eere vercregen/ doe hy de hant wt reyckte/ ende het sweert tooch teghen de steden. — b Josue 8.18

Wie heeft opt ſo vrymoedichlick geſtaen? 4 Hy vinck de vyanden des Heeren.

a Joſue 10.12

c Om zijnent wille ſtondt de ſonne ſtille/ 5 ende eenen dach wert ſo lanck als twee.

Hy riep den alderhoochſten ende Mach- 6 tighen aen / doe hy zijne vyanden ouer al benaude.

Ende de Heere de Groote verhoorde hem/ 7

b Joſue 10.11

liet gantſch d groote haghelſteenen op de vyanden vallen/ ende ſloech de teghenſtrij- ders doot/ doe ſy aftooghen.

Ende de Heydenen werden gewaer/ wat 8 deſe voor gheſchut hadden/ ende dat de Hee- re ſelfs teghenwoordich in den ſtrijdt ware/ ende hy iaechde den gheweldighen nae.

Caleb.

e Num. 13.30

e Ende ter tijdt Moſe/ dede hy/ ende Ca- 9 leb/ de ſone Jephunne/ een goet werck/ doe ſy ſtonden tegen den hoop/ ende beletteden den volcke de ſonde/ ende ſtilden de ſchade- lijcken oproer.

f Nu. 14.35 ende 39.64 Deut. 1.39

f Daerom zijn ſy oock beyde alleen be- 10 houden/ onder ſes hondert duyſent mannẽ/ ende hebb en het volck tot de erue gebracht int lant/ daer melck eñ heunich inne vloeyt.

g Joſue 14.11

g Ende de Heere behielt Caleb by lijfs 11 crachten / tot in zijn ouderdom / dat hy op tooch op het geberchte/ in het lant/ ende zijn zaet beſat het erue.

Op dat alle kinderen Iſraels ſagen / hoe 12 goet dat het is/ den Heere ghehoor gheuen.

Richters.

Ende de richters/ een yegelijck na zijnen 13 name die gheen afgoderije en bedreuen/ 14 noch van den Heere af en vielen / werden oock gheprezen.

h Syr. 49.12

h Hare ghebeenten groenen noch altoos/ 15 daer ſy ligghen: ende haren name wort ghe- prezen in haren kinderen / op de welcke hy gheeruet is.

Samuel.

i 1. Sa. 10.1 ende 16.13

i Ende Samuel de Propheet des Hee- 16 ren van zijnen Gode ghelieft / richtede een Conincktrijcke aen / ende ſaluede Vorſten ouer zijn volck.

k 1. Sa. 12. 1

k Hy richtede de Ghemeynte na de Wet 17 des Heeren / ende de Heere ſach Jacob we- der aen.

Eñ de Propheet wert oprecht eñ getrou- 18 we beuonden/ ende men bekende/ dat zijne propheteringen gewiſſelick waer werden.

l 1. Sam. 7.9

l Hy riep den Heere den Machtigen aen/ 19 doe hy zijne vyanden ouer al benaude / en- de ionghe lammeren offerde.

Eñ de Heere donderde van den Hemel af/ 20 ende liet hem hooren in een groot onweder.

Ende ſloech de Vorſten te Tyro/ ende al- 21 le Heeren der Philiſteen.

m 1. Sa. 12.3

m Ende voor zijn eynde/ eer hy ſterf/ be- 22 tuychde hy voor den Heere/ ende zijnen ge- ſalfden/ dat hy van gheenen menſche/ ghelt/ oock niet eenen ſchoen ghenomen en had- de / ende gheen menſche en conde hem van yet beſchuldighen.

n 1. Sa. 28.15
o Dat en dede Samuel niet/ als hy wt Jo- diſchẽ verſtan- de meynet/ maer een Geeſt in Samuels name.

n Ende doe hy nv ontſlapen was/ o pro- 23 pheteerde hy / ende vercondichde den Co- ninck zijn eynde : ende liet hem hooren wt der aerde/ ende propheteteerde/ dat de god- looſe lieden ſouden vergaen.

Dat xlvij. Capittel.

1. Van den Propheet Nathan/ 2. David/ 14. Salomo/ 28. Roboam. 19. Jeroboam de ſone Nabaths.

a Geſtendich Prophetiſch ampt. Nathan.

1 Daer nae ter tijdt Dauids / a prophe- teerde Nathan.

2. Sa. 11.11 David.

2 Ende Dauid was onder den kinde- ren Iſraels wtuercoren/ gelijck als het vette aenden offer/ Gode toegheeygent was.

b 1. Sa. 17.34 Heb. 11.33

3 b Hy ginck met den leeuwen omme / ge- lijck als of hy met bocxkens geſpeelt hadde/ ende met beyren / als met lammeren.

c 1. Sa. 17.49

4 c In zijner ieughet ſloech hy den Reuſe doot/ ende nam de verſmaetheyt wech van zijnen volcke.

5 Hy hief zijne handt op / ende wierp met der ſlinger/ ende ſloech den ſtouten Goliath daer neder.

6 Want hy riep den Heere den alderhooch- ſten aen/ die ſterckte hem zijne hant/ dat hy den ſtercken krijgher vermoorde / ende den hoorne zijns volcx verhoochde.

d 1. Sam. 18 7. ende 21.11 ende 29.5

7 d Hy liet hem prijſen / als thien duyſent mannẽ weert/ eñ eerde hem met Godlijcken ſegen/ dat hy de Conincklicke croone creech.

e 1. Sam. 5.8

8 e Hy ſloech de vyanden alomme / ende vernielde de Philiſteen / ende zijne teghen- ſtrijders: ende brack haren hoorne/ ghelijck hy noch hedens daechs ghebroken is.

9 Voor een yegelick werck danckte hy den Heylighen den Alderhoochſten / met eenen ſchoonen Liede.

f 1. Par. 16.4

10 Hy ſanck van gantſcher den herten/ ende hadde dien lief/ die hem ghemaeckt heeft.

11 f Hy ſtichtede ſangers by den altaer/ ende lietſe zijne ſoete Liederen ſinghen.

12 Ende verordende de vyerdaghen eerlijck te houden/ ende datmen de Jaerfeeſten/ het gantſche Jaer ouer eerlick begaen ſoude/ met louen den Name des Heeren/ ende met ſinghen des morghens in het Heylichdom.

g 2. Sam. 12 13

13 g De Heere vergaf hem zijne ſonden / en- de verhoochde zijnen hoorne eewichlick: en- de maeckte een verbont met hem/ Dat dat Coninckrijcke ende de Conincklicke ſtoel in Iſrael op hem blijuen ſoude.

Salomo. h 1. Reg. 1.39 ende 4.21

14 h Na hem wert Coninck zijnen cloecken ſone Salomo / dien de Vader goede ruſte gemaect hadde/ dat hy in eẽ vrede regeerde.

15 Want Godt hadde het rontomme/ ſtille gemaeckt/ op dat hy zijnen name een huys bouwede/ ende een heylichdom oprichtede/ dat voort ende voort bleue.

16 O hoe wel leerdet ghy in uwer ieughet/ ende waret vol verſtandts / ghelijck als het water het landt bedeckt.

i 2. Re. 10.1

17 Ende hebbet alomme met ſpreucken en- de leeren veruullet.

k 1. Re. 4.31

18 i Ende uwen name wert vermaert verre in de Eylanden/ ende om uwer vreden wil- le/ waert ghy lief ende weert gheuonden.

l 1. Re. 10.21

19 k Alle Landen verwonderden haer uwer Liederen/ ſpreucken/ gelijckeniſſen/ ende wt- legginghen/ ende loef den den Heere/ die daer heet de Godt Iſraels.

m 3. Re. 11.1

20 l Ghy brachtet ſo veel gouts voor oogen/ als tin/ ende ſo veel ſiluers/ als loot.

21 m V herte hinck aen den vrouwen / ende ghy liet v van haer verdwaſen.

22 Ende hinghet uwer eere een ſchandtvlec- ke aen / ende maecktet / dat uwe kinderen moeſten verworpen zijn / ende den toorne ouer uwe nacomelinghen ginck ter ſtraffe uwer dwaeſheyt:

n 1. Reg. 12

23 n Doe het Coninckrijcke ghedeylt wert/ ende

ende in Ephraim een afgodisch Coninckrijcke opstont.

24 o Maer de Heere en wende hem niet van zijner barmherticheyt / ende en veranderde zijn beloefde werck niet.

25 Ende en vernielde niet gantschelijck zijns wtvercoren nacomelinghen / ende en nam niet wech het zaet zijns lief hebbers.

26 Maer behielt noch wat ouer vande volcke Jacobs/ende eenen wortel van David.

27 Ende Salomo ontsliep met zijnen vaderen:

28 Ende liet na van zijnen zade/Roboam/ eenen onwijsen man het volck te regeren/ die gheen verstant en hadde/ die p het volck met zijnen eyghen sin afuallich maeckte.

29 q Daertoe Jeroboam den sone Nebath/ die Israel ter afgoderije brachte/ ende leyde Ephraim in sonden.

30 Ende harer sonden werden gantsch veel/ r dat sy ten laetsten wt haren lande verdreuen werden.

31 Want sy bedachten allerley afgoderije/so langhe/dat de wrake ouer haer quam.

Dat xlviij. Capittel.

1. Vã dẽ Prophest Elias. 13. Eliseus/19. eñ 25. Den vromen Coninck Ezechias. 23. Eñ Esaias.

1 Ende de Propheet a Elias brack voort/ ghelijck als een vyer/ ende zijn woort brande als een fackel.

2 Ende brachte dieere tijdt ouer hen / ende maeckte harer weynigher/door zijnen yuer.

3 b Want door het woordt des Heeren/ sloot hy den Hemel toe: c driemael bracht hy vyer af.

4 O hoe heerlijck zijt ghy gheweest/ Elia/ met uwen wonderteeckenen? Wie is soo heerlijck als ghy?

5 d Door het woort des Alderhoochsten/ hebt ghy eenen dooden opghewect/ ende weder wt der hellen ghebracht.

6 Ghy hebt stoute Coninghen ter neder ghe-worpen wt hare bedden / ende te niete ghedaen.

7 Ghy hebt op den berch Sinai ghehoort de toecoemstighe e straffe/ende in Horeb de wrake.

8 f Ghy hebt de Coninghen gepropheteert/ die daer straffen souden/ende Propheten na v verordent.

9 Ghy zijt wech genomen in een onweder/ met eenen vyerighen wagen ende peerden.

10 g Ghy zijt verordent / dat ghy straffen sult tot zijner tijdt / te stillen den toorne/eer de grimmicheyt coemt: het herte der vaderen tot den kinderen te keeren / eñ de stamme Jacobs weder te brenghen.

11 Wel dien / die v sien / ende om uwer vrientschap wille/gheeert zijn sullen.

12 Daer sullen wy het rechte leuen hebben.

13 h Doe Elias in het onweder wech was/ doe quam zijnen Gheest rijckelijck op Eliseum: te zijner tijt en verschrack hy voor gee-ne Vorsten/eñ niemant en conde hem ouerwinnen.

14 Hy en liet hem niets dwinghẽ/ i eñ doe hy doot was/prophetteerde noch zijn lichaem.

15 k Doe hy leefde/dede hy teeckenen/ende doe hy doot was/dede hy wonderen.

16 Noch en halp dat altemael niet/dat hem dat volck ghebetert/ende van haren sonden afghelaten hadde.

17 l Tot dat sy wt haren lande verdreuen/ ende in alle landen verstroyt werden/ende een cleyn hoopken ouerbleef/ende een Vorst inden huyse Davids.

18 Onder welcken sommighe deden / wat Gode behaechde/ maer sommighe sondichden gantsch seer.

19 m Ezechias beuestichde zijn stadt / leyde het water daerin/hy liet in den steen grauẽ/ ende fonteynen maken.

20 n Te zijner tijt quam o Sanherib af/ende sandt Rabsacen wt: ende hief zijn hant op teghen Zion / ende cortede met grooten hoochmoede.

21 Doe werden hare herten ende handen beuende / ende hen wert banghe / ghelijck als eener vrouwen in kints nooden.

22 Eñ sy riepen den barmhertigen Heere aẽ/ eñ hieuen hare handen op tot hẽ/eñ de Heylige inde Hemel verhoordese haestelijck/

23 Ende verlostese door Esaiam.

24 p Hy sloech het heyr der Assyriers / ende zijnen Enghel vernieldese.

25 Want Ezechias dede wat den Heere wel behaechde / ende bleef stantuastich op den wech Davids zijns vaders/als hen Esaias leerde: die een groot ende warachtich Propheet was/in zijne prophecijen.

26 q Ter seluer tijt ginck de Sonne weder te rugghe/ ende hy verlengde den Coninck het leuen.

27 Hy propheteerde met rijcken geeste/ wat ten laesten gheschieden soude/ ende gaf den bedroef den tot Zion troost / daer sy hen voort ende voort mede troosten mochten.

28 Hy vercondichde het toecoemstighe ende verborghen/ eer het quam.

Margin: l 4. Re. 19. 23 ende 18. 9 — Ezechias. m 2. Par. 32. 8 — n 2. Reg. 18. 1 — o 4. Re. 18. 13 — 2. Par. 32. 1 — Esaias. p 2. Re. 19. 35 — Tob. 1. 21 — Esa. 37. 36 — 1. Mac. 7. 41 — 2. Mac. 15. 19 — q 2. Re. 20. 11 — Esai. 38. 8

Dat xlix. Capittel.

1. Vanden godsalighen Coninck Josias. 5. Andere Coninghen. 6. Verlaten de Wet des Alderhoochsten. 7. Haer Coninckrijcke ende heerlijcheyt verlaten sy vreemden volcke. 8. Die verbranden Jerusalem/ maken hare straten woest/na Jeremias propheterẽ. 10. Hezekiel. 12. De twaelf Propheten. 13. Sorobabel. 14. Jesus de sone Josedech. 15. Nehemias. 16. Enoch. 17. Joseph. 18. Seth ende Sem.

1 Den naem a Josia/ is ghelijck als een edel reuckwerck wt der Apoteken.

2 Hy is soete/ gelijck als hennich inden monde/eñ als eẽ snarenspel by dẽ wijn.

3 Hy hadde groote ghenade / het volck te bekeeren/ ende de grouwelen der afgoderijen af te doen.

4 Hy wagede het met gantscher herten op den Heere: Hy richtede den rechten Godsdienst weder aen / doe het landt vol afgoderije was.

5 Alle Coninghen / wtghenomen David/ Ezechias/eñ Josias/hebbẽ hen besondicht:

6 Want sy verlieten de Wet des Alderhoochsten / daernae was het met den Coninghen Juda wt.

7 Want sy moesten haer Coninckrijcke anderen laten / ende hare heerlijcheyt eenen vreemden volcke.

8 b Die verbranden de wtvercoren stadt des heylichdoms/ende maeckten hare straten woest / ghelijck c Jeremias gheprophe-teert hadde / den welcken sy gantsch qua-lijck handelden.

9 Die in des moeders lijf tot eenen Propheet

Margin: Josia. a 2. Re. 22. 1 ende. 23. 4 — 2. Par. 34. 1 — b 2. Reg. 25. 9 — Jeremias. c Jere. 1. 11

pheet wtvercoren was/ dat hy wtroeyen/ breken/ende verstooren/ende wederom oock bouwen ende planten soude.

Hezekiel. b Ezech.1.4

12. Propheten.

10 d Hezekiel/sach de heerlijckheyt des Heeren in een ghesichte/ dat hy hem wees wt den waghen Cherubim.

11 Hy heeft gheprophetert teghen de vyanden/ende troost vercondicht dien/ die daer recht doen.

e Syr.46.11. † Syn in eeren weerden. Syrac.46.15

12 e Ende der twaelf Propheten gebeenten † groenen noch/daer sy ligghen: want sy hebben Jacob getroostet/ende verlossinge toegheseyt/dien sy ghewislijck hopen souden.

Sorobabel. f Sach.3.2 Esra.3.2

13 f Hoe willen wy Zorobabel prijsen/die gelijc als eenen rinck aen der rechter hant was?

Jesus. g Hagge.1.2

14 Ende g Jesus den sone Josedech: welcke tot harer tijdt den Tempel bouweden/ende het heylige huys des Heeren weder oprichteden/ dat daer blijuen soude tot eener eewigher heerlijckheyt.

Nehemias. h Nehe.1.1 ende 7.1

15 h Ende Nehemias is alle tijt te louen/die ons de verdoruen muren weder op gerichtet/ende de poorten ghesettet heeft met sloten/ende onse huysen weder ghebouwet.

Henoch. i Gen.5.22 Hebr.11.5 Syrac.44.16

16 Niemant en is op aerden geschapen/ die i Henoch gelijck zy: want hy is vander aerden wech ghenomen.

Joseph. k Gene.41.44 ende 42.6 ende 45.5 ende 50.20

17 Den k Joseph oock niemant/ die daer was een heere ouer zijne broederen/ende een behouder zijns volcx: zijn ghebeente wert wederom na huys ghebracht.

Seth. Sem. l Gene.4.25 ende 5.6 ende 9.26 Adam. m Genes.1.27

18 l Seth ende Sem/zijn onder den lieden in grooter eeren geweest: Maer Adam is geeert bouen alles wat daer leeft/m dat hy de eerste van Gode gheschapen is.

Dat L. Capittel.

1. Van Simon de sone Onie Hooghepriester. 24. Vermaninge om den Heere te louen. 29. Jesus de sone Syrach/Autheur deses Boecx.

Simon. 3. Mach.4 3. Mach.2.1.

1 Simon de sone Onie/ de hooghe Priester/ die te zijner tijt rontom het huys ganghen bouwede/ ende pilaren daer aen settede.

2 Ende den gront noch eens so hooch opmuerde/ ende den ommeganck bouen aen den Tempel weder opmaeckte.

3 Te zijner tijdt was de fonteyne veruallen/die maeckte hy vaste met coper.

4 Hy sorchde voor de schade zijns volcx/ ende maeckte de stadt vaste teghen de vyanden.

5 Hy dede een loffelijck werck/ dat hy het volck weder tot rechter ordeninge brachte.

6 Wanneer hy wt den voorhanck voortginck/ so lichtede hy als de morghensterre/ door de wolcken/als de volle Mane:

7 Ghelijck als de Sonne schijnt op den Tempel des Alderhoochsten: als de regheboghe met zijner schooner verwen:

8 Als een schoone roose inden Meye/ als de lelien aen het water.

9 Als de wierockboom inden Meye/als aengesteken wieroock inden wieroockvate:

10 Als een gulden schouwer/ met allerley edele steenen verciert.

11 Als eenen vruchtbaren olyboom/ ende als den alderhoochsten Cypressenboom.

12 Wanneer hy hem met den schoonen langhen rock becleede/ende de gheheele vercieringhe aentooch/ ende tot den heyligen altaer tradt/ soo vercierde hy het gantsche heylichdom oueral.

13 Ende als hy wt der Priesteren handen de offerstucken nam/ende by den vyere stont/ dat op den altaer brande: so stonden zijne broeders ringswijse om hem/ ghelijck als de Cederen op den Libano geplantet/ ende omringden hem/ als palmtacken.

14 Ende alle kinderen Aarons in hare vercieringhe/ ende hadden des Heeren offer in haren handen/voor der gantscher Gemeynte Israels.

15 Ende hy rechtede zijn ampt wt/ op den altaer/ ende dede also den Alderhoochsten den Almachtighen een fijn offer.

16 Hy streckte zijn hant wt met den dranckoffer/ende offerde den rooden wijn.

17 Ende goot dien aen den bodem des altaers/ tot eenen soeten reucke/ den Alderhoochsten/die aller Coninck is.

18 Soo riepen de kinderen Aarons luyde/ ende bliesen met trompetten/ ende maeckten groot gheluyt/ op dat harer ghedacht worde voor den Alderhoochsten.

19 So viel also haest alle dat volc met malcanderen ter aerden/ op haer aenghesichte/ ende baden den Heere/haren Almachtighen Alderhoochsten Godt aen.

20 Ende de sanghers loofden hem met Psalmen/ ende het gantsche huys clanck vanden soeten gheschalle.

21 Ende het volck badt den Heere den Alderhoochsten/ dat hy genadich zijn woude/ tot dat de Godsdienst wt was/ende sy haer ampt gheeyndicht hadden.

22 Wanneer hy dan weder afginck/so reckte hy zijne handt wt/ ouer de gantsche Gemeynte der kinderen Israels/ ende gaf hen den seghen des Heeren met zijnen monde/ ende wenschte hen heyl in zijnen Name.

23 So baden sy wederomme/ ende namen den seghen aen vanden Alderhoochsten/

24 Ende spraken: Nu dancket alle Godt/ die groote dinghen doet aen allen eynden: die ons van moeders lijue aen/leuendich behout/ende doet ons alle goet.

25 Hy gheue ons een a vrolick herte/ende verleene altomme vrede te onser tijdt in Israel:

26 Ende dat zijne genade altijts by ons blijue/ende verlosse ons/so lange als wy leuen.

27 Tweederley volcken ben ick van herten vyant: ende den derden ben ick soo gram als eenighen.

28 b Den Samariteren/ den Philisteen/ende den dullen volcke te Sichem:

29 Dese leere ende wijsheyt/ heeft Jesus de sone Syrach van Jerusalem/ in dit boeck geschreuen/ ende wt zijnder herte sulcke leere voortghebracht.

30 c Wel dien/die hem hierinne oeffent: ende wie het ter herten neemt/ die sal wijse worden.

31 Ende soo hy daerna doet/ so sal hy tot allen dinghen gheschickt zijn: want des Heeren licht leydt hem.

a Een goede conscientie.

b Samariters/ dat zijn valsche ... gen ende ... onder ... kinderen. Philisteen zijn boose ... buers ende ... ne/ die niet ... en houden/ Gods woorden te beruolgen ... Sichemiten ... onghehoorsame opgeroerige ... sche gemeyne volc/ dat Gods woort hem ... ende veracht.

c Psal.1.2

Dat LI. Capittel.

1. Het ghebet Jesu des soons Syrach/inhoudende dancksegginghe/ 18. ende 19. heeft om wijsheyt te vercryghen gebeden. 31. Hy roept de onwetende totter wijsheyt. 34. Ende vermaentse hare halsen te gheuen onder haer iock.

a Psal.111.1 ende 138.1 b Luce 1.34

1 Ick a dancke v Heere Coninck / ende loue v/God b mijnen Heylant.

2 Ick dancke uwen Name/ dat ghy mijn

mijn beschermer ende hulper zijt: ende mijn lijf wt den verderue/
Ende van den stricke der c valschen ton- ghen ende leugenmonden verlosset hebt: en- de hebt my gheholpen teghen de vyanden. 3
Eñ hebt my verlost/ na uwer grooter eñ hoochgepresen barmherticheyt/vã dat brul- len der ghenen / die my op eten wouden: 4
Wt der handt der ghenen die my na den leuen stonden/ wt velen droeffenissen / daer ick in lach: 5
Wt den brande die my omuanghen had- de/d midden wt den vyere/ dat ick daer niet in en verbrande: 6
Wt den diepen halse der hellen / van den valschen clappaerts/ende leughenaers voor den Coninck/ ende van onrechten oordeele. 7
Ick was den doot gantsch nae by / ende mijn leuen was schier ter hellen gesoncken. 8
Ick was omringt/ende niemant en halp my/ick sochte hulpe by den menschen/ ende en vant gheene. 9 10
Doe dachte ick Heere aen uwe barmher- ticheyt / ende hoe ghy altyt geholpen hebt. 11
Want ghy helpt alle die op v wachten/ ende verlostse wt de handen der Heydenen. 12
Ick badt tot Godt tegen hare grimmic- heyt/ eñ smeecte om verlossinge väder doot. 13
Ende riep den Heere mijnen Vader ende Heerschapper aen/ dat hy my niet en verlie- te inder noot / ende als de stoute pochten/ ende ick gheen hulpe en hadde. 14
Ick loue uwen name sonder ophouden/ ende ick prijse ende dancke v : Want mijn ghebedt is verhoort. 15
Ende ghy hebt my verlost wt den verder- ue/ ende van allen quade. 16
Daeromme wil ick v Heere dancken en- de louen/ ende uwen name prijsen. 17
Doe ick noch ionck was / eer ick verleyt wert / sochte ick de wijsheyt sonder schou- wen/ met mijnen ghebeden. 18
Inden Tempel badt ick daeromme/ ende wilse tot in mijn eynde soecken. 19
Mijn herte verblijdt hem ouer haer/ 20 ghelijck als wanneer de druyuen rijpen.
21 Ick ginck stracx tot haer/ ende e vernam van mijnder ieughet op na haer.
22 Ick hoorde nae haer / ende namse aen.
23 Doe leerde ick wel / ende nam seer toe door haer: daeromme dancke ick dien/ f die my wijsheyt gaf.
24 Ick nam voor my daer na te doen/ ende my te beneerstighen des goeden : ende ick en wert daer door niet te schanden.
25 Ick poochde van herten daer nae / ende was neerstich daer na te doen.
26 Ick hief mijne handen op na den Hemel/ doe werdt mijn ziele verlicht door de wijs- heyt/ dat ick mijn dwaesheyt bekende.
27 Ick stondt met ernste nae haer:
28 Sy ende ick / werden een herte van den beginne / ende vantse reyn : daerom en sal ick niet g verworpen worden.
29 Mijner herten verlangt nae haer / ende ick kreech eenen goeden schat.
30 De h Heere heeft my door haer een nieu- we tonghe ghegeuen/ daer wil ick hem me- de louen.
31 Maeckt v herwaerts tot my ghy onbe- sochte / ende coemt tot my inde schole.
32 Ende wat v feylt/ dat comet ghy leeren: want ghy zijt ghewisselijck seer dorstich.
33 Ick hebbe mijnen mont opghedaen/ ende gheleert: dencket nv / ende i coopet v wijs- heyt/ dewijle dat ghyse sonder ghelt hebben condt.
34 k Eñ begeuet uwẽ hals onder haer iock/ eñ laet v onderwijsen: men vintse nv na by.
35 Siet my aen / l ick hebbe eenen cleynen tijdt moeyte ende arbeyt ghehadt/ ende heb- be grooten troost ghevonden.
36 Neemt de leere aen / ghelijck als eenen grooten schat siluers / ende behoudtse / als eenen grooten hoop gouts.
37 Verblijdt v der barmherticheyt Godts/ ende en m schaemt v zijns lofs niet.
38 Doet wat v gheboden is / dewijle ghy den tijdt hebt : so sal hyt v wel beloonen/ te zijner tijdt.

e grondeerde
f Prou.2.6
g Maer wt- vercoren / lief eñ weert voor Godt ende den menschen.
h Mar.16.17 De const gaet nv om broot : maer het broot sal haer weder nae loopen/ eñ niet vlie- den.
i Esaie 55.1
k Syr.6.26 Mat.11.29
l Syr.6.20
m Gods woort bekennen / is voor der we- relt een schan- de, ia schande/ ende alle vare.

Eynde des boecx Jesu des soons Syrach.

De ouergheblenen stucken des boecx Esther, vvt den Grieckschen.

Wat Mardocheus ghedroomt heeft.

In den derden Jare des grooten Coninck Artaxerxes / inden eersten daghe der Maent Nisan / hadde a Mardocheus/ die een Jode was/ een sone Jairi / des soons Semei/ des soons Kis / van den stamme Ben Ja- min eenen droom. 1
Ende woonde in der stadt Susan : een eerlick man/ ende inden Coninclicken ho- ue wel onthouden. 2 3
Hy was nv der ghevangenen een/ b die Nebucad Nezar de Coninck te Babel wech geuoert hadde van Jerusalem met den Co- ninck Jechania/ den Coninck Juda. 4
Ende dat was zijnen droom: Daer ver- hief hem een ghescrey ende huylen/ donder ende aerdtbeuinghe op aerden. 5
6 Ende siet/ daer warẽ twee groote draken/ die gingen tegen malcanderen te strijden.
7 Ende het gheschrey was groot / dat alle landen haer op maeckten / te strijden tegen een heylich volck.
8 Ende het was eenen dach grooter duy- sternisse/ droeffenisse/ iammers ende angsts/ ende daer was een groot iammer ende ver- schricken op aerden.
9 Ende dat heylighe volck was hooch be- droeft / eñ vreesdẽ hen door haer ongeluck/ ende hadden hen haers leuens afgeschattet.
10 Ende sy schreyden tot God: ende na sulc- ken geschrey/ spranck eenen grooten water- stroom wt een cleyn fonteyne.
11 Ende de Sonne ghinck op / ende werdt claer/ ende de ellendige wonnen/ ende brach- ten de stouten tonder.

a Hest.2.5 b 2.Re.14.15 Jere.24.1

Als

12 Als nv Mardocheus op waeckte / nae den droom/ dachte hy/ wat God daer mede meynde / ende behielt den droom in zijner herten / ende dachte daer op / tot in den nacht / ende hadde gheerne gheweten / wat hy beduyde.

4 Ende Mardocheus sprack: God heeft dit altemael gheschicket.

☞ Hier maken andere een scheydinge des voorigen stucx/ eñ lesen dat hier volcht / nae het x. Capit. Esther.

5 Jck dencke op mijnen droom/ende het is euen also gheschiet/ als my gedroomt heeft.

6 De cleyne fonteyne/ die eenen groot waterstroom wert/ doe de Sonne scheen / ende claer wert / dat is Esther/ c die de Coninck tot eener echter vrouwen ghenomen / ende tot eener Conninginne ghemaeckt heeft.

7 De twee draken / zijn Haman ende ick.

8 De eene beduydet de Heydenen / die te samen quamen / ende den name der Joden verdelghen wouden.

c 1. Esth.2.17

9 c De ander beduydet mijn volck Jsrael/ dat tot den Heere riep : ende de Heere halp zijnen volcke/ende verlossede ons van desen ongelucke: d Hy doet groote teeckenen ende wonderen onder den Heydenen.

d Dan.6.27

10 Want hy heeft altijt een onderschept gehouden / tusschen zijnen volcke ende den Heydenen.

11 Ende wanneer de stonde ghecomen is/ dat de Heydenen ten alderstoutsten / ende wy ten alderswacksten gheweest zijn/ende dat Godt heeft willen richten.

12 So heeft hy aen zijn volck ghedacht/ende zijner erue e de ouerwinninghe ghegheuen.

e 1.Mac.2.44

13 Ende dese daghen sullen houden in der Maent Adar / op den veerthienden ende vijfthienden dach der seluer Maent/ in aller vreuchden/ende met grooten vlijte/ wanneer het volck te samen coemt / ende sullen eewichlijck also ghehouden worden/ in den volcke Jsraels.

Copye des Mandaets / dat de Coninck Artaxarxes door het aengeuen Amans des Hofmeesters / heeft in alle zijne landen ghesonden / om de Joden alomme wt te roeyen.

Joseph. Anti. libr.11.Cap.6.
☞ Dit stuc mochte ghelesen worden nae het Cap. 3. indẽ boeck Hester.

1 De brief luyde aldus : De groote Coninc Artaxarxes/ van a India tot aen Moorenlant / Ontbiet den hondert ende seuenentwintichsten Vorsten/ met tsamen den onderdanen/ zijne groete.

a 2.Hest.1.1
2.Hest.5.2
b 1.Hest.1.1 ende 3.13
c Judit.1.8
1.Mach.1.6

2 b Hoewel ick een machtich Coninck ben/ eñ de grootste Heere op aerden: so c en hebbe ick my doch in mijner gewelt niet willen verheffen/ maer my beulijtiget/ genadichlijcken eñ saechtmoedichlicken te regeren/ende den lieuẽ vrede / dies hem alle man verblijt/ te behouden: op dat een yegelick gerustelijck leuen/ende zijnen handel drijuen mochte.

3 Hier toe hielt ick mijnen Vorsten eenen raet/ hoe sulcx gheschieden mochte.

Haman.

4 Doe dede my Haman/ mijn aldercloeckste / liefste ende trouste raet / die naest den Coninck de hoochste is/ cont/ hoe dat d daer een volck zy / dat in alle landen verstroyt/ sonderlijcke Wetten hielde/ tegen alle landen ende lieden wijse/ende altijts der Coningen gheboden verachte/ daer door sy vrede ende eenicheyt in het rijcke/ verhinderen.

d 1.Hest.3.8

5 Als wy nv sulcx vernomen hebbẽ/ dat hen een eenich volck / teghen de gantsche werelt settet/ eñ zijn eygen wijse hout/ ende onsen gheboden onghehoorsaem is: daer door sy groote schade doen / ende vrede ende eenicheyt in onsen rycke verhinderen:

6 So beuelen wy/ dat alle de gene/ die Haman de ouerste Vorst / ende de hoochste naest den Coninck/ onse Vader vermelden sal / met vrouwen ende kinderen / door harer vyanden sweert / sonder alle barmhertichheyt omghebracht / ende niemant verschoont en worde : ende dat op den veerthienden dach Adar/ der twaelfster Maent/ in desen Jare.

7 Op dat de ongehoorsamen alle/ op eenen dach verslagen worden / ende een bestandighe vrede in onsen rijcke blijuen meughe.

Dat gebedt/ dat Mardocheus tot Godt dede. Vande leetclaghe ende ghebedt der Coninginne Esther.

☞ Dit stuc machmen lesen nae het eynde des 4. Capit. voor het 5. Capit.

8 Ende Mardocheus badt tot den Heere/ ende vertelde zijne wonderwercken/

9 Ende sprack: Heere God/ ghy a zijt de Almachtighe Coninck: alle dinck staet in uwer macht/ b ende uwen wille en can niemant wederstaen/ wanneer ghy Jsrael helpen wilt.

a Eccle.1.5
b Jud.16.18
c Gene.1.1
Psal.146.6
Act.14.4
Apoc.14.7
d 2.Par.20.6
e wreuel moetwillighe ende beschaemden stoutheyt.

10 c Ghy hebt Hemel ende Aerde gemaeckt/ ende alles wat daer inne is.

11 Ghy zijt aller Heere / d ende niemant en can v wederstaen.

12 Ghy weet alle dinck / ende hebt het ghesien/ dat ick wt gheener e hartneckicheydt noch hoouerdicheyt / den stouten Haman niet en hebbe aenbidden willen.

13 Want ick ware bereyt / Jsrael te goede/ oock zijne voeten willichlijcken te kussen:

14 Maer ick hebbe het ghedaen wt vreesen/ f op dat ick niet de eere/ die mijnẽ Gode behoort/ eenẽ mensche en gaue/ eñ niemant anders en aenbade dan alleen mijnen Godt.

f Deut.6.13
Mat.4.10

15 Ende nv Heere/ ghy Coninck ende Godt Abrahams/ ontfermt v ouer v volck: want onse vyanden willen ons verdelghen/ g ende v Erue/ die ghy van den beginne gehadt hebt/ wtroeyen.

g Deut.4.34
ende 10.15
ende 32.9
Jere.5.19
h Exod.14.31

16 Verachtet v hoopken niet / h dat ghy wt Egypten verlosset hebt.

17 Verhoort mijn gebedt/ ende weest uwen volcke genadich / ende wendet onse treuren in vreuchde: op dat wy leuen / ende uwen Name prijsen : ende en laet den mont der gheenen die v louen/ niet verdelghen.

18 Ende het gantsche Jsrael riep wt allen crachten tot den Heere : want sy waren in doots nooden.

1 Ende de Coninginne a Esther/ keerde haer oock tot den Heere / in sulcken doots campe.

a 1.Hest.4.16

2 Ende leyde hare Conincklijcke cleederen af/ende tooch treurcleederen aen/ ende voor het edele water/ende den Balsem/ b stroyde sy asschen eñ stof op haer hooft / eñ verootmoedichde haer lijf met vasten: ende aen allen plaetsen/ daer sy te voren vrolick geweest was/ daer pluckte sy haer hayr wt/

b Judit.9.1

☞ Esthers ghebedt.

3 Ende badt tot den Godt Jsraels / ende sprack : Heere/ ghy die alleen onse Coninck zijt/ helpet my ellendighe/ ick en hebbe gheenen anderen helper dan alleene v.

4 Ende de noot is voor handen.

5 Jck hebbe van mijnen Vader ghehoort/ Heere/ c dat ghy Jsrael van allen Heydenen wtgesondert/ eñ onse vaderen van outs af/ tot

c Deut.4.34
ende 7.35
ende 10.15
ende 32.9
Jere.11.19

tot eewige Erve aengenomen/ende hebt hen ghehouden wat ghy ghesproken hebt.

d Wy hebben voor v ghesondicht / daer-6 omme hebt ghy ons overghegeven in onser vyanden handen.

Heere/ ghy zijt rechtveerdich / want wy 7 hebben hare goden gheeert.

Maer nu en laten sy hen daeraen niet ge-8 noegen/dat sy ons in grooten dwange hou-den: e maer hare overwinninge/ schryven sy dock der macht harer afgoden toe.

Eñ willen uwe belofte te niete maken/ 9 ende v Erve wtroeyen: ende de mont der ghenen die v loven/toestoppen: ende de eere uwes Tempels ende Altaers verdelghen.

Eñ den Heydenen den mont op doen/ de 10 macht der afgoden te prijsen/ f eñ eewichlijc eenen sterflijcken Coninck te beroemen.

Heere/ en gheeft uwen Scepter dien niet/ 11 die daer niets zijn/ op dat sy onsen iammer niet en bespottē: maer wendet haer voorne-men over hen/ende teeckent dien/die dat te-ghen ons aenrichtet.

Gedenckt aen ons Heere/ende openbaert 12 v in onsen noot: ende stercket my Heere/ ghy Coninck aller goden ende Heerschappen.

g Leeret my/hoe ick voor den leeuwe spre-13 ken sal/eñ wendet zijn herte/ dat hy onsen vyanden gram worde / op dat de selue/met zijnen aenhanghe/ te niete worde.

Ende h verlost ons door uwe handt/ en-14 de helpt my uwer maghet/die gheene ande-re hulpe en heeft/ dan v alleen.

Ghy die alle dinck weter/ende bekennet/ 15 dat ick geen vreuchde en hebbe aen der eere/ die ick by den godloosen hebbe / oock ghee-nen lust / aen der Heydenschen ende vreem-den i bruinghe.

Ghy weet dat ick het doen moet / eñ dat 16 ick niet en achte den heerlicken cieraet / dat ick op mijnen hoofde draghe / wanneer ick staet voeren moet: maer houde hem gelijck als eenen onreynen doeck / ende en draghe hem niet/wanneer ick den staet niet voeren en derf.

Ooc en hebbe ic noyt met Hamā gegetē/ 17 noch vreuchde gehadt by den Coninclijcken k dissche/ noch gedroncken vandē offerwijn.

Ende uwe maghet en heeft haer noyt 18 verheughet / sindert dat ick hier ghebracht ben/ tot op desen tijt: maer aen v alleen Hee-re ghy Godt Abrahams.

Verhoort de stemme der verlatenen/ ghy 19 stercke Godt boven alle/ ende verlost ons van der godtloosen handt /ende verlost my wt mijnen nooden.

De Coninginne Hester verschijnt voor den Co-ninck/eñ stelt hem den noot des volcx voor oogen.

Ende ten derden daghe a leyde sy hare 4 dagelijcksche cleederen af/ende b tooch hare Coninclijcke cieraet aen.

Eñ was seer schoon/ende riep Godt den 5 Salichmaker aen/ c die daer alle dinck siet.

Ende nam twee maechden met haer/en-6 de leyde haer * properlijcken op de eene.

Ende de ander volchde haer/ende droech 7 haer den sleyp na van haren rock.

Ende haer aengesichte was seer schoon/ 8 lieffelijcken ende vrolijck gestalt: maer haer herte was vol angsten ende sorghe.

Ende doe sy door alle deuren henen in 9 quam/ tradt sy teghen den Coninck over/ d daer hy sadt op zijnen Coninclijckē stoel/ in zijne Conincklijcke cleederen / die van goude ende edelen steenen waren/ende was verschrickelijck aen te sien.

10 Doe hy nu de ooghen ophief/ende sachse toornichlijcken aen/ doe wert de Coningin-ne seer bleeck / ende sanck [neder] in een on-macht / ende leyde het hooft op de maghet.

11 e Doe veranderde God den Coninck zijn herte ter goedicheyt/ende hem wert banghe voor haer/ende spranck van zijnen stoel/en-de omvinckse met zijnen armen/ tot dat sy weder tot haer seluen quam.

12 Eñ sprackse vriendelijcken aen: Wat is v Esther? ick ben v broeder / en vreest v niet.

13 Ghy en sult niet sterven: f want dit ghe-bodt gaet alle anderen aen/maer v niet.

14 Tredet slechs herwaerts / g ende hy hief den gulden Scepter op/ ende leyde dien op hare schouderen/ ende cussedese / eñ sprack: Segghet aen.

15 Ende sy antwoorde: h Doe ick v aen-sach / dochte my / ick sach eenen Enghel Godts: daerom verschrack ick voor uwer grooter Maiesteyt.

16 Want ghy zijt seer verschrickelijck/ ende uwe ghestalt is gantsch heerlijck.

17 Ende als sy so sprack/sanck sy wederom in een onmacht/ ende viel daer neder.

18 Ende de Coninck verschrack met alle zij-nen dienaren/ende troostense.

Een copie des Mandaments / dat de Coninck Artaxerxes tot voordeel der Joden heeft in alle zijn lant laten wtgaen.

In den vyerdē Jare des Coninckx Pto-lomei ende Cleopater/ brachten Dosi-theus/(die hem voor eenē Priester wt-gaf/ wt dē stamme Levi/) ende Ptolomeus zijn sone/desen brief der Purim / eñ seyden: Dat Lysimachus een sone Ptolomei den seluen overghesettet hadde te Jerusalem.

1 Artaxerxes de groote Coninck / a van India / tot aen Moorenlant / ontbiet den hondert eñ sevenentwintich Vorsten / met tsamen den onderdanen/ zijne groete.

2 Wy bevinden dat daer veel zijn / die der Vorstē genade misbruyckē/eñ vander eere/ die hen wedervaert/ stout eñ boose worden:

3 Also dat sy niet alleene de onderdanē on-derdrucken/maer ghedencken oock de Hee-ren selfs/van dien sy verhoocht zijn / onder de voeten te treden.

4 Eñ en doen niet alleene tegē de natuer-lijcke redelijckheyt/door ondanckbaerheyt/

5 Maer zijn door hooveerdicheyt/ soo ver-blindet/dat sy oock meynen / Godt (die op de vromen siet/) en straffet sulcke ongetrou-wicheyt niet.

6 Sy bedrieghen oock vrome Vorsten/ op dat sy onschuldich bloet vergieten: eñ de ge-nen die daer trouwelijcken ende redelijcken dienen/ in alle ongheluck brenghen mogen.

7 Welcker exempel men niet alleene inden ouden geschiedenissen en vindet/maer oock noch daghelijcx bevint / hoe veel ongheluck dat sulcke onghetrouwe raetslaghen aen-richten.

8 Dewijle ons dan toebehoort daer op te sien/dat daer voortaen vrede in onsen Rijc-ke blijve:

So

d Judi.10.17

e Pro.21.1
3.Mac.5.26

f 1.Hest.3.12

g 1.Hest.5.2

h Gen.33.10
2.Sa.19.27

☞ Dit stuck machmen lesen na den eynde des 8. Cap. voor het 9. Cap. Joseph. Anti. lib.11. Cap.6

a 1.Hest.1.1

Also heeft een Marckgraue tot Myssen ghesept: Een Vorst derf hem niet so seer vreesen voor dien, die daer verre van hem waerē als voor dien/ die hem op dē voet navolghen: want die selue wouden hem geerne op den cop treden.

So moeten wy/na ghelegenthept der sa= 9
ke / onderwijlen de gheboden veranderen/
wanneer wy het anders beuinden dan wy
berichtet waren/ende niet al te b haestelijck
voortuaren.

b spits.
c 1.Hest.3/1

c Na dien nu Haman/de sone Hamada= 10
ti/die wt Macedonia/eñ niet vander Per=
ser bloede/ oock niet onser goedighen aert/
maer by ons een gast is:

Dien wy / (gelijck als wy pleghen tegen 11
alle Nacien/) d alle ghenade bewesen/ende
also verhooghet hebben/ dat wy hem onsen
vader noemden/ende van alle man / als de
naeste nae den Coninck gheeert wert.

d 1.Hest.3/2

Is hy so stout gheworden / dat hy hem 12
onderstaen heeft/ons om onse Coninckrijc=
ke ende leuen te brenghen.

e Want hy heeft Mardochium / (die 13
door zijne getrouwichept ende weldaet/on=
se leuen f verlost heeft /)ende onse onschul=
dighe medegenoot de Coninginne Esther/
met tsamen haren gantschen volcke / g val=
schelijcken ende booslijcken verclaghet/ dat
sy alle souden vernielt worden.

e 1.Hest.2/21
f Gheurijet.
g 1.Hest.3/6
8.

Ende als dan/ wanneer die henen wech 14
warē/ die ons bewarē/heeft hy gedacht ons
oock te vermoorden/ende der Persers Rijc=
ke/aen de Macedoniers te brenghen.

Wy beuinden nochtans/ dat de Joden/ 15
die de veriaechde schalck wonde dooden la=
ten/ontschuldich zijn/

Goede Wetten hebben/ h ende kinderen 16
des Alderhoochsten/ Grootsten ende eewi=
ghen Gods zijn/ die onsen voorvaderen en=
de ons/ i dit Rijcke ghegheuen heeft / ende
noch behoudt.

h Mat.5/45
Luce.6/35
i Dan.2.39
ende 5/18

17 Daeromme en sullet ghy v niet houden
na den k Brief/die Haman by ons te wege
ghebracht heeft:

k 1.Hest.3.13

18 Want om sulcker daedt wille/ is hy met
alle zijn gheslachte / voor der poorte te Su=
san/ l aen de galghe ghehanghen:ende God
heeft hem also gantsch haest vergolden/ als
hy het verdient heeft.

l 1.Hest.7/10

19 Maer dit ghebot/ dat wy v nu toeschic=
ken/sullet ghy in allen steden vercondigen/
dat de Joden hare Wet vry mogē houden.

20 Ende soomen hen ghewelt doen woude/
ten m derthienden daghe der twaelffter
Maent/die daer heet Adar/ so sullet ghyse
beschutten / op dat sy hen aen den seluen
wreken moghen.

m 1.Hest.3/13

21 Want den seluighen dach/ heeft hen de
Almachtighe God/ tot eener vreuchde ghe=
maeckt/inden welcken sy / dat wtuercoren
volck/souden ommecomen zijn.

22 Daeromme sullet ghy lieden oock/ bene=
uen anderen vyerdaghen/n desen dach vye=
ren in allen vreuchden.

n Judi.16/31

23 Op dat het ons/ eñ allen/die den Persen
getrouwe zijn/wel gae: eñ een exempel zy/
hoe onghetrouwichept ghestraffet worde.

24 Maer welcke lant ofte Stadt/ dit gebot
niet houden en sal/ die sal met den s weerde
ende vyere verdelget worden: also / dat daer
noch mensche/ noch ghedierte / noch eenich
voghel meer inne woonen conne.

IN den anderen Jare/ etc. Ende Mar=
docheus sprack: Godt/ etc. inden volcke
Israel. Soeckt voor.

Eynde der stucken Esthers.

DE PROPHEET BARVCH.

Argument.

BAruch heeft zijn boeck geschreuen/in de Babylonische geuanckenisse: waer in hy Gode recht ueerdichept toeschrijft/om dat hy de Joden/ gelijck sy verdient hadden/ghestraft heeft/eñ belijt de sonde eñ beschuldicht zijns volcx hartneckighe onghehoorsaemheyt ende onghetrouwichept. Bouen desen/ bidt hy om vergheuinghe der sonden/ende dat God zijnen volcke barmhertich zy/ ende ten eynde wederom in haer vaderlant brenge. Eñ beloeft de wederoprechtinge der Israeliten/ op dat hy in haer herte geloone verwecke.

DE Sendbrief die Jeremie toegheschreuen/ ende in het eynde des Boecx Baruchs ghestelt wort/ is een gheschickte ende clare vermaninghe/dat de Joden in Babilonia gheuanghen/ den warachtigen Gode niet en verclaren/ ende de Babylonische goden vreesen. Daerom straft hy de afgoderije seer/ hen vermanende/ dat sy den warachtighen Godt aenbidden/ende hem alleene dienen.

Dat eerste Capittel.

3.Baruch leest zijn boeck inde teghenwoordichept des Coninckx Jechania/ ende voor den ooren des volcx.6.De Joden versamelen gelt te hoope/ eñ sendent dien van Jerusalem/ tot een offerhāde 11 . Sy vermaentse te bidden voor den Coninck Nebucad Nezar ende zijnen sone.14.Eñ oock het boec Baruchs te lesen/eñ hare sonden te belijden.

Baruch schrijft dit boeck inder ghe= uanckenisse te Babel.

DIt zijn de redenen / die a Baruch 1
de sone Nerie/ des soons Maha=
sie/des soons Sedechie/ des soons
Sedei/ des soons Helchie/in eenē
boeck geschreuen heeft te Babel.

a Jere.36/4
ende 45/1

Inden vijfsten Jare / ten seuenden dage 2
der Maent / ter tijdt/ b als de Chaldeers
Jerusalem gewonnen/ ende met vyere ver=
brant hadden.

b 2. Re.2.5.8

Eñ Baruch las dit boec voor Jechania/ 3
den sone Joiakim/dē Coninc Juda/eñ voor
den ooren alles volcx / dat daer toe quam.

c Jere.36. 10

Ende voor den ooren der Vorsten / ende 4
der Coninghen sonen / ende voor den Out=
sten/ende voor allen volcke/ beyde cleyn en=
de groot / dat daer woonde te Babel/ aen
het water Sud.

5 d Ende sy weenden / vasteden/ende ba=
den met ernste vooor den Heere.

d Joel.1.13

6 Ende vergaderden te hoope/wat een ye=
ghelijck vermochte/

7 Ende sondent henen na Jerusalem / tot
Joiakim den sone Helchie / des soons Sa=
lom/den Priester / ende tot den [anderen]
Priesteren/eñ tot allen volcke dat met hem
was te Jerusalem.

8 Dat hy hen brachte int landt Juda / de
vaten des huyses des Heeren / die in voor=
tijden wt den Tempel wech ghevoert wa=
ren / inden thienden daghe der Maent Si=
van: namelijcken/de silueren vaten/ welcke
ghemaeckt hadde Zedechia/de sone Josia/
de Coninck Juda.

e Dat

a Doe Nebucad Nezar de Coninc te Ba- 9 bel/wech geuoert hadde Jechania/ ende de Vorsten/ende de geuangenen/ende de Geweldighen/ende het lantvolck/van Jerusalem/ende haddese ghebracht na Babel.

Ende schreuen tot hen alsoo: f Siet/ wy 10 senden v ghelt/ daer voor coopt brantoffer/ sondoffer/wieroock/ eñ spijsoffer/ eñ offert het op den altaer des Heeren onses Godts.

g Ende biddet voor het leuen Nebucad- 11 Nezars des Coninckx te Babel/eñ voor het leuen Belsazers zijns soons / dat hare daghen op aerden zijn meughen/so langhe als de daghen des Hemels dueren.

h So sal ons de Heere genoech/eñ goede 12 daghen gheuen/ ende sullen leuen onder de schaduwe Nebucad Nezars des Coninckx te Babel / ende onder de schaduwe Belsazers zijns soons / ende hen dienen langhen tijdt/ende ghenade voor hen vinden.

i Oock biddet voor ons tot den Heere 13 onsen Godt: want wy hebben ons versondighet aen den Heere onsen Godt/ eñ zijne grimmichevt eñ toorne/ en is niet van ons ghewendet/tot op den hedighen dach.

k Ende leset dit boeck: want wy hebbent 14 daeromme tot v lieden ghesonden/ dat ghy het lesen soudet inden huyse des Heeren/op de vyerdaghen ende l Jaerghetijden.

Ende spreket: m De Heere onse Godt is 15 rechtueerdich/ ende wy dragen wel te recht onse schande: also het dan als nu gaet/dien van Juda/ende dien van Jerusalem:

Ende onsen Coningen/ende onsen Vor- 16 sten/ ende onsen Priesteren/ eñ onsen Propheten/ende onsen vaderen:

Om dies wille / dat wy voor den Heere 17 gesondiget/eñ hem niet ghelooft en hebben/

Eñ der stemme des Heeren onses Gods 18 gheen ghehoor ghegheuen en hebben / dat wy ghewandelt hadden nae zijnen gheboden/die hy ons ghegheuen heeft.

Ja van dier tijdt aen/ n doe de Heere onse 19 vaderen/ wt Egypten lande geuoert heeft/ tot op desen hedigen dach/zijn wy den Heere onsen Godt ongehoorsaem gheweest/ende hebben verachtet zijner stemme gehoorsaem te zijn.

o Daeromme is nu ouer ons ghecomen 20 de straffe ende vloeck / welcken de Heere vercondicht heeft/ door zijnen knecht Mosen/doe de Heere onse vaderẽ wt Egyptenlant voerde/dat hy ons een lant gaue/ daer melck ende heunich inne vliet.

p Eñ wy en hebbẽ der stemme des Heerẽ 21 onses Godts niet gehoorsaem geweest/als ons de Prophetẽ seydẽ/die hy tot ons sant:

q Maer een yegelijck ginck na zijns boo- 22 sen herten goetduncken/eñ dienden vreemde goden/ ende deden quaet voor den Heere onsen Godt.

Dat ij. Capittel.

1. De Joden bekennent/ dat sy om harer sondẽ wille gestraft geweest zijn. 11. Sy biddẽ tot den Heere/ 17. eñ 18. Een forme van goede gebeden. 30. De Joden en hebben de vermaninghen der Propheten niet ghehoorsaem gheweest.

Ende den Heere a heeft zijn woort ghe- 1 houden / dat hy tot ons ghesproken heeft/ ende onsen Richteren / Coningen/ende Vorsten / die Jsrael regeren souden/ende tot dien van Jsrael ende Juda.

2 Eñ heeft sulcke groote straffe ouer ons gaen laten/ diergheliјcken onder den gantschen Hemel niet gheschiet en is / als ouer Jerusalem ghegaen is:

3 b Ghelijck als inde Wet Mosi geschreuen staet: Dat een mensche/zijns soons ende zijner dochter vleesch eten soude.

4 Ende hy gafse henen tot knechten/in alle Coninckrijcken/die rontomme liggen/ tot eener versmaetheyt/eñ tot eenen vloeck/onder alle volckẽ/die rontomme ons zijn/ onder de welcke haer de Heere verstroyt heeft.

5 Ende sy werden altoos ondergedruckt/ eñ en connen niet weder op comen : want wy hebben ons versondiget aen den Heere onsen Godt/daerinne/ dat wy zijner stemme niet ghehoorsaem gheweest en zijn.

6 c De Heere onse Godt is rechtueerdich/ maer wy eñ onse vaderẽ dragẽ te recht onse schande/als het dan tegẽwoordelijckẽ gaet.

7 d Alle het ongeluck dat de Heere tegẽ ons ghesproken heeft/dat is ouer ons gecomen.

8 Eñ wy hebben den Heere niet gesmeecket/ dat hem een yeghelijck ghekeert hadde vande ghedachten zijns boosen herten.

9 Ende de Heere heeft ouer ons gewaeckt ten ongelucke/het welcke hy ouer ons heeft gaen laten : e want de Heere is rechtueerdich in alle zijne wercken / die hy ons heeft gheboden.

10 f Maer wy en waren zijner stemme niet ghehoorsaem/ dat wy ghewandelt hadden nae de gheboden des Heeren/die hy ons ghegheuen heeft.

11 g Ende nu Heere/Jsraels Godt/ ghy die v volck wt Egyptenlande geleyt hebt / met eener stercker hant/met grooter macht/ ende hooger ghewelt/door teeckenen eñ wonderen/ende hebt v eenen Name ghemaeckt/ als hy als nu is.

12 h Wy hebben doch gesondicht/ ende zijn (eylaren) godloos geweest/ende hebben gedaen teghen alle uwe gheboden.

13 Och Heere onse Godt/latet af van uwer grimmicheydt ouer ons: want wy zijn seer i cleyne ghewórden onder den Heydenen/ daer ghy ons henen verstroyt hebt.

14 k Verhoort Heere onse ghebet ende onse smeecken/ ende helpt ons om uwent wille/ ende laet ons ghenade vinden by dien / die ons wech gheuoert hebben.

15 Op dat de gantsche werelt bekenne/ dat ghy Heere onse Godt zijt: want Jsrael ende zijn zaet/is doch na v ghenoemt.

16 l Siet Heere van uwen heylighen huyse/ ende dencket doch aen ons: neycht Heere v ooren herwaerts/ende hooret doch.

17 Doet uwe oogen op Heere/ eñ siet doch: m want de doodẽ inder helle/ welcker geest wt harẽ lijue geuarẽ is/die en prijsen de heerlijckheyt eñ gerechticheyt des Heeren niet.

18 Maer een ziele die seer bedroeft is / ende vernedert/eñ jammerlijckẽ daer henẽ gaet/ ende hare ooghen schier wtgheweent heeft/ ende n hongherich is/ die prijst Heere/ uwe heerlijckheyt ende gherechticheydt.

19 Ende nu / Heere onse Godt/wy ligghen voor v met onsen ghebede/ o niet van weghen der gerechticheyt onser vaderen / ende onser Coninghen: maer van weghen uwer barmherticheyt.

Margin notes: 4.Reg.25 — Jnhout des briefs der ghevanghenen. — f Jere.29.7 1.Tim.2.2 — b Deu.28.53 4.Reg.6.28 Leuit.26.29 — c Bar.1.15 Dani.6.7 — Een Christelijcke bekentenisse. — d Jere.1.14 ende 4.6 ende 5.15 ende 7.14 ende 8.15.16 — e Baru.1.15 — f Jere.7.21 — g Dan.9.15 — h Joan.14.20 Psalm.16.6 Judit.7.20 Tren.3.42 — i Of/ dunne/ smal/ snoode/ verachtelijc — k 2.Par.6.24 — l Deu.26.15 Esai.63.15 — m Psal.6.6 ende 115.15 Esai.38.18 Sprac.17.28 — n Mar.5.6 — o Tit.3.5 — a Dani.9.5

Nae dien ghy uwe grimmichepdt ende 20
uwen toorne hebt ouer ons ghelaten / als
ghy door de Propheten uwen knechten ghe-
sproken hebt/ende gesept:

p So spreeckt de Heere: Neycht uwe schou- 21
deren/eñ * ondergeeft v lieden den Coninc
te Babel/ soo sult ghy in den lande blijuen/
welcke ick uwen vaderen ghegeuen hebbe.

Maer so ghylieden de stemme des Hee- 22
ren niet ghehoorsaem en zijt/ v den Coninck
te Babel te ondergheuen:

q So wil ick inde steden Juda/ende van 23
Jerusalem wech nemen / het gheschrey der
vreuchden ende hertenvrolijckheyt/ende de
r stemme des bruydegoms ende der bruyt:
ende s dat gantsche landt sal woest staen/
ende niemant en sal daerinne woonen.

Doch wy en waren uwer stemme niet 24
gehoorsaem/dat wy ons den Coninc te Ba-
bel onderworpen hadden/daerom hebt ghy
v woort gehouden/dat ghy gesproken hebt
door de Propheten uwe knechten / t dat-
men het ghebeente onser vaderen wt haren
grauen ghewòrpen ende verstropt heeft.

Dat sy des daechs in der Sonne / ende 25
des nachts inden * dauwe gheleghen heb-
ben / ende zijn gantsch jammerlijcken om-
meghecomen/ u door hongher/ sweert/ ende
gheuanckenisse.

Eñ om der misdaet wille des huys Is- 26
raels/eñ des huys Juda/ hebt ghy v huys
daerinnen uwen Name in aengeroepẽ heeft/
so verstooren laten/ghelijck het als nu voor
ooghen is.

Ende ghy Heere onse God/ hebt gantsch 27
ghenadichlijcken/ende na aller uwer groo-
ter barmherticheyt met ons ghehandelt/

x Als ghy door Mosen uwen knecht ge- 28
sproken hebt/ten daghe doe ghy hem gebo-
det uwe Wet te schrijuen/voor den kinderen
Israels/ende sprakет:

Ist dat ghylieden y mijner stemme niet 29
ghehoorsaem en zijt/so sal ghewißlijcken de-
sen hoop/die een groote veelheyt is/gantsch
cleyne worden/onder de Heydenen/daer ic-
se henen verstropen wil.

Want ick weet doch wel/dat sy my niet 30
ghehoorsaem en sullen wesen: z want het is
een hardtneckich volck.

* Maer sy sullen hen weder bekeerẽ/ in- 31
den lande / daer sy geuanckelijck inne zijn/
ende sullen bekennen/dat ick de Heere haer
Godt ben: ende ick wil hen een verstandich
herte gheuen/ende ooren/die daer hooren.

Dan sullen sy my prijsen inden lande/ 32
daer sy gheuanckelijck inne zijn/ende sullen
aen mijnen Name gedencken.

Ende hen van haren harden necken / eñ 33
van haren sonden bekeeren: want sy sullen
daer aen gedencken/ hoe het haren vaderen
ghegaen is/ die voor den Heere sondichden.

Eñ ick wilse weder brengen in dat lant/ 34
dat ick haren vaderen/ Abraham/ Isaac/ eñ
Jacob/ gesworen hebbe/ende sy sullen daer
in heerschen.

Ende ick wilse vermeerderen / ende niet 35
verminderen / ‡ ende wil een eewich ver-
bont met hen maken / * dat ick haer Godt
wil zijn/ende sy mijn volck : eñ en wil mijn
volck nietmeer verdrijuen wt den lande/
dat ick hen ghegheuen hebbe.

p Jere.27.6
* Anders/ dient den/ etc.
Oock der Heydenschẽ ende boosen ouericheydt salmen ghehoorsaem zijn.
q Jere.7.33 ende 16.9 ende 25.10
r Apoc.18.23
s Leu.26.32 Esaie.1.7
t Jere.7.34
* And. der coude
u Jere.24.10 ende 27.8 Ezech.6.11
x Exod.34.28
y Deut.4.27 ende 28.62
z Exod.32.9 ende 33.3
* Deut.4.29 ende 30.2
‡ Jere.32.40 Hebr.8.8
* Jere.24.7 ende 30.22 ende 31.33

Dat iij. Capittel.

1. Ghebedt der Joden/ inhoudende belijdenisse harer sonden. 9. Vermaninghe tot den Joden. 12. De Joden hebbẽ de fonteyne der wijsheydt verlaten. 16. De Vorsten deser werelt en hebben de wijsheyt niet ghevonden. 27. De Heere en heeft niet vercoren de groote deser werelt. 37. De Heere heeft de wijsheyt ghevonden.

1 Almachtighe Heere/ ghy Godt Israels/ in desen grooten angst ende noodt/ schrey ick tot v.

2 Hoort/ende weest genadich Heere: want wy hebben teghen v ghesondicht.

3 Ghy regeert van eewichepdt tot eewicheyt/ maer wy vergaen altoos.

4 Almachtighe Heere/ ghy Godt Israels/ hoort nu het ghebedt Israels/ die de doodt in den hals steken/ ende het ghebet der ghenen/ die teghen v gesondicht/ eñ die de stemme des Heeren haers Godts/ niet ghehoorsaem gheweest en zijn: daeromme is oock de straffe/ a altoos achter ons gheweest.

5 Denckt niet op der misdaet onser vaderen/ maer denckt als nu aen uwe hant/ ende aen uwen Name.

6 Want ghy Heere zijt doch onse Godt/ so willen wy Heere v louen.

7 Want daeromme hebt ghy uwe vreese in onse herte ghegheuen/ dat wy uwen Name aenroepen/ ende v in onser gheuanckenisse louen souden: b want alle de misdaet onser vaderen / die voor v ghesondicht hebben/ gaet ons ter herten.

8 Die wy nu zijn in onse gheuanckenisse/ daer ghy ons henen verstooten hebt/ tot eener versmaetheyt / ten vloecke eñ grouwel/ om aller misdaet wille onser vaderen / die vanden Heere haren Godt afgeweken zijn.

9 Hoort Israel de gebodẽ des leuens/ merct vlijtelijck daerop / c ende behoutse wel.

10 Hoe coemt het Israel/ dat ghy in der Heydenen lande versmachtet / dat ghy in eenen vreemden lande zijt?

11 Dat ghy v verontreyniget onder de dooden? dat ghy onder die gherekent zijt/ die in de helle varen?

12 d Dat is de oorsake: Dat ghy de fonteyne der wijsheyt verlaten hebt.

13 Waert ghy op Gods wegen ghebleuen/ ghy haddet wel doorgaens henen in vrede ghewoont.

14 So leert nu rechte wijsheydt/ op dat ghy beuindet / wie het zy / die een lanck leuen/ goederen/ vrede ende vreuchde gheeft.

15 Wie weet het waer sy woont? wie is in hare camer gheweest?

16 Waer zijn de Vorsten der Heydenen/ die ouer het Wiltwerck op aerden heerschen?

17 Die daer spelen met de voghelen des Hemels? e die silver eñ gout vergaderen daer de menschen haer betrouwen op setten/ f eñ en connen des nemmermeer sadt worden?

18 (Want sy vergaderen gelt/ ende beulijtighen hen daerop / ende is doch altemael te vergheefs.)

19 Sy zijn wtgheroept/ ende inde Helle ghevaren/ eñ andere zijn in haer stede gecomen.

20 De g nacomelinghen sien / tis waer het licht wel/ ende woonen op den aertbodem/ eñ en vinden doch den wech niet / daermen de wijsheyt vindet.

21 Want sy verachtense / daertoe hare kinderen/

Een heerlijc ghebedt tot Godt / ende vermaninghe tot den volcke / ter beteringhe.
a Of/ allerwege/ voorgaende.
b And. en om vaders voorsz/ etc.
c And. dat ghy closck wildet.
d Jere.2.13. 16.
Een vermaninghe ter wijsheyt.
e Esai.2.7
f Sap.5.9
g And. voorts Jonck waren saghen sy/ tis waer/ etc. woonden/ etc. ende treffeden etc.

deren/zijn oock verdwaelt ghegaen.

In Chanaan en hoortmen niet van haer/ 22 te Theman en sietmense niet.

De kinderen Hagar ondergronden / tis 23 waer/wel nae de aertsche wijsheyt: desghelijcken de coopliedeu van Meran/ende die van Theman/die hen duncken laten cloeck te zijne: maer sy en vinden doch den wech niet/daermen de wijsheyt vindet.

O Israel / hoe heerlijck is het huys des 24 Heeren? hoe wijdt ende hoe groot is de stede zijner wooninghe?

Sy en h heeft gheen eynde / ende is on- 25 matich hooch.

Daer waren in voortijden Reusen/ groo- 26 te beroemde lieden/ende groote krijghers.

Die selue en heeft de Heere niet vercoren/ 27 noch hen den wech der bekentenisse geopenbaert.

Ende dewijle sy de wijsheyt niet en hadden/ 28 zijn sy ondergegaen in harer dwaesheyt:

Wie is ten Hemel geuaren/ en heeftse ge- 29 haelt/ en wt den wolcken neder ghebracht?

Wie heeft ouer de zee ghescheept / ende 30 heeftse ghevonden: ende om costelijck gout hier ghebracht?

Somma: Daer en is niemandt die den 31 wech weet /daermen de wijsheyt vindet.

Maer die alle dinc weet/die kentse/ende 32 heeftse door zijn verstant ghevonden : i die den aertbodem bereyt heeft op eewige tijt/ ende dien veruult met allerley ghedierten.

k Die het licht laet opgaen/ en wanneer 33 hy het wederroept/so moet het hem gehoorsamen.

De sterren lichten in harer ordeninghe 34 met vreuchden.

En wanneer hyse voorts roept/ soo ant- 35 woorden sy: hier zijn wy: en lichten met vreuchden/om diens wille diese gheschapen heeft.

Dat is onse Godt/ l ende niemant en is 36 hem te verghelijcken.

Die heeft de wijsheydt ghevonden/ ende 37 heeftse ghegheuen Jacob zijnen dienaer/ en Israel zijnen ghelief den.

m Daer na is sy n verschenen op aerden/ 38 ende heeft by den lieden ghewoont.

Dat iiij. Capittel.

1. De gene die de Wet ende de geboden Godts houden. 2. De Joden worden vermaent tot boete. 5. De Heere en heeftse niet ghestraft/ op dat hyse verliese. 9. De clachte Jerusalems. 18. Het is die Heere die verlossen mach. 21. Verlossinghe is den Joden beloeft. 25. Sy worden vermaent tot lijdtsaemheyt. 31. Onsalich zijnse/ die Jerusalem gheplaecht/ende leedt aenghedaen hebben. 36. Wederbrenghinghe der Joden.

Dese a wijsheyt is het boec vanden ge- 1 boden Gods/ en b van de Wet die eewich is/ c alle diese houden / die sullen leuen: maer diese ouertreden/die sullen steruen.

Keert v daer wederom tot Israel / ende 2 neemt het aen: wandelet sulcken lichte nae/ dat v verlichtet.

Gheeft niet ouer uwe eere eenẽ anderen/ 3 ende uwen schat eenen vreemden volcke.

d O salich zijn wy Israel : want Godt 4 heeft ons zijnen wille gheopenbaert.

* Hebbet eenen goedẽ moet/ mijn volck/ 5 ghy prijs Israels.

e Ghy lieden zijt den Heydenen vercocht 6 niet ten verderue : maer daerom/dat ghy Godt vertoornt hebt/ zijt ghy uwen vyanden ouergheghenen.

7 Want ghy hebbet dien/ die v lieden gheschapen heeft vertoornt/in diẽ/dat ghy niet Godt/ f maer den Duyuels gheoffert hebt.

8 Ghy hebt vergheten des eewigen Gods/ die v lieden ghescharen heeft/ ende Jerusalem die v lieden heeft opgheuoet / die hebt ghy bedroeft.

9 Want sy heeft gesien den toorne Gods/ die ouer v lieden comen soude/ ende gesept: Hoort toe / ghy g inwooners Zion / Godt heeft my groot leet toegheronden.

10 Want ick hebbe ghesien de geuanckenisse/mijner sonen ende dochteren / welcke de Eewighe ouer hen ghebracht heeft.

11 h Jck hebse met vreuchden opgheuoet/ maer met weenen ende met hertenleet/hebbe ickse sien wechvoeren.

12 Niemant en verblijde hem ouer my/ dat ick een Weduwe / ende van velen verlaten ben: ick ben tot eener woestijne ghemaeckt/ om der sonden wille mijner kinderen.

13 Want sy zijn vã de wet Gods afgeweckẽ/ en en hebben niet bekent zijne Rechten: sy en hebben niet gheleeft na Gods beuelen/ en en hebben zijne geboden niet gehouden.

14 Coemt herwaerts ghy inwooners Zion/ ende vercondicht de gheuanckenisse mijner sonen ende dochteren/ die de Eewighe ouer hen ghebracht heeft.

15 i Want hy heeft ouer hen ghebracht een volck van verren/een grouwelijck volck/ende van een onbekende sprake.

16 Die hen niet en ontsien voor den ouden/ noch hen der kinderen en ontfermen/ de selue hebben wech gheuoert de lieue [sonen] der Weduwen/ende de eensame hare dochteren berooft.

17 Doch hoe can ick v lieden helpen.

18 Want die dit ongeluck ouer v lieden gebracht heeft / die sal v van uwer vyanden hant * verlossen.

19 Trecket henen/ghy lieue kinderen/ trecket henen: maer ick ben verlaten eensaem.

20 Jck hebbe mijn vreuchdencleedt wtghetoghen: ick wil schreyen tot den Eewigen/ altoos ende eewichlijck.

21 Hebbet eenen goeden moet / kinderen/ k schreyt tot God/so sal hy v liedẽ verlossen/ van het ghewelt ende hant der vyanden.

22 Want ick hope alreede/ dat de Eewighe v lieden helpen sal: en ick sal vreuchde hebben/ vanden heylighen/ om der barmhertichheyt wille/ die v lieden snellijck gheschieden sal van onsen eewighen Salichmaker.

23 l Jck hebbe v lieden trecken laten met treuren en weenen / maer Godt sal v lieden my weder gheuen / met m vreuchde ende blijschap eewichlijck.

24 Ende gelijck als de inwooners Zion/ nu ghesien hebben uwe geuanckenisse: alsoo sullen sy oock haest sien/ de hulpe van uwẽ Gode/ die ouer v liedẽ comen sal: met grooter heerlijckheyt ende eewighen troost.

25 n Ghy kinderen/ lijdet verduldichlijcken den toorne/ die van God ouer v liedẽ coemt: want uwe vyant heeft v veruolcht / ende ghy sult in corten sien zijn verderf / ende op haren halse sult ghy treden.

26 Mijne o teerẽ (kinderen) moesten gaen/ op ee-

Margin notes: h Deut. 4.50 / Jerem. 23.24 / Psal. 103.19 — Godt is een vinder der wijsheyt. — f Deu. 32. 17 / Psal. 106. 37 — g Anders/ aenstooters. — h 4. Esdr. 2. 3 — i Deu. 28. 49 / Jere. 5. 15 / ende 50. 41 — * Of/ vrijen. — k Deu. 4. 29 / ende. 30. 1 / Psalm. 30. 1 — l Psal. 12. 5 — m Of/ herten-vrolijckheyt. — n 2. Sa. 16. 10 — o Of/ verwassen.

op eenen boosen wech : sy zijn wech ghe-
uoert/ghelijck als een kudde [beesten/] van
den vyanden gherooft.

Hebbet eenen goeden moet / ghy kinde- 27
ren/ende schreyet tot Godt : want die v lie-
den heeft wech voeren laten/die en sal uwer
niet vergheten.

p Rom.6.19

Want p gelijck als ghy v lieden beneer- 28
sticht hebt van Godt af te wijcken: q alsoo
bekeert v lieden nu/ ende beneersticht v lie-
den thienmael meer/den Heere te soecken.

q Esai.55.9

Want die ouer v lieden dese straffe heeft 29
laten gaen/die sal v lieden helpen / ende ee-
wighe vreuchde brenghen.

Jerusalem hebbet eenen goeden moet: 30
want die sal v troosten / daer ghy nae ghe-
noemt zijt.

r Jere.50.9 15.

r Onsalich moeten zijn/die v gheplaecht/ 31
leedt gedaen/ ende hen ouer uwen val ver-
blijdt hebben.

Onsalich moeten zijn de steden/die uwe 32
kinderen gedient hebbē/eñ onsalich moetse
zijn/die uwe kinderen geuanckelijck houdt.

Want ghelijck als sy ouer uwen val ge- 33
juychet/ ende haer ouer uwen verderue ver-
blijdt heeft: alsoo sal sy bedroeft zijn/wanneer
sy verwoestet wort.

* And. Jck sal afhouwen dese vreuchde diese heeft van soo veel volcx te zijn / ende haer wrake in / etc.

* Eñ ick wil hare macht wech nemen/ 34
daer sy haer op verlieten/ ende haren roem
in claghe veranderen.

f Job.20.26 Esai.30.33 ende 66.24

f Want een vyer sal ouer haer comen 35
vanden Eewighen/vele daghen lanck/ en-
de Duyuels sullen hare wooninge in haer
hebben/langhen tijt.

* Cap.v. Luther. Een troostinghe tot het volc/ om dat goet dat hem Godt weder gelden sal.

* Siet rondtomme v Jerusalem/nae den 36
Oosten/eñ siet den troost/ die v van Godt
coemt.

Siet/uwe kinderē/die daer wech geuoert 37
zijn/comen/ jae sy comen versamelt / beyde
t vant Oosten ende vant Westen/ door het
woort des Heyligen/ende prijsen Gods eere.

Baruc.5.6 t Esai.43.3 Mat.8.12 Luce.12.27

Dat v. Capittel.

1. De Propheet vermaent Jerusalem tot vreuchde ende blijschap/ om de verlossinge haers volcx. 4. De naem welcken de Heere Jerusalem geuen sal/ 7 ende 8. De Heere sal de Protecteur ende Leytsman Jsraels wesen.

Treckt wt Jerusalem/v treurcleet/ eñ 1
trect aē het eerlijcke verciersel eewich-
lijck.

a Spr.1.32 ende 27.14

a Trecket aen den rock der gerechtichept 2
Godts / ende settet de croone der heerlijck-
heyt des Eewigen op v hooft.

Want Godt sal uwe heerlijckheyt/onder 3
den gantschen Hemel openbaren.

Want uwen Name sal van Godt ghe- 4
noemt worden eewichlijck/Vrede/ Gerech-
tichept/Prijs/ende Godtsalichept.

b Baru.4.36 Esai.41.17 ende 52.2 c Esai.60.4

b Maect v op/Jerusalem/ende treedt op 5
de hoochte/ende c siet rontomme v/ na den
Oosten/ende siet uwe kinderen / die beyde
vanden opganck der Sonnen/ende vanden
nederganck versamelt zijn/ door het woort
des Heyligen/eñ verblijden haer/dat Godt
harer weder ghedacht heeft.

Sy zijn te voete van v / door de vyanden 6
wech gheuoert : maer Godt brengtse tot v/
verhoocht met eeren/als kinderē des Rijcx.

d Esaie.2.11 ende 40.4 Luce.4.5

Want d God wil alle hooge bergen ver- 7
nederen/ende de lange Oeueren ende dalen/
den lande ghelijck veruullen: op dat Jsrael
seker wandele/ende Godt prijse.

8 De wouden nu / ende alle welrieckende
boomen sullen Jsrael / wt Godts beuel/
schaduwe gheuen.

9 Want Godt sal Jsrael weder hier bren-
ghen/met vreuchden/door zijnen heerlijcken
troost/met barmhertichept/ ende zijne ghe-
rechtichept.

Dat vj. Capittel.

Dit is een wtschrift des briefs/ dē welckē Jeremias gesonden heeft aen die/ die geuanckelijck souden wechgeuoert worden nae Babel/ vanden Coninc te Babel / daer hy hen sulcx inne vercondicht/ als hem van Godt beuolen hadde.

a Jere.25.3.8

1 Om a uwer sonden wille die ghylieden
teghen Godt ghedaen hebt / sult ghy
nae Babel gheuanckelijck wech ghe-
uoert worden van Nebucad Nezar den Co-
ninck te Babel.

b Jere.25.11 2.Par.36.21 Dan.9.2

Het volck wordt hier gestraft om der grooter afgoderye.

2 Ende ghylieden sult te Babel blijuen
moeten eenen langhen tijdt / namelijcken/
b tseuentich Jaer : daer nae wil ick v lieden
van daer weder wt voeren met vrede.

3 c Maer hierentusschen sult ghylieden te
Babel sien/datmen op ded schouderen dra-
gen sal/de siluere/gulden/eñ houten afgo-
dē/voor de welcke hen de Heydenē vreesen.

c Esai.44.10 Psal.115.4 Sap.13.14 d Esai.46.6 Jere.10.5 e Deu.6.13 Mat.4.10

4 Daeromme siet voor v / dat ghylieden
hen sulcx niet nae en doet/ende den Heyde-
nen niet ghelijck en wordet.

5 Ende wanneer ghylieden het volck siet/
dat voor ende achter gaet/ de afgoden aen-
bidden: so spreect in uwer herten: e O Heere/
v alleen salmen aenbidden.

6 Want mijnen Engel sal by v lieden zijn/
ende ick wil uwe zielen wreken.

f Esai.44.9 ende 46.4 g Jere.10.4

7 Hare tonghe is vanden f werckmeester
fijn ghemaeckt/ende sy g zijn met goude eñ
siluer verciert / ende hebben ghesneden ton-
ghen: maer het en zijn gheen rechte tongen/
h ende en connen niet spreken.

h Psal.115.5 i Of/ toppe wt.

8 Sy i vercierense met goude/gelijc als een
maget ten danse/ende setten hen croonē op.

9 Ende de Papen stelen vanden afgoden
het gout ende siluer/ende brengent om met
de hoeren in de hoerhuysen.

10 Ende vercieren de siluere ende gulden/
ende houten afgoden/met cleederen/gelijck
of het menschen waren.

k Jere.10.5

11 k Maer sy en connen hen seluen niet be-
waren voor den roest/ende de motten.

12 Ende wanneermen hen een purpuren
cleet aentreckt/so moetmen hen den stof af-
wisschen/die op hen leyt.

13 Ende hy draecht een scepter inde handt/
ghelijck als een Coninck/ ende en can doch
niemande straffen/ die hem leedt doet.

14 Hy heeft oock een sweerdt/ ende een Axe
inder hant / maer hy en can hem seluen van
de dieuen ende roouers niet verweeren.

l Baruc.6.18

15 Daer aen sietmen wel/dat sy geene godē
en zijn: l daeromme en vreestse niet.

16 Gelijck als een vat/dat een mensche ghe-
bruyckt/ onnutte is als het gebroken wort:
euē so zijn de afgodē: wanneermense in ha-
re huyskens set/so wordē sy vol stofs/vandē
voeten der ghener die daer henen in gaen.

17 Eñ de Priesters verwaren der afgoden
Tempel/met deuren/sloten ende grendelen/
dat sy vandē roouers niet gestolen en wor-
den: euē gelijc alsmen eenē geuanckelijc set-
tet/eñ verwaret hem/die hem aē dē Coninc
vergrepē heeft/eñ ten doode veroordeelt is.

Sy

18 Sy steken hen lampen [ende keersen] aen ende dier veel meer / dan sy voor henseluen aensteken/ende sy en sien doch niets: sy zijn als de balcken inden huyse.

19 Eñ de wormen die op der aerden cruypen / eten hare herten / ende hare cleederen/ ende sy en voelens doch niet.

20 Onder haren aengheſichte zijn sy swart vanden roocke inden huyse.

21 Ende de Nachtwlen/ Swaluwen/ ende ander voghelen / setten hen op hare hoofden/desghelijcken oock de Katten.

22 Daer aen connet ghylieden doch mercken dattet gheen goden en zijn: daerom en vreestse niet.

23 Het gout datmen om hen hangt/om hen daer mede te vercieren / dat en schijnt niet/ wanneermen den roest niet af en wisschet: ende doemense ghegoten heeft / en voelden sy het niet.

24 Van allerley costelijcke materien heeftmense gemaeckt/ ende daer en is doch geen leuen in.

25 m Dewijle sy niet gaen en connen / soo moetmense op de schouderen draghen: daer aen de lieden doch sien connen / dat het schandelijcke goden zijn.

26 Oock moetense hen harer schamen/ diese eeren / daerom / datse niet van henseluen connen opstaen/ soo sy op de aerde vallen: noch henseluen * verroeren/ somense opgerichtet henen settet: noch henseluen oprichten/somense neder leyt: ende gelijck alsmen den dooden offer voor set/ also setmense hen oock voor.

27 n Maer hare Priesters verdoen dat offer/dat hen gegeuen wort: desgelijcken oock hare vrouwen brassen daer van/ende en geuen noch den armen/ noch den crancken daer wat van.

28 Onreyne vrouwen ende kinderbedvrouwen/roeren haeren offer aen/daer aen ghylieden doch mercken connet / dat het gheen goden en zijn: o daerom en vreestse niet.

29 Ende waer van sullen sy goden heeten? want de vrouwen regeren de silueren / gulden ende houten afgoden.

30 Ende de Priesters sitten in hare Tempelen/met witten choorcleederen/scheeren den baert af/eñ draghen cruynen/sy sitten daer met blooten hoofde/

31 Huylen eñ schreyen voor hare afgodē/gelijck alsmen pleech in der doodē * wtuaert.

32 De Papen stelen hare cleederen / ende cleeden hare vrouwē eñ kinderen daer van.

33 Men doet hen goet ofte quaet/so en connen sy het doch niet vergheldē: sy en vermoghen noch eenen Coninck in te setten/ noch af te setten.

34 Sy en connen noch gelt noch goet geuē: p gheloeft hen yemant wat / ende en houdt het niet/so en eysschen sy dat niet.

35 Sy en connen eenē mensche van der doot niet q verlossen/noch eenen swacken helpen teghen den stercken.

36 Sy en connen geenen blinden siende maken: sy en connen eenen mensche inder noot niet helpen.

37 Sy en ontfermen hen der weduwē niet/ ende en helpen den weesen niet.

38 Want sy zijn houten/ r met goude ende siluer verciert/ den steenen ghelijck/ diemen wt den berghen houwet: daeromme moeten die te schanden worden/ diese eeren.

39 Hoe salmense dan voor goden houden/ ofte soo heeten?

40 Dewijle oock de Chaldeen niet veel van hen en houden : want wanneer sy eenen stommen sien / die niet spreken en can / soo brenghen sy hem tot Bel/

41 Ende segghen : De stomme soude hem aenroepen/ghelijck of hy het verstonde: eñ hoewel sy weten dat daer geen leuen in hem en is/noch loopen sy hem nae.

42 Maer de vrouwen sitten voor der kercken met stricken omghegort/ ende brengen * fruyt ten offer.

43 Ende wanneer yemant/die daer voorby gaet/ eenen henen wech tot hem neemt/ eñ by haer slaept: soo beroemt haer de selue tegē die anderen/dat gene niet weert geweest en zijn / ghelijck als sy / dat haer het gordel opghelosset worde.

44 Alles wat door hen gheschiet/dat is enckel bedriegherije/hoe salmense dan voor goden houden/ofte also heeten?

45 Vanden Meesters ende s goutsmeden zijn sy gemaect/eñ wat de meesters willen/ dat moet daer van worden/eñ niet anders.

46 Ende de gene diese gemaeckt hebben/en connen niet lange leuen: hoe souden dat dan goden zijn/ die van hen ghemaeckt zijn?

47 Daerom gheuen sy den nacomelinghen slechs ergernisse/ ende oorsake tot schandelijcke afgoderije.

48 Want wanneer eenē krijch/ofte anders een ongeluck ouer haer coemt/so raetslagen de Papen onder malcanderen/hoe sy hen te samen met den afgoden verberghen willen.

49 Daerom cannmen wel mercken / dat het gheene goden en zijn : dewijle sy henseluen/ noch voor den kryghe/ noch voor anderen ongheluck / beschermen en connen : want het zijn doch slechs t houten/verguldē/ende versiluerde afgoden.

50 Daerom cannmen nu voortaen bekennen/dat het bedriegerije is/ allen Heydenen ende Conninghen openbaer/ ende gheen goden/u maer van menschen handē gemaect/ ende gheen Godtheyt en is in hen.

51 Daerom can alleman wel mercken/dattet gheen goden en zijn.

52 Want sy en settē geenē Coninc in dē lande: sy en gheuen den mensche geenen regen:

53 Eñ en nemen haer geens regerens noch straffens aē/so weynich als de voghelē/die in der locht herwaerts eñ derwaerts vliegen.

54 Wanneer het huys der houten/verguldē eñ versiluerden afgoden / vanden vyere begint te branden/ soo loopen de Papen daer van/ ende bewaren hen seluen voor schade: maer sy verbrandē/gelijc als andere balckē.

55 Sy en connen noch den Coningen/ noch eenigē krijchsvolcke wederstaen: Hoe salmense dan voor goden houden/ofte noemē?

56 De houten/versiluerden eñ verguldē afgoden/ en connē henseluen niet beschermen voor de dieuē eñ roouers : want sy zijn hen te sterck/dat syse berooven ende wt trecken.

57 Nemen haer gout / siluer ende cleederen henen wech/eñ comen daer van: so en connen sy henseluen niet helpen.

Marginal notes: m Esa.46.7 Jere.10.5 Baruc.6.3 — * Of/ bewegē/ — Bel.11 — o Bar.6.16 — * Of/ beganckenissen. — p Eccle.5.3 — q Of/ bidden/ verlossen/ — r Jere.10.4 Baruch.6.7 — * And. semel. — s Esa.44.12 ende 46.5 — t Psal.115.4 Sap.13.10 Apoc.9.20 — u Esa.37.19

Daerom is een Coninck die zijn macht 58 bewijsen can/ oft eenen nutte huysraet/dat in den huyse nut is/ofte een deure / die het huys bewaert/ofte een houten pilaer in een Coninckl ijcke zale/veel beter/dan sulck een amechtich afgod.

x Gen.1.16
y Bar.3.33

x De Sonne/Mane ende Sterren schij- 59 nen/ y ende zijn ghehoorsaem daerinne/dat hen Godt heet.

Desghelijcken de blixem lichtet/datmen 60 hem siet: de wint waeyt in allen landen.

Ende wanneer God den wolcken beveelt 61 te loopen ouer de gantsche werelt/ soo doen sy wat hen Godt heet.

Also oock het vyer van bouen af slaet de 62 berghen ende wouden/ ende doet wat hem gheboden is: maer de afgoden connen hen- seluen niet verroeren/noch yet doen.

Daerom en salmense niet voor goden 63 houden/ofte also heeten: want sy en connen noch straffen noch helpen.

z Baru.6.14. 28.

Dewijle ghylieden dan weet/dat het geẽ 64 goden en zijn/so en z vreest v niet voor hen.

Want sy en connen den Coninck noch 65 vervloecken noch seghenen.

Sy en connen oock geen teecken aen den 66 Hemel/den Heydenen tken laten: sy en con- nẽ niet licht maken/ghelijck als de Sonne/ noch eenen schijn gheuen/als de Mane.

67 De onuernuftighe ghedierten/ zijn beter dan sy: die connen doch in eenen cuyl wo- pen/ende henseluen bewaren.

68 Daerom isset allesins openbaer/ dat sy gheen goden en zijn.

69 Want gelijck als een schousel in den hof niet bewaren en can: also en zijn oock haer houten/verguldẽ/ ende versiluerde afgoden gheen nut.

70 Ende ghelijck als een bosch in den hof/ daer allerley vogelen op nestelen: ofte ghe- lijck als een doot is / die in den graue leyt: also zijn hare houten/vergulden / ende ver- siluerde afgoden.

71 Oock canmen het daer aen mercken/dat sy gheen goden en zijn: want het scharla- ken dat sy om hebben / wort van den mot- ten ghegheten/eñ sy seluen eyntlijcken oock daer toe / alsoo dat een yeghelijck met haer spot.

72 Wel dien mensche/die daer rechtueerdich is/ende gheen afgoden en heeft: die en sal niet tot spotte worden.

Het ghebedt Asarie, Danielis iij. vvt den Grieckschen.

26. Het ghebet Asarie/ inhoudende belijdinghe der sonde. 46. De wreedtheyt des Coninex Nebucad Nezars. 47. De vlamme des ouens ver- brandt de Caldeen. 49. De Enghel des Heeren/ gaet met de mannen in den ouen.

Asarie ghebedt/ vol geloofs ende ootmoedicheyts.

a Dan.3.23
b 3.Reg.8.15.
c Tren.1.18
Baru.1.15
ende 2.6

Ende Asaria stont a midden in den 24 gloeyenden ouen / ende dede zijnen 25 mondt op/badt/ende sprack:

b Gheloeft zijt ghy Heere/de God 26 onser vaderen/eñ uwen Name moet gheprесen ende gheeert worden eewichlyck.

c Want ghy zijt rechtueerdich in allen/ 27 dat ghy ons gedaen hebt: alle uwe werckẽ zijn rechtueerdich/ eñ wat ghy doet/ dat is recht/eñ alle uwe oordeelẽ zijn onstraffelijc.

d Dan.9.7

d Ghy doet ons recht/dat ghy ons gerich- 28 tet hebt/met sulcker straffe/die ghy ouer ons hebt laten gaen/ e ende ouer Jerusalem/ de heylige stadt onser vaderen: Jae ghy doet recht eñ wel daer aẽ/ om onser sondẽ wille.

e 4.Reg.25

f Psal.106.6
Iudic.7.20
Tren.3.42
Baru.2.12

f Want wy hebben gesondicht/eñ quaet 29 ghedaen/daerinede dat wy van v geweken zijn/ ende allesins teghen v gedaen hebben/

Ende uwe gheboden niet ghehoorsaem 30 gheweest en zijn / noch haer ghеachtet heb- ben/dat wy daer na deden/als ghy ons be- volen hebt/op dat het ons wel ginghe.

Daerom hebt ghy recht gedaen/ dat ghy 31 sulcx alle ouer ons hebt laten gaen/

Ende ons ghegheuen in de handen onser 32 vyanden/der godtloosen boosen lieden/ en- de den onrechtueerdighen ende grousaem- sten Coninck op aerden.

Ende wy en doren onsen mont niet op 33 doen/so zijn wy tot schande ende tot spotte geworden/voor uwen knechten / ende voor alle dien/die v vreesen.

Maer en verstoot ons doch gelijckewel 34 niet gantschelijcken / om uwes heylighen Naẽs wille/eñ en verworpt v verbont niet:

g Gene.22.16
ende 26.3
ende 28.13

35 g Ende en neemt uwe barmhertichеydt niet van ons/ om Abrahams ws gheliefden vrients wille: ende ws knechts Isaacx/en- de Israels ws Heylighen:

h Gen.15.5
ende 22.17
ende 26.4
ende 28.14

36 h Dien ghy toeghesеyt hebt /haer zaet te vermeerderen/gelijck als de sterren aen den Hemel/ende als het zant aen der zee.

* Of/ smaller dunner.

37 Want wy zijn * ringher ghewoorden dan alle Heydenen/ende zijn nu de aller veracht- ste op aerden, om onser sonden wille.

i 2.Par.15.3
Osee.3.4

38 i Also dat wy nu geenẽ Vorst/Propheet/ noch Leeraer: eñ noch brantoffer/noch da- gelijcxoffer/noch spijsoffer/noch reucwerck meer en hebben.

39 Eñ en hebben gheen stede/daer wy voor v offeren/ende ghenade vinden mochten.

k Sap.3.6
l Psal.25.3
Syr.2.12
m Iere.17.7
Psal.2.12

40 Maer met een bedroeft herte / ende ver- slaghenen geeste/comen wy voor v / gelijck als brochten wy brantoffer van Rammen ende Runderen / ende veel duysent vette schapen: k also wondet ghy doch onsen of- fer heden/voor v gelden/ ende aenghenaem zijn laten: l want ghy en laet die niet te schanden worden/die soo op v m hopen.

41 Also comẽ wy nu met gantscher herten/ ende soecken v aenghesichte met vreesen.

42 Daerom en laet ons niet te schanden worden: maer doet ons Heere na uwer ge- nade/eñ nae uwer grooter barmhertichеyt:

n Of/ bevryt/ helpt ons uyt

43 Ende n verlost ons nae uwe wonderda- den/ende gheeft uwen Name de eere:

44 Dat hen schamen moeten/alle die uwen knechten leedt doen/ende te schanden wor- den voor uwer grooter macht ende gewelt/ ende hare macht verstooret worde:

o Deut.32.39
Esa.42.10
ende 45.5

45 Op dat sy ghewaer worden/dat ghy zijt de Heere / o de eenighe Godt / heerlijck op den gantschen aertbodem.

46 Ende de dienaers des Coninex/ diese in

den ouen

den ouen geworpen hadden/en hielden niet op/ende wierpen altoos toe/solpher/ peck/ ende werck/ende drooghe rijseren:

47 Dat de vlamme bouen wt den ouen vloech/ by neghen en veertich ellen hooghe/

48 Ende verslont om haer/ ende p verbranden de Chaldeen/die het afreyckē conde voor den ouen.

49 Maer de Enghel des Heeren / ginck met die/ die by Asaria waren/in den ouen/ ende stiet de vlamme des vyers wt den ouen/

50 Ende maeckte het inden ouen / ghelijck als eenen coelen dauw/ q dat haer dat vyer niet eens aen en roerde/ noch haer brande/ ofte beschadichde.

q Esa.43.2 Psal.66.12

Het Ghesanck der dryer mannen inden vyere.

¶ Argument.

Also machmen oock sien/dat die onbehoorlijck spreken/die seggen/dat de Mannen nauwe soo veel tijts en hadden in den ouen dat sy souden gesonghen hebben. Want op sulcke wijse soudemen oock veel wt de Canonische Schriftuere meughen verwerpen. Men leest voorwaer in Jonas: Ende Jonas badt tot zijnen Heere Godt wt het binnenste des visschs. Dit en wort niet ongelooflijck geacht/dewijle de Heere Jonam versterckte: Ende nochtans disputeren ledige menschen/ oft de Mannen inden ouen tijt hadden. Het is een seer schoon gesanck/Godt ende zijne wercken prijsende / ende tot desseluen lof vermanende.

51. De drie mannen ghebenedijen ende louen den Heere. 52. Ende vermanen alle Creatueren/ den Heere te louen.

51 De begonsten die drie met malcanderen te singhen / presen ende loefden Godt / inden ouen / ende spraken:

52 Geloeft zijt ghy Heere/de Godt onser vaderen / ende moetet gheprefen ende hooch geroemt worden eewichlijck: geloeft zy uwen heerlijcken ende heyligen Name/ ende moet gheprefen ende hooch gheroemt worden eewichlijck.

53 Gheloeft zijt ghy in uwen heyligen heerlijcken Tempel/ ende moetet gheprefen ende gheroemt worden eewichlijck.

54 Gheloeft zijt ghy/ghy a die sittet op den Cherubim/ende siet in de diepte/ende moetet gheprefen ende hooch gheroemt worden eewichlijck.

55 Geloeft zijt ghy op uwen heerlijcken Coninclijcken b stoele/ende moetet gheprefen ende hooch gheroemt worden eewichlijck.

56 Gheloeft zijt ghy int Firmament des Hemels/ ende moetet gheprefen ende hooch gheroemt worden eewichlijck.

57 c Alle wercken des Heeren moeten louen den Heere / ende hem prijsen ende roemen eewichlijck.

58 d Ghy Hemelen / loeft den Heere / prijst ende loeft hem eewichlijck.

59 Loeft den Heere/e ghy Engelen des Heeren/prijst ende roemt hem eewichlijck.

60 f Alle wateren daer bouen aen den Hemel/loeft den Heere / prijst ende roemt hem eewichlijck.

61 Alle Heyrscharen des Heeren / loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

62 g Somme ende Mane / loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

63 Alle Sterren aen den Hemel / loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

64 Regen ende dauw/loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

65 Alle winden/loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

66 Vyer en hitte/loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

67 Koude en Somer/ loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

68 h Storm ende haghel / loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

69 Dach ende nacht/loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

70 Licht ende duysternisse/ loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

71 Ys ende vorst/loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

72 i Rijm ende sneeu/loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

i Psal. 148.8

73 Blixem ende wolcken / loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

74 De aerde loue den Heere/prijse ende roeme hem eewichlijck.

75 k Berghen ende cleyne bergen/ loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

k Psal.148.9

76 Alles wat wt der aerde wasset/dat loue den Heere/prijse ende roeme hem eewichlijc.

77 Ghy fonteynen/loeft den Heere/prijst en roemt hem eewichlijck.

78 De zee en ghy waterstroomen/ loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

79 l Ghy Walvisschen/ende alles wat hem in den water ruert/loeft den Heere/prijst en roemt hem eewichlijck.

l Psal.148.7

80 Alle vogelen onder den Hemel/ loeft den Heeer/prijst ende roemt hem eewichlijck.

81 Alle wilde ghedierten ende vee/ loeft den Heere/ prijst ende roemt hem eewichlijck.

82 Ghy menschen kinderen/ loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

83 Israel loue den Heere / prijse ende roeme hem eewichlijck.

84 Ghy Priesters des Heerē/loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

85 m Ghy knechten des Heeren / loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

m Psal. 141.5

86 Ghy gheesten ende zielen der rechtueerdighen / loeft den Heere / prijst ende roemt hem eewichlijck.

87 Ghy heylighen / ghy die ellendich en bedroeft zijt/loeft den Heere/prijst ende roemt hem eewichlijck.

88 n Anania/ Azaria/en Misael / loeft den Heere/prijst en roemt hem eewichlijc: want hy heeft ons verlost wt der helle/ende heeft ons geholpen vande dooden:ende heeft ons verlost wt den gloeyendigen ouen/ en heeft ons midden in den vyere behouden.

n Dani.1.6

89 o Dancket dē Heere/want hy is vriendelijck/ en zijne p goedicheyt duert eewichlijc.

o Psal.106.1 ende 107.1 ende 118.1 ende 136.1

p Of/goedertierenheyt.

90 q Alle die den Heere vreesen/loeft dē God aller goden/prijst hem/ende roemt/dat zijne goedicheyt eewichlijck duert.

q Deu.10.17. Dani.2.47 ende 11.1 Psal.136.2

De Historie van Susanne ende Daniel.

¶ Argument.

DE Historie Susanna / is een seer schoon exempel der trouwe ende cuyscheydt des houwelicx. Daer in wort oock gheleert/dat God de rechtueerdigen ende ontschuldigen beschermt/ en de onrechtueerdigen/ hoereerders/ouerspeelders en voornemelijcke de onrechtueerdige richters straft/ en wonderlijcken beschaemt.

2. Susanna/Joiakims wijf. 8. De twee outste/ te weten/de richters / werden met boosen lust teghen haer ontsteken. 19. Sy bespringen haer in haren hof alleen. 20. Ende begheeren dat sy haren boosen lusten gehoorsaem zijn wilde. 21. Willen haer dwingen door dreygementen. 22. Susanna besluyt lieuer te steruen dan haer te bewilligen. 34. Sy beschuldigen haer van ouerspel. 41. En wort gheoordeelt te steruen. 42. Haer ghebedt. 45. De Heere verweckt den geest Danielis. 52. De twee ouders worden verwonnen door haren eyghenen mondt. 62. Sy worden ghedoot.

1 DAer was een man te Babylon met namen Joiakim.

2 Die hadde een wijf/die hiet Susanna/en dochter Helkia/die was seer schoone / ende daertoe Godtvruchtich.

3 Want sy hadde vrome ouderen / a diese onderwesen hadden/na de Wet Mose.

4 Ende haer man Joiakim was seer rijcke / ende hadde eenen schoonen hof aen zijnen huyse/ende de Joden quamen b altijts by hem te samen / dewijle dat hy de voorneemste man was onder hen allen.

5 Ende daer werden in den seluen Jare/ twee oudtsten inden volcke/tot richters gesettet/ dat waren sulcke lieden/ van welcke de Heere gheseyt hadde : hare richters bedrijuen alle boosheyt te Babylon.

6 De selue quamen daechlijcx tot Joiakim: ende wie een sake [te richten] hadde / die moest aldaer voor hen comen.

7 En wanneer het volck henen wech was/ om den middach/ plach Susanna in haers mans hof te gaen.

8 Ende doe haer de outsten saghen daghelijcx daer henen in gaen / c werden sy met boose lust teghen haer ontsteken/ende werden daer ouer tot sotten/

9 Ende wierpen de ooghen so gantschelijcken op haer / dat sy niet en conden nae den Hemel sien/en en dachten noch aen Godts woort/ noch straffe.

10 Ende sy waren alle beyde te gelijcke teghen haer ontsteken.

11 Ende de eene schaemde hem sulcks den anderen te openbaren/ ende een yeghelijck hadde gheerne met haer gheboeleert.

12 Ende wachteden dagelijcx met vlijte op haer/dat sy haer slechs sien mochten.

13 En een sprack tot den anderen : Ey laet ons te huys gaen/want het is middach.

14 Ende wanneer sy van een ander gegaen waren / soo keerde een yeghelijck daer nae wederom / ende quamen euen weder te samen. Doe nu de een den anderen vraechde/ bekenden sy alle beyde haren boosen lust: daer nae werden sy dies met een anderen eens/daer op te * wachten / wanneer sy de vrouwe mochten alleen vinden.

15 En doe sy eenen bequamen dach besteemt hadden/om op haer te loeren/quam Susanna met den tween maechden/als hare ghewoonheydt was / inden hof / om d haer te wasschen: want het was seer heet.

16 En daer en was gheen mensche meer in den houe/ dan alleen dese twee outsten/ die henseluen heymelijcken versteken hadden/ ende op haer loerden.

17 Ende sy sprack tot haren maechden: Haelt my balssem ende seepe / ende sluyt den hof toe/op dat ick my wasschen mach.

18 Ende de maechden deden/als sy beuolen hadde/en sloten den hof toe / ende ginghen tot der achter deure henen wt/op dat sy haer brachten wat sy hebben woude: ende sy en werden dier mannen niet ghewaer / want sy hebben henseluen versteken.

19 Doe nu de maechden henen wt waren/ doe quamen de outsten voort / ende liepen tot haer/ende spraken:

20 Siet/den hof is toegheslooten / ende niemant en siet ons/ende wy zijn ontsteken in uwer liefde: daerom doet onsen wille.

21 Ende en wilt ghy niet/ so willen wy tegen v bekennen/ dat wy eenen jongen ghesellen alleen by v gheuonden hebben/ en dat ghy uwe maechden daerom hebt wtgesonden.

22 Doe wert Susanna suchtende/en sprac: want e Och/wat ben ick in grooten angste: [schul- soick sulcx doe/so ben ick des doots dich:] en en doe ick het niet/soo en come ick wt uwen handen niet.

23 f Doch wil ick lieuer onschuldich in der menschen handen comen / dan teghen den Heere sondighen.

24 Ende hief aen luyde te schreyen: maer de outsten schreyden oock ouer haer.

25 Ende de eene liep henen na de deure des hofs/ende dedese op.

26 Doe nu het gesinne sulcken geschrey hoorde / liepen sy daer wt inden hof ter achterdeure/om te sien/ wat haer gheschiet ware.

27 En de outsten begosten van haer te seggen/also dat hen de knechten van harent wegen schaemden: want dies gelijcken en was te voren noyt van Susanna gehoort geweest.

28 Ende des anderen daechs/ doe het volck in Joiakims haers mans huys te samen quam/ doe quamen oock de twee oudtsten/ vol valscher list teghen Susanna/ op dat sy haer ten doode holpen.

29 Ende spraken tot allen volcke : Schickt henen / ende latet Susannam / de dochter Helkie/Joiakims wijf hier halen.

30 En doe sy geeyschet werdt/quam sy met haren ouderen ende kinderen / ende harer gantscher vrientschap.

31 Sy nu was seer teer ende schoone.

32 Daerom hieten dese boosewichten /haer den sluyer afnemen/ daer sy haer mede toeghewonden hadde /op dat sy hen aen harer schoonheyt verquickten.

33 Ende alle die by haer stonden/ ende haer kenden/die weenden om haer.

g Ende

a Dan.6.7

b Of/alleweech/doorgaens.

c Syr.9.9 Judit.10.15 ende 12.15

* Of/ wacht nemen/

d Exod.2.5 2.Sam.11.2

e 2.Sa.24.14

f Syr.2.18

g Ende de twee outsten stonden op/ midden onder den volcke/ h ende leyden de handen op haer hooft. 34

Maer sy weende/ ende hief hare ooghen op nae den Hemel: want haer herte hadde een vertrouwen tot den Heere. 35

i Ende de outsten begonsten/ ende spraken: Doe wy beyde alleen indẽ hof rontom ginghen/ doe quam sy daer henen in/ met twee maechden/ ende sloot den hof toe/ ende schickte de maechden van haer. 36

Doe quam een ionck geselle tot haer/ die hem versteken hadde/ eñ leyde hem by haer. 37

Als wy nv in eenen hoeck in den houe sulcke schande sagen/ doe liepen wy haestelick henen toe/ eñ vondense by malcanderẽ. 38

Maer des ghesellen en conden wy niet machtich wordẽ: want hy was ons te sterc/ ende stiet de deure op/ eñ spranck daer van. 39

Maer haer grepen wy/ ende vraechden/ wie de ionge geselle ware: maer sy en woude het ons niet segghen. Sulcx betuyghen wy. 40

Ende het volck gheloofde den tween/ als richteren ende oversten inden volcke/ ende veroordeelden Susannam ter doot. 41

Maer sy schreyde met luyder stemmen/ ende sprack: Heere eewige Godt/ k ghy die weet alle heymelijckheyt/ l ende wetet alle dinck te voren/ eer sy gheschieden. 42

Ghy weet dat dese een valsch ghetuygenisse teghen my ghegheven hebben: ende nv siet/ ick moet sterven/ hoewel ick doch dies ontschuldich ben/ dat sy booslijcken over my ghelogen hebben. 43

m Ende Godt verhoorde haer roepen. 44

Ende doemense henen voerde ter doot/ verweckte hy den Gheest eens ionghelincx/ die hiet Daniel. 45

Die begonst luyde te roepen: n Ick wil ontschuldich zijn aen desen bloede. 46

Ende alle het volck wende hem omme tot hem/ ende vraechden hem: Wat hy met sulcke woorden meynde? 47

Doe tradt hy onder hen/ ende sprack: Zijt ghy van Israel sulcke dwasen? dat ghy een dochter Israels verdoemt/ o eer ghylieden de sake p doorgrondet/ ende daer af ghewis wort? 48

Keert wederom voor het gerichte: q want dese hebben een valsch ghetuygenisse tegen haer ghesproken. 49

Ende het volck keerde r haestelijcken wederom/ ende de outsten spraken tot Daniel: Settet v hier by ons/ ende onderrichtet ons/ dewijle dat v God tot sulcken richterampt * roept. 50

Ende Daniel sprack tot den volcke: 51

[Margin: g 3.Re.21.13 / Leuit.24.14 — i Exod.20.16 / Deut.19.5 / Prou.21.28 / Prou.24.28 / Prou.25.18 — Susanne geroept tot God. k 1.Joh.42.2 / Esaie 46.9 / Spr.23.29 — n Psal.25.19 — Daniel. n Ma.3.28 / Act.20.26 — o Deut.13.14 / Deut.17.9 / Deut.10.18 / p Of/ ondersoecket. q Deut.5.26 — r Of/ snelle/ haestighen. — * Of/ voordert verheft.]

f Brengtse van een ander/ so wil ick eenen yeghelijcken in sonderheyt verhooren.

52 Ende doe sy van een ander gebracht waren/ eysschede hy den eenen voor hem/ ende sprack tot hem: Ghy boose oude schalck/ als nv treffen v uwe sonden/ die ghy te voren bedreven hebt/

53 Doe ghy onrechte oordeelen spraeckt/ ende de ontschuldighen verdoemdet/ maer de schuldighen los spraket: soo doch de Heere gheboden heeft: t Ghy en sult den vromen ende ontschuldighen niet dooden.

54 Hebt ghy nv dese ghesien/ so segget: Onder welcken boom hebt ghyse by malcanderen gevonden? Hy antwoorde: Onder eener u Linden.

55 Doe sprack Daniel: O recht/ de Enghel des Heeren sal v vinden/ ende van malcanderen deylen: x Want met uwer leughenen brengt ghy v seluen om v leven.

56 Eñ doe dese wech was/ hiet hy den anderen oock voor hem comen/ ende sprack tot hem: y Ghy Canaans aert/ ende niet Juda: de schoonheyt heeft v verdwaest/ ende z de boose lust heeft v herte verkeert.

57 Also hebt ghylieden met den dochteren Israels omgegaen/ ende sy hebben wt vreesen v lieder wille doen moeten/ maer dese dochter Juda/ en a heeft in v lieder boosheyt niet bewilligt.

58 Nv segghet op: Onder welcken boom hebt ghyse by een ander ghegrepen? Ende hy antwoorde: Onder eener Eycken.

59 Doe sprack Daniel: O recht/ de Enghel des Heeren sal v teeckenen/ ende sal v verhouwen: want met uwer leughenen/ brengt ghy v seluen om v leven.

60 Doe begonst alle dat volck met luyder stemmen te roepen/ ende presen Godt/ b die den ghenen helpet/ die op hem hopen/ ende vertrouwen.

61 Ende stonden op tegen de twee Outsten/ dewijle hen Daniel met haren eyghenen woorden overtuycht hadde.

62 c Eñ dedẽ hen na de Wet Mose/ gelijck als sy hen aen haren naesten beschuldicht hadden/ d ende doodense: also wert des selven daechs het onschuldich bloet verlost.

63 Ende Helkia/ met tsamen zijnen wijue/ loefden God/ om Susannam hare dochter/ met Joiakim haren manne/ ende der gantscher vrientschap/ dat daer niet oneerlijcx aen haer vevonden en was.

64 Ende Daniel wert groot voor den volcke/ van dien daghe aen/ ende daer na voort ende voort.

[Margin: f 1.Re.3.24 — t Exod.23.7 / Prou.17.15 — u Inden Griecschen staet onder eenẽ Schino/ dat heet in Latine/ Lentiscus: Ende is de boom daer het gummi wt vliet/ dat men Mastick heet. Dewijle nv dẽ boom by ons Duytschẽ niet bekent en is/ so heeftmen eenen anderen daer voor nemen moeten. — x Sapi.1.11 — y Gene.9.25 — z Syr.9.9 / Judit.10.17 / ende 12.15 — a Susan.22 — b Psal.37.40 / Syr.2.12 — c Deut.19.19 / Prou.10.5 / ende 21.28 / ende 24.28 / ende 25.18 — d Psal.7.16 / ende 9.16 / Syr.28.2 / Eccle.10.4 / Prou.26.27 / 1.Hest.7.10 / Dan.6.24]

Vanden Bel te Babel.

Argument.

De strijdt Danielis/ ende des Bels Priesteren/ vanden wtwendighen dienst der Afgoden/ vertoont seer lustichlijck den aert der valscher ende warachtiger religie/ de schandelijcke listen ende oneerlijcke verdervinghe der valscher religie/ ende de eerbare eenvoudicheyt/ eerlijckheyt/ ende schoon overwinninge der warachtigher religie. Die dese Historie als een fabel verwerpen/ die moghen sien/ op wat Auctoren sy steunen: Ick sie dat het een Historie is/ vol menigherley vruchten ende geleertheyt.

1. Daniel is hooghe ende groot in autoriteyt by den Coninck. 2. Den afgodt der Babyloniers/ Bel. 3. Dien dient de Coninck selue / ende aenbidt hem daghelijcx. 5. De Coninck Cyrus is bedrogen door de Priesters van Bel. 13. De voorsichticheyt Daniels/ om de valscheyt ende bedroch der Priesteren te ontdecken. 19. De Coninck Cyrus bekent haer bedroch/ 21. ende worden gedoot. 24. Daniel weyghert den Draeck aen te bidden. 26. Hy doot den Draeck. 27. De Babyloniers maken oploop teghen den Coninck. 30. Daniel wort inder Leeuwen cuyl geworpen. 32. De Heere doet hem te eten draghen door den Propheet Abacuc. 33. Daniel is leuende vonden onder den Leeuwen. 40. De Coninck verheft ende maeckt den Godt Daniels groot. 41. De vyanden Daniels worden in den cuyle ghewor pen / ende van de Leeuwen verslonden.

Cyrus.

NAe den doot Astiagis/ quam het Coninckrijcke aen Cyrum wt Persia. 65

a Dan.6.28

1 Ende a Daniel was altoos by den Coninck / ende eerlijcker gehouden dan alle vrienden des Coninckx.

Bel.
b Esaie 45.20
Jere 50.2
ende 51.44

2 Nu hadden die te Babylon eenē afgodt/ die hiet b Bel / dien moestmen dagelijcx offeren/ twaelf molder Tarwen / ende veertich schapen ende drie Amen wijns.

c Dan.6.10

3 En de Coninck diende den afgod selfs/ en ginck dagelijcx henen af / den seluen aen te bidden: c maer Daniel badt zijnē God aen.

b Deut.6.13
1.Sam.7.3
Mat.4.10
e Psal.146.6
Act.14.14
Apoc.14.7

4 Ende de Coninck sprack tot hem: Waerom en bidt ghy den Bel oock niet aen? Hy dan sprack: Jck en diene den afgoden niet/ die met den handen ghemaeckt zijn/ d maer den leuendighen Godt/ e die Hemel ende aerde ghemaeckt heeft / ende een Heere is ouer alles wat daer leeft.

5 Doe sprack de Coninck tot hem: Hout ghy dan den Bel niet voor eenen leuendighen God? siet ghy niet hoe veel dat hy dagelijcx eet ende drinckt?

f Syr.30.19

6 Maer Daniel loech/ en sprack: Heer Coninck/ laet v niet verleyden: want dese Bel/ en is binnen niet dan leem/ ende buytē metael/ f ende en heeft noch noyt wat gegeten.

7 Doe wert de Coninck toornich/ ende liet alle zijne Priesters eysschen/ ende sprack tot hen: Sult ghylieden my niet seggen/ wie dit offer verteert/ so sult ghylieden steruen.

g Leuit. 24.15

8 Maer connet ghylieden bewijsen dat Bel sulcx verteert/ g so sal Daniel steruen: want hy heeft den Bel ghelastert: Ende Daniel sprack: Ja Heer Coninck/ het gheschiet alsso als ghy ghesproken hebt.

9 Daer waren nu tseuentich Priesters des Bels / behaluen hare vrouwen ende kinderen / ende de Coninck ginck met Daniel in den Tempel des Bels.

10 Doe spraken de Priesters desseluen: Siet/ wy willen henen wt gaen / ende ghy heer Coninck sult de spijse ende den dranck selfs daer henen setten / ende de deure nae v toesluyten/ en met uwē eygen rinck toesegelen.

11 Ende wanneer ghy des morgens vroech weder coemt/ en vindet dattet Bel niet altemael verteert en hebbe/ so willen wy geerne steruen/ ofte Daniel sal gedoot worden/ die sulcx op ons gheloghen heeft.

h Bar.6

12 Sy verlieten hem nu daer op / dat sy eenen heymelijcken ganck onder den tafel gemaeckt hadden/ door den seluen ginghen sy alle tijdt daer henen in/ h ende verteerden wat daer was.

Daniel bestroyt den Tempel met asschen.

13 Doe nu de Priesters henen wt warē/ liet de Coninck den Bel de spijse voorsetten: maer Daniel beual zijnen knechten / dat sy asschen halen souden / ende lietse stroyen ouer den gantschen Tempel voor den Coninck/ daer na gingen sy henen wt/ ende sloten de deure toe/ ende versegeldense met des Coninckx rinck/ ende ginghen daer van:

14 De Priesters nu / ginghen des nachts daer henen in nae harer ghewoonheyt/ met haren vrouwen ende kinderen / aten ende droncken wt/ alles wat daer was.

15 Ende des morghens seer vroech/ was de Coninck op/ ende Daniel met hem.

16 En de Coninc sprack: Is dē segel onuerseert? Hy antwoorde nu: Ja Heer Coninc.

17 En so haest als de deure opgedaen was: sach de Coninck op de tafel / ende riep met luyder stemmē: Bel/ ghy zijt eē groot God/ ende het en is gheen bedriegherye met v.

18 Maer Daniel loech / ende hiel den Coninck op/ dat hy daer niet henen in en ginge/ ende sprack: Siet op de Aerde/ ende merckt/ wiens zijn dese voetstappen?

19 De Coninck sprack: Ick sie wel voetstappen der mannen/ vrouwen ende kinderen. Doe wert de Coninck toornich/

20 Ende liet de Priesters grijpen / met haren vrouwen ende kinderē: ende sy moesten hem wijsen de heymelijcke ganghen / daer door sy waren wt ende in gegaen/ ende verteert hadden wat op de Tafel was.

Bels Priesters worden ghedoot.
* Jere.51.44

21 Ende de Coninck lietse dooden / ende gaf Daniel den Bel in zijn gewelt: * de selue verstoorde hem ende zijnen Tempel.

Van den Drake te Babel.

a Rom.1.23

22 ALdaer was oock eenē grootē a Drake/ dien die te Babel aenbaden.

23 Ende de Coninck sprack tot Daniel: Hoe? wilt ghy dan van desen oock seggē/ dat hy niets anders/ dan een metalen afgod zy? Siet/ hy leeft doch: want hy eet ende drinckt / ende ghy en connet niet seggen/ dat het geen leuendich God en zy: daerom so bidt hem aen.

b Deut.6.13
c Jere.10.10

24 Maer Daniel antwoorde: b Jck wil den Heere mijnen Godt aenbidden: c want de selue is de leuendighe Godt.

25 Maer ghy heer Coninck/ veroorloeft het my/ so wil ick desen Drake ombrengen/ sonder eenich sweert ofte stock. Ende de Coninck sprack: Ja het zy v veroorloeft.

26 Doe nam Daniel peck / vet / ende hayr/ ende soot dat te samen / ende maeckte daer koeckens van/ ende wierpse den Drake in den hals/ ende den Drake berstede daer van midden ontwee. Ende Daniel sprack: Siet/ dat zijn uwe Goden.

d Bel.2.33

27 Doe nu die te Babel sulcx hoorden/ verdroot het hen seer/ ende maeckten eenen oploop tegen den Coninck/ en spraken: Onse Coninck is een Jode geworden: want d hy heeft Bel verstoort / ende den Draeck ghedoot/ ende de Priesters omghebracht.

28 Ende ſy traden voor den Coninck/ende ſpraken: c Gheft ons Daniel hier/ſo niet/ſo willen wy v en̄ v gantſche huys ombrengē.

29 Doe nv de Coninck ſach/dat ſy met gewelt op hem drongen/ moeſte hy hen Daniel ouer gheuen.

30 f Ende ſy wierpen hem tot den leeuwen in den cuyle/daer lach hy ſes daghen inne.

31 Ende daer waren ſeuen leeuwen in den cuyle/dien gaſmen dagelicx twee menſchen ende twee ſchapen: maer deſe daghen lanck en gaſmen hen niets / op datſe Daniel eten ſouden.

32 Ende daer was een Propheet Habacuc/ in Judea/ die hadde een brij geſoden / ende broot in gheſneden/in een diepe ſchotel / ende ginck daer mede op het velt/ op dat hy het den maeyers brachte.

33 En̄ de Engel des Heerē ſprac tot Habacuc: Ghy moet dat eten/dat ghy draecht/dē Daniel brengē te Babel/inder leeuwē cuyl.

34 Ende Habacuc antwoorde: Heere ick en hebbe de ſtadt Babel noyt gheſien/ ende en weet niet waer den cuyl is.

35 g Doe vatte hem de Engel by den hoofde/ende voerde hem gelijck als eenen ſtercken wint/te Babel aen den cuyl.

36 Ende Habacuc riep/ ende ſprack: h Daniel/ Daniel/ neemt henen het eten dat v God gheſonden heeft.

37 Ende Daniel ſprack: Heere Godt/ i ghy dencket doch noch aen my / ende en verlaet die niet/die v aenroepen/ende v lief hebben.

38 Ende hy ſtont op ende adt: maer de Engel Gods brachte Habacuc terſtont weder aen zijn plaetſe.

39 k Ende de Coninck quam ten ſeuenden daghe/ leet te draghen ouer Daniel: Ende doe hy aen den cuyl quam/ende daer henen in ſach/ ſiet/ doe ſadt Daniel midden onder den leeuwen.

40 Ende de Coninck riep luyde / en̄ ſprack: O Heere/ghy Godt Daniels / ghy zyt een groot God/ l ende daer en is ſus gheen ander God/dan ghy alleen.

41 m Ende hy liet hem wt den cuyl nemen: n maer de ander / die hem wouden ter doot ghebracht hebben / die liet hy in den cuyl werpen / ende ſy werden alſoo haeſt voor zijnen ooghen van den leeuwen verſlonden.

Margin: e Bel.22.12 — Daniel wort in der leeuwen cuyle ghesworpen. f Dan.6.16 — Habacuc brengt Daniel spyse. g Ezech.8.3 — h 1.Reg.17.4 — i Psal.37.25, Spr.2.12 — k Dan.6.19 — l Deu.32.32 — m Jere.38.10, n Hest.7.10, Dan.6.24

Een ſchoon aendachtich ghebedt Manaſſe des Conincx Iuda, doe hy te Babylon gheuanckelijck lach.

Argument.

In Manaſſes belijdeniſſe/ hebben wy een forme van warachtighe bekeeringhe / ende behoorlijcke belijdinghe der ſonden voor God.

1 O Heere Almachtighe Godt / a onſer vaderen/ Abraham/ Jſaac/ ende Jacob/ ende haers gherechten zaets:

2 b Ghy zijt die Hemel/ende aerde/ met allen dat daer in is / ghemaeckt hebt.

3 c Ende hebt de zee verſeghelt met uwen ghebode / ende hebt de diepte veruatet ende verſegelt/tot eeren ws verſchrickelijcken ende heerlijcken Naems:

4 Dat een yegelijck moet voor v verſchricken/ d ende hem vreeſen voor uwer grooter macht.

5 Want uwen toorne is ondraechlijc/ ghy die de ſondaers dreyghet: e maer onwtſprekelijck ende onbegrijpelijck is de barmhertichheyt uwer toeſegginghe.

6 Want ghy zijt Heere de Alderhoochſte ouer den gantſchen aertbodem/ f lanckmoedich/van grooter goedichheyt/ ende ſeer ghenadich/ende en ſtraffet de lieden niet gheerne: en̄ hebt na uwer goedicheyt toegheſeyt/ g boete/ter vergheuinghe der ſonden.

7 Maer dewyle dat ghy zijt een Godt der rechtueerdighen / ſo en hebt ghy ſulcke boete niet geſettet den rechtueerdigen/ h Abraham / i Jſaac / ende k Jacob/ die teghen v niet gheſondicht en hebben.

8 l Maer ick hebbe gheſondicht/ende mijner ſonden is meer dan des zants aen der zee is/ende ben m gekrommet in ſware yſere banden/ende en hebbe gheen ruſte.

9 Daerom dat ick uwen toorne verwecket hebbe/ende groot quaet voor v gedaen/daer mede dat ick ſulcke grouwelen/ ende ſo veel ergherniſſe aengherichtet hebbe.

10 Daerom buyghe ick nv de knyen mijns herten/ende bidde v Heere om ghenade.

11 n Och Heere/ick hebbe gheſondicht: Ja gheſondicht hebbe ick/ o ende bekenne mijne miſdaet.

12 So bidde ick nv/ende ſmeecke v/ vergeeft het my / O Heere vergheeft het my.

13 Laet my niet in mijnen ſonden verderuen / ende en laet de ſtraffe niet eewichlijck op my blijuen:

14 Maer wilt doch my onweerdighen helpen / na uwer grooter barmhertichheyt: p ſo wil ick v altijt louen mijn leef daghe.

15 Want v loeft alle Hemelſche heyr / ende v ſalmen prijſen altoos ende eewichlijck/ Amen.

Margin: a Exod.3.6, Mat.22.32 — b Gen.1.1, Psal.146.6, Act.4.24 — c Gen.1.9, Job.26.10 — d Jere.5.21 — e Exod.20.6 — f Exod.34.6, Psal.86.5, Joel.2.13, Jone.4.2 — g Luce.24.46, Act.2.38 — h Gen.15.17 — i Gen.26.6 — k Gen.28.13 — l 2.Reg.21.3 — m 2.Para.33.13 — n Psal.51.6 — o Psal.31.5, Job.13.15 — p Esai.38.20, Luce.1.69

Eynde des ghebets Manaſſe.

Dese Caerte is seer bequaem om te comen tot de kennisse des Jootschen staets / ende begint vander regeringhe der Griecken/ (aen welcke de Caerte die wy by het boeck Esdre gheuocht hebben / eyndicht) tot aen de doot ende het lyden Jesu Christi.

De 70. weken gheprophetéert door Dan. 9.

Den Enghel des Heeren tot Danielem gesonden seyde hem datter 70. iaerweken wesen souden/ te weten / tseuentichmael seuen / dwelck maken 490. iaren/ volgende het woort datter ghesproken is/ dat Jerusalem herbouwet/ ende opgericht soude worden tot aen Christũ den Vorst ende Prince. Welc woort gesproken is door den mont Dary Longomani vã Persen/ Monarcha int 20. iaer zyner regeringe/ gelijck geschreuen staet. Nehe. 2. Daeromme behoortmẽ van diẽ tyt aẽ de 70. weken te tellẽ/ hoe wel alle Autheuren daerinne niet ouer eẽ en comen: want sommighe beginnen aen het 2. iaer des voorseyden Dary: andere aẽt eerste iaer Cyri. Also dat vã aenbeginne der voorseyden wekẽ/ tot der tyt tos dat Alexander de Monarchie ghebruyckte/ teltmen 18. weken eñ 4. iaren/ makende 130. iaren. Ende om dese voorseyde weken warachtich te bewijsen / volghende de voorgaende prophecye Dani. 9. sullẽ wy die afmeten tegen de iaren/ in welcke de Coningen van Syrien (hier onder aen de rechte zyde geteeckent) haer ryck gheeyndicht hebben: eenen peghelijcken van hem teghen den anderen.

Der Griecken Monarchie.

Alexander de groote / Philippi sone Coninck van Macedonien/ conquesteerde de Monarchie van Persen tegen Darium/ int 192. iaer Cyri den eersten regeerder/ ende transporteerdese dẽ Griecken. Hy regneerde ses gheheele iaren/ ende sterf int seuende/ vele nacomelingen achterlatende/ aen dwelck hy zyne voorseyde regeringhe (voor zyn doot/ deelde: te weten/ de Coninckrijcken van Syrien/ Asien/ Egypten ende Macedonien. Wy sullen hier alleenlijck van zyne nacomelinghen trackteren / die Coningen van Syrien warẽ/ om dieswille datter de schrift van spreeckt/ ende hare tellinge maeckt/ met de iaren dat de voorseyde Coningen geregneert hebben/ beghinnende aen den eersten / ghelijckmen siet int eerste boeck der Machabeen. Eñ sullen hare namen by orden setten / met ooch den tijdt die elcken gheregneert heeft/ om die te stellen eñ vergelijckẽ tegen het getal dat aen de slincker zyde deser Caerte geset staet: om also de 70. weken warachtich te bewijsen/ eñ de Prophecye (gheschreuen in Daniele/ het gene aengaet de toecoemste Jesu Christi) om te beter te verstaen.

Weken	Jaren			Jaren beghinnende van dẽ eerstẽ Coninc vã Syrien tot aen dẽ doot v ã elckẽ Coninc.
25	4	1	Seleucus den eersten Coninc van Syrien diemẽ hiet Nicanor/ begonst zyn ryck te regneren derthien Jaren na den doot Alexandri/ ende regneerde 31. Jaren.	
28	2	2	Antiochus Soter besat het rijcke van Syrien eñ Asien ende regneerde neghenthien Jaren.	
30	3	3	Antiochus Theos / begonst zyne regnatie int 51. Jaer/ ende regneerde 15. iaren.	
33	2	4	Seleucus Gallicinus regneerde 20. iaer.	50
33	5	5	Seleucus Ceraunus heeft drie iaer geregneert.	65
38	6	6	Antiochus de groote / begonst te regneren int 57. iaer/ ende regneerde 36. iaer.	85 88
40	4	7	Seleucus Philopater/ regneerde 12. iaer.	124
42	2	8	Antiochus Epiphanes den tyran/ waer van verhaelt wort int eerste boeck der Machabeen/ begonst te regneren int 137. iaer/ ende regneerde twaelf iaer.	136 148
42	4	9	Antiochus Eupator zynen sone regneerde 2. iaer.	150
44	0	10	Demetrius Soter/ begonst int iaer 151. zyn regnatie ende regneerde 10. iaer.	160
44	5	11	Alexander regneerde vyf iaer.	165
45	0	12	Demetrius Nicanor regneerde twee iaer.	167
45	3	13	Antiochus Sedetes en regneerde maer 3. iaer.	170
45	6	14	Tryphon begonst te regneren int iaer 171. eñ regneerde drie iaren.	173 185
47	4	15	Antiochus Pius regneerde twaelf iaer.	189
48	2	16	Demetrius Nicanor 12. den voorseyden Coninc wert gheuanckelick ghehouden van den Parthen/ (daer na weder in zyn rijck ghestelt) ende regneerde vier Jaer.	
48	3	17	Alexander begonst te regneren int 190. iaer/ eñ regneerde twee iaer.	191
52	4	18	Antiochus Griphy regneerde 29. iaer.	220
54	0	19	Seleucus den sone Griphy zynen Oom/ eñ andere vrienden / twistеden om het Rijcke/ thien iaer lanck.	230
56	4	20	Int 231. iaer gauẽ die vã Syriẽ het Rijcke ouer aen Tygranes Coninck van Armeniẽ/ om dieswille dat haer den twist (onder de Princẽ) verdroot/ welcke Tygranes regneerde 18. Jaer.	248
59	4	1	Int 249. iaer/ bracht Pompeius den voorseyden Tygranem om/ ende leuerde Syrien in handen vande Romeynen. Eñ seuenthien iaer daer na worde Julius Cesar dẽ eersten Keyser vã Romen/ die int Keyserrijck vijf iaer regneerde.	269
67	4	2	Augustus den tweeden Roomschen Keyser/ regneerde 56. iaer. Christus is geboren int 41. iaer desseluen/ in de 65. weke/ ende derden iare.	325
70	0	3	Claudius Tiberius Neron dẽ 3. Keyser/ regneerde 23. iaer/ eñ int 15 desseluen iaers wert Christus gedoopt/ eñ begonst van dien tijt aen hem geheelijck te openbaren/ wesende de 69. weken eñ vijf iaer. Int derde iaer daerna/ werdt hy ter doot ghebracht tot onser verlossinghe. In welcken tijt de tseuentich weken veruult waren.	

Den staet der Joden.

Na dat het volc des Heeren verlost was/ (door Cyrus) wt der Babylonische geuanckenisse/ ende weder in zyn lant gekeert onder het geleyde van) Zorobabel/ en was daer in Judea geenen Coninck meer/ van Princen ende Gouuerneuren/ welcke meestendeel al wt den stamme Juda waren/ namelijck/ die hier na volghen.

Jaren des gouuernement van 53 elckẽ Gouuerneur.

1 Zorobabel regneerde 38. iarẽ.

2 Resa Mesyllam 66. iaren.

3 Joanna Ben Resa 53. iaren.

4 Judas Hircanus 14. iaren.

Allen desen tijt beloopt 191. iaer / duerende de Monarchie der Persen.

5 Joseph was Gouuerneur int eerste iaer van Alexander de Groote/ ende regeerde seuen iaer. In welcke tijden den seluẽ Alexander seer dẽ Tempel eñ het Priesterschap eerde.

6 Abner Semei gouuerneerde na Joseph [...] regneerde elf iaer. Binnen zynẽ tijden nam Ptolomeus (den eerstẽ Coninc van Egypten na Alexander) Jerusalem met listen inne/ roofde den Tempel ende voerde een groot ghetal volcx in Egypten.

7 Mathathias Heli/ gouuerneerde 21. iaer.

8 Asar Maath gouuerneerde 9. Jaer.

9 Magid Arpharat regneerde 10. iaer. Binnen zynẽ tijdẽ sant Eleazar den Priester de 70. Taelluydẽ oft Ouersetters tot Ptolomeum Philadelphum (den 2. Coninck van Egypten/ sone des voorseyden Ptolomei) om de heylighe Schrift te translateren wt de Hebreeusche ende Griecsche sprake/ ende den seluen Ptolomeus verloste alle de Joden die zynen vader gheuanckelijck hiel.

10 Agar Eli succedeerde na hem/ ende gouuerneerde 8. Jaer.

11 Masiot Naum gouuerneerde 7. Jaer.

12 Amos Syrach 14.

13 Mathathias Siloa 10. iaer.

14 Joseph Arses 66. iaer. In zynen tijden quam Ptolomeus Philopator dẽ vierden Coninc van Egypten in Judea/ ende doode alsoo 60000. Jodẽ. Daer na leuerde hy het lant in handen Antiochi de Groote/ den welcken het wederom gaf aen Ptolomeo den eersten naem des seluẽ Philopators/ om het verbont dat hy met hem hadde.

15 Jaunna Hircanus was dẽ lestẽ des geslachts van Juda/ ende regeerde 16. iaer. Hy werdt gedoot door Antiochum dẽ tyran/ van dien tijt aen was Jason Priester.

16 Na Janne succedeerde eẽ Priesters geslachte/ diemẽ noemde Asmoneanen/ den eersten was Judas Machabeus/ die regneerde [...] iaren in grooter vromicheyt ende deucht.

17 Jonathan zynẽ broeder regneerde 18. iaer. [...] ter vromicheyt ende deucht.

18 Simon zynen broeder regneerde [...] lijck 8. iaren.

19 Joannes Hircanus zynẽ sone regneerde [...] iaren. Dẽ seluẽ met ooch zyne voorouders van zynẽ geslachte/ besatẽ de Coninclijcke autoriteyt ende het Priesterdom tsamen [...]

20 Aristobulus Joannes sone regneerde [...] Hy nam de Croone eñ de Coninclijcken tytel wederomme/ alsoo wel voor hem als ooch voor zyne nacomelinghen.

21 Alexander den Coninck regneerde 27. iaren eñ liet het rijcke Alexandre zyn huysvrouwe/ de welcke besadt het 9. iaren: maer liet het Priesterdõ den Hircano haren sone/ die 3. iaer na hare doot regneerde. Eñ Aristobulus den broeder des voorseydẽ Hircani ioech hem vã zyn Croone/ eñ wt het Priesterdom ende regneerde in zyn stede 3. iaer.

Pompeius met het heyr der Romeynen gheheel Syrien in genomen hebbende/ voerde den seluen Aristobolum geuanckelijck/ latende Hircanum Priester/ eñ Antipater Herodes vader besorger in Judea. Ende 21. iaer na Herodem wert hy Coninck verclaert: ende den scepter Juda wechghenomen/ doen was Christus ghecomen.

HET EERSTE BOECK DER MACHABEEN.

¶ Argument.

DJt eerste Boeck der Machabeen / is in eennoudicheyt ende suyverheyt der woorden / eenichsins der Canonischer Schrifture gelijck / ende stelt seer schoone exempelen des gheloofs voor ooghen. Want Matathias de lustighe Heldt / met zijne voornoemde kinderen / zijn levendighe exempelen des betrouwens op Godt / der vromicheyt / grootmoedicheyt / maticheydt / standtvasticheyt ende liefde / tot Godt ende tot het Vaderlant. Sy strijden voor haer Vaderlant ende de heylige Wetten / tegen de Godtloosen / ende hebben wonderlijck gheluck / ende en misbruycken haren voorspoet niet. Want voor al soecken sy Godtvreesentlijck de vervallen religie ende Godts dienst weder op te richten / ende dat ghemeyn regiment / dat schandelijck verdorven was / wederom te rechte te brengen / ende te vercieren. Hier mogen de ghene dien door de behoorlijcke regeeringhe Godts / sulck ampt opgheleyt is / een rechtveerdighe ende Godvreesende wijse van krijghen teghen de ongheloovige / leeren. In dit boeck zijn menigherley ende wonderlijcke ghevallen ende wtcoemsten / in de welcke alomme Gods waerheyt / goetheyt / heylicheyt / gherechticheyt / barmhertichept / rechtveerdicheyt / ende andere deuchden / die de Schrifture Gode toeschrijft / ghesien worden / daer hy de zijne beschermt / ende de teghenstrijders straft. Dit is gantschelijck sulck een boeck / dat hem de Gheloovighen niet en conden sonder schade verliesen.

Dat eerste Capittel.

1. Alexander Coninck van Macedonien / na dat hy twaelf iaren geregeert heeft / sterft. 9. Ende na zijnen doot / coemt het Rijcke op zijne Vorsten / dier innemen. 11. Antiochus de Edele / ende de tijt in welcken hy gheregneert heeft. 21. Egypten ghewonnen hebbende / treckt door Israel / ende coemt te Jerusalem. 23. Gaet wreedelijck int heylichdom / pilgeert ende berooft dē Tempel. 44. Dwingt de Joden hare Wetten te verlaten. 47. Set inden Tempel / op het Altaer / eenen grouwel. 59. Hy doet de boecken des Wets verbranden. 63. Wil de besnydenisse te niete doen.

[Margin: Alexander Magnus slaet Darium.]

1 ALexander de sone Philippi / Coninck te Macedonia / de eerste Monarcha wt Grecia / is ghetogen wt den lande Cythim / ende heeft groote Krijghen ghevoert.

2 De vaste steden inghenomen / ende der Persen Coninck Darium gheslaghen / daer na andere Coninghen in allen landen / onder hem ghebracht.

3 Ende is altoos voort ghetoghen / ende heeft alle landen ende Coninckrijcken inghenomen / ende niemant en heeft hem teghen hem dorren setten.

4 Ende hadde een geweldich goet krijchsvolck.

5 Als hy nv de Coninckrijcken in hadde / wert hy stout / ende viel in cranckheyt.

6 a Doe hy nv mercte dat hy sterven soude / eyschede hy zijne Vorsten / die met hem van ieuget aen opghevoet waren / tot hem.

7 b Ende settedese tot Hooftlieden over de landen / by zijnen leven.

[Margin: a Judit.1.8 (?) b Dan.7.6 & 11.3]

8 Daer na is Alexander ghestorven / als hy twaelf Jaer gheregeert hadde.

9 Na zijnen doot is dat rijcke op zijne Vorsten ghecomen / die namen de landen in / een yeghelijck Hooftman zijn plaetse.

10 Ende maeckten hen alle tot Coninghen: ende sy ende hare nacomelinghen regeerden langhen tijdt: ende daer zijn groote krijghen tusschen hen gheweest / ende is allenthalven inder gantscher werelt / veleiammers ghewoorden.

11 c Van deser Vorsten een is gheboren / een schadelijcke boose wortel / d Antiochus / ghenoemt de Edele / e die te Roome een Gijselaer gheweest is / voor zijnen Vader den grooten Antiochum: ende dese Antiochus de Edele begonst te regeeren / inden hondert ende seven eñ dertichsten Jare des Grieckschen Rijcx.

[Margin: Antiochus de Edele / coemt ten regimente / inden 137. Jare des Grieckschen Rijcx. c Dan.5.33 (?) d 1.Mac.8.6 e Deut.7.2 (?) Judit.2.2 (?)]

12 Te deser tijt waren in Israel boose lieden / die hielden het volck aen / ende spraken: Laet ons een verbont maken met de Heydenen rontom ons / ende hare Godts diensten aennemen: f want wy hebben veel moeten lijden / sindt dier tijdt / dat wy ons teghen de Heydenen ghesettet hebben.

[Margin: Vele Joden slaen hen tot de Heydenen. f Jere.44.18]

13 Dese meyninghe behaechde hen wel.

14 Ende daer werden sommighe van den volcke tot den Coninck gesonden / g die beval hen Heydensche wijsen te beginnen.

[Margin: g 2.Mac.4.9]

15 Doe richteden sy te Jerusalem de Heydensche speelhuysen aen.

[Margin: Heydensche speelhuysen werden te Jerusalem toeghericht. Joseph. Antiquit. lib. 12. Cap.6. 1.Mach.4.10]

16 Ende en hielden de besnijdinge niet meer / ende vielen af vanden heylighen verbonde / ende hielden hen als Heydenen / h ende werden gantsch verstocket / alle schande ende laster te bedrijven.

[Margin: h 1.Re.21.25]

17 Als nv Antiochus zijn Rijcke geweldichlijcken in hadde / onderstont hy hem het Coninckrijcke Egypti oock aen hem te brengē / op dat hy beyde de Coninckrijcken hadde.

[Margin: Antiochus ghewint Egypten.]

18 i Ende tooch in Egypten wel gherustet / met Waghenen / Elephanten / Ruyters ende vele Schepen / ende krijghede tegen Ptolomeum den Coninck Egypti.

[Margin: i 2.Mac.5.1]

19 Maer Ptolomeus vreesde hem / eñ vloot / ende veel Egyptenaers zijn omghecomen.

[Margin: Ptolomeus Philometor.]

20 Ende Antiochus heeft de vaste steden in Egypten ingenomen / ende daer groot goet gherooft / ende daer van ghebracht.

21 k Als nv Antiochus in Egypten also gewonnen hadde / eñ weder na huys tooch / in den hondert ende drie eñ veertichsten Jare.

[Margin: k 2. mac.5.21 143. Jaer.]

22 l Tooch hy door Israel / ende quam te Jerusalem / met eenen grooten volcke.

[Margin: l 2.Mac.5.21]

23 Ende ginck m wrevelijck in het heylichdom / eñ liet wechnemen den gulden altaer / den candelaer / ende wat daer toebehoort: de tafel daer de toonbroodē op lagen / de bekeren / schalen / de gulden n potlepelen / dē voorhanck / de croonen / eñ het gulden verciersel aen dē Tempel / eñ * versloech het altemael.

[Margin: Antiochus berooft den Tempel / ende de stadt Jerusalem. m Met onbeschaemder stoutheyt. 2.Mach.5.16 n Kellen / vifels (?) * Of / sloech in stucken.]

24 Ende nam het silver ende het gout / ende de costelijcke vaten / ende de verborgē schatten / so veel als hy vandt / ende voerdese met hem in zijn landt.

25 Ende liet veel lieden dooden / ende lasterlijcke gheboden wtroepen.

Ende

Ende in gantsch Jsrael / ende waer sy 26 woonden / was groot hertenleedt.

De Vorsten treurdẽ / de Ouden / Maechden ende Vrouwen / saghen iammerlijcken. 27

Mannen ende vrouwen claechden. 28

Eñ het gantsche lant wert bedroeft / van 29 wegen der raserye / die daer in geschiede / eñ het gãtsche huys Jacobs was vol iammers.

o 2. Mac. 5. 12

o Eñ na twee iaren / sant de Coninck ee- 30 nen Hooftman in Judea / die quam met eenen grooten krijchsvolcke voor Jerusalem.

p 1. Mac. 7. 10

Ende begheerde: p Men soude hem in 31 laten / so en woude hy hen geen schade doen: maer het was enckel bedriegherye.

q 1. Mac. 7. 15

q Doe sy hem nv gheloofden / ende lieten 32 hem in / ouerviel hy de stadt verradelijcken / ende versloech veel lieden van Jsrael.

Antiochus laet wederom Jerusalem plonderen.

r Ende plonderde de stadt / ende verbran- 33 de de huysen / wierp de mueren neder.

Ende voerde de vrouwen / ende kinde- 34 ren / ende het vee henen wech.

r 1. Mac. 3. 45

De Borcht Dauids wordt beuesticht van den Heydenen / ende ghehouden 25. Jaer lanck.

Ende de borcht Dauids beuestichde hy 35 met stercke mueren ende torrens.

Ende besettede dien met eenen godloosen 36 hoope / die allen moetwille daer op bedreef.

Ende roof den wapenen ende spiessen wt 37 der stadt Jerusalem / ende besteldense op de borcht.

Eñ beleyden daer het heylichdom / eñ loer- 38 den op de lieden / die inden Tempel gingen: ende vielen daer wt der borcht in het heylichdom / den Godsdienst te verhinderen.

1. mac. 13. 45

s Psalm. 17. 3.

s Ende vergoten veel ontschuldich bloets 39 by het heylichdom / ende ontheylichdent.

Ende de burghers te Jerusalem vloden 40 wech / ende de vreemden bleuen te Jerusalem / ende die / die aldaer gheboren waren / moesten wijcken.

Het heylichdom leyt woest.

t Tobie 2. 6

Amos. 8. 10

Het heylichdom wert woest / t de vyerda- 41 ghen werden ydele treurdaghen / de Sabbath ydel iammer / ende alle haer heerlijckheyt wert te niete.

Antiochi ghebodt.

So heerlijck ende hooch als Jerusalem te 42 voren geweest was / so iammerlijck ende ellendich moeste het op datmael zijn.

Joseph. Antiquit. lib. 12. Cap. 6. 7.

Ende Antiochus liet een gebodt wtgaen 43 ouer zijn gantsche Coninckrijcke / dat alle volcken eendrachtich eenderley Godsdienst houden souden.

Doe verlieten alle volcken hare Wetten / 44 ende bewillichden in de wijse Antiochi.

Ende vele wt Jsrael / bewillichden daer 45 oock in / ende offerden den afgoden / ende ontheylichden den Sabbath.

Antiochi brieuen aende Joden / dat sy der Heydenẽ afgodendienst aennemen souden.

u Antiochus sant oock brieuen na Jeru- 46 salem / ende in alle steden Juda / daer hy in geboot: Dat sy der Heydenen Godsdienst aennemen /

Ende den brandtoffer / spijsoffer / ende 47 sondoffer / in het heylichdom /

Den Sabbath ende andere Feesten af- 48 doen souden.

u Mat. 6. 1

Het heylichdom wordt ontheylicht.

Eñ beual datmẽ het heylichdom / eñ het 49 heylighe volck Jsraels / ontheylighen soude.

Ende liet Altaren / Tempelen / ende Af- 50 goden oprichten / ende swijnen vleesch offeren / ende andere onreyne ghedierten.

Eñ de Besnijdinge verboot hy / eñ geboot 51 de lieden te wennen / tot allen grouwelẽ / dat sy Gods Wet ende Recht vergheten / ende andere wijsen aennemen souden.

52 Ende wie Antiocho niet ghehoorsaem zijn en-sonde / dien soudemen dooden.

53 Dit gebot liet hy wtgaen ouer zijn gantsche Coninckrijcke / ende verordende Hooftlieden / die het volck dwinghen souden / sulcx te doen.

54 Dese richteden in Judea Offer aen / ende gheboden die te houden.

x 1. mac. 2. 16 / 3. Mach. 3. 10

55 x Ende vele van den volcke / vielen van Godts Wet af / tot hen.

y 2. mac. 6. 11 / Heb. 11. 38

56 Allen moetwille dreuen sy in den lande / ende veriaechden het volck Jsraels / y dat het hem verberghen ende versteken moeste inde spelonckén / ghelijck als de veltuluchtighen.

De grouwel der verwoestinge / wert op Gods altaer ghesett.

z Dan. 11. 31

57 Inden hondert ende vijf ende veertichsten Jare / aen den vijfthienden daghe der Maent Casleu / liet de Coninck Antiochus / de z grouwel der verwoestinghe op Gods altaer setten / ende liet in allen steden Juda altaren oprichten /

De Boecken des Wets werden verscheurt ende verbrant.

58 Dat men openbaer op de straten / ende een yeghelijck voor zijnen huyse / roockte ende offerde.

a Jere. 36. 23 / Act. 19. 19

59 a Ende liet de boecken des Wets Gods verscheuren ende verbranden /

60 Ende alle de ghene / daermen de boecken des verbondts Godts by vant / ende alle de ghene die Godts Wet hielden / dootslaen.

61 Ende dat deden sy met haren krijchsvolcke alle Maenden / wanneer het volck te samen quam in de steden.

b 2. Mac. 6. 5

62 b Ende aen den vijf ende twintichsten dage der Maent / offerden sy op den altaer / dien sy opghericht hadden / tegen den altaer des Heeren.

c 2. mac. 6. 10

63 c Ende de vrouwen / die hare kinderen besneden / werden ghedoot / als Antiochus gheboden hadde.

d Anders / by suyders.

64 De d Ouden werden in haren huysen verworghet / ende de kinderen daer in opgehanghen.

e Leuit. 11. 3 / 2. Mac. 6. 18 / ende 7. 1

65 Maer veel van den volcke Jsraels / waren bestandich / ende en wouden e niet onreyns eten.

66 Eñ lieten hen liever dooden / dan dat sy hen verontreynichden / ende en wouden van de heylighe Wet Gods niet afuallen.

f Anders / ouer ghebracht / de woedende flechts hoe lan gher hoe meer ouer het heylighe volck Jsraels.

67 Daerom werden sy f omneghebracht.

Dat ij. Capittel.

1. Matathias de sone van Joannis / Ouer- priester. 2. de vijf sonen Matathie. 7. De claghe Matathie / siende de ellendicheyt der Joden. 19. Hy veracht het ghebot des Coninck Antiochi ghehoorsaem te zijne. 23. Den yuer ofte yuericheyt Matathie / om de Wet Gods te onderhouden. 28. Vliet na het geberchte. 38. Veel Jodẽ vreesende dẽ Sabbath te brekẽ / latẽ haer doodẽ. 41. Matathias ende zijne tegen de vyanden. 50. Vermaninge Matathie tot zijne sonẽ. 70. De doot Matathie.

Matathias de Priester ende zijn sonen / weder staen Antiochum.

Josep. Antiq. lib. 12. cap. 7.

1 Daer was nv eẽ Priester / Matathias de sone Joannis / des soons Simeons / wt den geslachte Joarim / van Jerusalem / die woonde op den berge Modin.

2 Ende hadde vijf sonen / Johannan / met den toename Gaddis.

3 Simon / met den toename / Thasi:

4 Judas / met den toename / Machabeus:

5 Eñ Eleazar / met den toename / Aaron: eñ Jonathan / met den toename Apphus.

6 Dese iammerde gantsch seer / de groote ellende in Juda ende Jerusalem.

7 Ende Matathias claechde: Och / dat ick

daertoe

daertoe gheboren ben/ dat ick mijns volcx/ ende der heyliger stadt/ verstooringhe sien moet/ ende stille daer toe sitten/ eñ de vyanden haren moetwille drijuen laten.

8 a De vreemde hebben het heylichdom in/ ende den Tempel Gods/ is ghelijck als een verdoemt mensche.

9 Zijn * verciersel heeftmẽ wech geuoert/ de † ouden zijn op de straten verslaghen/ ende de ionge manschap is vanden vreemden doorsteken.

10 Het rijcke is allen Heydenen ten deele gheworden/ dat sy het plonderen.

11 Alle zijne heerlijckheyt is wech: het was een Coninginne/ nv isset eene Maget.

12 Siet onse heylichdom / ende onse roem ende prijs/ is henen wech: De Heydenen hebbent verwoestet.

13 Wie soude nv noch lusten te leuen?

14 Ende Matathias b verscheurde zijne cleederen/ hy ende zijne sonen/ ende toghen sacken aen/ ende treurden seer.

15 Doe nv des Antiochi Hooftlieden daer oock henen quamen / om de ghene die inde stadt Modin gheuloden waren / oock te dringhen van Godts Wet af te vallen/ ende te offeren/ ende te roocken.

16 c Doe vielen vele vanden volcke Israels tot hen: maer Matathias ende zijne sonen bleuen bestandich.

17 Ende de Hooftlieden Antiochi / spraken tot Matathia : Ghy zijt de voorneemste ende geweldichste in deser stadt/ ende hebt vele sonen/ ende een groote vrientschap.

18 Daerom treedt ghy daer ten eersten henen/ ende doet wat de Coninck gheboden heeft/ ghelijck als alle landen/ daertoe oock de lieden Juda/ die noch te Jerusalem zijn/ ghedaen hebben : so sult ghy ende uwe sonen / eenen ghenadighen Coninck hebben/ ende begaeft worden met goude/ ende siluer/ ende groote gauen.

19 d Doe sprac Matathias vrijwt: e Wanneer schoon alle landen Antiocho ghehoorsaem waren/ ende een yeghelijck van zijner vaderen Wet afuiele/ ende bewillichden in des Coninct ghebodt:

20 So en wil ick / ende mijne sonen ende broeders / doch niet afuallen van de Wet onser vaderen.

21 Daer zy God voor: dat en ware ons niet goet/ dat wy van Gods woort/ ende Gods Wet af vielen.

22 Wy en willen niet bewillighen in het gebodt Antiochi / ende en willen niet offeren/ ende van onser Wet afuallen / ende ander wijse aennemen.

23 Doe hy nv also wtghesproken hadde/ f gaet een Jode henen/ voor harer aller oogẽ/ ende offert den afgoden / op den Altare te Modin / als de Coninck gheboden hadde.

24 Dat sach Matathias / ende het ginck hem door zijn herte / ende zijnen yuer inde Wet ontbrande.

25 Ende liep henen toe / ende doode by den Altaer/ den Jode/ ende den Hooftman Antiochi/ ende wierp den altaer om:

26 Ende yuerde om de Wet / g ghelijck als Pinehas dede dẽ Zamri/ den sone Salom.

27 Ende Matathia schreyede lwyde door de gantsche stadt ; Wie om de Wet yuert/ ende het verbont houden wil/ die trecke met my wt der stadt.

28 Also vloot hy/ ende zijne sonen h op het gheberchte/ ende verlieten alles wat sy hadden inder stadt.

29 Ende veel vrome lieden / toghen henen wt in de woestijne.

30 i Ende onthieldẽ hen daer met vrouwen ende kinderen/ ende hare vee: Want de tyrannije was al te groot gheworden.

31 Doe nv des Coninct volck te Jerusalem/ in der stadt Dauids / hoorde/ dat hen sommighe teghen des Coninct ghebot setteden/ ende hen wt den steden ghemaeckt hadden / hen heymelijcken inder woestijne te versteken / ende te onthouden ende dat veel volct tot hen ghetoghen was.

32 Maeckten sy hen haestelijck op / haer aen den Sabbath te ouervallen/ ende lieten hen segghen:

33 Willet ghy noch niet ghehoorsaem zijn? trecket wt/ ende doet wat de Coninck gheboden heeft/ so sult ghy seker zyn.

34 Daerop antwoorden sy : Wy en willen niet wt trecken/ en dencken oock den Sabbath niet te ontheylighen / ghelyck als de Coninck ghebiet.

35 Ende die daer buyten / bestormden den Rotzsteen.

36 k Ende die daer binnen/ en weerden hen niet / wierpen niet eenen steen daer wt/ maeckten oock den Rotzsteen niet toe.

37 Ende spraken : l Wy willen alsoo steruen in onser onschult: m Hemel ende aerde sullen ghetuyghen zijn / dat ghy ons met ghewelt ende onrecht omme brengt.

38 Also werden die daer binnen / aen den Sabbath ouervallen / ende hare vrouwen/ ende kinderen / ende vee omghebracht/ by duysent persoonen.

39 Doe Mathathias ende zijne vrienden sulct hoorden/ dede het hem gantsch wee.

40 Eñ spraken onder malcanderen: Willen wy alle soo doen/ als onse broeders / ende ons niet weeren teghen de Heydenen / onse leuen ende Wet te n verlossen: so hebben sy ons gantsch lichtelijck te verdelghen.

41 Ende besloten by hen : So men ons aen den Sabbath aengrijpen sal / so willen wy ons weeren: op dat wy niet alle omcomen/ gelijck als onse broeders inden speloncken vermoort zijn.

42 Ende daer versamelde hen een groote menichte der vromen te hope/ die alle bestandich bleuen in de Wet.

43 Ende alle die voor der tyrannije vloden/ quamen tot hen.

44 o Daerom rusteden sy hen oock / ende versloeghen vele godloosen ende afualligen in haren yuer ende toorne: De ouergheblevene nv gauen de vlucht/ ende ontquamen tot de Heydenen.

45 Daerna tooch Matathias ende zijne vrienden ront omme in het landt Israels/ ende brack de Altaren weder neder.

46 Ende besneet de kinderen die noch onbesneden waren/

47 Ende grepen de godloosen aen: ende het heeft hen p wel gheluckt.

48 Dat sy de Wet onderhielden tegen alle macht der Heydenẽ ende Coningen/ dat de godloo-

Margin notes: a 1.Mach.1.41 · * Cieraet. · † Dn. kinderen · b 1.Esd.8.7 · Esa.37.1 · 1.Mac.4.39 · c 1.Mac.2.30 · 1.Mac.1.55 · Antiochi Hooftliedẽ/ willen den Matathiam vā God trecken. · d Apo.13.18 · Matathie antwoort. · e Act.5.29 · Een Jode offert te Modin den afgoden. · f 1.Ma.25.6 · Matathie yuer om de Wet Godts · g Num.25.7 · h 2.Mac.5.27 · i Heb.11.38 · k 2.Mac.6.11 · l Josue.1.16 · m Deu.4.26 ende.30.19 ende 31.28 · Duysent Joden werden aen den Sabbath omghebracht. · Mathathias beraetslaget hem met den zijnen. · n vrijen / daer van helpen. · o Dan.11.30 · p wel geslagẽ.

godloosen geene heerē ouer hen en werden.

Als nv Matathias seer out was, sprack 49 hy voor zijnen doot tot zijne sonen: Daer is groote tyrannije ende veruolginghe / ende een groote grimmichept / ende harde straffe ouer ons ghecomen.

Mathathias vermaent ende troostet zijne sonen voor zijn doot. Joseph. An. lib. 12. cap. 8

Daerom lieue sonen / ijuert om de Wet / 50 q ende waecht uwe leuen voor het Verbont onser vaderen.

Ende ghedenckt / welcke daden dat onse 51 vaderen te haren tijden gedaen hebben / r so sult ghy rechte eere ende eenen eewighen name vercrijghen.

q Spr. 4. 35 3. Mac. 1. 31 r Prouer. 22. 1 Spr. 42. 7 Eccle. 7. 1

s Abraham wert versocht / ende bleef vast 52 in den ghelooue: t dat is hem gherekent geworden ter gherechtichept.

s Gen. 22. 9 12. t Gen. 15. 6 Rom. 4. 5 Gala. 2. 6

u Joseph hielt het ghebot in zijner droefenisse / ende is een heere in Egypten gheworden. 53

u Gen. 39. 8 ende 41. 40

x Phineas onse vader / ijuerde Gode ter 54 eeren / ende vercreech dat Verbont / dat het Priesterdom op hem blijuen soude.

x Num. 25. 7 13. Spr. 45. 28

y Josua richtede het beuel wt / dat hem 55 gheghenen was / daeromme wert hy de opperste Vorst in Israel.

y Nu. 27. 18 Josue. 1. 2

z Caleb gaf ghetuyghenisse / ende strafte 56 het volck / daerom heeft hy een sonderlijcke Erue vercreghen.

z Nu. 14. 6 Josue. 14. 13

a Dauid bleef getrouwe ende rechtschapen aen Godt / daerom beeruet hy het Coninckrijcke eewichlijck. 57

a 1. Sa. 16. 1 ende 24. 7 2. Sam. 2. 4

b Elias ijuerde om de Wet / ende wert 58 ten Hemel ghevoert.

b 1. Re. 19. 10 2. Reg. 2. 11

c Anania / Azaria / ende Mesael gheloofden / ende werden wt den vyere verlost. 59

c Dan. 3. 21 95.

d Daniel wert van weghen zijner onschult / verlost vanden leeuwen. 60

d Dan. 6. 23.

Also bedencket / wat te eenen yegelijcken 61 tijde gheschiet is / so sult ghy vinden / e dat alle de gene die op Godt betrouwen / behouden worden.

e Spr. 2. 12 Psal. 25. 3. ende 31. 1 ende 71. 1 Esai. 49. 22

Daerom en vreest v niet voor der god- 62 loosen pocchen: want hare heerlijckhept is dreck ende eenen worm.

f Heden sweeft hy inder hoochte / morgen 63 lept hy daer neder / eñ en is niet meer / wanneer hy weder tot aerden ghewordden is / ende zijn voornemen is te niete ghewordden.

f Psal. 37. 35

Daerom lieue kinderen / weest niet ver- 64 schrickt / ende blijft vast by de Wet: soo sal v Godt wederom heerlijck maken.

Vwe broeder Simon is wijs / den seluen 65 vystert als eenen vader.

Judas Machabeus is sterck / ende een 66 Helt / die sal Hooftman zijn / ende den crijch voeren.

Ende vordert tot v alle de ghene / die de 67 Wet houden / wreeckt dat ghewelt / aen uwen volcke ghedaen.

Eñ betaelt den Heydenē als sy verdient 68 hebben / ende blijft met ernste by de Wet.

Daer na seghende hyse / ende wert versa- 69 melt tot zijnen vaderen.

Ende sterf inden hondert ende ses ende 70 veertichsten iare / ende zijne sonen begroeuen hem in zijner vaderen graf te Modin: ende gantsch Israel droech groot leet ouer hem.

Dat iij. Capittel.

1. Judas Machabeus / sone van Matathias. 4. Zijne sterckte ende wtnemenhept. 21. Hy doot inder slacht den Apollonium. 27. Antiochus hoorende de ouerwinninghe Jude / is seer vergramt. 32. Hy gheeft Lysiam last / te crijghen teghen de Joden. 38. Lysias sendt een groot Heyrcracht in Judea / onder het last Gorgie ende der anderen. 42. Judas ende zijne broeders / maken hen bereyt om wederstant te doen. 46. Sy versamelen te Mizpa / ende bidden den Heere met vasten ende offerhanden.

1 Ende Judas Machabeus quam in zijns vaders stede.

Judas Machabeus. Josep. An. lib. 12. cap. 8. 9

2 Ende zijne broeders / ende alle die / die hen tot zijnen vader gehouden hadden / holpen hem teghen de vyanden / ende sloeg hense met vreuchden.

3 Eñ Judas vercreech by den volcke groote eere / hy tooch in zijne nharnasche / als een Helt / ende beschermde zijn heyr met zijnen sweerde.

4 Hy was vrijmoedich ghelijck als een leeuwe / coen als een ionck vrullēde leeuwe / wanneer hy wat iaghet.

a 1. Mac. 1.

5 a Hy sochte de afuallighen / ende de godloosen / die het volck drongen / van de Wet af te vallen / eñ straffedese eñ verbrandese.

6 Dat allenthaluen zijne vyanden voor hem verschrickten ende vloden / ende de afuallighen werden ghedempet / ende hy hadde gheluck ende ouerwinninghe.

7 Dat verdroot veel Coningen: maer Jacob was het een vreuchde / ende hem een eewich roem ende eere.

8 Hy tooch door de steden Juda / ende verdelchde de godloosen daer in / dat hy den toorne van Israel afwende.

9 Ende hy was allenthaluen inden lande vermaert / dat alle ondergedruckte / tot hem liepen.

b 1. Mac. 10. 69. Apollonius de Hooftman in Samaria wort verslaghen. Josep. An. lib. 12. cap. 6

10 Daer teghen bracht b Apollonius een groot heyr te samen / vanden Heydenen / ende van Samaria / tegen Israel te strijden.

11 Doe Judas dat hoorde / tooch hy teghen hem / eñ hielt eē slachtinge met hem / eñ versloech hem / ende eenen grooten hoop vyanden met hem: de ouergebleuene nv vloden.

12 Ende Judas creech den roof / ende nam Apollonij sweert / dat voerde hy daer na alle zijn leef daghe:

Seron.

13 Daerna / doe Seron de Hooftman te Syria / hoorde / dat hen den vromen tot Juda hielden / ende dat daer een groot volck by malcanderen was /

14 Sprack hy: Ick wil eere behalen / dat ick in den gantschen Coninckrijcke ghepresen worde / ende wil Juda ende zijnen hoop / die des Coninck ghebot veracht hebben / slaen.

15 Daeromme rustede hy hem / ende een groote macht tooch met hem / op dat sy hen aen Israel wreken mochten.

16 Eñ quamen tot aen Bethoron: doe tooch Judas tegen hen met eenen cleynen hoop.

** Of / mochten onser soo weynich teghen sulck / etc.*

17 Als sy nv de vyanden sagen / spraken sy: Onser is weynich / daertoe zijn wy moede van vasten: hoe sullen wy dan / met sulck eenen grooten ende stercken hoop slaen?

Judas vermaent ende troostet de zijne.

18 Maer Judas sprack: Het can wel gheschieden dat weynighe eenen grooten hoop ouerwinnen: c want God can eenen so wel ouerwinninghe gheuen / door weynighe als door vele.

c 1. Sa. 14. 6 1. Par. 14. 11 d 2. Pa. 14. 11 ende 23. 8 Judit. 9. 11 e Psal. 20. 8

19 Want de ouerwinninghe coemt vanden Hemel / ende en wort niet door groote veelhept vercreghen.

20 e Sy verlaten hen op hare groote macht ende

ende willen ons/onse vrouwen ende kinderen vermoorden ende berooven.

21 Maer wy moeten ons weere/ende voor onse leven ende Wet stryden.

22 Daerom salse Godt voor onsen ooghen verdelghen: ghy en sult haer niet vreesen.

23 Doe hy also wtghesproken hadde/greep hy de vyanden aen / eer sy hen dies versagen: ende sloech den Seron/ende zyn volck inde vlucht.

Seron wert inde vlucht gheslaghen.

24 f Ende jaechdese van Bethoron af/tot in het vlacke velt/ende sloecher * acht hondert doot: de overgheblevene vloden inder Philisteen landt.

f 1.Mac.4.14 1.Mac.8.24 * Joseph. seyt acht duysent.

25 Also quam een vreese in alle volckē rontom/van Juda ende zynen broederen.

26 Ende in allen landen seydemen van Juda ende zyne daden: ende het quam oock voor den Coninck.

27 Doe nu sulcx alle Antiochus hoorde/vergrimde hy gantsch seer: schickte wt/eñ liet opbieden in zynen gantschen Coninckryckē/ende brachte een groote macht te samen.

28 Ende greep zyne schatten aen/ende ordineerde soudye voor een jaer/ende gheboot/ datmen altoos soude gherustet zyn.

29 Doe hy nu sach/dat hy niet gelts genoech en hadde/ ende dat het lant van wegen des krychs/dien hy nu lange gevoert hadde teghen de Wet/niet veel gheven en conde:

30 So sorchde hy hem/ dat hy den grooten oncost niet langer en vermochte te dragen/ ghelyck als tot noch toe/ doe hy soudye ende gaven wt ghegheven hadde/ meer dan alle Coninghen voor hem.

g 1.Mac.6.1 Antiochus de Edele trect in Persen.

31 Daerom werdt hy bedroeft/ g ende tooch in Persen/dat selve lant te schatten/ eñ gelt op te brenghen.

32 h Ende liet inden lande eenen Vorst/met namen Lysiam/dien maeckte hy ten Hooftman/over het gantsche Coninckrycke/van den Euphrate aen/tot aen Egypten.

h 1.Mac.6.5 Lysias Hooftman Antiochi.

33 Ende bevaal hem zynen sone / i den jonghen Antiochum / dewyle dat hy buyten lants zyn soude.

i 1.Mac.6.17

34 Ende liet hem de helfte des crychsvolcx/ ende der Elephanten/ ende dede hem bevel van allen saken.

35 Oock van Judea ende Jerusalem/dat hy daer meer volcx henen schicken soude / de over ghebleven lieden in Israel ende Jerusalem wt te roepen.

Joseph. An. lib.12. Cap. 10.

36 Eñ het lant den vreemden wt te deylen/ eñ Heydenen allenthalven daerin te setten.

37 Inden hondert ende seven ende veertichsten jare / tooch de Coninck wt van zyner stadt Antiochia/ over de Riviere Euphrates/henen op in de Overste landen.

k 1.Mac.8.9 Ptolomeus Nicanor. Gorgias.

38 k Ende Lysias vercoos sommighe Vorsten des Coninex vrienden/tot Hooftlieden/ namelycken/ Ptolomeum den sone Dorymenis/ Nicanor ende Gorgiam:

39 Ende gaf hen veertich duysent mannen te voete / ende seven duysent te peerde / dat sy teghen het lant Judea treckē soudē/eñ de Jodē wtroepē/als de Coninc bevolē hadde.

40 Als sy nu met desen heyre wtghetoghen waren/legerden sy hen eerstlycken by Ammao op den vlacken velde.

41 Doe sulcx de Cooplieden inden landen rontom hoorden/quamen sy in het leger/eñ brachten veel gelts met hen om de kinderen Israels te coopen/dat sy hare knechten zyn souden: ende wt Syria eñ van den anderen Heydenen/tooch hen meer krychsvolck toe.

42 Doe nu Judas ende zyne broeders saghen/dat de vervolginghe grooter wert/eñ dat de vyanden aen de landtpalen laghen/ ende vernamen/ dat de Coninck ghebođen hadde/gantsch Juda te verdelghen.

Judas rustet eñ vermaent de zyne.

43 Waren sy onvervaert/ende vereenichden hen/sy wouden haer volck l verlossen/ ende voor de heylighen stryden.

l wthelpen/ vryen/

44 Daerom brachten sy haer crychsvolck te samen: op dat sy by malcanderen waren/ ende daerop wachteden / wanneermen de vyanden aengrypen moeste / ende dat sy oock met malcanderen bededen/ om ghenade ende hulpe van Godt.

45 m Maer op die tydt was Jerusalem woest/ ende daer en woonde gheen burger meer / ende het heylichdom was ontheylighet / met den afgodt die daer in ghesettet was/ ende de Heydenen hadden de borcht in / ende alle heerlyckheyt was van Jacob wech ghenomen/ eñ men hoorde daer noch pypen noch harpen.

Jerusalem is verwoestet/ het heylichdom ontheylighet.

m 1.Mach.1. 32.41.

46 Daerom quam het volck te Mispath te samē/tegen Jerusalem over: n want Israel moeste in voortydē te Mispath aenbidden.

n 1.Sam.7.5

47 Aen deser plaetse quamen sy nu oock te samen/ vasteden daer / ende toghen sacken aen/stroyden asschen op hare hoofden/ende verscheurden hare cleederen.

48 Eñ droegen de boecken des Wets daer voor: die de Heydenen soecken lieten / hare afgoden daer in te schryven ende te malen.

49 Sy brachten oock de Priesterlycke cleederen daer henen / de eerstelinghen ende thienden/ende maecten o Nazareos/ welcke haren bestemden tyt houden moesten.

o Num.6.8

50 Eñ schreyden claechlycken inden Tempel: Waer sullen wy dese henen voeren.

51 Want u heylichdom is verontreyniget/ uwe Priesters zyn veriaecht.

52 Ende siet/alle Heydenen versamelen hen teghen ons / op dat sy ons gantsch verdelghen: ghy weet/ wat sy teghen ons inden sin hebben.

53 Hoe connen wy voor hen blyven ? ghy helpet ons dan/onse Godt.

54 Daerna liet Judas het volck te samen roepen met der basuynen:

55 Eñ maeckte een veldtregiment / Oversten/Hooftlieden ende weyselaers.

56 p Oock liet hy wtroepen / dat de ghene/ die daer huysen bouweden / ofte vryeden/ ofte wynberghen planteden / q ofte die hen vreesden/ dat die weder nae huys trecken mochten/ ghelyck als sulcken de Wet veroorloeft.

p Deut.10.5 Judic.7.3 q Judic.7.3

57 Daer na toghen sy voort/ ende sloeghen haren legher oock aen Ammao / teghen Suyden.

58 Ende Judas vermaende zyn volck/ende sprack: Rustet u/ende weest onvervaert/ dat ghy morghen bereydt zyt/te stryden teghen dese Heydenen die ons ende onse heylichdom dencken te verdelghen.

Judas vermaent de zyne.

59 Het is ons lydelycker/dat wy indē stryt omcomen/dan dat wy sulcken jammer aen onsen volcke ende heylichdom sien.

r Maer wat Godt inden Hemel wil/ dat 60 gheschie.

r 1.mach.6.10

Dat iiij. Capittel.

1. De heyrcracht Gorgie geslagen door Judam Machabeum. 22. Gorgias verschrickt/ vliet 23. Judas plondert het leger der vyanden. 24. De Joden singen den Heere Lofsangen/ en danckē hem. 28. Lysias keert wederom het navolgende jaer/ met een groote heyrcracht/ in Judea. 29. Judas coemt hem tegen. 29. Levert hem strijdt/ ende overwint hem/ 34. Judas ende de zijne reynighen den Tempel ende het heylichdom/ ende breken in stucken den Altaer die ontheyliget gheweest was. 52. Sy offeren offerhanden/ en verblijden hen. 59. Ordineren een seker Feest in elck jaer/ ter gedachtenisse des opgherechten Altaers.

Gorgias. Joseph. An. lib.12. cap. 10.

Ende Gorgias nam vijf duysent mannen te voete/ ende duysent Ruyters de beste / ende ruckede by nacht heymelijcken henen aen/ aen der Joden leger/ haer onversiens te overvallen. 1

Ende sommige die op der borcht tot een beset ghelegen hadden/ voerden den hoop. 2

Maer Judas was te voren op met den besten hoope / dat hy eer quame / ende de vyanden overrasschede. 3

Ende sloechse / dewijle dat sy noch verstroyt hier ende daer laghen. 4

Doen nu Gorgias aē Judas leger quam/ ende daer niemandt en vant / tooch hy hen na in het gheberchte/ ende meynde/ sy waren voor hem ghevloden. 5

Maer Judas haestede hem/ dat hy des morghens vroech int velt quame / met drie duysent mannen / die doch gheen harnasch en hadden / dan alleen hare cleederen ende sweerden. 6

Doe sy nu saghen dat de vyanden wel gherustet waren met harnasch / ende hadden eenen stercken reysighen tocht / ende waren rechte crijchslieden/ 7

Vermaninge Jude aen zijn volck.

a Deut.20.3
b Exod.14.9 30.

Sprack Judas tot zijnen volcke: a Vreest u niet voor desen grooten hoop / ende voor harer macht en verschrickt niet. 8

Gedenckt/ b hoe onse vaders inde Roode zee verlost zijn/ doe hen Pharao met eenen grooten heyre naiaechde. 9

c Matth.6.9
1.Mac.6.49

c Latet ons inden Hemel roepen / soo sal ons de Heere oock genadich zijn/ en aen het Verbondt dencken / dat hy met onse vaderen ghemaeckt heeft/ ende sal onse vyanden voor onsen ooghen verdelghen. 10

Ende alle Heydenen sullen gewaer worden/ dat het Godt is / die hem Israel aenneemt/ hem helpt ende verlost. 11

De Heydenē werden inde vlucht geslaghen.

Doe nu de Heydenen sagen/ dat Judas teghen haer quam/ 12

Toghen sy oock wt den legher / Judam aen te grijpen: maer Judas liet op trompetten/ ende greep de vyanden aen. 13

d 2.mac.8.23.

d Ende de Heydenen werden inde vlucht gheslaghen/ dat sy over het vlacke velt vloden/ ende de laetste doorsteken werden. 14

Drie duysent Heydenen verslaghen.

Want Judas jaechde hen nae / tot Asameroth toe/ ende tot aen het velt Edom/ tegen Asdod ende Jamnia: ende daer bleven doot by drie duysent mannen. 15

Doe nu Judas wederom keerde/ geboot hy zijnen volcke/ 16

Ende sprac: Ghy en sult niet plonderen: want wy moetē noch een slachtinge doen. 17

Gorgias en zijnen hoop / is voor ons in het geberchte: daerom blijft inder ordeninge/ ende weeret u: daerna/ wanneer ghy de vyanden gheslaghen hebt/ so connet ghy seker ende sonder alle vare plonderen. 18

19 Doe Judas alsoo sprack/ gaf hem eenen hoop op den gheberchte daer voor.

Gorgias ontvliet.

20 Ende Gorgias sach/ dat zijne lieden gheslaghen waren / ende het legher verbrandt: want hy sach den roock / daer by conde hy afnemen/ wat daer gheschiet was.

21 Daertoe sagen sy Judam en zijn crijchsvolck inden vlacken velde / gherustet ter slachtinghe:

22 Daerom verschrickte Gorgias gantsch seer/ ende vloot in der Heydenen lant.

23 Also keerde Judas wederomme/ het legher te plonderen / ende creech eenen grooten roof / veel goudts/ silvers/ zijden/ purpuren/ ende groot goet.

e Psal.118.1 ende 136.1 ende.106.1

24 Daer na togen sy na huys/ danckten en loefden Godt met ghesange/ ende spraken: e Dancket den Heere/ want hy is vriendelijck/ en zijne goedicheyt duert eewichlijck.

25 Op desen dach/ heeft Israel een heerlijcke overwinninghe ghehadt.

26 De Heydenen nu/ die ontcomen waren/ quamen tot Lysiam/ ende seyden hem / hoe het hen ghegaen ware.

Lysias ontsettet hem weder met grooten volcke.

f 1.mac.3.35

27 Als Lysias sulcx hoorde/ wert hy seer bedroeft/ dat het also niet geluckt en was f als het de Coninck bevolen hadde.

28 Daerom bracht Lysias inden navolgenden jare wederom veel crijchsvolck te samē/ tsestich duysent mannen te voete / ende vijf duysent Ruyters/ de Joden te verdelghen.

29 Dit heyr tooch in Idumea/ ende legerde hem by Bethzura: daer quam Judas oock henen/ met thien duysent mannen.

Judas ghebedt.

g 1.Sa.17.50
h 1.Sa.14.13

30 Doe hy nu sach / dat de vyanden sulck een groot volck hadden badt hy/ en sprack: Lof zy u/ ghy Heylandt Israels / g ghy die door de hant uws knechts Davids/ dē grooten Reuse verslaghen hebt / h ende hebt een gantsch heyr der Heydenen / in de handen Jonathe/ Sauls sone/ en zijns knechts/ ghegheven.

31 Ick bidde u / ghy willet dese onse vyanden / oock in de handen uws volcx Israels geven/ dat sy met harer macht en Ruyters te schanden worden.

32 Gheeft hen een verschrickt en vertzaecht herte.

Lysias verliest vijf duysent mannen.

33 Slaetse daer neder/ met den sweerde der ghenen die u lief hebben: op dat u loven en prijsen alle die/ die uwen Name kennen.

34 Daer na greep hyse aen/ ende Lysias verloos by vijf duysent mannen.

35 Doe nu Lysias sach/ dat de zijne vloden/ ende dat de Joden onverschrickt waren/ ende dat sy bereyt waren/ beyde eerlijck te leven / of eerlijck te sterven / tooch hy af nae Antiochia / wederom crijchsvolck op te brenghen/ ende teghen de Joden noch stercker te trecken.

Judas ende zijn volck trecken nae Jerusalem.

i 1.mach.10.1

36 Ende Judas ende zijne broeders spraken : Dewijle dat onse vyanden veriaecht zijn/ so laet ons henen op trecken / ende het heylichdom weder reynighen.

37 i Daerom quam het crijchsvolc altemael te samen/ ende toghen met malcanderen op den berch Zion.

38 Ende doe sy saghen/ dat het heylichdom verwoe-

verwoestet was / den Altaer ontheylighet/ de poorten verbrandt / ende dat de plaetse rontom met grase bewassen was / ghelijck als een wondt ofte berch: ende dat der Priesteren cellen veruallen waren.

k 1.Mac.2.14

39 k Doe verscheurden sy hare clederen/ ende droeghen groot leet/ stroyden asschen op hare hoofden.

40 Vielen neder op hare aengesichten/ ende bliesen trompetten/ ende schreyden in den Hemel.

Het heylichdom wordt ghereyniget.

41 Ende Judas vercoos eenen hoop/ de vyanden inder borcht te weeren / dat sy niet wt en vielen / dewijle hy het heylichdom reynighen hiet.

42 En nam Priesters daer toe/ die hen niet verontreynicht en hadden/ maer bestandich in de Wet ghebleuen waren.

43 Dese reynichden het heylichdom / ende droegen den grouwel ende de onreyne steenen wech/ aen onheylighe plaetsen.

44 Dewijle oock den altaer des brantoffers ontheylicht was/ hielden sy eenen raet/ hoe sy het daer mede houden souden.

45 Ende vonden eenen goeden raet/ namelijcken: Datmen hem gantsch neder werpen soude/ op dat gheen erghernisse van daer en quame/ dewijle het de Heydenen ontheylicht hadden.

46 Daerom wert het gantsch neder geworpen / ende sy bewaerden de steenen op den berghe/ by den huyse/ aen een sonderlinghe plaetse/ tot dat daer een Propheet quame/ die daer seyde/ watmen daer mede doen soude.

Eenen nieuwen Altaer wort gebout. l Exod.20.24 Deut.27.5 Josue.8.30

47 Ende sy namen andere nieuwe onghehouwen l steenen/ als de Wet leert/ en bouweden eenen nieuwen Altaer / ghelijck als die te voren gheweest was.

48 Ende bouweden het heylichdom weder/ ende de stoelen/ ende Priesters cellen inden huyse.

49 En lieten nieuwe heylige vaten maken/ den gulden candelaer/ den roocaltaer/ en de tafel/ ende brachtense weder inden Tempel.

50 Ende setteden het reuckwerck op den Altaer/ ende staken de lampen op den candelaer aen/ dat sy inden Tempel lichteden.

51 Op de tafel leyden sy de brooden / ende hinghen de voorhanghen op/ ende richteden den Tempel gantsch weder aen.

m 2.Mac.10.5 148.Jaer.

52 m Ende aen den vijf ende twintichsten daghe der neghender Maent/ die daer heet Casleu/ in den hondert ende acht ende veertichsten jare/ stonden sy vroech op/

53 Ende offerden wederom nae de Wet op den altaer des brandtoffers.

Het offer wort weder aengerichtet.

54 Dat is het eerste offer gheweest/ na dier tijdt/ als de Heydenen het heylichdom verontreynighet hadden: ende dit offer werdt weder aengherichtet / met ghesanghe / pijpen/ harpen ende cymbalen.

55 Ende alle het volck viel neder op het aenghesichte/ baden aen/ ende loefden den Heere inden Hemel: die hen gheluck ende ouerwinninghe ghegheuen hadde.

Feest des nieuwen altaers. n 2.Par.7.8

56 n Ende hielden daer Feest des nieuwen altaers/ acht dagen lanc/ en offerden daer op brantoffer ende danckoffer met vreuchden.

57 Ende vercierden den Tempel met gulden crantzen ende schilden/ ende maecten nieuwe poorten ende cellen.

58 En daer was gantsch groote vreuchde inden volcke/ dat de schande van hen genomen was/ die hen de Heydenen aengelept hadden.

59 o Ende Judas ende zijne broeders/ ende alle het volck Israels besloten/ datmen jaerlijcx vanden vijf ende twintichsten dage der Maent p Casleu aen / acht daghen lanck des nieuwen altaers feest houden soude/ met vreuchden ende dancksegghinghe.

o Joan.10.23

p Casleu/ is de Maent Nouember/ na de Mane/ gherekent.

60 Ende sy bouweden vaste mueren ende torrens/ om het heylichdom/ op den berghe Zion / dat de Heydenen het heylichdom niet innemen ende verwoesteden en conden/ ghelijck als te voren.

61 Ende Judas leyde daer crijchsvolck in/ het heylichdom te bewaren/ hy veuestichde q oock Bethzura/ op dat het volck een stercte in hadde/ tegen Idumea/ daer sy hen in onthouden/ ende weeren conden.

q 1.Mac.6.26.49. Bethzura.

Dat v. Capittel.

1. Den raetslach der Heydenen teghen de Joden. 3. Judas krijghet teghen alle naeste omligghende Natien. 17. Hy sendt Simon zijnen broeder/ die van Galileen te hulpe. 24. Hy gaet die van Galaad helpen. 24. Maeckt zijn vyanden op de vlucht. 37. Timotheus vergadert een ander heyrcracht. 43. Wort verstropt door Judam. 46. Hy neemt de stadt Ephron in. 56. Joseph ende Azaria teghen het verbot Jude/ trecken wt teghen de vyanden/ ende worden gheslaghen. 67. De Priesters worden inder slacht ghedoodt.

1 Doe nu de Heydenen rontom hoorden/ dat den altaer weder opgherichtet/ en het heylichdom gereynicht was/ vergrimden sy gantsch seer.

Vande krijgen/ die Judas voorder met den Heydenen ghehadt heeft. Joseph. Antiq. libr. 12. Cap. 12.

2 Ende namen voor/ het gantsche geslachte Jacobs wt te roepen/ ende begonnen/ alle Joden aen hare landtpalen te dooden.

3 a Maer Judas tooch in Idumea/ tegen de kinderen Esau / ende ouervielse te Arabath / daer sy de kinderen Israels belept hadden / ende sloech veel Idumeers doot/ ende plonderdese.

a Ezec.25.12 ende 35.2 2.Mac.2.16

4 Dewijle oock de kinderen Bean/ op der strate ontrouwe en moordt begaen hadden teghen Israel/ heeft harer Judas oock ghedacht.

Kinderen Bean.

5 Ende beleydese/ ende verbrandese / ende verbrande hare borcht/ met alle dien/ die daer op waren.

6 Daer nae tooch hy teghen Ammon: die waren wel gerustet/ en hadden veel crijchsvolck/ ende eenen Hooftman Timotheum.

Ammon.

Timotheus der Ammoniten hooftman.

7 Daerom hielt Judas veel slachtinghen met hem/ ende hadde ouerwinninghe:

8 Ende wan de stadt Jazer / met andere omligghende vlecken: daer na tooch hy weder na huys in Judeam.

9 Oock waren de Heydenen in Galaad op/ teghen Israel aen hare lantpalen/ haer te verdelgen: maer het volck vloot op de borcht Datheman:

Israel van den Heydenen verdruckt.

10 Ende schreuen aen Judam / ende zijne broeders alsoo: De Heydenen rontom/ hebben hen alle versamelt teghen ons / op dat sy ons alle ombrenghen.

11 Haer hooftman is Timotheus/ ende willen onse borcht/ daer wy op ghevloden zijn/ bestormen.

12 Daerom bidden wy / ghy willet ons te hulpe comen / ende ons b verlossen: want onser is weynich/ ende de vyand en hebben der veel ommeghebracht:

b vrijen/ wthelpen.

Ende te Tubin by duysent mannen ge- 13 doot/ende hare vrouwen/kinderen/ eñ goeden wech gheuoert.

Doemen desen brief las / quamen meer 14 Boden wt Galilea/die scheurden hare cleederen/ende seyden claechlijcken.

Dat de Heydenen wt allen steden rondt- 15 om met macht teghen Galilea ghetoghen waren/wt Ptolemais/Tyro ende Sydon/ ende dat gantsch Galilea vol vyanden ware/Israel wt te roepen.

*2.mac.8.10.

* Als Judas eñ het volck sulcx hoorden/ 16 hieltmen eenen raet/hoe sy haren broederen in deser noot helpen mochten.

Eñ Judas beual zijnen broeder Simon/ 17 dat hy hemseluen eenen sonderlijcken hoop verkiesen soude/ende in Galileam trecken/ de broeders daer te verlossen : so wonde hy ende zijn Broeder Jonathas in Galaad trecken.

Ende maeckte Joseph den sone Zacha- 18 ria / ende Azaria tot hooftlieden / ouer het ouergheblenen volck/dat te huys bleef/Judeam te bewaren.

c 1.mac.4.61.

c Ende beual hen : Sy souden het volck 19 regeren/ende niet wt trecken / de vyanden aen te grijpen/tot dat hy weder quame.

Ende Simon tooch in Galilea/ met drie 20 duysent mannen: Judas in Galaad / met acht duysent.

Doe nu Simon in Galilea quam / hielt 21 hy veel slachtinghen met den Heydenen/eñ ouerwan:

Simon slaet drie duysent Heydenen.

Ende jaechdese tot Ptolemais voor de 22 poorte/ dat daer by drie duysent Heydenen omquamen/ende Simon plonderdese.

Daernae quam hy weder tot zijne broe- 23 deren/ in Galilea/eñ tot Arabath/ eñ hietse met vrouwen / ende kinderen / met hem in Judea trecken / eñ brachtse daer henen met grooter vreuchden.

Judas Machabeus.

Maer Judas Machabeus ende Jona- 24 thas zijn broeder/togen ouer den Jordaen/ inde woestijne/drie dachreysen.

Nabatheers

Doe quamen tot hen de Nabatheers/eñ 25 ontfingense vriendelijcken/eñ verteldẽ hen/ hoe het haren broederen in Galaad ginghe.

Ende dat veel gheuanckelijck wech ghe- 26 uoert waren nae Barasa / Bosor / Alima/ Casbon/ Mageth/ende Carnaim/ welcke enckel groote ende vaste steden waren.

Dat oock veel in andere Steden in Ga- 27 laad/geuanckelijck waren:daerom besloten sy/dat sy des morghens also haest tegen de selue vaste steden trecken / ende die bestormen wouden.

Ende Judas keerde wederom te rugge/ 28 een dachreyse/eñ bestormde de stadt Bosor/ eer sy hen dies versaghen / ende namse in/ ende liet alle mans namen daerin doorsteken/eñ plonderde ende verbrande de stadt.

Daerna reysde hy voort by der nacht na 29 der Borcht/daer zijne broeders belegt warẽ.

Ende doe hy des morghens daer henen 32 quam/sach hy daer eenen machtigen grooten hoop volcx sonder ghetal/die de leederen ende crijchsrustinghe droeghen / ende den storm begonnen.

Ende in der stadt was een claechlijck ge- 31 schrey/dat het inden Hemel clanck.

Doe vermaende Judas zijn volck / dat 32 sy voor hare broeders strijden wouden/ om die te verlossen.

33 Ende maeckte drie hoopen/ ende greepse van achter aen inden storme / eñ liet trompetten : ende het volck schreyde luyde/ende badt tot Godt.

Timothei hoop wort gheslaghen.

34 Als nu het heyr Timothei sach / dat Judas achter hen was/ vloden sy / ende werden hardt gheslaghen / dat van hen dies daechs by acht duysent doot bleuen.

Acht duysent Heydenen verslaghen.

35 Daernae tooch Judas nae Maspha/ stormde/ende namse in/ende liet alle mans namen daerin dooden/ ende plonderde ende verbrande de stadt.

36 Daerna ghewan hy Casbon/Mageth/ Bosor/ende de andere steden in Galaad.

Timotheus rustet hem weder.

37 d Maer Timotheus brachte wederom een groot heyr te samen / ende legherde hem tegen Raphon/ op gene zijde der beke.

d 1.Mach.11 24.

38 Daer schickede Judas verspieders henen/ ende liet sien hoe sterck dat de vyande waren/ende hoe sy lagen: Dese seyden hem weder/dat het een gantsch groot hoop ware/van allen Heydenen rontomme.

39 Dat sy oock crijchs knechten wt Arabia by hen hadden/ dien sy soudije geuen moesten / ende dat hem het heyr op ghene zijde der beke gheleghert hadde/ ende waren gerustet ter slachtinghe:daerom tooch Judas wt teghen hen.

40 Ende Timotheus sprac tot zijnen hooftlieden: Wanneer Judas aen de beke coemt/ ende so moedich is/dat hy hier ouer trecken dorue/ soo en connen wy hem niet wederstaen/maer hy sal ons slaen.

41 Maer wanneer hy hem vreest/ende niet en derf herwaerts ouer de beke comen : so willen wy ouer het water / eñ hen aengrijpen/ende slaen.

42 Doe nu Judas aen de beke quam/ordineerde hy de Priesters aen het water/ende gheboot hen/sy souden alle het volck henen ouer drijuen / dat sy de vyanden holpen slaen/ende niemant en soude na blijuen.

43 Doe nu Judas eñ zijn heyr/ also * eerstlijcken ouer het water quamen/ vloden de vyanden/ ende lieten haer gheweer vallen/ ende quamen in eenen Tempel/in der stadt Carnaim.

*Luther ende[illegible] lijcken.

44 Maer Judas nam de stadt in / eñ verbrande den Tempel / ende alle die daerin waren: ende Carnaim wert verstoort/ende en conde haer niet beschutten voor Juda.

Carnaim wort inghenomen ende verstoort.

45 Daer na liet Judas alle het volck Israels/dat in Galaad was / cleyn ende groot/ vrouwen/ ende kinderen/ te samen comen/ datse met hem in Judea toghen.

46 Ende op den wege/quamen sy voor een groote vaste stadt e Ephron / die aen der heyrstrate lach/daermen door moeste/ ende niet by henen trecken en conde.

Ephron wort bestormt ende ghewonnen.

e 2. Mac.12. 37.

47 Nu en wouden de lieden te Ephron/ Judam niet door laten/ maer maecten hen in de stadt/ende hielden de poorten toe.

48 f Maer Judas sant tot hen / seyde hen vrede toe/eñ badt vriendelijcken/ datmense door liete : want hen en soude gheen schade vanden zijnen geschieden: hy en begheerde niet/ g dan alleen door te trecken: maer die van Ephron en woudense niet in laten.

f Num.20.17

g Nu.20.19

49 Doe liet Judas wtroepen int gantsche heyr/

Judas verstoort Ephron.

heyr / dat het crijchsvolck een ordeninghe maken soude / ende den storm aenloopen/ eenen yeghelijcken hoop aen zijn plaetse.

50 Alsoo bestormden sy de stadt den gantschen dach/ende den gantschen nacht/ ende namense in.

51 Eñ Judas liet alle mans namen daer in doorsteken/plonderdese ende verstoordese:

52 Ende tooch daer door / ouer de doode lichamen henen / ende quamen ouer den Jordaen op het vlacke velt.

53 Ende Judas dreef het volck voort dat na bleef / ende trooste dese de gantsche reyse ouer/ tot dat hyse int landt Judea brachte.

h 2. par. 20. 26

54 Doe h toghen sy op den berch Zion met grooter vreuchden/ende offerden brandtoffer/dat hen Godt ouerwinninge ghegeuen/ ende haer met vreuchden weder te huys ghebracht hadde.

Joseph ende Azaria strijden.

55 Dewijle nu Judas ende Jonathas in Galaad waren / ende Simon haer broeder in Galilea voor Ptolemais/

56 Ende Joseph de sone Zacharie / ende Azaria / de Hooftlieden / hoorden van hare ouerwinninghen/ende groote daden/

57 Spraken sy: Wy willen oock eere behalen/eñ de Heydenen rontomme aengrijpen.

58 Ende gheboden haren crijchsvolcke/dat sy souden op zijn/ende toghen nae Jamnia.

Gorgias slaet de Joden.

59 Doe tooch teghen haer daer wt/ Gorgias met den heyre/

60 Ende sloech Joseph ende Azariam in de vlucht/eñ jaechdese tot int landt Juda: ende Israel verloos dien dach veel volcx / namelijcken/by twee duysent mannen:

i 1. mac. 5. 19.

61 i Daeromme/ dat sy Jude eñ zijns broeders beuele niet ghehoorsaem en waren/ ende hen wt eyghen vermetenheyt voorgenomen hadden/eenen roem te vercrijghen:

62 So sy doch de lieden niet en waren/ dien Godt verleent hadde / dat Israel door hen gheholpen werde.

63 Maer Judas ende zijne broeders werden groot geachtet by den gantschē Israel/ ende by allen Heydenen.

64 Ende waer mense noemde/daer werden sy ghepresen.

Hebron wordt ghewonnen. Joseph. Anti. lib. 12. Cap. 11. 12.

65 Ende Judas tooch wt met zijnen broederen / teghen de kinderen Esau / teghent Suyden ende nam Hebron / ende de volcken rontom in / eñ verbrande hare mueren ende torrens.

66 Ende keerde wederom in der Heydenen landt/na Samaria.

67 Daer waren veel Priesters omghecomen/welcke oock te koen gheweest waren/ ende de vyanden sonder raet eñ beuel aenghegrepen hadden.

k Deut. 7. 5

68 Daer na tooch Judas na Asdod/ in der Heydenen landt / k ende wierp der Afgoden altaren neder/ende verbrande de Afgoden/ende plonderde de steden / eñ quam weder te huys in het landt Juda.

Dat vj. Capittel.

1. De Coninck Antiochus door ghierichheydt beweecht / wil de stadt Elimais innemen. 4. Wordt door die van der Stadt gheweert. 5. Hy ontfangt de tydinghe dat zijne heyrcracht in Judea gheslagen ware. 8. Hy wordt van droeffenisse cranck. 12. Bewijst leedtschap van het quaet dat hy in Jerusalem ghedaen heeft. 14. Zijne saken beschickt hebbende/sterft. 17. Antiochus Eupator zijn sone regueert in zijn plaetse. 28. Antiochus aenghesocht zijnde door sommighe Joden / coemt in Judea met een groote heyrcracht. 23. Judas treckt teghen hem. 34. De wijse om de Elephanten te verwecken ten krijghe. 43. Een loffelijck werck der ghedachtenisse weerdich ghedaen door Eleazar/ 48. De Coninck belegt Jerusalem. 60. Hy maeckt vrede met dē Jodē/ eñ keert wederomme in Antiochien.

Antiochus en bedrijft niet voor Elimais. Joseph. An. lib. 12. ca. 13.

a 2. Mac. 9. 1

1 Doe nu de a Coninck Antiochus/ daer bouen in het Coninckrijcke henen ende weder tooch/ hoorde hy van der beroemder stadt Elimais in Persia/dat daer veel goudts ende siluers/ende grooten ryckdom ware.

2 Ende dat in den Tempel groot goet/ende de gulden cleederen/ harnasch ende schilden waren/die de sone Philippi/ Alexander de Coninck wt Macedonia/daer henen ghegheuen hadde.

3 Daerom quam Antiochus voor de stadt/ haer in te nemen ende te plonderen : maer die inder stadt / waren ghewaerschouwet.

4 Daerom waren sy op/om hen te weerē: eñ Antiochus en conde niets bedrijuē/maer moeste weder aftrecken / eñ keerde wederomme nae Babylon/ met grooten onwille.

b 1. mac. 3. 32

5 Daer quam hem de boodtschap / b dat zijn heyr/dat hy in het lant Juda gesonden hadde / gheslaghen ware / ende dat Lysias hadde moeten vlieden.

6 Ende dat de Joden in zijnen leger/groot goet/ende veel wapenen ghewonnen/ daer daer sy hen naemaels beter mede gheruster hadden/ eñ waren machtigher ghewordden.

c 3. mac. 1. 59

7 Ende hadden den c grouwel / wt den Tempel te Jerusalem gheworpen/ende het heylichdom met vasten mueren weder bewaert / ghelijck als te voren : ende hadden Bethzura oock beuestighet.

Antiochus wordt van grooten leede eñ droeffenisse cranck/ ende sterft daer ouer.

8 Doe Antichus sulcx hoorde verschrickte hy gantsch seer/ende werdt hooch bedroeft/ ende leyde hem neder/ eñ d wert van droeffenisse cranck/ dat zijn voornemen niet wel gheluckt en was.

d Syr. 30. 25

9 Eñ bleef lange in der seluer stadt: want de droeffenisse wert hoe langer hoe grooter/ eñ maecte hē so swac/dat hy steruē moeste.

10 Daerom eysschede hy zijne vrienden tot hem/ende sprack tot hen: Ick en can geenen slaep meer hebben/van grooten jammer eñ hertenleedt/dat ick hebbe.

11 Och hoe heeft het hem so gantschelijcken met my omnegekeert? so lange als ick gheregeert hebbe/hebbe ick vreuchde ende ouerwinninge gehadt/ ende ben by den mijnen oock lief ende weert gheweest:

12 Maer nu ben ick so van herten bedroeft/ ende dencke aen dat quaet dat ick te Jerusalem ghedaen hebbe/ doe ick alle gulden eñ silueren vatē wt den Tempel wech voerde/ eñ liet onschuldige liedē in Judea dooden.

13 Daer van coemt my nu alle dat ongheluck / ende moet in eenen vreemden lande van deser treuricheyt steruen.

Philippus Antiochi Hooftman.

e 1. mac. 6. 51.

14 e Eñ hy eysschede eenen zijner vrienden/ Philippum/tot hem/dien ordineerde hy ten Hooftmanne ouer het gātsche Coninckrijcke.

15 Ende gaf hem de croone/ mantel / ende ringhen / ende beual hem zijnen Sone/den Jonghen Antiochum/ op te voeden / eñ in het Coninckrijcke te setten.

Antiochus sterft.
f 2.mac.9.28.
Joseph. An. lib.12.ca.14.
Antiochus Eupator/ des Edelen sone / wordt Coninck.
g 1.mac.3. 33
h 1.mac.2.21.
Judas Machabeus beleghert de borcht Zion.

16 f Daer nae sterf Antiochus in de seluen stadt/in den hondert negen ende veertichsten Jare.

17 Doe nu Lysias hoorde dat de Coninck doot was/maeckte hy ten Coninck/den sone Antiochi des Edelen / g den Jonghen Antiochum / wiens Tuchtmeester hy gheweest was/ende noemde hem h Eupator.

18 Nu deden de Heydenen/die de borcht op Zion noch in hadden / den volcke Israels in het heylichdom/ veel schaden : want sy hadden een goede vasticheyt.

19 Daerom nam Judas voor hem/ haer te beleggen/op dat hyse verdelghen mochte.

20 Eñ het volck quam te samen/in dẽ hondert eñ vijftichsten jare/ende brachten daer voor alderley crÿchsrustinge eñ gheschutte.

21 Ende sommighe Heydenen quamen van de borcht/op dat sy tot den Coninck togen/ om hulpe te soecken.

22 Tot desen gauen hen veel afuallighe wt Israel / ende toghen met hen tot den Coninck/ende spraken : Waerom en wilt ghy niet straffen/ende onse broeders wrecken?

23 Want wy wonden uwen vader onderdanich/eñ zÿnen geboden gehoorsaem zÿn.

24 Doe viel ons volck van ons af/eñ wanneer sy onser eene grepen / soo dooden sy dien/ende deylden onse erue onder hen.

25 Ende en plaechden niet alleen ons/maer bedreuen sulcx inden gantschen lande.

i 1.Mach.4. 61.ende 6.49

26 Ende nu hebben sy de borcht te Jerusalem beleyt/om haer in te nemen/ eñ hebben het heylichdom/ i eñ Bethzura beuestiget.

27 So ghy v niet haesten en willet/ om hen te weeren/so sullen sy stercker worden/ende meer schade doen/ ende en sullетse niet meer bedwinghen connen.

k 2.mac. 13.1
Antiochus brengt een groot volck te samen/ de Jodẽ te ouer trecken.
2.Mac.13.1.
Joseph. Antiq.lib. 12. Cap. 14.
l 1.Mac.4. 61.ende 6. 49

28 k Doe de Coninc sulcx hoorde/vergrimde hy gantsch seer/eñ liet te samen eysschen zÿne Vorsten / ende Hooftlieden ouer het voetvolck/ende ouer die Ruyters.

29 Ende nam vreemde knechten aen wt dẽ Eylanden/

30 Ende bracht te samen / hondert duysent mannen te voete/twintich duysent te peerde/ende twee ende dertich Elephanten/ten krÿghe ghewennet.

31 Dit heyr tooch door Idumea: ende doe sy aen het lant quamen/beleyden sy l Bethzura/ende maeckten daer voor menigherley crÿchsrustinge ten storme : maer de Joden vielen daer wt / ende verbranden de crÿchsrustinghe/ende streden ridderlÿcken.

32 Eñ Judas tooch af van der borcht Zion / ende quam met den heyre tot Bethzachara teghen des Coninckx legher.

33 Doe was de Coninc des morgens vroech op voor den dage/ ende voerde het heyr aen de heyrstrate voor Betzachara / ende liet de slachordeninghe maken / ende op trompetten.

Gebruyc der Elephanten in den krÿghe.
m 3.mac.5.1.

34 Ende m de Elephanten met rooden wÿne ende moerbesien sappe bespruyten / om die aen te porren ende te vertoornen.

35 Ende verdeylden de Elephanten onder den hoop: also dat telcken tot eenen yeghelÿcken Elephant / duysent mannen te voete/in ÿseren helmen ende harnasch / eñ vÿf hondert peerden verordent werden.

n Of/hielden wacht.

36 Dese n wachteden also op de Elephanten/dat sy niet van hen en weken/eñ waermen de Elephanten henen wende / daer moesten sy oock henen.

37 Ende een yeghelÿck Elephant droech eenen houten torren / daer twee ende dertich krÿghers in waren / ende een Moorman/ die de beesten regeerde.

38 Den ouergheblenen ruyters tocht/ ordineerde hy op beyde zÿdẽ/ om het voetvolck te bewaren / dat het niet van malcanderen ghebracht en werde.

39 Ende doe de Sonne opginck / eñ scheen op de gulden schilden/ lichtede het gantsche gheberchte daer van/ ghelÿck oft het enckel vyer ware.

40 Ende des Coninckx heyr tooch een deel op den gheberchte / een deel beneden inden vlacken velde / in goeder ordeninghe ende voorsichticheyt.

41 Ende wiese hoorde/ die ontsetteden haer voor dat grousaem gedruysch/eñ der grooter veelheydt / ende rumoer/ dat sy met den harnasch eñ ÿser maeckten / want het was een gantsch groot eñ wel gherustet volck.

42 Eñ Judas tooch oock tegen hen / in zÿner ordeninge/om hem te weeren/ eñ sloech ses hondert doot van des Coninckx heyre.

Eleazar doorsteeckt eenen Elephant.

43 Eñ een ghenaemt Eleazar/de sone Saura/merckte eenen Elephant/ die was hoogher ende beter gherustet/dan de andere/eñ dachte de Coninck ware daer op.

44 Ende waechde hem seluen/op dat hy het volck Israels verlossede / ende eenen eewighen name vercreghe.

45 Ende liep met grooter coenheydt henen toe/ende drong door de vyanden/ende doode haer veel op beyde zÿden.

o 2.Mac. 13. 15.

46 Eñ o maecte hem onder den Elephant/ ende stack hem/dat de Elephant omuiel op hem/ende sterf/ende viel hem oock doot.

47 Dewÿle nu de Joden sagen/dat des Coninckx heyr sulck een groote macht was/weken sy ter zÿden af/ ende verlieten de vyanden op dat mael.

p 1.Mach.4. 61.ende 6.26

48 Daerom tooch des Coninckx heyr voort na Jerusalem/ende quam in Judea.

49 p Maer die in Bethzura/en conden om des hongers wille niet langher daer in blÿnen: want het was het seuende jaer / datmen de velden moeste in rusten laten : ende sy vercregen gheleyde vanden Coninck/ dat sy seker wt gaen mochten.

Antiochus neemt Bethzura in/ ende beset het.

50 Doe nam de Coninck Bethzura in/ende leyde daer crÿchsvolck in/ om deselue sterte te bewaren.

Het heylichdom wordt beleydt ende ingenomen.

51 Ende tooch voort nae Zion / eñ beleyde het heylichdom eenen langen tÿt/eñ richtede daer teghen op allerley gheschut.

52 Ende het volck Israels in het heylichdom/weerde hem veel daghen/ende maeckten oock geschut ende crÿchsrustinge tegen de vyanden.

53 Maer het en hadde oock niet te eten/dewÿle datter het seuende jaer was / ende de vreemde Joden/die wt der Heydenen lande in Judea/om sekerheyt wille gheuoert waren/hadden alle den voorraet verteert.

54 Eñ der heylighen werden seer weynich/ want sy storuen van honger: daerom moesten sy van een ander trecken / ende hen in andere steden verdeylen.

Midde-

[Philippus. q 1.Mac.6.14]

55 Middeler tijdt vernam Lysias / dat Philippus/ q dien des Coninck vader/ Antiochus / den jonghen Coninck ende het rijcke/ hy zijnen leuen beuolen hadde/

56 Weder ghecomen was wt Persen ende Meden/ met den crijchsuolcke/ dat de Coninck daer henen gheuoert hadde/ ende dat hem Philippus des regiments aennam:

57 Daerom snelde hy hem wech wt Judea/ weder int Conincrijcke: ende sprack tot den Coninck ende tot den hooftlieden: Wy lijden hier noot/ ende en hebben niet te eten/ ende verliesen veel lieden / ende dese plaetse is seer vast: so wy doch te huys wel noodiger saken te doen hebben / om vrede inden Conincrijcke te behouden.

58 Laet ons vrede met desen volcke maken/ ende toelaten/ dat sy haer Wet houden/ gelijck als te voren.

59 Want sy vertoornen ende krijgen alleen daerom / dat wy hen haer Wet af doen willen.

60 Dese meyninge beuiel den Coninck/ ende den Vorsten wel/ ende de Coninck schickte tot hen eenen/ om vrede met hen te maken.

61 Maer doe sy wt der sterckte daer wt quamen/ tooch de Coninck daer henen in.

62 Ende doe hy sach dat het so vast was / en hielt hy zijnen eedt niet / maer gheboodt de mueren rondtom weder neder te worpen.

[r Of/ snelle/ oft haeste. Philippus worpt hem op ten Coninck.]

63 Daer nae tooch hy r snellijck wech nae Antiochia/ doe vernam hy/ dat hem Philippus daer op gheworpen hadde voor eenen Coninck: met dien krijchde hy / ende nam de stadt wederomme in.

Dat vij. Capittel.

1. Demetrius de sone Seleuci/ maeckt hemseluen Coninc van Syrien. 3. Hy doet Antiochum ende Lysiam dooden. 5. Hy wort verweckt door Alcimum teghen de Joden te krijghen. 8. Hy sendt Bacchidem in Judea met een heyrcracht. 16. De doot der vromen. 19. Bacchides treckt wederomme totten Coninck. 21. Alcimi tyrannije. 23. Judas wederstaet dat godloos voornemen Alcimi. 26. Nicanor wort gesonden om het Jootsche volck te niete te doen. 33. De lasteringe ende valschept Nicanors. 37. Het ghebet der Priesteren. 40. Judas ghebet eer hy den slach aen gaet. 42. Nicanor wort verslagen, ende zijn heyr te niete ghebracht.

[Demetrius Seleuci sone a 2.Mac.14.1. Joseph. Antiq. lib.12. Cap.15.]

1 In den hondert een ende vijftichsten jare/ quam a Demetrius Seleuci sone van Roomen / wederom in zijn Conincrijcke / ende nam in een stadt aen de zee/ met weynich volcx / ende regeerde daer als een Coninck.

2 Ende doe hy in de hooftstadt Antiochia quam / greep het krijchsuolck Antiochum ende Lysiam/ om deselue Demetrio te ouerleueren.

[Antiochus ende Lysias worden ghedoot.]

3 Doe nu sulcx Demetrio geseyt wert/ versprack hy/ men en soudese voor zijne ooghen niet laten comen: daerom doodese dat crijchsuolck.

4 Doe nu Demetrius het rijcke in hadde/ quamen tot hem vele godloose ende afuallige lieden wt Israel: ende de voornemste onder hen/ was Alcimus/ die waer gheerne hooghe Priester ghewordden.

[Alcimus een verloopen Jode.]

5 Dese verclaechden Judam ende haer eyghen volck/ ende spraken: Judas ende zijne broeders/ hebben alle de gene/ die v wouden ghehoorsaem zijn/ omghebracht/ ofte wt onsen lande veriaecht.

[Juda wordt verclaecht voor Demetrio.]

6 Daeromme sendt daer yemandt henen/ dien ghy vertrouwet: ende laet het besien/ hoe sy ons ende des Coninck landt verdoruen hebben / ende laetse straffen / ende alle haren aenhanck.

[Bacchides des Demetrij Hooftman.]

7 Daeromme maeckte de Coninck Bacchidem zijnen vrient / die in den rijcke gheweldich was / ende dien de Coninck veel betrouwede/ tē Hooftmanne ouer het gantsche lant/ op dese zijde des Euphratis.

[Alcimus hooge Priester gheworden.]

8 Ende schickte met hem henen den afualligen Alcimum/ dien hy ten hooghen Priester ghemaeckt hadde / ende beual hem het volck Israels te straffen.

9 Ende sy toghen in het landt Juda/ met eenen grooten heyre/ ende sonden bootschap tot Juda ende zijnen broederen / van vrede te handelen: ende stelden hen / ghelijck als wouden sy vrede met hen houden / b maer het was bedriegherije.

[b 1.Mac.1.31]

10 Daerom en ghelooſde hen Judas niet: want hy sach dat sy wel gherustet waren/ ende een groot heyr met hen voerden.

11 Maer veel Priesters quamen tot Alcimum ende Bacchidem.

[Alcimus de meyneedige/ handelt verraderlijck.]

12 Ende veel van den vromen in Israel/ die hen wt alle goet tot Alcimum betrouden/ ende vrede begheerden/

13 Ende spraken: Alcimus is een Priester/ wt den geslachte Aaron/ hy en sal ons geen ontrouwe bewijsen.

14 Ende Alcimus seyde hen vrede toe/ ende dede eenen eedt/ ende sprack: Wy en willen v lieden ende uwen vrienden niet beschadighen.

15 c Doe sy hem also geloofden/ liet hy tsestich van hen grijpen/ ende doodde se alle op eenen dach/ als de Schrift spreeckt.

[c 1.Mac.1.32]

16 d Het vleesch uwer heyligen/ hebbē sy dē gedierten ghegeuen/ sy hebben bloet vergoten rondtom Jerusalem/ gelijck als water/ ende daer en was niemant diese begroef.

[d Psal.79.2 2.Mac.2.39]

17 Daerom quam een gantsch groote vreese ende verschrickinghe in het volck / welcke claechden / dat daer noch gheloone noch trouwe in Alcimo en was/ want hy en hielt zijnen eedt niet.

18 Ende Bacchides tooch wech van Jerusalem/ ende beleyde Bethzecha: ende sandt wt/ ende lieter vele grijpen/ die hen te voren aen hem ghegeuen hadden/ ende van weghen der ontrouwe/ weder van hem vloden: ende liet harer veel doodē/ die wierp hy in eenen grooten cuyle.

19 Daer na beual Bacchides het lant Alcimo/ ende liet crijchsuolck by hem / ende hy tooch weder tot den Coninck.

[Alcimi tyrannije.]

20 Ende Alcimus nam voor hem met ghewelt hooghe Priester te worden.

[* And. Alle die het volck beroerdē/ vergaderdē met hē/ ende, etc.]

21 Ende * hinck aen hem alle afualligen in Israel/ ende brachte het lant Juda met geweldt onder hem / ende plaechde het volck Israels seer hardt.

22 Doe nu Judas sach/ dat Alcimus/ ende de afualligen wt Israel/ veel groote schade in Israel deden/*

[*An. ende veel meer, dan de Heydenen:]

[Judas straffet de afuallighe Joden.]

23 Tooch hy wederom oueral/ door het gantsche landt Juda / ende straffede de afuallighen/ ende keerdese/ dat sy inden lande niet meer also herwaerts ende derwaerts trecken en dorsten.

24 Doe nu Alcimus sach / dat Judas met

Alcimus verclaecht Judam noch eē mael by Demetrio.

zijn volck weder gheweldich was/eñ dat hy hen niet wederstaen en conde/tooch hy weder tot den Coninck/eñ beclaechdese hardt.

25 Daeromme sant de Coninck eenē grootē Vorst e Nicanor daer henen/die den volcke Israels seer f gram was/ ende geboot hem het volck Israels gantsch te * vernielen.

Nicanor Demetrij Hooftman/
Joseph. Antiq. lib. 12. Capit. 16.
e 2.mac.15.1
f Of/hatisch/ vyandisch.
* Of/verdelghen.
‡ Of/ cleynen.

26 Eñ Nicanor tooch met eenen grooten heyre nae Jerusalem/ ende schickte Boden tot Juda ende zijnen broederen bedrieghelijcken/die hen stellen souden / ghelijck als woude hy vrede met hem houden/

27 Eñ spraken: Wy willen vrede met malcanderen houden/ ick ende ghy / ende wil met ‡ geringen volcke vreedtsaem tot v comen/op dat ick v aenspreken mach.

Nicanors boose aenslaghen.

28 Alsoo quam Nicanor tot Juda/ ende sy ontfingen ende spraken hen onder malcanderen vreedsaem aen:maer het was bestelt/ datmen Judam daer vanghen soude.

29 Dit wert Jude te kennen ghegeuen/dat Nicanor daerom tot hem ghecomen was/ om hem met deser bedriegerije te vanghen: daerom hoede hy hem daer voor / ende en woude niet meer tot hem comen.

30 Eñ doe Nicanor merckte/dat zijn voornemen was openbaer geworden/ tooch hy teghen Judam/ ende hieldt een slachtinghe met hem by CapharSalana.

Nicanor verliest vijf duysent mannē.

31 Daer verloos Nicanor vijf duysent mannen / ende zijn heyr moeste vlieden op Dauids berch.

32 Daer na quam Nicanor ooc tot het heylichdom/op den berch Zion:eñ de Priesters eñ de outsten ginghen wt om hem vreedtsaem te ontfangen/eñ hem te wijsen/ dat sy voor den Coninck groot offer deden.

33 Maer Nicanor bespottese met haren Godsdienst/ende lasterde/ende ontheylichde den offer/

Nicanor sweert eenē eedt dē Tempel te verbrādē.
g 2.mac.14.31

34 Ende swoer eenen eedt/eñ sprack: g So ghylieden my Judam ende zijn heyr niet ouer en leuert in mijnen handen/ so wil ick dit huys verbranden/so haest als ick geluckelijcken weder hier come:ende tooch wech met grooter grimmicheyt.

35 Maer de Priesters gingen henen in/ ende traden voor den altaer inden Tempel/eñ weenden/ende spraken:

Ghebedt der Priesteren.
h 2.Par.7.16

36 Och Heere/ h dewijle ghy dit huys vercoren hebt / datmen v hier aenroepen/ende van v prediken sal:

37 Soo bidden wy / ghy woudet aen desen Nicanor ende zijnen heyre wrake doen / eñ daer aen ghedencken/ dat sy v heylichdom/ ende v gelastert hebben/ eñ willerse wt den lande verjaghen ende verdelghen.

38 Eñ Nicanor tooch van Jerusalem wech/ ende legerde hem by Bethoron: daer quam noch een heyr wt Syria tot hem / om hem te helpen.

39 Maer Judas legerde hem teghen hem/ by Adasar/ met drie duysent mannen/ende badt tot Godt/ende sprack also.

Judas ghebedt.
i 1.Re.19.35.
Tobi.1.21
Syr.48.24
Esai.37.36
2.Mac.8.19

40 Heere God/ i doe v de bodē des Coninck Sennacherib lasterden / doe sondet ghy eenen Engel wt/ die sloech hondert ende vijf ende tachtentich duysent mannen doot.

41 Also slaet dese onse vyanden heden voor onsen ooghen/eñ richtet desen Nicanor na zijner grooter misdaet : op dat andere liedē bekennen / dat ghy hem daerom ghestraft hebt/dat hy v heylichdom ghelastert heeft.

42 Ende aen den derthienden daghe der Maent k Adar / hielden sy een slachtinghe met malcanderen / l ende Nicanor quam ten aller eersten om.

k Dat is de Maent Februarius/ na de Mane ghe- rekent.
Nicanor coemt om.
l 2.mac.15.25

43 Ende doe zijn heyr sulcx sach/wierpen sy de wapenen van hen/ende vloden:

44 Maer Judas jaechde hen na/een dachreyse/van Adasar tot Gasa toe/ende liet de Trompetten blasen/

45 Dat het volck wt allen vlecken rontom op den lande/tot hem wt liep / ende holp de vyanden slaen : ende sy quamen tot Juda/ ende hielden hen weder tot hem/also werdt het heyr Nicanors gheslagen/ende niemant en quam daer van.

46 Ende Judas plonderdese / ende voerde den roof met hem wech : ende de m Nicanor liet hy den cop afhouwen/ende de rechter hant/ n die hy ten eede wtghereckt hadde/doe hy lasterde/ende den heylichdomme dreychde : ende liet beyde den cop ende de hant mede wech voeren/ende te Jerusalem ophanghen.

Nicanor wort dē cop eñ de rechter hant afghehouwen.
m 2.Mac.15.30.
1.Sa.17.51
Judit.13.10
n 2.Mach.14.32.

47 Doe wert het volck weder seer vrolijc/eñ vierden desen dach met grooter vreuchden.

48 Ende verordineerden/datmen iaerlijcks desen dach/ namelijcken / den derthienden dach der Maent Adar/vyeren soude.

49 Also wert weder vrede inden lande Juda/eenen cleynen tijt.

Dat viij. Capittel.

1. Judas sent tot de Romeynen/om haer verbont. 17. Eupolemus eñ Jason/ Ambassadeurs/ comen te Roomen/ 21. ende 22. Sy worden wel ontfanghen van den Raedt. 23. De condicie des vredes ende gemeynschap tusschen de Joden ende den Romeynen.

1 IVdas nu/ hoorde/ dat de Romeynen seer machtich waren / ende vreemde volcken gheerne in beschuttinghe namen/ die hulpe by hen sochten / ende dat sy trouwe ende gheloove hielden.

Der Romeynen lof/ macht/ ende goet regiment.

2 Want hy hoorde/hoe eerlijcke dadē/ dat sy gedaen haddē tegen de Gallos/welcke sy bedwongē/eñ onder hen gebracht hadden.

3 Ooc welcke groote krijgen/dat sy in Hispania geuoert haddē/ eñ de berchwercken ingenomen/daermen gout eñ siluer graeft.

4 Ende dat sy veel landen verre van Roomen/ met grooter vernuft ende ernste ghewonnen hadden/eñ behielden : dat sy oock veel ghewaldighe Coninghen / die in haer lant ghetoghen waren / gheslaghen eñ veriaecht hadden / ende hare Coninckrijcken onder hen ghebracht.

5 Ende dat sy nieuwelijcx den Coninck van Kitim/Philippum/ende daer na zijnen sone Persen ouerwonnen hadden.

a 1.Mach.1. 11.

6 a Oock van den grooten Antiocho den Coninck in Asia/ die teghen de Romeynen ghetoghen was/met hondert ende twintich Elephanten/ * met grooten reysighen tuyghe ende waghenen : maer de Romeynen hadden zijn heyr gheslagen/ ende hem ghedwongen/ dat hy om vrede bidden moeste.

* An. eñ peerdenvolck / ende/etc.

7 Ende hadden hem/ ende zijnen erven na hem / eenen grooten Tribuyt opghelegdt/ dien sy jaerlijcx den Romeynen geuen moesten : daertoe moeste hy den Romeynen Gijselaers senden.

Sy namen hem oock Jonien/ Aſien/ en- 8 de Lydien / de edelſte landen/ ende gauenſe den Coninck Eumeni.

Oock ſetteden hen de Griecken/ met groo- 9 ter macht teghen hen.

Maer ſy ſchickten eenen Hooftman te- 10 gen de Griecken/ die ſloechſe/ ende nam het lant in/ ende liet inden ſteden de muren ne- der werpen / dat ſy moeſten vrede houden/ ende ghehoorſaem zijn.

Sulcken ernſt bewesen ſy tegen alle hare 11 vyanden/ dat ſy alle de ghene bedwongen/ die haer teghen hen ſetteden.

Maer met den vrienden ende Bontghe- 12 nooten hielden ſy goeden vrede / ende hiel- den gheloove / ende waren machtich / ende gheureeſt in allen landen.

Wien ſy holpen / die wert beſchuttet/ en- 13 de by zijnen Coninckrijcke behouden: maer wien ſy ſtraffen wouden/ die wert van lant ende lieden veriaecht.

Ende daer was ſulcke deucht by hen/ dat 14 hem niemant ten Coninck en maeckte:

Sy en hadden oock gheenen Coninck/ 15 maer eenen Raet / dat waren drie hondert ende twintich mannen/ die regeerden wel.

Eenen Raet regeerde te Roomen.

Ende iaerlijcx vercooſmen eenen Hooft- 16 man / die in alle haren landen te ghebieden hadde : dien moeſten ſy alle ghehoorſaem zijn: ende daer en was gheene hooveerdic- heyt/ nijdt/ noch tweedracht by hen.

Ende Judas b vercoos Eupolemum/ 17 den ſone Joannis / des ſoons Jacob/ ende Jaſon/ Eleazars ſone/ ende ſantſe na Roo- men / om met den Romeynen vrientſchap ende een verbont te maken.

Judas ſent Legaten na Roomen een verbont met hen op te richten.
b 1.Mach.12 ... 15.17 1.Mac.14.11

Dat ſy hen holpen/ dat het Coninckrijc- 18 ke Iſraels niet onderghedruckt en werde vanden Griecken.

Deſe tooghen na Roomen eenen langen 19 wech / ende quamen voor den Raet / ende ſpraken alſo:

Judas Machabeus/ ende zijne broeders/ 20 ende het Jodiſche volck / hebben ons tot v lieden ghesonden/ om eenen vrede ende ver- bondt met v te maken / dat ghy ons in be- ſchuttinghe nemen woudet / als vrienden ende Bontghenooten.

Of/ eerin/

Dat behaechde den Romeynen wel. 21

Eñ lieten dat verbont in * metalen tafe- 22 len ſchrijuen/ welcke ſy na Jeruſalem ſchick- ten/ tot eener gedachteniſſe des gemaeckten vredes ende verbonts / ende luyde alſo:

Godt gheue den Romeynen ende Joden 23 gheluck ende vrede / te lande ende te water/ ende behoedeſe voor krijch ende vyanden eewichlijck.

Het verbont tusschen den Joden ende Romeynen wort opghe- richt.
1.Mach.12.1

Doch / ſoo de Romeynen krijch hebben 24 ſullen te Romen/ ofte in haren landen ende ghebieden:

So ſullen de Joden den Romeynen trou- 25 welijcken hulpe doen / daer nae als het de noot vordert.

Ende en ſullen der Romeynen vyanden/ 26 geen ſpijſe/ wapenen/ gelt/ ſchepen/ eñ ander dinck toeſchicken: dit begeerden de Romey- nen van de Joden : ende de Joden ſullen ſulcke ſtucken trouwelijcken houden / ſon- der alle bedroch ende ergheliſt.

Daerenteghen oock / ſo de Joden krijch 27 hebben ſullen / ſoo ſullen hen de Romeynen trouwelijcken helpen / daer nae als het de noot vordert.

28 Ende en ſullen der Joden vyanden/ geen ſpijſe/ wapenen/ ghelt/ ſchepen / ofte ander dinck toeſchicken : dat ſegghen hen de Ro- meynen toe/ ende willen ſodanich verbont/ trouwelijcken ende ſonder bedroch houden.

29 Alſo is het verbondt tuſſchen den Ro- meynen ende Joden ghemaeckt.

30 Maer ſoo namaels / dit ofte ghene deel/ meer ſtucken bedachten / daer toe te ſetten/ ofte wat te veranderen / ofte daer van te doen / dies ſal een yegelijck deel macht heb- ben : ende wat ſy daer toe ſetten/ ofte daer van doen ſullen/ dat ſal altemael ſtede ende vaſt ghehouden werden.

31 Dat oock de Coninck Demetrius/ aenden Joden gewelt ghebruyckt/ daer hebben wy hem alſo van geſchreuē: waeromme plaecht ghy onſe vrienden ende bontghenooten?

Der Romeynen ſchrift aen Demetrium.

32 So ſy meer ouer v claghen ſullen/ ſo moe- ten wijſe beſchutten/ ende willen v te lande ende te water aengrijpen.

Dat ix. Capittel.

1. De Coninck Demetrius ſendt Bacchidem wederom in Judea. 5. Judas coemt hem teghen. 6. Veel Joden verſchricken/ trecken hen af vanden heyre. 10. Judas levert zijnen vyanden ſlach. 18. Judas wert ghedoot inden ſlach. 20. Het volck Iſrael beclaecht hem. 30. Jonathan zijn broeder wort in zijn plaetſe vercoren. 37. Hy wreeckt hem aen den kinderen Jambri. 47. Hy levert Bacchi- dem ſlach. 55. De ellendige doot Alcimi. 57. Bac- chides wederom ghekeert totten Coninck/ coemt wederom in Judea. 60. Den aenſlach Bacchidis teghen Jonathan/ wort ontdeckt. 67. Bacchides wort gheſlaghen door Simonem/ de broeder Jo- nathe. 71. Hy maeckt vrede met Jonathan/ ende keert wederomme.

1 Middeler tijdt doe Demetrius ver- nam/ dat Nicanor met zijnen heyre gheſlaghen/ ende omgecomen was/ ſandt hy wederom in Judeam deſe twee/ Bacchidem ende Alcimum / ende met hen zijn alderbeſte krijchſuolck/ dat inder ſlach- tingen plach op der rechterzijden te ſtaen.

Alcimus ende Bacchides worden weder in Judeam geſonden.
1.Mac.7.7.8 Joſeph. Antiq. lib.12. Cap.17.

2 Deſe toghen na Galgala/ ende beleyden ende namen in Maſloth in Arbela / ende dooden daer veel lieden.

3 Daer nae in den hondert ende twee ende vijftichſten Jare/ in der eerſter Maent/ to- ghen ſy na Jeruſalem.

152. Jaer.

4 Ende van daer nae Berea/ met twintich duyſent mannen te voete / ende twee duy- ſent te peerde.

5 Ende Judas legherde hem by Laiſa/ met drie duyſent mannen.

6 Maer doe zijn volck ſach / dat de vyan- den ſulck een groote macht hadden / ver- ſchrickten ſy/ ende vloden daer van: dat daer niet meer by Juda en bleuen/ dan acht hon- dert mannen.

7 Doe Judas dit ſach/ dat zijn heyr niet by malcander en bleef / ende de vyanden doch op hem drongen wert hem bange: ende doe hy ſach dat hy gheen ruymte en hadde/ zijn volck te trooſten / ende weder te ſamen te brenghen.

8 Sprack hy in deſen angſte tot den ouer- gebleuenen: Wel op/ eñ laet ons verſoecken/ of wy de vyanden aengrijpen ende ſlaen conden.

9 Doch ſy en wouden niet / ende weerden

 hem/

hem/ende spraken: Het en is niet mogelijck/ dat wy dat beschicken: maer laet ons op dit mael wijcken / ende weder aftrecken / ende onse broeders die van ons gheloopen zijn/ weder te samē brengen: dan willen wy weder omme aende vyanden trecken/ende haer aengrijpen: als nv is onser veel te weynich.

10 Maer Judas sprack: Dat zy verre/dat wy souden vlieden: is onse tijt ghecomen/so willen wy Ridderlijcken steruen/ om onser broederen wille / ende onse eere niet laten te schanden worden.

11 Ende de vyanden waren op/ende maecten hare ordeninge also: De eerste waren de schutters / ende de beste krijghers stonden voor aender spitze: de ruyters warē gedeylt in twee hoopen/op yegelijcker zijden een.

12 De Hooftman Bacchides was op der rechter zijden. Met deser ordeninge toghen sy daer henen/ met grooten gheschreye/ende trompettinghe.

13 Doe liet Judas oock op trompetten/ende tooch aen hen/ende hielt een slachtinge met hen/vanden morgen aen/ tot op den auont/ dat de aerde beef de vandē grootē rumoere.

14 Doe nv Judas sach/dat op der rechter zijden Bacchides selue/met tsamen der grootster macht was/doe greep hy aldaer aē/hy/ ende de andere/ die haer leuen waechden:

15 Eñ verschricktense/ eñ sloegen den seluen hoop op der rechter zijden inde vlucht/ende iaechden hen na/tot aendē berch by Asdod.

16 Doe nv die op der slincker zijdē/ sulcx sagen/ dat Judas genē na iaechden/iaechden sy Juda oock na: doe moeste hem Judas teghen dese keeren/ende weerde hem langhe.

Judas coemt om in de slachtinghe.

17 Ende daer gheschiede een harde slachtinghe/ dat daer vele verwondet werden/ ende omme quamen/op beyden zijden/

18 Tot dat Judas oock ten laetsten omme quam: doe vloden de ouergheblevene.

19 Ende Jonathas ende Simon/namen het lichaem haers broeders Jude/ ende begroeuen hem in zijner vaderen a graue.

a Anders/ graue, in der stadt Modin.

20 Ende alle het volck Jsrael droech leet om Juda langhen tijdt: ende beclaechden hem seer/ ende spraken:

21 Och / dat de Heldt omghecomen is/ die Jsrael beschuttet ende gheurijet heeft.

22 Dit is de Historie van Juda: maer hy heeft anders noch veel meer grooter daden ghedaen/welcke om der veelheyt wille/ niet alle beschreuen en zijn.

Josep. Ant, lib. 13. cap. 1.

23 Na den doot Jude werden de godtloose ende afuallighe lieden weder gheweldich in den gantschen lande Jsraels.

24 Ende te deser tijdt was grooten honger inden lande/dat hem alle het volck Bacchidi ouer gaf.

25 Doe vercoos Bacchides godloose mannen/die maeckte hy tot amptlieden:

26 Ende liet allenthalven Judas aenhanck ende vrienden soecken/ende voor hem brengen/op dat hy hem aen hen wreeckte / ende zijnen moetwille aen hen ghebruyckte.

Droeffenisse eñ iammer in Jsrael.

27 Ende daer was in Jsrael sulcke droeffenisse ende iammer / desghelijcken niet gheweest en is/ sindert datmen gheene Propheten ghehadt en heeft.

28 Daeromme quam Judas aenhanck te samen/ende spraken tot Jonatha:

29 Na ws broeders Juda doot/ en hebben wy niemant meer zijns ghelijcken / die ons bescimitte tegen onse vyanden/ende Bacchidem/die ons veruolghen.

30 Daeromme verkiesen wy v b in zijn stede/ tot eenen Vorst ende Hooftmanne / om desen krijch te voeren.

Jonathas wort tot een Vorst ... coren in Judas stede.

31 Also wert Jonathas haer Vorst/ende regeerder in zijns broeders stede.

32 Doe Bacchides sulcx ghewaer werdt/ liet hy hem soecken/ op dat hy hem omme brachte.

33 Als nv Jonathas eñ Simon zijn broeder sulcx merckten / vloden sy / ende alle die by hen waren in de Woestijne Thecoa / ende sloeghen eenen legher aen de b Zee Aspar.

b Of/ stille water.

34 Sulcx vernam Bacchides/ende maeckte hem op/ende tooch tegen hen.

35 Nv hadde Jonathas zijnen broeder Joannem eenen Hooftman/tot zijnē vrienden/ den Nabatheen ghesonden/ om hen te bidden / dat sy hare haue ende goeden in hare bewaren wonden.

Joannes Jonathas broeder wort ghevanghen.

36 Maer de kinderē Jambri togē wt Magdaba/ eñ ouervielen Joannem ende grepen hem/ ende namē hem alles dat hy met hem voerde/ende brachtent in hare stadt.

37 Daer na wert Jonathe ende Simoni zijnen broeder geboodschapt / dat de kinderen Jambri een groote bruyloft aenrichteden/ ende souden de bruyt halen van Nadabath/ met grooter pomperije: want sy was eens Vorsten dochter wt Canaan.

De kinderen Jambri worden ghe... ghen.

38 Nv gedachtē Jonathas/ eñ Simon/dat dese haren broeder Joannem gedoodet hadden: daerom toghen sy henen op/ ende verberchden haer aen den berghe/ ende loerden op de kinderen Jambri.

39 Doe nv de bruydegom daer henen tooch/ met zijnen vrienden/ eñ met veel volcx/ ende goederen/met pijpen ende trommelen/ende costelijcken c cieraet.

c Of/ ... sele.

40 Doe vielen Jonathas ende Simon / wt den gheberchte hen wt / ende grepense aen/ ende sloegender vele doot/dat de andere int gheberchte ontulieden moesten / ende roofden alle hare goeden.

41 Doe wert van der bruyloft een hertenleet/ende van den pijpen wert een huylen.

42 Alsoo wreeckten sy de moort aen haren broeder begaen/ ende keerden wederomme/ ende toghen aen den Jordaen.

43 Nu quam Bacchides oock aendē Jordaē/ met eenen grooten heyre op den Sabbath.

44 Doe sprack Jonathas tot zijnen volcke: Wel op/ ende rustet v lieden ter slachtinge: want nv en connet ghylieden hier niet stille ligghen/ ghelijck als te voren.

45 Want de viianden zijn voorhanden/ende wy moeten ons weeren / dewijle wy doch niet ontcomen en connen/ want wy hebben voor ende achter ons vyanden: so is de Jordaen op der eener zijden / op der anderen/ zijn d Marasschen ende gheberchten.

b Anders/ quebben.

46 e Daerom sullet ghy lieden schreyen in den Hemel / op dat ghy van den vyanden f verlost wort.

e 1. Par. ... 1. Mach 4. ...
f Of/ ghe... ontlost.

47 Ende sy grepen aen / ende Jonathas sloech nae Bacchidem: maer Bacchides weeck te rugghe.

48 Doe spranck Jonathas ende zijn volck

nv e

in de Jordaen / eñ quamen ouer het water: eñ Bacchides volck en was soo coene niet/ dat sy hen int water ghegheuen hadden.

49 Ende daer quamen op desen dach omme van den heyre Bacchides/duysent mannẽ.

50 Daeromme tooch Bacchides weder af/ ende quam te Jerusalem: ende begonst de steden in den lande te beuestighen: hy liet poorten ende hooghe mueren bouwen om Jericho/Amao/Bethoron/Bethel/Thamnata/Phara/ende Topo:

51 Ende leyde daer crijchsvolck in/ tot eener besettinghe/die Israel plaghen souden.

52 Desghelijcken liet hy beuestigen Bethzura/Gaza/ende de borcht te Jerusalem/ende leyde daer oock crijchsuolck in/ende versorchdese met spijse.

53 Ende nam der voorneemsten lieden kinderen tot Gijselers / ende behieltse op der borcht te Jerusalem.

54 Inden hondert drie ende vijftichsten iare/in de tweede Maent/gheboot Alcimus/ oock den binnensten muer des voorhofs/ den aldernaesten by den Tempel/ welcke de heylighe Propheten hadden laten bouwen/neder te worpen.

55 Eñ doemen sulcx begonst / strafte Godt Alcimum/dat/ dat begonnen werck weder verhindert wert: want de gicht roerde hem/ dat hy niet sprekẽ en conde/ noch yets wat ordineren ende beschicken van zijnen saken.

56 Ende sterf also met grooter smerte.

57 Doe nv Bacchides sach / dat Alcimus doot was / tooch hy weder wech tot den Coninck: doe wert het vrede ende ruste inden lande twee iaer lanck.

58 Doch de afuallighe inden lande hielden eenen raet/ende spraken: Jonathas ende zijnen aenhanck sitten stille / ende hebben vrede/ende zijn seker: Laet ons Bacchidem weder roepen/die condese nv in eener nacht alle vanghen.

59 Alsoo togen sy tot Bacchidem/ende seyden hem haren raet.

60 Doe maeckte hem Bacchides op / met eenen grooten heyre/ende sant brieuen heymelijcken tot zijnen aenhanck inden lande Juda/dat sy Jonathan / ende alle die by hem waren/vanghen souden: Maer desen aenslach wert Jonathe * ghebootschapt: daeromme en bedreuen sy niets.

61 Maer Jonathas greep by vijftich / de voorneemsten der afualligen ende godloosen hoope/ende lietse dooden.

62 Daerna weken Jonathas ende Simon/ ende haer volck inde woestijne / in een verstoorde vlecke Bethbesen/ die bouwede hy wederomme/ ende maecktese vaste.

63 Doe nv Bacchides sulcx vernam / was op/met zijnen heyre / eñ liet de Joden oock op bieden/

64 Ende tooch voor Bethbesen/ende beleyde het langhen tijt / ende bestormde het/ ende maeckte gheschutten ende crijchsrustinghe daer voor.

65 Maer Jonathas beual de stadt zijnen broeder Simoni / ende hy tooch met eenen hoop daer wt.

66 Ende sloech de Odaren ende zijne broeders/ ende de kinderen Phareseron in hare hutten: dewijle het hem nu also geluckte/lieyen meer liedẽ tot hem dat hy stercker wert.

67 Middeler tijt viel Simon oock wt der stadt/in der vyanden legher/ende verbrande de crijchsrustinghe / ende sloech Bacchidem in de vlucht.

Simon slaet Bacchidem inde vlucht.

68 Ende Bacchides moeyde hem seer dat zijnen aenslach ende tocht te vergeefs was.

69 Ende vergrimde gantsch seer ouer de afuallighe Joden/die hem gheraden hadden/ ende liet harer veel dooden: eñ rustede hem weder wech in zijn lant te trecken.

70 Doe Jonathas sulcx vernam/ schicte hy boden tot hem/ vrede met hem te maken: ende badt hem/dat hy den roof ende de geuanghenen weder los gheuen woude.

Bacchides maect vrede met Jonatha.

71 Dat bewillichde Bacchides geerne/ende dede sulcx als Jonathas begheerde/ ende swoer hem eenen eet: Dat hy hem zijn leefdaghe niet meer beleedighen en woude.

72 Ende gaf hem den roof ende de gheuangenen wt Juda weder los/ende keerde omme/ende tooch in zijn lant/ende en quamen niet weder in het lant Juda.

73 Also wert het weder vrede in Israel: ende Jonathas woonde te Machmas / ende regeerde daer ouer het volck/ende verdelchde de afuallighe wt Israel.

Dat x. Capittel.

1. Alexander de sone Antiochi des Edelẽ/ regneert in Ptolomais/3. ende 15. Demetrius ende Alexander begeeren vrientschap met Jonathan. 18. Alexanders brief aẽ Jonathan. 46. Jonathan ontfangt de vriẽtschap Alexandri. 49. Demetrius in den slacht ouerwonnen door Alexandrum. 51. Alexander maect verbont met Ptolomeo den Coninck Egypti/ende trouwet zijn dochter. 60. Jonathan wort eerlijcken ontfangẽ van Alexandro. 69. Apollonius wort van Demetrio in Judea ghesonden/ om hen te becrijghen. 78. Hy wordt door Jonatha / ende zijnen broeder Simoni / in den slacht ouerwonnen. 84. De stadt Asdod verbrant met den Tempel Dagons door Jonathan.

1 IAden hondert ende tsestichsten iare/ quam Alexander/Antiochi des Edelen sone / ende nam de stadt Ptolemais in/ ende regeerde daer.

Alexander/ Antiochi des Edelen sone.

2 Doe nv Demetrius sulcx vernam/bracht hy een groot heyr te samen / ende tooch teghen Alexandrum / om hem te veriaghen.

Joseph. An. li.12. ca.2.3.

3 Daerom schreef Demetrius aen Jonathan/eñ seyde hẽ toe: Hy woude vrede met hem houden/eñ woude hem alle goet doen.

Demetrij schrijft aen Jonathan.

4 Want hy dachte: a Het is beter / dat ick hem te voren aen my brenge/eer hy hem tot Alexandrum gheeft/tegen my.

a 1.mac.9. 53

5 Daerom / dat ick zijnen broeder omgebracht/ daertoe hem ende zijnen volcke/veel leets ghedaen hebbe.

6 Ende Demetrius schreef aen Jonathan/ ende verloefde hem crijchsvolcx aen te nemen/ ende te houden / ende crijchsrustinghe te maken/ende dat hy zijn bontgenoote zijn soude/ende beual datmen de Gijselaers op der borcht / den Jonathe weder los gheuen soude.

7 Daerom quam Jonathan te Jerusalem/ ende liet dese brieuen voor allen volcke ende voor dien/die op der borcht waren/lesen.

8 Doe sy nv hoorden/ dat hem de Coninc veroorloof de crijchsvolck aen te nemen/ ende dat hem de Coninck voor eenen bontgenoote hielt/ doe vreesden sy hen seer voor hem:

Ende

9 Ende gaven hem de Gijselaers los/ende Jonathas gaffse haren ouderen weder.

10 Alsoo begonst Jonathas te Jerusalem te woonen/ende de stadt weder te bouwen ende te verbeteren.

11 Eñ liet de mueren weder oprichtẽ/ende den berch Zion weder bevestigen/met goeden stercken mueren/ van enckel ghehouwen steenen/ also wert Jerusalem weder vast ghebouwet.

12 Ende de Heydenen inden vlecken die Barchides hadde laten vast maken.

13 Vloden daer wt henẽ wech/in haer lant.

14 Alleen Bethzura behielden sy in/ ende daer liepen de afvallighen henen: want aldaer hadden sy hare onthoudenisse.

15 Doe nv Alexander vernam/ dat Demetrius by Jonatha vrientschap sochte/ende hoorde de loffelijcke daden/ die Jonathas ende zijn broeders ghedaen hadden/

16 Sprack hy: Des redelijcken mans ghelijcken en vintmen niet: daeromme willen wy hem schrijven/ dat hy onsen vrient ende bontghenoote worde:

17 Ende schreef hem alsoo.

Alexander schrijft aen Jonathan.

18 De Coninck Alexander/ ontbiet zijnen broeder Jonatham zijne groete.

19 Wy hooren v prijsen/voor eenẽ treffelijcken man/eñ weert dat ghy onse vrient zijt.

20 Daerom setten wy v ten Hooghenpriester over v volck/ ende sult des Coninex vrient heeten: ende schicken v hier mede een purpuren/ende gulden Croone: Daerom woudet ghy v trouwelijcken tot ons houden/ende onse vrient blijven.

21 Alsoo tooch Jonathas dat Priesterlijcke cleet aen/inden hondert ende tsestichsten Jare/ in der sevender Maent/op der Loofhutten feeste: eñ brachte een heyr te samen/ende liet veel krijch scustinghe maken.

Josep.An. lib. 13. cap. 3

22 Doe nu Demetrius sulcx vernam/wert hy seer bedroeft/

23 Dat Alexander de Jodẽ van hem afwẽdede/tot hem/ende daer door stercker wert.

24 Eñ dachte: Hy woude hen oock vriendelijcken schrijven/ ende eere ende goet geloove/op dat sy hem hulpe toesenden.

Demetrij ander. schrift aen Jonathan.

25 Ende schreef hen alsoo: de Coninck Demetrius ontbiet den Joden zijne groete.

26 Wy hebbent gheerne ghehoort/ ende het is ons een groote vreuchde/ dat ghylieden niet van ons af en valt tot onsen vyanden/ maer met aller trouwen by ons blijvet.

27 Daerom bidden wy / ghy lieden willet alsoo voortaen trouwelijcken by my blijven/ende v niet van my af wenden laten.

28 Dese uwe trouwichheyt willẽ wy vergelden/ende v van veel lasten vrijen/ende meer vrijheyt gheven/ende ghenade doen.

29 Ende geve als nv/ allen Joden vrij/den Tribuyt/den chijns van Soute/de b croonsteure/den derden schepel van coorne/ ende de helfte die my van c fruyte toebehoort.

b Of/croonbede/
c Of/Oeft/

30 Van dese lasten/sal nv voortaen het lant Juda / eñ de drie Voochdijen/ die daer toe behooren/inden landen Samaria ende Galilea/ ghevrijet zijn alle tijt.

d 1.Mach.11 38

31 Eñ Jerusalem sal heylich / ende vrij zijn van alle lasten/tribuyt ende thienden.

32 Jck wil oock de borcht te Jerusalem weder laten ruymen/eñ den hooghen Priester overgeven/dat hyse inneme / eñ lieden daer op legghe / wie hy wil/om die te bewaren:

33 Ende alle ghevanghen Joden in mijnen Coninckrijcke / sullen los gelaten worden/ ende vrij zijn: ende sy ende haer vee/ sullen vande schattinghe bevrijet zijn.

34 Oock sullen sy de vrijheyt hebben/in alle mijnen Coninckrijcke/ hare Sabbathen/ Nieuwemaenden / eñ andere bestemmede feesten te houden.

35 Ende drie dagen voor ende nae den feesten/vã alleman onverhindert zijn aen haren Godsdienst.

36 Ende men sal dertich duysent mannen in Judea verkiesen/dien wil ick soudie geven / ghelijck als mijnen anderen crijchsvolcke/ ende die sullen inde vaste steden des Coninex verordineert worden.

37 Ende wt hen sullen sommighe vercoren wordẽ/die de Coninc in zijne grootste handelen/als vertrouwede e Raden/ghebruycken sal: de Joden en sullen oock gheen vreemde/ maer eygene Hooftlieden hebben wt hen vercoren/op dat sy hare Wet houdẽ moghen / ghelijck als inden lande Juda.

e Of/Raets lieden/

38 Eñ de drie Voochdijen inden lande Samaria eñ Galilea/ die tot Judeam behooren/en sullen niemant onderdaen zijn / dan alleen den hooghen Priester: op datmen weet/ dat hy alleen een Heere daer over zy.

39 De stadt Ptolomais /ende het lantschap daer rontomme/dat daer toebehoort/ geve ick den Tempel te Jerusalem/f tot den oncost die op het offer gaet.

f 2.Mach.3.3

40 Jck wil oock Jaerlijcx vijfthiẽ duysent sikel silvers/ van mijner eyghen opbeuringe/beschickẽ tot den geboute des Tempels.

41 Ende wat ick van outs af / wt mijnen ampten schuldich gheweest ben / tot den Tempel te gheven/ dat sal hen voortaen ghegheven worden.

42 Eñ de vijf duysent sikel silvers/ die mijne Amptliedẽ van des Tempels opbeuringhe ontwendet hebben/ die sullen den Priesteren iaerlicx wederomme volghen.

43 Oock sal den Tempel dese vrijheyt hebben: Wie in mijnen gantschen Coninckrijcke/een straffe verdient heeft/ ende vliedt inden Tempel/ die sal daer seker zijn/ met lijf ende met goede.

44 Tot den ghebonte ende beteringhe des Tempels/ende der mueren ende torrens te Jerusalem/ende anders inden lande.

45 Wil de Coninck den oncost oock staen/ van zijner eyghener opbeuringhe.

46 Doemen nu desen brief / Jonathe ende den volcke las / en wouden sy hem niet betrouwen/ende en nament niet aen: g want sy wisten wel/wat ontrouwe ende grousame tyrannije/hy te voren teghen Israel gebruyckt hadde.

g 1.Mach. 12.20

47 Ende besloten Alexandro hulpe te doen/ die te voren vrientschap by hen ghesocht hadde/ende vrede toeghesept: Desen deden sy hulpe alle zijn leefdaghe.

48 Doe nv Alexander ende Demetrius/teghen malcanderen toghen/ ende hen onder malcanderen aengrepen/

Josep.An. lib. 13.

49 Doe vloot Demetrius heyr: eñ Alexãder haestede hẽ na/eñ dede eẽ grousame slachtinge/van den morgẽ aen/tot aendẽ avont.

Ende

50 Ende Demetrius wert desſeluen daechs verſlaghen.

51 Daer na ſant Alexander boden tot Ptolomeum den Coninck in Egypten/ met desen verſoecke.

52 Dewijle ick weder in mijn rijcke ghecomen ben/ ende ſitte op den Conincklijcken throone/ende hebbe het regiment weder aen my ghebracht:

53 Ende hebbe Demetrium veriaecht/ ende mijn Erflandt weder ghewonnen:

54 So begeere ick vrientſchap met v te maken/ende bidde v/ ghy willet my uwe dochter ten houwelijck gheuen: ſoo wil ick my teghen v / als v ſone houden / ende danckbaer zijn/ ende haer een Conincklijcke lijftucht gheuen.

55 Daer op antwoorde Ptolomeus / ende wenſchede Alexandro geluck/ dat hy weder in zijns vaders lant ghecomen was / ende zijn Coninckrijcke ghewonnen hadde:

56 Ende ſeyde hem toe / dat te doen/ als hy begheert hadde: ende begeerde/dat hy woude tot hem te Ptolomais comen/daer wouden ſy hen onder malcanderen ſelfs aenſpreken/ ende dat houwelijck verſoeck volbrenghen.

57 In den hondert ende twee ende tſeſtichſten Jare / tooch Ptolomeus met zijner dochter Cleopatra wt Egypten/ ende quamen te Ptolomais.

58 Daer quam oock de Coninck Alexander henen: ende h Cleopatra wert Alexandro te houwelijck ghegeuen/ende de bruyloft wert met grooter Conincklijcker pompertye ghehouden.

59 En de Coninck Alexander ſchreef Jonathe/ende begheerde dat hy tot hem quame.

60 Doe quam Jonathas met grooter heerlijckheyt tot Ptolomais/tot beyden Coninghen/ende ſchenckte hen/ ende haren vrienden / coſtelijcke gauen van goude ende ſiluer/ende vant ghenade by hen.

61 En ſommige afualligen wt Iſrael quamen daer henen/om Jonathan te verclagen: maer de Coninck en woudeſe niet hooren.

62 i Maer beual/dat Jonathas zijne cleederen afleggen/ ende ‡ een purpuren aentrecken ſoude:dwelck alſo gheſchiede.

63 Doe ſettede hem de Coninck by hem/ende beual zijnen Vorſten / dat ſy met hem in der ſtadt rontomme trecken ſouden / ende wtroepen laten / dat hem niemant verclaghen/ ofte anders beſwaren en ſoude.

64 Doe nv zijne verclagers ſagen/ dat hem de Coninck ſoo hooch eerde / ‡ dat hy hem hadde een purpuren [cleet] heeten aentrecken/ ende ſulcx van hem wtroepen liet/ doe vloden ſy alle daer van.

65 Ende de Coninck dede hem groote eere/ ende liet hem ſchrijuen onder zijne voorneemſte vrienden / ende maeckte hem ten Hooftmanne/ende ten naeſten rade.

66 Daer na tooch Jonathas wederom na Jeruſalem met vreuchde/ ende in goede vrede.

67 Jnden hondert ende vijf ende tſeſtichſten iare/quam de Coninck Demetrius/des vorigen Demetrij ſone/wt Creta/in zijn Erfconinckrijck.

68 Doe verſchrickte Alexander gantſch ſeer/ ende leyde hem te Antiochien.

69 Doch Demetrius tooch k Apollonium den Hooftman in neder Syria / tot hem/ die brachte hem krijchſvolck te ſamen/ ende legherde hem te Jamnia.

Apollonius Demetrij Hooftman. k 1. mac. 1. 10

70 Ende ſant tot Jonathan den hooghen Prieſter / ende liet hem ſegghen: Niemant en doet ons wederſtant / dan ghy alleene/ ende maket datmen my verachtet: ghy trotzet wel inden gheberchte.

71 Maer wilt ghy een redelijcke daet doen/ ſo trecket af int vlacke velt / en laet het ons daer met malcanderen verſoecken.

72 Wanneer ghy vragen ſult/hoe ſterck dat wy zijn/ick ende de andere/ die my toe trecken ende helpen: ſo ſalmen v ſegghen: Ghy en ſult niet blijuen connen voor deſe lieden/ van welcken uwe vaders tweemael in uwen eyghen lande gheſlaghen zijn.

73 Veel weynigher condt ghy int vlacke velt / voor ſulcken grooten volck te peerde ende voete/beſtaen/daer gheene bergen ende ſteenrotzen en zijn / daermen conde henen vlieden.

74 Doe Jonathas ſulck roemen hoorde/wert hy toornich/en vercoos thien duyſent mannen/ende tooch wt van Jeruſalem:ende zijn broeder Simon quam tot hem / om hem te helpen/ende leyden hen voor Joppe.

Jonathas ruſtet hem tegen Apollonium.

75 Maer die in der ſtadt Joppe / en lieten hem niet in :want Apollonius hadde volck daer in ghelept/ tot eener beſettinghe/ daerom beſtormdeſe Jonathas.

76 Doe verſchrickten die in der ſtadt / ende deden de poorten op: Alſo nam Jonathas de ſtadt Joppe in.

Jonathas ghewint Joppe.

77 Doe Apollonius dit vernam / leyde hy hem voor Joppe/met drie duyſent Ruyters/ ende met een groot voetvolck / ende ſtelde hem/gelijck als woude hy wech nae Aſdod trecken:op dat hy Jonathan wt lockede op het vlacke velt: want hy hadde eenen grooten * Ruyters tocht/daer op verliet hy hem.

78 Jonathas l haeſtede hem na/ na Aſdod/ ende tooch voorſichtich daer henen/in zijner ordeninghe gheruſtet ter ſlachtinghe.

* Of Reyſigen tucht. l ſnelde.

79 Maer Apollonius hadde heymelijcke te rugghe in den legher / duyſent Ruyters ghelaten.

80 Nv merckte Jonathas / dat daer lieden achter hem heymelijcken verborgen waren: daeromme doe ſy aen zijn volck quamen/ hielt Jonathas in zijner ordeninghe.

81 Doe ſchoten de Ruyters den gantſchen dach/van den morgen tot aen den auont op het volck/tot dat hare peerden moede werden.

82 Daer nae nam Simon zijn heyr / ende greep de vyanden aen. Doe vloden de Ruyters / want ſy waren moede / ende werden hier ende daer inden velde verſtroyt.

83 Ende vloden na Aſdod / ende haeſteden nae den Tempel des m Afgodts Dagon/ om haer leuen te n behouden.

m Jud. 19. 23 1. Reg. 5 n Of, beurijden/

84 Maer Jonathas plonderde de ſtadt Aſdod/en de vlecken rontomme/en ſtackſe aen: o Hy verbrande oock der Afgoden Tempel/ met allen die daer in ghevloden waren.

o 1. mac. 11. 5

85 Ende de ſomma der verſlaghenen ende verbranden / waren te ſamen by acht duyſent mannen.

Acht duyſent Heydenen gheſlaghen.

86 Daer na tooch Jonathas met den heyre voor Aſcalon: daer gingen hem de burgers wt

wt der stadt te gemoet/ eñ gauen hen ouer/ eñ ontfingen hem met grooter heerlickheyt.

87 Also tooch Jonathas weder na Jerusalem/ met zijnen heyr ende den roone.

88 Ende doe Alexander sulcx hoorde/ eerde hy Jonathan noch hoogher:

89 Ende sandt hem eenen gulden gordel/ gelijck alsmen eens Coninck geboren vrienden gheeft: daer toe schenckte hy hem Accaron/ ende wat daer toe behoort/ ten eygendomme.

Dat xj. Capittel.

1. De ongetrouwicheyt Ptolomei/ Coninck van Egypten/ teghen Alexandrum/ zijner dochter man. 16. Alexander door Ptolomeum ouerwonnen/ vliet in Arabien. 17. De doot Alexandri. 21. Jonathas wort verclaecht door sommighe afuallighe Joden. 24. Hy vint ghenade by den Coninck Demetrio. 26. Die beuesticht hem in zijnen Hooghen Priesterampte. 32. Copie des briefs des Coninex/ tot Lasthenem/ tot voordeel der Joden. 44. Jonathas sent drie duysent krijchs knechten/ den Coninck Demetrio te hulpe. 48. De groote slachtinghe/ die de Joden deden in Antiochien. 53. Demetrius en hout Jonathan zijne belofte niet. 54. Antiochus de sone Alexandri regneert in Syrien. 57. Hy soeckt de vrientschap Jonathe. 60. Na dat Jonathas diuersche steden verccregen heeft/ ouerwint hy het heyr der Capiteynen Demetrij/ inder nacht.

1 Ende de Coninck in Egypten/ brachte volck te samen/ so veel als des zants aen der zee is/ ende veel schepen/ ende sochte het rijcke Alexandri/ met bedriegerije tot hem te brengen/ op dat hy beyde de Coninckrijcken hadde.

Ptolomeus treckt tegen Alexandrum zijner dochter man/ ende onderstõt hem desseluigen rijcke aen hem te brenghen. Josep. Ant. lib.12. cap.7. a 1.Mach.10 84

2 Daerom tooch hy in Syrien/ met desen schijne/ als quame hy als een vrient: doe deden hem alle steden op/ ende tooch hem te ghemoete/ ende ontfinghen hem heerlijcken/ ghelijck Alexander beuolen hadde/ dewijle hy zijns wijfs vader was.

3 Doch in wat stadt Ptolomeus quam/ daer liet hy eenen hoop krijchsuolck in/ tot eener besettinghe.

4 Ende doe hy te Asdod quam/ wesen sy hem/ a hoe Jonathas den Tempel Dagon/ daer toe de stadt verbrant ende verwoestet hadde/ ende hoe de doode lichamẽ hier ende daer verstropt lagen/ eñ berchskens opgeworpen waren aendẽ wech/ daermẽ de begrauenen met hoopẽ onder begranẽ hadde.

5 Eñ seyden den Coninck/ dat Jonathas dese schade gedaen hadde: op dat sy hem eenen ongenadigen Coninck maeckten: doch de Coninck sweech daer stille toe.

6 Ende Jonathas tooch oock den Coninck te gemoete/ nae Joppe: daer spraken sy hen onder malcanderen aen/ ende bleuen daer den nacht ouer by malcanderen.

7 Ende Jonathas gheleyde den Coninck/ tot aẽ het water/ genaemt Eleutherus: daer na tooch hy weder te huys na Jerusalem.

8 Ende de Coninck Ptolomeus nam de steden in/ tot aen Seleucia aen de zee/ ende sochte Alexandrum te verdrijuen.

Ptolomeus slaet hem tot Demetrio/ ende gheeft hem Cleopatra.

9 Ende sant boden na Demetrium/ dat hy tot hem comen soude/ om een verbont met hem te maken: so woude hy hem zijne dochter geuen/ die Alexander hadde/ ende woude hem helpen/ dat hy Coninck werde.

10 Ende sprack: Het hadde hem gerouwet/ dat hy Alexandro de dochter ghegheuen hadde.

11 Ende gaf Alexandro schult/ dat hy hem nae den leuen hadde/ ende Coninckrijcke * ghepooghet.

12 Hy bewees oock zijnen haet openbaer/ ende wende hem van Alexandro/ b eñ nam hem de Dochter weder/ eñ gaffse Demetrio.

13 Ende doe Ptolomeus te Antiochia quam/ settede hy beyde de Croonen op/ des rijcx Egypti/ ende des rijcx Asie.

14 Ende Alexander was op datmael in Cilicia: want sommighe steden waren aldaer van hem afghevallen.

15 Doe hy nu van Ptolomeo hoorde/ tooch hy tegen hem/ om met hem te krijgen: maer Ptolomeus was sterck gerustet/ eñ tooch hem teghen/ ende veriaechde hem:

16 Ende Alexander vloot in Arabien/ op dat hy daer seker ware: doch de Coninck Ptolomeus was seer machtich.

Alexander wort om hooft in Arabia.

17 Daerom liet Zabdiel de Arabier/ zijnen gast/ den Alexander den cop af houwen/ ende sant/ dien den Coninck Ptolomeo.

Ptolomeus sterft.

18 Ende Ptolomeus sterf ten derden dage daer na: doe werden de krijghers/ die Ptolomeus in de steden geleyt hadde/ oock om ghebracht vanden volcken in den steden.

Demetrius wort Coninck nae Alexandro.

19 Also nam Demetrius het rijcke in/ inden hondert ende seuen ende tsestichsten Jare.

20 Te deser tijt brachte Jonathas zijn volck inden lande Juda te samen/ om de borcht te Jerusalem weder in te nemen/ eñ liet bolwercken eñ geschutte daer voor oprichten.

Jonathas wordt verclaecht voor Demetrio.

21 Doe toghen sommighe afuallighen tot den Coninck Demetrium/ ende verclaechden den Jonathan/ ende seydẽ/ dat hy de borcht belegt hadde.

22 Doe wert de Coninck seer toornich/ ende tooch haestelijcken nae Ptolemais/ ende schreef Jonathe/ dat hy de borcht niet belegen en soude: ende soude haestelijck tot hem te Ptolemais comen/ daer woude hy met hem/ van sommighe saken spreken.

23 Doe nu Jonathe dese bootschap quam/ en liet hy niet af/ vander belegeringe: eñ verkoos sommige outsten in Israel/ ende Priesters/ die met hem trecken souden: eñ maecte hem op/ ende waechde zijn leuen.

Demetrius eert Jonathan.

24 Ende nam veel costelijcke cleynodien met hem/ van goude/ ende siluer/ ende cleederen/ ende toghen nae Ptolemais/ tot den Coninck/ ende vant ghenade by hem.

25 Doe hem nu de afuallighen zijns volcx verclaechden/

c 1.Mach. 16.

26 Hielt hem de Coninck eerlijck/ c ghelijck als hy te voren ghehouden was/ ende dede hem groote eere/ voor alle zijnen Vorsten.

27 Ende beuestichde hem in zijnen Hoogen Priesterampte/ ende in alle ander eere/ die hy dus lange gehadt hadde/ ende hielt hem voor zijnen voorneemsten vrient.

28 Jonathas badt oock den Coninck/ dat hy den gantschen Judea/ d ende de drie Voochdyen in Samaria ende Galilea/ van den tribuyt vrij gheuen woude: ende boodt hem/ voor dese vrijheyt te gheuen/ drie hondert Centener goudts.

29 Dat bewillichde de Coninck/ ende gaf Jonathe brieuen daer op/ die luyden also.

39 De Coninck Demetrius/ ontbiet zijnen broeder Jonathe/ ende den Jootschen volcke/ zijne groete:

31 Wy senden v een wtschrift des briefs/ dien wy aen onsen vader Lasteno/ uwent haluen geschreuen hebben/ op dat ghy sulcx weten moecht.

Demetrij brief aen Jonathan.

32 De Coninck Demetrius/ onbiedt Lasteni zijn vader/ zijne groete:

33 Wy dencken onse vrienden / ende trouwen bontgenooten den Joden/ goet te doen/ van weghen harer trouwicheyt ende vrientschap teghen ons.

34 Daeromme beuestigen wy dat de Priesters te Jerusalem/ het gantsche Judea/ ende de drie steden Lyda ende Ramatha/ ende haer toebehoort in hebben sullen:

35 Wy gheuen hen oock vrij/ alles/ dat sy te voren den Coninck hebben iaerlijcx gheuen moeten/ coorne/ fruyt / thienden / tribuyt/ soutcijns ende * croonstuere.

36 Van alle dese [lasten] sullen sy nv voortaen gheuryet zijn / ende sulcke vrijheyt sal hen stede ende vast ghehouden worden.

37 Deses briefs wtschrift / salmen Jonathe geuen/ datmense op den heyligen berge aenla/ als aen een eerlijck/ eñ openbare plaetse.

38 Doe nu de Coninck Demetrius sach/ dat in den gantschen Coninckrijcke vrede was/ ende dat hem niemant meer teghen hem en settede/ doe verliet hy het crijchsvolck / dat inden Coninckrijcke te huys behoorde / eenen yeghelijcken weder in zijn stadt: maer het vreemde crijchsvolck / dat hy inden eylanden hier ende daer aengenomen hadde/ behielt hy by hem: daeromme wert hem het inlandische volck seer gram.

Tryphon Alexandri Hooftman. 1.Mach.12 Emalkuel.

39 Doe nv Tryphon eē Hooftman/ die voortijden Alexandri vrient geweest was / sach/ dat het crijchsvolck eenen haet teghen den Coninck Demetrium hadde / tooch hy tot den Araber Emalkuel/ die den iongen Antiochum/ den sone Alexandri optooch.

40 Desen leyde hy voor/ dat hy hem den ionghelinck ouergeuen soude/ so woude hy hem wederomme in zijns vaders rycke setten: ende seyde den Araber/ hoe/ ende waeromme het crijchsvolcke / den Coninck Demetrium haetten: ende bleef alsoo eenen tijt lanck by den Araber.

41 Middeler tijt schreef Jonathas den Coninck Demetrio/ eñ badt hem/ dat hy dien/ die op der Borcht laghen/ woude ghebieden te wijcken/ ende hem de Borcht rruymen/ ende ouer te gheuen: want sy deden Israel veel schaden.

42 Doe schreef Demetrius Jonathe alsoo: Niet alleen dit/ dat ghy begheert/ maer veel meer eere ende goedts/ wil ick v/ ende uwen volcke doen/ soo haest als ick can.

43 Maer als nu ben ick in grooter vare: daeromme doet so wel by my/ ende schicket my hulp : want myn crijchsvolck is van my afghevallen / ende set hem teghen my.

Jonathas schickt Demetrio hulpe.

44 Daeromme schickte hem Jonathas drie duysent goede crijghers: die quamen te Antiochia tot den Coninck / ende de Coninck wert van harer toecoemst seer verblijdt.

Een oproer wordt ghemaeckt tegē Demetrium

45 Nu rechtede het volck inder stadt eenen oploop aen/ by hondert eñ twintich duysent mannen/ eñ wouden den Coninck dootslaē.

46 Maer de Coninck vloot op zijne Borcht: doe nam het volck de straten in/ ende wouden de Borcht bestormen.

47 Daerom eysc hede de Coninck de Joden tot hem/ om hem te beschutten : doe liepen de Joden alle tot den Coninck ende verdeylden hen in drie straten:

48 Ende versloeghen dessseluen daechs hondert duysent mannen / ende staken de stadt aen/ ende plonderdense. Alsoo verlosten sy den Coninck.

49 Doe nu het volck inder stadt sach / dat de Jodē der stadt machtich gewordē warē/ vertzaechden sy/ eñ riepen tot den Coninck.

50 Ende baden om vrede/ dat de Joden ophouden mochten het volck te dooden / ende de stadt niet gantsch woeste en maeckten.

51 Doe werdt het vrede/ ende de Joden leyden hare wapenen van hen / ende werden hooch geeert vanden Coninck/ beroemt inden gantschen rijcke / ende toghen weder te huys na Jerusalem / ende brochten groot goet met hen / dat sy inden crijch ghewonnen hadden.

52 Doe nu Demetrius weder seker was/ ende het rijck met vreden in hadde/

53 Doe en hielt hy Jonathe der dingen geē/ die hem toegeseyt hadde / ende wende hem gantschelijcken van hem : Ende was hem ondanckbaer voor zijne weldaet / ende bewees hem alle ontrouwe.

Demetrius en houdt Jonathe geē gheloone.

54 Niet lange daer na quam Tryphon wederomme/ met den ionghen Antiocho : dese Antiochus wert Coninck / ende settede de croone op.

Antiochus des Alexandri sone.

55 Eñ alle het crijchsvolck dat Demetrius oorlof ghegheuen hadde/ quam tot hem: doe sy nu met Demetrio streden/ sloegen sy hem in de vlucht/ ende veriaechden hem.

Demetrius wordt veriaecht.

56 Ende Tryphon nam de Elephanten/ ende ghewan Antiochien.

Tryphon. 1.mach.11.39 ende 12.38

57 Ende de ionghe Antiochus schreef Jonathe/ ende beuestichde hem in zijnen Hooghen Priesterampte: ende bewillichde / dat hy de vier steden besitten ende behouden soude: ende des Coninck vrient zijn.

Vriendelycke schriften des ionghen Antiochi/ aen Jonathan.

58 Ende sandt hem gulden vaten/ ende veroorloefden hem gout ouer tafel te gebruycken/ ende purpuren/ ende eenen gulden gordel te draghen.

59 Ende Simon den broeder Jonathe/ maeckte hy ten Hooftmanne ouer het lant/ van Tyro aen/ tot aen Egypten.

60 Doe nu Jonathas wttooch ouer den Euphraten / eñ rontomme henen in de stedē quam/ doe tooch hem toe/ alle het crijchsvolck in Syria/ om hem te helpen. Ende doe hy voor Ascalon quam / ginghen hem de burghers te ghemoete/ ende ontfinghen hem eerlijcken/ ende gauen hen ouer

61 Daer na tooch hy voor Gaza : maer die van Gaza en wouden hem niet in laten: daeromme beleyde hy de stadt / ende verbrande de Voorsteden rontomme / ende plonderdese.

62 Doe baden die van Gaza om vrede: ende Jonathas maeckte eenen vrede met hen/ ende nam sommighe van hare kinderen tot gijselaers / ende schicktese na Jerusalem: maer hy tooch voort door het lant tot Damascum.

63 Doe hy nu hoorde/ dat des Coninck Demetrius Hooftlieden met eenen grooten heyre/ in Kedes in Galilea gecomen waren/

om

om de landen in te nemen / die hem de Co-
ninck ingheghenen hadde.

64 Doe tooch hy tegen hen: ende liet zijnen
broeder Simon inden lande /

65 Die tooch voor Bethzura / ende beleyde
het langhen tijdt soo hardt / dat sy niet wt
vallen en dorsten.

66 Daeromme baden sy om vrede: ende Si-
mon maeckte vrede met hen: ende lietse vrij
wt trecken / ende nam de stadt in / ende leyde
daer crijchs volck in tot eener besettinghe.

67 Ende Jonathas tooch met zijnen heyre
aen de zee Genesara / eñ was des morgens
vroech op / eñ quā in het vlacke velt Hazar.

68 Doe toghen de Heydenen tegen hem in-
den vlacken velde / ende hadden eenen hoop
heymelijcken verborghen inden gheberchte:

69 Doe nv Jonathas den anderen hoop
aengreep / viel den verborghen hoop wt / wt
den gheberchte / ende greep oock aen.

70 Doe vloot het gantsche heyr Jonathe /
ende daer en bleef niemant / dan alleen de
Hooftlieden / Matathia / de sone Absalom:
ende Judas / de sone Calphi.

f 1. mac. 2. 14 ende 4. 39

71 f Doe scheurde Jonathas zijne cleederē /
ende stroyde aerde op zijn hooft / ende badt:

g 1. Re. 14. 15

72 g Ende tooch wederom aen de vyan-
den / ende sloechse in de vlucht.

73 Doe nu zijn volck / dat te voren geuloden
was / sulcx sach / keerden sy wederom Jo-
nathe te helpen / ende iaechden de vyanden
nae / tot aen Kedes in haren legher: ende sy
maeckten daer oock eenen legher.

74 Ende daer zijn dies daechs omghecó-
men / by drie duysent Heydenen: daer nae
tooch Jonathas weder na Jerusalem.

Dat xij. Capittel.

1. ende 2. Jonathan vernieut de vrientschap ende het verbont der Joden met den Romeynen / ende die van Sparta. 5. ende 19. Copie des briefs Jonathans / tot die te Sparta: ende van die te Sparta tot Jonathan. 35. Jonathan hout raet / om sommighe steden in Juda te stercken / ende de stadt Jerusalems te repareren ende vast te maken. 41. Hy wederstaet het voornemen Tryphonis. 44. De onghetrouwicheyt Tryphonis tegen Jonathan.

Het verbont metten Ro- meynen ge- maeckt / Cap. 8 wort ver- Josep. An. lib. 13. ca. 8

a 1. mac. 8. 17 2. Mac. 4. 11

1 Doe nu Jonathas sach / dat hy nu
ruymt ghecregen hadde / a vercoos hy
sommighe / die hy na Roomen sandt /
om het verbont met den Romeynenen te
vernieuwen ende wederom op te richten.

2 Hy schreef oock tot die van Sparta / ende
andere plaetsen meer.

3 Doe nu de Gheschickeden te Roomen
quamen / gingen sy voor den raet eñ sprakē:
Jonathas de hooge Priester / eñ het Joot-
sche volck / hebben ons hier ghesonden / om
het verbont dat tusschen ons in voortijden
ghemaeckt is / wederom te vernieuwen.

4 Ende de Romeynen gauen hen brieuen
ende gheley / dat sy seker wederom na huys
toghen.

Jonathe schrijft aen die van Sparta.

5 Ende Jonathas schreef tot dien van
Sparta also:

Areus is de derde Coninck te Sparta ge- weest / voor dē laetsten / ende heeft groote krijghen ghe- uoert / met den Coningen wt Macedonia / ende gheluck ghehadt.

6 Jonathas de hooghe Priester / ende de
Outsten des volcx / ende de Priesters / ende
het Jootsche volck / ontbieden haren broe-
deren dien van Sparta / hare groete.

7 Voor sommighe iaren heeft uwe Co-
ninck Areus / aen onsen hooghen Priester
Oniam gheschreuen / dat ghy lieden onse
broeders zijt / ghelijck als den brief luyt.

8 Ende Onias ontfinck uwe Gheschick-
keden eerlijcken / ende nam de vrientschap
ende het verbont aen / daer inden brief van
gheschreuen was.

Eñ dien van Athenen ghe- holpen / teghen Antigonum ende heeft ge- leeft den tijdt Antiochi Magni. Corts na desen Areo / is Spar- ta onder de Ro- meynen geco- men.

9 Hoe wel wy als nu geener vreemder hul-
pe en behoeuen / ende troost hebben aen
Gods woort / dat wy daghelijcx lesen:

10 So senden wy doch ghelijckewel boot-
schap tot v lieden / om de broederschap ende
vrientschap tusschen ons te vernieuwen /
ende te beuestigen / op dat wy derseluen niet
en vergheten: want het is nu eenen langen
tijdt / dat ghy tot ons ghesonden hebt.

11 Daeromme wetet / dat wy altijt aende
Vyerdagen / ende aen allen anderen dagen /
wanneermen offert / in onsen ghebede ende
offer / uwer ghedencken / als het oock be-
taemt / der broederen te ghedencken:

12 Ende uwe eere ende weluaert / is ons
een vreuchde.

13 Maer wy hebben middeler tijdt grooten
noot gheleden / ende swaere crijgen ghehadt
met den Coninghen rondtomme.

14 Maer wy en hebben v / ende ander onse
vrienden ende bontghenooten / niet willen
bemoeyen in dese onse crijghen.

15 Want wy hebben hulpe vanden Hemel
ghehadt / ende Godt heeft ons beschuttet
teghen onse vyanden / ende de vyanden on-
derghedruckt.

16 Doch / dewijle wy als nu dese onse Ghe-
schickeden / Numenium / den sone Antiochi /
ende Antipatrum / den sone Jasonis / tot dē
Romeynen senden om de vrientschap ende
het verbont met hen wederō te vernieuwē.

17 So hebben wy hen daer by beuolen / dat
sy oock tot v lieden trecken souden / eñ v lie-
den onse groete segghen / ende desen brief
ouerleueren / om onse broederschap te ver-
nieuwen.

18 Ende bidden om een antwoort.

19 Dit is nu de wtschrift des briefs / dien Areus
ons Areus de Coninck te Sparta / voortijts aen Onia
den ghesonden heeft.

20 Areus de Coninck te Sparta / ontbiet
Onie den Hooghen Priester zijne groete.

21 Wy vindē in onse oude schriften / dat die
van Sparta / ende de Joden / broeders zijn /
dewijle alle beyde volcken van Abraham
afcomen.

22 Na dien wy nu sulcx wetē / biddē wy / ghy
willet ons schrijuen / hoe het v lieden gaet.

23 Ende soo het v behaecht / so sal onse vee /
haue / ende goet / ende wat wy vermoghen /
zijn ghelijck als ware het uwe eyghen: ende
het uwe sal zijn / ghelijck als ware het onse
eyghen. Dit hebben wy beuolen / v lieden te
kennen te gheuen.

24 Daer na hoorde Jonathas / dat Deme-
trius Hooftlieden / wederom met grooter
macht / dan te voren / quamen / ende wouden
teghen hem trecken.

25 Daerom tooch hy wt van Jerusalem /
teghen hen in het lant Hemath: want hy en
woude niet verbeyden / tot dat sy hem eerst
in zijn lant vielen.

26 Doe hy nu verspieders in der vyanden
legher sant / quamen sy ende seyden / dat de
vyanden besloten hadden / inder nacht hem
te ouervallen.

27 Daerom gheboot Jonathas zijnen heyre
des

des auonts/dat sy waken/ende de gantsche nacht in het harnasch/ eñ gerustet zijn souden:ende ordineerde lieden/ rontomme den legher/in de schiltwacht.

Jonathe overwinninghe tegē zijne vyanden.

28 Doe nu de vyanden saghen / dat Jonathas ter slachtinghe gherustet was / quam hen een vreese aen / dat sy opbraken ende wech toghen: ende op datmen sulcx niet mercken en soude/ lieten sy veel vyeren inden leger/hier ende daer maken.

29 Daerom en dachte Jonathas niet / dat sy wech togē tot des morgens vroech: wāt hy sach de vyeren hier eñ daer in den leger.

30 Des morgens nu jaechde hy hen na/ende en condese niet achterhalen/want sy waren alreede ouer het water Eleutherum.

Zabdei.

31 Doe keerde hem Jonathas na Araben/ welcke heeten Zabdei/sloech ende plonderdese:

32 Ende keerde weder nae Damasco/ ende ouerweldichde dat lant rontomme.

33 Maer Simon tooch na Ascalon/eñ in de vaste stedē daerby:daernae keerde hy hem na Joppe:wāt hy vernam/dat sy hen wouden Demetrius Hooftlieden ouergheuen.

34 Daerom behinderde hy sulcx/ende nam Joppe in/ ende leyde daer crychsvolck in/ om de stadt te bewaren.

35 Daer nae quam Jonathas weder te huys/ende hielt eenen raet met den outsten inden volcke / datmen sommighe steden in Juda vast maken soude/

36 Ende de mueren te Jerusalem hoogher maken/eñ tusschen der borcht eñ der stadt/ eenē hoogen muer bouwen/op dat de stadt vander borcht afghesondert werde/ dat die op der borcht niet wt in de stadt vallen en conden / ende datmen hen niets toeuoeren ende vercoopen en conde.

37 Doe nu het volck te samen quam / ende begonsten te bouwen:dewijle de muer ouer der beke teghent Oosten / veruallen was/ bouweden sy dat selvighe stuck weder/ dat daer heet Caphnatha.

38 Ende Simon bouwede de borcht Adida/ te Sephela/ende maeckte hem vaste / ende bewaerde dien met eener stercker poorte.

b 1.Mac.11. [illegible] Tryphon [illegible] Jonathā. Joseph. An[ti]. [lib.] 13.ca.19.

39 b Nu hadde Tryphon voor/het Coninckrijcke Asie tot hem te brenghen/ eñ de croone op te setten / ende den Jonghen Antiochum/den Coninck te dooden.

40 Maer dewijle hy hem besorchde/dat Jonathas sulcx soude verhinderen / eñ teghen hem trecken/poochde hy oock daer na/ hoe dat hy Jonatham vanghen ende ombrenghen mochte:daerom tooch hy na Bethsan.

41 Doe quam Jonathas daer oock henen/ met veertich duysent mannē wel gerustet.

42 Doe nu Tryphon sach/dat Jonathas een groote macht by hem hadde / vreesde hy hem/ende en dorfte niets openbaer teghen hem voornemen:

43 Maer ontfinck hem heerlijcken / eñ beual hem zijnen vrienden eerlijck te houden/ ende gaf hem gheschencken: ende gheboodt zijnen heyre / dat sy Jonathe ghehoorsaem zijn souden/ghelijck als hemseluen.

44 Eñ sprack tot Jonatha: Waerom maect ghy den volcke sulcke moeyte / dewijle wy doch gheenen krijch te samen en hebben?

45 Laetse weder nae huys trecken ; alleene verkieset v weynich lieden/die by v blijuen/ ende treckt met my nae Ptolemais : dese stadt wil ick v in geuen/ eñ de andere vaste steden / eñ wil v alle crijchsvolck eñ amptlieden beuelen : want ick moet weder wech trecken : oock ben ick alleen derhaluen als nu hier ghecomen : daeromme wendet ghy doch met my trecken.

46 Jonathas gheloofde hem / ende liet zijn volc vā hem na huys treckē/int lant Juda.

47 Ende behielt alleen drie duysent by hem: daeruan schickte hy twee duysent in Galilean/ ende het een duysent tooch met hem.

Tryphon neēt Jonathan bedrieghelijck ghevanghen.

48 Doe nu Jonathas in de stadt Ptolemais quam / liet Tryphon de poorten toesluyten/ ende nam Jonatham geuanghen/ ende liet zijne lieden doorsteken.

49 Ende schickte voetvolck eñ Ruyters in Galilean / op het wijt velt /om het ander crijchsvolck Jonathe ooc omme te brengen.

c 1.Mach.13. 4.23.

50 Doe sy nu vernamen/dat Jonathas geuangen/ende c omghecomen was met zijnen lieden / vermaenden sy hen onder malcanderen/ende rusteden hen ter slachtinge/ ende toghen flucx teghen de vyanden.

51 Doe nu de vyanden saghen/ dat het hen haer leuen gelden soude/dewijle dat hen dese weeren wouden/keerden sy wederom/eñ toghen wech.

52 Doe tooch het volck oock wederom nae huys/int landt Juda/met vreden/ ende beclaechden Jonathan ende de anderen / die met hem omghecomen waren : eñ gantsch Israel droech groot leedt om Jonathan.

53 Ende alle Heydenen rontomme/begonsten het volck te ouervallen/ende te plagen.

54 Eñ spraken: Sy en hebben geen Hooft/ ende gheen beschutinghe meer: nu willen wijse ouertrecken/ende hen wtroepen/ende haren name op aerden verdelghen.

Dat xij. Capittel.

1. Simon coemt in Jonathas zijns broeders stede. 12. Tryphon haest te comē in Judea/met eē groot heyr. 14. De bedriegerije Tryphonis. 23. De doot Jonathe. 27. Simon bouwet eenen costelijcken graffsteen / voor Jonathan zijnen broeder. 31. Antiochus bedrieghelijck ghedoot door Tryphon. 36. Demetrij brief aen Simon/ tot voordeel der Joden/ 43. ende 49. De stadt Gaza met de borcht te Jerusalem/ ghewonnen door Simon. 54. Simon maeckt Joannem zijnen sone Hooftman ouer alle het krijchsvolck.

Simon wort tot eenen Hooftman aengenomē/ in zijns broeders stede. Joseph. Anti. lib.13. cap.19.

1 Doe nu Simon hoorde/dat Tryphon een groot heyr by malcanderen hadde/om teghen het landt Juda te trecken/ende het te verderuen:

2 Ende sach/dat het volck seer beangst eñ banghe was/quam hy te Jerusalem / ende troostede het volck/

3 Ende sprack:Ghy weet/wat sware krijghen/dat ick eñ mijn broeders/eñ mijn vader/voor de Wet ende het Heylichdom geuoert hebben/ eñ hebben den noot ghesien/ daer gantsch Israel in gheweest is.

a 1.Mach. 6. 46 ende 9.18 ende 12.48 ende 13.23

4 a In welcke/om Israels wille/ alle mijne broeders omghecomen zijn/ende daer en leeft niemant meer van/dan ick alleen.

5 Nu en begheere ick mijns leuens niet te verschoonen/in deser droeffenisse: want ick en ben niet beter dan mijne broeders/eñ en begheere het niet beter te hebben/dan sy:

6 Maer wil mijn volck/onse heylichdom/ ende onse vrouwen ende kinderen wreken:

want alle Heydenen rontomme/ zijn op ons vergrimmet/ ende versamelen hen te hoope/ om ons te verdelghen.

7 Van desen trooste/ creech het volck weder een herte/ ende vattede eenen moet:

8 Ende antwoorden daerop/ eñ schreyden: Ghy sult onse Hooftman zijn/ in Judas eñ Jonathas uwer broederen stede/

9 Om onsen krijch te voeren/ ende wy willen v gehoorsaem zijn/ in allen dat ghy ons heet.

10 Doe riep Simon het crijchsvolck te samen: oock beual hy/ datmen de mueren te Jerusalem haestich reede maken moest/ op dat de Stadt gantsch rondtomme wel bewaert/ ende vast ware.

11 Ende schickede Jonathan/ den sone Absolomi/ met eenen heyre nae Joppe: eñ Jonathas dreef de vyanden wt Joppe/ ende hy behieldt de stadt inne.

12 Doe tooch Tryphon van Ptolemais wt/ met grooter macht/ in te vallen int lant Juda/ ende voerde Jonathan gheuanckelijck met hem.

13 Maer Simon tooch teghen hem/ ende legherde hem voor aen den vlacken velde/ by Addus.

14 Doe nu Tryphon vernam/ dat Simon in zijns broeders Jonathas stede/ Hooftman geworde was/ eñ dachte met hem te slaen.

15 Doe sant hy boden tot Simon/ ende liet hem seggen: Ic hebbe Jonathan van wegē eener somme gelts/ die hy den Coninc wt dē ampten schuldich ghebleuen is/ behouden.

16 Wilt ghy my nu hondert Centener schicken/ eñ zijne twee sonen tot Gijselaers geuē/ dat hy niet van ons af en valle/ noch hem daer na tegen ons en sette/ wanneer hy los ghewordden is: so wil ick hem v los gheuen.

Hondert Centener ofte Talenta/ maken tsestich dupsent croonen.

17 Hoewel nu Simon wel merckte/ dat het enckel bedriegerye was/ beschickte hy dannoch gelijckewel/ dat den Tryphon/ dat gelt ende de kinderen gheschicket werden.

18 Op dat het volc niet ouer hem en claechde/ dat Jonathas hadde daerom moeten omcomen/ dat hy hem niet en hadde willen verlossen.

19 Daerom schickte hy den Tryphon/ de kinderen/ met de hondert Centeneren: maer Tryphon en hielt gheen gheloone/ ende en woude Jonathan niet los gheuen.

20 Daerenbouen tooch ooc Tryphon voort/ op dat hy int lant quame/ eñ een schade doē mochte: ende tooch by den lande henen/ op der heyrstrate/ die nae Ador gaet: maer Simon was hem/ met zijnen heyre doorgaens op der zijden/ ende waer hy henen in vallen woude/ daer verhinderde hem Simon.

21 Oock sonden die op der borcht eenē bode tot Tryphon/ dat hy door de woestijne tot hen treckē soude/ eer hem Simon daer voor hoede/ eñ soude hen spijse laten toeuoeren.

22 Daerom wonde Tryphon met zijnen gantschē Ruyters tocht/ haestelijck op zijn/ eñ tot hen comen: Maer in der seluer nacht viel eenen seer diepen sneeu/ die verhinderde hem/ dat hy niet en quam: daer nae keerde hy om/ ende tooch in Galaad.

23 Ende by Baschama/ liet [b] hy Jonathan met zijnen sonen dooden/ die werden daer begrauen.

Jonathas met zijn twee sonen wordt ghedoot. b 1. Mac. 12, 48.

24 Daer na tooch Tryphon weder wech in zijn landt.

25 Doe sandt Simon daer henen/ ende liet zijns broeders lichaem halen/ eñ leyde hem in haers vaders graf te Modin.

26 Ende gantsch Israel treurde langhen tijdt/ claechlijcken ouer Jonathan.

27 Ende Simon liet een hooch graf van gehouwene steenen maken/ zijnen vader/ ende zijnen broederen:

28 Ende seuen Pilaren daer op setten/ een by den anderen/ den vader/ der moeder/ ende den vier broederen.

29 Ende liet groote Pilaren daer rondtom maken/ daer hy haer harnasch aen hinghe/ tot eener eewiger gedachtenisse: ende bouen den harnassche liet hy ghehouwene schepen setten/ diemen op de zee sien conde.

30 Dit graf te Modin/ staet noch op desen hedighen dach.

31 Maer Tryphon voerde den Jonghen Antiochum/ bedriechlijcken herwaerts ende derwaerts inden lande/ tot dat hy hem heymelijcken doode.

Tryphon doot Antiochum: ende werpet hem seluen voor eenen Coninck op. Joseph. Ant. lib. 13. ca. 10.

32 Daer na settede hy hemseluen de croone op/ ende wert Coninck in Asia/ eñ plaechde het lant Juda gantsch seer.

33 Maer Simon bouwede eñ beuestichde veel stedē indē lande Juda/ met dicke mueren ende hooghe torrens/ ende stercke poorten/ ende beschicte spijse in de stercke steden.

34 Ende schickte Legaten tot den Coninck Demetrium/ ende badt om vrijlatinge der lasten/ die hem Tryphon opghelept hadde: want Tryphon bedreef enckel roof ende moort in den lande.

35 Daerop antwoorde Demetrius/ ende schreef alsо:

Demetrius schrijft aen Simon.

36 De Coninck Demetrius/ ontbiet den Oudthooghen Priester Simoni/ ende den Oudsten/ eñ den Jodischen volcke/ zijne groete.

37 De gulden croone met tsamen de palmen/ die ghy my gesonden hebt/ hebben wy ontfanghen: ende zijn bereyt/ eenen goeden vrede met v te maken/ ende den amptlieden te schrijuen: Dat sy v vry geuen/ allen last/ die wy v te voren/ vry te geuen/ toeghesept hebben.

38 Eñ wat wy v toeghesept hebben/ dat sal trouwelijck/ altijt ende vast gehouden worden: alle stercken die ghy ghebouwet hebt/ die sult ghy behouden ende in hebben.

39 Ende vergeuen v/ wat ghy middeler tijt/ tegen ons gedaen hebt: de [c] croonstuere/ eñ ander tribuyt/ die Jerusalem heeft moeten gheuen/ die gheuen wy v vry.

c croonbeden.

40 Ende die ons dienen willen/ die willen wy aennemen: ende daer sal tusschen ons/ goeden vrede ende eenicheyt zijn.

41 Inden hondert ende tseuentichsten Jare wert Israel eerst weder vry/ vanden Heydenen/

Wanneer Israel weder vry ghewoorden van de Heydenen.

42 Ende men begonst te schrijuen in haren brieuen ende geschiedenissen/ also: [d] In den eersten Jare Simonis des hooghen Priesters ende Vorst der Joden.

d 1. Mac. 14, 27.

43 Te deser tijt beleyde Simon de stadt Gaza/ ende richtede bolwercken ende geschutten daer voor op/ ende bestormde de stadt/ ende nam eenen torren in.

44 Eñ de selue die op dien torren quamen/

sprongen

ghesprongen in de stadt: doe verschrickte het volc in der stadt/ende vertzaechde gantsch/

45 Ende liepen met vrouwen ende kinderen op de muieren/ ende verscheurden hare cleederen/ende schreyden luyde/ende baden genade/

46 Ende spraken: Straft ons niet na onser boosheyt/maer weest ons genadich/so willen wy geerne ghehoorsaem zijn.

47 Dit jammerde Simon/ dat hyse niet en doode: maer hy gheboot hen/ wech te trecken/ wt der stadt: ende liet de huysen weder reynigen/daer sy de afgoden in gesettet hadden/ daer nae tooch hy henen in de stadt/ ende danckte ende loefde Godt.

48 Ende liet alle grouwelen wech doen ende wtroeyen/ende settede daer lieden in/die Gods Wet hielden: ende maecte de stadt vast/ ende bouwede hemselven een huys daerin.

49 Ende die op der borcht te Jerusalem/ waren belegt/ dat daer niemant wt ofte in comen/ende daer noch coopen noch vercoopen en conde/ ende leden sulcken grooten honger/datter veel van honger sterven moesten.

Simon ghewinnet de borcht te Jerusalem/ ende laetse reynighen.

50 Daerom riepen sy tot Simon/ ende baden om vrede/ende gaven hen op. Doe dede hen Simon genade/ende lietse leven: maer sy moesten wech vander borcht/ende Simon liet de borcht weder reynighen van allen grouwelen.

51 Ende nam haer in/aen den drie ende twintichsten daghe der tweeder Maent/ in den hondert ende een ende tseventichsten Jare/ c ende tooch daer op met lofsanghe / ende palmtacken/ende alderley snarenspel/ ende danckten Godt/dat sy deser grooter tyrannye/wt Israel waren los ghewordden.

52 Ende gheboot/datmen dien dach/Jaerlijcx met vreuchden houden soude.

53 Ende op den berge/bouwede hy muieren rontom den Tempel/onder der borcht/ende maeckte hem noch vaster / ende woonde daer boven/hy/ende de genen die hy by hem hadde.

54 Ende dewijle dat hy sach / dat zijn sone Joannes een tuchtich man was/maecte hy hem ten Hooftman over alle het crijchsvolc/ ende liet hem te Gaza woonen.

Joannis Simonis sone/etc.

Dat xiiij. Capittel.

1. De Coninck Demetrius wort ghevanghen door der Meden Coninck. 4. Het lant Juda is in grooter vrede ende ruste/onder het regiment Simonis. 16. De Romeynen ende Spartiten vernieuwen het verbont met den Joden. 20. Den brief der Spartiten totten Joden. 24. Simon sendt Numenium nae Roomen.

1 In den hondert ende twee ende tseventichsten Jare/ruftede hem de Coninck Demetrius/ende tooch in Meden / om hulpe teghen Tryphon.

Demetrius.

2 * Doe nu Arsaces de Coninck in Persen ende Meden/vernam/ dat Demetrius int Coninckrijcke ghetoghen was/ schickte hy eenen Hooftman wt teghen hem / ende beval/dat hy hem ghevangen ende levendich tot hem brenghen soude.

3 Desen Hooftman sloech Demetrius volc/ ende greep hem/ende bracht hem zijnen Coninc Arsaci. Doe hielt hem Arsaces gevanckelijck/ende liet hem bewaren.

Demetrius wort gevanghen.

4 Doe quam het lant Juda tot ruste/ende daer bleef goeden vrede/so lange als Simon leefde: ende Simon regeerde gantsch wel/ ende dede den lande veel goets/dat sy hem geerne ten heere hadden/alle zijn leefdaghe.

5 Oock nam hy met grooter eeren de stadt Joppe in/ ende de haven daer by / daer hy wt schepen conde op de zee/ in de eylanden.

6 Ende gewan zijnen volcke meer landen/ ende maeckte de landtpalen wijder.

7 a Ende verloste vele/die te voren onderdruckt ende ghevanghen waren: hy hadde Gaza in/ende Bethzura/ ende den berch te Jerusalem/ende heeftse weder ghereynicht/ende niemant en dorste hem teghen hem setten.

a Psal.82.4

8 Een yeghelijck bouwerckte zijn velt in goeden vrede / ende het lant was vruchtbaer/ ende de boomen droeghen wel.

Israel heeft goeden vrede.

9 De Outsten saten inden Regimente onverhindert/ende hielden goede ordeninghe: ende de burghers beterden hen seer/aen harer neeringhe/ende bestelden wapenen ende voorraet ten krijghe.

10 Simon bestelde oock voorraet van coorne in de steden/dat sy ter noot genoechsaem versorghet waren / ende was vernaemt in der gantscher werelt.

11 b Hy hielt vrede inden lande / dat daer enckel vreuchde in Israel was.

b 1.Reg.4.24 Levit.26.6

12 Ende een yegelijck besat zijnen wijnberch ende zijne hoven met vreden/ende en dorste hem niet vreesen:

13 Want niemant en dorste tegen haer trecken/ende de Coninghen in Syria en conden hen op die tijt niet meer schade doen.

14 c Ende hy hielt Recht inden lande/ ende beschuttede de Armen onder zijnen volcke/ voor ghewelt/ende strafte alle onrecht ende verdelchde de Godtloosen.

c Esaie.1.17 Jere.21.12 ende 22.3

15 Het heylichdom richtede hy oock wederom heerlijck aen/ende liet meer heylige dinghen daer in maken.

16 Ende doemen te Roomen ende te Sparta hoorde/dat Jonathas omgecomen was/ was het yeghelijcken leedt.

De Romeynen vernieuwet het verbondt met Simon.

17 Doe nu de Romeynen hoorden/ dat Simon zijn broeder hooghe Priester was/ende het landt in hadde/ende de vyanden verjaecht hadde:

18 Doe vernieuden sy het verbont/ dat sy te voren d met Juda e ende Jonatha zijnen broederen gemaeckt hadden/ ende schreuent in f metalen Tafelen/ende sondent hem.

d 1.Mach.8. 20.31. e 1.Mac.12.1 f Of/ eerinen.

19 Dese schrift lasmen te Jerusalem voor den volcke.

20 Oock schreven die van Sparta/ aen Simon/also: Den Raet ende burgers te Sparta/ontbieden den hoogen Priester Simon/ ende den Outsten/ende den Priesteren/ende den Jodischen volcken/ haren broederen/ hare groete.

De schrift dier van Sparta aen Simon:

21 Uwe Ghesehickeden zijn tot ons ghecomen/ende hebben ons aenghesproken/ende vertelt: Dat ghy uwe vyanden tondergebracht hebt/met grooter eeren/ende nu goeden vrede hebt: dat is ons een groote vreuchde.

22 Wy hebben oock in onse openbare stadtboeck schrijven laten/wat sy verworven hebben/also: Der Joden Gheschickeden Numenius de sone Antiochi/ ende Antipater de sone Jasonis/zijn tot ons ghecomen/om de vrientschap tusschen de Joden ende ons te vernieuwen.

23 Ende wy hebben besloten / datmen dese

Gheschickeden/eerlijcken ontfanghen/ende hare redenen in onse stadtboeck soude latẽ schrijuen/ tot eener eewigher gedachtenisse. Dese antwoordt schreuen sy den hooghen Priester Simon.

g 1.Mac.14.22.

24 g Daer nu sant Simon Numenium weder na Roomen/ om eenen grooten gulden schilt daer henen te brengen/duysent h pont swaer/ende het verbont te vernieuwen.

h Duysent Mine, maken thien duysent croonen.

25 Doe nu de Romeynẽ de bootschap hoorden/spraken sy: Wy sullen billick Simon eñ zijne kinderen/een eere doen.

26 Want hy ende zijne broederen / hebben hen Ridderlijck ghehouden/ende Israel beschuttet/eñ de vyanden verdreuen. Daerom bewillichden de Romeynen/dat de Joden souden vry zijn/eñ dit lieten sy in metalen Tafelen schrijuen/datmẽ het aen de Pilaren op den berghe Zion aenslaen soude.

27 Dese nauolghende schrift heeftmen ghemaeckt/aendẽ achtienden dage der Maent i Elul / inden hondert ende twee ende tseuentichsten Jare/ k in den derden Jare des hooghen Priesters Simon/te Saramel:

i Is de Maent Augustus/
k 1.Mac.13.14.42.

28 In der grooter versamelinge der Outstẽ/der Priesteren/eñ des volcx / wt den gantschen lande Juda: Alleman zy cont eñ openbaer/dat inden grooten swaren krijgen/die in onsen landen gheweest zijn/

29 Simon de sone Matathie / wt den gheslachte Jarib/eñ zijne broeders/ haer leuen gewaecht/eñ de vyanden haers volcx/ wederstant ghedaen hebben:op dat het heylichdom ende Godts Wet/ niet verdelghet en werde / eñ haren volcke groote eere vercreghen hebben.

30 Want Jonathas brachte het volck weder te samen/ende vatede het Regiment/eñ wert hooghe Priester.

31 l Doe hy nu sterf/ doe quamen de vyanden weder/ ende wouden het landt verderuen/ende het heylichdom verwoesten.

l 1.Mach.13.12.23.

32 Doe maeckte hem Simon op/ eñ voerde den crijch tegen onse vyanden/ende beschicte onsen heyre wapenen/ eñ gaf hen soudie: van zijnen eyghen gelde ende goede.

Wet ende ordeninghe onder Simon.

33 Ende beuestichde de steden inden lande Juda / ende Bethzura aen de landtpalen/ daer de vyanden te voren hare wapenen eñ krijchsrustingen in hadden/ende leyde daer Joden in/tot eener besettinghe.

34 Hy beuestichde oock Joppe tegen de zee/ eñ Gaza tegen Asdod: want Gaza was te voren der vyanden * veste gheweest : maer Simon nam het in / eñ settede daer Joden in/eñ maeckte aldaer een goet Regiment.

** Of/ vasticheyt/ sterckte/*

35 Dewijle nu het volck/de groote ghetrouwicheydt Simonis beuonden hadde / ende wiste de weldaet / die hy den volcke dede/ vercoos hem het volck tot haren Vorst eñ hooghe Priester/van wegen zijner vromicheyt eñ trouwicheyt / die hy den gantschen volcke bewees/ ende oueral vlijt dede / om zijnen volcke goet te doen.

Simon verkoren ten Vorst.

36 Want te zijner tijt gaf Godt geluck door zijne handen / dat de Heydenen wt onsen lande / ende van Jerusalem / ende wt der borcht verdreuen werden : daer sy hen op onthielden / ende vielen wt/eñ verstoorden het heylichdom/ ende verworsteden dẽ reynen Gods dienst.

37 Maer Simon nam de borcht in/eñ leyde daer Joden in/om de stadt Jerusalem/ ende het lant te beschutten/ ende bouwede de mueren te Jerusalem hoogher.

38 Ende de Coninck Demetrius/beuestichde hem/in des hooghen Priesters ampt/

Demetrius.

39 Ende hielt hem voor zijnen vrient / ende dede hem groote eere.

40 Want hy vernam/ dat de Romeynen der Joden boodtschap/ eerlijcken ghehoort hadden / ende hadden een verbont met hen ghemaeckt/ende haer in hare beschuttinghe ghenomen.

41 Eñ dat het Jodische volck/eñ hare Priesteren bewillicht hadden/ dat Simon haer Vorst eñ hooghe Priester zijn soude/altoos ende eewichlijck/so lange/tot dat Godt hen m den rechten Propheet verweckte.

m Deu.18.18. Act.3.22. ende 7.37.

42 Dat hy ooc Hooftman zijn soude: eñ soude het Heylichdom bewaren/eñ amptlieden setten inden lande/eñ alle krijchsrustinghen ende sterckten in zijne macht hebben.

43 Ende een yegelijck sal hem ghehoorsaem zijn/ ende alle ghebooden sullen in zijnen name wtgaen / ende sal purpuren [cleederen] ende gulden stucken draghen.

44 Dit alle sal trouwelijck ende vast ghehouden worden/van den gantschen volcke/ ende allen Priesteren / ende niemant en sal hem daer tegen setten: Ooc en sal niemandt macht hebben/het volck te samen te roepen in den lande/ofte purpuren [cleederen] ende gulden gordelen te draghen/ dan hy alleen.

45 Wie nu daer tegẽ handelt/ofte voor hem neemt/ dese ordeninghe te breken/ ofte af te doen/die sal inden ban zijn.

46 Also geloefde het gantsche volck/Simoni ghehoorsaem te zijn.

47 Ende Simon bewillichde daer in/ ende wert hooge Priester/ende Vorst der Joden.

48 Ende het volck beual/datmẽ dese schrift in metalen tafelen schrijuen soude/ eñ soude de seluige/op den omganck/in den Tempel ophanghen/aen een openbare plaetse.

49 Ende een wtschrift daer van/in de schatkisten legghen/ datse Simon ende zijne nacomelinghen altijt wisten te vinden.

Dat xv. Capittel.

1. Antiochus de sone Demetrij / schrijft tot Simon Hooge Priester. 2. Copye des brieſs Antiochi. 15. De Romeynen schrijuen tot diuersche Coninghen tot voordeel der Joden. 16. Copye der brieuen der Romeynen. 25. Antiochus belegt Tryphon/ende Dora. 27. Breect het verbont/dat hy met Simon ghemaeckt hadde. 28. Sendt tot hem/ om de stadt Joppe ende Gaza te ghecrijghen. 33. De antwoorde van Simon / tot den Ambassadeur des Conincx. 37. Tryphon vliet. 38. Antiochus sent Cendebeum in Judea / om te krijghen teghen de Joden.

1 OOck schreef de Coninck Antiochus Demetrij sone/ wt de Eylanden aen Simon/eñ aen het Jodische volc also:

Antiochus Demetrij sone.

2 De Coninc Antiochus ontbiet den hooghen Priester Simon/ ende den Jodischen volcke/zijne groete.

Dese Antiochus heet met den toename Gryphus/ die heeft namaels ooc met den Joden ghekrijghet/ maer weynich wtghericht.

3 Na dien nu sommighe oproerische/ mijn Erfconincrijcke genomen hebben/ so dencke ick het weder in te nemen/ende weder op de rechte eruen te brengen: ende hebbe daerom vreemt crijchsvolck aengenomen/ ende schepen laten maken.

4 Ende wil in het Coninckrijcke trecken/

op dat

op dat ick de oproerischen straffe/die groo-te schade in mynen Coninckrycke doen/ eñ veel steden woest gemaeckt hebben.

5 Daerom gheue ick v vry / alles wat v de Coninghen te voren vry ghegeuen hebben.

6 Ende geue v macht / eyghen Munte in uwen lande te slaen.

7 Ende Jerusalem / ende het Heylichdom sullen vry zyn : ghy sult oock behouden al-le sterckten / die ghy ghebouwet / ende tot nu toe in gehadt hebt/ eñ alle crychsrustin-ghen die ghy ghemaeckt hebt.

8 Ende geue v vry/alles/watmen den Co-ninck schuldich is/ofte anders den Coninc toebehoort/ van deser tydt aen / voort ende voort.

9 Ende soo wy onse Coninckrycke weder in cryghen/so willen wy v/ende uwen volc-ke/eñ den Tempel/noch grooter eere doen/ dat ghy in den gantschen Coninckrycke/ sullet * vermaent worden.

10 In den hondert eñ vier ende tseuentich-sten jare / quam Antiochus weder in zyn Erflant : ende alle het crychsvolck viel van Tryphon af/tot hem / ende daer bleuender seer weynich by Tryphon.

11 Doe hem nu de Coninck Antiochus nae tooch/vloot hy na Dora/aen de zee.

12 Want hy sach dat het met hem wt was/ ende dat het crychs volck van hem af viel.

13 Maer Antiochus tooch hem na/na Do-ra met hondert eñ twintich duysent man-nen te voete/ende acht duysent te peerde:

14 Ende beleyde de stadt / te lande ende te water/dat daer niemant wt ofte in comen en conde.

15 Op dese tydt quamen van Roomen/ a Numenius/ende de anderen die met hem wtghesonden waren/ende brachten brieuen aen de Coningen ende heerschappyen/welc-ke also luyden:

16 Lucius Consul te Roomen / ontbiet den Coninck Ptolomeo/zyne groete.

17 b Simon de hooghe Priester / ende het Jodische volck/hebben Legaten tot ons ge-sonden/om de vriendtschap c ende het ver-bont tusschen ons te vernieuwen.

18 Ende hebben ons daer by gheschicket/ eenen gulden schilt van duysent ponden.

19 Daeromme schryuen wy aen de Conin-gen/ende andere heerschappyen/ dat sy niet tegen de Jodẽ doen en sullen/eñ tegẽ haer/ ende hare steden eñ landen niet en krygen: dat sy ooc niemant tegẽ haer helpẽ en sullẽ/

20 Want wy hebbẽ den schilt/van hen aen-ghenomen.

21 So oock sommige ongehoorsame wt ha-ren landen tot v geuloden waren/so wilt de seluighe den hoogen Priester Simon/weder toeschicken/dat hyse na zyner Wet straffe.

22 Also hebben wy oock geschreuen aen den Coninck Demetrium / aen Attalum / aen Aretam/aen Arsacen / ende in alle landen.

23 Oock Sampsaci / ende dien te Sparta/ na Delo/Mindo/Sicyon/Caria /Samos/ Pamphilia/Lycia / Halicarnasso/ Rhodis/ Faselis/Co/ Side/ Gortyna/ Gnido/ Cy-pro/ende Cyrene.

24 Ende deser brieuen wtschrift hebben wy ghesonden / den hooghen Priester Simon/ ende den Jodischen volcke.

25 Middeler tydt/ brachte Antiochus noch een ander heyr voor Dora / de stadt harder te beleggen/ende maeckte crychsrustingen daer voor: ende bestormde de stadt crach-tich / soo dat Tryphon daer inne besloten was/ende en conde noch in noch wt comẽ.

26 Ende Simon schickede den Antiocho te hulpe/twee duysent mannen / goet wtghe-lesen volck / ende veel gouts / ende siluers/ ende wapenen.

27 Maer Antiochus en nam sulcx niet aen/ ende en hielt niet/wat hy te voren toegesept hadde/eñ wende hem gantsch van Simon.

28 Ende sandt zyner vrienden eenen / ghe-noemt Athenobium tot hem / dat hy met hem handelen soude/ende also seggen: Ghy hebt Joppe ende Gaza / ende de borcht te Jerusalem ingenomen/welcke alle tot my-nen Coninckrycke behoort.

29 Ende hebt het lant * rontomme verhee-ret/eñ groote schade in mynen Coninckryc-ke gedaen / eñ my myn erflant ghenomen.

30 Daerom eyssche ick dese steden weder van v/ die ghy my ghenomen hebt/ende al-len tribuyt der steden/ die ghy inne hebbet/ buyten den lande Juda.

31 Eñ so ghy my sulcx niet weder toe stel-len en wilt/so gheeft my voor de steden vyf hondert centener siluers/ende voor de scha-de ende tribuyt/oock vyf hondert centener: ende so ghy dit oock niet en dencket te doẽ/ so willen wy teghen v kryghen.

32 Doe nu Athenobius des Coincx vrient/ te Jerusalem quam/ende sach het heerlycke wesen Simonis/ ende den cieraet met gou-de ende siluer/ende hoe hy anders gherustet was/doe verwonderde het hem seer/eñ hielt hem voor/wat hẽ de Coninc beuolẽ hadde.

33 Daer op gaf hem Simon dese antwoor-de: d Het lant / dat wy weder inghenomen hebben/dat is onse vaderlycke erue/ende en behoort anders niemant toe: doch onse vy-anden hebbent eenen tydt lanck / met ghe-welt ende onrecht in ghehadt.

34 Daeromme hebben wy nu het onse/ we-der tot ons ghebracht/ende niemant het zy-ne ghenomen.

35 Dat ghy nu daer ouer claecht / dat wy Joppe ende Gaza inghenomen hebben/dat heeft dese oorsake : Men dede onsen lande ende onsen volcke groote schade daer wt: doch willen wy daer voor gheuen/hondert centener. Daer op en gaf Athenobius geen antwoort.

36 Maer wert toornich / ende tooch weder daer van/tot den Coninck/ende seyde hem Simonis antwoort/eñ van zyner heerlyck-heyt/ende wat hy ghesien hadde. Doe ver-grimmede de Coninck gantsch seer.

37 e Tryphon nu maeckte hem daer van/ op het water/ende vloot na Orthosia.

38 Doe maeckte de Coninck / Cendebeum ten Hooftmanne/ouer het landt aen de zee/ ende liet hem een crychsvolck te voete ende te peerde.

39 Eñ beual hem/dat hy hem legeren soude aen de lantpalen Judee / eñ soude daer be-uestigen de stadt Cedron/ ende een sterckte bouen aen het geberchte/ende soude den Jo-den int lant vallen: maer de Coninck jaech-de den Tryphon nae/ om hem te vanghen.

Margin notes:

* Of/ beroemt Tryphon woort ver-acht van Antiocho. Joseph. Antiq. lib. 13. Cap. 11.

a 1. Mac. 14. 14.

Der Romeyn en brief/ aẽ de Coninge.

b 1. Mac. 14.

c 1. Mach. 8. 17. ende 12. 1

Antiochus en hout Simon niet zyn toeseg-ghen.

Athenobius

* Of/ ouerwel-dicht.

Dit alle te hoope ghere-kent / maeckt ses tonnen gouts.

Simonis antwoort aẽ Antiochum.

d Judic. 11. 15

Hondert Ta-lenten/ maken tsestich duy-sent croonen.

Tryphon vliet voor Antiocho.

e 1. mac. 11. 39

Cendebeus. Antiochi Hooftman.

40 Doe nu Cendebeus tot Jamnia quam/ greep hy de Joden aen/ verheerde haer lant/ ende liet veel volcx ombrenghen: ende greep veel lieden/ ende voerdese wech.

Cedron.
f 1. mach. 16. 9

41 f Eñ bouwede de stadt Cedron/ eñ leyde daer crijchsvolc in/ dat sy daer aen de lantpalē souden wt vallē/ eñ de heyrstratē woest maken / als de Coninck beuolen hadde.

Dat xvj. Capittel.

1. Simon sendt zijn twee sonen voor Cendebeum. 6. De stoutheyt Joannes de sone van Simon. 8. Cendebeus wort in de vlucht geslaghen/ ende zijn heyr verstroyt. 11. Ptolomeus de sone Abobi. 15. De verraderije Ptolomei / tot Simon ende zijn kinderen.

Joannes Simonis sone.
1. mach. 13. 54
Joseph. An. lib. 13. Cap. 12.
a 1. Mac. 16. 19.

1 Daerom a tooch Joannes van Gaza henen op / tot zijnen vader Simon/ ende seyde hem aen/ dat hem Cendebeus int lant gheuallen was / ende hadde schade ghedaen.

Simon vermanet zijne Sonen.

2 Doe eyschede Simon zijne twee outste sonen tot hem/ Judam ende Joannem / eñ sprack tot hen: Jck ende mijne broeders/ eñ mijns vaders huys/ hebben van jeuget op/ tot op dese tijdt/ krijghen ghevoert / teghen de vyanden des volcx Jsraels / ende Godt heeft ons gheluck ghegheuen / dat Jsrael dickwils door onse handen b verlost is.

b Of/ wtgeholpen/ verlosset.
1. mac. 13. 4.

3 Dewijle ick dan nu out ende swack ben/ so sullet ghy in mijne ende mijner broederen stede treden / ende sullet wt trecken eñ voor uwe volck strijden: Godt moet v van den Hemel helpen/ ende by v zijn.

4 Ende hy liet indē lande verkiesen/ twintich duysent mannen/ ende sommige Ruyters: met desen hoop toghen Joannes ende Judas teghen Cendebium/ ende lagen dien nacht ouer te Modin.

5 Des morghens nu / doe sy van Modin in het vlacke velt quamen/ tooch een groot heyr te voete eñ te peerde/ teghen haer daer henen: nu daer was een beke tusschen beyde de heyren.

6 Doe tooch Joannes aen de beke / ende keerde hem tegen de vyanden: maer doe hy sach/ dat hem het volck daer voor ontsach/ hem int water te geuē/ doe waechde hy hem daer eerst henē in/ eñ quam ouer het water. Doe den hoop dit sach/ volchdē sy hem na.

7 Daer na maecte Joannis zijne ordeninghe ter slachtinge / eñ ordineerde Ruyters by het voetvolck: maer de vyanden hadden eenen veel machtigheren Ruyters * tocht.

** Of/ reysigen tuych.*

8 Doe nu Joannes de trompetten liet opblasen / met der Priesters basuynen/ eñ de vyanden aengreep / doe gaf Cendebeus de vlucht/ met zijnen heyre/ eñ daer werden vele verwondet ende doorsteken: de ouergheblevene nu vloden in een vaste vlecke.

Cendebeus verliest den slach.

9 Jn deser slachtinghe werdt Judas Joannis broeder/ oock verwondet: maer Joannes jaechde den vyanden na / tot aen de c stercte Cedron.

c 1. mac. 15. 40

10 Ende de vyanden vloden op de sterckte/ op den lande by Azod: doe verbrande Joannes de selue stercte/ dat de vyanden by twee duysent mannē ommequamen. Daer na tooch Joannes weder na huys/ int lant Juda met vreden.

Twee duysent Heydenen worden verslaghen.

11 Ende daer was een Hooftman ouer het lant Jericho / met namen Ptolomeus / de sone Abobi/ die was seer rijck.

Ptolomeus Simonis dochter man.
Joseph. An. lib. 13. cap. 13

12 Ende de hooghe Priester Simon hadde hem een dochter ghegheuen.

13 Daerom was hy stout/ eñ poochde daer nae/ dat hy een heere in den lande werde/ eñ sochte den Simon ende zijne sonen/ met list om te brenghen.

14 Doe nu Simon inden lande Juda contom tooch/ om de Regimenten te besien ende te bestellen/ ende te Jericho quam met twee sonen/ Matathia ende Juda/ inden hondert ende seuen ende tseuentichsten Jare/ inder elffter Maent die daer heet d Sabath.

d Dat is de Maent Januarius.

15 Doe ontfinckse de Sone Abobi/ op zijne borcht/ die daer heet Doch/ ende richtede hen een heerlijcke maeltijt aen: maer het was enckel bedriegerije: want hy verberch daer heymelijcken crijchsvolck op.

e 2. Ma. 13. ...

16 e Ende doe Simon ende zijne sonen vrolijck waren/ ende wel ghedroncken hadden/ maeckte hem Ptolomeus op met zijnen knechten/ ende namen hare wapenen / ende vielen tot Simon in/ daer sy saten/ ende sloegen hem met tsamen zijne twee sonen ende knechten doot.

17 De schandelijcke ontrouwe dede Ptolomeus in Jsrael / ende bewees hem sulcke boosheyt voor zijne weldaet.

18 Daer na schreef hy sulcx den Coninc Antiocho/ ende badt dat hy hem crijchsvolck te hulpe senden woude/ om het lant eñ de steden met hare toebehoorten in te nemen.

f 2. mac. 16. 1

19 Hy sant oock eenen hoop na Gaza/ f den Joannem om te brenghen/ ende schreef aende Hooftlieden/ dat sy tot hem comen souden/ so woude hy hen groote soudije eñ geschencken geuen.

20 Oock schickede hy crijchsvolck wt / om Jerusalem eñ het heylichdom in te nemen/

21 Maer een Bode quam te voren tot Gaza/ die seyde Joanni/ dat zijn vader ende zijne broederen ommeghecomen waren/ ende dat het bestelt was/ datmen hem oock ommebrenghen soude.

22 Doe Joannes sulcx hoorde ontsettede hy hem seer/ ende liet de lieden grijpen / die daer wtgeschicket waren: om hem omme te brengē: eñ doe hy beuant/ dat sy hem wouden vermoort hebben/ liet hyse dooden.

23 Wat nu Joannes daer na meer gedaen heeft/ ende de krijghen die hy geuoert heeft/ ende hoe hy gheregeert ende ghebouwet heeft:

Joannes Simonis sone.

34 Dat is altemael beschreuen in eenen sonderlijcken Boeck/ van der tijdt zijns Regiments/ so langhe als hy nae zijnen vader hooghe Priester gheweest is.

¶ Eynde des eersten Boecx der Machabeen.

HET TWEEDE BOECK der Machabeen.

¶ Argument.

Dit tweedde Boeck der Machabeen / en coemt met gheenen anderen Boecken in wijse van schrijuen ouereen/ende de ouden en hebbent soo hooghe niet gheacht als het eerste:daer in worden veel histo-rien verhaelt/die indē eersten boeck met suyuerder eenuoudicheyt beschreuen zijn. Nochtans leestmen daerin/de voornoemde martelije der seuen broederen ende des Ouden Eleazari ghelooue Godtsalicheydt/ ende stanuasticheyt/allen menschen weerdich nae te volghen/ghelijck oock Cecilius Cyprianus /die in zijn vermaninghe tot de martelije/rijckelijck voortbrengt.

Dat eerste Capittel.

1. Die Joden die in Jerusalem zijn/ schrijuen totten Joden in Egypten. 2. Sy bidden voor haer. 9. Ende vermanen haer de Kerckwijinge te houden. 11 Sy dancken God van dat hy hen verlost heeft wt grooten noot. 15. De doot des Coninx Antiochi. 20. Sy verhalen hoe Nehemias het vyer vandt/ dwelck de Propheet Jeremias verborghen hadde. 24. Nehemie ghebet.

De Joden schrijuen Aristobulo eenē brief/ vercondighen hem de reyninge/ en het loofhuttenfeest/ etc.

1 Wy Joden uwe Broeders / wy die te Jerusalem/ eñ inden gantschen Jodischen lande zijn/ wenschen v Joden onse broederē/ghy die in Egyptē zijt/Geluc eñ Heyl.

2 Godt seghene v lieden / ende dencke aen zijn verbondt/dat hy Abraham/ Isaac / eñ Jacob/ zijnen trouwen knechten toe geseyt heeft:

a Deut.30.6

3 a Ende ghene v lieden een rechtschapen herten/dat ghy in zijner Wet vaste ende beslandich blyft.

4 Ende verleene v lieden / dat ghy vlijtich zijt in zijnen geboden/ende trooste v lieden.

5 Hy verhoore uwe gebet/ ende zy v lieden ghenadich/ende en late v niet in der noot.

6 Also bidden wy altijts voor v lieden.

Jason.

7 Wy hebben aen v lieden gheschreuen in onser hoochster noot/doe Jason ende zijnen aenhanck vanden Heylighen lande/eñ van den Coninckrijcke afuallich wert.

8 Ende verbrande onse poorten / ende vergoten onschuldich bloet. Doe baden wy/eñ de Heere verhoorde ons / ende wy offerden hem Semelmeel/ eñ staken de lampen aen/ ende leyden Thoonbrooden op.

b Leui.23.24.

9 b Ende begheeren nu/dat ghylieden willet de Kerckwijinghe met ons houden/ der Maent Caslen. Datum inden hondert eñ negenentsestichsten Jare / ter tijdt des Coninx Demetrij.

Demetrius Coninck.

10 Wy te Jerusalem / ende in gantsch Judea/met tsamen den outsten/eñ Joannem/ wenschen Aristobulo/des Coninx Ptolomei Schoolmeester / die van den Priesterlijcken stamme is/ eñ den anderen Joden/ die in Egypten zijn/Gheluck ende Heyl.

11 Wy dancken Godt billicken/dat hy ons wt soo grooten noot verlost heeft / wy die ons tegen sulck eenen machtighen Coninck weeren moesten.

12 Want Godt heeft onse vyanden / wt de heylige stadt wech gedreuen/tot in Persien.

13 Aldaer wert den Coninck met zijnen onuerwinnelijcken heyre/inden Tempel Naue vermoordet/wt list der Priesteren Naue.

Antiochi des Tyrannen doot/ wordt hier anders beschreuen/ als 1.Mach.6. ende 2.Mach.9. Antiochus de Edele. c Act.19.24

14 Want doe Antiochus daer henen quam/ mettsamen zijnen vrienden / tot der Goddinne c Diana / ghelijck oft hyse wonde vrijen / ende alle het goudt wt den Tempel ten Bruydtschatte nemen.

15 Ende doe het de Priesters Naue voortbroeghen / ende hy met sommighen in de Capelle gegaen was/doe sloten sy de Kercke acht er hem toe.

16 Ende wierpen hem eñ alle die met hem waren/met steenē doot:daer na verhieuwē sy se in stucken/ende wierpen se wt.

17 Godt hebbe altijt lof/dat hy de godloosen also heeft verdelghet.

18 Daerom dewijle wy op den vijf ende twintichsten dach der Maent Caslen / de reyninghe des Tempels dencken te houden:so hebben wy het v lieden willen te weten doen /op dat ghy oock met ons dat selue Feest houdet/ghelijck als men den dach houdet/ daer Nehemias het vyer inne ghevonden hadde / dat hy den Tempel eñ den altaer bouwede/ende weder offerde.

19 Want doe onse vaderen wech gheuoert werden in Persien / hebben de Priesters d het vyer vanden altaer / in eenen diepen drooghen cuyl verborghen/ende behouden/ dat het niemant ghewaer en wert.

Vanden verborgen vyere door de Priesteren.

d Leuit.6.9 ende 10.1 ende 16.12

20 Als nu na sommighe Jaren/ Nehemias nae den wille Godts / vanden Coninck te huys ghesonden was/ schickte hy derseluer Priesteren nacomelingen/ die dat vyer verborghen hadden / henen / dat sy het weder sochten:maer als sy ons berichtet hebbē/ so en hebben sy geen vyer/ maer een dick water ghevonden.

21 Dat selue heeft hy haer heeten op putten ende brenghen. Doe nu alle dinck ten Offer toegerichtet was/heeft Nehemias beuolen: Sy souden dat water op het hout/ ende op het offer/dat op den houte lach/ghieten.

22 Als sy dat selnige ghedaen hadden/ende de Sonne wel opgecomen was/eñ de wolcken vergaen waren/ e doe ontstack hem een groot vyer: dies verwonderden sy hen alle.

e 2.Re.18.38

23 Doe begonsten de Priesteren eñ het volc te bidden / tot dat den offer verbrant was: ende Jonathas sanck voor/ maer de anderen spraken hem na met Nehemia.

24 Eñ dit was het ghebet Nehemie: Heere onse Godt/ f ghy die alle dinck gheschapen hebt/ ende zijt verschrickelijck / sterck ende rechtueerdich/ende barmhertich/ende alleen de rechte Coninck ende Ghesalfde.

Het ghebedt Nehemie.

f Gene.1.1 Spr.1.7

25 g Ghy die alleen alle gauen gheeft / ghy die alleen Rechtueerdich / Almachtich ende eewich zijt: ghy die Israel verlosset van alle quade/ghy die onse vaderen vercoren/ ende gheheylicht hebt.

g Psal.68.10 Ephes.4.8 Rom.12.3 1.Cor.12.11

26 Neemt dat offer aen/ voor het gantsche volck Israels/ende bewaert die/ende heylighet v erue.

27 Brengt ons verstroyde weder te samen; verlost de ghene / die den Heydenen dienen moeten/ende siet ons verachteden aen/daer yeghelijck eenen grouwel voor heeft:op dat doch de Heydenen gewaer worden/dat ghy onse Godt zijt.

28 Straft die/die ons onderdrucken/eñ ons met grooten pocchē/alle schande aen doen.

Plantet v volck weder aen v heylighe 29 plaetse/ h als Moses ghesept heeft.

h Deut.30.3 2.Mac.2.18

Daerna songen de Priesteren lofsangen 30 daer toe/tot dat het offer verteert werdt.

Daer na hiet Nehemias het ouergheble- 31 uen water/op de groote steenen gieten.

1.Reg.18.38

i Daer ginck oock een vlamme op: maer 32 sy wert verteert va̅ der vlamme̅ des vyers/ op den altaer.

Dit is in corten luydbaer ghewozden/en̄ 33 door den Coninck der Perssen ghecomen: Hoe dat aen der stede/daerme̅ het vyer ver- borghen hadde/water geuonden/ende dat- selue de offeren aenghestehen hadde.

Doe versochte het de Coninck oock/ en̄ 34 liet de stede wtsonderen ende beurijden.

Ende gaf veel gouts daer toe. 35

Ende Nehemias ghesellen noemden de 36 stede/ Nechpar/op Duytsch / Reyniginge: sommighe heetense oock Nephthar.

Dat ij.Capittel.

1. De Propheet Jeremias hadde den Joden die in Babylonien geuoert werden/ vermaent de Wet des Heere̅ te houden. 4. De Arcke des ver- bonts door Jeremiam verborghen. 13. Nehe- mias versamelt der Propheten boecken in een li- berije. 24. Jason heeft de historie van Juda Machabeo/ende zijnen broedere̅ beschreuen. 29. Het tweede boeck der Machabeen / is een ver- cortinghe der Historie Jasonis.

Hoe Jere- mias de hut te ende lade verborghen heeft.

MEn vindt oock inde schriften / dat 1 Jeremias de Propheet/ den geuen/ die wech ghevoert werden/ ghehee- ten heeft/ dat sy het vyer soude̅ met hen ne- men/ a daer te voren van ghesept is.

a 2.mac.1.19 b Jere.29.1 Bar.6.1

b En̄ hen de Wet weder ghegeuen ende 2 beuolen heeft: op dat sy doch des Heeren ge- bot niet en vergaten / en̄ hen niet en lieten verleyden/ wanneer sy de gulden ende silue- ren afgoden/ende hare verciersselen/saghen.

Ende heeft hen dierghelijcke! veel meer 3 beuolen/dat sy de Wet wt haren herten niet en wouden laten.

So stont dat ooc in der seluer schrift/dat 4 de Propheet / nae Godtlijcken beuele / hen geheeten heeft: Dat sy de hutte der getuych- nisse/ende de kiste/ souden met hen nemen. Als sy nu aen den berch quamen / c daer Moses op gheweest / ende het Erflandt Godts ghesien hadde.

c Deut.34.1

Want Jeremias eenen cuyl / daerin ver- 5 berch hy de hutte / ende de kiste / ende den altaer des reuckoffers/ ende maecte het hol daer na toe.

Maer sommighe die oock mede gingen/ 6 wouden de stede mercken ende teeckenen: maer sy en condense niet vinden.

Doe dat Jeremias vernam/ strafte hyse/ 7 ende sprack : Dese stede/en sal gheen men- sche vinden noch weten / tot dat de Heere zijn volck weder te hoope brenghen / ende hen ghenadich zijn sal.

Dan salse hen de Heere wel openbaren: 8 ende men sal dan des Heeren heerlijckheyt sien in eener wolcke̅/ d gelijc als hy te Mo- ses tijden verscheen : e ende gelijck als Sa- lomo badt/ dat hy de stede heylige̅ woude.

d Exod.13.21 e 1.Reg.8.22. 2.Par.6.21

Ende Jeremias vertelde hen oock / hoe 9 Salomo gheoffert hadde/doe de kercke ge- wijet/ende den Tempel reede werdt.

f Oock hoe Moses den Heere ghebeden 10 hadde/ en̄ het vyer van den Hemel/het offer verteert hadde : g Also badt Salomo oock/

f Leui.9.23 ende 10.16 g 1.Par.7.1 3.Reg.8.10

ende het vyer verteerde oock het brantoffer.

11 Ende als Moses ghesept hadde / h dat zijn offer zy van den vyere verteert gewor- den/ende niet ghegeten.

h Leuit.10.16

12 Also heeft Salomo oock acht daghen ge- offert.

13 Dit alle vintmen inde schriften / die te Nehemias tyden gheschreuen zijn: ende ge- lijck als hy/der Coninghen/Propheten/ en̄ Dauids boecken / ende de brieuen der Co- ningen van de̅ offeren/weder te samen ghe- socht/ende een liberije aenghericht heeft:

14 Also heeft Judas oock gedaen/ende wat boecken daer/dewijle de krijgen in den lan- de gheweest zijn/ vergaen waren/ weder te samen ghebracht: ende wy hebbense hier.

15 Wilt ghyse nu lesen / soo laetse van ons halen.

16 Dewijle wy nu soodanich feest houden willen / so hebben wy het v lieden willen schrijuen: want het behoort v/dat ghylieden het oock houdet.

17 Wy dan hopen tot Godt / dat de Heere/ die zijnen volcke helpet / ende ons dat erue weder gheeft: namelijcken/ het rijcke / ende het Priesterdom/ i als hy in de Wet toege- sept heeft.

i Deut.30.3

18 Sal hem onser in corten ontfermen: ende sal ons wt der wijder werelt/aen de heylige stede weder te samen brenghen/

19 Ghelijck hy ons alreede wt grooten on- ghelucke verlost/ ende de steden gereynicht heeft.

20 Maer de Historie van Juda den Ma- chabeer / ende zijne broeders / ende van der reyniginghe des hooghen Priesters / ende hoemen den Altaer ghewijet heeft:

Judas Machabeus.

21 Ende vanden crijch teghen Antiochum den Edelen/ k ende zijnen sone Eupator:

k 1.Mach.1. 11.ende 6.17 2.mach.10.10

22 Ende van den teeckenen van den Hemel/ die den ghenen die het Jodendom redelijck beschuttet hebben / gheopenbaert zijn / dat ghy een so cleynen hoop/het gantsche landt gheplondert / ende een groote menichte der Heydenen in de vlucht gheslagen/ende hen nae gheiaecht hebt.

23 Ende voorder vanden Tempel/ hoemen hem weder ghebouwet heeft/alsmen nu al- reede allenthaluen daer van weet / ende de stadt hare vrijheyt weder verreghen heeft/ en̄ Dat alle andere wetten afghedaen zijn/ allen des Heeren [Wet] sal gehoude̅ wor- den/die ons nu wel wil/ende ghenadich is.

24 Dit ende andere dingen meer / daer Ja- son vijf boecke̅ van gemaect heeft/dat dene- ke̅ wy hier op het cortste te same̅ te trecken.

25 Want wy sien/ dat het ghetal door mal- canderen ghemengt is / dat het swaer zijn wil/de Historien / dewijle sy alsoo op eenen hoop ligghen/recht te vaten.

26 Daerom hebben wy het also willen ma- ken / datmen het gheerne lese / ende lichter behouden conde / ende eenen yeghelijcken mach nutte zijn.

27 Ende tis waer/wy mercken/dat het ons wel swaer worden wil / dat wy ons der moeyte aengenomen hebben: want daer be- hoort veel arbeyts/ende grooten vlijt toe.

28 Gelijck als het sonder arbeyt niet toe en gaet/die een maeltijt bereyden/ en̄ de̅ gasten goet doen wil : nochtans en willen wy

dat sel-

dat selue niet aensien/ ende dese moeyte/ den anderen daermede te dienen/ geerne op ons nemen.

29 Inde Historien aen haer seluen/ en willen wy niets veranderen/ maer blijuē laten/ gelijck als sy te voren geschreuen zijn: wtgenomē/ dat wyse willen corter te samen trecken.

30 Ende ghelijck als een timmerman/ wanneer hy een nieu huys bouwet/ niet wyder en dencket/ dan dat hy het also make/ dat het een bestant hebbe: maer hoe men het schilderen ende vercieren sal/ daer laet hy eenen anderen voor sorghen.

31 Also willen wy oock doen/ ende willen dien/ die de Historien ten eersten geschreuen heeft/ daer voor laten sorghen/ hoe hy alle dinck ghesproken/ ende alle stucken met vlijte wt ghearbeydet heeft.

32 Maer wy en willen niet meer doen/ dan op het aldercortste de somme veruaten.

33 Ende willen nu tot der Historien grijpen/ ende dit also ten inganghe ghesept hebben: op dat de voorreden niet grooter en worde/ dan de gantsche Historie.

Dat iij. Capittel.

1. De vromicheyt ende yuer des hoogen Priesters Onie. 4. Simon vanden gheslachte BenJamins/ een vyant Onie. 6. Seleucus de Coninck Asie/ sent tot Heliodorum/ in Jerusalem/ om de schat des Tempels te hebben. 10. Onias doet wat hy mach om het voornemen Heliodori te beletten. 13. Heliodorus willende de geboden des Coninck wtrichten/ wort swaerlijck van Godt ghestraft. 32. Onias offert Offerhanden/ ende bidt voor Heliodorum. 35. Heliodorus offert den Heere/ ende reyst weder na den Coninck/ ende vertelt de wonderen Godts/ in zijnen persoone ghedaen.

Onias hooghe Priester. 2.Mach.3.31

1 Alsmen nu weder in goeden vrede te Jerusalem woonde/ ende de Wet fijn in den swanghe ginck/ dewijle dat de hooghe Priester Onias so vroom was/ ende so vlijtighen daer ouer hielt.

Seleucus Coninck in Asia. 1.Mach.10

2 Werden oock de Coninghen bewoghen/ de stadt te eeren/ ende schickeden heerlijcke gheschencken inden Tempel.

3 Also dat Seleucus de Coninck in Asia/ wt zijnen ampten verordenen liet/ a alle oncost/ diemen ten offer behoef de.

Simon verraet de schatten des Tempels. 3.mac.3.11

4 Nu was daer op dat mael een voocht des Tempels/ die hiet b Simon/ een BenJamiter/ die was des Hoogenpriesters vyant/ daeromme dat hy hem zijnen moetwille in der stadt niet toelaten en woude.

Apollonius.

5 Eñ dewijle Onias te machtich was/ tooch hy tot Apollonium des Thrasei sone/ den Hooftman in neder Syria ende Phenicé/

6 Ende seyde hem/ hoe de Godtskiste te Jerusalem/ ouer de mate rijck van ghelde was/ ende gantsch veel ouerich hadde/ dies men ten offer niet en behoefde/ ende de Coninck mochte het wel tot hem nemen.

Heliodorus wort ghesckickt/ den schadt des Tempels te halen.

7 Doe nu Apollonius tot den Coninck quam/ seyde hy hem/ wat hem Simon van den ghelde ghesept hadde. Doe verordende de Coninck Heliodorum zijnen Camerlinck daertoe/ ende gaf hem beuel/ hy soude dat selue ghelt tot hem brenghen.

8 Heliodorus maeckte hem in corten op/ ende wende voor/ hy moeste rente opnemen in neder Syria ende Phenice: maer zijne meyninghe was/ dat hy des Coninck beuel woude wtrichten.

9 Als hy nu te Jerusalem quam/ ende hem de hooge Priester ontfangen hadde/ vertelde hy hem/ wat hem zijn Heere bericht hadde/ ende waeromme dat hy daer was/ ende vraechde/ oft het also ware/ ofte niet?

10 Doe antwoorde hem de hooge Priester: Het is eens deels by ons tot trouwer handt ghelept/ so dat het Weduwen ende Weesen toebehoort.

11 Het ander is des Tobias Hircani/ welcke een treffelijck man was: ende het en was geenerley wijs also/ als de verrader Simon ghesept hadde: want het en was niet meer dan vier hondert centener siluers/ eñ twee hondert centener gouts.

12 So ware het doch eene groote * vreuel/ datmen het so henen wech nemen/ ende de ghene die het hare den heylighen Tempel/ die in der gantscher werelt so hooch gheeert ende beuryet was/ betrouwet hadden/ om het hare bedrieghen soude.

* Of, stoute onbillijckheyt.

Heliodorus eysschet den Schat des Tempels.

13 Maer Heliodorus bleef by den beuele des Coninck/ hy moeste het met hem nemē.

14 Ende quam op eenen bestemmeden dach inden Tempel/ ende woude het besien: doe verhief hem een groot iammer in der gantscher stadt.

c 3.mac.7.13

d Exod.22.5

15 c De Priesteren lagen in haren heyligen cieraet/ voor den Altaer/ ende riepen Godt inden Hemel aen/ d die daer selues geboden heeft: Datmen het ghene/ dat by eenen tot getrouwer hant gelept is/ niets verontrouwen en sal: dat hy den lieden het hare/ dat sy aen die plaetse/ als tot ghetrouwer hant gelept hadden/ behouden woude.

16 Maer de hooghe Priester hielt hem so barmhertichlijck/ dat hem niemant sonder groote medelydinge aensien en conde: want men sach het aen hem/ dewijle hy hem in het aenghesichte so ontuerwet hadde/ dat hy in grooten angste was.

17 Want hy was so gantsch verschrickt/ dat hy gantschelijck beefde/ daer wt men lichtelijck speuren conde/ hoe qualijck dat hem te moede was.

18 Ende de lieden hier ende daer in de huysen/ liepen te samen/ ende baden met malcanderen: dewyle dat sy saghen dat den Tempel in verachtinghe comen soude.

e 3.mac.1.27

19 Ende de vrouwen togen sacken aen/ ende e liepen op der straten contomme: ende de maechden/ die anders onder de lieden niet en gingen/ liepen onder de poorten/ eñ op de mueren/ sommighe laghen in de vensteren/

20 Ende hieuen altemael hare handen op/ ende baden.

21 Het was allebeyderley ontfermelijc/ beyde dat het volck so gheheel verschrickt/ ende de Hooghe Priester so beangstet was.

22 Ende dewijle sy also den Almachtighen Godt aenriepen/ dat hy het goet der gener/ die het daer henen/ als tot trouwer hant gelept hadden/ behouden woude.

f Luce 21.1

23 Dachte Heliodorus zijn voornemen wt te richten: ende als hy byder f Godtskisten stont met den krijchs knechten.

Heliodorus wort van Godt ghestraft.

24 Doe dede de almachtige God een groot teecken/ dat hy/ ende alle die by hem waren/ hen voor der macht Gods ontsetteden/ ende in een groote vreese ende verschrickinghe vielen.

g 2.Mach.10 29. ende 11.8 3.Mach.6.17

25 g Want sy saghen een peert/ dat wel verciert

ciert was/ daer sadt een verschrickelijck ruyter op: dat liep met aller macht tot Heliodorum in/ ende spranck op hem met de voorste twee voeten: ende de Ruyter op den peerde/ hadde een gantsch gulden Harnasch aen.

26 Sy saghen oock twee ionge ghesellen/ die sterck ende schoon waren/ ende gantsch wel gecleedet/ h die stonden den Heliodoro tot beyden zijden/ ende sloegen met aller macht op hem.

> h 2.mac.5.18
> 3.Mach.2.20

27 Dat hy van amechtichepdt ter aerden sanck/ ende hem het sien verginck:

28 Doe namen sy hem/ die nieuwelinck met grooten prale/ ende alle zijne krijchs knechten/ inde schatcamer gegaē was/ ende droegen hem op eenen stoel henen wt / ende zijn ghewelt en halp hem gheheel niets.

29 So datmen openbaer de cracht des Heeren mercken moeste : ende hy lach also voor doot/ ende en sprack niet een woort.

30 Ende de Joden loef den God/ dat hy zijnen Tempel also gheeert hadde : ende den Tempel die te voren vol vreesen ende verschrickinge gheweest was / wert vol vreuchde ende hertenvrolijckhept/ na desen teecken des Almachtighen Gods.

> Onias offert ende bidt voor Heliodorum.

31 Maer sommige vrienden Heliodori/ quamen ende baden Oniam / dat hy doch den Heere bidden woude/ dat hy Heliodoro/ die nv lach ende snackte nae zijn ziele/ het leuen schencken woude.

32 Dewijle hem nv de hooghe Priester besorchde / dat de Coninck soude eenen erchwaen op de Joden hebben / als hadden sy Heliodoro wat gedaē/ offerde hy voor hem/ op dat hy ghesont werde.

33 Ende dewijle dat hy badt/ verschenen de twee ionge gesellen weder / in harer voriger cleedinghe / ende seyden tot Heliodorum: Dancket den hoogen Priester vlijtichlyck: i want om zijnent wille / heeft v de Heere het leuen gheschoncken.

> i Act.27.24

34 Ende vercondicht allenthaluen de groote cracht des Heeren / dewijle ghy van den Hemel af/ ghestraft zijt. Ende doe sy dit ghesproken hadden/ verswonden sy.

35 Ende Heliodorus offerde den Heere/ ende gheloof den hem veel/ dat hy hem het leuen hadde weder ghegheuen / ende danckte Oniam: ende reysde daer na weder tot den Coninck.

36 Ende seyde het eenen yegelijcken/ hoe hy met zijnen ooghen / de wercken des Alderhoochsten Godts ghesien hadde.

37 Als hem nv de Coninck vraechde/ wien hy meynde/ dien hy na Jerusalem schicken conde/ die wat wtrichten mochte / doe antwoorde Heliodorus:

38 Wanneer ghy eenen vyant hebt/ ofte eenen/ die v wt den Rijcke denckt te stooten/ dien schicket daer henen : wanneer de seluighe ghestraft wort als ick/ ende met den leuen daer van coemt / so moecht ghy hem wel weder aennemen: want Godt is crachtichlijck in dier stede.

39 Ende die zijne wooninghe in den Hemel heeft/ die siet daer op/ ende k verlostse: ende diese beschadighen willen/ die straft hy/ ende slaetse doot.

> k Of/ beurytse

40 Dit zy ghenoech van der schatcamer ende Heliodoro.

Dat iiij. Capittel.

1. Het quaetspreken Simonis tegen Oniam. 7. Jason de broeder Onie / coopt het Ouerpriesterschap. 10. De snoothept Jasonis. 26. Hy wort door Menelaum van zijn Hooghepriesterampt verstooten. 29. Lysimachus Menelai broeder/ wort hoogepriester. 32. Menelai Kerckroof. 33. Onias wort doorsteken door Andronicum. 37. De Coninck Antiochus daerom gram zijnde / doet Andronicum straffen. 40. De Ghemeynte staet op tegen Lysimachum/ ende grypen hem. 47. Menelaus beschuldicht zijnde door de Joden/ wort los/ ende zyn beschuldighers veroordeelt/ ende ghedoot.

1 Maer a Simon die den schat ende zijn Vaderlandt / also verraden hadde/ sprack van Onia alle quaet/ hoe dat hy sulck ongheluck aengerichtet hadde/ dat Heliodoro gheschiet was.

> a 2. Mac.3.4

2 Ende gaf hem schult / dat hy daer nae poochde/ een Heere in den lande te worden: so hy doch der stadt alle goet dede/ ende zijn volck met trouwichept meynde / ende vast hiel ouer de Wet Godts.

3 Doe nv den haet ende nijt so groot was/ dat des Simonis aenhanck/ sommige daer ouer doot sloeghen.

4 Ende Onias sach/ dat veel ongeluck wt sulcker onmeenichept comen soude / dewijle dat Apollonius de Hooftman in neder Syria / also woede / ende des Simonis moetwille stercktte:

> Onias reyst totten Coninck / om vrede te behouden.

5 Maeckte hy hem op tot den Coninck/ niet om het volck te verclaghen/ maer den lande ende lieden te goede.

6 Want hy sach / wanneer de Coninck daer niet toe doen en soude/ so ware het onmogelick/ langē tijt vrede te behouden/ noch Simonis moetwillichept te wederstaen.

7 Doe nv Seleucus ghestoruen was/ ende het Regiment op b Antiochum den Edelen quam/ stont c Jason des Onias broeder/ na het ampt des hooghen Priesters.

> b 1. mac.1.11
> c 2. Mac.5.6

8 Eñ seyde den Coninck toe/ wanneer hy het te wege brachte / drie hondert ende sestich Centener siluers/ ende van der anderen opbeuringhe/ tachtentich Centener.

9 Ende daerenbouen seyde hy hem toe/ noch anders noch te verschrijuen/ hondert ende vijftich Centener/ d wanneer men hem toelaten woude / dat hy daer speelhuysen aenrichten ende die te Jerusalem / nae der Antiochener wijse leeren mochte.

> d 1. mac.1.14

10 Doe sulcx de Coninck bewillichde / ende Jason het Priesterdom verkreech/ doe wennede hy also haest zyne lieden op de Heydensche wijse.

11 Ende de goede loflijcke wijse van den ouden Coningen/ geordineert/ settede hy gantschelijcken af/ door Joannem des Eupolemi vader/ e die na Roomen gesonden was/ om met den Romeynen een verbont te maken: eñ verdelchde de oude eerlijcke Wetten/ ende richtede andere oneerlijcke wijsen aen.

> e 1. Mac.8.17

12 Onder de Borcht bouwede hy een speelhuys/ ende verordende/ dat hem de sterckste ionghe ghesellen daer in oeffenen moesten.

13 Ende dat Heydensche wesen nam also de ouerhant / dat de Priesteren / des offerens noch des Tempels/ niet meer en achteden.

14 Maer liepen in het speelhuys / ende saghen hoemen den bal sloech / ende andere spelen dreef.

Eñ lieten alſo harer vaderen zeden varẽ/ 15 ende hielden de Heydenſchs ſeer coſtelijck.

16 Sy moeſtent oock wel betalen/ ende den ghenen/ dien ſy ſulcke ſpelen wouden na doen/ die ſchickte God ouer haer/ ende moeſtenſe ſtraffen.

17 Want met onſes Heeren Gods woorde/ en is niet te ſchimpen/ het vint hem doch ten laetſten wel.

(Dat gods woort en laten niet ongestraft.)

18 Doemen nu het groote ſpel te Tyro hielt/ ende den Coninck ſelues daer was.

19 Sandt de Booſwicht Jaſon/ ſommighe Antiocheners wt/ gelijck als waren ſy van Jeruſalem/ dat ſy dat ſpel oock aenſaghen: ende ſant by hen henen/ drie hondert dragmas/ datmen Herculi daer van offerde: maer dien ſulcx beuolen was/ die ſagen dat het hem niet ſchicken en ſoude/ ende en wonden der haluen daer niet toe ghebruycken/ maer ergens anders aenwenden.

20 Daerom hoewel hy het tot Herculis offer ghesonden hadde/ ſo beſtelden ſy doch ſchiprustinghe daer voor.

21 Dewijle nu Ptolomeus Philometor/ de jonghe Coninck in Egypten/ zijnen eerſten Rijcxdach wtgeſchreuen hadde/ doe ſchickte Antiochus den Apollonium/ Mneſtei ſone/ op den ſeluighen Rijcxdach/ in Egypten/ ende doe hy vernam datmen hem niet hebben en woude tot eenen Voormonder/ tooch hy weder te rugghe/ ende dachte hoe hy zijn Rijcke in vrede behouden mochte/ ende quam tot Joppe/ ende van daer na Jeruſalem.

(Ptolomeus Philometor/ Coninck in Egypten.)

22 Ende wert van Jaſon/ eñ der gantſcher ſtadt heerlijck ontfanghen/ ende ingheleyt met fackelen ende grooter triumphe. Daer na tooch hy weder in Phenicen.

(Antiochus coemt te Jeruſalem/ eñ wort heerlijck ontfanghen van Jaſon.)

23 Maer na drie iaren ſchickte Jaſon/ Menelaum/ des voorgedachten Simonis broeder/ henen/ f dat hy den Coninck gelt brachte/ ende hem van ſommighe noodige ſaken vermaende.

(Menelaus Simonis broeder.)

24 Ende doe hy by den Coninck in genade quam/ huychelde by hem/ ende brachte het Hooghepriesterdom aen hem ſeluen/ ende gaf den Coninck drie hondert Centener ſiluers meer/ dan Jaſon.

(wort Hooghepriester. f 2. Mac. 4.8)

25 Ende quam alſo met des Coninex beuel/ weder te Jeruſalem/ ende en handelde niet als een hooghe Prieſter/ maer als een woeden de Tyran/ ende als een grouſame wilde Beeſte.

26 g Alſo wert Jaſon/ die zijnen broeder van zijnen ampte afgeſtooten hadde/ weder door eenen anderen daer van gheſtooten/ h ende moeſte inder Ammoniter lant vlieden.

(Jaſon. g 2. mac. 4.10 h 2. mach. 5.7)

27 Ende Menelaus behielt het Regiment/ maer doe hy dat gelt/ dat hy den Coninck toegheſeyt hadde/ niet en conde opbrengen/ doe het Soſtrates de Hooftman op der Borcht van hem eyſchte.

28 Gelijck als hem de Coninck beuolen hadde: lietſe de Coninck alle beyde voor hem roepen:

29 Ende ſettede Menelaum af/ ende verorde zijnen broeder Lyſimachum/ in zijn ſtede: ende Soſtratum ſettede hy ten amptmanne in Cypren.

(Lyſimachus wort Hooghepriester.)

30 Doe het nu alſo beſtelt was/ richteden de Tharſers ende Malloters eenen oploop aen: daerom/ dat ſe de Coninck zijnen bywijue gheſchencket hadde.

31 Doe maeckte hem de Coninck haeſtelijck op/ dat hy den oploop ſtilde/ eñ liet dē Vorſt Andronicum/ daer tot eenen Stadthouder.

32 Doe dat Menelaus gewaer wert dachte hy/ dat hy gheleghentheyt hadde/ dat hy wederom tot zijnen ouden ſtate comen conde/ ende ſtal ſommighe Cleynodien wt den Tempel/ ende ſchanckſe den Andronico/ ende vercochte ſommighe na Tyro/ ende in andere omligghende ſteden.

(Menelaus. Andronicus.)

33 Doe dat Onias gewaer wert/ gaf hy hem aen een veurijdde ſtede te Daphne: die voor Antiochia leyt/ ende ſtrafte hem.

(Onias.)

34 Maer Menelaus quam tot Andronicum alleene/ ende vermaende hem/ dat hy Oniam grijpen ſoude. Dat dede hy/ ende ginck tot hem/ ende ouerredede hem met liſtichẽyt/ gaf hem oock zijne hant/ eñ eenen Eedt daer op/ dat hy wt der vryheyt tot hem quame: wāt hy wiſte dat hem Onias niet goets tot hem en verſach: Ende doe hy hem alſo ouerredet hadde/ doorſtac hy hem teghen alle recht.

35 Dat en dede niet alleen den Joden wee/ maer het verdroot oock veel Heydenen/ dat hy den vromen man/ ſo onbillicken omgebracht hadde.

36 Doe nu de Coninck alle ſaken in Cilicia beſcheyden hadde/ eñ weder na huys tooch/ liepen hem de Joden in allen ſteden aen/ ende oock ſommige Heydenen/ ende claechden hem/ dat Onias onſchuldichlijck vermoort was.

37 Ende Antiochus becommerde hem van herten ſeer daerom: ende het iammerde hem dat de eerlijcke vrome man/ ſo iammerlijcken omghecomen was.

38 Ende vergrimmede ouer Andronicum/ ende liet hem het purpuren cleet/ met tſamē den anderē cieraet/ wttrecken/ ende hem alſo inder gantſcher ſtadt rontomme voeren/ ende ten laetſten op der ſeluer ſtede richten/ daer hy Oniam doorſteken hadde. i Alſo heeft hem Godt na zijner verdienſte weder gheſtraft.

(Antiochus laet Andronicum richten. i Gene. 9.6)

39 Als nu Lyſimachus/ wt rade zijns broeders Menelai/ veel wt den Tempel geſtolē hadde/ ende het gheſchrey onder den lieden gecomē was/ verſamelde haer de Gemeynte tegen Lyſimachum/ doe der gulden Cleynodien nu vele wech ghenomen waren.

40 Doe haer nu de Gemeynte verſamelt hadde/ ende ſeer toornich wert/ ruſtede Lyſimachus drie duyſent mannen/ eñ woude hem met ghewelt beſchutten: ende ſettede ouer haer eenen ouden liſtighen Hooftman.

41 Doe dit de burghers ſagen/ namen ſommige ſteenen/ ſommige ſtercke ſtockē/ ſommige wierpenſe met aſſchen onder de oogē.

42 Dat harer gantſch veel verwondet/ ende ſommige gantſch daer neder geſlagen werden/ ende de anderen alle daer van liepen/ ende den Kerckenroouer l grepen ſy by de Schatcamer.

(Lyſimachus wort geuanghen. l And. dooden ſy etc. Eñ door ſulcke dingen begonſt het gerichte teghen Menelaum.)

43 Daer na namen ſy hem met rechte voor.

44 Ende dewijle dat de Coninck/ te Tyro gecomen was/ lieten ſy door drie des raets Geſchickeden/ den handel voor hem dragē/ dat hy een oordeel daer ouer ſpreken ſoude.

Als

m Of/ouerstupcht.

Als het nu Menelao ... betoont wert/ geloefde hy Prolomeo veel gelts / waert dat hy hem by den Coninck los bidden conde. 45

Ptolomeus bidt Menelaum los.

Doe ginck Ptolomeus alleen tot den Coninck in zijne Zale/ daer hy hem in coelede/ ende ouerredede den Coninck. 46

Dat hy Menelaum/ die doch alle ongeluck aengherichtet hadde / los liet ende de arme lieden ten doode veroordeelde / die doch oock by den Tateren wel onschuldich ghevonden ende bekent souden worden. 47

Also werden de ghene/ die des volcx ende des Tempels sake op het alder trouwelijckste gehandelt hadden/ ontschuldichlijck verworcht. 48

Dat dede sommighe te Tyro wee / ende lietense eerlijck ter aerden brenghen. 49

Maer Menelaus bleef by de ampte/ wt hulpe sommiger geweldigen in het Hof/ die zyner genieten/ ende wert so langer so erger/ ende leyde den burgheren alle plaghe aen. 50

Dat v. Capittel.

1. Wonderlijcke gesichten gesien door die van Jerusalem. 5. Jasons hinderlisticheyt teghen de inwoonders Jerusalems / 10. De doot Jasons onnoemelijck. 11. De stadt Jerusalems inghenomen door Antiochum. 13. 14. De groote moort der Joden door Antiochum. 15. ende de Tempel door hem berooft. 21. De verwaentheyt Antiochi. 24. Hy schickt Appollonium tegen de Joden. 25. De erchteydt ende schelmerije Apollonij. 27. Judas Machabeus vliet inde wildernisse.

a 1. mac. 1. 18
Een gesichte wort in der locht gesien.
b 2. Keg. 7. 6
Esais. 13. 4

Omtrent de selue tijt/ tooch Antiochus ten tweeddenmael in Egypten. 1

b Ende men sach in der gantscher stadt/ veertich daghen lanck na malcanderen/ in der locht / Ruyters in gulden harnassche/ met langen Glavien in eener slachoordeninghe. 2

Ende men sach/ hoe sy te samen quamen: ende hen seluen met den Glavien ende schilden weerde: ende hoe sy de sweerden togen/ ende teghen malcanderen schoten/ ende hoe het gulden harnasch blinckerde/ ende dat sy menigherley harnasch hadden. 3

Doe badt alleman / dat het doch niet quaets beduyden en mochte. 4

Jasons hinderlijcke listighe stucken.

Maer daer werdt een valsch gheschrey/ hoe dat Antiochus soude doot zijn. Doe nam Jason by duysent mannen tot hem / ende greep de stadt aen/ eer sy hen dies versagen: ende als hy de mueren met den zijnen opgheclommen/ ende de stadt inghenomen hadde/ vloot Menelaus op de borcht. 5

Ende Jason verworchde zijne burghers iammerlijcken/ ende en dachte niet/ dewijle dat hem also geluckte tegen zijne vrienden/ dat het zijn groote ongheluck ware: Maer liet hem duncken hy hadde geluck tegen zijne vyanden/ ende niet teghen zijne burgers. 6

Hy en conde nu ghelijckewel het Regiment niet innemen/ maer creech zijnen loon/ als hy verdient hadde / c ende vloot met schanden weder in der Ammoniter lant. 7

c 2. mac. 4. 26
Areta Coninck in Arabien.

Daer wert hy ten laetsten verclaecht/ voor Areta der Araber Coninck / dat hy van eener stadt in de andere moeste vlieden / ende nerghens seker en was/ oock was hem alleman vyant / als eenen die van zijner Wet afvallich was / ende alleman vervloeckte hem/ als eenen verrader ende vyant zijns vaderlants/ ende is also in Egypten verstooten worden. 8

Jason sterft te Lacedemonien.

Ende gelijck als hy veel lieden wt haren vaderlande verdreuen hadde/ so moeste hy oock selue in ellende steruen/ te Lacedemon/ daer hy hem verhoepte te onthouden/ dewijle dat sy met malcanderen vrienden waren. 9

10 Maer ghelijck als hy vele onbegrauen wech geworpen heeft: also is hy oock wech ghestoruen / dat niemant leet om hem ghedraghen en heeft / ende en heeft alleene dat gheluck niet ghehadt / dat hy in zijnen vaderlande ware begrauen worden / maer hy en heeft oock in der vreemden lande / gheen graf connen hebben.

Antiochus tyranniseert ende woedt teghen die te Jerusalem.
d 1. mac. 1. 30
Dani. 11. 28
e 3. Esd. 3. 51

11 Als sulcx voor den Coninck quam/ dachte hy / dat gantsch Judea soude van hem afvallen: ende tooch in grimmicheyt in Egypten/ d ende nam Jerusalem met ghewelt in.

12 Ende hiet den crijchsknechten/ dat sy souden verslaen/ sonder alle barmherticheyt/ wat sy op der straten ende in de huysen vonden.

13 Doe verworchdemen alle met een ander/ ionck ende oudt / mannen ende vrouwen/ ionck ende oudt / Ja oock de kinderen ende ionckvrouwen / Ja oock de kinderen in de wieghen.

14 Dat also in drie daghen/ tachtentich duysent ommequamen/ veertich duysent geuangen/ ende by tachtentich duysent vercocht werden.

Menelaus verraet den Tempel.
f 2. Mac. 1. 13

15 Maer Antiochus en liet hem daer aen niet ghenoeghen / maer greep oock de allerheylichste stede op aerden aen/ ende Menelaus de verrader brachte hem daer henen in.

16 f Doe roofde hy met zijnen vervloecten handen/ de heylighe Vaten/ ende alles wat de andere Coninghen tot den Tempel ghegeuen hadden / tot verciering ende cieraet/ dat raepte hy met zijnen sondighen handen henen wech.

g Judit. 5. 14

17 Ende verhief hem seer/ ende en sach niet/ dat de Heere sulcx verhengde ouer die/ die in der stadt waren/ om harer sonden wille.

Heliodorus
h 2. Mach. 7. 26
i Of/ souteuen onbillijcken.

18 g Dat was de oorsake/ dat Godt de heylighe stede/ so schandelijcken handelen liet/ anders soude het Antiocho euen ghegaen zijn/ als den Heliodoro/ h die van den Coninc Seleuco wt gesonden was/ de Schatcameren te besien/ ende werdt so wel daer ouer van zijnen i wreghe slaghen/ dat hy moeste van zijnen i wrenelijcken voornemen af laten.

19 Want Godt en heeft het volck niet wtvercoren/ om der stede wille/ maer de stede/ om des volcx.

20 Daerom moeste den heylighen Tempel selue oock mede lijden/ doe het volc gestraft wert/ ghelijck als hy oock wederom des volcx ghemiete: want ghelijck als den Tempel/ vande vyanden inghenomen werdt/ doe de Heere toornich was: also is hy oock weder ter eeren: Ende te rechte gheromen/ doe hen de Heere weder ghenadich wert.

Antiochus berooft den Tempel.

21 De somme nu alles dies/ dat Antiochus wt den Tempel gherooft hadde/ is achthien hondert Centener silvers / die nam hy met hem / ende tooch flux na Antiochien/ met sulcker stoutheyt ende hooveerdicheyt/ dat hy dachte/ hy wonde nu de aerde maken/ datmen daerop schepen soude/ ghelijck als op der zee/ ende de zee/ datmen daer op wandelen soude/ ghelijck als op der aerden.

Philippus Antiochi Hoofman.

22 Ende liet na hem te Jerusalem sommige amptlieden/ boose schalcken/ Philippum wt Phrygia / die noch ergher ende booser was/ dan zijn heere.

Te

Te Garizim/ Andronicum/ en tot dien heyden/ Menelaum/ die noch erger was/ dan die andere alle/ om zijn eyghen volck te plaghen. 23

Dewijle nu Antiochus den Joden so seer vyant was/ k schickte hy hem den schentlijcken boeve Apollonium / met twee ende twintich duysent mannen/ int lant/ ende gheboot hem/ hy soude alle volwassen mannen verworghen/ maer de vrouwen / ende het jonghe volck vercoopen. 24

k 1. Mach. 1.

Als hy nu voor Jerusalem quam / hielt hy hem vreedtsaem / tot op den Sabbathdach/ daer de Joden in vieren: doe gheboot hy zijne lieden/ dat sy hen haestelijck souden wapenen. 25

Als nu alleman toeliep/ ende sien woude wat daer worden soude/ liet hyse alle doorsteken/ en quam also met den gantschen heyre in de stadt/ en versloech een groote veelheyt. 26

l Maer Judas Machabeus maeckte hem daer van/ met neghen broederen/ in de wildernisse ende het gheberchte / ende onthielt hem daer/ met alle dien/ die hen tot hem begheven hadden/ m van den cruyderen/ op dat hy niet en moeste onder den onreynen Heydenen leven. 27

Judas Machabeus. l 1. mac. 2.28 m 4. Esd. 9.24

Dat vi. Capittel.

1. Antiochus dwingt de Joden de Wet des Heeren te verlaten. 2. Hy verontreynicht den Tempel te Jerusalem. 7. Hy dwingt de Joden tot onheylighe offerhanden. 10. Twee vrouwen om het besnijden harer kinderen gestraft. 11. Sommige Joden op den Sabbath omgebracht. 12. Vermaninge tot de lesers/ waerom Godt de zijne straft. 18. De verwonderlijcke volstandicheyt Eleazari.

Niet lange daer na/ a sant de Coninck eenen ouden man van Antiochia/ dat hy de Joden dwinghen soude/ dat sy van harer Vaderen Wet af vielen / ende Gods Wet niet meer en hielden. 1

Den Tempel wort verontreynicht/ ende Gods Wet verboden. a 1. mac. 1.46

Ende dat hy den Tempel te Jerusalem/ verontreynighen soude / ende hem heeten: Des Jovis Olympij Kercke: en den Tempel te Garizim/ Jovis/ Xenij Kercke/ dewijle vreemde lieden aldaer woonden. 2

Maer sulck een verwoest wesen / dede eenen yeghelijcken seer wee. 3

Want de Heydenen swelchden ende brasten inden Tempel/ ende bedreven allerley ontucht met den vrouwen in der heylgher stede/ ende droegen daer veel dincx henen in/ dat hen niet en betaemde. 4

b Men offerde op den Altaer/ offeren in de Wet verboden: 5

b 1. mac. 1.62

Ende en hielt noch den Sabbath / noch andere gewoonlijcke vyerdagen: ende daer en dorfte hem gantschelijck niemant laten mercken/ dat hy een Jode was. 6

Maer men dreeffse met ghewelt/ alle maenden tot den offer/ wanneer des Conincx gheboorten dach was : wanneermen nu des Bacchi Feest hielt/ c so dwanckmen de Joden/ dat sy den Baccho ter eeren in eyloofs crantzen moesten omgaen. 7

Bacchi Feest. c Sap. 4.16

Men hadde oock wt des Ptolomei aenbrenghen een ghebodt laten wtgaen/ aen de steden der Heydenen/ die rontomme Jerusalem waren: dat sy de Joden allenthalven tot den Offer dwinghen souden. 8

Ende so sommighe daer vast by bleven/ dat sy het met den Heydenen niet houden en wouden/ die soudemen flucx doorsteken. 9

Daer sachmen eenen grooten jammer.

10 d Twee vrouwen werden daer voor ghebracht / daerom dat sy hare sonen besneden hadden / dien bantmen de kinderen aen de borsten/ ende voerdese rontom in der gantscher stadt/ ende wierpense ten laetsten over de mueren henen af.

Twee vrouwen omme ghebracht. d 1. mac. 1.62

11 e Sommige hadden hen op het naeste versteken inde holen / op dat sy den Sabbath houden mochten: de selve/ als het Philippo aengesept wert/ verbrandemen: f want sy en wouden hen niet weeren/ op dat sy hen aenden Sabbath niet en vergrepen.

e 1. mac. 2.36 f 1. mac. 5.36

12 Jck moet nu hier den leser vermanen/ dat hy hem niet en erghere over desen jammer: maer ghedencke/ dat hen de straffe niet ten verderve / maer ons ter waerschouwinghe gheschiet zy.

Een vermaninghe tot den leser

13 * Want dat is een groote ghenade / dat Godt de sondaers stuert / dat sy niet voort en gaen / ende is in corten achter hen met der g straffe.

* Prov. 3.11 g Prov. 3.11

14 Want onse Heere Godt en siet ons niet so langhe nae / als den anderen Heydenen/ die hy laet henen gaen/ tot dat sy hare mate der sonden vervullet hebben / dat hyse daer na straffe:

15 Maer weert ons/ dat wy het niet te veel en maken/ ende hy hem ten laetsten aen ons niet wreken en moete.

16 Daeromme en heeft hy zijne barmhertichheyt noch noyt gantschelijcken van ons genomen: ende oft hy ons alreede met eenen ongheluccke ghetuchtighet heeft / so en heeft hy doch ghelijckewel zijn volck niet gantsch verlaten.

17 Dit hebbe ick tot eener vermaninghe willen segghen: nu willen wy weder op de Historien comen.

18 Daer was van de voorneemste Schriftgheleerden een/ Eleazar/ een oudt bedaecht ende nochtans een seer schoon man/ den selven braken sy met ghewelt den mondt op/ h dat hy swijnen vleesch eten soude.

Eleazar. De Joden worden gedwonghen swijnen vleesch te eten. h Levit. 11.7 Deut. 14.8

19 Maer hy woude liever eerlijck sterven/ dan so schandelijck leven / ende leet het verduldichlijck.

20 Ende doe hy ter martelije ginck/ straffede hy de ghene die daer verboden vleesch aten/ wt liefde des tijdtlijcken levens.

21 Die nu daer toe gheordineert waren/ dat sy de lieden tot swijnen vleesch teghen de Wet dringen souden / dewijle sy hem eenen langhen tijt ghekent hadden/ namen sy hem op een zijde/ ende seyden: Sy wouden hem vleesch brenghen / dat hy wel eten moeste/ maer hy soude hem ghelaten / gelijck of het gheoffert swijnen vleesch ware/ ende soude het den Coninck te wille eten.

22 Op dat hy also byden leven bleve / ende de oude * kennisse ghenietе.

* Of condtschap.

23 Maer hy bedachte hem also / als oock van zijnen grooten ouderdom/ ende ijsgrauwen coppe/ oock zijnen goeden wesen/ dat hy van jeuget op gevoert hadde/ betaemde/ ende der heyligher Godtlijcker Wet ghelijck was/ en seyde claer wt: Schickt my slechts voort wech onder de aerde/ int graf.

Eleazar wil liever sterven/ dan Godts Wet overtreden.

24 i Want het soude mijnen ouderdom qualijck betamen/ dat ick also huychelen soude: dat de jonghe jeughet ghedencken moeste:

i 1. Thess. 5.22

Eleazar/

Eleazar / die nu tneghentich Jaer oudt is/ zy oock een Heyden ghewozden.

25 Eñ sy also door mijn huychelije verleydet werden/dat ick my also voor dẽ liedẽ stelde/ ende mijn leuen/sulck eenen cleynẽ tijt/dien ick noch te leuen hebbe/also * verschoonde: dat ware my een eewighe schande.

* Of / fris behielt.

26 Ende tis waer/wat hebbe ick doch daer van / wanneer ick schoon als nu der menschen straffe also ontulode / k dewijle ick doch Godts handen / ick zy leuendich ofte doot/niet ontulieden en can?

k Amos 1.1 Sapit. 16.15 Psal.139.8 Jone.1.3

27 Daerom wil ick als nu vrolijckẽ steruen/ als het my ouden manne wel betaemt.

28 Ende der ieuget een goet exempel na laten/ dat sy gewillichlijck ende vrijmoedichlijck/ om der heerlijcker hepliger Wets wille/ steruen. Doe hy dese woorden also ghesprokē hadde / brachtemen hem aen de martelije.

29 De gene nu/die hem leyden/ende hem te voren vriendelijck geweest waren/vergrimden op hem/ om der woorden wille: want sy meynden/ hy hadde het wt l verwaentheyt ghesept.

l Anders/ forssept.

30 Ende als sy hem nu gheslaghen hadden/ dat hy nu steruen moeste/ suchtede hy/ende sprack: De Heere dien niets verborghen en is/die weet het/dat ick de slagen ende groote smerte / die ick aen mijnen lijue draghe/ wel hadde moghen voorby gaen / wanneer ick gewilt hadde:maer na der ziele lijde ickse gheerne/ om Gods wille.

31 Ende also verschiet hy:/ eñ heeft met zijnen doot een troostelijck exempel na gelatẽ/ dat niet alleen de ieughet/maer oock eenen yeghelijcken ter deucht vermanen sal.

Dat vij. Capittel.

1. Seuen ghebroeders met tsamen de moeder/ wreedelijck ghepijnicht ende ghemartelifeert door Antiochum/ 20. ende 27. De verwonderlijcke volstandichept der moeder.

Seuen broeders met tsamen hare moeder worden gemartelt ende gedoot.

1 Daer waren oock seuen broeders / met hare moeder geuangen/eñ a met geesselen ende riemen ghegheesselt / ende ghedronghen vanden Coninck/dat sy swijnen vleesch eten souden / b dat hen in de Wet verboden is.

a Heb.11.36 b Leu.11.7.26 Deut.11.7

I.

2 Doe seyde de outste onder hen also: Wat wilt ghy veel vragen/ende van ons weten? wy willen eer steruen / dan yet teghen onse vaderlijcke Wet handelen.

3 Doe vergrimde de Coninck / eñ geboot: Men soude haestelijck pannen ende ketelen ouer het vyer setten.

4 Doemen dat ghedaen hadde/geboot hy: Men soude den outsten de tonghe wt snijden/ende de handen ende voetẽ af houwen/ dat het de andere broeders/ ende de moeder aensaghen.

5 Als hy nu also stomp afghecortet was/ liet hy hem ten vyere brenghen / ende in der pannen braden:ende doe de vlamme allentaluen in de panne sloech / vermaenden sy henseluen onder malcanderen met tsamen der moeder/ dat sy soudẽ onuertzaecht steruen/ende spraken:

6 Godt de Heere sal het recht aensien/ende ons ghenadich zijn/als Moses betuycht in zijnen ghesange: c Ende hy is zijnen knechten ghenadich.

c Deut.31.36

II.

7 Als de eerste so verscheyden was/bracht men den anderen oock henen/op dat sy haren moetwille met hem bedreuen: ende toghen hem huyt ende hayr af/ ende vraechden hem: Of hy swijnen vleesch eten woude / ofte het gantsche lijf / met allen lidtmaten martelen laten:

8 Maer hy antwoorde op zijn sprake/ende seyde: Jck en wils niet doen. Doe namen sy hem / ende marteldẽ hem / ghelijck als den eersten.

9 Als het nu met hem in zijnen laetsten was/ sprack hy: Ghy veruloeckte mensche: ghy neemt my wel het tijtlijcke leuen/maer de Heere aller werelt/sal ons/wy die om zijner Wet wille steruen/ d weder opwecken tot eenen eewighen leuen.

d Joan.5.25 2.Thess.4.16 1.Cor.15.52

III.

10 Daer na namen sy den derden/eñ dreuen oock haren moetwille met hem: ende doe sy het van hem eyschten/ reckede hy de tonghe vry wt/ende streckte de handen henen.

11 Ende sprack vrijmoedichlijcken: Dese lidtmaten heeft my Godt van den Hemel gegeuen:daerom wil ickse geerne weder varen laten / om zijner Wet wille: want ick hope/hy salse my wel weder gheuen.

12 De Coninck nu ende zijne dienaers/verwonderden hen/ dat de Jongelinck so vrijmoedich was / ende de martelye so gheheel niets en achtede.

IIII.

13 Doe dese oock doot was / pijnichden sy den vierden oock/ ende gheesselden hem.

14 Ende doe hy nu steruen woude / sprack hy: Dat is eenen grooten troost / dat wy hopen: Wanneer ons de menschen verworghen / dat ons Godt weder opwecken sal: maer ghy en sult niet weder opgheweckt worden/ e ten leuen.

e Joan.5.29

V.

15 Daer nae namen sy den vijfsten / ende gheesselden hem oock / die sach Antiochum aen/ ende sprack tot hem:

16 Ghy zijt een mensche/ende moet steruen: maer dewijle ghy geweldich op aerden zijt/ so doet ghy wat ghy wilt: dat en sult ghy doch niet in den sin nemen/f dat ons Godt gantschelijcken verlaten heeft.

f Syr.2.12 Heb.13.5

17 Vertreckt het een cleyne wijle/so sult ghy gewaer worden/hoe machtich dat Godt is/ g die v ende uwe gheslachte/ plaghen sal.

g 1.Mac.9.5

VI.

18 Nae desen brachten sy den sesten oock voort/de selue seyde oock/doe hy nu steruen soude: Ghy en sult my so niet bedrieghen: h Want wy hebben dit lijden wel verdient/ daerom dat wy ons aen onsen Godt versondicht hebben/ ende hy handelt verschrickelijcken met ons.

h 1.mac.7.38

19 Maer het en sal v so niet i altijdt ghelucken/dat ghy also teghen Godt raest.

i Zach.2.8 Act.9.4.

20 Maer het was een groot wonder / aen der moeder / ende is een exempel / dat wel weert is/datmẽ het van haer schrijue: want sy sach hare sonen alle seuen op eenen dach/ na malcanderen martelen/ende leet het met grooter gheduldichept/om des hopens wille/die sy tot Godt hadde.

De moeder der seuen Martelaren troost haer kinderen/etc.

21 Die maecktese so moedich / dat sy eenen sone nae den anderen op hare sprake troostede/ende vaettede een manlijck herte/ende sprack tot hen:

22 Jck ben iae uwe moeder / ende hebbe v lieden ghebaert : maer den adem ende het leuen en hebbe ick v lieden niet ghegheuen/ noch

noch uwe lidtmaten also ghemaeckt.

23 Daerom sal die / l die de werelt ende alle menschen gheschapen heeft / vlieden den adem ende het leven ghenadichlijcken weder geven / m ghelijck als ghylieden het als nu/om zijner Wet wille / waghet ende varen latet.

24 Doe Antiochus dit hoorde / meynde hy sy verachtede ende bespottede hem op hare sprake : ende nam den iongsten sone voor hem/die noch overgebleven was/ende vermaende hem met goede woorden/ ende seyde hem toe met eenen eede : Wanneer hy van zijne vaderlijcke Wet aftreden woude/ so soude hy eenen ghenadighen heere aen hem hebben / ende woude hem rijcke/ ende eenen heere van hem maken.

25 Doe hy hem nu niet en woude overreden laten / liet de Coninck de moeder voor hem comen/ende vermaendese / dat sy doch den sone woude overreden / op dat hy by den leven behouden werde.

26 Doe hyse met veel woorden gebedẽ hadde/seyde sy tot hem: Sy woude het doen.

27 Maer sy spottede slechs met den Tyran: want sy ginck tot den sone / eñ sprack heymelijcken/ op hare sprake met hem / ende seyde: Ghy mijn lieve kint / dat ick neghen Maenden onder mijner herten ghedragen/ ende drie Jaren ghesoogher/ende met grooter moeyte opghevoet hebbe / ontfermet u doch over my:

28 Siet aen Hemel ende aerde / ende alles wat daerin is: n dit heeft God altemael van niets ghemaeckt / ende wy menschen zijn oock also ghemaeckt.

29 Daerom en o vreest u niet voor dẽ Henc-ker/ maer sterft gheerne / ghelijck als uwe broeders: op dat u de ghenadige Godt/ met uwen broederen / p weder levendich make/ ende my weder gheve.

30 Doe de moeder met den sone noch also sprack / sprack de Jonghelinck : Waer nae wachtet ghy lieden? En dencket doch niet/ dat ick den Tyran hierin wil ghehoorsaem zijn: maer ick wil de Wet houden/q die onsen vaderen door Mosen ghegheven is.

31 Ende ghy / ghy die den Joden alle leet aendoet/r ghy en sult onsen Heere God niet ontloopen.

32 s Wy lijden om onser sonden wille/ dat is waer.

33 Ende of wel de levendige God/t een wijle op ons toornich is / ende u ons straffet ende tuchticht : so sal hy doch zijnen knechten wederom ghenadich worden.

34 Maer ghy godloose veruloeckte mẽsche/ verheft u om uwer ghewelt niet te seer/ ende en verlaet u niet op de ijdele hope / dat ghy de kinderen Godts veruolghet:

35 Want ghy en zijt den gherichte des Almachtighen Gods/ x die alle dinck siet/ y noch niet ontloopen.

36 Mijne broeders / die hen eenen cleynen tijt hebben laten martelen / z die verwachten nu dat eewighe leven / a nae der belofte Gods: maer ghy sult na den oordeele Gods gestraffet worden/ gelijck als ghy na uwen hoochmoede verdienet hebt.

37 Ende ick wil mijn lijf eñ leven / om mijner vaderen Wet wille/henen gheven/ghelijck als mijne broeders/eñ tot Gode schreyen/dat hy zijnen volcke in corten genadich worde / b maer ghy sult noch selves/ door groote martelije ende quale moeten bekennen/ dat hy alleen de rechte Godt zy.

38 Maer Godts toorne/ sal aen my eñ mijnen broederen ophouden / welcke billicken/ over onse gantsche volck ghegaen is.

39 c Doe dit de Coninck hoorde / werdt hy dul ende wtsinnich /eñ liet hem noch seerder martelen/dan de andere: want het verdroot hem / dat sy hem noch daertoe bespotteden.

40 Also is dese oock fijn henen ghestorven/ ende heeft alle zijnen troost op God ghesettet.

41 Ten laetsten werdt de moeder oock gherichtet.

42 Dit zy nu ghenoech vande Heydensche offeren/ende der grouwelijcker martelije.

Marginal notes: l Gene.1.2 · m Mat.16.25, Mar.8.35, Luc.9.24 · VII. · n Gene.1.2 · o Mat.10.28, Luc.12.4 · p 1.Thes.4.16 · q Levi.11.7, Deut.14.8 · r Deu.32.35 · s 2.mac.7.18 · t Psal.30.6, Esaie 54.8 · u Pro.3.12, Heb.12.5 · v Pro.15.3 · x 2.Par.16.9, Psal.33.13 · y Syr.23.27 · z Sap.16.15 · a 2.Mac.6.26 · Sap.3.4 · Mat.16.25, Mar.8.35 · b 2.mach.9.5 · c Dan.3.19 · De moeder wort oock gherichtet na dẽ sonen.

Dat viij. Capittel.

1. Judas Machabeus versamelt een Heyr/ tot beschuttinge zijns lants. 2. Hy bidt Godt/dat hy zijns volcx erbarme. 5. Vromicheyt Jude. 9. Nicanor wort in Judea gesonden/om Judam te wederstaen. 16. De vermaninghe Jude aen de zijne. 23. Eleazar doet het Wetboeck lesen tot Judam ende de zijne. 24. Overwint Nicanorem in den slacht. 27. De Joden na de overwinninghe/ vyeren den Sabbath/ ende loven den Heere. 30. Timotheus ende Bacchides worden geslaghen inder slacht door Judam. 32. 33. Philarchis ende Calisthenes worden door de Joden ghedoot.

1 Nu dan/ Judas Machabeus ende zijne ghesellen/ ginghen heymelijcken hier ende daer in de vlecken/ende riepen te samẽ/ hare vrientschap/ende alle die/ die noch by der Joden gheloove ghebleven waren/ also dat hy by ses duysent mannen te hoope brachte.

2 Ende sy riepen God aen / dat hy dat arme volck/dat van alleman geplaecht wert/ aensien woude/ ende hem ontfermen woude over den Tempel/ welcke de godtloose menschen ontheylicht hadden:

3 Eñ over de verdorven stadt/ die gantsch woeste werdt.

4 a Ende dat hy dat ontschuldighe bloedt/ dat tot hem riep/hoorẽ/ende der ontschuldighen kinderkens/ die teghen alle recht doorsteken waren / ghedencken woude / ende de lasteringhe zijns Naems wreken.

5 b Ende Machabeus met zijnen hoope/ plaechde de Heydenen gantsch seer: want de Heere liet af van zijnen toorne / ende werdt hen weder ghenadich.

6 Hy overviel de steden ende vlecken / eer sy hen dies versagen/ende stackse aen : ende nam de aller bequaemste plaetsen in/ eñ dede den vyanden groote schade.

7 Ende aldermeest dreef hy dat by nachte/ also datmen wijdt ende breet van zijne daden seyde.

8 Doe nu Philippus sach / dat hy so langer so stercker wert / dewijle dat het hem so gheluckte / schreef hy aen Ptolomeum/den hooftman in neder Syria / eñ Phenice/om hulpe: want dẽ Coninck lach veel daer aen.

9 c Doe schickte Ptolomeus zijnen alderbestẽ vrient Nicanor/des Patrocli sone henen/met twintich duysent mannen dat hy de Joden gantschelijcken wtroeyen soude: eñ gaf hẽ eenen hooftman te hulpe/met namen Gorgias/die een ervaren crijger was.

Marginal notes: Judas Machabeus troostet de Joden. · a 4.Esd.15.8 · b 1.mach.3.6 · Philippus · Nicanor. c 1.mac.3.38

Maer

Nicanor vercoopt oock de huyt/ eer hy den Heyr steket.

10 Maer Nicanor dachte/ hy wonde van den ghevanghenen Joden/ dat ghelt incoopen/ dat de Coninck den Romeynen Jaerlÿcx gheven moeste/ namelÿcken twee duysent Centener.

11 Daerom schickte hy also haest in de steden aen der zee hier ende daer/ ende liet wt roepen/ dat hy de Joden vercoopen woude: tnegentich Joden voor een Centener: want hy en dachte niet / dat hem de straffe van Godt so nae was.

12 Doe nu Judas hoorde vanden heyre/ dat Nicanor voerde / hielt hy het zÿnen Joden voor/ die by hem waren / hoe daer een heyr comen soude.

13 Die nu vertzaecht waren / en en hadden dat vertrouwen niet tot Godt/ dat hy straffen soude/ die liepen daer van / ende vloden.

Der Joden ghebedt tot Godt.

14 Maer de andere vercochten alles wat sy hadden / en baden den Heere/ dat hyse doch verlossen woude / die Nicanor alreede vercocht hadde/ eer hyse ghevanghen hadde.

15 Ende en woude hy het niet om harent wille doen / dat hy het doch dede / om des Verbonts wille/ dat hy met haren vaderen ghemaeckt hadde/ ende om zÿns heerlÿcken grooten Naems wille / daer sy na genoemt waren.

d 1. mac. 5. 16

Judas vermaent ende stercket de zÿne.

16 d Als nu Machabeus zÿne lieden te hoope gebracht hadde/ by ses duysent/ vermaende hyse ten eersten : Dat sy hen voor de vyanden niet en ontsetteden/ noch en vreesden voor den grooten hoope der Heydenen / die haer tegen recht ende onbillickheden plaechden/ maer souden hen manlÿck weeren.

e Deu. 20. 3 2. Par. 20. 15 1. Mach. 4. 8

17 Ende ghedencken aen de versmaetheyt/ die sy der heyligher stede aenghelept/ ende hoe sy de stadt ghesmaet ende gheplaecht/ ende de Wet afghedaen hadden.

f Jere. 17. 5 Psal. 20. 8

18 f Sy verlaten hen / (sprack hy/) op haren harnasch/ ende zÿn vol hoochmoets: Maer wy verlaten ons op den Almachtigẽ God/ die daer can in eenen ooghenblicke/ niet alleen dien / die als nu teghen ons trecken/ maer de gantsche werelt daer neder slaen.

19 Hy vertelde hen nu oock alle historien/ hoe Godt dickwils so ghenadichlÿck haren vaderen gheholpen hadde: g hoe Sennacherib / met hondert ende vÿf ende tachtentich duysent mannen / in eener nacht omghecomen was.

g 2. Re. 19. 35 Esaie. 37. 36 Tob. 1. 21 Syr. 48. 24 1. mac. 7. 40

20 Hoe het inder slachtinge te Babylon/ teghen de Galaten toegegaen was: hoe sy alle in grooten noot ghecomen waren / acht duysent Joden / ende vyer duysent Macedoniers: hoe de Macedoniers van vreese stille ghehouden/ ende acht duysent Joden/ alleen met der hulpe Godts / hondert ende twintich duysent mannen verslaghen/ ende groot goet daer door vercreghen hadden.

21 Doe hy hen met sulcke woorden/ een herte gemaeckt hadde/ dat sy om der Wet/ ende haers Vaderlants wille/ gheerne sterven wouden.

Judas ordineert zÿn volck.

22 Maeckte hy vier hoopen/ ende ordineerde zÿne broederen voor aen der spitzen / dat syse leyden souden: namelÿcken/ Simonem/ Josephum/ en Jonathan/ en dede by eenen yeghelÿcken/ vÿfthien hondert mannen.

23 Daer na liet hy Eleazarum het heylighe Boeck lesen / ende gaf hen een teecken/ dat hen God helpen soude: h ende tooch alsо voor aen de spitzen/ voor den anderen henen/ ende greep Nicanorem aen.

h 1. mac. 3. 18 ende 4. 14

Judas slaet Nicanorem.

24 Ende de Almachtighe Godt stont hen by / dat sy het gantsche heyr in de vlucht sloeghen/ en de veel verwondeden / ende by neghen duysent versloeghen.

25 Ende iaechden dien na / die daer ghecomen waren / dat sy de Joden coopen wouden/ ende namen hen het ghelt.

26 Doch moesten sy gelÿckewel weder om keeren / want het was den avont voor den Sabbath : Dat was de oorsake/ dat sy ophielden ghenen na te iaghen.

27 Daer na plonderden sy / ende namen de harnaschen ende dat gheweer/ ende hielden Sabbath / ende loef den ende presen Godt/ diese op dien dach * verlost/ ende weder begonnen hadde/ zÿne ghenade te bewÿsen.

* Of / wedergeholpen.

28 i Nae den Sabbath deylden sy den roof wt/ onder den Armen/ Weduwen en Weesen/ ende het overgheblevên behielden sy voor hen ende hare kinderen.

i Nu. 31. 27 1. Sa. 30. 24

29 Ende sy hielden een gemeyn ghebet/ dat doch de barmhertighe Godt / zÿnen toorne gantschelÿck woude af wenden.

30 Daer na hielden sy veel slachtingen met k Timotheo ende Bacchide / ende versloegen boven twintich duysent mannen / ende namen de stercktten in / ende deylden den roof ghelÿck wt/ onder hen/ ende verdreven de Ouden. Weesen/ Weduwen/ ende de Ouden.

Timotheus ende Bacchides.

k 1. Mach. 10 24.

31 Ende doe sy gheplondert hadden/ brachten sy de wapenen op de stercktten/ en voerden oock grooten roof na Jerusalem.

32 Ende l brachten eenen hooftman by Tymotheo om eenen Godloosen man / die de Joden seer gheplaecht hadde.

l And. doodden Phylarchen/ die met Timotheo was/ etc.

33 * Ende als sy te Jerusalem de overwinninghe heerlÿcken begingen/ verbranden sy die/ die des Tempels deuren verbrant hadden: namelÿcken/ Calisthenen / die hem in een huys hadden versteken: ende vergolden hen hare boosheyt.

* Dit en heeft Luth. niet/ maer andere.

34 Maer de schandelÿcke Nicanor/ die duysent coopliedden/ de Joden te coopen/ bestelt hadde/

35 Werdt door hulpe des Heeren verootmoedicht/ van dien / die hy voor niets en achtede: ende moeste zÿn eeren cleet afleggẽ/ bloot op de zee/ ende quam alleen met grooter schande/ dewÿle hem zÿn heyr verslagen was/ te Antiochia.

36 Ende die den Romeynen geloeft hadde/ hy woude hen/ wãneer hy Jerusalem innam/ een schattinghe geven: die moeste nu bekennen/ God ware een Beschermer der Joden/ en dat sy/ so sy zÿne Wet hielden / van niemande en conden verseeringhet worden.

Dat ix. Capittel.

1. Antiochus van Persen wederghekeert/ wil op de Joden zÿn schande wreken. 5. Hy worde vanden Heere door een ongeneselÿcke cranckheyt gheslaghen. 13. Hy bidt tot den Heere. 14. Hy beloeft hem met den Joden te vereenighen. 19. De brieven Antiochi totten Joden. 28. Het deerlÿcke eynde Antiochi.

Antiochus moet met schanden wt Persien trecken.

a 1. mach. 6. 1

1 Om a deselve tÿt moeste Antiochus met schanden weder wt Persien trecken.

2 Want als hy na Persepolim ghetoghen was / ende hadde hem daer onderstaen de

de Kercken te plonderen/ende de stadt in te nemen/waren de burgers op/ende weerden hen/ende dreuen Antiochum te rugghe/dat hy met schanden moeste aftrecken.

a Judit.1.1 b 1.mac.5.34.

3 Als hy nu te b Echbathana was/ quam het voor hem / hoe het Nicanor c ende Timotheo ghegaen was.

4 Doe vergrimde hy/ eñ dachte de smaetheydt aen den Joden te wreken : ende voer dach ende nacht / op dat hy d och in corten henen quame : want Godts toorne dreef hem/ dat hy soo hoochmoedich ghesproken hadde : So haest als hy te Jerusalem quame/soo woude hy van der stadt eenen doodenkuyl maken.

Godt straft Antiochum den Edelen.

5 d Daerom strafte hem de Almachtighe Heere/de God Israels/ e die alle dinck siet/ met een heymelijcke plaghe / die niemandt heelen en conde : want soo haest als hy dat gesproken hadde/ quam hem sulck een snijdinghe inden lijue / ende sulck een groot * knijpen inden darmen/ datmen hem niet helpen en conde.

d 2.mac.7.17 e 2.Par.16.9 Psal.33.13 Prou.15.3 Eccl.23.27 * Of/ krimpen

f 1.Mach.6. 18 ende 7.1

6 Ende voorwaer / hem gheschiedde euen recht / f daerom dat hy andere lieden met menigherley / ende te voren onghehoorder martelije/gheplaecht hadde: noch en liet hy van zijnen hoochmoede niet af.

* Of/ woedigher.

7 Maer werdt noch * rasender/ eñ brande van boosheyt teghen de Joden/ende haeste hem: ende int rennen viel hy so hardt van den waghen/ dat het hem in alle zijne lidtmaten scheurde.

8 Doe moeste die / (die hem te voren van grooter houeerdije duncken liet/hy woude der zee gebieden/eñ de berghen op malcanderen setten/)van eenen eenigen valle/ hem op eener Ros bare dragen laten/ dat yeghelijck vry aen hem sach/de macht Godts.

Gods straffe ouer Antiochum.

g Act.12.23

9 Oock wiessen g Maeyen wt den veruloeckten lijue/ende veruuylde met grooter smerten/dat daer gantsche stucken van zijnen lijue vielen:ende stanck so seer/dat niemant voor den stancke blijuen en conde.

10 Ende die hem te voren duncken liet/dat hy aen den Hemel roerde/dien en conde niemant verdraghen / om des onlijdelijcken stancx wille.

11 Doe moeste hy van zijnen hoochmoede aflaten/ende hemseluen bekennen / dewijle hy van Gode also aenghegrepen was/ende de smerten altoos grooter werden.

h 1.mac.7.37

12 Eñ en conde ten laetsten den stanck seluе niet meer verdraghen. h Doe sprack hy: Het is doch recht/ datmen hem voor Godt verootmoedighe / ende dat een sterffelijck mensche so vermeten niet en zy/dat hy hem duncken late: Hy zy Gode ghelijck.

i Psal.109.7 Joan.9.31

13 Ende de boos wicht hief aen / i eñ badt tot den Heere / die hem nu niet meer ouer hem ontfermen en woude.

k 2.Mac.9.4 1.mac.3.35

14 Ende gheloefde/dat hy de heylige stadt/ k die hy te voren dachte te verdelghen/ ende eenen doodencuyl daer van te maken/woude vry laten.

15 Eñ de Joden/ die hy te voren niet weert en achtede/dat sy souden begrauen worden/ maer haer den voghelen ende ghedierten woude te verslinden gheuen: die woude hy vry laten/gelijc als de burgers te Athenen.

16 Ende den heylighen Tempel/ dien hy te voren berooft hadde / woude hy met alderley cieraet weder cieren/ende veel meer heyliges dincx daer in geuen/dan daer te voren gheweest was:ende wat Jaerlijcx in de offeren verdaen wert/ dat woude hy van zijnen eyghen renten gheuen.

17 Daer toe woude hy selue een Jode worden/ende aen allen eynden de macht Gods prijsen ende vercondighen.

18 Ende doe de cranckheyt niet en woude aflaten:want Godts rechtueerdigen toorn/ was te hart ouer hem ghecomen : doe vertwyffelde hy aen zijn leuen/ ende schreef dese ootmoedighe schrift aen de Joden/ ghelijck nauolghet:

Antiochus schrijft aen de Joden.

19 Antiochus de Coninck ende Vorst/ ontbiet den vromen Joden/zijne groete.

20 So ghylieden met tsamen uwen kinderen wel ende ghesont zijt / ende het v wel gaet:Dies dancke ick Godt: maer ick ben seer cranck.

21 Dewyle ick gheerne woude eenen ghemeynen vrede behouden/ gelijck het dan de noot eysschet / nae dien ick op der reyse wt Persien/cranck ghewordden ben:

22 So dencke ick genadichlijcken aen uwe trouwe ende vrientschap / hoewel ick hope/ het sal beter met my worden.

23 Ende nademael mijn vader/als hy in de Ouerlanden ouertooch/ eenen Coninck na hem maeckte:

24 Op datmen wiste/(wanneer daer ergens een ongheluck gheuiele/ of anders onurede wert) wie heere zijn soude/ ende het Rijcke niet van malcanderen en quame:

25 Alsoo ick oock/dewijle dat ick sie/dat de omligghende Vorsten / nae mijn Coninckrijcke * poogen/wanneert my qualijck ginghe: soo hebbe ick mijnen sone Antiochum/ ten Coninck ghemaeckt / dien ick v lieden dickwils trouwelijck beuolen hebbe / wanneer ick in de Ouerlanden ghetoghen ben: den seluen beuele ick v nu oock.

* An. trachten

26 Derhaluen vermane ende bidde ick v lieden/om aller weldadẽ wille/die ick alllen int gemeyne/ende insonderheyt tegen eenen yeghelijcken/bewesen hebbe : Dat ghy my/ ende mijnen sone/voortaen vriendelijck ende trouwe zijn wilt.

27 Want ick verhope my dies tot hem / hy sal hem ghenadichlijck ende vriendelijck teghen v houden/ende mijne wijse volghen.

Antiochus sterft. l Dan.8.26 1.mac.6.16

28 l Also sterf de moorder ende Godslasteraer Antiochus / in grooten smerten/ (ghelijck als hy anderen lieden ghedaen hadde) in eenen vreemden lande/ende inder wildernisse/eens jammerlijcken doots.

m Of/ beschiete.

29 Ende Philippus/die met hem opgeuoet was/ m brachte hem ter Aerden : ende dewijle hy hem voor des Antiochi sone vreesde/ vloot hy in Egypten / tot den Coninck Ptolomeum Philometorem.

Dat x. Capittel.

1. Machabeus neemt Jerusalem wederom in. 3. Hy reynicht den Tempel. 6. Het volck hout Feest vander Reyninghe des Tempels. 8. Het wort gheboden/datmense alle Jaren houden sal. 10. Antiochus Eupator/ de sone Antiochi des Edelen / coemt in zijns vaders plaetse. 12. Ptolomeus ghenoemt Macron/ vrient der Joden/ 15. ende 16. De Idumeen worden ouerwonnen door de Joden. 24. Timotheus coemt

wederom in Judea met een groot heyr. 25. Judas den Naem des Heeren aengeroepen hebbende/gaet hem teghen. 28. Hy levert hem strijdt/ 29. ende 30. Vijf mannen verschijnē indē Hemel/ de welcke de Jodē te hulpe comen. 31. Het heyr Timothei wort verslagē. 37. De doot Timothei.

Judas neemt Jerusalem weder in/ende reynicht den Tempel. 1.mac.4.36

Also gaf Godt Machabeo ende zynen a hoope den moet/ dat sy den Tempel ende de stadt weder innamen.

a 1.mac.4. 37 b Exod.20.25 Deut.27.5 Josue.8. 31 1.mac.4.47

2 Ende verstoorden de andere Altaren ende Kercken/ die de Heydenen hier ende daer op de straten hadden op ghericht.

3 Ende na dien sy den Tempel gereynicht hadden/maeckten sy eenen b Altaer/ ende namen vyer steenen/ ende sloegen vyer / eñ offerden weder/ twelck in twee Jaren ende ses Maenden niet gheschiet en was: ende offerden Reucoffer: ende staken de Lampen aen/ ende leyden de Toonbrooden op:

4 Doe nu sulcx alle geschiet was/ vielen sy op hare aengesichten neder voor den Heere/ eñ baden: Dat hyse doch niet meer in sulcken jammer woude laten comen: maer of sy hen meer aen hem versondighen souden/ dat hyse dan genadichlijcken straffen/ende niet inder Godtslasteraers der grousamen Heydenen handen/gheuen en woude.

c 1.mac.4.52

5 Ende Godt schickte het also/dat op dien dach den Tempel ghereynicht werdt / c op welcken hem de Heydenen verontreynicht hadden/namelijcken / op den vijf eñ twintichsten dach der Maent Casleu.

6 Ende sy hielden met vreuchden/acht dagen vyeren/gelijck als een feest der Loouerhutten: ende dachten daer aen/ dat sy eenen cleynen tijt te voren/ haer Loofhuttenfeest/ inder wildernissen eñ inde holen/gelijck als de Jonghe Dieren/ghehouden hadden.

d 1.Mac. 13. 51.

7 Ende droeghen d meyen ende groene tacken/ende palmen/ eñ loef den Godt/ die hen ouerwinninghe ghegeuen hadde/zijnen Tempel te reynighen.

8 Sy lieten oock een gebodt wtgaen / door het gantsche Jodische lant/ datmen die daghen/Jaerlijcx vyeren soude.

e 1.Mac.6.16 2.mach.9.28

9 e Alsoo heeft Antiochus de Edele een eynde.

Antiochus Eupator. f 1.mac.6.17

10 Nu volghet van Antiocho f Eupatore des godloosen Antiochi sone/wat daer voor krijghen onder hem gheweest zijn.

11 Doe Eupator Coninck werdt/settede hy Lysiam/die te voren eē hooftman in Phenicia eñ Syria was/tot eenen ouersten Vorst.

Ptolomeus Macron.

12 Maer Ptolomeus Macron/ die de Joden gheerne by rechte behouden hadde/ dewijle sy nu langs so veel ghewelts ende onrecht gheleden hadden, bearbeyde/ datmense soude met vreden laten.

13 Derhalmen verclaechden hem zijne vrienden by Eupatore/ende hieten hem openbaer een verrader/ daerom dat hy de Eylanden Cyperen/die hem Philometor beuolen hadde/ Antiocho den Edelen opghegeuen hadde / ende moeste een minder ampt hebben: doe vergramde hy hem so seer: dat hy hemseluen met verghift ombrachte.

Gorgias.

14 Doe nu Gorgias ouer de selue plaetse Hooftman werdt/nam hy crijchs knechten aen/ende stelde hem sonderlijcken tegen de Joden.

15 Desseluen ghelijcken onderstonden hen oock de Edomiters/ waer sy vermochten/ daer dreuen sy de Joden wt de sterckten/ eñ gheleghene vlecken/ ende namen tot hen de afuallighe Joden / die wt Jerusalem veriaecht waren.

Judas Machabeus / ende zijnen hoop/ scheppen tot Godt om hulpe / ende grijpen de vyandē aen. 1.Mac.4.10 ende 5.3 ende 9.46 2.Mac.11.6 2.Par.20.3

16 g Doe maeckte hem Machabeus ende zijnen hoop te samen/ ende baden / dat hen Godt woude bystaen: eñ vielen den Edomiteren inde vaste vlecken/

17 Ende namense met gewelt in/ ende verworchden alle/ die hen op de mueren ter tegenweer stelden / ende wien sy anders aenquamen/tot in de twintich duysent.

18 Eñ hen ontuloden op twee stercke Torens/by neghen duysent/ die hen tegen den storm gherustet hadden.

19 Doe verordende Machabeus Simonem/Josephum/eñ Zacheum daer toe/ ende liet hen soo veel volcx / dat sy sterck ghenoech waren om te stormen: maer hy tooch voort voor andere steden.

20 Maer dien hoop die by Simon was/liet hem van dien/die op den torren waren/ met gelt bewegen/ende namen vijf ende dertich duysent gulden van hen / ende lietense daer van comen.

21 Doe dat Machabeus ghewaer werde / ende bracht hy de Hooftlieden te samen / ende claechdese aen / dat sy hare broeders om gelts wille vercocht/ende de vyanden hadden laten wech comen.

22 Ende lietse dooden als verraders / ende bestormde also haest de twee torrens.

23 Ende het geluckte hem/eñ verworchden in de twee sterckten / meer dan twintich duysent mannen.

Timotheus treckt tegen de Joden. h 1.Mac.5.11 2.mac.8.30 i 1.mac.5.37

24 Maer Timotheus / h dien de Joden te voren gheslagen hadden/ i rustede hem met eene veel vreemde volcken / ende versamelde eenen grooten Ruyters tocht/ wt Asien/ ende quam inder meyninghe / dat hy de Joden gantsch verdelghen wonde.

k 2.mac.9.46 ende 11.6 1.Par.20.3

25 Ende doe hy aent landt quam / k badt Machabeus ende zijnen hoop tot den Heere/ ende stroyden asschen op hare hoofden/ ende toghen sacken aen.

l Exod.13.39 Deut.20.4

26 Ende vielen neder voor den Altaer/ende baden/ dat hen Godt ghenadich / eñ haren vyanden onghenadich zijn woude: eñ hem tegen haer setten woude/die hen tegen hem setteden/ l als in de Wet gheschreuen staet.

27 Doe sy nu also gebeden hadden/ namen sy hare gheweeren / ende toghen eenen goeden wech van der stadt henen wt / tot dat sy aen de vyanden quamen.

m Jer.17.5 2.Par.32.8

28 Ende also haest als de Sonne opginck/ drongen sy te samen/hoewel dat het een onghelijck heyr was: m want de Joden hadden een vrolijck toeuersicht / tot den Heere/ (welcker een gewisse teecken der ouerwinninghe is/) maer ghene hadden begonnen/ wt ijdel hoochmoet ende vermetenheyt.

n 2.Reg.6.17 2.Mac.3.25 ende 11.8 3.Mac.6.17

29 Als nu de slachtinghe op het aldercrachtichste was: n verschenen dē vyanden van den Hemel/ vijf heerlijcke mannen op peerden/met gulden toomen / die voor den Joden henen toghen.

30 Ende twee hielden by Machabeo/ ende beschutteden hem met haren gheweere/ dat hem niemant verwondē en conde/ eñ schoten pijlen eñ donderstralen onder de vyanden/ dat sy geblindet eñ vluchtich werden.

Ende

31 Ende daer werden ghevangen/twintich duysent ende vijfhondert te voete / ende ses hondert Ruyters.

32 Maer Timotheus ontvloot na Gezara/ in een vaste vlecke / welcke de Hooftman Chereas in hadde.

33 Doe leyde hem Machabeus ende zijnen hoop vier daghen daer voor.

34 Maer die in dier vlecke/verlieten hen daer op/dat sy so hooch lach/ende lasterden ende vloeckten over de mate seer.

35 Doch aen den vijfsten dage/vergrimmeden twintich ionghe mannen/ om der lasteringen wille/ ende liepen mannelijcken met eenen storme aen de mueren / en verworchden in grimmichheyt/wat hen tegen quam.

36 Dien volchden de anderen / ende clommen in de vlecke / ende staken den torren aen / ende verbranden de Godtslasteraers: sommighe hieuwen de poorten op/dat den gantschen hoop daer in comen conde/ ende namen also de stadt in.

37 Ende versloegen Timotheum/die hem in eenen poel versteken hadde / ende Chéream zijnen broeder/ende Apollophanem.

Timotheus ende Chereas worden verslaghen.

38 Als sy sulcx alle wtgerichtet hadden/prijsen sy den Heere met loffsanghen/ die Israel sulcke groote weldaet bewesen/ ende hen de overwinninghe ghegheven hadde.

Dat xj. Capittel.

1. Lysias met tachtentich duysent mannen/ trect teghen de Joden. 7. Judas vermaent de zijne/op te zijne int perijckel/ om de broederen. 8. Een Ruyter in wit becleet / verschijnt Juda. 11. Lysias heyr wort gheslaghen. 13. Lysias siende de overwinnelijckheyt der Joden/maeckt vrede met hen. 16. De brief Lysie aen den Joden. 22. De brief des Coninck tot Lysiam/ den Joden ten besten. 34. De brieven der Romeynen tot den Joden.

Lysias tooch teghen de Joden/ende verliet hem op zijne groote macht.

1 Doe nv Lysias/des Coninck Voormonder en oom/a en overste Raet/dit alle gewaer wert/dede het hem seer wee.

a 1.Mac.10 18.

2 En bracht te samen/tachtentich duysent mannen ende den gantschē Ruyters tocht/ ende tooch in dier meyninge tegē de Joden/ dat hy de Heydenen in de stadt setten/

3 b Ende den Tempel tot zijnen Jaerlijcken nutte ghebruycken woude/ ghelijck als andere Heydensche kercken/ ende het Priesterdom Jaerlijcx versetten.

b Joan.2.14

4 Maer hy en dachte niet dat Godt noch machtiger was : c maer verliet hem op den grooten hoop dien hy te peerde ende te voete hadde/ende op tachtentich Elephanten.

c Esaie.36.8 Psal.20.8 Judit.9.8 4.Reg.9.22

5 Als hy nv in Judeam quam / leyde hy hem voor een vlecke/ d Bethzura genaemt/ dat van Jerusalem by vijf velt weechs lach/ in eenen gheberchte.

d 1.Mac.4.6 ende 6.49 1.Mac.13.19

6 Doe nv Machabeus ende de zijne hoorden/dat hy de vlecke bestormde/e baden sy/ ende den gantschen hoop/ met suchten ende tranen/den Heere/dat hy eenen goeden Engel wtsenden woude/die Israel holpe.

e 2.Par.20.3 1.Mac.9.46 2.Mac.10.16 25.

7 En Machabeus was de eerste/ die hem rustede: ende vermaende de anderen/dat sy hen met hem wagen/ ende haren broederen helpen wouden : ende toghen also vrijmoedichlijcken wt/ met malcanderen.

8 Ende also haest als sy wt der stadt Jerusalem wt quamē/f verscheen hem een Ruyter/in een wit cleet / ende gulden harnasch/ ende tooch voor hen henen,

f 2.Mac.3.20 ende 10.29 3.Mac.6.11

9 Doe loefden sy alle den barmhertighen God/ende werden coene/dat sy hare vyanden slaen wouden/ wanneer sy oock schoon de alderboosste ghedierten waren / ende ijseren mueren voor hen hadden.

10 Met sulcken moede tooch het gantsche heyr voort/ met haren hulper / den welcken hen de barmhertighe Godt/van den Hemel ghesonden hadde.

Judas Machabeus overwint den Lysiam 11000. Heydenen voete/ ende 1600. te peerde/ worden verslaghen.

11 Ende grepen hare vyanden aen/ ghelijck als leeuwē/ en versloegen harer elf duysent te voete/ende sesthien hondert te peerte.

12 Ende dreven de andere alle in de vlucht/ so dat den meestē hoop die daer van quam/ verwondet wert : ende Lysias vloot oock oock selve schandelijcken/ende ontquam.

13 Doch Lysias was een vernuftich man: doe hy nv de slachtinge die hy verloren hadde/by hemseluē bedachte/ ende sach dat het Jodische volck onoverwinnelijck was / dewijle hen Godt de almachtige also bystont:

14 Schickte hy tot hen/ende boodt hen vrede aen/op redelijcken middel/ende seyde hen daer beneven toe / hy woude den Coninck daer toe brenghen/dat hy haer goede vrient soude werden.

Eenen vrede wort opghe richtet met Juda.

15 Machabeus liet het hem wel behaghen: want hy sach/ dattet het beste was:ende de Coninck verwillichde in het verdrach / dat Lysias met Machabeo ende den Joden ghemaeckt hadde.

16 Ende den brief / welcken Lysias aen den Joden schreef / luyde also : Lysias ontbiet den Joden zijne groete.

Lysias brief aen de Joden

17 Joannes ende Absalon uwe Gheschickeden/hebbē eenen brief gebracht/ en gebeden/ om de sake/daer sy om wtgesonden waren.

18 Wat nv den Coninck aen te dragen geweest is/dat hebbe ick gedaen:ende hy heeft alles wat nutte en mogelijck is/bewillicht.

19 Ist dat ghy nv ghetrouwe zijt/ende ghelooue houdet / so wil ick my oock voortaen beulijtigen/dat ick tot uwen besten zy.

20 Ende van eenen yegelijcken Artijckel in sonderheyt/hebben uwe ende mijne Geschickeden bevel/ v breeder te onderrichten.

21 Hier mede Gode bevolen. Datum inden hondert ende acht ende veertichsten Jare/ aen den vier ende twintichsten daghe der Maent Dioscori.

22 Des Coninck brief luyde also: Coninck Antiochus / ontbiet zijnen broeder Lysia/ zijne groete.

Antiochi Eupatoris brief aen Lysiam.

23 g Nademael onse vader van hier gescheyden/ende een Godt ghewordenis / so en is ons niet lievers / dan dat daer vrede in onsen rijcke zy : op dat een yeghelijck het zijne waernemen conne.

g Mach.9.28

24 Nv hooren wy/dat de Joden niet en hebben willen verwillighen / in de veranderinghe haers Gods diensts/ op de Heydensche wijse / maer willen by haren ghelooue blijven / ende bidden derhalven / datmense v il daer by laten blijven.

25 Dewijle wy het nv voor goet aensiē/dat dit volck oock in vrede leve/ende stille zy:so is onse meyninge/datmen hen haren Tempel weder in gheve/ende hen by haren regimente ende wesen/ als het hare voorvaders ghehouden hebben/late blijven.

26 Daerom woudet ghy sommighe tot hen senden

senden/ende vrede met hen maken: op dat sy/wanneer sy onse meyninghe weten/ seker zijn/ ende hare wijse sonder alle sorghe waernemen moghen.

Des Coninckx brief aen de Jodē.

27 Des Coninckx brief aen de Joden/ luyde alsoo: De Coninck Antiochus/ontbiet den Rade ende der Ghemeynte der Joden/ zijne groete.

28 Wanneert v alle wel ginge/dat hoorden wy gheerne: ons gaet het noch wel.

29 Menelaus heeft ons berichtet/ hoe dat ghy begheert in onse landt te reysen/ ende uwen handel by ons te voeren.

30 Daerom sullen alle de Joden/die tusschē dit/ende den dertichsten daghe Aprilis reysen sullen/een vry seker gheleyde hebben.

31 Hen te houden met eten/ eñ anderē doē/ na harer Wet/gelijck als te voren: oock en sal niemant gheen leet geschieden/ om des willen/ dat tot noch toe tegē ons gedaē is.

32 Tot getuygenisse van desen/ hebben wy Menelaum tot v willen schicken/ om v breeder bericht daer van te doen.

33 Hier mede Gode bevolen. Inden hondert ende acht ende veertichsten Jare/ aenden vijfthienden daghe Aprilis.

Der Romeynen brief aē de Joden.
* And. Memmius.

34 Doe schreven de Romeynen den Joden/ gelijc als volcht: Quintus * Mutius/ende Titus Manlius/ der Romeynen Geschickeden/ontbieden den Joden hare groete.

35 Alles wat v Lysias des Coninckx oom/ toegestaen heeft/dat bewilligen wy oock.

36 Dewijle hy het nu voor goet aensiet: datmen sommige Artijckelen voor den Coninck brengen late/ so beraetslaecht v onder malcanderē/eñ sent met dē aldereerstē yemant tot ons/ dat wy ons met malcander vereenigē: want wy treckē als nu na Antiochien.

37 Daerom haest v seer/ende schicket sommige herwaerts/op dat wy weten/hoe ghy ghesint zijt.

h An. Datum indē hondert/ etc/Aprilis.

38 Hier mede Gode bevolen. h

Cap. xij.

Doe dit/etc.

Dat xij. Capittel.

1. Lysias keert wederom totten Coninck. 2. Apollonius ende andere/ quellen de Joden. 3. De verraderye van die van Joppe/totten Jodē. 6. Judas wreeckt het leet/ zijnen broederen gedaen. 11. Hy overwint de Arabers. 16. Ongelooflijcke slachtinge ghedaen door Judam/ op de inwooners der stadt Caspin. 20. Judas treckt tegen Timotheum/ende slaet hem/ 24. ende 25. Timotheus wort ghevanghen/ door Dositheum ende Sosipatrum/ende daer na verlost. 32. Gorgias Hooftman der Idumeen/ wordt overwonnen in der slachtinghe/door Judam. 42. Judas vermaent het volc/haer vander sonde te wachtē.

148. Jaer.

1 In den hondert ende acht eñ veertichsten Jare/aen den vijfthienden daghe Aprilis/doe dit verdrach also besloten was/tooch Lysias tot den Coninck: ende de Joden namen hare Ackerwerck waer.

2 Maer de hooftliedē aen der selver plaetsen/Timotheus ende Apollonius/des Edelen Apollonij sone/ende Jeronymus/ ende Demophon/ met tsamen Nicanor den Hooftman in Cyperen/ en lieten hen gheenen vrede noch ruste.

Een verradelijcke daet te Joppe.

3 Ende die tot Joppe/deden een verraderlijcke daet: want sy overrededen de Joden/ die by hen woondē/dat sy met haren vrouwen ende kinderen/ met hen in de schepen die van hen bestelt waren/ treden wouden/ als hare goede vrienden.

4 Doe nu de Joden sulcx deden/als het in der stadt besloten was/ ende en besorchden haer voor gheenen onvrede/ ende sy op de zee quamen/verdrenckten sy se alle/by twee hondert persoonen.

5 Als nu Judas hoorde/ hoe grouwelijcken datmen met zijnen broederen ghehandelt hadde/ghebood hy zijne lieden op.

Judas straffet die tot Joppe.
a Psal.7.12 ende 9.5 Jere.11.20 2.Tim.4.8 2.mac.12.41

6 Ende riep tot Godt den a rechtveerdighen Richter/ende tooch teghen die/die zijne broeders vermoordet hadden/ende stack by nachte de haven aen/ ende verbrande de schepen altemael: ende wat daer voor lieden inder haven waren/ die verworchde hy met den sweerde.

7 Dewijle nu de stadt toegheslooten was/ tooch hy af/ in dier meyninghe/ dat hy in corten weder comen/ ende de Stadt slicht maken woude.

8 Hem werdt oock ghesegt/ hoe dat die tot Jannia/desgelijcx teghen de Joden/die by hen woonden/voorghenomen hadden.

9 Daerom viel hy oock by nacht tot hen in/ ende verbrande hen de haven/ ende alle schepen: alsoo/datmen dat vyer te Jerusalem sach/dat doch twee hondert eñ veertich veldt weechs daer van lach.

10 Daer nae tooch hy neghen velt weechs voort/teghen Timotheum: doe hielden by vijf duysent Arabers/ eñ vijf hondert Ruyters op hem/ ende sloeghen tegen hem/ende hielden een groote slachtinghe met hem.

Judas overwint de Arabers.

11 Eñ Judas met zijnen hoop/ behielt door Godlijcke hulpe den strijdt: ende dewijle de Arabers daer neder [verslagē] lagen/baden sy om vrede: eñ seyden hem toe/sy wouden hem vee geven/eñ oock anders hulpe doen.

12 Judas dachte/ als het dan oock waer was/sy mochten hem wel nutte zijn/ ende seyde hem vrede toe: ende doe sy het hen onder malcanderen beloeft hadden/toghen sy weder na huys.

Judas ghewint Caspin.

13 Hy viel oock in een stadt/ die met brugghen wel bewaert/ ende met eenen muer bevesticht was/ daer menigherley volck in woonde/ende hiet Caspin.

14 Ende die in der Stadt/ verlieten hen op hare vaste mueren/ ende grooten voorraet van spijse/ ende en vraechden niet veel nae Juda ende den zijnen: Jae sy bespottense noch daer toe/ende lasterdense/ ende vloecten hen gantsch seer.

b Josu.6.20

15 Doe riep Judas ende zijnē hoop/tot den Machighen Heere der gantscher werelt/ b die ten tijden Josua/sonder alle crijchsrustinghe/ diemen ten stormen ghebruyckt/ Jericho neder geworpen hadde/ende liepen met grimmicheyt aen de mueren:

* Meyr/of/ staende water.

16 Eñ namen also de stadt in/eñ verworchden ontallijcke veel menschen: so dat de * zee die daer by lach/ende wel twee velt weechs breet was/oock sach als enckel bloet.

17 Daer na togē sy voorder/sevē hondert eñ vijftich velt weechs/eñ quamē te Tharach/ tot den Joden/diemen Tubianers heet.

18 Maer sy en vonden Timotheum niet: want hy hadde hem daer van ghemaeckt/ ende daer niets wtghericht/wtghenomen alleen/ dat hy in een vlecke/ een stercke besettinghe gheleyt hadde.

19 Doe maeckten hen twee Hooftlieden wt

Dositheus. Sosipater.

Machabei hoopen op: namelijcken/Dositheus/eñ Sosipater/ ende brachten die alle omme/die Timotheus daer ter besettinghe gelatē hadde/meer dā thiē duysent mannē.

20 Ende Machabeus ordineerde zijn volc/ ende deylde het in sommighe hoopen / ende tooch tegen Timotheum/ die daer hondert ende twintich duysent voetknechten / ende vijfthien hondert Ruyters by hem hadde.

Machabei verwinnen teghen Timotheum.

21 Doe nu Timotheus ghewaer wert / dat Judas teghen hem tooch/schickte hy vrouwen ende kinderen / ende wat ten kryghe niet en dochte/in een [vaste] vlecke Carnion/dat int enghe gheberchte lach/ alſo datmen het niet belegghen en conde.

22 Als hy nu den eerstē hoop des Machabei siende wert / quam den vyanden een vreese ende verschrickinghe aen/dewijle dat die teghen haer was/ ende hem sien liet/die daer alle dinck siet: ende begonsten te vlieden/de een hier/de ander daer henen / c dat sy henselven onder malcanderē beschadichden ende verwondeden.

b Judic.7.22. 1.Sa.14.20 2.Par.20.22.

23 Ende Judas druckede nae / ende sloech de Godtloosen / ende brachte harer by dertich duysent omme.

24 Ende Timotheus quam Dositheo ende Sosipatro in de handen/ende badt hen seer/ dat sy hem niet en dooden: want hy hadde veel harer vaderen ende broeders [ghevanghen] die oock sterven moesten/ so hy ghedoodet werde.

25 Doe hy hem nu verborget hadde/dat hy sehen op eenen bestemden dach/ onbeleedighet overleveren wonde / lieten sy hem om harer broederen wille los.

26 Daer na tooch Machabeus nae Carnion ende Atargation / ende verworchde by vijf ende twintich duysent menschen.

27 Na desen dage eñ slachtinge/ tooch Judas tegē de vaste stadt d Ephron/in welcken Lysias/ende anders veel volcx was:de Jonghe manschap nu / die voor de Stadt stonden / weerden hen redelijcken : want sy hadden geschut ende gheweer ghenoech.

Ephron wordt ghewonnen. d 1.mac.5.46

28 Doe e riepen sy tot den Heere / die met macht der vyanden sterckheyt verbreeckt/ ende namen de stadt in/ ende verworchden vijf ende twintich duysent menschen.

e 1.mac.9.46. 2.mac.10.25. ende 11.6 2.para.20.3

29 Daer na toghen sy van daer/teghen der Scyten stadt/ die ses hondert veldt weechs van Jerusalem leyt.

30 Maer dewijle de Joden/die by den Scyten woonden / hen ghetuyghenisse gaven/ hoe dat sy hen alle vrientschap in de swære tijden bewesen hadden:

31 Hielden sy hen oock vriendelijck teghen hen/ende dancten hen daer voor: eñ baden/ dat sy voortaen tegen haer volck so weldadich zijn wouden: ende toghen alsoo weder na Jerusalem / ende quamen even op den Pinxter dach weder te huys.

32 Ende na den Pinxter [dach/] togen sy teghen Gorgiam/der Edomiter Hooftman.

Gorgias der Edomiten Hooftman/ wordt overwonnē.

33 Die beyeghende hen met drie duysent voetknechten/ende vier hondert Ruyters.

34 Eñ doe het aen de slachtinge ginck/quamen daer een weynich Joden omme.

35 Ende Dositheus een sterck Ruyter/van des Bacenors hoopen/greep Gorgiam/ eñ hielt hem by den Mantel/ende voerde hem met gheweldt / ende wonde hem levendich vangen:maer een Ruyter wt Thracien liep tot hem in / ende hieuw hem den arm af/ also dat Gorgias ontquam na Maresa.

36 Doe hem nu des Gorgias hoop langher weerde/ ende noodt voor handen was/ riep Judas tot den Heere / dat hy hem helpen/ ende voor hem stryden woude.

Judas roept den Heere aen.

37 Ende riep zijne lieden aen op Hebreisch/ ende begonst een ghesanck: doe wende hen Gorgias volck onversiens in de vlucht.

38 Ende Judas tooch met zijnen volcke in de stadt Odollam : ende dewijle dat het in der Pinxterweke was / reynichden sy hen na de Wet/eñ hielden den Sabbath aldaer.

39 Des anderen daechs daer nae/ quamen sy tot Juda/op dat sy hare dooden haelden/ gelijck als men plach/ ende by hare vaders begroeven.

40 Doe sy nu wt togen/vonden sy by eenen yegelijcken verslaghenen/onder het hemde/ clepnodien van den afgoden wt f Jamnia/ g welcke den Joden in de Wet verboden is : doe werdt het openbaer voor eenen yegheliicken / waerom dat dese verslaghen waren.

f 1.mac.12.8 g Deut.7.25 Josue.7.1

41 Doe danckten sy Godt den h rechtveerdighen richter/ die dat heymelijcke also aen den dach gebracht hadde:ende baden hem/ hy en woudese doch om der sonden wille/ niet alle verdelghen.

h Psal.7.12 ende 9.5 Jere.11.26 2.Tim.4.8 2.Mac. 12.6

42 Eñ Judas vermaende den hoope troostelijckē/dat sy hen voortaen/ voor den sonden bewaren wouden : dewijle dat sy voor haren ooghen sagen/dat dese om harer sonden wille/verslaghen waren.

43 Daer na hiet hyse eenen * schat te samen legghen / twee duysent Dragmas silvers: die sandt hy na Jerusalem/ten sondoffer:eñ dede fijn ende wel daer aen/ dat hy vander opstandinghe een vermaninghe dede.

* stuere/bede

44 Want wanneer hy niet ghehoept en hadde/dat die/die verslaghen waren/ i weder opstaen soudē/ so ware het te vergeefs/ ende een dwaesheyt gheweest/voor de dooden te bidden.

i Dan.12.12 Joan.5.25 1.Cor.15.52 2.Thess.6. 13

45 Maer dewijle hy bedachte/dat de gene/ die int recht geloove sterven/vreuchde ende salicheyt te hopen hebben.

46 So isset eene goede eñ heylige meyninghe gheweest.

47 Daerom heeft hy oock voor dese dooden ghebeden / op dat hen de sonde verghevven worde.

Dat xiij. Capittel.

1. Antiochus Eupator coemt in Judeen met een seer groot heyr. 3. Menelaus wort beschuldicht by den Coninck. 5. De doodt Menelai. 10. Judas ghebiet den volcke/ nacht ende dach den Heere te bidden. 15. Hy bespringt by der nacht het heyr des Coninck / ende doodtter een groot ghetal. 21. Rodokus een verrader. 22. De Coninck Antiochus wordt inden slach overwonnen/ door Judam. 23. Hy maect vrede met ten Joden/eñ offert offerhanden inden Tempel.

1 In den hondert neghen eñ veertichsten Jare / quam het voor Juda / ende de zijnen/dat a Antiochus Eupator/met eener grooter macht tegen Judeam tooch/ ende Lysias zijn Voormonder ende overste raet met hem.

Antiochus Eupator rustet hem teghen Juda. a 1.mac.6.28

2 Ende hadden hondert eñ thien duysent Griecksche voetknechten/ende vijf duysent

ende drie hondert te peerde / twee eñ twintich Elephanten/ende drie hondert waghenen met ijseren tacken.

3 Daer toe hadde hem oock Menelaus tot hen ghegheuen/ende vermaende Antiochum met grooter huychelije/ ten verderue zijns vaderlants/ op dat hy daer door / het hooghe Priesterampt vercrege.

b 1.Tim.6.15 Apoc.17.14 ende 19.16
c 2.mac.4.25

4 Maer de b Coninck aller Coninghen/ verweckte Antiochi moet/dat hy den afuallighen schalck straffede: want Lysias seyde hem/ c hoe dat hy een oorsake ware alle des onurede/daeromme liet hy hem nae Berea voeren/ende hem nae haer lants wijse/aen der seluer plaetse dooden.

Menelaus wordt gheraeybraeckt.

5 Want daer was eenen Toren / vijftich ellen hooge/vol asschen/ende op der asschen een ommeloopende ende ghetacket radt/

6 Daer raeybraeckte men de Godts lasteraers ende groote boosdaders mede.

7 Sulck eenen doot / moeste de afuallighe Menelaus oock steruen / ende niet begrauen worden.

8 Ende hem ghescheide recht: want dewijle hy hem so dickmaels aen des Heeren Altaer/ daer dat heylighe vyer ende assche op was/versondicht hadde : soo heeft hy oock op der asschen moeten ghedoodet worden.

Antiochi Eupatoris grouwsaemheyt.

9 De Coninck nu / was seer vergrimmet op de Joden/ende dachte so grouwelijcken met hen om te gaen/ghelijck als zijn vader met hen omghegaen hadde.

Judas vermaent de zijne/ten gebede.

d 1.mac.4.10. ende 9.46 2.mac.10.16 2.Par.20.3

10 Dat wert Judas ghewaer/ende geboot den gantschen volcke/ d sy souden dach ende nacht den Heere aenroepen / dat hy hen nu oock/ghelijck als menichmael te voren/ teghen die helpen woude / diese des Wets/ des vaderlandts/ende des heylighen Tempels/berooouen wouden.

11 Ende dat hy dat volck/dat hem nu nauwelijck een weynich verhaelt hadde/niet en woude in der vervloeckten Heydenen handen gheuen.

e Judic.6.13 ende 7.19

12 e Doe sy nu sulcx eendrachtelijcken met malanderē deden/eñ baden den barmhertigen Godt met weenen eñ vasten/eñ lagen drie gantsche dagen op de aerde / doe troostese Judas ende hietse tot hem comen.

13 Ende doe hy ende de Oudtsten by malcanderen waren / beraetslaechde hy hem met hen/hy woude/eer de Coninck met zijnen heyre in Judeam quame/ende de stadt inname/ hem teghen trecken / ende de sake met Godts hulpe eynden.

14 Ende beual hen also Gode/ eñ vermaende zijn volck / dat sy vrymoedich tot inden doot strijden wouden / om te behouden de Wet/den Tempel/ de stadt/ het vaderlant ende regiment.

Machabei lose.

15 Ende legherde hem by Modin/ende gaf hen dese woorden tot een lose: Godt gheeft ouerwinninghe. Daer nae maeckte hy hem op inder nacht/met den alderbesten crijchsknechten / ende viel den Coninck in zijnen leger/ eñ versloech by * vyer duysent mannen/ f ende de voorste Elephanten/met tsamen allen/die in de torens daer op waren.

* And. twee An. veerthien
f 2.mac.6.43

16 Daer mede brachten sy een groote verschrickinge ende vreese in den gantschen legher.

17 Ende togen eerlijcken eñ gheluckelijcken daer van/ des morghens doe den dach aenbrack: want God was haer hulper gheweest.

18 De Coninck nu/ als hy versocht hadde/ dat de Joden so koen waren / wendede hy hem/eñ tooch door onweeghsame plaetsen.

g 1.mac.4.61 ende 6.31.49. 2.Mac.11.5

19 Ende leyde zijn volck voor de stercte der Joden/ g Bethzura/daer gheen besettinghe in en was : Maer hy wert daer oock in de vlucht geslagen/ ende en richtede niets wt/ ende leet schade.

20 Want Judas schickte alle nootdruft in de sterckten.

Rodokus. * verconde(t)schapte hem ‡ And. sloten hem in de ghevanckenisse.

21 Maer daer was een onder den Joden/ met name Rodokus/ die verriet den vyanden alle heymelijckheyt: maer men * werdt zijner gewaer/ende greep hem/ende ‡ jaechde hem wech.

22 Daer nae wert de Coninck anders ghesint/ende maeckte vrede met dien te Bethzura/eñ tooch daer van/ende sloech teghen Judam/ende verloos de slachtinghe.

h 1.mac.6.24

23 Ende dewijle hy beuonden hadde / dat Philippus afghevallen was / h dien hy te Antiochia tot eenen stadthouder ghelaten hadde/verschrickte hy seer: ende liet met den Joden handelen / ende verdroech hem met hen: ende swoer het verdrach te houden/ende wert alsoo haer vrient: ende offerde/ende eerde den Tempel / ende hielt hem vriendelijck teghen de stadt.

24 Ende nam Machabeum aen tot eenen vrient/eñ maeckte hem ten Hoofman/van i Ptolemaida aen/tot aen de Gerreners.

25 Maer als de Coninc te Ptolemais quā/ en sagen de Ptolemaiers het verdrach niet gheerne : want sy besorchden hen / men en soude hen gheen gheloove houden / ghelijck als sy gheen geloove ghehouden en hadden.

26 Doe tradt Lysias openbaer op / eñ ontschuldichde den Coninck/eñ ouerredese/dat sy te vreden werden/ende stildese/dat sy hen alles goets tot hem voorsien soudē: daer na reysde hy weder te rugghe nae Antiochien. Also isset met deses Coninck reyse ende wedercoemste toeghegaen.

Dat xiiij. Capittel.

1. Demetrius de sone Seleuci. 3. Alcimus beschuldicht Judam by Demetrium. 12. Demetrius sendt Nicanorem in Judeen/ met beuel/ dat hy Judam doodē soude. 18. Nicanor maect vrede met Judam. 26. Alcimus beschuldicht Nicanorem / by den Coninck Demetrium. 28. Nicanor verureemt hem vander vrientschap Judae. 30. Judas vertreckt hem van het bywesen Nicanoris. 33. De lasteringhe Nicanoris/ teghen den Tempel Godts. 35. Het ghebedt der Priesteren/ hoorende de dreyghementen Nicanoris. 37. Rhazis wort beschuldicht/ by Nicanorem/ 41. ende 46. De doot Rhazis.

Demetrius Seleuci Sone/ verslaet Antiochum eñ Lysiam.
1.Mac.1.1
a 1.mac.7.4

1 NA drie jaren daer na/ vernam Judas eñ de zijne/ a dat Demetrius Seleuci sone / met grooten volcke / ende veel Schepen/ te Tripol aenghecomen was/

2 Ende dat landt inghenomen/ eñ Antiochum / met tsamen Lysiam zijnen Voormonder/ verslaghen hadde.

3 Eñ Alcimus/ die te voren hooghe Priester gheweest/ende ter tijt der veruolginge/ schandelijcken afghevallen was : ende nu dachte / dat hy noch by den leuen blijuen/ noch weder tot het hooghe Priesterampt comen en mochte.

4 Tooch tot den Coninck Demetrium/ in den hon-

Alcimus vliedt tot Demetrio.

den hondert ende een ende vijftichsten Jare: ende brachte hem een gulden croone/ende palm/ende olytacken/die in den Tempel behoorden: ende den eersten dach vertooch hy het/tot dat hy zijnẽ tijt sach/ die hem behulpelijck ware/tot zijner raserije.

5 Doe hem nu Demetrius inden raet roepen/ende vragen liet: Hoe het ghestelt ware met de Joden/ende wat sy voor hadden:

Alcimus verclaghet Judam/ eñ zijn volck.

6 Doe antwoorde hy alsoo: De Joden die hen de vromen noemen / welckers Hooftman Judas Machabeus is / verwecken altijts krijch ende oploop/ende en laten den rijcke gheenen vrede.

7 Hebben oock my van mijne vaderlijcke heerlijckheydt/ namelijcken / des Priesterdoms berooft / daerom ben ick hier henen ghecomen.

8 Ten eersten/den Coninck te goede/ ende dat ick het trouwelijcken meyne: tẽ anderẽ/ dat ick ooc mijnẽ volcke geerne woude raet beschicken: want met sulcker onoordeninge/ sal onse gantsche ghessachte ondergaen.

9 Daerom woude doch de Coninck de sake insien/eñ na zijner hoochgeloefde goedertierenheydt/den landen eñ onsen gantschen ghessachte/ in deser sake raden ende helpen.

10 Want dewijle dat Judas leeft/ soo en ist niet moghelijck/dat daer vrede inden lande worde.

11 Doe hy sulcx ghesproken hadde/vergrimden de andere oock tegen Judam/ende verweckten Demetrium aen teghen hem.

Nicanor een Hooftman tegen de Joden.

12 Dat hy alsoo haestelijck Nicanor / den Hooftman ouer der Elephanten heyr / tot hem riep /ende hem ten Hooftmanne tegen de Joden verordende.

13 Eñ beual hem / dat hy Judam ombrengen/ende zijnen hoop verstroyen/ende Alcimum ten hooghen Priester setten soude.

14 Doe versamelden hen tot Nicanor / alle de Heydenen/die Judas wt den lande veriaecht hadde/ ende hoepten/ der Joden ongheluck soude haer gheluck zijn.

Judas ende de zijne roepẽ God aen.

b 2.Mac.10. 16. ende 11.6.

15 Als nu Judas ende de zijne hoorden dat Nicanor teghen hen tooch/ ende de Heydenen hen allenthaluen met hoopen tot hem gauen/ b bestroyden sy hen met asschen/ eñ riepen Godt aen/ die zijn volck vander werelt aen onderhouden / ende zijn hoopken openbaer gheholpen hadde.

16 Doe hen nu haer Hooftman opboodt/ maeckten sy hen op / ende grepen de vyanden aen/by den vlecke Dessa.

17 Ende Simon/Judas broeder/greep Nicanorum aen / ende Nicanor hadde schier geslagen geweest/ dewijle hem de vyanden aengrepen/eer hy harer ghewaer wert.

Nicanor begeert vrede.

18 Doe nu Nicanor hoorde/dat Judas sulcke koene lieden by hem hadde / die lijf ende leuen/ koenlijcken waechden voor haer vaderlandt/ vreesde hy hem / ende en woude gheen slachtinghe met hem houden:

19 Maer sant Possidonium/Theodotum/ ende Matathiam/tot hem / om vrede met hem te maken.

20 Doe sy nu langhe daer ouer raetslaechden / ende haer Hooftman den volcke alle sake voor hielt/ eñ sy der sake eens werden/ bewillichden sy in het verdrach:

21 Ende besteinmeden eenen dach/daer die beydẽ alleene inne te hoope comen souden: doe nu den dach quam / settedemen eenen yeghelijcken eenen stoel.

Vrede wort ghemaeckt.

22 Ende Judas verordende sommighe in haren harnasche/niet verre daer van: op dat hem de vyanden niet onuersiens een boos stuck en bewesen: ende spraken haren noot met malcanderen.

23 Ende Nicanor bleef eenen tijdt lanck te Jerusalem/ ende en nam niets voor teghen haer/ende liet zijn crijchsuolck af trecken.

24 Ende hielt Judam eerlijcken voor den lieden / ende vertoonde hem vriendelijck teghen hem.

25 Vermaende hem ooc/dat hy een wijf nemen/ ende kinderen genereren soude: alsoo nam Judas een wijf / ende hadde goeden vrede/ende nam zijner neeringhe waer.

Alcimus verclaecht den Nicanorum.

26 Doe nu Alcimus sach / dat dese beyde eens met malcanderen waren / ende vrede gemaect haddẽ/tooch hy wederom tot Demetrium/eñ verclaechde den Nicanor/ dat hy onghetrouwe ghewoorden was: want hy hadde Judam des Coninckrijcx vyant/ in zijn stede ten hooghen Priester ghemaeckt.

27 Doe werdt de Coninck door des booswichts leugenen beweecht/eñ seer toornich/ eñ schreef den Nicanor/ dat het hem geheel niet en behaechde/dat hy vrede met den Joden gemaeckt hadde: ende gheboot hem/ hy soude met haeste den Machabeum vanghen/ende na Antiochien schicken.

28 Als nu Nicanor sodanich beuel ontfinc/ wert hy bedroeft / ende en was niet wel te vreden/dat hy geen geloone houden en soude/so doch Judas niet misdaen en hadde.

29 Maer dewijle hy doch tegen dẽ Coninck niet doen en dorste / dachte hy hem met list te vanghen.

30 Doe nu Machabeus merckte / dat hy hem onuriendelijcker teghen hem hielt/dan te voren/ ende liet hem wel beduncken / het en beduyde niet goets / nam hy sommighe tot hem/ende verberch hem voor hem.

31 Als nu Nicanor sach/ dat hem Machabeus cloecklijcken voorcomen was / ginck hy henen op inden schoonen heyligen Tempel / ende gheboodt den Priesteren die daer offerden / sy souden hem den man daer wt gheuen.

Nicanor sweert / hy wil dẽ Tempel verstooren.

c 1.mac.7.34

32 c Maer doe sy diere ende hooch swoeren/ sy en wisten niet waer hy was/doe reyckte hy zijn rechterhant op na den Tempel/

33 Ende swoer/segghende: So ghy my den Judam niet ghebonden ouer en leuert/ soo wil ick dit Godtshuys slicht maken / ende den Altaer om werpen / ende Baccho een schoone Kercke daer weder in de stede setten. Eñ doe hy dit ghesproken hadde/ginck hy daer van.

d 2.mac.3.15. 3.Mac.1.23.

Der Priesteren gebet voor dẽ Tempel.

34 d Eñ de Priesters reyckten hare handen op na den Hemel/eñ riepen dien aen/die altijt onse volc beschuttet heeft/ ende spraken:

35 Heere / hoewel ghy ghecns dincx en behoeft/soo heeft het v ghelijckewel behaecht/ dat uwen Tempel/daer ghy in woont/ onder ons zijn sonde.

36 Daerom ghy heylighe Godt / die alleen toebehoort alles wat heylich is / bewaert voortaen v huys / dat wy nieuwelijcken ghereynicht hebben / op dat het niet weder veront-

verontreynicht en worde: ende stueret den valschen tonghen.

37 Ende Nicanori wert vermeldet/ hoe dat een vanden oudtsten te Jerusalem/met namen * Rhazis/een man was/die de vaderlijcke Wet lief/en allenthaluen een goet lof/ en sulcke gonst onder zijnē Burgerē hadde/ dat hem een yegelijck/der Jodē vader hiete.

*An. Zarias

38 Hy was oock voor deser tijdt / daerom verclaecht ende veruolcht geweest/ en hadde lijf ende leuen/manlijck ghewaecht/ouer den Jodischen gheloone.

Rhazis een Jode/wordt beleghert.

39 Doe nu Nicanor hen bewijsen woude/ hoe gantsch vyant dat hy den Joden was/ schickte hy meer dan drie honder crijchsknechten henen/die hem vanghen souden.

40 Want hy meynde/ wanneer hy hem geuaughen hadde/so soude hy hen een groote schade doen.

41 Doe sy nu de deure des torens/daer hy op was / bestormden / en de vyer brenghen hieten/ en de deure aensteken: en hy mercte dat hy gheuanghen was / doe woude hy c * hemseluen doorsteken:

c Judic.9.54 1.Reg.31.4

* Dit stuc verdoemt S. Augustinus billick. Daerom en heeft oock dit boec niets gegolden bydē ouden vaderē: hoe wel oock anders veel Judaiserens daerinne is.

42 Want hy woude liever eerlijckē steruen/ dan den godloosen in de handen comen/en van hen schandelijcken bespot worden.

43 Maer inden angste en trefte hy hemseluen niet recht. Doe sy nu met hoopen tot hem inuielen/ontliep hy op de mueren/ ende stortede hemseluen manlijcken henen af/ onder het volck.

44 Ende sy weken hem / op dat hy ruym hadde: ende hy viel op zijne lendenen.

45 Maer hy leefde ghelijckewel noch/ ende maecte hem in grimmichheyt op/ hoewel hy seer bloedde/ ende hem de wonden wee deden/ende liep door het volck wech.

46 Ende tradt op eenen hoogen rotzsteen: ende doe hy hem gantsch verbloedt hadde/ nam hy noch de darmen wt zijnen lijue/ en wierpse onder de crijchsknechten: ende riep tot Godt/ die ouer het leuen ende den geest een Heere is / hy woude hem dit alle weder gheuen: ende sterf also.

Dat xv. Capittel.

1. Nicanor neemt voor/ Judam op den Sabbath te bespringhen. 3. De lasteringe Nicanoris. 8. Judas vermaent de zijne goeden moet te hebben. 19. Die in Jerusalem zijn/ zijn in sorge ende vreese. 22. Het ghebedt Jude Machabei/ eer hy hem ten strijde geeft. 27. en 28. Het heyr Nicanoris wort verslagen/ende hy ghedoot. 30. Judas gebiet dat het hooft ende den arm Nicanoris afghehouwen worde. 33. Hy snijt hem de tonghe wt/en gebietse den vogelen te geuen. 37. De Joden besluyten eenen dach in elcken Jare te vyeren/om der ouerwinninghe wille. 39. Den Auteur des boecx verontschuldicht hē aē dē leser.

1 Ende a doe Nicanor hoorde / dat Judas met den zijnen/hem in Samarien onthielde/dachte hy: Hy woudese des Sabbaths/ sonder alle vare/ aengrijpen.

a 2.mac.7.25

2 En doe hem de Joden/die hy ghedwongen hadde/mede henen te trecken vermaenden/hy wondese doch so jammerlijcken niet ombrenghen/ maer den heyligen dach daer aen verschoonen / dien Godt selue gheeert ende gheheylicht hadde.

3 Doe vraechde haer de Ertzboofwicht: Die den Sabbath ghebođen heeft / b Isset de Heere inden Hemel?

b 1.Re.20.23.

4 Ende doe sy hem antwoorden: Jae het is de leuendighe Heere: hy is de Heere inden Hemel / c die den seuenden dach te vyeren gheboden heeft.

c Exod.20.8 Deut.5.12

5 Doe sprac hy daerop: So ben ick de heere op aerden/ ende ghebiede v lieden: Ghy sullet v rusten / ende des Coninckx beuel wt richten: maer hy en conde zijn voornemen niet volbrenghen.

Nicanor roemt hem heere op aerden te zijn.

6 Ende Nicanor roemde ende pocchede/ ende was ghewisse / dat hy groote eere behalen woude teghen Judam:

7 Maer Machabeus hadde een vast betrouwen ende hopen/dat de Heere hem soude bystaen.

Judas troostet ende vermaent de zijne.

8 Ende troostede die / die by hem waren/ sy en souden hen voor de Heydenen/ die teghen haer togen/niet vreesen: maer gedencken aen de hulpe / die hen voormaels dickwils vanden Hemel af gheschiet was/ ende nu oock op de toecomende ouerwinninghe ende hulpe/die hen de Heere schicken soude/ hopen.

9 Ende trooste se also wt der Wet/en den Propheten/en vermaendese der gheluckSaligen slachtingen/ die sy te voren ghedaen hadden/ende maeckte hen also een herte.

10 Ende doe hyse also vermaent hadde/vertelde hy hen oock/hoe hen de Heydenen besondicht hadden / ende teghen haers eedts verbondts deden.

11 Ende rustede hem also / niet met troost op spiessen oft schilden/ maer met troost op Godes woordt. d Hy seyde hen oock een gesichte/dat geloouelijck was/ dat hy gesiē hadde/daer sy alle eenen moet van creghen.

b Judic.7.13.

Twee ghesichten vertelt Judas.

12 Ende dat was dit ghesichte: Onias de hooghe Priester/die een treffelijck/ eerlijck/ goedertieren/ ende welsprekende man gheweest was/die hem van jeughet op/in aller deucht beulijticht hadde/die recte zijne hant wt / ende badt voor het gantsche volck der Joden.

13 Daer nae verscheen hem een ander oudt heerlijck man/in costelijcken cleederen/ende met een seer heerlijcke ghestaltenisse.

14 Ende Onias sprack tot Juda: Dese is Jeremias de Propheet Gods/die uwe broeders seer lief heeft / ende biddet doorgaens voor het volck ende de heylighe stadt.

15 Daerna dede Jeremias/met zijnen handen den Juda een gulden sweert/en sprack tot hem:

16 Neemt henen dat heylighe sweert/dat v Godt gheeft/daer sult ghy de vyanden mede slaen.

17 Doese nu Judas met sulcke schoone woorden/die eenen een herte en moedt maken/ghetroostet hadde/doe besloten sy: Sy en wouden gheenen legher maken / maer stracx aen de vyanden trecken / ende haer manlijcken aengrijpen / ende der sake een eynde maken/want de stadt / den Godtsdienst/ ende den Tempel/ stonden in vare.

18 Ende tis waer/vrouwen ende kinderen/ broeders ende vrienden/ en achteden sy soo groot niet: maer hare grootste sorghe was voor den heylighen Tempel.

19 Ende die inder stadt bleuen / die waren in grooter sorghe voor haer crijchsvolck.

20 Doe het nu ten treffen gaen soude/en de vyanden hen versamelt/en hare ordeninghe

ghemaect hadden/ eñ de Elephanten aẽ hare stede geordineert/ eñ den Ruyters toch/ te beyden zijden aenghehanghen hadden:

21 Ende Machabeus de vyanden/ ende hare menigherleye rustinghe/ende de schrickelijcke dieren sachte doe reckede hy zijne handen op na den Hemel/ ende badt den wonderlijcken Godt/die alle dinck siet:want hy wiste wel / f dat de ouerwinninghe niet en quame door harnasch/maer datse God gaue/wien hyse gonde.

22 Ende badt also:Heere/ g ghy hebt uwen Enghel ter tijt Ezechie der Joden Coninck/ wtghesonden/eñ deselue versloech in Sennacheribs leger/ hondert ende vijf eñ tachtentich duysent mannen:

23 So sender nu oock(ghy Heere inden Hemel)eenen goeden Enghel voor ons henen/ de vyanden te verschricken.

24 Laet die verschricken door uwen stercken arme/ die met Gods lasteringhe / teghen v heylige volck trecken:ende daermede hieldt Judas op.

25 Also tooch Nicanor ende zijnen hoop henen met trompetten eñ grooten gheschreye.

26 Maer Judas ende de zijne / grepen de vyanden aen/met den ghebede/ende riepen tot Godt.

27 Met den handen sloeghen sy/ maer met den herten schreyden sy tot Godt/ende versloeghen by vijf ende dertich duysent mannen : ende sy verblijden hen seer / dat hem Godt so ghenadichlijcken bewesen hadde.

28 Doe nu de slachtinge gheeyndicht was/ ende sy weder af togen/ h kenden sy Nicanorem by den harnassche / dat hy oock verslaghen was.

29 Doe verhief hem een groot geschrey ende juychen / ende loef den Godt op hare sprake.

30 Ende Judas die lijf ende goet voor zijn volck ghewaecht / ende van jeughet op/ zijnen volcke veel goets ghedaen hadde/ ghebodt/ men soude Nicanori den cop ende de hant met tsamen der schouder af houwen/ ende mede na Jerusalem voeren.

31 Als hy nu daer henen quam/ riep hy zijn volck te hoope/ ende schickede de Priesters voor den Altaer/ ende sandt nae den vyanden op de borcht.

32 i Ende wees des Nicanors hooft/ eñ des lasteraers hant/ die hy teghen dat heylighe huys des Almachtighen wtgherecht/ ende hem hooch vermeten hadde.

33 Hy sneet oock den Godtloosen Nicanori de tonge af / ende hietse in stucken verhouwen/ voor de voghelen:ende de hant/die hy so onsinnichlijcken gebruyckt hadde/ tegen den Tempel ouer/op hanghen.

34 Ende het gantsche volck loefde Godt in den Hemel/ende spraken: Gheloeft zy die/ die zijne stadt bewaert heeft / dat sy niet en is verontreynicht ghewórden.

35 k Ende hy stack Nicanors hooft/ op eenen stake / dat het alleman van der borcht sien conde / tot een openbaer teecken / dat hen de Heere gheholpen hadde.

36 Het wert oock eendrachtelijcken van allen besloten: Men soude dien dach niet vergheten/maer vyeren.

37 Namelijcken/ den derthienden dach der twaelffster Maendt / die daer Adar op Syrisch heet/eenen dach voor des Mardochei Feeste.

38 So wil ic nu dit boeck hier mede besluyten/naedemael Nicanor ommegecomen is/ ende de Joden de stadt weder ghewonnen hebben.

39 Eñ hadde ic het lieflijck gemaect dat sage ick geerne: maer is het te slecht/so hebbe ick doch gedaen/so veel als ick vermochte.

40 Want alle tijt wijn ofte water te drincken/dat en is niet lustich/maer onderwijlen wijn / onderwijlen water drincken / dat is lustich :also is het oock lustich/ so men menigherley leest. Dit zy het eynde.

Marginal notes: 2.mac.16.25 / 2.pac.14.11 / Judit.7.7 / Judit.9.15 / Een ghebet Jude Machabei. / 3.Re.16.37 / Esaie.37.36 / Eccle.48.14 / Tobi.1.21.3. / Nicanor wort ouerwonnen. / h 1.mac.7.41 / i Judit.13.19 / k Judit.14.1 1.Reg.31.10

¶ Eynde des tweeden Boecx der Machabeen.

HET DERDE BOECK der Machabeen.

¶ Dat eerste Capittel.

Hier in wordt bewesen de grouwelijcke straffe der Godlasterlijcker vermetẽheyt Ptolomei. Itẽ/ wat quaet dat hy namaels tegẽ de Jodẽ voorgenomen heeft: het welc doch God genadichlijc verhindert/eñ tot goeden eynde ghebracht heeft: ons daerby te kennen geuende/ dat des Coninc eñ aller menschen herten in zijne hant staen.

Marginal note: a Dan.11.11.

1 Doe Philopater a vernam/ dat hem van Antiocho sommighe plaetsen die hy in hadde/ ontnomen warẽ:

2 So heeft hy alle zijn crijchsvolc dat daer te voete ofte te peerde was/ ontboden:

3 Ende oock Arsinoen zijn suster met hem genomen/ ende wtgetoghen tot de landouwe by Raphia daer/ Antiochi crijchslieden haren legher hadden.

4 Eñ een met name Theodotus/ soeckende de sake met listicheydt te volbrenghen/ heeft wt de crijchslieden die hem van Ptolomeo beuolen waren/ de alder geweldichste met hem ghenomen.

5 Ende is des nachts na Ptolomei Tente ghecomen/om hem te dooden/ende also des crychs een eynde te maken.

6 Maer Dositheus de sone Drimyli/ een ghebooren Jode/

7 Doch van de Wet ende vaderlijcke Insettinghen afuallich ghewórden/hadde hem wech genomen/eñ eenen onedelen mensche in desselven plaetse/inden Tabernabel ghestelt / welcke oock voor hem ghedoot wert.

8 Eñ als daer een strenge slachtinghe toeginck / eñ Antiochus sterckelijcker streedt:

9 So ginck Arsinoe alom me inden heyre/ met den hayre ontdaen / eñ badt barmhertichlijck met tranen/dat sy haer/haren kinderen ende Wyuen souden stoutelijck te hulpe comen ; ende beloefde hen / soo sy ouerwon-

ouerwonnen/twee pont gouts te gheuen.

10 Also is het geschiet/dat de vyanden ver-slaghen/ende vele gheuanghen werden.

11 Daer nae/ den bedrieghelijcken aenslach ouerwonnen hebbende/heeft hy voorgeno-men tot de omligghende steden te comen/ ende die met zijne woorden te beuestigen:

12 Dit heeft hy gedaen / b ende de Tempe-len met gauen beschoncken/ ende alsoo den ondersaten moet ghegheuen.

b 3.Mac.3.16

13 Maer doe nu de Joden / oude mannen wt haren raet gesonden hadden tot Philo-patorem/om hem te groeten/beschenckē/eñ van der ouerwinninge geluck te wenschen:

14 So heeft hy meerder begeerte gecreghen/ om op het aldereerste tot hen te reysen.

15 Soo is hy dan te Jerusalem ghecomen/ ende heeft den Allermachtichsten Gode ge-offert/ende gedanckt/ eñ wat te dier plaet-se betaemde/ghedaen.

16 Ende doe hy in de plaetse quam / c ende hem van de constige vercieringhe ontsette/ ende de bequame timmeragie des Tempels verwonderde/nam hy seer begheerich voor/ oock in het binnenste te gaen.

c Marc.13.1

17 Eñ als hem de Joden seyden / dat sulcx niet en betaemde/dewijle het selfs den inge-borenen/ Jae oock selfs den Priesteren niet gheoorloeft en was/wtghenomen den eeni-ghen oppersten Priester/ d ende dat alleen-lijck eenmael des Jaers.

d Exod.30.10 Leui.16.34 Hebr.9.7

18 Soo en heeft hy hemseluen door sulcke woorden niet laten bewegen: ende hoe wel men hem de Wet voor las/ soo en heeft hy nochtans niet opghehouden daer henen te dringē/seggende/dat hy daer moeste ingaē.

19 Eñ of alschoon die eere anderen gewey-ghert was/dat het hem niet en behoorde al-so te ghescheiden.

20 Ende vraechde oock / waeromme hem/ als hy in eenighe andere Tempelen ginck/ niemant der gener die tegenwoordich wa-ren/en verhinderde?

21 Ende doe daer een onuoorsichtichlijcken antwoordde / dat het qualijck ghedaen was:

22 Antwoorde hy: Of het schoon om eenige oorsake niet geschiet en ware/hy soude daer in gaen/het ware hen lief ofte leedt.

23 So hebben dan de Priesters met alle ha-re cleedinge henseluen nedergeworpen/ende den grooten Godt ghebeden / dat hy nu in den noot te hulpe quame/eñ der ghener die wilden quaet doen/ghewelt verhinderde.

24 Ende als sy also met huylen eñ schreyen/ den Tempel veruulden/

25 Werdē de andere/die in de stadt waren/ beroert/ende zijn wtghelooopen/niet weten-de wat daer gheschiet ware.

26 Oock de dochteren die in de cameren be-sloten waren/ ende de kinderbeddige vrou-wen zijn wtgeloopen/hebben hare hoofden met stof ende assche besprengt/ende de stra-ten met weenen ende claghen veruult.

27 Ende die haer weynich te voren verciert ende bereyt hadden om den Coninck tegen te gaen/hebbē hare betamelijcke beschaemt-heyt vergeten/ ende e verstoordelijck achter de stadt gheloopen.

e 2.mac.3.19

28 De moeders ende voesters/ hare eygene Jongen ende voesterkinderkens verlaten-de/zijn hier eñ daer/dese door de huysen/die door de straten / onbetamelijcken in het hoochste des Tempels te hoope geloopen.

29 Ende die daer versamelden/ baden me-nigherley/teghen het ghene dat de Coninck onbetamelijcken wilde doen.

30 Bouen desen/sommighe burgers beroert zijnde / hebben stoutelijck / hem niet laten gantschelijck doordringen/om zijn voorne-men te volghen.

31 Maer hebben gheroepen datmen de wa-pen aengrijpen/ f ende manlijck voor de va-derlijcke Wet steruen soude/ eñ also groote verbitteringhe te dier plaetse ghemaeckt.

f Syr.4.34 1.Mac.2.50

32 Maer door de Priesters eñ oudtsten zijn sy daer af ghebracht/ ende wederom tot de plaetse des ghebedts ghecomen.

33 Ende hierentusschen heeft dat ghemeyn volck neerstich gheweest inden ghebede.

34 Eñ de oude rontsom den Coninck staen-de/hebbē menichsins versocht/zijn hooueer-dich ghemoet van sulcken voornemen af te wenden.

35 Maer hy hartneckichlijck dat alles ver-smadende / heeft dies te min ghearbeydet daerin te gaen/meynende te volbrengen dat hy eenmael ghesproken hadde.

36 Dwelck oock die/ die aen zijn zijde ston-den/hebben hen gekeert tot dien / die alle de macht heeft / eñ hebben mede met de onse/ dien aengeroepen/dat hy soude indē tegen-woordigen noot helpen/eñ sulcke ongeoor-loef de hoouerdighe daet verhinderen.

37 So dat wt dat veel schreyen des beang-sten volcx/een onwtsprekelijck geroep was. Want het en scheen/niet alleenlijck de men-schen/ maer oock de mueren / ende oock de gantsche gront geluyt te geuē: als daer een yegelijck lieuer wenschte te steruen/dan dat die plaetse soude ontheylicht worden.

Dat ij. Capittel.

1 Ende voorwaer/ a Simon de Priester/ heeft zijne knyen teghen het binnenste des Tempels ghebogen/zijne handen vroegelijck wtgereckt/ ende aldus gebeden:

a Syr.30.1

2 O Heere/ Heere/ Coninck des Hemels/ eñ Heerschapper aller geschapenen dingen/ Allerheylichste in den Heyligen/ b Almach-tighe/eenighe/opperste Heere/ aensiet ons/ wy die van den Godloosen ende onreynen/ c die door stoutichept ende macht hem ver-hoouerdighet/ouervallen worden.

b Deut.6.4 Gene.17.1 Syrach.1.6 c Psal.20.8 Iudit.1.4 ende 9.8

3 Want ghy hebt alle dinck gheschapen/ ghy zijt een rechtueerdich Vorst/ hebt alles dincx gewelt: ghy zijt een Richter der gener die ghewelt ende hoouerdichept bedryuen.

4 Ghy hebt voortijdē die/die onrechtueer-dicheydt dreuen/ d onder de welcke oock de Reusen waren/ die op haer sterckheyt ende stoutichept betrouweden / met e de groote Sontuloet wech ghewischt.

d Gene.6.4 e Gene.7.21

5 f Ghy hebt de hoochmoedighe Sodomi-ten/welcker booshevdt openbaer was/ den nacomelingen tot een exempel met vyer eñ sulphur verbrandt.

f Gen.19.24 Luce.19.29

6 Ghy hebt teghen den g hartneckighen Pharao/ h die v heylighe volck Israel met dienst verdruckte/uwe macht bewesen/ eñ-de hem met veel ende menigherley straffen gheoeffent / door de welcke uwe groote macht openbaer werdt.

g Exod.7.89 ende 10.11 h Exod.1.13 ende 5.6 ende 14.19

7 i Ende doe hy met wagenen ende groote heyrcracht v volck veruolchde / hebt ghy hem in het diepte der Zee versoncken.

8 Maer die op v Heere aller dinghen / betrouden/hebt ghy ghesont daer door geleyt: k ende dese hebben uwe Almogentheyt gepresen / bekennende dat dit alles door uwe handt gheschiet was.

9 Ghy Coninck / Schepper der oneyndelijcker ende ongheineten werelt / hebt dese stadt vercoren / ende dese plaetse / hoe wel ghy gheenes dincx behoeft/ tot uwer vereeringhe vercoren/ ende met eerlijcke verschyninghe verciert/ ende eerlijck gemaeckt/ tot lof ende prijs uwes grooten Naems.

10 Ende hebt wt liefde des huys Israels/ beloeft ons te verhooren/so wanneer wy in dese plaetse quamen bidden / als ons om onser misdaden wille/ l benautheyt beuanghen hadde.

11 Nv/ ghy zijt doch ghetrouwe/ ende waerachtich: want ghy hebt onsen verdruckten ouderen dickmael in haer verdruckinghe m hulpe gedaen/ende hen wt grooten noot verlost.

12 Ende nv zijn wy oock/ O heylige Coninc/ om onse groote ende vele sonden verdruckt/ onsen vyanden onderworpē/ eñ vergaen in onse ellendicheyt/ om onser onmacht wille.

13 Ende dese vermeten ende onreyne Coninck/ wil dese heylige plaetse ontheyligen/ die uwen eerlijcken Name geheylicht is op der aerden/want anders is de opperste Hemel uwe woonstede/tot welcke gheen mensche en can comen.

14 Maer dewijle ghy dese plaetse heyligende/ v volck goetwillichlijck uwer eerlijckheyt hebt deelachtich ghemaeckt:

15 En wilt ons de onreynicheyt deser menschen niet toerekenen/noch om haer ontreyniginghe straffen/ op dat de boosen in haer herte niet en verheugen/ noch met hoouerdigher tonghen en segghen:

16 Dat sy dit heylighe huys vertreden hebben/gelijck de Tempelen die ghy hatet/vertreden worden.

17 Wischt wt onse sonden/ neemt wech onse misdaden/ende bewijst uwe barmherticheyt te desen tijde.

18 Maeckt dat ons haestelijck uwe barmherticheyt ouercome/ende maeckt ons vrede/ op dat der veruallenen mondt/ende der ghebrokenen herte/v loue ende prijse.

19 Doe heeft daer Godt de Allerheylichste in allen Heylighen/ n die alle dinck aensiet/ o dat recht ghebedt verhoort/

20 Eñ dien/ die hem door gewelt eñ vermetenheyt verheuē hadde/ van allen zijden gelijck de wint dat Riet/ p ghesw ongen ende gewaeyt/ende also gegeesselt/dat hy nv onmit ter aerden lach/met lammen leden.

21 Ende inde rechtueerdige straffe also verwerret was / dat hy oock niet en conde spreken.

22 Waerom zijne vrienden ende Trauwanten / die haestighe ende onuoorsiene straffe zijns lichaems / daermede. hy ouervallen was / aensiende / ende vreesende dat hem oock het leuen soude begheuen/met grooter vreese verslaghen zijnde / hem terstont wtghetrocken hebben.

23 Ende als hy daer na wederom tot hemseluen gecomen was/so en heeft hy/hoe wel hy gecastijt was/hemseluen niet ghebetert/ maer is swaere dingen dreygende/ van daer ghetoghen.

24 Ende als hy in Egypten ghecomen is/ heeft hy door vermeerderinge zijnder boosheyt / ende oock door zijne voorschreuen medehulpers ende medeghesellen / die van alle rechtueerdicheyt afghewekẽn waren/ hem seluen niet alleenlijck tot ontallijcken vele moetwille ouergheghenen / maer is oock tot sulcken vermeten roeckeloosheydt ghecomen/dat hy alomme lasteringhe saeyde : ende dat vele zijner vrienden / des Coninckx gheuoelen siende / oock zijnen wille nauolchden.

25 Eñ als de Coninck voorgenomen hadde/ den Jodischen volcke openbare schande aen te doen / heeft hy in een calomme / die hy in eenen toren/ by den Houe opgherecht hadde/doen met letteren snijden:

26 Dat niemant / die niet offeren en wilde/ in de Egyptische Tempelen gaen soude: ende dat alle de Joden souden beschreuen/ende tot eyghen ghemaeckt worden:

27 Ende dat alle die dit wedersprakẽn/ souden gheweldichlijck ghedoot worden:

28 Maer dat dien / die hare namen in het aenschrijuen ghegeuen ende beleden hadden/ souden in hare lichamen / tot een brantteecken/het teecken Bacchi/namelick/een veylbladt ghebrant worden . Ende wilde dat dese de q voorgenoemde insettinghe souden ghebruycken.

29 Ende op dat hy niet en schene op allen vertoornt te zijne/so heeft hy daer onder aen gheschreuen : So harer eenighe liever hadden onder die te wandelen / die hen tot den Heylighen dienst beghenen hadden/ dat die dat selue recht souden ghenieten / dat r de burghers van Alexandria hadden.

30 f Also hebben daer sommige in de steden haer stadts Religie verlatende / hen seluen lichtelijck tot des Coninckx Religie begeuen/ gelijck of sy groote eere souden vercrijgen/ wt de ghemeynschap die sy met den Coninck souden hebben.

31 t Maer veel by haer vroom gemoet blijuende/en zijn vander Godsalicheyt niet afghewekẽn / ende hebben voor haer leuen ghelt gheboden / om henseluen te beurijen/ dat sy hare namen niet en souden ouergheuen / goede hope hebbende / dat sy souden hulpe vercrijghen.

32 Ende die / die van hen afscheyden / verv loeckten sy/ende u hieldense voor vyanden haers volcx / x ende dedense wt van haer ghemeyn handelinghe ende ghebruyck.

Dat iij. Capittel.

1 Als de Godloose Coninck dit vernam/ werdt hy soo seer toornich/ dat hy zijn toornicheyt niet alleẽlijc te Alexandria/ maer oock veel swaerlijcker teghen die/ die elders in het lant woonden / bewesen heeft: ende ghebodẽn dat sy terstondt alle in een plaetse souden vergadert / met de aldersnootste straffe ghedoot worden.

2 Dewijle dit gheschiede / is het gheruchte der Joden seer schadelijck ouer al ghegaen/ waer door de liedē/die tot der Jodē verder- uinghe

Margin notes:
i Exod.12.28 (?) ; k Exod.15.1 ; l 3.Reg.8.30 ... 2.Par.7.13 ; m Judic. ouer al ; n 2.Par.16.9, Job.28.25, Psal.33.13, Syr.23.27 ; o 2.Mac.9.5 ; p Job.4.13, 1.Petr.3.12, 3.Mach.3.
q Dat is/ dat sy soudē eygen eñ slauen zyn/ ende niet ghedoot worden.
r 3.mac.3.20
f 2.mac.2.16
t 1.Mac.2.16, 2.Mac.6.18
u Mat.18.17
x 1.Cori.5.10, 2.Thes.3.6.14

ninghe eendrachtich waren/ oorsake namen hen also teghen die te draghen/ ghelijck of dat volc verhinderde/dat de Wetten onder hen niet en conden ghehouden worden.

3 Nochtans bleuen de Joden in goetwillichheyt ende ghetrouwicheyt teghen de Coninghen onbeweghelijck: Maer dewijle sy God dienden/ende na zijne Wetten leef den/ so hebben sy sommighe wtghedaen/ ende van hen verdreuen: Om welcke sake sy van sommighe/ als vyanden gheacht werden/ hoewel sy het gheme yn leuen met goede ende rechtueerdighe daden vercierende/ by allen menschen prijselijck waren.

4 So en wert van de goede fame der Joden die alomme verbreyt was/ nu van de Heydenen nerghens ghemeldet noch gheacht:

5 Maer dat gheschil/ dat de Joden in het aenbidden/ ende in de gebruycken hadden/ hebben sy met der tonghe verheuen/ ende verbittert.

6 Segghende/dat de Joden noch den Coninge/noch der Ouerheden vriendē waren/ maer vyanden/ende seer teghen de gheme yne welvaer stonden: Also hebbē syse swaerlijck beschuldicht.

7 Maer daer waren Griecken inder stadt/ dien geen onrecht gheschiet en was/ welcke siende dat daer eenen onuersienden oproer/ ende onbedachten oploop teghen die menschen ghe schiede/ dewijle sy hen gheen hulpe doen en conden:

8 Want het een gantsche tyrannische handel was:

9 So hebben syse ghetroost/ groot misha gen hebbende/ ende hoepten sulcker dingen veranderinghe:

10 Segghende/ dat sulcke roeckeloose lichtueerdighe oproeringhe niet en conde staen.

11 Sommighe ghebueren ende vrienden/ende die in hanteringe hare medegesellen waren/hebben heymelijck sommige tot hen genomen/ ende beloeft hulpe te doen/ ende met alle neerstichheyt te beschermen.

12 Maer de Coninck door den tegenwoordighen voorspoet hooueerdich/ ende de mogentheyt des grootsten Gods niet aenmerckēde/maer meynde dat de selue raet hem altijts soude ghelucken/ heeft tegen de Joden dit Mandament ghescreuen:

a 3.Mac. 2.1

13 a Wy Coninck Ptolomeus Philopater/ wenschen allen Hooftlieden ende crijchslieden die in Egypten/ende in een yeghelijcke plaetse zijn/gheluck ende gesontheyt: want het gaet wel met ons/ende onse saken.

14 Nademael wy de reyse in Asiam gedaen hebben/ghelijck ghy lieden selue weet/ ende de goden ons daerin onuerhinderlijcke hulpe gedaen hebbē/ so dat sy door onse macht na onsen wille volbracht is:

15 So heeft het ons goet ghedacht/ de volcken die in Celosyria ende Phenicia woonen/niet door ghewelt der wapenen/ maer met goedicheyt ende veel vriendelijckheyt te handelen/ ende hen veel weldaden te doen.

b 3.mac.1.11

16 Ende als wy der steden Tempelen vele renten gegeuen hadden/ b zijn wy beweecht geworden/om oock te Jerusalem te comen/ om dier booser mēschē (die haer rasen nemmermeer af en laten) Tempel te vereeren.

17 Maer sy hebben ons wel met den wooden vriendelijck outfanghen/ maer waren inder daet qualijck tot ons ghesint: ende als wy wilden in het binnenste des Tempels ingaen/ ende dat met wtnemende ende schoone gauen vercieren/ so hebben sy door haren oudē hoochmoet beweecht zijnde/ ons verhindert daer in te comen/ onse macht niet bekennende: om der vriendelijcheyt wille/ die wy allen menschen bewijsen.

18 Ende haer vyantlijck gemoet tegen ons opentlijck bewijsende/ gelijck of buyten hen gheen ander volck meer en ware/ hebben door hooueerdicheyt teghen Conninghen/ende vermetenheyt teghen dien/ die hen goet ghedaen hebben/ niet dat behoorlijck ende recht was/willen lyden.

19 Nochtans/hoewel dese teghen ons gheraest hebben/so hebben wy/na de ouerwinninge/ in Egypten wederghecomen zijnde/ teghen alle menschen vriendelijckheyt ghebruyckt/ende ghedaen dat betaemde.

c 3.mac. 2.28

20 Ende in sulcke sake haren gantschen geslachte bewijsende/ dat wy het ongheluck vergheten wilden/hebben wy/(om des verbonts/ ende om veler saken wille/ die hen vanden beginne aen/door de eenvoudicheyt betrout zijn/) bestaen haer condicie te veranderen/ ende c hen willen het burgerschap der stadt Alexandria geuen/ ende tot de gemeynschap des eewighen Priesterdoms aennemen.

21 Maer sy altijts tot quaet ghenegen/hebben de sake anders bedupt/ ende door aengheboren boosheyt/het goet verworpen:

22 Ende niet alleenlijck de stadt schandelijc versmaet ende ghewey ghert: maer oock die weynige/ die wt hen wel ende oprechtelijck tot ons ghesint waren/ versmadelijck verstooten: Altijdts hopende/dat wy in corten souden door een seer schandelijck leuen/ des voorspoets een eynde ghecrijghen.

23 Daeromme/ wt sulcke teeckenen seer seker houdende/ dat dese allesins qualijck tot ons gesint zijn/ ende toesiende dat wy niet namaels door onuoorsienē oproer/dese verraders ende wreede vyanden te eenigen tijde op onsen rugghe en ghecrijghen.

24 Heuet ons goet gedocht te ghebieden/ dat terstont ten seluen daghe als desen brief sal outfanghen zijn/alle die te kennen gegeuen zijn met wijuen ende kinderen/ allesins met ghewelдige straffinge met ijseren banden ghebonden/tot ons ghesonden worden/ tot onuerbiddelijcke ellendicheyt/ eñ tot eenen schandelijcken doot/ die den vyanden betaemt.

25 Want so haest als dese sullen ghestraft zijn/meynen wy dat onse saken sullē voortaen seer wel ende vast/ende in goeden stande ghestelt worden.

26 So wie eenen Jode/ vanden meesten tot den minsten/Ja tot de suygende kinderkēs bescheremt/ die sal met zijnen gantschen huysghesinne/ schandelijck met grooter onghenade ghestraft worden.

27 Maer wie eenen Jode openbaert ende aenbrenghet/dese sal desseluen goet outfanghen.

28 Ende daerbouen wt des Conincx schat/ twee duysent dragmen siluers/ ende sal vrij ghemaeckt worden.

29 Ende alle plaetse waer in bevonden wort een Jode aenghenomen/ofte verborghen te zijne/ die sal verwoest/ ende verbrant/ ende allen menschen in der eewicheydt allesins onnut ghemaeckt worden.

30 Aldus luyde de Copye des Mandamẽts.

Dat iiij. Capittel.

1 Ende in wat plaetsen dit Mandament ghebracht wert/ daer hielden de Heydenen een ghemeyne maeltijt met blijschap ende verheuginghe / als den haet die over langhen tijdt in haer herte verhart was/nv vrijlijcken openbarende.

2 Maer de Joden waren in seer bittere droefheyt/ende gaven seer clagelijck geluyt met weenen / haer herte was allesins vol suchtens/dat onnoosel ende haestich verderf / dat hen door des Coninck sententie overquam/ beschreyende.

3 Daer en was gheen landt / gheen stadt/ noch bewoonde plaetsen / noch gheenen wech / die niet vervult en wert met haer suchten ende weenen.

4 Want sy werden met een so bitteren sententie aller Stadthouderen versonden/ dat oock sommige harer vyanden/ om de ongewoone straffe / de ghemeyne ellendicheyt voor oogen houdende/ende de onsekere veranderinghe des levens bedenckende / haer seer ellendighe versendinghe beweenden.

5 Want daer wert ghelepdet een menichte ouder mannen / met grauwen hayre bedeckt.

6 Der welcker beenen / die van oudtheydt traghe ende crom waren/ door het ghewelдich drijven / met swaere dreyghinghen/ tot rassicheydt op den wech / mis bruyckt werden.

7 Ende de dochters die haer onlancx tot den houwelijcken stant begheven hadden/ ontfinghen droefheyt voor vreuchde.

8 Eñ werden ghelept met openen hoofde/ haer hayr dat met welrieckẽde salue gewasschen was / nv met assche bestropt zijnde:

9 Ende hebben voor vrolijcke Bruyloftliedekens/te samen claginghen begonnen:

10 Als die door der Heydenen bespottinge verscheurt/ende ghebonden/ opentlijck met gewelt tot in het schip getrocken werden.

11 Desghelijcx hare mannen / voor de krantzen/ stroppen om den hals hebbende/ hebben in hare ieuchdelijcke Jonckheydt/ voor Feest ende ruste der Jongheren / de overgheblenen daghen bruyloft / in droefheyt ghebruyckt/ den doot nv voor ooghen siende.

12 Sy werden wech ghevoert als Beesten/ met ijseren banden ghetrocken:

13 Sommige werden met den halse aen der schepen boorden ghehecht/sommighe onder het schip met vaste boeyen aen de beenen vast ghemaeckt / ende een dichte luycke over haer hooft ghesloten/ so dat sy de oogen gantsch verblindet hadden/ ende als verraders/de gantsche schipvaert duerende / ghehandelt waren.

14 Als sy nv also nae des Coninck bevel/ met schepen aenghebracht waren/ gheboot de Coninck / datmense in Tenten op dat overgroote Rijdtvelt/ dat voor de stadt is/ soude leggen/als in een seer bequame plaetse/ allen die nae de stadt quamen / ende die wt de stadt reysden / om dat exempel der straffe te sien:

15 Ende en heeftse niet gheweerdicht de gemeynschap zijns volcx / noch het begrijp der stadt mueren te laten ghenieten.

16 Als dit nv aldus geschiet is/ende de Coninck hoorde/ dat sommighe Joden wt der stadt heymelick zijn tot haer volck wtgecomen/ ende harer broederen grouwelijcke ellende dickmael beweent hebben:

17 Is hy seer toornich geworden/ ende heeft gheboden/ datmen oock die selue soude/ gelijck als de andere/ voorsichtichlijck handelen / ende de straffe aen hen gheensins verminderen.

18 Heeft oock gheboden/ datmen dat gantsche volck soude met harẽ namẽ beschrijvẽ.

19 Want hyse nv niet en wilde met de weynich te vorẽ verordende arbeydelicke dienstbaerheyt quellen:

20 Maer met wtghesochte straffe / alle op eenen dach verderven.

21 So werden sy dan met bittere neersticheyt beschreven: ende alsmen daer toe ghesetcn hadde/ van der Sonnen opganck/ tot der Sonnen nederganck/ a veertich daghen lanck/so en was de beschrijvinghe noch niet voleyndicht.

a 3.mac.6.37

22 Hierentusschen heeft de Coninck vol grooter ende gheduriger blijschap voor alle Afgoden maeltijden ghehouden/ zijn herte wijdt van der waerheyt dwalende:

23 Ende met zijnen lasterlijcken monde/prijsende b de stomme ende onbehulpsame beelden / ende teghen den oppersten Godt sprekende dat niet en betaemde.

b Psal. 115.5 ende 135.16 Dan.5.5.23 2.Hest.3.8

24 Ende als na den voornoemden tijdt/ de Schrijvers den Coninck bootschapten/ dat sy der beschrijvinghe der Joden niet en conden langher ghenoech doen/ om harer overgrooter menichten wille/dewijle harer noch veel in allen landen/ sommige in allen huysen / sommighe in sekere plaetsen vergadert waren/ so dat de sake allen Stadthouderen in Egypten onmoghelijck ware.

25 So heeftse de Coninck swaerlijck ghedreycht/gelijc als of sy gãnẽ ontfangẽ hadden/om der selver verlossinghe te soecken.

26 Nochtans quam het soo verre / dat het hem claerlijck bewesen wert/ als sy met clare argumenten betuychden/dat sy noch papier noch penne meer en hadden / om daer toe te ghebruycken.

27 Dit was een crachtich werck der onverwinnelijcker voorsienicheyt Godts / die wt den Hemel den Joden hulpe dede.

Dat v. Capittel.

1 Doe heeft de Coninck met swaere toornicheyt ende onversoenlicke vergrimminge bevangen zijnde / Hermonem den oppersten over de sorghe der Elephanten/tot hem gheroepen/ ende gheboden/dat hy ten naestvolghenden daghe / soude alle Elephanten(die int ghetal vijf hondert waren) veel wierooc a met overvloedighen louteren wijn te drincken gheven/op dat sy door dien overvloedigen dranck / wilt ende wreedt zijnde/ tot de doodinghe der Joden voortghebracht werden.

a 1. mac.6.34

2 Ende als hy dit bevel ghegeuen hadde/

heeft

heeft hy de voorneemste zijner vriendē ende zijner krijchslieden te samen geroepen/ ende teghen de Joden vyantlijck ghemoet / ende hem tot goeden ciere maken/ begheuen.

3 Hermon de meester der Elephanten/ heeft dat beuel/ wel volbracht.

4 Ende de dienaers zijn teghen den auont wtghegaen / ende hebben der ellendighen handen ghebonden / ende voort besorcht/ al wat aen hen te doen was:

5 Meynende / dat dat volck moeste des morghens alle te samen verdoruen worden.

6 Maer de Joden/ die alomme met swa-re banden gebonden zijnde / den Heydenen schenen van alle hulpe ende bescherminghe berooft te zijne.

7 Hebben alle den almachtighen Heere/ ha-ren barmhertighen Godt/ ende Vader/ die bouen alle macht is / sonder ophouden met tranen aengheroepen:

8 Biddende dat hy den Godloosen raet te-gen hen wilde af keeren/ ende wt dat groo-te verderf/ het welcke onuerhinderlick voor haren ooghen was/ verlossen.

9 b Ende haer gheduerich gebedt clam op in den Hemel. — b. Spr.21.6

10 Maer Hermon die de wreede Elephantē nv met ouervloedighen wijn veruult / ende met wieroock versadicht hadde / quam des morghens tot des Conincx hof/ om de sake den Coninck te kennen te gheuen.

11 Maer die van den beghinne der werelt aen/ dat schoon geschepsel/ dach ende nacht beschickt/ ende eenen yegelijcken geeft wien hy wil/ c heeft den Coninck eenen slaep in ghesonden/ ende de werckinghe des Heeren heeft hem soo soete ende vast doen slapen/ dat hem zijn boos voornemē seer mistraect/ ende zijn onuersoenlijcke sententie / groote-lijcx verachtert is. — c 1.Reg.26.7

12 Als nv de Joden sagen/ dat de verorden-de tijt voorby was/ hebben sy haren Heyli-ghen ende versoenlijcken Godt ghepresen/ ende wederom gebeden/ dat hy de mogent-heydt zijner gheweldigher handt soude den Heydenen toonen.

13 Doe het nv ontrent half ure thiene was/ ende de wachtmeester sach dat de genoode daer waren/ is hy tot den Coninck gegaen/ heeft hem nauwelick connen opwecken/ en-de vercondicht dat de tijdt der maeltijt nv voorby ginck/ dewijle hy met hem sprack:

14 Waer door de Coninck vermaent zijnde/ is voortghecomen/ ende heeft de gene die ter maeltijt ghecomen waren/ doen aensitten.

15 Ende als sy gheseten waren / heeft hyse vermaent dat sy souden goede ciere maken/ ende hen tot vrolijckheyt begeuende/ den te-ghenwoordighen tijdt der maeltijdt eeren.

16 Maer doe het door woorden lanck wert/ heeft de Coninck Hermonem tot hem ghe-roepen: ende hem bitterlijcken met dreygin-ghen gheuraecht / waerom de Joden noch dien dach waren leuende ghelaten?

17 Ende doe Hermonem verclaerde/ dat hy den voorleden nacht/ des Conincx beuel vol-bracht hadde / ende zijne vrienden dat selue betuychden/ heeft hy wreeder dan Phalaris gheantwoort.

18 Sy moghen daer van den hedigen slaep dancken: maer bereydet ghy op de selue wy-se de Elephanten/ sonder vertoeuen/ teghen morghen tot der booser Joden verderf.

19 Als alle die daer teghenwoordich waren/ verblijt/ dit beuel des Conincx gepresen had-den/ is een yeghelijck na zijn huys gegaen.

20 d Maer sy den tijt des nachts niet so veel tot slaep en ghebruyckten / als om allerley bespottinghen/ te bedencken/ om den ellen-dighen/ ghelijck sy meynden aen te doen. — d Mich.2.1

21 So dan / so haest als den haen des mor-ghens eerst craeyde / begonste Hermonem de ghewapende beesten in de groote plaetse te brenghen:

22 Eñ het volc wt de gantsche stadt tot dat ellendige schouspel te vergaderen/ begeerich-lijcken het licht des daechs verwachten.

23 Maer de Joden waren dien gantschen tijt suchtende/ ende met gebeden ende wee-moedighen ghesange/ ende opheffinghe der handen na den Hemel/ den oppersten Godt aenroepende / dat hyse wederomme wilde haestelijcken helpen.

24 Eer nv de Sonne wel op was: dewijle de Coninck zijne vrienden ontfinck/ stont Her-mon ende riep tot den heyre / beduydende dat des Conincx wille bereyt was. — 3.mac.1.

25 Het welck de Coninck hoorende / werdt hy door dat vreesselijck wtgaen / verwon-dert/ als die alle dinck vergeten hadde/ ende vraechde wat daer was / waerom hy sulcx so ernstichlijcken dede?

26 e Maer dit was een crachtich werck Godts/ de Heere is ouer alle dinghen/ ende den Coninck f hadde doen vergeten/ dat hy te voren bedacht hadde. — e Prou.21.1 / 2.Hest.4.5 / f Deut.23.28

27 Ende doe Hermon ende alle de vrienden seyden:

28 O Coninck/ de beesten ende het heyr/ zijn achteruolghende uwen gheweldighen wil-le/ bereyt.

29 Wert hy om deser woorden wille / vol swaerder toornicheyts / g door de voorsie-ninghe Gods de sake gheheel vergeten heb-bende/ ende seyde met strenghen ende drey-ghenden aenschijne: — g Job.5.12

30 Alle oude eñ ionge/ die den wreeden bee-sten/ dese ouervloedige spijse bereyt hebben/ sullen staen inde plaetsen der ontschuldigen Joden / die hare oprechte ende stantuastige trouwe teghen my ende mijne ouders/ wt-nementlijcken bewesen hebben.

31 Hoewel om de gonste der tsamen opuoe-dinghe/ ende des ampts/ en wert daer nie-mant van hen van den leuen berooft.

32 Also moeste Hermon onuersiene ende vreesselijcke dreyginghen hooren / ende zijn ghelaet ende aenghesicht wert ontset.

33 Ende een yegelijck der vrienden maeck-ten hen droeuich van daer/ ende lieten de ge-ne die daer vergadert waren / henen gaen/ eenen yeghelijcken tot zijne hanteringhe.

34 Ende de Joden verstaen hebbende/ wat de Coninck gheseyt hadde/ hebben God den Heere / h den Coninck alder Coninghen ghepresen / van den welcken sy dese hulpe vercreghen hadden. — h Apo.10.16 / 1.Tim.6.15 / Apoc.19.14

35 Maer doe de Coninck/ ghelijck te voren wederom maeltijdt aengericht / ende zijn volck tot vrolijckheyt vermanet hadde/

36 Riep hy Hermonem tot hem/ ende seyde dreyghende.

O ghy

O ghy ellendighe / hoe dickmael moet-37 men v dat selue ghebieden?

Berept ymmers nu eẽmael de Elephan-38 ten tegen morgen/ om de Joden te dooden.

De vrienden die daer mede aensaten/ des39 Coninckx ongheſtadighen moet verwonde-rende/ hebben aldus ghesproken:

O Coninck/ hoe lange wilt ghy ons ver-40 soecken als onuerſtandighe?

Dewyle ghy nu de derde reyse ghebiedet41 de Joden te verderuen/ eñ weder om uwen raet/ als hy soude volbracht worden/ veran-dert/ te niete makẽde dat ghy verordẽt hadt:

Voorwaer de stadt is om deser sakẽ wil-42 le/ door onsekerheyt in roeringhe/ eñ vol tsa-men loopinghen/ ende daer is groote vreese.

De ouerwreede wtsinnighe Coninck/ de43 veranderingen zijns gemoets tot verschoo-ninghe der Joden niet achtende / heeft niet eenen seer ouerwillighen eede ghesworen/ dat hyse soude sonder eenich vertoeuen met die wreede beesten verderuen ende dooden.

Ende daer nae in Judeam reysen / ende44 dat lant in corten / met den vyere eñ sweer-de verderuen.

i 1.Mac.1.17

Ende aldaer dat heylige der Joden/ i daer45 hy niet en hadde moghen ingaen/ haeſtelijck met vyer verbranden/ met de ghene die daer altijts offeren.

Doe zijn zijne vrienden ende magen vro-46 lijck van daer ghegaen/

Ende hebben alle bequaemſte plaetsen47 der stadt voor den heyre verordent/ tot ghe-trouwe bewaringhe.

Ende de Meester der Elephanten/ heeft48 de Beesten met welrieckenden dranck/ ende wijn met wieroock vermengt/ by na rasen-de ghemaeckt/ ende grouwelijcken toebe-reyt.

Ende doe nu inden dagheraet de stadt49 by de rijdtplaetse / met ontallijcke menichte veruult was/

Is hy in des Coninckx hof ghegaen/ ende50 heeft den Coninck tot de voorghenomen sa-ke opghewecht.

Doe is hy met godtloosen herte/ ende vol51 swaren toorens/ met alle macht met de bee-sten wtghecomen/ met wreeden ghemoede/ ende begheerende met zijnen ooghen dat el-lendighe ende iammerlijcke verderf der Jo-den te sien.

Als nu de Joden by der poorten dat stof52 vanden voeten der Elephanten die wt qua-men/ ende des ghewapenden heyrs dat na volchde / ende des volcx saghen / ende dat grouwelijcke ghetuymel hoorden: meynden sy / dat het nu de laetste vre haers leuens/ ende het eynde der ellendighe verwachtinge ware:

Ende hebbe hen tot malcanders ontfer-53 minghe ende verclaginghe ghewent / mal-canderen in de armen ghegrepen/ ende ghe-cust/ deen vrient den anderen/ de vaders den sonen / de moeders den dochteren aen den hals ghehanghen.

Andere hebbẽ de ionge kinderkens aẽ de54 borst gelept/ om de laetste melck te trecken.

Wederom der hulpe die hen te voren wt55 den Hemel geschiet was/ gedachtich zijnde/ hebben de kinderkens / van den borsten ge-daen/ zijn eendrachtichlijck neder geuallen/

ende hebben met luyder stemme geroepen/ den Almachtigẽ God biddende/ dat hy wil-de hen ontfermhertichlijck bystaen / die nu tot aen de deure des doots gecomen warẽ.

Dat vi. Capittel.

1 Ende een wtnemende man ghenoemt Eleazarus: een wt den Priesterẽ dies lants/ nu out ghewozden/ ende met al-lerley deuchdelijcken leuen verciert/ heeft de ouden die rontom hem waren / gheſtilt/ en-de aldus ghebeden:

2 a O machtige Coninck / eñ opperſte al-moghende God/ die alle gheschapen dingen ghenadichlijck regeert / aensiet Abrahams zaet/ ende des heylighen Jacobs geslachte/ b het volck dat v eygentlijck toecoemt/ ende gheheylicht is/ het welcke nu vreemdelinck in een vreemt landt onrechtueerdichlijcken vergaet/ O vader.

3 c Ghy hebt voortijden Pharao den Co-ninck deses Egyptischen lants / die rijcke van waghenen/ met wreede hartneckicheyt ende vermetenheyt der tonghe / hoochmoe-dich was / met zijnen hoouerdighen heyre in de zee verdoruen / ende het Israelitische volck met den lichte uwer barmhertichept verlicht.

4 d Den machtigen Coninck der Assyriers Sennacherib / die op zijn groot ontallijck volck roemde/ ende nu met den sweerde het gantsche lant onder zijn heerschappie ghe-bracht hadde/ hebt ghy Heere / doe hy hem teghen uwe heylige stadt verhief/ ende met grouwelijcken hoochmoet eñ vermetenheyt lasterlijck sprack/ ghebroken/ ende veel volc-ken v moghentheyt opentlijck bewesen.

5 e De drie vrienden in Babylonia/ die/ op dat sy geene ijdele afgoden en dienden/ haer leuen blijmoedichlijck den vyere ouergege-uen hebben / hebt ghy den vyerighen ouen vercoelende / soo bewaert/ dat niet een hayr aen hen gheschent en wert/

6 f Ende de vlamme onder de vyanden ge-sonden.

7 g Ghy hebt Danielem / die door nijdi-ghe beschuldinghen was inder Leeuwen kuyl ghewozpen/ om van de wreede beesten verslonden te worden / ghesont weder wt-ghebracht:

8 h Ende Jonam / als hy langhe ghenoech in des Waluischs buyck ghewevckt hadde/ wederomme ghesont den zijnen vertoont/ O Vader.

9 Ende wilt oock nu/ O genadichſte aen-schouwer aller dinghen / niet vertoeuen/ v seluen den gheslachte Israels haeſtelijck te vertoonen/ het welcke van de grouwelijcke ende boose Heydenen onrechtueerdichlijck ghehandelt wort.

10 Iſt dat onse leuen is in vreemde lande met ongodlijcheydt besmet ghewozden/ soo verloſt ons doch wt der vyanden handen/ ende verderft ons/ O Heere/ met wat ander verderf het v behaghet: op dat de Heydenen/ die ijdelheydt bedencken/ hen van den ver-derue der ghener die ghy lief hebt/ niet ijde-lijck en verblijden.

11 Ende segghen: Haer Godt selue en heeft-se niet connen verlossen.

12 Daerom/ O eewighe Godt/ ghy die op de opperste sterckheyt ende moghentheyt hebt/

a Syr.1.7
b Deu.32.5
c Exo.14.28
d Esai.37.36 4.Reg.19.35 1.mac.15.22
e Dan.3.92
f Dan.3.22
g Dan.3.22
h Jon.2.1.10

hebt/ aensiet ons nu/ende ontfermt v onser/ wy die door booser menschen onrechtuer=dich ghewelt / ghelijck verraders ghedoot worden.

13 Maeckt dat de Heydenē haer heden ver=schricken van uwe moghentheyt/ ende ghe=bruyckt uwe stercktе/ tot weluaert des ge=slachtes Jacobs.

14 V bidden alle de kinderen in grooter me=nichte/ ende hare ouders met tranen. Laet het allen menschen openbaer worden / dat ghy ons bystaet / ende v aenschijn van ons niet afghewendet en hebt : d maer ghelijck ghy beloeft hebt/dat ghy ons niet selues in=der vyanden lant en soudet verlaten / alsoo volbrengt het/ O Heere.

d Deu.4.29 ende 30.3

15 Doe Eleazarus een eynde maeckte van aldus te biddē:was de Coninc/met de bee=sten/eñ het gantsche heyr by de rijdt plaetse.

16 Als de Joden dat saghen / hebben sy een groot gheroep na den Hemel opgheheuen/ so dat de omligghende valleyen deunden/ ende het gantsche heyr tot veel tranen be=weecht wert.

17 Doe heeft de wtnemende/Heerlijcke/ Al=machtighe ende warachtige God/ zijn hey=lighe aenschijn vertoont/ ende de poorten des Hemels opghedaen : Wt welcke twee cierlijcke ende verschrickelijcke e Enghelen neder ghecomen zijn / ende van allen gesien werden/ sonder alleen van den Joden.

e 2.mac.3.27 ende 10.29 ende 11.8

18 Dese hebben wederstant ghedaen / ende dat vyandische heyr vol verwerringhe ende verschrickinghe ghemaect/ ende met boeyen verstrickt/ so dat sy hen niet roerē en condē.

19 Doe wert des Coninckx lichaem door ver=schrickinghe ontset/ ende vergat zijn toorni=ghe vermetenheyt.

20 f De beesten werden tot het volghende ghewapende heyr omghekeert/ende vertra=den ende vernielden dat.

f Dan.3.20.

21 g Also is des Coninckx toornicheyt veran=dert in ontferminge/ ende om te beweenen/ dat hy te voren voorghenomen hadde:

g Prou. 16.7

22 Want als hy het geroep hoorde / ende zijn volck alle sach verslaghen ten verderue / so heeft hy weenende/ ende toornichlijck drey=gende/zijne vrienden ghestraft / segghende:

23 Ghy misbruyckt des Coninckx / ende zijt wreeder dan tyrannē/ eñ soect oock my/ick die v alle goet gedaen hebbe/ het rijcke ende het leuen te benemē/heymelijck aenrichten=de/dat dē rijcke geensins voordelijck en is.

24 Wie heeft dese/die de stercten onses rijckx ghetrouwelijck bewaerden/eenen yeghelijc=ken wt zijn plaetse ghestooten/ende buyten haer verdienste hier versamelt.

25 Wie heeft dese / die van den beginne aen in goetwillicheyt tot ons/ alle volcken alle=sins te bouen ghegaen zijn / ende dickmael hen seluen in seer vreeselijcke perijckelen ge=waecht hebbē/ sulcker booser straffe onder=worpen?

26 Ontbindt de onrechtuerdighe banden/ ontbintse/eñ sentse ghesont wederom eenen yeghelijcken tot het zijne / ende biddet/dat sy de voorgaende daet vergheuen.

27 Laet los de kinderen des Almachtighen/ Hemelschen ende leuendigen Gods/die van onser ouderen tijt aen/tot nu toe/ den stant onses regiments bewaert onuerstoort.

28 Dit seyde de Coninck. Ende sy terstont ontbonden zijnde/ als sy nu nieuwelijckx den doot ontcomen waren/hebben den heyligen Godt/haren verlosser/ ghepresen.

29 Daer na heeft de Coninck / wederom in de stadt ghecomen zijnde/ den rentmeester tot hem geroepen/ende ghebodеn/wijn/ en=de wat tot maeltijden diende/den Joden te gheuen/seuen daghen lanck:

30 Verordende/ dat sy te dier plaetse daer sy meynden te steruen/ souden den dach harer verlossinghe houden.

31 Doe hebbē sy / die te voren versmaetheyt leden / ende der doot na by / Ja nu tot den doot inghegaen waren / voor de bitter ende droeuige doot vrolijcke maeltijt gehouden/ veruult met blijschap : Ende de plaetse tot haer verderf ende begrauinghe verordent/ met saten beteeckent.

32 Ende haer seer droeuighe claechliet ver=latende/ hebben haer vaderlantsche liet op=gheheuen / haren Salichmaker ende won=derlijcken God prijsende : ende alle treuren ende weenen verlaten / ende h eenen dans/ tot een beteeckeninghe der vreedtsamer blijschap inghestelt.

h Psal.30.12

33 Desghelijckx heeft oock de Coninck hier om een groote maeltijt gehouden/ ende om de onuerwachte verlossinghe / God sonder ophouden grootelijck ghepresen.

34 Maer die de Joden voormaels ten ver=derue/ ende tot spijse der voghelen met blij=schap verordent/ ende beghеuen hadden/die suchteden nu/ dewijle sy in schande waren/ ende haer vyerige vermetenheyt met oneere wtgheblusschet wert.

35 De Joden dan ghelijck nu gheseyt is/ge=bruyckten de voorseyde dansinge ende fee=ste/blijde verheuginghen ende dansinghen: ende maeckten daer van een gemeyne Wet/ die in alle hare wtwooninghen/ soude oock onder de nacomers blijuen : ende verorden=den/dat de voornoemde dagen der blijschap sonden ghehouden worden / niet om eeni=ghe drinckerije/ ofte brasserije / maer om de verlossinghe die hen Godt ghegheuen had=de.

36 Daer na zijn sy tot den Coninck gegaen/ oorlof begheerende/om een yeghelijck zijns weechs te gaen.

37 i Haer beschrijuinghe wert ghehouden/ van den vijf ende twintichsten daghe des Maents Pascho/ tot den vierden dach des Maents Epiph/ veertich daghen lanck.

i 3.mac.4.22

38 Ende daer wert ghearbeyt om haer te verderuen/ vandē vijfsten dage der Maent Epiph / tot aen den seuenden desseluen Maents/ drie dagen lanck/in de welcke de opperste Heerschapper zijn barmherticheyt grootelijck vertoonende / haer al te samen onuerseert bewaerde.

39 Ende sy hebben feest ende maeltijt ghe=houden / waer toe de Coninck alle nootsa=kelijcke dinghen gaf/ tot den veerthienden dach des voornoemden Maents / in wel=ken doch sy tot hem om oorlof gegaen zijn.

40 De welcke de Coninck heeft ghepresen/ ende tot de stadthouders eener yeghelijcker stadt/desen ondergheschreuen brief ghesonden / waer in de groote beweginghe zijns herten veruatet is.

Dat

2 L 1 [1]

Dat vij. Capittel.

Wy Coninck Ptolomeus Philopater/wenschen den stadthouderen allomme in Egypten/ende allen overste in den regimente / salicheyt ende welvaert: Want het gaet met ons ende onsen kinderen wel. 1

Doe de groote Godt ons in onse saken voorspoet na onsen wille ghegheuen hadde/ 2

Hebben sommighe vrienden / ons dickmaels strenghelijck aencomende / daer toe ghebracht / dat wy de Joden die in onsen rijcke zijn/souden in een plaetse vergaderen/ ende als vyanden / met onghewoonlijcke straffe dooden: 3

Segghende/dat om den haet/welcken de Joden hebben teghen alle Heydenen / onse rijcke nemmermeer en soude ruste hebben/ eer dat gheschiet ware. 4

Ende als sy se ghebonden / met grooter quellinghe hier gebracht hadden/gelijck slaven/ia gelijck verraders/hebben sy se sonder eenighe ondersoeckinghe ofte verhooringhe harer sake / ghesocht te dooden / meer dan Scytische wreetheyt ghebruyckende. 5

Ende als wij se/hierom bitterlijck bescholden hebben / na onse gherechticheyt die wy teghen alle menschen ghebruycken / hebben wy de Joden door onse ghenade nauwelijcken connen in het leuen behouden. 6

Maer hebben sekerlijcken beuonden/dat de Hemelsche Godt de Joden beschermt/ ende als een Vader zijne kinderen/ allesins gheholpen heeft. 7

Oock overdenckende de stantvastighe goetwillige vrientschap/die sy ons/ (gelijck oock voortijden onsen voorouderen) bewesen / maken wij se te rechte vrij van alle beschuldinghe hoedanich sy zy: ende gebieden eenen yegelijcken / dat hy se late tot het hare comen/in wat plaetse het zy/ dat hen gantschelijck niemant hinderlijck en zy / noch oock yet en verwijte dies / dat sy onrechtveerdichlijcken gheleden hebben. 8

a Jere.30.16 Zach.2.5.

Want wetet / a ist dat wy yet quaets booselijck tegen haer beginnen/ ofte hen eenichsins bedroeuen / dat het niet een mensche / maer de opperste Godt ende Heerschapper aller mogentheyt/sal toornichlijck allesins altijts ende onuerhinderlijck wreken. Vaert wel. 9

b 3.Mac.2.30

Als sy desen brief ontfanghen hadden/en zijn sy niet terstont wech gereyst/maer hebben oock van den Coninck begheert/dat de Joden die den heyligen God ende zijn Wet onbedwonghen b verlaten hadden/ mochten van hem/ na harer verdienste ghestraft worden. 10

Om dat die / die om des buycx wille/ de de gheboden Gods overghetreden hadden/ nemmermeer en souden den Coninck ghetrouwe wesen. 11

12 Dewijle de Coninck achtede/dat het warachtich was ghelijck sy seyden: heeftse gepresen/ende macht ghegheuen/ de ghene die de Wet Godts verlaten hadden / vrijelijck in alle plaetsen zijns rijcx te dooden/ sonder eenighen middel der Coninclijcker macht/ ofte ondersoeckinghe.

13 Doe hebben sy den Coninck (ghelijck het betaemde/) bedancket: ende hare Priesters ende de gantsche menichte / hebben Halleluya gheroepen/ ende zijn met vreuchde henen ghegaen.

14 Ende hebben also op den wech/ de overtreders haers volcx ghestraft / ende tot exempel gedoodet/ ia hebbender op dien dach meer dan drie hondert ghedoodet / ende maeckten vreuchde ende blijschap/ de godtloosen doodende.

15 Maer die totter doot toe hadden Godt aengehangen/ zijn wt der stadt gegaen/ met alderley seer welrieckende bloemē becroont/ met blijschap ende iuychen / met Hymnen eñ seer soeten gesange/ de volcomen vreucht harer verlossinghe vercreghen hebbende.

16 Ende als sy gecomen waren tot de stadt Ptolomais / om der plaetsen natuere ghenoemt / Rodophoros / (dat is / Roosenvruchtbaer /) daer sy van den schepen verwacht werden/hebben sy wt gemeynen rade/daer seuen daghen lanck maeltijt gehouden/dewijle de Coninck goetwillichlijck allen nootdruft tot de reyse eenen yegelijcken beschickte/ tot dat sy te huys quamen.

17 Also zijn sy ghesont henen ghereyst / met behoorlijcke verblijdinge/ ende hebben goet gheacht/daer oock de blijde dagen/ten tijde harer pilgrimagie te houden.

18 Ende als sy daer een ghedachtenisse calomne opgherichtet hadden/ zijn sy te lande ende te water/ gesont/vrij eñ blijde gereyst.

19 Ende door des Coninck beuel/ is een yeghelijck onuerseert / wederom in zijn huys ghestelt/

20 Meerder macht dan te voren/tegen hare vyanden/ met eere ende verschrickinge vercreghen hebbende:

21 Ende en zijn gantschelijcken door niemant/ van haren goede berooft gheweest.

22 Want sy hebben alle wt de voorgangen beschrijuinghe/alle haer goet weder ghecreghen / so dat alle die/die yet van den haren hadden / dat selue hen met grooter vreese weder gauen:

23 Dewijle de opperste Godt met groote daden/haer salicheyt volbrachte.

24 De Verlosser Israels is te prijsen in der eewicheyt/ Amen.

Eynde des derden Boecx der Machabeen.

Roomsche Keysers. | **Stadthouders in Judeen.**

Julius Caesar de eersteKeyser regneerde 5. Iaer.

Antipater wert beuesticht stadthouder ouer Judeen/inden eersten Jare Julius Caesar.

De selue Antipater werdt vergheuen int 5. Jaer/na dat hy zijne twee kinderen Herodem ende Phasellum in de regeeringe van Judeen ende Galileen/ghestelt hadde.

Augustus de tweede regneerde 56. Iaer.

In den 11. Jare Augusti / wert Herodes verclaert Coninck te zijn ouer het geheel Jootsche lant/door den Raet van Roomen / ende drie Jaer daer nae quam hy in de besittinghe des seluen Rijcx/ende regneerde 37. Jaren na de voorseyde verclaringhe / te weten 31. Jaer met ghewelt ende tyrannije/ ende 6. Jaer als een wettelijck Coninck.

Inden 48. Jare wert het Jootsche lant gedeylt in vier heerlijckheden / Tetrarchie ghenaemt/ om Herodis vier kinderen wille / als Eusebius is schrijuende. Archelaus hadde Judeen ende Samarien: Antipas toegenaemt Herodes hadde Galileen: Philippus Itureen ende Trachoniten: ende Lysias / Abilenen.

Na dat Archelaus 9. Jaren hadde gheregneert in zijn Tetrarchia van Judea/wert hy achterhaelt van boose daden ende als ballinck versonden in Vienne in Daulphine / alwaer hy oock is gestoruen/ende Copinius is stadthouder ghestelt inde voorseyde Tetrarchia ten 56. ende laetsten Jare Augusti / ende die regeerde daer na drie Jaren.

Tiberius de derde Keyser regneerde 23. Iaer.

Ten derden Jare Tiberij/succedeerde Marcus in de regeeringhe Copinij.

Nae hem volchde in den 5. Jare Annius Ruffus / ende in den seuenden Jare volchde Ruffus Valerius Gratus / welcke Valerius 7. Jaer regeerde.

Inden 14. Jare des voornoemden Tiberij/ dwelck was in den 29. Jare der gheboorten Christi/ succedeerde Valerio / Pontius Pilatus/ ende regeerde 9. Jaer.

Inden 23. Jare / ende laetsten Jare Tiberij/wert Marcellus ghecommitteert in Pilati plaetse/welcke van eenige boos daden beschuldicht zijnde/ wert na Roomen ghesonden om hem te verantwoorden/dese voorseyde Marcellus en regerde maer een Jaer.

Caius Caligula de vierde Keyser regneerde 4. Iaer.

Inden eersten Jare Caij / wert P. Petronius beuesticht int gouuernemēt van Judea/ ende Marcellus wederom herroepen.

Inden seluen Jare wert Agrippa (de sone van Alexander/die Herodes hadde doen dooden) gestelt een Coninck ouer de twee Tetrarchien/die Philippus ende Lysius zijne Oomen beseten hadden ende onlancx gestoruē waren.

In den vierden Jare voechde hem Caius noch tot Galileen/ dat van zijn Oom Herode ghenaemt Antipas/ gheregeert wert.

Claudius de vijfde Keyser regneerde 14. Iaer.

Inden eersten Jare Claudij/wert Agrippa beuesticht in zijn drie Tetrarchien / ende daer en bouen wert hem noch daer toe ghedaen de Tetrarchie van Judeen/ende so hadde hy wederom alle het rijck zijnes grootvaders Herodis/ende sterf inden vierden Jare Claudij/na dat hy 7. Jaer gheregneert hadde.

Agrippa zijn Sone en volchde hem so niet terstont in de regeeringhe/ om zijne ionckheyt wille / maer het rijcke werdt gheregeert van Mombaers in zijn plaetse / onder den naem der Romeynen. De eerste nu die het regeerde/ was Caspius Fadus/ende gouuerneerde drie

Wat middeler tijdt gheschiet [illegible]

Hircanus de broeder Aristoboli / van den geslachte der Machabeen/ berooft wordende van de wercltlijcke regeringhe/behout ghelijckewel de Priesterlijcke bedieninghe.

Inden 18. iare Augusti/ soo vercreech Antigonus weder het Coninckrijck ende het Priesterschap/ door hulpe des Coninck van Parthen/ ende gebruyckte het selue vijf achtervolghende iaren.

Inden 42. Jare Augusti/ende ten 32. Jare Herodis/na dat Eusebius daer van schrijft/is Jesus gheboren te Betlehem / ende weynich tijts daer na/ dat hy vereeringhe vanden wijsen wt Oosten ontfangen hadde/ die om hem aen te bidden ghecomen waren/ wert hy in Egypten gheuoert/alwaer hy bleef tot na Herodis doot Mat. 2.12.

Inde 44. iare / werden de cleyne kinderen door Herodem ghedoot door het gheheele lant van Bethlehem/ Mat. 2.16.

Inden 48. iare der regeringe Augusti/ende des eersten Archelai/ quam Jesus wederom van Egypten/ende woonde in Galileen.

Inden 53. iare/Jesus out zijnde 12. Jaren/ leerde inden Tempel.

Inden 15. iare Tiberij / predickte Joannes de dooper/ende doopte Jesum Christum/ende niet langhe daer na wert hy van Herode Antipas die Tetrarcha van Galileen was / onthalst. Ende Jesus begonste dat Euangelium te prediken met teeckenen ende miraculen.

Indē 18. Jare wert Jesus gedoot/verrees/ daer na clam hy op ten Hemel / ende sant den heylighen Gheest zijnen Apostelen/ ende Discipulen. De welcke daer nae het Euangelium door de gantsche werlt vercondichden/na den beuele dat hy hen ghedaen hadde.

Herodes de Tetrarcha van Galileen / door sommighe zijner cousins brieuen beschuldicht zijnde/ wert berooft van zijn Tetrarchia/ ende door ballinck te Lyons ghesonden/ alwaer hy ghestoruen is inden tweeden iare Caligule.

Inden derden iare Caligule/ doodde Pilatus hem seluen / na dat hy veel ellendicheyt gheleden hadde.

Herodes Agrippa dede dooden S. Jacob de broeder Joannis / ende Petrum in de ghevanckenisse legghen : ende weynich tijts daer na / wert hy vanden Enghel des Heeren gheslaghen/ Act. 12.2. ende sterf inden derden iare des Keysers Claudij.

Inden vierden iare deses Keysers/ gheběurde de groote diere tijt/ die van Agabo voorseyt was/ Act. 11.28. de welcke haer ouer het gheheele lant wtspreyde/inden sesten iare.

Het Concilium der Apostelen wert gehouden binnen de stadt van Jerusalem/inden ne-

Jaer. Daer na Tiberius Alexander drie Jaer. Daer na Cumanus twee Jaren/ende na dien aenueerde de voorseyde Agrippa het regiment der voorseyder Tetrarchien/die Philippus ende Lysias ghehadt hadden. Felix de successor van Cumani/gouuerneerde drie Jaer de welcke wtgingen in den lesten Jare deses Claudij.

Portius Festus wert ghestelt inde regeeringhe in de plaetse van Felix/inden eersten Jare Neronis/ ende regeerde drie Jaren.

Int selue Jaer aenueerde Agrippa de ionghe/ het regiment van Galileen.

Albinus succedeerde nae Festum/ ende regeerde vijf Jaren/ende Cestus Florus volchde Albinum/ ende regeerde totter tijdt toe dat Vespasianus teghen de Joden wt ghesonden wert: dwelck was in den derthiensten Jare Neronis.

Vespasianus in Judea wesende / werdt verclaert Keyser te zijn van zijn Armeye. Ende daerom liet hy het beuel der seluer zijnen Sone Tito / ende quam binnen Roomen om het Rijck te besitten.

Inden tweeden Jare Vespasiani/wert den gheheelen staet der Joden vernielt ende ghedestrueert / ende also heeft het rijcke der Herodianen een eynde ghenomen / ende het gheheele voorseyde gouuernement.

ghenden iare zijns Rijcx / daer verhael afghemaeckt is/ Act. 15.6

In dit selue iaer werden de Joden wt Roomen gheiaecht.

Inden 14. ende lesten Jare deses Keysers/ wert Paulus gheuangen binnen Jerusalem/ ende voor Felix den stadthouder ghebracht/ Act. 22.

Inden seuenden iare Neronis/wert S. Jacob Alphei sone / diemen seyde een broeder te zijn onses Heeren Jesu Christi/ binnen Jerusalem ghedoot vanden Joden.

Inden twaelfsten iare begonsten de Joden haer te rebelleren tegen de Romeynen/tegẽ de welcke Vespasianus van Nerone ghesonden wert.

Inden 13. iare wert de Kercke des Heeren die binnen Jerusalem vergadert was/ van God vermaent te vertrecken ouer de Jordaẽ/ in de stadt van Pella.

Int volghende iaer nae het ouerlijden Neronis/ was daer eenen veruaerlijcken ende schrickelijcken crijch in Galileen tegen de Joden/ wt oorsake haerder rebellije/eñ des iaers daer na/ dwelck was int eerste iaer Vespasiani/ wert Jerusalem beleghert van Tito Vespasiani sone.

Inden 2. Jare Vespasiani wert Jerusalem ingenomen ende van de Romeynen gedestrueert/te weten/veertich iaer na Christi doot.

Het Nieuwe Testament/

Dat is,

Het Nieuwe Verb...

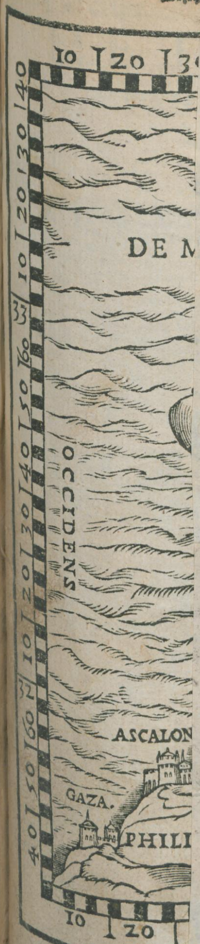
Het ...

TOT

By Peeter verhaghen, i...

Anno. M

De Boecken des Nieu-wen Testaments / met den ghetale der Capittelen.

De beschrijuinghe v
int

De plae

Ascalon
Azor
Bethlehem
Bethphaghe
Bethsaida
Bethabara
Bethanie
Cana de Galilee
Capernaum
Carmel mont
Caesaree strator
Caesaree de Philippes

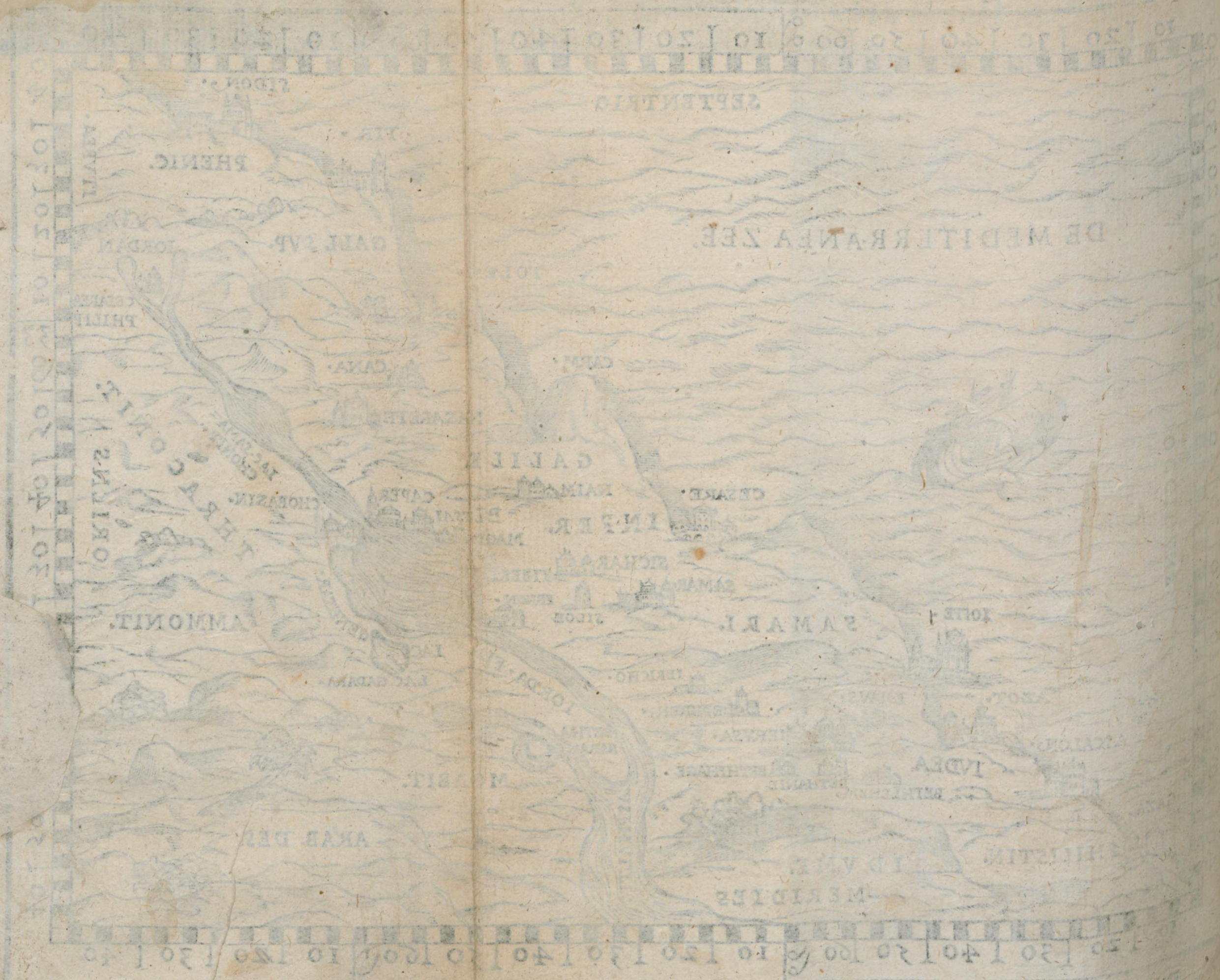
Beschrijvinghe van het Heylich Lande: vermaent [illegible] inde vier Evangelisten / in het beginsel: al waer sy behoort ghestelt ende ghesat te worden / dwelck is van S. Mattheus inde letter A j.

De beschrijvinghe van het Heylich Landt/ inhoudende de plaetsen waer af vermaent wort inde vier Euangelisten / met noch andere plaetsen aen de Zee gheleghen/ inden welcken men merckelijck sien mach de weghen/ die Jesus Christus selue ghewandelt heeft met zijnen Discipulen / in Judeen/ Samarien ende Galileen/ so wel int hooghe als int leeghe / dwelck zijn de drie parthen daer dit lant in ghedeelt is.

De plaetsen ende gheleghentheden van dien/ zijn bysonderlijck verclaert in dese Caerte/ by onderhoudinghe/ achteruolghende hare lanckheyt ende breetheyt.

Plaets	Lanckheyt ende breetheyt
Ascalon	65/ 24: 31/ 32.
Azot	65/ 35: 32/
Bethlehem	65/ 55: 31/ 51.
Bethphaghe	68/ 31/ 58.
Bethsaida	66/ 51: 32/ 29.
Bethabara	66/ 34: 32/ 1.
Bethanie	66/ 31/ 58.
Cana de Galilee	66/ 52: 32/ 48.
Capernaum	66/ 53: 32/ 29.
Carmel mont	66/ 31: 32/ 50.
Caesaree stratonis	66/ 16: 32/ 35.
Caesaree de Philippes	67/ 30: 33/ [illegible]
Chorazim	66/ 53: 32/ 29.
Van d'eene van de Fonteyne daer wt spruyt de vloedt der Jordans	67/ 25: 33. 8.
Ennon	66/ 40: 32/ 18.
Emaus	65/ 54: 31/ 59.
Ephren	66/ 8: 32.
Gadara oft Garaza	66/ 48: 32/ 23.
Gaza	65/ 10: 31/ 40.
Jericho	66/ 10: 32/ 1.
Jerusalem	66/ 32/ 55.
Joppe	[illegible]
Jor eene van de Fonteyne daer wt spruyt de vloet der Jordane	67/ 31: 33/ 7.
Magdalo anders Dalmanutha	66/ 48: 32/ 28.
Naim	66/ 35: 32/ 33.
Nazareth	66/ 56: 32/ 42.
Ptolomais	66/ 50: 32/ 58.
Samarie Coninckliicke Stede	66/ 22: 32/ 19.
Sidon	67/ 15: 33/ 30.
Siloe	66/ 27: 32/ 19.
Tyr	97/ 33/ 20.
[illegible]	66/ 44: 33/ 26.

HET HEYLIGE EVANGELIVM, BESCHREUEN door Mattheum.

¶ Argument.

Onder de Schrijuers des Nieuwen Testaments/ zijn in de eerste plaetse de Euangelisten/ dat is/ de Beschrijuers der Historie des Euangeliums. Dit woort Euangelium/ wort hier ghebruyct voor een blijde bootschap/ dat is/ voor de verconding he eender gheluckiger ende saligher sake/ te weten/ dat de Hemelsche Vader ons zijnen Sone ghegeuen heeft/ ende met hem al wat tot een salich leuen dient. Want de Enghel des Heeren roept by Lucam tot de Herders/ segghende: En vreest v niet/ want siet/ ick Euangelizere v een groote blijschap/ die den gantschen volcke ouercoemt/ want v is heden een Salichmaker gheboren/ die is Christus Jesus. So wort ons dan door het Euangelium blijschap ende gherusticheyt des herten vercondicht: de welcke daer in gheleghen is / dat Godt zijnen Sone ghegheuen heeft/ tot versoeninghe ende verlossinghe der gantscher Werelt. Waerom Paulus oock schrijft/ dat het Euangelium is de moghetheyt Gods allen Gheloouighen ter salicheydt. Want de moghentheydt Godts ofte de arm Gods/ is de Sone Godts Jesus Christus onse Heere/ die allen Gheloouighen genoechsaem is/ om rechtueerdicheyt ende salicheyt te ghecrijghen. Hierom worden die Euangelisten ghenaemt/ die dese sake der rechtueerdicheyt ende salicheyt beschrijuen/ te weten/ hoe Christus zy inde Werelt ghecomen / het gheloone ende beteringhe gheleert / ende de Werelt van den Duyuel ende alle ongherechticheydt verlost hebbe. Sulcke Schrijuers worden daer viere ghetelt/ onder de welcke de twee/ namelijck/ Mattheus ende Joannes selue ghesien hebben/ dat sy beschrijuen/ Jae zijn ten meesten deele selue mede in die dinghen gheweest/ die sy beschrijuen: want sy zijn van den Heere Christo Jesu tot Apostelen vercoren / ende onder de voorneemste gheweest.

Ende Mattheus de eerste/ heeft (ghelijck sommighe meynen) ten neghenden Jare na de Hemeluaert des Heeren/ de Historie van de sake des Heeren ghescreuen/ ende in het licht ghebracht. Hy ghebruyct een schoon Historische orden/ met wonderlijcke gheschicktheyt ende claerheyt de gheboorte Christi/ ende wat door zijn openbaringhe ende de bedieninghe zijns ampts gheschiet is/ beschrijuende. Daer nae als hy nu zijn ampt heeft begonnen te bedienen/ hoe ende hoedanighe Discipulen hy vercoren heeft/ wat ende hoe hy gheleert heeft. Item wat grooter wonderdaden hy ghedaen heeft/ wat grooter weldaden hy den Volcke ghedaen heeft/ wat hy int openbare/ ende wat hy int heymelijcke gedaen heeft: hoe hy met zijne vyanden/ met zijne vrienden/ met de swacke sondaers/ ende met de hardtneckige verachters ghehandelt heeft. Bouen desen verclaert hy met wat deuchden hy begaeft was/ wat exempel des leuens hy ghegheuen heeft/ wat grooter autoriteyt hy hadde. Ten laetsten / hoe hy van zijnen Discipel zy den Joden verraden/ ende vanden Joden ouergheghenen den Heydenen/ ende seer wreedelijck ghehandelt / ende ten eynde ghecruyst/ ghestoruen/ ende begrauen / ende ten derden daghe weder opghestaen zijnde/ hem seluen wederom leuendich den zijnen vertoont heeft ende daer nae ten Hemel opgheclommen is/ ende de Apostelen in de gantsche Werelt ghesonden heeft/ om alle menschen te vercondighen dat hen door den doot Christi/ salicheyt vercreghen was/ ende dat sy de Gheloouighe soude Gode heylighen.

¶ Dat eerste Capittel.

1. De tijdtlijcke gheboorte Jesu Christi/ 20/ ontfanghen vanden heylighen Gheest/ 21. gheboren vande maghet Maria welcke van Joseph ondertrout was/ 23. Jesus Salichmaker/ ghenaemt Emmanuel.

HEt Boeck des * gheslachtes Jesu Christi/ des soons a Dauids/ des soons Abrahams. 1

b Abraham genereerde Isaac. c Isaac ghenereerde Jacob. d Jacob genereerde Judam ende zijne broeders. 2

e Judas genereerde Phares ende Zara wt Thamar. f Phares genereerde Esrom. g Esrom genereerde Aram. 3

Aram genereerde Aminadab. Aminadab genereerde Naasson. Naasson genereerde Salmon. 4

Salmon genereerde Booz wt Rachab. h Booz genereerde Obed wt Ruth. Obed genereerde Jesse. 5

i Jesse genereerde Dauid den Coninck. k Dauid de Coninck genereerde Salomon wt den wijue die Urie was. 6

l Salomon genereerde Roboam. m Roboam genereerde Abia. n Abia genereerde Asa. 7

o Asa genereerde Josaphat. p Josaphat genereerde Joram. q Joram genereerde Oziam. 8

9 r Ozias genereerde Joatham. s Joatham genereerde Achaz. t Achaz genereerde Ezeciam.

10 u Ezecias genereerde Manassen. x Manasses genereerde Ammon. Ammon genereerde Josiam.

11 y Josias genereerde Jechoniā eñ zijn broeders in der z Babylonischer ouervoeringe.

12 Ende na der Babylonischer ouervoeringhe / a Jechonias genereerde Salathiel. b Salathiel genereerde Zorobabel.

13 Zorobel genereerde Abiud. Abiud genereerde Eliacim. Eliacim genereerde Azor.

14 Azor genereerde Sadok. Sadok genereerde Achim. Achim genereerde Eliud.

15 Eliud genereerde Eleazar. Eleazar genereerde Matthan. Matthan genereerde Jacob.

16 Jacob genereerde Joseph den man Marie/ wt welcker is * gheboren/ die Jesus/ die daer gheheeten wort Christus.

17 Alle die gheslachtē vā Abraham tot Dauid/ zijn veerthiē gheslachtē. Eñ vā Dauid tot de Babylonische ouervoeringe/ zijn veerthien gheslachten. Eñ van de Babylonische ouervoeringe tot Christum/ veerthiē gheslachten.

18 c Ende het ginck met der gheboorte Jesu Christi aldus toe: Als Maria zijn moeder met Joseph ondertrout was/ eer sy te samen quamen/ wert sy beuonden beurucht wt den heylighen Gheest.

Margin notes: Dat Jesus is de Messias/ de Salichmaker die den vaderen beloeft was. * Ofte/ der gheneeringhe/ a Luce.3.32 b Gen.21.2 c Gen.25.24 d Gen.29.35 e Gen.38.37 f Gen.46.12 g 1.Par.2.5 Ruth.4.18 h 1.Par.2.9 i Ruth.4.18 k 1.Sam.16.1 ende.17.12 l 2.Sa.11.24 m 1.Reg.11.43 n 1.Par.3.10 o 1.Par.3.10 2.Par.11.20 p 2.Par.14.2 q 2.Par.17.1 2.Par.21.1 2.Paral.21. ende 22.1. r 2.Par.26.21 s 2.Par.27.9 t 2.Par.28.27 u 2.Re.20.21 x 2.Reg.21.18 1.Par.3.13 14. y 2.Re.23.34 ende 24.1 2.Par.36.4 z 2.Re.24.14 a 1.Par.3.17 b 1.Esd.3.2 ende 5.2 Hagge.1.2 * Ofte/ ghegenereert. De gheboorte Jesu Christi. c Luce.1.27

19 En Joseph haer man / dewyle hy rechtveerdich was/en begeerdese niet d te schande te maken/so wilde hyse heymelijck e verlaten.

d Deut.24.1
e Ofte/van hem scheyden.

20 Ende als hy dat inden sin hadde/siet/so verscheen hem de Engel des Heeren inden droom/seggende: Joseph ghy sone Dauids/ vreest niet Mariam [voor] v wijf te nemen/ want dat in haer ghegenereet is / dat is wt den heylighen Gheest.

21 Ende sy sal eenen sone baren/ f ende ghy sult zijnen naem heeten Jesus / g want hy sal zijn volck * behoeden van hare sonden.

f Luce.1.31
g Acto.4.12
* Of/salich maken.

22 (Ende dit is altemael gheschiet / op dat veruult worde/ dat van den Heere ghesproken is door den Propheet/die daer seyt:

23 h Siet een maghet sal beurucht worden/ ende sal eenen sone baren / en i ghy sult zijnen Naem heeten Emmanuel / dat is te segghen: Godt met ons.)

h Esaie.7.14
i And.sy sullen

24 Joseph dan ontweckt van zijnen slape/ dede gelijck hem de Enghel des Heeren beuolen hadde/ende nam zijn wijf met hem.

25 En en bekendese niet tot sy dat haren eerstgheborenen sone ghebaert hadden:ende hiet zijnen Name Jesus.

Dat ij.Capittel.

1. Christus gheboren/ 2. is aengebeden/van de Wijse/ 13. ende door de vermaninge des Enghels ghedragen in Egypten/om Herodis wreetheyts wille/ 16. dewelcke de cleyne kinderkens doodt/ 19. van waer hy na de doot Herodis weder ghebracht zijnde in het landt Israels, woont in Nazareth.

1 Doe nu Jesus a gheboren was te Bethlehem int Jootsche landt / ten tijde des Coninck Herodis / siet/ daer quamen b Wijse van Oosten tot Jerusalem.

a Luce.2.16
b Gri. Magi. Magi waren se volc in Media/so Herodotus schrijft. En de Persen noemden oock hare Priesters ende Wijsen Magos.

2 Segghende : Waer is de Coninck der Joden/ die gheboren is? Want wy hebben zijn Sterre ghesien int Oosten/ende zijn gecomen om hem aen te bidden.

3 De Coninck Herodes dit ghehoort hebbende/wert beroert/ende gheheel Jerusalem met hem.

4 Ende hy versamelde alle de Ouerpriesters ende Schriftgheleerde des volcks/ende onderuraechde van hen waer * Christus soude gheboren worden?

* Ofte / Ghesalfde.

5 Sy seyden hem: Te Bethlehem int Jootsche landt / want alsoo is ghescreuen door den Prophete:

6 c En ghy Bethlehem int Jootsche lant/ zijt gheensins de cleynste onder de Vorsten Juda: want wt v sal de Leydtsman voortcomen/die mijn volck d regeren sal.

c Mich.5.2
Joan.7.42
d Ofte hoeden gelijc een Herder zijn cudde.

7 Doe riep Herodes de Wijse heymelijck/ ende ondersochte van hen te wat tijde de Sterre hen verschenen was.

8 Ende sandtse nae Bethlehem / segghende: Gaet henen derwaert/ ende ondersoeckt neerstelijck vanden kindeken:ende als ghijt sult gheuonden hebben / latet my weten/ op dat ick oock come / ende dat ickt aenbidde.

9 Ende sy den Coninck ghehoort hebbende zijn henen ghegaen : Ende siet/de Sterre die sy int Oosten ghesien hadden/ ginck voor hen/tot dat sy quam ende stont bouen de plaetse daert kindeken was.

10 Doe sy nu de Sterre sagen/verureuchden sy hen seer met grooter vreuchden.

11 Ende in het huys comende / vonden sy dat kindeken met Maria zijn Moeder/ e ende nederuallende aenbaden: Ende hare schatten opghedaen hebbende / offerden sy hem gauen/Gout / ende Wieroock/ ende Myrrhe.

e Psal.72.10
Esaie.60.6

12 Ende van Godt vermaent inden droom datse niet en souden wederkeeren tot Herodem / keerden sy wederom eenen anderen wech nae haer landt.

13 Doe sy nu henen ghetoghen waren/ siet / de Enghel des Heeren verscheen Joseph inden droom / segghende : Staet op/ ende neemt dat kindeken ende zijn moeder/ ende vliedt in Egypten/ ende blijft daer tot dat ickt v segghe : want het is voorhanden / dat Herodes dat kindeken soecken sal te dooden.

14 Ende hy stont op/ ende nam dat kindeken ende zijn moeder inder nacht/en weeck henen nae Egypten.

Joseph vliet met Jesu en de Moeder in Egypten.

15 Ende was daer tot den doot Herodis/ op dat veruult worde / dat van den Heere ghesproken is door den Prophete/segghende : f Wt Egypten hebbe ick mijnen Sone gheroepen.

f Num.24.8
Ozee.11.1

16 Doe nu Herodes sach/dat hy bedroghen was van de Wijse/ werdt hy seer toornich: ende zijn volck ghesonden hebbende/ doodde alle de kinders te Bethlehem/ende in alle hare palen/van twee Jaren aen/ en daer onder / nae den tijdt dien hy van de Wijse vernomen hadde.

Herodes doot de kinderen.

17 Doe wert veruult/dat vanden Heere ghesproken is / door den Propheet Jeremiam/ segghende:

18 g In Rama is een stemme gehoort/ veel clagens/en weenens/ende huylens/Rachel beweenende hare kinders: en en heeft haer seluen niet willen laten troosten/ om dat sy niet en zijn.

g Jere.31.15

19 Doe Herodes nu ghestoruen was / siet/ de Enghel des Heeren verscheen Joseph in den droom in Egypten/

20 Segghende: Staet op/ neemt het kindeken/ende zijn moeder / ende gaet henen int lant Israels / want sy zijn ghestoruen / die des kindekens ziele sochten.

21 Ende Joseph opghestaen/ nam dat kindeken/ende zijn moeder/ende quam int lant Israels.

22 Maer doen hy hoorde dat Archelaus in Judea regneerde/in Herodes zijns vaders plaetse/vreesde hy daer henen te gaen:maer van Gode vermaent in den droom/weeck hy henen in de deelen des Galileetschen landts.

23 Ende daer ghecomen zijnde/ woonde hy in de Stadt ghenaemt Nazareth : op dat veruult worde dat door de Propheten ghesproken is/ [namelijc/] h Hy sal Nazarenus gheheeten worden.

h Judic.13.7

Dat iij.Capittel.

1. Joannes in de wildernisse predickt bekeeringhe/ 3. ende de toecoemst des Heeren/ 6. ende het volck doopende/ 7. straft de Phariseen/ 11. gheuende ghetuyghenisse van Jesu Christo/ 13. Den welcken hy oock doopt.

1 Ende a in de daghen quam Joannes de Dooper/predikende in de Woestijne des Jootschen Landts/

Joannes de Dooper
a Mar.1.4
Luce.3.3
Joan.1.23
ende 3.23

Ende seg-

b Esai.56.1 Mat.4.17 c Esai.40.3 Marc.1.3 Luce.3.4 Joan.1.23

Ende segghende: b Betert v: Want het 2 Coninckrijcke der Hemelen is na by.

Want dese is de ghene daer de Propheet 3 Esaias van gesprooken heeft/ seggende: c De stemme des ghenen die roept in de Woestyne/ is: Bereydt den wech des Heeren/ maeckt zyne paden recht.

d Mar.1.6 2.Reg.1.8 e Leu.11.23 f 1.Sam.14.26.

d Ende dese Joannes hadde zijn cleedinghe 4 van Kemels hayren/ ende eenen lederen gordel om zijn lenden: ende zijn spyse was e Sprinckhanen/ ende f wildt hennich.

g Marc.1.5 Luce.3.7 Belijdinghe der sonden h Acto.19.18 De Phariseen. i Mat.22.33

g Doe quamen tot hem / Jerusalem/ ende 5 dat gantsche Joodtsche Landt/ ende het gantsche Lant ontrent den Jordaen.

Ende werden van hem ghedoopt in den 6 Jordaen/ h bekennende hare sonden.

Ende doe hy vele Phariseen/ Sadduceen 7 sach tot zijnen Doop comen/ seyde hy tot hen: i Ghy Adderen ghebroetsel / wie heeft v lieden gewaerschouwt/ dat ghy soudt vlieden van den toecomenden toorne?

k Gri. maeckt dan vrucht. Vrucht der bekeeringhe. l Luce.3.8 Joan.8.39 Acto.13.26

k Draecht dan vrucht / die der bekeeringhe 8 weerdich is.

Ende en denckt niet by v seluen te seggen: 9 l Wy hebben Abraham tot eenen vader. Want ick segge v: dat Godt machtich is oock wt dese steenen kinderen Abraham te verwecken.

Byle.

Ende nu is oock de Byle aen den wortel 10 der boomē gelept: daerom alle boom die geen goede vrucht en draecht/ sal afghehouwen/ ende in t vyer ghewopen worden.

m Mar.1.8 Luce.3.16 Joan.1.26 Acto.1.5 ende 11.16 ende 19.4 n* Al.so doope ick v dan o Esaie.44.3 Joel.2.28 Acto.2.4 ende 11.15 ende 9.6 p Luce.3.17 q Mar.1.9 Luce.3.21

m Ick n* doope v wel met water tot bekeeringhe: 11 maer hy die nae my coemt / is machtiger dan ick: wiens schoenen ick niet weerdich en ben te draghen/ o die sal v met den heylighen Gheest ende met vyer doopen.

p De welcke zijnen Wan in zijne handt 12 heeft/ ende sal zijnen dorschuloer doorsuyveren: ende zijn tarwe in zijn schuere samelen/ ende het caf met onwtblusschelijcken vyere verbranden.

q Doe quam daer Jesus van Galilea tot 13 den Jordaen/ tot Joannem / om van hem ghedoopt te worden.

Ende Joannes weygerde hem seere/ seggende: 14 Ick hebbe noot van v ghedoopt te worden/ ende coemt ghy tot my?

Ende Jesus antwoordende / seyde tot 15 hem: Latet [nu wesen:] want aldus betaemt ons alle gerechticheyt te volbrengen. Doen liet hy hem [ghewoorden.]

r Joan.1.32

Eñ doe Jesus ghedoopt was/ quam hy 16 terstont op van den water: ende siet/ de Hemelen werden hem geopent/ ende r sach den Gheest Gods neder dalen/ gelijck een Duyue/ ende op hem comen.

f Esa.42.1 Mar.17.5 Marc.1.11 ende 9.7. Luce.3.22 ende 9.35 Coloss.1.13 2.Petr.1.17

Ende siet / een stemme wt de Hemelen/ 17 segghende: f Dese is myn wel lieue Sone/ in den welcken ick myn welbehaghen ghenomen hebbe.

Dat iiij. Capittel.

2. Jesus gheuast hebbende/ 3. wert versocht van den Sathan/ 11. ende ghedient van de Enghelen/ 12. daer nae wyckende nae Galileen/ woont hy te Capernaum/ 17. begint te prediken/ 18. roepende Petrum ende Andream. 21. Jacobum ende Joannem/ 23. gaet het Lant van Galilea omme / verkondigende het Euangelium/ ende heylende alle crancks.

Christus versocht. a Mar.1.12 Luce.4.1 b Exo.34.28 1.Reg.19.8 c Ofte, daer nae.

1 Doe a wert Jesus van de Geest geleyt in de Woestyne/ om van den Duyuel versocht te worden.

2 Ende doe hy b veertich daghen eñ veertich nachten gheuast hadde/ hongerde hem c ten laetsten.

Christus verwint den Duyuel met der Schrift. d Deut.8.3 ende 32.47 Sap.16.26

3 Ende de Versoecker quam tot hem/ ende sprack: In dien ghy Gods Sone zijt/ so gebiet dat dese steenen brooden worden.

4 Doe antwoorde hy/ ende seyde: Daer is geschreuen: de mensche en sal niet van den broode alleenlijck leuen/ maer allen woorde dat wt den monde Godts gaet.

e Ofte/ het vaenlinck. De Duyuel bregt Schrift voort. f Psal.91.12

5 Doe nam hem de Duyuel mede nae de heylige Stadt: ende stelde hem op de e tinne des Tempels:

6 Ende seyde tot hem: In dien ghy Gods Sone zijt / soo worpt v seluen nederwaert: want daer is gheschreuen: f Hy sal zijnen Enghelen beuelen van v/ ende sy sullen v op de handen draghen / op dat ghy uwen voet nerghens aen eenen steen en stootet.

g Deut.6.16

7 Jesus seyde tot hem: Wederom daer is gheschreuen: g Ghy en sult den Heere uwen Godt niet versoecken.

8 Wederom nam hem de Duyuel mede op eenen seer hooghen Berch/ ende toonde hem alle de Coninckrijcken der Werelt/ ende hare heerlijckheyt:

9 Ende seyde tot hem: Alle dese dinghen sal ick v geuen/ in dien ghy nedervallet ende my aenbiddet.

h Dat is/ Vyant. i Deut.6.13 ende 10.20 1.Sam.7.3

10 Doe seyde Jesus tot hem: Gaet wech h Sathan / Want daer staet gheschreuen: i Den Heere uwen Godt sult ghy aenbidden/ ende hem alleene dienen.

11 Doe verliet hem de Duyuel/ ende siet/ de Enghelen quamen/ ende dienden hem.

Christus predickt bekeeringhe/ ende dat hy gecomen is. k Matt.1.14 Luce.4.14 Joan.4.43 l Luce.4.31 m Esa.9.1

12 k Ende doe Jesus hoorde dat Joannes gheuanghen was / weeck hy weder nae Galileam.

13 Ende verlatende Nazareth / l quam hy/ ende woonde te Capernaum / die aen der Zee ghelegen is/ in de eynden Zabulon ende Naphthali.

14 Op dat veruult worde dat ghesept is door den Propheet Esaiam/ segghende:

15 m Het Landt Zabulon / ende het Landt Naphthali/ aen den wech der Zee ouer den Jordaen/ de Galilea der Heydenen.

16 Dat volck dat in duysternisse sadt/ heeft een groot licht ghesien: ende den ghenen die saten in de Landouwe ende schaduwe des doots/ dien is een licht opghegaen.

n Mar.1.14 o Mat.3.2 Marc.1.15

17 n Van dier tydt aen begonst Jesus te prediken / ende te segghen : o Betert v leden. Want het Coninckrijcke der Hemelen is na by.

p Mar.1.16 Luce.5.1 Petrus ende Andreas/ Jacobus eñ Joãnes worden gheroepen. q Jer.16.16 Ezech.49.9 r Mat.19.27 Mar.10.28 Luce.3.10 ende 18.28 f Mar.1.19

18 p Ende wandelende aen de Galileetsche Zee / sach hy twee broeders / [namelijck] Simonem / die daer heet Petrus ende Andream zijnen broeder het Net in de Zee worpen: (want sy waren Visschers.)

19 Ende hy seyde tot hen : Volghet my na/ ende ick sal v q Visschers der menschen maken.

20 r Ende sy verlieten terstont hare Netten/ ende volchden hem.

21 f Ende als hy van daer voort ginck/ sach hy twee andere broeders/ Jacobum den sone Zebedei/ ende Joannem zijnen broeder

in een ſchipken met haren vader Zebedeo/ hare Netten vermaken/ende riepſe.

22 Ende ſy verlieten terſtont dat ſchipken/ ende haren vader/ende volchden hem.

Chꝛiſtus pꝛedickt het Euangelium/ende heeldt de crancken.

23 Ende Jeſus ommeginck geheel Galileam/leerende in hare Vergaderinghen/ende pꝛedikende het Euangelium des Coninckrijcx/ende heelende allerley ſiecten eñ cranckheden onder den volcke.

t Griecx/ bedupuelde.

24 Ende zijn gheruchte ginck tot in gheheel Syꝛien Landt / ende ſy bꝛachten hem toe alle crancken / met menigerley ſieckten ende qualen bevanghen / ende t die van de Duyvelen ghequelt waren/ende de Maenſuchtige/ende de Gichtige : ende hy maectese ghesont.

u Mar.3.7 Luce.6.17
x Griecx/ Decapoli/

25 u Ende hem volchden veel ſcharen nae/ van Galilea/van x de thien ſteden/van Jeruſalem/van Judea/ende van over den Jordaen.

Dat v. Capittel.

1. De Heere op den Berch/ 2. verclaert wie de gheluckighe zijn/ 17. ende welck de waerachtighe ſin is vander Wet Godts.

Chꝛiſtus pꝛedickt op den Berch

1 Ende Jeſus de ſcharen ſiende/ clam hy op eenen Berch/ ende als hy neder gheſeten was/quamen zijne Diſcipulen tot hem.

a Luce.6.20

2 a Ende zijnen mont open doende leerdeſe/ſegghende:

b Of/gheluckich

3 b Salich zijn de arme van gheeſte : want haer is het Coninckrijcke der Hemelen.

c Eſai.61.3 ende 66.10

4 c Salich zijn de treurighe : want ſy ſullen vertrooſt worden.

d Pſal.37. 22
Sachtmoedighe.

5 d Salich zijn de ſaechtmoedighe:want ſy ſullen het Aerdtrijcke beerven.

Hongerige.

6 Salich zijn die hongheren ende doꝛſten nae de gherechticheyt : want ſy ſullen verſaedt worden.

Barmhertighe.

7 Salich zijn de barmhertighe : want ſy ſullen barmherticheyt vercrijghen.

e Pſal.24.4
Reyne van herten.

8 e Salich zijn die/die reyn van herten zijn: want ſy ſullen Godt ſien.

Vreedſame.

9 Salich zijn de vreedſame:want ſy ſullen Godts kinderen gheheeten worden.

f 1.Pet.2.19 ende 3.14 ende 4.14

10 f Salich zijn die / die om de gherechticheyt vervolcht lijden:want het Coninckrijcke der Hemelen behooꝛt hen toe.

11 Salich zijt ghylieden/ als v de menſchen verſmaden ende vervolghen/ende alle quaet teghen v ſpꝛeken / lieghende om mijnent wille.

g Act.5.41
h Rom.8.18
i 1.Reg.19.14 2.Reg.21.6 Jerem.26.2 Heb.11.32 37.

12 g Verblijdt ende verheucht v/ h want uwe loon is groot in de Hemelen : i Want alſoo hebben ſy vervolcht de Pꝛopheten die vooꝛ v lieden gheweeſt zijn.

k Mart. 9.50 Luce.14.34
l Of/ ſmakeloos.
Sout ende Licht der Werelt.

13 Ghy zijt het ſout der Aerden/ k ſo nu het ſout l crachteloos woꝛt/ waer mede ſalmen dan ſouten ? Het en dooch nerghens toe meer/ dan om wtghewoꝛpen/ ende van den menſchen vertreden te woꝛden.

14 Ghy zijt dat licht der Werelt: een Stadt die op eenen Berch leyt/en can niet verboꝛghen worden.

m Mar.4.21 Luce.8.16 ende 11.36

15 m Noch een licht en woꝛt oock niet ontſteken/ende onder een Coꝛenmate gheſtelt/ maer op den Candelaer/ende het licht allen die in den huyſe zijn.

n 1.Pet.2.12
Goede wercken.

16 n Laet alſo uwe licht lichtē vooꝛ de menſchen/dat ſy uwe goede wercken ſien / ende uwen Vader loven die in de Hemelen is.

Chꝛiſtus vervult de Wet.

17 Meynt niet dat ick ghecomen ben om de Wet ofte de Pꝛopheten te ontbinden:ick en ben niet ghecomen om die te ontbinden/ o maer te vervullen.

o Mat.1.23 ende 2.15 Acto.13.38 Rom.3.31 ende 10.4
p Luce.16.17 Eſaie.40.8 ende 51.6 Pſal.102.17
q Jac.2.10
r Dat is/ overtreedt/

18 p Want ick ſegghe v lieden vooꝛwaer: Tot dat Hemel eñ Aerde vergaē/ en ſal daer niet de minſte letter./ noch een titel van der Wet vergaen/tot dat het al gheſchiet zy.

19 q Soo wie dan een van deſe alderminſte gheboden r ontbint/ende de menſchen alſoo leert / die ſal de alderminſte gheheeten woꝛden int Coninckrijcke der Hemelen: Maer die ſe doet / ende [de menſche] leert / die ſal groot gheheeten woꝛden int Coninckrijcke der Hemelen.

ſ Luce.11.39 Mat.23.13

20 ſ Want ick ſegge v lieden dat/ ten ſy dat uwe gherechticheyt overvloedigher ſy dan der Schꝛiftgheleerden ende Phariſeen / ſoo en ſult ghy int Coninckrijcke der Hemelen niet comen.

Dootſlach.
t Exo.20.13 ende 21.12 Levit.24.17 Deut.5.17

21 Ghy hebt ghehooꝛt dat tot de Oude geſeyt is: t Ghy en ſult niet dooden : Ende wie doot / die ſal weerdich zijn gheſtraft te woꝛden dooꝛ t ooꝛdeel.

22 Maer ick ſegghe v : dat / wie tonrecht op zijnen bꝛoeder tooꝛnich is / die ſal des ooꝛdeels ſchuldich zijn : Ende wie tot zijnen bꝛoeder ſeyt Racha / die ſal weerdich zijn gheſtraft te woꝛden dooꝛ den Raet: ende wie ſeyt ghy dwaes / die ſal weerdich zijn gheſtraft te woꝛden dooꝛ het Helſche vyer.

23 Daerom/wanneer ghy uwe gave op den Altaer offert/ende daer ghedachtich woꝛdt/ dat v bꝛoeder wat teghen v [wtſtaende] heeft.

u Job.42.8 Mal.2.19

24 u Soo laet daer v gave vooꝛ den Altaer/ ende gaet verſoent v eerſt met uwen bꝛoeder/ ende coemt dan / ende offert dan uwe gave.

x Luce.12.58 Pꝛov.25.8 28 Eccleſ.8.1

25 x Weeſt haeſtelijck goetwillich uwe wederpartije / dewijle ghy noch met hem op den wech zijt : Op dat v uwe wederpartije niet den Rechter over en levere / ende den Rechter v den Dienaer overgheve/ eñ ghy inden Karcker ghewoꝛpen woꝛdet.

26 Jck ſegghe v vooꝛwaer/ ghy en ſult daer niet wt comē/tot dat ghy den laetſten quadꝛantpenninck betaelt hebt.

Overſpel.
y Exo.20.14

27 Ghylieden hebt ghehooꝛt dat tot de Oude gheſeydt is : y Ghy en ſult gheen Overſpel doen.

z Job.31.1 Tob.3.14 Syr.41.25

28 z Maer ick ſegge v lieden/wie een Vꝛouwe aenſiet / om die te begheeren/die heeft alreede in zijn herte overſpel met haer ghedaen.

a Deut.13.6 Mat.18.9 Mar.9.43

29 a Jndien dan v rechter ooghe v verhindert / ſoo treckt ſe wt / ende woꝛpt ſe van v: want het is v beter dat een uwer leden verderve/dan dat v gheheel lichaem in de Helle ghewoꝛpen woꝛde.

b Mar.9.43

30 b Ende indien v rechterhandt v verhindert/ſnijdt ſe af / ende woꝛpt ſe van v : want het is v beter dat een uwer leden verderve/ dan dat v gheheel lichaem in de Helle ghewoꝛpen woꝛde.

c Deut.24.1 Mat.19.7 Marc.10.4
d Mat.19.9 Mar.10.11 Luce.16.18

31 c Daer is oock gheſeyt:Soo wie zijn wijf verlaten ſal/ die gheve haer eenen Scheybꝛief.

32 d Maer ick ſegghe v lieden/ dat ſoo wie zijn wijf verlaten ſal/ het en zy om hoererije/

die maeckt

die maeckt dat ſy overſpel doet:ende wie de verlatene trout/die doet Overſpel.

33 Wederom hebt ghylieden ghehoort / dat tot de Oude gheſeyt is : e Ghy en ſult geenen Eedt breken/ maer ghy ſult den Heere uwen Eedt betalen.

34 Maer ick ſegghe u lieden: f ſweert geenſins / noch by den Hemel / g want hy den Throon Godts is:

35 Noch by de Aerde/ want ſy is de Voetbanck zijner voeten : noch by Jeruſalem/ want ſy is de Stadt des grooten Conincks:

36 Noch by u hooft en ſult ghy niet ſweeren/want ghy en vermeucht niet een hayr wit ofte ſwart te maken.

37 h Maer u woordt zy/Ja/ Ja : Neen/ Neen : Wat daer boven is/dat is wt den quade.

38 Ghylieden hebt ghehoort / dat daer gheſeyt is: i Ooge om ooghe/ Tant om tant.

39 k Maer ick ſegghe u lieden: Wederſtaet den quade niet: Maer ſoo u yemant ſlaet aen u rechter waughe/ſoo biet hem oock de ander.

40 l Ende ſoo yemant met u te rechte gaen wilt/ende uwen rock nemen/laet hem oock uwen mantel.

41 Ende ſoo u yemant dwingt een mijle te gaen/gaet twee [mylen] met hem.

42 m Gheeft den ghenen die u bidt: ende en keert u niet vanden ghenen die van u borghen wil.

43 Ghylieden hebt gehoort/ dat daer geſeyt is : n Ghy ſult uwen naeſten lief hebben/ ende uwen vyant ſult ghy haten.

44 o Maer ick ſegghe u lieden : Hebt uwe vyanden lief : ſeghentſe die u vervloecken/ doet wel den genen die u lieden haten/ p eñ bidt voor de ghene die u verdrucken eñ vervolghen:

45 q Op dat ghy kinderen zijt ws Vaders die inde Hemelen is:want zyn Sonne doet hy opgaen over de booſe ende goede / ende reghent over de rechtveerdighe ende onrechtveerdighe.

46 r Want ſoo ghylieden lief hebt / die u lief hebben/wat loon ſult ghy hebben? doen de Tollenaers oock niet het ſelve?

47 Ende indien ghylieden uwen broeder alleenlijck ſ vriendelyck zijt/ wat doet ghylieden t ſonderlincks ? doen niet de Tollenaers oock alſo?

48 u Soo weeſt ghylieden dan volmaect/ ghelijck uwe Vader volmaeckt is/ die inde Hemelen is.

Dat vj. Capittel.

1. Hoemen ſal aelmoeſſen doen/ 5. ende bidden 16. ende vaſten/ 25. ende zijn betrouwen alſoo op Godt ſetten/ 33. dat gheen aerdtſche ſorchvuldichept zijnen dienſt en verhindere.

1 Siet toe dat ghyliedẽ uwe aelmoeſſen niet en doet voor de menſchen / om van hen gheſien te worden:anders/ſo en ſult ghy gheenen loon hebben by uwen Vader die inde Hemelen is.

2 Daerom / wanneer ghy aelmoeſſen doet / doet gheen Trompet voor u blaſen/ ghelijck de geveynſde doen in hare Vergaderinghen ende op de ſtraten / om van de menſchen geeert te worden:voorwaer ſegge ick u lieden/ſy ontfanghen haren loon:

3 a Maer als ghy aelmoeſſen doet / ſoo en laet u ſlincker hant niet weten/ wat u rechter handt doet:

4 Op dat u aelmoeſſe verborghen zy:ende u Vader diet int verborgen aenſiet/ b ſalt u int openbaer vergelden.

5 Ende wanneer ghy biddet / ſoo en weeſt niet ghelijck de gheveynſde : want die begheeren in de Vergaderinghen ende op de hoecken der ſtraten te bidden / om van de menſchen gheſien te worden:voorwaer ſegghe ick u/ſy ontfanghen haren loon.

6 c Maer als ghy biddet / gaet in u ſecreetcamer / ſluyt u deure toe / ende bidt uwen Vader die int verborghen is : ende u Vader die int verborghen ſiet / ſalt u int openbaer vergelden.

7 d Ende als ghylieden bidt/ ſoo en weeſt niet veel ſprekende / ghelijck de Heydenen: want ſy meynen door haer veel ſpreken verhoort te worden.

8 Wordet dan deſen niet ghelijck : want uwe Vader weet wat u lieden van noode is/eer ghy hem bidt.

9 e Soo ſult ghylieden dan aldus bidden: Onſe Vader die inde Hemelen zijt / Uwen Naem worde gheheylicht.

10 U Rijcke come . Uwen wille gheſchiede op der Aerden/ghelijck in den Hemel.

11 Onſe dagelijcx broot gheeft ons heden.

12 Ende vergheeft ons onſe ſchulden / ghelijck wy oock onſe ſchuldenaren vergheven.

13 Ende en leyt ons niet in verſoeckinghe/ maer verloſt ons vanden f booſen . Want uwe is dat Rijcke/ende de macht / ende de heerlijckheyt inder eewichept/ Amen.

14 g Want in dien ghylieden den menſchen hare miſdaden vergheeft:ſoo ſal u lieden oock uwe Hemelſche Vader vergheven.

15 h Maer indien ghylieden den menſchen hare miſdaden niet en vergheeft : ſoo en ſal oock uwe Hemelſche Vader uwe miſdaden niet vergheven.

16 i Ende als ghylieden vaſt / weeſt niet droevich ſiende gelijck de geveynſde: want ſy verſtellen haer aengheſichten : om dat ſy den menſchen ſouden ſchijnen te vaſten. Voorwaer ick ſegghe u lieden/ſy ontfangen haren loon.

17 Maer als ghy vaſtet/ſo ſalft u hooft/ende waſcht u aengheſicht:

18 Op dat ghy den menſchen niet en ſchijnet te vaſten/maer uwẽ Vader die int verborghen is: ende u Vader die int verborgen ſiet/ſalt u int openbaer vergelden.

19 k Vergadert u lieden gheen ſchatten op der Aerden / daer de Motte ende de roeſt ſchendet / ende daer de Dieven doorgraven ende ſtelen.

20 l Maer vergadert u lieden ſchatten in dẽ Hemel/daer noch de Motte noch de roeſt niet en ſchendet / ende daer de Dieven niet doorgraven noch en ſtelen.

21 Want waer uwẽ ſchat is/ daer ſal oock uwe herte zijn.

22 m De keerſſe des lichaems is de ooghe: Indien dan u ooghe eenvoudich is/ſoo ſal gheheel u lichaem luchtich weſen.

23 Maer indien u ooghe boos is / ſoo ſal

gheheel v lichaem duyster wesen. Indien dan het licht dat in v is / duysterheyt is / hoe groot sal dan de duysternisse selue wesen?

n Luc.16.13

n Niemant en can twee Heeren dienen: 24 want of hy sal dē eenen haten / eñ den anderen lief hebben: of hy sal den eenen aenhanghen / ende den anderen verachten: ghylieden en condt niet Gode dienen / ende den Rijckdom.

Sorchvuldicheyt.
o Luce.12.22
Phil.4.6
1.Tim.6.8
1.Pet.5.7
Psal.55.23
p Grier / ziele

Hierom segge ick v lieden: o Sorcht niet 25 voor uwe p leuen / wat ghy eten ende drincken sult: noch voor uwe lichaem / waer mede ghy v cleedē sult: Is niet het leuen meer dan de spijse / ende het lichaem meer dan de cleedinghe?

q Job.39.3
Psal.149.9

q Aensiet de voghelen des Hemels: want 26 sy en saeyen niet / noch en maeyen niet / noch sy en vergaderen niet in de schueren: ende uwe Hemelsche Vader voedtse: en gaet ghy die niet veel te bouen?

Wie isser doch onder v lieden / die sorchvuldelijck denckende / soude connen een elle tot zijn groote doen? 27

Ende wat zijt ghylieden sorchvuldich 28 voor cleedinghe? Leert van de Lelien op de Velden / hoe sy wassen / sy en r arbeyden niet / noch en spinnen niet:

r Ofte / wordē niet vermoeyt

Nochtans segghe ick v lieden / dat oock 29 Salomon in alle zijne heerlijckheydt / soo niet becleedt en is gheweest / ghelijck een van dien.

Indien dan Godt het gras des velts / 30 dat heden is / ende morgen inden Ouen geworpen wort / alsoo becleet / sal hy v niet veel meer doen / O ghy cleyn gheloouighe?

Daerom en weest niet sorchvuldich / seg- 31 ghende: Wat sullen wy eten / of wat sullen wy drincken / of waer van sullen wy becleet zijn?

Want alle dese dinghen soecken de Heydenen. Want uwe Hemelsche Vader weet dat ghy alle dese dinghen van noode hebt: 32

f 1.Reg.3.13
Psal.37.25
ende 55.23
Sap.7.11

f Maer soeckt eerst het Rijcke Godts / 33 ende zijne gherechticheydt / ende alle dese dinghen sullen v lieden toegheworpen worden.

Daerom en weest niet sorchvuldich voor 34 den morghen / want de morghen sal voor het zijne sorghen / de dach heeft genoech aen zijn verdriet.

Dat vij. Capittel.

1. Men sal niet lichtueerdelic oordeelen. 6. De heylighe dinghen salmen wysselijck bedienen: 7. Men sal bidden / soecken / cloppen / 15. ende witteeckenende de valsche Propheten / 21. beueelt hy de bedieninghe zijns woorts.

Oordeelen
a Luce 6.37
Rom.2.1
1.Cor.4.5
b Mar.2.25
Luce.6.38

Oordeelt a niet / op dat ghylieden niet 1 gheoordeelt en wort.

b Want met sulcken oordeel als 2 ghylieden oordeelt / sult ghy geoordeelt worden: Ende met sulcker mate als ghy meet / sal v lieden wederom ghemeten worden.

* Luce.6.41

* Ende waerom aensiet ghy den splinter 3 in uws broeders ooghe: ende den balck in uwe ooghe en bemerckt ghy niet?

Of / hoe segt ghy tot uwen broeder: Laet 4 my dat splinter wt uwe ooghe worpen: ende siet in v ooghe is eenen balck?

c Pro.18.17

c Ghy gheueynsde / worpt eerst dien 5 balck wt uwe ooghe: ende dan sult ghy besien om den splinter wt uws broeders ooghe te worpen.

6 d En gheeft het Heylighe den Honden niet / noch en worpt oock v lieder Peerlen voor de Swijnen niet: op dat sy de selue met hare voeten niet en vertreden / ende henseluen ommekeerende / v lieden verscheuren.

d Prou.9.8
ende 23.9

Bidden.
e Mat.21.22
Marc.11.24
Luce.11.9
Joan.14.13
ende 16.24
Jacob.1.6
1.Joan.3.22
ende 5.14
Jere.29.12
* Prou.8.17

7 e Biddet / ende v lieden sal gegeuen worden: soeckt / ende ghy sult vinden: clopt / ende v lieden sal gheopent worden.

8 Want wie daer bidt / die ontfangt: * ende wie soeckt / die vindt: ende den genen die clopt / sal opghedaen worden.

9 Isser onder v lieden een mensche / den welcken / soo hem zijn sone bidt om Broot / sal hy hem eenen Steen gheuen?

10 Of / so hy hem om Visch bidt / sal hy hem een Slanghe gheuen?

f Gen.5.5
ende 8.21

11 Indien ghylieden dan f die boos zijt / weet uwe kinderen goede gauen te geuen: hoe veel te meer sal uwe Vader die inde Hemelen is / goede gauen gheuen den genen die se van hem begheeren?

g Luce.6.31
Tob.4.16

12 g Hierom / al wat ghylieden wilt dat v de menschen doen sullen / doet ghylieden hen dat oock: want dat is de Wet ende de Propheten.

h Luce.13.24

13 h Gaet in door de enghe poorte: want de poorte is wijdt / ende den wech is breet / die tot der verdoemenisse afleyt / ende vele zijnder die door de selue ingaen.

i 4.Esd.7.7
ende 9.15

14 i Want de poorte is enghe / ende de wech is smal / die tot den leuen leyt / ende weynich zijnder die hem vinden.

k Deut.13.17
Jere.23.16
Mat.24.4
Rom.16.17
Ephes.5.6
Coloss.2.8
1.Joan.4.1

15 k Wacht v voor de valsche Propheten / die in schaeps cleederen tot v lieden comen / maer inwendich zijnt gryppende Woluen.

16 Aen hare vruchten sult ghyse kennen. Cammen Wijndruyuen vande Doornen lesen / of Vyghen vande Distelen?

l Mat.12.33
in Griecx / maeckt.

17 l Also een yegelijc goet Boom in draecht goede vruchten: ende de verdoruen Boom draecht quade vruchten.

18 Een goet Boom en can gheen quade vruchten draghen: noch eenen verdoruen Boom goede vruchten.

n Mat.3.10
Luce.3.9
Jere.11.16

19 n Een yeghelijck Boom die gheen goede vruchten draecht / wort afghehouwen / ende int vyer ghewoorpen.

20 Daerom soo sult ghyse aen hare vruchten bekennen.

o Mat.25.11
Luce.6.46
ende 13.25
Rom.2.13
Jaco.1.22
Acto.19.13

21 o Niet een yegelijck die tot my seyt: Heere / Heere / sal int Coninckrijcke der Hemelen comen: maer die daer doet den wille mijns Vaders die inde Hemelen is.

p Jer.14.14
ende 27.15
Luce.13.25

22 p Vele sullen te dien dage tot my seggen: Heere / Heere / en hebben wy niet door uwen Naem gheprophetéert / ende door uwen Naem Duyuelen wtgeworpen / ende door uwen Naem veel * crachten ghedaen?

* Ofte / crachtighe daden.
q Mat.25.12
r Mat.25.41
Luce 13.25
Psalm.6.9

23 Ende dan sal ick hen belijden: q Ick en hebbe v lieden noyt gekent: r Wijckt wech van my ghylieden die ongherechticheydt doet.

s Jer.17.8
Luce.6.47
Rom.2.13
Jaco.1.23

24 s Daerom soo wie dese mijne woorden hoort / ende de selue doet / dien sal ick eenen voorsichtighen manne ghelijcken / die zijn huys op een steenrotze ghetimmert heeft

25 Ende daer is plasreghen ghevallen / ende

daer zijn

daer zijn waterstroomen ghecomen / ende de winden hebben ghewaept / ende zijn teghen dat huys gheuallen: ende het en is niet gheuallen / want het was op een steenrotze ghefondeert.

(Rom. 2.13 / Jacob. 1.23 / Ezech. 33.11)

26 t Ende so wie dese mijne woorden hoort / ende de selue niet en doet / die sal eenen dwasen manne ghelecken worden / die zijn huys op het zant ghetimmert heeft:

27 Ende daer is plasregen gheuallen / ende de waterstroomen zijn ghecomen / ende de winden hebben ghewaept / ende teghen dat huys gheslaghen / ende het is gheuallen / ende zijnen val is groot gheweest.

(u Marc. 1.22 / ende 6.2 / Luce 4.32)

28 u Ende het is gheschiet / doe Jesus dese woorden gheeyndicht hadde / so werden de Scharen verschrickt ouer zijn leere.

29 Want hy leerdese als macht hebbende / ende niet als de Schriftgheleerde.

Dat viij. Capittel.

1. Christus na dat hy den Melaetschen gereynicht hadde / 5. gheneest den knecht des Hooftmans ouer hondert / 14. de schoonmoeder Petri / 16. ende vele andere / 19. verworpende eenen Schriftgheleerden / 21. roept hy eenen anderen Discipel / 23. daer nae int Schipken ontweckt zijnde / 26. ghebiet hy [d]e Zee ende den wint / 28. ende de Duyuelen wtdryuende veroorloeft hen in de Swijnen te varen.

(a Marc. 1.40 / Luce 5.12 / Des Melaetschen wort ghesont. / b ‡ Anders / neychde hem toe.)

1 Doe hy nu van den Berch af quam / volchden hem veel Scharen na.

2 a Ende siet / daer quam een Melaetsch [mensche] ende b ‡ aenbadt hem / segghende: Heere / so ghy wilt / cont ghy my reynighen.

3 Ende Jesus stekende de handt wt / taste hem aen / ende seyde: Ick wil / wort ghereynicht. Ende terstont wert hem de melaetsheyt ghereynicht.

(c Leuit. 13.3 / ende 14.4 / d Luce 7.1)

4 Ende Jesus seyde tot hem: Siet dat ghy dit niemant en segghet: maer gaet henen ende verthoont v den Priester / ende offert v gaue c die Moses geboden heeft / hen tot een ghetuyghenisse.

5 d Doe nu Jesus te Capernaum inghegaen was / tradt tot hem een Hooftman ouer hondert / hem biddende /

6 Ende segghende: Heere / mijn knecht leyt te huys gichtsieck / ende seer ghequelt.

(Des Hooftmans ghelooue. / e Oft / onder mijn dack ingaet. / f Psal. 107.20 / ‡ Anders / een woort.)

7 Ende Jesus seyde tot hem: Ick sal comen ende hem ghesont maken.

8 Ende de Hooftman antwoorde / seggende: Heere / ick en ben niet weerdich dat ghy e in myn huys comet / f maer segt alleenlijck ‡ het woort / ende mijn knecht sal ghesont worden.

9 Want ick ben een mensche onder de Ouerichheyt [geset] ende hebbe onder my crijchsknechten: ende ick segge tot desen: Gaet henen / ende hy gaet: ende tot den anderen: Coemt / ende hy coemt: tot mijnen Dienstknecht: Doet dat / ende hy doet het.

10 Doe Jesus [dit] hoorde / was hy verwondert / ende sprack tot de ghene die hem na volchden: Voorwaer segge ick v / Ick en hebbe soo groot gheen ghelooue in Israel gheuonden.

(g Luce 13.27 / Esaie 41.25 / h Mat. 21.43 / 4. Esdr. 1.24 / i Matt. 13.42 / ende 22.13 / ende 24.51 / ende 25.30 / Luce 13.28)

11 g Ende ick segge v lieden / datter vele sullen van Oosten ende Westen comen / ende met Abraham / Isaac / ende Jacob in het Coninckrijcke der Hemelen aensitten:

12 h Ende de kinderen des Coninckrijcx / sullen wtghewórpen worden / in de wterste duysternisse i daer weeninge wesen sal / ende knerssinghe der tanden.

13 Ende Jesus seyde tot den Hooftman: Gaet henen / ende ghelijck ghy gheloofst hebt / also gheschiede v. Ende zijn knecht is ghesont ghewórden te dier selder ure.

(Petri wijfs moeder met der cortse. / k Mar. 1.29 / Luce 4.38)

14 k Ende Jesus ghecomen zijnde in het huys Petri / sach zijns wyfs moeder liggen met de cortse.

15 Ende hy roerde haer handt aen / ende de cortse verlietse: ende sy stont op / ende diende hen.

(l Mar. 1.32 / Luce 4.40 / ‡ Griecx / bedunelde.)

16 l Ende alst nu laet ghewórden was / brachten sy hem vele ‡ besetene toe: ende hy dreef de [onreyne] gheesten wt met den woorde / ende alle de crancken maeckte hy ghesont.

(m Esaie 53.4 / 1. Pet. 2.24)

17 Op dat veruult soude worden / dat gheseyt is door den Propheet Esaiam / seggende: m Hy heeft onse swackheden ghenomen / ende onse sieckten ghedraghen.

18 Ende Jesus siende veel Scharen omme hem / beual op dander zyde te varen.

(n Luce 9.57)

19 n Ende daer quam een Schriftgheleerde tot hem / ende seyde: Meester / ick sal v volghen waer ghy henen gaet.

(Christi armoede.)

20 Ende Jesus seyde tot hem: De Vossen hebben holen / ende de Voghelen des Lochts nesten: Maer de Sone des menschen en heeft niet waer hy het hooft neder legghe.

21 Ende een ander wt zijne Discipulen seyde tot hem: Heere / laet my eerst toe / dat ick gae / ende mijnen vader begraue.

(Beroepinghe. / o Leuit. 21.11)

22 Ende Jesus seyde tot hem: Volcht my nae: o ende laet de doode hare dooden begrauen.

(p Mar. 4.35 / Luce 8.22)

23 p Ende als hy int Schipken ghetreden was / zijn hem zijne Discipulen nae gheuolcht.

(Beroerte in der Zee.)

24 Ende siet / daer wert een groote beroerte inde Zee / so dat het Schipken vande baren bedeckt wert: ende hy sliep.

25 Ende de Discipulen ghinghen tot hem / ende weckten hem op / segghende: Heere / behoet ons: [want] wy vergaen.

(Ghelooue. / q Job. 26.8 / Psal. 107.25 / Esaie. 15.20 / r Ofte gheruslichept.)

26 Ende hy seyde tot hen: Wat zijt ghy lieden benreest ghy cleyn gheloouighe? q Doe stondt hy op / ende bestrafte de winden / ende de Zee: ende daer wert groote r stilte.

27 Ende de menschen verwonderden hen / seggende: Welck een is dese: dat hem oock de Winden ende de Zee ghehoorsaem zijn.

(De Besetene worden ghenesen. / s Mar. 5.2 / Luce 8.26)

28 s Ende als hy gecomen was aen dander zyde inder Gergesenen lant / so ontmoetede[n] hem twee Besetene / comende wt de grauen / ende waren seer wreet / so dat niemant door dien seluen wech en conde gaen.

29 Ende siet / sy riepen seggende: Jesu ghy Sone Godts / wat hebt ghy met ons te doen? zijt ghy hier gecomen om ons te quellen eer het tijt is?

30 Ende verre van daer was een kudde veler Swijnen weydende.

31 Ende de Duyuels baden hem / segghende: Indien ghy ons wtworpet / so laet ons henen gaen in de kudde der Swijnen.

(De Duyuels varen inde Swijnen.)

32 Ende hy seyde: Gaet henen. Ende wtnarende / gingen sy henẽ inde kudde der Swijnen. Eñ siet / de gantsche kudde der Swijnen /

nen/stortede met eenen storm van bouen af in de Zee/ende storuen int water.

33 Ende de Herders vloden: ende doe sy in de Stadt gecomen waren / bootschapten sy alle dese dinghen/ ende het gene dat den besetenen gheschiet was:

34 Ende siet/ de gantsche Stadt ghinck wt Jesu te ghemoete: ende als sy hem ghesien hadden/ t baden sy hem/dat hy wech ginghe wt hare palen.

t Act.16.39

Dat ix. Capittel.

2. Jesus den gichtighen ghenesen/ 9. ende Mattheum gheroepen hebbende/ 10. gaet met hem te gaste/ 11. waer van de Phariseen murmureren 14. Ende na dat hy den Discipulen Joannis ghenoech gedaen heeft aengaende het vasten/ 20. gheneest hy een vrouwe van den bloetganck/ 23. verweckt een dochter/ 27. maeckt twee blinden siende/ 32. verlost den stommen beseten/ 36. ende beueelt te bidden voor de voorderinghe des Euangeliums.

Een gichtighe wort ghenesen.
a Mar.2.3
Luce 5.18
Joan.5.5
Act.9.33

1 Ende int Schipken ghetreden zijnde/ voer hy ouer/ende quam in zijn stadt.

2 a Ende siet/sy brachten tot hem eenen gichtighen [mensche] op een bedde ligghende:
Ende Jesus haer ghelooue siende/ seyde hy tot den gichtighen : Sone / hebt goeden moet/ uwe sonden zijn v vergheuen.

b Job.4.4
Psal.32.5
Esaie 43.25

3 Ende siet / sommighe wt den Schriftgheleerden seyden in haer seluen: b Dese lastert:

4 Jesus bekennende hare ghedachten/seyde : Waerom denckt ghylieden quaet in uwe herten?

Vergheuinghe der sonden.

5 Want welck is lichter te segghen : Uwe sonden zijn v vergheuen : ofte te segghen/ Staet op/ ende wandelt?

6 Ende op dat ghy wetet dat de Sone des menschen / macht heeft op der Aerden de sonden te vergheuen/ [doe seyde hy tot den gichtighen] Staet op / ende neemt v bedde op/ende gaet henen in v huys.

7 Ende hy stont op/ ende ghinck nae zijn huys.

8 De Scharen dat siende/ verwonderden hen / ende loefden Godt die sulcke macht den menschen ghegheuen hadde.

Mattheus wort geroepen.
c Mar.2.14
Luce 5.27

9 c Ende Jesus van daer voorby gaende/ sach eenen mensche in het Tolhuys sitten/ ghenaemt Mattheus: ende [Jesus] seyde tot hem. Volcht my na. Ende hy stont op/ ende volchde hem na.

10 Ende het gheschiede/doe Jesus int huys [Matthei] ter tafel sadt / siet / veel Tollenaers ende Sondaers die daer quamen/ saten mede aen met Jesu ende zijne Discipulen.

d Grieck/ Leeraer.
Barmhertichept.

11 Ende de Phariseen [dat] siende/seyden tot zijne Discipulen : waerom eet uwe d Meester met de Tollenaren ende Sondaren?

12 Maer doe Jesus dat hoorde / seyde hy tot hen: die gesont zijn en behoeuen geenen Medecijnmeester/maer die cranck zijn:

e Mat.12.7
Osee/6.6
Mich.6.8
f Mar.2.17
Luce 5.32
ende 19.10
1.Tim.1.15

13 Gaet dan henen ende leert wat dat is: e ick wil barmhertichept / ende niet Offerhande:f Want ick en ben niet gecomen om te roepen de rechtueerdighe / maer de Sondaers tot bekeeringhe.

g Mar.2.18
Luce 5.33

14 g Doe quamen de Discipulen Joannis tot hem/ segghende : waerom vasten wy/ ende de Pharizeen dickmael/ende uwe Discipulen en vasten niet?

Vasten.
h 2.Cor.11.2

15 Jesus seyde hen : h Connen oock de bruyplofts kinderen treuerich zijn/ so langhe de Bruydegom by hen is? Maer de daghen sullen comen/ dat de Bruydegom van hen sal gheweert worden / ende dan sullen sy vasten.

16 Oock niemant en sedt eenen lap von ongheuolt laken op een oudt cleedt/ want de lap scheurt van den cleede / ende de scheure wort ergher.

i Act.2.4
Sap.1.4

17 i Men doet oock den nieuwen wijn in gheen oude ledersacken: anders so bersten de ledersacken/ ende de wijn woort wt ghestort/ende de ledersacken verderuen: Maer men doet den nieuwē wijn in nieuwe ledersacken / ende sy beyde worden te samen behouden.

k Mar.5.22
Luce 8.41
l Ofte/aenbadt hem.
Des Ouersten dochter wort verweckt.

18 k Ende doe hy dese dinghen met hem spzack / siet / een Ouerste quam ende l viel voor hem neder/seggende: Mijn dochter is nu gestoruen / maer coemt / ende legt uwe hant op haer/ende sy sal leuen.

19 Ende Jesus opstaende volchde hem na/ ende zijne Discipulen.

m Mat.5.25
Luce 8.43
n Leuit.15.25
De Vrouwe wort van den bloetganck ghenesen.

20 m Ende siet / een vrouwe die twaelf Jaer den n bloetganck ghehadt hadde/tradt van achter tot hem/ende roerde den zoom zijns cleets aen.

21 Want sy seyde in haerseluen: Indien ick alleenlijck zijn cleet aenroere ick sal ghesont worden.

22 Ende Jesus hem omkeerende/ende haer siende/seyde: Dochter/hebt goeden moet/v ghelooue heeft v behouden. Ende de Vrouwe wert ghesont te dier seluer ure.

o Mar.5.38
Luce 8.51

23 o Ende als Jesus in des Ouersten huys gecomen was/ ende de Pijpers/eñ de woelende schare gesien hadde/ seyde hy tot hen:

p Joan.11.11
Slapen.

24 Wijckt van hier: want dat Dochterken en is niet doot/ maer het p slaept. Ende sy belachteden hem.

25 Als nu dat volck wtgedreuen was/ginck hy in/ ende greep haer hant: ende het dochterken stont op.

26 Ende dit gheruchte ginck in dat geheele Landt.

Twee Blinde worden ghenesen.

27 Ende doe Jesus van daer voorby ginck/ volchden hem twee Blinde/ roepende/ende segghende: O ghy Sone Dauids/ontfermt v onser.

28 Ende doe hy in huys gecomen was/gingen de Blinde tot hem. Ende Jesus spzack tot hen: Gelooft ghy dat ick machtich ben dat te doen? Sy seyden tot hem: Ja Heere.

q Mat.12.16
Luce 5.14

29 Doe raeckte hy haer ooghen / seggende: V gheschiede na uwen ghelooue.

r Mar.7.36

30 Ende hare ooghen zijn gheopent: q ende Jesus verboot hen/segghende: Siet toe dat het niemant en wete.

31 Maer sy wtghegaen zijnde / r maeckten hem luytbaer in dat gheheele Lant.

De stomme ende beseten wort ghenesen.
s Mat.17.21
Luce 11.14
t Mat.12.14
Marc.3.22
Luce 11.15

32 s Ende doe sy wech gingen/siet/so brachtmen tot hem eenen mensche die stom ende beseten was.

33 Ende doe de Duyuel wtgedreuen was/ spzack de stomme:ende de scharen verwonderden hen/segghende: Noyt en is sulcx gesien in Jsrael.

34 Maer de Phariseen seyden : t Hy drijft de

de Duyvelen wt / door den Oversten der Duyvelen.

35 n Ende Jesus ginck om in alle Steden/ ende Vlecken/ leerende in haer Vergaderinghen/ ende predikende het Evangelium des Coninckrijcx/ ende ghenesende alle sieckten/ ende qualen onder den volcke.

36 r Ende siende de scharen / wert hy met barmhertichevt beroert over hen / om dat sy vermoeyt ende verstropt waren / y ghelijck Schapen die gheenen Herder en hebben:

37 Doe seyde hy tot zijne Discipulen: z De Oogst is groot / maer de Arbeyders zijn weynich.

38 a Daerom bidt den Heere des Oogsts / dat hy arbeyders in zijnẽ Oogst wt seynde.

Dat x. Capittel.

1. De twaelf Apostelen worden gesonden over het Joodsche Lant/ 16. den welcken Jesus vele verdruckinghen voorseyt / om des Evangeliums wille/ 28. hen niet te min goeden moet gheuende/ om in de bekende waerheyt te volherden.

1 Ende zijne a twaelf Discipulen tot hem gheroepen hebbende / gaf hen macht over de onreyne Gheesten / dat sy die wt drijuen souden/ ende allerley quale ghenesen.

2 Ende de namen der twaelf b Apostelen zijn dese: De eerste is Simon / ghenaemt Petrus/ ende Andreas zijn broeder: Jacobus Zebedei / [soon] ende Joannes zijn broeder.

3 Philippus ende Bartholomeus: Thomas ende Mattheus/ die [gheweest hadde een] Tollenaer/ Jacobus Alphei [soon/] ende Lebbeus/ toeghenaemt Thaddeus:

4 Simon de Cananiter/ ende Judas Iscarioth/ die hem oock verriet.

5 Dese twaelve sandt Jesus wt/ ende gheboot hen/ segghende: En gaet niet c na de Heydenen / noch en gaet niet inde Steden der Samaritanen.

6 d Maer gaet liever tot de verloren Schapen des huys Israels:

7 e Ende gaende/ predickt/ segghende: Het Coninckrijcke der Hemelen is na by ghecomen.

8 Geneest de krancke/ reynicht de melaetsche/ verweckt de doode/ drijft de Duyvelen wt: f Ghy hebbet voor niet ontfanghen/ ghevet oock voor niet/

9 g Ende en besidt h noch goudt / noch silver/ noch metael in uwe buydels:

10 Noch oock geen male tot den wech/ noch twee rocken/ noch schoenen / noch i ‡ stock: k want de Arbeyder is zijn voetsel weerdich.

11 l Ende tot wat Stadt oft Vlecke dat ghy ingaet / ondersoect wie daer in weerdich is: ende blijft daer tot dat ghy van daer gaet.

12 Ende als ghy in eenich huys gaet / so groet dat selve.

13 Ende in dien het huys weerdich is/ so come uwe vrede daer over: maer in dien het niet weerdich en is / so keere uwe vrede weder tot u.

14 m Ende so wie u niet ontfanghen en sal/ noch uwe woorden niet hooren en sal: wtgaende wt dien huyse of Stadt / n schuddet het stof van uwen voeten.

15 o Voorwaer ick segge u: Het sal den Lande van Sodoma ende Gomorrha verdragelijcker wesen in den dach des oordeels/ dan dier Stadt.

16 p Siet/ ick sende u als schapẽ midden onder de Wolven: Daerom weest voorsichtich ghelijck de Slanghen/ ende onnoosel als de Duyven:

17 Ende wacht u voor de menschen: q Want sy sullen u overleveren in de Raethuysen/ ende in hare Vergaderinghen sullen sy u gheesselen.

18 Ende ghy sult oock voor Vorsten ende Coninghen geleyt worden om mijnent wille/ hen ende den Heydenen tot een ghetuyghenisse.

19 r Maer als sy u overleveren sullen / en sorcht dan niet/ hoe/ of wat ghy spreken sult: want het sal u in die ure ghegeven worden/ wat ghy spreken sult.

20 Want ghy en zijt niet die daer spreeckt/ maer de Gheest uws Vaders die ſ door u spreeckt.

21 t Deen broeder sal den anderen overleveren totter doot/ ende de Vader het kint: ende de kinderen sullen opstaen tegen de Ouders/ ende sullense dooden.

22 Ende ghy sult ghehaet worden van alle menschen om mijnen Name: u Maer die volstandich sal blijven totten eynde / die sal salich worden.

23 x Als sy u in een Stadt vervolghen / so vliet in een andere: Want voorwaer segghe ick u / ghy en sult de Steden Israels niet ‡ door ghegaen hebben: oft de Sone des menschen sal ghecomen zijn.

24 y De Discipel en is boven den Meester niet / noch de Dienaer boven zijnen Heere.

25 Het is den Discipel ghenoech / dat hy is gelijck zijn meester: ende den Dienstknecht/ dat hy is ghelijck zijn Heere. Hebben sy den Huysheere z Beelzebub geheeten/ hoe veel te meer zijne Huysghenoten?

26 a Hierom so en vreest hen niet: b want daer en is niet soo bedeckt / dat niet eenmael en sal ontdeckt worden / noch daer en is niet so verborghen/ dat niet eenmael ghe-weten en sal worden.

27 Wat ick u segghe in de duysternisse/ segt dat int licht: ende dat ghy hoort in de oore/ dat predickt op de huysen.

28 c En vreest [u] niet voor de ghene die het lichaem dooden / ende de ziele niet en connen doodẽ: maer vreest dien meer/ die machtich is/ beyde ziele ende lijf te verderven in de Helle.

29 Worden niet twee Muschkens om een penninexken vercocht? Nochtans en valt niet een van desen op de Aerde sonder uwen Vader.

30 * Ende u zijn oock al de hayren des hoofts ghetelt.

31 Daerom en vreest niet/ ghy zijt meer dan veel Muschkens:

32 d Soo wie my dan belijden sal voor de menschen / dien sal ick oock belijden voor mijnen Vader/ die in de Hemelen is.

33 Maer so wie my verloochenen sal voor de menschen/ dien sal ick oock verloochenen voor mijnen Vader / die in de Hemelen is.

Denckt

n Mar.6.6 Luc.13.22 · x Mar.6.34 · y Jere.23.1 Ezech.34.2 Luce.10.2 Joan.4.35 · a 2.Thess.3.1 · a Apostelen. Mar.3.13 15. ende 6.7 Luce.9.13 ende 9.1 · b Dat is/ ghesondene. · Sy worden ghesonden om het Evangelium te prediken. · c Grieck/ in den wech der Heydenen. · d Act.3.26 ende 13.26.46 Luce.9.2 · Hen werden gheboden gheheven. · e Act.8.18.20 · f Ofte/ crijcht · g Mat.6.8 Luce.9.3 ende 22.35 · h Luce.10.7 i 1.Cor.9.4.14 1.Tim.5.17 Levi.19.13 Deut.24.14 ende 25.4 Tobi.4.15 · l Mar.6.10 Luce.9.4 ende 10.8 · m Mar.6.11 Luce.9.5 n Act.13.51 ende 18.6 o Mar.6.11 Luce.10.12

Vervolghinghe. · p Luce.10.3 · q Mat.14.9 Luce 21.12 Joan.15.20 ende 16.2 Apoca.2.10 · r Mar.13.11 Luce 12.11 ende 21.14 · ſ Grieck/ in · t Mich.7.2.5 4.Esdre.5.9 Luce.21.16 · u Mat.24.13 Mar.13.13 Luce.21.19 Apoc.2.7 ende 3.10 · x Mat.2.13 ende 4.12 ende 12.15 Act.8.1 ende.14 · ‡ Grieck/ gheeyndt. · y Luce.6.40 Joan.13.16 ende 15.20 · z Mat.9.34 ende 2.24 Mar.3.22 Luce.11.15 Joan.8.48 · a Esaie 8.12 Jerem.1.8 4.Esdre.15.3 · b Mar.4.22 Luce 8.17 ende 12.2 Job 12.22 · Vreesen. · c Luce 20.4 Esaie 51.6 Jere.1.8 4.Esdre.15.3 · * 1.Sa.14.4 · Christum belijden · d Mar.7.8 Luce 9.26 ende 12.8 2.Tim.2.12 1.Joan.2.3

e Luce 12.51.

e Denckt niet dat ick ghecomen ben om 34 vrede te senden op de Aerde: ick en ben niet ghecomen om vrede / maer om het sweert te senden.

f Mich.7.6

f Want ick ben ghecomen om den men- 35 sche twistich te maken teghen zijnen vader/ ende de dochter teghen haer moeder/ eñ des soons wijf teghen haers mans moeder.

g Joan.13.18 Psal.41.10 ende 55.13

g Ende de vyanden des menschen/ sullen 36 zijn zijne Huysghenoten.

Liefde. h Luc.14.26

h Wie zijnen vader of zijn moeder liever 37 heeft dan my/ die en is mijns niet weerdich: Ende wie zijnen sone of zijn dochter liever heeft dan my/ die en is mijns niet weer-dich.

i Mat.16.24 Marc.8.34 Luce.9.23 ende 14.27

i Ende wie zijn cruyce niet op en neemt/ 38 eñ my na volcht/ die en is mijns niet weer-dich.

k Mat.16.25 Marc.8.35 Luce 9.24 ende 17.33 Joan.12.25.

k Wie zijn leven sal behouden hebben/ die 39 sal het verliesen: ende wie zijn leuē sal verlo-ren hebben om mijnent wille/ die sal het be-houden.

l Luce 10.16 Joan.13.20

l Wie v ontfangt/ die ontfangt my/ ende 40 wie my ontfangt/ die ontfangt hem die my ghesonden heeft.

Loon. m 1.Reg.17 10. eñ 18.4 2.Reg.4.8

m Wie eenen Propheet ontfangt in den 41 naem eens Propheten/ die sal eens Prophe-ten loon ontfanghen: ende wie eenen Recht-veerdigen onfangt in den naem eens Recht-veerdighen/ die sal eens Rechtveerdighen loon ontfanghen.

n Mat.23.40 Marc.9.41 Hebr.6.10

n Eñ wie een van desen cleynen te drinc- 42 ken gheeft eenen Beker coudts waters/ al-leenlijck in den name eens Discipels: Voor-waer segge ick v lieden/ hy en sal zijnen loon niet verliesen.

Dat xj. Capittel.

1. Joannes ghevanghen zijnde/ sent zijne Disci-pulen tot Jesum/ 7. de welcke Joannem ghepre-sen hebbende/ 16. dreycht ende verdoemt de ver-achters zijns woorts/ 25. daer nae Godt danc-kende/ 27. verclaert wat macht hy van hem heeft.

Christus predickt.

Ende het is gheschiet / doe Jesus ghe- 1 eyndicht hadde zijnen twaelf Discipu-len gheboden te gheven/ ginck hy van daer voort/ om te leeren ende te prediken in hare Steden.

Joannes sendt tot Christum a Luce 7.18

a Ende Joannes in de ghevanckenisse 2 gehoort hebbende de wercken Christi/ sandt twee van zijne Discipulen/

Ende seyde tot hem: Zijt ghy de gene die 3 comen soude/ of verwachten wy eenen an-deren?

Jesus antwoorde/ ende seyde hen: Gaet/ 4 ende bootschapt Joanni/ wat ghy hoort en-de siet.

b Esai.29.18 ende 25.5 ende 61.1

b De Blinde sien/ de Creupele wandelen/ 5 de Melaetsche zijn ghereynicht / ende de Doove hooren/ de Doode zijn opghewecht/ ende de Arme ontfanghen dat Euange-lium.

c Ofte/ ghelue-kich.

Ende c salich is hy/ die aen my niet ghe- 6 erghert en wordt.

Christi ghe-tuyghenisse van Joanne d Luce 7.24

d Ende doese wech ginghen/ begonst Je- 7 sus tot de scharen te segghen van Joanne: wat zijt ghy wtghegaen in de Woestijne te sien? Een Riet dat van den winde ghe-roert wort?

Maer wat zijt ghy wtghegaen te sien? 8 Eenen mensche met saechten cleederen be-cleet? Siet/ die saechte cleederen dragen/ zijn in der Coninghen huysen.

9 Maer wat zijt ghy wtghegaen te sien? Eenen Propheet? Jae ick segghe v oock meerder dan een Propheet.

e Mala.3.1 Marc.1.2 Luce 7.27

10 Want dese isset / van welcken ghescre-ven is: e Siet/ ick sende mijnen Engel voor v aenghesichte/ die uwen wech bereyden sal voor v.

11 Voorwaer ick segghe v lieden / onder de ghene die van Vrouwen ghebozen zijn / en is niemant opghestaen/ die grooter zy dan Joannes de Dooper: nochtans die de min-ste is in het Coninckrijcke der Hemelen / is meerder dan hy.

f Luce 16.16

12 f Eñ van de daghen Joannis des Doo-pers aen tot nv toe/ lydt het Coninckrijcke der Hemelen gewelt/ ende die ghewelt doen/ die nemen het in.

De Wet eñ Propheten. Elias.

13 Want alle de Propheten / ende de Wet/ hebben tot Joannem ghepropheteert.

g Mala.4.5 Luce 1.17

14 g Ende so ghy het wilt aennemen / hy is Elias die comen soude.

15 Wie ooren heeft om te hooren / die hoore.

16 Maer wien sal ick dit gheslachte ghelijc-ken? Het is ghelijck de kinderen die op de Marckten sitten / ende tot haren ghesellen toe roepen/

17 Segghende: Wy hebben v lieden metter fluyte ghespeelt/ ende ghy en hebt niet ghe-danst: wy hebben v lieden claechlieden ghe-songhen/ ende ghy en hebt niet gheweent.

Christus ende Joannes. h Mat.3.4 Marc.1.6

18 h Want Joannes is gecomen / niet eten-de noch drinckende/ eñ sy segghen: Hy heeft den Duyvel.

19 De Sone des menschen is ghecomen/ etende ende drinckende/ eñ sy segghen: Siet daer een mensche die een vraet ende wijn-suyper is/ ende een vrient der Tollenaren eñ Sondaren. Nochtans is de wijsheyt ghe-rechtveerdicht gheweest van hare kinderen.

Christus verwijt den ongheloovighen Steden. i Luce 10.13

20 i Doe heeft hy den Steden daer zijne [al-] crachten veel geschiet waren/ begonnen [al-dus] te verwijten/ om dat sy haer niet be-keert en hadden:

k De Joden als sy groot leet toonē wil-den/ cleeden henseluen met sacken/ eñ be-stroydē henseluē met asschē. 2.Sa.13.19 1.Reg.20.32

21 Wee v Chorazin/ wee v Bethsaida: want hadden in [de Steden] Tyro ende Sidon de crachten ghedaen gheweest/ die in v ghe-daen zijn/ sy hadden voortijden in den k sac-ke ende asschen [sittende/] haer bekeert.

22 Doch segghe ick v: Het sal Tyro ende Si-don verdraghelijcker wesen inden dach des oordeels/ dan v.

l Gene.19.24 Ezech.16.49

23 Ende ghy Capernaum / die tot den He-mel verheven hebt gheweest/ ghy sult totter Hellen vernedert worden: Want l hadden onder de Sodomiten de crachten ghedaen gheweest/ die in v ghedaen zijn / sy waren tot op desen dach ghebleven.

24 Doch segge ick v/ het sal den Lande van Sodoma verdraghelijcker zijn in den dach des oordeels/ dan v.

Christus danckt den Vader voor de Gheloo-vighe. m Luce 10.21 n Of lous. o Job 5.12 Esaie 29.14 Luce 10.21 2.Cor.1.19 ende 2.7 p Mat.28.18 Luce 10.22 Joan.3.35

25 m Te dier seluer tijt antwoorde Jesus/ ende seyde: Ick n dancke v Vader Heere des Hemels ende der Aerden / dat ghy dese din-ghen voor de o Wijse ende Verstandighe verborgen hebt/ ende hebt de selue den cley-nen gheopenbaert.

26 Ja Vader/ want het heeft v also be-haecht.

27 p Alle dinck is my overghegheven van mijnen

mijnen Vader: q ende niemant en kent den Sone/ dan de Vader: noch den Vader en kent niemant/ dan de Sone / ende dien het de Sone sal willen openbaren.

28 Coemt tot my alle die vermoeyt ende beladen zijt/ende ick sal v verquicken.

29 Neemt mijn iock op v/ende leert van my dat ick saechtmoedich ben / ende ootmoedich van herten: r ende ghy sult ruste vinden voor uwe zielen.

30 s Want mijn iock is t liefljck/ende mijn last is licht.

Dat xij. Capittel.

1. Christus nae dien hy zijne Discipulen ontschuldicht heeft/ 10. gheneest eenen mensche die een verdorde hant heeft/ 22. drijft oock de Duyvel wt/ 25. ende straffende de ongeloouicheyt der boosen/ 38. die een teecken begheerden/ voorseyt hen haer eynde.

1 Te a dier tijdt ghinck Jesus op den Sabbath door het ghesaeyde / ende zijn Discipulen waren hongherich/ ende begonden Aaren te plucken ende te eten.

2 De Phariseen dat siende/seyden tot hem: Siet daer/uwe Discipulen doen/ b dat niet gheoorloeft en is op den Sabbath.

3 Maer hy seyde hen: En hebt ghylieden niet ghelesen/ c wat David dede doe hem hongherde ende die met hem waren?

4 Hoe hy in dat huys Godts ghinck / ende de d Thoonbrooden adt / die hem niet gheoorloeft en waren te eten / noch den genen die met hem waren / dan e alleenlijck den Priesteren.

5 f Of en hebt ghy niet gelesen in de Wet/ dat de Priesters den Sabbath ontheyligen inde Tempel op de Sabbathen/ende nochtans ontschuldich zijn?

6 Ende ick segge v: dat hier een is/ g meerder dan den Tempel.

7 Ende waert dat ghy wist wat dat zy: h Ick wil barmhertichent ende niet Offerhande: ghy en soudt de ontschuldighe niet verdoemt hebben.

8 i Want des menschen Soon is Heere/ oock over den Sabbath.

9 k Ende als hy van daer ginck/quam hy in haer Vergaderinghe.

10 Ende siet/ daer was een mensche die een dorre hant hadde / ende sy vraechden hem/ segghende : l Ist oock gheoorloeft op den Sabbath te genesen? (op dat sy hem mochten beschuldighen.)

11 Doe seyde hy tot hen : Wie sal daer zijn een mensche onder v lieden/ die een Schaep hebben sal / ende soo dat op den Sabbath * in eenen put viele / en soude hy dat niet aengrijpen/ende opheffen?

12 m Ende hoe veel is nv een mensche weerdiger dan een Schaep? So ist dan gheoorloeft op den Sabbath goet te doen.

13 Doe seyde hy tot dien mensche: Streckt uwe hant wt. Ende hy streckte se wt: ende sy wert weder ghesont gheiijck de ander.

14 n Doe ginghen de Phariseen wt / ende hielden raet tegen hem/ hoe sy hem ter doot brenghen mochten.

15 Maer Jesus dat wetende/ o ontweeck van daer: ende hem volchden vele scharen na/ ende hy heeldese alle.

16 p Ende verboodt hen scherpelijck dat sy hem niet openbaer maken en souden.

p Mat.9.30 Luce 5.14

17 Om dat vervult soude worden/ dat daer ghesproken was door Esaiam den Propheet/ segghende:

Christus der Heydenen hope.

18 q Siet / mijn knecht welcken ick vercoren hebbe : mijn beminde / in den welcken mijn ziele haer welbehaghen ghenomen heeft. Jck sal mijnen Gheest op hem setten/ ende hy sal den Heydenen dat r oordeel vercondighen.

q Esaie 42.1 Mat.3.27 ende 17.5 Mar.1.11 Coloss.1.15 2.Pet.1.17

r Waer de superstitie gheweert / ende den rechten Gods dienst geplant wort/ daer regneert ende oordeelt Godt.

19 Hy en sal niet krijuen/ noch roepen/ noch daer en sal niemant zijn stemme opter straten hooren.

20 Het ghebroken riet en sal hy niet breken/ ende het roockende vlas en sal hy niet wtlesschen / tot dat hy het oordeel wtbrengt tot overwinninghe.

21 Ende de Heydenen sullen in zijnen Name hopen.

Mat.9.32

22 s Doe wert tot hem ghebracht een beseten mensche / die blint ende stom was/ ende hy maeckten ghesont / soo dat de blinde ende stomme sprack/ende sach.

s Luce 11.14

De stomme beseten wort ghesondt.

23 Ende alle de scharen werden verschrict/ ende seyden: Is dese niet de Sone Davids?

Lasteringhe.

24 Maer de Phariseen dat ghehoort hebbende/ seyden: t Dese en drijft de Duyvelen niet wt/dan door Beelzebub den Oversten der Duyvelen.

t Mat.9.34 Marc.3.22 Luce 11.15

25 Ende Jesus bekennende hare ghedachten/ seyde tot hen : Een yegelijck Coninckrijck dat teghen hemselven gedeylt is/ wort verwoest : Ende een yeghelijcke Stadt oft Huys teghen hemselven gedeylt/ en sal niet [langhe] staen.

Christus ontschuldicht hem selven.

26 In dien nv de Sathan den Sathanam wtdrijft/ soo is hy teghen hemselven ghedeylt: hoe sal dan zijn Rijcke bestaen?

27 Ende indien ick de Duyvelē door Beelzebub wtdrijve / door wien drijvense dan uwe Sonen wt ? Daerom sullen sy uwe Richters wesen.

28 Maer indien ick de Duyvelen door den Geest Godts wtdrijve/ so is dat Coninckrijck Godts tot v lieden ghecomen.

29 Of hoe can yemandt tot eens Machtighen huys ingaen / ende zijn u vaten wech rooven/ten sy dat hy eerst den Machtigen ghebonden hebbe / ende als dan sal hy zijn huys berooven.

u Alle huysraet/ ende wapenen/ ende instrumenten/ worden op Hebreeusch / Vaten ghenaemt.

30 Wie met my niet en is/ die is tegen my: Ende wie met my niet en vergadert / die verstropt.

31 * Hierom segghe ick v lieden : Alle sonde ende lasteringhe sal den menschen vergheven worden. : Maer de lasteringhe teghen den Gheest / en sal den menschen niet vergheven worden.

* Mar.3.28 Luce 12.10 1.Joan.5.16

32 x Ende so wie spreken sal tegen den Sone des menschen / het sal hem vergheven worden: y Maer so wie spreken sal teghen den Heylighen Gheest / het en sal hem niet vergheven worden / noch in dese z Werelt/ noch in de toecomende.

x 1.Sa.2.28

y Num.15.30

z Ofte/Eeuwe

33 Maeckt den boom goet/ ende zijn vrucht goet: of maeckt den Boom quaet/ ende zijn vrucht quaet: want wt de vrucht wort den Boom bekent.

Goet oft quaet spreken.

34 Ghy Adderen ghebroetsel/ hoe soudt ghylieden connen goet spreken / dewijle ghy quaet,

a Luce 6.45 Psal.49.23

quaet zijt: a Want wt de ouervloedicheyt des herten spreeckt de mont.

35 Een goet mensche brengt goet voort wt den goeden schat zijns herten: ende een boos mensche / brengt boosheydt voort / wt den boosen schat.

* Eccle.12.24 b Ephes.5.4

36 Maer ick segghe v lieden / dat de menschen in den daghe des * oordeels rekenschap gheuen sullen / van eenen peghelijcken b onnutten woorde dat sy ghesproken sullen hebben.

c Luce 19.22 2.Sam.1.16

37 c Want wt uwe woorden sult ghy ghe-rechtueerdicht worden: ende wt uwe woorden sult ghy verdoemt worden.

De Joden soecken teecken. d Mat.16.11 Mar.8.11 Luce 11.29 Joan.6.30 1.Cor.1.20

38 d Doe antwoorden sommighe wt de Schriftgheleerde ende Phariseen/ segghende: Meester / wy willen van v een teecken sien.

39 Den welcken hy antwoorde/ende seyde: Dit boose ende ouerspelighe gheslachte begheert teecken: ende hen en sal gheen teecken ghegeuen worden/anders dan dat teecken Jone des Propheten.

Jonas. e Jone.2.2

40 e Want gelijck Jonas was inden buyck des Walvischs drie dagen ende drie nachten: also sal de Sone des menschen wesen in het herte der Aerden / drie daghen ende drie nachten.

Verrijsenisse f Jone 3.5

41 De mannen van Ninive sullen opstaen in het oordeel met desen ghesIachte / ende sullent verdoemen: f want sy hebben hen bekeert door de predickinghe Jone: Ende siet / hier een te deser plaetse / die meer is dan Jonas.

De Coninginne Saba g 2.Reg.10.4 2.Par.9.1

42 De Coninginne vanden Suyden sal opstaen in het oordeel met dit gheslachte / ende salt verdoemen: g Want sy quam vande eynden der Aerden/om Salomons wijsheyt te hooren: Ende siet / hier een te deser plaetse/ die meer is dan Salomon.

h Luce 11.24

43 h Wanneer de onreyne Gheest wt den mensche wtghevaren is / soo doorwandelt hy door dorre plaetsen/ soeckende ruste/ende en vintse niet.

44 Dan seyt hy: Jck sal wederkeeren tot mijn huys daer ick wtghegaen ben. Ende als hy daer ghecomen is / vindt hijt ledich / met bessemen ghekeert / ende verciert.

i Heb.6.5 ende 10.26 2.Pet.2.20

45 Dan gaet hy/ende neemt met hem seuen ander Gheesten / die booser zijn dan hy selue: i ende comen daer in/ ende bewoonent daer: ende het laetste dies menschen wort argher dan het eerste: Alsoo salt oock desen boosen gheslachte wesen.

46 Doe hy noch tot de scharen sprack/ siet/ zijn moeder ende zijne broeders waren buyten/begheerende v te spreken.

De maechtschap Christi

47 Ende een seyde tot hem: Siet daer/ v moeder ende uwe broeders zijn daer buyten / begheerende v te spreken.

48 Hy antwoorde/ ende seyde tot den ghenen die hem ghesept hadde: Wie is mijn moeder/ende wie zijn mijne broeders?

49 Ende streckende zijn handt ouer zijne Discipulen/ seyde: Siet mijn moeder/ende mijne broeders.

k Joan.15.14 2.Cor.5.16 Galat.5.6 ende 6.15 Coloss.3.11

50 k Want so wie den wille mijns Vaders doet die inde Hemelen is/dat is mijn broeder/ende suster/ende moeder.

Dat xiij. Capittel.

1. Jesus by der Zee/ 3. door de ghelijckenisse van den Saeyer/ 24. vanden zade/ 31. ende mostaert coren/ 33. van den heefdeech/ 44. van den verborghen schat/ 45. vanden Coopman/ 47. ende door het Nette ghewoorpen inde Zee/ 51. leert hoedanich het Conninckrijcke der hemelen zy.

a Marc.4.1 Luce 8.4

1 TE dien a dage / Jesus wt den huyse ghegaen zijnde/sadt by der Zee.

2 Ende tot hem vergaderden vele Scharen / so dat hy in een schipken ghinck sitten: ende alle de scharen stonden op den Oeuer.

De ghelijckenisse van den zade.

3 Ende hy sprack tot hem vele dinghen door ghelijckenissen / seggende: Siet / een Saeyer ginck wt om te saeyen.

4 Ende als hy saeyde/is een deel des zaets by den weghe ghevallen: ende de Voghelen des Hemels zyn ghecomen / ende hebbent ghegheten.

5 Ende het ander is gevallen in steenachtighe Aerde / daer het niet veel Aerde en hadde: ende het ginck terstont op / om dat het gheen diepte der Aerden en hadde.

6 Ende de Sonne opghegaen zijnde/so ist verbrant ghewoorden / ende daerom dat het gheenen wortel en hadde/ist verdorret.

7 Ende het ander is ghevallen onder de doornen: ende de doornen zijn ghewassen/ ende hebbent versmacht.

8 Ende het ander is ghevallen in goede Aerde: ende heeft vrucht ghegheven / deen [graen] hondertfout / dander tsestichfout/ ende dander dertichfout.

9 Wie ooren heeft om te hooren/ die hoore.

b Mar.4.10 Luce 8.9

10 b Ende zijne Discipulen tot hem comende / seyden hem: Waerom spreeckt ghy tot hem door ghelijckenissen?

Waerom Christus door ghelijckenisse spreeckt. c 2.Cor.3.14 d Sap.2.21

11 Hy antwoorde/ ende seyde hen: c Daerom dattet v lieden ghegheven is de verborghenheden des Conninckrijcx der Hemelen te verstaen: d maer desen en is dat niet ghegheven.

e Mat.25.29 Mar.4.24 Luce 8.18 ende 19.26

12 e Want wie daer heeft/ dien sal gegeuen worden / ende hy sal ouervloedich worden: maer wie niet en heeft/ van hem sal ghenomen worden oock dat hy heeft.

13 Daerom spreke ick tot haer door ghelijckenissen / om dat sy siende niet en sien/ ende hoorende niet en hooren/ noch oock en verstaen.

f Ofte/ hoorende hooret ende en verstaet niet. g Esaie 6.9 Ezech.12.2 Marc.4.12 Luce 8.10 Joan.12.40 Act.28.26 Rom.11.8

14 Soo wort dan de Prophecije Esaie in hen vervult/ die daer seyt: f Met g ooren sult ghylieden hooren / ende niet verstaen: ende met den oogen sult ghy sien/ende niet bemercken.

15 Want het herte deses volcx is vet gheworden/ende sy hebben swaerlijck gehoort met hare ooren / ende hare ooghen hebben sy toeghesloten / op dat sy niet en sien met de ooghen / ende met den ooren hooren/ende met de herten verstaen / ende dat sy hen niet en bekeeren / ende dat ickse ghesondt make.

h Luce 10.23 i Of/ gheluckich/

16 h Maer uwe ooghen zijn i salich / want sy sien: ende uwe ooren/want sy hooren.

k 1.Pet.1.10

17 Want voorwaer ick segghe v lieden/ dat k vele Propheten ende rechtueerdighe hebben begheert te sien dat ghy siet / ende en hebbent niet gesien: ende te hooren/dat ghy hoort/ ende en hebbent niet ghehoort.

l Hoort

18 l Hoort ghy dan de ghelijckenisse des Saeyers.

19 Als yemant dat woort van den Coninckrijcke hoort/ende niet en verstaet/dan coemt de boose / ende neemt wech dat in zijn herte ghesaeyt is: Dit is de ghene die by den weghe besaeyt is.

20 Maer die in de steenachtighe Aerde besaeyt is / dat is de ghene die dat woordt hoort / ende terstondt met blijschap ontfangt.

21 Ende hy en heeft gheenen wortel in hemselven/maer is ongestadich: Ende als daer verdruckinghe coemt / of vervolginghe om het woort / soo wort hy terstont gheergert.

22 m Ende die onder de Doornen besaeyt is: dat is de ghene die dat woort hoort/ maer de sorchvuldicheyt deser Werelt/ ende de verleydinghe des rijckdoms versmachten dat woort / ende het wort onvruchtbaer.

23 Ende die in de goede Aerde besaeyt is: dat is de gene die dat woort hoort ende verstaet / ende eyndelijck vruchtbaer is / ende draecht/ het een hondert/ het ander tsestich/ ende het ander dertich.

24 Een ander ghelijckenisse heeft hy haer voorghelevt/ segghende : Het Coninckrijck der Hemelen is ghelijck een mensche die goet zaet in zijnen Acker ghesaeyt hadde.

25 Ende als de menschen sliepen/quam zijn vyant/ ende saeyde * oncruyt midden inde Tarwe/ ende ginck wech.

26 Ende als het cruyt opghewassen was / ende vrucht droech/ doen sachmen oock dat oncruyt.

27 Doe ginghen de Dienstknechten des Huysheeren / ende seyden hem : Heere / en hebt ghy niet goet zaet en uwen Acker ghesaeyt? Van waer heeft hy dan dat oncruyt?

28 Ende hy seyde tot hen : De vyantsche mensche heeft dat gedaen. Ende de Dienstknechten seyden tot hem: Wilt ghy dan dat wy gaen/ ende dat versamelen?

29 Hy seyde : Neen : op dat ghy lieden dat oncruyt vergaderende/niet oock te ghelijcke de Tarwe n wt en pluckt.

30 Laetse beyde te samen opwassen tot den Oogst : ende inden tijt des Oogsts sal ick tot de Maeyers segghen : Vergadert eerst dat oncruyt / ende bindet in busselen/om te verbranden : maer de Tarwe vergadert in mijn Schuere.

31 o Een ander ghelijckenisse heeft hy hen voorghelevt/ segghende : Het Coninckrijcke der Hemelen is ghelijck een Mostaertzaet/ dwelck een mensche heeft ghenomen / ende in zijnen Acker ghesaeyt.

32 Het welck het minste is onder alle de zaden : Maer wanneert opghewassen is/ dan isset het grootste onder de Moescruyden/ ende het wort een Boom / alsoo dat de Voghelen des Hemels comen / ende nestelen in zijne tacken.

33 Een ander ghelijckenisse sprack hy tot hen/segghende: p het Coninckrijcke der Hemelen is ghelijck eenen Deessem / welcken een Vrouwe nam / ende verberch hem in drie maten Meels / tot dat het al ghesuert was.

34 q Alle dese dinghen heeft Jesus tot de scharen ghesproken in ghelijckenissen : ende sonder ghelijckenisse en heeft hy hen niet ghesproken.

q Mar. 4. 33

Waerom hy in ghelijckenissen spreeckt.

35 Op dat vervult worde/ dat gesproken is door den Propheet/seggende: r Jck sal mijnen mondt op doen in gelijckenissen : Jck sal wtspreken dat verborghen is gheweest vanden beginne der Werelt.

r Psal. 78. 1

Wtlegginge der ghelijckenisse van de oncruyde

36 Als nu Jesus de scharen ghelaten hadde/ quam hy in huys : Ende zijn Discipulen quamen tot hem/segghende : Verclaert ons de ghelijckenisse vanden oncruyde des Ackers.

37 Ende hy antwoordende/heeft tot hen geseyt : Die dat goede zaet saeyt / is de Sone des menschen.

38 De Acker is de Werelt/ ende het goede zaet / zijn de kinderen des Coninckrijcx/ ende het * oncruyt / zijn de kinderen des boosen.

* Of/ dravick.

39 De vyant diese saeyt/is de Duyvel. s De Oogst/ is de voleyndinge des Werelts. De Maeyers/de Enghelen.

s Joel. 3. 13 Apoc. 14. 15

40 Ghelijckerwijs dan het oncruyt vergadert wort/ende met vyer verbrant: alsoo salt oock in de voleyndinghe deser Werelt ghescheiden.

41 De Sone des menschen sal zijne Enghelen senden/ ende [sy] sullen wt zijnen Coninckrijcke vergaderen alle ergheernisse/ende de ghene die ongherechticheyt doen:

42 Ende sullense in den vyerighen Oven worpen : t Daer sal weeninghe zijn/ ende knerselinghe der tanden.

t Mat. 8. 12 ende 22. 13 ende 24. 51 ende 25. 30 Luce. 13. 28

43 u Dan sullen de Rechtveerdighe blincken/gelijck de Sonne int Coninckrijck haers Vaders. Wie ooren heeft om te hooren/ die hoore.

u Dan. 12. 3 Sapi. 3. 7 ende 5. 1 1. Cor. 15. 42.

44 Wederom dat Coninckrijck der Hemelen is ghelijck eenen schatte in den Acker verborghen/ welcken een mensche vant/ ende verberchde / ende van blijschappe die hy daer in hadde / x ginck ende vercocht / al wat hy hadde / ende cochte dien Acker.

Verborghen schat.

x Phil. 3. 7

45 Wederom/ het Coninckrijck der Hemelen is ghelijck eenen Coopman/die schoone Peerlen sochte.

46 De welcke/als hy eene costelijcke [Peerle] ghevonden hadde /ginck / ende vercocht al wat hy hadde/ende cochte dien.

Peerle.

47 Wederom/dat Coninckrijck der Hemelen is ghelijck een Nette / dat ghewerpen is in de Zee / ende allerley maniere van Visschen versamelt.

De ghelijckenisse van den Nette wort wtghelevt.

48 Het welcke / als het vol was / de Visschers opghetoghen hebben aen den Oever: ende sittende/hebben sy wtghelesen dat goede in hare vaten / maer het quade wierpen sy wt.

49 Alsoo salt in de voleyndinghe der werelt wesen:de Enghelen sullen wtgaen / ende de boose midden wt de Rechtveerdighe wt scheyden.

50 Ende sullense in den vyerighen Oven worpen : y daer sal wesen weeninghe ende knersinghe der tanden.

p Mat. 8. 12 ende 13. 42 ende 22. 13 ende 24. 51 ende 25. 30

51 Ende Jesus seyde tot hen: Hebt ghy dit al ver-

al verstaen? Sy seyden tot hem: Ja Heere.

Gheleert inde Ghemeynte.
z Ofte/ in het Coninckrijck.

52 Ende hy seyde tot hen: Daerom een yegheliick Schriftgheleerde gheleert z tot den Coninckrijcke der Hemelen / is ghelijck eenen Huysheere die wt zijnen schatte nieu ende out voortbrengt.

a Marc.6.1 Luce.4.16

53 a Ende het is geschiet/ als Jesus dese gelijckenissen voleynt hadde / tooch hy van daer.

54 Ende ghecomen in zijn Vaderlant/ leerde hy dese in hare Vergaderinghen/ so dat sy hen verschrickten / ende seyden : Van waer [coemt] desen dese wijsheyt / ende [dese] crachten?

Een Propheet wort veracht in zijn Vaderlant/ ende in zijn huys.
b Joan.6.42

55 b Is dese niet de sone des Timmermans? En is niet zijn moeder ghenaemt Maria? Ende zijne broeders/ Jacobus ende Joses/ ende Simon/ende Judas?

56 Ende zijne susters / en zijn sy niet alle by ons ? Van waer [coemt] van desen dit alles?

c Marc.6.4 Luc.4.24 Joan.4.44

57 Ende sy waren aen hem geergert. Maer Jesus seyde tot hen : c Gheen Propheet en is sonder eere/dan in zijn Vaderlant/ ende in zijn huys.

58 Ende hy en heeft daer niet veel crachten ghedaen/ om haers ongheloofs wille.

Dat xiiij.Capittel.

1. Na dat Joannes doot was / vermenichvuldicht Jesus de vijf brooden ende twee visschen/ 25. daer na wandelt hy op het water/ 27. ende bekent zijnde van velen Godts Sone te zijn. 35. gheeft vele krancken ghesontheyt.

a Marc.6.15 Luce.9.7
Herodis oordeel van Jesu.

1 TE dier tijt hoorde a Herodes de Vieruorst het gheruchte van Jesu:

2 Ende seyde tot zijne knechten: dese is Joannes de Dooper: Hy is opghestaen van de doode / ende daerom wercken de crachten in hem.

b Marc.6.18 Luce 3.19
Waerom Joannes ghevanghen was.

3 b Want Herodes hadde Joannem ghevangen/ ende ghebonden/ende in den Karcker gheset / om Herodias / de huysvrouwe Philippi zijns broeders.

c Leui.18.16

4 Want Joannes seyde tot hem : c Het en is v niet gheoorloeft haer te hebben.

d Mat.21.26 Mar.6.21

5 Ende hy begheerde hem te dooden/ maer hy vreesde het volck: d want sy hielden hem voor een Propheet.

e Mar.6.22 Gen.40.20

6 e Ende doe Herodis gheboorten dach ghehouden wert / danste Herodias dochter in het midden/ende het behaechde Herodi.

f Judic.11.30

7 Waerom hy f met eede beloefde haer te gheuen/ wat sy begheeren soude.

8 Ende sy te voren onderwesen van haer moeder/seyde : Gheeft my hier in een schotel het hooft Joannes des Doopers.

9 Ende de Coninck wert droeuich: nochtans om den eedt / ende de ghene die met hem ter tafel saten/ gheboot hijt haer te gheuen.

Joannes wort onthooft.

10 Ende sant [den Scherprichter/] ende onthalsde Joannem in den Karcker.

11 Ende zijn hooft wert ghebracht in een schotel / ende den Dochterken ghegheuen: ende sy droecht tot haer moeder:

12 Doe zijn zijne Discipulen toegegaen/ ende hebben het Lichaem/ wechghenomen ende begrauen: ende ginghen/ende bootschapten Jesu.

Jesus wijckt.
g Mar.6.31 Luce.9.10

13 g Doe Jesus dat hoorde / weeck hy van daer henen te schepe tot een woeste plaetse alleene : ende als dat de scharen hoorden / volchden sy hem nae te voete wt de Steden.

h Joan.6.5

14 h Ende Jesus wtgaende/ sach veel volck/ ende werdt beweecht met barmherticheydt ouer hen / ende heelde hare cranken.

i Griecx/ vre.

15 Ende doent nv late gheworden was / quamen zijne Discipulen tot hem/ende seyden: Dese plaetse is woest / ende de i dach is nv doorghegaen / laet de scharen gaen/ dat sy gaen in de dorpen / ende hen seluen spyse coopen.

k Mar.6.37 Luce.9.13

16 Maer Jesus seyde hen : Sy en hebben gheenen noot wech te gaen/ k geeft ghy hen te eten.

l Joan.6.6

17 Ende sy seyden tot hem/ l wy en hebben hier niet dan vijf brooden / ende twee visschen.

18 Doe seyde hy/ Brengt my die hier.

Met vijf brooden/ ende twee visschen/ worden vijf duysent mannen versaet.
m 1.Sa.9.13

19 Ende als hy den scharen gheheeten hadde op het gras te sitten / ende de vijf brooden/ende de twee visschen genomen hadde/ sach hy op nae den Hemel/m ende danckte/ ende als hy de brooden ghebroken hadde/ gaf hyse den Discipulen : ende de Discipulen gauense den scharen.

20 Ende sy aten alle / ende werden versaet/ ende sy namen op het ouerschot der brocken/ twaelf volle coruen.

21 Ende die daer ghegeten hadden / waren ontrent vijf duysent mannen / behaluen de vrouwen ende de kinderen.

n Mar.6.45 Joan.6.17

22 n Ende terstont dwanck Jesus zijne Discipulen int schipken te climmen / ende voor hem ouer te varen/ de wyle hy de scharen van hem liet.

Christus bidt alleene.
o Mar.6.46 Joan.6.15

23 o Als hy nv de scharen van hem ghelaten hadde/ ginck hy op den Berch alleene/ om te bidden. Ende doe het nv laet gheworden was/ was hy daer alleen.

De Apostelen lijden noot inde Zee.

24 Ende het schipken was nv midden in de Zee/ ghequelt van de baren / want de wint was hen teghen.

25 Ende ter vierder wake des nachts/ ginck Jesus tot hen/ wandelende op de Zee.

26 Ende doe hem zijne Discipulen saghen op de Zee wandelen / werden sy veruert/ seggehende : Het is een schijnsel/ ende creesschen wt van vreese.

Gheloouighe.

27 Maer terstont sprackse Jesus aen/ seggende: hebt goeden moet/ ick bent /en vreest niet.

28 Doe antwoorde hem Petrus/ ende seyde: Heere/ indien ghy het zijt/ so ghebiedt my tot v te comen op het water.

29 Ende hy seyde : Coemt. Ende Petrus wt het schipken ghetreden/ wandelde op de wateren/ om tot Jesum te gaen.

30 Maer den stercken wint siende / vreesde hy : ende als hy begonst te sincken/ riep hy/ segghende: Heere/ behoet my.

31 Ende terstont Jesus de hant wtsteckende/ heeft hem aenghegrepen / ende tot hem ghesept : Ghy cleyngheloouighe/ waer toe hebt ghy ghewanckelt?

32 Ende doe sy int schipken gegaen waren/ stilde de wint.

33 Ende die int schipken waren / quamen ende baden hem aen/ segghende: Warachtelijck ghy zijt Gods Sone.

p Mar.6.53

34 p Ende als sy ouer ghescheept waren / quamen sy in het Lant Genezareth.

Ende

Ende als die mannen van dier plaetſe 35 hem bekenden / ſonden ſy in dat gheheele omligghende Lant/ ende brachten tot hem alle de onghesonde.

Ende baden hem/ dat ſy alleenlijck zijn 36 cleedts zoom raken mochten: ende alle die hem raeckten/werden gheſont.

Dat xv. Capittel.

1. Christus verdoemt de gheboden der menſchen/ende haer gheueynſtheyt/ 17. bewijſende wat den menſche ontreynicht/22 verloſt de dochter der Cananeetſcher vrouwe/ 32. ende verſaet vier duyſent mannen met ſeuen brooden en weynich Viſſchen.

a Marc.7.1 Menſchen gheboden.

DOe a quamen tot hem de Schrift- 1 gheleerden/ende Phariſeen van Jeruſalem/ſegghende:

Waerom ouertreden uwe Diſcipulen 2 de Inſettinghe der Ouderen? Want ſy en waſſchen hare handen niet/ als ſy broot eten.

Hy antwoorde / ende ſeyde hen: Waer- 3 omme ouertreedt ghy oock dat ghebodt Godts door uwe Inſettinghe?

b Exo.20.11 Deu.5.16 Eph.6.2 c Exo.21.17 Leui.20.9 Deu.27.16 Pro.20.20

b Want Godt heeft gheboden / ſeggende: 4 Eert uwen Vader ende uwe Moeder. c Ende wie zijnen Vader oft zyn Moeder vloeckt/die ſal de doot ſteruen.

Maer ghy ſegt / ſo wie daer ſeyt tot zijnen 5 Vader oft tot zyn Moeder: Soo wat gaue van my geoffert wort / ſal u te nutte comen / al iſt dat hy Vader ende Moeder onteert/ſal onſchuldich weſen.

d Ende ghy hebt Godts gebodt te niete 6 ghemaeckt/om uwe Inſettinghe.

Ghy Geueynſde/wel heeft Eſaias van 7 u gheprophteteert/ſegghende:

e Dit volck coemt my by metten mon- 8 de ende eert my metten lippen / maer haer herte is verre van my.

Maer te vergheefs eeren ſy my / f lee- 9 rende voor leeringhen/ gheboden der menſchen.

Ende als hy de ſchare tot hem gheroe- 10 pen hadde / ſeyde hy hen: Hoort ende verſtaet.

g Dat tẽ monde ingaet / en ontreynicht 11 den menſche niet:maer wat ten monde wt coemt/dat ontreynicht den menſche.

Ergerniſſe.

Ende zijne Diſcipulen bycomende/ſey- 12 dẽ hem: Hebt ghy niet bekent/dat de Phariſeen dit woort hoorende / gheerghert zijn gheweeſt?

h Joan.15.2 Act.5.38 i Eſai.42.19 Luce.6.39

Hy antwoorde/ende ſeyde: h Alle plan- 13 tinghe die mijn Hemelſche Vader niet geplant en heeft/ſal wtgheroeyt worden.

Laetſe varen/i ſy zijn blinde Leytslieden 14 der blinden / ende indien de een blinde den anderen blinden leyt/ſoo ſullen ſy beyde in den gracht vallen.

Petrus antwoordende / ſeyde tot hem: 15 Verclaert ons deſe ghelijckeniſſe.

Jeſus ſeyde: Zijt ghy oock noch ſonder 16 verſtant?

En verſtaet ghy noch niet/dat/ ſoo wat 17 ten monde ingaet / dat het tot den buyck ingaet/ende wort door den ſtoelganck wtghewozpen:

Wat den menſche ontreynicht.

Maer dat ten monde wt coemt / dat 18 coemt wt het herte / ende dat ontreynicht den menſche.

19 k Want wt het herte comen booſe ghedachten / Moort / Ouerſpel / Hoererijen/ Dieuerijen/ Valſche ghetuyghenuſſen/ Laſteringhen.

k Gen.6.5 ende.8.21. Jere.17.9 Pro.6.14

20 Deſe zijnt/ die den menſche ontreynigẽ: maer met ongewaſſen handen te eten/ dat en ontreynicht den menſche niet.

21 l Ende Jeſus van daer gaende / is gheweken tot de eynden Tyri ende Sidonis.

l Mar.7.24

22 Ende ſiet / een Cananeetſche Vrouwe (van die eynden wtghegaen) riep/ſegghende tot hem: Heere Dauids Sone/ontfermt u mijner/mijn dochter is deerlijck van den Duyuel ghequelt.

De Cananeiſche Vrouwe.

23 Ende hy en antwoorde haer niet een woort. Doe zijn zijne Diſcipulen toeghetreden/ende hebben hem ghebeden ſeggende: Verlaetſe/want ſy roept ons nae.

24 Maer hy antwoordende/ſeyde: m Jck en ben niet ghesonden / dan tot de verlozen ſchapen des huys Iſraels.

Christus den Joden gheſonden. m Mat.10.6 Act.13.46

25 Ende ſy quam/ende aenbadt hem/ ſegghende: Coemt my te hulpe.

26 Maer hy antwoorde / ende ſeyde : Het en is niet goet/ het broot der kinderẽ te nemen/ende den hondekens toe te worpen.

27 Ende ſy ſeyde: Ja Heere: Want de hondekens eten vã de brocxkens/die van haerder Heeren Tafel vallen.

28 Doe antwoordde Jeſus/ ende ſeyde tot haer: O vrouwe / groot is u gheloone / u gheſchiede ghelijck ghy wilt: Ende haer dochter is gheſont ghewozden van dier vren aen.

Gheloove.

29 Ende als Jeſus van daer gegaen was/ quam hy by de Galileetſche Zee: ende clam op eenen Berch/ende ſadt daer neder.

30 n Doe quamen vele ſcharen tot hem/ brenghende met hen kreupele/blinde/ſtomme / lamme / ende veel andere: ende worpenſe voor de voeten Jeſu : Ende hy heelde ſe.

n Mat.11.2 Luce.7.22 Eſai.29.18 ende.35.5

31 Soo dat de ſcharen hen verwonderden/ ſiende de ſtomme ſpreken / de lamme gheſont / de kreupele wandelende / ende de blinde ſiende : Ende ſy preſen den Godt Iſraels.

32 o Ende Jeſus zijne Diſcipulen roepende/ſeyde: Jck worde beroert met barmhertichheyt ouer de ſcharen : want ſy nu dry daghen by my ghebleuen zijn/ende en hebben niet te eten: eñ ick en wilſe niet vaſtende laten gaen / op dat ſy op den wech niet en beſ wijmen.

o Marc.8.1

33 Ende zijne Diſcipulen ſeyden tot hem: Van waer crijghen wy ſoo veel broots in de Woeſtijne / om ſoo groote ſcharen te p ſpijſen?

p Ofte/ ſadigẽ

34 Ende Jeſus ſeyde tot hen : Hoe veel brooden hebt ghy? Sy ſeyden: Seuen/ende weynich Viſchkens.

35 Doe ghebood hy den ſcharen neder ſitten op der Aerden.

36 Ende de ſeuen brooden ende de Viſchkens ghenomen hebbende/ q dancte hy/ende brackſe / ende gafſe zijnen Diſcipulen: ende de Diſcipulen gauenſe den volcke.

q 1.Sa.9.13

37 Eñ ſy aten alle/ende werden r verſaet/eñ ſy namen op dat vande brocken ouergheblenen was/ſeuen volle cozuen.

r Oft/gheſpijſt 4000.mannen met ſeuen brooden gheſpijſt.

38 Ende die daer ghegeten hadden/waren

vier duysent mannen/sonder de vrouwen/ ende kinderen.

39 Ende als hy de scharen hadde gelaten/ tradt hy in een schipken / ende quam in de palen Magdala.

Dat xvj. Capittel.

1. Den Phariseen dis teeckenen begheeren/ 4. sal het teecken van Jonas ghegheuen worden/ 6 der welcker leeringhe verdoemt is. 13. De Discipulen belijden Christum, 18. die de Gemeynte macht gheuende/ 21. zijn lijden voorseyt/ ende bewijst hoedanich sy zijn moeten die hem willen volghen/ 27. voorsegghende oock zijn laetste toecoemste.

Teecken begheeren.
a Mat.12.38
Marc.8.11
Luce.11.29
Joan.6.30
b Luce.12.54

1 Ende a als de Phariseen ende Sadduceen daer ghecomen waren / soo versochten sy hem / begheerende dat hy hen een teecken wt den Hemel woude thoonen.

2 Maer hy antwoordde / ende seyde tot hen: b Des auonts segt ghy: Schoon weder: want de Hemel is root.

3 Ende des smorgens [segt ghy/] Heden onweder: want de Hemel is root eñ droeuich. Ghy gheueynsde/ condt ghy het aensichte des Hemels onderscheyden: ende en condt ghy de teeckenen der tijden niet [onderscheyden?]

c Mat.12.32

4 c Het boose ende ouerspelighe geslachte soeckt een teecken: Maer hen en sal gheen teecken ghegeuen worden/ dan dat teecken v Jone des Propheten. Ende hy verlietse/ ende ginck wech.

5 Ende doe zijne Discipulen op de ander zijde ghecomen waren/ hadden sy vergheten brooden mede te nemen.

Deessem der Phariseen.
e Mar.8.28
Luce.12.1

6 e Ende Jesus seyde tot hen: Siet toe/ ende wacht v vanden deessem der Phariseen ende Sadduceen.

7 Ende sy ouerleyden onder malcanderen / segghende: Het is/ om dat wy gheen brooden [mede] ghenomen en hebben.

8 Eñ Jesus dat bekennende/ seyde: Ghy cleyngheloouige / wat ouerlegt ghy onder malcanderen/ dat ghy gheen brooden [mede] ghenomen en hebt?

f mat.14.17
marc.6.38
Luce.9.13
Joan.6.9

9 f Verstaet ghy noch niet? noch en ghedenckt ghy niet van de vijf brooden/ ghegheuen onder vijf duysent [mannen/] ende hoe veel coruen ghy opnaemt?

g mat.15.34

10 g Noch der seuen brooden / ghegheuen onder vier duysent [mannen/] ende hoe veel koruen ghy opnaemt?

11 Hoe/ en verstaet ghy niet dat ick v vanden broode niet ghesept en hebbe/ dat ghy v wachten sout vanden deessem der Phariseen ende Sadduceen?

12 Doe verstonden sy dat hy niet ghesept en hadde/ dat sy hen souden wachten van den deessem des broots: maer van de leere der Phariseen ende Sadduceen.

h mar.8.27
Luce.9.18

13 h Ende doe Jesus ghecomen was inde deelen Cesaree Philippi/ vraechde hy zijne Discipulen/ seggende: Wie seggen de menschen/ dat ic ben? die Sone des menschen.

* mat.4.1
Waer voor Christus ghehouden was vande volcke.

14 Sy seyden: * Sommighe/ Joannes der Dooper: sommighe/ Elias: sommige / Jeremias: ofte een vanden Propheten.

15 Hy seyde tot hen: Maer wie segt ghy lieden dat ick ben?

i Joan.6.69
Christus is de Sone Godts.

16 i Simon Petrus antwoordde / ende seyde: Ghy zijt Christus de Sone des leuendighen Godts.

17 Ende Jesus antwoordende / seyde tot hem: Salich zijt ghy Simon Jona Sone/ want vleesch ende bloet en heeft v dat niet gheopenbaert / k maer mijn Vader die in de Hemelen is.

k mat.11.25
l Joan.1.42
m Esa.28.16
2.Cor.3.11
n Dat is/ steen oft steenrotse.
o Esai.33.20
p mat.18.18
Joan.20.23

18 Ende ick segghe v oock/ dat ghy zijt Petrus / ende m op dese n Petra / sal ick mijn Gemeynte timmeren/ o ende de poorten der Hellen en sullense niet ouerweldighen.

19 p Ende ick sal v de sleutelen des Coninckrijcx der Hemelen gheuen: ende wat ghy binden sult op der Aerden / dat sal in den Hemel ghebonden wesen : Ende wat ghy ontbinden sult op der Aerden/ dat sal inden Hemel ontbonden wesen.

Christus voorseyt den Discipulen zijn doot.

20 Doe verboot hy zijnen Discipulen dat sy zijt niemanden segghen en souden/ dat hy Jesus Christus ware.

q mat.17.22
ende.20.18
marc.8.31
ende.9.31
ende.10.33
Luce.9.22
ende.18.31
end.24.7

21 q Van dier tijt aen / begonste Jesus zijnen Discipulen te kennen te gheuen / dat hy moeste gaen nae Jerusalem / ende vele lijden van de Ouderlinghen ende Ouerpriesteren/ ende Schriftgheleerden/ ende gedoot worden/ ende ten derden daghe opgeweckt worden.

22 Ende Petrus hem bezijden ghenomen hebbende/ begonst hem te straffen/ seggende: Heere weest v ghenadich / dit en sal v gheensins gheschieden.

r 2.Sam.19.22
s Of/ gheuoelt/ ofte verstaet/
t mat.10.38
marc.8.34
Luce.9.23
ende.14.27
Cruyce.
Hemselven verloochenen.

23 Maer hy keerde hem om/ ende seyde tot Petrum: Wijckt wech van my Sathana/ want r ghy zijt my hinderlijck: want ghy en s versinnet niet dat Godts is/ maer dat der menschen is:

24 Doe seyde Jesus tot zijne Discipulen: t So my yemant wilt nacomen/ die versake hemselven/ ende neme zijn cruyce op/ ende volghe my na.

u mat.10.39
marc.8.35
Luce.9.24
ende.17.33
Joan.12.25
x Psa.49.9
marc.8.37
y mat.24.30
ende.25.31
ende.26.64
z Psa.62.13
Jere.32.19
Rom.2.6
ende.14.12
2.Cor.5.11
Galat.6.5
‡ marc.9.1
Luce.9.27

25 u Want so wie zijn leuen wil behouden/ die salt verliesen : Maer wie zijn leuen verliesen sal om mijnent wille / die salt vinden.

26 Want wat wort een mensche gheholpen/ of hy de gheheele Werelt wonne / ende zijn ziele verliest ? x Oft wat sal een mensche gheuen / daer hy zijn ziele mede weder losse?

27 y Want de Sone des menschen sal comen in de heerlijckheyt zijns Vaders met zijne Engelen : z ende dan sal hy eenen yegheliicken vergelden nae zijne wercken.

28 ‡ Voorwaer segghe ick v/ daer zijn sommighe van die hier staen/ die den doot niet smaken en sullen/ tot dat sy den Sone des menschen sullen sien comen in zijn Coninckrijcke.

Dat xvij. Capittel.

1. Jesus wordt verandert voor drye van zijne Discipulen/ 10. seyt hen dat Joannes is Elias; 14. gheneest den maensiecken/ 20. verclarende de kracht des gheloofs/ 22. ende zijn doot ende opstandinghe voorseyde hebbende/ 24. betaelt tribuyt voor hem ende voor Petrum.

a marc.9.2
Luce.9.28
De veranderinghe Christi.

1 Ende a nae ses daghen nam Jesus Petrum/ ende Jacobum / ende Joannem zijnen broeder / ende leyddese wech alleen op eenen hooghen Berch.

2 Ende hy is verandert ghewordden voor hen/ ende zijn aenghesicht wert blinckende ghelijck de Sonne: ende zijne cleederen zijn wit

wit ghewozden ghelijck het licht.

3 Ende siet/van hen werden gesien Moses ende Elias/met hem sprekende.

4 Doe antwoorddе Petrus / ende seyde tot Jesum: Heere/ het is goet dat wy hier zijn:soo ghy wilt/ laet ons hier dry Tabernaculen maken/v eenen/ende Mosi eenen/ ende Elie eenen.

5 Doe hy noch sprekende was / siet / een lichtighe wolcke beschaduwedese : ende siet / een stemme wt de wolcke / seggende: b Dese is mijn wel lieue Sone/inden welcken ick mijn welbehaghen ghenomen hebbe: c Hoort hem.

6 Doe dat de Discipulen hoorden/ vielen sy op hare aensichten ende vreef den seere.

7 Ende Jesus quam eñ raeckte se/seggende tot hen:Staet op/ende en vreest niet.

8 Ende doe sy hare oogen opgeheuen hadden / en saghen sy niemant dan Jesum alleene.

9 d Ende doe sy den Berch neder gingen/ geboot hy hen/seggende:En segt niemant dit gesichte/tot dat de Sone des menschen vanden dooden opstaet.

10 e Eñ zijne Discipulen vraechden hem/ seggende: Wat seggen dan de Schriftgheleerde/dat f Elias eerst comen moet?

11 Ende Jesus antwoordende/seyde hen: Elias sal wel eerst comen / eñ sal alle dingen te rechte brenghen.

12 Maer ick segge v/dat Elias nu ghecomen is/ende sy en hebben hem niet gekent: maer sy hebben g hem gedaen wat sy wilden:Alsoo sal oock de Sone des menschen van hen lyden.

13 Doe verstonden de Discipulen / dat hy hen van Joanne den Dooper seyde.

14 h Eñ als sy tot de schare ghecomen waren/ quam tot hem een mensche i buygende [voor] hem de knyen/seggende:

15 Heere / ontfermt v ouer mijnen Sone/ want hy is maensieck/ ende wort deerlijck gequelt : so dat hy dickwils valt int vyer/ ende dickwils int water.

16 Ende ick hebben voor uwe Discipulen gebracht/maer sy en hebben hem niet connen ghenesen.

17 Ende Jesus antwoordende / seyde : O ongelooуich ende verkeert gheslachte/ hoe lange sal ick met v wesen ? hoe langhe sal ick v lyden? brengten my hier.

18 Ende Jesus strafte k den Duyuel/ende hy ginck wt van hem : ende het kint wert ghenesen van dier vren aen.

19 l Doe ginghen zijn Discipulen tot hem alleen/eñ seyden : Waerom en conden wy hem niet wtdrijuen?

20 Ende Jesus seyde tot hen: Om uws ongeloofs wille: m want voorwaer segge ick v/ dat indien ghy gheloоue hebt/soo groot als een mostaert zaet / ghy sult tot desen Berghe segghen:Gaet henen van hier derwaerts/ende hy sal gaen:ende niet en sal v onmoghelijck wesen.

21 Maer dese aert en vaert niet wt / dan door bidden ende vasten.

22 n Ende doe sy o in Galilea verkeerden/ seyde Jesus tot hen : Het sal gheschieden/ dat de Sone des menschen sal ouergheleuert worden inder menschen handen.

23 Ende sy sullen hem dooden/ eñ ten derden daghe sal hy opgeweckt worden . Eñ sy zijn seer bedroeft ghewordеn.

24 Ende als sy gecomen waren te Capernaum / doe ghinghen tot Petrum die dat p Didragma ontfingen/ende seyden hem: V lieder Meester / en betaelt hy het Didragma niet?

25 Hy seyde : q Ja . Ende doe hy int huys ghecomen was / voorquam hem Jesus/ ende seyde : Wat dunckt v Simon ? De Coninghen der Aerden / van wien nemen sy Tol of schattinghe? van haer kinderen/ oft van de vreemde?

26 Petrus seyde hem : Van de vreemde. Doe seyde hem Jesus:So zijn dan de kinderen vrij.

27 Maer op dat wijse niet en ergeren/ soo gaet henen tot de Zee/ende worpt den angel:ende den visch die eerst op coemt / dien neemt/ende als ghy zijnen mondt sult opghedaen hebben / sult ghy eenen r Stater vinden:dien neemt / ende geeften voor my ende v.

p Eñ Didragma/was ontrent het vijfste deel eender Franscher croone/ na der gheleerden rekeninge / ende het was by dẽ Jodẽ een half sikel/ dwelck de Joden den Heere moesten geuen. Exo.30 13. maer nv namen des Keysers ghe ordineerde dat ghelt als schattinghe.
q Mat.22.21 Rom.13.7
r Een stater was vier dragma.

Dat xviij. Capittel.

1. Christus vermaent de zijne tot ootmoedicheyt/ 6. verbiet yemant te ergheren/ 10. thoont wat sorghe Godt voor de zijne draecht. 15. Ende gheeft een wijse om de sondaers te straffen in de Ghemeynte/ 18. ende macht om te binden ende te ontbinden/ 23. verdoemt by een gelijckenisse alle eyghen wrake.

1 Te a dier seluer vre ghinghen de Discipulen tot Jesum/segghende : Wie is de meeste int Coninckrijcke der Hemelen?

2 Ende Jesus een kindeken tot hem ghe roepen hebbende/ stelde dat midden onder hen/

3 Ende seyde:Voorwaer segge ick v/ b ten zy dat ghy v bekeert/ende wort als de kinderkens/soo en sult ghy int Coninckrijcke der Hemelen niet comen.

4 c Daerom/so wie hem seluen vernedert ghelijck dit kindeken [is] dese is de grootste int Coninckrijcke der Hemelen.

5 d Eñ so wie sulck een kindeken ontfangt in mijnen Name/die ontfangt my.

6 e Ende soo wie een van desen cleynen die aen my ghelooуen / verergert / het ware hem beter dat eenen f grooten meulensteen aen zijnen hals gehangen worde/ ende dat hy verdroncken worde in de diepte der Zee.

7 Wee der Wereldt van de ergherniſſe: g want het is noodich datter ergherniſſen comen: Nochtans wee dien mensche door den welcken ergerniſſe coemt.

8 h Indien v hant/ofte v voet v i erghert/ snijdtse af/ende worptse wech van v/want het is v beter totten leuen in te gaen/ kreupel ofte lam zijnde / dan twee handen oft twee voeten hebbende/in dat eewighe vyer gheworpen te worden.

9 Ende so v ooge v ergert/steectse wt/ eñ worptse wech van v : want het is v beter met eener ooge totten leuen in te gaen/dan twee ooghen hebbende/ in dat helsche vyer gheworpen te worden.

10 Siet toe / dat ghy niet een van desen cleynen en veracht : Want ick segghe v/ k dat hare Enghelen in de Hemelen altijt sien

De meeste int Coninckrijcke der Hemelen.
a Mar.9.32 Luce.6.46 ende.22.24
b Mar.9.14 1.Cor.14.20 1.Pet.2.2
Ootmoedicheyt.
c Jacob.4.10 1.Pet.5.6
d Marc.9.37 Luce.9.48 Joan.13.20
Ergerniſſe.
e Mar.9.42 Luce.17.2
f Griecx/Ezel/ meulensteen.
g 1.Cor.11.19
h Deu.12.6 Mat.5.30 Mar.9.43 Rom.16.17
i Ofte/maecte struyckelen.
Kinderen.
k Psal.34.8

tijt sien het aengesichte mijns Vaders/die in de Hemelen is.

Christus Salichmaker.
l Luce.19/10
m Luce.15.3

l Want des menschen Sone is gecomen 11 om salich te maken dat verloren was.

m Wat dunckt v / of een man hondert 12 schapen heeft/ende een van den seluen verdwaelt is/en sal hy niet de negen ende tnegentich verlaten/ende gaen op de Bergen/ om dat dwalende te soecken?

Eñ indien het geschiet / dat hy het vint/ 13 voorwaer segge ick v/hy verblijt hem meer daer ouer/dan ouer de negen ende tnegentich die niet ghedwaelt en hebben.

Also en ist niet den wille uwes Vaders 14 die in de Hemelen is/dat een van dese cleyne verloren gae.

Straffe.
n Luce.17.3
Jac.5.19
Leuit.19.17
Prou.17.10
Syr.19.13
o Nu.35.30
Deu.17.6
ende.19.15
Joan.8.17
2.Cor.13.1
Heb.10.28
p 2.Thes.3.14
q 1.Cor.5.8
De Ban.
r Mat.6.19
Joan.20.23
Voor den broeder bidden om ghenade.

n Maer indien v broeder aen v sondicht/ 15 soo gaet henen/ende straft hem tusschen v ende hem alleene:indien hy v hoort/so hebt ghy uwen broeder ghewonnen.

Ende indien hy [v] niet en hoort / soo 16 neemt noch een ofte twee met v : o op dat alle woort bestae in den mont van twee ofte drie ghetuyghen.

Indien hy hen gheen gehoor en gheeft/ 17 p soo segt het der Ghemeynte: ende indien hy oock der Ghemeynte gheen ghehoor en gheeft/ q so houdt hem als een Heyden ende Tollenaer.

r Voorwaer ick segghe v / wat ghy op 18 der Aerden binden sult / dat sal in den Hemel gebonden wesen:ende wat ghy op der Aerden ontbinden sult / dat sal inden Hemel ontbonden wesen.

Wederomme segghe ick v / dat so daer 19 twee onder v eens zijn op der Aerden/ van eenich dinck dat sy begheeren sullen / dat sal hen gheschieden van mijnen Vader/die in de Hemelen is.

f Luc.24.15.26
Den bekeerenden broeder moetmen altijt vergeuen.
t Luce.17.4

f Want waer twee ofte drye vergadert 20 zijn in mijnen Name/daer ben ick midden onder hen.

Doe tradt Petrus tot hem/ ende seyde: 21 Hoe menichmael sal ick mijnen broeder vergheuen / als hy aen my sal sondighen? t Tot seuenmael?

u Mat.6.14
Mar.11.25
Colloss.5.13
Syr.28.2

Jesus seyde hem : Ick en segghe v niet 22 tot seuenmael/ maer u tot tseuentich mael seuen mael.

Daeromme is het Coninckrijcke der Hemelen 23 vergheleken eenen Coninck / die daer rekenschap met zijne Dienaren houden wilde.

Eñ doe hy begonst te rekenen/wert hem 24 een schuldenaer toegebracht die hem schuldich was thien duysent talenten.

x Mat.5.25

x Ende als hy niet en conde betalen/be- 25 val zijn heere datmen hem soude vercoopen/ende zijn wijf/ eñ zijne kinderen/eñ al wat hy hadde/ende de schult betalen.

Soo viel dan de Dienstknecht neder/ 26 ende aenbadt hem/seggende: Heere/weest lanckmoedich ouer my/ ende ick salt v betalen.

Ende de heere deses Dienstknechts be- 27 roert zijn met barmhertichevt / heeft hem los ghelaten / ende de schult quijt ghescholden.

Maer als de Dienstknecht wtghegaen 28 was / heeft hy gheuonden eenen zijner mededienstknechten / die hem hondert penninghen schuldich was: dien greep hy/ eñ track hem by der kelen/ segghende: Betaelt dat ghy schuldich zijt.

29 So viel dan zijn mededienstknecht voor zijne voeten neder/ende badt hem/seggende: Weest lanckmoedich ouer my/ende ick salt v al betalen.

30 Ende hy en wilde niet:maer ginck ende wierp hem inden Karcker / tot dat hy de schult soude betaelt hebben.

31 Als zijne mededienstknechten ghesien hadden dat daer gheschiet was/ zijn sy seer bedroeft ghewo rden : ende als sy gecomen waren / verclaerden sy haren heere al dat gheschiet was.

32 Doe riep hem zijn heere/ende seyde hem: Ghy boose Dienstknecht / alle dese uwe schult hebbe ick v quijt gescholden/ om dat ghy my ghebeden hebt.

33 Behoordet ghy oock uwes mededienstknechts niet te ontfermen/ gelijck ick oock uwer ontfermt hebbe?

34 Ende zijn heere toornich zijnde/ leuerde hem den Pijnders ouer/ tot dat hy alle de schult soude betaelt hebben.

p Mat.6.15
Mat.11.26
Jacob.2.13

35 p Also sal oock mijn Hemelsche Vader v lieden doen / ten zy dat ghy van herten vergheeft/ eenen yeghelijck zijnen broeder zijn misdaet.

Dat xix. Capittel.

8. Jesus leert om wat oorsake het wijf mach verlaten worden/ 10. ende dat hem seluen te connen onthouden / een gaue Godts is/ 14. hy ontfangt de cleyne kinderkens : 18. ende de Wet Godts beuestigende/ 23. bewijst hy dat de rijcke seer qualijck connen salich worden : 28. ende zijnen Discipulen diet al verlaten hebben om hem na te volghen/ beloeft hy het eewighe leuen.

a Marc.10.1

1 Ende a het is gheschiedt / doe Jesus dese woorden gheeyndicht hadde/ tooch hy wt Galilea / eñ quam ouer den Jordaen in de palen des Jootschen Landts.

2 Ende vele scharen volchden hem nae: ende hy heelde se daer.

Niemant en mach zijn Wijf verlaten dan om ouerspels wille.
b Marc.10.3
c Ofte misdaet?
d Gen.1.27
e gen.2.24
Ephes.5.31
f 1.Cor.6.16
*Gri. aengheloont worden.
g 1.Cor.7.10
h Ofghepaert.
Gri. gheiocht.
Scheydtbrief.
i Deu.24.1
Jerem.3.1

3 b Doe ginghen de Phariseen tot hem/ beproeuende hem/ ende segghende: Is het den menschen gheoorloeft zijn wijf te verlaten om allerley c oorsaecke?

4 Hy antwoorde/ eñ seyde hen : En hebt ghy niet ghelesen / d die vanden beginne [den mensche] ghemaeckt heeft/ dat hyse man ende wijf ghemaeckt heeft?

5 e Ende seyde : Hierom sal de mensche vader ende moeder verlaten / ende zijnen f wijue* aenhanghen / ende die twee sullen een vleesch wesen.

6 So en zijn sy nu niet meer twee / maer een vleesch. g Daeromme / wat Godt te samen h gheuoecht heeft/dat en verscheyde gheen mensche.

7 Sy seyden tot hem : i Waerom heeft dan Moses ghe boden eenen Scheydtbrief te gheuen/ende haer te verlaten?

8 Hy seyde tot hen : Om ws herten hardicheyt heeft v Moses toeghelaten uwe wijuen te verlaten : maer vanden beginne en heuet also niet gheweest.

k Mat.5/32
Mar.10.11
Luce.16.18
1.Cor.7.10

9 k Ende ick segghe v / dat wie zijn wijf verlaet/anders dan om hoererye/ ende een ander trout/die doet ouerspel:ende wie de verlatene trout/die doet ouerspel.

10 Zijne Discipulen seyden tot hem: Staet de sake des menschen met den wijue also/ So en ist niet goet te trouwen.

1 Cap.8.8.21.

11 Hy seyde: l Alle menschen en vaten dit woort niet/maer dien het ghegheuen is.

m Of/gelubde.

12 Want daer zijn m ghesnedene / die van moeders-lijue also geboren zijn: ende daer zijn ghesnedene/ die van den menschen gesneden zijn: ende daer zijn ghesnedene die henseluen ghesneden hebben om het Coninckrijcke der Hemelen. Wie dit vaten can/die vate het.

n Marc.10.b13 Luce18.b15.

13 n Doe werden daer kinderkens tot hem ghebracht / dat hy de handen op hen leggen ende bidden soude. Ende de Discipulen straftense.

Kinderkens o Mat 18.a3 1.Cor.14.c20 1.Per.2.a2.

14 Ende Jesus seyde: o Laet de kinderkens / ende en verbiet hen niet tot my te comen: want het coninckrijcke der Hemelen behoort den sulcken toe.

15 Ende als hy hen de handen opghelept hadde/is hy van daer ghegaen.

p Marc.10.b17. Luce18.b12.

16 p Ende siet/daer tradt een tot hem/ende seyde: Goede Meester/wat sal ic goets doen/op dat ick het eewighe leuen hebbe?

Godt alleen goet. De geboden moetmen houden.

17 Ende hy seyde tot hem: Wat naemt ghy my goet? Daer en is niemant goet/ dan de eenighe Godt. Maer wilt ghy ten eewigen leuen ingaen/houdt de gheboden.

q Exod. 20b. 12. Deut.5.b.17 Rom.13.a.9

18 Hy seyde hem: Welcke? Ende Jesus seyde: q Ghy en sult niet dooden: Ghy en sult gheen ouerspel doen: Ghy en sult niet stelen: Ghy en sult gheen valsche ghetuyghenisse gheuen.

r Leui.19.b.17 Mat.22.D.39 Mar.12.D.32 Galat.5.b.14 Jac.2.a8.

19 Ghy sult uwen Vader ende v Moeder eeren/ r ende uwen naesten lief hebben/gelijck v seluen.

20 De Jonghelinck seyde tot hem: Alle dese hebbe ic gehouden van mijnder ionckheyt aen: wat ghebreeckt my noch?

Volmaeckt. f Luce12.D.33 Ende16.a,9 t Mat.6.b.19 1.Tim.6.b.19 Goet vercoopen. Schat. Rijckdom.

21 Jesus seyde hem: f Soo ghy wilt volmaeckt wesen / gaet / vercoopt wat ghy hebt / ende gheuet den Armen / t ende ghy sult eenen schat inden Hemel hebben/ ende coemt volcht my nae.

22 Doe de Jonghelinck dit woort gehoort hadde/is hy droeuich wecht gegaen: want hy hadde veel goets.

u Mar.19.c23 Luce18.c.24 Prou.11.c.28

23 Ende Jesus seyde tot zijne Discipulen: Voorwaer segghe ick v lieden / u dat een rijck [mensche] swaerlijck sal in het Coninckrijcke der Hemelen comen.

x Of/ Kemel.

24 Ende wederom segge ick v lieden: Het is lichtelijcker dat een x Cabel doorgae door eender naelden ooghe / dan dat een Rijcke ingae int Coninckrijcke Gods.

De salichept is alleen van Godt.

25 Als zijne Discipulen dat hoorden/ werden sy verslaghen/seggende: Wie can dan salich worden?

y Luce1.D.37 Ende18.c.27 Job.42.a.1 Zach.8.a.6 z Mat.4.c.20 Marc.10.28. Luce5.b.11 Ende18.c.28

26 Ende Jesus sachse aen / segghende tot hen: By de menschen is dat onmogelijck/ y maer by Godt is alle dinck moghelijck.

27 z Doe antwoorde Petrus / ende seyde hem: Siet / wy hebbent al verlaten / ende zijn v naegeuolcht: wat sal ons dan wesen?

Al verlaten ende Christum volgen. a Sap.3.a.8 Luce22.D.30 Apoc.3.c.21

28 Ende Jesus seyde tot henlieden: Voorwaer segghe ick v/ a dat ghy die my nae gheuolcht zijt / in de wederghebooorte/ als de Sone des menschen sal sitten inden Throon zijnder heerlijckheyt/ sult ghy lieden oock sitten op twaelf Throonen/ oordeelende de twaelf geslachten Israels.

29 b Ende soe wie huysen/ of Broeders/ of Susters/of Vader/of Moeder/of wijf/ of kinderen/ of ackers verlaet om mijnen Name/c die salt hondertfout ontfanghen/ ende het eewighe leuen beeruen.

b Deut.33.a.9

c Job 42.b.12

30 d Maer vele die de eerste zijn / sullen de laetste wesen: ende de laetste sullen de eerste wesen.

d Mat.20.b. 16. Mat.10.D.31 Luce 13.D.30.

Dat xx. Capittel.

1. Door de ghelijckenisse vanden wijngaert bewijst Jesus de ghelegheuthept des Coninckrijcx der Hemelen/ 17. voorseyt zijn Doot ende Verrijsenisse/22. wederseynt de zyne tot het Cruyce/ 25. de selue aftreckende van alle eergierichept/30. ende voorby gaende/verlicht hy twee blinden.

De arbeytslieden worden tot den Wyngaert ghehuert.

1 Want het Coninckrijcke der Hemelen is ghelijck eenen Huysheere/ die des smorghens vroech wtginck om Arbeyders te hueren in zijnen Wyngaert.

2 Ende als hy met de Arbeyders eens geworden was voor eenen Penninck des daechs/sant hyse in zijnen Wyngaert.

3 Ende wtgaende ontrent de derde vre/ sach hy andere op de marckt ledich staen:

4 Ende hy seyde tot hen: Gaet ghy oock in mijnen Wyngaert: ende wat recht is/ sal ick v gheuen.

5 Ende sy ginghen. Wederom wtgaende ontrent der sester / ende der neghenster vren/dede hy desghelijcx.

6 Ende wtgaende ontrent der elfster uren / heeft hy andere ghevonden ledich staende/ ende seyde t[ot] hen: Wat staet ghy hier den gheheelen dach ledich?

7 Sy seygghen hem: Want ons niemant ghehuert en heeft. Hy seyde tot hen: Gaet ghy oock in mijnen Wyngaert / ende ghy sult ontfanghen wat recht is.

8 Ende als het nv late gheworden was/ seyde de Heere des Wyngaerts tot zijnen a Ontfangher: Roept de Arbeyders/ ende betaelt hen den loon: beghinnende van de laetste tot de eerste.

a Ofte/Besorgher

9 Ende als sy ghecomen waren / die ontrent der elfster uren ghehuert waren/ontfinghen sy eenen yegelijck eenen penninck.

10 Ende de eerste oock comende/meynden dat sy meer ontfanghen souden: maer sy ontfinghen oock een yeghelijck eenen penninck.

11 Ende doe sy dien ontfanghen hadden/ murmureerden sy teghen den Huysheere.

12 Seggende: Dese laetste hebben een ure ghearbeyt/ ende ghy hebtse ons gelijck gemaeckt/die wy den last des daechs / ende de hitte ghedraghen hebben.

13 Ende hy antwoordende seyde tot eenen van hen: Vrient/ick en doe v geen onrecht: en zijt ghy niet met my eens ghevvorden om eenen penninck?

14 Neemt wech dat uwe is: ende gaet henen. Ick wil desen laetsten oock gheuen ghelijck als v.

15 b Oft/en ist my niet gheoorloeft te doen wat ick wil in mijn goet? Is v ooge boos/ om dat ick goet ben?

b Rom.9.c.21 Quade ooghe.

16 c Also sullen de laetste/de eerste zijn: ende de eerste/de laetste. d Want vele zijnder gheroepen ende weynich wtuercoren.

c mat.19.D.30 Mat.30.D.10 Luce 13.D.30. d mat.2.2b.14

e Mat. 16. c. 21. eñ. 17. c 22 Marc. 8. d. 31 ende. 9. d. 31. ende. 10. d. 32 Luce. 9. c. 22 ende. 18. 31 ende. 24. 7

Christus voorsept zijn lijden.

e Eñ Jesus opgaende nae Jerusalem/ 17 nam de twaelf Discipulen alleen inden wech/ende seyde tot hen:

Siet / wy gaen op nae Jerusalem/ende 18 de Sone des menschen sal den Overprie-steren ende Schriftgheleerden overghele-vert worden / ende sy sullen hem ter doodt veroordeelen.

f Mat. 27. 1 Luce. 23. 1 Joan. 18. 28 Act. 3. 13

f Ende sy sullen hem den Heydenen o- 19 verleveren/om te bespotten/ende te geesse-len/ende te cruycen/ende ten derden daghe sal hy opstaen.

g Mar. 10. 15

g Doe quam de moeder der kinderen 20 Zebedei tot hem met hare sonen / aenbid-dende hem / ende begheerende wat van hem.

De kinderẽ Zebedei.

Ende hy seyde haer: Wat wilt ghy? Sy 21 seyde hem: Segt dat dese mijne twee So-nen sitten/de een ter rechter handt/ende de ander ter slincker hant in v Coninckrijcke.

h Rom. 8. 16

Jesus antwoorde / ende seyde : h Ghy 22 en weet niet wat ghy begheert: Condt ghy den Drinckbeker drincken dien ick drinc-ken sal? Ende met dien Doop ghedoopt

i Luce. 22. 50

worden i daer ick mede ghedoopt worde? Sy segghen hem: Wy connent.

Doe seyde Jesus tot hen : Mijnen 23 Drinckbeker sult ghy wel drincken / ende met den Doop daer ick mede ghedoopt worde / sult ghy ghedoopt worden: maer te mijner rechter ende slincker handt te sitten / dat en staet my niet te gheven/

k Mat. 25. 34

maer [het sal ghegeven worden] den k ge-nen diet van mijnen Hemelschen Vader bereyt is.

Ende als de [ander] thiene dat hoorde/ 24 namen zijt onweerdichlijck van de twee broederen.

l Mar. 10. 42 Luce. 22. 25

Ende alsse Jesus by gheroepen hadde/ 25 seyde hy : l Ghylieden weet dat de Over-ste der Heydenen over de selve heerschen/ ende die groot zijn/ghebruycken macht te-

m 1. Pet. 5. 3

ghen hen.

m Also en salt onder v lieden niet wesen: 26 maer wie onder v lieden wil groot wordẽ/ die zy uwe Dienaer.

n Marc. 9. 35 ende. 10. 43

n Ende wie onder v lieden wil de eerste 27 zijn/die zy uwe Dienstknecht.

Christus is onse Dienaer.

o Joan. 13. 14 Phil. 2. 7

o Ghelijck de Sone des menschen niet 28 en is ghecomen om ghedient te worden/ maer om te dienen/ p ende zijn ziele te ghe-ven tot rantsoeninghe voor vele.

p Ephes. 1. 7 Colloss. 1. 14 1. Tim. 2. 6

q Mar 10. 46 Luce. 18. 35

q Ende doe sy van Jericho wtginghen 29 volchde hem een groote schare na.

Twee blinde worden siende.

Ende siet / twee blinde sittende by den 30 wech als sy ghehoort hadden dat Jesus voorby ginck/riepen sy/ segghende : Heere Dauids Sone ontfermt v onser.

Eñ de scharen straftense/op dat sy swij- 31 ghen souden/ maer sy riepen dies te meer/ segghende: Heere Dauids Sone ontfermt v onser.

Ende Jesus stille staende riepse / en- 32 de seyde : Wat wilt ghylieden dat ick v doe?

Sy segghen tot hem: Heere dat onse oo- 33 ghen gheopent worden.

Ende Jesus beroert met barmhertic- 34 heyt / raeckte haer ooghen : ende terstont werden hare ooghen siende/ende sy volch-den hem nae.

Dat xxj. Capittel.

1. Jesus comende in Jerusalem / 8. wort ont-fanghen vanden volcke/ 12. drijft de Cooplieden wt den Tempel. 14. heelt de siecke: 15. ont-schuldicht de ghene die hem lof songhen/ 18. eñ den Vijgheboom verulseckt hebbende/ 21. be-wijst de cracht des gheloofs / 28. ende vercon-dicht een eynde door twee ghelijckenissen / wat straffe comen sal ouer de gene die den Sone Gods verworpen.

a Marc. 11. 1 Luce. 19. 29

1 Ende a als sy by nae Jerusalem wa-ren/eñ gecomen waren te Bethpha-ge/aen den Olijfberch / doe sant Je-sus twee Discipulen / segghende tot hen:

Christus rijdt nae Je-rusalem op den Ezel.

2 Gaet henen in dat vleck dat voor v lept/ ende terstont sult ghylieden een Ezelinne vinden ghebonden / ende een Veulen met haer/ontbintse/ende brengtse my.

3 Eñ indien v lieden yemant yet seyt/ soo sult ghy segghen : De Heere heeft dese van noode:ende hy salse terstont senden.

4 Dit is al gheschiet/op dat veruult wor-de dat ghesproken is door den Propheet/ die daer seyt:

b Esa. 62. 11 Zach. 9. 9 Joan. 12. 15 c 2. Reg. 9. 13 d Joan. 12. 14 e Dat is/be-huet doch den Sone Da-uids/die ons tot eenen lof-lijcken Coninc van Gode ghe-gheven is. O ghy die daer inden hooch-sten woonet/ behoet doch/ geeft doch ge-luck ende voor-spoet. Dese woorden zijn ghenomen wt den Psalm 118. 26.

5 b Segt der dochter Sion: Siet/v Coninc coemt v saechtmoedich/sittende op een E-zelinne/ ende op een Veulen des Jockdra-ghenden Ezels.

6 De Discipulen gingen/ ende deden ge-lijck Jesus hen gheboden hadde.

7 Ende sy hebben de Ezelinne ende het Veulen ghebracht / ende c hebben hare clee-deren daer op ghelept/ende hem d daer bo-ven opghheset.

8 Ende een groote schare spreydden hare cleederen op den wech / de andere sneden tacken van de boomen/ende spreydense op den wech.

9 Ende de scharen die voor ghingen ende na volchden/riepen/segghende: e Hosanna den Sone Dauids: Ghepresen zy die daer coemt in den Naem des Heeren. Hosanna in de alderhoochste plaetsen.

10 Eñ als hy te Jerusalem in quam/ wert de gheheele stadt beroert/segghende: Wie is dese?

11 Ende de scharen seyden : Dese is Jesus de Propheet van Nazareth in Galilea.

f Marc. 11. 15 Luce. 19. 45 Joan. 2. 14 g Deu. 14. 26.

12 f Eñ Jesus ginck inden Tempel Gods/ ende dreef wt alle g die coopende ende ver-coopende waren inden Tempel / ende de tafelen der Wisselaren/ ende de stoelen der ghener die de Duyven vercochten/ keerde hy omme.

h 1. Reg. 8. 29 Esai. 56. 7 i Jere. 7. 11

13 Ende hy seyde tot hen : Daer is ghe-schreven : h Mijn huys sal een huys der bedinghe ghenoemt worden / i ende ghy-lieden hebt dat tot eenen Moordtcuyl ghe-maeckt.

De kinde-ren bidden Christo ghe-luck.

14 Ende daer gingen blinde ende creupele tot hem inden Tempel / ende hy heeldese.

15 Als nu de Overpriesters ende Schrift-gheleerde de wonderlijckheden saghen/die hy ghedaen hadde / ende de kinderen in den Tempel/roepende/ ende seggende: Ho-sanna den Sone Dauids / namen sy dat onweerdelijck.

k Psal. 8. 3

16 Ende seyden tot hem: Hoort ghy wat de-se segghen? Jesus seyde tot hen: Ja / En hebt ghy noyt ghelesen : k Wt den monde der sprakeloosen ende suygenden hebt ghy den lof bereyt?

l Mar.11.11

17 Ende hy verlietse/ eñ ginck wt der stadt tot Bethania/ende herberchde daer.

Den vijghe-boom ver-dorret.

18 l Des morghens als hy weder nae der stadt wederkeerde/ hongherde hem.

19 Ende siende eenen vijgheboom aenden wech/ ginck hy tot hem/ ende en vant daer niet op dan alleenlijck bladeren / ende seyde tot hem : Wt v en worde gheen vrucht meer inder eewicheyt. Ende de vijgeboom verdorde terstont.

20 De Discipulen dat siende/ verwonderden hen/ segghende: Hoe is de vijgheboom so haest verdorret?

m Mat.17.20 Luce.17.6. Ghelooue.

21 Jesus antwoordende / seyde tot henlieden: Voorwaer segghe ick v: m Hadt ghy ghelooue eñ en twijfeldet niet/ soo en sout ghy niet alleenlijc doen dat den vijgeboom [gheschiet is/] maer so ghy oock tot desen Berghe seyt: Wort opgheheuen/ende in de Zee geworpen/het soude gheschieden.

n Jere.29.12 Mar.7.7 Mar.11.24 Luce.11.9 Joan.14.13 ende.16.24 Jaco.1.5.

22 n Ende al wat ghylieden begheert in uwen ghebede/ gelooende/ ghy sult het ontfanghen.

o Mat 11.27 Luce.20.1 p Exo.2.14. Act.4.7. ende.7.27. q Gri.woort

23 o Als hy inden Tempel gecomen was/ quamen tot hem daer hy leerde / de Ouerpriesters ende Ouderlingen des volcx/ segghende : p Door wat macht doet ghy dit? Ende wie heeft v dese macht ghegheuen?

24 Jesus antwoordende/ seyde tot hen: Jc sal v lieden oock een q dinck vraghen/ende indien ghy my dat segt / soo sal ick v oock segghen door wat macht ick dit doe.

De doope Joannis.

25 De Doope Joannes van waer was hy/ wt den Hemel/ oft wt de menschẽ? Doe ouerleyden sy by henseluen / ende seyden: Segghen wy wt den Hemel/ so sal hy ons segghen : Waerom en hebt ghy hem dan niet ghelooft?

r Mat.14.5 Mar.6.20

26 Ende segghen wy/ wt de menschen/ soo vreesen wy de schare/ r want sy houden alle Joannem voor eenen Propheet.

27 Ende sy antwoorden Jesu / segghende: Wy en wetent niet. Ende hy seyde tot hen lieden: Soo en segghe ick v oock niet/ door wat macht ick dit doe.

Wie den wille Godts doet.

28 Ende wat dunckt v lieden? Een mensche hadde twee sonen/ ende ginck tot den eersten/ende seyde: Sone/ gaet henen/ende werct heden in mijnen wijngaert.

29 Hy antwoorde / ende seyde : Jck en wil niet/ ende daer na berou hebbende / ginck hy henen.

s Ezech.33.31

30 Ende hy ghinck tot den anderen / ende seyde desgelijcx. Die antwoorde/ ende seyde: s Jck [ga] heere: ende en ginck niet.

Tollenaers ende Hoerẽ. t Mat.3.4 De Joden zijn de Wijngaert Gods/ die nochtãs Christum gedoot hebbẽ. u Marc.13.1 Luce.20.9 Psalm.80.9 Esai.5.1 Jerem.2.21 ende.12.10

31 Wie van dese twee / heeft den wille des Vaders ghedaen? Sy segghen hem : De eerste . Jesus seyde tot henlieden : Voorwaer segghe ick v / de Tollenaers ende de Hoeren sullen v voorgaen int Coninckrijcke Godts.

32 t Want Joannes is tot v lieden ghecomen inden wech der gherechticheyt / ende ghy en hebt hem niet ghelooft : de Tollenaers ende de Hoeren hebben hem ghelooft: ende ghy dat siende/en hebt geen berou ghehadt daer nae/ dat ghy hem soudt ghelooft hebben.

33 Hoort een ander ghelijckenisse / u daer was een Huysheere die eenen wijngaert plantede / ende maeckte eenen tuyn daer rontomme/ eñ ghegrauen hebbende/ maecte hy een wijnpersse daer in/ ende timmerde eenen torren / ende verhuerde dien den Lantlieden/ ende is in vreemde landen ghegaen.

34 Eñ als nv de tijt der vruchten naeckte/ sant hy zijn Dienstknechten tot de Lantlieden/om zijne vruchten te ontfanghen.

35 Doe namen de Lantlieden zijne Dienstknechten / ende hebben den eenen gheslaghen/ den anderen ghedoodt / den derden ghesteenicht.

36 Doe sandt hy wederom andere Dienstknechten wt / meer dan de eerste : ende sy deden hem desghelijcx.

37 Ten laetsten sant hy zijnen sone tot hen/ segghende: Sy sullen mijnen sone ontsien.

x Psalm.2.8 Hebr.1.2 y Psalm.2.1 Mat.26.3 ende.27.1 Joan.11.53 Gen.37.18

38 Ende als de Lantlieden den sone sagen/ seyden sy onder malcanderen: x Dit is de erfgename/ y coemt laet ons hem dooden/ ende zijne erue besitten.

39 Ende sy namen hem / dreuen hem wt den wijngaert/ende dooden hem.

40 Als nu de Heere des wijngaerts comen sal/ wat sal hy dien Lantlieden doen?

z Gri. verderuen.

41 Sy seggẽ tot hem: Hy sal de quade qualijck z handelen/ende den wijngaert sal hy anderen Lantlieden verhueren/ die hem de vruchten te hare tijden sullen gheuen.

De Joden verworpen de Heydenen aenghenomen.

a Psa.118.22 Esaie.8.14 ende.28.16 Mar.12.10 Luce.20.17 Rom.9.33 1.Pet.2.6

42 Jesus seyde tot hen: En hebt ghy noyt ghelesen inder Schrift : a De steen die de Timmerlieden verworpen hebben / die is ghewordẽ tot een Hooft des hoecx: dat is vanden Heere gheschiet/ ende het is wonderlijck in onsen ooghen?

b Exo.32.10 4.Esd.1.14 Mat.8.12

43 Daerom segghe ick v lieden: b Het Coninckrijcke Godts sal v wech ghenomen/ c ende den volcke ghegheuen worden / dat zijne vruchten voortbrengt.

c Esai.55.5 d Esaie.8.15 Sach.12.3 e Dan.2.34

44 d Ende soo wie op desen steen valt die sal ghebroken worden : ende e op wien hy valt/ dien sal hy vermorselen.

f Luce.20.19

45 f Als de Ouerpriesters ende de Phariseen dese zijne ghelijckenissen hoorden / bekenden sy dat hy van hen sprack.

g Luce.7.16 Joan.7.40.

46 Ende soeckende hem te vanghen/ vreesden sy de scharẽ/ want sy hieldẽ hem g voor een Propheet.

Dat xxij. Capittel.

1. Door de ghelijckenisse van de Bruyloft. 7. thoont Jesus de verworpinghe der ongheloouigher Joden: 15. beuesticht de Ouericheyt / 23. bewijst de opstandinghe teghen de Sadduceen/ 25. leert welck de summa der Wet zy. 42. ende bewijst by der Schrift dat hy de Messias is.

1 Ende Jesus antwoordende/ heeft wederom ghesproken tot henlieden/ door ghelijckenissen/ ende gheseyt:

Ghelijckenisse der bruyloft.

2 Het Coninckrijcke der Hemelen is ghelijck een Coninck/ die zijnen sone een bruyloft bereyt hadde.

3 Ende sandt zijne Dienstknechten wt om de ghenoodde ter bruyloft te roepen/ ende sy en wilden niet comen.

4 Wederom sant hy andere Dienstknechten/ segghende: Segt den ghenooden: Siet/ ick hebbe mijn maeltijt bereyt/ mijn Ossen ende ghemeste beesten zijn gheslacht/ eñ het is al bereyt/ coemt ter bruyloft.

5 Ende sy hebbent veracht/ ende zijn henen ghegaen /de een tot zijnen Acker/ de ander tot zijn coopmanschap.

6 Ende de andere namen de Dienstknechten geuangen/ deden haer smaethept aen/ ende doodense.

7 Als de Coninck dat hoorde / wert hy seer toornich/ende sandt zijne heyrscharen/ ende verdorf die Dootslaghers / ende verbrandde haer Stadt.

8 Doe seyde hy tot zijn Dienstknechten: De bruyloft is bereyt/ende de ghenoodde en warens niet weerdich.

Roepinge der Heydenen.

9 Daerom gaet in de wtganghen der weghen / ende roept ter Bruyloft alle die ghy vint.

10 Ende de Dienstknechten ghinghen wt inde weghen/ende vergaderden alle de gene die sy vonden/ quade ende goede/ so dat de Bruyloft veruult wert met *aensittende gasten.

*Gri. aenligghende

11 Ende als de Coninck was in ghegaen om de aensittende gasten te aenschouwen/ sach hy daer eenen mensche die met gheen bruylofts cleet becleet en was.

12 Ende hy seyde tot hem: Vrient/ hoe zijt ghy hier in gecomē sonder bruylofts cleet? ende hy sweech stille.

13 Doe seyde de Coninck tot zijnen Dienaren: Bindet hem handen ende voeten/ ende neemt hem/ende worpt hem wt in de wterste duysternisse/ a Daer sal wesen weeninghe ende knerssselinghe der tanden.

a Mat.8.b.12. ende 13.e.42. ende 24.f.51. ende 25.d.30. Luce.13.c.28.

14 b Want vele zijnder gheroepen / maer weynich wtuercoren.

b Mat.20.b.16.

15 c Doe ghinghen de Phariseen ende hielden raedt/ hoe sy hem vangen mochten in zijn woorden.

c Marc.12.b.13. Luce.20.c.20.

16 Ende sonden wt tot hem hare Discipulen met de Herodianen/ segghende: Meester/ wy weten dat ghy warachtich zijt/ eñ leert den wech Godts inder waerheyt / eñ en vreeset niemant / want ghy en siet den persoon der menschen niet aen.

Sy versoecken Christum vā des Keysers tribuyt.

17 Daerom segt ons/ wat dunckt v? is het gheoorloeft den Keyser ‡schattinghe te geuen/ oft niet?

‡Ofte/ tzijns

18 Jesus bekennende hare boosheyt/ seyde:

19 Ghy gheueynsde lieden/ wat versoeckt ghy my? thoont my de ‡schattingmunte: ende sy brachten hem eenen *penninc voor.

‡Ofte/ tzijns munte.

*Het was eenen silueren penninck / drye stuyuers ende eenen haluen weerdich.

20 Ende hy seyde tot hen: Wiens is dit beelt ende opschrift?

C

21 Sy segghen tot hem: Des Keysers. Doe seyde hy tot hen: d Soo gheeft den Keyser / dat des Keysers is / ende Gode / dat Godts is.

d Mat.17.c.25. Rom.13.a.7.

22 Als sy dit hoorden / verwonderden sy hen: ende hem verlatende/ zijn sy wech ghegaen.

Vande verrijsenisse.

23 e Te dien seluen daghe/ quamen tot hem de Sadduceen / die segghen datter gheen opstandinghe [der dooden] en is / ende vraechden hem/

e Mar.12.b.18. Luc.20.c.27. Act.23.a.8.

24 Segghende: Meester / f Moses heeft geseyt: Indien yemant sterft/ geen kinderen hebbende/ soo sal zijn broeder zijn wijf trouwen/ eñ zijnen broeder zaet verweckē.

f Deut.25.a.5.

25 Nu waren by ons seuen Broeders/ ende de eerste [een wijf] ghetrout hebbende sterf/ende geen zaet hebbende/ liet zijn wijf zijnen broeder.

26 Desgelijcx oock de tweede/ ende de derde/ tot den seuensten toe.

27 Ten laetsten van al/ is oock de vrouwe ghestoruen.

28 In de opstandinghe dan/ wiens wijf sal sy wesen van de seuen? want sy hebbense alle ghehadt.

29 Jesus antwoordde / ende seyde: Ghy dwaelt / niet wetende de Schrift / noch de macht Godts.

Oorsake der dwalinghen.

30 Want in de opstandinghe en trouwen sy niet / noch en worden oock niet te houwelijcke ghegheuen: maer sy zijn g ghelijck Enghelen Godts inden Hemel.

g 1.Joh.3.a.3

31 Ende van de opstandinghe der dooden/ En hebt ghy niet ghelesen dat van Godt tot v lieden ghesproken is/ die daer seyt:

Godt is der leuendighen.

32 h Ick ben de Godt Abrahams/ ende de Godt Isaacx/ ende de Godt Jacobs/ God en is gheen Godt der dooden/ maer der leuendighen.

h Exod.3.a.6. Act.7.d.32. Hebr.11.b.16

33 Eñ als de scharen dit hoorden/ verwonderden sy hen van zijner leere.

34 i Ende de Phariseen ghehoort hebbende/ dat hy den Sadduceen den mont ghestopt hadde/ zijn sy te samen vergadert.

i Mar.12.c.28

35 k Ende een Schriftgheleerde wt hen/ vraechde / hem beproeuende / ende segghende:

k Luc.10.c.25

Het alder meeste ghebodt.

36 Meester/ welck is het groot ghebodt in de Wet?

De liefde Godts.

37 Jesus antwoordende / seyde tot hem: l Ghy sult lief hebbē den Heere uwē God/ wt alle uwer herten/ ende wt alle uwer sielen/ ende wt alle uwen verstande.

l Deut.6.a.5. ende 10.b.12. ende 30.a.6.

38 Dat is het eerste ende het groot ghebot.

39 Ende het tweedde desen ghelijck / is: m Ghy sult lief hebben uwen naesten ghelijck v seluen.

De liefde zijns naesten.

m Leu.19.b.18 Mat.12.b.31 Rom.13.a.9 Gal.5.b.14. Ephes.5.a.2. 1.Tes.4.a.9. Jacob.2.a.8.

40 In dese twee gheboden hanget de gantsche Wet/ ende de Propheten.

41 n Als nu de Phariseen vergadert waren/ vraechde hen Jesus/

n Mat.12.b.35 Luce.20.e.41.

42 Ende seyde: Wat dunckt v lieden van Christo? Wiens Sone is hy? Sy segghen hem: Dauids.

43 Hy seyde tot hen: Hoe noemt hem dan Dauid door den Geest / Heere/ seggende:

44 o De Heere heeft geseyt tot mijnen Heere: Sidt te mijner rechterhant / tot dat ick uwe vyanden sette tot een voetbanck uwer voeten.

o Psa.110.a.1 Act.2.d.34. 1.Cor.15.c.25 Hebr.1.b.13. ende 10.b.13

45 In dien hem Dauid Heere noemt/ hoe is hy dan zijn sone?

46 Eñ niemant en conde hem een woort antwoorden: ende niemant en dorfte hem van dien daghe meer vraghen.

Dat xxiij. Capittel.

1. Christus leert datmen doen sal nae de leere ende niet na de wercken der Scriben ende Phariseen/ 5. die gheueynst zijn/ 6. ende eergierich/ 8. datter een Meester is/ 9. ende een Vader Godt/ 10. ende een Leeraer Christus. 13. Vercondicht ongheluck den Schriftgheleerden/ etc. 16. blinde Leytslieden die het Coninckrijck sluyten/ 15. winnen eenen vreemden/ 18. leeren qualijck sweeren/ 23. het swaerste der Wet latende. 25. 27. Vol roofs/ ende erchheyt/ 29. Moorders ghelijck haer vaders/ 34. ende om der veruolginghe wille/ 37. voorseyt hy den val Jerusalems.

1 Doe sprack Jesus tot de scharen/ ende tot zijne Discipulen/ segghende:

A

2 a Op Moses stoel zijn geseten de Schriftgheleerde ende Phariseen.

De Schriftgheleerden eñ Phariseen die Godts Wet leerden/ hoe danich sy waren.

a 2.Esd.8.a.4

3 b Daerom al wat sy v lieden ghebieden te hou-

b Deu.17.b.19.

c Rom.2.b.17 d Luc.11.e.46. Act.15.d.10. Esai.10.a.1.

te houden/hout dat/ende doet het/doch na hare wercken en doet niet: c want sy segghen/ende en doent niet.

4 d Want sy binden swaere ende ondraghelijcke lasten/ende leggense op de schouderen der menschen / maer selue en willen sy die niet aenroeren met haren vingher.

Deut.6.a.8. ende.22.b.12. Num.15.d38 Mar.12d39 Luce.11.e.43. ende.20.e.46. Groetingen Jaco.3.a.1 h Dat is/ Meester.

5 Ende alle hare wercken doen sy/om van de menschen gesien te worde/want sy maken hare e gedenckbrieuen breet: ende maken groote zoomen aen hare cleederen.

6 f Sy begheeren de voorsittinghen inde maeltijden / ende dat voorghestoelte inde Vergaderinghen.

7 Ende sy worden gheerne ghegroet op marckten / ende vanden menschen g ghenaemt h Rabbi.

8 Doch ghylieden en sult v niet Rabbi laten noemen / want een is uwe Meester/ Christus/en ghylieden zijt alle broeders.

i Mal.1.a.6.

9 En en sult niemant Vader noemen op der Aerden : want i een is uwe Vader die inde Hemelen is.

k Mat 20 c26

10 En ghylieden en sult v niet laten Meester noemen / want een is uwe Meester/ B Christus.

11 k De meeste onder v / sal uwe Dienaer zijn.

l Job.12.c29 Prou.29.c.23 Luce.14.b.11 ende.18.b.14. Jac4a6.b10 1.Pet.5.a.5. m Luc.13.f52

12 l Ende so wie hemseluen verheft/die sal vernedert worden: en wie hem seluen vernedert/ die sal verheuen worden.

13 m Wee v Schriftgeleerden en Pharisee/ gheveynsde/want ghy sluyt het Coninckrijcke der Hemelen voor de menschen/ghy en gaet daer niet in / ende die daer ingaen souden/en laet ghy niet ingaen.

n Mar.12e40 Luc.20.e.46. 2.Tim.3.a.6. Titi.1.b.11.

14 n Wee v Schriftgeleerde en Phariseen/ gheveynsde / de huysen der Weduwen eet ghy op/ende dat onder een decksel van lange gebeden. Daerom sult ghylieden meerder verdoemenisse ontfanghen.

o Gri. aencomelinck.

15 Wee v Schriftgeleerden en Phariseen/ gheveynsde/ want ghylieden omgaet Zee ende Landt/om eenen o Joden ghenoot te maken/ende als hijt geworden is/so maect ghy hem een soon der Hellen / twee mael meer dan ghy zijt.

Sweeren by de Tempel.

16 Wee v ghy blinde Leytslieden/ die daer segt: Soo wie sweeren sal by den Tempel/ dat en is niet: en so wie sweeren sal by den Goude des Tempels/die is schuldich.

17 Ghy dwase ende blinde/ welck is meerder/dat Gout/of de Tempel die dat Gout heylich maeckt?

p Gri. Gaue

18 En soo wie/ [segt ghy lieden/] sweeren sal by den Altaer/dat en is niet / ende wie sweeren sal by den p Offer die daer op is/ die is schuldich.

q Gri. Gaue

19 Ghy dwase ende blinde/ welck is meerder de q Offer/of den Altaer / die den Offer heylich maeckt?

r 1.Re.8.b.13 2.Par.6.a.1.

20 Daerom/soo wie sweert by den Altaer/ die sweert by den seluen / ende by al dat C daer op is.

21 r Ende soo wie sweert by den Tempel/ die sweert by den seluen / ende by dien die daer in woont.

s 1.Par.6.d33 Esai.66.a.1. Mat.5.c.24. Act.7.e.49. t Luc.11.e.42

22 s Ende so wie sweert by den Hemel die sweert by den Throon Gods/ende by hem die daer op sitt.

23 t Wee v Schriftghelerden ende Phariseen / ghy gheveynsde / want ghylieden verthient Munte/Anijs/ en Comijn:u en hebt achter gelate het swaerste in de Wet/ [namelijc/] oordeel/barmhertichheyt / ende x gheloove. Dit moestmen doen:ende dat niet achterlaten.

u 1.Sa.15 c22 Spr.4 b.17. Osee.6.a.7. Mich.5.a.8. Mat.9.b.13. ende.12.a.7. x Dat is/ waerheyt.

24 Ghy blinde Leytslieden / die daer een Mugghe wtsijghet / ende verslint eenen Kemel.

y Luc.11.d.39

25 y Wee v Schriftgeleerden ende Pharisee/geneynsde / die daer het buytenste des Drinckvats ende des Schotels reynicht: ende binnen zijn sy vol roofs ende onmaticheyts.

z Titi.1.b.15 Ghewitte grauen.

26 Ghy blinde Phariseen/ z reynicht eerst het binnenste des Drinckvats / ende des Schotels / op dat oock het buytenste reyn worde.

a Luc.11.e.44

27 a Wee v Schriftgheleerde ende Phariseen/gheveynsde / want ghy zijt gelijck de ghewitte grauen / die van buyten schoon schijnen/ ende van binnen zijn sy vol dooden beenen/ende alle onreynicheyt.

28 Alsoo schynt ghy oock van buyten den menschen rechtueerdich / ende van binnen zijt ghy vol gheveynstheyts ende ongherechticheyts.

Der Propheten grauen timmeren. b Luc.11.e.47

29 b Wee v Schriftgheleerde ende Pharisee/geneynsde/want ghy timmert de grauen der Propheten / ende verciert de grauen der Rechtueerdighen.

30 Ende segt: Hadden wy te onser vaderen daghen gheweest/ wy en souden doch niet gheweest hebben hare mede ghesellen in het bloet der Propheten.

c Acto.7.f.52. 1.Tes.2.b.15. Propheten veruolghen.

31 Aldus geeft ghylieden ouer v seluen ghetuygenisse / c dat ghy kinderen zijt der ghenen die de Propheten gedoot hebben.

32 Veruult ghylieden oock de mate uwer vaderen.

33 Ghy Slangen / ghy Adderen gebroetsel/ hoe sult ghylieden de Helsche verdoemenisse ontgaen?

d Luc.11.e.49 e Mat 10 b16 Luce.10.a.3. Joan.16.a.2. Act.7.g.62. Hebre.11.d.34 f Act.5.e.41.

34 d Daerom siet / ick e sende tot v lieden Propheten / ende Wijse/ende Schriftgheleerde / en sommige van hen sult ghy dooden/ende cruycen/ f ende sommige van hen sult ghy gheesselen in uwe Vergaderinghen/ende veruolghen van deen Stadt in dander.

g Gen.4.a.8 Hebr.11.a.4. h 2.Pa.24c.21

35 Op dat op v lieden come alle dat rechtueerdige bloet dat opter aerden wtgestort is/ g vanden bloede des rechtueerdighen Abels/ tot h het bloet Zacharie/des soons Barachie/welcken ghylieden gedoot hebt/ tusschen den Tempel ende den Altaer.

36 Voorwaer segge ick v/dat sal op dit gheslachte comen.

i Luc.13.d.34 k 4.Esd.1.c28

37 i O Jerusalem/Jerusalem/die de Propheten doodet / ende steenichtse die tot v ghesonden zijn : k Hoe menichmael hebbe ick uwe kinderen willen vergaderen/ ghelijck een Hinne haer Kieckenen vergadert onder hare vleughelen / ende ghy en hebt niet ghewilt.

l Psa.69.e.26 Act.1.c.20. Esai.1.a.7. Jere.7.d.33. Mich.3.b.12 m psa.118.a26

38 l Siet/v lieder huys wordt v woest ghelaten.

39 Want ick segghe v lieden: Ghy en sult my van nu aen niet meer sien/ tot dat ghy segt : m Ghepresen sy hy / die daer coemt inden Naem des Heeren.

Dat xxiiij. Capittel.

3. Christus gheuraecht. 24. Voorseydt wat teeckenen voor zyn toecoemst sullẽ gaen. 42. Vermaent de zijne tot waken/ 48. dreygende de gene die de lanckmoedicheyt Gods misbruycken.

a Mat.13.1
Luce 21.5

Ende a Jesus wtgaende van den 1 Tempel/ ginck henen/ ende de Discipulen quamen tot hem / om hem de timmeragie des Tempels te thoonen.

Der Joden verwoestinghe.
b Luce 19.44
1. Reg.9.8
Mich.3.12
c Marc.13.1
Luce 21.7
d Act.1.6

Eñ Jesus seyde tot henlieden: Siet ghy 2 dit niet altemael ? Voorwaer segghe ick v: b Hier en sal niet eenen steen op den anderen ghelaten worden/ die niet afghebroken en sal worden.

c Als hy op den Olijfberch ghesetén 3 was / ghinghen zijne Discipulen tot hem bezijden/ seggende : d Segt ons/ wanneer sal dit wesen ? ende welck sal dat teecken uwer toecoemst wesen/ ende der eyndinge der Werelt.

Van de toecoemst Christi.
e Jere.29.8
Ephes.5.6
Coll.2.18
2.Thess.2.1
1.Joan.4.1
f Jerem.14.14
ende 22.23
g grieck/ Ghesalfde.

Jesus antwoorde/ ende seyde: e Siet dat 4 v niemant en verleyde:

Want vele sullen comen in mijnen Na- 5 me/ segghende: Jck ben g Christus/ ende sullender vele verleyden.

Ghy sult hooren oorlogen/ ende geruch- 6 ten der oorlooghen: Siet dat ghy niet verschrickt en wort/ want het moet al geschieden: maer noch en ist gheen eynde.

*Esa.19.2
4.Esdr.13.31
ende 15.15

* Want het een volck sal tegen dat an- 7 der opstaen/ ende dat een Coninckrijck teghen dat ander : ende daer sullen zijn Pestilentien ende diere tijden/ ende Aertbevinghen/ hier ende daer.

Eñ dit alles is een beginsel der smerten. 8

*mat.10.17
mar.13.9.
Luce 21.11
Joan.15.17
ende 16.2
Apoc.2.10

* Dan sullen sy v ouerleueren in ver- 9 driet/ ende sullen v dooden/ ende ghylieden sult ghehaet worden van alle volcken om mijns naems wille.

Ende dan sullender vele gheerghert 10 worden/ ende malcanderen verraden ende haten.

Ende vele valsche Propheten sullen op- 11 staen/ ende sullender vele verleyden.

h 4.Esd.5.2
ende 14.16

h Ende dewijle dat de ongerechticheyt 12 vermenichfuldicht sal worden / soo sal de liefde in velen vercouden.

i Mat.10.22
matt.13.13
Luce 22.19
Apoc.2.7
ende 3.10

i Maer wie volstandich blijft totten 13 eynde/ die sal salich worden.

Ende dit Euangelium des Coninckrijcx 14 sal door de gheheele Werelt ghepredickt worden / tot ghetuyghenisse allen volcke: ende dan sal het eynde comen.

Der Joden verwoestinghe.
k marc. 13.14
Luce 21.20
l Dan.9.27
* Hy beteeckent dat de destructie soo subijt sal gheschieden datmen geenẽ tijt hebben en sal om te vluchtẽ.

k Wanneer ghy dan sien sult den grou- 15 wel der verwoestinge/ daer van gesprokẽ is l door den Propheet Daniel/ staẽ inde heylighe plaetse/ (die dat leest/ die verstae het.)

Als dan/ wie in Judea is / die * vliede 16 op de Berghen.

Eñ wie op het dack is/ die en come niet 17 af om yet op te nemen dat in zijn huys is.

Eñ wie op den acker is/ die en keere niet 18 wederomme/ om zijne cleederen te halen.

Wee den vrouwen die kint draghen/ en- 19 de die soghen in die daghen.

m Act.1.12

Biddet dat uwe vlucht niet en geschiede 20 inden winter/ m noch op den Sabbath.

n Dan.12.1

n Want dan sal groote verdruckinghe 21 wesen/ desghelijcx niet ghewcest en is van den beghinne der Werelt aen tot nv toe/ noch oock wesen en sal.

22 Ende en werden dese daghen niet vercort/ daer en soude gheen vleesch behouden worde. Maer om der wtvercorenen wille/ sullen de daghen vercort worden.

Men wachte van die henselven valschelijck segghen Christus te zijn.
o mar.13.21
Luce 21.7
p 1.Thess.2.11
Deut.13.1
q Dat is/ Ghesalfde.

23 Jndien dan yemant tot v lieden seyt: o Siet / hier is Christus/ oft daer/ en ghelooves niet.

24 p Want daer sullen valsche q Christi/ ende valsche Propheten op staen / ende sullen groote teeckenen ende wonderlijcheden doẽ/ also dat sy oock/ (waert mogelijck) de wtuercoren verleyden souden.

25 Siet / ick hebt v lieden te voren ghesept.

26 Hierom/ indien sy tot v segghen : Siet/ hy is inde Woestijne / soo en gaet niet wt: Siet/ hy is in de binnecameren/ en gelooft het niet.

Teeckenen der eyndinghe des Werelts.
r Job.39.33
Luce 17.17
s mar.13.24
Luce 21.25
Esai.13.10
Ezech.32.7
Joel.2.31
ende 3.15
Apoc.6.12

27 Want ghelijck de Blixem van den Oosten wtgaet/ ende schijnt tot indẽ Westen/ also sal oock de toecoemste des Soons des Menschen wesen.

28 r Want waer een doot Lichaem is/ daer sullen de Arenden vergaderen.

29 s Terstont nae de verdruckinghe dier daghen/ sal de Sonne verduystert worden/ ende de Mane en sal haer schijnsel niet geuen/ ende de Sterren sullen van den Hemel vallen / ende de crachten der Hemelen sullen beroert worden.

t Dan.7.10
mat.16.27
ende 25.31
ende 26.63
mar.13.26
ende 14.61
Luce 21.27
Act.1.11
2.Thess.1.10
Apoc.1.7
u 1.Cor.15.52
1.Thess.4.16
x Grieck/ van de wterssten des hemels tot zijn wtersten.
y mar.13.29
Luce 21.29

30 t Ende dan sal het teecken des Soons des Menschen verschijnen in den Hemel: ende dan sullen alle geslachten der Aerden huylen/ eñ sullen den Sone des Menschen sien comen in de Wolcken des Hemels/ met groote cracht ende Heerlijckheyt.

31 Ende hy sal zijne Enghelen wtsenden/ u met der basuynen ende grooter stemme: ende sy sullẽ zijne wtuercorene vergaderen van de vier winden / x van deen eynde des werelts tot den anderen.

32 y Leert vanden Vijchboom een ghelijckenisse : Als nv zijne tacken teer worden/ ende de bladeren wtspruyten / dan weet ghy dat de Somer by is.

33 Alsoo oock/ als ghy dit alles siet / weet dan/ dat het naby is in de deuren.

z mar.13.31
Psal.102.27
Esaie 51.6
Hebre.1.11.
a Act.1.7

34 Voorwaer ick segghe v/ dit geslachte/ en sal niet vergaen / tot dat dit alles ghescchie.

35 z Hemel ende aerde sullen vergaen/ doch mijne woorden en sullen niet vergaen.

b Luce 7.26
Gene.6.6.
1.Pet.3.20
c Gene.7.7

36 a Eñ van dien dage ende van dier uren en weet niemant / noch oock de Enghelen der Hemelen: dan alleen mijn Vader.

37 b Ende ghelijck als de dagen Noe waren/ also sal oock de toecoemste des Soons des menschen wesen.

38 Want ghelijck sy in die daghen voor de Diluuie waren / etende/ drinckende/ trouwende/ ende tot houwelijck wtgheuende/ c tot dien dach dat Noe inde Arke ginck.

d luce 17.34
1. Thess.4.17
Dat men moet waken.
e mat.25.13
mar.13.33
luce 12.42
ende 21.34
1. Thes.5.6

39 Ende en bekendent niet tot dat de waterulоet quam/ ende namse alle wech: alsoo sal oock de toecoemste des Soons des menschen wesen.

40 d Dan sullen daer twee in den Acker wesen/ de een sal aenghenomen worden/ ende de ander sal verlaten worden:

41 Daer sullen twee malen in de Meulen/ de eene wort aenghenomen/ ende de ander verlaten.

42 e Daerom waeckt / want ghy en weet niet

niet in wat ure de Heere comen sal.

43 f Ende weet dit / hadde de Huysheere gheweten/te wat tijde de Dief comen soude/hy soude voorwaer ghewaeckt hebben/ ende en hadde zijn huys niet laten doorgrauen.

f Luce 12.39. 1.Thess.5.2. 2.Pet.3.10. Apoc.3.3. ende 16.15.

44 Daeromme weest ghy ooc bereyt/want ter uren die ghy niet en meynt/sal de Sone des menschen comen.

45 g Wie is nv een ghetrouwe ende voorsichtich Dienstknecht/die zijn Heere ouer zijn huysghesin ghestelt heeft/ om hen spijse te gheuen ter bequamer tijt.

Getrouwe Dienstknecht.

g Mat.25.21. Luce 12.42.

46 Salich is die Dienstknecht / dien zijn Heere vennt also doende als hy coemt.

47 Voorwaer segghe ick v/hy sal hem ouer alle zijne goeden setten.

48 Maer indien de boose Dienstknecht in zijn herte seyt: Mijn Heere vertreckt te comen:

Ongetrouwe Dienstknecht.

49 Ende begint zijne mede Dienstknechten te slaen/ende te eten ende drincken met den dronckaerts:

50 So sal de Heere deses Dienstknechts comen / ten daghe als hy hem niet en verwacht/ende ter uren die hy niet en weet.

51 Ende sal hem in stucken houwen/ ende zijn deel sal hy met de gheueynsde stellen. h Daer sal weeninghe ende knersselinghe der tanden wesen.

Gheveynsde.

h Mat.8.12. ende 13.49. ende 22.13. ende 25.30. Luce 13.29.

Dat xxv. Capittel.

1. By de gelijckenisse van de Maechden/14. en Talenten/19. leert Jesus eenen yeghelijcken zijn beroepinge volgē/ 31. Daer beschrijuenende het laetste oordeel/ 34. vermaent hy eenen yegelijcken tot wercken der liefde.

Ghelijckenisse vande Maechden.

1 DAn sal het Coninckrijcke der Hemelen gelijck worden/thien Maechden/de welcke hare Lampen namen/ ende ghinghen den Bruydegom te ghemoete.

2 Ende de vijue waren voorsichtich/ ende de andere vijue waren dwaes.

3 De dwase namen hare Lampen/ende en namen gheen Olie met haer.

4 Maer de voorsichtighe namen hare Lampen/ende oock de olye in haer vaten.

5 En doe de Bruidegom vertoefde te comen/werden sy alle slaperich/ende sliepen.

6 Ende ter middernacht wert daer een gheroep [ghehoort:] Siet/de Bruydegom coemt/gaet wt hem te ghemoete.

7 Doe stonden alle de Maechden op/ ende verciersden hare Lampen.

8 Ende de dwase seydē tot de voorsichtighe: Geeft ons van uwe Olye/want onse Lampen gaen wt.

9 Doe antwoorden de voorsichtige / segghende: Gheensins/op dat niet ons ende v lieden en ontbreke: *Gaet lieuer tot de vercoopers/ ende coopt voor v seluen.

* Dit is geseyt tot verwijt/ om dat sy in tijde gheen prouisie gedaē en hebben.

10 Als sy henen ginghen te coopen / quam de Bruydegom : ende die bereyt waren/ ginghen met hem in ter bruyloft / ende de deure wert toegheslooten.

11 Daer na comē oock de andere Maechden / segghende : Heere / Heere / doet ons open.

12 Ende hy antwoorde/ende seyde: Voorwaer segghe ick v lieden / a ick en kenne v niet.

a Mat.7.23. Luce 13.25.

13 b Daerom waeckt / want ghy en weet noch den dach noch de ure in de welcke de Sone des menschen comen sal.

b Mat.24.42. Mar.13.33. Luce 12.40. ende 21.34. 1.Thess.5.6.

14 c Want het is ghelijck een mensche die buyten lants reysende / riep zijne Dienstknechten/ende gaf hen zijn goet ouer.

c Mar.13.34. Luce 19.12.

15 Den eenē gaf hy vijf d talenten: den anderen twee: den derden een : eenen yeghelijcken na zijn eyghen vermoghen / ende reysde terstont buyten lants.

d Een Talent mochte zijn ontrent seshondert gouden croonen.

16 Doe ginck hy die vijf Talenten ontfanghen hadde/ leyde die te wercke/ende e wan ander vijf Talenten.

e Grieck/ maeckte.

17 Desghelijcx hy die twee ontfangen hadde/wan oock andere twee.

18 Maer hy die een ontfanghen hadde/ ginck henen/ende maeckte eenen cuyl inde Aerde/ende verberch het gelt zijns Heeren.

19 Ende nae langhen tijt coemt de Heere deser Dienstknechten / ende hout rekenschap met hen.

20 Ende die de vijf talenten ontfanghen hadde / quam ende bracht noch ander vijf Talenten/segggende: Heere/ vijf Talenten hebt ghy my ghegheuen / ende siet andere vijue hebbe ick daer mede ghewonnen.

De getrouwe Dienstknecht.

21 Doe seyde de Heere tot hem: Wel goede ende ghetrouwe Dienstknecht/ f ghy hebt ouer weynich ghetrouwe gheweest / ouer vele sal ick v setten: gaet in de vreuchde ws Heeren.

f Mat.24.45. Luce 12.42.

22 Doe quam oock die de twee Talenten ontfanghen hadde/ende seyde: Heere/ ghy hebt my twee Talenten ouergheghеuen/ siet twee andere hebbe ick daer mede ghewonnen.

23 Zijn Heere seyde tot hem: Wel goede ende ghetrouwe Dienstknecht/ ouer weynich hebt ghy getrouwe geweest /ouer vele sal ick v setten / gaet in tot de vreuchde ws Heeren.

24 Doe quam hy oock die dat een Talent ontfanghen hadde/ ende seyde: Heere/ick kēne v dat ghy een hart man zijt/ maeyende dat ghy niet ghesaeyt en hebt/ ende vergaderende / daer ghy niet ghestroyt en hebt:

De onghetrouwe Dienstknecht.

25 Ende ick vreesende ghinck henen ende verberchde v Talent inde aerde: Siet daer/ ghy hebt dat uwe is.

26 Doe antwoorde zijn Heere/ ende seyde tot hem / Ghy boose ende traghe knecht/ ghy wist dat ick maeye daer ic niet ghesaeyt en hebbe/ ende vergadere daer ic niet ghestroyt en hebbe.

27 Soo moest ghy dan mijn ghelt den Wisselaers ghedaen hebben / ende ick comende / hadde het mijne ontfanghen met woecker.

28 Daerom neemt dat Talent van hem/en gheeft het hem die thien Talenten heeft.

29 g Want een yeghelijck die daer heeft/ dien sal ghegheuen worden / ende hy sal ouervloedich hebben : Ende wie niet en heeft / van dien sal oock het ghene dat hy heeft/wech ghenomen worden.

g Mat.13.12. Mar.4.24. Luce 8.18. ende 9.26.

30 En den onnutten Dienstknecht worpt wt inde wterste duysternisse / h daer sal wesen weeninghe ende knersselinghe der tanden.

h Mat.8.12. ende 13.42. ende 22.13. ende 24.51. Luce 13.28.

Wterste oordeel.

31 i Ende als de Sone des menschen sal comen in zijn heerlijckheyt / ende alle zijne hey-

i Mat 16.27. ende 26.64. Mar.14.62. Luce 21.27. Act.1.11. 1.Thess.4.16. 2.Thess.1.10. Apoc.1.7.

heylighe Engelen met hem/ dan sal hy sitten op den Throon zijnder heerlijckheyt.

32 Ende alle volcken sullen voor hem vergadert worden/ k ende hy salse van een ander scheyden/ gelijck de Herder de Schapen van de Bocken scheyt.

33 l Ende de Schapen sal hy te zijner rechterhant setten / ende de Bocken te zijnder slinckerhant.

34 Dan sal de Coninck seggen tot de gene die te zijner rechterhant zijn sullen: Coemt ghy ghesegheNde mijns Vaders / besit dat Coninckrijcke dat v bereyt is van den beginne der Werelt.

35 m Want ick ben hongherich gheweest/ ende ghy hebt my ghespijst: Jck ben dorstich gheweest/ ende ghy hebt my te drincken gegeuē: n Jck was een vreemdelinck/ ende ghy hebt my gheherbercht:

36 Jck was naeckt/ende ghy hebt my becleet: o Jck ben cranck gheweest/ ende ghy hebt my besocht : p Jck ben ghevanghen geweest ende ghy zijt tot my ghecomen.

37 Dan sullen hem de Rechtueerdige antwoorden/ende seggen: Heere/wanneer hebben wy v hongerich gesien/ende hebben v ghespijst : ofte dorstich / ende hebben v te drincken ghegheuen?

38 Ende wanneer hebben wy v een vreemdelinc gesien/ende hebben v geherbercht? of naeckt/ende hebben v becleet?

39 Of wanneer hebben wy v cranck/ of inde gheuanckenisse ghesien/ ende zijn to[t] v ghecomen.

40 Ende de Coninck sal ant[w]woorden/ ende hen segghen : Voo[r]waer segge ick v lieden: q So wa[t] ghy eenen van desen mijnen minst[en] Broederen ghedaen hebt/ dat heb[t] ghy my ghedaen.

41 Dan sal hy oock segghen tot de ghene die ter slinckerhandt zijn sullen : r Gaet wech van my ghy veruloeckte / s in dat eewighe vier / dat bereyt is den Duyuel/ ende zijnen Enghelen/

42 Want ick ben hongerich geweest/ende ghy en hebt my niet te eten ghegeuen: Jck ben dorstich gheweest / ende ghy en hebt my niet te drincken ghegheuen.

43 Jck was een vreemdelinck / ende ghy en hebt my niet gheherbercht : Jck was naeckt / ende ghy en hebt my niet becleet: Jck was cranck/ende inde geuanckenisse/ ende ghy en hebt my niet besocht.

44 Dan sullen sy oock hem antwoorden/ ende segghen: Wanneer hebben wy v hongerich/of dorstich/ of een vreemdelinck / of naeckt / of cranck/ of inde gheuanckenisse ghesien/ende en hebben v niet ghedient?

45 Dan sal hy haer antwoorden ende seggen : t Voorwaer segghe ick v lieden/ wat ghy eenē van desen minsten niet gedaen en hebt/ dat en hebt ghy oock my niet gedaen.

46 u Eñ dese sullen gaen inde eewige pijne ende de rechtueerdige in dat eewige leuen.

k Eze.34.c.20
l Mat.20.c.23 Mar.10.c.20
Gesegende.
m Esa.58.a.7 Ezech.18.a.7
n Heb.13.a.1
o Eccl.7.d.36
p 2.Ti.1.b.16
q Matt.10.c.42. Mar.12.e.41 Joan.13.c.20 Prou.14.d.31
Veruloeckte
r Psal.6.a.9. Mat.7.c.23 Luce 13.c.25
s Esa.30.d.32 Apoc.19.c.20
t Zac.2.a.8 Exod.14.d.31 ende 17.a.6.
u Dan.12.a.2 Joan.5.c.29.

Dat xxvj. Capittel.

4. De Joden houden raet om Jesum te dooden/ 7. de welcke ontschuldicht de vrouwe tegen de murmureerders / 20. Etende met zijne Discipulen/ 26. sedt hy het Auontmael in/ 31. voorseyt de toecomende erghernisse/ 26. bidt den Vader/ 47. ende verraden zijnde van Judas / 56. ende verlaten van alle zijne Discipulen / 59. is genoechsaemlijck beschuldicht voor Caiphas/ 62. daer nae als hy hemseluen hadde den Sone Gods gheseyt/ 63. wort hy gheoordeelt der doot weerdich/ ende bespoghen/ ende gheslaghen/ 69. ende verloochent van Petro.

1 ENde het gheschiede / als Jesus alle dese woorden geeyndicht hadde/ seyde hy tot zijne Discipulen:

2 a Ghy weet dat na twee dagen Paesschen wort / ende de Sone des menschen sal ouergheleuert worden/ om ghecruyst te worden.

3 b Doe vergaderden de Ouerpriesters ende Schriftgeleerden / ende de Ouderlingen des volcx inde Sale des Ouerpriesters/ die ghenoemt wert Caiphas.

4 Eñ hielden te samen raet/ hoe sy Jesum met listen vanghen mochten ende dooden/

5 Maer sy seyden niet op den Feestdach/ op dat daer geen oproer en geschiede inden volcke.

6 c Doe nv Jesus in Bethania was/ ten huyse Simonis des Melaetschen:

7 Quam tot hem een vrouwe met een d glas costelijcker salue/ eñ heeftse wtgestort op zijn hooft/ daer hy ter Tafel satt.

8 Als de Discipulen dat sagen/ namen zijt onweerdelick/ ende seyde[n]: Waer toe dient dit verlies?

9 Want dese Salue mocht diere vercocht/ ende de[n] armen ghegheuen worden?

10 Ende Jesus dat bekennende / seyde tot hen: Waerom zijt ghylieden der vrouwen moeyelijck / want sy heeft een goet werck aen my ghewrocht.

11 e Want de arme hebt ghy altijts by v lieden/ maer my en hebt ghy niet altijts.

12 Want dat sy dese Salue op mijn Lichaem ghegoten heeft/ dat heeft sy ghedaen om my te begrauen.

13 Voorwaer segghe ick v lieden: Waer dit Euangelium gepredickt sal worden in de geheele Werelt / daer salmen oock segghen tot haer gedachtenisse/ wat sy gedaē heeft.

14 f Doe ginck een vande twaelue/ genaemt Judas Jscarioth tot de ouerpriesters/

15 Ende seyde : Wat wilt ghylieden my gheuen / ende ick sal hem v ouerleueren? Ende sy setteden hem dertich silueren penninghen.

16 Ende van dier tijt aen socht hy gelegentheyt/ op dat hy hem ouerleueren mochte.

17 g Ende op den eersten dach h des soeten broots quamen de Discipulen tot Jesum/ ende seyden hem: Waer wilt ghy dat wy v bereyden het Pascha te eten?

18 Ende hy seyde: Gaet henen inde Stadt tot sulck een Man / ende segt hem : De Meester seyt : Mijn tijt is nae by : by v wil ick mijn Pascha houden met mijne Discipulen.

19 Ende de Discipulen deden gelijck haer Jesus beuolen hadde/ ende bereyden dat Pascha.

20 i Ende als het auont ghewoorden was/ sadt hy ter Tafel met de twaelue.

21 Ende als sy aten/ seyde hy : Voorwaer segghe ick v lieden / k een van v sal my verraden.

22 Ende sy seer droeuich ghewoorden zijnde / hebben een yeghelijck beginnen te segghen: Ben ickt Heere?

Christus voorseyt zijn doot.
a Mar.14.a.1 Luce 22.a.1. Joan.13.a.1.
Der Joden raet teghen Christum.
b Joa.11.e.47 Psalm.2.a.2 Act.4.c.27.
c Marc.14.a.3 Luce 7.d.37 Joan.11.a.2 ende 12.a.3
d griec/ Alabastron/ dat is een vat sonder ooren/ of yet daer men het by grijpen mach.
Arme.
e Deu.15.b.11
Judas vercoopt Christum.
f Mar.14.b.10 Luce 22.a.4
De Discipulen gaen het Pascha bereyden.
g Mar.14.b.12. Luce 22.a.7
h Exodi 12.b.17.
Christus eet het Pascha.
i Mar.14.b.17 Luce 22.b.14 Joan 13.c.21
k Act.1.b.17

l Psal.41.10 Luce 22.22. Joan.13.26

23 Hy antwoorde / ende seyde: l Die zijn hant met my inde schotel ingedoopt heeft/ die sal my verraden.

24 De Sone des menschen gaet ghelijck van hem gheschreuen is : ende wee den mensche door welcken de Sone des menschen verraden wort: Het hadde dien mensche goet gheweest/ niet gheboren te zijn.

m Dat is/ meester.

25 Doe antwoorde Judas die hem verriet/ ende seyde: Ben ickt m Rabbi ? Hy seyde tot hem: Ghy hebt het ghesept.

n mar.14.22 Luce 22.19 1.Cor.11.23

26 n Eñ als sy aten/ nam Jesus het broot/ ende als hy ghedanckt hadde / brack hyt/ ende gaft zijnen Discipulen / ende seyde: Nemet/ etet/ dit is mijn Lichaem.

27 Ende hy nam den Drinckbeker / ende danckte/ ende gaffen hen/ eñ seyde: Drinct alle daer wt.

Vergevinge der sonden. o Exod.24.8

28 Want o dit is mijn bloet des Nieuwen Testaments / dat voor velen vergoten wort tot vergheuinghe der sonden.

29 Ende ick segge v lieden: Jck en sal van nv voort niet meer van dese vrucht des Wijnstocx drincken / tot op dien dach/ wanneer ick dat nieuwe drincken sal in het Coninckrijcke mijns Vaders.

p marc.14.26 Luce 22.39 Joan.18.1

30 p Ende als sy den Lofsanck ghesproken hadden ginghen sy wt na den Olijfberch:

Der Apostelen ergher-nisse. q Joan.16.31 Zach.13.7

31 Doe seyde Jesus tot hen : Ghy sult alle aen my gheerghert worden in dese nacht/ want daer is gheschreuen : q Jck sal den Herder slaen / ende de Schapen der Kudden sullen verstroyt worden.

r matth.28.10 marc.14.28 ende 16.7.

32 r Maer na dat ick sal opgestaen wesen/ sal ick v voorgaen na Galileam.

Vermetenheyt. s Luce 22.33

33 Ende Petrus antwoordende/ seyde tot hem : s Want sy oock alle aen v gheergert worden / soo en sal ick nochtans nemmermeer gheerghert worden.

t Joan.13.38

34 Jesus seyde tot hem: t Voorwaer ick segghe v/ dat ghy in deser nacht / eer de Haen craeyt/ my driemael versaken sult.

u Joan.13.37

35 Petrus seyde tot hem : u Al waert dat ick met v steruen moeste/ so en sal ick v niet versaken . Desghelijcx seyden oock alle de Discipulen.

x mar.14.32 Luce 22.39 Joan.18.1

36 x Doe ginck Jesus met hen in een plaetse ghenaemt Gethsemane / ende seyde tot zijne Discipulen: Sidt hier/ tot dat ick gae/ ende bidde daer.

Christus weenich.

37 Ende tot hem genomen hebbende Petrum / eñ de twee sonen Zebedei / begonst hy droeuich ende weemoedich te worden.

y Joan.12.27 Christi ghebedt.

38 Doe seyde hy tot hen : y Mijn siele is bedroeft totter doot : blijft hier/ eñ waeckt met my.

z Luce 22.41

39 Ende een weynich voorghegaen viel hy op zijn aenghesichte / biddende/ ende segghende: z Mijn Vader/ in dient mogelijck is / laet desen Drinckbeker van my gaen/ a nochtans niet ghelijck ick wil/ maer ghelijck ghy wilt.

a Joan.6.3 De Discipulen slapen.

40 Ende hy quam tot de Discipulen / ende vantse slapende / ende seyde tot Petrum/ En cont ghylieden dan niet een ure met my waken?

Waken. Bidden. Vleesch. Gheest. b gal.5.17.

41 Waeckt ende bidt / op dat ghy niet in versoeckinghe en coemt: b Want de Geest is ghewillich/ maer het vleesch is cranck.

42 Wederom ginck hy andermael henen/ ende badt/ seggende: Mijn Vader/ indien het niet moghelijck en is dat dese Drinckber van my gae/ ten sy dat ick hem drincke/ uwen wille gheschie.

43 Ende hy quam weder ende vantse wederom slapende: want haer ooghen waren beswaert.

44 Ende hy lietse / ende ginck wederom henen/ ende badt ten derdemale/ seggende de selue woorden.

45 Doe quam Jesus tot zijnen Discipulen/ ende seyde tot hen : Slaept nv / ende rustet/ Siet/ de ure is na by / dat de Sone des Menschen sal ouergheleuert worden inde handen der sondaren.

46 Staet op/ laet ons gaen/ Siet/ hy is na by die my verraedt.

c mar.14.43 Luce 22.47 Joan.18.3

47 c Ende als hy noch sprack / Siet daer/ Judas een vanden twaeluen/ quam/ ende met hem een groote schare met sweerden/ ende stocken / van de Ouerpristeren ende Ouderlinghen des volcx.

48 Ende die hem verriet / hadde haer een teecken ghegheuen/ ende ghesept: Dien ick kussen sal/ die ist / grijpt hem.

Judas verraet Christum/ hem cussende. d Dat is/ meester. e 2.Sam.20.9

49 Eñ terstont comende tot Jesum/ seyde hy: weest gegroet d Rabbi/ e eñ custe hem.

50 Ende Jesus seyde tot hem: Vrient/ waer toe zijt ghy hier ghecomen ? Doe quamen sy / ende sloeghen de handen aen Jesum/ ende namen hem gheuanghen.

Petrus slaet.

51 Ende siet / een vanden ghenen die met Jesu waren / reckte de handt wt / ende track zijn sweert wt / ende slaende den Dienstknecht des Ouerpriesters / hieu hem zijn oore af.

Sweert f gene.9.6. Apoc.13.10

52 Doe seyde hem Jesus: Keert v sweerdt in zijn plaetse: f want alle die het sweerdt nemen vergaen met den sweerde.

53 Ofmeynt ghy / dat ick nv niet en can mijnen Vader bidde/ ende hy sal my meer dan twaelf Legioenen Enghelen gheuen?

De Schrift moet veruult worden. g Psa.22.7 ende 69.10 Esai.53.10 Luce 24.25

54 Hoe souden dan g de Schriften veruult worden [die daer segghen/] dat het alsoo gheschieden moet?

h mar.14.48 Luce 22.52.

55 h Te dier uren sprack Jesus tot de scharen: Ghylieden zijt wtghegaen ghelijck tot eenen Moorder/ met sweerden ende stocken/ om my te vanghen: daghelijcx sadt ick by v lieden / leerende inden Tempel / ende ghy en hebt my niet gheuanghen.

De Discipulen vluchten. i Job.19.13 Psal.88.9.

56 Maer dit is al gheschiet / op dat de Schriften der Propheten souden veruult worden. i Doe verlieten hem alle de Discipulen ende vluchteden.

k mar.14.33. Luce 22.54 Joan.18.24

57 k Ende die Jesum gheuangen hadden: brochten hem tot Caypham den Ouerpriester: daer de Schriftgheleerde ende de Ouderlinghen vergadert waren.

Petrus volcht van verre.

58 Ende Petrus volchde hem van verre/ tot den Palleyse des Ouerpresters : ende inghegaen wesende / sadt hy met de Dienaren / op dat hy het eynde saghe.

Valsch ghetuyghenisse. l marc.14.55 Act.6.13

59 l Ende de Ouerpriesters/ ende de Ouderlingen eñ de geheele Raet/ sochtē valsch getuygenisse teghen Jesum/ op dat sy hem dooden mochten/ ende en vonden niet.

60 Ende hoe wel daer veel valsche getuyghen toeghecomen waren / so en vonden sy niet.

61 Ten laetsten quamen daer twee valsche getuygen/ ende seyden : Dese heeft gesept:

m Jck

m Joan.2.19

m Jck can den Tempel Gods afbreken eñ in drie daghen den seluen optimmeren.

n Mar.14.59
o Ofte/wat.

62 n Ende de Ouerpriester opstaende/ seyde tot hem : Antwoordt ghy niet? o Waerom betuyghen dese teghen v?

Besweeren.

63 Ende Jesus sweech stille . Ende de Ouerpriester antwoordende / seyde tot hem : Jck besweere v byden leuendighen God/dat ghy ons segget/of ghy zijt Christus de Sone Godts?

Christus belijdt dat hy Christus is.
p Mat.16.27 ende 24.30 ende 25.31 marc.14.66 Luce 22.69 Act.1.11 1.Thess.4.16. 2.Thess.1.10 Apoc.1.7 Dan.7.9.

64 Jesus seyde tot hem : Ghy hebt het ghesept: p Doch segghe ick v lieden / van nu aen sult ghy den Sone des menschen sien / sittende ter rechter handt der cracht [Godts/] ende comende op de Wolcken des Hemels.

65 Doe scheurde de Ouerpriester zijn cleederen/segghende: Hy heeft ghelastert/ wat behoeuen wy meer ghetuyghen ? Siet nu hebt ghy zijne lasteringe gehoort.

q Leui.24.16
Hy wort bespoghen.
r Esai.50.6.
s Joan.19.2
Job.16.10
t Luce 22.64

66 Wat dunckt v? Doe antwoorden sy ende seyden: q Hy is de doot schuldich.

67 r Doe spoghen sy in zijn aengesicht/ende sloeghen hem met vuysten.

68 s Andere sloegen hem in zijn aengesicht/ segghende: t Prophetеert ons Christe/wie ist die v ghessaghen heeft?

u mar.14.66 Luce 22.55. Joan.18.16
x Of/Dochterken.
Petrus verloochent Christum.

69 u Ende Petrus sadt buyten inde Sale/ ende een x Dienstmaechdeken quam tot hem/ende seyde: Ende ghy waert ooc met den Jesu van Galilea.

70 Ende hy versaeckte voor hen allen: Jck en weet niet wat ghy segt.

71 Eñ daer hy na der poorten wtginck/sach hem een ander [Dienstmaecht/] ende seyde tot de gene die daer waren : Ende dese was oock met dien Jesu van Nazareth.

72 Ende hy versaecte wederom met eenen eede / segghende : Jck en kenne den mensche niet.

73 Ende een weynich tijts daer nae/ quamen de ghene die daer teghenwoordich warē/ende seyden tot Petrum: Voorwaer ghy zijt oock mede van dien/want v sprake maeckt v openbaer.

74 Doe begonst hy te vervloecken/ ende te sweeren: Jck en kenne den mensche niet.

y mat.26.33 marc.14.30 Luce 22.61 Joan.13:38

75 Ende terstont craeyde de Haen : Ende Petrus wert gedachtich des woorts Jesu/ die tot hem ghesept hadde: y Eer de Hane craeyen sal/sult ghy my driemael versaken. Ende ghinck wt / ende weende bitterlijck.

Dat xxvij. Capittel.

1. Na dat Christus ten anderen mael voor den Raet gheweest hadde/ 3. Judas berout ende verhangt hem/ 6. wiens wedergheghеuen ghelt gegeuen wort tot een begraefplaetse der vreemdelingen/ 19. daer na wert Pilatus vermaent van zijn Huysvrouwe/dat hy met Christo niet en soude te doen hebben/20. hy verlost Barrabam/ 22. ende met aller bewillinghe/ 25. Jesum die beschuldicht/ bespot/ ghegheesselt/ ende met doornen ghecroont was/ verdoemt hy/ 35. om ghecruyst te worden/ 38. met twee moorders/ 45. ende in de doot Jesu gheschiede veel miraculen/ 57. Ten laetsten wort zijn Lichaem Heerlijck begrauen van Joseph/62. ende het graf bewaert.

a marc.15.1 Luce 21.56 ende 23.2 Joan.8.28 Psalm.2.3

1 Maer a Als de morghenstont ghecomen was/ so hebben alle de Ouerpriesters ende Ouderlinghen des volcx/ raet ghehouden teghen Jesum/ om hem te dooden.

2 Ende leyden hem henen ghebonden/ ende gauen hem ouer b Pontio Pilato den Stadthouder.

Christus geuanghen/ wort Pilato ouergeleuert.
b Act.3.13
Judas heeft berou.

3 Als Judas die hem verraden hadde/ sach dat hy veroordeelt was / beroudet hem / ende heeft de dertich siluеren penninghen den Ouerpriesteren ende den Ouderlinghen wedergebracht/

4 Seggende: Jck hebbe gesondicht/verradende dat onnoosel bloet. Maer sy seyden: Wat gaet ons dat aē? daer sult ghy toesiē.

Verhangt hemseluen.
c Act.1.18 2.Sam.17.23
Verkeerde Heylicheyt.

5 Ende na dat hy de siluеren peninghen ghewoorpen hadde in den Tempel / ghinck hy van daer/ende c ginck henen / ende verworchde [hemseluen.]

6 Ende de Ouerpriesters namen die siluеren penninghen/ende seyden : Het en is niet geoorloeft dese penningen in de Godskiste te legghen / dewijle het een loon des Bloets is.

7 Ende eenen raet ghehouden hebbende / cochten sy daer mede den Potbackers Acker / tot der vreemdelinghen begrauinghe.

d Act.1.19

8 Daerom wert dien Acker ghenaemt/ d De Acker des bloets/ tot op desen dach.

e Zach.11.13 Jere.32.10
f griect/ De weerde des ghewaerdeerden/ welcken de kinderen Israels geweerdeert hebben.

9 Doe wert veruult dat daer ghesept was / door den Propheet Jeremiam/ seggende : e Ende sy hebben ghenomen dertich siluеren penninghen/ f daer de vercochte mede ghecocht was / dien sy cochten voor den prijs/ die vande kinderē Israels ghemaeckt was.

10 Ende sy hebbense ghegheuen voor den Potbackers Acker / ghelijck my de Heere beuolen hadde.

Christus belijt voor Pilato / dat hy een Coninck is.
g mar.15.2. Luce 23.3 Joan.18.33

11 g Ende Jesus stont voor den Stadthouder / ende de Stadthouder vraechde hem/ segghende: Zijt ghy de Coninck der Joden? Jesus seyde hem/ Ghy segt het.

12 Ende beschuldicht zijnde van de Ouerpriesters ende Ouderlinghen/ en antwoorde niet.

13 Doe seyde Pilatus tot hem: Hoort ghy niet / hoe veel ghetuyghenissen sy teghen v brenghen?

h Esai.53.7 Act.8.32

14 h Maer hy en antwoorde hem niet op eenich woort: so dat de Stadthouder seer verwondert wert.

i mar.15.6 Luce 23.17 Joan.18.39

15 i Ende op de Hoochtijt was de Stadthouder ghewoon/ den volcke eenen geuangen los te laten/ dien sy wilden.

k mar.15.7 Luce 23.19 Joan.18.39

16 k Ende hy hadde doe eenen welbekenden geuangen/ genaemt Barrabas.

17 Daerom als sy vergadert waren/ seyde Pilatus tot hen: Welckē wilt ghy dat ick v vrij late? Barrabam/ of Jesum/ die ghenaemt is Christus?

18 Want hy wiste dat sy hem door nijdicheyt ouergeleuert hadden.

Pilatus wijf.

19 Ende als hy op den Richterstoel sadt/ so heeft tot hem zijn huysvrouwe ghesonden/ segghende : Hebt niet te doen met desen Rechtueerdighen : Want om zijnent wille heb ick heden inden droom vele geleden.

Sy bidden om Barraba.
l mar.15.11 Luce 23.18 Joan.18.40 Act.3.14
m Of/ ouerredet/

20 l Maer de Ouerpriesters ende Ouderlingen hebbē de Scharē m onderwesen/ dat sy Barrabam begheeren souden/ ende Jesum dooden.

21 Ende de Stadthouder antwoorde ende sprack tot hen : Welcken wilt ghy van desen

desen tween dat ick v vry late ? Ende sy seyden: Barrabam.

22 Pilatus seyde tot hen: wat sal ick dan doē met Jesu/ die genaemt wort Christus? sy seyden alle tot hem: Laet hem cruycigē.

23 Doe seyde de Stadthouder: Wat heeft hy dan quaets gedaen ? Ende sy riepen te meer/ segghende: Laet hem cruycighen.

Pilatus wascht zijn handen als onschuldich

24 Als nv Pilatus sach/ dat hy niet en vorderde/ maer dat daer meerder oproer wert/ heeft hy water genomen/ ende zijn handen voor het volck gewasschen/ segghende: Ick ben ontschuldich van den Bloede deses Rechtueerdighen: Siet ghylieden toe.

n Act.5.28

25 Ende het gantsche volck antwoorde/ segghende: n Zijn bloet sy op ons/ ende op onse kinderen.

o Mar.15.16 Joan.19.1.

26 Doe heeft hy haer Barrabam vry gelaten/ ende Jesum gegeesselt hebbende/ leverde hem ouer/ op dat hy gecruyciget werde.

27 o Doe namen de Krijchs knechten des Stadthouders/ Jesum in het Richthuys/ ende vergaderden by hem de gantsche Bende.

Christus wort ghecroont met Doornen/ bespot/ ende bespoghen.

28 Ende hem ontcleet hebbende/ deden sy hem eenen purpuren mantel aen.

28 Ende setteden op zijn hooft een Croone/ die sy van Doornen ghevlochten hadden/ ende eenen Rietstock in zijn rechter hant: ende boghen hare knyen voor hem/ ende bespotteden hem/ segghende: Weest ghegroet Coninck der Joden.

30 Ende op hem ghespoghen hebbende/ namen sy eenen Rietstock / ende sloeghen op zijn hooft.

31 Ende doen sy hem bespot hadden / hebben sy hem den mantel wtghetoghen/ ende deden hem zijne cleederen aen/ ende leyden hem henen om te cruycen.

Simon van Cyrenen.

p mar.15.21 Luce23.26

32 p Ende wtgaende/ vonden sy eenen man van Cyrenen / ghenaemt Simon: Desen dwongen sy/ dat hy zijn Cruyce droeghe.

q mar.15.22 Luce23.33 Joan.19.17

33 q Ende als sy quamen inde plaetse ghenaemt Golgatha / dat is ghesept / Hooftschedelplaetse.

34 Gauen sy hem te drincken / Edick met Galle ghemengt: ende als hyt ghesmaeckt hadde/ en wilde hyt niet drincken.

Christus wort ghecruyst.

r marc.15.24. Joan.19.23 s Psal.22.19.

35 r Als sy hem ghecruyst hadden/ deylden sy zijne cleederen / het Lot worpende: op dat veruult worde/ dat ghesproken is door den Propheet [segghende:] s Sy hebben mijne cleederen onder hen ghedeylt / ende hebben het Lot op mijne cleedinghe ghewořpen.

t mar.15.26 Luce23.38 Joan.19.19

36 Ende sy bewaerden hem daer sittende.

37 t Ende setteden zijn beschuldinghe bouen zijn hooft geschreuen: DESE IS JESVS / DE CONINCK DER JODEN.

u Esa.53.12

38 u Doe werden daer oock twee Moordenaers met hem ghecruyst : De een ter rechter/ ende de ander ter slincker zijde.

Lasteringhe teghen Christum.

x marc.15.29 Luce23.35 Psalm.22.8 ende 69.21 ende 109.25 y Joan.2.19

39 x Ende die daer voorby ginghen/ lasterden hem/ schuddende hare hoofden.

40 Ende seggende: y Ghy die den Tempel afbreket / ende in drie daghen oprechtet/ helpt v seluen. Zijt ghy Godts Sone/ soo coemt af vanden Cruyce.

41 Desghelijcx bespotteden hem oock de Ouerpriesters met den Schriftgheleerde/ ende Ouderlinghen / ende Phariseen/ segghende:

42 Hy heeft andere gheholpen / eñ en can hy hem seluē niet helpē? Is hy de Coninc Israels/ so laet hem nu vanden Cruyce afcomen/ ende wy sullen hem gheloouen.

z Psal.22.9 Sap.2.18 a Griecx / wil:

43 z Hy heeft op Godt betrout: dat hy hem nu verlosse/ indien hy a hem aengenaem is: want hy heeft ghesept : Ick ben Godts Sone.

44 Dat selue verweten hem ooc de Moordenaers die met hem ghecruyst waren.

b mar.15.33 Luc.23.44

45 b Ende van der sester uren wert daer duysternisse ouer de gheheele Aerde / tot der negenster ure toe.

Christi woorden aent Cruyce

c Hebr.5.7 Psalm.22.2

46 Eñ ontrēt der negenster ure/ c riep Jesus met luyder stemme/ seggende: Eli/ Eli Lamasabachtani/ dat is/ Mijn God/ mijn God/ waerom hebt ghy my verlaten?

47 Ende sommighe van die daer teghenwoordich waren / dat ghehoort hebbende/ seyden: Dese roept Eliam.

d Joan.19.28 e Psal.69.22

48 d Ende terstont liep daer een van hen/ e nam een spongie/ die vulde hy met edick: ende stackse op eenen Rietstock/ ende gaf hem te drincken.

49 De ander seyden : Houdt op/ laet ons sien oft Elias hem sal comen verlossen.

Christus sterft.

50 Eñ Jesus wederom met luyder stemme roepende/ gaf den Gheest.

Miraculen inde doot Christi.

f mar.15.38 Luc.23.45 g Petr.3.14

51 f Ende siet / g de voorhanck des Tempels scheurde in tween/ van bouen tot beneden: ende de Aerde beefde/ ende de steenrootzen clouen.

52 Ende de grauen werden geopent/ ende veel lichamen der heylighen die gheslapen hadden/ stonden op:

53 Eñ ginghen wt de grauen na zijne verrijsenisse/ eñ quamen in de heylige Stadt/ ende werden van velen ghesien.

Het eynde der Godlijcker miraculen.

h marc.15.39 Luce.23.47

54 h De Hooftman ouer hondert / ende die met hem Jesum bewaerden/ siende de Aertbeuinge/ ende wat daer geschiet was/ vreesden sy seer / segghende: Warachtich dese was Gods Sone.

De vrouwē die Christo ghedient hebben.

i mar.15.40 Luce.23.49 k Psal.38.12 l Luce.8.2

55 i Daer waren oock veel vrouwen k van verre aensiende/ die Jesum ghevolcht waren van Galilea/ l hem dienende.

56 Onder welcke was Maria Magdalena/ eñ Maria de moeder Jacobi eñ Joses/ ende de moeder der kinderen Zebedei.

m marc.15.42 Luce.23.50 Joan.19.38

57 m Ende als het auont geworden was/ quam een rijck man van Arimathea / met namē Joseph/ die ooc Jesus discipel was.

58 Dese quam tot Pilatum/ ende begeerde het lichaem Jesu. Doe beual Pilatus dat men hem dat lichaem gheuen soude.

59 Ende Joseph nam het lichaem / ende wandt dat in een suyuer fijn lijnwaet.

Joseph begraeft Christum.

n mat.12.40 ende 26.12 marc.15.46 Luce 23.53

60 n Ende leyde het in zyn nieuwe graf/ dat hy wtghehouwen hadde in een steenrotze / ende eenen grooten steen aen de deure des Grafs ghewentelt hebbende/ ginck hy henen.

61 Maria Magdalena /ende de andere Maria waren daer sittende teghen ouer het graf.

63 Eñ des anderen daechs/ die daer is na den dach der voorbereydinghe [des Sabbaths/] quamen de Ouerpriesters ende de Phariseen te samen tot Pilatum.

a Mat. 16.23 ende 17.23 ende 20.19 Marc. 8.31 ende 9.31 ende 10.34 Luce 9.22 ende 18.33. ende 24.6.

Het graf Christi wort van den Krijchs-knechten bewaert.

63 Segghende: Heere/ wy zijn indachtich/ dat dese verleyder noch leuende gesproken heeft: a Ick sal nae drie daghen wederom opstaen.

64 Daerom beueelt dat het graf bewaert worde / tot den derden dach: op dat zijne Discipulen niet misschien en comen in der nacht / ende stelen hem / ende segghen tot den volcke: Hy is opghestaen vande dooden: Ende de laetste dwalinghe sal argher zijn dan de eerste.

65 Ende Pilatus seyde tot hen: Ghy hebt wachte/ gaet henen ende bewaert hem gelijck ghy weet.

66 Doe gingen sy/ ende bewaerden het graf/ verseghelende den steen metter wacht.

Dat xxviij. Capittel.

1. De opstandinghe Christi wort den vrouwen vercondicht. 9. den welcken hy hemseluen openbaert/ 11. Ende de Wachters dese dinghen bootschappende/ 12. worden met ghelt vervalscht/ 18. Daer na Jesus zijn Discipulen sendende ouer de werelt om te prediken ende doopen/ 20. beloeft hen zijn eewighe hulpe.

De Vrouwen gaen het graf besien.

a Mat. 16.1 Luce 24.1 Joan. 20.1

b Ofte/ daer was ghescheit etc.

1 In het a laetste des Sabbaths/ als der eerste [dach] der weke begonste te lichten/ quam Maria Magdalena/ ende de ander Maria/ om het graf te besien.

2 Ende siet / daer ghescheide een groote Aerdtbeuinghe: Want de Enghel des Heeren daelde neder van den Hemel/ ende quam toe/ ende wentelde den steen vander deure / ende satt daer op.

Een Engel bootschapt de opstandinghe Christi.

c Marc. 16.6 Luce 24.4

d Mat. 16.21 ende 17.23. ende 20.19. Marc. 8.31 ende 9.31 ende 10.34 Luce 9.22 ende 18.33 ende 24.6

3 Ende zijn gedaente was gelijc een blixem/ ende zijn cleedinge wit/ ghelijck de sneeu.

4 Ende door vreese van hem / zijn de Wachters verschrickt ghewordden: ende werden als doode.

5 Maer de Enghel antwoorde ende seyde tot de vrouwen: En vreest v lieden niet/ want ick weet dat c ghy Jesum den ghecruysten soeckt:

6 Hy en is hier niet/ want hy is opgestaen/ d gelijck hy ghesept heeft: Coemt hier/ siet de plaetse daer de Heere gheleghen heeft.

7 Ende gaet haestelijck / ende segt zijnen Discipulen/ dat hy vanden dooden opghestaen is: ende siet/ hy gaet voor v in Galileam/ daer sult ghy hem sien. Siet/ ick hebt v lieden ghesept.

e Mar. 16.8 Joan. 20.18

Christus verresen/ wort van de Vrouwen ghesien

8 e En sy gingen haestelijck van den graue met vreese ende grooter blijschap/ ende liepen ende bootschaptent zijnen Discipulen.

9 Ende als sy ginghen om zijnen Discipulen te bootschapen/ siet/ Jesus is haer te ghemoete gecomen/ seggende: Weest ghegroet: ende sy zijn toegecomen/ ende hebben zijne voeten ghehouden / ende vielen voor hem neder.

Broeders Christi.

10 Doe seyde Jesus tot haer: Vreest niet/ gaet henen / ende bootschappet mijnen Broederen/ dat sy in Galileam gaen/ f daer sullen sy my sien.

f Act. 1.9 1. Cor. 15.5

11 Als sy nu ghegaen waren/ siet/ sommighe vande wachters quamen in de Stadt/ ende bootschapten den Ouerpriesteren al dat daer ghescheit was.

De waerheyt lijdt ghewelt ende listen/ ende de vervalschinge door gauen.

12 Doe vergaderden sy met de Ouderlinghen: ende raet ghehouden hebbende / gauen sy de Krijchs knechten gelts ghenoech/

13 Segghende: Segt dat zijne Discipulen zijn des nachts ghecomen / ende hebben hem ghestolen dewijle ghy sliept.

14 Ende indien dat verhoort wort by den Stadthouder/ wy sullent hem wys maken/ ende v lieden sonder sorghe maken.

Christus van de Apostelen aenghesien in Galilea.

15 Ende sy het ghelt ghenomen hebbende/ deden ghelijck sy gheleert waren. Ende dit woort is verbreyt by den Joden / tot den dach van heden.

g Mat. 26.32 Mar. 14.28

Hy sent de Apostelen om te prediken.

16 Ende de elf Discipulen ghinghen na Galileam/ op den Berch g daer Jesus hen beuolen hadde.

17 Ende als sy hem saghen / vielen sy voor hem neder/ ende sommighe twijfelden.

h Psal. 8.7 Mat. 11.27 Luce 10.22 Joan 3.35. ende 17.2 1. Cor. 15.27 Ephes. 1.22 Heb. 2.8

i Marc. 16.15 Joan. 15.16

k Of/ maeckt Discipulen tot Heydenen

l Gr. Heydenen

m Joan. 14.18

18 Ende Jesus by hen comende sprack met hen / segghende: h My is ghegheuen alle macht in Hemel ende op Aerden.

19 i Daerom gaet k ende leert allen l volcken: hen doopende inden Naem des Vaders/ ende des Soons/ ende des heylighen Gheests/ hen leerende onderhouden/ al wat ick beuolen hebbe. Ende siet/ m ick ben met v alle de daghen / tot de voleyndinghe der werelt.

HET HEYLIGE EVANGElium, beschreuen door Marcum.

Argument.

Men sept dat Marcus is een Discipel Perti geweest/ ende wie hy geweest sy/ so heeft hy voorwaer bewesen/ dat hy een wonderlijck man was in geleertheyt/ geloove en neersticheyt. Want hy heeft het Euangelium in een geschicte cortheyt vervaet. Sommige seggen dat hy het Euangelium beschreuen heeft/ gelijck hyt van Petro ontfangen hadde. Ten tijde hy het in het licht gebracht heeft/ dat is onseker.

Dat eerste Capittel.

1. Joannes predikende en doopende inde Woestijne 7. geeft getuygenisse van Jesu/ 9. ende doopt hem/ 12. daer na Jesus versocht vanden Sathan 14. vercondicht het Euangelium in Galilea/ 16. roept tot hem de Visschers/ 23. geneest de beseten 29. ende de schoonmoeder Petri/ 32. ende meer andere/ 40. ende reynicht den Melaetschen.

Joannes de Dooper.

a Mala. 3.1 Mat. 11.10 luce 7.27.

b Grie. Engel

1 Het begin des Euangelij Jesu Christi des Soons Godts.

2 Ghelijck gheschreuen is in de Propheten: a Siet ick sende mijnen b Bode voor v aengesichte/ die uwen wech bereyden sal voor v/

c Esaie. 40.3 Matt. 3.3 Luce 3.3. Joan. 3.23

d Mat. 3.1. Luce 3.3. Joan. 3.23.

e Mat. 3.5. Luce 3.7

Joannes cost ende cleedinghe.

f Matt. 3.4 2. Reg. 1.8

3 c De stemme des ghenen die daer roept inde Woestijne / [is:] Bereyt den wech des Heeren/ maeckt zijne paden rechte.

4 d Joannes was inde Woestijne Doopende / ende predikende den Doop der bekeeringhe/ tot verghevinghe der sonden.

5 e Ende daer gingen wt tot hem gheheel Jodenlant/ ende die van Jerusalem/ ende werden alle van hem ghedoopt inden Jordaen/ belijdende hare sonden.

6 f Ende Joannes was becleet met Kemels hayren / ende hadde eenen Lederen Gordel/

gordel omme zijne lenden: g eñ att Sprinchanen ende wildt heninch.

h Ende predickte/seggende: Daer coemt 7 een nae my / die stercker is dan ick/ wiens schoenriemen ick niet weerdich en ben / nederbuyghende te ontbinden.

i Ick hebbe v wel ghedoopt met water: 8 maer hy k sal v doopen met den Heylighen Gheest.

Ende het gheschiede in die daghen / dat 9 Jesus van Nazareth quam wt Galilea/ ende wert van Joanne ghedoopt in den Jordaen.

l Ende terstont als hy op quam van den 10 water/ sach hy de Hemelen opengaen / ende den Gheest gelijck een Duyue neder comen op hem.

m Ende daer gheschiede een stemme wt 11 de Hemelen/segghende: Ghy zijt mijn wel lieue Sone/ in den welcken ick mijn welbehaghen ghenomen hebbe.

n Ende terstont dreef hem de Gheest wt 12 in de Woestijne.

Ende hy was daer in de Woestijne veer- 13 tich daghen beproeft van den Sathan: ende was oock by de wilde Beesten / ende de Enghelen dienden hem.

o Ende nae dat Joannes ouergheleuert 14 was / quam Jesus in Galileam/ predikende het Euangelium des Conninckrijcks Godts/

Ende segghende: De tijt is veruult/ende 15 het Conninckrijcke Godts is nae by ghecomen. p Betert v/eñ gelooft den Euangelio.

q Ende wandelende by de Galileische 16 Zee/sach hy Simonem/ ende Andream zijnen broeder/haer Net in de Zee werpende/ (want sy waren Visschers.)

Ende Jesus seyde tot hen: Coemt nae 17 my/ende ick sal v maecken r Visschers der menschen te worden.

s Ende terstont verlatende hare Netten/ 18 volchden sy hem.

t Ende van daer een weynich voortghe- 19 gaen [wesende/] sach hy Jacobum den sone Zebedei / ende Joannem zijnen broeder oock in t schipken hare Netten vermaken.

Ende hy riepse terstont: Ende sy verla- 20 tende haren Vader Zebedeum in het schipken met den Huerlingen/volchden hem na.

u Ende sy ginghen te Capernaum/ ende 21 terstont op de Sabbathen ghinck Jesus in de x Vergaderinge/ende leerde.

y Ende sy verschrickten ouer zijne leere: 22 want hy leerde als macht hebbende / ende niet als de Schriftgheleerden.

z Ende daer was in hare Vergaderinge 23 een mensche met eenen onreynen Gheest/de welcke wt riep/

Segghende: Ey a wat hebt ghy met ons 24 te doen / Jesu van Nazareth ? Zijt ghy ghecomen om ons te verderuen ? Ick weet wie ghy zijt/ [namelijck/] de Heylighe Godts.

Ende Jesus strafte hem / segghende: 25 Swijcht stille/ende gaet wt van hem.

Ende de onreyne Gheest hem scheurende/ 26 ende roepende met luyder stemmen/ ginck wt van hem.

Ende sy verschrickten hen alle / soo dat sy 27 malcanderen vraechden / segghende: Wat is dit ? Wat nieuwe leere is dese / dat hy oock met machte den onreynen Gheesten ghebiet/ende zijn hem ghehoorsaem ? *Nieuwe leere.*

28 Ende zijn gheruchte ghinck terstont wt in dat gheheele omligghende Landt van Galilea.

29 b Ende van stonden aen ginghen sy wt de Vergaderinge/ende quamen in het huys Simonis / ende Andree / met Jacobo ende Joanne. *b Matt.8.14 Luce.4.38*

30 Ende Simonis wijfs moeder lach met de cortsen: ende sy seyden hem terstont van haer. *Petri schoonmoeder wordt ghesont.*

31 Eñ tot haer gaende / ende vattende haer hant/heeft hyse opgeheuẽ/ eñ de cortse heeft haer terstont verlaten:ende sy diende hen.

32 c Des auonts als de Sonne onder was/ brachten sy tot hem alle crancken / ende die van den Duyuel gequelt waren. *Vele worden gheheelt. c Mat.8.16 Luce.4.40*

33 Ende de gheheele Stadt was vergadert voor de deure.

34 Ende hy genasser vele/die van menigerley sieckte cranck waren:eñ dreef veel duyuelen wt/ende en liet de Duyuelen niet spreken / d dat sy hem kenden. *Christus was den Duyuelen bekent. d Ofte/want*

35 e Des smorghens noch seer vroech stont Jesus op / ende ghinck wt / ende hy ghinck henen nae een woeste plaetse/ ende badt aldaer. *e Luce.4.42 Ghebedt.*

36 Ende Simon/ende die met hem waren/ volchden hem na.

37 Ende als sy hem vonden / seyden sy tot hem: Sy soecken v alle.

38 Ende hy seyde tot hen : Laet ons in de naeste vlecken gaen / op dat ick daer oock predike/ f want daer toe ben ick wtgegaen. *Predickt in de Vergaderinghe. f Esai.61.1 luce.4.18*

39 Ende hy predickte in hare Vergaderinghe in geheel Galilea / ende dreef de Duyuelen wt.

40 g Ende daer quam een Melaetsch mensche tot hem/ biddende hem/ende knielende voor hem/ ende seggende: So ghy wilt/ghy condt my reynighen. *De melaetsche wordt gesuyuert. g Mat.8.2 luce.5.12*

41 Jesus beroert zijnde met barmherticheyt/stack zijne hant wt/raeckte hem/ ende seyde hem: Ick wil/wort ghereynicht.

42 Ende als hy dat ghesproken hadde /terstont ginck de melaetscheyt van hem wech/ ende hy wert ghereynicht.

43 Ende als hy hem ghedreycht hadde/sant hy hem terstont wt/

44 Seggende: Siet toe dat ghy dit niemant en segget:maer gaet henen/ ende verthoont v den Priester / ende offert voor uwe reyninghe /het ghene h dat Moses beuolen heeft/hen tot een ghetuyghenisse. *h leuit.13.2 ende.14.1*

45 Maer als hy wtghegaen was/begonste hy vele dinghen te openbaren / ende dat woort te verbreyden:so dat Jesus niet meer en mochte openbaerlijck inde Stadt comen / maer was buyten inde woeste plaetsen : ende sy quamen tot hem van allen eynden.

Dat ij. Capittel.

3. De gichtsiecke wort genesen te Capernaum/ 14. Mattheus wordt gheroepen van Jesu/ 18. die de zijne ontschuldicht / aengaende het vasten/ 23. ende den Sabbath.

1 Ende a na sommighe dagen quam hy wederom in Capernaum/eñ het wert gehoort dat hy in een huys was. *a matth.9.1 luce.5.17*

De Gichtighe wordt ghesont.

2 Eñ terstont vergaderden vele tot hem/ alſo dat oock die plaetſen ontrent der deuren hen niet meer en conden begrijpen/ende hy ſprack hen het woort.

3 Ende daer quamen [ſommige] tot hem/ brenghende eenen gichtſiecken/die van. vieren ghedraghen wert.

4 Ende als ſy niet en conden by hem comen/ouermidts de ſcharen / ontdeckten ſy het dack der plaetſen daer hy was:ende als ſy het doorghebroken hadden / lieten ſy het bedde daer de gichtſiecke op lach/neder met cooorden.

Chriſtus vergheeft de ſonden.

5 Ende Jeſus haer gheloone ſiende/ ſeyde tot den gichtſiecken:Sone/uwe ſonden zijn v vergheuen.

6 Eñ daer ſaten ſommighe van de Schriftgheleerde/ende ouerdachten in haer herte:

b Of/ ongodtlijcke?
c Job.14.4 Pſal.32.5 Eſaie.43.25

7 Wat ſpreeckt deſe alſo b laſteringe? Wie is hy/die c de ſonden vergheuen mach/ dan alleen Godt?

8 Ende Jeſus terſtont in zijnen gheeſt bekent hebbende / dat ſy alſoo in haerſeluen ouerdachten/ſeyde tot hen: Wat ouerdenct ghy deſe dinghen in uwe herten?

9 Welck is lichter te ſeggen tot den gichtſiecken: Uwe ſonden zijn v vergheuen: ofte te ſegghen : Staet op / ende neemt v bedde/ ende wandelt?

10 Ende op dat ghy meucht weten / dat de Sone des menſchen macht heeft de ſonden op der Aerden te vergeuen/(ſeyde hy tot de Gichtſiecken:)

11 Jck ſegghe v : Staet op / neemt v bedde op/ende gaet henen in v huys.

12 Ende terſtont is hy opgeſtaen/ ende zijn bedde ghenomen hebbende / ghinck hy wt in harer aller teghenwoordicheyt/ſoo dat ſy hen alle verwonderden / ende preſen Godt/ ſeggende: Wy en hebben noyt desghelijcks gheſien.

d Mat.9.93 Luce.5.27

13 d Ende hy ghinck wederom wt by der Zee/ende alle de ſchare quam tot hem/ende hy leerdeſe.

Mattheus wort gheroepen.

14 Ende voorby gaende /ſach hy Leui [den ſone] Alphei ſitten op den Tol : ende ſeyde tot hem : Volcht my na:Ende hy ſtont op/ ende volchde hem nae.

15 Ende het gheſchiede/als hy ter Tafel ſatt in desſeluen huys / datter oock vele Tollenaren ende Sondaren mede aenſaten met Jeſu ende zijne Diſcipulen. Want daer waren der vele/ die hem na ghevolcht waren.

16 Ende de Schriftgeleerde ende Phariſeen ſiende/dat hy att met de Tollenaren ende Sondaren / ſeyden ſy tot zijne Diſcipulen: Waerom eet ende drinckt hy met de Tollenaren ende Sondaren?

Rechtueerdighe Sondaers.
e Mat.9.13 ende.11.31 Luce.5.32 ende.19.10 1.Tim.1.15

17 Ende Jeſus dat ghehoort hebbende/ ſeyde tot hen: Die gesont zijn/en behoeuen den Medecijnmeeſter niet / maer die cranck zijn: e Jck en ben niet ghecomen om te roepen de Rechtueerdighe:maer de Sondaren tot bekeeringhe.

f Mat.9.14 Luce.5.33

18 f Ende de Diſcipulen Joannis ende der Phariſeen vaſteden / ende ſy quamen ende ſeyden tot hem: Waerom vaſten de Diſcipulen Joannis ende der Phariſeen / ende uwe Diſcipulen en vaſten niet?

g Eſaie. 62.5 2.Cor.11.2

19 Jeſus ſeyde tot hen : g Connen de bruyloſts kinderen vaſten / dewijle de Bruydegom by hen is? Soo langhe tijt als ſy den Bruydegom by hen hebben / en connen ſy niet vaſten.

Chriſtus voorſeydt dat zijne Diſcipulen nae zijn hemeluaert vaſten ende verdruckinghe lijden ſullen.

20 Maer de daghen ſullen comen / dat de Bruydegom van hen ſal genomen worden: ende dan ſullen ſy vaſten in die daghen.

21 Niemant en lapt eenen lap van ongeuolt lakens in een oudt cleet / anders ſo ſcheurt die nieuwe lap van het oude/ende de ſcheure wort ergher.

h Sap.1.4 Acto.1.3

22 Ende niemandt en doet h nieuwen wijn in oude lederſacken:anders de nieuwe wijn ſcheurt de oude lederſacken : ende de wijn wort wtgeſtort/ende de lederſacken verderuen : Maer nieuwen wijn moetmen in nieuwe lederſacken doen.

Den Sabbath breect.
i Mat.12.1 Luce.6.1 Deut.23.25 k Exo.20.10

23 i Ende het geſchiede/dat hy op den Sabbath door het geſaeyde ginc/eñ zijne Diſcipulen begonſten in te gaen aaren te plucke.

24 Ende de Phariſeen ſeyden tot hem: Siet/ waerom doen ſy op den Sabbath dat k niet gheoorloeft en is?

l 1.Sam.21.6

25 Ende hy ſeyde tot hen : Hebt ghy noyt ghceleſen l wat Dauid dede/als hy in noode was/ende hem hongerde/ende die met hem waren? [te weten/]

m Exod.29.34 Leuit.8.31 ende.24.9

26 Hoe hy gegaen is in dat huys Gods ten tijde Abiathars des Ouerprieſters/ende geten heeft de Thoonbrooden/ die niemant gheoorloeft waren te eten/m dan den Prieſteren/ ende heeftſe oock ghegeuen den ghenen die met hem waren.

27 Ende hy ſeyde tot hen : De Sabbath is ghemaeckt om den menſche / ende niet de menſche om den Sabbath.

n Matt.12.8 Luce.6.5

28 n Soo is dan de Sone des menſchen een Heere oock ouer den Sabbath.

Dat iij. Capittel.

1. De verdorde handt gheneſen zijnde/ 6. de welcke Phariſeen ſoecken Chriſtum te dooden/ 14. wijckende nae de Zee/ gheneeſt vele ſiecken/ 14. verordent twaelf Apoſtelen/ende ſentſe wt te predicken/ 21. daer nae gheacht ſot te zijne/ 23. bewijſt dat hy teghen den Sathan is/ 28 wat ſonde onuergheuelijck zy / ende wie zijn moeder ende broeders zijn.

De verdorde handt wort gheneſen.
a Mat.12.9 Luce.6.6

1 Ende a hy ginck wederom in de Vergaderinghe: ende daer was een man/ hebbende een dorre handt.

2 Ende ſy wachteden op hem / of hy dien op den Sabbath gheneſen ſoude/ op dat ſy hem beſchuldighen mochten.

3 Ende hy ſeyde tot den menſche / die de dorre hant hadde:Staet op int midden:

b Gri. ziele.

4 Ende ſeyde tot henlieden: Js het geoorloeft op den Sabbath goet te doen/of quaet te doen? dat b leuen te behouden / ofte verderuen? Ende ſy ſwegen ſtille.

c 1.Reg.13.6

5 Ende als hyſe rondtom aengheſien hadde met toornicheyt/ bedroeft zijnde ouer de verblintheyt haerder herten / ſeyde hy tot den menſche: Streckt v handt wt : ende hy ſtreckteſe wt / c ende zijn hant werd weder om ghesont ghelijck de ander.

Raetſlagen tegen Chriſtum.
d Mat.12.14 Joan.10.39 ende.11.53

6 d Ende de Phariſeen wtgegaen zijnde/ hebben terſtont met de Herodianen raedt ghehouden teghen hem/ hoe ſy hem dooden mochten.

e Mat.4.25 Luce.6.17

7 Ende Jeſus weeck van daer met zijne Diſcipulen na der Zee toe/ e eñ hem volchde een groote menichte van Galilea /ende van Judea.

Ende

8 Ende van Jerusalem / ende van Idumea/ ende van over den Jordaen / ende die ontrent Tyrum ende Sidon [woonden/] een groote menichte/ gehoort hebbende de groote dinghen die hy dede/ quamen tot hem.

9 Ende hy beval zijnen Discipulen/ dat sy hem een schipken by houden souden om der scharen wille / dat sy hem niet en souden dringhen.

Door het aenraken Christi/ worden de crancke ghenesen.

10 Want hy hadde haerder vele gheheelt / so dat hem alle die gheplaecht waren / overvielen/ op dat sy hem aenroerden.

11 Ende de onreyne geesten/ als sy hem sagen/ vielen voor hem neder ende riepen/ segghende: Ghy zijt Godts Sone.

De Duyvels willen Christum belyden.

12 Maer hy verboodt hen scherpelijck met vele woorden/ dat sy hem niet openbaer maken en souden.

f Matt.10.1 marc.6.7 luce.6.13 ende.9.1

13 f Ende hy clam op den Berch/ ende riep tot hem die hy wilde: ende sy quamen tot hem.

Christus ordineert Apostelen om te predicken.

14 Ende hy ordineerde twaelve / om met hem te zijne: ende om dat hyse soude wtsenden om te predicken:

15 Ende dat sy macht hebben souden de sieckten te ghenesen/ ende de Duyvelen wt te worpen.

De namen der Apostelen.

16 Ende hy gaf Simoni den naem Petrus/

17 Ende Jacobum den [sone] Zebedei/ ende Joannem den broeder Jacobi: ende gaf hen namen/ Boanerges/ dat is/ des Donders sonen.

18 Ende Andream / ende Philippum / ende Bartholomeum/ ende Mattheum/ ende Thomam/ ende Jacobum Alphei [sone/] ende Thaddeum / ende Simonem van Cana.

19 Ende Judam Iscarioth / die hem oock verriet.

g Griecx/ niet conden.

20 Ende sy quamen te huys/ ende de schare vergaderde wederom/ so dat sy geen g ghelegentheyt hadden broot te eten.

Christus geacht voor wtsinnich.

21 Als zijne vrienden dit hoorden/ gingen sy wt om hem vast te houden: want sy seyden: Hy is wtsinnich.

Lasteringhe der Schriftgeleerden.

h Matth.9.34 ende 12.24 luce.11.15 Joan.4.48

22 Ende de Schriftgheleerden die van Jerusalem afghecomen waren / seyden: h Hy heeft den Beelzebub/ ende door den Oversten der Duyvelen/ worpt hy de Duyvelen wt.

Christus ontschuldicht hem.

23 Ende als hyse tot hem geroepen hadde/ sprack hy tot hen in ghelijckenisse: Hoe can de Sathan den Sathanam wtdrijven?

24 Want in dien een Coninckrijck teghen hem selven ghedeylt is/ soo en can dat Coninckrijcke niet staende blijven.

25 Ende in dien een huys tegen hemselven ghedeylt is/ soo en can dat huys niet staende blijven.

26 Ende in dien de Sathan teghen hemselven opghestaen ende ghedeylt is / so en can hy niet staende blijven : maer heeft een eynde.

i Coloss.2.15 k Mat.12.31 luce.11.10 1.Joan.5.16 1.Sam.2.25

27 Niemant en can in eens stercken huys gaen/ ende zijne vaten rooven / i ten zy dat hy eerst den stercken binde / ende dan zijn huys beroove.

Lasteringhe teghen den heylighen Gheest.

28 Voorwaer segghe ick u lieden/ k dat alle sonden den kinderen der menschen sullen vergeven worden: ende de lasteringen daer sy Godt mede sullen ghelastert hebben.

l Num.15.30

29 l Maer wie den heyligen Gheest lasteren sal/ die en sal gheen vergheven inghe hebben inder eewicheyt: maer sal der eewigher m verdoemenisse schuldich zijn.

m In Griecx/ oordeels.

30 Want sy seyden: Hy heeft eenen onreynen Gheest.

n Mat.12.46 luce.8.19

31 n So quamen dan zijn moeder ende zijne broeders / ende buyten staende / sonden tot hem/ ende lieten hem roepen.

32 Ende de schare satt omme hem: ende men seyde tot hem : Siet / u moeder / ende uwe Broeders / ende uwe susters daer buyten/ vraghen na u.

33 Hy antwoorde hen / segghende: Wie is mijn moeder/ of mijne broeders?

Christi maechschap.

34 Ende rontomme oversien hebbende die omme hem saten/ seyde hy: Siet/ mijn moeder ende mijne broeders.

o Joa.15.14 2.Cor.5.16

35 o Want wie den wille Godts doet / die is mijn broeder/ ende mijn suster/ ende mijn moeder.

Dat iiij. Capittel.

2. Door veelderley ghelijckenissen / 3. vanden saeyer/ 21. vande keersse/ 26. van den zade/ 30. van den Mostaert zade / bewijst Jesus de ghelegentheyt des Coninckrijcx Godts/ 39. daer na ontwaeckt van zijne Discipulen / ende ghebiedende den wint ende der Zee/ zijn sy hem gehoorsaem.

a Matt.13.1 luce.8.4

1 Ende a hy begonst wederom te leeren by der Zee / ende een groote schare is by hem vergadert / also dat hy in een schipken getreden zijnde / op de Zee satt/ ende de schare was op het landt aen de Zee.

Christus leert door ghelijckenissen.

2 Ende hy leerde hen vele in gelijckenissen: ende in zijn leeringhe sprack hy tot hen:

Vanden Saeyer.

3 Hoort / siet / een Saeyer ghinck wt te saeyen.

4 Ende het geschiede als hy saeyde / een deel [des zaedts] viel by den wech/ ende de voghelen des Hemels quamen ende aten dat op.

5 Ende het ander viel op steenachtige Aerde/ daer het niet veel Aerde en hadde : ende het is terstont opghegaen/ want het gheene diepte van Aerde en hadde.

6 Ende als de Sonne opgegaen was / ist verhittet : ende want het gheenen wortel en hadde/ so ist verdorret.

7 Ende het ander viel onder de doornen/ ende de doornen zijn opgewassen/ ende hebbent verstickt/ ende het en gaf gheen vrucht.

b Mat.13.10 luce.8.9

8 Ende het ander viel op de goede Aerde/ ende gaf vrucht die opwies ende toenam/ ende het een droech dertich/ het ander tsestich/ het ander hondert.

De kennisse des Evangeliums is Godts gave.

9 Ende hy seyde: Wie ooren heeft om te hooren/ die hoore.

*2.Cor.3.14

10 b Ende als hy alleen was / die by hem waren met de twaelve / vraechden sy hem van de ghelijckenisse.

Ghelijckenisse.

c Sap.2.21 1.Cor.3.14 d Esaie.6.9 Ezech.12.2 Matt.13.14 luce.8.10. Joan.12.40 Acto.28.26 Rom.11.8

11 Ende hy seyde tot hen : * U ist ghegheven te weten de verborghentheyt des Coninckrijcx Godts : c maer den ghenen die buyten zijn / ghesschieden alle dinghen door ghelijckenissen.

12 d Op dat sy siende/ sien/ ende niet en bekennen: ende hoorende/ hooren/ ende niet en verstaen : op dat sy hem niet en bekeeren/ ende hen de sonden vergeven worden.

De gelijckenisse vanden saeyer/ wort wtgeleyt.

13 Ende hy seyde tot hen : Weet ghy dese ghelijckenisse niet ? Ende hoe sult ghy alle de ghelijckenissen verstaen?

e Mat.13.19 luce.8.11

14 e De Saeyer saeyt het woort.

15 Ende dese zijn die by den weghe besaept worden/ [namelijck/] daer in het woort gesaept wort: Ende als zijt ghehoort hebben/ soo coemt de Sathan terstont / ende neemt wech het woordt dat in haer herte ghesaept is.

16 Ende dese zijnt desghelijcks / die op het steenachtighe besaept worden/ [namelijc/] die het woort met vreuchden aennemen/ als sy dat hooren.

17 Ende en hebben gheenen wortel in haer seluen/ maer zijn ongestadich. Daer na/ als druck ende veruolginge coemt om het woort/ dan zijn sy terstont gheerghert.

18 Ende dese zijnt die inde doornen besaept worden/ [namelijc /] die het woort hooren:

Sorchvuldichept.
Begheerlijckhept.
f Mat.19.23 marc.10.23 Lucs.18.24 1.Tim.6.17

19 f Maer de sorchvuldichepdt deser Werelt/ ende dat bedroch des rijckdoms / ende andere begheerlijckheden comen in/ ende versticken dat woort/ ende het wort onvruchtbaer.

20 Ende dese zijnt die op de goede Aerde besaept worden/ [namelijck/] die het woordt hooren ende ontfanghen/ ende brengen vruchten voort / het eene dertich / het ander tsestich/ het ander hondert.

g matth.5.15 Luce.8.16 ende.11.32
h Of/ candelaer.

21 g Ende hy seyde tot hen: Wort doch een keerse ontsteken / om onder een coren vat/ ofte onder een bedde te setten? ende niet op den h luchter te setten?

i matt.10.26 Luce.8.17 ende.12.2 Job.12.22
k Of/ gheworden.

22 i Want daer en is niet verborghen / dat niet gheopenbaert en sal worden: noch daer en is niet k gedaen om verborghen te zijn/ maer om dat het int openbaer soude comen.

23 Soo yemant ooren heeft om te hooren/ die hoore.

l matth.7.2 Luce.6.38
m matth.3.12 ende 25.29 Luce.8.18 ende.9.26

24 Ende hy seyde tot hen: Siet toe wat ghy hoort: l Met wat mate ghy meet/ sal v ghemeten worden: Ende v die daer hoort / sal toegheworpen worden.

25 m Want wie heeft/ dien sal gegeven worden: ende wie niet en heeft/ oock dat hy heeft/ sal van hem ghenomen worden.

Ghelijckenisse vanden ghesaeyden coren.

26 Ende hy seyde: Also is het Coninckrijcke Godts / ghelijck of een man zijn zaet in de Aerde saeyde:

27 Ende dan sliepe/ ende opstonde nacht ende dach/ ende het zaet wtsprote/ ende lanck werde/ dat hijt niet en wiste.

28 Want de Aerde brengt van haer seluen vrucht: eerst loof / daer nae de aaren/ daer na volle coren in de aaren.

29 Ende als nu de vrucht voortgebracht is/ terstont sendt hy de sickel daer in/ want de Oogst is voorhanden.

n matt.13.31 Luce.13.18

30 n Ende hy seyde: Waer by sullen wy het Coninckrijcke Godts ghelijcken? of met wat ghelijckenisse sullen wy het gelijcken?

Vanden Mostaert zade.

31 Het is den Mostaert grane ghelijck/ het welcke wanneer het ghesaept wort in de Aerde/ dan is het minder dan alle de andere zaden die opter Aerden zijn.

32 Ende als het ghesaept is/ dan coemt het op/ ende wort meerder dan alle ander Moescruyden/ ende maeckt groote tacken/ so dat de voghelen des Hemels onder zijne schaduwe comen nestelen.

o matt.13.34

33 o Ende door sulcke vele ghelijckenisse sprack hy hen het woort/ nae dat sy het hooren conden.

34 Ende sonder ghelijckenisse en sprack hy tot hen niet: maer verclaerde alle dinghen zijnen Discipulen bysonder.

p matth.8.23 Luce.5.22

35 p Ende alst auont ghewordden was/ seyde hy tot hen: Laet ons ouer varen.

36 Ende achterlatende de schare/ namen sy hem mede gelijc hy int schipken was/ Daer waren oock noch ander schipkens by hem.

De Discipulen lijden noot in der Zee.

37 Ende daer wert een groote storm van winde/ ende de baren sloeghen in het schipken/ so dat het nu vol wert.

Christus slaept.

38 Ende hy was nu in het achterste des schipkens/ slapende op een oorkussen/ ende sy weckten hem/ ende seyden hem: Meester/ gaet het v niet aen/ dat wy vergaen?

De winde ende de Zee zijn Christo ghehoorsaem.
q Job.26.8 Psal.107.25 Esaie.5.10
r Griecx. tot

39 Ende hy ontweckt zijnde/ q verboot den windt scherpelijck / ende seyde tot der Zee: Weest stille/ Swijcht: ende de wint rustede/ ende daer wert een groote stilheyt.

40 Ende hy seyde tot hen: Wat zijt ghy aldus vervreest? Hoe? en hebt ghy gheen ghelooue? Ende sy hadden groote vreese / ende seyden r onder malcanderen: Wie is doch dese? dat hem oock de wint ende de Zee gehoorsaem zijn?

Dat v. Capittel.

1 Jesus de Duyuels wt den mensche drijuende/ 11. laet hen toe in de Swijnen te gaen/ 25. daer na een vrouwe vanden bloetganck ghenesen hebbende/ 35. verweckt hy de dochter Jairi.

De besetten wort ghenesen.
a Mat.8.28 Luce.8.26

1 Ende a sy quamen ouer op dander zijde van der Zee / in der Gadarenen Landt.

2 Ende als hy wt het schipken ghegaen was / quam hem terstont te ghemoet een mensche wt de grauen met eenen onreynen Gheeste.

3 De welcke zijn wooninghe in de grauen hadde/ ende niemant en conde hem binden/ oock met gheene ketenen.

4 Want hy hadde menichmael met boeyen/ ende met ketenen ghebonden gheweest/ ende de ketenen waren van hem in stucken ghebroken/ ende de boeyen gebrijselt/ ende niemant en conde hem temmen.

5 Ende hy was alle tyt dach ende nacht op de bergen/ ende inde grauen / roepende ende slaende hemseluen met steenen.

6 Als hy Jesum van verre sach/ liep hy/ ende viel voor hem neder.

De duyuel bekent Christum.

7 Ende riep met luyder stemmen/ seggende: Wat hebbe ic met v te doen/ Jesu des Alderhoochsten Gods Sone? Ic besweere v by Godt/ dat ghy my niet en pijniget.

8 (Want Jesus seyde tot hem: Gaet wt ghy onreyne Gheest wt den mensche.)

b Legio was ghemeynlijck eenen hoop van vijf duysent voetknechten/ ende vijfhondert ruyters somtijts meer/ somtijts min/ daerom wort die woort Legio somtijts genomen voor een groote cracht oft hoop seer vele.

9 Ende hy vraechde hem: Hoe zijt ghy genaemt? Hy antwoorde/ ende seyde: Mijnen naem is b Legio/ want onser zijn vele.

10 Ende hy badt hem seer / dat hy hem wt dien Lande niet drijuen en soude.

11 Ende daer by de Berghen was een groote cudde Swijnen weydende.

12 Ende alle de Duyuelen baden hem/ seggende: Sent ons tot de Swijnen dat wy in die varen.

Het Legioen der Duyuelen vaert in de Swijnen.

13 Ende Jesus liet hen dat terstont toe: ende de onreyne Gheesten wtghevaren zijnde/ voeren in de Swijnen/ ende de cudde storte crachtelijck van bouen af in de Zee. (Daer wasser ontrent twee duysent/) ende verdroncken alle in de Zee.

Ende de swijnherders vluchteden/ende 14 bootschapten inde Stadt / ende op de velden: en sy quamen wt om te sien wat daer gheschiet was.

Ende sy quamen tot Jesum/ ende sagen 15 den besetenen/ die het Legioen gehadt hadde/sittende becleedt/ende verstandich: ende sy vreesden.

Ende die het ghesien hadden/ vertelden 16 hen wat den besetenen gheschiet was/ ende van de Swijnen.

d Act.16.39 — d Luce.8.38

Doe begonsten sy hem te bidden/ c dat 17 hy van hare palen gaen wilde.

Ende als hy in het schipken d ghetreden 18 was/badt hem de gene die beseten geweest hadde/dat hy mochte met hem zijn.

De barmhertichept Gods verkondighen.

Ende Jesus en liet het hem niet toe/maer 19 seyde hem: Gaet henen in v huys/tot de uwe/ ende bootschapt hen/ hoe groote dinghen v de Heere ghedaen heeft/ende [hoe hy] uwer ontfermt heeft.

e Oft in de Capoli.

Ende hy ginck / ende begonste te predi-20 ken e in de thien Steden/hoe groote dingen hem Jesus ghedaen hadde:so dat sy hen alle verwonderden.

f Mat.9.18 Luce.8.41

f Als Jesus nu wederom ouer ghevaren 21 was in het schipken op de ander zijde/so is daer een groote schare by hem vergadert/ ende hy was by der Zee.

Jairi dochter wort van de doot verweckt.

Ende siet / daer quam een Ouerste der 22 g Synagogen/ genaemt Jairus/ende hem siende/viel hy hem ten voeten/

g Dat is/ vergaderinghe der Joden.

Ende badt hem seere / segghende: Mijn 23 dochter leyt in het uterste: Ick bidde v dat ghy comet/ ende de handen op haer legget/ op dat sy/ghesont worde/ende leue.

Ende hy ginck henen met hem/ende een 24 groote schare volchde hem / soo dat sy hem drongen.

De vrouwe wort ghenesen van haren bloetganck.

(h Ende daer was een vrouwe die twaelf 25 Jaer lanck den bloet ganck gehadt hadde.

h Mat.9.20 Luce.8.43

Ende veel geleden hadde van vele Me-26 decijnmeesters : ende hadde alle haer goet [daer aen] te coste ghelept/ende gheen hulpe gevonden/ maer het was met haer meer ergher gheworden.

Als sy van Jesu gehoort hadde/is sy ge-27 comen onder de schare van achter / ende raeckte zijn cleedt.

Want sy seyde: Indien ick alleenlijc zijn 28 cleederen raecke / ick sal gesont worden.

En terstont is de fonteyne haers bloets 29 verdrooght:ende sy ghevoelde aen haer lijf/ dat sy van der plaghe genesen was.

Ende Jesus bekende terstont in hemsel-30 uen de cracht die van hem wtgegaen was/ ende keerde hem omme in de schare/seggende: Wie heeft mijne cleederen gheraeckt?

Doe seyden zijne Discipulen: Ghy siet 31 dat de schare v dringhet/ende segt ghy: Wie heeft my gheraeckt?

Ende hy sach rontomme/om haer te sien 32 die dat ghedaen hadde.

Ende de vrouwe met vreese ende beuen 33 bekennende dat in haer gheschiet was / is ghecomen/ ende hem ten voeten ghevallen/ ende seyde hem alle de waerheyt.

Ghelooue.

Ende hy seyde tot haer: Dochter/v ghe-34 looue heeft v gheholpen / gaet met vreden/ ende weest ghenesen van uwer plaghen.)

i Mat.9.23 Luce.8.49

i Als hy noch sprack/ quamen sommige 35 van den Ouersten der Synagoghen / ende seyden: V dochter is ghestoruen wat quelt ghy den Meester langher?

36 En Jesus terstont gehoort hebbende dat woort dat geseyt wert/seyde tot den Ouersten der Synagoghen: Vreest niet/ [maer] gelooft alleenlijck.

37 Ende en liet niet toe dat hem yemant nauolchde / dan Petrus ende Jacobus / ende Joannes de broeder Jacobi.

38 En hy quam in het huys des Ouersten der Synagogen/ ende sach de woelinge die daer seer weenden ende huylden.

39 Ende ingaende / seyde hy tot henlieden: Wat zijt ghy beroert / ende wat weent ghy? Het dochterken en is niet doot/ k maer het slaept.

Die doot is een slaep. — k Joan.11.13

40 Ende sy belachten hem / ende hy dreefse alle wt/ende nam by hem den vader ende moeder des dochterkens/ ende de ghene die by hem waren/ende ginck in daer het dochterken lach.

41 Ende hy greep dat dochterken byder handt/ende seyde : Talitha kumi/ dat is in Duytsch : Ghy Dochterken/ ick segghe v: Staet op.

42 Ende terstont stont dat Dochterken op/ ende wandelde/ want het was twaelf Jaer oudt/ ende sy verschrickten met groote verschrickinghe.

43 Ende hy gheboot hen seere/ dat niemant dat weten en soude/ende seyde datmen haer te eten gheuen soude.

Dat vj. Capittel.

1. Christus leert in zijn lant/ 7. sent de twaelue met macht/ 14. Herodes ende andere hebben verscheyden meyninghen van hem/ 17. Joannes de Dooper is ghedoot/ 29. ende begrauen. 34. Daer nae als Jesus de scharen gheleert hadde/ 35. versaedt hyse inde Woestijne met vijf brooden ende twee visschen/ 47. ten eynde wandelende op de wateren / openbaert hy hem seluen zijnen Discipulen. 54. Daer na geneest hy veel krancken.

1 Ende a van daer wtgegaen zijnde / is hy ghecomen in zijn Vaderlant/ ende zijne Discipulen volchden hem.

Christus zijn vaderlant predikende / wort niet ontfanghen.

2 Ende als de Sabbath comen was / begonste hy in de vergaderinghe te leeren. Ende vele die hem hoorden / verschricken / segghende : Van waer comen hem dese dinghen ? Ende wat wijsheydt is dese die hem ghegheuen is / ende [dat] sulcke crachten door zijne handen ghescheiden?

a Mat.13.53 luce.4.16

3 b Is dese niet de Timmerman / de sone Marie / ende de broeder Jacobi en Joses/ ende Jude/ende Simonis? Ende en zijn zijne susters niet hier by ons ? Ende sy werden aen hem gheerghert.

b Joan.6.42

4 Ende Jesus seyde tot hen : c Gheen Propheet en is sonder eere/ dan in zijn Vaderlant/ende onder zijne Magen/ ende onder zijn huysghesin.

Propheet. — c Mat.13.57 Marc.3.23 luce.4.24 Joan.4.44

5 Ende hy en conde daer gheen crachten doen/dan weynige siecken leyde hy de handen op/ende maecktese ghesont.

6 En hy verwonderde hem van haer ongheloouicheyt / d ende ginck omme door de omliggende Vlecken/leerende.

d Mat.9.36 — *De Apostelen worden ghesonden.*

7 e Ende hy riep tot hem de twaelue/ ende begonstese wt te senden/twee ende twee: en gaf hen macht ouer de onreyne Gheesten.

e Mat.10.1 luce.6.13. ende 7.1

8 Ende gheboot hen/dat sy niet nemen en souden tot den wech / dan alleenlijck eenen staf: gheen male/ gheen broot / gheen ghelt inden buydel:

f Act.12.8

9 f Maer gheschoeyt te wesen met solen: eñ niet becleet te worde met twee rocken.

10 Ende hy seyde tot hen: So waer ghy in huys gaet/daer blijft tot dat ghy van daer wech gaet.

g Mat.10.14 Luce.9.5 h Act.13.51 ende.18.6 i Mat.10.15 Luce.10.12

11 g Ende soo wie v niet en ontfangt noch en hoort / wtgaende van daer / h schuddet het stof van uwe voeten / hen tot een ghetuyghenisse. i Voorwaer segghe ick v / het sal den Sodomiten of Gomorriten in den daghe des oordeels verdragelijcker wesen/ dan dier Stadt.

12 Ende sy wtghegaen zijnde / predickten beteringhe.

Bekeeringhe. k Jac.5.14

13 Ende sy worpen veel Duyuelen wt/ende k salfden veel siecken met Olye / ende maecktense ghesont.

l Mat.14.1 Luce.9.7

14 l Ende de Coninck Herodes hoorde het/ (want zijnen Naem was openbaer ghewordẽ)eñ seyde: Joannes die daer doopte/is vanden dooden opghestaen/ eñ daerom wercken die crachten in hem.

Waer voor Christus gheacht was.

15 Andere seyden: Hy is Elias/Andere: Hy is een Propheet/of gelijck een van de Propheten.

16 Maer als het Herodes hoorde/seyde hy: Dese is Joannes dien ick onthooft hebbe/ die is vande dooden opghestaen.

Waerom Joannes gheuanghen was. m Mat.14.3 Luce.3.19 ende.9.9 n Leuit.18.16. 20.

17 m Want de selue Herodes hadde gesonden/ende Joannem doen vangen/ ende inden Karcker ghebonden / om Herodias de huysvrouwe zijns broeders Philippi / om dat hyse ghetrout hadde.

18 Want Joannes seyde tot Herodes: Het en is v niet gheoorloeft uws broeders wijf te hebben.

19 Ende Herodias leyde hem lagen/eñ wilde hem dooden:maer [sy en] conde niet.

De Coninc vreesde Joannem. o Mat.14.5 ende.21.26

20 Want Herodes vreesde Joannem/ wetende dat hy een o rechtueerdich eñ heylich man was/ende hielt veel van hem:ende als hy hem ghehoort hadde / dede hy veel dinghen/ende hoorde hem gheerne.

p Mat. 14.6 Gene.40.20

21 Maer als daer een welgheleghen dach ghecomen was/dat Herodes p op den dach zijner gheboorten een maeltijt gaf zijnen Oversten / eñ den Oversten ouer duysent/ ende voorneemsten van Galilea:

Danssen.

22 Doe ghinck der selue Herodias dochter in/ ende danste . Ende als het Herodi ende den genen die met hem ter Tafel aensaten/ behaecht hadde / seyde de Coninck tot het Dochterken : Begheert van my wat ghy wilt/ende ick salt v geuen.

q Judic.11.30

23 Ende hy q swoer haer/segghende: Wat ghy van my begeeren sult / dat sal ick v geuen: Ja tot de helft mijns Coninckrijcx.

24 Ende sy wtgegaen zijnde/seyde tot haer moeder: Wat sal ick begheeren? Ende sy seyde: Het hooft Joannis des Doopers.

r Griecx/wil

25 Ende sy terstont haestelijck ingaende tot den Coninck / heeft begheert / segghende: Ick r begheere dat ghy my nu terstont gheuet/het hooft Joannis des Doopers in een Schotel.

26 Ende de Coninck droeuich ghewordẽ om den Eedt/ende om die mede ter Tafel aensaten/wildet haer niet weygheren.

27 Ende de Coninck sandt terstondt den Scherprichter/ende gheboot zijn hooft in te brenghen. Ende die ginck henen/ ende onthoofde hem in den Karcker.

Joannis hooft wort der Danssersche ghegheuen.

28 Ende bracht zijn hooft in een schotel/ende gaf het den Dochterken/ende het Dochterken gaf het zijner moeder.

29 Ende als zijne Discipulen [dit] hoorden/ ghinghen sy/ende namen zijn lichaem/ende gheleydent in een graf.

s Luce.9.10 De Apostelen wedergekeert van prediken.

30 s Ende de Apostelen zijn tot Jesum vergadert/ende bootschaptent hem alles/ beyde wat sy ghedaen hadden/ende wat sy geleert hadden.

31 Ende hy seyde tot hen : Coemt ghy in een woeste plaetse alleen/ende rust een weynich:want daer warender vele die aenquamen ende henen ghinghen/soo dat sy gheen gheleghentheyt hadden om te eten.

t Mat.14.13 Luce.9.10 Joan.6.1

32 t Ende sy voeren henen nae een woeste plaetse met een Schipken alleen.

33 Ende de scharen saghense henen varen/ ende vele bekenden hem:ende liepen te voete wt alle steden derwaert/eñ voorghingense/ ende zijn te samen tot hem ghecomen.

Jesus leert inde Woestijne. u Jere.23.1 Ezech.34.2 x Mat.14.15 Luce.9.12

34 Ende Jesus wtgegaen [zijnde/] sach een groote schare : ende hy wert beroert met barmhertichheyt ouer hen : want sy waren u ghelijck Schapen/geenen Herder hebbende. Ende hy begonst hen veel te leeren.

35 x Eñ als nu den dach by nae ouer was/ gingen zijne Discipulen tot hem/ segghende: Dese plaetse is woest/ ende den dach is nu verre comen:

36 Laetse van v/datse henen gaen in de omligghende Velthuysen ende Vlecken / ende hen seluen broot coopen/want sy en hebben niet te eten.

37 Ende hy antwoordende / seyde tot hen: Gheeft ghy hen te eten . Ende sy seyden tot hem : Sullen wy gaen / ende coopen voor twee hondert penninghen broots/ende hen gheuen te eten?

y Mat.14.17 Luce.9.13 Joan.6.9

38 Ende hy seyde tot hen: Hoe veel brooden hebt ghy? Gaet henen/ende besiet het. y Ende als sy het bekent hadden/seyden sy: Vyue/ende twee Visschen.

39 Eñ hy gheboot hen/dat sy alle souden by Tafelen neder sitten/ op het groene gras.

40 Ende sy saten neder/ gedeylt by honderden/ende by vijftighen.

Dancksegghinghe. z 1.Sam.9.13

41 Ende als hy de vijf brooden ende twee Visschen ghenomen hadde / sach hy op nae den Hemel/ende z danckte/eñ brack de brooden / ende gaf se zijnen Discipulen / dat syse hen voorlegghen souden : ende de twee Visschen deylde hy onder hen allen.

42 Ende sy aten alle / ende werden versaet.

Jesus Spijst vijf duysent mannen met vijf brooden eñ twee Visschen.

43 Eñ sy namen op van de brocken/ twaelf volle coruen : ende vanden Visschen.

44 Ende die daer ghegheten hadden / waren ontrent vijf duysent mannen.

a Mat.14.22 Joan.6.17 b Mat.14.23 Luce 6.12

45 a Ende terstont bedwanck Jesus zijne Discipulen in een Schipken te gaen / ende voor hem ouer te varen na Bethsaida / dewijle hy de scharen verliete.

46 Ende als hyse ghelaten hadde/ b ghinck hy op eenen berch om te bidden.

47 Ende als het nu auont werdt/ was dat

Schip=

Schipken midden in de Zee / ende hy was alleene op het Lant.

48 Ende sachse seer arbeyden in het voortnaren/ want de wint was hen teghen. Ende ontrent der vierder wake des nachts/ quam hy tot hen / wandelende op de Zee/ ende wildese voorby gaen.

49 Ende als sy hem saghen wandelende op de Zee / meynden sy dat het een schijnsel ware: ende riepen.

50 Want sy saghen hem alle / ende waren beureest: ende terstont sprack hy met hen/ ende seyde hen: Weest wel gemoet/ ick bent/ en vreest niet.

51 Ende hy quam tot hen int schipken/ ende de wint stilde/ ende sy waren bouen maten seer verschrickt in haer seluen/ ende waren verwondert.

52 Want sy en hadden niet verstaen van de Brooden: want haer herte was verblint.

53 r Ende als sy ouer ghenaren waren/ quamen sy in het Landt Genezareth/ ende voeren aen.

54 Ende als sy wt het schipken ghegaen waren/ terstont hebben sy hem gekent.

55 Ende loopende door dat geheel omligghende Lant / begonsten sy de crancken op bedden om te dragen/ waer sy hoorden dat hy was.

56 Ende waer hy in quam in Vlecken / of Steden/ of Velthuysen / daer leyden sy de crancken op de d straten / ende baden hem dat sy doch den zoom zijns cleedts raecken mochten. Ende alle die hem raeckten/ werden ghesont.

De wint is den Apostelen tegen in de Zee.

Schijnsel.

r Mat.14.34 De crancke worden ghenesen door het ghenaken des cleets Christi.

d Griecx/ maerckten.

Dat vij. Capittel.

6. Verghebodden der menschen zijn verdoemt/ 24. de dochter der Cananeischer vrouwe wort ghenesen/ 32. ende oock de doove stomme. Waer wt vele Jesum groot achten.

1 Ende a tot hem vergaderden de Phariseen / ende sommighe Schriftgheleerde / die van Jerusalem ghecomen waren.

2 Ende siende dat sommighe van zijne Discipulen broodt aten met b ghemeyne/ dat is /met onghewasschen handen/ strafsten zijt.

3 Want de Phariseen/ ende alle de Joden en eten niet/ ten sy dat sy de hande * menichmael wasschen/ ende houden de Insettinge der Ouderlinghen.

4 Ende als sy van der Marckt comen/ so en eten sy niet/ eer sy gewasschen zijn. Ende vele andere dinghen / die sy aenghenomen hebben te houden/ [als] de wasschinge van Drinckvaten/ Kruycken / Koperen Vaten/ ende c Tafelen.

5 Daer nae vraechden hem de Phariseen ende Schriftgheleerde/ seggende: Waerom en wandelen uwe Discipulen niet nae de Insettinge der Ouderlingen/ maer eten het broot met ongewasschen handen?

6 Doe antwoorde Jesus/ ende seyde tot hen: Wel heeft Esaias gheprophetéert/ van u geveynsde: gelijck gheschreuen is: d Dit volck eert my met den lippen / maer haer herte is verre van my.

7 e Te vergheefs eeren sy my/ leerende leeringen/ [welck zijn] geboden der menschen.

a Mat.15.1

Met onghewasschen handē eten. b Ofte onreyne/

* Ofte/ neerstelijck.

Menschen leeringhen van wasschinghe.

c Gri. bedden/ want sy lagen ende atē voorghen den bedden.

Geveynsde. d Esa.29.13 Ezech.33.31 e Mat.15.9 Col.2.18.20 Titi.1.14

8 Want verlatende het ghebot Godts/ hout ghy de Insettinge der menschen/ [als] wasschinghen der Kruycken ende Drinckvaten/ ende vele andere diergelijcke dingen doet ghy.

9 Ende hy seyde tot hen: Wel verworpt ghylieden het ghebodt Godts / op dat ghy uwe Insettinghe houdt.

10 Want Moses heeft ghesept: f Eert uwen Vader ende uwe Moeder. Ende g wie zijnen Vader oft Moeder vloeckt/ die steruе de doot.

11 Maer ghy segt: Soo een mensche sept tot zijnen Vader ofte Moeder: Korban/ dat is/ so wat gaue die van my [gedaen sal worden]/ sal u te nutte comen/ die doet wel.

12 Ende ghy en laet hem niet meer daer bouen doen zijne vader of zijne moeder:

13 h Ende maeckt Godts woordt te niete door uwe Insettinge/ die ghy inghesett hebt: ende diergelijcke dinghen doet ghy vele.

14 i Ende nae dat hy de gantsche schare tot hem gheroepen hadde/ seyde hy: Hoort my alle/ ende verstaet:

15 k Daer en is niet buyten den mensche/ dat alst in hem coemt / hem can l ontreynigen. Maer dat van hem wtgaet/ dat ist dat den mensche m ontreynicht:

16 So yemant ooren heeft om te hooren/ die hoore.

17 n Ende als hy van der schare in huys gegaen was / vraechden hem de Discipulen vander ghelijckenisse.

18 Ende hy seyde tot hen: Zijt ghylieden oock alsoo sonder verstant? En weet ghy niet / dat al wat van buyten inden mensche coemt / hem niet ontreynigen en can?

19 Want het en gaet in zijn herte niet/ maer in den buyck/ ende gaet wt in den stoelganck/ suyuerende alle de spijse.

20 Ende hy seyde tot hen: Dat wtgaet van den mensche/ dat ontreynicht den mensche/

21 o Want van binnen wt der menschen herte comen boose gedachten/ ouerspel/ hoererije/ dootslaghen.

22 Dieuerije/ gierichept/ boosheyt/ bedriegerije/ oneerbaerheyt/ quade ooge / lasteringe/ hooueerdicheyt/ onwetenheyt.

23 Alle dese boose dinghen comen van binnen/ ende ontreynighen den mensche.

24 p Ende opstaende van daer / ghinck hy ontrent de palen Tyri ende Sidonis : ende in een huys gegaen zijnde/ en wilde niet dat het yemant wiste / maer het en conde niet verborghen zijn.

25 Want een vrouwe wiens dochterken eenen onreynen geest hadde/ van hem gehoort hebbende/ quam ende viel hem ten voeten.

26 (Dit was een Griecksche vrouwe / ghebooren wt Syrophenicien/) ende badt hem dat hy den Duyuel soude wtworpen van haer dochter.

27 Maer Jesus seyde tot haer: Laet eerst de kinderen versadicht worden. Want het en is niet q goet datmen het broot der kinderē neme/ ende voor de Hondekens werpe.

29 Sy antwoorde/ ende seyde hem: Ja Heere: want de hondekens eten onder de Tafel van de kruymkens der kinderen.

29 Ende hy seyde tot haer : Om deses woordts wille / gaet henen / de Duyuel is

Ouders eeren.
f Exo.20.12 Deut.5.16 Syr.3.9 Ephe.6.1
g Exo.11.17 Leui.20.9 Deut.27.16 Pro.20.20
h Matt.15.6 1.Tim.4.3 2.Tim.3.2
i Mat.15.10
k Acto.10.15 Rom.14.17.20 Titi.1.15
l Griecx / ghemeyn maken.
m Griecx/ ghemeyn maeckt.
n Mat.15.15
Wat den menschen ontreynicht.
o Gen.6.5 ende.8.21 Jere.19.9 Pro.6.14
p Mat.15.21
De Cananeische vrouwe bidt voor haer beseten dochter.
q Griecx/ schoon

wt uwe dochter gheuaren.

Ende als sy te huys quam / beuant sy 30 den Duyuel wtgheuaren / ende de dochter ligghende op het bedde.

r Mat.15.29

r Ende wederom wtgegaen zijnde van 31 de palen Tyri eñ Sidonis / quam hy nae de Zee van Galilea: midden door de palẽ s der thien Steden.

s Grieck / Decapolis.

t Mat.9.32 Luce.11.14

De doove stomme wort ghenesen.

Eñ sy brachten hem t eenen dooven / die 32 oock qualijck spreken conde / eñ baden hem dat hy hem de hant op leyde.

Ende hy hem wech genomen hebbende 33 van der schare aen deen zijde / stack hem zijne vingheren in zijne ooren / ende ghespogen hebbende / raecte zijn tonghe.

Ende nae den Hemel opsiende / suchtede 34 hy / ende seyde tot hem: Ephata / dat is / wort gheopent.

Ende terstont werden zijne ooren ghe- 35 opent / ende de bant zijner tonghe wert los / ende hy sprack rechte.

Ende hy beual hen dat zijt niemant seg- 36 gen en souden: maer hoe hijt hen meer verboden hadde / hoe zijt meer vercondichden.

u Gene.1.31 Syr.39.21

u Ende sy verschricten bouen maten / seg- 37 ghende: Hy heeft het al wel gedaen / de doove maeckt hy hoorende / ende de stomme sprekende.

Dat viij. Capittel.

1. Christus spijst vier duysent mannen met seuen brooden eñ weynich vischkens / 11. antwoort den Phariseen / die teecken begheeren vanden Hemel / 15 / verdoemt haer leere ende geueynstheyt / eñ oock de Herodis / 22, ende nae dat hy den blinden heeft ghenesen / 27. ende van zijne Discipulen bekent is te zijne de Sone Godts. 31. strafte Petrum / die hem wilde vande doot verhinderen / 34. daer by segghende / hoe nootsakelijck de veruolginghe zy.

Met seuen brooden worden vier duysent mannen ghespijst.

a Mat.15.32

In die daghen als daer een gheheel 1 groote schare was / ende niet en hadden te eten / riep Jesus zijne Discipulen tot hem / ende seyde tot hen:

My iammert der scharen / want sy nu 2 drie daghen by my blijuen / ende en hebben niet te eten.

Ende indien ickse late vastende nae haer 3 huys gaen / soo sullen sy inden weghe versmachten / want sommige van hen zijn van verre ghecomen.

Eñ zijne Discipulen antwoorden hem: 4 Waer van soude yemandt dese hier inde Woestijne connen versadigen met broot.

Ende hy vraechde hen: Hoe veel brooden 5 hebt ghy? Sy seyden hem: Seuen.

Danckségginghe.

Doe geboot hy der scharen neder te sittẽ 6 op de Aerde / ende nam de seuen brooden / danckte / eñ brackse / ende gafse zijnen Discipulen / dat zijse souden voorleggen / ende sy leydense den scharen voor.

Sy hadden oock weynich cleyn visch- 7 kens / ende als hy ghedanckt hadde / beual hy die oock voor te legghen.

Ende sy aten ende werden versadicht / 8 ende hebben opgenomen seuen coruen ouergheblenen brocken.

Eñ die daer gegeten hadden / waren on- 9 trent vier duysent / ende hy lietse van hem.

De Joden soeckẽ teeckenen.

Ende terstont in het schipken ghegaen 10 zijnde / met zijnen Discipulen / is hy ghecomen in de deelen Dalmanutha.

b Mat.12.38 Luce.11.29 Joan.6.30 1.Cor.1.20

Ende de Phariseen quamen wt / ende be- 11 gonsten met hem te twisten / b soeckende van hem een teecken vanden Hemel / hem beproeuende.

12 Ende hy versuchtende in zijnen gheest / seyde: Wat soeckt dit gheslachte een teecken? Voorwaer segge ick v / desen gheslachte en sal geen teecken gegeuen worden.

13 Ende als hyse ghelaten hadde / is hy wederom in het schipken ghetreden / ende voer ouer.

14 Ende sy hadden vergeten brooden te nemen / ende en hadden niet meer dan een broot met hen in het Schipken.

Van den Deessem der Phariseen moetmen wachten.

c Mat.16.6 luce.12.1

15 Ende hy gheboot hen / segghende: c Siet toe / wacht v van den Deessem der Phariseen / ende van den Deessem Herodis.

16 Ende sy ouerleyden / sprekende tot malcanderen: Wy en hebben geen brooden.

17 Ende Jesus dat bekennende / seyde tot hen: Wat ouerlegt ghy dat ghy geen brooden en hebt? Merct ghy noch niet / noch en verstaet ghy niet? Hebt ghylieden noch v verblint herte?

18 Oogen hebbende / ende siet ghy niet? Ende ooren hebbende / en hoort ghy niet?

d Mat.14.17 Mar.6.38 luce.9.13 Joan.6.9

19 Ghedenckt ghy niet / d als ick vijf brooden brack onder vijf duysent [mannen /] hoe veel volle koruen brocken ghy op naemt? Sy segghen hem: Twaelue.

e Matt.15.36

20 e Eñ als de seuen [brooden ghebroken werden] onder vier duysent [mannen] hoe veel volle koruen brocken naemt ghy op? Sy seyden: Seuen.

21 Doe seyde hy tot hen: Hoe en verstaet ghylieden niet?

22 Ende hy quam tot Bethsaida: ende sy brachten hem eenen blinden / ende baden hem / dat hy hem raeckte.

23 Eñ des blinden hant genomen hebbende / leyde hy hem wt het vleck / ende spooch op zijne ooghen / ende leyde de handen op hem / ende vraechde hem of hy yet sach.

De blinde wort siende.

24 Ende die man opsiende / seyde: Ick sie menschen / want ick sie [dinghen] als boomen / wandelende.

25 Daer nae leyde hy wederom de handen op zijne ooghen / ende maeckte hem siende. Ende hy wert weder te rechte ghebracht / ende sachse alle claerlijck.

f mat.16.13 luce.9.18

26 Ende Jesus sandt hem nae zijn huys / seggende: En gaet in het vleck niet / noch en segt het oock niemande inden vlecke.

Des volcx meyninghe van Christo.

27 f Ende Jesus ende zijne Discipulen ghinghen na de vlecken Cesaree Philippi. Ende inden wech vraechde hy zijne Discipulen / segghende tot hem: Wie segghen de menschen dat ick ben?

g matt.14.2

Der Apostelen belijdinghe van Christo.

28 Ende sy antwoorden: g Joannes de Dooper: ende sommige / Elias: eñ sommighe / een vande Propheten.

h Joan.6.69

Christus verclaert zijn lijden.

29 Ende hy seyde tot hen: Eñ ghylieden wie segt ghy dat ick ben? Petrus antwoordende / seyde tot hem: h Ghy zijt Christus.

i Mat.16.21 ende.17.22 ende.20.18 Mar.9.31. ende.10.33 Luce.9.22 ende.18.31 ende.24.7

30 Eñ hy verboot hẽ scherpelije / dat sy [dat] niemande van hem segghen en souden.

31 i Ende hy begonstese te leeren / dat de Sone des menschen vele moeste lijden / eñ van de Ouderlinghen ende Ouerpriesteren eñ Schriftgeleerde verworpen eñ gedoot worden / ende na drie dagen wederom opstaen.

k Of, openbaerlijck.

32 Eñ hy seyde hen die reden k vry wt: ende Petrus nam hẽ / eñ begonst hem te straffẽ.

l Esai. 19.12 Crupce.

Maer hy hem ommekeerende / ende zij- 33 ne Discipulen aensiende / strafte Petrum/ seggende: l Gaet achter my Sathan/ want ghy en versint niet dat Godts is/ maer dat der menschen is.

m Mat. 10.38 ende 16.24 Luce 9.23 ende 14.27. n Mat. 10.31 ende 16.25 Luce 9.24. ende 17.33 Joan. 12.25 o Grieck. zieli.

Ende de Scharen met zijne Discipulen 34 tot hem gheroepen hebbende / seyde hy tot hen/ So wie m my wil na volghen/ die verſake hemselven / ende neme zijn crupce op/ ende volghe my na.

n Want wie zijn o leven wil behouden/ 35 die salt verliesen : Ende so wie zijn leven sal verliesen om my ende om des Euangeliums wille/ die salt behouden.

Want wat sal het den mensche baten/ of 36 hy de gheheele Werelt wonne / ende zijn siele schade dede?

p Psalm. 49.9

Of wat sal de mensche gheven p daer hy 37 zijn siele mede wederlosse?

q Mat. 10.31 Luce 9.26 ende 12.8 2. Tim. 2.12 1. Joan. 5.25

q Want soo wie hem mijns ende mijner 38 woorden sal geschaemt hebben in dit overspelich ende sondich gheslachte : diens sal hem de Sone des menschen oock schamen/ als hy sal comen met zijne heylige Engelen inde heerlijckheyt zijns Vaders.

Dat ix. Capittel.

1. Jesus verandert hemselven voor zijne Apostelen; 17. Verlost eenen mensche vanden boosen gheest. 31. Voorsept den zijnen zijn doot ende verrijsenisse. 35. De welcke hy vermaent tot ootmoedicheyt/ ende van ergherniſſe.

a Mat. 16.28 Luce 9.27

Ende a hy seyde tot hen : Voorwaer 1 segge ick u lieden / daer zijn sommige van die hier staen / die den doot niet smaken en sullen : tot dat sy het Coninckrijck Gods met cracht sien comen.

b Mat. 17.1 Luce 9.28

b Ende na ses dagen nam Jesus Petrum 2 ende Jacobum ende Joannem / ende leydese op eenen hooghen Berch bezijden alleen: ende hy wert verandert voor hen.

De veranderinghe Christi.

Ende zijne cleederen werden blinckende/ 3 seer wit gelijck als de sneeu/ sulcke als geen Volder op der aerden can so wit maken.

Ende van hen wert gesien Elias / ende 4 Moses/ ende spraken met Jesu.

Ende Petrus antwoorde / seggende tot 5 Jesum: Rabbi/ het is goet dat wy hier zijn/ laet ons dan drie Tabernaculen maken / u eenen/ ende Mosi eenen/ ende Elie eenen.

Want hy en wiste niet wat hy seyde: 6 want sy waren vertzaecht.

Christum moetmen hooren. c Esaie 42.1 Mat. 3.17 ende 17.5 Mar. 1.11. Luce 3.22 ende 9.35. Colo. 1.15 2. Pet. 1.17 d Deut. 18.19 Mat. 17.9 Luce 9.37.

Ende daer quam een Wolcke diese be- 7 schadude / ende een stemme quam wt der Wolcke/ segghende: c dese is mijn wel lieve Sone/ d Hoort hem.

Ende terstont alomme siende en saghen 8 sy niemant dan Jesu alleene met hen.

e Ende als sy vanden Berge af quamen/ 9 verboot hen Jesus dat sy niemande seggen en souden wat sy gesien hadden/ eer de Sone des menschen van de dooden opghestaen ware?

Elias Joannes de Dooper. f Mal. 4.5. Mat. 11.14 Luce 1.13. g Psal. 22.7 Esaie 53.4

Ende dit woort hebben sy behouden/ 10 ende vraechden onder malcanderen : Wat is dat/ vande dooden opstaen?

Ende sy vraechden hem segghende: Wat 11 ist dat de Schriftgheleerde segghen/ f Dat Elias eerst comen moet?

Ende hy antwoordende/ seyde tot hen: 12 Elias sal eerst comen/ eñ alle dinck te rechte brengen. Ende g [het sal geschieden] gelijck geschreven is van den Sone des menschen/ dat hy veel lijden sal/ ende veracht worden.

h Mala. 4.5

13 Maer ick segge u lieden dat oock Elias ghecomen is/ (ende sy hebben hem gedaen al wat sy ghewilt hebben/) h ghelijck van hem gheschreven is.

14 Ende als hy by de Discipulen gecomen was / sach hy een groote Schare omme hen / ende de Schriftgheleerde twisteden met hen.

15 Ende terstont als alle de Scharen hem sagen/ waren sy verbaest/ ende tot hem loopende/ hebben sy hem ghegroet.

16 Ende hy vraechde de Schriftgheleerde: Waer van twistet ghy met hen?

Die den stommen Gheest hadde/ wort ghenesen. i Mar. 17.14 Luce 9.39

17 i Ende een wt de Schare antwoorde/ seggende: Meester/ ic hebbe tot u gebracht mijnen sone/ die eenen stommen Gheest heeft.

18 Ende waer hy hem aengrijpt/ so scheurt hy hem/ ende schuymt ende knerst met zijne tanden eñ verdorret: Ende ick hebbe uwen Discipulen gesept / dat sy hem souden wtworpen/ ende sy en hebben niet ghecont.

Christus straft den ongheloovighen Vader des beseten Soons.

19 Ende hy antwoorde hem/ ende seyde: O ongheloovich geslachte/ hoe lange sal ick by u lieden wesen? Hoe langhe sal ick u lieden lijden? Brengt hem tot my.

20 Ende sy brachten den selven tot hem: ende als sy hem sach/ terstont scheurde hem de Gheest / ende hy vallende op de Aerde/ wentelde schuymende.

21 Ende hy vraechde zijnen Vader : Hoe veel tijts ist dat hem dit gheschiet is? Ende hy seyde hem: Van kinde af.

22 Ende dickwils worpt hy hem int vier/ ende int water/ om hem te verderuẽ: Maer so ghy yet vermeucht / coemt ons te hulpe/ ende ontfermt u onser.

Gheloove. k Luce 17.6

23 Ende Jesus seyde tot hem: So ghy cont ghelooven/ k alle dinck is den gheloovigen moghelijck.

24 Ende terstont riep des kints Vader met tranen/ seggende: Ick gheloove Heere: Coemt mijner ongheloovichept te hulpe.

25 Ende Jesus siende dat de schare te hoop liep/ verboot hy den onreynen Gheest / seggende hem: Ghy stomme ende dooue geest/ ick bevele u/ vaert wt van hem / eñ en vaert voortaen niet meer in hem.

26 Ende de Geest roepende / ende hem seer scheurende/ voer wt/ ende [het kint] was als doot/ so dat vele seyden: Hy is ghestorven.

27 Ende Jesus nam hem byder hant/ ende rechtede hem op: ende hy stont op.

l mat. 17.19

28 l Ende als hy in huys ghegaen was/ vraechden hem zijne Discipulen / bezijden/ segghende : Waerom en conden wy hem niet wtworpen.

Gebedt met vasten.

29 Jesus seyde hen: dese aert en can nergens door wtvaren/ dan door bidden eñ vasten.

Christus voorsept zijn lijden. m mat. 16.21 ende 17.22. ende 20.18 mar. 8.31. Luce 9.22 ende 18.31 ende 24.7 n mat. 18.1 Luce 9.46 ende 23.24.

30 m Ende als sy van daer ginghen / reysden sy door Galileam/ ende hy en wilde niet dat het yemant wiste.

31 Want hy leerde zijne Discipulen / ende seyde hen: De Sone des menschen sal overgheleuert worden in der menschen handen/ ende sy sullen hem dooden: ende gedoot zijnde/ sal hy ten derden daghe weder opstaen.

32 Maer sy en verstonden die reden niet/ ende vreesden hem te vraghen.

33 n Ende als hy te Capernaum quam/ ende

eñ in huys gegaẽ was/ vraechde hyse: wat overleyt ghy onder malcãderẽ op dẽ wech?

Ende sy swegen: want sy hadden onder 34 malcanderen overleyt/ wie de meeste ware.

Ende als hy gheseten was / riep hy de 35 twaelve / ende seyde tot hen: o So yemant wil de eerste wesen / die sy de alderlaetste/ ende aller Dienstknecht.

Wie de meeste is onder de Apostelen
o Mat.20,27 Marc. 10.43

Ende hy nam een kindeken / ende stelde 36 dat midden onder hen / ende omvinck het met zijne Armen/ ende seyde tot hen:

p So wie een van sodanigẽ kinderkens 37 ontfangt in mijnen Name / die ontfangt my : ende die my ontfangt / die en ontfangt my niet / maer den ghenen die my ghesonden heeft.

p Mat.18.5 Luce 9.48 Joan.13.20

q Joannes antwoorde hem / segghende: 38 Meester/ wy hebben eenen gesien in uwen Name de Duyvelen wt drijven / welcke ons niet en volcht: eñ wy hebbent hem verboden/ om dat hy ons niet na en volcht.

q Luce 9.49

Ende Jesus seyde: En verbiet hem niet/ 39 r want daer en is niemandt die een crachtich werck doet in mijnen Name/ ende haestelijck van my quaet spreken can.

Crachten doen in den Naem Christi.
r 1. Cori. 12.2

Want wie teghen ons s * niet en is die 40 is voor t ‡ ons.

s* Anders/ v.
t ‡ Anders/ v.

u Want wie v lieden eenen Beker waters 41 te drincken geeft in mijnen Name/ om dat ghy Christi zijt/ Voorwaer segghe ick v lieden/ hy en sal zijnen loon niet verliesen.

Yet gheven in Christi Name.
u Mat.10.42

x Ende so wie verergeren sal eenen van 42 desen cleynen die aen my gheloouen / dien waert beter dat eenen Meulensteen aen zijnen hals ghedaen werde / ende in de Zee ghewORpen werde.

De geloovighe ergeren.
x Mat. 18.6 Luce 17.2

y Ende in dien uwe hant z ergert/ snijtse 43 af : het is v beter met eender hant tot het leven in te gaen/ dan twee handen hebbende/ henen te gaen inde Helle/ in dat onwtblusschelijcke vier:

y Mat.5.30 ende 18.8 Deut.13.6
z Of/ maeckt te struyckelen.

a Daer haren worm niet en sterft/ ende 44 het vier niet wtghebluscht en wort.

a Esaie.66.24 Syr.7.17

Ende in dien uwe voet v erghert / snijdt 45 hem af : het is v beter creupel tot het leven in te gaen/ dan twee voeten hebbende / ghewORpen te worden inde Helle/ in dat onwtblusschelijcke vier:

Daer haren worm niet en sterft/ ende dat 46 vier niet wtgheblusscht en wort.

Ende indien uwe ooge v ergert/ steecktse 47 wt : Het is v beter een ooghe hebbende in het Conninckrijcke Godts te comen / dan twee oogen hebbende / in het Helsche vyer ghewORpen te worden:

Daer haren worm niet en sterft/ ende 48 het vier niet wtgheblusscht en wort.

Want een yeghelijck sal met vier gesouten 49 worden: b Ende alle Offer sal met sout ghesouten worden.

b Lev.2,13.

c Het sout is goet/ maer indien het soudt 50 ontsout wort/ waer mede salmen dat smakelijck maken? Hebt sout in v selven/ v ende hebt vrede onder malcanderen.

c Mat.5.13 Luce 14.34.
d Rom. 12.18 Hebr.12.14

Dat x. Capittel.

2. Van houwelijck te scheyden/ 11. salicheyt der kinderen/ 27. middel ende swaricheyt der salicheyt/ 29. loon der ghener diet al verlaten om Christi wille/ 32. van zijn verdruckinge/ doot/ ende opstandinghe/ 39. van cruyce ende verdruckinghe/ 46. Bartimeus wort siende.

1 Ende a van daer opghestaen [zijnde] is hy ghecomen inde palen des Jootschen lants / door het lant over den Jordaen : ende de Scharen versamelden wederom tot hem / ende hy leerdese wederom na zijne ghewoonte.

a Mat.19.1

2 Ende de Phariseen quamen ende vraechden hem : Ist den manne gheoorloof zijn wijf te verlaten? Hem beproevende.

3 Ende hy antwoorde/ ende seyde tot hen: Wat heeft v Moses gheboden?

4 Sy seyden : b Moses heeft toeghelaten eenen Scheydtbrief te schrijven/ ende [haer] te verlaten.

Alleenlijck om overspel machmen zijn wijf verlaten.
b Deut.24.1 Jerem.3.1

5 Jesus antwoorde / ende seyde tot hen: Om uws herten herdicheyts wille / heeft hy v lieden dat ghebodt ghescreven:

6 c Maer van den beghinne der Scheppinghe/ heeftse Godt Man ende Wijf ghemaeckt.

c Gene.1.27 mat.19.4

7 d Daerom sal de Mensche zijnen Vader ende zijn Moeder verlaten / ende sal zijnen Wijve e aenhanghen.

d Gene.2.24 1.Cor.6.16 Ephes.5.31
e griecx. aengelijmt worden.

8 Ende sy twee sullen een vleesch wesen/ soo dat sy nu niet meer twee en zijn / maer een vlieesch.

9 f Daerom wat God te samen ghevoecht heeft/ dat en scheyde gheen Mensche.

f 1. Cor.7.10

10 Ende in huys vraechden hem zijne Discipulen wederom van dat selve.

11 Ende hy seyde tot hen : g Soo wie zijn Wijf verlaet / ende trout een ander / die doet Overspel h met haer.

g mat.5.32 ende 19.9 Luce 16.18. 1.Cor.7.10
h Of/ teghen haer.

12 Eñ so een wijf haren Man verlaet/ ende trout eenen anderen/ die doet Overspel.

13 i Ende sy brachten kinderkens tot hem/ dat hyse raken soude : ende de Discipulen straften de aenbrenghers.

Kinderkens worden tot Christum ghebracht.
i mat.19.13 Luce 18.15

14 Als Jesus dat sach /nam hijt onweerdelijck/ ende seyde tot hen: Laet de kinderkens tot my comẽ/ ende en weert hen niet/ k want sulcker is het Conninckrijcke Godts.

k mat.18.3 ende 19.14 1.Cor.14.20 1.Pet.2.2.

15 Voorwaer segghe ick v lieden : Soo wie het Conninckrijcke Godts niet en ontfangt ghelijck een kindeken/ die en sal daer niet in comen.

16 Ende hy omvinckse in zijne armen/ ende leyde de hant op hen/ ende seghendese.

17 l Ende als hy wtghegaen was op den wech/ so liep een tot hem/ ende vallende hem aen de knien/ vraechde hem : Goede Meester / wat sal ick doen / dat ick het eewighe leven besitte?

Hoemen het Hemelrijck besidt.
l Mat.19.16 Luce 18.18.

18 Ende Jesus seyde tot hem : Wat naemt ghy my goet ? [daer en is] niemant goet dan een [namelijck/] Godt.

God is alleen goet.

19 Ghy weet de gheboden/ m Ghy en sult niet dootslaen / Ghy en sult geen Overspel doen/ Ghy en sult niet stelen/ Ghy en sult gheen valsch ghetuyghenisse gheven/ Ghy en sult niet bedrieghen: Ghy sult uwen Vader ende uwe Moeder eeren.

m Exod.20.13 ende 21.12 Deut.5.17 Rom.13.9

20 Hy antwoorde / ende seyde : Meester/ dese hebbe ick alle ghehouden van mijner ionckheyt aen.

21 Ende Jesus hem aensiende / hadde hem lief/ ende seyde tot hem: n Een [dinck] ontbreeckt v/ gaet henen / vercoopt al wat ghy hebt/ eñ gevet den armen/ eñ ghy sult eenen schat in den Hemel hebben . Ende coemt/ neemt v cruyce op/ ende volcht my na.

n Mat.6.19 Luce 12.33 ende 16.19 1.Tim.6.17
Al vercoopt.

Ende

Ende hy wert bedroeft om dies woorts 22 wille/ende ghinck trueerich henen / want hy besadt veel goets.

Ende Jesus sach rontomme/ ende seyde 23 tot zijne Discipulen: o Hoe swaerlick sullen die / die Rijckdom hebben/ in het Conninckrijcke der Hemelen comen.

Ende de Discipulen verwonderden hen 24 van dese zijne woorden. Maer Jesus antwoorde wederom/ ende seyde tot hen: Kinderen/hoe swaerlick comen die op het goet haer vertrouwen setten / int Conninckrijcke Godts comen.

Het is lichter eenen p Kemel door een 25 naelden ooghe te gaen/ dan den Rijcken in het Conninckrijcke der Hemelen te comen.

Ende sy verschrickten noch meer / seg- 26 ghende tot malcanderen : Wie can dan salich worden?

Maer Jesus sachse aen/ ende seyde: By 27 de Menschen ist onmoghelijck / maer niet by Godt : q Want alle dinghen zijn mogelijck by Godt.

r Ende Petrus begonst tot hem te seg- 28 ghen : Siet / wy hebbent al verlaten/ ende zijn v naghevolcht.

Ende Jesus antwoordende/seyde: Voor- 29 waer segge ick v lieden: Daer en is niemant die achtergelaten heeft/huys of broeders/of susters/ of Vader/ of Moeder/ of Wijf/ of Kinderen/of Ackers/ om my/ ende om des Euangeliums wille/

Die niet hondertfout en ontfangt in desen 30 tegenwoordigen tijt/huysen/ende broeders/ ende Susters / ende Moeder / eñ kinders/ ende ackers/met de * veruolgingen/ende in de toecomende Werelt/het eewighe leuen.

s Maer vele eerste/ sullen de laetste we- 31 sen: ende de laetste/ de eerste.

t Ende sy waren op den wech/ende gin- 32 gen op na Jerusalem : ende Jesus ghinck voor hen/ende sy waren verbaest/eñ volchden hem nae met vreese. Ende hy nam de twaelue wederom/ende begonst hen te segghen wat hen gheschieden soude/

[Segghende:] Siet/wy gaen op na Je- 33 rusalem / ende de Sone des Menschen sal den Ouerpriesteren ende Schriftgeleerden ouergheleuert worden / ende sy sullen hem veroordeelen totter doot / ende den Heydenen ouerleueren.

Ende sy sullen hem bespotten ende gees- 34 selen / bespouwen ende dooden : ende ten derden daghe sal hy weder opstaen.

u Ende tot hem quamen Joannes ende 35 Jacobus / de Sonen Zebedei / segghende: Meester/ wy willen dat ghy ons doet/dat wy begheeren.

Hy seyde tot hen : Wat wilt ghylieden 36 dat ick v doe?

Sy seyden hem : Gheeft ons dat wy sit- 37 ten in uwe heerlijckheyt/de eene aen v rechterhandt: dander aen v slinckerhandt.

Jesus seyde tot hen : Ghy en weet niet 38 wat ghy begheert : condt ghylieden den Drinckbeker drincken dien ick drincke? eñ ghedoopt worden met den Doope / x daer ick mede ghedoopt worde?

Sy seyden hem: Wy connent. Jesus sey- 39 de tot hen: den Drinckbeker dien ick drincke sult ghy wel drincken/ ende ghy sult met den Doope ghedoopt worden daer ick mede ghedoopt worde:

40 Maer aen mijnder rechter ofte slinckerhandt te sitten/ dat en staet my niet te gheuen : Maer [het sal ghegheuen worden] y dien het bereyt is.

41 Ende als de thiene dit hoorden / begonsten sy dat onweerdelijck te nemen van Jacobo ende Joanne.

42 Ende Jesus riepse tot hem / ende seyde tot hen : z Ghy lieden weet dat de ghene a dient behaecht de Heydenen te regeren/ die voeren Heerschappye ouer hen / ende de Machtighe voeren ghewelt ouer hen.

43 b Alsoo en salt onder v lieden niet wesen/ maer die onder v liedẽ de meeste wil wesen/ die sal uwe Dienaer wesen.

44 Ende soo wie onder v lieden de eerste wil worden/die sal eens yeghelijcx Dienstknecht wesen.

45 Want de Sone des menschen en is niet ghecomen/ c om ghedient te worden/ maer om te dienen / d ende zijn leuen te gheuen tot versoeninghe voor vele.

46 Ende sy quamen te Jericho: e Ende als hy wt Jericho ginck / ende zijn Discipulen/ ende een groote Schare / soo sadt de blinde Bartimeus de Sone Timei aen den wech bedelende.

47 Eñ als hy hoorde dat het Jesus van Nazareth was/begonst hy te roepẽ/eñ te seggẽ: O Jesu Dauids sone/ ontfermt v mijnder.

48 Ende vele straften hem dat hy swijgen soude : Maer hy riep veel te meer : Sone Dauids ontfermt v mijnder.

49 Ende Jesus stilstaende / f gheboot datmen hem roepen soude : ende sy riepen den blinden / ende seyden hem : Hebt goeden moet: Staet op/hy roept v.

50 Eñ hy zijnen mantel afgeworpẽ hebbende/is opgestaen/ende tot Jesum gecomen.

51 Eñ Jesus antwoordende/seyde tot hem: wat wilt ghy dat ick v doe? De blinde seyde tot hem: g Rabboni/dat ic siende worde.

52 Eñ Jesus seyde tot hem : Gaet henen v geloone heeft v geholpen. Eñ terstont wert hy siende / eñ volchde Jesum op den wech.

y matt.25.34

z mat.20.25 Luce 22.25

a Of/die schijnen.

Dienaer des woorts.

b 1.Pet.5.3

Christus is Dienaer ende Salichmaker.

c Joan.13.14 Phil.2.7

d Ephes.1.7 Coloss.1.14 1.Tim.2.6

e mat.20.29 Luce 18.35.

f Griecx/seyds

g Dat is/ Leeraer/ meester.

Gheloone.

Dat xj. Capittel.

1. Christus doet zijn incoemste te Jerusalem/ 15. jaecht de Cooplieden wt/ 11. ende betoont de cracht des gheloofs/ 14. de maniere van wel te bidden/ 18. ende wt wat macht hy sulcx doet.

1 Ende a als sy by Jerusalem quamen tot Bethphage ende Bethania / by den Olijfberch/ sandt hy wt twee zijner Discipulen/

2 Ende hy seyde tot hen : Gaet henen in dat vleck dat tegen v ouer is: ende terstont als ghylieden daer coemt / sult ghy vinden een Veulen gebonden/ op welck geen Mensche ghesetẽn en heeft : ontbint dat / ende brenghet hier.

3 Ende in dien v lieden yemant vraechde: Waerom doet ghy dat? so segt: De Heere heuet van noode. Ende hy salt terstont herwaerts senden.

4 Sy ghinghen ende vonden het Veulen ghebonden aen der deuren / buyten op een wechscheydinghe/ende ontbondent.

5 Ende sommighe van die daer stonden/ seyden : Wat maeckt ghy lieden dat ghy dat Veulen ontbint?

a mat.21.1 luce 19.29

Doe

6 Doe ſeyden ſy ghelijck hen Jeſus beuo-len hadde/ende ſy lietenſe gaen.

Chriſtus rijt te Jeruſalem in/ op eenen Ezel.

b Jaan.12.14
2.Reg.9.13

7 b Ende ſy brachten het Veulen tot Jeſum / ende wierpen hare cleederen daer op/ ende hy is daer op gheſeten.

8 Ende vele ſpreydden haer cleederen op wech/ander ſneden meynen van de boomē/ ende ſtroydenſe op den wech.

c Pſal.18.26
d Of: gheluckich.

9 Ende die voorby ghinghen / ende die na volchden/riepen/ ſegghende: c Hoſanna/ d Gheprezen ſy die daer coemt inden Name des Heeren.

10 Gepreſen ſy dat Coninckrijcke ons Vaders Dauids/dat daer coemt inden Naem des Heeren / Hoſanna in de hoochſte [pſaetſen.]

Chriſtus in den Tempel.

e math.21.12
Luce 19.45
Joan.2.14

11 e Ende Jeſus quam te Jeruſalem in/ eñ ginck inden Tempel:Ende als hijt al ouerſien hadde/ ende het nu auondt was/ ginck hy wt met den twaeluen na Bethanien.

De onvruchtbaer Vijgeboom wort verdorret.

f math.21.18

12 f Ende des anderen daechs / als ſy van Bethanien quamen/hongerde hem.

13 Eñ ſiende van verre eenen Vijgeboom bladeren hebbende/ginck [om te ſien] of hy daer wat op vinden ſoude:eñ als hy tot den ſeluen ghecomen was / en vant hy niet dan bladerē/want het en was der vijgē tijt niet.

14 Ende Jeſus antwoordende / ſeyde tot hem: Nu en ete voortaen niemant vrucht van v inder eewicheyt.Ende zijne Diſcipulen hoorden dat.

De coopers eñ vercoopers wt den Tempel gedreuen.

g matt.21.12
Luce 19.45
Joan.2.14

15 Ende ſy quamen te Jeruſalem / g ende Jeſus inden Tempel ghegaen / begonſt de Coopers ende Vercoopers wt te drijuen wt den Tempel/ ende de Tafelen der Wiſſelaren / ende de Stoelen der Duyuen vercoopers heeft hy omme ghekeert.

16 Ende en liet niet toe dat yemant eenich vat door den Tempel droeghe.

Gods huys is een Bedehuys.

h 1.Reg.8.29
Eſaie 56.7
i Jere.7.11

17 Ende hy leerde/ſeggende tot hen: En is daer niet geſchreuen: h Mijn huys ſal een Bedehuys heeten allen volcken? i Maer ghy lieden hebt dat [tot] eenen Moortcuyl ghemaeckt.

k Joan.7.19

18 De Schriftgeleerde eñ Ouerprieſters dit hoorende: k ſochtē hoe ſy hem doodē mochten. Want ſy vreeſ dē hem/ om dat de gantſche ſchare verwonderde van zijnder leere.

19 Eñ alſt nv auont geworden was/ ginck hy wt de Stadt.

20 Ende des ſmorghens voorby gaende/ſaghen ſy den Vijgheboom verdorret van de wortel aen.

21 Ende Petrus [des] ghedachtich zijnde/ ſeyde tot hem: Rabbi/ ſiet/ de Vijgheboom dien ghy vervloeckt hebt/is verdorret.

Geloone aē God.

l mat.16.20
ende.21.21
Luce.17.9

22 Jeſus antwoordende / ſeyde tot hen: Hebt gheloone aen Godt.

23 l Want voorwaer ſegghe ick v lieden: So yemant tot deſen Berch ſeyt: Wort opgheheuen/ ende inder Zee geworpen / ende niet en twijfelt in zijn herte / maer ghelooft dat het gene dat hy ſeyt/ gheſchieden ſal: ſo ſalt hem gheworden wat hy ſeyt.

Ghebet.

m Jer.29.12
mat.7.7
Luce.11.6
Joan.14.13
ende.26.24
Jaco.1.6
1.Joan.3.22
ende.5.14

24 Daerom ſegghe ick v lieden: m Al wat ghy biddende begheert / ghelooft dat ghijt ontfanghen ſult / ende het ſal v lieden gheworden.

n mat.6.14
Coloſſ.3.13
Syr.28.2

25 n Eñ wanneer ghy ſtaet om te bidden/ ſo vergeeft indien ghy wat teghen yemant hebt / op dat oock uwe Vader die inde Hemelen is/v lieden uwe miſdadē vergeue.

o mat.18.35

26 o Want indien ghy niet en vergheeft/ ſo en ſal oock uwe Vader die inde Hemelen is/uwe miſ daden niet vergheuen.

p math.21.23
luce 20.1

27 p Ende ſy quamen wederom te Jeruſalem: ende als hy inden Tempel wandelde/ quamen tot hem de Ouerprieſters / ende Schriftgheleerde/ende Ouderlinghen/

q Exod.2.14
Act.4.7
ende 7.27

28 Ende ſeyden tot hem: q Wt wat macht doet ghy dit? Ende wie heeft v deſe macht ghegeuen dit te doen?

r Gri.woort.

29 Jeſus antwoorde/ ende ſeyde tot hen: Jck ſal v oock een r dinck vraghen: ende antwoort my / ende ick ſal v oock ſegghen wt wat macht ick dit doe.

Joannis Doop.

30 De Doop Joannis / was hy wt dē Hemel/of wt de menſchen? Antwoort my.

31 Sy ouerleyden by hen ſeluen / ſeggende: Indien wy ſegghen: Wt den Hemel/ſo ſal hy ſegghen: Waerom en hebt ghy hem dan niet ghelooft?

ſ Gri. ſy vreeſden het volck.
t math.14.5
matt.6.21

32 Ende indien wy ſegghen: Wt de menſchen/ ſ ſo vreeſen wy het volck. t Want ſy hielden alle dat Joannes warachtich een Propheet ware.

33 Eñ ſy antwoorden/ſeggende tot Jeſum: Wy en wetent niet. Eñ Jeſus antwoordende/ſeyde tot hen: So en ſegghe ick v lieden oock niet wt wat macht ick dit doe.

Dat xij. Capittel.

1. Hy dreycht zijne vyanden door gelijckeniſſe met het oordeel Godts/ 14. bewijſt datmen der Ouerheyt ghehoorſaemheyt ſchuldich is/ 25. de opſtandinge der dooden/ 29. de ſomme der Wet/ 35. ende zijne Godlijcke macht/ 38. daer na verdoemt hy de eergiericheyt der Schriftgheleerden/ 41. ende prijſt de gaue der weduwe.

Dien die Gods wijngaert beuolen is/ doodē Chriſtum.

a matth.21.33
luce 20.9
b Pſal.80.9
Eſaie 5.1
Jere.2.21
ende 11.10

1 Ende a hy begonſt door gelijckeniſſen tot hen te ſegghen: b Een menſche plantede eenen Wijngaert/ eñ maecte daer eenen Tuyn rontomme / ende groef eenen put tot een Wijnperſſe/ eñ timmerde eenen Torren/ eñ heeft hem den Lantlieden verhuert/ende reyſ de buyten Lants.

2 Ende als het tijt was / ſandt hy eenen Dienſtknecht tot de Lantlieden/ op dat hy vanden Lantlieden ontfinge van de vrucht des Wijngaerts.

3 Maer ſy grepen hem/ende ſloegen hem/ ende ſonden hem ledich henen.

4 Ende hy ſandt wederom eenen anderē Dienſtknecht tot hen/ ende dien ſteenichden ſy/ ende braken hem het hooft/ eñ ſonden hem henen met ſmaetheyt.

5 Eñ wederom ſandt hy eenen anderen/ dien dooden ſy. Ende vele andere/ſommighe ſloegen ſy/ende ſommighe dooden ſy.

6 Eñ noch eenen Sone hebbende / die hy lief hadde / dien ſandt hy oock ten laetſten tot hen/ſegghende: Sy ſullen mijnen Sone ontſien.

c geneſ.37.18
Pſal.2.1
matth.26.3
ende 27.1.
Joan.11.53

7 Ende die Lantlieden ſeyden onder malcanderen. c Deſe is de Erfghename/coemt laet ons hem dooden / ende de erue ſal onſe weſen.

8 Eñ ſy namen hem / ende doodden hem/ ende wierpen hem wt den wijngaert.

9 Wat ſal dan de Heere des wijngaerts doen? Hy ſal comen / ende verderuen die Landtlieden: ende zijnen wijngaert ſal hy anderen gheuen.

10 Hebt ghy lieden oock deſe Schrift niet ghele-

Christus de hoecſteen/ is vande Jodē verworpen.

ghelesen ? d Den ſteen dien de Timmerlieden verworpen hebben/ die is het Hooft des hoecx ghewozden.

11 Dat is vanden Heere geſchiet / ende het is wonderlijck in onſen ooghen.

12 Ende ſy ſochten hem te vanghen / maer ſy vreeſden de ſchare: Want ſy bekenden/ dat hy op henlieden die gelijckeniſſe geſeyt hadde. Ende ſy verlieten hem / ende ghinghen wech.

Van des Keyſers Tribuyt.

13 e Ende ſonden tot hem ſommighe wt de Phariſeen ende Herodianen/op dat ſy hem in zijne woozden vanghen mochten.

14 Ende ſy quamen ende ſeyden tot hem: Meeſter / wy weten dat ghy warachtich zijt / ende en vraecht na niemande : Want ghy en ſiet den perſoon der menſchen niet aen / maer ghy leert den wech Gods inder waerheyt. Iſt geoozloofT den Keyſer ſchattinghe te geuen of niet? Sullen wy gheuen of niet gheuen ?

15 Ende hy merckende hare geueynſtheyt/ ſeyde tot hē: Wat beproeft ghy my? Bꝛēgt my eenen * penninck/ op dat ick hem ſie.

16 Ende ſy brachten [eenen:] Eñ hy ſeyde tot hen: Wiens is dit beelt/eñ de opſchꝛift? Sy ſeyden tot hem: Des Keyſers.

17 Ende Jeſus antwoozdende / ſeyde tot hen : f gheeſt den Keyſer dat des Keyſers is/ ende Gode dat Godts is. Ende ſy zijn van hem verwondert.

Van de verryſeniſſe.

18 g Ende de Saduceen quamē tot hem/ de welcke ſeggen dat daer geen opſtandinghe [der dooden en is/] ende vraechden hem/ ſegghende:

19 Meeſter/ h Moſes heeft ons gheſchꝛeuen: Indien yemants broeder ſterft / ende laet een wijf achter/ende gheene kinderen : dat zijn broeder des ſeluen wijf nemen ſal/ ende zijnen broeder zaet verwecken.

20 Daer waren ſeuen broeders/ende de eerſte nam een wijf ende ſteruende / en heeft gheen zaet ghelaten.

21 Ende de tweede heeftſe ghenomen /ende is gheſtozuen/ende en heeft oock gheen zaet ghelaten. Ende deſgelijcx de derde.

22 Ende die ſeuen hebben de ſelue ghenomen/eñ en hebbē geen zaet ghelaten/ eñ ten alderlaetſten is dat wijf oock gheſtozuen.

23 Hierom in de opſtandinghe der dooden/ als ſy ſullen weder opſtaen / wiens wijf ſal ſy zijn onder hen / want die ſeuen hebbenſe te wijue ghehadt?

Oorſake der dwalinghe

24 Ende Jeſus antwoozdende / ſeyde tot hen: dwaelt ghy lieden niet/daeromme dat ghy de Schꝛiften niet en weet / noch de cracht Gods?

25 Want als ſy van de doodē ſullen opgeſtaen zijn/dan en ſullen ſy niet trouwē/noch getrout wozden: maer ſullen weſen i gelijck de Engelen die in de Hemelen zijn.

26 Ende van de dooden/ dat ſy opgeweckt wozden: Hebt ghylieden niet geleſen in den boeck Moſe / hoe Godt wt den Doozne-boſch tot hem geſpꝛoken heeft / ſegghende: k Ick ben de God Abꝛahams / eñ de God Iſaacx/ende de God Jacobs.

27 Hy en is gheen Godt der dooden/ maer een Godt der leuenden. Daerom dwaelt ghy ſeere.

28 l Ende een van den Schꝛiftgheleerden dieſe hoozde beuraghen / ende ſach dat hy hen wel gheantwoozt hadde/ quam toe/ende vraechde hem : Welck is het m meeſte ghebot van allen?

Het aldermeeſte ghebodt.

29 Jeſus heeft hem gheantwoozt: Dat eerſte van allen den gheboden /[is:] n Hoozt Iſrael: De Heere onſe Godt/ is een eenich Heere.

30 Ende ghy ſult den Heere uwen God lief hebben/wt gheheel v herte/ende wt gheheel uwe ziele/ ende wt geheel uwen verſtande/ ende wt geheel uwe cracht. Dat is het eerſte ghebot.

31 Ende het tweede deſen gelijck/ is dit: o Ghy ſult uwen naeſten lief hebben / gelijck v ſeluen. Daer en is gheen ander ghebot meerder dan deſe.

32 Ende de Schꝛiftgeleerde ſeyden tot hem/ Meeſter / ghy hebt wel met der waerheyt gheſeyt/ dat daer een Godt is / ende gheen ander en is dan hy.

De liefde Godts ende des naeſten gaet alle offerhande te bouen.

33 Ende dat den ſeluen lief te hebben / wt geheelen herte/ ende wt gheheelen verſtande/ ende wt gheheeler zielen/ ende wt gheheeler cracht : ende zijnen naeſten lief hebben ghelijck hem ſeluen / meer is dan alle Brantoffers ende Slachtoffers.

34 Eñ als Jeſus ſach dat hy wijſelick gheantwoozt hadde/ſeyde hy : Ghy en zijt niet verre vanden Coninckrijcke Godts : ende niemant en doꝛſte hem yet meer vraghen.

Chꝛiſtus is Dauids Sone.

35 p Ende Jeſus antwoozde ende ſeyde/ leerende in den Tempel: Hoe ſegghen de Schꝛiftgheleerde/ Dat Chꝛiſtus Dauids Sone is?

36 Want Dauid ſelue heeft dooz den heyligen Gheeſt geſeyt: q De Heere heeft gheſeyt tot mijnē Heere / ſidt te mijner rechterhant/tot dat ick uwe vyanden tot een voetbanck uwer voeten ſetten ſal.

37 Dauid dan ſelue heet hem Heere: ende hoe is hy zijn ſone? Ende de menichte der ſcharen hoozden hem gheerne.

38 r Ende hy ſeyde tot henlieden in zijner leere : Siet toe vooz de Schꝛiftgheleerde/ die gheerne wandelen in langhe cleederen/ ende gheerne ghegroet zijn op de Marcten/

39 Ende de eerſte ſtoelen in de Vergaderingen/ende dat voozſitten in de maeltijden lief hebben.

40 ſ De welcke der Weduwen huyſen verſlinden/ende dat dooz een deckſel van lange ghebeden. Deſe ſullen meerder verdoemeniſſe ontfanghen.

41 t Ende Jeſus ſittende teghen ouer de u Offerkiſte/ſach hoe de ſchare ghelt wierp in de Offerkiſte / ende vele rijcke wierpen vele daer in.

De arme weduwe werpt twee cleyne ſtuerkens in de Gods kiſte die mochte een negemanneken weert zijn.

42 Ende daer quam een arme Weduwe/ ende wierp twee cleyne ſtickelinckens daer in/het welck is een quadꝛant.

43 Ende Jeſus zijne Diſcipulen tot hem gheroepen hebbende / ſeyde tot hen : Vooꝛwaer ſegghe ick v ; x Deſe arme Weduwe heeft meer in ghewozpen / dan alle die inde Offerkiſte ghewozpen hebben.

44 Want ſy hebben alle van haer ouerſchot daer inghewozpen / maer deſe heeft van haer armoede daer in ghewozpen al wat ſy hadde/gheheel haren leeftocht.

Margin references: d Pſal. 118. 22, Eſaie 28.16, Matth. 21.42, Act. 4.11, Rom. 9.33, 1.Petri 2.6; e Mat. 22.15, Luce 20.20; * Dit was een Romeinsche munte/ waerdich ontrent drye ſtuyvers en eenen halven; f Mat. 17.25, Luce 21.21, Rom. 13.7; g Mat. 22.23, Luce 20.27, Act. 23.8; h Deut. 25.5; i 1. Joan. 3.2; k Exod. 3.6, Act. 7.32, Heb. 11.16; l Mat. 22.24, Luce 10.25; m Of, eerſte; n Deut. 6.5 ende 10.12 ende 30.6; o Leuit. 19. 18, Matt. 22.39, Rom. 13.9, Galat. 5.14, Jaco. 2.8; p Mat. 22.41, Luce 20.41; q Pſal. 110. 1, Acto. 2.34, 1. Coꝛ. 15.25, Hebꝛe. 1.13 ende 10. 13; r Mat. 23.5, Luce 11.43 ende 20.46; ſ Mat. 23.14, Luce 20.46, 2. Tim. 3. 6, Titi 1.11; t Luce 21.1; u 2. Reg. 12.9; x 2. Coꝛ. 8.12

Dat xiij. Capittel.

1. Wat voor de laetste toecoemste Christi ghe-schieden moet./33. ende hoemen hemseluen moet voor bereyden.

a Mat.24.1 Luce.21.5

Als hy a wt den Tempel ginck/ seyde 1 hem een van zyne Discipulen : Mee-ster / siet welcke steenen / ende welcke Timmeragie.

Ende Jesus antwoorde / segghende tot 2 hem: Siet ghy dese groote Timmeragie? b daer en sal niet eenen steen op den anderen ghelaten worden / die niet afghebroken en sal worden.

b Luce 19.44. 1.Reg.9.8 Mich.3.12 c Mat.24.3 Luce 21.7

Teeckenen die de toe-coemst Chri-sti voorgaen

c Ende als hy op den Olijfberch satt/ 3 teghen ouer den Tempel/Petrus ende Ja-cobus / ende Joannes / ende Andreas/ vraechden hem bezijden/seggende:

* Act.1.6

* Seyt ons wanneer sullen dese dinghen 4 geschieden? eñ wat teecken [sal daer wesen] wanneer dit alles voleynt sal worden?

Ende Jesus antwoordende hen/ begon- 5 ste te segghen : d Siet toe dat v lieden nie-mandt en verleyde:

d Jerem.29.8 Ephes.5.6 Col.2.18 2.Thess.2.2 1.Joan.4.1 e Jer.14.14 ende.13.21

Want vele sullender comen e in mijnen 6 Naem/seggende:Ick ben [Christus/] en-de sullender vele verleyden.

Ende als ghy sult hooren oorlooge ende 7 gheruchte van oorlooghe/soo en vreest niet/ want het moet gheschieden: maer het en is noch gheen eynde.

f Esaie 19.2 4.Esd.13.31 ende 15.15

f Want het een volck sal teghen het an-8 der opryssen / ende het een Coninerijck te-gen het ander / ende daer sullen Aertbevin-ghen zijn in verscheyden plaetsen/ende daer sullen diere tijden wesen/ende beroertē: de-se [dinghen] zijn het begin der smerten.

Veruolginghe om des Euangeliums wille.

g Mat.10.17 ende 24.9 Luce 21.11 Joan.15.19 ende 16.2 Apoc.2.10.

g Siet ghylieden toe voor v seluē:want sy 9 sullen v ouerleuerē in de Raethuysen/ eñ in de Vergaderingen sult ghylieden gegeesselt worden / eñ voor Stadthouderen ende Co-ningen sult ghy lieden ghelept worden/ om mijnent wille/ hen tot een ghetuyghenisse.

Het Euangelium sal ghepredickt worden allen volcken.

Ende het Euangelium moet eerst onder 10 alle volcken ghepredickt worden.

h Mat.10.19 Luce 12.11 ende 21.14

h Eñ wanneer sy v leyden sullen om ouer 11 te leueren/so en sorcht te voren niet wat ghy lieden segghen sult / noch en bedenckt niet/ maer dat v gegeuen sal worden te dier ure/ dat spreect: Want ghylieden en zyt niet die daer spreeckt/maer de heylighe Gheest.

i Ezech.38.21 Mich.7.1 4.Esdr.5.9

i Eñ de een broeder sal den anderen broe-12 der ouerleueren inden doot/ ende de Vader het kint:ende de kinderen sullen opstaen te-ghen hare ouderen/ ende sullense dooden.

k Mat.10.22 ende 24.13 Luce 21.19 Apoc.2.7 ende 3.10

Ende ghy sult ghehaet worden van alle 13 [menschen] om mijns Naems wille : k maer wie volstandich blijft totten eynde/ die sal salich worden.

l Mat.24.15. Luce 21.20 m Dan.9.27

De verwoestinge Jeru-salems.

l Ende als ghy lieden sult sien den grou-14 wel der verwoestinghe (daer m Daniel de Propheet van ghesproken heeft/) staende daer hy niet en behoort (diet leest/ die ver-stae het/) als dan wie in Judea is / die * vliede op de Berghen.

* Om dies wille dat de de-structie seer strange sal zijn

Ende die op het dack is/die en come niet 15 af in zyn huys/ noch en gae niet om yet wt zyn huys te nemen:

Ende die inden Acker is/die en keere niet 16 wederom te rugge om zyn cleet te nemen:

Ende wee den beuruchten [Vrouwen] 17 ende den sooghenden in die daghen.

18 Ende bidt dat uwe vlucht niet en ghe-schiede inden Winter.

n Grieck/ dese daghen sullen etc.

19 Want n in dese dagen sal sulcke verdrucinge wesen / desgelijcx niet gheweest en is vanden beginne der creatueren die God ghe-schapen heeft/tot nv toe/noch wesen en sal.

20 Eñ so de Heere die dagen niet vercort en hadde/ geen vleesch en soude salich worden: maer om der wtuercorenē wille die hy wt-uercoren heeft/ heeft hy die dagen vercort.

o Mat.24.23 Luce 21.7.

21 o Ende als v lieden dan yemandt seyt: Siet / hier is Christus/of/siet daer:en ghe-looft het niet.

Der val-scher Pro-pheten Mi-raculen.

p Deut.13.1 2.Thess.2.11

22 p Want daer sullē valsche Christi/eñ val-sche Propheten opstaen/eñ sullen teeckenen ende wonderlijckheden doen/ om te verley-den waert mogelijck/oock de wtuercorene.

23 Siet ghylieden dan voor v/siet ick hebt v lieden alles voorseyt.

q Mat.24.29 Luce 21.25 Esai.13.10 Ezech.32.7 Joel.2.31 ende 3.15 Apoc.6.12

24 q Ende in die dagē na de verdruckinge/ sal de Sonne verduystert worden / ende de Mane en sal haer schijnsel niet gheuen.

25 Ende de Sterren des Hemels sullen wt vallen / ende de crachten die in de Hemelen zijn/ sullen beweecht worden.

r Dan.7.10 Mat.16.27 ende 24.30 ende 25.31 ende 26.63 Mar.14.61 Luce 21.27 Act.1.11. 2.Thess.1.10. Apoc.1.7.

26 r Ende dan sullen sy den Sone des men-schen sien comen in de Wolcken/met groo-ter macht ende heerlijckheyt.

27 Ende dan sal hy zyne Enghelen senden/ ende sal zyne wtuercorene vergaderen van de vier winden / van den wtersten der aer-den/tot den wtersten des Hemels.

s Mat.24.32 Luce 21.29.

28 s Leert de ghelijckenisse van den Vyghe-boom : Als zyne tacken teer worden / ende bladeren voortbringhen/ so weet ghy dat de Somer by is.

29 Also ghylieden oock/ wanneer ghy sulcx siet gheschieden / soo weet dat het na by in der deuren is.

30 Voorwaer segghe ick v lieden / dit ghe-slachte en sal niet vergaen/ tot dat dit alles gheschiet zijn sal.

Godts woort.

t Psal.102.27 Esaie.40.8 ende 51.6. Heb.1.11

31 t Hemel ende Aerde sullen vergaen/maer mijn woorden en sullen niet vergaen.

u Act.1.7

32 u Ende van dien dage ende ure/en weet niemant/noch oock de Enghelen die inden Hemel zijn / noch de Sone / dan [alleen] de Vader:

Men moet waken ende bidden.

x Mat.24.42 Luce 12.40 ende 21.33 1.Thess.5.6

33 x Siet toe/ waeckt ende bidt: Want ghy en weet niet wanneer de tydt is.

34 [Het is] ghelijck een mensche die buy-ten landts reysde / ende verliet zijn huys/ ende gaf zynen Dienstknechten macht/ eñ eenen yeghelijcken zyn werck / ende beual den Deurwachter te waken.

35 Daerom waeckt [want ghy en weet niet wanneer de Heere des huys comen sal/des auonts/ of ter middernacht / of ontrent het Hanen gecraey/ofte inden morgenstont.]

36 Op dat hy niet onuersiens en come/ en-de v lieden vinde slapende.

37 Ende dat ick tot v lieden segghe/dat seg-ghe ick tot allen: Waket.

Dat xiiij. Capittel.

1. Raetslach teghen Christum/6. verantwoor-dinghe voor een vrouwe van de wtgestorte salue/ 22. Insettinge des Nachtmaels/ 27. swackheyt der Discipulen/ 43. Judas verraderye/ 68. Pe-trus verloocheninghe ende berou/ 49. De van-ginghe Christi/ 57. zyn beschuldinghe/ 65. ende ghewelt hem aenghedaen.

Ende ná twee daghen was het 1 Pascha / ende de Feeste des soeten broots / ende de Overpriesters ende Schriftgheleerde sochten hoe sy hem met listen vanghen ende dooden mochten:

2 Ende sy seyden: Niet op de Feestdach/ op dat daer gheen oproer in den volcke worde.

3 b Eñ als hy te Bethanien was/ in Simonis des Melaetschen huys / ende ter Tafel sat/quam een vrouwe met een * glas costelijcker ende onvervalschter Narden saluen/ ende het glas brekende / heeftse hem die wtghegoten op het hooft.

4 Ende daer waren sommighe die dat onweerdelijck namen/ by haer seluen segghende: Waer toe is dit verlies der saluen gheschiet?

5 Want sy conde meer dan voor drie hondert penninghen vercocht/ende den armen ghegheven worden: ende sy murmureerden teghen haer.

6 Maer Jesus seyde: Laetse [met vreden] wat zijt ghy haer moeyelijck? Sy heeft een goet werck aen my ghewrocht.

7 c Want de arme hebt ghy lieden altijts met v/ ende wanneer ghy wilt/ condt ghy hen goet doen: maer my en sult ghylieden niet altijt hebben.

8 Sy heeft ghedaen dat sy conde / sy v is voor ghecomen om mijn lichaem te saluen ter begravinghe.

9 Voorwaer segghe ick v lieden/ waer dit Euangelium ghepredickt sal worden in de gheheele Werelt/daer sal oock ghesept worden wat sy ghedaen heeft/ tot haerder ghedachtenisse.

10 e Ende Judas Iscarioth / een van de twaelve ginck henen tot de Overpriesters om hem henlieden f te verraden.

11 Als sy dat hoorden / werden sy verblijt/ ende beloofden hem ghelt te gheven. Ende hy sochte hoe hy hem bequamelick * overleveren mochte.

12 g Ende op den eersten dach h des soeten broots / alsmen het Pascha slachtede/ seyden zijne Discipulen tot hem: Waer wilt ghy dat wy henen gaen bereyden/ dat ghy het Pascha etet?

13 Ende hy sandt wt twee van zijne Discipulen/eñ seyde tot hen: Gaet inde Stadt/ ende v lieden sal te gemoet comen/een mensche/dragende een cruycke waters: Volcht hem na.

14 Ende so waer hy in gaet/ segt tot den Huysheere / de Meester sept: Waer is de Gastcamer/ daer ick het Pascha met mijne Discipulen eten sal?

15 Ende hy sal v thoonen een groote Sael/ ghespreyt ende bereyt / daer sult ghy lieden voor ons bereyden.

16 Ende zijne Discipulen ghinghen wt/ ende quamen inde Stadt / ende vonden ghelijck hy hen ghesept hadde: ende bereyden het Pascha.

17 i Ende als het nv avondt ghewordem was/quam hy met de twaelve.

18 Eñ als sy ter Tafelen saten / ende aten/ seyde Jesus: Voorwaer segghe ick v lieden: k Eē van v die met my eet/sal my verradē.

19 Ende sy begonsten bedroeft te worden/ ende een na den anderen tot hem te seggen: Ben ickt? Ende een ander: Ben ickt?

20 Jesus antwoordde / ende seyde tot hen: [Het is] een van den twaelven die met my inde schotel doopt.

21 De Sone des menschen gaet henen gelijck van hem gheschreven is: maer wee dien mensche/door wien de Sone des menschen verradē wort. Het ware dien mensche goet/ waer hy niet gheboren.

22 l Ende als sy aten/nam Jesus het broot: ende als hy ghedanckt hadde: heeft hy dat ghebroken: ende hen ghegheven/ ende ghesept: Nemet/etet: dit is mijn lichaem.

23 Ende nam den Drinckbeker/ ende ghedanct hebbende/heeften hen ghegheven: ende sy droncken alle daer wt.

24 Ende hy seyde tot hen: Dit is mijn bloet des Nieuwen Testaments/ dat voor velen vergoten wort.

25 Voorwaer segghe ick v lieden / ick en sal van nv voortaen niet meer van der vrucht des Wijngaerts drincken/tot op dien dach/ wanneer ickse nieu drincken sal in het Coninckrijcke Gods.

26 Ende als sy den Lofsanck ghesept hadden/ginghen sy wt na den Olijfberch.

27 m Ende Jesus seyde tot hen: Ghy sult in deser nacht alle aen my gheerghert worden. Want daer is gheschreven: n Ick sal den Herder slaen / ende de Schapen sullen verstroyt worden.

28 † Maer na dien ick opghewerckt sal wesen/sal ick v lieden voorgaen in Galileam.

29 Ende Petrus seyde tot hem: Of sy oock alle gheerghert worden / soo en sal ick niet [gheerghert worden.]

30 Ende Jesus seyde tot hem: Voorwaer segghe ick v/dat ghy my heden in desen selven nacht / driemael versaken sult / eer de Hane tweemael craeyen sal.

31 o Ende hy seyde noch veel meer: Al moeste ick met v sterven/so en sal ick v niet versaken: Desgheliicx seyden sy oock alle.

32 p Ende sy quamen in een plaetse ghenaemt Gethsemane: ende hy seyde zijnen Discipulen: Sidt hier/tot dat ick henen gae ende bidde.

33 Ende hy nam Petrum/ende Jacobum/ eñ Joannem met hem / ende begonste verschriet ende weemoedich te worden.

34 Ende seyde tot hen: q Mijn ziele is bedroeft tot der doot: blijft hier/eñ waeckt.

35 r Ende een weynich voort gegaen [zijnde/] is neder ghevallen in de Aerde/ ende badt: So het moghelijck ware/ dat die vre van hem voorby ginghe.

36 Ende hy seyde: Abba/ O Vader/ alle [dinck] is v mogelijc: Neemt desen Drincbeker van my wech: f Nochtans niet wat ick wil/maer wat ghy wilt.

37 Ende hy quam / ende vantse slapende eñ seyde tot Petrum: Simon/ slaept ghy? Condt ghy niet een vre met my waken?

38 Waect ende bidt / op dat ghylieden niet in versoeckinghe en comet: t De gheest is ghewillich/maer het vleesch is cranck.

39 Ende wederom henen gegaen [zijnde/] badt hy/ ende seyde de selve woorden.

40 Ende wederom ghekeert / vant hyse wederom slapende / want hare ooghen waren

l Mat.26.26 Luce.22.19 1.Cor.11.23.

Bloet des Nieuwē Testaments.

Erghernisse der Apostelen voorsept. a Mat.26.31 Joan.16.31 n Zach.13.7 † Mat.26.32 ende.28.10 Marc.16.7

o Joan.13.37

Christus inden Hof. p Mat.26.36 Luce.22.39 Joan.18.1

q Joan.12.27

r Luce.22.41

Christi ghebedt. f Joan.6.38

Waken. Bidden. Gheest. Vleesch. t Gala.5.17

waren beswaert / ende en wisten niet wat sy hem antwoorden souden.

41 Ende hy is ten derdenmael gecomen/ eñ seyde tot hen : Slaept voortaen ende rust/ Het ‡ is ghenoch/ de ure is gecomen : Siet/ de Sone des menschen wort * ouergeleuert inder Sondaren handen.

‡ Anders/ het heeft een eynde.
* Of/ verraden

42 Staet op/ laet ons gaen/ Siet / die my * verraet/ naket.

* Of ouerleuert.

43 u Ende terstont als hy noch sprack/ quam Judas een van de twaelue/ ende een groote schare met hem/ met sweerden ende stocken/ vande Ouerpriesters ende Schriftgheleerde/ ende Ouderlinghen.

u Mat.26.47 Luce 22.47 Joan.18.3

44 Ende die hem verriet: hadde hen een gemeyn trecken ghegeuen/ ende ghesept. Dien ick cussen sal / die ist/ vangt hem/ ende leyt hem voorsichtelijck.

45 Ende als hy gecomen was/ terstont tot hem gaende/ seyde hy: Rabbi/ Rabbi/ ende x custe hem.

Judas verraet Christum cussende.
x 2.Sa.20.9

46 Ende sy hebben hare handen aen hem gheslaghen: ende hem gheuanghen.

47 Ende een van die daer by stonden/ track zijn sweert wt / ende sloech des Ouerpriesters Dienstknecht/ eñ hieu hem de oore af.

De oore af ghehouwen.

48 Ende Jesus antwoordende seyde tot hen: Ghylieden zijt wtghegaen met sweerden ende stocken / als tot eenen Moordenaer/ om my te vanghen.

49 Ick was daghelijcx by v lieden in den Tempel leerende/ ende ghy en hebt my niet gheuanghen . Maer [dit geschiet] op dat de y Schriften veruult worden.

De Schrift wort veruult
y Psal.22.7 ende 69.10 Esaie 53.10 Luce 24.25

50 z Ende [zijn Discipulen] verlieten hem alle/ ende vloden.

z Job.19.13 Psalm.88.9

51 Ende een Jonghelinck volchde hem na/ ghecleet met Lijnwaet ouer het bloote Lijf/ ende de Jonghelinghen grepen hem aen.

52 Ende hy verliet het Lijnwaet/ ende vloot naeckt van hen.

53 a Ende sy leyden Jesum tot dē Ouerpriester: ende daer vergaderden met hem alle de Ouerpriesters ende Ouderlingen / ende Schriftghelcerde.

a Mat.26.57 Luce 22.54 Joan.18.24

54 Ende Petrus volchde hem van verre na/ tot in de Sale des Ouerpriesters / ende hy was mede sittende met den Dienaren / hem warmende.

55 b Ende de Ouerpriesters/ ende de geheele Raet/ sochten ghetuyghenisse tegen Jesum om hem te dooden/ ende en vonden gheen.

Valsch ghetuyghenisse.
b Mat.26.59 Act.6.13

56 Want vele getuychden valschelijck tegen hem/ ende de ghetuyghenissen c en quamen niet ouer een.

c Gri. waren niet ghelijck.

57 Ende sommige stonden op/ ende getuychden valschelijck teghen hem/ segghende:

58 Wy hebben hem hooren seggen: d Ick sal desen Tempel/ die met handē gemaeckt is/ afbreken/ ende in drie dagen eenen anderen sonder handen gemaeckt/ op timmeren.

d Joan.2.19

59 Ende noch en quamen hare ghetuyghenissen also niet ouer een.

60 e Ende de Ouerpriester uit midden opstaende/ vraechde Jesum/ segghende : Antwoort ghy niet? Wat betuygē dese tegen v?

e Mat.26.69

61 f Ende hy sweech stille / ende en antwoorde niet . Doe vraechde hem de Ouerpriester wederom / ende seyde hem : Zijt ghy die Christus de Sone des ghepresen [Godts?]

Jesus swijcht.
f Esaie 53.7. Act.8.32

62 Ende Jesus seyde: Ick bent: g Eñ ghylieden sult den Sone des menschen sien sitten ter rechterhant der cracht [Gods:] ende comen met de wolcken des Hemels.

Hy bekent dat hy Christus is.
g Mat.16.27 ende 24.30 ende 25.31 Luce 21.27. Act.1.11 1.Thess.4.16 2.Thess.1.10 Apoc.1.7 Dan.7.10

63 Ende de Ouerpriester scheurde zijne cleederen/ ende seyde: Wat behoeuen wy meer ghetuyghen?

64 Ghy hebt ghehoort de lasteringhe: Wat dunckt v ? Sy veroordeelden hem alle des doots schuldich te zijn.

65 Ende sommighe begonsten op hem te spouwen: ende zijn aensicht te bedecken/ ende met h vuysten te slaen / ende tot hem te segghen: Prophetеert [ons:] ende de Dienaers gauen hem kinnebackslaghen.

Hy wort bespogen/ gheslaghen ende bespot.
h Esaie 50.6 1 Job.16.10 Joan.19.2

66 i Ende doe Petrus beneden in de Sale was / quam een van des Ouerpriesters Dienstmaechden:

i Mat.26.58 Luce 22.55 Joan.18.16

67 k Ende als sy Petrum sach warmende/ sach sy hem aen / ende seyde : Ghy waert oock met Jesu van Nazareth.

68 Ende hy heuet versaeckt/ segghende: Ick en kenne [hem niet /] noch en weet oock niet wat ghy segt. Ende hy ginck inde voorsael/ ende de Haen craeyde.

Petrus verloochent Christum.

69 Ende als hem de Dienstmaecht wederom sach begonst sy te segghen tot de ghene die daer stonden: Dese is oock van dien.

70 Maer hy versaeckttet wederom . Ende een weynich daer na / seyden wederom tot Petrum die daer by stonden : Voorwaer ghy zijt van dien / want ghy zijt een Galileer/ ende uwe sprake coemt ouer een.

71 Ende hy begonst te vloecken ende te sweeren / [segghende:] Ick en kenne den mensche niet daer ghy van segt.

72 Ende de Haen craeyde andermael/ ende Petrus werdt ghedachtich des woordts dat hem Jesu gheseydt hadde: l Eer de Haen tweemael craeyen sal/. sult ghy my driemael versaken . Ende hy begonst te weenen.

l Mat.26.34 ende 75. Luce 22.61 Joan.13.38

Dat xv. Capittel.

1. Christus beschuldicht zijnde / swijcht/ 15. wort veroordeelt / ende Barrabas los ghelaten/ 18.29.31. voor ende na dat hy gecruyst is wert hem veelsins ghewelt ghedaen. 34. Hy roept tot zijnen Vader/ 37. gheeft den Gheest/ 39. wort bekent de Sone Godts te zijn/ 46. ende wert begrauen.

1 Ende a terstont des smorgens hielden de Ouerpriesters eenen raedt met de Ouderlinghen ende Schriftgeleerde/ ende den geheelen Raet/ ende leyden Jesum gebonden henen/ ende hebben hem b Pilato ouergheleuert.

Christus wort tot Pilatum gebracht.
a Mat.27.1 Luce 22.66. ende 23.1 Joan.18.28 Psalm.2.2 b Act.3.13

2 Ende Pilatus vraechde hem : Zijt ghy den Coninck der Joden ? Hy antwoorde/ ende seyde: Ghy segt het.

Belydt dat hy de Coninck der Joden is.

3 Ende de Ouerpriesters beschuldichden hem in vele dinghen.

4 c Ende Pilatus vraechde hem wederom/ segghende : En antwoordt ghy niet? Siet/ hoe vele sy teghen v betuyghen.

c Mat.27.11 Luce 23.3 Joan.18.33

5 Ende Jesus en heeft daer nae niet meer geantwoort/ so dat Pilatus verwonderde.

Swijcht op het beschuldighen.

6 Ende op het Feest liet hy henlieden eenen gheuangheuen los/ dien sy begheerden.

7 d Ende daer was een ghenaemt Barrabas/ gheuanghen met de oproerighe/ die inden oproer een moort ghedaen hadde.

d Mat.27.16 Luce 23.19 Joan.18.40

8 Ende de Schare riep / ende begonst te be-

begheeren/ [dat hy hen doen soude/] ghelijck hy hen altijt ghedaen hadde.

9 Ende Pilatus antwoorde hen/ende seyde hen: Wilt ghy dat ick v den Coninck der Joden los late?

Christus was door nijdt ouergheleuert.

10 Want hy wiste [wel/] dat hem de Ouerpriesters door nijdt ouergheleuert hadden.

e Mat.27.20 Luce.23.18 Joan.18.40 Acto.3.14

11 e Ende de Ouerpriesters verweckten de schare/ [dat sy begheeren souden/] dat hy hen liever Barrabam los liete.

12 Ende Pilatus antwoorde wederom/ende seyde tot hen: Wat wilt ghy dan dat ick hem doe / dien ghy Coninck der Joden naemt?

13 Sy riepen wederom: Cruyst hem.

14 Pilatus seyde tot henlieden: Wat heeft hy doch quaets ghedaen? Ende sy riepen dies te meer: Cruyst hem.

Barrabas wort los ghelaten/ende Christus ouergheleuert om te cruycen.

15 Ende Pilatus willende der Schare ghenoech doen / heeft hen Barrabam los ghelaten: ende als hy Jesum ghegheesselt hadde/heeft hy hem ouergeleuert om ghecruyst te worden.

f Mat.27.27 Joan.19.1 Christus wordt met doornen ghecroont ende bespot.

16 f Ende de Crijchs knechten leyden hem binnen in de sale/welcke is het Richthuys/ ende riepen het gantsche Rot te samen.

17 Ende deden hem een purpuren cleet aen/ ende leyden om hem een doornen croone/ die sy ghevlochten hadden.

18 Ende begonsten hem te groeten/ [seghende:] Weest ghegroet/ O Coninck der Joden.

**Ofte/aenbaden hem.*

19 Ende sloegen zijn hooft met eenen Rietstock/ende bespogen hem/ ende vallende op hare knyen * deden hem eere.

20 Ende als sy hem bespot hadden / deden sy hem dat purpuren cleet wt / ende deden hem zijne eyghen cleederen aen: ende leyden hem wt om te cruycen.

Simon van Cyrenen. g matt.27.32 Luce.23.26

21 g Ende eenen [ghenaemt] Simon van Cyrenen/ (die daer voorby quam van den acker/de vader Alexandri eñ Rufi) bedwongen sy/dat hy zijn Cruyce draghen soude.

h matth.27 Luce.26.32 Joan.19.17

22 h Ende sy brochten hem tot Golgotha/ dat is te seggen/de Hooftscheel plaetse.

Christus wort ghecruyst.

23 Ende sy gauen hem te drincke wijn met Myrrhe ghemengt / ende hy en naim niet.

i matth.23.35 Joan.19.23 k Psa.22.19

24 i Ende als sy hem ghecruyst hadden k deylden sy zijne cleederen / worpende het lot daer ouer/ [om te weten] wat een yegelijck wech nemen soude.

25 Ende het was drie vren als sy hem cruysten.

l Matt.27.37 Luce.23.38 Joan.19.19

26 l Ende het opschrift zijnder beschuldinghe was daer op gheschreuen: DE CONINCK DER JODEN.

27 Ende sy cruysten hem met twee Moordenaers: eenen te zijner rechterhandt / ende eenen te zyner slincker handt.

m Esa.53.12

28 Ende de Schrift is veruult die daer seyt: m Hy is met den quaetdoenders gerekent.

Lasteringhe. n Mat.27.39 Luce.23.35 Psalm.22.8 ende.69.21 ende.109.25 o Joan.2.19

29 n Ende die daer voorby ginghen/lasterden hem / schuddende hare hoofden / ende segghende: Tsy v/ o die den Tempel af breket/eñ in drie dagen wederom op timmert.

30 Helpt v seluen / ende coemt af van den Cruyce.

31 Desgelijcx bespottedẽ hem ooc de Ouerpriesters met de Schriftgheleerde/ ende seyden tot malcanderen: Hy heeft andere gheholpen/hemseluen en can hy niet helpen.

32 Christus de Coninck der Joden / come nu af vanden Cruyce / op dat wy het sien ende ghelooven. Eñ oock die met hem gecruyst waren/besmadichden hem.

Duysternisse in de doot Christi. p Mat.27.45 Luce.23.44 q Psa.22.1

33 p Ende als het de seste ure ghewordden was/quam daer duysternisse ouer het gheheele Aertrijck/tot der negenster vren.

34 Ende ter negenster uren riep Jesus met luyder stemme / ende seyde : q Eloi / Eloi/ Lama Sabachtani/ het welcke bedúyt woort: Mijn Godt/mijn Godt/waerom hebt ghy my verlaten?

35 Ende sommighe die daer by stonden dit hoorende/seyden: Siet hy roept Eliam.

Hem wort edick te drincken ghegheuen. r Joan.19.29 Psal.69.22

36 r Ende daer liep een toe / ende vulde een spongie met Edick / ende settese op eenen Rietstock / ende gaf hem te drincken / segghende: Houdt stil / Laet ons sien of Elias coemt/om hem af te nemen.

s matth.27.5? Luce.23.45 t 2.Par.3.14. u matt.27.5? Luce.23.47

37 Ende Jesus een groote stemme ghegheuen hebbende/gaf den gheest.

38 s Eñ t de voorhanc des Tempels scheurde in tweeen/van bouen aen/tot benedẽ wt.

39 u Ende als de Hooftman ouer hondert/ die teghen hem ouer stont/sach/dat hy also met luyder stemmen den gheest ghegheuen hadde/seyde hy: Waerachtelijck dese mensche was Godts Sone.

Vrouwen die Christo den noodtdruft toegedient hadden. x matt.27.55 Luce.23.48 y Psal.38.12. z Luce.8.2

40 x Daer waren oock vrouwen y van verre aensiende: onder de welcke was Maria Magdalene/ende Maria des cleynen Jacobs/ende Joses moeder/ende Salome.

41 De welcke oock/als hy in Galilea was/ hem naghevolcht waren / z ende ghedient hadden : ende vele andere die met hem te Jerusalem opghecomen waren.

a matt.27.57 Luce.23.50 Joan.19.38 Joseph begraeft Christum.

42 a Eñ als het nu auont gewordden was/ (dewyle het den dach der voorbereydinghe was/welck is voor den Sabbath.)

43 Joseph van Arimathea eẽ eerbaer Raetsheere/die oock selue het Coninckrycke Gods verwachtede / quam / ende ginck stoutelijck tot Pilatum/ende begeerde het lichaem Jesu.

44 Ende Pilatus verwonderde hem/ of hy nu ghestoruen was / ende riep den Hooftman ouer hondert/ende vraechde/of hy langhe doot gheweest ware?

45 Ende als hijt van den Hooftman ouer hondert vernomen hadde / gaf hy Joseph het lichaem.

b Mat.12.40 ende 26.12 ende.27.60 Luce.23.53

46 Ende dese cocht fijn lijnwaet/ ende hem afghenomen hebbende/ heeft hem in dat fijn lijnwaet ghewonden. b Ende leyde hem in een graf/dat in een steenrotze wtghehouwen was: eñ wentelde eenen steen voor de deure des grafs.

47 Ende Maria Magdalene / ende Maria [de moeder] Jose / aensaghen waer hy ghelept wert.

Dat xvj. Capittel.

9. Christus verthoont hem na zijn opstandinghe/ 14. ende straft de ongheloouicheyde zijner Discipulen/ 19. de welcke na zijn opclimminge/ achteruolghende zijn ghebodt ende belofte/ 20. prediken ende beuestighen het Euangelium met teeckenen.

De vrouwẽ gaen nae het graf. a Mat.28.1 Luce.24.1 Joan.20.1

1 Ende a als de Sabbath voor by was/ soo hebben Maria Magdalene/ende Maria Jacobi / ende Salome specerye ghecocht/op dat sy quamen/ ende hem salfden.

2 Eñ zijn seer vroech op den eersten dach der Sabbathen ghecomen tot den graue/ als de Sonne opginck.

3 Ende seyden tot malcanderen: Wie sal ons den steen van der deure des grafs afwentelen?

4 (Ende als sy opsaghen/ saghen sy dat de steen afgewentelt was/) want hy was seer groot.

b Joan.20.11

5 b Ende int graf gegaen zijnde/ hebben sy ghesien eenen Jongelinck/ sittende ter rechter hant / becleet met eenen langhen witten cleede: ende werden veruaert.

De Enghel vercondicht de verrijsenisse.

c Mat.28.5 Luce.24.4 d Acto.1.9 1.Cor.15.6 e Mat.26.32 ende 28.10 Mar.14.28 f Mat.28.8 Luce.24.9 Joan.20.18

6 Ende hy seyde tot haer: En vreest niet/ c ghy soect Jesum van Nazareth den ghecruyste: Hy is opgestaen/ hy en is hier niet: siet de plaetse daer sy hem geleyt hadden.

7 Maer gaet henen/ segt zijnen Discipulen/ eñ Petro/ dat hy voor v gaet in Galileam/ d daer sult ghy hem sien/ e ghelijck hy v ghesevt heeft.

8 f Ende sy wtgaende/ zijn haestelijck van den graue ghevloden/ want beuinghe ende verschrickinge hadde haer beuanghen/ ende en seyden niemanden yet / want sy waren beureest.

Christus wort ghesien van Magdalena.

g Joan.20.14 h Luce.8.2

9 Als Jesus opgestaen was/ des smorgens op den eersten dach des Sabbaths/ g wert hy eerst ghesien van Maria Magdalena/ h wt welcke hy seuen Duyuelen wtgeworpen hadde.

10 Sy ginck/ ende bootschaptet den ghenen die met hem gheweest hadden / de welcke treurden ende weenden.

11 Eñ als sy hoorden dat hy leefde/ eñ van haer gesien was/ en gheloofden zijt niet.

Christus wort ghesien van de twee die nae Emaus ghinghen.

i Luce.24.13

12 i Eñ daer na is hy in een ander gedaente gheopenbaert tween anderen van hen/ daer sy wandelden/ ende int velt gegaen waren.

13 Dese ginghen oock henen/ eñ bootschaptent den anderen / ende dien en gheloofden sy oock niet.

De Apostelen ongeloouicheyt.

k Luce.24.35 Joan.20.19 1.Cor.15.5

14 k Ten laetsten is hy gheopenbaert den eluen/ daer sy aen de Tafel saten/ ende verweet hen haer ongeloouicheyt ende hardicheydt des herten/ om dat sy niet gheloofft en hadden den genen die hem ghesien hadden/ weder opghestaen.

Sy worden ghesonden te predicken.

l Mat.28.19 Joan.15.16 m Joan.3.18 ende 12.48 n Luce.10.17 Act.5.16 ende 8.7 ende 16.18 ende 19.12 o Act.2.4 ende 10.46 p Luce.10.19 Acto.28.5 q Acto.28.8 r Luce.24.50 Acto.1.9

15 Ende seyde tot hen: l Gaet in de gantsche Werelt/ predickt het Euangelium allen creaturen.

16 Die ghelooven sal/ ende gedoopt sal zijn/ die sal salich worden. m Ende die niet en sal gelooft hebben/ sal verdoemt worden.

17 Ende den genen die gelooven/ sullen dese teeckenen na volghen: n In mijnen Name sullen sy Duyuelen wtworpen/ o sy sullen met nieuwe tonghen spreken.

18 p Sy sullen Slangen verdrijuen/ ende so sy yet doodelijcx drincke/ dat en sal hen niet schaden. q Op de crancke sullen sy de handen leggen / ende sy sullen gesont worden.

19 r Ende nae dat de Heere aldus met hen ghesproken hadde / wert hy opghenomen ten Hemel/ ende is ghesetẽ ter rechterhant Godts.

f Act.14.3 Heb.2.4

20 Ende sy wtghegaen zijnde / predickten oueral/ f ende de Heere wrocht mede / ende becrachtichde het woort met nauolghende teeckenen.

HET HEYLIGE EVANGElium, beschreuen door Lucam.

¶ Argument.

Lucas en was gheen Apostel / maer een Discipel der Apostelen / ende een onuerscheyden medegheselle Pauli voornemelijck. Hy heeft twee Boecken gheschreuen / van de Euangelische Historie. In den eersten heeft hy de woorden ende wercken Christi veruatet/ ghelijck Mattheus ende Marcus/ wtghenomen dat hy sominighe dinghen breeder verclaert. Inden anderen boeck verclaert hy / hoe Christus de Werelt verlaten heeft: waer / te wat plaetse / ende hoe de beloefde heylighe Gheest ghecomen zy. Wat beghinselen de Ghemeynte Christi ghehadt heeft / hoe sy toeghenomen ende groot ghewordẽ is/ wat ghestalte sy hadde: wat de Apostelen leerden / wat ghebruycken die oude Ghemeynte hadde/ welcke de warachtighe Religie/ Leere/ ende Gheloone zy/ hoedanich de valsche leere ende valsche Propheten zijn/ hoedanich de warachtighe Propheten zijn/ hoedanich harer beyder aert is/ wat consten sy ghebruycken / wat zeden sy hebben: hoedanich des Werelts werck zy/ wat moet / voortganck ende eynde de veruolghers hebben. Item hoe de Werelt het Euangelium aenghenomen heeft. Want daer wort veel gheschreuen van de daden ende Sermonen Petri ende anderer Apostelen/ van Pauli des Apostels reysen ende predikinghe. Hierom heeft dit Boeck desen naem ghecreghen/ dat het de Handelinghen der Apostelen ghenaemt wort. De gantsche Euangelische ende Apostolische Historie veruatet ontrent tsestich Jaren. Want ten achthiensten Jare des Keysers Tiberij was Christus drie ende dertich Jaren oudt/ ende is in dat selue Jaer gecruyst/ ende van daer voort/ tot den vierden Jare Neronis/ telt men acht ende twintich Jaren. Ende Paulus is ten tweeden Jare Neronis ghebonden te Roome ghebracht/ ende heeft daer twee Jaren in vrye bewaringhe gheleeft/ ende dusverre heeft Lucas zijn Historie veruolcht/ de welcke gheleeft heeft vier ende tachtentich Jaren/ ende is in goeden vrede ghestoruen/ ende in Bithynia begrauen.

Cap.24. De Handelinghe der Apostelen. Cap.28.

Dat eerste Capittel.

5. Het ghesachte/ 6. heylicheyt/ 7. ende tegenspoet Zacharie ende zijner huysvrouwen/ 18. de ongheloouicheyt ende straffe desseluen/ 28. de sprake des Enghels ende Elizabeth met Maria/ 46. de Lofsanck Marie/ 57 de gheboorte ende besnijdenisse Joannes/ 64. het wonderlijck ghenesen ende dancksegginge Zacharie zijns vaders.

1 NA dien dat hen vele onderwonden hebben in orden te stellen het verhael der dingen die onder ons volcomelijck betuycht zijn/

2 Ghelijck sy ons ouergegeuen hebben/ die se vanden beginne selue ghesien ende Dienaers des woordts gheweest hebben.

a Of/ gantschelijck. b Ofte/ beuonden.

3 Soo heeft het my / die alle dinghen van voren aen / a neerstelijck b ondersocht hebbe/ oock goet ghedocht / ordentlijck tot v te schrijuen/ mijn beste Theophile:

4 Op dat ghy meucht bekennen de versekerheyt der dinghen/ daer ghy van onderwesen zijt.

Zacharias ende Elizabeth.

5 IN de daghen Herodis des Conincx van Judea/ was daer eẽ Priester/ met name

c 1.par.24.10 d Oste/dach ghebeurte.

name Zacharias / van c der d Dachordeninge Abie: ende zijn wijf van de dochteren Aaron/ eñ haren naem [was] Elizabeth.

e Dat is/ in= stellinghen.

6 Sy warẽ beyde rechtueerdich voor Gode/wandelende in alle ghebоden eñ e rechtueerdichmakingen des Heerẽ onstraffelijc.

7 Ende sy en hadden geen kint: want Elizabeth was onuruchtbaer / eñ [sy waren] beyde wel bedaecht.

f Oste/dach= ghebeurte.

8 Ende het is geschiet/ als hy zijn Priesterampt bediende voor Gode/ in de ordinancie zijnder f Dachordenninghe/

g Heb.5.6

9 (Nae de ghewoonte der Priesterlijcker bedieninghe/ was het lot op hem geuallen/ dat hy g soude ingaen in den Tempel des Heeren/ om te roocken.)

h Leuit.16.17 i Exod.3.7

10 h Ende alle de menichte des volcx buyten/ was biddende ter i vren der roockinghe.

11 So wert van hem de Enghel des Heeren gesien/ staende ter rechter zyden des Roocaltaers.

12 Ende Zacharias hem siende / werdt beroert/ ende vreese is op hem gheuallen.

Zacharie woꝛt eenen soon beloeft. k Luce.1.59

13 Ende de Engel seyde tot hem: En vreest niet Sacharia/ want v ghebedt is verhoort/ eñ Elizabeth v wijf sal v eenen sone baren/ k eñ ghy sult zijnẽ naem noemen Joannes.

Hoedanich Joannes wesen sou= de.

14 Ende v sal blijschap ende verheuginghe wesen / l ende vele sullen in zijn gheboorte verblijden.

l Luce.1.58 m Jud.13.4 n Gri.Sicer.

15 Want hy sal groot wesen voor den Heere/ m in wijn ende n stercken dranck en sal hy niet drincken : ende sal met den heylighen Geest veruult worden/ oock van zijns moeders lijue aen.

o Mala.4.5 Mat.11.14 p Mat.3.2 Marc.9.12 * Mal.4.6

16 o Ende sal der kinderen Jsraels vele tot den Heere haren Godt bekeeren.

17 p Ende hy sal voor zijn aensichte gaen/ inden gheest ende cracht Elie/ * om de herten der Vaderen tot den kinderen te bekeeren/ ende de ongehoorsame tot de voorsichticheyt der rechtueerdigen/ om den Heere te bereyden een weighescickt volck.

q Gen.17.17

18 Ende Zacharias seyde tot den Enghel: Waer by sal ick dit weten? q want ick ben out/ ende mijn wijf is seer bedaecht.

r Dat is / Die den Dienst= knecht Godts ben/ bereydt tot zijnen ghe= bode.

19 Ende de Enghel antwoorde/ ende seyde tot hem: Jck ben Gabriel / r die voor Godt stae/ ende ben wtgesonden om met v te spreken/ ende v dit te Euangelizeren.

Zacharias woꝛt stom/ om zijn on= gheloouic= heyt.

20 Ende siet/ ghy sult stom wesen/ ende niet connen spreken/ tot op den dach dat dit geschieden sal/ om dat ghy mijne woorden niet gheloofs en hebt / de welcke sullen veruult worden in haren tijt.

21 Eñ het volck verwachtede Zachariam/ ende waren verwondert / dat hy so langhe vertoefde in den Tempel.

De onde onuruchtbare Eliza= beth woꝛt beuruchte. Onuruchtbaerheyt is versmadelijck.

22 Ende als hy wt quam / en conde hy tot hen niet spreken: ende sy bekenden dat hy een ghesichte in den Tempel gesien hadde. Ende hy wenckte hen toe ende bleef stom.

23 Ende het ghеschiede/ als de dagen zijner bedieninge veruult waren/ ginck hy na zijn huys.

24 Ende na die daghen wert Elizabeth zijn wijf beurucht: ende sy verberch haer vijf Maenden/ seggende:

25 Alsoo heeft my de Heere ghedaen / in de daghen/ in de welcke hy my aengesien heeft/ op dat hy mijne versmaedtheydt onder den menschen wech name.

De Enghel tot Maria ghesonden. f Mat.1.18

26 Ende in de seste Maent wert de Engel Gabriel van Gode ghesonden nae een stadt in Galilea/ genaemt Nazareth.

27 f Tot een Maecht die ondertrout was eenen Manne / ghenaemt Joseph/ van den huyse Dauids. Ende de naem der Maget was Maria.

t Dat is/ dien ghenade ghe= schiet is.

28 Ende als de Enghel tot haer ingecomen was/ seyde hy: Weest ghegroet ghy t begenadichde/ de Heere is met v/ ghy ghesegende onder den vrouwen.

29 Doe sy hem sach/ verschrickte sy van zijne woorden/ ende overleyde hoedanich dese groetinghe ware.

30 Ende de Engel seyde tot haer: En vreest niet Maria/ want ghy hebt genade by God gheuonden.

u Esai.7.14 x Gri.ontfan= ghen inden buyck. y Mat.1.21 Luce.2.21

31 u Ende siet/ ghy sult x beurucht worden/ ende eenen Sone baren/ y ende zijnen Name heeten Jesus.

z Esa.54.5 a 2.Sa.7.12 Esai.9.7 Psal.132.11. b 1.Pa.22.10 Psal.45.7 ende.89.37 Jere.33.6 Dan.3.33 Mich.4.7 Hebre.1.8 c Gri.wesen

32 z Dese sal groot wesen/ ende sal de Sone des Alderhoochsten genaemt worde. a Ende Godt de Heere sal hem den Throon zijns Vaders Dauids geuen.

33 b Eñ hy sal ouer het huys Jacobs regneren in der eewicheyt/ ende zijns Coninckrijcx en sal geen eynde wesen.

34 Maria seyde tot den Engel: Hoe sal dat c gheschieden? want ick gheenen man en bekenne.

Gods Sone

35 De Enghel antwoorde / ende seyde tot haer: De heylighe Gheest sal ouer v comen/ eñ de cracht des Alderhoochsten sal v ouerschaduwen. Daerom oock dat Heylige dat [wt v] gheboren sal worden/ sal Gods Sone ghenaemt worden.

d Job.42.2 Sach.8.6 Sap.11.22 Mat.19.26 Luce.18.27 e Gri.woorde

36 Ende siet / Elizabeth v Nichte is oock selue beurucht met eenen Sone in hare ouderdom: ende dese Maent is haer de seste/ die onuruchtbaer genaemt was.

37 d Want gheen e dinck en sal by Godt onmoghelijck wesen.

38 Eñ Maria seyde: Siet de Dienstmaecht des Heeren/ my ghеschie na uwen woorde: Ende de Enghel ginck van haer.

Maria be= soeckt Eli= zabeth.

39 Ende Maria opghestaen in die dagen/ reysde met haeste nae het gheberchte/ in een Stadt Jude.

40 Ende ginck in het huys Zacharie/ ende groete Elizabeth.

41 Ende het ghеschiedde / als Elizabeth de groetinghe Marie hoorde/ so huppelde het kindeken in haren buyck: ende Elizabeth wert veruult met den heylighen Gheest.

42 Ende riep wt met luyder stemmen/ ende seyde : Ghesegthent zijt ghy onder de vrouwen/ ende ghesegthent is de vrucht uws buycx.

43 Ende van waer coemt my dit / dat de moeder mijns Heeren tot my coemt?

44 Want siet/ so haest als de stemme uwer groetinghe tot mijne ooren ghecomen is/ heeft het kindeken van vreuchden ghehuppelt in mijnen buyck:

f Luce.11.28. De Psalm Marie/ waer mede sy betuycht

45 f Ende salich [is sy] die ghelooft heeft/ want het sal volbracht worden dat haer van den Heere ghesept is.

46 Ende Maria seyde: Mijn ziele verheft den Heere/

dat de beloefde Salichmaker gecomen is.

Ende mijnen gheest verheucht in Godt 47 mijnen Salichmaker:

Want hy heeft de nederheydt zijnder 48 Dienstmaecht aengesiē: Want siet van nu voort sullē my salich noemen alle geslachtē.

Want hy heeft my groote dinghen ghe- 49 daen die machtich is / ende zijnen Naem [is] heylich.

g Exo.20.6

g Ende zijne barmherticheyt duert van 50 gheslachten tot gheslachten/ den ghenen die hem vreesen.

h Esa.51.9 Spr.10.16

h Hy heeft ghewelt ghedaen door zijnen 51 arm/ i hy heeft verstroyt de hooueerdige in haers herten ghedachten.

k 1.Sam.2.8. Psal.113.6.

Hy heeft de Machtighe van den Thro- 52 ne afghetrocken / ende de k nederighe heeft hy verheuen.

l 1.Sam.2.5 ende 34.11 m Os/ ydel. n Esaie.41.8. Iere.31.3.20

l De hongherighe heeft hy met goeden 53 veruult / ende de Rijcke heeft hy m ledich wech ghesonden:

n Hy heeft Israel zijnen knecht opghe- 54 holpen/op dat hy der barmherticheyt ghedachtich ware.

o Gen.17.19. ende 22.18

o (Ghelijck hy ghesproken heeft tot on- 55 se Vaders / Abraham / ende zijnen zade in der eewicheyt.)

Ende Maria bleef by haer ontrent drie 56 Maenden/eñ keerde weder tot haer huys.

Ende de tijdt Elizabeths wert veruult/ 57 dat sy baren soude: eñ sy baerde eenen sone.

Ende de ghebueren ende hare Maghen 58 hoorden dat Godt zijne barmhertichevdt grootelijck aen haer bewesen hadde: p ende waren met haer verblijdt.

p Luce.1.14

q Gene.17.12 Leui.12.3

Ende het gheschiede/dat sy ten q achtsten 59 daghe quamen het kindeken te besnijden/ ende noemdent nae den name zijns vaders Zachariam.

r Luce.1.13

Ende zijn moeder antwoorde/ ende sey- 60 de: Neen / maer het sal r Joannes ghenoemt worden.

Ende sy seyden tot haer: Daer en is nie- 61 mant in v maechschap die met desen naem ghenaemt wort.

Ende sy wenckten zijnen vader / hoe hy 62 hem wilde ghenaemt hebben.

s Dat is / met dese woorden:

Ende hy eyschte een tafelken/ eñ schreef/ 63 s seggende: Joannes is zijnen naem. Ende sy verwonderden hen alle.

Ende terstont wert zijnen mont eñ ton- 64 ge geopent: ende hy sprack/ Godt prijsende.

Ende daer quam een vreese ouer alle die 65 daer ontrent woonden : ende alle dese dingen werden in dat gheheele gebercht des Jootschen Lants vertelt.

t *And.want

Ende alle de ghene die het hoorden na- 66 ment ter herten / segghende : Wat sal doch dit kindeken wesen ? t * Ende de hant des Heeren was met hem.

Den Psalm Zacharie.

Ende Zacharias zijn vader wert vol met 67 den heylighen Gheest : ende prophetcerde/ segghende:

u matt.1.21 luce.2.31 ende 7.16 Acto.4.12 x Psa.132.17 y Psal.74.12. Esai.40.19 Iere.23.6 ende 30.10 ende 33.6 Dan.9.27

u Gheprezen zy de Heere de Godt Isra- 68 els/ want hy heeft besocht ende verlossinge ghedaen zijnen volcke:

x Eñ heeft ons opgericht eenē Hoorn der 69 salicheyt/ int huys zijns knechts Dauids:

Ghelijck hy ghesproken heeft door den 70 mondt zijner heylighen Propheten/ die van den beginne der Werelt gheweest zijn/ [namelijck:]

z Eñ behoedinge van onsen etc.

71 z Dat hy ons verlossen soude van onse vyandē/eñ van der hant aller die ons hatē.

Psal.14.7 ende 53.7 Iere.33.11 a Gene.22.16 Psal.105.9 Iere.31.33 Heb.6.13.17. b Hebre.9.14

72 Om barmherticheyt te bewijsen aen onse vaderen / ende gedachtich te wesen zijns heylichs Verbonts.

73 a Ende des Eedts dien hy tot Abraham onsen Va[d]er gesworen heeft: [namelijck/] dat hy ons soude gheuen:

74 b Dat wy verlost zijnde wt de handē onser vyandē/hem dienē souden sonder vreese.

c 1.Pet.1.15 Joannis ampt. d Mal.4.5 Luce.1.17 e Luce.3.3

75 c In heylicheyt ende gherechticheyt voor hem/alle de dagen onses leuens.

76 d Ende ghy kindeken/sult een Propheet des Alderhoochstē genaemt worden: Want ghy sult voor den aenghesichte des Heeren voorgaen/zijne weghen te bereyden.

77 e Om te geuen zijnen volcke kennisse der salicheyt/in vergeuinghe der sonden.

f Mal.4.2 g Ofte/ Spruyte. h Esa.9.2 ende.42.7 ende.43.8 ende 49.9 ende 60.1 i Ofte/ luchte.

78 Door de hertelijcke barmherticheyt onses Godts / waer in ons besocht heeft f de g Opganck wt der Hoochden.

79 h Op dat hy soude i schijnen den genen die sitten in duysternisse ende schaduwe des doots/om onse voeten te richten in den wech des vreden.

80 Eñ het kindeken wies op/eñ wert sterck in den Gheest/eñ was in de Woestijne tot den dach zijnder verthooninge tot Israel.

Dat ij. Capittel.

6. Christus gheboren/ 9 vercondicht den Herderen/ 21. besneden/ 22. voor den Heere ghebracht/ 28. van Simon / mde armen ghenomen/ 36. gheprедickt door Annam/ 40. sterck ghewo[r]den/ 46. gheuonden int midden der leeraren/ 51. ghehoorsaem zijnen Ouderen/ 52. voorsichticheyt Marie.

De gheheele Werelt wort van den Keyser Augusto beschreuen / eñ gheschat.

1 Ende het gheschiede / dat in die daghen daer een ghebodt wt ginck van den Keyser Augusto/dat de gheheele Werelt beschreuen soude worden.

2 Dese eerste beschrijuinge gheschiede/ als Cyrenius in Syria Stadthouder was.

3 Eñ sy gingen alle om beschreuen te worden/een yeghelyck in zijne Stadt.

a Mich.5.2 Mat.2.1 Joan.7.42 1.Sam.16.4

4 Ende Joseph quam oock op wt Galilea van der Stadt Nazareth / in het Jootsche Lant/ a tot der Stadt Dauids / ghenaemt Bethlehem/ om dat hy van den huyse ende gheslachte Dauids was:

5 Om beschreuen te worden met Maria zijnen ondertrouden wijue / de welcke beuruch t was.

6 Ende het gheschiede/ als sy daer waren/ dat de daghen veruult werden / dat sy baren soude.

b Mat.1.25. Christus wort gheboren.

7 b Ende sy baerde haren eerstgeboren sone/ende wandt hem in doecken / ende leyde hem neder in de kribbe / om dat daer gheen plaetse en was voor hen in de herberghe.

8 Ende daer waren Herders in den seluen Lantbegrijpe by de huttē op den velde/houdende de nachtwake ouer hare kudden.

Den wakenden Herderen wort vā den Enghel ghebootschapt/dat de Salichmaker gheboren is.

9 Eñ siet/ de Enghel des Heeren stont by hem/eñ de claerheyt des Heeren omscheense: ende sy vreesden met grooter vreesen.

10 Ende de Engel seyde tot hen: Eñ vreest niet/want siet / ick Euangelizeere v lieden groote blijschap / die welcke alle den volcke wesen sal.

11 [Namelijck/] dat heden v gheboren is de Salichmaker/ die daer is Christus de Heere/in de Stadt Dauids.

Ende

Ende dit zy v voor een teecken: Ghy sult 12 vinden het kindeken in doecken ghewonden/ ende in de cribbe gelept.

[Die Lofsanck der Engelen.]

13 Ende terstont was daer met den Engel een menichte der Hemelscher Heyrscharen/ die God loefden/ ende sepden:

[i Esa.57.19 Ephes.2.12]

14 Eere zy Godt in de hoochste [Hemelen/] i ende vrede d ‡ op der Aerden / in de menschen een goet behaghen.

[‡ And. dē mēschen door een goet behagen.]

15 Ende het gheschiede/ als de Engelen van hen wech ghevaren waren in den Hemel/ sepden de Herders tot malcanderen: Laet ons henen gaen tot Bethlehem / ende sien dit woort dat daer gheschiet is / het welcke ons de Heere heeft cont ghedaen.

16 Ende sy quamen met haeste / ende vonden Mariam ende Joseph/ ende het kindeken ligghende in der kribben.

17 Ende als zijt gesien hadden / verbreyden sy het woordt dat hen van desen kindeken ghesept was.

18 Ende alle diet hoorden / verwonderden van het ghene dat van de Herders tot hen ghesept wert.

19 Ende Maria behielt alle dese woorden/ overlegghende die in haer herte.

20 Ende de Herders keerden wederom lovende ende prijsende Godt over al / dat sy gehoort ende gesien hadden/ gelijck het hen ghesept was.

[Christus wort besneden.]

[e Gene.17.12 Leuit.12.3 f Mat.1.21 Luce.1.31 g Leuit.12.6]

21 e Ende als de acht daghen vervult waren/ datmen het kindecken besnyden soude/ f wert zijnen Naem genaemt Jesus: welck ghenaemt was van den Enghel/ eer hy inden lichame ontfanghen was.

22 Ende als die dagen haerder reyninghe vervult waren / g nae de Wet Moysi/ brachtē sy hem te Jerusalem/ op dat sy hem stelden voor den Heere.

[h Exod.13.2 Num.3.13 ende.8.17]

23 (Ghelijck ghescreven is in de Wet des Heeren: h Een yeghelijck knechtken dat de moeder opent / sal den Heere heylich ghenoemt worden.)

[i Leuit.12.8]

24 Ende op dat sy de offerhande gaue nae het gene dat in de Wet des Heeren ghesept is/ i een paer Torteldupuen/ of twee Duyven jonghen.

25 Ende siet daer was een mensche te Jerusalem/ ghenaemt Simeon: Ende dese mensche was rechtveerdich/ ende Godtvreesende/ verwachtende de vertroostinge Israels: ende de heylighe Gheest was op hem.

[k Dat is/ den Ghesalfden.]

26 Ende hem was van Gode vercondicht door den heyligen Gheest/ dat hy den doot niet sien en soude/ eer hy k den Christum des Heeren ghesien hadde:

27 Ende hy quam door den Gheest in den Tempel: ende als de Ouders het kindeken Jesum in brachten in den Tempel/ om voor hem na de gewoonheyt des Wets te doen.

[Simeon ontfangt Christum. Zijn Lofsanck.]

28 Soo nam hy het oock in zijne armen/ ende danckte Godt/ ende sepde:

[l Gen.46.30 m Acto.2.28]

29 Heere/ l nu laet ghy uwen Dienstknecht in vrede na uwen woorde.

30 Want mijne ooghen hebben uwe salicheyt ghesien/

31 m Die ghy bereyt hebt voor aller volcken aensicht:

[n Esai.42.6 ende 49.6 Acto.13.47]

32 n Een licht tot verlichtinghe der Heydenen / ende tot een heerlijckheydt ws huys Israels.

33 Ende zijn vader ende zijn moeder verwonderden van het gene dat van hem gesept wert.

[Veler val ende veler opstandinge is Christus.]

[o Esaie.8.14 Rom.9.32 1.Pet.2.8 p Act.28.22]

34 Ende Simeon segendese/ ende sepde tot Mariam zijn moeder: o Siet dese wordt gheset tot eenen val ende opstandinge veler in Israel: ende tot een teecken / p dat wedersproken wort.

35 (Ende een Sweert sal v eyghen ziele doordringhen/) op dat de ghedachten veler herten ontdeckt worden.

[Anna Prophetisse.]

36 Ende daer was oock Anna de Prophetisse/ een dochter Phanuels/ wt den geslachte Asser/ dese was seer out/ ende hadde gheleeft met haren manne/ seven Jaer/ van haren maechdom aen.

37 Ende sy was een Weduwe/ ontrent van vierentachtentich Jaren / de welcke niet en quam wt den Tempel/ Gode dienende met vasten ende bidden nacht ende dach.

[q Of/ geprezen.]

[r * And. Israel]

38 Dese te dier selver uren daer gecomē zijnde/ heeft oock den Heere q beleden/ ende sprack van hem tot allen die de verlossinghe in r * Jerusalem verwachteden.

39 Ende als zijt al volbracht hadden na de Wet/ keerden sy wederom na Galileam/ tot haer Stadt Nazareth.

[Het kint Jesus Christus.]

40 Ende het kindeken wies op/ ende werdt sterck inden Gheest/ ende wert vervult met wijsheyt / ende de ghenade Godts was op hem.

[f Exo.23.19 Leuit.23.5 Deut.16.1]

41 Ende zijn ouders ginghen alle Jaer te Jerusalem/ op het Feest des f Pascha.

42 Ende als hy twaelf Jaer oudt ghewoorden was/ ende sy na Jerusalem opgegaen waren/ nae de ghewoonheyt des Feestdaechs.

[t ‡ And. zijns Ouders.]

43 Ende als de dagen voleynt waren/ ende sy wederomme keerden/ soo bleef het kint Jesus te Jerusalem/ ende Joseph ende t ‡ zijn moeder en wistent niet.

44 Ende sy meynden dat hy in het gheselschap op den wech was/ ginghen een dachreyse/ ende sochten hem onder de Maghen/ ende onder de bekende.

45 Ende als sy hem niet en vonden / keerden sy wederom nae Jerusalem/ hem soeckende.

[Het kint Jesus hoort ende vraecht/ ende antwoordet de Leeraers.]

46 Ende het geschiede/ na drie dagen vonden sy hem inden Tempel sittende midden onder de Leeraers / hoorende hen / ende vraghende hen.

[u Matt.7.28 Marc.1.22 Luce.4.22.32 Joan.7.15]

47 u Ende alle die hem hoorden/ verwonderden van zijnen verstande/ ende antwoorde.

48 Ende als sy hem sagen/ waren sy verwondert/ ende zijn moeder sepde tot hem: Kint/ waerom hebt ghy ons also gedaen? Siet/ v vader ende ick/ hebben v met smerten gesocht.

49 Ende hy sepde tot hen: Wat [ist] dat ghy my ghesocht hebt? En wist ghylieden niet dat ick zijn moet in de dinghen die mijns Vaders zijn?

[x Luce.9.45 ende.18.34]

50 x Ende sy en verstonden dat woort niet/ dat hy tot hen sprack.

51 Ende hy ginck af met hen / ende quam tot Nazareth: ende was hen onderdanich. Ende zijn moeder bewaerde alle dese woorden in haer herte.

[y 1.Sa.2.26 Luce.1.80]

52 y Ende Jesus wies op in wijsheyt ende ouderdom/ ende genade by Godt ende dē menschē.

Dat iij. Capittel.

2 De beroepinghe / 3. ende neerstichepdt Joannis in zijn Ampt/ 20. zijn vanghen/ 22 De Doop/ 23. ouderdom/ 24. ende gheslachte Jesu Christi.

1 IN den vijfthienden Jare des Keyserdoms des Keysers Tibery/ als Pontius Pilatus Stadthouder was over Judea / ende Herodes een Viervorst in Galilea / ende Philippus zyn broeder een Vieruorst in Iturea/ende Trachonitischen Lande/eñ Lysanias eē Vieruorst in Abilene.

a Acto. .4.6

Joannes vermaent tot bekeeringhe / vercondigende dat Christus ghecomen zy.

2 a Onder de twee Ouerpriesters Anna eñ Caypha / gheschiede het woort des Heeren tot Joannem den Sone Zacharie inder Woestijne:

b Mat.3.1 Mar.1.4

3 b Ende hy quam in alle het Lant ontrent den Jordaen/predikende den Doop der bekeeringhe/tot vergeuinge der sonden.

c Esai.40.3 Mat.3.3 Mar.1.3 Joan.1.23

4 Ghelijck gheschreuen is inden Boec der woorden Esaie des Propheten / die daer seyt: c De stemme des ghenen die roept inde Woestijne/ [is] bereyt den wech des Heeren/ maeckt zyne paden recht.

5 Alle Dal sal veruult worden / ende alle Berch ende Heuuel sal vernedert worden/ ende wat crom is/sal recht worden/ende de oneffen weghen sullen geslicht worden.

6 Ende alle vleesch sal de salicheyt Godts sien.

d Mat.3.7 ende 23.33

7 Soo seyde hy dan tot de scharen die tot hem quamen om van hem gedoopt te worden: d Ghy Adderen ghebroetsel/wie heeft u lieden gewaerschout te vlieden van den toecomenden toorne?

Wercken der bekeeringhe.

e Matt.3.9 Joan.8.39 Acto.13.26

8 Draecht dan vruchten die de bekeeringe weerdich zijn/ ende en begint niet te seggen by u seluen : e Wy hebben Abraham [tot] eenen Vader: Want ick segghe u/dat Godt machtich is/uyt dese steenen Abraham kinderen te verwecken.

f Mat.3.10 ende.7.19 Luce.3.9

9 Ende de Byle is nu alreede ghelegt aen den wortel der boomen. f Daeromme/alle boom die geen goede vruchten en draecht/ sal afghehouwen ende in het vyer gheworpen worden.

g Acto.2.37 h Jacob.2.15 1.Joan.3.17.

10 Ende de scharen vraechden hem/seggende : g Wat sullen wy dan doen?

11 Hy antwoorde / ende seyde: h Die twee cleederen heeft/deyle hem mede die gheen en heeft: ende die spijse heeft / die doe oock desghelijcx.

Tollenaers.

12 Ende daer quamen oock Tollenaers om ghedoopt te worden : ende seyden tot hem: Meester/wat sullen wy doen?

13 Hy seyde tot hen : En eyscht niet meer dan u gheset is.

Crijchsknechten.

i Of/dringt niemanden niet af.

14 Hem vraechden ooc de Crijchslieden seggende: Eñ wy/wat sullē wy doen? Hy seyde tot hen: i En doet niemanden ouerlast/ noch en beschuldicht niemant valschelijck: ende weest te vreden met uwe besoldinge.

15 Als nu het volck verwachtede/ ende alle in hare herten ouerleyden van Joanne/ of hy oock Christus niet en ware?

Het ghetuygenisse Joannis van Christo.

k Mat.3.11. Marc.1.8 Joan.1.26 Acto.1.5 ende 11.16 ende 19.4 l Esa.44.3 Joel.3.28 Acto.2.4 ende 11.15

16 Antwoorde Joannes tot hen allen/ seggende : k Ick doope u wel met water: maer daer coemt een stercker dan ick/dien ic niet weerdich en ben zijnen schoenriem te ontbinden : l die sal u doopen met den heyligen Geest/ende [met] vyer.

17 Wiens wan in zijne hant is/ ende sal zijnen dorschuloer doorsuyueren : eñ de tarwe sal hy in zyn schuere vergaderen / maer het caf sal hy met onuytblusschelijcken vyere verbranden.

18 Ende oock noch vele andere dingen vermanende/Euangelizeerde hy den volcke.

m Matt.14.3 Mar.16.18

Herodes worpt Joannem in de ghevanckenisse.

19 m Maer doe Herodes de Vieruorst van hem ghestraft wert/om Herodias Philippi zijns broeders wijf / ende van alle boosheden die hy dede.

20 Bouen dat alle heeft hy noch dit toe ghedaen/dat hy Joannem in de gheuanckenisse sloot.

n Mat.3.16 Mar.1.9 Joan.1.32

21 n Eñ het geschiede / als alle het volck gedoopt was/ doopt wert/ende Jesus oock gedoopt wert. ende badt/dat de Hemel gheopent wert.

o Esai.42.1 matth.17.5 marc.9.2 Luce.9.35 Col.1.13 2.Pet.1.17 p Of/ben ick te vreden.

22 Ende de heylige Gheest neder quam in lichamelijcker gedaente/gelijck eener Duyue op hem: Ende een stemme quam uyt den Hemel/seggende : o Ghy zijt mijn wel lieue Sone / in p u hebbe ick mijn welbehaghen ghenomen.

q mat.13.55 Joan.6.42 Eñ verhael der Voorvaderen Christi.

23 Ende Jesus begost ontrent dertich Jaren out te zijn/ende was (also men meynde) de sone Joseph/die was de sone Heli.

24 Die was [de sone] Mathat/die was de sone Leui/die was [de sone] Melchi/die was [de sone] Janna/die was de sone Joseph.

25 Die was de sone Matthathia / die was de sone Amos/ die was de sone Naum / die was de sone Esli / die was / de sone Nagge.

26 Die was de sone Maath/die was de sone Mathathia/die was de sone Semei/die was de sone Joseph / die was de sone Juda.

27 Die was de sone Johanna / die was de sone Resa/die was de sone Zorobabel / die was de sone Salathiel/die was de sone Neri

28 Die was de sone Melchi/die was de sone Addi/ die was de sone Kosam / die was de sone Elmodam/die was de sone Er/

29 Die was de sone Joseph/die was de sone Eliezar/die was de sone Jorim/die was de sone Mattha/die was de sone Leui/

30 Die was de sone Simeon/die was de sone Juda/die was de sone Joseph/ die was de sone Jonam/die was de sone Eliakim/

31 Die was de sone Melea/die was de sone Menam/ die was de sone Matthata / die was de sone Nathan/die was de sone Dauid/

32 Die was de sone Jesse / die was de sone Obed/die was de sone Boos / die was de sone Salmon/die was de sone Naasson.

33 Die was de sone Aminadab/ die was de sone Aram/die was de sone Esrom/die was de sone Phares/die was de sone Juda/

34 Die was de sone Jacob/die was de sone Isaac/die was de sone Abraham / die was de sone Thara/die was de sone Nachor/

35 Die was de sone Sarug/ die was de sone Ragau/die was de sone Phalec/die was de sone Heber/die was de sone Sala.

36 Die was de sone Kainan/die was de sone Arphaxad/die was de sone Sē/ die was de sone Noe/die was de sone Lamech.

37 Die was de sone Mathusala / die was de sone Henoch/die was de sone Jared/die was de sone Mahalaleel / die was de sone Kainan.

38 Die was de sone Henos/ die was de sone Seth / die was de sone Adam / die was een sone Godts.

Een beschrijvinge tot verclaringhe der swaricheyt diemen bevint inden Euangelio Matthei ende Luce/ aengaende het ghestachte Jesu Christi des soons Dauids/ eñ een navolger door het recht tot den seluen Rijcke: welcke beschrijvinge begint van Dauid eñ niet hooger/ overmits dat die swaricheyt alleene is ghelegen in zijne nacomelingen.

Om t'verstant te becomen van dese beschrijvinge, so staet eerst aen te mercken/ dat de Euangelisten S. Mattheus ende S. Lucas/ verschepden maneeren van doene bruycken/ inden verhale des Gheslachtregisters onses Heeren Christi nae den vleesche: nochtans strecken sy beyde tot den selue eynde/ dat is/ om te bewijsen dat hy nae wtwijsen der Prophetischer Schriften/ is hergecomen van den Coninclijcken bloede Dauids/ ende dat hy alsoo met rechte op zijnen stoel sitten mochte. De verschepden maniere van doene leydt hier inne/ dat S. Mattheus de gheslachten verhaelt/ dalende van de Vaders op de kinderen/ ende S. Lucas verhaeltse opclimmende van de kinderen tot de Vaders/ dwelck al een dinck is: maer op dat wy Lucam met Mattheo te beter conden vergheliјcken/ soo hebben wy zijn register oock dalende ghestelt/ alsoo die van Mattheo dalende ghestelt is/ op datmen alsoo te bequamer het verschil merecte/ ende de verclaringhe verstonde. Daer en boven soo verhaelt Mattheus de gheslachten Josephs/ hoewel nochtans dat hy Christo niet en behoort nae den vleesche/ ende Lucas verhaelt dat selue van de Maghet Maria. Want het is bequaem/ dat soo wel deen als d'ander ghestelt worden/ overmits Vrouwen ghemeynlijck werden geachtet te wesen van den gheslachte haerder mannen. Also dat oftmen Mariam rekent van haers mans weghen oft van haers selfs hercoemste/ soo salmen bevinden dat sy van beyden zyden wt dē Coninclijcken stamme Dauids is.

*Oock sult ghy aenmercken/ dat S. Mattheus willende zijn Gheslachtregister vervatten altoos met veerthien gheslachten/ heeft daerom eerstelijck wtghelaten Joas/ Amasiam/ ende Azaria/ de welcke behoorden te staen tusschen Ochosiam (die de laetste van Salomons geslachte was) eñ Joathan. Daer nae heeft hy oock wtghelaten Jchaam ende Joachim/ die behoorden gestelt te worden tusschē Josiam ende Jechoniam. Welcke wy alhier ooc hebben by gevoecht en haer plaetse/ om de beschrijvinghe te volder ende te volcomender te maken.

S. Mattheus gheslachtregister.

Salomon.
Roboam.
Abia.
Asa.
Josaphat.
Jozam.
Ochosias.
Amasias.*
Azarias.*
Joathan.
Achaz.
Ezechias.
Manasses.
Amon.
Josias.
Jchaas.*
Joachim.*
Jechonias.
Salathiel.
Abiud.
Eliachiam.
Azor.
Sadoc.
Achim.
Eliud.
Eleazar.
Mathan.
Jacob.
Joseph/ den beloefden man Marie de Maghet ende moeder onses Heeren Jesu Christi.

Dauid brachte voort.

De afcoemste Salomonis hiel op in Ochosia: waerom oock t'Rijck in Nathans gheslachte wert over ghebracht aen Joas den sone Juda.

Simeon die ghenaemt is Joas/ bracht voort

Die wtghecomen zijn van Joas so wel aen de slincker zyde als aen de rechte/ ontfanghen verschepdenheyt van namen in eenen seluen persoon. Daerom aenmerct/ dat de persoonen die aen der slincker zyde door Mattheum zijn ghenoemt. Dat zijn die seluen die door S. Lucam anders genoēt zijn ter rechter zyde/ tot aen Salathiel toe.

Zorobabel die voort brachte

Zorobabel na de wedercoemste in d'Landt des Jootschen volcx/ verlost wesende van de ghevanckenisse van Babylonie/ hadde de regeringe over tselue volck 58. Jaer/ ende liet veel kinderen achter/ onder welcke Resa eñ Abiud de voorneemste waren. Tgouvernement ende de regeringhe over tvolck/ behielt Resa ende zijne nacomelingen tot Janne toe: eñ daer van is voortgebracht de Maget Maria/ also het geslachtregister Luce aenteeckent/ ende Joseph haer man is voortghecomen vanden voorseyden Zorobabel/ door Abiud de broeder Resa/ alst S. Mattheus in zijn beschrijvinghe der gheslachten is verhalende.

Jesus Christus.

S. Lucas gheslachtregister.

Nathan een broeder des Coninck Mathatha.
Menna.
Melcha.
Eliachim.
Jona.
Joseph.
Juda.*
Leui.
Matthath
Jozam.
Eliezer.
Jesa.
Her.
Helmodan.
Kosan.
Addi.
Melchi.
Neri.
Salathiel.
Resa die 66 Jaer regneerde.
Joanna 53
Juda 14
Joseph 8.
Semei 11.
Mathathias 12.
Nahat 9.
Nagge 10
Heli 6.
Nahum 7.
Amos 14.
Mathathias 10.
Joseph 66.
Janne 16.
Melchi.
Leui.
Matthath
Heli/ ghenaemt Joachim Maria de moeder Christi.

*Juda hercomende van Nathan brachte voort Simeon ghesept Joas/ de welcke tot de Coninckliјcke weerdicheyt quam overmits dat Salomons zaet ofte geslachte ontbrack eñ ophiel in Ochosia: eñ daerom moeste het Rijcke comen op de nacomelingen des voorseyden Nathans/ nae de ordinantie Dauids/ die van Philo verhaelt wordt/ te weten/ dat de Jonckste der kinderen Bersabee (dwelck was Salomon) na hem soude regneren. Ende soo daer mannen van zijnen lijue ontbraken/ soo soudet alsdan keeren op den anderen Jonckstem/ dwelck was Nathan: ende daerom wert Nathan Ahiscar/ dat is/ des Princen broeder ghenoemt/ ende de ghene die van hem voortghebracht werden Ahiscarim/ dat is te segghen/ Broeders des Princen/ eñ ooc Mathitim/ dwelck beduyt/ ghegheven om te succederen/ ofte daer na het Rijck te besitten. De selue Philo verhaelt oock dat de nacomelinghen Nathans so gheeert werden vanden Coninc Josaphat/ dat hy de selue de broeders zijnes soons Jozan noemde/ ende de hare kinderen/ broeders Ochosie zijn Neue: ende dat is de redene waerom de Schrift ooc seyt/ dat Joas was de sone Ochosie/ hoewel hy zijn natuerlijck soon niet en was/ maer Judas sone/ wt Nathan ghedaelt.

*Overmits (alsoot schijnt) dat S. Lucas gheen mentie en maect van de geslachten Marie/ maer veel eer van Josephs hercoemst (want hy seyt in dese woorden/ dat Jesus gheacht wert een sone Josephs te zijn/ die daer was een sone Heli) soo moetmen verstaē/ datmen hier voor den naem sone/ segghen wil ghestachte oft afcoemste/ eñ dat S. Lucas wil segghen/ dat Joseph voortgebracht zy van Heli/ nademael hy tot eender huysvrouwe genomen hadde Mariam de Maghet/ die een dochter des voorseyden Heli was: welcke maniere van spreken niet nieu en is in de schrift: want men vindt dat Noemi Ruth zijn dochter noemt/ de welcke maer zijn Schoondochter en was/ namelijck/ zijns soons huysvrouwe.

Dat iiij. Capittel.

2. Jesus gheuast/ende den Duyuel ouerwonnen hebbende/ 15. begint te prediken .22. Waer wt hy van velen ghepresen wort/ 28. ende in zijn vaderlant veruolcht/ 33. gheneest eenen beseten 38. de schoonmoeder Petri / ende andere/43. eñ gheeft te kennen/waertoe hy ghecomen zy.

Christus wort versocht vandē Duyuel.

a Mat.4.1 Mar.1.12 b Exo. 34.28 3.Reg.19.8

Ende a Jesus vol des heyligē Geests/ 1 keerde weder van den Jordaen: ende wert van den Gheest ghedreuen in de Woestijne.

Ende wert veertich dagen versocht van 2 den Duyuel / ende en b att niet in die daghen / ende als die gheeyndicht waren / ten laetsten so hongherde hem.

Ende de Duyuel seyde tot hem: Indien 3 ghy Godts Sone zijt/so segt tot dese steenē dat hy broot worde.

Het leuen is gelegen in den woorde Godts.

c Deut.8.3 ende 32.47 Sap.16.26

Ende Jesus antwoorde hem/ seggende: 4 Daer is gheschreuen: c De mensche en sal niet by den broode alleenlijck leuen / maer by allen woorde Godts.

Eñ de Duyuel leyde hem op eenen hoo- 5 gen Berch/ eñ thoonde hem in eenē oogenblick alle de Coninckrijcken der Werelt.

Ende de Duyuel seyde tot hem: Alle dese 6 macht ende heerlijckheyt wil ick v gheuen: Want sy is my ouergegeuen/ende ick geefse wien ick wil.

Aenbidden.

Daerom indien ghy [nedervallet/] ende 7 my aenbiddet/dit sal uwe wesen.

Godt alleen salmen dienen.

d Deut.6.16 ende 10.20 1.Sam.7.3

Jesus antwoordende / seyde hem: Gaet 8 van my Sathan/ want daer is geschreuen: d Ghy sult den Heere uwen Godt aenbidden/ende hem alleene dienen.

Ende hy leyde hem in Jerusalem / ende 9 sette hem op de tinne des Tempels/ eñ seyde tot hem: Indien ghy de Sone Gods zijt/ so worpt v seluen van hier af nederwaerts.

Want daer is gheschreuen: Hy sal zijnen 10 Enghelen van v beuelen / dat sy v bewaren.

Ende dat sy v op de handen draghen/op 11 dat ghy te geener tijt uwen voet aen eenen steen en stootet.

e Deut.6.16

Ende Jesus antwoorde / ende seyde tot 12 hem: Daer is geseyt: e Ghy en sult den Heere uwen Godt niet versoecken.

Ende als de Duyuel alle versoeckinghe 13 voleynt hadde: weeck hy van hem eenen tijt lanck.

f Mat.4.12 Mar.1.14 Joan.1.43 Acto.10.37

f Eñ Jesus keerde weder door de cracht 14 des Gheests in Galileam: ende het geruchte van hem is wtgegaen ouer het geheele omligghende Landt.

Ende hy leerde in hare Vergaderingen/ 15 ende was van allen ghepresen.

g Mat.13.54 Mar. 6.1 Joan.4.43 h 2.Esd.8.6

g Ende hy quam te Nazareth/ daer hy 16 opgeuoet was: ende ginck na zijn gewoonte op de Sabbath dagen in de Vergaderingen/ h ende stont op om te lesen.

Ende hem wert gegeuen dat Boeck des 17 Propheten Esaia: ende als hy het Boeck opghedaen hadde / vant hy de plaetse daer gheschreuen was:

De Gheest des Heeren [is] op my/daer- 18 om dat hy my gesalft heeft. Ende heeft my wtghesonden/om den Armen te Euangelizeren / ende te ghenesen die ghebroken zijn van herten.

* Esai.61.2

*Om den ghevanghenen de verlossin- 19 ghe te prediken / ende den blinden dat ghesichte: om de verslaghene tot de vryheyt te brenghen: om te prediken het aenghenaem Jaer des Heeren.

20 Ende als het Boeck toeghedaen/eñ den Dienaer ouergheghenen hadde/sadt hy neder. Ende de oogen van allen die inde Vergaderinghe waren/saghen op hem.

21 Ende hy begonst tot hen te segghen: Heden is dese Schrift in uwe ooren veruult.

i mat.13.54 matth.6.3 Luce.2.47 k Joan.6.42 De Nazarenen worden aē Christum gheergert. l Gri. vergheliickinghe. Prophect. m mat.13.57 marc.6.4 Joan.4.44 n 1.Reg.17.9 Jacob.5/17

22 Ende sy alle gauen hem ghetuyghenisse/ i ende verwonderden van de aenghenaemheyt der woordē/die wt zijnen monde quamen/eñ seydē: k Is dese niet Josephs sone?

23 Ende hy seyde tot hen: Ghy sult vrijelyck tot my dit l spreeckwoort segghen: Medecijnmeester heelt v seluen: All wat wy ghehoort hebben dat in Capernaum gheschiet is/doet dat oock hier in uwen Vaderlande.

24 Ende hy seyde: Voorwaer segghe ick v/ m dat geen Propheet aenghenaem en is in zijn Vaderlandt.

25 Maer ic segge v inder waerheyt: n Daer waren veel Weduwen in Israel/ in de dagen Elie/ als den Hemel drie Jaren eñ ses Maenden gesloten was/so dat daer groote dierte was in het gheheele Landt.

26 Ende tot gheene van haer en was Elias ghesonden / dan tot eener Weduwe in Sarepta Sidonis.

o 2.Reg.5/14

27 o Ende daer waren veel Melaetsche in Israel onder den Propheet Elizeo / ende gheen van hen en werdt ghereynicht / dan Naaman van Syrien.

28 Ende sy werden alle inde Vergaderinge veruult met toorne/als sy dit hoorden.

29 Eñ stondē op/ eñ dreuen hē wt der stadt/ eñ leydē hē op het hoochste des berchs/waer op hare Stadt ghetimmert was/ op dat sy hem souden van bouen neder worpen.

30 Ende hy door midden van hen doorghegaen zijnde/ginck henen.

p Mat.4.13 Mar.1.21 q Mat.7.28

31 p Eñ quam af te Capernaum/de Stadt Galilee/ende leerdese op de Sabbath dagen.

32 q Eñ sy verwonderden hen ouer zyne leere/want zijn woort was met macht.

De beseten wort gereynicht. r marc.1.23 De Duyuel kent Christum/ maer hy verwoept hem/ ende zijnen lof ende zijn getuygenisse.

33 r Eñ inde Vergaderinghe was een man/ hebbende eenen geest eens onreynen Duyuels/ende riep wt met luyder stemme/

34 Seggende: Ey/wat hebben wy met v te doen/Jesu van Nazareth? Zijt ghy ghecomen om ons te verderuen? Ic kenne v wie ghy zijt/ [namelijck/] de Heylighe Godts.

35 Eñ Jesus strafte hem/eñ seyde: Swijcht/ ende gaet wt van hem. Ende de Duyuel wierp hem in het midden / ende voer wt van hem/sonder hem te schaden.

36 Ende daer quam een verschrickinge ouer allen/ende sy spraken te samen tot malcanderen/segghende: Wat woort is dit? want met gewelt ende cracht ghebiet hy den onreynen Geesten/ende sy varen wt.

37 Ende het geruchte van hem ginck wt in allen plaetsen des omliggenden Lants.

s matth.8.14 marc. 1.29 Petri schoonmoeder wort ghesont.

38 s Ende als Jesus was opgestaen wt der Vergaderinghe / quam hy in het huys Simons / ende Simonis wijfs moeder was met eener grooter cortsen beuanghen/ ende sy baden hem voor haer.

39 Ende hy stont ouer haer/ ende strafte de cortsen/ende de cortse verlietse/ende sy stont haestelyck op/ende diende hen.

t Ende

Allerhande ſieckte worden geneſen. t Mat. 8.16 Marc. 1.32 De Duyuelen belyden Chriſtum. u Mar. 1.34 Marc. 3.11 x Ofte/ dat. y Mar. 1.35

40 t Eñ als de Sonne onder was / alle die ſiecken haddẽ met menigerley ſieckẽ/ brachtenſe tot hem: eñ hy leyde eenen yegelijcken de handen op/ende maecktese gheſont.

41 u Daer voeren oock Duyuelen wt velen roepende/ende ſeggende: Ghy zijt Chriſtus de Sone Gods. Ende hy ſtrafteſe/ ende en lietſe niet ſpreken/ x want ſy wiſten dat hy Chriſtus was.

42 y Ende als het dach ghewordden was/ ghinck hy wt / ende quam nae een woeſte plaetſe: ende de Scharen ſochten hem/ ende quamen tot hem / ende hielden hem dat hy van hen niet gaen en ſoude.

43 Ende hy ſeyde tot hen : Jck moet oock den anderẽ Steden het Coninckrijcke Gods Euangelizeren : Want hier toe ben ick wtghesonden.

z Synagogen.

44 Ende hy predickte in de z Vergaderinghen Galilee.

Dat v. Capittel.

1. Chriſtus leert wt het ſchipken/ 4. treckt Simonem ende zijne medegeſellen tot hem door den vanck der Viſſchen. 12. gheneeſt eenen Melaetſchen/ 18. ende eenẽ gichtigen/ 27. roept Leui ende de Sondaers. 33. Ende onſchuldicht de zijne aengaende het vaſten.

Chriſtus leert wt het ſchipken. a Matt. 4.18 Marc. 1.16

1 Ende a het geſchiede als hem het volck ouervuiel/ om het woort Gods te hoorẽ/ ende hy ſtont by der Zee Genezareth.

2 Ende ſach twee ſchipkens by der Zee ſtaen/ ende de Viſſchers warender wtghegaen/ ende ſpoelden hare Netten.

3 Ende hy ginck in een van die ſchipkens/ het welcke Simonis was / ende badt hem/ dat hijt wat van den Lande af ſtuerde : ende ſittende / leerde hy de Scharen wt het Schipken.

b Joan. 21.6 De Viſſchers/ Petrus met Jacobo ende Joanne worden gheroepen. c Griecx/ Vooſtander.

4 Ende als hy af liet te ſpreken / ſeyde hy tot Simon : b Stiert af na de diepte / ende worpt uwe Netten wt om te vanghen.

5 Ende Simon antwoorde/ende ſeyde tot hem: c Meeſter/ wy hebben den gheheelen nacht gearbeyt/ ende niet ghevangen: doch op v woort ſal ick het Net wt worpen.

6 Ende als ſy dat ghedaen hadden/ beſloten ſy een groote menichte van viſſchen: ende haer Net ſcheurde.

7 Eñ ſy wenckten hare medegheſellen/ die in het ander ſchipken warẽ/ dat ſy quamen/ ende hen holpen: Ende ſy quamen / eñ vulden beyde de ſchipkens/ ſo dat ſy ſoncken.

8 Als Simon Petrus dat ſach/ viel hy Jeſu aen de knien/ ſeggende: Heere/ gaet wt van my want ick ben een ſondich menſche.

9 Want verſchrickinge hadde hem beuangen/ ende alle die met hem waren/ ouer den vanck der viſſchen die ſy geuangẽ hadden:

10 Deſgheliijcx oock Jacobus ende Joannes / de kinderen Zebedei / die Simonis medegheſellen waren/ ende Jeſus ſeyde tot Simon : En vreeſt niet: Van nv voort ſult ghy d menſchen vanghen.

d Jere. 16.16 Ezech. 47.9 e Mat. 4.20 ende 19.27 Marc. 10.28 Luce 18.28 f Mat. 8.2 Marc. 1.40

11 Ende als ſy de ſchipkens te Lande gheſtiert hadden / e verlieten zijt al/ende volchden hem nae.

12 f Eñ het geſchiede / als hy in een Stadt was/ ſiet/ daer was een man vol melaetſheyt/ de welcke/ als hy Jeſum ſach/ viel hy op zijn aenſicht/ ende badt hem ſegghende: Heere/ ſo ghy wilt/ cont ghy my reynighen.

13 Eñ hy ſtreckte de hant wt/ eñ raecte hem/ ſegghende: Jck wil/ wort gereynicht. Ende terſtont ſcheyde de melaetſchept van hem.

De Melaetſche wort gereynicht. g Leuit. 13.2 ende 14.2

14 Ende hy geboot hem/ dat hijt niemande ſeggẽ en ſoude: maer [ſeyde hy:] Gaet henẽ/ verthoont v ſeluen den Prieſter / eñ offert voor uwe reyninghe / g gelijck Moſes geboden heeft/ hen tot een ghetuyghenisse.

15 Ende het gheruchte van hem wert dies te meer verbreyt: ende vele ſcharen quamen te ſamen/ om hem te hooren/ ende van hem geneſen te worden van hare cranckheden:

Chriſtus in de Woeſtyne.

16 Maer hy ontweeck inde Woeſtijne/ ende badt.

De gichtſiecke wort gheneſen.

17 Ende het gheſchiede op eenen dach dat hy leerde / ende daer ſaten Pharizeen ende Leeraers des Wets / die wt alle Vlecken Galilee ende Judee / ende van Jeruſalem gecomen waren: ende de cracht des Heeren was [daer/] om hen gheſ[ont] te maken.

h Mat. 9.2 Mar. 2.3 Joan. 5.5 Act. 9.33. i Griecx/ ſetten

18 h Ende ſiet/ [ſommige] mannẽ brachten op een bedde eenen menſche die gichtſieck was/ ende ſochten hem in te brenghen/ ende voor hem te i legghen.

19 Ende niet vindende waer ſy hem inbrenghen mochten / ouermidts de Schare/ ſoo clommen ſy op het dack / ende lieten hem door de tichelen neder met den bedde/ in het midden voor Jeſum.

Gheloove.

20 Ende als hy haer gheloove ſach / ſeyde hy tot hem : Menſche/ uwe ſonden zijn v vergheuen.

Vergheuinghe der ſonden. k Of/ ongodlijck. l Job. 14.4 Pſal. 32.5 Eſaie 43.25

21 Eñ de Schriftgeleerde eñ de Phariſeen begonſten te ouerleggen/ ſeggende: Wie is deſe/ die daer k laſteringhe ſpreeckt ? l Wie can de ſonden vergheuen dan Godt alleen?

22 Als Jeſus haer ghedachten bekende/ antwoorde hy / ende ſeyde tot hen: Wat ouerlegt ghy in uwe herten?

23 Welck is lichter te ſegghen: Uwe ſonden zijn v vergheuen : of te ſegghen : Staet op ende wandelt?

24 Ende op dat ghy weet dat de Sone des menſchen macht heeft op Aerden de ſonde te vergeuen/ (ſeyde hy tot dẽ gichtſiecken:) Jck ſegghe v : Staet op/ neemt v beddeken op/ ende gaet in v huys.

25 Ende hy terſtont opſtaende / voor hen allen/ nam op [zijn bedde/] daer hy opghelegen hadde/ ende ginck henen in zijn huys/ Godt prijſende.

26 Ende ſy werden alle met verſchrickinge beuanghen/ ende preſen Godt: ende werden vol vreeſe/ ſegghende : Wy hebben heden ongheloouelijcke dinghen gheſien.

Mattheus wort gheroepen. m Mat. 9.9 Mar. 2.14

27 m Eñ daerna ginck hy wt: eñ ſach eenen Tollenaer/ ghenaemt Leui/ ſittende op den Tol/ ende ſeyde tot hem: Volcht my nae.

28 Ende hy opſtaende / verliet het al / ende volchde hem nae.

n Luce 15.1

29 Eñ Leui bereyde hem een groote maeltijdt in zijnen huyſe : n ende daer was een groote Schare van Tollenaren/ ende andere die met hem ter Tafel aenſaten.

30 Ende hare Schriftgheleerden ende Phariſeen murmureerden tegen zijne Diſcipulen / ſegghende : Waer om eet ende drinckt ghy met de Tollenaren ende Sondaren?

Rechtueerdighe. Sondaers. o Luce 19.10 1. Tim. 1.15

31 Ende Jeſus antwoorde / ende ſeyde tot hen: Die geſont zijn/ en behoeuen des Medecijnmeeſters niet/ maer die cranck zijn:

32 o Jck en ben niet gecomen om de Rechtueer-

neerdighe te roepen/maer de Sondaers tot bekeeringhe.

p Mat.9.14. marc.1.18

33 p Eñ sy seyden tot hem: Waerom vasten Joannis Discipulen dickwils/ende bidden vele/desgelijcx oock der Phariseen Discipulen/eñ uwe Discipulen eten ende drincken?

q Esaie 65.5 2.Cor.11.2.

34 Hy seyde tot hen: q Cont ghy de Bruylofts kinderen/so lange als de Bruydegom met haer is/ doen vasten?

Hy voorsept der Apostelen druck eñ vasten/nae zijne Hemelvaert.

35 Maer de daghen sullen comen / als de Bruydegom van hen sal wechghenomen zijn/ dan sullen sy vasten in die daghen

36 Ende hy seyde tot hen een ghelijckenisse: Niemant en sedt eenen lap van eenen nieuwen cleede / aen een oudt cleedt : anders scheurt oock het nieuwe [dat oude/] ende de lap van den nieuwen en coemt met den ouden niet ouer een.

r Sap.1.4. Act.2.4.

37 Eñ niemant en doet r nieuwen Wijn in oude ledersacken: anders/ de nieuwe Wijn scheurt de ledersackẽ/ ende wort wtgestort/ ende de ledersacken verderuen.

38 Maer men moet nieuwen Wijn in nieuwe ledersacken doen / ende sy worden beyde te samen behouden.

39 Ende niemandt die den ouden drinckt/ wil terstont nieuwen: Want hy seyt/ de oude is beter.

Dat vj. Capittel.

1. Christus beschermt also wel het werck zijner Discipulen / als het zijne / aengaende den Sabbath/ 12. gewaeckt hebbende inden ghebede/ verkiest ende naemt zijne Apostelen/ 18. gheneest de Scharen. 20. Ende leertse waer in het gheluck of ongheluck ghelegen is/ 27. ende zijne vyanden lief te hebben/ 37. ende niet lichtueerdelijck te oordeelen/ 41. ende alle ghevepnsthept te vlieden.

a Matt.12.1 Marc.2.23 Deut.23.25 b Dat is op den seuenden Sabbath / die so hooge was/ als den eerstẽ. Leui.23.6. c Exod.20.10

1 Het a gheschiede op eenen b tweeden eersten Sabbath/dat hy door het ghesaeyde ginck / ende zijne Discipulen pluckten Aaren/ende atense [die] wrijuende in hare handen.

2 Ende sommighe der Phariseen seyden tot hen: Waerom doet ghy c dat niet gheoorlooft en is te doen op den Sabbath?

d 1.Sa.21.8

3 Ende Jesus antwoorde hen/ende seyde: En hebt ghylieden oock niet gelesen wat d Dauid dede/doe hem hongherde/ende den ghenen die met hem waren?

4 Doe hy in het huys Gods ginck/eñ de Thoonbrooden nam/ende atse / ende gafse oock den genen die met hem waren: welcke [brooden] niemant geoorloeft en waren te eten/ e dan alleenlijck den Priesteren.

e Exod.29.34 Leui.8.31 ende 24.9 f Mat.12.8 marc.2.28. g Mat.12.9 marc.3.1.

5 Ende hy seyde tot henlieden : f De Sone des menschen is een Heere oock ouer den Sabbath.

6 g Ende het ghescheide op eenen anderen Sabbath/dat hy in de Vergaderinge ginc/ ende leerde . Ende daer was een mensche/ wiens rechterhandt dorre was.

De dorre hant wort ghesont. Christus wiste de gedachten.

7 Ende de Schriftghelcerde ende Phariseen wachteden [op hem/] of hy oock op den Sabbath heelen soude / op dat sy een beschuldinghe teghen hem vonden.

h ‡ Anders/ Ick sal u vraghen/ wat is gheoorloeft op den Sabbath/ etc. Of/ Wat? Ist gheoorloeft/etc.

8 Ende hy kende hare ghedachten : ende seyde tot den mensche / wiens hant dorre was: Heft u op/ende staet int midden. Ende hy opgestaen zijnde/stondt [daer.]

9 Ende Jesus seyde tot hen: h ‡ Ick sal u lieden wat vraghen: Ist gheoorloeft op den Sabbath goet te doen / oft quaet te doen? het leuen te behouden / of te verderuen?

10 Ende hy sachse rontomme aen/ende seyde tot den mensche/ Streckt u hant wt. Ende hy dede also : i ende zijn handt werd weder ghesont ghestelt ghelijck de ander.

i 1. Reg. 13.4

11 Ende sy werden vol onsinnicheyts / ende spraken met malcanderen / wat sy Jesu doen souden.

k Mat.14.23

12 k Eñ het geschiede in die dagen / dat hy wtginck op den berch om te bidden / eñ hy bleef ouer nacht in zijnen ghebede tot God.

l Mat.10.1 Marc.3.13 ende 6.7 Luce 9.1 m Dat is/ wtgesonden Boden.

13 l Ende als het dach was / riep hy zijne Discipulen/ende vercoos wt haer twaelue/ die hy oock m Apostelen noemde.

14 [Namelijck/] Simon/die hy oock noemde Petrum / ende Andreas zijn Broeder: Jacobus ende Joannes : Philippus ende Bartholomeus:

n Yuerlinck.

15 Mattheus eñ Thomas: Jacobus Alphei [sone/] ende Simon ghenaemt Zelotes:

16 Judas Jacobi/ende Judas n Iscarioth/ [die oock de verrader was.]

o Mat.4.25 Marc.3.7

17 o Eñ hy afgecomen met hen/stont op een vlacke plaetse/eñ de Schare zijner Discipulen / ende een groote menichte des volcx/ van gheheel Judea/ ende Jerusalem / ende van Tyro ende Sydon aen der Zee.

18 De welcke ghecomen waren om hem te hooren/ ende van hare cranckheden ghenesen te worden: oock die van onreyne Gheesten gequelt waren: ende sy werden gesont.

19 Ende alle de Schare sochte hem te raken/ want daer ginck cracht wt van hem / ende heeldese alle.

p Mat.5.2. Bedruckte om Christi wille.

20 p Ende hy sloech zijne oogen op ouer zijne Discipulen/eñ seyde: Salich zijt ghy arme/want uwe is het Coninckrijck Godts.

q Esaie.65.13 r Esaie.61.3 ende 66.10 s Mat.5.11 1.Pet.2.19 ende 3.14 ende 4.14 t Dat is uyt den Ban doen. u Act.5.41. x Act.7.51.

21 q Salich zijt ghy / die nu hongher lijdt: Want ghy sult versaet worden. r Salich zijt ghy/die nu weent : Want ghy sult lachen.

22 s Salich zijt ghy / als u de menschen haten/ende t afscheyden/ ende versmaden/ ende uwen naem als quaet verworpen / om des menschen Soons wille.

23 u Verblijdt u in dien daghe / ende verheucht u/ want siet uwen loon is groot in den Hemel. x Want desghelijcx deden hare Vaders den Propheten.

Rijcke in deser Werelt. y Amos 6.8. Syr.31.8. z Esaie 65.13 a Griecx/ opgheuult. b Jaco.4.9 ende 5.1

24 Daerentegen/wee u y ghy rijcke: Want ghy hebt uwen troost.

25 z Wee u die a versaet zijt : Want ghy sult hongeren. Wee u ghy die lacht: b Want ghy sult treuren ende weenen.

Menschen lof.

26 Wee u als u de menschen prijsen / want desgelijcx deden hare Vaders den valschen Propheten.

Lijdtsaemheydt. c Exod.23.4 Prou.25.21 d Mat.5.44 Rom.12.20 1.Cor.4.3 d Luce 23.34 e Act.7.60 e Mat.5.39. f Deut.15.7 Tob.4.7 Syr.4.1. g Tob.4.16 Mat.7.12 h Mat.5.46

27 Maer ick segghe u die toe hoort : c Hebt lief uwe Vyanden: doet wel den ghenen die u haten.

28 Seghent de ghene die u veruloecken : d Biddet voor de ghene die u ouerlast doen.

29 e Wie u aen deen wanghe slaet/ die biet oock dander: ende wie u den mantel neemt/ die en weyghert oock den rock niet.

30 f Gheeft eenen yeghelijcken wie u bidt. Ende wie u het uwe neemt /, en eyscht het van hem niet weder.

31 g Eñ gelijck ghy wilt dat u de menschen doen sullen/doet ghy hen oock desghelijcx.

32 h Want in dien ghy lief hebt / die u lief hebben/wat danc hebt ghy? Want de sondaers

daers hebben oock lief die hen lief hebben.

33 Ende indien ghy den ghenen goet doet die v goet doẽ/ wat danck hebt ghy lieden? want de Sondaers doen oock het selue.

i Deut.15.8

34 i Eñ indien ghylieden den ghenen leent/ vanden welckẽ ghy hoept wederom te ontfangen/ wat danck hebt ghy lieden? want de sondaers leenen oock den sondaren / op dat sy dergelijcke/ weder ontfanghen.

Men moet zijne vyanden oock lief hebben.

k Mat.5.4

35 Maer hebt uwe vyanden lief ende doet wel / ende leent sonder yet daer van te hopen/ ende uwen loon sal groot wesen/ ende ghy lieden sult k kinderen des Alderhoochsten wesen: want hy is goedertieren / ouer de ondanckbare ende boose.

36 Daerom weest barmhertich / ghelijck oock uwe Vader barmhertich is.

Doet gelijck ghy wilt hebben.

l Mat.7.1 Rom.2.1 1.Cor.4.5 m Pro.10.22 ende.19.17 n Mat.7.2 Marc.4.25

37 l Oordeelt niet / ende ghy lieden en sult niet gheoordeelt worden. Verdoemt niet/ so en sult ghy lieden niet verdoemt worden. Vergeeft/ ende v lieden sal vergeuen wordẽ.

38 m Gheeft / ende v lieden sal ghegheuen worden: een goede/ gedruckte/ ende geschudde/ ende ouervloedighe mate / sullen sy in uwen schoot gheuen: n Want met der selfder maten/ daer ghy mede metet/ sal v lieden weder ghemeten worden.

o Esa.42.19 Mat.15.14

39 Ende hy seyde hen een ghelijckenisse: o Can oock de blinde den blinden leyden? en sullen sy niet beyde in de gracht vallen?

p Mat.10.24 Joan.13.16 ende.15.20 q Of, een yegelijck sal volmaect worden (als hy is) ghelijck zijn Meester.

40 p De Discipel en is bouen zijnẽ Meester niet/ maer q so wie een volcomen [Discipel is/] sal wesen ghelijck zijn Meester.

r Mat.7.3

41 r Wat siet ghy den splinter / die in uws broeders ooge is/ ende den balck / die in v eyghen ooghe is/ en bekent ghy niet?

42 Of/ hoe cont ghy tot uwen broeder seggẽ: Broeder/ laet my den splinter die in v ooge is wt doen / die ghy selue den balck die in uwe eygen ooghe is niet en siet? Ghy ghevEynsde/ worpt eerst den balck wt uwe ooge/ eñ dan sult ghy wel sien/ den splinter die in uws broeders ooghe is wt te worpen.

s Pro.18.17

De boom wort aen de vrucht bekent.

t Mat.7.17 ende.12.33 u Mat.7.16

43 t Want het en is gheen goet boom / die quade vruchten draecht / noch geen quaet boom/ die goede vruchten draecht.

44 Want eẽ yegelijck boom wort wt zijne vrucht bekent: u Want men vergadert geen Vyghen van de Doornen / noch men snijt gheen Wijndruyuen van Bremen.

Het herte wort aen de vrucht bekent.

x Mat.12.35

45 x Een goet mensche brẽgt goet voort/ wt den goeden schat zijns herten: eñ een quaet mensche brengt quaet voort/ wt den quadẽ schat zijns herten. Want wt de ouervloedichevt des herten spreect zijnen mont.

Die dẽ wille Gods doen.

y Mala.1.6 Mat.7.21 ende.25.11 Luce.13.23 Rom.2.15 Jaco.1.22

46 y Wat noemt ghylieden my Heere/ Heere/ ende en doet niet het gene dat ick segge?

47 Wie tot my coemt/ ende mijne woorden hoort/ ende die doet: ick sal v thoonen wien hy ghelijck is:

48 Hy is gelijck een mensche die een huys timmerde/ ende groef ende verdiepte/ ende leyde het fondament op de steenrotze: als nv dan een opuloet quam/ ende de stroom teghen dat huys sloech / en conde hijt niet beweghen: want het was op een steenrotze ghefondeert.

Die dẽ wille Gods niet en doen.

49 Maer wie [mijne woorden] ghehoort/ ende niet ghedaen en sal hebben / die is gelijck een man / die zijn huys timmerde op de Aerde/ sonder fondament: ende de waterstroomen sloeghen daer teghen: ende het viel terstont/ ende de z val des seluen huys was groot.

z Of, scheure

Dat vij. Capittel.

a. Jesus gheneest den knecht des Hooftmans ouer hondert: 12. Verweckt den soon der Weduwe/ 22. antwoordt den ghenen die Joannes tot hem sandt/ ende prijst hem. 31. Straft de ongeloouichevt der Joden/ 37. ende vergheeft eener vrouwen de sonden in Simonis huys.

Des Hooftmãs knecht gesont.

a Mat.8.5

1 Als hy nv alle zijne woorden voleyndt hadde in de ooren des volcx / a ginck hy in tot Capernaum.

2 Eñ een Dienstknecht eens Hooftmans ouer hondert/ was tot op het steruẽ cranc/ den welcken hy lief hadde.

3 Ende als hy van Jesu hoorde/ sandt hy tot hem de Ouderlinghen der Joden/ biddende hem dat hy quame/ eñ zijnen Dienstknecht ghesont maeckte.

4 Ende als dese tot Jesum quamen baden sy hem neerstelick / segghende: Hy is weerdich dat ghy hem dat doet.

b Dat is/ vergaderhuys/ oft kercke.

5 Want hy heeft onse volck lief/ eñ hy heeft selue ons een b Synagoghe ghetimmert.

6 Eñ Jesus ginck met hen. Eñ doe hy nv niet verre vanden huyse en was / sandt de Hooftman vriendẽ tot hem/ seggende: Heere/ en vermoeyt v niet/ want ick en ben niet weerdich dat ghy onder mijn dac in comet.

7 Daeromme en hebbe ick oock my seluen niet weerdich gheacht tot v te comen: maer c spreect het woort/ ende mijn knecht sal ghesont worden.

c Gri. segt met den woorde

d Of, macht.

8 Want ick ben een mensche onder de d Ouerichevt ghestelt/ ende hebbe onder my Krijchsknechten / eñ segghe tot den desen: Gaet/ ende hy gaet / ende tot den anderen: Coemt/ eñ hy coemt: eñ tot mijnen Dienstknecht: Doet dat/ ende hy doet het.

9 Jesus dit hoorende / verwonderde hem zijner/ ende hem omkeerende/ seyde tot der Schare die hem na volchde: Ick segghe v lieden/ ick en hebbe so grooten ghelooue in Israel niet gheuonden.

10 Ende die gesonden waren / wederom te huys comende / vonden den Dienstknecht die cranck gheweest hadde/ ghesont.

11 Eñ het gheschiede daer na/ dat hy ginck na een stadt genaemt Naim/ ende vele van zijne Discipulen / ende een groote Schare ginghen met hem.

12 Eñ als hy by de poorte des stadts quã/ siet/ so wert daer een doode wtghedragen/ die een eenich ghebooren sone zijns moeders was/ eñ sy was Weduwe/ eñ [daer was] een groote schare wt der stadt met haer.

Der Weduwen sone wort verweckt te Naim.

e Act.9.40

13 Ende doe de Heere haer sach/ wert hy beroert met barmhertichevt ouer haer / ende hy seyde tot haer: Weent niet.

14 Ende quam by/ ende raecte de bare/ ende de draghers stonden stille: Ende hy seyde: Jonghelinck/ ick segghe v: e Staet op.

15 Ende de doode sadt op/ ende begonst te spreken. Ende hy gaf hem zijner moeder.

f Luce 24.19 Joan.4.19 ende 6.14 ende 9.17 g Luce 1.68

16 Eñ een vreese heeft hen allen beuangen/ ende presen God/ segghende: f Daer is een groot Propheet onder ons opghestaen / g ende Godt heeft zijn volck besocht.

17 Ende dit woort van hem/ wert verbreyt in geheel Judea: ende in alle den omleggenden lande.

Joannes sendt zijne Discipulen tot Christum
h Mat.11.2

18 h Eñ de Discipulen Joannis bootschapten Joanni van alle dese dinghen.

19 Eñ Joannes riep twee van zijne Discipulen / eñ sandtse tot Jesum / seggende: Sijt ghy die daer comen soude / oft verwachten wy eenen anderen?

20 Als dese mannen tot hem quamen / seyden sy: Joannes de Dooper heeft ons tot v wtghesonden / segghende: Sijt ghy die daer comen soude / of verwachten wy eenen andren?

21 Te dier seluer ure heelde hy vele van siecten ende plagen / ende boose Geesten / ende velen blinden gaf hy het gesichte.

22 Ende Jesus antwoorde / ende seyde: Gaet ende bootschapt Joanni wat ghy lieden gesien eñ ghehoort hebt: i dat de blinde sien / de creupele wandelē / de melaetsche gereynicht worden / de doove hooren / de doode opstaē / de arme worde̅ geeuangelizeert.

i Esaie.29.18 ende.35.5 ende.61.1.

23 Ende salich is hy / die aen my niet geergert en wort.

Het ghetuyghenisse Christi van Joanne.
k Mat.11.7
l Griecx / Enghelen.

24 k Ende als de Bodē l Joannis wech gegaen waren / begonst hy tot de scharen te spreken van Joanne: Wat zijt ghy lieden wtghegaen inde woestijne om te sien? een riet dat vanden winde beweecht wort?

25 Maer wat zijt ghy lieden wtgegaen om te sien? eenen mensche met sachte cleederen becleet? Siet / die in cierlijcke cleedinghe ende wellust leuen / zijn in der Conninghen Houen.

26 Maer wat zijt ghy lieden wtgegaen om te sien? eenen Propheet? Ja ick segghe v lieden / oock meer dan een Propheet.

27 Hy is de ghene / daer van geschreuen is: m Siet / ick sende mijnen n Enghel voor v aengesichte / die uwē wech bereyde voor v.

m Mal.3.1.
Mar.1.1
n Dat is / bode

28 Want ick segghe v lieden: Onder die van vrouwen gheboren zijn / en isser geen meerder Propheet / dan Joannes de Dooper: maer die minder is in het Conincrijcke Gots / is meerder dan hy.

29 Ende alle het volck / ende de Tollenaers die met Joannis Doop gedoopt waren / dit hoorende / rechtueerdichden Godt.

30 Maer de Phariseen / ende de Geleerde in der wet / van hem niet gedoopt zijnde / hebben teghen hen seluen den raet Gods versmaet.

o Mat.11. 16

31 o [Ende de Heere seyde:] Wien sal ick dan de menschen van desen geslachte ghelijcken? ende wien zijn sy ghelijck?

32 Sy zijn ghelijck de kinderen / die op de merckt sitten / ende roepen tot malcanderen / ende seggen: Wy hebben v op de fluyte ghespeelt / ende ghy en hebt niet gedanst: Wy hebben v claechbeden ghesongen / ende ghy en hebt niet gheweent.

Joannes.
p Mat. 3.4
Mar.1.6

33 p Want Joannes de Dooper is ghecomen / noch broot etende / noch wijn drinckende: ende ghy lieden segt: Hy heeft den Duyuel.

Christus.

34 De Sone des menschē is gecomen etende ende drinckende: ende ghy lieden segt: Siet daer een mensche / die een vraet / ende wijnsupper is / ende een vrient der Tollenaren ende Sondaren.

Christus eet met Simō dē Phariseus.
q mat.26.6
mar.14.3
Joan.11.2

35 Maer de wijsheyt is gerechtuerdicht van alle haer kinderen.

36 q Ende een vandē Phariseen badt hem / dat hy met hem ate: ende hy ginck in des Pharizeen huys / ende sadt aen.

37 Eñ siet / een vrouwe inde stadt / de welcke eē Sonderesse was / als sy vernomē hadde / dat hy in des Pharizeen huys ter Tafel sadt / bracht sy een glas met salue.

r Grl. Alabastron vat.

38 Eñ staende van achter aen zijn voeten / begonste weenende zijn voeten nat te maken met hare tranen / eñ sy droochdese met den hayre haers hoofts: ende custe zijn voeten / ende salfdese met der salue.

De Sonderesse wasschet de voeten Christi met hare tranen.

39 Eñ dit siende de Pharizeus die hem genoot hadde / sprack by hemseluen / seggende: s Waer dese een Prophet / so soude hy doch wel wetē / wie / eñ wat sy voor een wijf ware / die hem raect: want sy is een Sonderesse.

s Luce.15.2

40 Ende Jesus antwoorde / ende seyde tot hem: Simon / ick hebbe v wat te segghen. Hy seyde: Meester / Segt.

41 Eē Wtleener / [seyde Jesus] hadde twee schuldenaers / eñ de een was hem vijf hondert penningē schuldich / eñ de ander vijftich.

Gelijckenisse van twee schuldenaers.

42 Eñ als hy niet en hadde om te betalen / schanck hy het hen beyden quijte. Segt my: Wie vā dese twee sal hem meest lief hebbē?

43 Simon antwoorde eñ seyde: Ick meyne dien hy meest quijt geschonckē heeft. Eñ hy seyde tot hem: Ghy hebt recht gheoordeelt.

Dien meest vergheuen wort / die heeft meest lief.

44 Eñ hy gekeert zijnde tot de vrouwe / seyde tot Simon: Siet ghy dese vrouwe? Ick ben in v huys gecomen / eñ ghy en hebt my geen water gegeuen tot mijne voeten: maer dese heeft mijne voetē met tranen genet / eñ met den hayre haers hoofts gedroocht.

45 Ghy en hebt my geenen cus ghegeuen: Dese van dat sy hier in gecomē is / en heeft niet af ghelaten mijne voeten te cussen.

46 Ghy en hebt mijn hooft niet gesalft met Olye. Dese heeft mijn voeten met Salue ghesalft.

47 Daerom segge ick v: Haer zijn vele sonden vergheuen / want sy heeft seer lief ghehadt: Maer die weynich vergheuen wort / die heeft weynich lief.

Vergeuinge der sonden.

48 Ende hy seyde tot haer: De sonden zijn v vergheuen.

49 Eñ die daer tsamen ter Tafel saten / begonsten te segghen by hen seluen: Wie is dese / die oock de sonden vergheeft?

50 Eñ hy seyde tot der vrouwe: V geloone heeft v gheholpen / gaet henen in vrede.

Dat viij. Capittel.

5. Onder de gelijckenisse des zaets / 16. ende des ontsteken lichts / proeft hy zijn woort / 21. bekennende de ghene voor zyne Maghen / die dat selue bewaren / 24. stilt den tempeest / 27. verdrijft de Duyuelen wt den mensche in de Swijnen 43. gheneest een vrouwe van den bloetvloedt / 50. verweckt de dochter Jaire.

1 Ende het gheschiede daer na / dat hy reyse de door steden eñ vlecken / predikende ende euangelizerende het Coninckrijcke Gods / eñ de twaelue met hem.

Christus vercondicht het Coninckrijcke Godts.

2 Ende sommighe vrouwen / die van boose geesten ende crancheden ghenesen waren / [namelijc /] Maria / genaemt Magdalene / a wt dewelcke seuen Duyuelen wtghegaen waren:

a mar. 16.9

3 Ende Joanna het wijf Chuse / des besorghers Herodis / ende Susanna / ende vele andere die hem dienden van hare goeden.

Vrouwen die Christo dienden van hare goeden.

4 b Als nu een groote Schare vergadert was /

De ghelijckenisse van den Saeyer.

was / ende wt alle steden tot hem gingen/ sprack hy door ghelijckenisse.

5 Een Saeyer ginc wt/ zijn zaet te saeyen: ende dewijle hy saeyde / viel het een by den wech/ende het wert vertreden / ende de voghelen c des lochs atent op.

6 Het ander viel op de steenrotze/ ende als het voortgheromen was/verdroochdet/om dat het gheen vochticheyt en hadde.

7 Het ander viel midden onder de Doornen : ende de Doornen wiessen tsamen op/ ende versticktent.

8 Het ander viel op een goede Aerde: ende als het opgewassen was/ bracht het hondertvoudighe vrucht. Dit segghende / riep hy: Wie ooren heeft om te hooré/ die hoore.

9 d Ende zijne Discipulen vraechdé hem / ende seyden/wat dese ghelijckenisse ware.

10 Ende hy seyde : e V is het ghegheuen te verstaen de verborgentheden des Coninckrijcx Godts / f maer den anderen in gelijckenissen/ g op dat sy siende/ niet en sien/ eñ hoorende/ niet en verstaen.

11 h Dit is dan de ghelijckenisse: Het zaet is het woort Gods.

12 Die by den wech zijn / dat zijn de gene die het hooren:daer na coemt de Duyuel/eñ neemt het woort wt hare herte / op dat sy niet en souden gheloouen/eñ salich worden.

13 Eñ die op de steenrotze [zijn / dat zijn] die het woort met vreuchdé ontfangen/ als sy dat hooren: eñ dese en hebben geené wortel/eñ geloouen voor eenen tijt/ ende ter tijt der versoeckinghe/ vallen sy af.

14 Ende dat onder de Doornen valt / zijn de gene die het hooren/maer henen gaende: i worden sy verstickt door de sorchvuldicheyt/ ende rijckdom/ende wellusten des leuens/ende en voldraghen geen vrucht.

15 Ende dat in de goede Aerde[valt /]zijn de ghene die het woort hooren / ende in een goet fijn herte bewaren / ende in k volstandicheyt vruchten draghen.

16 l Niemant als hy een keersse ontsteken heeft/deckt die met een vat/noch setse onder een bedde: maer setse op den m luchter / op dat de gene die daer in comen/het licht sien.

17 n Want daer en is niet verborghen/ dat niet openbaer en sal worden / noch heymelick/dat niet bekent en sal worden/ ende int openbaer comen.

18 Daerom siet hoe ghy liedé hoort: o Want so wie daer heeft / dien sal ghegheuen worden: ende so wie niet en heeft/ dien sal oock het ghene dat hy * meynt te hebben/ ghenomen worden.

19 p Ende zijn moeder ende broeders quamen tot hem/ ende en conden om der scharen wille by hem niet comen.

20 Ende hem wert ghebootschapt/ende geseyt: V moeder ende uwe broeders staen buyten/ende willen v sien.

21 Ende hy antwoorde/ende seyde tot hen: q Mijn moeder eñ mijn broeders zijn dese/ die Gods woort hooren/ eñ dat selue doen.

22 r Ende het gheschiede op eenen dach/dat hy in een schipken ginck / ende zijne Discipile met hem: Ende hy seyde tot hen: Laet ons op dander zyde des s Meers varen. Eñ sy voeren af.

23 Ende dewijle sy scheepten / sliep hy: ende daer quam eenen stormwindt op het Meer/ ende sy werden vol [waters] ende waren in noot.

Christus ghebiet den winden.

24 Ende doe ginghen sy tot hem/ eñ weckten hem/seggende: Meester/ Meester/ wy vergaen. Ende hy stont op/ende strafte den wint/ ende de waterbaren : ende sy hielden op/ende daer wert een stilte.

25 Ende hy seyde tot hen: Waer is v gheloue ? Ende sy vreesden/ende waren verwondert/segghende tot malcanderen: Wie is doch dese ? f dat hy oock den winde ende den wateren ghebiet / ende sy zijn hem ghehoorsaem ?

26 t Ende sy scheepten na der Gadarenen Lant/het welcke teghen ouer Galilea is.

27 Ende als hy nv wtghegaen was op het Lant / quam hem te ghemoete een man wt der Stadt/die van langhe tijt met Duyuelen hadde beseten gheweest / ende en wert met gheene cleedinghe becleet/noch en bleef in gheenen huysen/ maer inde grauen.

De besetene wordt ghesont.

28 Ende als hy Jesum sach/riep hy wt / eñ viel voor hem / segghende met luyder stemmen: Wat hebbe ick met v te doen Jesu Sone Gods des Alderhoochsten ? Ick bidde v dat ghy my niet en pijnighet.

29 (Want hy gheboodt den onreynen Gheeste/ dat hy vanden mensche wtuaren soude) want hy hadde hem langhe tijt beuanghen : ende hy werdt met ketenen ghebonden/ende met boeyen bewaert/maer hy brack de banden/ ende wert van den Duyuel ghedreuen inde Woestijne.

30 Ende Jesus vraechde hem / ende seyde: Wat is uwen naem ? Hy seyde : Legio. Want daer waren veel Duyuelen in hem ghevaren.

31 Ende sy baden hem / dat hy hen niet beuelen en soude inden afgront te varen.

32 Ende daer was een cudde veler swijnen weydende op den Berch / ende de Duyuelen baden hem dat hy hen liete inde selue varen: ende hy lietet hen toe.

33 Doe voeren de Duyuelen wt vanden mensche/ende voeren inde swijnen: ende de cudde storte van bouen af met eenen storm in het Meer/ ende sy verdroncken.

34 Ende als de Herders saghen dat daer gheschiet was/ vloden sy : ende henen ghegaen zijnde/ bootschapten zijt inder Stadt/ ende op den Lande.

35 Ende sy ginghen wt om te sien dat daer gheschiet was / ende quamen tot Jesum/ ende vonden den mensche daer de Duyuelen wtghevaren waren / sittende ghecleet/ ende verstandich by de voeten Jesu : ende sy vreesden.

36 Ende die het ghesien hadden / vercondichden hen / hoe de besene was verlost geworden.

De Gadarenen verworpen Christum.

37 Ende de gheheele menichte des omligghendé Lants der Gadarenen/ u baden hem dat hy van hen wech ginge/ want sy waren met grooter vreese beuangen : doe ginck hy in het schipken/ende keerde wederom.

38 x Ende de man van welcken de Duyuelen wtghevaren waren / badt hem y dat hy by hem zijn mochte: Maer Jesus sandt hem van hem/ segghende:

39 Keert wederom in v huys / ende vertelt

hoe groo-

Margin references: c Of, hemels. d Mat.13.10 Mar.4.10 1.Cor.3.14. e Sapi.2.21 1.Cor.3.14. f Esai.6.9 Ezech.12.2 Joan.12.40 Act.28.26 Rom.11.8. h Mat.13.18 Mar.4.13. Waer door de vrucht des Godts rijcken Woorts verhindert wort. De Duyuel. Versoeckinghe. Sorchvuldicheyt. Rijckdom. Wellusten. k Mat.10.22 Mar.10.23 Luc.18.14 1.Tim.6.17. Of, lijdsaemheyt. l Mat.5.15 Mar.4.21 Luce.11.33. m Of, candelaer. n Mat.10.27 Mar.4.22 Luce.12.1 Job.12.22. o Mat.13.12 Luce.19.26 Mar.4.24 Luc.19.26. * Of, schijnt. p Mat.12.46 Mar.3.31. De susters ende broeders Christi. q Joan.15.14 2.Cor.5.16. r Mat.8.23 Mar.4.35. s Job.26.8 Psal.107.25 Esaie.51.20. t Mat.8.28 Mar.5.1. u Act.16.39. x Mar.5.18. y Grieck, by hem te zijn.

De weldaden Gods moetmen vercondigen

hoe groote dingen v God ghedaen heeft.

Ende hy ginck henē door de geheele Stadt/ predikēde al wat hem Jesus gedaē hadde.

40 Ende het ghesciede als Jesus weder-om keerde/ heeft hem de schare ontfangen/ want sy verwachteden hem alle.

z Mat. 9.10 Marc. 5.22

41 z Ende siet/ daer quam eē man genaemt Jairus/ ende hy was een Ouerste der Sinagoge/ ende is Jesu te voete ghevallen/ biddende hem dat hy in zijn huys quame.

42 Want hy hadde een eenighe dochter ontrent twaelf Jaer out/ die steruende was. Ende als hy derwaerts ginck/ heeft hem de schare verdronghen.

De vrouwe wort van haren bloet ganck ghenesen.

a Mat. 9.20 Mar. 5.25 b leui. 15.25 c Gr. leeftocht d Gri. stont de vloet haers bloets.

43 a Ende eē vrouwe die twaelf Jaer b de vloetuloedt ghehadt hadde/ ende hadde alle haer c goet aen de Medecijnmeesters te coste ghelyet/ ende en conde van niemanden gheheelt worden.

44 Dese quam van achter tot hem/ ende raecte den zoom zijns cleets: ende terstont d is de vloet haer bloets opgehouden.

45 Eñ Jesus seyde: Wie heeft my geraect? Ende als zijt alle missaecten/ seyde Petrus ende die met hem waren: Meester/ de scharen dringhen ende benauwen v/ ende segt ghy wie ist die my gheraeckt heeft?

Van Christo gaen crachten wt.

46 Ende Jesus seyde: Yemant heeft my geraect: want ick hebbe bekent/ dat een cracht van my is wtgegaen.

47 Ende de vrouwe siende dat het [hem] niet verborghen en was/ quam sy bevende/ ende viel voor hem neder/ ende verclaerde hem voor alle den volcke/ om wat oorsake sy hem gheraect hadde/ ende hoe sy terstont ghesont geworden was.

48 Eñ hy seyde tot haer: Dochter/ betrouwt/ v gheloone heeft v geholpen: gaet in vrede.

Het geloone maect salich

e Mat. 9.23 Marc. 5.35

49 e Dewijle hy noch sprac/ quam daer een van den Oversten der vergaderinge/ hem seggende: Uwe dochter is gestoruen/ wilt den Meester niet moeyelijck wesen.

Christus eyssschet geloone.

50 Als Jesus dat hoorde/ antwoorde hy hem/ ende seyde: En vreest niet/ gheloost alleenlijck/ ende sy sal gesont worden.

51 Eñ als hy in het huys quam/ en liet hy niemandt daer in comen dan Petrum/ Jacobum ende Joannem/ eñ des kints vader ende moeder.

f Joan. 11.11

De doot wort door Christum in slaep verandert.

52 Ende sy beweenden ende beclaechdense alle/ ende hy seyde: En weent niet/ sy en is niet ghestoruen/ f maer sy slaept.

53 Ende sy belachteden hem/ wetende dat sy ghestoruen was.

54 Ende hy dreefse alle wt/ ende haer by der hant genomen hebbende/ riep ende seyde: Dochter staet op.

55 Ende haren gheest keerde weder/ ende sy stont terstont op: ende hy beual datmen haer te eten gheuen soude.

56 Ende haer ouders verschrickten hen: eñ hy gheboot hen dat zijt niemande segghen en souden wat daer ghesciet was.

Dat ix. Capittel

1. De wtsendinghe der twaeluen/ 12. de vermenichvuldinghe der vijf brooden ende twee visschen/ 19. verscheyden meyningen van Christo/ 22. van zijn lyden ende opstandinghe/ 23. wat den mensche noodich is om Christum te volgen/ 28. zijn veranderinghe/ 38. de verlossinghe des beseten/ 48. van vernedertheyt/ 52. Hoe seer Christus aller menschen salicheyt begheert.

1 Ende a hy riep de twaelf Discipulen te samen/ ende gaf hen ghewelt ende macht ouer alle Duyuelen/ ende om sieckten te ghenesen.

Christus sent zijne Apostelen wt om te prediken.

a Mat. 10.1 Mar. 3.13 ende. 6.7 Luce. 6.13 b Mat. 10.7 c Mat. 10.9 Mar. 6.8 Luce. 22.35 d † And. stock e Gri. eñ gaet van daer wt. f Mat. 10.14 Mar. 6.11 Luce. 10.11 Act. 13.51 ende. 18.6 g Mat. 14.1 Mar. 6.16 h Oft/ hy en wist daer geenen raet tegen

2 b Eñ santse wt om te prediken het Conincrijcke Godts/ ende de crancken ghesont te maken.

3 Ende seyde tot hen: c Neemt niet tot de wech/ noch d † stocken/ noch male/ noch broot/ noch ghelt/ noch twee rocken.

4 Eñ tot wat huys ghylieden ingaen sult/ daer blijft e tot dat ghy van daer wt gaet.

5 f Eñ wie v lieden niet en ontfangt/ gaet wt van die stadt/ eñ schudt het stof vā uwe voeten/ tot een ghetuygenisse tegen hen.

6 Ende sy wtghegaen zijnde/ hebben door de vlecken omme ghegaen/ euangelizerende ende ghesont makende ouer al.

7 g Herodes de Vieruorst verhoorde al wat van hem ghesciede/ ende h was twijfelmoedich/ daerom dat van sommighen gheseyt wert/ dat Joannes van den dooden was opghestaen.

8 Eñ van sommighe/ dat Elias gheopenbaert was: ende van anderen/ dat een van den ouden Propheten opghestaen was.

9 Eñ Herodes seyde: Ick hebbe Joannem onthooft/ wie is nv dese van welcken ick sulcx hoore? Ende sochte hem te sien.

i Mat. 6.31 k Mat. 14.13 Mar. 6.31

10 i Eñ de Apostelen wederom ghecomen zijnde/ vertelden hem al wat sy ghedaen hadden: k Ende als hyse tot hem genomen hadde/ weeck hy bezijden/ in een woeste plaetse der Stadt/ ghgheeten Bethsaida.

11 Ende als de Scharen dat bekenden/ volchden sy hem nae: ende hy ontfinckse/ ende sprack tot hen vanden Conincrijcke Gods/ ende heeldese die heelinge van noode hadden.

l Gri. neygen.

12 Ende de dach begonst te l vallen: eñ de twaelue tot hem comende/ seyden hem: Laet de Schare van v/ dat sy gaen inde Vlecken ende Dorpen/ die rontom zijn/ eñ herberghe ende spijse vinden: want wy zijn hier in een woeste plaetse.

m Mat. 14.16 mar. 6.37 n Joan. 6.9

13 m Eñ hy seyde tot hen: Geeft ghy hen te eten. Sy seyden: n Wy en hebben niet meer dan vijf broodē eñ twee visschen/ ten sy dat wy gaen eñ coopē spijse voor alle dit volck.

14 Want daer waren ontrent vijf duysent mannen: Ende hy seyde tot zijnen Discipulen: Doetse neder sitten by vijftighen in elcke sate.

15 Sy deden alsoo/ ende dedense alle neder sitten.

o 1. Sa. 9.13 p Ofte/ seyde lof daer ouer/

16 Ende hy de vijf brooden ende twee visschen ghenomen hebbende/ sach op na den Hemel/ o ende p seghendese/ ende brackse/ ende gafse den Discipulen om der Schare voor te legghen.

Vijf duysent mannen worden met vijf brooden ghespijst.

17 Eñ sy aten alle/ ende werden versadicht/ eñ daer wert op genomen/ dat hen vanden brocken ouergebleuen was/ twaelf coruen.

q mat. 16.13 marc. 8.27.

18 q Ende het ghesciede doe hy biddende alleen was/ dat zijne Discipulen met hem waren/ ende hy vraechdese/ segghende: Wie segghen de Scharen dat ick ben?

Des volcx meyninge van Christo. r matt. 14.2

19 Sy antwoorden ende seyden: r Joannes de Dooper: ende sommighe/ Elias: ende sommighe/ dat een Propheet vanden ouden op ghestaen is.

Ende hy

Der Apostelen belydinghe. f Joan.6.69. g Grieckx/ Christus. Cruyce.

20 Ende hy seyde tot hen: Wie segt ghylieden dat ick ben? Petrus antwoorde / ende seyde: f De t Ghesalfde Godts.

21 Ende hy dreyghde dese/ende gheboot dat sy dat niemant segghen en souden.

22 Segghende: u De Sone des menschen moet vele lyden/ ende van de Ouderlingen ende Overpriesteren ende Schriftgeleerden verworpen ende ghedoot worden: ende ten derden daghe wederom opstaen.

23 Hy seyde oock tot hen allen: r Soo my yemant wil naevolghen / die versake hemselven/ende neme daghelijcx zijn cruyce op/ ende volghe my nae.

24 y Want wie zijn z leven behouden wil/ die salt verliesen: ende so wie zijn leven verliest om mijnent wille/ die salt behouden.

25 Wat batet doch den mensche / dat hy de gheheele Werelt wonne / ende hem selven verlore oft schade dede?

26 * Want soo wie hem mijns ende mijner woorden schaemt / diens sal hem de Sone des menschen schamen als hy comen sal in zijne heerlijckheyt / ende des Vaders/ ende der Heyligher Enghelen.

27 a Ick segghe u lieden waerlijck daer zijn sommighe hier staende / die den doot niet smaken en sullen / tot dat sy het Coninckrijcke Gods sien.

u Mat.16.21 ende 17.22 ende 20.18 Marc.8.31 ende 9.31 ende 10.33. Luce 18.31 ende 24.7 x Mat.10.38 ende 16.24 Marc.8.34 Luce 14.27 y Mat.10.39 ende 16.25 Marc.8.35 Luce 17.32 Joan.12.25 z Grieckx/ziele. * Mat.10.33. Marc.8.38 Luce 12.9. 2.Tim.2.12 1.Joan.11.23 a Mat.16.28 Marc.9.1

28 * Ende het gheschiede ontrent acht daghen nae dese woorden / dat hy mede nam Petrum ende Jacobum / ende Joannem/ ende clam op eenen Berch/om te bidden.

* Mat.17.1 Marc.9.2

Christus wert veranderd.

29 Ende als hy badt/wert de gedaente zijns aengesichts verandert / ende zijne cleederen wit/[ende] blinckende.

30 Ende siet/twee mannen spraken met hem/ de welcke waren Moses ende Elias.

31 De welcke daer gesien werden in b heerlickheyt/ende seyden [van] zijnen wtganck dien hy soude volbrenghen te Jerusalem.

b Of/claerheyt.

32 Ende Petrus/ ende die met hem waren/ waren met slape beswaert:ende als sy ontwaeckten/ sagen sy zijne heerlijckheyt/ende de twee mannen die met hem stonden.

33 Ende het geschiede als sy van hem wech gingen/ seyde Petrus tot Jesum: Meester/ het is goet dat wy hier zijn : ende laet ons hier drie Tabernacülen maken/ u eenen/ ende Mosi eenen / ende Elie eenen : niet wetende wat hy seyde.

34 Dewijle hy dat seyde / quam daer een Wolcke ende beschaduwde se : ende sy vreesden als sy inde Wolcke quamen.

35 Ende een stemme quam wt de Wolcke/ segghende: c Dese is mijn welbeminde(?) Sone: d Hoort hem.

36 Ende als dese stemme ghesciede / wert Jesus alleen ghevonden. Ende sy swegen/ ende en hebben in die daghen niemanden niet ghesegt wat sy ghesien hadden.

c Esaie.42.1 Mat.3.17. ende 17.5 Marc.1.11. ende 9.7 Luce 3.22 Coloss.1.13 2.Pet.1.17 d Deut.18.19 Act.3.22 e Mat.17.14 Marc.9.17

37 e Ende het geschiede des daechs daer na/ als sy den Berch af quamen/ so is hem een groote Schare te ghemoet ghecomen.

38 Ende siet / een man wt der Schare riep wt/ segghende: Meester/ Ick bidde u/ aensiet doch mijnen Sone / want hy is mijn eenich f kint:

f Grieckx/gheboren. g Grieckx/met schuyme.

39 Ende siet / de Gheest neemt hem / ende terstont crijscht hy/ende scheurt hem/g schuymende/ende en wijckt nauwelick van hem/ wanneer hy hem verscheurt heeft:

40 Ende ick hebbe uwen Discipulen ghebeden dat sy hem wtworpen souden / ende sy en conden niet.

41 Ende Jesus antwoorde segghende : O ongheloovich ende verkeert gheslachte: Hoe langhe sal ick by u wesen / ende u lieden lijden? Brengt uwen Sone hier.

42 Ende noch als hy by hem quam/ pluckte hem de Duyvel/ ende scheurde hem : ende Jesus strafte den onreynen Gheest / ende maeckte het Kint ghesont: ende gaf zijnen Vader weder.

De beseten wort gheholpen.

43 Ende sy verschrickten alle van de grootdadighe cracht Gods. Ende als sy hen alle verwonderden van allen dat Jesus dede/ seyde hy tot zijne Discipulen:

Christus vermaent de Apostelen van zijn doot.

44 h Vaet dese woorden in uwe ooren / h want het sal gheschieden / dat de Sone des menschen sal overgheleuert worden in de handen der menschen.

h mat.17.21. marc.9.31

45 i Maer sy en verstonden dit woort niet/ ende het was van hen verborghen / dat sy het niet en begrepen : ende sy vreesden hem van desen woorde te vraghen.

i Luce 2.49 ende 18.34

De Apostelen handelen wie de meeste zy.

46 k Daer quam oock een overlegghinghe in hen/ wie van hen de meeste ware.

47 Ende Jesus bekennende dese overlegginghe haers herten/ nam een kindeken/ ende stelde(t) by hem.

k mat.18.1 marc.9.33 Luce 22.24

48 l Ende seyde tot hen: So wie dit kindeken ontfangt in mijnen naem/ die ontfangt my: m ende soo wie my ontfangt / die ontfangt hem die my gesonden heeft . n Want wie de minste onder u allen is die sal groot wesen.

l mat.18.5. marc.9.37 Joan.13.20 m Luce 10.16 Joan 13.20 n mat.23.11 Luce 14.11 ende 18.14

49 o Doe antwoorde Joannes/ende seyde: Meester/ wy hebben eenen gesien in uwen Name Duyvelen wtworpen/ende wy hebben hem verhindert/ want hy [u] met ons niet en volcht.

o mar.9.38

50 Jesus antwoorde hem : En verhindert [hem] niet: p Want wie niet teghen ons en is/ die is voor ons.

p mat.1.31(?) Luce 11.23

51 Ende het gheschiede q als de dagen vervult werden/ dat hy soude van hier ghenomen worden / soo stelde hy zijn aenghesicht om na Jerusalem te gaen.

q Grieckx/ als de daghen zijne wederneminge of opneminghe vervult werdē. r Grieckx/ strect/

52 Ende hy sandt Boden wt voor zijn aensichte / de welcke ghinghen henen/ende quamen in een Vleck der Samaritanen om voor hem [herberghe] te bereyden.

53 Ende sy en ontfinghen hem niet / s om dat zijn aenghesicht ghestelt was te reysen nae Jerusalem.

s De Samaritanen en aenbaden niet te Jerusalem/ maer in Samaria op de Berghen. Joan.4.20

54 Ende als zijne Discipulen Jacobus ende Joannes saghen/ seyden sy: Heere/ wilt ghy dat wy segghen / dat het vier van den Hemel neder dale/ ende verslinde dese/ t gelijck oock Elias dede?

t 2.Reg.1.10 12.

55 Maer Jesus hem ommekeerende strafte se/ segghende: Ghylieden en weet niet van wat gheeste ghy zijt.

56 u Want de Sone des menschen en is niet ghecomen om te verderven de zielen der menschen/ maer om te behouden. Ende sy ghinghen in een ander Vleck.

Christus is een behoeder ende niet een verderver.

u Joan.3.17 ende 12.47

57 x Ende het gheschiede doe sy over wech ghinghen/ seyde een tot hem: Heere/ ick sal u volghen waer ghy henen gaet.

x mat.8.19.

58 Ende Jesus seyde tot hem : De Vossen hebben

Christi armoede.

hebben holen/ende de Vogelen des Hemels nesten:maer de Sone des menschen en heeft niet waer hy zijn hooft neder legghe.

59 Ende hy seyde tot eenen anderen: Volcht my na. Eñ hy seyde: Heere/ laet my toe/ dat ick eerst henẽ gae/ eñ mijnẽ vader begraue.

Die Christum wil na volghen / die moet het al verlaten.

60 Jesus seyde tot hem: p Laet de doode hare doode begrauẽ/ maer ghy/ gaet henen eñ vercondicht het Coninckrijcke Godts.

61 Ende daer seyde oock een ander: Heere/ ick sal v volghen/ z maer laet my toe dat ick eerst een afscheyt make met den ghenen die in mijnen huyse zijn.

p Leu. 21.12 Mat. 8.22
z 1. Reg. 29.20
a Pro. 26.11 Heb. 6.5. 2. Petr. 2.20

62 Jesus seyde tot hem: a niemant en is bequame tot den Coninckrijcke Gods/ die zijne hant aenden ploech slaet / ende achterwaerts siet.

Dat x. Capittel.

1. Christus ordineert ende sendt de tseuentich/ 13. veruloeckt de hertneckighe/ 16. vertroost de zijne/ende leert welck de middel der Salicheyt zy/ 29. ende wie onse Naesten zy/ 38. ende prijst Mariam bouen Martham.

De tseuentich Discipulen worden ghesonden.

1 Ende nae desen ordineerde de Heere oock noch tseuentich andere/ eñ santse wt/ twee eñ twee voor zijn aensicht/ in alle steden ende plaetsen daer hy soude comen.

a Mat. 9.37 Joan. 4.35.
b 2. Thess. 3.1

2 Eñ hy seyde tot hem:a Den Oogst [is] groot/ eñ de Arbeyders zijn weynich:b daerom bidt den Heere des Oogsts/ dat hy Arbeyders in zijnen Oogst c wt sende.

c Oft / wtstooten/ wtdrijuen.
d Mat. 10.6

3 d Gaet henen/ siet/ ick sende v lieden als Lammeren midden onder de Woluen.

e Mat. 10.9 Marc. 6.8 Luce 9.3 ende 22.35

4 e Draecht gheenen buydel / noch male/ noch schoenen / ende f en groet niemant op den weghe.

Groetinghe.
f 2. Reg. 4.29
g Mat. 10.22. Mar. 6.10

5 g In wat huys ghy lieden ingaet / segt eerst: vrede [sy] desen huyse.

6 Ende indien daer een soon des vredes is/ so sal uwen vrede op hem rusten: anders so sal uwen vrede tot vlieden wederkeeren:

h Spr. 29.20 1. Cor. 10.27
Arbeyt is loons weert.
i Leu. 19.13 Deut. 24.14 ende 25.4 Tob. 4.15 1. Cor. 9.4. 1. Tim. 5.18

7 h Eñ blijft inden seluen huyse etende eñ Drinckende wat van hẽ [voorgeset wort:] i Want een Arbeyder is zijns loons weert. En gaet niet vandẽ eenẽ huyse in het ādere.

8 Ende in wat Stadt ghy coemt / ende sy v ontfanghen/ eet sulcx als v lieden voorgeleyt wort.

9 Ende heelt de crancke die daer in zijn/ ende segt hen: Het Coninckrijcke Godts is tot v lieden na by ghecomen.

k Mat. 10.14 Marc. 6.11 Luce 9.5 l Act. 13.51 ende 18.6.

10 k Ende waer ghy lieden in een Stadt coemt / ende sy v niet en ontfanghen / daer wtgaende op hare straten/ segt:

11 l Oock den stof die van uwe Stadt aen ons hangt/ schudden wy v lieden [van ons] af: nochtans weet dit/ dat het Coninckrijcke Gods tot vlieden na by ghecomen is.

12 Jck segghe v lieden/ dat den Sodomiten verdraghelijcker wesen sal in dien daghe/ dan dier Stadt.

Verachtinge der vercondinghe des woorts Gods.
m Mat. 11.21

13 m Wee v Chorazin / wee v Bethsaida/ want waren in Tyro eñ Sidone die crachten gheschiet / die in v ghescheit zijn/ sy souden voortijden in sack ende asschen sittende/ bekeert gheworden hebben.

14 Daerom sal het Tyro ende Sidoni verdraghelijcker wesen in het oordeel/ dan v.

15 Ende ghy Capernaum / die tot den Hemel verheuen zijt/ sult tot der Hellen vernedert worden.

16 n Wie v lieden hoort/ die hoort my: Wie v lieden verworpt / die o verworpt my: p Ende wie my verworpt/ die verworpt oock den ghenen die my ghesonden heeft.

n Mat. 10.40 Mar. 9.37 Joan. 13.20
o Oft/ veracht/ versmaet/
p 1. Thess. 4.8

17 Ende de tseuentich keerden wederom met blijschap/ segghende: Heere/ de Duyuelen worden ons oock in uwen Naem onderworpen.

De Duyuel is den Apostelen onderworpen.

18 Eñ hy seyde tot hen: q Jck sach den Sathan vallen wt den Hemel/ als eenẽ blixem.

q Apoc. 12.9
r Mar. 16.18 Act. 28.5.

19 Siet/ r ick gheue v macht op Slanghen ende Scorpioenen te treden: ende tegen alle macht des vyants: ende gheen dinck en sal v schaden.

20 Nochtans en verblijdt v lieden daer in niet/ dat de Gheesten v onderworpen worden: maer verblijdt v/ dat uwe namen ghescreuen zijn in den Hemel.

Waerom men blijde zijn sal.

21 s Ter seluer ure verheuchde hem Jesus inden Gheest / ende seyde: Jck t dancke v Vader/ Heere des Hemels ende der aerden/ dat ghy dese dinghen voor de u Wijse ende verstandighe verborghen hebt / ende hebtse den cleynen geopenbaert/ Ja Vader/ want het heeft v alsoo behaecht.

s Mat. 11.25
t Oft / loue/ prijse/ ofbelije
u Job. 5.12 Esaie. 29.14 1. Cor. 1.19 ende 2.7. 2. Cor. 3.14

22 x Ende hy omgekeert tot zijnen Discipulen/ seyde: Alle dinck is my van mijnen Vader ouergegeuen: ende niemant en weet wie de Sone is/ dan de Vader: ende wie de Vader is / dan de Sone / ende dien het de Sone sal willen y openbaren.

x Psal. 8.7 Joan. 3.35 ende 17.2 1. Cor. 15.27 Phil. 2.10 Heb. 2.8
y Grieck/ ontdecken.
z Mat. 13.16

23 Ende [andermael] omgekeert zijnde tot de Discipulen bezijden / seyde hy: z Salich zijn de ooghen die sien dat ghylieden siet.

a 1. Petr. 1.10

24 Want ick segge v lieden/ a dat veel Propheten ende Coninghen hebben begheert te sien dat ghylieden siet/ ende en hebbent niet ghesien: ende te hooren dat ghylieden hoort/ ende en hebbent niet ghehoort.

b Mat. 22.35 Marc. 12.28

25 b Ende siet/ een Schriftgheleerde stont op / versoeckende hem / ende segghende: Meester/ wat sal ick doen/ dat ick het eewighe leuen besitten mach?

26 Ende hy seyde tot hem: Wat is in de Wet ghescreuen? Hoe leest ghy?

Hoe men het Rijcke Gods besidt.

27 Hy antwoorde / ende seyde: c Ghy sult den Heere uwen God lief hebben wt geheel v herte / ende wt geheel uwe ziele / ende wt geheel v verstant: geheel uwe cracht/ eñ wt geheel v verstant: d ende uwen naesten ghelijck v seluen.

c Deut. 6.5 ende 10.12 ende 30.6
d Leuit. 19.18 Rom. 13.9 Gal. 5.14. Jaco. 2.8

28 Ende hy seyde hem: Ghy hebt wel gheantwoort: doet dat/ ende ghy sult leuen.

29 Ende hy willende hemseluen rechtueerdighen/ seyde tot Jesum: Ende wie is dan mijn * Naesten?

Wie onse Naeste zy.
* Want sy en achteden niemant haer Naeste te wesen dan haer vrienden.

30 Jesus antwoorde ende seyde: Een mensche quam af van Jerusalem nae Jericho/ ende viel onder de Moordenaers/ de welcke hem oock zijne cleederen wtgetogen/ ende hem ghewont hebbende/ zijn henen ghegaen/ ende lieten hem half doot ligghen.

31 Ende het gheschiede dat een Priester by gheualle den seluen wech af quam / ende als hy hem sach/ ginck hy voorby.

32 Desghelijcx oock een Leuijt / als hy by die plaetse quam/ na dien hy by hem ghecomen was/ ende hem ghesien hadde/ is voorby ghegaen.

33 Maer een Samaritaen reysende / quam by hem/ ende als hy hem sach/ wert hy met barmherticheyt beweecht.

Ende

Ende tot hem gaende / verbant [hem] zijne wonden / gietende daer in Olye ende Wijn: ende legghende hem op zijn eyghen beeste/voerde hem in de herberge/eñ droech sorghe voor hem. 34

Des anderen daechs als hy wech reysen soude / tooch hy twee penninghen wt/ ende gaffe den Weert/eñ seyde tot hem: Draecht sorghe voor hem: ende wat ghy meer sult wtlegghen/dat sal ick v betalen/als ick wedercome. 35

Wie dan van desen dryen dunckt v de naeste gheweest te zijne/den ghenen die onder de Moordenaers ghevallen was? 36

Hy seyde: Die barmhertichheyt aen hem gedaen heeft. So seyde dan Jesus tot hem: Gaet henen/ ende doet ghy oock desgelijcx. 37

Christus wordt van Martha ontfanghen te gaste.

Eñ het gheschiede daer sy reysden / dat hy in een vleck ginck: ende een Vrouwe genaemt Martha/ontfinc hem in haer huys. 38

Maria de suster Marthe / becommert haer met Godts Woordt te hooren.

Dese hadde een suster genaemt Maria/ de welcke oock sittende aen de voeten Jesu/hoorde zijne woorden. 39

Ende Martha was seer becommert met veel dienens / ende tradt toe / ende seyde: Heere/ vraecht ghy daer niet nae / dat mijn suster my laet alleen dienen? Segt haer dat sy my helpe. 40

Ende Jesus antwoorde / ende seyde tot haer: Martha/ Martha/ ghy zijt sorchvuldich/ende ontrust in vele dinghen. 41

a Psal.27.4

Maer een dinc is noodich: Maria heeft het goede deel wtvercoren: e het welcke van haer niet en sal wech ghenomen worden. 42

Dat xj. Capittel.

1. Christus leert wel bidden/ 14. gheneest eenen stommen beseten/ 17 vercondicht den Lasteraers haren val/ 28. prijst de geestelijcke maechschap bouen de vleeschelijcke/ 29. strafcse die teeckenen begheeren/ 34. begheert alle eenvoudicheyt/ 42. ende vervloeckt de Pharizeen/ 53. waerom hy van hen bespiedt wert.

Christus leert de Apostelen bidden.

Ende het geschiede doe hy in een plaetse was biddende / als hy afghelaten hadde/seyde een van zijne Discipulen tot hem: Heere / leert ons bidden / ghelijck oock Joannes zijne Discipulen geleert heeft. 1

a Mat.6.9

Ende hy seyde tot hen: *Wanneer ghy lieden bidt/ soo segt: Onse Vader/die daer zijt in de Hemelen/Vwen Naem worde gheylicht: V Coninckrijcke come / Vwen wille gheschiede op der Aerden ghelijck in den Hemel. 2

a Ofte/ leefsbruickich/ oft/ wesentlijck.

Gheeft ons daghelijcx onse a dagelijcke broot. 3

Eñ vergheeft ons onse sonden/want wy oock eenen yegelijcken die ons schuldich is/ vergheven. Eñ en leyt ons niet in versoeckinge/maer verlost ons vanden boosen. 4

Dat men moet gedurich zijn int bidden.

Ende hy seyde tot hen: Wie van v lieden sal daer eenen vrient hebben / ende ter middernacht tot hem gaen/ende seggen: Vrient/ leent my drie brooden: 5

Want een vrient is van den weghe tot my gecomen/ende ick en hebbe niet dat ick hem voorsette. 6

Ende die van binnen antwoordde ende seyde: weest my niet moeyelijck: Siet / de deure is ghesloten / ende mijne kinderkens zijn met my in de slaepcamer: ick en can niet opstaen/ende v geven. 7

Ick segghe v lieden / of hy oock schoon niet op en staet/ende hem gheeft/om dat hy zijn vrient is / nochtans om zijne onbeschaemtheyts wille sal hy opstaen/ eñ hem gheven so veel als hyer behoeft. 8

9 Ende ick segghe v lieden: b Bidt/ende v sal ghegheven worden: soeckt / ende ghylieden sult vinden: clopt/ ende v lieden sal opghedaen worden.

b Jere.29.12 matth.7.7 ende 21.22 marc.11.24 Joan.14.13 ende 16.24 Jacob.1.5 1.Thess.4.9 1.Joan.3.22 ende.5.14

10 Want so wie begeert/die ontfangt: ende so wie soeckt/die vindt: ende den ghenen die clopt/wort opghedaen.

11 Ende wat vader isser onder v lieden/ welcke/soo zijn sone Broot begeert/hem eenen Steen gheven sal? of/soo hy om eenen Visch bidt/die hem voor den Visch een slanghe gheven sal?

12 Of/in dien hy een Ey begheert / die hem een Scorpioen geven sal?

13 Indien dan ghylieden die boos zijt/ weet uwen kinderen goede gaven te gheven: hoe veel te meer sal uwe Vader c in den Hemel den d * heylighen Gheest geven / den ghenen die hem begheeren?

*c Griecx/wt d * And.goeds*

Hy worpt den stommẽ Duyvel wt.

14 e Ende hy wierp eenen Duyvel wt/ die stom was: ende het gheschiede als de Duyvel wtghevaren was/so sprack de stomme/ ende de Scharen verwonderden hen.

e matt.6.32 ende 12.22 f matth.9. 34 ende 12.22 Marc.3.22 g Griecx/ in

15 Ende sommighe van hen seyden: f Hy worpt de Duyvelen wt g door Beelzebub den Oversten der Duyvelen.

16 Andere versochten hem/ ende begheerden van hem een teecken wt den Hemel.

17 Ende hy bekennende hare ghedachten/ seyde tot hen: h Alle Coninckrijcke dat teghen hemselven gedeylt is/ wort verwoest/ ende het een huys valt op het ander.

h matt.12.25. marc.3.24

18 Ende indien oock de Sathan teghen hem selven ghedeylt is/hoe sal zijn Rijcke staen? Want ghylieden segt dat ick de Duyvelen door Beelzebub wtdrijve.

19 Indien ick de Duyvelen wtdrijve door Beelzebub/ waer door drijvense uwe i kinderen wt? Hierom sullen sy uwe Richters wesen.

i Griecx/sons

20 Maer indien ick door den vinger Gods de Duyvelen wtdrijve / soo is dan het Coninckrijcke Godts tot v lieden ghecomen.

21 Wanneer een sterck gewapende zijn Hof bewaert/so blijft het ghene dat hy besit met vreden.

22 Maer als daer k een overcoemt die sterker is dan hy/ende hem verwint/soo neemt hy hem zijne wapen / in de welcke hy vertroude/ende deylt zijnen roof wt.

k Colo.2.15

23 l Wie met my niet en is/die is tegen my: ende wie met my niet en vergadert/die verstroyt.

l matth.12.30

24 m Wanneer de onreyne gheest vanden mensche wtgheghaen is / wandelt hy door n dorre plaetsen / soeckende ruste / ende als hy die niet en vint/seyt hy: Ic sal wederkeeren in mijn huys daer ick wtgevaren ben.

m matt.12.43 n Griecx waterloose.

25 Ende als hy coemt/vindt hijt met bessemen ghekeert ende verciert.

26 Dan gaet hy ende neemt met hem seven andere Gheesten booser dan hy selve is/ ende ingaende woonen sy aldaer / o ende het laetste diens menschen wort ergher dan het eerste.

o Joan.5.14. Hebre.6.5 ende 10.26 2.Pet.2.20

27 Ende het gheschiedde als hy dit seyde/ dat een vrouwe wt der Schare haer stemme ver-

POt/salich

me verheffende / seyde tot hem : p Gheluckich is de buyck die v gedraghen heeft/ende de borsten die ghy ghesoghen hebt.

Wie daer salich zijn.
q Matt.7.21 Rom.2.13 Jaco.1.22

Ende hy seyde : q Jae wel salich zijn sy/ 28 die Godts Woort hooren/ eñ dat bewaren.

r Mat.12.38 ende 16.1 Marc.8.1. Joan.6.30 1.Cor.1.22 f Jone.2.2

Ende als de Scharen aendronghen / be- 29 gonst hy te seggen : r Dit is een boos gheslachte/het soeckt een teecken / ende hen en sal gheen teecken ghegeuen worden/anders dan het teecken f Jone des Propheten.

Want gelijck Jonas den Niniuiten een 30 teecken gheweest is: also sal oock de Sone des menschen zijn desen gheslachte.

Teghen de verachters der predikinge Christi.
t 1.Reg.10.1. 2.Par.9.1

De Coninghinne wt den Suyden sal in 31 het oordeel opstaen met de menschen van desen geslachte/ eñ salse verdoemen/ t want sy quam van de eynden der Aerden / om te hooren de wijsheyt Salomonis : ende siet/ hier is meer dan Salomon.

u Jone.3.5
*Griecx / in

De mannen van Niniue sullen opstaen 32 in het oordeel/ met dit gheslachte / ende sullent verdoemen : u want sy bekeerden hen *door de predikinge Jone:ende siet/ hier is meer dan Jonas.

x Mat.5.15 Marc.4.21 Luce.8.16
y Ofte/candelaer.

x Niemant en ontsteeckt een keersse/ en- 33 de setse int verborghen / oft onder een coren mate : maer op den y luchter/ op dat de gene die daer in comen/het licht sien mogen.

z Mat.6.22

z De keersse des lichaems is de ooghe. 34 So dan uwe ooge eenuoudich is/so sal gheheel v lichaem claer wesen : maer indien sy boos is/so sal ooc v lichaem duyster wesen.

a‡ And/of het licht/etc.

Siet dan toe a ‡ dat het licht welck in v 35 is/niet duysternisse en zy.

Jn dien dan v gheheel lichaem luchtich 36 is/geen deel hebbende dat duyster zy/so salt gheheel luchtich zijn / ghelijck als de keersse met haer schijnsel v verlicht.

Christus eet ongewassen met dē Phariseen.

Dewijle hy [noch] sprack/badt hem een 37 Phariseus / dat hy met hem het middachmael ate:Ende hy ingegaen zijnde/sat aen.

b Mar.7.3
Watmen meest reynighen sal.

Eñ als de Phariseus dat sach/ verwon- 38 derdet hē/ b dat hy niet eerst voor de maeltijt hem ghewassen en hadde.

c Mat.23.25 d Titi.1.15 e Ofte/uwe binnenste is vol roofs ende boosheyts.

Eñ de Heere seyde tot hem: c Ghy Pha- 39 riseen / ghy reynicht nu het buytenste des drinckvats eñ der schotel : d maer e het binnenste is vol van uwen rooue eñ boosheyt:

Ghy dwasen/die het buytenste gemaeckt 40 heeft/ en heeft hy oock niet het binnenste gemaeckt?

f Esaie.58.7. Dan.4.24 Tob.4.11 ende 12.9 Luce.12.33

f Gheeft dan aelmoessen [van] dat bin- 41 nen is/ende siet alle dinghen zijn v reyn.

g mat.23.23 h 1.Sa.15.22 Spr.4.17 Osee.6.7 Mich.6.8 matth.9.13 ende 12.9

g Maer wee v ghy Phariseen:want ghy 42 verthient Munte ende Ruyte / ende alderhande Moescruyt : ende h het oordeel ende liefde Godts gaet ghy voorby. Dit moestmen doen/ende het gene niet achterlaten.

i matth.23.7. marc.12.39 Luce.20.46 k Gri.hebt lief

i Wee v ghy Phariseen : want ghy k be- 43 geert het voorghestoelte in de Vergaderingen/eñ gegroet te worden op de Marckten.

l math.23.26

l Wee v ghy Schriftgeleerde eñ Phari- 44 seen/gheueynsde : want ghylieden zijt ghelijck de grauen diemē niet en siet/waer ouer de menschen wandelen / eñ en wetent niet.

Teghen de Wetgheleerde.

Ende een wt de Wetgeleerden antwoor- 45 de/ende seyde tot hem : Meester / met dese woorden doet ghy ooc ons smaetheyt aen.

m matt.23.4. Act.15.10 Esaie.10.1

m Eñ hy seyde : Wee v lieden oock ghy 46 Wetgheleerde : want ghy belastet de menschen met ondraghelijcke lasten / ende ghylieden selue en ghenaeckt de lasten niet met eenen vingher.

n matt.23.29

47 n Wee v lieden / want ghy timmert de grauen der Propheten / ende uwe vaders hebbense ghedoot.

o Ofte/betuycht dat ghy mede bewillicht.

48 Voorwaer ghylieden o betuycht [dat] ende bewillicht mede in de wercken uwer vaderen : want sy hebbense ghedoot / ende ghy timmert hare grauen.

p matt.23.34 q matt.10.16 Luce.10.3 Joan.16.2 Acto.7.51 Hebr.11.35.

49 p Daerom heeft oock de wijsheyt Gods ghesept : q Ick sal Propheten ende Apostelen tot hen wtsenden / ende van dien sullen sy [sommighe] dooden/ ende sommighe wt drijuen.

50 Op dat gheeyscht mach worden van desen geslachte/ het bloet aller Propheten dat wtghestort is van de scheppinghe der Werelt aen.

r Gene.4.8 Heb.11.4 f 2.Par.24.22

51 Vanden bloede Abels / r tot het bloet f Zacharie/die daer ghedoot was tusschen den Tempel ende den Altaer. Ja ick segghe v lieden/het sal gheeyscht worden van desen gheslachte.

t matt.23.13 u‡ And verborghen/

52 t Wee v ghy Schriftgeleerden/want ghy u‡ ghelieden hebt den sleutel der wetenschap genomen/ende en zijt daer selue niet ingegaen/ ende die daer in gingen/hebt ghylieden verhindert.

x And. Wetgheleerde. y And. stijf aen te houden. z Oft. listelijck te vraghen van vele dinghen.

53 Ende als hy sulcx tot hen seyde / begonsten de x Schriftgheleerde ende Phariseen hem y * hardelijck te dringen/ ende z te verwecken te spreken van vele dinghen.

54 Hem laghen legghende/ ende soeckende yet wt zijnen monde te vanghen om hem te beschuldighen.

Dat xij. Capittel.

1. Christus vermaent gheueynstheyt te schouwen/ 8. zijnen Naem te belijden/ 13. buyten zijn beroepinghe niet te gaen/ 15. gierichepdt te schouwen/ 22. ende sorchuuldicheyt des leuens/ 31. te staen na de rechtueerdicheyt/ 33. aelmoessen/ 36. voorsichticheydt/ lijdsaemheyt/ 54. bescheydenheyt/ 58. ende eendrachticheyt.

a matt.16.5 marc.8.15 b Griecx/ thien duysent/ een seker ghetal voor een onseker. matth.28.23.

1 ENde als a daer een b ontallijcke groote Schare ouer hoop vergadert was/ soo dat sy malcanderen vertraden/ begonst hy te segghen tot zijne Discipulen : Voor al wacht v lieden voor den sheurdeech der Phariseen/ de welcke is gheueynstheyt.

c matt.10.26 marc.10.26 marc.4.22 Luce.8.17 Job.12.22

2 c Want daer en is niet bedeckt dat niet openbaer en sal worden / noch verborghen dat niet ghewetten en sal worden.

3 Daerom al wat ghylieden in duysternisse ghesept hebt/dat sal int licht gehoort worden: Ende wat ghylieden binnen in de camer in de oore gesproken hebt/ dat sal op de daken ghepredickt worden.

d Esaie.51.7. Jerem.1.8 4.Esd.15.8 mat.10.28
Wie men vreesen sal.

4 Ende ick segghe v mijne vrienden: d En vreestse niet die het lichaem dooden / ende daer na niet meer doen en connen.

e matt.10.29 f 1.Sa.14.45 2.Sam.14.11 1.Reg.1.52 Luce.21.18

5 Maer ick sal v thoonen welcken ghylieden vreesen sult : vreest hem / die na dat hy gedoot heeft/oock macht heeft in de Helle te worpen. Ja segge ick v lieden/vreest dien.

6 e En vercooptmen niet vijf Musschkens voor twee penninckens : Eñ daer en wort niet een van dien voor Godt vergheten.

Christum belijden of versaken.
g matt.10.32

7 f Jae oock de hayren ws hoofts zijn alle ghetelt. Daerom en vreest niet / want ghy gaet veel Musschen te bouen.

8 g Ick segghe v lieden : Soo wie my belijden

lijden sal voor den menschen / de Sone des menschen sal hem ooc belijden voor de Enghelen Godts.

h Maer wie my versaken sal voor den 9 menschen/die sal versaeckt worden voor de Enghelen Godts.

i Ende so wie een woort spreeckt teghen 10 den Sone des menschen/het sal hem vergeuen worden : k maer wie gelastert sal hebben teghen den heylighen Gheest / dien en sal het niet vergheuen worden.

l Ende wanneer sy v lieden brengen sullen 11 in de Vergaderingen/ eñ voor de Ouerste/ende voor de Geweldighe/ en weest niet sorchuuldich / hoe oft wat ghylieden antwoorden sult/of wat ghy spreken sult.

Want de heylighe Gheest sal v leeren in 12 de selue ure wat ghy spreken moet.

Ende een wt der Schare seyde tot hem:13 Meester / segt mijnen broeder dat hy met my het erfgoet deele.

Ende hy seyde hem: Mensche/wie heeft 14 my een Rechter oft Deyler ouer v lieden ghestelt.

Eñ hy seyde tot hem: Siet toe/eñ wacht 15 v lieden van gierichept/ m want n niemant en leeft van zijne goeden/ oock als [sy] hem ouer vloeyen.

Ende hy seyde tot hen een ghelijckenisse/16 ende sprack: Eens Rijcke mans lant droech veel vruchten.

Eñ hy ouerleyde by hem seluen / seggende:17 Wat sal ic doen? want ick en hebbe niet waer in ick mijne vruchten vergadere.

Ende seyde: Dit sal ick doen: Jc sal mijne 18 schueren af breken / eñ sal meerdere timmeren / ende daer in sal ick vergaderen alle mijne gewassen vruchten/eñ mijne goeden.

Eñ ick sal tot myn ziele seggen : o Ziele/19 ghy hebt veel goets dat vergadert is voor vele Jaren / rust / eet / drinckt / ende weest vrolijck.

Eñ Godt seyde tot hem: p Ghy dwaes/20 in desen nacht sal v ziele van v gheeyscht worden : q ende wiens sal het zijn dat ghy bereyt hebt?

Alsoo [is hy] die r * heymselijck schatten 21 wech leyt/ende niet rijck en is in Godt.

Eñ hy seyde tot zijne Discipulen: s Daer-22 om segghe ick v lieden / en weest niet sorchuuldich voor uwe t leuẽ/ wat ghy eten sult/ noch voor uwe lichaem/ wat ghylieden aen doen sult.

Het leuen is meerder dan de spijse / ende 23 het lichaem [is meerder] dan de cleedinge.

u Aenmerct de Rauen/sy en saeyen niet: 24 noch sy en maeyen niet / sy en hebben oock noch Kelder noch Schuere/ende Godt voetse : hoe veel meer gaet ghylieden de Voghelen te bouen.

x Ende wie van v lieden can met zijne 25 sorchuuldichept een elle tot zijn groote toe doen?

Indien ghylieden dan het minste niet en 26 vermeucht/ waerom zijt ghy voor de ander [dinghen] sorchuuldich?

Aenmerckt de Lelien / hoe sy wassen / sy 27 y en arbeyden niet/noch en spinnen niet: eñ ick segghe v / dat oock Salomon in alle zijne heerlijchept niet en heeft becleet geweest/ ghelijck een van desen.

28 Jn dien dan Godt het gras (dat heden op den Acker is/ende morghen in den ouen ghewerpen wort) also becleet/hoe veel meer v lieden/ghy cleyn gheloovighe?

29 Ende ghylieden/en vraecht niet wat ghy eten of wat ghy drinckẽ sult/ende z en weest oock niet wanckelmoedich:

30 Want alle dese dinghen begheeren de Volcken des Werelts: maer uwe Vader weet dat ghy dese behoeft.

31 a Maer soeckt lieuer het Coninckrijcke Godts / ende alle dese dinghen sullen v toeghewerpen worden.

32 En vreest niet ghy cleyn kuddekẽ: want het is ws Vaders welbehaghen/ v dat Coninckrijcke te gheuen.

33 b Vercoopt dat ghy besit/ ende geeft aelmoessen : c Maeckt v lieden d buydels/die niet en verouden/ eenẽ schat die niet en vergaet / inden Hemel / daer de Dief niet en coemt/noch oock de Motten niet en schent.

34 Want waer uwen schat is/daer sal oock uwe herte wesen.

35 e Laet uwe lendenen opgeschort zijn/ ende de keerssen bernende.

36 Ende [weest] ghy gelijck den menschen die haren Heere verwachten/ wanneer hy wederom comen sal van der Bruyloft / op dat wanneer hy coemt ende clopt / sy hem terstont moghen op doen/

37 f Geluckich zijn die Dienstknechten die de Heere als hy coemt/vint wakende/voorwaer ick segghe v lieden/dat hy hem sal opschorten/ ende salse doen aensitten/ eñ doorgaende/sal hy hen dienen.

38 Ende so hy coemt in de tweede wake/eñ in de derde wake/ende vindtse [alsoo doende] g gheluckich zijn die Dienstknechten.

39 h Ende weet dit : Hadde de Huysheere gheweten te wat vre de Dief soude ghecomen hebbẽ/hy soude doch gewaect hebben/ eñ en hadde zijn huys niet latẽ doorbreken.

40 i Soo weest dan ghylieden oock bereyt/ want de Sone des menschen sal comen te wat ure ghylieden niet en meynt.

41 Ende Petrus seyde hem: Heere/segt ghy dese gelijckenisse tot ons/ of oock tot allen?

42 Ende de Heere seyde: k Wie is doch een getrouwe ende voorsichtich Huysregeerder/ den welcken de Heere ouer zijn huysghesin sal setten / op dat hy hen tot bequamer tijt de ghesette spijse gheue?

43 Gheluckich is de Dienstknecht / welcke Heere als hy coemt/vint also doende.

44 Jck segghe v lieden waerlijcken / hy sal hem ouer alle zijn goet setten.

45 Maer indien de selue Dienstknecht in zijn herte seyt : Mijn Heere vertoeft te comen: ende begint te slaen de Knechten ende Dienstmaechden/ende te eten ende te drincken/ende droncken te worden.

46 So sal de Heere deses knechts comen in dien daghe /inden welcken hy hem niet en verwacht/ende ter vren die hy niet en weet: ende sal hem l in tween houwen/eñ sal zijn deel setten met den ongetrouwen.

47 m Eñ de Dienstknecht die bekent heeft den wille zijns Heeren/ende [hem] niet bereyt en heeft/ende niet ghedaen en heeft nae zijnen wille / die sal veel geslaghen worden.

48 Maer die [den wille zijns Heeren] niet be-

Margin notes: h Marc.8.38 Luce.9.26 2.Tim.2.12 1.Joã.2.23 i Mat.12.31 Marc.3.28 1.Sam.2.25. 1.Joa.5.26 Num.15.30 k Mat.10.19 Marc.13.11 Luce.21.14 — Erfgoet deelen. — Gierichept. m 1.Tim.6.17 n Grieckx/in het ouervloedelijck hebben/ is niemande zijn leuen wt zijne goeden. — Ghelijckenisse vanden Rijckẽ man die veel goets vergadert hadde. o Syr.11.9 — p Jer.27.11 Psal.52.7 q Psal.39.7 — r And. in hem seluen — s Mat.6.25 Psal.55.23 Philip.4.6 1.Tim.6.8 1.Pet.5.7 t Grieckx ziele/ — u Job.39.3 Psal.147.9 — x Mat.6.27. — y Of/en worden niet verweeght. — z Of/ becommert v niet met het ghene dat bouẽ v is/ of dat ghy niet en hebt/of beraet v niet met den loop der Sterren. — a 1.Re.3.13 Psal.37.25 Sap.7.11 — Teghen gierichept. b Mat.19.21 Luce.16.9. c Mat.9.19 1.Tim.6.19 d Ofte/ sacken — Vermaninghe tot waken. e Ephe.6.14 1.Pet.1.13 — f Ofte/salich — g Ofte/salich h Mat.24.43 1.Thess.5.2. 2.Pet.3.10. Apo.3.3 ende 16.15 i Mat.14.44 ende 25.13 Mar.13.33 Luce.21.33 1.Thess.5.6 — k Mat.24.45 ende.25.21 1.Cor.4.2 — Tegen luyhept ende ouachtsaechept. — l Of / afscheyden/afsnyden — De Dienstknecht die den wille zijns Heeren weet. m Jaco.4.17.

niet bekent en heeft/ende heeft ghedaen dat der slaghen weert is/ die sal weynich gesla-gen worden. Ende soo wien vele ghegeuen is/van dien sal vele gheeyscht worden: ende soo wien vele vertrout is / van dien salmen ouervloedelijcker eysschen.

Ick ben ghecomen een vyer op der Aer-49 den te worpen / ende wat wil ick/ n in dien het nu ontsteken is?

n Of/ dan dat het nu ontste-ken zy.

o Mat.20.22

o Maer ick moet met eenen Doop ghe- 50 doopt worden: ende hoe banghe is my / tot dat [het] volbracht zy.

Tweedracht om het Euā gelium.

p Mat.10.34

q Mich.7.6

r Ofte/ver-scheydinghe.

s Gri. verdeylt of verscheydē.

p Meynt ghylieden dat ick gecomē ben 51 om vrede te geuen op der Aerden: Ick seg-ghe v lieden: Neen/ q maer r tweedracht.

Want van nu aen/ sullender vijue in een 52 huys tweedrachtich wesen: drie tegen twee/ ende twee teghen drie.

De vader sal tegen den sone s tweedrach- 53 tich wesen/ende de sone tegen den vader: de moeder teghen de dochter / ende de dochter teghen de moeder: des mans moeder tegen zijn wijf / ende des mans wijf teghen zijn moeder.

t Mat.16.2

Hy seyde oock tot de Scharen: t Als ghy 54 een wolcke siet opgaen van den Westen/ terstont segt ghy: Daer coemt reghen: ende het ghesciet also.

Eñ als [ghy siet] den Suydwint waeyē/ 55 soo segt ghy : Het sal heet worden: ende het ghesciet.

Ghy gheueynsde/ ghylieden weet de 56 ghedaente des Hemels ende der Aerden te beproeuen / ende hoe en beproeft ghylieden desen tijt niet?

Ende waerom en oordeelt ghy oock niet 57 u wt v seluen wat recht is?

u Griecx/ van

x Marc.5.25 Pro.25.8 Syr.8.1

y Of/soo doet ghy.

x Wanneer ghy nu henen gaet met uwe 58 wederpartije tot de Ouericheydt / y so doet neersticheyt op den wech/om van hem ont-slaghen te worden / op dat hy v niet voor den Richter trecke / ende de Richter v den Dienaer ouerleuere / ende de Dienaer v in de ghevanckenisse worpe.

Ick segghe v: Ghy en sult van daer niet 59 wt comen / tot dat ghy het laetste stucke-linckxken betalet.

Dat xiij. Capittel.

3. Iesus vermaent tot beteringhe/ 11. ghe-neest de cromme Vrouwe/ 18. eñ bewijst hoeda-nich het Coninckrijcke Godts is/ 24. het cleyne ghetal der salighen/ 31. de ydele listen Herodis/ 34. de wederspannicheyt eñ straffe Ierusalems.

Ende daer waren in de selue tijt som- 1 mige tegēwoordich/die hē bootschap-ten vā dē Galileischen/wiens bloet Pi-latus met hare offerhande gemengt hadde.

Christus vermaent tot bekee-ringhe.

Ende Iesus antwoorde/ ende seyde tot 2 hen: Meynt ghylieden dat dese Galileische sondaers geweest zijn bouen alle de andere Galileische/om dat sy dat geleden hebben?

Ick segghe v lieden: Neen/ maer in dien 3 ghylieden v niet en betert/ soo sult ghy alle desghelijcx vergaen.

Of meynt ghylieden dat de achthiene/ 4 op welcke de torren te Siloe viel/ende doo-dese/sondaers waren / bouen alle menschen die te Ierusalem woonen?

Ick segghe v lieden: Neen / maer ten zy 5 dat ghy v lieden bekeert/so sult ghy alle des-ghelycks vergaen.

Ende hy seyde dese ghelijckenisse: Een 6 hadde gheplant eenen Vijchboom in zijnen Wijngaert: ende quam / ende socht vrucht daer op/ende en vant geene.

De Vijgheboom wordt afgehouwen/ om dat hy geen vrucht en draecht.

7 Eñ seyde tot den Wijngaerdenier: Siet/ ick ben nu drie Jaer ghecomen / soeckende vrucht op desen Vijchboom / ende en hebbe gheen ghevonden: houwet hem af/ waer toe beslaet hy oock onnuttelijck de Aerde?

8 Hy antwoorde/ende seyde tot hem: Hee-re/laet hem oock noch dit Jaer/tot dat ick omme hem graue/ende mest legghe:

9 Ende indien hy vrucht draecht / [laet hem:] ende indien niet/so sult ghy hem na-maels af houwen.

*Synagoghe daghen.

De cromme Vrouwe wort ghenesen.

a Dat is/ was vanden Duyvel cranck ghe-maeckt.

10 Ende hy leerde op de Sabbathdagen in een * Vergaderinghe:

11 Ende siet/daer was een vrouwe/de wel-ke a hadde eenen geest der cranckheyt ghe-hadt / achtien Jaer / ende sy was te samen ghecrompen/ ende en conde haer gheensins oprechten.

12 Ende Iesus haer siende/ riepse tot hem/ ende seyde : Vrouwe / ghy zijt verlost van uwe cranckheyt.

13 Ende leyde de handen op haer: eñ sy wert terstont gerecht/ende loefde Godt.

b Exo.20.9 Deut.5.13 Ezech.20.12

Op dē Sabbath mach men deucht doen.

c Exo.23.5 Deut.22.4 Luce.14.5

14 Eñ de Ouerste der Synagoge onweer-delijck nemende / dat Iesus op den Sab-bath gesont ghemaeckt hadde/ antwoorde/ ende seyde tot de Scharen: b Daer zijn ses dagen in welcke men behoort te wercken/ so coemt dan in die [daghen] om gheheelt te worden/ende niet op den Sabbathdach.

15 So antwoorde hen de Heere/ ende seyde: Ghy geueynsde: c en ontbint niet een yege-lijc vā v op den Sabbath/ zijnen Osse oft E-zel vā der kribbē/ eñ leyt hē dat hy drincke?

16 Ende dese Dochter Abrahae/ die de Sa-than [siet] achthien Jaren gebonden hadde. moestese niet los gemaeckt worden van de-sen haren bande/op den Sabbathdach?

17 Als hy dit seyde/werdē sy alle beschaemt die hem tegen stonden. Ende alle het volck verblijde hem ouer de heerlijcke dingen die van hem ghescieden.

d Mat.13.31 Marc.4.30

Gelijckenisse van den Mostaertzade.

18 d Eñ hy seyde: Wien is het Coninckrijck Gods gelijck? eñ wien sal ick dat gelijcken?

19 Het is gelijck een Mostaertzaet/dat een mensche nam/ende wierp het in zijnen hof: ende het wies op/ eñ wert een groot boom/ ende de voghelen des Hemels nestelden in zijne tacken.

e Mat.13.33

Van den suerdeege.

20 e Andermael seyde hy : Wien sal ick het Coninckrijcke Godts ghelijcken?

21 Het is gelijck een suer deech/ welcken een vrouwe nam/ ende deckte hem in drie matē Meels/ tot dat het al suer geworden was.

f Mat.9.35 Marc.6.6

Ofter vele salich worden.

g 4.Esd.7.7 Mat.7.13

22 f Ende hy ghinck door Steden eñ Vlec-ken/leerende ende gaende na Ierusalem.

23 Ende een seyde tot hem : Heere / zijnder oock weynich die salich worden? Ende hy seyde tot hem:

24 g Arbeyt om door de enghe poorte in te gaen/want ic segge v lieden/ dat vele sullen soecken in te gaen/ eñ en sullen niet connen.

*Mat.25.11 Luce.6.46

25 Want nae dat de Huysheere sal opghe-staen zijn / ende de deure ghesloten hebben/ ende ghylieden sult beghinnen buyten te staen/ende aen de deure te cloppen/ seggen-de : * Heere / Heere / doet ons open / ende hy antwoordende/sal tot v segghen: Ick en kenne

kenne v lieden niet van waer ghy zijt.

Als dan sult ghy beghinnen te segghen: 26 Wy hebben in uwe tegenwoordichheyt ghegeten ende ghedroncken / ende ghy hebt in onse straten gheleert.

Ongherechticheyt vol.
h Matt.7.23 Psalm.6.9 Mat.25.41 Mat.8.12 Mat.13.42 ende 22.13 ende 24.51 ende 25.30 4.Esd.41.25 Mat.8.11

h Eñ hy sal seggen: Ic segge v liedẽ/ ic en 27 kenne v niet van waer ghyliedẽ zijt: i Wijct alle van my/ die ongherechtichheyt werckt.

Daer sal wesen weeninge ende knersinge der tanden / wanneer ghylieden sult sien 28 Abraham/ ende Isaac/ ende Jacob/ endẽ alle de Propheten in het Coninckrijcke Gods/ ende v buyten wtghewórpen.

k Oock sullender comen van Oosten/ eñ 29 Westen/ ende Noorden/ eñ Zuyden / ende sullen aensitten in het Coninckrijcke Godts.

l Mat.19.30. ende 20.16 Mat.10.31

l Ende siet/ sy zijn de laetste/ die de eerste 30 sullen wesen: eñ sy zijn de eerste/ die de laetste sullen wesen.

Te dien seluen dage/ quamen sommighe 31 Phariseen tot hem/ ende seyden hem: Gaet wt/ ende maeckt v van hier: want Herodes wil v dooden.

Herodes een Vos.
m Grieck/ vol brenghen ghesontmakinghẽ.
n Of/ sal ick gheeyndicht worden.

Eñ hy seyde tot hen: Gaet/ eñ segt dien 32 Vosse: Siet/ ick worp Duyuelen wt/ ende m make gesont heden ende morghen / ende ten derden dage n neme ick een eynde.

Nochtans moet ick heden/ ende morgen/ 33 ende ouermorghen wandelen: want het en gheschiet niet / dat een Propheet ghedoot worde buyten Jerusalem.

Jerusalem verwoest/ om dat sy Christum eñ de Propheten veruolcht.
o Mat.23.37
p 4.Esd.1.30.
q Of/ Voghel.
r Psal.69.26. Esaie.1.7 Jere.7.33 Mich.3.12 Acto.1.20
f Psal.118.26

o O Jerusalem/ Jerusalem/ ghy die doo- 34 det de Propheten/ ende steenighet de ghene die tot v wtghesonden zijn: p Hoe menichmael hebbe ick uwe kinderen willen vergaderen/ ghelijck een q Hinne haer ghebroetsel onder de vleugelen: ende ghylieden en hebt niet ghewilt.

r Siet / uwe huys wort v lieden woest 35 verlaten. Eñ ick segghe v lieden/ ghy en sult my niet sien/ tot [dat de tijt] sal comen dat ghylieden sult segghen: f Gheprezen zy/ die daer coemt inden Name des Heeren.

Dat xiiij. Capittel.

2. Christus gheneest den watersuchtighen/ 7. ende vermaent tot ootmoedicheyt/ 12. de arme te gaste te nooden/ 16. ende hem met ernst te volghen/ als hy ons noot.

a Te weten/ om hem te begrijpen.

Ende het gheschiedde/ dat hy quam in 1 het huys eens Ouersten der Phariseen/ op dẽ Sabbath/ om broot te eten/ ende a sy wachteden op hem:

Ende siet daer was een watersuchtich 2 mensche voor hem.

Ende Jesus antwoorde / ende seyde tot 3 de Schriftgeleerde ende Phariseen/ seggende: Is het gheoorloeft op den Sabbath gesont te maken?

De watersuchtighe wort ghenesen.

Sy swegen/ ende hy nam hem/ eñ maec- 4 te hem gesont/ ende liet hem gaen.

Op den Sabbath machmen goet doen.
b Exo.23.5 Deut.22.4 Luce.13.15

Eñ hen antwoordende/ seyde: Wie isser 5 onder v lieden/ b so zijnen Osse ofte Ezel in den put vallet/ die hem niet terstont wt trecken en sal op den Sabbathdach?

Ende sy en conden hem daer op gheen 6 antwoort weder gheuen.

Ghelijckenisse van dẽ ghenoode ter Bruyloft/

Hy seyde oock een gelijckenisse tot de ge- 7 noode/ aenmerckende hoe sy de vooraensittinghe vercoren/ ende hy seyde tot hen:

Wanneer ghy van yemande ter bruyloft 8 genoot zijt/ so en set v niet in de eerste plaetse: op dat daer niet misschien een heerlijcker dan ghy/ van hem ghenoodt zy:

dat die hem seluen verheft/ sal vernedert worden.

9 Ende hy come/ die v ende dien ghenoot heeft/ ende v segge: Gheeft desen plaetse: ende ghy dan met schaemte begint de laetste plaetse te houden.

c Pro.25.6.7

10 c Maer wanneer ghy genoodt wordet/ set v in de laetste plaetse: op dat/ wanneer hy coemt die v genoot heeft/ v segge: Vrient gaet hoogher op. Als dan salt v eere wesen voor de ghene die met v ter Tafel aensitten.

d Job.22.29 Pro.29.23 Mat.23.12 Luce.18.14 Jaco.4.6. 1.Pet.5.5
e 2 Esd.8.12. 3.Esd.9.52 Pro.3.9 Tob.4.7

11 d Want so wie hemseluen verheft/ die sal vernedert worden: Eñ wie hemseluen vernedert/ die sal verheuen worden.

12 Eñ hy seyde oock tot den genen die hem ghenoot hadde: Wanneer ghy een Middachmael ofte Auontmael maket / soo en noot niet uwe vriendẽ/ noch uwe broeders/ noch uwe magen/ noch uwe rijcke ghebueren: op dat sy v niet te eeniger tijt weder en nooden/ ende v vergeldinghe gheschiede.

13 Maer wanneer ghy een Maeltijt maket/ soo noot de arme/ ghebreckelijcke creupele/ ende blinde.

f Of/ salich

14 Ende ghy sult f gheluckich wesen/ om dat sy v niet en hebben te vergheldẽn: want het sal v vergolden worden in de opstandinghe der rechtueerdighen.

g Of/ salich

15 Als dit ghehoort hadde een die mede ter tafel aen sat/ seyde hy tot hem: g Geluckich [is hy/] die broot etẽ sal in het Coninckrijcke Godts.

h Esai.25.6 Mat.22.2 Apo.19.9

16 Eñ hy seyde tot hẽ: h Eẽ mensche maecte een groot Auontmael/ ende nooder vele.

De Joden ghenoot tot den geloone in Christum/ weygheren te comen.

17 Ende sant zijnen Dienstknecht ter uren des Auontmaels/ om den genooden te segghen: Coemt/ want het is nu al bereyt.

i Grieck/ te weygeren/ of/ af te segghen/

18 Eñ sy begonsten [hen] alle met den anderen te i ontschuldighen. De eerste seyde hem: Ick hebbe eenen Acker gecocht/ eñ het is my noodich dat ick wtgae/ ende hem besie/ ick bidde v/ doet mijne onschult.

19 De andere seyde: Ick hebbe vijf paer Ossen gecocht/ ende ick gase beproeuẽ/ ick bidde v/ doet mijne onschult.

20 Ende de ander seyde: Ick hebbe een wijf ghetrout / ende daeromme en can ick niet comen.

21 Ende de Dienstknecht weder ghecomen zijnde / bootschapte dit zijnen heere. Doe wert de Huysheere toornich/ ende seyde tot zijnen Dienstknecht: Gaet haestelijck wt in de straten eñ wijcken der Stadt/ eñ brengt de arme/ ende ghebreckelijcke / ende creupele/ ende blinde hier in.

22 Ende de Dienstknecht seyde: Heere / het is geschiet ghelijck ghy beuolen hebt / ende daer is noch plaetse.

De Heydenen comen gedronghen tot den gheloone Christi.

23 Doe seyde de Heere tot den Dienstknecht: Gaet wt in de weghen ende tuynen / ende dwingtse in te comen/ op dat mijn huys vol worde.

24 Want ick segghe v lieden: dat niemant van die mannen die ghenoot waren / mijn Auontmael smaken en sal.

Wie Christi Discipel wil wesen/ die moetet al verlaten.
k Deut.13.6. ende 33.9 Mat.10.37

25 Eñ daer ginghen vele scharen met hem: ende hy ommegekeert zijnde/ seyde tot hen:

26 k So yemant tot my coemt/ ende niet en haet zijnen vader ende moeder / ende wijf/ ende kinderen/ ende broeders/ ende susters/ ende oock zijn eyghen leuen/ die en can mijn Discipel niet wesen.

l Mat.10.38 ende 16.24 Mat.8.34 Luce.9.23

Men versinne/ eer men beginne.

27 l Ende so wie niet en draecht zijn cruys/ ende volcht my nae/ die en can mijn Discipel niet wesen.

28 Want wie isser van u lieden/ die eenen torren timmeren wil/ die niet te voren en sitt/ ende ouerslaet de costen/of hy heeft dat noodich is tot der volmakinghe.

29 Op dat so hy het fondament leyt/eñ niet en can voleyndighen/ alle de ghene die het sien/hem niet en beginnen te bespotten/

30 Segghende: Dese mensche heeft begonnen te timmeren/ ende en heeft het niet connen voleyndighen.

31 Of/ wat Coninck isser die gaet om te strijden teghen eenen anderen Coninck/ eñ niet eerst nedersittende hem beraedt/ of hy machtich is met thien duysent te gemoet te comen teghen den ghenen/die met twintich duysent tegen hem coemt?

32 Anders so sent hy zijne Boden wt/dewijle hy noch verre is/ ende begeert dat tot der vrede dient.

33 Alsoo oock een yegelijck van u lieden/die niet en versaect al wat hy heeft/ die en can mijn Discipel niet wesen.

m Mat.5.19 Marc.9.50

34 m Het Sout is goet/maer indiē het Sout smakeloos ghewozden is/ waer mede salment smakelijck maken?

35 Het en is noch tot der Aerden/ noch tot den meste bequaem:men werpet wech. Wie ooren heeft om te hooren/die hoore.

Dat xv. Capittel.

1. Door de ghelijckenisse des verlozen Schaeps/ 8. ende des Penninck/ 11. ende des verlozen Soons/ noot Christus tot beteringhe.

De Sondaers hooren Christum.

a Mat.9.10 Marc.2.15 Luce.5.29

1 Ende a tot hem quamen alle Tollenaers ende Sondaers/ op dat sy hem hoorden.

2 Ende de Phariseen ende Schriftgeleerde murmureerden/ segghende: Dese ontfangt de Sondaers/ende eet met hen.

3 Ende hy sprack tot hen dese ghelijckenisse/segghende:

Gelijckenisse van een verlozen Schaep.

b Mat.18.12

4 b Wat mensche isser onder u lieden/ die hondert Schapen heeft/ ende een van dien verliest/laet hy niet de neghen ende tnegentich in de Woestijne/ ende gaet na dat verlozen/tot dat hijt vint?

5 Eñ als hijt ghevonden heeft/verblijdende hem/leyt hijt op zijne schouderen.

Blijschap ouer den bekeerden Sondaren.

* 1.Pet.2.10.

6 Ende te huys comende/ roept hy te samen zijne vrienden ende ghebueren seggende tot hen: Verblijt u met my/want ic hebbe mijn schaep gevondē/* dat verlorē was/

c Luce.5.32

7 Ick segge u lieden/ dat daer also sal blijschap wesen in den Hemel ouer eenen [Sondaer] die hem bekeert/ meer dan ouer c neghen ende tneghentich Rechtveerdighe/die gheen bekeeringhe en behoeuen.

8 Oft wat vrouwe isser/hebbende thiē penningen/ in dien sy eenen penninck verliest/ ontsteeckt sy niet een keerse/ ende keert het huys/eñ soect neerstelijc/tot dat sy hē vint?

9 Ende als sy hem ghevonden heeft/ roept sy te samen hare vriendinnen ende ghebuerinnen/seggende: Verblijdt u met my/want ick hebbe den penninck ghevonden dien ick verlozen hadde.

10 Also segge ick u lieden/sal daer blijschap wesen voor de Engelen Godts/ ouer eenen Sondaer die hem bekeert.

Vanden verlozen sone.

11 Ende hy seyde: Een mensche hadde twee sonen/

Der Heydenen Figure.

12 Ende de jonckste van hen seyde tot zijnen vader: Vader/gheeft my het deel des goets dat my toecoemt. Eñ hy deylde hē het goet.

13 Ende niet veel daghen daer nae/ alst de jonckste sone al versamelt hadde/ reysde hy wech in verren Lande: ende daer heeft hy zijn goet doorgebracht met eenen ouerdadighen leven.

b Gri. Bercken honger.

14 Eñ als hijt al verteert hadde/soo is daer geworden d een groote diere tijt inden Lande/ende hy begonst gebreck te lijden.

15 Ende is gegaen/eñ heeft hem gheuoecht by eenen Burger des seluen Lants: Ende die heeft hem gesonden in zijnen Acker/om de Swijnen te weyden.

16 Ende hy begeerde zijnen buyck te vullen met den draf dat de Swijnen aten:ende niemant en gaft hem.

Castijdinghe gheeft verstant.

e* And. verga hier etc.

17 Ende tot hemseluen gecomen zijnde/seyde hy: Hoe veel huerlinghen mijns vaders ouervloepen van brooden/ ende ick e * vergae van honger.

De barmherticheyt Gods ouer de bekeerende Sondaers is onwtsprekelijck.

18 Ick sal opstaen/ ende tot mijnen vader gaen/ende hem seggen: Vader/ick hebbe gesondicht teghen den Hemel ende voor u:

19 Ende en ben niet weerdich u sone ghenaemt te worden: maeckt my als een van uwe Huerlinghen.

f Act.2.39 Ephe.2.13.16

20 Ende hy stont op/ ende ginck na zijnen vader. f Ende als hy noch verre van daer was/sach hem zijn vader/ende wert beroert met barmherticheyt/eñ [tot hem] loopende/ viel hem aen den hals/ende custe hem.

21 Ende de sone seyde tot hem: Vader/ ick hebbe gesondicht tegen den Hemel/ eñ voor u/ende en ben niet meer weerdich u sone genaemt te worden.

g Griec. Stola: ende was een lanck cierlijck cleet tot der Aerden.

22 Ende de Vader seyde tot zijne Dienstknechten: Brengt hier dat beste g cleet/ende doet het hem aen: ende gheeft hem eenen Rinck aen zijne hant/ende schoenen aen zijne voeten:

23 Eñ brengt hier dat gemest Calf/eñ slachtet: ende laet ons eten ende vrolijck zijn.

24 Want dese mijne sone was doot/ende is weder levendich ghewozden: hy was verlozen/eñ hy is gevonden. Ende sy begonsten vrolijck te zijn.

Der Joden figure.

25 Eñ zijn outste sone was in den Acker/ ende als hy quam: eñ den huyse ghenaecte/ hoorde hy het gesanck ende het ghedans:

26 Ende riep eenen vanden knechten/ ende vraechde hem wat dat ware?

27 De welcke seyde tot hem: U broeder is ghecomen: ende u vader heeft dat ghemeste Calf gheslacht/om dat hy hem ghesont weder ontfanghen heeft.

h Grie. ick diene u so veel Jaren.

28 Eñ hy wert toornich/ eñ en wilde niet in gaen. Doe ginc zijn vader wt/eñ badt hem.

29 Ende hy antwoorde/ ende seyde tot zijnen Vader: Siet/ h ick hebbe u so veel Jaren ghedient/ende en hebbe noyt u ghebodt ouerghetreden: ende ghy en hebt my noyt eenen Bock ghegheven/ dat ick met mijne vrienden vrolijck ware.

† And. gbu

30 Maer als dese u sone gecomen is/die † u goet met Hoeren doorghebracht heeft/ soo hebt ghy hem dat ghemeste Calf gheslacht.

31 Eñ hy seyde tot hem: Kint/ ghy zijt altijt met

met my/ende al wat mijne is/is uwe.

Men behoorde vrolijck eñ blijde te zijn/ 32 om dat deſe u broeder doot was / ende is weder levendich gheworden:hy was verloren/ende is ghevonden.

Dat xvj.Capittel.

1. Chriſtus vermaent tot voorſichticheyt/ 14. ſtraft de ghiericheyt der Phariſeen. 18. beveſticht het heylige houwelijck/ 19. ende vermaent tot mildicheyt.

Van den onrechtveerdighen Rentmeeſter/die hy zijnen Heere beſchuldicht was.

a Gri. Huyſregeerder.

1 ENde hy ſeyde oock tot zijne Diſcipulen; Daer was een rijck man/de welcke hadde eenen a Rentmeeſter : ende deſe wert by hem beſchuldicht/ dat hy zijne goeden door brachte.

2 Eñ hy riep hem/ eñ ſeyde tot hem: Wat hoore ick dit van u ? Geeft rekenſchap van uwe regeringe: want ghy en ſult [voortaen] niet meer moghen regeren.

3 Eñ de Rentmeeſter ſeyde in hemſelven: Wat ſal ick doen ? want mijn Heere deſe regeringhe van my neemt ? Ick en can niet graven/ende ick ſchame my te bedelen.

4 Ick weet wat ick doen ſal/op dat/wanneer ick van de regeringe ſal afgeſet weſen/ ſy my in hare huyſen ontfanghen.

5 Ende hy riep tot hem eenen yeghelijcken van de ſchuldenaers zijns Heeren/ende ſeyde tot den eerſten: Hoe vele zijt ghy mijnen Heere ſchuldich ?

b Gri. Batos

6 Hy ſeyde: Hondert b Tonnen Olye. Ende hy ſeyde hem: Neemt daer u gheſchrifte/ ſit haeſtelijck neder/ ende ſchrijft vyftich.

7 Daer nae ſeyde hy tot eenen anderen: Ende ghy/hoe veel zijt ghy ſchuldich ? Hy ſeyde: Hondert mudden Tarwe. Ende hy ſeyde tot hem : Neemt daer u gheſchrifte/ ende ſchrijft tachtentich.

8 Ende de Heere prees den onrechtveerdighen Rentmeeſter / dat hy voorſichtichlijck ghedaen hadde. Want de kinderen deſes *Werelts zijn voorſichtigher dan de kinderen des Lichts in haren gheſlachte.

a Gri. Eewen.

Vrienden maken van den rijcdom.

9 c Ick ſegghe u lieden oock : Maeckt u vrienden vanden d onrechtveerdigen rijckdom / op dat / wanneer u lieden ontbreken ſal/ſy u lieden moghen ontfanghen in de eeuwighe woonſteden.

c Mat.6.19 ende 19.12 1.Tim.6.19

d Gri. Mammon der ongerechticheyt.

10 Wie in het cleynſte ghetrouwe is/ die is oock in het groote ghetrouwe : ende wie in het cleynſte onrechtveerdich is / die is oock in e het groote onrechtveerdich.

e Grieck / vele

11 Daerom/indien ghy lieden inden onrechtveerdigen f rijckdom niet ghetrouwe gheweeſt en zijt: wie ſal u lieden het warachtighe [goet] gheven ?

f Gri. Mammon.

12 Ende indien ghy in het vreemde niet ghetrouwe gheweeſt en zijt: wie ſal u lieden het uwe gheven ?

g Mat.6. 24

13 g Geen huyſknecht en can twee Heeren dienen/want of hy ſal den eenen haten /ende den anderen lief hebben:of hy ſal den eenen aenhangen / ende den anderen verachten. Ghy en cont Gode ende den h Rijckdom niet dienen.

h Gri. Mammon.

14 Alle dit hoorden oock de Phariſeen die gheltghierich waren/ ende ſy beſchimpten hem.

i Pſal.7.10

15 Ende hy ſeyde tot hen : Ghy lieden zijt die u ſelven rechtveerdicht voor de menſchen : i maer Godt kent uwe herten. k Want wat hooge is l onder de menſchē/ dat is een grouwel voor Godt.

k 1.Sa. 16.7

l Grieck/in

De Wet eñ Propheten.

16 De Wet ende de Propheten [zijn] tot Joannem : ende van dier tijt aen wert dat Coninckrijcke Godts gheevangelizeert/ende een yegelijck doet daer ghewelt op.

De Wet.

17 m Ende het is lichter dat Hemel ende Aerde vergae/ dan dat een tittelken vander Wet valle.

m Mat.5.18 Eſa.40.8 ende 51.6 Pſal.102.29

18 n So wie zijn wijf verlaet/ende een ander trout/die doet overſpel: eñ ſo wie de verlatene van den manne trout/ die doet overſpel.

n Mat.5.32 ende 19.9. Mar.10.11 1.Cor.7.10

Van den vrecken rijcken/ ende armen Lazaro.

19 o Daer was een Rijck man / die becleet wert met purpur ende zijde /eñ leefde dagelijcx vrolijck ende cierlijck.

o Aud. ende hy ſeyde oock een ander vergheli̇jckinghe. Daer was etc.

20 Ende daer was een Bedelaer genaemt Lazarus / de welcke lach voor zijn poorte/ vol ſweeren.

21 Eñ begeerde van de cruymkens die van des Rijcken Tafel vielen/verſadicht te worden : p doch quamen de honden/ ende leckten zijn ſweeren.

p Of, maer oock

22 Ende het gheſchiede dat deſe Bedelaer ſterf/ ende wert ghedragen van de Enghelen in Abrahams ſchoot.

23 Eñ de Rijcke ſterf ooc/eñ wert begravē: Eñ als hy inde Helle zijn ooghen opſloech/ daer hy in de pijne was/q ſach hy Abraham van verre/ende Lazarum in zijnen ſchoot.

q Grieck / Siet.

24 Eñ hy riep/ende ſeyde: Vader Abraham/ ontfermt u mijner/ende ſent Lazarum/ dat hy het uterſte zijns vinghers in het water doppe/ende vercoele mijn tonge: r want ick ghepijnicht worde in deſe vlamme.

r Eſaie.66.24 Syr.7.19 Mar.9.44

25 Eñ Abraham ſeyde: Kint / ghedenct dat ghy ſ u goet ontfangen hebt in uwē leven/ ende Lazarus deſghelijcx het quade. Eñ nu wort hy ghetrooſt/ende ghy ghepijnicht.

ſ Job.21.13

Inde Helle en is gheen verloſſinge.

26 Ende boven alle deſe / is tuſſchen ons ende u een groote clove beveſticht: ſoo dat de ghene die van hier tot u af comen willen/ niet en connen: noch oock die van daer tot ons willen over comen.

27 Ende hy ſeyde: So bidde ick u dan Vader/ dat ghy hem ſendet tot mijns Vaders huys:

28 Want ic hebbe vijf broeders/ dat hy hen betuyghe/ dat ſy oock niet en comen in deſe plaetſe der pijnen.

Moſes eñ de Propheten.

29 Abraham ſeyde hem: t Sy hebben Moſen ende de Propheten/laetſe die hooren.

t Eſai.34.16 Joan5.39 Act.17.11.

30 Maer hy ſeyde: Neen Vader Abraham: maer indien daer een vanden dooden tot hen ginghe/ſo ſouden ſy hen bekeeren.

31 Ende hy ſeyde tot hem: Indien ſy Moſen ende de Propheten niet en hooren: ſo en ſouden ſy ooc niet u gelooven/ al waert dat daer een van den dooden opſtonde.

u Grieck/ hem niet laten gheſegghen.

Dat xvij.Capittel.

1. Van ergerniſſe te ſchouwen/ 3. zijnen naeſten te vergeven. 6. de cracht des gheloofs/ 10. de nieticheyt des menſchen/ 12. ghenesinghe der thien melaetſchen. 20. Van de toecoemſte des Coninckrijcx Godts door Chriſtum.

Van ergerniſſen.

1 ENde a hy ſeyde tot de Diſcipulē: Het is onmogelijck dat daer gheen ergerniſſen en comen : nochtans wee den ghenen/door welcken ſy comen.

a Mat.18.7 Marc.9.42

2 Het ware hem beter / dat eenen ſwaren b Meulenſteen aen zijnen hals ghehangen worde / ende inde Zee ghewotpen worde/ dan hy ergherde eenen van deſen cleynen.

b Grieck. Ezels meulenſteen.

Dat wy onsen naesten moeten vergheuen.

c Mat.18.15 Leu.19.17 Pro.17.10 Spr.19.13 Jacob.5.9

3 Hoet v seluen: c Indien v broeder tegen v sondicht/ so straft hem: eñ indien hy hem bekeert/ so vergheuet hem.

4 Ende indien hy seuenmael des daechs tegen v sondicht/ eñ seuenmael des daechs hem tot v bekeert/ ende seyt: Het is my leet/ so sult ghy het hem vergheuen.

5 Ende de Apostelen seyden tot den Heere: Vermeerdert ons het gheloone.

d Mat.17.20 ende.21.21

e Gri. Sicamino/ ende het is een seker boom in Syria.

6 Ende de Heere seyde: d Hadt ghylieden gheloone [so groot] als een Mostaert zaet/ ghylieden sout tot desen e Boom segghen: Wort ontwortelt/ ende wort in de Zee gheplant: ende hy soude v ghehoorsaem wesen.

7 Wie isser onder v lieden/ die eenen dienstknecht heeft ploeghende/ of de Beesten hoedende/ die hem / wanneer hy weder coemt wt den Acker/ terstont seyt: Gaet door/ ende sit aen de Tafel?

8 Maer en seyt hy hem niet [eerst:] Bereyt my het Auontmael/ eñ schort v op/ eñ dient my/ tot dat ick ghegeten ende ghedroncken hebbe: eñ daer na sult ghy eten eñ drincken?

9 Danct hy oock den seluen Dienstknecht/ dat hy gedaen heeft dat hem beuolen was? Ick meyne/ Neen.

Dat wy alle onnutte Dienstknechten zijn.

10 Also ghylieden oock/ als ghy sult gedaen hebben al wat v lieden beuolen is / soo segt: Wy zijn onnutte Dienstknechten/ wy hebben gedaen dat wy schuldich warẽ te doen.

11 Ende het geschiede/ als hy na Jerusalem reysde/ dat hy midden door Samariam ende Galileam tooch.

De thien melaetsche worden ghereynicht.

12 Ende als hy in een Vleck quam/ zijn hem thien melaetsche mannen te gemoet ghecomen/ de welcke stonden van verre:

13 Eñ sy verhieuen haer stemme/ seggende: Jesu Meester/ ontfermt v onser.

f Leu.13.2 ende.14.2 Mat.8.4 Luce.5.14

14 Eñ als hyse sach/ seyde hy tot hen: Gaet/ ende f verthoont v den Priesteren. Ende het gheschiede/ doe sy henen ginghen/ werden sy ghereynicht.

15 Ende een onder hen/ siende dat hy gesont gheworden was/ keerde wederom/ prijsende Godt met luyder stemmen:

De Samaritaen danct Godt voor de reyninge.

16 Ende viel op zijn aensicht voor zijne voeten / hem danckende. Ende dese was een Samaritaen.

17 Ende Jesus antwoorde/ eñ seyde: Zijnder niet thiene ghereynicht? Ende waer zijn die neghen.

g Of/ daer zijn/ etc.

18 g Zijn daer gheene geuonden wederkeerende om Gode eere te geuẽ/ dan dese vreemdelinck?

19 Ende hy seyde tot hem: Staet op/ eñ gaet henen/ v gheloone heeft v gheholpen.

Wanneer het Coninckrijcke Godts coemt.

20 Eñ als hy van de Phariseen gheuraecht wert/ wanneer het Coninckrijcke Godts comen soude? Antwoorde hy hen/ ende seyde: Het Coninckrijcke Gods en coemt niet met wterlijcken ghebare:

h Mat.24.23 Mar.13.11 Luce.21.7

* Of/ onder v.

21 Noch men en sal niet seggen: h Siet hier/ of siet daer: want het Coninckrijcke Godts is * binnen in v.

22 Eñ hy seyde tot zijne Discipulen: De dagen sullen comen/ dat ghy sult begheeren eenen van de dagen des Soons des menschen te sien/ ende ghy en sulten niet sien:

23 Eñ sy sullen v lieden segghen: Siet hier/ of siet daer: en gaet er niet henen / noch en volcht niet.

24 Want gelijck den blixem van den eenen eynde des Hemels blixemt/ ende schijnt tot den anderen eynde des Hemels: alsoo sal oock de Sone des menschen wesen in zijnen daghe.

i Mat.16.21 ende 17.22 ende.20.18 Marc.8.31 ende.9.31 ende.10.33 Luce.9.22 ende 18.31 ende 24.6

25 i Maer hy moet eerst vele lijden/ eñ verworpen worden van desen gheslachte.

k Mat.24.37 Gen.6.5 1.Pet.3.20

26 k Eñ ghelijck het geschiede in die dagen Noe: also salt oock wesen in de daghen des Soons des menschen:

27 Sy aten/ sy droncken/ sy trouden/ sy gauen te houwelijc/ tot op dien dach dat Noe in de Arcke ginck: eñ de wateruloet quam/ ende verderfse alle.

28 Desgelijcx oock als het gheschiede in de dagen Loths: Sy aten/ sy droncken/ sy cochten/ sy vercochtẽ/ sy plantedẽ/ sy timmerdẽ/

l Gene.19.24 Deut.29.23 Esaie.13.19 Jere.50.40 Ezech.16.49 Ozee.11.8 Amos.4.11 Jude.7

29 l Ende ten daghe als Loth wt ginck wt Sodama/ soo regendet Vyer ende Sulpher vanden Hemel/ ende verderfse alle.

m in Gri. geopenbaert wert.

30 Also salt in dien daghe wesen/ wanneer de Sone des menschen m gheopenbaert sal worden.

n Gri. vaten: ende bedupt alle dinghen diemẽ besicht.

31 In dien seluen daghe wie op het dack zijn sal/ ende zijn n huysraet in huys: die en come niet neder om dat te halen. Ende wie inden Acker zijn sal/ die en keere oock desghelijcks niet na het gene dat achterghelaten is.

o Gene.19.26 p Mat.10.39 ende.16.25 Mar.8.35 Luce.9.24 Joan.12.25 q Mat.24.40 1.Thes.4.17

32 o Ghedenckt des wijfs Loths.

33 p So wie zijn ziele soeckt te behouden/ die salse verliesen: ende wiese verliest/ die salse leuendich maken.

34 q Ick segghe v lieden / in die selue nacht sullen twee op een bedde wesen / de een sal aenghenomen/ ende de ander sal achter ghelaten worden.

35 Twee sullen te samen malen: de een sal aenghenomen worden / ende de andere sal achter ghelaten worden.

r Job.39.33 Mat.24.28 f ‡ Ano. et.a

36 Eñ sy antwoorden/ eñ seydẽ hem: r Waer Heere?

37 Hy seyde tot hen: r Waer het f ‡ lichaem is/ daer sullen de Arenden vergaderen.

Dat xviij. Capittel.

3. Door het exempel der Weduwe/ 10. ende des Tollenaers / leert hy de maniere van bidden/ 15. daer na van de salicheyt der kinderen/ 18. van den middel ende swaericheyt der salicheyt/ 29. van den loon derzijner/ 35. ende van zijn cruyce/ 21. daerna maeckt hy eenen blinden siende.

Datmen altijt bidden moet.

a Spr.18.20 Rom.12.12 Ephes.6.18 Col.4.2 1.Thes.5.17

1 Hy seyde oock tot hen een ghelijckenisse [daer van/] a datmen altyts bidden moet/ ende niet vermoept worden.

2 Ende sprack: Daer was een Richter in eener Stadt/ die Godt niet en vreesde / noch den menschen en ontsach.

‡ Of/ wreeckt my.

3 Ende daer was een Weduwe in die seluе stadt/ de welcke quam tot hem/ seggende: ‡ Doet my recht van mijne wederpartije.

4 Ende hy en wilde langhe tijt niet. Daer na seyde hy in hemseluen: Hoewel ick Godt niet en vreese/ noch den menschen en ontsie.

* Of/ moeyelijck zy.

5 Nochtans / om dat dese Weduwe my moeyelijck is/ sal ick haer recht doen/ op dat sy niet ten laetsten come/ eñ my * schaende aen doe.

God wreect zijn wtuercoren.

b Apo.6.10

6 Ende de Heere seyde: Hoort wat de onrechtueerdighe Rechter seyt.

7 b Sal God dan niet wreken zijne wtuercorene/ die dach ende nacht tot hem roepen/ hoewel hy lanckmoedich is ouer hen?

8 Ick segge v/ dat hy hen haestelyck wrake doen

ke doen sal. Doch als de Sone des menschen comen sal / sal hy oock ghelooue vinden op der aerden?

(Van die op haer rechtveerdicheyt betrouwen.)

9 Ende hy seyde (oock tot sommige die op henseluen betrouden / dat sy rechtveerdich waren / ende versmaden de andere /) dese gheliickenisse:

10 Twee menschen gingen op in den Tempel om te bidden : de een was een Phariseus / ende de andere een Tollenaer.

(Des Phariseus ghebet. c Deut. 26.13. Job. 9.20. Psalm 143.2. d Grieck/ inden Sabbath.)

11 De Phariseus staende / heeft dit ghebeden by hemseluen: O Godt / c ick dancke v / dat ick niet en ben / als de andere menschen: Roouers / Onrechtveerdighe / Ouerspelers / of oock als dese Tollenaer.

12 Ick vaste tweemael / d inder weke: Ick gheue thiende van alle het ghene dat ick besitte.

(Des Tollenaers gebet.)

13 Ende de Tollenaer stont van verre: ende en wilde oock niet de oogen na den Hemel opslaen: maer sloech op zijn borst / en seyde: O Godt / weest my Sondaer ghenadich.

14 Ick segghe v lieden / dese ginck gherechtveerdicht in zijn huys / meer dan de ander. e Want soo wie hemseluen verheft / die sal vernedert worden: ende wie hemseluen vernedert die sal verheuen worden.

(Die hem vernedert die wort verhooght. e Job. 22.29. Pro. 29.23. Mat. 23.12. Luce 14.11. Jac. 4.6.10. 1. Pet. 5.5. f Mat. 19.13. Marc. 10.13. g Marc. 18.3. ende 19.14. 1. Cor. 14.20. 1. Pet. 2.2. h Mat. 19.16. Marc. 10.17. Tvvenen het Coninckryck der Hemelen besit.)

15 f Ende sy brachten oock ionghe kinderkens tot hem / dat hyse raken soude: ende als de Discipulen dat saghen / straften sijse.

16 Maer Jesus riep de kinderkens tot hem / ende seyde : Laet de kinderkens tot my comen ende en verhindertse niet: g Want alsulcker is het Coninckrijcke Godts.

17 Voorwaer segge ick v lieden: So wie het Coninckrijcke Godts niet en ontfangt als een kindeken / die en sal daer niet in comen.

18 h Ende een Ouerste vraechde hem / segghende: Goede Meester / wat sal ick doen / dat ick het eewighe leuen besitte.

19 Jesus seyde tot hem : Wat heet ghy my goet? Daer en is niemandt goet dan een / [namelijck /] Godt.

(i Exod. 20.14. Deut. 5.18. Rom. 13.9. k Ephe. 6.2. Coloss. 3.20. l Gri. bewaert)

20 Ghy weet de geboden: i Ghy en sult geen Ouerspel doen: Ghy en sult niet dootslaen: Ghy en sult niet stelen: Ghy sult ghéén valsche ghetuygheuisse gheuen: k Ghy sult v Vader ende uwe Moeder eeren.

21 Ende hy seyde : Alle dese hebbe ick van myne Jonckheyt aen l ghehouden.

22 Als Jesus dat hoorde / seyde hy tot hem: Een gebreeckt v noch: vercoopt al wat ghy hebt / ende gheuet den armen / m ende ghy sult eenen schat in den Hemel hebben : ende coemt volcht my nae.

(m Mat. 6.19. ende 19.21. 1. Tim. 6.19. Rijckdom.)

23 Als hy dat hoorde / wert hy seer droeuich: want hy was seer rijcke.

(n Mat. 19.23. Marc. 10.23. Prou. 11.28. o Of / kemel. Godt alleen maect salich. p Job. 42.2. Zach. 8.6. Sap. 11.22. Luce 1.37. q Mat. 4.20. ende 19.27. Marc. 10.28. Luce 5.11.)

24 Ende Jesus siende hem dat hy droeuich gheworden was / seyde: n Hoe swaerlijck sullen die goet hebben / in het Coninckrijcke Godts gaen.

25 Want het is lichter / dat een o Cabel gae door een Naelden ooghe / dan dat een rijcke int Coninckrijcke Godts ingae.

26 Ende die dat hoorden / seyden: Wie can dan salich worden?

27 Ende hy seyde : p Wat by de menschen onmogelijck is / dat is by Godt mogelijck.

28 q Ende Petrus seyde: Siet / wy hebben t al verlaten / ende zijn v naghevolcht.

29 Ende hy seyde tot hem: Voorwaer segge ick v lieden : Daer en is niemant die verlaten heeft / huys / of ouders / of broeders / of wijf / of kinderen / om het Coninckrijcke Godts /

(r Deu. 33.9.)

30 s Die niet en ontfangt veel meer in deser tijt / ende in de toecomende Werelt het eewighe leuen.

(s Job. 42.12.)

31 t Ende hy nam de twaelue / ende seyde tot hem: Siet / wy gaen op na Jerusalem / u ende al dat gescreuen is door de Propheten / sal [aen] den Sone des menschen volbracht worden.

(t Mat. 16.21. ende 17.22. ende 20.17. marc. 8.31. ende 9.31. ende 10.32. Luce 9.22. ende 24.6. u Psalm 22.7. Esaie 53.7. x Matt. 27.2. Luce 23.1. Joan. 18.28. Act. 3.13.)

32 x Want hy sal den Heydenen ouergheleuert worden / ende hy sal bespot worden / ende hy sal schandelijck ghehandelt worden / ende hy sal bespoghen worden:

33 Ende als sy hem ghegheesselt sullen hebben / sullen sy hem dooden. Ende ten derden daghe sal hy weder opstaen.

34 Ende sy en verstonden niet van die dingē / maer dit woort was voor hen verborgē / ende en bekendē niet wat daer geseyt was.

(y Mat. 20.29. marc. 10.46.)

35 y Ende het gheschiede als hy by Jericho quam / daer sadt een blinde by den wech / bedelende.

36 Ende als hy de Scharen hoorde voorby gaen / vraechde hy wat dat ware.

37 Ende sy seyden tot hem / dat Jesus van Nazareth daer voorby ginck.

38 Doe riep hy / ende seyde : Jesu Dauids Sone ontfermt v mijner.

39 Ende die voorby ginghen / straften hem / dat hy swijgen soude. Ende hy riep veel te meer / Sone Dauids ontfermt v mijner.

40 Ende Jesus staende beual hem tot hem te brengen. Ende als hy by gecomen was / vraechde hy hem /

41 Ende seyde: wat wilt ghy dat ick v doe? Hy seyde : Heere dat ick sien mach.

(De blinde wort siende.)

42 Ende Jesus seyde tot hem : Wort siende : v ghelooue heeft v gheholpen.

43 En terstont wert hy siende / ende volchde hem na / ende prees God: ende alle het volck dat siende / gauen Gode lof.

Dat xix. Capittel.

2. Zacheus gheroepen / 12. ghelijckenisse van de Talenten / 29. Jesus rijdt te Jerusalem in / 41. ende voorseyt weenende hare verwoestinghe / 45. drijft de Coopliedeu uit den Tempel / 47. ende zijn doot wort ghesocht.

(Christus gaet tot Zacheum den Tollenaer ter herbergen.)

1 Ende hy inghegaen zijnde / ginck door Jericho:

2 Ende siet een man ghenaemt Zacheus / die een Ouerste der Tollenarē was / ende die selue was rijcke.

3 Ende hy sochte Jesum te sien / wie hy ware / ende en conde niet om der Scharen wille / want hy was cort van persoone.

4 Ende voorloopende is hy gheclommen op eenen wilden Vijchboom / om hem te sien / want hy moeste aldaer doorgaen.

5 Ende als Jesus tot die plaetse quam / ende op sach / soo sach hy hem / ende seyde tot hem: Zachee / daelt haestelijck af : want ick moet heden in uwen huyse blijuen.

6 Ende hy daelde haestelijck af : ende ontfinck hem met blijschap.

7 Ende alle die dit saghen / murmureerden / segghende: Hy is tot eenen sondighen man inghegaen ter herberghe.

(De bekeeringhe ende beteringhe Zachei.)

8 En Zacheus staende / seyde tot den Heere: Siet Heere / de helft van mijnen goede

gheue ick den armen : ende in dien ick yemande yet bedriegelijck ontuonden hebbe/ dat ghene ick vier dobbel weder.

a Of/ het oock een kint Abrahe is.

9 Ende Jeſus ſeyde tot hem: Heden is deſen huyſe ſalicheyt gheſchiet / nae dien hy a oock een ſoon Abrahe is.

b Mat.10.6 ende 15.24 ende 18.11 Act.13.46

c Griecx/ te behouden.

10 b Want de Sone des menſchen is gecomen te ſoecken ende c ſalich te maken dat verlozen was.

11 Ende als ſy dat hoorden/ ſeyde hy daerenbouen een ghelijckeniſſe / daerom dat hy by Jeruſalem was / ende dat ſy meynden dat het Coninckrijcke Gods terſtont ſoude openbaer worden.

b Mat.25.14 Marc.13.34.

12 b So ſeyde hy dan: Een Edelman reyſde in verren Lande/ om voor hem ſeluen een Coninckrijck aen te nemen / ende weder te comen.

13 Ende gheroepen hebbende zijn thien Dienſtknechtẽ/ gaf hem thien pont/ eñ ſeyde tot hen: Doet neeringe tot dat ick come.

14 Ende zijne Burghers haetten hem/ ende ſonden hem boden nae/ ſegghende : Wy en willen niet dat deſe ouer ons e regnere .

e Griecx/ Coninck zy.

15 Ende het geſchiede dat hy weder quam/ als hy het Coninckrijcke verkregen hadde/ ende beual dat die Dienſtknechten ſouden tot hem geroepen worden / dien hy het gelt ghegheuen hadde/ om dat hy weten ſoude/ wat een yeghelijck ghehandelt hadde.

16 Ende de eerſte quam/ ende ſeyde: Heere/ v pont heeft thien ponden ghewonnen.

Getrouwe Dienſtknechten.

17 Ende hy ſeyde hem : Wel ghy goede Dienſtknecht/ om dat ghy zijt in het minſte ghetrouwe gheweeſt / ſoo hebt macht ouer thien Steden.

De onghetrouwe Dienſtknecht.

18 Ende de ander quam/ ende ſeyde: Heere/ v pont heeft vijf ponden ghewonnen.

19 Ende hy ſeyde oock tot deſen: Ende ghy weeſt ouer vijf Steden.

20 Ende een ander quam/ ſeggende: Heere/ ſiet daer v pont/ dat ick in eenẽ ſweetdoeck wech ghelept hadde:

21 Want ick vreeſde v / om dat ghy een hart menſche zijt: ghy neemt wech dat ghy niet ghelept en hebt : ende ghy maeyt dat ghy niet ghesaeyt en hebt.

f 2.Sam.1.16 Mat.12.37

22 Eñ hy ſeyde tot hem: Ghy booſe Dienſtknecht/ f wt uwen monde ſal ick v oordeelẽ: Ghy wiſtet dat ick een hart menſche ben/ nemende wech dat ick niet gelept en hebbe: eñ maeyende dat ick niet geſaeyt en hebbe:

g Griecx/ ter Tafel.

23 Eñ waerom en hebt ghy dan mijn ghelt niet ghegheuen g in de Wiſſelbanck : ende ick comẽde/ haddet doch met woecker weder gheeyſcht.

24 Ende hy ſeyde tot den genen die daer by ſtonden : Neemt van hem dat pont / ende gheuet den ghenen die thien pont heeft.

25 Ende ſy ſeyden tot hem: Heere / hy heeft thien ponden.

h Mat.13.12 ende 25.29 Mar.4.24 Luce 8.18.

26 [Maer hy ſeyde:] h want ick ſegge v/ dat eenen yegelijckẽ die daer heeft/ ſal gegeuen worden: ende van dien die niet en heeft / ſal oock wech genomen worden dat hy heeft.

De vianden Chriſti worden gedoot.

27 Ende oock deſe mijne vyanden/ die niet en wilden dat ick ouer hen regneren ſoude/ brengtſe hier/ ende dootſe voor my.

28 Ende dit gheseyt hebbende / ghinck hy voort op nae Jeruſalem.

i Mat.21.1 Marc.11.1.

29 i Ende het gheſchiede / als hy by Bethphage eñ Bethania quam/ aen den Berch/ gheheeten der Olijuẽ [Berch/] ſant hy twee van zijne Diſcipulen wt/

30 Seggende: Gaet henẽ in dat Vlec dat tegẽ [v liedẽ] ouer leyt: als ghi daer in coemt/ ſult ghy lieden vindẽ een Veulen gebonden/ op welcken noyt geen menſche gheſeten en heeft: ontbint dat/ ende brenghet hier.

31 Eñ indien v liedẽ yemant vraecht : waer om ontbint ghijt ? So ſult ghy alſo tot hem ſeggẽ: om dat het de Heere van noode heeft.

32 Eñ die wtgeſondẽ warẽ/ zijn wtgegaen/ ende vonden ghelijck hy hen geseyt hadde.

33 Ende als ſy het Veulen ontbonden/ ſeyde de Heere des Veulens tot hen : Waer om ontbint ghylieden dat Veulen?

k Joan.12.14 l 2. Reg.9.13

34 Sy ſeyden : Om dat de Heere des van noode heeft.

35 k Ende ſy leydent tot Jeſum : l ende wierpen haer cleederen op het Veulen: ende ſetten Jeſum daer op.

36 Ende als hy voort tooch/ ſpreyden ſy hare cleederen inden wech.

37 Ende als hy nu by den nederganck des Olijfberchs quam/ begonſt alle de menichte der Diſcipulen met blijſchap Godt te prijſen / met luyder ſtemme / van alle die crachtighe daden die ſy gheſien hadden.

m Pſal.118.26 n Luce 2.14 Ephe.2.14

38 Ende ſeyden: m geſegent ſy de Coninck die daer coemt in den Naem des Heeren: n Vrede [ſy] inden Hemel/ ende heerlijckheyt inde hoochſte [plaetſen.]

39 Ende ſommighe Phariſeen van der Schare / ſeyden tot hem : Meeſter / ſtraft uwe Diſcipulen.

o Heb.2.11

40 Ende hy antwoorde/ ende ſeyde tot hem Jck ſegghe v lieden : Jndien deſe ſwijgen/ o ſo ſullen de ſteenen roepen.

Chriſtus voorſeyt weenende de verwoeſtinghe Jeruſalems.

41 Ende als hy na by quam/ ende de Stadt ſach/ weende hy ouer haer/ ſegghende:

42 O waert dat ghy doch wiſtet ten minſte te deſẽ uwẽ dage/ dat tot uwer vrede [dient:] Maer nu iſt van uwen oogen verborgen.

p Matt.24.2 Marc.13.2 1.Reg.9.9 Mich.3.12

43 Want daer ſullen dagen comen ouer v/ dat uwe vyanden een Bolwerck omme v legghen ſullen / ende ſullen v ommeringen/ ende ſullen v van alle zijden benauwen.

De tijt der beſoeckinge.

44 p Ende ſullen v ter Aerden ſlechten/ ende uwe kinderen in v : ende ſy en ſullen in v den eenen ſteen op den anderen niet laten: daerom dat ghy den tijt uwer beſoeckinge niet bekent en hebt.

q Mat.21.12 Marc.11.15 Joan.2.14 r 1. Reg.8.29 Eſaie.56.7 ſ Jerem.7.11

45 q Ende hy ginck in den Tempel / ende begonſtſe wt te worpen / die daer in cochten ende vercochten.

46 Ende ſeyde tot hen: Daer is geſchreuen: r Mijn huys is een huys der bedinghen/ ſ maer ghylieden hebt dat tot eenen moordcuyl ghemaeckt.

t Mar.11.18 Joan.7.19 ende 8.37.

47 t Ende hy leerde dagelijcx inden Tempel. Ende de Ouerprieſters ende Schriftgheleerdẽ/ ende de voorneemſte des Volcx ſochten hem te dooden.

48 Ende ſy en vonden niet hoe ſy dat doen ſouden : Want alle het volck hoorde hem/ ende hinck hem aen.

Dat xx. Capittel.

2. Chriſtus verwoorpt zijner vyanden vraghe/ met een ander vraghe/ 9. bewijſt haer verderfeniſſe/ 20. de macht der Princen/ 27. de verryſeniſſe/ 41. zijn Godlijcke macht/ 45. daer na ſtraft hy de eergiericheyt der Schriftgheleerden.

Ende

a Mat.21.23 Mar.11.27 Exod.3.14 Act.4.7 Heb7.17

De Phariseen vragen Christum van zijne macht.

1 Ende a het gheschiede op een van die dagen/ als hy in dẽ Tempel het volck leerde ende Euangelizeerde / dat hem de Priesters ende Schriftgheleerde met de Ouderlinghen aenquamen.

2 Ende spraken tot hem/ segghende: Segt ons/ b wt wat macht ghy dese dingẽ doet/ of wie hy zy/ die v dese macht gegeuẽ heeft?

3 Ende hy antwoorde/ ende seyde tot hen: Ick sal v oock een c dinck vraghen / ende segghet my.

4 De Doop Joannis/ was hy wt den Hemel/ of wt de menschen?

De Doop Joannis.

5 Ende sy dachten by hen seluen/ segghende: Segghen wy: Wt den hemel / so sal hy segghen: Waerom en hebt ghy lieden hem dan niet gheloofte?

6 Eñ seggen wy: Wt den menschen/ so sal ons alle het volck steenigẽ. Want sy houdẽ voor vast/ dat Joãnes een Propheet is.

7 So antwoorden sy/ dat sy niet en wisten van waer hy was.

8 Doe seyde Jesus tot hen : So en segge ick v oock niet / v door wat macht ick dese dinghen doe.

Van den Wyngaert/ den Lantlieden ouer gegheuen.

e Mat.21.33 Marc.12.1 Psal.80.9 Esaie 5.1 Jere.2.21 Marc12.10

9 e Eñ hy begonst te seggen tot dẽ volcke dese gelijckenisse: Een mensche plantede eenen Wijngaert/ eñ verhuerde hem dẽ Lantlieden/ ende was buyten Lants langhe tijt.

10 Ende ter bequamer tijt sandt hy eenen Dienstknecht tot den Lantlieden/ op dat sy hem van de vrucht des Wijngaerts gauen: Ende de Lantlieden sloegen hem/ ende sonden hem ledich wt.

11 Ende daer en bouen sandt hy noch eenen anderen Dienstknecht: ende desen sloegen sy oock / ende handelden hem schandelijck/ ende sonden hem ledich wt.

12 Ende daerenbouen sandt hy noch den derden: Ende sy wonden desen oock/ ende wierpen hem wt.

Christus de Sone ende Erfghename wort gedoot.

13 Ende de Heere des Wijngaerts seyde: Wat sal ick doen? Ick sal mijnen lieuen Sone senden: Misschien als sy hem sien/ sullen sy hem ontsien.

f Psal.2.8 Hebr.1.2 g Psal.2.1 Marc.26.3 Ende27.1 Joan.11.57 Gene.36.18

14 Maer als de Lantlieden hem saghen/ bedachten sy by hen seluen ende seyden: f Dese is de Erfghename / g coemt laet ons hem dooden / op dat de Erue onse worde.

15 Ende sy hebben hem wt den Wijngaert ghewrorpen/ ende ghedoot. Wat sal dan de Heere des Wijngaerts hen doen?

Christus is de Steen/ die vande Joden verworpen is.

16 Hy sal comen / ende verderuen die seluer Lantlieden/ ende sal den Wijngaert anderen gheuen. Als sy dat hoorden/ seyden sy: Dat sy verre.

h Psa.118,22 Esaie8,14 Mat.21.44 Marc.12.10 Acto.4.11 Rom.9.33 1.Petr.2.7 i Esaie8.15 Zach.12.3 l Dani.2.34 Mat.22.12 Marc.12.13 * Beluckers/ loerders

17 Ende hy sachse aen/ ende seyde: Wat ist dan dat daer ghescreuen is: h De Steen dien de Timmerlieden verworpen hebben/ dese is het Hooft des Hoecx ghewrorden?

18 i So wie op desen Steen valt/ die sal ghebroken worden: k Ende op wien hy valt/ dien sal hy vrijselen.

19 Ende de Ouerpriesters ende Schriftgheleerde sochten te dier seluer vren de handen aen hem te slaen / (maer sy vreesden het volck/) want sy wisten dat hy dese gelijckenisse op haer ghesept hadde.

20 l Ende sy namen acht op hem/ ende sonden * Lageleggers / die hen seluen veynsen souden rechtueerdich te zijn op/ dat sy hem inde woorden vingen/ eñ ouerleuerden der Ouerichept/ eñ macht des Stadthouders.

21 Eñ sy vraechden hem/ segghende: Meester/ wy wetẽ dat ghy oprechtelijck spreect eñ leert/ ende dẽ m persoon niet aen en siet/ maer leert dẽ wech Gods inder waerheyt:

m Gri.nemet den persoon niet.

Den Keyser schattinghe te gheuen.

22 Is het ons gheoorloeft den Keyser schattinghe te gheuen/ of niet?

23 Als hy hare listicheyt bekende/ seyde hy tot hen: Wat versoect ghy my?

24 Thoont my eenen penninck: Wiens beelt ende opschrift heeft hy? Sy antwoorden/ ende seyden: Des Keysers.

25 Ende hy seyde tot hen: n Gheeft dan dẽ Keyser wat des Keysers is: ende Gode/ wat Gods is.

n Mat.17.25 Rom.13.7

26 Ende sy en conden zijn woort niet straffen voor den volcke: ende verwondert zijnde van zijn antwoorde/ sweghen stille.

Van de opstandinghe der doodn.

o Mat.22.23 Mar.12.18 Act.13.8 p Deut.25.5

27 o Eñ tot hem quamen sommighe Sadduceen / (de welcke versaken datter een opstandinge is/) eñ vraechden hem/ seggende:

28 p Meester/ Moses heeft ons geschreuẽ: So yemants broeder een wijf hebbende / ende sonder kint sterft: dat zijn broeder het wijf nemen sal/ ende zijnen broeder zaet verwecken.

29 Daer zijn nu seuen broeders gheweest/ eñ de eerste nam een wijf/ eñ sterf sonder kint.

30 Ende de tweede nam dat wijf / ende hy sterf oock sonder kint.

31 Ende de derde namse/ ende desgelijcken oock sy alle seuen/ ende en hebben geen kinderen achter ghelaten/ ende zijn gestoruen.

32 Eñ ten alder laetstẽ sterf oock het wijf.

33 Nu/ inder opstandinghe dan/ wiens van desen sal sy wesen? want sy alle seuen hebbense te wijue ghehadt.

34 Ende Jesus antwoorde / ende seyde tot hen: De q kinderen deser Werelt trouwen/ ende gheuen wt te houwelijcke:

q Grieex/ sone deses Eeuwen

35 Maer die weerdich sullen gheacht wesen / die Eeuwe ende opstandinghe wt de dooden te verweruen / die en sullen noch trouwen/ noch te houwelijcke gheuen/

36 Want sy en connen niet meer sterven: want sy zijn den r Enghelen ghelijck : ende zijn kinderen Gods / dewijle sy kinderen der opstandinghe zijn.

r 1.Joan.3.2

37 Ende dat de doode opstaen / heeft oock Moses bethoont by den Doornenbosch / s als hy dẽ Heere noemt dẽ God Abrahams/ eñ den Godt Isaacx/ eñ dẽ Godt Jacobs.

Godt is der leuendighen Godt/ eñ alle Heylighen leuen Gode.

s Exod.3.6 Acto.7.32 Hebr.11.16

38 Ende Godt en is niet [een Godt] der dooden / maer der leuenden/ want sy leuen hem alle.

39 Ende sommighe der Schriftgheleerden antwoorden / ende seyden : Meester / ghy hebt wel gheseyt.

40 Ende sy en dorsten hem niet meer yet vraghen.

41 t Ende hy seyde tot hen : Hoe seytmen dat u Christus zy en Sone Dauids?

t Matt.22.42 marc.12.35 u Dat is/ de Ghesalfde.

42 Ende Dauid selue in de Psalmboeck seyt : x De Heere heeft ghesept tot mijnen Heere / sidt te mijnder rechterhant:

x Psal.110.1 Acto.2.34 Hebr.1.13 ende 10.13

43 Tot dat ick uwe vyanden legghe tot een voetbanck uwer voeten.

44 So noemt hem dan Dauid Heere/ ende hoe is hy dan zijn Sone?

45 Ende daer alle het volck toehoorde/

seyde

y Mat.23.5 mar.12.39 Luce 11.43 z Gr. beminnē de groetingen. a Mat.23.14 Mar.12.40 2 Tim.3.6 Titi.1.11 a Mar.11.41

seyde hy tot zijne Discipulen:

46 y Wacht v lieden voor de Schriftgeleerden/ die willen wandelen in lange cleederē/ ende hebben seer gheerne die z begroetingen op de marckten / ende het voorgheſtoelte inde Vergaderinghen / ende het voor aen sitten in de Maeltijden.

47 a De welcke verslinden der Weduwen huysen/ende veynsen lange gebeden: Dese sullen meerder verdoemenisse ontfanghen.

Dat xxi. Capittel.

1. Christus thoont de weerdicheyt der gaue der Weduwe/7. ende voorseyt de verwostinghe Jerusalems/25. ende dat gheschieden soude voor zyn toecomste.

b 1.Reg.12.9 De arme Weduwe mildicheyt c 2.Cor.8.12 d Gri. van dat haer ouerschoot. e Of/ in de gaue Gods. f Gri. gebreck g Mat.24.1 Mar.13.1

1 Ende a opsiende/ so sach hy de Rijcke hare gauen inde b Offerkiste worpen.

2 Hy sach oock een arme Weduwe/ twee stuckelmerkens daer in worpen.

3 Ende seyde: Waerlick ick segge v lieden: c Dese arme weduwe heeft meer in ghe worpen/dan alle de andere.

4 Want alle die hebben d van haren ouervloet ghewoorpen e tot Gods gauen: maer dese heeft van f hare armoede alle haren leeftocht die sy hadde/ingeworpen.

5 g Ende als daer sommighe seyden van den Tempel/ dat hy met schoone steenen ende gauen verciert was/seyde hy:

h Luce 19.44 1.Reg.9.6 mich.3.12

6 h De daghen sullen comen/in de welcke van alle dat ghy lieden hier siet/ niet eenen steen op den anderen en sal ghelaten worden/die niet afghebroken en sal worden.

7 Ende sy vraechdē hem/eñ seyden: Meester/ wāneer sal dat geschiedē? eñ wat teecken [salder zyn] wanneer dit geschiedē sal?

Teeckenen voor het eynde der Werelt i Mat.24.4 Jere.29.8 Ephes.5.6 Collos.2.18 2.Thes.2.2 1.Joan.4.1 k Jere.14.14 ende 23.21 l Gr. gaet achter hen niet. m Esaie 9.1 4.Esdr.13.35 ende 15.12 n Gri. honger.

8 i Ende hy seyde : Siet toe dat ghy niet verleyt en wort: k Want daer sullender vele comen in mijnen Name/segghende: Jck ben Christus : Ende die tijt naket: daerom l en volcht hen niet na.

9 Als ghy lieden sult hooren van Crijch ende oproer/soo en verschrickt v niet: want dat moet eerst gheschieden: Maer noch en is terstont gheen eynde:

10 Ende hy seyde tot hen: m Het een volck sal teghen het ander opstaen / ende het een Coninckrijcke teghen het ander.

11 Ende daer sullen groote Aertbeuinghen wesen hier ende daer/ende n diere tijt / ende pestilentie. Ende verschrickelijcke dinghen/ ende groote teeckenen sullender vanden Hemel gheschieden.

Veruolginge om Christi wille. o Mat.10.17 ende 24.9 marc.13.9 Joan.16.2 Apoc.2.10 p Gri. te voren bedencken q Of/ hoe ghy v beschermen/ of ontschuldighen sult. r Exod.4.12 Esaie 54.17 marc.10.19 Acto.6.10 s Ezech.28.21 mich.7.5 4.Esdr.5.9

12 o Maer eer dit alle [gheschiet/] sullen sy hare handen aen v lieden slaen / ende sullen v veruolghen/leuerende v lieden in de Vergaderinghen / ende gheuanckenissen / ende tot Coningen ende Stadthouders leydende om mijns Naems wille.

13 Ende het sal v gheschieden tot een ghetuyghenisse.

14 Soo neemt voor v lieden in uwe herten/ niet te p sorgen/ q wat ghy lieden antwoorden sult.

15 r Want ick sal v mont ende wijsheyt geuen/ den welcken sy niet en sullen connen teghenspreken noch teghenstaen/ alle die hen teghen v setten.

16 s Ghy sult oock ouergeleuert wordē van [uwe] ouders/ende broeders/ende magen/ ende vrienden/ ende sy sullen [sommighe] van v dooden,

t Mat.10.30 1.Sa.14.45 u 2.Sam.14 1.Reg.1.52 matt.16.25 x Of/ verwachtinghe. y Mat.24.15 marc.13.14 Dan.9.27 De verwoestinge Jerusalems.

17 Ende ghy sult van eenen yeghelijcken ghehaet worden om mijns Naems wille:

18 t Ende een hayr wt uwen hoofde en sal niet vergaen.

19 u Besittet uwe zielen door uwe x gheduldicheyt.

20 y Ende als ghy lieden sult sien / dat Jerusalem met heyrcrachten omringt wort/ so weet dan dat hare verwoestinghe na by ghecomen is.

21 Als dan/wie in Judea is/die vliede op de berghen : ende wie midden daer in is/ die wijcke daer wt: ende wie in de velden is/die en come daer niet in.

22 Want dit zijn die daghen der wrake/ op dat het al veruult worde dat geschreuen is.

23 Wee den vrouwen die beurucht zijn/ende den soogenden in die daghen: want daer sal een groote benautheydt wesen op der Aerden/ende toornicheyt ouer dit volck.

z Gri. mont a Rom.11.25.

24 Ende sy sullen door de z scherpte des sweerts vallen / ende ghevanghen ghelevt worden onder alle volcken: a Ende Jerusalem sal vanden Heydenen vertredē wordē/ tot dat der Heydenen tijden veruult wordē.

Door het wterste oordeel. b Mat.24.29 marc.13.24 Esaie 13.10 Ezech.32.7 Joel 2.31 ende 3.15 Apoc.6.12 c Dan.7.10 matth.16.27 ende 24.30 ende 25.31 ende 26.64 marc.13.26 ende 24.61 Actor.1.11 2.Thes.1.10 2.Apoc.1.7 d Rom.8.23 e Mat.24.32 marc.13.28 f Of/ ghy siet

25 b Ende [dan] sullen daer teeckenen wesen in de Sonne/ende inde Mane/ende inde Sterren/ende op der Aerden bangicheyt der volcken/ door mistroostichevt.

26 Als de Zee eñ wateruloet sal briesschen/ ende de menschen sullen verdwijnen door de vreese ende verwachtinghe der dingen/ die der Werelt ouercomen sullen. Want de crachten der Hemelē sullē beweecht wordē.

27 c Ende dan sullē sy den Sone des menschen sien comen in eener wolcken / met groote cracht ende heerlickheyt.

28 Eñ als dese dingen beginnen te gescheden/so siet op/ende heft uwe hoofden op/ d daerom dat uwe verlossinghe is na by.

29 e Ende hy seyde haer een ghelijckenisse: f Aensiet den Vijchboom eñ alle boomen.

30 Als sy nv wtbrekē/ dan siet ghy liedē eñ bekent wt v seluen dat de Somer na by is.

31 Also oock ghy lieden / als ghy dese dinghen siet gheschieden/weet dat het Coninckrijcke Gods na by is.

32 Voorwaer segghe ick v lieden: Dit gheslachte en sal niet vergaen / tot dat dit al gheschiet.

g Psa.102.27 Esaie 40.8 ende 51.6 Hebr.1.11 h Rom.11.13 1.Thes.5.6 i 1.Thes.5.2 2.Petr.3.10 Apoc.3.3 ende 16.15 k Gri. op het aensichte der gantscher aerden sitten. l Mat.24.42 ende 23.13 marc.13.33 Luce 11.40 1.Thes.5.6 Christus leert inden Tempel. m Joan.8.1

33 g De Hemel eñ de Aerde sullen vergaen/ maer mijne woorden en sullē niet vergaen.

34 h Ende wacht v seluen / dat uwe herten niet te eeniger tijt beswaert en worden met gulsichevt ende dronckenschap/ ende sorchuuldichevt deses leuens / ende dat v lieden de dach niet haestelick en onuerualle.

35 i Want ghelijck een valstrick sal hy comen ouer alle de ghene die op k gheheel den Aertbodem woonen.

36 l Daerom waeckt te aller tijt/ biddende/ dat ghy lieden meucht weerdich ghemaeckt worden te ontulieden alle dese dinghen die gheschieden sullen: ende te staen voor den Sone des menschen.

37 m Eñ hy leerde des daechs in den Tempel/ende des nachts ginck hy wt/ende herberchde op den Berch/ die ghenaemt is der Olijuenberch.

38 Eñ alle het volck quam vroech tot hem inden Tempel/om hem te hooren.

Dat

Dat xxij. Capittel.

2. Sy sochten Christum te dooden/ 7. het houden des Pascha/ ende des Nachtmaels/ 24. vermaninghe tot zijne Discipulen/ 41. zijn ghebedt ende banghicheyt/ 47. verraderye Jude/ 55. de sonden ende bekeeringhe Petri/ 67. het vanghen ende vrye belijdinghe Jesu.

Pascha het Feest der ongesuerder brooden.

ENde a het b Feest des ongesuerden 1 broots naeckte/ (welcke ghenaemt is Pascha.

c Ende de Ouerpriesters ende Schrift- 2 gheleerden / sochten hoe sy hem mochten dooden: want sy vreesden het volck.

Ende de Sathan was ghevaren in Ju- 3 dam/ die toegenaemt was Iscarioth/ ende was een e van den twaelven.

De welcke ginck henen/ en sprack met de 4 Ouerpriesteren en Hooftmannen [des volcx] hoe hy henlieden hem ouerleueren soude.

Ende sy verblyden hen / ende quamen 5 ouer een/ hem ghelt te gheuen.

Ende hy beloefdet/ ende socht bequaem- 6 heyt/ op dat hy hem hen ouerleueren mochte sonder oproer.

f Ende de dach des ongesuerden broots 7 quam/ inde welcke men het Passcha slachten moeste.

Ende [Jesus] sant Petrum ende Joan- 8 nem wt/ segghende: Gaet/ bereyt ons het Pascha/ op dat wy dat eten.

Ende sy seyden tot hem: Waer wilt ghy 9 dat wijt bereyden?

En hy seyde tot hen: Siet/ als ghylieden 10 inde Stadt sult comen/ sal v een mensche te gemoet comẽ/ draghende eẽ cruycke waters: volcht hem na int huys/ daer hy ingaet.

Ende segt tot den Huysheere des huys: 11 De Meester seyt v: Waer is de Herberge/ daer ick het Pascha met mijne Discipulen eten sal?

Ende hy sal v lieden een groote toebereyde 12 Oppersael wijsen/ bereydet aldaer.

Ende sy ginghen henen / ende vonden 13 ghelijckerwijs hy hen ghesept hadde: ende bereyden het Pascha.

g Ende als de ure ghecomen was / sadt 14 hy aen de Tafel/ ende de twaelf Apostelen met hem.

Ende hy seyde tot hen: My heeft groo- 15 telijcx verlangt dit Pascha met v lieden te eten/ eer ick lyde.

Want ick segge v lieden/ dat ick van nv 16 voort daer niet meer van eten en sal/ tot dat het veruult worde in het Coninckrijcke Gods.

Ende hy nam den Drinckbeker/ dancte/ 17 ende seyde: Neemt desen/ ende deelten onder v lieden.

Want ick segge v liedẽ/ dat ick niet drinc- 18 ken en sal van der vrucht des Wijngaerts/ tot dat het Coninckrijcke Godts come.

h Ende hy nam het broot/ danckte ende 19 brack het/ ende gaft hen/ segghende: Dat is mijn Lichaem dat voor v lieden ghegheuen wort: doet dat tot mijnder ghedachtenisse.

Desgelijcx oock den Drinckbeker na het 20 Auontmael/ seggẽde: Dese Drinckbeker [is] het Nieuwe i Testament in mijnen bloede/ het welck voor v lieden vergoten wort.

k Doch siet / de hant mijns l verraders 21 is met my ter Tafel.

Ende de Sone des menschen gaet/ m ge- 22 lijck daer besloten is: Nochtans wee dien mensche/ door wien hy verraden wort.

23 Ende sy begonsten malcanderen te vraghen/ wie het doch van hen ware/ die dat doen soude.

24 En daer wert oock twist onder hen/ wie van hen soude schijnen de meeste te zijn.

25 Maer hy seyde tot hen: n De Coningen der Heydenen voeren Heerschappye ouer hen/ ende die gewelt ouer hen hebben/ worden o ghenadighe Heeren ghenoemt.

26 p Maer ghylieden niet also: q maer de grootste onder v/ die zy ghelijck de * minste/ ende die regeert/ als een die dient.

27 Want wie is meerder / die aen de Tafel sidt/ of die dient? Ist niet die aen de Tafel sidt? r Maer ick ben midden onder v lieden als een die dient.

28 Ende ghylieden zijt de gene die met my ghebleuen zijt in mijnder versoeckinghen.

29 s Ende ick * ordinere v lieden het Coninckrijcke/ ghelijckerwijs mijn Vader my dat gheordineert heeft.

30 Op dat ghylieden eet ende drinckt aen mijn Tafel in mijn Coninckrijck: t ende sidt op Throonen / oordeelende de twaelf gheslachten Israels.

31 Oock seyde de Heere: u Simon/ Simon/ siet / de Sathan heeft v begheert te siften als Tarwe.

32 Maer ick hebbe voor v ghebeden / dat v gheloove niet x af en late. En ghy wanneer ghy bekeert zijt/ so sterckt uwe Broeders.

33 Ende hy seyde hem: Heere/ ick ben bereyt met v inde gheuanckenisse ende in den doot te gaen.

34 En hy seyde: Ick segge v Petre/ de Haen en sal heden niet craeyen / eer ghy driemael sult versaeckt hebben/ dat ghy my kennet.

35 En hy seyde tot hen: y Als ick v liedẽ wt sant sonder z buydel/ en male/ en schoenen/ heeft v yet ghebroken? Sy seyden: Neen.

36 So seyde hy tot hen: Maer nv/ wie eenen buydel heeft/ die neme hem: desgelijcx oock een Male: ende wie geene en heeft die vercoope zijn cleet/ ende coope een Sweert.

37 Want ick segghe v lieden / dat noch het gene dat geschreuẽ is/ moet in my volbracht worden/ [namelijck:] a Ende hy is met de quaetdoenders gherekent. Want wat van my [gheschreuen is/] heeft eynde.

38 En sy seyden: Heere/ siet/ hier twee sweerden. Ende hy seyde tot hen: Het is genoech.

39 b Ende hy ginck wt/ ende ginck na zijne gewoonheyt na den Olijfberch / ende zijne Discipulen volchden hem nae.

40 Ende als hy aen die plaetse ghecomen was/ seyde hy tot hen: Biddet/ op dat ghy niet in versoeckinghe en coemt.

41 c Ende hy wert van hen d ghescheyden ontrent eenen steenworp / ende knielde neder ende badt.

42 Segghende: Vader/ soo ghy wilt neemt desen Drinckbeker van my wech: nochtans niet mijnen/ e maer uwen wille gheschiede.

43 Ende van hem wert ghesien eenen Enghel wt den Hemel hem versterckende.

44 f Ende in vangher aenuechtinghe wesende/ badt hy g dies te vieriger. Ende zijn sweet wert ghelijck druppelen bloets h ‡ op der Aerden afloopende.

Ende

Marginal notes:

r Mat.26.2 Marc.14.1 Exod.12.17 Joan.11.47 Psalm 2.2 Act.4.27

s Mat.26.14 Marc.14.10 Joan.13.27

t Griecx/ wt den getale der twaelven.

Judas verkoopt Christum.

v Mat.26.17 Marc.14.12

De Apostelen bereydẽ het Pascha. f Mat.26.20 Marc.14.12

Nachtmael. h Mat.26.20 Marc.14.22 1.Cor.11.23

i Of/ Verbont k Of/ nochtans l Mat.29.21 Marc.14.18 Joan.13.21 m Psa.41.18 Joan.13.18 Act.1.16.

Wie de meeste zy onder de Apostelen.

n Mat.20.26 Marc.10.42

o Griecx/ weldaders/

p 1.Pet.5.3

q Luce.9.48

* Gr. jonckste.

r Joan.13.14 Philip.2.7

s Luce 12.32

* Of/ besette.

t Mat.19.28 Sap.3.8 Apoc.3.21

u 1.Petr.5.8

x Of/ ophoude vergae/

De Apostelen en ghebrack niet.

y Mat.10.9 Marc.6.8 Luce 9.3

z Of/ sack.

a Esai.53.12

Christus in den Hof.

b Mat.26.36 Mar.14.32 Joan.18.1

c Mat.26.39

d Griecx/ afgheruckt/

Christi ghebedt.

e Joan.6.38

f Joan.12.27

g Of/ te langer.

h ‡ Anders/ dat op der Aerden afloopt.

45 Ende als hy van den gebede opgestaen was / quam hy tot zyne Discipulen / ende vantse slapende van droef heyt.
46 Ende seyde tot hen: Wat slaept ghy lieden ? Staet op/ ende biddet/ op dat ghy niet in versoeckinghe en comet.

Judas verraet Christum cussende
i Mat. 26.46 Mar.14.43 Joan.18.3

47 i Ende als hy noch sprack/siet/een Schare/ende een van de twaelue ghenaemt Judas / i ginck hen voor/ eñ quam by Jesum om hem te cussen.
48 Ende Jesus seyde tot hem : Juda/ verraet ghy den Sone des menschen met eenen cusse?
49 Ende die by hem waren/siende wat daer voor handen was / seyden tot hem: Heere/ sullen wy met den sweerde slaen?

Malchus oor afghehouwen.

50 Ende een van hen sloech des Ouerpriesters Dienstknecht / ende hieu hem zijn rechter oore af.

k Of/ laet af/ dus verre/ [moest wesen]

51 Ende Jesus antwoorde / ende seyde: k Laetse [geworden] dus verre. Ende raeckte zijn oore aen/ende heelde hem.

l Mat.26.55 Marc. 14.48

52 l Ende Jesus seyde tot de Ouerpriesters eñ Hooftmannen des Tempels/eñ Ouderlingen die tot hem ghecomen waren: Ghylieden zijt wtghegaen met sweerden ende stocken als tot eenen Moordenaer.
53 Als ick daghelijcx by v lieden was in den Tempel / soo en hebt ghy uwe handen aen my niet wtghesteken : maer dit is uwe ure ende macht der Duysternisse.

m Mat.26.50 Marc.14.53. Joan.18.24

54 m Ende sy leyden hem ghevangen/ende brachten hem tot des Ouerpriesters huys. Ende Petrus volchde van verre.

n Mat.26.69 Marc. 14.54 66 Joan.18.16

55 n Ende als sy midden in der Sale vier ontsteken hadden/ende te samen saten/sadt Petrus midden onder hen.
56 Ende een Dienstmaecht siende hem by den lichte sitten/als sy hem wel besien hadde/seyde sy: Dese was oock met hem.

Petri verloocheninge

57 Maer hy versaecte hem/ seggende: vrouwe / ick en kenne hem niet.
58 Eñ een weynich daer na/een ander hem siende/seyde: Ghy zijt ooc een van dien. Eñ Petrus seyde: Mensche ick en ben niet.
59 Ende omtrent een ure daer na/versterckte dat een ander / segghende : Inder waerheyt/dese was oock met hem : Want hy is oock een Galileisch [man.]
60 Ende Petrus seyde: mensche ick en weet niet wat ghy segt . Ende terstont als hy noch sprack/craeyde de Hane.

Christus aensiet Petrum.
o Mat.26.34 75. Mar.14.70 Joan.13.38

61 Ende de Heere hem omkeerende/sach Petrum aen: ende Petrus wert gedachtich des woorts des Heeren/ [namelijck/] hoe hy hem geseyt hadde/o eer de Hane craeyen sal/ sult ghy my driemael versaken.
62 Ende Petrus ghinck wt ende weende bitterlijck.

p Mat.26.67 marc.14.64 q Joan.19.2 Job.16.10 Esaie 50.6

63 p Ende de mannen die Jesum hielden/ bespotteden hem//q slaende [hem.]
64 Ende als sy hem ouerdeckt hadden/sloeghen sy zijn aensicht / ende vraechden hem/ segghende : Propheteert/ wie ist die v gheslaghen heeft?
65 Ende vele andere lasteringhen seyden sy teghen hem.

r Mat.27.1 Marc.15.1 Luce 22.66 Joan.18.28 Psalm.2.2

66 r Eñ als het dach geworden was/ werden de Ouderlinghen des volcx vergadert/ ende de Ouerpriesters eñ Schriftgeleerde/ ende brochten hem in haren Raet/

67 Segghende: zijt ghy f Christus? segghet ons. Eñ hy seyde tot hen: Indiẽ ickt v lieden segghe/ so en sult ghijt niet ghelooven;
68 Indien ick v lieden oock vrage so en sult ghy my niet antwoorden noch los laten.

f Dat is/ de ghesalfde.

69 t Van nv voortaen sal de Sone des menschen sitten ter rechter handt der cracht Gods.

Christus belijt dat hy de Sone Gods is.
t Mat.16.27 ende 24.30 ende 25.31 Mar.14.62 Act.1.11 1.Thess.4.16 2.Thess.1.10 Apoc.1.7. Dan.7.9

70 Ende sy seyden alle: Zijt ghy dan de Sone Godts? Ende hy seyde tot hen: Ghylieden segget dat ickt ben.
71 Ende sy seyden: Wat behoeuen wy meer ghetuyghenisse ? Want wy hebbent selue wt zijnen monde ghehoort.

Dat xxiij. Capittel.

1. Christus hardelijck ghehandelt voor Pilatus ende Herodes/ 18. van Barrabas/ 26. van Simon van Cyrenen/27. de weeninghe der vrouwen/33. van zijn cruycinghe / ende van de twee Moordenaers/34. zijne vriendelijckheyt tot zijne vrienden. 40. hy bekeert eenen Moordenaer ende meer andere in zijnen doot / 50. ende wort begrauen.

a Mat.27.1 Marc.15.1 Joan.18.28

1 Ende a de geheele menichte stont op/ ende leyden hem tot Pilatum/
2 Eñ begonsten hem te beschuldigen/ seggende: Wy hebben desen beuonden/ dat hy het volck verkeert : b eñ verbiet de Keyser schattinghe te gheuen/ c segghende dat hy selue d Christus de Coninck is/

b Mat.27.35 ende 22.21 Rom.13.7 c Act.17.7 d Dat is/ de Ghesalfde.
e Mat.27.11 Marc.15.2 Joan.18.33

3 e Ende Pilatus vraechde hem/seggende: Zijt ghy de Coninck der Joden ? Hy antwoorde hem/ende seyde: Ghy segt het.
4 Ende Pilatus seyde tot de Ouerpriesters ende de Scharen: Jck en vinde gheen schult in desen mensche.
5 Ende sy versterckten meer / segghende: Hy maect het volck oproerich/leerende door gheheel Judea / beghinnende van Galilea/ tot hier toe.
6 Als Pilatus van Galilea hoorde/ vraechde hy of de mensche een Galileer ware.

f Luce 3.1. Christus wort tot Herodem ghesonden.

7 f Ende als hyt vernomẽ hadde/ dat hy wt Herodis Heerschappie was/so sant hy hem tot Herodem / de welcke oock selue in die daghen te Jerusalem was.

g Gri. macht. * Luce 9.7. Herodem hoopte teecken te sien. Christus swijcht.

8 * Eñ als Herodes Jesum sach/ verblijde hy seer: Want hy hadde hem ouerlange tijt begeert te sien/daerom dat hy vele van hem ghehoort hadde: ende hoopte dat hy eenich teecken van hem soude sien gheschieden.
9 Ende hy vraechde hem met vele woorden: maer hy en antwoorde hem niet.
10 Ende de Ouerpriesters ende Schriftgeleerden stonden daer by/ ende beschuldichden hem sterckelijck.

h Of/ [illegible] fin.

11 Ende als hem Herodes met zijne h Benden veracht ende bespot hadde/ dede hy hem een wit cleet aen/ende sandt hem weder tot Pilatum.
12 Ende indien seluen dage werdẽ Pilatus ende Herodes gheurienden met malcanderen / want daer te voren vyantschap tusschen hen was.

i Mat.27.23 Mar.15.14 Joan.18.38 ende 19.4. Pilatus wil Christum los laten.

13 i Ende als Pilatus de Ouerpriesters ende de Ouerste / ende het volck by een gheroepen hadde/seyde hy tot hen:
14 Ghy lieden hebt desen mensche tot my gebracht/als eenẽ die het volck verkeerende is/eñ siet/ick hebbe hem voor v liedẽ ondervraecht/eñ en vinde in hem geen schult daer ghylieden hem mede beschuldicht:

Ja noch Herodes oock/ want ick hebbe 15 v lieden tot hem gheſonden: eñ ſiet/hem is niet ghedaen dat de doodt weerdich is.

Daerom ſal ick hem caſtijden/ende ont- 16 ſlaen.

k Mat.27.15 / Marc.15.6 / Joan.18.39 / Act.3.14

k Ende hy moeſte hen op elcke Feeſt 17 [des Paſcha] eenen los laten.

Ende alle de menichte riep/ſegghende: l 18 Wech met deſen / ende laet ons Barra- bam los.

De welcke was om eenen oproer/ die in 19 de Stadt geſchiet was/eñ om eenen doot- ſlach/in de ghevanckeniſſe ghewoꝛpen.

So ſprackſe Pilatus wederom aen/wil- 20 lende Jeſum los laten:

De Joden begheeren Chriſtum ghecruyſt/ ende Barrabam los ghelaten te worden.

Maer ſy riepen teghen / ſegghende : 21 Cruyſt hem.

Ende hy ſeyde derdemael tot hen : Wat 22 heeft deſe doch quaets ghedaen ? Jck en hebbe gheen ſchult des doots in hem ghe- vonden: Daerom ſal ick hem caſtijden/en- de los laten.

Maer ſy hielden aen met luyder ſtem- 23 men / ende eyſchten dat hy ſoude ghecruyſt woꝛden. Ende hare ende der Overprieſters ſtemmen werden gheweldich.

m Mat.27.26 / Marc.15.15 / Joan.19.16

m Ende Pilatus oordeelde dat haren 24 eyſch gheſchieden ſoude.

Ende liet los den ghenen die om den op- 25 roer ende dootſlach inde ghevanckeniſſe ghewoꝛpen was/den welcke ſy begeerden: ende Jeſum gaf hy over [tot] haren wille.

n Mat.27.32 / Marc.15.21

n Ende als ſy hem wech leyden/namen 26 ſy eenen Simon van Cyrenen/die vanden Acker quam / ende leyden hem het Cruyce op/dat hijt achter Jeſum droeghe.

Vrouwen die Chriſtum beweenen.

Ende hem volchde een groote menichte 27 volcx / ende vrouwen / de welcke hem oock beclaechden ende beweenden.

Ende Jeſus omghekeert tot haer/ſeyde: 28 Ghy dochters van Jeruſalem / en weent niet over my/maer weent over v ſeluen/en- de over uwe kinderen.

De verwoe- ſtinghe Je- ruſalems. o Of/ghelucxich

Want ſiet/de dagen comen/inde welcke 29 men ſeggen ſal: o Salich zijn de onvrucht- bare/ eñ de buyckē die niet gebaert en heb- ben/ eñ de boꝛſtē die niet geſooght en hebbē.

p Eſai.2.18 / Oſee.10.9 / Apoc.6.16 / ende.9.6

Dan ſullen ſy beginnen te ſegghen tot de 30 Berghen: p Valt op ons: ende tot de heu- velen bedeckt ons.

q 1.Pet.4.17 / * Gri.inden vochtighen houte

q Want in dien ſy dit doen* in den groe- 31 nen houte/wat ſal in den doꝛren geſchiedē?

r Joan.19.18

r Ende daer werden oock twee andere 32 miſdaders ghelept/om met hem ghedoot te woꝛden.

ſ Mat.27.38 / Marc.15.22

ſ Ende als ſy quamen op de plaetſe/ghe- 33 naemt Hooftſcheel plaetſe / daer cruyſten ſy hem/eñ de Miſdaders:den eenē ter rech- ter/ende den anderen ter ſlincker hant.

t Act.7.60 / 1.Cor.4.15 / u Mat.27.32 / Mar.15.24 / Joan.19.23 / Pſal.22.19

Ende Jeſus ſeyde: t Vader/ vergheuet 34 hen/want ſy en weten niet wat ſy doen . u Ende ſy deylden zijne cleederen/ werpende het lot [daer om.]

Chriſtus aen het Cruyce beſpot.

Ende het volck ſtont ende aenſacht: de 35 Overprieſters x beſpotteden hem oock met hen/ſegghende: Hy heeft andere gheholpen/ dat hy nu hem ſeluen helpe / is hy die y Chriſtus die wtvercoren Gods.

x Gri.trumpelde den neuſe. / y Matis / De ghesalfde.

Ende de Crijchſknechten quamen oock 36 toe/ ende beſpotteden hem/hem Edick bie- dende,

37 Ende ſeggende: Jndien ghy de Coninck der Joden zijt/ſo helpt v ſeluen.

38 z Ende daer was oock een opſchrift bo- ven hem gheſchreven met Griecksche / La- tijnſche/ eñ Hebreiſche letteren : DESE JS DE CONJNCK DEN JODEN.

z mat.27.37 / mar.15.26 / Joan.19.19

39 Ende een vande Miſdaders die daer ghehanghen waren/laſterde hem/ ende ſey- de: Jndien ghy Chriſtus zijt/ ſo helpt v ſel- ven ende ons.

D'een Moordenaer laſtert Chriſtum.

40 Maer de ander antwoordende ſtrafte hem/ſegghende: Vreeſt ghy oock God niet/ daer ghy in het ſelue oordeel zijt?

41 Eñ wy doch ten rechten/ want wy ont- fangen wat onſe wercken weert zijn: maer deſe en heeft niet onbehoorlijcx ghedaen.

42 Eñ hy ſeyde tot Jeſum: Heere/ghedenct mijner als ghy in v Coninckrijcke comet.

De gheloovighe moordenaer woꝛt ſalich.

43 Ende Jeſus ſeyde tot hem : Voorwaer ſegghe ick v/ Heden ſult ghy met my inden Paradijſe weſen.

44 a Ende het was ontrent der ſeſter vren/ ende daer quam duyſterniſſe over de gant- ſche Aerde/totter neghenſter vre.

a mat.27.45 / mar.15.33

45 Ende de Sonne wert verduyſtert / ende de voorhanck des Tempels ſcheurde mid- den [in twee.]

46 Eñ Jeſus riep met luyder ſtemmen/eñ ſeyde: b Vader in uwen handen ſal ick my- nen Geeſt c bevelen. Eñ als hy dat geſeyt hadde/ſo heeft hy den gheeſt ghegeven:

Chriſtus ſterft. / b Pſal.31.6 / Act.7.60 / c Of/te bewaren ſetten.

47 d Ende als de Hooftman over hondert/ ſach dat daer gheſchiede / prees hy Godt/ ende ſeyde : Waerlick deſe menſche was rechtveerdich.

d mat.27.53 / mar.15.39

48 Ende alle de Scharen die daer te ſamen gecomen waren tot deſer aenſchouwinge/ aenſchouwende dat daer geſchiede/ ſloegen hare boꝛſten/ende keerden wederom.

Leet weſen

49 Eñ alle zijne bekenden ſtondē van ver- re/ende de vrouwē die hem wt Galilea me- de naghevolcht waren/ ſiende dit aen.

50 e Ende ſiet/ een man met name Joſeph/ die een Raetſheere was/ een goet eñ recht- veerdich man.

Joſeph van Arimathea / e mat.27.57 / marc.15.43 / Joan.19.38

51 Deſe en hadde niet bewillicht in haren raedt ende daet/ [eñ was] van Arimathea/ een Jootſche Stadt / de welcke oock ſelue verwachtede het Coninckrijcke Gods:

52 Deſe ginck tot Pilatum/ ende begeerde het Lichaem Jeſu.

53 Ende hy nam hem af/ eñ wandt hem in fijn lijnwaet/f eñ leyde hem in een graf/dat in een Steenrotze wt gehouwen was/ daer noyt niemant in ghelept en was.

Chriſtus woꝛt begraven. / f mat.12.40 / ende.26.11 / ende 27.57 / marc.15.46

54 Ende het was de dach der voorberey- dinghe/ende de Sabbath quam aen.

55 Eñ de Vrouwen die na volchden/ g (de welcke met hem ghecomen waren wt Ga- lilea) beſaghen het graf / ende hoe zijn lich- aem ghelept was.

g Luce.8.2

56 Ende ſy weder ghekeert zijnde / bereyd- den ſpecerije ende ſalue / ende op den Sab- bath hebben ſy gheruſt na der Wet.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Chriſtus opghestaen / verthoont hem den Vrouwen/ 13. den tween op den wech/ 36. allen zijnen Diſcipulen / 44. ende als hyſe onderweſen heeft / is hy opghenomen ten Hemel / 53. hare daghelijcſche oeffeninghe.

a Mat.28.1 marc.16.1 Joan.20.1
b Dat is/ des daechs na den Sabbath.

1 Ende a op dē eersten dach der b Sab- bathen seer vroech / gingen sy tot den graue / dragende de specerijen die sy berept hadden / ende sommighe met haer.

2 Ende vonden den steen vanden graue afghewentelt.

3 Ende inghegaen zijnde / en vonden sy het lichaem des Heeren Jesu niet.

c Of/ twijfelde

4 Ende het geschiede/als sy daerom c ver- tsaecht waren : siet/ so stonden twee man- nen by haer in blinckende cleederen.

De Engelē spreken de vrouwē aen

d Griecx/met

5 Ende als sy nv veruaert waren/ ende het aensicht na der Aerden boghen / seyden die [mannen] tot haer: Wat soeckt ghy den leuendighen d by den dooden?

e Mat.16.21 ende 17.22 ende 20.18 marc.8.31 ende 9.31 ende 10.33 Luce 9.22 ende 18.31

6 Hy en is hier niet/ maer hy is opghe- staen. e Gedenct hoe dat hy v lieden gesept heeft/als hy noch in Galilea was/

7 Seggende: De Sone des menschen moet ouergeleuert worden in der sondigen men- schen handen/ ende gecruyst worden/ ende ten derden daghe weder opstaen.

De vrouwē bootschappē den Apostelen dat Christus verresen is.

8 Ende sy ghedachten zijner woorden.

f Mat.28.8 marc.16.8

9 Ende f wederom gekeert zijnde van den graue/bootschaptē alle dit den eluen/ ende alle den anderen.

10 Het was Maria Magdalena/ ende Joanna/ ende Maria Jacobi / ende an- dere met haer/die dit tot de Apostelē seydē.

11 Ende hare woorden schenen hen als ydele clappinge/ eñ en geloof den haer niet.

Petrus loopt na den graue.

g Joan.20.3

12 g Ende Petrus stondt op/ ende liep tot den graue / ende nederbuckende sach hy de lijnen doecken alleen ligghen / ende ginck wech / verwonderende by hem seluen van dat daer ghschiedt was.

h Mar.16.12
i Vier ende twintich sta- dien/ maken een vre gaens.

13 h Ende siet/twee van hen gingen te dien seluen dage na een vleck dat tsestich i sta- dien vā Jerusalem was/genaemt Emaus.

14 Ende sy spraken onder malcanderen/ van alle dese dinghen die ghschiet waren.

k Mat.18.20 Luce 24.35

15 Ende het ghschiede / dewijle sy tsamen spraken ende beuraechden / k dat Jesus by quam/ ende met hen ginck:

16 Ende hare ooghen werden ghehouden/ dat sy hem niet en bekenden.

17 Ende hy seyde tot hen: Wat redenen zijn dit/die ghy wandelende/onder malcan- deren handelt/ende zijt droeuich?

18 Eñ een genaemt Cleophas/ antwoorde/ ende seyde tot hem: Zijt ghy alleen een vreemdelinc te Jerusalem/ l die niet en weet wat daer in dese daghen ghschiet is?

l Griecx/ ende wetet niet.

m Luce 7.16 Joan, 4.19 ende 6.14

19 Ende hy seyde tot hen: Wat? Sy seyden hem: Van Jesu van Nazareth/m de welcke een Propheet was / crachtich in wercken ende woorden/voor Godt ende den volcke.

20 Ende hoe hem onse Ouerpriesters ende Ouerste ouergeleuert hebben tot den oor- deele des doots/ eñ hebben hem ghecruyst.

n Acto.1.6

21 Ende wy hoepten/ dat hy was de ghene n die Jsrael verlossen soude: ende oock bo- uen dit alles / ist heden de derde dach dat het ghschiet is.

o Mat.28.8 Marc. 16.10 Joan.20.18

22 o Maer oock hebbē ons sommige van onse vrouwen verschrict / de welcke vroech in dē morgenstont tottē graue geweest zijn.

23 Ende als sy zijn lichaem niet en vonden/ quamen sy/segghende: Dat sy oock een ge- sichte der Enghlen ghesien hadden/die seg- ghen dat hy leeft.

24 Ende sommighe van die met ons wa- ren / zijn tot den graue ghegaen / ende be- vondent ghelijck oock de vrouwen ghesept hadden/maer hem en saghen sy niet.

25 Eñ hy seyde tot hen: O onuerstandige eñ trage van herten/ om te geloouē alle het gene dat de Propheten ghesproken hebben.

p Esaie.50.6 ende.53.5

26 p Moeste Christus niet dit lijden/ ende tot zijne heerlijchept ingaen?

q Gen.3.15 ende.22.18 ende.26.4 ende.49.10 Deut.18.15
r Psa.131.11 Esaie.4.2 ende.7.14 ende.9.6 ende.40.10 Jere.23.5 ende.33.14 Ezech.34.25 ende.37.24 Dan.9.24 Mich.7.20

27 q Eñ hy begonst van Mose ende alle de Propheten/eñ leyde hen wt r in alle schrif- ten/wat van hemseluen [geschreuen was.]

28 Ende sy quamen by dat Vleck daer sy henen ginghen/ende hy ghelaet hem gelijck of hy verder gaen soude.

s Gen.19.3 Judic.19.20 Act.16.15 Heb.13.2

29 s Ende sy dwonghen hem / segghende: Blijft by ons/want het is by den auondt/ ende de dach is ghedaelt. Ende hy ginck in/om by hen te blijuen.

30 Ende het gheschiede als hy met hen ter Tafel gheseten was / nam hy het broodt/ danckte/ende brack het/ende gaft hen.

t Gr. wert on- sienlyck van hen.

31 Ende hare ooghen werden gheopent/ ende sy kenden hem. Ende hy t bequam wt haren ooghen.

32 Ende sy seyden tot malcanderen: Bran- den onse herten niet in ons/als hy met ons sprack op den wech/ ende als hy ons de Schriften opende?

33 Ende sy stonden op te dier seluer vre/en- de keerden wederom na Jerusalem / ende vonden tsamen vergadert de elue/ ende die met hen waren/

34 Segghende : De Heere is waerlick op- ghestaen/ende is van Petro ghesien.

35 Ende sy [oock] vertelden dat indē wech [ghschiet was/] ende hoe hy van hen be- kent wert in het breken des broots.

u Mat.16.14 Joan.20.19 1.Cor.15.5

36 u Ende als sy dit seyden / stondt Jesus selue midden onder hen/ende seyde tot hen: Vrede zy [met] v lieden.

37 Ende sy veruaert ende verschrict zijnde/ meynden dat sy eenen Geest saghen.

38 Ende hy seyde tot hen: Wat zijt ghy lie- den beroert? ende waerom climmen die ghedachten in uwe herten?

39 Aenschout mijne handen ende mijne voe- ten/ want ick bent selue. Tast my/ eñ siet/ want een Geest en heeft noch vleesch noch beenderē/gelijck ghy liedē siet dat ick hebbe.

40 Ende als hy dit ghesept hadde/thoonde hy hen de handen ende voeten.

x Joan.21.10

41 Eñ als sy noch van blijschap niet en ge- loofden/eñ hen verwonderden/seyde hy tot hen: x Hebt ghylieden hier wat te eten?

42 Ende sy gauen hem een stuck gebraden vischs/ende van honichraten.

43 Ende hy namt/ende adt het voor hen.

y Mat.16.21 ende.17.22 ende.20.18 Marc.8.31 ende.9.31 ende.10.33 Luce.9.22 ende.18.31 ende.24.6

44 Eñ seyde tot hen: y Dit [zijn] de woor- den die ick tot v lieden sprack/ als ick noch by v was/ [namelick/] dat het noodich was alles veruult te worden/ al wat van my gheschreuen is in de Wet Moses/ende Propheten/ende Psalmen.

45 Doe opende hy haer verstant/dat sy de Schriften verstonden.

z Psal.22.7 Act.17.3

46 Ende seyde tot hen: z Also isser ghe- schreuen/ ende also moeste Christus lijden/ ende ten derden daghe weder op staen van de dooden:

47 Ende in zijnen Name bekeeringhe ende

verghe-

a vergevinge der sonden gepredict worde b onder alle volckē/c beginnēde vā Jerusalē.

Eñ ghylieden zijt hier van ghetuyghen. 48

d Eñ siet/ic sal de belofte mijns Vaders 49 op u lieden senden/e Blijft f ghylieden dan in de Stadt Jerusalem/tot dat ghy aenge-daen wordt met crachte wt den Hoochsten.

g Ende hy leyddese wt tot Bethania/eñ 50 hief zijne handen op/ende seghendese.

51 h Ende het gheschiede als hyse segende/ dat hy van hen scheyde / ende voer op nae den Hemel.

h Mar.16.19 Acto.1.9

52 Ende sy aenbaden hem/ eñ keerden we-derom na Jerusalem met grooter blijschap.

53 Ende sy waren alle tijt inden Tempel/ Godt louende ende prijsende/ Amen.

HET HEYLIGE EVANGE-lium, beschreuen door Ioannem.

¶ Argument.

JOannes heeft seer late (ghelijckmen seydt) zijn Historie vanden Woorde dat vleesch gheworden was/ gheschreuen / ende in het licht ghebracht. Hy hadde sonder twijfel ghesien wat Mattheus gheschreuen hadde. Soo heeft hy dan ghedacht sommighe leere ende Sermoonen Christi daer by te stellen / ende die dinghen die Mattheus scheen wtghelaten/ofte te cort beschreuen te hebben. Daerom salmen wt dese twee Historien te samen ghevoecht / een seer volcomen Historie hebben / van alle schoone dinghen die Christus ghedaen ende ghesproken heeft.

¶ Dat eerste Capittel.

1. De Godtheyt/ 14. menschheyt ende ampt Jesu Christi. 19. Het ghetuyghenisse Joannis/ 39. ende van andere door Jesum gheroepen.

INden beginne was het Woort/ 1 ende het Woort was by Godt/ende dat Woort was Godt.

Dit was inden beginne by Godt. 2

a Alle dinghen zijn door dat selue 3 gemaeckt/ende sonder dat selue en is niets ghemaeckt [van] dat ghemaeckt is.

b Inden seluen was het leuen/ c eñ het 4 leuen was het licht der menschen.

d Eñ het licht schijnt in de duysternisse: 5 ende de duysternisse en heeft dat [licht] niet begrepen.

e Daer wert een mensche van Gode ge- 6 sonden/wiens naem was Joannes.

Dese quam tot ghetuyghenisse / om dat 7 hy vanden lichte soude ghetuyghen/op dat sy alle door hem gheloouen souden.

Hy en was dat licht niet/ maer was ge- 8 sondē/op dat hy soude vā diē lichte getuygē

f Dat warachtighe licht was dese die allē 9 menschen verlicht /comende in de Werelt.

Hy was in de Werelt : g ende de Werelt 10 is door hem ghemaeckt : ende de Werelt en heeft hem niet ghekent.

Hy is gecomen h tot de zijne/ ende de zij- 11 ne en hebben hem niet aenghenomen.

i Maer alle die hem aenghenomen heb- 12 ben/dien heeft hy macht ghegheuen kinde-ren Godts te worden/ [namelijck/] die in zijnen Naem gheloouen.

De welcke niet wt den bloede / noch wt 13 den wille des vleeschs / noch wt den wille des mans/maer wt Gode ghebozen zijn.

k Ende het Woort is vleesch geworden/ 14 ende heeft onder ons gewoont: m(ende wy hebben zijne heerlijckheyt ghesien/ een heer-lijckheyt als des Eenichghebozen van den Vader) n vol ghenaden ende waerheyts.

(o Joannes getuycht van hem/eñ roept/ 15 segghende : Dese ist dien ick seyde: Die nae my coemt/ende voor my gheweest is/want hy was p eer dan ick.

q Ende van zijne volheyt hebben wy alle 16 ontfanghen/ende ghenade voor ghenade.

r Want de Wet is door Mosen ghegheuen/ 17 maer de Ghenade ende de Waerheyt door Jesum Christum gheworden.

18 f Niemant heeft opt Godt ghesien: de Eenich gheboren Sone/die inden schoot des Vaders is/die heuet [ons] verclaert.

f Exo.33.20. Deut.5.12 1.Tim.6.16 1.ioan.4.12 t Joan.5.33

19 t Ende dit is de getuyghenisse Joannis/ als de Joden wtsonden van Jerusalem Priesters ende Leuiten/om hem te vragen: Wie zijt ghy?

20 Hy beleedt het / ende en versaeckte niet/ ende beleedt / u segghende : Jck en ben die x Christus niet.

Het ghetuy-genisse Jo-annis van Christo.

21 Ende sy vraechden hem: Wat dan? Zijt ghy Elias? Ende hy seyde: Jck en bens niet. Zijt ghy y die Propheet? Ende hy antwoorde : Neen.

u Act.13.23. x Dat is / De Ghesalfde. y Deu.18.18.

22 So seyden sy dan tot hem: Wie zijt ghy? op dat wy antwoort gheuen moghen den ghenen die ons gesonden hebben: Wat segt ghy van u seluen?

23 Hy seyde: z Jck ben de stemme des ghe-nen die roept in de Woestijne : a Maeckt recht den wech des Heeren/ghelijck Esaias de Propheet gheseyt heeft.

z Esai.40.3. a Mat.3.3. Marc.1.3. Luce.3.4.

24 Ende die ghesonden waren / waren wt de Phariseen.

25 Ende sy vraechden hem/ ende seyden tot hem: Wat doopt ghy dan / in dien ghy die b Christus niet en zijt / noch Elias / noch c die Propheet?

b Dat is/ Ge-salfde. c Deu.18.28.

26 Joannes antwoorde hen/ eñ seyde: d Jc doope inden water : maer hy staet midden onder u lieden/dien ghy niet en kent.

d Mat.3.11. Marc.1.7 Luce.3.16 Acto.1.5 ende 11.16 ende 19.4

27 Hy ist die na my coemt/de welcke e voor my gheweest is : wien ick niet weerdich en ben zijnen schoenriem te ontbinden.

e Of/weerdi-ger is dan ick.

28 Dit geschiede in f † Bethabara ouer den Jordaen/daer Joannes doopte.

f † And. Bethe-nia.

29 Des anderē daechs sach Joannes Jesum tot hē comen/eñ seyde: Siet g dat Lā Gods dat de sonde des Werelts wech neemt.

g Esai.53.5 1.Cor.5.7 2.Joan.1.36.

30 Dese ist daer ic van seyde: Na my coemt een Man/de welcke h voor my geweest is/ want hy was i eer dan ick.

h Of/weerdi-ger is dan ick. i Of/meerder.

31 Eñ ic en kende hem niet : maer op dat hy Jsraeli soude geopenbaert worden/daerom ben ick ghecomen te doopen in den watere.

Joannes betuycht dat Christus gecomen is.

32 k Eñ Joannes getuychde/ seggende: Jck hebbe gesien den Geest nederdalen/ghelijck en Duyue wt den Hemel/ eñ bleef op hem.

k Mat.3.16. Marc.1.10 Luce 3.22.

33 Ende ick en kende hem niet : maer die my ge-

Hoe Joanes Christum kent.

mp gesonden heeft om te doopen indē water/die seyde tot my: Op wien ghy sult den Gheest sien neder dalen/eñ op hem blijuen/ die selue ist/die in den heyligē Geest doopt.

34 Ende ick hebt gesien/ende betuypcht/dat dese de Sone Godts is.

35 Des anderen daechs stont Joannes wederom/ende twee van zyne Discipulen:

Christus het Lam Gods.

36 Ende als hy Jesum sach wandelen/ seyde hy: l Siet het Lam Godts.

l Exod.12.3 Esaie.53.7 Acto.8.32 Joan.1.29

37 Eñ die twee van zyne Discipulen hoorden hem [dat] sprekē / eñ volchden Jesum.

Joannis Discipulen volghen Christum.

38 Ende als hem Jesus omkeerde / eñ sach dat sy [hem] volchdē/seyde hy tot hem: Wat soeckt ghylieden? Sy seyden tot hem: Rabbi/dat is/ m verduytscht/te seggen: Leeraer/ waer n woont ghy?

m Gri.wt gelept. n Griec.blijft ghy?

39 Hy seyde tot hem: Coemt/ ende siet. Sy ginghen/ende saghen waer hy woonde/ende bleuen dien dach by hem. Het was ontrent o de thienste ure.

o Dat is/twee uren voor avont: want de dach hadde twaelf uren/ rekenende vā der Sonnen opganck aen/ tot der Sonnē onder ganck.

40 Andreas de broeder Simonis Petri was een van dese twee die het van Joanne ghehoort hadden/ende hem navolchden.

41 Dese vant eerst Simonem zynē broeder/ ende seyde tot hem: Wy hebben geuondē dē Messiam/dat is verduytscht/de Ghesalfde.

42 Ende hy brachte hem tot Jesum. Eñ als hem Jesus aensach/ seyde hy: Ghy zijt Simon/ de sone Jona: p Ghy sult ghenaemt worden/Cephas/dat is wtgeleyt/ q Steen.

Christus. p Mat.16.18 q Gri. Petrus

43 Des anderen daechs wilde Jesus wtgaen na Galileam/eñ vant Philippum/ende seyde tot hem: Volcht my nae.

Philippus

44 r Ende Philippus was van Bethsaida/ wt der stadt Andree ende Petri.

r Joan.12.21 f Joan.21.2

45 Philippus vant f Nathanael/ eñ seyde tot hem: Wy hebben dien gheuonden/van welcken t Moses in de Wet/ eñ u de Propheten gheschreuen hebben [namelijck] Jesum van Nazareth/den sone Joseph.

t Gene.3.15 ende 12.18 ende 26.4 ende 49.10 Deut.18.15 2.Sam.7.12. u Psa.132.11 Esaie.4.2 ende 7.14 ende 9.6 ende 40.10 Jerem.23.5 ende 35.14 Ezech.34.23 ende 37.22 Dan.9.24 Mich.7.20

46 Ende Nathanael seyde tot hem: Mach van Nazareth wat goets comen? Philippus seyde tot hem: Coemt/ende siet het.

47 Jesus sach Nathanael tot hem comen/ ende seyde van hem: Siet waerlijck een Israelijt/in welcken gheen bedroch en is.

48 Nathanael seyde tot hem: Waer van kendy my? Jesus antwoorde/ eñ seyde tot hem: Eer v Philippus riep/daer ghy onder den Vijgheboom waert/sach ick v.

49 Nathanael antwoorde / ende seyde tot hem: x Rabbi/ghy zijt de Sone Gods/ghy zijt de Coninck Israels.

x Dat is/Leeraer.

50 Jesus antwoordde/ ende seyde tot hem: y Ghy ghelooft om dat ick v ghesept hebbe: Jck sach v onder den Vijgheboom: ghy sult grooter dinghen dan dese sien.

y And.gelooft ghy.etces.

51 Eñ seyde tot hem: Voorwaer voorwaer segghe ick v: z Hier na sult ghy den Hemel geopent sien/ eñ de a Engelen opclimmende eñ nederdalende op den Sone des menschē.

z Gen.28.12. a Mat.24.30 ende.28.18

Dat ij. Capittel.

1. Christus verandert water in Wijn/17.drijft de Vercoopers wt den Tempel/ 19.voorsept zyn doot ende opstandinghe/ 23.ende bekeerter vele/ 24. en betrout de menschen niet.

Water wort in wijn verandert in de Bruyloft.

1 Ende ten derden daghe wert daer een Bruyloft [ghehouden] in Cana Galelee: ende de moeder Jesu was daer.

2 Ende Jesus was oock ghenoot/ende zyne Discipulen/totter Bruyloft.

3 Ende als daer wijn ghebrack / seyde de moeder Jesu tot hem: Sy en hebben gheenen wijn.

4 Ende Jesus seyde tot haer: Vrouwe/ a wat hebbe ick met v te doen? Mijn ure en is noch niet ghecomen:

a Of/wat is my ende v? of wat gaet v ende my aen?

5 Zijn moeder seyde tot de Dienaers: Wat hy v lieden sept/dat doet.

6 Ende daer waren ses steenen watervaten ghesett/b nae der Joden reyninghe/ende hielden elck twee ofte drie c Metreden.

b Marc.7.3 c Metreta was ontrent een Coulsche aime.

7 Eñ Jesus seyde tot hem: Vult de watervaten met water. Eñ sy vuldense tot bouē.

8 Ende hy seyde tot hem: Schept nu/ ende draget tot den Opperdischmeester: Ende sy droeghent.

9 Ende als de Opperdischmeester dat water dat wijn ghewonden was/geproeft hadde / ende en wiste niet van waer [de wijn] gecomen was/ (maer de Dienaers die het water geschept hadden/die wistent/) so riep de Opperdischmeester den Bruydegom/

10 Eñ seyde tot hem: Alle man set eerst den goeden wijn/ende alsmen wel ghedroncken is / dan den minsten: [maer] ghy hebt den goeden wijn tot nu toe behouden.

11 Dit beghin der teeckenen dede Jesus in Cana Galilee/ eñ openbaerde zyne heerlijcheyt: eñ zyne Discipulen geloofden in hem.

De heerlijckheyt Christi.

12 Daer na quam hy af nae Capernaum/ hy ende zyn moeder / ende zyne broeders/ ende zyne Discipulen/ ende en bleuen daer niet vele daghen.

Christus te Capernaum

13 Ende het Pascha der Joden was na by: ende Jesus ginck op nae Jerusalem.

d Mat.21.12 Mar.11.15 Luce.19.45

14 d Ende hy vant inden Tempel die daer vercochten Ossen/ende Schapen/ eñ Duyuen/ende die Wisselaers sittende.

Christus worpt de coopers ende de vercoopers wt den Tempel.

15 Ende hy maeckte een gheessel van snoeren / eñ dreefse alle wt den Tempel / oock de Schapen ende Ossen: eñ der Wisselaren gelt storte hy wt/eñ keerde de tafelē omme.

e Psal.69.10 f Mat.12.38 ende 16.1 Marc.8.11 Luce.11.29 Joan.6.30

16 Ende seyde tot de gene die daer Duyuen vercochten: Weert dit van hier wech/ende en maeckt niet van mijns Vaders huys/ een Coophuys.

g Gri.dat ghy dat doet: Of/ want ghy doet dat.

17 Eñ zyne Discipulen werden gedachtich/ dat daer gheschreuen is: e De yverige liefde ws huys heeft my verslonden.

h Mat.26.61 ende 27.39 Marc.14.58 ende 15.29

18 Doe antwoorden de Joden/ ende seyden tot hem: f Wat teecken bewijst ghy ons g dat ghy dat doen meucht?

19 Jesus antwoorde / ende seyde tot hem: h Breeckt desen Tempel / ende in drie dagen sal ick hem oprechten.

Den Tempel dat is/ het lichaem Christi/ soude van den Joden ghebroken worden.

20 Soo seyden hem dan de Joden: Ses ende veertich Jaer lanck wert desen Tempel ghetimmert / ende sult ghy hem in drie daghen oprichten?

21 Maer hy sprack vanden Tempel zyns lichaems.

Vele gheloouen aē Christum om de wonderdaden.

22 Als hy nu opghestaen was van de dooden / werden de Discipulen zyns ghedachtich/dat hy dat ghesept hadde: ende sy gheloofden de Schrift / ende den woorde dat Jesus ghesproken hadde.

i 1.Sam.18.9 1.Par.28.9 Psalm.7.10 ende 103.14 Jere.11.20 ende.18.10 ende 20.14

23 Ende als hy te Jerusalem was / op het Pascha in het Feest/vele gheloofden in zynē Naem/die de teeckenen sagē die hy dede.

24 Maer Jesus en betroude hemseluen hem niet/daerom dat hyse alle kende:

Ende

Eñ dat hy niet en behoef de dat yemant ghetuygenisse gaue van den mensche/want hy wiste wat inden mensche was. 25

Dat iij. Capittel.

1. Christus onderwijst Nicodemum van de wedergheboorte/ 14. vanden gheloone/ 16. ende vande liefde Godts tot der Werelt/ 27. Joannes gheeft ghetuyghenisse van Jesu.

Nicodemus coemt tot Christum des nachts om geleert te worden.
a Joan.19.39
b Joan.7.50. ende 19.39
c Dat is/ Leeraer.
d Joan.9.16 33.
e Of/ vã bouen

1 Ende daer was een mensche wt den Phariseen/ ghenaemt a Nicodemus/ een Ouerste der Joden.

2 b Dese quam des nachts tot Jesum/ eñ seyde: c Rabbi/ wy weten dat ghy zijt een Leeraer/van Gode ghecomen: d want niemandt en can dese teeckenen doen die ghy doet/ten zy dat Godt met hem zy.

3 Jesus antwoorde/eñ seyde tot hẽ: Voorwaer voorwaer segghe ick v: Ten zy dat yemant e anderwerf gheboren worde/ soo en can hy het Conincrycke Godts niet sien.

4 Nicodemus seyde tot hem: Hoe can een mensche geboren worden als hy out is? can hy weder in zijns moeders buyck gaen/ende gheboren worden?

Wt water ende Gheest gheboren worden.
f Titi.3.5
g Rom.8.5

5 Jesus antwoorde: Voorwaer voorwaer segge ick v: f Ten zy dat yemant gheboren wort wt den water ende Geest/so en can hy ten Coninckrijcke Godts niet ingaen.

6 g Wat wt den vleesche gheboren is dat is vleesch: ende wat wt den Gheest geboren is/dat is Gheest.

h Of/ de Geest

7 Verwondert v niet/ dat ick v geseyt hebbe: Ghy moet andermael geboren worden.

8 De h wint blaest werwaert hy wil/ende ghy hoort zijn stemme: maer ghy en weet niet van waer hy coemt/ noch waer hy henen vaert. Also is een yeghelijck die wt den Gheest gheboren is.

i Joan.6.52
k Of/ ghy zijt.

9 Nicodemus antwoorde / ende seyde tot hem: i Hoe can dat gheschieden?

10 Jesus antwoorde / ende seyde tot hem: k Zijt ghy een Leeraer Israels/ ende en weet ghy dit niet?

l Joan.7.16 ende 8.28 ende 12.49 ende 14.24

11 l Voorwaer voorwaer segghe ick v: Wy spreken dat wy weten/ ende ghetuygen dat wy gesien hebben/ende ghylieden en neemt onse ghetuyghenisse niet aen.

12 Indien ick v lieden Aertsche dingen ghesept hebbe/ende ghy die niet en gelooft/ hoe sont ghylieden ghelooven/als ick v Hemelsche dinghen seyde?

Ten Hemel climmen.
m Joã.6.62 Ephes.4.9
n Of/ was:
o Num.21.9 2.Reg.18.4
p Joan.8.28 ende 12.31

13 m Ende niemant en isser opgevaren ten Hemel/dan die vanden Hemel neder ghecomen is / de Sone des menschen die inden Hemel n is:

14 o Ende gelijck Moses de Slange inder Woestijne verhoocht heeft/p also sal de Sone des menschen verhoocht worden.

q Rom.5.8 ende 8.32 1.Joan.4.9
r Luce.19.10 Ioan.3.36 ende 6.47 1.Joan.5.10.
s Joan.4.14

15 Op dat een yeghelijck die in hem gelooft/niet en verderue/maer het eewighe leuen hebbe.

16 q Want alsoo lief heeft Godt de Werelt gehadt/dat hy zijnen Enichgeboren Sone ghegheuen heeft/ r op dat een yeghelijck die in hem ghelooft/niet en verderue/ maer het eewighe leuen hebbe.

t Of/ salich.
u Griecr/ ghevordeelt.

17 s Want Godt en heeft zijnen Sone in de Werelt niet ghesonden / op dat hy de Werelt verdoemen soude: maer op dat de Werelt door hem t behouden worde.

18 Wie in hem ghelooft / die en wort niet u verdoemt: maer die niet en ghelooft die is nu verdoemt/want hy en heeft niet gelooft inden Naem des Eenichgeborenen Soons Godts.

Gheloone in Christum.
Verdoemenisse
x Griecr/ ghe richte
y Joan.1.5

19 Eñ dit is de x verdoemenisse / dat y het licht in de Werelt gecomen is/ eñ de menschen hebben de duysternisse liever gehadt/ dan het Licht: om dat hare wercken boos waren.

Wercken.

20 Want soo wie quaet doet / die haet het Licht/eñ en coemt tot dẽ Lichte niet/op dat zijne wercken niet ghestraft en worden.

z Ephes.5.8
a Of/ dat

21 z Maer wie de waerheyt doet/die coemt tot dẽ Lichte/op dat zijne wercken geopenbaert wordẽ/a want sy in Gode gedaẽ zijn.

Christus in Judea.
b Joan.4.1
Joannes Doopt.
c Mat.3.6 Marc.1.5 Luce.3.7

22 Daer nae ginck Jesus ende zyne Discipulen in het Jootsche Lant: ende verkeerde daer met hen/ b ende doopte.

23 c Eñ Joannes doopte oock in Ennon/ by Salim/om dat daer veel waters was/eñ sy quamen daer/ ende werden ghedoopt.

24 Want Joannes en was noch niet in de gheuanckenisse ghewoorpen.

Reyninghe.

25 So wert daer een vraghe onder de Discipulen Joannes met den Joden / vander reyninghe.

d Mat.3.11 Marc.1.7 Luce.3.16 Ioan.1.6 15.26.30.34
e Dat is/ Leeraer.

26 d Ende sy quamen tot Joannem / ende seyden tot hem: e Rabbi/die met v ouer den Jordaen was/ den welcken ghy ghetuygenisse gaeft/siet/die doopt/ende sy comen alle tot hem.

Joannes bewijst zijnen Discipulen/dat hy Christus niet en is.
f Joan.1.20
* Dat is/ de Ghesalfde.
g Mal.3.1 Mat.11.10 Marc.1.2 Luce.7.27 Ioan.1.30
h Of/ minder worden.
i Joan.8.23
k Gri. wt die

27 Joannes antwoordde / ende seyde: De mensche en can niet ontfanghen/so het hem wt den Hemel niet ghegheuen en zy.

28 Ghy selue zijt mijne ghetuyghen/dat ick ghesept hebbe: f Ick en ben die * Christus niet/maer g ben voor hem wtghesonden.

29 Wie de Bruyt heeft / die is de Bruydegom: eñ de vrient des Bruydegoms die daer staet ende hem hoort/ verblijt hem met blijschap om de stemme des Bruydegoms: So is dan dese mijne blijschap veruult.

30 Hy moet wassen/ende ick h afnemen.

31 i Die van bouen coemt/is bouen alle: die van der Aerden is/is van der Aerden/ ende spreeckt van k der Aerden: die wt den Hemel coemt/is bouen alle:

32 Ende wat hy gesien ende gehoort heeft/ dat ghetuycht hy / ende zyn ghetuyghenisse en neemt niemant aen.

l Rom.3.4

33 Wie zijn getuygenisse aengenomẽ heeft/ die heeft besegelt l dat Godt warachtich is.

m Ephe.4.7
n Griecr / niet wt mate.
o Mat.11.27 ende.28.18 Luce.10.22
p Ioan.3.16 ende 6.47 1.Ioan.5.10
q † And. niet ghelooft.

34 Want den welcken Godt gesondẽ heeft/ die spreect Godts woorden/ m want Godt gheeft [hem] den Gheest n sonder mate.

35 De Vader heeft den Sone lief/ o eñ heeft alle dinghen in zijne handen ghegheuen.

36 p Wie inden Sone ghelooft/die heeft het eewighe leuen: ende wie den Sone q † ongehoorsaem is/die en sal het leuen niet sien: maer den toorne Godts blijft op hem

Dat iiij. Capittel.

7. Christus spreeckt metter Samaritaensche vrouwe/ 34. Sijn yverige liefde tot zijnen Vader/ende zijnen Oogst/ 39. bekeeringhe der Samaritanen/ 46. ende heelinghe des soons des Houelincr.

a Joan.3.22.

1 Als nu de Heere bekende dat de Phariseen gehoort hadden/dat Jesus meer Discipulen maecte a ende doopte dan Joannes:

2 (Hoewel Jesus selue niet en doopte/ maer zijne Discipulen.)

3 Doe verliet hy Judeam/ende ginck weder na Galileam.

4 Ende moeste door Samarien gaen.

5 So quam hy dan in een Stadt Samarie genaemt Sichar: by de b Erue welcke Jacob gaf Joseph zijnen sone.

b Gen.33.19 ende 48.22 Josue 24/32

c Of/fonteyne.

6 Ende daer was Jacobs c waterput. Jesus dan vermoeyt van gaen/sat also op den waterput. Het was ontrent d der sester vrē.

d Dat is/middach.

7 Ende daer quam een vrouwe van Samarien/waterputten. Jesus seyde tot haer: Gheeft my te drincken.

Christus vermoeyt/eyscht te drincken vā de Samaritaensche vrouwe.

8 Want zijne Discipulen waren wech gegaen in de Stadt/om spijse te coopen.

9 So seyde de Samaritaensche vrouwe tot hem: Hoe/begeert ghy die ghy een Jode zijt/drincken van my/ die een Samaritaensche vrouwe ben? e Want de Joden f en hebben geen gemeynschap met de Samaritanē.

e Joan 8.48

f Gri. en ghebruycken de Samaritanē niet.

10 Jesus antwoorde / ende seyde tot haer: So ghy wistet de gaue Godts / eñ wie hy is/die tot v seyt: Geeft my te drincken/ghy soudet van hem begheert hebben / ende hy soude v ghegeuen hebben g leuende water.

Leuende water.

g Jere.2.13

11 De vrouwe seyde tot hem: Heere/ghy en hebt niet waer mede ghy putten meucht/ ende de put is diepe: van waer hebt ghy dan dat leuende water?

12 Zijt ghy meerder dan onse vader Jacob/ die ons desen put ghegheuen heeft: ende hy heeft wt desen putte ghedroncken/ ende zijne sonen/ende zijne beesten?

13 Jesus antwoorde / ende seyde tot haer: Soo wie van desen water drinckt / die sal weder dorsten.

14 h Maer soo wie drinckt van den water dat ic hem geuen sal/ die en sal inder eewicheyt niet dorsten: i maer het water dat ick hem sal gheuen/ dat sal in hem worden een Fonteyne des springhenden waters in dat eewighe leuen.

h Joan.3.16 ende 6.27.54

i Joan.7.38

15 De vrouwe seyde tot hē: Heere/geeft my dat selue water / op dat my niet en dorste/ eñ dat ick niet meer hier en come te putten.

16 Jesus seyde tot haer: Gaet henen roept uwen man/ende coemt hier.

17 De vrouwe antwoorde/ende seyde: Jck en heb gheenen man. Jesus seyde tot haer: Ghy hebt wel ghesproken: Jck en heb geenen man.

18 Want ghy hebt vijf mannen gehadt/ende dien ghy nu hebt en is v man niet: dat hebt ghy met der waerheyt ghesevt.

19 De vrouwe seyde tot hem: Heere / k ick sie dat ghy een Propheet zijt.

k Luce.7.16 ende 24.19 Joan.6.14

l Deut.12.5 1.Reg.9.3 2.Par.7.12

20 Onse vaders hebbē op desen Berch aengebeden: eñ ghylieden segt l dat te Jerusalem de plaetse is daermē moet m aenbiddē.

m Aenbidden/ is in desen handel de geheele Godtsdienst in de Wet van Gode ingheſtelt/ de welcke moeste gheschieden in een seker plaetse in haer Lant.

21 Jesus seyde tot haer: Vrouwe/ gheloooft my/de ure coemt/dat ghylieden noch op desen Berghe / noch te Jerusalem den Vader aenbidden sult.

22 n Ghylieden aenbidt dat ghy niet en weet: wy aenbidden dat wy weten: o Wāt de salicheyt is wt den Joden.

n 2.Re.17.29.

o Gen.12.3 ende 18.18 ende 22.18 ende 26.4 Hebr.7.14

23 Maer de ure coemt / ende is nu / dat de warachtige aenbidders/den Vader aenbidden sullen inden Gheest ende Waerheyt: want oock de Vader/ soeckt sulcke/die hem [also] aenbidden.

24 p Godt is een Gheest/ende die hem aenbidden / moeten hem inden Gheest ende q Waerheyt aenbidden.

p 2.Cor.3.17.

q Of/ghetrouwicheyt

25 De vrouwe seyde tot hem: Jck weet dat de Messias comen sal / die ghenaemt is r Christus: als die sal ghecomen zijn / dan sal hy ons alle dinghen vercondighen.

r Dat is/de Ghesalfde.

s Joan.9.37

26 Jesus seyde tot haer: s Jck bent/die met v spreke.

27 Eñ onder desen quamen zijne Discipulē/ eñ verwonderden hen/dat hy met een vrouwe sprac: nochtans en seyde niemant: Wat vraecht ghy? of/wat spreect ghy met haer?

28 Soo verliet dan de vrouwe haer watervat/ende ginck henen in de Stadt/ende seyde tot de lieden:

29 Coemt/siet eenen mensche / die my ghesevt heeft/al wat ick ghedaen hebbe: Js dese niet die t Christus?

t Dat is/de Ghesalfde!

30 Doe gingen sy wt der Stadt/ ende quamen tot hem.

31 Hier en tusschen baden hem de Discipulen/ende seyden: u Rabbi/eet.

u Dat is/ Leeraer/

32 Ende hy seyde tot hen: Jck hebbe spijse te eten/die ghylieden niet en weet.

33 Doe seyden de Discipulen tot malcanderen: Mach hem yemandt te eten ghebracht hebben?

34 Jesus seyde tot hen: Mijn spijse is/dat ick doe den wille des genen die my ghesonden heeft/ende zijn werck volbrenghe.

De spijse Christi.

35 Segt ghylieden niet: Het zijn noch vier Maendē/eñ dan coemt dē Oogst? Siet/ic segge v lieden/heft uwe oogen op/ ende siet de Landen/x want sy zijn wit tot dē Oogst.

Oogst.

x Matt.9.37 Luce.10.2

36 Ende wie maeyt die ontfangt loon/ende vergadert vrucht tot den eewighen leuen/ op dat oock de Saeyer te ghelijck verblyde/ ende de Maeyer.

37 Want hier in is dat woort warachtich/ dat de een saeyt/ende de ander maeyt.

38 Jc hebbe v lieden wtgesonden te maeyen dat ghy niet bearbeyt en hebt: Andere hebben ghearbeyt/ende ghylieden zijt tot haren arbeyt inghegaen.

De Samaritanen gheloouen in Christum.

39 Ende vele Samaritanen wt dier seluer stadt geloofden in hem/om de woorden der vrouwen/die daer betuychde: Hy heeft my ghesevt al wat ick ghedaen hebbe.

40 Als nu de Samaritanen tot hem quamen/so baden sy hem/dat hy by hen blyuen soude. Ende hy bleef daer twee daghen.

41 Ende veel meer [lieden] gheloofden om zijns woorts wille/

42 Ende seyden tot der vrouwen: Wy en gheloouen [nu] niet meer om uwer woorden wille / y want wy hebbent selue ghehoort/ende weten dat dese warachtelijck is z Christus/de Salichmaker der Wereldt.

y Joan.17.8.

z Dat is/de Ghesalfde/

43 Ende na twee dagen ginck hy van daer/ ende ginck nae Galileam.

44 Want Jesus betuychde selue/ a dat een Propheet in zijn eyghen Vaderlant gheen eere en heeft.

a Mat.13.57 Marc.6.4 Luce.4.24

45 Als hy nu in Galilea quam/ ontfinghen hem de Galileische/die alle dinghen ghesien hadden/die hy te Jerusalē dede in het Feest. Want sy waren oock tot het Feest gegaen.

Christus wort van de Galileers ontfangen.

b Joa.2.1,11

46 So ginck Jesus weder tot b Cana Galilee/daer hy het Water tot Wijn gemaeckt hadde. Ende daer was eens Conincx Houelinck/wiens sone te Capernaum cranc was.

Dese

47 Deſe als hy ghehoort hadde / dat Jeſus wt Judea in Galileam gecomen was/ginc tot hem/ende badt hem / op dat hy af quame/ende zijnen ſone geſont maeckte / want hy was doot cranck.

48 So ſeyde Jeſus tot hem : c Ten zy dat ghylieden teeckenen ende wonderlijcke dingen ſiet/ſo en ſult ghylieden niet ghelooven.

49 Des Coninckx Houelinck ſeyde tot hem: Heere/coemt af/eer mijn kindeken ſterft.

50 Jeſus ſeyde tot hem : Gaet/ v ſone leeft. Ende die menſche gheloofde den woorde dat hem Jeſus ſeyde/ende ginck henen.

51 Ende als hy nu af ginck / quamen hem zijne Dienſtknechten te ghemoete/eñ bootſchapten [hem/] segghende: V kint leeft.

52 So vraechde hy van hen de vre/ in welcke het beter met hem ghewoꝛden was . Eñ ſy ſeyden hem : Giſteren te ſeven uren doe verliet hem de coꝛtſe.

53 Doe bekende de vader / dat het in de ſelve ure [was/] in welcke Jeſus tot hem ſeyde: V ſone leeft. Ende hy gheloofde/ende geheel zijn huyſghesin.

54 Dit tweede teecken dede Jeſus wederom/doe hy wt Judea in Galileam ginck.

Des Houelincx ſone wort geſont.

Hoſ.1.12

Gheloove.

Dat v. Capittel.

5. De gichtſiecke woꝛt ghenesen van Jeſu/10. de welcke daerom vervolcht woꝛt van de Joden/ 19. maer hy bewijſt dat zijn werck wt Godt is/ 35. ende na dat hy ghetuygeniſſe gegeven heeft van Joanne / ſendt hy zijne wederpartijders tot zijne wercken/ende tot de Schꝛift.

1 Daer nae was a een Feeſt der Joden: ende Jeſus ginck op na Jeruſalem.

2 Ende daer is te Jeruſalem aen de ſchaepsplaetſe een Baedwater / ghenaemt uit Hebꝛeiſch/Betheſda/ eñ heeft vijf vooꝛhuyſen.

3 In deſe lach een groote menichte van crancke/blinde/creupele/verdoꝛde/verwachtende de beroeringhe des waters.

4 Want de Engel quam neder ter ſekerder tijt in dat Baedwater / ende beroerde het water:ende die dan eerſt na de beroeringhe des waters daer in quam/ die wert geſont/ van wat ſieckten hy oock bevanghen was.

5 Ende daer was een menſche/die acht eñ dertich Jaren cranck gheweeſt hadde.

6 Als Jeſus deſen ſach liggen/eñ bekende dat hy nu lange tijt cranck gheweeſt was/ ſeyde hy tot hem: wilt ghy geſont woꝛden?

7 De crancke antwooꝛde hem: Heere / ick en hebbe gheenen menſche die my in het Baedwater bꝛenghe/ als het water geroert woꝛt. Ende de wijle dat ick come / ſo coemt een ander vooꝛ my neder.

8 Jeſus ſeyde tot hem : * Staet op/neemt v bedde op/ende wandelt.

9 Eñ terſtont wert de menſche geſont: eñ nam zijn bedde op/ ende wandelde : b Ende het was Sabbath in dien ſelven daghe.

10 Daerom ſeyden de Joden tot hem die geſont gewoꝛden was : c Het is Sabbath/het en is v niet geooꝛloeft het bedde te dꝛaghen.

11 Hy antwooꝛde hen : Die my geſont ghemaeckt heeft/die heeft my gheſeyt : Neemt v bedde op/ende wandelt.

12 Doe vraechden ſy hem : Wie is die menſche die gheſeyt heeft : Neemt v bedde op/ ende wandelt?

13 Ende die gheſont ghemaeckt was / en wiſte niet wie hy was / want Jeſus was [hem] d ontgaen wt der Schare/die ter ſelver plaetſe was.

a Levit.23.2 Deut.16.1

Baedwater te Jeruſalē.

Chꝛiſtus maeckt den crancken geſont op den Sabbath.

* Mat.9.6 Marc.2.11 Luce.5.24

b Joan.9.14. Sabbath.

c Exo.20.10 Deut.5.13 Hiere.17.21 Ezech.20.12 Mat.12.2 Marc.2.24 Luce.6.2

14 Daer na vant hem Jeſus inden Tempel/ ende ſeyde tot hem : Siet / ghy zijt gheſont ghewoꝛden/ e en ſondicht niet meer / dat v niet erghers en gheſchiede.

15 De menſche ginck henen / eñ bootſchapte den Joden / dattet Jeſus was/die hem gheſont ghemaeckt hadde.

16 Ende hierom vervolchden de Joden Jeſum/ende ſochten hem te dooden/om dat hy dat op den Sabbath gedaen hadde.

17 Eñ Jeſus antwooꝛde hen:f Mijn vader werckt tot nu toe/ende ick wercke oock.

18 g Daerom dan ſochten de Joden dies te meer hem te dooden / want hy niet alleene den Sabbath en bꝛack/maer ooc/ h om dat hy geſeyt hadde/dat Godt zijn Vader ware/hemſelven Gode ghelijck makende.

19 So antwooꝛde Jeſus/ende ſeyde tot hen: Vooꝛwaer vooꝛwaer ſegghe ick v lieden: i De Sone en can van hemſelven niet doen/ dan wat hy zijnen Vader heeft ſien doen: k Want ſoo wat die doet/ dat doet oock de Sone desghelijcx.

20 Want de Vader heeft den Sone lief/ l eñ thoont hem al wat hy doet : ende ſal hem grooter wercken thoonen dan deſe / op dat ghy lieden v verwonderen meucht.

21 Want ghelijck de Vader de dooden opweckt / ende levendich maeckt : alſoo oock maeckt de Sone levendich wien hy wil.

22 Want de Vader en ooꝛdeelt niemant: m maer heeft alle ooꝛdeel den Sone ghegeven/

23 Op dat ſy alle den Sone eeren / ghelijck ſy den Vader eeren . Wie den Sone niet en eert / die eert den Vader niet die hem ghesonden heeft.

24 n Vooꝛwaer vooꝛwaer ſegge ic v lieden: Wie mijn wooꝛt hooꝛt/ende ghelooft hem/ die my gheſonden heeft/die heeft het eewige levē/o eñ en coemt inde verdoemeniſſe niet: maer is van dē doot dooꝛgegaē in het levē.

25 Vooꝛwaer vooꝛwaer ſegge ic v lieden/de ure coemt / eñ is nu/ dat q de dooden ſullen hooꝛen de ſtemme des Soons Gods / ende dieſe ſullen gehooꝛt hebben/die ſullen leven.

26 Want ghelijck de Vader het leven heeft in hemſelven/alſoo heeft hy oock den Sone ghegeven het leven te hebben in hemſelven.

27 Eñ heeft hem oock macht ghegeven r te ooꝛdeelē: ſ Want hy eens menſchē Sone is.

28 Verwondert v lieden dies niet/ want de ure ſal comen / in de welcke t alle die in de graven zijn/zijn ſtemme hooꝛen ſullen:

29 u Ende ſullen wtgaen/die goet ghedaen hebben/ter opſtandinghe des levens: Ende die quaet ghedaen hebben/ ter opſtandinge der verdoemeniſſe.

30 Ick en can van my ſelven niet doen: Alſo ick hooꝛe/ſo ooꝛdeele ick / eñ mijn ooꝛdeel is rechtveerdich . Want ick en ſoecke mijnen wille niet/ maer den wille des Vaders / die my gheſonden heeft.

31 x Indien ic van my ſelven getuyge/ ſo en is mijn ghetuygheniſſe niet y waerachtich.

32 z Een ander iſſer die van my ghetuycht/ ende ick weet dat die getuygeniſſe waer is/ die hy van my ghetuycht.

d Of onvreckt/ oft / hielt hem als een vreemdelinck vooꝛ der Scharen die/etcet.

Crancheydt des lichaēs is om der ſonden wil.

e Mat.12.45 Joan.8.11 Hebꝛe.6.5 ende.10/26 2.Pet.2.20

Chꝛiſtus Gods Sone.

f Joan.14.10

g Joan.7.19.

h Mat.27.42 Sap.2.18 Joan.10/33

Chꝛiſtus ſchꝛijvet al den Vader toe.

i Joan.9.4

k Eſai.54.5 Joan.10.30 ende 14.9 ende 17/5

l Joan.1.2 ende 7/16 ende 8/28 ende 14/24

Ooꝛdeel.

m Mat.11.27

n Joan.8.51. Het eewige leven.

o Luce.23.42.

p Griecx/ghe-richte.

q 1.Pet.4.6

r Griecx / gherichte te doen.

ſ Of, dat hy eens menſchen Soon is/en verwondert v lieden dies niet.

t 1.The.4.16

u Dan.12.2 Mat.25.46

x Joan.8.14

y Ofte/bequaem/behooꝛlijck.

De Vader ghetuycht van Chꝛiſto.

z Eſai.42.1 matth.3.17

a Joan.1.19

33 a Ghy hebt tot Joannem ghesonden/ende hy heeft der waerheyt ghetuygenisse ghegheuen.

34 Doch en neme ick gheen ghetuyghenisse van den menschẽ: maer ick segge dit/op dat ghylieden salich wordt.

35 Hy was een keersse bernende ende lichtende / ende ghy wildet v een wyle in zijn licht verblijden.

De wercken Christi ghetuygen van hem.
b Joan.5.9
c Joan.10.25

36 b Ende ick hebbe een meerder ghetuygenisse dan [het ghetuyghenisse] Joannis: c want de wercken die my de Vader ghegeuen heeft om te volbrenghen: die selue wercken die ick doe/ghetuyghen van my dat de Vader my ghesonden heeft.

d Mat.3.17 ende 17.5
Marc.1.11 ende.9.7
Luce.3.22 ende 19.35
Joan.1.35 ende 6.27 ende 8.18
2.Pet.1.17
e Exo.33.20
Deut.4.12
1.Tim.6.16
1.Joan.4.12
f Esa.34.16
Luce.6.29
Acto.16.11
g Of/ ghy ondersoeckt.
h Deu.18.18
Luce.24.27
Joan.1.45
Menschen eere.
i Joan.12.43

37 d Eñ de Vader die my ghesonden heeft/ heeft selue van my getuycht. Ghylieden en hebt noyt noch zijne stemme gehoort/ e noch zijn ghedaente ghesien.

38 Ende zijn woort en hebt ghylieden niet in v blijuende: want ghylieden en geloost hem niet die my ghesonden heeft.

39 f g Ondersoeckt de Schriften/ want ghy meynt het eewighe leuen daer in te hebben/ h ende de selue zijnt die van my ghetuygen.

40 Ende ghylieden en wilt tot my niet comen/ op dat ghy het eewighe leuen hadt.

41 Ick en neme gheen eere van menschen:

42 Maer ic kenne v lieden/dat ghy de liefde Godts in v niet en hebt.

43 Ick ben ghecomen in den Naem mijns Vaders/ eñ ghylieden en ontfangt my niet: So daer een ander coemt in zijnen eygenen naem/dien sult ghy ontfanghen.

44 i Hoe cont ghylieden gheloonen/die van malcanderen eere neemt / ende de eere die van Godt alleen coemt / die en soeckt ghylieden niet?

45 Meynt niet dat ick v verclagen sal voor dẽ Vader: daer is een die v liedẽ verclaecht/ [namelijck/] Moses/daer ghy op hoept.

k Gen.3.15 ende 22.10 end.26.4 ende 29.10
Deut.18/18

46 Want waert dat ghylieden Mosi geloost hadt/so soudt ghy my oock geloost hebben: k want hy heeft van my gheschreuen.

47 Maer soo ghylieden nu zijn Schriften niet en ghelooft / hoe sult ghy mijne woorden gheloonen?

Dat vj. Capittel.

5. Hy spijst de Schare/ 15. ende vliedt se die hem wilden Coninck maken/ 48. zijne leere van het geestelijcke eten zijns vleeschs/ 60. ende hoe die aenghenomen is.

a Griecx/ Zee Galilee Tiberiadis.

1 Daer na ginck Jesus ouer de a Zee aẽ der Stadt Tiberias in Galilea:

2 Ende een groote Schare volchde hem na / om dat sy zijne teeckenen ghesien hadden/die hy dede ouer de crancken.

3 Ende Jesus is op den Berch gegaen/ende sadt daer met zijne Discipulen.

b Exo.22.18
Leui.23.5

4 b Ende het Pascha/de Feest der Joden was na by.

5 Als Jesus dan zijne oogen op hief/ ende sach dat daer een groote Schare tot hem ghecomen was / seyde hy tot Philippum: Waer van sullen wy brooden coopen / op dat dese eten moghen?

6 (Eñ dit seyde hy om hem te beproeuen: want hy wiste wat hy doen soude.)

7 Philippus antwoorde hem: Voor twee hondert penningen broots en zijn dese niet ghenoech/op dat een yeghelijck van hen een weynich neme.

8 Een van zijne Discipulen / Andreas de broeder Simonis Petri/seyde tot hem:

c 2.Reg.4/41

9 Hier is een Jonckẽ dat vijf gersten brooden heeft/ende twee Vischkens: c maer wat is dit onder so vele?

d Griecx/ nedervallen.

10 Eñ Jesus seyde: Doet de menschen d nedersitten. Ende daer was veel gras te dier plaetsen. Soo saten dan de mannen neder/ ontrent vijf duysent in ghetale.

Vijf duysent mannen worden ghespijst met vijf brooden ende twee visschen.
e Of/ als hy gedanckt hadde/ deyldese/ etcet.

11 Ende Jesus nam de brooden / e danckte ende deyldese den Discipulen / ende de Discipulen den ghenen die neder ghesetem waren: desghelijcx oock van de Vischkens/ also vele als sy wilden.

12 Als sy nu versadicht waren/ seyde hy tot zijne Discipulen: Vergadert de ouergebleuen brockẽ/op dat daer niet verlorẽ en gae.

1.Sam.9/11
Wonder.
f Luc.7.16 ende.24.19
Joan.4.19

13 Sy vergaderdense dan/eñ vulden twaelf coruen met brocken / van den vijf gersten brooden die daer ouergebleuen waren / den ghenen die ghegheten hadden.

14 Als nu de menschen saghen dat teecken dat Jesus gedaen hadde/seyden sy: f Dese is waerlijck de Propheet / die in de Werelt comen soude.

Sy willen Christum Coninck maken.
g Joã.18/36

15 Als nu Jesus bekende/dat sy souden comen om hem te nemen/ op dat sy hem Coninck maeckten/ g ontweeck hy wederom op den Berch alleen.

h Mat.14.23
Marc.6.47

16 g Ende als het auont wert /gingen zijne Discipulen af tot der Zee.

17 h Eñ gingen in het Schipken/ende quamen ouer de Zee na Capernaum.

18 Ende het was nu duyster ghewordẽ/ ende Jesus en was tot hen niet ghecomen. Ende de Zee verhief haer op / door eenen grooten waeyenden wint.

De Discipulen in de Zee gequelt van den Winde.
i Een Stadium is 625. voeten/ dat is 125. schreden: eñ de 24. Stadiẽ een vre gaens.

19 Als sy dan gheuaren waren ontrent vijf ende twintich oft dertich i Stadien/ saghen sy Jesum op de Zee wandelen/ eñ het Schipken by comen: ende sy vreesden.

20 Maer hy seyde tot hen: Ick bent / en vreest niet.

k Ofte/ namen sy hem dan gheerne.

21 So k wilden sy hem dan in het Schipken nemen: ende het Schipken quam terstont te Lande/daer sy na voeren.

22 Des anderen daechs / als de Schare die ouer de Zee stont/ghesien hadde / dat daer geen ander Schipken en was/dan dat eene daer zijne Discipulen in ghetreden waren: ende dat Jesus met zijne Discipulen in het Schipken gegaen was/ maer dat zijne Discipulen alleen wech gheuaren waren:

23 (Maer daer quamen andere Schipkens van Tiberias / by der plaetsen daer sy het broot gegeten hadden/als de Heere gedanct hadde.)

24 Als dan de Schare sach/ dat Jesus daer niet en was/ noch zijne Discipulen/ traden sy in de Schipkens/eñ quamen nae Capernaum soeckende Jesum.

l Dat is / leeraer.

25 Ende als sy hem vonden ouer de Zee/ seyden sy tot hem: l Rabbi/ wanneer zijt ghy hier ghecomen?

Sy soecken Christum om des broots wille.
m Joa.3.16 ende 4.14 ende 6/40/54.

26 Jesus antwoorde hen/ende seyde: Voorwaer voorwaer segghe ick v lieden / ghy en soeckt my niet om dat ghy teeckenen ghesien hebt/maer om dat ghy van de brooden ghegheten hebt/ende versadicht zijt.

27 m Weret niet [om] de spijse die vergaet/ maer [om] de spijse die tot in het eewighe leuen

leuen blijft: welcke v de Sone des menschen geuen sal. n Want desen heeft Godt de Vader verseghelt.

28 So seyden sy dan tot hem: Wat sullen wy doē/op dat wy Gods wercken werckē?

29 Jesus antwoorde/ende seyde tot hen: o Dit is Gods werc/dat ghylieden gelooft in hem dien hy ghesonden heeft.

30 Soo seyden sy tot hem: p Wat teecken doet ghy dan/op dat wijt sien/ende v ghelooven? Wat werckt ghy?

31 q Onse Vaders hebben het Manna gegeten in de Woestijne/gelijck daer gheschreuē is: Hy gaf hen broot wt dē Hemel te eten.

32 Doe seyde Jesus tot hen: Voorwaer voorwaer segge ick v lieden: Moses en gaf v dat Broodt niet dat wt den Hemel is: maer mijn Vader gheeft v lieden dat warachtighe Broot wt den Hemel.

33 Want het Broot Godts is hy/die wt den Hemel coemt/ende gheeft der Werelt het leuen.

34 Doe seyden sy tot hem: Heere/geeft ons alle tijt dit Broot.

35 Jesus seyde tot hen: Ick ben dat Broot des leuens: r Wie tot my coemt/die en sal niet hongeren/ s ende wie in my ghelooft/die en sal nemmermeer dorsten.

36 Maer ick hebbe v lieden geseyt/dat ghy my oock gesien hebt/ende en ghelooft niet.

37 Al wat my mijn Vader geeft/dat sal tot my comen: ende die tot my coemt/en sal ick niet wtworpen.

38 Want ick ben wt den Hemel ghecomen/ t niet om mijnen wille te doen: maer des ghenen die my ghesonden heeft.

39 Ende dit is de wille des Vaders die my ghesonden heeft/ u dat ick van alle dat hy my gegeuen heeft/niet en verliese/maer dat opwecke ten wtersten daghe.

40 Ende dit is den wille des genen die my ghesonden heeft/ x dat een yegelijck die den Sone siet/ende in hem gelooft/het eewighe leuen hebbe: ende ick sal hem opwecken ten wtersten daghe.

41 Doe murmureerden de Joden daer van/dat hy ghesept hadde: Ick ben dat Broot/die wt den Hemel afghecomen ben.

42 y Ende sy seyden: Is dese niet Jesus de Sone Josephs/wiens vader ende moeder wy kennen? Hoe seyt dese dan: Ic ben wt den Hemel neder ghedaelt?

43 Doe antwoorde Jesus/eñ seyde tot hen: En murmureert niet onder malcanderen.

44 z Niemant en can tot my comen/ten zy dat hem trecke de Vader/die my gesonden heeft: ende ick sal hem verwecken ten wtersten daghe.

45 Daer is ghescreuen in de Propheten: a Ende sy sullen alle van Gode geleert wesen. Soo wie dan van den Vader ghehoort ende gheleert heeft/die come tot my.

46 b Niet dat yemant den Vader ghesien heeft: dan die van Gode is/die heeft den Vader ghesien.

47 Voorwaer voorwaer segghe ick v/ c die in my ghelooft/heeft het eewighe leuen.

48 Ick ben het Broot des leuens.

49 d Uwe Vaders hebben het Manna gegeten in der Woestijne/ende zijn gestoruen:

50 Dit is het Broot dat vanden Hemel afcoemt/op dat/die daer vā eet/niet en steruē.

51 Ick ben dat leuendighe Broot/die van den Hemel gecomen ben: e So yemant eet van desen Broode/die sal inder eewicheyt leuen: f Ende het Broot dat ick gheuen sal/is mijn vleesch/welck ick geuen sal voor het leuen der Werelt.

52 Doe streden de Joden onder malcanderen/ende seyden: g Hoe can ons dese zijn vleesch te eten gheuen?

53 Doe seyde Jesus tot hen: Voorwaer voorwaer segge ick v lieden: Ten sy dat ghy eet het vleesch des Soons des menschen/ende drinckt zijn bloet/so en hebt ghylieden gheen leuen in v.

54 h Wie mijn vleesch eet/ende mijn bloet drinckt/die heeft het eewige leuen: ende ick sal hem verwecken ten wtersten dage.

55 Want mijn vleesch is waerlijck spijse/eñ mijn bloet is waerlijck dranck.

56 Wie mijn vleesch eet/ende mijn bloet drinckt/die blijft in my/ende ick in hem.

57 Ghelijckerwijs my de leuende Vader gesonden heeft/ende ick leue door den Vader: alsoo oock/wie my eet/die selue sal leuen door my.

58 Dit is het Broot dat wt den Hemel gecomen is: niet ghelijck uwe Vaders het Manna ghegheten hebben/ende zijn ghestoruen: Wie dit Broot eet/sal inder eewicheyt leuen.

59 Dit seyde hy in de Vergaderinge leerende te Capernaum.

60 Vele dan van zijne Discipulen dat hoorende/seyden: Dit is een harde reden: wie canse ghehooren?

61 Ende Jesus i by hemseluen wetende dat zijne Discipulen daer van murmureerden/seyde hy tot hen: Ergheert v lieden dit?

62 k [Wat salt zijn] dan/so ghylieden den Sone des menschen siet opclimmen/daer hy eerst was?

63 Het is de Gheest die leuendich maeckt/het vleesch en is niet nut. De woorden die ick tot v lieden spreke/zijn Gheest eñ leuen.

64 Maer daer zijn sommighe onder v die niet en ghelooven. Want Jesus wiste van den beginne/wie sy waren/die niet en gheloofden: l ende wie hy was die hem verraden soude.

65 Ende hy seyde: m Daerom hebbe ick v lieden ghesept/dat niemant tot my comen en can/ten sy dat het hem ghegeuen zy van mijnen Vader.

66 Van doen aen gingen vele van zijne Discipulen te rugghe/ende en wandelden niet meer met hem.

67 So seyde Jesus tot de twaelue: Wilt ghy oock niet wech gaen?

68 Doe antwoorde hem Simon Petrus: Heere tot wien sullen wy henen gaen/ghy hebt de woorden des eewighen leuens.

69 n Ende wy hebben gelooft ende bekent/dat ghy zijt die o Christus/de Sone des leuenden Godts.

70 Jesus antwoorde hen: p Hebbe ick niet v twaelue wtuercoren? Ende een van v lieden is een Duyuel.

71 Dat seyde hy van Juda Simonis Iscarioth: want dese soude hem verraden/ende was een van de twaelue.

Marginal notes: n Matt.3.17. ende 17.5 Mar.1.11 ende 9.7 Luce.3.22 ende 9.35 Joan.1.33 ende 5.37 ende 8.18 2.Pet.1.17 o 1.Joan.3.23 p Mat.16.1. Mar.8.11 Luce.11.29 q Exo.16.4. Num.11.7 Psal.78.24 Sap.16.20 1.Cor.10.3 — Tot Christum coinē. r Esai.55.1 s Syr.24.26 Apo.22.17 Joan.7.37. — t Mat.26.40 Mar.14.36 Luce.22.42 u Joā.10.28. ende 17.12 ende 18.9 — x Joan.3.16 ende 4.14 ende 6.27.45 — Sy werden aen Christo gheergert. y Mat.13.56 Marc.6.3 — z Joan.6.65 Die Godt hoort/coemt tot Christum. a Esai.54.13 Iere.31.33 Hebre.8.10 ende 10.16 b Mat.11.27. Joan.1.18 ende 7.29 ende 8.19 c Joan.3.16 — d Exo.16.4 Num.11.7 Psalm.78.24 Sap.16.20 — e Joan.11.26 f Heb.10.5.10 g ioan.3 9 — Het vleesch Christi eten ende zijn bloet drincken. h 1.Cor.11/26 ioan.3.16 ende 4.14 ende.6.27.49 — i Griecx/in — k Joan.3.13 Marc.16.19 Luce.24.51 Acto.1.9 Ephes.4.8 — l Joan.13.11 m ioan.6.44 — De Discipulen wordē aen hem gheerghert/ende wijcken van hem. — n Mat.16.16 Mar.8.20 Luce.9.26 o Dat is/Gesalfde p Luce.6.13

Dat vij. Capittel.

3. Christus straft de eerghiericheyt zijner maghen/ 12. verscheyden meyninghen van hem/ 17. hy bewijst den middel om de waerheyt te bekennen/ 20. hem wort ongelijck ghedaen / 31. sommiger onghelooviicheyt/ ende sommiger gheloovicheyt. 37 hy roeptse met luyder keelen tot den levendighen water/ 45. wort beschermt door de Scharianten/ ende door Nicodemum.

Ende daer na wandelde Jesus in Galilea/ want hy en wilde in Judea niet wandelen/ om dat hem de Joden sochten te dooden. 1

a Ende der Joden Feest/ [namelijck de Feeste] der b Huttensettinghe was na by. 2

Daerom seyden zijne broeders tot hem: Gaet henen van hier/ ende gaet in Judeam/ op dat oock uwe Discipulen aensien uwe wercken die ghy doet. 3

Want niemant en doet yet int verborgen/ die soeckt c openbaer te wesen. So ghy sulcx doet/ so maect v seluen openbaer voor de Werelt. 4

Want oock zijne broederen en geloof den in hem niet. 5

Soo seyde dan Jesus tot hen: Mijnen tijt en is noch niet ghecomen: maer uwen tijt is altijts bereyt. 6

d De Werelt en can v lieden niet haten: maer my haet sy / want ick betuyghe van haer/ dat haer wercken quaet zijn. 7

Gaet ghy op tot dit Feest: ick en gae noch niet op tot dit Feest / e want mijnen tijt en is noch niet vervult. 8

Ende doe hy hen dit geseyt hadde/ bleef hy in Galilea. 9

En als zijne Broeders opgegaen waren/ doe ginck hy ooc op tot het Feest/ niet openbaerlijck/ maer als bedectelijck. 10

Soo sochten hem de Joden in het Feest/ ende seyden: f Waer is dese? 11

g Ende daer was groote murmelinghe van hem onder de Scharen: want de een seyde: h Hy is goet: ende de andere seyden: Neen/ maer hy verleyt het volck. 12

i Nochtans en sprack niemant * vry wt van hem/ om dat sy de Joden vreesden. 13

Als nu het Feest half voorleden was/ quam Jesus op inden Tempel/ ende leerde. 14

Ende de Joden verwonderden hen/ seggende: Hoe weet dese de gheschriften/ daer hyse niet gheleert en heeft? 15

Jesus antwoorde hen/ en seyde: k Mijn leere en is mijne niet / maer des ghenen die my ghesonden heeft. 16

So yemant wil desselven wille doen/ die sal van deser leere bekennen/ of sy wt Gode is/ of/ oft ick van my seluen spreke. 17

Wie van hemseluen spreect/ die soect zijn eygen eere: maer die de eere soect des genen die hem ghesonden heeft die is warachtich/ ende geen onrechtueerdicheyt en is in hem. 18

l Heeft niet Moses v de Wet ghegeven/ ende niemant van v m en hout de Wet? n Waerom soeckt ghy my te dooden? 19

De Schare antwoorde/ en seyde: o Ghy hebt den Duyvel/ wie soeckt v te dooden? 20

Jesus antwoorde/ en seyde tot hen: Een werck hebbe ick gedaen/ ende ghy verwondert v alle. 21

Daerom/ Moses heeft p v de Besnijdinge gegeven/ (niet dat sy wt Mose is/ q maer 22

Jesus vliet van de Joden die hem wilden dooden.
a Leu.23.34'
b Sy moesten op dit Feest seven daghen in loovershutten woonen/ tot een gedachtenisse dat sy in hutten woonden/ nae der verlossinghe wt Egypten.
c Ofte/ datmen openbaerlijck van hem spreke.
d Joh.15.19.
e Joan.8.20
f Joan.11.56
g Joan.9.16. ende 10.19
Des volcx oordeel van Christo.
h mat.21/46. Luce.7.16 Joan.6.14 ende 7.40
i Joan.12.42
*Of/ openbaerlyck/
Christus schrijvet al zynen Vader toe.
k Joan.3.11. ende 8.28 ende 12.49 ende 14/10.24
l Exod.24.3 Acto.7.53
m Gri. doet
n mat.12 / 14 Marc.3.6 Joan.5.18 ende 10/39 ende 21.53
o Joan.8.48 ende 10.20
p Leu.12.3
q Gen.17.10.

wt den Vaderen/) ende [nochtans] besnijt ghylieden den mensche op den Sabbath.

23 So een mensche de Besnijdinge ontfangt op den Sabbath/ r op dat de Wet Mosis niet ghebroken en worde: wort ghylieden toornich op my/ dat ic den geheelen mensche op den Sabbath ghesont gemaeckt hebbe?

24 s En oordeelt niet na den aensien/ maer oordeelt een rechtueerdich oordeel.

25 Doe seyden sommighe wt den Jerosolimiten: Is dese niet dien sy soecken te dooden?

26 Ende siet/ hy spreect openbaerlijck/ ende sy en seggen hem niet: Bekennen de Overste waerlijc/ dat dese t Christus zy?

27 u Maer wy weten desen van waer hy is: ende als Christus sal comen/ en sal niemant weten van waer hy zy.

28 Jesus riep dan in den Tempel/ leerende/ ende segghende: Ende ghylieden kent my/ ende weet van waer ic ben: Ende ick en ben van my seluen niet ghecomen / maer hy is warachtich die my ghesonden heeft / dien ghylieden niet en kent.

29 x Maer ick kenne hem/ want ic ben van hem/ ende hy heeft my ghesonden.

30 y Doe sochten sy hem te vanghen: maer niemant en sloech de hant aen hem: Want zijn ure en was noch niet ghecomen.

31 z Ende vele wt der Schare geloofden in hem/ ende seyden: Als Christus comen sal/ sal hy oock meer teeckenen doen / dan dese ghedaen heeft?

32 De Phariseen hoorden de Schare/ dit van hem murmureren ende morren: ende de Phariseen en Overpriesteren sonden Dienaren/ dat sy hem vanghen souden.

33 Doe seyde Jesus: a Noch een cleyne tijt ben ick by v lieden/ ende gae henen tot hem die my ghesonden heeft.

34 b Ghylieden sult my soecken / ende niet vinden: ende waer ick c zijn sal/ daer en cont ghy niet comen.

35 Doe seyden de Joden tot malcanderen: Waer sal dese gaen / dat wy hem niet vinden en sullen? Sal hy ooc tot de d verstroyden Heydenen gaen/ ende de Heydenen leeren?

36 Wat woort is dit / dat hy seyt: Ghylieden sult my soecken/ ende niet vinden? Ende waer ick ben/ daer en cont ghylieden niet comen?

37 En op den laetsten dach / e [welc was] de groote dach des Feests/ stont Jesus ende riep wt/ seggende: f So yemant dorstet/ die come tot my/ ende drincke.

38 g Wie in my ghelooft/ gelijck de Schrift spreeckt/ stroomen des levenden waters sullen wt zynen buycke vloeyen.

39 (Dit seyde hy vanden Gheest/ den welcken sy ontfanghen souden / die in hem gheloofden: want de heylighe Gheest en was noch niet [ghegeven/] want Jesus en was noch niet h verclaert.)

40 Vele dan wter Schare/ als sy die woorden hoorden/ seyden: i Dese is waerlijc een Propheet.

41 Andere seyden: k Dese is l Christus. Andere seyden: Sal dan Christus wt Galilea comen?

42 m En seyt de Schrift niet/ dat Christus comen sal wt den zade Davids/ en vanden n Vlecke Bethlehem/ daer David van was.

Soo

Op den Sabbath machmen goet doen.
r Of/ alsoo dat etc.
Oordeelen.
s Deut.1/16
t Dat is/ de Ghesalfde.
u Mat.13/55 marc.6/3 Luce.4/22
x Joh.10/15
y marc.11/18 Luce.19/47 ende 10/19 Joan.7/19 ende 8/37
Tijd vye.
z Joan.8/30
Vele vande volcke gheloouen: maer de Priesters doen Christum vanghe
a Joh.16/16
b Joan.8/21 ende 13/33
Jere.19/13
c Griect. ben
d Griect. verstroyinghe der Griecken.
e Leu.23/36
f Joan.6/35 Esai.55/1 Apo.22/17
Heylighe Gheest.
g Esai.12/3 ende 44/3 Joel.2/28 Acto.2/17
h Of/ verheerlijckt.
i mat.21/46 Luce.7/16 ioan.6/14
k Joan. 4/42
l Dat is/ de Ghesalfde.
m psa.132/11
n Mich.5.2 Matth.2/6

Tweedracht om Christus wille.

43 So wert daer dan tweedracht onder de Schare/ om zijnent wille.

44 Ende sommighe van hen wilden hem vanghen: maer niemant en sloech de handen aen hem.

Der Priesteren Dienaers tot Christum bekeert.

45 Doe ginghē de Dienaers tot de Overpriesters eñ Phariseen/ welck tot hen seyden: waerom en hebt ghylieden hē niet gebracht?

46 De Dienaers antwoorden: Noyt mensche en heeft also ghesproken/ ghelijck dese mensche.

Der Phariseen hoovaerdichept.

47 Doe antwoorden hen de Phariseen: Zijt ghylieden oock verlept?

48 o Heester yemant vanden Oversten ofte vanden Phariseen in hem gheloooft?

49 Maer dese Schare die de Wet niet en weet/ is vervloeckt.

50 Nicodemus seyde tot hen: (de welcke p by nachte tot hem quam / die een van hen was.)

51 q Oordeelt oock onse Wet eenen mensche/ eer sy van hem hoore / ende bekenne wat hy doet?

52 Sy antwoorden / ende seyden tot hem: Zijt ghy oock van Galilea? Ondersoeckt ende siet/ dat van Galilea gheen Propheet opghestaen en is.

53 r Ende een yeghelijck is tot zijn huys ghegaen.

o Jesaie.33.18. Joan.12.42. 1.Cor.1.24. p Joan.3.2 ende 19.39. q Exod.23.1 Levit.19.15 Deut.1.17. ende 17.8. ende 19.15. Spr.42.1.

r Dit laetste veers/ ende de eerste elve in het navolgen de Capittel/ en zijn in sommighe exemplaren niet gevonden.

Dat viij. Capittel.

3. Christus laet de Overspelighe vrij gaen. 14. bewijst van waer hy is ghecomen / ende waer hy henen gaet/ 31. welck het warachtighe volck Godts is / 34. wie warachtelijck vrij of dienstbaer is/ ende haren loon/ 44. dat zijn vyanden wt den Duyvel zijn// 59. ende van hen vervolcht zijnde ontwijckt hy.

Christus leert het volck in den Tempel.

1 Ende Jesus ghinck tot den Olijfberch/

2 Eñ des smorgens a ‡ quam hy weder inden Tempel/ ende alle het volck quam tot hem: ende hy sadt/ ende leerde se.

‡ And. was

De vrouwe die in overspel bevonden was/ werden de sonden vergheven.

3 Ende de Schriftghelcerden ende Phariseen brachten tot hem een vrouwe in overspel bevonden.

4 Ende steldense in het midden / ende seyden tot hem: Meester/ dese vrouwe is ghegrepen in Overspel/ met verscher daet.

5 b Ende Moses heeft ons inde Wet geboden / de sulcke te steenighen: Wat segt ghy dan?

b Levit.20.10 Deut.22.22

6 Eñ dit seyden sy/ hem versoeckende/ op dat sy [wat] hadden/ om hem te beschuldigen. Maer Jesus booch hem neder / ende schreef met den vingher inde Aerde. c ‡

c ‡ And. hem niet aentreckende.

7 Ende als sy hem bleven vragende/ rechtede hy hem op / ende seyde tot hen: d Wie onder v sonder sonde is/ die worpe den eersten steen op haer.

d Deut.17.7

8 Ende hy booch hem wederom neder/ ende schreef inde Aerde.

9 Ende als sy dit hoorden / ende van hare conscientie overwonnen werden/ gingen sy wt/ de een na den anderen/ beginnende van de outste/ tot de laetste: Ende Jesus bleef alleene/ eñ de vrouwe int midden staende.

10 Als dan Jesus hem oprechtede/ ende niemant en sach dan de vrouwe / seyde hy tot haer: Vrouwe / waer zijn uwe beschuldighers? Heeft v niemant verdoemt?

11 Sy seyde: Niemant Heere. Ende Jesus seyde tot haer: Jck en verdoeme v oock niet: Gaet/ ende e en sondicht niet meer.

e Joan.5.14.

Christus is het licht der Weerelt.

12 Doe sprack Jesus wederom tot hen/ segghende: f Jck ben het licht der Werelt: wie my nae volcht/ die en sal in de duysternisse niet wandelen / maer sal het licht des levens hebben.

f Joan.1.9 ende 9.5 ende 12.35.46

13 Doe seyden de Phariseen tot hem: Ghy ghetuycht van v selven/ v ghetuyghenisse en is niet g warachtich.

g Of bequaem behoorlijck.

14 Jesus antwoorde / ende seyde tot hen: h Al ist dat ick van my selven ghetuyghe/ so is mijn ghetuyghenisse warachtich: Want ick weet van waer ick ghecomen ben / ende waer ick henen gae: maer ghylieden en weet niet van waer ick comen ben / ende waer ick henen gae.

h Joan.5.31

Oordeelen.

15 Ghyleden oordeelt nae den vleesche / ick en oordeele niemant.

16 Ende of ick oordeele / mijn oordeel is waer: want ick en ben niet alleene/ maer ick ende de Vader die my ghesonden heeft.

17 i Eñ in uwe Wet is geschrevē/ dat tweer menschen ghetuyghenisse warachtich is.

i Num.35.30 Deut.17.6 ende 19.15 Mat.18.16 2.Cor.13.1 Heb.10.28

18 Jck ghetuyghe van my selven/ k ende de Vader die my ghesonden heeft / ghetuycht van my.

k Mat.3.17 ende 17.5. Marc.1.11 ende 9.7. Luce 3.22. ende 9.35 Joan.1.33. ende 5.37 ende 6.27. 2.Pet.1.17

19 Doe seyden sy tot hem: Waer is v Vader? Jesus antwoorde: l Ghy en kent noch my/ noch mijnen Vader: m Waert dat ghy my kendet/ so sout ghy oock mijnen Vader kennen.

l Joan.16.3 m Joan.14.9

20 Dese dingen sprack Jesus by de Offerkiste / leerende in den Tempel/ n ende niemant en heeft hem ghevanghen/ want zijn ure en was noch niet ghecomen.

n Joan.7.8.

21 So seyde Jesus wederom tot hen: o Jck gae henen / ende ghylieden sult my soecken/ ende sult in uwe sonden sterven. Daer ick henen gae/ en cont ghy lieden niet comen?

o Joan.7.34 ende 13.33

22 Doe seyden de Joden: Sal hy dan hemselven dooden/ dat hy seyt: Daer ick henen gae/ en cont ghylieden niet comen?

Christus is Godt.

23 Ende hy seyde tot hen: p Ghylieden zijt van beneden/ ick ben van boven: Ghylieden zijt van deser Werelt / ick en ben niet van deser Werelt.

p Joan.3.31 De Wer...

24 Jck hebbe v lieden dan ghesept / q dat ghy in uwe sonden sterven sult: want ten sy dat ghy ghelooft dat ickt ben/ so sult ghy in uwe sonden sterven.

q Mar.16.16 Joan.3.18. ende 12.48

25 Doe seyden sy tot hem: Wie zijt ghy? Ende Jesus seyde tot hen: * Het ghene dat ick v lieden vanden eersten aen segghe.

* Of/ geheelick het ghene dat ick v segge: Of vanden beginne dat ick v segghe.

26 Jck hebbe vele van v lieden te segghen/ eñ te oordeelen: maer die my gesondē heeft/ is warachtich: r ende wat ick van hem ghehoort hebbe, dat spreke ick in de Werelt.

r Joan.15.15

27 Sy en bekenden niet/ dat hy hen vanden Vader seyde.

28 Soo seyde Jesus tot hen: s Wanneer ghylieden den Sone des menschen sult verhoocht hebben / dan sult ghy bekennen dat ickt ben / ende dat ick niet en doe van my selven / t maer spreke dit ghelijck my mijn Vader ghelcert heeft.

s Num.21.9 2.Reg.18.4 Joan.3.14 ende 22.32

t Joan.3.11 ende 7.16. ende 12.49. ende 10.10.24

29 u Ende die my ghesonden heeft/ is met my. De Vader en heeft my niet alleen ghelaten: Want ick doe altijts dat hem welbehaghelijck is.

u Joan.14.10 ende 16.32

30 x Als hy dit sprack / gheloofden der vele in hem.

x Joan.7.31

Discipulen Christi.

31 Doe seyde Jesus tot de Joden die in hem ghe-

F v

ghelooften: Indien ghy lieden in mijne woorden blijft/soo zijt ghy waerlijck mijne Discipulen:

Vryheyt.

32 Ende sult de waerheyt bekennen/p ende de waerheyt sal u lieden vry maken.

p Rom.6.16 Galat.5.1 1.Pet.2.16

33 Sy antwoorden hem: Wie zijn het zaet Abrahe/eñ en hebbē noyt niemande gedient. Hoe seyt ghy: Ghylieden sult vry worden.

34 Jesus antwoorde hen: Voorwaer voorwaer segghe ick u lieden: z Soo wie sonde doet/ die is der sonden Dienstknecht.

z Rom.6.20 2.Pet.2.19

35 Eñ de Dienstknecht en blijft niet eeweliick inden huyse:de Sone blijfter eewelick.

36 a Indien dan de Sone u liedē vry maect/ so zijt ghylieden waerlijck vrij.

a Rom.8.2

Kinderen Abrahe.

37 Ick weet dat ghy lieden Abrahams zaet zijt:maer ghy soeckt my te dooden/ om dat mijn woort in u liedē geen plaetse en heeft.

38 b Ick spreke wat ick by mijnen Vader ghesien hebbe: Ghy lieden doet oock dat ghy by uwen Vader ghesien hebt.

b Jaan.3.11 ende 7.16 ende 12.45 ende 14.10.24

39 Sy antwoorden/ ende seyden tot hem: Abraham is onse Vader. Jesus seyde tot hen:c Waert ghy Abrahams kinderen/ghy lieden sout Abrahams wercken doen:

c Rom.2.28 ende 9.7

40 Maer nu soeckt ghy my te dooden/ eenen mensche d die u de waerheyt gheseyt hebbe/ die ick van Gode ghehoort hebbe: Dit en dede Abraham niet.

d Joan.17.17

41 Ghy lieden doet de wercken uwes Vaders. Doe seyden sy tot hem: Wy en zijn uyt gheen hoererye ghebooren: Wy hebben eenen Vader/[namelijck/] Godt.

Kinderen Godts.

42 Jesus seyde tot hen: Waer God uwe Vader/so sout ghy my doch lief hebben: want ick ben van Gode uytgegaen ende gecomen. Want ick en ben niet van my seluen gecomen/maer hy heeft my ghesonden.

43 Waerom * en kent ghylieden mijn sprake niet? Om dat ghy mijn woort niet en cont hooren?

** Of/verstaet*

Kinderen des Duyuels.

44 e Ghylieden zijt uyt den vader den Duyuel / ende wilt de lusten uws vaders doen. f Die was een Menschmoorder van den beginne / ende eñ is inde waerheyt niet gebleuen / want de waerheydt en is in hem niet: Als hy leughen spreeckt / dan spreeckt hy g van zijn eygen. Want hy is een leugenaer/ende de vader der seluer [leughen.]

e 1.Joan.3.8 f Gene.3.4 Sap.2.24 2.Cor.11.3 1.Joan.3.8 g Of/ uyt hem-seluen.

Leughen.

45 Ende [ghy] om dat ick u lieden de waerheyt segghe/en ghelooft ghy my niet.

46 Wie van u lieden h straft my van sonde? soo ick u lieden de waerheyt segghe/ waerom en ghelooft ghylieden my niet?

h Of/Ouerwint.

Godts woort hooren.

47 i Wie van Gode is/ die hoort die woorden Gods: Hierom en hoort ghyse niet/ om dat ghylieden van Gode niet en zijt.

i Joan.10.27 1.Joan.4.6

Lasteringe.

48 Doe antwoorden de Joden/ende seyden tot hem:En seggē wy niet wel/dat ghy een Samaritaen zijt/ende den Duyuel hebt?

Antwoort.

49 Jesus antwoorde:Ick en hebbe dē duyuel niet/ maer ick eere mijnen Vader/ ende ghylieden oneert my.

50 Ick en soecke mijn eere niet: Daer is een diese soeckt/ende oordeelt.

Godts woort bewaren.

51 k Voorwaer voorwaer segge ick u lieden/ so yemant mijn woort hout / die en sal den doot niet sien inder eewicheyt.

k Joan.5.24

52 Do seyden de Joden tot hem: Nu bekennen wy dat ghy den duyuel hebt: Abraham is gestoruen/ eñ de Propheten/ eñ segt ghy: l So yemant mijn woort bewaert/ die en sal de doot niet smaken inder eewicheyt?

l Of/ghy segt.

53 Zijt ghy meerder dan onse Vader Abraham/m de welcke ghestoruen is? Ende de Propheten zijn ghestoruen: Wien maeckt ghy u seluen?

m Hebr.11.13

54 Jesus antwoorde: In dien ick my seluen n vereere/ so en is mijn o eere niet: mijn Vader ist die my vereert/ dien ghy segt dat hy uwe Godt is.

n Of/ verclaert o Of/claerheyt

55 Ende ghylieden en kent hem niet/ maer ick kenne hem. Ende soo ick segghe dat ick hem niet en kenne/ so sal ick een leughenaer zijn/ghelijck als ghylieden [zijt:] Maer ick kenne hem/ ende houde zijn woort.

56 Abraham uwe Vader heeft p hem verheucht/op dat hy mijnē dach sien soude: eñ hy heeften gesien/ende is verblijt geweest.

p Of/ verblijdt.

Abraham heeft den dach Christi ghesien.

57 Doe seyden de Joden tot hem: Ghy en hebt noch gheen vijftich Jaren / ende hebt ghy Abraham ghesien?

58 Jesus seyde tot hem: Voorwaer voorwaer segghe ick u lieden: Eer Abraham wert/ so ben ick.

59 q Doe namen sy steenen op / dat sy op hem worpen: Ende Jesus verberch hem/ r † ende ginck uyt den Tempel.

q Luc.4.29 Joan.10.31.36 ende 11.8

r † And. ende ginck uyt den Tempel gaende midden door hen / eñ ginck also voorby.

Dat ix. Capittel.

1. Het eynde der gesontmakinge/ 30. de openlijcke belydinghe des Blintgheborenen/ 39. Wat Blinde Christus siende maeckt.

Die blintgheboren was wort siende.

1 Ende voor by gaende / sach hy eenen mensche/ blint vander gheboorten aen.

2 Eñ zijne Discipulen vraechdē hem/ seggēde: Rabbi/ wie heefter gesondicht? dese/ of zijne Ouders/ dat hy blint gheborē is?

Oorsaecke der blintheyt.

3 Jesus antwoorde: Noch dese heeft ghesondicht/ noch zijne Ouders: a maer op dat de wercken Gods in hem souden gheopenbaert worden.

a Joan.11.4

4 b Ick moet wercken de wercken des genen die my gesonden heeft/ so lange als het dach is: de nacht die coemt/ wanneer niemant wercken en can.

b Joan.5.19

5 So langhe ick in de Werelt ben/ ben ick c het licht der Werelt.

c Joan.1.9. ende 8.12. ende 12.35. 46. Esaie.42.6 ende 49.6 Luce 2.32. Act.13.47

6 Als hy dit geseyt hadde/ spooch hy op der Aerden / eñ maecte slijck uyt dat speecsel/ eñ smeerde dat slijck op de oogen des Blindē.

7 Ende seyde tot hem: Gaet henen wascht u/ in het Baedwater Siloe/ welck uytgeleyt wort/ uytghesonden. Doe ghinck hy henen ende wiesch hem/ ende quam siende.

8 De gebueren dan/ ende die hem te voren ghesien hadden dat hy d † blint was/ seyden: Is dese niet die daer sadt eñ bedelde?

d † Anders/ Bedelaer.

9 De andere seyden: Hy ist. De andere: Hy is hem ghelijck. Hy seyde: Ick bent.

10 Doe seyden sy tot hem: Hoe zijn uwe ooghen gheopent?

11 Hy antwoorde ende seyde: De mensche die Jesus ghenaemt is/ maeckte slijck/ ende besmeerde mijne oogen/ ende seyde tot my: Gaet henen tot het Badwater Siloe/ ende wascht u. Ende ick ginck henen/ eñ wiesch my/ ende wert siende.

12 Doe seyden sy tot hem: Waer is die? Hy seyde: Ick en weets niet.

13 Sy brachten hem tot de Phariseen/ hem/ [namelijck/] die te voren blint gheweest hadde.

Ende

e Ende het was Sabbath / als Jesus het 14 slijck maecte/ ende hem zijne ooghen opende.

Doe vraechden hem oock de Pharizeen 15 wederom / hoe hy siende gheworden was. Ende hy seyde tot hen: Hy leyde slijck op mijne ooghen/ ende ick wiesch my/ende ick sie.

Doe seyden sommighe van den Pharizeen : 16 Dese mensche en is van Gode niet: want hy en hout den Sabbath niet. Andere seyden : f Hoe can een sondich mensche sulcke teeckenen doen ? g Ende daer was tweedracht onder hen.

Sy seyden wederom tot den Blinden: 17 Wat segt ghy van hem / dat hy uwe ooghen geopent heeft? Doe seyde hy: h Hy is een Propheet.

So en gheloofden de Joden niet van 18 hem/dat hy blint geweest hadde/ende siende was gheworden/ tot dat sy gheroepen hadden de Ouders des ghenen die siende gheworden was.

Ende vraechden hen/ seggende: Is dese 19 uwe sone/welcken ghy segt/dat hy blint geboren is: Hoe siet hy dan nu?

Zijne ouders antwoorden hen/ende sey- 20 den : Wy weten dat dese onse sone is/ende dat hy blint gheboren is:

Maer hoe hy nu siet/en weten wy niet: 21 of wie zijne ooghen geopent heeft/en weten wy niet. Hy heeft [zijne] ouderdom/vraecht hem/hy sal van hem selven spreken.

Dit seyden de Ouders / daerom dat sy 22 de Joden vreesden: i Want de Joden hadden nu ouer een ghedragen/ so hem yemant belede dat hy Christus ware / dat die wt de Vergaderinge soude geworpen worden.

Daerom seyden zijne Ouders: Hy heeft 23 [zijn] ouderdom : vraecht hem.

Doe riepen sy andermael den mensche 24 die blindt geweest hadde/ende seyden hem: k Geeft Gode eere: wy weten dat dese mensche een sondaer is.

So antwoorde hy /ende seyde: Of hy een 25 sondaer is / en weet ick niet : een [dinck] weet ick/dat ick blint was/ende nu sie ick.

Ende sy seyden wederom tot hem: Wat 26 dede hy u ? Hoe heeft hy uwe ooghen geopent?

Hy antwoorde hen : Ick hebt u nu ghe- 27 seyt: ende ghy l en hebbet niet gehoort: wat wilt ghy wederom hooren? Wilt ghy lieden oock zijne Discipulen worden?

Doe beschimpten sy hem/ ende seyden : 28 Weest ghy zijn Discipel/ wy zijn Mosis Discipulen.

Wy weten dat God met Moses ghe- 29 sproken heeft: maer desen en weten wy niet van waer hy is.

De mensche antwoorde / ende seyde tot 30 hen: Dit is een wonderlijck dinck dat ghy lieden niet en weet van waer hy is / ende [nochtans] hy heeft mijne oogen geopent.

Wy weten m dat God de sondaren niet 31 en hoort: maer so yemant Godvruchtich is ende zijnen wille doet/ dien hoort hy.

Het en is vanden beginne der Werelt aen 32 niet ghehoort/dat yemant eens blint geboren ooghen gheopent heeft.

n Soo dese van God niet en ware / soo 33 en hadde hyt niet connen ghedoen.

Sy antwoorden ende seyden tot hem : 34 Ghy zijt gheheel in sonden ghedoren/ ende leert ghy ons? ende sy wierpen hem wt.

35 Jesus hoorde dat sy hem wtghewopen hadden: ende doe hy hem vant/seyde hy tot hem: Ghelooft ghy inden Sone Godts?

36 Hy antwoorde / ende seyde : Wie is hy Heere/ op dat ick in hem gheloove?

37 Ende Jesus seyde tot hem: Ende ghy hebt hem ghesien/ o ende die met u spreect/ die ist.

38 Ende hy seyde: Ick gheloove Heere. Ende aenbadt hem.

39 Ende Jesus seyde : p Tot een oordeel ben ick inde Werelt gecomen/ q op dat die niet en sien/ siende worden: ende die sien/ blint worden.

40 Ende dit hoorden sommige vanden Phariseen/ die by hem waren / ende seyden tot hem: Sijn wy oock blint?

41 Jesus seyde tot hen : Waert ghylieden blint/ so en sout ghy doch gheen sonde hebben: maer nu segt ghylieden: Wy sien/ daer om blijft uwe sonde.

Het x. Capittel.

1. Christus bewijst dat hy de goede Herder is/ 27. welck de natuere ende sekerheyt zijner Schapen zy/ 24. ende dat hy die Christus is/ 31. waerom hy vande sommighe veruolcht / ende vande sommighe aenghenomen is.

1 Voorwaer voorwaer segghe ick u lieden : Wie niet door de Deure ingaet inden Schaepstal/ maer ander weechs inne climt/ die is een Dief ende Moordenaer.

2 Maer die door de Deure ingaet / die is een Herder der Schapen.

3 Desen doet de Deurwaerder op/ende de schapen hooren zijn stemme ; ende hy roept zijne Schapen by namen/ende leytse wt:

4 Ende als hy zijne Schapen wt ghelaten heeft / soo gaet hy voor hen / ende de Schapen volghen hem na/want sy kennen zijn stemme.

5 Ende eenen vreemden en sullen sy niet na volgen/ maer sullen van hem vlieden: Want sy en kennen der vreemder stemme niet.

6 Dese † ghelijckenisse seyde Jesus tot hen: ende a en wisten niet wat het was dat hy tot hen seyde.

7 So seyde Jesus wederom tot hen: Voorwaer voorwaer segge ick u lieden : Ick ben de Deure der schapen.

8 b Alle die voor my gecomen zijn/ die zijn dieuen ende Moordenaers: Maer de schapen en hebbense niet ghehoort.

9 * Ick ben de Deure/so yemant door my ingaet/ die sal behouden worden : ende hy sal ingaen ende wtgaen/ ende Weyde vinden.

10 De Dief en coemt niet dan om stelen/ ende dooden/ende verderuen: Ick ben ghecomen / op dat sy het leuen hebben / ende ouervloedich hebben.

11 c Ick ben de goede Herder: de goede Herder stelt zijn d leuen voor de schapen.

12 e Maer de Huerlinck / ende die gheen Herder en is/ wiens de schapen niet eyghen en zijn / siet den Wolf comen / ende verlaet de schapen/ende vliedt: ende de Wolf grijpt de schapen/ende verstroytse.

13 Ende de Huerlinck vliedt/ om dat hy een Huerlinck is / ende en heeft gheen sorghe voor de schapen.

14 Ick ben de goede Herder/ende f ick kenne mijne Schapen/ ende g ben van de mijne bekent.

h Ghelijck

Marginal notes (left): l Joan.5.9; Mat.12.1; Marc.2.23; Luce.9.1. De Phariseen ondervraghen den Blinden. Tweedracht van Christo. f Joan.3.3; ende 9.33. g Joan.7.13; ende 10.19. h Luce.7.16; ende 14.19; Joan.4.19; ende 6.14. Die Christum belijden/ die werden verbannen. i Joan.11.57; ende 12.42. k Josu.7.19. l Ofte/ hebbet ghyt niet ghehoort: Of/ ghy hebbet gehoort. Mosis Discipulen. m Mic.3.4. Sondaers. Godvruchtighe. n Joan.3.2; ende 9.16.

Marginal notes (right): De Phariseische hoveerdicheyt. o Joan.4.26. Christus stelt zijn oordeel teghen den Phariseischen van. p Joan.3.17; ende 12.47. q Mat.13.13. Christus is de Deure des schaepstals/ende de goede Herder. † Of/ byspreke. a Of/ bekenden. b Hy spreeckt van de ghene die hen seluen voor een deure des Schaepstals opworpen/ gelijck de Paus ende de zijne: alle Propheten hebben Christum voor een deure aengewesen. * Joan.14.6. c Esa.40.11; Ezech.34.23; Heb.13.20; 1.Pet.5.4. d Griecx/ ziele. e Zac.11.16. f 2.Tim.2.19. g Of/ worde.

h Mat.11.27. Luce.18.22 Joan.6.46 ende.7.29 ende 8.19
i Griecr/ ziele
k Of vergaderen
l Ezec.37.22
m Esa.53.12
n Gri. stelle/
o Joan.2.19
Tweedracht van Christo.
p Joan.7.12 ende.9.16
q Joan.7.20 ende.8.48
r Dit was een Feest die sy hielden ter gedachtenisse dat den Tempel ghereynicht ende vernieut was van de verwoestinge Antiochi. 1.Mac.4.59

15 h Ghelijck my de Vader kent/ also kenne ick oock den Vader: ende stelle mijn i leuen voor de Schapen.

16 Ende ick hebbe noch andere Schapen/ die van desen stalle niet en zijn/ die moet ick oock k toebrenghen/ ende sy sullen mijne stemme hooren/ l en het sal een Schaepstal worden/ ende een Herder.

17 Daerom heeft my de Vader lief/ m om dat ick mijn leuen n late/ op dat ickt weder om neme.

18 Niemandt neemt dat [leuen] van my: maer ick late het van my seluen. o Ick hebbe macht dat te laten / en ick hebbe macht dat wederom te nemen. Dit ghebodt hebbe ick van mijnen Vader ontfanghen.

19 p Doe wert daer wederom tweedracht onder den Joden/ om dese woorden.

20 Want vele van hen seyden: q Hy heeft den Duyuel/ ende is wtsinnich/ wat hoort ghy lieden hem?

21 Andere seyden: Dit en zijn geen woorden eens beseten: can oock de Duyuel der blinden ooghen openen?

22 Ende het wert r Kercknieuwinge te Jerusalem/ ende het was winter.

s 1.Reg.6.3 Act.3.11 ende 5.12
t Of vrijelijck?

23 Ende Jesus wandelde in den Tempel s in het Voorhuys Salomonis.

24 So omringden hem de Joden/ en seyden tot hem: Hoe lange hout ghy onse ziele op? So ghy Christus zijt/ segget ons t claerlijck?

u Joan.5.36
Waerom de Joden niet en ghelooue.

25 Jesus antwoorde hen: Ick hebt v lieden ghesept/ ende ghy en gheloouet niet. u De wercken die ick doe in mijns Vaders name/ dese betuyghen van my.

26 Maer ghy en ghelooft niet: want ghy en zijt van mijne Schapen niet / ghelijck ick v ghesept hebbe.

x Joan.8.47
y Joan.6.39 ende.17.13 ende.18.9

27 x Mijne Schapen hooren mijn stemme/ ende ick kense/ ende sy volghen my na.

28 En ick geue hen het eewighe leuen / y en sy en sullen niet vergaen inder eewicheyt/ en niemant en salse wt mijner hant grijpen.

29 De Vader diese my ghegeuen heeft / die is meerder dan alle: ende niemant en canse wt mijns Vaders handen grijpen.

z Esa.54.5 Joan.5.10 ende.14.9 ende.17.5
a Joan.8.50 ende.11.8

30 z Ick ende de Vader zijn een.

31 a Doe namen de Joden wederom steenen op/ om hem te steenighen.

32 Jesus antwoorde hen : Ick hebbe v vele goede wercken ghetoont wt mijnen Vader : om welck van dien wercken steenicht ghylieden my?

33 De Joden antwoorden hem/ en seyden: Om des goedē wercx wille en steenigē wy v niet: maer om de b lasteringhe/ en om dat ghy een mēsche zijnde/ v seluē God maket.

b Joan.5.18
De wercken Christi bewijsen dat hy God was.
c Psal.82.6

34 Jesus antwoorde hen : Is niet in uwe Wet gheschreuen: c Ick hebbe gesept: Ghy zijt Goden?

35 So [de Schrift] die Goden genaēt heeft/ tot welcken het woort Gods geschiet is/ en de Schrift en can niet ghebroken worden.

36 Segt ghy [tot my/] dien de Vader gheheylicht heeft / ende gesonden inde Werelt: Ghy lastert/ om dat ick ghesept hebbe: Ick ben Gods sone?

d Joan.15.24

37 d Doe ick de werckē mijns Vaders niet/ so en ghelooft my niet.

38 En so ickse doe / hoe wel ghylieden my niet en ghelooft/ so ghelooft de wercken: op dat ghy meucht ghelooeuen ende bekennen/ dat de Vader in my is/ ende ick in hem.

e Luce.4.29 Joan.8.59
f Joan.1.28 ende.3.23
g Griec/ was

39 e Doe sochten sy hem wederom te vanghen/ maer hy ontginck wt haren handen.

40 Ende hy ginck wederom henen ouer den Jordaen/ tot de plaetse f daer Joannes eerst doopte/ ende bleef aldaer.

41 Ende vele quamen tot hem/ ende seyden: Joannes en dede geen teecken: maer al wat hy van desen ghesept heeft/ dat is g waer.

42 Ende vele gheloof den daer in hem.

Dat xi. Capittel.

11. Christus Lazarum verweckt hebbende / 25. bewijst dat hy is het leuen/ en de opstandinge/ 47 de raetslach der Joden teghen Jesum / 49. de prophecye Caiphe/ 54. Jesus vliedt.

a Mat.26.6 Marc.14.3 Luce.7.37 Joan.12.3

1 Ende daer was een cranck/ met name Lazarus van Bethania/ wt den vlecke Marie/ ende haerder suster Marthe.

2 a (Ende Maria was de ghene die den Heere ghesalft hadde met salue / ende zijne voeten ghedroocht met haren hayre: wiens broeder Lazarus cranck was.)

3 So sonden dan zijne susters tot hem/ seghende: Heere/ siet/ dien ghy lief hebbet/ is cranck.

Lazarus cranck.
Oorsake der cranckheyt Lazari.
b Joan.9.3
c of/ verheerlijckt

4 Als Jesus dat hoorde / seyde hy : Sijn cranckheyt en is tot den doot niet : b maer ter eeren Godts / op dat de Sone Godts daer door c verclaert worde.

5 Ende Jesus hadde Martham lief/ ende haer suster/ ende Lazarum.

6 Als hy nv hoorde dat hy cranc was/ bleef hy ter plaetsen daer hy was/ twee dagen.

7 En daer na seyde hy tot zijne Discipulen: Laet ons weder na Judeam gaen.

d Dat is/ Leeraer/
e Joan.8.59 ende.10.31
De dach heeft xij. vren.

8 Sijne Discipulē seyden tot hem: d Rabbi/ e de Joden hebbē v nv gesocht te steenighen/ ende gaet ghy wederom derwaerts?

9 Jesus antwoordde: En zijnder niet twaelf vren inden daghe? So yemant indē daghe wandelt/ die en stoot hem niet: want hy siet het licht deser werelt.

10 Maer so yemant inder nacht wandelt/ die stoot hem : want daer en is gheen licht in hem.

f Mat.9.24 Marc.5.39 Luce.8.52

11 Dat sprack hy: ende daer na seyde hy tot hen: f Lazarus onse vrient slaept/ maer ick gae om hem te ontwecken.

12 Doe seyden zijne Discipulen : Heere/ in dien hy slaept/ so sal hy ghesont worden.

13 Maer Jesus sprach van zijn doot: ende sy meynden dat hy sprack vanden slape des vaers.

g Of vrijelijck.

14 Doe seyde Jesus hen g opentlick: Lazarus is ghestoruen:

15 En ick ben blijde om uwēt wille/ dat ick daer niet gheweest en ben/ op dat ghy ghelooft: Maer laet ons tot hem gaen.

16 Doe seyde Thomas / ghenaemt Didymus/ tot zijne mede Discipulen : Laet ons oock gaen/ op dat wy met hem steruen.

h Stadium was.625. voeten/ of/ 125 schreden/ 24. Stadien maken een vijfgaens/ of duytsche Italiaensche oft Engelsche mijlen.

17 So quam Jesus/ ende beuant dat hy nv vier dagen inden graue ghelegen hadde.

18 Ende Bethania was by Jerusalem/ ontrent vijfthien h Stadien.

19 En vele vanden Joden waren gecomen tot Martham ende Mariam / om dat sy haer troosten souden van haren broeder.

20 Als dan Martha hoorde dat Jesus quam/ ginck sy hem te ghemoet/ ende Maria sadt in huys.

21 Soo seyde Martha tot Jesum: Heere/ hadt ghy hier gheweest / mijn Broeder en ware niet ghestoruen:

22 Maer ick weet oock nv/ so wat ghy begeeret van Gode/ dat het v God geuen sal.

23 Jesus seyde tot haer: V Broeder sal weder opstaen.

24 Doe seyde Martha: Ick weet dat hy opstaen sal in de opstandinghe i ten wtersten daghe.

25 Jesus seyde tot haer: Ick ben de opstandinge ende k het leuē. l Wie in my gelooft/ die sal leuen / al waer hy oock ghestoruen.

26 m Ende so wie daer leeft/ ende in my gelooft/ die en sal inder eewicheyt niet steruē. Ghelooft ghy dat?

27 Sy seyde tot hem: Ja Heere/ n ick geloone dat ghy zijt Christus de Sone Godts/ die inde Werelt comen soude.

28 Eñ als sy dat geseyt hadde/ ginck sy henē/ eñ riep Mariam haer suster heymelijc/ seggende: de Meester is hier/ ende roept v.

29 Als dese dat hoorde/ stont sy haestelijck op / ende quam tot hem.

30 Want Jesus en was noch in het vlec niet gecomen: maer was ter plaetsen/ daer hem Martha te ghemoete ghecomen was.

31 De Joden dan die by haer in huys warē/ ende haer vertroosteden / als sy saghen dat Maria haestelijck op stont/ eñ henē ginck/ volchden sy haer na/ seggende: Sy gaet henen nae het graf/ op dat sy daer weene.

32 Als Maria quam daer Jesus was/ ende hem sach/ viel sy hem ten voeten/ ende seyde tot hem: Heere/ hadt ghy hier geweest/ mijn broeder en ware niet ghestoruen.

33 Als nv Jesus haer sach weenen / ende [oock] de Joden weenen die met haer quamen / wert hy verstoort in den Gheest/ ende beroerde hemseluen/

34 Ende seyde: Waer hebt ghylieden hem ghelept? Sy seyden tot hem: Heere/ coemt/ ende siet [het.]

35 o Jesus weende.

36 So seyden de Joden: Siet/ hoe lief hadde hy hem.

37 Ende sommighe van hen seyden: Dese p die des Blinden ooghen gheopent heeft/ en conde hy niet maken / dat dese niet ghestoruen en hadde?

38 Jesus dan weder om in hem seluen ghestoort zijnde/ quam tot den graue: ende het was een Spelonck/ ende eenen steen was daer opghelept.

39 Jesus seyde: Neemt den Steen wech. Martha de suster des ghestoruenen/ seyde tot hem: Heere/ hy stinckt nv/ want hy heeft vier daghen [daer gheleghen.]

40 Jesus seyde tot haer: Hebbe ick v niet ghesept: So ghy ghelooft/ ghy sult de heerlijckheyt Gods sien?

41 So namē sy den steen af [vander plaetse] daer de gestoruene gelept was. Eñ Jesus sloech zijne oogen opwaerts/ eñ seyde: Vader/ ick dancke v/ dat ghy my gehoort hebt.

42 Eñ ick weet dat ghy my altijts hooret: maer q om der scharen wille die rontom staet/ hebbe ick [dit] ghesept: op dat sy my geloouen/ dat ghy my ghesonden hebt.

43 Als hy dit gesept hadde/ riep hy met luyder stemmen: Lazare/ coemt wt.

44 Ende de ghestoruene quam wt/ ghebonden aen handē ende voeten met graefdoecken / ende zijn aensicht met eenen sweetdoeck omme wonden. Jesus seyde tot hen: Ontbint hem/ ende laet hem gaen.

45 Vele van der Joden die tot Mariam gecomen waren/ ende aenschout hadden wat Jesus ghedaen hadde/ gheloofden in hem.

46 Maer sommige van hen gingen henen tot de Phariseen/ ende seyden tot hen/ wat Jesus ghedaen hadde.

47 r So vergaderden de Ouerpriesters ende Phariseen den Raet/ eñ seyden: s Wat doen wy? want dese mensche doet veel teeckenē.

48 Latē wy hem alsō/ so sullen sy alle in hem geloouen: eñ de Romeynen sullen comen eñ nemen onse plaetse/ ende onse volck wech.

49 Ende een van hen [genaemt] Caiphas/ die des seluen iaers Ouerpriester was/ seyde tot hen: Ghylieden en weet niet.

50 Noch ghylieden en ouerlegt niet/ t dat het ons nut is / dat een mensche sterue voor dē volcke: eñ dat niet het geheel volc en vergae.

51 Ende dit en seyde hy van hem seluen niet: Maer dewyle hy des seluen iaers Ouerpriester was / prophetEerde hy/ dat Jesus steruen soude voor het volck:

52 Ende niet alleen voor dat volck / maer oock / op dat hy de verstroyde kinderen Godts in een vergaderen soude.

53 Van dien daghe aen / hielden sy tsamen raet om hem te dooden.

54 So en wandelde Jesus niet meer u openbaerlijck onder de Joden: maer ginck van daer in een plaetse by der Woestyne/ in een stadt ghenaemt Ephraim: ende daer verkeerde hy met zijne Discipulen.

55 Eñ der Jodē Pascha was na by/ eñ vele wt dier plaetse gingē op na Jerusalem voor het Pascha/ op dat sy hen reynichden.

56 x So sochten sy Jesum/ ende seyden onder malcanderen / in den Tempel staende: Wat dunckt v dat hy niet ghecomen en is op het Feest?

57 y Ende de Ouerpriesters eñ Phariseen hadden een ghebodt ghegheuen/ so yemant wiste waer hy ware/ dat hijt te kennen gaue/ op dat sy hem vanghen mochten.

Margin: Opstandinghe der dooden. i Dan.12.2 Luce 14.14 Joan.5.29 k Joan.1.4 ende 6.34 l Joan.3.16 ende 6.47 1.Joan.5.10 m Joan.6.51 n Mat.16.16 Marc.8.29 Luce 9.20 Joan.6.69 — Christus weent. o Luce 19.41 p Joan.9.6 — Ghebedt Christi. q Joan.12.30 — Lazarus wort opghewerckt. — Sommighe Joden ghelooven in Christum. — r Mat.26.3 Marc.14.1 Luce 22.2 Psalm 2.2 Act.4.27 — Der Priesteren ende Phariseen raetslach tegē Christum. s Joan.12.19 — Caiphas prophetEert. t Joan.18.14 — Der Joden ende Heydenen salicheyt is Christus. — Jesus vliet vande Joden. u Of/ vrylijck — x Joan.7.9 — De Priesters ende Phariseen doen Christum vanghen. y Joan.9.22 ende 12.41.

Dat xij. Capittel.

1. Christus ontschuldicht het werc Marie/ 14. rijdt te Jerusalem in op eenen Ezel/ 20. sommige Griecken begeeren hem te sien/ 28. de Vader geeft oock ghetuygenisse van hem/ 36. ende vermanende eenen yeghelijcken tot gheloone/ 37. vint wederspannicheyt in velen.

1 SEs a daghen dan voor het Pascha/ quam Jesus tot Bethania/ daer Lazarus was/ de ghestoruene/ welcke hy opghewerckt hadde vande dooden.

2 So bereydē sy hem daer een Auontmael/ eñ Martha diende: eñ Lazarus was een der genen die met hem ter Tafel aensaten.

3 Doe nam Maria een pont onuervalschter costelijcker Nardensalue/ ende salfde de voeten Jesu/ ende droochde zijn voeten met haren hayre: ende het huys wert vol vandē reucke der saluen.

4 So seyde een van zijne Discipulē/ Judas Simonis Iscarioth/ die hem soude verradē:

5 Waerom en is dese salue niet vercocht om drie hondert penninghen/ ende den Armen ghegheuen?

Margin: Christus is tot Martha ter maeltijt met Lazaro. a Mat.26.6 Marc.14.3 Luce 7.37 Joan.11.2 — Maria salft de voeten Jesu. — Bedeckte gierichheyt.

Ende

6 Ende dit seyde hy/niet dat hy sorge voor den Armen hadde/maer om dat hy een dief was/ende v hadde de borse/ende droech het ghene dat ghegheuen wert:

7 Soo seyde Jesus: Laetse [met vreden] c ‡ sy heeft dit bewaert tot den dach mijner begrauinghe.

8 Want de Armen hebt ghyliedē altijt met v/ maer my en hebt ghylieden niet altijt.

9 So vernamen een groote schare der Joden/dat hy daer d was/ eñ en quamen niet om Jesus wille alleenlijck / maer oock / op dat sy Lazarum sien souden / e welcken hy vande dooden opghewerckt hadde.

10 Ende de Ouerpriesters hielden raet/dat sy oock Lazarum dooden.

11 Want om zijnent wille ghinghen vele Joden henen ende gheloofden in Jesum.

12 f Des anderen daechs hoorde een groote Schare die op het Feest ghecomen was/ dat Jesus na Jerusalem quam.

13 Ende namen Palmtacken/ende gingen wt hem te gemoete/ende riepē: g Hosanna/ h gesegent zy die daer coemt in den Naem des Heeren/de Coninck Jsraels.

14 Ende Jesus vant een Ezelken/ende sadt daer op/ ghelijck gheschreuen is:

15 i Vreest niet ghy Dochter Sion: siet v Coninck coemt/ sittende op een Veulen eener Ezelinnen.

16 Eñ dit en verstondē zijne Discipulē eerstmael niet: Maer als Jesus verclaert was/ doe gedachtē sy/dat sulcx van hem geschreuen was/eñ dat sy hem sulcx gedaē haddē.

17 So gaf de schare getuyghenisse / die met hem was / als hy Lazarum wt den graue riep/ ende hem vande dooden opweckte.

18 Daer om quam hem oock de schare te ghemoet/ want sy ghehoort hadden/dat hy dat teecken ghedaen hadde.

19 So seydē dan de Phariseen k onder malcanderen: l Ghylieden siet / dat ghy niet en vordert: siet/de werelt is hem na ghegaen.

20 Ende daer waren sommighe Griecken/ onder de ghene die m opgheromen waren om te aenbidden op het Feest.

21 Dese dan ginghen tot Philippum/ n die van Bethsaida wt Galilea was / ende baden hem/segghende: Heere/ wy o begheeren Jesum te sien.

22 Philippus quam / ende seydet Andree/ ende weder om Philippus ende Andreas seydent Jesu.

23 Ende Jesus antwoorde hen/ segghende: De ure is ghecomen / p dat de Sone des menschen q verclaert worde.

24 Voorwaer voorwaer segge ick v lieden: * Ten sy dat het Tarwen coren inde Aerde valle/eñ versterue/so blijft het alleē: maer indien het sterft/so draecht het veel vrucht.

25 r Wie * zijn leuen lief heeft/die salt verliesen: Ende wie zijn leuen haet in dese Werelt/die salt ten eewighen leuen bewaren.

26 So my yemant dient/die volghe my na/ s en waer ick ben/daer sal oock mijn dienaer wesen: ende so my yemant dient/ de Vader sal hem eeren.

27 t Nv is mijn ziele beroert / ende wat sal ick segghen? Vader/helpt my wt deser ure: maer daerom ben ick in dese ure gecomen.

28 Vader/verclaert uwen Naem. So quam daer een stemme wt den Hemel/ [segghende:] Ende ick hebbe hem verclaert/ende sal hem weder verclaren.

29 De schare dan die daer stont/ende [dat] ghehoort hadde/ seyde/dat een donderslach gheschiet was. Andere seyden: Een Engel heeft met hem ghesproken.

30 Jesus antwoorde / ende seyde: u Dese stemme en is om mijnent wille niet gheschiet/maer om uwent wille.

31 x Nu is het oordeel der werelt: y nu sal de Ouerste deser werelt wtgeworpen worden.

32 z Ende wanneer ick sal verhoocht wesen vander aerden/so sal ickse alle tot my seluen trecken.

33 Dit seyde hy / beteeckenende wat doot hy steruen soude.

34 De schare antwoorde hem: Wy hebben wt der Wet gehoort/ a dat Christus in der eewicheyt blijft: ende hoe segt ghy / dat de Sone des menschen moet verhoocht worden? Wie is dese Sone des menschen?

35 Doe seyde Jesus tot hen: b Een cleyne tijt is het licht by v lieden / c wandelt soo langhe als ghylieden het licht hebt / op dat v lieden de duysternisse niet en beuanghe. Want wie in duysternisse wandelt / die en weet niet waer hy henen gaet.

36 Dewijle ghylieden het licht hebt/ gelooft in het licht / op dat ghylieden kinderen des lichts worden meucht. Dit seyde Jesus/ ende ginck wech ende verberch hem.

37 Ende hoewel hy soo veel teeckenen voor hen ghedaen hadde / soo en gheloofden sy niet in hem:

38 Op dat het woort Esaie des Propheten veruult worde/dat hy gesprokē heeft: d Heere/wie heeft onse e woordē gelooft/ eñ wien is den arm des Heeren gheopenbaert?

39 Daerom en conden sy niet gheloouen/ want Esaias wederom seyt:

40 f Hy heeft hare oogen verblint/ende haer herte verhart/ op dat sy met de oogē niet en sien/eñ met der herten verstaen/ eñ bekeert worden/ende dat ickse ghesont make.

41 Dit seyde Esaias/ als hy zijne heerlijckheyt sach/ende sprack van hem.

42 g Nochtans geloofden oock vele vanden Ouersten in hem: maer om der Phariseen wille en beleden zijt niet/h op dat sy niet wt der vergaderinghe ghewórpen en werden.

43 i Want sy hadden de eere der menschen liever/dan de eere Godts.

44 Ende Jesus riep/ende seyde: Wie in my ghelooft / die en ghelooft in my niet / maer inden ghenen die my ghesonden heeft.

45 k Ende wie my siet/die siet den genē die my ghesonden heeft.

46 l Jck ben een licht in der Werelt ghecomen/op dat/ so wie in my ghelooft/ niet in duysternisse en blijue.

47 Ende so yemant mijne woorden hoort/ ende niet en ghelooft/ ick en verdoeme hem niet: n want ick en ben niet ghecomen om de Werelt te o verdoemen / maer om de Werelt salich te maken.

48 p Wie my verworpt/ eñ mijne woorden niet en ontfangt/die heeft eenē die hem oordeelt: het woort dat ick gesprokē hebbe/ dat sal hem oordeelen ten wtersten daghe.

49 q Want ick en hebbe wt my seluen niet ghe-

Joan. 13.29
c ‡ And. op dat sy dat beware etc.
d Griecx/ is/
e Joan.11.44
De Priesters willen oock Lazarum dooden
f Mat.21.8 Marc.11.8 Luce 16.36
g Psa.118.26
h Of/ gepresen
Jesus rijdt op eenen Ezel te Jerusalem.
i Esaie.26.11 Zach.9.9.
k Griecx/ tot
l Joan.11.47
m Act.8.26
n Joan.1.44
o Gri. willen/
p Joan.13.32 ende 17.2
q Of/ vereerlyckt.
* 1.Cor.15.36
r Mat.10.39 ende 16.25 Marc.8.34 Luce 9.24 ende 17.33
* Griecx/ ziele
s Joan.14.3 ende 17.24.
t Mat.26.37 Marc.14.34. Luce22.44
u Joan.11.42
x Joan.16.11 Coloss.2.15
y Joan.14.30
z Num.21.9 2.Reg.18.4 Joan.3.14 ende 8.28
a 2.Sa.7.16 1.Par.22.10 Psalm.45.7 ende 89.36 ende 110.4 Esaie 9.7 Jere.23.6 Ezech.37.26 Dan.3.110 ende 7.14.27 Mich.4.7 Hebr.1.8
b Joan.1.9 ende 8.12 ende 9.5 ende 12.46
c Jere.13.16 Ephes.5.8 1.Thess.5.4
d Esaie 53.1 Rom.10.16
e Gri. gehoorde
f Esaie 6.9 Ezech.12.2 Mat.13.14 Marc.4.12 Luce 8.10 Act.8.26 Rom.11.8
g Joan.7.13 48.
De Oversten die gelooven/ belijdent niet vreesende den Ban.
h Joan.9.22
i Joan.5.44
k Joan.10.30 ende 14.9
l Joan.1.9 ende 8.12 ende 9.5 ende 12.35 Esaie 42.6 ende 49.6 Act.13.47
m Griecx/ oordeelen
n Joan.3.17 ende 9.36
o Gri. oordeelen
p Joan.3.18 ende 4.29
q Deut.18.18 Joan.3.11 ende 5.30 ende 7.16 ende 8.28 ende 14.10 ende 16.13

ghesprokẽ/maer De Vader die my gesonden heeft/die heeft my een gebodt gegeuen/ wat ick spreken/ende wat ick segghen sal.

Eñ ick weet/dat zijn ghebodt het eewige leuẽ is. So wat ick dan spreke / dat spreke ick gelijck my mijn vader geseyt heeft. 50

Dat xiij. Capittel.

4. Christus de voeten zijner Apostelen gewasschen hebbende/ 13. vermaentse tot ootmoedicheyt ende liefde/ 21. ende voorseyt de sonde Jude/ 38. ende Petri.

a Matt.26.2 Marc.14.1 Luce22.1

Ende a voor het Feest des Pascha/ Jesus wetende dat zijn vre ghecomen was / dat hy van deser Werelt soude gaen tot den Vader/ na dien hy lief gehadt hadde de zijne / die inde Werelt waren / so heeft hyse lief ghehadt tot den eynde toe. 1

b Luce22.3 Joan.13.27

Eñ als het Auontmael gedaẽ was/b (doe nu de Duyuel Jude Simonis Iscarioth/ in het herte gegeuẽ hadde/ hem te verradẽ.) 2

c Mat.11.27 d Joan.16.28

Jesus (wetende dat hem de Vader alle dinghen in zijne handen ghegheuen hadde/ c ende dat hy van Gode wtghegaen was/ d ende tot Godt henen ginck:) 3

Stont op vanden Auontmale / ende leyde zijne cleederen af/ ende nam eenen lijnen doeck/ ende omgorde hem: 4

Christus wascht der Apostelen voeten.

Daer nae goot hy water in een becken/ ende begonst de voeten zijner Discipulen te wasschen / ende te drooghen met den lijnen doeck / daer hy mede omgort was. 5

Petrus en wil hem niet laten wasschen. e Mat.3.14

Soo quam hy dan tot Simon Petrus/ ende die seyde tot hem: e Heere/ sult ghy my de voeten wasschen? 6

Jesus antwoorde / ende seyde tot hem: Wat ick doe / dat en weet ghy niet / maer ghy sult het hier namaels weten. 7

Petrus seyde tot hem: Ghy en sult mijne voetẽ niet wasschẽ in eewicheyt. Jesus antwoorde hem: Ist dat ick v niet en wassche/ so en sult ghy gheen deel met my hebben. 8

Simon Petrus seyde tot hem : Heere/ niet alleen de voeten/ maer oock de handen ende het hooft. 9

f Joan.15.3 g Joan.6.64

Jesus seyde tot hem: Wie ghewasschen is / en behoeft niet dan de voeten te wasschen: maer hy is gheheel reyn. f Ende ghylieden zijt reyn/ maer niet alle. 10

g Want hy wiste den ghenen die hem verraden soude/ daerom seyde hy : Ghy en zijt niet alle reyn. 11

Christus de Heere ende Meester wascht hen de voeten.

Als hy nu haer voeten gewasschen hadde/ ende zijne cleederen ghenomen / sadt hy weder aen de Tafel / ende seyde tot hem: Weet ghy wat ick v ghedaen hebbe? 12

h 1.Cor.8.6 i Luce22.3 Phil.2.11 Galat.6.2

Ghy noemt my Meester ende h Heere/ ende ghy spreeckt wel: want ick bent. 13

Indien dan ick uwe voeten gewasschen hebbe/ die de Heere ende Meester ben/ i so zijt ghy oock schuldich malcanderẽ de voeten te wasschen. 14

k 1.Pet.2.21 1.Joan.2.6

k Want ick hebbe v lieden een exempel ghegeuen/ op dat ghelijckerwijs ick v ghedaen hebbe/ ghylieden oock doen soudt. 15

l Mat.10.24 Luce.6.40 Joan.15.20 m Gr.Apostel n Of/ ghelucksalich/

Voorwaer voorwaer segge ick v lieden: l De Dienstknecht en is niet meerder dan zijn Heere/ noch m de ghesondene meerder dan die hem ghesonden heeft. 16

Ist dat ghylieden dit weet / soo zijt ghy n salich/ ist dat ghijt doet. 17

Ick en spreke niet van v allen : ick weet welck ick wtvercorẽ hebbe: maer op dat de 18

Schrift veruult worde: o Die met my broot eet/ heeft tegẽ my zijne versenen opgeheuen.

o Psal.41.10 Mat.26.23 1.Joan.2.19 p Joan.14.29 ende.16.4

19 p Van nu segge ickt v lieden/ eer het geschiet/ op dat/ als het gheschiet is/ ghy gheloouen meucht/ dat ickt ben.

Eenen Bode Christi ontfangen q Mat.10.40 Luce.10.16

20 Voorwaer voorwaer segge ick v lieden/ q wie daer ontfangt dien ick senden sal/ die ontfangt my: eñ wie my ontfangt/ die ontfangt hem die my ghesonden heeft.

r Mat.26.21 Mar.14.18 Luce.22.21 Act.1.17 1.Joan.2.19

21 r Als Jesus dit ghesept hadde / wert hy beroert inden Geest / eñ betuychde/ eñ seyde: Voorwaer voorwaer segge ick v lieden: Een van v sal my verraden.

22 Doe saghen de Discipulen op malcanderẽ/ twijffelende van wien hy [dat] seyde.

f Joan.20.2 ende 21.7.20

23 f Ende daer was een vande Discipulen ter Tafel sittende/ inden schoot Jesu/ welcken Jesus lief hadde.

24 Soo wenckte Simon Petrus desen/ dat hy vragen soude/ wie hy ware daer hy van sprack.

25 Ende die viel op de borst Jesu / ende seyde hem: Heere/ wie ist?

26 Jesus antwoorde : Die ist / dien ick de inghedopte bete gheuen sal. Ende als hy de bete inghedopt hadde/ gaf hyse Jude Simonis Iscarioth.

27 Ende na dien bete voer de Sathan in hem. Soo seyde Jesus tot hem : Dat ghy doet/ doet dat haestelick.

28 Ende niemant en wiste van die ter Tafel aensaten/ waer toe hy hem dat seyde.

t Joan.12.6

29 Want sommige meynden/ dewijle t Judas dẽ buydel hadde/ dat hem Jesus geseyt hadde : Coopt wat ons noodich is tot het Feest/ of dat hy den armẽ wat genẽ soude.

u † And. het was nacht/ als hy wt ginck/ Jesus seyde/ etce.

30 Als hy dan die bete ghenomen hadde/ ginck hy terstont wt/ eñ u† het was nacht.

x Of/ vereerlijckt:

31 Als hy wtgegaen was/ seyde Jesus: Nu is de Sone des menschen x verclaert / ende God is in hem verclaert.

y Joan.12.33 ende.17.2

32 Is Godt in hem verclaert / soo sal hem God oock verclaren in hemseluen / y ende sal hem terstont verclaren.

z Joan.7.34 ende 8.21

33 Kinderkens / noch een weynich ben ick by v. z Ghy sult my soecken/ ende ghelijck ick den Joden ghesept hebbe / daer ick henen gae/ en condt ghy niet comen/ also segghe ick v lieden nu oock.

a Leui.19.18 Mat.22.38 Joan.15.12 Ephes.5.2 1.Thess.4.9 1.Pet.4.8 1.Joan.3.23 ende 4.21

34 a Een nieu ghebodt gheue ick v/ dat ghy malcanderen lief hebt/ gelijck ick v lief ghehadt hebbe.

b 1.Joan.2.5

35 b Hier aen sal een yeghelijck bekennen/ dat ghy mijne Discipulen zijt / so ghy liefde hebt onder malcanderen.

c Joa.21.18 2 Pet.1.14

36 Simon Petrus seyde tot hem : Heere/ waer gaet ghy henen ? Jesus antwoorde hem: Daer ick henen gae/ en condt ghy my nu niet volghen / c maer ghy sult my namaels volghen.

d Mat.26.35 Mar.14.29 Luce.22.33

37 Petrus seyde tot hem : Heere / waerom en can ick v nu niet volgen? d Ick sal mijn leuen voor v setten.

e Mar.26.34 Mar.14.30 Luce.22.34

38 Jesus antwoorde hem: Sult ghy v leuen voor my settẽ? e Voorwaer voorwaer segghe ick v / de Haen en sal niet craeyen / tot dat ghy my driemael versaect sult hebben.

Dat xiiij. Capittel.

1. Christus vertroost de zijne . 12. vermaentse tot gheloone ende bedinghe/ 13 . bewijst hen zijn ampt/ 26. ende laet hen zijnen Geest/ ende zijnen vrede.

a ‡ And. eñ hy seyde tot zijne Discipulen: Uwe herte/ etcet.
b Of/ gheloost in Godt / ende ghelooft in my. Of/ ghelooft ghy in Godt / so ghelooft oock in my.
c Of/ so sal ick
d Joan.12.26 ende 17.24

Uwe a † herte en worde niet beroert / 1 b ghy ghelooft in Godt/ gelooft oock in my.

In mijns Vaders huys zijn vele wooningen: ware het also niet/ ick soude v doch geseyt hebben/ ick gae henen v lieden plaetse te bereyden. 2

Eñ indien ick ga v liedẽ plaetse bereydẽ/ c ick sal wederom keerẽ/ eñ sal v tot my nemẽ/ d op dat ghy liedẽ ooc zijt waer ick ben. 3

Ende waer ick henen gae/ dat weet ghy lieden/ ende ghy weet den wech. 4

Thomas seyde tot hem: Heere / wy en weten niet waer ghy henen gaet / ende hoe connen wy den wech weten? 5

e Hebr. 9.8
f Esaie. 53.9
1.Pet:2.22
g Joan.1.4 ende 11.25
h Joan.10.9

Jesus seyde tot hem: e Jck ben de Wech/ f de Waerheyt/ eñ het g Leuen: h Niemant en coemt tot den Vader dan door my. 6

Waert dat ghylieden my ghekent hadt/ so sout ghy oock den Vader gekent hebben: ende van nv voort kent ghy lieden hem/ ende hebt hem ghesien. 7

Philippus seyde tot hem: Heere thoont ons den Vader/ ende het is ons ghenoech. 8

Christus eñ de Vader zijn een.
i Joan.10.30

Jesus seyde tot hem: Ben ick so langhe tijt met v lieden/ ende en hebt ghy my niet ghekent Philippe? i Wie my ghesien heeft/ die heeft oock den Vader ghesien: Ende hoe segt ghy toont ons den Vader? 9

k Joan.16.32
l Joan.7.16 ende 8.28 ende 12.49 ende 14. 24 ende 16.15
m Joan.5.17
* Gr. blijft.

Gelooft ghy niet/ k dat ick inden Vader [ben] ende dat de Vader in my is? l De woorden die ick tot v lieden spreke/ en spreke ick van my seluẽ niet: m maer de Vader die in my * woont / die doet de wercken. 10

Ghelooft my dat ick in den Vader ben / ende de Vader in my: of anders / ghelooft my om der wercken wille. 11

n Mat. 21.21
Luce.17.6
o Jere. 29. 12
Mat.7.7
Mar.11.24
Luce 11.9
Joan.15.7 ende 16.24
Jac. 1.5
1.Joan.3.22
p Of/ vereerlijckt.
q Joan.14.21 23 ende 15.10
1.Joan. 5.3
Spr.2.21

n Voorwaer voorwaer segge ick vlieden/ die in my ghelooft/ de wercken die ick doe/ sal hy oock doen: ende sal meerder doen dan dese: want ick gae tot den Vader. 12

o Ende wat ghy in mijnen Naem begeeren sult/ dat sal ick v doen/ op dat de Vader in den Sone p verclaert worde. 13

So ghy lieden yet begheert in mijnen Naem/ dat sal ick doen. 14

q Ist dat ghy lieden my lief hebt/ soo houdt mijne gheboden. 15

De heylighe Geest is een Trooster.

Ende ick sal den Vader bidden/ eñ hy sal v lieden eenen anderen Trooster gheuen/ op dat hy in eewicheyt by v lieden blijue. 16

[Namelijck] den Gheest der waerheyt/ welcken de Werelt niet en can ontfangen/ want sy en siet hem niet / noch en kent hem niet: maer ghy lieden kent hem / want hy woont by v/ ende sal in v lieden wesen. 17

r Mar.28.20

r Jck en sal v lieden gheen Weesen laten: ick sal tot v comen. 18

s Gri. siet my

Noch een weynich/ ende de Werelt s en sal my niet meer sien: maer ghy lieden sult my sien: want ick leue/ ende ghy sult leuen. 19

In dien daghe sult ghy lieden bekennen/ dat ick in den Vader ben/ ende ghy in my/ ende ick in v. 20

Christum lief hebben
t Gri. die sal van mijnen Vader geliefst worden.

Wie mijne gheboden heeft/ ende de selue houdt/ die ist die my lief heeft: ende die my lief heeft/ t dien sal mijn Vader lief hebben: ende ick sal hem lief hebben/ ende sal hem my seluen openbaren. 21

Doe seyde hem Judas (niet die Jscarioth:) Heere / wat is het dat ghy v seluen ons openbaren sult/ ende niet der werelt? 22

23 Jesus antwoorde / ende seyde tot hem: Soo yemandt my lief heeft / die sal mijn woort houden: ende mijn Vader sal hem lief hebben/ ende wy sullen tot hem comen/ ende wooninghe by hem maken.

u Joan.7.16 ende 8.28. ende 12.49 ende 14.10 ende 16.15
x Joan.15.26 ende 16.7
Act.2.4
Luce.24.49
y Joa.16.13

24 Wie my niet lief en heeft / die en houdt mijn woort niet: u ende het woort dat ghy hoort/ en is mijne niet/ maer des Vaders die my ghesonden heeft.

25 Dit hebbe ick ghesept by v blijuende.

26 x Maer de vertrooster de heylige Geest/ den welcken de Vader senden sal in mijnen Naem/ y die sal v lieden alle [dinghen] leeren / ende indachtich maken / al wat ick v ghesept hebbe.

z Phil. 4.7

27 Vrede late ick v/ z mijnen vrede geue ick v/ niet ghelijckerwijs de werelt gheeft/ gheuen icken v: uwe herte en worde niet beroert noch vertzaecht.

a Joan.14.4

28 a Ghylieden hebt gehoort / dat ick v geseyt hebbe: Jck gae henen / ende sal tot v comen. Hadt ghylieden my lief/ so sout ghy v doch verblijden/ om dat ick ghesept hebbe: Jck gae tot den Vader: want mijn Vader is meerder dan ick.

b Joan.13.19 ende 16.4

29 b Ende nv hebbe ickt v lieden ghesept/ eer het gheschiet / op dat ghy ghelooft / als het gheschiet is.

De Prince der Werelt.
c Joan.12.31
d ‡ An. sal niet in my vinden.

30 Jck en sal niet veel meer met v lieden spreken: c De Ouerste deser werelt coemt/ ende d ‡ en heeft in my niet.

31 Maer op dat de werelt bekenne/ dat ick den vader lief hebbe/ ende dat ick also doe ghelijck my de vader beuolen heeft; Staet op/ laet ons van hier gaen.

Dat xv. Capittel.

1. Van de Ghemeynschap eñ sonderlinge liefde Christi ende zijner ledematen/ 18. van hare ghemeyne verdruckinghen/ 26. van het ghemeyn ampt des heylighen Geests/ ende der Apostelen.

Wijnstock. Lantman. Wijnrancke
a Mat.15.13

1 Jck ben een ware Wijnstock/ eñ mijn Vader is de Landtman.

2 a Alle Wijnrancke die in my gheen vrucht en draecht/ neemt hy wech: ende alle die vrucht draecht / reynicht hy / op dat sy meer vrucht draghe.

b Joan.13.10

3 b Ghylieden zijt nv reyn/ om des woorts wille/ dat ick tot v ghesproken hebbe:

4 Blijft in my/ ende ick in v lieden. Gelijckerwijs de Wijnrancke gheen vrucht draghen en can van haer seluen / ten sy dat sy aen den Wijnstock blijft / alsoo ghy oock niet/ ten sy dat ghy in my blijft.

c Of/ ghescheyden van my/ of buyten.
d Ezec. 15.3
Bidden in den Naem Christi.

5 Jck ben den Wijnstock / ghy zijt de Wijnrancken / die in my blijft/ ende ick in hem/ die draecht veel vrucht: c want sonder my en condt ghy niet doen.

6 d So yemant in my niet en blijft/ die is wtghewoorpen/ als een rancke buyten [den Wijngaert] ende is verdorret: ende men vergadert die [rancken] ende men worptse int vyer/ ende sy branden.

e Jer.29.12
Mat.7.7 ende 21.22
Marc. 11.24
Luce.11.9
Joan. 14.13 ende 16.24
Jacob.1.5
1.Joan.3.22 ende.5.14
f Of/ verclaert

7 So ghylieden in my blijft/ eñ mijne woorden in v blijuen/ e wat ghy wilt sult ghy begheeren/ ende het sal v gheschieden.

8 Hier in wort mijn Vader f vereerlijckt/ dat ghy vele vruchten draecht / ende mijne Discipulen wort.

9 Ghelijck de Vader my lief gehadt heeft/ also hebbe ick v oock lief ghehadt: blijft in mijne liefde.

g Joan.14.15. 21.23. 1.Joan.5.3.

10 g Soo ghylieden mijne geboden hout/ so sult ghy in mijne liefde blijuen: ghelijck ick oock mijns Vaders gheboden ghehouden hebbe/ende blijue in zijne liefde.

11 Dit hebbe ick tot v lieden ghesept/op dat mijne blijschap in v blijue / ende uwe blijschap veruult worde.

Liefde. h Leu.19.18. Mat.22.38. Joan.13.34. Ephes.5.2. 1.Thess.4.9. 1.Pet.4.8. 1.Joan.3.23 ende 4.21. i Ephes.5.2. 1.Joan.3.16. k Mat.12.50. 2.Cor.5.16. Galat.5.6 ende 6.15. Coloss.3.11. l Joan.8.26. m Ephe.1.4. n Mat.28.19. Marc.16.15. Coloss.1.6.

12 h Dit is mijn ghebodt/dat ghy malcanderen lief hebt/gelijc ick v lief gehadt hebbe.

13 i Niemant en heeft meerder liefde dan dese / dat yemandt zijn leuen sette voor zijne vrienden.

14 k Ghylieden zijt mijne vrienden / so ghy doet wat ick v ghebiede.

15 Ick en noeme v lieden niet meer Dienstknechtē/want eē Dienstknecht en weet niet wat zijn Heere doet:maer ick hebbe v vrienden genoemt / l want al wat ic van mijnen Vader gehoort hebbe/hebbe ic v cont gedaē.

16 Ghylieden en hebt my niet wtuercoren/ maer m ick hebbe v wtuercoren/eñ ick hebbe v ghestelt / n dat ghy henen gaet / ende vrucht draecht/ende dat uwe vrucht blijue: op dat/so wat ghy van den Vader begheert in mijnen Name/hy v dat gheue.

Veruolginghe om Christi wille. o 1.Joā.3.15. p Of/ghy weet. q Joā.17.1. Galat.1.10.

17 Dit beuele ick v / dat ghy malcanderen lief hebt.

18 o Soo v lieden de Werelt haet/ y so weet dat sy my eer dan v gehaet heeft.

19 q Hadt ghylieden vander Werelt geweest/ de Werelt soude het hare lief hebben: Nu/ om dat ghy van der Werelt niet en zijt/ maer ick hebbe v wt de Werelt wtuercoren/ daerom haet v de Werelt.

r Mat.10.24. Luce.6.40. Joan.13.16.

20 Ghedenckt des woorts dat ick v gesept hebbe: r De Dienstknecht en is niet meerder dan zijn Heere: ist dat sy my veruolcht hebben/so sullen sy v oock veruolghen: hebben sy mijn woort ghehouden/ soo sullen sy oock het uwe houden.

s Joan.16.3. t Rom.4.14. ende 5.20. u Joan.10.37.

21 s Maer alle dit sullen sy v lieden doen om mijns Naems wille/want sy en kennen hem niet die my ghesonden heeft.

22 t Ware ick niet gecomen/ ende en hadde ick [met] hen niet ghesproken/ soo en hadden sy gheen sonde: maer nu en hebben sy geen decksel voor hare sonde.

23 Die my haet/ die haet oor mijnē Vader.

24 u Hadde ick niet de wercken gedaen onder hen / die niemant anders ghedaen en heeft/so en hadden sy gheen sonde:maer nu hebben syse ghesien: ende hebben my / ende oock mijnen Vader ghehaet.

x Psa.35.19. y Joan.14.26 ende 16.7. Acto.5.32. Luce.24.49. z Acto.1.8.

25 Maer [dit is] op dat het woort veruult worde/dat in hare Wet geschreuen is: x Sy hebben my sonder oorsake ghehaet.

26 y Maer als de Trooster sal ghecomen zijn/ z dien ick v vanden Vader senden sal/ de Gheest der waerheyt/die vanden Vader wtgaet/die sal ghetuyghen van my.

27 *Ende ghylieden ghetuycht oock/ want ghy zijt van den beginne met my geweest.

Dat xvj. Capittel.

2. Christus vermaent vanden toecomenden cruyce/ 20. ende droefheyt/ 22. ende vertroostse door de vrucht zijner wedercoemste/ 7. van den heylighen Geest/ 23. van hare bedinghe/ 33. ende van zijns ouerwinninghe.

Veruolginghe. a Joan.9.22. 33. eñ 12.42. b Of/in den ban doen.

1 Dit hebbe ick tot v lieden ghesproken/ op dat ghy niet gheergert en wort.

2 a Sy sullē v b wt de Vergaderinge worpen: Ja de ure coemt/dat so wie v dooden sal/sal c meynen Gode dienst d te doen.

c Of/schijnen. d Griecx/toete te draghen/ offeren. e Joā.15.21. 1.Cor.2.8. f Joan.13.19 ende 14.29.

3 e Ende dit sullen sy v lieden doen / om dat sy noch den Vader / noch my niet ghekent en hebben.

4 f Maer dit hebbe ic tot v lieden gesproken/op dat ghy / wanneer de ure sal ghecomen zijn/dies meucht gedencken/dat ickt v lieden gesept hebbe: eñ dit en hebbe ic vanden beginne niet gesept/want ick by v was.

5 Maer ick gae nu henen tot den genen die my ghesonden heeft: ende niemant van v en vraecht my/ g waer ick henen gae.

g Griecx. waer gaet ghy?

6 Maer om dat ick v liedē dit gesept hebbe/so heeft droefheyt uwe herte veruult.

Heylighe Gheest is de Trooster. h Luce.24.49. Joan.14.22 ende 15.26.

7 Maer ick segghe v lieden de waerheyt/ het is v goet dat ick henen gae:want so ick niet henen en gae/so en sal de Trooster tot v niet comen: h ende so ick henen gae/soo sal ick hem tot v lieden senden.

i Of/ouerwinnen. k ‡ An. gelooft hebben.

8 Ende als die sal ghecomen zijn / sal hy de Wereldt i straffen van Sonde / ende van Gherechticheyt/ende van Oordeel.

9 Van Sonde: Om dat sy in my niet k‡ en ghelooven.

10 Van Gherechticheyt: Om dat ick tot den Vader gae / ende ghylieden en sult my niet meer sien.

l Joan.12.31. Coloss.2.15.

11 l Van Oordeel: Om dat de Ouerste deser Werelt veroordeelt is.

12 Ick hebbe v lieden noch vele te segghen/ maer ghy en cont het nu niet draghen.

Heylighe Gheest Leeraer. m Joā.14.20. n Joā.12.49.

13 Maer als die sal ghecomen zijn/de Geest der waerheyt/ m hy sal v liedē in alle waerheyt leyden. n Want hy en sal van hem seluen niet spreken: maer wat hy sal ghehoort hebben/dat sal hy spreken/ eñ de toecomende [dinghen] sal hy v lieden vercondighen.

o Of/vereerlijcken. p Joan.17.10.

14 Die sal my o verclaren/want hy sal vanden mijnē nemen/ eñ v liedē vercondighen.

15 p Al wat de Vader heeft / dat is mijne: daerom segghe ick / dat hy vanden mijnen sal nemen/ende v lieden vercondighen.

q Joan.7.33.

16 q Eē weynich [tijts] en sult ghylieden my niet sien: eñ weder een weynich [tijts] sult ghy my sien: want ick gae tot den Vader.

17 Doe seyden sommige van zijne Discipulen tot malcanderen: Wat is dit / dat hy ons sept: Een weynich [tijdts] en sult ghy my niet sien: eñ weder/een weynich [tijts] sult ghylieden my sien? Ende/want ick gae tot den Vader.

18 Sy seyden dan: Wat is dat/ dat hy sept: Een weynich [tijts?] Wy en weten niet wat hy sept.

19 Doe bekende Jesus dat sy hem wilden vragen/ende seyde tot hen: Vraecht ghylieden daer van onder malcanderen / dat ick ghesept hebbe: Een weynich [tijts] en sult ghy my niet sien/ende weder / een weynich [tijts] sult ghy my sien?

Droefheden in het predicken des Euangelij.

20 Voorwaer voorwaer segge ick v lieden/ ghy sult weenen ende huylen/ende de Werelt sal haer verblyden: ghy sult droeuich wesen/maer uwe droefheyt sal in blijschap verandert worden.

r Esa.26.17.

21 r Een vrouwe als sy baert/ heeft droefenisse/want haer ure gecomen is: ende wanneer sy het kindeken ghebaert heeft / dan en ghedenckt sy de bangicheyt niet meer / om der blijschap wille/dat daer een mensche ter Werelt ghebooren is.

f Joan.20.20

22 Ende ghylieden dan/hebt nu oock droefenisse/maer ick sal v weder sien / f eñ uwe herte sal hem verblijden / ende niemant en sal uwe blijschap van v wech nemen.

Bidden in den Naem Christi.
t Jer.29.12
Mat.7.7
ende 21.22
Marc.11.24
Luce.11.9
Joan.14.13
ende 15.7
Jac.1.5.
1.Joan.3.22.
ende 5.14
u Of/onbedecktelijck.

23 Ende in dien dage en sult ghylieden my niet vragen. t Voorwaer voorwaer segghe ick v/wat ghylieden den Vader sult bidden in mijnen Name/dat sal hy v gheuen.

24 Tot noch toe en hebt ghylieden niet gebeden in mijnen Name: Bidt/eñ ghy sult ontfangen/ op dat uwe blijschap volcomen zy.

25 Dit hebbe ick door ghelijckenissen tot v lieden ghesproken/de ure coemt/dat ick niet meer door ghelijckenissen tot v spreken en sal / maer sal v lieden u vry wt van mijnen Vader vercondighen.

26 Indien daghe sult ghylieden in mijnen Name bidden: ende ick en segge v niet dat ick den Vader voor v bidden sal:

x Joan.17.9.
y Joan.13.3

27 Want de Vader selue heeft v lieden lief/ om dat ghy my lief gehadt hebt / x eñ hebt ghelooft/dat ic vandẽ Vader wtgegaen ben.

28 y Ick ben vanden Vader wtgegaen/ eñ ben in de Werelt gecomen: Wederom verlate ick de Werelt/ende gae tot den Vader.

z Oft/onbedecktelijck.
a Joan.21.17
b Of/ghy gelooft nu.
c Mat.26.31
Marc.14.27.
Zach.13.7
d Of/tot de zijne/
e Joan.8.29
ende 14.10
f Esai.9.6
Rom.5.1
Ephes.2.13
Col.1.20

29 Zijne Discipulen seyden tot hem: Siet/ nu spreeckt ghy z vry wt/ ende en segt geen ghelijckenisse.

30 Nu weten wy a dat ghy alle dinghen weet/ eñ en behoeft niet dat v yemant vrage: Hierom ghelooven wy/ dat ghy vanden Vader wtghegaen zijt.

31 Jesus antwoorde hen: b Gelooft ghylieden nu? c Siet/de ure coemt/ende is nu gecomen/dat ghy sult verstroyt worden / een yegelijck d int zijne/eñ my alleene verlaten:

32 e Ende nochtans en ben ick niet alleen/ want de Vader is met my.

33 Dit hebbe ick v liedẽ geseyt/ f op dat ghy vrede in my hebbet: In de Werelt hebt ghy verdruckinghe/maer hebt goeden moet/ ick hebbe de Werelt ouerwonnen.

Dat xvij. Capittel.

1. Het ghebet Christi tot zijnen Vader/ so wel voor hem/als voor zijne Apostelen/ ende alle gheloovighe.

Christi ghebedt.
a Joan.12.23
ende 13.32
b Of/vereerlijckt
c Mat.11.27
ende 28.18
Luce.10.22
Joan.3.35
1.Cor.1.25
Phil.2.10
Hebr.2.8
Psalm.8.7
d Esa.53.11
Jere.9.23
e Joan.19.30
f Of/vereerlijckt
g Joan.10.30
ende 14.9
h Of/vereerlijckt

1 Dit sprack Jesus/ende hief zijne oogen op na den Hemel/ende seyde: Vader/ a de ure is gecomen / b verclaert uwẽ Sone/op dat oock v Sone v verclare.

2 c Ghelijck ghy hem macht gegeuen hebt ouer alle vleesch / op dat hy allen den ghenen die ghy hem ghegheuen hebt/ het eewighe leuen gheue.

3 d Eñ dit is het eewige leuẽ/dat sy v kennen alleen dẽ eeuwigen warachtigẽ Godt/eñ Jesum Christum/welckẽ ghy gesondẽ hebt.

4 e Ick hebbe v f verclaert op der Aerden: ick hebbe voleynt het werck / dat ghy my ghegheuen hebt te doen.

5 g Ende nu h verclaert my ghy Vader by v seluen / met de claerheyt die ick hadde by v/eer de Werelt was.

6 Ick hebbe uwẽ Naem den menschen geopenbaert/die ghy my vander Werelt gegeuen hebt: Sy waren uwe/eñ ghy hebtse my gegeuen/ eñ sy hebben v woort ghehouden.

7 Nu hebben sy bekent/dat al wat ghy my ghegheuen hebt/van v is.

8 Want de woorden die ghy my ghegeuen hebt/hebbe ick hen ghegeuen: eñ sy hebbense ontfanghen / i eñ hebben warachtelijck bekent/dat ick van v wtghegaen ben/ eñ hebben ghelooft/dat ghy my ghesonden hebt.

i Joan.16.27.
Christus bidt voor de Apostelen.
k Joan.16.15
l Of/vereerlijckt.

9 Ick bidde voor hen: Ick en bidde niet voor de Werelt/ maer voor de gene die ghy my ghegheuen hebt/want sy zijn uwe.

10 k Ende al wat mijn is/dat is uwe: ende wat uwe is / dat is mijne / ende ick ben in hen l verclaert.

11 Ende ick en ben niet meer in de Werelt: maer dese zijn in de Werelt / ende ick come tot v/ Heylighe Vader/bewaertse in uwen Name die ghy my ghegeuen hebt / op dat sy een zijn/ghelijck als wy.

m Joan.6.39
ende 10.28
ende 18.9
n Esai.8.18
Hebr.2.13
o Psa.109.8.

12 m Als ick met hen in de Werelt was/doe bewaerde icse in uwẽ Name: n die ghy my gegeuẽ hebt/hebbe ic bewaert / eñ niemant vã hẽ en is verlorẽ/dan de sone der verderfenisse / o op dat de Schrift veruult worde.

De Apostelen ghehaet in de werelt.
p Joã.15.19.

13 Maer nu come ick tot v / ende spreke dit in de Wereldt / op dat sy mijne volcomen blijschap in henseluen hebben.

14 Ick hebbe hen v woort ghegeuen/ p ende de Werelt heeftse ghehaet: want sy vander Werelt niet en zijn/ghelijck ick van de Werelt niet en ben.

15 Ick en bidde niet dat ghy hen wt der Werelt neemt: maer dat ghy hen bewaert vanden boosen.

16 Sy en zijn vander Werelt niet/gelijck ick vander Werelt niet en ben.

q Joan.8.40.
r Joã.20.21
s 1.Cor.2.30.
1.Thess.4.7
Christus ghebedt voor ons
t Gal.3.28.

17 Heylichtse in uwe waerheyt: q V woort is de waerheyt.

18 r Ghelijck ghy my ghesonden hebt in de Werelt/also hebbe ick hen oock in de werelt ghesonden.

19 s Eñ ic heylige my seluẽ voor hen/op dat sy oock geheylicht worden inder waerheyt.

20 Ende ick en bidde niet alleen voor hen/ maer oock voor de gene/die door haer woort in my gheloouen sullen:

21 Op dat sy alle een zijn: ghelijck ghy Vader in my/ende ick in v / t op dat sy oock in ons een zijn/op dat de Werelt geloove/ dat ghy my ghesonden hebt.

22 Ende ick hebbe hen gegeuen de claerheyt die ghy my ghegheuen hebt / op dat sy een zijn/ghelijck wy een zijn.

23 Ick in hen / eñ ghy in my/op dat sy volmaect zijn in een: eñ op dat de Werelt bekenne/dat ghy my gesonden hebt/eñ hebtse lief ghehadt/ghelijck ghy my lief ghehadt hebt.

u Joã.12.26.
ende 14.3
x Joã.15.21.
ende.16.3
y Joã.16.27
ende 17.8

24 Vader/ u ick wil dat waer ick bẽ/ooc die by my zijn/die ghy my gegeuẽ hebt/ op dat sy mijne claerheyt aenschouwen / die ghy my ghegheuen hebt: want ghy hebt my lief ghehadt/eer des Werelts gront gelept was.

25 Rechtueerdighe Vader / x de Werelt en heeft v niet bekent/ maer ic hebbe v bekent/ y ende dese hebben bekent/dat ghy my ghesonden hebt.

26 Ende ick hebbe hen uwen Naem bekent ghemaeckt/en sallen bekent maken/ op dat de liefde daer ghy my mede lief ghehadt hebt/in hen zy/ende ick in hen.

Dat xviij. Capittel.

1. Jesus ghevanghen zijnde door de verraderije Jude/ keert zijne vyanden te rugghe/ 11. straft Petrum/ 13. ende wort ghelept van Annas tot Caipham/ 17. waer hy van Petro verloochent wert/ 22. eñ geslagẽ van eenẽ Dienaer/ 36. bewijst door Pilatum welck zijn Coninckrijcks eñ ampt is.

Als

Christus in den Hof.
a Mat.26.36 Marc.14.32. Luce.22.39

Als a Jesus dit gesept hadde/ginck hy 1 wt met zijne Discipulen ouer de Cederbeke/daer eenen Hof was/ daer hy in ginck/ende zijne Discipulen.

Ende Judas die hem verriet/ wiste ooc 2 die plaetse/want Jesus daer in dicwils vergaderde met zijne Discipulen.

Judas verraet Christum.
b Mat.26.47 Marc.14.43. Luce.22.47

b Als Judas nu genomen hadde de Bende 3 Knechten/ende Dienaren van de Ouerpriesterē eñ Phariseen/quam hy derwaerts met Fackelen/Lanteernen / ende wapenen.

Jesus dan wetende al het gene dat hem 4 toe comen soude / ginck wt / ende seyde tot en: Wien soeckt ghy?

Sy antwoorden hem: Jesum van Nazareth. 5 Jesus seyde tot hen: Jc bent. Ende Judas die hem verriet/stont oock met hen.

Als hy hen dan seyde: Jck bent/ginghen 6 sy te rugghe/ende vielen ter Aerden.

Doe vraechde hy hen wederom: Wien 7 soeckt ghy? Sy seyden: Jesum van Nazareth.

Jesus antwoorde: Jck hebbe v ghesept 8 dat ickt ben: Soeckt ghy my / soo laet dese henen gaen.

*Joan.6.39. ende 10.26 ende 17.12

Op dat het woort veruult worde/dat hy 9 seyde: Wt den ghenen * die ghy my ghegeuen hebt/en hebbe ick niet eenen verloren.

Petrus hout Malcho zijn ooze af.

So hadde dan Simon Petrus eē sweert/ 10 ende tooch dat wt / ende sloech des Ouerpriesters Dienstknecht / ende hieu hem de rechte oore af: eñ des Dienstknechts naem was Malchus.

Doo seyde Jesus tot Petrum: Steeckt 11 v Sweert in de scheede: Sal ick den Drinckbeker niet drincken/dien my mijn Vader ghegheuen heeft?

Christus wort gelept tot Annam ende Caipham.
c Mat.26.56 Mar 14.53 Luce.22.54 d Luce.3.1 e ‡ And. ende dese sant hem ghebonden tot Caipham den Ouerpriester. f Joan.11.50

De Bende dan/ ende de Hooftman ouer 12 duysent / ende de Dienaers der Joden namen Jesum/ende bonden hem:

c Ende leydden hem eerst tot d Annam: 13 (want het was Caiphas wijfs vader / die des seluen Jaers Ouerpriester was. e ‡)

f Ende het was Caiphas/die den Joden 14 riet/dat het nut was dat een mensche voor het volck storue.

Petrus ende Joannis volgen Christum tot Caipham.
g Mat.26.58 Marc.14.54. Luce.22.54

g Ende Simon Petrus volchde Jesum/ 15 ende een ander Discipel/ welcke Discipel den Ouerpriester bekent was / ende ginck met Jesu in des Ouerpriesters Palleys.

Eñ Petrus stont buyten aen der deure. 16 So is de ander Discipel wtghegaen die den Ouerpriesters bekent was/ ende sprac met der deurwaerster/ende bracht Petrum in.

Doe seyde de Dienstmaecht [namelijck] 17 de Deurwaerster tot Petrum: Zijt ghy niet oock van deses menschen Discipulen? Hy seyde: Jck en ben niet.

Eñ de Dienstknechten ende Dienaers 18 stonden eñ hadden een roolvyer gemaeckt/ want het was cout/ende sy warmden hem: eñ Petrus stont met hen/eñ warmde hem.

Caiphas vraghet Christum.
h Joan.7.26. i Oft/openbaerlyck k Dat is/vergaderinghe of schole der Joden.

De Ouerpriester dan / vraechde Jesum 19 van zijne Discipulen/ ende van zijne leere.

Jesus antwoorde hem: h Jc hebbe i vry 20 wtghesproken tot der Werelt/ick hebbe alle tijt geleert in de k Synagoge/eñ indē Tempel/daer de Joden alle tijt vergaderdē/ende en hebbe niet int verborghen ghesproken:

Wat vraecht ghy my? Vraecht de ghene 21 die het ghehoort hebben/wat ick hen gesept hebbe: siet/dese weten wat ick gesept hebbe.

l Jere.20.2 Acto.23.2

22 Eñ als hy dit ghesept hadde/een van de Dienaren/ die daer by stont/ l gaf hem eenen kinnebackslach/segghende: Antwoort ghy alsō den Ouerpriester?

Christus gheslaghen antwoort.

23 Jesus antwoorde hem: Hebbe ick qualijc ghesproken/soo betuycht vanden quade: ende hebbe ick wel ghesproken / waeromme slaet ghy my?

m Matt.26.57 Marc.14.53 Luce.22.54 n * And. so had de hem dan Annas.

24 m n * Annas hadde hem ghebonden ghesonden tot Caypham den Ouerpriester.

‡ Mat.26.69 Marc.14.66. Luce.22.55

25 ‡ Ende Simon Petrus stont/eñ warmde hem/so seyden sy tot hem: Zijt ghy niet oock van zijne Discipulen? Hy versaeckter ende seyde: Jck en ben niet.

26 Een van des Ouerpriesters dienstknechten die maechschap was vandē genen dien Petrus de oore af gehouwē hadde/seyde hē: Hebbe ick v niet gesien met hem indē Hof?

Petrus loochent Christum.
o Joā.13.38

27 So versaeckter Petrus wederom. o Ende terstont craeyde de Haen.

Christus voor Pilatum.
p Mat.27.1. Marc.15.1 Luce.22.66 ende 23.1 q Acto.10.28 ende 11.3

28 p Doe leyden sy Jesum van Caipha in het Richthuys: Ende het was vroech: q eñ sy ginghen niet in het Richthuys /op dat sy niet onreyn en werden / maer het Pascha eten mochten.

29 So ginck dan Pilatus tot hen wt/ ende seyde: wat beschuldinge brengt ghy teghen desen mensche?

30 Sy antwoordden / ende seyden tot hem: Waer dese gheen Misdader/ so en hadden wy hem v niet ouergheleuert.

31 So seyde Pilatus tot hem: Neemt ghy hem/ ende oordeelt hem na uwe Wet. Soo seyden de Joden tot hem: Het en is ons niet gheoorloeft yemant te dooden.

r Mat.20.19 Joan.12.3

32 r Op dat het woort Jesu veruult werde dat hy seyde / beteeckenende wat doot hy steruen soude.

s Mat.27.11 Marc.15.2 Luce.23.3

33 s Doe ghinck Pilatus wederom in het Richthus/ende riep Jesum / ende seyde tot hem: Zijt ghy de Coninck der Joden?

34 Jesus antwoorde hem: Segt ghy dit van v seluen? oft hebbent v andere van my ghesept?

35 Pilatus antwoorde: Ben ick een Jode? V eygen volck/eñ de Ouerpriesters hebben v my ouergeleuert/wat hebt ghy ghedaen?

Het Coninckrycke Christi
t Joan.16.15

36 Jesus antwoorde: t Mijn Coninckrijcke en is van deser Werelt niet: Waer mijn Coninckrijcke van deser Werelt/ so souden mijne Dienaers [voor my] strijdē/op dat ic den Jodē niet ouergeleuert en worde: maer nu en is mijn Coninckrijcke niet van hier.

37 Doe seyde hem Pilatus: Zijt ghy dan een Coninck? Jesus antwoorde: Ghy segt het/dat ick een Coninck ben: ick ben hier toe gheboren/ende ben hier toe in de Werelt gecomen/op dat ick der waerheyt ghetuygenisse gheue: Wie wt der waerheyt is / die hoort mijn stemme.

Christus onschuldich.
u Mat.17.44. Luce.23.4 x Mat.27.15 Marc.15.6 Luce.23.17 y Acto.3.14 z Mat.27.16 Marc.15.7 Luce.23.19

38 Pilatus seyde tot hem: Wat is de waerheyt? Ende als hy dat gesept hadde/ ginck hy wederom wt tot den Joden/ ende seyde tot hen: u Jck en vinde geen schult in hem.

39 x Eñ ghy hebt een gewoonheyt/dat ick v op het Pascha eenē los late? Wilt ghy dan/ dat ic v lieden de Coninc der Jodē los late?

40 Doe riepen sy alle wederom/segghende: y Niet desen/maer Barrabam. z Eñ Barrabas was een Moordenaer:

Dese Caerte is seer profijtelick ende noodich om dit 18. Capittel Ioannes te beter te verstaen, als oock dat 26. Capittel Matthei, ende dat 14. Marci, ende oock dat 22. Capittel Lucæ.

Het beginsel der dagen.	Na de Joden rekeninghe.	Hadde de dach 24. vren/ de nacht mede ghetelt / ende begonst des auonts als de Sonne onder ginck / tot des anderen daechs op de selue tijt.							
	Nae onse rekening.	Heeft de dach oock 24. vren/ de nacht mede gherekent / ende beghint des middernachts eyndigende des anderen middernachts op de selue vre.							
De namen der dagen	Na der Joden wijse.	Den eersten dach des Sabbaths oft der wekē.	Den tweedden des Sabbaths oft der weken.	Den derden des Sabbaths oft der weken.	Den vierden des Sabbaths oft der weken.	Den vijfden des Sabbaths oft der weken.	Den sesten des Sabbaths oft der weken.	Den Sabbath / dat is den dach der rusten.	Den eersten dach des Sabbaths oft der wekē.
	Nae onse maniere.	Sondach.	Maendach.	Dijnsdach.	Woensdach.	Donderdach.	Vrijdach.	Saterdach.	Sondach als voren.
Sommige daghen inder Maent Meerte inden Jare dat onse Heere geleden heeft/		10	11	12	13.	14	15	16	17
		Quam Jesus op den Ezel binnen Jerusalem ghereden.	Wert de Vijchboom veruloeckt	Wert het noenmael by Simon de melaetsche ghehouden.	Wert Jesus van Juda vercocht.	De bereydinge van Paeschen nae de Wet.	De bereydinge van Paeschen nae de Joden.	Dē dach der Feesten van Paesschē na de traditien der Joden.	Jesus verrijst inder nacht voor de morghenstōt des Sondaechs.
						De Discipulen bereyden het Paeschlam dat Jesus met hen adt/ na dē auont deses daechs/ op welcken auont de Feest begonst.	Jesus hebbende het Paeschlam gegeten met zijn Discipulen/ stelde het Sacrament des auontmaels in/ wort van Juda ghecust: is gecruyst/ gestoruen/ ende begrauen.	Jesus Christus rust desen gheelen dach int graf.	De vrouwen brenghen de saluen smorghens heel vroech ten graue.

Om de swaricheyt (diemen in de bedieninghe der feesten van Paesschen is beuindende) een weynich te verlichten/ belangende den dach der Voorbereydinge desseluen Feests/ ende oock der tijden in dwelc het lichaem onses Heeren Jesu Christi in den graue gherust heeft: So hebben wy in dese onse beschrijuinghe tghebruyck ende de maniere van doen der Joden in desen deele voorghestelt / midtsgaders oock de maniere die by ons desen aengaende ghebruyckt wort/ in het tellen/ ende beginnen des tellens/ ende oock in het noemen der dagen der weken: ende daer by ghevoecht seker dagen der Maent Meerte/ inden Jare in de welcke onse Heere Jesus Christus gheleden heeft/ om in de selue te bewijsen het verstant des verschils. In het welcke voor eerst aen te mercken is / dat de Heere Jesus zijn Paeschfeest niet ghehouden en heeft op den eersten dach alst de Joden hielden: maer dat hy die ghecomen was/ niet om de Wet te breken/ maer om van stuck tot stuck te volbrenghen/ die het Paeschlam ghenut heeft met zijn Discipulen op den seluen tijt die inde Wet daer toe is gheordineert gheweest/ (Exod. 12.) welck is den veertienden daghe der eerster Maent (namelijcken Martij) nae den auont/ want als doen ginck de Feeste oock in: de welcke viel in dien Jare des Vrijdaechs/ dwelck was des Sabbaths auont. Op welcken daghe oock hy/ die het ware Paeschlam was/ is opgheoffert/ op dat alsoo de waerheyt in zijn figuere accordeerde. Maer de Joden hielden het voorseyde Feest des anderen daechs tsauonts na der Sonnen onderganck/ als Jesus Christus int graf lach / want sy hadden dese wijse van doen van hare vooroudere ontfanghen/ die dat selue Feest welcke op den Vrijdach quam/ nae de Wet verlengt hadden tot op den anderen dach.

Dese drie daghen zijn de selfde/ in welcke Jesus int graf heeft ghelegen. Want hy wert daerinne gheleydt des Vrijdaechs voor den auont: welcken dach voor een gherekent wort/ nemende een deel des seluen voor den geheelen dach/ nae de maniere van doene die in de Schrift niet vreemt en is / by den Grieken ghenoemt Synecdoche. Daer nae bleef hy den gheheelen Saterdach oock daer in (dwelck was den Sabbath dach:) dit zijn int gheheel twee daghen. Eyndelijcken is hy dien nacht daerin ghebleuen / in den welcken den anderen dach begonst / oft den eersten dach der Sabbathen/ die wy Sondach noemen/ in welcken nacht hy verresen is: ende alsoo nemende een deel voor gheheel/ ghelijck gheseyt is / was Christus drie daghen in den graue.

Dat xix. Capittel.

1. Pilatus niet connende de dullicheyt der Joden tegen Jesum ouerwinnen/cruyst hem met zijne beschuldinge tusschen twee Moordenaers/ 23. zijne cleederen worden ghedeylt/ 26. hy beueelt zijne moeder Joanni/ 28. begheert te drincken/ 30. sterft/ 33. eñ wort doorsteken in de zijde/ 38 afghenomen vanden Cruyce/ende begrauen.

Christus wort ghegheesselt eñ gecroont met doornen. *a Mat. 27. 27 Marc. 15. 6*

1 Doe a nam Pilatus Jesum/eñ gheesselde hem.

2 Ende de Crijchsknechten blochten een croone van doornen/ eñ settense op zijn hooft/eñ dedē hem een purpuren cleet aen/

3 Eñ seyden: Weest gegroet Coninck der Joden. Ende gauen hem kinnebackslaghen.

4 Doe quam Pilatus wederom wt / ende seyde tot hem: Siet/ick brenghe hem wt tot v/op dat ghy bekennet/dat ick in hem geen schult en vinde.

5 So ginck Jesus wt/ende droech de doornen croone/ ende het purpuren cleet. Ende Pilatus seyde tot hen : Siet de mensche.

De Joden willen Christum ghecruyst hebben. *b Leui. 24. 16. c Joan. 5. 18 ende 10. 33.*

6 Als hem dan de Ouerpriesters ende de Dienaers sagen/riepē sy/eñ seyden: Cruyst [hem] cruyst [hem.] Pilatus seyde tot hen: Neemt ghy hem/ende cruyst [hem:] want ick en vinde gheen schult in hem.

7 De Joden antwoorden hem: b Wy hebben een Wet / ende nae onse Wet moet hy steruen / c want hy heeft hemseluen Godts Sone ghemaeckt.

8 Doe nu Pilatus dit woort hoorde/vreesde hy te meer:

9 Ende ginck wederom in het Richthuys ende seyde tot Jesum : Van waer zijt ghy? Ende Jesus en gaf hem gheen antwoorde.

Des Ouerheyts macht is van Godt.

10 Soo seyde Pilatus tot hem : Spreeckt ghy tot my niet? Weet ghy niet / dat ick macht hebbe v te cruycen / eñ hebbe macht v los te laten?

11 Jesus antwoorde: Ghy en soudet gheen macht hebben tegen my/ waerse v niet van bouen ghegheuen: Daerom/die my v ouergheleuert heeft/die heeft meerder sonde.

d Acto. 17. 7

12 Van dier tijt af / socht Pilatus hem los te laten: maer de Joden riepen/ende seyden: Laet ghy desen los/soo en zijt ghy des Keysers vrient niet. d [Want] so wie hemseluē Coninc maect/die wederspreect den Keyser.

e Dat is/ Pauement/

13 Als Pilatus dat woort hoorde / brachte hy Jesum wt/ ende satt op den Richtstoel/ in de plaetse ghenaemt e Lithostratos/ende in het Hebreisch Gabbatha.

*f *And. derder*

14 Ende het was de [dach der] Voorbereydinge des Pascha/ontrent der f *sester urē/ eñ hy seyde tot den Jodē: Siet uwe Coninc.

g Gene. 49. 10

15 Eñ sy riepen: Neemt wech/neemt wech/ cruyst hem. Pilatus seyde tot hen : Sal ick uwen Coninck cruycen? De Ouerpriesters antwoorden : g Wy en hebben geenen Coninck dan den Keyser.

h Mat. 27. 26 Marc. 15. 15. Luce. 23. 24 i Mat. 27. 32 Marc. 15. 21. Luce. 23. 26.

16 h Doe gaf hy hem dan hen ouer/ op dat hy gecruyst werde: Ende sy namen Jesum/ ende leyden hem wech.

17 i Eñ hy droech zijn cruyce / eñ ginc na der [plaetse] genaemt Hooftscheel plaetse/welcke int Hebreisch ghenaemt is Golgotha.

18 Daer cruysten sy hem/ eñ met hem twee andere/op elcke zijde eenen/ ende Jesum in den midden.

Opschrift. k Mat. 17. 37 Marc. 15. 16 Luce. 23. 38

19 k Ende Pilatus schreef oock een opschrift/ende settede dat op het Cruyce / ende daer was geschreuen: JESVS DE NAZARENER DE CONINCK DER JODEN.

20 Dit opschrift lasen vele Joden : want de plaetse daer Jesus ghecruyst wert/was by der Stadt : ende het was gheschreuen / int Hebreische/Grieckschе/ende Latijnsche.

21 Soo seyden de Ouerpriesters der Joden tot Pilatum : En schrijft niet/ de Coninck der Joden: maer dat hy ghesept heeft : Ick ben de Coninck der Joden.

22 Pilatus antwoorde: Dat ick geschreuen hebbe/dat hebbe ick gheschreuen.

De cleederen Christi werden ghedeylt. *l Mat. 27. 35. Marc. 15. 24 Luce. 23. 34*

23 l De Crijchsknechten dan/als sy Jesum gecruyst hadden/namen zijne cleederen (ende maeckten vier deelen/eenen yeghelijcken Crijchsknecht een deel) ende den rock. Ende den Rock was sonder naet/ van bouen aen te samen gewracht ouer al.

m Psa. 22. 19

24 So seyden sy tot malcanderen: Laet ons hem niet scheyden: maer laet ons daer ouer lotē/wiens hy wesen sal. Op dat de Schrift veruult werde/die daer seyt : m Sy hebben mijne cleederen onder hen ghedeylt/ende op mijne cleedinghe hebben sy het lot ghewoorpen. Dit deden dan de Crijchsknechten.

n Mat. 27. 55 Marc. 15. 40 Luc. 23. 49 o ‡And. Clopa

25 n Eñ by den Cruyce Jesu/ stonden zijne moeder/ende zijns moeders suster Maria/ o‡Cleophas [wijf] eñ Maria Magdalena.

26 Doe nu Jesus zijne moeder sach / ende den Discipel by staende/dien hy lief hadde/ seyde hy tot zijn moeder : Vrouwe / siet uwen sone:

Christus beueelt zijn moeder Joanni. *p Oft/ in zijn q Psal. 69. 22 r Mat. 27. 28*

27 Daer na seyde hy tot den Discipel: Siet v moeder . Ende van dier uren aen/ namse de Discipel p tot hem.

28 Hier na/ als Jesus wiste dat het nu volbracht was / q op dat de Schrift soude veruult worden/seyde hy: My dorst.

29 r So stont daer een vat vol Edick/ eñ sy vulden een Spongie met Edick/eñ leydense omme Ysope/eñ brachtense aen zijnē mont.

Christus sterft. *s Joan. 17. 7 t Of / veruult u Deu. 22. 22.*

30 Als Jesus dan den Edick genomen hadde/ seyde hy: s Het is t volbracht: eñ buychde het hooft/ende gaf den gheest.

31 De Joden dan u (op dat de lichamen niet aen den Cruyce en bleuen op den Sabbath/dewijle het [de dach der] Voorbereydinghe was/ want het was de groote dach des Sabbaths) baden Pilatum/ dat hare beenderen souden ghebroken/ende wech genomen worden.

Der Moordenaers beenderen worden ghebroken.

32 Doe quamen de Crijchsknechten / ende braken den eersten de beenderen/ende den anderen die met hem ghecruyst was.

33 Maer als sy tot Jesum quamen / ende saghen dat hy nu doot was/so en braken sy zijne beenderen niet.

De zijde Christi wort doorsteken.

34 Maer een van dē Crijchsknechten doorstack zijn zijde met eener Speere / ende terstont quam daer bloet ende water wt.

35 Ende die het ghesien heeft / die heeft het betuycht/ende zijn getuygenisse is warachtich/ende hy weet dat hy waer seyt/ op dat ghy oock ghelooft.

x Exo. 12. 46 Num. 9. 12 y Zach. 12. 10

36 Want dit is gheschiet/op dat de Schrift veruult worde/ [namelijck:] x Ghy en sult zijn beenderen niet breken.

37 Eñ wederom seyt een ander Schrift: y Sy sullen sien in wien sy ghesteken hebben.

Joseph van Arimathea. *z Mat. 27. 57 Mar. 15. 43 Luce. 23. 50*

38 z Daer nae Joseph van Arimathea (een

Discpel Jesu/ maer bedeckt / om de vreese der Joden/) badt Pilatum dat hy mochte het lichaem Jesu wech nemen : ende Pilatus veroorloef det [hem.] Daer ginck hy/ ende nam het lichaem Jesu wech.

Nicodemus
a Joan.3.1 ende 7.59

39 a Ende daer quam oock Nicodemus die voormaels by nachte tot Jesum gecomē was / brenghende een vermenginghe van Myrrhe eñ Aloes/ ontrent hondert pondē.

Christus wort begrauen.

40 Sy namen dan het lichaem Jesu/ eñ bonden t met graef doecken/ eñ specerije/ gelijck der Joden ghewoonte is van begrauen.

41 Eñ ter plaetsen daer hy ghecruyst was/ was eenē Hof/ eñ in den Hof een nieu graf/ daer noch niemant in gheleyt en was.

42 Daer leyden sy dan Jesum/ om de voorbereydinge wille der Joden/ want het graf was na by.

Dat xx. Capittel.

1. Ghetuygenisse der opstandinghe Christi/ 22 de macht der Apostelen/. 26. de ongheloouicheyt ende belijdinge Thome/ 31. waerom dat Euangelium beschreuen is.

a Matt. 28.1 Marc.16.1 Luce.24.1
b Of/ der weke.

1 Ende a op den eersten [dach] b der Sabbathen/ ginck Maria Magdalene/ vroech alst noch duyster was/ na het graf: ende sach den steen vanden graue wech ghenomen.

2 So liep sy / eñ quam tot Simon Petrus ende tot den anderen Discipel / c die Jesus lief hadde/ eñ seyde tot hem: Sy hebben den Heere wt den graue wech genomen/ eñ wy en weten niet waer sy hem gheleyt hebben.

c Joan.13.23 ende 21.20

d Luce.24.12
Petrus ende Joannes loopen nae het graf.

3 d Doe ginghen Petrus / ende de ander Discipel/ ende quamen tot den graue.

4 Eñ sy liepen beyde te ghelijcke/ maer de ander Discipel liep voor henen/ snelder dan Petrus/ ende quam eerst tot den graue.

5 Ende doe hy neder buckte / sach hy de doecken liggen/ nochtans en ginck hy daer niet in.

6 Soo quam Simon Petrus hem volgende / ende ginck ten graue in / ende sach de doecken die daer laghen.

7 Ende den sweet doeck die op zijn hooft gheweest hadde/ en sach hy niet by de lijnen doecken ligghen / maer verscheyden in een plaetse gherolt.

8 Doē ginck oock de ander Discipel in/ die eerst tot den graue comen was/ ende sacht/ ende gheloof det.

De Apostelē en weten vā der opstanghe niet.

9 Want sy en wisten noch de Schrift niet/ e dat hy vanden dooden moeste opstaen.

e Psa.16.10 Acto.2.31 ende.13.35
f Luce.24.3

10 Doe gingen de Discipulen wederom na huys.

11 f Ende Maria stont buyten aen het graf weenende : als sy nu weende / buychde sy haer in het graf:

12 Ende sach twee Enghelen in witte [cleederen] sitten/ eenen ten hoofde/ eñ eenen ten voeten/ daer het lichaem Jesu gelegē hadde.

13 Ende die seyden tot haer: Vrouwe / wat weent ghy? Sy seyde tot hen : Om dat sy mijnen Heere wech genomen hebben / eñ ic en weet niet waer sy hem gheleyt hebben.

14 Ende als sy dit seyde/ keerde sy haer omme/ ende sach Jesum staen: ende sy en wiste niet dat het Jesus was.

Jesus spreect Magdalenam aen.

15 Jesus seyde tot haer: Vrouwe/ wat weent ghy? Wien soect ghy? Sy meynde dat het de Houenier was/ ende seyde tot hem: Heere/ hebt ghy hem [wech] ghedraghen / soo segt my waer ghy hem geleyt hebt / ende ick sal hem halen.

16 Jesus seyde tot haer: Maria. Sy keerde haer omme/ ende seyde tot hem : Rabboni/ dat is te segghen/ Meester.

17 Jesus seyde tot haer: En raeckt my niet/ want ick en ben noch niet opghevaren tot mijnen Vader: maer gaet henen tot g mijne broederen/ ende segt hen: h Ick vare op tot mijnen Vader / ende uwen Vader/ eñ mijnen Godt/ ende uwen Godt.

g Acto.1.14
h Joā.16.28.

18 i Maria Magdalene ginck/ ende boodtschapte den Discipulen/ dat sy den Heere gesien hadde/ eñ dat hy haer dit geseyt hadde.

i Mat.28.8 Marc.16.8 Luce.24.8
Hy wort gesien van de Apostelen.

19 k Als het dan auont was / te dien seluen dage/ den eersten der l Sabbathen/ ende de deuren ghesloten waren/ daer de Discipulen vergadert waren / wt vreese der Joden/ quam Jesus / ende stont int midden / ende seyde tot hen: Vrede zy u lieden.

k Mar.16.14 Luce.24.35 1.Cor.15.5
l Dat is/ der weke/
m Joā.16.22

20 Ende als hy dit gheseyt hadde / toonde hy hen zijne handen / ende zijn zijde/ m soo verblijden hen de Discipulen dat sy den Heere saghen.

21 Soo seyde hy hen wederom : Vrede sy u lieden / n ghelijck my de Vader ghesonden heeft/ also sende ick u.

n Esai.61.1 Luce.4.18 Joan.17.18
Den Apostelen wort de heylige geest gegeuen / eñ de sleutelen.

22 Ende als hy dit gheseyt hadde : blies hy op hen/ ende seyde tot hen : Outfangt den heyligen Gheest.

23 o Wien ghylieden de sonden vergheeft/ dien wordense vergheuen: ende wien ghyse hout/ dien zijnse ghehouden.

o Mat.16.19 ende 18.18
Thomas.

24 Ende Thomas een van de twaelue/ genaemt Didymus/ en was met hen niet als Jesus ghecomen was.

25 So seyden dan de andere Discipulen tot hem: Wy hebben den Heere ghesien. Ende hy seyde tot hen : Ten zy dat ick in zijne handen de plaetse der naghelen sie / eñ mijnen vingher steke in de plaetse der nagelen/ ende steke mijne hant in zijn zyde/ so en sal ick het niet ghelooven.

26 Ende acht daghen daer na/ waren zijne Discipulen wederom binnen / eñ Thomas met hen: [ende] Jesus quam/ als de deuren ghesloten waren/ ende stont int midden/ ende seyde: Vrede zy u lieden.

27 Daer na seyde hy tot Thomam: p Brengt uwen vingher hier/ ende siet mijne handen/ ende brengt uwe hant/ eñ p steecktse in mijne zijde : ende en weest niet ongheloouich/ maer gheloouich.

Thomas belijt vā Christo.
p 1.Joan.1.1

28 Ende Thomas antwoorde / ende seyde tot hem: Mijn Heere ende mijn Godt.

29 Jesus seyde tot hem: Want ghy my ghesien hebt Thoma / soo hebt ghy gheloofT. q r Salich zijn die / die niet ghesien en hebben/ ende doch gheloofT hebben.

q 1.Pet.1.8
r Of/ gheluckich
s Joan.21.25

30 s Jesus dede oock veel ander teeckenen voor zijne Discipulen / die in desen Boeck niet gheschreuen en zijn.

31 Maer dese zijn gheschreuen / op dat ghy gelouet/ dat Jesus is t Christus de Sone Gods: ende op dat ghylieden ghelouende/ het eewighe leuen hebbet in zijnen Name.

Jesus is Christus
t Dat is/ de Ghesalfde.

Dat xxj. Capittel.

1 Hy openbaert wederom zijn opstandinge/ 15. ende beueelt Petro zijn Schapen/ 18. voorseyt hem zijn doot/ ende roept hem/ 25. het groot ghetal der Miraculen Christi.

Daer

Chriſtus openbaert hem Petro ende den anderen viſſchers.

Daer na openbaerde Jeſus hem we=derom den Diſcipulen / aen de Zee Tiberiadis /ende hy openbaerde hem aldus. 1

Daer waren te ſamen Simon Petrus/ eñ Thomas genaemt Didymus/eñ a Na=thanael van Cana Galilee/eñ b de ſone Ze=bedei/eñ twee andere van zijne Diſcipulen. 2

a Joan.1.45. b Mat.4.21 Marc.1.19

Ende Simon Petrus ſeyde tot hen: Jck gae Viſſchen. Sy ſeyden tot hem: Wy gaen oock met v. Sy gingen wt/ende traden ter=ſtont in het Schipken / ende in dien nacht en vinghen ſy niet. 3

Ende doe nu de morgen gecomen was/ ſtont Jeſus op dẽ Oeuer/nochtans de Diſ=cipulen en wiſten niet dat het Jeſus was. 4

So ſeyde Jeſus tot hen: Kinderkens/hebt ghy eenige toeſpijſe? Sy antwoorden hem: Neen. 5

c Luce.5.4

Ende hy ſeyde tot hen: c Worpt het Net ter rechter zijden des Schipkens / ende ghy ſult vinden. Doe wierpen zyt / ende en con=dent niet meer trecken/om de menichte der Viſſchen. 6

Menichte vã viſſchen.

d Joã.13.23. ende 20.2

So ſeyde de Diſcipel/ d welcken Jeſus lief hadde / tot Petrum: Het is de Heere. Doe nu Simon Petrus hoorde dat het de Heere was/ommegorde hy zijn oppercleedt (want hy was naeckt) ende wierp hemſel=uen in de Zee. 7

Eñ de andere Diſcipulen quamen met het Schipken (want ſy en waren niet verre vanden lande/ maer ontrent twee hondert ellen) treckende het Net met den viſſchen. 8

Ende als ſy wt traden op het landt/ ſa=gen ſy een coolvyer ligghen/ende viſch daer op ghelept/ende broot. 9

e Luce.24.40.

e Jeſus ſeyde tot hen: Brengt van den viſſchen die ghy nu gheuanghen hebt. 10

Simon Petrus ginck op / ende track het Net aent Lant vol groote viſſchen/hondert ende drie eñ vijftich. Eñ hoewel datter ſoo vele waren/ſo en ſcheurde het Net niet. 11

Jeſus ſeyde tot hen: Coemt/eet het mid=dachmael. Ende niemant van de Diſcipu=len en dorſte hem vragen: Wie zijt ghy? de=wijle ſy wiſten dat het de Heere was. 12

So quam dan Jeſus/ eñ nam het broot/ eñ f* gaf het hen/ende deſghelijcx den viſch. 13

f* And. eñ doe hy danck ghe=ſeyt hadde/ gaf etcet.

Dit was nu het derdemael dat Jeſus hem zijnen Diſcipulen openbaerde/ na dat hy vanden dooden opgeſtaen was. 14

15 Als ſy dan het middichmael gedaen had=den / ſeyde Jeſus tot Simon Petrus: Si=mon ‡ Jona [ſoon] hebt ghy my liever dan deſe? Hy ſeyde tot hem: Ja Heere/ ghy we=tet dat ick v lief hebbe. Hy ſeyde tot hem: Weydet mijne Lammeren.

‡ And. Joan=na.

16 Hy ſeyde andermael: Simon Jona [ſoon] hebt ghy my lief? Hy ſeyde tot hem: Ja Hee=re/ghy wetet dat ick v lief hebbe: Hy ſeyde tot hem: g Hoet mijne Schapen.

g Dat is/zijt een Herder mijnder Scha=pen.

17 Hy ſeyde derdemael tot hem: Simon Jo=na [ſone] hebt ghy my lief? Petrus wert bedroeft dat hy derdemael tot hem ſeyde: Hebt ghy my lief? eñ ſeyde tot hem: h Hee=re/ghy wetet alle dinck/ghy wetet dat ick v lief hebbe. Jeſus ſeyde tot hem: Weydet mijne Schapen.

h Joan.16.30

18 i Voorwaer voorwaer ſegghe ick v: Als ghy jonger waert/ ſo gordede ghy v ſeluen/ ende wandeldet waer ghy wildet: maer als ghy ſult oudt weſen/ ſult ghy uwe handen wtſtrecken/ eñ een ander ſal v gorden/ende leyden waer ghy niet en ſult willen.

Petri doot wort voor=ſeyt.

i Joan.16.36 Acto.12.4 2.Pet.1.14

19 Dit ſeyde hy/ beteeckenẽde met wat doot hy Godt k verclaren ſoude. Ende als hy dit geſproken hadde/ ſeyde hy tot hem: Volcht my nae.

k Of/bereer=lijcken.

20 Als Petrus hem omkeerde/ſach hy l den Diſcipel volghen welcken Jeſus lief hadde/ welck oock in het Auontmael op zijn borſt viel/ende ſeyde: Heere/wie iſt die v verraet?

Joannis. l Joan.13.23 ende 20.2 ende 21.7

21 Als Petrus deſen ſach/ſeyde hy tot Je=ſum: Heere/wat ſal deſe?

22 Jeſus ſeyde tot hem: Of ick wil dat hy blijue tot dat ick come/wat gaet het v aen? Volcht ghy my nae.

23 Soo ginck dan dit woort wt onder den Broederen/dat die Diſcipel niet m ſteruen en ſoude. Ende Jeſus en hadde hem niet ge=ſeyt/ n dat hy niet ſteruen en ſoude: maer/ of ick wil dat hy blijue tot dat ic come/wat gaet het v aen?

m Gri. ſterft

n Gri. dat hy niet en ſterft

24 Dit is de Diſcipel die van deſe [dingen] ghetuycht/ende diet gheſchreuen heeft: ende wy weten dat zijn ghetuyghenisse warach=tich is.

25 o Eñ daer zijn vele andere [dinghen] die Jeſus gedaẽ heeft/welcke ſomẽſe elc byſon=der beſchreue/ic meyne dat de Werelt de ge=ſchreuẽ Boecken niet vatẽ en ſoude/ Amen.

o Joan.20.30

DE HANDELINGHEN DER Apoſtelen, beſchreuen door Lucam.

¶ Dat eerſte Capittel.

4. De redenen Chriſti met de Apoſtelen/9. zijn opuaert/ 12. waer mede de Diſcipulen hen beſich houden/verwachtende den Heylighen Gheeſt. 16. Het verkieſen Matthei.

a Of/ wy heb=ben int eerſte beſproken.

Den a eerſten Boeck hebben wy gemaeckt/O Theophile/ van alle het ghene dat Jeſus heeft begon=nen/ beyde te doen ende te leeren: 1

Tot dien daghe/doe hy opghe=nomen wert/na dien hy b beuel ghegheuen hadde door den heyligen Geeſt/ zijnen Apo=ſtelen die hy wtvercoren hadde: 2

b Joan.20.21

3 c Den welcken hy oock hemſeluen / nae zijn lijden/leuende voorgheſtelt heeft / door vele ontwijffelijcke teeckenen: eñ wert van hen gheſien/veertich daghen lanck/ſprekẽ=de vanden Coninckrijcke Godts.

c Mar.16.14 Joan.20.19 ende 21.1 1.Cor.15.5

4 d Ende als hyſe vergadert hadde/ beual hy hen/ dat ſy van Jeruſalem niet wijcken en ſouden/ maer verwachten de belofte des Vaders/ e welcke ghylieden [ſeyde hy] van my ghehoort hebt.

d Luc.24.49 e Joan.14.26 ende 15.26 ende 16.7

5 f Want Joannes doopte inden water/ g maer ghylieden ſult inden Heyligen Geeſt gedoopt worden/ niet lange na deſe dagen.

f Mat.3.11 Marc.1.8 Luce.3.16 Joan.1.26 Act.11.16 ende 19.4 g Eſa.44.3 Joel.2.28 Acto.2.4 ende 11.15

6 Als sy nu te samen ghecomen waren/ braechden sy hem/segghende: h Heere / sult ghy op desen tijt [den volcke] Israel het Coninckrijcke weder oprechten?

7 Ende hy seyde tot hen : i Het en behoort v lieden niet toe/te weten de tyden oft stonden/die de Vader in zijn eyghen macht gestelt heeft:

8 k Maer ghylieden sult ontfanghen de cracht des heyligen Geests/die op v comen sal/ l eñ sult mijn getuygen wesen te Jerusalem:ende in gheheel Judea/ ende Samaria/ende tot het wterste der Aerden.

9 m Eñ als hy dit ghesept hadde/wert hy opgenomen daer zyt saghen/ eñ een wolcke nam hem wech van haren ooghen.

10 Ende als sy hare ooghen nae den Hemel hielden/dewijle hy opuoer/siet/soo stonden by hen twee mannen in witte cleederen:

11 De welcke seyden : Ghy mannen van Galilea/wat staet ghy/ eñ siet op na dē Hemel:Dese Jesus/die van v lieden wechghenomen is inden Hemel / n sal alsoo comen/ gelijc ghy hem ten Hemel hebt sien opuaren.

12 Doe keerden sy wederom na Jerusalem van den Berghe ghenaemt den Olijfberch/ die by Jerusalem is/ hebbende o eens Sabbaths reyse.

13 Ende als sy in ghecomen waren/gingen sy op de Oppersael/daer sy hen onthielden/ Petrus/ende Jacobus/ende Joannes/ende Andreas/Philippus ende Thomas / Bartholomeus ende Mattheus/ Jacobus Alphei [sone] ende Simon Zelotes/ende Judas Jacobi [broeder.]

14 Alle dese bleuen eendrachtelijck int bidden ende smeecken te samen / met de vrouwen/ende Maria de moeder Jesu/ende zijne p broeders.

15 Eñ in die daghen stont Petrus op/midden onder de Discipulen / ende seyde: (daer was ontrent een Schare van hondert ende twintich menschen vergadert.)

16 Ghy mannē broeders: Dese Schrift moeste veruult worden / q welcke de heylighe Gheest door den mondt Dauids voorsept hadde van Juda / die de Leytsman was r der ghenen die Jesum vinghen.

17 s Want hy was mede met ons getelt/eñ t hadde een deel deses Diensts vercreghen.

18 So heeft dan dese u verworuen den Acker van den loon der onrechtueerdicheyt / x eñ hy is y verworcht/eñ middē in twee geborsten/ende alle zyn ingewandt is wtgestort.

19 Ende het is condt geworden/ allen die te Jerusalem woonen : also dat sy dien Acker noemen in haer eyghen tale/ Akeldema/dat is/den Acker des bloets.

20 Want daer is gheschreuen inden Boeck der Psalmen : z Zijn woonstede worde woest/ ende daer en zy niemant die daer in woone/eñ eē ander neme zijn a bedieninge.

21 b Soo is het dan noodich van den mannen die met ons c verkeert hebben/ alle den tijt in welcken Jesus d zijn ampt onder ons bedient heeft.

22 Vanden Doop Joannes aen/tot den dage in welcken hy van ons wech ghenomen is:dat een van desen met ons zijner opstandinghe ghetuyghe worde.

23 e Ende sy stelden der twee/ [namelijck/] Joseph ghenaemt Barsabam / wiens toenaem was Jesus:ende Matthiam.

24 Ende sy baden/segghende : f Ghy Heere/kenner aller herten/verthoont ons welcken van desen tween ghy wtuercoren hebt/ dat hy ontfanghe het deel deser bedieninghe ende Apostelschaps/ daer Judas afghetreden is /dat hy ginghe in zijn plaetse:

25 Ende sy gauen het lot / ende het lot viel op Matthiam:ende hy wert met gemeyner bewillinghe vercoren tot de elue.

h Mat.24.3
i Mat.24.36
k Actor.2.4
l Luce.24/ 49 Joan.15.27. Acto.2.32 Esai.2.2
m Marc.16.19 Luce.24.50
Christus vaert ten Hemel.
n Dan.7.10 Mat.24.30 Marc.13.26 Luce.21.27 1.Thes.1.10 2.Thes.1.10. Apoc.1.7
o Dat was twintich duysent stappen/ twee derdedeelen van een bre gaeus.
p Joan.20.17
q Psal.41.10 Mat.26.23 Joan.13.19
r Mat.26.47 Marc.14.41
s Mat.10.4 Marc.3.18 Luce.6.16
t Gri. hy hadde het lot dies dienst vercreghen.
u Of/ beseten
x Mat.27.5. 2.Sa.17.23
y Gri. met den hoofde nederwaert ghe worden.
z Psal.66.26. Psal.109.8
a Gri. Opsienerschap.
b Act.6.3
c Gri. ghegaen hebben.
d Gri. onder ons wt eñ in gegaen heeft.
e Acto.6/6
f 1.Sa.16.7 1.Par.28.9 ende 29.17 Psal.7.10 Jer.11.20 ende 17.10 ende 20.12 Apoc.2.23
Matthias.

Dat ij. Capittel.

2. De Apostelen den heylighen Gheest ontfanghen hebbende / verschricken hare toehoorders/ 14. Petrus de Bespotters ghestilt hebbende/ bewijst door de sichtbaerlijcke ghenade des heyligen Gheests/ dat Christus ghecomen is. 41. Doopt groote menichte die bekeert waren / 42. menigerley ghenade der gheloouighen.

1 Ende als a de b Pincxterdach veruult wert / waren sy alle eendrachtelijck te samen.

2 Ende daer wert snellijc een ghehuyt van den Hemel/als eens crachtighen ghedreuen wints/ende veruulde het gheheele huys daer sy saten.

3 Ende van hen werden ghesien gedeylde tonghen/als van vyer/ eñ sadt op eenen yeghelijcken van hen.

4 c Ende sy werden alle veruult met den heylighen Gheest/ende begonsten d te spreken met andere tongen/na dat hen de Geest gaf wt te spreken.

5 Ende daer waren te Jerusalem Joden woonende / Godturucthtighe mannen wt allen volcke dat onder den Hemel is.

6 Ende als dese e stemme gheschiet was/ quam de menichte te samen / ende wert beroert / want een yeghelijck hoorde se in zijn eyghen sprake spreken.

7 Ende sy verschrickten alle/ende verwonderden/seggende onder malcanderen: Siet/ en zijn niet alle dese die daer spreken van Galilea?

8 Ende hoe hooren wy [hen spreken] een yeghelijck in zijn eyghen sprake daer wy in ghebooren zijn?

9 Parthers ende Meders/ende Elamiten/ ende Inwooners van Mesopotamia/ Judea/ende oock Cappadocia/ Pontius / ende Asia:

10 Ende Phrygia/ende Pamphilia/ Egyptus/ende der deelen Lybie by Cyrenen/ende de wtlandische Romeynen.

11 Joden/ende f Jodengenooten/ Cretische ende Arabische : wy hoorense in onse talen/ de groote daden Godts spreken.

12 Ende sy verschrickten hen alle/ende werden twijffelmoedich/segghende tot malcanderen: Wat wil doch dit zijn?

13 Ende andere spotteden / segghende : Sy zijn vol g Most.

14 Doe stont Petrus met de elue/ende verhief zijn stemme/eñ sprack tot hen/ seggende: Ghy Jootsche mannen / ende alle die te Jerusalem woont/dit zy v lieden bekent/eñ laet mijne woorden tot uwe ooren in gaen:

15 Want dese en zijn niet droncken / gelijck ghy meynt/ dewijle het h de derde ure van den daghe is:

16 Maer dit is / i dat ghesept is door den Propheet Joel:

a Leu.23.15 Deut.16.9
b Griecx/ vijftichste
De heylighe Gheest op de Apostelen.
c Mat.3.11 Marc.1.8 Luce.3.16 Joan.14.26 ende 15.26 ende 16.13 Actor.11.15 ende 19.6
d Mat.16.16 Acto.10.46
e Of/ gheruchte.
f Griecx/ aencomelinghen.
De Apostelen veruult met den heyligen Gheest werden gheacht dronken te zijn.
g Of/ soeten Wijn.
h Dat is na onse wijse ontrent neghen uren voor den dach.

i Ende

i Joel.2.28 Esaie 44.3 Ezech.11.19 ende 36.27 Zach.12.10 Joan.7.38 k Luce 2.36

17 i En het sal inde laetste dagen geschieden/ (seyt Godt:) Ick sal wtstorten van mijnen Geest op alle vleesch: ende uwe sonen/ende uwe k dochters sullen prophetereen/ en uwe Jongelingen sullen gesichten sien / en uwe Ouderlinghen sullen Droomen droomen.

18 Ende op mijne Dienstknechten/ende op mijne Dienstmaechden / sal ick in dien daghen van mijnen Gheest wtstorten/ende sy sullen propheteren.

19 Ende ick sal wonderheden geuen bouen aenden Hemel/ en teeckenen beneden opter Aerden/bloet ende vier ende roockdamp.

20 De Sonne sal verkeert worden tot duysternisse/en de Mane tot bloet:eer dat dien grooten ende doorluchtigen dach des Heeren coemt.

Salicheyt. l Joel.2.32 Rom.10.13 m Grieckx/behouden/ Christus is ons van God gegeuen ter salicheyt. n Of/tot v lieden/ o Of/besloten/ p Act.5.30

21 l Ende het sal gheschieden / soo wie den Naem des Heeren aenroept/ die sal m salich worden.

22 Ghy Israelitische Mannen / hoort dese woorden: Jesum van Nazareth/ den man van Gode/bethoont n onder vlieden / door crachten ende wonderheden / en teeckenen/ die Godt door hem ghedaen heeft midden onder v/ghelijck ghylieden oock selue weet.

23 Desen / die door o bescheyden raet ende voorsichticheyt Gods ouergheguen was/ p hebt ghylieden genomen door de handen der onrechtueerdighen/ ende ghenagelt aen [het Cruyce/] ende ghedoot.

Verrijsenisse. q Act.10.40 r Psalm 16.8.

24 q Welcken Godt opgeweckt heeft/ende de smerten des doots ontbonden/ nae dien dat het onmogelijck was/ dat hy van haer soude ghehouden worden.

25 Want Dauid seyt van hem: r Ick sach den Heere altijt voor mijn aensicht : want hy my ter rechter zyden is / op dat ick niet beweecht en worde:

26 Hierom is mijn herte vrolijck:ende mijn tonge heeft haer verheucht: ende daerenbouen sal oock mijn vleesch in hope rusten.

s Grieckx/niet gheuen. t Grieckx/met u Grieckx/ Patriarche. x 1.Reg.2.10 Act.13.36

27 Want ghy en sult mijn ziele in de Helle niet verlaten : noch en sult s niet toelaten/ dat v Heylighe verrottinghe sie.

28 Ghy hebt my de weghen des leuens bekent gemaeckt/ ghy sult my veruullen met vreuchden t door uwe aensichte.

29 Ghy mannen broeders: Ick mach vrijelijck tot v spreken van den u Voorvader Dauid/x dat hy gestoruē is/ en begrauen/ ende zijn graf is by ons tot op desen dach.

y Psal.132.11 2.Sam.7.12 Luce 1.69. Act.13.23 Rom.1.3 2.Tim.2.8 z Of/te/dat hy Christum soude verwecken/ ende setten op sijnen Thoon a Psal.16.10 Act.13.35 b Joan.15.27 Act.2.8. c Phil.2.9

30 Dewyle hy dan een Propheet was / en wiste y dat God hem met eenē eede gesworen hadde/dat wt de vrucht zijner lendē/(so vele het vleesch aengaet) z Christus opstaen soude/ende op zijnen Throon sitten:

31 So heeft hyt voorsiende ghesproken van der opstandinghe Christi/ a dat zijn ziele in der Helle niet verlatē en is/noch zijn vleesch gheen verrottinghe ghesien en heeft.

32 Desen Jesum heeft Godt verwect:b des zijn wy alle ghetuyghen.

33 c Nae dien hy dan door de rechterhandt Godts verhoocht is / ende de belofte des heylighen Gheests van den vader ontfangen heeft/so heeft hy/ wtgestort dit dat ghy nv siet ende hoort.

d Psal.110.1 1.Cor.15.25 Ephes.1.20 Hebr.1.13

34 Wāt Dauid en is niet inde hemelē opgeuarē: maer hy seyt:d De Heere heeft geseyt tot mijnē Heere: sidt te mijner rechterhant/

35 Tot dat ick uwe vyanden sette / tot een voetbanck uwer voeten.

Jesus is Christus.

36 Soo wete dan nv alle het huys Israels sekerlijck/dat Godt desen Jesum/ dien ghy gecruyst hebt/ [tot eenen] Heere ende Christum ghemaeckt heeft.

Vele worden bekeert door de woorden Petri. e Zach.12.10 f Of/ benaut g Luce 3.10 Act.9.6 ende 16.30.

37 e Als sy dit hoorden / werden sy f verslaghen int herte/ende seyden tot Petrum ende de ander Apostelen : g Wat sullen wy doen/ mannen broeders?

38 Ende Petrus seyde tot hen : Bekeert v lieden / ende een yeghelijck van v late hem doopen inden naem Jesu Christi / tot vergiffenisse der sonden: ende ghy s[u]lt de gaue des heyligen Geests ontfanghen.

Bekeeringe. Doop. Vergeuinge der sonden. h Joel.2.28 i Of/ verlost k Grieckx/den ghestachte deser boosheyt.

39 h Want v liedē is dese belofte [gedaen/] ende uwen kinderen/ ende allen den genen die verre zijn / soo vele alsser de Heere onse Godt toeroepen sal.

40 En met vele andere woorden betuychde hy/ende vermaendese/seggende: Wort i behouden van k desen boosen ghestachte.

41 Die nv zijn woort gheerne ontfinghen/ werden ghedoopt:ende daer werden te dien seluen daghe toegheдaen/ ontrent drie duysent zielen.

Leere. Ghemeynschap/broots brekinghe. Bedinghe. l Of/ volstandich. m Of/ Ghemeynschap/ n Dat is/de deelinghe der spijsen/of/ gastvryicheyt. o Mar.16.17 Act.5.12 p Act.4.32 Deut.15.4 q Esaie 58.7 Tob.4.20 r Of/ ghedueriсh/ s Act.20.7 t Dat is/ ionste faueur. u Act.5.14 ende 11.21 x Grieckx/ behouden.

42 En sy bleuen l bestandich in de leere der Apostelen/ende in m bedeelinge/en inde n brekinghe des broots/ende in de ghebeden.

43 Ende allen menschen quam vreese aen/ o ende daer gheschieden vele wonderheden ende teeckenen door den Apostelen.

44 p Ende alle die gheloof den waren by malcanderen/ ende hadden alle [dinghen] ghemeyn.

45 Sy vercochten hare goeden ende hauen/ q ende deelden die onder allen / nae dat eenen yeghelijcken van noode was.

46 En dagelijcx eendrachtelijck r bestandich blijuende in den Tempel/en te huys/s broot brekende/ aten sy te samē met verheuginge ende eenuoudicheyt des herten.

47 Godt prijsende / ende hadden t ghenade by gheheel den volcke.u Ende de Heere dede dagelijcx tot der Ghemeynte/ die x salich werden.

Dat iij. Capittel.

2. Het volck verwondert van de heelinghe des creupelen/12. ende tot Christum ghebracht door Petrum/19. hen predikende boete/tot vergeuinghe der sonden.

1 PEtrus ende Joannes ginghen ghelijck op nae den Tempel / ter uren der bedinghe/ter neghenster [uren.]

De creupel gheboren/ wort gesont in Christi Naem. a Act.14.7

2 a Ende een man die creupel was / van moeders lijue aen/ wert gedragen/welcken sy dagelijcx setten voor de deure des Tempels/ghenaemt de Schoone/ op dat hy aelmoessen begeerde vanden ghenen die inden Tempel ginghen.

3 Als hy Petrum ende Joannem sach/dat sy inden Tempel souden gaen/so begheerde hy almoessen.

4 Ende Petrus sach hem aen/met Joanne/ ende seyde: Siet ons aen.

5 Ende hy sachse aen / verhopende wat van hen te ontfanghen.

6 Ende Petrus seyde : Siluer ende gout en hebbe ick niet : maer wat ick hebbe/dat gheue ick v : b Inden Naem Jesu Christi van Nazareth/staet op/ende wandelt.

b Act.4.10.

7 Ende hy greep hem byder rechterhandt

ende rechtede hem op:ende terstont werden zijne voeten ende verssenen vaste.

De creupel wort ghesont/ende springt God danckende.

8 Ende hy spranck/stont/ende wandelde/ ende hy ginck met hen ten Tempel in/ springhende ende danckende Godt.

9 Ende alle het volck sach hem wandelen/ ende Godt dancken.

10 Ende sy bekenden dat hy de gene was/ die om aelmoessen / sadt aen de Schoone poorte des Tempels . Ende sy werden vol verwonderinghe ende verschrickinge/ over het ghene dat hem gheschiet was .

11 Als nu de creupele die ghesont gemaeckt was/ [aen] Petrum ende Joannem hielt/ liep alle het volck verwondert tot hen / in het c Voorhuys ghenaemt Salomonis.

c 1. Reg.6.3 Joan.10.23 Act.5.12

12 Eñ als Petrus dat sach / antwoorde hy den volcke: Ghy mannen van Jsrael/ wat verwondert ghy u hier in / of wat siet ghy op ons/ gelijc of wy desen haddē doē wandelen door onse macht ofte Godsalicheyt?

d Act.5.31 Phil.2.9 e Of/vereerlijckt.

13 d De God Abrahams/ende Jsaacx/ende Jacobs/de God onser Vaderen heeft zijnen Sone Jesum e verclaert:welcken ghy overgelevert eñ verloochēt hebt voor het aēsichte Pilati/als hy hem oordeelde los te laten.

f Mat.27.20 Marc.15.11 Luce 23.28 Joan.18.40

14 f Maer ghy verloochendet dē Heyligen/ ende Gherechtighen / ende begheerdet den man die een dootslagher was / u gheghenen te hebben.

Ghetuygen der opstandinghe. g Act.1.8 ende 2.32

15 Ende den Vorst des levens doodet ghy lieden/welckēn Godt opgeweckt heeft van den dooden: g des zijn wy ghetuyghen.

Gheloove.

16 Ende door het gheloove in zijnen Name/ heeft zijnen Naem/ desen/dien ghy siet ende kent/ ghesterckt: ende het gheloove door hem / heeft desen volle gesontheyt gegeven/ in uwer aller teghenwoordicheyt.

Onwetenheyt. h Joan.16.3 1.Cor.2.8 1.Tim.1.13

17 Ende nu Broeders/ ick weet h dat ghy dat door onwetenheyt ghedaen hebt / ghelijck oock uwe Overste:

i Luce 24.27 Esaie 50.6 ende 53.5

18 Maer God/i wat hy voorseyt heeft door den mont aller zijner Propheten/dat Christus lijden soude/ dat heeft hy also vervult.

k Spr.17.20

19 k Soo betert u lieden dan / ende bekeert u / op dat uwe sonden moghen wtghedaen worden.

l Of/na dien de tijden der vercoelinge/ etc. gecomen zijn/ ende hy gesonden heeft. m‡ Anders/ te voren betoont/ n Of/welcke den Hemel moet houden/

20 l Op dat de tijden der vercoelinghe comen van den aensichte des Heerē/ende dat hy sende die u m ‡ te voren gepredickt is/ Jesum Christum.

21 n Welcken de Hemel moet ontfanghen/ tot der tijdt dat het al weder opgherecht worde/wat Godt ghesproken heeft door den mont aller zijner heylighen Propheten/van der eewicheyt aen.

o Deut.18.15 18. Joan.1.45 Act.7.37 p Mat.17.5 ende 23.8

22 Want Moses heeft totten Vaderen geseyt: o De Heere uwe Godt sal u eenen Propheet verwecken wt uwen broederen/ ghelijck als my : p dien sult ghy hooren in allen wat hy tot u spreken sal.

23 Ende het sal geschieden/ dat alle ziele die desen Propheet niet en hoort/die sal wt den volcke verniełt worden.

24 Eñ oock alle de Propheten/so veel alsser van Samuel aen/eñ daer na gesprokē hebben / die hebben oock dese dagen voorseyt.

q Of/Testaments/ r Gene.12.3 ende 18.18 ende 22.18 ende 26.4 ende 49.10 Spr.44.31 Galat.3.8

25 Ghy zijt Kinderen der Propheten / ende des q verbonts / dat Godt tot onse Vaderen bestelt heeft / segghende tot Abraham : r Ende in uwen Zade sullen alle ghesłachten der Aerden ghesegent worden.

26 God heeft Jesum zijn kint u lieden eerst verweckt / ende ghesonden om u lieden te seghenen/op dat een peghelijck hem afkeere van zijne boosheden.

Dat iiij. Capittel.

1. De Apostelen verlost zijnde wt der gevanckenisse/ vercondighen het Euangelium/ 24. ende bidden om de voorderinghe des selven/32. de eenicheyt ende liefde der Ghemeynte.

Petrus ende Joannes ghevanghen vande Priesters ende Oversten des Tempels.

1 Ende dewijle sy tot den volcke spraken / quamen de Overpriesters ende de Hooftman des Tempels / ende de Sadduceen oock by hen.

2 Ende het verdroot hen seere / dat sy het volck leerdē/eñ vercondichden inden Naem Jesu de opstandinghe wt den dooden.

a Griec/bewaernisse.

3 Ende sloeghen de handen aen hen / ende settense inde a ghevanckenisse / tot op den anderen dach: want het was nu avont.

4 Eñ vele onder de gene die het woort ghehoort hadden/gheloofden / ende het ghetal der Mannen wert ontrent vijf duysent.

5 Ende het geschiede des anderen daechs/ dat vergadert werden hare Overste / ende Ouderlinghen / ende Schriftgheleerden in Jerusalem.

6 Eñ Annas de Overpriester/eñ Caiphas/ ende Joannes/ ende Alexander / eñ alle die vander Overpriesters ghesłachte waren.

Petrus ende Joannes belijden/dat Christus alleen de Salichmaker is.

7 Ende steldense int midden/eñ vraechden [hen/] segghende : b Door wat macht oft * door wat naem hebt ghy dit ghedaen?

b Exod.2.14 Mat.21.23 Act.7.27 *Griec/in

8 Petrus met den heylighen Gheest vervult/seyde tot hen:Ghy Overste des volcx/ ende Ouderlinghen Jsraels/

c Of/gheoordeelt/ of/rekenschap ghebracht.

9 So wy heden c ondersocht worden van der weldaet aenden crancken mensche ghedaen/ [namelijck/] d waer door hy gesont ghewor den is:

d Griec/waerin.

10 So sy u allen/ ende alle den volcke Jsraels bekent/ e dat f door den Naem Jesu Christi van Nazareth / welcken ghy ghecruyst hebt / welcken Godt van de dooden opghewecket heeft/ door desen [segghe ick/] staet dese hier voor u ghesont.

e Act.3.6 f Griec/in g Psal.118.22 Esaie 28.16 Mat.21.42 Marc.12.10 Luce 20.17 Rom.9.33 1.Pet.2.6

11 g Dese is de Steen / die van u Timmerlieden veracht is/ ende het Hooft des hoecx ghewor den is:

h Mat.1.21 Act.10.43

12 Eñ daer en is in geenē anderen salicheyt: h Want daer en is oock gheenen anderen Naem onder den Hemel den menschen gegeven/waer in wy moeten salich worden.

13 Als sy dan de vrymoedicheyt Petri ende Joannus saghen/ende bevonden dat sy ongeleerde ende slechte menschen waren/ waren sy verwondert : ende kendense [wel/] dat sy met Jesu gheweest waren/

14 Eñ als sy sagen den mensche die gesont ghewor den was by hen staen/en hadden sy niet daer teghen te segghen.

i Joan.11.47

15 Doe hieten syse wtgaen wt den raet/ende overleyden met malcanderen/seggende:

16 i Wat sullē wy dese menschē doen? want daer is een bekent teeckē door hen geschiet/ eñ is openbaer allen die te Jerusalem woonen/ende wy en connent niet loochenen.

Den Raet der Priesteren verbiet Jesum te prediken.

17 Maer op dat het niet meer verbreyt en worde onder het volck/ so laetse ons scherpelijck dreyghen dat sy niet meer eenighen mensche/indien Naem en spreken.

18 Ende sy riepense/ende gheboden hen dat sy geen-

Men moet Gode meer ghehoorsaem zijn/ dan den Raedt der Priesteren. *k Act.5.30*

sy gheensins spreken noch leeren en souden inden Naem Jesu.

19 Maer Petrus ende Joannes antwoorden/ende seyden tot hen: k Oordeelt ghy/ of het voor Godt recht zy / v lieden meer te hooren dan Godt?

20 Want wy en connen niet laten/ dat wy niet spreken en souden/ wat wy ghesien ende ghehoort hebben.

l Act.3.7

21 Eñ sy dreychdense scherpelijck/eñ lietense gaen/ niet vindende hoe syse pijnighen souden/om des volcx wille/want sy loefden alle Godt ouer het gene l dat ghesciet was.

m Act.12.12

22 Want de mensche was ouer de veertich Jaren out/aen welcken dit teecken der gesontmakinghe gheschiet was.

23 Ende sy ontslaghen zijnde / ginghen m tot den haren / ende vercondichden al wat de Ouerpriesters ende Ouderlinghen tot hen ghesept hadden.

De Ghemeynte bidt teghen de veruolginghe/ende woort verhoort.

24 Ende als zijt hoorden / hieuen sy eendrachtelijck een stemme op tot Godt/ ende seyden: Heere/ghy zijt de Godt die den Hemel/ ende de Aerde / ende de Zee / ende al wat daer in is/ghemaeckt hebt:

** Psalm.2.1* *n Of/met rumoer opghemaeckt*

25 Die door den mont Dauids ws knechts gesept hebt: * Waerom zijn de Heydenen n ghestoort gheweest/ende de volcken hebben ydele dinghen bedacht?

o Dat is/Gesalfde *p Psal.2.2 Mat.26.3 Mar.14.3 Luce.22.1 Joan.11.47*

26 De Conighen der Aerden zijn te samen ghestaen / ende de Ouerste zijn te samen by een vergadert/ teghen den o Heere ende zijnen Christum.

27 p Want inder waerheydt zijn in dese stadt vergadert tegen v heylich kint Jesum dat ghy ghesalft hebt/ Herodes / ende oock Pontius Pilitus / met de Heydenen ende de volcken Jsraels.

q Dat is/macht *r Of/ besloten*

28 Om te doen al wat uwe q hant ende uwen Raet te voren r bescheyden hadde te gheschieden.

s Ephe.6.19 Colloss.4.3 2 Thess.4.2 *t Griecx/in* *u Marc.16.17*

29 Ende nv Heere/aensiet hare dreygingen/ s ende geeft uwen Dienstknechten v woort met alle vrymoedicheyt te spreken:

30 t Door u het wtstrecken uwer hant tot gesontmakinge/ ende [door het] geschieden der teeckenen ende wonderheden door den Naem ws heylighen kints Jesu.

x Act.16.25

31 x Ende als sy ghebeden hadden/ wert de plaetse daer sy in vergadert warē beweecht/ ende sy werden al veruult van den heyligen Gheest/ende spraken het woort Gods vrymoedichlijck wt.

y Act.2.41 *1.Pet.3.8*

32 y Eñ de menichte der Geloouigē was een herte ende een ziele: oock en seyde niemant dat yet van zijnen goede zijn eygen ware/ maer alle dinghen waren hen ghemeyne.

z Dat is/ jonste/faueur/

33 Ende de Apostelen gauen met grooter cracht ghetuygenisse vander opstandinghe des Heeren Jesu. Ende daer was groote z ghenade ouer hen allen.

Onder de eerste Christenen en hadde niemant ghebreck. ** Esaie.58.7 Tob.1.20*

34 Want daer en was oock niemandt onder hen/die gebreck hadde: want so vele alser landt of huysen hadden / die vercochten sy/ ende brachten den prijs des vercochten [goets] eñ leydē aē de voetē der Apostelē.

35 * Ende eenen yeghelijcken wert ghegheuen na dat hy noodt hadde.

36 Joses dan/ die vandē Apostelē genaemt was Barnabas/dat is te seggen/een Sone des troosts/een Leuijt/geborē wt Cypren/

37 Hadde eenen Acker/ ende vercocht dien/ ende brachte den prijs/ende leyden voor de voeten der Apostelen.

Dat v. Capittel.

1. De haestighe doot Ananie/ ende zijner huysvrouwen/ 17. het vanghen ende verlossen der Apostelen/ 29. hare vrijmoedige belijdinge ende ghetrouwicheyt/ niet teghenstaende alle beschimpinghe ende dreyginghe.

Ananias sterft om de leughen. *a Of/beelt* *b Of/verberch*

1 Ende een man genaemt Ananias/ met Saphyra zijnen wijue/ vercocht een a haue:

2 Ende b ontrack wat vanden prijse / met medeweten zijns wijfs : Ende bracht een deel / ende leyde een deel voor de voeten der Apostelen.

c Dat is/vyant

3 Ende Petrus seyde : Anania / waerom heeft de c Sathan v herte veruult/ dat ghy lieghen soudet den Heylighen Gheest/ende ontrecken vanden prijse des Ackers?

4 Bleef hy niet gheheelick uwe? Eñ doen hy vercocht was/was hy niet in uwer macht? Waerom hebt ghy dese daet in uwe herte voorgenomen? Ghy en hebt niet den menschen ghelogen maer Gode.

5 Als Ananias dese woorden hoorde / viel hy neder/ende gaf den geest op. Ende daer quam groote vreese ouer alle de ghene die dit hoorden.

6 De Jongelinghen stonden op/ende namen hem wech/ende droeghen hem wt/ ende begroeuen hem.

7 Ende het geschiede ontrent drie vren daer na/dat oock zijn wijf in quam/niet wetende wat daer gheschiet was.

d Griecx/ antwoorde

8 Ende Petrus d seyde tot haer: Segt my/ oft ghy den Acker so veel vercocht hebt? Sy seyde: Ja/so veel.

Ananias wijf sterft om der leughen.

9 Eñ Petrus seyde tot haer: Wat zijt ghy eens ghewoorden/ te versoecken den Gheest des Heeren? Siet/daer de voeten der gener die uwen man begrauē hebben/ [zijn] voor de deure/ende sullen v wtdraghen.

10 Ende sy viel terstondt neder voor zijne voeten/ende gaf den geest op: ende de Jongelinghen inghecomen zijnde / vondense doot/ende droeghense wt/ ende begroeuense by haren man.

11 Ende daer quam groote vreese ouer de gheheele Ghemeynte / ende ouer alle die dit hoorden.

e Mar.16.17 Act.2.43 *f Griecx/eensmoedelijck* *g 1.Reg.6.3 Joan.10.23 Act.3.11* *h Gri. maectese groot.* *i Act.2.47*

12 e Eñ daer geschiedē vele teeckenen ende wonderheden inden volcke/door de handen der Apostelen: (Eñ sy warē alle f eendrachtelick inden g Voorhuyse Salomonis.

13 Ende van den anderen en derfte hem niemant tot hem voeghen / maer het volck h hielt vele van hem.

14 i Ende daer werden meer gheloouighen den Heere toeghevoeght/menichte van mannen ende vrouwen.)

15 Also dat sy de crancken op de straten wt droeghen/ende leydense op bedden ende baren/op dat als Petrus quame/ten minsten zijne schaduwe yemant van hen beschaduwen mochte.

k Mar.16.18 Act.8.7 ende 16.18 ende 19.12

16 Ende daer quam oock de menichte der omligghenden steden tot Jerusalem/ brenghende crancken / ende k die van onreyne gheesten ghepijnicht waren : ende sy werden alle ghesont.

17 Ende de Ouerpriester stont op/ende alle

die met

die met hem waren/ welcke is de Secte der Saduceen/ende werden vol toorens:

De Priesters vol nijdts / ende Saduceisch gesint/ worpen de Apostelen in den Karcker

18 Ende sloegen hare handen aen de Apostelen/ende settense inde gemeyne l gevanckenisse.

l Griecx/bewaernisse.

19 m Maer de Enghel des Heeren dede de deure der ghevanckenisse inder nacht op/ ende leydese wt/ ende seyde:

m Act.12.7 ende 16.26

20 Gaet henen/staet ẽ spreect inden Tempel totten volcke alle de woorden deses levens.

21 Als sy dit ghehoort hadden / ginghen sy des smorghens vroech inden Tempel/ ende leerden. Ende de Overpriester quam/ ende die met hem waren/ ende riepen den Raet/ ende alle de Ouderlinghen der kinderen Israels te samen: ende sonden na de ghevanckenisse/ om hen te halen.

22 Ende als De Dienaers daer quamen/ en vonden syse inde ghevanckenisse niet: so keerdē sy wederom/ende bootschaptent/

23 Segghende: Wy vonden den Karcker met n aller sekerheyt toegheslooten / ende de Wachters buyten voor de deure staen: ende doe wy die op deden en vonden wy niemandt daerin.

n Of/ neerstichept.

24 Doe de Overpriester / ẽ de Hooftman des Tempels/ ende de Overpriesters dese woorden hoorden/waren sy twijfelmoedich over hen/wat daer wt comen mochte.

25 Doe quam daer een die hen bootschapte/ segghende: Siet/ de mannen die ghy in de ghevanckenisse gheleydt hebt / staen inden Tempel/ende leeren het volck.

26 Doe ginck de Hooftman [des Tempels] met de Dienaren henen/ ẽ brachtense sonder ghewelt: o Wāt sy vreesdē het volck/ op dat sy niet en soudē ghesteenicht wordē.

De Apostelen worden ghevanghen inden Tempel/ daer sy leeren.

o Mat.21.26

27 Ende als syse brachten/stelden syse voor den Raedt: ende de Overpriester vraechde hen/ ende seyde:

28 p Hebben wy v niet scherpelijck gheboden / dat ghy niet en soudt leeren in desen Naem ? ende siet/ ghy hebt Jerusalem vervult met dese uwe leere / ende wilt deses menschen bloet op ons brenghen.

p Act.4.18

29 Petrus ende de Apostelen antwoorden/ ende seyden: q Men moet Gode meer ghehoorsaem zijn dan de menschen.

Gode ghehoorsaem zijn.

q Act.4.19

30 De Godt onser Vaderen heeft Jesum opghewect/ r welcken ghy hebt ghemoort/ ende aen het hout ghehanghen.

r Act.2.23

31 s Desen heeft Godt door zijn rechterhant verhoocht/ tot eenen Vorst ende Salichmaker/ om Israel bekeeringhe ende vergevinghe der sonden te gheven.

s Act.3.18 Philip.2.9

32 t Ende wy zijn hem ghetuyghen u van dese woorden: ende oock de heylighe Gheest/ welcken God ghegheven heeft den ghenen die hem ghehoorsaem zijn.

t Joan.15.26 27

u Of/ van dat wy segghen:

33 Als sy dit hoorden verstedē sy [van toornicheyt:] ende hielden raet/hen te dooden.

34 Maer daer stont op inden Raet een Phariseus/ghenaemt x Gamaliel/een Leeraer des Wets/ groot gheacht van alle den volcke/ende gheboot dat de Apostelen wat souden wtgaen.

Gamaliels raedt.

x Act.22.3

35 Ende seyde tot hen: Ghy Israelitische mannen/siet voor v [aengaende] dese menschen/wat ghy te doen hebt.

36 y Want voor dese dagen stont Theudas op/ segghende dat hy wat groots ware/ welcken aenhinck een ghetal mannen/ ontrent vier hondert: hy is ghedoot/ ende alle die hem ghehoor gaven zijn verstropt/ende tot niet ghewoorden.

Theudas.

y Act.21.38

37 Na desen stont op Judas Galileus/inde daghen der beschrijvinghe/ ende maecte veel volcx afvallich tot hem : ende die is oock vergaen/ende alle die hem ghehoor gaven / werden verstropt.

Judas Galileus.

38 Ende nv segghe ick v/ houdt af van dese menschen/ ende laetse [varen:] z Want so is desen raet of dit werck wt menschen / so sal het ghebroken worden:

z Pro.21.30 Esaie 8.10 Mat.15.13 Joan.15.2

39 Maer is het wt Gode/soo en condt ghy dat niet breken/ op dat ghy niet te eeniger tijt bevonden a en wort tegē God te strydē.

a Act.9.6 ende 23.9

40 Soo b vielen sy hem toe / ende als sy de Apostelen ingheroepen c ende ghegheesselt hadden/ verboden sy [hen/] dat sy niet meer inden Name Jesu spreken en souden / ende litense gaen.

b Of sy lieten hen van hem ghesegghen.

c Mat.23.34

41 d Soo ginghen sy dan verblijdt van des Raets aensichte / om dat sy weerdich gheweest waren voor zijnen Naem versmaetheyt te lijden:

De Apostelen ghegeesselt om Christi wille/ zijn verblijdt.

d Mat.5.12

42 Ende sy en hielden niet op daghelijcx inden Tempel ende te huys te leeren ende te Evangelizeren Jesum Christum.

Dat vi. Capittel.

1. De verkiesinghe der seven Diaconen/ 8. de ghenade in Stephano/ 11. de valsche beschuldinghe teghen hem ghemaect.

1 Ende in die daghen als de Discipulen vermenichvuldichden/ quam daer een murmuringhe der Griecken teghen de Hebreen/ om dat hare Weduwen in de daghelijcksche bedieninghe [der Armen] a veracht werden.

Diaconen verordent/ die den Weduwen ende Tafelen dienden/ ẽ de Apostele prediken.

a Of versuymt

2 De twaelve dan/ riepen de menichte der Discipulen / ende seyden : b Het en is niet goet dat wy het woort Gods verlaten/ ende de Tafelen bedienen.

b Exod.18.19

3 c Daerom broeders/siet onder vlieden na seven d mannen/die goet ghetuyghenisse hebben/vol des heyligen Gheests ẽ wijsheyts/ die wy mochten setten tot desen wercke.

c Act.1.21 ende 16.3 Deut.1.13 1.Tim.2.7

d Gr. betuyghde mannen

4 Ende wy sullen aenhouden inden ghebede/ende inde bedieninghe des Woorts.

5 Ende dit woordt behaechde der gheheeler menichte: ende sy vercoren Stephanum/ eenen man vol gheloofs ende Heylighen Geests/ende e Philippum/ende Prochorum/ende Nicanorem/ende Timonem/ ende Parmenam / ende f Nicolaum / den * Aencomelinck van Antiochien.

e Act.21.8

f Apoc.2.6

** Of/ Jodenghenoot*

6 g Dese stelden sy voor de Apostelen/ ende als sy ghebeden hadden/h leyden sy hen de handen op.

g Act.1.23

h 1.Tim.4.14 ende 5.22 2.Tim.1.6

7 Eñ het woort Gods wies/ ende het getal der Discipulē vermenichvuldichde te Jerusalem seere: eñ een groote schare der Priesteren werden i den gheloove ghehoorsaem.

Daer zijn Priesters den gheloove ghehoorsaem.

i Dat/ is der leere

8 Eñ Stephanus vol gheloofs eñ crachts/ dede wonderheden ende groote teeckenen onder den volcke.

9 Ende daer stonden op sommige wt der k Synagoghe/ ghenaemt Libertijnen/ende der Cyrenen/ende Alexandrijnen/ ende der ghener die wt Cilicia / ende Asia waren / ende twistede met Stephano.

k Dat is/ Schole/ of/ Collegie/

10 l Ende sy en conden niet wederstaen der wijsheyt ende den Geest daer door hy sprack.

11 m Doe maeckten sy mannen wt/ die seyden: Wy hebben hem lasterlijcke woorden hooren spreken tegen Mosen ende Godt.

12 Ende sy beroerden het volck ende de Ouderlingen/ ende de Schriftgeleerden/ ende quamen hem aen / ende grepen hem [wech/] ende brachten hem voor den Raet.

13 Ende stelden daer valsche ghetuyghen/ welcke seyden: Dese mensche en hout niet op / lasterlijcke woorden te spreken teghen dese heylige plaetse/ ende de Wet.

14 Want wy hebben hem hooren segghen/ dat Jesus van Nazareth dese plaetse sal verderuen/ ende veranderen de insettingen/ die ons Moses ghegheuen heeft.

15 Ende sy hem aensiende alle die in den Raet saten/ sagen sy zijn aensichte als eens Enghels aensichte.

Dat vij. Capittel.

1. Stephanus ontschuldicht hemseluen / ende straft zijne tegensprekers/ 54. ende daer na wort hy van hen gesteenicht/ met de bewillinge Pauli.

1 Ende de Ouerpriester seyde: Is dan dat alsoo?

2 Maer hy seyde: Ghy mannen broeders ende Vaders/ [hoort toe:] De Godt der heerlijckheyt wert gesien van onsen vader Abraham / als hy in Mesopotamia was/ eer hy woonde in Charram.

3 Ende hy seyde tot hem: a gaet wt uwen Lande ende wt v Maechschap/ ende coemt in het Lant dat ick v wijsen sal.

4 Doe ginck hy wt den Lande der Chaldeen/ ende woonde in Charram. Ende van daer na de doot zijns vaders/ brachte hem [God] ouer in dit Landt/ daer ghy nv in woont.

5 Ende en gaf hem gheen erfdeel daer in/ oock niet eenen voetstap [breet:] b ende hadde hem belooft hy soudet hem gheuen te besitten/ ende zijnen Zade nae hem / doe hy noch gheen kint en hadde.

6 Maer Godt sprack alsoo: c d Dat zijn zaet soude vreemdelinck zijn in eenen vreemden lande/ ende dat zijt souden dienstbaer maken/ ende mishandelen e vier hondert Jaer.

7 Ende dat volck welcken sy dienen sullen/ sal ick oordeelen/ seyt God: f ende daer na sullen sy wtgaen/ ende my dienen in deser plaetse.

8 g Ende hy gaf hem het Verbont der Besnijdenisse: ende alsoo h heeft hy Isaac gegenereert / ende besneet hem ten achsten dage: i ende Isaac/ Jacob: ende k Jacob de twaelf Voorvaderen.

9 Ende de Voorvaders waren nijdich tegen Joseph/ ende l vercochten hem in Egypten/ ende Godt was met hem:

10 Ende verloste hem wt alle zijne verdruckinge / ende gaf hem genade ende wijsheyt voor Pharao den Coninck van Egypten/ ende [die] stelde hem [tot] eenen Heere ouer Egypten/ ende gheheel zijnen huyse.

11 m Ende daer quam n een diere tijt ouer het gheheel Lant van Egypten/ ende Chanaan/ ende groote verdruckinghe/ ende onse Vaders en vonden gheen spijse.

12 o Maer als Jacob hoorde dat in Egypten coren was/ sandt hy onse Vaders eerstmael.

13 p Ende in de tweede reyse wert Joseph van zijne Broeders bekent: ende het ghestachte Josephs wert Pharaoni gheopenbaert.

14 Ende Joseph sant boden / ende ontboot zijnen vader Jacob/ ende alle zijn geslachte/ in vijf ende tseuentich zielen.

15 q Ende Jacob quam af in Egypten/ r ende hy sterf/ ende onse Vaders.

16 s Ende werden ouergebracht in Sichem/ ende ghelept in het graf/ t welck Abraham ghecocht hadde met siluer / van de Sonen Emor/ des [Soons] Sichem.

17 Maer als nv de tijt der beloften nae by was/ dien God Abrahe gheswooren hadde/ u wies het volck ende vermenichfuldichde in Egypten:

18 Tot dat daer een ander Coninck opstont/ die Joseph niet ghekent en hadde.

19 Dese ginck listichlijcken met onsen ghestachte omme/ ende mishandelde onse Vaderen/ so dat sy de ionge kinderkens wechworpen [moesten/] op dat sy niet te lijue en souden blijuen.

20 x In de selue tijt wert Moses geboren/ ende was Gode behagelijck/ ende wert drie maenden opghevoet in zijns vaders huys.

21 Ende als hy wech geworpen was/ nam hem de dochter Pharaonis op/ ende voede hem op/ haer seluen tot eenen Soon.

22 Ende Moses wert gheleert in alle wijsheyt der Egyptenaren/ ende was machtich in woorden ende wercken/

23 y Maer als hy veertich Jaren oudt wert/ quam hem z in zijnen sin/ zijne broeders de kinderen Israels te besoecken.

24 Ende doe hy sach eenen onrecht lijden/ beschermde ende wreecte hy den genen dien ouerlast gheschiede/ ende sloech den Egyptenaer.

25 Ende hy meynde dat zijne broeders verstonden/ dat God hen door zijne hant verlossinge gheuen soude: maer sy en verstondens niet.

26 Ende des anderen daechs wert hy ghesien van hen/ doe sy streden: ende beweechdese tot vrede/ seggende: Ghy mannen/ ghy zijt broeders/ waerom doet ghy malcanderen onghelijck.

27 Ende die zijnen naesten ongelijck dede/ verstiet hem/ seggende: a Wie heeft v [tot] eenen Ouersten ende Richter ouer ons ghesect?

28 Wilt ghy my oock dooden/ ghelijck ghy gisteren den Egyptenaer dedet?

29 Doe vloot Moses b om dat woort/ ende wert vreemdelinck inden lande Madian: ende genereerde daer twee Sonen.

30 c Ende als veertich Jaren d veruult waren / wert van hem ghesien de Enghel des Heeren in de Woestijne des Berchs Sina/ in eenen vlammigen viere des Haechboschs.

31 Ende als Moses dat sach/ wert hy verwondert van dat gesichte: ende als hy daer henen ghinck om te besien / ghesch iede een stemme des Heeren tot hem/

32 e [Segghende:] Ick ben de Godt uwer Vaderen/ de God Abrahams/ ende de God Isaacx/ ende de Godt Jacobs. Ende Moses wert beuende / ende en dorst het niet aenmercken.

33 Doe seyde de Heere tot hem: f Doet wt de schoenen van uwe voeten: want de plaetse daer ghy in staet/ is heylich Lant.

34 g Ick hebbe merckelijck ghesien de verdruckinghe mijns volcx in Egypten. Ende haer

q Gene.46.5
r Gene.49.33
s Gene.50.13 Josue.24.32
t Gene.23.16.
u Exod.1.7 Psal.105.24
Moses.
x Exod.2.2 ende 6.20 Num 26.59 1.Par.23.13 Hebr.11.23
y Exod.2.11
z Griecx/ in zijn herte/
a Exod.2.14 Mat.21.23 Act.4.7 ende 7.35
b Griecx/ in
c Exod.3.2
d Griecx. vol werden
De Enghel verschijnt Moses in den Haechbosch.
e Exod.3.6 Mat.21.32 Hebr.11.16
f Joan.5.15
Heylich Landt.
g Gri. siende ghesien/

haer suchtē hebbe ick gehoort / ende ben neder gecomen hen te verlossen : eñ nv coemt hier/ick wil v na Egypten senden.

35 Desen seluen Mosen/welcken sy versaect hadden / segghende : Wie heeft v tot eenen Oversten ende Richter gestelt? Desen sant Godt tot eenen Oversten ende Verlosser/ door de hant des Engels/ die van hem gesien wert inden Haechbosch.

h Exod.7.9 10.11.14 i Exod.16.1

36 h Dese leydese wt/ende dede wonderheden ende teeckenen in Egypten lant / ende in de Roode Zee / i ende in de Woestijne veertich Jaren.

k Deut.18.15 18 Joan.1.45 Act.3.22 l Mat.17.5 m Exod.19.3 n Gala.3.19

37 Dese is die Moses / die tot de kinderen Jsraels geseyt heeft: k De Heere uwe God sal v eenen Propheet verwecken wt uwen Broederen/ ghelijck als my: l dien sult ghy hooren.

38 m Dese is de ghene die in de Gemeynte in de Woestijne met n den Enghel was/ die tot hem sprack op den Berch Sina/ ende met onse Vaderen : welcke ontfinck de leuende woorden/om die ons te gheuen.

39 Welcken onse Vaders niet en wildē gehoorsaem zijn/maer verwierpē hem/eñ keerden met hare herten weder na Egypten/

o Exod.32.1

40 Seggende tot Aaron: o Maect ons Goden die voor ons henen gaen : want wy en weten niet wat desen Mosi geschiet is/ die ons wt den Lande Egypti gebracht heeft.

Joden Afgod ndienaers.

41 Ende sy maecten een Calf in die dagen/ eñ brachten Offer tot het Beelt : ende waren vrolijck in de wercken harer handen.

p Rom.1.24 q Dat is/ de Sterren.

r Amos.5.25

42 p Ende God keerde hem [van hen/] eñ gaf se ouer dat sy den q Heyre des Hemels dienden: gelijck geschreuē is inden Boecke der Propheten: r Hebt ghy my / O huys Jsraels / veertich Jaren in der Woestijne slachtinghe ende Offerhanden gheoffert?

Moloch.

s Griecx/ verhuyst.

43 Ja ghy hebt des Molochs Tabernakel opghenomen / ende de Sterren ws Godts Remphan/de gelijckenisse die ghy gemaect hebt om te aenbidden : ende ick sal v s verwerpen ouer ghene zyde van Babylonien.

De Tabernakel.

t Exod.25.40 Hebr.8.5

44 Den Tabernakel der getuygenisse was onder onse Vaderen inder Woestijne/ ghelijck t hy geordineert hadde/ die Mosi seyde / dat hy dien maken soude na het Voorbeelt dat hy ghesien hadde.

u Josue.3.15

x Griecx/ de besittinghe.

45 u Welcken oock onse nacomende Vaders mede ghebracht hebben/ comende met Jesu in x het Lant dat de Heydenen besaten/ die God voor onser Vaderen aensichte verdreef/ ende tot de dagen Dauids.

y 1.Sa.16.1 Psal.89.21 Act.13.22 z 2.Sa.7.2 1.Par.17.1 Psal.132.5 a 1.Reg.6 1.Par.17.12 b 1.Reg.8.17 Act.17.24 c 2.Par.6.33 Esaie 66.1 Mat.5.34 ende 25.21

46 y De welcke ghenade vant voor Godt/ z ende begheerde te vinden eenen Tabernakel den Gode Jacobs.

47 a Eñ Salomon timmerde hem een huys.

48 b Maer de Alderhoochste en woont niet in Tempelen met handen ghemaeckt/ ghelijck de Propheet seyt:

49 c Den Hemel is mijnen throon/ ende de Aerde de voetbanck mijner voetē: wat huys sult ghy my timmeren / seyt de Heere: of welck [is] de plaetse mijner ruste?

50 Heeft niet myn hant dit al ghemaeckt?

d Jere.6.20 3.Esdr.9.16

51 Ghy hartneckige ende d onbesneden van herten ende ooren / altijts wederstaet ghylieden den heylighen Gheest : ghelijck uwe Vaders: also ghylieden oock.

52 Wat Propheten en hebben uwe Vaders niet veruolcht? ende sy hebbense ghedoodt/ die voorgheboodtschapt hebben van de toecoemste des Rechtueerdighen / wiens verraders ende moordenaers ghy liedē nv geworden zijt.

e Exod.20.3 ende 24.3. Joan.7.19 f Griecx/ in ordinancien der Enghelen/ g Griecx/ bewaert.

53 e Ghylieden die de Wet ontfangen hebt f door den dienst der Enghelen / ende en hebtse niet g ghehouden.

54 Als sy dit hoorden/versteden hare herten/ ende sy knersten met de tanden ouer hem.

Stephanus siet de heerlijckheyt Godts ende wort gesteenicht.

55 Maer hy vol des heyligen Geests/houdende zijne ooghen nae den Hemel/sach de heerlijckheyt Godts / ende Jesum staende ter rechterhandt Godts/

56 Ende seyde: Siet/ick sie de Hemelen geopent / ende den Sone des menschen ter rechterhant Godts staen.

h Griecx/ eensmoedichlijck i 1.Reg.21.13 Luce 13.31 k Act.22.20

57 Maer sy roepende met luyder stemmē/ stopten hare ooren / ende ouervielen hem h eendrachtelijcke.

58 Ende i wierpen hem ter Stadt wt/ ende steenichden hem : k ende de ghetuygen leyden hare cleederen af / aen de voeten eens Jonghelincx ghenaemt Saulus.

l Psal.31.6 Luce 23.46

59 Ende sy steenichden Stephanum/welcke aenriep / ende seyde: l Heere Jesu ontfangt mijnen Gheest.

m Mat.5.44 Luce 24.34 1.Cor.4.12 n Griecx/ sett

60 Ende hy knielde neder / ende riep met luyder stemmen : m Heere/ n en rekent hen dese sonde niet. Ende als hy dat ghesept hadde/ ontliep hy.

Dat viij. Capittel.

13. Simon de Toouenaer wert ghedoopt/ 20. ende van Petro ghestraft om zijne gierichept ende gheueynstheyts wille/ 27. oock de Camerlinck der Coninginne Candaces/ 37. nae dien hy gheloost hadde in Jesum Christum, wort van Philippo ghedoopt.

a Act.22.20 b Ofte hadde een welbehaghen. c Act.11.19.

1 Ende a Saulus b bewillichde oock in zijnen doot. Ende daer wert te dien daghe groote veruolginghe teghen de Gemeynte die in Jerusalem was: c ende sy werden alle verstropt inde Landen Judee ende Samarie/ behaluen de Apostelen.

d Gene.23.2 ende 50.10 2.Sam.3.31 e Of rouwe f Act.9.1 ende 22.4 ende 26.9 Gala.1.13 1.Cor.15.9 1.Tim.1.13 g Act.11.19

2 Ende [sommighe] Godvruchtige mannē droegē Stephanum te samē [tē graue/] d eñ maeckten een groote e clage ouer hem.

3 f Eñ Saulus verwoestede de Gemeynte/ gaende in alle de huysen: ende treckende mannen ende vrouwen/ leuerdese ouer inde gheuanckenisse.

4 g Sy dan die verstropt waren / ginghen alomme/ende vercondichden het woort.

Philippus predict den Samaritanen.

5 Ende Philippus quam af in de Stadt Samarie/ende predickte hen Christum.

6 Ende de Scharen namen eendrachtelijck waer dat van Philippo gheseyt wert/hoorende ende siende de teeckenen die hy dede.

h Mar.16.18 Act.5.16 ende 16.18 ende 19.12 i Of/ gichte siecke.

7 h Want de onreyne Geesten voeren wt van vele besetene / roepende met luyder stemmen : ende vele i lamme ende creupele werden ghesont ghemaeckt.

8 Ende daer wert groote blijschap in die Stadt.

Simon Magus. k Act.13.6

9 Ende een man ghenaemt Simon / hadde te voren in die Stadt k plegende geweest Toouerije / ende het volck van Samaria wtsinnich makende/segghende dat hy wat groots was:

10 Welcken sy alle waernamen / van den cleynsten tot den grootsten/seggende: Dese is de groote macht Godts.

Ende

Ende sy namen hem waer/ daerom dat 11 hyse langhe tijt met toouerye wtsinnich ghemaeckt hadde.

Maer doe sy gheloofden Philippo / die 12 vanden Coninckrijcke Gods vercondichde/ ende vanden Name Jesu Christi / werden sy ghedoopt/mannen ende vrouwen.

Simon Magus wort ghedoopt.

Eñ Simon geloofde oock selue/ende ge- 13 doopt zijnde/bleef by Philippum/ ende als hy de teeckenen ende groote crachten sach die daer gheschieden/verschricte hy hem.

Eñ als de Apostelen te Jerusalem hoor- 14 den dat Samaria het woort Gods ontfanghen hadde / sonden sy tot hen / Petrum ende Joannem.

De welcke quamen af / ende baden voor 15 hen/dat sy den heylighen Geest ontfingen.

Want hy en was noch niet op eenighe 16 van hen gecomen/maer sy waren alleenlick ghedoopt/inden Naem des Heeren Jesu.

Doe l leyden sy de handen op hen / ende 17 sy ontfinghen den heylighen Gheest.

Als dan Simon sach/dat door de opleg- 18 ginghe der handen der Apostelen/ de heylighe Gheest ghegeuen wert/

Soo boodt hy hen ghelt/seggende: Geeft 19 my oock de macht/op dat / soo wien ick de handt oplegghe / hy den heylighen Gheest ontfanghe.

Godts gaue wort door gheen ghelt vercreghen. l Mat. 10.8

Maer Petrus seyde tot hem: V ghelt zy 20 met v tot verderffenisse / m want ghy ghemeynt hebt dat de gaue Godts door ghelt vercreghen wort.

Ghy en hebt noch deel noch lot in desen 21 woorde: want v herte en is niet recht voor Godt.

Daerom bekeert v van dese uwe boos- 22 heyt/ ende bidt Godt/of v dit gedachte ws herten vergheuen worde.

Want ick sie dat ghy zijt in bitter galle/ 23 eñ tsamenknoopinge der ongerechticheyt.

Ende Simon antwoorde/ende seyde: n 24 Bidt ghy den Heere voor my / op dat niet op my en come/daer ghy van ghesept hebt.

n Num. 21.7.

Als sy nv alomme het woort des Hee- 25 ren betuyght ende gesproken hadden / keerden sy wederom na Jerusalem / ende vercondichden het Euangelium velen vlecken der Samaritanen.

Ende de Enghel des Heeren sprack tot 26 Philippum/segghende: Staet op/ende gaet henen tegent Suyden/op den wech die van Jerusalem af coemt/na [de Stadt] Gasa/ o welcke woest is.

Philippus vercondicht het Euangelium den Camerlinck der Conninginne van Ethiopien. o Of, desen weg is woeste. p Of, gesnedẽ. q Joan. 12.20

Ende hy stont op / ende ginck henen. 27 Eñ siet/ een Moorman/ die een p Camerlinck was/ ende een machtighe Candaces/ der Coninginne van Ethiopien : welcke ouer haren schat was / q die was comen te Jerusalem/ om aen te bidden:

Eñ keerde wederom / sittende op zijnen 28 waghen:ende las den Propheet Esaiam.

Ende de Gheest seyde tot Philippum: 29 Gaet toe/ende voecht v by desen wagen.

Eñ Philippus liep toe/ende hoorde hem 30 lesen den Propheet Esaiam/ ende seyde: Verstaet ghy oock wat ghy leest?

Ende hy seyde: Hoe soude ick connen/ten 31 ware dat my yemandt onderwese? Ende badt Philippum/ dat hy soude op comen/ ende by hem sitten.

32 Ende de plaetse der Schrift die hy las/ was dese: r Hy is gelijck een Schaep ter slachtinge gebracht/ ende als een Lam voor zijnen Scheerder stemmeloos/ also en heeft hy zijnen mondt niet opghedaen.

r Esaie 53.7

33 Zijn oordeel is in zijne nederheyt s wechgenomen: ende wie sal zijn t Eeuwe vertellen? want zijn leuen wert van der Aerden wechghenomen.

s Of, verheuen. t Of, geslachte

34 Ende de u Camerlinck antwoorde Philippo / ende seyde: Jck bidde v / van wien seydt de Propheet dat? van hem seluen/ of van eenen andern?

u Of, gesnedẽ

35 x Ende Philippus dede zijnen mont op/ ende beginnende van dier Schrift aen/ vercondichde hem Jesum.

x Luce 24.45 46

36 Ende daer sy ouer wech voeren/quamen sy aen een water: ende de Camerlinck seyde: Siet daer water / y wat verhindert my ghedoopt te worden?

y Act. 10.47

37 Ende Philippus seyde: Gelooft ghy wt gheheelder herten / so ist gheoorloeft? Hy antwoorde/ ende seyde: Jck ghelooue dat Jesus Christus zy de Sone Gods.

Des Camerlincx ghelooue.

38 Ende hy gheboot den waghen stille te houden / ende sy daelden beyde in het water/ Philippus ende de Camerlinck: ende hy doopte hem.

39 Ende als sy z vanden water op quamẽ/ nam de Gheest Philippum wech / ende de Camerlinck en sach hem niet meer : want hy reyst de vrolick zijnen wech.

z Of, wt

40 Eñ Philippus wert gheuonden te Azoten / ende ginck alomme/ vercondighende het Euangelium allen steden/ tot dat hy te Cesarien quam.

Dat ix. Capittel.

1. Saulus na dat hy de Gemeynte veruolcht heeft, 4. werdt van Christo gheroepen / om zijn Apostel te zijn. 32. Ende Petrus geneest Eneam den gichtsiecken / 36. ende verweckt de dochter in Joppe.

1 Ende Saulus a noch blasende dreyginghen ende moort teghen de Discipulen des Heeren/ginck tot dẽ Ouerpriester.

a Act. 3.8 ende 23.4 ende 26.9 Galat. 1.13 1. Cor. 15.9 1. Tim. 1.13

2 Eñ begeerde van hen brieuen na Damascum/ tot de b Synagogen: op dat hy mannen eñ vrouwẽ/ so hy eenige van * deser Leere vonde/ gebonden na Jerusalem brachte.

*b Dat is/ Collegien, Scholen Vergaringhen/ * Griecx/ desen weghe.*

3 c Eñ als hy reysde/ ist geschiet dat hy by Damascum quam/ ende hem omme sloech/ d snellick e een licht vanden Hemel.

Christus bekeert Saulum. c Act. 22.6 d 1. Cor. 15.8 2. Cor. 12.2 e Act. 26.12

4 Ende ter Aerden gheuallen zijnde/ hoorde hy een stemme tot hem segghen: Saul/ Saul/ wat veruolcht ghy my?

5 Ende hy seyde: Heere/ wie zijt ghy? Ende de Heere seyde: Jck ben Jesus / welcken ghy veruolcht: f Het is v hart/ de verssenen teghen den prickel te slaen.

f Act. 5.39

6 Ende hy beuende ende vertzaecht/ seyde: Heere/ g wat wilt ghy dat ick doe? Ende de Heere [seyde] tot hem: Staet op/ ende gaet in de stadt: ende v sal [daer] ghesept worden/ wat ghy doen moetet.

g Luce 3.10 Act. 2.37 ende 16.19

7 Ende die mannẽ die met hem ouer wech reysden/ stonden verwondert/ h want sy de stemme hoorden/ ende niemant en saghen.

h Dan. 10.7

8 Eñ Paulus rechte hem op vander Aerden/ eñ als hy zijne ooghen op dede/ en sach hy niemant/ eñ sy leyden hem by der hant/ ende brachten hem in Damascum.

Ende hy

9 Ende hy was drie daghen sonder sien/ ende en adt niet/noch en dranck niet.

Ananias.

10 Ende daer was een Discipel in Damasco ghenaemt Ananias: Ende de Heere seyde tot hem in een ghesichte: Anania. Ende hy seyde: Siet/ [hier ben] ick Heere.

11 Ende de Heere [seyde] tot hem: Staet op eñ gaet inde strate/ genaemt de Rechte: eñ vraecht ten huyse Jude na [eenẽ] genaemt Saulus i van Tarsen/ want siet hy bidt.

i Act. 21. 39 ende 22.3

12 (Ende hy heeft door een ghesichte gesien eenen man/ met name Ananias incomen/ ende hem de handen oplegghen/ op dat hy weder siende worde.)

Ananias vreest Paulum.

13 Ende Ananias antwoorde: Heere/ ick hebbe van velen ghehoort van desen man/ k hoe veel quaets hy uwen Heyligen in Jerusalem ghedan heeft:

k Act.9.1 Galat. 1.13 1.Cor.15.9 1.Tim.1.13

14 Ende heeft hier macht van de Overpriesters/ te l vangen alle die uwen Naem aenroepen.

l Gri. binden

Paulus een wtvercoren vat.

15 Ende de Heere seyde tot hem: Gaet henen/ m want dese is my een wtvercoren vat/ om mijnen Naem te draghen voor de Heydenen/ ende Coninghen/ ende kinderen Israels.

m Act.13.2 ende 22.21 Rom.1.1 Galat.1.15 ende 2.8 Ephese 3.8 1.Tim.2.7 2.Tim.2.11

16 n Want ick sal hem thoonen/ hoe vele hy lijden moet om mijnen Naem.

n Act.21.11 2.Cor.11.23

17 o Eñ Ananias ginck henen/ ende quam in dat huys: Ende legghende de handen op hem/ seyde: Saul broeder/ de Heere heeft my ghesonden: [namelijck/] Jesus die p v geopenbaert is inden wech dien ghy quamet/ op dat ghy weder siende/ ende met den heylighen Gheest vervult wordet.

o Act. 22.12 p Ofte/ van v is ghesien gheweest.

Paulus wort weder siende/ ende gedoopt/ eñ predict Christum.

18 Ende terstont vielen van zijne ooghen gelijck vischschellen / ende hy wert terstont weder siende: eñ stont op/ eñ wert gedoopt.

19 Ende nam spijse/ ende wert versterckt: ende Saulus was sommighe daghen by de Discipulen die in Damasco waren.

20 Eñ hy predicte terstont Christum in de Vergaderingẽ/ dat dese de sone Gods was.

21 Eñ sy verschrickten alle diet hoorden/ ende seyden: Is niet dese/ die te Jerusalem vernielde de ghene die desen Naem aenriepen: ende is daer toe hier gecomen/ om dat hyse ghebonden tot de Overpriesters soude brenghen?

22 Eñ Saulus wert meer eñ meer versterct/ eñ beroerde de Jodẽ die te Damasco woonden/ bewijsende dat dese q Christus ware.

q Dat is/ de Ghesalfde.

De Joden soeckẽ Paulum te dooden.

23 Ende na vele daghen hielden de Joden raedt te samen/ om hem te dooden.

24 Maer hare lagen werdẽ Paulo bekent/ r ende sy bewaerden de poorten dach ende nacht/ op dat sy hem dooden.

r 2.Cor. 11.32 s Josue. 2. 15 2.Sa.19.12 t Act.22.17

25 So namen hem dan de Discipulen des nachts/ s ende deden hem door den meur/ ende lieten hem met coordẽ af in eenen corf.

26 t Ende als Paulus te Jerusalem gecomen was/ versocht hy hem by de Discipulen te voegen: maer sy vreesdẽ hem alle/ niet gelooende dat hy een Discipel ware.

De Discipulen en ghelooven niet dat Paulus gelovich is.

27 u Maer Barnabas nam hem/ eñ bracht hem tot de Apostelen: ende vertelde hen hoe hy den Heere inden wech gesien hadde/ die met hem ghesproken hadde/ ende dat hy te Damasco x vrijelijck ghesproken hadde inden Name Jesu.

u Act.11.25 x Of openbaerlijck.

28 Ende hy was met hen wt ende ingaende te Jerusalem/ ende handelde vrijmoedichlijck in den Name des Heeren Jesu.

29 Hy sprack oock eñ y handelde met den Griecken: maer dese sochten hem te doodẽ.

y Of/ disputeerde

30 Ende doe de broeders dit ghewaer werden/ gheleyden sy hem af tot Cesarien/ ende sonden hem na Tarsen.

31 So haddẽ dan de Gemeyntẽ vrede door gheheel Judeam/ ende Galileam/ ende Samariam/ ende werden gesticht/ ende werdẽ vermenicht/ wandelende in de vreese des Heeren/ ende troost des heylighen Gheests.

Vrede.

32 Ende het gheschiede/ doe Petrus alom me doorreysde/ dat hy oock quam tot de Heylighen die te Lidda woonden.

33 Ende aldaer vant hy eenen man/ ghenaemt Eneas/ die acht Jaer te bedde gheleghen hadde/ ende was z lam.

Eneas gichtsieck/ wordt ghesont.

z Of/ gichtsieck.

34 Eñ Petrus seyde tot hem: Enea/ Jesus Christus make v gesont: staet op/ eñ maect selve v bedde. Ende hy stont terstont op.

a Of/ maeckt

35 Ende hem saghen alle die te Lidda ende Sarona woonden/ de welcke hen bekeerden tot den Heere.

36 Eñ te Joppe was een Discipulinne met Name Tabitha/ welck is te seggen: b Dorcas/ dese was vol goede wercken/ ende aelmoessen die sy dede.

b Dat is/ een Hinde/ of Rhee/

37 Eñ het gheschiede in die daghen/ dat sy cranck wert ende sterf. Eñ als syse gewasschen hadden/ leyden syse inden Oppersael.

38 Ende want Lidda by Joppe was/ hoorden de Discipulen dat Petrus daer was/ ende sonden twee mannen tot hem/ ende baden hem/ dat hy c niet en soude vertoeven tot hen te comen.

c Of/ hem niet en liete verdrieten

39 So stont Petrus op/ ende ginck met hen: ende als hy daer ghecomen was/ leyden sy hem op dẽ Oppersael: eñ alle de Weduwen stonden by hem weenende/ ende toonende hem de rocken ende cleederen die Dorcas ghemaeckt hadde/ als sy by hen was.

40 Eñ alsse Petrus alle hadde wtgedreven knielde hy neder/ ende badt: eñ keerde hem tot den lichame/ ende seyde: Tabitha/ staet op: Ende sy heeft haer ooghen opgedaen/ eñ Petrum ghesien hebbende/ sadt sy op.

Tabitha wort opghewect van der doodt.

41 Eñ hy haer de hant gevende/ rechtese op/ eñ de Heyligen ende Weduwen gheroepen hebbende/ steldese [hen] levende.

42 Eñ dit wert bekent gheheel Joppe door/ ende vele gheloofden inden Heere.

43 Eñ het geschiede/ dat hy vele dagẽ te Joppe bleef/ by eenen Symon Lederbereyder.

Petrus by den Lederbereyder.

Dat x. Capittel.

9. Petrus door een ghesichte vermaent / 34 ende versekert van de roepinge der Heydenen/ 36 vercondicht Christum Cornelio/ 44. ende bekeert hem met den zijnen.

1 Ende daer was een man te Cesaria ghenaemt Cornelius/ een Hooftman over hondert/ van der Bende die genaemt wert de Italiaensche.

Des Hooftmans Cornelij Godtsalicheyt.

2 Godsalich ende Godvruchtich met gheheel zijnen huysgesinne/ ende veel aelmoessen ghevende den volcke/ ende God biddende alle tijt.

3 [Dese sach] in een gesichte/ openbaerlick ontrent der negenster vren des daechs/ den Enghel des Heeren tot hem in comen/ ende tot hem segghende: Corneli.

4 Ende hy hem aensiende / wert vervaert/ ende

ende ſeyde: Wat iſt Heere? Hy ſeyde tot hem: U ghebeden ende aelmoeſſen zijn voor Godt in ghedachteniſſe op ghecomen.

5 Eñ nu ſent mannen na Joppe/ ende laet roepen eenē Simon/met toenaem Petrus.

6 Deſe is ter herbergen/ by eenen Simon Lederbereyder/ wiens huys is aen der Zee: deſe ſal u ſegghen wat ghy doen moet.

7 Als nu de Engel die met Cornelio ſprac/ wech ghegaen was / riep hy twee van zijne huyſ knechten/eñ eenen Godſaligē Crychſknecht/vā de gene die altijts by hem warē.

8 Ende als hyt hen al vertelt hadde/ſandt hyſe na Joppe.

9 Eñ des anderen daechs als ſy reyſden/ ende by der Stadt quamen/a clam Petrus opt b huys om te bidden/ ontrent der ſeſter uren.

10 Eñ hy wert hongerich eñ begeerde te etē. Ende dewijle ſy hem [wat] bereyden/ viel ouer hem een vertreckinghe der ſinnen:

11 Eñ ſach den Hemel gheo pent/eñ een vat tot hem neder comen/gelijc een groot lijnen laken: aen de vier hoecken ghebonden/ ende neder ghelaten op der Aerden.

12 Waerin waren alle viervoetige [dieren] der Aerden/ende wilde/ende cruypende dieren/ende ghevogelte des Hemels.

13 Eñ daer gheſchiede een ſtemme tot hem: Staet op Petre/ſlachtet/ende etet.

14 Maer Petrus ſeyde: Gheenſins Heere/ want ick en hebbe noyt yet c ghemeyns oft onreyns ghegeten.

15 Ende de ſtemme ſeyde wederom andermael tot hem: d Dat God gereynicht heeft/ en ſult ghy niet ghemeyn e maken.

16 Eñ dit gheſchiede driemael: ende het vat wert weder opghenomen inden Hemel.

17 Als nu Petrus in hemſeluen twijffelde/ wat dat geſichte weſen mochte/dat hy ghesien hadde: ſiet/de mannen die van Cornelio geſonden waren / hadden geuraecht na het huys Simonis/eñ ſtonden voor de poorte.

18 Eñ [eenen] gheroepen hebbende/vraechden/of Simon met toename Petrus / daer ter herberghe ware.

19 Ende dewijle dat Petrus op dat geſichte dachte/ f ſeyde de Gheeſt tot hem: Siet drie mannen ſoecken u:

20 g So ſtaet op/gaet af / eñ reyſt met hen/ niet twijfelende/ want ick hebſe gheſonden.

21 Doe ginck Petrus af/tot de mannen die van Cornelio tot hem geſonden waren / eñ ſeyde: Siet ick ben de gene dien ghy ſoeckt: wat is de oorſake daer ghy om gecomē zijt?

22 Doe ſeyden ſy: Cornelius een Hooftman ouer hondert /een rechtueerdich ende Godtvreeſende man/ die oock getuygeniſſe heeft van alle den volcke der Joden: deſe is van Godt vermaent door den heylighen Engel/ dat hy u ſoude ontbieden tot zijnen huyſe/ ende u h hooren ſpreken.

23 So riep hyſe in/ ende herberchdeſe: ende des anderen daechs ginck Petrus met hen wt/ende ſommige broeders van Joppe ginghen met hem.

24 Ende des anderen daechs quamen ſy tot Ceſariam: Ende Cornelius verwachteſe/ zijn Maechſchap ende ſonderlyckſte vrienden te ſamen gheroepen hebbende,

25 Ende als het gheſchiede dat Petrus in quam/ginck hem Cornelius te ghemoet/eñ vallende tot den voeten/aenbadt hem.

26 Maer Petrus rechtede hem op/ſeggende: i Staet op/ick ben oock ſelue eē menſche.

27 Eñ hy is ingegaen / ſprekende met hem/ ende heefter vele geuonden die te ſamen gecomen waren.

28 k Eñ heeft tot hen geſeyt: Ghy weet dat het ongeoorloeft is eenen Jootſchen manne hem te voegen/of te gaen tot eenē vreemdē: Maer l God heeft my getoont/dat ick geenē mēſche gemeyn of onreyn noemē ſonde.

29 Daerom ben ick ſonder m weygeren gecomen/als ick ontboden was. Ick vraghe dan waerom ghy my ontboden hebt?

30 Doe ſeyde Cornelius: Ouer vier daghen vaſtede ick tot deſer uren/ende ter negenſter uren badt ick in mijnen huyſe:

31 Ende ſiet/daer ſtont een man voor my in blinckende cleederen/ende ſeyde: Corneli/u ghebedt is verhoort / ende uwe aelmoeſſen zijn voor Gode in ghedachteniſſe

32 So ſent nu nae Joppe/ ende ontbiet Simonem/die toegenaemt wort Petrus: deſe is ter herbergen/ inden huyſe Simonis des Lederbereyders aen der Zee/de welcke hier ghecomen zijnde/ſal met u ſpreken.

33 So ſant ick terſtont tot u / ende ghy hebt wel ghedaen/dat ghy hier gecomen zijt. So zijn wy dan alle hier voor Godt/om te hooren al wat u van Godt beuolen is.

34 Ende Petrus dede zijnen mont open/eñ ſeyde: Nu verneme ick inder waerheyt/dat Godt geen n wtnemer der perſoonen en is.

35 o Maer in allen volcke/ wie hem vreeſt/ ende gherechticheyt werckt/die is hem aenghenaem.

36 p Het welcke hy heeft te kennen gegeuen den kinderē Iſraels/ q vercondigende vrede door Jeſum Chriſtum/die Heere ouer al is.

37 Ghy weet r de ſake die gheſchiet is door geheel Judeam/ ſ beginnende van Galilea/ na den Doop die Joannes predickte:

38 t Hoe dat God Jeſum vā Nazareth heeft ghesalft met den heylighen Gheeſt / eñ met cracht: welck omgewandelt heeft/weldoende ende gheſontmakende alle die van den Duyuel ouerweldicht waren: want Godt was met hem.

39 Ende wy zijn ghetuyghen van alle dat hy ghedaen heeft inder Joden Lant/ ende te Jeruſalem: welcken ſy ghedoot hebben/ende aen een hout ghehanghen.

40 u Deſen heeft Godt ten derdē dage verweckt/ende ghegeuen openbaer te worden:

41 Niet allen den volcke/ maer ons/die wy te voren van Gode tot getuygē vercorē waren/eñ hebben met hem gegeten eñ gedroncken/nae dat hy van de doodē opgeſtaen is.

42 x Ende heeft ons geboden den volcke te prediken/ende te betuygen/ dat hy is de gene die van Gode geſtelt is y een Richter der leuendighen ende dooden.

43 z Deſen geuen alle de Propheten getuygheniſſe/a dat ſo wie in hem ghelooven ſal/ vergheuinge der ſonden door zijnen Name ontfanghen ſal.

44 Als Petrus noch deſe woorden ſprack/ ſoo viel de heylighe Gheeſt op alle die het woort hoorden.

45 Ende de gheloovighe wt de b Beſnijdeniſſe/

Hem wordt beuolen dat hy Petrum ontbiedt.

a Mat.6.6 b Reg.4.33 c Gri.dack

Petro wort verthoont/ dat de Heydenen door den gheloove in Chriſtum ge reynicht zijn.

d Leu.11.4 Deut.14.7

e Mat.15.11 Rom.14.17 20. 1.Tim.4.4 Titi.1.15 f Of/houden.

f Act.11.12 g Acto.15.7

Petrus gaet tot Cornelium.

h Gri.woordē van u hooren.

Petrus en wil niet aenghebeden zijn.

i Act.14.15 Apoc.19.10 ende 21.9 k Exo.23.32 ende 34.15 Deut.7.2 Joan.4.9 ende 18.28 Acto.11.3

Alle menſchē zijn reyn door Chriſtum.

l Act.15.6 Ephe.3.6 m Gri.ſonder wederſeggen.

n Deu.10.17. 2.Par.19.7 Job.34.19 Sap.6.8 Spr.35.16 Rom.2.11 Gala.2.6 Epheſ.6.9 Col.3.25 1.Pet.1.17 o Eſai.56.6 p Griecx/het woort dat hy geſondē heeft. q Eſai.9.6 Joan.16.33 Rom.5.1 Coloſſ.1.20 r Griecx/het woort dat ſ Luce.4.14 t Pſal.45.8 Eſaie.61.1 Luce.4.18 u Acto.2.24 Marc.16.14. Luce.24.34 Joan.20.19 1.Cor.15.5 x Mat.28.19 Mar.16.15 Joan.16.16 y Acto.17.31 z Gen.3.15 ende 22.18 ende 26.4 ende 49.10 Deut.18.15 Pſal.132.11 Eſai.4.2 ende 7.14 ende 9.6 ende 40.10 Jere.23.5 ende 33.14 Ezech.24.23 ende 37.24 Dan.9.24 Mich.7.20 a Acto.15.9 b Dat is/ Joden/

nisse/ die met Petro ghecomen waren/ verschricten/ dat de gaue des heylighen Geests oock op de Heydenen wtghestort wert.

a Actor.2.4 Mar.16.17 b Of/ prijsen

46 c Want sy hoordense met tonghen spreken/ ende Godt b groot maken. Doe antwoorde Petrus:

a Acto.8.35 ende 11.17

47 e Can oock yemant het water weerē/ dat dese niet gedoopt en worden/ de welcke den heyligen Geest ontfangen hebbē/ gelijc wy?

48 Eñ hy beual datmense doopen soude in den Name des Heeren. Doe baden sy hem/ dat hy sommighe dagen [by hen bleue.]

Dat xj. Capittel.

1. De ontschuldinghe Petri/ aengaende de roepinge der Heydenen/ 19. beuesticht van der Gemeynte/ 21. Barnabas wort gesonden tot Antiochien/ 28. die diere tijt voorseyt door Agabus/ 30. ende het behulp daer teghen.

1 Ende de Apostelen ende broeders die in Judea waren/ hoorden dat de Heydenen oock het woort Godts aenghenomen hadden.

2 Ende als Petrus opghecomen was te Jerusalem/ so twistichden sy tegen hem die wt der Besnijdenisse waren.

a Exo.23.32 ende 34.15 Deut.7.2 Joan.4.9 ende 18.28

3 Segghende: a Ghy zijt inghegaen tot de onbesnedene/ ende hebt met hen ghegheten.

4 Doe begonst Petrus/ ende leydet hen ordentlijcken wt/ segghende:

b Acto.10.9 Petrus ghestraft van de gheloouighe Joden/ om dat hy Christum dē Heydenē vercondicht hadde/ bewijst dat den Heydenē de genade ghescheit is.

5 b Ick was in der Stadt Joppe/ biddende: ende sach in een vertreckinge der sinnen een gesichte/ [namelijc/] een vat/ gelijck een groot lijnen lakē/ by de vier hoecken neder gelaten wt dē Hemel/ eñ quam tot my toe:

6 Ende als ick dat aensach/ wert ick gewaer/ ende sach vieruoetige Dieren der Aerden/ ende wilde/ ende cruypende Dieren/ eñ Voghelen des Hemels.

7 Ende hoorde oock een stemme/ die tot my seyde: Staet op Petre/ slachtet ende etet.

c Luce.11.4 Deut.14.7

8 Doe seyde ic: Geensins Heere/ want daer en is noyt yet c ghemeyns oft onreyns te mijnen monde inghegaen.

d Of/ houden.

9 Ende de stemme antwoorde my andermael vanden Hemel: Dat Godt gereynicht heeft/ en salt ghy niet ghemeyn d maken.

10 Eñ dit geschiede driemael/ ende het wert alles weder opghetrocken ten Hemel.

11 Eñ siet/ terstont quamen daer drie mannen ouer in het huys daer ick in was/ ende waren van Cesarea tot my ghesonden.

e Acto.10.19 ende 15.7 f Of/ twijfelen:

12 e Eñ de Geest seyde tot my/ dat ick met hen reysen soude sonder f weygeren: eñ dese ses broeders gingen oock met my: ende wy ginghen in des mans huys.

13 De welcke ons vertelde/ hoe dat hy ghesien hadde eenē Engel in zijnen huyse staen/ ende tot hem segghende: Sent mannen nae Joppe/ ende ontbiet Simonem/ die Petrus toeghenaemt is.

g Gri. woordē tot v spreken/

14 Die sal g het v segghen/ waer door ghy/ ende alle v huys sult salich worden.

h Actor.2.4 ende 19.6

15 h Ende doe ick begonst te spreken/ viel de heylige Geest op hen/ ghelijck als [hy] oock inden beginne op ons [viel.]

i Mat.3.11 Marc.1.6 Luce.3.16 Joan.1.26 actor.1.5 ende 2.4 ende 9 4

16 Doe dachte ick op het woort des Heeren/ [namelijc/] hoe dat hy geseyt heeft: i Joannes doopte met water/ k maer ghyliedē sult inden Heyligen Gheest ghedoopt worden.

k Esai.44.3 Joel.2.28 l Acto.15.9

17 k Na dien dan Godt hen ghelijcke gaue gegeuen heeft/ gelijck als ons/ doe wy in Jesum Christum geloofte hebben/ wie was ick doch/ die Godt soude moghen m weeren.

m Of/ verbieden?

18 Als sy dit ghehoort hadden/ sweghen sy stille/ ende presen Godt/ seggende: So heeft dan Godt oock den Heydenen bekeeringhe ghegheuen tot den leuen.

Den Heydenen is bekeeringhe gegeuen.

19 n Eñ de ghene die verstropt waren door de verdruckinge die om Stephanum willē geschiede/ doorwandelden Phenicien/ eñ Cypren/ eñ Antiochien/ eñ en spraken het woort tot niemant / dan alleenlijck totten Joden.

n Acto.8.14 Christus woort dē Heydenen te Antiochien ghepredickt.

20 Maer daer waren van hen sommighe Cyprische / ende Cyrenische [mannen/] de welcke als sy te Antiochien ghecomen waren/ spraken tot den Griecken/ vercondigende den Heere Jesum.

o Acto.2.47 ende 5.14

21 o Ende de handt des Heeren was met hem: ende een groot ghetal wert geloouich/ ende bekeerden hen tot den Heere.

p Gri. woort

22 Ende daer quam een p geruchte van desen tot de ooren der Gemeynte/ die te Jerusalem was: ende sy sonden Barnabam wt/ dat hy henen ginghe tot Antiochien.

q Acto.13.43 ende 14.22

23 De welcke als hy daer ghecomen was/ ende ghesien hadde de genade Godts/ wert hy verblijdt/ q ende vermaendese alle/ dat sy met een voornemen des herten by den Heere souden blijuen.

24 Want hy was een goet man/ eñ vol des Heyligen Gheests eñ gheloofs: eñ daer wert een groote Schare den Heere toegheadaen.

Barnabas. r Acto.9.27

25 r Ende Barnabas ginck tot Tarsen/ om Saulum weder te soecken.

26 Ende als hy hem ghevonden hadde/ soo leyde hy hem tot Antiochien. Ende het gheschiede dat sy een gheheel Jaer in de Ghemeynte tsamen quamen / ende leerden veel volcx: ende dat de Discipulen te Antiochien eerst Christenen ghenaemt werden.

Christenen.

27 Eñ in die selue dagen quamen oock Propheten van Jerusalem tot Antiochien.

Agabus. s Acto.21.10. t Gri. grooten hongher. Dieren tijt.

28 Eñ een onder hen/ ghenaemt s Agabus/ stont op/ ende gaf te kennen door dē Geest/ dat daer t een groote diere tijt ouer het gheheel Aertrijcke comen soude: de welcke oock gheschiede onder den Keyser Claudio.

u Gri. tot den dienst.

29 Ende onder den Discipulen besloot een yeghelijck nae dat hy vermochte / te senden een u hantreyckinghe den broederen die in Judea woonden.

30 Het welck sy oock deden/ sendende tot de Ouderlinghen / door de handen Barnabe ende Sauli.

Dat xij. Capittel.

1. De Ghemeynte wort veruolcht door Herodem/ 2. Jacobus gedoot/ 3. Petrus geuangē/ 7. ende door den Engel verlost/ 20. de vereeninge Herodes met de Tyriers/ ende Sidoniers/ 21. zijn hoochmoet ende straffe/ 24. Joannes Marcus aengenomen van Paulo ende Barnaba/ wederkeerende van Jerusalem.

Herodes doot Jacobum. a Mat.4.21

1 Te dier seluer tijt begonste Herodes de Coninck sommige vander Gemeynte te verdrucken:

2 Ende doodde a Jacobum den broeder Joannis met den Sweerde.

Herodes worpt Petrum in de gheuanckenisse. b Joan.21.18 c Ofte/ viermael vier Crijchsknechten.

3 Ende doe hy sach dat het den Joden wel behaechde/ nam hy voor/ oock Petrum te vangen/ (ende het waren de dagen des ongheſuerden broots.)

4 b Den welckē oock geuangen hebbende/ settede hem in de gheuanckenisse/ ende heeft hem ouergegeuen c vier vierlingen Crijchsknechten/

knechten/ dat sy hem bewaerden: eñ wilde hem na het Pascha den volcke voortbrengē.

5 So wert dan Petrus in de gevanckenisse gehouden: eñ van de Ghemeynte wert een d gedurich gebet tot God gedaē voor hem.

De Gemeynte bidt voor Petrum.
d Of, vierich

6 Ende als Herodes hem nu soude voort brengen: dien selven nacht sliep Petrus tusschen twee Crijchs knechten/ gebonden met twee ketenen: ende de Wachters voor de deure/bewaerden den Karcker.

7 Ende siet de e Engel des Heeren quam daer/eñ daer scheen een licht in de woonninge/eñ hy sloech Petrum aen de zijde/ ende weckte hem op/seggende: Staet op haestelijc. Eñ de ketenē vielen hem van de handē.

De Enghel verlost Petrum.
e Acto.5.19 ende 15.26

8 Eñ de Engel seyde tot hem: Omgordt v/eñ f doet uwe schoenē aen. Ende hy dede also. Ende hy seyde tot hem: Hangt uwen mantel omme v/ende volcht my nae.

f Gri. onderbint uwe solē/

9 Ende hy wtgaende volchde hem na: ende en wiste niet dat het warachtich was/ dat door den Enghel gheschiede: maer meynde dat hy een ghesichte sach.

10 Eñ als sy door de eerste eñ tweede wachte gegaen waren/ so quamen sy aen de ijseren Poorte die totter Stadt leyt/ de welcke hen van selfs geopent wert. Ende sy wtgegaen zijnde/ ginghen een strate voort: ende terstont scheyde de Enghel van hem.

11 Eñ Petrus tot hemselven gecomē zijnde/ seyde: Nu weet ick warachtelijck/ g dat de Heere zijnen Engel wtgesonden heeft/ende my verlost heeft wt der hant Herodes/ende wt alle de verwachtinge des Jootschē volcx.

g Dan.6.22

12 Eñ als hy hem bedachte/ quam hy tot het huys Marie/des moeders Joannis/die toeghenaemt wordt Marcus/ h daer vele [broeders] waren vergadert/ eñ biddende.

h Acto.4.23

13 Eñ als Petrus aen de deure der poorten geclopt hadde/so ginc daer eē Dienstmaecht voort/om te luysteren/ghenaemt Rhode.

Rhode.

14 Ende als sy de stemme Petri bekende/ so en dede sy de poorte niet open van blijschap/ maer liep binnen/ ende bootschapte dat Petrus voor de poorte stont.

15 Ende sy seydē tot haer: i * Zijt ghy ontsinnich? ende sy bleef daer by dat het alsoo ware. Sy seyden: Het is zijn Enghel.

i *In. ghy zijt ontsinnich?

16 Ende Petrus bleef cloppende: ende als sy opghedaen hadden/ saghen sy hem/ ende verschrickten.

17 Ende als hy hen metter hant ghewenckt hadde/dat sy swijgen souden/ so vertelde hy hen hoe hem de Heere wt der gevanckenisse gelept hadde/ ende seyde: Bootschapt dit Jacobo/ ende den broederen. Eñ hy ginck wt/ende k reysde na een ander plaetse.

Petrus wt den Karcker verlost door den Engel/ vertrect in een plaetse.
k Of, ginck in een etcet.

18 Ende als het nu dach wert/ en was daer geen cleyne beroerte onder de Crijchs knechten/ wat l van Petro gheschiet ware.

l Gri. Petrus mochte gheworden zijn.

19 Ende als Herodes hem ghesocht hadde/ ende niet en vant/ende de Wachters ondervraecht hadde/ dede hyse wech leyden. Ende is van Judea af ghegaen na Cesaream/ ende heeft daer m ghewoont.

m Of, verkeert

20 Ende Herodes hadde inden sin teghen Tyrum ende Sidonem te cryghen/ maer sy quamen eendrachtelijck tot hem/ eñ ghecregen Blastum des Coninck Camerlinck op haer zijde/ eñ begeerden vrede/ om dat haer lant gespijst wert vā des Coninck [Lande.]

21 Ende op eenen ghesetten dach/ Herodes de Conincklijcke n cleederen aengedaen hebbende/ende op den Rechtstoel sittende/ dede een reden tot hen.

Herodes wort levendich van de wormen gheeten.
n Syr.11.4

22 Eñ het volc riep: [Dat is] Gods stemme/ende niet eens menschen.

23 Ende terstont sloech hem de Engel des Heeren/ om dat hy niet Gode de eere en gaf/ende wert van de o wormen ghegeten/ ende gaf zijnen gheest op.

o 2.Mac.9.9

24 Ende het p woort Gods wies/ ende vermenichvuldichde.

p Esa.53.11

25 Ende q Barnabas eñ Saulus keerden wederom r ‡ vā Jerusalem: als sy dē dienst volbracht hadden/ Joannem met toename Marcus/ met hen ghenomen hebbende.

q Acto.11.30
r ‡ And. van Jerusalem na Antiochien/

Dat xiij. Capittel.

1. Paulus eñ Barnabas geroepen tot de Heydenen/ 7. de bekeeringe Sergij des Stadthouders/ 11. ende verblindinghe van Elymas/ 16. de predike Pauli ende Barnabe/ 42. der Heydenen gheloove/ 46. ende verworpinge der Joden/ 48. sy gheloovnen die ten leven verordent zijn.

1 Ende daer waren in de Gemeynte die te Antiochien was/ a sommighe Propheten ende Leeraers/ namelijck/ Barnabas/ ende Simeon/ ghenaemt Niger/ ende Lucius van Cyrenen/ ende Manahen/ die met Herode den Vierworst opghevoet was/ende Saulus.

Dienaers der Gemeynte in Antiochia.
a Act.14.26

2 Ende doe sy den Heere diendē/ eñ vasteden/ seyde de heylighe Geest: b scheydet my Barnabam ende Saulum wt totten wercken daer ickse toegheroepen hebbe.

Paulus ende Barnabas tot den dienste der Heydenen.
b Acto.9.15 ende 22.21 Rom.1.1 Gal.1.15 ende 2.8 Ephes.3.5 2.Tim.2.7 1.Tim.1.11

3 c Doe [dan] als sy ghevast ende ghebeden/ ende de handen opgeleyt hadden/ lieten syse [gaen.]

c Acto.6.6 ende 8.17 ende 9.17

4 Dese dan van den heylighen Geest wtghesonden/ quamen af tot Seleuciam/ ende van daer scheepten sy af na Cypren.

5 Ende als sy te Salamine quamen/ soo vercondichden sy het woordt Godts in de Vergaderinghen der Joden. Ende hadden oock d Joannem tot [eenen] Dienaer.

d Acto.12.25

6 Ende als sy het Eylant doorgereyst waren/ tot Paphos toe/ e vonden sy eenen Jode/ die een Toovenaer ende valsch Propheet was/ ghenaemt Bar-Jesus.

e Acto.8.9 ende 13.6

7 De welcke was by Sergius Paulus den Stadthouder/ eenen verstandighen man: welcke ontboot Barnabam ende Saulum/ ende f sochte het woort Gods te hooren.

f Of, begeerde

8 Maer g Elymas [dat is] de Toovenaer/ (want alsoo wort zijnen naem overghezet/) wederstont hen: soeckende den Stadthouder van den gheloove af te keeren.

g Exo.7.11

9 Maer Saulus (de welcke oock Paulus [genaemt was/]) vervult vanden heyligen Geest/ zijne oogen op hem houdende/ seyde:

10 O ghy kint des Duyvels/ vol alles bedrochs ende listicheyts/ ende vyant aller gerechticheyt/ sult ghy niet ophouden de rechte weghen des Heeren te verkeeren?

11 Ende nu siet/de hant des Heeren teghen v/ende ghy sult blint wesen/ ende eenen tijt lanck de Sonne niet sien. Ende terstont viel op hem donckerheyt/ ende duysternisse/ eñ hy rontomme gaende sochte die hem mochten metter hant leyden.

12 Als de Stadthouder sach dat daer gheschiet was/ geloofde hy/ verwondert zijnde in de leere des Heeren.

Sergius Paulus wort geloovich.

13 Eñ Paulus/ eñ die met hem waren/ van Papho ghescheept zijnde/ quamen tot de [stadt] Pergẽ in Pamphilia. h Maer Joannes weeck van hen/ eñ keerde weder na Jerusalem.

h Acto.15.38

14 Ende sy van Perge voortghegaen/ quamen te Antiochia/ in [den Lande] Pisidia/ eñ op den Sabbathdach in de i Synagoghe ghegaen zijnde/ saten neder.

i Dat is/ Schole/ of Collegie der Joden

15 Eñ na het lesen der Wet eñ der Prophetẽ/ sondẽ de Overste der Synagogẽ tot hen/ segghẽde: mannẽ broeders/ so eenige troostelijcke redẽ in v liedẽ is tot dẽ volcke/ so spreect.

Het lesen der Wet eñ Propheten.

16 Doe stont Paulus op/ ende als hyse metter hant hadde doen swijghen/ seyde: Ghy Israelitische mannen/ ende die Godt vreest/ hoort toe:

Pauli predicatie.

17 De Godt deses volcx Israels/ heeft k onse vaderen wtvercoren/ eñ heeft dit volck verhoocht/ als sy vreemdelinghen waren in den Lande Egypti/ l ende heeftse met m wtghereckten arme daer wtghelept.

k Exod.1.1
l Exo.13.16
m Gri. ooghen

18 n Eñ verdroech hare manieren ontrent dẽ tijt van veertich Jaren inder Woestijne.

n Exod.16
Num.14.34
Psal.95.10
Ezech.4.6

19 Eñ als hy de seven volcken inden Lande Chanaan verdorvẽ hadde/ o deylde hy hen der selver Lant wt met den lote.

o Josue.14.2.

20 p Ende daer na gaf hy hen Richters ontrent vier hondert ende vijftich Jaren lanck/ tot op den Propheet Samuel.

p Judic.1.2 ende.3.9

21 q Ende daer na begheerden sy eenen Coninck/ ende Godt gaf hen Saul den Sone Cis/ eenen man wt den gheslachte Beniamin/ veertich Jaren lanck.

q 1.Sam.8.5
Ozee.13.11
1.Sam.9.15 ende 10.1

22 Eñ als hy dien afgeset hadde/ r verweckte hy hen David tot eenen Coninc/ welcke hy ooc getuygenisse gaf/ eñ seyde: s Ic hebbe gevondẽ David/ dẽ sone Jesse/ eenẽ man na mijn herte/ die alle mijnẽ wille doen sal.

r 1.Sa.16.13
s 1.Sa.13.14
Psa.89.21
Acto.7.46

23 t Van deses zaet/ heeft Godt nae de beloften Israels/ verweckt den Salichmaker Jesum.

t 2.Sa.7.12.
Psal.132.11.
Esaie.11.1
Acto.2.30
Rom.2.3
2.Tim.2.8

24 u Als Joannes eerst alle den volcke Israels ghepredickt hadde den Doop der bekeeringhe x voor zijne toecomst.

u Mat.3.1
Marc.1.2
Luce.3.3
Joan.3.23
x Griecx/ voor het aensicht zijns ingancx.

25 Eñ als Joannes zijnẽ loop vervult hadde/ seyde hy: Wien ghylieden meynt dat ick bẽ/ y ic en ben [die] niet: maer siet/ hy coemt na my/ z wien ick niet weerdich en ben zijn schoenen te ontbinden.

y Joan.1.20.
z Mat/3.11

26 Ghy mannẽ broeders/ kinderẽ des gheslachtes Abrahe/ eñ die onder v liedẽ God vreesen/ a tot v is het woort deser salicheyt gesondẽ.

a Mat.10.6.
acto.3.26
ende.13.46

27 Want sy die te Jerusalem woonen/ ende hare Oversten/ b als sy desen niet en bekenden/ hebbẽ sy oock de stemmen der Propheten/ die op de Sabbathen ghelesen worden/ [hem] oordeelende vervult.

b Joan.16.3.
acto.3.17
1.Cor.2.8
1.Tim.1.13

28 c Eñ gheenderhande oorsake des doots in hem vindende/ baden sy Pilatum dat hy ghedoot werde.

c Mat.27.20
Marc.15.11.
Luce.23.18
Joan.19.6

29 Ende als zijt al vervult hadden dat van hem ghescreven was/ namen sy hem van den houte ende leyden hem in een graf.

30 d Maer Godt heeft hem van de dooden opghewerkt.

d Mat.28.6
Marc.16.6
Luce.24.6

31 e De welcke is ghesien ghewEest vele daghen/ van de ghene die met hem opghegaen waren van Galilea tot Jerusalem/ de welcke zijne ghetuyghen zijn tot den volcke.

e Mar.16.14
Joan.20.19 ende 21.1
Acto.1.3
1.Cor.15.5

32 Ende wy vercondighen v lieden/ dat die f beloofte die tot onse Vaderen gheschiet is.

33 Godt haren kinderen/ [dat is/] ons vervult heeft/ verweckt hebbende Jesum: ghelijck oock inden tweeden Psalm geschreven staet: g Ghy zijt mijn Sone/ heden hebbe ick v ghebaert.

f Gen.3.15 ende 22.18 ende 26.4 ende 49.10
Deut.18.15
2.Sam.7.12.
Psal.132.11.
Esaie.4.2 ende 7.14 ende.9.6 ende 40.10
Jere.23.5 ende 33.14
Ezech.34.23. ende 37.24
Dani.9.24
g Psalm.2.7
Hebr.1.5 ende 5.5

34 Ende dat hy hem alsoo vanden dooden heeft opgeweckt/ dat hy niet meer en sal wederkeeren tot den grave/ heeft hy aldus geseyt: h Ick sal v lieden de heylige ende trouwe [beloften] Davids gheven.

h Esai.55.3

35 Daeromme seyt hy oock in eenen anderen [Psalm:] i Ghy en sult niet toelaten dat v Heylighe verrottinghe sie.

i Psal.16.10
Acto.2.31

36 k Want David/ als hy zijnen tijt den Raet Gods ghedient hadde/ is ontslapen/ ende by zijnen vaderen geleyt/ eñ heeft verrottinghe ghesien.

k 1.Reg.1.10
Acto.2.29

37 Maer dien Godt opghewerkt heeft/ die en heeft gheen verrottinghe ghesien.

38 Soo sy v lieden dan condt/ ghy mannen broeders/ l dat v vergevinge der sondẽ vercondicht wort door desen: m ende van allen daer ghyliedẽ niet van en condet in de Wet Mosis gherechtveerdicht worden.

l Luce.24.47
1.Joã.2.12
m Rom.3.28. ende 8.3
Gal.2.16
Hebr.7.19
n Rom.10.4

39 n Soo wie aen desen gheloouft/ die wort gherechtveerdicht.

40 Soo siet dan toe/ dat op v lieden niet en come/ dat inden Propheten ghesept is:

41 o Siet ghy verachters/ ende verwondert v lieden/ eñ p vergaet: want ick wercke een werc in uwe dagen/ een werck dat ghyliedẽ niet geloven en sult/ alst v yemant vertelt.

Verachters.
o Abac.1.5
p Of/ verswint:
q * And. sy

42 Eñ doe q * de Joden wtgegaen waren wt der Vergaderinghe/ baden de Heydenen dat sy hen r den naestẽ Sabbath dese woorden souden spreken.

r Gri. des tusschen Sabbaths.

43 Ende als de Vergaderinghe opghebroken was/ volchden Paulum eñ Barnabam vele Joden eñ Godtvruchtige s Jodenghenooten/ welcke sy aenspraken/ ende t rieden hen in de ghenade Gods te blyven.

s Gri. Aencomelinghen/
t acto.11.23. ende 14.21

De Joden spreken tegẽ Paulum.

44 Ende op den navolghenden Sabbath/ quamen te samen by nae gheheel de Stadt/ om het woort Godts te hooren.

45 Ende als de Joden de Scharen sagen/ werden sy vol nijts/ ende wedersprakẽ het ghene dat van Paulo ghesept wert/ teghensprekende ende lasterende.

46 Ende Paulus ende Barnabas vrymoedicheyt ghebruyckende/ seyden: u Het was noodich dat tot v liedẽ eerst het woort Gods ghesproken werde: x maer na dien ghy dat verstoot/ ende oordeelt v selven onweerdich des eeuwigen levens te wesen/ siet/ so keeren wy ons tot den Heydenen.

u Mat.10.6
acto.3.26 ende 13.26
x Exod.32.8
Esaie.55.5
4.Esdr.11.24
Mat.8.12 ende 21.43

47 Want alsoo heeft ons de Heere bevolen/ [seggende:] y Ic hebbe v geset tot een licht der Heydenẽ/ op dat ghy een salicheyt woordet tot het wterste der Aerden.

y Esai.41.6 ende 49.6
Luce.2.32

48 Eñ als de Heydenen dat hoorden/ verblijden sy hen/ eñ presen het woort des Heeren: ende daer ghelooof den so vele/ alsser ten eewighen leven gheordineert waren.

46 Ende het woort Gods wert door het geheele Lant wtghebreyt.

50 Maer de Joden verweckten Godtvreesende ende eerbare Vrouwen/ ende de voorneemste van der Stadt/ z eñ verweckten vervolginge tegen Paulum ende Barnabam/ ende wierpense wt van hare palen.

z 1.Tim.3.11

*Ende sy

* Mat.10.14 Marc.6.11 Luc.9.5 Acto.18.6

51 *Eñ ſy ſchudden het ſtof van hare voeten op hen/ende quamen tot Iconien:

52 Ende de Diſcipulen werden vol vreuchden ende heylighen Gheeſts.

Dat xiiij. Capittel.

2. Paulus ende Barnabas veruolcht van de ongeloouige Joden/ 6. vlieden na Lyſtren ende Derben/ 7. ende om de heelinge eens creupelen/ werden ſy van velen gheacht Goden te zijn. 15. De welcke ſy ten rechten wege brengen/ 19. maer het volck door ſommighe aenghecomen Joden opgheroert/ſteenichden Paulum.

1 Ende het gheſchiede te Iconien/dat ſy in de Vergaderinghe der Joden ginghen/eñ ſo ſpraken/dat daer een groote menichte van Joden ende Griecken gheloouich wert.

a Of/ ongheloouich

2 Maer de Jodẽ die a ongehoorſaem waren/ verweckten ende verbitterden de zielen der Heydenen teghen de broederen.

b Of/ vrijmoedelijck ſpreeckende. c Mar.16.20 Hebr.2.4 Acto.19.11

3 So verkeerden ſy dan daer langhen tijt/ b vrijmoedicheyt gebruyckende indẽ Heere/ c die den woorde zijner ghenaden ghetuyghenisse gaf/ende dede teeckenen ende wonderheden door hare handen.

4 Ende de menichte der Stadt wert ghedeylt/ende ſommige waren met den Joden/ ende ſommighe met den Apoſtelen.

d Of/ ongelijc

5 Ende als daer een oploop geſchiet was/ van de Heydenen ende Joden met hare Overſten/om hen d ſmaethept aen te doen/ ende te ſteenighen.

e Mat.10.23 Acto.8.1

6 Hebben ſy dat verſtaen/ende zijn geulo den e in de Steden Lycaonie/Lyſtran/Derben/ende [in] het omligghende Lant:

7 Eñ vercondichdẽ daer het Evangelium.

f Acto.3.2

8 f Eñ te Lyſtren ſadt eẽ man/onmachtich in de voeten/eñ was creupel / van moeders lijve aẽ/ſo dat hy noyt gewandelt en hadde.

9 Deſe hoorde Paulum ſpreken:de welcke als hy hem aenſach/ ende mercte dat hy geloove hadde * ſalich te worden/

* Of/ ghesont g Esai.35.6

10 Seyde met luyder ſtemmen: Staet oprecht op uwe voeten: g ende hy ſpranck op op ende wandelde.

h Acto.28.6

11 Ende als de Scharen ſaghen/wat Paulus ghedaen hadde/ hieuwen ſy haer ſtemme op/ſegghende in Lycaoniſch: h De Goden zijn den menſchen ghelijck ghewordẽ/ ende tot ons neder ghecomen.

12 Ende ſy noemden Barnabam Juppiter/ ende Paulum Mercurius / om dat hy het woort voerde.

Sy willen Paulo ende Barnabe offerhande doen.

13 Ende Juppiters Prieſter / die voor hare Stadt was/ als hy ghecranſte Oſſen voor de poorten ghebracht hadde/ wilde offeren/ te ſamen met den Scharen.

14 Maer als de Apoſtelen Barnabas ende Paulus dat hoorden:ſcheurden ſy hare cleederẽ/eñ ſprongẽ onder de Scharẽ/roepende/

i Acto.10.26. Apo.19.10 ende 22.9 k Gene.1.1 Psal.33.6 ende 124.8 ende 146.6 Acto.17.24 Apo.14.7 l Psal.81.13 m Dat is/nae haer goetduncken leven. n Rom.1.19

15 Ende ſeggende:Ghy mannen/ i waerom doet ghylieden dit? wy zijn oock menſchen/ den ſelven lijden onderworpen/ gelijck ghy/ vercondigende v lieden : dat ghy v ſout bekeeren van deſe ydele [Afgoden] tot den levendighen Godt / k die den Hemel/ende de Aerde/ende de Zee ghemaeckt heeft/ende al wat daer in is.

16 Die in voorleden tijden alle de Heydenen l heeft laten m wandelen in hare weghen.

17 n Hoewel hy hemſelven niet onbetuycht gelaten en heeft:ons goet doende/ende ons regen van den Hemel / ende vruchtbaer tijden ghevende/ ende o * onſe herten vervullende met ſpijſe ende vrolijckheyt.

o [illegible] * And. uwe

18 Eñ dit ſeggende/en conden ſy de Schare nauwe ſtillen/dat ſy hen niet en offerden.

Paulus ghesteenicht. p 2.Cor.11.15

19 Eñ daer quamen Jodẽ van Antiochien eñ Iconien / ende overreden de Scharen/ eñ p ſteenichden Paulum/eñ ſleypten hem ter Stadt wt/meynende dat hy doot was.

20 Maer als hem de Diſcipulen omringt hadden/ſtont hy op / eñ ginck in de Stadt: eñ des anderen daechs ginck hy met Barnaba wt na Derben.

21 Ende als ſy dier Stadt het Evangelium gepredickt/ende vele gheleert hadden/keerden ſy weder na Lyſtren/ende Iconien/ende Antiochien.

Gheloove. Verdruckinghe. q Acto.11.23. ende 13.43 r Luce.24.26 2.Tim.3.12

22 Verſterckende de zielen der Diſcipulen/ q ende hen vermanende in den gheloove te volherden/ende [ſeggende:] r Dat wy door veel verdruckinghen moeten in het Coninckrijck Godts ingaen.

s Gri. gheloofs hadden.

23 Ende als ſy in de Ghemeynten hadden Ouderlinghen gecoren/ ende ghebeden met vaſten/bevolen ſyſe den Heere / in welcken ſy s gheloofden.

24 Ende Piſidiam doorreyſende / quamen ſy in Pamphilien.

25 Eñ als ſy te Pergen het woort geſproken hadden/quamen ſy af nae Attalien.

t Actor.13.3

26 Eñ van daer ſcheepten ſy af t na Antiochien/van waer ſy der genadẽ Gods bevolẽ warẽ tot dẽ wercke dat ſy volbracht haddẽ.

27 Als ſy daer gecomen waren/eñ de Ghemeynte vergadert hadden / vercondichden ſy wat Godt al met hen ghedaen hadde/eñ dat hy den Heydenen de deure des geloofs gheopent hadde.

28 Ende ſy verkeerden daer langhe tijt met de Diſcipulen.

Dat xv. Capittel.

4. Vereeninghe van den twiſt over de Beſnijdinghe/ 22. geſonden tot de Gemeynten der Heydenen/ 37. de ſcheydinghe Pauli ende Barnabe/ om Joannes Marcus wille.

Misverstant van der Besnijdinghe. a Gal.5.2 b Gen.17.10. c Gri. behoudẽ

1 Ende ſommige afcomende vã Judea/ leerden de broederen / a [ſegghende:] Ten ſy dat ghy beſneden wordt b nae Moſis Wet/ ſoo en condt ghy niet c ſalich worden.

d Gal.2.1.

2 Doe daer nu oproer gecomen was/ ende geẽ cleyne twiſtinge Paulo eñ Barnabe tegẽ hen/ordineerdẽ ſy d dat Paulus eñ Barnabas/eñ ſommige andere van hen ſouden opreyſen na Jeruſalem/tot de Apoſtelen eñ Ouderlinghen/om deſer vraghen wille.

3 Sy dan van der Gemeynte beleyt zijnde/ reyſ den door Phenicien eñ Samarien/vertellende de bekeeringhe der Heydenen/ende maecktẽ groote blijſchap allen dẽ broederẽ.

4 Ende als ſy te Jeruſalem quamen/werden ſy van der Gemeynte ontfanghen/ ende van de Apoſtelen / ende van de Ouderlinghen : ende ſy vercondichden alles wat Godt met hen ghedaen hadde.

5 Ende daer ſtonden op ſommige van der ſecte der Phariſeen/ die ghelooviich geworden warẽ/ ſeggende : Men moetſe beſnijdẽ ende ghebieden de Wet Moſis te houden.

e Grieck/ dit woort te [illegible]

6 Eñ de Apoſtelen ende Ouderlingen quamen te ſamẽ/ om op e deſe ſake te mercken.

7 Ende als daer nu groote twiſtinghe

f Acto.10.20 ende 11.12

was / soo stont Petrus op / ende seyde tot hen: f Ghy mannen broeders/ ghy weet dat Godt ouer langhe dagen onder ons/ [my] vercoren heeft / dat de Heydenen door mijnen mont / het woort des Euangeliums hooren/ ende gheloouen souden.

g 1.Par.28.9 ende 29.17 1.Sam.16.7. Psalm.7.10 Jer.11.20 ende 17.10 ende 20.12 h Acto.10.28 ende 19.6 i Acto.11.17 k actor.10.43 l Mat.23.3 m Eph.2.5.8 Titi.3.4

8 Ende Godt de g kender der herten/ h ghetuychde ouer hen / ghenende hen den heylighen Gheest/ ghelijck als oock ons.

9 i Ende en maeckte geen onderschept tusschen hen ende ons/ als k hy hare herten gereynicht hadde door den gheloone.

10 Wat versoeckt ghylieden dan nu Godt/ l om den Discipulen een Jock op den hals te legghen/ dwelck noch onse vaders / noch wy en hebben connen draghen?

11 m Maer wy gheloouen door de ghenade des Heeren Jesu salich te worden / ghelijckerwijs sy oock [doen.]

12 So sweech de gheheele menichte stil/ ende hoorden Barnabam eñ Paulum vertellen/ hoe groote teeckenen eñ wonderhedẽ/ Godt door hen gedaen hadde onder de Heydenen.

13 Ende als sy swegen/ antwoorde Jacobus / segghende: Ghy mannen broeders/ hoort my:

14 Simon heeft vertelt hoe Godt eerst [de Heydenen] heeft besocht/ om zijnen Name een volck aen te nemen wt den Heydenen.

Prophecije van de salicheyt der Heydenen.

n amos.9.11.

15 Ende hier mede comen de woorden der Propheten ouer een: gelijck ghescreuen is:

16 n Daer nae sal ick wederkeeren/ ende sal weder op timmeren den Tabernakel Dauids/ die veruallen is/ ende zijn veruallinge sal ick weder op timmeren / ende sal hem weder oprichten:

o Of/ na den Heere vragen/

17 Op dat die ouergebleuen menschen o den Heere soecken / ende alle de Heydenen/ ouer welcken mijnen Naem aengheroepen is/ spreeckt de Heere/ die dit al doet.

18 Gode zijn alle zijne wercken van der eewicheyt aen bekent.

19 Daerom oordeele ick/ datmen den genen die vanden Heydenen tot Godt bekeeren/ niet ontrust maken en sal:

p Exod.20.3. q 1.Thes.4.3 r Gen.9.4 Leui.17.14

De Wet Mosis wert op alle Sabbathen ghelesen.

20 Maer datmen hen behoort te schrijuen/ dat sy hen onthouden van de p besmettinghen der Afgoden/ q ende van hoererye/ eñ van versticktẽ/ r ende van bloede.

21 Want Moses heeft van oude tijden aen/ in allen Steden die hem prediken/ ende wort op alle Sabbathen in de Vergaderinghen ghelesen.

22 Doe dochte het den Apostelen ende den Ouderlingen met geheel der Vergaderinge goet/ [sommige] mannen wt hen te verkiesen/ eñ met Paulo eñ Barnaba te sendẽ na Antiochien/ [namelijck/] Judam met den toenaem Barsabas/ eñ Sylam / de welcke mannen voorgangers warẽ onder dẽ broederen: ende door hen [aldus] te schrijuen:

De Sendbrief der Apostelen.

23 Wy Apostelen/ ende Ouderlinghen / eñ broederen [wenschen] den broederen wt den Heydenen in Antiochien/ ende Syrien/ ende Cilicien/ salicheyt.

f Gala.2.4

24 Om dat wy gehoort hebbẽ/ f dat sommige die van ons wtgegaen zijn/ v lieden met woorden verstoort hebben/ ende uwe zielen wanckelende ghemaeckt/ seggende dat ghy moest besneden worden/ ende de Wet houden/ welcken wy dat niet beuolẽ en hebben,

25 Daerom heeftet ons eendrachtelijck vergadert/ goet gedocht/ mannen wt te kiesen/ ende tot v lieden te senden met onsen lieuen Barnaba ende Paulo.

t acto.13.50 ende 14.19

26 Welcke menschen t hare zielen ouergheuen hebben voor den Name ons Heeren Jesu Christi.

27 Soo hebben wy dan ghesonden Judam ende Sylam/ welcke v lieden oock dit seluc met woorden vercondighen sullen.

u Exod.20.3 Zach.9.7 x Gen.9.5 Leu.17.14 y 1.Thes.4.3

28 Want het heeft den heylighen Gheest eñ ons goet gedocht/ v lieden geenẽ laste meer op te leggen/ dan dese nootsakelijcke dingẽ:

29 [Namelijc/] dat ghy v onthout / u van dẽ Afgodẽ offer/ eñ x van bloede/ eñ vã versticten/ y eñ van hoererye: vã welckẽ so ghy v liedẽ onthout/ so doet ghy wel. Vaert wel.

30 Dese dan wech ghelaten zijnde/ quamen te Antiochien: ende als sy de menichte vergadert hadden/ gauen sy den brief ouer.

31 Ende als sy dien gelesen hadden/ verblijden sy hen van der vertroostinghe.

32 Ende Judas ende Sylas/ die oock selue Propheten waren/ vermaenden de broederen met vele woorden/ ende versterckten se.

33 Eñ als sy [daer] eenen tijt lanck geweest hadden/ werden sy met vreden vandẽ broederen henen ghelaten tot den Apostelen.

34 Maer het docht Syla goet / daer te blijuen.

35 Eñ Paulus ende Barnabas woonden te Antiochien/ leerende ende vercondigende met vele andere het woort des Heeren.

36 Ende na sommige dagen seyde Paulus tot Barnabam: Laet ons nu weder keeren/ ende onse broeders in alle Steden besoecken/ daer wy het woort des Heeren vercondicht hebben/ hoe sy hen hebben.

z Col.4.10 2.Tim.4.11 Philem.24

37 Ende Barnabas riedt/ dat sy Joannem toeghenaemt z Marcus/ mede nemen souden.

** Acto.13.13*

38 Maer Paulus en achtedet niet recht te zijne/ dat sy dien met hen nemẽ souden/ *die van Pamphilia aen / van hen afgheweken was/ ende met hen niet en was ghegaen tot den wercke.

39 So is dan [onder hen] een verbitteringe geworden/ also dat de een van den anderen afweeck: eñ dat Barnabas Marcum met hem nemende/ na Cyprum scheepte.

40 Ende Paulus nam tot hem Sylam/ eñ reysde henen der ghenaden Godts van den broederen beuolen.

41 Ende hy doorwandelde Syriam eñ Ciliciam/ de Ghemeynten versterckende.

Dat xvj. Capittel.

1. Paulus Timotheum besneden hebbende/ neemten met hem. 6. Sy worden door den Geest verhindert te prediken in deen Lant/ 9. ende geroepen in een ander. 14. De bekeeringhe Lydie. 16. Paulus ende Sylas geuangen om de Waerseggerssen/ troosten henseluen in Godt. 27. Bekeeren den Stockwaerder/ 35. ende als Romeynen worden sy los.

a Rom.16.21 Phil.2.19 1.Thess.3.2 b Acto.6.3 c Gri. welcke beruycht was.

1 Ende hy quam tot Derben ende Lystram: Eñ siet / daer was een Discipel / met namen a Timotheus / eener gheloouigher Jootscher vrouwen sone/ ende eens Griecksche vaders:

2 b c Welcken goet ghetuygenisse ghegheuen wert van den broederen te Lystren ende Iconien.

3 Desen wilde Paulus hebben met hem te reysen: eñ nam hem aen/ eñ besneet hẽ/ b om der Iodẽ wille/ die in die plaetse warẽ: wãt sy wistẽ alle dat zijn vader eẽ Grieck was:

4 Ende sy de Steden doorreysende/ gauen hen te houden de ordeningen/ * die van den Apostelen ende Ouderlinghen te Ierusalem gheordineert waren.

5 So werden dan de Gemeynten versterct in den geloone: ende werden alle dage ouervloedigher in ghetale.

6 Ende als sy het Lant van Phrygia ende Galilea doorreyst hadden / ende door den Heylighen Gheest ‡ verhindert werden/ het woort in Asia te spreken.

7 Als sy in Mysiam gecomen waren/ versochten sy door Bithyniam te reysen: eñ de Gheest en liet hen dat niet toe.

8 e Maer doen sy Mysiam doorghegaen waren/ quamen sy af tot Troas.

9 Ende van Paulo wert inder nacht een gesichte ghesien/ [te weten:] Daer was een Macedonisch man staende/ ende hem biddende/ ende seggende: Coemt ouer in Macedonien/ ende coemt ons te hulpe.

10 Als hy dan dit gesichte gesiẽ hadde/ sochten wy terstont te reysen na Macedoniam/ versekert zijnde/ dat ons de Heere geroepen hadde/ om hen het Euangelium te predikẽ.

11 So scheepten wy dan van Troas af / eñ quamen rechts loops na Samothracen: ende des anderen daechs tot Neapolis:

12 Ende van daer tot Philippus/ welcke is de eerste Stadt des deels Macedonie/ [eñ is] een vrije Stadt. Ende wy verkeerden in die Stadt sommighe daghen.

13 Eñ op den Sabbathdach gingen wy wt buyten der poorte/ aen eenen waterstroom/ daermen ghewoon was te bidden: ende als wy ghesèten waren/ spraecken wy met den Vrouwen/ die daer tsamẽ gecomen waren.

14 Ende een Vrouwe met namen Lydia/ een Purpur vercoopster/ van der Stadt Thyatiren/ Godt vreesende/ hoorde [ons/] wiens herte de Heere opende / dat sy aenmerckte wat van Paulo gheseyt wert.

15 Eñ als sy gedoopt was/ ende haer huys/ badt sy [ons/] seggende: So ghy my geacht hebt den Heere f getrouwe te zijne/ so coemt in mijn huys/ eñ blijft: g Eñ sy dwanc ons.

16 Ende het ghesciede/ als wy tot het ghebet gingen/ dat een Dienstmaecht ons ontmoetede/ die eenen h waersegghende Gheest hadde/ ende haren Heere i groot gewin aenbracht met waersegghen.

17 Dese volchde Paulum ende ons nae/ eñ riep/ seggende: Dese menschẽ zijn Dienaers des hoochsten Gods/ de welcke k * v lieden den wech der salicheyt vercondighen.

18 Ende dit dede sy vele daghen: Maer het verdroot Paulum/ ende hy keerde hem/ ende seyde tot den Geest: Ick gebiede v inden Name Iesu Christi / dat ghy van haer wt varet. l Ende hy voer wt ter seluer uren.

19 Ende doe hare Heeren sagen/ dat de hope haers gewins wtghevaren was/ m namen sy Paulum ende Sylam/ ende trockense op de Marckt tot de Ouersten.

20 Ende sy brachtense voor de Hooftmannen/ segghende: n Dese menschen beroeren onse Stadt/ ende zijn Ioden.

21 Ende vercondigen zeden die ons niet geoorloeft en zijn aen te nemen/ noch te doen/ dewijle wy Romeynen zijn.

22 Ende de Schare viel mede teghen hen/ ende de Hooftmannen hare cleederen ghescheurt hebbende / beuolense te o geesselen.

23 Ende als sy hen vele slagen p ghegeuen hadden/ so wierpen sy se inde gheuanckenisse/ ende beuolen den Stockwaerder dat hyse neerstelijck bewaren soude.

24 De welcke sulck een ghebodt aenghenomen hebbende/ wierpse inden binnensten karcker/ eñ sloot hare voetẽ vast indẽ stock.

25 Ende ter middernacht q baden Paulus ende Sylas/ ende loef den Godt met sange/ ende de r gheuanghenen hoordense.

26 Eñ daer quam snellijck een groote Aertbeuinghe/ so dat de fondamenten des Karckers beweecht werden/ ende f terstont werden alle de deuren opghedaen.

27 Als dan de Stockwaerder wt den slaep ontspranck/ ende sach de deuren des Karckers opghedaen / track hy zijn sweert wt/ ende soude hemseluen gedoot hebben/ meynende dat de gheuanghenen wtghelopen waren.

28 Maer Paulus riep/ met luyder stemmẽ/ segghende: Doet v seluen geen quaet/ want wy zijn alle hier.

29 Doe eyschte hy licht/ ende spranck in/ ende was beuende: ende viel Paulo ende Sylen te voeten:

30 Ende leydese wt/ ende seyde: [Lieue] Heeren/ t wat moet ick doen/ dat ick salich worde?

31 Ende sy seyden: u Ghelooft inden Heere Iesum Christum/ ende ghy sult salich worden/ ende v huys.

32 Eñ sy spraken hem het woort des Heeren/ eñ alle die in zijnen huyse waren.

33 Ende hy namse tot hem te dier seluer ure des nachts/ eñ wiesch hen de stramẽ af/ eñ wert ghedoopt / ende alle de zijne terstont.

34 Ende hy leydese in zijn huys / eñ x sette hen de Tafel voor ende verheuchde hem/ dat hy met geheel zijnen huyse aen Godt gheloouich ghewordẽn was.

35 Als het nu dach ghewordẽn was/ sonden de Hooftmannen y Stadtdienaers/ seggende: Laet die menschen los.

36 Ende de Stockwaerder vercondichde dese woordẽ Paulo/ [seggende:] De Hooftmannen hebben ghesonden / dat ghylieden sout los worden: soo gaet dan nu wt/ ende gaet in vrede.

37 Maer Paulus seyde tot hem: Sy hebben ons/ die wy Romeynen zijn/ onuerooordeelt openbaerlijck ghegeesselt/ ende in den Karcker ghewoorpen/ ende worpense ons nu heymelijck wt? [Neen/] alsoo niet/ maer laetse selue comen/ ende ons wtleyden.

38 De Stadtdienaers bootschapten dese woorden den Hooftmannẽ: eñ sy vreesden/ hoorende dat sy Romeynen waren.

39 Ende quamen/ eñ baden hen [te vredẽ te zijn/] ende leydense wt/ ende z ‡ begheerden dat sy wt der Stadt gaen souden:

40 Ende wtgegaen zijnde/ wt den Karcker/ ginghen sy in tot Lydiam. Ende doe sy de broeders ghesien hadden/ troosteden sy se/ eñ ginghen wt.

b 1.Cor.9.2 Gala.2.4.
* Acto.15.20
Paulus wort vandẽ Gheest verhindert in Asia te preken.
‡ Of, verboden
e 2.Cor.2.12
Paulus wort door eẽ ghesichte geroepẽ in Macedoniam:
Lydia:
f Of, gelooouich
g Gen.19.2 Iudic.19.21. Luce.24.28 Hebre.13.2
h 1.Sa.28.7
i Acto.19.24.
k * And. ons
Paulus drijft den waerseggẽden Gheest wt.
l Mar.16.17.
m 2.Cor.16.5
n Acto.17.6
Paulus eñ Sylas werden ghegeesselt.
o 1.Cor.11.25 1.Thess.2.2
p Gri. opgeleyt
q Acto.4.31
r Gri. ghebondene.
f Acto.5.19 ende 12.7
De Stockbewaerder ghelooft in Christo met gheheel zijn huysghesin.
t Luce.3.10 Acto.2.37 ende 9.6
u Ioan.3.16. 36.6.47 1.Ioan.5.10.
x Luce.5.29 ende 19.6
y Gri. roedendraghers/
Paulus een Romeyn.
z ‡ And. baden hen
Mat.8.34

Dat xvij. Capittel.

4. In Thessalonica worden sy ontfangen van sommighen/ende verworpen van sommigen. 11. De vyericheyt der Berreensen in de Schrift. 16. De handelinghe Pauli te Athenen/ 34. ende de vrucht daer van.

Paulus vercondicht Jesum in Thessalonica.

1 Ende doe sy door Amphipolim/ ende Appolloniam ghetoghen waren/ quamen sy tot Thessalonica/daer een Synagoge der Joden was.

2 Ende Paulus ginck na zijner gewoonheyt tot hen in/ẽ handelde [met] hen drie Sabbathen lanck wt de Schriften:

a Luce.24.46. Mat.16.21 Psalm.22.7

3 Hen openende ende voorleggende/ a dat Christus lijden moeste/ẽ opstaen van den dooden: ende dat deseChristus zy/dien ick/ [seyde hy/] v lieden vercondighe.

b Act.28.24

c Gr.toegelot:

4 b Endesommighe van hen gheloofden/ ende werden Paulo ẽ Syle c toegevoecht: ende oock een groote menichte van Godtvreesende Griecken/ende van de voornaemste vrouwen niet weynich.

De ongheloovige Jodẽ willen Paulum dooden.

5 Maer de Joden die ongehoorsaem waren/door nijdicheyt beweecht zijnde/namen tot hen sommighe boose mannen vt de Marcktboeven / ẽ maecten dat het volck te hoope liep / ende stelden de Stadt in oproer:ende Jasonis huys aenvallende/ sochtense/te brenghen onder het volck.

Jason wort beschuldicht dat hy Paulum gheherbercht heeft.

d Act.16.20

6 Ende als syse niet en vonden/trocken sy Jason : ende sommighe broederen tot de Overste der Stadt/ roepende : d Dese zijn de ghene/die de Werelt beroert hebben/ ende zijn hier ghecomen.

e Luce.23.2 Joan.19.12

7 Welcke Jason ontfanghen heeft : ende dese doen alle teghen des Keysers ordinantien/segghende : e Dat daer een ander Coninck is/[namelijck/] Jesus.

8 Ẽ sy beroerden het volck/ende de Oversten der Stadt/ die dit hoorden.

9 Maer als hen van Jason ende den anderen genoech ghedaen was/ lieten syse gaen.

10 Ende de broederen sonden terstont des nachts Paulum ende Sylam nae Berreen: ende als sy daer ghecomen waren/ginghen sy in de Vergaderinghe der Joden.

f Esa 34.16 Luce.16.29 Joan.5.39

g Gri.hadden.

11 Ẽ dese waren edelder dan die te Thessalonica waren/ ẽ ontfinghen het woort met alle gheneghentheyt/ f ondersoeckende dagelijcx de Schriften/of die also g luyden.

12 Soo gheloof dender dan vele wt hen / ẽ van eerlijcke Grieckschen Vrouwen / ende Mannen niet weynich.

h 1.Thes.2.14

13 Maer als de Joden van Thessalonica ghewaer werden/dat het woort Gods oock te Berreen van Paulo vercondicht wert/so quamen sy daer oock/ ende h beroerden het volck.

14 Ende doe sonden de broeders Paulum terstont wt/ dat hy ginghe als nae de Zee: maer Sylas ende Timotheus/bleven daer.

15 Ende die Paulum gheleyden / brachten hem tot Athenen toe: ende bevel ontfangen hebbende aen Sylam ende Timotheum/dat sy op het haestichste tot hem comen souden/ i reysden sy wech.

i Act.18.5

k Of/verbittert.

Paulus vercondicht Christum te Athenen.

16 Ende dewijle Paulus te Athenen verwachte/wert zijnen gheest in hem k ontsteken:siende dat die Stadt den Afgoden onderworpen was.

17 Soo handelde hy dan in de Synagoge met de Joden/ende[met de] Godtvruchtighe/ende alle daghe op de Marckt/ met de ghene die hem aenquamen.

l Of/ beuselaer/of woortsaeyer.

18 Ende sommighe Epicureische ẽ Stoische Philosophen streden teghen hem:ende sommighe seyden: Wat wil dese l clappaert seggen? Andere [seyden:] Hy schijnt te zijn een vercondigher van vreemde Goden: om dat hy hen Jesum / ende die opstandinghe vercondichde.

19 Ende sy namen hem / ende leyden hem op de Richters plaetse/seggende: Moghen wy niet weten wat dit voor een nieuwe leere zy/die van v ghesproken wort?

20 Want ghy brengt wat vreemts in onse ooren : Soo willen wy nu weten wat dit zijn wil.

m Of/dienden nerghens toe of en hadden nerghens toe moete:

21 (Alle de Atheners ende Wtlanders die daer verkeerden/ m leyden nergens op toe: dan om wat nieus te seggen/ of te hooren.)

22 Ẽ Paulus staende midden in de Richters plaetse/seyde : Ghy Athenische mannen/ ick sie dat ghy in allen als de Godtsdienstichste zijt.

23 Want voorby gaende/ ẽ aenschouwende uwe Godtsdiensten/vant ick oock eenen Altaer in welcken gheschreven was: Den onbekenden Godt. Desen dan/dien ghy lieden onwetende dient/vercondighe ick v.

Godt.

n Gene.2.1 Psalm.33.6 ende 124.8 ende 146.6 2.Par.6.33 Esaie.66.1 Acto.14.14 Apoc.14.7

o Acto.7.48

*p *An. allents halven*

q E en.2.7

r Gri.aensichte der Aerden.

s Deut.32.8

24 n De Godt die de Werelt gemaect heeft/ ẽ al wat daer in is: dese/want hy een Heere is des Hemels ende der Aerden/ o woont niet in Tempels met handen ghemaeckt:

25 Wort oock met gheener menschen handen gedient/ als of hy eenich dinck behoefde: want hy selue gheeft p * allen het leven/ende adem/ q ende alle dinck:

26 Ẽ heeft van eenen bloede alle gheslachten der menschen gemaect op den gantschen r Aertbodem te woonen / gheordineert hebbende sekere s ghelegentheden der tijden/ ende eynden haerder wooninghe die hy ghesett heeft:

27 Op dat sy den Heere soecken souden/ of sy hem doch ghevoelen/ ende vinden mochten / hoe wel hy niet verre en is van eenen yeghelijcken onder ons.

t Aratus.

28 Want in hem leven ende sweven / ende zijn wy / ghelijck oock sommighe t Poeten onder v ghesyet hebben:want wy zijn oock zijn gheslachte.

u Esa.40.18.

29 u Wy dan/die Godts gheslachte zijn/en moeten niet meynen dat de Godtheyt den goude/siluer/of steene/door menschẽ conste/ ende bedenckinghe ghesneden / ghelijck zy.

x Luce.24.47.

30 x Ende dese tijden der onwetenheyt/heeft Godt overghesien/ ende vercondicht nu allen menschen alomme/ dat sy hen bekeerẽ.

Bekeeringe.

y Acto.10.42

z Gri.in rechtveerdicheyt.

a Griecx in

b Of/ betuyghde/ verclarende ghenoechsamelijck/

31 y Om dat hy eenen dach ghesett heeft/ op welcken hy den Aertbodem sal z rechtveerdelijck richten/ a door den man/ dien hy bescheyden heeft eenen yeghelijcken b het gelooue gevende/ dewijle hy hem vandẽ dooden opgheweckt heeft.

32 Als sy van de opstandinghe der dooden hoorden/ sommighe hielden daer haren spot mede/sommige seyden: Wy sullen v weder hier van hooren.

33 Ende alsoo ginck Paulus midden van hen wt.

34 Ẽ sommige mannen hingen hem aen/ ende gheloof den : onder welcke was oock Dionisius

(Of/ een Raetsheere/)

Dionisius t Areopagita/ ende een vrouwe met name Damaris/ende andere met hen.

Dat xviij. Capittel.

2. Paulus te Corinthen woonende/ende met zijne handen werckende/ 5. vercondicht den Joden/dat Jesus is Christus/ het welck sommighe gelooven/ende sommige niet/19. van daer coemt hy te Ephesen/ 21. daer na te Cesarien/ende Antiochien/ 24. ende Apollos arbeyt te Ephesen voorspoedelijck in het werck des Heeren.

(Paulus arbeydet met Priscilla ende Aquila/ ende predict Christum.)

1 Daer na scheyde Paulus van Athenē/ ende quam tot Corinthen.

2 Eñ vant eenen Jode/ met namen a Aquila/geboren in Ponto/ ende onlangs wt Italien ghecomen met Priscilla zijnen Wijue/(daeromme dat Claudius geboden hadde/dat alle de Joden wt Roomen gaen souden) ende ginck tot hen. (a Rom.16.3 2.Tim.4.19)

3 Ende om dat hy van den seluen hantwercke was/bleef hy by hen/ ende arbeyde (want sy waren Tabernakelmakers van hare handtwerck.)

4 Ende hy handelde op alle Sabbathen in de Synagoge/ ende vermaende beyde Joden ende Griecken.

5 b Ende als Sylas ende Timotheus van Macedonia ghecomen waren/ wert Paulus * benaut door den Gheest/ betuygende den Joden dat Jesus/Christus is. (b Act.17.15) (* Of/ghedrongen door den Gheest/ den Joden te betuygen Jesum etc.)

6 Eñ als sy hem wederstondē/eñ lasterdē/ c schudde hy zijne cleederen / ende seyde tot hen: uwe bloet sy op uwe hooft: ic ben reyn/ ende gae van nv voort tot de Heydenen. (c Mat.10.14 Act.13.51)

7 Ende van daer ghegaen zijnde/ quam hy in het huys van eenen ghenaemt Justus/ die Godtvruchtich was / ende zijn huys was naest der Synagoge.

8 d Eñ Crispus de Ouerste vander Synagoge/geloofde [in] den Heere met geheel zijnē huyse/eñ vele vandē Corinthen [hem] hoorende/gheloof den ende werden ghedoopt. (d 1.Cor.1.14)

9 e Ende de Heere seyde tot Paulum in een gesichte byder nacht : Vreest niet maer spreeckt/ende en swijcht niet: (e Act.23.11)

10 Want ick ben met v ende niemant en sal v aencomen om quaet te doen: want ick hebbe veel volcx in dese Stadt.

11 Eñ hy sadt daer een Jaer/eñ ses maendē/ leerende onder hen het woort Godts.

12 Maer als Gallio Stadthouder van Achaia was / stonden de Joden eendrachtelijck teghen Paulum op / ende brachten hem voor den Richtstoel/

13 Seggende: Dese raet den menschen God te dienen teghen de Wet. (Paulus beschuldicht voor Gallio.)

14 Eñ als Paulus zijnen mont soude open doen/ seyde Gallio tot den Joden : f Waer daer eenich onghelijck oft quaet feyt [ghedaen/] O Joden/ soo ware het doch reden dat ick v lieden g hoorde. (f Act.25.11) (g Griecx/verdraghen.)

15 Maer indien daer h twist is van uwe reden/oft namē/oft Wet/so siet ghy selue toe: want ick en wil daer ouer geē Richter zijn. (h Griecx/vraghe/)

16 Eñ hy dreef se wech van den Richtstoel.

17 Doe namen alle de Griecken / Sosthenem / den Oversten der Synagoge / ende sloeghen hem voor den Richtstoel : ende Gallio en hadde daer gheen acht op. (Sosthenes voor den Richtstoel gheslagen.)

18 Ende als Paulus daer noch vele dagen gebleuen hadde/nam hy oorlof aen de broederen/ende scheepte wech nae Syrien/ ende Priscilla ende Aquila met hem/ als hy zijn i hooft te Cenchreen geschoren hadde: want hy hadde een belofte [ghedaen.] (i Num.6.9 Act.21.23)

19 Ende hy quam te Ephesen/ ende verliet se daer/maer hy ginck inde vergaderinghe/ ende handelde met de Joden.

20 Ende als sy hem baden dat hy daer langher blijuen soude/ en bewillichde hijt niet:

21 Maer nam oorlof aen hen / segghende: Ick moet voor alle dinck / de toecomende Feeste te Jerusalem houden : maer ick sal wederom keeren tot v lieden/k so het Godt wil. Ende schiet van Epheso. (k 1.Cor.4.19 Hebr.6.3 Jacob.4.15)

22 Ende als hy was afghecomen te Cesarien/ende opghegaen was [te Jerusalem/] ende de ghemeynte ghegroet hadde / is hy afghecomen tot Antiochien.

23 Ende als hy daer wat tijts geweest hadde/ginck hy wech / ende doorginck ordentlijck het Galileische Lant/ende Phrygiam/ ende versterckende alle de Discipulen.

24 Eñ te Ephesen quam een Jode genaemt l Apollos/geboren van Alexandria/een welsprekende man/ eñ machtich inde Schriftē. (Apollos leert Christum.) (l 1.Cor.1.12)

25 Dese was inden wech des Heerē onderwesen:eñ vierich zijnde van gheeste/ sprack ende leerde neerstelijck van den Heere/ alleenlijck wetende den Doop Joannis.

26 Ende begonst vrijmoedichlijck te spreken inde Synagoge: eñ als hem m Aquila ende Priscilla ghehoort hadden / namen sy hem aen/ende leyden hem den wech Gods bescheydelijcker wt. (m Rom.16.3)

27 Eñ als hy wilde na Achaiam gaē/n † vermaenden de broeders / ende schreuen tot de Discipulen/dat sy hem aennemen souden. (n † Anders/ werden de Broeders daer toe vermaent/etc.)

28 De welcke daer ghecomen zijnde / was seer o profijtelijck den ghenen die gheloooft hadden door de genade: want hy ouerwan de Jodē sterckelijck int openbaer: bewijsende metter Schrift/dat Jesus sy Christus. (o 1.Cor.3.6)

Dat xix. Capittel.

1. Paulus coemt weder te Ephesen/ 6. bevestigt het Euangelium met teeckenen/ 13. de Besweerders wordē vanden duyuel besprongen/ 19. de boecken vande ydele consten verbrant/ 24. ende grooten oproer gemaeckt door Demetrius/ om der grooter Dianen wille.

1 Ende het geschiede dewijle a Apollos te Corinthen was / dat Paulus de Ouerlanden doorreyst hebbende / te Ephesen quam : ende daer sommighe Discipulen ghevonden hebbende/ (a 1.Cor.1.12) (Paulus leert te Ephesen.)

2 Seyde hy tot hen: Hebt ghy den heyligen Geest ontfangen/ na dat ghy gelooft hebt: Sy seyden tot hem: Wy en hebbē selfs niet ghehoort/of daer een heylighe gheest zy.

3 Ende hy seyde hen: Waer in zijt ghylieden b ghedoopt? Sy seyden: In den Doop Joannis. (b Doopē voor leeren: ende Doop voor leere: als Matthe.21 Marc.11.30 Luce 20.4 Act.13.24 ende 18.25 ende 19.4)

4 Doe seyde Paulus: c Joannes d doopte den Doop der bekeeringhen/segghende den volcke/ dat sy geloouen souden in den ghenen die na hem comen soude/dat is/ in Jesum Christum. (c Mat.3.12 Marc.1.8 Luce 3.16 Joan.1.26 Act.1.5 ende 11.16) (d Mar.1.4)

5 Ende als sy dit hoorden/ werden sy ghedoopt inden Name des Heeren Jesu.

6 e Ende als Paulus hen de hant opgeleyt hadde/quam de heylige Geest/op hen/eñ sy spraken met tongen/ende propheteerden. (e Act.8.16 ende 11.15)

7 Sy waren alle ontrent twaelf mannen.

8 Ende hy ginck in de Synagoge/eñ handelde vrijmoedichlijck drie maenden lanck/

leerende ende vermanende vandẽ Coninckrijcke Godts.

f 2. Tim. 1. 18

9 f Maer als sommighe verhart werden/ ende gheen ghehoor geuen en wilden/ quaet sprekende vanden wege [des Heeren] voor de menichte/ [Paulus] van hen af wijckende/ versamelde de Discipulen af/ daghelijcx leerende in eens Heeren schole.

10 Ende dit gheschiede twee Jaren lanck/ soo dat g alle die in Asia woonden/ het woort des Heeren hoorden/ beyde Joden ende Griecken.

g Act. 20. 18

11 h Ende Godt dede ongewoone crachten door de handen Pauli.

h Mar. 16. 20 Act. 14. 3.

12 Soo dat oock sweetdoecken ende gordelen van zijnen lijue ghedraghen werden op de crancke/ ende de cranckheden van hen verginghen/ ende de onreyne Gheesten van hen wtuoeren.

Besweerders.

13 Ende sommige wt den Joden ommeloopende Besweerders/ hebben hen onderwonden ouer de ghene die boose Gheesten hadden/ den Naem des Heeren Jesu te noemen/ segghende: Wy besweeren v door Jesum/ dien Paulus predickt.

14 Ende dit waren sommighe/ [te weten/] seuen sonen Sceue/ des Jootschen Ouerpriesters/ die sulcx deden.

15 Maer de boose Gheest antwoorde/ ende seyde: Jck kenne Jesum/ ende ick weet Paulum: maer wie zijt ghylieden?

16 Ende de mensche daer de boose Geest in was/ op hen springende/ ende die ouerweldigẽde/ was hen machtich/ so dat sy naeckt ende ghewont wt dien huyse vloden.

17 En̄ dit wert allen Joden en̄ Grieckẽ bekent die te Ephesen woondẽ: en̄ daer quam een groote vreese ouer hen allẽ/ en̄ de Naem des Heeren wert groot ghemaeckt.

Biechte.
i Mat. 3. 6

18 i Ende vele van die gheloouich ghewooorden waren/ quamen ende beleden ende vercondichden hare wercken.

Quade Boecken verbrant.

19 Ende vele van den genen die met ydele consten omgegaen haddẽ/ brachtẽ de boecken/ en̄ verbrandense voor [hen] allẽ: en̄ berekenden de weerde daer van/ en̄ beuonden vijftich duysent silueren penninghen.

k Esaie. 55. 11

20 k Soo crachtelijck wies het woordt des Heeren/ ende nam toe.

l Rom. 15. 26 Gal. 2. 1

21 Als dit volbracht was/ l nam Paulus voor hem/ door den Gheest/ Macedoniam ende Achaiam door te gaen/ en̄ na Jerusalem te reysen/ seggẽde: Als ick daer geweest hebbe/ moet ick Roomen oock sien.

22 Ende in Macedoniam ghesonden hebbende twee vanden genen die hem dienden/ [namelijck/] Timotheum ende Arastum/ bleef hy eenen tijt lanck in Asia.

m 2. Cor. 1. 8
n Griecx/ dien weghe.

23 m Ende te dien tijde en is daer geen cleyne beroerte opghereesen van n die leere.

Demetrius.
o griecx/ Tempels ende de Cassen zijn gelijck een cleyn Tempelken.
p Act. 16. 16

24 Want een Siluersmit genaemt Demetrius/ die Diane Silueren o Cassen maeckte/ brachte den handtwerckers p geen cleyn ghewin aen.

25 Dese vergaderde die selue/ ende die van sodanighen handtwercke waren/ ende seyde: Mannen/ ghy weet dat wy van desen wercke ghewin hebben:

26 En̄ ghylieden siet en̄ hoort dat dese Paulus niet alleen te Ephesen/ maer oock byna in geheel Asia/ veel volcx afgeraden en̄ afgekeert heeft/ seggende: q Het en zijn gheen Goden die met handen ghemaeckt zijn.

q Psal. 115. 4 Jere. 10. 3
r Griecx/ yn rÿckel.

27 Ende het en is niet alleen r te vreesen/ dat ons dit deel verworpen worde: maer oock dat den Tempel der grooter Goddinnen Diane/ sal voor niet gheacht worden: ende dat hare Maiesteyt sal afghewoorpen worden/ die van [gheheel] Asia ende de Werelt gheeert wort.

s ‡ Anders/ groot is de/ etc.

28 Als sy dit hoorden/ werden sy vol toorens/ ende riepen/ segghende: s ‡ Groote Diana van Ephesen.

Gaius. Aristarchus.
t Act. 20. 4 ende 17. 2

29 Ende de Stadt wert vol verwerringhe/ ende liepen eendrachtelijck nae de Schouplaetse/ ghegrepen hebbende t Gaium ende Aristarchum/ welcke waren van Macedonien/ Pauli medereysers.

30 En̄ als Paulus wilde tot den volcke ingaen/ en lietent hem de Discipulen niet toe.

31 Ende oock sommige Ouerste van Asia/ die zijne vrienden waren/ sonden tot hem/ ende baden dat hy op de Schouplaetse niet comen en soude.

32 Sy riepẽ dan/ dese dit/ de andere wat anders: Want het was een verwerrede Vergaderinge: en̄ de meeste deel en wisten niet/ om wat oorsake sy vergadert waren.

33 Ende [sommighe] van den volcke troocken Alexandrum voort/ met dat hem de Joden voortstaken. Ende Alexander ghewenct hebbẽde met der hant/ wilde [voor] den volcke ontschult doen.

34 Maer als sy bekende dat hy een Jode was/ wert daer van allen een stemme/ roepende/ ontrent twee uren lanck: Groote Diana van Ephesen.

u Of/ Dienaresse/ of eerersse

35 Ende als de Schrijuer het volck ghestilt hadde/ seyde hy: Ghy mannẽ van Ephesen/ want wat mensche en weet doch niet/ dat de Stadt van Ephesen/ zy de u kerckwaerster der grooter Goddinnen Diane/ en̄ des Beelts dat vanden Hemel ghecomen is?

36 Dewijle dan dit onwedersprekelyck is/ so moet ghylieden stille zijn/ ende niet doen onbedacht.

37 Want ghy hebt dese mannen hier ghebracht/ welcke gheen Tempelroouers noch lasteraers uwer Goddinnen en zijn.

38 Indien dan Demetrius/ ende de hantwerckers die met hem zijn/ teghen yemant yet hebben/ hier wort recht gehouden/ ende daer zijn Stadthouders/ laetse malcanderen verclaghen.

x Of/ vrzacht
y Griecx/ yn rÿckel/

39 Ende in dien ghy van andere dinghen x twist hebt/ dat sal in een Wettelijcke Vergaderinghe ghescheyden worden.

40 Want wy staen y in vreese beschuldicht te worden van oploop/ om desen dach/ ende daer en is gheen oorsake/ waer door wy desen oploop connen ontschuldighen. Ende als hy dit gheseyt hadde/ liet hy de Vergaderinghe gaen.

Dat xx. Capittel.

2. Paulus vele Grieckische Landen doorwandelt hebbende/ 9. verweckt Eutychum/ 18. ende de Ouderlinghen der Ghemeynten van Ephesen vermaent hebbende/ reyst na Jerusalem.

a 1. Tim. 1. 3

1 Als nv den oproer ghestilt was/ riep Paulus de Discipulen/ ende groetese/ a ende ginck wt/ om na Macedonien te reysen.

2 Ende als hy die eynden hadde doorreyst/ ende

ende hen met vele woorden vertroost ende vermaent hadde/ quam hy in Greciam.

3 Eñ als hy daer drie Maenden voleynt hadde/ eñ hem van de Jodẽ lagẽ gelept wa ren/ als hy na Syriam woude varẽ/ wert hy gesint weder te keeren door Macedoniam.

4 Daer waren met hem gecomẽ tot Asien toe/ Sopater van Berreen/ eñ vande Thessalonicẽsen/ b Aristarchus eñ Secundus/ eñ Gaius van Derben/ eñ Timotheus: eñ van Asien/ c Tichicus/ ende d Trophimus.

b Act.19.29 ende 27.2 c 2.Tim.4.12 d Act.21.29 2.Tim.4.20

5 Dese waren voorghegaen/ ende vertoefden ons te Troias.

6 Eñ wy scheepten van Philippus na de dagen des ongheseurden broots/ ende quamen binnen vijf daghen tot hen te Troas/ ende verkeerden daer seuen daghen.

7 Eñ op e den eersten dach der weken/ als de Jonghers vergadert waren om broot te breken/ leerdese Paulus / willende des anderen daechs wech reysen : ende bleef sprekende tot den middernacht.

e Of/ eenen der Sabbathen/

8 Ende daer waren vele lichten inde Opperçamer/ daer f wy vergadert waren.

f Of/ sy

9 Ende daer sadt een Jongelinck met namen Eutychus inde venster / door diepen slaep nederhellende / de wyle dat Paulus langhe sprack/ ende hy door den slaep neder gedruct/ viel vanden derden solder af/ ende wert doot op ghenomen.

Eutychus

10 Ende als Paulus af gegaen was/ * viel hy op hem / ende als hy hem omuanghen hadde seyde hy: En weest niet beroert/ wãt zijn ziele is in hem.

* 1.Reg.17.21 2.Reg.4.34

11 Als hy dan opgestaen was/ eñ broot gebroken eñ gegeten hadde/ sprack hy tot dat den dach op ginck/ ende is also wtghereyst.

12 Ende sy brachten den knecht leuende/ eñ waren bouen maten vertroost.

13 Ende wy tot het schip ghegaen zijnde/ voeren af na Asson/ daer wy Paulum souden innemẽ / want hy haddet also geschict/ dewyle hy selue soude te voete gaen.

14 Ende als hy te Asson by ons ghecomen was/ namen wy hem in / ende quamen tot Mitilene.

15 Ende na dat wy van daer af gheschеept waren/ quamen wy des anderen daechs tegen Chios: ende f daechs daer na/ quamen wy aen tot Samos/ eñ bleuẽ te Trogillion: eñ den naesten dach quamẽ wy te Milete.

16 Want Paulus hadde besloten/ Ephesen voorby te varen/ om dat hy den tijt niet en soude in Asia doorbrengen: * want hy haeste de/ om den g Pinxterdach te Jerusalem te wesen/ soo [hem dat] mogelijck ware.

* Act.11.4.12 g Grieck. / den dach des vijftigsten.

17 Maer van Mileten sandt hy na Ephesen/ ende ontboot de Ouderlingen der Gemeynte.

18 Eñ als sy tot hem gecomen waren / seyde hy tot hen: Ghy weet / hoe ick h vanden eersten daghe af dat ick in Asiam gecomen ben/ met v lieden alle tijt gheweest hebbe:

Paulus bewijst zijne neersticheyt ende vermaent de Dienaren der Ghemeynten van Ephesen.

h Act.19.10

19 Dienende den Heere met aller ootmoedicheyt/ ende met vele tranen ende versoeckinghen / die my door der Joden laghen toegecomen zijn.

20 Hoe ick niet dat profijtelijck was/ achtergehouden hebbe/ dat ickt v niet en soude vercondighen/ ende v leeren openbaerlijck/ ende in de huysen;

21 Betuyghende beyde den Joden ende Griecken/ i de bekeeringhe tot God/ eñ het geloove in onsen Heere Jesum Christum.

i Luc.24.47

22 Ende nv siet / ick reyse na Jerusalem: gebonden door den Gheest / niet wetende wat my daer gheschieden sal:

23 Dan dat my de Heylighe Geest in allen steden betuycht/ seggende: k Dat my banden ende verdruckinghen l naken.

k Act.21.11 l Of/ verwachten.

24 m Maer ick en achte nerghens op: noch en houde oock mijn leuen niet dierbaer voor my seluen/ op dat ick mijnen loop met blijschap mach veruullen/ ende den Dienst n welcken ick van den Heere Jesu ontfanghen hebbe / om het Euangelium der ghenaden Gods te betuyghen.

m Act.21.13 n Galat.1.2 Tit.1.3

25 Eñ nv siet/ ick weet dat ghy alle daer ick doorgegaẽ ben/ predikende het Coninckrijcke Gods/ mijn aensichte niet meer sien en sult.

26 Daerom betuyghe ick v te desen huydighen dage/ o dat ick van [uwer] allen bloede reyn ben.

o Ezec.33.9

27 Want ick en hebbe niet ontrocken / dat ick v lieden niet en soude vercondighen alle den raet des Heeren.

28 p So hebbet dan nv acht op v seluen/ eñ op de gheheele kudde/ waer in v de heylighe Geest Opsienders gheset heeft/ om de Vergaderinghe q ‡ Godts te r hoeden/ f welcke hy met zijnen bloede vercreghen heeft.

p 1.Pet.5.2 q ‡ Anders/ des Heeren ende Gods. r Of weyden/ regeeren/ f Ephes.1.7 Coloss.1.14 Hebr.9.13 1.Pet.1.19 Apoca.5.9

29 Want ick weet dit/ dat na mijn afscheyden/ t swaere Woluen onder v lieden comen sullen/ die de cudde niet sparen en sullen.

t 2.Pet.2.1

30 Eñ u wt v seluẽ sullen mannen opstaen/ die verkeerde [dinghen] spreken sullen/ om de Discipulen af te trecken achter hen.

u Psal.41.10 Mat.26.21 Joan.13.18 Act.1.17 1.Joan.2.19

31 Daerom waeckt/ ende ghedenckt dat ick drie Jaren lanck niet opghehouden en hebbe/ nacht ende dach eenen yeghelijcken met tranen te vermanen.

32 Eñ nv broeders beuele ick v lieden Gode/ ende den woorde zijner genade/ die v machtich is op te bouwen / ende de Erue onder allen gheheylichden te gheuen.

33 x Ick en hebbe niemants gout/ of siluer/ of cleedinghe begheert.

x 1.Cor.9.12 2.Cor.11.9 ende 12.14

34 Eñ ghy liedẽ weet selue/ y dat [my] dese selue handen tot mijnen nootdruft ende der ghener die met my waren/ gedient hebben.

y Act.18.3 1.Cor.4.12 1.Thess.2.9 2.Thess.3.8 z Ephes.4.28

35 Ick hebbe v lieden in allen onderwesen/ z datmen also arbeydende/ moet de swacke ophouden: ende het woort des Heeren Jesu ghedencken: want hy ghesept heeft: Het is a saligher te gheuen/ dan te nemen.

a Of/ gheluckigher

36 Ende als hy dit ghesept hadde / knielde hy/ ende badt met hen allen.

37 Ende daer wert veel weenens van allen/ ende sy vielen Paulo aen den hals / ende custen hem.

38 Bedroeft zijnde aldermeest / om dat woort dat hy gesept hadde/ dat sy zijn aensicht niet meer sien en souden. Ende ghelepden hem tot het schip.

Dat xxj. Capittel.

5. De vriendelijckheyt ende ghemeyn ghebedt der gheloouighen/ 8. vier dochters Philippi/ propheterssen/ 13. den goeden moet Pauli om het cruyce te dragen/ dat door Agabum ende andere voorsept was / 20. den raet Paulo ghegheuen van de broeders in Jerusalem / 27. de groote vaerlijckheyt daer hy hem in vindt/ 33. ende hoe hy ontcoemt.

Ende

1 Ende als wy afghevaren en van hem gescheyden waren/ quamen wy rechts loops tot Choum/ ende des anderen daechs tot Rodum/ en van daer tot Patara.

2 Ende vonden een Schip dat nae Phenicien overvoer/ ende ginghen daer in/ ende voeren af.

3 Ende als wy Cyprum begonsten te sien/ lietent wy ter slinckerhandt/ ende voeren in Syrien/ ende quamen tot Tyrum: want het schip soude daer den last ontladen.

4 En wy bleven daer seven daghen/ Discipulen gevonden hebbende: de welcke door den Gheest seyden tot Paulum/ a dat hy te Jerusalem niet en soude opgaen.

a Act. 20.16 ende 21.12

5 Ende als wy die daghen overghebracht hadden/ ginghen wy wt/ ende sy reysden: ende sy alle met wijf ende kint/ gheleyden ons tot buyten der Stadt.

6 Ende wy knielden aenden Oever/ ende baden. Ende als wy malcanderen gegroet hadden/ traden wy in het schip ende sy keerden weder nae huys.

7 Ende wy de vaert volbracht hebbende/ quamen van Tyro tot Ptolemaida: ende groetten de broederen/ ende bleven eenen dach by hen.

8 En des anderen daechs/ Paulus ende die met hem waren/ gingen wt/ en quamen tot Cesarien: Ende ghegaen in het huys b Philippi des Evangelisten/ (die een was van de seven) bleven wy by hem.

b Act. 6.5

9 c Dese hadde vier dochters die maechden waren/ ende d propheteerden.

c Act. 2.17
d Joel. 2.28

10 Ende als wy daer vele daghen gebleven hadden/ quam een Propheet af van Judea/ genaemt e Agabus.

e Act. 11.27

11 En quam tot ons/ ende nam den gordel Pauli/ ende bandt hem selven handen ende voeten/ seggende: dit seyde de heylige Geest: f de man wiens dese gordel is/ sullen de Joden aldus te Jerusalem binden/ ende inder Heydenen handen overgheven.

f Act. 20.23 ende 21.33

12 Als wy dit gehoort hadden/ vermaenden ende baden wy/ en die daer woonden/ g dat hy niet opgaen en soude na Jerusalem.

g Act. 20.16 ende 21.4

13 Doe antwoorde Paulus: h Wat weent i ghy/ ende breect mijn herte? Want ick ben bereydt/ niet alleenlijck ghebonden te worden/ maer oock te sterven te Jerusalem/ voor den Name des Heeren Jesu:

h Act. 20.24
i Gri. maeckt ghy weenende/ en myn hert brijselende?

14 Ende als hy hem niet en liet afraden/ werden wy ghestilt/ segghende: k De wille des Heeren gheschiede.

k Mat. 6.10 Luce. 22.42

15 Ende na die dagen l ‡ bereyden wy ons/ ende quamen na Jerusalem.

l ‡ And. leyden wy onse packen af/

16 Daer quamen ooc [sommige] Discipulen mede van Cesarea/ en brachten met haer Mnason van Cypren/ eenen ouden Discipel/ by den welcken wy herberghen souden.

17 En als wy te Jerusalem ghecomen waren/ ontfingen ons de broeders gheerne.

18 Ende des anderen daechs ginck Paulus met ons tot Jacobum: ende alle de Ouderlinghen waren daer vergadert.

19 En als hyse ghegroet hadde/ vertelde hy een yegelick stuck/ wat God onder de Heydenen gedaen hadde door zijnen Dienst.

Den raedt Jacobi/ welcken Paulus oock volchde.

20 Ende als sy het gehoort hadden/ presen sy den Heere/ ende seyden tot hem: Ghy siet broeder/ hoe menich duysent Joden gheloovich gheworden zijn/ ende zijn alle yverich over de Wet.

21 Ende sy hebben van u gehoort/ dat ghy alle de Joden die onder de Heydenen zijn/ leeret de Wet verlaten/ seggende: Dat sy haere kinderen niet en moeten besnijden/ noch na de [Vaderlicke] gewoonten wandelen.

22 Wat ist dan? Allesins moet de menichte te samen comen: Want sy sullen hooren dat ghy ghecomen zijt.

23 Doet dan dit/ dat wy u seggen: Wy hebben vier mannen die een belofte ghedaen hebben.

24 Neemt die met u/ m en reynicht u met hen/ ende doet over hen dien cost/ dat sy hare hoof den scheeren: ende sy sullen alle weten/ dat het niet en is/ dat sy van u gehoort hebben/ maer bewaert selve de Wet in uwe wandelinghe.

m Num. 6.9 Act. 18.18

25 Maer vanden Heydenen die ghelooviich gheworden zijn/ n hebben wy ghescreven ende gheoordeelt/ dat sy sulcx niet houden en moeten/ o dan dat sy hen bewaren van dat den Afgoden gheoffert wort/ ende van p bloede/ ende verstickten/ ende hoererye.

n Act. 15.23
o Exod. 10.3 Zach. 9.7
p Gen. 9.4

26 q Doe nam Paulus die mannen tot hem/ ende ginck den navolgenden dach ghereynicht inden Tempel/ r vercondighende de vervullinghe der daghen der reyninghe/ tot dat de Offerhande voor eenen yeghelijcken s ghegheven ware.

q Act. 24.6
r Nu. 16.13 Act. 24.18
s Of/ geoffert

27 En als de seven daghen souden vervult worden/ saghen hem de Joden wt Asia in den Tempel/ en beroerden geheel het volck/ ende sloeghen de handen aen hem.

Paulus wordt ghevanghen inden Tempel.

28 Roepende: Ghy Israelitische mannen/ coemt te hulpe: Dese is de mensche/ die alle alomme leert teghen dit volck/ ende de Wet/ ende dese plaetse: Ende oock boven desen/ heeft hy Griecken inden Tempel gebracht/ ende heeft dese Heylige plaetse t gemeyn ghemaeckt.

t Of/ onheylicht.

29 Want sy hadden u Trophimum van Ephesen met hem inde stadt ghesien/ ende meynden dat hem Paulus inden Tempel ghebracht hadde.

u Act. 20.4 2. Tim. 4.10

30 Ende gheheel de stadt wert beroert/ ende daer gheschiede eenen oploop des volcx: ende sy namen Paulum/ ende trocken hem wt den Tempel: ende terstont werden de deuren ghesloten.

31 En als sy sochten hem te dooden/ quam het gheruchte tot den Oversten des Heyrs/ dat gheheel Jerusalem oproerich was.

32 Welcke nam terstont Crijchsknechten/ ende Hooftmannen over hondert/ ende liep tot hen. Als sy dan den Oversten ende de Crijchsknechten sagen/ hielden sy af/ Paulum te slaen.

33 x Doe quam de Overste by/ ende nam hem/ ende dede hem met twee ketenen binden: ende vraechde wie hy was/ ende wat hy ghedaen hadde?

x Act. 11.21

34 Ende sy riepen onder het volck/ de een dit/ de ander dat: ende als hy niet sekers weten en conde/ om der beroerten wille/ hiet hy hem inden Legher brenghen.

35 En als hy aen de trappen quam/ geschiedet dat hy vande Crijchsknechten ghedraghen wert/ om het ghewelt des volcx.

36 Want de menichte des volcx volchde hen/

hem / roepen: y Wech met hem.

37 Ende als Paulus soude ten Leger inge-leyt worden/seyde hy tot den Overste: Ist my gheoorloeft wat tot u te spreken? Doe seyde hy: Cont ghy Grieck?

38 Zijt ghy niet z de Egyptenaer/ die voor dese dagen oproer maeckt/ ende leydet vier duysent Moordenaers in der Woestijne?

39 Doe seyde Paulus: Ick ben een Jodisch mensche * van Cilicia/ een Burger der ver-maerder Stadt Tarsen: Ick bidde u/ laet my spreken totten volcke.

40 Als hy dat toegelatē hadde/ stont Pau-lus op de trappen / ende wenckte den volc-ke met der hant: ende als daer groote stilte ghewordden was / sprack hy in Hebreischer tale/ segghende:

Dat xxij. Capittel.

2. Paulus gheeft reden van zijn leere ende le-ven/ 25. ende ontgaet also de gheesselinghe/ door zijn Burgherschap van Romen.

1 Mannen Broeders ende Vaders/ hoort mijne ontschuldinghe die ick nu tot u doe.

2 (Ende als sy hoorden dat hy in Hebrei-scher talen tot hen sprack / werden sy noch stilder/ ende hy seyde:)

3 Ick ben eē Jodisch man/ a geborē te Tar-sen in Cilicia/ eñ in deser stadt opgevoet/ b aen de voetē c Gamalielis/ eñ d neerstelijck geleert in de Vaderlijcke Wet/ vierich over Godt/ ghelijck als ghy alle heden zijt.

4 e Eñ hebbe dese leere totter doot vervolcht: ende bindende ende overleverende inde ge-vanckenisse/ mannen ende vrouwen:

5 Gelijck my oock de Overpriester getuy-genisse geeft/ eñ alle de Ouderlingen: vande welcke ick brieven nam/ eñ reysde na Da-mascum tot de broederen / om ooc de gene die daer waren/ te binden/ eñ te Jerusalem te brenghen/ om f ghepijnicht te worden.

6 g Maer het geschiede my/ als ick ginck/ ende by Damascum quam / ontrent den middach / dat my h haestelijck een groot licht omsloech vanden Hemel:

7 Ende ick viel ter Aerden / ende hoorde een stemme tot my segghen: Saul/ Saul/ wat vervolcht ghy my?

8 Eñ ick antwoorde: Wie zijt ghy Heere: Ende hy seyde tot my: Ick ben Jesus van Nazareth/ welcken ghy vervolghet.

9 Ende die met my waren saghen wel het licht/ ende waren vervaert/ i maer de stem-me die tot my sprack/ en hoorden sy niet.

10 Ende ick seyde: Wat sal ick doen Heere? Ende de Heere seyde tot my: Staet op/ en-de gaet in Damascum/ ende daer sal u ghe-seyt worden/ k wat ghy doen moet.

11 Ende als ick door de claerheyt des selven lichts niet en sach/ quam ick te Damascum/ gheleyt by der hant van de ghene die met my waren.

12 l Ende Ananias een Godvreesende man na der Wet/ die ghetuyghenisse hadde van allen den Joden die daer woonden.

13 Dese comende eñ by [my] staende/ seyde tot my: Saul broeder / wort siende: ende te dier selver uren wert ick siende op hem.

14 Ende hy seyde: De God onser Vaderen heeft u m voorbereyt om zijnen wille te we-ten/ ende den Rechtveerdighen te sien/ ende de stemme wt zijnen monde te hooren.

15 Want ghy sult hem een ghetuyghe we-sen tot alle menschen van dat ghy ghesien ende ghehoort hebt.

16 Ende nu/ wat vertoeft ghy? Staet op/ laet u doopen ende uwe sondē afwasschen/ aenroepende den Naem des Heeren.

17 n Ende het gheschiede my/ als ick weder te Jerusalem ghecomen was/ ende inden Tempel gebeden hadde/ dat ick buyten my selven wert.

18 Ende sach hem / dat hy tot my seyde: o Haest u / ende gaet rasschelijck wt Jerusa-lem: want sy en sullen u ghetuygenisse van my niet aennemen.

19 Ende ick seyde: Heere/ sy weten selve dat ick p de ghene die in u geloof den / in de ge-vanckenisse leyde/ ende geesselde in de Ver-gaderinghen.

20 q Ende als het bloet Stephani ws ghe-tuyghen ghestort werdt / stondt ick oock daer by / ende r hadde een welbehaghen in zijnen doot/ ende bewaerde de cleederen der ghener die hem dooden.

21 Ende hy seyde tot my: Gaet/ s want ick sal u verre tot de Heydenen wt senden.

22 Sy hoorden hem tot dit woort/ ende ver-hieven hare stemme/ seggende: t Wech van der Aerden met sulck eenen: want het en be-taemt niet dat hy leve.

23 Ende als sy riepen / ende hare cleederen wech wierpen/ ende stof in de locht wierpē/

24 Beval de Overste hem inden Legher te brengen/ ende seyde datmen hem met gees-selen ondersoecken soude / op dat hy weten mochte waerom sy alsoo op hem riepen.

25 Ende als sy hem met riemen u aen ghe-bonden hadden / seyde Paulus tot den Hooftman over hondert die by hem stont/ ist u lieden geoorloft / eenen Roomschen eñ onverwesen mensche te gheesselen?

26 Als de Hooftman over hondert [dat] hoorde/ ginc hy/ eñ vercondichdet dē Over-sten/ eñ seyde: Siet wat ghy doē sult/ want dese mensche is een Romeyn.

27 Doe ghinck de Overste tot hem / ende seyde: Segt my/ of ghy een Romeynen zijt? Hy seyde: Ja.

28 Ende de Overste antwoorde: Ick hebbe dit Burgherrecht met een groote Somme vercreghen. Ende Paulus seyde: Maer ick ben oock [Burgher] gheboren.

29 Doe verlieten sy hem terstont / die hem souden ondersocht hebbē: ende oock vreesde de Overste/ doe hy wiste dat hy eē Romeyn was/ ende dat hy hem ghebonden hadde.

30 Ende als hy des anderē daechs wilde se-kerlijck weten/ waer mede hy vandē Joden beschuldicht wert/ ontsloech hy hem vandē banden: ende hiet de Overpriesters ende ha-ren geheelen Raet comen/ ende bracht Pau-lum af/ ende stelde hem voor hen.

Dat xxiij. Capittel.

1. Pauli antwoorde/ 7. ende twedracht zij-ner vyanden/ 11. Paulus ghesterckt door den Heere/ 12. ende belaecht vanden Joden/ 13. wert ghesonden te Cesarien.

1 Ende Paulus zijne oogen op den Raet houdende/ seyde: Ghy mannen broe-ders/ a ick hebbe met aller goeder con-scientie Gode ghedient tot op desen dach.

2 b Maer de Overpriester Ananias/ beval den

Paulus ver-coren tot een ghetuyghe Christi.

n Act.9.26

o Mat.10.14

p Act.22.4

q Act.7.58 ende 8.1

r Of/ bewil-lichde/

Paulus der Heyden Apostel.

s Act.9.15 ende 13.2 Galat.1.16 ende 2.8. Ephes.3.8. 1.Tim.2.7 2.Tim.1.11

t Act.21.36

u Grieck/ wt-spanden.

Paulus weyghert ghestaghen te worden/ om dat hy een Romeyn is.

a Act.24.16

b 1.Re.22.24 Jerem.20.2 Joan.18.22

den ghenen die by hem stonden/dat sy hem op den mont souden slaen?

3 Doe seyde Paulus tot hem: Godt sal v slaen ghy gewitte wandt: c Sidt ghy d om my te richten na der Wet/ende beveelt ghy my teghen die Wet te slaen?

4 Ende die daer by stonden/seyden: Lastert ghy den Overpriester Gods?

5 Paulus seyde: Ick en wiste niet/ Broeders / dat hy de Overpriester was: Want daer is geschreve: e Ghy en sult den Oversten ws volcr niet vloecken.

6 Ende als Paulus wiste/dat het een deel Sadduceen/ende het ander Phariseen waren/riep hy inde Raet: Mannen broeders/ ick ben een f Phariseus/ eens Phariseen sone / ick worde van der hope ende opstandinghe der dooden gheoordeelt.

7 Ende als hy dit geseyt hadde/ wert daer oproer tusschen de Phariseen ende Sadduceen/ende de menichte wert ghedeylt.

8 g Want de Sadduceen seggen/dat daer gheen verrijsenisse en is / noch Enghel noch Geest: Maer de Phariseen belijdent beyde.

9 Ende daer geschiede een groot gheroep/ ende de Schriftgeleerde van der Phariseen zijde/ stonden op/ ende streden/ segghende: h Wy en vinden niet quaets in desen mensche: Ende in dien een Gheest oft Enghel met hem ghesproken heeft/ laet ons teghen Godt niet strijden.

10 Als de oproer groot wert / vreesde de Overste / dat Paulus van hen soude verscheurt worde/en gheboot de Krijchsknechte af te come/ en hem wt het midden van hen te nemen/en inden Legher te brenghen.

11 i Ende des navolghenden nachts/ stont de Heere by hem/ende seyde: Hebt goeden moet Paule/ want ghelijck ghy te Jerusalem van my betuycht hebt / also moet ghy oock te Roomen betuyghen.

12 k Ende als het dach gheworden was/ liepen sommighe Joden by een / ende vervloeckten henselven / segghende: Dat sy noch eten noch drincken en souden/ tot dat sy Paulum ghedoot hadden.

13 Ende sy waren meer dan veertich die dit te samen ghesworen hadden.

14 De welcke gingen tot de Overpriesters en Ouderlingen/seggende: Wy hebben ons selve met eene vloeck vervloect/niet te nutten/tot dat wy Paulum gedoot hebben.

15 Geest ghy dan nu den Oversten te kennen/ l met den Rade/ dat hy hem morghen afbrēge tot v/om bescheydelijcker van hem te ondersoecken:ende wy zijn bereyt hem te dooden eer hy aencoemt.

16 Als dan Paulus susters sone dese laghe ghehoort hadde/quam hy daer/ende gaende inden Legher/bootschaptet Paulo.

17 Doe riep Paulus tot hem eenen vande Hooftmannen over hondert / ende seyde: Brengt desen Jongelinck tot den Overstē/ want hy heeft hem wat te bootschappen.

18 Die nam hem dan mede / en bracht hem tot den Oversten/ende seyde: de m gevangen Paulus riep my tot hem/ende badt my dat ick desen Jonghelinck tot v brenghen soude/de welcke v wat heeft te segghen.

19 Doe nam hem de Overste by der hant/ ende [met hem] bezijden ghegaen zijnde/ vraechde: Wat ist dat ghy my hebt te kennen te gheven? Hy seyde:

20 n De Joden zijn eens gheworde v te bidden/dat ghy morgen soudet Paulum inden Raet brenghen/als of sy wat bescheydelijcker van hem wilden ondervraghen.

21 Maer o ghelooft ghy hen niet / want sy leggen hem lagen / meer dan veertich mannen wt hen/ de welcke henselven met eenen vloeck verbonden hebben / niet te eten noch te drincken/ eer sy hem gedoot hebben: ende sy zijn nu bereyt/ verwachtende p dat ghy het beloven sult.

22 Doe liet de Hooftman over duysent den Jongelinck gaen/hem verbiedende/dat hyt niemande segghen en soude / dat q hy hem dit geopenbaert hadde.

23 Ende twee Hooftmannen over hondert tot hem gheroepen hebbende/seyde: Bereyt twee hondert Krijchsknechten / dat sy tot Cesarien gaen / ende tseventich Ruyters/ ende twee hondert r Lantsknechten / ter derder uren des nachts.

24 Ende bereyt Sadelbeesten / op dat sy Paulum daer op setten/ende ghesont brengen tot Felicem/den Stadthouder.

25 Ende schreef eenen brief met dusdanighen inhoude:

26 Claudius Lysias/ Felici den Machtichsten Stadthouder/ Salicheyt.

27 ſ Als de Joden desen man ghevanghen hadden/ende hem souden ghedoot hebben/ quam ick daer met de Krijchsknechten/ende ontnam hem / ende hebbe bevonden dat hy een Romeyn is.

28 Ende willende de oorsake weten / waerom sy hem verclaechden/ bracht ick hem in haren Raet.

29 Welcken ick bevinde/dat hy van vragen haers Wets verclaecht wort / ende gheen verclaginghe en heeft / die de doot of banden weerdich is.

30 t Ende als my te kennen ghegeven was van een laghe / u die de Joden desen man legghen souden/sant ick hem terstont tot v/ bevelende den verclaghers / dat sy voor v segghen souden/ wat sy tegen hem hebben. Vaert wel.

31 De Krijchsknechten dan/ namen Paulum ghelijck haer bevolen was/ende brachten hem des nachts tot Antipatris:

32 Ende des anderen daechs keerden sy wederom tot den Legher / ende lieten de Ruyters met hem gaen.

33 De welcke/als sy te Cesarien ingecomen waren / ende de Sendbrief den Stadthouder overgheghevcn hadden / stelden oock Paulum voor hem.

34 Ende als de Stadthouder [den brief] ghelesen hadde / ende ghevraecht / wt wat heerlijckheyt hy was / ende hoorde dat hy van Cilicien was/

35 Seyde hy: Ick sal v verhooren/ als uwe verclaghers oock sullen tegenwoordich wesen. Ende beval dat hy in Herodis Richthuys soude bewaert worden.

Dat xxiiij. Capittel.

1. Paulus beschuldicht/ 10. gheeft reden van zijn leven ende leere/ 24. wort ontslaghen / 27. ende dickmael aenghesproken van Felix / verhopende ghelt van hem/ 28. de welcke hem inde ghevanckenisse laet.

Ende

c Deut.17.7
d Griecx/ my richtende.
e Exod.22.28
f Phil.3.5 Act.24.22 ende 23.6 ende 20.20
Der Sadduceen ongheloove.
g Mat.22.23 Mar.12.18 Luce 20.27
h Act.25.25 ende 26.31
i Act.18.9
Godt vertroost Paulum.
k Act.23.20. 29.
Raetslach teghen Paulum.
l Of/ wt den wille des Raets.
m Griecx/ ghebonden.
n Act.23.12
o Of/ laet v niet ghesegghen van hen/
p Griecx/ uwe belofte/
q Griecx/ ghy my dit gheopenbaert hebt.
r Of/ Actciers
Paulus wort ghebracht tot Felicem den Stadthouder.
ſ Act.21.31
t Act.23.20
u Griecx/ die op desen man van de Joden wesen soude/

a Act. 23.2

Ende a vijf daghen daer nae/ quam (1) Ananias de Overpriester af/ met de Ouderlingen/ eñ Tertullo den Taelman. Dese verschenen voor den Stadthouder teghen Paulum.

Tertulli reden teghen Paulum

Eñ als hy geroepẽ was/begonst Tertullus (2) hem te beschuldighen/ segghende: Dat wy groote vrede hebben voor v/ende [door] de weldaden desen volcke door uwe voorsichticheyt gheschiet.

Dat ontfanghen wy Machtichste Felix/ (3) alle tijt ende alomme / met aller danckbaerheyt.

Maer op dat ick v niet te langhe en houde/ (4) so bidde ick v / hoort ons cortelijck / na uwe s gherechticheyt.

s Of beleeftheyt.

Want wy hebben desen man bevonden / (5) [dat hy is als] een peste/ ende allen den Joden alle de Werelt door oploop maeckt/ eñ [is] een Overste der Secte der Nazarenen.

t Act.21.26 ‡ And. bestaen.

t Die oock v ‡ versocht heeft den Tempel (6) te ontheylighen: Welcken wy oock aengrijpende/ wilden na onse Wet oordeelen.

Maer Lysias de Overste quam/eñ nam (7) hem met groot gewelt wech wt onse handẽ:

u Grieck/ van welcken ghy meucht selue

Ghebiedende zijne verclaghers tot v te (8) comen: e ende ghy selve meucht hem ondersoeckende/ van hem weten alle [dinghen/] daer wy hem mede beschuldighen.

Ende de Joden vielen hem oock toe/ segghende: (9) Dat het also ware.

Pauli antwoorde op Tertulli beschuldinghe. f Gr. wenckte g Grieck/ zijt

Doe antwoorde Paulus / als hem de (10) Stadthouder f hadde toegelaten te spreken: ick verantwoorde my selven te vrymoedichlijcker/ dewijle ick weet/ dat ghy vele Jaren desen volcke Richter g ghewest hebt:

Ende meucht weten / dat het niet meer (11) dan twaelf dagen en zijn/ dat ick te Jerusalem ben opgecomen om te aenbidden.

Eñ sy en hebben my noch inden Tempel (12) gevonden met yemant sprekende/ of doende het volck by een loopen/ noch inde Synagogen/ noch inde Stadt.

Noch sy en zijn dat niet machtich te bewijsen/ (13) daer sy my mede beschuldighen.

h Act. 25.8 ende 28.17 i Dat is/ leere

h Maer dit bekenne ick v/ dat ick na dien (14) i wech/ welcke men Secte noemt/ aldus der Vaderen God diene: [namelyc/] gelooven de alle dat inde Wet ende Propheten ghescrheven is:

Ende hebbende hope op God/ dat de op- (15) standinghe der dooden comen sal/ beyde der rechtveerdighen ende onrechtveerdighen: de welcke sy oock selve verwachten.

Conscientie. k Act.13.1

Ende hier in oeffene ick my selven / om (16) een onerghelijcke conscientie altijt te hebben voor Godt ende de menschen.

l Act.11.29 Rom.15.25 m Act.21.26

Ende na vele Jaren ben ick ghecomen/ (17) l om onder mijn volck aelmoessen te doen/ ende offerhande.

m Waer in my ghevonden hebben (ghe- (18) reynicht inden Tempel/ niet met volc/ noch met beroerte/)

Sommige Joden wt Asia: welcke moe- (19) sten hier by v teghenwoordich zijn/ ende my beschuldighen/ hadden sy wat teghen my:

Of dat dese selve seggen/ doe ick voor den (20) Raet stont/ of sy eenighe ongerechticheyt in my ghevonden hebben/

n Of/ stemme o Act.23.6 ende 28.10

Dan van desen eenighen n roep/ dien ick (21) riep/ staende onder hen/ [namelijck/] o over de opstandinghe der dooden/ worde ick heden van v lieden gheoordeelt.

22 Felix dit ghehoort hebbende/ stelde se wt/ ende wiste p bescheydelijck wat van dien wege was/ ende seyde: Als Lysias de Overste sal ghecomen zijn/ dan sal ick volle kennisse nemen van uwe saken.

p Of/ seggende / als ick sal bescheydelijcker weten/ wat van desen weghe is/

23 Ende hy beval den Hooftman over hondert/ Paulum te bewaren/ ende verlichtinghe te [laten] hebben/ q eñ niet te verbieden dat hem de zijne diendẽ/ of tot hem quamẽ.

q Act.27.3 ende 28.16

24 Ende na sommighe daghen/ Felix gecomen zijnde / met Drusilla zijnen wijve/ die een Jodinne was/ ontboot Paulum/ ende hoorde hem vanden gheloove in Christum.

25 Eñ als Paulus handelde / vande rechtveerdicheyt/ ende maticheyt/ eñ toecomenden oordeele/ Felix vervreest geworden zijnde/ antwoorde: Gaet nu henẽ/ eñ als ick bequamen tijt sal hebbẽ/ sal ick v weder roepẽ.

26 Eñ oock mede hopende dat hem Paulus ghelt geven soude/ om los te worden: waerom hy hem oock dickmael ontboot / ende met hem sprack.

27 Ende als de twee Jaren vervult waren/ ghecreech Felix eenen nacomer / Portium Festum. r Ende Felix willende den Joden gonste bewijsen/ liet Paulum ghevanghen.

r actor. 15.14

Dat xxv. Capittel.

2. Paulus voor Festus beschuldicht/ appelleert tot den Keyser/ 14. zijn sake wert door Agrippa verhaelt/ 23. ende hy werdt oock voor hem ghebracht.

1 Als nu Festus in dat Landtschap ghecomen was / ginck hy na drie daghen van Cesarien op na Jerusalem.

2 Ende de Overpriester/ eñ de voornaemste des Jootschen volcx/ verschenen voor hem teghen Paulum: ende baden hem/

3 Begeerende gonste teghen hem / dat hy hem dede comen te Jerusalem/ ende leyden laghen om hem onderwegen te dooden.

4 Festus antwoorde / dat Paulus soude te Cesarien bewaert worden / maer dat hy selve soude corts [derwaerts] wtreysen.

5 Die daer onder v (seyde hy) macht hebben/ dat sy mede afreysen / ende desen man beschuldighen/ indien daer yet in hem is.

6 Ende als hy a ‡ meer dan thien dagen met hen gebleve̅ hadde/ quam hy af na Cesarien: eñ des anderẽ daechs sadt hy op den Richtstoel/ ende beval Paulum te brengen.

a ‡ and. niet meer

7 De welcke ghecomen zijnde/ stonden de Joden die van Jerusalem afgecomen waren/ omme hem/ vele eñ sware beschuldingen tegen Paulum brengende/ de welcke sy niet machtich en waren te bewijsen:

8 Als hy hem verantwoorde/ b dat hy noch teghen de Wet der Joden/ noch teghen den Tempel / noch teghen den Keyser yet ghesondicht hadde.

Paulus verantwoort hemselven voor Festum. b acto.24.14 ende 28.17

9 Maer Festus willende den Joden gonste bewijsen/ antwoorde Paulo ende seyde: Wilt ghy te Jerusalem gaen/ ende daer van desen by my gheoordeelt worden?

10 Doe seyde Paulus : Ick stae aen des Keysers Richtstoel / daer ick moet gheoordeelt worden: den Joden en hebbe ick geen ongelijck gedaẽ/ gelijck ghy oock wel weet.

11 c Want indien ick onghelijck doe/ eñ yet ghedaen hebbe dat de doot weerdich is/ soo en weygere ick niet te sterven: maer indien

c actor. 18.14

dier

dier dinghen/ daer my dese mede beschuldighen/ gheen en is/ so en is niemandt machtich my hen wt gonste te gheuen: Jck beroepe my op den Keyser.

Paulus appelleert tot den Keyser.

12 Festus dan met dē Raet gesproken hebbende/ antwoorde: hebt ghy v op dē Keyser beroepen? ghy sult tot den Keyser gaen.

13 Als nv sommige dagen voorledē waren/ quam de Coninck Agrippa ende Bernice te Cesarien/ om Festum te groeten.

14 Eñ als sy daer vele dagen geweest hadden/ verhaelde Festus den Coninck van [de sake] Pauli/ segghende: d Hier is een man van Felix gheuanghen ghelaten.

d Act. 24. 28

15 Om wiens wille de Ouerpriesters ende Ouderlinghen der Joden voor my verschenen/ als ick te Jerusalem was/ begheerende vonnisse teghen hem.

16 Welcken ick antwoorde/ dat de Romeynen die gewoonte niet en hebben/ e eenigen mensche wt gonste ter doot te geuen/ eer de beschuldichde zijne beschuldighers voor oogen heeft/ ende plaetse vercregen heeft/ hem seluē van de beschuldinge te verantwoordē.

e Deut. 17. 4

17 Als sy dan hier te samen gecomen warē/ en maeckte ick gheen wtstel/ maer sadt des naestcomenden daechs op den Richtstoel/ ende beual den man te brenghen.

18 Wiens beschuldighers teghenwoordich staende/ en brachten gheen schult by/ van sulcke dinghen als ick vermoedde.

19 Maer sy hadden sommighe vraghen teghen hem/ van haren Gods dienst/ ende van eenen Jesu die gestoruen is/ welcken Paulus seyde dat hy leeft.

20 Jck dan van sulcke vraghen twijfelende/ f vraechde of hy te Jerusalem wilde gaē/ ende daer van dese dinghen gheoordeelt worden.

f Gri. seyde ick

21 Maer als hy hem beriep/ datmen hem totter kennisse Augusti soude bewaren/ so hebbe ick beuolen hem te bewaren/ tot dat ick hem tot den Keyser sende.

22 Eñ Agrippa seyde tot Festum: ick wilde selue oock dien [man] gheerne hooren. Hy seyde: Morghen sult ghy hem hooren.

23 Des anderen daechs dan/ als Agrippa ende Bernice met groote pomperije ghecomen was/ met de Hooftmannen/ eñ met de eerlijckste mannen der Stadt/ in het Richthuys gegaen was/ wert Paulus gebracht door Festus beuel.

24 Eñ Festus seyde: Agrippa Coninck/ eñ ghy mannen alle die hier met ons teghenwoordich zijt/ ghy siet desen/ van welcken my geheel de menichte der Joden aengesprokē heeft/ beyde te Jerusalem eñ oock hier/ roepēde dat hy niet meer en behoort te leuē.

25 Maer ick en hebbe niet vernomen g dat hy yet ghedaen heeft dat de doot weert is: ende dewijle hy selue hem op Augustum beroepē heeft/ hebbe ick beslotē hem te sendē.

g Act. 23. 9 ende 28. 31

26 Van welcken ick niet sekers en hebbe dē Heere te schrijuen. Daerom hebbe ick hem voor v lieden ghebracht/ ende meest voor v Coninck Agrippa/ op dat ick wat hebbe te schrijuen/ als de ondersoeckinge sal geschiet wesen.

27 Want het dunckt my tegen reden/ eenen h gheuangen te senden/ ende de beschuldinghe tegen hem/ niet te kennen te gheuen.

h Gri. gebonden

Dat xxvi. Capittel.

1. Paulus vertelt voor den Coninck Agrippa/ ende den gantschen Raet/ hoe hy gheroepen is geweest tot de kennisse Jesu Christi/ 9. hoe hy Christum veruolcht heeft/ 12. ende bekeert wort 16. ende tot den Dienst des Euangely vercoren is/ 19. hoe hy dat bedient heeft/ 21. ende daerom van den Joden gheuanghen is/ 22. ende wederom wt hare handen verlost/ 31. eñ wort van hen bekent schuldich te zijn.

1 Ende Agrippa seyde tot Paulum: Het is v gheoorloeft voor v seluen te spreken: Doe antwoorde Paulus/ streckende zijn hant wt/ [ende seyde:]

Paulus ontschuldicht hem voor dē Coninck Agrippa.

2 Jck achte my seluen gheluckich/ O Coninck Agrippa/ dat ick my heden voor v sal verantwoorden/ van allen daer my de Joden van beschuldighen:

3 Aldermeest/ de wyle dat ghy kennet alle ghewoonten ende vraghen die onder de Joden zijn: Daerom bidde ick v/ hoort my lanckmoedichlick.

4 Mijn leuen dan/ van mijner ionckheyt aen/ welck vanden beginne onder mijn volck te Jerusalem gheweest is/ weten alle de Joden:

5 Die my vanden eersten aen gekent hebben/ (indien sy willen getuygenisse geuen/) dat ick na de alder a bescheydēste Secte onser b Religie een Pharizeeus geleeft hebbe.

6 Ende nv sta ick/ ende worde gheoordeelt/ c om de hope der beloften/ die God tot onse vaderen ghedaen heeft.

7 Tot de welcke de twaelf gheslachten onses [volcx] nacht ende dach God met gheduericheyt dienende/ hopen te comen. Van dese hope worde ick van de Joden beschuldicht/ O Coninck Agrippa.

8 Wat? wordet van v ongheloouelick gheoordeelt/ dat God de dooden verweckt?

9 d Jck meyne waerlick/ dat ick selue moeste vele doen/ teghen den Naem Jesu van Nazareth:

10 Gelijck ick oock ghedaen hebbe te Jerusalem: eñ hebbe vele Heyligen inde geuanckenisse ghesloten/ macht vande Ouerpriesters ghenomen hebbende: ende als sy ghedoot werden/ e bewillichde ickt.

11 Eñ inde Vergaderingen hebbe ickse dicmael pijnighende bedwonghen te lasteren: ende ouermoedichlijck op hen rasende/ veruolcht tot inde vreemde steden.

12 Waer in/ als ick oock na Damascum reysende/ met de macht eñ beuel der Ouerpriesteren/

13 Sach ick O Coninck/ des middaechs/ op den wech/ f dat een licht vanden Hemel/ bouen de claerheyt der Sonnen/ my/ ende de ghene die met my gherevst waren/ ommescheen.

14 Eñ als wy alle ter Aerden geuallen waren/ hoorde ick een stemme tot my spreken/ ende segghen in Hebreischer sprake: Saul/ Saul/ wat veruolcht ghy my? Het is v hart teghen prickels te stooten.

15 Doe seyde ick: wie zijt ghy Heere? Ende hy seyde: Jck ben Jesus/ welcken ghy veruolghet.

16 Maer recht v op/ ende staet op uwe voeten: want hier toe ben ick v verschenen/ om v te bereyden tot een Dienaer ende Getuyghe der dinghen die ghy ghesien hebt/ ende die ick v sal openbaren:

a Of/ neerstichste
b Of/ Gods diensts
c Gen. 3. 15 ende 22. 18 ende 26. 4 ende 49. 10 Deut. 18. 15 2. Sam. 7. 12 Psal. 132. 11 Esaie. 4. 2 ende 7. 14 ende 9. 6 ende 40. 10 Jer. 23. 5 ende 33. 15 Ezec. 34. 23 ende 37. 24 Dani. 9. 24 Mich. 7. 18
d Act. 8. 3 ende 9. 1 ende 22. 4 Gala. 1. 13 1. Cor. 15. 9 1. Tim. 1. 13
e Of/ gaf ick myne stemme daer ouer
f Act. 9. 3

Ver-

Verlossende v vanden volcke ende Heydenen/tot de welcke ick v sende. 17

g Om hare ooghen op te doen/ op dat sy hen vander duysternisse bekeeren tot den lichte/ende vander macht des Duyvels tot Godt/ op dat sy vergheuinghe der sonden ontfanghen/ ende deel onder die ghene/ die door den ghelooue in my gheheylicht zijn. 18

Waer wt / O Coninck Agrippa / hebbe ick den Hemelschen ghesichte niet onghehoorsaem gheweest. 19

h Maer hebbe eerst den ghenen die in Damasco waren / ende te Jerusalem/ende in geheel Judea / ende den Heydenen vercondicht/dat sy hen souden beteren ende tot Godt bekeeren/wercken doende/ die de bekeeringhe weerdich zijn. 20

i Om deser saken wille hebben my de Joden inden Tempel ghegrepen/ende versocht te dooden. 21

Maer door hulpe die ick van Gode vercreghen hebbe / stae ick tot op desen dach/ betuygende den cleynen/ende den grooten: ende niet segghende buyten het ghene dat oock Moses ende de Propheten ghesproken hebben/dat ghschieden soude: 22

[Te weten/] k of Christus lijden moeste/of[hy] de eerste wt de opstandinge der dooden/soude desen Volcke/ende dē Heydenen het licht vercondighen. 23

Als hy hem met desen verantwoorde/ seyde Festus met luyder stemme: Ghy raest Paule / de groote gheleertheyt doet v rasen. 24

Doe seyde hy: Ick en rase niet Machtichste Feste: maer ick spreke l waarachtige ende nuchtere woorden. 25

Want de Coninck weet van dit / totten welcken ick oock vrymoedelijc spreke: want ick en meyne niet / dat hem yet van desen verborghen is: want dit en is in in ghenen hoecke gheschiet. 26

Ghelooft ghy / Coninck Agrippa / den Propheten? ick weet dat ghy [hen] ghelooft. 27

Ende Agrippa seyde tot Paulum: Ghy n beroert my o by na een Christen te wordē. 28

Doe seyde Paulus: p Ick soude van Gode wenschen / dat q by naeñ oock seere/ niet alleen ghy/maer oock alle die my heden hooren/sulcke te worden als ick ben/wtghenomen dese banden. 29

Ende als hy dit ghesept hadde / stont de Coninck op/ende de Stadthouder/eñ Bernice/ende die mede ghesenten waren. 30

Ende als sy bezyden ghegaen waren/ spraken sy met malcanderen/seggende: r Dese mensche en doet niet dat dē doot oft f gevanckenisse weert is. 31

Ende Agrippa seyde tot Festum: Dese mensche hadde moghen los ghelaten worden/ en hadde hy hem niet op den Keyser beroepen. 32

Dat xxvij. Capittel.

1. De sorghelijcke Schipvaert Pauli / ende zijner medegheſellen nae Roomen/ 27. hoe ende waer sy aen quamen.

Ende a als het besloten was / dat wy na Italien souden afvaren / gaven sy Paulum eñ sommige andere b gevangenen over/eenen Hooftman over hondert/ genaemt Julius/vander Bende Augusti. 1

2 Ende wy in een Adramatisch Schip ghetreden zynde/ om by de plaetsen Asie te varen/voeren af: eñ c Aristarchus van Thessalonica wt Macedonien was met ons.

3 Eñ des anderen daechs quamen wy te Sidon aen. Eñ Julius Paulum vriendelijc d handelende/ oorloof de hem tot zyne vrienden te gaen/ende hem te laten besorghen.

4 Eñ van daer afghevaren zynde / voeren wy onder Cypren / om dat de winden teghen waren.

5 Ende de Zee aen Ciliciam ende Pamphiliam overghevaren hebbende/ quamen wy tot * Myra in Lycia.

6 Ende de Hooftman daer gevonden hebbende een Schip van Alexandrien / dat nae Italien voer bracht ons daer in.

7 Ende als wy na vele daghen traghelijck ghevaren hadden / ende nauwelijck teghen ‡ Gnidum ghecomen waren / ende de wint ons verhinderde/soo voeren wy onder Creta by Salmone.

8 Ende die nauwelijck voorby varende/ quamen wy in een plaetse/genaemt Schoone Havens/welcker [plaetse] de Stadt Lasea by was.

9 Ende als veel tijts doorghebracht was/ ende de vaert nu* sorgelyck [wert/] daerom dat oock e de ‡ Vasten nu voorby was, vermaende se Paulus/

10 Seggende tot hen: Mannen/ ick sie dat de vaert wesen sal met hinder ende groote schade / niet alleen des lasts ende Schips/ maer oock onses levens.

11 Maer de Hooftman geloofde den Stierman ende Schipper meer/ dan het gene dat van * Paulo ghesept wert.

12 Ende dewijle de Haven niet bequaem en was om te overwinteren / rieden vele van daer te varen / soo sy eenichsins conden tot Phenicien comen/ende daer overwinteren: welck is een Haven in Creta / teghen den Suydtwesten ende Noortwesten wint.

13 Ende als de Suydwint waeyde/ meynden sy haer voornemen te hebben: Ende als sy naerder ghetoghen waren / voeren sy nevens Cretam voorby.

14 Maer niet langhe daer nae / sloech daer teghen eenen bijsteren wint/ dienmen noemt Noortoost.

15 Ende als het Schip nu mede wech ghegrepen wert / ende teghen den wint niet en conden varen/gaven wijt op/ ende werden ghedreven.

16 Ende loopende onder een Eylandeken/ ghenaemt Clauda / en conden nauwelijck macht hebben over den Boot:

17 Den welcken ghecreghen hebbende ghebruyckten sy behulp / onderbindende het Schip: ende vreesende te vallen op de [zantplaten / ghenaemt] Syrten / lieten sy den g Boot neder/ende werden alſo ghedreven.

18 Ende/seer van onweder ghequelt zijnde/ deden sy des naesten daechs eenē wtworp.

19 Eñ des derden daechs wierpen wy met onse handen de gereetschap des Schips wt.

20 Eñ als in vele dagen noch Sonne/noch Sterren ghesien en werden/ende geen cleyn onweder ons teghen en was/so wert alle de hope onser behoudinghe benomen.

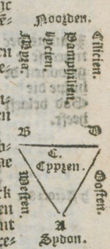
21 Ende als sy nu langhe tijt niet ghegeten en had-

J

Margin notes:

1 Esa.6 ... / Acto.9.19 / 22.16 / Acto.21.30. / Paulus preeckt dat de Schriftē vol bracht zijn. / l Of/ dat / Hy wort geacht te rasen. / l Gri/ woorde der waerheyt en soberheyt. / m Jos.18.20 / n Of/ beradet / o Of/ in weynich / p 1.Cor.7.7 / q Of/ in weynich ende oock in vele. / r Acto.23.9 ende 25.25 / f Gri. banden / Paulus reyst na Roomen. / a 1.Cor.11.25 / b Gri. gebonden.

c Col.4.10 Acto.19.29 ende 20.4 / d Acto.24.23 ende 28.16

* Om de schipvaert recht te verstaen / die inde 3.4 eñ 5. veersкens beschreuen is/ so sult ghy weten dat het Schip varende vander A/ (dwelc Sydon) is tot ter B (het welc Myra is) door den windt te rugghe gedreuen wert/ totter C / onder Cypren/ eñ vā daer totter zijde van de D/ twelck Cilicien is:) Ende daer na seylet [van Cilicië] langs der zijden [van Pamphilien] na het Westen toe tot Myra.

‡ Dit is opt vterste des vastē lants Asie/ streckende nae den Westē toe.

* Om des onbequamē tijts ende saeysoens wille.

e Levi.16.29. ende 29.27

‡ Te wetē: Gemeyne vasten: Dwelck sy geoeffent haddē/ om te bequamer indē noot God aē te roepen.

* Paulus door dē Geest Gods gewaerschout zijnde/ can beter siē wat nut/ bequaem/ende noodich is/ dā de Pilote ofte de Stierman selfs.

g Gri. het vaa-

en hadden / doe stont Paulus midden onder hen/ en seyde : O mannen/men moeste my ghehoort hebben / ende van Creta niet afghevaren hebben/ende sulcken hinder ende schade schouwen.

22 En nu vermane ick v lieden goets moets te zijn: want niemant van v lieden en sal het leuen verliesen/ maer alleene het Schip.

Paulus vermaentse te geloonen de hulpe die God beloeft heeft.

23 Want in desen nacht heeft by my ghestaen de Engel Godts/ wiens ick ben/ende wien ick diene/

24 Ende seyde : En vreest niet Paule/ ghy moet voor den Keyser ghestelt worden: En siet/Godt heeft v gheschoncken/alle die met v schepen.

25 Daerom ghy mannen / weest wel ghemoet: want ick ghelooue Gode/dat het also wesen sal/ghelijck hy my ghesept heeft.

h Acto.28.1

26 h Ende wy moeten aen een Eylant wt vallen.

27 Ende als nu de veerthiende nacht ghecomen was/ en wy inde Adriatische Zee gedreuen werden/ter middernacht / meynden de Schiplieden dat hen eenich Lant naerderde.

28 De welcke het Dieploot wtgheworpen hebbende/vonden twintich i vademen: En als sy wat voorder ghevaren waren/ wierpen sy wederom het Dieploot wt/ende vonden vijfthien vademen.

i Of/schreden:

29 Ende vreesende op harde plaetsen te vallen / wierpen sy vier Anckers achter wt den Schepe / en wenschten dat het dach werde.

30 Maer als de Schiplieden sochten wt den schepe te vlieden / den Boot nederghelaten hebbende inde Zee/ onder een bedecksel/ als oft sy hadden willen de Anckers van den voorepnde des Schips wilden k wtvoeren:

k Grieck/ wt trecken:

31 Seyde Paulus tot den Hooftman ouer hondert/ende tot de Crijchs knechten : Soo dese in het Schip niet en blijuen/ soo en cont ghylieden niet behouden worden.

32 Doe hieuwen de Crijchs knechten de touwen af van den Boot / ende lieten hem ontvallen.

33 Ende als het nu by den dach was / vermaendese Paulus alle/ dat sy souden spijse nemen/ en seyde: Het is heden de veerthienste dach/ dat ghylieden sonder eten blijft / verwachtende / ende en hebt niet inghenomen.

34 Daerom vermane ick v lieden spijse te nemen / want dat dient tot uwer behoudinge : l Want niemant van v lieden en sal een hayr van zijnen hoofde verliesen.

l Mat. 10.30

35 Ende als hy dit ghesept hadde/ en broot ghenomen hadde / m danckte hy Godt in harer aller teghenwoordichept : ende brack het/ende begonste te eten.

m 1.Sa.9.13 Joan.6.11 1.Timo.4.3

36 Ende sy alle goets moets gheworden/ namen oock spijse.

37 Ende wy alle in den Schepe/waren twee hondert ende ses ende tseuentich zielen.

38 Ende als sy met spijse versaet waren/ verlichteden sy het Schip/worpende de Tarwe inde Zee.

39 Ende als het dach gheworden was / en kenden sy het Lant niet : maer sy merckten eenen schoot/ die eenen Oeuer hadde/inden welcke sy dachten/ ware het moghelijck/het Schip aen te stieren.

40 Ende als sy de Anckers opgehaelt hadden/ganen sy [het Schip] tot der Zee/ ende maeckten de roerbanden los / ende haelden den zeylboom op na den wint/ende hielden na den Oeuer.

41 n Maer aen eenen Spriet der Zee geuallen zijnde/ stieten sy het Schip daer in: ende het voorepnde daer in gheschoten zijnde/ bleef onbeweghelyck / ende het achterepnde brack van de cracht der waterbaren.

n 2.Cor.11.25

42 Ende der Crijchs knechten raet was/ de o ghevanghenen te dooden / op datter niemandt en ontliepe/ als sy souden wtgheswommen zijn.

o Griec/ ghebondenen.

43 Maer de Hooftman willende Paulum behoeden/ verbootse van dien raet: ende beual den ghenen die swemmen conden / hen eerst wt te worpen/ende te Lande te comen.

44 Ende de andere/ sommige op berderen/ sommighe op eenighe [stucken] van den Schepe: ende also gheschiedet/dat sy alle behouden ten Lande quamen.

Dat xxviij. Capittel.

2. Paulus met de zijne wort vriendelijck ghehandelt van de Eylanders/ 3. blijft onbeschadicht van der Adere/ 8. geneest den vader Publij/ ende andere/ 10. ende van hen gevictalieert/ coemt te Roome/ 15. ontfangen van de Broeders/ vertelt hen zijn saken/ 30. ende predickt daer twee Jaren.

1 Ende als sy ontcomen waren / doe bekenden sy dat het a Eylant Melite hiet.

a Acto.27.26 b Gri. Barbari. Also noemden sy die van haren spracke niet en wa[ren]

2 Ende die b Lieden en bewesen ons geen cleyne vrientschap: want sy outstaken vyer/ ende namen ons alle in/ om den reghen die ouer quam/ende om der coude.

3 En als Paulus vele rijseren in een vergadert hadde/ende aen het vyer leyde/ quam daer een Adder van der hitten wt/ ende veer hem aen zijn hant.

4 Ende als de lieden de Beeste sagen aen zijn hant hanghen/seyden sy tot malcanderen: Dese man moet ymmers een Moordenaer zijn / welcken de wrake niet en laet leuen/hoewel hy wt der Zee ontcomen is.

5 Maer hy schudde de Beeste af in het vyer/ c ende en leet daer niet quaets van.

c Mar.16.18 Luce.10.19

6 Maer sy verwachteden dat hy soude swellen/ of terstont doot neder vallen: ende als sy langhe verwacht hadden/ ende sagen dat hem niet quaets en ouerquam/werden sy verandert/ d ende seyden dat hy een God was.

d Acto.14.11

7 Ontrent die selue plaetse hadde de Ouerste des Eylants / ghenaemt Publius/ zijn Lant/de welcke ons ontfinc/ende herberchde drie daghen vriendelijck.

8 Ende het gheschiede/dat de vader Publij met e cortsen ende pijne des inghewants cranck lach: tot welcken Paulus ginck/ende als hy ghebeden hadde/leyde hy de hant op hem/ende ghenas hem.

De vader Publij was van de cortse ghenesen.

e Matt.8.14

9 Als dat dan gheschiet was/ soo quamen oock tot hem die andere die cranckheden hadden/ende werden ghenesen.

10 Sy eerden ons oock met veel eeren : ende als wy af voeren / leyden sy op dat [ons] noodich was.

11 Ende na drie Maenden voeren wy af in een Schip van Alexandrien / dat in dien Lande ouerwintert hadde / ende was gheteeckent met f Castor ende Pollux.

f Dese waren Tweelinghen Jupiters kinderen/ Zee goden.

12 Ende als wy tot Syracusen afghecomen waren/ bleuen wy daer drie daghen.

13 Van waer wy ommevoeren/ ende quamen tot Region: en als nae eenen dach de wint Suydt wert/ quamen wy des anderen daechs tot g Puteolen.

14 Daer vonden wy broeders/ ende werden ghebeden seuen daghen by hen te blijuen: Ende also ginghen wy na Roomen.

15 Van waer de Broeders van ons gehoort hebbende/ quamen ons teghen tot Appij Marckt/ ende de drie Tabernen: de welcke Paulus ghesien hebbende/ danckte Godt/ ende greep h eenen moet.

16 Ende als wy te Roomen ghecomen waren/ de Hooftman ouer hondert gaf de ghevanghen den Oversten Hooftman ouer: i maer het wert Paulo geoorloeft op hemseluen te woonen/ met den Crijchs knecht die hem verwaerde.

17 Ende het gheschiede na drie daghen/ dat Paulus de k meeste der Joden te samen riep: ende als sy vergadert waren/ seyde hy tot hen: Ghy mannen broeders/ l ick die niet ghedaen en hebbe teghen het volck/ ofte de Vaderlantsche ghewoonten/ ben gebonden van Jerusalem ouergheleuert in der Romeynen handen.

18 De welcke my ondersocht hebbende/ hebben my willen los laten/ om dat geen oorsake des doots in my en was.

19 Maer door der Joden teghenspreken/ wert ick bedwonghen/ my op den Keyser te beroepen: niet als oft ick mijn volck yet hadde te verclaghen.

20 Te deser oorsake dan/ hebbe ick v lieden gheroepen om v te sien/ ende te spreken: m want om de hope Israels ben ick met deser keten ghebonden.

21 Doe seyden sy tot hem: Wy en hebben noch brief van v wt Judea ontfanghen/ noch hier en is niemant van de Broederen gecomē/ die yet quaets van v gebootschapt of ghesproken heeft.

22 Nochtans achten wijt recht/ te hooren/ wat ghy ghevoelt: want van deser Secten is ons bekent/ dat daer alomme tegen gesproken wort.

23 Ende als sy hem eenen dach gheset hadden/ quamen sy vele tot hem in de herberghe: welcken hy het Coninckrijcke Godts wtleyde ende betuychde: ende bewees hen van Jesu/ beyde n wt de Wet Mosis/ ende wt de Propheten/ van des smorgens vroech tot den avont.

24 o Ende sommighe gheloof den het ghene dat ghesept wert/ sommighe en gheloofden niet.

25 Ende als sy onder malcanderen oneens waren/ scheyden sy/ dewijle dat Paulus een woort seyde/ [te weten:] Wel heeft de heylighe Gheest door Esaiam den Prophect ghesproken tot onse Vaderen/

26 Ende ghesept: p Gaet tot desen volcke ende segt: Ghylieden sult met ooren hooren/ ende niet verstaen: ende siende sult ghylieden sien/ ende niet bemercken.

27 Want het herte deses volcx is vet geworden: ende sy hebben met de ooren swaerlijck ghehoort: ende hare ooghen ghesloten/ op dat sy niet te eeniger tijt souden niet de ooghen sien/ ende met de ooren hooren/ ende met den herte verstaen/ ende hen bekeeren/ ende dat ickse salich make.

28 Soo zy v lieden dan bekent/ dat de salicheyt des Heeren den Heydenen ghesonden is: ende dese sullense hooren.

29 Ende als hy dit ghesept hadde/ ginghen de Joden wech/ veel vraghens hebbende onder malcanderen.

30 Ende Paulus bleef twee Jaren in zijn eyghen ghehuerde [wooninghe/ ende] ontfinckse alle die tot hem quamen.

31 Predikende het Coninckrijcke Godts/ en leerende van den Heere Jesu Christo/ met aller vrijmoedicheyt/ onverhindert.

¶ Eynde der Handelinghen der Apostelen.

g Gri. Puteoli
h Gri. een verstouwen.
i Acto.24.24 ende 27.3
k Gri. eerste
l Acto.24.14 ende 25.8
m Acto.23.6 ende 24.22
n Gene.3.15. ende 22.18 ende 26.4 ende 49.10 Deut.18.15 2.Sam.7.12 Psal.132.11 Esai.4.2 ende 7.14 ende 9.6 ende 40.10 Jere.23.5 ende 33.15 Ezech.24.23. ende 37.24 Dani.9.24 Mich.7.18
o Acto.17.4
p Esai.6.9 Ezech.12.3 Marc.4.12 Luce.8.10 Joan.12.40 Rom.11.8

Ordentlijcke vertellinghe der Iaren, na de bekeeringhe S. Pauli, bevvijsende den tijt zijnder Pelgrimagien, eñ der Sendbrieuen tot den Ghemeynten gheschreuen.

De Jaer v gheboorten Jesu Christi.	De Jaer der bekeeringe S. Pauli.		De Jaer des Keysers Tyberij.
			20
35	1	Paulus een veruolgher/ Actor.7. 8. 9. Wort nae Damascum reysende bekeert/ Actor.9.	21
36	2	Van Damasco reyst hy na Arabien om het Euangelium te prediken.	22
37	3	Daer nae keert hy wederom na Damascum/daermen hem vanghen wilt: maer hy ontcoemt het door den middel der Christenen: die hem ouer den muer in een mande nederlaten/ Actor.9. Galat.1.	23
38	4	Daer nae coemt hy te Jerusalem Petrum besoecken/ Acto.9. 2.Cor.12. Gala.1.	Caligule.
39	5	Als hem de Joden dooden wilden/wert hy na Cesarien ghelept: ende van daer na Syrien/ na Tharsen ende nae Cilicien ghesonden/Acto.9.Gala.1.	2
40	6		3
41	7		4
42	8	Daer nae wort hy van Barnaba nae Antiochien ghelept.	Claudij.
43	9	Alwaer de Discipulen eerstmael Christenen ghenoemt worden/Acto.11.	2
44	10	De diere tijt van Agabo gheprophetèert onder den Keyser Claudio/Acto.11.	3
45	11	Jacobus de meerder wort door Herodes beuel ghedoot/Acto.12.	4
46	12	Sergius Paulus Stadthouder in Cypren/wort door Paulum bekeert/Acto.12.	5
47	13	Paulus predickt het Euangelium in Antiochia / Pisidie / dat een deel van Galatien is/ Actor.13.	6
48			7
	14	Van daer coemt hy na Iconien/daer hy eenen tijt lanck blijft/Act.13 ende.14.6.	
49	15	Hy maeckt te Lystren eenen creupelen gaende/ende wordt daer ghesteenicht/Actor.14.	8
			9
50	16	Na dat hy Ouderlinghen inder Ghemeynte ghestelt hadde / ende gheheel Pisidien / ende Pamphilien besocht hadde/keert hy weder nae Antiochien/Acto.14.	10
51	17		11
52	18	In desen tyde wort het Concilium der Apostelen te Jerusalem ghehouden / daer Paulus medehulper gheweest is : Ende van daer keert hy weder na Antiochien/daer Petrus oock quam: dien hy in het aensicht wederstont/Act.15.Gala.2.	
33	19		12
54	20	Paulus reyst met Syluano na Syrien/ende Cilicien / om de Ghemeynten te versterckeu. Daer nae reyst hy nae Derben ende Lystren / daer hy Timotheum tot een mede hulper neemt : Daer nae in Macedonien /ende predickt in de Stadt die Philippi ghenoemt is/ Acto.15.ende 16.	13
55	21	Hy predickt te Athenen/ Acto.17.Ende van daer den volcke van Thessalonica / Actor.17. [Den welcken hy van Athenen eenen Sendbrief schrijft : Namelijck den eersten tot den Thessalonicensen. Ende den tweeden aengaende : diemen oock seyt van Athenen ghescreuen zijnde / is gheloofelijcker dat Paulus dien op den wech schreef / soo hy van Athenen nae Jerusalem reysde.]	14
56	22	Hy blijft te Corinthen achtien Maenden / Actor.18. Ende van daer schrijft hy totten Romeynen.	Neronis
57	23	Hy keert wederom na Asien/nae Ephesen / ende van daer te Cesarien:daer nae te Jerusalem/ende van daer in Antiochien/Acto.18.	2
58			3
	24	Daer na besoeckt hy de Ghemeynten van Galatien ende Phrygien/Acto.18.	
59	25	Hy coemt te Ephesen/daer hy twee Jaren predickt.Ende laet daer Timotheum: Acto.19. ende 1.Timoth.1.	4
			5
60	26	Hy schrijft van Ephesen den eersten brief totten Corinthen/1.Cor.16.	
61	27	De beroerte/die te Ephesen was/ghestilt zijnde/reyst nae Troas/ende van daer nae Macedonien. [Op dese reyse: Namelijck/van Ephesen na Macedonien / schrijft hy den eersten brief tot Timotheum/dien hy tot Ephesen gelaten hadde.] Ende te Philippus zijnde/ schrijft hy den tweeden brief totten Corinthen: dien hy met Tito ende Luca derwaerts sent/2. Cor.2 ende 13.Acto.20.	6
62	28	Van daer coemt hy in Achaien / ende te Corinthen : soo hy belooft hadde/ 1.Cor.16. ende 2.Cor.12.Ende om der laghen wille diemen hem leyde / keert hy wederom na Macedonien. [In welcken Lande / aenden Zee ouer Ariacum ghenaemt/de Stadt Nicopolis ghelegen is: van waer hy den Sendbrief tot Titum schrijft/Tit.3.12. Van daer reyst hy] na Troaden tot Aristarchum ende Timotheum/die tot daer voorghegaen waren/Acto.20.	7
63	29	Van Troade coemt hy te Asson/ tot Mitylene / die andersins Lesbos ghenoemt wordt/te Samos/eñ daer na te Mileten/daer hy aen de Broederen van Ephesen oorlof nam/ Act.20.	8
64	30	Van daer tot Rhodum/tot Patara/ tot Tyrum/tot Ptolemaida / Cesarien : Eyndelijck te Jerusalem daer hy gheuanghen wert/Acto.21.ende 22.	9
			10
65	31	Gheuanghen zijnde wort na Cesaream ghelept/totten Stadthouder Felix/ Act.23.	11
66	32	Daer hy twee Jaren blijft/Act.24.	12
67	33	Daer na wort hy gheuanghen na Roome ghesonden/Acto.27.	13
68	34	Inde banden zijnde/schrijft hy totten Galaten/Ephesen/ende Philippensen.	14
69	35	Totten Colossensen/tot Philemonem/ende den tweeden brief tot Timotheum.	
70	36	Eyndelijck wort hy/door het ghebodt Neronis oothooft.	

DE SENDBRIEF DES APOSTELS Pauli tot den Romeynen.

¶ Argument.

NV volghen de Sendbrieuen der Apostelen/ tot verscheyden Ghemeynten ghescreuen/ van den gelooue in Christum/ van de warachtighe bekeeringhe ende onschuldicheyt des leuens. want dit is het gemeyn eynde in allen. De oorsake ende eynden deser Sendbrieuen/ zijn verscheyden gheweest. De eerste ende voorneemste/ wort met seer geschickte Godtsalicheyt van Paulo gheschreuen tot de Romeynen/ inden welcken hy het Euangelium alsoo beschreuen heeft/ ghelijck hy het den Joden ende Heydenen gheprediekt heeft. Ten eersten handelt hy van de sonde/ ende bewijst dat alle menschen der sonde onderworpen zijn. Ten anderen handelt hy van de rechtueerdicheyt/ ende bewijst dat de Gheloouige salich worden/ wt de ghenade Christi alleen/ door het gheloone/ ende niet door eenighe wercken ofte verdiensten. Daer nae verclaert hy het werck der ghenade ende des gheloofs/ ende leert dat de gherechtueerdichde/ een boetueerdich leuen leyden/ henseluen van booshevdt onthouden/ ende heylichlijck ende matichlijck leuen. Bouen desen handelt hy van de Wet/ ende cracht der Wet/ vanden strijdt ende aert des wedergeboren mensches/ van de roepinge/ der Heydenen en de verworpinge/ ende oock wederaennemiinge der Joden. Ten laetsten onderwijst hy het leuen des menschen/ met menigherley ghesonde gheboden.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Paulus bewijst van wien/ ende waer toe hy gheroepen is/ 16. wat het Euangelium zy/ 20. het gebruyck en eynde der creatueren/ 24. daer na de ondanckbaerheyt/ verkeertheyt/ ende straffinghe aller menschen.

1 PAulus een Dienstknecht Jesu Christi geroepẽ [tot een] Apostel/ a b vercoren om te prediken dat Euangelium Gods.

2 (Welcke hy te voren c beloeft heeft door zijne Propheten in der heyligher Schrift:)

3 Van zijnen Sone Jesu Christo onsen Heere: die geworden is d wt den zade Dauids na den vleesche.

4 Ende crachtelijck bewesen [is te zijn] e Godts Sone/ na den Gheest der heylichmakinghe/ door de opstandinghe vanden dooden.

5 Door welcken wy hebben ontfangen genade/ en dat Apostelschap/ tot gehoorsaemheyt des gheloofs/ voor zijnen Name/ onder alle Heydenen.

6 Onder welcken ghylieden oock zijt gheroepen van Jesu Christo:

7 Allen beminden Godts f geroepen Heyligen die te Roomen zijt: Ghenade zy v lieden/ ende vrede van Godt onsen Vader/ ende den Heere Jesu Christo.

8 Ten eersten dancke ick mijnen God door Jesum Christum voor v allen/ om dat van uwen gelooue in de geheele Werelt gesproken wort.

9 g Want Godt is mijn getuyge/ dien ick diene/ h met mijnen gheest inden Euangelio zijns Soons/ dat ick sonder verlaten/ uwer altijts ghedencke.

10 i Altijts in mijne ghebeden biddende/ of my eens door Godts wille/ voorspoedigen wech ghegheuen werde/ dat ick tot v lieden quame.

11 k Want my verlangt v liedẽ te sien/ l om v wat mede te deylen der gheestelijcker gauen/ tot uwer versterckinghe.

12 Dat is/ dat ick mede met v lieden m getroost worde onder v/ door uwen ende mijnen gheloone/ dat wy te samen hebben.

13 Ick en wil v niet onthoudẽ broeders/ dat ic menichmael n voorgenomẽ hebbe tot v te comẽ/ (maer ben tot noch toe verhindert/) om eenige vrucht te hebbẽ oock onder v lieden/ gelijck onder alle de andere Heydenen.

a Acto.9.15 ende 13.2 Gala.1.15 b Of/ afghesondert tot dat Euangelium Godts. c Gen.3.15 ende 22.18 ende 26.4 ende 49.10 Deut.18.15 2.Sam.7.12. Psal.132.11 Esai.4.2 ende 7.14 ende 9.6 ende 40.10 Jere.23.5 ende 33.14 Ezech.34.23. ende 37.24 Dani.9.24 Mich.7.18 d Mat.1.1 Acto.2.30 ende 13.23 2.Tim.2.8 e Esaie.9.6 ende 46.6 ende 54.5 Joan.2.19 Rom.9.5 1.Joan.5.20. f 1.Cor.1.2 Ephes.1.1 g Rom.9.1 2.Cor.1.23 ende 11.31 Gala.1.20 Phil.1.8 1.Thess.2.5 h 2.Tim.1.3 i Rom.15.23. 32. k 1.The.3.10 l Rom.15.29 m Of/ vermaent n 1.The.2.18

14 o Den Griecken/ ende den p Barbaren: den wijsen ende onwijsen ben ick schuldich.

15 So ben ick dan/ soo veel in my is/ veerdich v lieden oock/ die te Roomen zijt/ het Euangelium te vercondighen.

16 q Want ic en schame my des Euangeliums Christi niet/ r want het is de cracht Gods ter salicheyt allen die gheloouen/ den Joden voornemelijc/ en oock den Griecken.

17 s Want de gerechticheyt Gods wort daer in ontdeckt/ wt gelooue tot gelooue/ gelijck gheschreuen is: t De Gherechtige sal wt den gheloone leuen.

18 Want den toorn Godts is ondeckt vanden Hemel/ ouer alle Godloosheyt ende ongherechticheyt der menschen/ die de waerheyt in ongherechticheyt t onderhouden:

19 u Daerom dat het gene x dat kennelijck is aen Godt/ openbaer is in hen: want God heuet hen gheopenbaert.

20 y Want dat in hem onsienlijck is/ (namelijck/ zijn eewige moghentheyt/ en Godtheyt/) wordt wt de scheppinghe der Werelt voorsien/ dewijle het door de geschapẽ creatueren verstaen wort/ z by dat sy a niet ontschuldichlijck en zijn.

21 Daerom dat sy Godt gekent hebben/ ende en hebben hem als Godt niet geeert noch gedanckt/ maer b zijn ydel geworden in hare gedachten/ ende haer onuerstandich herte is verduystert gheworden.

22 Daer sy henseluen voor wijs hielden/ zijn sy dwaes gheworden.

23 c En de heerlijckheyt des onuerderffelijcken Gods/ hebben sy verandert tot verghelijckinghe eenes Beelden des verderffelijcken menschen/ en der voghelen/ en der vieruoetigen/ ende der cruyppenden ghedierten.

24 Daerom heeftse oock Godt ouergegeuen tot haers herten lusten/ tot onreynicheyt/ ende onteeringhe harer eyghener lichamen d in henseluen.

25 Die zijne waerheyt verandert hebben in leughen/ ende het schepsel vereert ende ghedient hebben e bouen den Schepper/ die te prijsen is inder eewicheyt/ Amen.

26 Daerom [segge ick/] heeftse Godt ouergegeuẽ tot f schandelijcke bewegingen: wãt oock hare vrouwen/ hebben het natuerlijck ghebruyck/ in het onnatuerlijck verandert.

27 g Ende desghelijcx oock de mannen/ dat natuerlijck ghebruyck der vrouwen verlatende

o 1.Cor.9.16 p Dat is/ die gheen Griecken en zijn. q Psa.40.10 2.Tim.1.8 r 1.Cor.1.16 ende 15.2 s Rom.3.21 Phil.3.9 t Abac.2.4 Gala.3.11 Hebr.10.38 Joan.3.36 u Acto.14.16 x Of/ dat van Godt can ghe weten wordẽ. y Hebre.11.3. Psal.19.1 z Of/ so dat a Of/ onuerantwoordelijc b Deu.28.28 c Sap.11.16 ende 12.24 Sonde met sonden ghestraft. d Of/ onder henseluen. e Of/ achterlatende den Schepper. f Leu.18.22.23 g Leu.18.22 ende 20.13

tende / zijn door hare boose lusten in malcanderen verhitticht/mannen met mannen schandelijckheyt bedrijvende / ende de behoorlijcke vergeldinge harer dwalinge h in henseluen ontfanghende.

h Of/door

Ende ghelijck zijt niet bedacht en hebben i om Godt te bekennen / also heeftse Godt overghegeuen tot eenen k onbedachtsamen sin/op dat sy deden dat niet en betaemt. 28

i Of/dat Godt (alle dinck) kent/
k Of / verachtelijcken/ofte verkeerdē/etc.

Vol aller ongerechticheyt / hoererije/ertheyt/giericheyt/boosheit/vol nijts/moorts/gekijfs/bedrochs/boose zeden/oorblasers/ 29

Achterclappers/Godt hatende/ versmaders/hoouveerdich/opgheblasen/vinders der booser dingen/den Ouderen ongehoorsaem: 30

Verstandeloos/trouweloos/sonder l natuerlijcke liefde/m sonder verbont/onbarmhertich: 31

l Of/sonder natuerlijc bewegen/
m Of/verbont brekers/
n Ozee.7.3

Welcke Gods recht wetende/als/dat die sulcx doen/den doot weerdich zijn / en doen niet alleenlijc sulcx/ n maer hebben oock een welbehaghen in den genen diet doen. 32

Dat ij. Capittel.

1. De Joden die de andere oordeelen/zijn verdoemt als overtreders/ 5. want Godt de rechtveerdighe Richter/ sal eenen yegelijcken geuen na zijne wercken/ 11. sonder wtneminghe der persoonen/ 14. de Heydenen zijn door hare conscientie ouerwonnen. 17. Ende de Joden door de geschreuen Wet.

Daerom en zijt ghy niet ontschuldichlijck/O mensche/wie ghy zijt/die[andere] oordeelet : a want daer mede dat ghy een ander oordeelt/veroordeelt ghy v seluen/dewijle ghy die daer oordeelet/ het selue doet. 1

a Mat.7.1
1.Cor.4.5
2.Sam.12.5.

Maer wy weten dat Godts oordeel na der waerheyt is/ouer de gene die sulcx doē. 2

De lanckmoedicheyt Gods roept ons tot bekeeringhe.

Ende meynt ghy mensche (die de ghene die sulcx doen/oordeelt/ende het selue doet/) dat ghy het oordeel Gods sult ontvlieden? 3

Of veracht ghy den rijckdom zijner goedertierenheyt ende verdraechsaemheyt/ende b lanckmoedicheyt / c niet wetende dat de goedertierenheyt Gods v tot bekeeringe d roept. 4

b 2.Pet.3.15
c Esai.30.15.
d Gri.leyt/of/drijft.
e Jaco.5.3

Maer nae uwe hartneckicheyt ende onbekeerlijck herte / e versamelt ghy v seluen eenen schat des toorns / totten daghe des toorns/ende der ontdeckinge des rechtveerdighen oordeels Godts. 5

f Welcke eenen yegelijcken vergelden sal na zijne wercken/ 6

[Namelijck/]den genen die met geduericheyt in goede wercken/prijs ende eere/ eñ onverderffelijcheyt soeckē/het eewige leuen. 7

g Maer den genen die hen tot twist geuen/der waerheyt ongehoorsaem/ende der ongerechticheyt ghehoorsaem zijn / verbolghentheyt ende toorn. 8

f Psa.62.13
Jere.17.10
ende 32.19
Mat.16.27
Rom.14.12
1.Cor.3.8
2.Cor.5.10
Gala.6.5
Apoc.2.23
ende 22.12
g 2.Thes.1.8.

Verdriet ende benautheyt ouer alle ziele der menschen die quaet wercken/der Joden voornemelijck / ende oock der Griecken. 9

Maer prijs ende eere / ende vrede / allen die goet wercken/den Joden voornemelijck/ ende oock den Griecken. 10

h Want by Godt en is geen wtneminge der persoonen. 11

Want alle die sonder Wet ghesondicht hebben/sullen oock sonder Wet vergaen: eñ alle die in de Wet ghesondight hebben/ sullen door de Wet verdoemt worden, 12

h Deu.10.17
2.Par.19.7
Job.34.19
Sapi.6.8.
Syr.35.21
Acto.10.24
Gala.2.6
Ephes.6.9
Coloss.3.25
1.Pet.1.17

13 i Want voor Godt en zijn sy niet rechtveerdich die de Wet hoorē: maer die de Wet doen/sullen gherechtveerdicht worden.

i Mat.7.21
Jaco.1.22
Joan.3.7

14 (Want als de Heydenen die de Wet niet en hebbē/van natuere het inhout des Wets doen: dese de Wet niet hebbende/ zijn henseluen een Wet.

15 Als die betoonen het werck der Wet in hare hertē geschreuē/ dewijle hare conscientie mede getuycht/ eñ de gedachtē malcanderen beschuldigende/ eñ ontschuldigende:)

k Mat.25.31

16 k Op dē dach wanneer Godt de verborgen [wercken] der menschen sal oordeelē/na mijn Euangelium/door Jesum Christum.

17 Siet/ghy wort een Jode ghenaemt/ende l m verlaet v op de Wet / ende beroemt v van Gode.

l Rom.9.4
m Ofte/zijt gherust in de Wet/

18 Ende ghy wetet [zijnen] wille/eñ n prijset dat goede / gheleert zijnde in de Wet.

n Of/ondersoecht de schillende/dingen/

19 Ende betrout v seluen te zijn een Leytsman der Blinden / een Licht der ghener die in duysternisse zijn.

20 Een Onderwijser der onwijsen/ende een Leeraer der onwetenden: hebbende de forme des wetenschaps / ende der waerheyt door de Wet.

21 Ghy die dan eenen anderē leert/leert ghy v seluen niet? Ghy die predict datmen niet stelen en sal/steelt ghy?

22 Ghy die segt datmen geen ouerspel doen en sal / doet ghy ouerspel? Ghy die van de Afgoden eenen grouwel hebt/rooft ghy het Heylighe?

23 Ghy die v beroemt in de Wet / onteert ghy Godt door de ouertredinghe der Wet?

24 Want om uwent wille wort den Naem des Heeren ghelastert onder de Heydenen: o ghelijck gheschreuen is.

o Esai.52.5
Ezech.37.20

Der Joden Besnijdinge

25 Want de Besnijdinge is wel profijtelijc/ so ghy de Wet houdet: maer so ghy eē ouertreder der Wet zijt/so is uwe Besnijdinghe p Voorhuypt ghewordē.

p Dat is/onbesnedenheyt.

Der Heydenen onbesnedenheyt.

26 So dan de q Voorhuypt de rechtveerdichmakinge der Wet/bewaert/en sal zijn voorhuypt niet tot Besnijdinge gerekent wordē?

q Dat is / onbesneden.

27 Ende die van natuere Voorhuypt is/ende de Wet volbrengt/ [en sal hy niet] v verdoemen die ghy door de letter ende Besnijdinge een ouertreder der Wet zijt?

Jode.

28 r Want die en is geen Jode/die int openbaer [alleenlijck een Jode is:] noch de [Besnijdinge die alleenlijck is] int openbaer inden vleesche/ [en is gheen] Besnijdinghe.

r Joan.8.39
Rom.9.7

Besnijdinge

29 Maer [die is een Jode] die int verborghen een Jode is: ende de Besnijdinge des herten s inden Geest/niet in de letter] die is een Besnijdinghe:] des welcker lof is niet wt den menschen/maer wt Gode.

s Deu.10.16
ende 30.6
Jerem.4.4
Philip.3.3
Coloss.2.11

Dat iij. Capittel.

Dat de Joden niet beter en zijn dā de Heydenen.

1. Hoe wel de Joden int aenmercken sommigher dinghen / de Heydenen te bouen gaen/ 21. nochtans alleen het gheloove in Jesum Christum rechtveerdicht de gheloovighen door genade/ 30. het welck so wel den Heydenen als den Joden toecoemt.

1 Wat voordeel heeft dan een Jode? of wat profijt heeft de Besnijdinghe?

2 Vele in allen manieren / a want b * [het is] eē groote sake/dat hen de woorden Gods c betrout zijn.

a Rom.9.4
b * And. want hen zijn eerst/ etcet.
c Of/te bewaren ghegheuen

3 Want wat [ist dan/] of sommige d ongheloovich gheweest zijn? e sal haer ongetrouwicheyt

d Of/onghetrouwe.
e Nu.23.19
Rom.9.6
2.Tim.2.13

wonichept Godts gheloone te niete doen?

4 Dat zy verre f: Maer Godt worde waerachtich [bevonden/] g ende alle menschen leugenachtich/ gelijc geschreven is: h Op dat ghy gerechtueerdicht wordet in uwe woorden/ en ouerwinnet als ghy geordeelt wort.

5 Maer indien onse ongherechtichept de gherechtichept Godts i versterckt/ wat sullen wy seggen? Is Godt onrechtueerdich/ k die [daer] tooren ouerbrengt? (Ick spreke na menschelijcker wijse.)

6 Dat zy verre: Want hoe sal Godt de werelt oordeelen?

7 Want indien de waerhept Godts door mijne leughen oueruloedigher gheworden is tot zijner eeren/ wat worde ick oock noch als een sondaer l gheoordeelt?

8 Ende [waerom en septmen] niet/ (gelijck wy ghelastert worden/ ende sommighe segghen dat wy segghen:) Laet ons quaet doen/ op dat het goede come / welcker verdoemenisse rechtueerdich is.

9 Wat [ist] dan? Hebben wy voordeel? In gheender manieren: want wy hebben voor bewesen/ m dat beyde Joden ende Griecken alle onder de sonde zijn:

10 n Ghelijck gheschreven is: Daer en is niemant rechtueerdich/ oock niet een.

11 Daer en is niemant verstandich / daer en is niemant die Godt soeckt.

12 Sy zijn alle afgheweken/ te samen zijn sy onnuttich geworden / daer en is niemant die o goet doet/ daer en is oock niet een.

13 p Hare kele is een open graf/ hare tongen hebben sy tot bedroch ghebruyckt/ q Slanghen fenijn is onder hare lippen.

14 r Haren mont is vol vloeckens ende bitterheyts.

15 s Haer voeten zijn snel om bloet te storten.

16 In haren weghen is vernielinghe ende ellendichept.

17 Ende den wech des vreden en hebben sy niet ghekent.

18 t De vreese Gods en is voor hare oogen niet.

19 Wy weten/ wat de Wet spreeckt/ dat zijt spreect tot de gene die u onder de Wet zijn: op dat alle mont gestopt worde/ ende de gheele werelt [voor] Godt verdoemelijck zy.

20 x Daerom en sal gheen y vleesch door de wercken der wet gherechtueerdicht worden voor hem. z Want door de wet coemt bekenninghe der sonde.

21 Maer nu a is de rechtueerdichept Gods gheopenbaert sonder de wet/ en is betuycht van de wet/ ende de Propheten/

22 [Namelijck/] de rechtueerdichept Gods door den gheloove Jesu Christi/ tot allen ende ouer allen die gelooven: want daer en is gheen onderschept.

23 Want sy hebben alle ghesondicht/ en zijn b verhindert te comen tot de heerlijckhept Godts:

24 c Maer worden om niet gherechtueerdicht/ [namelijck/] wt zijne genade/ door de versoeninghe in Christo Jesu gheschiet.

25 d Welcken Godt voorghestelt heeft tot e versoeninghe / door het gheloove in zijnen bloede: tot bewijsinghe zyner f gherechtichepdt / door de vergheuinghe der voorleden sonden:

f Joan.3.33 g Psa.116.11 h Psa.51.6 — i Ofte/ eerlijck maeckt/ — k Anders / die toorn brengt op de mensche? — l Of/ verdoemt? — m Rom.2.17. Galat.3.22 n Psal.14.3 ende 53.4 — o Of/ hem in goethept oefent/ — p Psal.5.10 q Psal.140.4 r Psal.10.7 — s Prou.1.16 Esaie.59.7 — t Psal.36.1 — u Griecx/ in — x Gala.2.17 y Dat is/ men sche — z Rom.7.7 Hebre.7.19 a Rom.1.17 Philip.3.9 — b Gri. worden verhindert va de heerlijckhept Godts. c Esaie.53.5 d 2.Cor.5.18. Coloss.1.20 Hebre.4.16 1.Joan.4.10 e Of/ versoenstoel/ Exod.25.17 f Dat is/ waerhept in zijn beloften/

26 Welcke Godt verdraghen heeft / om te deser tyt zijn gherechtichept te bewijsen/ op dat hy g gherechtich zy / ende den ghenen die h wt den gheloove Jesu is / rechtueerdich make.

27 Waer is dan de roem? Hy is wtghesloten. Door wat wet? Der wercken? Neen/ maer door de Wet des gheloofs.

28 i So houden wy dan/ dat de mensche gerechtueerdicht wort door het gheloove/ sonder de wercken der Wet.

29 Is Godt alleenlijck der Joden [Godt?] Is hy niet oock der Heydenen? waerlijck [hy is] oock der Heydenen [Godt.]

30 Want hy is een eenich God/ die de k Besnijdinghe rechtueerdigen sal wt den gelooue/ ende de l Voorhuyt door het gheloove.

31 Maken wy dan de Wet te niete door het gelooue? Dat zy verre: Maer wy versterken de Wet.

g Dat is/ warachtich bevonden worde. h Dat is/ in Christum gheloost/ — i Gala.2.16 Acto.13.38 Rom.8.3 Hebre.7.19 — k Dat is/ besneden Joden. l Dat is/ onbesneden Heydenen/

Dat iiij. Capittel.

1. Door het exempel Abrahams/ 6. ende door de macht der hoyligher Schriftuere / bewijst hy/ dat de mensche gerechtueerdicht wort alleen door het gheloove/ 13. ende also is de rechtueerdichept der wercken te niete ghemaeckt/ ende de Joden en hebben gheen oorsake hen seluen te verheffen bouen de Heydenen.

1 Wat sullen wy dan seggen/ dat a Abraham onse vader vercregen heeft b na den vleesche?

2 Want soo Abraham wt de wercken gerechtueerdicht is/ so mach hy roemen/ maer niet by Gode.

3 Want wat seyt de Schrift? c Abraham gheloof de Gode/ ende het wert hem ghereckent tot rechtueerdichept.

4 Nu/ den ghenen die werckt/ en wort den loon niet gherekent nae ghenade: maer nae schult.

5 Maer die niet en werckt/ ende ghelooft in hem/ die d den ongoddelijcken rechtueerdicht: desen wort zijn gelooue tot rechtueerdichept gherekent.

6 Gelijck oock David spreeckt van de salichmakinghe des menschen / dien Godt de rechtueerdichept toerekent/ sonder wercken/

7 e Segghende: Salich zijn sy / wiens ongherechticheden vergeuen zijn/ ende wiens sonden bedeckt zijn.

8 Salich is de man/ welcken de Heere geen sonde toe en rekent.

9 De salichmakinghe dan / [gheschiet sy alleenlijck] in de f Besnijdinge/ of ooc in de g Voorhuyt? Want wy seggen/ dat Abrahe het gelooue tot rechtueerdichept gerekent is.

10 Hoe ist dan [hem tot rechtueerdichept] gerekent? als hy was in de Besnijdinghe/ of [als hy was] in de Voorhuyt? Niet h in de Besnijdinghe/ maer in de Voorhuyt.

11 i Ende hy ontfinck het teecken der Besnijdinge/ tot eenen segel der rechtueerdichept des gheloofs/ die in de Voorhuyt was / op dat hy ware de vader aller die in de Voorhuyt gheloouen op dat hen oock de rechtueerdichept toe gherekent werde.

12 Ende [op dat hy ware] de vader der Besnijdinghe/ [namelijck/] den genen die niet alleenlijck wt der Besnijdinghe zijn / maer die oock wandelen in de voetstappen des gheloofs onses vaders Abrahe/ k welck in de Voorhuyt was.

a Esaie.51.2 — b Dat is/ wt de wercken? — c Gene.15.6 Galat.3.6 Jacob.2.23 — Wercken. d Dat is/ den ghenen die in hemseluen ongodlijck is/ rechtueerdicht in Christo. Salichmakinghe e Psal.32.1 — f Dat is/ besneden Joden/ g Dat is/ onbesneden Heydenen? h Dat is / nae dat hy besneden was/ maer eer hy besneden was. i Gen.17.11 — Abraham de vader der geloovighen. k Dat is/ welc gheloove hy hadde eer hy besneden was.

13 Want de belofte / [namelijck/] te wesen erfgenaem der Werelt / is Abrahe of zijnen zade niet toegherekent door de Wet / maer door de rechtueerheyt des gheloofs.

14 * Want ist dat de ghene die wt de Wet zijn / erfghenamen zijn / soo is het gheloove ydel gheworden/ ende de belofte te niete ghemaeckt.

15 Want de Wet werckt toorn : l want m waer gheen Wet en is / daer en is oock gheen ouertredinghe.

16 Hierom [is de erue] wt den gheloove/ op dat het na der ghenade zy: op dat de belofte vast zy/ allen den n zade/ [namelijck/] niet alleenlijck dien / dat wt der Wet is / maer oock dien/ dat wt den gheloove Abrahe is/ o welck is onser aller vader.

17 (Ghelijck gheschreuen is : p Jck hebbe v ghestelt tot eenen vader veler q volcken/) r voor Godt dien hy ghelooft heeft / die de dooden leuendich maeckt/ ende roept het ghene dat niet en is/ als of het ware.

18 De welcke [Abraham/] s bouen hope ghelooft heeft op hope/ dat hy soude wesen een vader van vele volcken/ ghelijck [tot hem] ghesegt was: t Also sal v zaet wesen.

19 Ende niet ghecranckt int gheloove / en heeft zijn eyghen lichaem niet aengemerct/ dat nu verstoruen was / dewijle hy by nae hondert Jaren out was/ noch oock/ dat de moeder in Sara verstoruen was.

20 u Eñ en heeft in de belofte Godts niet ghetwijffelt door ongeloove/ maer is sterck int geloove geworden/ Gode eere geuende.

21 Ende ten vollen betrouwende/ dat hy die het beloeft hadde/ x oock machtich was te doen.

22 Daerom ist hem oock tot rechtueerdicheyt gherekent.

23 y Eñ het en is niet alleenlijck om zijnent wille gheschreuen / dat hem [dat tot rechtueerdicheyt] gherekent is:

24 Maer oock om onsent wille/ den welcken het oock sal [tot rechtueerdicheyt] gherekent worden/ [namelijck/] den genen die gheloouen in hem / die wt den dooden verweckt heeft Jesum Christum onsen Heere:

25 De welcke is ouergeleuert gheweest [ter doot] om onse sonden/ ende opgeweckt om onse rechtueerdicheyt.

*Gala.3.16 — l Joan.15.22, Rom.5.22 ende 7.8, Galat.3.19 — m Ofte/ waer van geen Wet en is/ etcet. — n Dat is/ ghelouighen/ — o Esaie.51.2. — p Gen.17.5 — q Ofte/ Natie/ — r Of/ na het exempel Godts/ — s Dat is/ daer na menschelijc geuoelen geen hope wesen conde. — t Gen.15.5, Heb.11.12 — u Syr.44.20 — x Gene.15.3 — y Rom.15.4

Christi doot ende opstandinghe.

Dat v. Capittel.

1. Hy bewijst de vrucht des geloofs/ 8. ende door ghelijckenisse verbreydt hy het fondement daer van/ namelijck/ de liefde Godts, ende de ghehoorsaemheyt Christi.

1 Wy a dan gerechtueerdicht zijnde wt den gheloove / b ‡ hebben vrede met Godt door onsen Heere Jesum Christum.

2 c Door welcken wy oock de toeleydinge hebben door het gheloove/ tot dese ghenade/ daer wy in staen / ende d verheughen in de hope der heerlijckheyt Godts.

3 Ende niet alleenlijck [dit/] maer wy e verheughen oock in de verdruckinghen/ wetende dat de verdruckinghe lijdtsaemheyt werckt:

4 Ende lijdtsaemheyt/ * beuindinge: ende de beuindinghe/ hope:

5 Ende de hope en beschaemt niet: want de liefde Gods is in onse hertẽ wtgestort/ door den Heylighen Gheest die ons gegeuen is.

a Esa.32.17, Joan.16.33, Ephes.2.13 — b * And. laet ons vrede hebben. — c Joan.10.9 ende 14.3, Ephes.2.17 ende 3.12, Hebr.10.19 — d Of/ roemen — Hebre.3.7 — e Jacob.1.3 — Verheuginge in de verdruckinghe. — * Oft beproeuinghe — De hope is seker door de liefde Godts.

6 f Want Christus doe wy noch cranck g waren/ h is ter bequamer tijt voor de ongoddelijcke ghestoruen.

7 Want daer soude nauwelijck yemant steruen voor den rechtueerdigen/ maer voor den i nutten derf mogelijck yemant bestaen te steruen.

8 Maer Godt bewijst zijn liefde tot ons/ want Christus voor ons ghestoruen is/ doe wy noch sondaers waren.

9 So sullen wy dan nu door zijn bloet gerechtueerdicht / veel meer vanden toorn behouden worden.

10 Want ist dat wy vyanden zijnde / versoent zijn gewordẽ met God/ door den doot zijns Soons / so sullen wy versoent zijnde/ veel meer behouden worden door zijn leuen.

11 Eñ niet alleenlijck [dit/] maer wy k roemen oock in Godt/ door onsen Heere Jesum Christum / door welcken wy nu de versoeninghe vercreghen hebben.

12 Daerom / ghelijck l de sonde door eenen mensche in de Werelt ghecomen is/ m ende door de sonde de doot / ende n also de doot tot alle menschen ghecomen is [door eenen mensche/] in welcken alle [menschen] ghesondicht hebben.

13 Want [oock van Adam aen] tot de Wet/ was de sonde in de Werelt: maer de sonde en wort niet gherekent/ als de Wet niet en is:

14 Maer de doot heeft van Adam aen/ tot Mosen toe heerschappye ghehadt/ oock ouer de gene die niet ghesondicht en hebben in ghelijckenisse der ouertredinge Adams/ die welcke is een Beelt des ghenen die toecomende was.

15 Maer de ghenade en is niet ghelijck de misdaet : want soo door des eenighen [Adams] misdaet vele ghestoruen zijn/ soo is de ghenade Godes/ ende de gaue door de ghenade eens menschen Jesu Christi/ veel meer ouervloedich gheweest in velen.

16 Eñ de weldaet (Godts/) en is alsoo niet gelijck [dat ingecomen is] door [dien] eenen die gesondicht heeft: * want de schult is wt een [misdaet in ghecomen] tot verdoemenisse: maer de genade [wort ghegeuen] wt vele misdaden tot rechtueerdichmakinghe.

17 Want so door een misdaet/ de doot door dien eenen heerschappye ghecreghen heeft: soo sullen veel meer de ghene die de o ouervloedighe ghenade ende gaue der rechtueerdicheyt ontfanghen/ in het leuen heerschappye hebben/ door eenen Jesum Christum.

18 Ghelijck dan door p een misdaedt [de schult] ghecomen is op alle menschen tot verdoemenisse : Also oock door q een r rechtueerdichmakinghe/ is de weldaet ouervloedich gheworden/ op alle menschen tot rechtueerdinghe des leuens.

19 Want ghelijck door eens menschen onghehoorsaemheyt vele tot sondaers geworden zijn / alsoo oock door eens [menschen] ghehoorsaemheyt/ sullen vele tot rechtueerdighe worden.

20 r Ende de Wet is bouen desen inghecomẽ/ op dat de misdaet vermeerdert worde: s maer t waer de sonde vermeerdert is/ daer is de genade veel ouervloedigher gheweest.

21 Op dat / ghelijck de sonde heerschappye ghehadt heeft tot de doot: alsoo oock de genade

f Ephes.2.1, Colloss.2.13, Hebre.9.15, 1.Pet.3.18 — g Oft/ waren na ghelegentheyt der tijdt/ is voor etcet. — h Ofte/ nae gheleghentheydt der tydt/ etce. — i Ofte/ goedadich/ voor het goede. — k Of/ verheughe — l Gene.3.15, 1.Cor.15.21 — m Of/ also ooc — n Gen.2.17, Rom.6.23 — Christus met Adam verghelecken. — * Gri. oordeel — o Gr. ouervloedicheyt der genade eñ gaue/ — p Of/ eens — q Of/ eens — r Joã.15.22, Rom.4.15 ende 7.8, Galat.3.19 — s Luce.7.47 — t Of/ daer in/ of waer in.

nade Heerſchappije hebbbe door de rechtveerdicheyt tot den eewighen leuen / door Jeſum Chriſtum onſen Heere.

Dat vj. Capittel.

1. Hy bewijſt door het ghebruyck des Doops/ dat niemandt de gherechticheydt in Chriſto vercrijcht / die niet van ſtonden aen gheheylicht en wort/ 11. waer wt volghen de vermaninghen tot heylicheyt ende reynicheyt des Leuens.

1 Wat ſullen wy dan ſegghen? Sullen wy in de ſonden blijuen / op dat de ghenade te meerder worde?

2 Dat ſy verre: [Want] wy a die der ſonden gheſtoruen zijn / hoe ſullen wy noch in die ſelue leuen?

3 Weet ghy niet/ b dat wy alle die in Chriſtum Jeſum ghedoopt zijn / in zijnen doot ghedoopt zijn?

4 c So zijn wy dan met hem begrauē door den Doop inden doot: op dat/ gelijck Chriſtus wt den dooden verweckt is/ wy oock alſo tot de heerlijckheyt zijns Vaders / d in nieuwicheyt des leuens te wandelen.

5 e Want iſt dat wy door de gelijckmakinge zijns doots aen [hem] ghewaſſen zijn: ſo ſullen wy oock weſen [aengewaſſen / door de ghelijckmakinghe] der opſtandinghe.

6 Dit wetende/ dat de oude menſche die in ons is/ met [hem] gecruycicht is/ op dat het lichaem der ſonde te niete ghedaen worde: op dat wy niet meer der ſonde en dienen.

7 f Want wie gheſtoruen is/ die is g ghe-rechtueerdicht van de ſonde.

8 h Ende iſt dat wy met Chriſto gheſtorüen zijn/ ſo geloouen wy/ dat wy oock ſullen met hem leuen:

9 Wetende/ i dat Chriſtus opgeweckt van den dooden/ niet meeer en ſterft: de doot en heeft gheen Heerſchappije meer ouer hem.

10 k Want dat hy gheſtoruen is/ dat is hy eennael l der ſonden gheſtoruen: ende dat hy leeft/ dat leeft hy Gode.

11 Alſo ghylieden oock / hout v daer voor/ dat ghy der ſonden geſtoruen zijt/ eñ Gode leeft in Chriſto Jeſu onſen Heere.

12 So en laet nv dan de ſonde gheen ouerhant hebben in uwē ſterffelijcken lichame/ om haer in zijne luſten gehoorſaem te zijn.

13 Noch en begeeſt oock uwe leden niet tot der ſonde / om wapenen der ongherechticheyt te zijn: m maer begeeſt v ſeluen Gode/ als die wt de dooden leuendich zijt. Ende [begheeft] uwe leden Gode / tot wapenen der gherechticheyt.

14 Want de ſonde en ſal geen ouerhant ouer v lieden hebben: want ghy en zijt niet onder de n Wet: maer onder de o ghenade.

15 Hoe dan? ſullen wy ſondighen / om dat wy niet en zijn onder de Wet / maer onder de ghenade? Dat ſy verre.

16 En weet ghylieden niet / p wien ghy v ſeluen begheeft tot Dienſtknechten ter gehoorſaemheyt / dat ghy deſſeluen Dienſtknechten zijt/ dien ghy ghehoorſaem zijt: het zy der ſonde ter doot / of der ghehoorſaemheyt ter rechtueerdicheyt?

17 Maer Godt hebbe danck/ dat ghylieden knechtē der ſonde geweeſt zijt/ maer zijt nv van herten ghehoorſaem geworden den exempel der leere daer ghy in beghenen zijt.

18 q Ende vry gemaeckt van der ſonde/ zijt gheworden knechten der gherechticheyt.

19 Ick ſpreke menſchelijck/ om de ſwacheyt vws vleeſchs: Te weten / ghelijck ghy uwe leden beghenen hebt tot dienſtknechten der onreynicheyt / ende der ongherechticheyt tot ongherechticheyt: begheeft nv oock alſo uwe leden tot Dienſtknechten der gherechticheyt tot heylicheyt.

20 r Want als ghylieden Dienſtknechten der ſonde waert / doe ſ waert ghy vry van de gherechticheyt.

21 Wat vrucht dan hadt ghylieden doen? Daer ghy v nv van ſchaemt? Want het eynde der ſeluen/ is de doot.

22 Maer nv/ als ghy zijt vry gemaeckt/ van der ſonde/ ende Dienſtknechten geworden der gerechticheyt/ hebt ghy uwe vrucht tot heylichmakinghe / ende het eynde dat eewich leuen/

23 t Want de beſoldinghe der ſonde / is de doot/ u maer de gaue Godts is het eewige leuen/ door Chriſtum Jeſum onſen Heere.

r Joan.8.34
ſ Dat is/ de gherechticheyt en hadde in v lieden gheen macht.
t Gene.2.17 Rom.5.12 1.Cor.15.21
u 1.Pet.1.3

Dat vij. Capittel.

1. Het ghebruyck der Wet/ 4. ende hoe de ghelooiige daer van vrucht zijn/ 7. den moeyelijcken Krijch des vleeſchs teghen den Gheeſt.

1 Weet ghy niet/ Broeders/ (want ick ſpreke tot de gene die de Wet werē) dat de Wet heerſchappije heeft ouer den menſche/ ſo langhe als a hy heeft?

2 b Want een wijf die onder den man is/ is aenden leuenden man gebonden door de Wet/ maer iſt dat die man geſtoruen is/ ſo is ſy vry geworden van der wet des mans.

3 c Daeromme/ ſo langhe de man leeft/ iſt dat ſy haer tot eenen anderen man voecht/ ſo ſal ſy een Ouerſpeelſter gheheeten worden: Maer als de Man gheſtoruen is/ ſo is ſy vry vande Wet/ op dat ſy gheen ouerſpeelſter en zy/ als ſy haer tot eenen anderen man voecht.

4 Alſo dan mijn Broeders/ d ghylieden zijt oock der wet gedoot door het lichaem Chriſti / om dat ghy ſout eens anderen weſen/ [namelijck/] diens/ die vanden dooden verweckt is/ op dat wy Gode vruchtē dragen.

5 Want als wy int vleeſch waren / doe waren de beweghinghen der ſonden / (die door de Wet waren) crachtich in onſe leden/ om der doot vruchten te draghen.

6 Maer nv zijn wy vry van der Wet/ dewijle [hy] daer wy onder ghehouden waren/ gheſtoruen is/ op dat wy dienen in een e nieu weſen des Gheeſts / ende niet in het f oude weſen der letter.

7 Wat ſullē wy dan ſeggen? g Js de Wet ſonde? Dat ſy verre: Maer ick en hebbe de ſonde niet ghekent dan door de Wet. Want ick en ſoude oock de begheerte niet gekent hebben / en hadde de Wet niet ghezeyt: h Ghy en ſult niet begheeren..

8 i Maer de ſonde oorſake genomen hebbende / heeft alle begeerte in my ghewrocht door het ghebodt. Want ſonder de Wet is de ſonde doot.

9 Want ick was voortijden leuende ſonder de Wet / maer als het ghebot quam/ is de ſonde weder leuendich gheworden.

10 Maer ick ben geſtoruen: ende dat gebot welck [my gegeuen was] tot den leuen/ is beuonden my [te ghedijen] tot der doot.

11 Want de ſonde oorſake ghenomen hebbende/

a Of/ zy
b 1.Cor.7.39
c Mat.5.32
Die vry zijn vander wet/ dienen Gode inden Geeſt.
d Gal.2.20 1.Theſſ.5.10 1.Pet.4.2
e Griecx/ nieuwicheyt.
f Griecx/ outheyt.
g Rom.3.20 Heb.7.19
h Exod.20.17 Deut.5.21
i Joan.15.12 Rom.4.15 ende 5.20 Galat.3.19

vende / heeft my verleypt door dat ghebodt/ ende door dat selue ghedoot.

k 1. Tim.1.8
Psal.19.8

k Soo is dan de Wet heylich / ende dat 12 ghebodt is heylich/ ende oprecht/ ende goet.

Is dan dat goet is/ my de doot geworde? 13 dat sy verre: Maer de sonde [is my de doot geworden/] werckende my de doot door het gene dat goet is: op dat de sonde openbaer werde/ [dat is/] op dat de sonde worde bouen maten sondighende door dat ghebodt.

De Wet is gheestelijck.
l Esaie 52.3
m Oft/ houde ick niet voor goet:
n Gala.5.17

Want wy weten dat de Wet geestelijck 14 is: maer ick ben vleeschelijck/ l vercocht onder de sonde.

Want dat ick doe/ dat m en bekenne ick 15 niet : n want ick en doe niet dat ick wil/ maer dat ick hate/ dat doe ick.

Ende ist dat ick doe dat ick niet en wil/ 16 so belyde ick dat de Wet goet is.

Soo en doe ick dan nv niet meer dat: 17 maer de sonde die in my woont.

Sonde.
o Gene.6.5
ende 8.21

o Want ick weet dat in my / dat is / in 18 mijn vleesch/ gheen goet en woont : Want den wille hebbe ick wel : maer het goet te volbrenghen/ dat en vinde ick niet.

Want het goet dat ick wil/ dat ende doe 19 ick niet: maer het quaet dat ick niet en wil/ dat doe ick.

Ist dat ick dan doe het gene dat ick niet 20 en wil/ so en doe ick dan niet meer: maer de sonde die in my woont.

De inwendighe mensche.
p Ofte/ verblyde my met de Wet.
q Galat.5.17
De Wet der leden of der sonden.
De Wet des gemoets.
Ghemoet.
Vleesch.

So beuinde ick dan een Wet [in my/ na- 21 melijck /] als ick goet wil doen / dat my quaet aenhangt.

Want ick hebbe p lust aen de Wet 22 Godts/ na den inwendighen mensche:

q Maer ick sie een ander Wet in mijne 23 leden/ de welcke strijdt tegen de Wet mijns gemoets/ ende my der Wet der sonden die in mijne leden is/ ghevanghen maeckt.

Ick ellendighe mensche/ wie sal my ver- 24 lossen van dit lichaem des doots?

Ick dancke God door Jesum Christum 25 onsen Heere.

So diene ick dan selue met den ghemoe- 26 de der Wet Godts/ maer met den vleesche/ der Wet der sonde.

Dat viij. Capittel.

1. De versekertheyt der gheloovigen/ ende de vrucht des heylighen Gheests in hen/ 24. van de hope/ 31. vande liefde Godts/ ende zijner kinderen/ 29. van zijne voorsienicheyt.

Verdoemenisse.
Verlossinge
a Joan.8.36
a Gala.5.1

SO en is nv dan gheen verdoemenisse 1 den ghenen die in Christo Jesu zijn/ die niet en wandelen na den vleesche/ maer nae den Gheest.

b Ofte/ Dat der Wet onmogelijck was / om dat sy swack was door het vleesch etc. dat [dede] Godt zijnen Sone/ etc.
c Act.13.38
Rom.3.28
Galat.2.16
Hebr.7.19
d 2.Cor.5.21
Galat.3.13
e 1.Cor.2.19

Want de Wet des Geests a des leuens 2 in Christo Jesu / heeft my vry ghemaeckt vande Wet der sonde ende des doots.

b c Want als de Wet onmachtich was/ 3 daerom dat sy door het vleesch cranc was/ heeft God zijnen sone sendende in ghelijckmakinge des sondigen vleeschs/ en door de sonde/ d de sonde verdoemt in het vleesch:

Op dat de rechtueerdichmakinghe der 4 Wet veruult worde in ons/ die wy niet nae den vleesche/ maer na den Geest wandelen.

Want e die na de vleesche zijn/ die bedenc- 5 ken dat des vleeschs is: en die na den Geest [zijn/ bedencken] dat des Gheests is.

Want het verstandt des vleeschs / is de 6 doot: maer het verstant des Gheests is het leuen ende vrede.

7 Daerom dat het verstant des vleeschs vyantschap is teghen Godt : want het en wort der Wet Godts niet onderdanich: want het en can oock niet.

8 Ende die in den vleesche zijn / en connen Gode niet behaghen.

De Gheest Christi woont in ons.

9 Maer ghy en zijt niet in den vleesche/ maer inden Geest : dewijle de Geest Gods in v lieden woont . Maer so yemant den Gheest Christi niet en heeft / die en coemt hem niet toe.

10 Ist dan dat Christus in v lieden is/ so is wel het lichaem doot om der sonden wille: maer de Gheest is het leuen / om der rechtueerdichmakinghe wille.

f Rom.6.5
2.Cor.6.14
g 2.Cor.5.4
h ‡ Anders/ om.

11 Ende ist dat de Gheest des ghenen die Jesum van de dooden opgeweckt heeft/ in v lieden woont / f so sal hy die Christum vande dooden verweckt heeft / oock g uwe sterffelijcke lichamen leuendich maken/ h ‡ door zijnen Gheest die in v woont.

12 So zijn wy nv schuldenaers/ Broeders/ niet den vleesche / om nae den vleesche te leuen.

13 Want ist dat ghylieden na den vleesche leeft/ so sult ghy steruen : maer ist dat ghy door deen Geest de wercken des lichaems doot/ so sult ghy leuen.

i Oft/ ghedreuen.
k 2.Tim.1.7

14 Want alle die door de Geest Gods i gheleyt worden/ die zijn kinderen Gods.

l Gala.3.26
ende 4.6
Esaie 56.4

15 k Want ghylieden en hebt niet ontfangen den Geest des dienstbaerheyts / wederom tot vreese: maer ghy hebt ontfanghen l den Geest der aenneminghe tot kinderen/ door welcken wy roepen: Abba/ O Vader.

m 2.Cor.1.22
ende 5.5
Ephes.1.13
ende 4.30

16 m Dese selue Gheest betuyght mede met onsen Geest/ dat wy kinderen Gods zijn.

n 2.Tim.2.12

17 Ende ist dat wy kinderen Gods zijn/ so zijn wy oock Erfghenamen: [namelijck/] Erfgenamen Gods/ ende Mede-erfgenamen Christi/ n so verre wy mede lijden/ op dat wy mede vereerlijckt worden.

o Mat.5.12
2.Cor.4.17
1.Joan.3.2

18 o Want ick houde / dat het lyden deses teghenwoordighen tijts / niet te wegen en is met de toecomende heerlijckheyt/ die aen ons sal gheopenbaert worden.

p 2.Cor.5.2

19 p Want de Creatueren / [als] met wtgherecktten halse wtsiende / verwachten de openbaringhe der kinderen Godts.

q Dat is/ verderuinghe/

20 Want de Creatueren zijn der q ydelheyt onderworpen/ niet willens/ maer om zijnent wille/ die se onderworpen heeft op hope.

r Grieck/ vryheyt der heerlijckheyt.

21 Dat oock de Creatueren selue sullen van de dienstbaerheyt des verderfs verlost worden inde r heerlijcke vryheyt der kinderen Godts.

22 Want wy weten dat alle de Creatueren mede suchten / ende mede benaut zijn tot noch toe.

s Luce 21.28
t Dat teghenwoordich is/ dat heeftmen alreede: maer datmen hoopt/ dat staet noch te comen/ daerom en canmen niet hopen datmen alreede inde ooghen heeft.

23 En niet alleenlijck [sy] /maer oock wy selue/ die de eerste vrucht des Geests hebben: wy selue [segge ick/] suchten in ons seluen/ verwachtende de aenneminge tot kinderen/ [namelic/] s de verlossinge onses lichaems.

24 Want wy zijn in hope salich geworden: Maer t de hope diemen siet / en is gheen hope : want dat yemant siet/ waerom sal hijt oock hopen?

25 Maer ist dat wy hopen dat wy niet en sien/ so verwachten wijt met lijdtsaemheyt.

26 Desghelijcx coemt de Gheest oock mede onse

onse cranckheden te hulpe: Want u wy en weten niet wat wy bidden sullen alsoot behoort: Maer de Gheest selue bidt voor ons met onwtsprekelijcke suchten.

27 Ende die de herten ondersoect/weet wat des Geests geuoelen zy: want hy bidt voor de Heylighen x nae Gods wille.

28 Ende wy weten/dat den genen die God lief hebben/ alle dinck y helpt tot goet/ den ghenen [namelijck/] die na zijn voornemen gheroepen zijn.

29 Want die hy te voren ghekent heeft/ die heeft hy oock te vorẽ geordineert den Beelde zijns Soons ghelijckformich te worden/ op dat hy de eerstgheboren zy onder vele Broederen.

30 Ende die hy te voren gheordineert heeft/ die selue heeft hy oock gheroepen/ ende die hy gheroepen heeft / die selue heeft hy oock gherechtueerdicht: ende die hy gherechtueerdicht heeft/ die selue heeft hy oock vereerlijckt.

31 Wat sullen wy dan hier toe seggen? z So Godt voor ons is/wie is teghen ons?

32 a Die zijnen eygenen Sone niet gespaert en heeft / maer heeft hem voor ons allen ouergegeuen: hoe en soude hy niet met hem alle dinck schencken?

33 Wie sal de wtuercorene Gods beschuldigen? b Godt ist die rechtueerdich maeckt.

34 Wie is hy die verdoemt? Christus is voor ons gestoruen: Jae veel meer die oock opgeweckt is/de welcke oock ter rechterhant Godts is/ de welcke oock voor ons bidt.

35 Wie sal ons van de liefde c ‡ Christi scheyden? Verdruckinghe / of benautheyt/ of veruolginghe/of hongher/of naecktheyt/ of vaerlijckheyt/of sweert?

36 Gelijck geschreuen is: d Om uwent wille worden wy gedoot den gantschen dach / wy zijn gheacht ghewest e als schapen die tot slachtinghe gheschict zijn:

37 Maer in allen desen dingen ouerwinnen wy/door hem die ons lief ghehadt heeft.

38 Want ick ben versekert / dat noch doot/ noch leuen/noch Enghelen /noch Ouerheden/noch Machten/noch tegenwoordighe/ noch toecomende [dinghen/]

39 Noch hoochte/noch diepte/noch eenighe ander Creatuere / ons sal connen scheyden van de liefde Godts / welck is in Christo Jesu onsen Heere.

x Mat. 20.22. Jacob. 4.3 — x Gr. na Gode — y Griecx/ mede wercke/ — z Num. 14. 8 — a Gen. 22. 12. Esaie. 52.5 Joan. 3.16 — b Esaie. 50.8 — ‡ De liefde Gods tot ons om Christi wille. — c ‡ And. Gods — d Psal. 44. 23. 1. Cor. 4.9. 2. Cor. 4.11 — e Gri. schapen der slachtinge.

Dat ix. Capittel.

1. Paulus betuycht hebbende van zijne goetwillicheyt tot den Joden/ 22. handelt van de roepinghe der Heydenen door den gheloove in Christum/ 31. ende verworpinghe der Joden/ die door het betrouwen haerder wercken opgheblasen waren.

1 Ick a segghe de waerheyt in Christo / ende ick en lieghe niet / des my oock mede mijn conscientie ghetuyghenisse gheeft/ b door den heylighen Gheest /

2 Dat het een groote droefheyt / ende een blijuende smerte in mijn herte is.

3 c Want ick soude selue wenschen d verworpen te zijn van Christo/voor mijne broeders / die mijn Maechschap zijn na den vleesche.

4 De welcke Israeliten zijn / e welcken de aenneminge tot kinderen/ende heerlijckheyt/ f ende de verbonden/ ende de gheuinge des Wets/ende de Godsdienst / ende de beloften toecomen.

5 Welcken de Vaders zijn/ ende wt welcken Christus is/so vele het vleesch aengaet/ g de welcke is ouer al Godt te prijsen inder eewicheyt/Amen.

6 h Nochtans het en is niet moghelijck/ dat het woort Gods te i niete sy: k want sy en zijn niet alle Israel/ die wt [den Vader] Israel zijn.

7 l Noch oock alle [Abrahams] kinderen/ om dat sy Abrahams zaet zijn: maer/ m In Isaac sal v zaet ghenaemt worden.

8 Dat is/ Niet die na den vleesche kinderen zijn / zijn Godts kinderen / maer n de kinderen der belofte worden int zaet gherekent.

9 Want dit is het woort der beloften: o tot desen seluen tyde sal ick comen ende Sara sal eenen sone hebben.

10 En is niet alleenlijck [dit:] p maer oock Rebecca/ als sy wt eenen [namelijc/] Isaac onsen vader bevrucht was.

11 Want als de kinderen noch niet gheboren en waren/ noch yet goets of quaets gedaen en haddẽ/ op dat het voornemẽ Gods na de verkiesinghe bleue:

12 Niet wt de wercken / maer wt den roependen wert tot haer ghesepdt: q De meeste sal den minsten dienen.

13 Ghelijck gheschreuen is: r Ick hebbe Jacob lief ghehadt/ende Esau ghehaet.

14 Wat sullen wy dan segghen? s Is Godt onrechtueerdich? Dat sy verre.

15 Want hy seyt tot Mosen: t Ick sal ghenadich wesen/dien ick ghenadich ben: ende sal ontfermen/dien ick ontferme.

16 u Soo en gaet het dan niet nae yemants willen/noch loopen / maer nae Godts ontfermen.

17 Want de Schrift seydt tot Pharao: x Daer toe hebbe ick v verweckt/ op dat ick aen v mijn macht bewijsen soude: Ende op dat mijnen Naem vercondicht worde in gheheel den lande.

18 So ontfermt hy dan/wiens hy wil: ende verhardt wien hy wil:

19 So sult ghy dan tot my segghen: Wat y beschuldicht hy noch? Want wie z heeft zijnen wille wederstaen?

20 Maer O mensche/ wie zijt ghy / die teghen God antwoordet? a Sal [oock] een maecksel segghen tot den maker: Waerom hebt ghy my sulck ghemaeckt?

21 Of en heeft de Potbacker geen macht te maken b een vat c ter eeren / ende ter oneeren/ wt den seluen clompe?

22 Of God/willende toorn bewijsen/ende zijn moghentheyt bekent maken / heeft de vatẽ des toorens (ten verderue bereyt/) met groote lanckmoedicheyt d voortghebracht:

23 Oock om te kennen te gheuen den schat zijner heerlijckheyt/op de vaten der ghenaden/ welcke hy van te voren ter eerlijckheyt bereyt heeft.

24 De welcke hy oock gheroepen heeft / [namelick/] ons/niet alleen wt den Joden/ maer oock wt den Heydenen.

25 Gelijck hy oock in Ozea seyt: e Dat mijn volck niet en was/ sal ick mijn volc noemẽ: ende

a Rom. 1.9. 2. Cor. 1.23. ende 11.31. galat. 1.20. Philip. 1.8. 1. Thess. 1.5. 1. Tim. 5.21 — b Griecx/ in — c Exod. 32.32 — d Griecx/ Anathema — e Deut. 7.6. Rom. 2.17. ende 3.2 — f Ephes. 2.12 — g Esaie 54.5. Rom. 1.4 — h Num. 23.19. Rom. 3.3. 2. Tim. 2.13 — i Griecx/ wt gheuallen — k Joan. 8.30. Rom. 2.28 — l Galat. 4.23 — m Gen. 21.12. galat. 3.29. Hebr. 11.18 — n Gala. 4.28 — o Gene. 18.10 — p genes. 25.22 — q genes. 25.23 — r Mala. 1.2 — s griecx/ Is onrechtueerdicheyt by God? — t Exod. 33.19 — u gri. So dan niet des willenden noch loopenden, maer des ontfermenden Gods — x Exo. 9.16 — y Of/ claeche — z Of/ weder staet zijnen wille? — a Esaie 45.9. Jerem. 18.6. Sapi. 15.7. Syr. 33.13 — b 2. Tim. 2.20 — c Dat is/ tot eerlijcken ghebruycke/ — d Of/ verdraghs — e Ozee 2.23

ende die niet lief en was/sal ick lief noemē.

f Ozee. 1.10 1.Pet. 2.10

26 Ende het sal wesen ter plaetsen daer hen ghesept was: f Ghy en zijt mijn volck niet/ daer sullen sy kinderen des leuendighen Gods ghenoemt worden.

Niet vele wt den Joden zijn behouden.

g Esai. 10.22

27 Ende Esaias roept ouer Israel: g of het getal der kinderen Israels ware [ontallijc] gelijck het zandt der Zee/so sal het ouerblijfsel behouden worden.

h Of/ rekenschap/ of woort/

28 Want Godt volepent een h sake / eñ bekortet in rechtueerdichept: want de Heere sal een becorte sake doen op der Aerden/

i Esa.1.9 k Dat is/ der heyrscharen. l Gen. 19.24 Esai.13.19 Jer.50.40 Ezec.16.48

29 Ende gelijck Esaias voor ghesept heeft: i Hadde ons de Heere k Sebaoth geen zaet laten ouerblijuen / soo waren wy ghelijck l Sodoma geworden / ende waren Gomorrhe ghelijck ghemaect.

De heydenen aenghenomen tot een volck Gods / ende de Joden verworpen

30 Wat sullen wy dan seggē? Dat de Heydenen die de rechtueerdichept niet nae en volchden / de rechtueerdichept vercreghen hebben/ [namelijck /] de rechtueerdichept die wt den gheloone is:

m Rom.10.2 ende 11.7

31 Maer Israel/m die de Wet der rechtueerdichept nauolchde / en is tot de Wet der rechtueerdichept niet ghecomen.

32 Waerom? Om dat [sy die sochten/] niet wt den gheloone/ maer als wt de wercken der Wet. Want sy hebben hen ghestooten aen den steen der aenstootinghe:

n Psal. 118.22 Esaie.8.14 ende 28.16 Mat.21.42 1.Pet.2.7

33 Gelijck geschreuen is: n siet/ick legghe in Sion eenē steen der aenstootinge/ende een steenrotze der ergernisse: ende so wie in hem ghelooft/en sal niet beschaemt worden.

Dat x.Capittel.

1. Betuycht hebbende van zijnen goeden wille/ bewijst de oorsake der verworpinghe der Joden/ 5. het onderschept der rechtueerdichept der Wet/ ende des gheloofs/ 11. welck niemant wt en sluyt / 14. den oorspronck daer van/ 19. de Prophecie vanden val der Joden / ende aenneminghe der Heydenen.

1 Broeders / mijns herten wensch ende ghebedt tot Godt voor Israel / is ter salichept.

a Rom.9.31 Galat. 4.17 b Gri. Gods c Gri. niet nae bekeninghe

2 Want ick gheue hen getuygenisse / a dat sy yverichept b tot God hebben/maer c niet met verstande.

Tweederley rechtueerdichept

3 Want dewijle de rechtueerdichept Gods hen onbekent is/ende soecken hare eyghen rechtueerdichept op te richten / soo en zijn sy der rechtueerdichept Godts niet onderworpen gheweest.

d Act.13.38 1.Cor. 3.13 Galat.3.24 Mal.5.17

4 d Want het eynde der Wet/is Christus/ tot rechtueerdichept / eenen yegelijcken die ghelooft.

e Leuit.18.15 Ezech.20.11 Galat.3.12

5 Want Moses beschrijft de rechtueerdichept der Wet/ [namelijc/] e dat de mensche die dit sal gedaen hebben/ sal daer in leuen.

f Deut.30.12 g Dat is denct niet by v seluē h Of/ de Schrift/ i Dit spreeckt Moses van de Wet/ Deu.30.

6 Maer de rechtueerdichept die wt den gheloone is/ die spreeckt aldus: f g En segt niet in v herte: Wie sal ten Hemel op varē? Dat is/ Christum van bouen af brenghen:

7 Of wie sal indē afgront nedervarē? Dat is/ Christum vanden dooden opbrenghen?

Maer Paulus vorget tot het Euangelium/ waer door wy inder waerheyt vercrygen dat de Wet belooft / ende ontgaen dat se dreycht.

8 Maer wat sept h sy: i Het woort is v na by/ [namelijck/] in uwen monde/ende in v herte. Dit is het woort des geloofs dat wy prediken.

9 Want ist dat ghy met uwen monde belijdet den Heer Jesum/ende met v herte gelooft/ dat Godt hem vanden dooden opgeweckt heeft/so sult ghy behouden worden.

10 Want met der herten gheloofmen ter rechtueerdichept: maer metten monde belijdtmen ter salichept.

k Esai.28.16 Rom.9.33

11 Want de Schrift sept: k So wie in hem gelooft/die en sal niet beschaemt worden.

12 Want daer en is gheen onderschept tusschen de Joden ende de Griecken: want de selue [haerder] aller Heere / is rijck ouer al die hem aenroepen.

l Joel.2.32 Act.2.21

13 l Want so wie den Naem des Heeren sal aenroepen/die sal behouden wesen/

Aenroepen. Gheloouen. Hooren. Prediken. Senden.

14 Hoe sullen sy dan [hem] aenroepen/ inden welcken sy niet gelooft en hebben? Eñ hoe sullen sy [in hem] gheloouen / vanden welcken sy niet ghehoort en hebben? Ende hoe sullen sy hooren sonder Predicant?

m Esa.52.7 Nahu. 1.10

15 Ende hoe sullē sy prediken/ist dat sy niet ghesonden en worden? Ghelijck geschreuen is: m Hoe lieuelijck zijn de voeten der gener die den vrede vercondighen / die dat goede vercondighen.

n Esai.53.1 Joan. 12.38 o Gri. onsen ghehoore

16 Maer sy en hebben niet alle den Euangelio ghehoorsaem geweest. Want Esaias seydt: n Heere/ wie heeft o onse prediken gelooft?

17 Soo is dan het geloone wt het ghehoor: ende het ghehoor door het woort Gods.

p Psal.19.5

18 Maer (ick segghe) en hebben zijt niet gehoort: p Voorwaer haer gheluyt is in allen lande ghegaen/ ende hare woorden tot de eynden der Werelt.

q Gri. Moses de eerste sept. r Deut.32.21 Jere.15.14 s Griecx. m

19 Maer (ick segghe:) Israel en heeft hy [Godt] niet bekent? q Ten eersten sept Moses: r Ick sal v lieden tot nauolginghe verwecken/door [de ghene] die gheen volck en zijn/ s door een onuerstandich volck sal ick v lieden vertoornen.

t Esai.65.1

20 Ende Esaias wort stout / ende seydt: t Ick ben gheuonden van de ghene die my niet en sochten: Ick ben openbaer gheworden den genen die na my niet en vraechden.

u Esai.65.2

21 Maer teghen Israel seydt hy: u Den gheheelen dach hebbe ick mijne handen wtghestreckt tot een ongehoorsaem ende tegensprekende volck.

Dat xj. Capittel.

1. Troost voor de Joden/ die door de ghenade moghen weder opghericht worden/ 20. ende dat de Heydenen moghen door hare ongheloouichept af ghehouden worden/ 33. verwonderinghe van de ongrondelijcke oordeelen Gods.

a Jere.31.37

1 SO segghe ick dan: a Heeft Godt zijn volck verworpen? Dat sy veere: want ick ben ooc een Israelijt/ wt den zade Abrahe/wt den geslachte BenJamin.

Niet alle de Joden zijn verworpen.

2 Godt en heeft zijn volck niet verworpen/ dat hy te voren bekent heeft. Weet ghy niet wat de Schrift sept van Elia? Hoe hy tot God spreect teghen Israel/ segghende:

b 1.Reg.19.10

3 b Heere / sy hebben uwe Propheten ghedoot/ende uwe Altaren omnegheworpen/ eñ ick ben alleen ouergheblenen/ eñ sy soecken mijn ziele.

c 1.Reg.19.18

4 Maer wat seydt tot hem de Goddelijcke antwoorde? c Ick hebbe my seluen noch seuen duysent mannen ouerghelaten / die haer knien voor Baals Beelt niet ghebooghen en hebben.

d Deut.9.4 Ezech.36.22

5 Also dan is oock te desen tijde een ouerblijfsel ghewordden / na de verkiesinghe der ghenade.

6 d Ende is het wt ghenade/ [so en ist nv niet

niet wt de wercken: anders en is de ghenade nv gheen ghenade: of is het wt de wercken/ so en ist nv gheen ghenade: anders en is het werck nv gheen werck.

7 Hoe dan? e Dat Israel soeckt/ dat en heeft hy niet vercregen: maer de f vercorene hebbent vercreghen/ ende de andere zijn * verhardt ghewordent/

8 Gelijck geschreuen is: g Godt heeft hen gegeuen eenen h versWaerdẽ geest/ i oogen/ op dat sy niet en sien/ ende ooren/ op dat sy niet en hooren: tot op desen dach.

9 Ende Dauid seyt: k Haer Tafel worde hen tot eenen strop/ ende tot eenen strick/ ende tot een ergheruisse/ ende tot een vergheldinghe.

10 Laet hare ooghen verduystert worden/ op dat sy niet en sien/ ende buycht haren rugghe alle tijt:

11 So segge ick nv: Hebben sy gestruyckelt om dat sy vallen souden? Dat sy verre: Maer door haren l misual/ is den Heydenen salicheyt [gecomen/] op dat sy hen souden tot nauolginghe verwecken.

12 Ende is dat haren misual/ de rijckdom der werelt is/ ende haer verminderinghe de rijckdom der Heydenen: hoe veel te meer haer veruullinghe:

13 m (Want ick spreke tot v Heydenen/ so verre ick der Heydenen Apostel ben: ick verclare mijnen dienst/

14 So ick eenichsins mijn n vleesch tot nauolginghe verwecke/ ende eenighe van hen behouden mochte.)

15 Want ist dat hare verworpinghe der Werelt versoeninge [is] wat sal harer aenneminghe [wesen] anders dan het leuen wt den dooden?

16 Ist dat de Eerstelinghen heylich [zijn/ so is] oock de o masse [heylich.] Ende ist dat de wortel heylich [is/ soo zijn] oock de tacken [heylich.]

17 Ende ist dat sommige tacken afgebroken zijn/ ende ghy een wilde Olijfboom zijnde/ in hen zijt ingheg riffijt/ ende des wortels/ ende der vetticheyt des p Olijfbooms mede deelachtich ghewordent:

18 So en beroemt v niet teghen de tacken. Ist dat ghy v beroemt/ so en draecht ghy dẽ wortel niet/ maer de wortel draecht v.

19 Ghy sult dan seggen: De tacken zijn afghebroken/ om dat ick soude inghegriffijt worden.

20 Wel: Sy zijn door ongeloouicheyt afgebroken/ ende ghy zijt door het gheloone gestaen: ende verheft v niet/ maer vreest.

21 Want ist dat God de natuerlicke tacken niet ghespaert en heeft/ [siet toe] dat hy v oock niet en spare.

22 Daeromme siet de goedertierenheyt ende de strengheyt Gods/ namelijc/ de strengheyt op de ghene die ghevallen zijn: ende de goedertierenheyt op v/ so ghy inde goedertierenheyt blijft: anders sult ghy oock afgehouwen worden.

23 q Ende sy sullen oock inghegriffijt worden/ ist dat sy niet en blijuen inde ongeloouicheyt: want Godt is machtich hen wederom in te griffien.

24 Want so ghy van eenen natuerlijcken wilden Olijfboom afgehouwen zijt/ ende teghen natuere inden oprechten Olijfboom inghegriffijt: hoe veel te meer sullen dese die natuerlijck zijn/ in haren eyghenen Olijfboom inghegriffijt worden?

25 Want ick en wil niet Broeders/ dat v dese verborghentheyt onbekent sy/ (op dat ghy niet hoochmoedich en zijt by v seluen/) dat de verhardinghe r eensdeels is ouer Israel ghecomen/ s tot dat de volheyt der Heydenen inghecomen sy.

26 Ende also sal gheheel Israel salich worden/ ghelijck gheschreuen is: t De verlosser sal wt Sion comẽ/ ende sal de godlooshe yt afwenden van Jacob.

27 u Ende dit is hen een verbont van my/ x als ick hare sonden sal wech ghenomen hebben.

28 So [zijn sy] dan vyandẽ y na het Euangelium/ om uwẽt wille: maer na der verkiesinghe [zijn sy] lief/ om der Vaderen wille.

29 Want de gauen ende roepinghe Gods/ z en connen hem niet berouwen.

30 Want gelijck ghy oock voortyden Gode onghehoorsaem waert/ ende nv barmherticheydt vercreghen hebt door hare onghehoorsaemheyt/

31 Also zijn sy oock nv onghehoorsaem geworden/ om dat sy door a de barmherticheyt die v lieden ghescheit is/ oock souden barmherticheyt ghecrijghen.

32 Want God heeft alle menschen onder de b onghehoorsaemheyt besloten/ om dat hy alle menschen soude barmhertich wesen.

33 O c diepe rijckdom der wijsheyt/ ende oock der kennisse Godts: hoe d * onbegrijpelick zijn zijne oordeelen/ ende e onbeuindelick zijne weghen.

34 f Want wie heeft den sin des Heeren bekent? Of wie is zijn Raetsman ghewecst?

35 Of wie heeft hem eerst ghegheuen/ ende het sal hem vergolden worden?

36 g Want alle dinck is wt hem/ ende door hem/ ende tot hem: hem zy de heerlijckheyt inder eewicheyt/ Amen.

Van de verblintheydt Israels/ ende zijne aenneminghe.
r Of/ verblindinghe.
s Luce.21.24
t Psal.14.7. Esaie 59.20
u Jere.31.31 32.33.34 Hebr.8.8 ende 10.16
x Esaie.27.9
y Dat is/ so verre sy het Euangelium verworpen.
z Griecx/ zijn onberouwelijck.
a griecx/ uwe barmherticheyt.
b Of/ ongeseggelijckheyt.
c Griecx/ diepte des rijckdoms.
d Sap.17.1
* Griecx/ niet ondersoeckelijck.
e griecx/ onspeurlijck.
f Esaie 40.13 1.Cor.2.16 Sap.9.13
g 1.Cor.8.6

Dat xij. Capittel.

1. Dienst die Gode behaecht/ 3. vermaninghe tot liefde ende Christelijcke wercken/ 19. begheerlijckheyt van wreken verboden.

1 Ick a bidde v broeders/ door de barmherticheyt Gods/ b dat ghy uwe lichamen Gode begheeft tot een leuende/ heylighe ende welbehagende Offerhande/ welck is uwen c redelicken Godsdienst.

2 d Eñ en wordet deser werelt niet gelijck/ maer wordet verandert door de vernieuwinghe uwes gemoets/ e op dat ghylieden meucht f beproeuẽ/ g wat de goede eñ welbehaghende/ eñ volmaeckte wille Gods sy.

3 Want door de ghenade die my gegeuen is/ ghebiede ick eenen yeghelijcken die onder v is/ dat h niemant i geuoele bouen het ghene dat hy behoort te geuoelen: maer dat zijn gheuoelen zy tot maticheyt/ k nae dat Godt eenen yeghelijcken de mate des gheloofs ghedeylt heeft.

4 l Want gelijck wy in eenen lichame vele leden hebben/ maer alle de leden niet een werck en hebben:

5 m Also zijn wy vele een lichaem in Christo: maer [wy zijn] een yeghelick des anders leden.

a Of/ vermane
b 1.Pet.2.5
c Dat is/ geestelijcken.
d 1.Joa.2.15
e Ephe.5.17 1.Thess.4.3
f Of/ beuinden
g Of/ welcke
h Syr.3.19 21.
i Of/ hemseluen laet duncken.
k 2.Cor.12.11 Ephes.4.7
l 1.Cor.12.12
m 1.Cor.12 27.20. Ephes.1.23 ende 4.16 ende 5.23 Col.1.24

n 1.Cor.12.4 / 2.Cor.10.13 / 1.Pet.4.10 / o 1.Cori.12.3 / p Mat.6.3 / q Deut.15.7 / 2.Cor.9.7 / r Psal.97.10 / Amos.5.15 / s Ephes.4.3 / Hebr.13.1. / 1.Pet.1.22 / ende 2.17 / t Phil.2.3 / 1.Petr.5.5 / u ‡ Anders/ den tijdt. / Ephes.5.15 / Coloss.4.5 / x Rom.15.13 / y Hebr.15.1 / z Luce 18.1 / Ephes.6.18 / Col.4.2 / 1.Thess.5.17 / a 1.Cor.16.1 / b Heb.13.2 / 2.Pet.4.9 / c Mat.5.41 / 1.Cor.4.12 / d Rom.15.5 / 1.Cor.1.10 / Phil.2.2 / ende 3.16 / 3.Pet.3.8 / e Of/ onder / f Prov.3.7 / Esaie.5.21 / g Prov.20.22 / Mat.5.39 / 1.Cor.6.7 / 1.Thes.5.15 / h 2.Cor.8.21 / 1.Pet.2.12 / i Griecx/ voor alle menschen / k Hebr.12.14 / l Spr.28.1 / Luce 6.29 / m Deu.32.35 / Hebr.10.30 / Spr.28.1 / n Prou.25.21

6 n Hebbende van verschevden gaven/ na de ghenade die ons ghegheven is.

7 Het zy o prophecie/ [prophetеert] nae de mate des gheloofs: Het zy bedieninge/ [oeffent u] in het bedienen: het sy die leert / in het leeren:

8 Het zy die vermaent/ int vermanen: p die geeft/ in eenvoudicheyt: die regeert/ in neerstichevt: die barmherticheyt doet/ q in blijmoedicheyt.

9 De liefde [zy] ongheveynst/ r haet het quade/ ende hangt den goede aen.

10 s Weest hertelijck beweecht tot malcanderen met Broederlijcke liefde. t Deen den anderen met eere voorgaende.

11 Niet traech in beneerstinghe / Yverich van gheeste/ dienende u ‡ den Heere.

12 x Verblijdende in der hope: y Geduldich inder verdruckinge. z Gedurich in gebedē.

13 a Der heylighen noot mede deylende/ b gheerne herberghende.

14 c Seghentse die u vervolghen / seghent/ ende en vervloeckt niet.

15 Verblijdt u met den blijden: ende weent met den weenenden.

16 d Weest eensins ghesint e op malcanderen: f niet hooge ghevoelende van u selven/ maer met den nederighen u voeghenden. Weest niet cloecksinnich by u selven.

17 g Niemant quaet met quaet vergeldende. h Besorghende dat eerlijck is/ i in allen menschen ooghen.

18 k So het mogelick is/ so vele in u is/ met alle menschen in vrede levende.

19 l U selven niet wrekende/ alderliefste: maer gheeft den toorn plaetse. Want daer is gheschreven: m Myn is de wrake/ ick salt vergheiden/ spreeckt de Heere.

20 n Ist dan dat uwe vyant honghert / so spijst hem: ist dat hem dorst/ so gheeft hem te drincken.

21 Want dit doende / sult ghy vierighe colen op zijn hooft hoopen.

22 Wort niet overwonnen van den quade/ maer overwint het quaet met goet.

Dat xiij. Capittel.

1. Vermaninghe tot gehoorsaemheyt der Overicheyt/ 8. tot liefde/ 11. ende heylicheyt.

a Griecx/ een yeghelijcke ziele. / b Tit.3.1 / 1.Petr.2.13 / c Dat is/ Overicheyt. / d Sap.6.4 / e Griecx/ vreest niet den goeden wercken/ maer den quaden. / f Griecx/ toornicheyt.

1 Een a b yegelijck zy der hoovernelijcker c macht onderdanich: d want daer en is gheen Macht / dan van Gode: ende die Machtich zijn/ die zijn van Gode gheordineert.

2 So dan / wie der Macht wederstaet/ die wederstaet der ordinantie Godts: ende diese wederstaen / die sullen het oordeel teghen henselven nemen.

3 Want de Overste en zijn niet e te vreesen den ghenen die goet doen/ maer die quaet doen. Wilt ghy de Macht niet vreesen/ so doet dat goet is / ende ghy sult prijs van haer hebben.

4 Want het is Gods Dienersse/ u tot goet: Maer ist dat ghy doet dat quaet is / soo vreest: want sy en draecht het sweert niet te vergheefs. Want het is Gods Dienersse ende Wreeckster / tot f straffe den ghenen die quaet doet.

5 Daerom moetmen onderdanich zijn niet alleenlick om der straffe/ maer oock om der conscientie.

6 Want hierom betaelt ghy oock schattinghe: want sy zijn Godts Dienaers/ tot dit selve ghedurichlijck arbeydende.

7 g Geeft dan eenen yeghelijcken dat ghy schuldich zijt: schattinghe/ dien ghy schattinge [schuldich zijt:] tol/ dien ghy tol schuldich zijt:] vreese/ dien ghy vreese [schuldich zijt:] eere/ dien ghy eere [schuldich zijt.]

8 h En weest niemande niet schuldich dan malcanderen lief te hebben/ (want wie den anderen lief heeft/ die heeft de wet vervult.

9 Want dit / [namelijck/] i Ghy en sult gheen overspel doen: Ghy en sult niet dootslaen: Ghy en sult niet stelen: Ghy en sult gheen valsch ghetuyghenisse gheven: Ghy en sult niet begheeren: ende so daer eenich ander ghebodt is / wort in desen woorde begrepen/ [namelijck:] k Ghy sult uwen naesten lief hebben ghelijck u selven.

10 De liefde en doet den naestē geen quaet. l (Soo is nu de liefde de vervullinghe der Wet.)

11 Ende dat/ in dewijle ghy de gheleghentheyt des tijts weet/ [namelick/] dat het nu tijt is/ dat wy vanden slape opstaen: want de salicheyt is ons nu naerder/ dan doe wy ghelooft hebben.

12 De nacht is vergaē/ ende de dach is aengecomen. n Laet ons dan de wercken der duysterheyt afleggben: ende met de wapenen des lichts becleet worden.

13 Laet ons eerbaerlick wandelen/ als inden dage: o niet in brassen ende dronckenschap/ p niet in slaepcameren ende q wulpsheden/ niet in r kijven ende nijdicheyt:

14 s Maer doet aenden Heere Jesum Christum/ t ende en besorcht het vleesche niet tot lusten.

Schattinge. / g Mat.22.21 / Liefde. / h Galat.5.14 / 1.Tim.1.5 / i Exod.20.14 / Deut.5.18 / Mat.19.18 / k Levi.19.17 / Mat.22.38 / Marc.12.31 / Gala.5.14 / Jaco.2.8. / l 1.Tim.1.5 / m 1.Thes.5.6 / Ephes.5.14 / n Col.3.8 / o Luce 21.34 / 1.Thess.5.6 / p 1.Cori.6.10 / Ephes.5.5 / q Ofte/ deertelheden. / r Jaco.3.14 / s Gala.5.16 / t 1.Pet.2.11

Dat xiiij. Capittel.

1. De Christelijcke vryheyt moet ghematicht worden na der liefde ende stichtinge des naesten/ 22. ende en moet niet doen teghen de conscientie.

1 DEn ghenen die cranck is int gheloove/ neemt op/ [maer] niet tot a twistighe tsamensprekinghen.

2 De een ghelooft datmen alle dinck eten mach: ende die cranck is int [gheloove/] ete moes.

3 b Wie eet/ die en verachte hem niet / die niet en eet: ende wie niet en eet/ die en verdoeme hem niet die eet: Want Godt heeft hem aenghenomen.

4 c Wie zijt ghy/ die eēs anders huysknecht oordeelt? Hy staet ofte valt zijnen Heere: maer hy sal d opghehouden worden/ want God is machtich hem e te houden staende.

5 f De een acht den eenē dach meer dan den anderen: de ander acht alle de dagē gelijck. Een yegelijck zy versekert in zijn gevoelen.

6 Wie den dach acht/ die achten den Heere: ende wie den dach niet en acht / die en achten den Heere niet. g Ende wie eet/ die eet den Heere: Want hy danckt Godt: ende wie niet en eet/ die en eet den Heere niet/ ende danckt Godt.

7 h Want niemant van ons en leeft hemselven/ ende niemant en sterft hemselven.

8 Want ist dat wy leven/ so leven wy den Heere: ende ist dat wy sterven / so sterven wy den Heere. Het zy dan dat wy leven/ het zy dat wy sterven/ wy zijn des Heeren.

Van de crancke in het ghebruyck der spijsen ende daghen. / a Ofte/ twijfelachtich. Spijse. / b Col.2.16 / c Jacob.4.12 / d Of/ opgherichte/ / e Of/ op te richten. / f Galat.4.10 / Col.2.16 / g Deut.8.10 / 1.Cor.10.31 / 1.Tim.4.3 / h 2.Cor.5.15 / Galat.2.20 / 1.Thess.5.10 / 1.Petr.4.2

Want

9 Want hier toe is Christus ooc gestoruen/ eñ weder opgestaen/ ende weder leuendich geworden/ om dat hy beyde ouer leuendige ende doode heerschappie hebben soude:

10 Maer ghy/wat oordeelt ghy uwē broeder? Oft oock ghy/wat veracht ghy uwen broeder? i Want wy sullen alle voor den Richtstoel Christi ghestelt worden.

11 Want daer is gheschreuen: k Jck leue/seyt de Heere: voor my sal alle knye buygen: Eñ alle tonghe sal den Heere belijden.

12 l Soo sullen wy dan / een yeghelick van hemseluen/ Gode rekenschap gheuen.

13 Laet ons dan malcanderē niet meer oordeelen/ maer oordeelt liever dit/ [namelick] m dat den broeder gheen oorsake tot vallen oft aenstooten ghegheuen en worde.

14 Jck weet ende ben versekert in Christo Jesu / datter n niet onreyn en is in hemseluen: dan den genen die yet meynt onreyn te zijn/ dien [is dat] onreyn.

15 Maer ist dat v broeder om der spijsen wille bedroeft wort/ so en wandelt ghy niet na der liefde: o verderft hem niet met uwe spijse/ voor den welckē Christus gestoruē is.

16 Dat dā uwe goet niet gelastert en worde.

17 p Want het Conincrijcke Gods en is niet spijse eñ dranck: maer rechtueerdicheyt/ ende vrede/ eñ blijschap door den heyligen geest.

18 Want wie hier in Christo dient / die is Gode aengenaem/ eñ behaecht dē menschē.

19 Laet ons dan soecken dat ten vrede dient/ ende tot malcanders stichtinghe.

20 Verderft Godts werck niet om der spijsen wille. q Alle dinck is reyn / maer het is quaet den mensche diet met aenstoot eet.

21 r Het is goet geē vleesch te etē/ noch wijn te drinckē/ noch yet waer aen v broeder hem stoot/ of gheerghert/ of ghecrenckt wort.

22 s † Ghy hebt geloove: hebt dat by v seluē voor God. Salich is hy/ die hemseluen niet en verdoemt/ in het gene dat hy aen neemt.

23 Maer wie twijfelt / die is veroordeelt/ ist dat hijt eet / want hy en eet niet wt den gheloove.

24 t Ende al wat wt den gheloove niet en is/ dat is sonde.

Dat xv. Capittel.

1. De stercke moeten de swackheyt der crancken dragen/ 8. so wel de Joden als de Heydenen zijn gheroepen door ghenade/ 22. de oorsake die Paulum verhindert heeft de Romeynē te besoecken/ 30. der welcker ghebet hy begheert.

1 Maer a wy die sterck zijn / zijn schuldich der swacken cranchedē te dragen/ eñ niet ons seluen toe te geuen.

2 Een yegelick van ons gheue zijnen naesten toe tot het goede/ [namelick] tot stichtinghe:

3 Want Christus en heeft oock hem seluen niet toe ghegheuen / maer ghelijck ghescreuen is: b De versmadinghen der ghener die v versmaden/ zijn op my ghevallen.

4 c Want al wat te voren ghescreuen is/ dat is tot onser stichtinge ghescreuen: om dat wy door lijdtsaemheyt eñ vertroostinge der Schriften/ hope hebben souden.

5 De God der lijdtsaemheyt ende vertroostinghe/ gheue v lieden / d dat ghy eensins onder malcanderen ghevoelen meucht in Christo Jesu.

6 Op dat ghy Godt ende den Vader onses Heeren Jesu Christi meucht eendrachtelick met eenen monde prijsen.

7 Daerom neemt malcanderen aen / gelijck oock Christus ons aenghenomen heeft/ tot de heerlickheyt Godts.

8 Want ick segghe / dat Jesus Christus gheworden is een Dienaer der besnijdinge: e voor de waerheyt Godts / om de beloften der Vaderen vast te maken.

9 Ende om dat de Heydenen Godt voor de genade prijsen souden: gelijck gescreuen is: f Hierom sal ick v belijden onder de Heydenen/ ende uwen Name singhen.

10 Ende wederom seydt hy: Weest vrolijck ghy Heydenen met zijnen volcke.

11 Eñ wederom: g Looft den Heere alle Heydenen/ ende prijst hem mede alle Volcken.

12 Ende wederom seydt Esaias: h Daer sal wesen de wortel Jesse / ende die daer wt rijsen sal om de Heydenen te regeeren: in hem sullen de Heydenen hopen.

13 De Godt der hope vervult v lieden met alle blijschap ende vrede in het gheloove/ op dat ghy overvloedich zijt in der hope/ i door de cracht des heylighen Gheests.

14 Jck ben versekert / Broeders / van v lieden/ dat ghy oock vol goetheyts zijt/ vervult met alderley kennisse / ende machtich oock k ‡ malcanderen te vermanen.

15 Maer ick hebbe te stoutelijcker tot v lieden gheschreuen/ Broeders/ eens deels om v te doen gedencken l door de genade die my van Gode ghegeuen is.

16 Dat ick een Dienaer Jesu Christi soude wesen tot de Heydenen / om het Euangelium Godts heylichlijck te bedienen / op dat de Offerhande der Heydenen worde aenghenaem/ ende gheheylicht door den heylighen Gheest.

17 So hebbe ick dan roem in Christo Jesu/ in dinghen die Godt aengaen.

18 Want ick en m soude niet derren sprekē van eenich dinc/ dat Christus door my niet gewrocht en heeft/ tot der Heydenen gehoorsaemheyt/ met woorden ende wercken.

19 Door cracht der teeckenen/ ende wonderheden door de cracht des Gheests Godts: Soo dat ick van Jerusalem aen/ ende rontomme tot Illyricum toe/ het Euangelium Christi vervult hebbe:

20 Ende also eergierich gheweest ben/ om het Euangelium te prediken/ niet daer Christus genoemt was/ op dat ick niet op eens anders fondament en timmerde:

21 Maer ghelijck ghescreuen is: n Dien daer niet van vercondicht en was / die sullent sien: ende die niet ghehoort en hebben/ sullent verstaen.

22 Waerom ick oock dickmaels ben o verhindert geweest tot v te comen.

23 Maer nu/ als ick niet meer plaetse in dese Landen en hebbe/ eñ van over vele Jaren p begeert hebbe tot v te comen.

24 Wanneer ick nae Hispanien reysen sal/ dan sal ick tot v liedē comē. Want ick hope aldaer door te reysen / ende v te sien / eñ van v derwaerts ghelept te worden: als ick eerst sal eens deels van v lieden vervult wesen.

25 Mare nu q reyse ick na Jerusalem/ dienende den heylighen:

26 r Want het heeft den ghenen die in Macedonia

Marginal notes (left): i Mat.25.31 2.Cor.5.10 k Esaie 45.23 Philip.2.10 l Psal.62.13 Jere.17.10 ende 32.19 Mat.16.27 Roma.2.6 1.Cor.3.8 2.Cor.5.10 Gala.6.5 Apoc.2.23 ende 22.12 m 2.Mach.6.18 1.Cor.10.32 2.Cor.6.3 n Mat.15.11 Actor.10.15 1.Cor.8.4 1.Tim.4.4 o 1.Cor.8.11 Het Conincrijcke Gods. p 1.Cor.8.8 q Titi 1.15 Ergernisse. r 1.Cor.8.13 2.Cor.11.9 s † And. hebt ghy gheloove: t Titi 1.15 De crancke moetmen draghen. a Galat.6.1 1.Cor.9.22 b Psal.69.10 c Rom.4.23 Ghebruyck der Schrift. d Rom.12.16 1.Cor.2.10 Philip.2.2 ende 3.16 1.Petri 3.8

Marginal notes (right): e Dat is/ om te bewijsen dat God waerachtich is. f 2.Sa.22.50 Psal.18.50 g Psal.117.1 h Esaie 11.10 Apoc.5.5 ende 22.16 i Griecx/in k † And. anderen. l Of/om Paulus der Heydenen Dienaer. m Of/ ware niet machtich n Esaie 52.15 o Rom.1.13 1.Thess.2.18. p Rom.1.10 ende 15.32 1.Thes.2.10 2.Tim.1.4 q Act.19.21 ende 24.17 r Act.11.29 1.Cor.16.4 2.Cor.8.4 ende 9.1

cedonia ende Achaia zijn goet gedocht/ den armen Heylighen in Jerusalem wat mede te deylen.

27 Want het heeft hen goet gedocht/ende sy zijn hare schuldenaers. f Wat ist dat de Heydenen harer geestelicker goeden deelachtich geworden zijn: so zijn sy oock schuldich hen met vleeschelicke [goeden] te dienen.

f 1.Cor. 9. 11 Gala. 6.6

28 Als ick dan dit sal volbrocht / ende hen dese vrucht versegelt hebben / sal ick weder keeren door v na Hispanien.

29 t Ende ick weet/als ick tot v lieden comen sal/dat ick u met vollen seghen des Euangeliums Christi comen sal.

t Rom. 1.11 u Gri. in volheyt des seghens.

30 Ende ick bidde v Broeders / door onsen Heere Jesum Christum/ende door de liefde des Geests / x strydt met my in uwe ghebeden voor my tot Godt:

x 2.Cor.1. 11

31 y Dat ick vande ongheloovighe / die in Judea zijn/ verlost worde / ende desen mijnen Dienst/dien ick doe/tot Jerusalem aenghenaem worde den Heylighen.

y 1.Thes. 3.2

32 z Op dat ick met blijschap door den wille Gods tot v come/ende my met v vermake.

z Rom. 1.10 ende 15.23

33 De Godt des vredes [zy] met v lieden/ Amen.

Dat xvi. Capittel.

1. Hy recommandeert sommighe / 3. ende groet vele broeders/ 13. vermaent hen te wachten van de twistmakers / 25. ende danckt Godt voor de openbaringhe des Euangeliums.

1 Ick beuele v Pheben onse suster / die een Dienersse is der Ghemeynte die in Cenchrea is:

2 Dat ghyse ontfangt inden Heere/gelijck den Heylighen betaemt:ende haer bystaet/ in wat sake sy v behoeft: want sy heeft velen bystant ghedaen/ende oock my seluen.

3 a Groet Prisillam ende Aquilam mijne medehulpers in Christo Jesu:

a Act.18,2.26

4 (De welcke hare halsen voor mijn leuen ghewaecht hebben/ welcken niet alleene ick dancke/maer oock alle de Ghemeynten der Heydenen.)

5 En [groet] de Gemeynte in haren huyse. Groet Ephenetum mijnen liefsten/de welcke is de eerstelinck der [Gemeynte] Achaie tot Christum.

6 Groet Mariam/ die seer aen ons ghearbeyt heeft.

7 Groet Andronicum/ende Juniam mijne Maghen ende medegeuangenen/de welcke vermaert zijn onder de Apostelen/ende oock voor my in Christo gheweest zijn.

8 Groet Ampliam mijnen lieuen inden Heere.

9 Groet Vrbanum mijnen medehulper in Christo/ende Stachyn mijnen lieuen.

10 Groet Appellem den beproefden in Christo. Groetse die van Aristoboli [huysghesin zijn.]

11 Groet Herodinen mijn maechschap: groetse die van Narcissi [huysghesin zijn/] die in den Heere zijn.

12 Groet Triphenam ende Tryphosam/die in den Heere arbeyden. Groet Persidem den lieuen / die seere ghearbeyt heeft in den Heere.

13 Groet Rufum / den wtuercorenen inden Heere/ ende zijne moeder ende de mijne.

14 Groet Asyncritum / Phlegontem / Hermam/Patrobam/ Hermen/ende de Broederen die met hen zijn.

15 Groet Philologum en Juleam/ Nerea/ ende zijn suster / ende Olimpam/ ende alle de Heylighen die met hen zijn.

16 b Groet malcanderen met eenen heyligen cusse. De Ghemeynten Christi groeten v.

b 1.Cor.16.20 2.Cor. 13.12 1.Thess. 5.26 1.Pet.5.14

17 c Ick bidde v Broeders: Hebt acht op de ghene die tweedracht ende erghernisse maken teghen de leere die ghy gheleert hebt/ ende wijckt van hen.

c Col.2.8 Titi.3.9 2.Joan.10 d Mat.18. 8 2.Thess.3.6 2.Tim.3.5 Phil. 3.18

18 Want de sulcke en dienen den Heere Jesu Christo niet/maer haren eygenen buyck: ende veruoeren de herten der eenuoudigen/ door schoon spreken ende pryssen.

19 Want uwe ghehoorsaemheyt is tot allen ghecomen. Daerom verblyde ick my ouer v lieden : maer ick wil dat ghy e wijs zyt in het goede/ende onnoosel in het quade.

e Mat.10.16

20 En de God des vreden sal den Duyuel cortelick onder uwe voeten vertreden. De ghenade onses Heeren Jesu Christi/ zy met v/Amen.

21 V groeten f Timotheus mijn medehulper/g ende Lucius/en h Jason / ende i Sosipater/mijne maghen.

f Act. 16.1 Phil. 2. 9 1.Thess.3.2 g Act.13.1 h Act.17.8 i Act.20.4

22 Ick Tertius die den brief ghescreuen hebbe/groete v in den Heere.

23 V groet k Gaius/mijn ende der geheeler Gemeynten Weert. V groet l Erastus de Rentmeester der Stadt / ende Quartus de broeder.

k Cor.1.14 l 2.Tim.4.20

24 De genade ons Heeren Jesu Christi/ zy met v allen/ Amen.

25 m Ende hem die v versterken can na mijn Euangelium/ende de predikinghe Jesu Christi/ n na de ontdeckinge der verborghentheyt / die van eewighen tyde verswegen is gheweest:

m Ephe. 3.20 n Ephes. 1.9 ende 3.9 Coloss.1.26 2.Tim.1.10 Titi.1.2 1.Pet.1.20

26 (Maer nv gheopenbaert / ende door de Prophetische Schriften na het beuel des eewighen Godts/ tot ghehoorsaemheyt des gheloofs onder alle de o Heydenen geopenbaert is.)

o Of/ volcken

27 Desen eenighen wijsen Gode / door Jesum Christum/ zy de Heerlickheydt van eewicheyt/ Amen.

Tot den Romeynen ghescreuen van Corinthen/ [ghesonden] door Pheben/ een Dienersse der Gemeynten te Cenchrea.

DE EERSTE SENDBRIEF Pauli totten Corinthen.

Argument.

IN den eersten Sendbrief tot de Corintheren handelt hy verſcheyden dinghen/ nochtans voornemelijck de ghebreken dier Ghemeynte beterende. Hy handelt teghen de Wereltlijcke Philoſophie/ voor de eenvoudichept des Euangelij: van den dienſt des woorts/ ende datmen de eere daer van moet Gode alleen toeſchrijuen. Hy handelt oock teghen haer ſchandelijcke ouerdaet ende oncuyſchept: Item van den houwelijcke/ houwelijckſcheydinghe/ tweeden houwelijcke. Hy leert hoemen de vreemde Godtſdienſten behoort te vlieden/ van den rechten Godſdienſt der Christenen te houden/ eñ weder op te richten/ van de menigherley gauen der Ghemeynte/ ende van de eendrachtichept/ ofte liefde/ van de vreemde tongen/ ende gebruyck der Prophetye/ van de wederopſtandinghe der dooden/ ende ſommighe andere nutte dinghen.

Dat eerſte Capittel.

1 Paulus de genade Godts in hē gepreſen hebbende/ 10. vermaentſe tot eenichept/ eñ ootmoedichepdt de moeder daer van/ 28. ende leyt alle hoochept af/ die in Godt niet ghefondeertſen is.

PAulus gheroepen tot een Apoſtel Jeſu Chriſti/ door dē wille Gods: ende de broeder Soſthenes/ 1

2 Der Ghemeynte Gods die te Corinthen is / a den gheheylichden in Chriſto Jeſu b [ende] geroepen Heyligen/ c met allen die den Name onſes Heeren Jeſu Chriſti aenroepen/ in wat plaetſe het zy/ haers [Heeren/] ende oock onſes.

3 d Genade eñ vrede [zy] v lieden van Gode onſen Vader/ eñ den Heere Jeſu Chriſto.

4 Jck dancke mijnen Godt alle tijt van v lieden/ om de ghenade Godts / die v lieden ghegheuen is in Chriſto Jeſu:

5 e Dat ghy in allen zijt rijcke ghewordden in hem/ in allen woorde ende aller kenniſſe:

6 Ghelijck de getuygeniſſe Chriſti in v lieden, verſterckt is ghewecſt:

7 So dat ghy in geene gaue verhindert en zijt: f verwachtende op de openbaringe onſes Heeren Jeſu Chriſti:

8 g De welcke v oock ſal tot dē eynde verſtercken / op dat ghy onſtraffelijck zijt inden dach onſes Heeren Jeſu Chriſti.

9 h Godt is getrouwe/ door welcken ghy gheroepen zijt tot de ghemeynſchap zijns Soons Jeſu Chriſti onſes Heeren.

10 Maer ick bidde v / broeders / door den Name onſes Heeren Jeſu Chriſti/ dat ghy alle i eenſins ſpreeckt/ ende dat gheen tweedracht onder v en zy: k maer weeſt vereenicht in eenen ſin/ ende in een ghevoelen.

11 Want my is te kennen ghegheuen/ broeders/ door [ſommighe] wt Cloes huyſghezinne van v/ dat daer twiſt onder v liedē is.

12 Jck ſegge daer van/ dat een yegelijck van v ſeyt: l Jc ben Pauli/ maer ic ben m Apollo/ maer ick ben Cephe/ maer ick ben Chriſti.

13 Js Chriſtus gedeylt ? Js Paulus voor v ghecruyſt? Of zijt ghy inden name Pauli ghedoopt gheweeſt?

14 Jck dancke Godt/ dat ick niemant van v ghedoopt en hebbe/ dan n Criſpum ende o Gaium:

15 Op dat niemant en ſegge/ dat ick in mijnen naem ghedoopt hebbe.

16 Maer ick hebbe oock p Stephani huyſgeſin gedoopt : voort en weet ick niet of ick yemant anders ghedoopt hebbe.

17 Want Chriſtus en heeft my niet gheſonden om te doopen / maer om het Euangelium te vercondighen : q niet r met conſte van ſpreken/ op dat het Cruyce Chriſti niet verydelt en worde.

18 Want het woort vanden Cruyce is wel den genen die verloren worden/ een dwaeſhept : maer ons die wy behouden worden/ is het ſ de macht Godts.

19 Want daer is geſchreuē: t Jc ſal de wijſhept der wijſen te niete maken/ ende het verſtant der verſtandigen ſal ic u wech nemen.

20 x Waer is de wijſe? waer is de ſchrijuer? waer is de y onderſoecker deſes Werelts? Heeft Godt niet de wijſhept deſer Werelt dwaes ghemaeckt?

21 z Want dewijle inde wijſhept Godts de Werelt Godt niet ghekent en heeft door de wijſhept/ ſo heuet Gode behaecht/ door a eē dwaſe predikinge/ de geloouige te behoedē.

22 Dewijle b de Joden teeckenen begeeren/ ende oock de Griecken wijſhept ſoecken.

23 Ende wy prediken den ghecruyciehden Chriſtum/ c den Joden wel een ergherniſſe/ ende den Griecken een dwaeſhept:

24 Maer hen die gheroepen zijn/ beyde den Joden eñ Grieckē/ [predikē wy] Chriſtum de macht Gods/ ende de d wijſhept Gods.

25 Want de dwaeſhept Godts / is wijſer dan de menſchen zijn : ende de cranckhept Godts/ is ſtercker dan de menſchen zijn.

26 Want ghy ſiet uwe roepinge/ broeders/ e dat niet vele wijſe nae den vleeſche / niet vele machtighe / niet vele Edele gheroepen en zijn:

27 Maer het dwaſe der Werelt heeft Godt wtuercoren/ om de wijſe te beſchamen: Eñ het crancke des Werelts heeft Gode wtuercoren/ om het ſtercke te beſchamen.

28 Eñ het onedele der werelt/ eñ het verachte heeft God wtuercorē/ eñ het gene dat niet en is/ om het gene dat is/ te niete te maken.

29 Op dat geen vleeſch voor hem en roeme.

30 Maer wt hem zijt ghylieden in Chriſto Jeſu/ de welcke ons wijſhept van Gode geworden is /. ende f rechtueerdichepdt / ende g heylichept/ ende verloſſinghe.

31 Op dat/ gelijck geſchreuen is: h Wie hem i beroemt/ die beroeme hem in den Heere.

a Joā.17.19 Acto.15.9 1.Theſſ.4.7
b Rom.1.7 Epheſ.1.1 2.Tim.1.22
c Rom.1.7 2.Cor.1.2 Epheſ.1.2 1.Pet.1.2
e Coloſ.1.9
f Phil.3.20 Tit.2.13
g 1.The.3.13 ende 5.23
h 1.The.5.23 1.Cor.10.13
i Gri. het ſelue
k Rom.12.16 ende 15.5 Phil.2.2 ende 3.16 1.Pet.3.8
l 1.Cor.3.4
m Acto.18.24 1.Cor.16.12.
n Acto.18.8
o Rom.16.12
p 1.Cor.16.15.17
q 1.Cor.2.14. 2.Pet.1.16
r Gri. in wijſhept der redenen/
ſ Rom.1.16
t Eſai.29.14 Job.5.13
u Of/ veracht
x Eſai.33.18
y Of/ diſputeerder
z Mat.11.25 Luce.10.21
a Griecx/ de dwaeſhept der predinghe?
b Mat.12.39 ende 16.1 Joan.4.48
c Joā.6.60.66
d Coloſſ.2.3
e Joan.7.48 ende 12.42 Jacab.2.5
f Jere.23.5
g Joā.17.19
h Jere.9.23 2.Cor.10.17 Eſai.65.29
i Of/ verhencht

Dat ij. Capittel.

1. Hy verhaelt in wat nederhept hy hen vercondicht heeft het Euangelium / veracht vander Werelt. 7. nochtans vol wijſhepts / die den natuerlijcken menſche onbegrijpelijc is/ 10. ten ſy door de openbaringhe des heylighen Gheeſts.

Paulus en ghebruyckt gheen conſte van ſpreken int prediken.

1 ENde ick Broeders/ als ic tot v quam/ a en ben niet gecomē met wtnementhept van ſpreken/ ofte wijſhept/ v verCondigende het ghetuyghenisse van Godt.

2 Want ick en hebbe niet b gheacht yet te weten onder v lieden / dan Jeſum Chriſtum/ ende

a 1.Cor.1.15 ende 2.4
b Of/ geen achte ghehadt om yet te weten/

stum/ende den seluen ghecruycighet.

e Acto.18.1

3 c Ende ick hebbe by v lieden gheweest met cranckheyt / ende vreese / ende groote beuinghe.

d 1.Cor.1.15 ende 2.1 2.Pet.1.16
e Griecx/des Gheests/ende machts.

4 Ende mijn woort / ende mijn predikinge en heeft niet gheweest d in beweghelijcke woorden der menschelijcker wijsheyt:maer betooninghe e der Gheestelijcker macht.

5 Op dat uwe gheloove niet en zy in wijsheyt der menschen/maer inde cracht Gods:

f Job.28.20
g Jaco.3.15
h 1.Cor.15.24

6 f Maer wy spreken wijsheyt onder de volmaeckte: niet g wijsheyt deser Werelt/ noch der Oversten deser Werelt/ h de welcke te niete worden:

7 Maer wy spreken de wijsheyt Godts/ [welcke is] in verborgentheyt/ [dat is] de verborghen [wijsheyt/] de welcke Godt te voren bescheyden heeft/eer de Werelt was/ tot onser heerlijckheyt.

i Mat.11.25 Joan.7.48 2.Cor.13.14
k Joan.16.3 Acto.3.17 ende 13.27 1.Tim.1.13
l Esai.64.4

8 i De welcke geen Overste deser Werelt bekent en heeft: k want haddē sy se bekent/ so en hadden sy den Heere der heerlijckheyt gheensins ghecruyst.

9 Maer [wy prediken v] gelijck geschreven is: l dat gheen ooghe ghesien en heeft/ noch oore ghehoort / noch in het herte des menschen ghecomen en is/dat Godt bereyt heeft den ghenen die hem lief hebben.

m Mat.13.11 2.Cor.3.14
n Sap.7.23

10 m Maer ons heeft het Godt gheopenbaert/door zijnen Geest: n Want de Geest doorsoeckt alle dingen/ooc de dieptē Gods.

o Of indē etc.

11 Want wat mensche weet het ghene dat o des menschē is/dan de geest des menschē die in hem is? Also en weet oock niemant het gene dat Gods is/dan de Geest Gods.

12 Ende wy en hebben niet ontfangen den gheest des Werelts : maer den Gheest die p wt Gode is : op dat wy weten wat ons van Gode gheschoncken is.

p Of/in/etcet.
q 1.Cor.1.15 ende 2.4 2.Pet.1.16
r Griecx/in
s Rom.8.5
t Zielijcke / of die vernuft volcht.
u Ofte / want het geestelijck/ of dat het geestelijck.

13 Het welcke wy oock spreken/ q niet r met redenen die de menschelijcke wijsheyt leert/ maer met [redenen] die de heylighe Gheest leert : ende voeghen Gheestelijcke [dingen] tot Gheestelijcke.

14 Maer s de t natuerlijcke mensche en begrijpt niet dat des Gheests Godts is:want het is hem dwaesheyt / ende hy en can niet verstaen u het ghene dat Geestelijck onderscheyden wort.

x Prou.28.5
y Of / verstaet

15 Maer de x Gheestelijcke [mensche] y onderscheyt alle dinck : ende selue en wort hy van niemant onderscheyden.

z Esai.40.13 Rom.11.34 Sap.9.13

16 z Want wie heeft de meyninge des Heeren gekent/die hem soude raet geuen? maer wy hebben de meyninghe Christi.

Dat iij. Capittel.

1. Waerom hy soo nederich was inde leere/ 4. van het werck en weerdicheyt des Diensts/ 21. op de welcke men niet: steunen noch roemen en mach/dan op Godt alleen.

1 Ende ick Broeders/en conde tot v lieden niet spreken als tot Geestelijcke/ maer als tot vleeschelijcke / als tot jonghe kinderen in Christo.

a Heb.5.12 1.Pet.2.2

2 a Ick hebbe v lieden met melck ghevoet/ ende niet met spijse: want ghy en vermochtet noch niet / Ja oock nu en vermeughet ghylieden niet.

b 1.Cor.1.10 Gala.5.19 Jaco.3.16

3 Want ghy zijt noch vleeschelijc: b Wandewijle onder v lieden nijdt is / ende twist/ ende tweedracht/ zijt ghy dan niet vleeschelijck/ende wandelt na den mensche?

c 1.Cor.1.11

4 Want als deen seyt : c Ick ben Pauli: ende dander: Ick Apollo : zijt ghy dan niet vleeschelijck?

d Acto.18.24 1.Cor.1.11 ende 16.12

5 Wie is dan Paulus? eñ wie is d Apollos? anders dan Dienaers / door welcke ghy ghelooft hebt ? ende ghelijck de Heere eenen yeghelijcken ghegheuen heeft?

e Act.18.28 ende 19.1

6 Ick hebbe gheplant/ e Apollos heeft nat ghemaeckt:maer Godt heeft den wasdom ghegheuen.

7 Soo en is dan noch die plant/ noch die nat maeckt yet : maer Godt die den wasdom gheeft.

f Psal.62.13 Jere.17.10 ende 32.19 Mat.16.27 Rom.2.6 ende 14.12 2.Cor.5.10 Galat.6.5 Apoc.2.23 ende 22.12
g 1.Cor.6.1
h Ephe.2.19

8 Ende die plant/ende die nat maect/ zijn een: maer f een yeghelijck sal zijnen loon ontfanghen/na zijnen arbeyt.

9 Want wy zijn Godts g medewerckers: Gods Ackerwerck/ Godts h Timmeringe zijt ghy.

10 Na de ghenade die my Godt ghegheuen heeft / hebbe ick als een wijs Timmermeester het fondament ghelyt: ende een ander timmert daer op. Maer een yeghelijck siet toe/hoe hy daer op timmert.

* Esa.28.16 Mat.16.18

11 Want niemant en can een ander fondament legghen/ dan het ghene * dat ghelegt is/welck is Jesus Christus.

12 Ende ist dat yemant op dit fondament timmert/ gout / siluer / costelijcke steenen/ hout/hoy/stoppelen:

i Esai.48.10 1.Pet.1.7 ende 4.12

13 Eens yegelijcx werck sal openbaer worden:i want de dach sal het openbarē. Want het sal door het vyer gheopenbaert worden/ ende hoedanich een yeghelijcx werck is / sal het vyer beproeuen.

k Of/het
l Of/het

14 Soo yemants werc blijft/dat hy daer op getimmert heeft / k die sal loon ontfangen.

15 So yemants werck verbrant/ soo sal l hy schade lijden:maer hy sal behouden wordē/ nochtans also als door vyer.

m 1.Cor.6.19 2.Cor.6.16 Hebr.3.6 1.Pet.2.5

16 m Weet ghy niet dat ghy Gods Tempel zijt/ende de Gheest Godts in v woont?

17 Soo yemant den Tempel Godts schent/ dien sal Godt schenden: Want den Tempel Godts is heylich/welck ghylieden zijt.

n Prou.3.7 Esai.5.21

18 n Niemant bedrieghe hemseluen: Soo yemant onder v lieden dunckt wijs te zijn/ die worde dwaes in dese Werelt/op dat hy wijs worde.

o Job.5.13
p Psal.94.11

19 Want de wijsheyt deses Werelts / is dwaesheyt by Godt. Want daer is geschrevē: o Hy grijpt de Wijse in hare listicheyt.

20 Ende wederom : p De Heere kent der Wijsen overlegginghen/dat sy ydel zijn.

21 So dan/niemant en roeme op menschen: want het is al uwe.

22 Het sy Paulus/het sy Apollo/het sy Cephas/het sy de Werelt/het sy het leuen / het sy de doot/het sy het teghenwoordighe / het sy het toecomende:het is al uwe.

23 Maer ghy zijt Christi: eñ Christus is Gods

Dat iiij. Capittel.

1. Waer voor De Dienaers des Euangeliums moeten geacht zijn. 8 De hoouerdicheyt der Corinthen wort ghestraft: 9. De gheueynstheyt der valschen Apostelen door exempelen ontdeckt.

Hoemen de Dienaers achten sal.

a Mat.24.45 2.Cor.6.4 Titi.1.7
b Luce.12.42

1 So achte ons eē [yegelijc] mensche/als voor a Dienaers Christi/ende wtdeelders der verborghentheden Godts.

2 Ende voort wort in de wtdeelders versocht / b dat een yeghelijck ghetrouwe bevonden worde.

Oordeelen. — t Gri. daghe

Ende my is het voor het minſte/ dat ick 3 van v lieden gheoordeelt worde/ of van eenen menſchelijcken t oordeele: maer ick en oordeele oock my ſeluen niet.

Want ick en weet my ſeluen gheens 4 dincx ſchuldich: v Nochtans en ben ick daer door niet rechtueerdich: maer de Heere is de ghene die my oordeelt.

v Exo.34.7 Job.9.2 Pſal.142.2

e Soo dan/ en oordeelt niet voor den tijt/ 5 tot dat de Heere coemt/ die f oock int licht ſal brengen/ dat in de duyſterheyt verborgē is/ ende den raet der herten ſal openbaren: eñ dan ſal eē yegelijck van Gode lof hebbē.

e Mat.7.1 Rom.2.1 — f Gri. het verborghen der duyſterheyt verlichten ſal.

Dit Broeders hebbe ick by gelijckeniſſe 6 op my eñ op Apollo gheduydt/ om uwent wille: om dat ghy in ons ſoudt leeren/ niet [van v] te geuoelen/ bouen dat [nu vā my] geſchreuen is: op dat hem niet om yemants wille/ deen teghen den anderen op en blaſe.

Want wie ſcheyt v wt? ende g wat hebt 7 ghy/ dat ghy niet ontfangē en hebt? Eñ iſt dat ghy het ontfangē hebt/ wat roemt ghy/ als of ghy het niet ontfanghen en hadt?

Alle dinck ontfanghen wy van Godt. — g Jaco.1.17

Ghy zijt nu verſaet/ ghy zijt nu rijcke ge- 8 worden/ ghy hebt heerſchappije ſonder ons/ ende: och oft ghy heerſchappije hadt/ op dat wy oock mochten met v lieden heerſchappije hebben.

Want ick houde/ dat Godt ons [name- 9 lijc/] de laetſte Apoſtelen/ h vertoont heeft/ als i die ter doot geeyndicht zijn: want wy zijn een gaepſpel ghewordden der Werelt/ eñ den Enghelen/ ende den menſchen.

h Of/ voorgeſtelt/ — i Pſal.44.23 Rom.8.36 1.Cor.4.11

Wy [zijn] dwaes om Chriſti wille/ maer 10 ghylieden [zijt] wijs in Chriſto: wy zijn cranck/ maer ghyliedē [zijt] ſterck: Ghylieden [zijt] eerlijck/ maer wy [zijn] k veracht.

k Gri. eerloos.

Tot op deſer ure lijden wy hongher ende 11 dorſt/ ende zijn naeckt/ ende worden gheſlaghen met vuyſten/ ende en hebben gheen ſeker woonſtede.

l Ende arbeyden ende wercken met onſe 12 handen. m Wy worden ſchandelijck aengeſproken/ ende ſegenen: wy wordē veruolcht/ ende zijn lydtſaem.

l Act.18.3 ende 20.34 1.Theſſ.2.9 2.Theſſ.3.8 — m Mat.5.44 Luce.23.34 Act.7.60

Wy worden gelaſtert/ eñ bidden: wy zijn 13 geworden als een wtworpſel deſer Werelt/ eñ aller menſchen wtuaechſel/ tot noch toe.

Dit en ſchrijue ick niet/ om v n lieden te 14 beſchamen: maer ick vermane v als mijn lieue kinderen.

n Grieck/ uwe ſchande verwytende:

Want al hadt ghylieden thien duyſent 15 Leermeeſters in Chriſto: [ſo en hebt ghy] nochtans niet vele Vaders: want o in Chriſto Jeſu hebbe ick v lieden door het Euangelium ghegenereert.

p So bidde ick v lieden dan/ weeſt mijne 16 nauolghers.

o Gala.4.19 Philem.10 Jaco.1.18 — p 1.Cor.11.1 Phil.3.17 1.Theſſ.1.6 2.Theſſ.3.9

Hierom hebbe ick v lieden Timotheum 17 gheſonden/ die welcke mijn lieue eñ getrouwe ſone is indē Heere. De welcke v indachtich maken ſal mijne wegen in Chriſto/ ghelijck ick alomme in alle Ghemeynten leere.

Daer zijn ſommighe opgheblaſen/ als of 18 ick niet en ſoude tot v lieden comen.

Maer ick ſal corts tot v lieden comen/ 19 iſt dat q de Heere wil: ende ick ſal bekennen/ niet het ſpreken der opgheblaſenen/ maer de macht.

r Want het Coninckrijcke Godts en is 20 niet in het ſpreken/ maer inder macht.

q Act.18.21 Hebr.6.4 Jaco.4.15 — r 1.Cor.2.4 1.Theſſ.1.5 2.Pet.1.16

21 Wat wilt ghy? Sal ick met der roede tot v comē? Of met liefde/ ende ſ ſaechtmoedighen gheeſte?

ſ Gri. geeſt der ſaechtmoedicheyt.

Dat v. Capittel.

1. Hy vernedertſe ſtraffende hare onachtſaemheyt in het ſtraffen des genē die zijns vaders wijf ghenomen hadde/ 3. daer na vermaent hyſe, om hem a te ſnyden/ 8. eñ om ſuyuerheyt na te volghen/ 9. ende hoererije te ſchouwen.

1 MEn hoort gantſchelijck/ dat daer hoererije onder v lieden is: eñ ſulcke hoererije/ die oock onder de Heydenen niet genaemt en wort/ namelijck/ a dat yemant zijns vaders wijf hebben ſoude.

a Leu.18.8 Deut.27.20

2 Ende ghylieden zijt opgeblaſen/ ende en hebt niet liever rouwe gedragen/ op dat die/ die dat werc gedaē heeft/ ſoude wt den midden van v lieden wech ghedaen worden.

3 b Want ick/ als die met den lichame daer niet en ben/ maer teghenwoordich met den gheeſte/ hebbe hem die alſo gedaen heeft/ nu als teghenwoordich gheoordeelt.

b Col.2.5

4 Dat hy inden Name onſes Heeren Jeſu Chriſti/ in uwe Vergaderinghe met mijnen geeſte/ ende met de macht onſes Heeren Jeſu Chriſti:

5 Dat [ſegge ick/] de ſulcke ſal c dē Sathan ouerghegeuen worden/ tot verderuinge des vleeſchs/ dat de Geeſt behouden worde inden daghe des Heeren Jeſu Chriſti.

c 1.Tim.1.20

6 Uwē roem en is niet goet. d Weet ghylieden niet dat een weynich ſuerdeeſems/ het gheheele deech ſuer maeckt?

d Gala.5.9

7 Suyuert nu dan dē oudē ſuerdeeſem wt/ op dat ghy nieu deech weſen meucht/ gelijc ghylieden ongeſuert zijt: e want oock Chriſtus onſe Paſcha/ is voor ons gheoffert.

e Eſai.53.7 Joan.1.29 — f 1.Cor.15.3

8 So dan laet ons f Feeſt houden/ niet inden g ouden ſuerdeeſem/ noch inden ſuerdeeſem der booſheyt ende liſticheyt: maer in ongheſuerde brooden der h oprechticheyt ende waerheyt.

Exod.12.3 — g Deut.16.3 — h Of/ eenuoudicheyt

9 Jck hebbe v lieden inden Sendbrief geſchreuen/ i dat ghy v niet en ſoudt met de hoereerders vermenghen.

i Mat.18.17 2.Cor.6.14 Epheſ.5.11 2.Theſ.3.14 Deut.7.2 Spr.13.3

10 Ende [meynde dat] niet gheheelijck met de hoereerders deſer Werelt/ of gierighe/ of roouers/ of Afgodendienaers: want anders moeſt ghy ter werelt wtgaen.

11 Maer nu hebbe ick v lieden geſchreuen/ dat ghy v niet en ſoudt vermenghen/ [namelijc/] iſt dat yemant die een broeder ghenaemt wort/ een hoereerder is/ of een gierigaert/ of een Afgodendienaer/ of een laſteraer/ of een dronckaert/ of een roouer/ k dat ghy met ſulcke oock niet eten en ſoudt.

k Jere.16.8 Dani.1.8

12 Want/ wat hebbe ick oock de ghene die buyten zijn/ te oordeelen? oordeelt ghy niet de ghene die binnen zijn?

13 Maer die buyten zijn/ oordeelt Godt. l Doet dan den booſen wech van v lieden.

l Deut.13.5

Dat vj. Capittel.

1. Hy ſtraft datſe onder de Godtlooſe te rechte gaen/ 9. ende hare ongherechticheyt/ hoererije/ ende onreynicheyt.

Van te rechte te gaen.

1 DErf yemant van v lieden/ die wat met zijnen Broeder te richten heeft/ onder de onrechtueerdighe a te recht gaen/ ende niet onder de Heylighen?

a Ofte/ hem laten richten/

2 b Weet ghy niet dat de Heyligen de werelt oordeelen ſullen? Ende iſt dat de werelt van v lieden gheoordeelt wordt/ zijt ghy

b Sap.3.8 Mat.19.28 Apoc.3.21

dat niet weerdich de minste dinghen te oordeelen?

3 Weet ghy niet dat wy de Enghelen oordeelen sullen? hoe veel te meer tijtlijcke dinghen?

4 So dan/ist dat ghy c tijtlijcke dinghen te oordeelen hebt / die verachtelijck zijn in de Ghemeynte/set die [tot Richters.]

c Of/rechthout van dinghen deses leuens/

5 Ick segghet v ter schaemten: Is alsoo gheen wijs [man] onder v lieden/oock niet een / die soude connen oordeelen tusschen zijne broeders?

6 Maer de broeder gaet met den broeder te rechte/ende dat onder de ongheloouighe.

7 So is daer nu ymmers gebreck onder v lieden / dat ghy met malcanderen te rechte gaet: d Waerom en lijdt ghy niet lieuer onghelijck? Waerom en lydt ghy niet lieuer schade?

d Pron.20.22 Mat.5.39 Rom.12.17 1.Thess.5.15. 1.Pet.3.9

8 Maer ghylieden doet ongelijck eñ schade/ende dat den broederen.

9 Weet ghy niet dat de onrechtueerdighe het Coninckrijcke Gods niet en sullē besittē?

10 e f Laet v niet verleyden: noch hoereerders / noch Afgodendienaers / noch ouerspeelders / noch g oncuysche / noch die by mannen ligghen / noch dieuen / noch gierigaerts/noch dronckaerts / noch lasteraers/ noch roouers / en sullen het Coninckrijcke Godts niet besitten.

e Gala.5.21 Ephes.5.5 f Of/dwaelt niet g Gri. weecke

11 h Ende dusdanige hebt ghy sommige geweest: maer ghy zijt afghewasschen/geheylicht/eñ gerechtueerdicht/inden Name des Heeren Jesu/eñ inden Gheest onses Gods.

h Ephes.2.2 Coloss.3.7 Titi.3.2

12 i Alle dinghen zijn my gheoorloeft/ maer alle dinghen en zijn niet oorbaerlijck: Alle dinghen zijn my gheoorloeft / maer ick en sal my onder gheens dinck bedwanck laten brenghen.

i 1.Cor.10.23 Syr.39.31

13 De spijse [behoort] den buycke / ende de buyck der spijse: ende Godt salse k beyde te niete maken. Maer het lichaem en [behoort] der hoererije niet/maer de Heere/ende de Heere den lichame.

k Gri. desen ende dis

14 l Ende Godt heeft den Heere verweckt/eñ sal ons oock verwecken door zijn macht.

l Rom.6.5 ende 8.11 2.Cor.4.14

15 Weet ghy niet dat uwe lichamen leden Christi zijn? Sal ick nu de leden Christi nemen / ende die eender hoeren leden maken? Dat sy verre.

16 Oft weet ghy niet / dat hy die der hoere aenhangt / een lichaem [met haer] is? m Want sy sullen (seyt hy) twee een vleesch wesen.

m Gen.2.24 Mat.19.5 Marc.10.7 Ephes.5.31

17 Maer wie den Heere aenhangt / die is een gheest [met hem.]

18 Schout hoererije: Alle sonde die de mensche doet/ is buyten den lichame: maer die hoererije bedrijft/ die sondicht in zijn eygen lichaem.

19 n Of weet ghy niet / dat uwe lichaem is een Tempel des heylighen Gheests / die in v is/dien ghy van Gode hebt: ende ghy en zijt ws selfs niet?

n 1.Cor.3.16 2.Cor.6.16 Hebr.3.6 1.Pet.2.5

20 o Want ghy zijt dier p gecocht: eert dan Godt in uwen lichame/ eñ in uwen geeste/ de welcke Godts zijn.

o 1.Cor.7.24 Hebr.9.12 1.Pet.1.18 p Grieckx/ met prijse.

Dat vij. Capittel.

1. Vanden houwelijcken staet/ 8. vandē Weduwelijcken staet/ 25. ende van den Maechdelijcken staet.

1 Voort / daer ghy my van gheschreuen hebt: Het is den mensche goet aen gheen wijf te comen.

2 Nochtans om der hoererije wille/sal een yegelijck man zijn eyghen wijf hebben/ ende een yegelijch wijf haren eyghenen man.

3 a De man sal den wijue de schuldighe goetwillicheyt betalen: insghelijcx oock het wijf den manne.

a 1.Pet.3.7

4 Het wijf en is haers eygen lichaems niet machtich/ maer de man: Insghelijcx oock de man en is zijns eyghen lichaems niet machtich/maer het wijf.

5 b En onthout malcanderen niet / het en ware wt beyder bewillinghe / tot eenen sekeren tijt / om v tot vasten ende bidden te voeghen: ende coemt wederom te samen/ op dat v de Sathan niet en versoecke om uwer c cranckheyt wille.

b Joel.2.16 Tobi.8.4

c Of/oncuysheyt

6 Maer dit segghe ick v lieden wt toelatinghe/ende niet wt een ghebodt.

7 d. Want ick wilde dat alle menschen waren/gelijck ick [ben/] e maer een yeghelijck heeft zijn eyghen gaue van Godt / de een aldus/de ander also.

d Acto.26.29 e 1.Cor.12.11

8 Ende ick segghe den onghetrouden/ende den Weduwen: Het is hen goet/ ist dat sy blijuen ghelijck ick.

Vanden ongetrouden.

9 f Maer ist dat sy haer niet en connen onthouden/soo laetse trouwen: want het is beter te trouwen/dan te branden.

f 1.Tim.5.14

10 Maer den ghetrouden ghebiede niet ick: maer de Heere/ g dat het wijf vanden man niet ghescheyden en worde.

g Mal.2.14 Mat.5.32 ende 10.9 Mar.16.11 Luce.16.18

11 Eñ ist dat sy gescheyden is/ dat sy ongetrout blijue/of met den man vereenighe: ende dat de man het wijf niet en verlate.

12 Den anderen segghe ick / niet de Heere: h Ist dat eenich broeder een ongheloouich wijf heeft / ende die selue te i vreden is met hem te woonen/dat hyse niet en verlate.

h 1.Esd.10.3 i Of/bewillicht

13 Ende een wijf die eenen ongheloouighen man heeft/ ende hy te vreden is met haer te woonen/dat sy hem niet en verlate.

14 Want de ongeloouige man is geheylicht door het wijf: ende het ongheloouich wijf is gheheylicht door den man: want anders waren uwe kinderen onreyn: maer nu zijn sy heylich.

15 Maer is dat de ongheloouighe scheyt/ laet hem scheyden: de broeder of suster en is in sulckē [geualle] niet dienstbaer gemaect: maer Godt heeft ons tot vrede gheroepen.

16 k Want wat weet ghy wijf/ of ghy uwē man sult salich maken? Of wat weet ghy man/of ghy v wijf sult salich maken?

k 1.Pet.3.1

17 Gelijck Godt eenen yeghelijcken gedeylt heeft / ghelijck de Heere eenen yeghelijcken gheroepen heeft/hy wandele alsoo: ende also ordinere ick in allen Ghemeynten.

18 Is yemant besneden gheroepen / die en l soecke niet onbesneden te wesen. Is yemant m onbesneden gheroepen / die en doe hem niet besnijden.

l Gri. en treck Voorhuyt niet aen. m Gri. inde Voorhuypt

19 De Besnijdinge en is niet/ende de Voorhuyt en is niet/maer de onderhoudinge der gheboden Godts.

20 n Een yeghelijck blijue in de beroepinge daer in hy gheroepen is.

n Ephes.4.1 Phil.2.27 Col.1.10 1.Thes.2.12

21 Zijt ghy dienstbaer gheroepen/ en weest niet becommert / maer soo ghy oock cont

vry wor-

vry worden/ghebruyckt dat liever.

Want wie dienstbaer gheroepen is in 22 Christo/die is een vry ghelaten des Heeren: desghelijcx een vrije die gheroepen is/ die is een Dienstknecht Christi.

o Ghy zijt diere gheeocht/en wort gheen 23 dienstknechten der menschen.

o 1.Cor.6.20 Cor.9.12 1.Pet.1.18

Een yegelijck/broeders/waer in hy ghe- 24 roepen is/daer in blijve hy by Gode.

Van de Maechden.

Ende van de Maechden en hebbe ick 25 des Heeren gebot niet: maer ick segge mijn gevoelen/als die barmhertichheyt van Gode ontfanghen hebbe om ghetrouwe te zijn.

Soo meyne ick dan/ dat dit goet is om 26 den tegenwoordigen noot/ dat het dē mensche goet is also te wesen:

Zijt ghy aen een wijf ghebonden? en 27 soeckt niet los te worden. Zijt ghy los van den wijve? en soeckt gheen wijf.

Maer ist oock dat ghy trouwet/ ghy en 28 hebt niet gesondicht:eñ ist dat een Maecht trouwet/sy en heeft niet ghesondicht: maer de sulcke sullen bedruckinge in den vleesche hebben/ende ick verschoone u.

Maer dit segge ick/broeders: De tijt is 29 voortaen cort/op dat oock de ghene die wijven hebben/zijn als gheene hebbende:

Ende die weenen/als niet weenende: en- 30 de die blijde zijn/ als niet blijde zijnde: ende die coopen/als niet besittende:

Ende die dese Werelt ghebruycken/ als 31 niet ghebruyckende. p Want het wesen deser Werelt gaet voorby.

p Esai.40.6 Psal.14.18 Jaco.1.10 Iude 4.14 1.Pet.1.24 1.Joan.2.17. q 1.Tim.5.5

Eñ ick wilde/dat ghylieden sonder sorge 32 waert. q Wie ongetrouwet is/ die besorcht dat des Heeren is/hoe hy dē Heere behaghe:

Maer die ghetrouwet is/die besorcht dat 33 der Werelt aengaet/hoe hy der vrouwen behaghe.

Een Wijf ende een Maecht zijn ver- 34 scheyden: sy die onghetrouwet is/ besorcht het ghene dat den Heere aengaet/ op dat sy heylich zy beyde aen lichame ende oock aen Gheeste: maer sy die ghetrout is/ besorcht het gene dat der Werelt aengaet/hoe sy den Man behaghe.

Maer dit segghe ick tot uwen voordeele/ 35 niet om eenen strick over u lieden te worpen:maer tot het ghene dat voeghelijck is/ ende om met stadighe gheduericheydt den Heere sonder verhinderinghe te dienen.

Maer ist dat yemant dunckt/dat hy zij- 36 ner Maecht ongevoegelijck doet/so sy den houbaren tijt voorby gaet/ eñ [ist dat het] moet alsoo wesen/ die doet wat hy wil/ hy en sondicht niet/laetse trouwen.

Maer die vast in zijn herte voorgheno- 37 men heeft/geenē noot hebbende/ maer heeft macht over zijnen wille/ ende heeft in zijn herte voorgenomen/zijne Maecht te bewaren/die doet wel.

So dan/wie [zijn Maecht] wt gheeft te 38 houwelijcken/die doet wel: eñ diese niet wt en gheeft te houwelijcken/die doet beter.

r Een wijf is met der Wet aengebondē/ 39 so langhe haer man leeft:maer als haer man ontslapen is/ soo is sy vry om te trouwen met wien sy wil/ alleenlijck inden Heere.

r Rom.7.2

Maer sy is gheluckiger/ s ist dat sy also 40 blijft nae mijn ghevoelen: ende ick meyne oock den Gheest Godts te hebben.

s 1.Thes.4.8

Dat viij. Capittel.

1. Hy verbiet hen selven te vermenghen in de Offerhanden der Afgodendienaers/ 9. en de crancken in eenighe dinghen te ergheren.

1 Van het gene dat den Afgoden geoffert wort/ weten wy dat wy alle kennisse hebben;de kennisse a verhooveerdicht: maer de liefde b betert.

Van Afgoden offer. a Gri.blaest op. b Gri.sticht.

2 Ende soo yemant hem laet duncken dat hy wat weet/die en heeft noch niet bekent/ ghelijck men behoort te kennen.

3 Maer soo yemant Godt lief heeft/die is van hem c bekent.

Liefde. c Of/ gheleert

4 d Van het eten dan/der dinghen die den Afgoden gheoffert zijn/weten wy/ e dat een Afgod niet en zy in de Werelt/ f ende dat daer gheen ander Godt en zy dan een:

d Rom.14.14 e 1.Cor.10.16 f Deu.4.30 Ephes.4.6

5 Want hoewel daer zijn die Goden ghenaemt worden/ het zy inden Hemel/ of op der Aerden/ (ghelijck daer vele Goden ende vele Heeren zijn:)

6 g So hebben wy nochtans eenen Godt/ [namelijck/] dien Vader/ h wt welcken alle dinghen [zijn/] ende wy in hem: i eñ eenen Heere Jesum Christum/door wien alle dinghen [zijn/] ende wy door hem.

g Mal.2.10 Ephes.4.6 h Rom.11.35 i Joan.13.13 1.Cor.12.3 Philip.2.11

7 Maer een yegelijck en heeft die kennisse niet: k Want sommige met een conscientie van den Afgodt/ eten tot noch toe als dat den Afgoden gheoffert is/ ende haer conscientie wort bevlect/dewijle sy noch cranc is.

k 1.Cor.10.28

8 l De spyse en voordert ons voor Godt niet. Want ist dat wyse eten/ so en zijn wy niet te overvloediger:eñ ist dat wijse niet en eten/soo en zijn wy niet te ghebreckelijcker.

Spijse. l Rom.14.17.

9 m Maer siet toe/ dat dese uwe macht niet eenichsins een aenstoot en worde den ghenen die cranck zijn.

Ergernisse. m Gal.5.13.

10 Want so yemant u/die de kennisse hebt/ siet in der Afgoden Tempel ter Tafel aensitten/sal zijn conscientie die cranck is/ niet ghesterckt worden/ om te eten dat den Afgoden gheoffert is?

11 n Eñ de swacke broeder door u kennisse vergaē/om dē welckē Christus gestorvē is?

n Ro.14.15

12 Als ghy alsoo in de Broeders sondicht/ ende hare swacke conscientie slaet/ soo sondicht ghy in Christum.

13 o Daerom/ ist dat de spijse mijnen broeder erghert/ soo en wil ick inder eewicheydt gheen vleesch eten/ op dat ick mijnen broeder niet en erghere.

o Rom.14.21 2.Cor.11.29.

Dat ix. Capittel.

1. Hy vermaentse door zijn exempel hare vryheyt te ghebruycken tot stichtinghe der anderen.

1 Ben ick niet een Apostel? Ben ick niet vry? a Hebbe ick Jesum Christum onsen Heere niet ghesien? Zijt ghylieden niet mijn werck inden Heere?

a Act.9.3.17. 1.Cor.15.8] 2.Cor.12.2

2 Ist dat ick den anderen gheen Apostel en ben/ soo en ben ick nochtans u lieden [een Apostel:] want de Seghel mijns Apostelschaps zijt ghylieden inden Heere.

3 Mijn b antwoorde tot de ghene die my ondervraghen/is dese:

b Ofte/verantwoordinge

4 c Hebben wy niet de macht/ te eten ende te drincken?

c 1.Cor.9.14 1.Thess.2.7 2 Thess.3.9

5 Hebben wy niet de macht/ een Suster ten wijve d mede te leyden/ghelijck oock de andere Apostelen/ ende Broeders des Heeren/ * ende Cephas?

d Gri.omme te leyden/

*Mat.8.14

6 Ofte hebben alleenlijck ick ende Bar

 nabas

nabas de macht niet/niet te wercken?

Datmen dē genē die het Euāgelium dienen / de nootdrust schuldich is.
e Deut.25.4 1.Tim.5.18

7 Wie crijcht te eenighen tijde op zijne eyghen besoldinghe? Wie plant eenen Wijngaert/ende en eet van de vruchten niet? Of wie weydt een cudde / ende en eet van de melck des cudden niet?

8 Spreke ick dit nae menschelijcker wijse? Seyt oock de Wet dit selue niet?

9 Want in de Wet Mosis is gheschreuen: Ghy en sult den Osse die dorscht/ dē muyle niet toebinden. Sorcht God voor de Ossen?

10 Of seyt hy dat gheheel om onsent wille? Want om onsent wille is dat gheschreuen. f Want die ploecht/moet op hope ploegen: Ende die dorscht op hope/ [moet] zijner hope deelachtich wesen.

f Of/dat

11 g So wy v het gheestelijcke gesaeyt hebben / ist h vele dat wy uwe vleeschelijcke maeyen?

g Ro.15.29 Gala.6.6
h Gri.groot

12 Of andere deser macht aen v deelachtich zijn: [waerom] niet meer wy? i Maer wy en hebben dese macht niet gebruyckt: maer wy verdraghent al/op dat wy geen verhinderinge en ghenen den Euangelio Christi.

i Acto.20.33. 2.Cor.11.9 ende 12.13

13 k Weet ghy niet/dat de gene die int Heylighe wercken/van het Heylighe eten? Ende die by den Altaer blijuen / [dat sy] mede deylen met den Altaer?

k Deut.18.1

14 l Also heeft oock de Heere den ghenen die het Euangelium vercondigen/geordineert/ dat sy van den Euangelio leuen.

l Leu.19.13 Deut.24.14 ende 25.4 Tob.4.25 Mat.10.19 Luce.10.7 1.Tim.5.18

15 Maer ick en hebbe sulcx niet gebruyckt. Ende ick en schrijue dit niet/om dat het aen my also gheschieden soude: want het ware my beter te steruen / dan dat yemant mijnen roem te niete soude maken.

16 Want dat ick het Euangelium vercondighe/m daer en can ick my niet van beroemen/ * want het is my noodich: ende wee my/ist dat ickt niet en vercondighe.

m Grie. is my gheen roem/
* Rom.1.14

17 Want ist dat ick dat ghewillich doe / soo hebbe ick loon: ist dat [ick het doe] onghewillich/ n het wtdeylen is my o beuolen.

n Of/dē dienst
o Of/betrout.

18 Wat loon hebbe ic dan? dat ic het Euangelium vercondighende / het Euangelium Christi costloos p houde ? op dat ick mijn macht indē Euangelio niet en mis bruycke.

p Gri.sette?

19 Want ick van allen vrij zijnde/hebbe my aller Dienstknecht ghemaeckt/om dat icker te meer winnen soude.

Paulus een yeghelijcks Diēstknecht

20 q Ende de Joden ben ick ghewordden als een Jode/om dat ick de Joden winnen soude. Den ghenen die onder de Wet [zijn/ben ick ghewordden] als onder de Wet / om dat ickse die onder de Wet zijn/winnen soude.

q Acto.16.3 ende 18.18 ende 21.23

21 r Den ghenen die sonder Wet [zijn/ ben ick ghewordden] als sonder Wet / (die ick Gode sonder Wet niet en ben/maer Christo onder de Wet/) om dat ickse die sonder Wet zijn/winnen soude.

r Galat.2.3

22 s Den crancken ben ick ghewordden als cranck/om dat ick de crancke winnen soude: t Ick ben allen al gewordden / om dat ick ymmers sommighe winnen soude.

s Rom.15.1 Galat.6.1
t 1.Cor.10.35

23 Dat doe ick om des Euangeliums wille/ om dat ick soude zijner mede deelachtich wesen.

24 Weet ghy niet / dat die in de loopbane loopen/die loopen alle/ maer een ghecrijcht den prijs? Loopt nu also dat ghy [hem] gecrijcht.

25 u Ende so wie campt/ die is in alle dingen machtich: [dat doen] sy dan om een verderuelijcke croone te ghecrijghen : maer wy [om] x een onuerderuelijcke.

u 2.Tim.2.4
x 2.Tim.4.8 1.Pet.5.4.

26 So loope ic dan also/niet als op het onseker: ic campe also/ niet als de lucht slaende:

27 Maer ic onderworpe mijn lichaem/ende make het dienstbaer : op dat ick / die den anderen predike/niet eenichsins verworpelijck en worde.

Dat x. Capittel.

1. Hy vermaentse door der Joden exempel dat sy niet vleeschelijck en vertrouwen op de genade Godts/ 14. ende dat sy alle Afgoderijs vlieden/ 23. ende ergernisse des naesten.

1 Ick en wil niet/Broeders/dat ghy onwetende zijt / a dat onse Vaders alle onder de Wolcke gheweest zijn/ b ende alle door de Zee ghegaen zijn:

a Exo.13.21 Deu.1.31 Num.9.19 2.Esd.9.13 19 Psal.78.14 ende 105.39
b Exo.14.22 Josue.4.23 Psal.78.13

2 Ende alle in Moses ghedoopt zijn / in der Wolcke ende in der Zee:

3 c Ende hebben alle de selue gheestelijcke spijse ghegheten:

c Exo.16.6

4 d Ende hebben alle den seluen gheestelijcken dranck ghedroncken : (want sy hebben gedroncken vander geestelijcker Steenrotze diese nauolchde : ende de Steenrotze was Christus.)

d Exo.17.6 Num.20.11 Psal.78.15

5 Maer in velen van hen en heeft Godt gheen welbehagen ghehadt/ e want sy zijn inder Woestijne verslaghen.

e Nu.11.33 ende 26.65

6 Ende dese dinghen zijn gheschiet/ ons tot exempelen/op dat wy ons niet en laten des quaets gelusten/ f ghelijck sy gelust hebben.

f Nu.11.5.33 Psal.106.14

7 Eñ dat ghy niet en wort Afgoden dienaers/gelijck sommige van hen/gelyck geschreuē is: g Het volck sadt neder om te eten ende te drincken/eñ stondē op om te spelen.

g Exo.32.6

8 Ende dat wy niet en hoereren/ h gelijck sommighe van hen ghehoereert hebben/ ende vielen op eenen dach / drie ende twintich duysent.

h Num.25.9 Psal.106.29.

9 Ende dat wy Christum niet en versoecken/ i ghelijck oock sommige van hen versocht hebben/ende werden van de Slangen vernielt.

i Num.21.6

10 Ende dat ghy niet en murmureert/ k gelijck oock sommighe van hen ghemurmureert hebben / ende sy werden vernielt van den Verderuer:

k Exod.16.2 ende 17.2 num.14.36 Psal.106.25 Sap.1.11

11 Dese dinghen zijn hen alle gheschiet als exempelen / ende zijn beschreuen tot onser vermaninghe / op de welcke het eynde der Werelt ghecomen is.

12 Soo dan / wie hem laet duncken dat hy staet/die sie toe dat hy niet en valle.

13 V lieden en heeft gheen versoeckinge beuanghen/dan l menschelijcke: m ende God is getrouwe/ n de welcke v niet en sal laten versocht worden bouē uwe vermeugē: maer sal met de versoeckinghe oock het wtcomen maken / op dat ghyse meucht verdraghen.

l Dat is/ sulcke/als den menschen ghemeynlijc ouercoemt.
m 1.The.5.23 1.Cor.1.8;
n 2.Pet.2.9

14 Hierom/mijn Lieue / vliedt van den Afgoden dienst.

Afgoderye moetmen schouwen.

15 Als met de verstandighe spreke ick : oordeelt ghylieden dat ick segghe.

16 Den Drinckbeker der o dancksegginge/ die wy dancksegghende drincken / is die niet de ghemeynschap des bloets Christi? Het broot dat wy breken/ is dat niet de gemeynschap des lichaems Christi?

o Of/ der seghe ninge, dien wy seghenen.

17 Want wy vele zijn een broodt / ende een

lichaem:want wy zijn alle eens broots deelachtich.

18 Siet Israel[die]na den vleesche[is:] die de offerhande eten / zijn sy niet des Altaers deelachtich?

19 p Wat segghe ick dan ? dat de Afgod wat is ? Oft dat de Afgoden offer wat is?

p 1.Cor.8.4

20 [Neen/] maer dat de Heydenen wat sy offeren/ q den Duyvelen offeren/ ende niet Gode: ende ick en wil niet dat ghy met de Duyvelen ghemeynschap hebt.

q Leu.17.7] Deut.32.17

21 Ghy en cont niet den Drinckbeker des Heeren drincken/ende den Drinckbeker der Duyvelen: ghy en condt niet deelachtich zijn der Tafel des Heeren / ende der Tafel der Duyvelen.

22 Of terghen wy den Heere ? Zijn wy stercker dan hy?

Van spijse.
r 1.Cor.6.12
Syr.37.29

23 r Alle dinghen zijn my gheoorloeft/ maer alle dinghen en zijn niet oorbaerlijck: Alle dinghen zijn my gheoorloeft/maer alle dinghen en stichten niet.

24 s Niemant en soeckt dat zijn eyghen is/ maer een yeghelijck dat des anders is.

s Phil.2.4
1.Cor.13.5

25 Al wat in het Vleeshuys vercocht wort/ dat eet/ sonder yet te ondervraghen om der conscientie wille.

26 t Want de Aerde is des Heeren/ende u al wat daer in is.

t Psa.24.1
ende 50.12
Exod.19.5
u Gri.hare volheyt.
x Luce 10.7

27 Ende ist dat v lieden yemant van de ongheloovigen noot/ende ghylieden daer gaen wilt / x soo eet al wat v lieden voorghestelt wort / sonder yet te ondervraghen om der conscientie wille.

28 Maer ist dat v lieden yemant seyt: Dit is den Afgodẽ geoffert/so en eet [dat]niet/ om diens wille die v lieden dat te kennen gheeft / y ende om der conscientie wille. (Want de Aerde is des Heeren) ende al wat daer in is.

y 1.Cor.8.7

29 Maer ick segge van der conscientie/niet ws selfs/maer des anderen. Want waerom wort mijne vrijheyt vã een ander conscientie gheoordeelt?

30 z Ende ist dat ick door ghenade deelachtich ben / waerom worde ick ghelastert om het ghene daer voor ick danck segghe?

z Deu.8.10
Rom.14.6
1.Tim.4.3
1.Cor.15.57

31 Het zy dan dat ghy eet/of drinckt/ of yet doet/doet het al ter eeren Godts:

Ergernisse.

32 Weest so/dat ghylieden gheen ergernisse en gheeft/noch den Joden/noch den Griecken/noch der Ghemeynte Godts:

33 Ghelijck ick allen allesins a soecke te behaghen / ende en soecke niet mijn eyghen profijt/maer het profijt van velen / om dat sy souden salich worden.

a Gri.behage.

Dat xj. Capittel.

1. Hy straft de misbruycken die in hare ghemeyne vergaderinghen gecomen waren/aengaende de maniere van bidden ende Propheteren. 20. ende in het Nachtmael.

a 1.Cor.4.16.
Phil.2.17.
1.Thess.1.6
2.Thess.3.9

1 Weest a myne navolghers / ghelijck als ick Christi.

2 Ick prijse v lieden/Broeders/dat ghy in allen mijns ghedachtich zijt/eñ hout de Insettinghen / ghelijck ick v die overgheven hebbe.

Waerom de mannen het hooft ondeckt / eñ de vrouwen ghedect hebben moeten.

3 Maer ick wil dat ghylieden weet/ b dat Christus is het Hooft eens yeghelijcken mans: ende het Hooft der vrouwen is de man:ende het hooft Christi/is Godt.

b Ephe.5.23

4 Een yeghelijck man/die bidt of prophetеert met gedeckten hoofde / die onteert zijn hooft:

5 Maer een yeghelijcke Vrouwe/die bidt/ oft prophetеert met onghedeckten hoofde/ die onteert haer hooft:want het is even soo veel of sy gheschoren ware.

6 Want ist dat de vrouwe niet ghedect en wort/dat sy oock [het hayr] late afsnyden/ c maer ist dat het der vrouwẽ qualijc staet/ gecort of geschoren te zijn/dat sy haer decke.

c Deut.22.5

7 De man en moet zijn hooft niet decken/ d want hy is het beeldt ende eerlijckheyt Gods: maer de vrouwe is des mans eerlijckheyt.

d Gene.1.26.
27.ende 5.1
ende 9.6
Coloss.3.10

8 e Want de man en is vander vrouwe niet: maer de vrouwe vanden man.

e Gene.2.22

9 Want oock en is de man niet gheschapen om der vrouwen: maer de vrouwe om den man.

10 Hierom moet de vrouwe een f macht op het hooft hebben/om der g Enghelen wille.

f Dat is/een decksel/het welcke beduyt/dat sy onder eens anders macht is
g Mala.2.7
Apoc.1.20

11 Nochtans en is noch de man sonder de vrouwe/noch de vrouwe sonder de man/ in den Heere.

12 Want gelijck de vrouwe is vandẽ man/ alsoo is oock de man door de vrouwe:doch alle dinck van Gode.

13 Oordeelt ghylieden onder v selven / staet het wel / dat de vrouwe onghedeckt zijnde/ Godt bidt?

14 Leert oock de natuere dat niet / dat het den manne oneerlijck is / onghecort hayr te hebben?

15 Ende der vrouwen eerlijck is/lanck hayr te hebben ? want het langhe hayr is haer voor een decksel ghegheven.

16 h Ist dat yemant schijnt ghenoechte te hebben in i kijven: wy en hebben die ghewoonte niet/ noch de Ghemeynte Godts.

h 1.Tim.6.5
i Gri. overwinnen: De Ghemeynte en is niet twistachtich

17 Maer dit vercondighe ick v lieden / niet prijsende/dat ghi niet tot verbeteringe/maer tot verergheringhe te samen coemt.

18 Want ten eersten/ als ghylieden vergadert zijt/soo hoore ick/ dat daer tweedracht onder v is/ende ick geloovet oock eens deels.

19 k Want daer moeten oock Secten onder v lieden zijn / l op dat sy [die rechsinnich zijn/] onder v openbaer worden.

k Mat.18.7
l 1.Joã.2.19

Van den Nachtmale des Heeren.

20 Wanneer ghylieden dan by een te samen coemt / soo en eetmen des Heeren Avontmael niet:

21 Want een yeghelijck neemt zijn eyghen Avontmael voor/in het eten: ende de een is hongherich/ende de ander dronckich.

22 Hebt ghylieden dan geen huysen om te eten eñ te drinckẽ? Of veracht ghy de Ghemeynte Godts ? ende beschaemt de ghene die niet en hebben? Wat sal ic v seggẽ? Sal ick v hier in prijsen? Ic en prijse v liedẽ niet.

23 Want ick hebbe van den Heere ontfanghen / het welcke ick v lieden oock m ghegheven hebbe/ [namelijck/] n dat de Heere Jesus/inder nacht doe hy verraden werdt/ nam het broot:

m Of/geleert/
n Mat.26.26
Marc.14.22
Luce 22.19.

24 Ende als hy ghedanckt hadde/ brack hijt/ende seyde: Neemt / eet/ dit is mijn lichaem/ welck voor v lieden ghebroken wort: doet dit tot mijner ghedachtenisse.

25 Desghelijcx [nam] hy oock den Drinckbeker na het Avontmael/ segghende : Dese Drinckbeker/is het Nieuwe o Testament in

o Ofte/Verbont,

mijnen bloede/doet dit / so menichmael als ghy [dien] drinct/ tot mijner gedachtenisse.

26 Want so menichmael als ghylieden dit Broot sult eten/ende desen drinckbeker sult drincken / * sult ghy den doot des Heeren vercondighen/ p tot dat hy coemt.

* Of/vercondicht ghy/etc.
p Acto.1.12
q Joan.6.51. 63.64. eñ 13. 27.
r Spr.18.18
2.Cor.13.3

27 q Soo dan / wie dit Broot eet / of desen Drinckbeker des Heeren onweerdichlijck drinckt / die is schuldich des lichaems ende bloet des Heeren.

28 r De mensche proeue hemseluen/ende ete alsoo van dien Broode/ eñ drincke van dien Drinckbeker.

29 Want wie onweerdichlijck eet / ofte drinckt / die eet ende drinckt hemseluen het oordeel / niet onderscheydende het lichaem des Heeren.

30 Hierom zijn onder v lieden vele crancke/ ende onghesonde: ende vele slapen.

f Spr.18.30
t Of/oordeelden/
u Of/gestraft

31 f Want waert dat wy ons seluen t onderscheyden/soo en souden wy niet gheoordeelt worden.

32 Ende als wy u gheoordeelt worden / soo worden wy van den Heere ghelecrt/om dat wy niet en souden met der Werelt verdoemt worden.

33 So dan mijne Broeders/als ghy te samē coemt om te eten/verbeyt malcanderen:

34 Ist dat yemant hongherich is/ die ete te huys / op dat ghy niet tot x ‡ oordeel te samen en coemt . Het ander sal ick ordineren/ als ick come.

x ‡ Anders/tot uwer verdoemenisse.

Dat xij. Capittel.

1. Hy bewijst waer toe men alle gauē des Heeren ghebruycken sal/namelijck tot/stichtinghe.

1 Van de Gheestelijcke gauen / Broeders / en wil ick niet dat ghy onwetende zijt.

2 Ghylieden weet/hoe ghy/als ghy Heydenen waert / tot de stomme Afgoden v liet verleyden/also ghy ghelevt wert.

a Mar.9.39.
b Joan.13.13
1.Cor.8.6
Phil.2.11
c Rom.12.6
2.Cor.10.13
1.Pet.4.10
d Gr. verscheydinghen der gauen;
e Oft/ daer is een Godt die crachtelijck werct alle dingen in allen.

3 Daerom gheue ick v lieden te kennen/ a dat niemant door den Gheest Gods sprekende / Jesum veruloeckt : b ende niemant en can segghen dat Jesus de Heere is / dan door den heylighen Gheest.

4 c Ende daer zijn d verscheyden gauen: maer het is de selue Gheest.

5 Ende daer zijn verscheyden bedieningen/ maer de selue Heere.

6 Ende daer zijn verscheyden werckingen/ e maer het is de selue Godt/ diese alle in allen werckt.

7 Ende eenen yeghelijcken wort de openbaringhe des Gheests ghegheuen tot het ghene dat oorbaerlijck is.

Bedeylinge der geestelijcker gauē.

8 Want den desen wort door dē Geest gegeuen het woort der wijsheyt/ den anderen het woort der kennisse door dē seluen Geest:

9 Den anderen het gheloone door den seluen Gheest: den anderen de gauen der ghesontmakinghen door den seluen Gheest.

10 Den anderen crachtighe werckinghen: den anderen Prophecije : den anderen onderscheydinghe der gheesten : den anderen verscheyden f tonghen: den anderen wtlegginghe der tonghen.

f Of/talen:
g Rom.12.3.6
Ephes.4.6
h 1.Cor.7.7
2.Cor.10.13
Verscheyden leden in een lichaem.
i Rom.12.4

11 g Ende alle dese dinghen werckt de eenighe ende selue Gheest/ h deelende eenen yeghelijcken het zijne/also hy wil.

12 i Want ghelijck het lichaem een is/ ende vele leden heeft / ende alle de leden eens lichaems / hoewel sy vele zijn / nochtans een lichaem zijn: also oock Christus.

13 Want wy alle zijn in eenen Geest tot een lichaem gedoopt/het zy Joden/of Grieckē/ of Dienstbare/of Vrije : ende wy k hebben alle eenē dranc gedroncken/tot eenen Geest.

k Anders zijn alle tot eenen Gheest ghedrenckt.

14 Want het lichaem en is niet eē lidt/maer vele [leden].

15 Of de voet seyde: Ick en ben gheen hant/ soo en ben ick vanden lichame niet / Is hy daerom vanden lichame niet?

16 Eñ of de oore seyde: Ick en ben de ooge niet/so en ben ick vanden lichame niet: is sy daerom vanden lichame niet?

17 Ware het gheheel lichaem de ooge/ waer [bleue] het gehoor ? Waer het gheheel [lichaem] dat gehoor/waer [bleue] de reucke?

18 Maer nu heeft Godt de leden gheset/een yegelijck van hen in het lichaem/ gelijck hy ghewilt heeft.

19 Waren sy alle een lidt / waer [bleue] het lichaem?

20 Maer nu [zijnder] wel vele leden/maer een lichaem.

21 Eñ de ooghe en can totter hant niet seggē: Ick en behoeue v niet : of wederom het hooft tot de voeten : Ick en behoeue v niet.

22 Maer veel meer zijn de leden des lichaems noodich/die de cranckste schijnen te wesen.

23 Ende die ons duncken de oneerlijckste [leden] des lichaems te wesen/ den seluen doen wy oueruloedigher eere aen: ende onse oneerlijcke [leden] hebben ouerulœdigher eerlijckheyt.

24 Maer die in ons eerlijck zijn/ en behoeuens niet: maer Godt heeft het lichaem te samen ghetempert/ende heeft den gebreckelijcken [lede] meerder eere ghegheuen/

25 Om dat geen tweedracht inden lichame soude wesen: maer dat de leden gelijcke sorghe voor malcanderen draghen souden.

De Ghemeynte is het lichaem Christi.
l Rom.12.5
Ephes.1.23
ende 4.16
ende 5.23
Coloss.1.24
m Eph.4.12
n Of/macht wonderheden te doen/

26 Ende ist dat een lidt lijdt/ soo lijden alle de leden mede : ende ist dat een lidt vereert wort/so verblijden alle de leden mede.

27 l Ghylieden zijt het lichaem Christi/ ende eensdeels leden.

28 Ende Godt heeft sommighe inder Ghemeynten gheset : Ten eersten m Apostelen/ ten anderen Prophetē/ten derden Leeraers/ daer na n crachten/daer na gauen der ghesontmakinghen/Helpers/ Regeerders/verscheyden tonghen.

29 Zijn sy alle Apostelen ? zijn sy alle Propheten? zijn sy alle Leeraers ? hebben sy alle crachten?

30 Hebben sy alle gauen der ghesontmakinghen? Spreken sy alle met [verscheyden] tonghen? zijn sy alle Wtleggers?

31 o Zijt ghylieden yuerich nae de beste gauen? Ick wijse v noch p eenē beteren wech.

o Of/ Ghylieden zijt
p Ofte/den wech bouen maten.

Dat xiij. Capittel.

1. Hy prijst de liefde/ de welcke den oorspronck ende reghel der stichtinghe is.

Van de Liefde.

1 Al waert dat ick met tongen der menschen ende der Enghelen sprake/ maer [als] geen liefde en hadde/so ware ick een clinckende Metael / of luydende Belle ghewoorden.

a Mat.7.22
b Rom.12.7

2 a Ende of ick b de [gaue der] Prophecije hadde

hadde / ende wiſte alle verborghentheden/ ende alle wetenſchap : ende oft ick alle gheloone hadde/ſo dat ick c Berghen verſetten conde / ende en hadde de liefde niet/ ſoo en ware ick niet.

c Mat.17.20 ende 21.21 Marc.11.23. Luc.17.6

Ende oft ick alle mijn goet tot [der ar- 3 men] onderhoudinghe gaue : ende of ick mijn lichaem ouergaue om te verbranden: maer geen liefde en hadde/ ſo en ſoudet my niet helpen.

De liefde is lanckmoedich/ſy is vriende- 4 lijck/de liefde en is niet afgonſtich/de liefde en is niet lichtueerdich/niet opgheblaſen.

Sy en d draecht haer niet oneerlijck/ e ſy 5 en ſoeckt haer eyghen niet / ſy en wort niet verbittert/ſy en denckt gheen quaet.

d Of/ walcht van gheen dinck als oneerlijck.
e 1.Cor.10.24 Phil.2.4
f 1.Joan.4.6

Sy en verblijdt haer niet in onrechtueer- 6 dicheyt/maer f verblijt haer inde waerheyt.

Sy verdraecht alle dinck/ſy ghelooft alle 7 dinck/ſy hoopt alle dinck/ſy is lijdtſaem in alle dinck.

De liefde en vergaet nemmermeer:het zy 8 dat de Prophecijen te niete gaen/of de tongen ophouden/of de kennisse te niete gaet.

Want wy bekennen eenſdeels/ende wy 9 prophéteren eenſdeels.

Maer als het volmaeckte ſal ghecomen 10 zijn / dan ſal het ghene dat eenſdeels gheſchiet/ vergaen.

Als ick een kint was/doe ſprack ick ghe- 11 lijck een kint / [ende] dachte ghelijck een kint/[ende] geuoelde gelijck een kint:maer als ick een man ghewordén ben / hebbe ick afghelept dat kintſch was:

g 2.Cor.3.18 ende 5.7

g Want wy ſien nv door eenen ſpiegel/ 12 in een duyſter reden : maer dan[ſullen wy ſien] aenſichte aen aenſichte: Nv bekennen wy eenſ deels / maer dan ſullen wy bekennen ghelijck wy bekent zijn.

Ende nv blijuen deſe drie: Geloone/Ho- 13 pe/ ende Liefde/ maer de meeſte van deſen [is] de liefde.

Dat xiiij.Capittel.

1. Hy prijſt de liefde/de gaue der tonghen ende alle andere gheeſtelycke gauen/ 4. ende bouen alle / de prophecye/ 34. de ſtilheyt der vrouwen/ 40. ende de eerbaerheyt ende goede ordinantie in de Ghemeynte.

Propheteren of wtlegghen. Wetenſchap van vreemder talen.

STaet nae de Liefde / weeſt vierich in 1 gheeſtelijcke [gauen/] maer meeſt/ dat ghylieden meucht propheteren.

Want die met[vreemde]tongē ſpreeckt/ 2 die en ſpreeckt niet den menſchen / maer Gode:want niemant en hoort het/maer hy ſpreeckt inden Gheeſt verborghentheden.

Maer wie propheteert / die ſpreeckt den 3 menſchen ſtichinghe/ende vermaninge/ende vertrooſtinghe.

Wie met vreemde tonghen ſpreeckt / die 4 ſticht hemſeluen: maer wie propheteert/die ſticht de Ghemeynte.

a Nu.11,29

a Jck wilde dat ghy alle met tonghen 5 ſpraeckt/maer meer dat ghy propheteerdet: want die propheteert / is meerder dan die met tongen ſpreect/ ten ſy dat hijt wtlegge/ op dat de Ghemeynte ghesticht worde.

Ende nv Broeders/ of ick tot v quame/ 6 ende ſprake met tonghen/wat profijt ſal ick v doen?ten zy dat ick tot vlieden ſpreke/oft door ontdeckinge/ oft door wetenſchap/oft door prophecije/oft door leeringhe?

Oock de dingen die ſonder leuen zijn/eñ 7 ghelupt geuen/het zy Fluyte oft Harpe/iſt dat ſy geē onderſcheydinge met den gelupde en geuen/ hoe ſalmen bekennē wat daer gheſlupte oft gheharpt wort?

8 Want oock ſo de Baſuyne een onſeker ghelupt gheeft / wie ſal ten crijghe bereyt worden?

9 Alſo ghylieden oock/ iſt dat ghy met der tonge geen duydelijcke ſprake en geeft/ hoe ſalmen weten wat daer gheſproken wort? want ghy ſult in b den wint ſpreken.

b Grieck/ de lucht.
c Of/ ſtemmen
d Ofte/ ſonder beduydinghe.
e Grieck/ Barbaros.

10 Ghelijck / daer zijn ſoo veel verſcheyden manieren van c ghelupt inder Werelt/ende gheen van dien en is d ſtom.

11 Iſt dan / dat ick de cracht der ſtemmen niet en weet / ſo ſal ick hem die ſpreeckt e/ vreemt van talen zijn: ende hy die ſpreeckt/ ſal my vreemt van talen zijn.

12 Alſo ghylieden oock / dewijle ghy yuerich zijt tot gheeſtelijcke [gauen/] ſoeckt daer in ouervloedich te zijn/ tot ſtichtinghe der Ghemeynte.

13 Daerom/ die met vreemde tongē ſpreect/ die bidde dat hijt mach wtlegghen.

14 Want iſt dat ick met [vreemder] tonge bidde/ ſoo bidt mijnen Gheeſt / maer mijn verſtant is onvruchtbaer.

15 Wat iſt dan? Jck ſal met den Geeſt bidden / ende ick ſal oock met den verſtande bidden. Jck ſal met den f geeſt ſingen/ende ſal oock met den verſtande ſinghen.

f Of/ adem/

16 Want ſo ghy danck ſegget met dē geeſt/ hoe ſal de gene die in des ongeleerdē plaetſe ſtaet/ Amen ſeggen op uwe dancſegginge/ dewijle hy niet en weet wat ghy ſegt?

17 Want ghy dancket wel:maer een ander en wort niet gheſticht.

18 Jck dancke mijnen Godt / dat ick meer dan ghy alle met [vreemde] tongen ſpreke:

19 Maer ick wil inder Gemeynte [liever] vijf woorden door mijn verſtant ſprekē/ op dat ick andere oock onderwijſe / dan thien duyſent woorden met[vreemder]tonghe.

g Ephef.4.14
h Mat.18.3 ende 19.14 1.Pet.2.2

20 Broeders / g en wordet gheen kinderen in het verſtant:maer wort h kinderen inder booſheydt/ ende wort in het verſtandt volmaeckt.

i Eſaie.28.11 Deut.18.49

21 Jnde Wet is gheſchreuen: i Jck ſal met andere tonghen ende met andere lippen tot deſen volcke ſpreken/ ende noch en ſullen ſy my alſo niet hooren/ſeyt de Heere.

22 So dan/de [vreemde] tongen zijn tot een teecken/niet den gelooui gen/ maer den ongelooui gen:ende de prophecije/ niet den onghelooui ghen : maer den gheloouighen.

23 Waert dan dat de geheele Gemeynte by een vergadert ware/ eñ ſy alle met [vreemde] tongen ſpraken:ende ongeleerde/oft onghelooui ghe daer in quamen / en ſouden ſy niet ſegghen/dat ghy wtſinnich waert?

24 Maer iſt dat ſy alle propheteren / ende een onghelooui ghe oft ongheleerde daer in coemt/die wort van allen gheſtraft / ende van allen gheoordeelt.

25 Eñ alſo wort het verborgen zijns herten openbaer/ende valt op zijn aenſichte/ ende aenbidt Godt/ ende vercondicht dat Godt warachtelijck in v lieden is.

26 Wat iſt dan Broederes ? ſoo wanneer ghy te ſamen coemt / een yeghelijck van v/ heeft hy eenen Pſalm / heeft hy leere/ heeft

hy [vreemde] tonghen/ heeft hy openbaringhe / heeft hy wtlegginghe/ dat het al ghescheide tot stichtinghe.

27 Soo yemant met [vreemder] tonghen spreeckt/ dat het door twee/ oft ten minsten [door] drie ghescheide / ende by gheheurte/ ende een legghe het wt.

28 Maer is k daer gheen Wtleggher / dat hy swijghe in der Ghemeynte / [die met vreemder tonghen spreeckt/] maer hemseluen spreke/ ende Gode.

k Of/ hy gheen

29 Dat l der Propheten twee oft drie spreken/ ende dat de andere m oordeelen.

l 1. Joan.4.1
m Of/ onderscheyden.

30 Ist dat het eenen anderen daer sittende/ gheopenbaert is/ so swijghe de eerste:

31 Want ghy cont alle een na den anderen propheteren/ op dat sy alle leeren/ ende ghetroost worden.

32 Ende de geesten der Propheten zijn den Propheten onderworpen.

33 Want Godt en is niet [een oorspronck] der n verstooringhe / maer der vrede: ghelijck in alle Ghemeynten der heylighen.

n Of/ verweringhe/ ofte/ oneenicheyts /

34 o Uwe Wijuen laet in de Ghemeynten swijgen: want het en is haer niet gheoorloeft te spreken / maer [haer is beuolen] onderworpen te zijn/ p ghelijck oock de Wet seyt.

o 1.Ti.2.12
p Gen.3.16
Ephes.5.22
Col.3.18
Tit.2.5
1.Pet.3.1

35 Ist dat sy wat willen leeren / laetse te huys hare mannen vragen: want het staet den Wijuen qualijck in de Ghemeynte te spreken.

36 Is het woort Gods van v lieden gecomen? of is het alleenlijck tot v lieden ghecomen?

37 Ist dat yemant hem laet duncken / dat hy een Propheet zy/ oft gheestelijck/ die bekenne wat ick vlieden schrijue / dat het des Heeren gheboden zijn.

38 Maer wie onwetende is/ die q zy onwetende.

q Dat is / bekennen hemseluen onwetende te zijn.

39 So dan Broeders / weest yuerich om te propheteren: ende en verbiet niet met vreemde tonghen te spreken.

40 Laet alle dingen eerlijck/ ende met orden gheschieden.

Dat xv. Capittel.

4. Hy bewijst de opstandinghe der dooden/ ten eersten de opstandinghe Christi/ 12. daer nae de onse/ 35. ende de maniere daer van.

a Galat.1.11

1 Voort/ a Broeders/ ick geue v te kennen van het Euangelium dat ick v verrondicht hebbe: het welcke ghylieden oock aenghenomen hebt/ in het welcke ghy oock staet.

2 b Door het welcke ghylieden oock behouden wort / ist dat ghy onthout c met wat woorden ickt v lieden ghepredickt hebbe/ ten zy dat ghy te vergheefs ghelooft hebt:

b Rom.1.16
1.Cor.1.16
c Ofte/ met wat leere.
d Griecx/ ouer ghegheuen.
e Esaie 53.7
Dan.9.24.26
1.Cor.5.6
1.Pet.2.24

3 Want ick hebbe v lieden in den eersten d geleert/ het welcke ick oock ontfanghen hebbe/ e [namelijck/] dat Christus ghestoruen is voor onse sonden na de Schriften:

4 f Ende dat hy is begrauen ghe weest: g ende dat hy opghe weckt is ten derden daghe/ na de Schriften:

f Jone 2.2
Mat.12.40
g Mat.28.6
Psal.16.10

5 h Ende dat hy is ghesien van Cephas/ [i ende] daer nae vande twaelue:

h Luce 24.34
Mar.16.14
i Joan.20.19
Act.10.40

6 Daer nae is hy ghesien / meer dan van vijfhondert Broederen op eenmael/ vanden welcken vele k noch leuen / ende sommighe zijn l ghestoruen.

k Gri. bliuen tot noch toe.
l Griecx/ ontslapen.

7 Daer nae is hy ghesien van Jacobo: daer nae van alle de Apostelen.

8 m Ende ten alderlaetsten is hy oock ghesien van my / als van eenen ontijdichlijcken ghebooren.

m Act.9.3.17
1.Cor.9.1
2.Cor.12.2
n Ephes.3.8

9 Want ick ben n de alderminste onder de Apostelen/ die niet weerdich en ben een Apostel ghenaemt te worden / o daeromme dat ick de Ghemeynte Godts veruolcht hebbe.

o Act.8.3
ende 9.1
ende 22.4
ende 26.9
Galat.1.13
1.Tim.1.13
p 2.Cor.11.23
ende 12.11

10 Maer door de genade Gods/ ben ick dat ick ben: ende zijn genade in my en heeft niet ydel geweest: p maer ick hebbe ouervloedelijcker ghearbeyt dan sy alle: niet ick/ maer de ghenade Gods die met my is.

11 Wy dan/ beyde ick/ ende sy/ prediken also/ ende ghylieden hebt also ghelooft.

12 Ende ist dat Christus ghepredickt wort/ dat hy wt den dooden opghe weckt is / hoe segghen sommighe onder v lieden / datter gheen opstandinghe der dooden en is?

Christus is eerst opghestaen/ ende wy sullen alle door hem opstaen

13 Ist datter gheen opstandinghe der dooden en is / soo en is oock Christus niet opghe weckt.

14 Ende ist dat Christus niet opghe weckt en is/ so is doch onse predikinghe ydel/ ende oock is uwe ghelooue ydel.

15 Ende wy worden beuonden valsche getuygen Gods: want wy hebben van Gode ghetuyghenisse ghegeuen/ dat hy Christum opghe weckt heeft: den welcken hy niet opghe weckt en heeft / [te weten/] ist dat de dooden niet opghe weckt en worden.

16 Want ist dat de dooden niet opge weckt en worden / so en is oock Christus niet opghe weckt.

17 Ende ist dat Christus niet opghe weckt en is/ so is uwe ghelooue q ydel: ghylieden zyt noch in uwe sonden.

q Of/ dwaes

18 So zijn dan oock sy verloren/ die in Christo slapen.

19 Ist dat wy in dit leuen alleenlijck onse hope op Christum hebben/ so zijn wy de ellendichste van allen menschen.

20 Maer nv is Christus vande dooden opghe weckt/ [als] r de s Eerstelinck van de ghene die ontslapen zijn.

r 1.Pet.1.3
s Col.1.18
Apoc.1.5
t Gene.2.17
ende.3.6
Rom.5.12
ende 6.23.

21 t Want nae dien door eenen mensche de doot [is/ so is] oock door eenen mensche de opstandinghe der dooden:

22 Want gelijck sy alle door Adam steruen/ alsoo sullen wy door Christum leuendich worden.

23 Maer een yegelijck in zijne orden: Christus de eerstelinck [is opghestaen/] daer na die Christo toecomen [sullen opstaen] in zijne toecoemste.

24 Daer na [coemt] het eynde / als hy het Coninckrijcke sal Gode den Vader ouerghegeuen hebben: als hy alle Heerschappye ende alle Ouericheyt ende Macht sal u te niete ghemaeckt hebben.

u 1.Cor.2.6

25 x Want hy moet heerschappye hebben/ tot dat hy alle de vyanden onder zijne voeten sal gheleyt hebben.

x Psal.110.1
Act.3.34
Ephes.1.20
Col.3.1
Heb.1.13
ende 10.13
y Psal.8.7
Mat.11.27
ende 28.18
Ephes.1.22
Hebr.2.8

26 De doot is de laetste vyant die vernietticht wort.

27 y Want hy heeft het al onder zijne voeten onderworpen. Maer als hy seyt/ dat het hem al onderworpen is/ so ist openbaer/ dat/ [dat ghesept is] wtghenomen dien/ diet [hem] al onderworpen heeft.

28 Ende als het al hem sal onderworpen wesen

wesen/ dan sal oock de Sone selue die het hem al onderworpen heeft/hem onderworpen worden/op dat Godt zy al in allen.

29 Anders / wat sullen sy doen/die z voor a dooden gedoopt worden? Ist dat de dooden geensins opgeweet en worden/waerom worden sy oock voor b dooden ghedoopt?

30 Waerom zijn wy oock taller vren in perijckel?

31 By c ‡ onsen roem.dien ick in Christo Jesu onsen Heere hebbe/ick sterue alle dage.

32 Ist dat ick na den mensche tegen de beesten te Ephesen ghenochten hebbe/wat helpet my/ ist dat de dooden niet opghewecktt en worden? d Laet ons eten ende drincken/ want morghen steruen wy.

33 Laet v lieden niet verleyden: Boose redenen verderuen goede zeden.

34 Ontwaeckt rechueerdichlijck/ en en sondicht niet: want sommighe en kennen God niet: Jck segghe het v lieden tot schaemte.

35 Maer daer mocht yemant seggen: e Hoe worden de dooden opghewerckt? ende met wat lichame sullen sy comen?

36 Ghy dwaes/ f dat ghy saeyt/dat en wort niet leuendich/ ten zy dat het eerst sterue.

37 Ende dat ghy saeyt [daer van] en saeyt ghy niet het toecomende lichaem/ maer het bloote graē: als vā tarwe/oft eenich andere.

38 Maer Godt gheeft hem een lichaem na zijnen wille / ende eenen yeghelijcken zade zijn eyghen lichaem.

39 Alle vleesch en is niet eenderley vleesch / maer een ander is het vleesch der menschē/ een ander der Beesten / een ander der Visschen/ een ander der voghelen:

40 Ende [daer zijn] Hemelsche lichamen/ eñ daer zijn Aertsche lichamen/ maer een ander eerlijckheyt hebben de Hemelsche [lichamen/] een ander de Aertsche/

41 Een ander eerlijckheyt heeft de Sonne/ eñ een ander eerlijckheyt heeft de Mane/ ende een ander eerlijckheyt hebben de Sterren. Want [de] eē Sterre is van de ander Sterre verscheyden in heerlijckheyt.

42 g Also oock de opstandinge der dooden: [dat] gesaeyt wort in de verderuinge: wort opghewerckt in onuerderffelijckheyt:

43 [Dat] ghesaeyt wort in oneere/wort opgeweect in eerlijckheyt: [dat] ghesaeyt wort in crancheyt/ wort opghewect in moghentheyt.

44 [Dat] natuerlijck lichaem dat ghesaeyt wort/ wort opghewerckt een gheestelijck lichaem. Daer is een natuerlijck lichaem / ende daer is een gheestelijck lichaem.

45 Also is oock gheschreuen: h de eerste mensche Adam/ is ghewo rden tot een leuendige ziele/ende de laetste Adam tot eenen leuendichmakenden Gheest.

46 Maer het gheestelijcke [lichaem en is] niet eerst: maer het natuerlijcke/daer nae het gheestelijcke.

47 De eeeste mensche vander Aerdē/aertsch: de tweede mensche / [is] de Heere vanden Hemel.

48 Hoedanich de Aerdtsche [is /] sodanich [zijn] oock de Aerdtsche: ende hoedanich de Hemelsche [is] sodanich zijn oock de Hemelsche.

49 i Ende ghelijck wy het beelt des Aerdtschen ghedraghen hebben / sullen wy oock het beelt des Hemelschen draghen.

50 Ende dit segghe ick Broeders / k dat vleesch ende bloedt het Coninckrijcke Gods niet besitten en connen: noch de verderuinghe en besit de onuerderffelijckheyt niet.

51 Siet/ick segghe v lieden een verborghentheyt: l Wy en sullen niet alle slapen / maer wy sullen alle m verandert worden/

52 In een punckt des tijds/in eenen ooghenblick/ n ter laetster Basuynen/ (want sy sal Basuynen/) ende de dooden sullen opghewerckt worden onuerderffelijck: eñ wy sullen verandert worden.

53 Want dit verderffelicke moet onuerderffelijckheyt aendoen/ eñ dit sterffelijcke moet onsterffelijckheyt aendoen.

54 Ende als dit verderffelijcke sal de onuerderffelijckheyt aenghedaen hebben/ o ende dit sterffelijcke sal de onsterffelijckheyt aenghedaen hebben/dan sal het woort gheschieden/ dat gheschreuen is: p De doot is verslonden tot ouerwinninghe.

55 Doot/waer is v prickel? Helle/waer is v ouerwinninghe?

56 De prickel des doots/is de sonde: Ende de macht der sonde/is de Wet.

57 q Maer Godt zy r danck / die ons de ouerwinninge ghegeuen heeft / door Jesum Christum onsen Heere.

58 So dan / mijn lieue Broeders / weest stantuastich/onbewegelijck/ alle tijdt ouervloedich inden wercke des Heeren/ de wijle ghy lieden weet dat uwen arbeyt niet ydel en is inden Heere.

Dat xvi. Capittel.

1. Hy vermaentse van de versamelinghe der aelmoessen/ 13. van de volstandicheyt int gheloove/ende de liefde Christi/ende des naesten/ 15. ende na sommighe groetenissen ende recommandatien wenscht hy hen alle goet.

1 Voort a van de versamelinghe die den Heylighen [gheschiedt/] gelijck ick den Ghemeynten in Galatia beuolen hebbe/ doet ghy lieden oock also.

2 b Op elcken c eersten dach der weke/een yeghelijck van v by hem seluen legge wech/ [als] eenen schat vergaderende / na dat hy gheluckich ghewo rden is: op dat niet/ als ick come / dan eerst de versamelinghen en gheschieden.

3 Ende als ick daer sal ghecomen zijn/so wie ghy lieden met Sendbrieuen bewillicht/ die selue sal ick senden/om uwe d weldaet te Jerusalem ouer te draghen.

4 Ende ist dat het weert is: dat ick oock reyse/so sullen sy met my reysen.

5 e Jck sal tot v lieden comen/als ick Macedoniam sal doorgegaen hebben: want ick sal door Macedoniam gaen.

6 Maer by v lieden sal ick moghelijck blijuen/of oock ouerwinteren/op dat ghy liedē my meucht geleyden/ waer ick henen reyse.

7 Want ick en wil v lieden nu f int doorgaen niet sien/maer ick hope eenē tijt] lanc] by v te blijuen/ist dat het de Heere toelaet.

8 Maer ick sal te Ephesen blijuen tot den g vijftichsten [dach.]

9 Want my is een groote ende crachtighe deure gheopent/ ende daer zijn vele wederpartijen.

10 Ist dat Timotheus coemt / siet dat hy onbe-

Margin notes (left): Ezec.37.3 — Hoe de dooden opstaen. Joan.12.24 — g Dani.12.3 Sap.3.7 ende 5.1 Mat.13.43 — Twee Adammen. h Gen.2.7 — i 1.Cor.4.11

Margin notes (right): k Joan.1.13 — l 1.Thes.4.15 — m Phil.3.21 — n Mat.24.31 1.Thess.4.15 — o 2.Cor.5.4 — Doot. — p Ozee.13.14 Esaie.25.8 Heb.2.14 — q 1.Joan.5.4 — r Gri. genade/. — s Of/ geeft — Versamelinghe om de Arme Heylighen. — a Rom.12.13 — b Act.11.29 2.Cor.8.4 ende 9.1 — c Dat is/ Sondach/ — d Gri. genade — e 2.Cor.1.15 — f Gri. in doorbyganghe/ of/ doorganghe. — g Of/ Pingsten

onbevreest by v lieden zy: want hy werckt het werck des Heeren/ oock ghelijck ick:

11 Niemant dan en verachte hem: maer ge- leyt hem in vrede/ op dat hy tot my come: Want ick verwachte hem met de broederẽ.

h Act.18.24
1.Cor.1.14

12 Ende aengaende den Broeder h Apollos/ ick hebbe hem seer vermaent/ dat hy met de Broederen tot v lieden comen soude / ende het en was geensins zijnen wille/ dat hy nv soude comen: Maer hy sal comen wanneer het hem sal wel gheleghen wesen.

13 Waeckt/ staet in het gheloove / houdt v als mannen/ weest sterck.

14 Doet alle uwe dinghen inder liefde.

15 Ende ick bidde v/ Broeders: Ghy weet dat het huys i Stephane/ zy de eerstelingen van Achaia/ ende dat sy hen seluen ten dien- ste der Heylighen gheschict hebben:

i 1.Cor.1.14

16 Dat ghy lieden ooc den sulckẽ onderda- nich zijt/ eñ allẽ medehulpers eñ arbeyders.

17 Ick ben verblijt van de toecoemst Ste- phane/ ende Fortunati / eñ Achaici / want k wat my aen v lieden ghebrack / dat heb- ben dese vervult.

k Griecx/uwe ghebreck.

18 Want sy hebben mijnen geest ende uwen geest l gerust gemaect: bekẽt dan de sulcke.

l Of/ vermaect

19 De Ghemeynten in Asia groeten v lie- den. V groeten seere in den Heere Aquila ende Priscilla/ met de Gemeynte die te ha- ren huyse is.

20 V liedẽ groetẽ alle de broeders: m Groet malcanderen met eenen heylighen cusse.

m Ro.16.15
2.Cor.13.12
1.Thes.5.16
1.Pet.5.14

21 n Ick Paulus groete v lieden met mij- ne handt.

n Grl.de groe- tinghe met mijnder hande Pauli.

22 Ist dat yemant den Heere Jesum niet lief en heeft / die zy o vervloeckt.

o Anathema Maranatha.

23 De ghenade des Heeren Jesu Christi zy met v lieden/ Amen.

24 Mijn liefde zy met v allen in Christo Jesu/ Amen.

De eerste Sendbrief tot de Corinthen/ ghe- schreuen van Philippis/ [ghesonden] door Stephanum ende Fortunatum/ eñ Achaicum/ ende Timotheum.

DE TWEEDE SENDTBRIEF Pauli tot den Corinthen.

¶ Argument.

DE andere Sendbrief tot de Corinthen/ is by na geheel een verantwoordinghe. Nochtans verghelijckt hy hier in de Wet met den Evangelio/ ende bewijst met wat grooter suyverheyt hy het Evangelium ghepredict hebbe/ met wat grooter periculen/ ende met wat grooteren voortganck. Hy handelt oock van de goetdadicheyt ende aelmoessen voor de Armen. Int laetste schrijft hy vele van zijne saken/ tot be- scherminghe zijnder autoriteyt/ teghen de valsche Apostelen.

Dat eerste Capittel.

1. Na dat hy den Heere ghedanckt heeft / die hem verlost heeft van de uterste verdruckingen/ bewijst hy de nutticheyt der seluer/ 15. daer na hem ontschuldighende van het vertoeven zijnder coẽste/ 18. bewijst dat de stantvastige waerheyt zijnder predikinghe/ op Christum ghefondeert is.

1 PAulus een Apostel Jesu Christi/ door dẽ wille Gods/ eñ de broeder Timotheus: Der gemeynte Gods die te Corinthen is / met alle den Heyligen die in geheel Achaia zijn.

a Rom.1.7
1.Cor.1.2
Ephes.1.1
1.Petr.1.2

2 a Genade zy v liedẽ/ eñ vrede/ van Gode onsen Vader /ende den Heere Jesu Christo.

b Ephes.1.3
1.Petr.1.3

3 b Ghelooft zy Godt ende de Vader onses Heeren Jesu Christi / de Vader der barm- herticheden/ ende Godt aller vertroostinge.

c 2.Cor.7.6
God ver- troost in de verdruckin- ghen.

4 c Die ons vertroost in alle onse verdruc- kinghe/ op dat wy se alle / in wat verdruc- kinghe sy zijn/ meugen vertroosten/ door de vertroostinge daer mede wy selue van Go- de vertroost worden.

d Psal.94.19.
e Gr. de lijdẽs.

5 d Want gelijck de e verdruckingen Chri- sti overvloedich zijn in ons/ also is ooc door Christum onse vertroostinge overvloedich.

6 Ende ist dat wy verdruct worden / [dat gheschiet] door uwer vertroostinghe ende sa- licheyt/ de welcke gewracht wort f door de verdraechsaemheyt der seluer verdruckin- ghen die wy oock lijden: ist dat wy getroost worden/ [dat ghesciet] door uwe vertroo- stinghe ende salicheyt.

f Griecx/ in

7 Eñ onse hope voor vliedẽ/ is vaste/ dewijle wy wetẽ/ dat ghy/ gelijck der verdruckingẽ/ also oock der vertroostinge deelachtich zijt.

g Act.19.23

8 g Want wy en willen niet/ Broeders/ dat ghy onwetende zijt van onse verdruckinge/ die ons in Asia gheschiet is/ [namelijck/] dat wy bovẽ maten seer beswaert geweest zijn/ boven [onse] macht/ so dat wy seer be- naut waren/ oock vanden leven.

h Griecx/ de antwoorde
i Jere.17.5

9 Jae wy selue hadden in ons seluen h het vonnisse des doots : i Op dat wy niet op ons seluen vertrouwen en souden/ maer op God/ die de dooden verweckt.

10 De welcke ons van so grooten doot ver- lost heeft/ ende verlost: Op welcken wy ho- pen/ dat hy ons oock noch verlossen sal.

k Rom.15.30
Philip.1.19
l 2.Cor.5.15

11 k Oock met uwer hulpe inden ghebede voor ons/ l op dat voor de gave vã vele per- sonen aen ons [bewesen /] van velen danck ghesevt worde voor ons.

m Gr. oprech- ticheyt Gods/

12 Want onsen roem is dit/ [namelijck/] het ghetuyghenisse onser conscientien/ dat wy in eenvoudicheyt in Godtlijcke oprech- ticheydt/ niet met vleeschelijcke wijsheydt/ maer met Godts ghenade in de Wereldt gewandelt hebben/ eñ aldermeest by vliedẽ.

n Of/ bekent/ of/ ooc weet/

13 Want wy en schrijven v lieden niet an- ders/ dan ghy n leest/ oft oock bekẽt: eñ ick hope dat ghijt tot den eynde bekennen sult:

o Phili.2.16
1.Thes.2.19
p 1.Cor.16.5

14 Ghelijck ghy oock ons eensdeels bekent hebt/ dat wy uwen roem zijn/ o gelijck ghy de onse inden dach des Heeren Jesu.

q Griecx/ de tweede

15 p Ende met sulck een vertrouwen wilde ick eerst tot v lieden comen/ om dat ghy q dobbel weldaet hebben soudt:

16 Ende dat ick soude door v lieden nae Macedoniam gaen / ende wederom van Macedonia tot v comen / ende van v na Judeam ghelevt worden.

17 Hebbe ick dan lichtueerdicheyt gebruyct/ als ick dit voor my ghenomen hebbe? oft neme ick het na den vleesche voor / dat ick voor neme: om dat by my soude wesen Jae ende Neen?

18 God is getrouwe/dat r onse woort tot v lieden niet geweest r is / Jae ende Neen:

19 Want de Sone Gods/ * Jesus Christus die onder v lieden door ons ghepredickt is/ [namelijck/] door my ende Siluanum/ ende Timotheum/en is niet geweest/Jae ende Neen: maer Ja was in hem.

20 Want alle de beloften Godts [zijn] in hem Ja ende [zijn] in hem Amen / ter eerlijckheyt Gods door ons.

21 Maer die ons met v lieden versterckt in Christum/ en die ons gesalft heeft/ is God.

22 s Die ons oock verseghelt heeft / ende in onse herten den pant des Gheests ghegheuen heeft.

23 t Maer ick aenroepe God [tot] ghetuyge op mijn ziele/dat ick om v lieden te sparen/ noch te Corinthen niet ghecomen en ben.

24 u Niet dat wy heerschappije voeren ouer uwen gheloone/maer wy zijn medehulpers uwer blijschap : want ghylieden staet door het gheloone.

Dat ij. Capittel.

1. Hy gaet voort/ bewijs geuende van zijn vertoeuen/ 4. bewyst zijn liefde tot hen/7. ende begeert hare liefde aen den boetueerdigen sondaer/ 14 ende hy loeft Godt door de cracht zijner leere/ om dat sy die souden begheeren/ 17. ende wederlegt zijne lasteraers.

1 MAer ick hebbe dit voor my ghenomen/dat ick niet wederom in droefheyt tot v lieden comen en soude.

2 Want ist dat ick v lieden bedroeue / wie isser dan die my vrolijck maeckt / ten zy de ghene die van my bedroeft is?

3 Ende ick hebbe v lieden dat selfste gheschreuen/om dat ick geen droefheyt hebben en soude vande ghene daer ick my moeste van verblijden/ vertrouwende van v allen/ dat mijn blijschap/uwer aller blijschap zy.

4 Want ick hebbe v lieden wt grooten drucke ende benauthevt des herten gheschreuen met vele tranen/niet om dat ghy soudt bedroeft worden / maer om dat ghy mijn liefde weten soudt/ die ick seer ouervloedelijck tot v lieden a draghe.

5 Ist dat yemant droefheyt aengebracht heeft/ die en heeft my gheen droefheyt aengebracht/maer eensdeels/(op dat ick [hem] niet en verswaere) v allen.

6 b Het is den sulcken ghenoech / dat hy van velen ghestraft is:

7 Soo dat ghylieden daer teghen meer [moet] vergheuen ende vertroosten:op dat den sulcken in ouervloediger droefheyt niet eenichsins en vergae.

8 Daer om bidde ick v lieden / dat ghy de liefde aen hem beuesticht.

9 Want hier toe hebbe ick oock gheschreuen/ om dat ick uwer c beproeuinghe weten soude/[namelijck/]of ghylieden tot alle dinghen ghehoorsaem zijt.

10 Dien ghylieden wat vergeeft/ [dien vergheue] ick oock: Want ist dat ick oock yet vergheuen hebbe/ dien ick vergeuen hebbe/ [hebbe ick vergheuen] om uwent wille/ in d het aensichijn Christi,

11 Op dat wy van den Duyuel niet e bedroghen en worden/want zijne ghedachten en zijn ons niet onbekent.

12 Voort / als ick te f Troas quam / in het Euangelium Christi/en my daer een deure inden Heere gheopent was.

13 So en was ick niet gherust van gheeste/ om dat ick Titum mijnen Broeder niet en vant: maer nam oorlof aen hen/ ende reysde na Macedoniam.

14 En Gode zy g lof/ die alle tijt h door ons i triumpheert in Christo/ en dē reuck zijner kennisse te aller plaetse door ons openbaert.

15 Want wy zijn Gode de k goede reucke Christi/ in de ghene die salich worden/ende in de ghene die verloren gaen:

16 l Den desen / een reucke des doots / ter doot/ende den genē/een reucke des leuens ten leuen. Ende wie is hier toe bequaem?

17 Want wy en zijn niet ghelijck vele / het woort Godts m vervalschende : maer wy spreken n van Christo / als wt oprechticheyt / als wt Gode / in de teghenwoordicheyt Godts.

Dat iij. Capittel.

1. Hy prijst de cracht zijner predikinghe tegen de lasteringhe der valscher Apostelen/6. ende het Euangelium verghelijckende met de Wet / vermeerdert de weerdicheyt zijns Ampts.

1 BEginnen a wy ons seluen wederom te prijsen? behoeuen wy/gelijck sommighe/Lofbrieuen aen v/of Lofbrieuen van v lieden.

2 Ghylieden zijt onsen Brief/in onser herten gheschreuen/ die b bekent ende ghelesen wort van allen menschen.

3 Dewijle het openbaer ghewo rden is/dat ghylieden den Brief Christi zijt / door ons bedient/gheschreuen niet c met inckt/ maer met den Gheest des leuendighen Godts/ d niet in steenen tafelen/maer in e vleeschelijcke tafelen des herten.

4 Sulck een vertrouwen hebben wy door Christum by Godt:

5 Niet dat wy van ons seluē bequaem zijn yet te dencken/ als wt ons seluen : f maer dese onse bequaemheyt is wt Gode:

6 Die ons oock bequaeme g Dienaers des h Nieuwē i Testaments gemaect heeft:niet der Letter/maer des Geests. Want de Letter doot/ maer de Geest maeckt leuendich.

7 Ist dat de bedieninghe des doots met letteren k in steenen ghedruckt / in l claerheyt geweest is/m so dat de kinderen Israels Mosis aensicht niet en conden aensien/ door zijns aenschijns claerheyt / de welcke verganckelijck was:

8 Hoe en sal niet meer de bedieninghe des Gheests in claerheyt wesen?

9 Want ist dat de bedieninge der verdoemenisse claerheyt was / veel meer is de bedieninghe der rechtueerdicheyt ouervloedich in claerheyt.

10 Want dat verclaerde / en was oock niet verclaert in desen deele/[namelijck/]so veel dese wtnemende claerheyt aengaet.

11 Want ist dat het ghene dat verganckelijck was/in claerheyt was/veel meer is het ghene dat blijft/in claerheyt.

12 Dewijle wy dan sodanige hope hebben/ so ghebruyken wy groote vrijmoedicheyt.

13 Ende [en zijn] niet gelijck n Moses was/

Die

r Of/ons woort.

a Griecx/hebbe.

b 1.Cor.5.3

c Of/beproefde/

d Of/de persoon.

e Griecx/vergielicht.

f Act.16.8.9

g Griecx/ghenade/

h Ofte ons doet triumpheren.

i Griecx/triumpheert ons.

k Col.1.27

l Griecx/welrieckentheyt.

l Luce 2.34

m Of/om eyghen ghewin leerende.

n Griecx/in

a 2.Cor.5.12 ende 10.8

b Of/verstaen

c Griecx/in

d Exod.24.12 ende 34.1

e Jere.31.33 Ezech.11.19 ende 36.26 Heb.8.10

f Phil.2.13

g 2.Cor.5.20

h Heb.8.6

i Oft/Verbonts/

k Exod.24.12 ende 34.1 Deut.10.1

l Ofte/heerlijckheyt.

m Exo.34.30

n Exod.34.33

die een decksel op zijn aensichte leyde/om dat de kinderen Israels niet en souden aensien/ o tot het eynde des genen/ dat vergaet.

o Rom.10.4

14 p Maer hare sinnen zijn verhart gewor= den: want tot op den huydigen dach blijft dat selue decksel in het lesen des Ouden Testaments sonder ontdecken / het welcke q door Christum wort te niete ghemaeckt.

p Esaie.6.10 Ezech.12.10 Sap.2.21 Mat.13.11 Act.28.26 Rom.11.8
q Griecx / in

15 Maer tot op desen dach / als Moses ge= lesen wort/leyt dat decksel op haer herte.

16 r Maer als dat herte sal bekeert zijn tot den Heere / dan sal dat decksel wech ghe= nomen worden.

r Mat.13.11 Rom.11.22 1.Cor.2.10

17 s De Heere is de Gheest : ende waer der Gheest des Heeren is/daer is vryheyt.

s Joan.4.24

18 t Ende wy alle met onbedeckten aensich= te/de u claerheyt des Heeren / als in eenen Spiegel aenschouwende/worden x nae het selue beelt verandert / van claerheyt tot claerheyt/ als van des Heeren Gheest.

t 1.Cor.13.12 2.Cor.5.7
u Of/ eerlijck= heyt.
x Of/ in

Dat iiij. Capittel.

1. Hy bewijst zijn trouwicheyt in zijnen dienst/ 7. ende het cruyce datmen achtede tot zijnen ach= terdeele/dat went hy tot zijnen voordeele/ 17. be= wijsende de vrucht daer van.

1 Daerom/ dewijle wy dese bedieninghe hebben / nae de barmhertichepdt die ons geschiet is/so en worden wy niet traghe:

2 Maer verworpen de a bedeckingen der schande/ b niet met schalckheyt omme gaen= de/ noch het woort Godts verualschende: maer met de c openbaringhe der waerheyt/ ons seluen d bekent makende by aller men= schen conscientie/ in de ooghen Gods.

a Griecx/het verborghen der schande/
b 2.Cor.2.17
c Of/vercla= ringhe/
d Of/recom= manderende.

3 Ende is het dat oock onse Euangelium bedeckt is/ so ist bedeckt in de gene die ver= loren worden.

4 In de welcke de Godt deser Werelt e de sinnen verblint heeft/ [namelijck/] der on= geloouigen/ om dat f sy niet sien en souden de claerheyt des Euangeliums der g heer= lijckheyt Christi/ h die het beelt Godts is.

e Esaie.6.10 Joan.12.40
f Ofte/ haer niet schijnen en soude/
g Of/ claer= heyt.
h Phil.2.6 Col.1.15 Heb.1.3

5 Want wy en prediken ons seluen niet/ maer Christum Jesum den Heere:ende ons uwe Dienaren/om Jesus wille.

6 Want Godt/ i die gheseyt heeft / dat het licht wt de duysternisse soude lichten / * die heeft in onse herten ghelicht om te gheuen het licht der kennisse der heerlichept Gods/ in het aenschijn Jesu Christi.

i Gene.1.3
*2.Pet.1.19

7 Maer wy hebben desen schat in k l Aer= den vaten : op dat de wtnemende macht Godts zy/ende niet wt ons:

k 2.Cor.5.1
l Griecx/schelf= teren vaten:

8 Als wy allesins worden bedruckt/ maer niet benaut: m wanckelmoedich/maer niet mismoedich:

m Of/ behoef= tich/maer ver= tsaghen niet.

9 Veruolcht/maer niet verlaten : te neder gheworpen/maer niet verdoruen.

10 De doodinghe onses Heeren Jesu Chri= sti altijts in [onsen] Lichame n omme dra= ghende/op dat oock het leuen onses Heeren Jesu/in onsen lichame soude gheopenbaert worden.

n Gala.1.17

11 o Want wy die leuen/worden alle tijt ter doot ouergheghenen/om Jesus wille:p om dat oock het leuē Jesu soude in onsen sterf= felijcken vleesche gheopenbaert worden.

o Psal.44.23 Mat.5.11 Rom.8.36 1.Cor.4.9 Col.3.3
p 1.Cor.15.49 Col.3.3

12 So dan/de doot werckt in ons/ ende het leuen in v lieden.

13 Ende dewijle wy den seluen Gheest des gheloofs hebben / ghelijck ghescreuen is: q Ick hebbe ghelooft / ende daerom hebbe ick ghesproken/so geloouen wy oock/daer= om wy oock spreken:

q Psa.116.10

14 Wetende/r dat hy/die den Heere Jesum opghewerkt heeft / ons oock opwecken sal door Jesum / ende met v lieden daer setten.

r Rom.6.5 ende 8.11. 1.Cor.6.14
s 2.Cor.1.11

15 Het geschiet al om uwent wille/ s op dat de ouervloedighe genade/door veler danck= segginghe/ouervloedich zy ter heerlijckheyt Godts.

16 Daerom en t verflauwen wy niet: maer al ist dat onse wterlijcke mensche verderft/ so wort nochtans [onse] innerlijcke [men= sche] vernieut van daghe te daghe.

t Of/ vertsa= ghen.

17 u Want onse seer lichtelijcke vergaende verdruckinghe / werckt in ons een bouen maten onbegrijpelijcke grootte der eewiger heerlijckheyt.

u Sap.3.5 Psalm 30.6 Mat.5.12. Rom.8.18 1.Joan.3.2

18 Dewijle wy niet en sien op het sienlicke/ maer op het onsienlijcke: Want wat sien= lijck is/dat is tijtlijck:maer wat onsienlijck is/ dat is eewich.

Dat v. Capittel.

1. Hy bewijst voort de nutticheyt des cruycen/ 4. hoe hy hem bereyt/ 5. door wien/ ende tot wat eynde/ 14. Hy beschrijft de ghenade Christi/ende het officie aller ghelooviighen.

1 Want wy weten / ist dat a dit onse Aertsche huys deses b Tabarnakels ghebroken wort/ so hebben wy een timmeringhe van Gode/[namelijck/] c een huys dat sonder handen ghemaeckt/ ende eewich is inde Hemelen.

a 2.Cor.4.7
b Dat is/sterf= felijcken lichaems/
c Dat is/on= sterffelijckheyt

2 d Want hier e om suchten wy/ende be= gheeren met onse woonste die van den He= mel is / ouercleet tē worden:

d Rom.8.19
e Griecx/in

3 f Want wy oock g ‡ becleet / ende niet naeckt en sullen beuonden worden.

f Apoc.3.18 ende 16.15
g ‡ Anders/ ontcleet en sullen niet/etc.

4 Want wy die in desen Tabernabel zijn/ suchten / beswaert zijnde / dewijle wy niet en willen ontcleedt/maer ouerghecleet wor= den/h op dat het sterffelijcke van den leuen verslonden worde.

h Rom.8.11 1.Cor.15.53

5 Ende die ons daer toe bereyt heeft / is Godt: die ons oock i den pant des Geests ghegheuen heeft.

i Rom.8.16 2.Cor.1.22 Ephes.1.13 ende 4.30

6 So hebben wy dan alle tijt goeden moet/ ende weten dat wy wtwoonen van den Heere/als wy in dit lichaem inwoonen.

7 k (Want wy wandelen door gheloove/ ende l niet door aenschouwen.)

k 1.Cor.13.12 2.Cor.3.18
l Of/ niet wes= sentlijck.

8 Maer wy hebben goeden moet / ende hebben lieuer te verhuysen wt den lichame/ ende te gaen woonen by den Heere.

9 Daerom zijn wy ouerneerstich / het zy inwoonende/het zy wtwoonende/ om hem te behaghen.

10 m Want wy moeten alle openbaer wor= den voor den Richtstoel Christi/ n op dat een yeghelijck behale/ het gene dat door het lichaem [geschiet/] na dat hy gedaen heeft/ het zy goet/het zy quaet.

m Mat.25.31 Rom.14.10
n Psal.62.13 Jere.17.19 ende 32.10 Mat.16.27 Rom.2.6 ende 14.12 1.Cor.3.8 Galat.6.5 Apoc.2.23 ende.22.12

11 Wy dan wetende de vreese des Heeren/ beweghen de menschen / maer Gode zijn wy o bekent/ ende hopen oock in uwe con= scientien bekent te zijn.

o Griecx/ ghe= openbaert/

12 p Want wy en prijsen ons seluē niet we= derom voor v lieden/maer wy geuen v oor= sake/om van ons te roemē/ om dat ghylie= den wat sout hebben tegen de ghene die wt het aenschijn roemen/ende niet in het herte.

p 2.Cor.3.1 ende 10.8

13 Want zijn wy wtsinnich/ [so zijn wyt] Gode:

Gode: zijn wy welghesint / [so zijn wijt] v lieden.

14 Want de liefde Christi bedwingt ons / als die wy dit q ghevoelen: Ist dat een voor allen ghestorven is/so zijn sy alle gestorven.

15 Ende hy is voor allen gestorven/r op dat sy die leven / niet meer hen selven en leven/ maer den ghenen die voor hen ghestorven / ende weder opghestaen is.

16 f So dan / wy en kennen voortaen niemant na den vleesche. Ende ist dat wy oock Christum nae den vleesche ghekent hebben/so en kennen wy hem nv niet meer.

17 So dan yemant in Christo is / [die is] een nieuwe Creatuere. t Het oude is voorby ghegaen/siet / het is al nieu ghewordden.

18 Ende alle dinck is wt Gode/ u die ons met hem selven versoent heeft door Jesum Christum: ende heeft ons de bedieninge der versoeninghe ghegheven:

19 x Want God was in Christo/de Werelt met hem selven versoenende: hen hare sonde niet toereckenende: ende heeft het woort der versoeninghe y in ons z ghegheven.

20 So zijn wy dan a bootschappers wt Christi Name/als oft Godt [v lieden] door ons bade/ [so] bidden wy wt Christi Name/ laet v met Gode versoenen:

21 b Want hem die gheen sonde ghekent en heeft/ heeft hy c voor ons sonde ghemaect/ om dat wy in hem souden rechtueerdichept Godts worden.

q Gri. oordeelen.
r Rom.14.7 Gal.2.20 1.Thes.5.10 1.Petr.4.2
s Mat.12.50 Joan.15.14. Gal.5.6 ende 6.15 Colos.3.11
t Esaie 43.19 Apoc.21.5
u Colos.1.20 1.Joan.2.2 ende 4.19
x Colos.2.9 Rom.3.24.25
y Of/onder ons
z Gri. ghesett
a 2.Cor.3.6
b Esaie 53.9 1.Pet.2.22 1.Joan.5.5
c Esaie 53.12 Rom.8.4 Galat.3.13

Dat vi. Capittel.

1. Hy vermaentse tot een leven dat Christo weerdich is / door zijn exempel vermanende/ dat sy hen so veel aen het lichaem als aen de ziele wachten van alle bevleckinghe.

1 Ende wy oock [als] a medewerckers / b bidden v lieden / c hebt de ghenade Godts niet te vergheefs ontfanghen.

2 Want hy seyt: d In aengenamen tijt hebbe ick v verhoort / ende ten daghe der salicheyt ben ick v te hulpe ghecomen. Siet / nv is de aenghename tijt / siet/ nv is den dach der salicheyt.

3 e f Wy en gheven geenderhande erghernisse in eenich dinck/ op dat de bedieninghe g niet ghelastert en worde:

4 Maer bewijsen onselven in allen/ h als Dienaers Gods / met i groote lijdtsaemheyt/in verdruckingē/in noot/in benauthedē.

5 In slagen /in gevanckenissen/in k oproeren/in arbeyt/ met waken/met vasten.

6 Met reynicheyt/ met wetenschap / met lanckmoedicheyt / met vriendelijcheyt / met den heylighen Gheest/ met ongheveynsder liefde:

7 Met den woorde der waerheyt/ met de cracht Godts/door wapenen der rechtveerdicheyt ter rechter ende ter slincker handt:

8 Door eere ende oneere / door lasteringhe ende prijs: als verleyders/ ende [nochtans] warachtich:

9 Als onbekende/ende [nochtans] bekent: l als die sterven/ende siet wy leven : als die ghestraft worden/ende niet ghedoot:

10 Als droevich zijnde / nochtās altijts vrolijck: als arme/ nochtans vele rijcke makende: als niet hebbende/ ende nochtans alle dinck besittende.

11 Onse mont is gheopent tot v lieden / O Corinthen/ onse herte is verbreyt.

a 1.Cor.3.9
b Of/vermanē
c Heb.12.15
d Esaie 49.8
e 2.mach.6.18 Rom.14.13 1.Cor.10.32.
f Oste laet ons niet gheven eenigherhande etc.
g Oste/berispt
h 1.Cor.4.1 2.Cor.11.23
k Of/verloopinghe
l Psal. 20.19

12 Ghy lieden en wort niet benaut in ons/ maer ghy zijt nauwe in uwen m gemoede.

13 De selve vergeldinghe [begeere ick van v lieden/] ick spreke als tot mijne kinderen/ verbreyt v ghy lieden oock.

14 n Treckt gheen ander Jock aen / met de ongheloovighe / o want wat mededeel [heeft] de gerechticheyt met de ongherechticheyt ? Ende wat ghemeynschap [heeft] het licht met der duysternisse?

15 Ende wat eendrachticheyt [heeft] Christus met Belial? Of: Wat deel [heeft] de gheloovighe met den ongheloovighen?

16 Ende wat schick is den Tempel Godts met den Afgoden ? p Want ghy lieden zijt den Tempel des levendighen Godts: ghelijck God ghesept heeft: q Ick sal in hen woonen/ende wandelen/ende sal haer God wesen/ende sy sullen mijn volck wesen.

17 Daerom r gaet wt den middē van onder hen/ende scheyt v af/ seyt de Heere/ ende en tast niet onreyns aen / ende ick sal v lieden ontfanghen.

18 f Ende ick sal v lieden tot eenen Vader wesen/ende ghy sult my tot sonen eñ dochters wesen/seydt de Heere Almachich.

m Of/ herte Gri. binnenste leden
n Deut.7.3 1.Corin.5.8
o Spr. 13.19 20.
p 1.Cor. 3.16 ende 6.19 Hebr.3.6. 1.Petr.2.5
q Exod.29.45 Levit.26.12 Ezech.37.26
r Esaie 52.11 Apoca.18.4
f Jere.31.1

Dat vij. Capittel.

1. Ontschuldighende zijn hardicheyt/ 8. bewijst dat hy tot haerder salicheyt bevolen hadde den hoereerder te straffen/ 13. ende verhaelt den troost ende gherusticheyt die Titus van hen ghebracht heeft.

1 Dewijle dat wy dese beloften hebben/ Lieve/ laet onsselven reynighen van alle besmettinge des lichaems ende des Geests: ende de heylichmakinghe volbrenghen in de vreese Godts:

2 a Ontfangt ons/wy en hebben niemande ongelijck gedaen/wy en hebben niemant b verdorven/wy en hebben niemande door giericheyt bedroghen.

3 Dit en segghe ick niet tot uwer verdoeminghe/ want ick hebbe te voren ghesept/ dat ghy in onse herten zijt om mede te sterven/ende mede te leven.

4 Ick hebbe groote vrijheyt in spreken tot v lieden/ ick hebbe grooten roem van v lieden : Ick ben vervult met trooste/ c mijn blijschap is seer overvloedich in alle onse verdruckinghe.

5 Want als wy in Macedoniam quamē/ en hadde onse vleesch gheen ruste / d maer waren allesins bedruct/ wtwendich strijdt/ inwendich vreese.

6 e Maer God/die de vernederde vertroost/ die heeft ons vertroost door de toecoēst Titi:

7 Ende niet alleene f door zijne toecoemste/ maer oock door de vertroostinghe/ daer hy mede van v lieden vertroost was / als hy ons vertelde uwe groote begheerte / uwe weenen / uwe yvericheyt voor my: soo dat ick noch meer ben verblijdt gheweest.

8 Want hoe wel ick v lieden door den Sendbrief bedroeft hebbe / dat en rout my niet/hoe wel het my gherout heeft: want ick sie / dat v die Sendtbrief maer voor eenen tijt bedroeft en heeft.

9 Nu ben ick verblijdt/niet dat ghy lieden bedroeft gheweest zijt / maer om dat ghy bedroeft gheweest zijt tot beteringhe : want ghy liedē zijt g Godlijck bedroeft geweest/so dat ghy geen schade van ons geledē en hebt.

a Griecx/ vaet ons/of/ begrijpt ons.
b Of/gheplondert/
c Mat.5.12 Act.5.42 Philip.2.17 Colos.1.24
d Act.16.19 23.
e 2.Corin.1.4
f Griecx/in
g Gri. na God

Want

y 2.Pet. 2.19
i Syr.30.24

10 h Want de droefheyt die na Godt is/ die werckt onberouwelicke beteringhe ter salicheyt / maer i de droefheydt der Werelt/ werct de doot.

11 Want siet / dese selue uwe bedroefstheydt die na Godt was / wat neersticheyt sy in v lieden ghewracht heeft/ Ja wat k ontschuldinghe/ Ja verontweerdinge/ Ja vreese/ Ja begheerte/ Jae viericheyt/ Jae wrake? Allesins hebt ghylieden v seluen bewesen/ dat ghy reyn zijt in die daet.

k Ofte/verantwoordinghe

12 Hoe wel ick dan v lieden geschreuen hebbe/ [dat en was] niet om diens wille / die ongelijck gedaē hadde/ noch om diens wille die ongelijck geleden hadde/maer om dat l* onse neersticheyt voor v liedē soude by v openbaer worden/ m voor de oogen Gods.

l* And. uwe neersticheyt voor ons/
m Gri. voor Gode.

13 Hierom zijn wy getroost gewordē door uwe vertroostinge/ eñ veel meer zijn wy ouervloedich verblijt gheweest/door de blijschap Titi/dat zijnē geest van v allē vernaect is.

14 Want ist dat ick by hem yet van v ghe-roemt hebbe/ so en ben ick niet beschaēt geworden: maer ghelijck wy alle dinck v inder waerheyt ghesept hebben/also is oock onsen roem by Titum/ waerheyt ghewordon.

15 Ende zijn herte is ouervloedelijcker tot v [ghenegen/] dewijle hy uwer aller gehoorsaemheyt ouerdenct/hoe ghy hem met vreese ende beuen hebt ontfanghen.

16 Ick ben blijde/dat ick in alle dingen goet betrouwen van v lieden hebbe.

Dat viij. Capittel.

1. Hy verwectse tot mildicheyt/ eñ om ghewillige aelmoessen te doen/ 6. prijsende haer goet behaghen/ 16. daer na recommandeert hy Titum/ ende de andere die met hem ghesonden waren.

1 Voort gheuen wy v te kennen / Broeders/van de ghenade Gods / ghegheuen in de Ghemeynten van Macedonia:

2 [Namelijck/] dat in grooter beproeuinghe der versoeckinghe / hare blijschap ouervloedich gheweest is: ende [dat] hare diepe armoede ouervloedich gheweest is tot eenen rijckdom harer goetdadicheyt.

3 Want sy na hare macht / (dat betuyghe ick/) Ja bouen hare macht/ [milde geweest zijn:]

a Act.11.29
Rom.15.26
1.Cor.16.2
2.Cor.19.1
b Gri. genade.

4 a Ons met veel vermanens biddende / dat wy de b weldaet ende de gemeynschap der bedieninge/ die den Heyligen [geschiet] aenemen souden.

5 Ende en deden niet ghelijck wy hoepten/ maer sy gauen hen seluen eerst den Heere/ ende [daer na] ons/ door den wille Godts:

6 Om dat wy Titum vermanen souden/ dat hy ghelijck hy te voren begonnen hadde / also oock soude by v lieden oock c dese weldaet voleynden.

c Gri. genade

7 So dan/gelijck ghy in allen ouervloedich zijt int geloone/ende woort / ende kennisse/ eñ alle neersticheyt eñ liefde tot ons/siet dat ghy ooc in dese d weldaet ouervloedich zijt.

d Gri. genade.
e Gri. na den ghebode.

8 Dit en segghe ick niet/e als ghebiedende: maer door der anderen neersticheydt oock uwer lief den goeden aert beproeuende.

9 Want ghylieden weet de ghenade onses Heeren Jesu Christi / dat hy die rijck was/ om uwent wille arm geworden is/ om dat ghy door zijne armoede sout rijcke worden.

10 Ende ick geue hier in raet/ want dit is v oorbaerlijck/ die ghy te voren dat hebt begonnen/ niet alleene te doene/maer oock te willen van ouer een Jaer.

11 So voleynt nv oock het doen/ op dat/ gelijck ve goetwillicheyt bereyt was om te willen/also oock het volbrenghen zy/ * van het ghene dat ghy hebt.

* Gri. wt het hebben
f Marc.12.12
Luce 21.3
g 1.Petr.4.10
Prou.3.28

12 f Want ist dat de bereyde goetwillicheyt voorgaet/g so is men aengenaem na datmē heeft/niet na datmen niet en heeft.

13 Want [het en gheschiet] niet/ om dat een ander soude verlichtinghe hebben/ ende ghy lieden verdruckinghe:

14 Maer [op dat] wt ghelijcke bedeelinge/ in desen tegenwoordigē tijde/uwe ouervloet haren gebreke [te hulpe come] / op dat oock hare ouervloet uwen gebreke te hulpe come: also salt gelijcke bedeelinghe worden.

h Exod.16.18

15 Ghelijck ghescreuen is: h die veel hadde/ dien en schoot niet ouer/ ende die luttel hadde/ die en hadde niet min.

16 Ende Gode zy lof/ die dese neersticheyt voor v lieden / Tito in het herte ghegheuen heeft.

17 Dat hy de vermaninghe aenghenomen heeft : Ja hy seer neerstich zijnde/ van selfs ghewillich tot v lieden ghecomen is.

18 Wy hebben oock met hem gesonden/ den Broeder die ghepresen is inden Euangelio van alle de Ghemeynten:

19 (Ende dat niet alleenlijck/ maer is oock van de Gemeynten vercoren/ om met ons te reysen met deser i weldaet/ die van ons bedient wort tot des Heeren prijs / ende uwe bereyde goetwillicheyt.)

i Gri. ghenade
k† Anders/ v
l Of/ lastere

20 Toesiende dat k ‡ ons niemant en l berispe in dese ouervloedicheyt die van ons bedient wort.

m Rom. 12.17

21 m Want wy besorgen het ghene dat eerlijck is/niet alleene voor Gode / maer oock voor den mensche.

22 Wy hebben oock met hen ghesonden onsen Broeder / den welcken wy in vele dingen dicmael beuonden hebben dat hy neerstich is : ende nv veel neerstigher door het groot vertrouwen op v lieden.

23 Het zy dan Titus/ [hy is] onse medeghesselle/ende medehulper aen v : het zy dese onse Broeders/ [sy zijn] n Apostelen der Ghemeynten/ende de eere Christi.

n Dat is/ ghesonden Boden

24 Bewijst dan aen hen / ende aen het aenschijn der Gemeynten / de bewijsinge uwer lief den/ende onses roems van v lieden.

Dat ix. Capittel.

3. Hy geeft reden/ waerom hy hen Titum gesonden heeft/ 5. eñ vermaentse door stercke redenē/ om aelmoessen te doē/ 8. bewijsende de groote vrucht die daer van coemt.

a Act.11.29
Rom.15.26
1.Cor 16.2
2.Cor.8.4

1 Want a van de bedieninghe die den Heylighen geschiet/soude ick te vergheefs tot v lieden schrijuen.

2 Want ick weet uwe bereyde goetwillicheyt / om de welcke ick van v lieden roeme by de Macedonische/ [namelijck/] dat Achaia van ouer een Jaer bereyt is: eñ dese yvericheyt van v heefter vele verweckt.

3 Maer ick hebbe de Broeders gesonden/ niet ydel om dat onse roem van v lieden / om dat ghy worden en soude in desen deele/ sout bereyt zijn/ ghelijck ick ghesept hebbe.

4 Op dat / so de Macedonische met my quamen/ende v onbereyt vonden/ wy (wy en wil-

en willen niet segghen ghy/)niet beschaemt en worden in dese stantvasticheyt der beroeminghe.

5 Jck hebbe het dan voor nootsakelijc geacht/de Broeders te vermanen/dat sy souden voorgaen tot v / ende uwen beloefden b segen voorbereyden/ op dat hy bereyt zy/ also [dat het zy] als segeninghe/ ende niet als afdwinginghe.

b Dat is/ wel daet
c Pro.11.14 Gala.6.7
d Gri. in segeninghen

6 Maer dit [segge ick:] c Wie sparichlijck saeyt/die sal oock sparichlijck maeyen: ende wie d mildelijck saeyt / die sal oock mildelijck maeyen.

7 Een yeghelijck [geve/] gelijck hy in zijn herte voorneemt / e niet wt swaermoedicheyt/oft wt bedwange. f Want Godt heeft den blijmoedighen ghever lief.

e Deut.15.7 Rom.12.9
f Ero.25.2 ende 35.5 Syr.35.8

8 Ende Godt can maken/dat alle genade overvloedich zy over v / op dat ghy in alle dinghen alle tijt alle genoechsaemheyt hebbende/tot allen goeden wercke overvloedich wesen mueght:

9 (Ghelijck gheschreven is: g Hy heeft wtghestroyt / ende den Armen ghegeven: zijn h goetdadicheyt duert inder eewicheyt.

g Psal.112.9
h Gri. gerechticheyt

10 Ende die den Saeyer het zaet geeft/ [die] geve [v] oock broot ter spijse/en vermenichfuldige uwe zaet/ en vermeerdere de vruchten uwer goetdadicheyt:)

11 Jn allen rijck ghewoorden tot alle goetdadicheyt / de welcke door ons maeckt / dat Godt ghedanckt wort.

12 Want de bedieninge deser offerhande/en voldoet niet alleenlijck het gebreck der Heylighen: maer maeckt oock overvloedelijck/ dat Godt door velen ghedanckt worde.

13 (Die door de beproevinge deses Dienstes/ Godt prijsen over uwe eenvoudige onderdanicheyt in het Euangelium Christi/ende [over] de milde mededeelinghe aen hen/ende aen allen:)

14 Ende dat sy voor v bidden / begheerende v/om de overvloedighe ghenade Godts over v.

15 Gode [zy] danck voor zijne onwtsprekelijcke gave.

Dat x. Cappittel.

1. Hy beweert zijn Apostelschap/ 3. ende vermaentse tot onderdanicheyt/ 4. bewijst zijn macht/ende hoe hy die ghebruyckt.

1 Voort / ick Paulus bidde v lieden door de sachtmoedicheyt ende goedertierenheyt Christi/die ick tegenwoordich cleyn ben onder v/maer in het afwesen stout op v.

2 Jck bidde/[segge ick/] op dat ick tegenwoordich zijnde / niet stout en zy/met sulck een vertrouwen/ als ick a dencke stout te wesen/op sommighe die ons achten/gelijck of wy na den vleesche wandelden.

a Of/ gheacht worde

3 Want hoewel wy inden vleesche wandelen/ soo en strijden wy niet nae den vleesche:

b Ephe.6.13

4 b Want de wapenen onses crijchs en zijn niet vleeschelijck: maer machtich door God/ om de stercken neder te worpen.

5 Als wy de overlegghinghen te niete maken/ende alle verheffinge die verheven wort teghen de kennisse Godts : ende leyden alle ghedachten ghevanghen tot de ghehoorsaemheyt Christi.

6 Ende hebben bereyde wrake teghen alle ongehoorsaemheyt/ als uwe ghehoorsaemheyt sal vervult wesen.

7 c Ghy siet aen dat na den aenschijne is/so yemant by hemselven betrout dat hy Christi is/die dencke wederom van selfs/dat/ gelijc als hy Christi is/also wy ooc Christi zijn.

c Of/ siet ghy aen

8 Want of ick oock wat meer roemde van onse macht / d die ons de Heere ghegheven heeft ter stichtinge: en niet tot uwer verderuinge/so en sal ick niet beschaemt worden.

De macht Pauli is tot stichtinghe.
d 2.Cor.13.10

9 Op dat ick niet en schijne v lieden als door Brieven te verschricken.

10 Want de Brieven (seyt hy) zijn swaer ende crachtich : maer de teghenwoordicheyt des lichaems is cranck/ende de woorden verachtelijck.

11 De sodanighe bedencke dit/dat wy oock tegenwoordich sodanich [zijn] sullen met de wercken/ hoedanich wy in het afwesen zijn door Brieven met den woorde.

12 e Want wy en derven onsselven niet inrekenen/noch mede rekenen met sommigen die hen selven prijsen: Maer dese en verstaen niet/dat sy henselven met henselven meten/ ende henselven met henselven f ghelijcken.

e 2.Cor.3.1 ende 5.12
f Of/ rekenen.

13 Maer wy en sullen niet roemen boven maten: maer g na de mate des regels/wiens mate ons Godt gedeylt heeft/ [roemen wy/] dat wy oock tot v lieden ghecomen zijn.

g Ephe.4.7

14 Want wy en rekenen ons niet wt boven maten / als of wy tot v niet ghecomen en waren: want wy zijn tot v toeghecomen in den Euangelio Christi:

15 Niet roemende boven maten in eens anders arbeyt/maer hopende door het wassen ws geloofs: door v ghemeerder te e worden na onsen reghel overvloedelijck:

16 Om in de plaetsen die op ghene zijde van v zijn/te Euangelizeren/niet in eens anders h regel/ [dat is/] om te roemen van het gene dat bereyt is [van anderen:]

h Of/ mate/
i Jere.9.23 1.Cor.1.30 Esai.65.15
k Prov.27.2
l Of/ beproeft.

17 i Maer wie roemt/die roeme inden Heere.

18 k Want niet die hemselven prijst/ maer dien welcken de Heere prijst/ die is l bequaem.

Dat xj. Capittel.

1. Hy prijst zijnen Dienst en weerdicheyt door een heylige beroeminge/ 22. ende zijnen arbeyt/ moeyte/ende wercken verhalende/bewijst dat hy de andere Apostelen te boven gaet.

1 Och of ghy my een weynich verdroecht in mijne onwijsheyt: maer a ghy verdraecht my doch.

a Of/ verdraecht my

2 Want ick ben yverich over v lieden met Godlijcker yvericheyt: want ick hebbe v eenen manne toegevoecht/ om een b oprechte Maecht tot Christum te brenghen.

b Lev.21.13

3 Maer ick vreese/dat niet eenichsins c gelijck de Slanghe Evam door haer listicheyt bedrooch/ also oock uwe verstant bedorven worde / af wijckende van de eenvoudicheyt die in Christo is.

c Gen.3.4 Joan.8.44 Sapi.2.24

4 d Want ist dat yemant comende/ eenen anderen Jesum predickt / den welcken wy niet gheypredickt en hebben : oft ist dat ghy eenen anderen Geest ontfangt/den welcken ghy niet en hebt ontfanghen: oft een ander Euangelium dat ghy niet aengenomen en hebt/so verdroecht ghy hem behoorlijck.

d Gala.1.8

5 Want ick achte dat ick in gheen dinck minder gheweest en hebbe/ dan de aller opperste Apostelen.

6 Eñ ist dat ick oock e slecht ben in woorden/ [so en ben ick] nochtans niet slecht in de kennisse: maer wy zijn gantschelijck onder v lieden in allen openbaer gheweest.

7 Hebbe ick gesondicht/dat ick my seluen vernedert hebbe/om dat ghy sout verhoocht worden / ende dat ick v het Euangelium Godts f voor niet ghepredickt hebbe?

8 Ick hebbe andere Ghemeynten berooft/ loon van hen nemende om v te prediken.

9 Eñ als ick by v was / ende gebreck hadde/ g h en was ic niemande lastich / i want dat my gebrack/dat veruuldē my de Broeders/die van Macedonia quamen / eñ ick hebbe my in allen/v onbeswaerlijck gehouden/eñ sal [my oock also voortaen] houdē.

10 De waerheyt Christi is in my/dat desen roem niet en sal van my gheweert worden inde palen Achaie.

11 Waeromme? om dat ick v lieden niet lief en hebbe: Godt weet het.

12 Maer dat ic doe/dat sal ic oock doē/om de oorsake te benemen den genen/die oorsake k soecken / om in het ghene daer sy van roemen/beuonden te worden/ghelijck wy.

13 Want sulcke valsche Apostelen zijn bedrieghelijcke arbeyders/ hen veranderende in Apostelen Christi.

14 Ende het en is gheen wonder: want de Sathan selue wort in eenē Engel des lichts verandert.

15 So en is dan l geen wonder/dat oock zijne Dienaers verandert worden / als Dienaers der gerechticheyt/der welcker eynde sal wesen na hare wercken.

16 Wederom segghe ick / niemant en achte my onwijs te zijn/oft anders/so neemt my oock aen als eenen onwijsen/ op dat ic oock een weynich roeme.

17 Dat ick segghe/en segghe ick niet na den Heere : maer als in onwijsheydt in dese stoute beroeminghe.

18 m Dewijle vele roemen na den vleesche/ so sal ick oock roemen.

19 Want ghy verdraecht geerne de onwijse/ dewijle ghylieden wijs zijt.

20 Want ghy verdraecht/ ist dat v yemant dienstbaer maect/ ist dat v yemant afteert/ ist dat yemant [van v]neemt / ist dat hem yemāt verheft/ist dat v yemant in het aensicht slaet.

21 Ick spreke nae der oneeren : als oft wy cranck gheweest hadden: n Maer waer in yemant wil stout zijn/ (ic spreke in onwijsheyt/)daer in wil ick ooc stout zijn.

22 Zijn sy Hebreen? o Ick oock: Zijn sy Israeliten? Ick oock: Zijn sy Abrahams zaet? Ick oock:

23 Zijn sy Dienaers Christi? (Ick spreke onwijsselijck/) p ick ben meer : q in arbeyt ouervloedelijcker : in slaghen wtnemelijcker : in ghevanckenissen ouervloedelijcker: inde doot menichmael.

24 Van de Joden hebbe ick vijf mael r veertich slaghen eenen min ontfanghen.

25 s Driemael ben ick met roeden gegeesselt gheweest / t eens ghesteenicht / u driemael hebbe ick schipbreucke gheleden/nacht ende dach hebbe ick inde diepte gheweest.

26 Int reysen[hebbe ick] menichmael gheweest in perijckelen van waterstroomen/ in perijckelen van moorders / in perijckelen van mijn gheslachte/ in perijckelen van de Heydenen / in perijckelen inder Stadt / in perijckelen inder Woestijne / in perijckelen inder Zee / in perijckelen onder de valsche broeders.

27 In arbeyt ende vermoetheyt / in waken menichmael/in hongher eñ dorst/ in vasten menichmael/in coude ende naecktheyt.

28 Beneuen het ghene dat van buyten [aencoemt/dringt my] dat my daghelijcx ouervalt: [namelijc/] x de sorge aller Gemeyntē.

29 y Wie wort ghecranckt/dat ick niet ghecranckt en worde? wie wordter gheergert/ dat ick niet en brande?

30 Ist datmen roemen moet / so sal ick roemen in mijne cranckheyt.

31 z De Godt ende Vader onses Heeren Jesu Christi / de welcke te prijsen is inder eewicheyt/weet dat ick niet en lieghe.

32 a De Stadthouder in Damasco des Coninx Aretas/ bewaerde de Stadt Damascum/ende wilde my vanghen.

33 Ende ick wert door een venster in eenen corf door den muer neder ghelaten/ eñ ontvloot zijnen handen.

Dat xij. Capittel.

1. Hy verhaelt zijne ghesichten/ 11. seydt de oorsake van sulcke beroeminghe/ 14. betuyget de zijne beweghinghe tot hen / ende beloeft zijn coemste.

1 Het roemen en is my voorwaer niet profijtelijck : want ick sal comen tot de ghesichten ende openbaringen des Heeren.

2 a Ick weet eenen man in Christo ouer veerthien Jaren/(oft inden lichame/ dat en weet ick niet: oft buyten den lichame / dat en weet ick niet: Godt weet het/) dese wert tot den derden Hemel op ghenomen.

3 Ende ick weet sodanighen mensche/ (oft inden lichame/dat en weet ick niet/oft buyten den lichame/dat en weet ick niet: Godt weet het/)

4 Dat hy opghenomen is gheweest in het Paradijs/ende ghehoort heeft onwtsprekelijcke woorden / die een mensche niet spreken en mach.

5 Van sulcken [mensche] sal ick roemen/ van my seluen en sal ick niet roemen/ten zy in mijne cranckheden.

6 Want ist dat ick roemē wil/so en sal ick niet onwijs zijn / want ick sal de waerheyt seggen : maer ick houde daer van af/op dat niemant van my hoogher en dencke / dan hy my siet/of wt my hoort.

7 Eñ op dat ick door de wtnemende openbaringhe my niet en soude verheffen bouen maten: so is my ghegheuen een b spruyte in het vleesch/de Enghel Sathan/ c dat hy my met vuysten slaen soude/ om dat ick my niet en soude hoogher verheffen.

8 Hierom hebbe ick den Heere driemael gebeden/op dat hy soude van my wijcken.

9 Ende hy seyde my : Mijn ghenade is v ghenoechsaem : want mijn macht wort in cranckheyt volbracht. So wil ick dan alderliefste in mijne cranckheden roemen/op dat de macht Christi in my woone.

10 Daerom hebbe ick een behagen in cranckheden/in versmaetheden/in nooden/ in veruolgingen/in benauthedē/om Christi wille:

want

Marginal notes:

- e Of/onghe-leeret
- f 1.Cor.9.12
- g Acto.20.33; 1.Thess.2.9; 2.Thess.3.8; 2.Cor.12.13
- h Ofte wert ick niet luy met yemants schaden.
- i Phil.4.15
- k Gri. willen
- l Griecx/niet groots/
- m Job.29.2
- n Acto.22.3
- o Phil.3.4
- p 1.Cor.15.10; 2.Cor.12.11
- q Acto.9.16 ende 21.11; 2.Cor.6.4.
- r Deut.25.3
- s Actor.16.22.
- t Act.14.18
- u Act.27.2, 41.
- x Act.20.18
- y 1.Cor.8.13
- z Rom.1.9 ende 9.19; 2.Cor.1.23; Gala.1.20; Phil.1.8; 1.Thess.2.5
- a Act.9.24
- a Act.9.3, 17; 1.Cor.15.8
- b Of staeck/ ofte/pricxel.
- c Job.2.6

want als ick cranck ben/dan ben ick sterck.

11 Ick ben onwijs geworden met roemen/ ghy hebt my [daer toe] bedwonghen: want ick behoorde van u lieden geprefen te worden: d want ick en hebbe in gheen dinck minder gheweest/ dan de aldermeeste Apostelen/ hoewel ick niet en ben.

12 e De teeckenen eens Apostels zijn onder u lieden gedaen in alle lijdtsaemheyt/ in teeckenen/ ende wonderheden/ ende crachten:

13 Want wat ist daer ghy minder in gheweest zijt/ dan de andere Gemeynten: f anders dan dat ick g u lieden niet beswaert en hebbe? Vergheeft my dit onghelijck.

14 Siet/ ick ben ten derdemael bereyt tot u lieden te comen/ ende en sal u niet beswaren: h want ick en soecke niet dat uwe is/ maer u. Want de kinderen en moeten niet den Ouderen schatten vergaderen/ maer de Ouders den kinderen.

15 Ick wil seer gheerne ghenen/ ende ghegeuē wordē voor uwe zielen: hoewel ick u lieden seer lief hebbe/ eñ ghy my min lief hebt.

16 Maer het zy also/ ick selue en hebbe u niet beswaert: maer dewijle ick listich was/ hebbe ick u lieden bedrieghelijck ghenomen.

17 Hebbe ick u lieden gierichlijck yet afghenomen/ door yemant dien ick tot u ghesonden hebbe?

18 Ick hebbe Titum ghebeden/ ende eenen Broeder mede ghesonden: heeft u Titus yet gierichlijck afghenomen? En hebben wy niet in eenen gheest ghewandelt? ende inde selue voetstappen?

19 Denckt ghy/ dat wy ons wederom ontschuldigen/ wy spreken voor Godt in Christo: eñ dit alles/ Lieue/ tot uwer stichtinghe.

20 Want ick vreese/ dat ic/ als ick comē sal/ eenichsins u niet en sal vindē/ sodanich als ick wil/ eñ dat ick van u lieden sodanich sal beuonden wordē/ als ghy niet en wilt: i dat daer niet eenichsins en zy/ twist/ nijt/ toorn/ kijuinghen/ achterclappinghen/ oorblasingen/ opgeblasentheden/ oproeringhen.

21 Dat my mijn God niet wederom en vernedere by u lieden/ als ick come: eñ sal moeten rouwe hebben ouer vele die te voren gesondicht hebben/ eñ geen berou ghehadt en hebbē/ van de onreynicheyt/ eñ hoererije/ eñ k ongheманiertheyt/ die sy gedaen hebben.

d 1.Cor.15.10
e 1.Cor.9.2
f 1.Cor.9.12 2.Cor.11.9
g Of/ niet luy gheworden en ben met uwer schade?
h Act.20.33
i Gal.5.15
k Of/ vertelheyt die sy bedreuen/ etc.

Dat xiij. Capittel.

2. Paulus vercondigende den Corinthen een strenge wrake/ 3. vermaentse alle int gemeyne/ te bekennen hoedanich zijn Apostelschap zy/ tot haer groot profijt/ 6. niet te verachten den genē dien sy beuonden hadden eenen ghetrouwen Ambassaet Godts te zijn.

1 Ick sal nu ten derdemael tot u lieden comen: a In twee oft drie ghetuygen mont/ sal alle b sake beuesticht wordē.

2 Ick hebbe u voorseyt/ ende voorsegghe andermael/ ghelijck [of ick] teghenwoordich [ware/] ende schrijue nu in het afwesen/ den genen die te voren ghesondicht hebben/ ende den anderen alle: ist dat ick noch eens come/ so en sal ick niet sparen.

3 Dewijle ghy beproeuinghe soeckt van Christo/ die in my spreeckt/ de welcke onder u niet cranck en is/ maer is machtich onder u.

4 Want hoewel hy c wt swacheyt heeft gecruyciget gheweest/ so leeft hy nochtans wt de macht Godts: want wy zijn oock swack in hem/ maer sullen met hem leuen door de cracht Godts aen u lieden.

5 d Ondersoect u seluen/ oft ghy in het gelooue zijt: beproeft u seluen. Bekent ghy u seluen niet/ dat Jesus Christus in u is? So ghy niet eenichsins verworpelijc en zijt.

6 Maer ick hope/ ghy sult bekennen/ dat wy niet verworpelijck zijn.

7 Ick wensche van Godt/ dat ghy gheen quaet en doet: niet om dat wy souden e aenghenaem wesen: maer om dat ghy soudt goet doen/ ende wy als verworpelijck wesen.

8 Want wy en vermeughen niet tegen de waerheyt: maer door de waerheyt.

9 Want wy verblijden ons/ wanneer wy cranck zijn/ ende ghy sterck zijt: ende wenschen oock dit/ [namelijck/] uwe volcomenheyt.

10 Hierom schrijue ick dit in mijn afwesen/ op dat ick tegenwoordich niet strengicheyt en ghebruycke/ nae de macht f die my de Heere ghegheuen heeft/ ter stichtinghe/ ende niet tot verderuinghe.

11 Ten laetsten/ Broeders/ g weest blijde/ wort volmaeckt/ weest ghetroost/ h weest eens gesint/ i leeft in vrede: eñ de Godt der liefden ende des vreden/ sal met u wesen.

12 k Groet malcanderen met eenen heylighen cusse. Alle Heylighen groeten u.

13 De ghenade des Heeren Jesu Christi/ ende de lief de Godts/ ende de ghemeynschap des heylighen Gheests zy met u allen/ Amen.

a Nu.35.30 Deut.17.6 ende 19.15 Mat.18.16 Joan.8.17 Hebr.10.28
b Gri. woort
c Dat is/ na zijne vernederinghe
d 1.Cor.11.28
e Of/ profselijc
f Cor.10.8
g Of/ vaert wel/
h Rom.12.16 ende 15.5 1.Cor.1.9 Phil.2.2 1.Pet.3.8
i Rom.12.18 Hebr.12.14
k Rom.16.15 1.Cor.16.20 1.Thes.5.26 1.Pet.5.14

De tweedde [Sendbrief] tot de Corinthen/ ghescreuen te Philippis in Macedonia/ [ghesonden] door Titum eñ Lucam.

De Sendbrief Pauli tot den Galaten.

¶ Argument.

De Sendbrief welcken hy tot de Galaten ghescreuen heeft/ is als een cort begrijp des Sendbriefs tot de Romeynen. Want hy handelt daer van de rechtueerdichmakinge door het gheloove in Christum/ teghen de rechtueerdichmakinghe der Wet ende wercken. Hy onderwijst oock de gene die door het gelooue gherechtueerdicht zijn/ hoe sy behooren te leuen. Inden beghinne des Sendbriefs spreeckt hy vele van zijn beroepieghen/ om zijn Apostolische auctoriteyt te beschermen/ de welcke de vyanden der ghenade sochten te niete te brenghen.

Dat eerste Capittel.

6. Paulus straft de ongestadicheyt ende lichtueerdicheyt der Galaten/ 7. de welcke verleyt waren door de valsche Apostelen/ de welcke predickten dat de onderhoudinghen der Ceremonien des Wets noodich waren ter salicheyt.

1 Paulus een Apostel/ niet van menschen/ noch door menschen: a maer door Jesum Christum/ ende Godt den Vader/ die hem wt den dooden verweckt heeft.

Paulus van Gode ghesonden om te prediken.
a Titi.1.3

Ende alle de Broeders die met my zijn/ 2 den Ghemeynten in Galatia:

b Rom.1.7 1.Cor.1.2 Ephes.1.1 1.Pet.1.2

b Ghenade zy v lieden / ende vrede van 3 Gode den Vader / ende onsen Heere Jesu Christo/

c Mat.20.28 Gala.2.20 Ephes.5.2 Titi.2.14 Hebre.9.14

c Die hemseluen ghegheuen heeft voor 4 onse sonden/om ons te verlossen wt dese teghenwoordighe boose Werelt/ na den wille onses Godts ende Vaders/

Den welcken zy prijs van eewichheyt tot 5 eewicheyt/Amen.

d Of/Christum die v in genaden gheroepen heeft/ verlatende.

My verwondert /dat ghy so haestelijck 6 d verlatende hem/die v inde ghenade Christi gheroepen heeft/ ouergebracht wort tot een ander Euangelium.

Daer doch anders geē en is:ten zy dat- 7 ter sommige zijn e die v beroeren/eñ willen het Euangelium Christi verkeeren.

e Act.15.1

f 1.Cor.11.4

f Maer al waert oock / dat wy / of een 8 Engel wt den Hemel / v anders predicten/ dan g dat wy v ghepredickt hebben / die zy veruloeckt.

g Of/ bouen dat

Ghelijck wy te voren gesept hebben/alsa 9 segghe ick oock nu wederom: Ist dat v yemant predickt/anders/ dan ghylieden ontfanghen hebt/die zy veruloeckt.

h Griecx/rade i 1.Thess.2.4 k Joan.15.19 Jacob.4.4

Want h predike ick nu menschen/of Go- 10 de? i Of soecke ick menschen te behaghen? k Want hadde ick menschen behaecht/so en ware ick doch gheen Dienaer Christi.

l 1.Cor.15.1

l Ic late v wetē/Broeders/dat het Euan- 11 gelium dat door my ghepredickt is/ niet na den mensche en is.

m Ephe.3.5

m Want ick en hebbe het niet vanden 12 mensche ontfanghen / noch gheleert : maer door de openbaringhe Jesu Christi.

n Act.8.3 ende 9.1 ende 22.4 ende 26.9 Phil.3.6 1.Tim.1.13

n Want ghy hebt mijne wandelinge ge- 13 hoort die voortijdē in het Jodendom was/ dat ick de Ghemeynte Gods bouen maten seer veruolchde ende verwoestede.

o Of/dan mijner oudde p Of/mijns vaders.

Ende ick ginck voort in het Jootschap/ 14 bouen vele/ o mijns ghelijcken in mijn gheslachte : dewijle ick seer yverich was in de leeringhen der p Vaderen.

q Acto.9.15. ende 13.2 r Gri. buycks s Of/door t Acto.9.15. ende 13.2 ende 22.21 Gala.2.8 Ephes.3.8

q Maer als het Gode(die my van mijns 15 moeders r lichaem aen heeft afghescheyden / ende gheroepen door zijne ghenade/) behaecht heeft zijnen Sone s in my te openbaren/

t Om dat ick hem soude onder de Heyde- 16 nen vercondighen : hebbe ick niet terstont my beraden u met vleesch ende bloet:

u Mat.16.17

Noch en quam niet wederom na Jeru- 17 salem / tot de ghene die voor my Apostelen warē/maer ick ginck na Arabien/ eñ quam wederom na Damascum:

Daerna/na drie Jaren quam ick te Je- 18 rusalem/ om Petrum te besien / ende bleef by hem vijfthien daghen.

Ende en hebbe niemant anders van de 19 Apostelen ghesien/dan Jacobum den broeder des Heeren.

x Rom.1.9 ende 9.1 2.Cor.1.23 ende 11.31 1.Thess.2.5 1.Tim 5.11 2.Tim.4.1

Dat ick v schrijue / siet/ x voor Godt ick 20 en lieghe niet.

Daer nae ginck ick inde Lantschappen 21 Syrie ende Cilicie:

Ende ick was den Ghemeynten Christi 22 in Judea/onbekent na den aensichte:

Maer sy hadden alleenlijck gehoort/dat 23 hy die voortijden ons veruolchde / nu het gheloue predickt / dat hy voortijden verwoest heeft.

24 Ende sy loef den Godt in my.

Dat ij. Capittel.

1. Paulus versterckende dat zijn Apostelschap van Gode is/ bewijst dat hy in gheen dinck minder is dan de ander Apostelen/ 11. ende dat hy selue Petrum dē Apostel der Joden gestraft heeft/ 16. dat de rechtueerdichmakinghe is alleenlijck/ door de ghenade ende het gheloue in Christum/ ende niet door de wercken der Wet.

a Act.15.2

1 Daer a na ben ick/na veerthien Jaren/ wederom te Jerusalem ghecomen/ met Barnaba/ende Titum oock mede ghenomen hebbende.

b Acto.19.21

2 b Ende ick tooch op wt eener openbaringhe/eñ handelde met hen vanden Euangelio dat ick onder de Heydenen predike: maer bysonder met hen die gheacht waren/ om dat ick eenichsins niet te vergheefs en soude loopen/of ghelopen hebben.

c Acto.16.3 1.Cor.9.21

3 c Maer Titus die met my was/ hoewel hy een Grieck was/ en wert nochtans niet bedwonghen/om hem te laten besnijden:

d Act.15.24

4 d [Namelijck/] om sommigher valscher ingecomen broederen wille / die bezijden ingecomen waren/ om onse vrijheyt die wy in Christo Jesu hadden / te bespieden / om dat sy ons souden tot dienstbaerheyt brenghen.

5 Den welcken wy niet een ure tijdts en weken in onderdanicheyt/om dat de waerheyt des Euangeliums by v soude blijuen staende.

e Deu.10.17 2.Par.19.7 Job.34.19 Sap.6.8 1.Pet.1.17 Syr.35.16 Acto.10.34 Rom.2.11 Ephes.6.9 Coloss.3.25

f Gr. neemt de persoon des menschen niet. g Griecx/der Voorhuyt betrout was/ghelijc Petro der Besnijdinghe. h Act.9.15 ende 13.2 ende 22.21 Galat.1.16 Ephes.3.8

6 Ende van de ghene die gheacht zijn wat te zijn/[en hebbe ic niet geleert:] hoedanich sy voortijden gheweest zijn/daer en leyt my niet aen. e Godt en f acht het aensien der menschen niet/ want sy die geacht waren/ en hebben my niet toegheleert.

7 Ja daer tegen: als sy saghen dat my het Euangelium g tot den Heydenen beuolen was/ghelijck Petro tot de Joden.

8 (Want die in Petro crachtich was tot het Apostelschap der Besnijdinge / h was oock in my crachtich tot de Heydenen.)

9 Ende als Jacobus/ende Cephas / ende Joannes/die gheacht waren Calomnen te zijn/de ghenade Gods die my ghegeuen is/ bekenden / gauen sy my ende Barnabe de rechterhant/[tot een teecken] der gemeynschap/dat wy onder de Heydenen / ende sy onder de Besnijdinghe [het Euangelium prediken souden.]

i Acto.11/30 ende 24/17 Rom.15/25 1.Cor.16/1 2.Cor.8/1 ende 9/1

10 Alleenlijck dat wy der armen souden gedachtich wesen / i waerin ick neerstich ben gheweest om dat selue te doen.

k Ofte/dat daer clachte ouer hem comen was.

11 Ende als Petrus te Antiochien quam/ doe wederstont ick hem in het aensicht/ om dat hy te k beschuldighen was.

12 Want eer sommighe van Jacobo quamen/adt hy met de Heydenen : maer als sy ghecomen waren/doe ontrack hy hem / ende scheyde hem seluen af/vreesende de ghene die wt der Besnijdinghe waren.

l Of/door *Of/niet recht en wandelden/etc.

13 Eñ andere die oock Joden waren/veynsden met hem/ so dat oock Barnabas mede verleydt werdt l tot hare veynsinghe.

m Acto.10.28

14 Maer als ick sach/dat sy* de voeten niet recht en droegē/ na de waerheyt des Euangelij / seyde ick tot Petrum in aller teghenwoordicheyt: m Ist dat ghy eē Jode zijnde/ na Heydenscher wijse leuet/ eñ niet na Jootscher wijse/waerō bedwingt ghy de Heydenen/hen

nen/hen te houden na der Joden wijse?

15 n Wy die van natueren Joden/ende niet wt de Heydenen sondaers en zijn.

16 o Wetende dat de mensche niet gerechtveerdicht en wort wt de wercken der Wet/ maer door het ghelooue Jesu Christi/ hebben wy/[segghe ick/] oock in Christum Jesum ghelooft/ om dat wy souden gherechtveerdicht worden/ wt den geloove Christi/ ende niet wt de wercken der Wet: p daeromme dat wt de wercken der Wet/ gheen vleesch en sal gherechtveerdicht worden.

17 Ist dat wy die soecken in Christo gherechtveerdicht te wordē/ oock sondaers bevonden worden/ is dan Christus der sonden Dienaer? Dat zy verre.

18 Want ist dat ick wederom timmere dat ick afghebroken hebbe/soo make ick my seluen eenen ouertreder.

19 q Want door de Wet ben ick der Wet afgestoruen/ r om dat ick Gode levē soude: Ende ick ben met Christo ghecruycicht.

20 Ende ick leve/niet ick nu/maer Christus leeft in my: Ende dat leven dat ick nu in desen vleesche leve/ dat leve ick in den ghelooue des Soons Godts/ s die my lief ghehadt heeft/ ende hem seluen voor my ouerghegheuen heeft.

21 Ick en make de ghenade Godts niet te niete: t Want ist dat de rechtveerdicheyt door de Wet coemt/ soo is dan Christus te vergheefs ghestoruen.

n Of/ hoewel wy van natueren Joden/ en niet sondaers wt den heydenen en zijn. o Rom.3.28 Act.13.38 Rom.8.3 Heb.7.19 p Rom.3.20 Gala.3.11 q Rom.7.6 r Rom.14.7 2.Cor.5.15 1.Thes.5.10 Hebre.9.14 1.Pet.4.2 s Gala.1.4 Ephes.5.2 Titi.2.14 Hebr.9.14 t Heb.7.11

Dat iij. Capittel.

1. Hy beschelt se scherpelijc/ 3. daerna bewijst hy met vele redenen/ dat de rechtveerdichmakinghe coemt door het geloove/ 8. als by het exempel Abrahe/ 10. ende door het officie ende eynde beyde des Wets ende des gheloofs.

1 O Ghy wtsinnighe Galaten/ a wie heeft v betoouert/ dat ghy de waerheyt niet en sout ghehoorsaem zijn: dien Jesus Christus voor de oogen heeft: voorgeschildert geweest/en̄ v onder v gecruyst?

2 Dit wil ick alleenlijck van v leeren: Hebt ghy den Gheest ontfanghen wt de wercken des Wets/ of wt b den ghelooue dat ghy ghehoort hebt?

3 Zijt ghy soo wtsinnich/ dat ghy die met den Geest begonnen hebt/ nu met den vleesche volеyndt wort?

4 Hebt ghy so vele te vergheefs gheleden? so het anders te vergheefs is.

5 Die v dan den Gheest geeft/ende crachtighe daden onder v werct/ [doet hy dat] wt de wercken der Wet/ of wt den d ghelooue dat ghy ghehoort hebt?

6 e Ghelijck Abraham Gode gelooft heeft/ ende het is hem tot rechtveerdicheydt gherekent.

7 So bekent ghy dan/dat de ghene die wt den geloove zijn/ Abrahams kinderen zijn.

8 Ende de Schrift voorsiende/ dat Godt de Heydenen rechtveerdicht wt den ghelooue/ heeft te voren Abrahe vercondicht/ segghende: f In v sullen alle de Heydenen gheseghent worden.

9 Soo dan/ die wt den ghelooue zijn/ die worden met den ghelooviglen Abraham ghesegent.

10 Want alle die wt de wercken der Wet zijn/ die zijn onder den vloeck: want daer is gheschreuen: g Vervloeckt is een yegheliјck/ die niet en blijft in alle het gene dat in den Boeck deses Wets gheschreuen is/ om dat te doen.

11 h Ende dat niemant in de Wet gerechtveerdicht en wort voor Godt/ dat is openbaer: i Want de rechtveerdighe sal wt den ghelooue leuen.

12 Maer de Wet en is wt den ghelooue niet. k Maer de mensche die dit doet/ sal daer in leuen.

13 l Christus heeft ons verlost van de vervloeckinghe der Wet/ ende is door ons de vervloeckinghe ghewordеn: (want daer is gheschreuen: m Vervloeckt is een yeghelijck die aen het hout hangt.)

14 Om dat de belofte Abrahe soude onder de Heyden comen in Christo Jesu: ende om dat wy de n belofte des Gheests ontfangen souden door het ghelooue.

15 Broeders/ ick spreke nae menschelijcker wijse/ o men en veracht selfs eens menschē p Verbont niet/ als het bevesticht is/ noch men en doet daer niet toe.

16 q Maer de beloften zijn tot Abraham ghesеyt/ende zijnen zade. Hy en seyde niet: En̄ den zadē/ als in velen/ maer als in eenē: Ende uwen Zade/ welcke Christus is.

17 Ende dit segghe ick: Het verbont dat te voren van Gode op Christum bevesticht is/ wort door de Wet (r die na vier hondert en̄ dertich Jaren quam/) niet crachteloos ghemaeckt/ om de belofte te niete te doen.

18 s Want ist dat de erffenisse wt de Wet coemt/ so en coemt sy nu niet wt de belofte. Maer Godt heeftse Abrahe door de belofte ghesсhoncken.

19 Waer toe is dan de Wet? t Sy is om der ouertredinghe wille daer toe ghesеt/ tot dat het Zaedt quame dien het beloeft was/ ende so is u door de Enghelen geordineert door de hant x des Middelaers:

20 Ende een Middelaer en is niet [Middelaer] van eenen/ maer Godt is een.

21 Is dan de Wet tegen de beloften Gods? Dat zy verre. Want waer daer een Wet ghegheuen die conde leuendich maken/ soo ware warachtelijck de rechtveerdicheydt door de Wet.

22 p Maer de Schrift heeft het al onder de sonde besloten/ om dat de belofte wt den geloove Jesu Christi soude den geloovigen ghegheuen worden.

23 Maer eer het ghelooue quam/ werden wy onder de Wet bewaert/ besloten tot het ghelooue dat soude gheopenbaert worden.

24 z So dan/ de Wet is onse a Leyder tot Christum gheweest/ om dat wy wt den ghelooue souden gherechtveerdicht worden.

25 Maer na dat het geloove ghecomen is/ en zijn wy niet meer onder den Leyder.

26 b Want ghy zijt alle Godts kinderen/ door den ghelooue in Christo Jesu.

27 c Want soo vele van v in Christum ghedoopt zijn/ die hebbē Christum aengedaen.

28 Daer en is noch Jode noch Grieck: daer en is noch dienstbaer noch vrye: daer en is niet man ende wijf: d Want ghy zijt alle een in Christo Jesu.

29 e Ende ist dat ghy Christi zijt/ so zijt ghy dan Abrahams zaet: ende nae der beloften erfghenamen.

a Galat.5.7 b Of/ in v c Gri. gehoore des gheloofs? d Gri. gehoore des gheloofs? e Gene.15.6 Rom.4.3 Jacob.2.23 f Gene.12.3 ende 16.10 ende 22.18 ende 26.4 ende 49.10 Syr.44.20 Act.3.25 g Deu.27.26. h Rom.3.20 Galat.2.17 i Abac.2.4 Rom.1.17 Heb.10.38 Joan.3.36 k Leu.18.5 Ezech.20.11 Rom.10.5 l Rom.8.3 2.Cor.5.21 m Deu.21.23 n Of/ den toegeseyde Geest ontfangē/ etc. o Hebr.9.17 p Of/ Testament q Gala.3.9 r Gene.15/13 Exod.12/40 Act.7/6 s Rom.4/14 t Joa.15/22 Rom.4/15 ende 5/20 ende 7/8 u Act.7/38 x Deut.5/5 1.Tim.2/5 Hebr.9/15 p Rom.3/9 z Mat.5/17 Acto.13/38 Rom.10/4 a Of/ Schoolmeester Grie. kinderleyder b Esai.56/4 Joan.1/12 Rom.8.15 Galat.4.6 c Rom.6.3 d Joa.17/21 e Gen.21.12 Rom.9.7 Hebr.11.18

Dat iiij. Capittel.

1. Hy handelt van het rechte ghebruyck der Ceremonien / ende waerom sy geordineert zijn/ 4. ende hoe sy nu door Jesum Christum zijn te niete ghemaeckt/ 22. ende waer in het onderschept is tusschen ons ende de Vaderen / het welcke hy bewijst door een schoone ghelijckenisse.

1 ENde ick segghe/soo langhe de Erfgename een kint is / soo en is tusschen hem ende eenen Dienstknecht gheen onderschept/hoewel hy Heere is van allen.

2 Maer hy is onder Mombers ende a Besorghers/tot den tijt dien de Vader ghesett heeft.

3 Alsoo oock/ als wy kinderen waren / doe waren wy b dienstbaer ghemaeckt onder c de wtwendighe insettingen der Werelt.

4 Maer als d de volheyt des tijts ghecomen is/heeft Godt zijnen Sone wtghesonden/ e * gheboren vander vrouwe/is f g geworden onder de Wet:

5 Om dat hy de ghene die onder de Wet waren/verlossen soude: h om dat wy de aenneminge tot kinderen ontfanghen souden.

6 i Ende want ghy [Gods] kinderen zijt/ heeft Godt den Gheest zijns Soons wtgesonden in uwe herten / die roept: Abba / O Vader.

7 So dan/ghy en zijt niet meer een Dienstknecht/maer een Sone: ende ist dat ghy een Sone zijt / [soo zijt ghy] oock erfghenaem Godts door Christum.

8 Maer doe ghy God niet en kendet/diendet ghy den k ghenen die van naturee geen Goden en waren.

9 Ende als ghy nu Godt kent / Jae meer van Gode l ghekent zijt / m hoe went ghy v wederom tot crancke ende gebreckelijcke n Insettingen/ ende wilt die wederom van voren aen dienen?

10 o Ghy onderhout daghen/ ende Maenden/ende tyden/ende Jaren.

11 Ick vreese voor v/dat ick sal te vergheefs aen v lieden ghearbeyt hebben.

12 Weest als ick : want ick ben als ghy/ Broeders/ick bidde v/ghy en hebt my geen onghelijck ghedaen.

13 Ende ghy weet/dat ick v eerstmael door vele cranckheyt des vleeschs het Euangelium vercondicht hebbe.

14 Ende de versoeckinghe die in mijnen vleesche was / en hebt ghy niet veracht noch verworpen : maer ghy naemt my aen p als eenen Engel Gods/ q als Christum Jesum.

15 Hoedanich was dan uwe r salichmakinge: want ick betuyghe dat ghy/ (hadde het meugelijck gheweest/) uwe oogen soudt wtgegraven hebben/ende my ghegheven.

16 Ben ick dan de waerheyt seggende/uwe vyant gheworden?

17 s Hare yverichheyt over v / en is niet fijn: maer sy willen ons wtsluyten/ om dat ghy soudt over hen yverich zijn.

18 Maer het is goet altijts in het goede yverich te zijn : ende niet alleenlijck als ick teghenwoordich by v lieden ben.

19 Mijne kinderkens / t die ick wederom arbeyde te baren/tot dat Christus een ghedaente in v lieden crijghe.

20 Ick wilde nu teghenwoordich by v wesen/ende mijn stemme veranderen: want ick ben met v lieden becommert.

21 Segt my / ghy lieden die onder de Wet wilt zijn/en hoort ghy de Wet niet?

22 Want daer is gheschreven/dat Abraham twee sonen hadde/ u eenen vander Dienstmaecht/ x ende eenen vander Vrije.

23 y Maer die van der Dienstmaecht was/ die wert z nae vleeschelijcker wijse gheboren : maer die van der Vrije was /die wert door de belofte gheboren:

24 Het welcke by ghelijckenisse ghesproken wort / om wat anders te beduyden : want dit zijn de twee a Testamenten: een van den Berch Sina / dat ter dienstbaerheyt genereert/het welcke is Agar.

25 (Want Agar is de Berch Sina in Arabia / ende coemt over een met dat Jerusalem dat nu is/ b ende is dienstbaer met haren kinderen.)

26 Maer c het Jerusalem dat opwaerts is/ dat is vry / de welcke is onser aller moeder.

27 Want daer is gheschreven : d Weest vrolijck ghy onvruchtbare die niet en baret/ berst wt/ende roept ghy die geen barens noot en lijdet/want de verlatene heeft vele kinderen/meer dan de ghene die den man heeft.

28 e Wy dan / Broeders / zijn kinderen Isaacx nae der belofte.

29 Maer f ghelijck te dier tijt/die na g vleeschelijcke wijse gheboren was / den ghenen die na den Gheest gheboren was/vervolchde: alsoo oock nu.

30 Maer wat seyt de Schrift? h Drijft wt de Dienstmaecht ende haren sone: want de sone des Dienstmaechts en sal met den sone der Vrijer niet erven.

31 Soo dan / Broeders/ wy en zijn niet der Dienstmaecht/maer der Vrijer kinderen.

Dat v. Capittel.

1 Hy vermaentse te bewaren de vryheyt vercreghen door het bloet Christi/op dat sy hare conscientien niet en souden laten binden door de insettinghen der menschen/ 13. hy bewijst oock de mate deser vryheyt.

1 SO staet a dan inde vryheyt/daer mede ons Christus vry gemaeckt heeft: ende en wort niet wederom met b den Jocke der dienstbaerheyt bevanghen.

2 c Siet/ick Paulus segghe v / ist dat ghy v laet besnijden / soo en is v Christus niet nut.

3 Ende ick betuyghe wederom eenen yegelijcken mensche/die hem laet besnijden/ dat hy schuldich is gheheel de Wet te houden.

4 Ghy die door de Wet wilt gherechtveerdicht worden / Christus is van v ijdel ghe worden/ ghy zijt vander genade ghevallen.

5 Want wy verwachten inden Gheest wt den gheloove / de hope der rechtveerdicheyt.

6 d Want in Christo Jesu en heeft noch Voorhuydt: maer het gheloove/ dat door de liefde crachtich is. [Besnijdinghe eenighe macht / noch]

7 Ghy liept wel / e wie heeft v verhindert der waerheyt niet ghehoorsaem te zijne?

8 Die f beweginghe en is niet wt hem die v lieden gheroepen heeft.

9 g Een weynich suerdeesems/versuert het gheheele deech.

10 Ick vertrouwe van v inden Heere / dat ghy niet anders en sult ghesint wesen: maer die v beroert/sal zijn oordeel draghen / wie hy oock zy.

Maer

a Gri. Huysregoeders.
b Of/ in eygendom
c Gri. beginselen der Werelt.
d Gen.49.10 Dan.9.24
e * And. gheworden
f Mat.5.17
g Of/ gedaen/ ετεr.
h Joan.1.12 Gala.3.26
i Rom.8.15
k 1.Cor.8.5
l Of/ gheleert/
m Col.2.20
n Of/ beginselen/
o Rom.14.5 Coloss.2.16
p Mal.2.7
q Mat.10.40 Luce.10.16 Joan.13.20
r Of de roem uwer gheluckicheyt?
s Rom.10.2
t 1.Cor.4.15 Philem.10 Jacob.1.18
u Gen.16.15
x Gen.21/2 Acto.7/8 Hebr.11/11
y Joan.8/39 Rom.9/7
z Of/ nae natuerlijcke wyse/ Griecx/ nae den vleesche.
a Of/ Verbonden:
b Ofte/ want sy
c Apoc.21.2
d Esaie.54/1
e Rom.9/8
f Gene.21/9
g Griecx/ den vleesche.
h Gen.21/10
a Joan.8/32 Rom.6/18 1.Pet.2/16
b Esaie.9/4
c Acto.15/1
d Mat.12/50 Joan.15/1 2.Cor.3/16 Galat.6/15 Coloss.5/11
e Galat.3/1
f Of/ overtuydinghe
g 1.Cor.5/6

Maer ick/Broeders/ist dat ick noch de Besnijdinghe predike / waerom worde ick noch veruolcht? Soo is dan de ergheruisse des cruyces te niete ghewozden. 11

Och of sy afghesneden werden/ die v afvallich maken. 12

Want ghy zijt ter vrijheyt geroepe Broeders : h alleenlijck dat ghy de vrijheyt niet [en gebruyckt] tot een oorsake den vleesche: maer dient malcanderen door de liefde. 13

i Want de gheheele Wet wort in eenen woorde veruult / [namelijck/] in desen: k Ghy sult uwen naesten lief hebben ghelijck v seluen. 14

l Ist dat ghy malcanderen bijt ende eet/ soo siet toe / dat ghy niet van malcanderen verteert en wort. 15

Maer ick segghe : m Wandelt nae den Gheest / soo en sult ghy de begheerten des vleeschs niet volbrenghen. 16

n Want het vleesch begheert teghen den Geest/ende de Geest teghen het vleesch: dese staen tegen malcanderen/ o so dat ghy niet en doet het gene dat ghy wilt. 17

Ist dat ghy door den Geest geleyt wort/ so en zijt ghy onder de Wet niet. 18

p De wercke des vleeschs zijn openbaer/ de welcke zijn ouerspel/hoererije/ onreynicheyt/oneerlijckheyt/ 19

Afgoderije/q fenijngeuinge/vyantschap/ twist/nydt/ toorn/ kyuinghe / tweedracht/ secten. 20

Haet/moort / dronckenschap / brasserije/ ende diergelijcke : x van de welcke ick v voorsegge/ gelijck ick oock voorseyt hebbe / dat de gene die sulcks doen / het Coninckrijcke Godts niet besitten en sullen. 21

s Maer de vrucht des Gheests/is liefde/ blijschap/vrede/lanckmoedicheyt / vriendelijckheyt/goetheyt/ghelooue/ 22

Sachtmoedicheyt/ t maticheyt. u Tegen de sodanighe en is gheen Wet: 23

x Want die Christi zijn / die hebben het vleesch ghecruycicht met de beweghinghen ende begheerten. 24

Ist dat wy inden Gheest leuen / soo laet ons inden Gheest voortgaen. 25

Laet ons niet ijdelijck eere soecken/ malcanderen niet terghen / malcanderen niet haten. 26

h 1.Cor.8.9 · i Rom.13.8 · k Leui.19.17 Mat.22.38 Mar.12.31 Rom.13.9 Jacob.2.8 · l 2.Cor.12.20 · m Ro.13.14 1.Pet.2.11 · n Rom.7.23 · o Rom.7.15 · p 1.Cor.3.3 Jacob.3.16 · q Of/ toouerye/ · r 1.Cor.6.10 Ephes.5.5 Coloss.3.6 Apoc.22.15 · s Ephes.5.9 · t Of / ghetemperheyt. · u 1.Tim.1.9 · x Ro.13.14 1.Pet.2.11

Dat vj. Capittel.

1. Hy vermaentse lieflijck te zijn teghen de crancke/ 6. de Dienaers te versorghen/ 9. tot volstandicheyt/ 14. te roemen in het cruyce Christi/ 15. en tot nieuwicheyt des leuens/ 16. daer na wenscht hy hen alle goet.

Broeders/ a al ware oock een mensche in eenige misdaet b gheuallen / c onderwijst hem/ ghy die geestelijck zijt / met den Gheest der saechtmoedicheyt/siende op v seluen / op dat ghy oock niet versocht en wordet. 1

d Draecht malcanderens last/ende volbrengt also de Wet Christi. 2

Want so yemant dunckt dat hy wat is/ dewijle hy niet en is/die bedriecht hemseluen. 3

Maer een yegelijcke e beproeue zijns selfs werck/ ende dan sal hy aen hemseluen alleenlijck roem hebben/ende niet aen eenen anderen. 4

f Want een yegelijck sal zijn eygen pack draghen. 5

g Wie onderwesen wort met den woorde/die deyle allerley goet den genen die hem leert. 6

Laet v niet bedrieghen / Godt en wordt niet bespot: h Want wat de mensche sal gesaeyt hebben/dat sal hy oock maeyen. 7

Want wie i in zijn vleesch saeyt / die sal van de vleesche verderuinge maeyen : maer wie inden Gheest saeyt / die sal vanden Gheest het eewighe leuen maeyen. 8

k Laet ons weldoende niet l vertragen: want te zyner tijt sullen wy maeyen sonder m ophouden. 9

So dan/dewijle wy tijt hebben/ laet ons goet doen aen eenen yeghelijcken / n maer meest aen de huysghenooten des gheloofs. 10

Ghy siet hoedanighen brief ick v lieden gheschreuen hebbe met mijne hant. 11

Alle die willen teghenwoordelijck na den vleesche behaghen/die bedwinghen v besneden te worden / alleenlijck om dat sy niet den cruyce Christi niet en souden veruolcht worden. 12

Want oock die besneden worde/en houden de Wet niet:maer sy willen dat ghy besneden wordt / om dat sy in uwen vleesche roemen souden. 13

Maer het zy verre van my/dat ick soude roeme/anders dan in het cruyce onses Heeren Jesu Christi/door het welcke de Werelt my ghecruycicht is:ende ick der Werelt. 14

o Want in Christo Jesu en ghelt noch Besnijdinghe yet/noch Voorhuyt/ maer de nieuwe p Creatuere. 15

Ende soo vele alsser na desen regel voortgaen/ouer dese [sal wesen] vrede en barmhertichheyt / q ende ouer den Jsrael Godts. 16

Voortaen/niemant en make my moeyte/ want ick draghe de teeckenen onses Heeren Jesu in mijnen lichame. 17

De ghenade onses Heeren Jesu Christi/ zy met v uwen geeste/Broeders/Amen. 18

a Rom.15.1 1.Cor.9.22 2.Tim.2.25 · b Of/ verrast/ · c Gr. vermaeckt of/heylt. · d Joa.13.14 · e Ofte/ maké dat zijn werck goet zy. · f Psal.62.13 Jere.17.10 ende 32.19 Mat.16.27 Rom.2.6 ende 14.12 1.Cor.3.8 2.Cor.5.10 Apoc.2.23 ende 22.12 · g Ro.15/27 1.Cor.9/11 · h Luce.16/25 · i Of voor · k 2.The.3/13 · l Of moede worden: · m Of moede worden. · n 1.Tim.5/8 · o Mat.12/50 Joan.15/14 2.Cor.5/16 Galat.5/6 Coloss.3/12 · p Of/scheppinghe. · q Psal.125/5.

Tot de Galaten gheschreuen van Roomen.

DE SENDBRIEF PAVLI tot den Ephesen.

Argument.

De Sendbrief tot de Ephesen / is een cort ende schoon exempel / hoe hy Christum den Heydenen ghepredickt heeft. Hy leert dat de Ghelooughe gherechtueerdicht worden / alleenlijck wt de ghenade in Christo door het ghelooue dat in Christo alle volheyt is / ende dat de Heydenen door hem met Gods versoent worden. Daer na stelt hy menighelen vermaninghen/hoemen behoort te leuen.

Dat eerste Capittel.

1 Paulus na de groetinghe/ 4. bewijst dat de salicheydt der menschen coemt van de onverdiende aenneminghe/ 16. hy bidt oock God/dat hy de Ephesen verlichte / tot de volle kennisse in Christo Jesu/ 22. de welcke een Hooft gheordineert is ouer de gheheele Ghemeynte.

Paulus een Apostel Jesu Christi/ door den wille Godts: a den Heylighen die te Ephesen zijn/ende den gheloovigen in Christo Jesu. 1

a Rom.1/7. 1.Cor.1/2

b Ghenade ende vrede zy v lieden/van Gode onsen Vader/ende den Heere Jesu Christo. 2

b Gala.1/3. 1.Pet.1/2

c Gheloeft zy de Godt ende Vader onses Heeren Jesu Christi / die ons ghesegent heeft met d allerley Gheestelijcken segen in de Hemelsche[goeden in] Christo. 3

c 2 Cor.1/3. 1.Pet.2/3. d Griecx/in

e Ghelijck hy ons in hem wtvercoren heeft/ eer des Werelts gront ghelept was/ f om dat wy souden wesen heylich ende onstraffelijck voor hem in der liefde: 4

e Joan.15/16. 2.Tim.1/9. f Luce.1/75. Coloss.1/22. 2.Tim.1/9. Titi.2/12

Die ons heeft van te voren gheschickt tot de aenneminghe der kinderen/door Jesum Christum in hem seluen/na het welbehaghen zijns willens. 5

Tot prijse zijner eerlijcker genaden/in de welcke hy ons aenghenaem gemaect heeft/ g in den Beminden: 6

g Mat.3/17. h Acto.20/28. Coloss.1/14. Hebre.9/12. 1.Pet.1/19

h Jnden welcken wy de verlossinge hebben door zijn bloet/ [namelijck/] de verghevinghe der misdaden/nae den rijckdom zijner ghenaden: 7

Met de welcke hy ouervloedich is gheweest aen ons/ met alle wijsheydt en voorsichtichevt: 8

Ons te kennen geuende i de verborgentheyt zijns willens/ nae zijne goetwillicheyt die hy voorghenomen heeft in hemseluen: 9

i Rom.19/24. Ephes.3/9. Coloss.1/26. 2.Tim.1/10. Titi.1/2. 1.Pet.1/20

k[Namelijck/] dat hy in de wtdeylinghe der volheyt des tijts/soude weder in ee versamelen in Christo / al wat in de Hemelen ende op der Aerden is: in hem[seggeick:] 10

k Gen.49/10. Dan.9/24. Galat.4/4

l Jn den welcken wy vercoren zijn / die wy te voren m gheordineert waren nae zijn voornemen /die alle dinghen doet nae den raet zijns willens: 11

l Rom.8/17. m Of bescheyden.

Om dat wy/tot prijs zijner heerlijckheyt souden wesen / die n wy eerst op Christum ghehoept hebben: 12

n Namelijck/ Joden.

Jn den welcken o ghy oock hoept / nae dien ghy het woort der waerheyt ghehoort hebt/ [namelijck/] het Euangelium uwer salicheyt/in het welcke ghy oock na dat ghy gheloooft hebt / p zijt verseghelt ghewordem door den heylighen Gheest der beloften: 13

o Namelijck: Heydenen.

De welcke is het pant onser eruen/ q dat wy in de verlossinghe gantschelijck geuryet worden: tot prijs zijner heerlijckheyt. 14

p Rom.8/16. 2.Cor.1.22 ende 5/5. Ephes.4/30. q Of/tot de verlossinghe der vercregen besittinghe.

r Hierom/ na dat ick oock van uwen gelooue in den Heere gehoort hebbe/ ende van uwer liefde tot alle Heylighen: 15

r Exod.19/5. Deut.7.6 ende 14/2 ende 26/18. 1.Pet.2/9. s Phil.1/3. Coloss.1/3. 1.Thess.1/2. 2.Thess.1/3

En houde ick niet op voor v te dancken/ uwer ghedenckende in mijnen ghebeden: 16

Dat de Godt onses Heeren Jesu Christi/ de Vader der heerlijcheyt/ v geue den Geest der wijsheyt ende der openbaringhe s door zijne kennisse. 17

s Of/dat ghy hem kennet/

Verlichtende de oogen uwes verstants/ dat ghy meucht sien/ t hoedanich de hope zy/ daer hy ons toe gheroepen heeft / ende hoedanich de rijckdom der heerlijckheyt zijner eruen in de Heylighen zy. 18

t Gri.welcke de hope is zijner roepinghe

19 Ende hoedanich de wtnemende grootte zijner cracht zy/ aen ons die wy ghelooven u nae de werckinghe der cracht zijner stercheyt:

u Colo.2/12

20 Die hy ghewrocht heeft in Christo / als hy hem van de dooden opghewerckt heeft/ x ende te zijner rechterhant ghesethe heeft y in de Hemelen.

x Psal.110/1. Actor.2.34. 1.Cor.15/25. Colos.3/1. Hebre.1.13 ende 10/13. 1.Pet.3/22. y Griecx/inde Hemelsche/

21 Bouen alle de Ouerheyt/en Macht / en Gewelt/ende Heerschappye/en allen Naem die ghenaemt wort / niet alleenlijck in deser Werelt/maer oock in de toecomende.

22 z Ende heeft alle dinghen zijnen voeten onderworpen/ en heeft hem ouer alle dinck tot een Hooft ghegheuen der Ghemeynte:

z Psalm.8/7. Mat.28/18. 1.Cor.15/27. Hebre.2.8

23 a De welcke is zijn lijf/en de veruullinge des ghenen die alle dinck in allen veruult.

a Rom.12/5. 1.Cor 12/27. Ephes.4/16 ende 5/23

Dat ij. Capittel.

1. Hy bewijst hem wat sy waren eer sy gheroepen waren tot Jesum Christum/ 4. ende dat om zijn ghenade groot te maken/ 8. de welcke is alleenlijck de oorsake harer salicheyt.

1 Ende a v lieden [heeft hy mede leuendich ghemaeckt/] als ghy doot waert door de misdaden ende sonden.

a Rom 5/6. Coloss.2/13

2 b Daer ghy voortijden in wandeldet nae c den loop deser Werelt / nae d den Oversten der macht des luchts/ende des Geests die nu werckt in de kinderen der ongehoorsaemheyt.

b 1.Cor.6/11. Coloss.3.7. Titi.3.3. c Gr.de eeuwe. d Ephe.6/12

3 Onder de welcke wy oock alle voortijden ghewandelt hebben in de begheerten onses vleeschs / en vleeschs/doende den wille des vleeschs ende der e ghedachten : ende waren van natuere kinderen des toorns/ghelijck de andere.

e Of/v es stants:

4 Maer Godt die rijck is in barmhertichheden / heeft ons door zijne groote liefde/ daer mede hy ons l ef ghehadt heeft.

5 Oock doe wy doot waren door de misdaden / mede leuendich ghemaeckt met Christo : f door [wiens] ghenade ghy zijt salich ghewordem:

f Act.15.11

6 Ende heeft ons mede opghewerckt ende mede geset in de g Hemelen in Christo Jesu:

g Titi.3.5. g Griecx / Hemelsche

7 Op dat hy den toecomende eeuwen soude bewijsen den wtnemenden rijckdom zijner ghenade/ in de vriendelijckheyt tot ons h door Christum Jesum.

h Griecx/in

8 Want wt genade zijt ghy salich geworden door het ghelooue / ende dat niet wt v: het is Godts gaue.

9 Niet wt wercken : op dat niemant en roeme.

10 Want wy zijn zijn maecksel / i gheschapen in Christo Jesu tot goede wercken/ die ons Godt te voren bereyt heeft/om dat wy daer in wandelen souden.

i Titi.2/14. Ephes.1/4

11 Daerom ghedenckt dat ghy voortijden Heydenen in den vleesche/die Voorhuyt genaemt waert/van de gene die genaemt zijn Besnijdinghe in den vleesche / die met handen gheschiet:

12 Dat ghy/[segghe ick/] te dier tijt buyten Christum waert / vervreemt van het Borgherschap Jsraels : ende vreemde k van de l Testamenten der beloften/geen hope hebbende/en m sonder Godt [zijnde] in de Werelt.

k Rom.9/4. l Of/ Verbonden. m Of/godtloos

13 Maer nu in Christo Jesu/ ghy die voortijden verre waert/zijt na by gewordem door het bloet Christi.

n Want hy is onse vrede/ die wt beyde 14 een gemaeckt heeft/ ende heeft het afschutsel des middelmuers ghebroken:

De vyantschap in zijnen vleesche/ [namelijck/] de Wet der geboden in Insettinghen [gheleghen:] door zijn vleesch te niete ghemaeckt hebbende: om dat hy die twee 15 soude in hemseluen tot eenen nieuwẽ mensche scheppen/ vrede makende:

Ende om dat hy die beyde soude in een 16 lichaem Gode versoenen door het Cruyce/ de vyantschap o daer aen ghedoot hebbende.

p Ende hy is ghecomen/ vrede vercondi- 17 gende/ v die ghy verre waert/ ende den genen die by waren.

q Want door hem hebben wy beyde den 18 toeganck door eenen Geest tot den Vader.

Soo en zijt ghy dan niet meer gasten 19 ende vreemde inwoonders: maer Medeburghers der Heylighen/ ende Huysgenooten Godts.

r Ghetimmert op het s Fondament der 20 Apostelen ende Propheten/ t [namelijck/] Iesu Christo/ den wtersten Hoecksteen:

u Waer op gheheel de timmeringhe ghe- 21 voecht wort/ ende wast tot eenen heyligen Tempel inden Heere:

Waer op ghy oock mede getimmert wort 22 tot een woonstede Gods/ inden Gheest.

n Esaie 9.6 Joan.16.33 Act.10.29 Rom.5.1 Colos.1.20

o Of/ in hem seluen.

p Esai.57.17 Ephe.3.12

q Joan.10.9 ende 14.6 Rom.5.2 Ephes.3.12 Heb.10.19

r 1.Cor.3.9 s Esaie 28.16 Mat.16.18 Apoc.21.14 t 1.Pet.2.4 u Ephes.4.16

Dat iij. Capittel.

1. Hy prijst de roepinghe der Heydenen in zijn ampt/ ende zijne verdruckinghen voor hen/ 18. ende de kennisse Christi.

Hierom ben ick Paulus a de b ghe- 1 uangen om Christi wille voor v Heydenen.

Soo ghy oock ghehoort hebt van de be- 2 dieninghe der ghenaden Godts/ c die my ghegheuen is aen v/

d Dat hy de verborghentheyt heeft door 3 openbaringe te kennen gegeuen: (gelijckerwijs ick int corte voorschreuen hebbe:

Waer aen ghy meucht lesende/ merc- 4 ken mijn verstant in de verborghentheydt Christi.)

De welcke in andere tijden der menschen 5 kinderen niet en is te kennen ghegheuen/ e ghelijck sy nv zijnen heylighen Apostelen ende Propheten gheopenbaert is door den Gheest.

[Namelijck/] dat de Heydenen zijn me- 6 de Erfgenamen/ ende vanden seluen lichame/ ende mede deelachtich zijnder beloften in Christo/ door het Euangelium.

Waer af ick een Dienaer ghewórden 7 ben/ nae de gaue der ghenaden Godts die my ghegheuen is/ f nae de werckinghe zynder moghentheyt.

g My [segghe ick/] die de minste ben 8 onder alle de Heylighen/ is dese ghenade ghegheuen/ dat ick h onder de i Heydenen/ soude den onwtspreekelijckẽ rijckdom Christi vercondighen.

Ende allen [menschen] verclaren/ wat 9 Gemeynschap daer zy/ der verborgentheyt/ die vander eewicheyt aen verborghen was in Gode/ k die alle dinck gheschapen heeft door Iesum Christum.

l Op dat nv den Ouersten eñ Machten 10 in den Hemel/ door de Ghemeynte bekent worde de menigherleye wijsheydt Godts.

a Act.21.33 2.Tim.1.18 b Griecr. ghebonden Chri-sti. c Act.13.2 Ephes.3.8 d Galat.1.11

e Act.10.28

f Ephes.1.19 Colos.2.12 g 1.Cor.15.9 h Act.9.15 ende 33.2 ende 22.21 Galat.1.16 ende 2.8 1.Tim.2.7 2.Tim.1.11 i Griecr/ onwtspeurlijcken Rom.16.25 Colos.1.26 Ephes.1.9 2.Tim.1.10 Titi.1.2 1.Pet.1.20 k Gene.1.1 Psal.33.6 Joan.1.3 Coloss.1.6 Hebr.1.2 l 1.Pet.1.12

11 Na het eewighe voornemen dat hy ghemaeckt heeft in Christo Iesu onsen Heere.

12 m In den welcken wy hebbẽ de vrymoedicheyt/ ende den toeganck met een vertrouwen door het gheloone aen hem.

13 n Daerom bidde ick dat ghylieden niet en verflaut door mijne verdruckinghe [die ick lijde] o voor v/ welck uwe eere is.

14 Hierom buyghe ick mijne knien/ tot den Vader onses Heeren Iesu Christi/

15 Wt welckẽ alle p Maechschap inde Hemelen ende op der Aerden ghenaemt wort.

16 Dat hy v lieden nae zijnen q heerlijcken rijckdom gheue/ dat ghy met cracht versterckt wort door zijnen Gheest in den inwendighen mensche.

17 Dat Christus door het gheloone in uwe herten woone: op dat ghylieden in de liefde ingheworttelt ende ghefondeert zijnde/

18 Meucht begrijpen met allen Heylighen/ welck de breedde zy/ ende lengde ende diepte/ ende hoochde.

19 Ende bekennen r de wtnemende liefde der kennisse Christi: op dat ghylieden veruult wort tot alle de volheyt Godts.

20 Hem/ die bouen alle dat wy bidden of dencken/ ouervloedichlijck doen can/ na de macht/ die in ons werckt.

21 Zy eere in der Ghemeynten/ door Christum Iesum/ f ‡ te aller tijt/ van eewicheyt tot eewicheyt/ Amen.

m Joan.10.9 ende 14.6 Rom.5.2 Ephes.2.17 Hebr.10.19 n Phil.1.14 1.Thes.3.3 o Colos.1.24

p Of/ vaderschap.

q Griecr/ den rijckdom zijnder eerlijcheyt.

r Ofte/ de liefde Christi/ die de kennisse te bouen gaet.

f ‡ Anders/ in allen gheslachten/

Dat iiij. Capittel.

11. Hy prijst den dienst des Woorts/ ende de vruchten daer van/ 15. de welcke zijn/ Liefde/ 13. Eenicheydt/ 17. Heylicheyt/ ende Onnooselheydt.

1 So bidde ick v lieden dan/ ick die a geuangen inden Heere/ b dat ghy wandelt so het uwer beroepinge betaemt/ daer mede ghylieden gheroepen zijt:

2 Met aller ootmoedicheyt ende saechtmoedicheydt: ende met lanckmoedicheyt/ verdraghende malcanderen inder liefde.

3 c Neerstich zijnde/ om de eenicheyt des geests te houdẽ/ d door den bant des vredẽ.

4 [Ghy zijt] een lichaem/ ende een Gheest: gelijck ghy geroepen zijt tot een hope uwer roepinghe.

5 [Daer is] een Heere/ een gheloone/ een Doop:

6 e Een Godt ende Vader aller/ die daer is ouer al/ door al/ ende in f ‡ v allen.

7 g Maer eenen yeghelijcken onder ons is ghenade ghegheuen/ na de mate der gaue Christi.

8 Daerom seyt hy: h Als hy is opghevaren inde hoochde/ heeft hy de gheuanckenisse gheuangen ghenomen/ ende heeft den menschen gauen ghegheuen.

9 i (Maer dat hy opghevaren is/ wat ist anders/ dan dat hy eerst nederghecomen is in de nederste deelen der aerden?

10 Die nedergecomen is/ is de selue die oock opghevaren is bouen alle de Hemelen/ om dat hy alle dinck veruullen soude.)

11 Ende de selue heeft ghegeuen/ sommighe tot k Apostelen/ sommighe tot Propheten/ sommighe tot Euangelisten/ sommighe tot Herders ende Leeraers.

12 Tot l volmakinghe der Heylighen/ tot den wercke des Diensts/ [namelijck/] tot de

a Grieer/ ghebonden/ b Gene.17.1 1.Cor.7.20 Phil.1.27 Colos.1.10 1.Thes.2.12

c Rom.12.18 Hebr.13.1 1.Pet.1.22 ende 2.17 d Grieer/ in

e Deut.4.39 Malac.2.10 1.Cor.8.4.6 f ‡ Anders/ ons/ g Rom.12.3.6 1.Cor.12.11 2.Cor.10.13 1.Pet.4.10 Joan.3.34 h Psal.68.19 i Joan.3.13 ende 6.62

k 1.Cor.12.28

l Of/ tsamenvoeginghe.

de m stichtinghe n des lichaems Christi.

Tot dat wy alle comen tot de eenicheyt 13 des gheloofs/ ende der kennisse des Soons Godts : tot eenen volcomen man/ tot der mate der grootte der volheyt Christi:

o Op dat wy niet meer kinderen en zijn/ 14 als die p beweecht ende omneghevoert worden met allerley winden der leere / in onghestadicheydt der menschen / door de listicheyt [die sy ghebruycken /] om met dwalinghe te bespringhen.

Maer [op dat wy] na de waerheyt stae- 15 de / met liefde allesins opwassen in hem q die het Hooft is/ [namelijck/] Christus.

r Wt welcken geheel het lichaem tsamen- 16 men ghevoecht / ende tsamen ghebonden/ door alle de toeghevoechde leden / wt de werckinghe / na de mate eens yeghelijcken lits s het lichaem doet wassen tot zijns selfs opbouwinghe inder liefde.

So segge ick dan dit / ende t betuyget in 17 den Heere / u dat ghylieden niet meer en wandelt/ ghelijck oock de ander Heydenen wandelen inde ydelheyt haers herten:

Verduystert zijnde in haer verstant / en- 18 de vervreemt van het leven Gods/ door de onwetenheyt die in hen is / door de x verblindinghe haers herten.

De welcke y roeckeloos geworden zijn- 19 de/ hebben henselven overghegeven tot oneerlijckheyt / om alle onreynicheyt gierichlijck te bedrijven.

Maer ghy en hebt Christum alsoo niet 20 gheleert:

Ist dat ghy hem ghehoort hebt / ende in 21 hem gheleert zijt / ghelijck de waerheyt in Christo is:

Te weten/ z dat ghy den ouden mensche 22 nae de eerste wandelinghe / die door de begheerten der dwalingen verderft / soudt afflegghen/

Ende wederomme vernieut worden in- 23 den Gheest ws ghemoets:

a Ende den nieuwen mensche aendoen/ 24 die na Godt gheschapen is/ tot waerachtighe rechtveerdicheyt ende heylicheyt.

Daerom legt af de leugen/ b ende spreeckt 25 de waerheyt/ een yeghelijck met zijnen naesten: want wy zijn malcanders leden.

c Zijt toornich ende en sondicht niet / en 26 laet de Sonne niet onder gaen over uwe toornicheyt:

d Noch en gheeft den e Duyvel gheen 27 plaetse.

Die ghestolen heeft / en stele niet meer: 28 f maer arbeyde liever/ ende wercke dat goet is met zijne handen/ op dat hy hebbe te gheven den ghenen die noot heeft.

g En laet gheen vuyle reden wt uwen 29 mont gaen : maer is dat daer eenige goede reden is tot nootsakelijcke stichtinghe / op dat sy h aenghenaem zy te hooren/

Ende en bedroeft den Heylighen Gheest 30 Godts niet/ i waer mede ghylieden verseghelt zijt tot den dach der verlossinghe.

Alle bitterheyt en toornicheyt / en gram- 31 schap/ en roepinge/ en lasteringe/ zy van u lieden wech gheweert/ met alle boosheyt:

k Ende weest tot malcanderen vriende- 32 lijck/ goethertich/ l vergheeft malcanderen/ ghelijck Christus ons vergheven heeft.

m Of/ timmeringhe.
n Rom.12.5 1.Cor.12.27 Ephes.1.25 ende 5.23 Colos.1.24
o 1.Cor.14.20
p Spr.5.11 Mat.11.7
q Ephes.5.23 Coloss.1.18
r Rom.12.5 1.Cor.12.27 Ephes.2.20
s Gri. maeckt den wasdom des lichaems.
t Rom.1.9
u Rom.1.18.21. 1.Pet.4.3
x Of / verhardinghe.
y Of/ ongheuoeghelijck.
z Coloss.3.8 Heb.11.1 1.Pet.2.1
a Rom.6.4 Coloss.3.10 1.Petr.4.2
b Zach.8.16
c Psal.4.5
d Jacob.4.7
e Of/ Lasteraer
f Act.20.35 1.Thes.4.11 2.Thes.3.8.12
g Mat.12.36 Ephes.5.3
h Griec/ ghenade gheven den hoorders.
i Rom.8.16 2.Cor.1.22 ende 5.5 Ephes.1.13
k Col.3.12
l Spr.28.2 Mat.6.14 Marc.11.25 Coloss.3.12

Dat v. Capittel.

1. Hy handelt van het officie der Christenen/ 32. ende 31. vanden lichamelijcken Houwelijcke/ Christi met zynder Ghemeynte.

1 SO weest dan Gods navolghers/ als lieve kinderen:

2 a Ende wandelt in der liefde b ghelijck Christus ons lief ghehadt heeft / c ende heeft hemselven voor ons ghegeven tot een offerhande ende slachtoffer voor ons/ Gode tot een welrieckende reucke.

3 d Maer hoererije/ ende alle onreynicheyt/ of giericheyt/ en laet die onder u lieden oock niet ghenaemt worden / ghelijck het den Heylighen betaemt:

4 Noch e oneerlijckheyt/ noch sottenclap/ noch gheckerye/ de welcke niet en betamen: maer liever dancksegghinghe.

5 f Want ghylieden weet dit/ dat geen hoereerder/ noch onreyne/ noch ghierige/ welcke is een Afgodendienaer / sal erfdeel hebben in het Coninckrijcke Christi ende Godts.

6 g Laet u lieden van niemant verleyden met ydel woorden/ want om deser dinghen wille/ coemt de toorn Gods over de onghehoorsame kinderen.

7 Weest dan hare medeghesellen niet.

8 h Want ghy lieden waert voortijden duysternisse / maer nu zijt ghy licht in den Heere: wandelt als kinderen des lichts.

9 i Want de vrucht des k ‡ Gheests is in alle goedicheyt/ ende rechtveerdicheyt/ ende waerheyt.

10 Beproevende wat den Heere behaghelijck zy:

11 l Ende en hebt gheen gemeynschap met de onvruchtbare wercken der duysternisse/ maer straftse liever.

12 Want wat bedectelijck van hen geschiet/ dat is oock schandelijck om te segghen.

13 m Maer al wat n ghestraft wort / dat wort van den lichte gheopenbaert. Want al dat openbaer maeckt/ dat is licht.

14 o Daerom seyt hy : Ontwaeckt ghy die slaept / ende staet op van de dooden / ende Christus sal u lichten.

15 p Siet dan / hoe ghy q voorsichtichlijck meucht wandelen / niet als onwijse / maer als wijse:

16 r Den bequamen tijt wtcoopende/ want de daghen zijn boos.

17 Hierom en weest niet onvoorsichtich / s maer verstaet wat de wille des Heeren zy.

18 t Ende en drinckt niet dronken in wijn/ waer in overdaet is : maer wort vol des Gheests:

19 u Sprekende tot malcanderen met Psalmen ende Lofsanghen / ende Gheestelijcke Liedekens / singhende ende psalmende den Heere in uwe herten:

20 x Alle tijdt van alle dinghen danckende Godt/ ende den Vader / in den Name onses Heeren Jesu Christi.

21 Malcanderen onderdanich zijnde in de vreese Godts.

22 y Ghy vrouwen weest uwen mannen onderdanich / als den Heere.

23 z Want de Man is het hooft des wijfs/ a ghelijck oock Christus het hooft der Ghemeynte is : ende hy is de b Behoeder des lichaems.

Ghe-

a Joan.13.34 ende 15.12 1.Thess.4.8 1.Joan.3.23 ende 4.21
b Galat.2.21 Tit.2.14 1.Pet.5.8
c Heb.8.3 ende 9.14
d Ephes.4.29 Coloss.3.5
Mat.12.36
e Of/ vuylicheyt.
f 1.Cor.6.10 Galat.5.21 Colos.3.5 Apoc.22.15
g Jere.29.8 Mat.24.4 Marc.13.5 Luce 21.8 Col.2.4.18 2.Thes.2.2 1.Joan.1.1
h 1.Thes.5.4
i Gala.5.22
k ‡ Anders/ Lichts.
l Mat.18.17 1.Cor.5.8 ende 10.20 2.Cor.6.14 2.Thess.3.14
m Joan.3.24
n Of/ vanden lichte ghestraft wort/ dat wort openbaer.
o Rom.13.11 1.Thes.5.6
p Spr.17.12 Colos.4.5
q Griec/ neerstichlijck.
r Rom.12.11 Colos.4.5
s Rom.12.2 1.Thess.4.3
t Spr.31.30
u Coloss.3.16
x Col.3.17 1.Thess.5.18
y Gene.2.16 1.Cor.14.34 Coloss.3.18 Tit.2.5 1.Pet.3.2
z 1.Cor.11.3
a Ephes.1.22 ende 4.15 Coloss.1.18
b Rom.12.5 1.Cor.12.27 Ephes.1.23 ende 4.12 Coloss.1.24

24 Ghelijck dan de Ghemeynte Christo onderdanich is: alsoo [moeten] oock de vrouwen haren mannen in allen dinghen [ghehoorsaem zijn.]

25 c Ghy mannen/ hebt uwe vrouwen lief/ ghelijck oock Christus de Ghemeynte lief heeft ghehadt/ d ende heeft hem seluen voor haer ghegheuen. [c Col.3.19 d Galat.1.4 Ephes.3.2]

26 Om dat hyse heylighe soude/ e die hy heeft gereynicht met den waterbade in het woort: [e Titi 3.5 1.Petr.3.21]

27 Om dat hyse voor hem setten soude/ een Gemeynte/ die eerlijck ware/ ende noch vlecke noch rimpel en hadde/ of yet desghelijcx: f maer dat sy soude heylich ende onstraffelijck wesen. [f Colos.1.22]

28 Alsoo zijn de mannen schuldich hare wijuen lief te hebben/ ghelijck hare eyghen lichamen. Wie zijn wijf lief heeft/ die heeft hem seluen lief.

29 Want niemant en heeft opt zijn eyghen vleesch gehaedt: Maer hy voet ende onderhoudt het: Ghelijck oock de Heere de Ghemeynte:

30 g Om dat wy leden zijn zijns Lichaems/ van zijnen vleessche/ ende van zyne beenen. [g Rom.12.5 1.Cor.12.27]

31 h Hierom sal de mensche zijnen vader ende de zyne moeder verlaten/ ende sal zijnē wijue aenhanghen/ i ende sy twee sullen een vleesch wesen. [h Genes.2.24 Matt.19.5 Marc.10.7 i 1.Cor.6.16]

32 Dese verborghentheyt is groot: maer ick segghe in Christum/ ende in de Ghemeynte.

33 Daerom/ so hebbe een yegelijck van v lieden/ zijn eygen wijf also lief/ als hem seluen: ende dat het wijf den man vreese.

Dat vi. Capittel.

1. Hy vermaent de kinderen ende dienstknechten tot ghehoorsaemheydt/ 7. ende beroooft alle Christenen int ghemeyne van alle vleesschelicke vertrouwen/ 10. ende wapentse met gheestelijcke wapenen/ om den vyant te wederstaen/ 18. ende het eynde beveelt hy henseluen in hare ghebeden.

1 Ghy a kinderen weest uwen Ouderen ghehoorsaem inden Heere: want dit is recht. [a Coloss.3.20.]

2 b Eert uwen Vader ende uwe Moeder: (het welcke het eerste Ghebodt is dat een belofte heeft:) [b Exod.20.12 Deut.5.16 Syrach.3.9 ende 7.27 Tobias 4.3 Matt.15.4 Marc.7.10]

3 Op dat het v wel gae/ ende dat ghy langhe leuet op der Aerden.

4 Ende ghy Vaders en verweckt uwe kinderen niet tot gramschap: c maer voetse op door de leere ende vermaninghe des Heeren. [c Deute.6.20 Psalm.78.4 Prou.10.18 ende 29.17 Syrach.7.25. ende 30.1]

5 d Ghy Dienstknechten weest ghehoorsaem uwē Heeren na den vleessche/ met vreesen ende beuen/ met eenvoudicheyt uws herten/ ghelijck als Christo: [d Coloss.3.22 1.Tim.6.1 Titi 2.9 1.Petri 2.18]

6 Niet nae der ooghe dienende/ ende soeckende den mensche te behaghen: Maer als Dienstknechten Christi/ van herten doende den wille Godts:

7 Dienende met goetwillicheyt den Heere/ ende niet den menschen:

8 Wetende dat een yegelijck vanden Heere/ e ontfanghen sal/ wat hy goets ghedaen sal hebben/ hy zy Dienstknecht oft Vrije. [e Gri. dragen/]

9 f Ende ghy heeren/ doet het selue by hen/ verlaet de dreyginghe/ wetende dat oock uws selfs Heere inde Hemelen is/ g ende by hem en is gheen wtneminghe der persoonen. [f Spr.7.22 ende 33.29 Coloss.4.1 g Deut.10.17 2.Para.19.7 Job 34.19 Sapien.6.8 Syrac.35.16 Acto.10.34 Roma.2.11 Galat.2.6 Colos.3.25 1.Petr.1.17]

10 Ten laesten mijne Broeders/ wordet machtich inden Heere/ ende in de sterckte zijnder cracht.

11 h Doet aen alle Wapenen Godts/ op dat ghy meucht staen tegen de listen des Duyuels. [h Coloss.3.12 Ephes.2.2]

12 Want wy en hebben den strijdt niet teghen vleesch ende bloet/ maer i teghen de Ouerste/ teghen de Machten/ tegen de Geweldighe der Wereldt/ der duysternisse deser eeuwen/ teghen de gheestelijcke k boosheden inder lucht. [k Griecx/der boosheyt inde Hemelsche.]

13 Hieromme neemt aen l de gheheele wapen Godts/ op dat ghy lieden meucht inden boosen dach teghenstaen/ al volbracht hebbende/ ende blijuen staende. [l 2.Cor.10.4]

14 m Soo staet dan/ uwe lenden omme gort hebbende met der waerheyt/ n ende de borst bedect met de rechtueerdicheyt: [m Luce 12.33 1.Petr.1.13 n Sapie.5.19]

15 Ende de voeten gheschoeyt met veerdicheyt des Euangelij des vredes.

16 Bouen al/ neemt aen den Schilt des gheloofs/ waer mede ghy lieden meucht alle de vyerighe pijlen des boosen wtblusschen.

17 o Ende neemt den Helm der salicheyt/ ende p het sweert des Gheests/ het welcke is Gods Woort. [o 1.Thess.5.8 Esaie 59.17 p Hebr.4.11. Apoca.2.16]

18 Met aller biddinghe q ende smeeckinge/ biddende te aller tijdt in den Gheest: ende in dat selue wakende met alle gheduericheyt/ ende biddinghe voor alle de Heylighen: [q Luce 18.1 Rom.12.12 Coloss.4.2 2.Thess.5.17]

19 r Ende voor my/ dat my sprake ghegheuen worde tot de openinghe mijns monts/ om met vrijmoedicheyt de verborghentheyt des Euangelij te kennen te gheuen. [r Acto.4.29 2.Thess.3.1]

20 Waer van ick de bootschap doe in ketenen: op dat ick daer in vrijmoedelijck handele/ ghelijck ick behoore te spreken.

21 Voort/ op dat ghy lieden oock meucht weten/ dat my aengaet/ [ende] wat ick doe/ dat sal v Tychicus mijn lieue broeder ende ghetrouwe Dienaer inden Heere/ te kennen gheuen:

22 Den welcke ick om dat selue tot v lieden ghesonden hebbe/ om dat ghy soudt weten/ hoe het met my staet: ende [om dat] hy uwe herten vertroosten soude.

23 Vrede [zy] den Broederen/ ende liefde/ met gheloove/ van Gode den Vader/ ende den Heer Jesu Christo.

24 De ghenade zy met allen den ghenen die onsen Heere Jesum Christum oprechtelijck liefhebben/ Amen.

Tot de Ephesen gheschreuen van Roomen [ghesonden] door Tychicum.

DE SENDTBRIEF PAVLI tot den Philippensen.

Argument.

DE Philippensen vermaent hy met eenen Sendtbrief wt Roomen ghesonden / dat sy hen niet en stooten aen zijne banden maer in de aengenomen waerheyt voortgaen. Hy vermaentse oock eendrachtich te zijne, ende henseluen te hoeden voor de valsche Apostelen / die de verdiensten ende de Wet met den Euangelio vermengden. In het eynde schrijft hy sommige gesonde gheboden / hoemen behoort te leuen / ghelijck in andere Sendtbrieuen.

Dat eerste Capittel.

3. Paulus prijst hare volstandicheyt / om dat sy volstandich ghebleuen waren in de waerheyt / 12. ende handelende van hem en zijn banden / bewijst dat de eerlijckheyt des Euangeliums daer door versterct is / 28. Hy vermaentse oock tot eendrachticheyt ende lydsaemheyt.

1 PAulus ende Timotheus / Dienstknechten Jesu Christi / allen Heylighen in Christo Jesu / die a te Philippis zijn / met de b Opsienders ende c Dienaers:

2 d Ghenade zy v lieden / ende vrede van Gode onsen Vader / ende den Heere Jesu Christo:

3 e Ick dancke mijnen f Godt alle tijt / als ick uwer ghedencke:

4 (Alle tijt in allen mijnen ghebede voor v alle met blijschap biddende:)

5 Om uwe ghemeynschap in het Euangelium / van den eerste daghe af / tot nu toe:

6 Betrouwende dit selue / dat hy / die in v lieden begonnen heeft g het goede werck / [dat] volbrenghen sal / tot op den dach Jesu Christi:

7 Ghelijck het my h toebehoort / dat van v allen te ghevoelen / daerom dat ick in mijn herte houde / dat ghy in mijne ghevanckenisse / ende in mijne verantwoordinghe / en versterckinghe des Euangely / dat ghy lieden [segghe ick] alle mijner genaden mede deelachtich gheweest zijt.

8 i Want Godt is mijn ghetuyghe / hoe seer ick v alle beghere met hertgrondelijcke beweginghen Christi.

9 k Ende dit bidde ick / dat uwe liefde noch meer ende meer overvloedich worde / in kennisse ende allen l verstande:

10 Op dat ghy meucht m de verscheyden dinghen onderkennen / op dat ghy meucht wesen oprecht / ende sonder ergernisse tot den daghe Jesu Christi /

11 Vol vruchten der gherechticheyt / die door Jesum Christum [zijn /] tot eere ende prijs Godts.

12 En ick wil dat ghylieden weet / Broeders / dat het gene dat my [gheschiet is:] is meer tot voordeel des Euangeliums ghecomen.

13 Soo dat mijn banden in Christo bekent gheworden zijn / in gheheel den n Richthuyse / ende alle den anderen plaetsen:

14 o En dat vele Broeders inden Heere / door mijne banden vertrouwende / overvloediger derren onvertsaecht het woort spreken.

15 Ende sommighe door nijt ende twisten / de sommige prediken oock Christum door goetwillicheyt:

16 De sommige [segghe ick] prediken Christum wt twist / niet suyverlijck / ende meynen p mijne banden noch meer te bedrucken:

17 Ende de sommighe wt liefde / dewijle sy weten / dat ick tot verantwoordinghe des Euangeliums ghesett ben.

18 Wat dan? nochtans wort Christus allesins / het zy door een q decksel / het zy door de waerheyt / vercondicht: Ende ick verblijde my hier in / ende sal my verblijden.

a Act.16.12
b Of / Bisschoppen.
c Actor.6.3
d Rom.1.7
1.Petr.1.2
e Ephes.1.15
Coloss.1.3.
1.Thess.1.2
2.Thess.1.3
f Gri. in alle uwer gedachtenisse /
g Joan.6.29.
1.Thess.1.3
h Griecx / recht is /
i Rom.1.9 ende 9.1
2.Corin.1.23 ende 11.31
Galat.1.20
1.Thess.2.5
1.Tim.5.21
2.Timot.4.1
k Ephes.1.16
Coloss.1.3
1.Thess.1.2
2.Thess.1.3
l Of / oordeele:
m Of / onderscheyden wat best is.
n Ofte / Pallepse des Keysers /
o Ephes.3.13
1.Thess.3.3
p Griecx / verdruckinge tot mijne banden brenghen:
q Ofte / voorwendinghe /

19 r Want ick weet / dat dit my ter salicheyt dijen sal door uwe ghebet ende s hulpe des Gheests Jesu Christi.

20 Na mijn overgroot verlanghen ende hopen / dat ick in gheenen dinge sal beschaemt worden: maer Christus sal ghelijck alle tijt / also oock nu / met alle vrymoedicheyt in mijnen lichame groot ghemaeckt worden / het zy door leuen / het zy door sterven.

21 Want Christus is mijn ghewin [beyde] in leuen ende in sterven.

22 Maer of in den vleesche te leuen my oorbaerlijck zy / ende wat ick verkiesen wil / en weet ick niet.

23 Want ick worde van dese twee benaut / begeerende te t verscheyden [vanden lichame] ende met Christo te zijne: [want dat is] seer verre het beste:

24 Maer inden vleesche te blijuen / [is] nootsakelijcker om uwent wille.

25 Ende dit weet ick / vertrouwende dat ick sal blijuen / en met v allen blijuen tot uwen voordeele / ende [tot] blijschap des gheloofs:

26 Op dat uwen roem in Christum van my / overvloedich zy door mijne toecomste wederom tot v.

27 u Alleenlick wandelt weerdichlijck den Euangelio Christi / op dat ick / het zy dat ick come ende v lieden sie / het zy dat ick van v ben / mach van v hooren / dat ghy lieden staet in eenen geest / x eenmoedichlijck mede strijdende met den gheloove des Euangeliums.

28 En wordet in gheenen dinghe verschrickt / vanden ghenen die hen teghenstellen / het welcke hen een bewijsinghe is der verderfenisse / maer v lieden der salicheyt / ende dat van Gode.

29 Want v lieden is ghegheuen in de sake Christi / niet alleenlijck in hem te ghelooven / maer oock voor hem te lijden:

30 Den seluen strijdt hebbende / dien ghylieden aen my gesien hebt / en noch in my hoort.

r 1.Corin.1.11
s Gri. toedieninghe /
t Of / verhuysen,
u Gene.17.1
1.Corin.7.20
Ephes.4.1
Colossen.1.10
1.Thess.2.12 ende 4.1
x Gri. in een ziele

Dat ij. Capittel.

1. Hy vermaentse bouen al tot vernederinge / de welcke is de verwaerster der reyner leere / 19 belooft hen dat Timotheus sal corts wedercomen / 14. ende oock hy / 25. ontschuldicht dat vertoeven Epaphroditi.

1 SO dan is daer eenige vermaninge in Christo / is daer eenige vertroostinge der liefde / is daer eenighe ghemeynschap des Gheests / zijn daer eenighe hertgrondelijcke beweginghen en ontfermingen.

2 So vervult mijn blijschap: a dat ghy lieden eens gesint zijt / eenderley liefde hebbende / eenmoedich ende eenderley gevoelende.

3 [Doet] niet door twistinge oft ydel eere: b Maer door ootmoedicheyt / achtet een yegelijck den anderen beter dan hem seluen.

4 c Ende een yeghelijck en sie niet op het zijne: maer oock een yeghelijck [sie] op dat des anderen is.

5 d Dat ghevoelen zy in v lieden / het welcke oock in Christo Jesu was.

6 e De welcke in de gedaente Godts zijnde / en heuet voor geenen roof gheacht Gode euen ghelijck te zijn:

a Rom.12.16 ende 15.5
1.Corint.1.10
Philip.3.16
1.Petri 3.8
b Rom.12.10
1.Petri 5.5
c 1.Cor.10.24 ende 13.5
d 1.Petr.2.21
e 2.Cor.4.4
Coloss.1.15
Hebr.1.3

f Maer

f Maer heeft hemselven vernietticht/g de 7 ghedaente eens Dienstknechts aengenomen hebbende/h den menschen ghelijck geworden/ende in het ghelaet ghevonden als een mensche.

i Ende heeft hemselven vernedert / ghe- 8 hoorsaem zijnde totter doot / Jae de doot des Cruyces.

k Daerom heeft hem oock God hoochlijc 9 verhoocht / ende heeft hem l eenen naem ghegheven/welcke is boven alle namen:

m Dat in den Name Jesu / buyghe alle 10 knye der ghener die in den Hemel / op der Aerden/ende onder der Aerden zijn:

n Ende dat alle tonge belyde/dat Jesus 11 Christus de Heere zy/ ter eeren Godts des Vaders.

So dan/mijne lieve/gelijck ghylieden al- 12 le tijt ghehoorsaem gheweest zijt/niet alleene in mijne teghenwoordicheyt / maer veel meer nv in mijn afwesen / wercket uwes selfs salicheyt in vreese ende beven:

o Want het is Godt / die in v lieden 13 werckt/het willen ende het volbrenghen/na zijn welbehaghen.

p Doet alle dinck q sonder r ‡ murmure- 14 ren ende teghenspreken:

Op dat ghylieden onbeschuldichlijck zijt/ 15 ende eenvoudich/[ende]onstraffelicke kinderen Godts / midden in dit cromme ende verdraeyde ghestachte : f onder welcke t schijnet als lichten der Werelt.

Het woort des levens voorhoudende / u 16 my tot eenen roem ten daghe Christi / dat ick niet te vergheefs gheloopen/noch te vergheefs ghearbeyt en hebbe.

Ende of ick geoffert worde over de offer- 17 hande ende x bedieninge uws gheloofs/ y so ben ick blijde/ende verblijde my met v allē.

Ende om dat selve z zijt ghylieden oock 18 blijde/ende ghy verblijt v met my.

Eñ ick hope inden Heere Jesu/a Timo- 19 theum corts tot v lieden te senden / op dat ick oock goets moets zy / als ick weet hoe het met v is.

Want ick en hebbe niemandt alsoo ghe- 20 moeyt / die eenvoudelijck voor v lieden sorghen soude:

b Want sy soecken alle dat haer is / niet 21 dat Christi Jesu is.

Ende ghylieden weet zijne beproevinge/ 22 dat hy als een kint met zijnen Vader / met my ghedient heeft in het Evangelium:

So hope ick dan desen te senden/terstont 23 als ick mijne dinghen oversien hebbe.

Ende ick betrouwe inden Heere/dat ick 24 oock corts comen sal.

Maer ick hebbet nootsakelijck gheacht/ 25 Epaphroditum mijnen Broeder ende medehulper ende medecamper / ende uwen c Apostel / ende mijner nootdruft Dienaer tot v lieden te senden:

Want hy na v alle verlangde/ende was 26 swaerlijck benaut/daeromme dat ghyliedē ghehoort hebt dat hy cranck gheweest is.

Ende hy heeft voorwaer by doot cranck 27 gheweest/maer God heeft zijner ontfermt: ende niet alleen zijner / maer oock mijner/ om dat ick niet d de een droeffenisse op de ander hebben en soude.

Soo hebbe ick hem dan te neerstelijcker 28

f Psalm 8.6
g Mat.20.28
Joan.13.14
h Heb.2.14
17. ende 4.15
i Hebr.2.9
ende 12.2
k Act.2.34
l Hebr.1.4
m Esai.45.23
Rom.14.11
n Joan.13.13
1.Cor.8.6
ende 12.3
o Deut.8.18
2.Cor.3.5
p Rom.12.17
1.Pet.12.17
q 1.Pet.4.9
r ‡ Anders/ toorn
s Prov.4.18
Mat. 5.14
t Of/ ghylieden schijnt.
u 2.Cor.1.14
1.Thess.2.19
x Of/ Offeringhe
y 2.Cor.7.6
z Of/ weest ghylieden oock blijde/ ende verblijt v met my.
a Act.16.1
Rom.16.20
1.Thess.2.3
b 1.Cor.10.24
ende 13.5
c Dat is/ ghesonden Bode/
d Griecx/ droeffenisse op droeffenisse.

ghesonden / om dat ghylieden hem weder siende/ v soudt verblijden : ende ick te min droefheyt hebben.

29 Ontfangt hem dan inden Heere/met alle blijschap/ ende hout e de sulcke in weerden.

30 Want om des wercx Christi wille/ was hy tot by der doot ghecomen / ende waechde zijn f leven /om dat hy het ghebreck uws diensts aen my vervullen soude.

Dat iij. Capittel.

1. Hy vermaentse tot gheestelijcke blijschap/2. ende hen te wachten vande valsche Apostelen/8. tegen de welcke hy sedt Christum ende zijn leere/20. ende de Christelijcke wandelinghe.

1 Voort / mijne Broeders/ verblijt v inden Heere. Het selve wederom te schrijven en verdriet my niet / ende het maeckt v lieden seker.

2 Siet op a de Honden / siet op de boose arbeyders/siet op de versnijdinghe.

3 Want wy zijn de b Besnijdinge/die wy c Godt met den Gheest dienen / ende in Christo Jesu roemen:eñ niet op het vleesch vertrouwen:

4 Hoewel ick betrouwinghe hebbe oock op het vleesch:ist dat yemant anders d denct te vertrouwen op het vleesch: e ick veel meer:

5 Besneden ten achtsten daghe : wt de afcoemste Jsraels: wt den ghestachte f Benjamin : een Hebreeusch wt den Hebreen/ g na de h Insettinghe een Phariseus:

6 Nae de yverichheyt i een vervolgher der Ghemeynte/ nae de rechtveerdicheyt die in de Wet is/ onstraffelijck.

7 Maer dat my ghewin was / dat hebbe ick om Christi wille schade gheacht.

8 Ja oock achte ick alle dingē schade te zijne om de weerdicheyt l der kennisse Christi Jesu mijns Heeren / om wiens wille ick alle dingen voor schade gerekent hebbe eñ achte dat het dreck zy/op dat ic Christum winne.

9 Ende in hem bevonden worde/ als niet hebbende mijn eygen rechtveerdicheyt / die wt de Wet is : maer die door het gheloove Christi is: [namelijck/] m de rechtveerdicheyt die wt Gode is in het gheloove:

10 Dat ick hem kenne/ende de macht zijner opstandinge/ ende de Ghemeynschap zijns lijdens / n dewijle ick zijner doot ghelijckformich worde.

11 [Besoeckende] o of ick eenichsins tot de opstandinghe der dooden quame.

12 Niet dat ick nv [den voorgesetten prijs] ghecreghen hebbe / of nv volmaeckt ben: maer ick jaghe daer nae / of ick het eenichsins grepe/ daer toe ick ghegrepen ben van Christo Jesu.

13 Broeders ick en achte my selven niet/dat ick[het voorgesette] ghegrepen hebbe:maer een [dinck doe ick/] vergheetende wat achter rugghe is / ende streckende my nae het ghene dat voren is.

14 Ick jaghe nae het voorghesteken merck/ tot dē prijs der Hemelscher roepinge Gods in Christo Jesu.

15 Soo vele dan als onser volmaeckt zijn/ p ‡ laet ons dit ghevoelen hebben : ende ist dat ghylieden yet andersins ghevoelt / dat sal v Godt oock ontdecken.

16 Maer daer wy toeghecomen zijn / laet ons na den selven reghel voortgaen/ q ende het selve ghevoelen hebben.

e 1.Cor.9.11
Galat.6.6
1.Thess.5.12
1.Tim.5.17
Hebr.13.17
f Griecx/ ziele
a Esaie 56.10
b Rom.2.29
Colos.2.11
Deut.10.16
ende 30.6
Jere.4.4
c Joan.4.23
d Ofte/ schijnt
e 2.Cor.11.22
f Gene. 49.27
g Act.23.6
h Griecx/ Wet
i Act.8.3
1.Cor.15.9
Galat.1.13
1.Tim.1.13
k Mat.13.44
l Esaie 53.11
Jere 9.23
Joan.17.3
Coloss.2.2
m Rom.1.17
ende 3.21
n Rom.6.4
o Of/ hoe ick
p ‡ Anders/ die hebben dit ghevoelen.
q Rom.12.16
ende 15.5
1.Cor.1.10
Phil.2.2
1.Pet.3.8

e 1.Cor.4.16 ende 11.1 1.Thess.1.6 2.Thess.3.9
f Rom.16.17

e Weest mijne nanolghers / Broeders: 17 ende siet op de ghene die also wandelen/ gelijck ghylieden ons voor een exempel hebt.

f Want daer wandelen vele / daer ick v 18 lieden dickmael van geseyt hebbe/ ende segghe het nv met weenen [dat sy zijn] vyanden des Cruyces Christi.

Wiens eynde is de verdoemenisse/ wiens 19 God de buyck is/ ende de eere in haer schande/ de welcke aertsch ghesint zijn.

t Gri. want
u Hebr.13.14
x 1.Cor.1.6 Tit.2.13
y 1.Cor.15.51 Coloss.3.4 1.Joan.3.2

t Maer u onse Borgerschap is inde He-20 melen: x van waer wy den Salichmaker verwachten/ den Heere Christum Jesum.

y De welcke onse vernederde Lichaem 21 veranderen sal/ dat het gelijckformich worde zijnen heerlijcken lichame na de crachtighe werckinghe daer mede hy alle dinghen hemseluen onderworpen can.

Dat iiij. Capittel.

1. Hy vermaentse tot alle goede wercken / 10. bekent hare weldadicheyt/ 21. ende sedt daer by sommighe groetenissen.

SO dan/ mijne lieue ende ghewenschte 1 Broeders / mijn blijschap ende croone staet also inden Heere/ Beminde.

Jck bidde Euodiam/ en ick bidde Syn-2 tichen/ dat sy eens gesint zijn inden Heere.

a Ofte oprecht Jock-ghenoot.

Ja ick bidde v oock myn a trouwe ghe-3 selle/ helpt de [vrouwen/] de welcke met my in den Euangelio ghestreden hebben / met Clemens ende de andere mijne medehulpers: wiens namen geschreuen zijn in b den Boecke des leuens.

b Exod.32.32 Psal.69.29 Apoc.3.5 ende 20.12 ende 21.27
c 1.Thess.5.6

c Verblijdt v lieden inden Heere alle tijt/ 4 wederom segghe ick: Verblijdt v.

Uwe vriendelijckheyt zy allen menschen 5 bekent. De Heere is na by.

d Psal.55.23 Mat.6.25 1.Tim.6.8 1.Pet.5.7

d Weest in gheenen dinge sorchuuldich: 6 maer laet in alle dinghen uwe begeerten by Gode bekent worden/ door biddinghe ende smeeckinghe/ met dancksegghinghe.

e Joan.14.27 Rom.5.1 Ephes.2.13
f Ofte/ beware

e Ende de vrede Gods/ die alle verstant 7 te bouen gaet/ f sal uwe herten ende sinnen bewaren in Christo Jesu.

Voort/ Broeders/ wat warachtich [is/] 8 wat eerlijck [is/] wat gerechtich [is/] wat reyn [is/] wat lieflijck [is/] wat wel luyt: is daer eenighe deucht / is daer eenigen lof/ dat bedenckt.

Het welck ghylieden oock gheleert/ ende 9 ontfangen / ende gehoort ende ghesien hebt aen my. Doet [segghe ick] dit: g ende de

g Esaie 9.6

Godt des vreden sal met v lieden wesen.

10 Jck ben seer verblijdt in den Heere / dat ghy nv eens wederom wacker ghewordden zijt/ om op my te dencken: waer ghy oock op ghedacht hebt / maer ghy en hebt gheen ghelegentheyt ghehadt.

h 1.Tim.6.8
i Griecx/ nae den ghebreke

11 h Jck en spreke niet i om des ghebreck wille / want ick hebbe gheleert te vreden te zijne in het ghene daer ick in ben.

12 Jck weet vernedert te zijne/ ick weet oock ouervloedich te zijne / allesins ende in allen ben ick gheleert/ beyde versadicht te wesen/ ende hongher te lyden: beyde ouervloedich te hebben ende ghebreck te lijden.

13 Jck vermach alle dinck / door Christum die my machtich maeckt.

k Of/ ghy lieden myner verdruckinghe aengenomen hebt.
l 2.Cor.11.9

14 Nochtans ghylieden hebt wel ghedaen/ k dat ghy mijne verdruckinghe mede ghedeylt hebt.

15 Ende ghy Philippensen/ weet/ dat inden beghinne des Euangeliums / als ick van Macedonia ginck/ geen Gemeynte my gedeylt en heeft ter rekenschap des wtgeuens ende ontfanghens/ dan ghylieden alleen.

16 Want in Thessalonica hebt ghy eenmael ende andermael gesonden tot mynen nootdruft.

17 Niet dat ick de gaue soecke / maer ick soecke de ouervloedige vrucht tot uwer rekenschap.

m Hebr.13.19

18 Maer ick hebbe het al ontfanghen/ ende ick hebbe ouervloedich. Jck ben [segge ick] veruult nae dat ick van Epaphrodito ontfangen hebbe/ dat van v lieden [ghesonden was/] als een welrieckende reucke / m een aengename offerhande/ en Gode behagelick.

n Grieċx/ in heerlijckheyt

19 Mijn Godt sal veruullen al wat v van noode is / na zijnen rijckdom/ n heerlijck in Christo Jesu.

20 Ende onsen Godt ende Vader / zy eere van eewichept/ tot eewichept/ Amen.

21 Groet alle Heyligen in Christo Jesu. De Broeders die by my zijn/ groeten v lieden.

22 Alle de Heylighen groeten v lieden/ ende aldermeest sy / die van des Keysers huysghesin zijn.

23 De ghenade onses Heeren Jesu Christi/ zy met v allen/ Amen.

Tot de Philippensen gheschreuen van Roomen/ [ghesonden] door Epaphroditum.

DE SENDTBRIEF PAVLI tot den Colossensen.

Argument.

DE Sendtbrief tot de Colossensen / vermaent dit selue int corte: wtghenomen dat hy hier strengelijcker de valsche Apostelen straft/ die sochten het Jodendom met den Euangelio te vermenghen.

Dat eerste Capittel.

1. Hy prijst de volstandicheyt der Colossensen/ 7. der leeringhe Epaphre gheruyghenisse geuende/ wenscht hen vermeerderinghe des gheloofs/ 14. bewijst dat alle de stucken onser salicheydt gheleghen zijn/ in Jesu Christo / Fonteyne alles goets.

PAulus een Apostel Jesu Chri-1 sti / door den wille Godts / ende de Broeder Timotheus:

Den Heylighen ende gheloo-2 nighen Broederen in Christo te Colossen-sen: a Ghenade ende vrede zy v lieden van Gode onsen Vader/ ende den b Heere Jesu Christo.

a Rom.1.7 Galat.1.3 Ephes.1.2 1.Pet.1.2
b Of/ des Heeren Jesu Christi.
c Ephes.1.15 Phil.1.3 1.Thess.1.2 2.Thess.1.3

3 c Wy dancken den Godt ende Vader onses Heeren Jesu Christi/ alle tijdt voor v lieden biddende:

4 Nae dat wy uwe gheloone in Christo Jesu ghehoort hebben/ ende de liefde tot allen Heylighen:

Om

5 Om de hope d die v lieden in de Hemelen e wech geleyt is/ de welcke ghy te voren ghehoort hebt door het woort der waerheyt/ [namelijck/] des Euangeliums:

6 Het welcke tot v lieden ghecomen is/ gelijck oock in gheheel de Werelt: f ende het is vruchtbaer/ ghelijck oock onder v/ van dien daghe aen dat ghy de ghenade Godts inder waerheyt bekent hebt.

7 Ghelijck ghy lieden gheleert hebt van g Epaphra onsen lieuen mededienstknecht/ de welcke is een ghetrouwe Dienaer Christi voor v:

8 De welcke oock h uwe Geestelijcke liefde vertelt heeft.

9 i Daerom van dien dage aen dat wy het gehoort hebben/ en houden wy niet op voor v lieden te bidden/ ende te begheeren k dat ghy meucht veruult worden met de kennisse zijns willens/ in alle wijsheyt ende Gheestelijcken verstande.

10 l Dat ghy lieden meucht wandelē weerdichlijck/ den Heere in alle behagelijcheydt: m Tot alle goede wercken vruchtbaer/ ende wassende in de kennisse Godts:

11 Versterct met alle sterckheyt/ na zijne heerlijcke cracht/ tot alle lijdtsaemheydt ende lanckmoedicheyt met blijschap.

12 Danckende den Vader/ die ons bequaem ghemaeckt heeft/ om deel te hebben in de erue der Heylighen in het licht.

13 Die ons wt de macht der duysternisse verlost heeft/ ende ouergebracht tot het Rijcke n zijns o lieuen Soons.

14 In den welcken wy de versoeninge hebben/ p door zijn bloet/ [namelijck/] de vergheuinghe der sonden:

15 q De welcke is het Beelt des onsienlijcken Godts/ r de Eerstgheboren aller Creatuere.

16 s Want door hem zijn alle Creatueren geschapen die in de Hemelen zijn/ ende die op der Aerden zijn: die sienlick zyn/ ende die onsienlick zijn/ het zy Throonen of Heerschappyen/ of Querheden/ of t Machten. Het is al door hem ende tot hem ghemaeckt.

17 Ende hy is voor alle dinghen: Ende alle dinghen hebben door hem haer wesen.

18 Ende hy is t het Hooft des Lichaems der Ghemeynte: hy is het u begin/ de Eerstgheboren wt de dooden/ op dat hy in allen de x Querste zy.

19 Want het heeft [den Vader] behaecht/ y dat in hem alle volheyt woonen soude:

20 z Ende door dien al te versoenen tot hem seluen/ a tot vrede ghebracht hebbende door het bloet zijns Cruycen/ beyde dat op der Aerden/ ende dat inden Hemel is.

21 So heeft hy dan v lieden/ die ghy voortijden verureemt waert/ ende vyanden door den sin in de boose Wercken/ nv sekerlijcke versoent.

22 In dat lichaem zijns vleeschs/ door de doot: b om dat hy v lieden soude Heylich/ ende onstraffelijck/ eñ onbeschuldicht voor hem setten:

23 c Ist dat ghy lieden oock blijft in het geloone ghefondeert/ eñ vast/ eñ niet beweecht en wort vā de hope des Euangeliums/ dat ghy gehoort hebt/ het welcke geprediet is onder alle Creaturē onder den Hemel: wiens Dienaer ick Paulus ghewordden ben.

24 d Nv verblijde ick my in mijn lyden/ e voor v liedē/ ende veruulle het ouerblijfsel der verdrucktinghen Christi in mijnen vleesche/ voor f zijnen lichame/ het welcke is de Ghemeynte:

25 Welcker [Gemeynte] ick een dienaer geworden ben/ na de bedieninghe Godts/ die my ghegeven is onder v lieden/ om te veruullen het Woort Godts:

26 [Namelijck/] de g verborghentheyt/ die verborghen is gheweest van de eeuwen/ ende van de gheslachten: h maer nv gheopenbaert is zijnen Heylighen:

27 i Den welcken God heeft willen te kennen gheuen/ wat rijcdom daer zy deser heerlijcker verborghentheyt onder de Heydenen: Dat is/ Christi onder v: de welcke is de hope k der heerlijckheyt/

28 Den welcken wy vercondighen/ ende vermanen allen mensche/ ende leeren allen menschen met alle wijsheydt: Om dat wy souden eenen yegelijcken mensche voorsetten volmaeckt in Christo Jesu.

29 Waer toe ick oock arbeyde: Ende strijde na zijne werckinghe/ die in my l crachtelijck werckt.

Dat ij. Capittel.

1. Hy betuycht zijn liefde tot hen/ 6. datmen moet alleen op Christum rusten/ 16. verworpinghe der valscher diensten ende Ceremonien die te niete ghemaect zyn door Christum.

1 Want ick wil dat ghy lieden weet/ hoe swaren strydt ick hebbe voor v/ ende voor de gene die in Laodicea zijn/ ende voor allen die mijn aensicht in den vleesche niet ghesien en hebben:

2 Op dat hare herten vertroost worden/ te samen gheuoecht in de liefde/ ende tot allen rijckdom des ontwijfelickē verstants/ [namelick/] a tot de bekēntnge der verborgentheyt Gods/ beyde des Vaders ende Christi.

3 b In den welcken zijn alle de schatten der wijsheyt ende kennisse verborghen.

4 Ende dit segge ick/ c op dat v lieden niemant en bedriege door valsche redenen/ met woorden die eenen schijn hebben.

5 d Want hoe wel ick na den vleesche van v liedē ben/ so ben ick nochtans na den geest by v/ verblyde my/ ende sie uwe ordeninge/ eñ de vasticheyt ws gheloofs in Christum.

6 Ghelijck ghy lieden dan Christum Jesum den Heere hebt aenghenomen/ [also] wandelt in hem:

7 Ghewortelt ende opghetimmert in hem/ eñ versterct inden gheloone/ ghelijck ghy lieden gheleert zijt: e ende weest ouervloedich daer in/ f met dancksegginghe.

8 g Siet toe/ dat daer niemant en zy die v lieden roone door h menschelicke wijsheyt/ ende ydel verleydinge/ [leerende] na Insettinghe der menschen/ na de i ordeninghe der Werelt/ ende niet na Christum:

9 k Want in hem woont de gheheele volheyt der Godheyt lichamelick.

10 l Eñ ghy lieden zijt in hem volmaeckt/ die het Hooft is aller Querheyt ende Macht:

11 m Door den welcken ghy lieden oock besneden zijt met der Besnijdinghe die sonder handen ghescihet/ in de wtreckinghe des lichaems der sonden des vleeschs/ door de Besnijdinghe Christi.

Ende

Marginal notes:
- b 1. Petri 1.4 / Of/ bewaert.
- f Marc. 4.8 Joan. 15.16
- g Coloss. 4.12 Philem. 23
- h Grieck/ uwe liefde inden Geest.
- i Ephe. 1.15
- k 1. Corin. 1.5
- l Gene. 17.1 1. Corin. 7.20 Ephes. 4.1 Philip. 1.27 1. Thess. 2.12.
- m Joan. 15.16
- n Grieck/ des Soons zijner liefde
- o Matt. 3.17 ende 17.5 2. Petr. 1.17
- p Acto. 20.28 Ephes. 1.7 Hebre. 9.12 1. Petr. 1.19
- q 2. Cor. 4.4 Philip. 2.6 Hebre. 1.3
- r Apoc. 3.14
- s Gene. 1.1 Psalm 33.6 Joan. 1.3 Ephes. 3.9 Hebre. 1.2
- t Ephes. 1.22 ende 4.15 ende 5.23
- u 1. Cor. 15.20 Apoca. 1.5
- x Of/ Voorste
- y Joan. 1.14. Coloss. 2.9
- z 2. Cor. 5.19 1. Joan. 4.10
- a Esaie 9.6 Joan. 16.33 Acto. 10.36 Roma. 5.1 Ephes. 2.13
- b Luce 1.75 Ephes. 1.4 ende 5.27 2. Timo. 1.9 Titi 2.12
- c Joan. 15.6
- d 2. Corin. 7.4
- e Ephes. 3.13 Philip. 2.17 2. Tim. 2.10
- f Rom. 12.5 1. Cor. 12.27 Ephes. 4.12 ende 5.23
- g Rom. 16.24 Ephes. 1.9 ende 3.9 2. Tim. 1.10 Titi 1.2 1. Petri 1.20
- h Mat. 13.11
- i 2. Cor. 2.14
- k 1. Timo. 1.1
- l Grieck/ met machts
- a Esaie 53.11 Jerem. 9.23 Joan. 17.3 Philip. 3.8
- b 1. Cor. 1.24
- c Ephes. 5.6 Coloss. 2.18
- d 1. Cor. 5.3
- e 1. Cor. 1.5
- f Grieck/ in
- g Rom. 16.16 Hebre. 13.9
- h Gri. Philosophie/
- i Of/ beginsels
- k Joan. 1.14 Coloss. 1.19 2. Cor. 5.19
- l Joan. 1.16
- m Roma. 2.29 Philip. 3.3 Deut. 10.16 ende 30.6 Jerem. 4.4

12 n Ende zijt met hem begrauen door den Doop/ waer door ghy oock met hem opgeweckt zijt / o door het gheloone Godts die crachtelijck werckt/ de welcke hem vanden dooden opghewerckt heeft.

13 p Eñ heeft v lieden die ghy doot waert door de sonde / ende door de Voorhuyt ws vleeschs/ mede leuendich gemaect met hem/ ende heeft v alle de misdaden vergheuen.

14 Ende heeft wtghewischt het hantschrift der Insettinghen dat teghen ons was: het welcke/ [segghe ick] ons teghen was / maer hy heeft dat wt den midden wech ghenomen/ ende aen het Cruyce ghehecht.

15 q Ende heeft de Ouerheden eñ Machten berooft / ende r ‡ in dat [Cruyce] openbaerlijck gheuoert ten toone / ende ouer hen ghetriumpheert.

16 s Dat v lieden dan niemant en oordeele in eten oft in drincken/ oft in t den deele des Feestdaechs: Nieumaents / ofte der Sabbathen:

17 u De welcke zijn de schaduwe der toecomenden dingē: maer het lichaem is Christi.

18 x Dat v lieden dan niemant qualijck en y regere/ eygenwillich door ootmoedicheyt ende dienst der Enghelen/ hem seluen insteкende in het ghene dat hy niet ghesien en heeft: Ende sonder reden opgheblasen door den sin zijns vleeschs:

19 Ende het Hooft niet en behout/ waer wt het gheheele lichaem door aenuoeginghen ende tsamenbindinghen toeghedient ende tsamen gheuoecht/ op wast met z Godlijcken wasdomme.

20 Ist dan dat ghy lieden met Christo ghestoruen zijt / [ende vry] van de ordeninghe der Werelt: a Waerom wort ghy ghelijck die in de Werelt leuen/ met Insettinghen belast?

21 [Als] ghenaket niet/ smaket niet/ handelet niet:

22 De welcke alle [inghebracht zijnde] b na Insettinghen ende Leeringhen der menschen/ vergaen met den ghebruycke.

23 c De welcke hebben wel eenen d waen der wijsheyt/ in ghewillighen dienste/ ende ootmoedicheyt / e ende in het lichaem niet te sparen; maer zijn van gheender weerden/ ende dienen tot de dingen/ f daer het vleesch mede veruult wort.

Dat iij. Capittel.

1. Wercken des warachtighen Godsdiensts tegen de ydele onderwijsingen der valscher Apostelen/ 5. Vermaninge tot doodinge des vleeschs/ ende nieuwicheyt des leuens/ ende behoorlijckheden der Christenen.

1 Ist dan dat ghy lieden met Christo opghewect zijt/ so soeckt het gene dat bouen is / a daer Christus is sittende ter rechter hant Godts.

2 Besorcht dat bouen is / niet dat op der Aerden is:

3 b Want ghy lieden zijt gestoruen/ eñ uwe leuen is met Christo verborghen in Gode.

4 c Als Christus onse leuen sal gheopenbaert wesen/ dan sult ghy lieden oock met hem gheopenbaert worden in heerlijcheyt.

5 d So doodt dan uwe Aertsche leden/ hoererije / onreynicheyt / quade beweginghen/ quade begeerten/ ende gierichepdt/ de welcke is Afgodendienst:

6 e Om de welcke den toorn Godts coemt/ ouer de kinderen der onghehoorsaemheyt.

7 f In de welcke ghy lieden oock voortyden wandeldet/ als ghy daer in leefdet.

8 g Maer nv legt ghy lieden oock dit alle af/ toorn/ verbolgentheyt/ quaetheyt/ lasteringhe/ vuylspreken wt uwen monde.

9 Lieget niet d'een teghen den anderen/ na dat ghy lieden wtghedaen hebt den ouden mensche met zijne wercken:

10 h Ende hebt aenghedaen den nieuwen/ de welcke vernieut wort tot kennisse/ na de i ghelijckenisse des genen die hem gheschapen heeft.

11 k Waerinne niet en is/ Griecx ende Jode/ Besnijdinge ende Voorhuyt: l verre vreemde/ Schytha/ Dienstknecht/ Vrye: Maer Christus al in allen.

12 m So weest dan becleet (als wtuercoren Heyligen ende beminde Godts) met de hertgrondelijcke barmhertichepdt/ vriendelijckheyt / ootmoedicheyt / saechtmoedicheyt / lanckmoedicheyt:

13 Verdragende malcanderen/ n eñ vergheuende o malcanderen/ ist dat yemant tegen eenighen clachte heeft: gelijck Christus v lieden vergheuen heeft/ doet ghy oock also.

14 p Ende bouen al dit/ [doet aen] de liefde/ q de welcke is den bant der volcomenheyt.

15 Ende de vrede Godts hebbe de ouerhant in uwe herten/ tot de welcke ghy lieden oock gheroepen zijt in eenen lichame/ ende weest r lieflijck.

16 Het woort Christi woone rijckelijck in v lieden met alle wijsheyt/ s leert eñ vermaent malcanderen: ende singet den Heere in uwe herten met Psalmen ende Lofsangen/ ende gheestelijcke Liedekens.

17 t Ende al wat ghy lieden doet met woorden ofte met wercken / [doet het] al inden Naem des Heeren Jesu/ u danckende God ende den Vader door hem.

18 x Ghy vrouwē/ weest uwen mannen onderdanich / gelijck het betaemt indē Heere.

19 y Ghy mannen hebt uwen wijuen lief/ ende en weest niet bitter teghen haer.

20 z Ghy kinderen / weest uwen Ouderen in allen ghehoorsaem: want dat is den Heere behaghelijck.

21 Ghy Vaders / verbittert uwen kinderen niet/ dat sy niet mismoedich en worden.

22 a Ghy dienstknechten/ weest in allen ghehoorsaem den ghenen die na den vleesche heeren zijn/ niet met dienste na der ooge/ als die den menschen soecken te behaghen: maer met eenvoudicheyt des herten/ b door de vreese Godts.

23 Eñ al wat ghy lieden doet/ dat doet van herten/ als den Heere/ eñ niet den menschen.

24 Dewijle ghy liedē weet/ dat ghy van den Heere de vergeldinge der erffenisse ontfangen sult: want ghy dient den Heere Christo.

25 Maer wie onrecht doet / die sal dat onrecht dragen dat hy gedaen sal hebben/ c eñ daer en is geen wtneminghe der persoonen.

Dat iiij. Capittel.

2. Vermaninghe tot waken eñ ghebeden/ waer van hy begeert deelachtich te wesen/ 7. ende sent hen Tychicum ende Onesimum/ 14. groetenissen tot velen.

1 Ghy a heeren/ doet uwen Dienstknechten recht ende gelijck/ dewijle ghy lieden

---

Marginal notes:

n Rom. 6.4 Galat.3.27 — o Ephes.1.19 ende 3.7 — p Ephes.2.1 — q Genes.3.15 Matt.12.29 Luce 11.22 Joan.12.31 ende 16.11 Ephes.6.1 — r ‡ Anders/ in hem seluen — s Leui.11.2 Roma.14.3 — t Leuit.23.2 — u Hebr.8.5 ende 10.1 — x Jere.29.8 Mat.24.4 Ephes.5.6 2.Thess.2.2 1.Joan.4.1 — y Oft/ oordeele — z Gri. dē wasdom Gods — a Gala.4.9 — b Esaie 29.13 Matt.15.9 Titi 1.14 — c 1.Tim.4.8 — d Of/ schijn — e Of/ eñ onuerschooninghe des lijfs/ niet in eeniger eerē te versadighen des vlees / siet 1.Timo.5.3 — f 1.Timo.3.3

a Ephes.3.20 — b 2.Cori.4.12 — c Philip.3.21 1.Joan.3.2 — d Ephes.4.29 ende 5.3

e 1.Cor.6.10 Galat.5.21 Ephes.5.5 Apocal.22.15 — f 1.Cor.6.11 Ephes.2.2 Titi 3.3 — g Ephes.4.22 Hebr.12.1 1.Petri 2.1 Jaco.1.21 — h Roma.6.4 — i Gen.1.26.27 ende 5.1 ende 9.6 1.Corin.11.7 — k Galat.5.6 ende 6.15 — l Of/ Barbarisch/ — m Ephe.4.32 ende 6.11 — n Syrac.28.2.3 Mat.6.14 Marc.11.25 Ephes.4.32 — o Of/ v seluen/ — p Joan.13.34 ende 15.12 Ephes 5.2 1.Thess.4.9 1.Joan.3.23. ende 4.21 — q 1.Cor.13.1.2 — r Of/ danckbaer/ — s Ephes.5.19 — t 1.Cor.10.31 — u Ephes.5.20 1.Thes.5.18 — x Gene.3.16 1.Cor.14.34 Ephes.5.22 Titi 2.5 1.Petri 3.1 — y Ephe.5.25 — z Ephes.6.1 — a Ephes.6.5 1.Timo.6.1 Titi 2.9 1.Petri 2.18 — b Griecx/ vreesende God. — c Deut.19 2.Paral.19.7 Job 34.19 Sapien.6.8 Syrac.35.15 Actor.10.34 Roma.2.11 Galat.2.7 Ephes.6.9 1.Petri 1.17 — a Syr.7.22 ende 33.19 Ephes.6.9

den weet dat ghy oock eenen Heere in de Hemelen hebt.

2 b Weest ghedurich inden ghebede/ ende waeckt daer in met dancksegginghe.

3 c Ende bidt oock mede voor ons/ dat ons God de deure des woorts open doe/ op dat wy de verborghentheydt Christi spreken/ waerom ick oock v gheuanghen ben:

4 Op dat ick die openbare/ ghelijck het my betaemt te spreken.

5 e Wandelt f met wijsheyt by de gene die buyten zijn / ende g coopt de bequaemheyt des tijts wt.

6 h Uwe woort zy alle tijt lieflijc met soute ghemengt/ dat ghylieden weet / hoe ghy eenen yeghelijcken ant woorden moet.

7 Alle mijne saken / sal v lieden te kennen geuen i Tychicus de lieue Broeder/ ende getrouwe Dienaer/ ende k medehulper inden Heere.

8 Den welcken ick daertoe gesonden hebbe/ op dat hy uwe saken wete / ende uwe herten trooste:

9 Met l Onesimo den ghetrouwen ende lieuen Broeder/ de welcke vanden uwen is: sy sullen dan v lieden alle dingen te kennen gheuen/ die hier gheschieden.

10 V lieden groet m Aristarchus mijn medeghevanghen / ende n Marcus de Neue Barnabe/ (van den welcken ghy hebt geboden ontfangen: ist dat hy tot v lieden coemt/ ontfangt hem.)

11 Ende Jesus ghenaemt Justus: de welcke wt de Besnijdinghe zijn/ alleene dese medearbeyders aen het Coninckrijcke Gods/ zijn my een vertroostinghe gheweest.

12 V lieden groet o Epaphras/ die wt v is/ een Dienstknecht Christi / alle tijt voor v strijdende in ghebeden / op dat ghylieden meucht staen volmaeckt ende volcomen in alle den wille Godts.

13 Want ick geue hem ghetuyghenisse/ dat hy groote yverichheyt heeft ouer v lieden/ ende de ghene die in Laodicea zijn/ ende de gene die te Hiera polen zijn.

14 V lieden groet p Lucas de Medecijnmeester/ die beminde/ ende q Demas.

15 Groet de Broederen die in Laodicea zijn/ ende Nimpham/ ende de Ghemeynte die in zijn huys is.

16 Ende als de Sendbrief sal van v lieden gelesen wesen/ maeckt dat hy oock inde Ghemeynte te Laodiceen ghelesen worde: ende dat ghy oock dien [Sendbrief] van Laodicea leest.

17 Ende segt Archippo: Siet toe / dat ghy den dienst veruullet/ dien ghy aengenomen hebt inden Heere.

18 r De groetenisse met mijnder hant Pauli. s Ghedenckt mijne banden. De ghenade zy met v lieden/ Amen.

Tot de Colossensen gheschreuen van Roomen/ [ghesonden] door Tychicum ende Onesimum.

a Luc.18.1. Rom.12.12. Ephes.6.18. 1.Thes.5.17
c Ephes.6.19. 2.Thess.3.1
d Grieckx/ ghebonden:
e Spr.27.12. Ephes.5.13
f Grieckx/ in
g Rom.12.11. Ephes.5.16
h Mar.9.50
i Acto.20.4. 2.Tim.4.12
k Gri. medediensknecht
l Philem.10
m Acto.27.2
n Acto.15.37. 2.Tim.4.11
o Coloss.1.7. Philem.23
p 2.Tim.4.11
q 2.Tim.4.10
r 2.The.3.17
s Hebr.13.3

De eerste Sendbrief Pauli tot den Thessalonicensen.

Argument.

In den eersten Sendbrief tot de Thessalonicensen / prijst hy der Thessalonicensen gheloove ende standtachticheyt onderwijstse inden geloove ende vermaentse daerin te volherden/ ende een reyn leuen te leyden/ gelijck den Christenen betaemt: ouer de dooden niet na der Heydenen wijse rouwe te dragen. Daer handelt hy oock van de wederopstandinghe der dooden / van den toecomenden oordeele / vander Christenen neerstichheyt ende heylichheyt.

Dat eerste Capittel.

1. Hy prijst se dat sy midden in de verdruckinghen so wel voortghegaen zijn/ in de kennisse des Euangeliums door hem vercondicht/ 7. dat sy ghewor den zijn exempelen den anderen.

1 Paulus ende Siluanus / ende Timotheus: der Gemeynte in Thessalonica/ in Godt den Vader/ ende den Heere Jesu Christo: a Ghenade ende vrede zy v lieden van God onsen Vader/ ende den Heere Jesu Christo.

2 b Wy dancken Godt alle tijdt van v allen/ ende gedencken uwer in onse gebeden:

3 Sonder ophouden ghedachtich [zijnde] uws c wercx des gheloofs/ ende arbeyts der liefden/ ende ghedueersaemheyts in der hope onses Heeren Jesu Christi/ voor onsen Godt ende Vader.

4 Wetende beminde Broeders / dat uwe verkiesinghe van Gode is:

5 d Want onse Euangelium en heeft by v lieden niet gheweest alleenlijck inden woorde: maer oock inder macht / ende heylighen Gheeste / ende in vele versekertheyt: e ghelijck ghy weet / hoedanich wy onder v gheweest zijn om uwent wille:

6 f Ende ghylieden zijt onse nauolgers geworden / ende des Heeren : ende hebt het woort aengenomen in vele verdruckinghe/ met blijschap des heylighen Gheests.

7 Soo dat ghylieden g exempelen gheworden zijt allen gheloouighen in Macedonia ende Achaia.

8 Want van v lieden is luydtbaer geworden / niet alleenlijck het woort Godts in Macedonia ende Achaia: maer oock tot alle plaetse is uwe gheloove aen Godt wtghecomen: soo dat het niet noodich en is dat wy yet [daer van] segghen.

9 Want sy selue vercondighen van v lieden/ hoedanigen ingangk wy tot v gehadt hebben: ende hoe ghy tot Godt bekeert zijt vanden Afgoden/ om den leuendighen ende warachtighen Godt te dienen:

10 h Ende zijnen Sone wt de Hemelen te verwachten/ den welcken hy wt de dooden verweckt heeft/ [namelijck:] i Jesum / die ons vanden toecomenden toorn verlost.

Dat ij. Capittel.

1. Op dat sy niet en beswijcken onder het cruyce/ so prijst hy zijn neerstichheyt in predike/ ende hare neerstichheyt in gehoorsaemheyt/ 16. daer na ontschuldicht hy hem/ dat hy tegenwoordichlijck zijn herte tot hen niet en heeft connen ontdecken.

a Rom.1.7. Ephes.1.2. 1.Pet.1.2
b Ephes.1.15. Phil.1.3. Coloss.1.3. 2.Thess.1.3
c Joan.6.29
d 1.Cor.2.4 ende 4.20. 2.Pet.1.16
e 1.The.2.1
f 1.Cor.4.16 ende 11.1. Phil.3.17. 2.Thess.3.9
g Of voorbeelden
h Act.1.11. 2.Thess.1.10. Apoc.1.7
i Dat is/ Salichmaker/

Want a ghy weet selve/ Broeders/ onsen inganck tot v lieden/ dat hy niet ydel gheweest en is: 1

Maer hoewel wy te voren geleden hadden/ ende besmadicht gheweest hadden b te Philippis/ ghelijck ghylieden weet/ so waren wy vrymoedich in onsen Godt/ om het Euangelium Godts c tot v lieden te spreken met veel strydts. 2

Want onse vermaninge en was niet wt verleydinghe/ noch wt onreynicheyt / noch wt bedroch: 3

Maer gelijck wy d Gode behaecht hebben / dat hy ons het Euangelium betrout heeft/ also spreken wy / e niet als den menschen behaghende/ maer Gode/ die onse herten f beproeft. 4

Want wy en hebben noyt niet flatterende woorden omme gegaen / gelijck ghylieden weet / noch met een bedecksel der gierichеyt/ g Godt is des ghetuyghe: 5

Noch eere van menschē soeckende/ noch van v lieden/ noch van andere. 6

Hoewel wy haddē mogen h lastich zijn/ als Apostelē Christi/ i maer wy zijn k* vriendelijck gheweest midden onder v lieden/ gelijck of een Voester haer kinderen voedde. 7

Also [segge ic] ouer v liedē beweecht [zijnde/] begeerden wy v te gheven/ niet alleene het Euangelium Gods/ maer oock onse eygen l leven/ daerom dat wy v lief hadden. 8

m Want ghylieden zijt indachtich Broeders/ onser moeyte ende arbeyts: want wy hebben v het Euangelium gepredict/ werckende nacht eñ dach / om dat wy niemanden/ van v en souden lastich zijn. 9

Ghylieden zijt ghetuyghen/ ende Godt/ hoe heylichlijck/ ende rechtveerdichlijck / eñ onstraffelijck wy v lieden die ghy gheloost/ gheweest zijn. 10

Ghelijck ghylieden weet / hoe wy eenen yeghelijcken onder v/ ghelijck een vader zijn kint/ 11

Vermaenden / ende troosteden: wy betuychden / n dat ghylieden soudt wandelen weerdichlijck Gode die v geroepen heeft tot zijn Coninckrijcke ende heerlijckheyt. 12

Hierom dancken wy oock Godt sonder ophouden/ dat ghylieden/ als ghy het woort o der predikinge Gods/ van ons aenmaemt/ dat niet [als] der menschen woort ontfangē en hebt/ maer (gelijck het inder waerheyt is) [als] Godts woordt/ p het welcke oock werckt in v lieden/ die ghylieden gheloovet: 13

Want ghy/ Broeders/ zijt navolgers geworden der Gemeynten Godts/ die in Judea zijn/ in Christo Jesu/ dewyle ghylieden oock het selve gheleden hebt van uwe eygen geslachte/ q gelijck oock sy vanden Joden: 14

r De welcke dē Heere Jesum gedoot hebben/ eñ s hare eyghen Propheten/ eñ hebben t ons u vervolcht/ ende en behaghen Gode niet/ ende staen teghen alle menschen. 15

x Eñ verbieden ons te sprekē tot de Heydenen/ op dat sy salich worden: op dat sy alle tyt hare sonden vervullen: maer den toorn Godts is over hen tot den eynde. 16

Ende wy/ Broeders / die een cleyne wijle tijts van v lieden berooft zijn nae den aensichte / niet nae het herte / wy hebben met grooter begheerte overvloedelijcke neerstichеyt ghedaen/ uwe aensichte te sien. 17

18 y Daeromme hebben wy willen tot v lieden comen/ [Jc Paulus] z tweemael/ eñ de Sathanas heeft ons verhindert.

19 *Want wat is onse hope/ of blijschap/ of croone des roems? Zijt ghylieden het oock niet voor onsen Heere Jesu Christo in zijne toecoemste?

20 Want ghylieden zijt onse eerlijcheyt ende blijschap.

Dat iij. Capittel.

2. Hy gaet voort bewijsende zijnen goeden wille tot hen/ door het senden Timothei/ 9. ende door zijn ghebeden voor hen.

1 Daerom / als wy [dese begheerte] niet langher en conden verdraghen/ so hebben wy ons goet gedocht dat wy souden alleen te Athenen blijven.

2 Ende hebben a Timotheum onsen Broeder ende Dienaer Gods/ ende onsen medearbeyder inden Euangelio Christi/ ghesonden om v lieden te versterckē ende te vertroosten in b‡ uwen gheloove:

3 c d Op dat niemant beweecht en worde in dese verdruckingen: want ghylieden weet selve/ e dat wy hiertoe ghestelt zijn.

4 Want oock doe wy by v waren / voorseyden wy v/ dat wy souden verdruct worden/ ghelijck het oock gheschiet is/ ende ghy weter.

5 Hierom en hebbe ick het niet langer connen verdragen/ maer hebbe [hem] gesonden om uwe gheloove te kennen: dat v niet eenichsins de Versoecker versocht en hadde/ ende onse arbeyt * te vergheefs ware.

6 Ende als Timotheus nu van v lieden tot ons quam/ eñ ons uwen gheloove ende lief de vercondichde/ eñ dat ghy alle tijt goede ghedachtenisse van ons hebt / altijts begheerende ons te sien / ghelijck wy oock v:

7 Hier door / Broeders / zijn wy van v in alle onse verdruckinghe ende noot getroost/ door uwen gheloove.

8 Want nu leven wy / ist dat ghy staet in den Heere.

9 Want wat dancseggingghe connen wy Gode wedergeven voor v/ in alle onse blijschap / waer mede wy ons verblijden voor onsen Gode/ om uwent wille.

10 f Dach ende nacht overseer biddende om uwe aensicht te sien / ende te vervullen dat aen uwen gheloove ghebreeckt.

11 Ende onse Godt / ende onse Heere Jesus Christus/ schicke onsen wech tot v lieden.

12 Ende de Heere vermulle v / ende make v overvloedich in der lief de tot malcanderen/ ende tot eenen yeghelijcken / (ghelijck wy oock [zijn] tot v.)

13 g Op dat hy uwe onstraffelijcke herten versterck e tot heylicheydt voor onsen Godt ende Vader/ in de toecoemste onses Heeren Jesu Christi/ met alle zijne Heylighen.

Dat iiij. Capittel.

1. Hy vermaentse tot heylicheyt/ 4. onnooselheyt/ 9. liefde/ 11. arbeyt/ 13. ende maticheyt in haer droefheyt over de dooden/ 14. beschrijvende het eynde der opstandinghe der dooden.

1 Voort dan/ Broeders/ wy bidden ende vermanē v liedē in dē Heere Jesu/ gelijc ghy van ons ontfangē hebt/ a hoe ghy moet wandelen eñ Gode behagen/ dat ghy [daer in] noch meer overvloedich zijt.

Want

a 1. Thess. 1. 5 9.
b Act. 16. 22
c Acto. 17. 2
d Ofte/ vā Gode geacht zijn/
e Gala. 1. 10
f Ofte/ goet acht.
g Rom. 1. 9 ende 9. 1 2. Cor. 1. 23 ende 11. 31 Gala. 1. 20 Phil. 1. 8 1. Tim. 5. 21 2. Tim. 4. 1
h Of/ in eere zijn/
i 1. Cor. 9. 4 2. Thess. 3. 9
k * And. cleyne
l Gri/ zielen/
m Act. 18. 3 ende 20. 33 1. Cor 4. 13 2. Cor. 11. 9 ende 12. 14 2. Thess. 3. 8
n Gen. 17. 1 2. Cor. 7. 20 Ephes. 4. 1 Phil. 1. 27 Coloss. 1. 10
o Griecr/ des ghehoors/
p Of/ de
q Act. 17. 13
r Acto. 7. 52
s Mat. 23. 37 Luce. 13. 34
t Of/ v lieden
u Of/ wtghedreven/
x Act. 17. 13
y Rom. 1. 13 ende 15. 22
z Gri. eens ende oock andermael:
* 2. Cor. 1. 14 Phil. 2. 16
a Acto. 16. 1 Rom. 19. 20 Phil. 1. 19
b ‡ And. onse
c Ephe. 3. 13 Phil. 1. 14
d Of/ met
e Act. 14. 22 2. Tim. 4. 12
* Griecr/ ydel
f Rom. 11. 11 ende 15. 23 1. Tim. 1. 10
g 1. Cor. 1. 8 1. Thess. 5. 23
a 1. Thes. 2. 12 Phili. 1. 27

b Rom.12.2 Ephes.5.17 c Act.15.20

2 Want ghy weet wat gheboden wy v ghegheuen hebben door den Heere Iesum.

3 b Want dit is den wille Godts/ [name-lijc/] uwe heylichmakinghe/ [dat is/] c dat ghy v onthoudet van hoererye:

4 Dat een yegelijck onder v wete zijn vat te besitten in heylicheyt ende eere:

5 Ende niet in quade bewegingen der begeerlijckheyt/ ghelijck de Heydenen die God niet en kennen:

6 Dat niemant zijnen broeder en verdrucke/ noch en bedriege: want God is een wreker ouer alle desen/ ghelijck wy te voren geseyt ende betuycht hebben:

d Ioz.17.19 1.Coz.1.2 e Luce.10.16 f 1.Coz.7.40

7 Want Godt en heeft ons niet gheroepen tot onreynicheyt: d maer tot heylicheyt.

8 e Soo dan/ wie [sulcke ghebodeu] verworpt/ die en verworpt gheenen mensche/ maer verworpt Godt/ f die zijnen heylighen Gheest in v gheeft.

g Leu.19.18 Mat.22.39 Joan.13.34 ende 15.12 Ephes.5.2 1.Pet.4.8 1.Joan.3.33 ende 4.21

9 g Voort/ van der broederlijcke liefde/ en hebt ghy gheenen noot dat ick v schrijue: want ghy zijt selue van Gode geleert/ malcanderen lief te hebben.

10 Want ghy doet dat ooc allen den Broederen die in gheheel Macedonia zijn: maer wy vermanen v/ Broeders/ dat ghylieden noch oueruloedigher wort:

h 1.Thess.3.8 12. i Acto.20.25 Ephes.4.28 2.Thess.3.8 22.

11 h Ende neerstichept doet om in stilheyt te leuen/ eñ het uwe te doen/ i ende te wercken met uwe eyghen handen/ ghelijck wy v lieden beuolen hebben.

12 Op dat ghy meucht by de gene die buyten zijn/ eerlijck wandelen/ ende gheens dincr ghebreck hebben.

k Spr.22.10 ende 28.17 l Sap.2.22

13 Ick en wil oock niet dat ghy onwetende zijt van de gene die ontslapen zijn/ k op dat ghy niet bedroeft en zijt/ ghelijck de andere l die gheen hope en hebben.

14 Want ist dat wy geloouen dat Christus ghestoruen is/ eñ opghestaen: alsoo sal oock Godt de gene die in Christo ontslapen zijn/ met hem versamelen.

m 1.Coz.15.23.51

15 Want dat segghen wy v door het woort des Heeren/ m dat wy die leuen eñ ouerblijuen tot de toecoemste des Heeren/ en sullen de gene die ontslapen zijn/ niet voorgaen.

n Mat.14.31 1.Coz.15.51 2.Thess.1.7 o Dat is/ Ouerenghels/

16 n Want de Heere selue sal met eenen ghescreye ende stemme des o Archangels/ ende Basuyne Godts nedercomen vanden Hemel/ eñ die in Christo gestoruen zijn/ sullen eerst opstaen:

17 Daer na wy die leuen ende ouergheblenen zijn/ sullen te samen met hen opghenomen worden in de wolcken/ den Heere te ghemoete in de lucht: ende also sullen wy altijt met den Heere wesen.

18 So dan/ vertroost malcanderen met dese woorden.

Dat v. Capittel.

1. Door onsekerheyt des laetsten daechs/ vermaent hyse tot verscheyden wercken des Christelijcke leuẽs/ 23. eñ begeert eñ beloeft hẽ alle goet.

a Mat.24.43 2.Pet.3.10 Apoc.3.3 ende 16.15

1 MAer van de tijden ende stonden Broeders/ en is niet van noode v te schrijuen.

2 Want ghyliedẽ weet selue seer wel/ a dat de dach des Heeren comen sal/ ghelijck een dief inder nacht.

3 Want als sy sullen seggen: [Het is] vrede/ ende sonder sorghe: dan sal hen een snelle verderfinghe ouervallen/ ghelijck de wee ouer een beuruchte vrouwe: ende sy en sullens niet ontulieden.

b Ephe.5.8

4 b Maer ghylieden/ Broeders/ ghy en zijt niet in duysternisse/ dat v diẽ dach sonde als een dief beuanghen.

5 Ghy zijt alle kinderen des lichts/ ende kinderen des daechs: wy en zijn niet vander nacht/ noch der duysternisse.

c Rom.13.11 13. Ephes.5.14

6 c So en laet ons dan niet slapen/ ghelijck de andere: maer laet ons wakẽ ende nuchteren zijn.

7 Want die slapen/ slapen des nachts: eñ die droncken zijn/ zijn des nachts droncken.

d Ephes.6.17 Esaie.59.17

8 Maer wy die des daechs zijn/ laet ons nuchterẽ zijn/ becleet met de borstwapenen des gheloofs/ ende liefde/ d ende met den Helm der hope der salicheyt.

9 Want Godt en heeft ons niet gheset tot toorne/ maer om salicheyt te ghecryghen door onsen Heere Iesum Christum:

e Rom.14.7 2.Coz.5.15 Galat.2.20 1.Pet.4.2

10 Die voor ons ghestoruen is/ e om dat wy/ of wy waken/ of slapen/ te samen met hem leuen souden.

11 Daerom vermaent malcanderen/ ende de een stichte den anderen/ gheiyck ghy oock doet.

f Rom.15.27 1.Coz.9.11 Galat.6.6 Phil.2.29 1.Tim.5.17 Heb.13.7.17

12 Ende wy bidden v/ broeders/ f bekent de ghene die onder v arbeyden eñ v voorstaen inden Heere/ ende v vermanen.

13 Ende houdtse in grooter eeren inde liefde/ om haers wercx wille: weest vreedsaem met hen.

14 Ende wy bidden v/ broeders/ vermaent de ongeregelde/ vertroost de cleynmoedige/ helpt de crancke op/ weest lanckmoedich teghen eenen yeghelijcken.

g Leu.10.18 Prou.20.22 ende 24.29 Mat.5.39 Rom.12.17 1.Coz.6.7 1.Pet.3.9 h Mat.5.12 Luce.10.20 Rom.12.12 Philip.4.4 i Luce.18.1 Rom.12.12 Coloss.4.2 k Ephe.5.20 l 1.Coz.14.30 m 2.Mach.6.24 n 1.Coz.1.8 1.The.3.13 o 1.Coz.1.8 ende 10.13 2.Coz.13.12 1.Petr.5.14 p Ro.16.15 1.Coz.16.20

15 g Siet dat niemant yemande quaet voor quaet en verghelde: maer volghet alle tijt dat goede na onder malcanderen/ ende teghen eenen yeghelijcken.

16 h Weest alle tijt blijde.

17 i Bidt sonder ophouden.

18 k Weest danckbaer in alle dingen: want dit is de wille Gods in Christo Iesu aen v.

19 l Bluscht den Gheest niet wt.

20 Veracht de Prophecye niet.

21 Proeft alle dinck/ ende behout het goede.

22 m Onthout v van allen boosen schijn.

23 n Ende de Godt des vredes heylighe v gheheel volmaecktelijck/ ende uwen volmaeckten geest/ ende ziele/ eñ lichaem/ worde bewaert onstraffelijck/ in de toecoemste onses Heeren Iesu Christi.

24 o Hy die v gheroepen heeft/ is getrouwe/ de welcke het oock doen sal.

25 Broeders/ bidt voor ons.

26 p Groet alle de Broederen met eenẽ heylighen cusse.

27 Ick besweere v byden Heere/ dat dese Sendbrief allen den Heylighen broederen ghelesen worde.

28 De ghenade onses Heeren Iesu Christi/ zy met v lieden/ Amen.

¶ De eerste Sendbrief tot den Thessalonicensen/ [gheschreuen] van Athenen.

DE TWEEDE SENDBRIEF Pauli tot den Thessalonicensen.

¶ Argument.

In den anderen tot den Thessalonicensen/ beschrijft hy voornemelijc den Antechrist ende zijn stricke: ende vermaentse tot neerstighen arbeyt.

¶ Dat eerste Capittel.

1. Hy danckt Godt van haer gheloove/liefde/en lijdtsaemheyt/ 11. bidt hē om hare volstādicheyt/ 12. ende bewijst de vrucht die daer van comē sal.

1 Paulus ende Siluanus / ende Timotheus : der Ghemeynte der Thessalonicensen / in Gode onsen Vader/ende den Heere Jesu Christo.

a 1.Cor.1.2 1.Thess.1.1 1.Pet.1.2

2 a Ghenade zy v lieden ende vrede van Gode onsen Vader / ende den Heere Jesu Christo.

b Ephe.1.14 Philip.1.3 Coloss.1.3 1.Thess.1.2

3 b Wy moeten Godt alle tijt dancken/ Broeders/ voor v liedē gelijck het betaemt: om dat uwe gheloove seer toeneemt / ende dat de liefde eens yeghelijcken van v tot malcanderen seer vermeerdert.

4 So dat wy selue van v lieden roemen inde Ghemeynten Godts/van uwe lijdsaemheyt ende gheloove in alle uwe veruolgingen ende verdruckinghen die ghy lijdt:

c Jude.6

5 c Het welcke is een bewijsinge des rechtveerdigen oordeels Gods/op dat ghy weerdich d ghemaect wordt den Coninckrijcke Godts/voor het welcke ghylieden lijdt.

d Of/ gehoudē

e Zach.2.8

6 e Dewijle het recht is by Godt/den ghenen die v verdrucken/verdruckinghe te vergelden:

f 1.The.4.16

7 Ende v lieden / die ghy verdruckt wort/ ruste met ons / f als de Heere Jesus sal geopenbaert worden vanden Hemel / met de Enghelen zijner macht/

g Gr. vyer der vlamme h 2.Pet.3.7 i Rom.2.8

8 Met g vlammingē vyere/h wrake doende ouer de ghene die Godt niet en kennen/ i ende die den Euangelio onses Heeren Jesu Christi niet ghehoorsaem en zijn.

k Esaie.2.19 Sap.3.5

9 k De welcke sullen straffe lijden/[namelijck/] de eewighe verdruckinghe / van den aenghesichte des Heeren / ende vande heerlyckheyt zijner macht:

l Acto.1.11 1.Thess.1.10 Apoc.1.7

10 l Als hy sal comen om vereert te worden in zijne heyligen/eñ wonderbaer te worden in alle de gheloovigen/(want onse getuygenisse is by v gelooft geweest)te dien daghe.

11 Waerom wy oock altijt bidden voor v lieden / dat onse Godt v dier beroepinghe weerdich m houde/ende veruulle het welbehaghen der goetheyt / ende het werck des gheloofs n met machte.

m Of/ make/

n Grieck/in

o Of/ vereerlijckt

12 Op dat de Naem onses Heeren Jesu Christi in v lieden o verclaert worde / ende ghy in hem/na de ghenade onses Gods/eñ des Heeren Jesu Christi.

Dat ij. Capittel.

1. Hy vermaent tot sterckheydt des gheloofs 3. bewijsende dat voor den dach des Heeren de Antechrist moet gheopenbaert worden/de welcke na dat hy vele sal verleyt hebben/ 8. sal ten eynde ter neder geworpen worden door de coēste Christi.

a Jere.29.8 Mat.24.4 Ephes.5.6 Coloss.2.18 1.Joan.4.1

1 Voort/wy bidden v / Broeders / door de toecoemste onses Heerē Jesu Christi/ende onser vergaderinge tot hem.

2 a Dat ghylieden niet haestelijc beweecht en wordt van den sinne/ noch beroert en wordt/noch door Gheest/noch door Woort/ noch door Sendbrief/ als van ons geschreuen/gelijck of de dach Christi voorhanden ware.

3 Dat v niemant en bedrieghe in gheener manieren: want hy en coemt niet/ ten zy dat eerst v den afval come/ende de mensche der sonde/[namelijc/] de sone der verderffenisse gheopenbaert worde/

b Dan.9.27 Mat.24.15 1.Tim.4.1 1.Joan.2.18

4 Hemseluen settende ende verheffende/ bouen al wat ghenaemt wordt / Godt / of c Godts dienst : soo dat hy als of hy Godt ware/sidt inden Tempel Godts / d hemseluen wtghevende voor Godt.

c Of/als Godt gedient wort

d Dan.11.36

5 Ghedenckt ghy niet dat ick v dit gheseyt hebbe/doe ick noch by v lieden was.

6 Ende nu/wat hem verhindert/ dat weet ghy/ e op dat hy geopenbaert worde te zijner eyghener tijt:

e 1.Joh.2.19

7 Want hy werckt nu de verborgentheyt der ongherechticheyt : alleenlyck die [hem] nu verhindert / [sal hem verhinderen/] tot dat hy wt den midden wech ghenomen worde:

8 Ende dan sal de ongherechtige gheopenbaert worden : f den welcken de Heere met den g adem zijns monts sal verdoen / ende met de verschijninghe zijner toecoemste te niete maken:

f Esaie.11.4 g Of/ gheest

9 [Te weten / dien] wiens toecoemst is h na de werckinghe des Sathans/ i in alle macht ende teeckenen / ende wonderheden der leughen.

h Joan.8.41 i Deut.13.1 Apoc.13.13

k Of/ bedrogh

10 Ende in k alle verleydinghe der ongherechticheyt / in de ghene die verlozen gaen/ daerom dat sy de liefde der waerheydt niet aenghenomen en hebben om salich te worden.

11 l Ende daerom sal hen Godt senden m de werckinghe der dwalinge/ op dat sy de leughen ghelooven:

l Rom.1.25 m Of/ crachtige dwalinge

n Of/ verdoemt

12 Op dat sy alle n gheoordeelt worden / die de waerheyt niet ghelooft en hebben: maer hebben een welbehagen ghehadt in der ongherechticheyt.

13 Maer wy moeten Godt altijt dancken voor v / lieve Broeders in den Heere / dat Godt v van den beginne vercoren heeft tot salicheyt/ o door de heylichmakinghe des Gheests/ende gheloove der waerheyt:

o Grieck/

14 Waer toe hy v geroepen heeft/ door onse Euangelium/om te vercrijghen de heerlijcheyt onses Heeren Jesu Christi.

15 So dan/ Broeders / staet ende houdt de insettinghen die v gheleert zijn/ het zy door onse woort ofte Sendbrief.

16 Ende onse Heere Jesus Christus / ende onse Godt ende Vader die ons heeft lief gehadt/ende ghegheuen eenen eewigen troost/ ende goede hope p door de ghenade.

p Grieck/in

17 Die vertrooste uwe herten/ende versterke v lieden in allen goeden woorde ende wercke.

Dat iij. Capittel.

1. Hem recommanderende in de ghebeden der Thessalonicensen / vermaent hen te scheyden van de Godtloose / 10. ende te vlieden alle ledicheyt / 14. daer nae bewijst hy hen / hoe sy hen draghen sullen tot de ghene die onordentlijck leven.

a Mat.9.38 Ephse.6.19 Coloss.4.3 b Of / gepresen c Rom.15.31 d Joan.6.44

1 Voort Broeders / a biddet voor ons / dat het woort des Heeren loope / ende b verclaert worde / gelijc ooc by v lieden.

2 c Ende dat wy verlost worden van de ongheregelde ende boose menschen: d want het gheloone en is niet aller [menschen.]

3 Maer de Heere is ghetrouwe / die v sal versterckẽ ende bewaren van den boosen.

4 Wy vertrouwen in den Heere van v lieden / dat ghy doet en de doen sult / dat wy v ghebieden.

5 De Heere beweghe uwe herten in de liefde Gods / ende verwachtinghe Christi.

6 e Wy ghebieden v lieden / Broeders / in den Name onses Heeren Jesu Christi / ontreckt v van allen Broeder die f onbehoorlijck wandelt / ende niet na de g leere die hy van ons ontfanghen heeft.

7 Want ghylieden weet / h hoemen ons behoort nae te volghen: want wy en zijn niet onbehoorlijck onder v lieden gheweest.

8 Wy en hebben oock gheen broot voor niet ghegeten by yemant / maer hebben met arbeyt ende moeyte nacht ende dach ghewrocht / om dat wy niemant van v lieden beswaren en souden.

9 k Niet dat wy de macht niet en hebben / maer l om dat wy onsselven v lieden [tot] een exempel geven souden / om dat ghy ons naualghen soudt.

10 Want oock doe wy by v lieden waren / ghebaden wy v dit / [namelijck /] Wilde yemant niet wercken / dat hy oock niet eten en sonde.

11 Want wy hooren dat sommighe onder v lieden onbehoorlijck wandelen / ende niet en wercken / maer m ydelheyt doen.

12 n Den sulcken ghebieden ende o vermanen wy door onsen Heere Jesum Christum / p dat sy met stilheyt werckende / haer eygen broot eten.

13 q Eñ ghy Broeders / en wort niet traech in weldoen.

14 Ist dat yemant onsen woorde niet ghehoorsaem en is / teeckent dien door eenen Sendbrief: r ende en vermengt v niet met hem / op dat hy beschaemt worde:

15 Ende en houdt hem niet als vyant: maer vermaent hem als een Broeder.

16 De Heere des vredes geve v alle tijt allesins vrede. De Heere zy met v allen.

17 f De groetenisse met mijne hant / Pauli: het welcke een teecken is in alle Sendbrieven: also schrijve ick.

18 De ghenade onses Heeren Jesu Christi / zy met v allen / Amen.

De tweedde Sendbrief tot den Thessalonicensen / [ghescreven] van Athenen.

e Jere.16.11 Dan.1.8 1.Cor.5.11 2.Thess.3.14 Titi.3.10 f Of / onghe-schicktelijck g Of / insettinghe h 1.Cor.11.1 1.Thess.1.6 ende 4.11 i Acto.18.3 ende 20.33 1.Cor.4.12 2.Cor.11.9 ende 12.13 1.Thess.2.9 k 1.Cor.9.4 1.Thess.2.7 l 1.Cor.4.16 ende 11.1 Philip.3.17 1.Thess.1.6 m Of / curieuselijck leven. n 1.The.4.11 o Of / bidden p Ephe.4.28 q Galat.6.9 r Mat.18.17 2.Cor.5.8 2.Thess.3.6 f Coloss.4.18

DE EERSTE SENDBRIEF Pauli tot Timotheum.

Argument.

IN den eersten Sendbrief tot Timotheum / stelt hy voor ooghen / een seer volmaeckt exempel eens goeden Evangelischen Pastoors ofte Bisschops. Hy handelt van de warachtige ofte gesonde / eñ van de valsche ende verkeerde leere / van den leven / zeden / ende hupsghesinne eens Bisschops / van zijne neersticheyt eñ sorghe over de Ghemeynte / van onnutte vraghen / krijghen / ende verwerrede banden der ghiericheyt te schouwen.

Dat eerste Capittel.

3. De onnutte vraghen zijn te schouwen / 12. hoedanich Paulus gheweest is / ende hoedanich hy is / 20. Hymeneus ende Alexander vyanden der reyner leere.

1 PAulus een Apostel Jesu Christi / a nae b het bevel Gods onses Salichmakers / ende des Heeren Jesu Christi / c die onse hope is:

2 d Timotheo [mijnen] oprechtẽ sone in den gheloone: e Ghenade / vrede / eñ barmherticheyt [zy v] van Gode onsen Vader / ende Christo Jesu onsen Heere.

3 Ghelijck ick v ghebeden hebbe / f als ick na Macedoniam ginck / dat ghy te Ephesen blijven soudt / [alsoo blijft daer /] om de sommighe te vermanen / dat sy gheen ander leere en leeren:

4 Noch acht hebben g op fabulen / eñ oneyndelijcke ghestachtrekeninghen: de welcke meer vraginghen voortbrenghen / dan stichtinghe Godts / die in het gheloone is.

5 i Maer het eynde des ghebodts / is de liefde wt reynen herte / eñ goeder conscientie / ende onghevey[n]sden gheloove.

6 Van de welcke de sommighe zijn afghedwaelt / ende gheweken tot ydelsprekinghe /

7 Willende Leeraers der Wet zijn / ende en verstaen niet wat sy segghen / noch wat sy bevestighen.

8 Wy weten k dat de Wet goet is / ist datse yemant wettelijck ghebruyckt:

9 Wetende dit / [namelijc /] l dat dẽ rechtveerdighen de Wet niet ghesett en is / maer den ongherechtighen / ende ongheregelden / ongodtlijcken / ende sondaren / den onheylighen ende onreynen / den Vadermoorders ende moedermoorders / dootslaghers /

10 Hoereerders / die by mannen ligghen / menschendieven / leughenaers / meyneedighen / ende soo daer yet anders is teghen de ghesonde leere /

11 [De welcke is] nae het Evangelium der heerlijckheyt m des saligen Gods / het welcke my betrout is.

12 Ende ick dancke hem die my crachtich ghemaect heeft / [namelijck /] Christo Jesu onsen Heere: dat hy my ghetrouwe gheacht heeft / settende my in den dienst /

13 n Die ic te voren eẽ lasteraer was / eñ vervolger / ende verdrucker: maer my is barmhertichheyt geschiet / o om dat ick het onwetende gedaen hebbe / p door ongeloovicheyt.

a Acto.9.15 b Of / de ordeninghe c Coloss.1.27 d Acto.16.1 1.Thess.3.2 e Galat.1.5 1.Petr.1.2 f Acto.20.1 g 1.Tim.4.7 ende 6.20 2.Tim.2.16 Titi.1.14 ende 3.9 h 1.Tim.6.4 i Ro.13.8.10 Galat.5.14 k Rom.7.12 l Galat.5.23 m 1.Ti.6.15 n Act.8.3 ende 9.1 ende 22.4 ende 26.9 1.Cor.15.9 Galat.1.13 o Joan.9.39 Acto.3.17 p Grieck / in. Mat.9.13

14 Maer de ghenade onses Heeren Jesu Christi is seer overvloedich gheweest met den gheloove ende liefde in Christo Jesu.

15 Dit is een ghetrouwe woort / ende aller aenneminghe weerdich: q dat Christus Jesus in de Werelt ghecomen is / om de sondaren salich te maken: onder de welcke ick de r meeste ben:

q Mar.2.17 Luce.5.32 ende 19.10 1.Tim.1.15 1.Joan.5.5 r Gri. eerste

16 Maer daerom is my barmherticheyt gheschiet / om dat Jesus Christus soude in my / die ick de meeste ben / alle zijne lanckmoedicheyt bewijsen / tot een exempel den ghenen die in hem gheloouen souden ten eewighen leven.

17 Den Coninck der Eeuwen / den onvergānckelijckē / onsienlijcken / ende alleen wijsen Godt / zy eere ende prijs in der eewicheyt / Amen.

18 Dit ghebodt bevele ick u / mijn sone Timothei / [namelijc] s dat ghy na de voorgaende Prophetien over u / in de selve eenē goeden strijdt strijdet:

s 1.Tim.6.12

19 t Behoudende het gheloove / eñ een goede conscientie: de welcke sommighe verworpende / hebben in het gheloove schipbrekinghe gheleden.

t 1.Tim.3.9

20 Onder de welcke is u Hymeneus / ende x Alexander / y die ick den Sathan overgegeven hebbe / op dat sy leeren niet te lasteren.

u 2.Ti.2.17 x 2.Tim.4.14 y 1.Cor.5.3

Dat ij. Cappittel.

1. Voor wien men bidden moet / hoe / eñ waerom. 9. Item / van de cleedinghe ende zedaerheyt der vrouwen.

1 So vermane ick nu voor al / datmen bidde / ende smeecke / ende verbidde / eñ dancke voor alle menschen /

2 a Voor Coningen / eñ alle die in hoocheyt zijn [geset /] op dat wy een gherustich ende stille leven leyden mogen / in alle Godtsalicheyt ende eerlijckheyt.

a Jere.29.7 Baruc.1.11

3 Want dat is goet ende aengenaem voor Godt onsen Salichmaker.

4 b Die wil dat alle menschen salich worden / ende tot de kennisse der waerheyt comen:

5 c Want [daer is] een Godt / d ende een Middelaer e Gods ende der menschen / de Mensche Christus Jesus:

6 f Die hemselven ghegeven heeft tot een versoeninghe voor allen / [de welcke is] dat ghetuyghenisse te zijnen tijde [verordent:]

7 g Waertoe ick ghesett ben een Prediker ende Apostel / (h Ick segghe de waerheyt in Christo / ick en lieghe niet) een Leeraer der Heydenen in gheloove ende waerheyt.

8 So wil ick dan dat de mannen i bidden in alle plaetsen: k opheffende heylighe handen / sonder toornicheyt ende l murmureren.

9 m Desghelijcks oock de vrouwen / dat sy in reynen cleede / haer selven vercieren met schaemte eñ maticheyt: niet met vlechtinge des hayrs / of gout / of peerlen / of costelijcke cleedinghe.

b Ezec.18.23 2.Pet.3.9 c Joan.17.3 d Gala.3.19 Heb.9.15 e Of / tusschen Godt ende den menschen / f Mat.20.28 Ephes.1.7 Coloss.1.14 g Acto.9.15 ende 13.2 ende 22.21 Galat.1.16 ende 2.8 Ephes.3/8 2.Tim.1/11 h Rom.1/9 i Joan.4/23 k Psal.134/2 Esaie.1/15 l Of / twijffele. m Titi.2/3 1.Pet.3/3

10 Maer (dwelck den vrouwen betaemt / die de vreese Godts verthoonen) met goede wercken.

11 Een vrouwe leere met stilheyt in alle onderdanicheyt.

12 n Maer ick en late niet toe / dat een vrouwe leere / o of heerschappie over den man hebbe: maer dat sy in stilheyt zy.

n 1.Cor.14.34 o Gen.3/16 Ephes.5/24

13 p Want Adam is eerst ghemaeckt / daer nae Eva:

14 q Ende Adam en wert niet verleyt / maer de vrouwe wert verleyt / ende viel in overtredinghe:

p Gen.1/27 ende 2/22 q Gen.3/6

15 Sy sal nochtans behouden worden in het kinderbaren / so sy blijft inden gheloove ende liefde / ende heylichmakinghe / met maticheyt.

Dat iij. Capittel.

1. Hy bewijst het ampt der Dienaren / 11. eñ harer huysgesinnen / 15. de weerdicheyt der Ghemeynte / 16. ende het principael stuck der Hemelscher leere.

1 Dit is een waer woort: Soo yemant eens a Bisschops Ampt begheert / die begheert een schoon werck.

a Dat is / Dienaers des woorts b Titi.1/6 2.Tim.2/24

2 b So moet dan een Bisschop onstraffelijck zijn / eender vrouwen man / wacker / nuchteren / ghemanieert / herbergich / gheschickt om te leeren.

3 Gheen wijnsupper / gheen vechter / gheen vuyl ghewinsoecker / maer redelijck: niet kijfachtich / niet gheltgierich:

4 Die zijn huys regeert / die ghehoorsame kinderen heeft / met aller eerlijckheyt.

5 Want ist dat yemant zijn eyghen huys niet en weet te regeeren / hoe sal hy de Ghemeynte Godts besorghen?

6 Gheen nieuwelinck / op dat hy niet opgeblasen en worde / ende in het c oordeel des d Duyvels en valle.

7 e Ende hy moet oock een goet getuygenisse hebben van de ghene die buyten zijn / op dat hy niet en valle in de f versmaadinge ende in den stricke des Duyvels.

8 g De Diakenē [moeten] desgelijcx h gestadich [zijn /] niet tweetongich / geē wijnsuppers / gheen vuyl ghewinsoeckers.

9 i Die de verborghentheydt des gheloofs houden in reyner conscientie.

c Of / beschuldinge / verdoemenisse d Of / Lasteraers e Deut.1/13 Acto.1.21 ende 6/3 ende 16/2 f Of / verwijtinghe g Act.6/3 h Of / eerlijck i 1.Tim.1/19

10 Ende dese sullen eerst beproeft worden / eñ daerna dienen / soo sy onstraffelijck zijn.

11 De vrouwen desgelijcx ghestadich / gheen lasterssen / wacker / allesins ghetrouwe.

12 De Diakenen sullen eender vrouwen man zijn / die hare kinderen ende hare eygen huys wel regeren.

13 k Want die wel dienen / vercrijgen henselven eenen goeden opganck / ende veel vrijmoedicheyt inden gheloove in Christo Jesu.

k Mat.25/21

14 Dit schrijve ic tot u / hopende seer haestelijck tot u te comen:

15 Ist dat ick vertoeve / op dat ghy wetet hoemen behoort te verkeerē in het huys des levenden Godts / welcke is de Ghemeynte des levenden Godts / l de pilaer ende vasticheyt der waerheyt.

l Mat.16/18

16 Ende sonder twijffel / de verborghentheyt der Godtsalicheyt is groot / m Godt is geopenbaert inden vleesche / gherechtveerdicht inden Geeste / gesien van de Engelen / n ghepredickt onder de Heydenen / gheloofst in de Werelt / opghenomen in heerlijckheyt.

m Joa.1/14 Baruc.3/38 n Ephe.3/5.6

Dat iiij. Capittel.

1 Hy leert hem wat leeringhe hy moet schouwen / 6. ende wat leeren navolgen / 7. eñ waer mede hy hem moet sonder ophouden besich makē.

1 De a Gheest seyt duydelijck / dat in de laetste tijden sommighe sullen afvallen b vanden gheloove / ende verleydende Gheesten aenhangen / ende de leeringhe der Duyvelen /

a 1.Tim.3.1 1.Pet.3/3 Jude.18 b Dan.9/27 Mat.24/11 2.Thess.2/3

Door de gheveynstheyt der leughensprekers/der welcker conscientie is als met een brandtyser afghebrant: 2

c Verbiedende te houwelijcken/ [ende gebiedende] te onthouden van spijse die Godt gheschapen heeft/d om te gebruycken e met dancksegginghe den gheloovighen/ende die de waerheyt bekennen. 3

f Want al wat Godt geschapen heeft/is goet: ende daer en is niet verworpelijck: als het met dancksegginghe ghenomen wort: 4

Want het wordt gheheylicht door het woort/ende door het ghebet. 5

Ist dat ghy dit den Broederen voorhoudet/so sult ghy een goet Dienaer Jesu Christi wesen/ g opghevoet in de woorden des gheloofs/ende der goeder leere/ welcke ghy doorgaens naghevolcht hebt. 6

Verworpt h de onheylighe ende oude wijfsche fabulen/ende oeffent v in de Godsalicheyt. 7

i Want de lichamelijcke oeffeninghe en is niet seer profijtelyck: maer de Godsalicheyt is tot alle dinghen profijtelijck: als die de belofte heeft des tegenwoordigen en toecomenden levens. 8

Het is een ghetrouwe woort/ende weerdich allesins aenghenomen te worden. 9

Want hiertoe arbeyden wy/ende worden versmaet/om dat wy in den levenden Godt hopen/die een Salichmaker is aller menschen/maer aldermeest der gheloovighen. 10

Ghebiet dit/ende leeret. 11

k Niemant en verachte uwe jonckheyt: l maer weest een exempel den gheloovigen in den woorde/ in de wandelinghe/ in de liefde/ in den Gheest/ in den gheloove/ in reynicheyt. 12

Hout v aen het lesen/vermanen/ende leeren/tot dat ick come. 13

Vergeet de gave niet die in v is/die v gegeven is m door de prophecie/ n met oplegginge der handen des Priesterschaps. 14

Beneerstticht dit/weest hier in besich/ op dat uwen voortganck in allen openbaer worde. 15

Hebt acht op v selven/en op de leere: blijft hier in volstandich: want ghy sulcx doet/ ghy sult v selven behouden en die v hooren. 16

Dat v. Capittel.

1. Hoemen eenen yegelijcken moet vermanen/ na dat hy is/ 4. van de Weduwen/ 17. van Dienaren/ 24. sonden/ 25. goede wercken.

Eenen a Ouden en straft niet wreedelijck/ maer vermaent hem als eenen vader/de jonghe als broeders. 1

De oude vrouwen als moeders/ de jonghe als susters/in alle suyverheyt. 2

Eert de weduwen die rechte weduwen zijn. 3

Ende ist dat eenighe weduwe kinderen heeft/of kints kinderen/b dat sy leeren eerst haer eyghen huysghesin Godsalichlijck regeren/ c ende den voorouderen ghelijcke vergeldinghe doen: want dat is goet ende aenghenaem voor Godt. 4

d Die een rechte weduwe is/ e ende eensaem/die hoept op Godt/ en blijft in smeeckinghen ende ghebeden nacht ende dach. 5

Maer die in wellust leeft/die is levende doot. 6

Dan.1. 1.37 | b Gen.1.29 ende 9.3 | e Rom.14.6 | 1.Cor.10.30 | f Gen.1.31 | Syr.39.19 | Acto.10.15 | Rom.14.14 | g Of/die ghy hen opvoedet/ etcet. | 2.Tim.1.5 ende 3.14 | h 1.Tim.1.4 ende 6.20 | 2.Tim.2.16 | Titi.1.14 ende 3.9 | i Coloss.2.23 | k Titi.2.15 | l Titi.2.7 | 1.Pet.5.3 | m Of/om te prophetereren | n Act.6.6 ende 8.18 ende 13.3 ende 19.6 | 1.Tim.5.22 | 2.Tim.1.6 | a Lev.19.32 | Spr.8.7 | b Of/dat syse leeren/etcet. | c Syrac.3.9 | d 1.Cor.7.32 | e Luce.1.37

7 Soo f ghebiet dit/ op dat sy onstraffelijck zijn.

8 Ist dat yemant g den zijnen/ ende voornemelijck zijne huysgenooten niet en voorsiet/die heeft het gheloove verloochent/ ende is ergher dan een onghelsovighe.

9 Men sal de weduwe verkiesen/ die niet min en zy dan tsestich Jare/die eens mans wijf gheweest zy:

10 Hebbende getuygenisse van goede wercken/of sy kinderen opghevoet heeft/ h of sy herbergich gheweest is/ i of sy der Heylighen voeten ghewasschen heeft/ of sy den bedruckten te hulpe ghecomen is/ of sy alle goede wercken achtervolcht heeft:

11 Maer verworpt de jonghe weduwen/ want als sy weeldich ghewordden zijn tegen Christum/dan willen sy houwelijcken.

12 Hebbende het oordeel/ k dat sy het eerste gheloove verworpen hebben:

13 Ende leeren oock mede ledich omgaen tot de huysen: ende niet alleenlijck ledich/maer oock l clapachtich/en doende ydele dingen/ sprekende dat niet en betaemt:

14 m So wil ick dan dat de jonghe weduwen houwelijcken/kinderen baren/het huys regeeren/de wederpartije gheen oorsake geven om te lasteren.

15 Want daer zijn nu sommige afgeweken nae den Sathan.

16 Ist dat eenich gheloovich man/ of gheloovighe vrouwe weduwen heeft/ dat hyse besorghe: ende dat de Ghemeynte niet beswaert en worde/op dat sy de rechte weduwen besorghe.

17 n De Ouderlinghen die wel regeren/sullen dobbelder eere weerdich gheacht worden/ voornemelijck/ die arbeyden in den woorde ende leere.

18 Want de Schrift seyt: o Den Osse die dorscht/en sult ghy den muyl niet toebinden: en p een arbeyder is zijns loons weerdich.

19 Teghen eenen Ouderlinck en ontfangt gheen beschuldinghe/ q ten zy door twee of drie ghetuyghen:

20 Die sondighen/ straftse en aller teghenwoordicheyt/ op dat oock de andere vreese hebben.

21 r Ick betuyge voor Godt ende den Heere Jesum Christum/en de uytverkoren Engelen/ dat ghy dit bewaert [sonder vooroordeel/niet doende nae toegheneghentheyt.

22 t Legt niemant haestelijcken de handen op/noch en wort niet deelachtich van ander [menschen] sonden. Bewaert v selven reyn.

23 Drinckt niet meer water/maer gebruyct wat wijns/ u om v maghe/ ende uwe vele cranckheden.

24 Sommiger menschen sonden zijn te voren x openbaer/ en gaen voren ten oordeele: en in sommighen volghen sy na.

25 Desgelijcx oock de goede wercken zijn te voren openbaer: ende die hen anders hebben/ en connen niet verborghen worden.

Dat vj. Capittel.

1. Het officie der Dienstknechten/ 3. tegen de twistighe leeraers/ 5. ende giericheyt/ 6. ende warachtighe Godtsalicheyt en ghenoechsaemheyt/ 13. besweeringhe Timothei.

1 Alle a Dienstknechten die onder het jock zijn/ sullen hare heeren aller eeren weerdich achten: op dat den Naem Gods/ ende

f Of/verconvdicht. | g Gal.6.10 | h 1.Pet.4.9 | i Gen.18.4 ende 19.2 | Luc.7.38.44 | k Of/om dat sy | l Titi.2.3 | m 1.Cor.7.9 | n Rom.15.27 | 1.Cor.9.11 | Galat.6.6 | Philip.2.29 | 1.Thess.5.12 | Heb.13/17 | o Deut.25/4 | 1.Cor.9/9 | p Leu.19/13 | Deut.24/14 | Tob.4.15 | Mat.10/10 | Luce.10/7 | q Deut.19/15 | r 1.Ti.6.13 | Rom.1.9 ende 9.1 | 2.Cor.1.23 ende 11/31 | Galat.1/20 | Phil.1.8 | 2.Tim.4/1 | 1.Thess.2/5 | s Deut.17/4 | t 1.Tim.4.14 | 2.tim.1.6 | Acto.6.6 ende 8.17 ende 13.3 ende 19.6 | u Spr.31.33 | x Gala.5.19 | a Ephes.6/5 | Coloss.3/22 | Titi.2/9 | 1.Pet.2/18

ende de leere niet ghelastert en worde.

2 Eñ die gelouige heeren hebben/en sullen die niet verachten om dat sy broeders zijn: maer sullen hen liever dienen/om dat sy gelooven/eñ lief zijn/die der weldaet [Godts] deelachtich zijn. Dit leert ende vermaent.

3 Ist dat yemant ander leere leert / eñ niet over eenen coemt met de gesonde woorden onses Heeren Jesu Christi/ ende de leere die na der Godtsalicheyt is:

4 Die is opgheblasen / ende en weet niet/ maer is wtsinnich in vraghen ende woordenstrijde/b wt de welcke coemt nijt/twist/ lasteringhe/quade bedenckinghen/

a 1.Tim.1.4 2.Tim.2.23 Titi.3.9 b 1.Cor.11.16

5 c Verkeerde argueringen der menschen/ die verdorven sinnen hebben / ende van der waerheyt berooft zijn / ende achten dat de Godtsalicheyt zy ghewin. Wijckt van den sulcken.

c Pro.15.16 Hebr.13.5

6 d Ende de Godtsalicheyt is een groot ghewin/met ghenoechsaemheyt.

e Job.1.21 ende 27.19 Psal.49.18 Spr.5.14

7 e Want wy en hebben niet in de Werelt gebracht/ het is openbaer dat wy daer niet en connen wtdraghen.

f Pro.27.26 Spr.29.28

8 f Wanneer wy cost ende cleederen hebben/ g wy sullen ons daer mede laten/ghenoeghen.

g Psal.55.23 Mat.6.25 1.Pet.5.7

9 h Maer die rijck willen worden/die vallen in versoeckinghen ende stricken/ eñ vele onwijse ende schadelijcke begheerten / waer door de menschen versoncken worden in schade ende verderffenisse.

h Pro.11.28 Mat.13.22 Jacob.5.1

10 i Want gierichheyt is een wortel van alle quaet/ tot de welcke de sommighe lust hebbende/ zijn afghedwaelt van den gheloove/ ende hebben hen selven met vele smerten doorsteken.

i Exod.23.8 Deut.16.19 Prov.15.16

11 k Maer ghy/O mensche Godts/ schout sulcx/ende staet na gherechticheyt/ Godsalicheyt/geloove/liefde/ lijdsaemheyt/saechtmoedicheyt.

k 2.Tim.2.22

12 l Strijt eenen goeden strijdt des geloofs: grijpt nae het eewighe leven tot het welcke ghy gheroepen zijt/ende hebt een goede belijdinghe beleden voor vele ghetuyghen.

l 1.Tim.1.18

13 m Ick ghebiede v voor Godt / n die alle dinck levendich maeckt [voor] Jesum Christum / o die een goede belijdinghe betuycht heeft onder Pontio Pilato:

m 1.Ti.5.21. n Deu.32.11 1.Sam 2.6 Sap.16.13 o Mat.27.11 Joan.18.33

14 Dat ghy onbevleckt ende onstraffelijck het gebodt houdet/ tot de verschijninge onses Heeren Jesu Christi:

15 Welcke te zijner tijt vertoonen sal p de Salighe eñ alleen Geweldige / q de Coninc der Coninghen/ende Heere der Heeren:

p 1.Ti.1.11 q Apo.17.14 ende 19.16

16 Die alleene onsterffelycheyt heeft : ende woont in het licht daermen niet en can toegaen: r den welcken gheen mensche gesien en heeft/noch sien en can. Desen zy eere ende macht inder eewicheyt/Amen.

r Exo.33.20 Deut.4.12 1.Joan.4.12.

17 Den Rijcken in deser Werelt gebiet/ dat sy niet hoovaerdich en zijn / s noch hope en setten op den ongestadigen rijcdom : maer op den levendigen God/ die ons alle dingē rijckelijck gheeft om te ghebruycken:

s Mar.4.17 Luce.12.15

18 Dat sy goet doen/ [ende] rijcke worden in goede wercken/mildelijck gheven/geerne deelen/

19 Hen selven een goet fondament wech legghende in het toecomende: op dat sy het eewighe leven vercrijghen.

20 t O Timothee/ bewaert dat v u betrout is/ x schouwende het onheylighe ydel spreken/ ende de teghenstrijdende redenen : der valschelijck ghenaemder wijsheyt:

t Spr.29.14 Mat.6.20 Luce.12.33 ende 16.9 u Of/ bevolen te bewaren is gheven/ x 1.Tim.1.4 ende 4.7 2.Tim.2.16 Titi.1.14 ende 3.9

21 De welcke sommige voorhoudende/ zijn van den gheloove gheuallen. De ghenade zy met v/Amen.

¶ De eerste [Sendbrief] tot Timotheum/geschreven van Laodiceo/de welcke de Hooftstadt is van Phrygia Pacatiana.

De tweede Sendbrief Pauli tot Timotheum.

¶ Argument.

In den tweeden Sendbrief tot Timotheum beveelt hy Timotheo / de ghesonde Leere ende de Ghemeynte ende vermaent hem zijns Ampts/ende dat hy hem door gheen teghenspoet en late verschricken: ende Propheteert van de afvallinghe des laetsten tijts.

¶ Dat eerste Capittel.

3. Hy prijst het gheloove Timothei/ 6. ende vermaent hem getrouwelijck te blijvē in de leere/ ende in zijn beroepinghe/ 8. daer nae vermaent hy van zijn banden/ ende van zijnen bereydden loon/ 15. ten eynde beclaecht hy hem van hen/ die van hem waren afgheweken/ 16. prijst Onesiphorum.

1 Paulus een Apostel Jesu Christi/ door den wille Godts/ nae de belofte des levens / dat in Christo Jesu is:

2 Mijnen lieven sone Timotheo: a Ghenade / barmhertichheyt / ende vrede zy v lieden van Gode den Vader / ende onsen Heere Jesu Christo.

a Galat.1.3 1.Tim.1.2 1.Pet.1.2

3 Ick dancke Godt / b dien ick diene van mijne Voorouderen aen / met reyner conscientien / c gelijc ic sonder ophouden uwer gedencke/ in mijne gebeden nacht eñ dach:

b Act.22.3 Rom.1.9 c 1.The.3.10

4 Eñ verlange v te sien/gedenckende uwe tranen: om met blijschap vervult te wordē/

5 Indachtich ghemaeckt van het onghevenst de gheloove dat in v is : het welcke eerst d ghewoont heeft in uwe grootmoeder Loide / ende uwe moeder Eunica / ende ben versekert dat het oock in [v is.]

d Grieck/ heeft ghewoont

6 Om welcke oorsake ick v vermane/ verweckt de gave Godts die in v is / door e de opleggingh mijner handen.

e Acto.6.6 ende 8.17 ende 13.3 ende 19.6 1.Tim.4.14 ende 5.22

7 f Want Godt en heeft ons niet ghegheven eenen geest der vreese: maer der cracht/ ende liefde/ende maticheyt.

f Rom.8.15

8 g So dan/en schaemt v niet van het ghetuygenisse onses Heerē/noch van my/ h die ick i zijn ghevanghen ben: maer weest deelachtich der verdruckinghen des Evangelij/ na de cracht Gods:

g Rom.1.16 h Acto.21.33 Ephes.3.1 i Dat is om zijnent wille

9 k Die ons heeft salich ghemaeckt: ende heeft

k Ephes.1.4

heeft ons geroepē met een heylige roepinge: niet na onse wercken: maer na zijn voornemen ende ghenade/ die ons ghegeuen is in Christo Jesu/ voor de l tijden der Werelt:

10 m Ende nv geopenbaert door de verschijninge onses Salichmakers Jesu Christi: n die de doot heeft te niete gemaect / ende het leuen in het licht gebracht / ende de onsterfelijckheyt door het Euangelium:

11 o Waer toe ick gheset ben een Prediker/ ende Apostel/ende Leeraer der Heydenen.

12 Om welcker oorsaken wille ick dit oock lijde/ende en worde niet beschaemt: Want ick weet wien ick gheloost hebbe / ende ben versekert / dat hy is machtich / dat ick by hem hebbe/ te bewaren tot dien dach.

13 p Hout een exempel der gesonder woorden die ghy van my geleert hebt/ inden geloone ende liefde die in Christo Jesu is.

14 Bewaert den goeden [pandt] die v betrout is / door den Heylighen Gheest die in ons woont.

15 Ghy wetet dat/ q dat alle die in Asia zijn/ hen van my afgewent hebbē/onder de welcke zijn Phigellus ende Hermogenes.

16 De Heere ghene den Huyse r Onesiphori barmherticheyt: s want hy heeft my dicmael vermaeckt/ende en heeft hem mijnder keten niet gheschaemt:

17 Maer als hy te Roomen was / socht hy my seer neerstichlijck/ende vant [my.]

18 De Heere geue hem / dat hy barmherticheyt vinde by den Heere/ in dien dage: ende hoe vele hy my te Ephesen bedient heeft/ dat weet ghy seer wel.

l Grieck/eeuwighe tijden: m Rom.16.24 Ephes.1.9 ende 3.9 Coloss.1.29 Tit.1.2 1.Pet.1.20 n Esaie 25.8 Hebr.2.14 o Act.9.15 ende 13.2 ende 22.21 Galat.1.16 ende 2.8 Ephes.3.8 1.Tim.2.7 p 2.Tim.3.14 q Act.19.10 r 2.Tim.4.19 s Mat.25.37

Dat ij. Capittel.

1. Hy vermaent hem tot volstandicheydt/ bewaringhe ende vorderinghe der waerheydt / 19. ende thoont hem de vasticheyt des raets Godts/ aengaende de salicheyt der zijner/ende het teecken der verkiesinghe.

1 Ghy dan/mijn sone/wort machtich in de ghenade die in Christo Jesu is.

2 Ende wat ghy van my ghehoort hebt door vele ghetuygen / a dat beueelt getrouwen menschen / de welcke gheschickt wesen sullen/om oock andere te leeren.

3 Ghy dan / lijdt verdruckinghen / als een goet Krychs knecht Jesu Christi.

4 Niemant die strijt en vermengt hem in hanteringen die den leeftocht aengaen/om dien de behagen/die hem tot den krijch vercoren heeft.

5 b Ist dat oock yemant camt/ die en wort niet ghecroont ten zy dat hy recht campe.

6 c De Landtman d moet eerst arbeyden/ de vande vruchten ghenieten.

7 Merckt wat ick segghe: want de Heere gheue v verstant in allen.

8 Hout in ghedachtenisse/dat Jesus Christus vandē dooden is opgestaen / e wt den zade Dauids/na mijn Euangelium:

9 f Om het welcke ick lijde/tot de banden/ ghelijck een quaetdoender: maer het woort Godts en is niet ghebonden.

10 g Daerom verdrage ick het al/om de wtuercorene / om dat sy salicheyt souden ghecrijghen/die in Christo Jesu is / met eewighe eerlijckheyt.

11 h Het is een ghetrouwe woort: want ist dat wy met [hem] ghestoruen zijn / so sullen wy oock met [hem] leuen:

a Tit.1.5 b 1.Cor.9.25 c 1.Cor.9.10 d Of/die daer arbeyt/moet eerst van de vruchten ontfanghen. e 2.Sa.7.12 Psal.132.11 Esaie 11.1 Matth.1.1 Act.2.30 ende 13.32 Rom.1.3 f Grieck/in g Ephe.3.13 Coloss.1.24 h Rom.6.8

12 i Ist dat wy verdraghen / soo sullen wy met [hem] heerschappen: k Ist dat wy [hem] verloochenen/so sal hy oock ons verloochenen:

13 l Ist dat wy ongheloouich zijn / hy blijft [nochtans] ghetrouwe/hy en can hem seluen niet verloochenen.

14 Vermaent sulcx / betuyghende voor den Heere/dat sy geen woordenstrijden en voeren/die nerghens toe nut en zijn / dan tot verkeeringhe der toehoorders.

15 Doet neersticheydt om v seluen Gode aenghenaem voor te setten eenen Arbeyder die niet beschaemt en worde / die het woort der waerheyt recht m snijde.

16 Maer n de onheylighe ende ydele spraken wederstaet: want sy sullen tot meerder Godloosheyt ghedijen.

17 Ende haer woort sal verteeren ghelijck den cancker: onder de welcke zijn o Hymeneus ende Philetus.

18 Die vander waerheyt afghedwaelt zijn/ segghende dat de opstandinghe nv ghescheet is/ ende hebben sommigher gheloove verkeert.

19 Maer het vaste fondament Gods staet/ ende heeft desen seghel: p De Heere kent de ghene die zijne zijn: ende een yeghelijck die den naem Christi noemt/wijcke af van ongherechticheyt.

20 q Maer in een groot huys en zijn niet alleenlijck gouden ende silueren vaten: maer oock houten ende aerden: ende sommighe ter eeren/maer sommighe ter oneeren.

21 Ist dan dat yemant hemseluen reynicht van desen / die sal wesen een vat ter eeren/ gheheylicht / bequaem ten ghebruycke des Heeren / tot alle goede wercken bereyt ghemaeckt.

22 r Maer schout de begheerten der ionckheyt/ende staet na rechtueerdicheyt/ geloone/ liefde/ vrede/ s met alle de ghene die den Heere aenroepen van reynen herte.

23 t Maer verworpt de vragen/ die dwaes ende sonder leeringhe zijn / wetende dat sy strijdt voortbrenghen.

24 Ende een Dienstknecht des Heeren en moet niet strijden/maer vriendelijck zijn tot eenen yeghelijcken / u bequaem om andere te leeren/ende quaet te verdraghen.

25 x De gene die tegenstaen/met alle saechtmoedicheyt onderwijsende/ of hen Godt te eenighen tijde gaue/ dat sy hen bekeerende/ de waerheyt bekenden:

26 Ende dat sy vande band en des duyuels [ontgaende/] (vanden welcken sy geuanghen zijn/) ontwaeckten tot zijnen wille.

i Rom.8.17 k Mat.10.33 Marc.8.38 Luce 12.9 1.Joan.2.23 l Rom.3.3 ende 9.6 Num.23.19 m Of/ clieue/ of deele. n 1.Tim.1.4 ende 4.7 ende 6.20 Tit.1.14 ende 3.9 o 1.Tim.1.20 p Joan.10.14 q Rom.9 22 r 1.Tim.6.11 s 1.Cor.1.2 t Tim.1.4 ende 6.4 Tit.3.9. u 1.Tim.3.2 x Galat.6.1

Dat iij. Capittel.

1. Hy beschrijft de laetste tijden/ 9. het eynde ende voortgaen der valscher Leeraers/ende ghelegentheyt aller ghelouuighen/ 14. daer nae wijst hy middel om te ontgaen/ 16. ende de nutticheyt der Heyligher Schriftuere.

1 Ende a weet dit/ dat in de laetste daghen sullen comen sware tijden:

2 Want daer sullen menschen wesen/ hen seluen lief hebbende/geltgierich/ vermetelick/hoouerdich / lasteraers/dē Ouderen ongehoorsaem/ondanckbaer/onheylich/

3 Sonder natuerlijcke liefde / sonder verbont / valsche beschuldighers/ b onmatich/ c hardt sonder liefde tot de goede.

a 1.Tim.4.1 2.Pet.3.3 Jude,18 b Of/onghetempert/ c Of / wildt/

Verraders/roeckeloos/ opgheblasen/die 4 de wulpsheyt liever hebben dan Godt.

Hebbende een d gedaente der e Godtsalicheyt/maer de cracht daer van/ hebben sy verloochent: f Went v oock af van sulcken.

g Want van desen zijn zy/ die inde huysen insluypen/ende nemen de vrouwkens ghevanghen/die met sonden beladen zijn/ende met menigherley begheerlijckheden ghedreven worden: 6

Die altijts leeren/maer nemmermeer ter kennisse der waerheyt comen en connen. 7

h Ende gelijck Jannes ende Jambres tegen Mosen stonden/also staen dese oock tegen de waerheyt: menschen met verdorven sinnen/onbequaem totten gheloove. 8

Maer sy en sullen niet meer voortganck hebben: want hare wtsinnicheyt sal eenen yeghelijcken openbaer worden/gelijck oock der gheener wert. 9

Maer ghy hebt i k doorsien mijn leere/ maniere van leven/ voornemen/ gheloove/ lanckmoedicheyt/ liefde/ lijdtsaemheyt/ 10

Vervolgingen/verdruckingen die my geschiet zijn l te Antiochia/ m Iconien/ n Lystren: wat vervolginge ick gheleden hebbe/ o ende de Heere heeft my wt allen verlost. 11

p Ende oock alle die Godsalichlijck willen leven in Christo Jesu/ sullen vervolcht worden: 12

Maer de boose menschen/ ende q bedriegers/ sullen totten quade voortgaen/verleydende/ende verleyt wordende: 13

r Maer blijft ghy in het ghene dat ghy gheleert hebt/ s ende dat v betrout is/ wetende van wien ghy het gheleert hebt. 14

Ende dat ghy van uwe kintsheyt af de heylige schriften geweten hebt/ de welcke v mogen t wijs maken ter salicheyt/door het gheloove dat in Christo Jesu is. 15

u Alle de Schrift is van Gode inghegeven/ende oorbaerlijck tot leeringe/tot straffinghe/ tot verbeteringhe/ tot onderwijsinghe die in de rechtveerdicheyt is. 16

Op dat de mensche Godts gheheel zy/ tot alle goede wercken volmaecktelijck onderwesen. 17

b Of/ ghebaer
c Of/ Godlijcken dienst/
f Mat.18.8 Rom.16.17 2.Thess.3.6 Tit.3.10.
g Tit.1.11 2.Joan.10 Mat.23.13
h Exod.7.11
i Of/ bekent/
k Ofte achtervolcht/
l Act.13.50
m Act.14.2
n Act.14.19
o 2.Cor.1.20 Psal.34.20
p Spr.2.1 Luce 24.25 Act.14.22 1.Thess.3.3
q Of/ verdoovers/
r 2.Tim.1.13
s Of/ waer in ghy gheloovich geworden zijt/
t Of/ gheleert
u 2.Pet.1.20

Dat iiij. Capittel.

6. Hy seyt dat zijn doot nae by is/ ende dat hy nochtans loopt als een overwinner/ tot een eerlijcke triumphe/ 9. bidt ten eynde Timotheum/ dat hy tot hem come/ 17. betuyst dat alle zijn betrouwen is inde goetheyt ende moghentheyt des Heeren.

Ick a betuyge dan voor God/ende den Heere Jesum Christum/die de levendige ende doode oordeelen sal in zijne verschijninghe/ende in zijn Coninckrijcke. 1

Predickt het woort/ houdt aen tijdelijck ende ontijdelick: straft/ dreycht/ vermaent met alle lanckmoedicheyt/ende leere. 2

Want daer sal eenen tijt comen/ dat sy de ghesonde leere niet en sullen verdraghen: maer sullen na haer eyghen begheerlickheden Leeraers b opgaderen/als hen de ooren ieucken. 3

Ende sullen hare ooren van der waerheyt afwenden/ ende hen keeren tot de fabulen. 4

Maer ghy weest wacker in alle dingen/ lijt verdruckinge: doet het werc eens Evangelisten/ c maeckt uwe beroepinghe seker. 5

d Want ick worde geoffert/ende de tijdt mijner e verscheydinghe is na by. 6

Ick hebbe eenen goeden campe gecampt/ den loop hebbe ick gheeynt/ ick hebbe het gheloove ghehouden: 7

f Voort/ soo is my de croone der rechtveerdicheyt g wechghelevt/ de welcke my te dien daghe gheven sal/ de Heere/ die een rechtveerdich Richter is: ende niet alleenlijck my/ maer oock allen die zijne verschijninghe h begheeren. 8

Beneersticht v haestelick tot my te comen. 9

Want i Demas heeft my verlaten/ nae dien hy de teghenwoordighe Werelt heeft lief ghecreghen/ ende is nae Thessalonica gereyst: Crescens na Galatiam: Titus na Dalmatiam. 10

k Lucas is alleen by my. Neemt l Marcum mede/ ende brengt hem met v/ want hy is my nut ten dienste. 11

m Maer Tychicum hebbe ick na Ephesen ghesonden. 12

Als ghy coemt/so brengt den reysmantel dien ick te Troas liet by Carpum/ ende de Boecken/voornemelijck de Pargamenten. 13

n Alexander de smit heeft my veel quaets bewesen: de Heere vergheldte hem nae zijne wercken. 14

Vanden welcken wacht v oock: want hy heeft onse woorden seer wederstaen. 15

In mijne eerste verantwoordinge en stont my niemant by/ maer sy verlieten my alle: het en worde hen niet toegherekent. 16

Maer de Heere stont my by/ ende versterckte my/om dat de predikinge door my soude versekert worden/ ende haer alle de Heydenen hooren souden: ende hy heeft my verlost wt den muyl des Leeus. 17

Ende de Heere sal my verlossen van allen boosen wercke/ende bewaren tot zijnen Hemelschen Coninckrijcke: den welcken sy eere van eewicheyt tot eewicheyt/Amen. 18

Groet o Priscam ende Aquilam/ ende p Onesiphori huysghesin. 19

q Erastus is te Corinthen gebleven: ende r Trophimum hebbe ick in Mileten cranck ghelaten. 20

Doet neersticheyt om voor den winter te comen. V groeten Eubulus/ en Pudens/ en Linus/ende Claudia/ en alle de Broeders. 21

De Heere Jesus Christus/ zy met uwen gheeste. De ghenade/ zy met v/Amen. 22

De tweede Sendtbrief tot Timotheum/ [geschreven] van Roomen/ als Paulus weder voor den Keyser Nero ghestelt wert.

a Rom.1.9 ende 9.1 2.Cor.1.23 ende 11.31 Galat.1.20 Philip.1.8 1.Thess.1.5 1.Tim.5.21
b Of/ ophoopen
c Ofte/ volbrengt uwen Dienst.
d 2.Petr.1.14
e Ofte ontbindinghe/etc.
f 1.Cor.9.25 1.Pet.5.4
g Of/ bewaert of/ toegheleyt/
h Of/ liefghehadt hebben.
i Coloss.4.14 Philemon.24
k Coloss.4.14
l Act.15.37 Coloss.4.10 Philem.24
m Act.20.4 Coloss.4.7
n 1.Tim.1.20
o Act.18.2 Rom.16.3
p 2.Tim.1.16
q Rom.16.23
r Act.20.4 ende 21.29

De Sendbrief Pauli tot Titum.

Argument.

In den Sendtbrief tot Titum/schrijft hy by na het selve/maer corter. Want hy leert hoedanighe mannen men sal tot Pastooren verkiesen. Daer na hoe hem een yeghelijck/ oudt ende ionck/ behoort te draghen. Hy leert de verborghentheyt der ghenade/ende de rechtveerdichmakinghe des gheloofs; ende ghebiet listighe draghen/ende onghesegghelijcke Ketters te vlieden.

Dat

Dat eerste Capittel.

1. De Apostel vermaent Titum / achte te hebben op den staet der Gemeynte / beschrijvende hoedanich een Bisschop zijn moet / 10. daer na straft hy de ghene die de Cretensen bedroghen met Jodischen fabulen / ende menschen leeringhen.

1 Paulus een Dienstknecht Godts / ende Apostel Jesu Christi / na den geloove der wtvercorenen Gods / ende kennisse der waerheyt / die na de Godtsalicheyt is.

2 Tot de hope des eeuwighen levens / welck Godt / die niet lieghen en can / beloofst heeft a voor de b tyden der Werelt.

3 Maer heeft zijn woort te zijnen tijden geopenbaert door de predikinghe / c die my betrout is / na het bevel Godts onses Salichmakers /

4 d Tito mijnen oprechten sone na den gemeynen gheloove: e Genade / ende barmherticheyt / en vrede zy v van Gode den Vader / ende den Heere Jesu Christo onsen Salichmaker.

5 Daerom hebbe ick v in Creta ghelaten / om dat ghy het ghene dat ghebreckelick is / voort soudet te rechte brenghen / f ende in allen Steden Ouderlinghen setten / ghelijck ick verordent hadde.

6 g Ist dat yemant is onstraffelijck / eener vrouwen man / die gheloovige kinderen heeft / niet bevleckt met overdadicheyt / ofte onghehoorsaem.

7 Want een h toesiender moet onstraffelick zijn / i als een Huysthouder Gods / niet hardtneckichlick hem selven behagende / niet toornich / k niet wijngierich / gheen slagher / gheen vuyl ghewinsoecker:

8 Maer die gheerne herbercht / l de goede lief heeft / voorsichtich / rechtveerdich / heylich / matich /

9 Die aen dat ghetrouwe woort dat na de leere is / vast houdt / op dat hy machtich zy oock te vermanen door de ghesonde leere / ende de gene die tegenstaen te overwinnen.

10 m Want daer zijn vele ydelheytsprekers / hardtneckich / ende oock verleyders der sinnen / voornemelick / die wt de Besnijdinghe zijn.

11 n Den welcken men moet den mont toe stoppen / de welcke gheheele o huysgesinnen omkeeren / ende leerē dat niet en betaemt om des vuyl ghewins wille.

12 Een van hen / haer eygen Propheet / heeft ghesept: p De Cretensen zijn altijts leughenachtich / quade beesten / luye buycken.

13 Dit ghetuyghenisse is warachtich / om welcker oorsaken wille straftse dapperlijck / op dat sy ghesont worden in het gheloove.

14 Ende niet achten op q Jodische fabulen / ende gheboden der menschen / die van der waerheyt af keeren.

15 r Alle dinghen zijn den reynen reyn: maer f den onreynen ende ongheloovighen en is gheen dinck reyn: maer oock haer ghemoet ende conscientie is onreyn.

16 Sy seggen dat sy God kennen / maer verloochenen hem met de wercken: dewijle sy grouwelick zijn / ende ongeloovich / ende tot allen goeden wercken t ondeughende.

a Rom.16.24. Coloss.1.26. Ephes.1.9 ende 3.9. 2.Tim.1.10. 1.Petr.1.28
b Gri. eewige tijden.
c Actor.20.24
d Acto.16.3. Galat.1.11. Gala.2.3. 2.Corin.8.16
e Ephes.1.2. Coloss.1.2. 1.Petri 1.2. 2.Tim.1.2
g 1.Timo.3.2
h Of/ Bisschop
i Mat.24.45. Rom.4.1
k Leuit.10.9. Ephes.5.18
l Of/ het
m Act.15.1
n 2.Tim.3.6. Mat.23.13
o Griex/ huysen
p Epimenides
q Esaie 29.13. Matt.15.9. Coloss.2.22. 1.Timo.1.4 ende 4.7 ende 6.20. 2.Tim.2.16
r Mat.15.11. Actor.10.15. Rom.14.20
f Mat.23.24. Rom.14.25
t Of/ onbequaem.

Dat ij. Capittel.

1. Hy bewijst / hoe de oude ende de jonghe / ende de Dienstknechten deselven moeten Christelick draghen / 11. sonderende zijn vermaninghe op de ghenade ende goedicheyt Gods, die gheopenbaert is door Jesum Christum.

1 Maer ghy / spreeckt dat der ghesonder leere betaemt.

2 De oude mannen / dat sy sober zijn / gestadich / voorsichtich / ghesont in den gheloove / liefde / lijdtsaemheyt.

3 De oude vrouwen desghelijcx: a dat sy haer selven draghen / ghelijck den Heylighen betaemt / b dat sy geen lasterssen en zijn / niet tot veel wijns beghevē: Maer Leererssen der eerlijckheyt:

4 Op dat sy de jonghe vrouwen onderwijsen / hare mannen lief te hebben / hare kinderen lief te hebben:

5 Voorsichtich te zijn / suyver / het huys te verwaren / goet / c haren mannen onderdanich: op dat het woort Godts niet gelastert en worde.

6 Desghelijcx / vermaent de jonghe mannen / dat sy matich zijn.

7 d V selven bewijsende in allen een exempel van goede wercken: in der leere gheheelheyt / ghestadicheyt.

8 In woorden ghesont / onstraffelijck: e Op dat de gene die tegenstaet / beschaemt worde / niet quaets hebbende van v te seggen.

9 f De Dienstknechten [vermaent /] dat sy haren heeren onderdanich zijn / in allen dingen welbehagelijck / niet tegen sprekers /

10 Niet g ontreckēde / maer alle goede trouwe bewijsende / op dat sy de leeringe Gods onses Salichmakers / vercieren in allen dinghen.

11 Want de h salichmakende genade Gods is verschenen allen menschen.

12 En onderwijst ons / i op dat wy de godloosheyt / ende k Wereltlijcke begeerlijcheden versakende / matichlijck / ende Rechtveerdichlijck / ende Godsalichlijck leven in dese teghenwoordighe Werelt:

13 l Verwachtende de salige hope en verschijninge der heerlijckheyt des grooten Godts / ende onses Salichmakers Jesu Christi.

14 m Die hemselven voor ons ghegheven heeft / om dat hy ons soude verlossen van alle ongherechticheydt / ende hem selven een eyghen volck reynighen / n dat yverich ware tot goede wercken.

15 Spreeckt dit / en vermaent / en straft met alle o ernst: p dat v niemant en verachte.

a 1.Timo.2.9. 1.Petr.3.3
b 1.Tim.5.13
c Gene.3.16. 1.Cor.14.34. Ephes.5.22. Coloss.3.18. 1.Petr.3.1
d 1.Tim.4.12. 1.Petr.5.3
e 1.Petr.2.12. 15. ende 3.10.
f Ephes.6.5. Coloss.3.22. 1.Tim.6.1. 1.Petr.1.18
g Of/ wechsteкende
h Of/ de genade die salich is allē menschē/ is verschenen.
i Ephes.1.4. Coloss.1.22. 2.Tim.1.9
k 1.Joan.2.16
l 1.Corin.1.6. Philip.3.20
m Galat.1.4 ende 2.21. Ephes.5.2. Hebr.9.14
n Ephes.2.9
o Of/ macht:
p 1.Tim.4.12

Dat iij. Capittel.

1. Hy vermaent datmen leere den Oversten gehoorsaem zijn / 4. bewijsende hoe wy zijn door Christum verlost / 9. ende vermaent Titum wederom dwase vraghen te verworpen / 10. ende de Ketters te schouwen / 14. ende dat een yegelijck hemselven oeffene in goede wercken.

1 Vermaentse / a dat sy den Vorsten ende b Overheden onderdanich en ghehoorsaem zijn / tot alle goede wercken bereyt zijn:

2 Dat sy niemandt en lasteren / niet en twisten / maer redelijck zijn / alle saechtmoedicheyt bewijsen teghen alle menschen:

3 c Want wy waren oock voortijden onwijs / onghehoorsaem / dwalende / en dienende menigerley begeerlijckheden ende wellusten / wandelende in boosheyt en nijdt / hatelijck zijnde / ende malcanderen hatende.

a Rom.13.1. 1.Petr.2.13
b Griecx/ Machten.
c 1.Cor.6.11. Ephes.2.2. Coloss.3.7

Maer

4 Maer na dat de goedertierenheyt Gods onses Salichmakers/ende de lief de tot den menschen gheopenbaert is: d Heeft hy ons salich ghemaeckt:

5 Niet wt de rechtueerdige werckē die wy ghedaen hadden/ e maer na zijne barmhertichept/ door f het Badt der wedergheboorte/ eñ vernieuwinghe des heyligen gheefts.

6 g Den welcken hy rijckelick ouer ons heeft wtgegoten door Jesum Christum onsen Salichmaker:

7 Op dat wy gherechtueerdicht/ door zijn genade/ erfgenamen worden souden/na der hope des eewighen leuens:

8 Dat is een getrouwe woort:ende ick wil dat ghy dit h versterct/ op dat de ghene die aen God gelooven/sorghe draghen om goede wercken voor te staen/want dese zijn eerlijck ende profijtelick den menschen.

9 i Maer wederstaet de dwase vraghen/ ende rekeninghen der geslachten/ ende twistinghen/ende strijden van der Wet: Want sy zijn onprofijtelick ende ydel.

10 k Eenen l Ketterschen mensche vermijt/ na de eerste ende tweede vermaninghe:

11 Wetende dat de selue verkeert is/ eñ sondicht/als die m by hem seluen verdoemt is.

12 Als ick Arteman of Tychicum tot v sal senden/ so doet neerstichept om tot my te comen te Nicopolen: Want ick hebbe voorghenomen daer te ouerwinteren.

13 Zenam den Wetgeleerdē/ ende n Apollo gelept neerstelijc/op dat hen niet en gebreke.

14 Laet oock de onse leeren goede wercken voorstaen/ tot nootsakelicken ghebruycke op dat sy niet onvruchtbaer en zijn.

15 Alle die met my zijn groeten v. Groetse die ons lief hebben in den gheloove. De genade zy met v allen/Amen.

Gheschreuen van Nicopolen in Macedonia.

d Ephes.1.4 1.Tim.1.9; e Actor.15.11 Ephes.2.4.7 f Joan.3.5 Ephes.5.26
g Ezec. 36.25
h Of/ sterckelijck betuyget/
i 1.Titi.1.4 ende 4.7 ende 6.20 2.Tim.1.16 Titi 1.14
k Math.18 Rom.16.16 2.Thess.3.16. 1.Timo.3.5 2.Joan.10
l Of/ rottemakischen.
m Of/ als die hemseluē veroordeelt heeft.
n Acto.18.24 1.Cor.1.12

DE SENDTBRIEF PAVLI tot Philemon.

Argument.

TOt Philemonem schrijft hy eenen corten/ maer seer crachtighen/ geleerden/ ende vol liefden Sendbrief wt der Stadt Roma/daer hy ghevanghen was/hem zijnen wechgeloopenen Dienstknecht neerstelick recommanderende. Dit is de somma dier Hemelscher Philosophie / die Paulus in den derden Hemel veruaet heeft/ende heeftse ons in veerthien Sendbrieuen na ghelaten.

Paulus den wechgeloopen ende ongetrouwen Dienstknecht wederom sendende tot zijnen Heere/bidt voor hem. Een leuendich bewijs der ootmoedichept ende lieflickheyt Pauli.

1 PAulus de a ghevangen Jesu Christi/ ende de Broeder Timotheus/ Philemoni den beminden / ende onsen medehulper:

2 Ende der lieuer Appie / ende Archippo onsen medecamper / ende der Ghemeynte die in uwen huyse is.

3 b Genade zy v lieden/ eñ vrede van Gode onsen Vader/ende den Heere Jesu Christo.

4 c Jck dancke mijnen Godt/ uwer altijts ghedenckende in mijnen ghebeden.

5 Dewijle ick uwe lief de ende gheloove hoore/ die ghy hebt tot den Heere Jesum/ ende tot alle de Heylighen:

6 Op dat de gemeynschap uws geloofs crachtich worde door de kennisse alles goets/dat in v lieden is/in Christum Jesum.

7 Want wy hebben groote vreucht ende troost in uwe liefde/ dat de d herten der Heylighen vermaeckt zijn door v/ Broeder.

8 Waerom/ hoe wel ick groote e vrijmoedichept in Christo hebbe/v te ghebieden/dat v betaemt:

9 So bidde ick nochtans lieuer om der liefde wille/dewijle ick sodanich ben/als Paulus een oudt man / ende nu oock een f ghevanghen Jesu Christi.

10 Jck bidde v voor mijnen sone g Onesimo/ den welcken ick in mijne banden h gebaert hebbe:

11 Welcke v voortijdē onnut was/maer nu v ende my wel nut.

12 Den welcken ick weder gesonden hebbe: eñ ghy/ ontfangt hem/dat is mijne i innerlicke leden:

13 Den welcken ick begeerde by my te houden/ om dat hy my voor v dienen soude in de banden des Euangeliums:

14 Maer buytē v goetdunckē/en hebbe ick niet willen doē/ om dat v goet niet en soude wesen als wt bedwanck/ maer gewillich.

15 Meughelick is hy voor eenen tijt ghewesen/ om dat ghy hem eewelijck soudet ontfanghen/

16 Niet meer als een dienstknecht/maer boven [eenē] Dienstknecht/[namelick/]eenen lieuen Broeder/voornemelick/ my/ hoe veel meer/v/beyde inden vleesche/eñ indē Heere.

17 So dan/ ist dat ghy my houdet voor medeghesele/ontfangt hem als my.

18 Eñ ist dat hy v eenich onghelijck gedaen heeft/of yet schuldich is/ rekent dat my toe.

19 Jck Paulus hebbe het gheschreuen met mijne hant/ ick sal het betalen : op dat ick v niet en segghe / dat ghy/ oock v seluen my schuldich zijt.

20 Ja broeder/ laet my k v gebruyckē inden Heere/vermaect mijne inneerlijcke leden inden Heere.

21 Jck hebbe tot v gheschreuen met een betrouwen op uwe gehoorsaemhept/wetende dat ghy doen sult oock bouen dat ick segge.

22 Bereyt my oock mede een herberghe: want ick hope/ dat ick door uwe ghebeden v lieden sal gheschoncken worden.

23 V l groeten Epaphras mijn medegevanghen in Christo Jesu/

24 m Marcus/n Aristarchus/ o Demas/ p Lucas mijne medehulpers.

25 De ghenade onses Heeren Jesu Christi/ zy met uwen Gheeste/Amen.

Ghesonden van Roomen/ door Onesimum den Dienstknecht.

a Grieer/ ghebonden.
b Rom.1.7. Galat.1.3 1.Petr.1.2 c Coloss.1.3 1.Thess.1.2 2.Thess.1.3
d Gri. innerlijcke leden
e Of/ vrijheyt
f Grieer/ ghebonden/
g Coloss.4.9 h 1.Cor.4.15 Galat.4.19 Jaco.1.18
i Of/ mijn herte.
k Of/ dese nutticheydt van v hebben
l Coloss.1.7 ende 4.12 m Coloss.4.10 2.Tim.4.11 n Acto.27.2 Coloss.4.10 o Coloss.4.14 2.Tim.4.10 p Coloss.4.14 2.Tim.4.11

DE SENDTBRIEF PAVLI tot den Hebreen.

¶ Argument.

DE Sendtbrief tot de Hebreen / is een ſchoon ende gheſchickt exempel / hoe / ende op wat wijſe hy den Joden Chriſtum ghepredickt heeft . In het beghin bewijſt hy terſtont met clare ghetuyghenissen der Schriftuere/dat Jeſus Chriſtus zy warachtich Godt ende menſche ende datmen daeromme zijn leere niet en behoort te verſmaden. Item/dat hy de warachtighe ende eenige hooghe Priester ende eewighe Offerhande is/ ſo dat tot de verſoeninghe ende reyninginghe gheene Aaroniſche Priesters noch offerhanden noodich en zijn : dewijle die alle volcomen rechtueerdichmakinghe beſitten / die Chriſtum inden ghelooue beſitten . Dat alle de Heylighen des Ouden Teſtaments/ door het ghelooue Godt behaecht hebben / ende hem in lijdtſaemheyt/liefde/ ende onſchuldicheyt des leuens/ ghedient hebben: tot welcke deuchden hy de Ghelooüighen vermaent. In het eynde ſtelt hy ſommighe onderwijſinghen des leuens.

Dat eerſte Capittel.

1. Hy bewijſt de hoocheyt Chriſti bouen de Enghelen/ 14. ende der ſeluer officie.

1 GOd voortijden dickmael ende menigerley wijſe tot de Vaderen ghesproken hebbende door de Propheten.

2 Heeft in het laetſte van deſe daghen tot ons gheſproken door den Sone: den welcken hy gheſet heeft a tot eenen erfgenaem aller dinghen : b door den welcken hy oock de Werelt ghemaeckt heeft:

3 c De welcke / dewijle hy is het ſchijnſel [zijnder] heerlijckheyt/ende het wtgedructe Beelt zijns weſens/ende draecht alle dinck met zijnen machtigen woorde/ende de reyninge onſer ſonden door hemſeluē gemaect hebbende/ is gheſeten ter rechterhandt der d Maieſteyt in de hoochſte [plaetſen:]

4 Soo vele weerdigher gheworden dan de Enghelen/ als hy e wtnemelijcker Naem bouen hen vercreghen heeft.

5 Want tot wien van den Enghelen heeft hy oyt gheſeyt: f Ghy zijt mijn Sone / heden hebbe ick v ghebaert? Ende wederom: g Ick ſal hem weſen tot eenen Vader/ende hy ſal my weſen tot eenen Sone?

6 Eñ wederom/ als hy den Eerſtgeboren inde Werelt brengt/ſeyt hy: h Ende alle de Enghelen Godts ſullen hem aenbidden.

7 Ende vande Engelen ſeyt hy : i Die zijne Boden maeckt gheeſten/ ende zijne dienaren [maeckt] vlammen des viers.

8 Maer totten Sone [ſeyt hy:] k Uwen Throon/O Godt/duert van eewicheyt tot eewicheyt : de Scepter ws Rijcx / is een Scepter der rechtueerdicheyt.

9 Ghy hebt gherechticheyt lief gehadt/ende ongerechticheyt gehaet: Hierom God/v Godt heeft v geſalft met Olye der vreuchden bouen uwe medeghenooten.

10 Ende: l Ghy Heere hebt in den beginne de Aerde gefondeert / ende de Hemelen zijn wercken uwer handen.

11 m De ſelue ſullē vergaen/maer ghy blijft: ende ſy ſullen alle als een cleet verouden:

12 Ende ghy ſultſe als een deckcleet verrollen/ende ſy ſullen verandert worden : maer ghy blijft de ſelue/ ende uwe Jaren en ſullen niet vergaen.

13 Tot wien vanden Engelen heeft hy oyt gheſeyt : n Sidt te mijner rechterhant / tot dat ick uwe viandē ſette tot een voetbanck uwer voeten?

14 Zijn ſy niet alle dienſtbarige Geeſten/die tot dienſt wtgeſonden worden/om de gene die erfgenamen der ſalicheyt ſullen weſen?

a Mat.21.37
b Gene.1.1 Pſalm 33.6 Joan.1.3 Epheſ.3.9 Coloſſ.1.6
c 2.Cor.4.4 Phil.2.6 Coloſſ.1.15 Sap.7.26
d Of/alderhoochſter Maieſteyt/
e Phil.2.9
f Pſalm 2.7 Act.13.33 Hebr.5.5
g 2.Sam.7.14 1.Par.22.10
h Pſal.59.6
i Pſal.104.4
k Pſal.45.7
l Pſal.102.26
m Eſaie 40.8 ende 51.6 1.Pet.3.7.10
n Pſal.110.1 Act.2.34 1.Cor.15.25 Epheſ.1.20 Hebr.10.13

Dat ij. Capittel.

1. Om de menſchen tot Chriſtum te brenghen bewijſt hy alſo zijne Hoocheyt / 10. dat hy oock zijne nedecheyt bewijſt/ 14. ende de oorſaken der ſeluer.

1 HIerom moeten wy meerder acht hebben / op het gene dat wy gehoort hebben/op dat wy niet door en vloeyen.

2 Want iſt a dat het woort / dat door de Enghelen gheſproken was/vaſte gheweeſt is / ende b alle ouertredinghe ende onghehoorſaemheyt/recht vergeldinge des loons ontfanghen heeft.

3 c Hoe ſullen wy ontulieden / iſt dat wy in ſo groote ſalicheyt onachtſaem zijn?* de welcke eerſt d ghepredickt zijnde door den Heere/is ons van de ghene die hem gehoort hebben/veueſticht gheweeſt.

4 e Godt mede ghetuyghenisse gheuende/ met teeckenen ende wonderheden/ende menigherley crachten ende bedeylinghen / des heylighen Gheeſts/na zijnen wille.

5 Want hy en heeft de Enghelen de toecomende Werelt niet onderworpen/ daer wy van ſpreken:

6 Maer daer heeft een ergheus betuycht/ ende gheſeyt: f Wat is de menſche dat ghy zijner ghedachtich zijt ? of des menſchen ſone/dat ghy hem g aenſiet?

7 Ghy hebt hem een weynich [tijts] minder ghemaeckt h dan de Enghelen : Met heerlijckheydt ende eere hebt ghy hem ghecroont/ende hebt hem gheſet ouer de wercken uwer handen.

8 i Alle dinghen hebt ghy onder zijne voeten onderworpen: want dewijle hyt hem al onderworpen heeft/en heeft hy niet gelaten dat hem niet onderworpen en ware: Maer nu en ſien wy noch niet dat hem alle dinck onderworpen is.

9 Maer wy ſien dat Jeſus met k heerlijcheyt ende eere ghecroont is/ l de welcke een weynich [tijts] minder gheworden is dan de Enghelen/door het lijden des doots: om dat hy door Godts ghenade / voor allen de doot ſmaken ſoude.

10 Want het betaemde/dat hy/ om wiens wille/ende door wien alle dinghen zijn/vele kinderen tot de heerlijckheyt inleydende/ den m Leytſman harer ſalicheyt ſoude door lijden n heylighen.

11 Want oock hy die heylich maeckt/ ende de ghene die geheylicht worden/zijn alle wt o eenen: om welcker oorſaken wille hy hem niet en ſchaemt hen Broeders te noemen/

12 Segghende: p Ick ſal uwen Naem mijnen Broederen vercondighen / int midden der Ghemeynte ſal ick v louen.

a Gene.17.19 ende 21.1
b Gene.19.13. 24
c Hebr.12.25
* Mat.4.17 Marc.1.15
d Grieckx/ ghesproken.
e Mat.16.20 Act.14.3 ende 19.11
f Pſal.8.5
g Of/beſoeckt?
h Of onder de/etc.
i Pſalm.8.7 Mat.28.18 1.Cor.15.27 Epheſ.1.22
k Act.1.33
l Phil.2.8
m Of/Voorſt
n Of/volmaken.
o Act.17.26
p Pſal.22.23

Psal.18.3
Esaie 12.2
r Esaie 8.18

13 Ende wederom: q Jck sal mijn vertrouwen op hem setten. Ende wederom: r Siet daer/ ick ende de kinderen die my Godt gegheuen heeft.

14 Dewijle dan de kinderen vleesch ende bloet deelachtich zijn/ s so is hy oock desgelijcx deelachtich ghewozden der seluer/ t om dat hy door de doot te niete maken soude/ den ghenen die de macht des doots hadde/ dat is/ den Duyuel:

s Joan.1.14
Phil.2.7
t Esaie 25.8
Ozee.13.14
1.Cor.15.54
2.Tim.1.10

15 Ende verlossen soude alle die met vreese des doots / alle het leuen lanck der slauernije onderworpen waren.

16 Want hy en neemt voorwaer de Engelen niet aen / maer hy neemt Abrahams zaet aen.

17 u Daerom moeste hy allesins den Broederē gelijck wordē/ om dat hy barmhertich wesen soude/ eñ een getrouwe Hoogepriester/ in het gene dat by God [te doē was/] om de sonden des volcx te versoenen:

u Phil.2.17
Hebr.4.15

18 x Want y daer door dat hy selue versocht zijnde/ gheleden heeft/ can hy den genen die versocht worden/ te hulpe comen.

x Hebr.4.15
y Of/ waer in hy selue versocht/ gheleden heeft/ daer in can hy oock/ etc.

Dat iij. Capittel.

1. Jesus Christus de Sone Godts is hoogher dan Moses / 6 ende men moet hem hooren sonder teghenspreken.

1 Heerom heylige Broeders/ die ghy der Hemelscher roepinge mede deelachtich zijt/ aenmerckt den Apostel eñ a Hoogepriester onser belijdinge Christum Jesum.

a Hebr.4.14
ende 6.20
ende 8.1
ende 9.11
b Of/ gemaect/ etc.
* Num.12.7

2 Die ghetrouwe is den ghenen die hem b ghestelt heeft/ ghelijck oock * Moses/ in gheheel zijnen huyse ghetrouwe was.

3 Want dese is soo veel meerder heerlijckheyt weerdich gheacht dan Moses: als de ghene die het huys ghemaeckt heeft/ meerder eere heeft dan het huys.

4 Want een yeghelijck huys wort van yemande ghemaeckt: Ende Godt [ist/] c die dit alle ghemaeckt heeft.

c Gene.1.1

5 Ende Moses [was] getrouwe in geheel zijnen huyse/ als een Dienaer/ d tot getuyghenisse der dinghen / die namaels souden ghesept worden.

d Deut.18.15
18.

6 Maer Christus / als de Sone ouer zijn huys/ e wiens huys wy zijn / so f verre wy het vertrouwen/ eñ die g hope daer wy van roemen/ totten eynde vaste behouden.

e 1.Cor.3.16
ende 6.19
2.Cor.6.16
1.Pet.2.5
f Rom.5.2
g Griecr/ den roem der hope.
h Psal.95.7
Heb.4.7
i Exod.17.2

7 Daerom/ gelijck de heylige Gheest seyt: h Heden / ist dat ghylieden zijn stemme hoort:

8 So en verhart uwe herte niet / i ghelijck [het gheschiede] in de verbitteringhe / ten daghe der versoeckinghe inder Woestijne.

9 Daer wy uwe Vaders versochten / sy proefden my / ende saghen mijne wercken veertich Jaren.

10 Daerom hadde ick de walghe van dat geslachte/ ende seyde: Sy dwalen eewelijck met den herte: ende sy en hebben mijne weghen niet bekent.

11 k Soo dat ick swoer in mijnen toorne: l Sy en sullen in mijne ruste niet comen:

k Deut.1.34
Num.14.23
l Griecr/ ist dat sy in myn ruste comen.

12 Siet Broeders dat niet te eenighen tyde in yemande van v lieden zy een boos ongeloouich herte/ om van den leuenden God af te treden:

13 Maer vermaent v seluen alle daghe / so langhe alst heden ghenaemt wort: op dat niemant onder v lieden verhardt en worde/ door de m verleydinge der sonde:

m Of/ verleydende sonde.
n Of/ het eerste steunsel
o Hebr.3.7

14 Want wy zijn Christi deelachtich ghewoorden/ so verre wy het n beginsel des vertrouwens tot den eynde sterck houden.

15 Dewijle geseyt wort: o Ist dat ghylieden heden zijne stemme hoort/ en verhardt uwe herten niet/ ghelijck inde verbitteringhe.

16 Want sommige/ als sy hem gehoort hadden/ verbitterden den Heere: maer niet alle die door Mosen wt Egypten quamen.

17 Maer van welcke hadde hy de walghe veertich Jaren? Was het niet vande ghene die ghesondicht hadden? p der welcker leden inde woestijne gheuallen zijn?

p Num.14.37
Psal.106.26
Sap.1.11
1.Cor.10.10
Jude 5
q Deut.1.34

18 q Ende den welcken swoer hy/ dat sy in zijn ruste niet comen en souden? anders dan den ghenen die onghehoorsaem gheweest hadden.

19 Ende wy sien/ dat sy niet en hebben connen ingaen/ om des ongheloofs wille.

Dat iiij. Capittel.

1. Ongheloouichept verhindert de salicheyt der menschen/ 3. want de warachtighe ruste is beloeft den ghenen die gheloouen in Jesu Christo/ 14. wiens Offerhande alle de Ceremonien Mosis te niete maeckt.

1 Laet ons dan vreesen/ dat niet yemant van a b / de belofte van in zijn ruste te comen / verlatende / schijne b verhindert te zijne.

a Griecr/ ontg/
b Of/ bedroghen

2 Want het is ons vercondicht / ghelijck oock hen: maer het woort c der predikinghe en hielp niet/ d ‡ dewijle het niet den gheloone niet vermengt en was/ inde ghene die het hoorden.

c Griecr/ des ghehoors
d ‡ Anders/ die in het gheloove niet vermengt en waren met de ghene die het hoorden.

3 Want wy die gheloouen / comen in de ruste/ ghelijck hy gesproken heeft: e Also dat ick ghesworen hebbe in mijnen toorne: Sy en sullen in mijne ruste niet comen/ hoewel de wercken vanden beginne der Werelt aen volmaeckt zijnde.

e Psal.95.11

4 Want hy heeft te eeniger plaetsen vanden seuensten dach [aldus] ghesproken: f Ende Godt heeft gerust in den seuensten dach van alle zyne wercken.

f Gene.2.2
Exod.20.11
ende 31.15
Deut.5.14

5 Ende wederom hier in: Sy en sullen in mijn ruste niet comen.

6 Dewyle dan dit blijft / dat sommighe daer in comen: ende dien het eerst vercondicht was / daer niet inghecomen en zijn/ om der g ongheloouichept wille.

g Of/ onghehoorsaemhept/ of/ onseggheiyckheyt/ etc.

7 Soo bescheyt hy wederom eenen dach: Heden/ segghende door David/ nae so veel tijts / ghelijck gheseyt is: h Heden/ ist dat ghylieden zijn stemme hoort/ so en verhardt uwe herten niet.

h Psal.95.7
Hebr.3.7
i Dat is/ Josue/

8 Want haddese i Jesus in de ruste ghebracht/ so en soude hy daer na van gheenen anderen dach ghesproken hebben.

9 So blijft dan een ruste den volcke Gods.

10 Want die in zijn ruste ghegaen is/ heeft selue van zijne wercken gherust / ghelijck Godt van de zijne.

11 Laet ons dan neerstich wesen/ om in dese ruste te comen/ op dat niemant in het selue exempel der k ongheloouichept en valle.

k Of/ onghehoorsaemheyt.
l Esaie 49.2
Ephes.6.17
* Eccle.12.11
m Of/ mergh.
n Of/ oordeelder/

12 Want het woort Gods is leuendich ende crachtich/ eñ scherper dan l eenich tweesnijdende sweert/ * ende gaet door tot de verscheydinge der zielen eñ oock des geests zenuwen ende m leden: eñ is een n onder-

scheyder der ghedachten ende meyninghen des herten.

13 o Ende daer en is gheen Creatuere voor hem onsienlijck: maer alle dinck is naect ende ontdect voor zijne oogen/ p met de welcken wy te doen hebben.

14 Dewijle wy q dan eenen grooten Overpriester hebben/ Jesum den Sone Gods/ die door de Hemelen inghegaen is: Laet ons dese belijdinghe vast houden.

15 r Want wy en hebben geenen Overpriester/ die niet en soude connen medelijden hebben met onse cranckheden: s maer die in alle dinghen na ghelijckheyt heeft versocht gheweest/ t sonder sonde.

16 Daerom laet ons toe gaen met vrijmoedicheyt/ u tot den Throon zijner genade: op dat wy barmhetichheyt gecrijghen/ ende ghenade vinden in den bequamen tijt der hulpe.

o Psal. 33.13. Prov. 15.20 ende 23.28
p Of/ tot den welcken wy spreken/
q Hebr. 3.1 ende 6.20 ende 8.1 ende 9.11
r Hebr. 2.18
s Philip. 2.7
t Esaie 53.9 2. Cor. 5.21 1. Petri 2.22 1. Joan. 3.5
u Roma. 3.25

Dat v. Capittel.

1. Hy maect een vergelijckinge der Leuitischen Priesteren/ met Jesu Christo/ en bewijst wat daer gelijck of verscheyden in is/ 11. daer na straft hy de onachtsaemheyt der Joden.

1 Want een yegehlijck Hooghepriester wt de menschen ghenomen/ wort voor de menschen ghestelt in het ghene dat by God te doen is: om te offeren gaven ende slachtofferen voor de sonde:

2 Die de onwetende ende dwalende/ a matichlick lijden can/ dewijle hy oock met cranckheyt omvevangen is:

3 Ende daerom moet hy/ b gelijck voor den volcke/ alsoo oock voor hemselven/ offeren voor de sonde.

4 c Ende niemant en neemt hemselven die eere aen: maer die van Gode geroepē wort/ d ghelijckerwijs oock Aaron.

5 Alsoo oock Christus en heeft hem selven niet vereerlijct om Hoogepriester te wordē: maer hy/ die tot hem gesproken heeft: e Ghy zijt mijn Sone/ ick hebbe v heden f gebaert.

6 Gelijck hy oock in een ander plaetse seyt: g Ghy zijt Priester in der eewicheyt/ na de ordeninghe Melchisedech.

7 h De welcke i inde daghen zijns vleeschs/ als hy ghebeden ende smeeckinghen met stercke roepinghe ende tranen/ hem die machtich was/ hem vander doot te behouden/ gheoffert hadde/ is hy wt der k vreese verhoort geweest:

8 l Hoe wel hy de Sone Godts was/ so heeft hy wt het ghene dat hy gheleden heeft/ ghehoorsaemheyt ghelëert:

9 Ende hy gheheylicht zijnde/ is allen die hem ghehoorsaem zijn/ oorsake der eewiger salicheyt ghewordem.

10 Ende is van Gode ghenaemt/ Hooghepriester/ na de ordeninghe Melchisedech.

11 Van den welcken ons vele [dingen/] ende die swaer zijn om wtspreken/ waren te segghen/ dewijle ghy traghe van hooren geworden zijt:

12 m Want ghy die behoordet Leeraers te zijne/ aengesien den tijt/ hebt wederom noot datmen v leere/ welcke de eerste beginselen zijn der woorden Godts: Ende ghy zijt ghewordem de ghene die melck van noode hebt/ ende niet vaste spijse.

13 Want so wie der melck deelachtich is/ die is onghheschickt in den woorde der gherechticheyt: want hy is een kint.

14 Maer den volmaecten coemt de vaste spijse toe/ [namelijck/] den ghenen die door gewoonheyt de sinnen geoeffent hebben/ tot onderscheydinghe des goets ende quaets.

a Of/ so veel ghenoech is/
b Leuit. 9.7 ende 16.6 Hebr. 7.27
c 2. Par. 26.28
d Exod. 28.1 1. Para. 23.13
e Psalm. 2.7 Acto. 13.33 Hebr. 1.5
f Of/ ghegenereert.
g Psal. 110.4. Hebr. 7.17
h Joan. 17.1
i Dat is/ als hy leefde onder de mēschē/
k Of/ van wegen der Godtvruchticheyt:
l Philip. 2.8
m 1. Cor. 3.2

Dat vj. Capittel.

1. Hy achtervolcht de straffinge/ ende vermaent hen dat sy toenemen.

1 Daerom de reden die het beginsel heeft in Christo achterlatende/ laet ons nae de volcomenheyt voortgaen/ niet wederom legghende de gront des berous/ van doodlijcke wercken/ eñ des geloofs in God.

2 Der leeringhe der Doopen/ opleggинghe der handen/ ende opstandinghe der dooden/ ende eewighen oordeels.

3 Ende a dit sullen wy doen/ b ist dat het Godt toelaet.

4 c Want het is onmoghelijck/ dat de ghene die eens verlicht gheweest zijn/ eñ de Hemelsche gave ghesmaect hebben/ eñ des heylighen Gheests deelachtich gheweest zijn/

5 Ende gesmaect hebben het goede woort Godts/ ende de crachten der toecomender Werelt:

6 Ende afvallich worden/ dat sy wederom vernieut worden tot bekeeringe/ als die den Sone Godts [voor] henselven wederom crucyghen/ ende tot schande maken.

7 Want de Aerde die den reghen (die op haer menichmael coemt/) indrinckende/ bequaem cruyt d voortbrengt/ den genen daer sy van gheoeffent wort/ die ontfangt seghenninghe van Gode.

8 Maer die Doornen ende Distelen voortbrengt/ die is verworpelijck/ ende na by der vervloeckinge/ wiens eynde is e om te verbranden.

9 Maer wy vertrouwen van v lieve/ dat beter is/ ende ter salicheyt aencleeft/ hoe wel wy also spreken.

10 f Want God en is niet onrechtueerdich/ dat hy uwe werck soude vergeten/ ende den arbeyt der liefden die ghy aen zijnen Naem bewesen hebt/ die ghy den Heyligen gedient hebt/ ende oock dient.

11 Maer wy begeeren dat een yegelijck van v/ de selve neersticheyt bewijse/ tot een seker vertrouwen der hope tot den eynde.

12 Op dat ghy lieden niet traghe en wort/ maer navolgers der genen/ die door gheloove eñ lanckmoedicheyt de beloften beerven.

13 Want doe God Abraham beloofde/ dewijle hy geenen meerderen en hadde om by te sweeren/ swoer hy by hem selven/

14 Segghende: g Warachtichlijck/ ick sal v h met segheninge seghenen/ ende met vermenichvuldinge sal ick v vermenichvuldighen.

15 Ende also als hy lanckmoedichlijck verwacht hadde/ heeft hy de belofte vercreghen.

16 Want de menschen sweeren by hem die meerder is/ i ende den Eedt tot versterckinghe [ghedaen/ is] hen het eynde alder tegenspreckinghe.

17 Waer in/ als God wilde den erfghenamen der beloften overvloedelick bewijsende k onveranderlijcheyt zijns Raets/ so settede hy zijnen Eedt daer tusschen:

18 Om dat wy door twee onveranderlijcke dingen/ inde welcke het onmogelijck is/ dat

Godt

a Verstaet/ tot de volcomēheyt voortvaren.
b Acto. 18.21 1. Cor. 4.19 Jaco. 4.15
c Mat. 12.45 Hebr. 10.26 2. Petr. 2.20
d Griecx/ baert
e Gri. tot verbrandinghe.
f Mat. 10.42 ende 25.40 Marc. 9.41 Joan. 13.20 Prov. 14.31
g Gene. 22.3 ende 17.4 ende 22.16 Psal. 105.9 Luce 1.72
h Gr. segenende segende/ eñ vermenichfuldighende vermenichfuldigē
i Exod. 22.11
k Gri. onversettelickheyt

Godt lieghen sonde / stercken troost hebben soudē / wy die [hier] toevlucht genomē hebben / om de voorgestelde hope vast te houdē.

19 De welcke wy hebben als eenen Ancker der zielen / die seker ende vast is / ende ingaet tot in het gene dat binnē den Voorhanc is:

20 Daer de Voorlooper Jesus voor ons is ingegaen / na de ordeninghe Melchisedech / l Hoogepriester gewórden inder eewicheyt.

l Hebr.3.1 ende 4.14 ende 8.1 ende 9.11

Dat vij. Capittel

1. Inden persoon Melchisedech heeft de offeringe Jesu Christi bedupt gheweest / 17. de welcke zynde een eewich Hooghepriester / 25. mach altyts bidden voor de zyne ende die salich maken.

a Gene.14.18

1 Want a dese Melchisedech [was] Coninc van Salem / [ende] des Alderhóóchsten Godts Priester / de welcke ginck Abraham te ghemoete / als hy wederkeerde van den slach der Conninghen / ende seghende hem:

2 Den welcken oock Abraham thiende van allen deylde: ten eersten is hy b verduytscht / Coninck der rechtueerdicheyt / ende daer na oock Coninc van Salem / dat is / Coninck des vredes.

b Gr. wtghe-leyt.

3 Sonder vader / sonder moeder / sonder geslachte / die noch begin der daghen / noch eynde des leuens hebbende / maer dē Sone Godts geleken / blijft Priester in eewicheyt.

4 Aenmerct hoe groot dese [gheweest zy /] den welcken oock Abraham de Voorvader thiende ghegheven heeft vanden buete.

5 Ende de ghene die van de kinderen Leui zijn / dat Priesterampt ontfangende / c hebben gebodt thiende te nemen van den volcke na de Wet / dat is / vā hare Broederē / hoe wel sy wt de kinderen Abrahe gecomē zijn:

c Nu.18.20 Deut.18.1 Josue 14.3.4 2.Par.31.4

6 Maer hy / wiens gheslachte niet vertelt en wert wt hen / d heeft van Abraham thiende ghenomen / ende heeft hem / die de belofte hadde / ghesegent.

d Gene.14.20

7 Nv is het sonder eenich tegenspreké / dat de minder vandē meerderen gesegent wort.

8 Ende hier nemen thiende e de menschen die sterven: Maer daer [namse] hy / die betuycht is dat hy leeft.

e Of/ sterffelicke menschē/

9 Ende [op dat ick so segghe /] oock Leui selue / die de thiende ontfangt / heeft door Abraham thiende ghegheven.

10 Want hy was noch inde lendenen zijns vaders / als hem Melchisedech te ghemoete quam.

11 f Ist dan dat de volcomenheyt door het Leuitische Priesterdom was / (want het volck heeft daer onder de Wet ontfanghen) wat noot was daer noch dat een ander Priester soude opstaen na de ordeninghe Melchisedech / ende niet na de ordeninghe Aarón ghenoemt worden?

f Galat.2.21.

12 Want het Priesterdom verandert zijnde / is het oock noot / dat oock veranderinghe der Wet gheschie.

13 Want op den welcken dit geseyt wert / is van een ander gheslachte / vanden welcken niemant den Altaer gheplecht en heeft.

14 Want het is openbaer / g dat onse Heere wt den ghessachte Juda gesproten is / op welcke geslachte Moses niet gesproken en heeft van den Priesterschappe.

g Esaie 11.1 Matt.1.3

15 Ende het is noch openbaerder / ist dat na de ghelijckenisse Melchisedech een ander Priester opstaet:

16 Die niet na de Wet des vleeschelijcken ghebots [Priester] h ghemaeckt en is / maer na de macht des onverganckelijckē leuens.

h Of/ gewoghe

17 Want hy betuycht [aldus:] i Ghy zijt Priester inder eewicheyt / nae de ordeninghe Melchisedech.

i Psal.110.4 Hebr.5.6

18 Want de affettinghe des voorgaenden ghebots / gheschiet om zijner cranckheyt ende onprofijtelijckheyts wille.

19 k Want de Wet en heeft niet l heylich gemaeckt / m maer de n toebrenginge van een beter hope / door de welcke wy Gode na by comen.

k Acto.13.34 Rom.3.28 ende 8.3 Galat.2.16
l Of/ volmaeckt
m Rom.3.20 ende 7.7
n Of/ toeghebrachte beter hope.

20 Ende so verre o het niet sonder eedtsweeringhe [gheschiet en is /] (want sy zijn sonder eedtsweeringhe Priesters ghemaeckt:

o Verstaet/ hooghe Priester te wordē.

21 Maer dese met eedtsweeringhe / door den ghenen die tot hem ghesept heeft: p De Heere heeft ghesworen / ende het en sal hem niet berouwen: Ghy zijt Priester inder eewicheyt / na de ordeninghe Melchisedech.)

p Psal.110.4

22 So veel beter is dit q Verbont / daer van Jesus is borghe ghewórden.

q Of/ Testament/

23 Ende die zijn vele Priesters ghemaeckt / om dat sy door de doot verhindert waren te blijven:

24 Maer dese / om dat hy eewelijck blijft / heeft een onverganckelijck Priesterdom.

25 Waer wt hyse te vollen can salich maken die door hem tot Godt gaen / dewijle hy altijts leeft r om voor hen te bidden.

r 1.Joan.2.1 1.Timo.2.5

26 Want sulck een Hoogepriester betaemde ons / heylich / onnoosel / onbesmet / afgescheyden van de sondaren / ende hoogher dan de Hemelen ghewórden.

27 De welcke niet alle daghe noot en hadde / ghelijck de Hooghepriester / s eerst voor zijne eyghen sonden / daer na [voor de sonden] des volcx offerhande te doē. Want dit heeft hy eenmael gedaen / als hy hem seluen gheoffert heeft.

s Deut.9.7 ende 16.6 Hebr.5.3

28 Want de Wet set tot Hooghepriesters menschen die cranckheyt hebben: maer het woort der eedtsweeringhe / die t na de Wet is / [set] den Sone die inder eewicheyt gheheylicht is.

t Namelick/ ten tyde Dauids. Psal.110.4

Dat viij. Capittel.

1. Hy bewijst door de geestelijcke ende eewighe offeringhe Christi in het Nieuwe Testament / dat de Leuitische offeringhe des Ouden Wets te niete ghemaeckt is.

1 De a somma van dat wy segghen / [is dit / namelijck /] dat wy hebben sodanighen b Hoogepriester / c die geseten is ter rechterhant des Throons der Maiesteyt in de Hemelen.

a Of/ het hooftstuck.
b Hebr.3.1 ende 4.14 ende 6.20 ende 9.11
c Ephes.1.20 Coloss.3.1 Hebr.12.2

2 Een bediener van het heylige / en van dien warachtigen Tabernakel / welcken de Heere heeft opgherecht / ende gheen mensche.

3 Want een yegelijck Hooghepriester wort ghestelt om gauen ende slachtoffer te offeren: d waer wt het noot was / dat dese oock wat hadde / dat hy offeren soude.

d Ephes.5.2

4 Want waer hy op der Aerden / so en ware hy gheen Priester / dewijle daer Priesters zijn die na de Wet gauen offeren:

5 e De welcke dienen den exempel en schaduwe der Hemelschē [dingen /] gelijck Moses van Gode vermaent was / f als hy den Tabernakel volmaken soude: want siet [seyde hy:] dat ghy het al maeckt na den voorbeelde die v op den Berch ghetoont is.

e Coloss.2.17 Hebr.10.1
f Exod.25.40 Acto.7.44

Maer

6 g Maer nu heeft [deſe onſe Hooghe-prieſter ſo veel] beter bedieninge gecregen/ als hy eens beters h Verbonts Middelaer is/dat in betere beloften beveſticht is.

7 Want hadde dat eerſte onſtraffelijck gheweeſt / ſoo en hadde gheen plaetſe voor het ander ghesocht gheweeſt.

8 Want hy ſtraftſe/eñ ſeyt tot hen: i Siet/ de daghen ſullen comen / ſpreeckt de Heere/ ende ick ſal ouer het huys Iſraels / eñ ouer het huys Juda/een nieu k Verbont volmaken:

9 Niet na dat Verbont dat ick met haren Vaderen ghemaeckt hebbe/ ten daghe als ickſe byder hant nam/ eñ hen wt Egypten leyde: Want ſy en zijn in dien mijnen Verbonde niet ghebleuen/ende ick hebſe veracht/ ſeyt de Heere:

10 Want dit is het Verbont dat ic den huyſe Iſraels maken ſal na die daghen/ ſpreeckt de Heere: l Ick ſal mijne Wetten in haer verſtant geuen/ ende ick ſalſe in ſchrijuen in haer herte: m ende ick ſal hen tot een Godt weſen/eñ ſy ſullen my tot een volck weſen:

11 n Eñ ſy en ſullen niet / een yeghelijck zijnen naeſten/eñ een yegelijck zijnen broeder leeren/ſeggende : Kent den Heere : want ſy ſullen my alle kennen/vanden minſten onder hen/totten meeſten onder hen.

12 o Want ick ſal hare onrechtueerdichept p ghenadich weſen / ende hare ſoude / ende hare ongherechtichept en ſal ick niet meer ghedencken.

13 Daer in dat hy ſeyt : Een nieu / heeft hy het eerſte oudt ghemaeckt / ende dat oudt ende veroudt wort/dat q vergaet corts.

g 2.Cor.3.6
h Of/ Teſtaments
i Jere.31.31
k Of/ Teſtament
l Jere.31.33
m Zach.8.8
n 1.Joã.2.27
o Mat.3.17 ende 17.5
p Of/ verſaemt zijn ouer haren etc.
q Gri. is na by het vergaẽ.

Dat ix. Capittel.

1. Hy bewijſt dat de Ceremonien ende Sacrificien der Wet/te niete ghemaeckt zijn door de eerwichept ende volmaecthept der offerhande Christi ende zijner waerhept.

1 So hadde dan het eerſte [Verbont] a in geſette wijſe des Godtſdienſts/ eñ een b Wereltlijck Heylichdom.

2 c Want daer was ghemaect een Tabernakel: Het eerſte [deel] in welc was de Candelaer/eñ de Tafel/eñ d de voorlegginge der Brooden : dit is ghenaemt het Heylighe:

3 Maer achter den tweeden Voorhanck/ was de Tabernakel/genaemt e het Heylige der Heylighen/

4 Hebbende het gouden Wierooćkvat/ ende f de Arcke des g Verbonts alomme met goude bedeckt/ende welcke was h het gouden Vat/ daer het Manna in was / i ende de roede Aaron die ghebloeyt hadde / k ende de Tafelen des l Verbonts.

5 m Ende bouen deſe [Arcke/ waren] de Cherubim der heerlijckheyt / die den Ghenadenſtoel beſchaduden: van de welcke nu niet te ſegghen en is van ſtucke tot ſtucke.

6 Dit aldus bereyt zijnde / n ghinghen de Prieſters die den Dienſt volbrachten / talen tijde inden eerſten Tabernakel.

7 o Maer in den tweedden [Tabernakel/ ginck/] alleenlijck de Hooghepriester eens des Jaers/niet ſonder bloet/ dat hy offerde voor hem/ende des volcx miſ daden.

8 Waer mede de heylighe Geeſt beduyde/ dat de p wech tot het Heylichdom noch niet gheopent en was / dewijle de eerſte Tabernakel noch zijnen ſtant hadde.

a Gri. recht veerdichmakinghen des Dienſts.
b Of/ werelijcke tierlijck.
c Exo.26.1 ende 36.1
d Leu.24.4
e Dat is/ het alderheylichſte.
f Exo.25.10
g Of/ Teſtaments
h Exo.16.33
i Nu.17.10
k Exo.34.29 1.Reg.8.9 2.Par.5.10
l Of/ Teſtaments.
m Exo.25.20
n Num.28.3
o Exo.30.10 Leu.16.2.34 Hebre.9.25
p Joan.14.6

9 Welcke [Tabernakel/] was een afbeeldinge na den teghenwoordighen tijt/ inden welcken gauen ende ſlachofferen gheoffert werden / die den q Dienaer niet en conden r heylich maken na der conſcientie:

10 [Maer waren] alleenlijck ſ in ſpijſen eñ dranken/ eñ t verſcheyden u waſſchingen/ ende rechtueerdichmakingen des vleeſchs/ totter tijt der verbeteringhe opghelepyt:

11 Maer Chriſtus x de Hooghepriester der toecomende goeden/comende/is door eenen meerderen ende volmaeckteren Tabernakel/niet met handen ghemaeckt/dat is/niet van deſen maeckſel:

12 Noch door Bocken ende Calueren bloet/ maer y door zijn eyghen bloet eenmael inghegaen in het Heylighe / een eewighe verſoeninghe gheuonden hebbende.

13 z Want iſt dat het bloet der Stieren ende Bocken / ende de aſſche vander Koe ghesprengt op de beulecte/ hen heylicht tot reynichept des vleeſchs:

14 Hoe veel te meer a ſal het bloet Chriſti die door den eewigẽ Geeſt b hemſeluẽ Gode onſtraffelijck gheoffert heeft/uwe conſcientien reynigen van de doodelijcke wercken/ c om den leuendighen Godt te dienen?

15 Ende daerom is hy een Middelaer des Nieuwen Teſtaments/ d op dat/dewijle de doot gheſchiet is tot verſoeninghe der ouertredinghen / die onder het eerſte Teſtament waren/ de gene die geroepen zijn/de beloſte der eewigher eruen ontfanghen meughen.

16 Want waer een Teſtament is / daer is het van noode/dat de doot des Teſtamentmakers in come.

17 e Want het Teſtament is in de dooden vaſte/ dewijle het noch niet crachtich en is/ als de Teſtamentmaker leeft.

18 Daerom en werdt oock dat eerſte niet ſonder bloet inghesét:

19 Want als Moſes alle de gheboden nae de Wet tot alle den volcke geſproken hadde/nam hy het bloet der Calueren eñ Bocken met water/ende Purpuren wolle/ ende Yſope / ende beſprengde oock den Boeck/ ende alle het volck/

20 Seggende: f Dat is het bloet des Teſtaments dat v lieden Godt gheboden heeft.

21 Eñ hy beſprengde met den bloede oock desghelijcks den Tabernakel / ende alle de vaten des Dienſts:

22 Eñ alle dingen werden by nae met bloede gereynicht na der Wet: eñ ſonder bloetſtortinghe en gheſchiet geen vergheuinghe.

23 So was het dan noot/ dat de g exempelen der dinghen die inde Hemelen zijn/met deſe dinghen ghereynicht werden : maer de Hemelſche [dingen] met beter offerhanden dan deſe waren.

24 Want Chriſtus en is niet inghegaen in dat Heylighe dat met handen gemaeckt is/ dat een exempel was des waraehtighen/ maer inden Hemel ſelue/ om nu te verſchijnen voor het aenſchijn Godts voor ons.

25 Noch oock om hemſeluen dicmael te offeren/ h gelijck de Hoogepriester alle Jaer in het Heylighe gaet door ander bloet:

26 (Anders hadde hy moeten dickmael geleden hebben vanden beginne der Werelt:) maer nu is hy eens inder voleyndinghe der tij-

q Of/ den ghenen die den Godſdienſt doet/etc. Of/ den genẽ daer voor ſy gheoffert worden.
r Of/ volmakẽ
ſ Leu.11.2
t Nu.19.1
u Gri. doopẽ/
x Hebr.3.1 ende 4.14 ende 6.20 ende 8.1
y Acto.20.28 Ephes.1.7 Coloſſ.1.14 Hebr.10.10 1.Pet.1.19 Apoc.1.5 ende 5.9
z Leu.16.14 Num.19.5.15 Hebr.10.4
a 1.Joan.1.7 Apoc.1.5
b Gala.1.4 Ephes.5.2 Titi.2.14
c Luce.1.74 Rom.6.13 Gala.1.20 1.Pet.4.2
d Rom.5.6 Coloſſ.2.13 1.Pet.3.18
e Gala.3.15
f Exo.24.8 Mat.26.28
g Of/ figuren
h Exo.30.10 Leu.16.2.34 Hebre.9.7

der tijden/tot i afleggînghe der sonden ver- schenen/door zijns selfs offerhande.

i Of/ verwisinghe

27 Ende ghelijck den mensche geset is eens te sterven/ende daer na het oordeel.

28 k Also oock Christus eenmael gheoffert/ om veler sonden wech te nemen/ sal ten an- deren male sonder sonde gesien worden/den genen die hem verwachten ter salicheyt.

k Rom.5.6.8 1.Petr.3.18

Dat x.Capittel.

1. Alle de offerhanden der Wet zijn verworpē door de eenighe offerhande des lichaems Christi eenmael gedaen/ 12. wiens cracht men deelach- tich wort door het geloove/ in het welcke het levē der gherechtighen gheleghen is.

1 WAnt a de Wet/hebbende de schadu- we der toecomende goeden / eñ niet het beelt der dinghen selve / en can met de offerhanden die sy alle Jare de selve sonder ophoudē offerē/nemmermeer b hey- lich maken de ghene die daer toe gaen:

a Gen.16.18 Coloss.1.17 Hebr.8.5

b Of/ volmaken

2 Anders en souden sy niet opgehoudē heb- ben geoffert te worden/daerom dat sy / die dienen / gheen conscientie der sonden meer hebben eñ sondē/eenmael gereynicht zijnde.

3 Maer in de selve geschiet alle Jaren ge- dachtenisse der sonden.

4 c Want het is onmoghelijck / dat het bloet van Stieren ende Bocken de sonde soude wech nemen.

c Lev.16.14 Num.19.5 Heb.9.13

5 Daerom seyt hy / comende inde Werelt: d Slachtoffer eñ gaven en hebt ghy niet ge- wilt/maer ghy hebt my het lichaem bereyt.

d Psal.40.7 Esai.1.11 Jerem.6.20 Amos.5.21

6 Brantoffer ende offer voor de sonde / en hebben v niet behaecht:

7 Doe seyde ick:Siet/ick come/ (in het be- gin des Boecx is van my ghescreven/)om uwen wille te doen/O Godt.

8 Als hy boven geseyt hadde:Slachtoffer ende gaven/ ende brantoffer / eñ offer voor de sonde en hebt ghy niet ghewilt / noch sy en hebben v niet behaecht (de welcke na de Wet gheoffert werden.)

9 Doe seyde hy : Siet/ick come om uwen wille te doen/O Godt. Hy neemt het eerste wech/om het andere te setten.

10 In welcken wille wy gheheylicht zijn/ e door de offerhande des lichaems Jesu Christi/eenmael[ghedaen.]

e Heb.9.12

11 Ende een yeghelijck Priester stondt alle daghe dienende/ eñ eenderley slachtofferen dicmael offerende / de welcke nemmermeer en connen de sonde wech nemen:

12 Maer desen/ na dien hy een Slachtoffer voor de sonde gheoffert heeft / f is in eewic- heyt ghheseten ter rechterhant Gods:

f Psal.110.1 Acto.2.34 1.Cor.15.25 Ephes.1.20 Coloss.3.1 Heb.1.13

13 Verwachtende voort/tot dat zijne vyan- den ghheset worden/tot een voetbanck zijner voeten.

14 Want met een offerhande / heeft hyse eewichlijck gheheylicht/die geheylicht wor- den.

15 Eñ de heylighe Gheest betuycht het ons oock selve:want na dat hy voorseyt heeft:

16 g Dit is het Verbont dat ick hen maken sal na die daghen/seyt de Heere: Ick sal mij- ne Wetten in hare herten gheven/ende salse inschrijven in haer verstant:

g Jere.31.31 32.33.34 Rom.11.27 Hebr.8.8

17 Ende hare sonden ende hare ongherech- ticheden en sal ick niet meer ghedencken.

18 Maer waer dese vergevinghe is/ daer en is niet meer offeringhe voor de sonde.

19 Dewijle wy dan / Broeders/ vrijheyt hebbē h tot den inganck des Heylichdoms/ door het bloet Jesu.

h Joan.10.9 ende 14.6 Rom.5.2 Ephes.2.18 ende 3.12

20 Door den nieuwen ende levenden wech dien hy ons bereyt heeft / door den voor- hanck/dat is/door zijn vleesch:

21 Ende [dewijle wy hebben] eenen groo- ten Priester over het huys des Heeren/

22 Laet ons toegaen met warachtigen her- te/ende i vrymoedicheyt des gheloofs / met gereynichden herte van quade conscientie/ ende ghewasschen aen het lichaem / k met reynen watere.

i Of/ vastig- heyt

k Eze.36.25

23 Laet ons eene onbeweghelijcke belijdin- ge der hope houden: (want hy / diet beloeft heeft/is ghetrouwe.)

24 Ende laet ons malcanderen aenmercken tot ontstekinghe der liefden / ende der goe- der wercken:

25 Ende onses selfs toegaderinge niet ver- laten / ghelijck de sommighe ghewoon zijn: eñ maer[laet ons malcanderen]vermanen:eñ dat dies te meer/dat ghylieden siet / dat de dach naerdert.

26 l Want so wy willens sondigen/nae dat wy de kennisse der waerheyt ontfanghen hebben / daer en is gheen offerhande meer gheblevent voor de sonde:

l Num.15.30 Mat.12.45 Hebr.6.4 2.Petr.2.20

27 Maer een vreeselijcke verwachtinge des oordeels / ende hitticheyt des vyers / die de vyanden verslinden sal.

28 Soo yemant de Wet Moses verworpt/ die sterft sonder barmherticheyt m onder twee oft drie ghetuyghen:

m Nu.35.30 Deut.17.6 ende 19.15 Mat.18.16 Joan.8.17 2.Cor.13.1

29 Hoe veel swaerder straffe meynt ghylie- den dat hy sal weerdich geacht worden/ die den Sone Godts vertreden heeft / ende het bloet des Testaments onreyn geacht heeft/ daer hy door gheheylicht was/eñ den Geest der ghenade versmaet heeft?

30 Want wy kennen hem die gheseyt heeft: n Mijne is de wrake / ick salt vergelden/ spreeckt de Heere . Ende wederom : o De Heere sal zijn volck richten.

n Deu.32.35 Rom.12.19 Spr.27.1

o Deu.32.36

31 Het is vreesselijck te vallen inde handen des levendighen Gods.

32 Ghedenckt de voorgaende daghen/ inde welcke ghylieden verlicht zijnde/ eenē groo- ten strijdt der verdruckingē verdragē hebt.

33 Eensdeels die ghylieden in versmaetheyt ende verdruckinghe een schouspel ghewor- den zijt: eensdeels die ghy medeghenooten ghewordent zijt der ghener die alsoo p ghe- handelt worden.

p Of/ wandel

34 Want ghylieden hebt met q mijne ban- den gheleden/ende de roovinghe uwer goe- den met vreuchden toeghelaten/als ghy die wist/ r dat ghy voor v selven een beter ende blijvende goet inde Hemelen hebbet.

q Acto.21.33

r Mat.6.19

35 Worpt dan v vertrouwen niet wech/ het welcke s met grooten loon vergolden wort.

s Gri. groote loonvergheldinghe heeft.

36 t Want verdraechsaemheyt is v lieden noodich/op dat ghy den wille Gods gedaē hebbende / de beloften ghecryghen meucht.

t Luce.21.17

37 u Want noch een seer weynich tijts/ eñ de hy die te comen staet/sal comen/ ende en sal niet vertoeven.

u Abac.2.3 1.Pet.1.5 ende 5.10

38 x Maer de ghherechtighe sal wt den ghe- loove leven/ende ist dat yemant wijckt/soo en sal mijn ziele in hem gheen behagen heb- ben.

x Abac.2.4 Rom.1.17 Gala.3.11 Joan.3.36

39 Maer wy en zijn niet vander afwije- kinghe

kinghe tot verderninghe: maer vanden ge-
loove tot ſalichept der ziele.

Dat xj. Capittel.

1. Het gheloove is de voorneemſte/ cracht die in de Vaderen gheweeſt heeft.

Ende het gheloove/ is een a verſekert- 1
hept der dingen diemen hoept/ ẽ een
bewijs der dingen diemen niet en ſiet.

Want om dit/ zijn de Oude met ghetup- 2
ghenisse verciert.

Door het gheloove verſtaen wp / b dat 3
de Werelt door Gods woort berept is/ c ſo
dat de dinghen die wp ſien/ niet wt ſienlijc-
ke [dinghen] ghemaeckt en zijn.

Door het gheloove d offerde Abel Gode 4
een beter offerhande dan Cain/ e door de
welcke hp betupcht is rechtveerdich te zijn/
dewijle Godt over zijne gaven ghetupghe-
nisse gegeven heeft: ẽ door dit ſelve ſpreect
hp noch/ hoewel hp gheſtorven is.

Door het gheloove wert f Enoch wech 5
genomen/ dat hp de doot niet ſien en ſoude/
ende en wert niet ghevonden / daerom dat
hem Godt wech ghenomen hadde: want
eer hp wechghenomen was/ hadde hp ghe-
tupghenisse dat hp Gode behaechde.

Maer ſonder gheloove iſt onmogelijck 6
[Gode] te behaghen: want wie tot Godt
coemt/ die moet gheloovẽ dat [Godt] is/
ẽ dat hp den genẽ die hem ſoeckẽ / g loont.

Door het gheloove / * Noe van Gode 7
vermaent/ van het ghene datmen noch niet
en ſach/ vreeſde/ ende maeckte de Arcke/ tot
zijns huyſghesins behoudinghe: door de
welcke [Arcke] hp de Werelt h oordeelde/
ende is der gherechtichept die nae den ghe-
loove is/ erfghenaem ghewordẽ.

Door het gheloove i was Abraham ghe- 8
hoorſaem/ als hp gheroepen was om wt te
gaen tot de plaetſe die hp ſoude tot erffenis-
ſe ontfanghen/ ende hp ginck wt / ende en
wiſte niet waer hp comen ſoude.

Door het gheloove ginck hp woonen in 9
het Landt der beloften/ als [in een] vreemt
lant/ ende in Tabernakelen met Iſaac ende
Jacob / die mede erfghenamen waren der
selver beloften:

Want hp verwachtede de Stadt/ die fon- 10
damenten hadde / wiens Timmermeeſter
ende Schepper Godt is.

Door het gheloove k heeft oock Sara sel- 11
ve macht ontfanghen/ om zaet te l ghevẽ/
m ende baerde teghen den tijt haers ouder-
doms / dewijle ſp hem ghetrouwe gheacht
hadde/ die het beloofde.

Daerom is oock van eenen/ ẽ dien ver- 12
ſtorven ſulck een menichte gheboren/ n als
de Sterren des Hemels/ ende als het zandt
aen den Oever der Zee/ dat ontallijck is.

o Deſe alle zijn na den gheloove gheſtor- 13
ven / als ſp de beloften niet ontfanghen en
hadden: maer haddenſe van verre ghesien/
ende gheloost ende ghegroet / ende beleden
p dat ſp gaſten ende vreemdelinghen wa-
ren op der Aerden.

Want die ſulcx ſegghen / gheven te ken- 14
nen dat ſp haer Vaderlant ſoecken.

Ende hadden ſp dat [Vaderlant] ghe- 15
dachtich gheweeſt/ daer ſp wtgecomen wa-
ren: ſp hadden bequamen tijt om wederom
te keeren.

a Of/ Kennſel
b Gen.1.1 Pſal.33.6 Joan.1.10 Ephes.3.9
c Colos.1.16 Rom.1.20 Pſal.19.1
d Gene.4.4
e Mat.23.35
f Gen.5.24 Spr.44.16 ende 46.16 Sap.4.10
g Gr. Loon vergelder is.
* Gen.6.13 Spr.44.17
h Of/ verdoemde.
i Gen.12.4
k Gen.17.19 ende 21.2
l Of ontfangẽ
m Luc.1.36
n Gen.15.5 Rom.4.18
o Joan.8.53
p Gen.23.4 ende 47.9

16 Maer nu hebben ſp na een beter luſt ge-
hadt/ dat is/ na het Hemelsche. Daeromme
en ſchaemt hem Godt haerder niet / dat hp
q haer Godt ghenaemt wort: want hp had-
de hen een Stadt berept.

17 Door het gheloove r heeft Abraham als hp
verſocht wert/ Iſaac gheoffert/ ende hp die
de belofte ontfanghen hadde / heeft zijnen
eenich ghebooren ſone gheoffert:

18 (ſ Vanden welcken gheſept was: t In
Iſaac ſal v zaet ghenaemt worden/)

19 Ẽ achtede dat Godt machtich was/ oock
wt de dooden te verweckẽ: waer wt hp hem
oock na gelijckenisse weder gebracht heeft.

20 Door het gheloove van dinghen die co-
men ſouden/ u segende Iſaac [zijn ſonen/]
Jacob ende Eſau.

21 Door het gheloove x ſegende Jacob doe hp
ſterf/ eenẽ pegelijckẽ der ſonen Joſeph/ y ẽ
z buychde a op het opperſte zijner roede.

22 Door het gheloove b melde Joſeph/ als hp
ſterf / vanden wtganck der kinderen Iſra-
els/ ende gheboot van zijne ghebeenten.

23 Door het gheloove c was Moſes / als hp
geboren was/ drie Maendẽ verborgen van
zijne Ouderen/ om dat ſp ſagen dat het een
ſchoon kindeken was: ende ſp en vreeſden
het ghebodt des Coninckx niet.

24 Door het gheloove wepgherde Moſes/
als hp groot ghewordẽ was/ een ſone der
dochter Pharao ghenaemt te zijne:

25 d Verkieſende liever met Godts volck
quaet te lijden/ dan tijtlijcke e nuttichept der
ſonden te ghebruycken:

26 Achtende de verſmaethept Christi meer-
der rijckdom te zijn / dan de ſchatten van
Egypten: want hp ſach nae de vergheldin-
ghe des loons.

27 Door het gheloove heeft hp Egypten ver-
laten/ niet vreeſende den toorn des Coninckx:
want hp bleef volſtandich / als of hp den
ghenen die onſienlijck is/ ghesien hadde.

28 Door het gheloove/ f hielt hp het Pa-
ſcha/ ende de beſprenginghe des bloets/ om
dat de Verderver de eerſt gheborenen hen
niet ghenaken en ſoude.

29 Door het gheloove g ginghen ſp door de
roode Zee/ als door drooge Aerde/ het welc-
ke de Egyptenaers oock verſoeckende/ zijn
verdroncken.

30 Door het gheloove h vielen de mueren
van Jericho/ als ſp tot ſeven dagen hadden
ommeringt gheweeſt.

31 Door het gheloove i Rahab de hoere de be-
ſpieders met de vrede ontfangen hebbende/
k en verginck niet met de onghehoorſame.

32 Ende wat wil ick meer ſegghen: want
de tijt ſoude mp begeven/ ſoude ic vertellen
van l Gedion/ m ende Barak / n ẽ Sam-
ſon/ o ende Jephte / p ende David / q ende
Samuel/ ende de Propheten.

33 De welcke door het gheloove hebben Co-
ninckrijcken overwonnen / gherechtichept
ghewracht/ beloften vercreghen/ r der Leeu-
wen muplen gheſtopt.

34 ſ De cracht des vyers wtgheleſcht / zijn
t u het ſcherpte des Sweerdts ontvloden/
x wt cranckhept ſterck geworden/ crachtich
ghewordẽ in den ſtrijdt / p hebben vreem-
de Heyrleghers doen wijcken:

35 De vrouwen hebben hare dooden wt de

q Exod.3.6 Mat.22.32 Actu.7.32
r Gen.22.16 Spr.44.23
ſ Of/ tot
t Gen.21.12 Rom.9.7 Galat.3.29
u Gen.27.28 30
x Gene.48.15
y Gen.47.31
z Of/ aenbade
a Of/ na
b Gen.50.24
c Exod.2.2 Acto.7.20
d Pſal.84.10
e Dat is/ ſulcke nuttichept als hp ſonder ſonde niet ghebruyckẽ conde
f Exo.12.13 21
g Exo.14.22
h Joſu.6.20
i Joſu.2.1
k Joſue.6.23 Jacob.2.25
l Judic.6.11
m Judic.4.6
n Jud.13.24
o Judic.11.1 ende 12.17
p 1.Sa.17.45 Spr.47.4.5
q 1.Sa.12.20
r 1.Sa.17.35 Sprach.47.3 Dan.6.27 1.Mac.2.60
ſ Dan.3.92
t Gri. de mont
u 2.Re.19.3
x Eſa.38.21
p Judic.15.8
3.Re.17.22 2.Reg.4.36

opstandinghe weder ghecreghen. Andere hebben hen laten als een Tamboer wt recken/de verlossinghe verachtende/om dat sy tot een beter opstandinge comen souden.

36 Andere zijn met bespottingen eñ geesselen versocht geweest/ ende oock a met banden ende ghevanckenisse:

37 b Sy zijn ghesteenicht/doorsnedẽ/versocht/ met den sweerde ghedoot: c sy hebben in Schaeps vellen eñ Geyten vellen ghewandelt/verlaten/verdruct/ qualijck gehandelt.

38 Der welcker de Werelt niet weerdich en was: ende hebben in de Woestijnen ghedwaelt/ende op Berghen/ende in Speloncken/ende in holen der Aerde.

39 Ende alle dese hebben door het gheloove ghetuyghenisse ghehadt: ende en hebben de belofte niet vercreghen:

40 Dewijle God wat beters voor ons voorsien hadde/ om dat sy sonder ons niet en souden volmaeckt worden.

a Jer.20.2
b 1.Reg.21.13
c 2.Reg.1.8 Mat.3.4

Dat xij. Capittel.

1. Vermaninghe tot lijdtsaemheyt/ 5. ghehoorsaemheyt/ 14. vrede ende heylicheyt/ 18. boven al om neerstelijc te hooren den Sone Gods te spreken tot allen.

1 Dewijle wy dan met soo groote een wolcke der ghetuyghen omneringt zijn/ a laet ons ooc alle last/eñ de seer aenliggende sonde afleggende/b volstandelijck den strijdt loopen/die ons is voorgeset:

2 Siende op den Leydtsman ende volmaker des gheloofs / Jesum / de welcke voor de vreuchde die hem voorgeset was / c heeft het Cruyce verdragen/ ende de schande veracht: d eñ is ter rechterhant des Throons Godts gheseten.

3 Want overlegt dat dese sulck een tegenspreken der Sondaren teghen hem gheleden heeft/ op dat ghy niet flau en wort/ eñ slap in uwe e ghemoet.

4 Ghylieden en hebt noch niet tot dẽ bloede wederstaen/strijdende teghen de sonde.

5 Ende ghylieden hebt de vermaninghe vergheten / de welcke tot u / als tot [hare] kinderen spreeckt: f Mijn sone/ en veracht de castijdinghe des Heeren niet / noch en verflaut niet / als ghy van hem ghestraft wordet.

6 g Want de Heere castijt hem/dien hy lief heeft: ende gheesselt eenen yeghelijcken sone dien hy aenneemt.

7 Ist dat ghylieden de castijdinghe verdraecht/God sal h u als kinderen aengaen. Want waer is een sone dien de vader niet en castijdt?

8 Maer ist dat ghylieden sonder castijdinghe zijt/ daer van sy alle deelachtich geworden zijn/soo zijt ghy dan Bastaerden/ ende niet kinderen.

9 Voort/wy hebben doch onse vleeschelijcke vaderen ghehadt die ons castijden/ eñ wy vreesdense: sullen wy niet veel meer den Vader der Gheesten onderdanich wesen/ende leven?

10 Want die hebben ons een weynich tijts na haer goetducken gecastijt: maer dese [castijt ons] tot [onsen] profijte / om dat wy zijner heylicheyt souden deelachtich wordẽ.

11 Alle castijdinghe als sy teghenwoordich is/en schijnt gheen vreuchde/ maer droefenisse te zijn: maer daer nae gheeft sy vreedsame vreucht der gherechticheyt/ allen die daer door gheoeffent zijn.

12 i Daerom recht weder op de traghe handen/ende slappe knyen:

13 Ende maeckt rechte ganghen met uwe voeten/ op dat het creupel niet af en dwale/ maer liever ghesont worde.

14 k Staet nae vrede met allen / l ende nae heylicheyt/sonder welcke niemant den Heere sien en sal.

15 m Ende siet toe/ dat niemant van de genade Godts en verachtere: dat daer niet eenighe wortel der bitterheyt spruytende/ beroert en make / ende door de selve vele ontreynicht worden.

16 Dat daer niemant en zy een Hoereerder/ oft onheylighe/ n ghelijck Esau/ die om een spijse zijn eerste gheboorten recht wech gaf.

17 o Want ghylieden weet dat hy oock daerna als hy de segeninge beerven wilde / verworpen wert: want hy en vant geen plaetse des berouws/hoewel hy die met tranẽ sochte.

18 Want ghylieden en zijt niet ghecomen p totten tastelijcken Berch/ende brandende vyer/ende donckerheyt / ende duysternisse/ ende onweder/

19 Eñ der Trompetten gheluyt/eñ stemme der woorden/q welcke diese hoorden/baden datmen hen niet meer en soude spreken:

20 [Want sy en condent niet dragen/] dat daer gebodẽ wert: r Ist dat eenich Dier dẽ Berch aentast / het sal ghesteenicht worden/ of met een gheschut doorschoten worden.

21 Ende dat ghesichte was soo vreesselijck/ dat Moses seyde: Jc ben bevreest eñ beve.

22 Maer ghyliedẽ zijt gecomẽ tot tẽ Berch Sion/eñ tot de Stadt des levendigẽ Gods/ tot dat s Hemelsche Jerusalem / ende de Vergaderinghe der t ontallijcker Engelen.

23 Eñ [tot] de Ghemeynte der eerstgeborenen die in den Hemel ghescreven zijn/ ende tot [tot] Godt den Richter over alle / ende tot de Gheesten der volcomen Heylighen/

24 Ende [tot] den Middelaer des Nieuwen Testaments Jesum/ende [tot] u het bloet der besprenginghe/ dat beter [dingen] spreeckt/dan het bloet x Abels:

25 y Siet toe/ dat ghy hem die daer spreeckt/ niet en veracht. Want ist dat die hem niet ontvloden en zijn/die den genen verachtedẽ die op Aerden sprack: veel meer wy/ ist dat wy hem weygheren/die van de Hemelen is.

26 Wiens stemme de Aerde doe beweechde: maer nu vercondicht hy/ende seyt: z Noch eenmael sal ick beweghen/niet alleenlijck de Aerde/maer oock den Hemel.

27 Dat [hy seyt:] Noch eenmael/bedinyt de veranderinghe der bewegelijcken dinghen/ als die ghemaeckt zijn/om dat het gene dat onbeweghelijck is/soude blijven.

28 Daerom dewijle wy een onbewegelijck Coninckrijcke ontfangen/ laet ons de genade houden/a door de welcke wy Gode behagelijc dienen/met eerweerdicheyt eñ vreese:

29 b Want onse Godt is een verteerende vyer:

a Rom.6.4 Ephes.4.23 Coloss.3.10 1.Pet.2.2 ende 4.1 Rom.12.12
b Of, door lijdtsaemheyt.
c Phil.2.8
d Heb.8.1
e Gri. zielen.
f Prov.3.11 Job.5.17
g Apoc.3.19
h Of/ tot u als kinderẽ comẽ.
i Esai.35.3
k Ro.12.18
l Mat.5.8
m 2.Cor.6.1
n Gen.25.33
o Gen.27.38
p Exo.19.12 ende 20.21
q Exo.20.19 Deut.18.16
r Exo.19.13
s Apoc.21.10
t Gr. legioens der enten.
u 1.Pet.1.2 Hebr.9.14
x Gen.4.10
y Heb.2.3
z Agge.2.7
a 1.Pet.2.4
b Deu.4.24

Dat xiij. Capittel.

1. Vermaninghe om de liefde te volghen/ herbergich/barmhertich/eerlijck/reyn te zijn/ 5. ende om met het tegenwoordige te vreden te zijn in dese Werelt: dat de wercken der Christenen gheregelt worden na den wille Godts.

a Gri. de broederlijcke liefde blijue/
b Rom.12.10
Ephes.4.3
1.Pet.1.22
ende 2.17
c Rom.12.13
1.Pet.4.9
d Gen.15.3
ende 19.2
e Mat.25.35
f Gri. gebonde
g Of, ander/
h Exod.23.8
Deut.16.19
Prou.15.16
i 1.Tim.6.6
Spr.29.30
k Deu.31.6
Josue.1.5
l Psal.59.5
ende 118.6
m Heb.13.17

Blijft a inde b broederlijcke liefde/ 1

Vergeet niet c herbergich te zijne. 2 d Want hier door hebben sommighe Enghelen gheherbercht onwetende.

e Ghedenckt der f gheuanghenen/ gelijck 3 of ghy mede gheuanghen waert: ende der verdruckten/ als of ghy oock selue inden lichame verdruckt waert.

Het houwelijc [is] g hy allen eerlijck/ en 4 een onbevleckt bedde: maer de hoereerders ende overspeelders sal Godt oordeelen.

h De wandelinghe zy sonder gierichept: 5 i weest te vreden met het ghene dat teghenwoordich is: want hy heeft geseyt: k Ic en sal v niet begeue/ noch en sal v niet verlate.

So dat wy met een vertrouwen seggen: 6 l De Heere is mijn hulper: ic en sal ooc niet vreesen wat my een mensche doen mach.

m Ghedenckt uwe Voorgangers / die v 7 het woort Gods ghesproken hebben: ende volcht haer gheloove nae/ aenmerckende de wtcoemste harer wandelinghe.

Jesus Christus is ghisteren ende heden 8 de selue/ ende inder eewichept.

n Jer.29.8
Mat.24.4
Rom.16.16
Ephes.5.6
Col.2.8.18
2.Thess.2.2
1.Joan.4.1
o Joan.6.27
Rom.14.17
p Exo.29.14
Leu.4.21
ende 6.30
ende 16.27
Num.16.3
q Joa.19.20

n Laet v niet ommevoeren met menigerley en vreemde leeringen. Want het is goet 9 het herte met de ghenade te versterken: o niet met spijsen die niet gheholpen en hebben/ de ghene die daer in gewandelt hebben.

Wy hebben eenen Altaer / vanden welcken te eten/ sy gheen macht en hebben/ die 10 den Tabernakel dienen.

p Want der Dieren / wiens bloet door 11 den Hoogenpriester in het Heylighe inghebracht wordt / dier seluer lichamen worden buyten den Legher verbrant:

q Daerom heeft oock Jesus buyten de 12 poorte gheleden / om dat hy het volck door zijn bloet soude heylighen.

Laet ons nu tot hem wtgaen buyten den 13 Leger/ zijne versmaethept draghende:

14 r Want wy en hebben hier geen blijvende stadt/ maer wy soecken de toecomende.

15 s Laet ons dan door hem altijts Gode de Offerhande des lofs offeren / dat is / t de vrucht der lippen/ die zijnen Naem belijde.

16 Ende en vergeet niet der weldadichept ende gedeylsaemhept / u want met sodanighe Offerhanden behaechtmen Gode.

17 x Weest uwen Voorgangheren ghehoorsaem ende onderdanich / want sy waken voor uwe zielen/ y als die rekenschap geuen sullen: op dat sy dat doen meughen met vreuchden / sonder suchten: want dat is v onprofijtelijck.

18 Bidt voor ons: want wy vertrouwen dat wy een goede conscientie hebben / soeckende onder allen wel te wandelen.

19 Maer ick bidde v te meer / dat ghy dat doet / op dat ick te eer v weder ghegheuen worde.

20 De Godt des vreden / die van de doode weder gebracht heeft z den grooten Herder der schape/ door het bloet des eewige Testaments/ onsen Heere Jesum Christum:

21 a Die volmake v in alle goede wercken/ om zijnen wille te doen/ makende in v/ dat voor hem wel behagelijck is / door Jesum Christum / den welcken zy de eerlijckhept van eewichept tot eewichept/ Amen.

22 Ick bidde v / Broeders / verdraecht het woort der vermaninghe / want ick hebbe v met corten woorden geschreuen.

23 Ghy weet dat onse broeder Timotheus b verlost is: met den welcken ick v sien sal/ ist dat hy corts coemt.

24 Groet alle uwe Voorgangers/ ende alle de Heylighen: Sy groeten v die van Italia zijn.

25 De ghenade zy met v allen/ Amen.

Tot de Hebreen/ gheschreuen van Italia/ [ghesonden] door Timotheum.

r Phil.3/20
s Of, so offeren wy dan.
t Ozee.14.3
u Phil.4.18
x Phil.2/29
1.Thess.5.12
1.Tim.5/17
y Ezech.3/18
ende 33/6
z Esa.40/11
Ezech.34/23
Joan.10/11
1.Pet.5/4
a 2.Cor.1/5
Phil.2/13
b Of, henen ghelaten.

De Alghemeyne Sendbrief Iacobi.

Argument.

De Apostel Jacobus straft swaerlijc de zeden ende gemeyne sonden zijns tijts/ leerende dat de warachtighe Religie niet gelegen en is in woorden/ ende ydele roeminghe van den gheloove/ maer in Godtsalichept/ de welcke warachtelijck goede wercken voortbrengt. Hy leert oock vele noodighe/ ende nutte gheboden van Christelijcken leuen.

Dat eerste Capittel.

2. De nutticheit des Cruyces/ 17. ende de oorspronck alles goets/ 21. de maniere van hem te onderworpen den woorde Gods/ 26. ende de warachtighe Religie.

a Act.8.1
1.Pet.1.1
b Rom.5.3
1.Pet.1.6
c Rom.5.3
1.Pet.1.7
d Prou.3.3

Jacobus een Dienstknecht Gods/ 1 ende des Heeren Jesu Christi: den twaelf gheslachten/ a die inde verstroyinghe zijn/ Salichept:

b Mijne Broeders / acht dat 2 voor groote vreuchde / als ghy in veelderhande versoeckinghe coemt:

c Wetende dat de beproevinghe uws ge- 3 loofs lijdtsaemhept werckt:

Maer de lijdtsaemhept hebbe een vol- 4 maeckt werck/ op dat ghy volmaect zijt/ en gheheel in gheenen dinghe ghebreckelijck.

d Ende ist dat yemant van v / wijshept 5 gebreck heeft/ dat hy die begheere van Gode/ die se eenen yeghelijcken mildelijck geeft/ ende niet en verwijt: ende hem sal ghegheuen worden.

6 e Maer dat hy met gheloove begheert/ niet twijffelende: want die twijffelt/ die is gelijcke de vloet der Zee/ die door den wint ghewaecht ende ghedreuen wort.

7 Want sulck een mensche/ en dencke oock niet dat hy yet ontfangen sal van de Heere.

8 Een f wanckelmoedich man / is onghestadich in alle zijne weghen.

9 Maer een broeder die vernedert is / die roeme in zijne hoochept.

10 Ende die rijcke is / [die roeme] in zijne vernederinghe/ want hy sal als een bloeme des gras vergaen:

11 g Want [ghelijck] de Sonne is opgegaen met hitte/ ende heeft het gras verdwijnt/ en zijn bloeme is afgeuallen/ en de cierlijchept zijns aensichts is vergaen: also sal oock de Rijcke in zijne h weghen verdwijnen.

e Jer.29.12
Mat.7.7
ende 21.22
Mar.11.14
Luce.13.6
Joan.14.13
ende 16.24
1.Joan.3/22
ende 5.14
f Grieckx, tweezielich
g Esai.40.6
Spr.14.18
1.Cor.7.31
Jacob.4.14
1.Pet.1.24
1.Joan.2.14
h Ofte, ouervloedicheden

i Job.5.17 / k 1.Tim.4.8 / 1.Pet.5.4 / Apoc.2.10

12 i Salich is de man/ die de versoeckinghe verdraecht: want als hy sal beproeft zijn/ sal hy k de croone der heerlijckheyt ontfangen/ de welcke de Heere beloeft heeft/ den genen die hem lief hebben.

l Griecks woorde van Quade versocht.

13 Niemant die versocht wort: segghe l dat hy van Gode versocht wort: want Godt en can niet gheenen quade versocht worden: hy en versoeckt oock niemant.

14 Maer een yeghelijck wort versocht/ als hy van zijne eyghen begheerlijckheyt afgetrocken ende verlockt wort.

15 Daer nae/ als de begeerlijckheyt ontfanghen heeft/ baert sy de sonde/ ende de sonde als sy volbracht is/ brengt de doot voort.

16 Dwaelt niet mijne lieue Broeders:

m 1.Cor.4.7 / Prou. 2.6

17 m Alle goede gifte/ en alle volmaecte gaue is van bouen comende/ van den Vader der lichten/ by den welcken geen veranderinghe/ of veranderlijcke beschaduwinge en is.

n 1.Cor.4.15 / Galat.4.19 / 1.Pet.1.23

18 n Nae zijnen wille heeft hy ons ghegenereert/ door het woort der waerheyt/ om dat wy souden wesen eenighe eerstelinghen zijner Creatueren.

o Pro.17.27 / Sprac.5.13

19 So dan/ mijn lieue Broeders/ o een yeghelijck mensche zy rasch om te hooren/ trage tot spreken/ ende trage tot toornicheyt:

20 Want de toornicheyt des mans/ en werct Godts gherechticheyt niet/

p Ro.13.12 / Coloss.3.8

21 p Daerom alle vuylicheyt en ouervloet der boosheyt wechworpende/ ontfangt met alle lieflijckheyt het woort dat in v geplant wort/ het welck uwe zielen can salich maken.

q Mat.7.21 / Rom.2.13 / r Luce.6.27

22 q En weest daders des woorts/ en niet alleenlijck hoorders/ v seluen bedrieghende:

23 r Want ist dat yemant het woort hoort/ ende niet en doet/ dese is ghelijck een man die s zijn aengheboren aensichte bemerckt in eenen spieghel.

s Gri. het aensichte zijner gheboorten.

24 Want hy heeft hem seluen bemerckt/ ende is wech ghegaen/ ende heeft terstont vergheten hoedanich hy was.

t Mat.5.19

25 t Maer die de volmaeckte Wet der vrijheyt insiet/ ende in die ghedurich blijft: dese/ dewijle hy gheen vergetelijck hoorder en is/ maer een dader des wercks/ sal salich wesen in zijn doen.

u Psal.34.14 / 1.Pet.3.10 / Jacob.3.5

26 u Ist dat yemant onder v lieden denckt/ dat hy Godsdienstich is/ ende zijn tonghe niet en bedwingt/ maer verleyt zijn herte: sulcker Godtsdienst is ydel.

27 De suyuer en onbeuleckter Godtsdienst voor Godt den Vaders/ is dese:

x Gr. opsien/ of/ toesien/

28 De Weduwen ende Weesen in hare verdruckinge x besoecken/ ende hemseluen onbeuleckt houden van der Werelt.

Dat ij. Capittel.

1. Hy recommandeert den oorspronck ende regel des rechten oordeels/ ende aller goeder wercken/ 14. namelijck/ het leuende gheloone ende liefde.

a Leui.19.15 / Deut.1.17 / ende 16.19 / Prou.24.23 / Sprac.42.1

1 Mijne broeders/ hebt het gheloone onses Heeren Jesu Christi der eerlijckheydt/ niet a in wtnemінge der persoonen.

2 Want ist dat in uwe vergaderinge coemt een man met eenen gouden rinck/ in cierlijcke cleedinge: ende daer oock een arm man coemt met een vuyle cleedinghe/

3 Ende ghy siet op hem/ die het cierlijcke cleet draecht/ ende segt tot hem: Sit ghy hier wel: ende segt tot den Armen: Staet ghy daer: of sit hier onder mijne voetbanck.

4 Hebt ghy niet onderschept ghemaect by v seluen/ ende zijt oordeelders ghewordẽ/ verkeerdelijck bedenckende?

b Joan 7.48 / 1.Cor.1.27

5 b Hoort mijne lieue Broeders/ heeft God niet de Arme deser Wereldt vercoren/ om rijcke te zijn in het gheloone/ ende Erfghenamen des Coninckrijcx/ dat hy beloeft heeft den ghenen die hem lief hebben?

6 Maer ghy hebt den Armen versmaet. Verdrucken v niet de Rijcke door ghewelt/ ende trecken v tot de Richtstoelen?

c Of daer ghy na genaemt zijt

7 Lasteren die selue niet den goeden Name c die ouer v aengheroepen is?

d Leu.16.18 / Mat.22.38 / Mar.12.31 / Rom.13.9 / Galat.5.14 / Ephes.5.2 / 1.Thess.4.9 / e Ezec.18.28 / Mat.5.19 / f Of, faelt/ / g Exo.20.14 / Mat.5.27

8 Nochtans ist dat ghy de Coninckljcke Wet volbrengt nae de Schrift: d Ghy sult uwen naesten lief hebben als v seluen/ soo doet ghy wel.

9 Maer ist dat ghy den persoon aensiet/ so werckt ghy sonde/ ende wort van de Wet als ouertreders ghestraft.

10 e Want so wie de gheheele Wet ghehouden heeft/ en in een dinck f misstreedt/ die is in allen schuldich.

11 Want die ghesept heeft: g Ghy en sult geen Ouerspel doen/ die heeft oock ghesept: Ghy en sult niet dootslaen. En of ghy geen ouerspel gedaen en hebt/ maer hebt gedoot/ so zijt ghy een ouertreder der Wet geworden.

h Mat.6.15 / ende 8.35 / Marc.11.25 / Luce.16.25

12 Spreeckt so/ ende doet so/ als die door de Wet der vrijheyt sult gheoordeelt worden.

13 h Want een onbarmhertich oordeel [sal gaen] ouer hem die gheen barmhertichheyt ghedaen en heeft: ende de barmherticheyt roemt teghen het oordeel.

i Mat.7.26 / Jacob.1.23

14 i Wat nutticheyt ist/ mijne broeders/ soo yemant sept dat hy het gheloone heeft/ ende en heeft de wercken niet? can hem dat gheloone salich maken?

k Luce.3.11 / 1.Joan.3.17

15 k Ist dat eenighe broeder of suster naect zijn/ ende ghebreck hebben van den daghelijckschen cost.

16 Ende yemant van v tot hen sept: Gaet in vrede/ wort warm/ ende versaet: en hen des lijfs nootdruft niet en geeft/ wat helpt dat?

17 Also oock het gheloone/ ist dat het gheen wercken en heeft/ soo is het by hemseluen doot.

l Of/ sonder uwe/ etcet.

18 Maer men mach oock seggen: Ghy hebt het gheloone/ ende ick hebbe de wercken: bewijst nu v gheloone l wt uwe wercken: ende ick sal v wt mijne wercken mijn gheloone bewijsen.

m Marc.1.24

19 Ghy ghelooft dat daer een Godt is: ghy doet wel: m de Duyuelen geloouent oock/ ende grouwelen.

20 Maer wilt ghy weten/ O ydel mensche/ dat het geloone sonder de wercken doot is?

n Gen.22.10 / o Of/ inde wercken crachtich was/

21 Is niet Abraham onse Vader wt de wercken gherechtueerdicht/ n als hy Isaac zijnen Sone op den Altaer geoffert hadde?

22 Siet ghy dat het gheloone o zijne wercken geholpen heeft/ ende dat wt de wercken het gheloone volmaeckt was?

p Gen.15.6 / Rom.4.3 / Galat.3.6

23 Ende de Schrift wort veruult/ die daer sept: p Ende Abraham gheloof de Gode/ en het wert hem gerekent tot rechtueerdicheyt/ ende hy is een vrient Gods ghenaemt.

24 Siet ghy dan/ dat de mensche wt de wercken gherechtueerdicht wort/ ende niet alleenlijck wt den gheloone?

Ende

q Josue.2.1 ende 6.23 Heb.11.31

25 Ende desgelijcx oock q Rahab de hoere/ wert sy niet wt de wercken gherechtveerdicht: als sy de boden ontfangen/ende door eenen anderen wech ghesonden hadde?

26 Want ghelijck het lichaem sonder geest doot is/also is oock het gheloove sonder de wercken doot.

Dat iij. Capittel.

1. Hy verbiet de begeerte van anderen te oordeelen/ 5. ende beschrijft so wel de eyghenschap der tonghe/ 13. als der valscher ende warachtigher wijsheyt.

a Mat.23 b Ezech.3.18 ende 33.6 Heb.13.17 c Spr.14.2 ende 19.16 ende 25.11

1 Mijne Broeders / a weest niet vele Meesters / wetende / b dat wy te swaerder oordeel sullen hebben.

2 Want wy struyckelen alle in velen: c ist dat yemant in woorden niet en struyckelt/ die is volmaeckt / ende can oock geheel zijn lichaem dwinghen.

3 Siet/ wy steken den Peerdē toomen inden muyl/om dat wijse ons souden gehoorsaem maken / ende wy buyghen het geheele lichaem.

4 Siet oock de schepen/ hoewel sy so groot zijn/ende van harde winden ghedreven : sy worden met eenen seer cleynen roere ommegheuoert/ waer de beweghinghe des Stierders wil.

d Spr.28.13

5 d Alsoo oock de tonghe is een cleyn lidt/ ende roemt groote dinghen : Siet een cleyn vyer/hoe e grooten Bosch het ontsteeckt?

e Of/veel materie f Griecx/der

g Of/dē loop des levens/ Gri.loop der gheboorten/

6 De tonge is oock een vyer/ eē Werelt f vol ongerechticheyts. Also wort de tonge in onse leden ghestelt / besmettende het gheheele lichaem/ ontstekende g de gheschapen Werelt/ende is ontsteken van der Helle.

7 Want de natuere aller Dieren ende Vogelen/ ende de cruypende Beesten/ende der Zeedieren/wort ghetempt/ende is getempt vander menschelijcker natuere:

8 Maer de tonghe en can geenen mensche temmen [sy is] een onbedwingelijck quaet/ vol van doodtlijcken fenyne.

h Gen.1.27 Sap.2.23

9 Door haer loven wy Godt/ eñ dē Vader: eñ door haer vervloecken wy de menschen/ h die na de gelijckenisse Gods gemaeckt zijn.

10 Wt eenen monde coemt segheninge ende vloeck. Mijne Broeders / het en betaemt niet dat het also gheschiede.

11 Geeft oock een Fonteyne wt eenen gate soet ende suer?

12 Mijne Broeders / can oock een Vijgheboom Olijven draghen / of een Wijnstock Vijghen? Also en can oock gheen Fonteyne sout ende soet water gheven.

i Ephe.5.8.9

k Ro.13.13

13 Wie is daer wijs ende verstandich onder u lieden / i die bewijse wt zijne goede wandelinghe zijn wercken/in saechtmoedighe wijsheyt.

l 1.Cor.2.6

14 k Ist dat ghy bitteren nijt eñ tweedracht hebt in u herte/ wilt niet roemen / ende der waerheyt lieghen.

m 1.Cor.3.3 Galat.5.19

15 l Want dat en is de wijsheyt niet die van bovē coemt/maer is Aerdtsch/vleeschelijck/ende Duyvelsch.

16 m Want waer nijdt ende tweedracht is/ daer is oproer/ende alle boose wercken.

n Of/onderscheydinghe

17 Maer de wijsheyt die van boven is/ die is ten eersten suyver / daer nae vreedsaem/ redelijck/ ghe[s]eggelijck/ vol barmherticheyt ende goede vruchten/ sonder n wtneminge/ niet gheveynst.

18 Eñ de vrucht der rechtveerdicheyt wort in vrede ghesaeyt/den ghenen die vrede maken.

Dat iiij. Capittel.

4. De vrientschap der Werelt strijdt teghen de vrientschap Godts/ 6. den welcken men moet ghehoorsaem zijn / ende den Duyvel wederstaen/ 11. sonder van malcanderen quaet te spreken/ 13 ende hemselven in alle dinghen ghedraghen nden wille des Heeren.

1 Waer van coemt dē twist ende strijdt onder u? Ist niet hier van/ wt uwe wellusten die in uwe ledē stryden?

a Of/doodet/

2 Ghy begeert/eñ en hebt niet. Ghy a benijt eñ begheert vyerichlijck/eñ en cont niet gherijghen. Ghy vecht eñ strijdt/ende ghy en hebt niet/daerom dat ghy niet en bidt.

b Mat.20.22 Rom.8.26

3 Ghy bidt/ ende en ontfangt niet/ b daerom dat ghy qualijck bidt / om dat ghijt in uwe wellusten verdoen soudt.

c Joā.15.19 Galat.3.10 1.Joan.2.15

d Genes.6. ende 8.

4 Overspeelders ende Overspelerssen / en weet ghy niet dat de vrientschap des Werelts/vyantschap Gods is? c Soo wie dan der Werelt vrient wil zyn/die wort Godts vyant ghestelt.

5 Of meynt ghy dat de Schrift ijdelijck seyt : d De Gheest die in u woont is gheneycht tot nijdicheyt.

e Prou.3.34 1.Pet.5.5

f Ephe.4.27 1.Pet.5.9

6 Maer sy gheeft meerder ghenade/[daer in/] dat sy seyt: e Godt wederstaet dē hoovēerdigē/maer dē nederigē geeft hy genade.

7 Daerom weest God onderdanich: f Wederstaet den Duyvel/ ende hy sal van u vlieden.

g Of/dobbel van herten.

h Luce.6.25

8 Naket tot Godt / eñ hy sal tot u naken: Reynicht de handen ghy sondaers/ suyvert de herten/ghy g twijffelmoedighe.

9 h Weest bedruckt ende droevich / ende weent/laet u lachen in droefheyt veranderē/ ende uwe blijschap in droeffelijckheyt.

i Job.22.29 Prou.29.23 Mat.23.12 Luce.14.11 ende 15.14 1.Pet.5.5

10 i Vernedert u voor Godt / ende hy sal u verhooghen.

11 Broeders / en spreeckt niet qualijck van malcanderen : wie van zijnen broeder qualijck spreeckt / ende zijnen broeder oordeelt/ die spreeckt qualijck vande Wet / ende oordeelt de Wet. Ende ist dat ghy de Wet oordeelet/so en zijt ghy geen dader der Wet/ maer een oordeelder.

k Rom.14.4

12 Daer is een Wetghever / die can behouden eñ verderven : k Wie zijt ghy die eenen anderen oordeelet.

l Luce.12.18

13 Wel aen nu / ghy die segt : l Heden oft morghen sullen wy gaen tot die Stadt/ eñ daer een Jaer blyven / ende coopmanschap doen/ende winninghe doen:

m Esa.40.6 Spr.14.18 1.Cor.7.31 Jacob.1.11 1.Pet.1.24 1.Joan.2.17

n Acto.18/21 1.Cor.4/19 Heb.6/4

14 (Ghy die niet en weet wat morghen [geschieden sal.] m Want wat is u leven? want het is een damp die weynich tyts gesien wort/ende daer nae vergaet:)

15 Waer voor ghy segghen soudt : n Ist dat de Heere wil/ende [ist dat] wy leven/so sullen wy dit of dat doen.

16 Maer nu roemt ghy van uwe hooveerdicheden/ alle sulcken roem is boos.

o Luce.12/47

17 o Wie dan weet goet te doen / ende niet en doet/ die heeft sonde.

Dat v. Capittel.

1. Vermaninge tot de Rijcke/ende tot de arme verdruckte/ 13. hoemen hem dragen moet/ so wel in teghenspoet als in voorspoet/ 14. van de salvinghe der siecken/ 16. biechte/ ghebet/ 19 de dwalende te rechte te brenghen.

Apoc.18.28 / Amos.6.1 / Luce.6.24 / 1.Tim.6.9

WEl aen a nu ghy Rijcke/weent ende 1 huylt ouer uwe ellendicheden/ die v onercomen sullen.

Uwe rijckdom is verrot / ende uwe clee- 2 deren zijn vol moeten ghewordden.

Uwe goudt ende siluer is verroest / ende 3 haren roest sal [teghen] v tot ghetuygenisse wesen/ende als vyer uwe vleesch verteeren. b Ghy hebt in de laetste dagen schat verga- dert.

b Rom.2.5

Siet/de c loon der Wercklieden die uwe 4 Ackers ghemaeyt hebben/den welcken ghy verrort hebt/ roept : ende de stemmen der Maeyers zijn gecomen tot in de ooren des Heeren Sebaoths.

c Leu.19.13 / Deut.24.14 / Tob.4.15

d Ghy hebt leckerlijck geleeft op der Aer- 5 den / en wellusten ghehadt / ghy hebt uwe herten ghevoet/als in eenen e Feestdaghe.

d Job.21.13 / Luce.16.19 / 25. / e Gr.dage der Slachtinghe.

Ghy hebt den rechtueerdighen veroor- 6 deelt/ende gedoot die v niet en wederstaet.

So weest dan lanckmoedich Broeders/ 7 tot de toecoemste des Heeren. Siet / de Landtman verwacht de costelijcke vrucht des Lants/ende is lanckmoedich daer ouer/ tot datse den vroeghen ende spadigen regen ontfanghen heeft.

Weest ghy oock lanckmoedich/versterct 8 uwe herten / want de coemst des Heeren naerdert.

Sucht niet teghen malcanderen / Broe- 9 ders/op dat ghy niet f gheoordeelt en wordt. Siet/de Rechter staet voor de deure.

f Of verdoemt

Mijne Broeders / neemt de Propheten 10 tot een exempel des lijdens ende lanckmoe- dicheyt / de welcke in den Naem des Hee- ren ghesproken hebben.

Siet / g wy achtense gheluckich die ver- 11 dragen . Ghy hebt de h verdraechsaemheyt Jobs gehoort : ende ghy hebt ghesien het eynde des Heeren/i k want de Heere is seer barmhertich ende medelydich.

g Matt.5.11 / h Job.1.21. 22. / i Nu.14.18 / Psal.103.9 / k Of/dat / l Mat.5.34 / 2.Cor.1.18

12 Voor alle dinghen / mijne Broeders/ l sweert niet/ noch by den Hemel / noch by der Aerden/noch eenigen anderẽ eedt:maer uwe Jae/zy Ja/ende (uwe) Neen/ Neen: op dat ghy niet en valt in gheueynstheyt.

13 Is daer yemant onder v in lijden/dat hy bidde : Is daer yemant goets moets / dat hy singhe.

14 Is daer yemant onder v cranck/ dat hy de Ouderlingen der Ghemeynte ontbiede/ ende dat sy ouer hem bidden/ m ende hem salven met Olye inden Name des Heeren.

m Mat.6.11

15 Ende het ghebedt des gheloofs sal den siecken helpen/ende de Heere sal hem op hel- pen : ende ist dat hy ghesondicht heeft / het sal hem vergeuen worden.

16 Belijdt malcanderen de misdaden/ ende bidt voor malcanderen/op dat ghy ghesont wordet : Want een crachtich ghebedt des Rechtueerdighen vermach vele.

17 n Elias was een mensche sulcker belwe- ginghen onderworpen als wy / en hy badt een ghebedt dat het niet reghenen en soude: ende het en regende niet op der Aerden/drie Jaren ende ses maenden lanck.

n 1.Reg.17.1 / Luce.4.25

18 o Ende hy badt wederom/ende de Hemel gaf reghen / ende de Aerde bracht haer vrucht voort.

o 1.Re.18.45

19 Broeders/p ist dat yemant onder v van- der waerheyt ghedwaelt is / ende hem ye- mant bekeert:

p Mat.18.15

20 Die wete/dat de ghene die den Sondaer van dwalinghe zijns weechs bekeert / de ziele van der doot behoeden sal/ ende q vele sonden bedecken.

q Of/ veelheyt der/etcet.

De eerste Alghemyne Send- brief des Apostels Petri.

¶ Argument.

NV zijn daer noch seuen seer heylighe Sendbrieuen/die van de Oude ghenoemt worden Canonice/ om dat sy tot den Canon/dat is/ Regel der Schriftuere behooren ende Catholice/dat is/ Alghemeyne/ om dat sy niet tot eenighe sekere sonderlijcke/maer tot allen Ghemeynten geschreuen zijn. Onder de welc- ke de Apostel Petrus twee gheschreuen heeft. In den eersten vermaent hy de Gheloovighen tot lijdsaem- heyt ende standuastichheyt des gheloofs / ende verclaert daerentusschen sommighe verborghentheden des gheloofs. Bouen desen leert hy een heylich leuen ende wijst de ghetrouwe/ verdruckte Dienstknechten/ en Priesters ofte Herders des volcr. Inden anderen prophetéert hy van de laetste ongheluckinge/dat is/ on- se Antichristische tijden/vermanende dat wy de oprechticheyt der Euangelischer leere lief hebben ende va- ste houden. Dit selue doet oock den Apostel Judas in zijnen Sendbrief.

Dat eerste Capittel.

2. Door het eynde der ghenaden Christi/ door de natuere Gods ende zijns woorts/vermaent hy tot lijdsaemheyt/geloove/ heylicheyt/ ende liefde/ 24. ende bewijst de nieticheyt aller Creatueren buyten desen woorde.

a Acts.8.1 / Jacob.1.1 / b Of/tot/ Grieer in / c Heb.12.24 / d Rom.1.7 / 1.Cor.1.2 / Galat.1.3 / Ephes.1.2 / e 2.Cor.1.3 / Ephes.1.3 / Rom.6.23

PEtrus een Apostel Jesu Christi: 1 a den verstroydẽ vreemdelingen in Ponto / Galatia / Cappadocia/ Asia/ende Bithynia/

Die vercoren zijn nae de voor- 2 sienicheyt Gods des Vaders/b door de hey- lichmakinge des geests/tot gehoorsaemheyt c en besprenginge des bloets Jesu Christi: De genade en vrede zy v vermenichvuldicht.

e Geloeft zy Godt/ende de Vader onses 3 Heeren Jesu Christi/ f die nae zijne groote barmhertichheyt/ ons wedergheboren heeft tot een leuende hope / g door de opstandenis- ghe Jesu Christi van de dooden/

g 1.Cor.15/19

4 Tot een onuerderffelijcke / onbevlecke- lijcke ende onuerwelckerlijcke Erue / h die in de Hemelen bewaert is voor i * v/

h Coloss.1.5 / 2.Tim.1.12 / i * And.ons/ Die wy / k Of/wy / l Of worden/ / m Rom.5.1 / Jacob.1.2 / n Heb.10.37 / 1.Pet.5.10

5 Ghy k die in de cracht Godts bewaert l wort/ door het gheloove / tot de salicheyt/ die bereyt is/om ten laetsten tijde ontdeckt te worden/

6 m In de welcke ghy v verheucht / n een cleyne tijt/soo het noot is/bedroeft zijnde in menigherley versoeckingen:

7 o Op dat de beproevinghe uws gheloofs [de beproevinghe] des veel costelijcker dan [de beproevinghe] des gouts/het welcke verganckelic is en [noch- tans] door het vyer beproeft wort: beuondẽ worde v [te zijn] tot lof/ en eere/ende eerlijc- heyt/in de openbaringhe Jesu Christi.

o Esa.48.10 / 1.Cor.3.13 / Jacob.1.3 / 1.Pet.4.12

p Den welcken ghy niet ghesien en hebt/ 8 nochtans lief hebt: den welcken ghy nv niet en siet/ ende gheloost nochtans [in hem/] ende verheucht v met onwtsprekelicke ende heerlijcker vreuchdē/

Vercrijghende het eynde ws gheloofs/ 9 [namelijck/] uwer zielen salicheyt.

Van welcke salicheyt / ondersocht ende 10 ondervraecht hebben/ q de Propheten / die van der ghenade aen v lieden gheprophe-teert hebben.

r Ondersoeckende / op wat of hoedani- 11 ghen tijdt/de Geest Christi die in hen was/ duyde/te voren betuygende * het lijden dat op Christum [comen soude/] ende de heer-lijckheyt daer na.

Den welcken geopenbaert is/dat sy niet 12 hen seluen / maer ons dit bedienden/ dat v nv vercondicht is/ door de ghene die v ghe-predickt hebben het Euangelium / s door den Heylighen Gheest / die van den Hemel ghesonden is/ t het welcke de Enghelen be-gheeren te aensien.

u Daerom schort op de lendenen ws ver- 13 stants/ weest nuchteren/ en hoopt volmaec-telijck op de ghenade / die v aenghebođen wort x inde openbaringhe Jesu Christi.

Als gehoorsame kinderen/ maeckt v niet 14 ghelijckformich der begheerlijckheden die te voren in uwe onwetenheyt waren.

Maer ghelijck hy die v gheroepen heeft/ 15 heylich is / y wort ghy oock heylich in alle uwe wandelinghe:

Daerom dat gheschreuen is: z Weest 16 heylich/want ick ben heylich.

Ende ist dat ghy hem a tot eenen Vader 17 aenroept/ b die sonder aensien der persoonē oordeelt/nae eens yegelijcx werck / so wan-delt met vreese/ den tijt die ghy hier woont:

c Wetende dat ghy niet met vergancke- 18 lijcke [dingen/] siluer of gout verlost en zijt/ wt uwe ydele wandelinghe / die van den Ouderen ouergheghenen was:

d Maer met den dierbaren bloede Chri- 19 sti/ als eens onstraffelijcken ende onbevlec-ten Lams/

e De welcke wel voorsien was voor de 20 scheppinge der werelt: maer is geopenbaert in dese laetste tijden om uwent wille.

Ghy die door hem ghelooft in Godt / die 21 hem wt de dooden opgeweckt heeft/ f ende hem heerlijckheyt gegeuē heeft/om dat ghy gheloone ende hope op Godt hebben sout.

Ghy die uwe zielen ghereynicht hebt in 22 de gehoorsaemheyt der waerheyt/ door den Gheest/ g tot ongheueyſde broederlijcke liefde: hebt malcanderen vyerichlijcken lief wt reyner herten:

h Ghy die wedergheboren zijt / niet wt 23 verganckelijcken / maer wt onverganckelijcken zade / door het i woort des leuenden ende eewelijck blijuenden Godts.

k Want alle vleesch is als gras/ende al- 24 le de eerlijckheydt des menschen is als de bloeme des gras: het gras is verdoret/en-de de bloeme is afgheuallen.

Maer het woort des Heeren blijft inder 25 eewicheyt: ende dit is dat woort dat v ver-condicht is.

p Joan.20.29
q Gene.49.10 Dan.2.44 Aggei.2.8 Zachar.6.12
r Dan.9.24
* Psal.22.7 Esai.53.3.4.5
s Act.2.4
t Ephes.3.10
u Luce 12.35 Ephes.6.14
x Of/tot
y Luce 1.74
z Leui.11.45 ende 19.2 ende 20.7
a Of, Vader noemt
b Deut.10.17 2.Par.19.7 Job.34.19 Sap.6.8 Syr.35.16 Act.10.34 Rom.2.11 Galat.2.6 Ephes.6.9 Coloss.3.25
c 1.Cor.6.20 ende 7.23
d Act 20.28 Heb.9.12 Apoc.2.5
e Rom.16.24 Ephes.1.9 ende 3.9 Coloss.1.26 2.Tim.1.10 Tit.1.2
f Act.2.33 Phil.2.9
g Rom.12.10 Ephes.4.3 Hebr.13.1 1.Pet.2.17
h Jaco.1.18 Joan.3.8
i Of, leuende ende eewelijck blijuende woort Godts.
k Esaie 40.6 Syr.14.18 1.Cor.7.31 Jacob.1.10 ende 4.14 1.Joan.2.17

Dat ij. Capittel.

1. Hy vermaent de gheloouighe/dat sy worden kinderen in het quade / 11. tot de vruchten der wedergheboorte/ 13. tot ghehoorsaemheyt der Ouerheden en tot lijdsaemheyt/ 22. schilderende hen den Heere Jesum leuendichlick voor ooghen.

1 So legt dan af alle boosheyt/ende bedriegerije/ ende gheueynstheden/en-de nijdt/ende alle achterclappinghen:

2 a Ende begeert de redelijcke ende onuer-valschte melck/als kinderkēs die maer nieu gheboren zijt/op dat ghy daer door opwasset:

3 b So ghy anders ghesmaeckt hebt / dat de Heere goedertieren is:

4 c Tot den welcken comende / die eenen leuendighen Steen is / van den menschen wel verworpen/ maer by Gode wtuercoren ende dierbaer:

5 Wort oock ghy selue als leuende Stee-nen/getimmert d tot een geestelijck Huys/ e ende heylich Priesterdom/ f om gheeste-lijcke Offerhanden te doen/die Gode beha-ghen door Jesum Christum.

6 Daerom staet oock inde Schrift: g Siet/ ick legge in Sion eenen costelijcken en dier-baren wtersten Hoecksteen / en wie in hem ghelooft/ die en sal niet beschaemt worden.

7 V dan/ghy die ghelooft/ is [hy] eerlijck/ maer den ongeloouigen/is h de Steen dien de Timmerlieden verworpen hebben / het Hooft des hoecx ghewordden/

8 i Ende een Steen der aenstootinge/ende een Steenrotze der ergernisse/ [namelijck/] den ghenen die hen aen het woort stooten/ onghehoorsaem zijnde / daer sy oock k op ghesedt waren.

9 l Maer ghy zijt een wtuercoren geslach-te / m een Coninclijck Priesterdom / een heylich volck/een vercreghen volck/om dat ghy sout vercondigen de deuchden des ge-nen / die v wt der duysternisse gheroepen heeft/tot zijnen wonderlijcken lichte.

10 n Die voortijden geen volck en [waert/] maer nv Gods volc [zijt:] die voortijdē niet ontfermt en waert/maer nv ontfermt zijt.

11 Lieue/ick vermane v als * wtlanders en-de vreemdelinghen/ o onthout v van vlee-schelijcke begheerlijckheden / die teghen de ziele strijden:

12 p Ende hout uwe wandelinge eerlick on-der de Heydenen: q op dat sy in het gene dat sy van v seggen / als van quaetdoenders/ r wt de goede wercken aenmerckende/ Godt prijsen in den dach der besoeckinghe.

13 s So weest dan aller menschelijcker t or-dinantie onderdanich/om des Heeren wille: het zy den Coninck: als den Ouersten/

14 Het zy dē Stadthouderē/ als dē genē die van hē gesondē wordē: tot wrake der quaet doenders/ ende tot prijs der goetdoenders.

15 u Want also is de wille Godts/ dat ghy met weldoen / stopt de onwetentheyt der dwasen menschen.

16 x Als Vrije/ende niet als de vrijheyt heb-bende tot een decksel der boosheyt : maer als Dienstknechten Godts.

17 y Eert eenen yegelijcken: z Hebt het broe-derschap lief. Vreest Godt. a Eert den Co-ninck.

18 b Ghy Huysknechtē/weest met aller vree-se den Heerē onderdanich/niet alleenlick dē goedē en redelicken/maer oock den harden.

19 c Want dat is genade/ist dat yemant om

a Rom.6.4 1.Cor.14.20 Ephes.4.23 Coloss.3.8 Hebr.12.2 Mat.18.3
b Psal.34.9
c Ephes.2.20
d Hebr.3.6
e Apoc.1.6 ende 5.10
f Rom.12.1 Heb.12.28
g Esaie 28.16 Rom.9.33
h Psa.118.22 Mat.21.42 Act.4.11
i Esa.8.14 Rom.9.33
k Of toe
l Exod.19.5 Deut.7.6 ende 14.2 ende 26.18 Ephes.1.15
m Apoc.1.6 ende 5.11
n Ozee 1.10 ende 1.23 Rom.9.26
* Of/als vreemde inwooners ende Lantreysers/
o Rom.13.14 Galat.5.16
p Rom.12.17 2.Cor.8.21 Phil.2.15
q Tit.2.8 1.Pet.3.16
r Mat.5.16
s Rom.13.1 Tit.3.1
t Griecx/creatuere
u Tit.2.8
x Joan.8.32 Rom.6.18 Galat.5.1
y Rom.12.10 1.Pet.5.5
z Rom.12.10 Ephes.4.3 Hebr.13.1 1.Petr.1.22
a Mat.22.21
b Ephes.6.5 Coloss.3.22 1.Tim.6.1 Tit.2.9
c 2.Cor.7.10

d Grieer/conscientie Godts

der d Godlijcker conscientien wille swaricheyt verdraecht lijdende tonrechte.

20 Want wat eere ist/ist dat ghy verdraecht/ als ghy ghesondicht hebbende/ gheslaghen wort? e maer ist dat ghy verdraecht als ghy wel doet/ ende nochtans te lyden hebt/ dat is ghenade by Godt.

e Mat.5.10 1.Pet.3.14 ende 4.14

21 Want hier toe zijt ghy gheroepen/ want Christus heeft oock geleden voor ons: f ons een exempel achterlatende/ om dat ghy zijne voetstappen sout nauolghen.

f Joan.13.14 Phil.2.5 1.Joan.2.6

22 g Die gheen sonde gedaen en heeft/ noch daer en is gheen bedroch in zijnen monde ghevonden:

g Esaie 53.9 2.Cor.5.22 1.Joan.3.5

23 h Die als hy versmaet was/ en heeft niet wederom ghesmadicht: ende en dreychde niet als hy leet/ maer gaf het hem ouer die recht oordeelt.

h Mat.27.39 Joa.8.48.49

24 i Die onse sonden selue in zijnen lichame ghedragen heeft op het hout/ k om dat wy van der sonde ghescheyden/ der rechtueerdicheyt leuen souden: door wiens wonden ghy ghenesen zijt.

i Esaie 53.4 Mat.8.17 k Rom.6.10

25 Want ghy waert l als dwalende Schapen/ maer ghy zijt nu bekeert tot den Herder ende m Toesiender uwer zielen.

l Esaie.53.6 Ezech.34.6 Luce 15.4 m Of/ Opsiener/ Bisschop

Dat iij. Capittel.

1. Hy vermaent de getroude vrouwen haer Officie/ 8. ende alle gheloouighe tot liefde/ onnooselheyt 14. ende lydtsaemheyt/ door het exempel ende de weldaet Christi.

1 Desgelijcx a ghy Vrouwē/ weest uwen Mannen onderdanich/ op dat oock de ghene die den woorde niet gehoorsaem en zijn/ door de wandelinge der vrouwen/ sonder woort ghewonnen worden.

a Gene.3.16 1.Cor.14.34 Ephes.5.22 Coloss.3.18 Tit.2.5

2 Als sy aenghemerckt hebben uwe goede wandelinghe in de vreese.

3 b Der welcker vercieringhe zy/ niet die wterlijcke/ in het hayrulechten/ ende gout ommehanghen/ of cleederen aendoen:

b 2.Tim.1.9 Tit.2.3

4 Maer die verborghen mensche/ [namelijck/] des herten/ [die gheleghen is] in de onuerderffelijcke [vercieringe] eens saechtmoedighen ende stillen Gheest/ de welcke costelijck is voor Godt.

5 Want also vercierdē haer oock voortijdē de heylige Vrouwē/ die op den Heere hoopten/ eñ waren hare Mannen onderdanich:

6 Gelijck Sara den Abraham gehoorsaem was/ c noemēde hem Heere: wiens dochters ghy gheworden zijt/ als ghy weldoet/ oock niet vreest zijnde met eenighe vreese.

c Gene.18.12

7 Desghelijcx ghy mannen/ d woont met haer met wijsheyt/ gheuende haer eere als den cranckesten vate/ oock als medeghenooten zijnde der ghenaden des leuens/ op dat uwe ghebeden niet verhindert en worden.

d 1.Cor.7.3

8 Ende eyndelijck/ e [weest] alle eens ghesint/ hebt medelyden/ hebt de Broeders lief/ weest barmhertich/ vriendelijck/

e Rom.12.16 ende 15.5 1.Cor.1.9 Phil.2.2 ende 3.16

9 f Verghelt niet quaet met quaet/ of versmaetheyt met versmaetheyt: maer seghent daer tegen/ ende weet dat ghy daer toe geroepen zijt/ g om de seghenninge te beeruen.

f Leu.19.18 Prou.20.22 ende 24.29 Mat.5.39 Rom.12.17 1.Cor.6.7 1.Thess.3.15 g Mat.25.34

10 i Want wie het leuen wil lief hebben/ ende goede daghen sien/ k die stille zijn tonge vanden quade/ ende zijne lippē/ dat sy geen bedroch en spreken:

i Psal.34.13 k Jaco.1.26

11 l Hy trede af van den quade/ ende doe goet: hy soecke vrede/ ende jaghe se na.

l Psal.37.27 Esaie 1.16 3.Joan.11

12 Want de ooghen des Heeren [zijn] ouer de rechtueerdighe/ ende zijne ooren tot haer ghebedt: Maer het aensichte des Heeren is teghen de ghene die quaet doen.

13 Ende wie sal v quaet doen/ ist dat ghy het goede nauolcht?

14 m Maer ist dat ghy oock yet lijdt om der rechtueerdicheyt/ [so zijt ghy salich/] n eñ en vreest hare vreese niet/ noch en verschrickt niet.

m Mat.5.10 1.Pet.2.20 ende 4.14 n Esaie 8.12 Jerem.1.8 4.Esdr.15.2 Mat.10.26

15 o Maer heylicht den Heere in uwē herte/ p ende weest altijts bereyt/ om te antwoorden eenen yeghelijcken/ die rekenschap van v begheert/ vande hope die in v lieden is.

o Job.1.21 p Psal.119.46 Act.4.6

16 Met saechtmoedicheyt eñ vreese/ hebbende een goede conscientie: q op dat sy/ daer in sy quaet van vlieden seggen/ als van quaetdoenders/ beschaemt worden/ die uwe goede wandelinghe in Christo bedrucken.

q Tit.1.8 1.Pe.2.12.15

17 Want het is beter dat ghy weldoende lijdt/ (ist dat de wille Godts wilt/) dan quaet doende.

18 r Want Christus heeft oock eens geleden voor de sonde/ hy rechtueerdich/ voor de onrechtueerdige: om dat hy ons tot God soude brengen/ gestoruen na den vleesche/ maer leuendich ghemaeckt na den Gheest.

r Rom.5.6 Coloss.2.13 Hebr.9.15

19 In den welcken hy oock comende/ heeft ghepredickt den Gheesten s die in de ghevanckenisse zijn.

s 1.Pet.4.6

20 Als sy voortyden t onghehoorsaem waren/ u doemen de lanckmoedicheyt Godts eenmael verwachtede in de daghen Noe/ als de Arcke bereyt wert: x in de welcke weynighe/ dat is/ achte zielen behouden werden/ door het water.

t Gene.6.5 u Gene.6.14 Mat.14.37 Luce 17.26 Rom.2.4 x Gene.8.16

21 y Des welcken tegenbeelt de Doop ons nu oock behout: z niet daer mede de vuylicheden des lichaems afghewischt worden/ maer waer door de goede conscientie Godt draecht/ door de opstandinghe Christi:

y Ephes.5.26 z Griecr/niet een afleggingе der vuylicheden des vleeschs/ maer een beuraginghe der goeder conscientie tot Godt.

22 a De welcke is ter rechter hant Godts opghevaren zijnde ten Hemel/ ende de Enghelen/ ende machten/ ende crachten hem onderdaen zijnde.

a Ephes.1.29

Dat iiij. Capittel.

1. Hy vermaentse tot de vruchten der wedergheboorte/ 22. ende tot lydtsaemheyt.

1 Dewijle dan Christus voor ons inden vleesche gheleden heeft/ a so wapent ghy v oock niet b dat selue ghevoelen/ [namelick/] dat c wie indē vleesche geleden heeft/ die heeft d afgehouden vander sonde/

a Hebr.12.1 b Of gedachte c Rom.6.7 d Grieck/ gherust

2 e Om nu niet na menschelijcke begheerlijckheden/ maer nae Godts wille/ den tydt die noch ouer is/ te leuen.

e Rom.14.7 2.Cor.5.15 Galat.2.20 Ephes.4.24 1.Thes.5.10 Hebr.9.14

3 f Want het is ons genoech/ dat wy den voorgaenden tijt des leuens der Heydenen wille gedaē hebbē/ wandelende in wellustē/ begeerlijckheden/ dronckenschap/ brasserye/ supperye/ ende grouwelijcke Afgoderye.

f Ephes.4.17

4 Het welck hen vreemde is/ ende lasteren dat ghy niet mede en loopt inde selue g ongebonden ouerdaet:

g Grieer/ wer der stootinge der ouerdaet.

5 De welcke sullen rekenschap gheuen/ hem/ die bereyt is te oordeelen de leuende ende doode.

6 h Want daer toe is oock i den dooden het Euangelium ghepredickt/ op dat sy geoordeelt worden nae den mensche/ [dat is/ aengaende] het vleesch/ ende leuen na God/ [dat is/ door] den Gheest.

h Joan.5.25 i 1.Petr.3.19

7 k Ende aller dinghen eynde is nae by.

k Joan.2.18

l Weest

l Luce 21.34

l Weest dan nuchteren/ende waect tot ghebeden.

m Gri. wtgestreckte. n Prou. 10.12

8 Maer voor al / hebt tot malcanderen m stercke liefde/n want de liefde bedect vele sonden.

o Rom. 12.13 Hebr. 13.2. p Philip. 2.14

9 o [Weest]herbergich aen malcanderen/ p sonder murmureren.

q Rom. 12.6. 2. Cor. 8.12. Prou. 3.28. r Gri. huysreegeerders

10 q Dient malcanderen / een yeghelijck na dat hy gaue ontfanghen heeft / als goede r wtdeylders der menigerley genade Gods.

s Jere. 23.22

11 s Ist dat yemant spreect/ [dat hy spreke] als Godts woort. Ist dat yemant dient/ [die diene] als wt de cracht die God geeft: op dat Godt in allen ghepresen worde door Jesum Christum / de welcke heeft de heerlijckheyt eñ macht van eewicheyt tot eewicheyt/Amen.

t Esaie 48.10. 1. Cor. 3.13. 1. Petri 1.7

12 t Lieue/en laet het v niet vreemde zijn/als ghy door het vyer versocht wort / tot uwer beproeuinge/als of v wat vreẽts geschiede:

13 Maer verueucht v daer in/ dat ghy des lijdens Christi deelachtich zijt / op dat ghy in de openbaringhe zijnder eerlijckheyt / meucht verblijden ende verheughen.

u Matt. 5.10. 1. Petri 2.20. Iude 3.14

14 u Ist dat ghy lieden in Christi Name versmaet wort/soo zijt ghy salich: Want de Geest der heerlijckheyt / ende [de Geest] Gods rust op v lieden/ [de welcke /] soo veel hen aengaet/ ghelastert wort: Maer so veel v aengaet/ghepresen wort.

x Of/ in een vreemt Ampt grijpt.

15 Maer dat niemant van v lieden en lijde als een doorslager/of dief/of quaetdoender/ of als een/ x die na ander lieden dingen siet.

16 Maer ist dat [yemant lijdt]als een Christen / die en schame hem niet / maer prijse Godt in desen deele.

y Jere. 25.29. Luce 23.30. z Luce 20.12

17 Want het is tijt / y dat het oordeel van den huyse Gods beginne: Ende ist dat het eerst van ons [begint/] z wat sal het eynde wesen/der ghener die den Euangelio Gods niet gheloost en hebben?

a Prou. 11.31

18 a Ende ist dat de Rechtueerdighe nauwelijck salich wort / waer sal de Godloose ende Sondaer verschijnen?

b Gri. in goetdadicheyt.

19 So dan / de ghene die lijden na den wille Godts/dat sy hare zielen den ghetrouwen Schepper beuelen b met weldoen.

Dat v. Capittel.

1. Van de Officie der Pastooren/ 5. ende der Jongheren/ 8. beschrijuinge des Duyuels/ende de middel om hem te wederstaen/ 10. ghebet voor de gheloouighe/ 13. groetenissen.

1 De Ouderlinghen die onder v lieden zijn / vermane ick/die een mede Ouderlinck ben / ende ghetuyghe des lijdens Christi/ende oock deelachtich der heerlijckheyt die gheopenbaert sal worden/

a Act. 20.28. b Of/ so veel in v lieden is.

2 a Weydt de kudde Godts b die onder v lieden is / die besorghende / niet als wt bedwanck/maer gewillichlijck: noch om vuyl gewins wille / maer met eẽ beweecht herte:

c 2. Cor. 1.14. d 1. Tim. 4.12. Titi 2.7

3 c Noch als heerschappie voerende ouer het volck dat v beuolen is / d maer als die der kudde een voorbeelt ghewordẽ zijt.

e Esaie 40.11. Ezec. 34.23. Joan. 10.11. Heb. 13.20. f 1. Cor. 9.25. 2. Tim. 4.8. Jaco. 1.12

4 Ende als de e ouerste Herder verschijnen sal/f dan sult ghy de onuerwelckerlicke croone der glorien behalen.

g Rom. 12.10. Phil. 2.3. h Pro. 3.34. Jaco. 4.6

5 Desghelijcx ghy Jonghers / weest den Ouderen onderdanich / g ende weest alle malcanderen onderdanich / weest met de ootmoedicheyt verciert : h Want God wederstaet den houeerdighen / maer den nederighen gheeft hy ghenade.

i Job. 22.29. Pro. 29.23. Mat. 23.12. Luce 14.11. Jaco. 4.10

6 i Vernedert v lieden dan onder de crachtighe hant Godts / op dat hy v verhooghe te zijner tijt.

k Psal. 55.23. Mat. 6.25. 1. Tim. 6.8

7 k Worpt alle uwe sorchuuldicheydt op hem/l want hy draecht sorghe voor v lieden.

l Sap. 12.13. m Jaco. 1.7. Luce 22.31. n Jaco. 4.7

8 m Weest nuchteren/ waeckt/want uwe wederpartije de Duyuel gaet omme als een briesschende Leeu / soeckende wien hy verslinde.

9 n Wederstaet hem/ vast zijnde in het gelooue/ wetende dat het selue v lijden in uwe Broederschap die in de Werelt is/volbracht wort.

o Hebr. 10.37. 1. Pet. 1.6

10 De Godt aller ghenade/ die ons/ die wy een weynich tijts bedruct zijn/ geroepẽ heeft tot zijne eewighe heerlijckheyt in Christo Jesu/ o die selue volmake / beuestighe/ versterke/ende fondere v lieden.

11 Hem zy de heerlijckheyt/ende macht/van eewicheyt tot eewicheyt/Amen.

12 Door Siluanum uwẽ getrouwen Broeder/ alsoo ick achte / hebbe ick een weynich gescreuen/ vermanende eñ betuygende dat dit de genade Gods is/daer ghy in staet.

13 V groet de mede wtuercoren [Gemeynte]die in Babylonia is/ ende Marcus mijn sone.

p Rom. 16.16. 1. Cor. 16.20. 2. Cor. 13.12. 1. Thess. 5.26

14 p Groet malcanderen met den heylighen cusse. Vrede zy v allen/ die in Christo Jesu zijt/Amen.

De tweede Alghemeyne Sendbrief Petri.

Dat eerste Capittel.

3. Petrus de ghenade Christi gepresen hebbende/ 5. vermaent de geloouige tot een recht Christen leuen/ 12. beloeft hen zijnen arbeyt/ 19. bewijst de sekerheyt des Euangeliums/ 19. eñ den middel om in de Schrift profijt te doen.

a Al. Simon

1 Simeon a ‡ Petrus een Dienstknecht ende Apostel Jesu Christi/ den genen die euen dierbaren gelooue met ons vercregen hebben/ b door de rechtueerdicheyt onses Godts ende Salichmakers Jesu Christi:

b Grieck. in

c Rom. 1.7. 1. Pet. 1.2

2 c De Ghenade eñ vrede zy v vermenichuuldicht/door de kennisse Gods/ende onses Heeren Jesu.

3 Ghelijck ons zijne Godtlijcke macht alle dinck dat tot het leuen ende de Godsalicheyt [noodich is]gheghenen heeft/ door de kennisse des ghenen die ons gheroepen heeft tot de eerlijckheyt ende deucht:

d Esaie. 56. 4. Joan. 1.12. Rom. 8.15. Gala. 3.16

4 Daermede dat ons die seer groote eñ eerlijcke beloften gheghenen zijn: d om dat ghy daer door soudt der Godlijcker natuere deelachtich worden / de verderflijckheyt die in de Werelt is door de begeerlijckheyt / ontvloden zijnde.

5 Ende tot dit selue oock alle neerstichheyt doende/ bewijst hier toe deucht in uwen gelooue: ende in de deucht wetenschap:

6 In de wetenschap/ maticheyt: In maticheyt/lijdtsaemheyt: Ende in lijdtsaemheyt/ Godturuchticheyt:

7 Ende in de Godturucticheyt/ Broederlijcke

lijcke vriendelijckheyt: ende in Broederlijcke vriendelijckheyt / lief de.

8 Want als ghy dese [dinghen] hebt / ende daer in ouervloedich zijt / sy en sullen v niet ledich noch onvruchtbaer laten / tot de kennisse onses Heeren Jesu Christi.

9 Want die dese niet en heeft / e die is blint / en tastet met der hant na den wech / en heeft de reyninge zijner ouder sonden vergeten.

e Esaie.59.10

10 Daerom / Broeders / weest lieuer neerstich om uwe beroepinghe ende verkiesinge vast te maken: Want als ghy lieden dat doet / sult ghy te gheenen tijde struyckelen.

11 Want also sal v rijckelick den inganck in het eewighe Coninckrijcke onses Heeren ende Salichmakers Jesu Christi toeghedient worden.

12 Daerom en sal ick niet f ophouden v altijts sulcx te vermanẽ / hoewel ghy het weet / en in de tegenwoordige waerheyt versterct zijt.

f Gr. vergeten

13 Want ick achte het recht / so lange als ick in desen g Tabernakel ben / v lieden met vermaninghe te verwecken.

g Dat is, lichams

14 h Dewijle ick weet dat de aflegginghe mijns Tabernakels haest coemt / i ghelijck onse Heere Jesus Christus my heeft te kennen ghegheuen.

h 2.Tim.4.6
i Joan.21.18

15 Maer ick sal oock neersticheyt doen / dat ghy lieden na mijnen wtganck meucht altijts van sulcx ghedachtenisse houden.

16 k Want wy en zijn niet de constighe fabulen na ghevolcht / als wy v lieden onses Heeren Jesu Christi macht en toecoemst te kennen gegeuen hebben: l Maer wy hebben zijner Maiesteyt aenschouwers gheweest.

k 1.Cor.1.17 ende 2.1.4 ende 4.20 1.Thess.1.5
l Joan.1.14 Mat.17.2 1.Joan.1.1

17 Want hy hadde van Gode den Vader eere en heerlijcheyt ontfangen / de wijle dusdanige een stemme van de hoochweerdighe heerlijckheyt tot hem geschiede: m Dese is mijn wel lieue Sone / in den welcken ick mijn welbehaghen ghenomen hebbe:

m Mat.3.17 ende 17.5 Marc.1.11 ende 9.7 Luce.3.22 ende 9.35 Coloss.1.13

18 Ende dese selue stemme hebben wy ghehoort / als sy van den Hemel quam / daer wy met hem warẽ op den Heyligen Berch.

19 En wy hebben dat n Prophetische woort / welck seer vast is / en ghy doet wel / als ghy daer acht op hebt / o als op een licht dat in een duyster plaetse schijnt / tot dat de dach aenlichte / ende de Morghensterre opgae in uwe herten.

n Of, vaste
o 2.Cor.4.6

20 p Dit eerst wetende / dat gheen Prophecije der Schrifture q wt eyghener uitlegginghe gheschiet.

p 2.Tim.3.16
q Of, geen eygen wtlegginge toebehoort.

21 Want de Prophecije en is voortijden niet door menschen wille gegeuen: maer de heylige menschen Gods hebbense gesprokẽ / ghedreuen zijnde van den Gheest Gods.

Dat ij. Capittel.

1. Beschrijuinghe der boosheyt / en verderuinge der valscher Leeraers / ende hare Discipulen.

1 Daer hebben oock a valsche Propheten onder den volcke gheweest: Ghelijck oock onder v lieden valsche Leeraers wesen sullen / die verderffelijcke Secten innoeren sullen / oock den Heere die se gerocht heeft / verloochenende / ende een haestige verderuinghe ouer hen seluen halende.

a Act.20.29 1.Tim.4.1

2 Ende vele sullen haer verderuinghen nauolghen / door de welcke de wech der waerheyt sal gelastert worden.

3 Ende sy sullen door giericheyt met ghemaeckte woorden / b ghewin van v lieden soecken / den welcken de verdoemenisse van ouer langhen tijt niet en vertoeft / ende haer verderffenisse en is niet slaperich.

b Of, coopmanschap van v lieden doen

4 Want ist dat Godt c de Enghelen / als sy ghesondicht hadden / niet ghespaert en heeft: maer heeftse met ketenen der duysternisse in de Helle gewcrpen / ende ouergheghenen tot het Oordeel te bewaren:

c Job.4.18 Jude 6 Apo.3.3

5 Ende en heeft de oude Werelt niet ghespaert / maer heeft d Noe den Prediker der rechtueerdicheyt zijn achtster bewaert / brenghende de e Diluuie ouer de Werelt der ongherechtighen.

d Gen.7.1
e Of, Sundtvloet.

6 Ende heeft f de Steden Sodoma ende Gomorra / tot asschen verbrandende ende onmnekeerẽde / verdoemt / ende tot een exempel gheset den ghenen / die namaels souden Godtloostick leuen.

f Gene.19.24 Deut.29.23 Esaie.13.19 Jere.50.40 Ezec.16.49 Ozee.11.8 Amos.4.11 Luce.17.29 Jude.7

7 g Ende heeft den rechtueerdighen Loth daer wt getogen / die van de oncuysche verkeeringhe der Boosen vermoeyt was.

g Gen.19.16 Sap.10.6

8 (Want de rechtueerdige [man] woonẽde onder hen / h i heeft van dage te dage [zijn] rechtueerdighe ziele ghequelt / siende ende hoorende hare ongherechtighe wercken.)

h Psal.119.158
i Of, hebben sy ghequelt /

9 k De Heere weet de Godsalighe wt de versoeckinghe te verlossen: ende de onrechtueerdighe tot den dach des Oordeels ter straffe te houden.

k 1.Cor.10.13

10 En aldermeest / de gene die het vleesch volgende / in onreyne begeerlijckheden wandelen / de heerschappije versmaden / die stout en hartneckichlijck hen seluen behaghende / en de heerlijcheden niet en vreesen te lasterẽ:

11 Daer de Enghelen / die meerder zijn van cracht ende macht / gheen lasterlijck oordeel teghen hen en gheuen voor den Heere.

l Jer.12.3

12 Maer dese / l als onredelicke beesten / natuerlijck beweecht / gemaeckt om geuangen en verdoruen te wordẽ / m lasterende het gene daer sy niet van en weten / sullen in haer eyghen verderuinghe verdoruen worden:

m Jude.10

13 Ghecrijghende den loon der ongerechticheyt / als die de dagheliijcksche weelde voor genoechte achten: vleckẽ ende smetten [zijnde /] die in hare bedriegherijen ghenoechte hebben / als sy met v lieden brassen /

14 Hebbende de oogen vol ouerspels / onuerhinderlijc van sonde / verlockende de wanckelbare zielen / en hebbẽde het herte geoeffent in giericheyt / kinderen der veruloeckinghe:

15 Die den rechten wech verlatende / zijn gedwaelt / n volgende den wech Balaam des [soons] Bosor / de welcke den loon der ongerechticheyt lief ghehadt heeft:

n Nu.22.11 Jude 11

16 Maer hy heeft de straffinghe zijner ongherechticheyt ghehadt / [want] dat stomme lastbaer Dier heeft met menschelijcker stemme ghesproken / ende des Propheten wtsinnicheyt verhindert.

17 o Dese zijn Fonteynen sonder water / Wolcken van den stormwinde ghedreuen / den welcken de doncker duysternisse inder eewicheyt bewaert is.

o Jude.12

18 Want sy seer opgheblasen ydelheyt sprekende / verlocken door de begeerlijckheden des vleeschs / ende wulpscheden / hen die p † recht ontuloden waren / de ghene die in dwalinghe verkeeren /

p † And. een weynich

q Joan.8.34 Rom.6.24

Belovende hen vrijheydt / daer sy selue 19 Dienstknechten der verderuinghe zijn: q want van wien yemant overwonnen is: diens Dienstknecht is hy ghewordden.

r Mat.12.45 Hebr.6.5.6 ende 10.26

r Want ist dat sy/nae dien sy vande be- 20 smettinge der Werelt gevloden zijnde/door de kennisse des Heeren ende Salichmakers Jesu Christi/wederom inde selue verwerret zijnde/overwonnen wordẽ/ so is haer laet- ste ergher ghewordden dan het eerste.

Want het ware hen beter dat sy den wech 21 der gerechticheyt niet gekent en haddẽ:dan dat sy hem bekennende / weder af keeren van de Heylighe f Leere die hen gegeuen is.

f Of/ghebode

Maer hen is geschiet/datmen met desen 22 warachtighen spreeckwoorde pleech te seg- gen: t De Hont is weder gekeert tot zijns selfs wtspousel: u Ende de ghewasschen Seughe tot de wentelinghe in het slijck.

t Prov.26.11 u Spr.34.30

Dat iij. Capittel.

5. Hy bewijst de Godtloosheyt der bespotters der beloftẽ Gods/7. de maniere der eyndinge der werelt/11. eñ van hem te bereyden/16.eñ wie sy zijn/die de geschriften Pauli eñ andere mis bruyc- ken/18. daer na danckt hy den Heere Jesum.

LIeue/ ick schrijue v nu desen tweeden 1 Brief/ waer in ick door vermaninghe uwe oprechte a herten verwecke.

a Grieck/sin/ ofte ghemoet

Dat ghy ghedachtich zijt der woorden/ 2 die vande heylige Propheten te voren ghe- sproken zijn/ende onse leere/wy die Aposte- len zijn des Heeren ende Salichmakers:

b 1.Tim.4.1 2.Tim.4.1 Jude 18

b Dat eerst wetende/dat inde laetste da- 3 gen sullen bespotters comen/die na hare ey- ghen begheerlijckheden sullen wandelen.

Ende segghen: Waer is de belofte zijner 4 toecoemste? Want van dat de Vaders ont- slapen zijn /blijft alle dinck/als van den be- ginne der scheppinghe aen.

Want willens en weten dese niet/ dat de 5 Hemelen in langhe voorleden tijden waren door Godts woort: ende c de Aerde wt den water/ ende in het water staende:

c Gene.1.9 d Gene.7.21

d Waer door de werelt die doe was/over- 6 vloeyt [zijnde] vanden water/vergaen is.

e En de Hemelen die nu zijn/eñ de Aerde/ 7 zijn door zijn woort geset/f eñ wordẽ behou den tot den viere/inden dach des Oordeels eñ verderuinge der Godloosen menschen.

e Psal.102.27 Esaie 40.8 ende 51.6 Hebr.1.11. 2.Pet.3.10 f 2.Thess.1.8

Maer en weest niet onwetende van 8 dit een dinck/ Lieue/ dat eenen dach byden Heere / is ghelijck duysent Jaren / g ende duysent Jaren ghelijck eenen dach.

g Psal 90.4 Spr.18.8

9 De Heere en vertraecht de beloften niet/ gelijck sommige meynen dat het traecheyt is : h maer hy is lanckmoedich over ons/ i niet willende dat yemandt vergae / maer [wilse] alle tot bekeeringe ontfanghen.

h Esaie.30.15 Rom.2.4 i Ezec.18.22 1.Timot.2.4

10 k Maer de dach des Heeren sal comen als een Dief in der nacht : l in den welcken de Hemelen sullen met een sterck ghedruysch voorby gaen/eñ de Elementen sullen bran- den ende vergaen : ende de Aerde ende de wercken die daer in zijn/ sullen verbranden.

k Mat.24.45 1.Thess.5.2 Apoc.3.3 ende 10.15 l 2.Petr.3.7

11 Dewijle dan dit al m vergaet/hoedanich behooren wy te zijn in heylighe wandelin- ghe ende Godtvruchticheden/

m Grieck/sal ontbonden worden/

12 Verwachtende eñ haestigende tot dẽ toe- comenden dach Gods/n door den welcken de Hemelen ontsteken ende vergaen sullen/ ende de Elementen branden ende smelten:

n Spr.16.18

13 o Maer wy verwachten nieuwe Heme- len/ende nieuwe Aerde na zijn belofte/waer in rechtveerdicheyt woont.

o Esaie 65.16 ende 66.22 Apoc.21.1

14 Daerom/Lieue/ghy die sulcx verwacht/ weest neerstich om onbesmet eñ onstraffe- lijck van hem bevonden te wesen/ in vrede.

15 p En acht dat de lanckmoedicheyt onses Heeren salicheyt is: ghelijck oock onse lieue Broeder Paulus nae de wijsheyt die hem ghegeuen is/ v lieden ghescreuen heeft.

p Rom.2.4

16 Ghelijck oock in alle Sendtbrieuen/spre- kende daer in van desen: Inde welcke som- mighe dinghen zijn swaer te verstaen / de welcke de ongheleerde ende onvaste ver- draeyen : gelijck oock de andere Schriften/ tot haer eyghen verderffenisse.

17 Ghy dan/ Lieue/dewijle ghy het te voren weet soo wacht v lieden / dat ghy niet door der Godtlooser dwalinghe verleyt zijnde/ van uwe vasticheyt af en valt.

18 Maer wast in de ghenade ende kennisse onses Heeren ende Salichmakers Jesu Christi. Hem zy de heerlijckheyt/ ende nu/ ende ten eewighen daghe/Amen.

Eynde des tweeden Algemeyne Sendtbrief Petri.

De eerste Alghemeyne Sendbrief Ioannis.

Argument.

IOannes de Apostel ende Euangelist/ ende sonderlijcken lieue Discipel des Heeren/heeft drie Sendtbrie- uen ghescreuen. Inden eersten leert hy de liefde ende reynicheyt des leuens / als de vruchten des wa- rachtighen gheloofs. Inden tweeden ende inden derden leert hy oock de selue liefde ende waerheyt/ verma- nende datmen moet de Ketters vlieden.

Dat eerste Capittel.

2. Hy bewijst de versekertheyt ende de vrucht des Euangeliums/ 7. daer na de middel om daer van deelachticht te worden.

DAt van den beghinne was/ dat 1 wy ghehoort hebben / dat wy ge- sien hebben met onsen ooghen/ a dat wy aenschout hebben/b en- de onse handen ghehandelt heb- ben/vanden woorde des leuens.

a Joan.1.14 2.Pet.1.16 b Joan.20.27

(Want het leuen is geopenbaert/ eñ wy 2 hebbent gesien/ende betuyghen ende vercon- digen v het eewige leuen/het welcke by den Vader was/ende is ons gheopenbaert.)

3 Dat wy gehoort hebbẽ/ ende gesien heb- ben/ vercondigen wy v lieden/ om dat ghy oock sout met ons ghemeynschap hebben/ ende onse gemeynschap zy met den Vader/ ende met zijnen Sone Jesu Christo.

4 Ende dit schrijuen wy v lieden / op dat c uwe vreuchde vervult zy.

c Of/onse/

5 Ende dit is de belofte die wy van hem ghehoort hebben/ende v vercondigen v dat Godt een licht is/ ende daer en is geender- hande duysternisse in hem.

d Joan.1.9 ende 9.5 ende 12.35.46

6 Esaie 33.14 — e Ist dat wy segghen/ dat wy ghemeynschap met hem hebben/ ende wandelen inde duysternisse/ so lieghen wy/ ende en doen de waerheyt niet. 6

Maer ist dat wy in het licht wandelen/ ghelyck hy in het licht is/ so hebben wy gemeynschap met malcanderen/ f ende het bloet Jesu Christi zijns Soons/ reynicht ons van alle sonde. 7

f Hebr.9.14 Apoc.1.5

g Ist dat wy segghen/ dat wy geen sonde en hebben/ so bedrieghen wy ons seluen/ ende de waerheyt en is in ons niet. 8

g 1.Reg.8.46 2.Par.6.36 Job.9.2 Psal.143.2 Prou.20.9 Syr.7.21

h Ist dat wy onse sonden belyden: hy is ghetrouwe ende rechtveerdich/ op dat hy ons de sonden vergheue/ ende reyninge van alle ongherechtichept. 9

h Psal.32.5 Prou.28.13 Esaie 65.24

Ist dat wy seggen/ dat wy niet ghesondicht en hebben/ so maken wy hem leughenachtich/ ende zijn woort en is in ons niet. 10

Dat ij. Capittel.

3. Voor de weldaet Christi vermaent hy tot suyverheyt/ 9. liefde/ 18. ende van de Antichristen te schouwen.

1 Myne kinderkens/ ick schrijue v dit/ om dat ghy niet en sout sondighen: en ist dat yemant gesondicht heeft/ wy hebben Jesum Christum/ eenen rechtveerdighen a Voorbidder by den Vader:

a 1.Tim.2.5 Hebr.7.24

2 b Ende hy is de versoeninghe voor onse sonden: ende niet alleenlyck voor onse [sonden/] maer voor gheheel des Werelts.

b Rom.3.35 2.Cor.5.18 Coloss.1.20 1.Joan.4.10

3 En hier in weten wy/ dat wy hem bekent hebben/ ist dat wy zyne gheboden houden.

4 c Wie daer seyt: Ick kenne hem/ en en bewaert zyne gheboden niet/ die is een leughenaer/ ende de waerheyt en is in hem niet.

c Joan.4.20

5 Maer wie zyn woort hout/ in hem is warachtelyck de liefde Gods volcomen: d Hier aen bekennen wy/ dat wy in hem zyn:

d Joan.13.35

6 Die seyt dat hy in hem blyft/ e die moet oock also wandelen/ ghelyck hy gewandelt heeft.

e Joan.13.15 1.Pet.2.21

7 Broeders/ ick en schrijue v gheen f nieu g ghebodt/ maer dat oude gebodt/ dat ghy vanden beghinne ghehadt hebt: dat oudt ghebodt is het woort/ dat ghy vanden beginne ghehoort hebt.

f 1.Joan.5 g Of/ leere/

8 h Wederom schrijue ick v lieden een nieu gebodt/ het welck warachtich is in hem ende v: want de duysternisse gaet voorby/ ende dat warachtighe licht schijnt nv.

h Joan.13.34 ende 15.12

9 Wie seyt dat hy in het licht is/ ende zijnen Broeder haet/ die is tot noch toe in der duysternisse.

10 i Wie zynen Broeder lief heeft/ k die blyft in het licht/ en in hem en is geen ergernisse.

i 1.Joan.3.14 k Joan.12.35

11 l Maer wie zynen Broeder haet/ die is in de duysternisse/ ende wandelt inde duysternisse/ ende en weet niet waer hy gaet/ want de duysternisse heeft zyne ooghen verblint.

l Leuit.19.17

12 m Ick schrijue v kinderkens/ want de sonden zyn v vergeuen door zynen Naem.

m Luce 24.47 Act.4.12 ende 13.38

13 Ick schrijue v/ Vaders/ want ghy hebt hem ghekent/ die vanden beghinne is. Ick schrijue v/ Jonghelinghen/ want ghy hebt den Boosen verwonnen.

14 Ick schrijue v/ kinderkens/ want ghy hebt den Vader gekent. Ick hebbe v geschreuen Vaders/ want ghy hebt hem gekent die van den beginne is. Ick hebbe v gheschreuen/ Jonghelinghen/ want ghy zijt sterck/ ende het woort Godts blyft in v/ ende ghy hebt den Boosen verwonnen.

15 n Hebt de werelt niet lief/ oock wat in de Werelt is: o Ist dat yemant de Werelt lief heeft/ de liefde des vaders en is in hem niet.

n Rom.12.2 o Gal.1.10 Jaco.4.4

16 Want al wat inde werelt is/ (de begeerlijckheyt des vleeschs/ en de begeerlijckheyt der oogen/ en de grootsheyt des leuens/) en is wt den Vader niet/ maer wt der werelt.

17 p Ende de Werelt vergaet/ ende hare begheerlijckheyt: maer wie den wille Godts doet/ die blijft inder eewichept.

p Psal.90.10 Esaie 40.6 Syr.14.7 1.Cor.7.31 Jaco.1.10 ende 4.14 1.Pet.1.24

18 Kinderkens/ het is de laetste tijt/ q ende ghelijck ghy ghehoort hebt/ r dat de Antichrist comen sal/ daer zijn oock nv vele Antichristen ghewoorden/ waer wt wy weten/ dat het de laetste ure is/

q 1.Thess.2.3 r Mat.24.5 24

19 s Sy zijn van ons wtgecomē: maer sy en waren wt ons niet: want haddē sy wt ons geweest/ so soudē sy met ons gebleuē hebbē: t maer [het is geschiet] om dat sy soudē openbaer worden/ dat sy niet alle wt ons en zijn.

s Psal.41.10 Mat.26.21 Joan.13.18 Act.1.17 ende 20.30 t 1.Cor.11.19

20 u Maer ghy hebt de saluinghe van den Heylighen/ ende weet alle dinck.

u Psalm.45.8 ende 133.2 Hebr.1.9

21 Ick en hebbe v lieden niet [daerom] gheschreuen/ om dat ghy de waerheyt niet en weet: maer om dat ghyse weet/ ende om dat gheen leughen wt de waerheyt en is.

22 Wie is een leughenaer/ ten zy de ghene/ die versaeckt dat Jesus is x Christus? Dese is de Antichrist/ die den Vader ende den Sone verloochent.

x Dat is/ de Ghesalfde.

23 y So wie den Sone versaect/ die en heeft oock den Vader niet.

y Luce 12.9 2.Tim.2.12

24 Ghylieden dan/ wat ghy van aenbeginne ghehoort hebt/ dat blijue in v: Ist dat in v blijft dat ghy van den beginne ghehoort hebt/ so sult ghy oock in den Vader/ ende in den Sone blijuen.

25 Ende dit is de beloofte die hy v lieden beloeft heeft/ [namelijck/] het eewighe leuen.

26 Dit hebbe ick v lieden gheschreuen van de ghene die v verleyden.

27 z En de Saluinge die ghy van hem ontfanghen hebt/ blijft in v/ ende ghy en hebt gheenen noot dat v yemant leere/ maer ghelijck v de selue Saluinge leert van allen/ ende sy is warachtich/ ende en is niet leugenachtich/ ende ghelijck sy v geleert heeft/ sult ghy in hem blijuen.

z Jere.31.34 Hebr.8.11

28 Nv dan/ kinderkens/ blijft in hem: op dat/ als hy sal geopenbaert worden/ wy een betrouwen hebben/ b ende niet van hem beschaemt en worden in zijne toecomste.

a Of/ van h b Sap.5.1

29 Ist dat ghylieden weet dat hy rechtveerdich is/ so weet ghy dat een yegelijc die rechtveerdicheyt doet/ wt hem gheboren is.

Dat iij. Capittel.

1. Door de liefde ende genade Gods door Christum/ vermaent hy tot rechtveerdicheyt en liefde.

1 Siet/ hoe groote liefde heeft ons de Vader a bewesen/ [namelijck/] dat wy kinderen Godts ghenaemt worden: daer om en kent ons de Werelt niet/ want sy en heeft hem niet ghekent:

a Griecx/ ghegheuen/

2 Alderliefste: b nv/ zijn wy kinderē Gods/ c en het en is noch niet geopēbaert/ wat wy wesen sullē: d maer wy wetē/ als hy sal geopenbaert zijn/ dat wy hem sullē gelijck wesen/ want wy sullē hem sien/ gelijck hy is/

b Esaie 56.4 Luce 20.36 Joan.1.12 Rom.8.14 Galat.3.26 ende 4.6 c Mat.5.19 Rom.8.18 2.Cor.4.17 d Phil.1.21 Coloss.3.4

3 Ende een yghelijck die dese hope op hem heeft / die reynicht hem seluen ghelijck hy reyn is.

4 So wie sonde doet/ e die doet oock ongerechtichevt/ ende f de sonde is ongherechtichevt.

5 g Ende ghy lieden weet/ dat hy gheopenbaert is/ om dat hy onse sonden soude wech nemen/ h ende in hem en is gheen sonde.

6 Een yeghelijck die in hem blijft / die en sondicht niet: So wie sondicht die en heeft hem niet ghesien noch ghekent.

7 Kinderkens/ dat v niemant en bedrieghe: i wie rechtueerdicheyt doet/ die is rechtueerdich/ ghelijck hy rechtueerdich is.

8 Die sonde doet/ is wt den Duyuel/ want de Duyuel sondicht vanden beginne: Hier toe is de Sone Gods verschenen/ om dat hy de wercken des Duyuels verderuen soude.

9 k So wie wt Gode gheboren is / die en doet gheen sonde / l want zijn zaet blijft in hem/ ende hy en can niet sondighen / want hy is wt Godt gheboren.

10 Hier in zijn de kinderen Godts / ende de kinderẽ des Duyuels openbaer: so wie geen rechtueerdicheyt en doet/ die en is wt Godt niet/ eñ die zijnen Broeder niet lief en heeft.

11 Want dat is de bootschap die ghy lieden van den beginne ghehoort hebt / dat m wy malcanderen souden lief hebben.

12 Niet gelijck n Cain/ [die] wt den boosen was ende doode zijnen Broeder: Ende om wat oorsake doode hy hem? o Om dat zijne wercken boos waren / ende zijns Broeders [wercken waren] gherechtich.

13 p Verwondert v niet/ Broeders/ ist dat v de Werelt haet:

14 q Wy weten dat wy doorghebracht zijn wt de doot in het leuen / want wy hebben de Broederen lief: wie zijnen Broeder niet lief en heeft/ die blijft in de doot.

15 r So wie zijnen Broeder haet / die is een dootslager: ende ghy lieden weet s dat geen dootslager het eewich leuen en heeft in hem blijuende.

16 t Hier in hebben wy de liefde ghekent/ dat hy zijn u leuen voor ons ghestelt heeft: ende wy zijn schuldich voor de Broeders het leuen te stellen.

17 x Maer wie het goet der Werelt heeft / ende siet zijnen Broeder ghebreck hebben/ ende sluyt zijn herte van hem/ hoe blijft de liefde Godts in hem.

18 Mijn kinderkens / en laet ons niet lief hebben met den woorde/ noch met der tonge [alleenlijck /] maer met de wercken ende waerheyt.

19 Ende hier aen bekennen wy / dat wy wt der waerheyt zijn/ ende maken onse herten gherust voor hem.

20 Want ist dat ons onse herte y wroecht / Godt is meerder dan onse herte / ende weet alle dinck.

21 Alderliefste/ ist dat ons onse herte niet en wroecht / so hebben wy een vertrouwen op Godt.

22 3 Ende al wat wy bidden/ dat ontfangen wy van hem/ want wy houden zijn gheboden/ ende doen dat voor hem behagelijck is.

23 a Ende dit is zijn gebodt/ dat wy in den Naem zyns Soons Jesu Christi gelooven souden: b ende malcanderen lief hebben/ gelijck hy ons een ghebodt ghegeuen heeft.

24 c Want wie zijne gheboden houdt / die blijft in hem/ ende hy in hem: ende hier aen bekennen wy/ dat hy in ons blijft / wt den Gheest dien hy ons ghegheuen heeft.

e Of/ ouertreedt oock de Wet/ f 1.Joa.5.17 g Esaie 53.12 1.Tim.1.15 h Esai 53.9 2.Cor.5.21 1.Pet.2.22 i Rom.2.13 k 1.Joan.5.18 l 1.Pet.1.23 m Joan.13.34. eñ 15.12 1.Joan.3.23 n Gen.4.8 o Sap.2.3 p Joan.15.18 q Joan.2.18 r Leui.19.17 Jaco.5.20 Mat.5.21 s Joan.15.13 Epheſſ.5.2 u Gri. ziele x Deut.15.7 Luce.3.11 Jaco.2.15 y Of/ verdoemt/ z Jer.29.12 Mat.7.8 ende 21.22 Mar.11.24 Luce.11.9 Joan.14.13 ende 15.7 ende 16.24 Jaco.1.5 1.Joan.5.14 a Joan.6.29 ende 17.3 b Leu.19.18 Mat.22.39 Joan.13.34 ende 15.13 Ephes.5.2 1.Thess.4.9 1.Pet.4.8 1.Joan.4.21 c Joan.14.23 ende.15.10 1.Joan.4.13

Dat iiij. Capittel.

1. Den Broederen ghewaerschout hebbende/ aengaende de valsche Propheten/ 7. vermaentse tot liefde tot God ende den naesten/ door de liefde des goeden Godts tot hen / door Jesum Christum.

1 Alderliefste/ a en ghelooft niet eenen yeghelijcken geeste: b maer beproeft de geesten/ of sy wt Godt zijn . c Want daer zijn veel valsche Propheten wtgegaen in de Werelt.

2 Bekent hier door den Gheest Godts: een yeghelijck gheest die belijt/ dat Jesus Christus in het vleesch gecomẽ is/ die is wt God.

3 Ende een yeghelijck geest die niet en belijt/ dat Jesus Christus in het vleesch gecomen is/ die en is wt Godt niet: maer dese is de gheest des Antichrists/ van den welcken ghy lieden ghehoort hebt dat hy comen soude: ende hy is nv alreede in de Werelt.

4 Kinderkens/ ghy zyt wt God/ ende hebtse verwonnen: want hy is d machtigher die in v lieden is/ dan die in de Werelt is.

5 Sy zijn wt de Werelt/ daerom spreken sy vander Werelt/ ende de Werelt hoort hen.

6 e Wy zijn wt God: die God kent / die hoort ons: die van God niet en is / en hoort ons niet. Hier aen kennen wy den Geest der waerheyt/ ende den geest der dwalinghe.

7 Alderliefste / laet ons malcanderen lief hebben/ want de liefde is wt Godt/ ende so wie lief heeft/ die is wt Godt gheboren/ ende kent Godt.

8 Wie niet lief en heeft / die en kent Godt niet/ want God is de liefde.

9 f Hier in is de liefde Godts in ons gheopenbaert/ dat God zijnen eenichgeboren Sone in de Werelt ghesonden heeft/ om dat wy door hem leuen souden.

10 Hier in is de liefde/ niet dat wy Godt lief gehadt hebben/ g maer dat hy ons heeft lief ghehadt / ende zijnen Sone ghesonden tot een h versoeninghe voor onse sonden.

11 Alderliefste/ ist dat God ons also lief ghehadt heeft/ so moeten wy oock malcanderen lief hebben.

12 i Niemant en heeft oyt God gesien: k Ist dat wy malcanderen lief hebben / so blijft God in ons / ende zyn liefde is volmaeckt in ons.

13 Hier aen bekennen wy / dat wy in hem blijuen/ ende hy in ons/ dat hy ons van zynen Gheeste ghegheuen heeft.

14 Ende wy hebbent aenschout / eñ betuyghen dat Godt zijnen Sone heeft ghesonden tot eenen Salichmaker der Werelt.

15 Wie belijdt dat Jesus de Sone Godts is/ in dien blijft God/ ende hy in Godt.

16 Ende wy hebben gekent ende gheloofte de liefde die Godt in ons heeft. God is de liefde/ ende wie in de liefde blijft / die blijft in God/ ende God in hem.

17 Hier in is de liefde in ons volcomen/ op dat wy vertrouwen hebben inden dach des oordeels/ dat ghelijck hy is / wy oock alsoo zijn in dese Werelt.

a Jere.29.8 Mat.24.4 Ephes.5.6 Coloss.2.18 b 1.Cor.14.29 Mat.7.15.16 1.Thess.5.21 c Mat.24.5 24 2.Pet.2.1 2.Joan.1.7 d Grieck/ meerder e Joan.8.49 ende 10.27 f Joan.3.16 Rom.5.8 g Rom.3.24 2.Cor.5.19 Coloss.1.19 h Rom.3.25 1.Joan.2.2 i Exod.33.20 Deut.4.12 Joan.1.18 1.Tim.6.16 k 1.Joa.3.24

18 In de liefde en is gheen vreese / maer de volcomen liefde drijft de vreese wt: want de vreese heeft l benautheyt: Ende wie vreest/ die en is niet volcomen in de liefde.

l Of/ pijne/

19 Wy hebben hem lief/ om dat hy ons eerst lief ghehadt heeft.

20 m Ist dat yemant seyt dat hy Godt lief heeft / ende haet zijnen Broeder / die is een leugenaer: want wie zijnen Broeder niet lief en heeft dien hy ghesien heeft / hoe can die God lief hebbē/ dien hy niet gesien en heeft?

m 1. Joan. 2.4.

21 n Ende wy hebben dit ghebot van hem/ dat wie God lief heeft / dat die oock zijnen Broeder lief hebbe.

n Leuit. 19.18 Mat. 22.38 Joan. 13.34 ende 15.13 Ephes. 5.2 1. Thess. 4.9 1. Petr. 4.8 1. Joan. 3.23

Dat v. Capittel.

1. Van de vruchten des gheloofs/ 6. het officie Jesu Christo.

1 SO a wie ghelooft dat Jesus is b Christus/ die is wt Godt gheboren: Ende so wie lief heeft den ghenen die ghebaert heeft/ die heeft oock lief den genen die wt hem gheboren is.

a Joan. 1.12. b Dat is/ de Ghesalfde.

2 Hier in bekennen wy / dat wy de kinderen Godts lief hebben / als wy Godt lief hebben/ ende zijne gheboden houden.

3 c Want dit is de liefde Godts / dat wy zijne gheboden houden: d ende zijne gheboden en zijn niet swaer.

c Joan. 14.15 ende 15.10 d Mat. 11.30

4 Want al wat wt Godt gheboren is/ ouerwint de Werelt: e ende dit is onse ouerwinninghe die de Werelt ouerwint/ [namelijck/] ons gheloone.

e Joan. 16.33

5 f Wie ist die de Werelt ouerwint/ anders dan die ghelooft / dat Jesus is de Sone Godts?

f 1. Cor. 15.57

6 Dese ist die daer coemt door water ende bloet/ [namelick/] Jesus Christus: niet door water alleenlick/ maer door water eñ bloet: g ende de Geest ist die ghetuygenisse heeft/ dat de Gheest de waerheyt is.

g Matt. 3.16 Joan. 1.32

7 Want drie zijnder die ghetuygenisse gheuen h ‡ inden Hemel: de Vader/ het Woort/ ende de heylige Geest: ende die drie zijn een.

h ‡ Anders/ de Gheest/ het Water/ ende het Bloet: dese drie zijn een

8 Ende drie zijnder die getuygenisse geuen op der Aerden: de Gheest/ ende het Water/ ende het Bloet: Ende de drie zijn tot eenen.

9 i Ist dat wy het ghetuygenisse der menschen aennemen/ het ghetuygenisse Gods is meerder: want dit is het getuygenisse Gods/ dat hy betuycht heeft van zijnen Sone.

i Joan. 5.36

10 k Wie den Sone Godts gelooft die heeft dit ghetuyghenisse in hem seluen: wie Godt niet en ghelooft/ die heeft hem leughenachtich ghemaeckt/ want hy en heeft het getuyghenisse niet ghelooft / dat Godt van zijnen Sone betuycht heeft.

k Joan. 3.36 Rom. 8.1 Galat. 4.6

11 Ende dit is dat ghetuyghenisse/ [namelijck/] dat Godt ons het eewighe leuen ghegeuen heeft/ l eñ dit leuen is in zijnen Sone.

l Joan. 11.4

12 Wie den Sone heeft / die heeft het leuen: Wie den Sone niet en heeft/ die en heeft het leuen niet:

13 Dit hebbe ick v lieden geschreuen/ die ghy ghelooft in den Naem des Soons Godts/ om dat ghy soudt weten/ dat ghy het eewighe leuen hebt/ ende om dat ghy soudt ghelooonen inden Naem des Soons Godts.

14 Ende dit is het vertrouwen dat wy by God hebben: m ist dat wy wat bidden nae zijnen wille/ dat hy ons verhoort:

15 Ende ist dat wy weten dat hy ons verhoort/ wat wy bidden/ so weten wy/ dat wy de bede hebben / die wy van hem ghebeden hebben.

m Iere. 29.12 Matt. 7.8 ende 21.22 Marc. 11.24 Luce 11.9 Joan. 14.13 ende 15.7 ende 16.14 Jaco. 1.6 1. Joan. 3.22

16 Ist dat yemant siet zijnen Broeder sondighen / een sonde niet totter doot / die sal bidden / ende hy sal hem het leuen gheuen: den ghenen [segghe ick] die niet en sondigen totter doot. n Daer is sonde totter doot: Ick en segghe van die niet / dat ghy bidden sult.

17 o Alle ongherechticheyt is sonde / maer is sonde niet totter doot.

18 Wy weten/ dat p so wie wt Godt gheboren is: Die en sondicht niet: Maer die wt Godt gheboren is/ bewaert hem seluen/ ende de Boose en ghenaeckt hem niet.

n Mat. 12.30 1. Sam. 2.25. Iere. 7.15 ende 21.14 ende 14.11 Mat. 12.45 Marc. 3.38 Luce 12.10 Hebr. 6.4 ende 10.26 2. Petr. 2.20 o 1. Joan. 3.4 p 1. Joan. 3.9

19 Wy weten dat wy wt Godt zijn/ ende de Werelt is gheheel in het Boose ghelegghen.

20 Maer wy weten dat de Sone Godts is ghecomen/ q ende heeft ons den sin ghegheuen/ dat wy hem kennen die warachtich is/ ende zijn inden warachtighen/ [namelijck/] in zijnen Sone Jesu Christo. r Dese is de warachtighe God ende het eewighe leuen.

q Luce 24.45. r Esaie 9.6 ende 4.6 ende 34.5

21 Kinderkens/ bewaert v seluen vande Afgoden/ Amen.

De tweede Sendbrief Ioannis.

4. Vermaninghe om te blijuen in de waerheyt ende liefde / 7. ende om de valsche Propheten te schouwen.

1 DE Ouderlinck / der wtuercoren Vrouwe/ eñ haren kinderē/ die ick inde waerheyt lief hebbe: ende niet ick alleen / maer oock alle die de waerheyt ghekent hebben:

2 Om der waerheyt wille die in ons blijft/ ende inder eewicheyt met ons wesen sal :

3 Ghenade/ eñ barmhertichheyt/ ende vrede/ a zy met v lieden van Godt den Vader / eñ van den Heere Jesu Christo/ den Sone des Vaders/ inder waerheyt ende liefde.

a Gri. sal met v lieden wesen

4 Ick was seer verblijt / als ick van uwe kinderen vandt/ die inde waerheyt wandelen/ gelijck als ons vandē Vader beuolen is.

5 Ende nv bidde ick v Vrouwe/ (b niet als een nieu ghebodt schrijuende tot v/ maer dat wy vanden beginne ghehadt hebben/) c dat wy malcanderen lief hebben.

b Joan. 2.7

c Joan. 13.34 ende 15.12 Ephes. 5.2 1. Thess. 4.9 1. Petr. 4.8 1. Joan. 3.23 ende 4.11

6 d Ende dit is de liefde / dat wy wandelen na zijne gheboden: dit is het gebodt/ dat ghy/ ghelijck ghijt vanden beginne ghehoort hebt/ [alsoo] daer in wandelt.

d Joan. 15.10 1. Cor. 13.6

7 e Want daer zijn vele verleyders in de Werelt ghecomen / die niet en belijden dat Jesus Christus in het vleesch ghecomen is: Dese is de Verleyder/ de Antichrist:

e Math. 24.5 24 2. Petr. 2.1 1. Joan. 4.1

8 Wacht v seluen/ dat wy niet en verliesen dat wy ghearbeyt hebben: maer vollen loon outfanghen.

9 Soo wie ouertreet/ ende niet en blijft inde leere Christi / die en heeft gheenen Godt: Wie in de leere Christi blijft/ die heeft beyde den Vader ende den Sone.

So

f So yemant tot v lieden coemt / eñ dese 10 leere niet en brengt/en ontfangt hem niet in huys/ ende en groet hem oock niet.

Want wie hem groet/ die is zijner boose 11 wercken deelachtich.

Ick hadde v lieden vele te schrijuen/ 12 maer ic en wilde niet door papier eñ inckt: maer ick hope tot v lieden te comen / ende mont met mont te spreken/ op dat onse blijschap volcomen zy.

13 De kinderen uwer wtvercoren suster/ groeten v/ Amen.

f Rom.16.17 2.Tim.3.5 Titi.3.10

De derde Sendbrief Ioannis.

3. Vermaninghe om de waerheydt te helpen/ door de herberginghe der vreemder broederen/ ende tot vruchten des gheloofs/ 9. schande van Diotrephes/ 12. ende eere van Demetrius.

De Ouderlinck / den lieuen Gaio/ 1 dien ick lief hebbe in waerheyt.

Alderliefste/ick wensche v voor- 2 spoet in allen dinghen/ ende ghesontheyt/ ghelijck uwe ziele voorspoedich is.

Want ick was seer verblijt/als de Broe- 3 ders quamen / ende ghetuyghenisse gauen van uwe waerheyt/gelijck ghy inde a waerheyt wandelt:

Ick en hebbe gheen meerder blijschap 4 van dese / [namelijck/] dat ick hoore / dat mijne kinderen in waerheyt wandelen.

Alderliefste / ghy doet ghetrouwelijck 5 wat ghy doet aen de Broederen / ende aen de b gasten/

Die van uwe liefde ghetuyghenisse ghe- 6 gheuen hebben voor de Gemeynte:de welcke ist dat ghy gheleydet/ ghelijck het Godt weerdich is/soo sult ghy wel doen.

Want voor zijnen Naem zijn sy wtghe- 7 gaen/ende en hebben niet van de Heydenen ghenomen.

Soo zijn wy dan schuldich de sodani- 8 ghe te ontfanghen/op dat wy medehulpers worden der waerheyt.

9 Ick hebbe aen de Gheneynte ghescreuen/maer Diotrephes/die onder hen soeckt de meeste te zijn/en ontfangt ons niet.

10 Daerom / ist dat ick come / ick sal zijne wercken vermanen die hy doet / met boose woorden/snaterende teghen ons:ende en is hier mede niet te vreden / maer hy en ontfangt selue de broederen niet/ende verbiet de ghene die se [ontfangen] willen/ eñ worptse wt der Gheneynte.

11 Alderliefste / c en volcht het quade niet na/maer het goede. Wie goet doet / die is wt Godt : maer die quaet doet/ die en heeft Godt niet ghesien.

12 Demetrius heeft getuygenisse van allen/ ende vander waerheyt selue : ende wy gheuen oock getuygenisse / eñ ghylieden weet/ dat onse ghetuyghenisse warachtich is.

13 Ick hadde veel te schrijuen / maer ick en wilt v lieden met penne eñ inckt niet schrijuen:

14 Maer ick hope v haestelijck te sien/ende wy sullen mont tot mont spreken.

15 Vrede zy v. De vrienden grooten v:groet de vrienden by name.

a Of/ gherechticheyt

b Of/ vreemdelinghen

c Psal.37.27 Esaie.1.16 1.Pet.3.11

De Alghemeyne Sendbrief Iude.

4. Waerschouwinghe / aengaende die verachtelijck van Godt dencken ofte spreken/ 8. haer onghemaniert leuen/ /ende grouwelijcke straffe/ 20. ende banden middel om hemseluen/ende andere te bewaren/ 14. danckensegginghe.

Iudas een Dienstknecht Iesu Chri- 1 sti/ende Iacobi broeder: den geroepenen die a door Godt geheylicht/ ende door Iesum Christum bewaert zijn:

Barmherticheyt/ ende vrede/ ende liefde 2 worde v lieden vermenichuuldicht.

Liefste / dewijle ick alle neersticheyt doe 3 om tot v lieden te schrijuen van onse ghemeyne salicheyt / soo heeft het my noodich geweest tot v te schrijuẽ/ om v te vermanẽ/ dat ghylieden campt voor het geloone/ dat eenmael den Heylighen ghegheuen is.

b Want daer zijn sommighe Godtloose 4 menschen inghecropen / die in voortijden tot dit selue oordeel voorschreuen zijn/die de genade onses Heerẽ Iesu Christi mis bruycken tot c wulpsheyt:ende God den eenigen Heere/ende onsen Heere Iesum Christum/ verloochenen.

Maer ick wil v lieden vermanẽ/die ghy 5 dit eenmael weet/ d dat de Heere/als hy het volck wt Egypten verlost hadde/wederom de ghene die niet en ghelooflden/verderf.

6 e Ende de Enghelen die haer begin niet ghehouden en hadden/maer hare woonstede verlaten hadden/met eewige banden onder de duysternisse / f tot den oordeele des grooten daechs bewaert heeft:

7 g Gelijck Sodoma ende Gomorra ende de Steden daer ontrent / die in ghelijcker wijse als sy ghehoereert hebben / ende een ander vleesch nae gegaen zijn/tot een exempel ghestelt zijn / lijdende de straffe des eewighen vyers.

8 Desgelijcx nochtans dese / als slapende/ ontreynigen het vleesch/verachten de Heerschappije/ende lasteren de Eerlijckheden.

9 Michael de Archanghel / als hy teghen den Duyuel streedt/ende handelde van het lichaem Mosi / en derste hem de schult der lasteringe niet opleggen/ maer seyde: h De Heere straffe v.

10 i Maer dese lasteren dat sy niet en weten / ende dat sy natuerlijck weten / als de onredelijcke Beesten/ daer in verderuen sy.

11 Wee hen/want sy zijn k Cains wech gegaen / ende l door m de verleydinghe des loons Balaam henen ghestort:ende door de n teghenspreckinghe Chore vergaen.

12 Dese zijn [als] smetten in uwe gemeyne maeltijden mede ter maeltijdt gaende/ voedende hen seluen / sonder vreese / o water- loose

a Grieckx/in

b 2.Pet.2.1

c Of/ geylheyt

d Nu.24.17 Psal.106.25 Sap.1.11 1.Cor.10.10 Heb.3.17

e 2.Pet.2.4

f 2.Thes.1.5

g Gen.19.24 Deut.29.23 Esai.13.15 Iere.50.40 Ezech.16.49 Ozee.11.8 Amos.4.11 Luce.17.29 2.Pet.2.6

h Zach.3.2

i 2.Pet.2.12

k Gen.4.8 1.Ioan.3.14

l Nu.22.21 2.Petr.2.15

m Of/ den verleydenden loon etcet.

n Nu.16.2

o 2.Pet.2.17

loose wolcken vanden wijnde omme ghedreuen/boomen die dorre/onvruchtbaer tweemael verstorven/ende ontwortelt zijn.

13 Wilde baren der Zee/hare eygen schande opschuymende / dwalende sterren / den welcken de donckerheyt der duysternisse inder eewicheyt bewaert wort.

14 Ende Enoch de seuende na Adam/heeft van hen te vooren ghepropheteert/ ende geseyt: p Siet/deHeere is ghecomen met zijne Heylighe Legioenen.

p Dan.7.10 Act.1.11 1.Thess 1.10 2.Thess 1.10 Apoc.1.7

15 Recht te doen teghen allen / ende om te straffen alle die onder hen Godloos zijn/ van alle hare Godtloose wercken die sy ongoddelijck gedaen hebben/ ende van alle de wreetheyt die de Godtloose sondaers tegen hem ghesproken hebben:

16 Dese zijn murmureerders/clagers/na hare begeerlyckheden wandelende eñ q haren mont spreect hooueerdicheyt / sy r verheffen de persoonen/om des profyts wille.

q Psal.17.10 r Griecr/ verwonderen

17 Maer ghy liefste / ghedenckt der woorden die te voren ghesept zijn van de Apostelen onses Heeren Jesu Christi:

18 Dat sy v lieden ghesept hebben: s Daer sullen inden laetsten tijt wesen/Bespotters/ die nae haer Godtloose begheerlyckheden wandelen sullen.

s 1.Tim.4.1 2.Tim.3.1 2.Petr.3.3

19 Dese zijn die t * asscheyden/ vleeschelijcke/gheenen Gheest hebbende.

t *And.henselue asscheyden/

20 Maer ghy / lieue / timmerende v seluen op uwe alderheylichste gheloone/ biddende u door den heylighen Gheest/

21 Houdt x v seluen in de lief de Godts/verwacht de barmhertichept onses Heeren Jesu Christi ten eewighen leuen:

u Griect/ in x Of malcanderen.

22 Ende ontfermt v sommigher met onderschept:

23 Ende behout de sommighe y met vreese/ eñ grijptse wt den vyere: [nochtans] oock hatende den rock / die van den vleesche bevleckt is.

y Griect/ in

24 Hem die z ‡ v lieden machtich is van sonden te bewaren ende onstraffelyck voor zyne heerlyckheyt te stellen in vrolichden/

z ‡ And.hen

25 [Namelyck/] Gode onsen Salichmaker / die alleen wijs is / zy heerlyckheydt ende hoocheyt / ende heerschappye / ende moghentheyt / nu / ende tot alder eewicheyt/ Amen.

De Openbaringhe Ioannis Theologi.

¶ Argument.

De laetste Boeck vanden seluen Apostel beschreuen, is ghenoemt Apocalypsis dat is/ Openbaringhe/ want in desen Boeck heeft hy met een Prophetische wyse van spreken voor ooghen ghestelt/ dat de Heere hem geopenbaert hadde/ te weten wat der Gemeynte geschieden soude tot des Werelts eynde. Men vindt daer vele dinghen die ghenomen zyn wt Hesekiel/ Daniel/ Sacharia ende andere Propheten. Het heeft Gode na zyn goetheyt belieft zyn Gemeynte vroech ende wel te tyde te vermanen vanden toecomenden quade/ om dat sy soude haer te voorsichtichlycker hoeden/ ende te vyerichlycker bidden.

Dat eerste Capittel.

1. De Maiesteyt eñ officie des Soons Gods/ 9. gesichte der Candelaren ende Sterren inhoudende den Aucteur deser openbaringe eñ tot wat eynde sy gheschreuen is/ 17. Joannes neder geuallen ende weder op gheheuen.

1 Dit a Openbaringhe Jesu Christi/ die hem God gegeuen heeft/om zynen Dienstknechten te thoonen wat corts geschieden moet: ende hy heeft gesonden/eñ door zijnen Engel zijnen Dienstknecht Joanni te kennen ghegeuen:

a Gri. ontdeckinghe

2 De welcke het woordt Godts betuycht heeft / ende het ghetuyghenisse Jesu Christi/ ende al wat hy ghesien heeft.

3 b Salich is hy die leest/ende salich zijn sy die hooren de woorden deser prophecie/ ende bewaren dat daer in gescreuen is: want de tijt is na by.

b Apoc.22.7

4 Joannes den seuen Ghemeynten die in Asia zijn: Ghenade [zy] v / ende vrede van hem c die is/ende die was/ ende die comen sal/ende van de seuen Gheesten die voor zynen Throon zijn:

c Exo.3.14 d 1.Cor.15.20 Coloss.1.18 e Acto.20.28 Hebr.9.12.14 1.Pet.1.19 Apoc.5.9 f 1.Pet.2.9 Apoc.5.10 g 1.Pet.2.5 Rom.12.1 Hebr.12.28 Esai.2.13 h Dan.7.10 Matt.24.30 Acto.1.11 1.Thess.1.10 2.Thess.1.10 Judic.4.14

5 Eñ van Jesu Christo/welcke die getrouwe ghetuyge is / d de eerstgheboren wt de dooden / eñ de Ouerste der Coninghen der Aerden: hem die ons heeft lief gehadt/eñ van de sonden ghewasschen e in zynen bloede:

6 Ende heeft ons ghemaeckt f Coninghen ende g Priesters Gode zynen Vader Hem zy de heerlyckheyt ende macht / van eewicheyt tot eewicheyt/Amen.

7 h Siet / hy coemt met de wolcken / ende alle ooge sal hem sien / i oock die hem doorsteken hebben/ eñ alle geslachten der Aerden sullen ouer hem rouwich wesen/ Ja/Amen.

i Sach.12.10 Joan.19.37 k Esai.41.4 ende 44.6 Apoc.21.6 ende 22.13

8 k Ick bē de Alpha eñ de Omega [dat is] het Beginsel eñ Eynde seyt de Heere: die is eñ die was eñ die comen sal/ de Almachtighe.

9 Ick Joannes uwe Broeder/eñ medegenoot inde verdruckinge ende in het Coninckrycke / ende inde lydsaemheyt Jesu Christi/ was in het Eylande ghenaemt Patmos/ om des woorts Godts wille / ende om het ghetuyghenisse Jesu Christi wille.

10 Ende ick was inden geest op l den Sondach/eñ hoorde achter my een groote stemme als eender Basuynen/

l Of/ dach des Heeren/

11 Seggende: Ick ben de Alpha eñ Omega [dat is] de Eerste eñ de Laetste: eñ wat ghy siet/schrijft het in eenen Boeck/eñ sendet de seuen Gemeynten die in Asia zijn/ tot Ephesen/ende tot Smyrnen/ende tot Pergamen/ eñ tot Thyatiren/ eñ tot Sarden/ ende tot Philadelphien/ende tot Laodiceen.

12 Ende ick keerde my omme/ om de stemme te sien die met my ghesproken hadde: eñ als ick om gekeert was/sach ick seuen gouden Candelaren:

13 Ende midden onder de seuen Candelaren / eenen die des menschen Sone ghelijck was / bekleedt met eenen cleede tot de voeten / ende ommegort aen de borsten met eenen gouden gordel.

14 Ende zyn hooft / ende hayr was wit/ ghelijck witte wolle/ghelijck sneeu: m ende zyn oo-

m Apo.19.12

zijn ooghen/ als de vlamme des vyers:

Ende zijne voeten gelijc metael branden: 15 de ghelijck in eenen ouen/ ende zijn stemme ghelijck een gheluyt van vele wateren.

n Esai.49.2 Ephes.6.17 Hebr.4.12 Apoc.2.16 ende 19.19

Ende hy hadde in zijn rechterhant seuen 16 Sterren/ ende wt zijnen mont ginck n een scherp tweesnijdich sweert: ende zijn aensichte blinckte ghelijck de Sonne schijnt in hare cracht.

o Esai.41.4 ende 44.6 p Rom.6.7 q Job.12.14 Esaie.22.22 Apoc.3.7

Ende als ick hem sach / viel ick aen zijne 17 voeten als doot: Ende hy leyde zijn rechterhant op my/ segghende tot my: Vreest niet: o Jck ben de Eerste/ende de laetste/

p Eñ die leue/ ende hebbe doot gheweest/ 18 ende siet / ick ben leuendich van eewichheyt tot eewicheyt / Amen. q Ende ick hebbe de sleutels der Hellen/ende des doots:

Schrijft dat ghy gesien hebt/ende dat is/ 19 ende dat hier na gheschieden sal.

r Mal.2.7

De verborghentheyt der seuen Sterren 20 die ghy ghesien hebt in mijne rechterhant/ eñ de seuen gouden Candelaers. De seuen Sterren zijn r de Enghelen der seuen Ghemeynten: eñ de seuen Candelaers die ghy ghesien hebt/ zijn de seuen Ghemeynten.

Dat ij. Capittel.

1. Hy vermaent de Gemeynten van Ephesen/ 8. Smyrnen/ 12. Pergamen/ 18. ende Tyatiren/ tot volstandicheyt / lydsaemheydt ende beteringe/ so wel met dreyghinghen/ als met beloften des loons.

SChrijft tot den Engel der Ghemeynte 1 van Ephesen/ dit seyt hy die de seuen Sterren in zijn rechterhant hout/ die midden onder de seuen gouden Candelaren wandelt.

Jck weet uwe wercken/eñ uwe moeyte/ 2 eñ uwe lijdtsaemheyt/ eñ dat ghy de quade niet en cont draghẽ: eñ dat ghy hen beproeft hebt: die seggẽ dat sy Apostelen zijn/eñ sy en zijnt niet/eñ hebtse leugenachtich beuondẽ.

Ende dat ghy hen verdragen hebt/eñ ge- 3 dult ghehadt hebt/eñ om mijnen Naem gearbeyt hebt/ende niet beswecken en zijt:

Maer ick hebbe teghen v/ dat ghy uwe 4 eerste liefde verlaten hebt.

Daerom gedenckt waer ghy af geuallen 5 zijt/ ende doet beteringhe / eñ doet de eerste werckẽ/of anders/ so sal ic v haestelijck comẽ / eñ sal uwen Candelaer wt zijn plaetse weerẽ/ist dat ghy gheen beteringhe en doet.

a Acto.6.5

Maer dit hebt ghy/dat ghy de wercken 6 der a Nicolaiten hatet / die welcke ick oock hate.

b Gen.2.9 c Gri. houte

Wie ooren heeft/die hoore wat de Geest 7 tot de Ghemeynten seyt: Den ghenen die ouerwint / sal ick gheuen te eten b vanden c boom des leuens/ die midden in den Paradyse Godts is.

d E.ai.41.4 ende 44.6 Apo.1.17

Ende schrijft tot den Engel der Gemeyn- 8 te van Smyrnen: Dit seyt de d eerste ende de laetste/ die doot gheweest is/ende leeft.

Jck weet uwe wercken / eñ verdruckin- 9 ghe/ ende armoede / (maer ghy zijt rijcke/) ende de lasteringe der gener die seggen dat sy Joden zijn/ende en zijn geene/ maer zijn de Vergaderinghe des Duyuels.

Vreest niet wat ghy lijden moet: siet / de 10 Duyuel sal [sommighe] van v lieden inde geuanckenisse worpen/op dat ghylieden beproeft wort/eñ ghylieden sult verdruckinge hebben thien dagen: weest getrouwe tot der doot/eñ ic sal v de croone des leuens geuen.

e Mat.13.9

11 e Wie ooren heeft/die hoore wat de Geest tot de Ghemeynten seyt: Wie ouerwint die en sal van de tweede doot niet beschadicht worden.

f Apoc.1.16 ende 2.16

12 Eñ schrijft tot den Engel der Gemeynte die in Pergamo is: Dit seyt hy / die f dat scherp tweesnydende sweert heeft.

13 Jck weet uwe wercken / ende waer ghy woonet/ [namelijck/] daer den Throon des Sathans is/eñ ghy houdet mijnen Naem/ ende en hebt mijn gheloone niet verloochent/ oock in de daghen inde welcke Antipas mijn ghetrouwe ghetuyghe [was/] welcke by v lieden ghedoot is / daer de Sathan woont.

g Nu.24.14 ende 25.1 h Of, de kinderen Israels doen struyckelen/

14 Maer ick hebbe een weynich teghen v/ dat ghy daer hebt/ die de leeringhe g Balaams houden/ de welcke leerde Balac h een ergernisse maken voor de kinderen Israels/ [namelijc/] Afgoden offer eten/eñ hoererẽ.

15 Alsoo hebt ghy oock/ die de leeringhe der Nicolaiten houden/het welcke ick hate.

16 Bekeert v: of anders/ so sal ick v haestelijck comen / ende sal teghen hen crijghen/ i met den sweerde mijns monts.

i Esai.49.2 Ephes.6.17 Hebr.4.12 Apoc.1.16

17 Wie hooren heeft/die hoore wat de Geest tot de Ghemeynten spreeckt: Hem die ouerwint/ sal ick gheuen te eten van dat verborgen Manna / ende sal hem gheuen eenen witten keursteen/ ende op den keursteen eenen nieuwen naem gheschreuen/ den welckẽ niemant en weet/ dan die hem ontfangt.

k Apoc.1.14.

18 Eñ schrijft tot den Engel der Gemeynte te Thyatiren: Dit seyt de Sone Godts/ wiens k ooghen zijn gelijck de vlamme des vyers/ende zijne voeten ghelijck metael:

19 Jck weet uwe wercken/ ende liefde/ende dienst/ ende gheloone / ende uwe lijdsaemheyt/ende uwe wercken / eñ de laetste meer dan de eerste.

l 1.Reg.16.31 2.Reg.9.7

20 Maer ick hebbe een weynich teghen v/ dat ghy de vrouwe l Jezabel/ die seyt/ dat sy een Propheterisse is/ laet leeren / ende mijne Dienstknechten verleyden/ te hoereren/ ende Afgoden offer te eten.

21 Ende ick hebbe haer tijt ghegeuen/ dat sy haer soude bekeeren van haere hoererije/ ende sy en heeft haer niet bekeert.

22 Siet / ick salse te bedde worpen: ende die met haer hoereren/ in groote verdruckinge/ so sy hen niet en bekeeren van hare werckẽ:

m Sap.16.7 1.Par.28.9 ende 29.17 Psal.7.10 Jere.11.20 Act.1.24 n Psal.62.13 Jere.11.20 ende 32.19 Mat.16.27 Rom.2.6 ende 14.12 2.Cor.5.10 Gala.6.5 Apoc.20.12 o Psal.2.9

23 Ende hare kinderen sal ick met der doot slaen: eñ alle de Ghemeynten sullen weten/ m dat ick de ghene ben / die de nieren ende herten doorsoecke/ n ende ick sal eenen yegelijcken onder v gheuen nae uwe wercken.

24 Maer ick segge tot v lieden/ eñ den anderen die te Thyatiren zijn/ soo vele als dese leere niet en hebben / ende soo vele als de diepte des Sathans niet gekent en hebben/ als sy segghen: Jck en sal gheen ander last op v lieden legghen.

25 Nochtans dat ghylieden hebt/ dat hout tot dat ick come.

26 Ende so wie ouerwint/ende mijne wercken hout tot dẽ eynde/ o ick sal hem macht gheuen ouer de Heydenen.

27 Ende hy salse hoeden met een ijseren roede: ende ghelijck Aerden vaten sullen sy gebroken worden:

Ghelijck ick van mijnen Vader ontfan- 28 ghen hebbe/ ende ick sal hem de Morghen-sterre gheuen.

Wie ooren heeft die hoore/wat de Geest 29 tot de Ghemeynten seydt.

Dat iij.Capittel.

1. Hy vermaent de Ghemeynten van Sarden/ 7. Philadelphien/ 14. eñ Laodiceen/tot warachtighe veleuinghe des gheloofs/ende tot waken.

ENde schrijft tot den Enghel der Ghe- 1 meynte die te Sardis is: Dit seyt hy die de Gheesten Gods heeft / ende de seuen Sterren: Jck weet uwe wercken/[namelijck/] dat ghy den naem hebt dat ghy leeft/ende ghy zijt doot.

a* And.dat ghy verliesen soudet/

Weest wacker/eñ versterckt/ a* dat an- 2 dere dat steruẽ wil/want ick en hebbe uwe wercken niet vol ghevonden voor Godt.

Ghedenckt dan hoe ghy ontfangen hebt 3 ende ghehoort hebt/ ende hout het/ ende bekeert v. So ghy dan niet en waect/so sal ick v aencomen/ b als een Dief/ eñ ghy en sult niet weten wat ure ick v aencomen sal.

b Mat.24.44 1.Thess.5.1 2.Pet.3.10 Apoc16.15

Ghy hebt [nochtans] weynich namen 4 oock te Sardis / die hare cleederen niet bevlect en hebbẽ:eñ sy sullen met my wandelẽ in witte cleederen/ want zijt weerdich zijn.

Die ouerwint/die sal met witte cleederen 5 becleedt worden/ ende ick en sal zijnẽ naem niet wt doen/ c wt den Boeck des leuens: ende ick sal zijnen naem belijden voor mijnen Vader/ende voor zijne Enghelen.

c Exo.32.32 Psal.69.29 Philip.4.3 Apoc.20.12 ende 21.27 d Mat.10.42 Luce.12.8

Wie ooren heeft/die hoore wat de Geest 6 tot de Ghemeynten seyt.

Eñ schrijft tot den Engel der Gemeynte 7 die in Philadelphia is: Dit seyt de Heylige/ de Warachtighe / e die den sleutel Dauids heeft/die opent/ende niemant en sluyt:ende sluyt/ende niemant open en doet:

e Job.12.14 Esaie.22.22 Apoc.1.18

Jck weet uwe wercken : siet / ick hebbe 8 een open deure voor v ghegheuen/ ende niemant en can die sluyten/want ghy hebt een weynich machts/ende hebt mijn woort gehouden/ende en hebt mijnen naem niet ghelooochent.

Siet/ick gheue wt de vergaderinghe des 9 Sathans/die segghen dat sy Joden zijn/eñ en zijnt niet/maer liegẽ:siet/ ic salse maken/ dat sy sullen comen/ ende voor uwe voeten aenbidden/eñ bekennen dat ick v lief hebbe.

Want ghy hebt het woordt mijner lijd- 10 saemheyt bewaert : ende ick sal v bewaren vander ure der versoeckinghe / die ouer de gheheele Werelt comen sal/om de ghene die op der Aerden woonen/te versoecken.

Siet/ick come haestelijck/houdt dat ghy 11 hebt/op dat niemant v croone en neme.

Die ouerwint / dien sal ick maken een 12 Calomme inden Tempel mijns Gods/ende hy en sal niet meer wtgaen/ ende ick sal op hem schrijuen den Naem mijns Godts/ eñ f den Naem der Stadt mijns Godts/ [namelijck/] des Nieuwen Jerusalems / die vanden Hemel af coemt van mijnen Gode: ende mijnen nieuwen Naem.

f Apoc.21,2

Wie ooren heeft/die hoore/wat de Geest 13 tot de Ghemeynten seyt.

Eñ schrijft tot den Engel der Gemeynte 14 van Laodicea: Dit seyt de Amen / de ghetrouwe ende warachtighe ghetuyge / g het h beginsel der scheppinghe Gods.

g Colos.1.15 h Dat is/ van wien alle creatueren haren oorspronck hebben.

15 Jck weet uwe wercken / dat ghy noch cout noch heet zijt: Och/of ghy cout waert/ of heet:

16 Soo dan/om dat ghy lauw zijt/ eñ noch coudt/noch heet/sal ick v wt mijnen mondt spouwen.

17 Want ghy segt: Jc ben rijcke/ende rijcke gewoorden/ eñ en hebbe geen gebreck : eñ en weet niet dat ghy ellendich zijt/eñ jammerlijck/ende arm ende blint/ende naeckt.

18 Jck rade v van my te coopen goudt dat met den vyere beproeft is/ op dat ghy rijcke wordt: i ende witte cleederen / op dat ghy becleedt wordet : ende de k schande uwer naecktheyt niet openbaer en worde : ende saluet uwe ooghen met l ooghen salue / op dat ghy sien meucht.

i 2.Cor.5.3 Apoc.16.15 k Of/ v schandelijcke/ etcet. l Gr.Collyrion

19 m Alle die ick lief hebbe / die straffe ende castijde ick / weest dan yuerich / ende bekeert v.

m Job.5.17 Prou.3.11 Heb.12.6

20 Siet / ick sta aen de deure / ende cloppe: ist dat yemant mijn stemme hoort / ende de deure open doet/ick sal tot hem comen/ ende sal met hem Auontmael houden/ende hy met my.

21 Die ouerwint / n ick sal hem gheuen dat hy met my sitte in mijnen Throon: ghelijck oock ick ouerwonnen hebbe / ende ben met mijnen Vader in zijnen Throon ghesetten.

n Sap.3.8 Mat.19.28 1.Cor.6.2

22 Wie ooren heeft/die hoore/wat de Geest tot de Ghemeynten seyt.

Dat iiij.Capittel.

1. Ghesichte van de Maiesteyt Gods eñ vier Dieren/ende vier ende twintich Ouderlinghen.

1 NA desen sach ick / ende siet / een open deure inden Hemel/eñ de eerste stemme die ic hoorde als een basuyne met my spreken/seyde: Coemt hier op/ eñ ick sal v toonen wat nae desen gheschieden moet.

2 Ende terstont was ick in den Gheest: eñ siet/daer was een Throon ghesett inden Hemel: ende een sadt op den Throon.

3 Ende die daer op sadt / was int aensien als de Steen Jaspis/ende Sardis: ende een Reghenboghe was rontomme den Throon int aensien ghelijck een Smaragdus.

4 Ende rontomme den Throon vier ende twintich Throonen : ende op de Throonen sach ick de vier ende twintich Ouderlingen sitten/becleet met witte cleederen: ende hebbende gouden croonen op hare hoofden.

5 Ende daer quamen wt vandẽ Throone/ blixemen ende donderslaghen / ende stemmen : ende voor den Throon waren seuen Lampen vyers brandende/de welcke zijn de seuen Geesten Godts.

6 Eñ voor den Throon was een a glasen Zee/gelijck Crystal: ende in het midden des Throons/ eñ rontomme den Throon / vier Dieren/ vol oogẽ van voren eñ van achter.

a Apoc.15.2

7 Ende dat eerste Dier was ghelijck een Leeu/eñ dat tweede Dier ghelijck een Calf/ ende dat derde Dier hadde het aensichte ghelijck een mensche / ende dat vierde Dier ghelijck eenen vlieghenden Arent.

8 Ende de vier Dieren/ hadden een yegelijck op henseluen vleugelen rontomme / eñ waren van binnen vol oogen/eñ en hebben geen ruste/dach eñ nacht/seggende: b Heylich/heylich/heylich Heere God Almachtich/ die was/ende die is/ende die comen sal.

b Esaie.6.3

Ende

9 Eñ als de Dieren lof eñ eere / eñ dancksegginghe hem gauen / die op den Throon sadt / die leeft van eewichept tot eewichept:

10 So vielen de vier eñ twintich Ouderlingen voor hem / die op den Throon sadt / ende aenbaden hem die leeft van eewichept tot eewichept / ende wierpen hare croonen voor den Throon / segghende:

c Apoc. 5.9.12

11 c Ghy zijt weerdich Heere / te ontfangen den lof ende de eere / ende de macht / want ghy hebt alle dinghen ghescḣapen / ende sy zijn om uwen wille / ende zijn gheschapen.

Dat v. Capittel.

1. Vanden ghesloten Boeck gheopent door het Lam / 8. ende den lof dien hem de vier Dieren ende vierentwintich Ouderlinghen gheuen voor hare verlossinghe / ende andere genaden door hem ont fanghen.

a Ezech. 2.10

1 Ende ick sach in de rechter hant des genen die op den Throon sadt / a eenẽ Boeck gheschreuen van buyten ende van binnen / eñ versegelt met seuen segelen.

2 Ende ick sach eenen stercken Engel predikẽ met luyder stemme: Wie is weerdich den Boeck open te doen / ende zyne Seghelen op te breken?

3 Ende niemant was machtich / noch inden Hemel / noch op der Aerden / noch onder der Aerden / den Boeck open te doen / noch hem te besien.

4 Eñ ick weende seer / dat niemant weerdich gheuonden was om dat Boeck te openen / ende te lesen / noch hem te besien.

b Gen. 49.9 c Esai. 11.10 Rom. 15.12 Apo. 22.16 d Of / verctreghen.

5 Ende een van de Ouderlingen seyde tot my: Weent niet / siet / b de Leeu wt den geslachte Juda / c de wortel Dauids / heeft d ouerwonnen om den Boeck open te doen / ende zyn seuen Seghelen op te breken.

e Gri. Lammeken /

6 Ende ick sach / ende siet / in het midden des Throons / ende der vier Dieren / ende in het midden der Ouderlinghen stondt een e Lam / als geslachtet / hebbende seuen hoornen / ende seuen ooghen / de welcke zijn de seuen Geesten Godts / in allen landen wtgesonden:

7 Dese quam / ende nam dat Boeck wt der rechterhant des ghenen die op den Throon sadt.

8 Ende als hy dat Boeck ghenomen hadde / de vier Dieren / ende de vierentwintich Ouderlingen vielen voor den Lamme / hebbende alle Harpen : ende gouden Phiolen vol reuckwercks / welck zijn de gebeden der Heylighen:

f Apoc. 4.11

9 Ende sy songhen een nieu liet / seggende: f Ghy zijt weerdich den Boeck te nemen / ende zyne Segelen te openen / want ghy zijt gheslachtet / g ende hebt ons Godt weder ghecocht met uwen bloede / wt allen gheslachte ende Tale / ende volcke / ende Natie:

g Act. 20.18 Ephes. 1.7 Coloss. 1.14 Heb. 9.22 ende 10.10 1. Pet. 1.19 1. Joan. 1.7 h 1. Pet. 2.9 Apoc. 1.6

10 h Ende hebt ons ghemaeckt Gode tot Coninghen ende Priesters: ende wy sullen regneren op der Aerden.

i Exo. 19.3 Dan. 7.10 k * And. duysentichmael hondert duyst / eñ thienmael hondert duyst. l Apoc. 4.11

11 Ende ick sach ende hoorde rondtomme den Throon ende der Dieren / ende der Ouderlinghen / een stemme veler Enghelen / ende haer getal was i k * veel duysentichmael duysenden:

12 Segghende met luyder stemmen: l Het Lam dat gheslachtet is / is weerdich te ontfangen de macht eñ ryckdom / eñ wijsheyt / eñ cracht / ende eere / eñ heerlyckheyt / eñ lof.

13 Ende oock alle Creatuere die inden Hemel is / ende op der Aerde: ende onder de Aerde / ende in der Zee / ende al wat daer in is / hoorde ick seggen: Hem die sidt op den Throon / ende den Lamme / zy lof / ende eere / ende heerlyckheyt / ende cracht / van eewichept tot eewichept.

14 Eñ die vier Dieren seyden: Amen. Ende de vier ende twintich Ouderlinghen vielen neder / ende aenbaden den Leuenden van eewichept tot eewichept.

Dat vj. Capittel.

2. Wat ongheluck de vier Peerden van verscheyden coleuren aenbrengen / in het openen der vier Seghelen des Boecx / 9. het ghecschrey der Martelaren / ende haer ruste in de openinge des vijfsten Seghels / 12. de teeckenen gesien inden Hemel / ende op der Aerden / in de openinghe des sesten Seghels.

1 Ende ick sach als het Lam een van de Seghelen open ghedaen hadde / ende ick hoorde een van de vier Dieren spreken / als de stemme eens donderslachs: Coemt / ende siet.

2 Ende ick sach / ende siet / een wit Peert: ende die daer op sadt / hadde eenen boghe: ende hem is een croone ghegeuen / ende hy ginck wt ouerwinnende / ende om dat hy ouerwinnen soude.

3 Ende als het den tweeden Seghel gheopent hadde / hoorde ick het tweedde Dier spreken: Coemt / ende siet /

4 Ende daer ginck een ander Peert wt / dat root was / eñ den genẽ die daer op sadt / is gegeuen den vrede wech te nemẽ vander Aerden / eñ dat sy malcanderen dooden souden / ende hem is een groot Sweert gegeuen.

5 Ende als het den derden Seghel geopent hadde / hoorde ick het derde Dier segghen: Coemt / ende siet / ende ick sach / eñ siet / een swart Peert / ende die daer op sadt / hadde een Waghe in zyne handt.

a Gr. Chenix

6 Eñ ick hoorde een groote stemme in het midden der vier Dieren / segghende: Een a mate Tarwe voor eenen penninck / eñ drie maten Gerste voor eenen penninck / ende en doet der Olie ende den Wijn gheen schade.

7 Ende als het den vierden Segel geopent hadde / hoorde ick de stemme des vierden Diers segghen: Coemt / ende siet.

b Of / heer

8 Ende ick sach / ende siet / een vael Peert: ende die daer op sadt / zijnen naem was de doot: ende de Helle volcht met b hem nae: ende hem wert macht ghegheuen te dooden tot het vierde [deel] der Aerden / met den sweerde / met hongher / ende met de doot / ende door de Dieren der Aerden.

9 Ende als het den vijfsten Seghel gheopent hadde / sach ic onder den Altaer de zielen der verslagenen om des woorts Godts wille / ende om het ghetuyghenisse dat sy hielden.

c 4. Esd. 15.28 Apo. 19.2

10 Eñ sy riepen met luyder stemme / seggende: Hoe lange / c O Heylige eñ warachtige Heere / en oordeelt noch en wreeckt ghy onse bloet niet van de Inwoonders der Aerden?

11 Ende eenen yegelycken zyn witte cleederen ghegheuen / ende hen is gheseyt / dat sy noch eenen cleynen tijt rusten souden / tot dat oock hare mededienaers eñ hare Broeders veruult worden / die oock souden ghedoot worden ghelyck als sy.

12 Ende ick sach als het den sesten Zeghel geopent hadde ende siet/ daer is een groote Aertbevinge ghewordē:ende de Sonne is swart geworden gelijck eenen hayren sack/ ende de Mane gheheel/is ghelijck bloet geworden.

13 Ende de Sterren des Hemels zijn ghevallen op der Aerden/ ghelijck de Vijgheboom zijne onrijpe vijghen afworpt / als hy van grooten winde gheschut wort:

14 Ende de Hemel is wech ghweken ghelijck eenen brief de toegerolt wort/ ende alle Berch ende Eylanden/zijn verroert wt hare plaetsen.

15 Ende de Coningen der Aerden / ende de Overste/ende de Rijcke / eñ de Hooftmannen/eñ de Machtige/eñ alle Dienstbare/eñ alle Vrye verberchden henselven in de Spelonckē/eñ inde Steenrotzen der Berghen/

16 Eñ seydē tot de Bergē/eñ tot de Steenrotzen: d Valt op ons / ende verbercht ons vanden aensichte des ghenen die op den Throon sidt ende vanden toorn des Lams.

d Esaie.2.19
Ozee.10.8
Luce 23.29
Apo.9.6

17 Want de groote dach zijner gramschap is ghecomen : ende wie can staen?

Dat vij. Capittel.

3. Het groot ghetal der wtvercorenen die bewaert worden inden dach der wrake Gods/ 13. harer heerlijckheyt ende troost.

1 Ende na desen sach ick vier Enghelen staen op de vier hoeckē der Aerdē/ eñ hielden de vier winden der Aerdē/ om dat geē wint waeyē en soude op der Aerdē/ noch op der Zee/noch op eenighen Boom.

2 Eñ ick sach eenen anderen Engel opcomen vanden opganck der Sonnen/eñ hadde den Segel des levendighen Godts/ende riep met luyder stemme tot de vier Enghelen/ den welcken de macht ghegheven was der Aerden ende der Zee te schadighen.

3 Ende seyde: a Schadet der Aerden niet/ noch der Zee/noch den Boomen/ b tot dat wy de Dienaren onses Godts c geteeckent hebben aen hare voorhoofden.

a Apo.9.4
b Ezech.9.4
c Of/ versegelt

4 Ende ick hoorde het getal der genen die gheteeckent waren/vier hondert ende veertich duysent gheteeckende wt allen geslachte der kinderen Israels.

5 Wt den geslachte Juda/ twaelf duysent geteeckent:wt den geslachte Ruben/twaelf duysent gheteeckent:wt den geslachte Gad/ twaelf duysent gheteeckent:

6 Wt den gheslachte Aser/ twaelf duysent gheteeckent: wt den gheslachte Nephthali/ twaelf duysent geteeckent:wt den geslachte Manasse/twaelf duysent gheteeckent:

7 Wt den gheslachte Simeon/twaelf duysent gheteeckent : wt den gheslachte Levi/ twaelf duysent geteeckent:wt den geslachte Isaschar/ twaelf duysent gheteeckent:

8 Wt den geslachte Zabulon/twaelf duysent geteeckent : wt den gheslachte Joseph/ twaelf duysent geteeckent:wt den geslachte BenJamin/ twaelf duysent gheteeckent.

9 d Nae desen sach ick/ende siet/een groote schare die niemandt tellen en conde / wt aller Natie ende Gheslachte/ende Volcke/ ende Tonge/die stonden voor den Throon/ ende voor het Lam / becleedt met langhe witte cleederen/ende hadden Palmen in hare handen,

d 4. Esd.2.41

10 Eñ riepen met luyder stemme/seggende: De salicheyt[is van] e * onsen Godt/ die op den Throon sidt/ende van den Lamme.

e * And. hem die sidt op den Throon onses Gods.

11 Ende alle de Enghelen stonden rontom den Throon / ende de Ouderlinghen / ende der vier Dieren: ende zijn neder ghevallen voor den Throon/ op hare aensichten/ ende hebben Godt aenghebeden/

12 Segghende: Amen : Seghenninghe/ ende heerlijckheyt/ende wijsheydt/ende dancsegginghe/ende eere / ende macht ende cracht/ [zy] onsen Gode van eewicheyt tot eewicheyt/Amen.

13 Ende een van de Ouderlinghen seyde tot my : Wie zijn dese/ die met lange witte cleederen becleet zijn/ ende van waer zijn sy ghecomen?

14 Ende ick seyde hem: Heere/ghy weet het: Ende hy seyde my : Dese zijn de ghene die gecomen zijn wt groote verdruckinghe: ende hebben hare cleederen f ‡ ghewasschen/ ende sy hebben hare cleederen wit ghemaect in het bloet des Lams.

f ‡ An. gebleeckt

15 Hierom zijn sy voor den Throon Gods/ ende dienen hem nacht ende dach in zynen Tempel : ende die op den Throon sidt / sal met hen woonen.

16 g Sy en sullen niet meer hongher lijden/ noch sy en sullen niet meer dorst lijdē / noch de Sonne en sal op hen niet vallen/ noch eenighe hitte:

g Esa.49.10

17 Want het Lam dat midden indē Throon is/salse hoeden / ende salse beweghen tot de levende Fonteynen der wateren/ h eñ Godt sal alle tranen van hare oogen af wasschen.

h Esaie.25.8
Apoc.21.4

Dat viij. Capittel.

1. De openinghe des sevenden Seghels/ 3. de ghebeden der Heylighen geoffert ende de tempeesten verweet door den selven Engel/ 6. seven Enghelen met Trompetten/ 7. met het ghelupt van de vier Trompetten wordt vyer ghesonden/ 9. de Zee beroert/ 11. de waterē bitter gemaect/ 12. ende de Sterren verduystert/ 13. drye verleyen wee vercondicht door eenen Enghel.

1 Ende als het den sevenden Segel opghedaen hadde/wert daer stilte inden Hemel ontrent een halve ure.

2 Ende ick sach de seven Engelen die voor den Heere staen / ende hen werden seven Trompetten ghegheven.

3 Ende daer quam een ander Engel/ ende stondt aen den Altaer/ende hadde een gouden Wierooekvat/ende hem wert veel reuckwercx ghegeven / om dat hyt met den ghebeden aller Heylighen a offeren soude / op den Altaer die voor den Throon was.

a Gri. gheven

4 b Ende de roock des reuckwercks [met] den ghebeden der Heylighen/ ginck op van de handen des Enghels voor Godt.

b Psal.141.2

5 Ende de Enghel nam het Wierooekvat/ ende vulde dat vanden vyere des Altaers/ ende wierp het in de Aerde: ende daer werden stemmen ende donderslaghen / ende blixemen ende Aerdtbevinghen.

6 Ende de seven Enghelen die de seven Basuynen hadden / bereydden hen om te basuynen.

7 Ende de eerste Enghel heeft gebasuynt/ ende daer is ghewordē haghel ende vyer/ ghemengt met bloedt: ende zijn op de Aerde ghewordpen: ende het derde deel der boomen is verbrant / ende alle het groene gras is verbrant.

Ende

8 Ende de tweede Engel heeft gebaſuynt/ ende daer is als eenen grooten Berch met vyer brandende/in de Zee ghewoꝛpen:ende het derde [deel] der Zee is bloet gewoꝛden:

9 Ende het derde [deel] der leuende creatueren inder Zee/zijn gheſtoꝛuen / ende het derde[deel]der ſchepen is vergaen.

10 Ende de derde Engel heeft ghebaſuynt/ ende daer is ghevallen vanden Hemel een groote bernende Sterre / ende is ghevallen op het derde [deel] der waterſtroomen/ eñ op de waterfonteynen.

11 Ende de naem der Sterren werdt ghenaemt Alſſen/ende het derde[deel] der wateren is Alſſen ghewoꝛden / ende vele menſchen zijn geſtoꝛuen van de wateren/ want ſy waren bitter ghewoꝛden.

12 Eñ de vierde Enghel heeft ghebaſuynt/ ende het derde deel der Sonne wert gheſlaghen/ende het derde deel der Mane / eñ het derde deel der Sterren: ſo dat het derde deel van dien is verduyſtert gewoꝛden:ende het derde deel des daechs niet en luchtede/ende des nachts deſghelyck.

13 Ende ick ſach/ende hooꝛde eenen e *Enghel vlieghen midden dooꝛ den Hemel/ſeggende met luyder ſtemme: Wee/ wee/ wee den inwoonderen der Aerden/van de andere ſtemme der Baſuynen dier dꝛie Enghelen die baſuynen ſullen.

e And. Arent

Dat ix. Capittel.

1. Met het geluyt des vyfſten ende ſeſten Enghels/ 3. comen Spꝛinckhanen op vanden put des afgronts/ 15. de vier Engelen werden ontbonden ende Ruyters ghesonden / om de booſe te ſtraffen/ 4. wtneminghe der ghetekenden.

1 Ende de vyfſte Enghel heeft ghebaſuynt / ende ick hebbe gheſien dat een Sterre wt den Hemel ghevallen was op der Aerden : ende haer is de ſleutel des huys des Afgronts ghegheuen.

2 Ende ſy heeft den put des Afgronts opghedaen / a ende daer is roock gecomen wt den putte/ als roock eens grooten Ouens: ende de Sonne is verduyſtert ghewoꝛden/ ende de lucht vanden roock des puts.

a Apo.14.11 ende 19.3

3 Ende vanden roock quamen Spꝛinckhanen wt op der Aerden/ende hen wert macht ghegheuen/gelijck de Scoꝛpioenen der Aerden macht hebben.

4 Ende hen wert geſeyt: b dat ſy het gras der Aerden niet en ſouden ſchadighen/noch yet dat groen is/noch eenigẽ boom: c maer alleenlijck den menſchen die het teecken Godts op haer vooꝛhooft niet en hebben.

b Apoc.7.3

c Ezech.9.5

5 Ende hen wert ghegheuen / niet dat ſyſe ſouden dooden / maer dat ſy ſouden ghequelt woꝛden vijf Maenden: eñ hare quellinghe zy ghelijck de quellinghe des Scoꝛpioens/als hy den menſche ſteeckt.

6 d Ende in die daghen ſullen de menſchen de doot ſoecken / eñ en ſullenſe niet vinden: ende ſy ſullen begheeren te ſteruen/ ende de doot ſal van hen vlieden.

d Apoc.6.16 Eſaie.2.19 Jerem.8.3 Ozee.10.8 Luce.23.29

7 e Ende de ghedaente der Spꝛinckhanen waren ghelijck den Peerden/die ter ooꝛloge berept zijn ; ende op hare hoofden waren als croonen ghelijck gout / ende hare aenſichten ghelijck menſchen aenſichten.

e Exod.10.4 Sap.16.9

8 Ende ſy hadden hayꝛ als vꝛouwen hayꝛ: eñ hare tandẽ/waren als Leeuwen tanden:

9 Ende ſy hadden boꝛſtwapenen/ ghelijck yſeren boꝛſtwapenen : ende het gheruyſch harer vleugelen/als wagens met vele Peerden ter ooꝛloghen loopende.

10 Ende ſy hadden ſteerten ghelijck den Scoꝛpioenen/ende hare ſteerten waren pꝛickels : ende hare macht was den menſchen te ſchadighen vyf Maenden.

11 Ende ſy hadden ouer hen eenen Coninc/ den Enghel des Afgronts / ghenaemt int Hebꝛeiſche/ Abaddon/ ende int Grieſche is hy ghenaemt f Appollion.

f Dat is/ verderuer.

12 Dat een wee is wech gegaen : Siet/daer comen noch twee ween na deſen.

13 Eñ de ſeſte Engel heeft gebaſuynt/eñ ick hooꝛde wt den vier g hoeckẽ des goudẽ Altaers/die vooꝛ God was eẽ groote ſtemme:

g Gr. hooꝛnen

14 Segghende totten ſeſten Enghel / die de Baſuyne hadde: Ontbindt de vier Enghelen / die aen den grooten waterſtroom Euphꝛates ghebonden zijn.

15 Ende die vier Enghelen zijn ontbonden gewoꝛden/welcke berept waren tot der ure/ ende dach/ende Maent/ende Jaer/om het derde [deel] der menſchen te dooden.

16 Ende het ghetal der Ruyterſchen crijgeren/ [was] tweemael duyſentmael hondert duyſent:ende ick hooꝛde haer ghetal.

17 Ende alſoo ſach ick de Peerden in het geſichte:ende die daer op ſaten/ hebbende vyerighe / ende peerſche / ende ſulpheren boꝛſtwapenen : ende de hoofden der Peerden/ als Leeuwen hoofden / ende wt hare monden quam vyer/ende roock/ende ſulpher.

18 Ende van deſe dꝛie / is het derde [deel] der menſchen ghedoot/vanden vyere / ende vanden roocke / ende vanden ſulphere dat wt haren monde ghinck.

19 Want hare cracht is in haren mont/ ende in haren ſteerten. Want hare ſteerten zijn ghelijck Slanghen / ende hebben hoofden/ende daer mede doen ſy ſchade.

20 Eñ de andere menſchen die niet gedoot en zijn dooꝛ deſe plagen/en hebben hen niet bekeert van de wercken harer handen / om niet te aenbidden de Duyuelen: h ende de gouden eñ ſilueren/eñ eerden/ende ſteenen/ ende houten Afgoden / die noch ſien / noch hooꝛen/noch wandelen en connen.

h Pſal.115.4 ende 135.15

21 Noch ſy en hebben hen niet bekeert van hare dootſlaghen/ noch van hare vergiftinghen/noch van hare hoererye/ noch van hare dieuerye.

Dat x. Capittel.

1. Van den Enghel die den boeck hielt/ welcken Joannes adt / ende vercondichde het eynde der Werlt/ 4. de ſtemme der ſeuen donderſlagen verſeghelt.

1 Ende ick hebbe gheſien eenen anderen ſtercken Engel vanden Hemel comen/ die met een wolcke ommecleedt was/ ende de Reghenboghe was op zijn hooft/eñ zijn aenſichte als de Sonne/ende zyne voeten als vyerighe pilaren.

2 Ende hy hadde in zijn handt een open boecrken / eñ hy ſette zijnen rechteren voet op de Zee/eñ zijnen ſlinckeren op de Aerde.

3 Ende riep met luyder ſtemme / ghelijck een Leeu bꝛieſcht:eñ als hy gheroepẽ hadde/ ſpꝛaken ſeuen donderſlagen hare ſtemmen:

4 Eñ doe de ſeuen donderſlagẽ hare ſtemmen geſpꝛoken hadden/ ſoude ickſe geſchꝛeuen hebben: maer ick hooꝛde een ſtemme

wt den Hemel/die tot my seyde: Verseghelt wat de vier donderslagen ghesproken hebben/ende en schrijftse niet.

k Dan.12.7

a Ende de Engel dien ick sach staen op der Zee/ende op der Aerde/hief zyn hant op na den Hemel. 5

Ende swoer by den Levenden van eewichept tot eewichept/ die den Hemel ende wat daer in is/geschapen heeft/ende de Aerde/ende wat daer in is / ende de Zee / ende wat daer in is/dat daer gheen tijt meer wesen soude: 6

Maer dat in de dagen der stemmen des sevenden Enghels/als hy basuynen soude/ de verborghentheyt Godts soude veruult worden / ghelijck hy zijnen Dienaren den Propheten vercondicht heeft. 7

Ende de stemme die ick hoorde wt den Hemel/sprack wederom met my / ende seyde: Gaet / ende neemt dat open boecrken/ dat in de hant des Engels is/die opter Zee ende opter Aerden staet. 8

Ende ick ginck tot den Engel/ende seyde hem: Geeft my dat boecrken. Eñ hy seyde my: b Neemt ende eet dat / ende het sal uwen buyck bitter maken / maer in uwen mont sal het soete wesen als heunich. 9

b Ezec.3.1

Ende ick nam dat boecrken wt der hant des Engels/ende ick adt het/ende het was mijnen monde als soet heunich: ende als ick het gegeten hadde/wert mijnen buyc bitter. 10

Ende hy seyde tot my: Ghy moet wederom propheteren/by volcken ende natien ende tonghen/ende vele Coninghen. 11

Dat xj. Capittel.

1. Joannes is bevolen den Tempel te meten/ 3. van de twee getuygen vanden Heere verweckt/ 7. ende vermoort van de Beeste/ 11. ende daer na verweckt in heerlijckheyt. 15. In het geluyt des sevenden Engels is Christus verheven/ ende God geprezen door de vierentwintich Ouderlingẽ.

a Ezec.44.5 ende 41.42.43

Ende a my wert een riet ghegeven ghelijck een roede / ende de Enghel stont by my/segghende: Staet op / eñ meet den Tempel Godts/ende den Altaer / ende die daer in aenbidden: 1

b * Al. binnen

Maer die sale die b * buyten den Tempel is/worpt wt/eñ en meet dien niet: want hy is den Heydenen ghegeven/ende de heylighe Stadt sullen sy twee ende veertich Maenden betreden. 2

Ende ick sal [hem] mijnen tween getuygen geven/ ende sy sullen propheteren duysent twee hondert ende tsestich daghen/ becleet met sacken. 3

c Zach.4.2.3

c Dese zijn twee Olijfboomen/ eñ twee candelaren / die voor den Godt der Aerden staen: 4

Ende ist dat hen yemant wil schadigen/ daer sal vyer wt haren mondt gaen / ende hare vyanden verteeren: ende ist dat hen yemant wil schadighen / die moet alsoo ghedoot worden. 5

Dese hebben de macht dẽ Hemel te sluyten / op dat het niet en regene in de daghen haerder prophecije: ende hebbẽ macht over de wateren/die te veranderen tot bloet/ ende de Aerde met alle plaghe te slaen/ so menichmael sy willen. 6

d Dan.7.21 Apoc.13.7

d Ende als sy hare ghetuygenisse sullen voleyndt hebben/sal het Dier dat wt den afgront coemt/crijch teghen hen voeren/ende salse overwinnen/ende salse dooden. 7

8 Ende hare lichamen sullen ligghen op de strate der grooter Stadt / die Gheestelijck ghenaemt wort/Sodoma/ ende Egyptus/ daer oock onse Heere ghecruyst is.

9 Ende sy sullen wt de volcken ende gheslachten / ende tonghen / ende natien hare lichamen sien drie daghen ende eenen halven/ende en sullen hare lichamen niet laten in graven legghen.

10 Ende die opter Aerden woonen / sullen blijde ende vrolijck wesen over hen / ende sullen malcanderen gaven senden / om dat dese twee Propheten de Inwoonders der Aerden ghequelt hebben.

11 Ende nae drie daghen ende eenen halven is de Gheest des levens van Gode tot hen ingegaen/ende zijn op hare voeten gestaen/ ende daer is groote vreese gecomen over de ghene diese saghen.

12 Ende sy hoorden een groote stemme wt den Hemel tot hen seggen: Coemt hier op/ ende sy gingen op indẽ Hemel in een wolcke/ende hare vyanden aenschoudense.

13 Ende te dier selver ure is groote Aertbevinghe ghewor den / ende het tiende [deel] der Stadt is ghevallen/ende daer zijn in de Aerdtbevinghe ghedoot namen van menschen/seven duysent / eñ de andere zijn verschrickt ghewor den/ ende hebben den Gode des Hemels eere ghegheven.

14 Dat tweedde wee is wech ghegaen / het derde wee coemt haestelijck.

15 Ende de sevende Engel heeft gebasuynt/ ende daer zijn groote stemmen gheschiet in den Hemel/segghende: De Coninckrijcken der Werelt zijn onses Heeren ghewor den: ende zijns e Christi / ende hy sal regneren van eewichept tot eewichept.

e Dat is/ Gesalfde/

16 Ende de vier ende twintich Ouderlingen die voor Godt sitten op hare throonen/ zijn op hare aensichten ghevallen / ende hebben Godt aenghebeden/

17 Segghende: Wy dancken v Heere Godt Almachtich/die is/ende die was / ende die comen sal: dat ghy uwe groote macht ghenomen hebt/ende regneert:

18 Ende de Heydenen zijn toornich ghewor den/ende uwen toorne is gecomen/ ende de tijt der dooden dat sy gheoordeelt worden: ende dat ghy uwen Dienaren den Propheten ende den Heyligen/ende den ghenen die uwen Naem vreesen/den cleynen ende den grooten loon geeft: ende dat ghy de ghene verderft/ die de Aerde verderven.

19 Ende de Tempel Godts inden Hemel is gheopent ghewor den / ende de Arcke zijns Verbonts is ghesien ghewor den in zijnen Tempel: ende daer werden blixemen ende stemmen/ende donderslaghen/ ende Aerdtbevinghe/ende grooten haghel.

Dat xij. Capittel.

1. Van de bevruchte vrouwe/ghewacht vanden Draeck/ 7. overwinninge teghen hem ghecreghen door Michael / voor de gheloovighe.

1 Ende daer is een groot teecken gesien inden Hemel: Een vrouwe becleet met der Sonne/ ende de Mane onder hare voeten / ende op haer hooft een croone van twaelf Sterren:

2 Ende sy was bevrucht / ende riep / hebbende

bende ſmerte ende quellinghe om te baren.

3 Eñ daer is een ander teecken geſien inde Hemel/ ende ſiet/ een groote roode Draeck hebbende ſeuen hoofden / ende thien hoornen/ende op zijne hoofden ſeuen croonen:

4 Ende zijnen ſteert track het derde [deel] der Sterren des Hemels/eñ wierpſe ter aerden. Ende de Draeck ſtont voor die vrouwe die baren ſoude / om de vrucht te verſlinden als ſy ſoude ghebaert hebben.

5 Ende ſy baerde eenen manlijcken ſone/ die. alle Heydenen ſoude a hoeden metter yſeren roede:ende haer kint wert wech ghenomen tot Godt ende zijnen throon.

a Of/ regeeren

6 b Ende de vrouwe vluchtede inde Woeſtijne/ daer ſy plaetſe hadde van Gode bereyt / dat ſyſe daer onderhielden / duyſent twee hondert ende tſeſtich daghen.

b Apoc.12.14

7 Ende daer is crijch geworden inden Hemel / Michael ende zijne Enghelen crijchden teghen den Draeck : ende de Draeck ſtreedt ende zijne Engelen;

8 Maer ſy en hebben niet vermogen/noch haer plaetſe en is niet meer in den Hemel gheuonden.

9 c Eñ hy is geworden/de groote Draeck/ de oude Slanghe / die ghenaemt wort de Duyuel / ende de Sathan / die de gheheele Werelt verleyt: Hy is [ſegghe ick] ghewor-pẽ op de Aerde/ende zijne Engelen zijn met hem ghewornen.

c Luce 10.18 Apoc.20.2

10 Ende ick hoorde een groote ſtemme/ ſeggende inden Hemel : Nv is de ſalicheyt ende macht / ende het Coninckrijcke onſes Gods geworden/eñ de macht zijns d Chriſti/want de verclager onſer broederen/dieſe voor Godt verclaechde / nacht ende dach/ die is nv neder ghewornen.

d Dat is/ Geſalfden/

11 Ende ſy hebben hem ouerwonnen door het Bloet des Lams / ende door het woort harer getuygeniſſe/ ende ſy en hebben haer e leuen niet lief ghehadt totter doot.

e Grieck/ zielen.

12 Hierom verblijt v ghy Hemelen/ende die daer in woont. Wee den ghenen die op der Aerden ende opter Zee woonen: Want de Duyuel is tot v lieden afghecomen/die ſeer toornich is / dewijle hy weet dat hy cleynen tijt heeft.

13 Eñ als de Draeck ſach/dat hy op de aerde geworpen was/ heeft hy de vrouwe veruolcht/die een manneken ghebaert hadde.

14 f Ende der Vrouwen zijn gegeuen twee vleughelen eens grooten Arents / om dat ſy ſoude vlieghen vande tegenwoordicheyt des Draecx / in de Woeſtijne in haer plaetſe/ waer ſy gheuoet wert/ g eenen tijt/ ende tijden/ende haluen tijdt/ h wt den aenſichte der Slanghen.

f Apoc.12.6

g Dan.12.7

h Grieck/ van

15 Ende de Slange ſchoot wt haren monde water/als eenẽ ſtroom/ achter de Vrouwe/ om haer van den ſtroom te doen wech ſtroomen.

16 Eñ de Aerde is der vrouwen te hulpe gecomen/eñ heeft haren mont opghedaen/ eñ heeft den ſtroom opgeſopẽ/dien de Draeck wt zijnen mont ghewornen hadde.

17 Ende de Draeck was toornich op der vrouwe / ende is ghegaen om crijch te voeren teghen de andere van haren zade/die de gheboden Godts hielden/ende het ghetuygheniſſe Jeſu Chriſti hadden,

18 Ende i ‡ hy ſtont aen het ſant der Zee.

i ‡ Anders/ick ſtont, etc.

Dat xiij. Capittel.

1. Van de Beeſte/die alle de verworpene verleyt/ 11. beueſticht door een ander Beeſte.

1 ENde ick ſach vander Zee een Beeſte opcomen/ a de welcke hadde ſeuen hoofden/ ende thien hoornen: ende op hare hoornen thien croonen : ende op haer hoofden eenen b laſterlijcken naem.

a Apoc.17.9 12. Dani.7.20

b Grieck/ naem der laſteringhe.

2 Eñ de Beeſte die ick ſach/ was ghelijck een Pardel/eñ hare voeten/als eens Beyrs voeten/ ende haren muyl/als de muyl eens Leeus /eñ de Draeck gaf haer zijn macht/ eñ zynen Throon/ende groote mogentheyt.

3 Eñ ick ſach een van hare hoofdẽ/ als ter doot geſlagen/ ende zijne doodelijcke wonde wert geneſen: ende het gheheel Aertrijck is verwonderende de Beeſte gheuolcht.

4 Ende ſy hebben den Draeck aengebeden/ die der Beeſte macht gegeuen hadde/ ende ſy hebben de Beeſte aengebeden/ ſeggende: Wie is ghelijck deſe Beeſte ? Wie can met haer crijghen?

5 Ende haer is eenen mont ghegeuen/ om groote dinghen ende laſteringen te ſpreken: ende haer is macht ghegheuen dat te doen twee ende veertich Maenden.

6 Ende ſy dede harẽ mont open/om laſteringhen te ſpreken teghen Godt/ om zijnen Naem ende zijne Woonſtede te laſteren/ ende de ghene die in den Hemel woonen.

7 c Ende haer is ghegeuen crijch te voeren tegen de Heyligen/ende die te ouerwinnen/ ende haer is macht gegeuen ouer alle Gheſlachte/ ende Tonghe/ende Natie.

c Dan.7.21 Apoc.11.7

8 Eñ ſy ſullen haer aenbidden / alle die op der Aerden woonen/ d die hare namen niet geſchreuen en zijn inden Boeck des Lams/ dat geſlacht is vanden beginne der werelt.

d Apoc.3.5 ende 20.12 ende 21.27 Phil.4.3

9 Iſt dat yemant ooren heeft/ die hoore.

10 Iſt dat yemant geuangen leyt/ die ſal in de gheuanckeniſſe gaen : iſt dat e yemant met den ſweerde doodt / die moet met den ſweerde gedoot worden. f Hier is de lijdtſaemheyt ende het gheloone der Heylighen.

e Gene.9.6 Mat.26.52

f Apoc.14.12

11 Eñ ick ſach een ander Beeſte vander aerden opcomen/eñ hadde twee hoornẽ gelijck het Lam/ende ſprack ghelijck de Draeck.

12 Eñ ſy doet alle de macht der eerſter Beeſten voor haer: eñ ſy maect dat de Aerde eñ die daer in woonẽ/de eerſte Beeſte aenbidden/wiens dootlijcke wonde geneſen was.

13 g Ende doet groote teeckenen/ ſoo dat ſy oock vyer van den Hemel doet comen op der Aerde/voor den menſchen.

g 2. Theſſ.2.9

14 h Ende verleydeſe die opter Aerdẽ woonen/om der teeckenẽ wille die haer gegeuen zijn/om voor de Beeſte te doẽ/ſeggende tot de inwoonders der aerden:dat ſy een Beelt maken ſouden der Beeſten / die de wonde des ſweerts hadde/ende weder leef de.

h Deut.13.1 Mat.24.24 Apoc.16.14 ende 19.20

15 Eñ haer wert ghegeuen/den Beelde der Beeſten eenen geeſt te geuen / dat oock het Beelt der Beeſten ſpreken ſoude : ende te maken dat alle die het Beelt der Beeſte niet aen en baden/ghedoot ſouden worden.

16 Eñ maeckt ſe alle/ de Groote eñ Cleyne/ de Rijcke ende Arme/ de Vrije/ eñ Dienſtbare / dat ſy hen een merckteecken geeſt op hare rechterhant/of op hare voorhooft.

17 Ende dat niemandt en mach cooper

noch vercoopen/ van die dat merckteecken heeft/of den naem der Beeste/ of het ghetal haers naems.

18 Hier is wijsheyt: Wie verstant heeft/ die rekene het ghetal der Beeste / want het is eens menschen ghetal/ende zijn getal is ses hondert ende ses ende tsestich.

Dat xiiij. Capittel.

1. Het schoon gheselschap des Lams / 6. een Enghel vercondicht het Euangelium/ 18. een ander den val van Babylonien/ 9. de derde/ datmen vliede van der Beeste/ 13. het gheluck der gener die inden Heere sterven/ 15. vanden Oogst ende Wijnoogst des Heeren.

1 Ende ick sach/ende siet/het Lam stont op den Berch Sion / ende met hem hondert vier eñ veertich duysent / die den Naem zijns Vaders hadden op haer voorhoofden a ‡ gheschreuen.

a ‡ Anders/ brandende.

2 Ende ick hoorde een stemme wt den Hemel/gelijck een stemme veler wateren/ende ghelijck een stemme eens grooten donderslachs: eñ ick hoorde een stemme van Harpenspeelders/die op Harpen speelden.

3 Ende songhen als eenen nieuwen sanck voor den Throon/ende voor de vier Dieren/ ende de Ouderlinghen: eñ niemant en conde den sanck leeren / dan die hondert vier ende veertich duysent/ [namelijck/] die van der Aerden ghecocht waren.

4 Dese zijn/die met vrouwen niet bevleckt en zijn/b want sy zijn Maechden: dese volghen het Lam waer het gaet. Dese zijn gecocht vande menschen / eerstelingen Gode/ ende den Lamme:

b 2.Cori.11.2

5 Ende in haren mont en is geen bedroch gevonden: want sy zijn onstraffelijck voor den Throon Godts.

6 Ende ick sach eenen anderen Engel vliegen midden indẽ Hemel/ende hy hadde een eewich Euangelium/ om den inwoonders der aerdẽ te vercondigẽ/eñ allen Natien eñ Geslachten/ende Tongen ende Volcken.

7 Segghende met luyder stemme: Vreest God/eñ geeft hem eerlijckheyt/want de ure zijns oordeels is gecomen/eñ aenbidt hem c die den Hemel eñ de Aerde gemaect heeft/ ende de Zee/ende de Waterfonteynen.

c Gen.1.1 Psalm 33.6 ende 124.8 ende 146.6 Act.14.15 ende 17.24

8 Ende daer is een ander Engel gevolcht/ seggende: d Sy is gevallen/sy is gevallen/ Babylon die groote Stadt / om dat sy wt den wijn des toorns harer hoererye allen volcken te drincken ghegheven heeft.

d Apoc.18.2 Esaie 21.9 Jerem.51.8

9 Ende de derde Engel is hen ghevolcht/ segghende met luyder stemme: Ist dat yemant de Beeste aenbidt ende haer Beelt/ ende een merckteecken neemt op zijn voorhooft/of op zijn rechterhandt:

10 Die sal oock drincken van den wijn des toorns Godts/vanden louteren wijne ghe schoncken inden Drinckbeker zijns toorns: ende sal ghepijnicht worden met vyer ende sulpher voor de Heylighe Enghelen / ende voor het Lam.

11 e Eñ de roock harer pijninge sal opgaen van eewichevt tot eewicheyt / eñ sy en sullẽ gẽe ruste hebbẽ dach eñ nacht/die de Beeste eñ haer Beelt aenbidden/eñ ist dat yemant het merckteecken haers Naems ontfangt.

e Apoc.9.2 ende 19.3

12 f Hier is de lijdsaemheyt der Heylighen/ hier zijn die de gheboden Godts houden/ ende het gheloove Jesu.

f Apoc.13.10

13 Ende ick hoorde een stemme wt den Hemel tot my seggen: Schrijft/ Salich zijn de dooden/die g inden Heere steruẽ: De Geest seyt: h Dat sy rusten van haren arbeyt/ ende hare wercken volghen hen nae.

g Of/ om des Heeren wil: h Of/ om dat

14 Eñ ick sach/ eñ siet/ een witte wolcke/ eñ op de wolcke satt een die des menschẽ Sone gelijck was/hebbende op zijn hooft eẽ gouden croone/eñ in zijn hant eẽ scherpe Sickel.

15 Ende daer is gecomen een ander Engel wt den Tempel/roepende met luyder stemmen tot hem die op de wolcke sadt: i Sendt uwe Sickel / ende maeyt / want de ure om te maeyen is v ghecomen: want den Oogst der Aerden is dorre ghewordden.

i Joel.3.13 Mat.13.39

16 Eñ die op de wolcke sadt/ sant zijn Sickel op de Aerde/ ende de Aerde wert gemaeyt.

17 Ende een ander Enghel quam wt den Tempel die in den Hemel was/ende hadde oock een scherpe Sickel.

18 Eñ daer quam een ander Engel vanden Altaer/die macht hadde over het vier/ ende riep met luyder stemme tot hem die de scherpe Sickel hadde/seggende: Sent uwe scherpe Sickel / ende snydt de Druystacken der Aerden: want hare Druyven zijn rype.

19 Ende de Enghel sant zijn Sickel op der Aerden/ende sneet den Wijngaert der Aerden / ende wierpse in de groote persse des toorns Godts.

20 Ende de persse wert buyten de Stadt ghetreden / ende het bloet is ghecomen wt de persse/tot de toomen der Peerden / duysent ses hondert Stadien verre.

Dat xv. Capittel.

1. Vande seven Enghelen/ die de seven laetste plaghen hebben / 3. den sanck der overwinners der Beeste/ 7. vande seven Phiolen der toornicheyt Godts.

1 Ende ick sach een ander groot ende wonderlijck teecken in den Hemel seven Engelen/ hebbende de seven laetste plaghen/ want a met dese is de toornicheyt Godts voleynt.

a Griecr/ in

2 Ende ick sach als b een glasen Zee/ghemengt met vier/ ende de overwinners van der Beeste / ende van hare Beelt/ ende van haer merckteecken / ende van den getale haers naems / dat sy stonden aen de glasen Zee/hebbende Harpen Godts.

b Apoc.4.6

3 Eñ songen den sanck Mosis des Dienstknechts Gods/ ende den sanck des Lams/ segghende: Uwe wercken zijn groot / ende wonderlijck/Heere Godt Almachtich: uwe weghen zijn c rechtveerdich ende warachtich/ Conninck der Heylighen.

c Psal.145.17

4 d Wie en sal v niet vreesen/ Heere / ende uwen Naem prijsen? want ghy [zijt] alleen heylich / want alle Heydenen sullen comen/ ende voor v aenbidden: want uwe Oordeelen zijn openbaer ghewordden.

d Jere.10.6

5 Ende na desen sach ick / eñ siet de Tempel des Tabarnakels der ghetuyghenisse in den Hemel/ wert gheopent.

6 Eñ de seven Engelẽ/ hebbende de seven plagen/quamẽ wt den Tempel/becleet met reynen ende claren lijnwade/ende omme de borsten ommegort met gouden gordelen.

7 Ende een van de vier Dieren gaf den seven Enghelen seven gouden Phiolen vol der toornicheyt Gods/ die leeft van eewicheyt tot eewicheyt.

e Ende de Tempel wert veruult van den roock wt der heerlijckheyt Godts / ende wt zijne macht/ ende niemandt en conde in den Tempel gaen/tot dat de ſeuen plaghen der ſeuen Enghelen voleynt waren. 8

e Ezec.44.4

Dat xvj. Capittel.

1. Van de Phiolen hier ende daer wtgheſtort door de Engelen/ eñ wat plagen daer na volgen/ 15. waerſchouwinghe datmen moet toeſien voor hemſeluen.

Ende ick hoorde een groote ſtemme wt den Tempel / ſegghende tot de ſeuen Enghelen: Gaet/ giet de ſeuen Phiolen der toornicheyt Gods wt op de Aerde: 1

Ende de eerſte is wtgegaen/ eñ heeft zijn Phiole wtghegoten op de Aerde/ ende daer is ghecomen een quade booſe ſweere op de menſchen / die het merckteecken der Beeſte hadden/ ende die haer Beelt aenbaden. 2

Ende de tweede Enghel heeft zijn Phiole wtgegoten in de Zee/ ende is ghewordden als bloet eens dooden lichaems/ ende alle leuendighe ziele is gheſtoruen in de Zee. 3

Eñ de derde Engel heeft zijn Phiole wtghegoten in de Waterſtroomen / ende in de Fonteynen/ ende ſy zijn bloet ghewordden. 4

Ende ick hoorde den Engel der wateren ſegghen: Ghy zijt rechtueerdich Heere / die is/ ende die was/ ende heylich / om dat ghy dit gheoordeelt hebt. 5

a Want ſy hebben het bloet der Heylighen ende Propheten wtgheſtort/ ende ghy hebt hen bloet te drincken ghegheuen : want ſy zijnt weerdich. 6

a Mat.23.34

Ende ick hoorde eenen anderen van den Altaer ſeggen: Ja Heere Godt Almachtich/ uwe oordeelen zijn warachtich ende rechtueerdich. 7

e Eñ de vierde Engel heeft zijn Phiole wtgegoten in de Sonne/ ende haer is gegeuen de menſchen te quellē met hitte b door vyer. 8

b Griecx/in

Eñ de menſchen branden met grooter hitte/ ende ſy laſterden den Naem Godts / die macht hadde ouer deſe plaghen/ ende en bekeerden hen niet om hem eere te gheuen. 9

Eñ de vijfſte Engel heeft zijn Phiole wtghegoten op den Throon der Beeſte / ende haer Rijcke is verduyſtert geworden/ ende ſy knauden hare tonghen van ſmerte: 10

Eñ ſy laſterden den Godt des Hemels van hare ſmerten eñ van hare ſweeren/ ende ſy en bekeerden hen niet van hare wercken. 11

Eñ de ſeſte Enghel heeft zijn Phiole wtgegoten op den grooten Waterſtroom Euphratem/ ende zijn water is wtghedrooght / om dat bereydt ſoude worden den wech der Coninghen/ van den opganck der Sonnen. 12

Eñ ick ſach wt den mont der Draken/ eñ wt den mont der Beeſte/ ende wt den mont des valſchen Propheets/ drie onreyne gheeſten [gaen/] ghelijck Vorſchen: 13

c Want ſy zijn geeſten der Duyuelen/ eñ doen teeckenen / om te gaen tot de Coninghen der Aerden / ende der gheheelder Werelt/ om hen te vergaderē totten Rijck diens grooten daechs Gods Almachtich. 14

c 2.Theſſ.2.9 Apoc.13.14 ende.19.20

d (Siet/ ick come als een Dief: Salich [is hy] die waeckt/ e eñ zijne cleederen bewaert/ op dat hy niet naeckt en wandele / ende zijn ſchande niet ghesien en worde.) 15

d Mat.24.44 Luce.12.40 1.Theſſ.5.6 2.Pet.3.10 Apoca.3.3 e 2.Cor.5.3 Apoc.3.18

Ende ſy vergaderde ſe in een plaetſe/ genaemt int Hebreiſche/ Armagedon. 16

Eñ de ſeuende Engel heeft zijn Phiole wtgegoten in de lucht/ eñ daer quam een groote ſtemme wt den Tempel des Hemels van den Throon/ ſeggende: Het is gheſchiet. 17

Ende daer zijn ſtemmen/ ende donderſlaghen/ ende blixemen gheſchiet / ende daer is groote Aertbeuinghe geſchiet/ ſulck als niet gheſchiet en is van dat de menſchen op de Aerde gheweeſt zijn / ſodanighe Aertbeuinghe ſo groot. 18

Ende de groote Stadt is in drie deelen gheſcheurt / ende de Steden der Heydenen zijn gheuallen : ende de groote Babylon is voor Gode in ghedachteniſſe ghecomen/ f om haer te gheuen den Drinckbeker des wijns der verbolghentheyt zijns toorns. 19

f Jer.25.15

Ende alle Eylanden zijn geuloden/ ende de Berghen en zijn niet gheuonden. 20

Eñ daer is grootē hagel als van een pont geuallen van den Hemel op de menſchē : eñ de menſchen laſterdē God/ om der plage des haghels/ want zijne plaghe was ſeer groot. 21

Dat xvij. Capittel.

1. Beſchrijuinge der grooter Hoere / haer grouwelijckheyt ende ſtraffe/ 14. de ouerwinninghe des Lams.

Ende een van de ſeuen Enghelen die de ſeuen Phiolen hadde / quam/ ende ſprack met my/ ſeggēde tot my: Coemt ick ſal v thoonen het oordeel der grooter Hoere/ die op vele wateren ſidt: 1

a Met de welcke de Coningen der Aerden gheboereert hebben / ende de Inwooners der Aerden zijn droncken ghewordden van den wijne harer hoererye. 2

a Apoc.18.3

Ende hy brachte my wech inden Gheeſt/ in een Woeſtijne/ ende ick ſach een vrouwe ſitten op een rooſuerwighe Beeſte/ vol namen der laſteringhe/ ende hadde ſeuen hoofden/ ende thien hoornen. 3

Eñ de vrouwe was becleet met purpuren ende rooſenuerwe/ ende vergult met goude/ ende coſtelijcke ſteenen/ ende Peerlen: ende hadde in hare hant eenen gouden Drinckbeker vol grouwelijckheden ende onreynicheden harer hoererije. 4

Ende op haer voorhooft eenen Naem gheſchreuen : Verborghentheyt / de groote Babylon/ moeder der hoereryen ende grouwelijckheden der Aerde. 5

Ende ick ſach die vrouwe dat ſy droncken was van den bloede der Heylighen/ ende van den bloede der b Ghetuyghen Jeſu: ende ick was verwondert met groote verwonderinghe/ doe ickſe ſach. 6

b Of/ Martelaren

Ende de Enghel ſeyde my: Waerom zijt ghy verwondert? Ick ſal v ſegghen de verborghentheyt der vrouwen/ ende der Beeſte die ſe draecht / welcke ſeuen hoofden heeft / ende thien hoornen. 7

De Beeſte die ghy gheſien hebt/ was/ ende en is niet / ende ſal vanden Afgrondt opcomen/ ende gaet ter verderuinghe/ ende die op der Aerden woonen/ (c wiens namen niet geſchreuen en zijn in den Boeck des Leuens/ van den beginne der Werelt/) ſullen verwonderen/ als ſy die Beeſte ſien ſullen/ die was/ ende niet en is/ hoe wel ſy is. 8

c Apoc.13.8

Hier is de ſin/ die wijſheyt heeft: d De ſeuen hoofden zijn ſeuen Bergē/ daer de vrouwe op ſidt/ ende zijn ſeuen Coninghen. 9

d Apoc.13.1

10 De vijue zijn geuallen/ ende de een is/ende de ander en is noch niet gecomen / ende als hy sal ghecomen zijn/ moet hy een weynich blijuen.

11 Eñ de Beeste die was/ eñ niet en is/ die is oock de achtste/[Coninck]ende is vande seuen/ ende gaet ter verderuinghe.

e Dan.7.20 Apoc.13.1

12 e Ende de thien hoornen die ghy ghesien hebt/zijn thien Coningen/ die het Coninckrijcke noch niet ontfangen en hebben / maer ontfanghen macht als Coninghen te eender vren met der Beeste.

13 Dese hebben eenen raedt / eñ sullen hare cracht ende macht der Beeste gheuen.

f 1.Tim. 6.15 Apoc.19.16

14 Dese sullen teghen het Lam crijghen / eñ het Lam salse ouerwinnen: f want het is de Heere der Heeren/ende Coninck derConinghen/ende de gheroepene ende wtuercorene gheloouighe die met hem zijn.

g Esaie 8.7

15 Eñ hy seyde tot my:g De wateren die ghy gesien hebt daer de Hoere sidt/zijn Volcken/ende Scharen/ende Nacien/ende Talen.

16 Ende de thien hoornen die ghy ghesien hebt aen de Beeste / die sullen de Hoere haten /ende sullense woeste maken/ eñ naeckt/ ende sullen haer vleesch eten / ende sullense met vyere verbranden.

17 Want God heeft hen in hare herten ghegheuen te doen dat hem behaecht / ende eenerley raedt te doen/ende haer Conincrijcke der Beesten te gheuen / tot dat de woorden Gods voleynt zijn.

18 Ende de Vrouwe die ghy gesien hebt / is de groote Stadt/die het Coninckrijcke heeft ouer de Coninghen der Aerden.

Dat xviij. Capittel.

2. Den val der Hoere van Babilon / droeuich voor den boosen/ vrolijck voor den goeden/ 4. vermaninghe tot het volck Godts / dat sy daer wt gaen.

1 Ende na desen sach ick eenen anderen Enghel wt den Hemel af comen /hebbende groote macht/ ende de Aerde is luchtich ghewoorden van zijne claerheyt.

a Apoc.14.8 Esaie 21.9 Jere. 51.8

2 Eñ riep wt crachtelijck met luyder stemme/ segghende:a Sy is ghevallen/sy is ghevallen/die groote Babylon/ ende is geworden een wooninghe der Duyuelen/ende bewaernisse aller onreyner geesten/eñ bewaernisse aller onreyner ende hatelijcker vogelen.

b Apoc.17.2

3 Want van den wijne des toorns harer hoererije/ hebben alle Volcken gedroncken / b ende de Coninghen der Aerden hebben met haer ghehoereert : ende de Coopliedem op Aerden zijn van de macht harer weelde ryck ghewoorden.

c Esaie 52.11 2.Cor.6.17 Gene.19.12

4 Ende ick hoorde een ander stemme wt den Hemel/ segghen : c Gaet wt van haer/ mijn volck / op dat ghy harer sonden niet deelachtich en zijt/op dat ghy niet van hare plaghen en ontfangt.

d Of/gehoopt/

5 Want hare sonden zijn totten Hemel toe d ghecomen ende God is harer ongherechticheden ghedachtich ghewoorden.

e Gr. gemenght f Gri.menghet

6 Vergelt haer/ghelijck sy oock v vergolden heeft/eñ dobbelt haer dobbel na hare wercken. In den Drinckbeker daer sy v in e gheschoncken heeft / f schenckt haer dobbel.

g Esaie 47.8

7 So vele als sy haer seluen vereerlijckt heeft / ende weeldich gheweest is/so vele pijnen ende droef heyt geeft haer: want sy seyt in haer herte:g Ick sitte[ende ben] Coninginne/ende en ben gheen Weduwe/ ende en sal gheen droef heyt sien.

h Dani. 8.19 2.Thess.1.8 Esaie 11.4

8 h Hierom sullẽ hare plagen op eenẽ dach comen/doot/droef heyt/ honger: ende sal mit vyer verbrant worden: want de Heere God diese oordeelt/is sterck.

i Apoc.17.2 ende 18.3

9 Eñ i de Coningẽ der Aerdẽ die met haer ghehoereert ende weeldich geweest hebben/ sullense beweenen/ eñ rouwe ouer haer maken/ als sy dẽ roock haers brants sullẽ sien:

k Esaie 21.9 Jere.51.8 Apoc.14.8

10 Van verre staende/ van vreese harer pijne eñ segghende:k Wee/wee/de groote Stadt/ Babylon die stercke Stadt/ want v oordeel is te eener vre ghecomen.

11 Ende de Coopliedem op Aerden sullen weenen eñ rouwe draghen ouer haer/ want haer coopmãschap en coopt niemant meer.

12 Coopmanschap van gout/ende siluer/ende costelijcke steenen/ende peerlen/ ende fijn lijnwaet/ ende purpuren / ende zijde/ ende scharlaken / ende alderhande Thynen hout/ ende alle Yuooren vaten / ende alle vaten van den costelijcsten houte/ende coper/ende yser/ende marmer:

13 Ende Cannneel/ende reuckwerck / eñ salue/ende Wieroock/ ende Wijn/ ende Olye/ ende Meelbloeme/ eñ Tarwe/ eñ Beesten/ ende Schapen / ende [coopmanschap] van Peerden / ende van Waghenen / ende van lichamen/ende zielen der menschen.

l Of/ het ooft/ dat is / de boomvrucht

14 Ende de l vruchten der begheerlijckheyt uwer ziele/ zijn van v wech ghegaen/ ende al dat vette eñ clare/is van v wech gegaen: ende ghy en sult niet meer de selue beuonden worden.

15 De Coopliedem deser dingen/die van haer rijck ghewoorden zijn / sullen om de vreese haerder pijne van verre staen / weenende/ ende droeue wesende/

16 Ende segghende : Wee/ wee / die groote Stadt/die becleet was met fynen lijnwade/ ende purpur / ende roosenuerwe / ende verguldt met goude/ ende costelijcke steenen/ ende peerlen : Want in een vre is sulcke rijckdom woest ghewoorden.

17 Ende alle Stiermans/ende alle het volck op de schepen/ende de Schiplieden/ende alle die de Zee hanteren/ sullẽ van verre staen:

18 Ende sullen roepen / siende den roock haers brants/eñ sullen segghen: wat [Stadt was] deser grooter stadt ghelijck?

19 Ende sy sullen asschen op hare hoofden worpen/ende roepen/weenende / eñ segghende: Wee/wee/die groote Stadt / in de welcke alle die schepen in der Zee hadden / van hare costelijckheyt rijcke ghewoorden zijn/ want in een vre is sy verwoest.

m Of/ heeft wrake vã haer ghenomen om uwent wille.

20 Weest vrolijck ouer haer/ ghy Hemel/ende ghy heylige Apostelen ende Propheten/ want Godt heeft m uwe oordeel gheoordelt van haer.

n Jere.51.8

21 Ende een sterck Enghel heeft eenen steen opgeheuen/ als eenen grootẽ Meulensteen/ ende heeft dien in de Zee ghewoorpen / segghende : n alsso sal de groote Stadt Babylon met eenen storm ghewoorpen worden / ende en sal niet meer ghevonden worden.

o Jere.25.10

22 Ende de stemme der o Harpenspeelders/ ende Sanghers/eñ Fluyters/ ende Basuyners/ en sal niet meer in v ghehoort worden/ ende gheen Constenaer van eenighe conste en sal

en sal meer in v gevonden worden/ende het gheluyt der Meulen en sal in v niet meer ghevonden worden.

23 Ende het licht der keerssen en sal in v niet meer schijnen: p ende de stemme des Bruydegoms ende Bruyts en sal in v niet meer ghehoort worden / want uwe Cooplieden waren de Vorsten op Aerden/want in uwe q tooverije zijn alle volcken verleyt gheweest.

p Jerem. 16.9

q Of/ vergiftinghe.

24 Ende in haer is ghevonden het bloet der Propheten ende Heylighen/ende alle der gener die ghedoot zijn op der Aerden.

Dat xix. Capittel.

1. Grooten lof ende danck des Hemelschen geselschaps/ voor de straffe der Hoere/ende alle verleyders ende boosdoenders/ende voor de bruyloft des Lams / ende de overwinninghe des Woorts Godts/ 10. de Enghel weyghert aenghebeden te zijn van Joanne.

1 Ende nae desen hoorde ick een groote stemme eener grooter Scharen in den Hemel seggen: a Hallelúia/de salicheyt ende lof / ende eere / ende macht is / onses Heeren Godts.

a Dat is/ loeft den Heere/

2 b Want zijne oordeelẽ zijn warachtich/eñ rechtveerdich/want hy heeft de groote Hoere/die de Aerde met hare hoererije verdorvẽ heeft/verdoemt/ eñ hy heeft het bloet zijner Dienaren van hare hant ghewroken.

b 4. Esdr. 15. 21. Apoc. 6.10

3 Ende sy seyden wederom : Hallelúia. c Ende haren roock ghinck op van eewicheyt tot eewicheyt.

c Apoc. 9.2 ende 14.11

4 Ende de vier ende twintich Ouderlinghen /ende de vier Dieren vielen neder/ende aenbaden God/die op den Throon sadt/ segghende: Amen/Hallelúia.

5 Ende daer quam een stemme wt den Throon/segghende: Loeft onsen Godt/ghy zijne Dienstknechten / ende die hem vreest/ beyde cleyn ende groot.

6 Ende ick hoorde als een gheluyt eener grooter schare / ende als een gheluyt veler wateren/ende als een gheluyt stercker donderslaghen/segghende: Hallelúia/ want de Heere Godt Almachtich regneert.

7 Laet ons blijde eñ vrolijc zijn/eñ hem eere genẽ / want de bruyloft des Lams is gecomen/ende zijn wijf heeft haerselven bereyt.

7 Ende haer is gegeven dat sy becleet worde met reynen ende blinckenden fijnen lijnwade: want dat fijn lijnwaet/zijn de rechtveerdichmakinghen der Heylighen.

9 Ende hy seyde tot my: Schrijft: d Salich zijn de gene die tottẽ Avontmale der Bruyloft des Lams geroepen zijn. Eñ hy seyde my: Dit zijn warachtige woorden Godts.

d Mat. 22.2 Luce 14.16

10 Ende ick viel voor zijne voeten om hem te aenbidden: eñ hy seyde tot my: e Siet dat ghy dat niet en doet: ick ben v medediensknecht/ende uwer broederen/die het getuygenisse Jesu hebben : Aenbidt Godt: want de Gheest der prophecijen is het ghetuygenisse Jesu.

e Act. 10.26 ende 14.14 Apoc. 11.9

11 Eñ ick sach den Hemel open/ eñ siet een wit Peert/ende die daer op sadt/was ghenaemt: Ghetrouwe eñ warachtich/ende hy oordeelt ende crijcht in rechtveerdicheyt.

12 f Ende zijne oogen [waren] als de vlamme des vyers/ ende op zijn hooft vele croonen/ ende hadde eenen Naem gheschreven/ dien niemant en weet dan hy.

f Apoc. 1.14

13 g Ende was becleet met eenen cleede/dat met bloedt ghevervet was / ende zijnen Naem hiet: Dat Woort Godts.

g Esaie 63.2

14 Ende de Heyrcrachten in den Hemel volchden hem nae/op witte Peerden / becleet met wit reyn fijn lijnwaet.

15 h Ende wt zijnen mont ginck een scherp sweert : om dat hy daer mede de Volcken slaen soude/ i eñ hy salse hoedẽ met een yseren roede / eñ hy treedt de persse des wijns der verbolgentheyt ende toornicheyt Gods Almachtich.

h Esaie 49.2 Ephes. 6.17 Hebr. 4.12 Apoc. 1.16 ende 2.16

i Psal. 2.9

16 Ende hy heeft op zijn cleedt ende op zijn heupe eenen Naem gheschreven: k Coninck der Coninghen/ende Heere der Heeren.

k 1. Tim. 6.15 Apoc. 17.14

17 Ende ick sach eenen Engel in de Sonne staen/ eñ riep met grooter stemme/ seggende tot alle de vogelen die midden inden Hemel vloghen: Coemt ende wort vergadert ten Avontmale des grooten Godts:

18 Op dat ghy eet het vleesch der Coningẽ/ ende het vleesch der Hooftmannen/ende het vleesch der Stercken / ende het vleesch der Peerden/ende der genen die daer op sitten/ ende het vleesch aller Vrijen / ende Dienstbaren/der cleynen ende grooten.

19 Ende ick sach de Beeste/ende de Coningen der Aerden/ende hare Heyrcrachtẽ vergadert / om te crijgen tegen hem die op het Peert sadt/ende teghen zijne Heyrcracht.

20 Ende de Beeste wert ghevanghen/ende met haer de valsche Propheet/ l die de teeckenen voor haer ghedaen hadde/ m door de welcke sy verleyt waren/ die het merckteecken der Beeste ontfangen hadden/ende die haer Beelt aenbaden:

l Apoc. 13.13 Deut. 13.1 Mat. 24.24 Apoc. 16.14

m Griecx in/

21 n Levende zijn dese twee geworpẽ in den bernenden poel des vyers met sulpher.

n Apoc. 20.10 Dan. 7.11

22 Ende de ander werden ghedoot metten sweerde des genẽ die op het Peert sadt/het welcke wt zijnen mont ginck / ende alle de vogelen werden versaet van haren vleesche.

Dat xx. Capittel.

1. De Duyvel eenen tijt lanck ghebonden gheweest hebbende/ ende daer nae weder ontbonden zijnde/quelt de ghemeynte seer/ 9. nae het oordeel aller menschen wort hy met den zijnen geworpen inden poel des vyers.

1 Ende ick sach eenen Enghel wt den Hemel nedercomen / ende hy hadde den sleutel des Afgronts / ende een groote keten in zijn hant.

2 a Ende hy heeft ghegrepen den Draeck die oude Slanghe/ de welcke is de Duyvel ende Sathanas/ende heeft hem ghebonden duysent Jaren.

a 1. Pet. 2.4 Apoc. 12.9

3 Ende heeft hem inden Afgront ghewor pen/ ende heeft hem geslotẽ/ende heeft versegelt/over hem/om dat hy de Volcken niet meer verleyden en soude/tot dat de duysent Jaren voleynt waren : ende daer nae moet hy eenen cleynen tijt ontbonden worden.

4 Ende ick sach Thronen / ende sy saten daer op/ ende hen wert het Oordeel ghegeven: eñ de zielen der gener die onthooft waren om het getuygenisse Jesu/ ende om het woort Gods: ende die de Beeste noch haer Beelt niet aenghebeden en hadden/ende en hadden het merckteecken niet ontfanghen aen haer voorhooft / noch aen haer rechterhant / ende sy leefden ende regneerden met Christo duysent Jaren.

Maer de ander doodē en werdē niet we- 5 der leuendich/ tot dat de duysent Jarē vol- eynt werden. Dit is de eerste opstandinge.

Salich eñ heylich [is hy/] die deel heeft in 6 de eerste opstandinge: In desen en heeft de tweede doot geen macht: maer sy sullē we- sen b Priesters Gods/ende Christi/ende sy sullen met hem regneren duysent Jaren.

b 1.Pet.2.5 Apoc.1.6 ende 5.10

Ende als de duysent Jaren sullen vol- 7 eynt wesen/sal de Sathan wt zyne geuanc- kenisse ontbonden worden:

Ende hy sal wtgaen om de Volcken te 8 verleyden die inde vier hoecken der Aerden zijn/c den Gog ende den Magog/om hen te versamelen ten stryde/der welcker ghetal is als het sandt der Zee.

c Ezech.38.2

Ende zijn opghecomen inde breedde der 9 Aerden/ende hebben den Heyrleger der Hey- ligen ommeringt/ ende de beminde Stadt: ende daer quam vier neder van Godt wt den Hemel/ ende verteerdese.

Ende de Duyuel diese verleyde: d wert 10 ghewoorpen in den poel des viers ende sul- phers / daer de Beeste ende valsche Pro- pheet sullen ghepijnicht worden dach ende nacht/van eewichheyt tot eewichheyt.

d Apoc.19.20 Dan.7.11

Ende ick sach eenen grooten witten 11 Throon / ende die daer op gheseten was/ van wiens aensichte de Aerde/ ende de He- mel vloot/ende daer en is geen plaetse voor hen ghevonden.

Ende ick sach de doode/cleyn ende groot/ 12 staen voor Godt : ende de Boecken waren gheopent/ende daer was een ander Boeck gheopent/e die des leuens is: ende de doode werden gheoordeelt wt het ghene dat in die Boecken geschreuē was/f na hare wercken.

e Exod.32.32 Psal.69.29 Phil.4.3 Apoc.3.5 ende 21.27

f Psal.62.13 Jere.17.10 ende 32.19 Mat.16.27 Rom.2.6 ende 14.12 2.Cor.5.10 Galat.6.5 Apoc.2.23

Eñ de Zee gaf de dooden die daer in wa- 13 ren/ende de Doot ende de Helle gaf de doo- den die in haer waren: ende sy werden ghe- oordeelt een yeghelijck nae zijne wercken.

Ende de doot ende de Helle werden in 14 den Poel des viers ghewoorpen. (Dit is de tweede doot.)

Ende so wie niet ghevonden en was in 15 den Boeck des Leuens gheschreuen/die wert in den Poel des viers ghewoorpen.

Dat xxj. Capittel.

3. Den ghelucksalighen staet der goeden/8. ende ellendighen der quaden/na het oordeel/ 10. beschrijuinge der wtuercoren Jerusalem/der Bruyt des Lams.

En de ick sach eenen a nieuwen Hemel/ 1 eñ een nieuwe Aerde: want dē eersten Hemel ende de eerste Aerde was ver- gaen/ende die Zee en was niet meer.

a Esaie 65.17 ende 66.22 2.Pet.3.13

Ende ick Joannes sach de b heylighe 2 Stadt dat nieuwe Jerusalem nedercomen van Gode wt den Hemel/bereyt gelijck een Bruyt die haren manne verciert is.

b Apoc.3.12 ende 21.10

Eñ ick hoorde een groote stemme wt den 3 Hemel seggen: c Siet/de Tabernakel Gods/ met de menschen: ende hy sal met hen woo- nen / ende sy sullen zijn Volck wesen / ende Godt selue met hen sal haer Godt wesen.

c Ezech.43.7

d Ende Godt sal alle tranen van hare 4 ooghen afwasschen/ende de doot en sal niet meer wesen/noch droefheyt/noch geschrey/ noch pijne sal meer wesen: want dat eerste is wech ghegaen.

d Esaie.25.8 Apoc.7.17

Ende die op den Throon sadt / seyde: 5 e Siet / ick maket al nieu . Ende hy seyde tot my : Schrijft / want dese woorden zijn warachtich ende ghetrouwe.

e Esaie 43.10 2.Cor.5.17

6 Ende hy seyde tot my: Het is gheschiet: Ick ben de Alpha eñ Omega/ [dat is/] het Begin ende het Eynde. Ick sal den dorsti- ghen gheuen wt de Fonteyne des leuendi- ghen waters/voor niet.

f Esaie 41.4 ende 44.6 Apoc.1.8 ende 22.13

7 Wie ouerwint/ die salt al besitten: g en- de ick sal zijn Godt wesen/ende hy sal mijn Sone wesen.

g Zach.8.8 Heb.8.10

8 Maer den vertzaechden /ende ongheloo- vigē/ende grouwelijcken/ende Moorders/ ende Hoereerders/ende h Toouenaers/ende Afgodendienaers/ ende allen leughenaren/ haer deel is in den bernendē Poel/met vier ende sulpher: welck is de tweede doot.

h Of/vergif- tighers/.

9 Ende een van de seuen Enghelen/die de seuen Phiolen hadden / vol met de seuen laetste plaghen / quam tot my/ ende sprack met my seggende: Coemt/ick sal v thoonen de Bruyt des Lams wijf.

10 Eñ hy voerde my op inden Geest/op ee- nen grootē eñ hoogē Berch/ eñ hy thoonde my i de groote Stadt/ dat heylige Jerusa- lem/die wt den Hemel af quam van Gode.

i Heb.12.22 Apoc.21.2

11 Ende hadde de Heerlijckheyt Godts: en- de haer licht was ghelijck den aldercoste- lijcksten steen/ghelijck den Christallijnigen Jaspis steen.

12 Ende hy hadde eenen grooten hooghen muer met twaelf poorten/ ende in de poor- ten/twaelf Enghelen/ ende namen daer op gheschreuen/ de welcke zijn der twaelf ghe- slachten der kinderen Israels.

13 Van Oosten drie poorten/van Noorden drie poorten/van Suyden drie poorten/van Westen drie poorten.

14 Ende de muer der Stadt k hadde twaelf fondamenten/ ende daer in de Namen der twaelf Apostelen des Lams.

k Ephes.2.20

15 l Ende die met my sprack/hadde een gou- den riet om de Stadt te meten / ende hare poorten/ ende haren muer.

l Zach.2.2 Ezech.40.3

16 Ende de Stadt lach viercant / ende haer lengde was so groot als de breedde. Ende hy mat de Stadt m metten riete/ op twaelf duysent n Stadien: ende hare lengde/ ende breedde/ende hoochde zijn ghelijck.

m Grieck/in n Acht Sta- dien zijn een Enghelsche of Italiaen- sche myle/ vierentwintich Stadien zijn een Neder- lantsche myle van een ure gaens.

17 Ende hy mat haren muer / hondert vier ende veertich Cubiten / de mate eens men- schen/de welcke des Enghels is:

18 Ende de Timmeragie des muers was [van] Jaspis/ende de Stadt suyuer gout/ ghelijck suyuer glas.

19 Ende de fondamenten des muers/[wa- ren] met allerhande costelycke ghesteente verciert: Het eerste fondament was Jaspis: het tweede/Saphyrus: het derde / Chalce- don: het vierde/ Smaragdus.

20 Het vijfde/ Sardonix: Het seste/ Sardi- us : het seuende/ Chrisolithus : het achtste/ Beryllus: het negende/ Topasion: het thien- de/ Chrisophrasus : het elfste/ Hyacinthus: het twaelfste/Amethystus.

21 Ende de twaelf poorten [waren] twaelf Peerlen: een yegelijcke poorte was van een Peerle: ende de o strate der Stadt was suy- uer gout/ghelijck doorluchtich glas.

o Of/merckt

22 Ende ick en sach in haer gheenen Tem- pel / want de Heere Godt Almachtich is haer Tempel/Ende het Lam.

p Esaie 60.19 Zach.14.7 Apoc.22.5

23 p Ende de Stadt en behoeft der Sonne noch der Mane niet/ dat sy daer in schijnen/ want de claerheyt Godts heeftse verlicht / ende haer keerse is het Lam.

q Esaie 60.3.

24 q Ende de Volcken die salich zijn geworden/ sullen in haer licht wandelen / ende de Coninghen der Aerden sullen hare heerlijcheyt ende eere in haer brenghen.

25 Ende hare poorten en sullen niet ghesloten worden des daechs : Want daer en sal gheenen nacht wesen.

26 Ende de heerlijckheyt ende eere der Heydenen sal in haer ghebracht worden.

r Exod.32.32 Psal.69.29 Philip.4.3 Apoc.3.5 ende 20.12

27 Eñ in haer en sal niet comen dat ontreynicht/ ofte grouwelijcheyt doet / of leugen [spreeckt:] maer die ghescreuen zijn r in den Boeck des leuens des Lams.

Dat xxij Cappittel.

1. De eerlickheyt der gheloouigen/ 14 bewijsinghe van haer officie/ 15. de straffe der boosen/ 16. de weerdicheyt deser Prophecye/ 8. aenbiddinge gheweygert van den Enghel/ende waerom/ 17. vyerige begeerte der gheloouigen van de toecoemst des Heeren.

a Ezech.47.1. Zach.14.8

1 Ende hy thoonde my eenen a suyueren stroom leuenden waters / claer als Crystal / comende wt den Throon Gods ende des Lams.

b Of/ marckt.

2 In den midden van hare b strate/ende op beyde zijden des strooms / was de Boom des leuens/draghende twaelf vruchten/ alle Maenden gheuende zijne vrucht / ende de bladeren des Booms [waren] tot ghesontheyt der Heydenen.

3 Ende daer en sal gheen veruloeckinghe meer wesen· Maer de Throon Godts ende des Lams sal in haer wesen/eñ zijne Dienstknechten sullen hem dienen:

4 Eñ sullen zijn aensichte sien/ ende zijnen Naem [sal wesen] op haer voorhoofden:

c Esaie 60.19 Zach.14.7 Apoc.21.23

5 c Ende daer en sal gheenen nacht wesen/ ende en sullen noch licht der keersen / noch der Sonnen ghebreeck hebben/want de Heere God licht hen: ende sy sullen regneren van eewicheyt tot eewicheyt.

6 Ende hy seyde my: Dese woorden zijn ghetrouwe ende warachtich: ende God de Heere der heyligher Propheten/heeft zijnen Enghel ghesonden/ om zijnen Dienstknechten te thoonen/wat corts gheschieden moet:

d Apoc. 1.3

7 Siet/ ick come haestelijck : d Salich [is hy] die de woorden der prophecye deses Boecx bewaert.

8 Ende ick Joannes [ben de ghene] die dit ghesien eñ ghehoort hebbe: ende doe ickt ghehoort ende ghesien hadde / viel ick neder om te aenbidden voor de voeten des Enghels die my dit thoonde.

e Acto.10.26. ende 14.14 Apoc.19.10

9 Ende hy seyde tot my: e Siet dat ghy het niet en doet / want ick ben v Medediensknecht / ende uwer Broederen der Propheten / ende der ghener die de woorden deses Boecx bewaren: Aenbidt Godt.

10 Ende hy seyde tot my : Verseghelt de woorden der prophecyen deses Boecx niet: want de tijt is na by.

11 Wie onrecht doet / dat hy noch onrecht doe: eñ wie beuleckt is/ dat hy noch beuleckt worde: ende wie rechtueerdich is / dat hy noch rechtueerdich worde : ende die heylich is/ dat hy noch heylich worde.

f Psal.62.13. Iere.17.10 ende 32.19 Matt.16.27. Roma.2.6 ende 14.12 1.Corin.3.8 2.Cor.5.10 Galat 6 5 Apoc.2.23

12 Siet/ick come haestelijck/ende mijn loon is met my om f eenen yegelijcken te vergelden ghelijck zijn werck wesen sal.

g Apoc.1.8 ende 21.8 h Esaie 41.4. ende 44.6

13 g Ick ben de Alpha ende de Omega/ het Begin ende het Eynde/h de Eerste ende de Laetste.

14 Salich zijn sy/ die zijn gheboden houden: op dat hare macht sy aen den Boom des Leuens ende [dat sy] ter poorten ingaen in de Stadt.

i 1.Cor 6. 10. Galat. 5.21 Ephes.5.5 Coloss.3 6

15 i Maer buyten [sullen wesen] de Honden ende de Toouenaers/ende Hoereerders/ eñ de moorders/ ende de Afgodendienaers / ende alle die leugen lief hebben ende doen.

k Esaie 11.10 Rom.15.12 Apoc.5.5

16 Ick Jesus hebbe mijnen Enghel ghesonden/ om v dit in de Ghemeynten te betuyghen. k Ick ben de wortel ende dat geslachte Dauids/die luchtighe Morghensterre.

l Esaie 55.1 Joan.7.37

17 Ende de Gheest ende de Bruyt segghen: Coemt. Eñ wie het hoort/die segge: Coemt. l Ende wie dorst heeft/die come : Ende wie wil / die neme dat water des leuens om niet.

18 Want ick betuyghe eenen yegelijcken die de woorden der prophecye deses Boecx hoort/ist dat yemant toe doet tot desen: God sal toe doen op hem de plaghen die in desen boecke ghescreuen zijn.

m Deut.4.2 ende 12.32 Prou.30.6

19 m Ende ist dat yemandt af doet van de woorden des Boecx deser prophecye/ Godt sal zijn deel af doen van den Boecke des leuens/ ende van de Heylige Stadt/ ende van dat in desen Boecke ghescreuen is.

20 Hy seydt die dit betuycht : Jae ick come haestelijck: Amen. Ja/ coemt Heere Jesu.

21 De ghenade onses Heeren Jesu Christi zy met v allen/ Amen.

Eynde des Nieuwen Testaments.

De Epistel Pauli tot den Laodicensen, de welcke gheuonden is in de alder oudtste Bybel die te Vvorms ghedruckt is.

a Galat.1.1

1 Paulus een Apostel/ a niet van den menschen / noch door eenen mensche/ maer door Jesum Christum/ den Broederen die daer zijn tot Laodicea.

b Rom.1.7

2 b Genade ende vrede zy v van Godt den Vader ende den Heere Jesu Christo.

c Ephes.1.16. Coloss.1.3

3 c Ick dancke mijnen Godt in allen mijnen ghebeden/ dat ghy stantuastich blijft in hem/ ende in allen zijnen wercken.

4 Ende zijt wachtende op zijne beloften aen den dach des oordeels.

d Matt. 14.4 e Titi 1.10

5 d En laet v niet dwalende maken van sommighe e onnutte clappaerts / die haer onder-

onderwinden u afuallich te maken van den Euangelio dat u van my ghepredickt wort.

6 Och oft Gods wille ware / dat de ghene die van my onderwesen zijn / tot nut der Euangelischer waerheyt dienen mochten/

7 Ende neerstich worden in goede wercken des eewighen leuens / ende van nu aen zijn mijn banden openbaer/ die ick om Christus wille lijde.

[f Phil. 1.13 18] [g Phil. 1.19]

8 f Waer af ick my van herten verblijde/ g ende achtet my tot een eewighe salicheyt/ ende dat sulcx ghesciet zy door u ghebedt/ met werckinghe des heylighen Gheests/ het zy door leuen oft steruen:

[h Rom. 12.16 1. Petr. 3.8]

9 Want ick hebbe mijnē wille eñ blijschappe te steruen in Christo / den self den moet door zijn barmherticheyt u gheuen de selfde liefde te hebben/ h ende eens ghesint te zijn.

10 Daerom lieue Broeders / ghelijck ghy in mijn teghenwoordicheyt ghehoort hebt/ dat behoudt ende volbrengt in de vreese Gods/ soo sult ghy dat eewighe leuen hebben/ i want Godt mach in u wercken/ ende volbrenghen sonder vertrecken.

[i Deut. 8.18 Ezech. 36.27.] [k Phil. 4.8]

11 Myn liefste/ k verblijt u inden Heere/ ende wacht u van die daer begheerich zijn nae schandich ghewin.

[l Actu. 10.4]

12 l Laet u ghebedt openbaer worden tot Godt/ ende blijft vast int verstant Christi/ m eñ doet wat behoorlijck/ bequaem/ recht/ ende redelijck is.

[m Phil. 4.8] [n Coloss. 1.6 2. Tim. 3.14]

13 n Ende wat ghy ghehoort ende aenghenomen hebt/ behout dat in uwer herten/ soo sult ghy vrede hebben.

14 Het groeten u de Heylighen. De ghenade Godts onses Heeren Jesu Christi zy met uwen gheeste/ Amen.

[o Coloss. 4.15]

15 o Doet den Colossensen desen Brief lesen/ ende leest ghy die gheschreuen is den Colossensen.

Ghedruct tot Leyden by Andries Verschout, op de Breede-straet, M. D. Lxxxvii.